T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

KAYNAKTAN EĞİTİME ATASÖZLERİ VE DEYİMLER ÇELEBİOĞLU ABDÜLHALİM HAKKI *ATALAR SÖZÜ MECMUASI*

(1.-538. Sayfalar)

DOKTORLUK TEZİ

HAZIRLAYAN
Ensar ALEMDAR

İstanbul, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

KAYNAKTAN EĞİTİME ATASÖZLERİ VE DEYİMLER ÇELEBİOĞLU ABDÜLHALİM HAKKI *ATALAR SÖZÜ MECMUASI*

(1.-538. Sayfalar)

DOKTORLUK TEZİ

YÖNETEN
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN

HAZIRLAYAN
Ensar ALEMDAR

İstanbul, 2018

ONAY

Ensar ALEMDAR tarafından hazırlanan *Kaynaktan Eğitime Atasözleri ve Deyimler Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı Atalar Sözü Mecmuası (1. - 538. Sayfalar)* başlıklı bu çalışma 2018 Aralık 26 tarihinde yapılan savunma imtihanı neticesinde başarılı bulunarak jürimiz tarafından DOKTORLUK TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Yöneten	: Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN	.....
Üye	: Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN	.....
Üye	: Prof. Dr. Mesut ŞEN	.....
Üye	: Prof. Dr. Asuman AHMED ABDO SHABAN	.....
Üye	: Doç. Dr. Bilal ÇAKICI	.....

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ VII
ÖZET IX
ABSTRACT XI
KISALTMALAR XIII
GÖSTERMELER XV
BİRİNCİ BÖLÜM
1. GİRİŞ XIX
1.1. PROBLEM XIX
1.2. ARAŞTIRMANIN HEDEFİ XX
1.3. ARAŞTIRMANIN EHEMMİYETİ XXI
1.4. SINIRLILIKLAR XXII
1.5. VARSAYIMLAR XXIII
2. YÖNTEM XXIII
2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ XXIII
2.2. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ XXIII
2.3. VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI XXIII
İKİNCİ BÖLÜM
1. ÇELEBİOĞLU ABDÜLHALİM HAKKI'YA DAİR XXIX
1.1. Hayatı XXIX
1.2. Eserleri XXX
2. *ATALAR SÖZÜ MECMUASI*'NA DAİR XXXI
2.1. ESERİN ADI XXXI
2.2. ESERİN YAZILIŞ TARİHİ XXXV
2.3. ESERİN ŞEKLÎ ÖZELLİKLERİ XXXVII
2.4. ESERİN YAZILIŞ AMACI XXXIX
2.5. ESERİN MUHTEVASI XL
Eserdeki iktibasların ait olduğu kaynaklardan bazıları XLIII
2.6. ESER İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR VE ESERE YAPILAN ATIFLAR XLVII
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
METİN
MUKADDİME 3
MADDE BAŞLARI 61
Medli Elif A, Ā 65
Medsiz Elif A, E, Ė, I, İ, Ī, O, Ö, U, Ū, Ü 597
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DİZİN 1841
BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ VE TEKLİFLER 2065
KAYNAKLAR 2071
EKLER
Yazmadan Örnek Sayfalar 2107

Ön Söz

Çalışmamıza konu olan *Atalar Sözü Mecmuası* adlı eser, Türk Dil Kurumu Kütüphanesine *Atalar Sözü* adı ve Etüt/104-1 ile Etüt/104-2 numaralarıyla kayıtlı iki ciltten müteşekkil ve Arap harfleri temelli Osmanlı elifbası ile kaleme alınmış bir yazmadır. Rika hattıyla yazılmış olan eserin birinci cildi 32 cm x 21 cm ebadında, ikinci cildi ise 33 cm x 21 cm ebadındadır.

Eserin müellifi olan Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın doğum ve ölüm tarihi tespit edilememiş olsa da müellifin en azından 1338 Temmuz 15'e [=1922 Temmuz 15] kadar yaşadığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti Adliye Nezaretinin yayın organı olarak yayımlanan ve birbirinin devamı olan *Cerîde-yi Mehâkim* ve *Cerîde-yi Mehâkim-i Adliyye* dergilerinin başkâtipliğini ve muhasebe memurluğunu yapmış olan Abdülhalim Hakkı, eserini 1314 Ağustos 10'da [=1898 Ağustos 22] yazmaya başlamış ve en azından 1339 Rebiyülevvel 1'e [=1920 Kasım 12] kadar yirmi yılı aşkın bir süre ile eseriyle iştigal etmiştir.

Abdülhalim Hakkı, "millet namı altında yaşayan ve yaşamak isteyen bir kavm"in sahip olması gereken başlıca eserleri "birincisi, millî lügat ve gramer kitapları; ikincisi, millî tarih kitapları; üçüncüsü, millî atasözleri vesaireye dair kitaplar" olarak belirtmiş, bu eserlerin yazılmasını millî bir vazife olarak gördüğünü ve bu eserlerin elinden gelebileceğine inandığı kısmı olan darbımeselleri kudreti yettiği miktarda toplayarak vazifesini yerine getirmeye çalıştığını ifade etmiştir.

Atalar Sözü Mecmuası'nın mukaddimesinde, bu eserin ne maksatla ve nasıl yazıldığı anlatıldığı gibi müellifin atasözlerinin ehemmiyeti ve kullanılmasındaki usuller hakkındaki görüşleri de aktarılmıştır. Eserin asıl metin kısmı ise atasözü, deyim, vecize, mısra, beyit, dua, kargış gibi yapılardan oluşan madde başları, madde başlarında geçen bazı kelimelerin açıklamaları ve madde başlarının geçtiği alıntılardan oluşmaktadır. Eser içerisinde yalnızca Osmanlı Türkçesine ait maddeler ve alıntılar değil; ekserisi -müellifin ifadesiyle- "Osmanlı Türkçesine tahvil edilmiş" olmakla birlikte Çağatayca, Kıpçakça ve Tatarca gibi öbür Türk lehçelerine ait maddeler ve alıntılar da mevcuttur. Bu çalışmada; asıl metni meydana getiren madde başları, açıklamalar ve alıntılar tespit edilerek madde başları ve müellife ait açıklamalar Türkiye Türkçesine aktarılmış; alıntılar ise çeviri yazı ile Latin harfli olarak kaydedilmiştir. Ayrıca; bu çalışma, yalnızca bir istinsah çalışması olarak yapılmamış; alıntılar kaynak metinlerden tespit edilerek tahkik edilmiş, Türkiye Türkçesinde kullanılmayan kelimelerin anlamları ve kelimelerin yazmada kaydedilmiş farklı imlaları dipnotlarda gösterilmiş, gerekli görülen hususlar açıklanmıştır.

Yazma, toplam 1994 sayfa olup birinci cilt 883 sayfa, ikinci cilt ise 1111 sayfadır. Çalışmamız, yazmanın 538 numaralı sayfasına kadar olan 614 sayfalık kısmını (mukaddimesini ve elif harfi sırasını) kapsamaktadır. Her sayfasında ortalama otuz satır bulunan yazmaya müellif tarafından sonradan çok sayıda ekleme yapılmış olup bu eklemeler bazen müstakil bir sayfa iliştirilmesi (toplam 115 sayfa) bazen de mevcut bir sayfanın üzerine madde başları, açıklamalar veya alıntılar kaydedilmesi şeklinde yapılmıştır. Eserdeki madde başlarının ekserisi sırasıyla üstünlü, esreli ve ötreli olanlar olmak üzere kendi içerisinde gruplandırılarak elifba sırasına göre kaydedilmiştir; ancak eserde yanlış harf sırasına kaydedilmiş madde başları mevcut olduğu gibi esere sonradan yapılan eklemelerin birçoğunda da bahse konu tertip gözetilmemiştir. Bu durum, ilgili madde başlarının ve alıntıların doğru bir biçimde okunup anlaşılmasını zorlaştırmış; ayrıca, mevcut sayfalar üzerine sonradan yapılmış olan eklemeler de eserin okunabilirliğini azaltmıştır.

Yukarıda zikredilen hususlardan da anlaşılacağı üzere, muhtevası zengin ve hacmi geniş olmakla birlikte çalışmamıza konu eser; bazı hususiyetleri itibariyle, müellifin de mukaddimede belirttiği üzere bir "müsvedde" hüviyettindedir. Dolayısıyla; hak verilecektir, ki böyle bir eserin çalışılması güç olduğu gibi yapılacak çalışmanın kusur ve noksandan ari olması da güçtür. Bu sebeple, biz de Abdülhalim Hakkı'nın eserin başında dediği gibi diyoruz: "… leyl ü nehār ṣarf-ı sa'y u ġayret ve milletimiŋ māddī ve ma'nevī fā'ide ve istifādes'içün ilerüde bu millī yolda ta'ḳīb-i emel ve te'mīn-i maḳṣad u merām yollarını ta'mīr ve termīm ve tanẓīmle ebnā-yı sebīl-i millīyi te'mīn ve güşāde eylemek ḳażāyāsına 'āciz-āne nā-çīz-āne 'arż-ı ḫıdemāta *kaşkūl ba-dast darvēşān* [=eli keşküllü dervişler] ṭarẓ u revişinde bu işlere muḳaddemā başlamış ve bi 'l-cümle ḳuṣūr ve küsūr ve noḳṣānıyla ber-ā-ber şimdi bu derecelerle iktifā olunmışdur. Adım Ḫıḍır, elimden gelen budur. *va min Allāhi 't-tavfīḳ va ni'ma 'r-rafīḳ* [=Başarı Allah'tandır. O, ne güzel dosttur.]"

Ensar ALEMDAR
Kırklareli, 2018 Ekim 21

ÖZET

Elimizdeki en eski yazılı Türkçe metinlerden itibaren hemen hemen her eserde az veya çok karşımıza çıkan atasözleriyle ve deyimlerle ilgili özellikle Osmanlı Devleti'nin [1300-1922] son dönemlerinde birçok derleme kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, bahse konu derlemelerden biri olan ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesine Etüt/104-1 ve Etüt/104-2 numaralarıyla ve *Atalar Sözü* adıyla kayıtlı bulunan Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın iki ciltlik yazma eserinin 1. ila 538. sayfaları ele alınmıştır. Çalışma; Giriş ve Yöntem, Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'ya ve *Atalar Sözü Mecmuası*'na Dair, Metin, Dizin, Sonuç, Kaynaklar ve Ekler olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır.

Yazılması 1898 Ağustos 22'den başlayarak en azından 1920 Kasım 12'ye kadar yirmi yılı aşkın bir süre ile devam etmiş olan *Atalar Sözü Mecmuası*, Arap harfleri temelli Osmanlı elifbası ile kaleme alınmış bir yazmadır. Eserin asıl metin kısmı; atasözü, deyim, vecize, mısra, beyit, dua ve kargış gibi yapılardan oluşan madde başları, madde başlarında geçen bazı kelimelerin açıklamaları ve madde başlarının geçtiği alıntılardan oluşmaktadır. Bu çalışmada; asıl metni meydana getiren madde başları, açıklamalar ve alıntılar tespit edilerek madde başları ve müellife ait açıklamalar Türkiye Türkçesine aktarılmış; alıntılar ise çeviri yazı ile Latin harfli olarak kaydedilmiştir. Alıntılar kaynak metinlerden tespit edilerek tahkik edilmiş, Türkiye Türkçesinde kullanılmayan kelimelerin anlamları ve kelimelerin yazmada kaydedilmiş farklı imlaları dipnotlarda gösterilmiş, gerekli görülen yerlerde açıklamalar yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: atasözü, deyim, derleme, Osmanlı Türkçesi, Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı

ABSTRACT

Many compilations have been penned about the proverbs and sayings that are more or less encountered in almost every work from the oldest written Turkish texts at hand, especially in the last periods of the Ottoman Empire [1300-1922]. This study, addresses pages 1 to 538 of the two-volume written work of Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı, one of the said compilations numbered in the Turkish Language Institute's Library as Etude 104-1 and Etude 104-2 under the name *Atalar Sözü* [=Proverbs]. The study, consists of seven sections: the Introduction and Method, about Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı and *Atalar Sözü Mecmuası*, the Text, Index, Results, Resources, and Annexes.

Atalar Sözü Mecmuası, written continuously over a 20-year period of time from August 22, 1898 until at least November 12, 1920, is a manuscript written with the Arabic-based Ottoman alphabet. The work's main text part; consists of item headings formed from constructs such as proverbs, sayings, aphorisms, verses, couplets, prayers, and imprecations; from explanations of certain words taking place in the item headings; and from quotations where the item headings take place. The item headings and explanations of the author have been translated into the Turkish alphabet by identifying the item headings, explanations, and quotations that compose the main text; quotations have been recorded by translating the font using Latin letters. Quotations have been verified by identifying them from the source texts. The meanings of words not used in modern Turkish and different spellings of words recorded in the writing have been shown in footnotes, with explanations being made where deemed necessary.

Keywords: proverbs, sayings, compilation, Ottoman Turkish, Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı

KISALTMALAR

A-ED	*The Student's Arabic-English Dictionary*, STEINGASS.
A-TBL	*Arapça-Türkçe Büyük Lûgat*, ATAY.
A-TS	*Altayca-Türkçe Sözlük*, GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI.
A-TYK	*Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, TOPALOĞLU-KARAMAN.
BḲ	*Kitāb-ı Tibyān-ı Nāfi' dar Tarcama-yi Burhān-ı Ḳāṭi'*, at-TABRĒZĪ.
BTS	*Başkurt Türkçesi Sözlüğü*, ÖZŞAHİN.
CP-ED	*A Comprehensive Persian-English Dictionary*, STEINGASS.
DİA	*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*
DLT	*Dîvânü Lûgati't-Türk*, KÂŞGARLI.
DM-R-F	*Dictionnaire Mongol-Russe-Français*, KOWALEWSKI.
DS	*Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, TDK.
EÇSOS	*Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, DANKOFF.
EDPT	*An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, CLAUSON.
ESTY	*Etimologiçeskiy Slovar' Tyurkskiḫ Yazıkov*, SEVORTYAN.
EUTS	*Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, CAFEROĞLU.
İA	*İslâm Ansiklopedisi.*
KS	*Kırgız Sözlüğü*, YUDAHİN.
ḲT	*Ḳāmūs-i Türkī*, Ş. SĀMĪ.
KTS	*Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TOPARLI-VURAL-KARAATLI.
K-TTS	*Kazan - Tatar Türkçesi Sözlüğü*, ÖNER.
KTT-TT-RS	*Kırım Tatar Türkçesi - Türkiye Türkçesi - Rusça Sözlük*, MUZAFAROV-MUZAFAROV.
KuTS	*Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, PEKACAR.
KWb	*Kalmükisches Wörterbuch*, RAMSTEDT.
LÇvT'O	*Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi 'Oṯmānī*, ŞEYḪ SÜLEYMĀN.
LNvİC	*al-Luġātu 'n-Navā'iyya va 'l-İstişhādātu 'l-Caġatā'iyya*, NİYĀZĪ.
MBTS	*Kubbealtı Lugatı - Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, AYVERDİ.
M-TS	*Moğolca-Türkçe Sözlük*, LESSING.
N-RS	*Nogaysko-Russkiy Slovar' / Nogayša-Orısša Sözlik*, BASKAKOV.
NS	*Nişanyan Sözlük - Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*, NİŞANYAN.
O-TAL	*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, DEVELLİOĞLU.
OTWF	*Old Turkic Word Formation*, ERDAL.
R-NS	*Russko-Nogayskiy Slovar' / Russša-Nogayša Slovar'*, BASKAKOV.
TaEL	*A Turkish and English Lexicon / Kitāb-ı Ma'ānī-yi Lehce*, REDHOUSE.
Ta-TüS	*Tatarca-Türkçe Sözlük*, GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ.

TDBUÜ	*Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, TEKİN.
TDES	*Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, EREN.
TDK	Türk Dil Kurumu.
Thesaurus	*Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicæ, Arabicæ, Persicæ / Lexicon Turcico-Arabico-Persicum*, MENINSKI.
TL-TDİvEL	*Türk Lûgati - Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lûgatleri*, HÜSEYİN KÂZIM KADRİ.
TMEN	*Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, DOERFER.
TS	*Türkçe Sözlük*, TDK.
TTS	*XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, TDK.
Tü-TaS	*Türkçe-Tatarca Sözlük*, EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV.
Tü-TüS	*Türkmence-Türkçe Sözlük*, TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER.
TvETTL	*Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, TIETZE.
UBTḴM	*al-Uḳyānūsu 'l-Basīṭ fī Tarcamati 'l-Ḳāmūsi 'l-Muḥīṭ*, al-FĪRŪZĀBĀDĪ.
VeeWbT	*Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, RÄSÄNEN.
VeWbT-D	*Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, RADLOFF.
YUTS	*Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, NECİP.

GÖSTERMELER

’	Kesme (hemze)
'	Düşen ses.
‘	Çatlak ses, Arapçadaki ayın.
‘ ’	Anlamlandırma.
( )	Değişke (varyant).
- -	Açıklama.
[ ]	Yazmada olmayıp eklenenler.
[…]	Okunamayan kısımlar.
=	Çeviri.
9 nokta	Çeviri metni.
eğik	Eser adları, alıntılar.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. PROBLEM

Eğitimle fertlere verilmeye çalışılan değerlerde milletlere göre bazı farklılıklar olsa da "eğitimin; dünü koruyup tanıtma, bugünü kavratma ve yarınlara güven içinde hazırlama gibi üç esas yönü (TEZCAN: 1992, 9)" bulunmaktadır. Zikredilen bu eğitim esaslarının hayata geçirilebilmesi için eğitimde kullanılan metinlerin, yazıldıkları dönemin hem dil hem de kültürel zenginliklerini en iyi biçimde yansıtabilecek, ele aldıkları konular ve dil zenginlikleri ile ait oldukları dönemin ötesine geçebilecek, bütün unsurlarıyla insanlara ilham verebilecek, kuşaklar arası bağları pekiştirebilecek ve fertleri millî değerlerle buluşturabilecek mahiyette olması gerekmektedir.

Bir ağacın meyve verebilmek için kökleriyle topraktan beslenmesi ve yapraklarıyla hava ile güneşten istifade etmesi gerektiği gibi bir milletin geleceği olan fertlerin de yetişebilmek için milletinin mazisinden beslenmesi ve bugünkü değerlerden istifade etmesi gerekmektedir. Fert, dili vasıtasıyla milletinin kültürüyle buluşur ve bunu sağlayan en önemli unsur da "kendisinden sonra vücuda getirilen eserlere örnek teşkil etmiş, içinde bulunan bilgiler, edebîlik ve dil vb. hususlarda yazıldığı dönemden itibaren değerini kaybetmeyen eserler (ÖZDEN: 2010, 168)" diye tarif edilebilecek *kaynak metinler*dir.

Kültür tanımlanırken kullanılan "… bütün maddî ve manevî değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan … araçların bütünü (TDK: 2011, 1558[a])" ifadesi, dil ve kültür arasındaki bağlantıyı sarih bir biçimde ifade etmektedir. Bu tanımın da gösterdiği üzere dil öğretimi ve kültür aktarımı iç içedir. Dolayısıyla, kültür aktarımının eğitimde en önemli unsuru olan *kaynak metinler* aynı zamanda dil öğretiminin de en mühim yardımcılarıdır.

Bizim araştırmamızın konusunu oluşturan atasözleri ve deyimler ise *kaynak metinler*de sıkça karşılaşılabilen ve aslında her biri de taşıdıkları birikim ile birer küçük edebî eser hüviyetinde olan yapılardır. Ayrıca; taşıdıkları anlamlar ile kültür aktarımının mühim bir parçası olan bu tabirler, kolay ezberlenebilmeleri sayesinde dil öğretimini özellikle de kelimelerin anlamlarının kavratılmasını kolaylaştıran önemli dil unsurlarıdır.

Atasözleri ve deyimler lisanından sâdır olduğu bir milletin efkârına delalet eder (Şinās̄ī: 1302, 4). Evet; atasözleri ve deyimler, taşıdıkları birikim ile hem ait oldukları milletin mazisini aksettiren hem de anlamları itibariyle o millete yol gösteren yapılardır. Bu yapıların her biri, onlarca yılda binlerce zihinden süzülerek ait oldukları milletin mazisinin mührünü üzerinde taşıyan bir öz hâline gelmiş ve küçücük yapılarıyla millî hafızanın bir ürünü olarak maziden ana, andan da atiye uzanan bir şuur taşıyıcısı olmuştur.

Bu kadar büyük bir önemi haiz olan atasözleri ve deyimler, Türkçenin elimizdeki en eski yazılı metinlerinden itibaren hemen hemen her eserde az veya çok karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple; bu tabirlerin tespiti, hem geçmişi doğru anlamak ve o birikimden faydalanmak hem de bu yapıları gelecek kuşaklara aktarabilmek ve özellikle de kelime öğretiminde kullanabilmek için önemlidir.

Osmanlı döneminde atasözlerinin ve deyimlerin tespitinin önemi hissedilmiş ve birçok atasözü ve deyim derlemesi kaleme alınmıştır. O dönemde yazılan derlemelerde

bugün birbirinden farklı iki kavram olarak ele alınan atasözleri[1] ve deyimler[2]; genellikle "darbımesel[3]" ve "atalar sözü[4]" adları ile ve herhangi bir ayrıma gidilmeden karışık olarak ele alınmıştır[5].

Bu derlemelerden biri de Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın *Atalar Sözü Mecmuası* adlı eseridir. İki cilt hâlinde toplam 1994 (birinci cilt: III+XXII+796+62, ikinci cilt: 1080+31) sayfadan müteşekkil olan eserin birinci cildi 32 cm x 21 cm, ikinci cildi ise 33 cm x 21 cm ebadında olup her sayfada ortalama otuz satır bulunmaktadır. Eserin asıl metin kısmı; atasözü, deyim, vecize, mısra, beyit, dua, kargış, fıkra gibi yapılardan oluşan madde başları, madde başlarında geçen bazı kelimelerin açıklamaları ve madde başlarının geçtiği alıntılardan oluşmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz hususiyetlerinden de anlaşılacağı üzere oldukça kapsamlı bir derleme olan *Atalar Sözü Mecmuası,* ne yazık ki bu bugüne kadar tam olarak milletin istifadesine sunulmamıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN HEDEFİ

"Ders kitabı, çocuğun yaşadığı toplumla bütünleşmesini sağlayan, o toplumun inançlarını, kültürünü, yaşam biçimini, felsefesini, etkileşme biçimlerini, gelenek ve göreneklerini açıklayan ve ilk öğreten kaynaktır (DEMİREL-KIROĞLU: 2005, 45)." Dolayısıyla bu kaynaklar hem muhtevaları hem de dil özellikleri ile milletin değerlerini fertlere en iyi şekilde aktarabilecek metinlerden oluşturulmalıdır.

Atasözleri ve deyimler, bu hususiyetlere sahip en önemli yardımcı kaynaklar olacaktır; çünkü bu tabirler, bir milletin tecrübelerini âdeta bir öz hâlinde ihtiva eden kültür mirasları olduğu gibi aynı zamanda kelimelerin anlam inceliklerini de bünyelerinde barındıran dil zenginlikleridir.

Atasözleri ve deyimler, barındırdığı her bir kelimenin var olan anlamını veya anlamlarını saklayarak geleceğe aktarır. Hatta bu yapılar kendilerini oluşturan kelimeleri öyle bir tutuculukla muhafaza eder ki mevcut kelime, anlamdaşı olarak görülen bir kelime ile veya günümüzdeki karşılığı sayılabilecek bir kelime ile dahi değiştirilemez.

Zamanla bazı yeni kelimeler türediği gibi bazı kelimeler de unutulabilir; ancak dilden dile dolaşan ve hemen hemen her edebî eserde karşımıza çıkan atasözleri ve deyimlerin muhafazası bu unutulmayı en aza indirmemizi sağlayacaktır. Ayrıca, bazı kelimelerin anlamları unutulsa dahi atasözleri ve deyimlerin yukarıda zikredilen hususiyetlerinden dolayı eğer söz konusu kelime bir atasözü veya deyimde yaşıyorsa zamanla o kelimenin anlamı da hatırlanabilecek ve kelime geri kazanılabilecektir. Bu sebeple; atasözlerimizin ve deyimlerimizin unutulması demek, aslında kelimelerin yitirilmesi ve Türkçe denizinin sahillerimizden yavaş yavaş çekilmesi demektir.

Atasözleri ve deyimler, genellikle mecazlı yapıları itibariyle kelimelerin anlam hudutlarını genişleten ve bu şekilde dili canlı tutan yapılardır. Atasözleri ve deyimler;

---

1 TDK: *TS*: atasözü: Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbımesel.: 180[b].

2 TDK: *TS*: deyim: Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendi özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir.: 651[a].

3 Ş. Sāmī: *ḲT*: ḍarb: ḍarb-ı meṯel: Mebnī 'ale 'l-ḥikāye olup miṯāl gibi īrād olunan meşhūr söz, atalar sözi.: 853[a]. Bu ifadenin çokluğu olan "durûb-ı emsâl" de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḍurūb: ḍurūb-ı emṯāl: 853[b].

4 bk. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḍarb: ḍarb-ı meṯel: 853[a].

5 Bu hususla ilgili bk. AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 1 Atasözleri Sözlüğü*: Eleştirmeler: 53-100. s.

taşıdıkları bu anlam zenginlikleri ile özellikle kelimelerin öğretilmesinde, gerçek ve mecaz anlamların kavratılmasında oldukça önemli bir kolaylık sağlamaktadır.

Ayrıca, hem cemiyet hem de fert için söylenmiş bu sözlerin ifade ettikleri anlamlar bakımından da önemi büyüktür; çünkü bu hikmetli sözler, bazen koca bir ömürde bile elde edilemeyecek bazen de bir ömrün bitmesine sebep olacak bir tecrübeyi birkaç kelimenin sırtında taşıyan birer yol göstericidir.

Dolayısıyla, atasözleri ve deyimlerin hem dilin öğretimi ve doğru kullanılması hem de ifade ettikleri hikmetler açısından eğitimde kullanılan kitaplarda yer alması mühimdir.

Bu çalışmanın hedefi, geçmişin atasözleri ve deyimler zenginliğini yeniden elde etmeye ve bu değerleri muhafaza etmeye katkıda bulunmak amacıyla Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın *Atalar Sözü Mecmuası* adlı eserinin mukaddimesini ve 4.-538. sayfalarında (elif harfi sırasında) yer alan -daha önce kayda geçmemiş, unutulmuş ve unutulmak üzere olanlar başta olmak üzere- bütün atasözlerini ve deyimleri tespit ederek *Atalar Sözü Mecmuası* adlı eseri kısmen de olsa istifadeye sunmaktır.

1.3. ARAŞTIRMANIN EHEMMİYETİ

Bir ferdi milletinin mazisiyle buluşturan; millet ve fert arasında bağlar tesis eden; millî birikimi ferde, ferdî birikimi millete taşıyan ve bu sayede ferdi milletin bir parçası yapan en önemli unsurlardan biri o milletin edebî eserleridir. "Gençler; edebî eserlerde, istekleri, acıları, büyüklükleri, eksik yönleriyle insanları tanır, sorunlarını anlarlar. Bu insanlarda kendilerini görürler. Kendi güçlerini tanıyarak güven duyar, eksiklilerini başkalarında da görerek avunurlar (GÖĞÜŞ: 1978, 89)." Dolayısıyla edebî eserler, sadece fert ve millet arasındaki bağı tesis etmesi ile değil aynı zamanda ferde kendisini tanıtması yönüyle de mühimdir.

Atasözleri ve deyimler, her ne kadar küçük yapılar gibi görünseler de hem dil hem de muhteva bakımından taşıdıkları birikim ve zenginlikleriyle yukarıda zikredilen özellikleri haiz birer edebî eser hüviyetindedirler. Her edebî eser gibi her bir atasözü ve deyim de yukarıda dile getirilen hususiyetleri ancak okunduğu veya söylendiği sürece yerine getirebilir. Bu sebeple, atasözleri ve deyimlerin unutulmamasına ve kullanımlarının daha da yaygınlaşmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Atasözleri ve deyimler konusunda hem cemiyetimiz hem de her bir ferdimiz için bugün yapılması gereken en önemli çalışmalardan biri, bu alanda geçmişte yazılmış eserleri günümüze kazandırmak olacaktır. Aslında Osmanlı döneminde yazılmış eserlerden -Şinâsî'nin *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye'si*, Vâcid'in *Durûb-ı Emsâl*'i, Tekezâde'ye ait *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü* ve derleyeni belli olmayan *Kitâb-ı Atalar* başta olmak üzere- pek çoğu üzerine bugüne kadar bazı çalışmalar yapılmış ya da bu eserler değişik çalışmalarda kaynak olarak zikredilmiştir. Bizim araştırmamıza konu olan Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın *Atalar Sözü Mecmuası* adlı eseri ise birkaç kaynakçada kaydedilmiş olmakla birlikte ne yazık ki bu ilgiden mahrum kalmıştır.

Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın eseri, Türk Dil Kurumu Kütüphanesine *Atalar Sözü* Etüt/104-1 ve *Atalar Sözü* Etüt/104-2 künyeleri ile kayıtlı iki cilt hâlinde bulunan bir yazmadır. Bu eser, iki cilt hâlinde toplam 1994 (birinci cilt: III+XXII+796+62, ikinci cilt: 1080+31) sayfadan müteşekkildir ve eserin her sayfasında ortalama otuz satır bulunmaktadır. Bu veriler, aslında eserin çok sayıda madde başı ihtiva ettiğinin de bir göstergesidir. Ayrıca, yalnızca bir atasözü ve deyim derlemesi olmayıp içerisinde bazı açıklamalar, hikâyeler, anekdotlar, mütalaalar vb. yapılar da ihtiva eden bu eser; *Kur'an-ı Kerim*'den sözlüklere, divanlardan tarih kitaplarına hatta gazete yazılarına kadar pek

çok kaynaktan yapılan çok sayıda alıntıyla da dikkati çekmektedir. Eser içerisinde yalnızca Osmanlı Türkçesine ait maddeler ve alıntılar değil; ekserisi -müellifin ifadesiyle- "Osmanlı Türkçesine tahvil edilmiş" olmakla birlikte Çağatayca, Kıpçakça ve Tatarca gibi öbür Türk lehçelerine ait maddeler ve alıntılar da mevcuttur.

Dolayısıyla; bu çalışma, benzerlerine göre çok daha şümullü bir eser olduğu anlaşılan Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın *Atalar Sözü Mecmuası*'ndaki atasözlerini ve deyimleri tespit etmek; bunların daha önce kayda geçmemiş olanlarını kazanmak, unutulmuş olanlarını yeniden iktisap etmek, unutulmak üzere olanlarını koruyabilmek; atasözlerini ve deyimleri kaynak eserlerde kullanıldıkları biçimleriyle tespit edebilmek; Osmanlı Türkçesine ait olanların yanı sıra Çağatayca, Kıpçakça ve Tatarca gibi Türkçenin öbür lehçelerinden aktarılmış olan kelimeleri, atasözlerini ve deyimleri de Türkiye Türkçesine kazandırabilmek açısından mühimdir.

1.4. SINIRLILIKLAR

Bu çalışmada, Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın Türk Dil Kurumu Kütüphanesine *Atalar Sözü* Etüt/104-1 ve *Atalar Sözü* Etüt/104-2 künyeleri ile kayıtlı iki cilt hâlindeki yazma eserinin mukaddimesi ve 4.-538. sayfalarında (elif harfi sırasında) yer alan atasözü, deyim, vecize, mısra, beyit, dua, kargış, fıkra gibi yapıları ihtiva eden madde başları, açıklamasına yer verilen kelimeler ve madde başlarının geçtiği örnek metinler incelenmiştir. Eser içerisinde günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmayan pek çok kelime mevcuttur. Bunların bir kısmı Osmanlı Türkçesinde müstamel kelimeler olsa da bir kısmı Çağatayca, Kıpçakça ve Tatarca gibi Türkçenin öbür lehçelerinde kullanılmış olan kelimelerdir. Müellifin de eserin mukaddimesinde beyan ettiği üzere, bahse konu lehçelerden yapılan alıntılar genellikle "Osmanlı Türkçesine tahvil edilerek" kaydedilmiştir. Bunların bazısının altına ilgili madde başının hangi lehçeye ait olduğuna dair notlar düşülmüş ve bu lehçelere ait kelimeler de yer yer açıklanmış olsa da herhangi bir açıklama bulunmayan madde başları da mevcuttur ve bu durum bahse konu kelimelerin tespitini ve anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Ayrıca, her ne kadar yazmanın başında "Tārīḫ-i tertīb ü taḥrīr ibtidāsı 1314'den [=1898] 1324 [=1908] sene-yi māliyyesine ḳadar devām ėtmişdür." kaydı düşülmüşse de yazmaya bu tarihten sonra da müellif tarafından eklemeler yapılmıştır. Bu eklemeler, bazen müstakil bir sayfa iliştirilmesi bazen de mevcut bir sayfanın üzerine madde başları, açıklamalar veya alıntılar kaydedilmesi şeklinde yapılmıştır; ancak eserin aslî sayfalarında elifba sırasına mugayir olarak kaydedilmiş madde başlarının mevcudiyeti yanı sıra esere sonradan yapılan eklemelerin birçoğunda da bu tertibin gözetilmemesi, ilgili madde başlarının ve alıntıların doğru bir biçimde tespit edilebilmesini zorlaştırmış; mevcut sayfalar üzerine sonradan yapılmış olan eklemeler ise eserin okunabilirliğini azaltmıştır. Bununla birlikte, yazmanın bazı sayfalarında meydana gelmiş olan fizikî tahrip de eserin bazı kısımlarının okunamamasına sebep olmaktadır.

Bu çalışma, yalnızca bir istinsah çalışması olarak yapılmamış; madde başlarında yer alan kelimelerin ve terkiplerin günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmayanları dipnotlarda açıklanırken madde başları ile ilgili alıntılar da kaynak metinlerden tespit edilerek tahkik edilmiştir. Bununla birlikte; eserin yukarıda zikredilen hususiyetleri ve doktorluk tezinin zamanla mukayyet bir çalışma olması sebebiyle, çalışmamızda bahse konu kelimelerin ve terkiplerin anlamlarının tamamı kaydedilemediği gibi alıntıların tamamı da tahkik edilememiştir.

1.5. VARSAYIMLAR

Çalışmamız, Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın iki cilt hâlinde toplam 1994 sayfadan müteşekkil olan ve her sayfasında ortalama otuz satır bulunan *Atalar Sözü Mecmuası* adlı eserinin atasözü ve deyim derlemeleri arasında mühim bir yere sahip olduğu; ihtiva ettiği alıntılarla atasözlerinin ve deyimlerin kaynak eserlerden tespit edilebilmesine, bahse konu eserlerde saklı kalıp daha önce kayda geçmemiş olanlarının kazanılmasına, unutulmuş olanlarının yeniden iktisap edilebilmesine, unutulmak üzere olanlarının korunabilmesine katkısı olacağı; Osmanlı Türkçesine ait madde başlarının ve alıntıların yanı sıra Çağatayca, Kıpçakça ve Tatarca gibi Türkçenin öbür lehçelerinden aktarılmış kelimeleri, madde başlarını ve alıntıları da ihtiva etmesi sebebiyle Türkiye Türkçesinin kelime hazinesinin zenginliğine katkı sağlayacağı varsayımlarına dayanmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden "doküman incelemesi" kullanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesini kapsar. Geleneksel olarak doküman incelemesi, tarihçilerin, antropologların ve dil bilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinir (YILDIRIM-ŞİMŞEK: 2006, 187)."

2.2. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ

Bu çalışmada, *Atalar Sözü Mecmuası* adlı eserin mukaddimesi ve 4.-538. sayfalarında (elif harfi sırasında) yer alan atasözü, deyim, vecize, mısra, beyit, dua, kargış, fıkra gibi yapıları ihtiva eden madde başları, açıklamasına yer verilen kelimeler ve madde başlarının geçtiği örnek metinler kaynak tarama tekniğiyle tespit edilmiştir.

2.3. VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI

Kaynak eser olarak seçilen Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın *Atalar Sözü Mecmuası* adlı eseri, Arap harfli bir metindir. Bu sebeple, adı geçen eserde madde başı olarak yer alan atasözü, deyim, vecize, mısra, beyit, dua, kargış, fıkra gibi yapılar ile açıklamasına yer verilen kelimeler ve madde başlarının geçtiği örnek metinler tespit edilerek madde başları ve müellife ait açıklamalar Türkiye Türkçesine aktarılmış, alıntılar ise çeviri yazı ile Latin harfli olarak kaydedilmiştir.

Eserin ilk 614 sayfasını yani mukaddimesini ve elif harfi sırasındaki madde başlarını kapsamakta olan bu çalışmada, madde başları numaralandırılmış ve çalışmaya konu elif harfi sırasında toplam 18101 madde başı tespit edilmiştir. Ayrıca, her bir madde başının yazmada yer aldığı sayfa ve satır numarası da ilgili madde başının yanında gösterilmiştir.

Çalışmanın asıl metin kısmında, tespit edilen maddeler yazmadaki sıra ile kaydedilmiştir. Bununla birlikte, maddelerin sıralaması Arap harfleri temelli Osmanlı elifbasına göre olduğu için çalışmanın arkasına maddelerin Latin harfleri temelli Türk alfabesine göre sıralandığı bir dizin konularak okuyucunun eserden istifadesi kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Eserdeki mükerrer ve benzer madde başları çalışmanın asıl metin kısmında dipnotlarda yer yer gösterilmiş, aynı veya farklı harf sıralarındaki mükerrer ve benzer biçimlerin (varyantların) dizinde madde başının asıl biçiminin altında

gösterilmesi ise bu işlemin eserin tamamı çalışıldıktan sonra yapılması daha uygun olacağı düşüncesiyle daha sonraki çalışmalara havale edilmiştir.

Yazmada pek çok madde başının sonunda "derler, demişler" gibi ifadeler yer almaktadır; ancak bu ifadelerin ilgili maddenin asıl metin kısmına dâhil olmayanları, ki yaklaşık altı bin tanedir, bu çalışmada kaydedilmemiştir.

Çalışmaya kaynaklık eden eserde günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmayan kelimelerin sayısı oldukça fazladır. Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan kelimeler için *İmla Kılavuzu* esas alınmıştır. Bununla birlikte, *İmla Kılavuzu*'ndan farklı olarak nispet eki her durumda şapkalı olarak (î) yazılmıştır. *İmla Kılavuzu*'nda olmayan kelimelerdeki uzatma ve inceltmeler şapka işareti (^) ile, *ayın*lar ' işareti ile, *hemze*ler ise ' işareti ile gösterilmiştir.

Çalışılan eserde birçok kelimenin farklı imlası da gösterilmiştir. Çalışmamızda madde başları Türkiye Türkçesi yazı diline aktarılmakla birlikte müellifin eserine harcadığı emeğin de zayi olmaması maksadıyla -ister telaffuza yansısın ister yansımasın- bahse konu imla farklarının tamamı dipnotlarda gösterilmiş ve ilgili sözlüklerden tespit edilerek notlanmıştır.

Yazmada madde başları ile ilgili örnek metin olarak çok sayıda alıntı mevcuttur. Bahse konu alıntıların bazıları ikincil kaynaklardan derlenmiş olup çalışmamızda bütün alıntılar birincil kaynak metinlerden tahkik edilmeye çalışılmış; fakat bakılıp bulunamayan, bakılmasına vakit veya imkân bulunamayanlar da olmuştur. Güç ve emek sarf edilerek bulunabilenler, tek bir görüntü olsun diye, güç ve imkân yetmeyip bulunamayanlara kurban edilmemiştir. Bu sebeple, çalışmamızda alıntıların ekserisi tahkik edilmiş biçimleriyle kaydedilmişken bir kısmı da yazmadaki biçimleriyle kaydedilmiştir. Ayrıca, günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmayan kelimeler ve terkipler ile kişi ve yer adlarında da durum alıntılardaki gibidir.

Eserde madde başları ile ilgili örnek metin olarak mensur eserlerin yanı sıra manzum eserlerden de pek çok alıntıya yer verilmiştir. Çalışmamızda, bahse konu manzum eserlerden yapılmış olan alıntılar kaydedilirken mısra başlarında büyük harf kullanılmamıştır; zira şiir için öncelikli olan ses etkisidir ve şiirde cümlenin başlama ve bitme noktası muallakta kalır, dolayısıyla başlangıcı belirten büyük (kapital) harfin silme mısra başlarında kullanılması muvafık değildir (KAÇALİN: 2016, 13).

İsim ve sıfat tamlamalarında, belirtilen (*mużâf* 'tamlanan') kelimenin sonunda *yâ-yi iżâfet* 'tamlama y'si'nden (*hâ-yi ġayr-i malfūẓ / hâ-yi resmiyye*den) sonra *yâ-yi ebter* 'kesik (kuyruksuz) y' Türkçedeki iki ünlü arasına yardımcı y ünsüzü (*yâ-yi miyâncı*) girmesi kuralıyla da örtüşmesi dolayısıyla gösterilmiştir (KAÇALİN: 2016, 13). Örneğin: *Cerîde-yi Mehâkim, mecmū'a-yi 'âcizî.*

Çeviri yazı:

Türklerin kullandığı hiçbir abece dilin gerçeklerini yansıtamadı. Her abece daha önce kullanılan dilin ve bu dil vasıtasıyla gelen kelimelerin sağlıklı taşıyıcısı oldu, öbür kelimeler için yetersiz kaldı, getirdikleri ve götürdükleri oldu. Bundan en çok zararı /ė/ (kapalı e) ve /ŋ/ (nazal n) sesleri gördü. Osmanlı harflerinden Latin harflerine geçerken *güz* ile *göz, ölü* ile *ulu* tek biçimde yani *gûz* ve *ûlû* şeklinde okunmazken *el* 'el, kol' ile *ėl* 'halk' kelimeleri tek bir imlada *il*; *it-* 'iteklemek' ile *ėt-* 'etmek' kelimeleri bir imlada *it-*; *yit-* 'kaybolmak' ile *yėt-* 'yetmek' kelimeleri bir imlada *yit-*; *dir-* 'diri olmak' ile *dėr-* 'dermek' kelimeleri bir imlada *dir-* şeklinde okunmuştur. Türkçe ünlü çekirdekli Arapça

ünsüz çekirdeklidir. Arapçada /t/ ile /t̲/ ve /ṭ/'nın anlam farkı vardır ve onun için üç tane /t/ vardır, bunlar bir /t/ ile okunamaz. Türkçede /o/, /ö/, /u/, /ü/'nün anlam farkı vardır ve onun için bu dört ünlü yalnızca /v/ ile okunamaz. Yazılışta *bvl* görülse bile *bol, böl, bul* başka başka kelimelerdir. Tıpkı bunun gibi Türkçede /ı/, /i/ ve /ė/'nin anlam farkı vardır ve onun için üç ayrı ses bir /y/ ile okunamaz (KAÇALİN: 2016, 13). Bu hususlara bağlı olmak üzere; /ė/ (kapalı e) ve /ŋ/ (nazal n) sesleri, çalışmamızda eserin çeviri yazı ile Latin harflerine aktarılmış kısımlarında gösterildiği gibi Türkiye Türkçesine aktarılmış kısımlarında da gösterilmiştir. Bununla birlikte, aynı kelimenin bazen /ė/ ile bazen de /e/ ile yazıldığı görülecektir. Bu durum, kelimenin yazmadaki imlası gereğidir ve sesin *y* ile yazıldığı yerlerde /ė/ (ör. *dėmek*), *y*'siz yazıldığı yerlerde /e/ (ör. *demek*) tercih edilmiştir. Ayrıca, aynı ses Çağataycada *n* ve *g*'den oluşan iki ayrı harfle, Osmanlı Türkçesinde ise tek harfle gösterildiğinden Çağatayca alıntılarda /n͡g/ kullanılmışken Osmanlı Türkçesine ait alıntılarda /ŋ/ kullanılmıştır (KAÇALİN: 2011, 36).

Arap harflerinde /t/ sesine bir nokta ilavesi ile elde edilen peltek /s/, Latin harflerinde /s/nin altına bir çizgi konularak /s̲/ ile değil /t/nin altına bir çizgi konularak /t̲/ ile gösterilmiştir. Buna denk olarak peltek /z/nin de /z̲/ ile değil /d̲/ ile yazılması tercih edilmiştir. Böylece Türkçe *matkap* 'burgu' kelimesinin Arapça *mit̲ḳab*'la, Türkçe *muhannet* 'namert' kelimesinin Arapça *muḫannat̲*'le bağlantısı rahat kurulacaktır (KAÇALİN: 2011, 36).

Çalışmamızda Farsça kelimeler çeviri yazı ile Latin harflerine aktarılırken sözlüklerin *imāle* (uzun ünlü, /iy/) veya *kesre-yi mechūle* (kapalı /e/) ile açıklamasını koyduğu kelimeler, /ī/ ile değil /ē/ ≈ /iy/ ile yazılmıştır. Bu şekilde *rēş* 'yara', *rīş* 'sakal'; *şēr* 'arslan', *şīr* 'süt' kelimeleri karıştırılmayacaktır. Kelime hakkında hiçbir bilgi yok, hiç duyulmamış ve okunmağa mecbur kalınmışsa o zaman /e/ öncelikli olarak okunur. İşte Farslar için Arapça *niẓāmuddīn*'in niẓāmeddīn okunması ile Türkler için Farsça *bihişt*'in behişt okunması böyledir. /î/, görüldüğü her yerde /î/ değildir. Bu /i/'nin Türkçede /ė/ (kapalı /e/)'yi de göstermesi gibi Farsçada /ē/ (kapalı uzun e)'yi de ifade eder (KAÇALİN: 2016, 12).

Yukarıda zikredilen hususlara bağlı olarak, çalışmamızın çeviri yazı ile kaydedilmiş kısımlarında aslî biçimleri ile kaydedilmesi tercih edilen kelimelerden bazıları şunlardır: *ātiş* 'ateş'; *bihişt* 'cennet'; *cehān* 'cihan'; *Cemşēd* 'Cemşit'; *dēv* 'cin'; *dēvāne* 'mecnun, cin çarpmış'; *hēç* 'hiç'; *ḫᵛur-şēd* 'güneş'; *nişēmen* 'makam, yer'; *pider* 'baba'; *rēz* 'saçan'; *şēr* 'aslan'; *şēve* 'şive'; *tēġ* 'ok'; *tēz* 'tez'.

Yukarıda zikredilen hususlara binaen çalışmamızda kullanılan transkripsiyon harfleri şunlardır:

آ	ā, a
ا	a, e
ب	b
پ	p
ت	t
ث	t̲
ج	c
چ	ç
ح	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	d̲
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ş
ص	ṣ
ض	ḍ, ż
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ġ
ف	f
ق	ḳ
ك	g, k, ŋ
ل	l
م	m
ن	n
نك	n͡g
و	o, ö, u, ū, ü, v
ه	a, e, h
ى	ė, ı, i, ī, y

İKİNCİ BÖLÜM

1. ÇELEBİOĞLU ABDÜLHALİM HAKKI'YA DAİR

1.1. Hayatı

Kırımlı olan[6] Abdülhalim Hakkı'nın doğum ve ölüm tarihi ile ilgili şimdiye kadar herhangi bir bilgi elde edilemedi; ancak eserin içerisinde yer alan ve müellif tarafından bazılarının üzerlerine çeşitli notlar alınarak imzalanmış takvim yapraklarından anlaşıldığı üzere Abdülhalim Hakkı, en azından 1338 Temmuz 15'e [=1922 Temmuz 15][7] kadar yaşamıştır[8].

Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı, Osmanlı Devleti Adliye Nezaretinin yayın organı olarak yayımlanan ve birbirinin devamı olan *Cerîde-yi Mehâkim*[9] ve *Cerîde-yi Mehâkim-i Adliyye*[10] dergilerinin başkâtipliğini ve muhasebe memurluğunu[11] yapmıştır. Müellif, *Atalar Sözü Mecmuası*'nın mukaddimesinde bu görevden emekli olduğunu belirtmektedir; ancak ne zaman emekli olduğuna dair eserde herhangi bir kayıt yoktur[12].

---

6 bk. *Atalar Sözi Mecmū'asi*: Cāmi', Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve Īżāḥātı: I. s.

7 Bu tarih, yazmanın yaprakları arasında yer alan 1337 Ṣa'bānu 'l-Mu'aẓẓam 6 [=1921 Nisan 15] tarihli takvim yaprağının arkasına müellif tarafından kaydedilmiş olan not içerisinde zikredilmektedir. Ayrıca, yazmanın sayfaları arasında aynı takvime ait pek çok takvim yaprağı daha mevcut olup bu yaprakların günümüze en yakın tarihlisi 1921 Eylül 1'e aittir. Eserin sayfaları arasında 1923 Mayıs 19 tarihli bir takvim yaprağı da bulunmakla birlikte bu takvim yaprağı diğerlerinden farklı olduğu gibi üzerinde de herhangi bir not veya imza/paraf da bulunmamaktadır. Eser içerisinde müellife ait olmayan kâğıtlar da mevcut olduğundan bu takvim yaprağındaki tarih esas alınmamıştır.

8 Eser içerisindeki bir kâğıtta "Abdülhalim Hakkı'nın emekli iken Kızıltoprak'ta Çiftehavuzlar'da merhum Kemal Paşa hanesinde mukim olduğu" kayıtlıdır. Ayrıca, "Üsküdar'da oturup sabah akşam İstanbul'u seyr ü temaşa eylemek pek hoştur, derler." ifadesinin altına düştüğü "Mücerreptir, abd-i âcizce de [Abdülhalim Hakkı]" notundan müellifin bir dönem Üsküdar'da da ikamet ettiği anlaşılabilir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'asi*: 216/30.

9 Osmanlı Devleti [1300-1922] Adliye Nezaretinin yayın organı olan dergi, ilk defa Mayıs(?) 1873 tarihinde haftalık olarak yayımlanmaya başlanmıştır. Geniş bilgi için bk. YAVUZ, H.: "Cerîde-yi Mehâkim", *DİA*: 7, 408[c]-409[b]. s.

10 *Cerîde-yi Mehâkim*, 1319 Cemaziyelahir 29 (1901 Ekim 13) tarihinden itibaren *Cerîde-yi Mehâkim-i Adliyye* adıyla neşredilmiştir. 'Adliyye Neẓāreti: *Cerīde-yi Meḥākim-i 'Adliyye*: İstanbul 29 Cemāḏiye 'l-āḫir 1319, Numero: 1, Maṭba'a-yı 'Oṯmāniyye. YAVUZ, H.: "Cerîde-yi Mehâkim", *DİA*: 7, 408[c]-409[b]. s.

11 Müellifin *Cerîde-yi Mehâkim* dergisinin başkatibi olduğu, Necip Asım'a [YAZIKSIZ] [1861-1935] gönderdiği ve 1898 Ekim 1'de *İkdâm* gazetesinde yayımlanan mektubunda kaydedilmiştir. Ra'ūf Yektā: "Muṣāḥabe - Tenḳīdāt-ı Mūsīḳiyye", *İḳdām*: 15 Cemāḏiye 'l-evvel 1316/1 Teşrīn-i evvel-i Efrencī 1898, Numero: 1518, 3[c]. Aynı mektup için bk. Ra'ūf Yektā: *Esātīḏ-i Elḥān - 'Aded 2: Ḥ'āce 'Abdü 'l-Ḳādir-i Merāġī*: 100. s. Müellifin Necip Asım'a gönderdiği mektubunda tarih bulunmamakla birlikte mektubun 1898 Eylül 21 ila 1898 Eylül 30 tarihleri arasında yazıldığı açıktır; zira müellif, mektubunun başında Necip Asım'ın 1898 Eylül 21 tarihli *İkdâm* gazetesinde yayımlanan yazısına atıfta bulunmuştur. Necīb 'Āṣım: "Muṣāḥabe - Teḏkire-yi Mūsīḳī-şināsān Ḥaḳḳında Bir Müṭāla'a", *İḳdām*: 5 Cemāḏiye 'l-evvel 1316/21 Eylül-i Efrencī 1898, Numero: 1508, 3[c]. *Atalar Sözü Mecmuası*'nda ise müellifin *Cerîde-yi Mehâkim-i Adliyye*'nin başkâtibi (bir yerde de ilgili derginin başkâtibi ve muhasebe memuru) olduğu kaydedilmiştir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'asi*: Cāmi', Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve Īżāḥātı: I. s.; Ḍurūb-ı Emṯāliŋ Taṭbīḳātına Dā'ir Īżāḥlı Taṭbīḳāt-ı Emṯāliyyeler: 14. s.

12 1898 Ekim 1'de *İkdâm*'da yayımlanan mektubu vesilesiyle en azından bu tarihlerden itibaren başkâtiplik görevinde bulunduğunu anladığımız Abdülhalim Hakkı'nın ne zaman emekli olduğu ise belli değildir. Müellifin emekli olduğunu belirten "'Adliyye Neẓāret-i celīlesininde *Cerīde-yi Maḥākim-i 'Adliyye* idāresi başkātib ve muḥāsebe me'mūrı'lıġından müteḳā'iddür." biçiminde kaydedilmiş olan ifadenin yanında "25 Haziran 1325" [=8 Temmuz 1909] tarihi kayıtlıdır. Kayıt şeklinden ilgili ifadeye "…'lıġından müteḳā'iddür." ifadesinin sonradan da eklenmiş olabileceği

1.2. Eserleri

Abdülhalim Hakkı, *Atalar Sözü Mecmuası*'nın mukaddimesinde atasözleri ile ilgili çalışmasının yanı sıra başka "millî eserler" de kaleme aldığını[13] ve bunların "Türk tarihi"[14] ve "Türk takvimi"[15] ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Müellif, isimlerini de zikrettiği[16] bu eserleri uzun süre çalışarak tamamlandığını belirtmiş ve ilgili eserlerin yazılma sürecini şu şekilde anlatmıştır:

> *... gerek lisān gerek ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ yalŋız başıma żabṭ u taḥrīrinden ṣarf-ı naẓarla ancaḳ ḳadīm millī sā'at ve taḳvīm ve sāl-i Türkān ḥaḳḳında mümkin mertebe taḥḳīḳāt icrāsıyla elde ėdebildigüm ma'lūmāt üzerine şimdiye ḳadar sā'ir gūnā tedḳīḳātdan sālifü 'ḏ-ḏikr millī eṯerleriŋ ve ḍurūb-ı emṯāliŋ tertīb ve taḥrīriyle uġraşılmış, ḥamd[en] li'llāh cümlesiniŋ meydāne gelmesi imkānı ḥāṣıl olmışdur...*[17]

> *Bu 'abd-i 'āciz, mūr miḳdārıŋ hemān on beş yigirmi seneden beri münferid[en] 'āciz-āne ve ḳāṣır-āne ve ṣırf ḥarṯ-ı millī-yi Türkāna 'āid olmaḳ üzere ṣarf-ı sa'y u ġayretle de gūyā kendi zu'm u i'tiḳādımca hemān başarabilüp başına çıḳdıġımı ẓann ėdebildigim ḳadīm ḥarṯ-ı millī-yi Türkāndan ma'dūd bulunan "Şecere-yi Tevārīḫ" ve "Çaġ-nāme-yi Sāl-i Türkān" ile bunlarıŋ lāzım-ı ġayr-i müfārıḳı ve iḫtiyācāt-ı milliyyemiziŋ başlıcası olan "Çaġan-ı Türkān"ı yalŋız başıma ve hemān on beş yigirmi sene ẓarfında işbu ṣuver üzere tecellīsine 'avn u 'ināyet-i İlāhiyye ile bir derece muvaffaḳıyyet elvėrmiş gibidür.*[18]

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere Abdülhalim Hakkı'nın *Atalar Sözü Mecmuası*'ndan başka *Şecere-yi Tevārīḫ*, *Çaġ-nāme-yi Sāl-i Türkān* ve *Çaġan-ı Türkān*[19] olmak üzere üç eseri daha mevcuttur. Müellifin bu eserleri tespit edilememekle birlikte *Atalar Sözü Mecmuası*'nın sayfalarının arasında yer alan takvim yaprakları üzerine

---

anlaşıldığından müellifin bu tarihten önce mi yoksa sonra mı emekli olduğu dahi belirsizdir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Ḍurūb-ı Emṯāliŋ Taṭbīḳātına Dā'ir İżāḥlı Taṭbīḳāt-ı Emṯāliyyeler: 14. s. *Cerîde-yi Mehâkim-i Adliyye*'nin bugün bulunabilen son sayısı, 1326 Receb 4 (1908 Ağustos 2) tarihli 698. sayısı olduğundan II. Meşrutiyet'in ilanından [1908 Temmuz 23] kısa süre sonra derginin yayın hayatının sona erdiği değerlendirilmektedir. YAVUZ, H.: "Cerîde-yi Mehâkim", *DİA*: 7, 409[a]. Bu derginin yerini alan *Cerîde-yi Adliyye*'nin ilk sayısı, 1325 Kânunuevvel 5'te (1909 Aralık 18) yayımlanmıştır. YAVUZ, H.: "Cerîde-yi Adliyye", *DİA*: 7, 404[c]. *Cerîde-yi Mehâkim-i Adliyye*'nin son sayısının ne zaman çıktığı ile ilgili belirsizliğin olması da müellifin emeklilik zamanı ile ilgili belirsizliği arttırmaktadır.

13 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: İç kapak.

14 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 451. s. Müellif, bu sayfada Türk tarihi ile ilgili eserinde "hanların ve hükümdarların şecereleri ile ilgili tafsilatlı malumat" verileceğini kaydetmiştir.

15 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Cāmi', Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve İżāḥātı: I. s.

16 Bu eserlerin isimleri; mukaddimede iki farklı yerde, 1339 Rebiyülevvel 1 [=1920 Kasım 12] tarihli takvim yaprağının arkasında (*Şecere-yi Tevārīḫ, Çāġ-nāme-yi Sāl-i Türkān*), 1338 Haziran 10 [=1921 Haziran 10] tarihli takvim yaprağı üzerinde (*Çaġan - Çaġ-nāme-yi Türkān*) ve yazmanın 451. sayfasında (*Şecere-yi Sāl-i Türkān*) zikredilmektedir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Ḍurūb-ı Emṯāl-i Türkānıŋ Eŋ Ehemm ve Elzem Olan ve Ḍarb u Īrādında Ri'āyeti Vücūb Derecede Mühimm Bulunan Ba'ż Uṣūl ü Ḳavā'id-i Edebiyyesiniŋ Birḳaç Türlü Ḍurūb-ı Emṯāli Miṯāl Getirerek Ḫulāṣa[ten] İżāḥı: VI. s.; İfāde ve Muḫṭıra: 15. s; 451. s; 580-581. s; 1141-1142. s.

17 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Cāmi', Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve İżāḥātı: I. s.

18 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: İfāde ve Muḫṭıra: 15. s.

19 *Çaġan* kelimesi ile ilgili müellifin açıklamaları için bk. 699/08.

kaydedilmiş "hübûtî takvim[20]" ile ilgili müellife ait notlar, bahse konu "Türk takvimi"ne dair ipucu vermektedir[21].

Ayrıca, Abdülhalim Hakkı'nın bir de yayımlanmış mektubu mevcuttur. Müellifin Necip Asım'a [YAZIKSIZ] [1861-1935] yazdığı mektup, Rauf Yekta Bey [1875-1935] tarafından önce 1898 Ekim 1'de *İkdâm* gazetesinde yayımlanan "Tenkîdât-ı Mûsîkiyye" isimli yazının sonunda[22], sonra da *Esâtîz-i Elhân* isimli eserde[23] neşredilmiştir. İlgili mektup, Abdülkâdir-i Merâğî'nin [ö. 838/1435] hayatı ile ilgili Nuri Şeyda Bey [ö. 1901] tarafından kaleme alınan ve 1316 Rebiyülahir 9/1898 Ağustos 27 tarihinde *İkdâm* gazetesinde yayımlanan yazıda[24] dile getirilen "Hocanın kim olduğu meçhul!" görüşüne itiraz mahiyetindedir. Mektubun Necip Asım'a gönderilmesinin sebebi ise Necip Asım'ın aynı gazetenin 1316 Cemaziyelevvel 5/1898 Eylül 21 tarihli 1508 numaralı sayısında Nuri Şeyda'nın yazısını değerlendirdiği bir yazı yayımlamış olmasıdır.[25] Üzerinde tarih bulunmamakla birlikte Abdülhalim Hakkı'nın bu mektubunun 1898 Eylül 21 ila 1898 Eylül 30 tarihleri arasında yazıldığı aşikârdır.

2. *ATALAR SÖZÜ MECMUASI*'NA[26] DAİR

2.1. ESERİN ADI

Eser, her ne kadar Türk Dil Kurumu Kütüphanesine *Atalar Sözü* ismiyle kaydedilmiş olsa da müellif tarafından esere birkaç isim verilmiş ve bu isimler çoğunlukla bir arada kullanılmıştır[27]. Müellifin eseri için kullandığı isimler, yazmada kullanıldıkları sıraya göre şunlardır:

---

20 Arapça bir kelime olan *hubūṭ* 'akabinde ikamet gelen nüzul' manasındadır. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hübût* ile *nüzûl* arasındaki fark: 445. Bu takvim, Hz. Âdem'in yeryüzüne indirilişini başlangıç olarak kabul etmektedir ve müellifin kaydettiği hesaplamalara göre miladî 1917 yılı, hübûtî takvime göre 7511'e karşılık gelmektedir. İlgili notlarda daha pek çok hesaplama yer almakta olup bunlar ayrı bir yazının konusudur.

21 Bu hususla ilgili yazmanın yaprakları arasında yer alan 1338 Haziran 10 [=1921 Haziran 10] tarihli takvim yaprağı üzerindeki notlarla 1339 Rebiyülevvel 1 [=1920 Kasım 12] tarihli takvim yaprağının arkasındaki notlara bakılabilir. Ayrıca, ilgili takvim ile ilgili müellif tarafından kaydedilmiş hesaplamalar da yazmanın yaprakları arasına konulmuş bir kâğıt üzerinde yer almaktadır.

22 Ra'ūf Yektā: "Muṣāḥabe - Tenḳīdāt-ı Mūsīḳiyye", *İḳdām*: 15 Cemāḏiye 'l-evvel 1316/1 Teşrīn-i evvel-i Efrencī 1898, Numero: 1518, 3c.

23 Ra'ūf Yektā: *Esātiḏ-i Elḥān - 'Aded 2: Ḥvāce 'Abdü 'l-Ḳādir-i Merāġī*: 99. s.

24 M. Nūrī Şeydā: "Muṣāḥabe - Ṣanāyi'-i Nefīse 8 - (Ḥvāce 'Abdü 'l-Ḳādir-i Merāġī)", *İḳdām*: 9 Rebī'ü 'l-āḫir 1316/27 Aġustos-i Efrencī 1898, Numero: 1483, 3c.

25 Necīb 'Āṣım: "Muṣāḥabe - Teḏkire-yi Mūsīḳī-şināsān Ḥaḳḳında Bir Müṭāla'a", *İḳdām*: 5 Cemāḏiye 'l-evvel 1316/21 Eylül-i Efrencī 1898, Numero: 1508, 3c.

26 Aşağıda da anlatılacağı üzere; eser, kaynaklarda çoğunlukla *Millî Kanun-ı Kadim-i Felsefî Cöngü* ismiyle ya da *Atalar Sözü / Mecmuası* isimleriyle kaydedilmiştir. Bu başlıklar içerisinde *Atalar Sözü Mecmuası* isminin yazma içerisinde daha fazla kullanılması ve müellifin üç farklı yerde özellikle eserine bu ismi verdiğini belirtmesi sebebiyle biz de eseri bu isimle kaydediyoruz. Ayrıca, eserden bahseden kaynaklardan birinde diğer kaynaklardan farklı olarak eser, *Atasözleri ve Halk Tabirleri* ismi ile kaydedilmiş. ÜLKÜTAŞIR, M. Ş.: *Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*: 19. s.

27 Bu başlıklar, madde başlarının başladığı sayfada sırasıyla *Sav u Sınav-ı Türkân Cöngü, Durûb-ı Emsâl-i Osmanî, Atalar Sözü Mecmuası, İyi Sözler Cöngü, Eski Zamanın Savlar ve Sınavlar - Tecrübeler- Cöngü* olarak kaydedilmiştir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 4. s. İlgili başlıkların bazıları mukaddimenin başlangıcında ise sırasıyla *Sav u Sınav-ı Türkân Cöngü, Atalar Sözü Mecmuası* ve *Durûb-ı Emsâl-i Osmanî* olarak yer almıştır. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: I. s.

- **Vesaik-i Medeniyye vü İlmiyyeden Madûd Olunan Örf ü Âdât ve Millî Kanun-ı Kadim-i Felsefî Cöngü / Savlar, Sınavlar ve Kaide-yi Kadimeler Mecmuası**

Yazmanın hemen başında iç kapakta yer alan bu başlığın bugün bütün kelimeleri okunamamaktadır. Bunun bir neticesi olarak aslında birkaç satırdan mürekkep olan bu uzun başlık, kaynaklarda da tam hâliyle kaydedilememiştir. İlk olarak Ahmet Halil'in eserle ilgili kaleme aldığı tanıtma yazısında[28] "Millî Kanunu Kadimi Felsefî Cönkü" biçimi ile karşımıza çıkan bu başlık, eserle ilgili bilgiyi Ahmet Halil'in tanıtma yazısından edinen kişilerin eserlerinde de -hâliyle- aynı biçimde zikredilmiştir[29]. Daha sonra Adnan Cahit ÖTÜKEN'in "Eski Türk Atasözleri" başlıklı yazısında[30] da "Millî Kanun-ı Kadim-i Felsefî Cönkü" biçimiyle kaydedilen başlık, Ömer Asım AKSOY tarafından "Millî Kanunu Kadîm-i Felsefî Cöngü ya da Durub-ı Emsâl-i Türkân ve Kaide-i Kadimeler Mecmuası" olarak kaydedilmiştir[31]. Başlığın tam hâli ise "Veṯā'iḳ-i [Medeniyye vü][32] 'İlmiyyeden Ma'dūd Olunan 'Örf ü 'Ādāt ve Millī Ḳānūn(Ḳavānīn)-ı Ḳadīm-i Felsefī Cöngi / Ṣavları -*ya'nī ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān*- Ṣınavları -*'ilmī ve ḥikemī, tecribeli ve tezkiyeli sözler*- ve Ḳā'ide-yi Ḳadīmeleri Mecmū'ası"dır.

Başlığın altında yer alan ve müellifin "eserlerin lüzum ve vücudu hakkında muhtasar maruzat" mahiyetinde olduğunu belirttiği ifadelerin üzeri çizilmiş[33] olmasına rağmen başlığın üzeri ise çizilmememiştir. Üzeri çizilmiş olan ilgili açıklamalar içerisinde müellif, "millî kanun-ı kadim-i felsefî" ifadesinin ne demek olduğunu şu şekilde izah etmektedir:

> *Veṯā'iḳ-i milliyye-yi medeniyye vü 'ilmiyyeniŋ ... üçüncisi, 'millī ḳānūn-ı ḳadīm-i felsefī' dėmek olan atalar sözi, ṣavlar ve iyi ögüdler ya'nī millī ḍurūb-ı emṯāl ve sā'ire ve sā'ireleriŋ kitāb ve mecmū'alarınıŋ mü'ellef ve müdevven nüsẖalarınıŋ vücūdıdur...*[34]

---

28 Ahmet Halil, kaleme aldığı tanıtma yazısında eserin isimlerini "birinci cilde göre Millî Kanunu Kadimi Felsefî Cönkü, ikinci cilde göre ise Durubu Emsali Osmanî, Halk Bilgisi, Atalar Sözü Cönkü" olarak kaydetmektedir. Ahmet Halil: "Kitabiyat - Millî Kanunu Kadimi Felsefî Cönkü", *Halk Bilgisi Haberleri*: 4, 12ª. s. Aynı ifadeler, ilgili yazıya atıfla Aydın OY (yanlış olarak I. cilt, 3. sayı) ve Tahir ALANGU tarafından da kaydedilmiştir. OY, A.: *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*: 358. s. ALANGU, T.: *Türkiye Folkloru Elkitabı*: 150. s.

29 ÖZTELLİ, Cahit: "Atasözleri Derlemeleri ve Kaynakçaları Üzerine", *Sıvas Folkloru*: Mayıs 1976, Sayı: 40, 3ª-5ᵇ. s. OY, Aydın: "Atasözleri Kaynakçaları Üzerine", *Sıvas Folkloru*: Ekim 1976, Sayı: 45, 3ª-7ᵇ. s. ALANGU, Tahir: *Türkiye Folkloru Elkitabı*: İstanbul 1983, Adam Yayınları.

30 Adnan Cahit: "Eski Türk Atasözleri", *Edebiyat*: 2, 31. s.

31 Ömer Asım AKSOY, 1977 baskısından itibaren eserinin kaynaklar kısmında bu başlığı *Atalar Sözü Mecmuası*'nın "Çelebioğlu, Abdülhalim Hakkı: ATALAR SÖZÜ MECMUASI: 2 c., İstanbul 1314-1324 (1898-1908) 1. c.: 799 s.; 2. c.: 799-1880 s. [Türk Dil Kurumu Kitaplığı Etüt: 59]" şeklinde kaydettiği künyesinin altında "Birinci cilde göre adı: 'Millî Kanunu Kadîm-i Felsefî Cöngü ya da Durub-ı Emsâl-i Türkân ve Kaide-i Kadimeler Mecmuası'dır." diyerek zikrekmiştir. AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça*: 1267.

32 Tam olarak okunamadığı için köşeli parantez içerisinde gösterilen bu ifadeler, metnin devamındaki benzer biçimlere muvafık olacak şekilde seçilmiştir.

33 Üzeri çizilen metnin arasında "30 Mart 1326 [=12 Nisan 1910] tārīẖinde Ma'ārif Neẓāretine taḳdīm olunmışdur." ifadesi yer almaktadır ve ilgili metnin bu ifadeden sonra yazılarak müellif tarafından imzalandığı anlaşılmaktadır. Bu ise eserin tamamlanma tarihinin 1324 [1908] olmadığını gösterdiği gibi ilgili başlığın müellif tarafından yazmaya sonradan ilave edildiğini de göstermektedir.

34 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: İç kapak.

- **Sav u Sınav-ı Türkân Cöngü**

Eserin hem mukaddime kısmının ilk sayfasında hem de madde başlarının başladığı dördüncü sayfasında yer alan bu başlık, madde başlarının kaydedildiği pek çok sayfanın üzerinde de yer almaktadır.[35]

Müellif, kısaca 'hikmetü 'l-avam' olarak ifade ettiği *sav* tabirini ve 'tecrübetü 'l-avam' olarak ifade ettiği *sınav* tabirini[36] şu şekilde açıklamaktadır:

> *Eski zamān Türkleri lisān ve lehçesiyle ḍurūb-ı emṯāle "ṣav" (Ḳadīm Türkcede ṣav; bi-ma'nā-yı ṣaḥīḥ, saġ, sālim, dürüst ve müṯbet üzere söylenen atalar sözi demekdür ve ta'bīr-i ṣaḥīḥi ile "Millī bir ḳānūn-i ferdī vü içtimā'ī ve bir kitāb-ı 'ilm ü ḥikmet-i 'avāmīsidür." denebilür); bunuŋ tefsīr ve tavzīḥ ve teşrīḥiyle ve tecribe ve ḥikmet-i kelāmiyye cümlesiniŋ tevsī'iyle taḥrīr ve terḳīm olunanlarına "ṣınav"; ṣaġ ve ṣaḥīḥ ve sālim ve ṣıḥḥat üzere dürüst ve ṭoġrı söylenen tecribeli müṯbet sözleri söyleyenlere "ṣavcı" ve "ṣınavcı" -tecribeci kişi- denür ve öyle sözlere de ṣınamaḳ maṣdarından "ṣınav" -tecribeli atalar sözleri- ta'bīr ve ıṭlāḳ olunur, demişler.*[37]

- **Atalar Sözü Mecmuası**

Müellif, mukaddimede üç farklı yerde[38] eserini *Atalar Sözü Mecmuası* ismiyle tesmiye ettiğini belirtmektedir.

> *İşbu ḍurūb-ı emṯāl mecmū'asına bir ḫaylī aḳvāl-i meşhūre ve ḍurūb-ı emṯāl ve ḥükemā aḳvāli cem' ü taḥrīrle hem 'aded^en tezyīd ve hem ḥacm^en tevsī' eyleyerek işbu mecmū'amıŋ ism-i millī-yi mü'evvelini Atalar Sözi Mecmū'ası ismiyle tesmiye ve Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmānī 'unvānıyla te'yīd eyledim. Her ne ḳadar aḳvām-ı Türkāniŋ bir ḍurūb-ı emṯāl külliyyātı olamasa da bir ḍurūb-ı emṯāl mecmū'ası olsun ve hēç yoḳdan bu da bir gül-deste olur niyyet ü ārzūsıyla mecmū'a şeklinde cem' ü iddiḫār edilmişdür.*[39]

---

35 İlgili başlık; bu sayfaların bazılarında *Sav u Sınav* biçiminde, bazılarında *Sav u Sınav Cöngü* biçiminde, bazılarında *Sav u Sınav-ı Türkân* biçiminde, bazılarında ise *Sav u Sınav-ı Türkân Cöngü* biçimindedir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: I. s.; 6. s.; 32. s.; 370. s.

36 Müellif, bu tabirleri mukaddime kısmında başlığın hemen altına kaydetmiştir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: I. s.

37 Burada aktardığımız açıklama, mukaddimenin öncesinde "Muhtıra" başlığı altında kaydedilmiştir. Bu açıklamanın benzer bir biçimi için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Cāmi', Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve Īżāḥātı: I. s.

38 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Cāmi', Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve Īżāḥātı: I. s.; Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 1. s.; 7. s. Ayrıca, ilgili ifadenin başlık olarak kullanıldığı yerler için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: I. s.; 4. s. Müellif, ikinci cildin son sayfasına "*Atalar Sözleri*'nin iki cilt üzere sonu…" kaydını düşmüştür. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 1880. s.

39 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 7. s.

- **Durûb-ı Emsâl-i Osmanî / Durûb-ı Emsâl-i Türkî Mecmuası**

Hem "Durûb-ı Emsâl-i Osmanî"[40] ifadesi hem de "Durûb-ı Emsâl-i Türkî Mecmuası"[41] ifadesi, eserin ismi olarak ayrı ayrı zikredilmiştir. Ayrıca, madde başlarının kaydedildiği sayfaların birkaçının üzerinde de benzer ifadeler yer almaktadır[42].

> *İşbu eṯer-i ʻāciz-ānem ... Atalar Sözi yaʻnī Ḍurūb-ı Emṯāl-i Türkī Mecmūʻası* ismiyle tesmiye eyledigim millī bir mecmūʻadur, ki ʻāciz-āne bir cehd ü ġayret ve ciddī ictihād-ı ḫıdmetle ve ṭūl müddet ve ibḏāl-i himmetle yazılmışdur.[43]

- **İyi Sözler Cöngü**[44] **/ Öğüt ve İyi Nasihat Mecmuası**

"İyi Sözler Cöngü" ifadesi eserin isimlerinden biri olarak hem mukaddimede hem de madde başlarının başladığı dördüncü sayfada olmak üzere iki farklı yerde kaydedilmiştir.[45] "İyi Sözler Cöngü" ifadesinin benzer bir biçimi olan "Öğüt ve İyi Nasihat Mecmuası" ifadesi de -esere sonradan eklenmiş olmakla birlikte[46]- eserin ismi olarak mukaddimenin hemen başında kaydedilmiştir.[47]

> ... işbu şekl-i ḥacm ü heyʼete īṣāl ėdebildigim *mecmūʻayı Atalar Sözi Mecmūʻası -İyi sözler Cöŋgi- yaʻnī taʻbīr-i ʻOṯmānīsi olmaḳ üzere Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmānī ʻunvānıyla* tesmiye ve tekniye eyledim.[48]

Abdülhalim Hakkı, eserine yalnızca atasözlerini ve deyimleri almamış, aynı zamanda "meşhur sözler ve hikmetli cümlelerden münasip gördüklerini"[49] de derlemiştir.

---

40 bk. *Atalar Sözi Mecmūʻası*: Cāmiʻ, Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve Īżāḥātı: I. s.; Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 7. s. Ayrıca; Durûb-ı Emsâl-i Osmanî" ifadesi, madde başlarının başladığı kısımda da eserin adı olarak kaydedilmiştir. bk. *Atalar Sözi Mecmūʻası*: 4. s.

41 bk. *Atalar Sözi Mecmūʻası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 1. s.

42 Durûb-ı Emsâl-i Türkân Mecmuası: bk. *Atalar Sözi Mecmūʻası*: 17/ek. s. Durûb-ı Emsâl-i Türkân Cöngü Mecmuası: bk. *Atalar Sözi Mecmūʻası*: 370., 378. s.

43 bk. *Atalar Sözi Mecmūʻası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 1. s.

44 Yazmada: *cöŋgi*. Yazmada *cönk* kelimesi, *cöng* ve *cöŋg* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı, 'altı düz gemi' manasında Malayca *cong* olup Türkçeye Farsçadan geçmiştir. STEINGASS: *CP-ED*: cung: 374[b]; çung: 400[b]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: cung: 277; çung: 301. MENINSKI: *Thesaurus…*: cüng: I, 1663. TDK: *TTS*: cönk: II, 777. TDK: *DS*: cönk (I): III, 1007[a]. *Cönk* kelimesi, günümüz Türkiye Türkçesinde 'saz şairlerinin derledikleri şiirleri kaydettiği uzunlamasına açılan defter' manasında kullanılsa da burada 'seçilmiş örnek metinlerden oluşan yazma eser/mecmua' manasında kullanılmıştır. Kelimenin ilgili anlamı için bk. GÖKYAY, O. Ş.: "Cönk", *DİA*: 8, 73[b]. TDK: *TS*: cönk (I): 471[b]; cönk (II): 472[a].

45 Aynı ifade *İyi Sözler Cöŋgi* biçimi ile mukaddimenin başında da kaydedilmiş olmakla birlikte daha sonra bu ifadenin üzeri çizilmiştir. bk. *Atalar Sözi Mecmūʻası*: I. s.

46 Yazmada "Atalar Sözi Mecmūʻası" ifadesinin üzerine sonradan kurşun kalemle "ögüd ve iyi naṣīḥat" ifadesi eklenmiş, "atalar sözi" ifadesinin "sözi" kısmına da aynı şekilde ek yapılarak bu ifade "atalar sözleri" yapılmış ve böylece bahse konu ifade "Atalar Sözleri, Ögüd ve İyi Naṣīḥat Mecmūʻası" biçiminde düzenlenmiş. Bununla birlikte, "Ögüd ve İyi Naṣīḥat Mecmūʻası" ifadesinin benzer biçimi olan "İyi Sözler Cöŋgi" ifadesinin hem mukaddimede hem de madde başlarının başladığı sayfada "Atalar Sözi Mecmūʻası" ifadesinin hemen yanında eserin ismi olarak ayrıca kullanılmış olmasından hareketle buradaki ifadelerin de benzer şekilde "Atalar Sözi Mecmūʻası" ve "Ögüd ve İyi Naṣīḥat Mecmūʻası" biçimlerinde ayrı ayrı kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

47 bk. *Atalar Sözi Mecmūʻası*: I. s.

48 bk. *Atalar Sözi Mecmūʻası*: Cāmiʻ, Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve Īżāḥātı: I. s.

49 bk. *Atalar Sözi Mecmūʻası*: Dīger tafṣīlātlı īżāḥāt ve ifāde-yi maḫṣūṣa: 5. s.; 6. s.; 7. s.; 8. s.

Müellifin, eseri için "İyi Sözler Cöngü" ve "Öğüt ve İyi Nasihat Mecmuası" ismlerini kullanması da bunun bir gereği mahiyetindedir.

- **Eski Zamanın Savlar[50] ve Sınavlar -Tecrübeler- Cöngü**

Bu başlık, yazmada madde başlarının başladığı dördüncü sayfada kaydedilmiştir.

2.2. ESERİN YAZILIŞ TARİHİ

Abdülhalim Hakkı, eserini 1314 Ağustos 10 [=1898 Ağustos 22][51] tarihinden itibaren kaleme almaya başladığını ifade etmektedir:

> *... muvāfaḳat-ı efkārla ve 'avn u 'ināyet-i Ḥaḳḳ'a ve rūḥāniyyet-i ḥażret-i Nebevī'ye ṣıġınaraḳ ve ellerimi ṣıġayaraḳ 10 Aġustos 1314* [=22 Ağustos 1898] *tārīḫinden i'tibār[en] işe başladım.*

Yukarıda da görüldüğü üzere; eserin yazılmaya başlandığı tarih, kesin olarak bellidir. Bununla birlikte, her ne kadar yazmanın başında "Tārīḫ-i tertīb ü taḥrīr ibtidāsı 1314'den [=1898] 1324 [=1908] sene-yi māliyyesine ḳadar devām ėtmişdür."[52] kaydı düşülmüşse de yazmaya bu tarihten sonra da müellif tarafından eklemeler yapıldığı için eserin ne zaman tamamlandığı tam olarak belli değildir.

Eserin tamamlanma tarihi olarak belirtilen 1324'ten [=1908] sonra da müellif tarafından yazmaya eklemeler yapıldığını gösteren delillerden biri, mukaddimenin "Dîğer Tafsîlâtlı Îzâhât ve İfâde-yi Mahsûsa" ve "Durûb-ı Emsâlin Tatbîkâtına Dâir Îzâhlı Tatbîkât-ı Emsâliyyeler" bölümlerinin her ikisinin de kayıt tarihlerinin 1325 Haziran 25 [=1909 Temmuz 8] olmasıdır.[53]

Belirtilen 1324 [=1908] tarihinden sonra yazmaya yapılan eklemeler; eserin yalnızca mukaddime kısmına yapılmamış, aynı zamanda asıl metin kısmına da yapılmıştır; zira eser içerisinde müellifin yaptığı bazı değerlendirmelerin[54] yanı sıra alıntı yapılan bazı kaynakların yayımlanma tarihleri de bu hususu açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin; "Alımcı arslan, bėrimci sıcġan…"[55] ifadesi, *Dīvānü Luġāti 't-Türk*'ün Kilisli Rifat BİLGE

---

50 Yazmada: *ṣavlar, savlar*. Yazmada kelimenin asıl imlasının *sav* olduğunu belirtmek için bu imlanın altına *ṣaḥ. [Sahih]* notu düşülmüş. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Türkçenin farklı lehçelerinde müstameldir. KÂŞGARLI: *DLT*: saw: 256^{b}_{6}; saw: 256^{b}_{7}; saw: 256^{b}_{7}; saw: 256^{b}_{8}; saw: 256^{b}_{8}; saw: 256^{b}_{8}. CLAUSON: *EDPT*: sāv: 782^{b}. TDK: *TTS*: sav: V, 3332. TDK: *DS*: sav (I): X, 3551^{a}. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: sav: üçüncü cilt, 30^{b}. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: savçı: 183^{b}.

51 Eserin yazılmaya başlandığı *1314 Ağustos 10* [=1898 Ağustos 22] tarihi, mukaddimede iki ayrı yerde zikredilmektedir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 5/20; 7/18.

52 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Cāmi', Mürettib ve Muḥarririniṅ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve Īżāḥātı: I. s.

53 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 8. s.; Ḍurūb-ı Emṯāliṅ Taṭbīḳātına Dā'ir Īżāḥlı Taṭbīḳāt-ı Emṯāliyyeler: 14. s.

54 Müellif, kendisine ait madde başlarının yanına imza veya paraf attığı gibi sonradan eklediği ifadelerin altını da imzalamış veya paraflamıştır. Müellif tarafından imzalanmış ve esere 1324'ten [1908] sonra eklendiği aşikâr olan bir örnek olarak, Birinci Dünya Savaşı ile ilgili ve Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce sipariş ettiği zırhlıları İngiltere'nin teslim etmemesi ile ilgili değerlendirmeler için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 1009.

55 KÂŞGARLI: *DLT*: alım: 25^{b}_{11}; bėrim: 103^{b}_{5}.

[1874-1953] tarafından yapılan neşrinden alınmıştır.[56] Bu alıntı, ilgili neşrin birinci cildinden yapılmış olup birinci cilt 1333'te [=1915] yayımlanmıştır.[57]

Ayrıca, yazmanın sayfaları arasında yer alan ve arkasında "hübûtî takvim" ile ilgili açıklamaların ve hesaplamaların yer aldığı, müellif tarafından imzalanmış olan 1339 Rebiyülevvel 1 [=1920 Kasım 12] tarihli takvim yaprağı da gösteriyor, ki müellifin *Atalar Sözü Mecmuası* ile iştigali eserin tamamlanma tarihi olarak zikredilen 1324'ten [=1908] seneler sonra dahi devam etmiştir.

Burada eserin tamamlanma tarihi ile ilgili zikredilmesi gereken hususlardan biri de Abdülhalim Hakkı'nın eserini basılması maksadıyla 1326 Mart 30 [=1910 Nisan 12] tarihinde dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi'ye[58] [1858-1914] takdim etmiş olmasıdır. Müellif, bunu şu şekilde ifade eder:

> *Muḫṭıra: İşbu eṯer-i millī, bālādaki Hicāz Demiryolı i'āne pūlı üzerinde muharrer bulunan 30 Mart 1326* [=12 Nisan 1910] *tārīḫinde ma'ārif nāẓırı bulunan merḥūm Emru'llāh Efendi'ye taḳdīm ḳılınmış, müşār-ileyh ṭarafından ma'a'ş-şükrān taḳdīr ile ḳabūl buyurılmış, üç ayı mütecāviz müddetle nezdlerinde ḳalmış ve maṭlūb vechle(?) ṭab' u temṯīli ḫuṣūṣını neẓāret büdcesiyle zamān ve mekānıŋ müsā'id ve müsterīḥ vaḳtine ta'līḳ[an] ṣabrla ber-ā-ber daha sā'ir millī eṯerleriŋ taḥrīr ve tertībi emr ü tavṣiyesinde bulunmışdur. 29 Haziran 1326* [=12 Temmuz 1910]

Bu ifadelerde Emrullah Efendi'den "merhum" diye bahsedilmesi dikkati çekmektedir; zira Emrullah Efendi, 1914 Ağustos 14'te vefat etmiştir. Dolayısıyla; yukarıda zikredilen not, bu tarihten sonra yazılmış olmak zorundadır; ancak ilgili notun altında kayıt tarihi olarak 1326 Haziran 29 [=1910 Temmuz 12] ifadesi yer almaktadır. Bu iki husus birbiriyle çelişmektedir ve bu durumda, ya "merhum" ifadesinin kullanılmasında ya da ilgili notun yazıldığı tarihi gösteren kayıtta bir yanlışlık yapıldığı açıktır. Bununla birlikte; müellif, mukaddimenin 1325 Haziran 25 [=1909 Temmuz 8] tarihinde kaydettiği "Dîğer Tafsîlâtlı Îzâhât ve İfâde-yi Mahsûsa" bölümünün sonunda eserinin yazım süreci ile ilgili olarak "tatil-i meşguliyet eylediğini"[59] belirtmiş olup *Atalar Sözü Mecmuası*'na bu tarihten sonra yapılan eklemelerin ekserisinin yazmanın Emrullah Efendi'den teslim alındığı 1326'dan [=1910] sonra yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bütün bu hususlar üzerine, eserin yazılış tarihi ile ilgili olarak özetle şu söylenebilir: *Atalar Sözü Mecmuası*'nın yazılması, 1314 Ağustos 10'dan [=1898 Ağustos 22] başlayarak en azından 1339 Rebiyülevvel 1'e [=1920 Kasım 12][60] kadar yirmi yılı aşkın bir süre ile devam etmiştir.

---

56 İlgili alıntının yanına sayfa numarası "72" olarak kaydedilmiştir ve bu, Kilisli Rifat'ın neşrine muvafıktır. el-Ḳāşġarī: *Kitābu Dīvānü Luġāti 't-Türk*: alım: cild-i evvel, 72_4. İlgili alıntı için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 110/14.

57 Eserin ilk yayımı da olan Kilisli Rifat BİLGE tarafından yapılan bu neşir, üç cilt hâlindedir. Birinci cilt ve ikinci cilt 1333'te, üçüncü cilt ise 1335'te neşredilmiştir. bk. KAÇALİN, M. S.: "Dîvânü Lugâti 't-Türk", *DİA*: 9, 449[a]. el-Ḳāşġarī, Maḥmūd bin el-Ḥüseyn bin Muḥammed: *Kitābu Dīvānü Luġāti 't-Türk*: Neşreden: Kilisli Mu'allim Rif'at: İstanbul 1333, I-II; 1335, III.

58 Emrullah Efendi [1858-1914]: Eğitime dair fikirleri ve uygulamaları ile tanınan Osmanlı maarif nazırı. Geniş bilgi için bk. KAZICI, Z.: "Emrullah Efendi", *DİA*: 11, 165[a]-166[b]. s.

59 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 8. s.

60 Yazmanın sayfalarının arasında 1337 Ṣa'bānu 'l-Mu'aẓẓam 6 [=1921 Nisan 15] tarihli bir takvim yaprağı mevcut olup arkasında "İstanbul'da Caġaloġlı'nda kāin Hilāl-i Aḥmer Merkez-i 'Umūmiyyesinden Selīm'iŋ gönderdigi elli liralıḳ evrāḳ-ı naḳdiyye 15 Temmuz 1338 [=15 Temmuz

2.3. ESERİN ŞEKLÎ ÖZELLİKLERİ

Eser, Türk Dil Kurumu Kütüphanesine *Atalar Sözü* Etüt/104-1 ve *Atalar Sözü* Etüt/104-2 künyeleri ile kayıtlı bulunan, rika hattıyla[61] yazılmış iki ciltten müteşekkil bir yazmadır[62]. Birinci cildi 32 cm x 21 cm ebadında, ikinci cildi ise 33 cm x 21 cm ebadında olan ve her sayfasında ortalama otuz satır bulunan yazmanın her iki cildi de kırmızı sırtlıklı siyah deri ciltlidir.

Elifba sırasıyla tertip edilmiş olan eserin birinci cildi *elif* harfinden *çîm* harfine kadar olup ikinci cildi *hâ*'dan *yâ*'ya kadardır.

Yazmaya sonradan çok sayıda sayfa eklenmiş olsa da bu eklere göre sayfa numaraları yeniden düzenlenmemiştir. Örneğin madde başları 4 numaralı sayfadan başlamasına rağmen eserin mukaddime kısmı yirmi beş sayfadan oluşmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, mukaddime kısmı başlangıçta üç sayfa iken zamanla yapılan eklerle yirmi beş sayfaya çıkarılmıştır. Birinci cilde mukkadimedekiler de dâhil olmak üzere toplam 84 sayfa, ikinci cilde de toplam 31 sayfa eklenmiştir. Yazmanın birinci cildi 799 numaralı sayfa ile, ikinci cildi ise 1880 numaralı sayfa ile tamamlanmaktadır.[63]

Yazmanın iç kapağında "Veṯā'iḳ-i [Medeniyye vü][64] 'İlmiyyeden Ma'dūd Olunan 'Örf ü 'Ādāt ve Millī Ḳānūn(Ḳavānīn)-ı Ḳadīm-i Felsefī Cöngi / Şavları -*ya'nī ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān*- Şınavları -*'ilmī ve ḥikemī, tecribeli ve tezkiyeli sözler*- ve Ḳā'ide-yi Ḳadīmeleri Mecmū'ası" başlığı ve bunun altında müellifin "eserlerin lüzum ve vücudu hakkında muhtasar maruzat" mahiyetinde olduğunu belirttiği ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerin daha sonra üzeri çizilmiştir. Bu metnin hemen altında ise "Hicaz Demiryolu iane pulu" bulunmaktadır. Üzerine eserin basılması maksadıyla dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi'ye [1858-1914] teslim edildiği "30 Mart 326" [=12 Nisan 1910] tarihi kaydedilmiş olan bu pul, müellif tarafından imzalanmıştır. Pulun altında ise eserin basılmak üzere Emrullah Efendi'ye verildiği ve yazmanın üç ayı aşkın süre ile kendisinde kaldığı anlatılmıştır. Bu ifadelerin kayıt tarihi de "29 Haziran 1326" [=12 Temmuz 1910] olarak kaydedilmiştir. Eserin iç kapağının arkasında ise "Muhtıra" başlığı altında "sav" ve "sınav" tabirlerinin açıklamaları verilmiştir.

1922] tārīḫinde aḫḍ olunmışdur." ifadesi ve birtakım hesaplamalar yer almaktadır; ancak müellif tarafından imzalanmış olsa da bu notun eserle ilgisi olmadığından ilgili tarih dikkate alınmamıştır.

61 Tamamı Arap harfleriyle kaydedilmiş bu eserde yalnızca müellifin "politika" ile ilgili mütalaasının başında, *politika* kelimesinin tarifi Fransızca bir sözlükten alıntı yapılarak Latin harfleriyle kaydedilmiştir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 698. s.

62 Mürekkeple yazılmış olan yazmaya müellif tarafından sonradan yapılan eklemelerin bir kısmı kurşun kalemle kaydedilmiştir.

63 Eserin sayfa numaralarına göre ikinci cildinin başında bir problem mevcuttur. Muhtemelen kopmuş olan ikinci cildin ilk yaprağı daha sonra ters olarak yapıştırıldığından eserin mevcut hâliyle ilk sayfası ikinci sayfa gibi görülmektedir; zira eserde takip edilen "her yeni harf sırasına geçildiğinde o harfe ait sözlük maddesinin sayfanın başına kaydedilmesi" usulüne binaen *hâ* harfine ait sözlük maddesinin de ikinci cildin başında yer alması dolayısıyla anlaşılmakta ki ikinci cildin ilk iki sayfası mevcuttur. Birinci cilt 799. sayfa ile tamamlandığı için ikinci cildin ilk yaprağının 800. sayfa ile, ikinci yaprağının da 802. sayfa ile başlaması gerekmektedir; ancak ilk yapraktaki sayfa numaralarının yer aldığı kısım yırtık olduğundan ilk sayfanın sayfa numarası tespit edilememektedir. Bütün bunlar üzerine -ve ikinci cildin mevcut ikinci yaprağı 804. sayfa ile başladığından- denebilir ki: "Ya ikinci cildin ikinci yaprağı (802. ve 803. sayfalar) eksik ya da eserde bir numaralandırma hatası yapılmıştır."

64 Tam olarak okunamadığı için köşeli parantez içerisinde gösterilen bu ifadeler, metnin devamındaki benzer biçimlere muvafık olacak şekilde seçilmiştir.

Eserin ilk sayfasında *Sav u Sınav-ı Türkân Cöngü, Atalar Sözü Mecmuası* ve *Durûb-ı Emsâl-i Osmanî* başlıkları altında müellifin adı, mesleği ve eserin yazılış tarihi kayıtlıdır. Bu sayfadan itibaren "Cami', Mürettib ve Muharririnin İfade-yi Mahsusası ve İzahatı" başlığı ile başlayan ve "Diğer Tafsilatlı İzahat ve İfade-yi Mahsusa" ile "Tatbikatlı İzahat" gibi birçok ana ve altbaşlıktan oluşan mukaddime kısmı ise yazmaya sonradan yapılan ekler sebebiyle karışık biçimdedir[65].

Mukaddimede ilk olarak atasözlerinin tarifi üzerinde durulmuş ve "darbımesel"in çeşitli sözlüklerden alınmış tanımlarına yer verilmiştir. Daha sonra "Fatiha-yı Kelam" başlığı altında Allah'a dua ve Peygamber'e selatuselamdan sonra eserin isminin ne olduğu belirtilmiştir. Mukaddimenin birkaç yerinde eserin ismi ile bu eserin ne maksatla ve nasıl yazıldığı anlatıldığı gibi müellifin atasözlerinin ehemmiyeti ve kullanılmasındaki usuller hakkındaki görüşleri de uzun uzun aktarılmıştır. Özellikle atasözlerinin ehemmiyeti hakkındaki hususlardan bahsedilen kısımlarda müellifin lisan, tarih, ahlak, millî kimlik ve içtimaî hayat gibi konulara dair görüşleri de kaydedilmiştir[66]. Mukaddimenin son bölümünde atasözlerinin kullanılmasının ehemmiyetine ve kullanılma biçimlerine dair örnekler de verilmiştir.

Ayrıca, mukaddime içerisinde "Dibace ve Medhal-i Kitap"[67] başlığı altında -alıntı yapılan kaynak belirtilmemekle birlikte- Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī'nin[68] [ö. 910/1504-1505] *al-Mavāhibu 'l-'Aliyya*[69] adlı eserinin İsmā'īl Ferruḫ [ö. 1256/1840] tarafından yapılmış tercümesi olan *Mevākib*'den[70] 19[71] ayetin tefsiri de kaydedilmiştir. İçerisinde -çoğunlukla- "mesel, mesel darbetmek" ve benzeri ifadeler geçtiği için burada kaydedildiği anlaşılan bu tefsirler, eserde kaydedildikleri sıra ile şu ayetlere aittir:

49. Sūratu 'l-Ḥucurāt 1.
14. Sūratu İbrāhīm 24, 25, 26.
2. Sūratu 'l-Baḳara 17, 26[72].
36. Sūratu Yāsīn 13, 14, 78.
59. Sūratu 'l-Ḥaşr 21.

---

65 Yukarıda da bahsedildiği gibi başlangıçta üç sayfa olduğu anlaşılan ve eklenen sayfalarla yirmi beş sayfaya çıkarılmış olan mukaddime, müellif tarafından da "müsvedde" olarak tanımlanmıştır. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 1. s.; 8. s.

66 Müellifin bu konulara dair görüşleri, madde başlarının yazıldığı kısımda ilgili madde başlarının yanına da kaydedilmiştir. Müellifin "ahlak" ile ilgili mütalaası için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 179. s. Müellifin "lisan" ile ilgili mütalaası için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 338. s.

67 Bu başlık X. sayfada yer almakta olup, ilgili yaprak ters yapıştırıldığı için ayetlerin devamı IX. sayfada yer almaktadır.

68 Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī [ö. 910/1504-1505]: Mavlānā Kamālü 'd-dīn Ḥusayn bin 'Alī-yi Bayhaḳī-yi Sabzavārī. İranlı müfessir, mutasavvıf ve şair. Geniş bilgi için bk. KARAİSMAİLOĞLU, A.: "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", *DİA*: 19, 16[c]-18[a]. s.

69 *Tafsīr-i Ḥusaynī* adıyla da bilinen bu eserle ilgili geniş bilgi için bk. KARAİSMAİLOĞLU, A.: "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", *DİA*: 19, 17[b].

70 *Mevākib* adlı bu çeviride İsmā'īl Ferruḫ [ö. 1256/1840], *al-Mavāhibu 'l-'Aliyya*'yi bazı ilave ve kısaltmalarla birlikte Türkçeye tercüme etmiştir. BİRIŞIK, A.: "Muhtasar - Tefsir", *DİA*: 31, 59[c]. KARAİSMAİLOĞLU, A.: "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", *DİA*: 19, 17[b]. YETİŞ, K.: "Beşiktaş Cem'iyyet-i İlmiyyesi", *DİA*: 5, 553[a].

71 Bu 19 ayete ek olarak Yāsīn Suresi'nin 15. ayetinin baş tarafı yazılmış ve devamına "ilā āḫiri 'l-āyāt" kaydı düşülerek 16., 22. ve 25. ayetlerin de numaraları kaydedilmiş; ancak bu dört ayetin tefsiri nakledilmemiştir. Bu ayetler, surenin 13. ayetiyle başlayan konunun devamı mahiyetindedir.

72 Yazmada: *27*.

43. Sūratu ’z-Zuḫruf 56, 57, 58.
66. Sūratu ’t-Taḥrīm 10, 11, 12.
3. Sūratu Āli ‘İmrān 116, 117, 118.

Yazmada madde başlarının yer aldığı bölümde ise öncelikle her yeni harf sırasına geçildiğinde o harfe ait sözlük maddesi aktarılmış daha sonra da ilgili harf sırasındaki madde başları; sırasıyla üstünlü, esreli ve ötreli olanlar olmak üzere kendi içerisinde gruplandırılarak elifba sırasına göre kaydedilmiştir[73]. Madde başları sayfanın sağ tarafında yer alırken sol tarafında ise ilgili alıntılar ve açıklamalar bulunmaktadır.

2.4. ESERİN YAZILIŞ AMACI

Abdülhalim Hakkı, “millet namı altında yaşayan ve yaşamak isteyen bir kavm”in sahip olması gereken başlıca eserleri “birincisi, millî lügat ve gramer kitapları; ikincisi, millî tarih kitapları; üçüncüsü, millî atasözleri vesaireye dair kitaplar[74]” olarak belirtmektedir. Müellif, bu sıralamayı yaparken lügati “milletin ağzından çıkan sesi sadası, özü sözü; insanın söylediği sözlerinin tükenmez hazinesi, tarlası, bağı bostanı ve mensup olduğu milleti aynen gösteren manevî bir ayna” olarak; tarih kitaplarını “elde bulundurulması; kendini bilen, milliyetini ve vatanını seven her kavim ve millet için ehem ve elzem bir ciddi vazife olan ve bir devletin, memleketin mazisini gösteren manevî bir ayna” olarak; atasözlerini ise “insanları her hâlde fikren, aklen ve ahlaken tenvir ve tezyin eyleyen içtimaî ve medenî usuller ve deliller; medeniyeti tezyit, tezyin ve takviye eyleyen millî ve ahlakî kaideler” olarak tarif etmektedir.[75] Bununla birlikte; müellif, “bu eserlerin akvam-ı Türkân’a ait, olması gereken surette yazılmış biçimlerinin elde mevcut olmadığı”[76] kanaatindedir.

Atasözlerini yalnızca “hüsn-i ahlak-ı milliyyeyi kulûb-i millet-i Türkân’a nakş eden muhtasar kelamiyyeler”[77] olarak değil, aynı zamanda “lehce-yi milliyyenin akvam üzerinde takviyet üzere beka ve idamesi emrinde akvam-ı Türkân’ın âdeta millî ve kavmî bir kanunnamesi”[78] olarak da gören Abdülhalim Hakkı, “millî ve umumî ‘mükemmel larus[larousse]-i Türkân (kamus-i Türkân)’ meydana getirilmeyince Türkçe umumî lisanından layıkıyla istifadenin mümkün olamayacağını”[79] ve lisana ait kaynaklar olmayınca o dilde iyi eserler ortaya çıksa bile bunların sadece birkaç müellifin şahsî yetenekleri ile sınırlı kalacağını[80] da belirtmektedir. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere; müellif, lügatlerin ve atasözlerine dair eserlerin mevcut olup olmayışını “millet”in sahip olduğu dilin mevcudiyetini koruyup koruyamayacağı ile yakından ilgili

---

73 Eserde, özellikle sonradan eklendiği anlaşılanlar başta olmak üzere, bazı madde başları elifba sırasına göre kaydedilmemiş; ancak müellif tarafından bunların bazılarının yanına “Sırasına geçirilecek.” notu düşülmüştür.

74 bk. *Atalar Sözi Mecmū‘ası*: Muḳaddime’ye ‘ilāve-yi hāmiş olaraḳ ba‘ż mütāla‘āt u mülāḥaẓāt-ı muḥarririhi: VIII. s. Eserin iç kapağında da benzer ifadeler kullanılsa da buradaki sıralama “birincisi, millî tarih ve coğrafya kitapları; ikincisi, millî lügat ve gramer kitapları; üçüncüsü, millî atasözleri vesaireye dair kitaplar” olarak kaydedilmiştir.

75 bk. *Atalar Sözi Mecmū‘ası*: Muḳaddime’ye ‘ilāve-yi hāmiş olaraḳ ba‘ż mütāla‘āt u mülāḥaẓāt-ı muḥarririhi: VIII. **s.**

76 Bu manadaki ifadeler, mukaddime içerisinde pek çok kere tekrarlanmıştır. bk. *Atalar Sözi Mecmū‘ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: III. s.; 1. s.; 4. s.; 5. s.

77 bk. *Atalar Sözi Mecmū‘ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 1. s.

78 bk. *Atalar Sözi Mecmū‘ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 1. s.

79 bk. *Atalar Sözi Mecmū‘ası*: Cāmi‘, Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve Īżāḥātı: I. s.

80 bk. *Atalar Sözi Mecmū‘ası*: IV. s.; 338. s.

görmektedir.[81] Bu sebeple; Abdülhalim Hakkı, bu eserlerin yazılmasını millî bir vazife[82] olarak görmüş ve bu eserlerin elinden gelebileceğine inandığı kısmı olan darbımeselleri[83] kudreti yettiği miktarda toplayarak vazifesini yerine getirmeye çalışmıştır[84].

Eserini "Niçin milel-i sairenin millî durûb-ı emsâli olsun da koca dünyayı vaktiyle altüst eden ve asırlarca taht-ı hükümlerinde titreten biz akvam u millet-i Türkân'ın millî bir durûb-ı emsâl mecmuası olsun mevcut bulunmasın?" suali üzerine yazdığını belirten[85] Abdülhalim Hakkı, seyahate çıkıp şehirlerde ve köylerde; dağlar, dereler, vadiler ve tepelerde meskûn halklar arasına girerek lügat ve darbımesel toplamak gayretlerini de yapamayacağı için İstanbul kütüphanelerinde perakende olarak kitapların[86] yaprakları arasında mahfuz kalmış bulunan darbımeselleri kaydederek 1314 Ağustos 10 [=1898 Ağustos 22] tarihinden itibaren işe başladığını söylemektedir[87].

2.5. ESERİN MUHTEVASI

Osmanlı döneminde yazılan derlemelerin pek çoğunda olduğu gibi[88] *Atalar Sözü Mecmuası*'nda da bugün birbirinden farklı iki kavram olarak ele alınan atasözleri[89] ve deyimler[90]; "darbımesel[91]" ve "atalar sözü[92]" adları ile ve herhangi bir ayrıma gidilmeden karışık olarak esere dercedilmiştir. Ayrıca, Abdülhalim Hakkı; yalnızca atasözlerini ve deyimleri değil, kendi tabiriyle "meşhur sözleri ve hikmetli cümleleri" de eserine almıştır ve bu "meşhur sözler ve hikmetli cümleler" arasında vecizelerin yanı sıra mısralar[93], beyitler[94], dualar[95], kargışlar[96] ve fıkralar[97] da yer almaktadır. Bununla birlikte, bahse

---

81 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: İç kapak; Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 5. s.; Muḳaddime'ye 'ilāve-yi hāmiş olaraḳ ba'ż mütāla'āt u mülāḥaẓāt-ı muḥarririhi: VIII. **s.**

82 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 5. s.; 8. s.

83 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 5. s.

84 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 5. s.; 8. s.

85 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 1. s. Bu soru, daha tafsilatlı biçimiyle mukaddimenin farklı yerlerinde de zikredilmektedir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: III. s.

86 Bu eserlerden biri de Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī'nin [ö. 1068/1658] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* adlı eserinin bugün Toronto Üniversitesi John P. Robarts Araştırma Kütüphanesine AAC-8856 numarası ile kayıtlı bulunan nüshasıdır. Yazmada yer alan *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nden yapılmış alıntılar, bu nüsha üzerinde işaretlenmiş durumdadır ve bu işaretlerin Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'ya ait olduğu anlaşılmaktadır.

87 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 5. s.

88 Bu hususla ilgili bk. AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 1 Atasözleri Sözlüğü*: Eleştirmeler: 53-100. s.

89 TDK: *TS*: atasözü: Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbımesel.: 180[b].

90 TDK: *TS*: deyim: Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendi özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir.: 651[a].

91 Ş. Sāmī: *ḲT*: ḍarb: ḍarb-ı meṯel: Mebnī 'ale 'l-ḥikāye olup miṯāl gibi īrād olunan meşhūr söz, atalar sözi.: II, 853[a]. Bu ifadenin çokluğu olan "durûb-ı emsâl" de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḍurūb: ḍurūb-ı emṯāl: II, 853[b].

92 bk. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḍarb: ḍarb-ı meṯel: II, 853[a].

93 Atarlar ṭaşı elbetde dıraḫt-ı mīve-dār üzre. 12/11. [Maḳālī]

94 Ab-ı rūdur bilene āb-ı ḥayāt, teşne-yi riştesidür [reşḥasıdur] Nīl [ü] Furat. 6/24. Nābī

95 Allāh; aşıŋa bereket, başıŋa saġlıḳ vėrsün. 260/17.

96 Allāh'dan bul, Allāh'dan! 267/11.

97 Anaŋ öldigine yanmam, anaŋ ölüp de seniŋ ḳaldıġıŋa yanarım. 136/29. *Meṯele ma'lūm ki ḳarısınıŋ ātiş gibi çorba ile evvelā kendisini soŋra da Ḫv̈āce merḥūmu ḫaşlamasıdur.*

konu yapıların da esere dâhil edilmesi hususu, eser için bir kusur addedilmemelidir; zira bu husus, ilgili yapıları birbirinden tefrik edememekten kaynaklanan bir durum değil, müellifin tercihidir[98].

Eserdeki madde başlarının ekserisi yazılı kaynaklardan derlenmiş olmakla birlikte eserde müellife ait madde başları da mevcuttur ve müellif, kendisine ait madde başlarının yanını imzalamış veya paraflamıştır.

Müellif, eserin tamamının "otuz beş ila kırk bin madde başından" oluştuğunu belirtmektedir.[99] Yazmanın çalışmamıza konu kısmında (elif harfi sırasında) ise 18101 madde bulunmaktadır. Eser oldukça zengin bir içeriğe sahip olmakla birlikte "madde başı" sayısının bu kadar fazla olmasının bir sebebi de eserdeki benzer ve mükerrer maddelerdir.

Müellifi tarafından "müsvedde" olarak nitelenen[100] bu eserde bazı maddelerin yanına "mükerrer" kaydı düşülmüş olmakla birlikte eserdeki mükerrer maddelerin sayısı, mükerrer olduğu belirtilenlerden çok fazladır. Eserdeki benzer ve mükerrer maddelerin bazıları deyimlerin kaydedilmesindeki usulden kaynaklandığı gibi bazıları da birkaç eki veya kelimesi ya da söz dizimi farklı yapılardan yahut kelimelerin birden fazla imla ile kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Aslında, zikredilen bu hususların ortaya çıkmasının da -genellikle- müellifin farklı kaynaklardan alıntıladığı benzer ve mükerrer maddeleri -bazen- ayrı ayrı kaydetmesinin bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır.

Atalar Sözü Mecmuası'nda deyimler, genellikle cümle içerisinde kullanılmış biçimleriyle kaydedilmiştir. Eserdeki mükerrer madde başlarından bir kısmı, bir deyimin farklı cümleler içerisinde kullanılmış her bir biçiminin birer madde başı olarak kaydedilmesi sebebiyle ortaya çıkmıştır. Örneğin; "arkası yere gelmemek" deyimi, yazmada beş ayrı madde başı hâlinde şu şekilde kaydedilmiştir:

Arḳası yere gelmez pehlevāndur. *[51/02]*

Arḳası yere gelmez erdür. *[51/03]*

Arḳası yere gelmez arslandur. *[51/04]*

Arḳası yere gelmez, ḳalındur. *[51/05]* *N. Ẕ.* [*Nevādirü 'ẕ-Ẕurefā* cüz'-i ṯānī, 183[101]]

Arḳası yere gelmez. *[51/06]* Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 20]

Eserde bazı madde başlarının farklı biçimleri/varyantları, ilgili madde başının yanına bazen yalnızca değişen kelimenin kaydedilmesi[102], bazen de maddenin tamamının kaydedilmesi[103] suretiyle gösterilmiştir. Bununla birlikte, eserdeki "madde başı" sayısının fazla olmasının sebeplerinden biri de "İnsān, söziyle ṭutulur; ḥayvān, yularıyla ṭutulur. [362/27]" ile "İnsān, sözinden ṭutılur; ḥayvān, yularından ṭutılur. [362/34]"

---

98 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 5. s.; 6. s.; 7. s.; 8. s.

99 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 7. s.

100 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 1. s.; 8. s.

101 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẕurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẕurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arḳası yere gelmez, ḳalındur.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

102 bk. Ādeme dayanma (ṭayanma, süyenme), ölür; dīvāra ṭayanma, yıḳılur. 40/24.

103 Örneğin, "Öküze boynuzu ağır gelmez." maddesinin yanına "Öküze kendi boynuzu ağır gelmez. Sığıra kendi yavrusu ağır gelmez. Her ağaç, kendi dalını kaldırır. Her ağaç; kendi dalıyla, kendi yaprağıyla yaraşır." gibi maddeler kaydedilmiş. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 460. s.

örneklerinde, "Evvel varan ile evvel uran ḳazanur. [416/17]" ile "Öŋce varan ile öŋce uran ḳazanur. [458/07]" örneklerinde ve "Acımaz kesdigi parmaḳ şer'iŋ. [22/09]" ile "Şerī'atiŋ kesdigi parmaḳ acımaz. [1102/23]" örneklerinde görüldüğü üzere yalnızca bir iki eki veya kelimesi ya da kelimelerinin cümle içerisindeki yerleri farklı olan maddelerin her birinin birer madde başı olarak kaydedilmiş olmasıdır.

Eserde pek çok kelimenin farklı imlaları, bazen birlikte bazen de ayrı ayrı kaydedilmiş ve kelimelerin farklı imlalarla kaydedilmesi sebebiyle de bazı madde başları -aynı veya farklı harf sıralarında- mükerrer olarak yer almıştır[104]. Bahse konu imla farklarının pek çoğu, aynı zamanda telaffuz farklarını da göstermektedir[105]. *Tarama Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğü* gibi eserlerden mahrum olunan bir dönemde, derleme yapılan kaynaklara sadık kalınarak bir kelimenin farklı biçimlerinin kaydedilmiş olması, eserin muhtevasını daha da zenginleştirmiştir. Müellifin bu eseri yazmasındaki maksatlardan birinin de "lisan-ı Türkîde mevcut ve cari şive, eda, lehçe ve kaideleri de tetkik ve tefahhus olunarak her vechle zahir ve mevcut bulunan faydalarından müstefit bulunmak"[106] ve "dilin hem takviyesini hem de devamını sağlamak"[107] olduğu da düşünüldüğünde; müellifin kelimeleri farklı biçimleri ile kayda geçirmeye gayret etmesi takdirle karşılanarak imla farklılıklarının gösterilmesinden kaynaklanan mükerrer madde başlarının mevcudiyeti eser için bir nakısa olarak görülmemelidir.

Eser içerisinde yalnızca Osmanlı Türkçesine ait maddeler ve alıntılar değil; Çağatayca[108], Kıpçakça[109], Nogayca[110] ve Tatarca[111] gibi öbür Türk lehçelerine ait maddeler ve alıntılar da mevcuttur. Bahse konu lehçelerden alınmış madde başlarının pek çoğunun altına ilgili madde başının hangi lehçeye ait olduğuna dair notlar da düşülmüştür. Türkçenin öbür lehçelerine ait maddeler, eser içerisinde ekseriyetle -müellifin deyimiyle- "Osmanlı Türkçesine tahvil edilerek" kaydedilmiş olmakla birlikte Osmanlı Türkçesinde müstamel olmayan kelimeler aslına uygun olarak kaydedilmiş ve yer yer açıklanmıştır[112]. Müellif, Türkçenin öbür lehçelerinden derlediği maddelerin pek azını eserine kaydettiğini şu şekilde belirtmiştir:[113]

> *Buŋa binā'en[114] 'umūm aḳvām-ı Türkānıŋ bi 'l-cümle ḳabā'il ve şu'abātınıŋ lehce ve şēveleri üzere müretteb ve ma'lūm ve ma'rūf bulunan "atalar sözi" yazılagelen ve ḳadīm lisān-ı Türkānca*

---

104 bk. El, eliŋ āyīnesidür. 296/42, Ėl, ėliŋ āyīnesidür. 530/ek2/16.

105 Örneğin *iyi* kelimesi, yazmada hem *Ey* sırasında yani *eyü* olarak (bk. 490/02) hem de *İy* sırasında yani *iyü* olarak (bk. 535/06) kaydedilmiştir.

106 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 8. s.

107 Atasözlerini "kavmiyyet ve milliyyette cari örf ü âdât u ananâtın her hâlde ve her daim devam ve muhafaza ve lehçe-yi milliyyenin akvam üzerinde takviyet üzere beka ve idamesi emrinde akvam-ı Türkân'ın âdeta millî ve kavmî bir kanunnamesi" (bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 1. s.) olarak tarif edilen eserde kelimelerin imla farklılıklarının kaydedilmesinin de "lehçe-yi milliyyenin akvam üzerinde takviyet üzere beka ve idamesi"ne hizmet etmesi maksadına matuf olduğu anlaşılmaktadır.

108 Apaḳ çapaḳ oldılar, birbirisin buldılar. 10/23.

109 Ala, ḳara ṣıġır ṭalġır -baḫīl, ṣaran- bolur; gök, ṣarı, ḳızıl ṣıġır ṣalġır -aḳar südli- bolur. 118/ek/21.

110 Atayda at da yoḳ it de yoḳ, ur Teŋri'm ḳoyanı (ṭavşanı). 11/17.

111 Arpa, körpe (kepek) aş imiş; altun, kümüş ṭaş imiş. 49/14.

112 Ata sözin ṭutmayan, atalıḳda -ḫirmen ortasına dikilen aġaca dėnildigi gibi siyāset yerinde ḳurulan aġaca da dėnür- baġlı ölür. 10/35.

113 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Cāmi', Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve Īżāḥātı: I. s.

114 ve: Yazmada yok.

"ṣavlar"dan ya'nī "ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān"dan eṯnā-yi siyāḥatimde[115] *mesmū'ım olan pek çoḳ ḍurūb-ı emṯālden pek azını lisān-ı 'Oṯmāniyye taḥvīl ve taḥlīl*[en] *ḳayd u taḥrīr eylemiş ve ekṯerisinden de bi 'ż-żarūr ṣarf-ı naẓar olunmışdur.*

Eser içerisinde Arapça madde başları da bulunmaktadır[116]; ancak bunların ekserisi, Arapça cümle yapısına sahip olmakla birlikte içinde Türkçe kelimeler de bulunan maddelerdir[117].

Bazı madde başlarının anlamlarının da belirtildiği bu eserde bazen madde başıyla ilgili hikâyeler[118] ve anekdotlar/fıkralar[119] aktarılmış bazen de madde başında geçen bir kavram ile ilgili tafsilatlı bilgiler[120] ve mütalaalar/şahsî kanaatler[121] paylaşılmıştır. Ayrıca, eserde bazı madde başlarının Arapça ve Farsça biçimleri de ilgili madde başlarının yanında kaydedilmiştir[122].

Madde başlarının ekserisi yazılı kaynaklardan derlenmiş olan bu eserde, madde başları ile ilgili örnek metin olarak mensur ve manzum eserlerden iktibas edilmiş alıntılara da yer verilmiştir; ancak özellikle manzum eserlerden yapılmış olan alıntılar arasında madde başının yalnızca ilk kelimesi ile ilgili alıntılar, madde başı ile uyuşmayan örnekler de mevcuttur. Bununla birlikte, yalnızca bir atasözü ve deyim derlemesi olmayıp içerisinde bazı açıklamalar, hikâyeler, anekdotlar, mütalaalar vb. yapılar da ihtiva eden bu eser; bir kısmı ikincil kaynaklardan derlenmiş olmakla birlikte *Kur'an-ı Kerim*'den sözlüklere, divanlardan tarih kitaplarına hatta gazete yazılarına kadar pek çok kaynaktan yapılmış çok sayıda alıntıyla da dikkati çekmektedir.

Eserdeki iktibasların ait olduğu kaynaklardan bazıları:

'Abdü 'l-Ḥaḳḳ Ḥāmid	*Bunlar Odur*
	Fenā
	Hayd Parḳ'dan Geçerken
	Merḳad-i Fātiḥ'i Ziyāret (*İlhām-ı Vaṭan*)
'Alī Seydī	*Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*
'Āşıḳ 'Ömer	*Dīvān*

115 eṯnā-yi siyāḥatimde: Yazmada: *eṯnā-yi siyāḥātimde*.

116 bk. *al-'afvu zakātu 'ż-żafar*. [=Affetmek zaferin zekâtıdır.] 309/24. Ayrıca, Yavuz Sultan Selim [1512 - 1520]'in Farsça olan *īn safar kardan va īn bī-sar-u-sāmānī-yi mā, bahr-i cam'iyyat-i dil-hāst parīşānī-yi mā* [=Bu seferi yapmamız ve bu savruk hâlimiz, gönlün arzu ettiği cemiyet içindir bu perişanlığımız.] beyti de madde başı olarak kaydedilmiştir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 534/24.

117 bk. *Eş-şerīki ke 'l-ḳardaş, velev kāne Ḳızılbaş*. [=Kızılbaş dahi olsa ortak, kardeş gibidir.] 309/23.

118 "Atayda at da yoḳ it de yoḳ, ur Teŋri'm ḳoyanı (ṭavşanı)." sözü ile ilgili kaydedilen hikâye için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 11/17. Müellifin "Acımaz kestiği parmak şer'in." sözü ile ilgili naklettiği hikâye için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 22. s.

119 Müellifin "Önüne geleni kapar, ardına geleni teper." sözü ile ilgili naklettiği fıkra için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 459. s.

120 Müellifin "at" ile ilgili kaydettiği bilgiler için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 18/ek-19/ek. s.

121 Müellifin "ahlak" ile ilgili mütalaası için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 179. s. Müellifin "lisan" ile ilgili mütalaası için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 338. s.

122 Arapça örnek için bk. İnsān, iḥsān ḳulıdur. 330/33. 'Arabī: *an-nāsu 'abīdu 'l-iḥsān*. Dīger: *al-insānu 'abīdu 'l-iḥsān*. Farsça örnek için bk. Eger yār iş ehli olursa kār ḳolaylaşır. 251/05. Farsî: *agar yār ahl-ast kār sahl-ast*. Ayrıca, eserin mukaddime kısmında da Almanca bir atasözünün Türkçe karşılığı olarak "Ecdadından tevarüs etdiğin şeyleri, sahip olmak içün muhafaza et." ifadesi nakledilmiştir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣa: 3. s.

‘Āşıḳ Yūnus	*Dīvān*
Āhī	*Dīvān*
	Ḥüsn ü Dil
	Ḫusrev u Şīrīn
Aḥmed Cevdet Paşa	*Tārīḫ-i Cevdet*
Aḥmed Midḥat	*Bedr*
	Ḳırḳ-anbar
	Ṭaġarcıḳ
Aḥmed Vefīḳ Paşa	*Lehce-yi ‘Oṯmānī*
Bāḳī	*Dīvān*
Dede ‘Ömer Rūşenī[123]	*Āṯār-ı ‘Işḳ*
Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ	*Muḥarrir*
	Mecmū‘a-yı Ebü ’ż-Żiyā
Emīn Ḥilmī	*Muḥākeme-yi Ye’s ü Emel*
Emrī	*Dīvān*
Emrū’llāh	*Muḥīṭü ’l-Ma‘ārif*
Es‘ad Muḫliṣ Paşa	*Dīvān*
Evliyā Çelebī	*Siyāḥat-nāme*
Fıṭnat Ḫanım	*Dīvān*
al-Fīrūzābādī (Çev.: Aḥmed ‘Āṣım)	*al-Uḳyānūsu ’l-Basīṭ fī Tarcamati ’l-Ḳāmūsi ’l-Muḥīṭ*
Fużūlī	*Beng ü Bāde*
	Dāstān u Leylī vü Mecnūn
	Dīvān
	Ḥadīḳatu ’s-Su‘adā
	Şikāyet-nāme[124]
el-Ḥācc Nūrī Efendi	*Keşkūl*
Ḫāḳānī	*Ḥilye-yi Ḫāḳānī*
Ḥalīm Girāy	*Dīvān*
Ḥalīm Girāy	*Gülbün-i Ḫānān*
Ḥıfẓī	*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*
Ḥurūfī ‘Arşī[125]	*Dīvān*

123 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī. Āṯār-ı ‘Işḳ*, Dede ‘Ömer Rūşenī’nin [ö. 892/1487] divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskīn-nāme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne’deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyḫ Şu‘ayb Şerefe’d-dīn-i Edirnevī tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*: 9, 82ᶜ. Yazmada ise *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ın müellifi olarak Dede ‘Ömer Rūşenī’nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

124 Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi’ye [1490 - 1567] gönderilmiş mektup olup *Şikāyet-nāme* adıyla şöhret bulmuştur. KARAHAN, A.: “Fuzûlî”, *DİA*: 13, 245ª. İlgili mektup için bk. KARAHAN, A.: “Fuzûlî’nin Mektupları II”, *İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*: İstanbul 1948, Cilt: III, Sayı: 1-2; 49-85. s.

125 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī (Çev.: İsmā'īl Ferruḫ)	*Mevākib*[126]
Ḥüseynī (Ḥüseyn-i Bayḳara)	*Dīvān*
Ḫᵛāce Sa'de 'd-dīn Efendi	*Tācü 't-Tevārīḫ*
İbn Ḫaldūn	*Muḳaddime*[127]
İbrāhīm Peçevī	*Tārīḫ-i Peçevī*
Ḳāşġarlı Maḥmūd	*Dīvānü Luġāti 't-Türk*
Keçeci-zāde 'İzzet Mollā	*Dīvānçe-yi 'İzzet (Ḫazān-ı Āṯār)*
	Dīvān-ı 'İzzet (Behār-ı Efkār)
	Miḥnet-keşān
Kemālpaşa-zāde (İbn Kemāl)	*Dīvān*
Meḥmed Celāl	*'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*
Meḥmed Es'ad	*Derme Çatma*
Meḥmed Murād en-Naḳşibendī	*Müzīlü 'l-Ḫafā*
Meḥmed Ṣalāḥī	*Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*
Meḥmed Tevfīḳ	*Ḳāfile-yi Şu'arā*
Meḥmed Tevfīḳ[128]	*Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā*[129]
Mevlānā Celāle 'd-dīn-i Rūmī (Çev.: Süleymān Naḥīfī)	*Meṯnevī-yi Ma'nevī*
Mu'allim Nācī	*Ātiş-pāre*
	Fürūzān
	Ġāzī Ertuġrul Bey

126 Asıl adı *al-Mavāhibu 'l-'Aliyya* olan ve *Tafsīr-i Ḥusaynī* adıyla da bilinen bu eseri İsmā'īl Ferruḫ [ö. 1256/1840] bazı ilave ve kısaltmalarla *Mevākib* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. BİRIŞIK, A.: "Muhtasar - Tefsir", *DİA*: 31, 59[c]. KARAİSMAİLOĞLU, A.: "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", *DİA*: 19, 17[b]. YETİŞ, K.: "Beşiktaş Cem'iyyet-i İlmiyyesi", *DİA*: 5, 553[a].

127 İbn Ḫaldūn'un [732/1332-808/1406] bu eserinin asıl adı, *Kitābu 'l-'İbar va dīvānu 'l-mubtada' va 'l-ḫabar fī ayyāmi 'l-'Arab va 'l-'Acam va 'l-Barbar va man āṯarahum min ḏavi 's-sulṭāni 'l-akbar*'dir. Bu eser; birinci kitabını I. cildin, ikinci kitabını II. - V. ciltlerin ve üçüncü kitabını VI. ve VII. ciltlerin meydana getirdiği dünya tarihi niteliği taşıyan bir eserdir. İbn Ḫaldūn; eserin girişinde tarih ilminin ehemmiyetine, tarih yazımında takip edilen usullerin araştırılmasına, tarihçilerin düştükleri hatalara temas etmiş ve tarih ilminin kapsamlı bir tarifini yaparak kendi tarih anlayışını ortaya koymuştur. Müellifin "beşerî umran ilmi" adını verdiği yeni ve özgün bir ilim dalından da bahsettiği bu girişe, araştırmacılar ayrı bir değer vermişlerdir. İbn Ḫaldūn'un *Muḳaddime* olarak bilinen meşhur eseri, aslında bu girişin de içinde yer aldığı *Kitābu 'l-'İbar*'in altı ana bölüme ayrılmış olan birinci kitabıdır. Daha geniş bilgi için bk. ULUDAĞ, S.: "İbn Haldûn", *DİA*: 19, 538[b]-543[c]. s.

128 Bu eser, bazı kaynaklarda Çaylak Mehmed Tevfik'e [1843-1893] ait gösterildiği gibi ona ait olmadığı da savunulmaktadır. Geniş bilgi için bk. AKÜN, Ö. F.: "Çaylak Tevfik", *DİA*: 8, 244[c]. Eser, Ebü 'ż-Żiyā Meḥmed Tevfīḳ'e [1849 - 1913] ait olabilir; zira bir mahpus ve sürgünün kendi adıyla yazı yazması yasak olduğundan Rodos'ta sürgünde olduğu dönemden sonraki (1875 Kasım vd.) yazılarında büyük oğlu Ziya'ya nispetle *Ebü 'ż-Żiyā* takma adını kullanmaya başlayan Ebü 'ż-Żiyā Meḥmed Tevfīḳ, 1875 Kasım'dan önceki yazılarında *Meḥmed Tevfīḳ* imzasını kullanmıştır. bk. EBÜZZİYA, Z.: "Ebüzziyâ Mehmed Tevfik", *DİA*: 10, 375[b]. Ayrıca, eserin Toronto Üniversitesi John P. Robarts Araştırma Kütüphanesine AAC-8856 numarası ile kayıtlı bulunan nüshasında her cildin başında mütalaa tarihi var: I. 22 Şevvāl 287 [15 Ocak 1871]; II, 15 Muḥarrem 288 [6 Nisan 1871]; III. 27 Cā[Cemāḏiye 'l-evvel] 289 [2 Ağustos 1872]. Eser içerisinde on beş sayfası aynıyla yer alan Aḥmed Vefīḳ Paşa'nın *Türkī Ḏurūb-ı Emṯāl*'i 1871'de yayımlanmış. Bu sebeplerle, *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā*'nın basım tarihi 1871 olmalı.

129 Bu eserin öbür ismi *Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā*'dır.

	Ḫulāṣatu 'l-İḫlāṣ
	İrcā'-ı Naẓar
	Luġat-i Nācī
	Mir'āt-ı Bedāyi' - Meṯnevī-yi Mu'allim Nācī
	Mūsā bin Ebi 'l-Ġāzān yā-ḫ[y]ud Ḫamiyyet
	Sünbüle
	Şerāre
	Yād-gār-ı Nācī
	Yazmış Bulundum
Muḥibbī	*Dīvān*
Nābī	*Dīvān*
	Ḫayr-ābād
	Ḫayriyye-yi Nābī
Nāmıḳ Kemāl	Besālet-i 'Oṯmāniyye ve Ḥamiyyet-i İnsāniyye[130]
	Cezmī
	Sāḳī-nāme
	Taḫrīb-i Ḫarābāt
Necīb 'Āṣım	*Türk Tārīḫi*
Nedīm	*Dīvān*
Nef'ī	*Dīvān*
	Sihām-ı Ḳażā
Nevāyī	*Ġarā'ibü 'ṣ-Ṣıġar*
	Ḫayretü 'l-Ebrār
Nevres-i Ḳadīm	*Dīvān*
Nigār binti 'Oṯmān	*Efsūs*
'Oṯmān Nevres	*Dīvān*
Rāgıb Paşa	*Dīvān*
Rāşid-i Belġradī	*Tārīḫ-i Vaḳ'a-yı Ḫayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*
Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem	*Nā-çīz*
	Pijmurde
	Taḥṣīl-i Ma'rifetiŋ Faẓīleti
	Tefekkür
	Zemzeme (I, II, III)
Rūḥī-yi Baġdādī	*Dīvān*
Ṣāliḥ Ṣā'im	*Maḥfūẓāt-ı Edebiyye*
Sırrī Paşa	*Ġalaṭāt*
Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī	*Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*
Ṣūfī Allāh-yār	*Ṯebātu 'l-'Ācizīn*
Süheylī Aḥmed bin Hem-dem	*Kitābu 'Acā'ibü 'l-Me'āṯir ve Ġarā'ibü 'n-Nevādir*
Süleymān Çelebī	*Vesīletü 'n-Necāt*
Süleymān Ḥüsnī	*Tārīḫ-i 'Ālem*
Süleymān Naḥīfī	*Dīvān*

130 Daha yaygın bilinen ismiyle *Ḥürriyyet Ḳasīdesi*.

Sünbül-zāde Vehbī	*Dīvān*
	Luṭfiyye-yi Vehbī
	Tuḥfe-yi Vehbī
Sürūrī (Muṣliḥi 'd-dīn Muṣṭafā)	*Dīvān*
Sürūrī (Seyyid 'Oṯmān)	*Dīvān*
	Hezliyyāt
	Sürūrī Mecmū'ası
Ş[emse 'd-dīn] Sāmī	*Ḳāmūs-i Türkī*
	Ḳāmūsü 'l-A'lām
Şāhidī	*Tuḥfe-yi Şāhidī*
Şeref Ḫanım	*Dīvān*
Şeyḫ Ġālib	*Dīvān*
	Ḥüsn ü 'Işḳ
Şeyḫ Süleymān Efendi-yi Buḫārī	*Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi 'Oṯmānī*
Şeyḫü 'l-İslām Vaṣṣāf 'Abdu'llāh	*Ḫayāl-i Behcet-ābād*
Şeyḫü 'l-İslām Yaḥyā	*Dīvān*
Şināsī	*Münteḫabāt-ı Eş'ār*
Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā	*Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*
Ṯābit	*Ẓafer-nāme-yi Ṯābit*
VİARDOT, Lousis (Çev.: Żiyā Paşa)	*Endelüs Tārīḫi*
Yaḥyā Naẓīm	*Dīvān I-V*
Yūnus Emre	*Dīvān*
Zemaḫşerī	*Nevābiġu 'l Kelim*
Żiyā Gökalp	İslāmiyyet ve 'Aṣrī Medeniyyet
Żiyā Paşa	*Eş'ār-ı Żiyā*
	Ḫarābāt
	Terkīb Bend
	Tercī' Bend

2.6. ESER İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR VE ESERE YAPILAN ATIFLAR

Eserlerinde *Atalar Sözü Mecmuası* ile ilgili bilgi veren veya *Atalar Sözü Mecmuası*'nı kaynakları arasında gösteren müellifler ve eserleri, ilgili eserlerin yayımlanma zamanlarına göre şunlardır[131]:

- **Ahmet Halil**

Ahmet Halil: "Kitabiyat - *Millî Kanunu Kadimi Felsefî Cönkü*", *Halk Bilgisi Haberleri*: 1 Şubat 1930, Yıl: 1, Sayı: 4, 12^{a}-15^{b}. s.

Eseri ilim âlemine tanıtan ilk isim olan Ahmet Halil, 1930 Şubat 1 tarihli *Halk Bilgisi Haberleri*'nin dördüncü sayısında "Millî Kanunu Kadimi Felsefî Cönkü" başlığı altında dört sayfalık bir tanıtma yazısı yayımlamıştır. Bu yazıda mukaddimeden bazı alıntılar da yapılarak eserle ilgili bilgi verilmekte ve "Abdülhalim Hakkı'nın yaptığı işin millî şuurunu kâfi derecede kavradığı" vurgulanarak müellif takdir edilmektedir. Ahmet Halil, bazı atasözleri vesilesiyle verilen ve "umumiyetle şurdan burdan alınan derme

131 Eserin sayfaları arasında yer alan bir kâğıdın üzerinde "Tetkik edilenler: B harfi tetkik edildi. 28/…/1961" ifadesi yer alsa da bu notun kime ait olduğu belli değildir.

çatma birçok tarihî malumat haricinde kalan kısmın büyük kıymeti olduğunu" belirtmekte ve eserdeki "Türk" ve "çocuk" kelimelerine ait kısımları eser hakkında müşahhas bir fikir elde edilebilmesi için daha sonra *Halk Bilgisi Haberleri*'nde yayımlayacağını söylemektedir[132].

Ahmet Halil, eserin yazılış tarihi olarak mukaddimenin ilk sayfasındaki 1314 [=1898]-1324 [=1908] tarihlerini esas almıştır[133]; ancak yukarıda da tafsilatlı bir şekilde açıklandığı üzere eserin 1324'te [=1908] tamamlanmadığı ve bu tarihten sonra da esere müellif tarafından eklemeler yapıldığı açıktır. Tanıtma yazısının başında yer alan "Resmî bir daireye tetkik için gönderilmiş 1883 büyük sayfalı yazma bir esere tesadüf ettik." ifadesinde verilen sayfa sayısı da doğru değildir; zira ikinci cildin son sayfası, Abdülhalim Hakkı tarafından "*Atalar Sözleri*'nin iki cilt üzere sonu…" kaydı düşülerek imzalanmış olan 1880. sayfa olmakla birlikte esere sonradan yapılan eklemelerle eserin toplam sayfa sayısı 1994 olmuştur. Ayrıca, yazma ile ilgili bilgi verilirken "eserin sonunda müellif mehazlarını işaret ediyor"[134] ifadesi kullanılmış olsa da *Atalar Sözü Mecmuası*'nın sonunda bir "kaynaklar listesi" olmadığı gibi kaynakların "divanlar, tarih kitapları, çeşitli Türkçe eserler ve sözlükler" şeklinde genel ifadelerle belirtildiği bahse konu ifadeler de eserin sonunda değil, mukaddimenin sonunda yer almaktadır[135].

- **Adnan Cahit ÖTÜKEN**

Adnan Cahit: "Eski Türk Atasözleri", *Edebiyat*: Ağustos 1934, 1. Yıl, 2. Sayı, 30-31. s.

Adnan Cahit ÖTÜKEN, "Eski Türk Atasözleri" adlı yazısında verdiği liste içerisinde Abdülhalim Hakkı'nın eserini "Millî Kanun-ı Kadim-i Felsefî Cönkü" başlığı ile "XIX. asrın sonları ile XX. asrın ilk kısımları"nda yazılan eserler arasında kaydetmiştir.

- **Velet İZBUDAK**

İZBUDAK, Velet: *Atalar Sözü*: İstanbul 1936, Devlet Basımevi.

Velet İZBUDAK, Abdülhalim Hakkı'nın eserini incelemiş, seçtiği atasözlerinin yanına işaretler koymuş[136], yazmaya bazı eklemeler[137] yaptığı gibi bazı madde

---

132 Yazmanın sayfaları arasında yer alan kâğıtlardan birisinin üzerinde "Çocuk hakkında atalar sözü, Türk hakkında atalar sözü" notları bulunmakta olup bu notların Ahmet Halil'e ait olduğu anlaşılmaktadır. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 792-793. s. Buna benzer olarak üzerinde "Anadolu kelimesi" yazılmış olan bir kâğıt (bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 134-135. s.) ve dost ile ilgili atasözlerinin kaydedildiği bir kâğıt (bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 931-932. s.) daha mevcuttur, ki bunlar da Ahmet Halil'e ait olmalıdır.

133 Ahmet Halil: "Kitabiyat - *Millî Kanunu Kadimi Felsefî Cönkü*", *Halk Bilgisi Haberleri*: 4, 12[a]. s.

134 Ahmet Halil: "Kitabiyat - *Millî Kanunu Kadimi Felsefî Cönkü*", *Halk Bilgisi Haberleri*: 4, 14[b]. s.

135 İlgili ifadelerin tam hâli şu şekildedir: "İşbu eṯerdeki me'ḫaḏlar, İstanbul'uŋ hemān bi 'l-cümle kütüb-ḫānelerinde on beş sene ẓarfında bulabildigim 'Oṯmānlı üdebā ve şu'arānıŋ dīvānlarıyla müverriḫleriŋ tārīḫleri ve sā'ir Türkce āṯār-ı mütenevvi'adan ṭoplanmış ve luġāt-i muḫtelifeden aḫḏ u iḳtibās ėdilmişdür." bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: İfāde ve muḫṭıra: 15. s. Aydın OY, Ahmet Halil'in yazısındaki ifadelerden hareketle makalesinde şu notu düşmüştür: "Ahmet Halil, yazısında bu eserin millî lisan için önemini belirtip eserin sonunda yazarın kaynaklarını gösterdiğini de haber veriyor. Sanırım eserin ikinci önemli yönü de bu olmalıdır." OY, A.: "Atasözleri Kaynakçaları Üzerine", *Sıvas Folkloru*: 45, 7[b]. s. Tahir ALANGU da eserinde Ahmet Halil'in yazısındaki ifadelerden hareketle *Atalar Sözü Mecmuası* ile ilgili "Eserin sonunda, kaynaklarına da işaret etmektedir. Bunlar da İstanbul kitaplıklarındaki divanlar, Türkçe çeşitli eserler ve sözlüklerdir." ifadelerine yer vermiştir. ALANGU, T.: *Türkiye Folkloru Elkitabı*: 150. s.

136 bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 4. s.

137 "Aç ile oyun olmaz." maddesini eklemiş. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 24. s.

başlarından çıkarmalar[138] da yapmış ve hatta yazmanın üzerine bazı notlar da ilave etmiştir[139]. İZBUDAK, eserin son sayfasına "Bu iki cilt kitabın içinde atasözü olanları seçtim, kendi *Atalar Sözü* namındaki kitabıma ilave ettim."[140] notunu düşmesine rağmen kendi eserinde sadece mukaddime kısmında bir dipnotta "Bundan yirmi sene evvel Osmanlı Adliye memurlarından Kırımî Abdülhalim Hakkı namında bir zat iki büyük cilt atalar sözü toplamıştır, ki kısmı azamı o zamanda tedavül eden alelade sözlerdir."[141] diyerek eseri anmıştır.

- **Mehmet Şakir ÜLKÜTAŞIR**

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir: "Cumhuriyet Devrinde Folklor Hareketlerine Toplu Bir Bakış", *Türk Dili - Belleten*: Ankara 1945, Seri: III, Sayı: 4-5, 413-444. s.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir: *Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*: Ankara 1973, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 1.

Mehmet Şakir ÜLKÜTAŞIR, *Türk Dili - Belleten*'de yayımlanan yazısında "XIX. yüzyılın ikinci yarısında folklor konularına dair yayım yapan zatlar" arasında Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın da adını zikretmektedir.[142] İlgili yazısını *Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları* adlı kitabına da almış olan ÜLKÜTAŞIR, burada Abdülhalim Hakkı'nın eserinin ismini *Atasözleri ve Halk Tabirleri*[143] olarak kaydetmiştir.

- **Cahit ÖZTELLİ**

ÖZTELLİ, Cahit: "Kitaplar - *Türk Atasözleri* (Tenkit)", *Türk Dili*: 1 Ekim 1952, Sayı: 13, 44[a]-50[a]. s.

ÖZTELLİ, Cahit: "Atasözleri Derlemeleri ve Kaynakçaları Üzerine", *Sıvas Folkloru*: Mayıs 1976, Sayı: 40, 3[a]-5[b]. s.

Cahit ÖZTELLİ, *Türk Dili* dergisinde Mustafa Nihat ÖZÖN'ün *Türk Ata Sözleri*[144] adlı eserini tenkit ettiği bir yazı yayımlamış ve bu yazı içerisinde yer verdiği bibliyografyada *Atalar Sözü Mecmuası*'nın künyesini "Kırımî Abdülhalim Hakkı, *Atalar Sözü*, iki büyük cilt" biçiminde kaydetmiştir.[145] ÖZTELLİ, ilgili yazıyı kaleme aldığında yazmayı görmüş değildir ve yukarıda kaydedilen künyeden anlaşıldığı üzere, eser ile ilgili bilgiyi Velet İZBUDAK'ın eserinden almış olmalıdır.[146]

---

138 "Atlı Türk'e beylik vermişler, önce atasını asmış." maddesinde "atlı" ifadesinin üzerini çizmiş. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 15/ek. s.

139 "Ay ışığında yazı yazılmaz." maddesinin yanına "Büyük zelzelede İstanbul'da Defterdar'daki konağımızın bahçesinde gazete okudum. Medine'de her mehtapta…" notunu eklemiş. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 146. s.

140 İlgili notun kayıt tarihi, 1932 Haziran 3'tür. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: 1880. s.

141 İZBUDAK, V.: *Atalar Sözü*: Öndün: 3. s.

142 ÜLKÜTAŞIR, M. Ş.: "Cumhuriyet Devrinde Folklor Hareketlerine Toplu Bir Bakış", *Türk Dili - Belleten*: Seri: III, Sayı: 4-5, 414. s.

143 Eser, bu isimle yalnızca bu kaynakta kaydedilmiştir. ÜLKÜTAŞIR, M. Ş.: *Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*: 19. s.

144 ÖZÖN, Mustafa Nihat: *Türk Ata Sözleri*: İstanbul 1952, İnkılap Kitabevi.

145 ÖZTELLİ, C.: "Kitaplar - *Türk Atasözleri* (Tenkit)", *Türk Dili*: 13, 46[a]. s.

146 İZBUDAK, eserinin mukkadime kısmındaki ilk dipnotta *Atalar Sözü Mecmuası* ile ilgili şu bilgilere yer vermiştir: "Bundan yirmi sene evvel Osmanlı Adliye memurlarından Kırımî Abdülhalim Hakkı namında bir zat iki büyük cilt atalar sözü toplamıştır, ki kısmı azamı o zamanda tedavül eden alelade sözlerdir." İZBUDAK, V.: *Atalar Sözü*: Öndün: 3. s.

Cahit ÖZTELLİ, *Atalar Sözü Mecmuası*'ndan *Sıvas Folkloru*'nda yayımlanan "Atasözleri Derlemeleri ve Kaynakçaları Üzerine" başlıklı yazısında[147] da bahsetmektedir. ÖZTELLİ, *Türk Dili*'nde yayımlanan yazısına herhangi bir atıfta bulunmadığı bu yazıda Ahmet Halil'in tanıtma yazısı[148] ile Ömer Asım AKSOY'un eserinin kaynakçasından[149] *Atalar Sözü Mecmuası* ile ilgili edindiği bilgileri zikretmiş ve "bu yazmayı ayrıca incelemeye değer bulduğunu" belirtmiştir. AKSOY'un eserinin bibliyografyası içerisinde *Atalar Sözü Mecmuası* iki farklı eser gibi iki farklı yerde kaydedildiği[150] hâlde ÖZTELLİ'nin yazısında bu künyelerden yalnızca birini zikretmesinden ve daha önce kendi yazısında verdiği künyeye de atıf yapmamasından öyle anlaşılıyor, ki ÖZTELLİ de AKSOY gibi bu künyelerin iki farklı esere ait olduğunu değerlendirmiştir.

- **Stanisława PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ**

PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ, Stanisława: "Etat des recherches concernant la parémiographie et la parémiologie turques", *Rocznik Orientalistyczny*: Warszawa 1965, XXVIII-2, 59-74. s.

Stanisława PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ'in Türkçe atasözleri ile ilgili araştırmaları değerlendirdiği yazısında *Atalar Sözü Mecmuası*'na atıfta bulunulmuş; ancak eserin yazılma/basılma tarihi "1930'dan sonra" gibi muğlak bir ifadeyle kaydedildiği gibi "eserin iki ciltten oluştuğu bilinse de eserle ilgi daha kati bilgilere ulaşılamadığı" da belirtilmiştir.[151] Yazılış tarihi ile ilgili bu yanlış bilginin bir sonucu olarak *Atalar Sözü Mecmuası*, makale içerisinde "1927'de kurulmuş olan Türk Halk Bilgisi Derneği'nin faaliyetleri sonrasında ortaya çıkmaya başlamış zengin eserler" arasında zikredilmiştir.[152]

147 ÖZTELLİ, C.: "Atasözleri Derlemeleri ve Kaynakçaları Üzerine", *Sıvas Folkloru*: 40, 5[a]. s.

148 Ahmet Halil: "Kitabiyat - *Millî Kanunu Kadimi Felsefi Cönkü*", *Halk Bilgisi Haberleri*: 1 Şubat 1930, Yıl: 1, Sayı: 4, 12[a]-15[b]. s.

149 AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler*: Ankara 1965, Türk Dil Kurumu Yayınları: 238. AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça*: Ankara 1971, Türk Dil Kurumu Yayınları: 325/3.

150 *Atalar Sözü Mecmuası,* AKSOY'un eserinin "Bibliyografya" bölümünün "Yazma Kitaplar" kısmında *Atalarsözü Mecmuası* adı ile kaydedilmişken "Türkolog S.P.-R.[Stanisława PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ]'nin Bibliyografyasından" kısmında *Atalar Sözü* adı ile kaydedilmiştir. ÖZTELLİ'nin AKSOY'un eserinden aldığı künye, bibliyografyanın "Yazma Kitaplar" kısmında yer alan künyedir. AKSOY'un ilgili eserleri için bk. AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler*: Ankara 1965, Türk Dil Kurumu Yayınları: 238. AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça*: Ankara 1971, Türk Dil Kurumu Yayınları: 325/3.

151 PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ, S.: "Etat des recherches concernant la parémiographie et la parémiologie turques", *Rocznik Orientalistyczny*: XXVIII-2, 68. s. PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ, eser ile ilgili bilgiyi Velet İZBUDAK'ın eserinden veya Cahit ÖZTELLİ'nin yazısından almış olmalıdır. ÖZTELLİ, C.: "Kitaplar - *Türk Atasözleri* (Tenkit)", *Türk Dili*: 13, 46[a]. s. İZBUDAK, V.: *Atalar Sözü*: Öndün: 3. s.

152 PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ, S.: "Etat des recherches concernant la parémiographie et la parémiologie turques", *Rocznik Orientalistyczny*: XXVIII-2, 62. s.

- **Ömer Asım AKSOY**

AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler*: Ankara 1965, Türk Dil Kurumu Yayınları: 238.

AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça*: Ankara 1971, Türk Dil Kurumu Yayınları: 325/3.

Ömer Asım AKSOY'un 1965 yılında *Atasözleri ve Deyimler*[153] adı ile yayımladığı eserinde *Atalar Sözü Mecmuası*, eserinin "Bibliyografya" bölümünün hem "Yazma Kitaplar" kısmında[154] hem de "Türkolog S.P.-R.[Stanisława PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ]'nin Bibliyografyasından" kısmında[155] kaydedilmiştir. "Yazma Kitaplar" kısmında eser "Çelebioğlu, Abdülhalim Hakkı: Atalarsözü Mecmuası: 2 cilt. 1326. [Türk Dil Kurumu Kitaplığı, Etütler Bölümü 59]" künyesiyle kaydedilerek künyenin altında "Toplayanın el yazısı ile olan bu eserde 35-40 bin kadar atasözü, tabir, kinaye, fıkra, meşhur söz vardır." açıklamasına da yer verilmiştir.[156] "Türkolog S.P.-R.'nin Bibliyografyasından" kısmında ise eserin künyesi, "Kırımî, Abdülhalim Hakkı: Atalar Sözü. (1930'dan sonra)"[157] şeklinde kaydedilmiştir. Ayrıca, Ömer Asım AKSOY'un eserinin bibliyografyası; "Yazma Kitaplar", "Basma Kitaplar", "Dergi ve Gazetelerde Çıkan Yazılar" ve "Türkolog S.P.-R.'nin Bibliyografyasından" olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır ve AKSOY, Stanisława PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ'in bibliyografyasında[158] yer alan künyelerden kendi eserinin bibliyografyasının diğer kısımlarında kaydedilmemiş olanlarının "Türkolog S.P.-R.'nin Bibliyografyasından" başlığı altında kaydedileceğini belirtmiştir.[159] Buradan da anlaşılacağı üzere, AKSOY'un eserinde künyesi PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ'den alınan[160] eser ile *Atalar Sözü Mecmuası* iki farklı eser olarak değerlendirilmiştir.

Eserini genişleterek 1971 yılından itibaren *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* adıyla üç cilt hâlinde yayımlayan AKSOY, eserinin bu genişletilmiş baskılarının "Kaynakça" bölümlerinde de *Atalar Sözü Mecmuası*'nı iki farklı eser gibi iki farklı yerde kaydetmeye devam etmiştir. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nün 1977 baskısında[161] bibliyografyanın "Yazmalar" kısmında *Atalar Sözü Mecmuası*'nın daha teferruatlı bir künyesi[162] ile birlikte "Birinci cilt, Arap alfabesinin 'Ç' harfine; ikinci cilt, 'H'den 'Y'nin sonuna kadar. Birinci cilde göre adı: 'Millî Kanunu Kadîm-i Felsefî Cöngü ya da Durub-ı Emsâl-i Türkân ve Kaide-i Kadimeler Mecmuası'dır." gibi eserle ilgili kısa bilgilere de yer verilmiş; ancak

---

153 Birinci baskısı 1965'te *Atasözleri ve Deyimler* adıyla yapılan bu eser; dizin ve kaynakça bölümleri çıkartılarak 1968'de *Atasözleri ve Deyimler (Elkitabı)* adıyla tekrar yayımlanmasının ardından 1971'den itibaren genişletilerek üç cilt hâlinde *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* adıyla yayımlanmıştır.

154 AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler*: 513-516. s.

155 AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler*: 534-542. s.

156 AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler*: 514. s.

157 AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler*: 537. s.

158 PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ, Stanisława: "Etat des recherches concernant la parémiographie et la parémiologie turques", *Rocznik Orientalistyczny*: Warszawa 1965, XXVIII-2, 59-74. s.

159 AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler*: 513. s.

160 PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ, S.: "Etat des recherches concernant la parémiographie et la parémiologie turques", *Rocznik Orientalistyczny*: XXVIII-2, 68. s.

161 AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça*: Ankara 1977, Türk Dil Kurumu Yayınları: 325/3.

162 Çelebioğlu, Abdülhalim Hakkı: ATALAR SÖZÜ MECMUASI: 2 c., İstanbul 1314-1324 (1898-1908) 1. c.: 799 s.; 2. c.: 799-1880 s. [Türk Dil Kurumu Kitaplığı Etüt: 59]. AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça*: 1267.

"Türkolog S.P.-R.'nin Bibliyografyasından" başlığı kaldırılarak bu kısımdaki eserler "kaynakçanın abecesel dizini arasına serpiştirilmiş" ve böylelikle "Kırımî, Abdülhalim Hakkı: Atalar Sözü. 2c. (1930 dan sonra)" künyesi "Basılı Kitaplar" kısmına nakledilmiştir[163]. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nün 1984 baskısında[164] ise "Yazmalar" kısmındaki künye[165] aynen korunurken "Basılı Kitaplar" kısmındaki künye eserden çıkarılmıştır.

- **Aydın OY**

OY, Aydın: *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*: İstanbul 1972, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

OY, Aydın: "Atasözleri Kaynakçaları Üzerine", *Sıvas Folkloru*: Ekim 1976, Sayı: 45, 3^a-7^b. s.

Aydın OY, *Atalar Sözü Mecmuası*'ndan ilk olarak *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*[166] adlı eserinde daha sonra da *Sıvas Folkloru*'nda yayımlanan "Atasözleri Kaynakçaları Üzerine" başlıklı yazısında[167] bahsetmektedir. *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* adlı eserinde Abdülhalim Hakkı'nın eserinin künyesini veren[168] OY, künyenin altında eserin başlığı ile ilgili bir açıklamaya da yer vermiştir[169]. OY'un "Atasözleri Kaynakçaları Üzerine" adlı yazısında naklettiği bilgilerden yazmayı henüz görmemiş olduğu ve eserle ilgili bilgiyi Ahmet Halil'in tanıtma yazısı ile Ömer Asım AKSOY'un eserinden edinmiş olduğu anlaşılmaktadır. Aydın OY, Cahit ÖZTELLİ'nin yazısında[170] dile getirdiği hususları ele aldığı bu yazısında, "Ahmet Halil'in eserin sonunda yazarın kaynaklarını gösterdiğini de haber verdiğini" belirtmiştir[171]; ancak yukarıda da belirtildiği üzere Ahmet Halil "Eserin sonunda müellif mehazlarını işaret ediyor."[172] ifadesini kullanmış olsa da *Atalar Sözü Mecmuası*'nın sonunda bir "kaynaklar listesi" olmadığı gibi Ahmet Halil'in bahsettiği ifadeler de eserin sonunda değil, mukaddimenin sonunda yer almaktadır[173].

- **İsmail Hilmi SOYKUT**

SOYKUT, İ. Hilmi: *Türk Atalar Sözü Hazinesi*: İstanbul 1974, Ülker Yayınları.

---

163 AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça*: 1267.

164 AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça*: Ankara 1984, Türk Dil Kurumu Yayınları: 325/3.

165 AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça*: 1267. s.

166 OY, A.: *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*: 357. s.

167 OY, A.: "Atasözleri Kaynakçaları Üzerine", *Sıvas Folkloru*: 45, 6^b-7^b. s.

168 Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı: Atalarsözü Mecmuası. 2 cilt, 1326/1910 (Türk Dil Kurumu Kitaplığı, Etütler Bölümü: 59) OY, A.: *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*: 357. s. Aydın OY, bu künyeyi Ömer Asım AKSOY'un eserinden aldığını ifade etmiştir. OY, A.: "Atasözleri Kaynakçaları Üzerine", *Sıvas Folkloru*: 45, 6^b. s.

169 Ahmet Halil, kaleme aldığı tanıtma yazısında eserin isimlerini "birinci cilde göre Millî Kanunu Kadimi Felsefî Cönkü, ikinci cilde göre ise Durubu Emsali Osmanî, Halk Bilgisi, Atalar Sözü Cönkü" olarak kaydetmektedir. Ahmet Halil: "Kitabiyat - Millî Kanunu Kadimi Felsefî Cönkü", *Halk Bilgisi Haberleri*: 4, 12^a. s. Bu ifadeler, ilgili yazıya (yanlış olarak I. cilt, 3. sayı) atıfla Aydın OY tarafından da kaydedilmiştir. OY, A.: *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*: 358. s.

170 ÖZTELLİ, Cahit: "Atasözleri Derlemeleri ve Kaynakçaları Üzerine", *Sıvas Folkloru*: Mayıs 1976, Sayı: 40, 3^a-5^b. s.

171 OY, A.: "Atasözleri Kaynakçaları Üzerine", *Sıvas Folkloru*: 45, 7^b. s.

172 Ahmet Halil: "Kitabiyat - *Millî Kanunu Kadimi Felsefî Cönkü*", *Halk Bilgisi Haberleri*: 4, 14^b. s.

173 İlgili ifadelerin tam hâli şu şekildedir: "İşbu eṯerdeki me'ḫaḏlar, İstanbul'uŋ hemān bi 'l-cümle kütüb-ḫānelerinde on beş sene ẓarfında bulabildigim 'Oṯmānlı üdebā ve şu'arānıŋ dīvānlarıyla müverriḫleriŋ tārīḫleri ve sā'ir Türkce āṯār-ı mütenevvi'adan ṭoplanmış ve luġāt-i muḫtelifeden aḫḏ u iḳtibās ėdilmişdür." bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: İfāde ve muḫṭıra: 15. s.

Türk Atalar Sözü Hazinesi adlı eserin kaynaklar kısmında[174] *Atalar Sözü Mecmuası*'nın künyesi şu şekilde kaydedilmiştir:

Kırımî (Abdülhalim Hakkı -): Atalar Sözü (İstanbul - 1927) C: 1, 2

İsmail Hilmi SOYKUT, burada *Atalar Sözü Mecmuası*'nı basılmış bir eser gibi kaydedip basım tarihi olarak da 1927 tarihini göstermiş olsa da eserin basılmış herhangi bir nüshasını tespit edebilmiş değiliz.

- **Tahir ALANGU**

ALANGU, Tahir: *Türkiye Folkloru Elkitabı*: İstanbul 1983, Adam Yayınları.

Atalar Sözü Mecmuası ile ilgili bilgiyi Ahmet Halil'in tanıtma yazısından edinen[175] Tahir ALANGU, eseri görmediği gibi "yazmanın nerede olduğunun belli olmadığını"[176] da ileri sürmüştür. ALANGU, Ahmet Halil'in verdiği bilgilerden hareketle eserin adı ile ilgili bazı açıklamalara yer vermiş, esere ve müellifine dair bazı değerlendirmelerde bulunmuş ve Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın "yaptığı işin ehemmiyetini iyice anlamış tam bir folklorcu bilincine ve değerli derleyici çabasına" sahip olduğunu, "halka ve millî dile doğru gidiş düşüncesini" taşıdığını belirtmiştir[177]. Ayrıca, Aydın OY gibi ALANGU da eserinde Ahmet Halil'in tanıtma yazısındaki "Eserin sonunda müellif mehazlarını işaret ediyor." ifadesinden hareketle "*Atalar Sözü Mecmuası*'nın sonunda kaynakların işaret edildiğini" belirtmiştir; ancak yukarıda da belirtildiği üzere bu bilgi doğru değildir.

- **Júlia BARTHA**

BARTHA, Júlia: "Keleti utalások szóláshagyományainkban", *Jászkunság*: 2001 Július-December, VII/3-4, 105-109. s.

BARTHA, Júlia: *A Kunság népi kultúrájának keleti elemei*: Debrecen 2002, Studia Folkloristika et Ethnographica 44.

Júlia BARTHA'nın da *Atalar Sözü Mecmuası* ile ilgili bilgiyi Ömer Asım AKSOY'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* adlı eserinden edindiği anlaşılmaktadır; zira BARTHA'ya ait yukarıda zikredilen eserlerde Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın ismine yalnızca AKSOY'un eseri ile ilgili bilgilerin verildiği kısımlarda[178] tesadüf etmekteyiz. BARTHA, makalesinde AKSOY'un eserinin 1984 baskısı ile ilgili bilgi verirken eserin yeni baskısındaki bibliyografyada öncekine göre daha fazla kaynağa atıfta bulunulduğunu[179] belirttikten sonra bibliyografyada verilen bilgilerle atasözlerinin nasıl toplandığına dair bir bakış açısı da sunulduğunu ifade ederek bu hususla ilgili olarak da AKSOY'un kaydettiği kaynaklardan biri olan Abdülhalim Hakkı'nın eserinin tamamlanma süresini işaret etmiştir. Burada *Atalar Sözü Mecmuası*'nın "yazılmaya başlandığı ve tamamlandığı" tarihler olarak AKSOY'un kaydettiği künyede[180] yer alan tarihlere atıfla

---

174 SOYKUT, İ. H.: *Türk Atalar Sözü Hazinesi*: 456. s.

175 ALANGU, T.: *Türkiye Folkloru Elkitabı*: 151. s.

176 ALANGU, T.: *Türkiye Folkloru Elkitabı*: 135., 151. s.

177 ALANGU, T.: *Türkiye Folkloru Elkitabı*: 135. s.

178 BARTHA, J.: "Keleti utalások szóláshagyományainkban", *Jászkunság*: VII/3-4, 106. s. BARTHA, J.: *A Kunság népi kultúrájának keleti elemei*: 71. s.

179 BARTHA'nın *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* ile ilgili verdiği bu bilgi doğru değildir; zira AKSOY'un eserinin 1984 baskısında 730 kaynak gösterilmişken 1977 baskısında 757 kaynak gösterilmiştir. Bahse konu kaynak sayısındaki artış, AKSOY'un eserinin "Dizin ve Kaynakça Üzerine" kısmında da belirttiği üzere eserin 1965'teki ilk baskısı ile 1984'teki baskısı arasındaki mukayeseyi ifade etmektedir. AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça*: 975.

180 Çelebioğlu, Abdülhalim Hakkı: ATALAR SÖZÜ MECMUASI: 2 c., İstanbul 1314-1324 (1898-1908) 1. c.: 799 s.; 2. c.: 799-1880 s. [Türk Dil Kurumu Kitaplığı Etüt: 59]. AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve*

eserin yazılış tarihi, "1314-1423 [1898-1908]" biçiminde kaydedilmişse de "1324" ifadesinin sehven "1423" şeklinde kaydedildiği anlaşılmaktadır; zira köşeli parantez içerisinde verilen miladî "1908" yılının Rumî takvime göre karşılığı "1324"tür. BARTHA'nın bahse konu makalesi, *A Kunság népi kultúrájának keleti elemei* adlı kitabında da yer almaktadır. Bu kitabın kaynaklar kısmında[181] *Atalar Sözü Mecmuası*'nın künyesi "Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı Atalar Sözü Mecbuasy II. 1880, No 799. [Türk Dil Kurumu Kitaplığı Etüdü 59]" şeklinde kaydedilmiş olup buradaki "No 799" ifadesinin de sehven yazıldığı anlaşılmaktadır; zira 799, eserin numarası değil birinci cildinin sayfa sayısıdır.

- **İbrahim ERŞAHİN**

ERŞAHİN, İbrahim: *Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü*: İstanbul 2005, Ötüken Neşriyat.

ERŞAHİN, eserinde *halk bilimi* maddesi içerisinde "halk kültürü ve edebiyatından yararlanarak eser verme düşüncesinde olan ve 1839'dan itibaren halk kültürü ürünlerimizden bir kısmının daha yazıya geçirilmesini sağlayan yazarların önde gelenleri"nden biri olarak Abdülhalim Hakkı'nın da adını zikretmektedir[182].

- **Nurettin ALBAYRAK**

ALBAYRAK, Nurettin: *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*: İstanbul 2009, Kapı Yayınları: 184.

ALBAYRAK, eserinin "Bibliyografya" bölümünün hem "Yazmalar ve Tezler" kısmında[183] hem de "Kitaplar" kısmında[184] *Atalar Sözü Mecmuası*'nı iki farklı eser gibi iki farklı künye ile kaydetmiştir. ALBAYRAK'ın ilgili künyeleri Ömer Asım AKSOY'un eserinden almış olduğu anlaşılmaktadır.[185]

Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça: 1267. Yazmanın ilk sayfasında "Tārīḫ-i tertīb ü taḥrīr ibtidāsı 1314'den [=1898] 1324 [=1908] sene-yi māliyyesine ḳadar devām ėtmişdür." (bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: I. s.) ifadesi yer almakla birlikte yukarıda da tafsilatlı bir şekilde açıklandığı üzere eserin 1324'te [=1908] tamamlanmadığı ve bu tarihten sonra da esere müellif tarafından eklemeler yapıldığı açıktır.

181 BARTHA, J.: *A Kunság népi kultúrájának keleti elemei*: 176. s. BARTHA'nın ilgili makalesinin "notlar" bölümünde ise künye şu şekilde kaydedilmiştir: Celebioglu, Abdülhalim Hakki: Atalar sözü. 1898—1908. (két kötetben) Ankara, 1980. BARTHA, J.: "Keleti utalások szóláshagyományainkban", *Jászkunság*: VII/3-4, 109. s.

182 ERŞAHİN, İ.: *Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü*: 126. s. Ayrıca, eserin ikinci baskısında ilgili ifadeler yine aynı madde içerisinde 160. sayfada yer almaktadır. ERŞAHİN, İbrahim: *Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü*: İstanbul 2011, Ötüken Neşriyat.

183 Bibliyografyanın "Yazmalar ve Tezler" kısmında kaydedilen künye şu şekildedir: ÇELEBİOĞLU Abdülhalim Hakkı: *Atalarsözü Mecmuas*ı: 2 cilt, 1326/1910 [Türk Dil Kurumu Kitaplığı, Etütler Bölümü no: 59. İlgili künye için bk. ALBAYRAK, N.: *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*: 43. s.

184 Bibliyografyanın "Kitaplar" kısmında kaydedilen künye şu şekildedir: KIRIMÎ, Abdülhalim Hakkı: Atalar Sözü: 2 cilt, bsk yeri ve yılı yok. İlgili künye için bk. ALBAYRAK, N.: *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*: 52. s.

185 *Atalar Sözü Mecmuası*, AKSOY'un eserinin "Bibliyografya" bölümünün "Yazma Kitaplar" kısmında *Atalarsözü Mecmuası* adı ile "Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı" adına ile kaydedilmişken "Türkolog S.P.-R.[Stanisława PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ]'nin Bibliyografyasından" kısmında *Atalar Sözü* adı ile "Kırımî Abdülhalim Hakkı" adına kaydedilmiştir. ALBAYRAK'ın eserinin "Bibliyografya" bölümünün "Yazmalar ve Tezler" kısmında ve "Kitaplar" kısmında verilen künyelerde de durum aynıdır. AKSOY'un bahse konu eserleri için bk. AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler*: Ankara 1965, Türk Dil Kurumu Yayınları: 238. AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça*: Ankara 1971, Türk Dil Kurumu Yayınları: 325/3.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

VEṮĀ'İḴ-İ [MEDENİYYE VÜ][186] 'İLMİYYEDEN MA'DŪD OLUNAN 'ÖRF Ü 'ĀDĀT VE MİLLĪ ḴĀNŪN(ḴAVĀNĪN)-I ḴADĪM-İ FELSEFĪ CÖNGİ

ṢAVLAR[187] *-ya'nī ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān-* **ṢINAVLAR**[188] *-'ilmī ve ḥikemī, tecribeli ve tezkiyeli sözler-* **VE ḴĀ'İDE-Yİ ḴADĪMELER**[189] **MECMŪ'ASI**

li-muḥarririhī

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İşbu muḳaddem eṯerleriŋ lüzūm ve vücūdı ḥaḳḳında 'abd-i 'āciz muḥarririniŋ muḫtaṣar ma'rūżāt-ı 'āciz-ānesi

Veṯā'iḳ-i milliyye-yi medeniyye vü 'ilmiyyeniŋ birincisi, millī tārīḫ ve coġrāfyāsı; ikincisi, millī lisānıŋ luġat ve ḳāmūsı, bu lisānıŋ elif-bā ve emṯilesi ya'nī ṣarf naḥv manṭıḳ ve sā'ire kitāblarınıŋ vücūdı ya'nī vücūda getirilmesidür ve üçüncisi, 'millī ḳānūn-ı ḳadīm-i felsefī' dėmek olan atalar sözi, ṣavlar ve iyi ögüdler ya'nī millī ḍurūb-ı emṯāl ve sā'ire ve sā'ireleriŋ kitāb ve mecmū'alarınıŋ mü'ellef ve müdevven nüsḫalarınıŋ vücūdıdur; ki millet nāmı altında yaşayan ve yaşamaḳ isteyen bir ḳavm ve bir millet içün sālifü 'ḏ-ḏikr veṯā'iḳ-i milliyyeniŋ ṭıbḳı hüviyyet-i resmiyye varaḳası gibi dā'imā ve ḥīn-i teftīş ve su'ālinde li-ecli 'l-ibrāz u iṯbāt emrinde elde ḥāżır ve mevcūd bulundırılması şarṭ-ı aḳdem ü a'ẓamdur; zīrā iyi var, kötü var; bu dünyāda milletleriŋ ellerinde bir de ma'nevī silāḥlarıŋ da vücūdı elzemdür(?); çūn-ki sālifü 'ḏ-ḏikr veṯā'iḳiŋ elde mevcūd bulunması bu devrān-ı 'ālemde yaşayan ve bu edvār-ı uṣūl-i medeniyye-yi milliyye ve meşrūṭanıŋ ve dėmoḳraṭi uṣūl-i idāre-yi cāriyye vü milliyyesiniŋ īcābāt-ı żarūriyye ve mecbūriyye iḳtiżāsından ma'dūd bir uṣūl olacaġı 'arż u īżāḥdan müstaġnī mesā'il-i milliyye cümlesinden bulunmasına binā'[en] min ġayri ḥadd$_{in}$ bu 'abd-i 'āciz-i pür-taḳṣīr, kemāl-i 'aczimle ber-ā-ber ebnā-yı nev' ü cinsime ta'ḳīb-i ṭarīḳat-ı milliyyede büsbütün izsiz ve yolsuz ḳalmamaḳ üzere meṯel-i cedy gibi evvelā hėç olmaduḳ keçi yolundan olsun yürüyüp gidilmek üzere elimden gelebildigi ḳarınca miḳdārınca sa'yle(?) işbu atalar sözi cöngini ve daha sā'ir elimden gelebilen ba'ż millī eṯerleri ṭūl müddetle çalışaraḳ kendi ḳanā'atime göre 'avn u 'ināyet-i Bārī ile meşhūd ve manẓūr-dīde uli 'l-ebṣāra 'arż u taḳdīm olunan şekl ü şemā'il-i hey'etine gelmesine hemān on beş yigirmi seneyi mütecāviz bir müddetle leyl ü nehār ṣarf-ı sa'y u ġayret ve milletimiŋ māddī ve ma'nevī fā'ide ve istifādes'içün ilerüde bu millī yolda ta'ḳīb-i emel ve te'mīn-i maḳṣad u merām yollarını ta'mīr ve termīm ve tanẓīmle ebnā-yı sebīl-i millīyi te'mīn ve güşāde eylemek ḳażāyāsına 'āciz-āne nā-çīz-āne[190] 'arż-ı ḫıdemāta *kaşkūl ba-dast darvēşān* [=eli keşküllü dervişler] ṭarz u revişinde[191] bu işlere muḳaddemā başlamış ve bi 'l-cümle ḳuṣūr ve küsūr ve noḳṣānıyla ber-ā-ber şimdi bu derecelerle iktifā olunmışdur. *Adım Ḫıḍır, elimden gelen budur.*

---

186 Tam olarak okunamadığı için köşeli parantez içerisinde gösterilen bu ifadeler, metnin devamındaki benzer biçimlere muvafık olacak şekilde seçilmiştir.

187 Yazmada: *ṣavları*.

188 Yazmada: *ṣınavları*.

189 Yazmada: *ḳā'ide-yi ḳadīmeleri*.

190 Yazmada: *nāciz-āne*.

191 Yazmada: *revīşinde*.

30 Mart 1326 [=12 Nisan 1910] tārīḫinde Ma‘ārif Neẓāreti’ne taḳdīm olunmışdur.

va min Allāhi ’t-tavfīḳ va ni‘ma ’r-rafīḳ [=Başarı Allah’tandır. O, ne güzel dosttur.]

li-muḥarririhī ‘abd-i ‘āciz

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Muḫṭıra

İşbu eṯer-i millī, bālādaki Hicāz Demiryolı i‘āne pūlı üzerinde muharrer bulunan 30 Mart 1326 [=12 Nisan 1910] tārīḫinde ma‘ārif nāżırı bulunan merḥūm Emru’llāh Efendi[192] [1858 - 1914]’ye taḳdīm ḳılınmış, müşār[un]-ileyh ṭarafından ma‘a ’ş-şükrān taḳdīr ile ḳabūl buyurılmış, üç ayı mütecāviz müddetle nezdlerinde ḳalmış ve maṭlūb vechle(?) ṭab‘ u temṯīli ḫuṣūṣını neẓāret büdcesiyle zamān ve mekānıŋ müsā‘id ve müsterīḥ vaḳtine ta‘līḳ[an] ṣabrla ber-ā-ber daha sā’ir millī eṯerleriŋ taḥrīr ve tertībi emr ü tavṣiyesinde bulunmışdur.

29 Ḥazīrān 1326 [=12 Temmuz 1910]

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

192 Emrullah Efendi [1858 - 1914]: Eğitime dair fikirleri ve uygulamaları ile tanınan Osmanlı maarif nazırı. Geniş bilgi için bk. KAZICI, Z.: “Emrullah Efendi”, *DİA*: 11, 165ª.

Muḫṭıra

Eski zamān Türkleri lisān ve lehçesiyle ḍurūb-ı emṯāle *ṣav* (Ḳadīm Türkcede *ṣav* bi-ma‘nā-yı ṣaḥīḥ, saġ ve sālim ve dürüst ve müṯbet üzere söylenen atalar sözi dėmekdür ve ta‘bīr-i ṣaḥīḥi ile “Millī bir ḳānūn-i ferdī vü içtimā‘ī ve bir kitāb-ı ‘ilm ü ḥikmet-i ‘avāmīsidür.” dėnebilür; zīrā bunuŋ ‘āciz-āne tefsīr ve ‘abīr-āne tavzīḥ ve teşrīḥiyle ve tecribe ve ḥikmet-i kelāmiyye cümlesiniŋ tevsī‘iyle taḥrīr ve terḳīm olunanlarına *ṣınav*; ya‘nī ṣaġ ve ṣaḥīḥ ve sālim ve ṣıḥḥat üzere dürüst ve ṭoġrı söylenen tecribeli müṯbet sözleri söyleyenlere *ṣavcı* ve *ṣınavcı* -tecribeci kişi- dėnür ve öyle sözlere de *ṣınamaḳ* maṣdarından *ṣınav* -tecribeli atalar sözleri- ta‘bīr ve ıṭlāḳ olunur, dėmişler.

li-muḥarririhī

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

ŞAV U ŞINAV-I TÜRKĀN[193]

[ṣav:] ḥikmetü 'l-'avām, [ṣınav:] tecribetü 'l-'avām[194]

ATALAR SÖZİ MECMŪ'ASI[195] **- ḌURŪB-I EMṮĀL-İ 'OṮMĀNĪ**[196]

ÖGÜD VE İYİ NAṢĪḤAT MECMŪ'ASI[197]

ki bi 'l-cümle aḳvām-ı Türkānıŋ düstūr-i kelām-ı ḥikmet-i 'avāmı ve ma'mūl[ün] *bih felsefe-yi millīsini muḥtevī ya'nī millī ve 'umūmī ḥüsn-i aḫlāḳ mecmū'asıdur.*

"Atalar sözi kitābıdır, ṭutmasaŋ da işit."

Cāmi', mürettib ve muḥarriri:

Çelebīoġlı 'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī-yı Ḳırımī

'Adliyye Neẓāret-i celīlesininde *Cerīde-yi Maḥākim-i 'Adliyye* idāresi başkātibi

Tārīḫ-i tertīb ü taḥrīr ibtidāsı **1314**'den **[=1898] 1324 [=1908]** sene-yi māliyyesine ḳadar devām ėtmişdür.

---

193 Yazmada: *ṣav - ṣınav-ı Türkān*.

194 Yazmada: *tecribetü 'l-'avām sözleri.*

195 Yazmada: *ya'nī Atalar Sözi Mecmū'ası*.

196 Yazmada: *ya'nī Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmānī.*

197 Yazmada "Atalar Sözi Mecmū'ası" ifadesinin üzerine sonradan kurşun kalemle "ögüd ve iyi naṣīḥat" ifadesi eklenmiş, "atalar sözi" ifadesinin "sözi" kısmına da aynı şekilde ek yapılarak bu ifade "atalar sözleri" yapılmış ve böylece bahse konu ifade "Atalar Sözleri, Ögüd ve İyi Naṣīḥat Mecmū'ası" biçiminde düzenlenmiş. Ayrıca, eserin ismi olarak kaydedilen bu ifadelerin devamında "İyi Sözler Cöŋgi" ifadesi de kaydedilmişse de daha sonra bahse konu ifadenin üzeri çizilmiştir. Bununla birlikte, "Ögüd ve İyi Naṣīḥat Mecmū'ası" ifadesinin benzer biçimi olan "İyi Sözler Cöŋgi" ifadesi, hem mukaddimede hem de madde başlarının başladığı sayfada "Atalar Sözi Mecmū'ası" ifadesinin hemen yanında eserin ismi olarak ayrıca kullanılmıştır. Bu sebeplerle, buradaki ifadelerin de benzer şekilde "Atalar Sözi Mecmū'ası" ve "Ögüd ve İyi Naṣīḥat Mecmū'ası" biçimlerinde ayrı ayrı kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

bi-smi'llāhi 'r-raḥmāni 'r-raḥīm[198]
[=Koruyan ve kayırgan Allah'ın adıyla]

Cild-i Evvel

[I] CĀMİ', MÜRETTİB VE MUḤARRİRİNİŊ İFĀDE-Yİ MAḤṢŪṢASI[199] VE ĪŻĀḤĀTI

Medḫal, muḳaddime-yi kelām, ḍurūb-ı emṯāl ḥaḳḳında taṣvīr ve taṭbīḳāt ve aṣl ü esās, ifāde-yi merām zübdesi

İfāde

Ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān ḥaḳḳında ḳadīm[en] cārī ve mer'ī olan ba'ż uṣūl ü ḳavā'id-i edebiyyesi ve ḍurūb-ı emṯāl ḥaḳḳında ḳadīm[en] cārī olan ba'ż usūl ü ḳavā'id-i ḳadīmeniŋ ḫulāṣası:

Ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān nedür?

li-muḫarririhī Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ḍurūb-ı emṯāl, lisān-ı edebiyyāt-ı milliyyeniŋ metn-i metīni ve aṣl u esāsıdur. Ta'bīr-i dīgerle; ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān, aḳvām-ı Türkānıŋ ḳadīm[en] ictihād[en] mü'ellef bulunup şimdiye ḳadar müctemi'[an] ġayr-i müdevven bulunan düstūr-i kelām-ı millīleridür; ya'nī bi 'l-cümle aḳvām-ı Türkān nezdinde ma'mūl[ün] bih mu'teber olan düstūr-i ḥikmet-i 'avāmıdur, ki kendi 'örf ü 'ādāt-ı milliyyelerini irā'e eyler a'māl ve uṣūl ve ḳavā'id-i ictimā'iyye ve lisān-ı edebiyyelerini ve mu'āşeret-i milliyyelerini ināre ėdereḳ gösterir millī, cibillī ve aḫlāḳī düstūrlarıdur.

Zamānımız ehl-i luġāti de ber-vech-i ātī üzere[200] tefsīr eylemişlerdür:

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* [cüz'-i ṯānī, 1216[a]]

ḍarb-ı meṯel: *Īrād-ı meṯel, ḍurūb-ı emṯāl. Ḍarb yörügi. ḍarb-ı dest: Cebr, zūr, sür'at, şiddet. Ḍarbelü ṣu, ḍarb lülesi.*

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī* [714[b]]

ḍarb-ı meṯel*: Meṯel*[201]*-i maḍrūb ma'nāsına bir terkībdür, ki ḥikmetü 'l-'avām olan cümel ve 'ibārāta dėnilir.*

['Alī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*[202] [cild-i ṯānī, 631[c]]

ḍarb-ı meṯel*: Mebnī 'ale 'l-ḥikāye olaraḳ miṯāl*[203] *gibi īrād ėdilen ḳavl-i meşhūr. "Ḍurūb-ı emṯāl" cem'idür.*

'abd-i 'āciz li-muḫarririhī ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

*Ḳadīm lisān-ı Türkānca ḍarb-ı meṯele "**ṣav***[204]*", ḍarb-ı meṯeli çoḳ bilüp ve ḥaḳḳıyla maḥall-i īrād ve taṭbīḳini bulup ve bilüp çoḳ söyleyicilerine "**ṣavcı**" dėnmiş, ṣoŋra herkesi ve her sözi ciddī ve ḥaḳīḳī olaraḳ aŋlayup ḥüsn-i telaḳḳīye müsta'id ve ġāyet*

198 *bi-smi'llāhi 'r-raḥmāni 'r-raḥīm*: Yazmada: *bi-smi'llāh*.
199 Yazmada: *ifāde-yi maḫṣūṣa*.
200 Yazmada: *üzeze*.
201 meṯel: Yazmada yok.
202 Yazmada: *Resmli Ḳāmūs*.
203 Yazmada: *emṯāl*.
204 Yazmada: *ṣav, sav*.

*aŋlayışlı ve ‘aḳıllı, tecribekār insānlara da zīrek “**ṣınavcı**” dėnilmişdür. Ġāyet şecī‘ ve cesūr ve bahādur ādemlere daḫı “cavcı” dėmişlerdür.*

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Fātiḥa-yı Kelām

Evvelā ol cenāb-ı Ḥaḳḳ-ı Ḳādir-i muṭlaḳ, Ḫāliḳ u Ṣāni‘, lem-yezāl ve kevn-i kā’ināt olan Mevlā-yı müte‘āl hażretleriniŋ dāimā der-gāh-ı ilāhiyyesine ilticā ile tażarru‘ u niyāz ve ‘arż-ı temere-yi ‘ubūdiyyet ve ḫulūṣ-i niyyetle ḥamd u tenā-yı şükrāneyi īfāya şitāb ile tevfīḳāt-ı ṣamedāniyyesine istinād ėder; tāniy[en] ol mefḫar-i mevcūdāt, Ḥabīb-i Ekrem ve Nebiyy-i Muḥterem efendimiz ḥażretlerine ‘arż-ı taṣliyyāt ü teslīmāt ü taḥiyyātdaŋ ṣoŋra rūḥāniyyet-i nebeviyyesinden istimdād eylerüm. Tāliṭ[en] bi-tevfīḳihi Te‘ālā cem‘ ü telfīḳle tedvīni ārzūsıyla ve ḥüsn-i niyyetle işe mübāşeret ile elimden geldigi ve mümkin oldıġı mertebe de ṭūl müddetden beri ṣarf-i sa‘y u ġayret[205], bedl-i ḫidmetle meydāne getirebildigim ya‘nī işbu şekl-i ḥacm ü hey’ete īṣāl ėdebildigim mecmū‘ayı ***Atalar Sözi Mecmū‘ası -İyi sözler Cöngi***[206]- ya‘nī ta‘bīr-i ‘Oṯmānīsi olmaḳ üzere ***Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmānī*** ‘unvānıyla tesmiye vü tekniye eyledim. Rābi‘[an] her şeyde bir uṣūl ve ḳā‘ide ve her ḳā‘idede bir noḳṭa, bir fā’ide oldıġı gibi ḳadīmen ma‘lūm ve münteşir olan ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ daḫı kendisine ḫāṣṣ ve münḥaṣır ‘avāmm u ḫavāṣṣ beyninde ḳadīm[en] cārī ve mu‘teber olup aḫīr[en] ve zamān[en] kendisiyle ber-ā-ber ḫāṭırāt-ı enāmdan ekṯeriyyetle silinerek vādī-yi nisyāna giden ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ kendisine ḫāṣṣ uṣūl ü ḳavā‘id-i edebiyyesi de oldıġı ve bunlarıŋ ḫāṭırlarda ḳalan ḳısmlarından ya‘nī ḍurūb-ı emṯāliŋ ḍarb u īrādında eŋ ehemm ve elzem olan noḳṭalarından olup şimdiye ḳadar mesmū‘āt-ı ‘āciz-ānem cümlesinden bulunan ba‘ż ma‘lūmātı -mümkin mertebe pek ‘āciz-āne olaraḳ- ḳadīmden beri ya‘nī aḳvām-ı Türkān ḍarb-ı meṯel ḍarb u īrādında milliyye[ten] cārī ve kendi aralarında mer‘ī bulunan ba‘ż uṣūl ü ḳavā‘id-i edebiyyesini muḥterem ve mu‘azzez milletime ve ebnā-yı cinsime bir vaẓīfe-yi muḳaddese ve bir ḥürmet ü ḥıdmet-i maḫṣūṣa olaraḳ ‘arż u īfā ėdebilmek niyyetiyle ‘alā ḳadri ’l-istitā‘a ber-tafṣīl ‘arż u īżāḥa, basṭ u beyāna ber-vech-i ātī üzere şürū‘ ėder; ḫāmis[en] celī ve ḫafī meşhūd olan ḫaṭā’ ve ḳuṣūr ve nisyānlarımıŋ erbāb-ı ‘ilm ü ‘irfān ve ehl-i muṭāla‘anıŋ şīme-yi mürüvvet ve ‘ulüvv-ı luṭf u ‘āṭıfetleri iḳtiżāsınca ‘afv u ṣafḥ-ı cemīllerini temennī ile ber-ā-ber vuḳū‘ı keṯīr bulunan ḫaṭā’ ve ḳuṣūr-ı ‘āciz-ānemiŋ taṣḥīḥ emrinde luṭf[en] bu ‘abd-i ‘ācize iḫṭār buyurılmasını recā eylerim. *min Allāhi ’t-tavfīḳ* [=Başarı Allah’tandır.]

li-muḥarririhī

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

---

205 Yazmada: *sa‘y ġayret*.

206 Yazmada: *cöŋgi*. Yazmada *cönk* kelimesi, *cöng* ve *cöŋg* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı, ‘altı düz gemi’ manasında Malayca *cong* olup Türkçeye Farsçadan geçmiştir. STEINGASS: *CP-ED*: cung: 374[b]; çung: 400[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: cung: 277; çung: 301. MENINSKI: *Thesaurus…*: cüng: I, 1663. TDK: *TTS*: cönk: II, 777. TDK: *DS*: cönk (I): III, 1007[a]. *Cönk* kelimesi, günümüz Türkiye Türkçesinde ‘saz şairlerinin derledikleri şiirleri kaydettiği uzunlamasına açılan defter’ manasında kullanılmaktadır; fakat yazmanın hem muhtevası hem de biçimi farklı olmasına rağmen müellifin eseri için bu ismi tercih etmesinden de anlaşıldığı üzere kelime burada ‘seçilmiş örnek metinlerden oluşan yazma eser/mecmua’ manasında kullanılmıştır. Kelimenin ilgili anlamı için bk. GÖKYAY, O. Ş.: “Cönk”, *DİA*: 8, 73[b].

Muḳaddime-yi İfādāt ve Tafṣīl[en] Īżāḥāt

Şimdiye ḳadar ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān ḥaḳḳında eski bilici iḫtiyārlarımızıŋ, ehl-i ʻilm ü ʻirfān ve tecribe-dīde ve sāl-dīdelerinden bir vaḳt baʻż maḥallerde icrā eylediğim taḥḳīḳāt ve tedḳīḳāt eṯnāsında mesmūʻātım ve dest-res oldıġım maʻlūmātım ḫulāṣası şunlardur ki: Ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān, ḏāt[en] kadīm aḳvām-ı Türkānıŋ her ṣınf ve şuʻbeleriniŋ kendi lehce ve ṣēveleriyle müretteb ve maʻlūm bulunmasına binā'[en] ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ envāʻı aḳvām-ı Türkānıŋ ʻaded-i şuʻabātıyla mütenāsib derece taḳrīr ve taʻrīf olunuyor ėse de bi 'l-cümle ṣunūf u şuʻabāt-ı ḳabā'il-i Türkānıŋ kendi lisānlarınıŋ lehce ve ṣēvesi kendi beyān, edā ve ifādesini taḫlīl ü teṣrīḥ ve kendi luġat ve ıṣṭılāḥcılarınıŋ maʻnā ve mefhūmlarını taʻrīf ve īżāḥla birbirine lafẓ[en] ve maʻn[en] münāsebet ve ḳarābetlerini taʻyīn ve taḳdīrle irā'e ve muvażżaḥ[an] ifāde eyleyecek millī bir lisān-ı ʻumūmī-yi aḳvām ḳāmūsı şimdiye ḳadar vücūda getirilmedigi gibi getirilmesine teşebbüṯ daḫı olunmadı. Ḥattā degil ḳāmūs şimdiki lisān-ı ʻOṯmānīyi bile mükemmel[en] beyān ve teṣrīḥe sāliḥ İstanbul Türkçesinde bir luġat olsun yazılmadı. Buŋa binā'[en] ʻumūm **[I/yan]** aḳvām-ı Türkānıŋ bi 'l-cümle ḳabā'il ve[207] şuʻabātınıŋ lehce ve ṣēveleri üzere müretteb ve maʻlūm ve maʻrūf bulunan *atalar sözi* yazılagelen ve ḳadīm lisān-ı Türkānca *ṣavlar*dan yaʻnī *ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān*dan eṯnā-yi siyāḥatimde[208] mesmūʻım olan pek çoḳ ḍurūb-ı emṯālden pek azını lisān-ı ʻOṯmānīye taḥvīl ve taḫlīl[en] ḳayd u taḥrīr eylemiş ve ekṯerisinden de bi 'ż-żarūr ṣarf-ı naẓar olunmışdur; çūn-ki lisān-ı millī-yi ḳadīm luġat veyā ḳāmūsı -muḥīṭ- taḥrīr ve te'līf olunmayınca aḳvām-ı Türkān ḳabā'il ve şuʻabātı lisānlarınıŋ lehce ve ṣēve ve edā ve ifādelerindeki kelimeleriŋ luġat ve ıṣṭılāḥ maʻnāsı ve mefhūmınıŋ ḳolay, İstanbul ḫalḳınca aŋlamanıŋ imkānı olmadıġı bundan otuz beş sene evvel Ḳırım, Ḳafḳas, Don, Ejderḫān ṭaraflarına vuḳuʻ bulan siyāḥatim[209] eṯnāsında bi 'l-fiʻl tecribem ile ṯābit olmış ve millī ve ʻumūmī *mükemmel larus-i Türkān* (*ḳāmūs-i Türkān*) meydāne getirilmeyince Türkce ʻumūmī lisānından lāyıḳıyla istifāde mümkin olamayacaġı kendi nefsimde tecribemle aŋlamış ėdim. Binā'[en]-ʻaleyh, gerek lisān gerek ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ yalŋız başıma żabṭ ve taḥrīrinden ṣarf-ı naẓarla ancaḳ ḳadīm millī sāʻat ve taḳvīm ve sāl-i Türkān ḥaḳḳında mümkin mertebe taḥḳīḳāt icrāsıyla elde ėdebildigüm maʻlūmāt üzerine şimdiye ḳadar sā'ir günā tedḳīḳātdan sālifü 'ḏ-ḏikr millī eṯerleriŋ ve ḍurūb-ı emṯāliŋ tertīb ve taḥrīriyle uġraşılmış, ḥamd[en] li'llāh cümlesiniŋ meydāne gelmesi imkānı ḥāṣıl olmışdur; çūn-ki **[I/20]** esās[en] kendi ḳarīḥa-yı ʻaḳliyye, ḳuvā-yı ʻilm ü ʻirfān fikriyyelerinden ferdī ve ictimāʻī uṣūl-i ādāb-ı muʻāşeret ve muvānesetlerinden ve yek-dīgeriyle olan iḫtilāṭāt-ı cinsiyye vü ḳavmiyyeleriniŋ tevlīd eyledigi münāsebāt-ı ṣıhriyye vü iḫvāniyyeleriniŋ īcābāt-ı insāniyye ve ḥuḳūḳ-ı ictimāʻīlerinden beyne 'l-aḳvām ḳadīmden beri cārī bulunan münāsebāt-ı milliyye ve ḥuḳūḳ-ı ḳavmiyyeleri īcābāt-ı żarūriyye ve mecbūriyyelerinden münbaʻiṯ ve mütevellid olup ḥasbü 'l-münāsebe ḥuṣūle gelen yaḳın ve uzaḳ muḥāverāt u muʻāmelāt-ı milliyyelerinden ṭoġan zübde-yi kelām ve ādāb-ı lisān-ı milliyyeleri ve düstūr-i ḥikmet-i ictimāʻiyyeleri olaraḳ ve tecārib-i keṯīre vü medīdeden ṣoŋra mūcibince

---

207 ve: Yazmada yok.

208 eṯnā-yi siyāḥatimde: Yazmada: *eṯnā-yi siyāḥātimde*.

209 Yazmada: *siyāḥātim*.

‘amel ėdecek ma‘nāda terkīb ve tertīb ėdilmiş cümel ve düstūr-i kelāmīleri şekline girerek her yerde ve kendi aralarında ḍarb u īrādı ve ḥā’iz oldıġı mefhūm ve ma‘nāları aḥkāmına göre icrā-yı ‘amel ėdilmesi muvāfıḳ-ı ‘aḳl u ḥikmet ‘add u i‘tibār olunmış millī ve ḳavmī muḥaṣṣala-yı fikriyyeleri ḳuvāsı ṭanınmış ve mücibince ‘amelinde ‘aḳl[en] ve ‘ilm[en], ‘örf[en] ve ‘ādāt[en] ṭab‘larına ve uṣūl-i ādāb-ı mu‘āşeret, ma‘īşetlerine, ciddiyyet ve intiẓām-ı idāre ve yaşayışlarına, aḫlāḳ-ı ferdī ve ictimā‘iyyelerine de tamām[en] muvāfıḳ ve muṭābıḳ bir ḳānūn-ı millī-yi ṭabī‘ī ḥükmünde bulunmış olmasına binā’[en] ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān beyne ’l-aḳvām keṯretle ẓuhūr ve te’līfiyle bi ’l-‘umūm aḳvām-ı Türkān şu‘abāt-ı ḳavmiyyelerinde bu uṣūl ḳānūn-ı ṭabī‘īyi söyleyenler pek çoḳ ẓuhūr ėderek bu münāsebetle(?) ḫalḳ ġāyet tecribe-kār ve fa‘āl, cerī, cesūr, ṣādıḳ ve müstaḳīm ve uṣūl-perver ve ḥuḳūḳ-perver ve ‘ādālet ve insāniyyet yolını her dā’im ve her ḫuṣūsda bilir ve görür olmışlar. Mürūr-ı zamānla cem‘iyyet-i insāniyye ve ṣalābet-i ictimā‘iyyeleri kesb-i ṣalāḥ u felāḥ bularaḳ bütün cem‘iyyetleri ‘ādetā ṭarīḳ-i temeddüne yüz ṭutmış, kendi aralarında her vechle emniyyet ü āsāyiş taḥt-ı te’mīne girmiş, yek-dīgeriyle olan münāsebāt- ḳavmiyyelerinde ciddiyyet ve birbirlerine ḫulūṣ-ı maḥabbetleri tezāyüd ėderek füyūżāt-ı ma‘neviyyeleri tefāżul eylemiş ve beynlerinde büyük fevā’id u ḫaṣā’iṣ-i aḫlāḳiyye tevlīdiyle her türlü mu‘āmelāt-ı nāsı teshīl ü tanẓīm ve aḫlāḳ-ı milliyyelerini te’mīn ve tehḏīble fażā’il-i ictimā‘iyyelerini tezyīd ü taḳviyeye çoḳdan çoḳ fā’ideli oldıġı kendi tecribeleriyle aŋlaşılmışdur. Buŋa binā’[en] aḳvām-ı Türkān arasında ḍarb-ı meṯel ḍarb u īrādı şāyi‘ olaraḳ ta‘ammüm[210] ėtmiş ve giderek beynlerinde bir uṣūl-i milliyye ‘add olunaraḳ ‘örf ü ‘ādāt u ādāb-ı **[II/1]**[211] milliyye yerine geçmiş. Beyne ’l-aḳvām-ı Türkān mu‘āmelāt ü mu‘āşeret-i milliyyeleriniŋ kāffesine ta‘mīm ve taṭbīḳ olunacaḳ derecede ḍurūb-ı emṯāl ḥuṣūle getirilerek mücibince ‘amel ve ḥareketi bir uṣūl-i millī ittiḫāḏ ėdilmiş. Bu sebeblerden ṭolayı ḍurūb-ı emṯāl ḍarb u īrādı ‘örf ü ‘ādāt u ‘an‘anāt-ı milliyye ṣırasına geçmiş ve kendi aralarında dā’im[en] ma‘mūl[ün] bih mu‘teber bir düstūr-i ḥikmet-i millī ve aḫlāḳī ‘add u i‘tibār olunmışdur. Buŋa binā’[en] olmaḳ gerekdür, ki merḥūm Şināsī[212] [1826 - 1871]’niŋ daḫı yazdıġı kendi ḍurūb-ı emṯāl mecmū‘asında “Ḍurūb-ı emṯāl ḥikmetü’l-‘avāmdur…[213]” cümle-yi terkībiyyesiyle taṣdīḳ ve taḳdīr eylemişdür. İşte bu ṣūretle mü’esses ve ma‘rūf bulunan ḳadīm[en] ma‘mūl[ün] bih mu‘teber ṭutulan ḍurūb-ı emṯāliŋ ḳadīm[en] cārī ve mer‘ī olan ba‘ż uṣūl ü ḳavā‘id-i edebiyyesi de ber-vech-i ātī üzre şerḥ, beyān ve īżāḥ olunur:

Ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ ḍarb u īrādında ḳadīm[en] cārī ve mer‘ī olan ba‘ż uṣūl ü ḳavā‘id-i edebiyyesi

Gerçi zamānımızda ba‘ż kimseler ṭarafından “Ḍurūb-ı emṯāl, köhne ve ‘avām sözleridür; binā’[en]-‘aleyh, ehemmiyyeti yoḳdur.” dėyenler de çoḳdur. (“Dünyāda yeŋi görünen köhne, köhne görünen yeŋidür. Zamān böyle yapar, böyle gösterir.” dėmişler.) İḫtimāl öyle dėyenlere ḍurūb-ı emṯāliŋ mefhūm ve ma‘nāsı nāḳış gelmiş o ḳadar te’ṯīrsiz

---

210 Yazmada: *ta‘am*.

211 Yazmada bu (II.) sayfanın başında “taṣvīr, muḳaddime-yi kelām ve taṣvīr-i medḫal, aṣl u esās-ı merām” başlığı yer alsa da metnin bütünlüğü açısından bahse konu başlık burada kaydedilmemiştir.

212 Şinâsî [1242/1826 - 1288/1871]: Batılılaşma dönemi öncülerinden, şair ve gazeteci. Geniş bilgi için bk. KAHRAMAN, Â.: “Şinâsi”, *DİA*: 39, 166[b]-169[b].

213 Şināsī: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Muḳaddime-yi Müellif: 4.

görünmüş ve ehemmiyyetsiz ‘add olunmışdur; faḳaṭ başlıca esbābı ḍurūb-ı emṯāl-i millī fī zamānına hemān ‘umūmiyyetle metrūk ve mensī ḳalmış olmasına binā’[en] onuŋ kendisine maḫṣūṣ olan uṣūl-ı ḍarb u īrādında meşrūṭ olan şerā’iṭ-i ḳadīme ve ḳavā‘id-i milliyye-yi edebiyyesi de ḍurūb-ı emṯāliŋ kendisi gibi hemān eḏhān-ı nās ve ḫāṭırāt-ı enāmdan tamām[en] silinmiş gitmiş oldıġı içündür, ki ba‘żılar ‘indinde ehemmiyyetini de żāyi‘ ėtmiş olsa gerekdür. Yoḳsa ḍurūb-ı emṯāliŋ ḥükm ü te’ṯīri el-yevm bāḳī ve ṯābit olmamış olsa ėdi bi ’l-cümle milel ü aḳvām-ı ecnebiyyece de ehemmiyyetden ısḳāṭla tamām[en] terk ile vādī-yi nisyāna atarlardı. Ḥālbuki milel-i ecnebiyyece bizden pek çoḳ mu‘teber ve müsta‘mel […][214] [V] zīrā kendi ḍurūb-ı emṯāl-i millīmiz kendimize kāfī vü[215] vāfī ėken milel-i ecnebiyye ḍurūb-ı emṯālleri ėse sem‘ ü maḳālimize pek de ḫ[v]uş ve uyġun gelmedigi ve ḏevḳ-i millīmizi de aṣlā oḫşamadıġı ḥālde “varlıḳ içinde yoḳlıḳ” ḳabīlinden her naṣılsa el-yevm evrāḳ-ı maṭbū‘amızda bile ara ṣıra yer bularaḳ ve maḳālāt-ı mütenevvi‘ada iṯbāt-ı müdde‘ā żımnında li-ecli ’l-istiṣhād serd-i maḳālāta vesīle ittiḫāḏ olunaraḳ mübāḥaṯe vüs‘at u güşāyiş vėrmesiyle ḍurūb-ı emṯāliŋ şümūlli olan ma‘nā ve mefhūmunuŋ derece-yi ḥarāresiniŋ miḳdār-ı miḳyāsını göstermesiyle müṯbet ve müberhen bulunmaḳdadur. Ḥālbuki kendi ḍurūb-ı emṯālimiz ekṯeriyyetle mensī ve metrūk ḳalmasından nāşī kendi sözlerimiz kendimize ‘ādetā yabāncı ḥükmüne girmiş, anıŋ yerine yabāncılarıŋ yabāncısı oldıġı ḥālde öz malımız yerine geçmege başlamışdur. *Ėl mālıyla mallı, ėl aḳçesiyle ḥācī olmaḳ olmaz. Ėl boġcasıyla ḥammāma girilmez. Ėl ḳınasıyla dügün bayram; ėl arabasıyla seyrān olmaz.* Buŋa binā’[en] bizdeki bu ḥāl ėse bir eṯer-i ḏevḳ-i ma‘lūmātdan ziyāde milliyyet noḳṭa-yı naẓarından bir eṯer-i ḏühūl ve ġaflet olsa gerekdür. İşte bu noḳṭa ve nüktelere binā’[en] kendi millī ḍurūb-ı emṯālimiziŋ vüs‘atine ve her vechle kendimize kifāyetine ve ṣūret-i taṭbīḳātına ve uṣūl-i ḍarb u īrādına ve uṣūl ü[216] ḳavā‘id-i ḳadīme-yi edebiyyesine dā’ir mümkin mertebe şerḥ ve īżāḥına lüzūm ḥiss ėdilmişdür. Şöyle ki: ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān herkesce ma‘lūm ve āşikār görülmekde oldıġı üzere, gerçi ekṯeriyyetle ḳabaca ‘ibārātla müretteb ėse de, mefhūm ve ma‘nāları i‘tibāriyle ġāyet mühimm ve şāmil ve muḥīṭ hem müfīd cümlelerden mürekkeb olduḳları da vāreste-yi ḳayd u beyāndur; zīrā ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ ḥā’iz ve şāmil bulundıġı mefhūm ve ma‘nālarıŋ mü’eṯṯiriyyeti degme bir şu‘arānıŋ āṯār-ı edebiyyelerinde mevcūd oldıġı gibi ehl-i ‘irfān[217] ve şu‘arā-yı zamān, erbāb-ı tefekkür ü mülāḥaẓanıŋ ḫavāṣṣ u ‘avām nezdlerinde ma‘lūm ve muṣaddaḳ üdebā-yı sālifeniŋ āṯār-ı müdevvenelerinde metn-i meṯīn-i esās-ı edebiyye ṭarzında teveşşuḥ[en] mevcūd bulunmasıyla müṯbet bulunmaḳdadur. Ya‘nī ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ pek mü’eṯṯir olan ma‘ānī-yi maḥmūleleri pek ḳıṣa cümlelerden mürekkeb bulunduḳları ḥālde mefhūm u ma‘nā-yı şümūlleri i‘tibāriyle ekṯer-i şu‘arā-yı meşhūre-yi zamānıŋ müdevven dīvānlarında bulunan şi‘rleriniŋ bir ḫaylīsi lafẓ[en] ve ma‘n[en] heb ḍurūb-ı emṯāl-i millī ile müzeyyen ve muraṣṣa‘ bulunmaḳdadur; çūn-ki müdevvin-i dīvān şu‘arānıŋ edebiyyāt-ı şi‘riyyelerini ḳadīmden beri dā’imā ḍurūb-ı emṯāl-i millī ile tezyīn ve taḳfiye ėdegelmişler, her türlü ebyātı ḍurūb-ı emṯāliŋ elfāẓ ve ma‘ānīsiyle taḳviyede bulunmışlardur. Ḥattā ba‘ż eski muḥarrerāt u

214 Metin bu kısmı, ilgili sayfadaki fizikî tahrip sebebiyle okunanamakta.
215 vü: Yazmada yok.
216 ü: Yazmada yok.
217 ehl-i ‘irfān: Yazmada: *ehl ü ‘irfān*.

maḳālāt-ı edebiyye ve tevārīḫ ü taḥrīrāt-ı siyāsiyyelerde bile serd-i edille vü istişhād-ı mādde żımnında cümle-yi mu‘teriżeli bir ḫaylī ḍurūb-ı emṯāli heb iṯbāt-ı müdde‘ā ṭarzında ḳullanmış olduḳları da meşhūd ve mütāla‘a olunmışdur. Bunlara binā’[en] millī ḍurūb-ı emṯālimiziŋ ḳadīmden beri millī lisānımıza fī ’l-ḥaḳīḳa metn-i metīn-i esās-ı edebī olaraḳ ḳullanıldıġı aŋlaşılmış buŋa āṯār-ı eslāf birer günā şāhid-i ḥaḳīḳī bulunmışdur; çūn-ki ‘abd-i ‘āciz daḫı bir ḫaylī zamāndan beri cem‘ ü telfīḳiyle uġraşmaḳda(?) oldıġım işbu mecmū‘anıŋ ekṯer-i ser-māyesi heb āṯār-ı eslāfdan me’ḫūḏdur. Şurası da ehl-i ‘ilm ü ‘irfāna ḫafī degil dā’imā pek ra‘nā ma‘lūmdur, ki cenāb-ı Ḳādir-i Muṭlaḳ, ḫāliḳ-ı kevn ü[218] mekān-ı kā’ināt olan ol Rabb-i Kerīm ve ’r-Raḥmāni ’r-Raḥīm ḥażretleri tenzīl-i min Rabbi ’l-‘ālemīn olan *Ḳur’ān*-ı ‘aẓīm ve naṣṣ-ı kerīm-i mübīninde ol Resūl-i Emīn ve Ḥabīb-i Ekrem ve Nebiyy-i Muḫterem’ine *Kitāb-ı Kerīm*’iniŋ ba‘ż sūre āyetleriniŋ tefsīrlerinden müstebān oldıġı üzere zamān-ı sa‘ādet-i iḳtirān-ı ḥażret-i Nebevī’den pek çoḳ zamān evvel gelüp giden enbiyā-yı ‘iẓām ve ebnā-yı Ādem ve ümemiŋ olup geçen şu’ūnāt-ı tārīḫiyyelerinde żuhūra gelen ḫayāt-ı muẓlime ve ḥādiṯāt-ı sābıḳa ve vāḳı‘a-yı meşhūrelerini zamān-ı ḥāżır-ı ḥażret-i Nebevī’de gāh-be-gāh vuḳū‘ u ḥudūṯiyle ẓuhūra gelen vāḳı‘āt ile müsebbibleriniŋ aḥvāl-i ġayr-i maḳbūle-yi elīmelerini heb birer türlü kelām-ı ilāhiyyeleriyle ḍurūb-ı emṯāl-i bī-mitāl kerīm ü raḥīm ṭarīḳiyle ol Ḥabīb-i Resūl-i Ekrem’ine ṣırasıyla ve vaḳt u zamān münāsebetiyle birer birer teblīġ u efhām ve bunlardaki sırr ve ḥikmeti yegān yegān ta‘dād ve emr-i irādāt vü işārāt-i ilāhiyyesiyle taḳdīm buyurılmış oldıġı serd-i edilleden vāreste ve müstaġnī bulunmışdur. Binā’[en]-‘alā-ḏālik, ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānda milel-i sā’ire ḍurūb-ı emṯāli miṯillü ezmān-ı ḳadīmede bi ’l-cümle aḳvām-ı Türkānıŋ ṣırf kendi aralarında maḥżā kendileriniŋ müteḫalliḳ ve cins[en] ve tabī‘at[en] mecbūl bulunduḳları mehāsin ve fażā’il ve ḫaṣā’il-i cinsiyyeleri ve meftūr olduḳları isti‘dād u aḫlāk-ı milliyyeleri eṯeri bulunmaḳ ve ‘aḳl-ı ‘ilm ü ‘irfān ve ḏekā-yı ṭabī‘iyyeleriniŋ birer zübde ve muḥaṣṣalası ḫulāṣaları olmaḳ üzere ‘ilm[en] ve ‘irfān[en] ve ‘aḳl[en] ve ḏekā’[en] mü’ellef olaraḳ ṣırf kendi ḳarīḥalarından ṣudūr ve ẓuhūr ėden, kendilerince ‘aṣrlardan beri kendi aralarında dā’im[en] ma‘mūl[ün] bih bir düstūr-i millī ‘add ėdilerek kendi lisān-ı millīleriniŋ şēve ve edāsını taḳviye ve terbiyeye medār ve ḥüsn-i mu‘āşeret-i ḏātiyye vü milliyyelerini tertībe ve ferdī ve ictimā‘ī terbiye ve edeb-i millīlerini tanẓīme ‘aḳl[en] ve fikr[en] te‘ālī ü terfīye ve bi ’l-cümle mu‘āmelāt-ı milliyyelerine taṭbīḳle ictimā‘iyyāt-ı ḳavmiyyelerini tarṣīn ve taḳviyeye, ḏāt[en] kendileri ḫulḳ[en] medeniyyü ’ṭ-ṭab‘ olduḳları ḥālde, bir de böyle ṣırf kendi maḥsūl-i ḳarīḥaları olan bir ḥikmet-i kelām-ı millī ‘add u i‘tibār olunan ḍurūb-ı emṯāl-i millī aḥkāmına tevfīḳ-i ḥareketle ḏāt u ṣıfāt-ı ṣaḫṣıyyelerini ma‘n[en] ve mādde[ten] tezyīne vāsıṭa ḳılmışlardur. Buŋa da “milletleriŋ kendi ‘aḳl u ḏekālarıyla kendi kendilerini terbiye ve ıṣlāḥ eylemek ‘ilmi” dėnür. Anuŋ içündür, ki ḍurūb-ı emṯāl-i Türkān; milel-i sā’ire gibi, bi ’l-cümle aḳvām-ı Türkān nezdlerinde birer günā düstūr-i ‘avām ṣayıldıġı gibi emṯāl-i ḥikmet-i ‘avām ‘add u i‘tibār olunmışdur. İşte buraya ḳadar ‘alā ḳadri ’l-istitā‘a şerḥ ve īżāḥ olunan ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ ḍarb ve īrādında ḳadīmden beri kendi aralarında cārī ve mer‘ī olan ba‘ż uṣūl ü ḳavā‘id-i edebiyyeleri de ber-vech-i ātī ‘arż u beyān olunur:

---

218 Yazmada yok.

Ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ eŋ ehemm ve elzem olan ve ḍarb u īrādında ri‘āyeti vücūb derecede mühimm bulunan ba‘ż uṣūl ü ḳavā‘id-i edebiyyesiniŋ birḳaç türlü ḍurūb-ı emṯāli miṯāl getirerek ḫulāṣa[ten] īżāḥı:

Ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ mürekkeb ve müretteb bulunan cümleleriniŋ terākībine göre bu terākībiŋ her birериniŋ iḫtivā eylemekde oldıġı -az ve çoḳ- mefhūm ve ma‘nālarınıŋ ma‘ṭūf bulundıġı żamā’iriniŋ şümülleri i‘tibāriyle ya‘nī ḍurūb-ı emṯāl ve cümel-i ḥikemiyyeleriŋ müretteb ve mürekkeb bulunan cümel-i kelāmiyyeleriŋ ma‘ṭūf oldıġı ẓāhir ve maḫfī ma‘nālarını ‘aḳl[en] ve ‘ilm[en] mümkin mertebe taḳdīr ve idrāk ėtmek gerek ve şāmil bulundıġı ẓāhir ve bāṭın żamā’ir ve mefhūmlara da diḳḳatle ‘aṭf-ı liḥāẓa-yı naẓar ve ciddī mülāḥaẓa ve te’emmül ile müṭāla‘a eylemek gerekdür; [VI] zīrā hebsiniŋ māddī ve ma‘nevī bir iki türlü tevcīhi mümkindür; ya‘nī şümmūl(?)[219] ma‘nā ve mefhūmlar ẓāhir ve maḫfī cihetlere ma‘ṭūf ve şümūlı maḥsūsdur, ki dā’imā hem māddiyyātda hem ma‘neviyyātda cāy-ı taṭbīḳ bulur. Ḍurūb-ı emṯāliŋ bir ḫaylīsi bir ma‘nālı ḥaḳīḳī ve ekṯerisi de hem ḥaḳīḳī hem mecāzī mefhūm ve ma‘nāları ḥāvīdür. Mecāzī ya‘nī mecāz-ı mürsel, taḫyīliyye, tevriye, istiṯnā’, istifhām, istiftā’, istiġnā’, istiġrāb, istihzā, istikrāh, isti‘āre, istiknāh, istiḥāle, isti‘āża, istiṭrād, istiẓrāf, istişġār, istişḥāb, isti‘vāb, istiḫfāf, hicv ü heḏl, kināye, istiṯḳāl, redd, ibṭāl-ı kelām, tenvīr, taşḥīḥ, ve tenḳīd, iẓhār-ı merām… ilā āḫirihi[220] gibi mefhūm ve ma‘nāları muḥtevī bulunurlar; ya‘nī bu ma‘nā ve mefhūmları şāmil ve ḥā’izdürler. Bunlara binā’[en] ḍurūb-ı emṯāliŋ ḍarb u īrādında ḳadīm[en] cārī ve mer‘ī olan uṣūl-i şerā’iṭ ü ḳavā‘id-i edebiyyesi şöyle mesmū‘dur ki: “Ḍurūb-ı emṯāl ancaḳ yerinde, şıra ve münāsebetinde, vaḳt u zamānıŋ ḥulūl-i mevḳi‘inde, söz söyleyeniŋ ya‘nī mütekellimiŋ söziniŋ gelişine, zamān ve ḥāliŋ gidişine, zemīn ve zamānıŋ, zamān içindeki mekānıŋ ve ondaki insānlarıŋ müsā‘ade ve münāsebetine ve’l-ḥāṣıl insānlarıŋ bir derece aḥvāl-i rūḥiyyelerine ve icāb-ı ḥāl u zamāna göre ḍarb u īrād olunur.” dėmişlerdür.

İşte bu uṣūllere vāḳıf olmayanlar, uṣūl-i muḥāvereyi de bilmeyenler, bu noḳṭalara ehemmiyyet ve i‘tibār ėtmeyenler; her sözleri gibi ḍurūb-ı emṯāli de şıralı şırasız her yerde her kişiye ḳarşı söyler, geçer giderler. Ḥalbuki ḍurūb-ı emṯāliŋ bu uṣūl-i ḳavā‘id-i ḳadīme-yi milliyye ve ‘örf-i edebiyyesini bilmeyenleriŋ sālifü ’ḏ-ḏikr ḥareketleriyle vuḳū‘a getirdükleri başlıca ḫaṭāları şunlardur ki: ḍurūb-ı emṯāl ḍarb u īrād ėderken ya‘nī “ḳaş yapayım dėrken göz çıḳarmaḳ; poṭ ḳurayım dėrken poṭ ḳırmaḳ” ḳabīl mahāretinde bulunaraḳ īrād eyledigi söz ve miṯāl “tavandan düşer gibi söz söylemek” ḳabīlinden olmış olur. Bu ḥāller ėse beyne ’n-nās ekṯeriyyetle cühelā zümresinde kibr ü naḫvetle maġrūr ve her vechle noḳṣān ve benlik ile me’lūf nezāket ve terbiyesi ḳıṭ kimseler arasında vāḳi‘ ve meşhūr ve mücerrebdür. Buŋa binā’[en] ḍurūb-ı emṯāl ḍarb u īrād ėdenler dā’imā bu uṣūl-i şerā’iṭi mümkin mertebe ḫātırda ṭutmaḳ ve naẓar-ı i‘tināda bulundurmaḳ gerekdür; çün-ki ḍurūb-ı emṯāl sālifü ’ḏ-ḏikr şümmūl(?)[221] mefhūm u ma‘nāsı i‘tibāriyle hem māddiyyātda hem ma‘neviyyātda ḳābil-i taṭbīḳ oldıġı ve maḥall ü cāy şümūl oldıġı, ḳadīmde aḳvām-ı Türkān ehl-i ‘ilm ü irfān ve ḫavāṣṣ u üdebāsınca heb ḳavā‘id-i

---

219 Yazmada: شمول

220 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

221 Yazmada: شمول

mevżū‘ası dāḫilinde ḍarb u īrād olunageldigi içün ḍarb olunacaḳ ḍurūb-ı emṯāliŋ -ḥā’iz oldıġı mefhūm ve ma‘nāsı i‘tibāriyle- dā’imā ma‘tūf[un] ‘aleyh, maḍrūb[un] ‘aleyh cihetlerine de ‘aṭf-ı naẓar-ı diḳḳat u i‘tinā eylemek iḳtiżā ėder; zīrā ḍurūb-ı emṯāl mütekellimiŋ öziniŋ ve söziniŋ ṭurışına ve gelişine, zemīn ve zamān ve mekānıŋ içinde yaşayan insanlarıŋ alışına vėrişine, aḥvāl-i rūḥiyyeleriniŋ tekevvün ve televvününe, mizāc ve imtizāclarınıŋ zamānına göre gelişine gidişine, derecātına, ḥāl ve zamānıŋ cereyān ve deverānına dā’imā ḫafiy[yen] neẓāret ve ‘aṭf-ı naẓar-ı diḳḳat ve teftīş göziyle gözetir, fırṣat-cū, hem sā’il ve hem cevāb-kār bir şaḫṣ-ı ma‘nevī dėmekdür. Buŋa binā’[en]dür, ki īrād-ı meṯel ḍarb-ı meṯelci (ya‘nī ṣavcı kişi, ṣınavcı kişi gibi); dā’imā yol, ṣıra, nevbet, münāsebet bekler, arar ve gözetir. Zemīn ve zamānı, zemīn ve zamāndaki mekānı, mekān içindeki insānları, insānlarıŋ her ḥāl ve ḥareketlerini, aḥvāl-ı rūḥiyyelerini de dā’im[en] ḥisāba ḳatmaḳ, uṣūl-i şerā’iṭ ü ḳavā‘id-i edebiyyeye merbūṭ ve müte‘allıḳ bulunuyor dėmek olur. Binā’[en]-‘alā-ḏālik, serd ü beyān ve īżāḥ olunan şu uṣūlāt-ı milliyyeler bi ’ṭ-ṭab‘ medeniyyü ’ṭ-ṭab‘ ve medeniyyü ’l-aṣl olan aḳvāmıŋ ‘ilmī ve ‘irfānī, ‘aḳlī ve edebī uṣūlleri olup kendi beynlerinde dā’imā cārī ve mu‘teber ṭutulan, kendi beynlerinde ve icmā‘ī millī ictimā‘ī ḥāllerinde ma‘mūl[ün] bih bir uṣūl ü ḳavā‘id-i mer‘iyye-yi milliyye vü edebiyye yerine geçen bu uṣūlāt-ı edebiyyeleri ḥüsn-i mu‘āşeret ve muḥāżarātlarını ve mu‘āmelāt-ı milliyye-yi aḫlāḳiyyelerini ḥüsn-i ṣūretle cereyān u deverānını te’mīnine medār u vāsıṭa olmaḳ üzere vaż‘ u ittiḫāḏ olunan medenī ve insānī bir düstūr-i millī ‘add u i‘tibār olunmış dėmekdür.

[VI/23] İşte buraya ḳadar serd ve īżāḥ olunan uṣūl ve şerā’iṭ dā’iresinde ḍurūb-ı emṯāl-i millī ḍarb u īrād olunursa “bir ṭaşla iki ḳuş urmaḳ, bir ḳurşunla müte‘addid av düşürmek” ḳabīlinden pek mü’ettir ve geçgin olmış olur. Eger-çi sālifü ’-ḏ-ḏikr noḳṭalar, uṣūl ü ḳā‘ideler naẓar-ı diḳḳate alınmayup yersiz, ṣırasız, ‘avām-kārī -gelişi güzel- ḍarb u īrād olunursa yüz ḳuşa bir avuç ṣaçma atup da hėçbirisini uramayan ‘acemī avcıya beŋzemiş olur. Binā’[en]-‘alā-ḏālik, ḍurūb-ı emṯāliŋ ḍarb u īrādında mer‘ī ve cārī olan işbu ḳavā‘id-i edebiyyeyi te’kīd[en] te’yīd żımnında şu ḍarb-ı meṯeller de söylenmişdür: “*Çıġır, ṭıġır; söz, ṭaş yerinde aġır. Söz, ṣırasıyla; aḳçe, ṭuġrāsıyla geçer. Ṣırasında söz söylemek gümüş ėse ṣırasında sükūt ėtmek de altundur. Sözüŋ ṣıralısı, oḳ gibi geçer; ṣırasızı, yoḳ gibi geçer. Söyleyenden, diŋleyen ‘ārif gerek. Ṣıralı söz, seyl gibi geçer; ṣırasız söz, yel gibi geçer. Ṣıralı söz, düşündirir; ṣırasız söz, ḳaşındırır. Söz, ṣırasıyla; māl, parasıyla… Sözde ṣavat, kişide patavat gerek. Öŋce düşünmek ṣoŋra söylemek gerek. Düşünmeyüp söz söyleyen, aġırmayup -ḫastelenmeyüp- ölür. Söz, sāz; ṣırasında gerek; nāz, niyāz da ṣırasında gerek. Ṣırayla oṣ...*[222]*; ṣırasız oturan, ṣırasız söz söyleyenden yegdür. Ṣırasıyla çıḳan ḳuṣūr, ḳuṣūr ṣayılmaz.”* ilā āḫirihi[223]… İşbu düstūr ve delīllerle de mü’eyyed bulunan sālifü ’ḏ-ḏikr uṣūl-i ḳadīme-yi ḳavā‘id-i edebiyye, ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānda cārī olan şerā’iṭ ü ḳavā‘id-i uṣūl-i milliyye-yi aṣliyye vü esāsiyyeden ma‘dūd bulundıġı tamām[en] aŋlaşılmış olur.

---

222 Yazmada müellif tarafından kısaltılarak yazılan bu ifadenin yazmanın ilgili maddesine bakıldığında [1155/37] *oṣuran* olduğu anlaşılmaktadır.

223 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

İstiṭrād[224]

[VI/20] Faḳaṭ biz bu uṣūlāt-ı edebiyye-yi milliyyeleri ekṯeriyyetle unutmış veyā terk eylemiş bulunuyoruz; ancaḳ biz şimdi kendimizi, her şey'imizi milel-i medeniyye-yi ecnebiyyeden ögrenmek ve iḳtibās ėtmek mecbūriyyet ve żarūretinde bulundıġımızı ḥiss ėdiyoruz. Ḥalbuki bu zu'm ve i'tiḳād hem ḫaṭā' ve ġaflete hem 'aṭālet ve cehālete delālet eyler; zīrā bu iddi'ānıŋ 'aksine [VI/yan] işbu āṯār-ı kem-biḍā'a-yı 'ācizler şāhiddürler ki: İşbu Ḍurūb-ı Emṯāl, Şecere-yi Tevārīḫ, Çaġ-nāme-yi Sāl-i Türkān, Çaġan-ı Türkān isimleriyle müsemmā eserlerdür, ki bu heb ciddī ve ḥaḳīḳī ḏāt u şaḫṣımda tekevvün ve tenevvürle millī ārzū ve iştiyāḳ-i rūḥī olaraḳ teẓāhür ve tecellī eylemiş; binā'en-'aleyh, işte bu ḥissiyyāt-ı milliyye sā'iḳasıdur, ki işbu eṯerleri yazdurmışdur. [VI/21] Bu ḥissiyyātlarıŋ meḥkūdiyyetidür, ki kendi millī ve cibillī ve ḫulḳī ve ṭabī'ī ve mer'ī ėken taḥavvülāt ü tebeddülāt-i zemīn ü zamān sā'iḳasıyla sā'ir meziyyāt-ı milliyyemiz gibi aṣlā eskimez, yıpranmaz birçoḳ ḫaṣā'il ü fażā'il-i medeniyye-yi milliyyelerimizi de ġubār-ı nisyān altına tamām[en] terk ėderek "varlıḳ içinde yoḳlıḳ" ḳabīlinden kendi kendimizi 'ādetā bādiye-nişīnler yerine ḳoyarcasına ḫaṣā'il ü meziyyāt-ı milliyyeden bī-ḫaberler ṣırasında bulunuyorcasına milel-i ecnebiyye uṣūlātına 'arż-ı iftiḳārdan ġėrü ṭurmamaḳdayız. Bu "milel-i ecnebiyye" dėnilen, şimdiki Avrupa milel-i mütemeddinesi olan ma'lūmu 'l-cins [VII] ü esās bulunan Avrupa aḳvāmı degil mi? Ḥālbuki bunlara, medenī eski Romalılar devrinde, "Şimāl barbarları, Şimāl Hortanları[225]" ve anlarıŋ zamānında bulunan şarḳ aḳvāmına da "Şarḳ Hunları" dėnürmüş. İşte bu iki türlü ma'nāları ve 'unvānları ṭaşıyan ve cins ü ḳabīlelerinīŋ 'aded-i ismleri tārīḫ[en] muḥarrer ve müṯbet bulunan işbu türlü 'unvānlı aḳvāmıŋ cümlesiniŋ 'aded-i cem'iyyetleri hemān otuz ve otuz beş türlü ḳavm ü ḳabīleden mürekkeb ve müretteb milel ü düvel-i muḫtelifeyi teşmīl eylemiş ve cümlesi birleşerek heb birbiri arḳasından -Ortanlar[226], Hunlar 'unvānıyla bi 'l-cümle aḳvām- eski Roma Devleti üzerine hemān hücūm ve şimdiki bütün Avrupa'yı istīlā ile hemān yed-i żabṭlarına geçirmiş ve faḳaṭ bunlar ṣoŋradan "Sen çoḳ aldıŋ, ben az aldım." ġavġasını da çıḳararaḳ kendi aralarında da bir ḫaylī seneler ceng ü cidāl eylemiş ve eski Roma Devleti'ni bu ṣūretle düçār-ı inḳırāżla bütün ülke-yi Roma dėmek olan bütün Avrupa'yı ve şimālı Afriḳa'yı kendi aralarında paylaşaraḳ şimdiki Avrupa hey'et-i düveliyyesini te'sīs ve teşkīl eylemişler ve bu ṣūretle Romalılara ġālibiyyetle māmelek-i Roma-yı Ġarbī'ye ṣāḥib ve vāriṯ olup birleşüp ḳalmışlar; faḳaṭ kendileri ḥāl-i sābıḳlarında ḳalmayup ve uyumayup eski Romanıŋ vāriṯleri olduḳlarını iṯbāt emrinde eski Roma medeniyyetini eski Yunan, Īrān ve Fir'avn ḳavmleriniŋ uṣūl ü ṭarīḳ-i medeniyyetlerini 'aṣrlarca müddet taḥarrī ve ta'ḳīb ve taḳlīdle nihāyet 'aṣr-ı ḥāżıra gelinceye ḳadar leyl ü nehār çalışaraḳ neṯīcede şimdiki ḥāl-i ḥāżır uṣūl-i medeniyyeti ya'nī eski Romanıŋ māddī ve ma'nevī uṣūl-i ma'īşet ve mu'āşeret-i medeniyyesini tekrār başdan iḥyā eylemiş oldılar.

İşbu Ġarbī Roma'nıŋ yıḳılmasında bizim daḫl ü ta'arruż-ı māddī ü ma'nevīmiz yoḳ ėdi; ancaḳ her şey tā ezelden heb cenāb-ı Mevlā'nıŋ levḥ-i taḳdīrinde yazdıġı olageldigi

---

224 Yazmada VI. sayfadan başlayarak VII. sayfada devam eden bu istitrat, ilgili metnin bütünlüğünün bozulmaması maksadıyla buraya alındı.

225 Yazmada: هورتنلر.

226 Yazmada: اورتنلر.

için bizim için daḫı ‘inâyet-i Ḥaḳḳ’ın levḥ-i taḳdîrindeki Şarḳî Roma’nın mâmelek-i salṭanatının yalnızca biz ‘Oṯmânlılar ma‘rifetiyle dûçâr-ı inḳırâż olması ve ülkesinin tamâmı merkez-i salṭanatı olan şehr-i İstanbulla ber-â-ber yed-i mü’eyyed-i ḥażret-i Fâtiḥ’e teslîmiyyetle ‘anâṣır-ı İslâm’a naṣîb ü muḳadder olmış ve İstanbul şehri de ḫalîfe-yi İslâmiyân ve pâd-şâh-ı Âl-i ‘Oṯmân’a, li’llâhi ’l-ḥamd, icrâ-yı ḥükûmet ve salṭanata maḳarr olmışdur. İşte târîḫ-i ‘âlem-i devrânda ‘aṣr-be-‘aṣr ara ṣıra âyîne-yi devrân-ı târîḫ-i şu’ûnâtda teẓâhür ėdegelen bu gibi tecellîler ol vaḳt bize de tecellî ėderek bizi ser-mest-i sürûr eylemiş ve o sürûr-i ser-mestîden şimdiye ḳadar ayılmayup bayılup uyuyaḳalmış ve ’l-yevm nevm-i ġafletden silkinüp uyanmayup ḥâlâ maḫmûr gözlerle cehâna ‘aṭf-ı naẓarla “Âdam sen de! Ne olduḳ, ne olacaġız; iş varacaġına varır!” dėyüp oṭurıyoruz; faḳaṭ devrân durmaz döner. Her türlü elvânını gösterir ṭurur. İşte ol vaḳt bizde “Avrupalılar yapıyorlar, yapmışlar bile… İşte biz de anları taḳlîd ve iḳtibâs ėder, geçinir gideriz ve ’s-selâm.” dėr geçer gideriz. Bu ‘âdetimiz ‘aṣrî ve ḳadîmî oldıġı ve ḥattâ ṭabî‘at-i ṯâniye ḥükmüne girdigi için lüzûmı ḥiss olunan şeyi velev iḥtiyâc-ı millî için olsun, her ne olursa olsun aṣlâ ehemmiyyet vėrmeyiz. Yalnız laḳırdısını ėderiz… İşte o ḳadar… Eger şu sözler yalan yanlış ėse ḥüsn-i niyyet ve a‘mâl-i milliyyeye delâlet ėden a‘mâl-i ḥasene ve ma‘mûlât-ı müfîde ve veṯâ’iḳ-i milliyyeler nerede ve ‘alâḳadârânları kimlerdür; ya‘nî 5000(?) senelik Türk târîḫi veṯâ’iḳi(?) ve sâ’ireleri nerede?

li-muḥarririhî

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalîm Ḥaḳḳî]

Muḫṭıra[227]

[II/12] Ḍarb-ı meṯel cümleleri evvelā ẓarf ṣoŋra maẓrūf söylenür: “Eski ṭās, eski ḥammām…” ṣūretinde yazanlar da varsa da yaŋlışdur; ancaḳ ṭoġrısı “Eski ḥammām, eski ṭās…” şeklidür; çūn-ki mefhūm-ı cümle “Eski ṭāsıŋ eski ḥammāmı…” dėmek degil “Eski ḥammāmıŋ eski ṭāsı…” dėmekdür. *va ḳis ‘ala ’l-bavāḳī*[228] [=Kalanları da buna kıyas et.]…

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

227 Yazmada II. sayfada yer alan bu muhtıra, ilgili sayfadaki metnin bütünlüğünün bozulmaması maksadıyla buraya alındı.

228 Ş. Sāmī: *ḲT*: bevāḳī: va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī= Ḳalanları da buŋa ḳıyās ėt.: I, 305[c].

[VIII] **Muḫṭıra:** ‘Abd-i ‘āciz muḥarririŋ esbāb u ḥarṯ-ı ḳavmiyyet ü milliyyete dā’ir ‘āciz-āne ba‘ż müṭāla‘āt vü[229] mülāḥaẓāt-ı maḫṣūṣası, ki hāmiş olaraḳ ber-vech-i ātī taḥrīr[en] ‘ilāve olunmışdur.

Ya‘nī **Muḳaddime’ye ‘ilāve-yi hāmiş olaraḳ ba‘ż mütāla‘āt u mülāḥaẓāt-ı muḥarririhidür**

Dünyāda ḳavmiyyet ve milliyyeti müṯbit, gerçi pek çoḳ ve mütenevvi‘ ü muḫtelif cins ü nev‘lerde mütecellī ve müteḥallī ‘ilmī, ḥikemī, ṣınā‘ī, tārīḫī, coġrāfī, edebī ve fennī ve sā’irevī ve sā’ireli envā‘türlü ḥarṯ-ı millīleriŋ her türlüsiniŋ ismleri tārīḫ[en] ve ‘ilm[en] ma‘lūm ve meşhūd ve efsāne ve ḥikāye ṭarzıyla mervī ve maḥkī ve ġayr-i ma‘lūm ve ġayr-i mekşūf u meşhūd nev‘leriniŋ bulundıġı da ‘ādetā şimdiki ḥālde geçmiş zamān maṣalı ḳabīlinden menḳūl, ḳadīm ḥarṯ u hüviyyet-i milliyyeleriŋ daha pek çoḳ türlü bulundıġı ve buŋa dāll olan zamān-ı ḥāżırımızdaki erbāb-ı ‘ilm ü ‘irfān ve tevārīḫiŋ küll-i yevm dünyānıŋ der ü[230] dīvār dört goşesini dolaşaraḳ, gezerek tārīḫī ve ġayr-i mekşūf merviyyāt u menḳūlātınıŋ keşf ü taḥarrisiyle ve bulduḳlarınıŋ tedḳīḳ ü tetbi‘iyle ta‘yīn-i hüviyyet ve taḳdīr-i aṣl u esās-ı milliyyet ḥarṯıŋ cinsi ve nev‘leri ve mensūb olduḳları ḳadīm beşeriyyetiŋ hüviyyet ve ḳavmiyyet ve milliyyetleriŋ esāsı ve aṣlı kimler olduḳlarını bilā-şekk ü şübhe taḳdīr ü ta‘yīn-i mevcūdiyyet ü hüviyyetleri ḫuṣūṣunda bilerek ḫilāf-ı ḥaḳīḳat mesā’ile iḫtilāṭla iḫtilāf ve iẓhār-ı ḥaḳīḳatden tebā‘üd eylemeyüp mücerred bulunduḳları vāsıṭa ve delā’il-i ‘ilmiyye ve ḥikemiyye ve tārīḫiyyece ve aḥkām-ı ḥikem-i ḳavānīn-i ḥikmet ve fünūn-ı muḫtelife aḥkām u ḳuvāsıyla keşfiyyāt-ı cedīdlerini enẓār-ı ‘āmmeye vaż‘ u neşr ile ol bābdaki netāyic-i tedḳīḳāt ve tetbi‘ātlarını ‘ālem-i devrān-ı beşeriyyete vesā’iṭ-i maṭbū‘atla küll-i yevm neşr ü i‘lān eylemeleriyle ma‘lūm ve müṯbet bulunmaḳdadur. Binā’[en]-‘aleyh, bu muḳaddimeden ṣoŋra bu ‘abd-i ‘āciz de ‘āciz-āne dėrim ki:

Bu dünyāda ‘umūm-i beşeriyyetiŋ esās u aṣālet-i insāniyyeleri noḳṭa-yı naẓarından esās-ı intişār-ı beşeriyyet-i ḳadīme tevārīḫi mebde’inden i‘tibār[en] ya‘nī ḳadīmden beri cārī olan ḳavmiyyet ü milliyyeti müṯbit bulunan ve bu esās ḳadīmden beri cümleniŋ ma‘lūm u meşhūrı olan delīl-i ‘ilmī ve ḥikemī, delīl-i ‘aḳlī ve naḳlī, delīl-i tārīḫī ve coġrāfī, delā’il ve işārāt[231] ve ma‘lūmāt-ı mevżū‘a ve mu‘tebereleriyle ma‘lūm ve müṯbetdür, ki dünyāda mevcūd bulunan bu insānlarıŋ ḳadīm[en] ve tārīḫ[en] şübhesiz birer günā ‘alāmāt-ı ḳadīme-yi fāriḳası[232] ve ḳavmiyyet ve milliyyetleri de var ėdi. İşte o ḳavmiyyet ve milliyyetleriŋ veṯā’iḳ ü hüviyyetlerini müṯbit bulunan ḥarṯ-ı millī, ictimā‘ī ve siyāsī, ‘ilmī, ḥikemī, tārīḫī, coġrāfī, ṣınā‘ī, medenī ve sā’irevī ya‘nī birinci elzem olan şey nedür? Cevāb[233]: ‘İlm-i luġatdür; zīrā ‘ilm-i luġat bir insānıŋ, bir ḳavm ve milletiŋ aġzından çıḳan sesi ṣadāsı, özi sözi dėmekdür, ki luġat insānıŋ söyledigi sözleriniŋ tükenmez ḫazīnesi, tarlası, bāġı bostānıdur. Ḥarṯ-ı millī veṯā’iḳinden evci, esās u aṣl ve ta‘yīn-i hüviyyet veṯīḳalarıdur; ki bunlarıŋ eŋ başlıcası ve eŋ birincisi, ḳavmiyyet ve milliyyeti müş‘ir

229 vü: Yazmada yok.
230 ü: Yazmada yok.
231 Yazmada: *işāt*.
232 Yazmada: *ḳārīḳası*.
233 Yazmada: *c*.

bulunan ve dā'imā leyl ü nehār söylemekde olduḳları lisānlarınıŋ ḳadīm ve esāsını gösterir ve ḥāl-i ḥāżırına her ḥālde ve her vechle delālet ve teşābüh eyler ve aṣlına dā'imā çeker ve teşāḥub eder ḫulḳlı -şekilli- bir luġat-i ḳadīm ü cedīd ṭarzında zamān-ı ḥāl aḥkāmına muvāfıḳ mü'ellef ve müdevven bir millī luġatiŋ ḥāżır ve mevcūd bulunması ehemm ve elzemdür; çūn-ki o luġat lisānı dā'imā ḥayy-i lā-yemūt şeklinde mensūb oldıġı milletiŋ 'ayn[en] ve ḥayy[en] gösteren ma'nevī bir āyinesi ve āyine-dānıdur. Binā'[en]-'aleyh, bu o ḳavm u milletiŋ kendi lisān-ı ḳadīm ve cedīdinden ḳavmiyyet ve milliyyetleri i'tibāriyle her ḥālde kendileriniŋ de ḫaber-dār olduḳlarına 'alāmet-i bārizeleri ve bir sened-i ṣaḥīḥleri ve hüviyyet-i maḫṣūṣaları dėmekdür.

Ṣoŋra ikincisi, o ḳavm ve milletiŋ ḳavmiyyet ve milliyyetiniŋ mensūbiyyet-i aṣliyye vü esāsiyyesi i'tibāriyle fī 'l-ḥaḳīḳa tā mebde'-i aṣlī ve i'tibārīsiniŋ menşe' ü mebde'-i tārīḫ noḳṭasından i'tibār[en] ḳavmiyyet ve milliyyetiniŋ geçirdigi kāffe-yi şu'ūnāt, aḥvāl ü inḳılābāt, tevārīḫ-i ezmān, taḥavvülāt ü tebeddülāt-i mażiyyesini 'an'anesiyle ber-ā-ber bir bir gösterir mūżiḥ ve muḳni' bi 'l-cümle teferru'ātını şāmil ü muḥīṭ ve kāffe-yi ḫavāṣṣ u ḥavāssını ḥāvī ve müfīd bulunan 'ilm-i tevārīḫ-i millī ve aṣlī ve esāsīniŋ bilā-ḫilāf u taġayyür dürüst ve ṣaḥīḥ ve ṭoġrı olaraḳ taḥrīr ve te'līf olunan mecelle-yi 'ilm-i tevārīḫ-i milliyyeniŋ millī kütüb-ḫānelerde muḥarrer ve mü'ellef ve müdevven, ḥāl-i ḥāżırda ḥaphāżır çanṭadaki kilk gibi dā'imā mevcūd bulunmaḳ gerekdür; zīrā tārīḫ bir devlet ve memleketiŋ aḥvāl-i māżiyyesisini gösteren ma'nevī polat āyinesi yā-ḫ[v]ud - ta'bīr-i dīgerle- bir devlet ve milletiŋ kendi aġzından ve kendi nefesiyle çıḳan rūḥī nefes ve kendi eliyle yazılan ṣaḥīḥ ve dürüst bir veṯā'iḳ-i tārīḫiyye ve mevcūdiyyet-i siyāsiyye ve medeniyye ve ictimā'iyye-yi tārīḫiyyesini nāṭıḳ hüviyyet-i tevārīḫ ve sened-i ṣaḥīḥ mu'tebere-yi milliyyeniŋ tārīḫī veṯīḳası dėmekdür, ki her ḥālde dā'imā elde ḥāżır ve mevcūd bulundırılması kendini bilen, milliyyetini ve vaṭanını seven her ḳavm ve millet içün ehemm ve elzem bir vaẓīfe-yi ciddiyye ve ḥaḳīḳiyyedür.

Ṣoŋra üçüncisi, ki ḳavmiyyet ve milliyyetiŋ ḥarṯ-ı māddī ve ma'nevīsinden bu üçüncisi de pek mühimm ve elzem ve muḳayyed ḳısmlarından bulunanıdur, ki bu da millī kütüb-ḫāneleri dā'imā tezyīn ve insānları her ḥālde fikr[en] ve 'aḳl[en] ve aḫlāḳ[en] tenvīr ve tezyīn eyleyen delā'il ü uṣūl-i medeniyye vü ictimā'iyye ve ḳavānīn ü ḳavā'id-i milliyye vü aḫlāḳiyyeyi ve insānı 'aḳl[en] ve fikr[en] terbiye ve tenmiyeye sevḳ ve delālet ėden ve medeniyyet ü ünsiyyet-i insāniyyeyi tezyīd ve tezyīn ve taḳviye eyleyen 'ilmī, ḥikemī insānları fażā'il-i ḥüsn-i aḫlāḳa teşvīḳ ėden ve aḫlāḳ-ı beşeri dā'imā taṣfiye ve ıṣlāḥ eyleyen edebī ve aḫlāḳī ḥarṯ-ı 'ilmī ve millīlerin ḳadīmden beri cārī ve mer'ī bulunan meşhūd-ı meşheri bulunan millī ḥarṯlardan ṣavlar ve ṣınavlardur; ya'nī ḳadīm atalar sözlerine, ṣınavlara ya'nī īżāḥ[en] dėnilür ki ḳadīm tecribe uṣūllerine dā'ir olan millī eṯerleriŋ millī kütüb-ḫānelerimizde her ḥālde mevcūd ve mü'ellef ve müdevven bulunması elzemdür, ki buŋlarıŋ daḫı millī kütüb-ḫānelerde vücūdı mensūbı bulundıġı ḳavm ve milletiŋ şeref ve meziyyetini tezyīn ve tezyīd ėder, tenzīl eylemez. Binā'[en]-'aleyh, biz 'Oṯmānlılarıŋ ya'nī aḳvām-ı Türkānıŋ daḫı milel-i sā'ire gibi milliyyet ve ḳavmiyyetine 'ā'id gerek 'ilmī ve ḥikemī, tārīḫī ve coġrāfī ve gerek aḫlāḳī ve edebī millī ḥarṯ-i māddī ve ma'nevīlerimiziŋ noḳṣānları her neden 'ibāret ėse erbāb-ı 'ilm ü 'irfānıŋ gerek ferdī ve gerek iştirākī ve ictimā'ī ve ciddī me'ānetleriyle istikmāl ve tezyīdine ḥasbü

’l-insāniyye ve sevḳ-i ḥamiyyet-i vicdāniyye ile ṣarf-ı sa‘y u ġayret ve ibḏāl-ı ḫıdmet ü himmet eylemeleri vecībe-yi ḏimmet ve vaẓā’if-i milliyyet ü ḳavmiyyetleri ve ma‘nevī menfa‘at-i millīleri aḥkāmı muḳteżāsından olsa gerekdür.

va min Allāhi ’t-tavfīḳ va ni‘ma ’r-rafīḳ va ‘alayhi ’t-tavakkul [=Başarı Allah’tandır. O, ne güzel dosttur. Tevekkül O’nadır.]

li-muḥarririhī ‘abd-i ‘āciz

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

[X][234] DĪBĀCE VE MEDḪAL-İ KİTĀB

Ḍurūb-ı Emṯāl Mecmū‘asınıŋ Dībāce ve Medḫali

al-ḥamdu li’llāhi rabbi ’l-‘ālamīn. va ’ṣ-ṣalātu va ’s-salāmu ‘alā nabiyyinā va ‘alā ālihi va aṣḥābihi acma‘īn.

[=Hamt, âlemlerin rabbi Allah içindir. Salat ve selam da Peygamberimize, ailesine ve bütün ashabınadır.]

Rabbi yassir va lā tu‘assir. Rabbi tammim bi ’l-ḫayr.

[=Rabbim; kolaylaştır, zorlaştırma. Rabbim, hayır ile tamamla.]

bi-smi’llāhi ’r-raḥmāni ’r-raḥīm

[=Koruyan ve kayırgan Allah’ın adıyla]

va bihī nasta‘īn

[=ve O’nun yardımıyla]

[Ḥusayn Vā’iẓ-i Kāşifī[235] *Mevākib*[236] 49.] Sūratu ’l-Ḥucurāti Madaniyya 514

1. ***yā ayyuhallaḏīna āmanū…*** *ilā āḫiri ’l-āya*[t]

Ey mü’minler, Allāhu te‘ālānuŋ ve Resūlünüŋ kelāmından muḳaddem ve başḳa emr ü nehye dā’ir kelām söylemeyüŋ; yā-ḫ[y]*ud kitāb ve sünnetüŋ ḫilāfını söylemeyüŋ; yā-ḫ*[y]*ud Allāhu te‘ālā ve Resūlünüŋ kelāmı söylenür āḫir kelām söylemeyüŋ ve ḳavl*[en] *ve fi‘l*[en] *ḥükme taḳdīmde Allāhu te‘ālādan ḳorḳuŋ. Allāhu ḏū ’l-celāl sizüŋ aḳvāliŋüzi işidici ve bilicidür.*

[Ḥusayn Vā’iẓ-i Kāşifī *Mevākib* 14.] Sūratu İbrāhīmi Makkiyya 258

24. ***alam tara kayfa…***

25. ***tu’tī ukulahā…*** *ilā āḫiri ’l-āyatayn*

Yā Muḥammed, bilmez misin ki Allāhu te‘ālā nice meṯel ḍarb eyledi. Kelime-yi ṭayyibeyi, ki ol kelime-yi tevḥīd ve şehādetdür, şecere-yi ṭayyibeye temṯīl ėtdi, ol ḫurmā aġacıdur, ki köki yerde ṯābit ve dalları semāya ṭoġrı mürtefi‘dür. Ol şecere mīvesini Rabbiniŋ iḏniyle her vaḳtde vėrür. Allāhu te‘ālā nāsa miṯāl getürür ki şāyed teḏekkür ėdüp mutta‘iẓ olalar.

Zīrā ḍarb-ı emṯālde ziyāde efhām ve teḏekkür vardur.

[Ḥusayn Vā’iẓ-i Kāşifī *Mevākib* 14.] Sūratu İbrāhīmi Makkiyya 258[237]

26. ***va maṯalu kalimatin…*** *ilā āḫiri ’l-āya*[t]

ve kelime-yi şirküŋ meṯeli şecere-yi ḫanṭal gibidür, ki anuŋ köki ḳarīb oldıġından yer yüzinden rozgār anı ḳoparur, anuŋ içün ḳarār yoḳdur.

[Ḥusayn Vā’iẓ-i Kāşifī *Mevākib* 2.] Sūratu ’l-Baḳarati Madaniyya 3

17. ***maṯaluhum kamaṯali ’l-laḏi…*** *ilā āḫiri ’l-āya*[t]

---

234 Yazmada ilgili yaprağın yanlış yerleştirilmiş olması sebebiyle 9. ve 10. sayfaların yeri değişmiştir.

235 Ḥusayn Vā’iẓ-i Kāşifī [ö. 910/1504-1505]: Mavlānā Kamālü ’d-dīn Ḥusayn bin ‘Alī-yi Bayhaḳī-yi Sabzavārī. İranlı müfessir, mutasavvıf ve şair… KARAİSMAİLOĞLU, A.: “Hüseyin Vâiz-i Kâşifî”, *DİA*: 19, 16[c].

236 Asıl adı *al-Mavāhibu ’l-‘Aliyya* olan ve *Tafsīr-i Ḥusaynī* adıyla da bilinen bu eseri İsmā‘īl Ferruḫ [ö. 1256/1840] bazı ilave ve kısaltmalarla *Mevākib* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. BİRIŞIK, A.: “Muhtasar - Tefsir”, *DİA*: 31, 59[c]. KARAİSMAİLOĞLU, A.: “Hüseyin Vâiz-i Kâşifî”, *DİA*: 19, 17[b]. YETİŞ, K.: “Beşiktaş Cem‘iyyet-i İlmiyyesi”, *DİA*: 5, 553[a].

237 Yazmada: *keḏā [Sūratu İbrāhīmi Makkiyya ṣaḥīfe: 258]*.

Anlaruŋ miṯāli şol kimesneler gibidür, ki ḳorḳulu biyābānda ātiş yaḳarlar. Vaḳtā ki ol ātiş eṭrāfını roşen ėderken Allāhu teʿālā anlaruŋ ātişinüŋ nūrını aḫḏ ile anları ẓulumātda eṭrāfını görmeyerek ḫāʾif ü müteḥayyir terk ėder.

[Ḥusayn Vāʿiẓ-i Kāşifī *Mevāḳib* 2.] Sūratu ʾl-Baḳarati Madaniyya[238] 4

26[239]. ***inna-llāha…*** *ilā āḫiri ʾl-āyaᵗ*

Taḥḳīḳ Allāhu teʿālā sivrisiŋek ve andan büyük şeyle ḥaḳḳı beyān içün meṯel ḍarbını yaʿnī miṯāl getürmegi terk ėtmez. Ol kimesneler ki īmān getürdiler,[240] anlar bu meṯel Rabbʾleri ṭarafından ḥaḳḳ oldıġını bilürler; ammā kāfirler ʿinād yüzinden "Bu meṯel ile Allāhu teʿālā ne murād eṭdi." dėrler. Ḥaḳḳ teʿālā kāfirüŋ bu meṯeli tekḏībleri sebebiyle ekṯerini ḫiḏlāna bıraġur ve müʾminlerüŋ tefekkürleri sebebiyle çoġını hidāyete ėrişdirür. Cenāb-ı Bārī bu meṯel ile ancaḳ kebāʾiri irtikāb ėden fāsıḳları ḍalālete endāḫte ėder.

Mervīdür ki Ḳurʾān-ı Kerīmʾde siŋek ve örümcek ile ḍarb-ı meṯel olundıġını Yehūdīler işidüp "Ḥaḳḳ teʿālā böyle eşyā-yı ḫasīseyi ḏikr ėtmekden ne ḥāṣıl? Bu Allāh kelāmına beŋzemez." dėmeleriyle anlaruŋ vāhī sözlerini redd ile bu āyet-i kerīme nāzil olmışdur.

[Ḥusayn Vāʿiẓ-i Kāşifī *Mevāḳib* 36.] Sūratu Yāsīni Makkiyya 440

13. ***vaḍrib lahum…*** *ilā āḫiri ʾl-āyaᵗ*

Yā Muḥammed, küffār-ı Mekkeʾye Anṭakya ehālisinüŋ ḳıṣṣasını anlaruŋ ḥāline meṯel ḏikr ėt, ki ol Anṭakya ehālisine ʿĪsā ʿaleyhi ʾs-selāmuŋ resūlleri geldi.

[Ḥusayn Vāʿiẓ-i Kāşifī *Mevāḳib* 36.] Sūratu Yāsīni Makkiyya 440[241]

14. ***iḏ arsalnā…*** *ilā āḫiri ʾl-āyaᵗ*

Biz anlara ʿĪsā ʿaleyhi ʾs-selāmuŋ iki resūllerini gönderdük. Dėnildi ki anlar Yuḥanna ve Pavlıs ėdiler. Ehl-i Anṭakya ol ikisini tekḏīb ėtmeleriyle ol resūllere üçünci Şemʿun ile taḳviyet vėrdük. Ol üç resūller Anṭakya ehālisine "Biz sizi īmāna daʿvet içün irsāl olunduḳ." dėdiler.

Menḳūldür ki ʿĪsā ʿaleyhi ʾs-selām yā ḫalīfesi Şemʿun ḫavāriyyūndan iki kimesneyi ehālisini īmāna daʿvet içün Anṭakyaʾya gönderdi. Anlar şehre yaḳın geldüklerinde gördiler ki bir pīr ḳoyunlarını otladır. Aŋa selām vėrdiler. Pīr anlardan "Kimlersüz?" deyü suʾāl eyledi. Anlar dėdiler ki: "ʿĪsā ʿaleyhi ʾs-selāmuŋ resūlleriyüz. Geldük ki bu şehrüŋ ḫalḳını evṯān-ı ʿibādetden menʿle Raḥmān ʿibādetine daʿvet ėdelüm." ilā āḫirihi[242]…

---

238 Yazmada: *keḏā [Sūratu ʾl-Baḳarati Madaniyya]*.

239 Yazmada: *27*.

240 Yazmada bu alıntının devamı sayfanın kenarına kaydedilmiş.

241 Yazmada: *keḏā [Sūratu Yāsīni Makkiyya ṣ.: 440]*.

242 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ᵃ; ilā: 1, 64ᵇ. Metnin devamı için bk. Ḥusayn Vāʿiẓ-i Kāşifī: *Mevāḳib*: Sūratu Yāsīni Makkiyya: 14. *iḏ arsalnā…* ilā āḫiri ʾl-āyaᵗ. … Pīr dėdi ki: "Sizüŋ bu daʿvāŋuza burhānıŋuz var mı?" Anlar "Belī, ḫastelere şifā ve ebraş u ekmeh ʿilletine ifāḳat vėrirüz." dėdiler.Ol iḫtiyār dėdi ki: "Benüm bir oġlum var. Birḳaç sene ḫastedür. Eṭibbā ʿīlācdan ʿāciz oldılar. Eger anı ḳurtarursaŋuz ben sizüŋ Allahʾıŋuza īmān ėderüm." Resūller ḫastenüŋ yanına varup duʿā ėtdüklerinde fī ʾl-ḥāl ṣıḥḥat-ı kāmile buldı. Ol pīr īmān getürdi, ki ol Ḥabīb Neccārʾdur, "ṣāḥib-i Yāsīn" dėnilür. Peyġamber ʿaleyhiʾs-selāmuŋ biʿṯetinden altı yüz sene

15. ***ḳālū mā antum…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t][243]

16. [***ḳālū…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t][244]]

22. [***va mā liya …*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t][245]]

25. [***innī āmantu…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t][246]]

[Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī *Mevākib* 36.] Sūratu Yāsīni Makkiyya 444[247]

78. ***vaḍarabalanā maṯal***[an] ***va nasiya ḫalḳah…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t]

Bu kemügi ufatmaġla bize gūyā 'aceb ḍarb-ı meṯel eder. Ma'a-haḏā kemügi iḥyādan aġreb kendünüŋ menīden ḫalḳ olundıġını unudur ve dėr ki: "Çürimiş[248] *kemükleri kim dirildür?*

Rivāyet olundı ki Ubeyy bin Ḫalef elinde bir çürimiş kemükle ḥużūr-ı Nebevī'ye gelüp anı eliyle ufaḳladuḳdan ṣoŋra dėdi ki: "İ'tiḳād eder misin ki bu kemügi bundan ṣoŋra kim iḥyā ėde?" Peyġamber 'aleyhi's-selām buyurdı ki: "Belī, Allāhu te'ālā bunı ve seni daḫı ḳıyāmetde ba'ṯ ėdüp ve cehenneme idḫāl eder." Ol sebebden bu āyet-i kerīme nāzil oldı.

[Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī *Mevākib* 59.] Sūratu 'l-Ḥaşri Madaniyya 547[249]

21. ***lav anzalnā…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t]

Eger Biz bu Ḳur'ān'ı bir ṭaġ üzerine inzāl ėdüp aŋa fehm ü idrāk vėreydük sen ol ṭaġı Allāhu te'ālānuŋ ḫavfından alçaḳlanmış ve ṭaġılup pāre pāre olmış görürdüŋ. Nās içün Biz bu meṯeli ḍarb ėtdük ki şāyed tefekkür ėdeler.

---

muḳaddem īmāna gelmişdür.: 440. Müellif tarafından alıntı yapılan kaynak, ilgili tefsirin metninde bazı ihtisarlarla birlikte *Kur'an-ı Kerim* sayfalarının kenarına dercedildiği baskısıdır. bk. Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī: *al-Mavāhibu 'l-'Aliyya*: Çeviren: İsmā'īl Ferruḫu 'l-Ḳırımī: *Tefsīr-i Mevākib*: İstanbul 1323, Baḥriyye Maṭba'ası. *Mevākib*'in müstakilen veya *Tefsīr-i Tibyān* ile birlikte basıldığı nüshalarında ise Yāsīn suresinin 14. ayetinin tefsiri daha uzundur ve bu nüshalarda yukarıda kaydedilen kısma ek olarak bir kıssa anlatılmaktadır. bk. Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī: *Mevāhib*: II, 243-244. Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī: *Mevāhib*: Çeviren: Ferruḫ İsmā'īl: *Mevākib*: İstanbul 1282, I-II, Maṭba'a-yı 'Āmire.

243 Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī: *Mevākib*: Sūratu Yāsīni Makkiyya: 15. *ḳālū mā antum…* ilā āḫiri 'l-āya[t]: Anṭakya ehālisi dėdiler ki: "Siz daḫı bizüm gibi beşersüz. Bizüm üzerimüzde faż̄iletiŋüz yoḳdur. Allāhu te'ālā beşere vaḥy ve risāletden bir şey göndermemişdür. Belki siz da'vāŋuzda kiḏb ėdersüz.": 440.

244 Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī: *Mevākib*: Sūratu Yāsīni Makkiyya: 16. *ḳālū…* ilā āḫiri 'l-āya[t]: Resüller dėdiler ki: " Rabbimüz celle şānuhu bilür ki biz Anuŋ emriyle 'Īsā 'aleyhi 's-selāmuŋ sizi īmāna da'vete resülleriyüz.": 440.

245 Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī: *Mevākib*: Sūratu Yāsīni Makkiyya: 22. *va mā liya …* ilā āḫiri 'l-āya[t]: Baŋa n'oldı ki beni ḫalḳ ėden Allāhu te'ālāya 'ibādet ėtmeyüm. Mevtden ṣoŋra cümle rücū'ıŋuz Aŋadur. Sū'-i a'māliŋüz cezāsını anda mu'āyene ėdersiŋüz.: 440.

246 Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī: *Mevākib*: Sūratu Yāsīni Makkiyya: 25. *innī āmantu…* ilā āḫiri 'l-āya[t]: Rabbiŋüz te'ālāya ben īmān ėtdüm, benden işidüŋ. Dėnildi ki ol ḳavm çūn-ki Ḥabīb'den bu kelāmları işitdiler, cümle[ten] ḳalḳup anı ḳatl ėtdiler.: 441.

247 Yazmada: *keḏā [Sūratu Yāsīni Makkiyya ṣ.: 440]*.

248 Yazmada: *çürümiş*.

249 Yazmada: *546, 547*.

[Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī *Mevāḳib* 43.] Sūratu 'z-Zuḫrufi Makkiyya 492

56. ***faca'alnāhum…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t]

Ṣoŋra gelüp böyle 'inād ėden kāfirleri anlar pīrü ve anları bunlara selef ḳılduḳ ve anlara 'ibret ve meṯel ve ḳıṣṣa-yı 'acībe ḳılduḳ.

[IX] [Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī *Mevāḳib* 43.] Sūratu 'z-Zuḫrufi Makkiyya 492

57. ***valammā ḍuriba'bnu…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t]

Vaḳtā ki 'Īsā İbn Meryem meṯeli ḍarb olunduḳda senüŋ ḳavmüŋ ol meṯelden feraḥlanup çaġrışdılar.

Ḳıṣṣası budur, ki ibtidāda müşriklere "Siz ve ṭapdıġuŋuz cehennemdedür." buyurılmış-idi. İbn Zeb'arī dėdi ki: "'Īsā ve 'azīz ve melā'ikeye daḫı ṭapayorlar ve bu 'Īsā ve 'azīz ve melā'ike maḳbūl-i İlāhī ėdügi müsellemdür. Bunlar nārda ėse biz ve bizim aṣnāmımuz daḫı nārda olalum." Ḳureyş, bir kelām ile Muḥammed'i ilzām ėtdük deyü feraḥlanup çaġrışdılar.

[Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī *Mevāḳib* 43.] Sūratu 'z-Zuḫrufi Makkiyya 492[250]

58. ***va ḳālū…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t]

Ve Peyġamber 'aleyhi 's-selāma dėdiler ki: "Bizüm ilāhelerimüz mi ḫayrludur yoḫsa[251] *'Īsā mı ḫayrludur; çūn-ki 'Īsā nārda olursa bizüm ilāhelerimüz daḫı bile olsun. Anlaruŋ bu meṯeli ḍarb ėtmeleri ḥaḳḳı bāṭılı temyīz ėtmeler'içün olmayup ancaḳ cidāl ve ḫuṣūmetdür. Belki anlar ḫuṣūmet ve lücc ve 'inād ėdici bir ḳavmdürler.*

[Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī *Mevāḳib* 66.] Sūratu 't-Taḥrīmi Madaniyya 560

10. ***ḍaraba'llāhu maṯal***[an]***…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t]

Allāhu te'ālā kāfirlere Nūḥ 'aleyhi 's-selāmuŋ zevcesi Vā'ile ile Lūṭ 'aleyhi 's-selāmuŋ zevcesi Vāhile'yi ḍarb-ı meṯel eyledi. İkisi de bizüm iki ṣāliḥ ḳullarımuzuŋ taḥt-ı nikāḥında ėdiler. Vā'ile mecnūndur dėmekle ve Vāhile Lūṭ 'aleyhi 's-selāmuŋ musāfirlerini ḳavmlerine ḫaber vėrmekle ḫıyānet ėtdiler. Anlara zevclerinüŋ ṣalāḥ ve nübüvveti, ġarḳ ve ṭaş 'aḏābından men'e hėç fā'ide ėtmedigi gibi ḥaseb, nesebüŋ nef'i olmaz. Ol iki mürā'iye "Cehenneme giren kāfirlerle siz de girüŋ." dėnür.

[Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī *Mevāḳib* 66.] Sūratu 't-Taḥrīmi Madaniyya 560[252]

11. ***va ḍaraba'llāhu maṯal***[an]***…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t]

Ve Allāhu te'ālā mü'minler içün fir'avnuŋ zevcesi Āsiyye'yi ḍarb-ı meṯel ėtdi. Ol Āsiyye du'ā ėdüp dėdi ki: "Yā Rabb, benüm içün cennetde raḥmetüŋ ḳurbında bir beyt binā eyle ve fir'avnuŋ nefs-i ḫabīṯesinden ve 'amel-i seyyi'esinden ve anuŋla olan ḳavm-ı ẓālimīnden baŋa necāt vėr."

Menḳūldür ki fir'avn emr ėdüp bir 'aẓīm ṭaş getürdiler, ki Āsiyye'nüŋ gögsüne ḳoyup ezeler. Allāhu te'ālā aŋa ol du'ā ėdüp istedigi beyti gösterdi ve ol ṣaḫre bedenine vaż' olunmazdan muḳaddem rūḥını ḳabż ėtdi.

---

250 Yazmada: *keḏā [Sūratu 'z-Zuḫruf ṣ. 492]*.

251 Yazmada: *yoḳsa*.

252 Yazmada: *keḏā [Sūratu 't-Taḥrīm ṣ.: 560]*.

[Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī *Mevākib* 66.] Sūratu 't-Taḥrīmi Madaniyya 560[253]

12. ***va Maryama'bnata…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t]

Ve zevcesiz nisvāna daḫı Meryem binti 'İmrān'ı meṯel ḍarb ėtdi, ki ol dāmen-i 'işmetini ḥarām ve fuḥşdan ḥıfẓ ėtdi. Bizüm maḫlūḳımuz rūḥdan anuŋ girībānına rūḥ-i 'Īsā'yı nefḫ ėtdük ve ol Meryem Rabb'isinüŋ "li-ahaba laki ġulām[an254]*" kelimātını ve münezzel kitābları taṣdīḳ ėtdi ve emr-i İlāhīye muṭī'lerden oldı.*

[Ḥusayn Vā'iẓ-i Kāşifī *Mevākib* 3.] Sūratu Āli 'İmrāni Madaniyya 64

116. ***inna'llaḏīna…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t]

Şunlar ki kāfir oldılar, anlaruŋ emvāl ü evlādı Allāhu te'ālānuŋ 'aḏābından bir şeyi def'e kifāyet ėtmez. Anlar ehl-i cehennem mülāzımlırıdur ve anda dā'imlerdür.

117. ***maṯalu māyunfiḳūna…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t]

Bu dünyāda kāfirlerüŋ riyā ve faḫr ve emṯāli içün vėrdükleri nafaḳanuŋ miṯāli şol küfrle nefslerine ẓulm ėden ḳavmüŋ ekinlerine bir bād-ı saḫt işābet ėdüp helāk ėtdigi gibidür. Allāhu te'ālā anlaruŋ ekinleri helākiyle anlara ẓulm ėtmedi; ve-lākin anlar küfrleriyle nefslerine ẓulm ėtdiler.

118. ***yā ayyuha'llaḏīna…*** *ilā āḫiri 'l-āya*[t]

Ey mü'minler, sizden olan mü'minlerden ġayri küffār ve Yehūd ve münāfıḳları dost ve sırrdaş aḫḏ ėtmeyüŋ, ki anlar sizüŋ ḥāliŋüzi ifsādda ḳuṣūr ėtmezler. Size renç ve meşaḳḳat işābetini temennī ėderler. Anlaruŋ aġızlarından size olan buġż ve 'adāvetleri ẓāhir olmaḳdadur. Ma'a-haḏā ḳalblerinde gizledükleri daḫı ziyāde büyükdür. Eger siz ta'aḳḳul ėderseŋüz[255] *mü'minler ile dostlıḳ ve münkirler ile 'adāvetüŋ vücūbı āyātını size beyān ėtdük.*

Bu āyet-i kerīme, ṭā'ife-yi Yehūduŋ dā'imā ehl-i İslām beynine ilḳā-yı fesād ve müşriklerüŋ ṣūret-i īmānda ehl-i İslāmdan esrār istirāḳla iḫvānlarını iḫbār ėtdigini mü'minīne beyān ve taḥḏīr ola, v'allāhu a'lem.

253 Yazmada: *keḏā [Sūratu 't-Taḥrīm ṣ.: 560]*.

254 ALLĀH: *Ḳur'ān*: 19. Sūratu Maryam 19.

255 Yazmada: *ėderseŋüz: ėder ėseŋüz*.

bi-smi'llāhi 'r-raḥmāni 'r-raḥīm[256]
[=Koruyan ve kayırgan Allah'ın adıyla]

Faṣl-ı Evvel

Dīger Tafṣīlātlı Īżāḥāt ve İfāde-yi Maḫṣūṣadur (Müsvedde)

[1/1/yan] İşbu mecmū'anıŋ sebeb-i cem' ü taḥrīri -aşaġıda daḫı söylenecegi vechle- kendi nefsime ḳarşı īrād eyledigim "N'içün milel-i sā'ireniŋ millī, cibillī ḍurūb-ı emṯāli olsun da ḳoca dünyāyı vaḳtiyle altüst ėden ve 'aṣrlarca taḥt-ı ḥükmlerinde titreden biz aḳvām u millet-i Türkānıŋ millī ve cibillī bir ḍurūb-ı emṯāl mecmū'ası olsun mevcūd bulunmasun?" su'āli üzerine tehdīd-i nefs ile cevāb[en] yazılmışdur. Binā'[en]-'aleyh, dėyebilirim ki: **[1/1]** İşbu eṯer-i 'āciz-ānem olan millī ḍurūb-ı emṯāl mecmū'ası, **[1/üst]** ki ḥurūf-i hicā tertībi üzere müretteb ve 'ayn lisān luġati gibi muḥarrer ve muṣavver millī bir eṯerdür. Luġat ėse yalŋız lisānıŋ ma'nāsını tavżīḥ ve teşrīḥ ve beyān ėder. Ḍurūb-ı emṯāl daḫı insānıŋ millī ṭabī'at ve aḫlāḳını taşrīḥ ve tevşīḥ ve tenvīr ve taṣvīr eyler bir luġat ya'nī bir ḳāmūs-i millī-yi düstūr-ı aḫlāḳī mecmū'asıdur, ki her milletiŋ oldıġı gibi **[1/1]** ḳadīm aḳvām-ı Türkān arasında daḫı bidāyet-i ẓuhūr ve ṯemer-i temeddünden, intişār ve intisāllerinden beri söylenüp ḳavmiyyet ve milliyyetde cārī 'örf ü 'ādāt u 'an'anātıŋ her ḥālde ve her dā'im devām ve muḥāfaẓa ve lehce-yi milliyyeniŋ aḳvām üzerinde taḳviyet üzere beḳā ve idāmesi emrinde aḳvām-ı Türkānıŋ 'ādetā millī ve ḳavmī bir ḳānūn-nāmesi ḥükmünde ṣayılaraḳ beyne 'n-nās ma'mūl[ün] bih bir düstūr-i esāsīsi derecesinde maḳbūl ve mu'teber ve mu'temed ṭutulan ***Atalar Sözi*** ya'nī ***Ḍurūb-ı Emṯāl-i Türkī Mecmū'ası*** ismiyle tesmiye eyledigim millī bir mecmū'adur, ki 'āciz-āne bir cehd ü ġayret ve ciddī ictihād-ı ḫıdmetle ve ṭūl müddet ve ibḏāl-i himmetle yazılmışdur. Ta'bīr-i dīgerle ve īżāḥ ṭarīḳiyle dėrim ki: İşbu mecmū'anıŋ iḫtivā eyledigi cümel-i ḥikemiyye ve ḍurūb-ı emṯāl şarḳda ve ġarbda bulunan bi 'l-cümle aḳvām-ı Türkānıŋ her ḳavm ve ḳabīlesiniŋ şu'be ve obası ḫalḳınıŋ ḳadīmden beri kendi aralarında yād u teḏkārla millī ḳānūn-i esāsīleri derecesinde muḫterem ve mu'teber ṭanıduḳları bir düstūr-i 'avām-ı Türkāndur, ki bunuŋ esāsı atalar sözi mecmū'asıdur. Atalar sözi, ma'lūm-i cümle-yi enām bulundıġı üzere ḥüsn-i aḫlāḳ-ı milliyyeyi ḳulūb-i millet-i Türkāna naḳş ve teṯbīt ve taḳrīr ve taṣvīrle ibḳā ve idāme emrinde mücerreb ve müfīd ve muḫtaṣar kelāmiyyelerini bir düstūr-i ḳāṭı' ṭarz ve ḳıvāmında olaraḳ söylenen ḥakīm-āne ve 'ālim-āne sözleridür, ki mūcibince 'amel olunması kendilerince cā'iz görülmüşdür. Binā'[en]-'aleyh, bi 'l-cümle aḳvām-ı Türkān beyninde bu sözleriŋ ḍarb-ı meṯel nāmıyla ṣarf u īrādı millī bir uṣūl ve mu'tādī mücmelesinden olup eṯnā-yı maḥabbet ve mu'āşeretlerinde ṣıra ve münāsebet düşdükçe ṣarf u īrādından gėrü ṭurmamışlardur. Bu da ancaḳ kendi aralarındaki münāsebāt ve ḥüsn-i aḫlāḳ-ı ḳavmiyyeniŋ millī ve ictimā'ī ṭarzınıŋ ḳıvām ve devāmı ittiḥād u irtibāṭ-ı milliyye-yi ḳavmiyyeleriniŋ siyāḳ-ı vāḥide üzere cereyān ve idāmesi ḥayāt-i milliyye ve uṣūl-i terbiye ve ādāb-ı mu'āşerāt-ı ḳavmiyyelerinin dā'im[en] mütteḥid ve müttefiḳ ve mürtebiṭ bulunmalarını te'mīn ve te'yīd ve bu sözleriŋ dā'imā yād u teḏkārıyla āṯār-ı ittiḥād u irtibāṭ u münāsebātı taṭmīn emrinde ḍurūb-ı emṯāliŋ ḥissī ve 'ilmī delāleti ve ḥüsn-i mu'āşeret ve te'yīd-i uḫuvvete vesīle-yi ḥasene bilinerek milliyyet ve ḳavmiyyet arasında cārī münāsebātıŋ 'adem-i zevāline bir vāsıṭa-yı cemīle-yi milliyye

256 *bi-smi'llāhi 'r-raḥmāni 'r-raḥīm*: Yazmada: *bi-smi'llāh*.

olmaḳ bābında yardımı insānlarıŋ ḏikr ü fikrleriniŋ tenvīr ve inkişāfı terbiye ve ef‘āl ü a‘māl-i milliyeniŋ millī ve aḫlāḳī tāmm ḳabalda ve ṣıḥḥat üzere devām ve ḳıvāmına da bir ālet-i maḫṣūṣa-yı edebiyye-yi lisāniyye ve ḥikemiyye-yi ḳānūniyye-yi ḳavmiyye derecesinde mühimm pek mühimm ḫıdmetleri de oldıġı āzāde-yi ‘arż u beyāndur. Binā’[en]-‘aleyh, ehemmiyyet ü hey’et-i mecmū‘ası i‘tibāriyle “İşbu eṯer-i millīniŋ muḥtevī bulundıġı ḍurūb-ı emṯāl ve cümel-i ḥikemiyyeler ve ḍarb-ı meṯel ṣırasına geçen sözler bi ’l-cümle aḳvām-ı Türkānıŋ ḳadīmden beri kendi aralarında kemāl-i iḥtirām u i‘tibār ve millī düşünce ve ḥisslerle söylenüp gelmesi ‘ādet olmış ve aralarındaki münāsebāt ü mu‘āşeret-i ictimā‘iyye ve ḥissiyyāt-ı ḥayāt-ı ḳavmiyye-yi milliyye vü siyāsiyyelerini ḫüsn-i ṣūretle muḥāfaẓa ve idāmeye yār u aġyāre ḳarşu müdāvele-yi efkār ve müdāfa‘a-yı nefs-i ḥuḳūḳ içün muḫtaṣar ve müfīd ve sehlü ’t-tefehhüm ‘ibārātı ḥāvī ve ma‘ānī-yi mühimmeleri muḥtevī millī ve mu‘teber bir düstūr-nāmedür.” dėnilse sezādur. Bu i‘tibārla ḍurūb-ı emṯāl kendi ḥālinde hem naẓārī ve hem ‘ilmī bir ‘ilm dėmek olmış olur; zīrā bu sözler mecmū‘ası evvel-emrde aḳvām-ı Türkānıŋ ‘aṣrlar içinde beslenen ṭabī‘at-ı milliyyeleriniŋ ṭoġurdıġı ḫulāṣa-yı ‘örf ü ‘ādāt u aḫlāḳlarıyla ḥissiyyāt-ı milliyye ve münāsebāt-ı ḳavmiyyeleriniŋ tecribe kānından müstaḫrec ḳavānīn-i medeniyye-yi milliyyeleriniŋ zübde-yi aṣliyyesi ‘aṣrlarla aralarında deverān ve devām ėden millī ve ictimā‘ī ve siyāsī mu‘āşeretlerinde tecellī ėden ve tecārib-i milliyyeleriyle ḥuṣūl bulan ḫulāṣa-yı fikriyye vü ‘aḳlıyye vü aḫlāḳiyye vü ictimā‘iyyeleriniŋ birer tösi[257] (hediyyesi) **[1/20/yan]** ve aḳvām-ı Türkānıŋ millī sözlerinin lugati gibi ḏurūb-i emtālleri daḫı […][258] millī aḫlāḳlarınıŋ bir […][259] ikmāl olunursa ‘ādetā aḫlāḳ-ı millī düstūr ḳāmūsı **[1/20]** numūnesi oldıġı gibi lehce-yi Türkīniŋ de her türlü şekl ü şemā’ilini müş‘ir ve gül-gūnī elvānī terācim-i aḥvāl-i milliyyesidür. **[1/30/yan]** İşte bu ḳażiyyelere binā’[en]dür ki *Muḥīṭü ’-l Ma‘ārif* mü’ellif-i muḥteremi daḫı meḏkūr eṯerinde “ḍurūb-ı emṯāl”-i Türkānı ta‘rīf ve ma‘nā vü mefhūm u mezāyāsını basṭ u beyān ṣadedinde dėyor ki:

[Emru’llāh] *Muḥīṭü ’l-Ma‘ārif* 28, 443[b]

atalar sözi: *‘Arabca «emṯāl» dėnilen bir ṭaḳım aḳvālden ‘ibāretdür. Atalar sözi elfāẓı ḳalıl, delāleti keṯīr, sehlü ’l-fehm, ma‘ānīsi ḳuvvetli bir ṭaḳım cümlelerdür, ki bir ḥükm-i aḫlāḳī veyā felsefīyi veyā-ḫ[y]ud tecribīyi tażammun ėderek lisān-ı ‘avāmdan tevārüd ėder. Bir ḫalḳıŋ mizāc ve ṭabī‘atını aŋlamaġa medār olur.*[260] **[II/15]** *O ḫalḳıŋ efkārını, idrākini, aḫlāḳını, ‘ādātını gösterir bir āyīnedür. Her ḳavmde atalar sözi vardur; faḳaṭ her ḳavminki kendisine maḫṣūṣdur. Aḳvām-ı medeniyyeniŋ hemān kāffesi bu sözleriŋ ḳıymetlerini taḳdir[en] cem‘ ėtmişlerdür. Tā eski Yunanīler bile cem‘-i emṯāle*

257 ÖNER: *K-TTS*: tös: Yadigâr.: 489[b].

258 Metin bu kısmı ilgili sayfadaki fizikî tahrip sebebiyle okunanamakta.

259 Metin bu kısmı ilgili sayfadaki fizikî tahrip sebebiyle okunanamakta.

260 Yazmada alıntının bundan sonraki kısmı, ek olarak farklı bir sayfaya yazılmış ve yazmanın baş tarafına eklenmiş. Ek olarak yazılan bu ve benzeri sayfalarda sayfa numarası olmadığı için bu numaralar, sayfanın yazmada yer alış sırasına göre tarafımızdan verilmiş olup bu sayfa numaralarının yazımında, yazmada yer alan diğer sayfa numaraları ile karıştırılmaması için Romen rakamları kullanılmıştır.

ihtimām eylemişlerdür[261]*. Türk'deki*[262] *atalar sözi aḳvām-ı muḫtelife-yi Türkiyye arasında müşterekdür. Ḥāvī olduḳları elfāẓ yerine göre degişiyor*[263]*. Ḍurūb-ı emṯāl-i 'Oṯmāniyyeniŋ cem'ine Kemālpaşa-zāde*[264]*, Aḥmed Vefīḳ Paşa*[265] *ve*[266] *Şināsī*[267] *gibi ḏevāt himmet ėtmişlerdür. Şu'arādan Necātī*[268]*, Ḏātī*[269]*, Ṯābit*[270]*,*[271] *Nābī*[272]*, Rāġıb Paşa*[273] *ḍurūb-ı emṯāl irsāl*[274] *ṣūretiyle bir ṭaḳım eş'ār-ı ḳıymetdār vücūda getirmişdür. Her memleketde mecāmī'*[275]*-i emṯāl defa'ātle ṭab' olundıġı gibi Türkçedeki birçoḳ atalar sözi mecmū'aları Fransızca, İngilizce, Almanca*[276] *ve Macarcaya terceme ve neşr ėdilmişdür*[277]*. (Emṯāle baḳ.)*[278]

İşte buraya ḳadar serd olunan *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif* sözlerinden ḍurūb-ı emṯāliŋ ehemmiyyeti ve millī ve ḳavmī derece-yi ehemmiyyet ü lüzūm u ḳıymeti aŋlaşılmış oldı; çūn-ki millet noḳṭa-yı naẓarından atalar sözi atalardan ensāl u evlād u aḥfāda tevārüṯ ṣūretiyle ḳalan māl-i mīrāṯ-ı meşrū' metā'ıŋ eŋ ḳıymetlisi, māddī ve ma'nevī reng-i rūyı

---

261 Yazmada: *ėtmişlerdür*.

262 *Türk* kelimesinin iki farklı imlası da (ترك, تورك) burada gösterilmiş. REDHOUSE: *TaEL*: Türk: (ترك) 536[a]; Türk (تورك): 607[b].

263 Yazmada: *degişür*.

264 Kemâlpaşazâde [873/1469 - 940/1534]: Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisi. Asıl adı Şemseddîn Ahmed'dir. Şehzâde Bayezid'e (II. Bayezid) lalalık yapan büyükbabası Kemâl Paşa'ya nispetle Kemâlpaşazâde, Kemâlpaşaoğlu veya İbn Kemâl diye anılır. Geniş bilgi için bk. TURAN, Ş.: "Kemalpaşazâde", *DİA*: 25, 238[a]-240[c].

265 Ahmed Vefîk Paşa [1228/1813? - 1308/1891]: Türk devlet adamı, Türkiye'nin ilk Türkolog ve Türkçülerinden, lugat âlimi, tiyatro edebiyatının önde gelen bir kurucusu. Geniş bilgi için bk. AKÜN, Ö. F.: "Ahmed Vefik Paşa", *DİA*: 2, 143[c]-157[c].

266 Yazmada yok.

267 Şinâsî [1242/1826 - 1288/1871]: Batılılaşma dönemi öncülerinden, şair ve gazeteci. Geniş bilgi için bk. KAHRAMAN, Â.: "Şinâsi", *DİA*: 39, 166[b]-169[b].

268 Necâtî Bey [848/1444? - 914/1509]: Divan şiirinin temelini atan en büyük sanatkârlardan. Asıl adı Îsâ'dır. Ailesi hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte çocukken Edirneli yaşlı bir hanım tarafından köle olarak alınıp sonradan evlat edinildiği ve yetişmesinde Sâilî adlı bir şairin katkısı olduğu bilinmektedir. Geniş bilgi için bk. KAYA, B. A.: "Necâtî Bey", *DİA*: 32, 477[a]-478[c].

269 Zâtî [876/1471 - 953/1546]: Divan şairi. Balıkesir'de doğdu. Sehî ve Latîfî'ye göre asıl adı Bahşî, Kınalızâde'ye göre İvaz, Âlî Mustafa Efendi'ye göre Satı, Zâtî veya Satılmış'tır. Ancak Uzunçarşılı, Âşık Çelebi'nin bizzat şairden naklettiği İvaz isminin doğru olduğunu kabul eder. Doğum tarihi "İvaz"ın ebced hesabıyla karşılığı olan 876'dır (1471). Ailesi hakkında fazla bilgi yoktur. Balıkesir'de baba mesleğini sürdürüp çizmecilikle uğraşırken şiir yazdığı, ayrıca coşkun ruhu, rind ve kalender meşrebiyle meşk meclislerinde yer aldığı bilinmektedir. Geniş bilgi için bk. COŞKUN, V. S.: "Zâtî", *DİA*: 44, 150[a]-151[b].

270 Sâbit [1650? - 1124/1712]: Divan şairi. Bosna'nın Uziçe kasabasında dünyaya geldi. Asıl adı Alâeddin Ali olup "Sâbit" mahlasıdır. Geniş bilgi için bk. KARACAN, T.: "Sâbit", *DİA*: 35, 349[a]-350[b].

271 Yazmada: *Ṯābit ve*.

272 Nâbî [1052/1642 - 1124/1712]: Hikemî şiirin divan edebiyatındaki en önemli temsilcisi, şair. 1052'de (1642) Ruha'da (Şanlıurfa) doğdu. Asıl adı Yûsuf olmakla beraber Nâbî mahlasıyla tanındı. Geniş bilgi için bk. KARAHAN, A.: "Nâbî", *DİA*: 32, 258[b]-260[c].

273 Râgıb Paşa [1110/1698 - 1176/1763]:Osmanlı sadrazamı, diplomat, şair ve tarihçi. Asıl adı Mehmed olup Râgıb mahlası ile birlikte Mehmed Râgıb olarak bilinir, ancak daha çok Koca Râgıb Paşa diye anılır. Geniş bilgi için bk. AYDINER, M.: "Râgıb Paşa", *DİA*: 34, 403[b]-406[c].

274 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te: *ḍurūb-i irsāl-i meṯel*.

275 Yazmada: *mecāmi'*.

276 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *Fransız, İngiliz, Alman*.

277 terceme ve neşr ėdilmişdür: Yazmada: *terceme ėdilmişdür*.

278 Yazmada: *"... emṯāle baḳ" dėyor*.

ve aḥḳām-ı müfīdi aṣlā eskimez ve ḳıymetden düşmez ve revnaḳını zinhār ġā'ib ėtmez öyle cānlı celālī bir metā'-ı millīdür, ki ḳadr ü ḳıymet ve ehemmiyyetini bilen bilür, ki herkese ve her vaḳt bilinmesi ehemm ve elzem olan bir metā' 'ilmī ve 'aḳlī ve aḫlāḳī ve millī felsefī, manṭıḳī ve ḥikemī bir düstūr-i kelām-ı 'avām millī metā'ıdur, ki her dā'im ve her zamān zamānına ve mekānına vaḳt u ṣırasına ve ādamına göre ḍarb u īrādı mu'tad ve 'an'anedür, ki insānlar içün 'ādetā bir ālet-i lisān-ı millī, bir silāḥ-ı ma'nevī oldıġı şekk ve şübheden vāreste ve iḳāme-yi edilleden müstaġnī bir mecelle-yi milliyye ve 'avāmī bir düstūrçe-yi ḥikemiyyedür. Binā'[en]-'aleyh, 'abd-i 'āciz min ġayri ḥadd$_{in}$ sālifü 'ḏ-ḏikr beyānāt ve īżāḥāt mebsūṭa-yı milliyye noḳṭa-yı naẓarından millī ve 'umūmī bir düstūr-i ḳadīm ṣayılan işbu ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ ḳıymet ve ehemmiyyeti kendi kem-biḍā'a-yı 'ilmiyyeme baḳmayaraḳ kemāl-i 'ışḳ ve sevdā-yı millī sā'ikāsıyla işbu ḍurūb-ı emṯāl-i millīyi hemān 15 - 20 seneden beri yalŋız İstanbul'daki ba'ż kütüb-ḫānelerde mevḳūf olup ve elde ėdebilüp müṭāla'a ėdebildigim ba'ż tevārīḫ ve dīvān ve sā'ir aṯār u evrāḳ-ı perīşānda münderic, perākende ve[279] perīşān ḳalan ḍurūb-ı emṯāli dėvşirerek celb ü cem'e başlamış *lahu 'l-ḥamd va ilā mā-şā'a'llāh* [=Hamt sadece ve ebediyen O'nadır] işbu iki büyük cilde ḳayd u żabṭla 'ādetā ḍurūb-ı emṯāl-i Türkī ve 'Oṯmānī mecmū'ası teşkīlini iktisāba lāyıḳ bir dereceye getirilmesine ṣarf-ı mesā'ī ve beḏl-i ḫıdmet ėdilmişdür; zīrā bunuŋ şümūl ve fevā'idi millī olmaḳla ber-ā-ber 'umūmīdür. 'Umūmī olan her şey'iŋ vücūd u lüzūmı ve derece-yi ehemmiyyet ve ḳıymeti de o nisbetde taḳdīr olunmaḳ der-kār u āşikārdur. **[1/20]** Buŋa binā'[en] "Ḍurūb-ı emṯāliŋ mensūb oldıġı milletiŋ 'ālem-i beşeriyyet-i 'umūmiyye arasındaki hüviyyet-i milliyyesini gösterir bir cehān-numāsıdur." daḫı dėnebilür; çūn-ki millī 'ādāt u merāsimi ve ünsiyyet ü mu'āşeret-i insāniyyedeki ṣafaḥāt-ı gün-ā-güni aḫlāḳ u a'māl ü ef'āl-i ḳavmiyye ve milliyyeleriniŋ her türlü derecātını 'an'anesiyle beyān ve irā'e ve beyne 'l-aḳvām uṣūl ü 'ādetlerinde cārī hangi ef'āl u a'māliŋ ḳabūl veyā redd oldıġını ve aḳsāmını ayırd ėtmek içün türlü türlü sözlerle iṯbāt ve teṯbīt ve ḳabūl ve terdīd emrinde basṭ u beyān olunan ḍurūb-ı emṯāl cümleleri ḥırz-ı cān ėdilecek derecede mühimmdür; çūn-ki delā'il-i ehemmiyyeti öyle teẓāhür ėder, ki insānlarıŋ her ḥāl ü ḥareketine ta'alluḳ ėderek fi'lī ve 'ilmī her ḫuṣūṣda hem aḫlāḳī ve millī fā'ideli olan şeyleri ve cihetleri nuṣḥ u pendle telḳīn ve ḳabūl, żararlı olan şeyleri de delā'il-i vāżıḥa-yı ḳāṭı'a-yı 'aḳlıyye vü fikriyye vü 'ilmiyye ile iṯbāt ve te'yīd olunaraḳ mü'ekked ü mükerrer ve ḳaṭ'ī sözlerle redd ve teṯbīt ėden sözlerdür, ki emṯāl içinde emṯāl ile basṭ u beyān ve meṯel-i ḳānūn-ı ḥikmet-i beyān ṭarzında ṣarf u īrād olunmışdur. Binā'[en]-'alā-ḏālik, bu sözleriŋ bi 'l-fi'l ve 'l-'amel ḳabūl ve reddi ḫuṣūṣı atalarımızıŋ evvelā kendi nefslerinde 'aṣrlarla tecribe kānında tecribe olunmış, gerek 'aḳl[en] ve ḥikmet[en] gerek fi'l[en] ve tecribet[en] żarar ve fā'ideleri ṯābit ve müteḥaḳḳıḳ bulunmış olan 'ādāt u 'an'anāt-ı milliyyeleriniŋ muḳni' ve mūżiḥ bir 'ayn-ı ḥikmeti muḥtevī bir sözler düstūrı dėmekdür. İşbu sözleriŋ ṣarf u īrādı ṭabī'ī keṯret-i isti'māle ve ol bābda iktisāb-ı meleke vü 'amele tevaḳḳuf

[1/30] ***Muḫṭara:*** *Ṣad hezār te'essüfler olsun, ki 4696 seneden beri bi 'l-cümle aḳvām-ı Türkānıŋ mükemmel olaraḳ ne millī bir tārīḫi ne bir luġat ve ḍurūb-ı emṯāli ve ne de millī*

279 ve: Yazmada yok.

tārīḫ-i ḳadīm ve edebiyyātı yazılmışdur; ya'nī bunlarıŋ hēçbirisi el-yevm yazılmamışdur; yā-ḫ^{v}ud yazıldı da biz görmedik ve göremedik. Yazıḳlar olsun bize!

[2/1] ve tevāfuḳ eyledigi de tecribet^{en} müṯbet bulunmasına binā'^{en} ḍarb-ı meṯel ḍarb u īrādı ḥuṣūṣunda biraz iḥtiyāṭla ḥareket ve zamān u mekānıŋ ve mekān içinde bulunanlarıŋ aḥvāl-i rūḥiyyelerini bir derece tedḳīḳ u tefaḥḥuṣ ėderek cereyān-ı maḥabbet ü münāẓaraya sekte īrāṯ ėtmeyecek derecede diḳḳat ėtmek gerekdür. Ṣoŋra "Ḍarb-ı meṯel, īrādı ḳadīmden beri beyne 'l-beşer cārī olan bir 'ādāt-ı ḳadīme-yi milliyye olmaḳ noḳṭa-yı naẓarından lisān-ı 'umūmī-yi 'avāmil-i beşerdür." dėnebilür; **[2/üst]** zīrā ḍurūb-ı emṯāl, cem'iyyet-i beşeriyye a'mālinde hem māddiyyāta ve hem ma'neviyyāta 'āmm u şāmil olmaḳla ber-ā-ber ekṯeriyyetle aḫlāḳiyyāta müte'allıḳ ya'nī fażā'il-i aḫlāḳ-ı beşeriyyeye 'ā'id düstūr-i kelāmmiyyeleri ḥāvī ve cāmi'dür; **[2/4]** çūn-ki ḍarb-ı meṯel, ḳadīmden beri ednā ṭabaḳa-yı ḫalḳdan a'lā ṭabaḳa-yı 'ilm ü 'irfān mecālisinde de serd ü ityān olunmaḳ 'ādetdür. Binā'^{en}-'aleyh, gerek bir meclis-i 'avāmda ve gerek mecālis-i 'ilm ü 'irfānda cereyān-ı maḥabbet ve müdāvele-yi efkār, müḏākere vü müşāvere-yi umūr-ı ümem-i mühimmde ve gerek muḥāżarāt-ı 'ilmiyye ve muḥāverāt-ı edebiyye vü 'irfāniyyede ḥuṣūl bulan ve ẓuhūr ėden iḫtilāf-ı efkār veyā itlāf-ı maṣlaḥat eṯnāsında bi 'l-münāsebe mes'eleye ta'alluḳı şarṭıyla ṣarf u īrād olunan muṣīb ve muḳni' ḍarb-ı meṯelleriŋ ḥall-i mesā'ildeki vāsıṭa ve fevā'idi aṣlā ḳabil-i inkār degildür; zīrā ḍurūb-ı emṯāl cümleleri arasında öyle mühimm ve muḳavvī ve mü'eṯṯirleri vardur, ki ṣıra ve mevḳi'inde ve ta'alluḳ eyledigi mesā'ile uṣul-i taṭbīḳinde ġaflet olunmayup tāmm merkezinde ḍarb olunursa insānlarıŋ aḥvāl-i rūḥiyye vü fikriyyelerine muvāfıḳ ve muṭābıḳ düşmek i'tibāriyle herkesi "*sallamtu* [=Teslim oldum.]" dėdirterek 'arż-ı teslimiyyetle sükūta ve intibāha da'vet ve terhīb ve tehḏībe ḫıdmet ėderek ḥall-i mes'ele ile taḳdīr-i kelāma bādī olur. Ve ba'żısı da ilzām-ı ḫaṣm içün söylenüp muvāfıḳ ḥāl ve zāman ve muṭābıḳ mes'ele ve mekān düşerse ḫaṣma ḳarşı 'ādetā ātişden ḳamçı gibi te'ṯīr ėderek ṭard u def'-i ḥā'il olmasını mūcib olur. İşte bu nüktelere binā'^{en} ḍarb-ı meṯel īrād ėdenler içün biraz diḳḳat ėtmek, bu bābda biraz ma'lūmat ve uṣūl ve meleke ėdinerek ve ḍurūb-ı emṯāli de ciddī olaraḳ müṭāla'a ile her biriniŋ ḥükm ü ma'nā-yı şümüllerini taḳdīr ü idrāk eylemek ve ṣıra vü maḥall-i taṭbīḳini ögrenmek gerekdür. Eger buraları lāyıḳıyla ögrenilmez ve taḳdīr ü idrāk olunmazsa ṣırasız ḍarb olunan meṯelleriŋ te'ṯīri -eṯnā-yı maḥabetde münāsebetsizligi yönünden- 'ādetā "poṭ yapayım dėrken poṭ ḳırmaḳ, ḳaş yaḳayım dėrken göz çıḳarmaḳ" ḳadar ḫatālı olur ve 'abeṯ düşer; **[2/15/yan]** çūn-ki "Ṣırasız söylenen söz, ṣırasında çıḳan ḳuṣūr ḳadar te'ṯīr ėtmez." dėnilen ḍarb-ı meṯele mā-ṣadaḳ düşmüş olur; **[2/16]** zīrā ḍurūb-ı emṯāl, milletiŋ tecribe kānından ve ḳadīm atalar dehānından çıḳan ḥikmet-āmīz sözler bulunması ḥasebiyle ġāyet ciddī ve mühimm ve ḥā'iz-i ehemmiyyet olunmasından ṭolayıdur, ki bidāyet-i taḥaddüṯ ü ẓuhūrundan beri mensūb oldıġı milel-i aḳvām ṭaraflarından büsbütün terk olunmayup ḳısm^{en} olsun bir miḳdārı el-yevm maḥfūẓ-i ḥāfıẓa-yı enām ve ma'mūl^{ün} bih ḳalaraḳ ṣarf u īrādı 'ādetā ḳadīmesiyle cārī ve mu'teber ṭutulmışdur ve 'l-yevm taṣarruf olagelmişdür. Diger noḳṭalarca da fevā'idi şunlardur ki: Gerek beyne 'l-iḫvān bir meclis-i maḥabbet ve muḥāverede ve gerek müḏākere vü müşāvere-yi şaḫṣiyye veyā müşterekede veyā-ḫ^{v}ud bir mecma'-i 'ilm ü 'irfān beyninde cereyān ėden umūr u ḫuṣūṣ, 'ulūm u fünūn ḥaḳḳında taḥaddüṯ ėden iḫtilāf-ı efkārı te'līf ve mes'ele-yi muḫtelif^{ün} fīhi ḥall emrinde taṭbīḳ^{en} ḍarb olunup iṣābet eylerse ne ḳadar

bādī-yi memnūniyyet olur. Anuŋ içündür, ki ḍarb-ı meṯel ḍarb u īrādında dā'imā ṣıra ve münāsebet aranmaḳ ve taṭbīḳātında muṭābaḳat bulunmaḳ şerā'iṭ ü ḳavā'id-i edebiyye-yi aṣliyye vü esāsiyyesidür. Bunuŋ içün de öyle maḥallerde söylenen sözleriŋ ve ṣarf olunan efkārıŋ ve naḳl ėdilen ḥavādiṯiŋ ṭoġrı ve muṣīb ve zamān-ı ḥāle muṭābıḳ olup olmadıġını ve ṭabī'at-ı beşere ve mu'āşeret-i milliyyeye ve uṣūl ü ādāb-ı ḳavmiyyeye muvāfıḳ bulunup bulunmadıġını tedḳīḳ ve taḥḳīḳ ve tefrīḳ ve iḫtār eylemek emrinde daḫı beyne 'l-ḫavāṣṣ ve 'l-'avām ġāyet mühimm ve muḫtaṣar ve müfīd ve muḳni' ve ḳaṭ'ī ma'nāları muḥtevī bir ḳānūn-nāme-yi millīdür, ki ḍurūb-ı emṯāliŋ ḍarb u īrādında sālifü 'ḏ-ḏikr şerā'iṭe diḳḳat u i'tinā ve uṣūl ü ādābına fevḳa 'l-'āde ri'āyet ėtmek gerekdür. Ta'bīr-i dīgerle, ḍurūb-ı emṯāl millī bir ṭura (ṭuġrā) -yasa- ḥükmündedür dėnilebilür. Ve 'l-ḥāṣıl bi 'l-cümle aḳvām-ı Türkānca bidāyet-i taḥaddüṯ ü ẓuhūrlarından beri ḥırz-ı cān ėdilerek söylenegelmiş ve cümlesince maḳbūl ve mu'teber ṭutulmış ve īcābında birbirine ḳarşı ṣarf u īrādı millī bir 'ādet olmış olan işbu atalar sözleri bi 'l-cümle aḳvām-ı Türkānıŋ bu 'ālem-i fānīde ve bu 'arṣa-yı 'ālem-i beşerde işġāl ve iḫrāz eyledükleri millī ve ictimā'ī mevḳi'lerini ta'yīn ve taḳdīr eylemek emrinde eŋ mühimm ve mūżiḥ bir düstūr-nāmeleri ve terācim-i aḥvāl-i milliyyeleri ṣayılacaġı gibi millī ve ḳavmī yaşayışlarınıŋ daḫı bir āyīne-yi

[3/üst] ***Muḫṭıra:*** *Alman ḍarb-ı meṯeli: Ecdādıŋdan*[280] *tevārüṯ ėtdigiŋ şeyleri, ṣāḥib olmaḳ içün muḥāfaẓa ėt.*

[3/1] in'ikāsı ve her ḥālde bi'l-cümle aḥvāl-i milliyye ve efkār u a'māl u ef'āl-i ḳavmiyye-yi ictimā'iyyelerini cāmi' ve şāmil, müfīd ve mūżiḥ ve muḳni' bir düstūr-i kelāmīleridür. Binā'[en]-'alā-ḏālik, işbu düstūr-i millīyi bi 'l-cümle aḳvām-ı Türkān efrādınıŋ ḥırz-ı im'ān ve 'arż-ı cān maḳāmında ṭutması ve ögrenmesi ve bu sözlerle de tenvīr-i ḏāt u ṣıfāt eylemesi ve bu ṣūretle de tevsī'-i efkārla peydā-yı ma'lūmāt eyleyerek ma'n[en] müsellaḥ ve mücehhez bulunması da ehemm ve elzem olup faż'il-i aḫlāḳ-ı beşeriyye ve meziyyāt-ı insāniyyeyi 'ulūm u fünūn-ı sā'ire ile ber-ā-ber millī ve ḳavmī olan işbu düstūr-i kelāmīlerle de münevver ve muttaṣıf bulunmaḳ ḳażiyyesi ve vaẓīfe-yi mühimmesi ḳıvām-ı ḥayāt-ı millī noḳṭa-yı naẓarından hem millī terbiye ve ḳavmī tezkiyeye bir vesīle-yi cemīle teşkīl eyler ve hem reh-ber-i ṣādıḳ ve delīl-i muvāfıḳ olmaḳ bābında ġāyet mühimm ḫıdemātı görilerek vāṣl-ı ser-menzil-i maḳṣūd-i millīye īṣāle vāsıṭa ve ḳılavuzlıḳ işlerini de görür ve gösterir bir māl-i mīrāṯımız olmasına binā'[en] büsbütün terk ve ihmāl olunmaması ḫuṣūṣunı 'āciz-āne ve ḳāṣır-āne tavṣiye ve temennī eylerim. İşte bu niḳāṭ-ı mühimmlelere 'aṭf-ı liḥāẓa-yı naẓar-ı diḳḳat ve ṣarf-ı fikret ėdenlere millī ve ḳavmī fevā'idi her dā'im celī ve āşikār olan işbu atalar sözi mecmū'asınıŋ ma'a 'n-noḳṣān muḥtevī bulundıġı sözleri bellemek ve bilmek bi 'l-cümle efrād-ı Türkān ve iḫvān-ı dīniŋ mühimm ve ciddī vaẓā'if-i şaḫṣiyye vü milliyyeleri ve vecā'ib-i ḏimmet-i ḳavmiyye vü ictimā'iyyeleri iḳtiżāsı olsa gerekdür. Anuŋ içün Türkce ḍarb-ı meṯellerimizde birçoḳ sözler arasında dėnilmekdedür ki: *"Atalar sözi kitābıdur, yābāna atılmaz. Atalar sözini ṭutmasaŋ da işit. Atalar sözin ṭutmayan, oḳ gibi atılsa gerek. Atalar sözin ṭutmayan,*

280 Yazmada: *ecdādından*.

atalıḳda -siyāset ḳazıġında- bağlı ölir. Atalar sözi, uluv[281] *sözi; bilene bilü*[282] *-bilmek maṣdarından- sözi, bilmeyene ṭavul tozı. Atalar sözi; bilene baş mīrāṯdur, bilmeyene palas pandırasdur."* ilā āḫirihi[283]… gibi nice türlü mühimm ve muḫtaṣar ve müfīd, muḳni‘ ve müżiḥ naṣīḥatleri cāmi‘ ve şāyān-ı te’emmül bedī‘aları ḥāvī cümel-i cemīlelerden mürekkeb düstūr-i kelāmīlerdür, ki ehemmiyyetine binā’[en] bu ‘abd-i ‘āciz ṭarafından kemāl-i ‘aczimle ber-ā-ber 15 - 20 seneden beri çalışaraḳ bulabildüklerimi ‘ayn[en] ve ictihād[en] cem‘ ü taḥrīr ile işbu mecmū‘aya ḳayd u żabṭ ile uġraşılmış ve böyle mühimm atalar mīrāṯınıŋ büsbütün ġavr-ı nisyānda perākende ve perīşān bir ḥālde ḳalmaması ve ebnā-yı cinsime ve mensūb bulundıġım aṣīl, ḥasīb ve necīb bi ’l-cümle aḳvām-ı Türkān ve dīn ḳardaşlarıma “atalarımızdan mevrūṯ ḫazā’in-i lā-yefnā-yı millīden bir kīse daḫı olsa fā’idedür” zu‘mıyla ṭaraf-ı ‘ācizīden ma‘a ’l-ḳuṣūr ve ’n-noḳṣān bir taḳdime-yi nā-çīz-āne[284] güldestesi ṭarzında cem‘ ü taḥrīrine ve ṭūl müddetle ḳayd u bendine sa‘y u ġayret-i ‘ācizī maṣrūf bulunmışdur. İşte bu ṣūretle ‘āciz-āne ve[285] ḳāṣır-āne ḳısm[en] olsun vücūda getirilebilen ve ehemmiyyet ü fevā’idi her ḥal ü aḳvālde dā’im[en] tecribet[en] ṯābit ve müteḥaḳḳıḳ bulunan ve başluca millī mālımız ve baş mīrāṯımız olan atalar sözi düstūrı bi ’l-cümle aḳvām-ı Türkānıŋ beyne ’l-beşer ḳıdem, aṣālet, necābet ve besālet ü şece‘āt-ı milliyye ve uṣūl-i ma‘īşet ü mu‘āşeret-i milliyye-yi ḳavmiyyeleriniŋ ḳaṭ‘ī burhānı ve terbiye-yi milliyye-yi medeniyye vü ictimā‘iyyelerindeki ṣafaḥāt ve derecāt-ı merātibini müş‘ir ve müṯbit bir mi‘yār ve mīzānü ’l-ḥarāresi ve ta‘yīn-i hüviyyet-i milliyyeleri ve taḳdīr-i ḳıymet ve fażīlet-i ḳavmiyyeleri emrinde ṣaḥīḥü ’l-‘iyār bir ḳırṭāsı ve bir miḳyāsı ‘add u i‘tibār olunsa sezā degil midür? Zīrā bu sözleriŋ ciddiyyet ve ehemmiyyeti erbāb-ı tefekküre aṣlā ḫafī olmayup pek celī ve āşikārdur; çūn-ki eŋ ḳıṣa bir söz cümlesinde bile nice mühimm bir ḳıṣṣa ve bir ḥiṣṣe-yi intibāh müstetir ve mündemic bulundıġı müṭāla‘a ve tecribe ile ṯābit ve müteḥaḳḳıḳ bulunmışdur. Anuŋ içün atalarımız dėmişlerdür ki: *"Söz; söyleyeniŋ degil, diŋleyen ile aŋlayanıŋdur. Göz; göstereniŋ degil, gören ile gösterileniŋdür. Söz diŋleyene sinek sesi sāz gelür, diŋlemeyene ṭavul zūrnā az gelür."* sözleriyle de mü’eyyeddür.

İşte buraya ḳadar teşrīḥ[en] ciddiyyet ve ehemmiyyetini ‘arż ėdebildigim atalar sözineiŋ tebeddülāt-ı mekān ve aḥkām-ı ezmān te’ṯīrleriyle gitgide ehemmiyyeti ‘umūm ḫalḳ naẓarında ve ez-cümle ṭarīḳ-i teraḳḳī ve medeniyyet-i ‘umūmiyyeye hemān ḳadem başdıġımız ġāyet mühimm olan zamānımızda hemān hemān ḫalḳımız arasında ve ḫāṭıra-yı ḫalḳdan silinüp tükenüp ṭavsamış dereceye geldigi gibi ehl-i ‘ilm ü ‘irfān ḳadr-dānınca daḫı naẓar-ı ehemmiyyet ve himmetlerinden ḥayf ṣad ḥayf ki hemān da istikrāh derecesinde dūr ṭutulmış **[4/1]** oldıġı zamānımızda münteşir her türlü āṯār-ı mühimmeleriŋ yüzde seksen beşinde bile atalar sözinden bir cümle olsun görilememesiyle müstedleldür

---

281 KÂŞGARLI: *DLT*: uluġ: 22$^{b}_{9}$. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ulug: 80^{a}. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136^{b}. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

282 CLAUSON: *EDPT*: bilig: 339^{a}. TDK: *TTS*: bilü (bili): 1. Bilgi, ilim irfan, idrak, malumat. 2. Zihin, fikir.: I, 569. *bilüv*: ‘Bilmek’. BASKAKOV: *N-RS*: блуьв (bilüv): 81^{a}. BASKAKOV: *R-NS*: знать (znat'): 216^{b}. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: bil-: 59^{b}.

283 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155^{c}. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20^{a}; ilā: 1, 64^{b}.

284 Yazmada: *nāciz-āne*.

285 ve: Yazmada yok.

ve bu ḥāllerıŋ evvel-emrde bādīsi ėse atalar sözlerini ḥāvī ve cāmi‘ bir iki muḫtaṣar mecmū‘adan başḳa meydān-ı maṭbū‘āta ve enẓār-ı müṭāla‘aya millī olan şu sözlerıŋ külliyyātı olaraḳ müstaḳill[en] ve müctemi‘[an] derli ṭoplu mükemmel birer cild-i maḫṣūṣa muḥarrer ü muḳayyed ve ehl-i müṭāla‘aya ḥāżır ve maḥfūẓ ve mażbūṭ ve mevcūd bulundırılacaḳ ėken her naṣılsa sā’ir emṯāli bulunan millī ümmehāt-ı āṯār gibi ve ez-cümle millī Türkce lisanımıza maḫṣūṣ bir ḳāmūsumuz ve hēç olmadıḳ aranılan ehemmiyyetli bir luġati gösterir Türkce bir luġatimiz ḳadīm millī ve ‘umūmī lisān-ı edebiyyātımız daḫı henüz meydāne getirilemeyerek külliyy[en] ihmāl ėdilmiş ve ġavr-ı nisyāna atılmış **[4/6/üst]** olmasıdur. Keḏālik 5000 senelik bir millet olan aḳvām-ı Türkānıŋ millī tārīḫi daḫı öylece[286] ihmāl ėdilmişdür. Ṣad hezār te’essüf olsun. Anıŋ içindür ki ḥālā birbirimizi aṣl[en] ṭanıyamadıġımızdan birbirimizi dürüşt-āne taḥḳīrlerle **[4/6/yan]** ḳarşılamaġı güyā ma‘lūmāt ve ma‘rifet ‘add eyleriz; faḳaṭ heyhāt **[4/6]** bunuŋ içün de ne ḳadar te’essüfler, telehhüfler ėdilse azdur. Ḥālbuki söz ṣırasında “Himmatu ’r-ricāl taḳla‘u ’l-cibāl.” [=Kişilerin himmeti, dağları yerinden söker.] kelām-ı müṯbetü ’l-hümāmını vird-i zebān ėder ṭururuz. Hēç ḫāṭırımıza bile getirmek istemeyiz ki atalarımızıŋ bu bābda daḫı birḳaç mühimm sözleri vardur: *“İş, becereniŋ; aş, ḳurtaranıŋ; at, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋdur. İş senden ḳorḳsun; tek sen işden ḳorḳma. İşleyen, iş oŋdırır; işlemeyen, diş döndirir. Yürüyen, yol alur; yürümeyen, yerinde umalır*[287] *ḳalur. Kendisini bilmeyen, başḳasını hēç bilmez. Atadan oġul ṭoġsa gerek, ata yolun ḳoġsa gerek; ata yolun ḳoġmayan, atalıḳda ölse gerek. İş, işleyeniŋdür; yol, yürüyeniŋdür. İş, oŋdıranıŋ; ḫarman, çevireniŋ; degirmen, döndireniŋdür. Millet dīni, diliyle yaşar; tārīḫi, ‘ādeti ile gün görür.”* gibi nice mühimm atalar mīrāṯımız olan naṣāyiḥ-i bāhire vü ḥikmet-āmīzeyi ḥāvī sözler de var ėken her naṣılsa kendi māl-i mīrāṯ-ı ecdāddan bir leḏḏet ve bir ḫ[v]uşnūdlıḳ ḥiss ėdemeyüp ihmāl, ėl dillerine, ėl sözlerine ‘arż-ı iḥtiyāc u maḥabbeti zamānımızda lüzūmundan faẓla elzem ‘add u i‘tibār eylemek i‘tiyādındayız. Ve görenek belāsıdur, ki yat u yabāncılarıŋ her nesi varsa **[4/12/yan]** fā’ideli fā’idesiz bilā-tereddüd ve lā-tetebbu‘ ü tedḳīḳ ḳarīn-i ḳabūl görürüz. Binā’[en]-‘aleyh, yabāncılar da öyle ṣanırlar ve ṭanırlar[288], ki “Türkleriŋ evvel ü āḫir ne māddī ve ne ma‘nevī fā’ideli ve fā’idesiz dünyālıḳ ve āḫiretlik millet ve milliyyet ve cinsiyyet nāmına gerek māżīlerinde ve gerek ḥāl-i ḥāżırlarında **[5/11/yan]** hēçbir günā şāyān-ı ḳabūl ü temṯīl ve mūcib-i fevā’id ü taḳlīd ü ‘amel hēçbir bir āṯār-ı milliyye vü insāniyyeleri yoḳdur.” zu‘m u ḏehāb-ı bāṭıl i‘tiḳadında bulunurlar. Ḳabāḥat onlarda degil kendimizdedür; çünki milliyyet ve insāniyyet nāmına gerek māddī ve gerek fā’ideli olmaḳ üzere, gerek söz ve gerek sāz gerek ‘ādet ü ṣan‘at ve ’l-ḥāṣıl eslāf **[5/üst]** ecdādıŋ biz ḫayru ’l- aḫlāfına biŋ dürlü māl-i mīrāṯ ve ḫayru ’l- āṯār-ı bī-indirāsları vedī‘a ėdüp bıraḳup gitmişlerdür. Her birisi gözimüzüŋ öŋünde māddī ve ma‘nevī şekl ü ṣūretde dilli ve dilsiz maḫlūḳ gibi gėce ve gündüz görünüp ṭurmaḳdalar ėken bizler hēç tenezzül ėdüp de “‘Acabā bu vedī‘alar, bu ṣanī‘alar ve bu şeyler nedür ve ecdāddan ḳalma ḫayrlı ḫayrsız ne dürlü şeylerdür? ‘Acabā zamān-ı ḥāl ü ḥāżırımızda bunlar ḳābil-i i‘māl ü isti‘māl midür? Fā’ide ve żararları nedür? Şāyān-ı ḳabūl ü ‘amel ve istifāde midür, degil midür?” dėyerek tedḳīḳ ve

---

286 öylece: Yazmada: *keḏālik öylece*.

287 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: umalmaḳ: Mu‘allaḳ aşmaḳ. Mu‘allaḳ ṭurmaḳ.: 41[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: omalmaq II: Uyumak, uykuya dalmak; içi geçmek.: 242[a].

288 Yazmada: *ṭanır*.

taḥḳīḳ eylerek fā'ide ve żararını tetebbu've tefekkürle tecribe ėdiyor muyuz? Ḥālbuki aṣlā ve kellā hēç tenezzül ėtmeyiz. Belki redd ve istiḫfāf u istihzāsıyla müteḏevviḳ ve ecdāda belki mütefevviḳ bile görünmek isteriz; faḳaṭ heyhāt dėrim, heyhāt! Çūn-ki da'vāya burhān gerek, eḏhān gerek dėmişler. Binā'[en]-'aleyh, dėyebilirim ki milliyyet da'vāsını iṯbāt içün elimizde mevcūd ve sened-i ṣaḥīḥ 'add u i'tibār olunabilecek esāslı āṯār-ı vedī'a-yı milliyyemizden 'acabā nelerimiz vardur? **[5/1/yan]** "Lisān, 'ayn-i insāndur." dėriz. Öyle oldığı ḥālde özümüze sözümüze tercemān ve delīl olacaḳ millī bir luġat veyā ḳāmūs-ı millīmiz 'acabā neredėdür[289]? Bunuŋ şarṭ-ı aṣlīsi elif-bāsından ṭut da tā bi 'l-cümle **[5/6/yan]** 'avā'idi olan ve ḳavā'idi müş'ir bulunan ṣarfı, naḥvı, bedī' ü beyānı, manṭıḳı, şusı busı neredėdür? 'Arabca ve 'Acemceniŋ luġat ve ḳāmūs ve bi 'l-cümle 'ulūm u[290] fünūnı taṣnīfātı heb bu luġat ve ḳāmūslarından mütevellid ve anlarla müzeyyen ve ḥayāt-ı 'ulūmları dā'imā onlarla dā'im ü ḳā'im ve te'mīn olunduḳlarını bildigimiz ve dārü 'l-'ulūmlarımızda oḳuyup aŋlamaḳda ve ögrenmekde bulundıġımız ve öz lisānımızı da o lisānlar cümlesinden ve özimizi de o lisānlar nev'inden bildigimiz ḥālde Türkçe 'ibārātı ḥāvī 'ulūm u fünūnı cāmi' bi 'l-cümle medresede oḳunan ve ṭıbḳı 'Arab ve 'Acem lisānı **[5/18/yan]** ṭarz u siyāḳında müdevven ḳaç dürlü ve naṣıl kitāblarımız vardur? Ancaḳ coġrāfyā ve tārīḫ ve 'ilm-i ṭıbbī ü riyāżīye ve sā'ireye 'ā'id eṯerler bulunuyor degil mi? Bunlar kāfī vü vāfī midür? Ḥālbuki kendimiz tevārīḫ-i 'ālem rivāyeti üzere 4696 seneden beri yaşamaḳda bulunan pek ḳadīm ve ḳavīm olan ensāl-i Türkānıŋ, eŋ aṣīl ve necīb merd-i kāmil bir milletiŋ evlād u aḥfādı ve ecdādlarımızıŋ evleri ve ocaġı yılıḳmaz, özi ve ensāli sönmez ve tükenmez ḫayru 'l-ḫalefleri oldıġımızı bildigimiz ve söyledigimiz ḥālde, leyl ü nehār o iddi'āda bulundıġımız ḥālde ḫayru 'l-ḫalef oldıġımızı āṯār-ı ecdāda ṣāḥib ve vāriṯligine dāll olan ve müṯbet bulunan elimizde mevcūd āṯār-ı milliyyemizden müdevven ve muḥarrer taṣnīfātdan nelerimiz vardur? Biz vaẓīfe-yi milliyye vü ḳavmiyyemizi lāyıḳı ve tamāmıyla ṭanıyor **[III/1]** ve biliyor muyuz? Ve o vaẓīfeleri milliyyet nāmına bi-ḥaḳḳın īfā ve bi 'l-fi'l ve 'l-'amel icrāda bulunuyor muyuz? Ne yaparsaḳ heb görenek ve taḳlīd-i bī-fā'ideler degil midür? Eger ṭanıyor ve biliyor ve bulunuyor ve bulunmaḳ istiyor[291] ve iddi'ā-yı milliyyet eyliyor ėsek 4696 yaş yaşayan bir milletiŋ milliyyetini gösterir bir tārīḫ-i millīsi de bulunur ėdi, bu neredėdür? Özümüzi sözümüzi cidd[en] ve vicdān[en] biliyor ve ṭanıyor ve seviyor ėsek öz dilimiziŋ resā bir ḳāmūsı veyā bir luġati neredėdür[292]? Özimize sözimize reh-berlik ve tercemān-ı ṣādıḳ olacaḳ millī bir ḍurūb-ı emṯāl külliyātı neredėdür, neredėdür[293]?" gibi birtaḳım 'acīb su'ālllerle göŋlümi bozar ve yorar ṭururdum, ki ġāyet mü'eṯṯir ve vicdān[en] aġır ve elīm olan bu su'ālleri kendi kendime īrādla kendi nefsimi levm u taḳbīḥ ve 'itāb eyleyerek taẓyīḳ ėtdüm, ezdim durdum. Bundan vicdānım ziyādesiyle mu'aḏḏeb oldı, ṣıḳıldı ve nefsim de ezildi, büzüldi. Kendi kendimi 'ādetā bilerek ḫaste ėtdüm, ki göŋül rāḥatsızlıġına ṭutuldum ve aşaġıda esbābı ve tārīḫi ve sā'iresi söylendigi vechle işbu mecmū'anıŋ taḥrīri içün ḍurūb-ı emṯāl-i millīmiziŋ az çoḳ nerelerde bulunabilecegini düşüne düşüne[294] nihāyet kütüb-ḫānelerimizdeki āṯār-ı

289 Yazmada: *neredür*.
290 u: Yazmada yok.
291 Yazmada: *isteyor*.
292 Yazmada: *neredür*.
293 Yazmada: *neredür*.
294 Yazmada: *düşünerek*.

müdevvene ve mevcūdelerde bulabilecegimi derk ve telḳīn ile hemān şitābla ve müṭāla'a ile cem' ü telfīḳine mübāşeret ve senelerce müddet bunuŋla meşġūl bulundum. İşbu şekl ü hey'ete kemāl-i 'aczimle ber-ā-ber getürebildümse de bulabildüklerim bu ḳadar oldı. Millet ve milliyyet nāmına pek az pek noḳṣān ve pek küçük olduysa da eskisine nisbetle biraz daha ḥacm[en] büyüdi ve yükseldi. Hēç yoḳdan az da olsa varlıḳ iyidür, dėrler. Arış ununuŋ baḳlavası, incir aġacınıŋ oḳlavası bu ḳadar olur, dėrler. Binā'[en]-'aleyh, bu 'abd-i 'āciziŋ ḫıdmeti de bu ḳadar oldı; faḳaṭ bu ḫıdmet millet-i Türkān içün pek noḳṣān ve nā-kāfī ėse de elimden gelebilen bu ḳadardur. "Adım Ḫıḍır[295], elimden gelen budur." meṯeliyle müteselli ve mütenebbih oluyorum. Kendi kendime söyleyegeldigim bu sözleri burada yine tāzeleyüp tekrārlamaḳdaki maḳṣad-ı 'āciz-ānem öz özimizi aldatmaḳ ḳabīlinden olaraḳ öz dilimiziŋ öz dünyālıġımızıŋ ḳadr ü ḳıymetini lāyıḳıyla taḳdīr ėdemeyerek ėl diline, ėl eline, ėl dünyālıġı mālına, cānına pek ziyāde düşkünlik gösterdigimizi ve öz mal-i irṯīmiz olan mālımız, cānımız dilimiz ve her şey'imiz ecdād mīrāṯı olaraḳ verāṯet mevcūd ėken anlarıŋ ḳadr ü ḳıymetlerini lāyıḳıyla bilerek zamān[en] isti'mālini taḳdīrle faẓla ve ḫaṭā' ve noḳṣānlarını taṣḥīḥ ve ikmāl ve zamānımıza göre ta'dīl ve ta'mīrle ḳābil-i isti'māl bir ḥāle getirmege ve ḳullanmaġa çalışmayup kemāl-i nefret ve ḫuşūnetle redd ve 'ādetā inkār derecesinde ve kendimizi gūyā āṯār-ı ecdāddan ve 'alāmāt-ı milliyyeden müstāġnī ve müteneffir ve āzāde ṣanıyoruz ve bu ḥāller bizde ekṯeriyyetle mevcūd ėken kendimizdeki mevcūda ḳarşı yabāncı oldıġımız gibi yabāncıları taḳdīrde daḫı yabāncı ḳalıyoruz. Ṣırf ėlleriŋ yaldızlı şeylerine, ėliŋ ṣırf kendisine ma'n[en] ve māddedet[en] fā'ideli olup bize fā'ide ve żararı meçhūl metā'-ı ḥāżırlarına heves ve merāḳla mübtelālıḳ gösterdigimizi ve kendi şeylerimize gelince dā'imā ikrāhla redd ve ibṭāle alışdıġımızı burada bi 'l-münāsebe aŋlatmaḳdan 'ibāretdür. "Bu sözler gerçi ṭoġrı; ammā biraz acıdur." dėnilürse de "Dost aġladup söyler, düşmen güldirüp söyler." dėmişler. Binā'[en]-'aleyh, ṭoġrı söz evvelā acı gelüp ṣoŋradan pek ṭatlı geldigi gibi egri sözüŋ evveli biraz ṭatlıca gelse bile ṣoŋrası pek acı geldigi mesā'il-i mütenevvi'asıyla tābit ve mücerrebdür. Ve bu sözleri söyleyen 'abd-i 'āciz bu milletiŋ yat yabāncısı degil dīni, dili bir, cinsiyyeti ve milliyyeti bir öz ḳardaşlardan birisidür. Arada ġaraż ve 'ivaża medār bir 'illet yoḳdur. Binā'[en]-'aleyh, ḥasbü 'l-iḫvāniyye söylemiş oluyorum; ya'nī buraları ḥasbü 'l-īcāb īcāz ṭarīḳiyle şerḥ ve īżāḥa lüzūm görüldi; zīrā bu ḥāllerimiz böylece ma'lūm-ı cümle-'ālem oldıġı cihetle dā'imā müṯbet ü āşikār ve ḳābil-i inkār degildür. Binā'[en]-'alā-ḏālik, yuḳarıda ḏikr ve īżāḥı geçen sözlere 'ilāvet[en] dėnilebilir ki 'ilm[en] sa'y u ġayret ve ḫıdmetde bir ittiḥād-ı efkār ve bir ittikā'-yı emel ve bir nişān-gāh-ı menzil ḳullanmaḳ 'ādāt-ı milliyyemiz bizce metrūk ve mensī ḳalmış ve ġubār-ı nisyāna gömülmüşdür. **[4/12]** Ḥālbuki bugün pek begendigimiz yat yābāncı dilleri ėse bir 'aṣr evvel ṣāḥibi bulunan milletleriŋ daḫı ṭıbḳı bizim gibi birbiriniŋ söyledüklerini aŋlar ve aŋlamaz derecelerde muġlaḳ u maḫlūṭ ve çeşnesi, kerestesi, lehcesi bozuḳ 'ādetā ḳuş lisānı gibi aŋlaşılmaz ḳavvāl ve ḳabalda ėken bugünki günde görülen o dillerdeki feṣāḥat u belāġat ve intiẓām u te'ṯīrāt elbette o milletleriŋ ġayretli, himmetli ehl-i 'ilm ü 'irfāni ve erbāb-ı himmet ü ḥamiyyetleriniŋ ṭūl zamān pāyānsız 'ışḳ u maḥabbetle maṣrūf bulunan ḫıdmetleriyle düzelmiş, tevessü' ü tezeyyün eylemiş, yazmaḳ söylemek uṣūlleri tevḥīd

295 Yazmada: *Ḥıḍır*.

olunaraḳ perdāḫlanaraḳ tesviye ve terbiye ṭornasından geçirilmiş, nihāyet giderek ta‘ammüm ve tevessü‘ ve tavażżuḥ ve tenevvür eyleyerek her türlü ‘ulūm u fünūnuŋ ifādesine ṣāliḥ dereceye getirilmiş, ‘avām u ḫavāṣṣ bi ’l-cümle milletleriŋ istifādesini mūcib sehlü ’t-tefehhüm ḥāllere ṣoḳulmış ve ’l-ḥāṣıl siyāsī ve ‘ilmī ve fennī ve ‘umūmī bir māl-i metā‘-ı dil ṣırasına ḳonulmışdur, ki herkesiŋ bildigi ve görmekde bulundıġı mesā’il-i mühimme-yi milliyye-yi āṯār-ı bāhiresidür. Biz ėse ekṯer işimiz gibi atalarımızdan başluca māl-i mīrāṯ-ı meşrū‘ olaraḳ ḳalan gerek öz dilimiz ve lehcemiz ve gerek millī hüviyyet senedimiz olan eŋ ehemm ve elzem ve elzemiyyeti hēçbir delīl ve reh-bere muḥtāc bulunmayan esāslı Türkce luġatimizi ve millī ḍarb-ı meṯel-i Türkīmizi ki her ikisi de ḥayāt u hüviyyet-i milliyye ve şaḫṣiyyet ü cinsiyyet-i ḳavmiyye ‘alāmātınıŋ en birinci derecesinde bulunan ve lāzım-ı ġayr-i müfārıḳ ve ihmāli ġayr-i cā’iz derecede mühimm olan bu iki ‘anāṣır-ı ḫılḳıyye vü ṭabī‘iyyeyi de eṯer-i ġaflet ü ḏühūl olaraḳ ihmāle yüz ṭutmış ve esās-ı lisān-ı Türkīniŋ lehcesi ve kerestesi bozulmış metrūk ḳalmış ve onuŋ bir yine ‘Arabī elif-bāsınıŋ tertībiyle müretteb lisān-ı ‘Oṯmānīniŋ lisān-ı ‘Arabīniŋ ḳavā‘id-i ṣarfiyye vü naḥviyye vü manṭıḳıyyesi **[4/20/yan]** ü edebiyyesi ḥattā bir emṯile-yi muṭṭaride ve muḫtelifesi bile te’līf ü tedvīn olunmamışdur ve luġati de tertīb ve taṣnīf ėdilmemişdür. Ḥāl böyle ėken ‘Oṯmānlı lisānınıŋ edebiyyātından dem ururken bir de lisān-ı ‘Oṯmānīdeki imlā iḫtilāfından ve lüzūm-ı ıṣlāḥından da ṭūl dırāz **[5/20/yan]** baḫṯ-i maḳāl ėder ṭururuz. Hēç bir lisānıŋ elif-bāsı kendi lehcesine kāfī ve muṭābıḳ olmaz ve luġati ve emṯilesi ‘ilm-i ṣarf u naḥvi ve manṭıḳı te’līf ve tedvīn olmazsa elbette o lisānıŋ imlāsı ṭoġrı olmaz, iḫtilāf ėder ve ḳābil-i ıṣlāḥ olmaz. Buŋa başlıca delīl-i vāżıḥ u ḥaḳīḳī, lisān-ı ‘Arabī ve Fārsī *va ḳis ‘ala ’l-bavāḳī* [=Kalanları da buna kıyas et.][296]’dür. Binā’en bu bābdaki ġafletlerimizle öyle **[4/22]** bir ḥāle gelmişizdür, ki ‘ādetā ṭaşsız, kerāstesiz, ālāt u edevātsız binā yapmaġa ġayret ėden ḫayāl-perver ḳalfaya beŋziyoruz. Ṣad hezār te’essüf işte böyle ihmāller yüzündendür ki gerek Türkce sözlerimiz gerek Türkce ḍarb-ı meṯellerimiz de yavaş yavaş giderek lehce-yi aṣliyye ve cevher-i esāsiyye-yi milliyye ḫavāṣṣını daḫı hemān ẓāyi‘ eylemiş ve ḳoca Anaṭolı ve Rūm-ėli ḫalḳımız ve her iki ḳıṭ‘anıŋ, iki ortasında terāzūnıŋ dili ve mīli gibi, her iki ṭarafa ellerini kilidleyerek rabṭ u żabṭ ėdüp oṭuran İstanbul ḫalḳımız ve ez-cümle ehl-i ‘ilm ü ḳalem ve ṣāḥib-i ‘ilm ü ‘irfān u iḏ‘ānımız ‘ādetā iki ḳıṭ‘aya da nāẓır bulunduḳları ḥālde o ḳıṭ‘alarda mevcūd bulunan köyli, şehrli ḫalḳlarımızıŋ söylemekde olduḳları ‘avāmī dilleriniŋ bir ḫaylüsiniŋ ma‘nā ve mefhūmunı ṭoġrıdan ṭoġrıya bilā-tereddüd ne aŋlayabiliyor ve ne de aŋlatabiliyoruz. İşte bu ḥāllerimiz de iṯbāt ėder ve şehādet eyler ki öz dilimizle öz ḫalḳımız arasında cereyān eylemekde bulunan umūr u vāsıṭa-yı milliyyemiziŋ öz dilimizi basīṭ ifādesiyle efhām ve tefhīmde müterеddid bir dereceye gelinceye ḳadar ṭarīḳ-i ihmāle girmiş bulunuyoruz dėmekdür. **[4/28/yan]** Ḥālbuki bütün dünyādaki milletleriŋ milliyyetlerini ta‘yīn ve irā’e ile iṯbāt eyleyecek veṯā’iḳ-i milliyyeleriŋ başlıcaları ancaḳ lisān-ı millīniŋ mükemmel ḳāmūsı ile hey’et-i millīniŋ tārīḫ-i teşekkülünden i‘tibār[en] mażbūṭ ve müdevven tārīḫ-i millīsidür. **[4/29]** Binā’en-‘alā-ḏālik, sözlerim faźla da olsa şurasını da söylemek isterim ki bu iki hüviyyet-i milliyye vü aṣlıyye vü esāsiyyemiziŋ böylece ihmāle yüz ṭutması **[5/1]** baḫṯ-yārlıḳ degil belki bed-baḫṭlıḳ olacaġı ‘arż u beyāndan vāreste

296 Ş. Sāmī: *ḲT*: bevāḳī: va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī: I, 305c.

olsa gerekdür. O ihmāller yüzündendür ki bugünki günde gerek ana lisānımızıŋ esāsını bilmek ve söylemekde ve gerek atalarımızıŋ ḥikmet-āmīz sözlerini muḥtevī Türkce ḍarb-ı meṯellerimizi vuḳūf-āne ḍarb u īrād eylemekde ‘ādetā müteredded bir ḥāllere girmiş gibiyiz ve bu ṣūretlerle ser-māye-yi milliyye-yi aṣlıyyemizden ma‘dūd bulunan bu iki mühimme-yi cevheriyyemizde böyle giderse giderek yavaş yavaş ṭarīḳ-i zevāle yüz ṭutacaḳ ve elden gidecek ve nihāyetinde èlleriŋ yat u yabāncı ser-māyelerine tamām[en] ḳarışaraḳ bir māl-i maḫlūṭ ṣıfatına girecekdür, ki bu ṣūretle hemān hemān ḫāṭırlarımızdan mādde-yi aṣliyyeleriniŋ de büsbütün silinüp gitmesinden de ḳorḳulur. Bir millet ve ḳavmiŋ inḥiṭāṭı da başluca bu gibi esbāb-ı mühimmeleriŋ żıyā‘ı ve zevāli yüzünden ve cehāletiŋ ‘ālem-i insāniyyeti istilāsı tehlikesiniŋ ḥuṣūlünden ilerü gelse gerekdür Allāhu a‘lem… İşte bu cihetleri de ḫāṭır-ı ‘āciz-ānemi bir ḫaylī müddetler ġıcıḳlayup, ḳurcalayup ṭurdı; bir ḫaylī mülāḥaẓalar, ḏihn ü fikrimi yordı; dā’imā ḳozġamaḳdan[297], öçükdirmekden[298] gèrü ṭurmadı. Eŋ nihāyet kendi kendime söylendim ve bālāda söyledüklerimi tekrār kendi nefsime ḳarşı tāzeleyerek kendi kendimi tevbīḫ èdtdim ṭurdum. Nihāyet kendi kendime dèdim ki: “Ben bu millī işlerden eŋ lāzım ve mühimm olanlarınıŋ hangisini yaparım ve yalŋız başıma başarır, başına çıḳabilür miyim?” su’ālini īrādla kendi ḳalpaġıma ṭanışdım. Ḳalpaġımdan cevāb aldım: “Sen her ḥāl ü ḫuṣūṣda cāhil ‘āciz ve nā-çīz[299] ve bī-ḳudret ve ma‘lūl bir kişisiŋ. Seniŋ kesb ü ḳudretiŋ o üzülüp büzüldigiŋ ‘avāmil-i mühimme-yi milliyyeniŋ eŋ ehemm ve elzem olanlarına[300] degil, hēçbirisine ḫıdmet èdmege ḳuvā-yı ‘ilmiyyeŋ kifāyet èdmez ve ṭāḳat getiremezsiŋ. Öyle şeyleri seniŋ ḳanṭārıŋ almaz ve tāmm ṭartamaz ve çekemezsiŋ ve gücüŋ yetmeyecek ṭaşı ḳaldırmaḳ içün üzülme, ḳucaḳlama, vāzgeç bu sevdādan.” dèdi. Ṭoġrı olan bu söze ḳarşı ġayret-i milliyye ve ārzū-yı vicdānī buŋa da yine ḳā’il ü rāżī olmayaraḳ dèdi ki: “Evet, söyledükleriŋ tamām[en] ṭoġrıdur; ammā (faḳaṭ) atalarımız dèmişlerdür ki: ‘Her kişi ḥālli ḫālince, ḳarınca da kendi miḳdārınca iş görür.” Mādem-ki atalarımız böyle bir düstūr ḳoymışlardur, o ḥālde dünyāda iş degil yalŋız heb ṣāḥib-i ḳudretler içün, ḥattā benim gibi nice türlü ma‘lūl ve bī-ḳudret olanlar içün bile iş bulunacaġına iḫṭār ve bu işlerden herhangisi insānıŋ kendisine ḳolay ve öylece iş görmesi mümkin èse o işle meşġūl olması meşrū‘ bir vaẓīfe-yi insāniyye olup insānoġlı ḥayātda olduḳça hēçbir zamān hēçbir işden müsteṯnā ve redd olunamayacaġını ifhām èden işbu sözden cesāret alaraḳ yine kendi

---

297 Niyāzī: *LNvİC*: ḳozġamaḳ: Ḳarışmaḳ ve ḳarışdurmaḳ.: 689; ḳozġadı: Mużṭarib oldı demekdür.: 690. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳozġalamaḳ: Ḥarekete gelmek. Cünbişlenmek. Ḳımıldanmaḳ. Temevvüc ve ḫuroş.: 236[a]; ḳozġanmaḳ: Ḥareketlenmek. Temevvüc. Coş u ḫuroş. Şamaṭaya başlamaḳ.: 236[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: kozgamak: *Çağatay.* Karıştırmak, altüst etmek; aramak, araştırmak; sarsmak, oynatmak; tahrik ve tehyic etmek; cuş u huruşa getirmek, ızdırap vermek.: üçüncü cilt, 865[a]. YUDAHİN: *KS*: kozğo-: 1. Harekete getirmek, kımıldatmak, sallamak. 2. Galeyana getirmek, rahatını kaçırmak.: 495[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuzġat-: 1. Hareketlendirmek. 2. Ayağa kaldırmak. 3. Uyandırmak.: 310[b].

298 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: öçükdirmek: Çocuḳları münāza‘aya sevḳ èdtmek, ṭutuşdırmaḳ.: birinci cild, 347[b]. YUDAHİN: *KS*: öçük-: İntikam, kin beslemek.: 607[a]. CLAUSON: *EDPT*: öçük-: 25[a]; öçüktür-: 26[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öçü: Tahrik etmek, kışkırtmak.: 209[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: öcük-: Öfke duymak, öfkesi artmak.: 501[a]; öcükdir-: Birine karşı kışkırtmak, üzerine saldırtmak.: 501[a]. ÖNER: *K-TTS*: üçĕk-: Öç duygusuyla yaşamak, öfke duymak.: 529[a]; üçĕkle-: Tahrik etmek, fişteklemek, alay etmek.: 529[a].

299 Yazmada: *nāciz*.

300 Yazmada: *olanlarından*.

kendime dėdim ki: “Haydi öyle ümmehāt u mühimmāt-ı milliyyeleri te’līf ve taḥrīre sermāye ve ḳudretim yoḳ ve elimden gelmeyecekmiş, ṣoŋra milel ü aḳvām-ı sā’ire **[5/15/yan]** ve ez-cümle ḳadīm ‘Arablar ve Türkler ve Īrānīler gibi siyāḥate de çıḳup şehrlerde ve köylerde; ṭaġlar, dereler ve tepelerde; bādī ve vādīde meskūn ḫalḳlar arasına girerek luġat ve ḍarb-ı meṯel taḥarrī ü ḳayd u żabṭıyla ṭoplamaḳ ġayretlerini de yapamayacaġım; o ḥālde **[5/16]** hēç olmadıḳ atalar sözi nāmıyla aŋılan ve söylenen ve atalarımız ṭarafından te’līf olunmış ve biz aḥfādına mīrāṯ-ı meşrū‘ bıraḳılmış ve şimdiki ḥālde İstanbul kütüb-ḫānelerinde perākende ve[301] perīşān mücelledāt-ı muḫallede ṣaḥā’if-i evrāḳı arasında maḥfūẓ ḳalmış bulunanları olsun ḳudretim yetdigi ḳadar tedḳīḳ ve tetebbu‘la ṭoplasam olmaz mı? Bu ḳadarcıḳ olsun millī ve vaṭanī bir iş elimden gelemez mi?” diye tekrār muḥāvere-yi fikriyyede bulundum. Fikrimden muvāfaḳat cevābı aldım. İşte böyle bir muvāfaḳat-ı efkārla ve ‘avn u ‘ināyet-i Ḥaḳḳ’a ve rūḥāniyyet-i ḥażret-i Nebevī’ye ṣıġınaraḳ ve ellerimi ṣıġayaraḳ 10 Aġustos 1314 [=22 Ağustos 1898] tārīḫinden i‘tibār[en] işe başladım. “İş ṭutsaŋ pek ṭut.” mü’eddāsınca evvel-emrde İstanbul kütüb-ḫānelerine devāmım ve ilk evvel mürāca‘atım ḥażret-i Fātiḥ kütüb-ḫānesi olup ol ḏāt-ı şevket-simāt ve cennet-mekān pād-şāh-ı Āl-i ‘Oṯmānıŋ rūh-ı pākine ḫulūṣ-ı ḳalble Fātiḥa’lar tilāvetiyle ‘arż u ihdā ve rūḥāniyyetlerinden muvaffaḳıyyetler istimdādıyla īcāb ėden eṯerleri besmele-yi şerīfe ile müṭāla‘aya ve eṯerlerden bulabildüklerimi defter-i maḫṣūṣalara ḳayd u żabṭa mübāşeret eyledim. İşimi olduḳça becerebilmek içün pek ṭutaraḳ bir ḫaylī kütüb-ḫāneleriŋ müdāvimīni ṣırasına ḳatıldım. Yine bereket vėrsün, ki eslāf-ı ḳudemā-yı ümem ve ehl-i himem ṣu‘arā’ vü üdebā’ vü müverriḫīn ve erbāb-ı faż̧l ‘ulemā’ vü ḥükemā’ vü mü’ellifīn vü[302] muḥaḳḳıḳīnden ba‘ż ḏevāt (raḥīmehumu’llāh)’ıŋ āṯār-ı muḫallede-yi mebrūre vü mebrūkeleri ṣaḥīfeleri ve saṭırları arasında gerek bi ’l-münāsebe ve gerek bi ’l-iltizām ḳayd u żabṭla ṣarf u īrād eyledüklerinden elime geçirebildüklerimde bulabildüklerimi gerek ḍarb-ı meṯel ve gerek meṯel meṯābesinde kelām-ı meşhūrları ve cümel-i ḥikemiyyeden münāsib görilenleri ‘āciz-āne ġayretle cem‘ ü taḥrīr ve ṣūretlerle ḳayd u żabṭ eyledim ve bu ḳadarını olsun işbu mecmū‘aya ḳayd u terḳīme muvaffaḳıyyetle mecmū‘ayı bu ḥacmde tertīb eyleyebildim. İşbu taḥrīr olunanlar ėse taḥrīr olunmayanlarınıŋ iḫtimāldür ki ancaḳ yüzde yigirmi beşi nisbetinde olsa gerekdür. Öyle de olsa işbu mecmū‘anıŋ mündericātı ve muḫteviyyātı hey’et-i mecmū‘ası ve ehemmiyyet-i a‘dād-ı kelām u ma‘nāsı i‘tibāriyle şimdiye ḳadar yazılan ve neşr ėdilebilenlerinden nisbet[en] çoḳça **[6/1]** ve ehemmiyyetlicedür. Ḥālbuki milel ü aḳvām-ı sā’irece de gerek öz lisānları ve gerek millī māl-i mīrāṯları ṣayılan ḍurūb-ı emṯālleri millī aḳvāl-i mu‘tebere-yi mühimmeden ‘add u i‘tibār olunaraḳ ḳuṣūr ve noḳṣānları ikmāl sehv ü ġalaṭlarını taṣḥīḥ ve tesviye olunaraḳ itmām olunmaḳ emrinde milel-i sā’ire erbāb-ı faż̧l u kemāli ve ehl-i ‘ilm ü ‘irfānı ve himmetli erbāb-ı merāḳı ṭaraflarından bu bābda daḫı ṭūl müddetle uġraşaraḳ ṣarf-ı himmet ü ġayretden gėrü ṭurmamış olduḳları āṯārıyla müṯbet oldıġı gibi millī lisān ve ḍurūb-ı emṯāl gibi āṯār-ı ümmehāt-ı milliyyeyi cem‘ ü taḥrīrinde yek-dīgeriyle müsābaḳa ėderek tezyīd-i a‘dād ve taṣḥīḥ-i sehv ü ġalaṭda ve ıṣlāḥ-ı elfāẓ u telaffuẓ u şēve vü lehce de aṣlā ḳuṣūr ėtmedükleri ve bunları yegān yegān taḥarrī ve taḥrīrle müte‘addid cildlere bāliġ olan luġat ve ḳāmūsları ve mecmū‘aları meydān-ı

301 ve: Yazmada yok.
302 vü: Yazmada yok.

maṭbū‘āta neşr ü teşhīriyle istifāde-yi ‘umūm-i millel içün beḏl-i himmet ve ṣarf-ı ġayretden aṣlā gėrü ṭurmadıḳları eṯerleriyle ma‘lūm ve rivāyāt-ı maṭbū‘ātla da mervī ve münteşir bulunmışdur. Biz ėse bu bābda da pek geçe ve çoḳ gėrüye ḳaldıġımız içün ne ḳadar esef-ḫ^{v}ān olsaḳ yeri vardur. Ve yazılanlar da heb devede ḳulaḳ ḳabīlindendür. Şu ḳadar ki işbu eṯer-i ‘āciz-āneye cem‘ ü telfīḳ ėdebildigim ḍurūb-ı emṯāl ve ḍurūb-ı emṯāl maḳāmında ṣarf olunan meşhūr kelām ve pek mühimm aḳvāl-i ḥükemā’ u ‘ulemāya naẓar^{an} aḳvām-ı Türkānıŋ sā’ir milel ü aḳvām-ı medeniyye vü muḫtelifeye nisbetle ‘ālem-i medeniyyet ü faẓīletde ve uṣūl-i mu‘āşeret-i ma‘ḳūle vü insāniyyetde ve ’l-ḥāṣıl her ḥāl ü ḫuṣūṣda metānet ü ciddiyyet ve ḳuvve-yi ma‘neviyye vü ictimā‘iyyelerindeki raṣānetiŋ mevcūdiyyetince tenāḳuṣ degil ḥattā tefevvuḳ ve tefāżul bile ėdecegi āzāde-yi şekk ü şübhedür ẓann ėderim. Bu müdde‘āya işbu eṯer-i nā-çīz-āneniŋ[303] mündericātı pek nāḳıṣ oldıġı ḥālde bile muḫteviyyātı ve muḫteviyyātınıŋ ma‘n^{en} ehemmiyyeti bir burhān-ı celī ve sened-i millī ṭarzında bir şāhid-i ḥaḳīḳī olsa gerekdür. Eger-çi milel-i sā’ire ‘Arablar gibi bādiye-nişīnlerden[304] i‘tibār^{en} şehrī[305] ve medenīlere gelinceye ḳadar taḥarriyāt u tedḳīḳāt yazılacaḳ olursa iḫtimāl Meydānī [ö. 518/1124]’niŋ[306] ḍurūb-ı emṯāline mu‘ādil belki fā’iḳ bile çıḳsa gerekdür. Ḥālbuki bu iş bir kişiniŋ yapacaġı iş degildür. İşte bu ṣūretde delīl-i müdde‘ā ṭutdıġım ve küllden cüz’ bildigim işbu mecmū‘a-yı ‘ācizī şāyed ehl-i ‘ilm ü ‘irfān u iḏ‘ān ṭaraflarından ciddī ṣūretde naẓar-ı i‘tibāra alınaraḳ luṭf^{en} ve tenezzül^{en} müṭāla‘a olundıġı taḳdīrde ehemmiyyet-i mündericātı taḳdīr olacaġına şübhe ėtmem; zīrā burada daḫı “et-Tekrāru aḥsen, velev kāne yüz seksen.” [=Yüz seksen kere dahi olsa tekrar iyidir.] ta‘bīr-i ma‘rūfunca tekrār^{en} dėyebilürüm ki: Zīrā işbu mecmū‘a mündericātı ḏāt^{en} bir eṯer-i millī ü ḳavmīdür. Ma‘a-mā-fīh küllden cüzdür ve gerçi bu ḳadar cāmi‘ ve mürettib ve muḥarrirde eŋ ‘ādī olan bu ‘abd-i ‘āciz ėse de eṯeriŋ aṣl^{en} ve esās^{en} muṣannif ve mü’ellifleri ‘aṣrlarıŋ tevlīd ve tafżīl eyledigi ümem ü eslāfdan ‘ulemā ve ḥükemā ve ‘urefā ve üdebā ve tecribe-dīde eḏkiyā-yı Türkāndan ve ṣāḥib-i ‘ilm ü ‘irfān ve tecribe-dīde ve ‘azm-perver ve cins^{en} ceddi olan ecdād-ı Türkān ehl-i tefekkür ü iḏ‘ānınıŋ himmetli ve ḥamiyyetli ve insāniyyetli ṣunūfınıŋ dehān-ı millī ve vicdānlarından ṣudūr ėden kelāmlarıŋ ancaḳ bir cüz’üni teşkīl eyleyen ve işbu eṯerde münderic bulunan cümel-i ḥikemiyye ve aḳvāl-i meşhūre ve ḍurūb-ı emṯāl-i mu‘tebereler daḫı o ḳavm-i necīb ve aṣīl bir milletiŋ ḥayāt-ı milliyye-yi necībelerine birer burhān ü şāhid-i ḥaḳīḳī olsa gerekdür; zīrā o düstūr-ı kelāmīleriŋ her biri birer āyāt-ı ḥikmet-i beyyinātdan pür-nişān derecesinde mühimm ve müfīd ve mūżiḥ olup ol aḳvām-ı Türkānıŋ aṣālet ü celādet-i ḳavmiyye ve ḥayāt-ı metīne-yi milliyyelerine dāll birer kelimāt-ı ābide-yi edebiyye ve ebediyyedür, ki lafẓ^{en} ve ma‘n^{en} her ḳıṣṣa’ı ve her ḳıṣṣadan biŋ türlü ḥiṣṣeyi oḳuyan ve söyleyenlerle diŋleyenleriŋ sem‘-i diḳḳat ve istifādelerine tamām^{en} telḳīn ve iḫtār eyler ve her kelime ve cümlesiniŋ iḫtivā eyledigi ma‘ānī-yi muḫtelife ve müjdeyi laṭīf-āne

303 Yazmada: *eṯer-i nāciz-āneniŋ.*

304 Yazmada: *bādiye-nişīnler.*

305 Yazmada: *sehrī.*

306 Abu ’l-Fażl Aḥmad bin Muḥammad al-Maydānī an-Nīsābūrī [ö. 518/1124]: Arap dili ve edebiyatı âlimi. *Macma‘u ’l-Emṯāl* adlı eseri; Arap atasözlerine dair en iyi ve en kapsamlı çalışma olup alfabetik sıralanan 6000’den fazla atasözünün ortaya çıkışı, kullanılışı ve bunların taşıdığı dille ilgili güçlüklerin giderilmesine dair doyurucu bilgiler içermektedir. Geniş bilgi için bk. TÜCCAR, Z.: “Meydânî, Ahmed b. Muhammed”, *DİA*: 29, 501^{b}-502^{b}.

cāmi‘ ü muḥtevī olan her türlü umūr ve ḫuṣūṣda ḳābil-i ḍarb u taṭbīḳ ve efkār-ı beşeriyyeyi her vechle īḍāẓ ve tenvīrle iḳnā‘ u teskīne ve iḫtilāfāt-ı kelām u efkārı tevḥīd ü taṣḥīḥ ve aḫlāḳı tehḏīb ve tenvīr ve terhīb emrinde ‘avāmī bir fetvā-yı ‘avāmil yerine geçmek ḳuvvetini ḥā’iz ve ḥāmildürler; çūn-ki bu kelām-ı ḥikmet-nişānlar, ecdādımızıŋ nice ‘aṣrlıḳ ḥayāt-ı milliyye-yi tecribe kānında iḏābe olunaraḳ yoġurulmış ve ḥayāt-ı ātiş-i cidāl ocaġında pişirilmiş, ḳavurulmış bir ḫulāṣa-yı a‘māl-i in‘ām ṣūretinde bir cevher-i dimāġ māddesi ḥālinde kān-ı efkār u dehāndan bir ḫāṣṣ kelām ḫulāṣası ve idāme-yi ḥayāt ve ṣıḥḥat-i tāmm-ı aḳvām-ı millī içün bir iksīr-i ḥayāt-ı millī düstūrı maḳamına ḳonulmışdur.

[III/24] Türkceniŋ ḫaṣā’il ü fażā’il-i mücerrebe-yi ma‘neviyyesi

Bunlardan başḳa aṣıl Türkce lisānınıŋ gerek tekellüm ve taḥrīrinde ve gerek imlā ve luġat ma‘nā ve mefhūmunda elsine-yi sāiredeki ḫaṣā’il ve fażā’iliŋ kāffesi mevcūd belki de ba‘ż cihetlerce mütefevviḳdür bile; zīrā aṣıl Türkce tekellümde ṯıḳlet-i telaffuẓ bulunmamasından ṭolayı hicā’ ve luġatiniŋ edāsında ve şēve-yi tekellümüŋ īfāsında rūḥı ṣıḳacaḳ derecede baṭī ve ṯaḳīl ‘ibārāt olmadıġı içün Türkçe sözleriŋ tekellümi rūḥı ṣıḳmaz ve istimā‘ı taḫrīş eylemez ve teleffuẓı her vechle sehl ve istimā‘ı ḫᵛuşdur. Luġat ve imlāsınıŋ kelimātında ve her kelimātıŋ hicāsında ḥalāvet, şēve-yi edāsında bir āheng ve muvāzenet ve tekellümünde rūḥ[en] leḏḏet ve ẕevḳ ve ḥuẓūẓ-ı rūḥiyye ve ma‘neviyye maḥsūsdur ve āheng-i ‘ibārātı vezn viḳāyeye her vechle ṣāliḥ olup gerek neṯrde ve gerek naẓmda ġāyet müfīd ve mevzūn ve müdevven kelimātı cāmi‘ luġatler ve şāmil mefhūmları ḥāvī imlā-yı kelimāt-ı münferide ve mürekkebeler bulunur, ki ‘ilm-i manṭıḳ uṣūl ü ḳavā‘idiniŋ her türlü taṭbīḳātına elvérişli ve şümūlli ‘ibārāt ve ma‘ānīyi muḥtevīdür. Buŋa binā’[en] güzel ve sāde Türkceden mürekkeb bir cümel-i ḥikemiyyeniŋ edā’ ve īfā ėtdigi ve şāmil bulundıġı mefhūm ve ma‘nā degme bir lisānda bulunmaz. İṯbātı ėse işbu *Ḍurūb-ı Emṯāl-i Türkī Mecmū‘ası* olup işbu mecmū‘ada iṯbāt-ı müdde‘āya kāfī vü[307] vāfī pek çoḳ emṯāl ü cümel-i Türkī mevcūddur. Ehl-i tedḳīḳ ve tetebbu‘ ḏevāt ararlarsa şāhid-i ḥaḳīḳī olan cümel ü emṯāl-i kelām-ı Türkānı bulmaḳda güçlik çekmeseler gerekdür. Binā’[en]-‘aleyh; şunı da ‘ilāve eylerüm, ki aṣıl ṣāfī ve sāde Türkce; hem ma‘nā-yı ḥaḳīḳī ve hem mecāzī fevā’id ve ‘avā’id-i manṭıḳıyyeyi edā’ ve iḫtivā eyler pek vāsi‘ ve şümmūl(?)[308] mefhūm ve ma‘ānīyi ḥā’iz kelimātı cāmi‘ bulunur. İşte o luġat ma‘nā ve mefhūmları muḥtevī Türkce kelimātı cem‘ ü telfīḳle tedvīn eylemek gerekdür; faḳaṭ lisānıŋ luġati o lisānı söyleyenler saḳavdur, ya‘nī ṭoġrı dürüst söz söylemege ḳādir olmayan dilsiz, pepe (keke) lisān dėmekdür. [III/24/yan] Binā’[en]-‘aleyh, ṣāḥib-i lisān milletler, ṣaḥīḥ ve ṣaġlam ve dürüst ve ṭoġrı söz ṣāḥibi olmaḳ isterlerse emṯāli miṯüllü ḥareket ėtmek gerekdürler; ya‘nī ṭıbḳı ‘Arablar ve ‘Acemler gibi evvelā lisānlarınıŋ mükemmel luġat, ḳāmūs ve firdevsīsini yazmalılar. Ṯāniy[en] elif-bā ve ṣarf ve naḥvini [IV/yan] ve manṭıḳını ve sā’iresini yazaraḳ ḳavā‘id-i naḥviyye ve ṣarfiyye ve emṯile-yi muṭṭaride ve muḫtelifesini tertīb ve ‘ilm bināsını ve bābларını -pençerelerini[309]- ya‘nī i‘lāl ve idġām ve i‘rāblarını yapmaḳ gerekdür. Ṯāliṯ[en] ‘ilm-i lisān ḳavā‘idini ṣıḥḥat[en] taḥrīr ve

307 vü: Yazmada yok.
308 Yazmada: شمول
309 Yazmada: *pençerelerini*.

tertīble bi ’l-cümle mekātib ve medārisde oḳutdırılması ve Türkce luġatiŋ daḫı oḳunması ehemm ve elzemdür. İşte ol vaḳt Türkce oḳumaḳ yazmaḳ uṣūli ancaḳ böylelikle ḳolaylaşdırılabilir ve bu ṣūretle ta‘līm ü taḥṣīli ve taḥrīr ü tekellümi kesb-i intiẓām ve ṣıḥḥatle ve ṭıbḳı ‘Arabī ve Fārsī[310] dilleri gibi yazılır ve söylenir ve oḳunır. Yoḳsa şimdiki yarım tedbīr ve yarım ḫıdmetlerle dil ‘ilmi düzelmez. Bunuŋ imkānı yoḳdur ve emṯāli de yoḳdur. Bi ’l-cümle milletleriŋ dilleri ancaḳ luġatlarıyla ḳā’im ve ṣaḥīḥdür. Luġat diliŋ bināsı ve ḳal‘asıdur. Binā’[en]-‘aleyh, luġatsız dil tāmm ve ṣaḥīḥ degildür. Tāmm ve ṣaḥīḥ olmayan diliŋ ‘ilm ve edebiyyātı olmaz. Eger-çi şimdiki Türkce diliniŋ edebiyyātı var dėnilebilürse muṭlaḳā ṣaḥīḥ ve ṣaġlam ve dürüst[311] ve ṭoġrı degildür. Olsa olsa o edebiyyāt ẓann olunan şeyler yā lisān düzgünliginde ḥāṣıl olan melekāt-ı lisāniyyedür yā-ḫ[v]ud şaḫṣa münḥaṣır cibillī ve ḫılḳī ve kesbī melekāt-ı lisāniyye ile lehce ve ṣėveniŋ edā ve īfāsında iktisāb olunan bir uṣūl-i taḥrīr ve edā-yı lisāniyyedür. Yoḳsa ‘ilm-i lisāna maḫṣūṣ ḳavā‘id ü ṣerā’iṭ-i ‘ilm-i lisānıŋ āṯār-ı taṭbīḳ ve icrāsından münḫaṣıl bir aḥkām ve i‘lām ve idġām ve i‘rāb ve i‘lāl delā’il ü netāyic-i ‘ilmiyyesi degildür; ya‘nī her muḥarrir ve mütekellimiŋ ṣaḫṣına maḳṣūr ve münḥaṣır ve ġayr-i ‘ilmī bir melekāt-ı lisāniyyedür dėnilebilir.[312] **[III/35]** Veyā bi ’t-tedḳīḳ ve ’t-tetebbu‘ bilmek ve ḳullanmaḳ ‘ālem-i edebiyyāt-ı taḥrīriyyede ḳavā‘id-i Türkiyyeye tevfīḳ[an] tekellüm ve taḥrīre ḳudret-yāb -ṣāḥib-i meleke- olmaḳ gerekdür. Şu ḳadar ki aṣıl Türkce ve ‘Oṯmānlıca lisānı bu ḳadar vāsi‘ ve zengīn oldıġı bi ’t-tecribe ṯābit ve müteḥaḳḳıḳ ėken el-yevm milel-i sā’ire elsinesi gibi lisān-ı ‘ilmī ve edebī ṣırasına geçirilememiş ve şimdiye ḳadar 5000 senelik Türk lisānınıŋ ne ḳāmūsı -ḥattā ‘ādī bir luġati- ne bir emṯile ve ṣarf kitābı ne de ‘ilm-i naḥv u manṭıḳ ve bedī‘ ü beyān kitābı yazılmışdur. Ya‘nī hėç ‘ilmī ve fennī levāzım-ı devām-ı ḥayātı olan sālifü ’d-ḏikr ḳavā‘id-i lisān ‘ilmiyyesiniŋ esāsları el’ān yazılmamışdur. Bunuŋla ber-ā-ber, -5000 sene[313] ‘ömr süren millet ü aḳvām-ı Türkānıŋ bidāyet-i tārīḫ-i ẓuhūr ve teşekküllerinden beri güḏerān ėden ‘aṣrları muḥtevī ṣu’ūnāt ve tebeddülāt ve taḥavvülāt-ı düveliyye ve milliyyelerini muḥtevī velev muḫtaṣar daḫı olsun- bir tārīḫ-i millīleri daḫı el-yevm te’līf ve tedvīnle veṯā’iḳ-i tārīḫiyye milliyye olmaḳ üzere ve milliyyetimizi iṯbāt ve teṯbīt eyleyebilecek öyle sened-i ṣaḥīḥ-i millī daḫı yazılmamışdur. **[IV/1]** Binā’[en]-‘aleyh, bu ‘abd-i ‘ācziŋ yalŋız başına bu ḳadar mühimm ve aġır bir işi başaramayacaġı ḳayd-ı edilleden vāreste bir keyfiyyet ėken hėç yoḳdan bu ḳadarı olsun tek elde ma‘a ’n-noḳṣān mevcūd bulunsun niyyet ve ārzūsıyla ‘alā ḳadr-i istiṭā‘a ve ’l-imkān cem‘ ve taḥrīrle telfīḳ ve tedvīnine ṣarf-ı sa‘y u ġayretle on[314] beş seneden beri uġraşdıġım işbu mecmū‘a mündericātı millī ve ḳadīm āṯār-ı mühimme-yi Türkāndan el-ān vādī-yi nisyānda medfūn ve metrūk ḳalan veṯā’iḳ-i milliyye-yi lisāniyyemizden birisi olmasına binā’[en] kem-biḍā‘a-yı ṣaḫṣiyyeme baḳmayaraḳ mücerred ḳarınca miḳdārınca mü’eddāsına tevfīḳ[an] çalışaraḳ işbu iki cilde ḳayd u imlā ėdebildigim Türkce ve ‘Oṯmānlıca ḍurūb-ı emṯāliŋ, *lahu ’l-ḥamdu va ’l-minna*[t] [=Hamt ve minnet O’nadır.], bu ḳadarını olsun cem‘ ve telfīḳine muvaffaḳıyyet elvėrmişdür. Binā’[en]-‘aleyh, dėnebilir ki: “‘Ālem-i beşer içinde milliyyet

---

310 Yaygın kullanımının aksine *Fārisī* değil *Fārsī* olmalı. STEINGASS: *CP-ED*: Fārsī: 903[a].

311 Yazmada: *düst*.

312 Yazmanın IV. sayfasında yer alan ve metne sonradan eklenmiş olduğu anlaşılan bu ifadelerin altında müellifin imzası da yer almaktadır.

313 sene: Yazmada yok.

314 Bu kelime, metne sonradan kurşun kalemle eklenmiş.

ve ḳavmiyyeti ve düveli ve ictimā‘ī tārīḫ-i millī ve siyāsīsi tārīḫ[en] ma‘lūm ve müṯbet bulunan millet-i necībe-yi Türkānıŋ desātīr-i ḳadīme-yi milliyyesi dėmek olan işbu ḍurūb-ı emtāl mecmū‘asınıŋ iḫtivā eylemekde oldıġı emṯāl ve cümel-i kelām-ı ḥikemiyyeler, **[6/27]** işte bu ṣūretde ẓuhūr ve tecellī eylemekdedür, ki işbu mecmū‘alar da münderic ve muḥarrer bulunan bu aḳvāl-i muḳni‘a vü muḳanneneler ‘ādetā bi ’l-cümle aḳvām-ı Türkān nezdinde birer düstūrü ’l-‘amel ṭutuldıġı āzāde-yi ‘arż u beyāndur, ṣanırım.” Buŋa bir delīl ü şāhid-i mu‘temed de ‘ulemā[315]-yı ‘Oṯmāniyān arasında geçmiş yaḳın bir zamānda ẓuhūr ėdüp bu milletiŋ ġayūr-ı ehl-i ‘ilm ü ‘irfānlarından ṣayılan ve bu bābda bir de millī eṯer cem‘ ü taḥrīriyle **[7/1]** istifāde-yi ‘umūmī ve millī olaraḳ bizlere ya‘nī kütüb-ḫāne-yi millīye Türkce ḍurūb-ı emṯālini[316] terk ü ihdā ve kendisi dār-ı ebede intiḳāl eyleyen Ṣināsī Beg[317] [1826 - 1871] merḥūmuŋ meḏkūr eṯer-i milliyye-yi mebrūresidür. Ve bu eṯeri biraz daha ‘aded[en] tezyīd ve tevsī‘ eyleyerek bu bābda ḫıdemāt-ı milliyye-yi ciddiyyesi sebḳ ėdenlerden ve erbāb-ı ‘ilm ü irfān-ı ‘Oṯmāniyāndan olup daha yaḳın bir zamānda irtiḥāl-i dār-ı beḳā ėden muḥarrir-i muḳtedir merḥūm Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ Beg[318] [1849 - 1913] ėdi, ki merḥūm müşār[un]-ileyh millī olan işbu eṯeri ḥacm[en] ve mündericāt i‘tibāriyle de ehemmiyyet[en] ve ‘aded[en] tezyīd ve tevsī‘ ve ṭab‘-ı nefāsetce de tezyīn ėderek neşr ve tekrār[en] millī kütüb-ḫānemize terk ü ihdā olunmış-idi. Binā’[en]-‘aleyh, ma‘lūm-ı erbāb-ı müṭāla‘a bulundıġı vechle Ṣināsī Beg merḥūm meḏkūr mecmū‘asında “Ḍurūb-ı emṯāl ḥikmetü ’l-‘avāmdur…[319]” dėmiş-idi, ki bu ta‘bīr-i muḫtaṣara-yı mücmele ile “Evvel-emrde ḍurūb-ı emṯāliŋ mensūb bulundıġı milel ü aḳvāmıŋ cem‘iyyet-i beşeriyye içinde millī olaraḳ mu‘āşeret-i ictimā‘iyyelerinde maḳbūl ve mu‘teber ve düstūrü ’l-‘amel bir ḳānūn-ı millīleri ve ḥā’iz-i ḥikmet-i kelāmīleridür.” dėmek istemiş olsa gerekdür. İşte bu ta‘bīr ve nükteye binā’[en] ‘abd-i ‘āciz daḫı işbu ḍurūb-ı emṯāl mecmū‘asına bir ḫaylī aḳvāl-i meşhūre ve ḍurūb-ı emṯāl ve ḥükemā aḳvāli cem‘ ü taḥrīrle hem ‘aded[en] tezyīd ve hem ḥacm[en] tevsī‘ eyleyerek işbu mecmū‘amıŋ ism-i millī-yi mü’evvelini ***Atalar Sözi Mecmū‘ası*** ismiyle tesmiye ve ***Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmānī*** ‘unvānıyla te’yīd eyledim. Her ne ḳadar aḳvām-ı Türkānıŋ bir ḍurūb-ı emṯāl külliyyātı olamasa da bir ḍurūb-ı emṯāl mecmū‘ası olsun **[7/9/yan]** ve hēç yoḳdan bu da bir gül-deste olur niyyet ü ārzūsıyla mecmū‘a şeklinde cem‘ ü iddiḫār ėdilmişdür; **[7/üst]** faḳaṭ ḍurūb-ı emṯāliŋ sālifü ’l-beyān az ve çoḳ kendine maḫṣūṣ bir iki türlü tevcīhi olup ve ṣırasında ḍarb olunursa der-ḫāl intiḳāl ve der-ḫāṭır olunur bir iki türlü şümūlli ma‘ānīsi de vardur; ki ḥaḳīḳī, mecāzī, isti‘āre ve kināye ve istihzā ve istiḫfāfa da şāmildür. Binā’[en]-‘aleyh, böyle her cihete şümūlli ḍurūb-ı emṯāli erbāb-ı ‘ilm ü ‘irfān u müdrik ü mütefekkir ü tecribe-dīde ehl-i kelām olanlar böyle miṯālleriŋ ma‘nā-yı şümūlini ve vaḳt u zemīn-i zamāna göre ḍarb u īrād olunacaġını ḏāt[en] bildükleri içün ol bābda iḫṭāra ḥācet yoḳ ėse de

---

315 Yazmada: *‘ālim*.

316 Bahse konu eserin ismi, *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*’dir. bk. KAHRAMAN, Â.: “Şinâsi”, *DİA*: 39, 169[a].

317 Şinâsî [1242/1826 - 1288/1871]: Batılılaşma dönemi öncülerinden, şair ve gazeteci. Geniş bilgi için bk. KAHRAMAN, Â.: “Şinâsi”, *DİA*: 39, 166[b]-169[b].

318 Ebüzziyâ Mehmed Tevfîk [1849 - 1913]: Gazeteci, matbaacı, mütercim ve yeni edebiyatın yayılıp tutunmasında hizmetleri geçen yayımcı. Geniş bilgi için bk. EBÜZZİYA, Z.: “Ebüzziyâ Mehmed Tevfik”, *DİA*: 10, 374[b]-378[b].

319 Şināsī: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Muḳaddime-yi Müellif: 4.

ancaḳ henüz bu ‘ilmde meleke ve tecribesi nāḳıṣ bulunan kimseleriŋ ḍurūb-ı emṯāliŋ ḍarb u īrādında sālifü ’ḏ-ḏikr uṣul ü ḳavā‘idiŋ ādābına ri‘āyet olunmasını te’kīd[en] ‘āciz-āne iḫṭār eylerim. Gerçi bu iḫṭāra da ḥācet **[6/üst]** ḳalmaz ėdi. Ne vaḳt ki bi ’l-cümle ḍurūb-ı emṯāl cümle-yi kelāmiyyeleriniŋ şāmil bulundıġı ma‘nāları birer birer şerḥ ü īżāḥ olunmış olsaydı ol vaḳt kimse içün belki tereddüd ve iḫṭāra ḥācet ḳalmaz ėdi. Ḥālbuki bu mecmū‘anıŋ keṯret-i ‘adedi i‘tibāriyle beher meṯeliŋ şerḥ ü īżāḥı mes’elesi işbu mecmū‘ayı iki üç miṯli daha büyüdecegi gibi bu muḥarrir-i ‘āciziŋ yapayalŋız kendi başına becerebilecegi bir iş de olmadıġından ṭolayı beher ḍurūb-ı emṯāliŋ şümūl-i ma‘ānīsiniŋ şerḥ ü īżāḥından ṣarf-ı naẓarla herkesiŋ kendi isti‘dād ve istidrāk ve meleke-yi fikriyyesine ḥavāle ėdilmişdür.

[7/10] İşte buraya ḳadar işbu mecmū‘anıŋ sebeb-i taḥrīriyle hüviyyet-i milliyyeden bir nişāne olmaḳ noḳṭa-yı naẓarından lüzūm ve ehemmiyyeti ve bu ehemmiyyetine binā’[en] uṣūl ü ḳavā‘id ḍarb u īrādı bābında ri‘āyet olunması īcāb ėden levāzım-ı ādāb noḳṭalarını da ‘alā ḳadri ’l-biḍā‘a ve ’l-imkān tekrār ‘ale ’t-tekrār dilim döndigi, ‘aḳlım ėrdigi ḳadar ‘āciz-āne basṭ u beyān eyledim ki bu da ancaḳ buralarını bilmeyenlerimiz içündür; zīrā “*‘Ārife ta‘rīf, ‘ālime ta‘līm gerekmez.*” sözleri işbu mecmū‘ada daḫı münderic bulunmaḳdadur. Binā’[en]-‘aleyh, işbu *Atalar Sözi Mecmū‘ası* bilenler içün de lā-yetenāhī ma‘nāları ḥāvī ve şāmil bir “ḫazīne-yi kelām-ı lā-yefnā-yı vesā’iṭ-i merāmdur” dėnilse mübālaġa ėdilmiş olmaz ṣanırım; çūn-ki erbāb-ı tedḳīḳ ve ehl-i tetebbu‘u müṭāla‘a aradıḳları şeyleriŋ bir ḫaylīsini işbu mecmū‘ada arayup bulsalar gerekdür. Ḫulāṣa-yı kelām, bu ‘abd-i ‘āciziŋ daḫı işbu eṯer-i millī ḥaḳḳında ‘umūmiyyet noḳṭa-yı naẓarından ‘arż-ı īżāḥāt emrinde mülāḥaẓa ve müṭāla‘asınıŋ ḫulāṣatü ’l-ḫulāṣası buraya ḳadar icmāl[en] serd ü ityān olunandan ‘ibāretdür. “Īżāḥāt-ı ‘ilmiyye ḳabīlinden olmaḳ üzere esās iştiġālim ḥaḳḳında” şurasını da ‘ilāve[ten] ve ḫātime-yi maḳāl olmaḳ üzere ‘arż u ityān ve bālāda ‘arż olundıġı vechle tekrār eylerim ki işbu eṯer-i nā-çīz-āneye[320] besmele-keş ḳayd u taḥrīre bālāda daḫı bir nebze beyān olundıġı vechle işe mübāşeret tārīḫi 10 Aġustos 1314 [=22 Ağustos 1898] tārīḫi olup işbu tārīḫden i‘tibār[en] cem‘-i ser-māye ḳaṣdıyla ve vaẓīfe-yi muvaẓẓafamdan ba‘ż[an] haftada bir iki gün -‘Adliyye Neẓāreti’niŋ ta‘ṭīl-i resmī günidür- iḫtilās ve iḳtibāsla İstanbul kütüb-ḫānelerine muntaẓam[an] devāmla īcāb ėden āṯār-ı müdevvene vü mevcūdeden elime geçirebilüp de naẓar-ı müṭāla‘adan geçirdüklerimden bulabildüklerimi ‘alā ḳadri ’l-imkān ḳayd u żabṭ ile taḥrīrine başladım. Ya‘nī mü’ellef-i eslāfdan bulabildigim ḍurūb-ı emṯāl-i Türkī ve emṯāl-i ḥikemiyye ve aḳvāl-i ‘ulemā vü ḥükemā vü üdebādan ‘aḳlım ėrdigi ve ḳudretim yetdigi ḳadarını ve münāsib düşenlerini işbu mecmū‘aya ḳayd u terḳīm eyledim. ‘Aded-i miḳdārını muḥarrirīn-i eslāfıŋ mücmel-i mecmū‘a olaraḳ ḳayd u żabṭ eyledükleriniŋ birḳaç miṯli tezāyüdine ‘avn-ı Ḫaḳḳ’la sa‘y u ġayret eyleyerek muvaffaḳıyyetle nisbet[en] a‘dādını tezyīd ve ḥacmini tevsī‘ėtdim; çūn-ki ḍurūb-ı emṯāl daḫı bir nev‘ luġat ve lehce-yi millī ve lisān-ı ‘umūmī zümresinden bulundıġı içün uṣūl ü ḳayd u ṭarz-ı taḥrīrini ‘ādetā luġat ve bir ḳāmūs uṣūlünde taḥrīr ve ḳaydla tertīb eyledim, ki ḥāṣıl yekūnı taḫmīn[en] 34 - 35 (35 - 40) biŋ cümel-i kelāmiyye miḳdārına hemān hemān bāliġ olmaḳdadur; faḳaṭ ancaḳ böyle bir emr-i mühimmi bu ḳadar ‘aczimle ber-ā-ber yalŋız başıma başarabilmek, başına çıḳmaḳ elimden

320 Yazmada: *eṯer-i nāciz-āneye*.

gelmeyecegine ve ḳudret ü ṭāḳatim yetişmeyecegine ve yetişdirmeyecegine īmānım ḳadar i‘tiḳād u teslīmiyyetim mevcūd ve ‘acz ü ḳuṣūrumı ḏāt[en] dā’imā mu‘terif bulundıġım ve bir mü’ellif-i muḳtedir ve muḥarrir-i ġayūr ḳudretiniŋ kendimde mefḳūdiyyetini tamām[en] bildigim ve taḳdīr eyledigim ḥālde ancaḳ millī ve vicdānī bir sevḳ-i ‘ışḳ ve şevḳ-i umēd ve ḏevḳ-i maḥabbet-i millī ṭuyġularıyla meşḥūn bulunan fikr-i ‘āciz-āneme teba‘iyyetle her ne ḳadar pek noḳṣān ve nā-çīz-āne[321] de olsa bile yine binā-yı lisān-ı millīniŋ temeli, aṣlı, temel ṭaşı, emel başı, **[8/1]** ve milletleriŋ başlıca esāslı emeli ve millī mālı bulunmaḳ i‘tibāriyle mühimm bulunan bu işe milletime ḳarşı pek ‘āciz-āne daḫı olsa bir vaẓīfe-yi zimmet-i ‘abīd-āne bilerek maḥżā bir ḥüsn-i eṯer-i ‘ışḳ u iştiyāḳla girişerek işe başladım. Tamām[en] bu işi başaramaz ėsem bile hēç olmazsa bu işleri başaracaḳ olan erbāb-ı ‘ilm ü ‘irfān ve aṣḥāb-ı himmet ü ḥamiyyet ehl-i iḏ‘ānıŋ başlayacaḳları bu binā-yı millīye bu ‘abd-i ‘āciziŋ de maṣrūf-ı sa‘y u ġayretle goşede bucaḳda ḳalan perākende ve[322] perīşān yatan gerekli ṭaş ve ṭopraḳdan beş on yükünüŋ olsun binā-yı millī yurdına ṭaşınaraḳ iş başında ḥāżır ve mevcūd bulunsun ḳabīlinden bu da olsun milletime ve ebnā-yı nev‘ime bir fā’idedür zu‘m ve i‘tiḳādıyla tārīḫ-i meḏkūrdan beri vaḳt bulduḳca ve boş ḳaldıḳça heb bu vażīfeniŋ peşinden[323] ḳoşdum, çalışdım ve uġraşdım, ki gerek elde ėtdigim mevcūd eṯerlerden ve gerek kütüb-ḫānelerde elime geçirebilüp müṭāla‘a ėdebildigim aṯār-ı müdevveneden bulabildigim ḍurūb-ı emṯāl-i Türkī ve aḳvāl-i ‘ulemā’ u ḥükemā’ u üdebādan, uṣūl ü ḳavā‘id-i ‘ilmiyye vü ḥikemiyyeden ve kelām-ı meşhūrlardan münāsiblerini ve ḍurūb-ı emṯāl ṣırasında söylenen ve yerine geçen meşhūr kelāmları cem‘ ü telfīḳ eyleyerek işbu mecmū‘ya şimdiki “müsvedde” ḥāli üzere sālifü ’l-beyān ṭıbḳı luġat ve ḳāmūs ṭarzında ve ḥurūf-i hicā tertībi siyāḳında tertīb ve luġat uṣūl-i taḥrīri üzere derc ve taḥrīr eyleyerek sālifü ’ḏ-ḏikr miḳdārı ḥāvī ve iki cildi muḥtevī bir millī mecmū‘a meydāne getirebildim. Buŋa da “al-ḥamdu li’llāhi ḥamd[an] kaṯīr[an]” [=Hamt Allah’adır.] du‘ā ve ṯenālarıyla ‘arż-ı taḥmīdāt u taṣliye vü teslīmātla ‘arż u şükrān eyledim. İşte bu ġayret ve ‘āciz-āne ḫıdmetden bir umēd ü emelim daḫı ḳadīm aḳvām-ı Türkāniŋ bu bābdaki millī ṭuyġularınıŋ ḫāṭırāt-ı milletden silinerek büsbütün terk ü nisyāna geçirilerek unudulmamasını bi ’l-‘akis eski atalarımızıŋ sözlerini ve özleri gibi ‘ādetlerini ve ṭuyġularını mümkin mertebe bilmek ve ḫāṭırlarda ṭutmaḳ ve sā’ir bilgilerimizden daha ziyāde ögrenüp ḥürmetlerle yād u teḏkār ve tenvīr-i efkār ve tezyīn-i eḏkār eylemek niyyetiyle ḥıfẓ u ḥimāyeye alınmasını düşündüm ve dā’imā naẓar-ı diḳḳat u başīretle oḳuyup ve diŋleyüp ḥissiyyāt-ı milliyyemizi ma‘n[en] taḳviyeye ṭālib ü meclūb bulunmaḳ içün millī mīrāṯ-ı ecdādımız olan ve lisān u lehce-yi millī cevherinden ma‘dūd bulunan “atalar sözleri”nden de her ḥālde ḥiṣṣe-dār dā’imā ḥiṣṣe-mend ve bu ṣūretle de naṣāyiḥ-i ecdāddan naṣībe-dār olaraḳ biŋlerce sözleriŋ gerek ṣēve ve edā-yı telaffuẓundan ve gerek lehce ve ma‘nāsından, siyāḳ u sibāḳından kelime ve cümleleriŋ lafẓ[en] ve ma‘n[en] mü’eddī

321 Yazmada: *nāciz-āne*.

322 ve: Yazmada yok.

323 Yazmada: *pēşinden*. Aslı Farsça olan ve bu dilde *pēş* ve *piş* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılan kelime ‘ön’ manasında iken aslı Farsça *pas* olan ve Osmanlı Türkçesinde *peş* imlası ile kullanılan kelime ‘arka’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: pas: 249[a]; piş: 251[a]; pēş: 265[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: pēş: 223. Ş. Sāmī: *ḲT*: pes: I, 355[b]; peş: I, 356[a]; pēş: I, 366[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pes: 447[a]; peş: 448[b]; pīş: 464[a].

ve muḥtevī bulundığı ma‘nā-yı ḥaḳīḳī ve mecāzī, kināye ve isti‘āre ṭarīḳ ü uṣūllerinden ve bu sözleriŋ ṣarf u īrādından[324] maḳṣūd u merāmıŋ netīcesinden ve ’l-ḥāṣıl her ḥāl ü ḳālde cihet-i taṭbīḳi içün uṣūllerinden ve bunlarıŋ fevā’id ve ‘avā’idinden ḫaber-dār bulunmaḳ ve bu sözleriŋ cümle-yi kelāmiyye terkībinde lisān-ı Türkīde mevcūd ve cārī şēve ve edā ve lehce ve ḳā‘ideleri de tedḳīḳ ve tefaḥḥuṣ olunaraḳ her vechle ẓāhir ve mevcūd bulunan fā’idelerinden müstefīd bulunmaḳ ḳażiyyeleridür -ki erbāb-ı tefekkür ü ‘irfān içün buraları da ḫafī olmasa gerekdür- naẓar-ı diḳḳat ve mülāḥaẓaya alınaraḳ ma‘nā-yı şümūlini ḏihn[en] büyütdükce büyüterek derecāt-ı ‘āliyyāta çıḳdığını ḥiss eyledim. İşte bu mülāḥaẓa ve bu ḥissiyyāt sā’iḳasıyla işbu mecmū‘anıŋ şu şekle getirilebilmesine kendimde bir millī ḳuvve-yi ma‘neviyyeniŋ taẕyīḳini ṭuyaraḳ ṣarf-ı mesā‘ī eyledim. *Lahu ’l-ḥamdu va ’l-minna*[t] [=Hamt ve minnet O’nadır.], bu ḳadarlıḳ olsun işbu tuḥfe-yi millīyi işbu iki cilde derc eyledim. Binā’[en]-‘alā-ḏālik, ‘ācizleri gibi eŋ ‘āciz bir kişiniŋ elinden gelebilecek bir işiŋ[325] ancaḳ bu ḳadar olacaġını i‘tirāfla ber-ā-ber işbu eṯerde vāḳi‘ olan ḫaṭā’ ve ḳuṣūrlarımıŋ erbāb-ı ‘ilm ü ‘irfānıŋ şīme-yi ‘afv u ṣafḥ-ı cemīlleriyle taṣḥīḥ buyurılmasını temennī ve niyāz eyleyerek *“Adımız Ḫıḍır*[326]*, elimizden gelen budur.”* mü’eddāsınca işbu mecmū‘anıŋ taḥrīrine ḫātime vėrdim. Bāḳī ḳalan noḳṣānlarınıŋ itmām ve ikmālini ehl-i himmet ü ġayrete ḥavāle ėderek ma‘a ’l-ḳuṣūr ve ’n-noḳṣān işbu eṯer-i nā-çīziŋ[327] meydān-ı intişāra vaż‘ını emel ü ārzū eyleyerek ta‘ṭīl-i meşġūliyyet eyledim.

va min Allāhi ’t-tavfīḳ va ni‘ma ’r-rafīḳ [=Başarı Allah’tandır. O, ne güzel dosttur.]

25 Ḫazīrān[328] 1325 [=8 Temmuz 1909]

mürettib ü cāmi‘ü ’l-ḥurūf ‘abd-i ‘āciz

‘Abdü ’l-Ḫalīm Ḫaḳḳī

---

324 Yazmada: *īrādındandan*.

325 Yazmada: *iş*.

326 Yazmada: *Ḫıḍır*.

327 Yazmada: *eṯer-i nāciziŋ*.

328 Yazmada: *ḫarirān*.

[9/1] ***Hāmiş:*** *Ḍurūb-ı emṯāl-i Türkānıŋ uṣūl ü ḳavā'idine tevfīḳ*[an] *ḍarb u taṭbīḳātı ḥaḳḳında 'āciz-āne birḳaç emṯāl īrādıyla ba'ż taṭbīḳāṭlı īżāḥātıŋ 'arż u ityānı münāsib olur mülāḥaẓāsıyla zīrde münderic bulundıġı vechle 'arż-ı īżāḥāt olunmışdur.*

Taṭbīḳātlı īżāḥāt

Ma'lūm-i cümle-yi enām bulundıġı üzre ḍurūb-ı emṯāliŋ ḍarb u īrādındaki uṣūl ü ḳā'ideleri de bilmek ve ögrenmek gerekdür, **[9/4/yan]** ki o ḳā'ide ve uṣūllerden eŋ mühimm olan cihetiyle ber-vech-i zīr tavżīḥ[an] 'arż u beyān olunur; çūn-ki ḍarb-ı meṯelleriŋ ḍarb u īrādındaki mühimm ḳā'ideler: **[9/5]** mażrūb, mażrūb-ı 'aleyhiŋ birbirine cihet-i ta'alluḳ ve 'alāḳaları i'tibārıyla muḳarrir ve muḫāṭab beynlerinde vāḳi' olan uṣūl-i muḥāverede yek-dīgeriyle[329] te'āruż ve iḫtilāf veyā i'tilāf vuḳū'ında bir ḍarb-ı meṯel īrādıyla muḫtelif[ün] fīh efkār ve münāḳaşayı yā ṣüret-i ḳaṭ'iyyede redd ve emṯāl ile ibṭāl ėtmek veyā-ḫ[v]ud ṭarafeyn beynindeki iḫtilāfātı emṯāl-i muḳni'a ile taṣvīb ve te'yīd ile ṭarafeyni bir noḳṭada i'tilāfa da'vetle te'līf-i efkāra vesīle olaraḳ ṭarafeyn beyninde ḥall-i müşkile çāre bulmaḳ emrinde tenvīr ve tehḏīb-i efkārla ve ıṣlāḥ ṭarafına ḫıdmetle iḳnā'a çalışmaḳ ve terbiye-yi milliyyeniŋ evlād-ı vaṭana ta'mīm ve te'yīdi ṣadediyle ḍarb u īrād olunur; ancaḳ netīce her iki ṭarafıŋ ıṣlāḥ ve iḳnā'-ı efkārına muṭābıḳ gelebilecek ḍarb-ı meṯeli bularaḳ münāḳaşa olunan mes'eleye veyā-ḫ[v]ud terbiye-yi aḫlāḳiyye żımnında evlād-ı vaṭana ḳarşı li-ecli 't-tenvīr ü tehḏīb içün serd ve ityān olunan aḫlāḳī mesā'ile ḥaḳīḳī ve mecāzī ma'n[en] muvāfıḳ ve muṭābıḳ düşmek ve düşürmek şarṭıyla meşrūṭdur. Burası ėse ḍarb-ı meṯeliŋ ṣüret-i taṭbīḳātına kemāl-i ciddiyyetle 'aṭf-ı naẓar ve söylenen sözi ve mes'eleyi sem'-i diḳḳate almaḳla mümkin olur. Bu ḳā'ideye binā'[en] ve bu noḳṭa-yı naẓardan ḍarb-ı meṯeliŋ ḍarb u īrādı ve ṣüret-i taṭbīḳātı her ḥālde zamān ḥāline, mekānına, yerine ve söylenen sözleriŋ ma'nā-yı şümūline ve ādemine göre olacaġı gibi ṣıra ve münāsebetini de aṣlā naẓar-ı diḳḳatden ḳaçırmayaraḳ bir mevḳi' ve mecālis-i maḥabbetde aḳrān ve emṯāl arasında gerek ebeveyn ve evlād beynindeki münāsebāta ve gerek mürebbī ve mu'allimlerle 'alāḳadārān arasında ve söz ṣırasında furṣat düşürerek ḍarb u īrād olunmaḳ ḳadīmden beri bi 'l-cümle millet ve ez-cümle millet-i aḳvām-ı Türkānca uṣūl ve ādāb-ı mu'āşeret-i milliyyeden 'add ve i'tibār olunmaḳ emrinde ġāyet mühimm ve kendi aralarında ehemmiyyetle cārī ve mer'ī 'ādāt-ı milliyye-yi Türkāndur. 'Aks-i ḥāli ėse uzunca söylemege ḥācet yoḳ, 'abeṯdür. Binā'[en]-'aleyh, bu emr-i mühimm mes'eleyi biraz daha īżāḥ[en] 'arż ėtmek isterim ki bu bābdaki mer'ī uṣūl ü ḳā'idelerimiziŋ tenevvüriyle ber-ā-ber aḳvām-ı Türkānıŋ kendilerine ḫāṣṣ olan uṣūl-i mu'āşeret-i milliyye ve ictimā'iyyelerindeki ciddiyyet ve milliyyet mühimmeleriniŋ derecāt-ı daḳīḳalarını ta'yīn ve taḳdīre de bir vesīle olsa gerekdür. Meṯelā bir muḥāvere ve münāẓara ve muḥāżara-yı maḥabbet iḫvān arasında; ya'nī eṯnā-yı muḥāvere ve maḥabbetde sevḳ-ı kelāmla bir mādde ve mes'ele ḥaḳḳında bi 'l-īcāb ḍurūb-ı emṯālden bir ḍarb-ı meṯeliŋ ḍarb u taṭbīḳine zamān, ṣıra, mekān ve imkān müsā'id düşerse tenvīr-i efkār ve taṣḥīḥ-i eḏhān ve eḏkār ḳaṣdıyla ẓuhūr ėden furṣatdan istifāde olunmaḳ içün evvel-emrde muḳarrir-i kelām her kim ėse ve muḥāvereyi teşkīl ve işġāl ve eşkāl ėden mevādd ve mesā'il her neden 'ibāret ėse arada cereyān ėden söze göz ve ḳulaḳla diḳḳat ėdilerek mefhūmunı idrāke çalışmaḳ ve söylenen sözleriŋ ciddiyyet ve ġayr-i ciddiyyetine ḥavāle-yi sem'-i diḳḳat ve 'aṭf-ı

329 Yazmada: *yek-dīleriyle*.

naẓar ėtmek gerekdür. Ṣoŋra söylenen sözleri bālāda ḏikr olundıġı vechle ḍurūb-ı emṯāl īrādıyla veyā-ḫ^{v}ud bir cümel-i ḥikemiyye ile tenvīr ve taṣḥīḥe müsā‘id ve muhtāc bulunup bulunmadıġını da ḏihn^{en} ve fikr^{en} tedḳīḳ ve mülāḥaẓa eylemek, ṣıra ve münāsebetini düşürmek gerekdür. İşte bu uṣūl ü ḳā‘ideler beyne ’n-nās gerek şifāhī ve vicāhī maḥabbet ve muḥāverāt ve muḥāżarāt ve münāḳaşātda ve gerek mu‘allimīniŋ telḳīnāt ve telaḳḳiyyāt-ı aḫlāḳiyyeleri ṣırasında ve gerek bi ’l-cümle muḥārrirān-ı ‘umūmiyye ve ḫuṣūṣiyyede ve gerek şu‘arā ve üdebānıŋ ve muḥarririŋ maḳāle ve te’lifātında ve ’l-ḥāṣıl her dürlü aḥvāl-i mümāṯilede taṭbīḳātıyla ber-ā-ber ḍarb u īrādı heb bu nükte ve noḳṭalara ḥavāle-yi sem‘-i diḳḳat ve i‘tibārla mümkin ve cārī olacaġı āzāde-yi ‘arż u beyān olsa gerek. Binā’^{en}-‘aleyh, ḍurūb-ı emṯāliŋ bu gibi ve daha sā’ir cihetlerini ve noḳṭalarını da ḫāṭır ve ḫayālden çıḳarmamaḳ şerā’iṭiyle vaḳt-i münāsibinde münāsib ve muvāfıḳ ve muṭābıḳ ḍurūb-ı emṯāl īrādı pek ḫ^{v}uş ve müfīddür. **[10/1]** Anuŋ içün ḍurūb-ı emṯal ḍarb u īrādı ḫuṣūsı ‘avām-ı nās ile ehl-i ‘ilm ü ‘irfān arasında uṣūlce başḳa başḳa ṣıra ve ṣūretle tābi‘ ve cārīdür. Ya‘nī ‘avāmıŋ bu bābdaki gidişleri de ekṯeriyyetle “gelişi güzel” ta‘bīrine mā-ṣadaḳ düşer.

Daha ṣoŋra, muḳarrir-i kelām her kim ėse ṭarafından söylenen sözleriŋ ḍurūb-ı emṯāl veyā cümel-i ḥikemiyye-yi kelāmiyyeden maḥfūẓuŋ bulunanlardan birisine ma‘nāca yā ḥaḳīḳat^{en} veyā mecāz^{en} muṭlaḳā muvāfıḳ ve muṭābıḳ düşmesi şarṭ oldıġını da unutmamaḳ gerekdür; zīrā eger muḳarririŋ sözleri mefhūmı īrād ėtmek istediġiŋ ḍarb-ı meṯele veyā cümel-i ḥikemiyyeye muvāfıḳ ve muṭābıḳ düşmezse ṣarf u īrād olunan ḍarb-ı meṯel ve cümel-i ḥikemiyyeleriŋ ma‘nā-yı mermīsi ara yerde boşa gider, maḥcūbiyyet ḫuṣūl olur. Ṣāyed muḳarririŋ sözine gerek ḥaḳīḳat^{en} ve gerek mecāz^{en} muvāfıḳ ve muṭābıḳ düşerse īrād olunan meṯel ve kelām tāmm maḥalline işābetle ṣarf olunmış olur. Muḳarrir-i kelām olan kişiniŋ müdde‘āsını yā te’yīd ve taṣvīb veyā redd ve tekḏīb emrinde bir fetvā-yı ḳaṭ‘ī şeklinde ṣudūr ve tecellī ėderek yā muḳarriri sehv ve ġafletden īḳāẓ veyā-ḫ^{v}ud muḳarririŋ kelām-ı muṣībini te’yīd ve taḳviyye ėtmiş olur ve bu ṣūretle de ḥāżır-ı bi ’l-mecālis olan sāmi‘ini de tenvīr ve taṣḥīḥ-i efkārlarına ḫıdmet eylemiş bulunmaḳla ber-ā-ber iḥtimāl maẓhar-ı taḳdīr ve taḥsīnlerini de mūcib olmış olur. Ta‘bīr-i dīgerle de dėnebilür ki: “Ḍarb-ı meṯeliŋ söz ṣırasında söze muṭābıḳ olaraḳ ḍarb u īrādı muḳarrir-i kelām olanlara ḳarşı muḫāṭab olanlarıŋ ‘ādetā ḳuyūd-i i‘tirāżiyye ve istināfiyyeleri bābında bir mühimm silāḥı ve ḥāżır bir fetvā-yı ḳaṭ‘iyyesi ḥükmündedür.” dėnse mubālaġa ėdilmiş olmaz ẓann ėderim; zīrā münāẓaralı muḥāvere ve münāḳaşalar eṯnāsında leh ve ‘aleyhde serd ve ityān olunan ḍarb-ı meṯeller veyā cümel-i ḥikemiyyeler ḥāżırūnuŋ inkişāf-ı ḥissiyyātında te’ṯīrāt mühimme ḥuṣūle getirerek muḳarrir-i kelām olanlarıŋ sevḳ ve idāre eyledükleri sözleri muḥtevī mes’eleniŋ muḫāṭabları ṭarafından yā taṣvīb ve taṣdīḳine veyā-ḫ^{v}ud taṣḥīḥ veyā ısḳāṭ ve reddine delālet içün īrād ve ṣarf olacaġından nāşī mes’eleniŋ ehemmiyetine binā’^{en} ol bābda ḥāżırūn üzerinde ḥuṣūle getirdigi te’ṯīr derecesinde yā muṭāva‘at ve müşāreket-i efkār ve taṭmīn-i ḳalb ve tenvīr ve tevḥīd-i i‘timādla ittiḥāda veyā-ḫ^{v}ud herkese başḳa başḳa te’ṯīr ėderek tefriḳa-yı efkāra bādī olmaḳ emrinde ‘ādetā bir delīl-i ‘aḳlī veyā naḳlī yerini de ṭutar dėmek olur. Bu i‘tibarla muṭābıḳ ve muvāfıḳ olaraḳ ḍarb olunan meṯel ve īrād ėdilen cümel-i ḥikemiyyeniŋ ḥükm-i te’ṯīrātı gerek muḳarrir-i kelāmlarca ve gerek ḥāżır-ı bi ’l-mecālis muḫāṭab olanlar ‘indinde münāḳaşa olunan mes’eleniŋ ḥall ü fāṣlına yardımı olmaḳ

noḳṭa-yı naẓarından şāyān-ı diḳḳat bir kelām ve pek mühimm bir silāḥ olup işābetinde muḳarririŋ sözini yā ḥükmünden ısḳāṭla ibṭāl-i kelāmına bādī olaraḳ sükūtuna sebeb olur yā-ḫ^{v}ud taṣdīḳ ve te'yīdle cereyān ve aḥkām-ı kelāma dīger bir ḳuvve-yi mu'āvene-yi ma'neviyye yerine geçerek kelām-ı muḳarreri taḳviyye ile ma'n^{en} nāil-i ẓafer ėtmiş olur. Ve 'l-ḥāṣıl ḍarb-ı meṯel īrādı, ki sālifü 'ḏ-ḏikr uṣūl ü ḳavā'idi ḥaḳḳıyla bilinerek ḍarb-ı meṯel īrādı, bir avcınıŋ veyā bir muḥārib 'askeriŋ ava ve düşmene ḳarşı atdıġı mermīsiniŋ maḥalline işābet ėtmesiyle işābet ėtmemesi ḳażiyyesi de mes'ele-yi ḍurūb-ı emṯāle bir miṯāl-i dīger teşkīl ėtse gerekdür.

Ḍurūb-ı emṯāl ḏū 'l-'uḳūl içün serd ve ityān olundıġı gibi ḏū 'l-'uḳūluŋ ġayri maḫlūḳāt ḥaḳlarında da ḍarb ve īrādla beyān-ı ḥāl ü keyfiyyet olunur. Ḥattā ba'ż eşyā-yı ma'rūfa ve müsta'meleye ve cemādāta ve nebātāta ḳadar şāmil olan ḍarb-ı meṯeller de vardur. Ya'nī ḍurūb-ı emṯāl ekṯeriyyetle ma'ḳūlāt ve maḥsūsāt bābında hem māddiyyāt ve hem ma'neviyyātda maḥall-i taṭbīḳdür. Şāmil oldıġı ma'nāları ba'żısında ṣırf ḥaḳīḳī ėse de ekṯerisinde hem ḥaḳīḳī ve hem mecāzī olup ḍarb-ı meṯel cümlesiniŋ ḥāiz bulundıġı **[11/1]** ma'ānī ḳuvāsına göre ḍarb-ı teşmīl ve temṯīl olunur. Ḥaḳīḳat ve mecāzī ma'nāları muḥtevī bulunanları ekṯeriyyetle şümūlī derecesinde ḏū 'l-vecheyn tevcīhi ḥā'iz olup hem ḥaḳīḳat ve hem mecāz ve isti'āre ṭarīḳiyle kināyāta da şāmil olur. Ḫāṭır ve göŋle, büyüklige ve küçüklige baḳmaz; ya'nī bilā-müdārā ve lā-müdānā[330] [=Yüze gülmeksizin ve yaranmağa çalışmaksızın] ṭoġrıdan ṭoġrıya söyler; faḳaṭ ancaḳ ḍarb-ı meṯel īrād ėdenler her ḥālde ṣıra ve münāsebete, zamān ve mekāna ve içindeki kimselere baḳar. Binā'^{en}-'alā-ḏālik, buralarına müte'allıḳ icāb ėden īżāḥāt bālāda da 'arż u beyān olundı. **[11/4/yan]** İşbu ḍurūb-ı emṯāl-i ḥakīm-āne cümel-i kelāmiyyeler ya'nī millī ve aḫlāḳī olan naṣāyiḥ-āmīz 'āmm ve şāmil millī cümel-i kelāmiyyeler mefādından her ehl-i 'ilm ü 'irfāndan mā'adā bi 'l-cümle ehl-i 'aḳl u fikr ü ḏekā ve erbāb-ı iḏ'ān u eḏhānıŋ ve erbāb-ı mütāla'anıŋ cümlesiniŋ istifādesine cesbān olaraḳ müddaḫar ve muḥarrer bulunan işbu mecmū'ada ḳırḳ biŋe ḳarīb, belki ḳırḳ biŋi mütecāviz, ta'bīrāt-ı milliyye, tevşīḥāt u kelimāt-ı muḫtelife-yi 'Oṯmāniyye ve Türkiyye cem' ve taḥrīr ve terḳīm ḳılınmışdur. Binā'^{en}-'aleyh; işbu mecmū'a-yı nā-çīz-āneyi[331] ḳalb-i selīm ve ṭab'-i ḥalīm ile tetebbu' ve tedḳīḳ ile naẓar-ı dikkat ve müṭā'alaya alacaḳ her iḫvānıŋ bi 'l-cümlesi, ḥiṣṣe-yi muṣīb-i istifādesini mūcib pek çoḳ kelimāt ve ta'bīrāt-ı maḫṣūṣaları ḥāżır ve mevcūd bulsa gerekdür. **[11/5]** Anuŋ içün tekrār^{en} şurası da arż u beyān olunur, ki ḍarb-ı meṯel ḍarb u īrādı bābında herkese biraz meleke ve mahāret ḥāṣıl ėtmek gerekdür; zīrā bālāda ḏikr olundıġı vecle ḍarb-ı meṯelleriŋ ekṯerisiniŋ ḥaḳīḳī ve mecāzī olmaḳ üzere iki türlü ḥāli vardur, ki her ḥālde bir iki türlü ma'nāya delālet ėder tevcīhi şāmildür. Ḥattā ba'żısınıŋ üç dört türlü tevcīhe müteḥammil ma'nāyı iḫtivā ėdenleri de vardur. Buralarını tedḳīḳ ve te'emmül ise ehl-i 'ilm ü 'irfān olan ḏevāta emr-i āsān ve ma'lūm bulunmasına binā'^{en} öyle ḏevāta ḳarşı işbu īżāḥāt zāid ve belki ifādātımız ḥadd-i lāyıḳında olmadıġı içün nāḳış ve ḫaṭā-ālūd görilebilür ve kendileri de bu bābda müsteṯnā ėseler de ancaḳ ḍurūb-ı emṯāl ḍarb u īrādına çoḳdan çoḳ alışmamış ve ṭabī'at ėdinmemiş olanlar içün mümkin mertebe 'āciz-āne biraz

330 Yazmada: *müdānī*.

331 Yazmada: *mecmū'a-yı nāciz-āneyi*.

‘arż-ı īżāḥāt münāsib görülmişdür. Yoḳsa *“‘Ārife ta‘rīf, ‘ālime ta‘līm istemez.”* dėmişlerdür.

Ḍarb-ı meṯeliŋ muḳarrer kelāmıŋ siyāḳ ve sibāḳına muvāfıḳ ve muṭābıḳ olmaḳ üzere ḍarb u īrādı ile taṭbīḳine dā’ir olan birḳaç miṯāli de ber-vech-i ātī ‘ilāvet[en] ‘arż u beyān eylerim:

Ḍurūb-ı emṯāliŋ taṭbīḳātına dā’ir īżāḥlı taṭbīḳāt-ı emṯāliyyeler

Evvelā, meṯelā birḳaç kişi bir maḥalde bir arada bulunaraḳ maḥabbet żımnında beynlerinde muḥāvere ve muḥāżara eylemekdeler ėken sevḳ-i kelām ile muḥāżara ve münāḳaşayı siyāsiyyāt-ı ‘umūmiyye ve ḫuṣūṣiyyeye intiḳāl ėtdirerek beynlerinde gāh siyāsiyyātdan ve gāh ictimā‘iyyātdan baḥṯle içlerinden birisi dīgerlerine ḳarşı dėse ki: “Ḥālimiz şöyle, böyledür. Dünyā ḫalḳınıŋ gidişi de böyle, şöyle görinür; ya‘nī bizim devemiz şöyledür, ḳoyunlarımız da böyledür. Ḥālbuki bizden başḳalarınıŋ köpegi, ḳurdı şöyle gidiyor, böyle geziyor.” ḳabīlinden birṭaḳım girift sözlerle hem siyāsiyyāt-ı ‘umūmiyye ve ḫuṣūṣiyyeden ve hem de ictimā‘iyyāt faṣlındaki sözlerden dem uraraḳ muḫāṭablarından birṭaḳım ḥavādiṯ-i muḫtelife almaḳ veyā-ḫ[v]ud vėrmek ārzūsıyla zamān-ı ḥāl ve mekāna muḫālif bir ṣırada öyle īrād-ı māḳal ve żımn[en] su’āl ve cevābda bulunan birisine ḳarşı muḫāṭablardan bir dūr-endīş ve mütefekkirden birisi de o muḳarririŋ o sözlerine muḳābil bir ḍarb-ı meṯel īrād ėtmesini murād ėderek dėse: “Evet öyle; ammā efendi birāder Türkçemizde ‘atalar sözi’ nāmıyla yād ve ara sıra īrād olunan ba‘ż ḍarb-ı meṯeller vardur, ki *‘Deveyi yedenden ṣor, ḳoyunı güdenden ṣor. Zamān içinde zamān var, mekān içinde mekān var; her ikisiniŋ içinde de yaḫşi var, yaman var. Ėliŋ köpeginden, ḳurdundan ḳorḳan köpeksiz, silāḥsız gezmez.*” dėyerek cevāb vėrir ise işbu ḍarb-ı meṯeller hem tāmm maḥallinde ve ṣırasında muvāfıḳ ḥāl ve muṭābıḳ maḳām olmaḳ üzere īrād ėdilmiş ve hem de muḳarririŋ kelāmlarını tamām[en] selb ve ḥükmden ısḳāṭla kendisini sükūta da‘vet eylemiş olur. īżāḥ[en] dėnilebilür ki bu ṣūretle maḥalsiz ṣarf olunan sözleriŋ zamāna ve içinde bulundıġı mekāna ve meclisiŋ mürekkeb ve muḥtevī bulundıġı ḏevātıŋ da efkārlarına ‘adem-i muṭābaḳatından ṭolayı şāyan-ı **[12/1]** istimā‘ olamayacaġını iḫṭār ėtmiş bulunur. Başḳaca da muḳarririŋ kelāmına hem ḥaḳīḳat[en] ve hem mecāz[en] muvāfıḳ ve muḥiḳḳ ve tamām[en] muṭābıḳ düşerek muḳarreri her cihetce iskāta kāfī vü[332] vāfī bir cevāb-ı şāfī ṣayılsa gerekdür. *fa ’l-yata’ammal yā uli ’l-abṣār*[333] [=Ey basiret sahipleri, düşünün!]

Ṯāniy[en] bir maḥalde ya‘nī bir evde birḳaç kişiden mürekkeb bir maḥabbet meclisinde bir baġrı yanıḳ birisi dėse: “Evet efendim, ben şöyleyim, böyleyim; ammā ḳadr ü ḳımetimi bilen ve taḳdīr ėden yoḳdur. Ḥālbuki fulān fulān kimselere baḳıŋız. Daha dün ne ėdiler bugün ne oldılar?” gibi sözleriyle özi sözine uymaz, ḥaddini kendini bilmez derecede teḳāżaya düşen öyle kimseye sözini diŋleyenlerden birisi dėse ki: “Evet sözleriŋiz ḳısm[en] ṭoġrı olsa bile ḳısm[en] degildür; zīrā herkesiŋ alnına yazılan bir ḳader ve ḳısmeti var, bir de ḳader ve ḳısmeti taḥarrī ve taḥṣīl ve ta‘ḳīb içün kesbī ve vehbī ‘ilmi ve ‘irfānı, ‘aḳl u iḏ‘ānı ve firāseti ve ḳudreti var. Binā’[en]-‘alā-ḏālik, Türkce ḍarb-ı meṯeller arasında atalarımızıŋ pek mühimm sözleri de vardur, ki onları da ḫāṭıra getirmek vardur; zīrā atalarımız dėmişlerdür ki: *‘Er ėseŋ atlan. Yayan (kimse) ḳoyan -ṭavşan- ḳovulmaz.*

---

332 vü: Yazmada yok.

333 Benzer bir ifade (fa‘tabirū yā uli ’l-abṣār) için bk. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 59. Sūratu ’l-Ḥaşr 2.

Atlı ile yayan bir olmaz. Ṭavşan ṭaġa küsmüş, ṭaġıŋ ondan ḫaberi yoḳ. Başa yazılan ḳader bozulmaz. Ḳader ve ḳısmetiŋde ne var ise ḳarşıŋa, ḳaşıġıŋa o çıḳar, gelir.' ilā āḫirihi[334] gibidür. Anuŋ içün ḳader ve ḳısmetde ve yed-i ḳudretde olan şeyleriŋ taḥṣīl ve taḥarrīsi içün ṭarīḳ-i taḥṣīl-i ma'īşetde ve iktisāb-ı 'ilm ve hüner ü ma'rifetde zamānımıza nisbetle yayan, zamān ve mekānıŋ hükmünden ve muḳteżā-yı ḥālden bī-ḫaber ve gerdiş[335]-i eyyām ve gidiş-i 'ālemden ġāfil bulunan siziŋ ve bizim gibi kimseleriŋ öyle bī-sūd umēdler arḳasından bī-ḳudret veża'īf ve nā-tüvān bir ḥālde bī-hūde yere öfkelenerek yanup yıḳılup ḳoşması ve nāfile yorulması ve ṣoŋra böyle teḳāżalara düşerek üzülmesi lāyıḳ ve[336] revā mıdur? Mādem-ki bir ėl 'ālem gibi ḥareket ėdemiyoruz, o ḥālde biz ancaḳ kendi ḥālimizi, ḳudretimizi bilerek oŋa göre çalışup çabalamaḳ gerek. *'Ėl 'ālemiŋ balından, pekmezinden, etinden, yaġından, kendi tarḫanamız yegdür.'* dėyerek az ve çoḳ bulabildigimize ḳanā'at eyleyerek çoḳ çoḳ şükrlerle ve aza ḳanā'atle şeker gibi yiyerek müsterīḥ ve ḥużūr-ı ḳalble yaşamaḳ bizim içün daha evlā degil midür?" dėse 'acabā şu ḍarb-ı meṯeller ve bu sözler o kimseye bir cevāb-ı muṣīb ve müskit degil midür? Elbette azacıḳ 'aḳl u insāf ve fikri olana pek muṣīb ve müṯbet bir cevāb olmış olsa gerekdür.

Tāliṯ[en] bir meclis-i 'ilm ü 'irfānda iḫvān muḥbetinde birisi beyān-ı ma'lūmāt ṣadedinde bir ḥādiṯe-yi tārīḫiyyeden yā-ḫ[v]ud şu'ūnāt-ı rūz-merreden baḥṯle uzunca bir ḥavādiṯ naḳl eyledigi eṯnāda ḥāżır-ı bi 'l-meclis olanlardan birisi yā-ḫ[v]ud bir iki kişi muḳarririŋ kelāmını diŋleyüp mefhūmunı aŋladıḳdan ṣoŋra muḳarririŋ naḳlėtdigi ḥādiṯe-yi tārīḫiyye veyā-ḫ[v]ud şu'ūnāt-ı rūz-merreden olan işbu ḥavādiṯ-i menḳūle gerçi kendileriniŋ daḫı naẓar-ı müṭāla'alarından geçirilen mes'eleden veyā işitdükleri ve gördükleri ḥavādiṯ-i rūz-merreden bulunmasına mebnī nākīliŋ menḳūlı olan o sözler kendileriniŋ de 'ale 'l-'āde ma'lūm be mesmū'ları bulundıġı ḥālde lafẓ[en] biraz muvāfıḳ düşse de ma'n[en] ve şümūl[en] ġayr-i muṭābıḳ düşdigini ḥissėtdükleri gibi 'ale 'l-i'tirāż veyā li-ecli 't-taṣḥīḥ keyfiyyet içün dėseler ki: "Evet, bu ḥādiṯeniŋ ve bu sözleriŋ gerçi vuḳū'ı ṣaḥīḥ ve ṭoġrıdur ve bu bābda gerçi fulān begefendiniŋ ṣūret-i naḳlinde kiḏb yoḳsa da bu bābda rivāyet muḫtelif oldıġı içün biraz da sehv ve ġalaṭ vardur. Binā'[en]-'aleyh, benim de bildigime işitdigime göre mes'eleniŋ aṣlı esās şöyle ve neticesi de böyle böyle olsa gerekdür." gibi muḳni' ve mūżiḥ sözlerle mes'eleyi tenvīrle taṣḥīḥ ve īżāḥ eyleyerek ḥāżırūnuŋ bu bābda re'y ve efkārlarınıŋ bu söz üzerine evvelki sözüŋ muḳāyese ve muḳābelesiyle ṣıḥḥat ve istiḳāmet-i efkārlarınıŋ hangi ciheti tercīḥ eylediklerini istifhām ve istidrāk içün **[13/1]** 'aṭf-ı naẓar-ı riḳḳatle ḥāżırūna intiẓār ėden o mütekellim ḏāta ḥāżırūndan birisi veyā birḳaç ḳalḳup da dėse veyā cevāb vėrseler: "Evet efendim, gerçi yalan yaŋlış bizim de bu mes'ele ve ḥādiṯelerden bi 'ḏ-ḏāt ve bi 'l-vāsıṭa ḫaberimiz ve bildigimiz var; faḳaṭ şimdi bu bābda burada vėrilen īżāḥāt ve ma'lūmātlarla ḏihn[en] ḳarşulaşdurdıḳ, neticede fikrimizce muḳarririŋ beyānātından ziyāde bu meclisiŋ muḫāṭabı efrādından ma'dūd bulunan ve mu'aḫḫar[en] tavzīḥ[en] beyān keyfiyyetiyle tenvīr-i mes'ele ėden fulān efendiniŋ īżāḥlı sözleri 'aḳl u fikrimizi tenvīr ėdiyor ve daha ziyāde ḥaḳīḳate ḳarīb ve ḏihinlere mülāyim düşüyor. Anuŋ içün ikiŋize de teşekkür ėderiz. Bu mes'eleniŋ

---

334 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

335 Yazmada: *gīrdīş*.

336 ve: Yazmada yok.

taṣḥīḥ ve tenvīriyle bizi de irşād ve müstefīd buyurduŋuz." gibi ṭarafeyn īżāḥātını ol vechle taḳdīrlerle ḳarşulayan ḥāżırūndan dīger birisi de te'yīd ü taḳviyet-i fikr ve i'timād żımnında dėse ki: "Evet efendim, benim de fī 'l-ḥaḳīḳa bu bābdaki fikr ve ḏehābım işbu beyānāt ve īżāḥātıŋız ile taṣḥīḥ ve kesb-i taḳviyet u ḥaḳīḳat eylemiş bulundı. Teşekkürler ėderim." dėyeniŋ arḳasından bir dīgeri de dėse: "Evet efendim; pek ṭoġrı, öyle oldı. Cümlemiz ṭoġrısı memnūn ve müteşekkir olduḳ. Tevekkeli eski atalarımız dėmemişler: *'Sözüŋ yalanı da olur*[337]*, yaŋlışı da olur*[338]*; faḳaṭ yaŋlış söz, yaŋlış ḥisāb Baġdād'dan döner.' 'Yalan söz mızrāḳ gibidür, çuvāla sıġmaz; yılan gibi bir yerden baş gösterse gerek.'* dėmişlerdür. Binā'[en]-'aleyh, işbu ḥādiṯeler ḥaḳḳında cümlemizce az çoḳ peydā eyledigimiz ma'lūmātlar gerçi yalan olsa da yaŋlış ḏehāba medār noḳṣānlarımız bulundıġını şimdi aŋlamış bulunuyoruz ve bu yaŋlış ḏehābımızı da işbu meclis-i muḥāżara ve münāẓarada cümlet[en] taṣḥīḥ-i fikr eylemiş oluyoruz. Teşekkürler ėderiz." dėyerek meclis-i maḥabbetlerinde mevḳi'-i münāẓara ve münāḳaşaya ḳonılan mes'eleleriŋ işbu ṣūretlerle teşrīḥ ü taṣḥīḥ-i efkār olunması hem o meclis-i maḥabbetiŋ tepesi çıḳdıġına ve hem de ṭarafeyniŋ tenvīr-i efkārına ve hem taṣḥīḥ-i efhāmına yardımı ve mu'āvenet-i ma'neviyyesi ḥaḳḳıyla ve tamāmıyla teẓāhür ve taḥaḳḳuḳ ėder. *"Yaŋlış söz, yaŋlış ḥisāb Baġdād'dan döner."* cümle-yi cemīlesiniŋ ma'nā-yı şāmile-yi ḥaḳīḳiyye ve mecāziyyesiniŋ işbu muḥāżara ve muḥāvereyi teşkīl ėden mesā'il ve ḥādiṯātıŋ efkār-ı nāsıŋ ba'żısında biraz yalan ba'żısında da biraz yaŋlış ve noḳṣān veyā ṭoġrı olaraḳ şüyū' ve vücūdıyla muḫtelif şekl-i ṣūretde yer ṭutdıġı tecribet[en] ṯābit ve müteḥaḳḳıḳ bulunmaġla ber-ā-ber böyle bir meclis-i maḥabbetde müdāvele vü münāḳaşa-yı efkārda o miṯüllü ḥālleriŋ de tevḥīd[en] taṣḥīḥ olunaraḳ tamām[en] ṭoġrılmasına yardımı ḳābil-i redd ü inkār mıdur? Elbette degil. O ḥālde atalar söziniŋ ṣırf 'avām arasında degil ḥattā ehl-i 'ilm ü 'irfān ve üdebā vü 'ulemā vü ḥükemā beynlerinde daḫı ehemmiyetlice ḫıdmeti oldıġı da teẓāhür ėtmiş oluyor, dėmek olur. Ve 'l-ḥāṣıl Türkce ḍurūb-ı emṯāl 'ulūm u funūn-ı sā'ire **[13/17/yan]** miyānında kendisine ḫaṣṣ bir meziyyet ve ḥikmeti ḥā'iz ve cāmi' olup millī ve ictimā'ī ve aḫlāḳī bir 'ilm-i maḫṣūṣ oldıġını taḳdīr ėden Şināsī Beg[339] [1826 - 1871] merḥūm kendi eserlerinde "Ḍurūb-ı emṯāl ḥikmetü 'l-'avāmdur…[340]" söziyle taḳdīr ve te'yīd eylemişdür.

[13/18] Rābi'[an] bir cāhil-i ṣāf-derūn kimse ba'ż kimseler yanında sevḳ-i kelāmla gögüs ḳabartaraḳ dėse: "Ey efendiler, ey aġalar! Bilürsiz ki benim 'amucam ġāyet māl-dār ve zengīndür. Babamdan başḳa bu dār-ı dünyāda hēçbir kimsesi ve başḳa vāriṯi yoḳdur. Kendisiniŋ bir ayaġı hemān çuḳurda bir pīr-i fānīdür. Bugün yarın emr-i Ḥaḳḳ vāḳi' olıvėrirse elbette cemī' mālı mülki babama ḳalacaḳ. Babam daḫı öyle ölünce elbette cümle mālları baŋa ḳalacaḳ." dėyerek abuḳ ṣabuḳ, cāhil-āne, ṣaçma teḳāża ve taṣavvurlar ṣarf ėderek 'ālemi kendisine güldüren öylesine ḳarşusındakiler de oŋa cevāb[en] dėseler: "Evet, pek ṭoġrı söylüyorsuŋ; ammā (zīrā) iş seniŋ dėdigiŋ gibi olursa esās mes'ele öyledür; faḳaṭ (ammā) ba'ż cihetler ḥaḳḳında atalarımızdan māl-i mīrāṯ olaraḳ ḳalma

337 olur: Yazmada: *o olur*.

338 olur: Yazmada: *o olur*.

339 Şinâsî [1242/1826 - 1288/1871]: Batılılaşma dönemi öncülerinden, şair ve gazeteci. Geniş bilgi için bk. KAHRAMAN, Â.: "Şinâsi", *DİA*: 39, 166[b]-169[b].

340 Şināsī: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Muḳaddime-yi Müellif: 4.

Türkce ḍarb-ı meṯellerde ba‘ż mühimm sözler de vardur, ki o māl-i mīrāṯı da ḫāṭırımıza getirmek, ondan da birer ḥiṣṣe-yi intifā‘ ve intibāh almaḳ gerekdür; çūn-ki atalarımız dėmişlerdür ki: *‘Ḫām ḫulyā ḫām ḳarpuz gibidür.’* Ne bilürsüŋ Allah’ıŋ işini; hele ṭur baḳalım birāder, neler olacaḳ, neler görecegiz! *‘Deve mi ölecek, deveci mi ölecek, yoḳsa deveniŋ üstündeki (küçük zengīn) ḥācī mı ölecek?’* ḍarb-ı meṯellerini de iyi düşünerek aṣlā ḫāṭırıŋdan çıḳarmamaḳ gerek.” gibi muḳni‘ ve ma‘ḳūl sözlerle o ġāfil-i ṣāf-derūnı ol vechle nevm-i ġafletden īḳāẓ ėtseler işbu ḍarb-ı meṯeller tāmm ṣırasında ve mevḳi‘inde ḥāle, ḳāle, zamān ve zemīne muvāfıḳ ve muṭābıḳ **[14/1]** olaraḳ geregi gibi īrād ėdilmiş ve cevāb vėrilmiş olmaz mı? Elbette tāmm ṣırasında ve mevḳi‘inde ve pek muṣīb ve muvāfıḳ ve muṭābıḳ olaraḳ ṣarf u īrād ėdilmiş olacaġı şübhesizdür.

İḫṭār: İşbu eṯer-i nā-çīzde ṣaḥīfe ve saṭr aralarında gerek *Ḥ.* işāretli ve gerek *‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī* imżālı vėrilen şerḫ ve söylenen sözler heb işbu muḥarrir-i ‘ācize ‘āid oldıġı; **[14/üst]** ya‘nī sā’irleri de tamām[en] kütüb-i müdevveneden gerek iḳtibās[en] ve gerek ictihād[en] yazılan[341] sözler olup ḥall-i ma‘nāları herkesiŋ kendi isti‘dād ve idrāklerine terk olunan sözler ve ḍurūb-ı emṯāllerden ‘ibāret bulundıġı gibi ba‘żıları da bi ’l-münāsebe yazılan mülāḥaẓāt ve müṭāla‘āt ḳabīlinden şerḫler, ba‘żıları da li-ecli ’l-işhād u istişhād, eslāf-ı şu‘arā ü üdebānıŋ eş‘ār ve ebyāt ve fıḳarātı, ba‘żıları da eslāf-ı ‘ulemā’ ve ḥükemā’-yı ma‘rūfa ü ma‘lūmanıŋ bu ‘abd-i ‘ācziŋ naẓar-ı muṭāla‘asına **[15/yan]** teṣādüf ėdenlerinden işbu eṯere derci münāsib görilerek ḳaydıyla tezyīn-i ṣaḥā’if ü suṭūr ėdilenlerden ‘ibāretdür. Binā’[en]-‘aleyh, **[14/2]** ḫātime-yi maḳāl olmaḳ üzere ‘alāḳat[en] ‘arż u beyān olunur:

İşte buraya ḳadar da birḳaç ḍarb-ı meṯel ile beyne ’n-nās ve ’l-kelām ile ḍarb u īrād olunan meṯelleriŋ ṣūret-i ḍarb ve maḥall-i taṭbīḳlerine dā’ir ‘āciz-āne ve ḳāṣır-āne ‘arż u īżāḥ ėdebildigim işbu taṭbīḳāt-ı emṯāliyyeler de kāfī görilerek sözlerime ḫitām vėrildi. *va ḳis ‘ala ’l-bavāḳī*[342] [=Kalanları da buna kıyas et.]…

25 Ḥazīrān[343] 1325 [=8 Temmuz 1909]

muḥarrir ve mürettib ve cāmi‘-i eṯer ‘abd-i ‘āciz

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

‘Adliyye Neẓāret-i celīlesininde *Cerīde-yi Maḥākim-i ‘Adliyye* idāresi başkātib ve muḥāsebe me’mūrı’lıġından müteḳā‘iddür.[344]

---

341 Yazmada: *yazıl[an]an*.

342 Ş. Sāmī: *ḲT*: bevāḳī: va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī= Ḳalanları da buŋa ḳıyās ėt.: I, 305[c].

343 Yazmada: *ḫarirān*.

344 Müellif, eseri tamamlamadan önce emekli olduğu için ilk olarak “‘Adliyye Neẓāret-i celīlesininde *Cerīde-yi Maḥākim-i ‘Adliyye* idāresi başkātib ve muḥāsebe me’mūrı.” biçiminde yazılan bu ifadeye daha sonra “…lıġından müteḳā‘iddür.” ifadesi eklenmiş.

[15/1] İfāde ve muḫṭıra

İşbu eṯerdeki me'ḫaḏlar, İstanbul'uŋ hemān bi 'l-cümle kütüb-ḫānelerinde on beş sene ẓarfında bulabildigim 'Oṯmānlı üdebā ve şu'arānıŋ dīvānlarıyla müverriḫleriŋ tārīḫleri ve sā'ir Türkce āṯār-ı mütenevvi'adan ṭoplanmış ve luġāt-i muḫtelifeden aḫḏ u iḳtibās ėdilmişdür; faḳat bu da bi 'ż-żarūr çāresizlikden öyle ḥareket ėdilmişdür. Yoḳsa böyle millī ve 'umūmī işler millī luġat ve ḳāmūs ve tārīḫ gibi ġāyet mühimm ve cesīm şeyler ṭabī'ī 'abd-i 'āciz gibi eŋ 'āciz kişiniŋ yapabilecegi, yapması lāzım gelecegi işler degildür; ancaḳ elbirligi, ḳalb, göŋül dirligi ve kemāl-i 'aşḳ u şevḳ, ve ġayretle ve birbiriyle ciddī ve ṣamīmī ve ḥaḳīḳī ḏevḳ u maḥabbetle ve tükenmez ṣabr, taḥammül ve miḥen ve meşāḳḳı hėçe ṣayup ancaḳ menāfi'-i millet-i 'āmmeniŋ te'mīn ve ḥuṣūli içün ṣarf-ı mesā'ī ve iştirāk-i ḫıdemāt meydāne getirilerek istifāde-yi 'āmmeye ol vechle[345] çalışmaḳla müyesser ve mümkinü 'l-ḥuṣūl olabilecegi bu 'abd-i 'āciz mūr miḳdārıŋ hemān on beş yigirmi seneden beri münferid[en] 'āciz-āne ve ḳāṣır-āne ve ṣırf ḥarṯ-ı millī-yi Türkāna 'āid olmaḳ üzere ṣarf-ı sa'y u ġayretle[346] de gūyā kendi zu'm u i'tiḳādımca hemān başarabilüp başına çıḳdıġımı ẓann ėdebildigim ḳadīm ḥarṯ-ı millī-yi Türkāndan ma'dūd bulunan ***Şecere-yi Tevārīḫ*** ve[347] ***Çaġ-nāme-yi Sāl-i Türkān*** ile bunlarıŋ lāzım-ı ġayr-i müfārıḳı ve iḥtiyācāt-ı milliyyemiziŋ başlıcası olan ***Çaġan-ı Türkān***'ı[348] yalŋız başıma ve hemān on beş yigirmi sene ẓarfında işbu ṣuver üzere(?) tecellīsine 'avn u 'ināyet-i ilāhiyye ile bir derece muvaffaḳıyyet elvėrmiş gibidür; faḳaṭ işbu mesā'ī-yi medīde ve ḫıdemāt-ı ṭavīle vü ciddiyye ile sebḳ ėden ve tecārib-i fi'liyye ile ṯābit ve müteḥaḳḳıḳ bulunan bunlar ve sālif[en] ḏikr olunanlar miṯillü ḥarṯ-ı millīleriŋ daha mükemmel[en] ve muntaẓam[an] ve ṣıḥḥat[en] ve ḥaḳīḳat[en] yazılması ve istifāde-yi 'āmmeye ṣāliḥ olaraḳ meydān-ı maṭbū'āta gelebilmesi ancaḳ böyle işlerde müşterek el, dil birligine temiz ḳalb ve göŋül ḫ[v]uşlıġına menūṭ ve mütevaḳḳıf olmaḳla ve ḥüsn-i niyyet ve ġayretle ber-ā-ber böyle millī işlerde millī cānlarıŋ manlarıŋ (soy sof), ṣanlarıŋ birbiriyle ġāyet ṣamīmī ve ṣāfī ḳalble ḳalb birligi ėtmek gerekdür.

li-muḥarririhī

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

---

345 Yazmada: *veçhle*.

346 ṣarf-ı sa'y u ġayretle: Yazmada: *ṣarf u sa'y u ġayretle*.

347 ve: Yazmada: -.

348 Yazmada: *Çaġan-ı Türkān'nı*.

ŞAV U ŞINAV-I TÜRKĀN[349] CÖNGİ

DURŪB-I EMṮĀL-İ ‘OṮMĀNĪ[350] - ATALAR SÖZİ MECMŪ‘ASI[351]

İYİ SÖZLER CÖNGİ[352]

Yani millî, edebî ve hikemî sözleri muhtevi[dir].

ESKİ ZAMĀNIŊ SAVLAR[353] VE SINAVLAR[354] -TECRİBELER- CÖNGİ[355]

Yani millî ḳaideler, âdet ve usuller, tecrübeli sözler mecmuasıdır; ki “Atalar sözü kitabıdır, tutmasaŋ da işit.”

---

349 Yazmada: *ṣav - ṣınav-ı Türkān*.

350 Yazmada: *ya‘nī Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmānī*.

351 Yazmada: *ya‘nī Atalar Sözi Mecmū‘ası*.

352 Yazmada: *cöŋgi*. Yazmada *cönk* kelimesi, *cöng* ve *cöŋg* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. *Cönk* kelimesi, günümüz Türkiye Türkçesinde ‘saz şairlerinin derledikleri şiirleri kaydettiği uzunlamasına açılan defter’ manasında kullanılmaktadır; fakat yazmanın hem muhtevası hem de biçimi farklı olmasına rağmen müellifin eseri için bu ismi tercih etmesinden de anlaşıldığı üzere kelime burada ‘seçilmiş örnek metinlerden oluşan yazma eser/mecmua’ manasında kullanılmıştır. Kelimenin ilgili anlamı için bk. GÖKYAY, O. Ş.: “Cönk”, *DİA*: 8, 73[b]. Kelimenin aslı, ‘altı düz gemi’ manasında Malayca *cong* olup Türkçeye Farsçadan geçmiştir. Kelime, Farsçada ‘gemi/kalyon’ anlamıyla hem *cung* hem de *çung* biçimiyle müstameldir ve Farsça sözlüklerde *cung*’un ilgili eserlere verilen bir diğer isim olan ‘beyaz-ı büzürg’ manasında, *çung*’un da ‘söz, kelam; tanelerin toplanması’ manalarında kullanıldığı kaydedilmiştir. STEINGASS: *CP-ED*: cung: 374[b]; çung: 400[b]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: cung: 277; çung: 301. Ayrıca, ‘gemi’ demek olan *cönk* kelimesinin ‘yazılmış eser/kitap’ manasında kullanılmasına benzer bir biçimde yine ‘gemi’ manasındaki *sefine* kelimesi de ‘ansiklopedik/biyografik eser’ manasında kullanılmıştır. SONA, İ.: “Yazılı Kaynaklarda Kültürel Hafıza Cönkler”, *Millî Folklor*: Y.: 28, S.: 111, 75-86. s. *Cönk* kelimesi için bk. MENINSKI: *Thesaurus…*: cüng: I, 1663. Niyāzī: *LNvİC*: cünk: 550. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: cönk142[a]. REDHOUSE: *TaEL*: çung: 732[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: cönk: ikinci cild, 347[b]. TDK: *TTS*: cönk: II, 777. TDK: *DS*: cönk (I): III, 1007[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: cöng/cünk/cüng: I, 453[b]. NİŞANYAN: *NS*: cönk: 135[a]. AYVERDİ: *MBTS*: cönk: 202[a]; sefine: 1075[b]. TDK: *TS*: cönk (I): 471[b]; cönk (II): 472[a].

353 Yazmada: *ṣavlar, savlar*. Yazmada kelimenin asıl imlasının *sav* olduğunu belirtmek için bu imlanın altına “ṣaḥ. [Sahih]” notu düşülmüş. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Türkçenin farklı lehçelerinde müstameldir. KÂŞGARLI: *DLT*: saw: 256[b]6; saw: 256[b]7; saw: 256[b]7; saw: 256[b]8; saw: 256[b]8; saw: 256[b]8. CLAUSON: *EDPT*: sāv: 782[b]. TDK: *TTS*: sav: V, 3332. TDK: *DS*: sav (I): X, 3551[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: sav: üçüncü cilt, 30[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: savçı: 183[b]. REDHOUSE: *TaEL*: sava: 1032[a]; ṣava: 1164[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sava: I, 703[a]; ṣava: II, 814[c].

354 savlar ve ṣınavlar: Yazmada: *savlar - ṣınavlar*.

355 Yazmada: *cöŋgi*. bk. 352. dipnot.

bi-smi'llāhi 'r-raḥmāni 'r-raḥīm
[=Koruyan kayırgan Allah'ın adıyla]

va bihī nasta'īn
[=ve O'nun yardımıyla]

SÖZBAŞI

"Atalar sözü, ulu[356] *-büyük- sözü; bilene bili*[357] *sözü, bilmeyene minare gölgesi, davultozu ḳabîlindendir*[358]*."* dėmişler; *"İnsan, mihnette; demir, ateşte tecrübe olunur."* faḳat *"Atalar sözü kitabıdır, tutmasaŋ da işit."* dėmişler; zira işitilen söz ḳulaḳtan girer, ḳalp ḳulağını bulur, ḳapısını açar, ḳalp ḫazinesinde yer bulur, yerleşir ḳalır.[359] [4/1] Bir gün olur o sözüŋ sarf ėdilecek bir günü, saati, sırası gelir. [5/1] Eğer o söz, defter-i ḫatırattan sırayla ve yerinde ve menzil ve mevḳiinde sarf [4/2] ėdilecek olursa derhâl hedefini bulur, matlubunu vurur[360], işiŋi görür. [5/2] İşte, atalar sözünüŋ maddiyat ve maneviyatta ḳabil-i tatbiḳ görülen bir sırada [4/3] sarf ve irat ėdildiği taḳdirde husule gelecek fevâid-i maneviyesi de o nispette müfit [5/3] ve maḳbul olur, dėmişler; lakin (ancaḳ) atalar sözünüŋ sarf ve iradıŋdaki şart-ı aslî ve esasî "Söz, sırasında gerek; iş, vaḳtinde gerek." cümlesiyle muḳayyettir. *va ḳis 'ala 'l-bavāḳī*[361] [=Kalanları da buna kıyas et.]…

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

---

356 Yazmada: *uluv, uluġ*. KÂŞGARLI: *DLT*: uluġ: 22$^{b}_{9}$. İbn Muhannā: *kitābu ḫilyatu 'l-insān va ḫalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ulug: 80^{a}. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136^{b}. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

357 Yazmada: *bilüv*. CLAUSON: *EDPT*: bilig: 339^{a}. TDK: *TTS*: bilü (bili): 1. Bilgi, ilim irfan, idrak, malumat. 2. Zihin, fikir.: I, 569. *bilüv*: 'Bilmek'. BASKAKOV: *N-RS*: блуьв (bilüv): 81^{a}. BASKAKOV: *R-NS*: знать (znat'): 216^{b}. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: bil-: 59^{b}.

358 Yazmada: *ḳabīlindür*.

359 Yazmada metnin bundan sonraki kısmı 4. ve 5. sayfaların üst bölümünde yer almaktadır.

360 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199^{a}; vurmaḳ: II, 1499^{b}. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041^{b}.

361 Ş. Sāmī: *ḲT*: bevāḳī: va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī= Ḳalanları da buŋa ḳıyās ėt.: I, 305^{c}.

BAŞLANGIÇ

[Medli Elif]

A, Ā[362]

İşbu mecmua hurûf-i ebcet tertibi üzere mürettep olduğundan evvelemirde *elif* harfi haḳḳında *Lehce-yi ʻOṯmānī*'de vėrilen izahattır, ki her harfiŋ[363] izahatı sırasıyla yazılmıştır.

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i ṯānī, [857ª]

***elif**: Elif, ḥurūf-i ʻOṯmāniyye ve ebced tertībleriniŋ birinci ḥarfi, zīc ve ḥisābda vāḥid'e delālet ėder. ʻArabī kelimeleriŋ hemze ve yā'sı yerine müstaʻmeldür: uṣūl (اُصول), uṣūl (اصول); aʻlā (اعلى), aʻlā (اعلا); āy (آى), vāy (واى). Muḫaffefi Fārsīde vaṣl olur: gūn-ā-gūn (گوناگون).*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i evvel, [1ª]

***elif**[364]**:** Ḫarf-i elif, elif-bānıŋ ibtidāki ḥarfi: ebced ḥisābında bir'e işāretdür. Ḫarf-i nidā ve te'kīd ve taʻaccüb olup "āy" ve "yā" gibi müstaʻmeldür: "A babam gelseŋiz a, gelseŋ a, a siz misiŋiz abe!" ʻİtāb maḳāmında: "A ḥarīf!" Kelime ibtidāsında ḥarekeniŋ birisiyle oḳunup hemze olaraḳ ḥarekeden ṣayılmaz: aramaḳ, erkek, ėtmek, ırlamaḳ, istemek, otarmaḳ, örmek, urmaḳ[365], ürümek. Türkīde ḥareke-yi memdūda yoġiken elif-i mufaḫḫama baʻżan çekilür kelime içinde fetḥa-yı mufaḫḫama ʻalāmeti olur, sābıḳda fetḥa-yı muraḳḳaḳa daḫı elif ile ṯebt olmışdur ve ḥāl[en] "ėtmemek (ايتمامك), gelmemesi (كلمامسى)" yazılur. Telaffuẓda ḥurūf-i maḥḏūfa yerine medde olur: "Muṣṭafā Aġa (مصطفى اغا), Muṣṭafā (مصطفا)" gibi dört ḥarf yerini ṭutmış olur.*

1. A âdem, ne ah ėdersin? Buŋa "felekte esen rüzgâr[366]" dėrler; bir gün olur saŋa[367] da eser, baŋa da eser. **4/16**

Sırrī [*ʻOṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*[368] 338] beyt

o nihāl-i bāġ-ı ʻişve saŋa da ėder temāyül
a göŋül ne āh ėdersin buŋa rozgār dėrler

2. A âdem, ne ah ėdersin? Buŋa "çarḳıfelek" dėrler, gâh öyle döner gâh böyle döner; işi hep dönektir. **4/17**

Mevzundur.

---

362 Yazmada: *ḥarf-i evvel Ā.*

363 Yazmada: *ḥurūfuŋ.*

364 Yazmada: *Cüz'-i evvel'e göre elif*:

365 örmek, urmaḳ: Yazmada: *urmaḳ, örmek*.

366 Bu kelimenin aslı Farsça *rozgār* olup 'geçici zaman/dönem; fırsat, müddet, ruhsat' manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: rozgār: 593ª. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: rozgār: Zamāne-yi nā-pāy-dārdur ve furṣat ve müddet ve ruḫṣat maʻnāsınadur. Ve edāt-ı ism-i zamān olur: "rozgār-ı cevānī" gibi.: 411.

367 Yazmada *sana* ifadesi iki farklı imla ile [saŋa (ساڭه), saŋa (سڭا)] kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: saŋa (ساڭه): 1029ᵇ; saŋa (سڭا): 1065ª; saŋa (سڭه): 1068ᵇ.

368 Meḥmed Celāl: *ʻOṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Yedinci Ḳısım: Eşʻārımızdan bir nebḏe: 338.

li-muḥarririhī Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] beyt

āh o vefāsız dil-ber dönekdür[369] *saŋa da döner*
a ādem ne āh ėdersin buŋa çarḫ-ı felek dėrler

3. A abdal[370]; âḳil ol, ḳo[371] seni divane sansınlar![372] **4/18**

4. A kel[373]; başıŋı düşünmezsin, mısırı sayıḳlarsın![374] **4/19**

5. A köse, sayılmadıḳ ḳaç tel saḳalıŋ var? **4/20**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*[375] [cüz’-i ṯānī, 188[376]]

6. “A feḫametlü efendim!” dėnilirse çoḳ mu; eski tas, eski sabun, eski hamamdır ḳabine! **4/21**

Ṭāhir-i Mevlevī[377]

7. – A ḳız, ağaŋ ne çirkin! – Babam evinde o da yoḳtu[378]. **4/22**

---

369 Yazmada: *dönekdür, dönek*.

370 Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde hem *medli elif*le hem de *medsiz elif*le kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ebdāl: 9[b]; abdal [*medsiz elif*le]: 10[a]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ebdāl: [ḳısm-ı evvel,] 53[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: abdal [*medli elif*le]: I, 16[b]; ebdāl: I, 65[a]. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Abdalı tekyede görürsün. (“Abdal” lafẓı ‘Arabīde evveliŋ feṯḥiyledür. Türkīde ėse elif-i ṯaḳīle oḳunur.): 5. Kelime, yazmada ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da bazı alıntılarda *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Kelimenin *abdal* [*medsiz elif*le] ve *ebdāl* biçimlerini tefrik etmek mümkün olmadığından kelime -ister *medli elif*le ister *medsiz elif*le yazılmış olsun- madde başlarında *abdal*, -özellikle *abdal* okunması gerektiği belirtilenler müstesna olmak üzere- alıntılarda ise *ebdāl* olarak kaydedilmiştir.

371 CLAUSON: *EDPT*: kō-: 578[b]; kōḏ-: 595[b]. TDK: *TTS*: komak (koymak): Müsaade etmek, izin vermek, serbest bırakmak, salıvermek.: IV, 2619. TDK: *DS*: komak: Koyuvermek, bırakmak.: XII, 4564[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳomaḳ yā-ḫ[v]ud ḳoymaḳ: Müsā‘ade ėtmek, bıraḳmaḳ, müsāmaḥa eylemek, māni‘ olmamaḳ.: II, 1114[a].

372 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ey dervēş; ‘āḳil ol, ḳo seni abdal ṣansınlar! 486/17.

373 Yazmada: *kel (كه ل), kel (كل)*. Kelimenin aslı Farsça *kal (كل)*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: kal: 1039[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kel (كل): II, 1173[b]. REDHOUSE: *TaEL*: kel (كل): 1559[a].

374 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ey kel; başıŋı düşünmezsin, mışırı ṣayıḳlarsın! 488/13.

375 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan*.

376 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: A köse, ṣayılmadıḳ ḳaç tel ṣaḳaluŋ var!: cüz’-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12. *Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā*’nın ikinci cüzünün 178. ila 192. sayfaları arasında yer alan on beş sayfalık bölüm, *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*’den -sayfa yapısı da dâhil olmak üzere- aynıyla aktarılmıştır. *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*’in Ahmed Midhat [1844 - 1912]’e ait olduğu da savunulmuştur. AKÜN, Ö. F.: “Ahmet Vefik Paşa”, *DİA*: 2, 143[c]-157[c]. ÇERİ, B.: “Ahmet Vefik Paşa ve Atasözlerimiz”, *Millî Folklor*: 33, 22-26.

377 Tâhirü ’l-Mevlevî [1877 - 1951]: Edebiyat tarihçisi, yazar ve şair. Asıl adı Mehmed Tâhir [OLGUN]’dir. Tâhirü ’l Mevlevî, tahsilini Gülhane Askerî Rüşdiyesi ve Menşe-yi Küttâb-ı Askerî’de tamamladı. Bâb-ı Seraskerî’de mülazım olarak göreve başladı (1892). Bu arada Filibeli Râsim Efendi ve Mehmed Esad Dede’nin derslerine devam ederek mesnevihanlık icazetnamesi aldı (1893). Memuriyetten istifa ederek 1001 günlük çileye girdi (1896-1898). Ardından Tâhir Dede Kütüphanesini kurup (1899) kitap yayımına başladı. KAHRAMAN, Â.: “Tâhirülmevlevî”, *DİA*: 39, 407[b]-409[c].

378 Yazmada: *yoġ-idi*.

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[379] [cüz'-i ṯānī, 188[380]]

8. A fitnekâr, saŋa "Bayram ḳaçan[381]?" diye[382] soran yoḳ! **4/23**

9. A âdem, ne söz aŋlamazsın; bu felek seniŋ aŋladığıŋ felek değil! **4/24**

10. A canım, ne küsersin; ne ėttim, ne eyledim ben saŋa? **4/25**

11. A göŋül, ne ah ėdersin? Buŋa "rüzgâr[383]" dėrler, saŋa da eser. **4/26**

Sırrī [*'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*[384] 338] beyt[385]

o nihāl-i bāġ-ı 'işve saŋa da ėder temāyül
a göŋül ne āh ėdersin buŋa rozgār dėrler

12. Apaşikâr yalan söyler. **4/27**

Riyakârlar haḳḳında…

13. A babam a, a bre a, hep yerinde! **4/28**

14. Âbâ vü ecdadından[386] ḳalma malıdır. **4/29**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* [cüz'-i ṯānī, 857[b]]

ābā': *is.*[387] *Ebler, atalar, ābā vü ecdād, ābā-yı ma'neviyye, mürşidler, mürebbiyeler.*

15. Eben an-cedd[388] mutasarrıftır. **4/30**

16. Eben an-cedd[389] mirasyediler. **4/31**

---

379 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir meṯeldür.*

380 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": – A ḳız, aġaŋ ne çirkin! – Babam evinde o da yoġ-idi.: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

381 CLAUSON: *EDPT*: kaçan: 592[a]. TDK: *TTS*: kaçan (haçan): Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vaktâki, nasıl, ne suretle, ne vakit.: IV, 2150. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaçan: II, 1017[c]. TDK: *DS*: kaçan (V): Ne zaman, ne vakit.: VIII, 2586[b].

382 Yazmada *diye* kelimesi *deye, deyi, deyü* ve *diye* olmak üzere dört farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ديه imlasının hem *deye* hem de *diye* teleffuzu mevcuttur; ancak yazmada esas alınan telaffuzu tefrik etmek mümkün olmadığından ilgili imla *diye* olarak okunmuştur. TDK: *DS*: deyi: 'Diye' anlamında kullanılır.: IV, 1446[a]. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): Diye.: II, 1127. Ş. Sāmī: *ḲT*: deyü: I, 646[a]; deye: I, 646[c]. REDHOUSE: *TaEL*: diyü, deyü, deye: 940[b]; diye, deye: 942[b].

383 Bu kelimenin aslı Farsça *rozgār* olup 'geçici zaman/dönem; fırsat, müddet, ruhsat' manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: rozgār: 593[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: rozgār: Zamāne-yi nā-pāy-dārdur ve furṣat ve müddet ve ruḫṣat ma'nāsınadur. Ve edāt-ı ism-i zamān olur: "rozgār-ı cevānī" gibi.: 411.

384 Meḥmed Celāl: *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Yedinci Ḳısm: Eş'ārımızdan bir nebḏe: 338.

385 Yazmada bu beytin ve ilgili madde başının yanına *(5)* notu düşülerek beytin bu madde başı ile de ilgili olduğu belirtilmiş.

386 Yazmada: *ābā, ecdādından*. Ş. Sāmī: *ḲT*: eb: ābā vü ecdād: Atalar, eslāf.: I, 63[c].

387 is.: *İsm*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: rumūzāt, [8].

388 Yazmada: *ābā 'an cedd*. *eb*[*en*] *'an cedd*[*in*]: 'Dededen babadan.' REDHOUSE: *TaEL*: eb: 3[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eb: eb[en] 'an cedd[in]: Babadan oġula, nesl[en] ba'de nesl[in].: I, 63[c].

389 Yazmada: *ābā 'an cedd*. *eb*[*en*] *'an cedd*[*in*]: 'Dededen babadan.' REDHOUSE: *TaEL*: eb: 3[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eb: eb[en] 'an cedd[in]: Babadan oġula, nesl[en] ba'de nesl[in].: I, 63[c].

17. Abani sarıḳ, elfiye[390] biçim şalvar giyer; Bursalı[391] olmaya! **4/32**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel, 2ª]

ābānī: *is.*[392] *Aṣlı maʻlūm olmadı: aġbānī aḳbānū? Zemīni beyāż, dalları zaʻferānī ipek ḳumāşı. Brusa ābānīsi renklüsi.*

18. A babam, saḳalı değirmende mi ağarttıŋ[393]? **4/33**

19. Abaḳsız(?)[394] (budaḳsız) ağaç olmaz. **4/34**

20. Abaḳsız(?)[395] (budaḳsız) ağaç olmaz; ağasız, ağacasız kişi olmaz. **4/35**

21. Abanan düşer, düşen sürçenden fenadır. **4/36**

[abanmaḳ[396]*:] Yüzüḳoyun düşmek.*

22. Abanoz kesilmiş. **4/37**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel, 2ª]

abanoz: *is. Ṣaḥīḥi lisān-ı Hindīde: ābnūs. Siyāh aġac. Abanoz ve yalancı abanoz taḳlīd, Ṭrabzon ḫurması ve ṣalḳım aġacı boyamaları.* ***abanoz gibi****: Ḳavī, sert.*

23. Abananı (düşeni) er ḳaldırır, er ḳaldırmazsa yer ḳaldırır. **4/38**

24. Abanoz gibi ḳapḳara. **4/39**

25. Abanoz gibi ḳasḳatı. **4/40**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i evvel, [2ª]

āb-dārlıḳ: *ṣ.*[397] *Āb-dār, leḏḏetlü, leḏīḏ, maʻnī-dār, leḏīḏ yemiş ve maʻnalu söz gibi rengīn olmaḳ. Leṭāfet, ṭarāvet, ḥalāvet, ʻuḏūbet, revnaḳlu, sözde zengīnlik.*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i ṯānī, [857ᵇ]

āb-dār: *ṣ. Ṣulu, ruṭūbetlü, leḏīḏ maʻnāsına ter ü tāze, laṭīf. Maʻnī-dār, ḳılaġulu, mücellā. Āb-dār mīve, kelām, şiʻr, ṭarāvetlü, ḥalāvetlü.*

26. Abdar[398] söz, abdar ağızdan[399] çıḳar. **5/01**

27. Abdar imiş. **5/02**

28. A âdem; sen bu aḳıl ile dünyayı, Ḳonya'yı aŋlayıncaya ḳadar bu dünyadan göç ėdersiŋ! **5/03**

---

390 TDK: *DS*: elfiye: Eskiden yüksek tabakadan olanların giydikleri gibi dizden yukarısı geniş pantolon.: V, 1713ª.

391 Yazmada: *Brusalı*.

392 is.: *İsm*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: rumūżāt, [8].

393 Yazmada: *aġaratdıŋ*.

394 Yazmada: ابآقسز.

395 Yazmada: ابآقسز.

396 *Abanmak* kelimesinin 'yüzüstü düşmek' manası mevcut olmakla birlikte bahse konu kelimenin bu madde başında 'eğilerek bir şeyin, bir kimsenin üzerine kapanmak; bir yere veya bir kimseye yaslanmak, dayanmak' manalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. TDK: *DS*: abanmak: Yüzüstü düşmek.: I, 9ª. TDK: *TS*: abanmak: 2ª.

397 ṣ.: *Ṣıfat*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: rumūżāt, [8].

398 Aslı Farsça *āb-dār* olan bu kelime, 'taze, parlak, manidar' manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: āb-dār: 5ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: āb-dār: I, 16ᵇ.

399 Yazmada *ağız* kelimesi iki farklı imla ile (آغز, آغيز) kullanılmış. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: aġız (آغز) yā-ḫᵛud aġız (آغيز): I, 40ᶜ.

29. Abdar meyve[400]; bağına göre değil, cinsine göredir. **5/04**

30. Abdar söz, abdar meyveye beŋzer. **5/05**

Yaḥyā Naẓīm[401] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 86] beyt

bāġ-ı suḫanda vaṣf-ı leb-i yārla Naẓīm
olsa ʻaceb mi mīve-yi güftārum āb-dār

31. A dostum, "Benim arabam[402] yürüyedursun[403], seniŋki duradursun." dėmek olur mu! **5/06**

32. A dostum, "Hep ben yiyeyim[404], sen yėme." dėmek olur mu! **5/07**

33. A çocuḳ[405], daha babaŋı bilmez iken kişizadelikten dem vurursuŋ[406]! **5/08**

34. A âdem, babaŋıŋ delik çarığı daha kül obası[407] ardında yatıyor iken soyzadelikten bahsėdersiŋ! **5/09**

---

400 Bu kelimenin aslı Farsça *mīva*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: mīva: 1365[a]. Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlasını koruyan bu kelimenin telaffuzda ise hem *mīve* hem de *meyve* şekli mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: meyve: 2057[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: meyve: II, 1444[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: meyve: 639[a]; mîve: 654[a]. Bu sebeple, bu kelime; alıntılarda *mīve*, madde başlarında *meyve* olarak kaydedilmiştir.

401 Yazmada: *Naẓīmī*.

402 Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, ʻaraba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Esʻad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«ʻaraba» ṣūretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26[c]. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56[b]; ʻaraba: 1291[b]; ʻarrāde: 1291[b]; ʻaraba: 1292[b]. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *ʻarrāda*[t] ʻtop atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet', Arapça < *rubāʻ* ʻdörtlü', Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: арaба/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32[a]. EREN: *TDES*: araba: 14[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190[a]. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ʻarrādaʻ: I, 644; rubāʻ: II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521[c].

403 Yazmada: *yüreṭursun*.

404 Yazmada: *yeyim*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

405 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

406 Yazmada: *ururSuŋ*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

407 *oba*: ʻYığın'. LESSING: *M-TS*: obag-a: 729[a]; obug-a(n): Yığın, top, küme, öbek; taş yığını; bilhassa "obo", çevresinde din törenleri düzenlenen mezar veya anıt olarak yapılmış taş yığını veya kurgan; tümsek; sınır işareti, an.: 729[b]. TDK: *DS*: oba (III): Tepe.: IX, 3259[a]; öbe: Durgun suların yüzündeki yeşil birikinti.: IX, 3307[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oba: Tepe.: 203[a]. CLAUSON: *EDPT*: oba: 5[b].

35. A biçare, sen de mi düştüŋ feleğiŋ dâmına[408]? **5/10**

36. A biçare, sen de mi düştüŋ feleğiŋ çuḳuruna? **5/11**

37. A âdem, daha babaŋıŋ toḳadıyla dayağı ḳapı[409] ardında dururken[410] Ḫâtem-i Tâî'likten[411] dem vurursuŋ[412]! **5/12**

38. A âdem; hâliŋi düşünmezsiŋ, küssen(?)[413] ḳamçılarsıŋ! **5/13**

39. A bedbaht yavrum, sen de mi küsersin baŋa? **5/14**

40. Abadî kâğıdı gibi parlaḳ. **5/15**

[Aḥmed Vefîḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* [cüz'-i evvel, 1[b]]

ābādī: *is. Devlet-ābādī dėdikleri a'lā[414] Hind kāġıdı. Terme, Ḫanbalıḳ n.*[415]

41. Abadan[416] âdem ile abadanca görüşülür. **5/16**

42. Abadana abadanca, abdala abdalca söz söylenir. **5/17**

[Aḥmed Vefîḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* [cüz'-i evvel, 1[b]]

ābādān: *ṣ. Geregi gibi, ġāyetde güzelce, eyü şey ma'nāsına.* ***ābādānlıḳ***: *āvādānlıḳ n.*[417] *Ma'mūre, 'ammār, şenlik, ābādānī.*

li-muḥarririhī ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ḳadim Türkçe ıstılahında "abadanlıḳ[418]*", 'büyüklük' manasında müstameldir.*

43. Abadana abadanlıḳ gerek, abdala avadanlıḳ[419] gerek. **5/18**

---

408 Aslı Farsça *dām* olan bu kelime, 'tuzak' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: dām: 499[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dām: 351. Ş. Sāmī: *ḲT*: dām: I, 599[c].

409 Yazmada: *ḳapu*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو), ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

410 Yazmada *dur-* kelimesi ekserisi *ṭur-* biçimiyle olmak üzere *dur-* ve *ṭur-* imlalarıyla kullanılmış. Kelimenin aslı *tur-*'tır. CLAUSON: *EDPT*: 529[b]. TDK: *TTS*: durmak (turmak): II, 1261; turmak: V, 3856. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭurmaḳ: II, 896[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭurmaḳ: 1254[a].

411 Hâtime 't-Tâî: Ebû Seffâne (Ebû Adî) Hâtim b. Abdillâh b. Sa'de 't-Tâîe 'l-Kahtânî [ö. 578?]: Cahiliye döneminin cömertliğiyle ünlü şairi. Geniş bilgi için bk. TÜLÜCÜ, S.: "Hâtim et-Tâî", *DİA*: 16, 472[b]-473[c].

412 Yazmada: *ururusuŋ*. bk. 406. dipnot.

413 Yazmada: كُوسَّنْ. TDK: *DS*: küsse: Topaç.: VIII, 3051[a].

414 Yazmada: *a'lā-yı*.

415 n.: *"Naẓar oluna." işāreti*. Aḥmed Vefîḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: rumūżāt, [8].

416 STEINGASS: *CP-ED*: ābādān: 3[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ābādān: 27v6; ābdān: 27v10. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ābādān, ābdān: Güzel, eyü, ma'mūr, tuvānā, gösterişli, nēkū ḥāl.: 2[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ābādān: Şen, ma'mūr.: I, 16[a]. Aḥmed Vefîḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: ābādān: Geregi gibi, ġāyetde güzelce, eyü şey ma'nāsına. ābādānlıḳ: Ma'mūre, 'ammār, şenlik, ābādānī.: cüz'-i evvel, 1[b]. TDK: *DS*: abadan (II): Zengin.: I, 6[a]; abadan (III): Mesnetsiz konuşma tarzı.: I, 6[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ābādān: Şen, bayındır.: 1[a]. Ayrıca, müellif *abadan* kelimesinin 'büyüklük' anlamında olduğunu belirtmiş. bk. 5/17, 7/25.

417 n.: *"Naẓar oluna." işāreti*. Aḥmed Vefîḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: rumūżāt, [8].

418 STEINGASS: *CP-ED*: ābādān: 3[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ābādān: 27v6; ābdān: 27v10. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ābādān, ābdān: Güzel, eyü, ma'mūr, tuvānā, gösterişli, nēkū ḥāl.: 2[a].

419 TDK: *TS*: avadanlık: Bir işi yapmak, bir aracı onarmak için kullanılan alet takımı.: 189[b]. TDK: *DS*: avadan (I): 1. Kavrulmuş kahvenin soğutulduğu tahta kab. 2. Araç, aygıt. 3. Ziynet eşyası. 4. Av

44. Abadan âdem, aptal âdem ile aŋlaşamaz. **5/19**

45. Abadan âdem; aptal âdem ile yâr, yoldaş olmaz. **5/20**

46. Abadan ile görüşen, abadan yoldan geçer. **5/21**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 2, 276

… üç yüz ʻaded yeke-süvār ādemler ile bir yaṣavul aḳasını ḥaḳīre vesīle vėrüp dėdi ki: "Ey yaṣavul aḳası! Menüm birāderüm Evliyā Aḳa'yı[420] *ḳayser-zemīn şāhı Murād Ḫān-ı Rābiʻ Revān'dan Tebrēz'e geldi, ki* ***ābādān yollar-ile getüresün*** *ve kārbānlarundan ḫ*ʸ*uş ḳondurup geçüresün…"* ilā āḫirihi[421]…

47. Abadanı abadan yoldan yürütürler. **5/22**

48. Abadanlıḳ; avadanlıḳ (hevâdanlıḳ(?), avarelik[422]) ile değil, çalışḳanlıḳ iledir. **5/23**

Lā [beyt]

maʻdeletdür mülki ābād eyleyen
maʻ<u>d</u>eretdür mülki ber-bād eyleyen

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī [beyt]

ciddī ġayretdür mülki ābād eyleyen
caʻlī maʻ<u>d</u>eretdür mülki ber-bād eyleyen

49. Abadan beldeniŋ abadan âdemi olur. **5/24**

50. A babam; bu dünyada adam[423] olmaḳ ḳolay mı sandıŋ, vėrilen talim ve terbiyeyi alay mı sandıŋ! **5/25**

51. Abadan âdem keçesini sudan çıḳarır. **5/26**

52. A dostum; hep kendiŋi görgün[424], âlemi kör sanma! **5/27**

53. Abadanlıḳ; avadanlıḳ ile değil, adamlıḳ (âdemlik) iledir. **5/28**

54. A âdem; hep kendiŋi bilici başı, âlemi bileği taşı sanma! **5/29**

çantası.: I, 374[a]; avadan (II): Bayındır.: I, 374[b]; avadanlık (I): 1. Kavrulmuş kahvenin soğutulduğu tahta kab. 2. Ziynet eşyası. 3. Alet edevat dolabı, sandığı. 4. Alet edevat yapmak için kullanılacak ağaç. 5. Hurda, kullanılmayan eşya.: I, 374[b]; avadanlık (II): Kış için kurutulan sebze.: I, 374[b]. AYVERDİ: *MBTS*: avadan: 85[c]; avadanlık: 86[a]. NİŞANYAN: *NS*: avadanlık: 58[b].

420 *Siyāḥat-nāme*'de: *Aḳa'yıyı*.

421 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

422 Yazmada: *āvāralıḳ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: āvārelik: I, 58[a].

423 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

424 Yazmada: *görgin*. Bu kelime, 'görgülü, bilgili' manasında kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: kör-: 736[a]. *-gXn* eki için bk. ERDAL, M.: *OTWF*: -gXn: I, 327-329.

bileği: ("bile-[425]" mastarından) Ustura ve bıçaḳ bileği. Aslı Türkçe bilev taşı'dır[426].

bileyici: "bile-[427]" mastarından ism-i faildir.

55. Abadan belde, abadan âdem ister[428]. **5/30**

56. Âbâ vü ecdadıŋ[429] evlat ile iftiḫar ėtmeleri, evladıŋ âbâ vü ecdat ile iftiḫar ėtmelerinden daha maḳbuldür. **5/31**

Cümel-i hikemiye…

Muḫtıra: *Cümel ü emsal-i hikemiye, durûb-ı emsal meyanından istişhâdât meyanına idḫal ėdilecektir.*

57. A âdem; hep kendiŋi pazarbaşı[430], âlemi mezar taşı mı sandıŋ! **5/32**

58. A âdem; bu felek dönektir, bir gün olur senden de dönse gerektir! **5/33**

59. Abanan düşer, sürçen düşmez. **6/01**

60. Abanan düşer, düşeni er ḳaldırır, er ḳaldırmazsa yer ḳaldırır; sürçen düşmez, düşerse kendi ḳalḳar. **6/02**

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī* [1ª]

ābā': *['A.] Eb'iŋ cem'i, babalar: Ābā vü ecdādımız ġayretli ādemler ėmiş. ābā-yı 'ulviyye= İ'tibār-ı ḳudemāya göre seb'a-yı seyyāreden kināyedür.*

61. Abalı[431], ḳabalı[432]; hep Ḫüda'nıŋ ḳulu… **6/03**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* [cüz'-i evvel, 1ª]

abā: *is. 'Abā ve 'abāye ma'nāsına yüŋden ḳalın ḳumāşlu şayaḳ, abādan yapılmış cübbe ve ḳuḳuleta, maşlaḥ, dikişlü lebāde. Abā çaḳşır, abā potur, abā ḳalçın, terlik.* ***Aydın abāsı:*** *Ġāyet ḳıṣa ṣalta. Balıkesirī abāsı: Daha uzuncası. Baġdād abāsı:*

---

425 Yazmada: *bilemek.*

426 CLAUSON: *EDPT*: bilewü: 333ª; bilēgü: 341ᵇ. TDK: *DS*: bilev: Bileği taşı.: II, 692ª; bilevi taşı: Bileği taşı.: II, 692ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bilev: Bileği taşı.: 31ª.

427 Yazmada: *bilemek.*

428 Yazmada *iste-* kelimesi dört farklı imla ile (استمك, استه مك, ايستمك,ايسته مك) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: istemek (استمك): 104ª; istemek (استه مك): 106ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: istemek (استمك): I, 105ª; istemek (ايستمك) yā-ḫᵛud istemek (استه مك): I, 241ª.

429 Ş. Sāmī: *ḲT*: eb: ābā vü ecdād: Atalar, eslāf.: I, 63ᶜ.

430 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144ª. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263ª; pazar: I, 344ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321ᵇ; pāzār: 433ª.

431 Yazmada: *abālı, abālu, 'abā.* Aslı Arapça *'abā* olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde -*'abā* imlası daha yaygın kullanılmakla birlikte- hem *abā* hem de *'abā* imlası müstameldir. ATAY: *A-TBL*: 3, 259ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'abā: II, 925ᶜ. Mu'allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: 'abā: 531ª. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: abā: cüz'-i evvel, 1ª; 'abā: cüz'-i ṯānī, 1229ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: abā: 6ª; 'abā: 1280ª. Ayrıca bu madde başında *abalı* kelimesinin iki farklı imlası da (abālı, abālu) gösterilmiş. REDHOUSE: *TaEL*: 'abālu-lı: 1281ª.

432 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḳabā': *Ḳaftān* ve *ḳapama* ta'bīr olunan libāsa dėnür.: III, 900. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳabā: Üstlük libās, cübbe, ḳaftān.: II, 1047ᶜ. AYVERDİ: *MBTS*: kabâ: Üste giyilen elbise, önü dâima açık duran kaftan, cüppe.: 595ᵇ.

Ḳalınca ṣūf. abākebe: Me'ālsiz[433] *şey.* ***abāyı yaḳmaḳ****: Meftūn, sersem olmaḳ. abācı: Abādan eşyā diken eṣnāf. abālu: 'Āciz, faḳīr;* ***Ur abālıya****. abāyī: Atıŋ ḳalın çulı.*

62. Abalı[434], kebeli[435] (heybeli[436]); hep Mevla'nıŋ ḳuludur. **6/04**

63. Abası Aydın abası, Aydın havası. **6/05**

64. Abacı, kebeci (heybeci[437]) sen necisin? **6/06**

65. – Abalıya[438] mı, kebeliye[439] (heybeliye[440]) mi? – Vur[441] abalıya, vur[442]. **6/07**

66. Abayı[443] yaḳmış. **6/08**

67. Abayı[444] yaḳmış, kebeyi (heybeyi[445]) boynundan[446] atmış. **6/09**

68. Abayı[447] yaḳtı, kebeyi (heybeyi[448]) astı. **6/10**

69. Abayı[449] yaḳmış, kebeyi (heybeyi[450]) ne yapsın abdal. **6/11**

70. Abayı[451] attı. **6/12**

71. Ab-ı pake[452] ne zarar vaḳvaḳa-yı kurbağadan[453]. **6/13**

Belīġ

---

433 Yazmada: *miṯālsiz*.

434 Yazmada: *abālı, 'abā*. bk. 431. dipnot.

435 TDK: *TS*: kebe: Kısa kepenek.: 1375[a]. TDK: *DS*: kebe (I): 1. Yünden örülmüş kalın kilim. 2. Kaba kumaştan yapılmış ceket, palto, aba. 3. Keçe.: VIII, 2713[b]; kebe (I): Halı.: XII, 4541[b]; kebe (II): İş giysisi.: XII, 4541[b].

436 Yazmada: *hegbe*. Kelimenin aslı Arapça *ḥaḳība*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 396[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḥaḳība* ve *hegbe* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ḥaḳībe: 795[b]; hegbe: 2166[b].

437 Yazmada: *hegbe*. bk. 436. dipnot.

438 Yazmada: *abālıya, 'abā*. bk. 431. dipnot.

439 TDK: *TS*: kebe: Kısa kepenek.: 1375[a]. TDK: *DS*: kebe (I): 1. Yünden örülmüş kalın kilim. 2. Kaba kumaştan yapılmış ceket, palto, aba. 3. Keçe.: VIII, 2713[b]; kebe (I): Halı.: XII, 4541[b]; kebe (II): İş giysisi.: XII, 4541[b].

440 Yazmada: *hegbe, "hegme" daḫı dėnür*. bk. 436. dipnot.

441 Yazmada: *ur*. bk. 406. dipnot.

442 Yazmada: *ur*. bk. 406. dipnot.

443 Yazmada: *abāyı, 'abā*. bk. 431. dipnot.

444 Yazmada: *abāyı, 'abā*. bk. 431. dipnot.

445 Yazmada: *hegbeyi*. bk. 436. dipnot.

446 Yazmada *boyun* kelimesi üç farklı imla ile (بوين, بويون, بيون) kullanılmış. Kelimenin ilgili üç imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: boyun (بوين): 413[a]; boyun (بويون): 413[b]; boyun (بيون): 428[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: boyun (بوين): ["Boy"dan olmaġla "بيون" yazılması ḫaṭādur.]: I, 325[a].

447 Yazmada: *abāyı, 'abā*. bk. 431. dipnot.

448 Yazmada: *hegbeyi*. bk. 436. dipnot.

449 Yazmada: *abāyı, 'abā*. bk. 431. dipnot.

450 Yazmada: *hegbeyi*. bk. 436. dipnot.

451 Yazmada: *abāyı, 'abā*. bk. 431. dipnot.

452 āb-ı pāk: Farsça *āb* + Farsça *pāk*: Temiz su. STEINGASS: *CP-ED*: āb: 1[a]; pāk: 231[b].

453 vaḳvaḳa-yı ḳurbaġa: Kurbağa ötmesi, sesi. CLAUSON: *EDPT*: kurbakā: 646[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurbaġa: II, 1496[b]. *Vakvak/vakvaka* daha çok ördek sesi için kullanılmakla birlikte kurbağa sesi için de müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: vaḳvāḳ: 2146[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: vaḳvaḳ: II, 1496[b]. AYVERDİ: *MBTS*: vakvak: 1306[b]; vakvaka: 1306[c]. NİŞANYAN: *NS*: vakvak: 903[a]. TDK: *TS*: vak vak: 2467[a].

[Ḳabūlī *Dīvān* 685, 317, 5[454]]

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mıṣrā‘]

72. Ablar galip gelince döndüler dolaplar. **6/14**

Şeyḫü ’l-İslām Yaḥyā [*Dīvān-ı Yaḥyā* Ġazeliyyāt 148] mıṣrā‘[455]

73. Abıhayat misalidir. **6/15**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 2, 20

Bu ṣularuŋ cümlesinüŋ menba‘ı on yedi ‘uyūndur, ki ***āb-ı ḥayāt miṯāl*** *Keşīş Ṭaġı dāmeninden çıḳar.*

[Lā] mıṣrā‘

«mā-yı Hüseyn ‘ışḳına iç ***āb-ı ḥayāt****» [1130[456]]*

Sürūrī [*Dīvān-ı Sürūrī* Tārīḫ-i berāy-ı binā-yı sebīl-i der-nezd-i Serāy-ı Ġalaṭa 42] mıṣrā‘[457]

«ḳıldı icrā ‘āleme Sulṭān Selīm ***āb-ı ḥayāt****» 1217[458]*

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 26[459]] beyt

la‘l-i cān-baḫş olunca gūyā
imrenürdi[460] lebine āb-ı beḳā

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 17[461]] beyt

gün yüzinden utanup ***āb-ı ḥayāt***
meskenin ėtdi verā-yı ẓulümāt

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 21[462]] beyt

ol siyeh cāmede ol Faḫr-i cehān
āb-ı ḥayvān *ėdi ẓulmetde nihān*

74. Abıhayat gibi… **6/16**

75. Abıhayat olsun. **6/17**

---

454 ERDOĞAN, M.: *Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin)*: vā‘iẓüŋ ḳavli (ṭa‘nı) Ḳabūlī bizi taġyīr itmez / āb-ı pāke ne żarar laḳlaḳa(vaḳvaḳa)-yı ḳurbaġadan: 685, 317, 5.

455 Şeyḫü ’l-İslām Yaḥyā: *Dīvān-ı Yaḥyā*: Ġazeliyyāt: birbirine girdiler dolāblarla āblar / **āblar ġālib olınca döndiler dolāblar**: 148.

456 Bu mısra, yazmada Evliya Çelebi’nin *Siyāḥat-nāme*’sinden yapılan alıntının hemen altına ve bu alıntının devamı gibi yazılmış olsa da *Siyāḥat-nāme*’nin ilgili kısmında böyle bir ifade yer almamaktadır. Bahse konu mısranın kime ait olduğu tespit edilememekle birlikte benzer örneklerden [bk. Üsküdar’da Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi: *gel Ḥüseyn ‘ışḳına iç bu çeşmeden āb-ı ṣafā* (1291/1874) Çengelköy’de Kaptan Hüseyin Paşa Çeşmesi: *çeşmeden mā-yı zülāli iç Ḥüseyn’iŋ ‘ışḳına* (1209/1794)] anlaşıldığı üzere bu mısra ile bir çeşme için tarih düşürülmüş olmalıdır.

457 Sürūrī: *Dīvān-ı Sürūrī*: Tārīḫ-i berāy-ı binā-yı sebīl-i der-nezd-i Serāy-ı Ġalaṭa: ḥażr ėdüp himmet Sürūrī söyledi tārīḫini / ḳıldı icrā ‘āleme Sulṭān Selīm āb-ı ḥayāt 1217: 42. Sürūrī: *Sürūrī Mecmū‘ası*: Tevārīḫ-i bend ü sebīl ü ‘uyūn: ḳıldı icrā ‘āleme Sulṭān Selīm āb-ı ḥayāt 1217: 53.

458 1217: Yazmada yok.

459 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: āb-ı bēḳā: [ḳısm-ı evvel,] 6[b].

460 Yazmada: *imrenirdi*.

461 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: āb-ı ḥayāt: [ḳısm-ı evvel,] 6[b].

462 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: āb-ı ḥayvān: [ḳısm-ı evvel,] 6[b].

76. Abıhayat içmiş gibi. **6/18**

Nedîm [*Dîvân* İbtidâ-yı Ḳaṣâ'id teşekkür ḳudûm be-ḫâne-yi Ḳapudan Muṣṭafâ Paşa[463] 117, 29, 12] beyt

efendüm iltifâtuŋda 'aceb te'ŧîr vardur kim
ėder sėr-âb-ı şevḳ ***âb-ı ḥayât içmişce*** *insânı*

Nedîm[464] [*Dîvân* İbtidâ-yı Ġazeliyyât 366, 145, 1] [beyt]

bûs-ı la'lin şöyle[465] sėr-âb-ı zülâl eyler beni
kim[466] gören ***âb-ı ḥayât içmiş*** *ḫayâl eyler beni*

77. Abıhayat bile olsa namert elinden su içme. **6/19**

78. Abıhayat zulmettedir.[467] **6/20**

Muḥibbî *Dîvân* [642, 2179, 4] beyt

leblerüŋ ayırasın[468] ŧutsa ḫaṭṭuŋ olmaz 'aceb
ẓulmet içredür dėmişler âb-ı ḥayvân cevherin

Ḫâḳânî [*Ḥilye-yi Ḫâḳânî* 17[469]] [beyt]

gün yüzinden utanup âb-ı ḥayât
meskenin[470] ėtdi verâ-yı ẓulümât

[Aḥmed Vefîḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oŧmânî* [cüz'-i ŧânî, 857[a]]

âb: *is. Şu, mâ', leṭâfet ve revnaḳ-ı cilâ, 'uṣâre-yi 'aṣîre-yi nesḫ. Ḳadr u i'tibâr, ḳısmet, keskinlik. Bevl, menî. Şerâb-ı nehr: âb-ı erġuvânî ve âb-ı telḫ, ḫamr. Âb-ı Âmû: Ceyḫun nehri. âb ü tâb: Leṭâfet, ŧarâvet, yalabıḳ, fer, revnaḳ, bet bereket.* ***âb-ı ḥayât*** *ve âb-ı ḥayvân,* ***âb-ı Ḫıżır****.* ***âb u dâne****: Ḳısmet. âb-ı dehen: Şalyar.* ***âb-ı dîde****: Sirişk, rükn-i âbâd-ı Şîrâz'da.* ***âb-ı revân****: Aḳarṣu. âb-ı zülâl: Billûr ṣu, nuṭfe.* ***Âb-ı Sîr: Sîr-i Deryâ, Seyḥûn****. âb-keş: Şucı, saḳḳâ.* ***âb u hevâ: İḳlîm.*** *Âb-dâr, âb-dân, âb-keş, âb-gin, âb-gûn, âb-gîr n.*[471] ***âb-rû*** *zîrde*[472]*.*

79. Abıhayat zulmette, abıkevser cennette. **6/21**

---

463 Yazmada: *Dâmâd İbrâhîm Paşa medḥinde*.

464 Yazmada: *ḳeḏâ Nedîm*.

465 Yazmada: *öyle*.

466 Yazmada: *her*.

467 "Abıhayat" ve "zulmet/karanlıklar ülkesi" ilişkisi için bk. ÇELEBİOĞLU, Â.: "Âb-ı Hayât - Edebiyat", *DİA*: 1, 3[a]-4[a]. ÇELEBİOĞLU, Â.: "Ay - Kültür ve Edebiyat", *DİA*: 4, 189[a]. DERMAN, M. U.: "Hokka", *DİA*: 18, 217[b]. OCAK, A. Y.: "Âb-ı Hayât", *DİA*: 1, 2[a]. PALA, İ.: "Su", *DİA*: 37, 443[a].

468 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ayırasın: 642, 2179, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: iresin: 2, 334, 574, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: dâyiresin: 2, 1366, 2710, 4.

469 Meḥmed Ṣalâḥî: *Ḳâmûs-i 'Oŧmânî*: âb-ı ḥayât: [ḳısm-ı evvel,] 6[b].

470 Yazmada: *mesken*.

471 n.: *"Naẓar oluna." işâreti*. Aḥmed Vefîḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oŧmânî*: rumûzât, [8].

472 âb-rû zîrde: Yazmada yok.

80. Abıhayat isteyen[473] ḳaraŋlıḳ[474] dünyanıŋ törüne[475] gitmeli.[476] **6/22**

81. Ab-ı ḫızırı[477] yine Ḫızır[478] olsa da rehber bulamaz. **6/23**

Rāġıb Paşa [*Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 38[479]] mıṣrā‘[480]

82. Ab-ı rûdur[481] bilene abıhayat, teşne-yi reşhasıdır[482] Nil ü Fırat[483]. **6/24**

Mevzundur.

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı ḳā‘ide-yi istiġnā 215, 16a, 491] [beyt[484]]

---

473 Yazmada *isteyen* ifadesi beş farklı imla ile (استين, استه ين, ايستيان, ايسته ين, ايستين) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: istemek (استمك): 104[a]; istemek (استه مك): 106[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: istemek (استمك): I, 105[a]; istemek (ايستمك) yā-ḫ[v]ud istemek (استه مك): I, 241[a].

474 Yazmada: *ḳaraŋġu, ḳaranlıḳ, ḳaranġılıḳ*. CLAUSON: *EDPT*: karaŋğu: 662[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraŋlıḳ: [Aşlı *ḳaraŋulıḳ. ḳaranlıḳ* yazmamalı.]: II, 1060[c]; ḳaraŋu: II, 1061[a]; ḳaraŋulıḳ: II, 1061[a]; ḳaranlıḳ: II, 1061[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraŋlıḳ: 1443[a]; ḳaraŋu, ḳaraŋı: 1443[a]; ḳaraŋulıḳ: 1443[a]; ḳaranlıḳ: 1444[a]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaran͡ğu: 650. ÖNER: *K-TTS*: ḳaraŋġı: 270[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaraŋġı: 127[b]; ḳaraŋġu: 127[b]; ḳaraŋġuluḳ: 127[b].

475 Günümüz Türkiye Türkçesinde ‘başköşe’ anlamında kullanılan bu kelime, bu madde başında ‘dip’ manasında kullanılmıştır. Kelimenin bu anlamı, Çağataycada müstameldir. TDK: *TS*: tör: Başköşe.: 2377[b]. TDK: *DS*: tör: Evde ya da odada saygıdeğer kişilerin oturduğu başköşe.: X, 3983[a]. CLAUSON: *EDPT*: 528[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: 115[a]. Niyāzī: *LNvİC*: 461, 1023. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ikinci cild, 182[a].

476 “Abıhayat” ve “zulmet/karanlıklar ülkesi” ilişkisi için bk. ÇELEBİOĞLU, Â.: “Âb-ı Hayât - Edebiyat”, *DİA*: 1, 3[a]-4[a]. ÇELEBİOĞLU, Â.: “Ay - Kültür ve Edebiyat”, *DİA*: 4, 189[a]. DERMAN, M. U.: “Hokka”, *DİA*: 18, 217[b]. OCAK, A. Y.: “Âb-ı Hayât”, *DİA*: 1, 2[a]. PALA, İ.: “Su”, *DİA*: 37, 443[a].

477 at-TABRĒZĪ: *BḲ*: āb-ı ḫıżr: Āb-ı ḥayātdur ve ‘ilm-i ledünnīye de ıṭlāḳ olunur ve ol bir ‘ālem-i ḫāṣṣdur, ki enbiyā-yı ‘iẓām ve evliyā-yı kirām ḥażarātına maḫṣūṣdur.: 32.

478 Hızır: Hz. Musa döneminde yaşayan, kendisine İlahî bilgi ve hikmet öğretilen kişi. Arapça kaynaklarda *ḫaḍır* (*ḫaḍr, ḫıḍr*) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen kelime, Türkçede *Hızır* ve *Hıdır* biçiminde kullanılmaktadır. *Ḫaḍır*, ‘yeşil, yeşilliği çok olan yer’ manasındaki *aḫḍar* ile eş anlamlıdır. Bu manadan hareketle *ḫaḍır* kelimesinin özel isimden ziyade lakap ve sıfat olarak kabul edildiği söylenebilir. ÇELEBİ, İ.: “Hızır”, *DİA*: 17, 406[a]. *Kur’an-ı Kerim*’de anlatılan Hızır kıssası, başlangıcından beri en çok tasavvuf çevrelerini ilgilendirmiştir. Bunun sebebi, kıssanın âdeta tasavvufun iki ana ilkesi olan *irşad*ı ve *ilm-i ledünn*ü temsil etmiş olmasıdır; zira kıssada Allah’ın, kendisine Hz. Musa’nın bilemediği bir ilim (ilm-i ledün) verdiği kul (Hızır), Hz. Musa’ya kılavuzluk (irşat) etmektedir. ULUDAĞ, S.: “Hızır - Tasavvuf ve Halk İnancı”, *DİA*: 17, 409[c].

479 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: āb-ı ḫıżır: [ḳısm-ı evvel,] 6[b].

480 Rāġıb Paşa: *Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa*: olmayan māye-yi feyż-i ezelīden sẽr-āb / āb-ı ḫıżrı yine Ḫızır olsa da rehber bulamaz: 38.

481 āb-ı rūy: Farsça *āb* + Farsça *rū(y)*: Yüzsuyu, onur. STEINGASS: *CP-ED*: āb: āb-ı rūy: 2[a]; āb-rū, āb-rūy: 7[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: āb-rū: I, 16[c].

482 Yazmada: *teşne-yi riştesidür*. taşna-yi raşḥa: Sızıntısına, damlasına susamış. STEINGASS: *CP-ED*: taşna: 303[b]; rişta: 577[b]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ar-raşḥ: I, 469. Ş. Sāmī: *ḲT*: teşne: I, 408[b]. rişte: I, 664[c]; reşḥa: I, 664[c]. KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Maṭlab-ı Ḳā‘īde-ī İstiġnā: teşne-i reşḥāsıdur: 215, 16a, 491.

483 Yazmada: *Nīl, Fırat*.

484 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Maṭlab-ı Ḳā‘īde-ī İstiġnā: āb-ı rūdur bilene āb-ı ḥayāt / teşne-i reşḥāsıdur Nīl ü Furat: 215, 16a, 491.

83. Ab-ı safa[485] düşen ḫayal, aynada[486] görünen ḫayal; hep bir ḫayaldir. **6/25**

[ḫayal:] 'Aks-i suret[487]' dėmektir.

84. Abıkevser gibi… **6/26**

85. Ab-ı rahmetle[488] yudu âlemi ḫallâk-ı cihan[489]. **6/27**

Ḥurūfī 'Arşī[490] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*[491] 106] beyt

āb-ı raḥmetle yudı 'ālemi ḫallāḳ-ı cehān[492]
cūy-i kevṯer gibi her goşe yürür āb-ı revān

86. Ab-ı rahmetten kimse mahrum ḳalmaz. **6/28**

87. Ab-ı revan[493] abıkevser gibi her ḳulağa geçer. **6/29**

88. Ab-ı revan gibi… **6/30**

89. Ab gibi revan oldu. **6/31**

90. Ab-ı revan oldu. **6/32**

Muḥibbī *Dīvān* [791, 2730, 3; 4] [beyt]

ser-i kūyuŋda gözyaşı baŋa eglence olmışdur
anuŋla eglenür göŋlüm ki ṣan[494] ***āb-ı revān oldı***[495]

---

485 āb-ı ṣāf: Farsça *āb* + Arapça *ṣāf*: Arı, halis su. STEINGASS: *CP-ED*: āb: 1[a]. ATAY: *A-TBL*: ṣāfī: 3, 47[b].

486 Yazmada: *āyīnede*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā'īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā'īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

487 Yazmada: *'aks-i ṣūretdür*.

488 āb-ı raḥmet: Farsça *āb* + Arapça *raḥma*[t]: Merhamet suyu. STEINGASS: *CP-ED*: āb: 1[a]. ATAY: *A-TBL*: raḥma[t]: 2, 703[b].

489 ḫallāḳ-ı cahān: Arapça *ḫallāḳ* + Farsça *cahān*: Kâinatın yaratıcısı, Allah. ATAY: *A-TBL*: Ḫallāḳ: 1, 488[a]. STEINGASS: *CP-ED*: cahān, cihān: 380[b].

490 Yazmada: *'Arşī Dede*.

491 Hurûfî Arşî [1562-1620]'ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî'den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: 'Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. 'Arşī: *Dīvān-ı 'Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid 'Abdu'llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî'den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī* nüshası esas alınmıştır.

492 *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*'de: *ḫalḳ-i cehān*. *Dīvān-ı 'Arşī*'de: *ḫallāḳ-ı cehān*. 'Arşī: *Dīvān-ı 'Arşī*: 108.

493 āb-ı revān: Farsça *āb* + Farsça *ravān*: Akarsu. STEINGASS: *CP-ED*: āb: āb-ı ravān: 2[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: āb-ı revān: I, 15[c].

494 ṣan: Yazmada yok.

495 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: oldı: 791, 2730, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: buldu: 3, 450, 697[797], 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: buldı: 2, 1697, 3454, 3.

vefānuŋ adı var[496] *ancaḳ cehānda kīmiyā*[497] *gibi*
işidilmedi bir kimse diye bir mihr-bān buldı

91. Ab-ı rûy[498] döktüğüne değmedi. **6/33**

Nef'ī [*Dīvān* 89, 1, 31[499]] mışrā'

āb-rūy-i ümmet-i āḫir zamānīdür sözüm

Ḥāfī *Risāle-yi Ḥāfī* Naẓīre[500] 3[501], [9ª] [beyt]

tek-ā-pū étme dūnāna döküp de āb-rū[502] *aṣlā*
hemān der-gāh-ı a'lāya eliŋ aç[503] *dād lāzımsa*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* [cüz'-i ṯānī, 858ª]

āb-rūy: *is. Ḥayā, i'tibār, yüz aḳlıġı, yüzsuyı, 'ırż, medār-i iftiḫār, mefḫar.*

92. Ab-ı engûr[504] -üzüm suyu-, ḫum[505] içinde giderek bade olur. **6/34**

Mevzundur.

[Ṣabrī *Dīvān-ı Ṣabrī Ṣākir* Ġazeliyyāt 76[506]]

Lā [beyt]

'ışḳı sīneŋde nihān eyle mecāzī ise de
āb-ı engūr ḫum içinde giderek bāde olur

93. Ab-ı rûy[507] döküp zelil olmaḳtan çalışmaḳ yeğdir. **6/35**

94. Âbâ vü ecdadımız[508] gayretli âdemler imişler, ki dünyanıŋ şarḳ köşesinde doğup garp köşesinde çadır ḳurup üremiş türemişler, bizi de burada büyütmüşlerdir. **6/36**

---

496 var: Yazmada yok.

497 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: kimyā: 791, 2730, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: kimiyâ: 3, 450, 697[797], 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: kīmyā: 2, 1697, 3454, 4.

498 āb-ı rūy: Farsça *āb* + Farsça *rū(y)*: Yüzsuyu, onur. STEINGASS: *CP-ED*: āb: āb-ı rūy: 2ª; āb-rū, āb-rūy: 7ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: āb-rū: I, 16ᶜ.

499 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: āb-ı rū-y: [ḳısm-ı evvel,] 7ᵇ.

500 Ḥāfī: *Risāle-yi Ḥāfī*: 'Uṯūfetlü [Nāmıḳ] Kemāl [1840- 1888] begefendi ḫażretleriniŋ "saŋa senden olur bir işde ancaḳ dād lāzımsa / umēdiŋ kes ẓaferden ġayrdan imdād lāzımsa" maṭlā'ıyla başlayan ġazellerine nāçiz bir naẓīre: Numero: 3, 9ª.

501 Yazmada: *numero: 3*.

502 Yazmada: *āb-rūy*.

503 Yazmada: *ac*.

504 āb-ı engūr: Farsça *āb* + Farsça *angūr*: Üzüm suyu. STEINGASS: *CP-ED*: āb: 1ª; angūr: 115ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: āb: I, 15ᶜ; engūr: I, 182ª.

505 Aslı Farsça *ḫum* olan bu kelime, 'küp, imbik' manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫum, ḫumm: 473ᵇ. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫum: 334.

506 Ṣabrī: *Dīvān-ı Ṣabrī Ṣākir*: Ġazeliyyāt: 'ışḳ ṭursun ḳo mecāzī ėse de göŋlüŋde / āb-ı engūr ḫum içre ṭuraraḳ bāde olur: 76.

507 āb-ı rūy: Farsça *āb* + Farsça *rū(y)*: Yüzsuyu, onur. STEINGASS: *CP-ED*: āb: āb-ı rūy: 2ª; āb-rū, āb-rūy: 7ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: āb-rū: I, 16ᶜ.

508 Ş. Sāmī: *ḲT*: eb: ābā vü ecdād: Atalar, eslāf.: I, 63ᶜ.

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Âbâ vü ecdadıŋ yedi arḳaya -batna- ḳadar adlarını -gökteki yedi seyyare yıldızını sayar gibi- saymaḳ ḳadim ḳavm-i Türkân'ıŋ âdet-i ḳadime ve millîleri idi. Hayfa ki şimdi o usul âdeta nasy[an] mansiyy[an][509] [=büsbütün unutulmuş] *hükmüne girmiştir!*

95. Âbâ vü ecdadınıŋ adlarını Türkoğlu bir ayaḳüstünde sayar. **7/01**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Dėrler ki: "Bu söz, zikrolunan usul ve âdet-i ḳadimeden ḳalsa gerektir."

96. Ab u dane[510] gezdirir, gözyaşını sızdırır. **7/02**

Yaḥyā Naẓīm[511] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 92] beyt

murġ-i niyāza nāle ki bāl-i eṯer vėrür
elbette āb u dānesini*[512] *eşk-i ter vėrür

97. Ab u dane[513] gezdirir. **7/03**

Vaḳʻa-nüvīs Meḥmed Esʻad Efendi[514] naẓm

şemme-ḫʸāh oldum riyāż-ı ʻārıż-ı cānāndan
ʻıṭr-baḫş-ı ḫāṭır oldı dėdi yā bir iş mi bu

bir içim ṣu cüst-cūsıdur seni seni siyyāḥ ėden
Esʻadā deryā-yı ġurbet içre böyle sū-be-sū

98. Ab u dane[515] gezdirir, kendi gezmez kişiniŋ. **7/04**

Mevzundur.

99. Abdest, müminiŋ silahıdır. **7/05**

100. Ab u dane[516] serpilir, insanı ḳısmet gezdirir. **7/06**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 5]

101. Abdestinde şüphesi olan, camiye girmez.[517] **7/07**

102. Abdestinde şüphesi olan, cemaate ḳatılmaz.[518] **7/08**

103. Abdestimde şüphem yoḳ.[519] **7/08**

ʻİtminan' ve 'taahhüt' manasında…

104. Abdestsiz, namaz ḳılınmaz. **7/09**

---

509 ALLĀH: *Ḳur'ān*: 19. Sūratu Maryam 23. Ş. Sāmī: *ḲT*: nasy[an] mansiyy[an]: Büsbütün unutma.: II, 1458[c].

510 Yazmada: *āb-dāne*. āb u dāne: Farsça *āb* + Farsça *dāna*: Mukadder olan rızık, kısmet. STEINGASS: *CP-ED*: āb: 1[a]; dāna: 501[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: āb u dāne: I, 15[c]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: āb u dāne: cüz'-i ṯānī, 857[a].

511 Yazmada: *Naẓīmī*.

512 Yazmada: *āb-dānesini*.

513 Yazmada: *āb-dāne*. bk. 510. dipnot.

514 Yazmada: *Vaḳʻa-nüvīs Meḥmed Esʻad Efendi merḥūmuŋ*.

515 Yazmada: *āb-dāne*. bk. 510. dipnot.

516 Yazmada: *āb-dāne*. bk. 510. dipnot.

517 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına geçecek." notu düşülmüş.

518 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına geçecek." notu düşülmüş.

519 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i evvel, [2ª]

abdal[520]*: is. Budelā ve budala gibi dilenci, evliyā muḳallidi ḳalender dervēş. ṣ. Böŋ, sümsük, aḥmaḳ, çolpa ādem. abdalsı: Abdal gibi. abdallıḳ: Budelālıḳ, ṣāf-derūnlıḳ. Ḥasan Abdallu: Anḳara civārında ve Ḳızanlıḳ'da bir Çingāne ṭā'ifesi. Deŋiz Abdal: Mechūlü 'l-ḥāl bir şaḫṣ, ki 'Arab vaḳtinde İstanbul'da ḳalmış, mezārı Ḳaragümrük'de*[521]*. - dulabdal: Māzeryūn*[522]*.*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i ṯānī, [858ª]

ebdāl[523]*: is. Bedīller, tārik-i dünyā, dervēş, ebdālān, mutaṣavvıfa. Türkīde budala, ümmī, böŋ, göden müfred maʻnāsınadur.*

105. Abdal[524] tekkede[525], hacı Mekke'de bulunur. **7/10**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 5[526]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[527]]

106. Abdalımsı[528] âdem. **7/11**

---

520 Bu kelime, *Lehce-yi ʻOṯmānī*'de *medsiz elif*le yazılmış olsa da ilgili eserin birinci cildi Türkçe kelimelerle müellifin Türkçeleşmiş kabul ettiği kelimeleri ihtiva ettiğinden *abdal* olarak okunmuştur. Eserin birinci ve ikinci cildinin mahiyeti için ayrıca bk. TOPALOĞLU, A. - M. S. KAÇALİN: "Sözlük (Türkçe)", *DİA*: 37, 405ᶜ. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Abdalı tekyede görürsün. ("Abdal" lafẓı 'Arabīde evveliŋ feṯḥiyledür. Türkīde ėse elif-i ṯaḳīle oḳunur.): 5.

521 Yazmada bu alıntı içerisinde *gümrük* kelimesinin iki farklı imlası da (كمرك, كومروك) gösterilmiş. REDHOUSE: *TaEL*: gümrük (كمرك): 1571ᵇ; gümrük (كومروك): 1602ª.

522 *Lehce-yi ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *māzerbūn*.

523 Bu kelime, *Lehce-yi ʻOṯmānī*'de *medli elif*le yazılmış olsa da ilgili eserin ikinci cildi Arapça ve Farsça kelimeleri ihtiva ettiğinden Arapça aslına uygun olarak *medsiz elif*le yazılmalı idi.

524 Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde hem *medli elif*le hem de *medsiz elif*le kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102ª. REDHOUSE: *TaEL*: ebdāl: 9ᵇ; abdal [*medsiz elif*le]: 10ª. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ebdāl: [ḳısm-ı evvel,] 53ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: abdal [*medli elif*le]: I, 16ᵇ; ebdāl: I, 65ª. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Abdalı tekyede görürsün. ("Abdal" lafẓı 'Arabīde evveliŋ feṯḥiyledür. Türkīde ėse elif-i ṯaḳīle oḳunur.): 5. Kelime, yazmada ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da bazı alıntılarda *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Kelimenin *abdal* [*medsiz elif*le] ve *ebdāl* biçimlerini tefrik etmek mümkün olmadığından kelime - ister *medli elif*le ister *medsiz elif*le yazılmış olsun- madde başlarında *abdal*, -özellikle *abdal* okunması gerektiği belirtilenler müstesna olmak üzere- alıntılarda ise *ebdāl* olarak kaydedilmiştir.

525 Yazmada: *tekkede, tekyede*. Farklı görüşler de olmakla birlikte kelimenin aslının Arapça olup 'oturmak, yaslanmak' manalarındaki *v-k-'* kökünden geldiği düşünülmektedir. Kelimenin aslı ile ilgili tartışmalar için bk. KARA, M.: "Tekke", *DİA*: 40, 368ᵇ. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 65. ATAY: *A-TBL*: 1, 199ª. STEINGASS: *CP-ED*: takya: 319ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: tekye: 585ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: tekye: I, 432ᵇ. AYVERDİ: *MBTS*: tekke: 1226ª. NİŞANYAN: *NS*: tekke: 843ᵇ. TDK: *TS*: tekke: 2304ᵇ.

526 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Abdal tekyede, ḥācī Mekke'de bulunur.: 5.

527 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Abdal tekkede, ḥācī Mekke'de…: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

528 Günümüz Türkiye Türkçesinde anlamına göre iki farklı imla ile (*abdal* 'derviş, dilenci'; *aptal* 'ahmak') kullanılan bu kelimeyi bu madde başında her iki anlamıyla da (abdalımsı 'abdal gibi', *aptalımsı* 'aptal gibi') anlamak muvafıktır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102ª. REDHOUSE: *TaEL*: ebdāl: 9ᵇ; abdal [*medsiz elif*le]: 10ª. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ebdāl: [ḳısm-ı evvel,] 53ª. Ş. Sāmī:

107. Abdal, tekkeniŋ[529] demirbaşı sayılır. **7/12**

108. Abdal, tekkeden[530] eksik olmaz. **7/13**

109. Abdalsız tekke[531] zor bulunur. **7/14**

110. Abdal, dünyanıŋ yuf borusun çoḳtan çaldı. **7/15**

111. Abdal iseŋ çal dünyanıŋ yuf borusun. **7/16**

Ḥurūfī ʻArşī[532] *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī* [73] beyt

ebdāl oluban *velvele ṣal ṭāsına dehrüŋ*
çal yuf borusın[533] *şāhına pāşāsına*[534] *dehrüŋ*

112. Abdalı tekkede[535] görürsün. **7/17**

Ş. [Şināsī[536] *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 5[537]]

Muḥibbī *Dīvān* [539, 1804, 2] beyt

uyardum[538] *tekye-yi ʻışḳuŋ söyinmişken çirāġını*
ġece gündüz ciger yaġın[539] *yaḳar anda bir ebdālem*

113. Abdal aransa tekkede, hacı aransa Mekke'de bulunur. **7/18**

114. Abdalıŋ yuf borusu çoḳtan çalındı. **7/19**

115. Abdal[540] iken abadanlıḳ[541] satar. **7/20**

116. Abdalıŋ ḳarnı doyduḳtan soŋra[542] iki gözü yolda olur. **7/21**

ḲT: abdal [*medli elif*le]: I, 16[b]; ebdāl: I, 65[a]. TDK: *TS*: abdal: 3b; abdalımsı: 3b; aptal: 138[a]; aptalımsı: 138[b]; aptalsı: 138[b].

529 Yazmada: *tekyeniŋ*. bk. 525. dipnot.

530 Yazmada: *tekyeden*. bk. 525. dipnot.

531 Yazmada: *tekye*. bk. 525. dipnot.

532 Yazmada: *ʻArşī Dede Dīvānı'ndan bir beyt*.

533 *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī*'de: *borısuŋ*. *Dīvān-ı ʻArşī*'de: *borusın*. ʻArşī: *Dīvān-ı ʻArşī*: 78.

534 şāhına pāşāsına: Yazmada: *bayına vü gedāsına*.

535 Yazmada: *tekyede*. bk. 525. dipnot.

536 Yazmada *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'den yapılan alıntılar gösterilirken ilgili madde başını Şināsī [1826-1871] kaydetmişse "Ş", Ebü 'ż-Żiyā Meḥmed Tevfīḳ [1849-1913] kaydetmişse "T" işareti kullanılmıştır. Bahse konu alıntıların yazmada takip edilen usule göre kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

537 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Abdalı tekyede görürsün.: 5.

538 Yazmada: *uyardum: uyandırdım*.

539 Yazmada: *ṭaġın*.

540 bk. 528. dipnot.

541 STEINGASS: *CP-ED*: ābādān: 3[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ābādān: 27v6; ābdān: 27v10. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ābādān, ābdān: Güzel, eyü, ma'mūr, tuvānā, gösterişli, nēkū ḥāl.: 2[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ābādān: Şen, ma'mūr.: I, 16[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: ābādān: Geregi gibi, ġāyetde güzelce, eyü şey ma'nāsına. ābādānlıḳ: Ma'mūre, 'ammār, şenlik, ābādānī.: cüz'-i evvel, 1[b]. TDK: *DS*: abadan (II): Zengin.: I, 6[a]; abadan (III): Mesnetsiz konuşma tarzı.: I, 6[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ābādān: Şen, bayındır.: 1[a]. Ayrıca, müellif *abadan* kelimesinin 'büyüklük' anlamında olduğunu belirtmiş. bk. 5/17, 7/25.

542 Yazmada *sonra* kelimesi iki farklı imla ile (صكره, صوكره) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣoŋra (صكره): 1181[b]; ṣoŋra (صوكره): 1194[a].

117. Abdal da ḳısım ḳısımdır: abdal var âşıḳ abdal, abdal var aşıḳ abdal. **7/22**

Bök[543]*, çik*[544] *tabiatlı… Deŋiz Abdal*[545]*, Hasan Abdal*[546]*…*

118. Abdal âşıḳ, âşıḳ abdal; hep bir… **7/23**

119. Abdal-ı aşḳ, gam tekkesinde[547]… **7/24**

Muḥibbī *Dīvān* [360, 1130, 3] beyt

baş açuḳ[548] ***ġamm tekyesinde olmışuz ebdāl-ı ‘ışḳ***
ṣanmaŋuz şimdengėrü nāmūs ile ‘ār isterüz

Riyāżī[549] mıṣrā‘

olmasa ebdāl-ı ‘ışḳuŋ ay yüzi gül-nār-ı şem‘

Zülālī[550] beyt

her ṭarafdan çekmişem sinemde şekl-i ḏū ’l-feḳār
baş açıḳ ebdāluŋam gitmez dilimden yā ‘Alī

120. Abdal ol, saḳın[551] abadanlıḳ -büyüklük- satma. **7/25**

121. Abdal ol, abadanlıḳ satma; acıŋdan öl, namerdiŋ sofrasına[552] el uzatma. **7/26**

122. Abdaldan[553] kendini saḳın. **7/27**

---

543 YUDAHİN: *KS*: bögö I: Aşığın sırtı.: 136[b]; bök: Tepe, yükseklik.: 137[a]. CLAUSON: *EDPT*: bög: 323[b]. TDK: *DS*: bök: Aşık kemiğinin yumru tarafı.: II, 767[a]. Müellif bu kelimenin *-çik* kelimesiyle birlikte- “aşıktan kinaye” olarak ‘her tarafa yatar, sersem sofu’ manasında olduğunu belirtmiş olsa da (bk. 149/07) kelimenin burada ‘ahmak’ manasında *böŋ* olarak okunması da mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: boŋ: 347[a]; boŋ: 347[a]; bŋ: 347[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: böŋ: Aḥmaḳ, şaşḳın, abdal, avanaḳ, ġabī.: I, 317[b].

544 YUDAHİN: *KS*: çige II: Aşığın batık yanı: 274[b]. CLAUSON: *EDPT*: çik: 413[a]. REDHOUSE: *TaEL*: çik: 746[b]. TDK: *DS*: çig (II): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1205[b]; çik (III): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1212[a]; çik durmak: Aşık atıldığında çukur tarafı üste gelmek üzere düşmek.: III, 1212[a]. Müellif bu kelimenin *-bök* kelimesiyle birlikte- “aşıktan kinaye” olarak ‘her tarafa yatar, sersem sofu’ manasında olduğunu belirtmiş olsa da (bk. 149/07) kelimenin burada ‘yeterince olgunlaşmamış, kemale ermemiş, terbiye ve görgüsü kıt’ manasında *çiğ* olarak okunması da mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: çig: 413[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: : I, 531[a]. AYVERDİ: *MBTS*: çiğ: 234[c].

545 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: abdal: Deŋiz Abdal: Mechūlü ’l-ḥāl bir şaḫṣ, ki ‘Arab vaḳtinde İstanbul’da ḳalmış, mezārı Ḳaragümrük’de.: cüz’-i evvel, 2[a].

546 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: abdal: Ḥasan Abdallu: Anḳara civārında ve Ḳızanlıḳ’da bir Çingāne ṭā’ifesi.: cüz’-i evvel, 2[a].

547 Yazmada: *tekyesinde*. bk. 525. dipnot.

548 Yazmada: *açıḳ*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: açuḳ: 360, 1130, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: açık: 1, 172, 264, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: açuk: 1, 726, 1303, 3.

549 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ebdāl: [ḳısm-ı evvel,] 53[a].

550 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ebdāl: [ḳısm-ı evvel,] 53[a].

551 Yazmada *sakın* kelimesi üç farklı imla ile (صاقن, صاقين, صقن) kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaḳın (صاقن) yā-ḫvud ṣaḳın (صاقين): I, 809[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaḳın (صاقن): 1159[b].

552 Yazmada: *sufresine*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*’dir. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

553 Günümüz Türkiye Türkçesinde anlamına göre iki farklı imla ile (*abdal* ‘derviş, dilenci’; *aptal* ‘ahmak’) kullanılan bu kelimenin bu madde başında “abdal” olarak kaydedilmesi ile ilgili olarak bk.

Dede ‘Ömer Rūşenī[554] *Āṯār-ı ‘Işḳ* 75 [beyt[555]]

zinhār ebdāl oġlandan[556] ṣaḳın
dėme sözüŋ nesne ta‘līm eyleme

123. Abdal[557] oğlana[558] ilim öğretmek gerekmez. **7/28**

Dede ‘Ömer Rūşenī[559] *Āṯār-ı ‘Işḳ* 75 [tuyuğ[560]]

gelmez ebdāl uşaġından[561] kişilik
var-durur ṣoyunda çūn bed kişilik
pes gerekmez hēç ebdāl oġlana
‘ilm ögretmek daḫı dervēşlik

124. Abdala[562] nasihat fayda vėrmez. **7/29**

125. Abdalsız[563], efdalsiz şehir olmaz. **7/30**

126. Abdalı yürüyüşünden[564] tanırlar. **8/01**

TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: 31-32.

554 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī*. *Āṯār-ı ‘Işḳ*, Dede ‘Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]’nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne’deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*: 9, 82[c]. Yazmada ise *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ın müellifi olarak Dede ‘Ömer Rūşenī’nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

555 Dede ‘Ömer Rūşenī: *Āṯār-ı ‘Işḳ*: Rubā‘iyyāt: özüŋi her şaḫsa teslīm eyleme / kend’özin bilmeze ta‘ẓīm eyleme / **zinhār abdāl oġlandan ṣaḳın** / dėme sözüŋ nesne ta‘līm eyleme: 75. AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: 290, 89. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: 246, 108.

556 AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: uşaġından (oğlandan): 290, 89. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: uşagından (oglından): 246, 108.

557 bk. 553. dipnot.

558 Yazmada *oğlan* kelimesi iki farklı imla ile (اوغلان, اوغلن) kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: oğul: 83[b]; oğlān: 85[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oğlan (اوغلان): 257[b]; oğlan (اوغلن): 257[b].

559 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī*. *Āṯār-ı ‘Işḳ*, Dede ‘Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]’ye aittir. UZUN, M.: “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*: 9, 82[c]. Yazmada ise *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ın müellifi olarak Dede ‘Ömer Rūşenī’nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

560 Dede ‘Ömer Rūşenī: *Āṯār-ı ‘Işḳ*: Rubā‘iyyāt: 75. AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: 279, 58. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: 246, 109.

561 *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ta ve yazmada: *ışıġından*. AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: uşaġından: 279, 58. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: uşagından (ogldan): 246, 109.

562 bk. 528. ve 553. dipnotlar.

563 bk. 528. dipnot.

564 Yazmada *yürüyüş* kelimesi iki farklı imla ile (یورویش, یوریش) kullanılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *یورویش* imlası ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: yürüyiş: II, 1560[c]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Otmānī*: cüz’-i evvel, 843[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yürüyüş: 2214[a].

127. Abdalıŋ destarından (sarığından) bellidir[565]. **8/02**

128. Abdalımsı[566] gezer âdemdir. **8/03**

Yaḥyā Naẓīm[567] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [I, 44] beyt

ebdāl-ṣıfat berehne-ser ḳalmam eger
destārumı tāzelerse dest-i keremüŋ

129. Abdala su taşıt, taş attırma. **8/04**

130. Abdala doḳunmamaḳ[568] gerek. **8/05**

131. Abdala taş atma, taş attırma. **8/06**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i ṯānī, [858ª]

āb-dest: *is. Vużū', el ṣuyı, ṭahāret-i kübrā, ġusl, āb-dest-ḫāne, memşā. āb-destlik: Ḳıṣa cübbe.* ***Āb-destimde şübhem yoḳ****: İṭmīnān taʻahhüd maʻnāsına. āb-dest almaḳ: Tecdīd-i vużū'. āb-dest bozulmaḳ: Burun ḳanamaḳ gibi ḥādiṯe ve ḥadeṯ ẓuhūrı. āb-dest bozmaḳ: Def'-i ḥācet. āb-dest iḳtiżāsı: İḥtilām, āb-dest bozan, mużırr. āb-dest vėrmek: Taʻḏīr ṭonaṭmaḳ.*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i evvel, [2ᵇ]

āb-dest bozan 'illeti*: Ṣoġucān düşmesi.* ***āb-destsiz****: Pervāsız, perhēzsiz olan, ṭabʻ-i nā-pāk. āb-dest-ḫāne ṭaşı: Mermer.*

132. Abdest bozan illeti var. **8/07**

133. Abdestsiz, ayağını yere basmaz âdemdir. **8/08**

Taḳvaya şehadet…

134. Abdestinde şüphesi olanlar imamet ėdemezler. **8/09**

135. Abdestimde şüphem yoḳ. **8/10**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Abdestinde şüphesi olan, kendisinde şek, şüphe olan kimseler hür ve serbest değil esir, haḳir gibi daima ḫavf u endişe içinde yaşarlar; zira hürriyet doğruluḳta[569], esaret eğriliktedir; mücerreptir, dėmişler.

136. Abdestimde şüphem var, ondan[570] şüphem yoḳ. **8/11**

---

565 Yazmada *belli* kelimesi iki farklı imla ile (belli, bellü) kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde bu imlaların ikisi de müstamedir. Ş. Sāmī: *ḲT*: bellü: I, 302ᶜ; belli: I, 302ᶜ.

566 bk. 528. dipnot.

567 Yazmada: *Naẓīmī*.

568 Yazmada *dokun-* kelimesi, üç farklı imla ile (دوقنمق, طوقنمق, طوقونمق) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokın-: 471ª. TDK: *TTS*: dokanmak: II, 1196; dokunmak: II, 1198. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): II, 902ᶜ; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): II, 903ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: doḳumaḳ (دوقومق): 924ª; ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): 1258ᵇ; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): 1259ª. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): cüz'-i evvel, 549ᵇ. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443ª.

569 Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473ª. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924ª; ṭoġruluḳ: 1256ᵇ; ṭoġrılıḳ: 1257ª. TDK: *DS*: toğru: X, 3944ª.

570 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mefʻūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müstaʻmel şūreti olup aṣlı "o"dur

137. Abdestsiz herif[571]… **8/12**

138. Abdestsiz, namaz ḳılınmaz. **8/13**

139. Abdestinde şüphesi olan, mihraba geçmez. **8/14**

140. Abdestinin yerinde yeller eser. **8/15**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel] 835[a][572]

Nice ḳılsun namāzı ṣūfī, kim ġaybūbet fıḳdān ***āb-destiŋ***[573] ***yerinde yeller eser.***

141. Abdestsiz sofuya namaz mı dayanır? **8/16**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[574]]

142. Abdesti olana ezan oḳundu. **8/17**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[575] 732

Cümlet[en] *erkān-ı aʻyān atlanup Şeh-zāde Cāmiʻi'ne dek bu maḥallde muḳaddem irsāl olunan ḫaḏele Cāmiʻ-i Sulṭān Meḥmed'e ėrişüp cemʻiyyete: "Pād-şāh'uŋ rıżāsı yoḳdur. Ṭaġıluŋ, evleriŋüze gidüŋ; yoḫsa*[576] *fetvā vėrilmişdür, sizi ḳatl ėderler, telef olursuz." dėdüklerinde "Biz, daʻvā-yı cemʻiyyet bilmezüz. Namāza geldiŋüz ėse,* ***āb-destiŋüz var ėse, işte eḏān oḳunuyor****, gelüŋ namāz ḳılalum." dėdiler.* ilā āḫirihi[577]…

143. Abdestinde şüphesi olan, elbette[578] camiye girmez. **8/18**

144. Abdestinde şüphesi olan, imamlıḳ ėdemez. **8/19**

145. Âbâ vü ecdadıyla[579] faḫrėtmek[580], köhne bağda taze gül bitirmeğe beŋzer. **8/20**

Keçeci-zāde ʻİzzet Mollā[581] [*Dīvān-ı ʻİzzet (Behār-ı Efkār)* Der-vaṣf-ı Müftī-zāde Esʻad Paşa Vālī-yi Çirmen 20] [mıṣrāʻ]

faḫr-i ecdād u pider tāze gül-i bāġ-ı kühen

---

ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

571 Aslı Arapça 'meslektaş' manasında *ḥarīf* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde ise 'meslektaş, arkadaş, adi ve bayağı âdem' manalarında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥarīf: II, 740. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥarīf: I, 546[c].

572 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: yel: 835[a].

573 Yazmada: *āb-destiniŋ.*

574 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Āb-destsiz ṣūfīye namāz mı ṭayanur?: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

575 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur.*

576 Yazmada: *yoḳsa*.

577 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

578 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

579 Ş. Sāmī: *ḲT*: eb: ābā vü ecdād: Atalar, eslāf.: I, 63[c].

580 faḫr ėtmek: Arapça *faḫr* + Türçe *ėt*-: Övünmek, iftihar etmek. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-faḫr: II, 64. CLAUSON: *EDPT*: ēt-: 36[b].

581 Yazmada: *ʻİzzet Mollā.*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i evvel, [2[b]]

abraş[582]: *is. 'Ebreş' ve 'ebraḳ' maʻnāsına alaca beneklü at. 'Ebraṣ' maʻnāsına atıŋ tügsüz yerlerinde uyuz gibi ḥāṣıl olan 'illet. abraş getirmek: Abraş ve uyuz peydā ėtmek, tügler dökülüp deri açılmaḳ, çil.*

146. Abraş[583] âdem… **9/01**

'Ebras[584]*, alaca' manasınadır.*

Benekli, alacalı, çil renkli vücutlu âdeme "abraş" dėnir: hindi yumurtası gibi. Bazı atlarda daḫi olur.

147. Abraş oğlu abraştır. **9/02**

Mesel: Kişiniŋ alacası içinde, atıŋ alacası[585] *dışında olur.*

148. Abraş atıŋ sürçmesi[586] çoḳ olur. **9/03**

149. Abraş âdeme abraş at gerek. **9/04**

Nevāyī [*Ġarā'ibü 'ṣ-Ṣıġar* 211, 265, 1[587]] beyt[588]

nė abraşdur ki sėgirtmiş[589] *yana meydānıġa ol meh-veş*
ḳızıl aḳ gül bile yėldin meger ḫalḳ oldı ol[590] *abraş*

150. Abraş ibriş[591]. **9/05**

151. Abradı[592] -yeŋdi, becerdi, galip geldi- ibrişi[593]. **9/06**

Çağatayca

---

582 Yazmada bu alıntının başına "luġat" diye not düşülmüş.

583 ATAY: *A-TBL*: abraş: 1, 112[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: ebreş: I, 24. TDK: *TS*: abraş: 1. Alaca benekli. 2. Klorofil azlığından dolayı açık renkte lekeleri olan (bitki yaprağı). 3. Çarpık, eğri, düzgün olmayan. 4. Ters, kaba, görgüsüz (kimse). 5. hlk. Çilli, çopur yüzlü, gözleri açık renk olan (kimse). 6. Atın tüysüz yerlerinde görülen uyuza benzer bir hastalık. 7. Cildin rengini bozup beyaz benekler ve lekeler yapan hastalık.: 5[b].

584 ATAY: *A-TBL*: abraş: Abraş, alaca, benekli at, Klorofil azlığından bikti yapraklarında meydana gelen açık benekli lekeler.: 1, 112[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 25.

585 Yazmada: *alası*.

586 Yazmada: *sürçümesi*. CLAUSON: *EDPT*: sürç-: 845[a]; sürçit-: 845[b]. REDHOUSE: *TaEL*: sürçmek: 1088[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sürçmek: 189[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sürç-: 245[b].

587 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: abraş: 2[b].

588 Yazmada: *Çaġatayca beyt*.

589 Yazmada: *segirtmiş*.

590 ol: Yazmada yok.

591 Bu kelimeyi tespit edebilmiş değiliz; bununla birlikte, her ne kadar yazmada *İb* sırasında kaydedilmiş olsa da ve yazmada kullanıldığı diğer maddelerden 'uğursuz' manasında olabileceği de anlaşılsa da kelime bu madde başında birlikte kullanıldığı 'alaca' manasındaki Arapça *abraş* kelimesi ile ilgili olmalıdır. bk. İbriş geldi, ibiş gitti. 163/06, İbrişten doğan ibiştir. (Uğursuz.) 163/07, İbriş âdem… 163/08, İbrişten doğan elbette ibriş olur. 163/09. Ayrıca, bk. ATAY: *A-TBL*: abraş: 1, 112[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: ebreş: I, 24. TDK: *TS*: abraş: 1. Alaca benekli. 2. Klorofil azlığından dolayı açık renkte lekeleri olan (bitki yaprağı). 3. Çarpık, eğri, düzgün olmayan. 4. Ters, kaba, görgüsüz (kimse). 5. hlk. Çilli, çopur yüzlü, gözleri açık renk olan (kimse). 6. Atın tüysüz yerlerinde görülen uyuza benzer bir hastalık. 7. Cildin rengini bozup beyaz benekler ve lekeler yapan hastalık.: 5[b].

592 TDK: *DS*: abramak (I): Becermek, hakkından gelmek, başarmak, üstesinden gelmek.: I, 28[a]. LESSING: *M-TS*: abura-: 33[b]. TIETZE: *TvETTL A-E*: abra-: I, 80[a]. EREN: *TDES*: abramak: 1[b]. TDK: *TS*: abramak: 5[b]. AYVERDİ: *MBTS*: abra-: 3[c]. NİŞANYAN: *NS*: abra|mak: 2[b].

593 bk. 591. dipnot.

152. Abradı[594]; amma biraz abdaradı[595] (telaşla yoruldu). **9/07**

Çağatayca

153. Abirlide[596] -şubat ayı- altı arıḳ[597] -saman sepeti[598]-, hiç olmadıḳ yarım arıḳ; yarım arıḳ da olmasa giyersin ayağına tav(?)[599] çarıḳ.[600] **9/08**

Çağataycadan

***Abirli**: Ḳışıŋ soŋ günleri olup yėm[601] ve yėmek[602] ḫususunda ziyade ihtiyatlı[603] olunmasını iḫtardır.*

154. Ab, sâri olduğu mecraya bir daha[604] aḳar. **9/09**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mışrā‘[605]]

---

594 bk. 592. dipnot.

595 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: abdaramaḳ: Ḳorḳmaḳ. Ḫavf u telāş ve ḫalecāna düşmek. Sendelemek.: 2ª. Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: abdaramaḳ: Ḳorḳmaḳ, ḫavf ėtmek, ‘āciz bolmaḳ. Aşuḳmaḳ ve ‘acele ma‘nāsına hem kiledür.: cild-i evvel, 4ᵇ. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: I, 50ª. LESSING: *M-TS*: abtara-: Yıkılmak, tahrip edilmek; alınıp götürülmek, sürüklenmek, taşınmak; fethedilmek, ele geçirilmek, yenilmek, tutulmak; (hastalıktan veya çalışmaktan dolayı) tükenmek, bitmek.: 32ª. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: 22ª. SEVORTYAN: *ESTY*: I, 58.

596 Müellif, bu kelimenin ‘şubat ayı’ manasında kullanıldığını kaydetmişse de kelimenin bahse konu anlamı tespit edilememiştir. Latincede ve Yunancada olduğu gibi Türkçede de ‘nisan ayı’ manasında kullanılan bu kelimenin *abirli* biçimi ise Nogaycada müstameldir. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: Ăprīlis: 145ª. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: Απρίλιος (Aprilios): 103ᵇ. MENINSKI: *Thesaurus…*: abril: I, 26. TDK: *DS*: abil: I, 23ª; abrél: I, 30ª; abrıl: I, 30ª; abril: I, 31ª; abrol: I, 31ᵇ; abrul: I, 31ᵇ; aprıl: I, 290ª; april: I, 290ª; aprul: I, 290ª; arbıl: I, 302ª; arbul: I, 302ª; avril: I, 391ª; avrul: I, 391ª. TIETZE: *TvETTL A-E*: abril: I, 80ᵇ. TDK: *TS*: april: 138ª. AYVERDİ: *MBTS*: april: 60ᶜ. NİŞANYAN: *NS*: abril: 3ª. YUDAHİN: *KS*: apiril: 37ᵇ; aprel: 37ᵇ. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: апрель [aprêl']: 30ª. ÖNER: *K-TTS*: aprěl: 33ª. BASKAKOV: *R-NS*: апрель (abrél'): 27ᵇ. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: aprel: 31ª. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca’daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: abĭrlĭ: 235ª.

597 TDK: *DS*: ārık, arık: Saman taşımak için yapılmış bir çeşit küfe, sepet.: I, 317ª.

598 ṣaman sepeti: Yazmada: *ṣaman*.

599 Yazmada: *ṭav (طاو). tāv(tāb)*: ‘Ziya, kıvrım, takat, öfke, hararet, dert, gazap’. STEINGASS: *CP-ED*: tāv: 277ᵇ. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: tāb: 226; tāv: 230. CLAUSON: *EDPT*: tāb: 434ª; tap: 434ª; tār: 528ª. REDHOUSE: *TaEL*: ṭav: 1228ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tāv: 105ª.

600 ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca’daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Abĭrlĭde altı arık, eş bolmasa cartı arık. *Nisanda altı sepet, hiç olmasa yarım sepet.* (Açıklama: Nisanda her zaman ot olmaz, olmayabilir, onun için altı sepet ot bulundurun, o kadar olmadığı takdirde, hiç olmasa yarım sepet bulundurun ki hayvanınız aç kalmasın): 15.

601 Yazmada: *yem*. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869ᵇ; yēm: 934ª. REDHOUSE: *TaEL*: yem: 2209ᵇ; yim (يم): 2224ᵇ.

602 Yazmada: *yemek*. Yazmada *yemek* kelimesi iki farklı imla [yemek (يمك), yėmek (يمك)] ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869ᵇ; yēm: 934ª. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210ª; yimek (يمك): 2224ᵇ.

603 Yazmada: *iḫtiyāt*.

604 *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*’de ve yazmada: *dāḫı*. CLAUSON: *EDPT*: takı: 466ª. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: daḫı / daġı: 130ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: dāḫı: 880ª; daḫı: 892ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḫı: [Eski ve Çaġatayca imlāsı: *daġı*.]: … “daha” yerine de vaḳtiyle “daḫı” ḳullanılırdı.: I, 603ª. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: daġı: 169ª.

605 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: āb sārī oldığı mecrāya bir dāḫī aḳar: 7.

155. Ab-ı sâfî[606]-yi Pınarbaşı[607] Bursa'da[608]. **9/10**

156. Ab-ı sâfî gibi akıp gitti. **9/11**

Müstecābī-zāde 'İşmet Beg *Dāstān-ı Ẓafer* [8] [beyt]

mevsim nev-behār-i 'ālem ėdi
rūy-i 'ālem besīm ü ḫurrem ėdi

çalışup 'asker-i ẓafer-reh-ber
iki üç ṣal tedārük eylediler

bir gėce ṣal ile beş on ġāzī
cengde 'āşıḳ-ı ser-endāzı

āb-ı ṣāfī gibi aḳup giderek
çıḳdılar Cimbi civārına dek

157. Ab-ı sâfîden mi geliyor? **9/12**

158. Ab-ı saf gevherhane-yi ayinedir. **9/13**

Yaḥyā Naẓīm[609] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 80] [naẓm]

'aks-i yāre dīde-yi ter ḫāne-yi āyīnedür
āb-ı ṣāfa ḥaḳḳ bu[610] gevher-ḫāne-yi āyīnedür

nāz u 'işve ḫüsn-i 'ālem-gīrine zīnet yeter
ḳanda 'azm eylerse dil-ber ḫāne-yi āyīnedür

çīn-i naḫvet gösterir ol ebruvān-ı tāb-dār
cevhere açılsa ḫançer ḫāne-yi āyīnedür

159. Ab-ı sâfî-yi çeşme-yi tesnîm. **9/14**

Yaḥyā Naẓīm[611] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ[612] [V, 494] naẓm[613]

ḥabbeḏā 'ayn-i zinde-gānī kim
noş ėdenler bulur ḥayāt Naẓīm

ben de sėr-āb olup dėdüm tārīḫ
*«**āb-ı ṣāfī-yi çeşme-yi tesnīm**» 1092*

---

606 āb-ı ṣāfī: Farsça *āb* + Arapça *ṣāfī*. Arı, halis su. STEINGASS: *CP-ED*: āb: 1[a]. ATAY: *A-TBL*: ṣāfī: 3, 47[b].

607 Bursa'da Uludağ (Keşiş Dağı) eteklerinden çıkan on yedi su kaynağından biridir. Evliya Çelebi [1020/1611 - 1095/1684?]'nin *Siyāḥat-nāme*'sinde bu yer şu şekilde anlatılır: "Brusa şehri Keşīş Ṭaġı'nıŋ dāmenine düşmekle ḫāneleri hep birbirinden 'ālīce vāḳi' olmaġla evden eve ṣuyuŋ cereyānına pek müsā'iddür. Bu ṣularuŋ cümlesinüŋ menba'ı on yedi 'uyūndur, ki āb-ı ḥayāt miṯāl Keşīş Ṭaġı dāmeninden çıḳar: **āb-ı ṣāfī-yi Bınarbaşı**, Sünderelibaşı, Çatalḳaynak, Kinizbaşı, Naşideresibaşı, Sobranbaşı, Ardıclıbaşı, Harsudbaşı, Billūr ḳaynağı, Ṣamanlı ḳaynağı, … Şeker ḳaynağı, Selām Ḳayası ḳaynağı, Ḳral ḳaynağı, Murād Dede ḳaynağı…" Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: 2, 20.

608 Yazmada: *Brusa'da*.

609 Yazmada: *Naẓīmī*.

610 Yazmada: *bu ki*.

611 Yazmada: *Naẓīmī*.

612 Yazmada: *tārīḫ*.

613 Yazmada: *mıṣrā'*.

160. Abliyi[614] ḳoyuverdi.[615] **9/15**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[616]]

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* cüz'-i evvel, [3ª]

abla: *is. Yaşlıca, büyük ve ḳıdemli muḫterem ḳadın, büyük hem-şīre, bibi, bacı, dā'ire eskisi, cāriye. Ḳayış lisānında zevce ma'nāsına, Türkīde "apa, apu"; ḳadīm Türkīde "opa, apa', opu" dėnürdi. ebe n.*[617]

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

"Abay, apay[618]*" hep bir manayadır.*

161. Ablasını aldı; amma ḳardeşine[619] -baldızına- mim ḳoydu. **9/16**

162. Abla ḳardeş[620] gibi gezerler. **9/17**

163. Abla, ḳardeş[621]; hep bir yoldaş… **9/18**

164. Ablasını gördünse "Ḳardeşini[622] görmedim." dėme. **9/19**

[10] [Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* cüz'-i evvel, [3ª]

ablaḳ: *ṣ. Degirmi, ṭolġın çihrelü genc irisi. Ablaḳ ma'nāsına ḳara ḳaşlu, beyāż yüzlü, aḳı aḳ, ḳarası ḳara dėdikleri kerīz-i tāze.*

165. Ablaḳ[623] yüzlü, tatlı güzel, tatlı sözlü. **10/01**

166. Ablaḳî çehrede afaḳî söz olmaz. **10/02**

li-muḫarririhī Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İzah: Ablaḳî çehre, Asya Türklerinin vasf-ı beşerde pek sevdiği ve beğendiği bir sıfattır, ki 'değirmi yüz, ḳara ḳaş ve göz, yanaḳları ḳırmızı, beyazı ḳırmızısına galib ağız burun, orta dişler beyaz ve düz ve ince, gülerken görünür, gözler maḫmurumsu ve yuvarlaḳ, kirpikler uzun ve ḳıvrıḳ, özü sözü, söylemesi tatlı, şirin, ḫusumet ve gazap kendisinde belirmeyen, ḳanı sıcaḳ, masum ve mütefekkir insan' dėmektir.

---

614 Aslı Yunanca *aplé (απλή)* olan bu kelime, "elde tutulup onunla yelken kullanılan ip" manasındadır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: απλή (aplé): 868ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: abli: I, 17ª.

615 Ş. Sāmī: *ḲT*: abli: abliyi bıraḳmaḳ= Şaşırmaḳ.: I, 17ª.

616 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Abliyi ḳoyıvėrdi.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

617 n.: *"Naẓar oluna." işāreti.* Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: rumūżāt, [8].

618 CLAUSON: *EDPT*: abā/1 apā/ebē/epē: 5ª. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: abla: 167; apa ~ aba: 168; apte: 169. NİŞANYAN: *NS*: abla: 2ª.

619 Yazmada: *ḳardaşına*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662ª. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023ᶜ; ḳardaş: II, 1063ª. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128ª. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272ª.

620 Yazmada: *ḳardaş*. bk. 619. dipnot.

621 Yazmada: *ḳardaş*. bk. 619. dipnot.

622 Yazmada: *ḳardaşını*. bk. 619. dipnot.

623 TDK: *TS*: ablak: Yayvan ve dolgun (yüz).: 5ª. TDK: *DS*: ablak (I): 1. Yüz hakkında güzel, parlak, yakışıklı. 2. Sevimli.: I, 23ᵇ; ablak (II): Çok beyaz.: I, 24ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ablaḳ: Aḳı aḳ, ḳarası ḳara degirmi çehreli genc irisi.: I, 17ª. ATAY: *A-TBL*: ablaḳ: Alaca, aklı karalı.: 1, 161ᵇ.

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i evvel, [3ᵇ]

abur cubur: *ṣ. Ṣaḥīḥi: "obur cubur". Fārsīde: "evbār", ṭoymaz maʻnāsına, mużırr, ḳarmaḳarışıḳ. Eṭʻıma-yı şehiyye żaddı olaraḳ abur cubur şeyler, çerezler. abur cubur söz: Sedrebeki, erācīf, heḏeyān, ḫalṭ, yabāne söyleme n.*[624]

167. Abur[625] (obur) cubur bulduğunu yėr, oburdur. **10/03**

168. Apul apul[626] yürür[627], abul obul yėr. **10/04**

Ḳaz gibi…

169. Apalaḳ (yapalaḳ) âdemdir. **10/05**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i evvel, [3ᵇ]

abuḳ ṣabuḳ: *ṣ. Elfāẓ-ı mütetābiʻadan, "abımaḳ" ve "ṣapmaḳ" fiʻillerinden mühmel, ṣaçma ṣapan, mālāyaʻnī, heḏeyān, ṣayıḳlama.*

170. Abuḳ sabuḳ[628] söyler abdallardandır. **10/06**

171. Abuḳ sabuḳ söylenip durma, dülger iseŋ düş temele. **10/07**

172. Apaşikâr yalan söyler. **10/08**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel, 4ᵃ]

ap: *edāt. Teʼkīd ve mübālaġadan.* ***apaçıḳ***: *Ṣarāḥat*[en]. ***apaḳ***: *Ebyaż, büsbütün beyāż.* ***apaŋsız***: *Emṯāli: epeyü, epeyüce…* ilā āḫirihi[629]…

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 17ᶜ]

ap: *d.*[630] */a/ ile başlar baʻż ṣıfatlara gėrüp mübālaġa beyān ėder.* ***apaçıḳ***: *Pek ve büsbütün açıḳ.* ***apaŋsız***: *Aṣlā ḫāṭırda yoġiken, baġteten.* ***apāşikār***, ***apaḳ***. *[(ap) ve (up) ve (ip) ṣūretlerinde ḳullanılanıŋ ʻaynıdur: epeyi, upuzun, ipince gibi.]*

173. Apaçıḳ yalan söyler. **10/09**

174. Apaşikâr başı açıḳlardan… **10/10**

175. Apaḳ, ḳar gibi bedene; ḳıpḳızıl, nar gibi yanaḳ… **10/11**

176. Apaḳ saḳalı var, yine yalan söyler. **10/12**

177. Apardığı ḳoynundan çıḳtı. **10/13**

---

624 n.: *"Naẓar oluna." işāreti.* Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: rumūżāt, [8].

625 TDK: *DS*: abur (IV): Obur, çok yiyen.: I, 34ᵇ.

626 Ş. Sāmī: *ḲT*: apul: Semiz ḳaz gibi iki yana ṣallanaraḳ yürimegi taṣvīr içün mükerrer ḳullanılur: apul apul yürimek.: I, 18ᵇ. TDK: *DS*: apul apul: 1. Yavaş yavaş, ağır ağır. 2. İki yana sallana sallana yürümeyi anlatan bir zarf.: 1, 291ᵇ.

627 Yazmada *yürü-* kelimesi iki farklı imla ile (yürü-, yüri-) kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde bu imlaların ikisi de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yorı-: 957ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: yürümek yā-ḫᵛud yürimek: II, 1560ᶜ.

628 ṣabuḳ: Yazmada: *sabuḳ, ṣabuḳ*. REDHOUSE: *TaEL*: ṣabuḳ: 1150ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣabuḳ: II, 797ᶜ.

629 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ᵃ; ilā: 1, 64ᵇ.

630 d.: *Edāt*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭaʻāt: [I, 12ᵃ].

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i evvel, [4ª]

***aparmaḳ*:** *f. l.*[631] *mużāri* ʻ[632]*: aparur. Türkmān ıṣṭılāḥından kināyedür. Alup varmaḳ, götürivėrmek, aşırmaḳ, çalup çarpmaḳ.*

178. Apış apışa yapıştı. **10/14**

179. Apazladılar[633]. **10/15**

180. Apardılar. **10/16**

181. Apaŋsızın (apaŋsız[634]) gelen, ya utanır ya utandırır. **10/17**

182. Apaŋsızın gelivėrirler mi ya? **10/18**

183. Apaŋsız gelen misafir, aç ḳalsa da uğunmaz[635]. **10/19**

184. Apudan(?)[636] (eğreti) saç[637], kel başta durmaz. **10/20**

185. Apudan(?)[638] (eğreti) saç, baş ağrıtır[639].[640] **10/21**

186. Apaḳ saḳalıŋdan utanmadıŋ mı? **10/22**

187. Apaḳ çapaḳ[641] oldular, birbirisin buldular.[642] **10/23**

Çağatayca

---

631 f. l.: *Fiʻl-i lāzım*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: rumūżāt, [8].

632 *Lehce-yi ʻOṯmānī* de: *mużār*.

633 TDK: *DS*: apazlamak (I): Avuçlamak, avuç dolusu almak.: I, 286ª; apazlamak (II): 1. Hafif yalpalamak. 2. Gemi rüzgârla yavaş yavaş gitmek.: I, 286ª; apazlamak (III): Hırpalamak, boğmak.: I, 286ª.

634 Yazmada: *apaŋsız, ap ansız*. CLAUSON: *EDPT*: aŋsız: 190ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: apaŋsız: I, 18ª; aŋsız: I, 46ᵇ; ansız: I, 57ᵇ.

635 Yazmada: *üğünmez*. TDK: *DS*: üğünmek (V): Üzülmek.: XI, 4061ª; uğunmak (III): Ağrıdan, acıdan kıvranmak.: XI, 4029ᵇ; uğunmak (IV): 1. Kederlenmek. 2. Olağanüstü üzülmek. 3. Olağanüstü acı duyarak sessiz, yakınmasız ağlamak.: XI, 4029ᵇ. TDK: *TS*: uğunmak: 1. Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak. 2. Ağlaya ağlaya bayılmak. 3. Soluğu tıkanmak. 4. İsteksiz davranmak, savsaklamak.: 2412ª. Bu kelimenin *oğunmak* biçimi de mevcuttur. TDK: *DS*: oğunmak: 1. Soluğu kesilmek, tıkanmak. 2. Çok ağlamaktan güçsüz kalmak, bayılır gibi olmak, bayılmak. 3. Yaralı, acıdan kıvranmak, çırpınmak. 4. Üzülmek, yaptığına acınmak.: IX, 3270ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: uvun-: 12ᵇ; uğun-: 87ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġunmaḳ: I, 210ª. REDHOUSE: *TaEL*: oġunmaḳ: 252ᵇ.

636 Yazmada: اپودن.

637 Yazmada *saç* kelimesi dört farklı imla ile (sac, saç, ṣac, ṣaç) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: saç: 794ª. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaç: 1152ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaç: II, 800ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: sac: 177ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: saç: 221ᵇ; ṣaç: 221ᵇ. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: saç: üçüncü cilt, 3ᵇ; ṣaç: üçüncü cilt, 277ᵇ.

638 Yazmada: اپودن.

639 Yazmada: *aġırtır*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª. Kelime, yazmada ekserisi -/غیر/olmak üzere -/غر/ve -/غیر/ imlalarıyla kullanılmış.: bk. 76/04, 77/12. Bazı madde başlarında kelimenin -/غر/imlasının hem *ağrı-* hem de *ağır-* biçiminde okunması mümkündür.: bk. 26/ek1/08. Ancak bazen aynı madde başı içerisinde -/غیر/ biçimiyle birlikte kullanılmış olması (bk. 77/12) ve ayrıca *ağır-* biçiminde okunmasının zorunlu olduğu yerlerin de mevcudiyeti (bk. 76/31) sebepleriyle ilgili imla yazmanın tamamında *ağrı-* değil *ağır-* şeklinde okunmuştur.

640 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Egreti ṣaç baş aġırtır. 255/07.

641 Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: apaḳ çapaḳ: Ṣulḥ u ṣalāḥ, tecdīd-i münāsebet, ke 'l-evvel, barışıḳ: 3ª.

642 Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: apaḳ çapaḳ: 3ª.

Yani ḳavga[643] *ėtdiler; amma yine barıştılar.*

188. Atamız Âdem, anamız Havvâ; öyle ise ne gerek aramızda dava-yı ḳavga. **10/24**

Arabî: *abūhum Ādam va 'l-ummu Ḥavvā.*

[=Babaları Âdem, analarını Havva.]

[Aḥmed Vefîḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* cüz'-i evvel, [6ª]

ata*: is. Baba, vālid, pider. İḫtiyār, 'azīz, babalıḳ, muḥterem. atalar: Ābā vü ecdād.* ***atalar sözi****: Naṣīḥat, öğüt, meṯel, ḍurūb-ı emṯāl. Ḳayın ata, ḳayın pider. ata mīrāṯı: Pider-mānde, māder-zādī.* ***Ādem atamız****: Ebü 'l-beşer. atalıḳ: Ebüvvet, babalıḳ ḥaḳḳı, piderin maḥabbeti, maḳam-ı pider, babalıḳ, mürebbī. Türk-istān'da vezīre dėnür. Atabeg, müdīr-i umūr, nāẓır, Devlet-i Selcūḳiyye zamānında vezīre dėnürdi. atar ṭutar, atmaḳ n.*[644]

189. Atalar sözü kitabıdır, yabana[645] atılmaz. **10/25**

[Emru'llāh] *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif* 28, 443[b]

atalar sözi: *'Arabca «emṯāl» dėnilen bir ṭaḳım aḳvālden 'ibāretdür.* ***Atalar sözi; elfāẓı ḳalīl, delāleti keṯīr, sehlü 'l-fehm, ma'ānisi ḳuvvetli bir ṭaḳım cümlelerdür, ki bir ḥükm-i aḫlāḳī veyā felsefī veyā ḫ'ud tecribī taẓammun ėderek lisān-ı 'avāmdan tevārüd ėder****. Bir ḫalḳıŋ mizāc ve ṭabī'atını aŋlamaġa medār olur. O ḫalḳıŋ efkārını, idrākini, aḫlāḳını, 'ādātını gösterür birer āyīnedür. Her ḳavmde atalar sözi vardur; faḳaṭ her ḳavmiŋki kendisine maḫṣūṣdur. Aḳvām-ı medeniyyeniŋ hemān kāffesi bu sözleriŋ ḳıymetlerini taḳdir*[en] *cem' ėtmişlerdür. Tā eski Yunanīler bile cem'-i emṯāle ihtimām eylemişlerdür. Türk'deki atalar sözi aḳvām-ı muḫtelife-yi Türkiyye arasında müşterekdür. Ḥāvī olduḳları elfāẓ yerine göre degişiyor. Ḍurūb-ı emṯāl-i 'Oṯmāniyyeniŋ cem'ine Kemālpaşa-zāde*[646]*, Aḥmed Vefîḳ Paşa*[647]

---

643 Yazmada: *ġavġā*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897ᵇ; ġavġā': 898ᵇ; ḳavġā: 994ᵇ. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305ª; al-vaġā: 498ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335ª; ġav: 1353ᵇ; ġavġā (غوغا): 1354ᵇ; ḳavġa (قاوغا): 1426ᵇ; ḳavġa (قوغا): 1489ᵇ. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641ᵇ. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426ᵇ.

644 n.: *"Naẓar oluna." işāreti*. Aḥmed Vefîḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: rumūžāt, [8].

645 Yazmada *yaban* kelimesi iki farklı imla ile (yābān, yabān) kullanılmış. Kelimenin her iki imlası da hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: yābān: 1524ª; yabān: 1528ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: yābān: II, 1520ª; yabān: II, 1541ᶜ.

646 Kemâlpaşazâde [873/1469 - 940/1534]: Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisi. Asıl adı Şemseddîn Ahmed'dir. Şehzâde Bayezid'e (II. Bayezid) lalalık yapan büyükbabası Kemâl Paşa'ya nispetle Kemâlpaşazâde, Kemâlpaşaoğlu veya İbn Kemâl diye anılır. Geniş bilgi için bk. TURAN, Ş.: "Kemalpaşazâde", *DİA*: 25, 238ª-240ᶜ.

647 Ahmed Vefîk Paşa [1228/1813? - 1308/1891]: Türk devlet adamı, Türkiye'nin ilk Türkolog ve Türkçülerinden, lügat âlimi, tiyatro edebiyatının önde gelen bir kurucusu. Geniş bilgi için bk. AKÜN, Ö. F.: "Ahmed Vefik Paşa", *DİA*: 2, 143ᶜ-157ᶜ.

ve Şinâsî[648] gibi ḏevât himmet ėtmişlerdür. Şu'arādan Necātī[649], Ḏātī[650], Ṯābit[651], Nābī[652], Rāġıb Paşa[653] ḍurūb-ı emṯāl irsāl[654] ṣūretiyle bir ṭaḳım eş'ār-ı ḳıymetdār vücūda getirmişdür. Her memleketde mecāmī'[655]-i emṯāl defa'ātle ṭab' olundıġı gibi Türkçedeki birçoḳ atalar sözi mecmū'aları Fransızca, İngilizce, Almanca[656] ve Macarcaya terceme ve neşr ėdilmişdür. (Emṯāle baḳ.)

190. Atalar sözü kitabıdır, tutmasaŋ da işit. **10/26**

191. Atalar sözü yabana atılmaz; atalar sözü unutulmaz[657], yabancıya satılmaz. **10/27**

192. Atalar sözü; bilene baş mirastır, bilmeyene palas pandırastır. **10/28**

193. Atalar sözü öğüttür[658] (nasihattir). **10/29**

---

648 Şinâsî [1242/1826 - 1288/1871]: Batılılaşma dönemi öncülerinden, şair ve gazeteci. Geniş bilgi için bk. KAHRAMAN, Â.: "Şinâsi", *DİA*: 39, 166[b]-169[b].

649 Necâtî Bey [848/1444? - 914/1509]: Divan şiirinin temelini atan en büyük sanatkârlardan. Asıl adı İsâ'dır. Ailesi Hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte çocukken Edirneli yaşlı bir hanım tarafından köle olarak alınıp sonradan evlat edinildiği ve yetişmesinde Sâilî adlı bir şairin katkısı olduğu bilinmektedir. Geniş bilgi için bk. KAYA, B. A.: "Necâtî Bey", *DİA*: 32, 477[a]-478[c].

650 Zâtî [876/1471 - 953/1546]: Divan şairi. Balıkesir'de doğdu. Sehî ve Latîfî'ye göre asıl adı Bahşî, Kınalızâde'ye göre İvaz, Âlî Mustafa Efendi'ye göre Satı, Zâtî veya Satılmış'tır. Ancak Uzunçarşılı, Âşık Çelebi'nin bizzat şairden naklettiği İvaz isminin doğru olduğunu kabul eder. Doğum tarihi "İvaz"ın ebcet hesabıyla karşılığı olan 876'dır (1471). Ailesi hakkında fazla bilgi yoktur. Balıkesir'de baba mesleğini sürdürüp çizmecilikle uğraşırken şiir yazdığı, ayrıca coşkun ruhu, rind ve kalender meşrebiyle meşk meclislerinde yer aldığı bilinmektedir. Geniş bilgi için bk. COŞKUN, V. S.: "Zâtî", *DİA*: 44, 150[a]-151[b].

651 Sâbit [1650? - 1124/1712]: Divan şairi. Bosna'nın Uziçe kasabasında dünyaya geldi. Asıl adı Alâeddin Ali olup "Sâbit" mahlasıdır. Geniş bilgi için bk. KARACAN, T.: "Sâbit", *DİA*: 35, 349[a]-350[b].

652 Nâbî [1052/1642 - 1124/1712]: Hikemî şiirin divan edebiyatındaki en önemli temsilcisi, şair. 1052'de (1642) Ruha'da (Şanlıurfa) doğdu. Asıl adı Yûsuf olmakla beraber Nâbî mahlasıyla tanındı. Geniş bilgi için bk. KARAHAN, A.: "Nâbî", *DİA*: 32, 258[b]-260[c].

653 Râgıb Paşa [1110/1698 - 1176/1763]:Osmanlı sadrazamı, diplomat, şair ve tarihçi. Asıl adı Mehmed olup Râgıb mahlası ile birlikte Mehmed Râgıb olarak bilinir, ancak daha çok Koca Râgıb Paşa diye anılır. Geniş bilgi için bk. AYDINER, M.: "Râgıb Paşa", *DİA*: 34, 403[b]-406[c].

654 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te: *ḍurūb-ı irsāl-i meṯel*.

655 Yazmada: *mecāmi'*.

656 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *Fransız, İngiliz, Alman*.

657 Yazmada *unutul-* kelimesi *unudul-* ve *unutul-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde *unut-* kelimesi ek aldığında kelimenin sonundaki /t/ sesinin yumuşayarak /d/ olduğu (ör. unudur, unudılmaḳ) görülse de yazmada çoğunlukla ilgili /t/ sesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- korunmuştur. Ş. Sāmī: *ḲT*: unutmaḳ: [unudur] I, 225[c]; unudılmaḳ: I, 226[a]. REDHOUSE: *TaEL*: unutmaḳ: 272[a]; unudulmaḳ: 272[a].

658 Yazmada *öğüt* kelimesi iki farklı imla ile (ögüd, ögüt) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: ögüt: 102[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ögüt: 264[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ögüt: 37[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ögüt: 209[a]. ÖNER: *K-TTS*: ügĕt: 529[b].

194. Atalar sözü, ulu[659] sözü; bilene bili[660] (bilik[661]) sözü, bilmeyene minare gölgesi, davultozudur[662]. **10/30**

195. Atalar sözü, öğüt[663]; analar sözü, hem sükût hem sükûddur(?)[664] (doğru[665]). **10/31**

196. Ata sözün tutmayan kişi, oḳ gibi yabana atılsa gerek; tutanlar, yay gibi elde ḳalsa gerek. **10/32**

197. Atalar sözü, atalar sanatı; evlada miras ḳalır. **10/33**

Mal mirası ölür, can (söz) mirası ölmez.

198. Ata sözün tutmayan oğul, oḳ gibi atılır. **10/34**

199. Ata sözün tutmayan, atalıḳta bağlı ölür. **10/35**

Çağatayca

[Atalıḳ,] ḫarman[666] ortasına dikilen ağaca dėnildiği gibi siyaset[667] yerinde ḳurulan ağaca da dėnir.

200. Atalar sözünü tutmayan, yabana atılır.[668] **10/36**

---

659 Yazmada: *ulu, uluġ*. KÂŞGARLI: *DLT*: uluġ: 22$^{b}_{9}$. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ulug: 80^{a}. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136^{b}. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

660 Yazmada: *bilü*. CLAUSON: *EDPT*: bilig: 339^{a}. TDK: *TTS*: bilü (bili): 1. Bilgi, ilim irfan, idrak, malumat. 2. Zihin, fikir.: I, 569. *bilüv*: 'Bilmek'. BASKAKOV: *N-RS*: блуьв (bilüv): 81^{a}. BASKAKOV: *R-NS*: знать (znat'): 216^{b}. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: bil-: 59^{b}.

661 Yazmada: *bilüg*. *bilig*: 'İlim, irfan, hikmet, akıl'. KÂŞGARLI: *DLT*: bilig: 167$^{b}_{3\text{-}4\text{-}5}$. CLAUSON: *EDPT*: bilig: 339^{a}. TDK: *TTS*: bilik (II): Akıl, us, anlayış, kavrayış, bilgi.: I, 561. REDHOUSE: *TaEL*: bilik: 383^{a}; bilik: 424^{b}. TDK: *DS*: bilik (I): Bilim.: I, 693^{b}; bilik (VI): 1. Tanık. 2. Bilen, tanıyan, vâkıf. 3. Bilirkişi.: I, 693^{b}. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bilig: 'İlm, dāniş, fehm, mehāret, dirāyet, vuḳūf, ma'lūmāt, nişān, ṭamġa.: 94^{a}. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bilig: 31^{b}; bilik (I): 31^{b}. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: белекле [běléklě]: Bilgili, âlim.: 47^{b}. ÖNER: *K-TTS*: běléḳ: Bilgi, bilim.: 57^{a}.

662 Yazmada: *ṭavultozıdur*. Yazmada *davul* kelimesi, dört farklı imla ile (داول, داوول, طاول, طاوول) kullanılmış. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: Ma'lūmdur, ki şurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229^{b}; ṭabl: 1232^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'ul (طاؤل): II, 873^{a}. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445^{b}; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645^{b}. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399^{a}.

663 Yazmada: *öğüd*. bk. 658. dipnot.

664 Yazmada: سكوددر.

665 Yazmada *doġru* kelimesi *doġrı*, *doġru*, *ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924^{a}; ṭoġru: 1256^{b}; ṭoġrı: 1257^{a}. TDK: *DS*: toğru: X, 3944^{a}.

666 Yazmada: *ḫirmen*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *ḫirman* hem de *ḫarman* telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫirman, ḫarman: 456^{b}. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫirman: 322. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫirmen*, *ḫarman (خارمان)* ve *ḫarman (خرمان)* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarman (خارمان): 820^{a}; ḫarman (خرمان): 841^{b}; ḫirmen: 842^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫarman (خرمان): I, 579^{a}; ḫirmen: I, 579^{b}. Yazmada *harman* kelimesi, *ḫarman (خرمان)* ve *ḫirmen* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

667 Ş. Sāmī: *ḲT*: siyāset: İ'dām cezāsı.: I, 754^{a}.

668 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Atalar sözini ṭutmayanı yabāna atarlar. 12/ek1/04., Ana baba sözi ṭutmayan, yābāna atılır. 134/15.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[669] [cüz'-i ṯānī, 179[670]]

201. Atalar sanatı, evlada miras ḳalır. **10/37**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[671] [cüz'-i ṯānī, 179[672]]

202. Atadan oğul doğsa gerek, ata yolun ḳovsa[673] gerek; ata yolun ḳovmayan[674], atalıḳta -meydan direği- bağlı ölse gerek. **11/01**

203. Atadan oğul doğsa gerek, ata yolun ḳovsa[675] gerek, düşman[676] öŋüne set gibi dursa gerek, düşmanı öŋden vursa[677] gerek, düşmandan intiḳam alsa gerek. **11/02**

Çağatayca

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Ata oğlu; ata yolun ḳovmasa[678]*, düşman öŋüne durmasa, düşmandan öcün almasa ya atalıḳta bağlı*[679] *ölür ya düşman elinde esir olup ecelsiz ölümle ölse gerek, dėmişlerdir.*

---

669 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan.*

670 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atalar sözini ṭutmayan, yabāna atılur.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

671 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan.*

672 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atalar ṣan'ati, evlāda mīrāṯ ḳalur.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

673 Yazmada: *ḳoġsa*. Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta'ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

674 Yazmada: *ḳoġmayan*. bk. 673. dipnot.

675 Yazmada: *ḳoġsa*. bk. 673. dipnot.

676 Yazmada *düşman* kelimesi üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a].

677 Yazmada: *ursa*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

678 Yazmada: *ḳoġmasa*. bk. 673. dipnot.

679 Yazmada: *baylı*. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: bağlı: Beylĕ, baglı; beyleněşlĕ.: 48[b]. BASKAKOV: *N-RS*: байлав (baylav): 66[a].

204. Atadan oğul doğsa gerek, ata yolun ḳovsa[680] gerek, arğamaḳ[681] ata[682] binse gerek, düşman izin bulsa gerek. **11/03**

Çağatayca

205. Ata ana haḳḳı büyüktür, ödenemez; meğerki[683] affėdeler. **11/04**

206. Atanıŋ mirası haḳ sözdür (nasihattir), babanıŋ mirası aḳ at ile ḫayırlı öğüttür, ananıŋ mirası aḳ süt[684] ile ḫayırlı sükûttur. **11/05**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İzah: *Atalar sözüdür ki: “Düşmanı ḳalplerde uyutuŋuz; tek (ancaḳ) büyütmeyiŋiz.” dėmişlerdir; zira düşman ḳalplerde büyürse ḳorḳu, ürkü getirir; soŋra kendilerine büyük ehemmiyet vėrmiş olur. Hâlbuki düşmana hadden ve âdetten ziyade ehemmiyet vėrip hürmet göstermek sır vėrmeğe yol olur. Düşmana sır vėrmek ise ser vėrmeğe delalet olur. Bu ise “Düşmana ser vėr, sır vėrme.” nasihatine muḫalif olmuş olur. Onuŋ*[685] *için düşman uyutulur ise ḳorḳulmaz, dėmişlerdir; faḳat “Su uyur, düşman uyumaz.” sözünü de ḫatırdan asla çıḳarmamaḳ gerektir, dėmişler.*

207. Atasına anasına küsen, oŋmaz. **11/06**

208. Atasına anasına küsen, arımaz[686]. **11/07**

Çağatayca

209. Atasına küsen arımaz[687], (oŋmaz); anasına küsen, carımaz[688]. **11/08**

‘İki yaḳası bir araya gelmez.’ dėmek olur.

---

680 Yazmada: *ḳoġsa*. bk. 673. dipnot.

681 Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: arġımaḳ: 37r13. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: arġumaḳ: Yüriyici, ḳuvvetli, pür-zūr at.: 9ª. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: arġamaḳ: *Çaġatay* - Ṣoy ve cins at.: birinci cild, 59ᵇ; arġamaḳ: *Ḳazan* - Ṣoy at.: birinci cild, 60ª. YUDAHİN: *KS*: argımak, argamak: Cins, asil at.: 43ᵇ. RADLOFF: *VeWbT-D*: arğamak (арҕамак) I, 299; arğımak (арҕымак) I, 301; arğumak (арҕумак) I, 303. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: I, 154ª. LESSING: *M-TS*: argamag: İyi yarışacak veya binilecek at, safkan at, soylu at.: 88ª. NECİP: *YUTS*: arġumaḳ: Soylu at.: 16ª. ÖNER: *K-TTS*: arġamaḳ: Çok hızlı koşan at, küheylan.: 33ᵇ. PEKACAR: *KuTS*: arğumaq: Argamak (hızlı ve çevik binek atı).: 39ª.

682 Yazmada: *atġa, ata*. *+ĠA* yönelme durumu eki için bk. KÂŞGARLI: *DLT*: ḲA: 269ª₁₂. TDK: *TTS*: -ga, (-ge): VII, 91. Niyāzī: *LNvİC*: +ĠA: 950.

683 Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında hem de ‘oysa, hâlbuki’ manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında, *meğerse* ifadesi ise ‘oysa, hâlbuki’ manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302ᵇ. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396ᵇ. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788ª; meğerki: 788ª; meğerse: 788ª. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543ᵇ. TDK: *TS*: meğer: 1645ª; meğerki: 1645ª; meğerse: 1645ª.

684 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741ᵇ. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705ª.

685 Yazmada: *anıŋ*. bk. 570. dipnot.

686 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: arımaḳ: Temizlenmek, pākize olmaḳ; ḫastelikden şifā-yāb olmaḳ.: 11ª.

687 bk. 686. dipnot.

688 YUDAHİN: *KS*: carı- II: Hâlinden memnun olmak, gereği gibi tatmin edilmek.: 181ª. TDK: *TTS*: yarımak, yarcımak: Yardım görmek, Allah’ın lütuf ve inayetine nail olmak, onmak, kemal bulmak.: VI, 4348; yarımak: Tam olmak, kemale gelmek.: VI, 4349. TDK: *DS*: yarımaḫ, yarımak: Onmak, dileği olmak.: XII, 4814ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: yaru-: 956ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: yarumaḳ: Mücellā olmaḳ, rūşen, aydın olmaḳ.: 292ᵇ.

Çağatayca

210. Ata ana sözünü dinlemeyen, at ayağı altında çiğnenir[689]. **11/09**

Çağatayca

211. Atadan gören, oḳ yontar; anadan gören, don[690] biçer. **11/10**

Oğul ile ḳızıŋ terbiyesine dairdir.

212. Ata ana ḳadri öldükten soŋra bilinir. **11/11**

213. Ataŋ anaŋ ölür, malı saŋa miras ḳalır, ata malına mal (mala mal) ḳatmasaŋ ḳatma; tek ata malını satma. **11/12**

Çağatayca; yani ḳadim Türkçe bir tabirdir.

214. Ata mirasından fayda olmaz; meğerki oğul da ata ola. **11/13**

215. Atadan ḳalan mala mal ḳat, satma. **11/14**

216. Atay[691] balası[692] (oğlu), altmışından soŋra[693] turuğur[694] (asalet). **11/15**

Çağatayca

217. Atay[695] balası, altmışından soŋra azarmış. (?)[696] **11/15**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İzahat: *“Ata” malum “atay” ism-i tasgir sigasıyla Asya Türklerince söylenir edatlar gibidir; ki “atam, anam” gibidir.*

---

689 Yazmada: *çignelür*.

690 Yazmada: *ṭon*. Yazmada *don* kelimesi *don* ve *ṭon* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *tōn*’dur. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gèyecek demekdür, ki ḳaftan ma‘nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. ‘Ale ’l-ıṭlāḳ roba, ṭevb, libās, cāme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik. iç ṭonı: Teniŋ üzerine ve pantolon yā şelvār altında giyilen bir libās, ki çamaşırdan ma‘dūddur.: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498[b].

691 Türk dillerinde ‘baba’ veya ‘dede’ manalarında müstamel olan bu kelime, aslen selenme biçimidir. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ata: 109-112. CLAUSON: *EDPT*: ata: 40[a]. BASKAKOV: *N-RS*: ата I (ata I): 52[a]; атай (atay): 52[b].

692 TDK: *DS*: bala (I): 1. Çocuk, yavru, küçük. 2. Oğlan çocuğu.: II, 496[a]. CLAUSON: *EDPT*: balā: 332[b]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: bala: 193. Ş. Sāmī: *ḲT*: bala: I, 273[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bala: 71[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бала [bala]: 42[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bala (I): 23[a].

693 Yazmada: *ṣoŋ*. CLAUSON: *EDPT*: soŋ: 832[b]. Niyāzī: *LNvİC*: son͡g: Ṣoŋra dėmekdür.: 622. ÖNER: *K-TTS*: soŋ: Sonra (son çekim edatı).: 413[b].

694 Bu kelime, ‘durmak; durulmak, sükûn bulmak’ manasında kullanılmış. bk. Aḳan ṣu ṭurılur ėse (ṭuruġursa) o da ṭuruġur. 99/24. CLAUSON: *EDPT*: turuk-: 540[b]; turğur-: 541[a]. TDK: *TTS*: durukmak (turukmak): 1. Duraklamak. 2. Durmak, karar kılmak.: II, 1272; turukmak: V, 3857.

695 bk. 691. dipnot.

696 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılarak önüne “dīgeri” diye not düşülmüş. Ayrıca, madde başının yanına *(?)* işareti müellif tarafından konulmuş.

218. Atay[697] balası (oğlu) azmaz[698], soy ḳovar[699]. **11/16**

Çağatayca

219. Atayda[700] at da yoḳ it de yoḳ, vur[701] Taŋrı'm ḳoyanı[702] (tavşanı). **11/17**

Nogaycadır.

li-muḥarririhī ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Hikâye: *Asya aḳvam-ı Türkîsinden Nogay ḳabilesiniŋ yahut diğer bir ḳabileniŋ sözü olmaḳ üzere rivayet ėderler: Vaḳtiŋ birinde, bir günde, deliḳanlılar (avcılar) atı, iti (tazı) beraberlerine alaraḳ tavşan avına çıḳarlar. O köyüŋ iḫtiyarlarındaŋ birisi de o avcılarla beraber ava çıḳmağa heves ėder; faḳat arḳadaşları gibi atı, iti yoḳ; ancaḳ atı, silahı, ayası ayağı bir dayağı*[703] *olup yayan olduğu hâlde tavşan avına çıḳar. Avcılar bir müddet aranıp tarandıḳtan soŋra bir tavşan ḳaldırıp öŋlerine ḳatarlar. Atı, iti beraber ḳovalamağa başlarlar. Ḳovalar iken bi 't-tesadüf tavşanı yayan çıḳan iḫtiyarıŋ öŋüne ḳadar taḳip ėttiklerinde "Ala al, tuta tut." diye bağrışırlar. Biçare iḫtiyar telaşından ne yapacağını şaşırır. "Yayan ḳoyan -tavşan- ḳovulmaz." sözünü ḫatırına getirse de çaresiz elindeki dayağını*[704] *tavşanıŋ ardından atar. Atar; amma tabiî can havliyle yel gibi geçen tavşanı vuramaz*[705]. *Soŋra kemal-i teessüfle şu sözleri söylemeğe mecbur olur: "**Atayda at da yoḳ it de yoḳ, ur**[706] **Taŋrı'm ḳoyanıŋ** (tavşanıŋ)." diyerek izhar-ı telehhüf ile ḳaçan tavşanıŋ, ḳovalayan avcılarıŋ arḳalarından nazar-ı nigerânla baḳaḳalır, dėrler.*

220. Ata malı, demirbaş malıŋ olsun, kendi malıŋ emîr baş malı olsun. **11/18**

---

697 bk. 691. dipnot.

698 CLAUSON: *EDPT*: āz-: 279[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: azmaḳ: Başdan çıḳmaḳ; yoldan şaşmaḳ; 'işyān, şekāvet ėtmek; güm-rāh olmaḳ; zebūn ve naḥīf ve lāġar olmaḳ.: 11[b]. ÖNER: *K-TTS*: az-: Azmak, ahlaksızlaşmak, kötüleşmek.: 41[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: az-: Azmak, sapmak, şaşırmak.: 19[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azmaḳ: 1. Coşmaḳ, tehevvür ve heyecāna gelmek, şımarmaḳ. 2. Taşmaḳ, feyeżāna gelmek. 3. Ṭoġrı yoldan çıḳmaḳ, ṭuġyān ėtmek. 4. Kesb-i şiddet ėtmek. 5. Şehveti ġalebe ėtmek. 6. Fenālaşmaḳ, iltihāb peydā ėtmek. 7. Ḳudurmaḳ. 8. Ṣararup temizlenemeyecek bir ḥāle gelmek. 9. Muḫtelifü 'l-cins iki ḥayvāndan tevellüd ve teḥaṣṣül ėtmek.: I, 33[a]. TDK: *TTS*: azmak (II): 1. Bozulmak, fasit olmak, tagayyür etmek. 2. Yolu kaybetmek, yolu şaşırmak. 3. Dalalete düşmek. 4. Azgınlaşmak.: I, 351. Ayrıca, müellif yazmada *az-* kelimesini şöyle açıklamıştır: azmaḳ: Cinsini tebdīl ėtmek. azmaḳ: Coşmaḳ, tehevvür ėtmek, ṭaşmaḳ, şımarmaḳ. bk. 59/09.

699 bk. 673. dipnot.

700 Türk dillerinde 'baba' veya 'dede' manalarında müstamel olan bu kelime, aslen selenme biçimidir. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ata: 109-112. CLAUSON: *EDPT*: ata: 40[a]. BASKAKOV: *N-RS*: ата I (ata I): 52[a]; атай (atay): 52[b].

701 Yazmada: *ur*. bk. 677. dipnot.

702 Yazmada: *ḳoyannı*. CLAUSON: *EDPT*: koyan: 678[a]. BASKAKOV: *N-RS*: коян (koyan): 175[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳoyan: 702; ḳoyan: Tavşan.: 966. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoyan: Tavşan.: 155[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuyan: 309[b].

703 Yazmada: *ṭayaġı*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

704 Yazmada: *ṭayaġını*. bk. 703 dipnot.

705 Yazmada: *uramaz*. bk. 677. dipnot.

706 Yazmada: *uvur (اوور)*. Kelimenin *uvur-* biçimi tespit edilememiştir. bk. 677. dipnot.

221. Ataŋ, anaŋ ölse ölsün; tek ḳadirdanıŋ[707] ölmesin. **11/19**

222. Ataŋ, anaŋ öldü; malı saŋa miras ḳaldı. **11/20**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

“Ölüm haḳ, miras helal.” sözü bundan ḳaldı. Ata ana sözlerini unutma. Birisi canıŋ diğeri bedeniŋ bedelidir. Can bedende olduḳça ata ana sözlerini canıŋ gibi bedeniŋde, ḳalbiŋde tut, saḳla. “Atalar analar sözü baş mirastır, ḳayıp[708] -zayi-ėdilmez.” dėmişler.

223. Atasına ḫayrėtmeyen saŋa mı ėdecek? **11/21**

224. Atasına ḫayrėtmezlerden ḫayır umma. **11/22**

225. Atasına ḫayrėtmezlerdendir. **11/23**

226. Ata ocağını söndürmeyen oğul, ata sayılır. **11/24**

227. Ata, oğlunuŋ ata olmasını ister; ana, ḳızınıŋ ana olmasını ister. **11/25**

228. Atabeyler[709] namını artıḳ kim yâd ėder. **11/26**

Żiyā Paşa[710] [*Ḫarābāt* Meşrūṭ u Aḥvāl-i Şā‘irī I, 12[711]] beyt

Sa‘dī eger ėtmeseydi īrād
kim eyler ėdi atabegi yād

229. At vebali abalıya[712] ḳabîlindendir. **11/27**

... ki “Abalı mı? Vur[713] abalıya.” dėmiş

230. At vebali vebalıya. **11/28**

231. At vebali zavallıya. **11/29**

232. Atsız (adsız[714]) oğlu Ḳutluşah[715]… **11/30**

---

707 Ḳadr-dān: Arapça *ḳadr* + Farsça +*dān*: Kıymet, değer bilen, bilir. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 337[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ḳadr-dān: 957[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳadr-dān: II, 1057[b].

708 Yazmada: *ġā’ib*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā’ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā’ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā’ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

709 Yazmada: *atabegiler*.

710 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *Lā*.

711 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: īrād: [ḳısm-ı evvel,] 494[b].

712 Yazmada: *abālıya, ‘abālıya*. Aslı Arapça *‘abā* olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde -*‘abā* imlası daha yaygın kullanılmakla birlikte- hem *abā* hem de *‘abā* imlası müstameldir. ATAY: *A-TBL*: 3, 259[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘abā: II, 925[c]. Mu‘allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: ‘abā: 531[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: abā: cüz’-i evvel, 1[a]; ‘abā: cüz’-i ṯānī, 1229[b]. REDHOUSE: *TaEL*: abā: 6[a]; ‘abā: 1280[a]; ‘abālu-lı: 1281[a].

713 Yazmada: *uvur (اوور)*. Kelimenin *uvur*- biçimi tespit edilememiştir. bk. 677. dipnot.

714 Yazmada: *Atsız: bi-ma‘nā-yı ‘adsız’* [=‘adsız’ manasında]. CLAUSON: *EDPT*: atsız (ādsız): 71[a]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: atsız: 30v15. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: Atsız: Yāfeṯ ḥafīdlerinden ve Tatar Ḫān’ın büyük oğlı ve Ḫʷārezm’iŋ bir ḥükm-dārı ismidür. adsız: Bī-nām u nişān.: 4[b]. Ayrıca, bk. 716. dipnot.

715 Harezm hükümdarı Atsız bin Muhammed [1128 - 1156]’in oğlu olup babası Atsız’ın Selçuklu hükümdarı Sencer [1118 - 1157]’e karşı isyanı üzerine Sencer’in düzenlediği Harizm seferinde [533/1138] esir alınmış ve savaş meydanında öldürülerek başı Maveraünnehir’e gönderilmiştir. Adı, bazı kaynaklarda “Kutluk” olarak zikredilmekle birlikte bazılarında “Atlık” veya “İlkılıç” olarak da

[Emru'llāh] *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif* [29,] 460[b][716]

233. Atsız (adsız[717]) oğlu Ḳutluḳ[718]… **11/31**

234. Atan, yoḳ yere atmaz. **12/01**

235. Atan, sebepsiz atmaz. **12/02**

236. Atan, beyhude atmaz. **12/03**

237. Atan, beyhude atmaz; satan, sebepsiz satmaz. **12/04**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[719] 16

"Bu ḳal'anuŋ fetḥi size suhūletle müyesserdür." deyü çoḳ mübālaġalar ėdüp kāġıdı bir ṭaşa sicimle muḥkem ṣarup sipāh-ı İslāmdan yaŋa perrān eyledi. Ṭaşdur rāst 'asker-i ẓafer-reh-ber miyānında Aḳça Ḳoca'nuŋ atı ayaġına ṭoḳunup Aḳça Ḳoca bu ṭaşı ***atan bī-hūde atmaz*** *deyü egilüp baḳayım deyünce gördi, ki ṭaşa bir kāġıd bend ėtmişler. Yere nüzūl ėdüp ṭaşla kāġıdı ḳaldırup bunda bir*[720] *ḥikmet vardur deyü 'Abdu 'r-Raḥmān Ġāzi'nüŋ yanına gelüp kāġıdla ṭaş ḳıṣṣasın i'lām ėdicek ta'accüb ėdüp 'asker-i İslām içinde Rūm lisānınca ḫaṭṭ oḳur bir ādem buldılar…* ilā āḫirihi[721]…

238. At mizacı, al mizacı (ḫuyu). **12/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 10[722]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[723]]

239. Atılan oḳ, gėri[724] dönmez. **12/06**

---

kaydedilmiştir. SÜMER, F.: "Atsız b. Muhammed", *DİA*: 4, 91[a], 92[b]. Emru'llāh: *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*: 29, 462[a].

716 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'e göre "adsızlık" eski Türklerde cari olan makûs bir tevarüs kaidesi icabatındandır. Bu makûs miras kanununa göre babaların bıraktığı emval çoğunlukla en büyük ile en küçük arasında taksim edilirken ortancalar yay, kılıç ve belki de birkaç kötü at ile kalıyordu. Bu sebeple, emvalden mahrum kalan ortanca çocuk gidip kendisine bir ata, bir ana aramağa mecbur olurdu. Bu çocuk yeni ebeveynler edindiğinde ise onlardan kendisine ad koymalarını isterdi. Bundan da anlaşılıyor ki bu garip yiğidin bir adı bile yoktur. Türk hurafelerinde tasvir edilen kahramanlardan birçoğu *atsız - adsız* diye telakkub eyledikleri gibi tarihte bir takım hükümdarlar, cenk erleri de *atsız* lakabını kemal-i iftihar ile muhafaza eylemişlerdir. Emru'llāh: *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*: 29, 460[b]. *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te yapılan bu açıklamalardan sonra tarihte şöhret kazanmış *atsız* namlı kişilerin hayatları da anlatılmıştır. Bu bölümde hayatı anlatılanlardan biri de bu madde başında ismi geçen Harezmşah hükümdarlarının ikincisi **Atsız bin Muhammed** [1128 - 1156]'dir. Emru'llāh: *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*: 29, 461[b].

717 bk. 714. ve 716. dipnotlar.

718 Yazmada: *Ḳutluġ*. bk. 715. dipnot.

719 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

720 bir: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

721 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

722 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: At mizācı, al mizācı.: 10.

723 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At mizācı, āl mizācı.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

724 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kėrü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü:

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 11[725]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[726]]

240. Atılan taş, gėri[727] dönse döner; atılan oḳ, gėri[728] dönmez.[729] **12/07**

241. Atılan taş, söylenen söz gėri[730] döner[731]; atılan, oḳ gėri[732] dönmez. **12/08**

242. Atma taşı, atarlar taşı. **12/09**

243. Atılan oḳ, ḳalıbı deşer; atılan söz[733], ḳalbi deşer. **12/10**

244. Atarlar taşı elbette[734] dıraḫt-ı meyvedar[735] üzere. **12/11**

Mevzundur.

[Maḳālī *ʻOṯmānlı Müʾellifleri* 2, 411] [mıṣrāʻ[736]]

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrāʻ[737]]

Nedīm [*Dīvān* Ḳıṭʻalar 211, 80] murabbaʻ

serāy-ı şehr-yārī bir ʻaceb bāġ-ı meserretdür
ḳurulmışdur esāsı ʻizz ü cāh-i iftiḫār üzre
o bāġuŋ her dıraḫtı mīve-dār-ı ʻizz ü devletdür
atarlar ṭaşı elbette dıraḫt-ı mīve-dār üzre[738]

II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü-* kullanılmıştır.

725 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Atılan oḳ geri dönmez.: 11.

726 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atılan oḳ gėrü dönmez.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

727 Yazmada: *gėrü*. bk. 724. dipnot.

728 Yazmada: *gėrü*. bk. 724. dipnot.

729 Yazmada bu madde başının yanına "Ḥikāyesi yazılacaḳ." notu düşülmüş; ancak herhangi bir şey yazılmamış.

730 Yazmada: *gėrü*. bk. 724. dipnot.

731 Yazmada: *dönmek var*.

732 Yazmada: *gėrü*. bk. 724. dipnot.

733 söz: Yazmada yok. bk. 12/13.

734 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

735 *dıraḫt-ı mīve-dār*: Farsça *diraḫt* + Farsça *mīva* + Farsça *+dār*: Meyve veren ağaç. STEINGASS: *CP-ED*: diraḫt: 510[a]; mīva-dār: 1365[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dıraḫt: I, 605[a]; meyve-dār: II, 1444[c].

736 Brusalı Meḥmed Ṭāhir: *ʻOṯmānlı Müʾellifleri*: Maḳālī Muṣṭafā Beg - Alaşehrī: Maḳālī ṭaʻ-ı aʻdādan ne ġamm erbāb-ı ʻirfāna / atarlar ṭaşı elbetde dıraḫt-ı mīve-dār üzre: ikinci cild, 411.

737 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: atarlar ṭaşı elbetde dıraḫt-ı mīve-dār üzre: 8.

738 Ḫalīl Nihād [BOZTEPE]'ın [1882-1949] *Nedīm Dīvānı* neşrinde bu mısra için "Mışrāʻ, onuncı ḳarn-ı hicrī şuʻarāsından Alaşehirli Maḳālī'nüŋdür." notu düşülmüştür. Ḫalīl Nihād: *Nedīm Dīvānı* - Külliyyāt: Rubāʻīler, ḳıṭʻalar, maṭlaʻlar, müfredler: 210.

245. Atılma[739], camları ḳırarsın[740]. **12/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 10]

246. Atılan oḳ, bir bayırı aşar; atılan söz, ḳırḳ dağı[741] aşar. **12/13**

247. Atışıp tutuşmaḳ varsa aytışıp[742] (söyleşip) barışmaḳ da var. **12/14**

Cenk ve sulh ėtmek…

Çağatayca

248. Atışmalı; amma soŋra barışmalı. **12/15**

249. Atışıp tutuşanlar, barışmaḳ gerek. **12/16**

250. Atış tutuş yerinde gerek. **12/17**

251. Atışmadan tutuşmadan barışılmaz. **12/18**

Çağatayca: Apaḳ çapaḳ[743] oldılar, birbirisin buldılar.[744]

Osmanlıcası: Atışıp ṭutuşdılar, yine birbirisiyle barışdılar.

252. Attı tuttu. **12/19**

Hadîd[745] mizaçlıḳ…

253. Atar tutar âdemdir. **12/20**

254. Attı tuttu, ḳırdı geçirdi, gitti. **12/21**

255. Attığını vurur[746], tuttuğunu ḳoparır. **12/22**

T. [Ebü ʼż-Żiyā[747] *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 8[748]]

---

739 Bu kelime, imlası (اتلمه) gereği hem *atılma* hem de *atlama* şeklinde okunabilir. REDHOUSE: *TaEL*: atlamaḳ (اتلمق): 21b; atılmaḳ (اتلمق): 21b.

740 Yazmada *kır-* kelimesi iki farklı imla ile (قرمق, قیرمق) kullanılmış. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳırmaḳ (قرمق): II, 1065a; ḳırmaḳ (قیرمق): II, 1125b.

741 Yazmada *dağ* kelimesi, *daġ* ve *ṭaġ* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463a. Ş. Sāmī: *ḲT*: daġ: I, 598b; ṭaġ: II, 864a. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: daġ, ṭaġ: üçüncü cilt, 386a.

742 Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: aytmaḳ: Söylemek. Dėmek. İnşād ėtmek. Nuṭḳ. Īrād ėtmek.: 46b. *ayıt-*, *ayt-*, *eyit-*, *eyt-* gibi farklı imlalar ile müstamel olan bu kelimenin birçok lehçede birden fazla biçimi aynı anda kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ay-: 266a; ayıt-: 268b. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayıtmaḳ: I, 61c; eyitmek: I, 235c. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ayıtmaḳ: birinci cild, 171a. TDK: *TTS*: ayıtmak (eyitmek, aytmak, eytmek, etmek, itmek): I, 323. TDK: *DS*: aytmak: I, 432a. TDK: *TS*: eyitmek: 840b. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: aytmaḳ: 46b. ʻAbdü ʼl-Ḳayyūm ʻAbdü ʼn-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: eyt-: cild-i evvel, 70a. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: әйт- [eyt-]: 458b. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ayd-: 17b; ayıt-: 18a; ayt-: 19a; eyid-: 78b; eyit-: 78b; eyt-: 79a; iyid-: 117b.

743 Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: apaḳ çapaḳ: Ṣulḥ u ṣalāḥ, tecdīd-i münāsebet, ke ʼl-evvel, barışıḳ: 3a.

744 Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: apaḳ çapaḳ: 3a.

745 Aslı Arapça *ḥadīd* olan bu kelime, ʻkeskin, öfkeli' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: ḥadīd: 1, 339b.

746 Yazmada: *urur*. bk. 677. dipnot.

747 Yazmada *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'den yapılan alıntılar gösterilirken ilgili madde başını Şināsī [1826-1871] kaydetmişse "Ş", Ebü ʼż-Żiyā Meḥmed Tevfīḳ [1849-1913] kaydetmişse "T" işareti kullanılmıştır. Bahse konu alıntıların yazmada takip edilen usule göre kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

748 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Atdığını urur, ṭutdığını ḳoparır.: 8.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[749]]

256. Atıp tutmasına baḳma, elinden bir şey gelmez. **12/23**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[750]]

257. Atina balı, Şam şekeri… **12/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 10]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[751]]

258. Ateş olsa cirmi ḳadar yer yaḳar. **12/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 8]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[752]]

259. Ateşinden ḳor aldırmaz. **12/26**

Baḫîl[753] *cebbar…*

260. Ateşi ateşine… **12/27**

261. Ateş almağa mı gittiŋ? O ḳadar tèz döndüŋ. **12/28**

262. Ateş pahasına… **12/29**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 8]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[754]]

[Emru'llāh] *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*[755] [31,] 488[a]

---

749 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atdığını urur, ṭutdığını ḳoparur.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

750 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atup ṭutmasına baḳma, elinden bir şey gelmez.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

751 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atina balı, Şām şekeri.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

752 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātiş olsa cirmi ḳadar yer yaḳar.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

753 Aslı Arapça *baḫīl* olan bu kelime, 'cimri, hasis, tamahkâr, cahil' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: baḫīl: 1, 98[b].

754 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātiş behāsına…: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

755 Emru'llāh: *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*: ātiş - *telmīḥāt-ı edebiyye*: "Ātiş behāsına", 'pek ġālī' dėmekdür. Ẓann ėderiz ki burada *ātiş*, Fārsīde 'nirḫ' ma'nāsına olmalıdur; çūn-ki Fārsīde *ātiş* bu ma'nāya da gelir. Bu ḥālde "ātiş behāsına", 'nirḫ behāsına' dėmek olur. Ma'māfīh "ātiş behāsına" sözinin menşe'i ḥaḳḳında mesmū'umuz olan bir rivāyet buraya derc olundı. "Ātiş behāsı" ḍarb-ı meṯeli

263. Abuḳ sabuḳ[756] söyler. **12/ek1/01**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 5[757]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 178[758]]

264. Aburut(?)[759] satar. **12/ek1/02**

Ḳuru pertav[760] *...*

265. Atalar sözü, haḳ sözdür. **12/ek1/03**

266. Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar.[761] **12/ek1/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 5]

267. Atalar sözü öğüttür[762], tutmazsaŋ da işit. **12/ek1/05**

268. Atalar sanatı, oğlana mirastır. **12/ek1/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 5]

‘Oṯmānlılarıŋdur, ḍāribi de Sulṭān Süleymān-ı Ḳānūnī ḥażretleri olmaḳ üzere mervīdür. İstanbul’da miṯli görülmedik bir derecede yaġmurlar yaġmış, ortalıġı ṣular ḳaplamış. Ḫāḳān-ı müşār^{un}-ileyh de ma‘iyyeti ile Ḥalḳalı’da bulunuyorlarmış. Orada bir ḫāneye girerek yüklügi üzerinde kendilerini muḥāfaẓa ėtmişler. Ṣāḥib-i ḫāne ışlanan libāsları ḳurutmaḳ ve sā’ire içün ātiş tedārik ėtmiş. Cenāb-ı Süleymān nüdemāsından birisine “Şu ātiş biŋ altun ėder.” buyurmuşlar. Ėrtesi ṣabāḥ ‘azīmet buyuracaḳları zamān “Borcumuz ne ḳadar?” su’āline cevāb^{en} ḫāne ṣāḥibi “Biŋ bir altun!” dėmiş. Sebebi istiżāḥ buyurılduḳda “Ātişe biŋ altun ḳıymet taḳdīr buyurılmış ėdi, bir altun da ḳonaḳ ücreti…” dėnilmiş. Meger ev ṣāḥibi o sözi işitmiş ėmiş. Ṭabī‘ī ma‘a-ziyādet$_{in}$ in‘āme de nā’il buyurılmış; faḳaṭ Süleymān-ı Ḳānūnī ḥażretleri bir şey’iŋ behāsını ġālī gördükleri zamān o vaḳ‘ayı taḫaṭṭurla “Ātiş behāsına!” dėrlermiş.: 31, 488^{a}.

756 Yazmada: *sabuḳ, ṣabuḳ*. REDHOUSE: *TaEL*: ṣabuḳ: 1150^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣabuḳ: II, 797^{c}.

757 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Abuḳ sabuḳ söyler.: 5.

758 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Abuḳ sabuḳ söyler, ṣayıḳlar.: cüz’-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

759 Yazmada: ابوروت.

760 *Pertav* kelimesinin burada ‘boş lakırdı, iddia; yalan; abartılı, kendini övücü söz’ manalarında kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca; *pertav* kelimesi, bir cambazlık terimi olarak ‘ip üstünden takla atma ve ipin üstüne düşerken bacakları makas gibi açma numarası’ manasında da müstamel olup yazmada yer alan *ağız pertavı* tabirinin de ‘laf cambazlığı, laf ebeliği’ manalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. *ağız pertavı* 79/01, *kuru ağız pertavı* 79/01, *ağız pertavı* 80/33, *ağız pertavı satmak* 84/16). STEINGASS: *CP-ED*: partāb: 240^{a}; partāv: 240^{a}. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: partāb: Atmaḳ ve remy ma‘nāsınadır. Menzil oḳına daḫı dėnür, ki ġāyetde ırаḳ gider.: 197. REDHOUSE: *TaEL*: pertāb: 440^{a}; pertāv: 440^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: pertāb: I, 350^{c}; pertāv: 1. Atılma, sıçrama. 2. Atılmaḳ içün alınan ḫız ve birḳaç adım geriden ḳoşaraḳ ėdilen ḳasd.: Pertāv almaḳ.: I, 350^{c}.

761 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Atalar sözini ṭutmayan, yabāna atılur. 10/36, Atalar sözini ṭutmayanı yabāna atarlar. 12/ek1/04, Ana baba sözi ṭutmayan, yābāna atılır. 134/15.

762 Yazmada: *ögüddür.* bk. 658. dipnot.

269. Atalar sözü, ulu[763] -büyük- sözü; bilene (tutana) bili[764] -bilmek- sözü, bilmeyene davultozudur[765].[766] **12/ek1/07**

270. Atasına anasına ḫayrėtmeyen saŋa mı ḫayrėdecek? **12/ek1/08**

271. Atası bay, bey[767] olmaḳla kişiniŋ kendisi de bay, bey[768] olmaz; olsa bile atası gibi binaya aynı[769] ḳuvvette direk olmaz. **12/ek1/09**

272. Atam ateş, anam ḳor. **12/ek1/10**

[‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

“At, sahibine yani binen âdeme göre eşer[770] -eşmek: yürümek mastarıdır[771]- sahibine kişner, yer tarpar[772] -arka ayaḳlarıyla yer vurur[773]- derdini aŋlatır.” dėrler. İt, sahibini görse havlar[774] -ürür- ḳuyruḳ sallar, meramını işaret ėder, aŋlatır. Sahibi tecrübekâr ise bunlarıŋ her ikisiniŋ meramlarını aŋlayıp yerine getirir, hayvanları memnun ėder. Ondan[775] soŋra hayvanları icra-yı ferasette asla gaflet ėtmezler. Böyle şeyler şarḳ ḫalḳınca mücerreptir.

273. Atar tutar. **12/ek1/11**

Muamelat-ı cahilanedir.

274. Attı tuttu. **12/ek1/12**

Muamelat-ı cahilanedir.

275. Atanıŋ elinde bir şey ḳalmaz, tutanıŋ elinde ḳalır. **12/ek1/13**

276. Atarlar taşı dıraḫt-ı meyvedara[776] elbet, vėrmez fayda cahil cilvekâra elbet. **12/ek1/14**

---

763 bk. 659. dipnot.

764 Yazmada: *bilü*. bk. 660. dipnot.

765 bk. 662. dipnot.

766 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Atalar sözi, ulu (uluġ) sözi; bilene bilü (bilüg) sözi, bilmeyene mināre gölgesi, ṭavultozıdur. 10/30.

767 Yazmada: *bey (بك)*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. Bu sebeple, birlikte kullanıldığı kelimelerle olan ses benzerliği (*bay - bey*) dikkate alınarak kelimenin burada *bey* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

768 Yazmada: *bey (بك)*. bk. 767. dipnot.

769 Arapça *‘ayn* kelimesinin ‘bir şeyin aynısı, bizzat kendisi, hakikati’ manasında Farsça izafet kesresi *-i* ile *ayn-i ...* biçiminde kullanıldığı terkiplerde izafet kesresi zamanla kalıplaşmış ve Türkçe iyelik ekiyle karıştırılmıştır; daha sonra iyelik fonksiyonunun güçlü olduğu bazı yeni kullanımlar da ortaya çıkmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: aynı - ayni: 94[c]. ATAY: *A-TBL*: ‘ayn: 3, 528[b].

770 TDK: *TS*: eşmek (II): At hızlı gitmek.: 826[b]. TDK: *DS*: eşmek (I): Hareket etmek, yola çıkmak.: V, 1795[a]; eşmek (III): Coşmak.: V, 1795[a]. TDK: *TTS*: eşmek (II): 1. Hızlı yürümek, atla hızlı hızlı gitmek. 2. Hızlı yürütmek, koşturmak.: II, 1559. CLAUSON: *EDPT*: eş-: 255[b].

771 Yazmada: *maṣdarındur*.

772 YUDAHİN: *KS*: tarpı-: Ön ayağıyla vurmak. cer tarpı-: Ayağıyla toğrağı kazmak.: 711[a].

773 Yazmada: *urar*. bk. 677. dipnot.

774 Yazmada: *avlar*.

775 Yazmada: *andan*. bk. 570. dipnot.

776 *dıraḫt-ı mīve-dār*: Farsça *diraḫt* + Farsça *mīva* + Farsça *+dār*: Meyve veren ağaç. STEINGASS: *CP-ED*: diraḫt: 510[a]; mīva-dār: 1365[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dıraḫt: I, 605[a]; meyve-dār: II, 1444[c].

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] beyt[777]

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Ata ananıŋ evladına ḳarşı olan vazifesi -borcu- doğduğu günden başlar; iki müçeline[778] yani 24 yaşına ėrdiği güne, tabir-i diğerle kendi eli kendi ağzına ėrdiği güne ḳadar devam ėder. İşte o[779] çağa ėrinceye ḳadar evladı adam ve insan ėdip ilim, edeb, erkân, hüner ve sanat ve marifet sahibi ėderek insanlar arasına, sırasına ḳatıncaya ḳadar baḳıp beslemek borcudur. Ondan[780] soŋra evladıŋ daḫi ata anaya ḳarşı olan vazifesi -borcu- hadd-i bulûğa ve âdem sırasına ėrip adam olaraḳ ata ve ananıŋ himmet ve şefḳatiyle insanlar arasına ḳatıldığı günden itibaren başlar. Ebeveynini ölünceye -ḳabre girinceye- ḳadar onları[781] asla rencide ėtmeksizin baḳmaḳ, beslemek evladıŋ aḳlen ve dinen borcudur, dėmişler.

277. Atalar sözü kitabıdır, tutmasaŋ da işit. **12/ek1/15**

278. Atadan -babadan- oğul doğsa gerek, ata -baba- yolun ḳovsa[782] gerek; ata -baba- yolun ḳovmasa -ḳovmayan- atalıḳta bağlı ölse gerek. **12/ek1/16**

279. Atadan -babadan- doğan, ata olmaḳ isterse ata uğrunda ölmek -olmaḳ- gerek. Ata uğru pek ḳanlı, ḳahırlı, ḳaraŋlıḳ[783] dumanlıdır; ata izin, özün o[784] uğurda izleyip, özleyip[785] bulmaḳ, bilmek gerek. **12/ek1/17**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

280. Atadan -babadan- doğan; at, it besler. **12/ek1/18**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

“Atadan -babadan- doğan; at, it besler; ḳul, köle tutar; ata olmaḳ için bay, bey olur; oḳ yontar; ata uğrun gözler; at beline biner; ata -baba- yolun ḳovar; ata

---

777 Ayrıca, bk. Brusalı Meḥmed Ṭāhir: *‘Oṯmānlı Mü’ellifleri*: Maḳālī Muṣṭafā Beg - Alaşehrī: Maḳālī ṭa‘-ı a‘dādan ne ġamm erbāb-ı ‘irfāna / atarlar ṭaşı elbetde dıraḫt-ı mīve-dār üzre: ikinci cild, 411. Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: atarlar ṭaşı elbetde dıraḫt-ı mīve-dār üzre: 8

778 *müçe/müçel/müçöl*: On iki hayvanlı Türk takviminde her 12 yıllık dönem. YUDAHİN: *KS*: müçöl: On iki senelik hayvan devri takvimi.: 578[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: müçe II: On iki hayvanlı takvim sistemi.: 466[a]. NECİP: *YUTS*: müçel: 12 hayvan takviminin içerdiği zaman.: 280[b].

779 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: “O” ism-i işāretine “lām” ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; “şol” gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

780 Yazmada: *andan*. bk. 570. dipnot.

781 Yazmada: *anları*. bk. 570. dipnot.

782 bk. 673. dipnot.

783 Yazmada: *ḳaraŋġı*. CLAUSON: *EDPT*: karaŋğu: 662[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraŋlıḳ: [Aṣlı *ḳaraŋulıḳ*. *ḳaranlıḳ* yazmamalı.]: II, 1060[c]; ḳaraŋu: II, 1061[a]; ḳaraŋulıḳ: II, 1061[a]; ḳaranlıḳ: II, 1061[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraŋlıḳ: 1443[a]; ḳaraŋu, ḳaraŋı: 1443[a]; ḳaraŋulıḳ: 1443[a]; ḳaranlıḳ: 1444[a]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaran͡ġġu: 650. ÖNER: *K-TTS*: ḳaraŋġı: 270[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaraŋġı: 127[b]; ḳaraŋġu: 127[b]; ḳaraŋġuluḳ: 127[b].

784 Yazmada: *ol*. bk. 779. dipnot.

785 TDK: *TTS*: üzlemek: Takip etmek.: VI, 4134. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: узлеш- [üzleş-]: Benimsemek.: 472[b]; узлештер [üzleştir-]: Kendine mal etmek.: 472[b]. ÖNER: *K-TTS*: üzleştĕr-: 1. Kendine almak, sahip olmak. 2. Benimzemek, kendine mal etmek. 3. Bellemek. 4. Sindirmek, hazmetmek.: 536[b].

ocağına baş göz olur; ẖan olmasa da belki tarẖan[786] olur; ata ocağında temel taş, altın baş olur. Anadan doğan (ḳız); don[787] biçer, ana ocağın güllendirip şenlendirirse bir gün olup ana -ẖatun- olur; yani Altay ocağı, ẖalḳı arasında altın tastan su içer, altın başlı tarẖane, ẖanbike[788] olur." dėmişler. Eski Türkleriŋ masallarından bir fıḳradır.

281. Atadan -babadan- doğan -gören- oğul, oḳ yontar; anadan gören, don[789] biçer; ata dede yolunu ḳovan[790], bir gün olur murat ḳapısından altın[791] tasla su içer. **12/ek1/19**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

282. At alan; Üsküdar'ı değil, hemen Ḳonya'yı, dünyayı bile geçti; biz ise hâlâ yerinde sayar, davul çalar dururuz. **12/ek2/01**

283. Atın ḳıymeti, kendi ayağınıŋ altındadır. **12/ek2/02**

284. At al barlıdan[792] (zenginden), terbiyeli[793], terkili[794], marlıdan(?)[795] (yani ceri[796], cesur ḳavgacıdan[797]) olsun; ḳız al carlıdan[798] (fuḳaradan), terbiyeli (uslu), arlıdan olsun; biri içeriden diğeri dışarıdan göŋlünü alır, sevindirirler. **12/ek2/03**

---

786 Tarhan: Eski Türklerde yüksek rütbeli devlet görevlilerinin taşıdığı bir unvan, Türk ve Moğol hânedanlarında hükümdar tarafından bazı devlet adamlarına tanınan imtiyaz. AHMETBEYOĞLU, A.: "Tarhan", *DİA*: 40, 19[c]. CLAUSON: *EDPT*: tarxān: 539[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ter-ẖān: 531[a]; ṭarẖān: 1236[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tarhan - tarkan: 1203[a].

787 Yazmada: *ṭon*. bk. 690. dipnot.

788 hanbike: Hükümdar kızı/karısı. CLAUSON: *EDPT*: begeç: 325[a]; xān: 630[a]. ÖNER: *K-TTS*: bike: 60[b]; ẖan: 152[b].

789 Yazmada: *ṭon*. bk. 690. dipnot.

790 bk. 673. dipnot.

791 Yazmada: *altun*. Osmanlı Türkçesinde *altın* ve *altun* olmak üzere iki farklı imlası mevcut olan bu kelime, yazmada ekseriyetle *altun* imlası ile kullanılmış. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: altun: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: altūn: 131[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: altun yā-ẖ[v]ud altın: I, 50[b].

792 Aslı *bārlıġ* olan bu kelime; 'zengin, varlıklı' manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: bārlığ: 365[b]. TEKİN: *TDBUÜ*: bār: 172. Ş. Sāmī: *ḲT*: bar: I, 261[a]. Şeyẖ Süleymān: *LÇvT'O*: barlıġ: 67[b]. ÖNER: *K-TTS*: barlı: 47[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: barlu: 24[a]. Kelimenin *varlı/varlu* biçimi için bk. TDK: *TTS*: varlı: VI, 4153; varlu: VI, 4153. TDK: *DS*: varlı: XII, 4802[a].

793 Aslı Arapça 'beslemek' manasında *tarbiya*[t] olan bu kelime, günümüz Türkiye Türkçesinde hem 'eğitim, görgü' hem de 'dizgin' manalarında müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: at-tarbiya[t]: Beslemek ma'nāsınadur, ki neşv ü nemāyı mūcibdür.: III, 819. ATAY: *A-TBL*: 2, 678[a]. TDK: *DS*: terbiye: Dizgin.: X, 3888[b]. TDK: *TS*: terbiye (I): 1. Eğitim. 2. Görgü. 5. Hayvanı alıştırma.: 2328[a]; terbiye (II): Araba hayvanlarının dizginleri.: 2328[a].

794 Aslında 'eyer kayışı' manasında olan ve 'eyerin arka bölümü, atın sağrısı, atlara yüklenen eşya/yük' anlamlarında müstamel olan bu kelime, yazmada bu anlamlarının yanı sıra 'eyer' (bk 366/28) ve 'eğitim, görgü' (bk. 202/26) manalarında da kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tėrgü: 544[a]. TDK: *TS*: terki: 1. Eyerin arka bölümü. 2. Binek hayvanının sağrısı.: 2330[b]. TDK: *DS*: terki: 1. Atın arkası. 2. At vb. hayvanlara yüklenen eşya, yük.: X, 3891[b].

795 Yazmada: *مارلی دن*.

796 Bu kelimeyi üç farklı biçimde anlamak mümkündür: Bunlardan birincisi, aslı Arapça olan ve 'yiğit, cesur, cüretkâr' manasındaki *carī*dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 255[b]. İkincisi, belki yukarıdaki kelime ile de ilgili olan ve 'kuvvetli' manasındaki *ceri*'dir. TDK: *DS*: ceri (II): Kuvvetli, güçlü, keskin.: III, 886[b]. Üçüncüsü ise 'akmak, süratle geçmek, koşmak' manasındaki Arapça *cary* kelimesi ile ilgili olabilecek 'çabuk' anlamındaki *ceri*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 263[a]. TDK: *DS*: ceri (I): 1. Canlı, becerikli, eli çabuk. 2. Çabuk.: III, 886[a].

797 Yazmada: *ġavġacıdan (غاوغاجیدن)*. bk. 643. dipnot.

798 TDK: *DS*: carlı: Yoksul, zavallı.: III, 863[b].

İşbu durûb-ı emsal-i Türkân -tabir-i ḳadimince- hem sav; yani millî darbımesel -tenvir-i aḳl u fikre delalet ėder- ilmî, hikemî ve tecrübevî sözler hem sınav; yani millî tecrübe ve tezkiyeye ḫizmet eyler sözlerdir.

285. Atıŋ, itiŋ dış dostlarıŋı düşündürsün, ḳaşındırsın; ḳadınıŋ, ḳızıŋ (ehil ve evladıŋ) iç dostlarıŋı sevindirsin, süyendirsin[799] (yani hürmet göstertsin), . **12/ek2/04**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

286. At, yelesinden; ḳadın, memesinden tutulur. **12/ek2/05**

287. At, dizginiyle; ḳadın, izkânıyla[800] -izanıyla[801]- tutulur. **12/ek2/06**

288. At besle, it besle, insan besle; gerek -lazım- zamanda her üçü de seni beslesin; yani seniŋ sesiŋi, sözüŋü eslesin, diŋlesin. **12/ek2/07**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

289. At al; iyi[802] ḫuylu, cins olsun; yani harın[803], şirin, serbest, tor[804] donlu, terbiyeli[805], tetik tavırlı, epsem[806] ve munis olsun. Ḳız al; iyi soylu, iyi ḫuylu, uzunca boylu, gösterişli, görümlü, tatlı dilli, ince elli, ince belli, enis, munis, muhsine, hemsine olsun. **12/ek2/08**

---

799 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: süyenmaḳ: Yaṣdanmaḳ, ittikā ėtmek, yan üzere ṭayanmaḳ, teke’ ėtmek.: 194[b]. ÖNER: *K-TTS*: söye-: Bir şey yıkılmasın diye dayanak yapmak, dayamak, diremek.: 416[b]. NECİP: *YUTS*: süyenmek: Dayanmak. 370[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: süyen-: Bir şeye dayanmak.: 247[a]. Ayrıca; bu kelime, yazmadaki imlası gereği ‘yaslanmak, dayanmak’ manasında *söyen-/süyen-* olarak kaydedilmiş olup kelimenin burada ‘sevinmek’ manasında *söyün-/süyün-* olarak anlaşılması da muvafıktır. CLAUSON: *EDPT*: sev-: 784[b]. TDK: *DS*: söymek (I): X, 3684[b]; süymek (VII): X, 3729[b]. YUDAHİN: *KS*: süy-: 673[b]. BASKAKOV: *N-RS*: суьюв (süyüv): 316[b]. ÖNER: *K-TTS*: söyĕn-: Sevinmek, kıvanmak.: 417[a]. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: sevin-: Şartlanuv, kuvanuv, söyĕnüv.: 271[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: söy-: Sevinmek.: 241[b]; söyün-: Sevinmek.: 241[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: sevmek: 768-769.

800 Yazmada: *ezkeniyle*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-izkān: Bu daḫı aŋlayup bilmek ma‘nāsınadur ve aŋladup bildürmek ma‘nāsınadur ve ẓann u gümān eyledigi nesnede muṣīb olmaḳ ma‘nāsınadur.: III, 644. ATAY: *A-TBL*: ezken: Anlamak, bilmek, sanmak, doğru zanda bulunmak.: 2, 879[a]. REDHOUSE: *TaEL*: izkān: 80[b].

801 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḏ‘ān: Aŋlayış, ḥiss ėdiş, ‘irfān gibi. § Edeb, terbiye: [ḳısm-ı evvel,] 274[a].

802 Yazmada: *ini*.

803 Bu kelime burada müspet bir mana ile kaydedilmişse de kelimenin bu madde başına muvafık müspet bir anlamı tespit edilememiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: harın: Gemden aŋlamaz ve ṭoġrı gitmez ḫoysız (at).: II, 1504[a]; harın: Yorġun, ża‘īf, zebūn.: II, 1504[a].

804 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ṭor: Eyü, güzel, münāsib, ḫūb, ḥüsnli ḳıyāfetli.: 207[a]. Ayrıca, bk. *ṭor ṭonlı*: ‘doru -kızıl- donlu (at)’. CLAUSON: *EDPT*: toruğ: 538[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: torı: 117[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭorı: II, 897[c]. BASKAKOV: *N-RS*: торы (torı): 358[b]. TDK: *DS*: toru (III): X, 3970[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: dor: Doru.: 171[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: турЫ II [turı]: 331[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: toru: 281[a]; ṭoru: 281[a].

805 Yazmada: *terbiye*. bk. 793. dipnot.

806 Yazmada kelimenin hem *ebsem* hem de *epsem* imlası kullanılmıştır. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ebsem: 27v12. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ebsem: Sākit, uṣlu, mebhūt, aṣamm, ḫāmūş.: 2[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: epsem: 1. Dilsiz, ebkem. 2. Sükūt ėden, sākit, sessiz. epsem olmaḳ= Sükūt ėtmek, ses çıḳarmamaḳ. epsem ėtmek= Ṣusdırmaḳ.: I, 67[b]. TDK: *DS*: ebsem: Susma.: XII, 4490[b]. TDK: *TTS*: epsem: Sessiz, ses çıkarmayan, susan.: III, 1479.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

290. At olsun, insan -ḳadın- olsun yâlı[807] -yelesi- ḳuyruğu, ḳulağı uzun; gözleri yuvarlaḳ ve süzgün ve güzel; yürüyüşü, duruşu düzgün olsun; ḳadınıŋ uzun saçı, güzel başı; güzel gözü, tatlı sözü, uzun ḳaşı ile yaraşır. **12/ek2/09**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

291. At, bineniŋ; ḳılıç[808], ḳuşananıŋ; ḳadın, ḳullananıŋ; kedi ve köpek, doyuran ve besleyeniŋdir. **12/ek2/10**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

292. Atıŋ, itiŋ terbiyesi[809], terkisi[810], çiriği[811] çılbırı[812] üstünde gerek; ḳadınıŋ da terbiye, tertibi üstünde gerek. **12/ek2/11**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

293. At; âlem-i devranda, âlem-i manada murada, mesudiyete delalet ėttiği gibi ḳadın da güzellik, murat ve saadete delalet ve ḫizmet[813] eyler. **12/ek2/12**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

294. Ateş alıp ḳamışa[814] ḳoşar, söz alıp ḳomşuya ḳoşar.[815] **12/ek3/01**

… ki bu söz cümlesi darbımesel; yani sav, sınav usulünce tabir ve tarif-i maḫsusîdir: müfsitlik, hiss-i hasetlik, fesatlıḳ; yani öşekçilik[816] -zem- ḳadh, dėdiḳoduculuḳ ėdenleriŋ tarifidir.

295. Ateş, dumansız olmaz; arpa, samansız olmaz. **12/ek3/02**

296. Ateş olmayan yerden duman çıḳmaz. **12/ek3/03**

---

807 TDK: *TTS*: yal (I): Yele, hayvanlarda boyun üzerindeki saç.: VI, 4222. CLAUSON: *EDPT*: yāl: 916[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yal (I): 307[a]. ÖNER: *K-TTS*: yal (II): 548[b]. Ayrıca, bk. *yāl*: ‘boyun; yele; sorguç, ibik; püskül’. STEINGASS: *CP-ED*: yāl: 1527[a].

808 Yazmada: *ḳılıc*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

809 bk. 793. dipnot.

810 bk. 794. dipnot.

811 TDK: *DS*: çirik (I): Semerin altına konan keçe.: III, 1235[a].

812 LESSING: *M-TS*: çilbugur: Çılbır, dizgin, gem veya yulara bağlı uzun deri sicim; hayvanı bağlama ipi.: 244[b]. TDK: *DS*: çılbır (I): Hayvanların yular başlığının çene altındaki halkasına bağlanan ip veya takılan zincir.: III, 1171[a]. TDK: *TTS*: çılbır (cılbır, cılbur, çılbur): Yular, yular sapı.: II, 895.

813 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*t’tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḍmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḍmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḍmet* imlaları ile kullanılmıştır.

814 CLAUSON: *EDPT*: kamış: 628[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳamış: 1423[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳamış: II, 1038[c]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳamış: 223[a]. BASKAKOV: *N-RS*: камыс (kamıs): 143[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳamış: 125[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳamış: 1. Kamış, saz, kargı. 2. Sazlık.: 262[a].

815 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ātiş alup ḳamışa ḳoşdı. 13/27, Od alup ḳamışa ḳoşdı. 437/17.

816 TDK: *DS*: öşek (I): Dedikodu, abartma.: IX, 3356[a]. CLAUSON: *EDPT*: uvşak: 16[a]; uşak: 259[a]; uşakçı: 259[b].

297. Ateş kendi ahını kendi çeker, âdem (insan) da kendi derdini kendi çeker. **12/ek3/04**

Rezmī Bahādur Girāy Ḫān [*Gülbün-i Ḫānān* 54[817]] beyt[818]

sūz-i sīnemdür ėden dil-germ ol bī-şefḳati
āheni nerm eylemekdür ātişüŋ ḫāṣṣiyyeti

298. Ateş kenarı, ḳış gününüŋ lalezarı; su kenarı, yaz gününüŋ lalezarı, baharıdır. **12/ek3/05**

299. Ateş ile oyun olmaz, it ile şaḳa ėdilmez. **12/ek3/06**

Ateşe vursaŋ[819] *harlar*[820]*, ite vursaŋ*[821] *ḫırlar*[822]*.*

300. Ateş ile barut[823] bir yerde yaşamaz. **12/ek3/07**

Mücerreptir.

301. Ateş, ateşpereste rahmėtmez; su, ateşe… **12/ek3/08**

302. Ateş-zebân şairdir. **12/ek3/09**

Ateş-zebân şairiŋ sözü; âlemi değil, kendisini yaḳar. Kendisini yaḳmasa âlemi yaḳar, kendisini yıḳar. Ateşte rahim olmaz; yaḳar, ḳavurur; tabiatıdır, dėmişler.

303. Ateş söner, kül ḳalır; su (sel) aḳar, ḳum ḳalır; ben giderim, kim ḳalır? **12/ek3/10**

304. At alan; Üsküdar'ı değil, Eskihisar'ı geçti. **12/ek3/11**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Eski zaman sav, sınav sözleridir; yani esatirî, eski zaman Altınelma efsaneleridir:

"İş-güẕār olan bizim bahādur heb işini bitirdi. Merd-i murād yoluna düşdi. Ṭaġı ṭaşı aşdı. Şeyṭān izbesin dolaşdı. Biŋ dereden geçdi, biŋ türlü mihen, meşaḳḳat çekdi. Nihāyet erlerle, erenlerle varacaḳ yere vardı. Māl, cān bazārına cān atdı. Düşmanı birbirine ḳatdı. Düşmanları birbirine bir pūla aldı, ṣatdı. İşte erenler altun elmaya bu ṣūretle ulaşdı. Merd-i murād meydānına at baġladı. Ol vaḳt ölgün insānlar, birbirine el ḳol baġlayup aġladı. Merd-i meydānda erler, erenler, bugünleri görenler murādlarına ėrdiler. Herkes ḫiṣṣelerin, ḳıṣṣaların oradan aldılar. Ḥaḳḳ murādına ėrdiler. Āḫir zamān günlerini cümlesi orada gördiler. Aldıḳları payların- ya'nī herkes alacaġın aldı, görecegin gördi- atlarınıŋ terli çirgisine, terkisine aṣdı. Düşmana atılacaḳ oḳunı atdı, yayını ḳaṣdı. Biz ėse ḫālā

---

817 Ḥalīm Girāy: *Gülbün-i Ḫānān*: Rezmī Bahādur Girāy Ḫān: 54.

818 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

819 Yazmada: *ursaŋ*. bk. 677. dipnot.

820 Yazmada: *arlar*.

821 Yazmada: *ursaŋ*. bk. 677. dipnot.

822 Yazmada: *ġırlar*. Benzer bir biçim için bk. ÖNER: *K-TTS*: ġır-ġır: Boğaz hırıltısı.: 144[a].

823 Aslı Yunanca olan bu kelime, Farsçada ve Osmanlı Türkçesinde *bārūt* ve *bārūd* olmaḳ üzere iki farklı imla ile müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: μπαρούτι (baroúti): 511[a]; πυρίτις (purítis): 685[a]. STEINGASS: *CP-ED*: bārūt: 143[a]; bārūd: 143[a]. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: bārūt: I, 262[a]. Mu'allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: bārūd: 146[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: barud/barut: I, 284[a].

davul çalıyoruz, yerinde ṣayıyoruz. Biz gehlik[824] *-çil- gibi yerimizde taḳırımızda -çıplaḳ ḳurı yer- taḳır tepiyoruz." dėmiş dėrler.*

305. Atıp tutar; amma elinden bir şey gelmez. **12/ek3/12**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 10]

306. At yerine eşek bağlanmaz. **12/ek3/13**

Zira "At[825]*; ferasetli, şerâfet ve kerametlidir." dėrler.*

307. Ateş ile pamuğuŋ (barutuŋ[826]) oyunu olmaz. **12/ek4/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 8[827]]

308. Ateş, alev[828]; yalınla talav[829]; yangında -yerinde- olur. **12/ek4/02**

309. Ateş şiddeti artmayınca ḳazan -ḳazandaki süt- taşmaz; hırs, tamah, hiss-i hasetle nefs-i emmâre[830] hiddeti artmayınca nefs-i sûzân taşmaz. **12/ek4/03**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

310. Ateş-i firḳate[831] yanmaḳ gibi tedbir olmaz. **12/ek4/04**

Mevzundur.

311. Ateş, ḳış gününüŋ meyvesidir. **12/ek4/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 10]

312. Ateşiŋ dostluğu olmaz. **12/ek4/06**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 10]

313. Ateşi ateşine… **12/ek4/07**

---

824 Bu kelime, açıklama mahiyetinde yanına kaydedilen *çil* kelimesinden anlaşıldığı üzere 'keklik' manasındadır; ancak *keklik* kelimesinin bahse konu [gehlik/gelik (گه لك)] biçimi tespit edilememiştir. CLAUSON: *EDPT*: keklik: 710[b].

825 Yazmada *at* kelimesi iki kere yazılmış.

826 *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*'de ve yazmada: *bārūt ile*. Bu madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*'den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan "barut ile" ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ātiş ile pamuġuŋ oyunı olmaz. ([bk.] Bārūt ile…): 8; Bārūt ile ātişiŋ oyunı olmaz.: 117. Bu sebeple, bu madde başının -atıfta bulunulmuş olan diğer madde başının anlamını da aktaracak biçimde- yukarıdaki şekilde kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

827 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ātiş ile pamuġuŋ oyunı olmaz. ([bk.] Bārūt ile…): 8. Buradaki "barut ile" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Barut ile ateşin oyunu olmaz." maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Bārūt ile ātişiŋ oyunı olmaz.: 117.

828 Yazmada: *alav*. TDK: *DS*: alav (I): Alev.: I, 202[a]. CLAUSON: *EDPT*: yal-: 918[a]. Ayrıca, bk. STEINGASS: *CP-ED*: ālāv: 92[a].

829 CLAUSON: *EDPT*: tala-: 492[a]. TDK: *TTS*: talav: Yağma.: V, 3705. ÖNER: *K-TTS*: talav (I): Soygun, yağma, çapul.: 442[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: talav: Talan, yağma.: 259[b].

830 İnsanın kişiliğini ve benliğini meydana getiren, bütün yeteneklerinin merkezi olan ve çeşitli mertebelerden teşekkül eden nefsin benmerkezci ve hazcı durumuna "nefs-i emmâre" (12. Sūratu Yūsuf 53), kendini sorgulama ve değerlendirme boyutuna "nefs-i levvâme" (75. Sūratu 'l-Ḳıyāma[t] 2), dinî ve ahlakî değerlerle tam uyumlu en üst basamağına da "nefs-i mutmainne" (89. Sūratu 'l-Facr 27, 28) denmiştir. DEMİR, O.: "Vicdan", *DİA*: 43, 101[a].

831 ātiş-i furḳat: Farsça *ātiş* + Arapça *furḳat*: Ayrılık ateşi. STEINGASS: *CP-ED*: ātiş: 13[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-farḳ: III, 39.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 10]

314. Ateşe güvenme, suya dayanma; zira ateş söner, su aḳar gider. **12/ek4/08**

Ateş söner, kül ḳalır; su aḳar, ḳum ḳalır; ben de giderim, kim ḳalır?

315. Ateş yaḳar, su söndürür; hava ateşi uyandırır -harlatır[832]- kül, toprak̆[833] örter, öldürür. **12/ek4/09**

316. Ateş yanar, kül olur; yağmur yağar, sel[834] olur; sel[835] aḳar, göl olur; gölde ördek olur, ördekte keredek(?)[836] olur; köyde davullu zurnalı, gerdekli düğün olur; düğünde zerdeli zırvalı[837] aş, telli, pullu baş, saç olur; o da bir gün olur sırlı tas; dertli, dertsiz baş olur. **12/ek4/10**

317. Ateş ile oyun olmaz. **13/01**

318. Ateş ile barut birbiriyle dost olmaz. **13/02**

Arabî: *aż-żiddān lā yactamiʻān*

[=Zıtlar bir araya gelmez.]

319. Ateş ile su bir yerde yaşamaz. **13/03**

Muḥibbī *Dīvān* [479, 1578, 2] [beyt]

yanmış ėken ʻışḳa oldum eşk-i bī-pāyāna ġarḳ
kim görüpdür āb-ile cemʻ oldıġını ātişüŋ

320. Ateş, pamuḳ içinde gizlenmez. **13/04**

321. Ateşle pamuğuŋ oyunu olmaz (olamaz). **13/05**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[838]]

322. Ateş, düştüğü yeri yaḳar. **13/06**

323. Ateş ile dostluḳ olmaz. **13/07**

324. Ateşi ateş söndürür. **13/08**

325. Ateşi su söndürür. **13/09**

326. Ateş yanan yerde kül olur. **13/10**

---

832 Yazmada: *arlatır*.

833 Yazmada *toprak* kelimesi, iki farklı imla ile (طوپراق, طپراق) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: toprāk: 443[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭopraḳ (طپراق): 1233[b]; ṭopraḳ (طوپراق): 1250[a].

834 Yazmada: *seyl*. Kelimenin aslı Arapça *sayl*'dir. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

835 Yazmada: *seyl*.

836 Yazmada: كره ده‌ك.

837 Ş. Sāmī: *ḲT*: zırva: Zerdeli ve ṣarımsaḳlı pāçe.: I, 684[c]. AYVERDİ: *MBTS*: zırva: İmaretlerde pişirilen, zerde taklidi lapamsı yemek.: 1388[b]. STEINGASS: *CP-ED*: zīr-bā: 633[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: zīrabā: 442.

838 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātişle panbuġuŋ oyunı olmaz (olamaz).: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

327. Ateşiŋ ḫâsiyeti[839], yaḳıp kül ėtmektir. **13/11**

328. Ateşiŋ oğlu küldür. **13/12**

329. Ateşiŋ ḫâsiyeti[840], yumuşatmaḳtır. **13/13**

Rezmī Bahādur Girāy Ḫān [*Gülbün-i Ḫānān* 53[841]] maṭla‘

bir nefes şād olmadum cevr ü cefā-yı dehrden
teng-dil olsam ‘aceb mi teng-nāy-ı dehrden[842]

sūz-i sīnemdür ėden dil-germ ol bī-şefḳati
āheni nerm eylemekdür ātişüŋ ḫāṣṣiyyeti

330. Ateş gibi… **13/14**

331. Ateş ḳılıçlı[843] âdemlerdir. **13/15**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 2, 409

Anlar cān u başa ḳalmış on biŋ ***ātiş ḳılıçlı***[844] ***ādemlerdür.***

332. Ateşe vursaŋ[845] harlar[846], köpeğe vursaŋ[847] ḫırlar. **13/16**

333. Ateşe vursaŋ[848] tütünü çıḳmaz. **13/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 10[849]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 179[850]]

334. Ateşsiz, ḳazan[851] ḳaynamaz. **13/18**

---

839 Kelimenin aslı Arapça *ḫāṣṣiyya*^{t} olup ‘bir şeye has ve mahsus olan hâl, kuvvet ve tesir’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 465^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫāṣṣiyyet: I, 568^{a}.

840 bk. 839. dipnot.

841 Ḥalīm Girāy: *Gülbün-i Ḫānān*: Rezmī Bahādur Girāy Ḫān: 53.

842 Yazmada: *ten-nāy u dehrden*.

843 Yazmada: *ḳılıclı*. bk. 808. dipnot.

844 Yazmada: *ḳılıclı*.

845 Yazmada: *ursaŋ*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186^{a}. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194^{b}. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041^{b}. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: urmaḳ: 30^{b}. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234^{b}. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383^{a}. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293^{a}. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354^{a}. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438^{b}. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199^{a}; vurmaḳ: II, 1499^{b}.

846 Yazmada: *arlar*.

847 Yazmada: *ursaŋ*. bk. 845. dipnot.

848 Yazmada: *ursaŋ*. bk. 845. dipnot.

849 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ātişe ursaŋ tütüni çıḳmaz.: 10.

850 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ātişe ursaŋ tütüni çıḳmaz.: cüz’-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

851 Yazmada: *ḳazan, ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682^{a}. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068^{c}; ḳazġan: II, 1069^{b}. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳazġan: 219^{b}. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oğlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32^{b}. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135^{a}; ḳazġan: 135^{a}.

335. Ateşsiz, ḳazan[852] ḳaynamaz; aç ḳarna ayı[853] oynamaz. **13/19**

336. Ateşsiz, sözle pilav pişmez[854]. **13/20**

337. Ateş-i dûzaḫtan[855] olur tiz nar-ı intizar[856]. **13/21**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrā‘[857]]

338. Ateşi suya, suyu ateşe ḳarıştırır ḫıyanettir. **13/22**

339. Ateş yanan yerde kül ḳalır, et pişen[858] ocaḳta söl[859] ḳalır. **13/23**

340. Ateş avuçlanmaz. **13/24**

341. Ateş avuçlanmaz, alev üflenmez. **13/25**

342. Ateşe ateşle girilmez. **13/26**

343. Ateş alıp ḳamışa[860] ḳoştu.[861] **13/27**

344. Ateşe inanma, dostuna güvenme. **13/28**

345. Ateşbaşı[862], ḳış gününüŋ sefası (meyvesi). **13/29**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 179[863]]

346. Ateş kenarı, ḳış gününüŋ lalezarıdır. **13/30**

347. Ateş yanarsa ḳoru altına düşer. **13/31**

---

852 Yazmada: *ḳazan, ḳazġan*. bk. 851. dipnot.

853 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏığ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

854 Yazmada: *bişmez*. CLAUSON: *EDPT*: bış-: 376[b]. TDK: *TTS*: bişmek: Pişmek.: I, 613. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: biş-: Pişmek.: 32[b]. Yazmada *pişmek* kelimesi üç farklı imla ile [biş- (بيشمك), piş- (پشمك), piş- (پيشمك)] yazılmış.

855 ātiş-i dozaḫ: Farsça *ātiş* + Farsça *dozāḫ*: Cehennem ateşi. STEINGASS: *CP-ED*: ātiş: 13[a]; dozaḫ: 543[b].

856 nār-ı intiẓār: Arapça *nār* + Arapça *intiẓār*: Bekleme ateşi. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-intiẓār: II, 126; an-nār: II, 135.

857 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: ātiş-i dozaḫdan olur tēz nār-ı intiẓār: 8.

858 Yazmada: *bişen*. bk. 854. dipnot.

859 TDK: *DS*: söl: Etin kanlı suyu.: X, 3677[a]. CLAUSON: *EDPT*: sōl: 824[b].

860 bk. 814. dipnot.

861 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ātiş alup ḳamışa ḳoşar, söz alup ḳomşuya ḳoşar. 12/ek3/01, Od alup ḳamışa ḳoşdı. 437/17.

862 Benzer biçimi için bk. TDK: *TS*: ocakbaşı: Ateş yanan yerin çevresi.: 1787[a].

863 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ātiş, ḳış güniniŋ mīvesidür.: cüz’-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

Yaḥyā Naẓīm[864] [*Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* I, 30[865]] mıṣrāʻ[866]

daġlar yaḳsa enāruŋ kendüdendür aḫgeri

Bāḳī [*Dīvān* 41, 18, 31[867]] mıṣrāʻ[868]

ḳızara aḫger[869]*-i sūzān nitekim dāne-yi nār*

Żiyā Paşa[870] [*Ḫarābāt* Aḥvāl-i Şuʻarā-yı Rūm I, 17[871]] [beyt]

ol naẓm-ı güzīn ṭurur ser-ā-ser
ātiş-kededе miṯāl aḫger

348. Ateş gibidir maşallah. **13/32**

349. Ateş gibi harladı[872]; top gibi gürledi. **13/33**

350. Ateş püskürdü. **13/34**

351. Ateş yanmayınca ḳor düşmez. **13/35**

352. Ateşiŋ ḳoru, altına düşer. **13/36**

353. Ateşe düşman ḫoroz[873] gibi oldu. **14/01**

354. Ateş ėtmez bir zaman, ateşpereste merḥamet. **14/02**

[Muʻallim Nācī *Yād-gār-ı Nācī* Maṣāriʻ 455, 4[874]] mıṣrāʻ[875]

355. Ateş böceğini görse yangın sanır. **14/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 8[876]]

---

864 Yazmada: *Naẓīmī*. *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de: *Naẓīm*.

865 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: aḫger: [ḳısm-ı evvel,] 78[b].

866 Yaḥyā Naẓīm: *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm*: derd ki yansaŋ yine dėrler ki ḳabaḥat sendedür / daġlar yaḳsa enāruŋ kendüdendür aḫgeri: I, 30.

867 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: aḫger: [ḳısm-ı evvel,] 78[b].

868 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: ṭabʻ-ı veḳḳādın eger āteş-i raḫşān görse / ḳızara aḫger-i sūzān nitekim dāne-i nār: 41, 18, 31.

869 Yazmada: *aḫger*, *ḳor*.

870 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *Lā*.

871 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: aḫger: [ḳısm-ı evvel,] 79[a]. [Nāmıḳ] Kemāl: *Taḫrīb-i Ḫarābāt*: 151.

872 Yazmada: *arladı*.

873 Yazmada: *ḫoroz, ḫuros*. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros, ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

874 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: āteş-perest: ātiş ėtmez bir zamān ātiş-pereste merḫamet: [ḳısm-ı evvel,] 11[b].

875 Yazmada: *mıṣrāʻ-ı meşhūr*. ÖZGÜL, M. K.: *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler V - Muallim Naci Efendi*: *Yâdigâr-ı Nâcî*: Mesâriʻ: âteş âteş-pereste rahm etmez: 455, 4. Yazmada kaydedilmiş benzer bir beyit için bk. eger ātiş-perest eylerse yüz yıl ātişe ḫıdmet / düşerse aŋa bir dem yaḳar anı eylemez ḫürmet: 354/33.

876 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ātiş böcegini görse yanġın ṣanur.: 8.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[877]]

356. Ateş, düştüğü yeri yaḳar. **14/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 9]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[878]]

357. Ateşe pişen[879] ile güneşe pişen[880] bir değil. **14/05**

358. Ateşten eşeddir[881] intizar. **14/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 9[882]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[883]]

Arabî: *al-intiẓāru aşaddu mina 'n-nār*

[=Beklemek ateşten şiddetlidir.]

359. Ateş-i aşḳa[884] yananlar gıllıgıştan pak[885] olur, potada ḳal olmayınca[886] sim ve zer bulmaz ayar. **14/07**

Mevzundur.

Muḥibbī [*Dīvān* 302, 926, 3] [beyt[887]]

360. Ateşi göklere çıḳtı. **14/08**

---

877 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātiş böcegini görse yanġun şanur.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

878 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātiş, düşdigi yeri yaḳar.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

879 Yazmada: *bişen*. bk. 854. dipnot.

880 Yazmada: *bisen*. bk. 854. dipnot.

881 Aslı Arapça *aşadd* olan bu kelime, 'daha veya pek şiddetli, pek ağır, pek kuvvetli, pek sert, pek güç' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aş-şadīd: I, 629. Ş. Sāmī: *ḲT*: eşedd: 117[c].

882 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ātişden eşeddür intiẓār. (Bu meṯeliŋ me'āli 'Arabīden alınmadur.) 'Arabī: al-İntiẓāru aşaddu mina 'n-nār.: 9.

883 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātişden eşeddür intiẓār.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

884 ātiş-i 'ışḳ: Farsça *ātiş* + Arapça *'ışḳ*: Aşk ateşi. STEINGASS: *CP-ED*: ātiş: 13[a]. ATAY: *A-TBL*: 'ışḳ: 3, 382[a].

885 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- "paḳ" telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *"k"* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

886 pūtede ḳāl olmayınca: Yazmada: *pūde-yi ḳāl olmayınca*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: pūtede ḳāl olmayınca: 302, 926, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: pûtede kâl olmayınca: 1, 94, 113, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: pūtede ḳāl olmayınca: 1, 649, 1141, 3.

887 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: āteş-i 'ışḳa yananlar ġıll u ġışdan pāk olur / pūtede ḳāl olmayınca sīm ü zer bulmaz 'iyār: 302, 926, 3.

361. Ateş olmayınca duman çıḳmaz. **14/09**

Muḥibbī *Dīvān* [307, 943, 5] [beyt]

dil yaḳdı çıḳdı göklere āhı Muḥibbī'nüŋ
her kim yaḳarsa ātişi lā-büdd duḫān olur

362. Ateş olan yerde elbette duman olur. **14/10**

363. Ateş olmayınca duman çıḳmaz, aç olmayınca yaman… **14/11**

364. Ateş olan yerde duman saḳlanmaz. **14/12**

365. Ateş olan yerde duman, iyi[888] olan yerde yaman saḳlanmaz. **14/13**

366. Ateş yanan yerde tütün (duman) çıḳar. **14/14**

Muḥibbī *Dīvān* [756, 2602, 4] beyt

āh eyledükce derd-i dilüm āşikār olur
hēç ṣaḳlanur mı dūd ki bir yėrde[889] nār ola

367. Ateşi kül örter, ayıbı (ḳusuru) af. **14/15**

368. Ateş yanmadan duman tütmez. **14/16**

369. Ateş yanmayınca duman tütmez (çıḳmaz).[890] **14/16**

370. Ateşten ḳorḳan, tütününden saḳınır. **14/17**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[891]]

371. Ateşiŋ şulesi (şavḳı) gėce görünür, dumanı gündüz görünür. **14/18**

Muḥibbī *Dīvān* [647, 2197, 3] [beyt]

hecr-ārā 'ışḳ ātişine yanalıdan dostlar
gėce ātiş şu'lesidür görinen gündüz duḫān

372. Ateşten gömlek… **14/19**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 9]

---

888 Yazmada: *eyi, eyü*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایی, ایو) imlalarının *eyi* veya *iyi* ve *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu dört biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin ـیو/ imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ـیو/ imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. Bu sebeple, ـیو/imlası *eyü* diye okunurken bu iki (ایی, ایو) imlanın birlikte kullanıldığı yerlerde bahse konu diğer (ایی) imlanın da *eyü* telaffuzuna benzer biçimde *eyi* olarak okunması uygun görülmüştür. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

889 Yazmada: *yerde*.

890 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılarak önüne "yā-ḫ[v]ud" diye not düşülmüş.

891 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātişden ḳorḳan, tütünden ṣaḳınur. (Tütünden ḳaçınup ātişe düşer.): cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[892]]

373. Ateşten gömlek, demirden[893] yağ… **14/20**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[894]]

374. Ateşi ocağına vurdular[895]. **14/21**

375. Ateş-i Nemrud[896], İbrahim Ḫalil[897] aleyhisselamı[898] yaḳmadı. **14/22**

376. Ateşsiz, susuz tencere ḳaynamaz. **14/23**

377. Ateş kesildi hiddetten. **14/24**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[899]]

378. Ateşî[900] meşreptir. **14/25**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[901]]

379. Ateşî meşreptir, ḳabına ḳacağına sığmaz. **14/26**

---

892 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātişden gömlek, tėmürden yaġ.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

893 Yazmada: *tėmürdan/tīmūrdan*. CLAUSON: *EDPT*: temir: 508[b]. REDHOUSE: *TaEL*: temur: 595[a]; tīmūr: 620[a]; demür: 915[a]; demir: 915[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tėmür: 137[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: tėmür…: cild-i evvel, 149[a]. STEINGASS: *CP-ED*: tīmūr: 344[a].

894 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātişden gömlek, tėmürden yaġ.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

895 Yazmada: *urdular*. bk. 845. dipnot.

896 Nemrud: Hz. İbrahim döneminde tevhit inancının karşısındaki siyasal otoriteyi simgeleyen efsanevî kral. Geniş bilgi için bk. BATUK, C.: "Nemrud", *DİA*: 32, 554[c]-555[c]. *Kur'an-ı Kerim*'de Nemrud ismi geçmemekle birlikte Hz. İbrahim'in ateşe atılması hususu zikredilmiştir. İlgili ayetler için bk. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 21. Sūratu 'l-Anbiyā 68-70; 29. Sūratu 'l-'Ankabūt 24; 37. Sūratu 'ṣ-Ṣāffāt 97-98.

897 İbrahim: Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın müştereken kabul ettiği büyük peygamber. HARMAN, Ö. F.: "İbrâhim", *DİA*: 21, 266[c]-272[b]. Halilullah: 'Allah'ın dostu' anlamında Hz. İbrahim için kullanılan lakap. DİA: "Halîlullah", *DİA*: 15, 332[c].

898 Aleyhisselam: Peygamberlerden biri anıldığında söylenmesi gereken 'Allah'ın selamı üzerine olsun.' anlamında bir tazim ifadesi. DİA: "Aleyhisselâm", *DİA*: 2, 370[a].

899 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātiş kesildi ḥiddetden: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

900 Aslı Farsça olan bu kelime, 'ateşli, coşkun; asabi' manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ātişī: 14[b]. REDHOUSE: *TaEL*: āteşī: 19[b].

901 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātişī meşrebdür, ḳabına ḳacaġına ṣıġmaz.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[902]]

380. Atıŋ ölüsü, beygiriŋ[903] dirisi… **14/27**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[904] [cüz'-i ṯānī, 179[905]]

381. At bulunur, meydan bulunmaz; meydan bulunur, at bulunmaz. **14/28**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 7]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[906]]

["Ḍurūb-ı Emṯāl"] *Ṣadāḳat*[907] 1, [2[a][908]]

382. At alan, Üsküdar'ı geçti; at alamayan, çuḳurunu ḳazdı. **14/29**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[909]]

383. At ölür, meydan ḳalır; yiğit ölür, şan ḳalır. **14/30**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 5[910]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[911]]

384. At ėliŋ, it ėliŋ; bize ne! **14/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 6]

---

902 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātişī meşrebdür, ḳabına ḳacaġına ṣıġmaz.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

903 Yazmada: *bār-gīriŋ*. Kelimenin aslı Farsça *bār-gīr*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 142[b]. Osmanlı Türkçesinde 'iğdiş edilmiş yük, binek atı' manasında kullanılan bu kelimenin *bār-gīr* ve *beygir* olmak üzere iki faklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: bār-gīr: I, 262[a]; beygir: Enenmiş at, igdīş, feres, esb: Binek, yük, araba, bostān, degirmen, saḳḳā beygiri.: I, 332[a].

904 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan me'ẖūḏdur*.

905 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ātıŋ ölüsi, bār-gīriŋ dirisi.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

906 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At bulunur, meydān bulunmaz; meydān bulunur, at olmaz.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

907 Yazmada: *Ṣadāḳat ġazetesinden bir fıḳradur. Numero: 1.*

908 "Ḍurūb-ı Emṯāl", *Ṣadāḳat*: 11 Nīsān 1291/15 Rebī'ü 'l-evvel 1292, Numero: 1, [2[a]].

909 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At alan, Üsküdar'ı geçdi; at alamayan, çuḳurını ḳazdı.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

910 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: At ölür, meydān ḳalur; yigit ölür, şān ḳalur.: 5.

911 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At ölür, meydān ḳalur; yigit ölür, şān ḳalur.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[912]]

385. At ėliŋ, torba[913] emanet; bizim dahdahımız[914] var. **14/32**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 6[915]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[916]]

386. Ateş-i aşḳı[917] gözyaşı söndürür, gözyaşı söndürmese vuslat söndürür. **14/ek/01**

Muḥibbī[918] *Dīvān* [795, 2747, 1] [beyt]

ātiş-i 'ışḳa yanardum olmasa ger gözyaşı
gözyaşına ġarḳ olurdum olmasa 'ışḳ ātişi

387. Ateş-i aşḳı gözünde tüter[919]. **14/ek/02**

388. Ateş-i aşḳ göŋülde yanar; amma dumanı tütmez. **14/ek/03**

Rezmī Bahādur Girāy Ḫān [*Gülbün-i Ḫānān* 53[920]] beyt[921]

ne ola ātiş-eṯer olsa sevād-ı şi'r-i Rezmi'nüŋ[922]
derūnı ḫāne-yi ātişdür ammā[923] ***dūd göstermez***

389. Ateşi ateşle söndürürler. **14/ek/04**

Harpten kinayedir.

---

912 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At ėliŋ, it ėliŋ; bize ne!: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

913 Yazmada: *ṭobra, ṭorba*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: tobra: 184[a]. TDK: *TTS*: tobra: V, 3812; topra: V, 3824. REDHOUSE: *TaEL*: tobra: 605[a]; torba: 607[b]; ṭobra: 1248[a]; ṭorba: 1253[a]. STEINGASS: *CP-ED*: tobra: 333[a].

914 TDK: *DS*: dah, dāh: 1. At, eşek ve başka hayvanları yürütme, kovalama ünlemi. 2. Bir kimseyi kovma.: IV, 1326[a]; dāhdāh (I): 1. Çocuk dilinde at, eşek gibi binek hayvanları. 2. At, eşek ve başka hayvanları yürütme, kovalama ünlemi.: IV, 1328[b]; dāhdāh (II): 1. Binme. 2. Çocuk dilinde gezme.: IV, 1328[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dāh: 886[a]; dāh-dāh: 886[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāh: I, 600[c]; dāh-dāh yā-ḫ[v]ud dāh dāh: I, 600[c]. Millî Kütüphane Başkanlığı: *Türk Atasözleri ve Deyimleri I*: At torba emanet, bizim dahdahımız var.: 35. ALBAYRAK, N.: *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*: At elin, çul (torba) emanet; bizim dahdahamız var.: 184[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: dāhi dāhi, dāh dāh, duh duh: Nāḳayı yavrısı yanına çaġıracaḳ şavtdur.: III, 731. *dah-dah*: 'Saf altın'. STEINGASS: *CP-ED*: dah-dah: 548[b].

915 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: At ėliŋ, ṭorba emānet; bizim dāh-dāhımız var.: 6.

916 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At ėliŋ, ṭobra emānet; bizim dah-dāhımız var.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

917 ātiş-i 'ışḳ: Farsça *ātiş* + Arapça *'ışḳ*: Aşk ateşi. STEINGASS: *CP-ED*: ātiş: 13[a]. ATAY: *A-TBL*: 'ışḳ: 3, 382[a].

918 Yazmada: *Ḳanūnī Sulṭān Süleymān Ḫān maḫlaşı*.

919 Yazmada: *tüter, düter*. TDK: *TTS*: dütmek: Tütmek.: II, 1357.

920 Ḥalīm Girāy: *Gülbün-i Ḫānān*: Rezmī Bahādur Girāy Ḫān: 53.

921 Yazmada: *Rezmī Bahādur Girāy Ḫān ġazelinden bir beyt*.

922 sevād-ı şi'r-i Remzī'nüŋ: Yazmada: *sevdā-yı şi'r-i Remzī'nüŋ*.

923 ammā: Yazmada yok.

390. Ateşi ateş söndürür, işi işleyen (el) oŋdurur[924]. **14/ek/05**

391. Ateş çoḳ ḳarıştırılsa ḳıvılcım[925] sıçrasa[926] gerek. **14/ek/06**

392. Ateşin şiirdir. **14/ek/07**

393. Ateşli sözlerdir. **14/ek/08**

394. Ateşin tabiatlı âdemdir. **14/ek/09**

395. Ateş gibi maşallah. **14/ek/10**

396. At, it; sahibini aŋdırır. **14/ek/11**

397. At, sahibini tanır; at, sahibine göre eşer[927]; it, sahibini tanır; hem ḳaŋışır[928] hem ḳuyruḳ sallar, yılışır[929]. **14/ek/12**

398. Atı, iti baḳarsaŋ onlar da seni baḳar. **14/ek/13**

399. Atı, iti olan Türk'üŋ bir de ḳadını olmaḳ gerek. **14/ek/14**

400. At bulunur, meydan bulunmaz. **14/ek/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 7]

401. At yarışı, it yarışı bir değil. **15/ek/01**

402. At ḳoşusunda (yarışında) hareket, ip tutmaca olur; av ḳoşusunda hareket, it tutmaca olur; ḳaidedir. **15/ek/02**

403. At ḳoşusunda (yarışında) haḳ, at ile sahibiniŋdir; av ḳoşusunda haḳ, it ile sahibiniŋdir. **15/ek/03**

404. At ḳoşusunda (yarışında) at başı beraber gerek, av ḳoşusunda it (tazı) başı beraber gerek. **15/ek/04**

405. At ḳoşusunda (yarışında), atı binen (binici) ḳazanır; av ḳoşusunda, avı güden (güdücü), iti (tazıyı) salan (salıcı) -gönderen- ḳazanır. **15/ek/05**

406. At, sahibine kişner; kedi, miyavlar; köpek, havlar[930], ḳuyruk sallar. **15/ek/06**

407. At al, terkiyi[931] hesaba ḳatma; at sat, yularını beraber satma. **15/ek/07**

---

924 Yazmada: *ondurur*. Yazmada *on-* kelimesi üç farklı imla ile [on-, oŋ- (-اوگ), oŋ- (-اوڭ)] yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: on-: 168[b]; oŋ-: 169[a]. TDK: *TTS*: oŋmak (oŋmağ, uŋmak): V, 2993. REDHOUSE: *TaEL*: oŋmaḳ: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oŋmaḳ [ve ġl.: vāv-ı maḳbūża ile: *uŋmaḳ*.]: I, 216[b]. TDK: *DS*: oŋmag (I): IX, 3283[b]; oŋmag (II): IX, 3283[b]; oŋmak: IX, 3284[a]; unmak: XI, 4039[b]; onmak: XII, 4614[a]; unmak, uŋmak: XI, 4786[a].

925 Yazmada: *ḳıġılcım*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳıġılcım: II, 1076[c]. TDK: *TTS*: kığılcım: IV, 2472. TDK: *DS*: kığılcım: VIII, 2789[b].

926 Yazmada: *ṣıçrarsa*.

927 bk. 770. dipnot.

928 TDK: *DS*: kanışmak (III): Başı geriye çekip dimdik durmak.: VIII, 2624[b].

929 TDK: *DS*: yılışmak (I): 1. Kendini sevdirmek, hoşa gitmek, ilgi toplamak için soğuk, yapma bir tavır takınmak, gülmek. 2. Hoşa gitmeyecek biçimde sataşmak.: XI, 4270[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yıl- (I): Eğilip bükülmek, büzülmek.: 321[a]; yıl- (II): Sürünmek.: 321[a]; yılış-: Gülmek, tebessüm etmek.: 321[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: yılışmaq: Çekilmek; ilerilemek (*sürünerek veya kayarak yer değiştirmek*).: 382[b].

930 Yazmada: *'avlar*. ATAY: *A-TBL*: 3, 521[b].

931 bk. 794. dipnot.

408. At al barlıdan[932] (zenginden), ḳız al carlıdan[933] (fuḳaradan). **15/ek/08**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

*Yani **at alırsaŋ zenginden al, ḳız alırsaŋ fuḳaradan al**; zira zenginiŋ atı cins olur, fuḳaranıŋ ḳızı hem itaatli ve hem munis olur, hem daḫi ḳanaatkâr olur ve öz terbiyeŋe tėz gelir. **Atı sen baḳ, ḳadın seni baḳsın;** çünkü **atı baḳarsaŋ at da seni baḳar, ḳadın seni baḳarsa sen de ḳadını baḳarsın**. “Her şey ḳarşılıḳlıdır, düşünmek gerek.” dėmişler.*

409. At, bineniŋ; ḳılıç[934], ḳuşananıŋ; ḳadın, ḳullananıŋ; iş, bileniŋdir. **15/ek/09**

410. At, it cins gerek; ḳadın, munis gerek. **15/ek/10**

411. Ata baḳma, dona baḳ; üstündeki cana baḳ. **15/ek/11**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

… ki hem atıŋ donunuŋ -reŋginiŋ- hem güzel ve maḳbul olduğunu hem de atıŋ üstünde oturanıŋ daha güzel ve binici olduğunu beyan için söylenir.

412. At, ḳalem ḳulaḳlı[935]; insan, ḳalem elli (parmaḳlı[936]) olmaḳ gerek. **15/ek/12**

Güzellik haḳḳında…

413. Attan at doğar, eşekten eşek doğar. **15/ek/13**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Yani attan eşek doğmaz, eşekten at doğmaz; ancaḳ atla eşekten ḳatır doğar, at da doğmaz eşek de doğmaz. Yani ‘Ḳatır ne at doğurur ne eşek ne daḫi ḳatır doğurur; ancaḳ (lakin) ḳatır, ḳatır ḳalır, ḳatırdan ne at olur ne de eşek olur.’ dėmektir. Bu bir sırr-ı ḫilḳat-i maḫluḳattır, tahḳiḳ ve tecrübesi herkese ḳolay ve ayandır, dėmişler.

414. At ölür, üŋ[937] ve meydan ḳalır; yiğit ölür, şan ve şamdan[938] ḳalır. **15/ek/14**

415. At ölür, eyeri[939] ḳalır; eşek ölür, semeri ḳalır; âlim ölür, eseri ḳalır; cahil ölür, kederi ḳalır. **15/ek/15**

---

932 bk. 792. dipnot.

933 bk. 798. dipnot.

934 Yazmada: *ḳılıc*. bk. 808. dipnot.

935 Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳalem: ḳalem ḳulaḳlı: Ḳulaḳları dikili ve düzgün at.: II, 1080[c]; ḳulaḳ: ḳalem ḳulaḳ: Ba‘ż atlarıŋ kesilmiş ḳalem biçiminde küçük ve güzel ḳulaḳları.: II, 1108[c].

936 Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳalem: ḳalem parmaḳlı: Uzun ve düzgün parmaḳlı.: II, 1080[c].

937 Yazmada *ün* kelimesi iki farklı imla ile (ün, üŋ) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: ün/ün̄: 167[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: üŋ: I, 214[a].

938 Yazmada: *şemīdān*. Kelimenin aslı (Arapça *şam‘* + Farsça *+dān*) *şam‘dān*’dır. ATAY: *A-TBL*: şam‘dān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şam‘dān: 760[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *şamdan* ve *şem‘dān* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şem‘dān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şem‘dān: 1137[a].

939 Yazmada: *egeri*. CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اکر): [*egmek* fi‘linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b].

416. Atıŋ ḳıymeti, dört nalı[940] altındadır. **15/ek/16**

417. Atı dörtnala[941] ḳaldıran sebepsiz ḳaldırmaz.[942] **15/ek/16**

418. Atıŋ öldüğüne yanmam, at geçemediğine yanarım. **15/ek/17**

Türk'üŋ biri…

419. Atlı Türk (Türk ata binse) atasını tanımaz. **15/ek/18**

420. Atlı Türk'e beylik[943] vėrmişler, öŋce atasını asmış.[944] **15/ek/18**

421. Atı, iti baḳarsaŋ at, it de seni baḳar.**15/ek/19**

Zira "Aç ayı[945] oynamaz, aç köpek av almaz, aç at pertav[946] almaz." dėmişler.

422. At ḳuyruğu kesilmez; zira eliŋi kesmeğe beŋzer. **15/ek/20**

423. At; ḳuyruğuyla yaşar, yaraşır.[947] **15/ek/20**

424. Atıŋ ḳuyruğu, yarı ḳıymetidir.[948] **15/ek/20**

425. At ile yayan, kedi ile ḳoyan[949] (tavşan) yarış ėdemez. **15/ek/21**

426. Atlı ile yayan bir değil. **15/ek/22**

---

940 Yazmada: *na'li*. Kelimenin aslı Arapça *na'l*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-na'l: Ayaġı yere çıplaḳ ṭoḳunmaḳdan ḥıfẓ ėdecek nesneye dėnür, ki *ayaḳḳabı* ve *pā-poş* ta'bīr olunur. Fārsīde *pāy-afzār* dėrler, envā'ına şāmildür, her maḥallde bir güne diküp ayaḳlarına giyerler ve TürkīIde *nalın* dėdükleri, ki çamurluḳda giyilür; *na'leyn* muḥarrefidir.: III, 363. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *nal* ve *na'l* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: nal: II, 1450[c]; na'l: II, 1464[c]. Bahse konu imlaların ikisi de yazmada kullanılmıştır.

941 Yazmada: *dörtna'la*. bk. 940. dipnot.

942 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

943 Yazmada: *beğlik*. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; beğlik: I, 483. TDK: *DS*: beğ: II, 597[b]. Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek (bk. 42/ek/21), beğ (bk. 73/07)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere üç faklı imla ile kullanılmış.

944 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

945 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

946 Aslı Farsça *partāb* olan bu kelime; 'atma; atılma, sıçrama; atılmak için geriden koşarak alınan hız' manalarındadır. Farsçada kelimenin *partāv* imlası da müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: partāb: 240[a]; partāv: 240[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: partāb: Atmaḳ ve remy ma'nāsınadır. Menzil oḳına daḫı dėnür, ki ġāyetde ıraḳ gider.: 197. Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de kelimenin iki farklı imlası (pertāb, pertāv) müstamel olup yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: pertāb: 440[a]; pertāv: 440[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pertāb: I, 350[c]; pertāv: 1. Atılma, sıçrama. 2. Atılmaḳ içün alınan ḫız ve birḳaç adım geriden ḳoşaraḳ ėdilen ḳasd.: Pertāv almaḳ.: I, 350[c].

947 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

948 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

949 CLAUSON: *EDPT*: koyan: 678[a]. BASKAKOV: *N-RS*: коян (koyan): 175[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳoyan: 702; ḳoyan: Tavşan.: 966. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoyan: Tavşan.: 155[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuyan: 309[b].

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 10[950]]

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* cüz'-i evvel, [5ª]

at: *is. Tā'sı müteḫarrik olduḳda dāl'a tebdīl olmaz: atıŋ, atı; ad kelimesine müşābehetden iḫtirāzā. Feres, esb, ḥıṣān, ḫayl, muṭlaḳa binek ḫayvānı, dābbe, maṭıyye, tevsen, sütūr. Ceng atı, raḫş, semend. at başlu, at başlu*[951] *gibi: Ġabī. at ḳafāsı: Belāhet. Ayġır, ṭāy, iğdiş, ḳısraḳ, ḫergele, bār-gīr, kölük, girinci, girindi, midillü, yāve n.*[952] *At ve ṭon, binek ve puṣat, at oġlanı, at uşaġı, mihter, ḳoşı atı, yarış atı, ḳoşum atı ve araba atı.*

427. At, at ise pahası olmaz. **15/01**

428. At; cins ise ateşten ḳorḳmaz, ürkmez. **15/02**

429. At al, cins olsun; ḳadın al, munis olsun. **15/03**

430. At alan, Üsküdar'ı geçti. **15/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 5]

Kānī[953] *[1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Żurefā (Nevādirü 'ż-Żurefā)*[954] [cüz'-i ṯānī,] 111

*… bundan aḳdem merbūṭ ṭavīle-yi temellükleri olan bir esb-i dil-ārām ve nāzük endāmuŋ zīr-rān-ı 'abd-i müstehāmlarında ḫirāmında olmasına dā'ir sebḳ éden va'd-i kirāmīleri der-'aḳab incāz buyurılmaḳ me'mūlinde éken rişte-yi ṭūl-i emel gibi dūr u dırāz te'ḫīriŋ sebebi ya'nī mev'ūduŋ bu ana gelince ışṭabl-ı 'ālīlerinden bir ḫaṭve ḥarekete me'ḏūn olmamasınıŋ aṣlı ne ola deyü mızmār-ı endīşede ḫaylī pūyān u devān olup eger "**At alan, Üsküdar'ı geçdi**." meṯeli ile 'amel buyurılmış ése geçmedigini i'lām içün çend-roz muḳaddem ma'rūż-ı pēş-gāh-ı sa'ādetleri ḳılınan teḏkire-yi laṭīfe-āmīzimle ol iḫtimāl ber-ṭaraf olmış-idi.*

431. At adını it adına değişmez[955] Türk'tür[956]. **15/05**

432. At, atı görünce kişner. **15/06**

433. At, ata kişner; it, her şeye ürür[957]. **15/07**

---

950 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Atlı ile yaya bir degildür.: 10.

951 Yazmada *at başlu* ifadesi bir kere yazılmış.

952 n.: *"Naẓar oluna." işāreti*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: rumūżāt, [8].

953 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: "Kânî", *DİA*: 24, 306ª-307ª.

954 Yazmada: *Nevādir-i Żurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

955 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *değiş-* hem de *deŋiş-* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. TDK: *DS*: deniştirmek: Değiştirmek.: IV, 1424ᵇ. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

956 Yazmada *Türk* kelimesi iki farklı imla (ترك, تورك) ile kullanılmıl. REDHOUSE: *TaEL*: Türk: (ترك) 536ª; Türk (تورك): 607ᵇ.

957 CLAUSON: *EDPT*: ür-: 196ª. TDK: *DS*: ürmek: Havlamak.: XI, 4070ª.

434. At ağnayan[958] yerde tüy[959] olur. **15/08**

435. At ağnayan[960] yerde tüy[961] olur, kervan[962] ḳonan yerde yük olur. **15/09**

436. At ağnayan[963] yerde tüy[964] ḳalır, it havlayan[965] yerde kemik ḳalır. **15/10**

437. At yatan yerde tüy[966] olur, it yatan yerde kemik olur. **15/11**

438. At, yanan ateşten ḳorḳmaz sahibine göre. **15/12**

439. At öktem[967] (cüretli) gerek, yiğit şecaatli. **15/13**

440. At öktem[968] (cüretli) gerek, yiğit epsem[969] gerek. **15/14**

441. At ölürse eyeri[970], yiğit ölürse eseri ḳalır. **15/15**

442. At, altmış loḳmada; er, altı loḳmada doyar. **15/16**

443. At ayağını[971] tay[972] basar. **15/17**

444. At ayağını tay basar, er izini er basar. **15/18**

---

958 Yazmada: *avnayan*. BASKAKOV: *N-RS*: авнав (avnav): 22[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avna-: Yere yatıp debelenmek.: 16[b]. ÖNER: *K-TTS*: avna-: 1 Ağnamak, debelenmek, yerde yuvarlanmak. 2. Oyalanmak.: 39[a]. CLAUSON: *EDPT*: ağna-: 87[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aġnamaḳ: Gülmekden bayılmaḳ, telabbuṭ ėtmek, debelenmek, kendinden geçmek.: 16[a]. TDK: *TTS*: ağnamak: 1. Debelenmek, yatıp yuvarlanmak. 2. Bolluk içinde rahat yaşamak.: I, 53. TDK: *DS*: ağnamak (I): 1. Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak. 2. Balık kendine has hareketler yapmak. 3. Sevinçten coşup oynamak.: I, 106[a]. AYVERDİ: *MBTS*: ağnamak: (Hayvanlar için) Yere yatıp yuvarlanmak, debelenmek.: 20[c].

959 Yazmada: *tüg (توك)*. Bu kelimenin, imlası gereği *tüg* veya *tük* biçiminde okunması mümkün olduğu gibi -Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kaydedildiği üzere- *tüy* biçiminde okunması dahi mümkündür. Kelimenin aslı *tṻ*'dür. CLAUSON: *EDPT*: tṻ: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868. Yazmada *tüy* kelimesi iki farklı imla (tüg, tüy) ile yazılmış.

960 Yazmada: *avnayan*. bk. 958. dipnot.

961 Yazmada: *tüg (توك)*. bk. 959. dipnot.

962 Yazmada: *kervān, kārbān*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada iki imlası mevcuttur: *kārbān, kārvān*. STEINGASS: *CP-ED*: kārbān: 1002[a]; kārvān: 1003[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *kārbān, kārvān* ve *kervān* olmak üzere üç faklı imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: kārbān: II, 1137[b]; kārvān: II, 1138[a]; kervān: II, 1160[a]. Yazmada bu imlaların üçü de kullanılmış.

963 Yazmada: *avnayan*. bk. 958. dipnot.

964 Yazmada: *tüg (توك)*. bk. 959. dipnot.

965 Yazmada: *avlayan*.

966 Yazmada: *tüg (توك)*. bk. 959. dipnot.

967 YUDAHİN: *KS*: öktöm: Kuvvetli, cesur.: 608[a]. CLAUSON: *EDPT*: öktem: 102[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: öktem: Nām-dār, ma'rūf, bahādur, ḳuvvetlü.: 36[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: öktem: 1. Gururlu. 2. Amirane; mütehakkim. 3. Sert, katı, haşin.: 250[a].

968 bk. 967. dipnot.

969 Yazmada: *ebsem*. bk. 806. dipnot.

970 Yazmada: *egeri*. bk. 939. dipnot.

971 Yazmada: *ayaġını, ayaġın*.

972 *Tay* bir iki yaşındaki at yavrusu olup bunun daha genci (yeni doğmuş olanı) ise *kulun*'dur. CLAUSON: *EDPT*: tāy: 566[b]; kulun: 622[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tay: 482[b]; ṭāy: 1230[a].

445. At tuyağını[973] (tırnağını) tay basar, insan ayağını er basar. **15/19**

446. At, erbabını tanır; it, kendi babını -sahibiniŋ ḳapısını- tanır. **15/20**

447. At, aylansa[974] (dönse) yine ḳazığına gelir.[975] **15/21**

448. At ayağına yılan sarılmaz. **15/22**

449. At ayağı sürçerse[976] de yine yolundan ḳalmaz. **15/23**

450. At ayağı bir kere sürçmekle hemen yėmi[977] kesilmez. **15/24**

451. Ata arpa, yiğide[978] çorba[979] yetişir. **15/25**

452. At, sahibine göre kişner. **15/26**

453. At ölümü[980] arpadan, yiğit ölümü namustan… **15/27**

454. At öldükten soŋra aḫırıŋ[981] ḳapısını ḳaparlar. **15/28**

455. At ile yayan, kedi ile ḳoyan[982] (tavşan) boy ölçüşemez. **15/29**

456. Atlı ile yayan, doğuran[983] ile doğurmayan elbette bir değil. **15/30**

457. At ile, it ile uğraştığı bütün. **15/31**

---

973 CLAUSON: *EDPT*: tuŋāğ: 519[a]; tuyāğ: 568[a]; tuynak: 569[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuyaḳ: Hayvan tırnağı, hayvan ayağı.: 286[a]. ÖNER: *K-TTS*: toyaḳ: At, sığır, koyun vb. hayvanlarda atak ucunu kaplayan kalın tırnak, toynak.: 484[b].

974 Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: aylanmaḳ/ġ: 55v9. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aylanmaḳ: 58[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aylanmaḳ: Dönmek, devr ėtmek.: I, 63[a]. RADLOFF: *VeWbT-D*: [2]aylan ([2]aiлан) I, 36. YUDAHİN: *KS*: aylan-: 68[a]. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: 12[a]. BASKAKOV: *N-RS*: айланув (aylanuv): 30[a]. TDK: *DS*: aylanmak: 1. Gezmek. 2. Dönüp dolaşıp aynı yere gelmek, fırlanmak, devir yapmak.: I, 425[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: aylan-: 39[b]. NECİP: *YUTS*: aylanmaḳ: 24[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: aylan-: 18[a]. ÖNER: *K-TTS*: eylen-: 118[b]. PEKACAR: *KuTS*: aylanmaq: 53[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: eylen-: 149[a].

975 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. At, aylansa (dönse, devr ėtse) yine ḳazığına gelür. 17/ek/01, At, aylansa (dönse) yine ḳazığına gelir. 17/ek/12.

976 Yazmada: *sürçünürse*. CLAUSON: *EDPT*: sürç-: 845[a]; sürçit-: 845[b]. REDHOUSE: *TaEL*: sürçmek: 1088[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sürçmek: 189[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sürç-: 245[b].

977 Yazmada: *yemi*. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yem: 2209[b]; yim (يم): 2224[b].

978 Yazmada: *yigite*.

979 Yazmada *çorba* kelimesi üç farklı imla ile (çorbā, çorba, şorbā) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *şorbā* olup bu dilde kelimenin *çorbā* imlası da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: çorbā: 402[b]; şorbā: 765[b]. Kelimenin yazmada yer alan imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: çorba yā-ḫ[v]ud çorbā: I, 519[b]; şorbā: I, 788[a].

980 Yazmada *ölüm* kelimesi iki farklı imla ile (اولم, اولوم) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ölüm (اولم): 267[b]; ölüm (اولوم): 269[a].

981 Yazmada: *āḫ[v]urıŋ*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin Farsçada *āḫ[v]ur* ve *āḫ[v]ar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: āḫ[v]ur, āḫ[v]ar: 26[b]. Kelimenin her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

982 bk. 949. dipnot.

983 Bu madde başındaki *doğur-* kelimeleri iki farklı imla ile (طوغرمق, طوغورمق) yazılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoġurmaḳ (طوغرمق) yā ṭoġurmaḳ (طوغورمق): II, 900[a].

Nevādir-i Ẕ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[984]]

458. Atı at ḳazanır, namı yiğit. **16/01**

459. At, it; sahibini tanır. **16/02**

460. Atıŋ, itiŋ güzel ḫuylu, uzun boylu olsun; etiŋ, betiŋ -yüzüŋ- ḳanlı, sulu[985] olsun. **16/03**

461. At baştan, yiğit eŋseden belli olur. **16/04**

462. At baştan, yiğit eŋseden, ḳız mangnaydan[986] (alnından) belli olur. **16/05**

463. Atbaşı beraber gider. **16/06**

464. At buldu, calı[987] (yâlı[988], yelesi) yoḳ; arı buldu, balı yoḳ diye beğenmemiş. **16/07**

Bahaneci.

465. At başlı er başına neler gelmez! **16/08**

466. At başlı yiğit başı neler görmez! **16/09**

467. At besle, it de besle; biri şan alır, biri tavşan alır. **16/10**

468. At başı, yiğit başı; cenkten dönmez. **16/11**

469. At başı, it başına beŋzemez. **16/12**

470. Atlı başḳa, yayan başḳa… **16/13**

471. Atlı başḳa, yayan başḳa; it başḳa, ḳoyan[989] (tavşan) başḳa… **16/14**

472. At başḳa, it başḳa… **16/15**

473. Atıŋ başın tarta[990] (çeke) tut. **16/16**

---

984 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At ile, it ile uġraşdığı bütün.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

985 Yazmada: *ṣuylu, ṣulı*. Kelimenin *ṣuy* biçimi tespit edilemedi. CLAUSON: *EDPT*: su: 781[a]; sūv: 783[a].

986 Yazmada: *maŋnaydan/maŋ͡gnaydan*. Aslı Moğolca olan bu kelime, 'alın' manasındadır. LESSING: *M-TS*: manglay: 646[a]; mangnay: 646[b]. Zemahşerî: *Mukaddimetü 'l-Edeb - Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*: manḳlayn hümerikü: *ç. maŋlaynıŋ çıtuġı*: Alnının çatıklığı.: 91[a]; manlay: Alın.: 207[a]. TDK: *DS*: mangalay: X, 3121[a]; mangılay: X, 3121[a]; maŋlay: X, 3124[b]; mannay: X, 3125[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: manglay ve manġlay: 276[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: maġlay: 175[b]; manġlay: 177[b]; meŋley: 181[a]. ÖNER: *K-TTS*: maŋġay: 323[b]; maŋlay: 324[a].

987 CLAUSON: *EDPT*: yāl: 916[a]. YUDAHİN: *KS*: cal I: Yele.: 165[a].

988 TDK: *TTS*: yal (I): Yele, hayvanlarda boyun üzerindeki saç.: VI, 4222. CLAUSON: *EDPT*: yāl: 916[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yal (I): 307[a]. ÖNER: *K-TTS*: yal (II): 548[b]. Ayrıca, bk. *yāl*: 'boyun; yele; sorguç, ibik; püskül'. STEINGASS: *CP-ED*: yāl: 1527[a].

989 bk. 949. dipnot.

990 TDK: *TS*: tartmak: Binek hayvanlarının dizginlerini çekmek.: 2273[b]. Niyāzī: *LNvİC*: tartar: 385; tart-: 1008. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tartmaḳ: Çekmek, elde ṣallayup atmaḳ.: 99[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭartmaḳ: Çeküp bıraḳaraḳ ṣallamaḳ.: II, 859[c]. YUDAHİN: *KS*: tart-: Çekmek, sürüklemek.: 711[a]. TDK: *TTS*: tartmak (I): Çekmek.: V, 3764. TDK: *DS*: dartmak (II): 1. Çekmek, asılmak. 2. Asılmak, abanmak.: IV, 1373[b]; tartmak (II): Çekmek.: X, 3836[a]. CLAUSON: *EDPT*: tart-: 534[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tart- (II): 1. Çekmek. 2. Çekip çıkarmak. 3. Asılmak.: 264[a]; ṭart-: 264[a]. ÖNER: *K-TTS*: tart-: Çekmek, kendine çekmek.: 449[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: tart-: Çekmek, germek.: 583[a].

474. Atıŋ başın tarta[991] tut, sürçersin[992]; itiŋ başın bağlı tut, uğunursun[993]. **16/17**

475. At başḳa, it başḳa, ḳatır başḳa… **16/18**

476. At barlıdan[994] (zenginden), ḳız carlıdan[995] (fuḳaradan) alınır. **16/19**

477. At, at ise murat yiğidiŋ. **16/20**

478. At atlanıp aradılar. **16/21**

479. At da bir, murat da bir. **16/22**

480. At, baḳanıŋ; it, baḳtıranıŋdır. **16/23**

481. At murattır. **16/24**

Ḳabūlī[996] [*Dīvān* 681, 308, 4[997]] beyt

at ***esb-i murāduŋ*** *ruḫ-ı cānāneye ḳarşu*
ʿālemde piyāde yürime merd ėseŋ atlan

482. At teper, ḳatır teper; ara yerde eşek ölür. **16/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 7]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[998]]

483. At teper, ḳatır teper; ara yerde ḫatır ölür. **16/26**

484. Atı baḳarsaŋ at da seni baḳar[999]. **16/27**

485. Atı damgasından[1000] tanırlar. **16/28**

---

991 bk. 990. dipnot.

992 Yazmada: *sürçünürsin*. CLAUSON: *EDPT*: sürç-: 845[a]; sürçit-: 845[b]. REDHOUSE: *TaEL*: sürçmek: 1088[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sürçmek: 189[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sürç-: 245[b].

993 Yazmada: *üğünürsin*. TDK: *DS*: üğünmek (V): Üzülmek.: XI, 4061[a]; uğunmak (III): Ağrıdan, acıdan kıvranmak.: XI, 4029[b]; uğunmak (IV): 1. Kederlenmek. 2. Olağanüstü üzülmek. 3. Olağanüstü acı duyarak sessiz, yakınmasız ağlamak.: XI, 4029[b]. TDK: *TS*: uğunmak: 1. Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak. 2. Ağlaya ağlaya bayılmak. 3. Soluğu tıkanmak.: 2412[a]. Bu kelimenin *oğunmak* biçimi de mevcuttur. TDK: *DS*: oğunmak: 1. Soluğu kesilmek, tıkanmak. 2. Çok ağlamaktan güçsüz kalmak, bayılır gibi olmak, bayılmak. 3. Yaralı, acıdan kıvranmak, çırpınmak. 4. Üzülmek, yaptığına acınmak.: IX, 3270[b]. CLAUSON: *EDPT*: uvun-: 12[b]; uğun-: 87[b]. REDHOUSE: *TaEL*: oğunmaḳ: 252[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oğunmaḳ: I, 210[a].

994 bk. 792. dipnot.

995 bk. 798. dipnot.

996 Yazmada: *Kāmī*. Bu beyit, *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* adlı eserde yer alan ve Müstaḳīm-zāde [1131/1719 - 1202/1788]'ye ait olduğu belirtilen bir latifeden alınmıştır; ancak beytin kime ait olduğu hususunda ilgili eserde herhangi bir kayıt yoktur. Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: cüz'-i evvel, 27.

997 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan*. Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: cüz'-i evvel, 27.

998 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At depişür, ḳatır depişür; ara yerde eşek ölür.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

999 Yazmada: *baḳar (بقار), baḳar (باقار)*. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: baḳmaḳ (باقمق): 332[a]; baḳmaḳ (بقمق): 374[b].

1000 Yazmada: *tamġasından*. CLAUSON: *EDPT*: 504[b]. TDK: *TTS*: tamga: Damga, nişan, alamet.: V, 3710. Geniş bilgi için bk. HALAÇOĞLU, Y.: "Damga", *DİA*: 8, 454[a]-455[b].

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 354[1001]

Ol mühimmüŋ ḫuṣūli içün aşaġı yuḳarı cüst-cūda ėken

(naẓm)

gördiler altında anuŋ atını
hem daḫı üstündeki ālātını

baḳdılar tamġa vü yāl ü bāline
oldılar vāḳıf o Türk'üŋ ḥāline

(neṯr) Ve 'l-ḥāṣıl ol nevāḥīnüŋ Etrāk-i nā-pāki derd-mendüŋ başına üşdiler ve üzerine ġulüvv ėdüp her ṭarafdan ṭutışdılar... ilā āḫirihi[1002]…

486. At, canlı; et, ḳanlı (söllü[1003]) gerek. **16/29**

487. At, cins gerek; ḳadın, munis gerek. **16/30**

488. At olsun, insan olsun; cins ve munis olsun. **16/31**

489. At cenk için, eşek denk[1004] için… **16/32**

490. At, it güzel, cins, munis olsun; ḳadın, hem cins ve hem munis ve güzel olsun. **16/33**

491. At ile cenge, it ile ava gidilir. **16/34**

492. At ile ateşe inanma. **16/35**

493. At ile apaḳayğa[1005] -ḳadına- (avrada) inanma. **16/36**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[1006]]

494. Attan indirip eşeğe bindirdiler. **16/37**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[1007]]

495. At ile arpayı bozuşturur. **16/ek/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 6]

1001 Yazmada: *354, 355*.

1002 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

1003 Yazmada: *sölli*. TDK: *DS*: söl: Etin kanlı suyu.: X, 3677[a]. CLAUSON: *EDPT*: sōl: 824[b].

1004 Yazmada *denk* kelimesi iki farklı imla ile (deŋg, deng) kullanılmış. Kelimenin aslı Çince *têng*'dir. DOERFER: *TMEN*: teng: II, 574. CLAUSON: *EDPT*: teŋ: 511[a]. Niyāzī: *LNvİC*: tėn͡g: 449. Ş. Sāmī: *ḲT*: denk: I, 621[b]. REDHOUSE: *TaEL*: denk: 916[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: deng/teng/tek/denk: I, 588[a].

1005 LESSING: *M-TS*: abagay: Hanım, kağan eşi, prenses; hanımefendi.: 29[b]. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: abakay: 1. Karı, eş. 2. Soylu kadın. 3. Kraliçe. 4. (Kâğıt oyununda) Kız.: 19[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: apay, apakay: Karı. (Aslen seslenme biçimidir.): 256_{28}. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: апакай [apakay]: (Hürmet ifadesi olarak) Abla.: 30[a]. *+ĠA* yönelme durumu eki için bk. KÂŞGARLI: *DLT*: ḲA: $269^{a}{}_{12}$. TDK: *TTS*: -ga, (-ge): VII, 91. Niyāzī: *LNvİC*: +ĠA: 950.

1006 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At ile 'avrata inan olmaz.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

1007 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atdan indürüp eşege bindürdiler. (Atdan indi, eşege bindi.): cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

496. At, biniciyi tanır. **16/ek/02**

At, at ise (cins ise) binicisini tanır.

497. At ölümü arpadan… **16/ek/03**

498. At, sahibini tanır. **16/ek/04**

499. At, adamına göre kişner (eşer). **16/ek/05**

500. Atbaşı beraber… **16/ek/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 6]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[1008]]

501. Atta keramet vardır. **16/ek/07**

502. At, beşinde; insan, yirmi[1009] beşinde ḳoşulur. **16/ek/08**

503. At bulunur, meydan bulunmaz; meydan bulunur, at bulunmaz. **16/ek/09**

504. At da var, meydan da var; illa âdem illa âdem… **16/ek/10**

505. At, binicisini bilir. **16/ek/11**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 7]

506. At, bineniŋ; iş, bileniŋdir. **16/ek/12**

507. At, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ… **16/ek/13**

508. Atıŋ ḳıymeti tırnaḳları altındadır. **16/ek/14**

509. At, ḳıymetini nalınıŋ[1010] tozundan çıḳarır. **16/ek/15**

510. Ata binmiş Allah'ını unutmuş görgüsüz[1011] çura[1012]. **16/ek/16**

Ecnebi ırḳından…

511. At gemsiz, gemi dümensiz dönmez. **16/ek/17**

512. At murattır. **16/ek/18**

513. Atı zapt ėden, gemdir. **16/ek/19**

514. Atı zapt ėden, gemdir; iti zapt ėden, kemiktir. **16/ek/20**

515. At olsun, insan olsun; tek soylu, ḫuylu olsun. **16/ek/21**

516. Atlıyı atından indirir. **16/ek/22**

1008 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atbaşı ber-ā-ber…: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

1009 Yazmada: *yigirmi*. CLAUSON: *EDPT*: yėgirmi: 915[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yigirmi: II, 1550[c].

1010 Yazmada: *naʻliniŋ*. bk. 940. dipnot.

1011 Yazmada: *görgünsüz*. YUDAHİN: *KS*: körgönsüz: Görgüsüz, terbiyesiz, nezaketsiz.: 507[a].

1012 Müellifin *çura* kelimesi için yaptığı açıklamalar için bk. *çura*: 'ecnebi ırkından' 16ek/19, *çura*: 'esirden azma, pespaye' 17/28, *çura*: 'meçhul nesep ve pespaye' 70/31, *çura*: 'meçhul nesep, esir makulesi' 70/32, *çura*: 'meçhul nesep' 70/ek1/01, *çura:* 'pespaye; yani ırkı, nesli bozuk ve başka ve esaretten azat olunan, melez nesil' 70/ek1/03, *çura*: 'melez' 70/ek1/04. YUDAHİN: *KS*: çor I: Kul, köle.: 280[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: чура [çura]: Kul gibi sadık kimse.: 401[a]; чуре [çürê]: Köle kız.: 407[b]. TDK: *DS*: çöre II: Nesil.: III, 1292[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: cör: Nesil: cild-i evvel, 157[b].

517. At, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ; aş, ḳurtaranıŋ; iş, becereniŋdir. **16/ek/23**

518. Atı baḳarsaŋ at da seni baḳar. **16/ek/24**

519. At; baḳım ister, üstüne güzel taḳım ister. **16/ek/25**

520. Atlı ile yayan bir olmaz. **16/ek/26**

521. Atla yola giden eşeğiŋ vay hâline! **16/ek/27**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 10]

522. At yürüyüşüne yol dayanmaz (ḳısalır). **16/ek/28**

523. At ile yayan, kedi ile ḳoyan[1013] (tavşan) elbette[1014] bir değil. **16/ek/29**

Ḳoşmaḳta…

524. At ile eşek bir yere bağlanırsa elbette ara yerde ḳatır doğar. **16/ek/30**

525. Atıŋ alacası dışında, kişiniŋ alacası içinde olur. **16/ek/31**

526. At, at ise ḳıymetini dört nalı[1015] altından çıḳarır. **16/ek/32**

527. At, aylansa[1016] (dönse, devrėtse) yine ḳazığına gelir.[1017] **17/ek/01**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İzah: *'Ḫarmanıŋ dövülmesi[1018] için ḫarman ortasına çaḳılan ḳazığa ḫarman dönencince[1019] uzun ipe bağlı atlarıŋ ḳazıḳ etrafında ḫarman üstünde dönüp dolaşması ve döne dolaşa ḳazıḳtan ta ḫarman kenarına ḳadar gitseler de nihayet döne dolaşa yine ḳazığa ḳadar gelip dayanması misali' dėmektir. Âlem-i semadaki burûcâtıŋ Şems etrafında dolaşması ḳabîlinden* ***her devvârıŋ devri kendi merkezine tabi olduğunu*** *beyana bir misal olsa gerek.*

528. At ile eşek bir değil. **17/ek/02**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 6]

529. At al barlıdan[1020] olsun, ḳız al carlıdan[1021] olsun. **17/ek/03**

530. At ile eşek yarışamaz. **17/ek/04**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 6]

531. At ile eşek bir yere bağlansa ara yerde ḳatır doğar. **17/ek/05**

1013 bk. 949. dipnot.

1014 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

1015 Yazmada: *na'li*. bk. 940. dipnot.

1016 bk. 974. dipnot.

1017 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. At, aylansa (dönse) yine ḳazığına gelür. 15/21, At, aylansa (dönse) yine ḳazığına gelir. 17/ek/12.

1018 Yazmada: *dögülmesi*. CLAUSON: *EDPT*: tög-: 477[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövilmek (دوكلمك): [Kāf'ı "v" gibi oḳunur.]: I, 631[a]. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dögül-: 64[a].

1019 Bu kelimenin 'dönence, medar' manalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. REDHOUSE: *TaEL*: dönen: 928[a]. TDK: *DS*: dönenmek (II): 1. Olduğu yerde dönmek. 2. Bir daire çizerek dönmek.: IV, 1584[b].

1020 bk. 792. dipnot.

1021 bk. 798. dipnot.

532. At alan (atlanan), Üsküdar'ı geçti; o, hâlâ yerinde sayar. **17/ek/06**

533. At çalındıḳtan soŋra aḫırıŋ[1022] ḳapısını ḳapar. **17/ek/07**

Ş. [Şinâsî *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 7[1023]]
Mükerrer[1024].

534. Atıŋ, itiŋ alacası dışında olur; insanıŋ alacası içinde olur. **17/ek/08**

535. At ayağın tay[1025] (ḳulun[1026]) basar, insan ayağın bala[1027] ḳovar[1028]; yani atanıŋ tülevi[1029] (bedeli, nesli) (bala, çocuḳ[1030]) oğlandır[1031], keçi ve ḳoyunuŋ[1032] bedeli ḳuzu ve oğlaḳtır; deveniŋ -boranıŋ[1033]- ayağın bota[1034] basar, ya da tay basar. **17/ek/09**

1022 Yazmada: *āḫʸurıŋ*. bk. 981. dipnot.

1023 Şinâsî - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: At çalındıḳdan ṣonra āḫʸuruŋ ḳapusını ḳapar.: 7.

1024 Bu madde başının mükerrer ve benzer biçimleri için bk. At öldükden ṣoŋra āḫʸurıŋ ḳapusını ḳaparlar. 17/ek/10, At çalındıḳdan ṣoŋra āḫʸuruŋ ḳapusını ḳapasaŋ da fā'idesiz. 17/07, At çalındıḳdan ṣoŋra āḫʸurı ḳapar. 18/39.

1025 *Tay* bir iki yaşındaki at yavrusu olup bunun daha genci (yeni doğmuş olanı) ise *kulun*'dur. CLAUSON: *EDPT*: tāy: 566[b]; kulun: 622[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tay: 482[b]; ṭāy: 1230[a].

1026 *Kulun, tay*'ın genci olup 'yeni doğmuş at yavrusu' manasında müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kulun: 622[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳulun: 1496[a]. TDK: *DS*: kulun: 1. At ve eşek yavrusu. 2. 2-3 yaşında kısrak.: VIII, 2997[a]; kulun: Yeni doğmuş at yavrusu, tay.: XII, 4571[b].

1027 TDK: *DS*: bala (I): 1. Çocuk, yavru, küçük. 2. Oğlan çocuğu.: II, 496[a]. CLAUSON: *EDPT*: balā: 332[b]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: bala: 193. Ş. Sāmî: *ḲT*: bala: I, 273[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bala: 71[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бала [bala]: 42[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bala (I): 23[a].

1028 Yazmada: *ḳoġar*. Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmî: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta'ḳîb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

1029 KÂŞGARLI: *DLT*: Çeviri: töledi: III, 271_6; töle-: Döllemek, kuzulamak.: IV, 645_6; tüle-: IV, 669_{26}. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: II, 1922[a]. LESSING: *M-TS*: tölü-: Ödemek, bedel veya borç ödemek, karşılığını vermek, ücret vermek.: 988[b]. DOERFER: *TMEN*: tȫlämīšī: II, 630. YUDAHİN: *KS*: tölö- II: Ödemek.: 754[b]. NECİP: *YUTS*: tölimek: Ödemek.: 423[b]. CLAUSON: *EDPT*: [1]töle-: 492[b]; [2]töle-: 492[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tülemek: Tażmîn ėtmek.: 124[b]; tülemiş: 'İvaż vėrmiş.: 125[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarî*: tüle-: Edā ḳılmaḳ, buruçını birmek.: cild-i evvel, 144[a]; tülev: Birüv, birüş, edā.: cild-i evvel, 144[a]. ÖNER: *K-TTS*: tüle- (I): 1. Ödemek. 2. Borcunu vermek.: 505[b]; tüle- (II): Çocuk doğurmak.: 505[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: töle-: Ödemek, para vermek.: 282[a].

1030 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *چوجق, چوجوق* imlaları müstameldir. Ş. Sāmî: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫʸud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

1031 TDK: *TTS*: oğlan: (Erkek olsun, kız olsun) Evlat.: V, 2923.

1032 Yazmada *koyun* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳoyun (قويون), ḳoyun (قيون)*] yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmî: *ḲT*: ḳoyun (قويون): II, 1120[c]; ḳoyun (قيون): II, 1133[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قويون): 1501[b]; ḳoyun (قيون): 1511[b]. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631[a]; koyun: 678[a].

1033 TDK: *DS*: bora (III): Erkek deve.: II, 743[b]. CLAUSON: *EDPT*: buğra: 317[b].

1034 Bu kelime, 'deve yavrusu' manasında kullanıldığı gibi 'çocuk' manasında da müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: botu: 299[a]. STEINGASS: *CP-ED*: botā: 205[b]; bota: 205[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bota: 76[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bota: 35[a]. TDK: *DS*: bota: II, 743[b].

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İla aḫirihi devam-ı hayat, ensâl-i beşer ve hayvanat silsilesi böyle gelmiş böyle gider, ḫilḳat-i ezel ve lem-yezâliŋ ḳavânîn-i tabiîsi böyledir, dėmişler.

536. At öldükten soŋra aḫırıŋ[1035] ḳapısını ḳaparlar. **17/ek/10**

537. At al, barlıdan[1036] (zenginden) olsun; ḳız al, carlıdan[1037] (fuḳaradan) olsun; tek terbiyesi[1038], terkisi[1039] hep kendiŋden olsun. **17/ek/11**

538. At, aylansa[1040] (dönse) yine ḳazığına gelir. **17/ek/12**

Misal: Deveran-ı âlem merkezine tabidir.[1041]

539. At, it; baḳan ve besleyeniŋ (bineniŋ); ḳadın, ocaḳ başı olaraḳ ḳullananıŋ[1042]; ḳılıç, ḳuşaḳ ėderek ḳuşananıŋdır. **17/ek/13**

540. At, it al, cins olsun; ḳadın al, terbiyeli hem muhsine hem munis olsun. **17/ek/14**

541. Atıŋ ḳıymeti nallarınıŋ[1043], insanıŋ ḳıymeti ilim ve terbiye ve aḳlıyla ellериniŋ altındadır. **17/ek/15**

542. Attan düşene tımar, deveden düşene mezar gerektir. **17/ek/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 8]

543. At; sahibine eşer[1044], kişner. **17/ek/17**

544. At görse aḳsar; su görse susar; aḳçe ile et, ekmek[1045] görse kendinden geçer taḳımdandır. **17/ek/18**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

545. At ḳoşusunda, yarışında ėliŋ -ḳırḳ ḳat yad[1046], yabancınıŋ- atı ozacağına[1047] (geçeceğine) öz (kendi)[1048] tayıŋ ozsun (geçsin). **17/ek/19**

1035 Yazmada: *āḫʸurıŋ*. bk. 981. dipnot.

1036 bk. 792. dipnot.

1037 bk. 798. dipnot.

1038 bk. 793. dipnot.

1039 bk. 794. dipnot.

1040 bk. 974. dipnot.

1041 Yazmada bu açıklamaya ek olarak *üzerine ip sarılmış bir kazık* ve *bağlı olduğu kazığın etrafında dönen at* çizimlerine de yer verilmiş.

1042 Yazmada: *ḳullanıŋ*.

1043 Yazmada: *naʻllarınıŋ*. bk. 940. dipnot.

1044 bk. 770. dipnot.

1045 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

1046 Yazmada: *yat*. CLAUSON: *EDPT*: yat: 882[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yat: II, 1522[b]. TDK: *DS*: yat: Yabancı, el.: XI, 4198[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: yat, yad: 289[b]. ÖNER: *K-TTS*: yat: 563[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yat (I): 314[b].

1047 CLAUSON: *EDPT*: öz-: 279[b]. TDK: *DS*: ozmak (II): Öne geçmek, yarışı kazanmak.: IX, 3306[a]. ÖNER: *K-TTS*: uz-: 1. Geçmek, geride bırakmak, aşmak. 3. Seçimden galip çıkmak, seçilmek.: 526[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oz- (I): İleri geçmek, yetişmek.: 207[b]; oz- (II): Üstün olmak.: 207[b].

1048 öz (kendi): Yazmada: *öziŋiŋ -kendiŋiŋ*.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Gerek at ḳoşusunda gerek insanlar nefsanî harekât yarışlarında: sav u sınav; yani ḳadim aḳvam-ı Türkân’ıŋ kendi aralarında irat eyledikleri tabirât-ı maḫsusalarıdır.

Muḫtıra: *Bu emsal, hem maddiyat ve hem maneviyatta mahall-i tatbiḳ bulmaḳla hem*[1049] *insanlara ve hem hayvanlara şamildir.*

546. Ata binerseŋ Allah’ı, attan inerseŋ atı unutma. **17/ek/20**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 10]

547. Ata binmeden ayaḳlarını sallar. **17/ek/21**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 11]

548. Atta duran var, durmayan var. **17/ek/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 8]

549. At, torbasız; insan, çorbasız[1050] yaşamaz. **17/ek/23**

550. At, torba ile; âdem, çorba ile tutulur. **17/ek/24**

551. Atıŋ torbasını kesmek, yiğidiŋ[1051] çorbasını kesmekle beraberdir. **17/ek/25**

552. At ile yiğide[1052] cenk yaraşır, eşek ile ḳatır arḳasına denk yaraşır. **17/01**

553. At ile eşek, kedi ile köpek bir değil. **17/02**

554. At, ata göre kişner. **17/03**

555. At cenkte, mal denkte yaraşır. **17/04**

556. At tâbından[1053] (izinden, tuyağından[1054]; yani tırnağından) yiğit su içer. **17/05**

557. Atıŋ cins olduğunu erbabı tâbından[1055] aŋlar. **17/06**

558. At çalındıḳtan soŋra aḫırıŋ[1056] ḳapısını ḳapasaŋ da faydasız. **17/07**

559. At; arpa, saman ister. **17/08**

560. Atçeken[1057] ağası… **17/09**

1049 Yazmada *hem* kelimesi iki kere yazılmış.

1050 Yazmada: *çorbāsız, şorbāsız*. Kelimenin aslı Farsça *şorbā* olup bu dilde kelimenin *çorbā* imlası da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: çorbā: 402[b]; şorbā: 765[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin -yazmada da her biri kullanılmış olan- üç farklı imlası (*çorbā, çorba, şorbā*) mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: çorba yā-ḫ[v]ud çorbā: I, 519[b]; şorbā: I, 788[a].

1051 Yazmada: *yigitiŋ*.

1052 Yazmada: *yigite*.

1053 Bu kelime ‘iz, ayak izi’ manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: tāb: 434[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tāp: 97[b].

1054 CLAUSON: *EDPT*: tuŋāğ: 519[a]; tuyāğ: 568[a]; tuynak: 569[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuyaḳ: Hayvan tırnağı, hayvan ayağı.: 286[a]. ÖNER: *K-TTS*: toyaḳ: At, sığır, koyun vb. hayvanlarda atak ucunu kaplayan kalın tırnak, toynak.: 484[b].

1055 bk. 1053. dipnot.

1056 Yazmada: *āḫ[v]urıŋ*. bk. 981. dipnot.

1057 Osmanlılar döneminde, özellikle Akşehir ve Tuz Gölü arasındaki bölgede yaşayan ve at yetiştirmekle meşgul olan cemaatlere verilen ad. Geniş bilgi için bk. BELDICEANU-STEINHERR, I.: “Atçeken”, *DİA*: 4, 48[b]-49[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: Atçeken: Ḳaraman’da bir vāsi‘

Müstaḳīm-zāde[1058] *[1131/1719 - 1202/1788]'niŋ mektub-ı letâifinden bir fıḳradır.*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[1059] [cüz'-i evvel,] 26

... ve süvārī muḳābelecisi ve sābıḳan Türkmān aġası ve ***Atçeken aġası*** *ve muḳaddemā Hersek menzilcisi ve Tatar Aḥmed Aġa ve na'l-bend Süleymān Efendi ve Kefe ḳāḍısı 'Azīz Efendi ve Rūm-ėli muḥżırlarından atı yügrük ve serrāclar ket-ḫudāsı emṯāli yārān ile hem-rikāb*

ṭoldur kümeyt-i cāmı[1060] *ey sāḳī-yi sebük-pā*[1061]
ṣu inmiş ayaġına gezdürmedür 'ilācı... ilā āḫirihi[1062]…

561. At çeken, it yeden bir değil. **17/10**

562. Atçeken Ḳızılbaş… **17/11**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[1063] 369

... ve Şāh'ı ṭutdum i'tiḳādı ile sürūr u şādī birle ḫużūr-ı Pād-şāh'a getürdi. Ol arada Ḫıżır nām bir küşteni-yi bed-fercām, ki[1064] *ba'de 'l-yevm* ***Atçeken dėmekle Ḳızılbaş miyānında şöhret-i tāmm bulmışdur,*** *atuŋ şāha çekivėrdi ve cān-ı şīrīnüŋ şāh uġruna fidā eyledi...* ilā āḫirihi[1065]…

563. At tepmesi, it tepmesine beŋzemez. **17/12**

564. At belinde büyüyen erdir. **17/13**

565. At pazarında[1066] eşek çuşturmağa[1067] beŋzer. **17/14**

566. At; adımına göre değil, adamına göre yürür. **17/15**

567. At damına[1068] eşek bağlansa ya at eşek olur ya eşek at. **17/16**

568. Attan inip eşeğe binmeğe beŋzedi. **17/17**

569. Attan düştü, eşeğe bindi. **17/18**

ḳażādur. Eski-ėl 'aşīretiniŋ me'vāsı olup meşhūr fāżıllu ḳoyunı anlarda yetişür. Cehele gürūhı bu ismi Esb-keşān yazar.: 5[b].

1058 Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin [1131/1719 - 1202/1788]: Biyografi âlimi, mutasavvıf ve hattat. Geniş bilgi için bk. YILMAZ, A.: "Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin", *DİA*: 32, 113[c]-115[a].

1059 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan.*

1060 cāmı: Yazmada: *ḥāmı.*

1061 *sebük-bā*: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*'da ve yazmada: *sebük-bā.*

1062 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

1063 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur.*

1064 ki: Yazmada yok.

1065 Yazmada: *ilḫ.* bk. 1062. dipnot.

1066 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus...*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

1067 TDK: *DS*: çuş: Merkebi durdurmak için kullanılır.: III, 1305[b].

1068 TDK: *DS*: dam: Ahır.: IV: 1347[b]; tam (I): Ahır.: X, 3816[a]. Yazmada *dam* kelimesi iki farklı imla ile (dam, ṭam) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

570. Attan düşüp eşeğe binmeğe beŋzer. **17/19**

571. Attan düşene tımar gerek, deveden düşene ḳazma kürek. **17/20**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[1069]]

572. Attan düştü, vay başım! **17/21**

573. Attan düşen, yine atlanır. **17/22**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[1070]]

574. Attan indi, eşeğe bindi. **17/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 7[1071]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[1072]]

575. At, altı aylıḳ yolu altmış günde alır. **17/24**

576. At, adamına göre yürür. **17/25**

577. Atlar anası… **17/26**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[1073]]

578. Ata binse Allah'ını unutan[1074] taḳımdandır (zümredendir). **17/27**

579. Ata binmiş, Allah'ını unutmuş görgüsüz[1075] çura[1076] (esirden azma pespaye). **17/28**

580. Ata binmeği ḳadın bile sever. **17/29**

581. Ata binen, ay çapçar(?)[1077]. **17/30**

1069 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atdan düşene tīmār gerek, deveden düşene ḳazma kürek.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

1070 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atdan düşen, yine atlanur.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

1071 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Atdan indi, eşege bindi.: 7.

1072 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atdan indürüp eşege bindürdiler. (Atdan indi, eşege bindi.): cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

1073 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atlar anası…: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

1074 Yazmada: *unudan*. Yazmada *unut-* kelimesi *unud-* ve *unut-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde *unut-* kelimesi ek aldığında kelimenin sonundaki /t/ sesinin yumuşayarak /d/ olduğu (ör. unudur, unudılmaḳ) görülse de yazmada çoğunlukla ilgili /t/ sesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- korunmuştur. Ş. Sāmī: *ḲT*: unutmaḳ: [unudur] I, 225[c]; unudılmaḳ: I, 226[a]. REDHOUSE: *TaEL*: unutmaḳ: 272[a]; unudulmaḳ: 272[a].

1075 Yazmada: *görgünsüz*. YUDAHİN: *KS*: körgönsüz: Görgüsüz, terbiyesiz, nezaketsiz.: 507[a].

1076 bk. 1012. dipnot.

1077 Yazmada: *آی چاپچار*. Aynı ifadenin kullanıldığı öbür madde başı için bk. El çırpar, ay çapçar. 300/21. CLAUSON: *EDPT*: çap-: 394[a]. YUDAHİN: *KS*: çapmak IV: 1. Hızlı koşmak. 2. Kesmek. 3. Atılmak.: 251[a]; çapçı-: Ön ayağıyla, tırnağıyla yere vurmak (at, yabanî hayvan hakkında).: 251[b].

582. Ata “Daḫ[1078]!” dėrler, ite “Oş[1079]!”; eşeğe “Çuş[1080]!” dėrler, ḳatıra “Muş!”; öküze “Oha!” dėrler, ḳaçana “Yuha!” **17/31**

583. Atı, iti beraber gezer. **17/32**

584. Atı, iti olmayan köy olmaz. **17/33**

585. At izi, it izine ḳarıştı[1081]. **17/34**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 6]

586. At başın çevirdi. **17/35**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[1082] 357[1083]

587. At; at ise erini, erbabını tanır. **18/01**

588. Ata erbap gerek. **18/02**

589. At; duruşundan, yürüyüşünden belli olur. **18/03**

... ki ata erbap gerek, at erbabını tanır[1084].

At haḳḳında bir fıḳra:

[Emru’llāh] *Muḥīṭü ’l-Ma‘ārif* [25, 399ª]

Buraya ḳadar fenn noḳṭa-yı naẓarından atlarıŋ evṣāfı, ṭuruḳ-i mu‘āyenesi şerḥ ve beyān olundı. Aḳvām-ı muḫtelifede eşkāl-i ḫāriciyyeleri naẓar-ı muṭāla‘aya alınaraḳ ve ṣırf tecribī olaraḳ ṣıfāt-ı feres ḥaḳḳında ba‘ż mülāḥaẓāt beyān ėdilmiş ve bu mülāḥaẓāt şu‘arā ve üdebāya tavṣif-i feres bābında zemīn-i naẓm olmışdur.

Ez-cümle ‘Arab ḳavlince atıŋ a‘lāsı oldur, ki başı ḳuru ola, ḳalem ḳulaḳlı ola, burun delikleri büyük ola, boynı uzun ola ya‘nī dal boyunlı ola, ḳarnı ziyāde geniş ola, ceyran gözli olup yavuz baḳışlı ola ve yüridükde iki adımı beyni altı zirā‘ ola ve ṣoyı iki ṭarafdan ma‘lūm ve maẓbūṭ ola. Türkmān ḳavlince atıŋ a‘lāsı oldur, ki anda[1085] *evveli /yā/lı yedi nesne mevcūd ola: yaṣṣı ola, yancıḳlı ola, yalılı ola, yiyegen ola, yedegen ola, yeleken ola, yaşaġan olup çul her yanına dege. Ba‘ż ḫayyālī ḳavlince atıŋ a‘lāsı çekic başlı ola, depeden ḳulaḳlı ola, ḳalḳan gögüsli, dibek ḳarınlı ola, dal ṣaġrılı ola, elma gözli ola, öküz bilekli ola, ḳaṭır ṭırnaḳlı ola, ardı öŋi, ortası çoḳ, ṣatanı açıḳ ola. Şehrlerde ve alay olan maḫallerde kibāra yarar atıŋ a‘lāsı oldur, ki öküz başlı, ḫazan eŋseli, ve çatal ṣaġrılı, yere yaḳın, yaṣṣı,*

1078 TDK: *DS*: dah: At, eşek ve başka hayvanları yürütme ve kovalama ünlemi.: IV, 1326ª.

1079 TDK: *DS*: oş: Köpek kovalama ünlemi, hoşt.: IX, 3291ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: oş, oşt: I, 206ᶜ. CLAUSON: *EDPT*: oş: 255ª.

1080 TDK: *DS*: çuş: Merkebi durdurmak için kullanılır.: III, 1305ᵇ.

1081 Yazmada *karış-* kelimesi iki farklı imla (قارشمق, قاريشمق) ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarışmaḳ (قارشمق): II, 1021ᵇ; ḳarış (قاريش): II, 1024ᶜ.

1082 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

1083 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: … Şeh-zāde’yi alıḳomaḳ istedüklerinde Şeh-zāde’nüŋ yanında bulunan sipāh ġayrete gelüp derḥāl **at başın çevirüp** Anaṭolı ‘askerine ‘āṣıḳ-āne ḳoyuldılar.: 357.

1084 ṭanır: Yazmada yok.

1085 anda: Yazmada yok.

sürçmez, ḳaḳımaz, üsti çoḳ, gögsi çoḳ, eşkini çoḳ, cebe yorġalı, aġır bisāṭ ḳaldırır; segiri tamām, kemükli ola.

Türkler beyninde atıŋ eyüsi şu evṣāf ile taḳdīr ėdilir:

[Şeyḫ Ḳāḍī-zāde Meḥmed *Kitābu'l- Maḳbūl fī 'l-Ḥāli 'l-Ḫuyūl* 42]

Eyü kāmil at oldur, ki anda yigirmi yedi evveli yā ile olan Türkī edālar[1086] cem' ola: 1. yürügen, 2. yügrük, 3. yiyegen, 4. yaṣṣı, 5. yüksek, 6. yoġun bilekli, 7. yumuşaḳ tüyli, 8. yaṣdaġac ḳarınlı, 9. yumrı[1087] ṭırnaḳlı, 10. yancıḳlı, 11. yaġız, 12. yufḳa derili, 13. yay boyunlı, 14. yürekli, 15. yataġı[1088] geniş, 16. yeyni, 17. yelesi ince ve uzun, 18. yedelgen, 19. yoş, 20. yataġan, 21. yüzgec, 22. yedi yaşlı, 23. yüzi güzel, 24. yapulı, 25. yırtmaclı, 26. yertilmiş, 27. yacancı[1089]. Ba'żılar dėmiş ki eyü at oldur, ki anda on iki teşbīh buluna: Üç yeri güzel 'avrata beŋzeye, üç yeri deveye beŋzeye, üç yeri ṣu ṣıġırına beŋzeye, üç yeri ḳaṭıra[1090] beŋzeye. Ammā 'avrata beŋzeyen üçüŋ biri, güzellikde[1091]; ikinci, ṣaçı mülāyim ve ince ve uzun olmaḳda[1092]; üçünci, yancıḳları 'avrat yancıġı gibi çoḳ olmaḳda[1093]. Ammā deveye beŋzeyen üçüŋ biri, boynı uzun olmaḳda[1094]; ikinci, kirpikleri; zīrā deve kirpikli at elma gözli olur; üçünci, ḳıç siŋirleri yoġun ve dik olmaḳda[1095]. Ammā ṣu ṣıġırına beŋzeyen üçüŋ biri oldur, ki bilekleri yoġun ve kıṣa ola öküz gibi; ikinci, ḳarnı[1096] altı yaṣṣı olmaḳda[1097]; üçünci, ḳuyruḳ yataġı geniş olmaḳda[1098]. Ammā ḳaṭıra[1099] beŋzeyen üçüŋ biri oldur, ki ḳulaḳları uzun ola; ikinci oldur, ki ḳuyruġı ḳaṭır[1100] gibi ḳamçı ḳuyruḳlı ola; üçünci oldur, ki[1101] ṭırnaġı peklikde ammā[1102] uzunlıḳda degil; zīrā atıŋ ṭırnaġı

1086 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *adlar*.
1087 Yazmada: *yumru*.
1088 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *ayatġı*.
1089 26. yertilmiş, 27. yacancı: *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *26. yacancı, 27. yertilmiş*.
1090 *Kitābu'l- Maḳbūl fī 'l-Ḥalli 'l-Ḫuyūl*'da: *ḳatıra*.
1091 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *güzellikde*.
1092 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *olmaḳdur*.
1093 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *olmaḳdur*.
1094 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *olmaḳ*.
1095 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *olmaḳdur*.
1096 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *ḳarın*.
1097 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *olmaḳdur*.
1098 *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada: *olmaḳdur*.
1099 *Kitābu'l- Maḳbūl fī 'l-Ḥalli 'l-Ḫuyūl*'da: *ḳatıra*.
1100 *Kitābu'l- Maḳbūl fī 'l-Ḥalli 'l-Ḫuyūl*'da: *ḳatır*.
1101 oldur, ki: *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada yok.
1102 ammā: *Muḥīṭü 'l-Ma'ārif*'te ve yazmada yok.

ṭurb[1103] *gibi degirmi gerekdür. Bu teşbīhler yine meḏkūr*[1104] *yigirmi yedi /yā/da (/yā/ ile başlayan kelimelerde*[1105]*) bulunur. Ḥāṣıl-ı kelām oldur, ki atıŋ eyüsi ve hünerlüsi güzel olur; nitekim insānda daḫı bir kişi güzel yüzlü ve heybetlü ve ḳuvvetlü ve uzun boylı ve yaṣṣı yaġırlı*[1106] *ve ḫ^yuş āvāzlu olsa ekẖteriyyā ḫoyı daḫı güzel olur.*

590. At, tırnaḳtan; yiğit, ḳulaḳtan[1107]… **18/04**

591. At, tırnaḳtan; yiğit (insan), ḳulaḳtan ḳapar. **18/05**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[1108]]

592. Atı zapt ėden, gemdir. **18/06**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 11]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[1109]]

593. At, at ise sağrında gön oynar. **18/07**

594. Atı zapt ėden, gemdir; gemiyi zapt ėden, dümendir. **18/08**

595. Ata dost gibi baḳ, düşman gibi bin. **18/09**

596. Ata dost gibi baḳmalı, düşman gibi binmeli. **18/10**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[1110]]

597. Atıŋ öŋünden bir, arḳasından iki baḳ. **18/11**

598. Ata eyer[1111], eşeğe semer yaraşır. **18/12**

599. Ata eyer[1112], eyere[1113] er yaraşır. **18/13**

1103 *Muḥīṭü 'l-Maʻārif*'te: *ṭurp*.

1104 *Muḥīṭü 'l-Maʻārif*'te ve yazmada: *ol*.

1105 /yā/ ile başlayan kelimelerde: *Kitābu'l- Maḳbūl fī 'l-Ḥalli 'l-Ḫuyūl*'da yok.

1106 *Muḥīṭü 'l-Maʻārif*'te ve yazmada: *yaġrınlu*.

1107 Yazmada bu madde başının yanına sonradan parantez içinde *ḳapar* kelimesi eklenmiş.

1108 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At, ṭırnaḳdan; insān, ḳulaḳdan ḳapar.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

1109 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atı żabṭ ėden, gemdür.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

1110 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ata dost gibi baḳmalı, düşmen gibi binmeli.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

1111 Yazmada: *eger, ėger*. CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اكر): [*egmek* fi'linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b].

1112 Yazmada: *eger, ėger*. bk. 1111. dipnot.

1113 Yazmada: *egere*. bk. 1111. dipnot.

600. Ata altın eyer[1114], ere gümüş kemer yaraşır. **18/14**

601. At ölse eyeri[1115] ḳalır, eşek ölse semeri ḳalır. **18/15**

602. At ölse eyeri[1116], eşek ölse semeri, âlim ölse eseri, cahil ölse kederi ḳalır. **18/16**

603. Atsız, tavşan ḳovulmaz[1117]. **18/17**

604. Atsız, itsiz tavşan ḳovulmaz. **18/18**

605. Ata baḳma, dona baḳ. **18/19**

606. Ata baḳma, dona baḳ; üstündeki cana baḳ.[1118] **18/20**

607. Ata baḳma, dona[1119] baḳ(ma)[1120]; içindeki cana baḳ. **18/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 10[1121]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[1122]]

608. At kişner, yiğit esner. **18/22**

609. At acıḳsa[1123] kişner, yiğit acıḳsa esner, it acıḳsa ḳanışır. **18/23**

610. At; kişner, ḳulaḳ ḳabartırsa düşman sezdiğidir. **18/24**

611. Atımı da vėrmem, itimi de vėrmem. **18/25**

1114 Yazmada: *eger*. bk. 1111. dipnot.

1115 Yazmada: *egeri*. bk. 1111. dipnot.

1116 Yazmada: *egeri*. bk. 1111. dipnot.

1117 bk. 1028. dipnot.

1118 Abdülhalim Hakkı, aynı atasözünü "Hem atıŋ ṭonunuŋ -renginiŋ- hem güzel ve maḳbūl oldığını hem de atıŋ üstünde oṭuranıŋ daha güzel ve binici oldığını beyān içün söylenür." şeklinde açıklamıştır. bk. Ata baḳma, ṭona baḳ; üstündeki cāna baḳ. 15/ek/11. Bu sebeple, bu atasözü; burada müellifin açıklamasına uygun olarak "Ata bakma, dona bak; üstündeki cana bak." biçiminde kaydedilmiştir.

1119 Aslı *tōn* olan ve günümüz Türkiye Türkçesinde *don* biçiminde/biçimlerinde kullanılan *ṭon* kelimesi, burada hem 'giysi, elbise; kaftan' hem de 'at kılının, tüyünün rengi' manasında anlaşılabilir. Yazmada *don* kelimesi, *don* ve -burada da olduğu gibi- *ṭon* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Niyāzī: *LNvİC*: ton: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 498[b].

1120 Yazmada: *baḳ*. Yazmada benzer biçimleri (bk. Ata baḳma, ṭona baḳ; üstündeki cāna baḳ. 15/ek/11, Ata baḳma, ṭona baḳ. 18/19, Ata baḳma, ṭona baḳ; üstündeki cāna baḳ. 18/20, Ata baḳma, ṭona baḳ; ṭaḳıma baḳma, üstündeki cāna baḳ. 19/ek/05.) de kullanılmış olduğundan bu atasözü, burada *Lehce-yi ʻOṯmānī* ve *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*'daki biçimleri de gösterecek şekilde "Ata bakma, dona bak(ma); içindeki cana bak." biçiminde kaydedilmiştir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: ṭon: Ata baḳma, ṭona baḳma; üstündeki cāna baḳ.: cüz'-i evvel: 555[b]. Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ata baḳma, ṭona baḳma; içindeki cāna baḳ.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

1121 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ata baḳma, ṭona baḳ; içindeki cāna baḳ.: 10.

1122 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ata baḳma, ṭona baḳma; içindeki cāna baḳ.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

1123 Yazmada: *açıḳsa*. CLAUSON: *EDPT*: açık- (ācık-): 23[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: açık-: 2[a]. ÖNER: *K-TTS*: açık-: 24[a].

612. At, ayaḳtan; insan, alnından belli olur. **18/26**

613. At, yürüyüşünden; er, söyleyişinden aŋlaşılır. **18/27**

614. Atsız oğlu ḳutsuzdur.[1124] **18/28**

615. At; değil erkeğe, erbap ḳadına bile köyezlenir[1125] (munis durur). **18/29**

616. At, yiğidiŋ[1126] can yoldaşı. **18/30**

617. At, yiğide[1127] yoldaş; it, mala yoldaş. **18/31**

618. At, cana yoldaş; it, mala. **18/32**

619. At, sahibine göre eşer[1128]. **18/33**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 10]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[1129]]

620. At, sahibine kişner. **18/34**

621. At, sahibini tanır. **18/35**

622. Atıŋ evvelce[1130] dişine, yaşına baḳ; soŋra donuna, yürüyüşüne[1131] baḳ. **18/36**

623. Atı sat; amma yularını satma. **18/37**

624. Atı satarsaŋ sat, yularını satma. **18/38**

625. At çalındıḳtan soŋra aḫırı[1132] ḳapar. **18/39**

Nevādir-i Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[1133]]

Mükerrer[1134].

626. Ata dost gibi baḳıp düşman gibi binmelidir. **18/ek/01**

1124 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Atsız (adsız) oġlı Ḳutluşāh. 11/30, Atsız (adsız) oġlı Ḳutluġ. 11/31. *Atsız* için bk. 714. ve 716. dipnotlar. *Kutluk* için bk. 715. dipnot.

1125 GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: көязлән- [köyezlen-]: Güvezlenmek.: 196[a]. ÖNER: *K-TTS*: köyezlen-: Şık durmak: 230[b]. *küvezlen-*: Kibirlenmek. CLAUSON: *EDPT*: küvezlen-: 692[b].

1126 Yazmada: *yigitiŋ*.

1127 Yazmada: *yigite*.

1128 TDK: *TS*: eşmek (II): At hızlı gitmek.: 826[b]. TDK: *DS*: eşmek (I): Hareket etmek, yola çıkmak.: V, 1795[a]; eşmek (III): Coşmak.: V, 1795[a]. TDK: *TTS*: eşmek (II): 1. Hızlı yürümek, atla hızlı hızlı gitmek. 2. Hızlı yürütmek, koşturmak.: II, 1559. CLAUSON: *EDPT*: eş-: 255[b].

1129 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At, ṣāḥibine göre eşer.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

1130 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

1131 Yazmada: *yürüşine*. TDK: *TTS*: yürüş: Yürüyüş.: VI, 4777.

1132 Yazmada: *āḫʸurı*. bk. 981. dipnot.

1133 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At çalınduḳdan ṣoŋra āḫʸurı ḳapar.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

1134 Bu madde başının mükerrer ve benzer biçimleri için bk. At çalındıḳdan ṣonra āḫʸuruŋ ḳapusını ḳapar. 17/ek/07, At öldükden ṣoŋra āḫʸurıŋ ḳapusını ḳaparlar. 17/ek/10, At çalındıḳdan ṣonra āḫʸuruŋ ḳapusını ḳapasaŋ da fā'idesiz. 17/07.

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 11]

627. Ata dost gözüyle baḳ, ḳadına hem dost hem dört[1135] göz ile baḳ. **18/ek/02**

628. Ata nal[1136] çaḳıldığını görmüş de ḳurbağa ayaḳlarını uzatmış. **18/ek/03**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 11[1137]]

629. Ata nal[1138] yaraşır, ḳıza nalın[1139] yaraşır. **18/ek/04**

630. At nalında[1140] uğur vardır. **18/ek/05**

631. At nalından[1141] su içildiği gün de olur. **18/ek/06**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Ḳadim Türkler, Tatarlar arasında ve mücerrep ve at meraḳlısı ve at binen ve ḳoşturan ve âbâ ‘an cedd at besleyip ḳullanan kimselerden at ve ḳoşu atlarınıŋ cins ve eşkâli[1142] ve evsafı ve mezâyâsı ve talim ve terbiyesi haḳḳında bir ḫayli rivayet serd ve beyan olunmaḳtadır; faḳat işitilen rivayetlerden ḫatırda ḳalanlarından binek, ḳoşu atları haḳḳında Tatarca mücerrep sınamalardan ber-vech-i ati bazı fıḳraları buraya alaḳası münasip görülmüştür:

Tatarca darbımeseldir, ki: “At, it cins olsun, munis ve güzel olsun; ḳadın hem cins hem munis ve güzel olsun. At cins gerek; ḳadın munis, muhsine[1143] gerek. At başlı er başına her şey gelir.” dėrler.

Fıḳralar

[18/ek] Ḳoşu atı evsaf-ı mümeyyizesi: Evvela at, at beslemek ve binmek ve ḳullanmaḳ ve üretip büyütmek ve cenk ve denge gitmek ve ḳoşmaḳla maruf ve malum kesb-i şöhretle dünyada meşhur ḳavim ve ḳabilelerde olan meşhur cins atlardan olması ve o cinsten bulunması lazımdır, dėrler. Saniyen, atıŋ cinsi ve ḳanı diğer ḳanla bozulmamış; yani soyu, sopu arasına ecnebi ḳan girip ḳatılmamış, terbiye-yi

---

1135 Yazmada *dert* kelimesi iki farklı imla ile (*derd, dert* bk. 76/01, 206/22) yazıldığından bu kelimenin *dert* diye okunması da muvafıktır. Kelimenin aslı Farsça *dard*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 510[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: derd: 59[b]; dert: 59[b].

1136 Yazmada: *na‘l*. Kelimenin aslı Arapça *na‘l*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-na‘l: Ayaġı yere çıplaḳ ṭoḳunmaḳdan ḥıfẓ ėdecek nesneye dėnür, ki *ayaḳḳabı* ve *pā-poş* ta‘bīr olunur. Fārsīde *pāy-afzār* dėrler, envā‘ına şāmildür, her maḥallde bir güne diküp ayaḳlarına giyerler ve Türkīde *nalın* dėdükleri, ki çamurluḳda giyilür; *na‘leyn* muḥarrefidir.: III, 363. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *nal* ve *na‘l* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: nal: II, 1450[c]; na‘l: II, 1464[c]. Bahse konu imlaların ikisi de yazmada kullanılmıştır.

1137 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ata na‘l çaḳıldıġını görmiş de ḳurbaġa ayaḳlarını uzatmış.: 11.

1138 Yazmada: *na‘l*. bk. 1136. dipnot.

1139 Yazmada: *na‘leyn*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-na‘l: Ayaġı yere çıplaḳ ṭoḳunmaḳdan ḥıfẓ ėdecek nesneye dėnür … ve Türkīde *nalın* dėdükleri, ki çamurluḳda giyilür; *na‘leyn* muḥarrefidir.: III, 363. Ş. Sāmī: *ḲT*: na‘leyn: ‘Ar. Bir çift ayaḳḳabı, bir çift ṣandāl.= [Tür. zebān-zedi: *nalın*.] Ḥammāmda ve ayaḳ yolında ve sā’ir ṣulı maḥallerde giyilen taḫtadan, yüksekce ve ṭasmalı ayaḳḳabı: Na‘leyn giymek.: II, 1465[a].

1140 Yazmada: *na‘linde*. bk. 1136. dipnot.

1141 Yazmada: *na‘linden*. bk. 1136. dipnot.

1142 Yazmada: *aşkāli*.

1143 Yazmada: *muḥsin*.

cinsiyyesi ve talim ve terbiyesi bozulmayıp her hâlde mensup oldığu ḳavim ve ḳabilesiniŋ talim ve terbiyesini üstünde taşımış ḫalisü 'l-cins ve saf ḳanlı bulunması şarttır. Salisen, ḳoşucu cins at, at cinsinde seyrek zuhur ėttiği cihetle cinsi yani ırḳ-ı maḫsusunuŋ eşkâl-i maḫsususını ḳaybėtmeyip[1144] *üstünde taşıması cinsiniŋ zayi olmadığına delalet ėdeceğinden naşi erbabı bu evsafına diḳḳat ėderler. Evsaf-ı mümeyyizesi mahfuz ise o at cins ve ḳoşucu olduğunu tecrübe ile isbat ėtse gerektir, dėrler. Binaenaleyh, ḳoşucu cins atıŋ tecrübe ile sabit olan evsaf-ı mümeyyizeleri: evvela tammü 'l-aza ve muvafıḳ eşkâl ve mütenasibü 'l-endam ve mutabıḳ evsaf olması şarttır; zira "Şart bulunmayınca meşrut bulunmaz." fehvasınca evsaf-ı mümeyyizeniŋ ḳoşucu atıŋ bilcümle aza ve eşkâlinde ve etvar ve evsaf-ı harekâtında vücudu elzemdir, dėrler. Ḳoşucu cins at, evvela tammü 'l-aza yüksekçe ve uzunca ve mütenasibü 'l-endam çevik ve çalak, şen ve şatır ve binicisine muti ve munis olmalıdır. Dört ayağını dik tutmalı ve uzunca olmalı, ayaḳlar serbest bulunmalı, arḳa ayaḳları öŋ ayaḳlarından biraz yüksekçe olmalı, öŋ ayaḳlarıyla arḳa ayaḳlarınıŋ araları açıḳ ve açıḳlığı*[1145] *hem öŋden ve hem arḳadan müsavi derecede bulunmalıdır. Binaenaleyh, atıŋ bağrı*[1146]*, sağrı ve mafsalları da müsavi derecede geniş ve açıḳ olduğunu isbat ėder; zira atıŋ göğsü, bağrı geniş ve açıḳ olacağı gibi arḳadan baḳıldıḳta arḳa ayaḳları da öŋüne müsavi derecede açıḳ ve geniş olmaḳ şarttır. Vücutça şiş etli olmayıp içeri etli ve ḳuvvetli ve terbiyeli vücutlu ve idmanlı bulunması elzemdir. Ayaḳlar ne pek ziyade uzun ve ne de pek ziyade ḳısa ve dolgun olmamalıdır. Velhasıl vücuduna mütenasip endamda olmaḳ gerektir. Başlıca ayaḳlar ters basmamaḳ ve çarpıḳ durmamaḳ gerektir. Atıŋ dirsekleri, topuḳları yumru ve ḳalın olmayıp yassı ve ḳısa olmalı ve tırnaḳları ḳatır tırnaḳları gibi yumru ve topuç ve uzun olmayıp fincan tabağı gibi yani yarım oḳḳalıḳ tunç dirhem şeklinde yuvarlaḳ ve yere teması tam şeklinde, tamamen yere döşenip yere temas ėtmeli, bastığı yerinde izi yerde tam düşüp ḳalmalı. Noḳsan izli, noḳsan duruş, yürüyüşlü atlar tammü 'l-aza ve mütenasibü 'l-endam ve tabiat olan ḳoşucu attan sayılmadığı tecârib-i kesîre ile sabittir, dėrler. Onuŋ*[1147] *için öyle noḳsanlı atlar ḳoşu atı olmaz, dėmişler. Soŋra ḳoşucu atıŋ yürürken ayaḳları tabiat-ı meşy ve hareketini ḳaybėtmemesi*[1148]*; ancaḳ tabiatındaki serbest ve çalakini muhafaza ėtmesi lazımdır ve adi yürüyüşünde ayaḳlarını âdeta kediniŋ ḳışın ḳar üstünde yürümesi gibi ayaḳlarını tek tek basıp serbest faḳat teenni ile alıp basması matluptur, dėrler. Diğer evsafından birisi de atıŋ öŋden ve arḳadan baḳıldıḳta dört*

1144 Yazmada: *ġā'ib ėtmeyüp*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

1145 Yazmada: *açılığı*.

1146 Bu mütalaa içerisinde *bağır* kelimesi iki farklı imlas ile (باغر, بغر) kullanılmış. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: bağır (باغر): I, 269[b]; bağır (بغر): I, 296[c].

1147 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

1148 Yazmada: *ġā'ib ėtmemesi*. bk. 1144. dipnot.

ayağı[1149] *gerek dururken ve gerek yürürken birbirine çatık ve çarpık ve karışık durup yürümemelidir; ancak dört ayağının heyet-i asliyesi üzere tutması lazımdır. Yalnız esna-yı istirahatinde ara sıra arka ayaklarının gâh sağını gâh solunu değiştirerek tırnağını*[1150] [19/ek] *bükerek durması tabiatı iktizasından olduğundan zararı yoktur. Sonra atın başı ne pek büyük ve uzun ve ne de kısa ve toparlak olmayıp; ancak orta ve deve boynu şeklinde ola ve ancak alnı genişçe, gözler yuvarlak ve yüzi yassı ve güzel, sevimli ve güler yüzlü ve açık alınlı ve buruna doğru*[1151] *biraz ince ve burun üstü biraz kemerlice ve burun delikleri genişçe ve dudakları altı ve üstü âdeta sahan kapağı gibi*[1152] *müsavi derecede kapalı bulunmalı. Kulakları ceylan kulağı gibi biraz uzunca olup uçlarının arkası biraz kayıkça olup dik ve oynak tutmalıdır. Gözleri ne pek küçük ve ne de pek büyük olmayıp müdevver ve orta şekilde ve âdeta sığın gözlü, tatlı yüzlü olmalıdır. Yâl ve yelesi ve kuyruğu pek sert ve dik ve gür olmayıp yumuşak ve ince ve mülayim olmalı ve kuyruğu uzunca olup arkadan sarktıkta arka ayak dirseklerinden aşağıya inmeli ve topuklarına temas eder etmez derecede bulunmalı. Dört ayağı sığın ayakları gibi dik ve tetik ve düz durmalı ve oynak ve müteharrik bulunmalıdır, demişlerdir. Hâlbuki zaman-ı hazırda her nev atların yele ve kuyruklarını bilir bilmez mahzâ Avrupa göreneği belası olarak ta dibinden kesmeği bir nevi âdet edindikleri maatteessüf görülmektedir. Şark halkınca ise atın yâlı, yelesi, kuyruğu atın ziyneti ve yarım kıymeti*[1153] *add u itibar edilir ve onlar*[1154] *asla öyle münasebetsizlik yapmaz. Bu yele ve kuyruk kesmek hususu hem aklen ve hem fennen merdûd ve muzır olduğu da müspettir; zira bu Frenk âdet-i medhûlu hem tabiata ve hem hilkate muhalif ve mugayiratıyla da merdûddur; zira Cenabıhakk'ın öyle hayvanlara uzunlu kısalı her türlü*[1155] *mahlukata saç*[1156] *ve kuyruk halk ve ihsanı elbette sebepsiz, hikmetsiz ve abes yere değildir. Fennen dahi her türlü*[1157] *levazım ve fevâidi tarif olunmakta ise de her nasılsa Frenk göreneği derdi olsa gerektir.*

Bazı sınayıcılar da "Atın boynu[1158] *uzunca ve deve boynu gibi ve başa doğru biraz incelip kemerlice durmalı. Başını yatık ve salık değil, âdeta yüksek tutmalı ve kulakları da dik ve oynak durmalı. Donu, tüyü ince ve mülayim ve sık olmalı ve derisi de parlak bulunmalı, ki derinin parlaklığı ekseriyetle atın bakımına ve*

1149 Yazmada: *ayakları*.

1150 Yazmada bu metnin devamı bir sonraki (19/ek) sayfanın alt bölümünde yer almaktadır; ancak metinde bütünlük sağlanması için metnin kalan kısmı da buraya alındı.

1151 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı*, *doġru*, *ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doğru: 924[a]; ṭoğru: 1256[b]; ṭoğrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

1152 ṣaḥan ḳapaġı gibi: Yazmada: *ṣaḥan ḳaba'ı*.

1153 Yazmada: *ḳaymetini*.

1154 edilir ve onlar: Yazmada: *ederler ve*.

1155 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi; *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

1156 Yazmada: *ṣac*.

1157 Yazmada: *dürlü*. bk. 1155. dipnot.

1158 Yazmada: *boyunu*.

terbiyesine baḳanlarıŋ himmetine baḳar. Atıŋ tabiatı ḫaşin ve ḫırçın ve hadîd olmayıp hem mülayim ve munis ve muti ve hem hassas ve serbest ve terbiyeli olmaḳ gerek; zaten cins atlar ferasetli, zeki ve hassas olurlar. Atıŋ güzel baḳışlı ve yürüyüşlü olmaḳ hâli daḫi cins atıŋ ḫasâilindendir[1159]*. Soŋra, yürürken başını yüksekçe tutup sağını solunu gözetir ve baḫusus öŋ tarafına hassasiyetle ve ferasetle dik dik baḳar ve ḳulaḳlarını dikip oynatır ve sezici tavır ve eşkâlini alır vaḳarlı ve heybetli nazarla yürümelidir. Soŋra tabiatında asla bir şeyden ürkmek ve yollarda sürçmek âdetleri olmayıp ateşe, suya salındıḳça derhâl atlayıp dalıp geçmeli, dere ve tepeyi hemen sıçrayıp gitmelidir." dėmişlerdir. Binaenaleyh, ḳoşucu ve binek atlarınıŋ ḫasâil ve şemail-i cemilelerinden daha pek çoḳ şeyler tecârib-i medîde ile sabit ve erbabınca da malum ve mazbut ise de bu mecellede bi-hasebi 'l-emsal buraya ḳadar o*[1160] *baptaki rivayetlerden bazı fıḳralar olmaḳ üzere ḳayıt ve teşrihi münasip görülmüştür. Öyle atlarıŋ terbiye ve tımarı ise her erbab-ı meraḳıŋ bildikleri meseledir, ki ḳayıt ve işareti zaittir.*

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Şurasını da ilave ėdelim ki Ḳırım'ıŋ at meraḳlılarında ḳadimden beri gerek binek ve gerek ḳoşu atlarınıŋ donları -renkleri- için intiḫâb ėtdikleri renkler ber-vech-i ati renklerde ḳarar ḳılar: At; aḳ, gök, ḳara, al, ḳızıl, doru[1161] *olsun; tek sarı, alaca, abraş, bulaca, ḳula, mula, ḳaşḳa baş, ala ayaḳ, üveyik, geyik olmasın. Safi temiz donlu olsun. Al ve dorularda*[1162] *alınları beyaz yıldız* [22] *nişanlı olsun. Yiyici, cebrî, ceri*[1163] *ve cesur; açlığa, susuzluğa sırasında dayanıḳlı ve sabırlı ve yürüyüşlü ve çıdamlı olsun, dėrler.*

632. Ata nal[1164] yaraşır, yiğide[1165] nam. **18/ek/07**

633. At ayağını (izini, yerini) tay basar. **18/ek/08**

634. At ayağını tay basar, er izini er basar. **18/ek/09**

635. At, derdi ayağından alır. **18/ek/10**

636. At yavrusu[1166], er yavrusu; yine at, er olur. **18/ek/11**

637. Atbaşı beraber gider. **19/ek/01**

'Yan yana gider.' dėmek.

1159 Yazmada: *ḫasā'ilindür*.

1160 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba'ż ta'birātında isti'māl olunuyor.: I, 217ᶜ.

1161 Yazmada: *ṭorı*. CLAUSON: *EDPT*: toruğ: 538ª. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: torı: 117ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭorı: II, 897ᶜ. BASKAKOV: *N-RS*: торы (torı): 358ᵇ. TDK: *DS*: toru (III): X, 3970ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: dor: Doru.: 171ª. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: туры II [turı]: 331ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: toru: 281ª; ṭoru: 281ª.

1162 Yazmada: *ṭorılarda*. bk. 1161. dipnot.

1163 bk. 796. dipnot.

1164 Yazmada: *na'l*. bk. 1136. dipnot.

1165 Yazmada: *yigite*.

1166 Yazmada *yavru* kelimesi *yavru* ve *yavrı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: yavru: II, 1539ª; yavrı: II, 1539ª. TDK: *DS*: yavrı: Yavru.: XI, 4205ᵇ.

Atıŋ donu haḳḳında Lehce-yi ʻOṯmānīʼniŋ tarifatı:

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel] 555[b]

ṭon*:** *is. Türkīde muṭlaḳā libās, uruba, cāme maʻnāsına. ḳara ṭonlu*[1167]*: Beytu'llāh. şelvār, ṭuman, dizlik. pehlevān ṭonı: Tunbān. iç ṭonı, ṭon aġı.* ***Ata baḳma, ṭona baḳma, üstündeki cāna baḳ. Ayaġında ṭonı yoḳ*: Sefīl ṭonsuz*[1168]*. At ṭonı, tüginiŋ rengi, aḳ*[1169]*, aḳçıl, ḳır, al, ala ḳır, eşheb*[1170]*, boz pullu, çil torı, kümeyt, ḳula, yaġız, ügeyik ḳırı, baḳlā ve demürī ḳır, gök ḳır, menekşe ḳır, ezraḳ ḳar yaġdı, süt*[1171] *ḳırı, mercān ḳırı, ebreş sislü*[1172] *ḳır, ṭorı ḳarışıḳ, ḳırçıl, yeşil al, Çingāne alı, bekmez köpügi çillü, ṣıçan tügi, kestane, ṭorı, aṣheb*[1173] *ḫurma ṭorısı, gök ḳula, aḫḍar*[1174]*, zülf-i siyāh ḳula, aḳ ḳanat ḳula, yelesi, gözleri ḳara yā-ḫʸud aḳçıl olan açıḳ ṭonlu, ḳoyu ṭonlu ḫayvān.*

638. At görse aḳsar, su görse susar taḳımdandır. **19/ek/02**

639. Ata düşman gibi bin, dost gibi baḳ. **19/ek/03**

640. Atıŋ tırnağıyla donu, boyu ile boynu sınanmağa[1175] değer mahalleridir. **19/ek/04**

641. Ata baḳma, dona baḳ; taḳıma baḳma, üstündeki cana baḳ. **19/ek/05**

642. At, sağrından; yiğit, yağrından[1176] (sırtından) belli olur. **19/01**

643. At, sağrından; yiğit, yağrından (sırtından); ḳız, bağrından bellidir. **19/02**

644. At, taydan olur. **19/03**

645. At, taydan; yiğit, alaydan… **19/04**

646. At, ḳınanmaz[1177] (rahatsız ėdilmez); yiğit, ḳınanmaz[1178] (ayıplanmaz, tahkir ėdilmez) **19/05**

647. Atıŋ ḳalmasa ḳalmasın; tek adıŋ ḳalsın. **19/06**

648. Atıŋ ḳalmasa ḳalmasın, adıŋ ḳalsın şan ile. **19/07**

Mevzundur.

1167 Yazmada: *ṭonlı*.

1168 ayaġında ṭonı yoḳ, sefīl ṭonsuz: Yazmada: *ayaġında ṭonı yoḳ, başına feslegen ṭaḳar: Sefīl ṭonsuz*.

1169 aḳ: Yazmada yok.

1170 eşheb: Yazmada: *eşheb = ḳirṭāsī = süd ḳırı*.

1171 Yazmada: *süd*.

1172 Yazmada: *sisli*.

1173 Yazmada: *eşheb*.

1174 Yazmada: *aḫḍar*.

1175 Yazmada: *ṣınalmaġa*. YUDAHİN: *KS*: sınal- II: Tecrübe edilmek, denenmek.: 650[a]. CLAUSON: *EDPT*: sınal-: 839[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: сынал- [sınal-]: Denenmek.: 283[a].

1176 Bu madde başında *yağır* kelimesinin iki farklı imlası da (يغر ,ياغر) gösterilmiş. CLAUSON: *EDPT*: yağır: 905[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaġır (ياغر): II, 1531[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yaġır (ياغر): 2187[b]; yaġır (ياغير): 21878[b]. TDK: *TTS*: yağır: VI, 4198.

1177 Yazmada: *ḳınalmaz*. CLAUSON: *EDPT*: [2]kınā-: 634[a]. TDK: *TTS*: kınamak: 1. Ayıplamak, itab etmek, suçlandırmak, itham etmek. 2. Cezalandırmak. 3. Tazib etmek, hırpalamak.: IV, 2489. ÖNER: *K-TTS*: ḳınal: 1. Dayak yemek, dövülmek. 2. Üzülmek, incinmek. 3. Eleştirilmek.: 292[a].

1178 Yazmada: *ḳınalmaz*. bk. 1177. dipnot.

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [359, 4, 7] [beyt]

ḳalursa adımuz bāḳī ḳalur Vehbī deyü yoḫsa[1179]
fenā dünyāda Bāḳī gibi biz de fānīyüz cānā

649. At ḳafalı, ḳalın ḳafalı[1180]… **19/08**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[1181]]

650. Atıŋ, yâdıŋ beraber ḳalsın (âlemde). **19/09**

651. At ḳalırsa binen beğensin, evlat ḳalırsa gören beğensin. **19/10**

652. Atta, itte feraset vardır. **19/11**

653. Ata ḳadın binmiş, kendini erkek sanmış. **19/12**

654. Atıŋ ḳuyruğu, yarı ḳıymeti sayılır. **19/13**

655. Ata herkes binmek ister; amma herkes oturamaz[1182]. **19/14**

656. Atta herkes oturamaz. **19/15**

657. At, torba ile tutulur. **19/16**

658. At, torba ile; insan, çorba ile yaşar. **19/17**

659. Atta çoban oturamaz. **19/18**

660. At, gemini ağzına aldı. **19/19**

661. At görse aḳsar, su görse susar tembeldir. **19/20**

662. At beline çoban yaraşmaz. **19/21**

663. At beline çoban, Çingene[1183] eline saban yaraşmaz. **19/22**

664. At, bineniŋ[1184]; ḳılıç[1185], ḳuşananıŋ. **19/23**

1179 Yazmada: *yoḳsa*.

1180 Aslında, *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*'dan alınmış olan bu madde başı, "at kafalı" olup "kalın kafalı" ifadesi onun manası/açıklaması mahiyetinde olmalıdır.

1181 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At ḳafālu, ḳalın ḳafālu…: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

1182 Yazmada *otur-* kelimesi iki farklı imla ile (otur-, oṭur-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: [2]otur-: 67[b]; olur-: 150[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oturmaḳ: I, 188[a]; oṭurmaḳ: I, 208[a].

1183 Yazmada: *Çingāne*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind'den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mışr'dan baḥr[en] Avrupa'ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müstaʿmel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve 'ale 'l-'umūm 'ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

1184 Yazmada: *mineniŋ, bineniŋ*. CLAUSON: *EDPT*: bin-: 348[a]; min-/mün-: 767[a]. TDK: *TTS*: minmek: Binmek.: IV, 2809. TDK: *DS*: minmek: Binmek.: IX, 3201[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʿO*: minmek: 282[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: мен- [měn-]: 214[b]. ÖNER: *K-TTS*: měn-: 336[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: min-: Binmek.: 184[b].

1185 Yazmada: *ḳılıc*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b];

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 6[1186]]

665. At, bineniŋ[1187]; ḳılıç, ḳuşananıŋ; iş, becereniŋ; kız, ḳullananıŋdır. **19/24**

Tatarca

666. At, bineniŋ[1188]; ḳılıç[1189], ḳuşananıŋ; aş, ḳotaranıŋ[1190]; av, ḳurtaranıŋdır. **19/25**

Tatarca

667. At, bineniŋ[1191]; ḳılıç, ḳuşananıŋ; köprü, geçeniŋdir. **19/26**

Nevādir-i Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 178[1192]]

668. Atmeydanı’ndan[1193] Ḳaraman’a çıḳtılar. **19/27**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[1194] 705

... ve bundan mā‘adā nice beglerbegilere emrler vārid olup ḳapuḳulın ḳırup segbān yazalar deyü eṭrāf ve cevānib-i erba‘aya sipāriş olundıġından ḳul ṭā’ifesi ḫaberdār olup cem‘iyyet-i ‘aẓīm ile Pād-şāh’ı bu kārdan men‘ ėtdirüp delīl olanları ḳatl ėtdirmek içün ‘asākir-i İslām cem‘iyyet-i ‘aẓīm[1195] *ile* ***Atmeydānı’ndan Ḳaraman’a çıḳdılar****. Ol arada ‘ulemānuŋ alçaḳ pāyelülerinden*[1196] *niçeler*[1197] *yeŋiçeri ve sipāh ṭā’ifesine*[1198] *ḳarışup Etmeydānı’na*[1199] *ṭoġrı revāne oldılar. Cemm-i ġafīr ü keṯīr öŋlerine düşüp gelen yeŋiçeri ve sipāh ḳılıġında olanları sürüp cem‘iyyet-i vaġlu ile gider ėken Çavuşbaşı Ḥācī-zāde ġavġā*[1200] *men‘i içün Dilāver Paşa buyurıldısıyla gelüp ‘asākir-i İslām’a naṣīḥat ḳaydında olduḳda Çavuşbaşı’yı ṭaşlayup ḳaçırdılar...* ilā āḫirihi[1201]…

ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

1186 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: At, bineniŋ; ḳılıc, ḳuşananıŋ.: 6.

1187 Yazmada: *mėneniŋ, bineniŋ*. bk. 1184. dipnot.

1188 Yazmada: *mėneniŋ, bineniŋ*. bk. 1184. dipnot.

1189 Yazmada: *ḳılıc*. bk. 1185. dipnot.

1190 TDK: *DS*: kotarmak (I): 1. Bir kaptan başka bir kaba yemek boşaltmak, yemeği kaplara dağıtmak. 2. Yemeği hazırlayıp yenecek duruma getirmek.: VIII, 2936[a]; kotarmak (II): 1. Bir işi bitirmek, başarmak. 2. Tutumlu kullanmak.: VIII, 2936[b].

1191 Yazmada: *mineniŋ, bineniŋ*. bk. 1184. dipnot.

1192 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: At, binenüŋ; ḳılıc, ḳuşananuŋ; köpri, geçenüŋdür.: cüz’-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

1193 Atmeydanı: Osmanlılar zamanında İstanbul’da Sultan Ahmed Camii’nin önündeki meydana verilen ad. Geniş bilgi için bk. CANTAY, T.: “Atmeydanı”, *DİA*: 4, 82[b]-83[c].

1194 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

1195 ‘aẓīm: Yazmada yok.

1196 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: *bāyelülerinden*.

1197 Yazmada: *niceler*.

1198 ṭā’ifesine: Yazmada yok.

1199 Yazmada: *Atmeydānı’na*.

1200 Yazmada: *ġavġa (غاوغا)*.

1201 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

669. Atlı[1202] ases[1203] (asas[1204])… **19/28**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[1205]]

670. At ile torbayı[1206] çekiştirme. **19/29**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[1207]]

671. At sineği[1208] gibi ḳuyruk altında geçinir. **19/30**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[1209]]

672. Attır sürçer, âdemdir düşer. **19/31**

673. At sürçmekle hemen başı kesilmez. **19/32**

674. At sınaması -tecrübe, tetḳiḳ- altmışa, yiğit sınaması -tecrübe, tetḳiḳ- yetmişe varır. **19/33**

675. Atmeydanı'nda taşa tutulmuşa döndü. **20/01**

1202 Yazmada *atlı* kelimesi iki farklı imla ile (atlı, atlu) yazılmış.

1203 Yazmada: *ʿases.* Aslında Arapça *ʿāss* kelimesinin cemi olan *ʿasas* kelimesi; 'devriye, gece bekçisi' manasında Türkçede müfret olarak kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'āss: II, 261. ATAY: *A-TBL*: 3, 368[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'ases: II, 936[c]. AYVERDİ: *MBTS*: ases: 72[b]. TDK: *DS*: asas (II): Bekçi, korucu.: I, 341[a].

1204 Yazmada: *ʿasʿas*. Aslı Arapça 'gece gezen, dolaşan; kurt, kirpi vb.' manasındaki *ʿasāʿis*'in müfredi olan bu kelime, burada 'bekçi, korucu' manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'asā'is: Kirpi ta'bīr olunan cānverlere dènür, gèce gezdükleri içün; ẓāhir[en] müfredi 'as'as'dur.: II, 261. ATAY: *A-TBL*: 'asā'is: müf. *ʿasʿas*. Kirpi; kurt, geceleri dolaşan, gezen yırtıcı hayvan vs.: 3, 369[b]. TDK: *DS*: asas (II): Bekçi, korucu.: I, 341[a].

1205 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atlu 'as'as.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

1206 Yazmada: *ṭobrayı, ṭorbayı*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: tobra: 184[a]. TDK: *TTS*: tobra: V, 3812; topra: V, 3824. REDHOUSE: *TaEL*: tobra: 605[a]; torba: 607[b]; ṭobra: 1248[a]; ṭorba: 1253[a]. STEINGASS: *CP-ED*: tobra: 333[a].

1207 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atla ṭobrayı çekişdürme.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

1208 Yazmada: *sinegi, siŋegi*. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: siŋek: 838[b]. REDHOUSE: *TaEL*: siŋek: 1102[b]; sinek: 1104[a].

1209 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At siŋegi gibi ḳuyruḳ altında geçinür.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[1210] 706

... ol zamānda yeŋiçeri aġası ve bölük aġaları ġavġānuŋ[1211] *def'i içün* ***Etmeydānı****'na*[1212] *gelüp dāḫil olduḳlarında*[1213] *sipāh ve yeŋiçeri ṭā'ifesi aġalarını cem'iyyete dāḫil olmadıġından* ***ṭaşlayup ḳaçurdılar****...* ilā āḫirihi[1214]…

676. At meydanında eşek çöktürmeğe[1215] beŋzer. **20/02**

677. At meydanı[1216], et meydanı belli değil. **20/03**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[1217] 721[1218]

Vezīr-i a'ẓam[1219] *Dāvud Paşa ṭā'ife-yi mezbūrı aralamaġa meşġūl oldılar. Ertesi yek-şenbih güni dīvān oldı. Ol gece iç oġlanları*[1220] *ḳapu aġasını pāreleyüp cesedini ṭaşra atdılar ve süriyüp Atmeydānı'na bıraḳdılar. Ol gün ḥīn-i seḥerden bir ḫaber şāyi' oldı, ki sipāh ve yeŋiçeri ṭā'ifesi Orta Cāmi''e cem' olup ḳapu aġasınuŋ ḳatl olunmasınuŋ sebebin söyleşürken...*

678. At meydanı[1221], er meydanı… **20/04**

679. At meydanı[1222] başḳa, et meydanı[1223] başḳa… **20/05**

680. At meydanında eşek çöktürseŋ[1224] de faydasız. **20/06**

681. Atı muhkem ḳazığa bağla, soŋra Allah'a ısmarla[1225]. **20/07**

682. Atı, iti; birlikte iş görür. **20/08**

1210 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

1211 Yazmada: *ġavġanuŋ (غاوغانك)*.

1212 Yazmada: *Atmeydānı'na*.

1213 dāḫil olduḳlarında: Yazmada yok.

1214 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

1215 Yazmada: *çökürtmege*. CLAUSON: *EDPT*: çökit-/çöküt-: 414[b]. CAFEROĞLU: *EUTS*: çökütmek: Dize getirmek, diz üzerine çöktürmek.: 65. NECİP: *YUTS*: çökür-: 86[b].

1216 TDK: *TS*: at meydanı:1. Atların pazarlandığı yer. 2. At veya at arabası koşularının yapıldığı yer.: 188[a]. Bu kelimenin *Atmeydanı* olarak anlaşılması da muvafıktır. *Atmeydanı*: Osmanlılar zamanında İstanbul'da Sultan Ahmed Camii'nin önündeki meydana verilen ad. Bizans döneminde Ayasofya'nın güneybatısında yer alan ve araba yarışları yapılacak şekilde düzenlenmiş bulunan meydan; Hippodromos (hipodrom, at koşusu alanı) adıyla anılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra, ortasında Hipodrom'un bulunduğu bu alan, Atmeydanı adı ile at yarışlarının ve cirit oyunlarının yapıldığı bir yer olarak varlığını sürdürmüştür. Geniş bilgi için bk. CANTAY, T.: "Atmeydanı", *DİA*: 4, 82[b]-83[c].

1217 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

1218 Yazmada: *721, 722*.

1219 vezīr-i a'ẓam: Yazmada: *vezīr*.

1220 iç oġlanları: Ṣolaḳ-zāde *Tārīḫi*: *ic oġlanları*.

1221 bk. 1216. dipnot.

1222 bk. 1216. dipnot.

1223 Bu kelimenin *Etmeydanı* olarak anlaşılması da muvafıktır. Etmeydanı: Osmanlılar zamanında İstanbul'un Aksaray semtinde Yeni Odalar adıyla anılan yeniçeri kışlalarının ortasındaki meydana verilen isim. Meydân-ı Lahm veya Lahim Meydanı olarak da bilinen bu yer, Yeni Odalar'da oturan yeniçerilerin yedikleri etin burada dağıtılması sebebiyle bu adı almıştır. Geniş bilgi için bk. ÖZCAN, A.: "Etmeydanı", *DİA*: 11, 497[a]-498[b].

1224 Yazmada: *çökürtseŋ*. CLAUSON: *EDPT*: çökit-/çöküt-: 414[b]. CAFEROĞLU: *EUTS*: çökütmek: Dize getirmek, diz üzerine çöktürmek.: 65. NECİP: *YUTS*: çökür-: 86[b].

1225 Yazmada: *aṣmarla*. CLAUSON: *EDPT*: osparla-: 241[b]; ısmarla-: 248[a].

683. Atı, iti; sınayıcı (tecrübeci, deŋeyici) elinde… **20/09**

684. At nalı[1226], uğurludur[1227]. **20/10**

m. [Mükerrer[1228]]

685. At ile ḳuş ḳovulmaz[1229]. **20/11**

686. At ile düşman ḳovulur, ḳuş ḳovulmaz. **20/12**

687. At, nalınıŋ[1230] akçesini ayağınıŋ tozundan çıḳarır. **20/13**

688. At terkisinde[1231] baş da bulunur. **20/14**

689. At, ḳıymetini nalınıŋ[1232] tozundan çıḳarır. **20/15**

690. At; yedeniŋ değil, bineniŋ. **20/16**

691. At yeden, it yeden bir değil. **20/17**

692. At, binekte; it, yedekte gerek. **20/18**

693. İdil'iŋ[1233] atı, Ḳırım'ıŋ yiğidi[1234], Çura'nıŋ yayı, Ḳara'nıŋ oḳu bir yerde gerek. **20/19**

Eski bahadırlar zamanında…

Atil -İdil- suyu nam mahal, ki Bahr-i Hazer'dedir.

694. Atıp tutar; amma elinden bir şey gelmez. **20/20**

m. [Mükerrer[1235]]

695. Atıp tuttular. **20/21**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[1236] 583

"… İmdi İstanbul'a gidecegimüz gün size biz neler işlerüz?" deyüp[1237] *ḫaylī* ***atup ṭutdılar*** *ve vāfir yaygara eylediler…* ilā āḫirihi[1238]…

696. Atıŋ yelesi, hem ḳıymeti hem ziynetidir. **20/22**

1226 Yazmada: *na'li*. bk. 1136. dipnot.

1227 Yazmada: *avġurludur*. CLAUSON: *EDPT*: uğur: 89[a].

1228 bk. At na'linde uġur vardur. 18/ek/05.

1229 bk. 1028. dipnot.

1230 Yazmada: *na'leyniniŋ*. Kelimenin anlamı itibariyle bu madde başında *na'leyn (bir çift ayakkabı)* olarak kullanılması muvafık değildir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-na'l: III, 363. Ş. Sāmī: *ḲT*: na'leyn: 'Ar. Bir çift ayaḳḳabı, bir çift ṣandāl.= [Tür. zebān-zedi: *nalın*.] Ḥammāmda ve ayaḳ yolında ve sā'ir ṣulı maḥallerde giyilen taḫtadan, yüksekce ve ṭasmalı ayaḳḳabı: Na'leyn giymek.: II, 1465[a].

1231 Aslında 'eyer kayışı' manasında olan ve 'eyerin arka bölümü, atın sağrısı, atlara yüklenen eşya/yük' anlamlarında müstamel olan bu kelime, yazmada bu anlamlarının yanı sıra 'eyer' (bk 366/28) ve 'eğitim, görgü' (bk. 202/26) manalarında da kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tėrgü: 544[a]. TDK: *TS*: terki: 1. Eyerin arka bölümü. 2. Binek hayvanının sağrısı.: 2330[b]. TDK: *DS*: terki: 1. Atın arkası. 2. At vb. hayvanlara yüklenen eşya, yük.: X, 3891[b].

1232 Yazmada: *na'leyniniŋ*. bk. 1230. dipnot.

1233 Yazmada: *Atil'iŋ*. KÂŞGARLI: *DLT*: Etil: 25[a]$_7$. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: Atil: 30v18.

1234 Yazmada: *yigiti*.

1235 Bu madde başının mükerrer ve benzer biçimleri için bk. Atıp tutmasına bakma, elinden bir şey gelmez. 12/23, Atıp tutar; amma elinden bir şey gelmez. 12/ek3/12.

1236 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

1237 Yazmada: *deyü*.

1238 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

697. At, yedi günde; it, yėdiği[1239] günde belli olur. **20/23**

698. Atıŋ yürüyüşüne, insanıŋ söyleyişine baḳmaḳ gerek. **20/24**

699. Atıŋ yüğrük[1240] ise ḳaç ḳurtul. **20/25**

700. Atıŋ yüğrük[1241] ise bin de ḳaç. **20/26**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[1242]]

701. At ayağın tay basar, basarsa öyle basar; öküz ayağın buzağı basar, basarsa öyle basar, böyle basar. **20/ek1/01**

702. Ateşle oyun (şaḳa) olmaz. **20/ek2/01**

703. Ateşiŋ tabiatı yaḳmaḳ; suyuŋ[1243] tabiatı söndürmek, üŋdürmek[1244], isḳâ ve ihya eylemek; havanıŋ tabiatı her mahluḳatı ihya ėtmek, yaşatmaḳ; toprağıŋ tabiatı, söndürmek, örtmek, üretmek, östürmek[1245], büyütmektir. **20/ek2/02**

... ki işbu dört anasır-ı tabiiye, anasır-ı erbaa-yı evveliye-yi ezelî ve cavidanî-yi Ḫüda-yı Kerim, Ḫaliḳ-ı Yezdan'dır, dėmişler.[1246]

704. Ateş, yaḳar; su, söndürür. **20/ek2/03**

705. Ateşi çoḳ ḳarıştıran, ḫalḳ arasına nifaḳ saçan; hep bir baptandır. **20/ek2/04**

706. At yerine eşek bağladı. **20/ek2/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 11]

1239 Yazmada: *yedigi*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يِيمك): 2224[b].

1240 Yazmada: *yügirük, yügrük*. CLAUSON: *EDPT*: yügrük: 914[b]. TDK: *TTS*: yüğrük: VI, 4743. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yügürük: 307[b]. TDK: *DS*: yüyrük: XI, 4335[a]; yüğrük (I): XI, 4325[b]; yüğrük (II): XI, 4326[a]; yürük (I): XI, 4333[b]; yürük (II): XI, 4333[b]. TDK: *TS*: yüğrük: 2621[b].

1241 Yazmada: *yügirük, yügrük*. bk. 1240. dipnot.

1242 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atuŋ yürük ėse bin de ḳaç.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

1243 Yazmada: *ṣunıŋ*.

1244 CLAUSON: *EDPT*: ün-: 169[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: üng̑mek: Nābit olmaḳ, büyümek, neşv ü nemā bulmaḳ; muvaffaḳ, dest-res olmaḳ.: 42[a].

1245 LESSING: *M-TS*: ös-: Büyümek, çoğalmak, artmak.: 780[b]. YUDAHİN: *KS*: östür-: Büyütmek, yetiştirmek.: 616[a]. CLAUSON: *EDPT*: ös-: 241[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ösmek: Büyümek, 'ādet ėtmek, nümüvv ėtmek.: 34[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: üsmek: Büyümek, neşv ü nemā bulmaḳ, yetişmek, üste gelmek.: birinci cild, 394[a]; üsmek: Büyümek, neşv ü nemā bulmaḳ, artmaḳ, ziyāde olmaḳ.: birinci cild, 394[b]. TDK: *TTS*: üsmek: Yetişip büyümek.: VI, 4094. TDK: *DS*: ösmek (I): 1. Büyümek, boyu uzamak. 2. Yükselmek.: IX, 3355[b]; usturmak: Çocuk büyümek.: XI, 4044[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ös-(I): Yetişmek, gelişmek.: 212[b]; üs-: Uzanmak.: 298[b]. ÖNER: *K-TTS*: üstĕr: 1. Büyütmek, yaşatmak, besleyip büyütmek, yetiştirmek, bakmak. 2. Büyütmek, geliştirmek.: 533[a].

1246 Bu cümle yazmada bir sonraki (21.) sayfanın üst kısmında ilgili madde başının karşısına yazılmış; ancak anlam bütünlüğü için buraya alındı.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 179[1247]]

707. Atmaḳ ḳolay; amma hedefi (menzili) vurmaḳ[1248] zordur. **20/ek2/06**

708. Atmaca ḳuşu gibi yırtıcıdır. **21/01**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* cüz'-i evvel, [8ᵇ]

atmaca: *is. Şikār üzerine atılur ṭoġanıŋ ġayri bir nev' alıcı ḳuş, surnūf, ḳirşāme, ferāġūy, bāşe, keraġa; ḳara nev'i ṭuraġay*[1249]*, küçük nev'i cura.*

Merhum Çeşmī-zāde[1250] [Muṣṭafā] Reşīd Efendi[1251] [ö. 1184/1770]'niŋ *Ṭuyūr-nāme*'sinden[1252] bir fıḳradır.

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[1253] [cüz'-i evvel,] 32

Ebnā-yı zamāne ġammāz ḳarġaya beŋzer. Hüner ol şūḫi ḳoldan ***atmaca****dur; ammā kerkenesler pençesinden*[1254] *almaḳ güc ma'nādur.* ilā āḫirihi[1255]…

709. Atmaca, şahinden ḳorḳmaz. **21/02**

710. Atmaca gibi çabuḳtur[1256] (avcıdır). **21/03**

1247 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": At yerine eşek bağladı.: cüz'-i ṯānī, 179. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 3.

1248 Yazmada: *urmaḳ*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194ᵇ. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30ᵇ. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234ᵇ. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383ᵃ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293ᵃ. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354ᵃ. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438ᵇ. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199ᵃ; vurmaḳ: II, 1499ᵇ.

1249 ṭuraġay: Yazmada: *ṭuraġay: ṭurġay*.

1250 Yazmada: *Çeşmī-zāde merḥūm*.

1251 Çeşmîzâde Mustafa Reşid [ö. 1184/1770]: Vakanüvis ve şair. Kadı Mehmed Said Efendi'nin oğludur. Büyük dedesi, IV. Murad devri kazaskerlerinden Çeşmî Mehmed Efendi'dir. Geniş bilgi için bk. KÜTÜKOĞLU, B.: "Çeşmîzâde Mustafa Reşid", *DİA*: 8, 289ᵇ-290ᵃ.

1252 *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*'da bu biçimde bir eser adı verilmemekle birlikte ilgili metnin, içerisinde kuş isimlerinin ve kuşlarla ilgili terimlerin geçtiği bir mektup olduğu belirtilmiş. Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: cüz'-i evvel, 30.

1253 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā*.

1254 Yazmada*: kerkesler pençesinden, aḳbaba pençesinden*.

1255 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ᵃ; ilā: 1, 64ᵇ.

1256 Yazmada: *çābük (چابك)*. Aslı ile ilgili farklı görüşler (Farsça olduğu veya Türkçe *çap-* fiilinden geldiği ve Farsçaya geçtiği) ileri sürülen bu kelimenin Farsçada *çābuk (چابك)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *çabuḳ (چابق), çābük (چابك), çabuḳ (چابوق), çapük (چاپك)* ve *çapük (چاپوك)* imlaları müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çābuk: 383ᵃ; çābūk: 383ᵇ. MENINSKI: *Thesaurus…*: çapmaḳ: I, 1539; çapük, çapük, çabük: I, 1538. CLAUSON: *EDPT*: çap-: 394ᵃ. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: çapuḳ: 333; çapmaḳ: 334. REDHOUSE: *TaEL*: çabuḳ (چابق): 698ᵃ; çābük (چابك): 698ᵃ; çabuḳ (چابوق): 698ᵃ; çapük (چاپك): 699ᵃ; çapük (چاپوك): 699ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: çabuḳ (چابق): I, 492ᵃ; çābük (چابك): I, 492ᵃ; çabuḳ (چابوق): I, 492ᵇ. TDK: *DS*: çabık: III, 1031ᵃ; çapık (I): III, 1075ᵃ; çapik (II): III, 1076ᵇ; çapuk (I): III, 1078ᵇ. AYVERDİ: *MBTS*: çabuk: 206ᵃ;

711. Atmaca gibi atıldı, şahin gibi uçtu. **21/04**

712. Atmaca küçüktür; amma ḳartaldan ḳorḳmaz. **21/05**

713. Atmaca, şahiniŋ eline geçse tüyünü yolar. **21/06**

714. Atmaca gibi hâlini düşünmez, her şeye saldırır[1257]. **21/07**

715. Atma taşı, atarlar taşı. **21/08**

716. Atılan taş yerinde ḳalır. **21/09**

717. Atılan taş, yerde ḳalır; kesilen baş, yerde ḳalmaz. **21/10**

718. Atılan taştan, kesilen baş ağırdır. **21/11**

719. Atlıyı atından indiren bulunur; amma bindiren bulunmaz. **21/12**

720. At, yürümekle yol alır; yiğit, vėrmekle üŋ[1258] alır. **21/13**

721. At yorulunca terkisi[1259] ağır[1260] gelir. **21/14**

722. Atlıyı[1261] atından indiren güç bindirir. **21/15**

723. At yavaş olunca herkes yaylamaḳ (binmek) ister. **21/16**

724. Atlıyı attan indirir. **21/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 10]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 178[1262]]

725. Atıŋ yularını elden bıraḳma. **21/18**

726. Atıŋ yuları, bineniŋ canı sayılır. **21/19**

727. At yuları, elde; ayaḳ, üzengide gerek. **21/20**

728. At, yularından; yiğit, elinden tutulur. **21/21**

729. Atlı olan Üsküdar'a vardı. **21/22**

[Rāşid-i Belgradī] *Tārīḫ-i Vaḳʿa-yı Ḥayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*[1263] [I,] 22

çapmak: 212[c]. NİŞANYAN: *NS*: çabuk: 139[a]. Kelime yazmada ise *çābük (چابك), çabuḳ (چابوق)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

1257 Yazmada *saldır*- kelimesi iki farklı imla ile (صالدرمق, صالديرمق) yazılmış. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaldırmaḳ (صالدرمق): 1160[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaldırmaḳ (صالديرمق): II, 810[b].

1258 Yazmada *ün* kelimesi, iki farklı imla ile (ün, üŋ) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: ün/ün̄: 167[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: üŋ: I, 214[a].

1259 bk. 1231. dipnot.

1260 Yazmada *ağır* kelimesi iki, farklı imla ile (اغر, اغير) yazılmış. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ağır: 88[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aġır (اغر): 148[b]; aġır (اغير): 153[a].

1261 Yazmada: *atlı, atlu*. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: atlu, atlı: 21[b].

1262 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Atluyı atdan indirür.: cüz'-i ṯānī, 178. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 2.

1263 Yazmada: *Vaḳʿa-yı Ḥayret-nümā'dan bir fıḳradur*. Rāşid-i Belgradī: *Tārīḫ-i Vaḳʿa-yı Ḥayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*: … her nice ėse öyle dīvān maḥallinden gidildigini vālī-yi müşār[un]-ileyh gördükde uyġunsuz ḥareket ėtmiş olduġunu bunda daḫı aŋlamış ėse de fā'idesiz olmaġla "**Atlı olan**

730. Atina balı, Mürefte pekmezi, İzmir'iŋ inciri, Diyarbakır'ıŋ ḳavunu (ḳarpuzu) meşhurdur. **21/23**

731. At yerine eşek bağlamağa beŋzer. **21/24**

732. İdil'iŋ[1264] atı, Çura'nıŋ oku, Ḳırım'ıŋ yiğidi[1265]… **21/25**

Tatarca

İdil[1266] suyu.

m. [Mükerrer[1267]]

733. At, yularıyla; eşek, semeriyle… **21/26**

734. At yorulunca, yuları ağırlıḳ eder. **21/27**

735. At, yürüyüşünden belli olur. **21/28**

736. Âsim-i mu'terife[1268] merhamet ḳapısı açıḳtır. **21/29**

Żiyā Paşa[1269] [*Eş'ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 48] beyt

āṯim-i mu'terife merḥamet mürüvvetdür
ḳarīn-i 'afv olagelmiş ḫaṭāsı insānıŋ

737. Atılan gülle, yanan barut gėri[1270] gelmez. **21/30**

738. Atılan oḳ gėri[1271] dönmez. **21/31**

739. Âsim[1272], tövbe ėtmek gerek. **22/01**

740. Asar, sahibiniŋ terazisi[1273]… **22/02**

741. Asar, sahibiniŋ malı… **22/03**

742. Asar bıraḳmış. **22/04**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* cüz'-i evvel, [10ª]

acı: *ṣ. Ṭatlu żıddı, mürr, telḫ, telḫ-nāk, cānsuz merāretlü, şedīd, fecī', nā-maṭbū', sert, mūḏī. acı söz: 'İtāb, kelām-ı telḫ. acı ses: Āvāz-ı bed. acı aġac: Kuvasya. acı*

Üsküdar'a vardı." feḥvāsıyla rü'esā-yı merkūmūna lisān[en] daḫı birer ṣüretle iltifāt ėdüp gitmelerine ruḫṣāt vėrdi.: I, 22.

1264 Yazmada: *Atil'niŋ, Adil'niŋ*. KÂŞGARLI: *DLT*: Etil: 25ª$_7$. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: Atil: 30v18. Müellifin açıklaması: "Atil -İdil- suyu nam mahal, ki Bahr-i Hazer'dedir." bk. 20/15.

1265 Yazmada: *yigiti*.

1266 Yazmada: *Atil*. KÂŞGARLI: *DLT*: Etil: 25ª$_7$. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: Atil: 30v18.

1267 bk. Atil'iŋ atı, Ḳırım'ıŋ yigiti, Çura'nıŋ yayı, Ḳara'nıŋ oḳı bir yerde gerek. 20/19.

1268 āṯim-i mu'terif: Arapça *āṯim* + Arapça *mu'tarif*: Suçunu itiraf eden günahkâr. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-āṯim: III, 389; al-i'tirāf: II, 809. ATAY: *A-TBL*: āṯim: 1, 14ª; mu'tarif: 3, 342ᵇ.

1269 Yazmada: *Lā*.

1270 Yazmada: *gėrü*. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. CLAUSON: *EDPT*: kẽrü: 736ᵇ. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136ª; gerü: II, 138ª. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541ᵇ; gėrü: 1611ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160ª; geri yā-ḫᵛud gėri veyā gėrü: II, 1160ᶜ.

1271 Yazmada: *gėrü*. bk. 1270. dipnot.

1272 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-āṯim: Günāh-kāra dėnür.: III, 389.

1273 Yazmada: *terāzūsı*. Aslı Farsça *tarāzū* olan bu kelime, yazmada *terāzū* ve *terāzi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: 291ª. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi*.]: I, 392ᶜ.

elma. acı bādem, acı paṭlıcān: Ḫayırsız şey. acı çigdem: İtboġan. acıçaça: Ġayr-i me'kūl bir balıḳdur. acı ḫıyār: Ebū Cehl ḳarpuzı. acı dil: 'Unf. acı ṣu: Ġayr-i meşrūb, bāde. acı marul: Hindibānev'i. acımtıraḳ, acımsı, acıraḳ, acıca, acur, acır. Urus ḫıyārı: 'Acur. acırġa: Yābān[1274] *turbı, fecl. acılıḳ: Merāret, küdūret, telḫ-kāmī, şiddet, 'unf, sertlik, telḫī.*

743. Acı armut[1275] gibi… **22/05**

744. Acınmayan[1276] can olmaz. **22/06**

745. Acınmayan[1277] can, acımayan parmaḳ olmaz. **22/07**

746. Acı elma gibi boğdu. **22/08**

747. Acımaz kestiği parmaḳ şer'iŋ[1278]. **22/09**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 15] [mışrā'[1279]]

[Şināsī *Münteḫabāt-ı Eş'ār* Müfredāt 44] [mışrā'[1280]]

Ebü 'ż-Żiyā Tevfīḳ ["Acımaz kesdigi parmaḳ şer'in"] *Muḥarrir*[1281] 5[1282], 150[a][1283]

*"**Acımaz kesdigi parmaḳ şer'in.**" (Şināsī.*[1284]*) Bu bir*[1285] *meṯeldür, ki velhlet*[en] *imtinā'ına ḏāhib olmaḳ ṭabī'īdür; çūn-ki bir parmaḳ gerek seyf-i 'adl ve gerek şemşēr-i ẓulm ile kesilsün te'ṯīr-i ıżṭırābca bir farḳı olmamaḳ lāzım gelir. Ḥālbuki ḍurūb-ı emṯāliŋ*[1286] *"ḥikmetü 'l-'avām*[1287]*" ve binā'*[en]*-'aleyh "lisānından ṣādır oldıġı bir milletiŋ māhiyyet-i efkārına*[1288]*" tercemān oldıġı taṣdīḳ olununca o milletiŋ efrādı miyānında böyle ḥikmetleriŋ miṯāl-i müşaḫḫaṣı olacaḳ ya'nī*

1274 Yazmada: *yābānī.*

1275 Yazmada: *armuṭ.* Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]5. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

1276 Ş. Sāmī: *ḲT*: acınmaḳ: Keder ve te'ssüf olunmaḳ.: I, 22[c]. TDK: *DS*: acınmak: Üzülmek, acı duymak, kederlenmek.: I, 51[b].

1277 bk. 1276. dipnot.

1278 ATAY: *A-TBL*: şar': Din, yol, Alla'ın kulları için vazettiği kanunlar, şeriat.: 2, 1098[b].

1279 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: şerī'at kesdigi engüşt acımaz: 15.

1280 Şināsī: *Münteḫabāt-ı Eş'ār*: Müfredāt: oldıġ'içün ḳılıcı ḥaḳḳ şer'iŋ / acımaz kesdigi parmaḳ şer'iŋ: 44.

1281 Yazmada: *Muḥarrir nām Ebü 'ż-Żiyā risālesindeki ḥikāye yazılacaḳ.*

1282 Yazmada: *4.*

1283 Yazmadaki "*Muḥarrir* nām Ebü 'ż-Żiyā risālesindeki ḥikāye yazılacaḳ." ifadesi ile kastedilen hikâyenin yazmanın ikinci cildinde 1102. sayfada yer alan ve ilgili madde başının bir diğer şekli olan "Şerī'atiŋ kesdigi parmaḳ acımaz." maddesi için verilen alıntı olduğu tespit edilmiş ve ilgili alıntı aynıyla buraya alınmıştır.

1284 Şināsī: *Münteḫabāt-ı Eş'ār*: Müfredāt: oldıġ'içün ḳılıcı ḥaḳḳ şer'iŋ / acımaz kesdigi parmaḳ şer'iŋ: 44.

1285 bir: Yazmada yok.

1286 ḍurūb-ı emṯāliŋ: Yazmada: *ḍurūb-ı emṯāl.*

1287 Şināsī: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Muḳaddime-yi Müellif: 4.

1288 Şināsī: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Muḳaddime-yi Müellif: 4.

kesdirdigi parmaġıŋ acısını ṭuymayacaḳ ḳadar mālik-i ḳalb-i metīn fıṭrat-pesend birçoḳ aṣḥāb-ı faẓīletiŋ vücūdı da teslīm olunmaḳ iḳtiżā ėder.

Müdde'āmızı iṯbāt içün ṣaḥā'if-i tārīḫimizi uzun uzadıya ḳarışdırmaġa ḥācet ne! Daha 'aṣr-ı ḥāżırıŋ 'öṣr-i ṯānīsi içinde Süleymān-ı Ḥalebī'niŋ gösterdigi ḥamiyyet-i dīn-dār-āne ve şecā'at-i fidā-kār-āne ile ber-ā-ber meydān-ı siyāsetde iẓhār ėtdigi metānet-i ḳalb ve tefevvüh ėtdigi ṣıdḳ-ı maḳāl eŋ büyük delā'ildendür.

Vaḳtā ki 1214 ḏī 'l-hiccesinde 'Oṯmānlı ordusunuŋ Mıṣr'da uġradıġı hezīmet-i 'uẓmā üzerine -ṭavā'if-i mülūkden Ḳubad Beg ḫānedānınıŋ dūdmān-ı ḥamiyyeti perverdelerinden- Süleymān nāmında yigirmi yigirmi iki yaşlarında Ḥalebli bir cevān-ı fütüvvet-şi'ār efrād-ı İslāmıŋ intiḳāmını icrā maḳṣadıyla Fransızlarıŋ Mıṣr ordusı ser-'askeri meşhūr cizāl Ḳleber'i 1215 muḥarreminiŋ yigirmi ikinci güni ḫançerle gögsünden urup i'dām eylemiş-ėdi.

Bu merd-i ḥamiyyet-güster, maḳṣadını icrādan ṣoŋra naṣılsa -ve daha ṭoġrısı leḏḏet-i intiḳāmıŋ baḫş ėtdigi neşveden ser-sām olaraḳ- yaḳayı elevėrmiş ve muḥākemesi içün teşekkül ėden dīvān-ı ḥarbde ḥayyen ṣaġ eli iḥrāḳ ėdildükden ṣoŋra ḳazıġa urılaraḳ işkence ile i'dāmına ḥükm olunmış ėdi. Süleymān'ı Özbekiyye'de tertīb olunan meydān-ı siyāsete götürdiler, ki ṭaburlarla Fransız 'askeri eṭrāfı ḳuşatmış, biŋlerle ḫalḳ seyrine ṭoplanmış ėdi. Orta yerde āmāde olan nār-ı lehībiŋ yanına taḳarrübünde dīvān-ı ḥarbiŋ i'lāmını oḳudılar. Süleymān ėse netīce-yi ḥükmi aŋlayınca bilā-fütūr ṣaġ elini bilegine ḳadar ātişiŋ içine ṣoḳdı, ki eli yanup kömür oluncaya ḳadar vechinde ıżṭırāb ve veca'a delālet ėder velev cüz'ī olsun bir güne işmi'zāz görülmedi. Gūyā bu ḳahramānıŋ eli pūlād ve yüregi ṭaş kesilmiş ėdi.

*Bu hengāmeyi temāşā ėden İslām ėse beş daḳīḳa evvel -aḳvām-ı vaḥşiyye kārı olan- şu barbarlıḳ 'alāmetiniŋ baḫş ėtdigi nefret ile münfa'il ėken Süleymān'ıŋ ibrāz ėtdigi metānet-i ḥaydār-āneye ḥayrān olaraḳ ḳahramānı alḳışlamaġa başladılar. İşte o aralıḳ ėdi, ki eli cayır cayır yandıġı ḥālde alnı bile terlememiş olan Süleymān, birdenbire "Āmān omzum yanıyor. Allāh içün söndüriŋ!" dėmege başladı. Fī 'l-ḥaḳīḳa, ātişden ṣıçrayan ḳıġılcımlardan biri gömleginiŋ ḳolunı ṭutuşdırmış ve omzını yaḳmaḳda bulunmış ėdi. Der-ḥāl söndirdiler. Yanında bulunan -'aḏāb mü'ekkillerinden- bir Fransız, ḥāṣıl olan istiġrābını ketm ėdemeyerek Süleymān'a dėdi ki: "Eliŋ cızır cızır yanup ṭururken ḳaṭ'[en] iẓhār-ı te'eṯṯür ėtmiyorsuŋ da bir ḳıġılcımıŋ acısına mı taḥammül ėdemediŋ? Süleymān (ḥarīfiŋ yüzine baḳaraḳ) "Düşünmüyor mısuŋ, ki bu cezāyı maḥkemeŋiz ḥaḳḳ olmaḳ üzere ḥükm ėtmiş-ėdi. Dėmek ki elim fi'liniŋ cezā-yı ma-yelīḳını çekeyor; faḳaṭ ne maḥkemeŋiziŋ ḳarārında[1289] ne de i'lāmıŋızda omzumuŋ yanmaḳlıġına dā'ir bir ḥükm yoḳ ėdi. Bi-ġayri ḥaḳḳın düşen bir ḳıġılcımıŋ ıżṭırābı ėse bi-ḥaḳḳın yaḳan[1290] bir ātişden biŋ ḳat elīm olur." dėdigi ve bu ḳavliyle -velev bir ḥükm-i ẓālim-āne ile olsun- "**Acımaz kesdigi parmaḳ şer'iŋ.**" meṯeline ḳavl[en] ve fi'l[en] imtiṯāl eyledigi tārīḫle ṯābitdür.*

1289 ḳarārında: Yazmada: *ne ḳarārında*.

1290 yaḳan: Yazmada yok.

748. Acındırsaŋ[1291] arsız, acıḳtırsaŋ ḫırsız olur. **22/10**

749. Acıyan âdem, acınan âdem gibi olamazsa da niye müteessir olduğu zahir olur. **22/11**

750. Acı ḫıyarıŋ salatası o ḳadar olur. **22/12**

751. Acıyı acı bastırır, yağlıyı tatlı. **22/13**

752. Acınıŋ arḳasından tatlı[1292] gelir. **22/14**

753. Acınıŋ ardından tatlı gelir, tatlı gelmese yağlı (yatlı[1293], ayıplı) gelir. **22/15**

yağlı: ṣaḥ. [Sahih][1294]

754. Acınıŋ ardından tatlı, hacınıŋ önünden atlı gelir. **22/16**

755. Acı, acıyı keser; su da sancıyı. **22/17**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1295]]

756. Acıyı acı bastırır, sancıyı su bastırır. **22/18**

757. Acı badem ḳurabiyesi[1296] gibi… **22/19**

758. Acından ölenıŋ[1297] mezarı yoḳ. **22/20**

759. Acınan[1298] ile aç âdeme söz söylenmeğe gelmez. **22/21**

760. Acı patlıcan[1299] gibi ḫayırsız âdemdir. **22/22**

761. Acı patlıcandan[1300] dolma olmaz. **22/23**

1291 Ş. Sāmī: *ḲT*: acındırmaḳ: Merḥamete getirmek, acımaġa sevḳ ėtmek, riḳḳati mücib olmaḳ.: I, 22[b]; acınmaḳ: Keder ve te'ssüf olunmaḳ.: I, 22[c]. TDK: *DS*: acınmak: Üzülmek, acı duymak, kederlenmek.: I, 51[b].

1292 Yazmada: *ṭatlı, ṭatlu*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭatlu: II, 858[a]; ṭatlı: II, 858[a].

1293 TDK: *TTS*: yatlu (yatlı): Kötü, şom, âdi, fena.: VI, 4390. TDK: *DS*: yatlı: Yaramaz, kötü, aşağılık.: XI, 4202[b].

1294 Yazmada bu açıklama ile madde başının doğrusunun "Acının ardından tatlı gelir, tatlı gelmese yağlı gelir." biçiminde olduğu belirtilmiş.

1295 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Acı, acıyı keser; şu da şancıyı.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1296 Yazmada: *ġurābiye, ḳurābiye*. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ġurābiyye: 1339[a]; ḳurābiyye: 1441[b]; gulābiyye: 1560[a]. STEINGASS: *CP-ED*: gulābī: 1093[a].

1297 Bu madde başında *ölenin* ifadesinin iki farklı imlası da (اولنك, اوله نك) gösterilmiş.

1298 Ş. Sāmī: *ḲT*: acınmaḳ: Keder ve te'ssüf olunmaḳ.: I, 22[c]. TDK: *DS*: acınmak: Üzülmek, acı duymak, kederlenmek.: I, 51[b].

1299 Yazmada: *baṭlıcan*. Aslı Farsça *bādingān* olan bu kelime, yazmada *bādincān, baṭlıcan* ve *paṭlıcan* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. *Bādincān* imlası, kelimenin muarreb biçimi olup Farsçada da müstameldir. Kelimenin yazmada kullanılan *bādincān, baṭlıcan* ve *paṭlıcan* imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: bātingān: 136[a]; bādilcān: 140[a]; bādincān: 140[a]; bādingān: 140[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: badlıcan, badılcan: I, 640. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: bāḏincān: 16[a]. REDHOUSE: *TaEL*: bādincān: 318[a]; baṭlıcan: 328[b]; patlıcan: 431[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bādincān: I, 260[b]; paṭlıcan: I, 345[a]. AYVERDİ: *MBTS*: patlıcan: 982[b]. NİŞANYAN: *NS*: patlıcan: 662[a]. TDK: *TS*: patlıcan: 1900[b].

1300 Yazmada: *baṭlıcandan, paṭlıcan, bādincān*. bk. 1299. dipnot.

762. Acı patlıcanı[1301] ḳırağı[1302] çalmaz. **22/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 15[1303]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1304]]

763. Acı badem, acı patlıcandan[1305] yeğdir. **22/25**

764. Acı çeşme gibi durmaz aḳar. **22/26**

765. Acı gün görmeyen (acılı) az bulunur. **22/27**

766. Acıyı tatmayan[1306] can olmaz. **22/28**

767. Acı tatlı her ne ise ḳailiz, Yusufî badem çubuğa mailiz. **22/29**

Mevzundur.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i evvel, 23[1307]] [beyt]

768. Acıya tatlı vėrilmez; zira acı ile tatlı bir değil, yayan ile atlı da bir değil. **22/30**

769. Acı söz (dil), insanı dinden çıḳarır. **23/01**

Bu acı sözlerden murat; bühtan, iftira ve şetm-i galiz gibi sözlerdir.

770. Acı sözle insan dinden çıḳar, tatlı sözle yılan inden (delikten) çıḳar. **23/02**

Keza bu acı sözlerden murat; bühtan, iftira ve şetm-i galiz gibi sözlerdir.

771. Acı söz âdemi dinden çıḳarır, tatlı söz yılanı ininden çıḳarır. **23/03**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1308]]

Keza bu acı sözlerden murat; bühtan, iftira ve şetm-i galiz gibi sözlerdir.

772. Acı söz, zehirden eşeddir[1309]. **23/04**

Keza bu acı sözlerden murat; bühtan, iftira ve şetm-i galiz gibi sözlerdir.

773. Acı söz, feleğiŋ sillesinden ehvendir. **23/05**

1301 Yazmada: *baṭlıcanı*. bk. 1299. dipnot.

1302 Yazmada: *ḳırav, ḳıraġı*. CLAUSON: *EDPT*: kırāğū: 656[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳıraġı yā ḳıraġu: II, 1060[c]. TDK: *DS*: kırav (I): Kırağı.: VIII, 2816[b].

1303 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Acı baṭlıcanı (bādincānı) ḳıraġı çalmaz.: 15.

1304 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Acı bādincānı ḳıraġı çalmaz.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1305 Yazmada: *baṭlıcandan*. bk. 1299. dipnot.

1306 Bu madde başında *tatmayan* ifadesinin iki farklı imlası da (طاتمايان, طاتميان) gösterilmiş.

1307 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: çūb-i ġayriden duḫānı içmeyüz / ḥāşılı ol geçmeden biz geçmeyüz / **acı ṭatlu her ne ėse ḳā'ilüz / Yusūfī bādem çubuġa māyilüz**: cüz'-i evvel, 23.

1308 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Acı dil, dīnden çıḳarur; ṭatlu söz, yılanı deliginden çıḳarur.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1309 Aslı Arapça *aşadd* olan bu kelime, 'daha veya pek şiddetli, pek ağır, pek kuvvetli, pek sert, pek güç' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aş-şadīd: I, 629. Ş. Sāmī: *ḲT*: eşedd: 117[c].

Doğru söz söylemek, bazı kimselere acı gelir; ki işte darbımesel, öyle sözler haḳḳındadır.

774. Acı söz, tatlı candan usandırır. **23/06**

775. Acı söz insanı tatlı candan usandırır, tatlı söz düşmanı düşmandan utandırır. **23/07**

Fużūlī [*Dīvān* 468, 4] murabba‘

intihāsuz cevrler odlara yandurdı meni[1310]
acı sözler datlu[1311] ***cānumdan uṣandurdı meni***[1312]
ḫalḳdan bī-hūde efġānum utandurdı meni[1313]
raḥm ḳıl devletlü sulṭānum mürüvvet çaġıdur

776. Acı suyu tatlı su üstüne içmezler. **23/08**

Lā[1314] mıṣrā‘

āb-ı şorı kimse içmez āb-ı şīrīn üstüne

777. Acı şey, dil[1315]; tatlı şey, yine dil. **23/09**

778. Acı şey, aḳçeniŋ geçmediği vaḳittir. **23/10**

779. Acı gün, toḳluḳta açlıḳ olan gündür. **23/11**

780. Acıya tatlı vėrilmez. **23/12**

781. Acıya tatlı vėrilmez, tatlıya acı. **23/13**

782. Acı şey, haḳlı iken haḳsız çıḳmaktır. **23/14**

783. Acı şey, bühtana uğramaḳtır, kötü şey, bühtan söylemektir. **23/15**

784. Acı tatlı dėmemeli, yėmeli; “Haḳḳ’a çoḳ şükür.” dėmeli. **23/16**

785. Acı şey salt biber[1316] değil, bühtandır; zira bühtan sözüŋ yanında değil biber[1317], zehir bile bal pekmez[1318] sayılır. **23/17**

786. Acımayanıŋ yüzünden, sözünden bellidir. **23/18**

787. Acımayanıŋ yüreği sızlamaz. **23/19**

788. Acıŋdan öl, namerde el uzatma[1319]. **23/20**

1310 Yazmada: *beni*.

1311 Yazmada: *ṭatlu*.

1312 Yazmada: *beni*.

1313 Yazmada: *beni*.

1314 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: āb-ı şor: [ḳısm-ı evvel,] 5[a].

1315 Yazmada *dil* kelimesi iki farklı imla ile (دل, ديل) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tıl: 489[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dil (دل): I, 616[a]; dil (ديل): I, 643[c].

1316 Yazmada: *büber*. REDHOUSE: *TaEL*: biber: 338[b]; buber: 391[b].

1317 Yazmada: *büber*. REDHOUSE: *TaEL*: biber: 338[b]; buber: 391[b].

1318 Yazmada: *bekmez*. CLAUSON: *EDPT*: bekmes: 378[a]. REDHOUSE: *TaEL*: bekmez: 378[b]; pekmez: 451[a].

1319 “El uzatmak” ifadesi, burada ‘el açmak, yardım istemek’ manasındadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el açmak: 1. Dilenmek. 2. Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak.: 773[a]; el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a].

789. Acı ḫıyardan (Ebucehil ḳarpuzundan) cacıḳ, Tacik'ten[1320] hacik olmaz. **23/21**

790. Acıyı yėdirenden[1321] değil, yiyenden[1322] sor. **23/22**

791. Acı, acıyı bastırır. **23/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 14]

792. Acılı günüŋ dostu az bulunur. **23/24**

793. Acılı günüŋ dostu az bulunur; amma açlıḳ günüŋ, vaktiŋ, dostu hiç bulunmaz. **23/25**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* cüz'-i evvel, [9^{b}]

***[24]* ac**[1323]**:** *ṣ. Boş*[1324] *isteklü, iştihālu. ac ādem: Gürisne. ac ḳarın: Cāyi', tehī. ac ṭoprāḳ: Ḳuraḳda ḳavlayan ḳırac yer. Fārsīde "āc" ve "āz" müsta'meldür. ac ḳarnına, ac acına: Cāyi"an. ac ṣusuz: Ḫā'ib ü ḫāsir, bī-nevā, muḥtāc, ac lā-'ilāc. ac göz, ac gözlülik: Ṭama', ḥırṣ, emmāre, āz. ac gözlü: Ṭama'-kār, ṭaleb-kār, ḫarīṣ, ṭoymaz, ṣoġumsuz. ac ṭurmaḳ: Yėmemek. ac ḳalmaḳ: Cū' ve iḫtiyāca giriftār olmaḳ, az yėmek, ḳanā'at, imsāk, taḥammül. ac ṭoyurmaḳ: Muḥtācına iḥsān, iṭ'ām-ı fuḳarā. ac ḳomaḳ: Ḫidlānda bıraḳmaḳ, giriftār-ı żarūret ėtmek.*

794. Aç[1325] âdem, toḳluḳtan bahsėtmez. **24/01**

795. Aç âdem, toḳluḳtan bahsėtmez; meğerki[1326] ḳanaatkâr ola. **24/02**

796. Aç âdem; sözünden, gözünden belli olur. **24/03**

797. Aç âdem ile şaḳa olmaz. **24/04**

798. Aç âdemi birden doyurmağa gelmez. **24/05**

799. Aç âdem, aç ḳurttan beterdir. **24/06**

800. Aç âdemiŋ dostu az bulunur. **24/07**

801. Aç âdem; acıyı, tatlıyı farḳ ėtmez. **24/08**

802. Aç at, yol (pertav[1327]) almaz; aç it, av almaz. **24/09**

1320 Ş. Sāmī: *ḲT*: Tācik: Türk memālikinde sākin olan Īrānīlere vėrilen ismdür.: I, 371^{b}.

1321 Yazmada: *yedirenden*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869^{b}. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210^{a}; yimek (يىمك): 2224^{b}.

1322 Yazmada *yiyen* ifadesi üç farklı imla ile (يه يه ن, يىان, ين) yazılmış.

1323 Yazmada: *ac, aç*. Kelimenin Osmanlı Türkçesinde her iki imlası (ac, aç) da kullanılmıştır. KÂŞGARLI: *DLT*: āc: 26$^{b}_{8}$. CLAUSON: *EDPT*: āç (āc): 17^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: ac: 25^{b}; aç: 32^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ac: I, 21^{b}. TEKİN: *TDBUÜ*: āç: 171.

1324 boş: Yazmada yok.

1325 Yazmada *aç* kelimesi iki farklı imla ile (ac, aç) yazılmış. KÂŞGARLI: *DLT*: āc: 26$^{b}_{8}$. CLAUSON: *EDPT*: āç (āc): 17^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: ac: 25^{b}; aç: 32^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ac: I, 21^{b}. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: cüz'-i evvel, 9^{b}. TEKİN: *TDBUÜ*: āç: 171.

1326 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302^{b}. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396^{b}. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788^{a}; meğerki: 788^{a}; meğerse: 788^{a}. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543^{b}. TDK: *TS*: meğer: 1645^{a}; meğerki: 1645^{a}; meğerse: 1645^{a}.

1327 Yazmada: *perṭāv*. Aslı Farsça *partāb* olan bu kelime; 'atma; atılma, sıçrama; atılmak için geriden koşarak alınan hız' manalarındadır. Farsçada kelimenin *partāv* imlası da müstameldir. STEINGASS:

803. Aç, aç ile yatarsa ara yerde ya dilenci doğar ya değnekçi. **24/10**

804. Aç, aç ile bir yerde yatarsa ara yerde dilenci doğarmış. **24/11**

Ḍ. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 11[1328]]

805. Aç açına iş görülmez. **24/12**

806. Açlıḳ (insanı) ateşlendirir, uyḳusuzluḳ da öfkelendirir. **24/13**

807. Açlıḳ ateşi gözünde tüter. **24/14**

808. Açlıḳ ateşi yürekte olsa da dumanı gözlerde tüter. **24/15**

809. Acıḳtırsaŋ ḫırsız olur, öçüktürseŋ[1329] (öğütleseŋ) arsız olur. **24/16**

İnsanı…

810. Açlıḳta arpa, körpe[1330] aş imiş; altın, gümüş taş imiş.[1331] **24/17**

körpe: Buğday ḳırması, bulgur.

811. Aç âdem kendini ateşe salar. **24/18**

CP-ED: partāb: 240[a]; partāv: 240[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: partāb: Atmaḳ ve remy ma'nāsınadır. Menzil oḳına daḫı dėnür, ki ġāyetde ıraḳ gider.: 197. Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de kelimenin iki farklı imlası (pertāb, pertāv) müstamel olup yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: pertāb: 440[a]; pertāv: 440[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: pertāb: I, 350[c]; pertāv: 1. Atılma, sıçrama. 2. Atılmaḳ içün alınan ḫız ve birḳaç adım geriden ḳoşaraḳ ėdilen ḳasd.: Pertāv almaḳ.: I, 350[c].

1328 Şināsī̄ - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ac, ac ile yatınca arada dilenci ṭoġar.: 11.

1329 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī̄: *TL-TDİvEL*: öçükdirmek: Çocuḳları münāza'aya sevḳ ėtmek, ṭutuşdırmaḳ.: birinci cild, 347[b]. YUDAHİN: *KS*: öçük-: İntikam, kin beslemek.: 607[a]. CLAUSON: *EDPT*: öçük-: 25[a]; öçüktür-: 26[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öçü: Tahrik etmek, kışkırtmak.: 209[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: öcük-: Öfke duymak, öfkesi artmak.: 501[a]; öcükdir-: Birine karşı kışkırtmak, üzerine saldırtmak.: 501[a]. ÖNER: *K-TTS*: üçĕk-: Öç duygusuyla yaşamak, öfke duymak.: 529[a]; üçĕkle-: Tahrik etmek, fişteklemek, alay etmek.: 529[a].

1330 Müellif, *körpe* kelimesinin kullanıldığı bazı madde başlarında bu kelimenin ilgili madde başındaki manasını şu şekilde belirtmiş: 'buğday kırması, bulgur' (bk. 24/17), 'bulgur' (bk. 26/ek2/05, 43/ek/02), 'dövülmüş arpa ve buğday' (bk. 44/ek2/08), 'kepek' (bk. 49/14, 15). 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī̄*: körpe: Unnı ėlegeç ėlek üstinde ḳalġan ḳabuḳlar.: cild-i ṯānī̄, 61[a]. BASKAKOV: *N-RS*: куьрпе (kürpe): 195[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: көрпə II [körpe]: Un elendiğinde elekte kalan un ve kepek kalıntısı.: 194[b]. ÖNER: *K-TTS*: körpe (II): Kepek, kalbur kalıntısı, çalkantı.: 229[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: körpe (1): Hububat, yarma.: 299[a]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: kŭrpe: Bulgur.: 240[a].

1331 ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Arpa kŭrpe aş eken altın kŭmuş taş eken. (Bu atasözünün 1773-1776 yıllarında Çarlık Rusya'sında Bugaçev ihtilali zamanında meydana gelen kıtlık yüzünden söylenmiş olduğu; Başkırt Türkleri arasında: "Alabota (kara pazı otu), aş iken; altın, kumuş taş iken." şeklinde söylendiği; 1937 yılında Kırım'da, 1899'da Dobruca'da zuhur eden kıtlık zamanlarında buradaki Türkler arasında: "Arpa, kŭrpe aş eken; altın, kŭmuş taş eken." şeklinde söylendiği rivayet olunur.): 20. Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Açlıkta -kıtlıkta- arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş; düşman yumruğu başa indikte sevmediğin hısım akraban meğer kardeş, hem arkadaş hem koldaş -muavin- imiş. 24/ek1/09, Açlıkta arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 28/32, Arpa, körpe -bulgur- aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 43/ek/02, Arpa -şaîr- körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 44/ek2/08, Arpa, körpe (kepek) aş imiş; altın gümüş taş imiş. 49/14.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1332]]

812. Aç âdemiŋ duruşundan, aç atıŋ yürüyüşünden belli olur. **24/19**

813. Aç it, av almaz. **24/20**

814. Aç iti bağlasaŋ durmaz, ipini keser yine ḳaçar. **24/20**

815. Aç it, tavşan tutmaz. **24/21**

816. Aç it, yattığı yerde ürür[1333]. **24/22**

817. Aç itiŋ ürüşünden[1334] bellidir. **24/23**

818. Aç it kesik kesik ürür[1335]; aç at, aç âdem kesik kesik yürür. **24/24**

819. Aç at yer tarpar[1336], kişner; aç it yeler[1337] (ḳoşar). **24/25**

820. Aç it, aç ḳurt yeler[1338] (ḳoşar). **24/26**

821. Aç ile eceli gelen söyleşir. **24/27**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 12]

822. Aç ile dost, toḳ ile düşman olmamaḳ gerek. **24/28**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 12[1339]]

823. Aç ile arḳadaş olma. **24/29**

824. Aç ile arḳadaş olma, "Yėmem!" dėr de sömürür. **24/30**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1340]]

825. Aç ile toḳ bir araya gelse de bir sofraya[1341] gelmez. **24/ek1/01**

1332 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ac ādem, kendini ātişe şalar.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1333 CLAUSON: *EDPT*: ür-: 196[a]. TDK: *DS*: ürmek: Havlamak.: XI, 4070[a].

1334 bk. 1333. dipnot.

1335 bk. 1333. dipnot.

1336 YUDAHİN: *KS*: tarpı-: Ön ayağıyla vurmak. cer tarpı-: Ayağıyla toğrağı kazmak.: 711[a].

1337 CLAUSON: *EDPT*: yel-: 918[a]. TDK: *TTS*: yelmek, (yilmek): 1. Koşmak, şitap etmek, acele yürümek, esmek. 2. (Hayvan) tırıs gitmek, eşkin yürümek, hızlıca yürümek.: VI, 4505. TDK: *DS*: yelmek (I): 1. Bir işin, bir şeyin, birinin peşinde koşmak, koşturmak. 2. Çabuk yürümek 3. Amaçsız gezip dolaşmak.: XI, 4238[a]; yilmek (I): XI, 4277[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yėlmek: İsti'cāl ėtmek, sür'atle ḥareket ėtmek, ḳoşmaḳ, devīden.: 314[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yil-: Koşmak.: 323[a]. Yazmada *yel-* ve *yėl-* biçimleri ile kullanılmış olan bu kelimenin *yel-* biçimi, iki farklı imla ile (يلمك, يه لمك) yazılmış.

1338 bk. 1337. dipnot.

1339 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ac ile dost olma.: 12.

1340 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ac ile arḳadaş olma, "Yėmem!" dėr de sömürür.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1341 Yazmada: *sufreye*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dir. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

826. Aç it gibi yeler[1342]. **24/ek1/02**

827. Açlıḳ, yardan attırır; yardan attırmasa şalı, şalvarı sattırır. **24/ek1/03**

828. Açlıḳtan ne ḫaber? **24/ek1/04**

829. Aç ite ḳuru boḳ mezedir. **24/ek1/05**

830. Aç ile ölüm cenkleşir, toḳ ile zengin denkleşir. **24/ek1/06**

831. Açlıḳta kibarlıḳ satmaḳ, toḳluḳta ḫasislik ėtmek; 'insan kendisini bilmemek, âlemi -dünyayı- görmemek' dėmektir. **24/ek1/07**

832. Açlıḳta -ḳıtlıḳta- dilenci ḳıstar[1343] -ḫafif tazyiḳ ve izaç-, toḳluḳta aylancı(?)[1344] -riyakâr- dostlar sıḳtar[1345] -şiddetli tazyiḳ-. **24/ek1/08**

833. Açlıḳta -ḳıtlıḳta- arpa, körpe[1346] aş imiş; altın, gümüş taş imiş; düşman yumruğu başa indikte sevmediğiŋ ḫısım aḳrabaŋ[1347] meğer ḳardeş[1348], hem arḳadaş hem ḳoldaş[1349] -muavin- imiş.[1350] **24/ek1/09**

834. Açlıḳ, hem öfkelendirir hem düşündürür hem ḳaşındırır hem taşındırır, şaşırıtır hem örselendirir. **24/ek1/10**

1342 bk. 1337. dipnot.

1343 YUDAHİN: *KS*: kısta-: İcbar etmek, zorlamak.: 462[b]. ÖNER: *K-TTS*: kısta-: İkramda üstelemek, ısrar etmek.: 290[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳısta-: 1. Sıkıştırmak, kilitlemek. 2. Müsadere etmek, el koymak.: 128[a].

1344 Yazmada: *ایلنچی*.

1345 Niyāzī: *LNvİC*: sıḳtattı: Ziyāde aġlatdı demekdür.: 602. YUDAHİN: *KS*: sıkta-: Acı acı ağlamak, tasalanmak.: 649[a]. CLAUSON: *EDPT*: sığtā-: 255[a]. TDK: *DS*: sıktarmak: Sıkıştırmak.: X, 3607[b]. ÖNER: *K-TTS*: sıkta-: 405[b].

1346 bk. 1330. dipnot.

1347 Kelimenin aslı Arapça *aḳrib*ā'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-aḳribā': I, 226. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 340[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Arapçadaki imlasını korusa da galatımeşhur olarak *aḳrabā* telaffuzu ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: aḳrabā: 165[a]; aḳribā: 165[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḳribā: I, 142[a]. Yazmadaki ilgili kelimelerin bazıları *aḳribā'* biçiminde okunmaları için harekelenmiştir.

1348 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

1349 CLAUSON: *EDPT*: koldaş: 619[a]. TDK: *TTS*: koldaş: Yardımcı, muavin, arkadaş.: IV, 2617. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoldaş: Arḳadaş, mu'īn, yardaḳ.: II, 1110[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoldaş: 239[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoldaş: Arkadaş, yoldaş.: 152[b].

1350 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Açlıkta arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 24/17, Açlıkta arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 28/32, Arpa, körpe -bulgur- aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 43/ek/02, Arpa -şaîr- körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 44/ek2/08, Arpa, körpe (kepek) aş imiş; altın gümüş taş imiş. 49/14.

835. Açlıḳ; hem yaman[1351] hem zordur, odu ocaġı[1352] sattırır; o dert[1353], ocaḳtan ayırır; Allah öyle günler göstermeye. **24/ek1/11**

836. Aç ḳadrini toḳ bilmez, avru[1354] (sayrı[1355], ḫasta) ḳadrini sav[1356] (sağ) bilmez. **24/ek1/12**

837. Aç, aç ile yatınca arada dilenci doğar. **24/ek1/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 11[1357]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebāvü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1358]]

838. Aç ayı[1359] oynamaz; aç köpek av almaz; aç at arpa keser; amma pertav[1360] almaz; aç insan iş görmez, söz aŋlamaz; velhasıl açlığa[1361] şaḳa, şella(?)[1362] olmaz. **24/ek1/14**

839. Aç ayı[1363] oynamaz, aç ite menzil olmaz, aç pehlivan meydana gelmez. **24/ek1/15**

1351 Yazmada *yaman* kelimesi iki farklı imla ile (يامان, يمان) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yamān: 937ª. REDHOUSE: *TaEL*: yaman (يامان): 2193ª; yaman (يمان): 2209ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaman (يامان): II, 1537ª; yaman (يمان): II, 1554ᵇ.

1352 Yazmada: *otı ocaġı*. Yazmada bu ifade 'ev bark (mal mülk)' manasında kullanılmıştır. İlgili ifade *od ocaḳ* biçimi ile de kullanılmıştır. bk. 188/19. İbn Muhannā: *kitābu ḫilyatu ʾl-insān va ḫalbatu ʾl-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54ª. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫᵛud od: Ātiş, nār.: I, 185ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ot: 24ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206ª. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521ᵇ. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356ᵇ.

1353 Yazmada *dert* kelimesi iki farklı imla ile (*derd, dert* bk. 76/01, 206/22) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *dard*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 510ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: derd: 59ᵇ; dert: 59ᵇ.

1354 CLAUSON: *EDPT*: ağrığ: 90ª. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: avru: Aġrı, veca'; elem, ıżṭırāb; derd, maraż, ḫastalıḳ.: birinci cild, 156ᵇ; avrulı: Marīż, ḫaste, derd-nāk.: birinci cild, 156ᵇ. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: авырту [avırtu]: Ağrı.: 19ª; авыр- [avır-]: Hastalanmak.: 19ª; авыру [avıru]: Hasta.: 19ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avrun-: Ağrılanmak, sancılanmak.: 16ᵇ. TDK: *DS*: öpke avrūu: Verem.: IX, 3343ª.

1355 Yazmada: *sayru*. TDK: *TTS*: sayru (sayrı): Hasta.: V, 3351. TDK: *DS*: sayru: X, 3561ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣayru: II, 815ª; ṣayrı: II, 815ª. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sayru: 184ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sayrı: 230ª; ṣayru: 230ª.

1356 CLAUSON: *EDPT*: sāğ: 803ª. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: sav: Sağ, zinde, diri; muhkem, kavi.: üçüncü cilt, 30ᵇ. TDK: *DS*: sav (I): Sağ.: XII, 4673ᵇ. ÖNER: *K-TTS*: sav: 1. Sağ, sağlıklı. 2. Canlı, diri, dinç.: 400ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sav (I): Sağ, sağlık, sıhhat.: 228ᵇ.

1357 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ac, ac ile yatınca arada dilenci ṭoġar.: 11.

1358 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebāvü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ac, ac ile yatınca dilenci ṭoġar.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1359 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10ª. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63ᵇ; ayı: I, 63ᵇ. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432ª. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

1360 bk. 1327. dipnot.

1361 Yazmada: *açlıḳa*.

1362 Yazmada: شلاد

1363 Yazmada: *ayu*. bk. 1359. dipnot.

840. Acıḳmayan[1364] ḳurt[1365], ḳonu ḳomşusuna saldırmaz. **24/ek1/16**

841. Aç kibar, boş ambar[1366] gibidir. **24/ek1/17**

842. Açlıkta tokluk sultanlık, toklukta yokluk kaltabanlık, tembellik, atalettir. **24/ek1/18**

843. Açgöz olma, toḳgöz ol; açıḳ söz -boşboğaz- olma, pek söz ol. **24/ek1/19**

844. Açgözlü kişi, nefs-i ḫor[1367] olur; ḳanaatkârlıḳ bilmezler. **24/ek1/20**

Mu'allim Nācī mışrā'

bil ḥaddini ol şān-ı ḥaḳīḳī ile ḫırsına ḳanā'at-kār

845. Açgözlü olma, ḳanaatkâr ol. **24/ek1/21**

846. Açgözlü, boğazıŋ -nefis- ḳadrini bilse de kendi ḳadrini bilmez. **24/ek1/22**

847. Aç ol, toḳ ol; tek hasetçi ile namertten uzaḳ ol. **24/ek1/23**

848. Açа ḳazan astırma, doŋana[1368] (üşüyene) od (ateş) yaḳtırma, harise[1369] (tamahkâra) mal ḳattırma[1370], yalancı müflise mal sattırma. **24/ek1/24**

849. Aç, atasın ayamaz[1371] -acımaz-; toḳ namert, cümle soyun acımaz. **24/ek1/25**

850. Açıŋ özü doyar, gözü doymaz; açgözlüniŋ ne özü doyar ne gözü doyar. **24/ek1/26**

Doymayan nefsi, bir ḳısım yapraḳ; doymayan gözü, bir avuç topraḳ doyurur, dėmişler.

851. Açgözlüyü ya açlıḳ ya yoḳluḳ -ölüm- terbiye ėder, toḳgözlüyü hem açlıḳ hem toḳluḳ terbiye ėder. **24/ek1/27**

1364 Yazmada: *açıḳmayan*. CLAUSON: *EDPT*: açık- (ācık-): 23[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: açık-: 2[a]. ÖNER: *K-TTS*: açık-: 24[a].

1365 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

1366 Yazmada: *anbar*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem Farsçada olduğu gibi *medsiz elif*le (enbār, anbar) hem de *medli elif*le (anbar) müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: 103[b]. REDHOUSE: *TaEL*: enbār: 207[a]; anbar [*medsiz elif*le]: 207[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: anbar [*medli elif*le]: I, 56[b]; enbār: I, 170[c]. Kelimenin kökeni için bk. EREN: *TDES*: ambar: 11[b]. NİŞANYAN: *NS*: ambar 28[a]. Ayrıca bu kelime Arapçada da *anbār* biçimiyle müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-anbār: II, 115. Yazmada kelimenin hem bu madde başında olduğu gibi *medli elif*li biçimi hem de *medsiz elif*li biçimi kullanılmıştır.

1367 Yazmada: *ḫʸur*. 'Zelil ve hakir' manasındaki bu kelimenin aslı Farsça olup *ḫʸur* ve *ḫʸār* olmak üzere iki farklı imlası bulunmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛār: 479[b]; ḫᵛur: 483[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: 338. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫᵛār: I, 590[a]; ḫᵛur: I, 591[a]. Yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır.

1368 Yazmada: *ṭoŋanġa*. CLAUSON: *EDPT*: toŋ-: 515[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭoŋmaḳ: 1259[a]. +*ĠA* yönelme durumu eki için bk. KÂŞGARLI: *DLT*: ḲA: 269[a]12. TDK: *TTS*: -ga, (-ge): VII, 91. Niyāzī: *LNvİC*: +ĠA: 950. Yazmada *don*- kelimesi *toŋ*- ve *ṭoŋ*- olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

1369 Yazmada: *ḥarīṣ*.

1370 Yazmada: *ḳatdırmaġa*.

1371 ÖNER: *K-TTS*: aya-: Merhamet etmek, acımak, esirgemek, şefkat göstermek.: 39[b]. TDK: *DS*: ayamak: 1. Uz kullanmak, kayırmak, korumak. 7. Saygı göstermek, saymak.: I, 406[a].

852. Aç oturma, toḳ otur; oturduğuŋ yerde pek otur, tek temelle emelle otur; boş oturma, işle güçle otur; boş bulunma, aḳçe, bohça[1372], aḳıl ve naḳil, mühimmat, yâranla otur. **24/ek1/28**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira "Felek dönektir. İnsan insana gerektir. Aḳ aḳçe, gök bohça[1373]; ḳara (çıplaḳ) gün içindir. İhtiyatsız bulunan, ihtiyaçtan ḳurtulmaz. Aḳıl, naḳil, mühimmat, yâran şaşırılan ḳara günleriŋ perdesini ḳaldıran mühimmattır. Zinhar[1374] mühimmatı ziyan ėtme -boş yere sarf ėtme- boşta, loşta ḳalırsıŋ." dėmiş dėrler. Mücerrep dost nasihati.

853. Aç; açlığını kendi hâlinden bilmez, ėl âlemden görür. **24/ek1/29**

854. Aç ile dost olma. **24/ek1/30**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 12]

855. Aç ile dost olma, toḳ ile düşman olma; ḫasis ile dost da düşman da olma[1375]. **24/ek1/31**

856. Aç ile kibar bir araya sığmaz, kibir ile tevazu bir arada yer bulmaz. **24/ek1/32**

857. Aç ḳarna soğuḳ su, toḳ ḳarna soğuḳ söz ḳabîlindendir. **24/ek1/33**

858. Açlıḳ, (umumî, ḫususî) hâllerde redâet[1376]; yani su-yi aḫlaḳı[1377] îrâs[1378] ėder. **24/ek2/01**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

*Faḳat ehl-i ilm ü fazilet ve erbab-ı aḳl u iffet için bu misilli[1379] musibette bir ders-i isabet ve hisse vardır, bir de ders-i intibah vardır; ancaḳ ehl-i cehil ve gaflet için her türlü mesâvî ahvali davet ėder, maddeten ve manen bela üstüne bela, nikbet[1380] üstüne nikbet yağar, ders-i ibret[1381] ve intibahla hissedar olmazlar. Belki cemiyyet-i beşeriyede oŋulmaz, çaresi bulunmaz sâri maraz gibi bir bela-yı mübrem ve mühlik kesilir ḳalırlar. Binaenaleyh, "**Sâri ḫastalığıŋ öŋünü, soy -irsî- ḫastalığıŋ***

1372 Yazmada: *boġca*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b]. Ayrıca *akçe bohça* ikilemesi 'hediye ve rüşvet' manalarında kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: boġça: aḳçe boġça: 403[b].

1373 Yazmada: *boġca*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b].

1374 Yazmada: *zinhān*.

1375 dost da düşman da olma: Yazmada: *ne dost ne düşmen olma*.

1376 Ş. Sāmī: *ḲT*: redā'et: Ḫastalıḳ ve yara azġınlıġı.: I, 661[b].

1377 sū'-yi aḫlāḳ: Arapça *sū'* + Arapça *aḫlāḳ*: Tabiat, ahlak kötülüğü. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: as-sū': I, 29. ATAY: *A-TBL*: aḫlāḳ: 1, 488[a].

1378 Ş. Sāmī: *ḲT*: īrāṯ: Getirme, īcāb ėtme, vėrme.: I, 238[b].

1379 Yazmada: *miṯillü*. Ş. Sāmī: *ḲT*: miṯillü yā miṯilli: Beŋzer, şebīh, naẓīr, mānend, gibi, ḳabīlinden.: II, 1289[b]. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

1380 Aslı Arapça *nakbat* olan bu kelimenin yazmada hem *nekbet* hem de *nikbet* imlası kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-nakba[t]: Muṣībet ma'nāsınadur, ki ḫādiṯe-yi şedīde ve nā'ibe-yi mü'ettireden 'ibāretdür.: I, 275. Ş. Sāmī: *ḲT*: nekbet: II, 1470[b]. REDHOUSE: *TaEL*: nekbet: 2101[b].

1381 Yazmada: *ġibret*.

***soŋunu almaḳ gerek**." dėmişler. Onuŋ*[1382] *için bu gibi marazlarıŋ devasını bulmaḳta gecikmemek gerek, dėmişler.*

859. Aç, aman bilmez. **24/ek2/02**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 11[1383]]

860. Aç, aman bilmez; çocuḳ[1384], zaman bilmez. **24/ek2/03**

861. Aç ayı[1385] oynamaz, aç it av almaz, aç at pertav[1386] almaz. **24/ek2/04**

862. Açlıḳ bu, neler yaptırmaz: yeri ḳazdırır, dağlar tırmandırır, sağı solu ḳarmalandırır[1387]. **24/ek2/05**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Açlıḳ, toḳluḳ hep insanlarıŋ göregeldikleri günlerdir. Açlığa sabır, toḳluğa şükür gerek. Sabır, şükür; İslamiyet'te her ikisi büyük meziyyettir, her ikisi nezd-i İlahî'de mesmu ve maḳbuldür. Maddî, manevî ecr-i cezîli; dünyevî ve uḫrevî hazır ve mevcuttur, zayi olmaz. Açlıḳ, nefsiŋ bir nevi mürebbiyesidir; toḳluḳ, nefsiŋ bir nevi tecellisidir. Her iki hâl, insanlar için kân-ı tecrübe-yi ahval-i imhâldir. Bu hâllere sabır ve tahammül, hamt ve şükürle muḳabelede bulunmaḳ; ehl-i iman ve itiḳat için bir vazife, bir vecibedir, dėmişler.

863. Aç ayı[1388] oynamaz, aç it av almaz. **24/ek2/06**

864. Aç iken "Toḳum." dėmek, var iken "Yoḳum." dėmek gibidir. **24/ek2/07**

865. Açlıḳtan öleniŋ mezarı yoḳ, toḳluḳta ḳalanıŋ yurt[1389] ocağı yoḳ. **24/ek2/08**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira her şey gibi insanlar da yoḳtan ḫalḳ olundular; yani yoḳtan var oldular. Vardan yoḳ olurlar, tekrar yoḳtan var olacaḳlardır.

866. Açıŋ işi, ḳapḳaçtır. **24/ek2/09**

867. Açlıḳtan kimse ölmez. **24/ek2/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 14]

1382 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

1383 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ac, emān bilmez.: 11.

1384 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *چوجق, چوجوق* imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

1385 Yazmada: *ayu*. bk. 1359. dipnot.

1386 Yazmada: *perṭāv*. bk. 1327. dipnot.

1387 YUDAHİN: *KS*: karmala-: Mükerreren kapmak, yakalamak.: 411[a]. CLAUSON: *EDPT*: karmāla-: 660[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳarmala- (II): Kaybolan bir şeyi bulmak için aramak.: 129[a]. TDK: *DS*: karmalamak: Avuçta tutmak, avuçlamak.: VIII, 2607[a]. TDK: *TTS*: karmalamak: Şurasından burasından kavramak, avuç içine alıp tutmak.: IV, 2318.

1388 Yazmada: *ayu*. bk. 1359. dipnot.

1389 Yazmada *yurt* kelimesi iki farklı imla ile (yurd, yurt) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: yurt (yurd): 958[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yurt: 2212[b]; yurd: 2213[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yurt, yurd: dördüncü cilt, 830[b].

868. Aç ayı[1390] oynamaz, aç at pertav[1391] almaz, aç köpek av almaz, aç ḳarın meram aŋlamaz. **24/ek2/11**

869. Açlıḳta kâr, zarar aranmaz. **24/ek2/12**

870. Aç ḳuş uçar gider, aç it ḳaçar gider, aç insan göçer gider. **24/ek2/13**

871. Aç insanlar göçer giderler. **24/ek2/14**

872. Aç ölmekten toḳ ölmek yeğdir. **24/ek2/15**

873. Açlıḳ göçtürür. **24/ek2/16**

874. Açlıḳ; fena şeydir, her şeyi yaptırır. **24/ek2/17**

875. Aç ile pazarlıḳ[1392] olmaz, pazara gidilmez. **24/ek2/18**

876. Açtır köpek; ister, ki yėmek[1393] sohbeti olsun. **24/ek2/19**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 12]

Sürūrī [*Hezliyyāt-ı Sürūrī* 60[1394]]

877. Aç ite menzil olmaz. **24/ek2/20**

878. Aç ile toḳ bir arada yaşayamaz. **24/ek2/21**

879. Açı pek doyurma, eceline sebep olursun. **24/ek2/22**

Ḳadim Türkçe darbımesel:

[Ḳāşġarlı Maḥmūd *Dīvānü Luġāti ’t-Türk* 26^{b}_{8}[1395]]

Ac ne yėmes, toḳ[1396] ne tėmes!

880. Aç, gülmez (oynamaz); toḳ, ağlamaz. **24/ek2/23**

881. Aç, dururken toḳa taam vėrilmez. **24/ek2/24**

882. Açın hâli gözünden, sözünden; toḳuŋ yüzünden bellidir. **24/ek2/25**

883. Açgözlü olma; toḳ fiil, toḳgözlü, pek -metîn- sözlü ol. **24/ek2/26**

884. Aç insan değil, hayvan bile iş görmek istemez. **24/ek2/27**

885. Aç insan değil, eşek de olsa iş görmek istemez. **24/ek2/28**

886. Aç doymaz; doysa da gözü doymaz, arḳasını ḳoymaz. **24/ek2/29**

1390 Yazmada: *ayu*. bk. 1359. dipnot.

1391 bk. 1327. dipnot.

1392 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

1393 Yazmada: *yemek*. Yazmada *yemek* kelimesi iki farklı imla [yemek (يمك), yėmek (ييمك)] ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (ييمك): 2224[b].

1394 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Acdur köpek; ister, ki yemek ṣuḥbeti olsun.: 12.

1395 KÂŞGARLI: *DLT*: āc: 26^{b}_{8}. Müellifin bu eserden alıntılar için kullandığı Kilisli Rıfat BİLGE’nin [1874-1953] yaptığı *Kitābu Dīvānü Luġāti ’t-Türk* neşrinden aynı alıntı için bk. el-Ḳāşġarī: *Kitābu Dīvānü Luġāti ’t-Türk*: āc: cild-i evvel, 75_{4}.

1396 Yazmada: *ṭoḳ (طوق), toḳ (تق). Dīvānü Luġāti ’t-Türk*’te: *toḳ (تق)*. REDHOUSE: *TaEL*: toḳ (توق): 611[b]; ṭoḳ: 1258[a].

887. Acıŋdan öl; tek namerde el sunma[1397]. **24/ek2/30**

888. Açıŋ özü doysa da gözü doymaz. **24/ek2/31**

889. Aç tavuḳ[1398], rüyasında darı[1399] görürmüş. **24/ek2/32**

m. [Mükerrer[1400]]

890. Aç tavuḳ, kendini buğday ambarında[1401] sanır. **24/ek2/33**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 12[1402]]

891. Aç ḳarna ḳaba yataḳ da olsa diken[1403] gibi batar[1404], eviŋ içi dar[1405] gelir; toḳ ḳarna ḳuru hasır firâş-ı sultan[1406] gelir, uyḳu bol olur. **24/ek2/34**

892. Aç, geğirir; toḳ, seğirir. **24/ek2/35**

893. Aç ḳarna tuzla ekmek, baḳlava börek yerine geçer; toḳ ḳarna baḳlava börek de olsa oḳlava dayaḳ[1407] yerine geçer. **24/ek2/36**

1397 "El sunmak" ifadesi, burada 'el açmak, yardım istemek' manasındadır. TDK: *TS*: el: el açmak: 1. Dilenmek. 2. Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak.: 773[a]. Ayrıca bk. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TTS*: el sunmak: 1. El uzatmak. 2. Cüret etmek.: III, 1445. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: el: el ṣunmaḳ: El uzatmak. *Mecāz[en]* - Bir işe başlamak, şürūʻ ve mübāşeret ėtmek.: birinci cild, 975[a].

1398 Yazmada *tavuk* kelimesi, üç farklı imla ile [ṭaġuḳ, ṭavuḳ (طاوق), ṭavuḳ (طاووق)] yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: takīğu: 468[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'uḳ yā-ḫ[v]ud ṭaġuḳ: II, 872[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭāġuḳ: 1224[b]; ṭavuḳ (طاوق): 1229[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: tavuk (طاوق, طاووق): üçüncü cilt, 399[a].

1399 Yazmada: *ṭarı*. Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

1400 Bu madde başının mükerrer ve benzer biçimleri için bk. Aç tavuḳ, kendini buġday anbarında ṣanır. 24/ek2/33, Aç tavuḳ, rü'yāsında darı (ṭarı) görürmiş. 25/35, Aç tavuḳ, rü'yasında kendüsini (kendisini) ṭarı anbarında ṣanurmış. 25/36, Aç tavuḳ (ṭaġuḳ) rü'yasında kendini arpa anbarında görür. 25/37

1401 Yazmada: *anbarında*. bk. 1366. dipnot.

1402 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ac ṭavuḳ, kendini buġday anbarında ṣanır.: 12.

1403 Yazmada *diken* kelimesi, hem *diken* ve hem de *tiken* biçimiyle kullanılmış. (Farklı bir imla için bk. 510/25.) Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: tiken: 198r23. REDHOUSE: *TaEL*: tiken: 619[b]; diken: 938[b]. YUDAHİN: *KS*: tiken: 736[b]; tikenek: 736[b]. CLAUSON: *EDPT*: tiken: 483[b]. TDK: *DS*: tiken: X, 3930[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: diken: 61[b]; düken: 66[b]; tekenek: 268[b]; tiken: 275[b]; tikenek: 275[b]. ÖNER: *K-TTS*: tigenek: 474[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: tiken: 345[a].

1404 Yazmada *bat-* kelimesi, *bat-* ve *baṭ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: bat-: 298[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: baṭ-: 25[a]. REDHOUSE: *TaEL*: batmaḳ: 315[b]; batı: 315[b]; baṭı: 328[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: batmaḳ: I, 258[b]; batı: I, 258[c]; baṭı: I, 268[b].

1405 Bu kelime, yazmada *dar* ve *ṭar* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tār: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; ṭar: 1219[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭar: II, 859[a].

1406 firāş-ı sulṭān: Arapça *firāş* + Arapça *sulṭān*: Hükümdar döşeği. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: as-sulṭān: 190[a]; al-firāş: 314[a].

1407 Yazmada: *ṭayaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

894. Açlıḳ, yağmadan -yağmacılıḳtan- doğar; yağma, hırs -tamah- ehlinden, hiss-i haset ve fesattan doğar; zorbacılar ve[1408] çorbacılar ėlinde büyür. **25/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

895. Aç âdem; aman, zaman bilmez. **25/02**

896. Aç; amana, zamana baḳmaz. **25/03**

897. Aç, ölmese de ölen[1409] (ot) tartar[1410]. **25/04**

898. Aç olan; aman da bilmez, zaman da mekân da bilmez. **25/05**

899. Aç, ölmez; gözü ḳararır. **25/06**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 12]

900. Açlıḳ canına taḳ diyenle[1411] şaḳa olmaz. **25/07**

901. Aç ölmekten toḳ ölmek yeğdir. **25/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 12]

902. Aç gezmekten ise toḳ ölmek yeğdir. **25/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 13[1412]]

N. Ż. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ż-Żurefā (Nevādirü ’ż-Żurefā)* cüz’-i ṯānī, 180[1413]]

903. Açıŋ uyḳusu gelmez, bayılır. **25/10**

904. Acından öleniŋ mezarı bulunmaz (yoḳ). **25/11**

1408 ve: Yazmada: -.

1409 DOERFER: *TMEN*: õläng: II, 161. SEVORTYAN: *ESTY*: öleŋ (өлеŋ): I, 527. LESSING: *M-TS*: öleng: 768[b]. CLAUSON: *EDPT*: öleŋ: 147[b]. CAFEROĞLU: *EUTS*: öläng: Sulak yer, bataklık arazi, yaş, rutubetli.: 150; ölänglik: Çayır, otlak.: 150. NECİP: *YUTS*: öleŋ II: Ot, bitki.: 304[b]. ÖNER: *K-TTS*: ülen: Ot.: 531[a]. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: ölöŋ: Ot, kuru ot.: 143[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ölen͡g: Çayır, çimen.: 39[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ölen͡g: Muṭlaḳ sebzezāra dėrler.: 293. TDK: *DS*: ölen (III): Çiçekli çayır.: IX, 3330[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: ülen: Ot, bitki.: 670[b].

1410 Niyāzī: *LNvİC*: tartar: 385; tart-: Çekmek, içmek.: 1008. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tartmaḳ: Çekmek, elde ṣallayup atmaḳ, vezn ėtmek, endāz ve mīzān eylemek, sencīden.: 99[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭartmaḳ: II, 859[c]. YUDAHİN: *KS*: tart-: 1. Çekmek, sürüklemek. 2. Sofraya yemek çekmek, yemek sunmak. 4. Tartmak (teraziye çekmek). 6. Öğütmek. 8. Tütün içmek yahut tütünü ağza atmak.: 711[a]. TDK: *TTS*: tartmak (I): Çekmek.: V, 3764; tartmak (III): Saklamak.: V, 3764. TDK: *DS*: dartmak (IV): El değirmeninde bir şey öğütmek.: IV, 1374[a]; tartmak (II): Çekmek.: X, 3836[a]. CLAUSON: *EDPT*: tart-: 534[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tart- (II): 1. Çekmek. 2. Çekip çıkarmak. 3. Asılmak.: 264[a]; ṭart-: 264[a]. ÖNER: *K-TTS*: tart-: 1. Çekmek, kendine çekmek. 2. Taşımak. 3. Kaldırıp taşıyabilmek. 4. Bağlamak.: 449[b]. TDK: *TS*: tartmak: 2273[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: tart-: 1. Çekmek, germek. 2. Taşımak. 3. Kaldırıp taşıyabilmek. 4. Bağlamak. 5. Sigara içmek. 6. İçine çekmek. 7. Öğütmek (buğday vs. için).: 583[a].

1411 Yazmada: *deyenle (دیلە), dėyenle (دییانلە)*. Yazmada *diyen* ifadesi, yedi farklı imla ile (دین, دیان, ده ین, دیه ن, دییان, دیین, دییه ن) yazılmış olup doğru okunması için bazı madde başlarında harekelenmiştir (*deyen* bk. 147/03). CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

1412 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ac gezmekden ṭoḳ ölmek yegdür.: 13.

1413 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ż-Żurefā (Nevādirü ’ż-Żurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ac gezmekden ėse ṭoḳ ölmek evlādur.: cüz’-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

905. Açlıḳtan kimse ölmemiş. **25/12**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1414]]

906. Aç olana malay[1415] -darı ekmeği[1416]- helvadan tatlı gelir. **25/13**

907. Aç olanıŋ aḳlı başında durmaz. **25/14**

908. Aç olan, topraḳ bile yalar. **25/15**

909. Aç olsaŋ topraḳ daḫi yalarsın. **25/16**

910. Açıŋ dostu olmaz, toḳuŋ düşmanı. **25/17**

911. Aç ayı[1417] oynamaz. **25/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 12[1418]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1419]]

912. Aç ayı[1420]; oynamaḳ değil, bağlasaŋ durmaz. **25/19**

913. Açlıḳ bu, neler yaptırmaz! **25/20**

914. Açlıḳ, ḳılıca sarıltır[1421]. **25/21**

915. Aç olanıŋ dostu olmaz, olsa bile yanına gelmez. **25/22**

916. Açlıḳ, eceliŋ yarı yoludur. **25/23**

917. Açа düşman, toḳa dost çoḳ bulunur. **25/24**

918. Aç, esner; âşıḳ, gerinir. **25/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 11[1422]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1423]]

1414 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aclıḳdan kimse ölmemiş.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1415 BASKAKOV: *N-RS*: малай (malay): 213[a].

1416 Yazmada: *etmegi*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

1417 Yazmada: *ayu, ayı*. Aslı *aḍıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḍığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a].

1418 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ac ayu oynamaz.: 12.

1419 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ac ayu oynamaz.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1420 Yazmada: *ayu, ayı*. bk. 1417. dipnot.

1421 Yazmada: *ṣarıldurur*. CLAUSON: *EDPT*: sarū-: 844[b]; sarut-: 847[a]; sarul-: 851[a].

1422 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ac, esner; 'āşıḳ, gerinür.: 11.

1423 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ac, esner; 'āşıḳ, gerinür.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

919. Aç davacı, toḳ duacı… **25/26**

920. Açlıḳtan ölmek, namerde el uzatmaḳtan[1424] ehvendir. **25/27**

921. Açlıḳtan ölmek, firomâye[1425] ekmeğiyle[1426] toḳ olmaḳtan iyidir[1427]. **25/28**

Noşirvān[1428]

922. Açlıḳtan çıḳmış gibi… **25/29**

923. Aç davacılar gibi boğaza sarıldılar. **25/30**

924. Aç deve, yükünü devirir[1429]. **25/31**

925. Açlıḳta dilenci sıḳtar[1430] (sıḳıştırır). **25/32**

926. Aç, doyduğunu bilmez; ahmaḳ, ḳoyduğunu bilmez. **25/33**

927. Aç, doymam; toḳ, acıḳmam sanır. **25/34**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 13]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 180[1431]]

1424 “El uzatmak” ifadesi, burada ‘el açmak, yardım istemek’ manasındadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el açmak: 1. Dilenmek. 2. Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak.: 773[a]; el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a].

1425 Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *firo-māya*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: firo-māya: 925[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: firo-māya: Aşlı alçaḳ, şoysuz, bed-neseb ma‘nāsındadur ve edeb ü ‘irfāndan bī-behre vü bī-hüner ve dāi’mā sifle, nā-şāyeste ve ‘amel üzere olan kimesneye de ıṭlāḳ olunur.: 596.

1426 Yazmada: *etmegiyle*. bk. 1416. dipnot.

1427 Yazmada: *eyidür, eyüdür*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایی, ایو) imlalarının *eyi* veya *iyi* ve *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu dört biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin *ـیو* imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) *ـیو* imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. Bu sebeple, *ـیو* imlası *eyü* diye okunurken bu iki (ایی, ایو) imlanın birlikte kullanıldığı yerlerde bahse konu diğer (ایی) imlanın da *eyü* telaffuzuna benzer biçimde *eyi* olarak okunması uygun görülmüştür. CLAUSON: *EDPT*: ed̲gü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

1428 Kisrâ Enûşirvân I. Hüsrev b. Kubâd [531 - 579]: Sâsânî [226 - 651] hükümdarı. Enûşervân, Nûşîrevân, Nûşervân şeklinde de kaydedilen bu kelime, Pehlevîce’de ‘ölümsüz ruh’ anlamına gelen ve Zerdüşt metinlerinde ölüler için övgü sıfatı olarak kullanılan *enûşeg - rüvân*ın değişik bir şeklidir. İslamî kaynaklarda adil bir hükümdar olarak zikredilen Enûşirvân’la ilgili hikâye ve menkıbelere sıkça yer verilir. Bu sebeple, adap ve ahlaka dair Pehlevîce kaynaklarda, İslamî eserlerdeki pek çok hikmetli söz ona atfedilmiştir. TEFAZZÜLÎ, A.: “Enûşirvân”, *DİA*: 11, 255[a-c].

1429 Osmanlı Türkçesinde *devir-* kelimesi iki farklı imla ile (devir-, dėvir-) kullanılmıştır. Kelime yazmada sadece *devir-* imlası ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tevir-: 443[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: devirmek: I, 624[c]; dėvirmek: I, 646[c].

1430 Niyāzī: *LNvİC*: sıḳtattı: Ziyāde aġlatdı demekdür.: 602. YUDAHİN: *KS*: sıkta-: Acı acı ağlamak, tasalanmak.: 649[a]. CLAUSON: *EDPT*: sığtā-: 255[a]. TDK: *DS*: sıktarmak: Sıkıştırmak.: X, 3607[b]. ÖNER: *K-TTS*: sıkta-: 405[b].

1431 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ac, ṭoymaz; toḳ, acıḳmam ṣanur.: cüz’-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

Aç, doymayacağım; toḳ, acıḳmayacağım sanırmış.

928. Aç tavuḳ, rüyasında darı[1432] görürmüş. **25/35**

Açgözlüde toḳ görmedim, toḳgözlüde aç, dėmiş.

929. Aç tavuḳ, rüyasında kendisini[1433] darı[1434] ambarında[1435] sanırmış. **25/36**

"Toḳgözlü; pek sözlü, mert, ḳanidir. Ḳapıŋı, bağrıŋı oŋa aç. Açgözlü; hileli sözlü, namert, riyakârdır. Ya gözüŋü dört aç ya durma ḳaç." dėmiş.

930. Aç tavuḳ[1436], rüyasında kendini arpa ambarında[1437] görür. **25/37**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1438]]

931. Aç; toḳuŋ yüzüne baḳmakla doymaz, iş görmekle doyar. **25/38**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1439]]

932. Aç ḳarna pehlivanlıḳ olmaz. **26/01**

933. Açlıḳ ile şaḳa olmaz. **26/02**

934. Açıŋ ḳarnı doyar, gözü doymaz. **26/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 13]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1440]]

935. Açıŋ özü doyar, gözü doymaz; birini alır, birine nişan ḳoyar. **26/04**

936. Açı doyur; amma eceline sebep olma. **26/05**

937. Aç ḳarna iş görülmez. **26/06**

938. Aç, ḳap ḳaç gider. **26/07**

939. Aç ḳarna soğuḳ[1441] su yaraşmaz. **26/08**

1432 Yazmada: *darı, ṭarı*. bk. 1399. dipnot.

1433 Yazmada: *kendisini, kendüsini*. CLAUSON: *EDPT*: kentū: 728[b]. REDHOUSE: *TaEL*: kendü, kendi, gendü, gendi: 1576[b]; kendi: 1577[a].

1434 Yazmada: *ṭarı*. bk. 1399. dipnot.

1435 Yazmada: *anbarında*. bk. 1366. dipnot.

1436 Yazmada: *ṭavuḳ (طاوق), ṭaġuḳ*. bk. 1398. dipnot.

1437 Yazmada: *anbarında*. bk. 1366. dipnot.

1438 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ac ṭavuḳ, kendini arpa anbarında görür.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1439 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ac, ṭoḳuŋ yüzine baḳmaġla ṭoymaz.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1440 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Acıŋ ḳarnı ṭoyar, gözi ṭoymaz.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1441 Yazmada: *ṣavuḳ*. Bu kelimenin yazmadaki imlası gereği hem *ṣavuḳ* hem *ṣo'uḳ* hem de *ṣovuḳ* okunması mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk

940. Aç ḳarnına taş bağlasa da fayda ėtmez. **26/09**

941. Aç olan, ḳılıca sarılır. **26/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 13[1442]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1443]]

942. Aç ḳurt, arslana bile saldırır. **26/11**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 13[1444]]

943. Aç ḳurt, ḳoyuna girer gibi… **26/12**

[Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 6, 290[1445]]

944. Aç ḳadrini toḳ bilmez. **26/13**

945. Aç hâlini toḳ bilmez, ḫasta hâlini sağ bilmez.**26/14**

Fıṭnat Ḫanım *Kelimāt-ı Menṯūr*

Ṣıḥḥatiŋ ḳadrini ḫaste oldıġımuz zamāndan başḳa hėçbir vaḳt daha iyi taḳdīr ėdemeyüz.

Fıṭnat Ḫanım *Dīvān* Ġazeliyyāt [16, 37, 1] mıṣrāʻ[1446]

olmayınca ḫaste, ḳadrin bilmez ādem ṣıḥḥatiŋ

946. Aç ḳadrini toḳ bilmez, ağrı (ḫasta) ḳadrini sağ bilmez. **26/15**

Muḥibbī *Dīvān* [304, 935, 2] beyt

derd-i dil ḥālini ʻarż eyleme bī-derd[1447] *olana*
ṣaġlar aŋlayamaz anı ki bīmār çeker

947. Açlığa su kâr etmez. **26/16**

948. Aç ḳurt, elbette saldırır. **26/17**

949. Aç (ḳalan) ḳurt, yavrusunu yėr. **26/18**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 13[1448]]

(savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [صغوق ve صوؤق yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo'uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış.

1442 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ac, ḳılıca ṣarılur.: 13.

1443 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ac olan, ḳılıca ṣarılur.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1444 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ac ḳurd, arslana ṣaldırur.: 13.

1445 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: İbrāhīm Paşa: "Bre ġāzīler, düşmen allaḳ bullaḳ oldı, bir hū daha ėdelüm." diye yedinci kerre **aç ḳurd ḳoyuna girer gibi** düşmene ṣaldırup iki biŋ 'adedini ṭu'me-yi şemşēr-i ātiş-tāb eyledük.: 6, 290.

1446 Fıṭnat Ḫazīnedārzāde: *Dīvān-ı Fıṭnat*: Ġazeliyyāt: bilmeden ḏevḳ-i vişāliŋ çekmeyince furḳatiŋ / olmayınca ḫaste ḳadrin bilmez ādem ṣıḥḥatiŋ: 16.

1447 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: bi-derd: 304, 935, 2.

1448 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ac ḳurd, yavrısını yėr.: 13.

950. Aç ḳalan ḳurt gibi saldırır. **26/19**

Hırs.

951. Açıŋ ḳuru ambarda[1449] ḳarnı doymaz. **26/20**

952. Aç ḳalan kişi, düşmandan ya kâm alır ya kâc[1450]. **26/21**

Mevzundur.

Çağatayca

[Şeyḫ Süleymān Efendi-yi Buḫārī *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi ʻOṯmānī* 251ª]

***kāc**: Firīb, ḫud'a, ḥīle, mekr, teḏvīr, telbīs.*[1451]

Ḥüseynī[1452] [*Dīvān* 153, 6[1453]] beyt

çarḫ kācı birle çihrem gerçi boldı nīl-gūn
nė ḳıla alġay[1454] *kişi bu nīl-gūn ṭārem bile*

953. Aç ḳurt gibi ḳoşar. **26/22**

954. Aç ḳurt gibi saldırdı. **26/23**

955. Aç ḳurt[1455] ḳoyun yėr, ḳoyun[1456] bulmasa soyun yėr. **26/24**

956. Aç ḳurt, ḳoyuna saldırır; ḳoyun bulmasa soyuna. **26/25**

957. Aç ḳurduŋ[1457] ölümü boğazındandır.[1458] **26/26**

Lā beyt[1459]

ḳurd kim ṣayd içün hemīşe yele
bi 'ż-żarūr vėrür boġazı ele

1449 Yazmada: *anbarda*. bk. 1366. dipnot.

1450 STEINGASS: *CP-ED*: kāc: 1000ᵇ. Niyāzī: *LNvİC*: kāc: Tabanca ve sille.: 709.

1451 Yazmada: *"kāc" lafẓı; 'fīrīb, ḫud'a, ḥīle'*.

1452 Yazmada: *Ḥüseyn-i Bayḳara*. *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi ʻOṯmānī*'de: *Bayḳara*.

1453 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: kāc: 251ª.

1454 *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *alġan*.

1455 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092ᵇ; ḳurd: II, 1094ª. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482ᵇ; ḳurd: 1483ª.

1456 Yazmada: *ḳoyun (قويون), ḳoyun (قيون)*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoyun (قويون): II, 1120ᶜ; ḳoyun (قيون): II, 1133ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قويون): 1501ᵇ; ḳoyun (قيون): 1511ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631ª; koyun: 678ª.

1457 Yazmada: *ḳurduŋ, ḳurtuŋ*. bk. 1455. dipnot.

1458 Yazmada bu madde başının yanına *(2)* notu düşülerek iki madde başı için ortak bir örnek olarak bir kere yazılmış olan beytin ikinci mısrasının bu madde başı ile ilgili olduğu belirtilmiş.

1459 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: 154.

958. Aç ḳurt, daima yeler[1460].[1461] **26/27**

Lā beyt[1462]

ḳurd kim ṣayd içün hemīşe yele
bi ’ż-żarūr vėrür boġazı ele

959. Aç köpek, av almaz; aç at, pertav[1463] vurmaz[1464]. **26/28**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 180[1465]]

960. Açlıḳtan köpük tükürür (ḳusar). **26/29**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 15[1466]]

961. Aç, kendini arslana vurur[1467]. **26/30**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 180[1468]]

962. Aç kedi gibi… **26/31**

963. Aç kedi, elbette miyavlar. **26/32**

1460 CLAUSON: *EDPT*: yel-: 918[a]. TDK: *TTS*: yelmek, (yilmek): 1. Koşmak, şitap etmek, acele yürümek, esmek. 2. (Hayvan) tırıs gitmek, eşkin yürümek, hızlıca yürümek.: VI, 4505. TDK: *DS*: yelmek (I): 1. Bir işin, bir şeyin, birinin peşinde koşmak, koşturmak. 2. Çabuk yürümek 3. Amaçsız gezip dolaşmak.: XI, 4238[a]; yilmek (I): XI, 4277[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: yėlmek: İsti‘cāl ėtmek, sür‘atle ḥareket ėtmek, ḳoşmaḳ, devīden.: 314[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yil-: Koşmak.: 323[a]. Yazmada *yel-* ve *yėl-* biçimleri ile kullanılmış olan bu kelimenin *yel-* biçimi, iki farklı imla ile (يلمك, يه لمك) yazılmış.

1461 Yazmada bu madde başının yanına *(1)* notu düşülerek iki madde başı için ortak bir örnek olarak bir kere yazılmış olan beytin birinci mısrasının bu madde başı ile ilgili olduğu belirtilmiş.

1462 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: 154.

1463 Aslı Farsça *partāb* olan bu kelime; ‘atma; atılma, sıçrama; atılmak için geriden koşarak alınan hız’ manalarındadır. Farsçada kelimenin *partāv* imlası da müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: partāb: 240[a]; partāv: 240[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: partāb: Atmaḳ ve remy ma‘nāsınadır. Menzil oḳına daḫı dėnür, ki ġāyetde ırak gider.: 197. Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de kelimenin iki farklı imlası (pertāb, pertāv) müstamel olup yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: pertāb: 440[a]; pertāv: 440[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pertāb: I, 350[c]; pertāv: 1. Atılma, sıçrama. 2. Atılmaḳ içün alınan ḫız ve birḳaç adım geriden ḳoşaraḳ ėdilen ḳasd.: Pertāv almaḳ.: I, 350[c].

1464 Yazmada: *urmaz*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

1465 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ac köpek, ava şalmaz.: cüz’-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1466 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Açlıḳdan köpük ḳuşar.: 15.

1467 Yazmada: *urur*. bk. 1464. dipnot.

1468 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ac köpek, kendini arslana urur. (Ac, kendini arslana urur.): cüz’-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

964. Aç kedi, miyavlar; aç köpek, havlar[1469]. **26/33**

965. Aç köpek, havlar[1470]; amma av almaz. **26/34**

966. Aç köpek, fırın[1471] deler. **26/35**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1472]]

967. Aç köpek, ḳudurmaz[1473]; saldırır. **26/36**

968. Aç köpek, ḳudurmaz. **26/37**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1474]]

969. Aç köpek, kendini arslana vurur[1475] (salar). **26/38**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1476]]

970. Aç it yeler[1477]; amma av almaz, aç at yürür; amma pertav[1478] almaz. **26/39**

971. Acı, acıyı östürür[1479]; tatlı, acıyı bastırır. **26/ek1/01**

1469 Yazmada: *avlar*.

1470 Yazmada: *avlar, ʿavlar*. ATAY: *A-TBL*: 3, 521[b].

1471 Yazmada: *furun*. Kelimenin aslı Yunanca *phournos (φούρνος)*'tur. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: φούρνος (phournos): 868[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: furun: II, 993[c]. REDHOUSE: *TaEL*: furun: 1381[b].

1472 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ac köpek, furun deler.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1473 Yazmada: *ḳudurmaz, ḳuturmaz*. CLAUSON: *EDPT*: [2]kutur-: 605[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳudurmaḳ: 1482[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳuturmaḳ: 232[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳutur-: 166[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳotır-: 300[b].

1474 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ac köpek, ḳudurmaz.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1475 Yazmada: *urur, urar*. bk. 1464. dipnot.

1476 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ac köpek, kendini arslana urur. (Ac, kendini arslana urur.): cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1477 bk. 1460. dipnot.

1478 bk. 1463. dipnot.

1479 Bu kelimenin 'arttırmak' (<*ös-* 'büyümek, artmak') manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. LESSING: *M-TS*: ös-: Büyümek, çoğalmak, artmak.: 780[b]. YUDAHİN: *KS*: östür-: Büyütmek, yetiştirmek.: 616[a]. CLAUSON: *EDPT*: os-: 241[a]; ös-: 241[a]. Ayrıca, bu kelimenin öbür biçimleri ve madde başı ile ilgisi kurulabilecek diğer kelimeler için bk. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: osmaḳ: Üstüḫ[v]ān osmaḳ ya'nī eti kemikden ḳoparmaḳ, ṣoymaḳ.: 34[a]; ösmek: Büyümek, 'ādet ėtmek, nümüvv ėtmek.: 34[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: osmaḳ: Ḳabuġını ṣoymaḳ, yüzmek.: birinci cild, 394[a]; üsmek: Büyümek, neşv ü nemā bulmaḳ, yetişmek, üste gelmek.: birinci cild, 394[a]; üsmek: Büyümek, neşv ü nemā bulmaḳ, artmaḳ, ziyāde olmaḳ.: birinci cild, 394[b]. TDK: *TTS*: osmak: Kıyas etmek, benzetmek, benzetmeğe çalışmak, sanmak.: VI, 3019; usmak: Kıyas etmek, benzetmek, benzetmeğe çalışmak, sanmak.: VI, 3993; üsmek: Yetişip büyümek.: VI, 4094. TDK: *DS*: osmak (I): 1. Karşılaştırmak.: IX, 3291[a]; osmak (II): Yorulmak.: IX, 3291[a]; ösmek (I): 1. Büyümek, boyu uzamak. 2. Yükselmek.: IX, 3355[b]; usmak (I): Ölçmek, karşılaştırmak.: XI, 4043[b]; usmak (II): Susmak.: XI, 4043[b]; usmak (III): Bıkmak, usanmak.: XI, 4043[b]; usturmak: Çocuk büyümek.: XI,

972. Acı acı gülen, tatlı tatlı can vėrir. **26/ek1/02**

973. Acı söz sözleşip[1480] can ağrıtmamaḳ[1481] gerek. **26/ek1/03**

974. Acı söz, feleğiŋ sillesinden ehvendir. **26/ek1/04**

975. Acı sözü tatlı dil bastırır. **26/ek1/05**

976. Acıya tatlı vėren az bulunur. **26/ek1/06**

977. Acıya tatlı vėrilmez. **26/ek1/07**

978. Acı söz söyleyip can ağrıtmaḳtan[1482] ise tatlı söyleyip yüz güldürmek yeğdir. **26/ek1/08**

979. Acı söyleyip yüz ḳızartmaḳtan tatlı söyleyip yüz ağartmaḳ yeğdir. **26/ek1/09**

980. Acı söz, feleğiŋ sillesinden yeğdir. **26/ek1/10**

981. Acımayan acınmaz. **26/ek1/11**

[al-Buḫārī *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaḥīḥ* 78. Kitābu 'l-Adab 18. bāb, 26. ḥadīṯ; al-Muslim *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaḥīḥ* 43. Fażā'il, 15. bāb, 65. ḥadīṯ] ḥadīṯ[1483]

man lā[1484] yarḥam lā[1485] yurḥam

[=Merhamet etmeyen, merhamet olunmaz.]

982. Aç seğirir, toḳ geğirir. **26/ek1/12**

4044[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ös-(I): Yetişmek, gelişmek.: 212[b]; ös- (II): Savurmak.: 212[b]; üs-: Uzanmak.: 298[b]. ÖNER: *K-TTS*: östĕr-: Saldırtmak, öne atılması için emir vermek.: 373[b]; üstĕr: 1. Büyütmek, yaşatmak, besleyip büyütmek, yetiştirmek, bakmak. 2. Büyütmek, geliştirmek.: 533[a].

1480 CLAUSON: *EDPT*: sözle-: 863[a]; sözleş-: 864[a]. TDK: *TTS*: sözlemek: Söylemek.: V, 3555. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sözlemek: Söylemek. Maḳāle. Nuṭḳ. Suḫan. Güft-gū ėtmek. Tekellüm ve beyān ve ifāde eylemek.: 190[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sözleş-: 1. Konuşmak, söyleşmek. 2. Hitap etmek.: 242[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sözleşmek: Söz ėtmek, mu'āraza eylemek, birbirine sert ve nā-sezā söz söylemek.: I, 747[a].

1481 Yazmada: *aġırtmamaḳ*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a]. Kelime, yazmada ekserisi -غير/olmak üzere -غر/ ve -غير/imlalarıyla kullanılmış.: bk. 76/04, 77/12. Bazı madde başlarında kelimenin -غر/imlasının hem *ağrı-* hem de *ağır-* biçiminde okunması mümkündür.: bk. 26/ek1/08. Ancak bazen aynı madde başı içerisinde -غير/biçimiyle birlikte kullanılmış olması (bk. 77/12) ve ayrıca *ağır-* biçiminde okunmasının zorunlu olduğu yerlerin de mevcudiyeti (bk. 76/31) sebepleriyle ilgili imla yazmanın tamamında *ağrı-* değil *ağır-* şeklinde okunmuştur.

1482 Yazmada: *aġırtmaḳdan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

1483 Yazmada: *ḥadīṯ-i şerīf*.

1484 Yazmada: *lam*.

1485 Yazmada: *lam*.

983. Aç ḳadrini (hâlini) toḳ bilmez, avru[1486] (sayrı[1487], ḫastalıḳ) kadrini (hâlini) sağ[1488] bilmez. **26/ek1/13**

984. Aç ayı oynamaz. **26/ek1/14**

985. Acıḳtırma köpeği, arsız ėdersiŋ; acıḳtırma insanı, ḫırsız ėdersiŋ. **26/ek1/15**

986. Acıḳtırsaŋ ḫırsız olur, öçüktürseŋ[1489] (yüz vėrseŋ) arsız olur. **26/ek1/16**

Gerek insan, gerek hayvan…

987. Açlıḳ ölümle cenk ėder. **26/ek1/17**

988. Açlıḳtan mı çıḳtıŋ? **26/ek1/18**

989. Açlıḳ insana her şeyi yaptırır. **26/ek1/19**

990. Açıḳ ağız, açıḳgöz; aç ḳalmaz. **26/ek1/20**

991. Açıḳ ağızda sır durmaz, açıḳ elde kir (sermaye) durmaz. **26/ek1/21**

992. Açıŋ uyḳusu ḳaçarsa ziyade açlığındandır, toḳuŋ uyḳusu ḳaçarsa ziyade toḳluğundandır. **26/ek1/22**

993. Açlıḳla hüsn-i aḫlaḳ[1490] bir yerde durmaz. **26/ek1/23**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “Açlıḳ her şeyi yaptırır, her şeyi sattırır; hatta ḳılıca[1491] el attırır.” dėmişler.

994. Açgöz olma; açıḳgöz, açıḳ söz ol. **26/ek1/24**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “Açgöz doymaz; açıḳgöz açıḳta ḳalmaz, aç olmaz, acından ölmez.” dėmişler.

1486 CLAUSON: *EDPT*: ağrığ: 90[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: avru: Aġrı, veca‘; elem, ıżṭırāb; derd, maraż, ḫastalıḳ.: birinci cild, 156[b]; avrulı: Marīż, ḫaste, derd-nāk.: birinci cild, 156[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: авырту [avırtu]: Ağrı.: 19[a]; авыр- [avır-]: Hastalanmak.: 19[a]; авыру [avıru]: Hasta.: 19[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avrun-: Ağrılanmak, sancılanmak.: 16[b]. TDK: *DS*: öpke avrūu: Verem.: IX, 3343[a].

1487 Yazmada: *sayru*. TDK: *TTS*: sayru (sayrı): Hasta.: V, 3351. TDK: *DS*: sayru: X, 3561[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣayru: II, 815[a]; ṣayrı: II, 815[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sayru: 184[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sayrı: 230[a]; ṣayru: 230[a].

1488 Yazmada: *ṣav, ṣaġ*. CLAUSON: *EDPT*: sāğ: 803[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: sav: Sağ, zinde, diri; muhkem, kavi.: üçüncü cilt, 30[b]. TDK: *DS*: sav (I): Sağ.: XII, 4673[b]. ÖNER: *K-TTS*: sav: 1. Sağ, sağlıklı. 2. Canlı, diri, dinç.: 400[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sav (I): Sağ, sağlık, sıhhat.: 228[b].

1489 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: öçükdirmek: Çocuḳları münāza‘aya sevḳ ėtmek, ṭutuşdırmaḳ.: birinci cild, 347[b]. YUDAHİN: *KS*: öçük-: İntikam, kin beslemek.: 607[a]. CLAUSON: *EDPT*: öçük-: 25[a]; öçüktür-: 26[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öçü: Tahrik etmek, kışkırtmak.: 209[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: öcük-: Öfke duymak, öfkesi artmak.: 501[a]; öcükdir-: Birine karşı kışkırtmak, üzerine saldırtmak.: 501[a]. ÖNER: *K-TTS*: üçĕk-: Öç duygusuyla yaşamak, öfke duymak.: 529[a]; üçĕkle-: Tahrik etmek, fişteklemek, alay etmek.: 529[a].

1490 ḫüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḫusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

1491 Yazmada: *ḳılınca*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

995. Aç, gülmez; toḳ, açıŋ hâlini bilmez. **26/ek1/25**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

“*Aç ḳadrini (hâlini) toḳ bilmez, avru*[1492] *(sayrı*[1493]*, ḫasta) hâlini sağ bilmez.” dėmişler; zira “Açlıḳla pazarlıḳ olmaz, acından ölenıŋ mezarı olmaz.”; yani ‘Acından ölenlere türbe dikilmez, nişan taşı ḳonulmaz.’ dėmektir.*

996. Aç; gülmez, ağlar; yürekleri dağlar[1494]. **26/ek1/26**

997. Aç gözüne -açgözlü kişiniŋ gözüne- topraḳ, kör gözüne parmaḳ gerek. **26/ek1/27**

998. Açıŋ yanında toḳluḳtan, zenginiŋ yanında yoḳluḳtan bahsolunmaz. **26/ek2/01**

999. Açgözlülük Çingeneliktir[1495], toḳgözlülük merdaneliktir. **26/ek2/02**

1000. Açgözü topraḳ doyurur, toḳgözü yapraḳ doyurur. **26/ek2/03**

1001. Acıŋdan öl; tek namerde -baḫîl[1496] leîme[1497]- el uzatma[1498]. **26/ek2/04**

1002. Acındırsaŋ[1499] -acı söz veya kötek ile- arsız olur, acıḳtırsaŋ ḫırsız olur, öçüktürseŋ[1500] -fesat sözle öğütlesen- yüzsüz olur. **26/ek2/05**

İnsanı…

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Açlıḳta (yoḳluḳta, sağlıḳta); ot (ölen[1501]*), arpa, körpe*[1502] *-bulgur- hepsi aş -yėmekimiş. Toḳluḳta (varlıḳta, gürlükte, zenginlikte); sırça elmas, altın, gümüş hep taş*

1492 bk. 1486. dipnot.

1493 Yazmada: *sayru*. bk. 1487. dipnot.

1494 Yazmada: *ṭaġlar*. Yazmada *dağla-* kelimesi *daġla-* ve *ṭaġla-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *daġla-* imlası ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: dağlamaḳ: I, 598[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dağlamaḳ: 882[b]. CLAUSON: *EDPT*: tağla:-: 469[b]. STEINGASS: *CP-ED*: dāġ: 498[a].

1495 Yazmada: *Çingānelikdür*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingānelik: s. Çingāne cinsiyyeti: Onuŋ Çingāneligi sīmāsından bellidür. 2. *mec.* ‘Ārsızlıḳ, ḥayāsızlıḳ. 3. Pek ziyāde buḫl ve ḫisset.: I, 517[a].

1496 Aslı Arapça *baḫīl* olan bu kelime, ‘cimri, hasis, tamahkâr, cahil’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: baḫīl: 1, 98[b].

1497 Aslı Arapça *la’īm* olan bu kelime, ‘alçak, nâkes, deni’ manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-la’īm: III, 554.

1498 “El uzatmak” ifadesi, burada ‘el açmak, yardım istemek’ manasındadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el açmak: 1. Dilenmek. 2. Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak.: 773[a]; el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a].

1499 Ş. Sāmī: *ḲT*: acındırmaḳ: Merḥamete getirmek, acımaġa sevḳ ėtmek, riḳḳati mūcib olmaḳ.: I, 22[b]; acınmaḳ: Keder ve te’ssüf olunmaḳ.: I, 22[c]. TDK: *DS*: acınmak: Üzülmek, acı duymak, kederlenmek.: I, 51[b].

1500 bk. 1489. dipnot.

1501 DOERFER: *TMEN*: ōläng: II, 161. SEVORTYAN: *ESTY*: öleŋ (өлеŋ): I, 527. LESSING: *M-TS*: öleng: 768[b]. CLAUSON: *EDPT*: öleŋ: 147[b]. CAFEROĞLU: *EUTS*: öläng: Sulak yer, bataklık arazi, yaş, rutubetli.: 150; ölänglik: Çayır, otlak.: 150. NECİP: *YUTS*: öleŋ II: Ot, bitki.: 304[b]. ÖNER: *K-TTS*: ülen: Ot.: 531[a]. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: ölöŋ: Ot, kuru ot.: 143[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ölen͡g: Çayır, çimen.: 39[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ölen͡g: Muṭlaḳ sebzezāra dėrler.: 293. TDK: *DS*: ölen (III): Çiçekli çayır.: IX, 3330[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: ülen: Ot, bitki.: 670[b].

1502 bk. 1330. dipnot.

imiş. İnsan sağ, göŋlü ẖoş olmaz ise başḳa türlü ziynet-i hayat-ı dünya, zevḳ, sefa hepsi boş imiş, dėmiş dėrler.

1003. Açlıḳtan göbeğine taş bağladı. **26/ek2/06**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 14]

1004. Açlıḳtan nefesi ḳoḳar, toḳluḳtan gert gert geğirir[1503]. **26/ek2/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 14[1504]]

1005. Acından öleniŋ mezarı yoḳ. **26/ek2/08**

1006. Açlıḳtan öleniŋ mezarı yoḳ, açlıḳtan çıḳanıŋ pazarı yoḳ. **26/ek2/09**

1007. Açlıḳ, gözden belli olur. **27/01**

1008. Açlıḳ, gözden; toḳluḳ, sözden bellidir. **27/02**

1009. Açıŋ gözünden, toḳuŋ sözünden aŋlaşılır. **27/03**

1010. Açıŋ gözü ḳararır, gözü ḳararanıŋ ḳalbi de ḳararır. **27/04**

1011. Açlıḳtan bayılmış, gözü ḳararmış. **27/05**

1012. Açlıḳ, duvardan[1505] attırır. **27/06**

1013. Aç ile şaḳa olmaz; değil duvardan[1506], yardan attırır. **27/07**

1014. Açlıḳ; yastıḳ, yorgan sattırır. **27/08**

1015. Aç gözünü, açarlar gözünü. **27/09**

N. Ż. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 180[1507]]

1016. Açlıḳ, gözüŋ ḳara perdesi. **27/10**

1017. Açlıḳ, gözüŋ ḳaraŋlıḳ[1508] perdesini indirir. **27/11**

1503 Yazmada: *geyirür (*كييرر*)*. Yazmada *geğir-* kelimesi, iki farklı imla ile (-ككر, -كيير) yazılmış. Türkçede *gegir-*, *geyir-* ve *kekir-* telaffuzları ile müstamel olan bu kelimenin -ككرimlası, Osmanlı Türkçesinde *geyirmek* telaffuzu ile de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: kekir-: 712[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: geyirmek (ككرمك): I, 1172[c]. REDHOUSE: *TaEL*: geyirmek (ككرمك): 1558[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: geyirmek (ككرمك, ككيرمك): dördüncü cilt, 860[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: geğir-/geyir-: II, 121[a]. TDK: *DS*: gegirmek: VI, 1970[a]; geyirik: VI, 2016[b]; kekirmek: VIII, 2723[b]. AYVERDİ: *MBTS*: gert gert: gert gert geğirmek: 1. Sesle geğirmek. 2. Kendinden emin bir tavırla kasılıp böbürlenmek.: 416[c].

1504 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aclıḳdan nefesi ḳoḳar, ṭoḳlıḳdan gert gert geyirür.: 14.

1505 Yazmada: *dīvārdan*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

1506 Yazmada: *dīvārdan*. bk. 1505. dipnot.

1507 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ac göziŋi, açarlar göziŋi.: cüz’-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1508 Yazmada: *ḳaraŋġı*. CLAUSON: *EDPT*: karaŋğu: 662[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraŋlıḳ: [Aṣlı *ḳaraŋulıḳ*. *ḳaranlıḳ* yazmamalı.]: II, 1060[c]; ḳaraŋu: II, 1061[a]; ḳaraŋulıḳ: II, 1061[a]; ḳaranlıḳ: II, 1061[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraŋlıḳ: 1443[a]; ḳaraŋu, ḳaraŋı: 1443[a]; ḳaraŋulıḳ: 1443[a]; ḳaranlıḳ: 1444[a]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaraŋ͡ğu: 650. ÖNER: *K-TTS*: ḳaraŋġı: 270[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaraŋġı: 127[b]; ḳaraŋġu: 127[b]; ḳaraŋġuluḳ: 127[b].

1018. Açgöz olma, açıḳgöz ol. **27/12**

1019. Açgözlü doymaz. **27/13**

1020. Açgözlü, haris olur. **27/14**

1021. Açgözlü daye çocuğu gibi… **27/15**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 14[1509]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 180[1510]]

1022. Açgözlüye ḳomşu olma. **27/16**

1023. Açgözlüye ḳomşu, hasede dost olma. **27/17**

1024. Açgözlü, haset olur; çoḳ sözlü, fesat. **27/18**

1025. Açgözlüye ḳomşu tavuğu, ḳaz görünür; ḳarısı, ḳız. **27/19**

1026. Açgöz olma, toḳgöz ol. **27/20**

Nābī *Ḥayriyye-yi Nābī*[1511] [Maṭlab-ı ḳā‘ide-yi istiġnā 217, 16b, 511] beyt

çeşmüŋi ḫāṭıruŋı[1512] *eyle ġanī*
kerem ėt[1513] *olma gedā-çeşm ü denī*

1027. Açgöz olma, tokgöz ol; boşboğaz olma, pek söz ol. **27/21**

1028. Açgözlüde toḳ görmedim, toḳgözlüde aç. **27/22**

Mevzundur.

Lā [mıṣrā‘]

1029. Açgözlüye bir fırın[1514] ekmeği[1515] mâ(?)[1516] gelmez (ḳanaat gelmez). **27/23**

1030. Aç alayından mı çıḳtıŋ? **27/24**

1031. Açıŋ gözü ḳararınca ateşe saldırır. **27/25**

1032. Aç, kimiŋle olsa savaşır. **27/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 13[1517]]

1509 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Acgözli dāye çocuġı…: 13.

1510 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Acgözli dāye çocuġı…: cüz’-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1511 Yazmada: *Kitāb-ı Ḥayriyye*.

1512 Yazmada: *ḫāṭırıŋı*.

1513 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Maṭlab-ı Ḳā‘īde-ī İstiġnā: it: 217, 16b, 511.

1514 Yazmada: *furun*. Kelimenin aslı Yunanca *phournos (φούρνος)*’tur. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: φούρνος (phournos): 868[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: furun: II, 993[c]. REDHOUSE: *TaEL*: furun: 1381[b].

1515 Yazmada: *etmegi*. bk. 1416. dipnot.

1516 Yazmada: ؟.

1517 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ac, kimiŋle olursa şavaşur.: 13.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 180[1518]]

1033. Açlıḳta ölüm, ḳartlıḳta[1519] (iḫtiyarlıḳta) yoḳsulluḳ zordur. **27/28**

1034. Açı pek doyurma, eceline sebep olursun. **27/29**

1035. Açlıḳtan ne ḫaber? **27/30**

m. [Mükerrer[1520]]

1036. Açlıḳtan ne ḫaber? Çoḳ övünürsün[1521]. **27/31**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 180[1522]]

1037. Açlıḳtan nefesi ḳoḳar, toḳluḳtan dem vurur[1523]. **27/32**

1038. Açlıḳtan nefesi ḳoḳar, toḳ gibi gert gert geğirir. **27/33**

1039. Açlıḳtan nefesi ḳoḳar. **27/34**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 180[1524]]

1040. Aç seğirir, toḳ geğirir. **27/35**

1041. Açlıḳ, nefsiŋ zabiti sayılır. **27/36**

1518 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ac, kimiŋle olsa ṣavaşur.: cüz’-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1519 TDK: *TTS*: kart: Yaşlı, ihtiyar.: IV, 2323.

1520 bk. Açlıḳdan ne ḫaber? 24/ek1/04.

1521 Bu kelimeyi, imlası gereği hem *ögünürsin* hem de *üğünürsin* diye okumak mümkündür. TDK: *DS*: öğünmek: Sevinmek.: XII, 4622[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ögenmek: 263[b]; ögünmek: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övenmek (اوكنمك): 1. Kendi kendini medḥ, temeddüḥ ėtmek. 2. Tefāḫür ėtmek, müfteḫir olmaḳ.: I, 216[c]; övmek (اوكمك): Medḥ, ṯenā, sitāyiş ėtmek; iyiligini der-miyān ėderek taʿrīf ve tavṣīf ėtmek.: I, 216[b]. CLAUSON: *EDPT*: uvun-: 12[b]; uğun-: 87[b]; ögün-: 110[b]. *üğün-* kelimesi ve benzer biçimleri için bk. TDK: *DS*: üğünmek (V): Üzülmek.: XI, 4061[a]; uğunmak (I): Ağlaya ağlaya bayılmak, kendini yitirmek.: XI, 4019[a]; uğunmak (II): Hızla dönmek, süzülmek.: XI, 4019[b]; uğunmak (III): Ağrıdan, acıdan kıvranmak.: XI, 4029[b]; uğunmak (IV): 1. Kederlenmek. 2. Olağanüstü üzülmek. 3. Olağanüstü acı duyarak sessiz, yakınmasız ağlamak.: XI, 4029[b]; uğunmak (V): Yorgun düşmek, durgunlaşmak.: XI, 4019[b]; uğunmak (VI): Keyiflenmek, haz duymak.: XI, 4019[b]. TDK: *TS*: uğunmak: 1. Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak. 2. Ağlaya ağlaya bayılmak. 3. Soluğu tıkanmak. 4. İsteksiz davranmak, savsaklamak.: 2412[a]. Bu kelimenin *oğunmak* biçimi de mevcuttur. TDK: *DS*: oğunmak: 1. Soluğu kesilmek, tıkanmak. 2. Çok ağlamaktan güçsüz kalmak, bayılır gibi olmak, bayılmak. 3. Yaralı, acıdan kıvranmak, çırpınmak. 4. Üzülmek, yaptığına acınmak. 5. Heyecanlanmak. 6. Övünmek.: IX, 3270[b]. CLAUSON: *EDPT*: uvun-: 12[b]; uğun-: 87[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġunmaḳ: I, 210[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġunmaḳ: 252[b].

1522 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aclıḳdan ne ḫaber? Çoḳ ögünirsin.: cüz’-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1523 Yazmada: *urar*. bk. 1464. dipnot.

1524 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aclıḳdan nefesi ḳoḳar.: cüz’-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1042. Açlıḳta darı[1525] ekmeği[1526] helvadan tatlı gelir, toḳlukta (bolluḳta) tahin helvası bile yatlı[1527] gelir. **27/37**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1528]]

1043. Açlıḳta tuz ekmek, tuzlu et yerine geçer. **27/38**

1044. Aç mert, toḳ namerde el uzatmaz[1529]. **28/01**

1045. Aç iken "Toḳum." dėmek, var -zengin- iken "Yoḳum." dėmek apaçıḳ yalandır. **28/02**

1046. Acı, toḳu Allah görür. **28/03**

1047. Aç, toḳ hep Allah'ıŋ muhtacı. **28/04**

Yaḥyā Naẓīm[1530] *Dīvān-ı Belāġat-ʿunvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭaʿāt-ı Mürettebe V, 480] ḳıṭʿa

ey ḥāl-i ʿuṣāte raḥmet ve şefḳati çoḳ
muḥtācı simāṭ-ı cūdenüŋ āc ile toḳ
her bīkesüŋ istinādı bir kimseyedür
senden ġayri bu bīkesüŋ kimsesi yoḳ

1048. Aç, toḳ herkes; Haḳ sofrasına[1531] baḳar. **28/05**

1049. Açlıḳ, toḳluḳ hep insanlarıŋ başına gelen varlıḳ, yoḳluḳ gibidir; her ikisiniŋ ḳadrini ŋatırda tutmaḳ gerektir. **28/06**

Ḥ. [ʿAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

1050. Aç ḳurt[1532], elbette ḳoyuna saldırır. **28/07**

1051. Aç ḳurt ḳoyun sürüsüne saldırır gibi saldırdılar. **28/08**

Niğbolu muharebesi [1396 Eylül 25] haḳḳında…

1525 Yazmada: *ṭarı*. bk. 1399. dipnot.

1526 Yazmada: *etmegi*. bk. 1416. dipnot.

1527 Yazmada: *yadlı*. TDK: *TTS*: yatlu (yatlı): Kötü, şom, âdi, fena.: VI, 4390. TDK: *DS*: yatlı: Yaramaz, kötü, aşağılık.: XI, 4202[b].

1528 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aclıḳda ṭarı etmegi ḥelvādan a'lā gelür.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1529 "El uzatmak" ifadesi, burada 'el açmak, yardım istemek' manasındadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el açmak: 1. Dilenmek. 2. Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak.: 773[a]; el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a].

1530 Yazmada: *Naẓīmī*.

1531 Yazmada: *sufresine*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dir. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

1532 Yazmada: *ḳurd, ḳurt*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[1533] 63

Sulṭān-ı cehān (Yıldırım Bā-Yezīd Ḫān)[1534] *mecrūḥ olduḳlarını ḥisāba ṣaymayup hemān ellerine tėġ-ı bürrān alup yanar ātiş gibi düşmenüŋ üzerine hücūm eyledi. Sā'ir begler daḫı Pād-şāh'uŋ bu iḳdāmuŋ göricek anlar da ġayrete gelüp leşker-i düşmen üzerine* ***āc ḳurd ḳoyun sürisine ne resme girerse öyle girdiler****. Āḫirü 'l-emr imdād-ı rabbü 'l-'ibād ile ol gürūh-i düşmen-i pür-'inād perākende ve perīşān olup ḳarārı firāra tebdīl ėtdiler ve ekṯeri Ṭuna Ṣuyu'na döküldiler.* ilā āḫirihi[1535]…

1052. Aç ḳurt[1536], ḳoyuna saldırır; ḫuyundandır; aç köpek, soyuna saldırır, ḫuyundandır. **28/09**

1053. Aç ḳapıyı ḳadınım, benim inşallah! **28/10**

ḪᵛāceNaṣre 'd-dīn[1537]

1054. Açlıḳ, çalışan âdemiŋ ḳapısından baḳar; lakin içeri giremez. **28/11**

Emsal-i hikemiye…

[Taḥsīn "Ba'ż Emṯāl-i Ḥikemiyye" *Eṭfāl* 9, 2[a][1538]]

1055. Açlıḳ meşaḳḳatini çekmeyen, evdeki sıcaḳ ekmeğiŋ[1539] ḳadrini bilmez. **28/12**

1056. Açlıḳ yüzü görmeyen, eldeki ekmeğiŋ ḳadrini bilmez. **28/13**

1057. Açlıḳ gözünde […] **28/14**

1058. Açlıḳta ekmek peynir[1540] tatlı yėnir. **28/15**

1059. Açlıḳ, hikmet sermayesi; toḳluḳ gaflet pîrâyesidir. **28/16**

1060. Aç, yanından ḳaç. **28/17**

1061. Aç yatıp toḳluḳ rüyası görmeğe beŋzer. **28/18**

1062. Aç yatıp zengin rüyası görmeğe beŋzer. **28/19**

1063. Aç yatan tavuḳ, rüyasında elbette darı[1541] görür. **28/20**

1064. Aç, ya ipe ya ḳılıca sarılır. **28/21**

1065. Aç yiğit esner. **28/22**

1066. Aç yola gidilmez. **28/23**

1067. Aç itten ḳuru boḳ da artmaz. **28/24**

1068. Aç ite ḳuru boḳ mezedir. **28/25**

1533 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

1534 Yıldırım Bā-Yezīd Ḫān: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

1535 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

1536 Yazmada: *ḳurd*. bk. 1532. dipnot.

1537 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

1538 Taḥsīn: "Ba'ż Emṯāl-i Ḥikemiyye", *Eṭfāl*: 6 Ḥazīrān 1291/14 Cemāḏiye 'l-evvel 1292, Numero: 9, 2[a].

1539 Yazmada: *etmegiŋ*. bk. 1416. dipnot.

1540 Yazmada: *penīr*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

1541 Yazmada: *ṭarı*. bk. 1399. dipnot.

Kānī Efendi[1542] *[1712 - 1792] merhumuŋ Çorumī Ḳadrī Efendi'ye letâiften madûd ve vaḳfiyenamesinden bir fıḳradır.*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[1543] [cüz'-i ṯānī,] 135

*... tevliyeti kendüye tefvīż ve iḥāle olunan poḫlu yavan Çorumī zeyd-i ḫırṣa ve 'izziyyet-i 'irse silliyyet 'irsuhu sinnu el-ḫabīṯātü lil-ḫabīṯīn nüktesine 'ārif ve "Boḳuŋ lāyıḳı oṣuruḳdur." ve "**Ac ite ḳurı boḳ mezedür**." meṯellerinüŋ daḳīḳasına vāḳıf ḳuvve-yi hāżıme ṣāḥibi...* ilā āḫirihi[1544]…

1069. Aç ite menzil olmaz. **28/26**

1070. Aç ile eceli gelen söyleşir. **28/27**

1071. Aç yatmaḳtan toḳ ölmek yeğdir. **28/28**

1072. Açtırma ḳutunuŋ ḳapağını. **28/29**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 15]

1073. Açtırma ḳutuyu, söyletme kötüyü. **28/30**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 15]

1074. Açlıḳtan mı çıḳtıŋ? **28/31**

1075. Açlıḳta arpa, körpe[1545] aş imiş; altın, gümüş[1546] taş imiş.[1547] **28/32**

Açlıḳta ḳalanıŋ birisi...[1548]

1542 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: "Kânî", *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

1543 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan.*

1544 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

1545 Müellif, *körpe* kelimesinin kullanıldığı bazı madde başlarında bu kelimenin ilgili madde başındaki manasını şu şekilde belirtmiş: 'buğday kırması, bulgur' (bk. 24/17), 'bulgur' (bk. 26/ek2/05, 43/ek/02), 'dövülmüş arpa ve buğday' (bk. 44/ek2/08), 'kepek' (bk. 49/14, 15). 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oğlı: *Lehce-yi Tatarī*: körpe: Unnı ėlegeç ėlek üstinde ḳalġan ḳabuḳlar.: cild-i ṯānī, 61[a]. BASKAKOV: *N-RS*: куьрпе (kürpe): 195[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: көрпə II [körpe]: Un elendiğinde elekte kalan un ve kepek kalıntısı.: 194[b]. ÖNER: *K-TTS*: körpe (II): Kepek, kalbur kalıntısı, çalkantı.: 229[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: körpe (1): Hububat, yarma.: 299[a]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Arpa kŭrpe aş eken altın kŭmuş taş eken.: 20; kŭrpe: Bulgur.: 240[a].

1546 Bu madde başında *gümüş* kelimesinin iki farklı imlası da (كموش, كوموش) gösterilmiş. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: gümüş (كموش): 1572[b]; gümiş, gümüş (كومش): 1602[a]; gümüş (كوموش): 1603[a].

1547 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Açlıkta arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 24/17, Açlıkta -kıtlıkta- arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş; düşman yumruğu başa indikte sevmediğin hısım akraban meğer kardeş, hem arkadaş hem koldaş -muavin- imiş. 24/ek1/09, Arpa, körpe -bulgur- aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 43/ek/02, Arpa -şaîr- körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 44/ek2/08, Arpa, körpe (kepek) aş imiş; altın gümüş taş imiş. 49/14.

1548 ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Arpa kŭrpe aş eken altın kŭmuş taş eken. (Bu atasözünün 1773-1776 yıllarında Çarlık Rusya'sında Bugaçev ihtilali zamanında meydana gelen kıtlık yüzünden söylenmiş olduğu; Başkırt Türkleri arasında: "Alabota (kara pazı otu), aş iken; altın, kumuş taş iken." şeklinde söylendiği; 1937 yılında Kırım'da, 1899'da Dobruca'da zuhur eden kıtlık zamanlarında buradaki Türkler arasında: "Arpa, kŭrpe aş eken; altın, kŭmuş taş eken." şeklinde söylendiği rivayet olunur.): 20. İlgili madde başının benzer veya mükerrer biçimleri için müellifin yaptığı açıklamalar için bk. *Açlık zamanında bir zenginin tecrübekârı söylemiş, derler. 43/ek/02. Altın ve gümüş akçe ile ekmek almak mümkün olmadığı bir zamanda*

1076. Açlıḳ bu, insana neler yaptırmaz! **28/33**

1077. Aç ağzıŋı, yum gözüŋü. **29/01**

1078. Açtı ağzını, yumdu gözünü. **29/02**

1079. Açtı ağzını, yumdu gözünü; durmaz söyler, diŋlemez. **29/03**

1080. Açıḳ baş mahallesinde mi doğmuş? **29/04**

1081. Açma ağzıŋı, sinek girer. **29/05**

1082. Açmazdan gürîzân oldu. **29/06**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[1549] 478

Alaman cānibine[1550] *sefer iḳtiżāsınuŋ ḥikmeti budur, ki Nemçe ḳralı olan Frenduş tekrār nihāyetsüz leşker cem‘ ėdüp ṭoḳuz yüz otuz yedi senesi cemāḏiye’l-ūlāsında Budin kralı Yanoş’uŋ üzerine gelüp muḥāṣara eyledi. Elli yedi gün tamām Budin ḳal‘asınuŋ tesḫīrine iḳdām ve ihtimām ėtmegin derūn hiṣārda Yanoş ḫaṣm ṭarafınuŋ bu mertebe coş u ḫuroşunda kendisinde ‘adem-i muḳāvemet mülāḥaẓasıyla bu maḳūle müżāyaḳa maḥallerinde firār ėtmegi seyr-i sitėzden evlā görüp hemān bir ṭarīḳiyle* ***açmazdan gurėzān olup*** *ve bir bilinmez goşede pinhān oldı.* ilā āḫirihi[1551]…

Muḥibbī *Dīvān* [129, 311, 4] [beyt]

ṣaḳın aldanma cehān[1552] *naṭ‘ına*[1553] *āḫir*[1554] *māt ėder*[1555]
nā-gehān açmaz yüzinden saŋa diye şāh ruḫ

1083. Açıḳ ağız, aç ḳalmaz. **29/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 15[1556]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 180[1557]]

1084. Açıḳ ağız, aç ḳalmaz; hazırı yėmek, güç gelmez. **29/08**

1085. Açmaz oyunu oymanaḳ ister. **29/09**

1086. Açmaza düşürürler. **29/10**

---

söylenmiş olsa gerek. 44/ek2/08. Açlık zamanında, altın ve gümüşün geçmediği zamanda açın birisi söylemiş imiş, ki servet ve kıymet-i kübrâ addolunan o maden-i hasisenin dahi öyle bir zamanda faydası olmuyor imiş. 49/14.

1549 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

1550 Yazmada: *cānibe*.

1551 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

1552 Yazmada: *cehānuŋ*.

1553 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: nuṭ‘ına: 129, 311, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: nat‘ına: 2, 334, 574, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: naṭ‘ına: 1, 294, 360, 4.

1554 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: āḫır: 129, 311, 4.

1555 ėder: Yazmada yok.

1556 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Açıḳ aġız, ac ḳalmaz.: 15.

1557 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Açıḳ aġız, aç ḳalmaz.: cüz’-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1087. Açtırma ḳutuyu, söyletirsin kötüyü. **29/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 15[1558]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1559]]

1088. Açtırma ağzımı, söyletirsin sazımı. **29/12**

1089. Açtırma ağzımı, baltayı taşa çarptırırsın. **29/13**

1090. Açtırma ḳutuyu, söyletirsiŋ kötüyü. **29/14**

1091. Açtırma çuvalıŋ ağzını. **29/15**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 180[1560]]

1092. Aç ḳapağı[1561], ḳazan[1562] taşmasın. **29/16**

1093. Aç ḳapağı, arslan çıḳsın. **29/17**

1094. Açgözü topraḳ doyurur. **29/18**

1095. Aç gözüŋü, açarlar gözüŋü. **29/19**

1096. Aç gözüne topraḳ, kör gözüne yapraḳ… **29/20**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

... ki bu tabir açgöz; yani haris ve ḥasis olanlarıŋ gözleri dünya malıyla doymaz, böyleleriŋ gözlerini öldükten soŋra da ancaḳ toprak doyurur. Kör, filhaḳīḳa kör değil, açgözlünüŋ diğer refīḳi nankörlüktür, ki öylelerine (mecaz ve kinaye tariḳiyle) o sınıf nankörler gözüne kinayeten yapraḳ doyurur, dėmektir.

1097. Açıḳgöz ol, açgöz olma. **29/21**

1098. Açgözlüde toḳ görmedim, toḳgözlüde aç. **29/22**

1099. Açıḳgöz, açgöze mal ḳaptırmaz. **29/23**

1100. Açgözlü, yalan sözlü olma; toḳgözlü, toḳ -mert- sözlü ol. **29/24**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira:

1558 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Açma ḳuṭuyı, söyledirsiŋ kötüyi.: 15.

1559 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Açdurma ḳuṭuyı, söyledürsin kötüyi.: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1560 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Açdurma çuvālıŋ aġzını: cüz'-i ṯānī, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1561 Yazmada: *ḳapġacı, ḳapaġı*. CLAUSON: *EDPT*: kapak: 582[b].

1562 Yazmada: *ḳazan, ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. ʻAbdü ʾl-Ḳayyūm ʻAbdü ʾn-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

Lā beyt[1563]

açgözlüde ṭoḳ görmedim, ṭokgözlüde aç
ṭoḳ -merd- sözlüde yalan görmedim, yalancıda tāç
dėmişlerdir. Tāç, 'aḳıl' manasınadır.

1101. Açıḳgözlülük açgözlülükten elbette yeğdir. **29/25**

1102. Aç gözüŋü, yoḳsa açarlar. **29/26**

Ş. [Şināsī̆ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 15]

1103. Açıḳ ḳapı, düz yol… **29/27**

1104. Açıḳ ḳapı görünce it dalar[1564] (girer[1565]). **29/28**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī̆, 180[1566]]

1105. Açılırsa ḳapanmaz arsızıŋ ağzı, ḳapanırsa açılmaz inatçınıŋ ağzı. **29/29**

1106. Açıḳ yüzlü, arsızdır. **29/30**

Hicaplı ḳadına göre değil.

1107. Açıḳ yüzlü, pirsizdir. **29/31**

Hicaplı ḳadına göre değil.

1108. Açıḳlar alayınıŋ başḳumandanı… **29/32**

1109. Açıḳlar livası… **29/33**

1110. Açıḳlar alayında… **29/34**

1111. Açıḳ yüzden açıḳ söz… **29/35**

1112. Açıḳ yüz değil, açıḳ söz gerek. **29/36**

1113. Açıḳ söz, temiz yürekten çıḳar. **29/37**

1114. Açıḳ söz, açıḳ ḳalpten çıḳar; açıḳ ḳalp, doğru[1567] insanıŋ doğru -hüsnü- niyetinden çıḳar. **29/38**

1115. Açıḳ -doğru- sözlü, doğrudur; ḳapalı -eğri- sözlü, eğri ya da[1568] uğrudur[1569]. **29/39**

1563 Yazmada: *millī beyt.*

1564 Yazmada *dal-* kelimesi, *dal-* ve *ṭal-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tal-: 490[b]. Ş. Sāmī̆: *ḲT*: ṭalmaḳ: II, 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dalmaḳ: 883[b]; ṭalmaḳ: 1227[a].

1565 Yazmada: *girir*.

1566 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī̆ Ḍurūb-ı Emṯāl": Açıḳ ḳapu görünce it ṭalar.: cüz'-i ṯānī̆, 180. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī̆ Ḍurūb-ı Emṯāl*: 4.

1567 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

1568 Yazmada: *yā.*

1569 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī̆: *ḲT*: oġrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: Hırsız.: VIII, 3269[a]; oğru (I): Hırsız.:

1116. Açıḳ yüzlüde ar olmaz, ar olmayanda hayâ, hicap olmaz. **30/01**

[al-Buḫārī *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaḥīḥ* 1. Kitābu 'l-Īmān 15. bāb, 17. ḥadīṯ] [ḥadīṯ]

al-ḥayā'u mina 'l-īmān[1570]

[=Hayâ imandandır.]

1117. Açıḳ yüzlü, açıḳ başlı hep birdir. **30/02**

1118. Açıḳ yüzlüde ar olmaz, açıḳ sözlüde hile olmaz. **30/03**

1119. Açıḳ söyle, doğru diŋle. **30/04**

1120. Açıḳ sözde hile yok. **30/05**

1121. Açıḳ sözde hile olmaz, açıḳ yüzde hayâ. **30/06**

1122. Açıḳ söyle, ki açıḳ ḳapanmasın. **30/07**

1123. Açıḳ söz şüpheyi ḳaldırır, ḳapalı söz şüpheyi uyandırır; lakin "Selamünaleyküm kör kadı." dėnen açıḳ söz de her iki tarafı utandırır. **30/08**

1124. Açıḳ söz, ḳapalı söz hep yerinde yaraşır; yerinde olmayan söz için ḫalḳ birbirine ḳaraşır[1571] (baḳışır). **30/09**

1125. Açıḳ yaraya[1572] tuz ekilmeğe beŋzedi. **30/10**

1126. Açıḳ yaraya tuz ekilmez. **30/11**

1127. Açıḳ yaraya tuz ekilmez, açıḳ söze söz söylenmez. **30/12**

1128. Açılmış da saçılmış. **30/13**

1129. Açılan gül dökülse gerek. **30/14**

1130. Açılmış gül solsa gerek. **30/15**

1131. Açılmış gül elbette solar. **30/16**

1132. Açılmış gül solsa gerek, ağlayan göz gülse gerek. **30/17**

1133. Açmış güle herkes baḳar. **30/18**

1134. Açmış gül çok su ḳaldırmaz. **30/19**

1135. Açılıp saçılmağa gelmez. **30/20**

1136. Açıḳ yara tėz ḳapanmaz. **30/21**

1137. Açıḳ yara, açıḳ ḳapı tėz ḳapanmaz. **30/22**

1138. Aç gül yüzünü ey canan, biz de bilelim cihanda gėcemizi gündüzümüzü! **30/23**

VIII, 3269[a]; oğru (II): Gizli yapılan iş.: VIII, 3269[a]; ugri: Hırsız, yolkesen.: XI, 4025[a]; uğru (I): Hırsız, yolkesen.: XI, 4027[b]; uğru (I): Gizli.: XII, 4783[a]; uğru (II): Hırsız.: XII, 4783[a].

1570 Yazmada bu cümlenin hadis olduğu belirtilmemiş sadece başına "'Arabī" notu düşülmüştür.

1571 LESSING: *M-TS*: hara-: Bakmak, seyretmek, gözlemek; dikkatle bakmak, gözlem yapmak, incelemek; ilgilenmek, göz önünde bulundurmak; gözetlemek, izlemek; yönelmek, yüzüne bakmak, karşılamak.: 1102[b]. CLAUSON: *EDPT*: kara-: 645[b]. TDK: *DS*: karamak (II): İyi görmek için dikkatle bakmak.: VIII, 2650[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳaramaḳ: 217[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: кара- [kara-]: 137[a].

1572 Yazmada *yara* kelimesi, *yara* ve *yare* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. İlgili iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstamel olan bu kelime, şiirlerde *yāre* biçiminde de kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: yara: 2181[b]; yare 2183[b]. AYVERDİ: *MBTS*: yara: 1336[c].

[Münīf Paşa[1573]] beyt

kākülüŋ aç ruḫ-i pür-tābıŋı ʻarż ėt cāna
bilelüm biz de cehānda[1574] gėcemüz gündüzümüz

1139. Açılmışa gül, gül ise; dökülmüşe ağla, gül ise. **30/24**

1140. Açıldıḳça ḳapansın çeşm-i aʻdâ. **30/25**

Lā mışrāʻ[1575]

1141. Acıya tatlı vėrilmez. **30/26**

1142. Acı, ağrı çekmeden analar evlat doğurmaz. **30/27**

1143. Ahmaḳ[1576] doḳuz türlüdür; bunuŋ en fenası sefîhe ḳısmıdır, ki buŋa "*lā yufliḥūn*[1577] ahmaḳ" dėrler. **31/01**

ḥadīṯ

al-ḥumḳu abġażu 'l-ḫulḳi ilā-llāh
[=Allah'a huyların en sevimsizi ahmaklıktır.]

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 78[b]]

***aḥmaḳ**: ṣ. 'Ar. [Ḥumḳ'dan ṣıfat-ı müşebbehe.] 'Aḳılsız, budelā, ḳalın ḳafālı, bön. [«Ḥamḳā'» olan mü'ennet-i 'Arabīsi lisānımızda müsta'mel olmayup yine "aḥmaḳ ḳız" dėnilir.]*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* [cüz'-i ṯānī, 860[b]]

***aḥmaḳ**: ṣ. Ḥumḳ ṣāḥibi, pek böŋ, ḥamāḳatlü, bī-behre-yi iḏ'ān, derk ėtmez, naẕra-yı ūlā, ḥamḳā. aḥmaḳāne: Abdalsı. aḥmaḳ[1578] defteri: Yād-dāşt, puṣula, muḫṭıra yazar bozar. aḥmaḳlanmaḳ: Teḥāmuḳ, avanaḳ olmaḳ. aḥmaḳlıḳ: Ḥamāḳat, belāhet, belādet, aḥmaḳ kārı.*

***Muḫṭıra:** "Ahmaḳ" Arabîdir -Türkçesi "avanaḳ"tır-; faḳat Türkçe şivesinde medli olaraḳ söylenmesi hasebiyle bu A [medli elif] sırasına yazılmış ise de ba'dehû hîn-i tabında E [medsiz elif] sırasına geçirilebilir.*

1573 Yazmada: *Sünbül-zāde Vehbī.*

1574 cehānda: Yazmada yok.

1575 İlgili beytin tamamı şu şekildedir: açılduḳça ḳapansun çeşm-i aʻdā / bi-ḥaḳḳı sūretü 'l-*innā fetaḥnā.*

1576 Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 411[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 78[b]. REDHOUSE: *TaEL*: 40[b]. Yazmada kelime ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da birkaç madde başında *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Müellif, *aḥmaḳ* ile başlayan madde başlarının yer aldığı yazmanın 31. sayfasının başında *aḥmaḳ* kelimesinin "medli olarak söylenmesi" sebebiyle ilgili madde başlarının *medli elif* sırasında kaydedildiğini ancak *medsiz elif* sırasına geçirilebileceğini belirtmiş.

1577 Bu ifade 'kurtuluşa eremezler' manasındadır ve *Kur'an*'da "Allah'a karşı yalan uyduranlar" için kullanılmıştır. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 10. Sūratu Yūnus 69; 16. Sūratu 'n-Naḥl 116.

1578 *Lehce-yi 'Oṯmānī*'de: *aḥaḳḳ.*

1144. Ahmaḳ (avanaḳ) âdem, aşinalıḳ[1579] ėdeniŋ[1580] hepsini dost zannėder. **31/02**

1145. Ahmaḳ âdeme ne aşinalıḳ ėt ne aşinalığına baḳ. **31/03**

1146. Ahmaḳ âdem rumuzdan (imadan) ne aŋlar! **31/04**

1147. Ahmaḳ âdeme aşinalıḳ ėtseŋ o da saŋa şişnalıḳ(?) (zımbalıḳ) ėder. **31/05**

Ḥaḳḳī [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Hamaḳatiŋ tarifi: Hamaḳatiŋ delâil-i esasiyeleri ber-vech-i ati sıfatlar olmaḳ üzere beyan ėderler: gayet uzun saḳal, sahibinde sıfat-ı hamaḳatiŋ vücuduna delalet ėder; çünkü saḳalıŋ maḫreci dimağdır. Saḳal uzadıḳça dimağ azalır. Dimağ azaldıḳça aḳıl azalır, hamaḳat tekessür ėder. Bu sıfat, ahmaḳ olanlarda sûrîdir. Ef‘âl u harekât cihetinde insanda hamaḳate delalet ėden sıfatlar ise avâḳıb-ı umura nazar ėtmemek, kibir ve azamet, kesret-i kelam, cevapta sürat, rast geldiğine iltifat ėtmek, ef‘âlinde acul, etvarında ḫafif, sefahate mail, baḫîl, mübrim olmaḳ, galebe-yi sehv ü nisyan, zaman-ı gınada lüzumsuz yere bezl-i emval, zaman-ı ihtiyaçta meyusiyet, ḳahḳaha ile gülmek, feryad u figan ile ağlamaḳtır.

1148. Ahmaḳ âdem ile şaḳa olmaz. **31/06**

1149. Ahmaḳ, ahmağı soḳaḳta bulur. **31/07**

1150. Ahmaḳ, ahmağı suvatta[1581] bulur. **31/08**

1151. Ahmaḳ âdem şaḳayı gerçek sanır. **31/09**

1152. Ahmaḳ olan her zaman düşer. **31/10**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 181[1582]]

1153. Ahmaḳ odur[1583], ki âlemiŋ ḳusurunu görür de kendi ḳusurunu göremez. **31/11**

1154. Ahmaḳ odur[1584], ki rızḳ için gam yiye; ne bilir kim ḳazana kim yiye![1585] **31/12**

Mevzundur.

1579 Bu kelimenin aslı Farsça *āşnā*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: 66[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin imlası aynı kalmakla birlikte hem *āşnā* hem de *āşinā* telaffuzu kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: āşnā: Aṣlı Fārsīde şīn’i sākin ėken lisānımızda ġalaṭ olaraḳ meksūr oḳunur: I, 35[b]. Bu sebeple, bu kelime; alıntılarda *āşnā*, madde başlarında *āşinā* olarak kaydedilmiştir.

1580 Ş. Sāmī: *ḲT*: āşnālıḳ: Mu‘ārefeye delālet ėden selām ve temennā gibi ‘alāmet. [İltifātdan ḫafīfdür.] || āşnālıḳ ėtmek: Selām vėrmek, temennā ėtmek, merḥabā dėmek: I, 35[b].

1581 REDHOUSE: *TaEL*: ṣavat: 1189[a]. TDK: *TTS*: suvat (sıvat): Derelerde su alınacak ve hayvan sulanacak yer; gölümsü, havuzumsu yer. V, 3598. TDK: *TS*: suvat: Hayvan suvaracak yer.: 2176[b].

1582 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aḥmaḳ olan, her zamān düşer.: cüz’-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1583 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: “O” ism-i işāretine “lām” ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; “şol” gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

1584 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

1585 Yazmada bu madde başı ile aynı sayfada yer alan “Aḥmaḳ oldur, ki dünyā içün ġamm yiye; ne bilürsin kim ḳazana kim yeye! 31/25” madde başının yanlarına işaretler konularak bu iki madde başının benzer/mükerrer biçimler olduğuna dikkat çekilmiş.

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 46[1586]]

1155. Ahmaḳ odur[1587]; ki malın vėrir vėresiye, ḳafesteki ḳuşu uçurur gelesiye[1588]. **31/13**

1156. Ahmaḳ odur[1589], ki âlemi haḳsız kendini haḳlı sanır. **31/14**

1157. Ahmaḳ odur[1590]; ki nezaket, terbiye göstereyim dėrken doğru sözü yalan diŋler; yalan sözü doğru aŋlar; doğru söyleyecek yerde yalan söyler; velhasıl her sözde bir pot ḳırar, ḳaş yaḳayım dėrken göz çıḳarır, sükûn ėdecek yerde münasebetsiz söz çıḳarır. **31/15**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

1158. Ahmaḳ, ėl malına kendisini ortaḳ sanır. **31/16**

1159. Ahmaḳ odur[1591], ki kendi ḳusurunu göremez. **31/17**

1160. Ahmaḳ ile düğüne giden yatlı[1592] (ayıplı) çıḳar. **31/18**

1161. Ahmaḳ, hamaḳatini irfan sanır. **31/19**

Mu'allim Nācī İrcā'-ı Naẓar[1593] [522, III, 82-88] [naẓm[1594]]

elfāẓına baḳsam bu sözüŋ ḳā'idesizdür
ma'nāsına baḳsam o daḫı fā'idesizdür

üslūb-ı Freng-āne deyüp ḫalṭ-ı kelāma
yazılmaḳla ne olmış bir iki muġlaṭa-nāme

üslūbumuzı maḥv ėdiyor Avrupa derdi
bir Avrupalı görse bu üslūbu gülerdi

eblehcesine tābi'-i ṭavr-ı digerānuz
'irfān ṣanıruz ḫumḳı 'aceb bī-ḫaberānuz

1162. Ahmaḳ; daima kendini methėden, âlemi zemmėdendir. **31/20**

1163. Ahmaḳ, meddahlar sözüne aldanandır. **31/21**

1164. Ahmaḳ dostuŋ olacağına aḳıllı düşmanıŋ olsun. **31/22**

1586 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aḥmaḳ oldur, ki dünyā içün ġamm yeye; ne bilirsiŋ kim ḳazana kim yeye!: 46.

1587 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

1588 Madde başının "ḳafesdeki ḳuşı uçurur gelesiye" kısmı, metne farklı bir kalemle sonradan eklenmiş.

1589 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

1590 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

1591 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

1592 TDK: *TTS*: yatlu (yatlı): Kötü, şom, âdi, fena.: VI, 4390. TDK: *DS*: yatlı: Yaramaz, kötü, aşağılık.: XI, 4202[b].

1593 ÖZGÜL, M. K.: *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler V - Muallim Naci Efendi*: Kitaplara Girmeyen Şiirler: İrcâ'-ı Nazar: 522, III, 82-88. Aynı beyitler için bk. ÖZGÜL, M. K.: *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler V - Muallim Naci Efendi*: *Yâdigâr-ı Nâcî*: Üdebâ-yı Zamâne: 438, 7-10.

1594 Fevziye Abdullah TANSEL [1912- 1988]'e göre Muallim Nâci [1849 - 1893], "İrcā'-ı Naẓar" manzumesinin bu beyitlerindeki bazı ifadeler ile Abdülhak Hâmit [1852 -1937]'i kastetmiştir ve dolayısıyla bu beyitler Hâmit hakkında bir hicviye sayılabilir. [TANSEL,] F. A.: "Muallim Naci ile Recaizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler", *Türkiyat Mecmuası*: 187.

Yaḥyā Naẓīm[1595] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 94] [beyt]

dost kim ebleh[1596] ola terk ėt anı
düşmenüŋ ʻāḳil ėse çekme keder

1165. Ahmaḳ dosttan aḳıllı düşman yeğdir. **31/23**

1166. Ahmaḳ, dünyanıŋ harap olmasını ister. **31/24**

Arabî: *lavlā al-ḥamḳā la-ḫarābatu ʾd-dunyā*

[=Ahmaklar olmasaydı dünya harap olmuştu.]

1167. Ahmaḳ odur[1597], ki dünya için gam yiye; ne bilirsin kim ḳazana kim yiye![1598] **31/25**

Mevzundur.

[Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 46[1599]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1600]]

1168. Ahmaḳ, buğday tarlasına zambaḳ eker. **31/26**

1169. Ahmaḳ, baş belasıdır. **31/27**

Bazı hükemâ ahmağı şöyle tarif ėtmişlerdir: Hamaḳat, kesad-ı aḳıldan kinaye bir keyfiyet-i garîziyedir; defʻine ölümden başḳa çare olmaz.

1170. Ahmaḳ, aḳıldan noḳsan âdeme dėnir. **31/28**

1171. Ahmaḳlıḳ müşkül derttir. **31/29**

1172. Ahmaḳlıḳ şifasız bir marazdır; nitekim hiss-i haset, hırs ve tamah (cehalet) devasız bir maraz olduğu gibi. **31/30**

şiʻr

li-kulli dāʾ in davāʾun yustaṭabb bih
illā ʾl-ḥamāḳatu aʻyat min bi-davāʾihā

Meali: *Her marazıŋ bir çare-yi ṭıbbîsi, tedavisi vardır; faḳat hamaḳat marazı, ḳabil-i tedavi olmayıp tedavi ėdeni âciz bıraḳır.*

1173. Ahmaḳ, her şeyi ters aŋlar; her daim ters söyler. **31/31**

1174. Ahmaḳ ḳız, kendi ayıbını kendi söyler. **31/32**

1595 Yazmada: *Naẓīmī.*

1596 Yazmada: *ebleh, aḥmaḳ.*

1597 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

1598 Yazmada bu madde başı ile aynı sayfada yer alan "Aḥmaḳ oldur, ki rızḳ içün ġamm yiye; ne bilür, kim ḳazana kim yeye! 31/12" madde başının yanlarına işaretler konularak bu iki madde başının benzer/mükerrer biçimler olduğuna dikkat çekilmiş.

1599 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Aḥmaḳ oldur, dünyā içün ġamm yeye; ne bilirsiŋ kim ḳazana kim yeye!: 46.

1600 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḥmaḳ oldur, dünyā içün ġamm yeye; ne bilürsin kim ḳazana kim yeye!: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1175. Ahmaḳlıḳ[1601] alametlerinden birisi de: "Bol buldu, budala[1602] oldu; az buldu, atala(?) (uḳala[1603]) oldu." ḳabîlinden ḫuy türlendirmektir[1604]. **31/33**

1176. Ahmaḳ gelin, yengeyi[1605] ḫalayığı sanır. **32/01**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 46]

Ahmaḳ insanlar kendi cinsinden gayrı bir cinsle evlenirse (baş ḳoşarsa) evvela, kendi ana babasını beğenmez; saniyen, ḫısım ve aḳrabasını sevmez; salisen, öz cinsini tanımaz, dėrler; ki faḳat böyleleri de "Kestane, ḳabuğundan çıḳmış; kendi ḳabuğunu kendi beğenmemiş. Supaḳ[1606], soyunu tanımaz. Soysuz, soyunu tanımaz." ḳabîlindendir, dėmişler.

1177. Ahmaḳ gelin, görümcesini ḫalayıḳ sanır. **32/02**

1178. Ahmaḳta soy soydur, boy boydur; ki kimi la la, kimi lı lı, kimi lu lu'dur. **32/03**

1179. Ahmaḳ âdem, bir kere sürçen atıŋ yėmini[1607] keser. **32/04**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Żurefā (Nevādirü 'ż-Żurefā)*[1608] [cüz'-i evvel,] 94

Ekābir-i māżiyyeden Ebü 's-sa'ādet dėdikleri ḏāt aḫmaḳ ve ebleh ėmiş. Hatta bir def'a atınıŋ ayaġı sürcdükde ana ġażab ėdüp "Yemini ve ṣamanını kesüŋ." deyü ḫüddāmına emr eyledi. Pes ḫānesine geldükde ḫıdmetkārları atıŋ cürmi 'afv olunup kemā-kān yem ve yiyecegi vėrilmesini kendüsinden recā eylediklerinde "Ḫı'uş imdi vėrilsün; lākin benüm bildigimi kendüsine bildirmeyin." dėmiş.

1180. Ahmağıŋ[1609] malını ya ėl[1610] alır ya yel. **32/05**

1181. Ahmaḳ kişi tėz aldanır. **32/06**

1601 Yazmada: *aḫmalıḳ*.

1602 Yazmada *budala* kelimesi; *budelā (بدلا), budala (بودالا)* ve *budala (بودلا)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin aslı Arapça *budalā' (بدلاء)*'dır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102[a]. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: budala (بودالا): I, 307[a]; budala (بودلا): I, 307[a]. REDHOUSE: *TaEL*: budelā (بدلا): 347[b]; budala (بدلا): 348[a]; budala (بودالا): 392[b]; budala (بودلا): 393[a].

1603 Kelimenin aslı Arapça *'uḳalā* olup *āḳil* kelimesinin cemidir ve aslında 'akıllılar, akıl sahipleri' manasında olmasına rağmen Türkçede daha yaygın olarak 'akıllı geçinen' manasında kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 3, 444[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 944[a].

1604 GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: төрлән- [törlen-]: Değişmek.: 348[a]. ÖNER: *K-TTS*: törlen-: 1. Türlenmek, çeşitlenmek. 2. Değişmek, başkalaşmak.: 489[a].

1605 TDK: *TS*: yenge:1. Bir kimsenin kardeşinin, dayısının veya amcasının karısı. 4. Düğünde geline kılavuzluk eden kadın.: 2571[b].

1606 Yazmada: *ṣubaḳ*. Bu kelimenin aslı, esasen 'dübür, anüs' manasında olsa da bir kişi hakkında olumsuz bir yargı için 'nankör, alçak, hercaî adam' manasında kullanılan Boşnakça *šupak* olmalıdır. BAYHAN, Ş.: *Boşnakça-Türkçe Sözlük*: šupak: 1344[a].

1607 Yazmada: *yem*. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yem: 2209[b]; yim (يم): 2224[b].

1608 Yazmada: *Nevādir-i Żurefā'dan bir ḫikāye-yi laṭīfedür*.

1609 Yazmada: *aḫmaḳıŋ*.

1610 Yazmada: *el, ėl*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *el* ve *ėl* imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. Ayrıca kelimenin *il* biçimi de mevcuttur. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır.

1182. Ahmaḳlığıŋ hududu olmaz. **32/07**

1183. Ahmaḳ, yağmayı (yaḳmayı) ganimet bilir. **32/08**

1184. Ahmağıŋ[1611] yüzüne gülseŋ sevdi sanır. **32/09**

1185. Ahmağıŋ[1612] yüzüne tükürseŋ yağmur sanır. **32/10**

1186. Ahmağa[1613] yüz, abdala[1614] söz vėrmeğe gelmez. **32/11**

1187. Ahmaḳ yüz türlü ise bir türlüsü[1615] de yalancıya inanandır. **32/12**

1188. Ahmaḳlıḳ yüz türlü ise bir türlüsü[1616] de yalancı sözüne inanmaḳ, bileni bilmeyen yerine ḳoymaḳtır. **32/13**

1189. Ahmaḳ odur[1617]; ki dostu düşman, düşmanı dost yerinde tutar. **32/14**

1190. Ahmaḳ odur[1618]; ki şeytandan şefaat, düşmandan merhamet umar. **32/15**

1191. Aḫirü 'l-emr olacaḳ olsa gerek. **32/16**

1192. Aḫir zamanda aḫlaḳ-ı umumiye fesada gitmesiyle her şey fesada gidecek, ne olacaḳsa ondan[1619] soŋra olacaḳ.[1620] **32/17**

1611 Yazmada: *aḫmaḳıŋ*.

1612 Yazmada: *aḫmaḳıŋ*.

1613 Yazmada: *aḫmaḳa*.

1614 Günümüz Türkiye Türkçesinde anlamına göre iki farklı imla ile (*abdal* 'derviş, dilenci'; *aptal* 'ahmak') kullanılan bu kelimeyi bu madde başında her iki anlamıyla da anlamak muvafıktır. TDK: *TS*: abdal: 3[b]; aptal: 138[a]. Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde hem *medli elif*le hem de *medsiz elif*le kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ebdāl: 9[b]; abdal [*medsiz elif*le]: 10[a]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ebdāl: [ḳısm-ı evvel,] 53[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: abdal [*medli elif*le]: I, 16[b]; ebdāl: I, 65[a]. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Abdalı tekyede görürsün. ("Abdal" lafẓı 'Arabīde evveliŋ feṯḥiyledür. Türkīde ėse elif-i ṯaḳīle oḳunur.): 5. Kelime, yazmada ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da bazı alıntılarda *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Kelimenin *abdal* [*medsiz elif*le] ve *ebdāl* biçimlerini tefrik etmek mümkün olmadığından kelime -ister *medli elif*le ister *medsiz elif*le yazılmış olsun- madde başlarında *abdal*, -özellikle *abdal* okunması gerektiği belirtilenler müstesna olmak üzere- alıntılarda ise *ebdāl* olarak kaydedilmiştir.

1615 Yazmada: *dürlüsi*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

1616 Bu madde başında türlü kelimesi iki farklı imla ile (türlü, türli) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

1617 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba'ż ta'birātında isti'māl olunuyor.: I, 217[c].

1618 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

1619 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḫurūfa iltiṣāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḫüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

1620 Sonradan yazıldığı anlaşılan ve bu sebeple farklı satırlarda bulunan bu madde başı ve açıklaması anlam bütünlüğünün sağlanması için bir araya getirildi.

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Aḫir zamanda aḫlaḳ-ı umumiye fesada gider. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse her şey fesada gider; zira fitne, fesat, hiss-i haset, hırs -burada ‘Yahudî hırsı’ dėmektir- ve tamahtan doğar. Hırs ve tamah ise müfsitlik alametidir. Cemi fitne, fesat; haris, tamahkâr müfsitleriŋ başı altından çıḳar. Bütün dünyanıŋ; yani dünyada yaşayan bütün ḫalḳ-ı âleminŋ huzur ve rahatı bunlardan -müfsitlikten[1621]*- bıḳar, ḳaçar; ḳızıl ḳıyamet de onlardan*[1622] *ḳopar, dėmişler.*

1193. Aḫirü ’l-emr ruz-i ḳıyamet olsa gerek. **32/18**

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 15] beyt

āḫirü ’l-emr olıcaḳ roz-i ḳıyāmı
cismine nār-ı caḥīm ola ḥarāmı

1194. Aḫiret âdemi, dünya dağdağasıyla uğraşmaz. **32/19**

1195. Aḫiret âdemi… **32/20**

1196. Aḫiret öküzü… **32/21**

1197. Aḫiret günü ḳomşundan… **32/22**

1198. Aḫiretten ḫaber getiren[1623] yok. **32/23**

1199. Aḫirete götürecek değil a! **32/24**

1200. Aḫiret günü ḳomşundan sorulur. **32/25**

1201. Aḫirete kim mal götürmüş! **32/26**

1202. Aḫir zamanda (iş başında) insanıŋ piçi, aḳçeniŋ tuçu[1624] -tuncu[1625]- ḳalacaḳ. **32/27**

1203. Aḫirette mi şefaat ėdecek? **32/28**

1204. Aḫirette şefaat ėdecek. **32/29**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 15]

1205. Aḫiret evladı… **32/30**

1206. Aḫiret suali gibi sual sorar. **32/31**

1207. Aḫiret ananıŋ aḫiret evladı… **32/32**

1208. Aḫirete mal vėrirseŋ baŋa vėr. **32/33**

1621 Yazmada *müfsidlikden* ifadesi iki kere yazılmış.

1622 Yazmada: *anlardan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

1623 Yazmada *getir-* kelimesi üç farklı imla ile (كترمك, كتورمك, كتيرمك) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: getirmek (گترمك): II, 1145[c]; getürmek (گتورمك): II, 1146[a]; getirmek (گتيرمك): II, 1146[b].

1624 Yazmada *tuç* kelimesi iki farklı imla ile (tuç, ṭuç) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tūç (tūc): 311[a]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuc: I, 448[c]; ṭuc: II, 894[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tuc: 606[a]; ṭuc: 1252[b]. TDK: *DS*: tuç: XII, 4773[b].

1625 Yazmada *tunç* kelimesi iki farklı imla ile (tunç, ṭunç) kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tūç (tūc): 311[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tunc: I, 454[c]; ṭunc: II, 912[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭunc: 1263[b].

1209. Aḫiret, dünya ḳardeşim[1626] ol. **32/34**

1210. Aḫirette boynuzsuz ḳoyun, boynuzlu ḳoyundan haḳḳını alsa gerek. **32/35**

1211. Aḫiret haḳḳını helal ėt. **32/36**

Yeŋişehrli ‘Avnī Beg[1627] [*Dīvān*[1628] 357, 287, 3] [beyt]

āḫiret ḥaḳḳın ḥelāl ėtsün bize pīr-i muġān
ṣormasunlar roz-i maḥşerde ḥisāb-ı bādeden

1212. Aḫiret, dünya haḳḳın helal ėtsin. **32/37**

1213. Aḫiret, dünya haḳḳıŋı helal ėt, sormasın hesap Ḫüday[1629] bizden. **32/38**

Mevzundur.

Lā [beyt]

1214. Aḫirette herkes “Nefsî, nefsî…” diyecektir[1630]. **32/39**

m. [Mükerrer[1631]]

1215. Aḫir, ölümdür bu dünyada insanıŋ soŋu; bilmem var mıdır devranıŋ[1632] öŋü, soŋu? **33/01**

1216. Aḫirete iman ėden, öleceğin düşünenler; fenalıḳ ėtmezler. **33/02**

1217. Aḫir, yine ḫâk olur bu tenler; bilmem neye kibrėder ėdenler? **33/03**

Mevzundur.

Şeyḫü ’l-İslām Vaṣṣāf ‘Abdu’llāh[1633] [*Ḫayāl-i Behcet-ābād* 14[a]] [beyt[1634]]

1218. Aḫiretini oda[1635] yaḳtı. **33/04**

1626 Yazmada: *ḳardaşım*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

1627 Yazmada: *‘Avnī Beg.*

1628 Yazmada: *Taḫrīb-i Ḫarābāt’dan.*

1629 *Hüda* kelimesinin Farsçadaki aslî biçimi olan *Ḫudāy*, ‘kendiliğinden var’ manasında olup hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde kelimenin *Ḫudā* ve *Ḫudāy* imlaları müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: āy: 127[b]; ḫudā: 448[b]; ḫud-āy: 448[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫudā: 832[b]; ḫudāy: 833[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḫoda: 157[a]; ḫoday: 157[a].

1630 Yazmada: *deyeceklerdür*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

1631 bk. Āḫir zamānda insānlar hep “Nefsī, nefsī…” olacaḳ. 33/30.

1632 Aslı Arapça *davarān* olan bu kelime, ‘dönmek’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 604[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Arapçadaki imlası ile yazılsa da anlamına göre *deverān* (‘dönüp dolaşma, cevelan’) ve *devrān* (‘dünya, felek, talih’) olmak üzere iki farklı telaffuzla kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: deverān: I, 624[a]. Kelime günümüz Türkiye Türkçesinde de aynı anlam farklılığı esasına göre iki farklı imla ile kullanılmaktadır. TDK: *TS*: deveran: Dolaşım, dönme.: 646[b]; devran: 1. Dünya. 2. Kader, talih. 3. Zaman, çağ.: 649[a]. Kelimeyi bu madde başında hem *deveran* (*dönüp dolaşma, cevelan*) hem de *devran* (*dünya, zaman*) olarak okumak, anlam bakımından uygundur.

1633 Yazmada: *Şeyḫü ’l-İslām ‘Abdu’llāh Vaṣṣāf.*

1634 Şeyḫü ’l-İslām Vaṣṣāf ‘Abdu’llāh: *Ḫayāl-i Behcet-ābād*: āḫir yine ḫāk olur bu tenler / bilmem neye kibr ėder ėdenler: 14[a].

1635 Bu kelime yazmada hem *od* hem de *ot* biçimi ile kullanılmıştır. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ot: 245. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ot: 24[a]. TOPARLI-

1219. Aḫiret odunu (ateşini) düşünen, dünya odundan (vebalinden) saḳınmaḳ gerek. **33/05**

1220. Aḫirette iman, dünyada mekân gerek. **33/06**

1221. Aḫirette iman yoldaş, *Ḳur'an* delil gerek. **33/07**

1222. Aḫiretini düşünen, âḫara[1636] kötülük ėtmez. **33/08**

1223. Aḫirette iman yoldaşı gerek, dünyada din ḳardeşi[1637] gerek. **33/09**

1224. Aḫirete mal gitmez, iman gider. **33/10**

1225. Aḫirette baş gereği iman. **33/11**

1226. Aḫirette boynuzsuz ḳoyun, boynuzlu ḳoyundan haḳḳını alacaḳ. **33/12**

1227. Aḫirette baş gereği iman, dünyada baş gereği sağlıḳ. **33/13**

1228. Aḫirette iman gerek, dünyada can gerek. **33/14**

1229. Aḫirette iman baylığı[1638], dünyada can sağlığı gerek. **33/15**

1230. Aḫiret mizanına herkes binse[1639] gerek. **33/16**

1231. Aḫiret isteyen, dünyada ağlamaḳ gerek. **33/17**

1232. Aḫiret ḳardeşi[1640], dünya yoldaşı… **33/18**

1233. Aḫiretten gelircesine… **33/19**

Kānī[1641] *[1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[1642] [cüz'-i evvel,] 61

Reşk-i gül-şen-i rāz ve naḳş-i encümen-i niyāz olan meclis-i ensā üns-i şevḳ-baḫşālarına vā'iẕ-i ma'rifetiŋ leyle-yi dāmende iẓhār ėtdigi ma'ārif-i ḫafiyyesinden nāzik-ter olan kelimāt-ı nükte-āmīz şeṭāret-fermā ve mülāṭafāt-ı şevḳ-engīz beşāretini itḥāf ve ihdā ve seyyid merḥūmuŋ nih-dārī-yi 'ömriyye ile mülāzım-ı

VURAL-KARAATLI: *KTS*: od: 203[a]; ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

1636 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-āḫar: Ġayr ma'nāsınadur, ki Fārsīde *dīger* murādifidür. İki nesneniŋ birine nisbetle ol biridür.: I, 746. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Âhir* ile *âhar* arasındaki fark: *Âhar*, 'ikinci' anlamına gelir. İkincisi ve daha fazlası caiz olan her şey konusunda *âhar*, dişili için de *uhrâ* kelimesi kullanılır. Üçüncüsü ve daha fazlası olmayan varlıklar konusunda da *evvel* [ilk] ve *âhir* [son] kelimeleri kullanılır. "Rebî'ü 'l-evvel" ve "Rebî'ü 'l-âhir" ifadeleri bu türden, üçüncüsü olmayan anlamındadır.: 441. TDK: *DS*: ahar (IV): Yabancı, yerli olmayan.: I, 125[b].

1637 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

1638 Ş. Sāmī: *ḲT*: baylıḳ: Zenginlik, vüs'at ve ḳudret.: I, 278[c].

1639 Yazmada: *minse, binse*. CLAUSON: *EDPT*: bin-: 348[a]; min-/mün-: 767[a]. TDK: *TTS*: minmek: Binmek.: IV, 2809. TDK: *DS*: minmek: Binmek.: IX, 3201[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: minmek: 282[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: мең- [měn-]: 214[b]. ÖNER: *K-TTS*: měn-: 336[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: min-: Binmek.: 184[b].

1640 Yazmada: *ḳardaşı*. bk. 1637. dipnot.

1641 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: "Kânî", *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

1642 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

maḳbere-yi üsküdārī oldıġı aḫyānda āḫiretden gelürcesine vārid ve ba‘de ’l-vefāt… ilā āḫirihi[1643]…

1234. Aḫiretlik evlat, evlad-ı maneviyedir; ḫoş tutmaḳ gerek. **33/20**

1235. Aḫiret suali sorar gibi… **33/21**

1236. Aḫiretten nasip uman, dünya tamahından geçmek gerek. **33/22**

Ḥurūfī ‘Arşī[1644] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* 105] beyt

naṣīb almaḳ dilerseŋ[1645] uḫrevīden
ferāġat eyle[1646] ṭa‘m-ı dünyevīden[1647]

1237. Aḫirette şefaat uman, dünyada peygamberiniŋ sözünü tutmaḳ gerek. **33/23**

1238. Aḫiret köprüsünden ḳorḳan, dünya köprüsünde yolbastılıḳ[1648] ėtmez. **33/24**

1239. Aḫiret azığını tedarik ėtmek gerek. **33/25**

1240. Aḫir zamanda ḫalḳ; ḳarnımız doymuyor, dünyaya sığmıyoruz diye[1649] şikâyet ėdecek. **33/26**

1241. Aḫirette (aḫir zamanda) herkes “Nefsî, nefsî…”, dünyada herkes “Hepsi, hepsi…” dėr. **33/27**

1643 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

1644 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

1645 dilerseŋ: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*de, *Dīvān-ı ‘Arşī*de ve yazmada: *dilersen*. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 107. Hurûfî Arşî [1562-1620]’ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî’den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid ‘Abdu’llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî’den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* nüshası esas alınmıştır.

1646 Yazmada: *ḳıl*.

1647 ṭa‘m-ı dünyevīden: Yazmada: *ṭama‘-ı dünyevīden*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*de: *ṭa‘m-ı dünyevīden*. *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *ṭama‘-ı dünyevīden*.

1648 Sözlüklerde tespit edemediğimiz “yolbastı” ifadesi, “ayakbastı” ve “toprakbastı” gibi örneklerden hareketle ‘yoldan geçenlerden alınan para’ manasında anlaşılsa da burada ‘haramî, şaki, yolkesen’ manasında kullanılmıştır. Müellifin bu ifadeyi ‘haramî’ manasında kullandığı farklı bir örnek için bk. Öŋde giden kervān, ḥarāmīye (yolbaṣdıya) ḳurbān olur; arḳada ḳalan kervān, çapulcıya (yaġmācıya) ḳurbān olur. 458/28. TDK: *TS*: ayakbastı: 197[b]; toprakbastı: 2371[b]; yolkesen: 2605[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yol: yol basmak: Yol kesmek, haramîlik etmek.: dördüncü cilt, 860[b].

1649 Yazmada *diye* kelimesi; *deye, deyi, deyü* ve *diye* olmak üzere dört farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ديه imlasının hem *deye* hem de *diye* teleffuzu mevcuttur; ancak yazmada esas alınan telaffuzu tefrik etmek mümkün olmadığından ilgili imla *diye* olarak okunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: tė- (dė-): 433[b]. TDK: *DS*: deyi: ‘Diye’ anlamında kullanılır.: IV, 1446[a]. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): Diye.: II, 1127. Ş. Sāmī: *ḲT*: deyü: I, 646[a]; deye: I, 646[c]. REDHOUSE: *TaEL*: diyü, deyü, deye: 940[b]; diye, deye: 942[b].

1242. Aḫir zamanda ḫalḳta hicap, hayâ; iman, itiḳat; şefḳat, merhamet ḳalmayacaḳ; insanlarıŋ[1650] birbirine hürmet, saygı[1651] ḳayıt ve ḳaygısı olmayacaḳ. **33/28**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Hep kendi nefsini bilecek; hep sevgileri aḳçe, bohça[1652], zevḳ, şevḳ, sefahat yerinde yaşayacaḳlar. İbadet, iyâdetleriŋ salt ancaḳ ḳuru adı ḳalacaḳ. İnsanlarıŋ işi ayaḳ işi olacaḳ. Yaptıḳlarını, ėttiklerini eski iptidaî zaman ḫalḳından hiçbirisi ėtmiş, yapmış olmayacaḳtır. İşte bu hâller sebebiyle, velhasıl kimse kimseye hürmet ėtmeyecek; yani evlatlar anaya babaya haḳaretle isyan ėdecekler. Kimse kimseyi tanımayacaḳ. Gökten rahmet, yerden bereket kesilecek. Birbirine hep zulüm ve haḳareti, gasp ve gareti âdet ėdinecekler… ila aḫirihi[1653]… İşte bu sözleri eski zaman aḳvam-ı Türkân’ı masal olaraḳ söylemişlerdir.

1243. Aḫirette herkes haḳḳını alsa gerek. **33/29**

1244. Aḫir zamanda insanlar hep “Nefsî, nefsî…” olacaḳ. **33/30**

1245. Aḫir zaman çocuğudur[1654]; aḫir zamanda evlat ana babayı tanımayacaḳ, ḳıyamet alametlerinden biri de bu olacaḳ[1655]. **33/31**

1246. Aḫir zamanda ḳırḳ ḳadın bir baltanıŋ sapına yapışacaḳ. **33/32**

1247. Aḫir zaman günü öğlenden soŋra… **33/33**

1248. Aḫir zamanda iş başında insanıŋ piçi, aḳçeniŋ tuncu[1656] ḳalır. **33/34**

1249. Aḫir zaman fitnesi dünyayı ifsat ėder, dünya fesada gider, ḳıyamet fitneden ḳopar. **33/35**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira fitne, fesat; hiss-i haset, hırs ve tamahtan tevellüt ėden müfsitlerden doğar. Ondan[1657] soŋra aḫlaḳ-ı umumiye de fesada gider. Aḫlaḳ-ı umumiyeniŋ fesada

---

1650 insānlarıŋ: Yazmada yok.

1651 Yazmada *saygı* kelimesi *ṣayġu* ve *ṣayġı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣayġu: 1164[b]; ṣayġı: 1164[b].

1652 Yazmada: *boġça*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b]. Ayrıca *akçe bohça* ikilemesi ‘hediye’ ve ‘rüşvet’ manalarında kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: boġça: aḳçe boġça: 403[b].

1653 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

1654 Yazmada: *çoçuġıdur (چوچغی در)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

1655 Yazmada: *ocaḳ*.

1656 Yazmada bu kelimenin hem *tunç* ve *ṭunç* imlaları hem de *tuç* ve *ṭuç* biçimleri kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tūç (tūc): 311[a]. Kelimenin ilgili biçimlerinin tamamı Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuc: I, 448[c]; tunc: I, 454[c]; ṭuc: II, 894[a]; ṭunc: II, 912[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tuc: 606[a]; ṭuc: 1252[b]; ṭunc: 1263[b]. TDK: *DS*: tuç: XII, 4773[b].

1657 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

gitmesiyle her şey de fesada gider. Ondan[1658] *soŋra ne olacaḳsa olacaḳ olsa gerek, dėmişler.*

1250. Aḫir zaman (ḳıyamet) fitneden ḳopar. **33/36**

Muḥibbī *Dīvān* [640, 2172, 4] [beyt]

fitne-yi āḫir[1659] ***zamāndur fitneler andan ḳopar***
dostlar ben n'eyleyem ol gözleri fettān içün

1251. Aḫir zaman alameti fitnedir, ḳıyamet fitnelikten ḳopacaḳ. **33/37**

Yaḥyā Naẓīm[1660] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 118] [naẓm]

ḳıyām-ı nāz-ile tā kim o nev-ḫaṭṭ dil-sitān ḳopdı
ḳıyāmet ẓāhir oldı fitne-yi āḫir zamān ḳopdı

yine bir nev-nihāl-i bāġ-i 'işve vėrdi şeft-ālū
yetişdi mīve-yi naḫl-i viṣāl nev-resān ḳopdı

1252. Aḫiret mizanını düşünen, dünya mizanını doğru tutar. **33/38**

1253. Âḫara[1661] ėdilen fenalığa "Oḫ!" dėme, sırası saŋa da gelir. **33/39**

1254. "Aḫ, oḫ!" ėtmekle iş bitmez, "taḳ, tuḳ…" ėtmekle biter. **33/40**

1255. Aḫir zamana yaḳın[1662] (aḫir zamana) paranıŋ[1663] tuncu, insanıŋ piçi ḳalacaḳ. **33/41**

1256. Aḳşamıŋ[1664] şerrinden sabahıŋ ḫayrı yeğdir. **33/42**

1257. Akşamıŋ[1665] sabahı var. **33/43**

1658 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

1659 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: āḫır: 640, 2172, 4.

1660 Yazmada: *Naẓīmī*. Özellikle naatlarıyla tanınan bu divan şairinin asıl adı *Yahyâ* olup *Nazîm* mahlasını kullanan diğer kişilerden ayırt edilebilmesi için ismi ve mahlası birlikte kullanılmaktadır. Bu husula ilgili geniş bilgi için bk. UZUN, M. - N. ÖZCAN: "Nazîm", *DİA*: 32, 452[a]-453[c].

1661 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-āḫar: Ġayr ma'nāsınadur, ki Fārsīde *dīger* murādifidür. İki nesneniŋ birine nisbetle ol biridür.: I, 746. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Âhir* ile *âhar* arasındaki fark: *Âhar*, 'ikinci' anlamına gelir. İkincisi ve daha fazlası caiz olan her şey konusunda *âhar*, dişili için de *uhrâ* kelimesi kullanılır. Üçüncüsü ve daha fazlası olmayan varlıklar konusunda da *evvel* [ilk] ve *âhir* [son] kelimeleri kullanılır. "Rebî'ü 'l-evvel" ve "Rebî'ü 'l-âhir" ifadeleri bu türden, üçüncüsü olmayan anlamındadır.: 441. TDK: *DS*: ahar (IV): Yabancı, yerli olmayan.: I, 125[b].

1662 Yazmada *yakın* kelimesi, üç farklı imla ile (ياقن, ياقين, يقين) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (ياقن): 2189[b]; yaḳın (ياقين): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (ياقين): ["يقين" yazılmamalı ve 'Ar. "yaḳīn" ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c].

1663 Kelimenin aslı Farsça *pāra*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 230[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası ile kullanılmış; fakat 'parça' anlamında *pāre* telaffuzu ile kullanılırken 'nakit' anlamında *para* telaffuzu ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāre: I, 343[c]; para: I, 343[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pāre (vulg. para): 432[b].

1664 Yazmada: *aḫşamıŋ, aḳşamıŋ*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ahşam: 8[b]. CLAUSON: *EDPT*: axşam: 96[b]. Osmanlı Türkçesinde bu kelimenin hem *aḫşam* hem de *aḳşam* biçimi kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḫşam: I, 24[c]; aḳşam [*aḫşam* yazmamalı.]: I, 44[c]. REDHOUSE: *TaEL*: aḫşam: 45[a]; aḳşam: 165[b]. TDK: *DS*: aḫşam: I, 134[a].

1665 Yazmada: *aḫşamıŋ, aḳşamıŋ*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ahşam: 8[b]. CLAUSON: *EDPT*: axşam: 96[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḫşam: I, 24[c]; aḳşam: I, 44[c]. REDHOUSE: *TaEL*: aḫşam: 45[a]; aḳşam: 165[b]. TDK: *DS*: aḫşam: I, 134[a].

1258. Aḫlaḳ-ı umumiye-yi içtimaiyeniŋ zevali, bir felaket-i […] muciptir.[1666] **34/01**

1259. "Aḫir zaman ne vaḳit; yani ḳıyamet ne zaman ḳopacaḳ?" diyenlere[1667] ḳarşı bir zatıŋ birisi dėmiş ki: "Ḳıyamet -aḫir zaman- seniŋ öldüğüŋ gün ḳopacaḳ[1668]." **34/01**

1260. Aḫirü 'l-emr bu sevda ile mecnun olsa gerek. **34/03**

Fehīm [*Dīvān*] Terkīb Bend [264, IV, 2, 1; 2]

ḫüsnüŋ evvel baḳışumda beni ėtdi meftūn
eyledi sāḫir-i çeşmüŋ baŋa çoḳ meger füsūn

zülfüŋ ėtdi dilümi silsile cünbān-ı cünūn
āḫirü 'l-emr bu sevdā ile oldum mecnūn

1261. Aḫirü 'l-emr bu sevda onuŋ[1669] başına yeter. **34/04**

1262. Aḫirü 'l-emr bu sevda ile mecnun oldu. **34/05**

1263. Aḫir zamanda ḳırḳ ḳadın bir baltanıŋ sapına yapışacaḳ. **34/06**

"Baltanıŋ sapı" bir erkekten kinayedir.

1264. Aḫir zamanda -ḳıyamete yaḳın[1670] vaḳitlerde- itibar-ı âlem (ḫalḳ); […] (aḳ, ḳızıl) maden para-yı sim ü[1671] zeredir. **34/07**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

1265. Aḫir günde, aḫir nefeste iman selameti gerek. **34/08**

1266. Âḫarıŋ[1672] malına göz diken, kendi malından ḫayır göremez. **34/09**

1267. Âḫarıŋ[1673] ayıbını gören, kendi ayıbını göremez. **34/10**

1268. Aḫir kös-i rihlet herkesiŋ ḳapısında çalınsa gerek. **34/11**

Bāḳī [*Dīvān* 79, 1, VI, 7] [beyt[1674]]

āḫir çalındı kūs-i raḥīl ėtdüŋ irtiḥāl
evvel ḳonaġuŋ oldı cinān bostānları

1666 Bu madde başı *ahlak* kelimesinin imlası gereği medsiz elif sırasında olmalı iken bahse konu kelime medsiz elifle yazılmış olmasına rağmen madde başı medli elif sırasına yazılmış.

1667 Yazmada *diyen* ifadesi, yedi farklı imla ile (دیه ین, دیان, دین, دیه ن, دییان, دیین, دییه ن) yazılmış.

1668 ḳopacaḳ: Yazmada: *ḳopacaḳ dėmiş dėrler*.

1669 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

1670 Yazmada *yakın* kelimesi, üç farklı imla ile (یاقن, یاقین, یقین) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (یاقن): 2189[b]; yaḳın (یاقین): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (یاقین): ["یقین" yazılmamalı ve 'Ar. "yaḳīn" ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c].

1671 ü: Yazmada yok.

1672 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-āḫar: Ġayr ma'nāsınadur, ki Fārsīde *dīger* murādifidür. İki nesneniŋ birine nisbetle ol biridür.: I, 746. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Âhir* ile *âhar* arasındaki fark: *Âhar*, 'ikinci' anlamına gelir. İkincisi ve daha fazlası caiz olan her şey konusunda *âhar*, dişili için de *uhrâ* kelimesi kullanılır. Üçüncüsü ve daha fazlası olmayan varlıklar konusunda da *evvel* [ilk] ve *âhir* [son] kelimeleri kullanılır. "Rebî'ü 'l-evvel" ve "Rebî'ü 'l-âhir" ifadeleri bu türden, üçüncüsü olmayan anlamındadır.: 441. TDK: *DS*: ahar (IV): Yabancı, yerli olmayan.: I, 125[b].

1673 bk. 1672. dipnot.

1674 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: āḫır çalındı kūs-ı raḥīl itdüŋ irtiḥāl / evvel ḳonaġuŋ oldı cinān būstānları: 79, 1, VI, 7.

1269. Âḫarıŋ[1675] zararını kendi kârında arama. **34/12**

1270. Âḫara[1676] "Oḫ!" çalan aḫir kendisine de "Oḫ!" çalındığını görse gerektir. **34/13**

1271. Aḫir zamanda ḳadın erkeğe buyuracaḳ (emredecek). **34/14**

1272. Aḫir nefeste iman yoldaşı gerek. **34/15**

1273. Aḫir nefeste iman gerek, aḫirette peygamber evi mihman gerek. **34/16**

1274. Aḫir nefesim neva-yı hu, ya men Hu[1677]. **34/17**

Yaḥyā Naẓīm[1678] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭaʻāt-ı Mürettebe V, 484] ḳıṭʻa[1679]

ey bezm-i ġammında cān u dil-i zemzeme-gū
mestān-ı maḥabbetle ʻālem memlū
yā Rabb ʻömrüm kemāl-i luṭfuŋdan ola
āḫir nefesüm nevā-yı hū yā men Hū

Sünbül-zāde Vehbī [*Dīvān*] [357, 1; 2] ḳıṭʻa

yā İlāhī ne söylerüm bilmem
ėtdüm enfās-ı ʻömri cümle tebāh
eyle āḫir nefesde luṭfuŋla
ḳavlimi "Lā ilāha illā'llāh"

1275. Aḫireti düşünen günah işlemez (günahtan ḳaçar). **34/18**

1276. Aḫireti düşünen, dünyada doğru[1680] olur. **34/18**

1277. Aḫiret günü ḳomşundan… **34/19**

1278. Aḫırdakileri[1681] baḳmazsaŋ onlar[1682] da seni baḳmaz. **34/20**

1279. Aḫır[1683] masrafı zebun olduḳça aḫırdaki[1684] mal da zebun olur. **34/21**

1675 bk. 1672. dipnot.

1676 bk. 1672. dipnot.

1677 DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: yâhû: Lugat anlamı 'ey Tanrı!' olup dervişlerin "Allah'a ısmarladık" yerinde birbirlerine verdikleri selam. [Bu sözün karşılığı "yâ men-hû"dur.]: 1155[a]; yâ men-hû: 1156[a]. AYVERDİ: *MBTS*: yâhu: 'Ey Allah!' anlamında zikir sözü olarak kullanılır.: 1326[c]. Sufîlere göre zikrin en faziletlisi Allah'ı bir şey isteme anlamı taşımayan bir ifadeyle anmaktır. Bundan dolayı talep manası taşımayan ve Allah'ın zatî ismi olan *hû*, en faziletli zikir telakki edilmiştir. Hz. Ali'nin çok defa "yâ hû, yâ men hû, lâ ilâhe illâ hû" diye zikrettiği, kendisine bunun sebebi sorulduğunda "hû"nun ism-i a'zam olduğunu söylediği rivayet edilir. TÜRER, O.: "Hû", *DİA*: 18, 261[a].

1678 Yazmada: *Naẓīmī*.

1679 Yazmada ilgili madde başının yanına *mıṣrāʻ*, alıntının yanına ise *ḳıṭʻa* yazılmış.

1680 Yazmada: *doġru*. Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

1681 Yazmada: *āḫʸurdakileri*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin Farsçada *āḫʸur* ve *āḫʸar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: āḫʸur, āḫʸar: 26[b]. Kelimenin her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

1682 Yazmada: *anlar*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

1683 Yazmada: *āḫʸur*. bk. 1681. dipnot.

1684 Yazmada: *āḫʸurdaki*. bk. 1681. dipnot.

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı daġdaġa-yı pāşāyī 269, 31b, 1125] beyt

maṣraf-ı āḫʸura olduḳça zebūn
yorılur atlu yayadan efzūn[1685]

1280. Aḫıra[1686] gelmez mal gibi… **34/22**

1281. Aḫir zaman (yani ḳıyamet); fitne fesattan, hırs ve tamahtan, hiss-i hasetten ḳopacak. **34/23**

Rivayet-i ḳadimeden bir fıḳradır.

1282. Aḫir zamanda ahval-i âlem yevmü 'l-[…]den dehşetli. **34/24**

Rivayet-i ḳadimeden bir fıḳradır.

1283. Aḫir zamanda paranıŋ (aḳçeniŋ) tuçu[1687] -tuncu-, insanıŋ piçi ḳalacaḳ; ḳıyamet onlarıŋ[1688] başı üstüne ḳopacaḳ. **34/25**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Rivayet-i ḳadimeden bir fıḳradır.

[1] Çünkü aḫir zamanda [2] insanlarıŋ ḳalplerinde ekseriyetle fazâil-i beşeriye ḫasâili ḳalmayacaḳ. Amal ve ef'âl-i seyyieden [3] olan kizb ve riya revaç bulacaḳ. Ve din ve aḫlaḳa muḫalif ahval-i hevâperestten olan itiḳatsızlıḳ ve itimatsızlıḳ ḳaim olacaḳ. [4] Kesb-i beşerde helal ve haram, haḳ ve rıza ve ḫoşnudî[1689] *aranmayacaḳ; zira aḫir zaman insa[5]nlarınıŋ ḳalplerinde Haḳ ḳorḳusu, ḫatır saygısı, edep, hayâ ve hicap ḳalmayacaḳ. Din ve mezhebe, [6] ana ve babaya ve ḫısım ve aḳrabaya, büyük ve küçüğe, zayıfa ve muhtaca… ila aḫirihi*[1690] *… hiss-i şefḳat [7] ve hürmet, muhabbet, ḫizmet, merhamet ve insaniyet ve hiss-i haḳ ve adalet… gibi fazâil-i insaniye*[1691] *[35] külliyen mahv [34/8] ve düçar-i zeval ve inḳıraz olup onlarıŋ*[1692] *yerine sırf hiss-i şaḫsi ve nefsani ve hep menfaat [9] gelmesine merbut ve kesb-i*

1685 yayandan efzūn: Yazmada: *yayadan füzūn*.

1686 Yazmada: *āḫʸura*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫᵛur, āḫᵛar: 26ᵇ. TDK: *DS*: ahar, aḫar: 1. Hayvanların su içtiği taş veya ağaç yalak, çeşme yalağı. 2. Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla. 3. Hayvan yemliği.: I, 124ᵃ; ahur, aḫur: 1. Hayvanların su içtiği taş veya ağaç yalak, çeşme yalağı. 2. Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla. 3. Hayvan yemliği.: I, 135ᵃ.

1687 Yazmada *tuç* kelimesi iki farklı imla ile (tuç, ṭuç) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tūç (tūc): 311ᵃ. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuc: I, 448ᶜ; ṭuc: II, 894ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: tuc: 606ᵃ; ṭuc: 1252ᵇ. TDK: *DS*: tuç: XII, 4773ᵇ.

1688 Yazmada: *anlarıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ᵃ; ol: 123ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

1689 Yazmada: *ḫʸuşnūdī*. Aslı Farsça olan bu kelime, 'rıza ve memnuniyet' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫʸuşnūdī: 487ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoşnūdī [ḫuşnūdī]: I, 582ᵃ. *Hoşnut* kelimesinin Farsçada *ḫuşnūd* ve *ḫʸuşnūd* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫuşnūd: 463ᵇ; ḫʸuşnūd: 487ᵃ. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlaları ile müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kelimenin her iki imlasının telaffuzu da *ḫoşnūd* olarak gösterilmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: I, 582ᵃ; ḫoşnūd [ḫʸuşnūd]: I, 592ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: 849ᵇ; ḫoşnūd [ḫʸuşnūd]: 874ᵃ. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de aslına uygun biçimde *ḫuşnūd* ve *ḫʸuşnūd* olarak okunmuştur.

1690 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ᵃ; ilā: 1, 64ᵇ.

1691 Yazmada metnin bundan sonraki kısmı 34. ve 35. sayfalarda karşık olarak yer almaktadır.

1692 Yazmada: *anlarıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ᵃ; ol: 123ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

gayrimeşru ḳaidesine tabi amal ve ef'âl-i seyyie-yi nefsaniyeler ihdas olacaḳ. Ve [10] bu meslek ḫadimleri bütün ehl-i hırs ve tamah zümresinden olacaḳları için onlarıŋ[1693] ekseriyetle ḳalpleri [11] her türlü[1694] hiss-i fazâil-i insaniyeden ḫali olup kör nefislerini doyurmaḳ isterler; amma ḫain ve zalim nefisleri [12] asla doymaḳ bilmez. Bilakis ḳalp ḳulaḳları sağırlaşır, ḳalp gözleri körleşir; dünyaya malik [13] olsalar kör nefsi yine doyuramazlar. İşte bu aḫir zaman insanlarınıŋ her veçhiyle artan [35] gulüvv-i nefsanileriniŋ [34/15] kemal-i hırs ve tamahları yüzünden aralarında mütehaddis nefsani reḳabet hissi saiḳasıyla [16] hiss-i haset tevellüt eder. Hiss-i hasetten hiss-i adavet, hiss-i adavetten fitne ve fesat tevellüt eyler. [35] Hiss-i fitne ve fesattan ḫarabî-yi cihan zuhur eder. [34/17] İşte bu hissiyat-ı mezmûme ve meḏûle ile memlû ve meşhûnü 'l-ḳalp olan insanlar [35] yani fitne-yi aḫir zaman olan insanlar [34/18] sırf kendi menfaatlerinden başḳa huḳuḳ-ı gayrı ve nef'-i sairi asla ve ḳat'an [19] düşünmezler. Hatta ḳanun-i esas-ı İlahî ve tabiî olan [20] haḳ ve haḳiḳat ve adaleti daḫi tanımazlar ve ahkâm-ı [21] adalete asla ḳail ve razı olmazlar. Binaenaleyh, [35] aḫlaḳ-ı umumiye ve içtimaiyeleri -ferdî ve içtimaî, âmm ve ḫass- düçar-ı tenezzül [34/22] ve tezelzül olan ebnâ-yı âdemiŋ -aḫir zaman- [35] bu mezhep ve meslekleri fitne ve fesad-ı cihan-ı umumu intaç eyleyeceğinden naşi [34/23] aḫir zamanda ḳıyamet alameti hep bu kör nefse [35] tebaiyetle ve tariḳ-i adl ve istiḳameti terkle sırf hırs ve tamah peşinden ḳoşaraḳ temin ve tahsil-i menfaat-ı zatını istihsal için âḫarı ızrar ve gasp, huḳuḳ-ı gayre tecavüz yüzünden mücadele-yi ḫusus ve muharebe-yi umum çıḳar. Neticesi ise [34/20] maddî ve manevî hayat-ı dünya ve beşeri tamamen taḫrip ve ifna ve bilcümle mamureyi külliyen tazrîr ve imha eyler. Bu misilli[1695] su-yi amal-i beşer ise [21] 'mücerret kör nefs-i şeytanîniŋ idlâl ve iğfali marifeti' demek olup bunuŋ menşei ve mebdei de insanlarıŋ hırs ve tamahınıŋ galeyanı [22] nefsiniŋ tuğyanı ve fazîhasıdır. İşte bu hırs ve tamahtan hiss-i haset, bundan da fitne ve fesat, bundan da taḫrip ve imha-yı hayat-ı dünya ve beşer çıḳar. [23] Ḳıyamet daḫi işbu amal ve ef'âl-i seyyie-yi beşeriŋ ve ashabınıŋ başına bundan ḳopar, demişler.

1284. Âḫarıŋ[1696] ayıp ve ḳusurunu çoḳ gören, kendi ayıp ve ḳusurunu hiç göremez imiş[1697]. **34/26**

Zira elde olan sende de vardır.

1693 Yazmada: *anlarıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

1694 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

1695 Yazmada: *miṯillü*. Ş. Sāmī: *ḲT*: miṯillü yā miṯilli: Beŋzer, şebīh, naẓīr, mānend, gibi, ḳabīlinden.: II, 1289[b]. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

1696 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-āḫar: Ġayr ma'nāsınadur, ki Fārsīde *diger* murādifidür. İki nesneniŋ birine nisbetle ol biridür.: I, 746. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Âhir* ile *âhar* arasındaki fark: 441. TDK: *DS*: ahar (IV): Yabancı, yerli olmayan.: I,125[b].

1697 Yazmada: *aymış*.

1285. Aḫir zaman fitneden ḳopar. **34/27**

1286. Adaşana[1698] yol gösterirler, sataşana yumruḳ. **34/28**

1287. Adaşan[1699] ile şaşıran hep bir baptan; lakin düşüren -düşünen- ile bulan, aşıran[1700] başḳa başḳadır. **34/29**

1288. Adamaḳ ile mal tükenmez, ḫülya[1701] (sihir) ile mal bulunmaz. **34/30**

[Şinâsî *Ḍurûb-ı Emṯâl-i ʻOṯmâniyye* 15[1702]]

1289. Adam[1703] olmayandan adamlıḳ gelmez, kendini bilenden nadanlıḳ gelmez. **34/31**

Terbiye, tımar görmeyen bağ üzümünü vėrmez.

Ḳıvamına gelmeyen aḳide lezzetini vėrmez.

1290. "Adam sen de!" dėme, her şey adamlıḳtadır. **34/32**

1291. Adama adam gerek, adam ėde adamı; adam, adam olmasa adam ėtmez adamı. **34/33**

1292. Adam, adamına düşerse ehil olur, adamına düşmezse ėl olur; ėlde uzun dil, geçilmez sel[1704] olur. **34/34**

1293. Adam ḳıtlığında saḳallı keçiye "Abdurrahman Çelebi" dėrlermiş.[1705] **35/01**

1698 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: adaşmaḳ: Yolı ġā'ib ėtmek. Şaşırmaḳ. Sehv ü ḫaṭā ėtmek. Müşāreketle teġannî ve terennüm ėtmek.: 7[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarî*: adaşmaḳ: cild-i evvel, 13[b]. ÖNER: *K-TTS*: adaş-: 1. Yolunu kaybetmek, yoldan çıkmak. 2. Yanlış fikirde olmak. 3. Kötü yola girmek.: 25[a].

1699 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: adaşmaḳ: Yolı ġā'ib ėtmek. Şaşırmaḳ. Sehv ü ḫaṭā ėtmek. Müşāreketle teġannî ve terennüm ėtmek.: 7[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarî*: adaşmaḳ: cild-i evvel, 13[b]. ÖNER: *K-TTS*: adaş-: 1. Yolunu kaybetmek, yoldan çıkmak. 2. Yanlış fikirde olmak. 3. Kötü yola girmek.: 25[a].

1700 Yazmada *aşır*- kelimesi iki farklı imla ile (آشرمق, آشيرمق) yazılmış. Yazmada kullanılan bu imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmî: *ḲT*: aşırmaḳ (آشرمق): I, 34[c]; aşırmaḳ (آشيرمق): I, 36[a].

1701 Yazmada *hülya* kelimesi iki farklı imla ile (خليا, خوليا) yazılmış. Aslı Yunanca *melancholia (μελαγχολία)* olan ve Arapçadan (*māli ḫūlyā*) Türkçeye geçen bu kelimenin yazmada kullanılan imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: μελαγχολία (melancholia): 484[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫulyā (خليا): 862[b]; ḫulyā (خوليا): 874[b].

1702 Şinâsî - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurûb-ı Emṯâl-i ʻOṯmâniyye*: Adamaḳ ile māl tükenmez.: 15.

1703 Yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefîḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmânî*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānî, 862[b]. Ayrıca, Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmî: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir.

1704 Yazmada: *seyl*. Kelimenin aslı Arapça *sayl*'dir. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmî: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

1705 Madde başının benzer biçimleri için bk. Ādam ḳıtlığında (ḳaḥtlığında) kösemen keçiye "'Abdu 'r-Raḥmān Çelebî" dėrler. 42/36, İnsān ḳıtlığında keçiye "'Abdu'llāh Çelebî" dėrler. 375/31, İnsān yoḳlığında keçiye "'Abdu 'r-Raḥmān Çelebî" dėrler. 393/23.

[Meḥmed Ṣalāḥī] *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*[ḳısm-ı evvel, 16ª]

Ādem[1706]*: [ʻA.] Dünyāda ilk peydā*[1707] *olan insān. Birinci peyġamber.*

ʻOṯmān Nevres[1708] [*Dīvān* 65, 1, 30[1709]] mıṣrāʻ

senüŋle buldı ḥayāt Ādem-i ṣafiyyu'llāh

Sinān Paşa [*Taẖarruʻāt*[1710]] beyt

İlāhī ṭutalım şeyṭān Ādem'e zerḳ ėtdi
yā ol buġdayı Ādem'e kim rızḳ ėtdi

[Muʻallim Nācī] *Luġat-i Nācī*[5ª]

ādem[1711]*: [ʻA.] Birinci peyġamber, ebü 'l-beşer ḥażret-i Ādem ʻaleyi 's-selām. § Terbiyeli, insāniyetli; merd. Ġayret-keş: O anıŋ ādemidür. Ādem evlādı= Aṣıl, terbiyeli. Ādem olmaḳ= Tefeyyüz ve teraḳḳī ėtmek, kesb-i terbiye ėtmek. "Adam sen de!" taʻbīri bir şey'i istihfāf maḳāmında müstaʻmeldür.*

- Âdem: insan, kişi…[1712] **35/02**

  [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 15[1713]]

1294. Âdeme şeytan aşikâre düşman. **35/03**

1295. Âdem olmaḳ ḳolay değil. **35/04**

1296. Âdem baş atamız, Havvâ baş anamız; bunu bilmek baş vazifemizdir. **35/05**

[el-Ḥācc Nūrī Efendi] "Ḳıṣṣa-yı ebü 'l-beşer Ādem ʻaleyhi 's-selām" *Keşkūl*[1714] [cild-i evvel, 52]

Cenāb-ı vācibü 'l-vücūd cümle benī-ādemiŋ pider-i ekremi olan ***ḥażret-i Ādem ʻaleyhi 's-selām****ıŋ vücūd-i şerīfini ḳudret-i bāliġāsı ve melā'ike-yi kirām vāsıṭasıyla yerden insān ve tersīm ve teşkīl olunan balçıġa ʻuḳūl-i beşeriŋ idrāk ėdemeyecegi ṣūretde şehr-i Muḥarrem'iŋ onuncı Cumʻa güni ifāża-yı rūḥ ėderek yaradup ism-i şerīflerini* ***Ādem*** *tesmiye buyurmışdur. Uzun boylı ve çoḳ ve ḳıvırcıḳ ṣaçlı ve "Ḥüsn-i Yūsuf ḥüsn-i ḥażret-i Ādem'iŋ nıṣfıdur." me'ālinde ṣaḥīfe-pīrā-yı ṣudūr olan ḥadīṯ-i şerīf-i mıṣdāḳ laṭīfince fevḳa 'l-ʻāde güzel çihreli ėdi. Ḥażret-i Ādem ʻaleyhi 's-selām Cumʻa güni öyle ile ikindi arasında melā'ike-yi kirām eṭrāfında oldıġı ḥālde kemāl-i taʻẓīm ve iḫtişām ile Cennet'e dāḫil olaraḳ bu ṣūretle pek büyük bir niʻmet-i İlāhiyyeye nā'iliyyetinden*[1715] *ṭolayı ḥażret-i kerīm-i müteʻāle envā'-ı ḥamd ü ṯenā ile meşġūl ve mesrūr ve görilmemiş niʻmetler müşāhedesiyle*

1706 Yazmada bu alıntının başına "luġat" diye not düşülmüş.

1707 Yazmada: *peyġamber*.

1708 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *Nevres*.

1709 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: Ādem: [ḳısm-ı evvel,] 16ª.

1710 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: Ādem: [ḳısm-ı evvel,] 16ª.

1711 Yazmada bu alıntının başına "keḏā [luġat]" diye not düşülmüş.

1712 *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'de "âdem" kelimesi ile başlayan madde başlarının farklı biçimlerine/varyantlarına atıf için kullanılmış olduğu hâlde madde başı sırasına kaydedilmiş olan "Ādem. ([bk.] İnsān, kişi.)" maddesinin bahse konu eserden aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ādem. ([bk.] İnsān, kişi.).: 15.

1713 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ādem. ([bk.] İnsān, kişi.).: 15.

1714 Yazmada: *Keşkūl risālesinden menḳūldür*.

1715 *Keşkūl*'de: *nā'iliyyetden*.

müteleḏḏiḏ ve mütena'im ėken uyḳu ġalebe ėdüp bir derin ḫ̈ābda oldıġı ḥālde bi-ḳudretihi Te'ālā ḥażret-i Ḥavvā cenāb-ı Ādem 'aleyhi's-selāmıŋ ṣol eyegü kemüginden ḫalḳ olunup bir rivāyetde Ādem 'aleyhi 's-selām Cennet'e girmezden evvel ḥażret-i Ḥavvā vech-i meşrūḥ üzere yeryüzünde ḫalḳ olunaraḳ ikisi birlikde Cennet'e dāḫil ve envā'-ı şeref ve ni'am[1716]-ı 'aẓīme-yi İlāhiyyeye nā'il olmışlardur. Ḥavvā tesmiye buyurılması ḥayydan ḫalḳ olundıġı içündür. Ḥażret-i Ādem ve Ḥavvā Cennet'e duḫūl ėtdüklerinde "lā taḳarribā hāḏihi 'ş-şacarata ..."[1717] naṣṣ-ı şerīfi üzere şecere-yi ma'lūm, ki ḳavl-i meşhūra göre buġday aġacıdur, anı eklden men' buyurılmış ėken bu vechle nā'il olduḳları ni'met-i Cennet meserretinden nāşī nehy-i meḏkūr ḥaḳḳında şeref-ṣudūr ėden emr-i İlāhī li-ḥikmetin ḫāṭır-ı şerīflerinden çıḳarıldıġı ve iblīsıŋ terġīb ve iġfāli daḫı munżamm oldıġı cihetle şecere-yi meḏkūrdan ibtidā ḥażret-i Ḥavvā ṣoŋra cenāb-ı Ādem ekl ile giriftār-ı zelle olduḳlarına binā'en irāde-yi İlāhiyye ile Cennet-i a'lādan çıḳarılaraḳ yeryüzüne; ya'nī ḥażret-i Ādem dünyānıŋ bir ṭarafına ve cenāb-ı Ḥavvā bir cānibine indirilerek ibtidā müfāraḳat acısı bunlarda ẓuhūr ėtmişdür. Ḥażret-i Ādem 'aleyhi 's-selām yeryüzüne indirildükden ve Cennet'de sālifü 'l-beyān vuḳū' bulan zelleden ṭolayı nice yıllar tevbe-künān giryān ve nālān olduḳdan ṣoŋra tevbesi ba'de 'l-ḳabūl Ka'be-yi mükerreme bināsına me'mūr oldıġı cihetle şehr-i şerīfi ve Ka'be-yi mübārekeyi mu'āvenet-i melā'ike-yi kirām ile binā ve Cennet'den çıḳarduḳları Ḥacerü 'l-esved'i Ka'be'niŋ bir goşesine vaż' ile ta'līm-i Cibrīl üzere edā-yı ḥacc buyurdılar. Ve nice yıllar[1718] ayrı düşdügi ḥażret-i Ḥavvā ile 'Arafāt'da mülākāt buyurdılar. Ve ḥażret-i Ādem 'aleyhi 's-selām tāc-ı nübüvvet ile şeref-yāb ve evvel-i enbiyā olaraḳ ṭaraf-ı celīl-i Ḥaḳḳ'dan on ṣaḥīfe nāzil olup ṣaḥā'if-i şerīfe-yi mezbūreniŋ birinde ḥurūf-i tehecci muḥarrer ve ḳuṣūrı daḫı dem ve meyyite ve laḥm-ı ḫınzīrıŋ taḥrīmi ve ma'ārif-i İlāhiyye ve menāfi' ü żarar ve ṭıbb ve keyfiyyet-i teshīr-i ins ü cinn ve 'ilm-i hendese ve ḥisāb gibi 'ulūm ve esrār-ı ġarībeyi ve sā'ir aḥkāmı mutażammın ėdi. Ḥażret-i Ādem'iŋ cenāb-ı Ḥavvā'dan dişi ve erkek yigirmi[1719] def'a ikiz çocuḳ[1720] ve bunlarıŋ yigirmisi ḳız olup faḳaṭ ḥażret-i Şīt 'aleyhi 's-selām yalnız olaraḳ tevellüd ve ẓuhūr eylemişlerdür. Ḥażret-i Ādem baṭn-ı evvelde tevvellüd ėden erkek ḳarındaşına baṭn-ı ṯānīde olan ḳızını emr-i Bārī ile tezvīc ėdüp; ancaḳ Ḳābīl ile tev'em ṭoġan ḳızıŋ ismi Aḳlīmā ve kendüsi ġāyet ḥüsnā ve Hābīl ile ṭoġan ḳızıŋ ismi Leyūzā ve bunlarıŋ ol ḳadar ḥüsni yoḳ ėdi. Ḥażret-i Ādem 'aleyhi 's-selām Leyūzā'yı Ḳābīl'e ve Aḳlīmā'yı Hābīl'e nām-zed ėtmek istedükde Ḳābīl bu ḥükm ü ḳarāra rāżı olmayup "Benüm ile ṭoġan ḳarındaşım güzel olmaġla muṭlaḳ anı ben isterim. Sen Hābīl'i ziyāde sevdiginden Aḳlīmā'yı aŋa vėrmek istersin." deyü ***babasına ta'rīż*** *ve muḫālefet ėtdükde ḥażret-i Ādem "Şer'-*

1716 Yazmada: *ni'met*.

1717 "Dedik ki: 'Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin; ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." mealindeki ayetin "Şu ağaca yaklaşmayın." mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 2. Sūratu 'l-Baḳara 35; 7. Sūratu 'l-A'rāf 19.

1718 *Keşkūl*'de: *yıllardur*.

1719 yigirmi: Yazmada: *yigirmi 20: 40*.

1720 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*.

i Şerîf[1721] *iḳtiżāsınca emr-i İlāhî bu vechledür. Eger inanmazsanız ikiniz de dergāh*[1722]*-ı ulūhiyyete ḳurbān ‘arż ėdiñ. Ḳangınızın ḳurbānı ḳabūl buyurılur ėse Aḳlîmā’yı anа ‘aḳd ėdeyim.” buyurmalarıyla Hābîl ḳoyun ve keçi ṣāḥibi bulundıġı cihetle ziyāde münteḥabı*[1723] *olan semiz bir keçiyi ṣūret-i rıżā ve teslîmiyyetde ve Ḳābîl zirā‘iden; ya‘nî ekinci ṣınfından bulunmaġla ma‘al-kerāhe buġdayı ża‘îf*[1724] *ve dānesi ḳalîl bir deste başaḳ getürüp “Ḳabūl olur olmaz Aḳlîmā’yı elbette alurum.” ışrārıyla keçi ve başaġı*[1725] *bir maḥalle vaż‘ ile ṣūret-i ḳabūl-i İlāhînin żuhūrına muntaẓır olduḳları ḥālde bi-ḥikmetihi Te‘ālā ol vaḳtiñ hükmünce cānib-i semādan ‘alāmet-i ḳabūl olan duḫānsız bir beyāż ātiş żuhūr ėdüp Hābîl’iñ ḳurbānını ekl Ḳābîl’iñ başaġı metrūk ḳalmaġla ḳażıyye-yi ḳabūl kendi istek ve marżiyyesiniñ ḫilāfı üzere żuhūr ėtdigine kemāl-i ḥiddet ve ḥasedinden Hābîl’iñ i‘dām ve izālesini ḳaṣd ve taṣavvur ėdüp; faḳaṭ ne ṣūretle ḳatl ėdecegini zihninde ḳarārlaşdıramayaraḳ*[1726] *mütefekkir ėken şeyṭān insān ṣūretine girerek elinde bir ḳuş getürüp başını bir ṭaş üzere vaż‘ ve başḳa bir ṭaş ile baṣdırup ol ḳuşı ḳatl eyledigini Ḳābîl’e bir ṣūret-i ta‘lîmiyyede göstermiş oldıġına binā’en Ḳābîl ṣūret-i meşrūḥa üzere Hābîl’iñ ḳatlini ḳaṣd ve taṣmîm ėderek aralıḳda ġażablanup Hābîl’e: “Elbette seni ḳatl ėderüm.” Hābîl: “Cenāb-ı Ḥaḳḳ ṣāliḥ ve müttaḳî ḳullarınıñ ḳurbānını ḳabūl ėder. Sen beni ḳatle el uzadırsan ben seniñ ḳatliñe el uzadıcı degilüm; zîrā ben Rabbü ’l-‘ālemîn’den ḳorḳarum.* [36][1727] *Ve ben dilerüm ki sen beni ḳatliñ ve Ḥaḳḳ te‘ālā ve pideriñe ‘iṣyānıñ sebebiyle aṣḥāb-ı nārdan olursın.” Her ne ḥāl ėse Ḳābîl birāderi Hābîl’iñ güftār u naṣîḥat-i nāciyyesine ḥavāle-yi sem‘-i i‘tibār ėtmeyüp bi ’l-āḫire hevā-yı nefsine ve şeyṭānıñ vesvese-yi mütevāliyyesine tābi‘ olaraḳ ve şeyṭānıñ gösterdigi ṣūret-i ta‘lîmiyye vechiyle ḳarındaşınıñ ḳatl ve i‘dāmına cür’et eyleyerek “ḫasira ’d-dunyā ve ’l-āḫira*[1728]*” żarar ve ḫüsrānına dūçār olanlardan olmışdur. Ḳābîl ḳarındaşı Hābîl’i ḳatl ėtdükden ṣoñra na‘şını bir çuvāla vaż‘ ile ne yapacaġını bilmeyüp ḳırḳ gün arḳasında gezdirüp Allāhu te‘ālā cesedi defn ėtmek keyfiyyetini kendüsine göstermek içün naẓar-gāhına iki ḳarġa gönderüp birbiriyle dögüşüp biri āḫarını ḳatl ve burnı ve ayaḳlarıyla yeri ḳazup ṭoprāḳ içine vaż‘ ve defn eyledigini göricek Ḳābîl yazıḳ baña, ki ḳarġa ḳadar olamayup bunca müddetdür nāfile omuzunda na‘şı ṭaşımış oldıġına ma‘a ’t-te’essüf bir maḥalle defn eyleyüp; ancaḳ ḳatlinden bir fā’ide göremeyüp emr ü fermān-ı İlāhîye ve pider ve vālidesine ‘isyān ėtmiş oldıġına ziyādesiyle nādim ve peşîmān olmışdur. Ol yeryüzünde ḳan dökmek ve ādam öldürmek Ḳābîl’iñ ‘ādet-i seyyi’esidür. Nūḥ ‘aleyhi ’s-selāmıñ zamānında nev‘-i insān çoġalmaġla emr-i nikāḥıñ uṣūl-i cāriyyesi degişmek üzere fermān-ı*

1721 Yazmada ve *Keşkūl*’de: *şer‘-şerîf*.

1722 Yazmada ve *Keşkūl*’de: *dergā*.

1723 *Keşkūl*’de: *münteḫî*.

1724 ża‘îf: Yazmada yok.

1725 Yazmada ve *Keşkūl*’de: *başaḳı*.

1726 Yazmada: *ḳarārlaşdırmayaraḳ*.

1727 Yazmada metnin bundan sonraki kısmı 36. sayfada yer almaktadır. Yazmada bu bölümün başına “35’inci ṣayfadan naḳl olundı.” notu düşülmüş.

1728 O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 22. Sūratu ’l-Ḥacc 11.

İlāhī ṣudūr ėtmişdür. İbtidā-yı dünyāda yazı yazan ḥażret-i Ādem olup Ādem ‘aleyhi ’s-selāmdan ḥażret-i İdrīs’e gelinceye[1729] *ḳadar başḳa bir kimse yazı yazmamış ėdi. Ba‘żrivāyetde gelmişdür, ki Ādem ‘aleyhi ’s-selām yedi yüz biŋ luġat ve lisān üzere tekellüm eyleyüp ve ol elsine ve luġātiŋ her biri evlādından bir ṭā’ifeye intiḳāl eylemişdür. Her bir şey’iŋ ḏātlarını ve ismlerini ve ḫāṣṣalarını ve uṣūl-i ‘ilmī ve kavānīn ve ṣınā‘atı ve ṭabāyi‘-i eşyāyı ve tafṣīl-i ālātı ve ṣūret-i isti‘mālerini cenāb-ı Ḥaḳḳ ta‘līm buyurmışdur. “Kullu şay’in hālikun illā vachah lahu ’l-hukmu va ilayhi turca‘ūn*[1730]*” feḥvā-yı münīfince evlādı ve evlād evlādı ḳırḳ biŋ nefere bāliġ olup kendüleri ol ḳadar evlādı gördükden ve biŋ sene yaşaduḳdan ṣoŋra bir cum‘a güni rūḥ-i per-fütūḥları ‘āzim-i gül-şen-serāy-ı cenān olup ba‘żrivāyete göre Mekke-yi mükerreme’de Cebel-i Ebī Ḳubeys’de veyā Hind-istān’da Serendib aṭasında medfūndur*[1731]*. Ḥażret-i Ḥavvā daḫı ḥażret-i Ādem’iŋ āḫirete intiḳālinden ḳırḳ gün ve bir rivāyetde bir yıl ṣoŋra vefāt ėderek Cidde’de defn olunmışdur. Ḥażret-i Ādem ‘aleyhi ’s-selāma melā’ike-yi kirāmıŋ sücūdı keyfiyyeti ve Cennet’iŋ evṣāfı ḥaḳḳında olan rivāyāt kütüb-i tefāsīr ve siyerde mufaṣṣal*[an] *beyān ḳılınmışdur.*

1297. Âdem, beşerdir; beşer, şaşar (şaşırır, yaŋlışır[1732]). **35/06**

Ḳul, ḫatasız olmaz; tövbe sultanım.

1298. Âdem atamızdan ḳalan miras, saban ile çobandır (çapa - ḳazma). **35/07**

1299. Âdem atamızdan ḳalan çapa ile iş görür. **35/08**

1300. Âdem atanıŋ gününden ḳalma sabandır. **35/09**

1301. Âdem eti ağırdır. **35/10**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 15]

1302. Âdem; aç da olur, toḳ da olur. **35/11**

1303. Âdem; aç da ḳalır, çıplaḳ da ḳalır. **35/12**

1304. Âdem, açlıḳ çekmeyince açıŋ ḳadrini bilmez. **35/13**

1305. Âdeme açlıḳ çok şey öğretir, çoḳ şeyler yaptırır. **35/14**

1306. Âdem, eceli yetmeyince[1733] ölmez. **35/15**

1307. Âdem, ayrılıḳ acısını ḫilḳatten beri çekegelmiştir. **35/16**

1729 Yazmada ve *Keşkūl*’de: *gelince*.

1730 O’nun veçhinden başka her şey helaktedir, hüküm onun ve nihayet döndürülüp ona götürüleceksiniz. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 28. Sūratu ’l-Ḳaṣaṣ 88.

1731 *Keşkūl*’de: *fedfūndur*.

1732 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yaŋlış-: Yanılmak, yanlış yapmak.: 288[a].

1733 *Yetmek* kelimesi; burada ‘ermek, ulaşmak, yetişmek’ manasında kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: yetmek: 2. Ermek, vāṣıl olmaḳ.: II, 1544[a]. AYVERDİ: *MBTS*: yetmek: Ulaşmak, erişmek, vasıl olmak.: 1356[b]. *Türkçe Sözlük*’te *yetişmek* kelimesinin ‘yetmek (yeterli olmak, kâfi gelmek)’ anlamında kullanımı gösterilmiş olsa da *yetmek* kelimesinin ‘yetişmek (erişmek, ulaşmak)’ manasında sadece *yaş* için kullanımına yer verilmiş. TDK: *TS*: yetişmek: 2585[b]; yetmek: 2587[a].

[el-Ḥācc Nūrī Efendi] "Ḳıṣṣa-yı ebü 'l-beşer Ādem 'aleyhi 's-selām" *Keşkūl*[1734] [cild-i evvel, 52[1735]]

Ḥażret-i Ādem ve Ḥavvā Cennet'e duḫūl ėtdüklerinde "lā taḳarribā hāḏihi 'ş-şacarata ..."[1736] *naṣṣ-ı şerīfî üzere şecere-yi ma'lūm, ki ḳavl-i meşhūra göre buġday aġacıdur, anı eklden men' buyurılmış ėken bu vechle nā'il olduḳları ni'met-i Cennet meserretinden nāşī nehy-i meḏkūr ḥaḳḳında şeref-ṣudūr ėden emr-i İlāhī li-ḥikmet*$_{in}$ *ḫāṭır-ı şerīflerinden çıḳarıldıġı ve iblīsiŋ terġīb ve iġfālı daḫı munżamm oldıġı cihetle şecere-yi meḏkūrdan ibtidā ḥażret-i Ḥavvā ṣoŋra cenāb-ı Ādem ekl ile giriftār-ı zelle olduḳlarına binā'*^{en} *irāde-yi İlāhiyye ile Cennet-i a'lādan çıḳarılaraḳ yeryüzüne; ya'nī ḥażret-i Ādem dünyānıŋ bir ṭarafına ve cenāb-ı Ḥavvā bir cānibine indirilerek ibtidā müfāraḳat acısı bunlarda ẓuhūr ėtmişdür. Ḥażret-i Ādem 'aleyhi 's-selām yeryüzüne indirildükden ve Cennet'de sālifü 'l-beyān vuḳū' bulan zelleden ṭolayı nice yıllar tevbe-künān giryān ve nālān olduḳdan ṣoŋra tevbesi ba'de 'l-ḳabūl Ka'be-yi mükerreme bināsına me'mūr oldıġı cihetle şehr-i şerīfi ve Ka'be-yi mübārekeyi mu'āvenet-i melā'ike-yi kirām ile binā ve Cennet'den çıḳarduḳları Ḥacerü 'l-esved'i Ka'be'niŋ bir goşesine vaż' ile ta'līm-i Cibrīl üzere edā-yı ḥacc buyurdılar. Ve nice yıllar*[1737] *ayrı düşdügi ḥażret-i Ḥavvā ile 'Arafāt'da mülākāt buyurdılar.*

1308. Âdem; aḫireti, dünyayı beraber düşünmek gerek. **35/17**

1309. Âdem, aḫiret yolcusudur. **35/18**

1310. Âdem, aḫiret köprüsünü geçse gerek. **35/19**

1311. Adamına, aŋlayışına göre söz söylenir. **35/20**

1312. Âdem, âḫarıŋ[1738] malına göz dikmemek gerek. **35/21**

1313. Âdemiŋ aḫiri, elbette ademdir. **35/22**

1314. Adam[1739], âdem ḳadri bilir; sarraf, altın ḳıymeti. **35/23**

1734 Yazmada: *Keşkūl risālesinden menḳūldür.*

1735 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

1736 "Dedik ki: 'Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin; ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." mealindeki ayetin "Şu ağaca yaklaşmayın." mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 2. Sūratu 'l-Baḳara 35; 7. Sūratu 'l-A'rāf 19.

1737 *Keşkūl*'de: *yıllardur*.

1738 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-āḫar: Ġayr ma'nāsınadur, ki Fārsīde *diger* murādifidür. İki nesneniŋ birine nisbetle ol biridür.: I, 746. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Âhir* ile *âhar* arasındaki fark: *Âhar*, 'ikinci' anlamına gelir. İkincisi ve daha fazlası caiz olan her şey konusunda *âhar*, dişili için de *uhrâ* kelimesi kullanılır. Üçüncüsü ve daha fazlası olmayan varlıklar konusunda da *evvel* [ilk] ve *âhir* [son] kelimeleri kullanılır. "Rebî'ü 'l-evvel" ve "Rebî'ü 'l-âhir" ifadeleri bu türden, üçüncüsü olmayan anlamındadır.: 441. TDK: *DS*: ahar (IV): Yabancı, yerli olmayan.: I, 125^{b}.

1739 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51^{b}; adam: 51^{b}. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: adam: I, 25^{b}. TDK: *TS*: adam: 24^{b}; âdem: 28^{b}. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (أدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 181[1740]]

1315. Âdemiŋ iyisi, yoḳ gününde varlığını gösterendir. **35/24**

1316. Âdemiŋ iyisi, yere düşeni ḳaldırandır. **35/25**

1317. Âdem, âdemi gözünden tanır. **35/26**

1318. Âdem, âdemi gözünden tanır; sözünden tutar. **35/27**

1319. Âdem için iş değil, iş için âdem aranır. **35/28**

1320. Âdem, âdemiŋ vücudu sayılır. **36/01**

Şeyḫ Saʻdī mıṣrāʻ[1741]

banī aʻżā-yi yak-dīgarand

[=Oğullar, birbirlerinin azalarıdır.]

1321. Âdem, âdeme yük değil; can, gövdeye[1742] mülk değil. **36/02**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 182[1743]]

1322. Âdem, âdeme yürek olur; iki serçeden börek olur. **36/03**

1323. Âdem, âdemiŋ ḳardeşi[1744] (ḳarındaşı) gibidir. **36/04**

1324. Âdem, âdeme lazım olur. **36/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 16]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 181[1745]]

1325. Âdem, âdeme yine lazım olur.[1746] **36/06**

Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: adam: cüz’-i evvel, 14[b]; ādem: cüz’-i ṯānī, 862[b].

1740 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ādem, ādem ḳadri bilür; ṣarrāf, altun ḳıymeti.: cüz’-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1741 Yazmada: *Fārsī mıṣrāʻ*.

1742 Yazmada: *gögdeye*. Kelimenin bu madde başındaki imlası (كوكده) gereği hem *göğde* hem *gövde* hem de *göyde* biçiminde okunması mümkün olup kelimenin her üç biçimi de Türkçede müstameldir. Ayrıca *gövde* kelimesi yazmada *gevde/göde (*كوده*)* biçimiyle de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: kövdöŋ: 688[a]. TDK: *TTS*: gevde: III, 1674. Ş. Sāmī: *ḲT*: gövde (كوكده) [Zebān-zedi: *gövde (*كووده*)*.]: II, 1208[b]. REDHOUSE: *TaEL*: göde: 1585[a]; göyde (كوكده): 1597[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kevde: 142[a]. ÖNER: *K-TTS*: gevde: 137[b]. TDK: *DS*: göğde: VI, 2127[a].

1743 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ādem, ādeme yük degil; cān, gögdeye mülk degil.: cüz’-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1744 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

1745 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ādem, ādeme lāzım olur.: cüz’-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1746 Yazmada bu madde başının yanına “meṯeldür bu” diye not düşülmüş.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrā‘[1747]]

1326. Âdem, âdeme her vaḳit gerektir. **36/07**

1327. Âdem, âdeme gerek olur; iki serçeden börek olur.[1748] **36/08**

1328. Âdem, âdem sayesinde adam olur. **36/09**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 15[1749]]

1329. Âdem, adam olmayınca adam ėtmez âdemi. **36/10**

Lā beyt

ādeme ādem gerek, ādem ėder ādemi
ādem ādem olmayınca ādem ėtmez ādemi

1330. Âdem, âdemi bir kere aldatır[1750]. **36/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 16[1751]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 181[1752]]

1331. Âdem, âdemoğludur; ata yolunu ḳovar[1753]. **36/12**

1332. Âdemi adam ėden, ilimdir. **36/13**

1333. Âdemi adam ėden, marifet ile sanattır. **36/14**

Mu‘allim Nācī [*Yād-gār-ı Nācī* 421, 19] [naẓm]

devletüŋ envār-ı a‘ṣārı olan ‘aṣrında[1754]
oldı envār-ı ma‘ārifle cehān māl-ā-māl

oldı bir ḥikmet-i ḳudsiyye-yi ‘‘en-nās-ı ‘alī’’
herkesüŋ ḫāṭırı taḥṣīl-i ‘ulūma meyyāl

1747 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: ādeme insān yine lāzım olur: 8.

1748 Bu madde başının benzer bir biçimi, 328/35’te ve 341/11’de mükerrer olarak “İnsān insāna gerek olur, iki serçeden börek olur.” şeklinde kaydedilmiş.

1749 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ādem, ādemi sāyesinde ādem olur.: 15.

1750 Yazmada: *aldatır, aldadur*. Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde *aldat-* kelimesi ek aldığında kelimenin sonundaki /t/ sesinin yumuşayarak /d/ olduğu (ör. aldadan) görülse de yazmada çoğunlukla ilgili /t/ sesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- korunmuştur (ör. aldatan). Ş. Sāmī: *ḲT*: aldatmaḳ: mż. [mużāri‘]: aldadır.: I, 51[b]; aldadan: I, 51[b]; aldadıcı: I, 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aldatmaḳ: 185[b]; aldadan: 185[b]; aldadılmaḳ: 185[b].

1751 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ādem, ādemi bir kerre aldadur.: 16.

1752 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ādem, ādemi bir kerre aldadur.: cüz’-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1753 Yazmada: *ḳovar, ḳoġar, ḳovar*. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta‘ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

1754 devletüŋ envār-ı a‘ṣārı olan ‘aṣrında: Yazmada yok.

ādemi ādem ėden ma‘rifet vü ṣan‘atdür
ancaḳ anlarla sa‘ādet ėdilir istiḥṣāl[1755]

1334. Âdemoğlu çift ḫalḳ olunmuştur. **36/15**

1335. Âdemoğluna her şey Âdem atadan mirastır. **36/16**

1336. Âdem biŋ sene yaşasa yine soŋu ölümdür. **36/17**

1337. Âdem, âdemden ḳorḳmaz; ḫatır sayar. **36/18**

1338. Âdem adam olmayınca adıŋ sanıŋ faydası olmaz. **36/19**

1339. Âdem ad ile, san ile adam olmaz. **36/20**

Muḥibbī *Dīvān* [480, 1585, 4] beyt

ādem olmaz ad-ile ger ādemiyyet olmasa
ışṣı[1756] *ėtmez ādeme dünyāda her dem zādelik*

1340. Âdem, adıyla sanıyla aŋılır. **36/21**

1341. Âdem, adıyla çağrılır. **36/22**

1342. Âdem; adıyla çağrılır, şanıyla aŋılır. **36/23**

1343. Âdem âdeme azmayınca âdeme bela gelmez. **36/24**

Lā beyt

ḳażā gelmez ḳula Ḥaḳḳ yazmayınca
belā gelmez ḳula ḳul azmayınca

1344. Âdeme ad da gerek, at da. **36/25**

1345. Âdem âdeme yük olunca can gövdeye[1757] yük olur. **36/26**

1346. Âdem âdeme yüḳ olmayınca can gövdeye[1758] yük olmaz. **36/27**

1347. Âdemi adam ėden, say u gayretidir. **36/28**

Mu‘allim Nācī ḳıṭ‘a

sa‘ydür ādemi ādem ėdecek ‘ālemde
gezme vādī-yi ‘aṭāletde çalış ol ādem
böyle bī-hūde geçer ėse zamānıŋ ḫayfā
gülecekdür baḳup aḥvāliŋe ḫalḳ-ı ‘ālem

1755 ancaḳ anlarla sa‘ādet ėdilir istiḥṣāl: Yazmada yok.

1756 Yazmada: *ışṣı: fā’ide*.

1757 Yazmada: *gögdeye*. CLAUSON: *EDPT*: kövdöŋ: 688[a]. TDK: *TTS*: gevde: III, 1674. Ş. Sāmī: *ḲT*: gövde (كوكده) [Zebān-zedi: *gövde (كووده)*.]: II, 1208[b]. REDHOUSE: *TaEL*: göde: 1585[a]; göyde (كوكده): 1597[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kevde: 142[a]. ÖNER: *K-TTS*: gevde: 137[b]. TDK: *DS*: göğde: VI, 2127[a].

1758 Yazmada: *gögdeye*. CLAUSON: *EDPT*: kövdöŋ: 688[a]. TDK: *TTS*: gevde: III, 1674. Ş. Sāmī: *ḲT*: gövde (كوكده) [Zebān-zedi: *gövde (كووده)*.]: II, 1208[b]. REDHOUSE: *TaEL*: göde: 1585[a]; göyde (كوكده): 1597[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kevde: 142[a]. ÖNER: *K-TTS*: gevde: 137[b]. TDK: *DS*: göğde: VI, 2127[a].

1348. Âdeme adımını gėri[1759] almaḳ var, sözünü almaḳ yoḳ. **36/29**

1349. Âdemiŋ doğduğu gün, öldüğü gündür. **36/30**

1350. Âdeme elbette geçinmek için mal da gerektir. **36/31**

[Meḥmed Sa‘īd] *Veẓā’ifü ’l-İnā̱* 88 fıḳra[1760]

‘Arablar: “Bir ādemiŋ mālı olmazsa kendisi feṣāḥatle Seḥbān olsa Bāḳil ve mālı olursa şaşḳınlıḳda Bāḳil olsa Seḥbān ṣayılır.” dėrler.

1351. Âdemi adam ėden âdemdir. **36/32**

1352. Âdemi âdem bilir. **36/33**

Şeyḫ Ġālib [*Dīvān* 625, 55] beyt

ḳadr-i dürr ü gevheri ‘ālem[1761] bilir
ādemi ammā yine ādem bilir

1353. Âdemiŋ ḳadrini adam olan bilir. **36/34**

1354. Adam olmaḳ ḳolay değil. **37/01**

1355. Adam ol da sen de atlan. **37/02**

[Ḳabūlī *Dīvān* 681, 308, 4] [beyt[1762]]

1356. Âdem, arḳadaşından belli olur. **37/03**

1357. Âdem, arḳadaşından azar[1763]. **37/04**

1759 Yazmada: *gėrü*. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. CLAUSON: *EDPT*: kẽrü: 736[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c].

1760 Meḥmed Sa‘īd: *Veẓā’ifü ’l-İnā̱*: ‘Arablar: “Bir ādemiŋ mālı olmazsa kendisi feṣāḥatle Seḥbān olsa Bāḳil ve mālı olursa şaşḳınlıḳlara Bāḳil olsa Seḥbān ṣayılır.” dėrler. “Seḥbān” ġayet faṣīḥ ve belīġ bir kimse ėdi. “Bāḳil” de bunıŋ ‘aksi olaraḳ aşurı şaşḳın, ‘āciz bir ādem olup dört laḳırdıyı bir araya getirüp de ifāde-yi ḥāl ėdemez ėdi. Ḥattā bir gün on bir ġuruşa bir āhū almış ėmiş. Ḳucaġında götürür ėken biri “Bunı ḳaça aldıŋ?” diye su’āl ėtdükde on biri aŋladacaġım diye avuclarını açup on parmaġını ve bir de dilini çıḳardıġı ṣırada āhū ḳucaġından ṣıçrayaraḳ ḳaçup gitmiş.: 88.

1761 OKÇU, N.: *Şeyh Gâlib Dîvânı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumî Tahlili)*: kadr-i dürr ü gevher-i âlem: 625, 55. KALKIŞIM, M.: *Şeyh Gâlib Dîvânı*: kadr-ı dürr ü gevheri âlem: 453, 52.

1762 ERDOĞAN, M.: *Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin)*: at esb-i murāduŋ ruḫ-i cānāneye ḳarşu / ‘ālemde piyāde yürime merd ėseŋ atlan: 681, 308, 4. Bu beyit, yazmada 16/25’te *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* adlı eser kaynak gösterilerek Kāmī [1059/1649 - 1136/1724]’ye ait olarak kaydedilmiş; fakat Müstaḳīm-zāde [1131/1719 - 1202/1788]’ye ait olduğu belirtilen bir latifede yer alan bu beytin kime ait olduğu hususunda bahse konu eserde herhangi bir kayıt yoktur. Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: cüz’-i evvel, 27.

1763 CLAUSON: *EDPT*: āz-: 279[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azmaḳ: 1. Coşmaḳ, tehevvür ve heyecāna gelmek, şımarmaḳ. 2. Taşmaḳ, feyeżāna gelmek. 3. Ṭoġrı yoldan çıḳmaḳ, ṭuġyān ėtmek. 4. Kesb-i şiddet ėtmek. 5. Şehveti ġalebe ėtmek. 6. Fenālaşmaḳ, iltihāb peydā ėtmek. 7. Ḳudurmaḳ. 8. Ṣararup temizlenemeyecek bir ḥāle gelmek. 9. Muḫtelifü ’l-cins iki ḥayvāndan tevellüd ve teḥaṣṣül ėtmek.: I, 33[a]. TDK: *TTS*: azmak (II): 1. Bozulmak, fasit olmak, tagayyür etmek. 2. Yolu kaybetmek, yolu şaşırmak. 3. Dalalete düşmek. 4. Azgınlaşmak.: I, 351. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: azmaḳ: Başdan çıḳmaḳ; yoldan şaşmaḳ; ‘işyān, şekāvet ėtmek; güm-rāh olmaḳ; zebūn ve naḥīf ve lāġar olmaḳ.: 11[b]. ÖNER: *K-TTS*: az-: Azmak, ahlaksızlaşmak, kötüleşmek.: 41[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*:

1358. Âdem; arḳadaşını arḳadaş, ḳardeşini[1764] ḳardeş[1765] bilmek gerek. **37/05**

1359. Âdem, arslandan heybetlidir. **37/06**

1360. Âdem, aramakla; yol, sormaḳla[1766] bulunur. **37/07**

1361. Âdem, ararsa Mevla'sını bulur. **37/08**

1362. Âdem; ararsa Mevla'sını da bulur, belasını da. **37/09**

1363. Âdeme adamlıḳ yaraşır, hayvana avadanlıḳ. **37/10**

1364. Âdem iseŋ adamlıḳ ėt. **37/11**

Keçeci-zāde 'İzzet Mollā[1767] [*Miḥnet-keşān* 76] beyt

hele ***ādemiyyet ėdüp*** *derd ü ġamm*
elin çekdi dāmānımuzdan o dem

Aḥmed-i Neylī beyt

seyr-i cemāle muḥarrem ėdüp ey perī beni
bir ***ādemiyyet eyle*** *ne var göreyim seni*

1365. Adamlıḳ öyle seniŋ zannėttiğiŋ gibi değil. **37/12**

1366. Adamlıḳ öyle değil. **37/13**

Mu'allim Nācī [*Fürūzān* Ġazeller 279, 7, 5] beyt[1768]

ḫuḳūḳ-ı ülfete Nācī ri'āyet eyleyeni
naṣıl fidā ėdelüm ādemiyyet öyle degil

1367. Âdemoğlu çiğ süt[1769] emmiştir. **37/14**

1368. Âdem azmaz[1770], soy ḳovar[1771]. **37/15**

---

az-: Azmak, sapmak, şaşırmak.: 19[a]. Ayrıca, müellif yazmada *az-* kelimesini şöyle açıklamıştır: azmaḳ: Cinsini tebdīl ėtmek. azmaḳ: Coşmaḳ, tehevvür ėtmek, ṭaşmaḳ, şımarmaḳ. bk. 59/09.

1764 Yazmada: *ḳardaşını*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

1765 Yazmada: *ḳardaş*. bk. 1764. dipnot.

1766 Yazmada: *ṣoramaḳla*.

1767 Yazmada: *'İzzet Mollā.*

1768 Muallim Nâci [1849 - 1893], Şeyh Vasfî [1851 - 1919] ile sıkı dosttur ve hatta *Tercemān-ı Ḥaḳīḳāt*'ten uzaklaştırılmasının sebeplerinden biri de budur. İşte bu beytin de bu münasebetle yazıldığı söylenir. [TANSEL,] F. A.: "Muallim Naci ile Recaizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler", *Türkiyat Mecmuası*: 189.

1769 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

1770 CLAUSON: *EDPT*: āz-: 279[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azmaḳ: I, 33[a]. TDK: *TTS*: azmak (II): 1. Bozulmak, fasit olmak, tagayyür etmek. 2. Yolu kaybetmek, yolu şaşırmak. 3. Dalalete düşmek. 4. Azgınlaşmak.: I, 351. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: azmaḳ: 11[b]. ÖNER: *K-TTS*: az-: 41[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: az-: 19[a]. Ayrıca, müellif yazmada *az-* kelimesini şöyle açıklamıştır: azmaḳ: Cinsini tebdīl ėtmek. azmaḳ: Coşmaḳ, tehevvür ėtmek, ṭaşmaḳ, şımarmaḳ. bk. 59/09.

1771 Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta'ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān:

1369. Âdem için iş değil, iş için âdem aranır. **37/16**

1370. Adam olan, icra-yı adalet eder. **37/17**

Nef‘ī [*Dīvān* 344, 47, 67[1772]] [mıṣrā‘]

ḥaḳīḳatdür sözüm sözde murādum[1773] *ḥaḳḳı icrādur*

1371. Adam olan, lütuf ve keremi icra eder. **37/18**

Aḥmed Ḥamdi [beyt]

ḳıldı ḥīn-i feyżānında Fırat-ı cūdaŋ
vādī-yi ḳalb ṣafā-pervere icrā-yı kerem

1372. Adam olan, haḳ ve haḳiḳati icra eder. **37/19**

1373. Âdemoğluŋuŋ canı pek tatlıdır. **37/20**

Rüşdī beyt

ey Ḥaydar ey Ḳamber ‘ışḳuŋ ḫayrānı
pek ṭatlıdur ādemoġluŋuŋ cānı

1374. Âdem; aşsız, susuz yaşayamaz. **37/21**

1375. Adam asmışlar, oradan geçilmez. **37/22**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 181[1774]]

1376. Âdemiŋ aslını sorma. **37/23**

1377. Âdemiŋ aslını sorma erkânından bellidir. **37/24**

1378. Âdemiŋ aslı bir avuç[1775] toprakṭır. **37/25**

Żiyā Paşa [*Eş‘ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 44] naẓm[1776]

hey ne ḳudret hey ne ṣan‘atdür ki Ḫallāḳ-ı ezel
bir avuc ṭopraġı taḫmīr ėtmiş Ādem ḳoymış ad

ḥalḳa ḥalḳa[1777] *āhlardur kim ṣarılmış yayına*
ey Żiyā cānān aŋa gėsū-yı pür-ḫam ḳoymış ad

1379. Âdem, aḳranıyla oḳranır[1778]. **37/26**

LÇvT‘O: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

1772 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: icrā’: [ḳısm-ı evvel,] 238[b].

1773 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *merāmum*.

1774 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ādem aşmışlar, oradan geçilmez.: cüz’-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1775 Yazmada *avuç* kelimesi iki farklı imla ile (اوچ, اووچ) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: avuç: 6[a]; aḏut: 44[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: avuç (اوچ) yā-ḫ[v]ud avuc (اووج): I, 58[b].

1776 Yazmada: *ġazel*.

1777 Yazmada: *ḫalḳa ḫalḳa*.

1778 Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: oḳramaḳ: 77v13. REDHOUSE: *TaEL*: oḳramaḳ: 260[b]. YUDAHİN: *KS*: okuran-: Yavaşça kişnemek.: 589[a]. TDK: *DS*: okranmak: Koç, koyunla çiftleşmek istemek.: IX, 3275[b]; okramak: 1. Bir şeye karşı çok istek duymak, gönülden sevmek. 2. Yem isteyen at, koyun,

1380. Âdeme iş aramaḳ değil, işe âdem aramaḳ gerek. **37/27**

1381. Âdem oŋa[1779] dėrler, ki her işi ḫayır ola. **37/28**

1382. Âdem oŋa[1780] dėrler; ki sözü temiz, özü doğru ola. **37/29**

1383. Âdem oŋa[1781] dėrler, ki özü sözü garazdan[1782] salim ola. **37/30**

Lā beyt

ādem aŋa dėrler, ki ġarażdan ola sālim
nefsinden daḫı eyleye icrā-yı ʻadālet

1384. Âdem iyi[1783] de olur, kötü de olur. **37/31**

1385. Âdemiŋ iyisi[1784] alışvėrişte belli olur. **37/32**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 16[1785]]

1386. Âdemi adam ėden, marifet ve sanattır. **37/33**

1387. Âdeme iş aramalı, işe âdem aramamalı. **38/01**

ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Lakin bu ḳaziye musîb ve muḳayyet olmasa gerektir; zira her işte, her şeyde ahkâm-ı zaman cari ve hâkim bulunmasına binaen her işte, her şeyde insanıŋ hükm-i zamana tabi olduğunu unutmamaḳ gerektir. Buŋa binaen, “Zaman gelir iş, âdemi arar; zaman olur âdem, işi arar.” Baḳılırsa mesele -ḳaziye- hep neticeten bir ve müsavi derecededir. Ḳavaid-i ʻilm-i mantıḳîce de muvafıḳ olduğu gibi edna mülahaza ile de malum ve müberhendir.

1388. Âdemiŋ aynası, terbiyesidir. **38/02**

---

keçi vb. hayvanlar bağırmak, kişnemek.: IX, 3275[b]. CLAUSON: *EDPT*: okra-: 92[a]. Ayrıca, bk. Aḳrānıŋ ile oḳran (şavaş ėt). 245/10, İnsān, aḳrānıyla oḳranır (görişür). 335/22.

1779 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. “O” żamīr-i ġā’ib ve ism-i işāretiniŋ mef‘ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün “*آڭه (aŋa)*” ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

1780 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa: I, 46[a].

1781 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa: I, 46[a].

1782 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġaraż: Nişāna dėnür, ki aŋa oḳ ve ḳurşun atarlar. Cem‘i *aġrāż*’dur. Şāriḥ dėr ki: Teşbīh ṭarīḳiyle maḳṣad ma‘nāsına da müsta‘meldür. … Ḳalb ṣıḳılup melālet peydā eylemek ma‘nāsınadur. Ve bir nesneye müştāḳ ve ārzū-mend olmaḳ ma‘nāsınadur.: II, 435. TDK: *TS*: garaz: 1. Kin. 2. Hedef, amaç, maksat.: 903[a].

1783 Yazmada: *eyü*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ايو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ايو imlasının -*İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

1784 Yazmada: *eyüsi*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

1785 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ādemiŋ eyüsi alışvėrişde belli olur.: 16.

1389. Âdemiŋ aynası, amelidir.[1786] **38/03**

1390. Adama beŋzer! **38/04**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1787]]

1391. Âdemlik; ėdep ve kemâl iledir, mal ile değil. **38/05**

1392. Âdemi Cennet'ten çıḳaran tanedir[1788] (buğday). **38/06**

Muḥibbī *Dīvān* [257, 771, 2] beyt

zülf ile[1789] beŋzer eli bir eyledi kāfir ḫaṭṭı
ādemi Cennet içinden[1790] çıḳaran dānedür

1393. Âdem, cinse çeker. **38/07**

1394. Âdem; cübbe giymekle[1791] âlim, sarıḳ sarmakla molla olmaz. **38/08**

1395. Âdeme cübbe, sarıḳ keramet öğretmez. **38/09**

1396. Âdeme cübbe, destar keramet mi vėrir! **38/10**

Şeyḫü 'l-İslām Yaḥyā[1792] [*Dīvān-ı Yaḥyā* Ġazeliyyāt 152] mıṣrā'[1793]

1397. Âdemiŋ hâlini adam olan bilir. **38/11**

1398. Âdem; hür doğar, hür ölür. **38/12**

1399. Âdem, ahbabından bellidir. **38/13**

1400. Âdem de hayvandır. **38/14**

İbn Sīnā[1794]

Nev'-i beşerüŋ ḫayvāniyyeti, yalŋız yeyüp içmekledür; insāniyyeti, müṭāla'a ve te'līfātla imrār-ı evḳāt ėderek aḫlāḳını āṯārıyla maḥẓūẓ ėtmekledür.

1786 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İnsānıŋ āyīnesi, kendi a'mālidür. 330/07, İnsānıŋ āyīnesi, ef'ālidür. 330/08, İnsānıŋ ef'āli (a'māli), āyīne-yi rūşenāsıdur. 335/12.

1787 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādeme beŋzer!: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1788 Yazmada: *dānedür*. Kelimenin aslı Farsça *dāna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 501[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *dāne* ve *tāne* olmak üzere iki farklı telaffuz ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāne: Fā. [Tür. zebān-zedi: *tāne*.]: I, 600[a]. Günümüz Türkiye Türkçesinde ise bu kelime, farklı anlamları karşılayan iki farklı imla ile kullanılmaktadır. TDK: *TS*: dane: Kuş yemi.: 592[b]; tane: 1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet. 2. Bazı bitkilerin tohumu. 3. Çekirdekli küçük meyve.: 2260[a].

1789 Yazmada: *zülfüŋle*.

1790 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: içinde: 257, 771, 2.

1791 Yazmada: *geymekle*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *keḏ*-'tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey*- ve *giy*- şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: geymek: cüz'-i evvel, 724[b]; giymek: cüz'-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey*- ve *giy*- farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

1792 Yazmada: *Şeyḫü 'l-İslām Yaḥyā Efendi*.

1793 Şeyḫü 'l-İslām Yaḥyā: *Dīvān-ı Yaḥyā*: Ġazeliyyāt: ḫırḳa vü tācla zāhid kerem ėt ṯıḳleti ḳo / ādeme cübbe vü destār kerāmet mi vėrür: 152.

1794 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

1401. Âdem, hayvan-ı nâtıḳtır. **38/15**

1402. Âdemiŋ hayvaniyeti yėmekle[1795], insaniyeti oḳumaḳla ḳaimdir. **38/16**

Nāmıḳ Kemāl[17961797]

1403. Âdem; çadırda doğar, çayırda can vėrir. **38/17**

Göçebe Türkleriŋ cengâverliğinden kinayedir.

1404. Âdemoğlu çiğ[1798] süt emmiştir. **38/18**

Her âdemoğluna emniyyet olunmaz; zira tecrübe ve ihtiyat gerektir.

1405. Âdemiŋ ḫayırlısı, ammeye faydası olanıdır. **38/19**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1799]]

1406. Âdem; beklemekle değil, işlemekle marifetli olur. **38/20**

1407. Âdem, işi arar; iş, âdemi değil. **38/21**

1408. Âdem, iḳrarıyla; hayvan, yularıyla tutulur. **38/22**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1800]]

1409. Âdem istifsar ėdince Kâbe'ye vasıl olur. **38/23**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mıṣrā'[1801]]

1410. Âdem iseŋ deni kimseleriŋ ḳapısını çalma. **38/24**

Yaḥyā Naẓīm[1802] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [III, 221] [naẓm]

goşe-nişīn ol yüri ***edānī-yi 'aṣruŋ***
ādem ėseŋ eyleme ḳapularını daḳḳ

va'de-yi ferdāsına ṣalarsa eger kim
fāḳadan[1803] eyler seni tamām ṣalıncaḳ

1795 Yazmada: *yemekle*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

1796 Yazmada: *Kemāl Beg*.

1797 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: insāniyyet: [ḳısm-ı evvel,] 472[a].

1798 Yazmada: *çi, çig*. TDK: *DS*: çi: Pişmemiş.: III, 1202[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çi (II): Çiğ, pişmemiş.: 51[a]. CLAUSON: *EDPT*: çig: 413[a].

1799 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādemiŋ ḫayrşusı, 2ämmeye fā'dedür.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1800 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādem, iḳrārından; ḥayvān, yularından çekilür.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1801 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: ādem istifsār ėdince Ka'be'ye vāṣıl olur: 7.

1802 Yazmada: *Naẓīmī*.

1803 Yazmada: *fāḳadan, ihtiyāc*.

‘aḳl-ile ferzīn ėken ḳoyup seni açmaz
faḳr-ile şeh-māt[1804] *ėder sürer saŋa beydaḳ*

minnet ėderseŋ eger ricāline ėt kim
himmeti ėtsün seni merāma muvaffaḳ

1411. Âdem iseŋ iyilik ėt. **38/25**

1412. Âdem iseŋ iyilik ėt, ḳul bilmese de Ḫüda bilir. **38/26**

1413. Adam olmaḳ ḳolay değildir. **38/27**

1414. Adam ol, ki âdem dėsinler saŋa[1805]. **38/28**

Mevzundur.

1415. Adam olmağa[1806] çalış, ki âdem dėsinler saŋa. **38/29**

Mevzundur.

1416. Adam ol, isterse ḫasım olsun bütün âlem saŋa. **38/30**

Mevzundur.

Mu‘allim Nācī [*Sünbüle* Kerbelā Ne Söyler 363, 9] ḳıṭ‘a

ehl-i ḥaḳḳuŋ reng-i maġdūriyyetin ta‘rīf içün
mā-cerā-yı Āl’i söyler Kerbelā her dem saŋa

ehl-i buṭlānuŋ sözin tervīc ėden ādem midür
ādem ol isterse ḫaṣm olsun bütün ‘ālem saŋa

1417. Adam ol Âdem dilâ Havvâ’ya ḳıldıŋ iḳtiran. **38/31**

Lā mışrā‘

1418. Adam olan, sözünden dönmez. **38/32**

1419. Adam odur[1807], ki iḳrarından[1808] dönmeye. **38/33**

Mevzundur.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 16[1809]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 181[1810]]

1420. Adam olanıŋ sözü, sazı yerinde olur. **38/34**

1804 Yazmada: *şehāmet*.

1805 Yazmada *sana* ifadesi iki farklı imla ile [saŋa (ساڭه), saŋa (سڭا)] kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: saŋa (ساڭه): 1029[b]; saŋa (سڭا): 1065[a]; saŋa (سڭه): 1068[b].

1806 Yazmada: *olmaya*.

1807 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: “O” ism-i işāretine “lām” ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; “şol” gibi. Çoḳ ḳullanılmamağa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

1808 Yazmada: *iḳrāndan*.

1809 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ādem oldur, ki iḳrārından dönmeye.: 16.

1810 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ādem oldur, ki iḳrārından dönmeye.: cüz’-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1421. Adam odur[1811], ki daim noḳsanını müşahede ėdip ikmaline say u gayret ėdendir. **38/35**

İbn Sīnā

1422. Adam olan, iki kere yaŋılmaz. **38/36**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā<u>t</u>āri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i <u>t</u>ānī, 181[1812]]

1423. Adam olacaḳ çocuḳ[1813], nigâhından (baḳışından) bellidir. **38/37**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā<u>t</u>āri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i <u>t</u>ānī, 181[1814]]

1424. "Adam olmanıŋ yolu nedir?" dėmişler, "Bilen söylerken canḳulağıyla diŋlemeli, diŋleyen olursa söylediği sözü yine insanıŋ kendi ḳulağı işitmeli." dėmiş. **39/01**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[1815]

1425. Adam olan, zevḳi haḳiḳatte arar. **39/02**

Mu'allim Nācī [*Ātiş-pāre* Ḳalender 138; 139] beyt

ben ne Mesīḥī ne Mesīḥā-demüm
ḏevḳi ḥaḳīḳatde arar ādemüm

1426. Adam olmaḳ, para pul ile değildir. **39/03**

1427. Adam olmaḳ, para pul ile değildir; edep, erkân iledir. **39/04**

1428. Adam olanı gül edip başına taḳarlar. **39/05**

1429. Adam olmaḳ, kişizadelik ile değildir. **39/06**

1430. Adam olan, aḳtan ḳaradan bahsėtmez. **39/07**

1431. Adam olmaḳ ister iseŋ aḳtan ḳaradan vazgeç. **39/08**

Muḥibbī *Dīvān* [506, 1682, 5] beyt

yüzine baḳup Muḥibbī zülfine dil baġlama
derd-i serdür ḥāṣıluŋ aḳ u ḳaradan vāzgel

1432. Adam olanıŋ hem kendine hem gayre nef'i doḳunur[1816]. **39/09**

1811 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217ᶜ.

1812 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā<u>t</u>āri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādem olan, iki kerre yaŋılmaz.: cüz'-i <u>t</u>ānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1813 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫᵛud çocuḳ (چوجوق): I, 518ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734ᵇ.

1814 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā<u>t</u>āri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādem olacaḳ çocuḳ, nigāhından bellüdür.: cüz'-i <u>t</u>ānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1815 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

1816 Yazmada bu madde başındaki ve ilgili alıntıdaki *dokun-* kelimeleri iki farklı imla ile (طوقنمق, دوقنمق) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*:

Lā[1817] [beyt]

ʿālemde o kim nāmı ger mūr oḳunur
ḳırḳ serine pür-kerāmet ṣoḳunur

ādem aŋa dėrler ki mitāl-i minşār
hem ġayre ve hem kendüye nefʿi doḳunur

1433. Adam olan, bağ ḳazar; adam olmayan, dağda gezer. **39/10**

1434. Adam olmayana tekdir fayda ėtmez. **39/11**

1435. Adam olmaḳ diler iseŋ al çapayı durma ḳaz, kâtip olmaḳ diler iseŋ al ḳalemi durma yaz. **39/12**

Mevzundur.

1436. Adam olan, namazı terk ėtmez. **39/13**

1437. Adam olur mu ėden terk-i namaz! **39/14**

Mevzundur.

Nābī [*Ḥayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı Mā-ḥaṣal-ı Fażl-ı Ṣalāt 187, 8a, 158] [mışrāʿ[1818]]

1438. Âdem, zebun-ı pençe-yi ḳudret değil midir! **39/15**

Nābī [*Dīvān* 1, 610, 201, 1] [mışrāʿ[1819]]

1439. Adam olana bir söz yeter (yetişir). **39/16**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1820]]

1440. Âdemiŋ elinden murat ėderse uçan ḳuş, ḳaçan düşman ḳurtulmaz. **39/17**

1441. Adam olan âdem; anasını, babasını ḳıtsıtmaz(?) (incitmez). **39/18**

1442. Adam olan; can için adın sanın terk ėtmez. **39/19**

Muḥibbī *Dīvān* [640, 2172, 5] beyt

ger buyursaŋ cān fidā ėde Muḥibbī yoluŋa
ādem olan ad u ṣanın terk ḳılmaz cān içün

1443. Adam olana tazîre ne hacet, çehre ile baḳmaḳ elvėrir! **39/20**

---

tokın-: 471[a]. TDK: *TTS*: dokanmak: II, 1196; dokunmak: II, 1198. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): II, 902[c]; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: doḳumaḳ (دوقومق): 924[a]; ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): 1258[b]; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): 1259[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʿOṯmānī*: ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): cüz'-i evvel, 549[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a]. Yazmada *dokun-* kelimesi, üç farklı imla ile (دوقنمق, طوقنمق, طوقونمق) kullanılmış.

1817 Yazmada bu beytin kime ait olduğunun belirlenmesi için beytin altına "Tedḳīḳ olacaḳ." notu düşülmüş.

1818 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Maṭlab-ı Mā-ḥaṣāl-ı Fażl-ı Ṣalāt: aŋla çūn-ki saŋa keşf ola bu rāz / ādem olur mı ėden terk-i namāz: 187, 8a, 158.

1819 BİLKAN, A. F.: *Nabi Divanı*: 'ādem esīr-i dest-i meşiyyet degil midür / 'ālem zebūn-ı pençe-yi ḳudret degil midür: 1, 610, 201, 1.

1820 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādem olana bir söz yeter.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1821]]

1444. Adam oluncaya[1822] ḳadar daha doḳuz fırınıŋ[1823] ekmeğini[1824] yėrsin. **39/21**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1825]]

1445. Âdemoğlunuŋ canı pek tatlıdır. **39/22**

el-Ḥācc Seyyid Sögüdli Süleymān Rüşdī[1826] [*Manẓūme-yi Aḥvāl-i 'Alāḳa* 11] beyt

ey Ḥaydar ey Ḳamber 'ışḳuŋ ḥayrānı
pek ṭatlıdur ādemoğlunuŋ cānı

1446. Âdemoğlu gafildir, aldanır. **39/23**

1447. Âdemoğlu hem âḳildir hem gafil. **39/24**

1448. Âdemoğlu gafildir, Hâbîl'i öldüren Ḳâbîl'dir. **39/25**

1449. Âdemoğlanına (oğluna) çoḳ iyilik yaramaz. **39/26**

1450. Âdemoğlu, baba ana nasihatini diŋlemek gerektir. **39/27**

1451. Âdemoğlu, baba ana nasihatini tutmasa eŋ nihayet şeytan iğvasına aldansa gerektir. **39/28**

Fużūlī *Dīvān* [449, 5, 3] beyt

zamāne içre mücerrebdür intiḳām-ı zamān
hemīşe yaḫşiye yaḫşi vėrür yamana yaman

1452. Âdemoğulları; tamah yüzünden hep çekişip gelmiş, çekişip gitseler gerek. **39/29**

1453. Âdem ḳusurlu ve ayıplı ḫalḳ olunmuştur. **39/30**

1454. Âdemoğlu; daima acıya acı, tatlıya tatlı vėrmek ister; mücerreptir. **39/31**

1455. Âdemi lisanıdır "insan" dėdirten de "hayvan" dėdirten de. **39/32**

1821 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādem olana ta'zīr ne ḥācet, çihre ile baḳmaḳ elvėrür!: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1822 Yazmada: *olunca*.

1823 Yazmada: *furunuŋ*. Kelimenin aslı Yunanca *phournos (φούρνος)*'tur. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: φούρνος (phournos): 868[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: furun: II, 993[c]. REDHOUSE: *TaEL*: furun: 1381[b].

1824 Yazmada: *etmegini*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

1825 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādem oluncaya ḳadar daha ṭoḳuz furun etmek ister.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1826 Yazmada: *Sögüdī Rüşdī*.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1827]]

1456. Âdemoğlanına iyilik[1828] yaranmaz. **39/33**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 16[1829]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1830]]

1457. Ad değişmekle yâd değişmez, ata binecek dėmekle atalıḳ adı değişmez. **40/01**

1458. Âdeme kendi ayağı ile nimet gelmez, ilim ve hikmet gelmez; âdemiŋ[1831] her şeyi çalışmaḳla, say u gayret eylemekle husul bulur. **40/02**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

[1/üst] Söylemek ve söyleşmekle ruha ünsiyyet dile meleke-yi ülfet gelir; yoḳsa [1] "Elif, elif..." dėmekle ele dile ülfet ile meleke-yi fıtnat gelmez, "Bal, bal..." dėmekle de ağza tat[1832] gelmez. Gül, bülbülü çoḳ söylemekle sem', şemme neşât, nişane-yi feryat gelmez. [2] Bu devran-ı âlemde mahall-i maḳsut ve[1833] murada ėrmek içün hemen kendi kendine gaşiye ve licamlı küheylan at gelmez. [3] Gülizar dilber, baḫtiyarı vird-i lisan eylemekle yeşil duvağı, yüz aḳıyla[1834] hemen ayağa gelmez. [4] Her şeyiŋ bir ilmi, bir usulü; bir alımı, bir satımı; bir yatımı, bir tutumu var. Her şeyiŋ [5] bir yolu, yordamı ve vaḳt-i merhunı var. [6/üst] Çalışaraḳ [6] işte o vaḳit ve zamanı usulüyle bilmek, yolunu gözetmek [7] gerek; zira "Her şeyi zaman gösterir. Zaman [8] zaman yapar, zaman satar samanı, [9] rüzgâr çeker savurur dumanı. [10] İyiyi iyi, fenayı fena, dumanı [11] duman, yamanı yaman, [12] insanı, ḳanı ḳan çeker, [13] vebali vebal çeker." dėmişler.

1459. Âdem, bildiğini esirgememek gerek. **40/03**

1460. Âdem başı ağırdır. **40/04**

1461. Adamdan başḳa her şeye beŋzer. **40/05**

1827 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādemi lisānıdur "insān" dėdürden de "ḥayvān" dėdürden de.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1828 Yazmada: *eyülik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

1829 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ādemoğlanına eyülik yaranmaz.: 16.

1830 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādemoğlanına çoḳ eyülik yaranmaz.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1831 ādemiŋ: Yazmada yok.

1832 Yazmada: *dad, ṭat*. CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[b]; tat- (dād-): 449[b]; tatī-: 452[a]; tātığ: 452[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: dad / dat: 130[a]; dad- / dat-: 130[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭat: 1219[a]; ṭad: 1219[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dadanmaḳ: I, 597[a]; ṭat: II, 857[c]; ṭadanmaḳ: II, 858[c]. TDK: *DS*: dad (I): Tat, lezzet.: IV, 1316[b]; dat: Tat.: IV, 1377[b].

1833 ve: Yazmada yok.

1834 Yazmada: *aġıyla*. TDK: *DS*: ağ: (I) Ak, beyaz.: I, 77[a].

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1835]]

1462. Âdemiŋ bulaşığı yamandır. **40/06**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1836]]

1463. Âdem, periye munis olduğu yoḳtur olmaz. **40/07**

Muḥibbī *Dīvān* [352, 1105, 1] beyt

dil-ber benümle bir dem oldıġı yoḳdur olmaz
mūnis perīye ādem oldıġı yoḳdur olmaz

1464. Âdem-i sani (Nuh aleyhisselam[1837])'dir. **40/08**

1465. Âdem, ḫatırı unutmamaḳ[1838] gerek. **40/09**

1466. Âdem; işiyle belli olur, dişiyle değil. **40/10**

1467. Âdem, işiyle; hayvan, dişiyle belli olur. **40/11**

1468. Âdeme câh ve iḳbal ile tagayyür gelmez. **40/12**

Żiyā Paşa [*Eş'ār Żiyā* Ġazeliyyāt 54] ġazel

gelmez taġayyür ādeme iḳbāl u cāh ile
bu zamān meāl nāmeyi 'unvānda iḫtilāf

insān dėnür mi anlara kim intifā' içün
bir ānda ittifāḳ ėde bir ānda iḫtilāf

ḫayret vėren bedāhete ta'rīżdür Żiyā
yoḳsa olur ṭabāyi' vicdānda iḫtilāf

1469. Adam olanıŋ âdeme ḳastı ḫayır olur. **40/13**

Żiyā Paşa *Terkīb Bend*[1839] [6] [naẓm]

ādem olanıŋ ḫayr olur ādemlere ḳaṣdı
insānlıġa insānda budur işte delālet

insān aŋa dėrler ki ėde ḳalb-i raḳīḳi
ālām-ı benī-nev'i ile kesb-i melāmet

1835 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādemden başḳa her şey'e beŋzer.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1836 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādemiŋ bulaşığı yamandur.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1837 Aleyhisselam: Peygamberlerden biri anıldığında söylenmesi gereken 'Allah'ın selamı üzerine olsun.' anlamında bir tazim ifadesi. DİA: "Aleyhisselâm", *DİA*: 2, 370[a].

1838 Yazmada *unut-* kelimesi *unud-* ve *unut-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde *unut-* kelimesi ek aldığında kelimenin sonundaki /t/ sesinin yumuşayarak /d/ olduğu (ör. unudur, unudılmaḳ) görülse de yazmada çoğunlukla ilgili /t/ sesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- korunmuştur. Ş. Sāmī: *ḲT*: unutmaḳ: [unudur] I, 225[c]; unudılmaḳ: I, 226[a]. REDHOUSE: *TaEL*: unutmaḳ: 272[a]; unudulmaḳ: 272[a].

1839 Yazmada: *ez Tercī' Bend*.

1470. Adam olan, kin gütmez. **40/14**

1471. Adam olan, garaz[1840] ile mariz[1841] olmaz. **40/15**

1472. Adam olanıŋ yüreği garazdan salim olur. **40/16**

Żiyā Paşa *Terkīb Bend*[1842] [6] [naẓm]

ādem aŋa dėrler ki ġarażdan ola sālim
nefsinde daḫı eyleye icrā-yı ʿadālet
ṣādıḳ görinür kisvede erbāb-ı ḫıyānet
mürşid ṣayılur vehlede aṣḥāb-ı ḍalālet

1473. Ad değiştirmekle âdemiŋ âdemliği (ḫuyu) değişmez[1843]. **40/17**

1474. Âdem'i Havvâ bilir, Havvâ'yı Âdem. **40/18**

1475. Âdemi âdem bilir. **40/19**

Şeyḫ Ġālib [*Dīvān* 625, 55] beyt

ḳadr-i dürr ü gevheri ʿālem[1844] bilür
ādemi ammā yine ādem bilür

1476. Âdem, dünyayı dolaşsa bir mislini[1845] bulamaz. **40/20**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1846]]

1477. Âdem dilinden, hayvan dizgininden tutulur. **40/21**

1478. Âdemiŋ adı değişmekle aḳ, ḳara yâdı değişmez. **40/22**

1479. Âdemiŋ ḳıymetini (ḳadrini) adam bilir, cevheriŋ ḳıymetini âlim bilir (bilen bilir). **40/23**

1840 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġaraż: Nişāna dėnür, ki aŋa oḳ ve ḳurşun atarlar. Cemʿi *aġrāż* dur. Şāriḥ dėr ki: Teşbīh ṭarīḳiyle maḳṣad maʿnāsına da müstaʿmeldür. … Ḳalb ṣıḳılup melālet peydā eylemek maʿnāsınadur. Ve bir nesneye müştāḳ ve ārzū-mend olmaḳ maʿnāsınadur.: II, 435. TDK: *TS*: garaz: 1. Kin. 2. Hedef, amaç, maksat.: 903[a].

1841 Yazmada: *maraż*.

1842 Yazmada: *ez Tercīʿ Bend*.

1843 Yazmada *değişmez* kelimesi iki kere yazılmış.

1844 OKÇU, N.: *Şeyh Gâlib Dîvânı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumî Tahlili)*: kadr-i dürr ü gevher-i âlem: 625, 55. KALKIŞIM, M.: *Şeyh Gâlib Dîvânı*: kadr-ı dürr ü gevheri âlem: 453, 52.

1845 Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

1846 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādem, dünyāyı ṭolaşsa bir miṯlini bulamaz.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1480. Âdeme dayanma[1847] (süyenme[1848]), ölür; duvara[1849] dayanma, yıḳılır. **40/24**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1850]]

ʻAbīdī[1851] [beyt]

çūn degildür bu cehān dārü ʾl-ḳarār
bī-ṯebāte olur istiẓhār-ı ʻār

1481. Adam[1852] sarrafıdır. **40/25**

1482. Âdem, sora sora[1853] Bağdat'ı bulur. **40/26**

1483. Adam sarrafı olmuş bir âdem. **40/27**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1854]]

1484. Âdem, sormaḳla âlim olur. **40/28**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1855]]

1485. Adam sarrafı kesilmiş başımıza. **40/29**

1847 Yazmada: *dayanma, ṭayanma*. CLAUSON: *EDPT*: ṭayan- (dayān-): 569[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dayanmaḳ: 886[b]; ṭayanmaḳ: 1230[a]; ṭayanmaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayanmaḳ: II, 874[a].

1848 Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: süyenmaḳ: Yaṣdanmaḳ, ittikā ėtmek, yan üzere ṭayanmaḳ, teke' ėtmek.: 194[b]. ÖNER: *K-TTS*: söye-: Bir şey yıkılmasın diye dayanak yapmak, dayamak, diremek.: 416[b]. NECİP: *YUTS*: süyenmek: Dayanmak. 370[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: süyen-: Bir şeye dayanmak.: 247[a].

1849 Yazmada: *dīvāra*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

1850 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādeme ṭayanma, ölür; dīvāra ṭayanma, yıḳılur.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1851 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: istiẓhār: [ḳısm-ı evvel,] 317[a].

1852 Bu madde başında *adam* kelimesinin iki farklı imlası da (آدام, آدم) gösterilmiş olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b]. Ayrıca, Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *ādam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabileceği durumlarda ilgili kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* veya *âdem* olarak kaydedilmiştir.

1853 Yazmada: *ṣoraya ṣoraya*. CLAUSON: *EDPT*: [2]sor-: 843[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: sora-: Sormak.: 583[a]. ÖNER: *K-TTS*: sora-: Sormak.: 414[a].

1854 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādem ṣarrāfı olmış bir ādem…: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1855 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādem, ormaġla ʻālim olur.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1856]]

1486. Adamına göre söz söylenir. **40/30**

1487. Âdemiŋ ömrü fâni; ancaḳ eseriyle namı baḳidir. **40/31**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[1857] 2] beyt

ādemüŋ ḏātı fenā encāmdur
ḥaşre dek bāḳī ḳalan bir nāmdur

1488. Adamına göre söz söylenir, aḳçesine göre bez vėrilir. **40/32**

1489. Âdem, ḳanaat evini isterse bir loḳma bir ḫırḳa yeter. **40/33**

Muḥibbī *Dīvān* [506, 1682, 6] beyt

çūn-ki bu dünyā metā'ıdur hemīn bir 'āriyet
ādeme bir ḫırḳa besdür sen ḳabādan vāzgel

1490. Âdemde vefanıŋ adı yoḳ. **40/34**

Muḥibbī *Dīvān* [734, 2519, 5] beyt

ey Muḥibbī ***benī***[1858] ***ādemde vefānuŋ adı yoḳ***
ṭaġlara düş yüri şimdengėrü ḥayvānlar ile

1491. Adı yoḳuŋ yâdı, dâdı yoḳ. **40/35**

1492. Âdemi gezdiren, ab u danedir[1859]. **40/36**

1493. Adam yerine ḳoyan yoḳ ki! **40/37**

1494. Adam yerine ḳoymadı gittiler. **40/38**

1495. Âdeme gelmez hele yâr-i ḳadiminden zarar. **40/39**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mıṣrā']

1496. Âdemiŋ yâr-i ḳadimi eşheb-i amadedir. **40/40**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mıṣrā']

1497. Âdem, yaŋılmaḳla âlim; hayvan, sürçmekle[1860] talim olur. **40/41**

1856 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādem ṣarrāfı kesilmiş başımıza.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1857 Yazmada: *Muḥibbī dīvānından*.

1858 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: beni: 734, 2519, 5.

1859 Yazmada: *āb-dāne*. āb u dāne: Farsça *āb* + Farsça *dāna*: Mukadder olan rızık, kısmet. STEINGASS: *CP-ED*: āb: 1[a]; dāna: 501[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: āb u dāne: I, 15[c]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: āb u dāne: cüz'-i ṯānī, 857[a].

1860 Yazmada: *sürçümekle*. CLAUSON: *EDPT*: sürç-: 845[a]; sürçit-: 845[b]. REDHOUSE: *TaEL*: sürçmek: 1088[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sürçmek: 189[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sürç-: 245[b].

1498. Âdem; yeŋilmekle marifetli[1861] olur, yaŋılmaḳla âlim. **40/42**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1862]]

1499. Âdemi âdem bilir (tanır) ciddî ise, âdemi âdem bilmez cedi[1863] ise. **41/01**

1500. Âdem var oḳumaḳla, âdem var doḳumaḳla[1864] -fiilen çalışmaḳla- adam olur. **41/02**

1501. Âdeme lazım olan rahat, rahatıŋ başı ḳanaattir. **41/03**

Nābī *Ḫayriyye-yi Nābī*[1865] [Nehy-i a'yānī vü ẓulm-i fuḳarā 245, 24b, 840; 841] naẓm

ḳāni' ol daġdaġaya olma ḳarīn
nān-ı ḫuşk ile geçin tek ol emīn[1866]

ādeme lāzım olan rāḥatdur
ḳo dėsünler saŋa bī-himmetdür[1867]

1502. Âdem, rahatlığı sever; amma rahatlığıŋ yerini, sırasını bilir, bulursa. **41/04**

1503. Âdem, rahatlıḳ isterse çalışmaḳ ile beraber ḳanaat ėtmek gerek. **41/05**

1504. Adamı ḳuḳla gibi oynatır. **41/06**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 16[1868]]

1505. Âdem nüsḫa-yı kübrâdır. **41/07**

1861 ATAY: *A-TBL*: ma'rifat: *İlim* ile *marifet* arasında fark vardır. *Marifet*in karşıtı, *inkâr* etmek yani tanımamaktır. *İlm*in karşıtı, bilmemek yani *cehalet*tir. *Marifet*, bir şeyi cüzî ve tikel olarak bilmektir. *İlim* ise tümel, küllî olarak bütünü ile bilmektir. *Marifet,* bir şeyin esaslarını, belirtilerini bilmek olup bir şeyin özünü, mahiyetini, hakikatini bilmeye *ilim* denir. Bunun için "Allah ariftir." denmez de "Allah âlimdir." denir. Aynı şekilde "Allahı ilmen biliyor." denmez; fakat "Allahı marifet ile biliyor." denir.: 3, 338[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'İlm* ile *ma'rifet* arasındaki fark: 96.

1862 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ādem; yeŋilmekle ma'rifetlü olur, yaŋılmaġla 'ālim.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1863 Bu kelimenin imlası gereği hem 'erkek oğlak' manasında *cedy* olarak okunması hem de 'ata, dede' manasında *cedd* olarak okunması mümkündür. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cadd: I, 583; al-cady: III, 782.

1864 Yazmada: *ṭoḳumaḳla*. Osmanlı Türkçesinde *doku-* kelimesi, her biri yazmada da kullanılmış olan *doḳu-*, *toḳu-* ve *ṭoḳu-* imlaları ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612[a]; doḳumaḳ: 924[a]; ṭoḳumaḳ: 1258[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205[b]; doḳumaḳ: ikinci cild, 794[b]; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a]. Ayrıca; yazmada müellif, *doku-* kelimesinin 'okutmak' (bk. 343/05), 'okuyanlardan hisse almak' (bk. 455/12) ve 'okuyanlarla bulunmak; çok dinlemek, uz anlamak' (bk. 455/28) anlamlarında olduğunu da kaydetmiş.

1865 Yazmada: *Kitāb-ı Ḫayriyye*.

1866 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Nehy-i A'yānī vü Ẓulm-i Fuḳarā: ḳānī' ol daġdaġaya olma ḳarīn / nān-ı ḫuşk ile geçin tek ol emīn: 245, 24b, 840.

1867 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Nehy-i A'yānī vü Ẓulm-i Fuḳarā: ādeme lāzım olan rāḥatdur / ḳo disünler saŋa bī-himmetdür: 245, 24b, 841.

1868 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ādemi ḳuḳla gibi oynadır.: 16.

Zekī beyt[1869]

debistān-ı kemālde çūn-ki ***ādem nüsẖa-yı kübrā***
daha terfī‘ olup dėnse sezādur noḳṭa-yı ‘uẓmā

Żiyā Paşa [*Eş‘ār-ı Żiyā*] Tercī‘ Bend-i Dīger[1870] [72] [beyt]

idrāk eyle cevher-i nefs-i muḳaddemi
fehm ėt meāl-i ***nüsẖa-yı kübrā-yı ādemi***

Ḥurūfī ‘Arşī[1871] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* 2[1872]] beyt

beyān ėt ‘Arşiyā kevn ü mekānuŋ sırrını cümle
ẖuṭūṭ-i vech-i ādemden kim oldur[1873] ***nüsẖa-yı kübrā***

1506. Âdem çift ẖalḳ olunmuştur. **41/08**

1507. Âdem, yaŋılmaḳla âlim olur. **41/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 16[1874]]

1508. Adamlıḳ (âdemlik) ne mal iledir ne ad san iledir; ancaḳ edep ve kemâl iledir. **41/10**

1509. Âdemiŋ ḳıymetini âdem bilir. **41/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 16[1875]]

1510. "Adam[1876] sen de!" dėme; adamlıḳ hem sende hem bende. **41/12**

1511. Âdeme mal da gerek, can da gerek. **41/13**

1512. Âdemiŋ kötüsü olmaz; meğer[1877] züğürt ola. **41/14**

1869 Yazmada: *ġazel*.

1870 Yazmada: *ez Tercī‘ Bend*.

1871 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

1872 ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 2. Hurûfî Arşî [1562-1620]'ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî'den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid ‘Abdu'llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî'den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* nüshası esas alınmıştır.

1873 Yazmada: *oldurur*.

1874 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ādem, yaŋılmaġla ‘ālim olur.: 16.

1875 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ādemiŋ ḳıymetini ādem bilür.: 16.

1876 Bu madde başında *adam* kelimesinin iki farklı imlası da (آدام, آدم) gösterilmiş olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b]. Ayrıca, Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *ādam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabileceği durumlarda ilgili kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* veya *âdem* olarak kaydedilmiştir.

1877 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş.

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 16]

1513. Adam[1878] o itiŋ laḳırtısı mı olur! **41/15**

Meşhur Barbaros Ḫayre ’d-dīn Paşa[1879] [882/1478? - 953/1546] menaḳıbından[1880] tarihî bir fıḳradır.

Aḥmed Midḥat [“Ḫayre ’d-dīn Beg’iŋ Ḥużūr-ı Hümāyūna Me’sūlü”] *Ḳırḳ-anbar*[1881] 5, 142

*... cümlesi ḳorsanlıḳdan gelme ādemler olup ādāb-i sülūk-āneyi bilmedüklerinden ve eŋ büyük ri‘āyet el öpmegi ṭanıdıḳlarından eŋ evvel Ḫayre ’d-dīn Beg ba‘dehū rüfeḳāsı ṣırasıyla ḥażret-i Pād-şāh’uŋ elini ellerine alup öpdiler. Sulṭān Süleymān ḥażretleri bunlarda gördigi şecā‘at ve dirāyeti pek büyük bulmışdur; zīrā hangi müşkil şeyden su’āl ėtseler ġāyet ehvenini ḥaḳḳında cevāb alurlar ėdi. Ḫattā o eṯnāda Der-i sa‘ādetce eŋ büyük iş Andreya Dorya mes’elesi oldıġından ḏāt-ı şāhāne bundan su’āl ėtdükden Ḫayre ’d-dīn Beg “**Adam, o itüŋ laḳırdısı mı olur**! Köpegi bu ḳadar vaḳtdür arayorum, benden ḳaçup geziyor. Pād-şāh’um emr ėtsün de baḳ naṣıl gemilerini hevāya uçururum.” cevābını vėrmiş oldıġından Pād-şāh-i ‘ālī-cāh mīr-i müşār[un]-ileyhiŋ o zamāna ḳadar zebān-zed olan ismiyle ḫiṭāb ėderek “Ḫıżır[1882] Beg, sen bu dīnüŋ ḫayrlı oġlısuŋ. Allāh senden rāżı olsun. Saŋa ‘Ḫayrü ’d-dīn’ ismini vėrdüm.” buyurmışdur, ki işte o zamāndan ṣoŋra müşār[un]-ileyhiŋ ismi Ḫayre ’d-dīn ḳalmışdur.[1883]* ilā āḫirihi[1884]…

1514. Adamaḳla mal tükenmez, Haḳ saḳlasın ödemekten. **41/16**

Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

1878 Bu madde başında *adam* kelimesinin iki farklı imlası da (آدام, آدم) gösterilmiş olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: adam: cüz’-i evvel, 14[b]; ādem: cüz’-i ṯānī, 862[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b].

1879 Barbaros Hayreddin Paşa [882/1478? - 953/1546]: Ünlü Türk denizci ve kaptan-ı deryası. Vardar Yenicesinden gelip Midilli’nin fethinden sonra buraya yerleşen Yâkub adlı bir sipahinin oğludur. 1478 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Asıl adı Hızır olduğu hâlde Barbaros ve Hayreddin lakaplarıyla tanınır. Batılılar havuç rengine çalan kırmızı sakalından dolayı ağabeyi Oruç’a verdikleri “Barbarossa” adını daha sonra Hızır için de kullandıklarından Barbaros diye tanınmış, Hayreddin lakabını ise kendisine Yavuz Sultan Selim takmıştır. Geniş bilgi için bk. TURAN, Ş.: “Barbaros Hayreddin Paşa”, *DİA*: 5, 65[b]-67[c].

1880 Yazmada: *menāḳından*.

1881 Yazmada: *Ḳırḳ-anbar risālesi*. Ayrıca *ambar* kelimesini buradaki imlası gereği aslına uygun olarak *enbār* biçiminde okumak mümkünse de kelimenin ilgili imlasının Osmanlı Türkçesinde *anbar* olarak da kullanılması sebebiyle bu biçimi tercih edilmiştir. STEINGASS: *CP-ED*: 103[b]. REDHOUSE: *TaEL*: enbār: 207[a]; anbar [*medsiz elif*le]: 207[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: anbar [*medli elif*le]: I, 56[b]; enbār: I, 170[c].

1882 Yazmada: *Ḥıżır*.

1883 Farklı bir rivayet için bk. Barbaros Hayreddin Paşa [882/1478? - 953/1546]: Afrika’da olup bitenleri öğrenen Yavuz Sultan Selim [1512 - 1520] “Hızır Reis nasrüddîndir, hayrüddîndir.” diye memnuniyetini ifade ederek onun Cezayir hâkimi olarak tanındığını belirten bir hatt-ı şerif gönderdi. Ayrıca kendisine Anadolu’da gönüllü asker toplama imtiyazı tanınarak yeniçerilerle topçulardan oluşan 2000 kişilik bir yardımcı birlik gönderilmesi kararlaştırıldı. Böylece hutbenin padişah adına okunduğu Cezayir, Osmanlı topraklarına katılmış olduğu gibi Hızır da artık Hayreddin Paşa diye anılmaya başlandı. TURAN, Ş.: “Barbaros Hayreddin Paşa”, *DİA*: 5, 66[a].

1884 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1885]]

1515. Adamaḳ ile mal bitmez, Haḳ saḳlasın ödemeyeni. **41/17**

1516. Ada baŋa, adayayım[1886] saŋa. **41/18**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1887]]

1517. Adaḳsız tekke[1888] öŋünden geçmez, türbe yanından geçmez âdemdir. **41/19**

1518. Adamaḳ ḳolaydır; amma ödemek güçtür. **41/20**

1519. Adaḳ adamaḳla[1889] ḫastalıḳ geçmez. **41/21**

1520. Adaḳ ile (adamaḳla) pilav pişerse[1890] deŋiz ḳadar yağı benden olsun. **41/22**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1891]]

1521. Adı sanı belli âdemdir. **41/23**

1522. Adı sanı, şanı şöhreti belli âdemdir. **41/24**

1523. Adını sanını üstünde taşır âdemdir. **41/25**

1524. Adı sanı belirsiz âdem… **41/26**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 17[1892]]

1525. Adı yoḳuŋ sanı yoḳ, kör Acem'iŋ imanı yoḳ. **41/27**

1526. Adıŋ oḳundu, gözüŋ çoḳundu[1893].[1894] **41/28**

1885 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Adamaġla māl tükenmez, Ḥaḳḳ ṣaḳlasun ödemekden.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1886 Yazmada: *adayım*.

1887 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ada baŋa, adayım saŋa.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1888 Yazmada: *tekye*. Farklı görüşler de olmakla birlikte kelimenin aslının Arapça olup 'oturmak, yaslanmak' manalarındaki *v-k-'* kökünden geldiği düşünülmektedir. Kelimenin aslı ile ilgili tartışmalar için bk. KARA, M.: "Tekke", *DİA*: 40, 368[b]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 65. ATAY: *A-TBL*: 1, 199[a]. STEINGASS: *CP-ED*: takya: 319[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tekye: 585[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tekye: I, 432[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tekke: 1226[a]. NİŞANYAN: *NS*: tekke: 843[b]. TDK: *TS*: tekke: 2304[b].

1889 Yazmada: *adaḳmaḳla*.

1890 Yazmada: *bişerse*. CLAUSON: *EDPT*: bış-: 376[b]. TDK: *TTS*: bişmek: Pişmek.: I, 613. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: biş-: Pişmek.: 32[b]. Yazmada *pişmek* kelimesi üç farklı imla ile [biş- (بيشمك), piş- (پشمك), piş- (پيشمك)] yazılmış.

1891 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Adamaġla pilāv pişse deŋiz ḳadar yaġ da benden.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1892 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Adı şanı bellisiz.: 17.

1893 YUDAHİN: *KS*: çoku- II: 278[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: çoḳmaḳ: 156[b]; çoḳuşmaḳ: Deriŋ ḳazmaḳ. Kūr ėtmek.: 156[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çoḳmaḳ: 737[b]. CLAUSON: *EDPT*: çok-: 406[a]. ÖNER: *K-TTS*: çokı-: 1. Bir şeyle kesip oyarak derin iz bırakmak. 2. Çukur açmak. 3. Kazıp çukurdan çıkarmak.: 99[b].

1894 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Eḏānıŋ oḳundı, gözüŋ çoḳundı. 189/09.

1527. Adıŋ (yaman adıŋ) çıḳacağına canıŋ çıḳtığı ḫayırlıdır. **41/29**

1528. Adıŋ çıḳtı doḳuza, artıḳ inmez sekize. **41/30**

N. Ẓ.[1895] [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1896]]

1529. Adı ḳale bile alınmaz oldu. **41/31**

1530. Adı ḳale gelmez. **41/32**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1897]]

1531. Adı defterden silinmiş. **41/33**

1532. Adı çıḳtı dokuza, inmez sekize. **41/34**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 17]

1533. Adla (ad ile) sanla er oğlu erdir. **41/35**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1898]]

1534. Adımız Ḫıdır[1899], elimizden gelen budur. **42/01**

1535. Âdeme iş mi, işe âdem mi aranır? **42/02**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Sırasında, icabında her ikisi de aranır; zira her şeyi aratan ve icab ėttiren zamandır. Binaenaleyh, lüzum ve icap ėderse her ikisi de yekdiğerini aratır, dėmişler.

1536. Adı ḳale alınmaz. **42/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 17]

1537. Adı Musa, boyu ḳısa, saḳalı köse olanlardan kendiŋi saḳın. **42/04**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 17[1900]]

1895 Yazmada: *N. Ṭ.*

1896 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Adı çıḳdı ṭoḳuza, artıḳ inmez sekize.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1897 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Adı ḳāle gelmez.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1898 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Adla ṣanla er oġlı erdür.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1899 Yazmada: *Ḥıḍır*. Arapça kaynaklarda *ḫaḍır* (*ḫaḍr, ḫıḍr*) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen kelime, Türkçede Hızır ve Hıdır biçiminde kullanılmaktadır. *Ḫaḍır*, 'yeşil, yeşilliği çok olan yer' manasındaki *aḫḍar* ile eş anlamlıdır. Bu manadan hareketle *ḫaḍır* kelimesinin özel isimden ziyade lakap ve sıfat olarak kabul edildiği söylenebilir. Nitekim bazı kaynaklarda Hızır'a bu ismin, kuru yerde oturduğunda altından otların yeşerip dalgalanması, cennet pınarından içtiği için bastığı her yerin yeşile bürünmesi sebebiyle verildiği kaydedilmektedir. ÇELEBİ, İ.: "Hızır", *DİA*: 17, 406[a].

1900 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Adı Mūsā, boyı ḳışa, ṣaḳalı köse olandan kendiŋi ṣaḳın.: 17.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1901]]

1538. – Adıŋ ne? – Dursun. – Ben de dėrim: "Öyle olsun!" **42/05**

1539. – Adıŋ[1902] ne? – Musa. – Vay bu milletiŋ başına gelecek işe! **42/06**

1540. – Adıŋ ne? – Hasan. – Faydaŋ yoḳsa[1903] ha ben ha sen! **42/07**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1904]]

1541. Adı aŋılmaz, dillerde yâdı bile ḳalmadı. **42/08**

1542. – Adıŋ ne? – Memiş. – Onu[1905] diyen[1906] doğru[1907] dėmiş. **42/09**

1543. – Adıŋ ne? – Reşit. – Öyle ise ne gör ne işit. **42/10**

1544. – Adıŋ ne? – Artıḳ. – Tamam, gel de artığı seniŋ olsun. **42/11**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1908]]

1545. Adımını tek tek alır kibardandır. **42/12**

1546. Adımına hile ḳatmaz. **42/13**

1547. Adımına hile ḳatanıŋ adına da hile ḳatılır. **42/14**

1548. Adımına hile ḳatan, yol almaz. **42/15**

1549. Adımını gėri[1909] almaz âdemdir. **42/16**

1901 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Adı Mūsā, boyı ḳışa, ṣaḳalı köse olandan kendiŋi ṣaḳın.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1902 Yazmada: *adıŋ, aduŋ.*

1903 Yazmada: *yoġ-ise*.

1904 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": – Adıŋ ne? – Ḥasan. – Fā'ideŋ yoġ-ise ha ben ha sen!: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1905 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aşlı "o"dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar*, *onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

1906 Yazmada: *deyen (دیه ن), dėyen (دییه ن)*. Yazmada *diyen* ifadesi, yedi farklı imla ile (دیه, دین, دیان, ده ین, دییه ن, دیین, دیان, ن) yazılmış olup doğru okunması için bazı madde başlarında harekelenmiştir (*deyen* bk. 147/03). CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

1907 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

1908 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": – Adıŋ nedür? – Artıḳ. – Tamām, gel de artıġı seniŋ olsun.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1909 Yazmada: *gėrü*. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. CLAUSON: *EDPT*: kēr̈ü: 736[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c].

1550. Adını kendi ḳoymuş, cümle âdem oŋa[1910] uymuş. **42/17**

li-muḥarririhī ‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İzah: *... ki âdeta bir bilmece tarzında olan bu cümle bir darbımesel-i Türkî olmaḳ üzere mervîdir, ki bâdîsi olaraḳ daḫi aḳvam-ı ḳadim-i Türkânca zeban-zed olan ber-veçh-i zir rivayeti zikr ėderler[1911]:*

Aḳvam-ı hükümdarân-ı Türkân’ıŋ reis-i evveli sayılan Oğuz Ḫüsrev[1912] Ḫan bi-ḳudreti’llahi teala daha bir buçuḳ iki yaşında sabi iken ḳadim Türklerce örf ve âdet-i ḳavmiye ve milliyeden olduğu vechle yeŋi doğan çocuğuŋ[1913] adı bir iki yaşına gelinceye ḳadar muvaḳḳat bir isim verilerek o[1914] isimle çağrılır imiş. Soŋra ism-i haḳîḳîsiniŋ tesmiyesi çağı olan iki yaşına geldikte çocuğuŋ[1915] ebeveyni ḳavim ve ḳabilesini çocuğa[1916] ism-i maḫsus tesmiyesi için bir ziyafet-i ḳavmiye tertip ėderek davet ėderler imiş. Cem olunan cemaat aileleri ziyafetten soŋra çocuğu[1917] huzurlarına ihzar ėderek aile reisi ḳabile ve iḫtiyarlarıŋ bir münasip isim tesmiyesini teklif ėderlermiş. İşte bu merasimde reis-i ḳabile kim ise onuŋ[1918] reyi ḳabul olunurmuş. Binaenaleyh, Ḳara Ḫan daḫi oğlu Oğuz’uŋ daha iki[1919] yaşında iken sâlifü ’z-zikr merasim-i maḫsusa-yı milliye ve ḳavmiye veçhiyle[1920] isim tesmiyesi merasimini icra ėder. Hazırunuŋ huzurlarına getirilen Oğuz kendi kendine min tarafi’llah aḳıl baliğ kişi gibi doğru dürüst lisana gelerek huzurlarında

---

1910 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. “O” żamīr-i ġā’ib ve ism-i işāretiniŋ mef‘ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün “اكه *(aŋa)*” ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

1911 Ebulgazi Bahadır Han: *Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*: 123. Ebü ’l-ġāzī Bahādur Ḫān: *Türk’üŋ Şeceresi (Şecere-yi Türk)*: 19. Süleymān Ḥüsnī: *Tārīḫ-i ‘Ālem*: Faṣl-ı sābi‘: Ṭavā’if-i Türk: 387. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: Oġuz: 35[b].

1912 Bu ismin “Oġuz Ḫüsrev” biçimi için bk. Süleymān Ḥüsnī: *Tārīḫ-i ‘Ālem*: Faṣl-ı sābi‘: Ṭavā’if-i Türk: 387.

1913 Yazmada: *çoçuġuŋ (*چوچغڭ*)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

1914 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: “O” ism-i işāretine “lām” ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; “şol” gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḫ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

1915 Yazmada: *çoçuġuŋ (*چوچغڭ*)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

1916 Yazmada: *çoçuġa (*چوچغه*)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

1917 Yazmada: *çoçuġı (*چوچغى*)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

1918 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

1919 *Şecere-yi Terākime*’de, *Şecere-yi Türk*’te ve *Tārīḫ-i ‘Ālem*’de ilgili merasimin çocuk bir yaşına geldiğinde yapıldığı kaydedilmiştir. Ebulgazi Bahadır Han: *Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*: 123. Ebü ’l-ġāzī Bahādur Ḫān: *Türk’üŋ Şeceresi (Şecere-yi Türk)*: 19. Süleymān Ḥüsnī: *Tārīḫ-i ‘Ālem*: Faṣl-ı sābi‘: Ṭavā’if-i Türk: 387. Yazmada aynı merasimin çocuk üç yaşına geldiğinde yapıldığı da kaydedilmiştir. bk. 452/01.

1920 Yazmada: *vechle*.

dėr ki: "Benim adım Oğuz Ḫüsrev olsun."[1921] *İşbu ḫitaba ve sabiniŋ sin ve hâline baḳan cemaat hayret ve istiğraba müstağraḳ olaraḳ ne diyeceklerini şaşırıp sükûta varırlar. Soŋra reis-i ḳabile dėr ki: "Ey cemaat, bu bir sabidir! Daha dili düzelecek çağa gelmemiş. Hâl böyle iken ve kimseniŋ özüne böyle bir şey öğretmemiş iken böylece huzurumuzda kendi adını kendi ḳoymaḳ istemesi elbette Taŋrı'nıŋ emriyle olsa gerek. 'Öyle ise ne yapmaḳ gerektir?' dėr iseŋiz ben özüm oŋa başḳa ad ḳoşmam; kendi ḳoyduğu ad kendisine ḳutlu, mübarek olsun. Söyleyene baḳma, söyletene baḳ." diyerek cemaatine o*[1922] *vechle beyan-ı rey ėdildiği mervîdir, dėrler. Allāhu a'lam bi 'ṣ-ṣavāb.* [=Allah doğrusunu en iyi bilendir.]

1551. Adımına göre tarla ölçütmezler[1923], âdete göre… **42/18**

1552. Adaş[1924] çıḳmış; amma aḳıldaş çıḳmamış. **42/19**

1553. Ad ile âdem anılır, şan ile yiğit anılır. **42/20**

1554. Ad işler işi, sen işlemezsin. **42/21**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[1925]]

1555. Adaşan[1926] yol çatal düşer. **42/22**

1556. Adım attırmazlar. **42/23**

1557. Adaşana[1927] doğru yol gösteren az bulunur. **42/24**

1558. Adaşan[1928] gėri[1929] döner. **42/25**

1559. Âdem, emin-i kenz-i lâ-yefnâdır. **42/26**

1921 *Tārīḫ-i 'Ālem*'de isim "Oğuz Ḫüsrev" olarak kaydedilirken *Şecere-i Terākime* ve *Şecere-yi Türk*'te "Oğuz" isim "Ḫüsrev" ise nam olarak kaydedilmiştir. Ebulgazi Bahadır Han: *Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*: 123. Ebü 'l-ġāzī Bahādur Ḫān: *Türk'üŋ Şeceresi (Şecere-yi Türk)*: 19. Süleymān Ḥusnī: *Tārīḫ-i 'Ālem*: Faṣl-ı sābi': Ṭavā'if-i Türk: 387. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: Oğuz: 35[b].

1922 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

1923 YUDAHİN: *KS*: ölçöt-: 609[b]. ÖNER: *K-TTS*: ülçet-: 1. Ölçtürüp toptan kesmek. 2. Değerini biçtirmek.: 530[b].

1924 Yazmada: *addaş*. CLAUSON: *EDPT*: adaş/addaş: 72[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adaş [Aşlı "addaş"]: I, 25[b].

1925 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ad işler işi, sen işlemezsin.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

1926 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: adaşmaḳ: Yolı ġā'ib ėtmek. Şaşırmaḳ. Sehv ü ḫaṭā ėtmek. Müşāreketle teġannī ve terennüm ėtmek.: 7[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: adaşmaḳ: cild-i evvel, 13[b]. ÖNER: *K-TTS*: adaş-: 1. Yolunu kaybetmek, yoldan çıkmak. 2. Yanlış fikirde olmak. 3. Kötü yola girmek.: 25[a].

1927 bk. 1926. dipnot.

1928 bk. 1926. dipnot.

1929 Yazmada: *gėrü*. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. CLAUSON: *EDPT*: kẽrü: 736[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c].

Ḥurūfī ‘Arşī[1930] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* 2] beyt

otuz iki kelām-ı Ḥaḳḳ[1931] geyelden[1932] cāme-yi ḫilḳat
‘iyān oldı ki ādemdür[1933] emīn-i kenz-i lā-yefnā[1934]

1560. Adsız, yâdsız… **42/27**

1561. Adsıza ad ḳoymaḳ dirliktir, atsıza at vėrmek erliktir, gözsüze yol vėrmemek körlüktür. **42/28**

1562. Adam olmaḳ diler iseŋ ehl-i irfanla görüş. **42/29**

1563. Âdem evladı olsa olsa o ḳadar olur. **42/30**

1564. Âdemcileyin[1935] iş görür. **42/31**

1565. Âdem’i arşta, Havvâ’yı kürsüde görürsün. **42/32**

1566. Âdem arş, Havvâ kürsü… **42/33**

Ḥurūfī ‘Arşī[1936] *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* [71] beyt

bulup yol istivādan ‘arşa Aḥmed
yüzinde māh-ı bedri[1937] eyledi şaḳḳ

çūn Ādem ‘arş[1938] ve Ḥavvā oldı kürsi
nüzūl ėtdi bu gün[1939] kürsīsine Ḥaḳḳ

rumūz-ı Ḥaḳḳ-durur[1940] ‘Arşī[1941] kelāmuŋ
ḳaçan[1942] aŋlar bu mermūzātı[1943] aḥmaḳ

1567. Âdem, Havvâ; maḳâlîd-i zemin ve asumandır. **42/34**

1930 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

1931 kelām-ı Ḥaḳḳ: Yazmada: *kelām-ı Ḥaḳḳ’ı*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*’de: *kelām-ı Ḥaḳḳ*. *Dīvān-ı ‘Arşī*’de: *kelāmı*. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 2. Hurûfî Arşî [1562-1620]’ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî’den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid ‘Abdu’llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî’den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* nüshası esas alınmıştır.

1932 yazmada: *geyeliden*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*’de: *giyelden*. *Dīvān-ı ‘Arşī*’de: *geyelden*.

1933 *Dīvān-ı ‘Arşī*’de: *ādemden*.

1934 Yazmada: *emīn ü kenz-i lā-yefnā*.

1935 Ş. Sāmī: *ḲT*: ādamcılayın: ādamcasına, insāniyete yaḳışır ṣūretde.: I, 25[c].

1936 Yazmada: *‘Arşī Dede Dīvānı’ndan*.

1937 māh-ı bedri: *Dīvān-ı ‘Arşī*’de: *māhı bedri*. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 76.

1938 Yazmada: *‘arş oldı*.

1939 *Dīvān-ı ‘Arşī*’de: *bu dem*.

1940 *Dīvān-ı ‘Arşī*’de ve yazmada: *rumūz-i Ḥaḳḳ’dur*.

1941 *Dīvān-ı ‘Arşī*’de: *‘Arşīler*.

1942 Yazmada: *ḳaçan: ne zamān*. CLAUSON: *EDPT*: kaçan: 592[a]. TDK: *TTS*: kaçan (haçan): Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vaktâki, nasıl, ne suretle, ne vakit.: IV, 2150. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaçan: II, 1017[c]. TDK: *DS*: kaçan (V): Ne zaman, ne vakit.: VIII, 2586[b].

1943 Yazmada: *rumūzātı*.

Ḥurūfī ‘Arşī[1944] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* 1[1945]] beyt

ṭılısmātuŋ bozup kenzini bulmaḳ isteyen kevnüŋ
maḳālīd-i zemīn ü āsmāndur Ādem ü Havvā

1568. Adam olan, ehl-i irfana yaḳın olmaḳ gerek. **42/35**

Ḥurūfī ‘Arşī[1946] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* 74] beyt

ehl-i diller meclīsinden[1947] ey melek çekme ayaḳ
ādem olan ehl-i ‘irfāna ḳarīn olmaḳ gerek

1569. Adam ḳıtlığında (ḳahtlığında[1948]) kösemen[1949] keçiye “Abdurrahman Çelebi” dėrler.[1950] **42/36**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 182[1951]]

1570. Âdem, mihnette; maden (demir), ateşte tecrübe olunur. **42/37**

1571. Adı var cam-ı Cem’iŋ[1952], ayine-yi İskender’iŋ[1953]. **42/38**

1944 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

1945 ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 1.

1946 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

1947 *Dīvān-ı ‘Arşī* de: *ṣuḥbetinden*. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 78.

1948 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḳaḥṭ: Kıtlık.: 335[b].

1949 TDK: *DS*: kösemen (I): Çobana alışkın ve sürünün önünden giden dört yaşında keçi ya da koyun: VIII, 2972[a].

1950 Madde başının benzer biçimleri için bk. Ādam ḳıtlığında ṣaḳallı keçiye “‘Abdu ’r-Raḥmān Çelebī” dėrlermiş. 34/33, İnsān ḳıtlığında keçiye “‘Abdu’llāh Çelebī” dėrler. 375/31, İnsān yoḳlığında keçiye “‘Abdu ’r-Raḥmān Çelebī” dėrler. 393/23.

1951 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ādem ḳaḥṭlığında keçiye “‘Abdu ’r-Raḥmān Çelebī” dėrler.: cüz’-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1952 cam-ı Cem: Efsanevî İran hükümdarlarından Cemşîd ile Keyhusrev’e, ayrıca Hz. Süleyman’a ve Büyük İskender’e atfedilen sihirli kadeh. İçine bakıldığı zaman dünyada olup biten her şeyin görüldüğüne inanılan cam-ı Cem, İran ve Türk edebiyatlarında *câm-ı cihân-ârâ* (dünyayı süsleyen kadeh), *câm-ı cihân-nümâ* (dünyayı gösteren kadeh), *câm-ı cihân-bîn* (dünyayı gören kadeh), *câm-ı gîtî-nümâ* (dünyayı gösteren kadeh) adlarıyla da anılır. … Kaynaklarda cam-ı Cem’in ayine-yi İskender’le aynı olduğuna dair bilgilere de rastlanır. Bu görüş, her ikisinde de uzakta olanları gösterebilme niteliği bulunmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmış olmalıdır. Geniş bilgi için bk. YAZICI, T.: “Câm-ı Cem”, *DİA*: 7, 42[a-c].

1953 ayine-yi İskender: İskender [ö. m.ö. 323]’e ait olduğu rivayet edilen efsanevî ayna. *Âyîne-yi âlem-nümâ* veya *âyîne-yi gîtî-nümâ* (cihanı gösteren ayna) adıyla da bilinen bu ayna hakkında çoğu efsane niteliğinde çeşitli rivayetler mevcuttur. Bunlardan birine göre, İskenderiye’ye gelmekte olan gemiler daha bir aylık yolda iken bu aynadan görülür, eğer düşman gemisi iseler güneş ışığı yansıtılarak yakılabilirmiş. … Bunun küre şeklinde mi (top ayna), yoksa düz mü olduğu tartışmalıdır. Efsaneye göre yalancılar ayine-yi İskender’e baktığı zaman görüntülerini yansıtmaz, İskender de bir kimsenin yalan söyleyip söylemediğini böylece anlarmış. … 650’ye (1252) kadar varlığını koruyan bu fener, yapıldığı çağda (m.ö. III. yüzyıl) teknik bakımdan çok ileri bir eser olarak kabul edilmiştir. Bu durum, aynaların bilinmeyen şeyleri öğrenmek için sihir yapmada ve büyücülükte kullanıldığı kanaatini yaygınlaştırmış ve bununla ilgili birçok efsanenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. … Bütün Doğu edebiyatlarında olduğu gibi Türk divan edebiyatında da İskender ve ayine-yi İskender efsanevî yönleriyle sık sık ele alınmıştır. Ayine-yi İskender tasavvufî bir terim olarak ise Allah’tan başka her şeyden arınmış ve yalnız hakikatlerin aksettiği “insan-ı kâmil”in gönlünü ifade etmektedir. Geniş bilgi için bk. PALA, İ.: “Âyîne-i İskender”, *DİA*: 4, 252[b-c].

Bāḳī [*Dīvān* 259, 258, 1] mıṣrā'[1954]

1572. Adımıŋ her biri, mezara doğru yol almaḳtır. **42/39**

1573. Âdem olan, gücü yetene el ḳaldırmaz. **42/40**

1574. Âdem ölür; aḫlaḳıyla adı, yâdı ölmez, ḳalır. **42/ek/01**

li-muḥarririhī 'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira âdemoğlunuŋ hayat-ı maneviyesi hüsn-i aḫlaḳladır; ancaḳ âdem hüsn-i aḫlaḳıyla âdemdir. Onuŋla[1955] *yaşar. Aḫlaḳıyla müşerref ve muhteremdir, dėmişler.*

li-muḥarririhī 'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī ḳıṭ'a

aḫlaḳ iledür ḥayāt-ı ādem
aḫlāḳ iledür devrān-ı 'ālem
aḫlāḳ ādeme yār yoldaş olmayınca
bāb-ı ḥaḳḳ ve 'ubūdiyyetde ḳā'im olmayınca
ṭarīḳ-i semt-i selāmet istiḳāmete gidilmeyince
ṭarīḳ-i ḥaḳḳ ve 'adālet semti ṭutulmayınca
olmaz emn emān selāmet bu dār-ı devrānda
görülmez rāḥat yüze bu devrān-ı 'ālemde

Yani emn, eman ve[1956] *selamet tariḳ-i istiḳamette; huzur ve*[1957] *rahat, âlem-i haḳ ve adalettedir, dėmişler.*

1575. Âdemiŋ alacası içinde, hayvanıŋ alacası dışında… **42/ek/02**

1576. Âdemiŋ işi, bilgisine göredir. **42/ek/03**

1577. Âdem, işinden; at, dişinden belli olur. **42/ek/04**

1578. Âdemoğlunuŋ her birinde, bir nevi istidat vardır. **42/ek/05**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

1579. "Adam sen de!" dėme, adamlıḳ hem sende hem bende var; adamlığa ḫizmet[1958] ėtmek vazifesi[1959], ikimizde de var. **42/ek/06**

1580. Âdemi adam ėden, ilim ve marifettir[1960]; âdemi adam ėtmeyen de ilim ve marifetten mahrumiyettir. **42/ek/07**

1954 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: cām la'lüŋdür senüŋ āyīne rūy-ı enverüŋ / adı var Cām-ı Cem ü Āyīne-i İskender'üŋ: 259, 258, 1.

1955 Yazmada: *anıŋla*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

1956 ve: Yazmada yok.

1957 ve: Yazmada yok.

1958 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*'tır. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

1959 Yazmada: *vaẓīfe*.

1960 ATAY: *A-TBL*: ma'rifat: *İlim* ile *marifet* arasında fark vardır. *Marifet*in karşıtı, *inkâr* etmek yani tanımamaktır. *İlm*in karşıtı, bilmemek yani *cehalet*tir. *Marifet*, bir şeyi cüzî ve tikel olarak bilmektir. *İlim* ise tümel, küllî olarak bütünü ile bilmektir. *Marifet,* bir şeyin esaslarını, belirtilerini bilmek olup bir şeyin özünü, mahiyetini, hakikatini bilmeye *ilim* denir. Bunun için "Allah ariftir." denmez de

1581. Âdemiŋ davası, irfan; hüccet, ḫüsranıdır. **42/ek/08**

1582. Âdemiŋ güzelliği, lisanınıŋ fesahatindedir.[1961] **42/ek/09**

[as-Suyūṭī *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaġīr min Aḥādīṯi 'l-Başīri 'n-Naḏīr* 3. C. 457. s. 5068. ḥadīṯ] ḥadīṯ

camālu 'r-raculi faṣāḥatu lisānihi

[=Kişinin güzelliği, dilinin fesahatindedir.]

1583. Âdem için iş aramalı değil, iş için âdem aramalı. **42/ek/10**

1584. Adam ol da tek bir baltaya sap ol; er ol da baş yar, baş ol. **42/ek/11**

1585. Âdeme yâr-i ḳadiminden zarar gelmez. **42/ek/12**

1586. Adıŋ -fena adıŋ- çıḳmadansa canıŋ çıḳmaḳ ḫayırlıdır. **42/ek/13**

1587. Adı var, özü yoḳ: mesel-i Anḳa[1962]; özü var, sözü yoḳ mesel-i manḳa[1963]. **42/ek/14**

Anḳa: Tâir-i gaip devlet ḳuşu.

manḳa: Bodunsuz kişi.

1588. Adı sanı üstünde âdemdir. **42/ek/15**

1589. Âdeme ad gerek, at gerek; yiğide[1964] hem ad hem at gerek ve hem şan ile yâd gerek. **42/ek/16**

1590. Adam olanıŋ at hem ḳolu hem ḳanadı, menzil-i maḳsuduna ėrmek için la'l-i muradıdır. **42/ek/17**

Mevzundur.

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

1591. Adam olmaḳ, zenginlik ile değil; ilim ve irfan, aḳıl ve izan[1965] iledir. **42/ek/18**

"Allah âlimdir." denir. Aynı şekilde "Allahı ilmen biliyor." denmez; fakat "Allahı marifet ile biliyor." denir.: 3, 338[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'İlm* ile *ma'rifet* arasındaki fark: 96.

1961 Alıntı için bk. Meḥmed Şükrī: "Cümel-i ḥikemiyye-yi İslāmiyye", *Āfāḳ*: 7, 299.

1962 metel-i 'Anḳā: Arapça *maṯal* + Arapça *'Anḳā'*: Anka benzeri, Anka gibi. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275. Anka: İslam tasavvuf ve sanatında *anka* veya *simurg*, halk arasında *zümrüdüanka* adlarıyla anılan efsanevî kuş. Arapların *'anḳā'*, İranlıların *sīmurġ* adını verdikleri, Türkçede ise her iki şekliyle birlikte zümrüdüanka (sīmurġ u 'anḳā') olarak da adlandırılan Ön Asya efsanelerindeki bu kuş, pek çok kaynakta birlikte ele alındığı Batı'daki Eski Mısır kökenli *phoenix* ve İslamî çevrelerdeki *hümā/devlet kuşu*ndan tamamen, Hint mitolojisindeki *garuda* ile Altay mitolojisindeki çift başlı kartaldan ise kısmen farklı özelliklere sahiptir. ERDEM, S.: "Anka", *DİA*: 3, 198[c]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'anḳā': III, 30.

1963 TDK: *DS*: manak (I): Kalıplı, gösterişli; fakat beceriksiz adam: IX, 3116[b]; mank (I): 1. Sersem, ahmak. 2. Ağırbaşlı (kimse): IX, 3124[a]; manka: Genizden konuşan: XII, 4586[a].

1964 Yazmada: *yigite*.

1965 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḏ'ān: Aŋlayış, ḥiss ėdiş, 'irfān gibi. § Edeb, terbiye: [ḳısm-ı evvel,] 274[a].

1592. Âdemoğlunuŋ yad[1966], yabancılarca ḫuyu suyu sorulmaḳ âdetdir; âdet ise muhkemdir, terk olunmaz. **42/ek/19**

1593. Âdeme âdem gerek, adam ėde âdemi; âdem adam olmayınca adam ėtmez âdemi. **42/ek/20**

Mevzundur.

1594. Âdemoğlu bey[1967] olmaḳla adam, beklemekle arif, âlim olmaz; ancaḳ tahsil-i ilim ve marifetle ve iş bilmek ve görmekle adam olur. **42/ek/21**

1595. Adamına göre söz söylenir. **42/ek/22**

1596. Adamına göre -söz- bez vėrilir, âdemiŋ ḫuyuna suyuna göre yüzgöz vėrilip söz söylenir. **42/ek/22**

1597. Adamına göre söz söylenir, atına göre yėm[1968] vėrilir. **42/ek/23**

1598. Adamına göre yėmek vėrilir, atına göre yėm[1969] vėrilir. **42/ek/24**

1599. Adamına göre yer, yėmek; atına göre yėm[1970], yer vėrilir. **42/ek/25**

1600. Adamına göre hareket, hürmet gösterilir. **42/ek/26**

1601. Adı belli âdemdir. **42/ek/27**

1602. Âdeme cübbe, destar keramet mi vėrir! **42/ek/28**

Tariḫte bu sözü Şeyḫülislam Yahya Efendi [1553?-1644]'ye[1971] atf u isnat ėderler.[1972]

1603. Âdemi âdem bilir (tanır) ciddî ise, âdemi âdem bilmez cedi[1973] ise. **42/ek/29**

1966 Yazmada: *yat*. CLAUSON: *EDPT*: yat: 882[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yat: II, 1522[b]. TDK: *DS*: yat: Yabancı, el.: XI, 4198[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yat, yad: 289[b]. ÖNER: *K-TTS*: yat: 563[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yat (I): 314[b].

1967 Yazmada: *bek (بك)*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. Bu sebeple, birlikte kullanıldığı kelimelerle olan ses benzerliği (*bek - beklemek*) dikkate alınarak kelimenin burada *bek* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

1968 Yazmada: *yem*. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yem: 2209[b]; yim (يم): 2224[b].

1969 Yazmada: *yem*. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yem: 2209[b]; yim (يم): 2224[b].

1970 Yazmada: *yem*. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yem: 2209[b]; yim (يم): 2224[b].

1971 Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi [960/1553? - 1053/1644]: Osmanlı şeyhülislamı, şair. Şeyhülislam Bayramzâde Zekeriyyâ Efendi'nin oğludur. Yaklaşık on beş senelik müderrislikten sonra sırasıyla Halep, Şam, Mısır ve İstanbul kadılığı yapan Yahyâ Efendi; daha sonraki dönemlerde birkaç fasıla ile kazaskerlik ve şeyhülislamlık görevlerinde bulunmuştur. KAYA, B. A.: "Yahyâ Efendi, Zekeriyyâzâde", *DİA*: 43, 245[a]-246[b].

1972 Şeyḫü 'l-İslām Yaḥyā: *Dīvān-ı Yaḥyā*: Ġazeliyyāt: ḫırḳa vü tācla zāhid kerem ėt ṯıḳleti ḳo / ādeme cübbe vü destār kerāmet mi vėrür: 152.

1973 Bu kelimenin imlası gereği hem 'erkek oğlak'manasında *cedy* olarak okunması hem de 'ata, dede' manasında *cedd* olarak okunması mümkündür. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cadd: I, 583; al-cady: III, 782.

Mevzundur.

1604. Âdem, âdemi tanır; adama göre söz söyler; evvela sözünü, özünü diŋler; hep aŋlayacağını aŋlar, soŋra ne eylerse eyler; söyleyeceğini, yapacağını soŋra söyler ve yapar. **42/ek/30**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Eski Türkçede usul ve tanış-ı millî böyledir, dėmişler.

1605. Art[1974] ayağıyla ḳulağını ḳaşırmış.[1975] **43/ek/01**

1606. Arpa, körpe[1976] -bulgur- aş imiş; altın, gümüş taş imiş.[1977] **43/ek/02**

Açlıḳ zamanında bir zenginiŋ tecrübekârı söylemiş, dėrler.[1978]

1607. Arpacı ḳumrusu[1979] gibi ne düşünüyorsuŋ? **43/ek/03**

Para bitti, arpa bitti; arpacınıŋ da ḳumrusunuŋ[1980] *da eceli yetti.*

1974 Bu kelime, yazmada -ekseriyetle *ard* olmak üzere- *ard* ve *art* imlaları ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: art (ārd): 200[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: art: I, 28[b]; ard: I, 29[a].

1975 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Ard ayaġıyla ḳulaġını ḳaşır. 43/03, Ard ayaġıyla ḳulaġını ḳaşır. 44/ek2/01, Arḳa (art, ard) ayaġıyla ḳulaġını ḳaşır. 51/01.

1976 Müellif, *körpe* kelimesinin kullanıldığı bazı madde başlarında bu kelimenin ilgili madde başındaki manasını şu şekilde belirtmiş: ‘buğday kırması, bulgur’ (bk. 24/17), ‘bulgur’ (bk. 26/ek2/05, 43/ek/02), ‘dövülmüş arpa ve buğday’ (bk. 44/ek2/08), ‘kepek’ (bk. 49/14, 15). ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: körpe: Unnı ėlegeç ėlek üstinde ḳalġan ḳabuḳlar.: cild-i ṯānī, 61[a]. BASKAKOV: *N-RS*: куьрпе (kürpe): 195[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: көрпə II [körpe]: Un elendiğinde elekte kalan un ve kepek kalıntısı.: 194[b]. ÖNER: *K-TTS*: körpe (II): Kepek, kalbur kalıntısı, çalkantı.: 229[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: körpe (1): Hububat, yarma.: 299[a]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca’daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Arpa kŭrpe aş eken altın kŭmuş taş eken.: 20; kŭrpe: Bulgur.: 240[a].

1977 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Açlıkta arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 24/17, Açlıkta -kıtlıkta- arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş; düşman yumruğu başa indikte sevmediğin hısım akraban meğer kardeş, hem arkadaş hem koldaş -muavin- imiş. 24/ek1/09, Açlıkta arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 28/32, Arpa -şaîr- körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 44/ek2/08, Arpa, körpe (kepek) aş imiş; altın gümüş taş imiş. 49/14.

1978 ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca’daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Arpa kŭrpe aş eken altın kŭmuş taş eken. (Bu atasözünün 1773-1776 yıllarında Çarlık Rusya’sında Bugaçev ihtilali zamanında meydana gelen kıtlık yüzünden söylenmiş olduğu; Başkırt Türkleri arasında: “Alabota (kara pazı otu), aş iken; altın, kumuş taş iken.” şeklinde söylendiği; 1937 yılında Kırım’da, 1899’da Dobruca’da zuhur eden kıtlık zamanlarında buradaki Türkler arasında: “Arpa, kŭrpe aş eken; altın, kŭmuş taş eken.” şeklinde söylendiği rivayet olunur.): 20. İlgili madde başının benzer veya mükerrer biçimleri için müellifin yaptığı açıklamalar için bk. *Açlıkta kalanın birisi… 28/32. Altın ve gümüş akçe ile ekmek almak mümkün olmadığı bir zamanda söylenmiş olsa gerek. 44/ek2/08. Açlık zamanında, altın ve gümüşün geçmediği zamanda açın birisi söylemiş imiş, ki servet ve kıymet-i kübrâ addolunan o maden-i hasisenin dahi öyle bir zamanda faydası olmuyor imiş. 49/14.*

1979 Yazmada: *ḳumrīsi*. Aslı Arapça *ḳumrī* olan bu kelime, yazmada her üçü de Osmanlı Türkçesinde müstamel üç farklı imla ile (قمرى, قومرو, قومرى) kullanılmış. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḳumriyy[at]: II, 87. STEINGASS: *CP-ED*: ḳumrī: 988[b]; ḳumrīyat: 988[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳumrı (قمرى): 1473[a]; ḳumru (قومرو), ḳumrı (قومرى): 1497[b].

1980 Yazmada: *ḳumrīsiniŋ*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḳumriyy[at]: II, 87. STEINGASS: *CP-ED*: ḳumrī: 988[b]; ḳumrīyat: 988[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳumrı (قمرى): 1473[a]; ḳumru (قومرو), ḳumrı (قومرى): 1497[b].

1608. Arḳası gidişmeyen[1981] (ḳaşınmayan) gocunmaz[1982]. **43/ek/04**

1609. Arḳamdaki gömleğe bile inanmam. **43/ek/05**

1610. Arḳaŋa baḳ, gidişiŋi gör; öŋüŋe[1983] baḳ, gelişiŋi gör. **43/ek/06**

1611. Arḳaŋa baḳ, aḳranıŋı -arḳadaşıŋı- gör; öŋüŋe[1984] baḳ, oḳranıŋı(?)[1985] -raḳip emsaliŋi- gör. **43/ek/07**

1612. Arış[1986] -çavdar- ununuŋ baḳlavası, incir ağacınıŋ oḳlavası o ḳadar olur. **43/ek/08**

- Ar: **43/01**

1613. Art eteğinde namaz ḳılınır. **43/02**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[1987]]

1614. Art ayağıyla ḳulağını ḳaşır. **43/03**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[1988]]

1615. Ardıŋızdan Tatar mı ḳovar[1989]? **43/04**

1981 CLAUSON: *EDPT*: kişi- (gici-): 695[b]; kėtiş: 707[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gedişmek: II, 1152[a]; gicişmek: II, 1222[c]; gidişmek: II, 1223[a]. TDK: *DS*: gidişmek (I): Kaşınmak.: VI, 2075[a].

1982 Yazmada: *ḳoçunmaz*. TDK: *DS*: koçunmak: Sakınmak.: VIII, 2895[b]. TDK: *TTS*: kocunmak: Çekinmek, ihtiraz etmek, korkmak.: IV, 2592. REDHOUSE: *TaEL*: ḳocunmaḳ: 1481[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳocınmaḳ: II, 1090[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoçun-: 152[a].

1983 Yazmada: *önüŋe*. CLAUSON: *EDPT*: [1]öŋ: 167[b]. Kelimenin *ön* biçiminin galat olması ile ilgili bk. REDHOUSE: *TaEL*: öŋ: 261[b]. Yazmada kelimenin hem *öŋ* hem de *ön* biçimi kullanılmıştır.

1984 Yazmada: *önüŋe*. CLAUSON: *EDPT*: [1]öŋ: 167[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öŋ: 261[b].

1985 Yazmada: *اوقرانکی*. Bahse konu anlamda bu biçimde bir kelime tespit edilememiştir. YUDAHİN: *KS*: okura: (sığır hayvanının derisi altında) Oestridae denilen sineğin kurdu.: 589[a]. TDK: *DS*: okra (I): Zayıf hayvanların derilerinin altında yaşayan ve hastalanmalarına neden olan bir çeşit kurt.: IX, 3275[a]; okra (II): İnsan sırtı.: IX, 3275[a]; okra (III): Budak.: IX, 3275[a]. ÖNER: *K-TTS*: uḳra: Larva, kurtçuk.: 512[b]. Ayrıca, bk. Aḳrānıŋ ile oḳran (şavaş ėt). 245/10, İnsān, aḳrānıyla oḳranır (görişür). 335/22.

1986 ÖNER: *K-TTS*: arış: Çavdar.: 34[a].

1987 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ard eteginde namāz ḳılınur.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

1988 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ard ayaġıyla ḳulaġını ḳaşur.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

1989 Yazmada: *ḳoġar*. Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta'ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: 1. Takibetmek, izlemek, kovalamak. 2. Koşturmak.: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[1990]]

1616. Ardını aramamalı. **43/05**

1617. Ardından sapan taşı yetişmez. **43/06**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[1991]]

1618. "Ar…, ar…" dėyip[1992] durmaḳtan ise "arslan" dėyivėr aŋlaşılsın. **43/07**

1619. Ara arayabildiğiŋ ḳadar. **43/08**

1620. Arayan, Mevla'sını bulur. **43/09**

1621. Arayan; Mevla'sını da bulur, belasını da bulur. **43/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 19]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1993]]

[Rāġıb Paşa *Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 22] beyt

geh deyr vü gāh Ka'be gehī somenātda
ḥaḳḳ-cūy ḳanda olsa Ḫudā'sın arar bulur

1622. Arayan, Taŋrı'sını bulur. **43/11**

1623. Aralıḳta bir baş göster. **43/12**

1624. Ara da bul! **43/13**

1625. Aradı da buldu (belasını[1994]). **43/14**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 18[1995]]

1990 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ardıŋızdan Tatar mı ḳoġar?: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

1991 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ardından şapan ṭaşı yetişmez.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

1992 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

1993 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arayan; Mevlā'sını da bulur, cezāsını da.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1994 Bu madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*'den alınırken bahse konu eserde ilgili madde başının anlamını işaret etmek maksadıyla eser içerisindeki başka bir madde başına atıf için kullanılmış olan "belasını" ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aradı da buldı. ([bk.] Belāsını…): 18; Arayan, Mevlā'sını da bulur, belāsını da bulur.: 19. Bu sebeple, bu madde başının işaret edilen anlamı da aktaracak biçimde yukarıdaki şekilde kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

1995 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aradı da buldı. ([bk.] Belāsını…): 18. Buradaki "belasını" ifadesi ile "Arayan, Mevla'sını da bulur, belasını da bulur." maddesine atıfta bulunulduğu ve bu ifadenin ilgili madde başının anlamını işaret etmek maksadıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Arayan, Mevlā'sını da bulur, belāsını da bulur.: 19.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[1996]]

1626. Aralarındaki[1997] geçit ḳapandı. **43/15**

1627. Aralarındaki hendek[1998] atlanmaz oldu, dertlerine[1999] kimse ḳatlanmaz oldu. **43/16**

1628. Aralarına çuḳur ḳazdılar. **43/17**

1629. Aralarına girilmez. **43/18**

1630. Aradığını buldu. **43/19**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 18]

1631. Aradığı var. **43/20**

1632. Aradı, taradı. **43/21**

1633. Aranmadan, taranmadan gezinmez. **43/22**

1634. Aradığıŋ bulunmaz, aramadığıŋ burnuŋda[2000] biter. **43/23**

1635. Aradığıŋ bulunmaz, aramadığıŋ eŋseŋde biter. **43/24**

1636. Aramızda ḳaz var, ürkütme; arḳamızda göz var, ses ėtme. **43/25**

1637. Arada ḳaz var, arḳada göz var. **43/26**

1638. Arada sabi var, aldatma. **43/27**

1639. Arada bir. **43/28**

1640. Aralıḳta ḳalaḳaldı. **43/29**

1641. Araya biten arı dikeni gibi… **43/30**

1642. Araya biten dikendir. **43/31**

1643. Araya biten demir dikenidir. **43/32**

1644. Araya kirpi girdi. **43/33**

1645. Arada törpü[2001] gibi durur. **43/34**

1996 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aradı da buldı.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1997 Yazmada *ara* kelimesi, ارا ve اره imlalarının hem *medli elif*li hem de *medsiz elif*li biçimleri ile kullanılmış. Kelimenin yazmada yer verilen bütün imlaları Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ara (*ارا*) yā-ḫ^{v}ud ara (*اره*): I, 26^{b}. REDHOUSE: *TaEL*: ara (ارا): 55^{b}; ara (اره): 75^{a}.

1998 Yazmada: *hendek, ḫandek*. Aslı Farsça *kanda* olan bu kelime, Arapçada *ḫandaḳ* olarak kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: 477^{a}. ATAY: *A-TBL*: 1, 496^{b}. Kelime, Osmanlı Türkçesinde hem Farsçadan alınmış olan *kanda* imlası ile hem de Arapçadan alındığı anlaşılan *ḫandaḳ* ve bunun değişmiş hâli olan *hendek* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫandaḳ: I, 589^{b}; hendek: II, 1513^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: ḫandaḳ: 866^{b}; kende: 1577^{a}; hendek: 2171^{b}. Yazmada *hendek* kelimesi dört farklı imla ile (ḫandaḳ, ḥandek, ḫandek, hendek) yazılmış.

1999 Yazmada *dert* kelimesi iki farklı imla ile (*derd, dert* bk. 76/01, 206/22) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *dard*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 510^{b}. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: derd: 59^{b}; dert: 59^{b}.

2000 Yazmada *burun* kelimesi, üç farklı imla ile (برون, بورن, بورون) yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu imlalarının üçü de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: burun (برون): I, 290^{c}; burun (بورن): I, 310^{a}; burun (بورون): I, 311^{a}.

2001 Yazmada: *türpü*. Yazmada *törpü* kelimesi, iki farklı imla ile (türpi, türpü) yazılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin üç farklı imlası (dürpi, türpi, türpü) kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: törpig:

1646. Arada üvey[2002] yoḳ a! **43/35**

1647. Araya ot bitmedi. **44/01**

1648. Araya ot bitirmez. **44/02**

1649. Arada yėnen, içilen bir şey yoḳ. **44/03**

1650. Aranına[2003] (aḫırına[2004]) boran dolmuş. **44/04**

1651. Araya şiş soḳtu. **44/05**

1652. Araya su serptiler. **44/06**

1653. Aralarından su sızmaz. **44/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 18]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[2005]]

[Selīmī[2006] *Mecmūʻa-yı Eşʻār*[2007] 52[b]] beyt

gözüm[2008] yaşını baḥr ėtdüŋ firāḳuŋla cüdālıḳdan
senüŋle ḳanı ey ẓālim şu sızmazdı aralıḳdan

1654. Aralarından su sızmaz iken şimdi sırıḳ oynar. **44/08**

1655. Ara sıra gelmeli, yumurtalar soğumasın. **44/09**

1656. Aralarında dağ var geçilmez, su var içilmez. **44/10**

1657. Ardı sıra gider hep. **44/11**

1658. Aralarında dağ var. **44/12**

533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: türpü yā-ḫ[v]ud türpi: I, 449[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türpü, türpi: 607[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: türpü: cüz'-i evvel, 306[a]; dürpi: cüz'-i evvel, 405[b].

2002 Yazmada: *ögey*. CLAUSON: *EDPT*: ögēy: 119[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ögey: 79-83. Ş. Sāmī: *ḲT*: övey (اوکی): I, 217[c]. TDK: *DS*: öğey: IX, 3315[b]; ögey: XII, 4621[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ögey: 36[b]. YUDAHİN: *KS*: ögöy: 607[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ögey: 209[a]. ÖNER: *K-TTS*: ögiy: 529[b].

2003 Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: aran: Aġıl, āḫ[v]ur.: 7[b]. BASKAKOV: *N-RS*: арап (aran): 45[b]. TDK: *Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü*: aran: 1. At tavlası. 2. Ahır.: 172. ÖNER: *K-TTS*: aran: Ahırda bir hayvanlık bölüm.: 33[b].

2004 Yazmada: *āḫ[v]urına*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin Farsçada *āḫ[v]ur* ve *āḫ[v]ar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: āḫ[v]ur, āḫ[v]ar: 26[b]. Kelimenin her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

2005 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aralarından şu şızmaz.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

2006 Yazmada: *Ḳasṭamonılı Līṭfī*. *Ḳāmūsü ʾl-Aʻlām*'da Laṭīfī'ye, *Riyāżu ʾş-Şuʻarā*'da ise Uṣūlī [ö. 945/1538-39]'ye nispet edilen bu beyit, Millî Kütüphaneye Yz A 796 yer numarası ile kayıtlı *Mecmūʻa-yı Eşʻār*'da beş beyitlik bir gazel içerisinde Selīmī adına kaydedilmiştir. Selīmī için bk. KÖKSAL, M. F.: "II. Selîm'in Divançe'sinde Bulunmayan Şiirleri", *ASOBİD - Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*: 2017 Aralık, C.: 1, S.: 2; 155, 5, 1.

2007 Yazmada: *Ḳāmūs-i Aʻlām*. Ş. Sāmī: *Ḳāmūsü ʾl-Aʻlām*: Laṭīfī: 5, 3994[b]. *Mecmūʻa-yı Eşʻār*: Selīmī: 52[b]. KÖKSAL, M. F.: "II. Selîm'in *Divançe*'sinde Bulunmayan Şiirleri", *ASOBİD - Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*: 2017 Aralık, C.: 1, S.: 2; 155, 5, 1.

2008 Yazmada: *göz*.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[2009]]

1659. Arada dönen bir ḫatırdır.[2010] **44/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 18]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[2011]]

1660. Aralarında ḫatır da var ḳatır da var. **44/14**

1661. Ara tanış(?) vėrmez. **44/15**

1662. Ardı arası kesilmez oldu. **44/16**

1663. Ardı arası kesilmez söz oldu. **44/17**

1664. Araya girmek iyi değildir. **44/18**

1665. Aramızdan ḳara kedi mi geçti? **44/19**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[2012]]

1666. Araya ḳara kedi girdi. **44/20**

1667. Araya mûzî[2013] girdi. **44/21**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 19[2014]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[2015]]

1668. Aradan börü[2016] (ḳurt) geçti, ḫayrola! **44/22**

1669. Aramaḳla mal ele geçmez. **44/23**

2009 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aralarında ṭaġ var.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

2010 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Arada ṭuran bir ḫāṭırdur, yoḳsa… 44/ek1/05, Arada dönen bir ḫāṭırdur. 44/ek1/05, Arada ṭuran bir ḫāṭırdur, yoḳsa… 197/ek/13, Ortada dönen bir ḫāṭırdur, yoḳsa… 438/05, Ortada dönen bir ḫāṭır olmasa ötesine bile geçerdim. 438/08.

2011 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arada dönen bir ḫāṭır.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

2012 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aramızdan ḳara kedi mi geçdi?: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

2013 Kelimenin aslı 'inciten, eziyet veren' manasında Arapça *mūḍī* dir. STEINGASS: *A-ED*: mūḍī: 1082[a]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: mûzî: 698[b]. AYVERDİ: *MBTS*: mûzî: İnciten, eziyet veren, rahat bırakmayan.: 862[b].

2014 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Araya mūḍī girdi.: 19.

2015 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Araya mūḍī girdi.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

2016 Yazmada: *böri*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: böri: 118[a]. CLAUSON: *EDPT*: böri: 356[a]. Niyāzī: *LNvİC*: böri: Ḳurda dėrler, ki *gurg* ma'nāsına…: 361. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: böri: Ḳurt.: 80[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: böri: Kurt.: 36[a]. TDK: *DS*: boru (II): Kurt.: II, 741[a]; börü (I): Kurt.: II, 772[b].

1670. Arada duran ḫatır olmasa aranda[2017] (aḫırda[2018]) duran ḳatırı çoḳtan binmiş idiler. **44/24**

1671. Aralarında yumurta soğumaz. **44/25**

1672. Aralarına ḳıl sığmaz. **44/26**

1673. Aralarına ḳıl sığmaz iken şimdi göçer ağaç (araba dingili) oynar. **44/27**

1674. Araya ḳıl sığmaz iken sen de dingil sokarsın. **44/28**

1675. Ara yerde incir gibi ḳısıldı ḳaldı. **44/29**

1676. Araba kendi kendine göçmez. **44/30**

1677. Araba mısın behey tekerlek! **44/31**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[2019]]

1678. Araba ḳırılınca yol çatallaşır. **44/32**

1679. Araba ḳırılınca yol gösteren çoḳ bulunur. **44/33**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[2020]]

1680. Arabanıŋ art tekerleği öŋ tekerlek izini basar. **44/34**

1681. Arabanıŋ öŋ tekerleği geçtiği yerden art tekerleği de geçer. **44/35**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[2021]]

1682. Arabası yoldan çıḳana soyguncu soldan çıḳarmış. **44/36**

1683. Araba, yağlanmayınca yürümez. **44/37**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[2022]]

2017 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aran: Aġıl, āḫᵛur.: 7ᵇ. BASKAKOV: *N-RS*: арап (aran): 45ᵇ. TDK: *Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü*: aran: 1. At tavlası. 2. Ahır.: 172. ÖNER: *K-TTS*: aran: Ahırda bir hayvanlık bölüm.: 33ᵇ.

2018 Yazmada: *āḫʸurda*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫᵛur, āḫᵛar: 26ᵇ. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124ᵃ; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135ᵃ.

2019 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Araba mısın behey tekerlek!: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

2020 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Araba ḳırılınca yol gösteren çoḳ olur.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

2021 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arabanıŋ öŋ tekerlegi geçdigi yerden ard tekerlegi de geçer.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

2022 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Araba, yaġlanmayınca yürimez. (Degirmen kerteşi, yaġlanmayınca dönmez.): cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1684. Aranızda üvey[2023] yoḳ ya, niye ḫırlaşırsınız[2024]? **44/38**

1685. Arabayı yolundan çıḳarma. **44/39**

1686. Arabası ḳırılana aḳıl öğreten çoḳ bulunur; amma arabasını yapan bulunmaz. **44/40**

1687. Araba yolundan çıḳma. **44/41**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[2025]]

1688. Araba tekerleğiniŋ bağırması elbette sebepsiz değildir. **44/42**

- Araba[2026]: **44/ek1/01**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 19[2027]]

1689. Aralarından ḳara kedi geçti. **44/ek1/02**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 19]

1690. Araŋ ise bul![2028] **44/ek1/03**

1691. Arayan bulur. **44/ek1/04**

1692. Arada duran bir ḫatırdır, yoḳsa…[2029] **44/ek1/05**

Arada dönen bir ḫatırdır.

2023 Yazmada: *ögey*. CLAUSON: *EDPT*: ögēy: 119[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ögey: 79-83. Ş. Sāmī: *ḲT*: övey (اوکی): I, 217[c]. TDK: *DS*: öğey: IX, 3315[b]; ögey: XII, 4621[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ögey: 36[b]. YUDAHİN: *KS*: ögöy: 607[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ögey: 209[a]. ÖNER: *K-TTS*: ögiy: 529[b].

2024 Yazmada: *ḫırlaşırsız*.

2025 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Araba yolından çıḳma.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

2026 Yazmada: *araba, 'araba*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«'araba» ṣūretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26[c]. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56[b]; 'araba: 1291[b]; 'arrāde: 1291[b]; 'araba: 1292[b]. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *'arrāda*[t] 'top atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet', Arapça < *rubā'* 'dörtlü', Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: apaбa/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32[a]. EREN: *TDES*: araba: 14[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190[a]. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'arrāda[t]: I, 644; rubā': II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521[c]. *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*'de "araba" ile başlayan madde başlarının farklı biçimlerine/varyantlarına atıf için kullanılmış olduğu hâlde madde başı sırasına kaydedilmiş olan "Araba. ([bk.] 'Araba.)" maddesinin bahse konu eserden aynıyla aktarılarak *araba* kelimesi ile başlayan benzer madde başlarının yazmada *Ayn* sırasında da yer aldığına işaret edildiği anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Araba. ([bk.] 'Araba.).: 18.

2027 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Araba. ([bk.] 'Araba.).: 18.

2028 Bu madde başı 'ara da bul' manasında olmalı. Madde başının benzer biçimleri için bk. Ara da bul! 43/13, Aradıŋ ėse bul! 55/27, Aradıŋ ėse bul, yerinde yeller eser! 55/29.

2029 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Arada dönen bir ḫātırdur. 44/13, Arada ṭuran bir ḫātırdur, yoḳsa… 197/ek/13, Ortada dönen bir ḫātırdur, yoḳsa… 438/05, Ortada dönen bir ḫātır olmasa ötesine bile geçerdim. 438/08.

1693. Arasında dağlar var. **44/ek1/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 18]

1694. Arasında ḳarlı dağlar var. **44/ek1/07**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 18]

1695. Aramızda söz ḳalsın; tek ḫatır ḳalmasın. **44/ek1/08**

1696. Ara yerde söz ḳalsa ḳalsın; tek ḫatır ḳalmasın. **44/ek1/09**

1697. Aramaḳla ele geçmez. **44/ek1/10**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 19]

1698. Art ayağıyla ḳulağını ḳaşır. **44/ek2/01**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 20[2030]]

1699. Ardında yüz köpek havlamayan ḳurt[2031], ḳurt[2032] sayılmaz. **44/ek2/02**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 20[2033]]

1700. Artıḳ dostlar ḳumda oynasın. **44/ek2/03**

1701. Artıḳ ne hüküm ne hükemâ, ne fazıl ne fuzalâ ḳaldı. **44/ek2/04**

1702. Artmayan (üremeyen) malı sat, ya değiş. **44/ek2/05**

1703. Arpacı ḳumrusu[2034] gibi göğüs geçirdi. **44/ek2/06**

Arpacı[2035]; yani büyücü[2036] -sihirbaz[2037]- efsuncu.

1704. Arpacı ḳumrusu gibi uzun uzun düşündü. **44/ek2/07**

2030 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ard ayaġıyla ḳulaġını ḳaşır.: 20.

2031 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

2032 Yazmada: *ḳurd*. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

2033 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ardında yüz köpek ḥavlamayan ḳurd, ḳurd ṣayılmaz.: 20.

2034 Aslı Arapça *ḳumrī* olan bu kelime, yazmada her üçü de Osmanlı Türkçesinde müstamel üç farklı imla ile (قمرى, قومرو, قومرى) kullanılmış. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḳumriyy[at]: II, 87. STEINGASS: *CP-ED*: ḳumrī: 988[b]; ḳumrīyat: 988[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳumrı (قمرى): 1473[a]; ḳumru (قومرو), ḳumrı (قومرى): 1497[b].

2035 Yazmada: *arpaġcı*. CLAUSON: *EDPT*: arvışçı: 200[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: arbaġ: Yılanı ḳoġuġından çıḳarmaḳ içün veyā-ḫ[v]ud ışırdığı yere zehriŋ sirāyetini men‘ ėtmek üzere oḳuduḳları efsūne dėnilür.: 8[a]; arbaġcı: Efsūn-ger, sāhir.: 8[a]. Niyāzī: *LNvİC*: arbaġ: 116. REDHOUSE: *TaEL*: arbaġ, arbaḳ: 59[b]. AYVERDİ: *MBTS*: arpacı: Efsun ve sihir yapanlara verilen isim, falcı, büyücü, sihirbaz.: 68[b].

2036 Yazmada: *bügüci*. CLAUSON: *EDPT*: bögǖ (bögō̄): 324[a]. REDHOUSE: *TaEL*: büyü (بوكو): 407[a].

2037 Yazmada: *siḥr-bār*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: as-siḥr: I, 888. STEINGASS: *CP-ED*: siḥr-bāz: 659[b]. REDHOUSE: *TaEL*: siḥr-bāz: 1043[b].

1705. Arpa[2038] -şaîr[2039]- körpe[2040] aş imiş; altın, gümüş taş imiş.[2041] **44/ek2/08**

körpe: Dövülmüş arpa ve buğday.

Altın ve gümüş aḳçe ile ekmek almaḳ mümkün olmadığı bir zamanda söylenmiş olsa gerek.[2042]

1706. Arpa içinde bir buğday, darı[2043] içinde bir ḳonaḳay[2044] gibi idi. **44/ek2/09**

'Herkesten müstesna idi.' dėmek.

2038 Bu madde başında *arpa* kelimesinin iki farklı imlası da (آرپا, آرپه) gösterilmiş. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: arpa: 198[b]. REDHOUSE: *TaEL*: arpa (آرپا): 60[a]; arpa (آرپه): 60[a].

2039 Aslı Arapça *şa'īr* olan bu kelime 'arpa' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aş-şa'īr: Ḥubūbāt cinsinden arpaya dėnür, Fārsīde *cav* dėnür, gūyā ki buġdaydan 'alāmetle mümtaz olmışdur.: I, 917.

2040 Müellif, *körpe* kelimesinin kullanıldığı bazı madde başlarında bu kelimenin ilgili madde başındaki manasını şu şekilde belirtmiş: 'buğday kırması, bulgur' (bk. 24/17), 'bulgur' (bk. 26/ek2/05, 43/ek/02), 'dövülmüş arpa ve buğday' (bk. 44/ek2/08), 'kepek' (bk. 49/14, 15). 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: körpe: Unnı ėlegeç ėlek üstinde ḳalġan ḳabuḳlar.: cild-i ṯānī, 61[a]. BASKAKOV: *N-RS*: куьрпе (kürpe): 195[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: көрпə II [körpe]: Un elendiğinde elekte kalan un ve kepek kalıntısı.: 194[b]. ÖNER: *K-TTS*: körpe (II): Kepek, kalbur kalıntısı, çalkantı.: 229[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: körpe (1): Hububat, yarma.: 299[a]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Arpa kŭrpe aş eken altın kŭmuş taş eken.: 20; kŭrpe: Bulgur.: 240[a].

2041 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Açlıkta arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 24/17, Açlıkta -kıtlıkta- arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş; düşman yumruğu başa indikte sevmediğin hısım akraban meğer kardeş, hem arkadaş hem koldaş -muavin- imiş. 24/ek1/09, Açlıkta arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 28/32, Arpa, körpe -bulgur- aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 43/ek/02, Arpa, körpe (kepek) aş imiş; altın gümüş taş imiş. 49/14.

2042 ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Arpa kŭrpe aş eken altın kŭmuş taş eken. (Bu atasözünün 1773-1776 yıllarında Çarlık Rusya'sında Bugaçev ihtilali zamanında meydana gelen kıtlık yüzünden söylenmiş olduğu; Başkırt Türkleri arasında: "Alabota (kara pazı otu), aş iken; altın, kumuş taş iken." şeklinde söylendiği; 1937 yılında Kırım'da, 1899'da Dobruca'da zuhur eden kıtlık zamanlarında buradaki Türkler arasında: "Arpa, kŭrpe aş eken; altın, kŭmuş taş eken." şeklinde söylendiği rivayet olunur.): 20. İlgili madde başının benzer veya mükerrer biçimleri için müellifin yaptığı açıklamalar için bk. *Açlıkta kalanın birisi… 28/32. Açlık zamanında bir zenginin tecrübekârı söylemiş, derler. 43/ek/02. Açlık zamanında, altın ve gümüşün geçmediği zamanda açın birisi söylemiş imiş, ki servet ve kıymet-i kübrâ addolunan o maden-i hasisenin dahi öyle bir zamanda faydası olmuyor imiş. 49/14.*

2043 Yazmada: *ṭarı*. Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

2044 KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: ḳonaḳ: 97^{a}_{6}; Çeviri: ḳonaḳ: Çavdar.: I, 384_{11}; konak: Bir çeşit kaba darı.: IV, 343_{7}. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳonaġ: Bir nev' ufaḳ darı ve nev'-i erzen.: 240[b]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: qonaq: 455[b]. LESSING: *M-TS*: honug: 1137[b]. 389[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: konak (конак): VI, 56. RAMSTEDT: *KWb*: xon[o]g: 185[a]. YUDAHİN: *KS*: konok II: İtalyan darısı.: 484[a]. BASKAKOV: *N-RS*: конакай (konakay): 172[a]. CLAUSON: *EDPT*: konak: 637[a]. CAFEROĞLU: *EUTS*: ḳonaḳ: Darı.: 181. NECİP: *YUTS*: ḳonaḳ I: Mısır.: 243[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳonaḳ tarıġ: Bir cins darı.: 153[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: konak: Sert bir içki çıkarılan bir nevi darı.: üçüncü cilt, 891[b]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Kol üstünde konakat. (El üstünde hayvanları semirtmek için yararlı bir ot olup darıya benzer siyah tohumu vardır.): 174.

1707. Arpalıḳ[2045] ḳavgası[2046], podala[2047] ḳavgası; eski zaman ḫocalarınıŋ[2048] ḳavgası idi. **44/ek2/10**

1708. Arıburnu'na bal almağa gidiyorum. **44/ek2/11**

Bir asker.

1709. Ardında ayı[2049] gezer, öŋünde tilki[2050]. **45/01**

1710. Ardı arası yoḳ. **45/02**

1711. Ardına baḳmaz erdir. **45/03**

1712. Ardı yufḳadır[2051]. **45/04**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2052]]

1713. Ardına baḳmadan ḳaçtı. **45/05**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[2053] 306[2054]

... anlar daḫı bu cānibden hücūm ėtdükde Leh ḳralınuŋ 'askeri bu ḥāleti göricek endāmlarına lerze ve zebānlarına heḏeyān ve herze ġalebe ėdüp ***ne yaŋa firār***

2045 Arpalık: Osmanlılarda devlet memurlarına hizmette bulundukları sürece maaşlarına ilâveten, görevden ayrıldıktan sonra ise bir nevi emekli maaşı olarak tahsis edilen gelir için kullanılan terim. Geniş bilgi için bk. BALTACI, C.: "Arpalık", *DİA*: 3, 392[b]-393[b]. TDK: *TS*: arpalık: 156[b].

2046 Yazmada: *ġavġāsı*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

2047 TDK: *DS*: podala: İyi pişmemiş, içi hamur kalmış (ekmek için).: IX, 3465[b]. Ayrıca, bk. Yazmada *budala* kelimesi; *budelā (بدلا), budala (بودلا)* ve *budala (بودلا)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin aslı Arapça *budalā' (بدلاء)*'dır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102[a]. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: budala (بودالا): I, 307[a]; budala (بودلا): I, 307[a]. REDHOUSE: *TaEL*: budelā (بدلا): 347[b]; budala (بدلا): 348[a]; budala (بودالا): 392[b]; budala (بودلا): 393[a].

2048 Yazmada: *ḫᵛācelerinıŋ*. Aslı Farsça *ḫᵛāca* olan bu kelime, yazmada *ḫᵛāca* ve *ḫoca* imlaları ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛāca: 479[a]; ḫoca: 482[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫᵛāce: 868[b]; ḫoca: 870[b].

2049 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

2050 Yazmada *tilki* kelimesi; *dilki*, *dilkü* ve *tilki* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: dilki, dilkü: 912[a]; tilkü: 589[a]; tilki: 589[a]. TDK: *TTS*: dilgü: II, 1152; dilki: II, 1153; dilkü: II, 1153. TDK: *DS*: dilki (I): IV, 1495[b]. CLAUSON: *EDPT*: tilkü̈: 498[b].

2051 Yazmada: *yuġḳadur*, *yufḳadur*, *yuḳadur*. CLAUSON: *EDPT*: yuvka: 874[a]; yuka: 898[b].

2052 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ardı yuġḳadur.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2053 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

2054 Yazmada: *307*.

ėdeceklerin bilmeyüp şaşdılar *ve ḫavf-ı cān ile her biri gözi gördigi yere perākende olup niçe*[2055] *kūh u deşt aşdılar.*

(beyt)

ardına baḳmayup ḳaçdı *kilāb*
ardın almışıdı ṣanasın seylāb

(neṯr) Sipāh-ı İslām ėrişdüklerin ṭutup esīr ve ġonımı ṭu'me-yi şemşēr ėtmişlerdür. ilā āḫirihi[2056]…

1714. Ardına düşmeğe gelmez. **45/06**

1715. Artlarına baḳmayıp gittiler. **45/07**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[2057] 259

Ehl-i ḥiṣār ol gemilere māl u menālleri[2058] *ve ehl ü 'iyālleri*[2059] *ile girüp nā-çār ḥiṣārı teslīm ėtdiler ve* ***ardlarına baḳmayup gitdiler****. Luṭf-i Rabbānī ile hümāy-ı Devlet-i 'Oṯmānī ol ḥiṣār-ı bülendüŋ üstüne ḳondı ve kelīsāları mesācid olup menārelerinde eḏān-ı Muḥammedī ve minberlerinde ḫuṭbe-yi Sulṭān Meḥmedī oḳundı.*

1716. Ardını sel[2060] almış köpek gibi ḳaçtı. **45/08**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 307 beyt

ardına baḳmayup ḳaçdı kilāb
ardın almışıdı ṣanasın seylāb

1717. Artıḳ dananıŋ[2061] ḳuyruğu ḳopacaḳ sıra geldi.[2062] **45/09**

1718. Artmadıysa da yetişmeyip de durmadı. **45/10**

1719. Arttı, taştı. **45/11**

1720. Arttı, taştı, haddi bile aştı. **45/12**

1721. Artıḳ ḳuyruğunu ḳopardı. **45/13**

1722. Artıḳ tilkiniŋ ḳuyruğu ḳopacak sıra geldi. **45/14**

1723. Arttırmasaŋ girişme. **45/15**

1724. Artıḳ, eksik helal ėt. **45/16**

1725. Artıḳ, eksik helal ėt; var, babaŋa selam ėt. **45/17**

2055 Yazmada: *nice*.

2056 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

2057 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

2058 māl u menālleri: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *māl menālleri*.

2059 ehl ü 'iyālleri: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde ve yazmada: *ehl 'iyālleri*.

2060 Yazmada: *seyl*. Kelimenin aslı Arapça *sayl*'dir. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

2061 Yazmada: *ṭananıŋ*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

2062 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. İşte ṭananıŋ (buzaġıŋ) ḳuyruġı ḳoparılacaḳ yer ve şıra geldi. 508/01.

1726. Artıḳ bitiktir işi. **45/18**

1727. Artıḳ bittiyse "Fatiha[2063]!" diyelim[2064]. **45/19**

1728. Arslana[2065] ot atar, ata et. **45/20**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2066]]

1729. Arslan gibi… **45/21**

1730. Arslandır arslan! **45/22**

1731. Arslan oğlu arslandır. **45/23**

1732. Arslandan doğan, arslan olur. **45/24**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 20[2067]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2068]]

1733. Arslan iyilikten, kötülükten aŋlar. **45/25**

1734. Arslan postunda oturur[2069]. **45/26**

1735. Arslan, postunda; göŋül, dostunda… **45/27**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2070]]

1736. Arslan; iyiliğe[2071] meclup, kötülüğe mağzûbdur. **45/28**

2063 *Kur'an-ı Kerim*'in ilk suresidir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 1. Sūratu 'l-Fātiḥa 1-7. Fatiha 'açmak, açıklığa kavuşturmak, sıkıntı ve meşakkati gidermek, başlamak' anlamındaki *fatḥ* kökünden türemiş bir isim olup *hatime*nin zıddı olarak 'bir şeyin evveli, baş tarafı, başlangıcı, giriş' manasında kullanılır. Geniş bilgi için bk. IŞIK, E.: "Fâtiha Sûresi", *DİA*: 12, 252[c]-254[c].

2064 AYVERDİ: *MBTS*: Fâtiha: Fâtiha çekmek (demek): "El-Fâtiha!" veya sadece "Fâtiha!" diyerek etraftakileri Fâtiha okumaya davet etmek. Fâtihasını çekmek: Bir işe başlamak.: 371[c]. TDK: *TS*: Fatiha: (bir şeye) Fatiha okumak: O şeyden umudunu kesmek.: 854[b].

2065 Yazmada *arslan* kelimesi, ekserisi -burada da olduğu gibi- *arslan* olmak üzere *arslan* ve *aṣlan* imlaları ile kullanılmıştır. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. DOERFER: *TMEN*: arslān: II, 39. LESSING: *M-TS*: arsalan: 90[b]; arslan: 90[b]. REDHOUSE: *TaEL*: arslan: 67[a]; aṣlan: 130[a]. TDK: *TTS*: aslan: I, 245. CLAUSON: *EDPT*: arslān: 238[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: arslan: 12[a]; aslan: 13[b].

2066 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arslana ot atar, ata et.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2067 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Arslandan ṭoġan, arslandur.: 20.

2068 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arslandan ṭoġan, arslan olur.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2069 Yazmada *otur*- kelimesi iki farklı imla ile (otur-, oṭur-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: [2]otur-: 67[b]; olur-: 150[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oturmaḳ: I, 188[a]; oṭurmaḳ: I, 208[a].

2070 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arslan, postunda; göŋül, dostunda…: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2071 Yazmada: *eyilige, eyülige*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایی, ایو) imlalarının *eyi* veya *iyi* ve *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu dört biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü

1737. Arslan; iyiliğe[2072] mağlup, kötülüğe galiptir. **45/29**

1738. Arslan, daima bağlı[2073] durmaḳ âdettir[2074]. **45/30**

Muḥibbī *Dīvān* [244, 726, 1] beyt

eylesün mecnūn-ı ‘ışḳam zülfini zencīrler
dā’imā ‘ādetdür olur bend içinde şēr̄ler

1739. Arslan, mertliğiyle; ḳaplan, sertliğiyle anılır. **45/31**

1740. Arslan, mert olur; ḳaplan[2075], hilekâr. **45/32**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 183[2076]]

1741. Arslan, mert olur; tilki, hileci. **45/33**

1742. Arslan yatağı… **45/34**

1743. Arslan yatağına arslan girer. **45/35**

1744. Arslan payı büyük olur (bütün olur). **45/36**

1745. Arslan, postunda yaḳışır. **45/37**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 20[2077]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 183[2078]]

1746. Arslan yatağına arslan yaraşır. **45/38**

1747. Arslan yatağı boş ḳalmaz. **45/39**

(iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin ايو/ imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ايو/ imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. Bu sebeple, ايو/imlası *eyü* diye okunurken bu iki (ايى, ايو) imlanın birlikte kullanıldığı yerlerde bahse konu diğer (ايى) imlanın da *eyü* telaffuzuna benzer biçimde *eyi* olarak okunması uygun görülmüştür. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

2072 Yazmada: *eyilige, eyülige*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

2073 Bu madde başında *bağlı* kelimesinin iki farklı imlası da (باغلى, بغلى) gösterilmiş. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: baġlu (باغلو), baġlı (باغلى): 331[a]; baġlı-lu (بغلو): 373[a].

2074 Yazmada: *‘ādetdurur*.

2075 Yazmada *kaplan* kelimesi iki farklı imla ile (قپلان ,قاپلان) yazılmış. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kaplān: 584[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaplan (قاپلان): 1406[a]; ḳaplan (قپلان): 1435[a].

2076 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Arslan, merd olur; ḳaplan, ḥīle-kār.: cüz’-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2077 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Arslan, postunda yaḳışur.: 20.

2078 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Arslan, postunda yaḳışur.: cüz’-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

1748. Arslan ile ḳaplan, ayı[2079] ile ḳurt[2080] yoldaş olamazlar. **46/01**

1749. Arslan ile ḳaplan, ayı[2081] ile sırtlan ḳomşuluḳ ėdemezler. **46/02**

1750. Arslan yatağına düşman girmez. **46/03**

1751. Arslan ḳaplan hikâyesine döndü. **46/04**

1752. Arslan sesi, kedi miyavlamasına elbette beŋzemez. **46/05**

Muḥibbī *Dīvān* [795, 2746, 4] beyt

raḳīb-ile Muḥibbī'yi[2082] ṣaḳın kūyuŋda bir görme
ḳaġan[2083] arslana benzetmek olur mı gürbe vü mūşı

1753. Arslan postunda eren oturur. **46/06**

1754. Arslandan arslan doğar. **46/07**

1755. Arslan, tek doğurur; amma arslan doğurur. **46/08**

1756. Arslan postunda arslan oturur. **46/09**

1757. Arslan, postunda yaraşır. **46/10**

1758. Arslan, yatağında belli olur. **46/11**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 20[2084]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2085]]

1759. Arslan, yatağında; er, çağında belli olur. **46/12**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 1, 53[2086]

*... alay-ı 'aẓīm ile Żīrekbaşı Deyri'ne getürüp Ḳosṭanṭiniyye'yi yeŋiden i'māra başladı. Ve "**Arslan, yatağından ve şāhīn, ṭuraġından ma'lūmdur.**" deyü var ḳuvvetini bāzū-yı tuvānesine vėrüp ilā āḫiri 'z-zamān bir eṯer-i 'aẓīm ḳalsun deyü ḥükümdārān-ı eslāfuŋ bināları üzre sūr-i İslāmbol'a żamīmet[en] kār-gīr şeddādī binālar iḥdāṯ ėtdi.* ilā āḫirihi[2087]…

2079 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

2080 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

2081 Yazmada: *ayu*. bk. 2079. dipnot.

2082 Yazmada: *Muḥibbī*.

2083 Yazmada: *fiġān*. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: **fiġān**: 3, 458, 814, 4. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ḳaġān: 795, 2746, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ḳaġan: 2, 1699, 3459, 5.

2084 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Arslan, yataġından bellidür.: 20.

2085 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arslan, yataġından bellüdür.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2086 Yazmada: *83*. Yazmada bu alıntının ve ilgili madde başının yanına *(1)* notu düşülerek alıntının bu madde başı ile de ilgili olduğu belirtilmiş.

2087 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 20[2088]]

1760. Arslan, yatağından; şahin, durağından belli olur. **46/13**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 1, 53[2089]

*... alay-ı ʻaẓīm ile Zīrekbaşı Deyri'ne getürüp Ḳosṭanṭiniyye'yi yeŋiden iʻmāra başladı. Ve "***Arslan, yataġından ve şāhīn, ṭuraġından maʻlūmdur.***" deyü var ḳuvvetini bāzū-yı tuvānesine vėrüp ilā āḫiri 'z-zamān bir eṯer-i ʻaẓīm ḳalsun deyü ḥükümdārān-ı eslāfuŋ bināları üzre sūr-i İslāmbol'a żamīmet[en] kār-gīr şeddādī binālar iḥdāṯ ėtdi.* ilā āḫirihi[2090]…

1761. Arslan, boynundan[2091]; şahin, tırnağından belli olur. **46/14**

1762. Arslan, merkebe biner; merkep, arslana değil. **46/15**

1763. Arslan, arslana biner. **46/16**

1764. Arslan ağzından av alınmaz. **46/17**

[Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 20[2092]]

1765. Arslanıŋ ölüsünden tilki[2093] yine ḳorḳar. **46/18**

1766. Arslanıŋ ölüsü, tilkiniŋ dirisi… **46/19**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2094]]

1767. Arslanıŋ sırtı yere gelmez. **46/20**

1768. Arslan, tilkiyi vezir ėtmiş; ḳurdu rezil ėtmiş. **46/21**

1769. Arslan, ḳadına saldırmaz. **46/22**

1770. Arslan, doḳunmayana doḳunmaz. **46/23**

1771. Arslan gibi arḳasına baḳmaz. **46/24**

Sulṭān ʻOṯmān Ḫān-ı Evvel[2095] [*Ḳāfile-yi Şuʻarā* I, 6[b2096]] beyt

ḳurd olup gel gir sürüye

2088 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Arslan, yataġında; yigit, çağında…: 20.

2089 Yazmada: *83*. Yazmada bu alıntının ve ilgili madde başının yanına *(1)* notu düşülerek alıntının bu madde başı ile de ilgili olduğu belirtilmiş.

2090 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

2091 Yazmada *boyun* kelimesi üç farklı imla ile (بوين, بويون, بيون) kullanılmış. Kelimenin ilgili üç imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: boyun (بوين): 413[a]; boyun (بويون): 413[b]; boyun (بيون): 428[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: boyun (بوين): ["Boy"dan olmaġla "بيون" yazılması ḫaṭādur.]: I, 325[a].

2092 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Arslan aġzından şikār alınmaz.: 20.

2093 Yazmada: *dilkü, tilki*. REDHOUSE: *TaEL*: dilki, dilkü: 912[a]; tilkü: 589[a]; tilki: 589[a]. TDK: *TTS*: dilgü: II, 1152; dilki: II, 1153; dilkü: II, 1153. TDK: *DS*: dilki (I): IV, 1495[b]. CLAUSON: *EDPT*: tilkǖ: 498[b]. Yazmada *tilki* kelimesi *dilki*, *dilkü* ve *tilki* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

2094 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arslanıŋ ölüsinden dilküniŋ dirisi …: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2095 Yazmada: *Firdevs-i āṣiyān Sulṭān ʻOṯmān Ḫān-ı Evvel ḥażretleriniŋ manẓūm naṣīḥat-nāmesinden bir beyt.*

2096 *Ḳāfile-yi Şuʻarā*'da yazmada kullanılan "naṣīḥat-nāme" ifadesi yer almamaktadır. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʻarā*: I, 6[b].

arslan ol baḳma gėrüye

1772. Arslan, kediye yüz vėrmiş; kedi, arslanlıḳ davasın ḳılmış. **46/25**

1773. Arslan yürekli erdir. **46/26**

1774. Arslan yürekli olsaŋ da ḳarınca yürüyüşlü ol. **46/27**

1775. Arslan yürekli olsaŋ da kendini ḳarınca bil. **46/28**

Amasyalı Edīb *Ḳāfile-yi Şu'arā* [II,] 53[a] ġazel

aç sīneŋi āyīne-yi billūr görünsün
naḫl-i cebel-i Ṭūr'daki nūr görünsün

bir āyīne-yi ḥüsne muḳābil ola gör kim
mātem-kede-yi dehr-i denī sūr görünsün

bir dil-ber-i bī-mi<u>t</u>le yer ėt kāḫ-ı dilinde
ne ṣūret-i vildān ve ne ḫ^yud ḥūr görünsün

sāḳī bizi ki sāġar ile mest ėdemezsin
ḫ^yur-şėd-i ṣaffet kāse-yi faġfūr görünsün

ol rütbede noş ėt mey-i nābı ki edībā
şīrān-i ḳavī-yi ḳalb-i cehān mūr görünsün

1776. Arslan ḳuyruğuna basılmaz. **46/29**

1777. Arslan ḳuyruğuyla oynamaḳ, kendi başına bir iş açmağa çabalamaḳtır. **46/30**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā<u>t</u>āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i <u>t</u>ānī, 183[2097]]

1778. Arslan yatağından çıḳmıştır. **46/31**

1779. Arslan yatağında tilki[2098] nice ḳuyruḳ sallar. **46/32**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā<u>t</u>āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i <u>t</u>ānī, 183[2099]]

1780. Arslan, yatağında; yiğit, çağında… **46/33**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 20]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā<u>t</u>āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i <u>t</u>ānī, 183[2100]]

2097 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā<u>t</u>āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arslan ḳuyruġıyla oynamaḳ, kendi başına bir iş açmaġa çabalamakdur.: cüz'-i <u>t</u>ānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2098 Yazmada: *dilkü, tilki*. REDHOUSE: *TaEL*: dilki, dilkü: 912[a]; tilkü: 589[a]; tilki: 589[a]. TDK: *TTS*: dilgü: II, 1152; dilki: II, 1153; dilkü: II, 1153. TDK: *DS*: dilki (I): IV, 1495[b]. CLAUSON: *EDPT*: tilkū: 498[b]. Yazmada *tilki* kelimesi *dilki*, *dilkü* ve *tilki* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

2099 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā<u>t</u>āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arslan yataġında dilkü niçe ḳuyruḳ şallar.: cüz'-i <u>t</u>ānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2100 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā<u>t</u>āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arslan, yataġında; yigit, çaġında…: cüz'-i <u>t</u>ānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

1781. Arslanı ḳuyuya[2101] düşüren tilkidir. **46/ek1/01**

Ḳurnazlıḳtan kinayedir.

1782. Arslanıŋ tırnaḳlarını söktüler. **46/ek1/02**

1783. Arslan amma tırnaḳsız (pençesiz) arslandır. **46/ek1/03**

1784. Arslan ile pençeleşmek olmaz. **46/ek1/04**

1785. Arslan pençesi ḳansız olmaz. **46/ek1/05**

1786. Arslandan arslan doğar, tavşandan tavşan doğar; arslandan tavşan, tavşandan arslan doğmaz. **46/ek1/06**

1787. Arslanıŋ erkeğine de "arslan" dėrler, dişisine de "arslan" dėrler. **46/ek1/07**

1788. Arslanıŋ ḳuyruğunu tavşan daḫi bassa affėtmez. **46/ek1/08**

1789. Arslan payını önce kendi alır, sonra başḳalarına vėrirmiş. **46/ek1/09**

1790. Artıḳ sen de beş paralıḳ mum al da derdiŋe yan. **46/ek2/01**

1791. Artıḳ[2102] iş işten geçti, tavşan bayırı aştı. **46/ek2/02**

1792. Arıḳta[2103] -saman sepeti- sarı samanıŋ, sırıḳta sarı malıŋ -mısır, buğday- olsun sırası gelir; saḳla elbette bir sırası, günü, zamanı gelir; zira her şeyi zaman satar. **46/ek2/03**

Saḳla samanı, gelir zamanı.

1793. Arıḳ[2104] -zayıf- semiz, Haḳ yoluna ḳurbandır; niyetimiz doğrudur, Haḳ kabul eyleye. **46/ek2/04**

[47] [Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* cüz'-i evvel, [18b]

artıḳ: *edāt-ı ta'accüb ü ḥāl. Ey, ṣoŋra, öyle ėse, āḫir, daha neler, imdi, ba'de-ḏā*[2105]*, pes, bundan ṣoŋra, deyyār.*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* cüz'-i evvel, [18b]

artıḳlıḳ: *Tefevvuḳ, meziyyet, ziyāde.*

2101 Yazmada *kuyu* kelimesi iki farklı imla ile (قيو, قويو) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599a. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120b; ḳuyu (قيو): II, 1133a.

2102 Yazmada: *artık (ارتيق)*. Yazmada *artık* kelimesi, üç farklı imla ile (ارتق, ارتوق, ارتيق) yazılmış. Yazmada kullanılan imlaların üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: artık (ارتق): 62a; artuḳ: 63a; artık (ارتيق): 63b.

2103 TDK: *DS*: ārık, arık: Saman taşımak için yapılmış bir çeşit küfe, sepet.: I, 317a. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: arık: İncecik çubuktan örülüp içerisine saman konularak sırtta taşınan sepet. 235a.

2104 CLAUSON: *EDPT*: ar-: 193a; aruk: 214a. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arıġ ve arıḳ: Ża'īf, zebūn, düşkün.: 10b. BASKAKOV: *N-RS*: арык (arık): 49a. ÖNER: *K-TTS*: arık: Cılız, pek zayıf.: 34a. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: arıḳ (I): Zayıf, cılız.: 11a. TDK: *DS*: arık (II): Zayıf, cılız, sıska.: I, 316a.

2105 *Lehce-yi 'Oṯmānī* de: *ba'de-zā.*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i evvel, [18ª]

artıḳ: *artıḳ, artına, artına*[2106]*, ardına, ardına n.*[2107] *Faẓla, ziyāde söz, ḥaşv. artıḳ eksik: Cümlesi, kihn̄ ü mihn̄, ṭopu, mecmūʻı. artıġı içilmez: Suʼrī, nā-pāk, necis.*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i evvel, [18ᵇ]

artıḳ, artıḳraḳ: *Zāʼid, fāʼiḳ, efzūn-ter, bīş-ter, irtifāʻı olan.*

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 28ᶜ]

artıḳ: *ṣ.*[2108] *1. Faẓla, ziyāde; eksik żiddı. 2. Artan, geri ḳalan, baḳıyye: Artıḳ yemek= Yendikden ṣoŋra ḳabda ḳalan, nim-ḫʸurde. § s.*[2109] *Faẓla gelüp artan şeyʼ: Yemek artıġı.*

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 28ᶜ]

artıḳ: *d.*[2110] *1. Daha, ġayri, bundan ziyāde: Artıḳ istemem. 2. İmdi, öyle ėse: Artıḳ gidelim. 3. Elvėrir, kāfī: Artıḳ inṣāf. 4. Amma da: Artıḳ çoḳ oldı.*

1794. Artıḳ ardına baḳmaz. **47/01**

1795. Artıḳ arḳasını bıraḳma. **47/02**

1796. Artıḳ[2111] tilkiniŋ ḳuyruğunu tuttular. **47/03**

1797. Artıḳ boyası meydana çıḳtı. **47/04**

1798. Artıḳ çoḳ oldu! **47/05**

1799. Artıḳ olduysa oldu, ziyadesi ziyadedir. **47/06**

1800. Artıḳ "Öldüm!" dėseŋ vėrmem. **47/07**

1801. Artıḳ ötesine gitmeğe gelmez. **47/08**

1802. Artıḳ mal, göz çıḳarmaz. **47/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 20]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʼl-Üdebā vü Āṯāri ʼẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʼẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2112]]

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı daġdaġa-yı pāşāyī 268, 31b, 1118] [beyt[2113]]

Ḫaḳḳ vėrüp vāsiʻ olursa hālüŋ
iddiḫār eyle biraz emvālüŋ

2106 artına: Yazmada yok.

2107 n.: *"Naẓar oluna." işāreti*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: rumūżāt, [8].

2108 ṣ.: *Ṣıfat*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭaʻāt: [I, 12ᵇ].

2109 s.: *İsm*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭaʻāt: [I, 12ª].

2110 d.: *Edāt*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭaʻāt: [I, 12ª].

2111 Yazmanın 47. sayfasında yer alan madde başlarında *artık* kelimesinin iki farklı imlası da (ارتیق, ارتق) gösterilmiş. Yazmada *artık* kelimesi, üç farklı imla ile (ارتق, ارتوق, ارتیق) yazılmış. Yazmada kullanılan imlaların üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: artık (ارتق): 62ª; artuḳ: 63ª; artık (ارتیق): 63ᵇ.

2112 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʼl-Üdebā vü Āṯāri ʼẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʼẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Artıḳ māl, göz çıḳarmaz.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2113 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Maṭlab-ı Dağdağa-yı Paşayī: Ḥaḳ virüp vāsiʻ olursa hālüŋ / idiḫār eyle biraz emvālüŋ: 268, 31b, 1118.

1803. Artḳaç[2114] (artan) mal göz çıḳarmaz, ḳanaat kişi söz çıḳarmaz. **47/10**

1804. Artıḳ ortalığa inan ḳalmadı. **47/11**

1805. Artıḳ arḳamdaki gömleğime inanmam. **47/12**

1806. Artıḳ sırasıdır. **47/13**

1807. Artıḳ sarımsaḳladı. **47/14**

1808. Artıḳ babam olsa inanmam. **47/15**

1809. Artıḳ ḫoşafıŋ[2115] suyu kesildi. **47/16**

1810. Artıḳ merhabayı kesti. **47/17**

1811. Artıḳ ipiŋ ucunu buldular. **47/18**

1812. Artıḳ bir daha uğramaz. **47/19**

1813. Artıḳ ḳaçamaḳtır işi. **47/20**

1814. Artıḳ gelmez, görünmez oldu. **47/21**

1815. Artıḳ uzatma. **47/22**

1816. Artıḳ ne selam ne sabah… **47/23**

1817. Artıḳ ilişmeğe gelmez. **47/24**

1818. Artıḳ ḳolayını bulmuş. **47/25**

1819. Artıḳ sırasında. **47/26**

1820. Artıḳ ne söylerseŋ söyle. **47/27**

1821. Artıḳ yettiyse yetti! **47/28**

1822. Artıḳ yetişirse yetişir, illallah dėdik! **47/29**

1823. Artıḳ iş işten geçti. **47/30**

1824. Artıḳ yeriŋ suyunu buldu. **47/31**

1825. Artıḳ yüzüne baḳmam. **47/32**

1826. Artıḳ yaparlar yuvasını. **47/33**

1827. Artıḳ insaf! **48/01**

1828. Artıḳ Allah'a ısmarladıḳ[2116]. **48/02**

2114 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: artqaç: Fazla.: 49[a].

2115 Yazmada: *ḫ[v]uş-ābıŋ*. Kelimenin aslı Farsça *ḫ[v]uş-āb* olup bu dilde *ḫoş-āb* ve *ḫ[v]aş-āb* biçimleri de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ḫoş-āb, ḫ[v]uş-āb, ḫ[v]aş-āb: 487[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫ[v]uş-āb: 343. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫoşaf* imlasının yanı sıra Farsçadaki imlası ile de müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde bu imlanın telaffuzu *ḫoş-āb* olarak gösterilmiştir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫoş-āb: 873[a]; ḫoşaf: 873[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoş-āb: s. Fa. [ḫ[v]uş= İyi - āb= Şu. Tür. zebān-zedi: *ḫoşaf*.]: Bol şu ve şekerle pişmiş ḳurı yemiş ki şo'uḳ olaraḳ, yemek āḫirinde, buŋa maḫṣūṣ geŋiş ḳaşıḳla içilir…: I, 591[c]; ḫoşaf: I, 591[c]. Kelimenin ilgili imlası aslına uygun biçimde *ḫ[v]uş-āb* olarak okunmuştur.

2116 Yazmada *ısmarla-* kelimesi iki farklı imla ile (اصمارلامق, اصمارلمق) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ışmarlamaḳ (اصمارلامق): 130[b]; ışmarlamaḳ (اصمارلمق): 130[b].

1829. Artıḳ işini Allah oŋara. **48/03**

1830. Artıḳ siz bilirsiniz[2117]. **48/04**

1831. Artıḳ Çingene[2118] çergesine[2119] döndürdüler. **48/05**

1832. Artıḳ azıttı. **48/06**

1833. Artıḳ oğlu eksik… **48/07**

1834. Artıḳ ile geçinir. **48/08**

1835. Artıḳ[2120] yoruldu. **48/09**

1836. Artıḳ (artḳaç[2121]) -fazla- mal göz çıḳarmaz. **48/10**

1837. Artıḳ (artḳaç[2122]) -fazla- malıŋ sırıḳta bulunsun, bugün gerekmezse yarın gerekir (lazım olur). **48/11**

1838. Artıḳ ḳabaḳ tadı vėren söz de diŋlenmez. **48/12**

1839. Arşın[2123] elde iken Halep'e gitmeğe ne hacet! **48/13**

1840. Arşın burada Halep orada ise. **48/14**

1841. Arşın[2124] ḳadar boynu var, türlü türlü[2125] ḫuyu var. **48/15**

1842. Arşınlanmağa[2126] başladı. **48/16**

2117 Yazmada: *bilürsiz, dėdük*.

2118 Yazmada: *Çingāne*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind'den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mışr'dan baḥr[en] Avrupa'ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müsta'mel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve 'ale 'l-'umūm 'ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

2119 Ş. Sāmī: *ḲT*: çerge: Çingāneleriŋki gibi iki direkli ḫafīf oba.: I, 509[b]. TDK: *DS*: çerge (II): Göçebe çadırı, tente.: III, 1146[a].

2120 Yazmada: *artık (ارتیق)*. Yazmada *artık* kelimesi, üç farklı imla ile (ارتق, ارتوق, ارتیق) yazılmış. Yazmada kullanılan imlaların üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: artık (ارتق): 62[a]; artuḳ: 63[a]; artık (ارتیق): 63[b].

2121 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: artqaç: Fazla.: 49[a].

2122 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: artqaç: Fazla.: 49[a].

2123 Yazmada: *arşun*. Türk lehçelerinde *arşun*, *arçın*, *arjın* ve *alçin* şeklinde yer alan bu kelime, Pehlevîce *araşn*'den (yeni Farsça *araş, raş*) gelmektedir. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder; Arapçası *ḏirā'*'dır. Geniş bilgi için bk. ERKAL, M.: "Arşın", *DİA*: 3, 411[a]-413[b]. STEINGASS: *CP-ED*: araş: 37[a]; raş: 577[a]. Kelime, yazmada iki farklı imla ile (arşın, arşun) kullanılmış. TDK: *DS*: arşın (I): 1. 40 cm.lik uzunluk ölçüsü. 2. Açılmış iki kol arasındaki uzunluk. 3. 65 cm.lik uzunluk ölçüsü. 4. Büyük adım. 5. 12 karış. 6. 75 cm.lik uzunluk ölçüsü.: I, 333[a]; arşun: Metre.: I, 333[a].

2124 Yazmada: *arşın, arşun*. ERKAL, M.: "Arşın", *DİA*: 3, 411[a]-413[b]. STEINGASS: *CP-ED*: araş: 37[a]; raş: 577[a]. TDK: *DS*: arşın (I): 1. 40 cm.lik uzunluk ölçüsü. 2. Açılmış iki kol arasındaki uzunluk. 3. 65 cm.lik uzunluk ölçüsü. 4. Büyük adım. 5. 12 karış. 6. 75 cm.lik uzunluk ölçüsü.: I, 333[a]; arşun: Metre.: I, 333[a].

2125 Yazmada: *dürlü dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

2126 TDK: *DS*: arşınlamak: 1. Hızlı ve açık adımlarla yürümek. 2. Adım adım, yavaş yavaş yürümek. 3. Uzun boylu insanlar ve ayaklı hayvanlar geniş adımlarla yol yürümek.: I, 333[a].

1843. Arşınını[2127] açtı. **48/17**

1844. Arşınına[2128] göre bez değil, akçesine göre bez vėrilir; adamına[2129] göre söz söylenir. **48/18**

1845. Arşın ḳadar boyu var, türlü türlü ḫuyu var. **48/19**

Bir ḳarış boyu var, türlü türlü ḫuyu var.

- Arpa:[2130] **49/01**

1846. Arpa ağırlığınca su ḳaldırmaz. **49/02**

1847. Arpa içinde bir buğday, darı[2131] içinde bir ḳonaḳay[2132] gibidir.[2133] **49/03**

Çağatayca

1848. Arpa unu çoḳ tuz ḳaldırmaz. **49/04**

1849. Arpa unundan ḳadayıf olmaz. **49/05**

1850. Arpasız, samansız beslenen at; lâ-ḳuvvet olur. **49/06**

1851. Arpa, saman; gelir[2134] zaman. **49/07**

1852. Arpacıya borç ėden aḫırını[2135] tėz satar. **49/08**

2127 TDK: *DS*: arşın (I): 2. Açılmış iki kol arasındaki uzunluk. 4. Büyük adım. 5. 12 karış.: I, 333[a].

2128 TDK: *DS*: arşın (I): Açılmış iki kol arasındaki uzunluk.: I, 333[a].

2129 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

2130 Yazmada bu sayfanın başına "Şırasına geçecek." notu düşülmüş.

2131 Yazmada: *ṭarı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a].

2132 KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: ḳonaḳ: 97[a]$_6$; Çeviri: ḳonaḳ: Çavdar.: I, 384$_{11}$; konak: Bir çeşit kaba darı.: IV, 343$_7$. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳonaġ: Bir nev' ufaḳ darı ve nev'-i erzen.: 240[b]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: qonaq: 455[b]. LESSING: *M-TS*: honug: 1137[b]. 389[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: konak (конак): VI, 56. RAMSTEDT: *KWb*: xon^{o}g: 185[a]. YUDAHİN: *KS*: konok II: İtalyan darısı.: 484[a]. BASKAKOV: *N-RS*: конакай (konakay): 172[a]. CLAUSON: *EDPT*: konak: 637[a]. CAFEROĞLU: *EUTS*: ḳonaḳ: Darı.: 181. NECİP: *YUTS*: ḳonaḳ I: Mısır.: 243[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳonaḳ tarıġ: Bir cins darı.: 153[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: konak: Sert bir içki çıkarılan bir nevi darı.: üçüncü cilt, 891[b]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Kol üstünde konakat. (El üstünde hayvanları semirtmek için yararlı bir ot olup darıya benzer siyah tohumu vardır.): 174.

2133 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. Arpa içinde bir buġday, ṭarı içinde bir ḳonaḳay gibi ėdi. 44/ek2/09.

2134 Yazmada: *gelir, gelür*.

2135 Yazmada: *āḫ[v]urını*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin Farsçada *āḫ[v]ur* ve *āḫ[v]ar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: āḫ[v]ur, āḫ[v]ar: 26[b]. Kelimenin her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

1853. Arpalığı[2136] silinmiş at gibi… **49/09**

Müstaḳīm-zāde [1131/1719 - 1202/1788]'niŋ[2137] mektubundan…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[2138] [cüz'-i evvel,] 29

"Faḳīr ṣaman altından ṣu yüridür." ḳıyāsıyla ḫāṣā semt-i cerre belki her bār boşanur yā-ḫ^{v}*ud alduḳda bir cānibe ḳayar deyü tāziyāne-yi redd ile aşḳar iḥsānıŋ dizginine çarpup* ***arpalığı silinmiş bār-gīr gibi*** *bayṭārlara muḥtāc ėderseŋiz…* ilā āḫirihi[2139]…

Ṯābit[2140] [beyt]

ḳocalıḳdan ***silinüp[2141] arpalığı*** *nā-çāruŋ*
ḳaldı ıṣṭabl riyāżetde ne arpa ne ṣaman

1854. Arpalığı[2142] ḳalmamış. **49/10**

1855. Arpalıḳ[2143] arar. **49/11**

Tariḳ-i ilmiyeden olanlara maḫsus bir ulufedir.

1856. Arpacı, para ister. **49/12**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[2144]]

1857. Arpa ağırlığı[2145] söz ḳaldıramaz. **49/13**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 182[2146]]

2136 TDK: *TS*: arpalık: Hayvanın dişinde bulunan ve hayvan yaşlandıkça silindiği için yaşını belli eden bir nişan.: 156[b]. TDK: *DS*: arpalık (I): Hayvan dişlerinde yaş gösteren belirti.: I, 331[a].

2137 Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin [1131/1719 - 1202/1788]: Biyografi âlimi, mutasavvıf ve hattat. Geniş bilgi için bk. YILMAZ, A.: "Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin", *DİA*: 32, 113[c]-115[a].

2138 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳradur.*

2139 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

2140 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ıṣṭabl: [ḳısm-ı evvel,] 369[b].

2141 Yazmada: *silinün*.

2142 TDK: *TS*: arpalık: 1. Arpa ekilen yer, arpa tarlası. 2. Arpa konulan yer. 3. Hayvanın dişinde bulunan ve hayvan yaşlandıkça silindiği için yaşını belli eden bir nişan. 4. Karşılıksız yarar sağlanılan yer veya kimse, yemlik. 5. Osmanlılarda memurlara görevleri sırasında maaşlarına ek olarak, görevden ayrıldıktan sonra ise bir tür emeklilik maaşı olarak verilen gelir.: 156[b]. TDK: *DS*: arpalık (I): Hayvan dişlerinde yaş gösteren belirti.: I, 331[a]; arpalık (II): Çorbalık arpa şeklinde şehriye.: I, 331[a]; arpalık (III): 1. Küçük, köye, eve yakın ve verimli tarla. 2. Arpa tarlası.: I, 331[a]. BALTACI, C.: "Arpalık", *DİA*: 3, 392[b]-393[b].

2143 Arpalık: Osmanlılarda devlet memurlarına hizmette bulundukları sürece maaşlarına ilaveten, görevden ayrıldıktan sonra ise bir nevi emekli maaşı olarak tahsis edilen gelir için kullanılan terim. Geniş bilgi için bk. BALTACI, C.: "Arpalık", *DİA*: 3, 392[b]-393[b]. TDK: *TS*: arpalık: 156[b].

2144 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arpacı, para ister. (Hey hey ammā'ya naẓar…): cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

2145 arpa aġırlığı: Yazmada: *arpalığı*.

2146 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arpa aġırlığı söz ḳaldıramaz.: cüz'-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

1858. Arpa, körpe[2147] (kepek) aş imiş; altın, gümüş[2148] taş imiş.[2149] **49/14**

Tatarca mesel.

['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

***İzahat**: Açlıḳ zamanında, altın ve gümüşüŋ geçmediği zamanda açıŋ birisi söylemiş imiş, ki servet ve ḳıymet-i kübrâ addolunan o maden-i ḫasiseniŋ daḫi öyle bir zamanda faydası olmuyor imiş.[2150]*

1859. Arpa, körpe[2151] (kepek); her ne ise değirmenim çeker. **49/15**

1860. Arpacı ḳumrusu[2152] gibi düşünür durur[2153]. **49/16**

Mahrum ve mehcûr…

Ş. [Şināsī̆ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 19[2154]]

2147 Müellif, *körpe* kelimesinin kullanıldığı bazı madde başlarında bu kelimenin ilgili madde başındaki manasını şu şekilde belirtmiş: 'buğday kırması, bulgur' (bk. 24/17), 'bulgur' (bk. 26/ek2/05, 43/ek/02), 'dövülmüş arpa ve buğday' (bk. 44/ek2/08), 'kepek' (bk. 49/14, 15). 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī̆*: körpe: Unnı élegeç élek üstinde ḳalġan ḳabuḳlar.: cild-i ṯānī̆, 61[a]. BASKAKOV: *N-RS*: куьрпе (kürpe): 195[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: көрпə II [körpe]: Un elendiğinde elekte kalan un ve kepek kalıntısı.: 194[b]. ÖNER: *K-TTS*: körpe (II): Kepek, kalbur kalıntısı, çalkantı.: 229[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: körpe (1): Hububat, yarma.: 299[a]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Arpa kŭrpe aş eken altın kŭmuş taş eken.: 20; kŭrpe: Bulgur.: 240[a].

2148 Bu madde başında كموش imlası ile yazılmış olan bu kelime Tatarcada hem bahse konu imlası ile hem de *kömĕş* biçimi ile müstameldir. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī̆*: kümüş (كوموش) - kümüş (كموش): Ma'rūf aḳ ma'den.: cild-i ṯānī̆, 64[b]; kümüş (كموش) - kümüş (كوموش): cild-i ṯānī̆, 64[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: көмеш [kömêş]: 192[b]. ÖNER: *K-TTS*: köměş: 226[b]. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: gümüş: Köměş.: 141[b].

2149 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Açlıkta arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 24/17, Açlıkta -kıtlıkta- arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş; düşman yumruğu başa indikte sevmediğin hısım akraban meğer kardeş, hem arkadaş hem koldaş -muavin- imiş. 24/ek1/09, Açlıkta arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 28/32, Arpa, körpe -bulgur- aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 43/ek/02, Arpa -şaîr- körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. 44/ek2/08.

2150 ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Arpa kŭrpe aş eken altın kŭmuş taş eken. (Bu atasözünün 1773-1776 yıllarında Çarlık Rusya'sında Bugaçev ihtilali zamanında meydana gelen kıtlık yüzünden söylenmiş olduğu; Başkırt Türkleri arasında: "Alabota (kara pazı otu), aş iken; altın, kumuş taş iken." şeklinde söylendiği; 1937 yılında Kırım'da, 1899'da Dobruca'da zuhur eden kıtlık zamanlarında buradaki Türkler arasında: "Arpa, kŭrpe aş eken; altın, kŭmuş taş eken." şeklinde söylendiği rivayet olunur.): 20. İlgili madde başının benzer veya mükerrer biçimleri için müellifin yaptığı açıklamalar için bk. *Açlıkta kalanın birisi… 28/32. Açlık zamanında bir zenginin tecrübekârı söylemiş, derler. 43/ek/02. Altın ve gümüş akçe ile ekmek almak mümkün olmadığı bir zamanda söylenmiş olsa gerek. 44/ek2/08.*

2151 bk. 2147. dipnot.

2152 Yazmada: *ḳumrīsi*. Aslı Arapça *ḳumrī* olan bu kelime, yazmada her üçü de Osmanlı Türkçesinde müstamel üç farklı imla ile (قمرى, قومرو, قومرى) kullanılmış. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḳumriyy[at]: II, 87. STEINGASS: *CP-ED*: ḳumrī: 988[b]; ḳumrīyat: 988[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳumrı (قمرى): 1473[a]; ḳumru (قومرو), ḳumrı (قومرى): 1497[b].

2153 Yazmada *dur*- kelimesi ekserisi *ṭur*- biçimiyle olmak üzere *dur*- ve *ṭur*- imlalarıyla kullanılmış. Kelimenin aslı *tur*-'tır. CLAUSON: *EDPT*: 529[b]. TDK: *TTS*: durmak (turmak): II, 1261; turmak: V, 3856. Ş. Sāmī̆: *ḲT*: ṭurmaḳ: II, 896[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭurmaḳ: 1254[a].

2154 Şināsī̆ - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Arpacı ḳumrīsi gibi düşünür ṭurur.: 19.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2155]]

1861. Arpa, samanıyla satılır. **49/17**

1862. Arpa, samanıyla; kömür, dumanıyla… **49/18**

1863. Arpa, saman; her zaman bulunmaz. **49/19**

1864. Arzudan ümit kesilmez. **49/20**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2156]]

1865. Arzusuna[2157] nail oldu. **49/21**

1866. Arzusunu yerine getirdi. **49/22**

1867. Arzusuz iş olmaz. **49/23**

1868. Arzuŋu yerine getirmek dilerseŋ sabırla beraber say u gayret ėt. **49/24**

1869. Arzuya zafer-yâb olmaḳ için daima sarf-ı vüs' ü maḳderet eylemek gerektir. **49/25**

İbn Sīnā

1870. Arpa, buğday; başaḳlanmayınca başı aşağı meylėtmez (sarḳmaz). **49/26**

1871. Arpa ekmeği[2158] bulsa ḳurabiye[2159] yerine yėr idi. **49/27**

Fuḳaralığıŋ soŋ derecesi…

1872. Araba ḳırıldıḳtan[2160] soŋra yol gösteren çoḳ olur. **49/28**

1873. Arğamaḳ[2161] at, artta (arḳada) ḳalmaz. **50/01**

2155 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arpacı ḳumrīsi gibi düşünür.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2156 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ārzūdan umēd kesilmez.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2157 Yazmada: *āzrūsına*.

2158 Yazmada: *etmegi*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

2159 Yazmada kurabiye kelimesi, *ġurābiye* ve *ḳurābiye* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ġurābiyye: 1339[a]; ḳurābiyye: 1441[b]; gulābiyye: 1560[a]. STEINGASS: *CP-ED*: gulābī: 1093[a].

2160 Yazmada: *ḳırılaldan*.

2161 Yazmada: *arġamamaḳ*. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: arġımaḳ: 37r13. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arġumaḳ: Yüriyici, ḳuvvetli, pür-zūr at.: 9[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: arġamaḳ: *Çaġatay* - Ṣoy ve cins at.: birinci cild, 59[b]; arġamaḳ: *Ḳazan* - Ṣoy at.: birinci cild, 60[a]. YUDAHİN: *KS*: argımak, argamak: Cins, asil at.: 43[b]. RADLOFF: *VeWbT-D*: arğamak (apҕамак) I, 299; arğımak (apҕымак) I, 301; arğumak (apҕумак) I, 303. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: I, 154[a]. LESSING: *M-TS*: argamag: İyi yarışacak veya binilecek at, safkan at, soylu at.: 88[a]. NECİP: *YUTS*: arġumaḳ: Soylu at.: 16[a]. ÖNER: *K-TTS*: arġamaḳ: Çok hızlı koşan at, küheylan.: 33[b]. PEKACAR: *KuTS*: arğumaq: Argamak (hızlı ve çevik binek atı).: 39[a].

arġamaḳ[2162]***:*** *Yüriyici, ḳuvvetli bir cins atdur. Türk-istān'da bulunur. Vaḳtiniŋ muḥāribleri o atları binerlermiş, ki ḳaçanı ṭutar, ḳaçarsa ḳurtulur. Yorulmaḳ bilmez, ġāyet ṭayanıḳlı, cerī, cesūr ve ḳoşucı at oldıġını iḫtiyārlar ḥālā naḳl ėderler.*

Çağatayca bu bapta bazı ebyat ḫatıra nevinden işbu mahalle tahrir olundu:

[Şeyḫ Süleymān *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi 'Oṯmānī* 9a[2163]] beyt[2164]

Ḳalmaḳ[2165] *alġan ḳarımas*[2166]
arġumaḳ mingen harımas[2167]

Osmanlıcası

Ḳalmuḳ ḳızı alan iḫtiyārlamaz
arġamaḳ ata binen yorulmaz

Çağatayca

arġumaḳ atḳa mingende cenge çapup kėtkende
arġun[2168] *oḳın atḳanda mėn harımaḳ bilmes-mėn*

Ḳalmaḳ ḳızı alġanda yumuşaḳ ḳolın tutḳanda
yayımġa kiriş örgende oḳımnı ḳolġa alġanda
mėn ḳarımaḳ bilmes-mėn

Osmanlıcası

arġamaḳ ata bindükde cenge ḳoşup gitdükde
arġun oḳımı atduḳda ben yorulmaḳ bilmezem

Ḳalmuḳ ḳızı alduḳda yumuşaḳ elin ṭutduḳda
yayıma kiriş ördükde oḳımı ele alduḳda
ben iḫtiyārlıḳ bilmezem

Tatarca bir beyt

arġamaḳ atḳa min arġıtma ataŋa anaŋa ḳarġıtma
min üstüne ṭurma çap düşmen ardın ṭarġıtma

Osmanlıcası

arġamaḳ ata bin yürütme ataŋa anaŋa bed-du'ā ėtdirme
bin üstüne ṭurma ḳoş düşmen ardın terk ėtme (bıraḳma)

2162 Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: arġımaḳ: 37r13. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arġumaḳ: Yüriyici, ḳuvvetli, pür-zūr at.: 9a. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: arġamaḳ: *Çaġatay* - Şoy ve cins at.: birinci cild, 59b; arġamaḳ: *Ḳazan* - Şoy at.: birinci cild, 60a. YUDAHİN: *KS*: argımak, argamak: Cins, asil at.: 43b. RADLOFF: *VeWbT-D*: arğamak (арҕамак) I, 299; arğımak (арҕымак) I, 301; arğumak (арҕумак) I, 303. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: I, 154a. LESSING: *M-TS*: argamag: İyi yarışacak veya binilecek at, safkan at, soylu at.: 88a. NECİP: *YUTS*: arġumaḳ: Soylu at.: 16a. ÖNER: *K-TTS*: arġamaḳ: Çok hızlı koşan at, küheylan.: 33b. PEKACAR: *KuTS*: arğumaq: Argamak (hızlı ve çevik binek atı).: 39a.

2163 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arġumaḳ: 9a.

2164 Yazmada: *beyt, miṯāl*. *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi 'Oṯmānī* de: *miṯāl*.

2165 Yazmada: *Ḳalmaḳ, Ḳalmuḳ*.

2166 Yazmada: *ḳarımas: iḫtiyārlamaz*.

2167 Yazmada: *harımas: yorulmaz*.

2168 Yazmada: *arġun: bahādur oḳı.*

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 2, 122[2169]

Burası ġāyet çemen-zār oldıġından Tatar ʻaskeriyle mekṯ olunaraḳ ḏevḳ u ṣafā ve üç yüz at ḳurbān ėdilüp tenāvül olundı. Bu ḥaḳīr ibtidā at eti yeyüp Tatar ʻaskeriyle sefere gitdigüm işte bu Azaḳ senesidür. Ḥaḳīr gerçi Tatar ḫānına müntesib ėdüm; ammā Manṣūrlı Ḳaya Begʼiŋ ḳavmiyle düşer ḳalḳar ėdüm. Birer nāmdar ***arġamaḳ***[2170] ***atlarımuz*** *var ėdi. Bu Manṣūrlı ḳabīleleri Ḳırımʼuŋ "yurd ege*[2171]*"leridür; yaʻnī Ḳırım cezīresinüŋ eski yerlisi, ṣāḥibleridür. Gözleve Ḳalʻası*[2172] *ṭarafındaki Manġıt*[2173] *ėlleri bunlaruŋ yurdlarıdur. Ġayet semiz atları olur. Laḥm u şaḥmları ceyran*[2174] *etinden farḳ olunmaz. Ġāyet muḳavvī ve serīʻü ʼl-haẓm etlerdür*[2175]*...* ilā āḫirihi[2176]…

ʻAbdü ʼl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Hāmiş: *Bu [Mangıt*[2177]*] ėl[i]*[2178] *hem çöl ve gayet mümbit ve otlu ve yaylaması iyi ve hem vâsi ovalıḳtır. Oralarını gözümle görmüş ve ayağımla gezmişimdir; lakin*

2169 Yazmada: *122, 123*.

2170 *Siyāḥat-nāme*'de: *aġramak*. Yazmada: *aġramaḳ, arġamaḳ*. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: arġımaḳ: 37r13. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: arġumaḳ: Yüriyici, ḳuvvetli, pür-zūr at.: 9[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: arġamaḳ: *Çaġatay* - Ṣoy ve cins at.: birinci cild, 59[b]; arġamaḳ: *Ḳazan* - Ṣoy at.: birinci cild, 60[a]. YUDAHİN: *KS*: argımak, argamak: Cins, asil at.: 43[b]. RADLOFF: *VeWbT-D*: arğamak (арҕамак) I, 299; arğımak (арҕымак) I, 301; arğumak (арҕумак) I, 303. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: I, 154[a]. LESSING: *M-TS*: argamag: İyi yarışacak veya binilecek at, safkan at, soylu at.: 88[a]. NECİP: *YUTS*: arġumaḳ: Soylu at.: 16[a]. ÖNER: *K-TTS*: arġamaḳ: Çok hızlı koşan at, küheylan.: 33[b]. PEKACAR: *KuTS*: arğumaq: Argamak (hızlı ve çevik binek atı).: 39[a].

2171 Yazmada: *yurdange*. DANKOFF: *EÇSOS*: eye, eĝe: Sahip, efendi (Tatarca; özellikle yurd / vilayet eyesi veya Kırım eyesi).: 129; yurd: 285. CLAUSON: *EDPT*: iḏi: 41[a]; yurt: 958[a]. ÖNER: *K-TTS*: iye: 182[b]; yort: 582[a].

2172 Yazmada: *ḳalʻası, ḳafāsı.*

2173 *Siyāḥat-nāme*'de: *Manḳıt*. Yazmada: *Manḳıt, Manġıt.* Bir Moğol kabilesine ait bu ismin *Mangḳūt, Mangḳıt, Manġūt, Mānġīt, Manḳıt, Manġīt* ve *Manġıt* gibi muhtelif yazılışları mevcuttur. BARTHOLD, W.: "Mangıt", *İA*: 7, 284[b]. *Siyāḥat-nāme*'de de bu imlalardan biri (*Manḳıt*) kullanılmış olmasına rağmen burada, Kırımlı olan ve kendisi de Evliya Çelebi [1020/1611 - 1095/1684?] gibi bu kabilenin yaşadığı yerleri "gözüyle gören, ayağıyla gezen" müellifin yazmada ayrıca belirtme lüzumunu hissettiği ve başvurulan kaynaklarda (BARTHOLD, W.: "Mangıt", *İA*: 7, 284[b]-285[a]. AKBIYIK, H.: "Mangıtlar", *DİA*: 27, 570[b]-571[c].) da esas alınan *Manġıt* imlası ile kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

2174 *Siyāḥat-nāme*'de: *ḫayr at*. Yazmada: *ḫayr, ġayri at*. *ceyran* Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî: *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi - II. Kitap*: 67[b].

2175 Yazmada: *atlardur*.

2176 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

2177 Mangıt: Deşt-i Kıpçak'ta Türk boylarıyla karışıp İslamlaşan bir Moğol kabilesi. … Altın Orda sahasında etkili oldular. Burada sadece kabile yapılarını korumakla kalmayıp diğer göçebe Türk toplumu ile birleştiler ve kendilerini Türk saymaya başladılar. Geniş bilgi için bk. AKBIYIK, H.: "Mangıtlar", *DİA*: 27, 570[b]-571[c]. Farklı gruplardan meydana gelen Nogay ulusunun yönetim kadrosunu teşkil ederler. Geniş bilgi için bk. ALPARGU, M.: "Nogaylar", *DİA*: 33, 202[c]-204[a].

2178 Evliya Çelebi [1020/1611 - 1095/1684?] *Mangıt eli*'ni *Mansurlu* kabilesinin yaşadığı yer olarak zikretmektedir. Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: 2, 122. Mangıtlar, geniş bir alan olan Deşt-i Kıpçak'ın değişik bölgelerine dağılmıştı. AKBIYIK, H.: "Mangıtlar", *DİA*: 27, 570[b]. Mansurlular ise Mangıt boyundan ve meşhur Altın Orda emîri olan Edige'nin [1392 - 1412] oğlu Mansur'un [1419 - 1427] soyundan gelenler tarafından yönetilen ve yerleşim bölgesi Kırım yarımadasının kuzeybatısından kuzeye doğru uzanan bir alan olan topluluktur. Burada müellifin kastettiği yer ise bu alan içerisindeki (*Siyāḥat-nāme*'de de tarif edildiği üzere Gözleve Kalesi'nin de bulunduğu) bugün Kırım

şimdiki hâlde o atlarıŋ nesli de tıpḳı[2179] vaktiyle Anadolu'da[2180] yetiştirilen istep[2181] atları gibi ḳaybolmuş[2182], yalŋız azma cinsleri ḳalmışdır, ki şayan-ı eseftir.

İstep[2183] atları umum aḳvam-ı Türkân'ıŋ büyük Altay'da ve vustâ Türkistan-ı kebir ve Ḳırgız istep[2184] çöllerinde beslenip üretilerek harp zamanlarında sırf muhariplerиŋ binip ḳullandıḳları ceri[2185], cesur bir cinstir. Ve vücudu orta hâlde; faḳat ḳavi ve yürüyücü ve ḳoşucu eşkâl ve etvarı gayet maḳbul ve serbest tavırlı ve gösterişli ve sevimli ve donları ekseriyetle al ve doru[2186] ve biraz da aḳ ve aḳçıl olurmuş. Yağızları pek az bulunur, dėrler.

1874. Arğamaḳ[2187] atı, artanır[2188] (aşar); İdil[2189] atı, yortanır[2190]. **50/02**

---

yarımadasında Akmescit'in 65 km kuzeybatısında bir sayfiye kenti olan Kezlev (Türkçe: Gözleve, Ukraince: Evpatoriya - *Євпаторія*, Rusça: Yevpatoriya - *Евпато́рия*) şehri tarafıdır.

2179 Yazmada: *tıbḳ*.

2180 Yazmada: *Anaṭolı'nda*.

2181 Yazmada: *istip*. AYVERDİ: *MBTS*: step - istep: Bozkır.: 1129[a].

2182 Yazmada: *ġā'ib olmış*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

2183 Yazmada: *istip*. AYVERDİ: *MBTS*: step - istep: Bozkır.: 1129[a].

2184 Yazmada: *istip*. AYVERDİ: *MBTS*: step - istep: Bozkır.: 1129[a].

2185 Bu kelimeyi üç farklı biçimde anlamak mümkündür: Bunlardan birincisi, aslı Arapça olan ve 'yiğit, cesur, cüretkâr' manasındaki *carī*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 255[b]. İkincisi, belki yukarıdaki kelime ile de ilgili olan ve 'kuvvetli' manasındaki *ceri*'dir. TDK: *DS*: ceri (II): Kuvvetli, güçlü, keskin.: III, 886[b]. Üçüncüsü ise 'akmak, süratle geçmek, koşmak' manasındaki Arapça *cary* kelimesi ile ilgili olabilecek 'çabuk' anlamındaki *ceri*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 263[a]. TDK: *DS*: ceri (I): 1. Canlı, becerikli, eli çabuk. 2. Çabuk.: III, 886[a].

2186 Yazmada: *ṭorı*. CLAUSON: *EDPT*: toruğ: 538[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: torı: 117[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭorı: II, 897[c]. BASKAKOV: *N-RS*: торы (torı): 358[b]. TDK: *DS*: toru (III): X, 3970[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: dor: Doru.: 171[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: туры II [turı]: 331[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: toru: 281[a]; ṭoru: 281[a].

2187 Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: arġımaḳ: 37r13. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arġumaḳ: 9[a]. YUDAHİN: *KS*: argımak, argamak: Cins, asil at.: 43[b]. RADLOFF: *VeWbT-D*: arğamak (арҕамак) I, 299; arğımak (арҕымак) I, 301; arğumak (арҕумак) I, 303. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: I, 154[a]. LESSING: *M-TS*: argamag: 88[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: arġamaḳ: birinci cild, 59[b]; arġamaḳ: birinci cild, 60[a]. NECİP: *YUTS*: arġumaḳ: 16[a]. ÖNER: *K-TTS*: arġamaḳ: 33[b]. PEKACAR: *KuTS*: arğumaq: 39[a].

2188 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: artamaḳ - artanmaḳ: Aşmaḳ. Tecāvüz ėtmek. ḳat'-ı menāzil ve ṭayy-ı mekān ėtmek.: 8[a].

2189 Müellifin açıklaması için bk. Atil -İdil- suyu nam mahal, ki Bahr-i Hazer'dedir. 20/19. KÂŞGARLI: *DLT*: Etil: 25^{a}_{7}.

2190 CLAUSON: *EDPT*: yort-: 959[a]. TDK: *TTS*: yortmak: VI, 4672. TDK: *DS*: yortmak: XI, 4298[b]; yürtmek: XI, 4333[b]. TDK: *TS*: yortmak: 1. Koşmak. 2. Sürekli yol yürümek. 3. İşsiz güçsüz gezmek.: 2608[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yortmaḳ: Gezmek. Ḳaba eşkin yürümek.: 304[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yurt-: Koşmak.: 330[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yortmaḳ: dördüncü cilt, 831[b]; yortmaḳ: dördüncü cilt, 832[a]; yortmaḳ: dördüncü cilt, 832[a].

[yortan-:] 'Yürüyüşlü ve yüğrük[2191] *olmak*[2192] *' dėmektir.*

1875. Erganun[2193] gam ocağında öter. **50/03**

Muḥibbī *Dīvān* [222, 647, 5] beyt

bezm-i ġamm içre nālelerüm nāyi pest ėdüp
ḳaṣdı Muḥibbī şimdi hemān erġanūnadur[2194]

1876. Erganun[2195] tuttu piyale, nesteren[2196] doldurdu cam. **50/04**

Fużūlī[2197] [357 CCXXXIII 2] mıṣrā'[2198]

Naḳşī [*Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi 'Oṯmānī* 9[b][2199]] beyt[2200]

def ü çeng ü kemān ü arġanūn ḳānūn u sanṭura
calacın u rubāb u ġijek u nāḳūs u ṭanbūra

[Şeyḫ Süleymān Efendi-yi Buḫārī *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi 'Oṯmānī* 9[b]]

***arġanūn**: Bir nev' rubāb ve ṭanbūra nev'inden sāz ismidür.*

2191 Yazmada: *yüyrük*. TDK: *DS*: yüyrük: Güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk.: XI, 4335[a]; yüğrük (I): Güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk.: XI, 4325[b]; yüğrük (II): 1. İyi yürüyen, koşan (at vb. için). 3. Koşu atı.: XI, 4326[a]; yürük (I): XI, 4333[b]; yürük (II): XI, 4333[b]. CLAUSON: *EDPT*: yügrük: 914[b]. TDK: *TTS*: yüğrük: VI, 4743. TDK: *TS*: yüğrük: 2621[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yügürük: Serī', sebük-pā.: 307[b].

2192 Yazmada: *olur*.

2193 Yazmada: *arġanūn*. Aslı Yunanca *organun (όργανον)* olan bu kelime, Yunancadan Farsçaya *erġanūn* olarak geçmiştir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: όργανον (organun): 571[b]. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: orgănum: 1278[b]. STEINGASS: *CP-ED*: arġanūn: 38[a]. Kelime, *arġanūn* biçimiyle Arapçada da müstameldir. ATAY: *A-TBL*: arġanūn: 1, 32[a]. Farsçadan da Türkçeye geçtiği anlaşılan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçada olduğu gibi *erġanūn* biçimiyle kullanılmıştır. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: cüz'-i ṯānī, 883[b]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: [ḳısm-ı evvel,] 94[a]. Mu'allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: 48[b]. REDHOUSE: *TaEL*: 69[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 90[b]. İlgili kelime, Çağatay Türkçesinde ise *arġanūn* biçimi ile müstameldir. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: arġun: 37r18. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arġun, arġanūn: 9[b]. Erganun, mucidinin Eflatun (Platon) [MÖ 427 - MÖ 347] olduğu söylenen, genellikle kiliselerde kullanılan, içi boş ve sıraya dizilmiş çok sayıda ağaçtan yapılan bir çalgıdır. Ayrıca *erganun*'un 'mezamir' yani 'düdükler' manasında nefesle çalınan sazların mecmuuna şamil bir cins isim olduğunu söyleyenler olduğu gibi onun 'bin kadar büyük küçük karışık âdemin çeşitli seslerle hep bir ağızdan bir şey okumaları' hâlini anlattığını veya 'yetmiş kızın belli bir gaye ile demsaz oldukları saz u avaz'ı ifade ettiğini söyleyenler de mevcuttur. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: arġanūn: 72.

2194 Yazmada: *arġanūnadur*.

2195 Yazmada: *arġanūn*. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: όργανον (organun): 571[b]. ATAY: *A-TBL*: arġanūn: 1, 32[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: erġanūn: I, 90[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arġun, arġanūn: 9[b].

2196 Yazmada: *neşterīn*. Aslı Farsça olan 'yaban gülü, nesrin' manasındaki bu kelime, hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde birkaç biçimi ile müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: nastar: 1399[b]; nastaran: 1400[a]; nastarūn: 1400[a]; nasrīn: 1400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: nesteren: II, 1458[a]; nesterīn: II, 1458[a]; nesrīn: II, 1458[b].

2197 Yazmada: *Lā*.

2198 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: erġavan dutdı piyāle nesteren doldurdı cām: 357, CCXXXIII, 2. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: ergavan dutdu piyâle nesteren doldurdu câm: 128, CCXXXVII, 2.

2199 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arġun, arġanūn: 9[b].

2200 Yazmada: *Çaġatayca beyt*.

[Şeyḫ Süleymān Efendi-yi Buḫārī *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi ʻOṯmānī*][2201] 9[b]

Arġun[2202]*: Ḳılıç Arslan nām pād-şāhıŋ oġlıyla Hülagü Ḫān'ıŋ oġlı Abaḳa Ḫān'ıŋ*[2203] *oġlı ismidür.*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel, 20[b]]

arġun*: ṣ. Moġolīde ḳızıl aşḳar. Tatar-istān'da bir büyük çay.*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel, 20[a]]

arġun*: arġın*[2204]*, arımaḳ*[2205] *n.*[2206]

Şināsī [*Münteḫabāt-ı Eş'ār* 22] [beyt]

yok baŋa ol ṣanemiŋ raḥmı bi-ḥaḳḳ-ı İncīl
erġanūn dil ėder deyr hevāsında fīġān

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 30[a]]

arġun*: ṣ. [arġımaḳ'dan. Eski imlāsı "arġun".] Żaʻīf, zebūn, düşkün, dermansız: Arġın mıdur, ṭarġın mıdur?*

1877. Argın[2207] yorgun gelene yük artılmaz[2208] (asılmaz). **50/05**

1878. Argın yorgun gelen hayvan, tekrar yaylanmaz (ḳullanılmaz). **50/06**

1879. Erganun[2209] sesi, bang-i İlahî. **50/07**

Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem[2210] [*Zemzeme - birinci ḳısm* Tevḥīd 6[2211]] mıṣrāʻ

nevā-yı erġanūn[2212] *bāng-i İlāhī*

ʻAynī *Dīvān* [beyt]

Felāṭun erġanūnı ėtmiş īcād
ṣadāsından dil-i maḥzūn olur şād

2201 Yazmada: *Çaġatayca luġatden*.

2202 Yazmada: *Arġūn, Arġūn*.

2203 Abaḳa Ḫān'ıŋ: *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi ʻOṯmānī*'de: *Aḳa Ḫān'ıŋ*: Yazmada: *Aḳa Ḫān'ıŋ (Abaḳa Ḫān) oġlı*. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: abaġa vü abaḳa: 27v8; arġun: 37r18. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: abaġa - abaḳa: 'Amuca. 'Amm. Hülagü Ḫān'ıŋ büyük oġlınıŋ ismidür.: 2[a]. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: I, 41[a]. LESSING: *M-TS*: abag-a: 29[b]. DOERFER: *TMEN*: abaḳa: I, 107. SEVORTYAN: *ESTY*: I, 58.

2204 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: arġın: Düşkün, yorġun, żaʻīf, zebūn, Fārsīde *ḫaste*: cüz'-i evvel, 22[b].

2205 Yazmada: *arımaḳ: yorulmaḳ*.

2206 n.: *"Naẓar oluna." işāreti*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: rumūżāt, [8].

2207 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: arġın: Düşkün, yorġun, żaʻīf, zebūn, Fārsīde *ḫaste*: cüz'-i evvel, 22[b]. TDK: *DS*: argın: Yorgun, zayıf, bitkin.: I, 311[b]. CLAUSON: *EDPT*: ar-: 193[a].

2208 TDK: *DS*: artmak (II): Yüklemek. I, 336[a].

2209 Yazmada: *arġanūn*. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ὁργανον (organun): 571[b]. ATAY: *A-TBL*: arġanūn: 1, 32[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: erġanūn: I, 90[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: arġun: 37r18. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arġun, arġanūn: 9[b].

2210 Yazmada: *Ekrem*.

2211 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: erġanūn: [ḳısm-ı evvel,] 94[a].

2212 Yazmada: *arġanūn*.

Ḫātem[2213] mıṣrā‘

bozuḳdur kār-sāz erġanūnı[2214] çarḫ-ı pür-şoruŋ

1880. Erguvan[2215] rengi maḳbuldür. **50/08**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

... ki âdeta morsümbül gibi olur. Gayet ḫoş ve ḫafif ve latif ḳoḳuludur.

1881. Erguvan[2216] çiçeği gibi sevimlidir. **50/09**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Erguvan[2217] çiçeği pek ağır ḳoḳmaz; amma gayet latif ve ḫoş ḳoḳulu ve morsümbül renginde olup ilkbaharda mevcut bulunduğu bağ ve bahçe[2218] ve dağları nazar-ı ribâ rengiyle bezetir, donatır[2219]. Onuŋ[2220] için ḳoḳusuna ve rengine mail kimseler çoḳ bulunur.

Fāṭıma Āni[2221] mıṣrā‘[2222]

açılmış şerḫalar sīnemde naḫl-i erġavānımdur[2223]

2213 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: erġanūn: [ḳısm-ı evvel,] 94[a].

2214 Yazmada: *arġanūnı*.

2215 Yazmada: *arġavān*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *erġavān*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: arġavān: 38[a]. Bu isimle maruf kırmızı çiçektir. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: arġavān: 73. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ercuvān* hâli de mevcut olsa da kelime daha çok Farsçadaki imlası ile kullanılmıştır; fakat bu yazmanın kaleme alındığı dönemde kelimenin bu imlasının hem *erġavān* hem de *erġuvān* olarak telaffuz edildiği anlaşılmaktadır. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ercuvān: [ḳısm-ı evvel,] 90[a]; erġavān: [ḳısm-ı evvel,] 94[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ercevān: 64[a]; erġavān: 69[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ercuvān: I, 88[c]; erġuvān: I, 90[b]. Yazmada ise alıntı yapılan bütün eserlerdeki şekline rağmen bu kelimenin ilk harfi hem madde başlarında hem de örneklerde /a/ olarak gösterilmiş; fakat kelimenin *arġavān* veya *arġuvān* diye okunması hususunda herhangi bir işaret veya açıklamaya yer verilmemiş. *Erguvan* kelimesi ile ilgili yazmada yer alan örnekler, Meḥmed Ṣalāḥī’nin *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* adlı eserinin *erġavān* maddesinden alınmıştır. Bu sebeple, yazmada bu kelimenin adı geçen eserdekine benzer şekilde yani *arġavān* olarak kullanıldığı değerlendirilmiştir.

2216 Yazmada: *arġavān*. STEINGASS: *CP-ED*: arġavān: 38[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: arġavān: 73. REDHOUSE: *TaEL*: ercevān: 64[a]; erġavān: 69[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ercuvān: I, 88[c]; erġuvān: I, 90[b]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ercuvān: [ḳısm-ı evvel,] 90[a]; erġavān: [ḳısm-ı evvel,] 94[a].

2217 Yazmada: *arġavān*.

2218 Aslı Farsça *bāġça* olan ‘küçük bağ’ manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

2219 Yazmada *donat-* kelimesi *donat-* ve *ṭonat-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tonat-: 517[b]; tonan-: 523[a]. REDHOUSE: *TaEL*: donatmaḳ: 928[a]; ṭonatmaḳ: 1263[b].

2220 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

2221 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: erġavān: [ḳısm-ı evvel,] 94[a].

2222 Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu‘arā*: Āni: ḫayāl-i ‘ārıżuŋla dide-yi ṣaḥn gül-istānımdur / açılmış şerḫalar sīnemde naḫl-ı erġavānımdur: I, 31[b].

2223 Yazmada: *arġavānımdur*.

Bākī *Dīvān*[2224] [177, 123, 2] mıṣrā‘[2225]

zīnet-i bāġ u behār olmış nihāl-i erġavān[2226]

Zülālī[2227] mıṣrā‘

‘āṣıḳuŋ olur şerāb-ı erġavān[2228] *endīşesi*

1882. Arḳa (art[2229]) ayağıyla ḳulağını ḳaşır.[2230] **51/01**

[Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 20[2231]]

1883. Arḳası yere gelmez pehlivandır. **51/02**

1884. Arḳası yere gelmez erdir. **51/03**

1885. Arḳası yere gelmez arslandır. **51/04**

1886. Arḳası yere gelmez, ḳalındır. **51/05**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 183[2232]]

1887. Arḳası yere gelmez. **51/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 20]

1888. Arḳadan söz söylemek er kişiniŋ kârı değil. **51/07**

1889. Arḳadan söz söylemek, arḳadan vurmaḳ[2233] mertlik değil, namertliktir. **51/08**

1890. Arḳadan söz söylemek ḳolay olur; amma yüze söylemek güç gelir. **51/09**

1891. Arḳasına baḳanıŋ ibreti, öŋüne baḳanıŋ hırsı, gayreti[2234] artarmış. **51/10**

1892. Arḳadan söz söylemek mertlik sayılmaz. **51/11**

1893. Arḳadan düşman, yüze dost görünen münafıḳtır. **51/12**

2224 Yazmada: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: erġavān: [ḳısm-ı evvel,] 94[a].

2225 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: zīnet-i bāġ u bahār olmış nihāl-i erġavān / ‘īd-gehde ṣalınur maḥbūb-ı müsteṯnā mıdur: 177, 123, 2.

2226 Yazmada: *arġavān*.

2227 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: erġavān: [ḳısm-ı evvel,] 94[a].

2228 Yazmada: *arġavān*.

2229 Yazmada: *art, ard*. CLAUSON: *EDPT*: art (ārd): 200[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: art: I, 28[b]; ard: I, 29[a].

2230 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ard ayaġıyla ḳulaġını ḳaşırmış. 43/ek/01, Ard ayaġıyla ḳulaġını ḳaşır. 43/03, Ard ayaġıyla ḳulaġını ḳaşır. 44/ek2/01.

2231 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ard ayaġıyla ḳulaġını ḳaşır.: 20.

2232 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Arḳası yere gelmez, ḳalındur.: cüz’-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2233 Yazmada: *urmaḳ*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

2234 Yazmada: *‘izzeti*. Bu kelimenin, hem imlası hem de manası gereğince *‘izzet* olarak kaydedilmesi de uygun olmakla birlikte *ġayret* olarak kaydedilmesi daha muvafıktır.

1894. Arḳadan düşman, yüze dost görülen şeytan sülalesi… **51/13**

1895. Arḳadan sözcü, arḳadan gözcü çoḳ olur. **51/14**

1896. Arḳadan söz, arḳadan rüzgâr… **51/15**

1897. Arḳadan söz söyleyen çoḳ olur. **51/16**

Āgehī beyt

baḫt-i viṣāliŋ oldı nice sebze-zārda
alınma (ḥiddet ėtme) sevdigim çoḳ olur söz kenārda

1898. Arḳadan söylenen söz yüze ḳarşı[2235] söylenecek söz olmayınca dostluḳ sayılmaz. **51/17**

1899. Arḳamdaki gömleğe inanım (inanmam) ḳalmadı. **51/18**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2236]]

1900. Arḳası mihraptadır. **51/19**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 20]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2237]]

1901. Arḳadan taş atan ḳadındır. **51/20**

1902. Arḳası ḳalın… **51/21**

1903. Arḳası ḳavi… **51/22**

1904. Arḳası yufḳadır[2238] faḳiriŋ. **51/23**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2239]]

1905. Arḳasındaki gömleğe kir doḳundurmaz. **51/24**

1906. Arḳada ḳalan, öŋde giden; ḳazayı tėz görür. **51/25**

1907. Arḳada ḳalan, altında ḳalan hep bir… **51/26**

1908. Arḳadakine ḳulaḳ ol, öŋdekine göz ol. **51/27**

2235 Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

2236 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arḳamdaki gömlege inanım ḳalmadı.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2237 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arḳası miḥrābdadur.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2238 Yazmada: *yuḳḳadur*. Kelimenin *yuḳḳa* biçimi için bk. CLAUSON: *EDPT*: yuvkā: 874[a]; yuka: 898[b].

2239 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arḳası yuġḳadur faḳiriŋ.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

1909. Arḳada ḳalana ḳulaḳ sal, öŋde gidene göz ol. **51/28**

1910. Arḳadan gelene ayaḳ uydurulmaz. **51/29**

1911. Arḳadan gelene ayaḳ uydurulmaz, öŋde gidene uydurulur. **51/30**

1912. Arḳaya ḳalan ḳazadan ḳorḳulmaz. **51/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 20[2240]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʼl-Üdebā vü Āṯāri ʼẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʼẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2241]]

1913. Arḳada ḳalan, doŋa ḳalır. **51/32**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʼl-Üdebā vü Āṯāri ʼẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʼẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2242]]

1914. Arḳada ḳalan, doŋa ḳalır; her şeyde soŋa ḳalır. **51/33**

1915. Arḳasında yumurta küfesi yoḳ ya, dönüvėrsin! **52/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 20[2243]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʼl-Üdebā vü Āṯāri ʼẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʼẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2244]]

1916. Arḳasında yumurta küfesi taşımıyor ya. **52/02**

1917. Arḳası yağır[2245] olan at gocunur[2246]. **52/03**

1918. Arḳasında salt semeri yoḳ. **52/04**

1919. Arḳaya baḳan kendini düşünürse ne olduğunu farḳ ėder. **52/05**

1920. Arḳadan söz, arḳadan yel. **52/06**

1921. Arḳadan çoḳ söz söyleme, yüzgöz olacaḳ gün de gelir. **52/07**

1922. Arḳadan geleni teper, öŋden geleni dişler. **52/08**

2240 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Arḳaya ḳalan ḳażādan ḳorḳma!: 20.

2241 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʼl-Üdebā vü Āṯāri ʼẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʼẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arḳaya ḳalan ḳażādan ḳorḳulmaz.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2242 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʼl-Üdebā vü Āṯāri ʼẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʼẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arḳaya ḳalan, ṭoŋa ḳalur.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2243 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Arḳasında yumurṭa küfesi yoḳ ya, dönivėrür!: 20.

2244 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʼl-Üdebā vü Āṯāri ʼẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʼẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arḳasında yumurṭa küfesi yoḳ ya, döner!: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2245 TDK: *TTS*: yağır: 1. Hayvanların sırtında hasıl olan yara. 2. Sırtı yaralı (hayvan).: VI, 4198. CLAUSON: *EDPT*: yağır: 905[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaġır: II, 1531[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yaġır: 296[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yaġır (II): 306[a]. TDK: *DS*: yağır (I): Yük ve binek hayvanının sırtında, eyer ve semerin açtığı yara: XI, 4119[b].

2246 Yazmada: *ḳoçunur*. TDK: *DS*: koçunmak: Sakınmak.: VIII, 2895[b]. TDK: *TTS*: kocunmak: Çekinmek, ihtiraz etmek, korkmak.: IV, 2592. REDHOUSE: *TaEL*: ḳocunmaḳ: 1481[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳocınmaḳ: II, 1090[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoçun-: 152[a].

1923. Arḳadaşsız yola çıḳma. **52/09**

1924. Arḳadaşsız ne yola çıḳ ne sofraya[2247] otur. **52/10**

Çağatayca

[Ṣūfī Allāh-yār] *Ṯebātu 'l-'Ācizīn* [72] muḫammes

kārıńgı dāniste eyle bolmaġay sen tā nedem
tātarıŋ sen dā'imā bol ṭālib-i ehl-i kerem
hēç kime ḳılmas vefā bilgil bu dünyā-yı 'adem
bir ḳarışlıḳ yolġa kirseńg ḳoyma bī-yoldaş ḳadem
bir mevīz aldıńgda ḥāżır bolsa bī-hem-dem yeme

1925. Arḳadaşıŋ iyisi, kötüsü; yolda belli olur. **52/11**

1926. Arḳadaş, arḳadaş gerek; ḳardeş[2248], ḳardeş[2249] gerek. **52/12**

1927. Arḳadaşıŋla ḫoş geçin. **52/13**

1928. Arḳadan -gafletle- insan vuran[2250], -ḫain- düşman-ı insaniyettir. **52/14**

1929. Arḳadaş uygun, gözü doygun gerek. **52/15**

1930. Arḳadaş denk gerek. **52/16**

1931. Arḳadaş denk olmazsa her menzilde cenk olur. **52/17**

1932. Arḳadaşıŋa ayaḳ uydur, eliŋe dayaḳ[2251] uydur. **52/18**

1933. Arḳadaşıŋa ayaḳ uydur, ayağıŋa göre ayaḳḳabı[2252] uydur. **52/19**

1934. Arḳadaş belasını çeken çoḳ olur. **52/20**

1935. Arḳadaş belasına uğrayan çoḳtur. **52/21**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2253]]

1936. Arḳadan baḳan sebepsiz baḳmaz. **52/22**

2247 Yazmada: *sufreye*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dir. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

2248 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

2249 Yazmada: *ḳardaş*. bk. 2248. dipnot.

2250 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

2251 Yazmada: *ṭayaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

2252 Yazmada: *ayaḳḳab*.

2253 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arḳadaş belāsına uġrayan çoḳdur.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

1937. Arḳasız olanıŋ ayağına vurmuşlar[2254] "Vay arḳam!" dėmiş, ḳarnına vurmuşlar[2255] yine "Vay arḳam!" dėmiş. **52/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 20[2256]]

1938. Harlayan[2257] ateşe yağ dökülmez. **53/01**

1939. Harladı[2258] ateş, taştı ḳazan[2259]. **53/02**

1940. Aramıza ḳara kedi mi girdi yoḳsa, ne oldu? **53/03**

"Ḳara kedi" riyakâr, münafıḳ kişiden kinayedir.

1941. Harlayan[2260] ile ḫırlayandan saḳınmaḳ gerek. **53/04**

1942. Arması dökülmüş yelken gemisi gibi… **53/05**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2261]]

1943. Arma çekilen bayraḳ gibi gözdedir. **53/06**

1944. Arma gibi donandı[2262]. **53/07**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 183[2263]]

1945. Armaya çıḳtı. **53/08**

1946. Armut[2264] piş, ağzıma düş! **53/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 21[2265]]

2254 Yazmada: *urmışlar*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

2255 Yazmada: *urmışlar*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

2256 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Arḳasız olanıŋ ayağına urmışlar, "Vāy arḳam!" dėmiş; ḳarnına urmışlar, yine "Vāy arḳam!" dėmiş.: 20.

2257 Yazmada: *arlayan*.

2258 Yazmada: *arladı*.

2259 Yazmada: *ḳazan, ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

2260 Yazmada: *arlayan*.

2261 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arması dökülmiş yelken gemisi gibi…: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2262 Yazmada: *donandı, ṭonandı*. CLAUSON: *EDPT*: tonat-: 517[b]; tonan-: 523[a]. REDHOUSE: *TaEL*: donatmaḳ: 928[a]; ṭonanmaḳ: 1263[b].

2263 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arma gibi ṭonandı.: cüz'-i ṯānī, 183. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 7.

2264 Yazmada: *armud, armut, armıṭ*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]$_5$. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

2265 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Armud piş, aġzıma düş!: 21.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 184[2266]]

1947. Armuduŋ sapı var, üzümüŋ çöpü var. **53/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 21]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 184[2267]]

1948. “Armuduŋ sapı var, üzümüŋ çöpü var.” dėyip[2268] durur iseŋ hem aç ḳalırsın hem çıplaḳ hem daḫi yapayalŋız, dımdızlaḳ. **53/11**

1949. “Armut piş, ağzıma düş!” dėmekle ḳarın doymaz, çalışmaḳla doyar. **53/12**

1950. Armut, ağacından uzaḳ düşmez. **53/13**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 20[2269]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 184[2270]]

1951. Armut, elma tereğinden (direğinden, ağacından) ıraḳ düşmez. **53/14**

1952. Armuduŋ öŋü, kirazıŋ[2271] soŋu… **53/15**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 184[2272]]

2266 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Armud piş, aġzıma düş!: cüz’-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2267 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Armuduŋ ṣapı var, üzümüŋ çöpi.: cüz’-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2268 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

2269 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Armud, aġacından uzaḳ düşmez.: 20.

2270 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Armud, aġacından uzaḳ düşmez.: cüz’-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2271 Yazmada: *kirāsıŋ*. Aslı Yunanca *kerasos (κέρασος)* olan *kiraz* kelimesi, yazmada iki farklı imla ile (kirās, kirāz) kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ilgili imlalarının ikisi de müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: κέρασος (kerasos): 414[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: kirās; kires; ḳırās; kirāz, kirez: II, 3900. REDHOUSE: *TaEL*: kirāz: 1533[a]; kirās: 1533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kirāz: II, 1154[b]; kirās: II, 1154[b].

2272 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Armuduŋ öŋi, kirāsıŋ ṣoŋı…: cüz’-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

1953. Armuduŋ iyisini[2273] dağda ayı[2274] yėr[2275]. **53/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 21[2276]]

1954. Armuduŋ iyisini dağda ayı yėr, üzümüŋ iyisini bağda çaḳal yėr.[2277] **53/16**

1955. Arnavut'uŋ eŋ topalı Bağdat'ta. **53/17**

1956. "Arnavut'a Bağdat'a gider misin?" dėmişler, "Para var mı mori?" dėmiş. **53/18**

1957. Armut (elma[2278]), ağacından ıraḳ düşmez. **53/19**

Evlat, ana baba ḳucağından, bucağından, öz ocağından ıraḳ düşmediği gibi yaḫut "Evlat bir tekne ḫamuru[2279] gibidir, tekneniŋ ḫamuru[2280] içindedir."

1958. Arnavut biberi[2281] gibi… **53/20**

1959. Armuduŋ[2282] öŋü[2283], kirazıŋ soŋu var. **53/21**

2273 Yazmada: *eyüsini*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ايو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ايو imlasının -*İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: edgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

2274 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏığ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

2275 Yazmada: *yer*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يمك): 2224[b].

2276 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Armuduŋ eyüsini ṭaġda ayu yer.: 21.

2277 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

2278 Yazmada: *alma*. TDK: *DS*: alma: Elma.: I, 226[a]. TDK: *TTS*: alma: Elma.: I, 108. Ş. Sāmī: *ḲT*: alma: I, 52[a]; elma: I, 159[a].

2279 Yazmada: *ḫamīr*i. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada -her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olan- *ḫamīr* ve *ḫamur* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

2280 Yazmada: *ḫamīr*i. bk. 2279. dipnot.

2281 Yazmada: *büberi*. REDHOUSE: *TaEL*: biber: 338[b]; buber: 391[b].

2282 Yazmada: *armuduŋ, armut*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30^{b}_{5}. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

2283 Yazmada: *ögi*. CLAUSON: *EDPT*: [1]öŋ: 167[a]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: ög: III, 251.

1960. Armuduŋ sapı var, üzümüŋ çöpü var, inciriŋ darısı[2284], yumurtanıŋ sarısı var; hepsinde Taŋrı'nıŋ biŋ bir ilim ve hikmeti var.[2285] **53/21**

1961. Aruge[2286] (yaḫşiye) -iyiye- aru-men[2287], yamanğa yaman-men. **53/22**

li-muḫarririhī 'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Muḫtıra: *Çağatayca, Tatarca, Ḳıpçaḳî lehçe ile yani aynen numune olaraḳ yazıldı; çünkü Ḳıpçaḳça darbımesel -sav söz- eğerçi iş güç[2288] ėdinerek Ḳırım, Ḳazan, deşt-i Ḳıpçaḳ ve mahal-i muhitesinden taharri ve tetḳiḳle ve erbabı marifetiyle lügat gibi toplattırılırsa zannėderim işbu ciltler gibi birḳaç cilt olur ümit ve kıyasındayım.*

Sağlam söz, sav söz[2289], dėmişler.

Sav söz, savcı[2290] sözü; sözleriŋ tuzu biberidir[2291].

1962. Aruge[2292] (yaḫşiye) -iyiye- aru gerek, yamanğa yaman. **53/23**

Çağatayca, Tatarca, Ḳıpçaḳî lehçe ile yani aynen numune olaraḳ yazıldı.

2284 Yazmada: *ṭarısı*. Aslında 'ufak taneli zahire' manasında olup burada 'çekirdek, incirin içindeki tohumu' manasında kullanıldığı anlaşılan bu kelime; Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

2285 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

2286 Aslı, *arıġ* olan bu kelime; aslen 'temiz, saf' manasında olup burada 'iyi, güzel' manasında kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: arığ: 213[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arı: 10[b]; arıġ ve arıḳ: 10[b]. ÖNER: *K-TTS*: aruv: 35[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: arı (I): 10[b]; arıġ: 11[a]; arıḳ (II): 11[a]; aru (I): 12[b]. TDK: *TTS*: aru (I): I, 241. TDK: *DS*: aru (II): I, 337[a]. *+ĠA* yönelme durumu eki için bk. KÂŞGARLI: *DLT*: ḲA: 269[a]$_{12}$. TDK: *TTS*: -ga, (-ge): VII, 91. Niyāzī: *LNvİC*: +ĠA: 950.

2287 bk. 2286. dipnot. Ayrıca, *+mAn* eki için bk. TDK: *TTS*: -man, (-men): -ım, -yım.: VII, 205.

2288 Yazmada: *küş*. Kelimenin *küş* biçimi ve *iş küç* için bk. CLAUSON: *EDPT*: küç: 693[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: iş: iş güc: I, 242[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: iş küc: 53[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: iş küç: 116[b].

2289 *Sav söz* tabirinin müellif tarafından 'atasözü' manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türkçenin farklı lehçelerinde 'atasözü, kıssa, söz, haber' manalarında *sav* kelimesi müstamel olduğu gibi 'sağlam, diri' manalarında *sağ* kelimesinin *sav* biçimi de müstameldir. Ayrıca, *söz sav* tabiri ise 'kılükal' manasındadır. KÂŞGARLI: *DLT*: saw: 256[b]$_6$; saw: 256[b]$_7$; saw: 256[b]$_7$; saw: 256[b]$_8$; saw: 256[b]$_8$; saw: 256[b]$_8$. CLAUSON: *EDPT*: sāv: 782[b]; sāğ: 803[a]; sōz: 860[b]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḳavl: III, 332. TDK: *TTS*: sav: V, 3332. TDK: *DS*: sav (V): X, 3551[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: sav: üçüncü cilt, 30[b]; sav: üçüncü cilt, 30[b]; ṣav: üçüncü cilt, 295[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: savçı: 183[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sav (I): 228[b]; sav (II): 229[a]. ÖNER: *K-TTS*: sav: 400[a]. Müellifin açıklamaları için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Muḫṭıra: [iç kapak arkası]; Cāmi', Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve Īżāḥātı: I. s.

2290 KÂŞGARLI: *DLT*: sawcı: 256[b]$_9$. CLAUSON: *EDPT*: sāv: 782[b]; sāvçı: 785[a]. TDK: *DS*: savcı: Sözcü, mektupçu.: X, 3553[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: savacı: I, 703[a]; ṣavacı: II, 814[c]. REDHOUSE: *TaEL*: saveci: 1032[a]; ṣavacı: 1164[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: sav: üçüncü cilt, 30[b]; ṣave, save: üçüncü cilt, 296[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: savçı: 183[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: savçı (I): 229[a]; savçı (II): 229[a]. Müellifin açıklamaları için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Muḫṭıra: [iç kapak arkası]; Cāmi', Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve Īżāḥātı: I. s.

2291 Yazmada: *büberidür*. REDHOUSE: *TaEL*: biber: 338[b]; buber: 391[b].

2292 bk. 2286. dipnot.

1963. Arunuŋ[2293] (yaḫşiniŋ) -iyiniŋ- özü sözü bir bolur[2294] (olur). **53/24**

Çağatayca, Tatarca, Ḳıpçaḳî lehçe ile yani aynen numune olaraḳ yazıldı.

1964. Arunuŋ[2295] (yaḫşiniŋ) -iyiniŋ- aşına baḳma, ḳaşına baḳ; atıŋ duruşuna baḳma, yürüyüşüne[2296] baḳ. **53/25**

Çağatayca, Tatarca, Ḳıpçaḳî lehçe ile yani aynen numune olaraḳ yazıldı.

1965. Arularmen[2297] (yaḫşilerle) baş ḳoşğan[2298] (ḳatan) arıḳ[2299] ata minmez[2300]. **53/26**

Çağatayca, Tatarca, Ḳıpçaḳî lehçe ile yani aynen numune olaraḳ yazıldı.

1966. Aru[2301] (yaḫşi) dostunuŋ sözü ağlatmasa da düşündürür. **53/27**

Çağatayca, Tatarca, Ḳıpçaḳî lehçe ile yani aynen numune olaraḳ yazıldı.

1967. Aru[2302] (yaḫşi) at, aru pend dost nişanıdır. **53/28**

Çağatayca, Tatarca, Ḳıpçaḳî lehçe ile yani aynen numune olaraḳ yazıldı.

1968. Arunuŋ[2303] (yahşiniŋ) sözü yamanıŋ bezinden pek dayanır. **53/29**

Çağatayca, Tatarca, Ḳıpçaḳî lehçe ile yani aynen numune olaraḳ yazıldı.

1969. Aru[2304] söz eskimez. **53/30**

Çağatayca, Tatarca, Ḳıpçaḳî lehçe ile yani aynen numune olaraḳ yazıldı.

1970. Aru[2305] söz -iyi söz- arış[2306] unu -çavdar unu- gibi ḳuvvetli olur, eskimez.[2307] **53/30**

Çağatayca, Tatarca, Ḳıpçaḳî lehçe ile yani aynen numune olaraḳ yazıldı.

2293 bk. 2286. dipnot.

2294 CLAUSON: *EDPT*: bol-: 331[a]. TDK: *TTS*: bolmak: Olmak.: I, 637. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bolmaḳ: Olmaḳ. Kevn. Mevcūd. Peydā.: 86[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bol- (I): Olmak, meydana gelmek.: 34[a].

2295 bk. 2286. dipnot.

2296 Yazmada: *yürüşüne*. TDK: *TTS*: yürüş: Yürüyüş.: VI, 4777.

2297 bk. 2286. dipnot. Ayrıca, *+mAn*: İle. CLAUSON: *EDPT*: birle: 364[b]. YUDAHİN: *KS*: men: 562[b]; menen: 562[b].

2298 TDK: *TTS*: koşmak (I): Arkadaş olarak vermek, terfik etmek, eklemek, zammetmek.: IV, 2668. TDK: *DS*: koşmak (III): Katmak, karıştırmak.: VIII, 2934[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoş- (I): 1. Koşmak, eklemek, ilave etmek. 2. Yanına getirmek. 3. Takılmak.: 154[b]. *-ġan* eki için bk. Niyāzī: *LNvİC*: -ġan: 633; -ġan: Fiilden fail yapma eki.: 940.

2299 Bu kelime, 'zayıf, cılız' manasında anlaşılabileceği gibi 'yorgun, bitkin' manasında da anlaşılabilir (ar-: 'yorgun, zayıf olmak'). CLAUSON: *EDPT*: ar-: 193[a]; aruk: 214[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arıġ ve arıḳ: 10[b]. BASKAKOV: *N-RS*: арык (arık): 49[a]. ÖNER: *K-TTS*: arı-: 34[a]; arıḳ: 34[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: arı-: 11[a]; arıḳ: 11[a]; aruḳ: 12[b]. TDK: *DS*: arık (II): I, 316[a]; arımak: I, 320[b].

2300 CLAUSON: *EDPT*: bin-: 348[a]; min-/mün-: 767[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: minmek: 282[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: мең- [měn-]: 214[b]. ÖNER: *K-TTS*: měn-: 336[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: min-: Binmek.: 184[b]. TDK: *TTS*: minmek: Binmek.: IV, 2809. TDK: *DS*: minmek: Binmek.: IX, 3201[b].

2301 bk. 2286. dipnot.

2302 bk. 2286. dipnot.

2303 bk. 2286. dipnot.

2304 bk. 2286. dipnot.

2305 bk. 2286. dipnot.

2306 ÖNER: *K-TTS*: arış: Çavdar.: 34[a].

2307 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

1971. Arış[2308] -çavdar- ununuŋ baḳlavası, incir ağacınıŋ oḳlavası bu ḳadar olur. **53/31**

Yaḫut "Darı ununda baḳlava, incir ağacında oḳlava olmaz." dėrler.

1972. Arada gezen güzel ḫatırdır; yoḳsa taraḳta yüŋ[2309], taḳkede[2310] pamuḳ bıraḳmayız. **53/32**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İskât-ı nifaḳ haḳḳında ḳadimde cari mantıḳî sözlerdir:

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira bu söz, bu sazla 'Had ve hududuŋu pek ziyade aşırır ve muhabbet ḳazanını ḳazara taşırır, [52] ḫatır ocağını ḳırar, ara yerde ḳaynayan muhabbet ḳazanını devirir iseŋ seni [53] yüŋ gibi el ile diter, pamuḳ gibi eğirişiyle atarız.' dėmektir; yani "Saçını saḳalını yolar, nifaḳ söz ve sazıŋı başıŋda ḳırar, münafıḳ diliŋi eŋse kökünden çıkarırız." dėmişler.

1973. Arıḳ[2311] at, arıḳ it ile tavşan ḳovulmaz[2312]. **54/01**

1974. Arıḳ etiŋ çiğnenmesi çoḳ olur. **54/02**

1975. Arıḳ atıŋ gönünden (derisinden) çizme olmasa da çarıḳ olur. **54/03**

1976. Arıḳ etiŋ çorbası tatsız olur. **54/04**

1977. Arıḳ at, yol almaz. **54/05**

1978. Arıḳ at, yol almaz; arıḳ it, av almaz[2313]. **54/06**

1979. Arıḳ etten (lahmdan) semiz tirit olmaz. **54/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 21[2314]]

1980. Arıḳ öküz bıçağa gelmez. **54/08**

2308 ÖNER: *K-TTS*: arış: Çavdar.: 34[a].

2309 Yazmada *yün* kelimesi, *yüŋ* ve *yün* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: yüŋ: 2217[a]; yün 2221[a].

2310 Yazmada: *ṭāḳiyede*. Bu kelime yazmada *tāḳiye/tāḳye* ve *ṭāḳiye/ṭāḳye* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. ATAY: *A-TBL*: ṭāḳ: 3, 230[b]; ṭāḳiyya[t]: 3, 230[b]. STEINGASS: *CP-ED*: ṭāḳ: 806[b]; ṭāḳiya, ṭāḳīya: 806[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: tāḳye: I, 1042; ṭāḳ: II, 3072; ṭāḳiye[t], ṭāḳiyye[t]: II, 3074. REDHOUSE: *TaEL*: taḳye: 478[b]; ṭāḳ: 1224[b]; ṭaḳye: 1225[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tāḳiye: I, 373[c]; ṭāḳ: II, 865[a]; ṭāḳiye: II, 867[b].

2311 Bu kelime, 'zayıf, cılız' manasında anlaşılabileceği gibi 'yorgun, bitkin' manasında da anlaşılabilir (ar-: 'yorgun, zayıf olmak'). CLAUSON: *EDPT*: ar-: 193[a]; aruk: 214[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arıġ ve arıḳ: 10[b]. BASKAKOV: *N-RS*: арык (arık): 49[a]. ÖNER: *K-TTS*: arı-: 34[a]; arıḳ: 34[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: arı-: 11[a]; arıḳ: 11[a]; aruḳ: 12[b]. TDK: *DS*: arık (II): I, 316[a]; arımak: I, 320[b].

2312 Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta'ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: 1. Takibetmek, izlemek, kovalamak.: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

2313 TDK: *TTS*: av almak: Av yakalamak.: I, 281.

2314 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Arıḳ etden semiz tirit olmaz.: 21.

1981. Arıḳ öküze bıçaḳ[2315] olmaz (istemez). **54/09**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 21[2316]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 184[2317]]

1982. Arıḳ hayvanıŋ eceli, aprilde[2318] (şubat ayında) gelirmiş. **54/10**

1983. Arıḳ, semiz; ḳasapta. **54/11**

1984. Arıḳ, semiz; Haḳ ḳabul eyleye! **54/12**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 184[2319]]

1985. Arıḳ tavuḳtan[2320] (ucuz etten) tatsız tirit[2321] olur. **54/13**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 184[2322]]

1986. Arıḳ ḳoyunuŋ[2323] etinden ḳavurma o ḳadar olur. **54/14**

2315 Yazmada: *bıcaḳ*. TDK: *DS*: bıcak (IV): Çakı.: II, 654[a].

2316 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Arıḳ öküze bıçaḳ olmaz.: 21.

2317 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Arıḳ öküze bıcaḳ olmaz.: cüz’-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2318 Yazmada: *abirlide*. Müellif, bu kelimenin ‘şubat ayı’ manasında kullanıldığını kaydetmişse de kelimenin bahse konu anlamı tespit edilememiştir. Latincede ve Yunancada olduğu gibi Türkçede de ‘nisan ayı’ manasında kullanılan bu kelimenin *abirli* biçimi ise Nogaycada müstameldir. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: Ăprīlis: 145[a]. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: Απρίλιος (Aprilios): 103[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: abril: I, 26. TDK: *DS*: abil: I, 23[a]; abrél: I, 30[a]; abrıl: I, 30[a]; abril: I, 31[a]; abrol: I, 31[b]; abrul: I, 31[b]; aprıl: I, 290[a]; april: I, 290[a]; aprul: I, 290[a]; arbıl: I, 302[a]; arbul: I, 302[a]; avril: I, 391[a]; avrul: I, 391[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: abril: I, 80[b]. TDK: *TS*: april: 138[a]. AYVERDİ: *MBTS*: april: 60[c]. NİŞANYAN: *NS*: abril: 3[a]. YUDAHİN: *KS*: apiril: 37[b]; aprel: 37[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: апрель [aprêl']: 30[a]. ÖNER: *K-TTS*: aprĕl: 33[a]. BASKAKOV: *R-NS*: апрель (abrél'): 27[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: aprel: 31[a]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca’daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: abĭrlĭ: 235[a].

2319 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Arıḳ, semiz; Allāh ḳabūl eyleye!: cüz’-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2320 Yazmada: *ṭavuḳdan (طاووقدن), ṭaġuḳdan*. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: takīğu: 468[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa’uḳ yā-ḫ[v]ud ṭaġuḳ: II, 872[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭāġuḳ: 1224[b]; ṭavuḳ (طاوق): 1229[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: tavuk (طاوق, طاووق): üçüncü cilt, 399[a]. Yazmada *tavuk* kelimesi, üç farklı imla ile [ṭaġuḳ, ṭavuḳ (طاوق), ṭavuḳ (طاووق)] yazılmış.

2321 Yazmada: *terīd*. Kelimenin aslı Farsça olup bu dilde hem *tarīṯ* hem de *tarīd* biçimi ile müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: tarīt, tarīd: 298[b]. ŞÜKÛN, Z.: *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*: terît, terîd: 585[a].

2322 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Arıḳ ṭaġuḳdan ṭatsız terīd olur. (Ucuz etden…): cüz’-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2323 Yazmada: *ḳoyun (قويون), ḳoyun (قيون)*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoyun (قويون): II, 1120[c]; ḳoyun (قيون): II, 1133[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قويون): 1501[b]; ḳoyun (قيون): 1511[b]. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631[a]; koyun: 678[a].

- Arı: **55/01**

1987. Arı bal yapar, ḳarınca balı ḳapar. **55/02**

1988. Arı gibi soḳar. **55/03**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 21]

1989. Arı gibi gayretli… **55/04**

1990. Arı, gayretli hayvandır; amma çalıştığı ėl için; ḳarınca[2324] da gayretli hayvandır; lakin çalıştığı kendileri için. **55/05**

1991. Arı gibi çalış, ḳarınca gibi yė[2325]. **55/06**

1992. Arınıŋ çalışması ėl için, ḳarıncanıŋ çalışması kendisi için **55/07**

1993. Arı gibi çalışır, ḳarınca gibi yėr âdemdir. **55/08**

1994. Arılar beyinden[2326] ayrılmaz. **55/09**

1995. Arılar beyinden[2327] ayrılmaz, iyi[2328] ḳadın ḳocasından ayrılmaz. **55/10**

1996. Arı bal alacaḳ çiçeği bilir (tanır). **55/11**

Arılar bal alacaḳ çiçeği tanırlar.

1997. Arı bala üşer gibi… **55/12**

1998. Arıdan bal almaḳ herkesiŋ kârı değil. **55/13**

1999. Arı dumandan ḳaçar. **55/14**

2000. Arı dumansız bal vėrmez; inek otsuz, samansız süt vėrmez. **55/15**

2001. Arı ḳovanı[2329] gibi dışı içine beŋzemez. **55/16**

2002. Arılar ḳaçtıysa beyini[2330] bul. **55/17**

2324 Bu (55.) sayfada *karınca* kelimeleri iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin bahse konu (قارنجه, قرنجه) imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarınca (قارنجه): 1412[b]; ḳarınca (قرنجه): 1448[a]. CLAUSON: *EDPT*: karınça: 662[a]; karınçak: 662[a]; karınçğa: 662[a].

2325 Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

2326 Yazmada: *beginden*. TDK: *DS*: beg (III): Arı beyi, ana arı.: II, 597[a]; beğ (II): II, 597[a]. *Bey* kelimesinin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

2327 Yazmada: *beginden*. TDK: *DS*: beg (III): Arı beyi, ana arı.: II, 597[a]; beğ (II): II, 597[a]. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b].

2328 Yazmada: *eyi, eyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

2329 Yazmada: *ḳovanı, ḳoġanı*. TDK: *DS*: koğan: İnce çubuklarla örülüp içi dışı sıvanan arı yuvası, kovan.: VIII, 2901[a].

2330 Yazmada: *begini*. TDK: *DS*: beg (III): Arı beyi, ana arı.: II, 597[a]; beğ (II): II, 597[a]. *Bey* kelimesinin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

2003. Arı gibi soḳar, yılan gibi çaḳar[2331]. **55/18**

2004. Arı gibi üşüştüler. **55/19**

2005. Arı gibi üşer, akrep gibi dişler (soḳar). **55/20**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2332]]

2006. Arı gibi ḳarıdır. **55/21**

2007. Arı, bey[2333] olan ḳovana[2334] üşer. **55/22**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2335]]

2008. Arı, ḳovana gider. **55/23**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2336]]

2009. Arı ḳovanı gibi işler. **55/24**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 21]

2010. Arı boḳu -bal- arar, ki bulsa yiyecek. **55/25**

2011. Arayıp da bulamadığıŋ bu mu idi? **55/26**

2012. Aradıŋ ise bul! **55/27**

2013. Arayıp, tarayıp bulduğuŋ bu mu? **55/28**

2014. Aradıŋ ise bul, yerinde yeller eser! **55/29**

2015. Araya giren, sorayagelen(?)[2337] hep bir… **55/30**

2016. Azat buzat[2338]… **55/31**

2331 Yazmada: *ça*ḳ*ar, ça*ġ*ar*.

2332 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arı gibi üşer, 'aḳreb gibi şoḳar.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2333 Yazmada: *beg*. TDK: *DS*: beg (III): Arı beyi, ana arı.: II, 597[a]; beğ (II): II, 597[a]. *Bey* kelimesinin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

2334 Yazmada *kovan* kelimesi üç farklı imla ile (قوان, قوغان, قووان) yazılmış. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳovan (قوان): 1479[a]; ḳovan (قوغان): 1490[a]; ḳovan (قوان): 1479[a].

2335 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arı, beg olan ḳovana üşer.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2336 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Arı, ḳovana gider.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2337 TDK: *TTS*: sora gelmek: Sormağa gelmek.: V, 3511. CLAUSON: *EDPT*: [2]sor-: 843[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: sora-: Sormak.: 583[a]. ÖNER: *K-TTS*: sora-: Sormak.: 414[a].

2338 Tamamı "Azat buzat, beni cennet kapısında (iki cihanda) gözet." biçiminde olan bu ifade, kuşların salıverilmesi sırasında söylenir.

2017. Azat ėt de ḳurtul. **55/32**

2018. Azıcıḳ[2339] aşım, ḳavgasız[2340] başım. **56/01**

2019. Azıttı vesselam! **56/02**

2020. Az eken az alır, çoḳ eken çoḳ alır. **56/03**

2021. Azıttı artıḳ üstüne varılmaz. **56/04**

2022. Azıtmış ile alıḳmışı[2341] arḳanlasaŋ[2342] (bağlasaŋ) durmaz. **56/05**

2023. Azar azar damlasa[2343] yine göl olur. **56/06**

2024. Azan hayvanı arḳanlasaŋ[2344] durmaz. **56/07**

2025. Azarlamaḳ azdırır, eski derdi ḳozdurur[2345]. **56/08**

2026. Az cemaatıŋ imamı, az ḳoyunuŋ çobanı elbette[2346] uyur. **56/09**

2027. Az cemaatıŋ imamı, bir yerde durmaz. **56/10**

2028. Aza ḳanaat ėtmeyen, çoḳtan mahrum ḳalır. **56/11**

Arabî: *man ṭalaba al-kulla fāta al-kulla*

[=Hepsinin isteyen, hepsini kaybeder.]

2029. Aza ḳanaat ėden, çoḳtan mahrum ḳalmaz. **56/12**

2030. Azıcıḳ[2347] aşım, ḳaygısız başım. **56/13**

2339 Yazmada: *az*. Bu kelime, Velet İZBUDAK [1869 - 1950] tarafından "azıcıḳ" şeklinde düzeltilmiş.

2340 Yazmada: *ġavġāsız*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḴT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

2341 KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: alıḳtı: $53^{a}{}_{3}$; Çeviri: alıḳtı: I, 191_{22}; alık-: Alçalmak; bozulmak, azmak; kötüleşmek.: IV, 19_{10}. CLAUSON: *EDPT*: alık-: 138[a]. TDK: *DS*: alkınmak: Şaşırmak, alıklaşmak.: I, 223[a].

2342 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: arḳan: cild-i evvel, 17[a]; arḳanlamaḳ: cild-i evvel, 17[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: аркан [arkan]: Kement, urgan.: 31[b]; арканла- [arkanla-]: (Kement ile) Bağlamak, yakalamak.: 31[b]. ÖNER: *K-TTS*: arḳan (I): Urgan.: 34[a].

2343 Yazmada *damla-* kelimesi *damla-* ve *ṭamla-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tam-: 503[a]. TDK: *TTS*: dammak (tammak): II, 985; tammak: V, 3710. Ş. Sāmī: *ḴT*: ṭamlamaḳ: II, 870[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭamlamaḳ: 1228[a].

2344 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: arḳan: cild-i evvel, 17[a]; arḳanlamaḳ: cild-i evvel, 17[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: аркан [arkan]: Kement, urgan.: 31[b]; арканла- [arkanla-]: (Kement ile) Bağlamak, yakalamak.: 31[b]. ÖNER: *K-TTS*: arḳan (I): Urgan.: 34[a].

2345 ÖZŞAHİN: *BTS*: ḳuź-: Coşup artmak, güçlenmek; azmak (ağrı, sancı için).: 389[b].

2346 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

2347 Yazmada: *azacıḳ*. Yazmada *azacıḳ* kelimesi, iki farklı imla ile (آزاجق, آزه جق) yazılmış. Kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: azacıḳ (آزاجق): 77[a]; azacıḳ (آزه جق): 82[b]. Ş. Sāmī: *ḴT*: azacıḳ (آزاجق): I, 31[c]. TDK: *DS*: azacık: I, 434[a]; azacuk: I, 434[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: azaçuḳ: 19[a].

2031. Azıcıḳ[2348] tuz, şarabı sirke ėder. **56/14**

2032. Azıcıḳ[2349] öd, birçoḳ balı bozar. **56/15**

2033. Az, çoḳ; rızıḳ ḳaybolmaz[2350]. **56/16**

2034. Az, çoḳ; Haḳḳ'ıŋ vėrdiğine şükrėtmek gerek. **56/17**

[Ṣāliḥ Ṣā'im] *Maḥfūẓāt-ı Edebiyye* Meḥāsin-i Aḫlāḳ [10] [ḳıṭ'a]

az görme bugün buldıġını şākir-i luṭf ol
ḳāni' olanuŋ reh-beri her yerde Ḫudā'dur
bir loḳmanuŋ insāna olan ḥaḳḳı büyükdür
bir loḳmaya biŋ kerre ṯenā ėt ki sezādur

2035. Az, çoḳ; her ne ise ḳanaat gerek. **56/18**

Muḥibbī *Dīvān* [743, 2553, 3] [beyt]

her ne kim vėre Ḫudā eyle ḳanā'at cān-ile
az u çoḳ dėme ṣaḳın ėtme nizā' aş üstine

2036. Aza ḳanaat ėtmeyen, çoğuŋ[2351] ḳadrini bilmez; açlığı çekmeyen âdem, yoḳuŋ ḳadrini bilmez. **56/19**

2037. Aza şükrėtmeyen çoğuŋ[2352], bereketini görmez. **56/20**

2038. Aza çoḳ şükrėtmek gerek, vėreni çoḳ zikrėtmek gerek. **56/21**

2039. Az ḳoyunuŋ çobanı… **56/22**

2040. Az ḳoyunuŋ az ḳuzusu olur. **56/23**

2041. Azdan az vėrilir, çoḳtan çoḳ vėrilir. **56/24**

2042. Az da olsa çoḳ gibi görüŋüz. **56/25**

2043. Azımızı çoğa tutsun. **56/26**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2353]]

2044. Azdan çoḳ olur. **56/27**

2045. Azdan gitgide çoḳ olur. **56/28**

2348 Yazmada: *azacıḳ*. REDHOUSE: *TaEL*: azacıḳ (ازاجق): 77ª; azacıḳ (ازه جق): 82ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: azacıḳ (ازاجق): I, 31ᶜ. TDK: *DS*: azacık: I, 434ª; azacuk: I, 434ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: azaçuḳ: 19ª.

2349 Yazmada: *azacıḳ*. REDHOUSE: *TaEL*: azacıḳ (ازاجق): 77ª; azacıḳ (ازه جق): 82ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: azacıḳ (ازاجق): I, 31ᶜ. TDK: *DS*: azacık: I, 434ª; azacuk: I, 434ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: azaçuḳ: 19ª.

2350 Yazmada: *ġayb olmaz*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 305ª. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335ª; ġayb: 1355ᵇ; ḳayb: 1427ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961ᵇ; ġayb: II, 972ª. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644ᵇ. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428ᵇ. TDK: *TS*: kayıp: 1364ª.

2351 Yazmada: *çoḳuŋ*.

2352 Yazmada: *çoḳuŋ*.

2353 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Azmızı çoġa ṭutsun.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

N. Ẕ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2354]]

2046. Az, bir gün olur çoḳ olur; çoḳ, bir gün gelir yoḳ olur. **56/29**

2047. Azda mı ḫayır, çoḳta mı ḫayır? **56/30**

2048. Azda mı bereket, çoḳta mı? **56/31**

2049. "Az da olsa yėrim, çoḳ da olsa[2355] yėrim." dėr durur. **56/32**

2050. Az da olsa benim, çoḳ da olsa benim. **56/33**

2051. Az da olsa Allah'tan, çoḳ da olsa Allah'tan gör. **56/34**

2052. Az vėren de Allah, çoḳ vėren de Allah. **56/35**

2053. Az oḳu, öz[2356] oḳu; her kitaptan bir cüz (hizip) oḳu. **56/36**

2054. Az yė, uz[2357] yė[2358]; huzur-ı ḳalp, ḳanaatle yė. **56/ek1/01**

2055. Aza ḳanaat ėden, çoḳtan mahrum ḳalmaz. **56/ek1/02**

2056. Aza ḳanaat ėtmeyen, çoğu[2359] hiç bulamaz. **56/ek1/03**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2360]]

2057. Azıŋ ḳadrini bilmeyen, çoğuŋ[2361] ḳadrini hiç bilmez. **56/ek1/04**

2058. Azıcıḳ[2362] aşım, ḳavgasız başım. **56/ek1/05**

2059. Az söz, çoḳ mana; maḳbul âlim-i dânâdır. **56/ek1/06**

2354 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Azdan git git çoḳ olur.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2355 olsa: Yazmada yok.

2356 Bu kelimenin hem *öz* hem de *uz* olarak okunması muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2357 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2358 Bu madde başında *ye-* kelimesinin iki farklı imlası da (يى, ييه) gösterilmiş. Ayrıca; bu kelime, yazmada dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

2359 Yazmada: *çoġını*.

2360 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aza ḳanā'at ėtmeyen çoğı hēç bulamaz.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2361 Yazmada: *çoḳuŋ*.

2362 Yazmada: *azacıḳ*. REDHOUSE: *TaEL*: azacıḳ (ازاجق): 77[a]; azacıḳ (ازه جق): 82[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azacıḳ (ازاجق): I, 31[c]. TDK: *DS*: azacık: I, 434[a]; azacuk: I, 434[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: azaçuḳ: 19[a].

2060. Az söyle; uz[2363] söyle, bileği[2364] (dürüst[2365]) söyle; meramıŋı icabında dümdüz (uz[2366]) söyle. **56/ek1/07**

2061. Azdırma deliyi, güldürme deliyi. **56/ek1/08**

2062. Azgın deve ile ḳızgın boğadan saḳın. **56/ek1/09**

2063. Azgın deve ile ḳızgın boğaya ḳarşı durulmaz. **56/ek1/10**

2064. Az masrafla çoḳ ḳazanmaḳ zarurî felakete düşenlerden ḳazanılabilir, yoḳsa kimse zararına mal vėrmez. **56/ek1/11**

2065. Az masraf çoḳ ḳazanmaḳ ister. **56/ek1/12**

2066. Az masrafla çoḳ ḳazanmaḳ ya başḳasınıŋ himmetiyle bir mirasa ḳonmaḳ ya da zarurî bir ihtiyaçla amana düşeniŋ malına ḳonmaḳla mümkündür. **56/ek1/13**

2067. Az vėrenden az, çoḳ vėrenden çoḳ memnun olurlar. **56/ek1/14**

2068. Az vėren, candan; çoḳ vėren, maldan vėrir. **56/ek1/15**

2069. Azıŋ ḳadrini bilmeyen çoğuŋ[2367] şükrünü bilmez. **56/ek1/16**

2070. Az gider, uz[2368] gider; dere tepe düz gider; altı ay yaz, altı ay güz, ḳış gider; yine bir iğne[2369] boyu yer gitmiştir. **56/ek1/17**

2363 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2364 Aynı kelime için bk. Er urarsa -vursa- bir kerre urar, bilegi (bilerek) urar. 192/ek2/27.

2365 Aslı Farsça *durust (درست)* olan bu kelime, yazmada iki farklı imla ile (درست, دورست) kullanılmış olup Osmanlı Türkçesinde ise Farsçadaki imlası ile müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: durust: 512[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dürüst (درست): 896[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürüst (درست): I, 606[a].

2366 TDK: *TS*: öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2367 Yazmada: *çoḳuŋ*.

2368 TDK: *TS*: uz (II): Masallarda "az gittik uz gittik, dere tepe düz gittik" tekerlemesinde 'uzak' anlamında kullanılan bir söz.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b].

2369 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *iğne* hem de *iŋne* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

2071. Az olsun, uz[2370] olsun, vėreniŋ eli ayağı dosdoğru[2371] olsun; alanıŋ ḳalbi ḳolu dümdüz olsun. **56/ek2/01**

2072. Az şey ḳanaati davet ėder, çoḳ şey hiss-i hırs ve tamahı, belki hiss-i hasetle fitne, fesadı taḫrik eyler. **56/ek2/02**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

2073. Az, düşündürür; çoḳ, ḳaşındırır. **56/ek2/03**

2074. Az da olsa çoḳ yerine tutuŋuz. **56/ek2/04**

Azdan az, çoḳtan çoḳ vėrilir, dėrler.

2075. Az da olsa çoḳ gör. **56/ek2/05**

Zira “Az vėren, candan; çoḳ vėren, maldan vėrir.” dėrler.

2076. “Azda mı ḫayır, çoḳta mı ḫayır” onu[2372] ahval-i hüküm zamanında gör, soŋra ehl-i ḳanaat ile tecrübedidelerden sor. **56/ek2/06**

2077. Aza ḳanaat ėtmeyen, çoğuŋ[2373] ḳadir ve ḳıymetini[2374] bilmez; variyetiŋ (varlığıŋ, zenginliğiŋ) soŋunu görmeyen (acısını çekmeyen), züğürtlüğüŋ (yokluğuŋ) acısına ḳatlanamaz. **56/ek2/07**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

2078. Az söyle, uz[2375] -doğru- söyle; tek düşmana eğri söyle; dėme “şöyle böyle…”. **56/ek2/08**

2079. Az darı[2376] çoḳ tavuğu doyurmaz[2377]. **56/ek2/09**

2370 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. TDK: *TS*: az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2371 Yazmada: *ṭosṭoġrı*. Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

2372 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

2373 Yazmada: *çoḳuŋ*.

2374 Yazmada: *ḳadr - ḳıymetini*.

2375 TDK: *TS*: uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b].

2376 Yazmada: *ṭarı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a].

2377 Yazmada: *ṭoyuzmaz*.

Yani 'Çoḳ tavuğa az darı[2378] *saçılmaz.' dėmektir. Aza az, çoğa*[2379] *çoḳ hisse (pay) vėrilir, dėrler.*

2080. Az tamah çoḳ ziyan getirir, çoḳ tamah çoḳ hırs ve hiss-i haset ve fitne fesadı uyandırır, çoḳ belayâ-yı umumî tevlit ėderek zeval ve inḳırazı mucip olur; hırs ve tamahtan hazer[2380] ėtmek gerek. **56/ek2/10**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

2081. Az, azlıḳta -kesatlıḳta-; çoḳ, bolluḳta yaraşır. **56/ek2/11**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

... ki bunuŋla beraber her hâlde ahvat olan evsat-i hâl ile hüsn-i idaredir, ki her hâli temin ėder ve tesviye eyler, dėmişler.

2082. Azıŋ ḳadrini bilmeyen çoğuŋ[2381] ḳadrini de bilmez. **56/ek2/12**

2083. Aza ḳanaat ėtmeyen, çoḳ da olsa doymaz. **56/ek2/13**

['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira doymayan[2382]*; ḳarın değil, kör nefistir. "Doymayan kör nefsi bir gün olur toprаḳ doyurur." dėmişler.*

2084. Aza ḳanaat ėtmeyen kişi, çoḳtan mahrum ḳalır. **56/ek2/14**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira "Her şey küçükten büyür, azdan çoḳ olur.", malum ve mücerreptir ve meşhuttur.

2085. Aza ḳanaat ėtmeyen, çoğuŋ[2383] ḳadrini bilmez. **56/ek2/15**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira "Her şey küçükten büyür, azdan çoḳ olur.", malum ve mücerreptir ve meşhuttur.

2086. Az tamah çoḳ ziyan getirir, çoḳ tamah çoḳ yaman[2384] -raḳip düşman- getirir. **56/ek2/16**

2378 Yazmada: *ṭarı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a].

2379 Yazmada: *çoḳa*.

2380 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

2381 Yazmada: *çoḳuŋ*.

2382 Yazmada: *ṭomyayan*.

2383 Yazmada: *çoḳuŋ*.

2384 Yazmada *yaman* kelimesi iki farklı imla ile (یامان, یمان) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yamān: 937[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yaman (یامان): 2193[a]; yaman (یمان): 2209[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaman (یامان): II, 1537[a]; yaman (یمان): II, 1554[b].

2087. Az olsun, çoḳ olsun; tek eli ayağı, özü sözü, dili dini dosdoğru[2385], uz[2386] ve düz olsun. **56/ek2/17**

İş görenler…

2088. Azda mı bereket, çoḳta mı onu evvella Allah bilir, saniyen hüsn-i idare ile ehl-i ḳanaat bilir. **56/ek2/18**

2089. Azda mı ḫayır, çoḳta mı ḫayır var onu evvela Allah bilir, saniyen kesb-i helal ile haram mizanı tartar, aḳ mı ḳara mı o vaḳit belli olur. **56/ek2/19**

2090. Az tamah çoḳ ziyan getirir, çoḳ tamah çoḳ ziyanla beraber insanı dünyadan aḫirete götürür. **56/ek2/20**

2091. Az tuz haramı helal ėder; az ve[2387] öz[2388] söz yalanı gerçek yerine getirir, tashih ėder, eğriyi doğrultur[2389], dümdüz[2390] eyler. **56/ek2/21**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

2092. Az söyle, uz[2391] söyle, -dümdüz- doğru söyle; tek vaḳtinde -sırasında- yerinde söyle. **56/ek2/22**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Yani acı da olsa doğru söyle; zira acı yerinde tatlı gelir. Yersiz, sırasız, yalan söz yılan gibi uzun ve yatlı[2392] (ayıplı) olur. Onuŋ[2393] için dėrler ki: “Acı, acıyı bastırır; tatlı, ekşiyi pısdırır.” Binaenaleyh, söylenen söz yalan da olsa tek yerinde yolunda, sırasında olsun ve illa dümdüz, doğru olsun; zira “Eğri acı ḫayardan doğru acı biber[2394] ḫayırlıdır.” dėmişler.

2385 Yazmada: *ṭosṭoġrı*. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

2386 TDK: *TS*: uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b].

2387 ve: Yazmada yok.

2388 Bu kelimenin hem *öz* hem de *uz* olarak okunması muvafıktır. TDK: *TS*: öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2389 Yazmada *doğrult-* kelimesi *ṭoġrılt-, ṭoġrult- (طوغرلتمق)* ve *ṭoġrult- (طوغرولتمق)*: olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan üç farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭoġrulmaḳ (طوغرلمق): 1256[b]; ṭoġrultmaḳ (طوغرولتمق): 1256[b]; ṭoġrıltmaḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

2390 Yazmada: *düm, düz*.

2391 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2392 TDK: *TTS*: yatlu (yatlı): Kötü, şom, âdi, fena.: VI, 4390. TDK: *DS*: yatlı: Yaramaz, kötü, aşağılık.: XI, 4202[b].

2393 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

2394 Yazmada: *büber*. REDHOUSE: *TaEL*: biber: 338[b]; buber: 391[b].

2093. Azıŋ bereketini sabır ve şükürle, ḳanaat, hüsn-i ḫizmet -idare- arttırır; çoğuŋ[2395] bereketini israftan viḳaye ve hüsnüniyet ve idare arttırır. **56/ek2/23**

2094. Azını vėren çoğunu[2396] da vėrir; sabır, ḳanaatle çoḳ hamdüsena ve şükrėtmek gerek. **56/ek2/24**

2095. Aza ḳanaati bilmeyen; çoğuŋ[2397] ḳadrini, ḳıymetini de bilmez. **56/ek2/25**

2096. Az olsun, çoḳ olsun; tek ḫayırlı olsun. **57/01**

2097. Az olsun, uz[2398] olsun. **57/02**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 21]

2098. Az olsun, uz[2399] olsun; eli ayağı düz olsun, tek ḳız olsun. **57/03**

2099. Az olsun, çoḳ olsun; tek söz olmasın. **57/04**

2100. Az olsa olsun; tek söz olmasın. **57/05**

2101. Az olup uz[2400] olsun, çoḳ olup yavuz olacağına (ucuz olup yavuz olacağına). **57/06**

N. Ẕ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2401]]

2102. Az olsun; tek söz, göz olmasın. **57/07**

2103. Az olsun, uz[2402] olsun; tek tertemiz olsun. **57/08**

2104. Az el, işte; çoḳ el, aşta gerek. **57/09**

2395 Yazmada: *çoḳuŋ*.

2396 Yazmada: *çoḳunı*.

2397 Yazmada: *çoḳuŋ*.

2398 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. TDK: *TS*: az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2399 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. TDK: *TS*: az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2400 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a].TDK: *DS*: uz (I): 1. Doğru, temiz, uslu, dikkatli (kişi için). 2. Uysal, yumuşak yapılı (kişi için). 3. Bön, saf.: XI, 4052[a]. uz (II): Becerikli, akıllı, anlayışlı.: XI, 4052[a].uz (III): Sinsi, kurnaz.: XI, 4052[b]. uz (IV): Yakın, içten.: XI, 4052[b]. uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2401 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Az olup uz olsun, çoḳ olup yavuz olacaġına (ucuz olup yavuz…): cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2402 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. TDK: *TS*: az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

N. Ẕ.[2403] [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 184[2404]]

2105. Az el, aş ḳotarır[2405]; çoḳ el, iş ḳurtarır. **57/10**

2106. Az, çoğa tabidir. **57/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 21]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 184[2406]]

2107. Az ise saŋa ne, çoḳ ise baŋa ne! **57/12**

2108. Az, çoğa[2407] tabi olmaḳ âdettir. **57/13**

Aḥmed Midḥat [“‘Oṯmālıcanıŋ Iṣlāḥı”] *Ṭaġarcıḳ*[2408] 1, 21[b][2409]

Gele gele ʿOṯmānlı kitābeti[2410] *o dereceyi bulmışdur ki ḳaleme alınan bir şey’i ne ʿArab ne ʿAcem ve ne de Türk aŋlayamayaraḳ bu lisān yalıŋız birḳaç ḏāt arasında tedāvül ėder*[2411] *bir lisān-ı ḫuṣūsī ḥālini geymiş ve* ***azlıġıŋ çoḳlıġa tābiʿ olması*** *ḍarb-ı meṯel hükmünden ėken bu azlıḳ çoḳlıġı kendisine tābiʿ ėtmek daʿvāsına düşerek nihāyet milleti ʿādetā lisānsız bıraḳmışdur.* ilā āḫirihi[2412]…

2109. Az çoğa[2413] tabi olur, çoḳ aza hami olur. **57/14**

Aḥmed Midḥat [“‘Oṯmālıcanıŋ Iṣlāḥı”] *Ṭaġarcıḳ*[2414] 1, 21[b][2415]

Gele gele ʿOṯmānlı kitābeti[2416] *o dereceyi bulmışdur ki ḳaleme alınan bir şey’i ne ʿArab ne ʿAcem ve ne de Türk aŋlayamayaraḳ bu lisān yalıŋız birḳaç ḏāt arasında tedāvül ėder*[2417] *bir lisān-ı ḫuṣūsī ḥālini geymiş ve* ***azlıġıŋ çoḳlıġa tābiʿ olması*** *ḍarb-*

2403 Yazmada: *N. Ṭ.*

2404 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Az el, işde; çoḳ el, aşda…: cüz’-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2405 TDK: *DS*: kotarmak (I): 1. Bir kaptan başka bir kaba yemek boşaltmak, yemeği kaplara dağıtmak. 2. Yemeği hazırlayıp yenecek duruma getirmek.: VIII, 2936[a]; kotarmak (II): 1. Bir işi bitirmek, başarmak. 2. Tutumlu kullanmak.: VIII, 2936[b].

2406 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Az, çoġa tābiʿdür.: cüz’-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2407 Yazmada: *çoḳa*.

2408 Yazmada: *Ṭaġarcıḳ risālesinden bir fıḳradur*.

2409 Yazmada bu alıntının ve ilgili madde başının yanına *(3)* notu düşülerek alıntının bu madde başı ile de ilgili olduğu belirtilmiş.

2410 Yazmada: *kitābı*.

2411 Yazmada: *ėderek*.

2412 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

2413 Yazmada: *çoḳa*.

2414 Yazmada: *Ṭaġarcıḳ risālesinden bir fıḳradur*.

2415 Yazmada bu alıntının ve ilgili madde başının yanına *(3)* notu düşülerek alıntının bu madde başı ile de ilgili olduğu belirtilmiş.

2416 Yazmada: *kitābı*.

2417 Yazmada: *ėderek*.

ı meṯel hükmünden ėken bu azlıḳ çoḳlıġı kendisine tābi‘ ėtmek da‘vāsına düşerek nihāyet milleti ‘ādetā lisānsız bıraḳmışdur. ilā āḫirihi[2418]…

2110. Azıŋ çoğa[2419] tabi olması âdettir, çoğuŋ[2420] aza tabi olması ne aceptir[2421]![2422] **57/15**

li-muḥarririhī [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Mütalaa: *İnsanıŋ azlığı ile beraber aḳıl ve ilim ve idrakiŋ çoḳluğu, insanıŋ çoḳluğuyla beraber ilim ve aḳıl ve idrakiŋ yoḳluğu keyfiyet ve kemiyet ḳaziyesiniŋ muvazene ve muadelesi işbu iki müşkül cümel-i hikemiyeyi hall ü fasla medar olsa gerektir.*

2111. Azıŋ çoğa[2423] tabi olması âdettir; çoğuŋ[2424] aza, azıŋ çoğa[2425] tabi olması ne hikmettir? [2426] **57/16**

li-muḥarririhī [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Mütalaa: *İnsanıŋ azlığı ile beraber aḳıl ve ilim ve idrakiŋ çoḳluğu, insanıŋ çoḳluğuyla beraber ilim ve aḳıl ve idrakiŋ yoḳluğu keyfiyet ve kemiyet ḳaziyesiniŋ muvazene ve muadelesi işbu iki müşkül cümel-i hikemiyeyi hall ü fasla medar olsa gerektir.*

2112. Az, çoḳ; Haḳ ḳabul eyleye! **57/17**

2113. Aza ḳoydum, dolmadı; çoğa[2427] ḳoydum, almadı. **57/18**

2114. Az ḳoyundan zekât çıḳmaz. **57/19**

2115. Az ḳoyunuŋ ḳuzusu da az olur. **57/20**

2116. Az ḳazan, çoḳ sat. **57/21**

2117. Az ḳazan, uz[2428] ḳazan, sağ selametle düz ḳazan.[2429] **57/21**

2418 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

2419 Yazmada: *çoḳa*.

2420 Yazmada: *çoḳuŋ*.

2421 Aslı Arapça *‘acab* olan bu kelime; burada ‘şaşılacak, tuhaf şey’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 285[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘aceb: ṣ. [Müḏekkeriyle müenneṯi bir] ‘Acīb, ġarīb, şaşacaḳ, tuḥaf.: II, 928[b].

2422 Yazmada bu madde başının yanına *va fīhi naẓar* [=farklı görüşler de vardır] yazılarak ilgili mütalaaya atıfta bulunulmuş.

2423 Yazmada: *çoḳa*.

2424 Yazmada: *çoḳuŋ*.

2425 Yazmada: *çoḳa*.

2426 Yazmada bu madde başının yanına *va fīhi naẓar* [=farklı görüşler de vardır] yazılarak ilgili mütalaaya atıfta bulunulmuş.

2427 Yazmada: *çoḳ*.

2428 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2429 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

2118. Az tamah, çoḳ ziyan getirir.[2430] **57/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 22[2431]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2432]]

2119. Aza ḳanaat ėden, aziz olur[2433]; çoğa[2434] tamah ėden, zelil olur. **57/23**

Arabî: *ʻazza man ḳanaʻa ḏalla man ṭamaʻa*

[=Kanaat eden yücelir, tamah eden alçalır.]

2120. Az mı ḳazanır, çoḳ mu? **57/24**

2121. Az ḳazan, az yė; çoḳ ḳazan, çoḳ yė. **57/25**

2122. Aza ḳoydum, dolmadı; çoğa[2435] ḳoydum, almadı. **57/26**

m. [Mükerrer[2436]]

2123. Az ḳazanan, az yėr; çoḳ ḳazanan, çoḳ yėr. **57/27**

2124. Az vėren, candan vėrir; çoḳ vėren, maldan. **57/28**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 22[2437]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2438]]

2125. Az ḳazan, çoḳ şükreyle. **57/29**

2126. Az söylemek, çoḳ söylemekten evladır. **57/30**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 21]

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira "Az söyleyen uz[2439] -doğru- söyler, çoḳ aŋılır; çoḳ söyleyen eğri söyler, çoḳ yaŋılır." dėmişler.

2430 Bu atasözünün asıl biçimi (Āz u ṭamaʻ, çoḳ ziyān getürür. Az ṭamaʻ bile çoḳ ziyān getürür. Aza ṭamaʻ, çoḳ ziyān getürür.) ile ilgili ileri sürülen görüşler için bk. Bk. ZÜLFE, Ö.: "'Az Tamah Çok Ziyan Getirir' mi?", *Türk Dili*: C.: CVI, S.: 745, 52-54. s.

2431 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Az ṭamaʻ, çoḳ ziyān getirür.: 22.

2432 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Az ṭamaʻ, çoḳ ziyān getürür.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2433 Bu madde başının bundan sonraki kısmı üstü çizilerek değiştirilmiş. Bahse konu ikinci kısmın ilk hâli: *yedigi içdigi leḏīḏ olur*.

2434 Yazmada: *çoḳa*.

2435 Yazmada: *çoḳ*.

2436 bk. Aza ḳoydum, ṭolmadı; çoḳ[a] ḳoydum, almadı. 57/18.

2437 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Az vėren, cāndan vėrür; çoḳ vėren, māldan vėrür.: 22.

2438 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Az vėren, cāndan vėrür; çoḳ vėren, māldan.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2439 TDK: *TS*: uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2127. Az sözüŋ manası çoḳ olur, çoḳ sözüŋ manası çoḳ söz arasında yoḳ olur. **57/31**

2128. Az söyler, uz[2440] söyler; her ne söylerse deli gibi her şeyi dosdoğru[2441] söyler; lakin herkese ḳarşı ayıp eyler. **57/32**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 21[2442]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2443]]

Deliden doğru cevap, eğriden doğru sevap[2444] *sevap*[2445] *işte böyledir*.

2129. Az söyle, uz[2446] söyle; tek doğru söyle. **57/33**

2130. Az söyle, uz[2447] söyle; tek doğru söyle. **58/01**

2131. Az söylemeli, uz[2448] söylemeli. **58/02**

2132. Az söyle, çoḳ düşün. **58/03**

2133. Az söz, uz[2449] ise çoḳ sözden iyidir. **58/04**

2440 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2441 Yazmada: *ṭosṭoġrı*. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

2442 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Az söyler, uz söyler.: 21.

2443 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Az söyler, uz söyler.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2444 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavāb: Ecr ve cezā ma'nāsınadur, ki a'māl muḳābilinde i'ṭā olunan pādāşdan 'ibāretdür. Meczī olan kimseye 'āiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müsta'meldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85.

2445 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavāb: Rast ve dürüst ma'nāsına ismdür, ki *ḫaṭā'* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ, bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (II): 2080[a].

2446 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2447 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2448 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2449 Bu kelimenin hem *öz* hem de *uz* olarak okunması muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde,

İbn Sīnā[2450]

Kelāmuŋ ḫayrlusı eḳall olup birçoḳ neṣāyiḥi cāmi‘ olandur.

2134. Az söyle, uz[2451] söyle. **58/05**

2135. Az söylemeli, çoḳ diŋlemeli. **58/06**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 6, 142[2452]

Melek Aḥmed Paşa'nıŋ Terceme-yi Ḥāli[2453]*…*

Kendilerinden hēçbir zamān[2454] *kiḏb ṣādır olmamışdı.* ***Az söyleyüp çoḳ aġlardı***[2455]*. Meclislerinde perde-bīrūn-āne*[2456] *güft-gū olmazdı…* ilā āḫirihi[2457]…

2136. Az ceviziŋ şaḳırtısı az olur. **58/07**

2137. Az söyle, çoḳ işit. **58/08**

2138. Az söylemek için ağız bir, çoḳ diŋlemek için ḳulaḳ ikidir. **58/09**

[Meḥmed Es‘ad] *Derme Çatma*[2458] 3, 39

*Yunan ḥükemā-yı ḳadīmesinden Zenon'uŋ ṣabr ve taḥammüli bütün bütün elden gitdiginden bu geveze gence "****Evlād, her insāna bir aġız iki ḳulaḳ vėrilmişdir, ki bunuŋ sebeb ve ḥikmeti az söyleyüp çoḳ işitmek içündür****." tenbīhiyle çār-nā-çār merḳūmı ṣuṣdurmışdur.*

2139. Az söyleyen az yaŋılır. **58/10**

2140. Az söyleyen[2459] az yaŋılır, çoḳ söyleyen çoḳ… **58/11**

2141. Az emekle çoḳ iş bitmez. **58/12**

2142. Az söylemekle hiç bilmemek lazım gelmez. **58/13**

Lā beyt

dilerseŋ ger saŋa ‘āḳil deye ėl
sözi az söyle, çoḳ diŋle ve çoḳ bil

---

eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2450 Yazmada: *ḳavl-i İbn Sīnā.*

2451 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2452 Yazmada: *2, 660*.

2453 Yazmada "Melek Aḥmed Paşa Terceme-yi Ḥāli'nden" biçiminde kaydedilmiş olan bu ifade, *Siyāḥat-nāme*'nin 6. cildinin fihristinde yer almaktadır. Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: Altıncı Cildiŋ Fihristi: 6, [556[b]]. İlgili alıntının yapıldığı bölüm *Siyāḥat-nāme* içerisinde ise "Melek Aḥmed Paşa'nıŋ İbtidā-yı Ṭulū‘ından Vefātına Ḳadar Geçen Aḥvāli" başlığını taşımaktadır. Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: 6, 140.

2454 hēçbir zamān: Yazmada: *hēç*.

2455 Yazmada: ***diŋlerdi***.

2456 perde-bīrūn-āne: Yazmada: *perde-birūn-āne*.

2457 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

2458 Yazmada: *Derme Çatma risālesinden bir fıḳradur*.

2459 Bu madde başında *söyleyen* kelimesinin iki farklı imlası da (سویلیان, سویلین) gösterilmiş.

2143. Az irat ile çoḳ israf olmaz. **58/14**

2144. Az irat ile çoḳ israf, ocağı ḫarap ėder. **58/15**

2145. Azat ėt, başıŋdan at, ḳurtul. **58/16**

2146. Azatlısı… **58/17**

2147. Az söz sahibini muteber ḳılar. **58/18**

2148. Az söyler; amma uz[2460] söyler. **58/19**

2149. Az söyle, çoḳ diŋle. **58/20**

2150. Az söyler, uz[2461] söyler. **58/21**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 21]

2151. Azıŋ ḳadrini bilmeyen çoğuŋ ḳadrini hiç bilmez. **58/22**

2152. Azı bilmeyen[2462], çoğu hiç bilmez. **58/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 22]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2463]]

2153. Aza ḳanaat ėtmek gerek. **58/24**

2154. Azmayan derdi ḳozğama[2464]. **58/25**

2155. Aza ḳanaat ėden, çoḳtan mahrum ḳalmaz. **58/26**

2156. Az vėr, çoḳ yalvar. **58/27**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 22]

2460 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2461 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2462 Bu madde başında *bilmeyen* kelimesinin iki farklı imlası da (بيلميان, بيلمين) gösterilmiş.

2463 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Azı bilmeyen, çoğı hēç bilmez.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2464 Niyāzī: *LNvİC*: ḳozġamaḳ: Ḳarışmaḳ ve ḳarışdurmaḳ.: 689; ḳozġadı: Muẓṭarib oldı demekdür.: 690. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳozġalamaḳ: Ḥarekete gelmek. Cünbişlenmek. Ḳımıldanmaḳ. Temevvüc ve ḫuroş.: 236[a]; ḳozġanmaḳ: Ḥareketlenmek. Temevvüc. Coş u ḫuroş. Şamaṭaya başlamaḳ.: 236[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: kozgamak: *Çağatay.* Karıştırmak, altüst etmek; aramak, araştırmak; sarsmak, oynatmak; tahrik ve tehyic etmek; cuş u huruşa getirmek, ıztırap vermek.: üçüncü cilt, 865[a]. YUDAHİN: *KS*: kozğo-: 1. Harekete getirmek, kımıldatmak, sallamak. 2. Galeyana getirmek, rahatını kaçırmak.: 495[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuzġat-: 1. Hareketlendirmek. 2. Ayağa kaldırmak. 3. Uyandırmak.: 310[b].

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2465]]

2157. Azıcıḳ[2466] aşım, ḳavgasız[2467] başım. **58/28**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 22[2468]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2469]]

2158. Az vėrip çoḳ yalvarmalı, ki aradaki ḳapı[2470] ḳapanmaya. **58/29**

2159. Azatnamesini eline vėrdiler. **58/30**

Sünbül-zāde Vehbī [*Dīvān* Naẓīre Be-ḳaṣīde-yi meşhūra-yı Nef'ī ki be-āsitān-ı Sulṭān Aḥmed-i Evvel taḳdīm kerde-est[2471] 318, 70, 66; 67] naẓm[2472]

'abd-i ḳadīm-i vālid-i merḥūmdur deyü
āzād-nāmeyi yazup elbet hemān vėrür

bir iş midür ḳażāki o şeh çākerānına
Baġdād u Mıṣr-veş niçe kişver-sitān vėrür

2160. Az gül, çoḳ ağla. **58/31**

2161. Az yė, çoḳ su iç. **58/32**

Fikren, zihnen çalışanlara göredir.

2162. Azla ḳanaat ėtmek zarurete yol açmaz. **58/33**

2465 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Az vėr, çoḳ yalvar.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2466 Yazmada: *azacıḳ*. Yazmada *azacıḳ* kelimesi, iki farklı imla ile (ازاجق, ازه جق) yazılmış. Kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: azacıḳ (ازاجق): 77[a]; azacıḳ (ازه جق): 82[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azacıḳ (ازاجق): I, 31[c]. TDK: *DS*: azacık: I, 434[a]; azacuk: I, 434[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: azaçuḳ: 19[a].

2467 Yazmada: *ġavġāsız*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

2468 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Azıcıḳ aşım, ġavġāsız başım.: 22.

2469 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Azıcıḳ aşım, ġavġāsız başım.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2470 Yazmada: *ḳapu*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

2471 Yazmada: *Nef'ī'niŋ ḳaṣīdesine Sünbül-zāde Vehbī'niŋ naẓīresinden bir beyt*.

2472 Yazmada: *beyt*.

2163. Az yė[2473], uz[2474] yė[2475], isterseŋ ḳuru ekmekle tuz yė[2476]; tek tertemiz yė[2477], temizlik semizliktir. **58/34**

2164. Az ḳazan, uz[2478] ḳazan; az ḳazanan az yėr, çoḳ ḳazanan çoḳ yėr, hiç ḳazanmayan hiç… **59/01**

Yani 'Dilenir.' dėmektir.

Dede 'Ömer Rūşenī[2479] *Āṯār-ı 'Işḳ* Naṣīḥat dar-kam guftan u kam ḫʷurdan u kam ḫuftan [16] [naẓm]

dilerseŋ bulmaḳ ey ṭālib sa'ādet
gerekdür saŋa 'ālemde se 'ādet
nedür ol az uyuyup az yemekdür
dėyende daḫı sözi az dėmekdür

2165. Az yėmeli, çoḳ şükrėtmeli. **59/02**

2166. Az yė, az söyle; uz[2480] söyle, temiz yė. **59/03**

2167. Az yėmeği[2481], az söylemeği[2482], az uyumağı âdet ėt. **59/04**

2473 Yazmada: *ye, ėye*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yė-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

2474 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2475 Yazmada: *ye*.

2476 Yazmada: *ye*.

2477 Yazmada: *ye*.

2478 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2479 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī ḳuddise sırruh*. *Āṯār-ı 'Işḳ*, Dede 'Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]'nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne'deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: "Dede Ömer Rûşenî", *DİA*: 9, 82[c]. Yazmada ise *Āṯār-ı 'Işḳ*'ın müellifi olarak Dede 'Ömer Rūşenī'nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

2480 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2481 Yazmada: *yemek*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yė-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

2482 Yazmada: *söylemek*.

2168. Az yė, uz[2483] yė; o da yoḳsa ekmek ile tuz yė[2484]. **59/05**

ėye: *ṣaḥ. [Sahih]*[2485]

2169. Az yė, isterseŋ tuz, biber[2486] yė; tek söz olmasın. **59/06**

2170. Az yė de bir ḫizmetkâr tut. **59/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 23[2487]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2488]]

2171. Az yiyen[2489], çoḳ zaman yėr; çoḳ yiyen, çabuḳ[2490] bitirir. **59/08**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2491]]

2172. Azan[2492] insan, azan hayvan soyunu sevmezmiş. **59/09**

2483 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2484 Yazmada: *yė, ėye*.

2485 Bu açıklama ile *ye-* kelimesinin aslının veya bu madde başındaki asıl biçiminin *ėye-* olduğu belirtilmiş. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (ييمك): 2224[b].

2486 Yazmada: *büber*. REDHOUSE: *TaEL*: biber: 338[b]; buber: 391[b].

2487 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Az yė de bir ḫıdmet-kār ṭut.: 23.

2488 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Az yė de bir ḫıdmet-kār ṭut.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2489 Bu madde başında *yiyen* ifadesinin iki farklı imlası da (بيان ,بين) gösterilmiş.

2490 Yazmada: *çābūk (چابوك), çabuḳ (چابوق)*. Aslı ile ilgili farklı görüşler (Farsça olduğu veya Türkçe *çap-* fiilinden geldiği ve Farsçaya geçtiği) ileri sürülen bu kelimenin Farsçada *çābuk (چابك)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *çabuḳ (چابق), çābük (چابك), çabuḳ (چابوق), çapük (چاپك)* ve *çapük (چاپوك)* imlaları müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çābuk: 383[a]; çābūk: 383[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: çapmaḳ: I, 1539; çapük, çapük, çabük: I, 1538. CLAUSON: *EDPT*: çap-: 394[a]. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: çapuḳ: 333; çapmaḳ: 334. REDHOUSE: *TaEL*: çabuḳ (چابق): 698[a]; çābük (چابك): 698[a]; çabuḳ (چابوق): 698[a]; çapük (چاپك): 699[a]; çapük (چاپوك): 699[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çabuḳ (چابق): I, 492[a]; çābük (چابك): I, 492[a]; çabuḳ (چابوق): I, 492[b]. TDK: *DS*: çabık: III, 1031[a]; çapık (I): III, 1075[a]; çapik (II): III, 1076[b]; çapuk (I): III, 1078[b]. AYVERDİ: *MBTS*: çabuk: 206[a]; çapmak: 212[c]. NİŞANYAN: *NS*: çabuk: 139[a]. Kelime yazmada ise *çābük (چابك), çabuḳ (چابوق)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

2491 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Az yeyen, çoḳ zamān yėr; çoḳ yeyen, çabuḳ bitürür.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2492 CLAUSON: *EDPT*: āz-: 279[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azmaḳ: 1. Coşmaḳ, tehevvür ve heyecāna gelmek, şımarmaḳ. 2. Taşmaḳ, feyeżāna gelmek. 3. Ṭoġrı yoldan çıḳmaḳ, ṭuġyān ėtmek. 4. Kesb-i şiddet ėtmek. 5. Şehveti ġalebe ėtmek. 6. Fenālaşmaḳ, iltihāb peydā ėtmek. 7. Ḳudurmaḳ. 8. Ṣararup temizlenemeyecek bir ḥāle gelmek. 9. Muḫtelifü 'l-cins iki ḥayvāndan tevellüd ve teḥaṣṣül ėtmek.: I, 33[a]. TDK: *TTS*: azmak (II): 1. Bozulmak, fasit olmak, tagayyür etmek. 2. Yolu kaybetmek, yolu şaşırmak. 3. Dalalete düşmek. 4. Azgınlaşmak.: I, 351. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: azmaḳ: Başdan çıḳmaḳ; yoldan şaşmaḳ; 'işyān, şekāvet ėtmek; güm-rāh olmaḳ; zebūn ve naḥīf ve lāġar olmaḳ.: 11[b].

azmaḳ: Cinsini tebdil ėtmek...

azmaḳ: Coşmaḳ[2493]*, tehevvür ėtmek, taşmaḳ, şımarmaḳ...*

2173. Azan ḳurda ḳızan köpek… **59/10**

2174. Azdı, tozdu, gitti. **59/11**

2175. Azan ḫayrėtmez. **59/12**

2176. Azmış ile ḳızmışa doḳunma. **59/13**

2177. Azan, azıtan hep bir… **59/14**

2178. Azdı gitti deli oğlan. **59/15**

2179. Azaḳ'ta Ḳazaḳ ḳalmadı. **59/16**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[2494] Der-Beyān-i Fihrist-i Şāhān 5 naẓm

cülūs ėtdi ḳarındaşı yerine[2495] *Ḫān İbrāhīm*[2496]
bunuŋ da oldı heft iḳlīme cārī ḥükm ü fermānı

olup biŋ ḳırḳ ṭoḳuzda aŋa rozī baḫt-ı fīrozī
getürdi ṣadre āḫir rozgār ol ẓıll-ı Yezdān'ı

Bi-ḥamdi'llah zamānında Girid'de Ḫanya feṯḥ oldı
Azaḳ'da ḫūd Ḳazaḳlar ṭutdılar semt-i gurēzānı

ṭoḳuz yıldan üç ay eksük ḥükūmet eyleyüp āḫir
ferāġat ėtdi aŋa keşf olup bir sırr-ı vicdānı

naṣīb oldı şehādet 'āḳıbet ol şāh-ı mazlūma
ne çāre bu ėmiş çūn tā ezel taḳdīr-i Rabbānī

anuŋ ferzend-i 'ālī-şānı devletle sa'ādetle
geçüp evreng-i şāhīye müşerref ḳıldı dīvānı

2180. Azat olmuş köle gibi sevindi. **59/17**

2181. Azaḳ'ta Ḳazaḳ durduḳça[2497] Ḳırım'dan ḫayır olur mu? **59/18**

Tatarca manzum bir söz:

Azaḳ'da Ḳazaḳ ṭurġanda
Ḳırım'da bu yasaḳ bolġanda
Ḳırım'dan ḫayr bolar mı?

ÖNER: *K-TTS*: az-: Azmak, ahlaksızlaşmak, kötüleşmek.: 41[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: az-: Azmak, sapmak, şaşırmak.: 19[a].

2493 Yazmada: *çoşmaḳ*.

2494 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden*.

2495 yerine: Yazmada yok.

2496 Yazmada: *İbrāhīm Ḫān*.

2497 Yazmada: *ṭuduḳça*.

çobāndan ḫān (Çobān-zāde Çobān Girāy[2498]) bolġanda
Cėngiz Ḫān nesli söngende
Ḳırım'dan ḫayr bolar mı?

2182. Azaḳ'tan Ḳazaḳ gider öyle ise. **59/19**

2183. Azaḳ'tan Ḳazaḳ gitmese Ḳırım'da[2499] da bu yasaḳ bitmez. **59/20**

Tatarca manzum bir söz:[2500]

Azaḳ'da Ḳazaḳ ṭurġanda
Ḳırım'da bu yasaḳ bolġanda
Ḳırım'dan ḫayr bolar mı?

çobāndan ḫān (Çobān-zāde Çobān Giray) bolġanda
Cėngiz Ḫān nesli söngende
Ḳırım'dan ḫayr bolar mı?

2184. Az ḳaz, uz[2501] ḳaz; ḳuyuyu[2502] büyükçe ḳaz. **60/01**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2503]]

2185. Az ḳaz, uz[2504] ḳaz; çuḳuru büyükçe ḳaz. **60/02**

2498 Çoban Giray, Cengiz Han [1206 - 1227] sülalesinden değildir. Fetih Giray kalğay (birinci veliaht) iken Leh memleketi ile girdiği muharebe sonrasında bir kızı esir aldı. Bu kız sarayda bir müddet kalmasına rağmen Müslüman olmadığı için Fetih Giray onu harem-i izdivacına almadı. Bunun üzerine kızı babasına götürülmek üzere Hacı Ahmed namında birisine teslim ettiler. Bir müddet sonra kız yed-i emanetine teslim edilen şahsın nezdinde hamile kaldı. Fetih Giray bunu öğrenince her ikisinin de idam edilmesini istedi; fakat kız doğumdan sonra eceliyle öldü, Hacı Ahmed de çocuğu birine bırakıp kaçtı. Fetih Giray şehadete erince Hacı Ahmed geri döndü, çocuğu aldı, büyüttü ve adını da "Mustafa" koydu. Daha sonra Mustafa'yı bir cariye ile evlendirdi ve onun da iki çocuğu oldu. Birinin adını "Kul Boldı", diğerinin adını "Çul Boldı" koydu. Mehmed Giray Han [1. 1641-1644; 2. 1654-1666] devresinde Kırım'da hanzadelerden hiçbirisi kalmadığından bunlardan Mustafa'nın namı Fetih Giray'ın oğlu zannıyla Devlet Giray'a, Kul Boldı'nın namı Fetih Giray'a, Çul Boldı'nınki dahi 'Adil Giray'a [1666-1671] çevrilerek Kırım hanlarının nesepleri "tezlîl" edilmiştir, ki el-yevm Kırım hanedanı arasında "Çoban Giray-zadeler" demekle meşhurdur. Ḥalīm Girāy: *Gülbün-i Ḫānān*: Teḏnīb: Beyān-ı Ẓuhūr-ı Çobān Girāy: 46.

2499 Yazmada: *Ḳırım'dan*.

2500 Yazmada bir kere yazılmış olan bu alıntı, ilgisi sebebiyle her iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

2501 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2502 Yazmada *kuyu* kelimesi iki farklı imla ile (قويو, قيو) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120[b]; ḳuyu (قيو): II, 1133[a].

2503 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Az ḳaz, uz ḳaz; ḳuyıyı büyükce ḳaz.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2504 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).:

2186. Az ḳaz, uz[2505] ḳaz; çuḳuru genişçe[2506] ḳaz. **60/03**

2187. Azmayan[2507] hayvan az bulunur. **60/04**

2188. Azmayan soy, soydur. **60/05**

2189. Azdırdılar[2508] azmanı. **60/06**

2190. Azdırma köpeği, ḳızdırma keli[2509]. **60/07**

2191. Azmayan at, attır; azmayan it, ittir. **60/08**

2192. Azdırma oğlanı, ayartma ḳızı. **60/09**

2193. Azmayan at, azmayan it maḳbuldür. **60/10**

2194. Azdırma yarayı, ḳaŋgren ėdersin. **60/11**

2195. Azmayan köpek, köpektir. **60/12**

2196. Az ise ḳoy, çoḳ ise iç doy. **60/13**

2197. Azman öküz gibi… **60/14**

2198. Azman öküz, cüsseli olsa da tıpḳı babası boğa ḳadar olamaz. **60/15**

2199. Az idi derdimiz bir de taz[2510] geldi. **60/16**

XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2505 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. Benzer biçimler için bk. TDK: *TS*: az: az kaz, uz kaz; boyunca kaz: 213[a]; az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]; uz (VII): Yavaş.: XI, 4052[b]; uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

2506 Yazmada *geniş* kelimesi iki farklı imla ile (كنش, كنيش) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: geŋiş (ككش): 1558[b]; geŋiş (ككيش): 1559[a]; geniş (كنش): 1577[b]; geniş (كنيش): 1578[b]; gėŋiş (كيكش): 1614[a]; gėŋiş (كيكيش): 1614[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: geŋiş: II, 1173[a]; geniş: II, 1186[c]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: gėŋiş: cüz'-i evvel, 724[b].

2507 CLAUSON: *EDPT*: āz-: 279[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azmaḳ: 1. Coşmaḳ, tehevvür ve heyecāna gelmek, şımarmaḳ. 2. Taşmaḳ, feyeżāna gelmek. 3. Ṭoġrı yoldan çıḳmaḳ, ṭuġyān ėtmek. 4. Kesb-i şiddet ėtmek. 5. Şehveti ġalebe ėtmek. 6. Fenālaşmaḳ, iltihāb peydā ėtmek. 7. Ḳudurmaḳ. 8. Ṣararup temizlenemeyecek bir ḥāle gelmek. 9. Muḫtelifü 'l-cins iki ḥayvāndan tevellüd ve teḥaṣṣül ėtmek.: I, 33[a]. TDK: *TTS*: azmak (II): 1. Bozulmak, fasit olmak, tagayyür etmek. 2. Yolu kaybetmek, yolu şaşırmak. 3. Dalalete düşmek. 4. Azgınlaşmak.: I, 351. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: azmaḳ: Başdan çıḳmaḳ; yoldan şaşmaḳ; 'işyān, şekāvet ėtmek; güm-rāh olmaḳ; zebūn ve naḥīf ve lāġar olmaḳ.: 11[b]. ÖNER: *K-TTS*: az-: Azmak, ahlaksızlaşmak, kötüleşmek.: 41[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: az-: Azmak, sapmak, şaşırmak.: 19[a]. Ayrıca, müellif yazmada *az-* kelimesini şöyle açıklamıştır: azmaḳ: Cinsini tebdīl ėtmek. azmaḳ: Coşmaḳ, tehevvür ėtmek, ṭaşmaḳ, şımarmaḳ. bk. 59/09.

2508 Yazmada: *azdırılar*.

2509 Yazmada: *keli (كه لى), keli (كلى)*. Kelimenin aslı Farsça *kal (كل)*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: kal: 1039[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kel (كل): II, 1173[b]. REDHOUSE: *TaEL*: kel (كل): 1559[a].

2510 Türkçede *tas, taz, ṭaz* ve *daz* gibi farklı biçimleri ile müstamel olan bu kelime, yazmada *taz* ve *ṭaz* imlaları ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tāz: 570[b]. TDK: *TTS*: daz (taz): Kel, saçsız.: II, 1031; taz: V, 3782. REDHOUSE: *TaEL*: taz: 476[b]; daz: 881[b]; ṭaz: 1221[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: 266[b]; ṭaz: 266[b]. TDK: *DS*: daz (I): 1. Kellerin başında kellikten geri ye kalmış izlere denir. 2. Saçsız baş, kel.: IV, 1390[a]; taz: Çıplak, saçsız baş.: X, 3853[b]. TDK: *TS*: daz: Dazlak.: 603[a]. Ayrıca, bu kelimenin 'soysuz, tazı' manalarındaki Farsça *tāz* olarak anlaşılması da mümkündür. STEINGASS: *CP-ED*: tāz: 274[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: tāz: Beş ma'nāsı var: Biri, dil-ber ve maḥbūb ma'nāsınadur.

2200. Azgınlardan uzaḳ git. **60/17**

2201. Az iken güler idi, çoḳ buldu ağladı. **60/18**

2202. Azgın ḳurt, ḳudurmuş[2511] it tehlikelidir. **60/19**

2203. Az iken yetişir, çoḳ oldu çekişir. **60/20**

2204. Azgınlara uğrama. **60/21**

2205. Azgın boğa gibi… **60/22**

2206. Azgın boğa, kızgın sığır… **60/23**

2207. Azgın deve, ḳızgın manda tehlikelidir. **60/24**

2208. Azı[2512] dişi daha çıḳmamış. **60/25**

2209. Azmışıŋ azı dişini çıḳarırlar. **60/26**

2210. Azmış ile ḳudurmuştan ḳaç. **60/27**

2211. Azgın deve gibi saldırır. **60/28**

2212. Azgın manda gibi alıḳtı[2513], gitti. **60/29**

2213. Azgın ile ḳızgından saḳınmak gerek. **60/30**

2214. Azgınıŋ azgını… **60/31**

2215. Azgınıŋ ḳızgını… **60/32**

2216. Az gider, uz[2514] gider, dere tepe düz gider, altı ay yaz gider, altı ay ḳış gider. **61/01**
Masal başlangıcı…

2217. Az git, uz[2515] git, dereden yüz git, tepeden düz git. **61/02**

2218. Az gitmek, uz[2516] gitmek, dereden tepeden düz gitmek gerek. **61/03**

2219. Azılı[2517] canavar[2518] gibi. **61/04**

Tānī, *tāzīdan*'den ism-i fā'il-i muraḫḫam ve fi'l-i emr gelür, *tāzīdan* segürtmek ve ḳoşmaḳ ma'nāsınadur. Tālit, ṣoysız ve firo-māye ma'nāsınadur. 'Arabīde *sufla* dėnür. Rābi', sufehā ile eşüp yortan tāze bozundısına dėnür. Ḫāmis, seg-i tāzī ma'nāsınadur, ki kelb-i ma'lūmdur, ziyāde yügrük olmaġla *tāzī* dėdiler.: 228. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: Arap.: 266[b].

2511 Yazmada: *ḳuturmış*. CLAUSON: *EDPT*: [2]kutur-: 605[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳudurmaḳ: 1482[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳuturmaḳ: 232[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳutur-: 166[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳotır-: 300[b].

2512 Yazmada: *azı, azu*. Ş. Sāmī: *ḲT*: azu: I, 33[a]; azı: I, 33[a].

2513 KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: alıḳtı: $53^{a}{}_{3}$; Çeviri: alıḳtı: I, 191_{22}; alık-: Alçalmak; bozulmak, azmak; kötüleşmek.: IV, 19_{10}. CLAUSON: *EDPT*: alık-: 138[a]. TDK: *DS*: alkınmak: Şaşırmak, alıklaşmak.: I, 223[a].

2514 TDK: *TS*: uz (II): Masallarda "az gittik uz gittik, dere tepe düz gittik" tekerlemesinde 'uzak' anlamında kullanılan bir söz.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b].

2515 TDK: *TS*: uz (II): 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b].

2516 TDK: *TS*: uz (II): 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VIII): Epeyce, çokça.: XI, 4052[b].

2517 Yazmada: *azulu, azılı*. REDHOUSE: *TaEL*: azılı, azulu: 82[b].

2518 Yazmada: *canavar*. Aslı Farsça olan kelimenin bu dilde üç imlası mevcuttur: *cān-āvar, cānvār, cānvar*. STEINGASS: *CP-ED*: cān-āvar: 352[b]; cānvār, cānvar: 353[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin *canavar (جاناوار), canavar* veya *cānvār (جانوار), cān-āver* ve *cānver* imlaları kullanılmıştır. Kelimenin جانوار imlası; *Ḳāmūs-i Türkī*de *canavar, A Turkish and English Lexicon*'da ise *cānvār* telaffuzuyla yer almakta. MENINSKI: *Thesaurus…*: cānvār, cānver: I, 1568. Ş. Sāmī: *ḲT*: canavar

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[2519] 366

Diyār-ı Bekr, Gürc-istān ḥākimi olan Meḥmed Ḫān yanlarında olan cem'-i ketīr ile ṣaġ ḳol muḳābelesine fermān ėdüp kendüsi ḳırḳ biŋ i'timād ėtdigi güzīde Ḳızılbāş ile sipāh-ı Rūm'uŋ ṣol ḳolı[2520] *üstüne* ***azulu cānver gibi*** *uġrayup leşkerüŋ ardın almaḳ mülāḥaẓasıyla Rūm-ėli dilāverleri üzerine at ḳopardı…* ilā āḫirihi[2521]…

2220. Azılı ile başa çıḳılmaz. **61/05**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2522]]

2221. Azmanzadeleri peşine taḳıp gitti. **61/06**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[2523] [cüz'-i ṯānī,] 125[2524]

2222. Azı dişi çıḳmayan aḳıl baliġ sayılmaz. **61/07**

2223. Azı dişi ḳalmamış hâlâ ceviz ḳırmaḳ ister. **61/08**

2224. Azıya gemini[2525] almış at gibi ḳoşar. **61/09**

2225. Az gülmeli, çoḳ ağlamalı. **61/10**

2226. Az gül, çoḳ ağla; az yė, çoḳ şükrėt. **61/11**

2227. Azığı bitmiş at gibi kişner. **61/12**

2228. Azıḳsız, yola çıḳılmaz. **61/13**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 23]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2526]]

2229. Azıḳsız, arzusuz yola çıḳılmaz. **61/14**

2230. Azıḳsız, arḳadaşsız yola çıḳma. **61/15**

(جاناوار): I, 467[b]; cān-āver: I, 467[b]; canavar (جانوار): I, 468[b]; cānver: I, 468[b]. REDHOUSE: *TaEL*: canavār (جاناوار): 638[b]; cān-āver: 638[b]; cānvār: 639[b]; cānver: 639[b]. Kelime yazmada ise *canavar (جاناوار), canavar* veya *cānvār (جانوار)* ve *cānver* imlaları ile kullanılmıştır.

2519 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

2520 Yazmada: *ḳol*.

2521 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

2522 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Azılu ile başa çıḳılmaz.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2523 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür*.

2524 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: … kebūteri çelebī **azman-zādeler ile ric'at ėdüp** vāki' ḥāli aġa du'ācılarına ifāde eyledükde kendüleri daḫı mu'āyene ėdüp begenmeleri üzerine vāḳı'ā ednā pahā ile temellük…: cüz'-i ṯānī, 125.

2525 Bu madde başında *gem* kelimesinin iki farklı imlası (كم, كه م) gösterilmiş. REDHOUSE: *TaEL*: gem (كم): 1569[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gem (كم): II, 1181[c].

2526 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Azıḳsız, yola çıḳılmaz.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2231. Azıḳsız yol, ḳazıḳsız çöl olmaz. **61/16**

2232. Azıḳsız yola çıḳanıŋ iki gözü ėl torbasında ḳalır. **61/17**

2233. Azıḳsız yol yürünmez[2527], ḳazıḳsız çöl geçilmez. **61/18**

2234. Azıḳsız sefer, ḳazıḳsız siper olmaz. **61/19**

2235. Astı (altı) üstünden beterdir[2528]. **62/01**

2236. Asitanesine mihman oldular. **62/02**

2237. Asitaneli, İstanbullu hep bir sayılır dede. **62/03**

2238. Asitaneli dėdikten soŋra[2529] Üsküdar da dâḫildir. **62/04**

2239. Astarsızdır. **62/05**

2240. Astarsız pamuḳ durmaz. **62/06**

2241. Astarsız ḫırḳa, ḫırḳa sayılmaz. **62/07**

2242. Astarsız, dikişsiz aḫiret gömleği… **62/08**

2243. Astarı cömerde, yüzü pintiye kestirmeli. **62/09**

2244. Astarı dar[2530], yüzü bol… **62/10**

2245. Astarı Çıfıt[2531] dini gibi… **62/11**

2246. Astarı yoḳ, aslı yoḳ. **62/12**

2247. Astarsız ferace, astarsız don… **62/13**

2527 Yazmada: *yürülmez*.

2528 Yazmada: *bedterdür*. Kelimenin aslı Farsça ‘daha kötü’ manasında *badtar*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: badtar: 162[a].

2529 Yazmada *sonra* kelimesi iki farklı imla ile (صكره, صوكره) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣoŋra (صكره): 1181[b]; ṣoŋra (صوكره): 1194[a].

2530 Bu kelime, yazmada *dar* ve *ṭar* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tār: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; ṭar: 1219[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭar: II, 859[a].

2531 Kelimenin aslı *yahūd* olup bu kelimenin kökeni ve manası ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. “Müslüman âlimler, *yehūd* ve *hūd* kelimelerini ‘tövbe edip hakka dönme’ anlamındaki *havd* (*hāda-yahūdu*) köküyle ilişkilendirmişlerdir. *Hūd, hāid*’in (‘tövbe eden’) çokluğudur veya *yahūd* kelimesindeki *yā* harfinin hazfedilmesiyle oluşmuştur; bazı kıraatlerde bu kelime *yahūd* şeklinde okunmaktadır. *Yahūd*’dan maksat ise ‘yahūdiyyīn’dir (‘tövbe edenler’). Bir diğer görüş ise *Yehūd*’un bir kabile ismi olduğu ve kelimenin aslı -Hz. Ya‘ḳūb’un on iki oğlundan en büyüğü olan Yehuza’ya nispetle- ‘yehūḏ’ iken *ḏal* harfinin *dal* harfine çevrilmesiyle Arapçalaştığı şeklindedir…” bk. GÜRKAN, S. L.: “Yahudi”, *DİA*: 43, 182[a]. Kelimenin Farsçada *Cuhūd, Çıfūd* ve *Yahūd* olmak üzere üç farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: Cuhūd: 382[a]; Çıfūd: 396[a]; Yahūd: 1539[a]. Farsçadan Türkçeye geçtiği anlaşılan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde ise her biri yazmada da kullanılmış olan *Cuhūd, Çıfıt, Çıfūt* ve *Yehūd* imlaları mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: I, 489[c]; Çıfūt (چفوت) yā-ḫ[v]ud Çıfıt (چفيت): I, 511[c]; Yehūd: II, 1571[b]. Kelime, Türkçede ‘Yahudî’ anlamının yanı sıra mecaz olarak ‘hileci, düzenbaz; inatçı, garazkâr’ anlamlarında da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: s. Fā. [“Yahūd”dan. Ġalaṭ: *Çıfūt*.] Yehūd ṭā’ifesinden ādem, Yehūdī. *mec.* ‘İnādcı ve ġaraz-kār ādem.: I, 489[c]. TDK: *TS*: Çıfıt: Yahudi.: 529[a]; çıfıt: Hileci, düzenbaz.: 529[a]. AYVERDİ: *MBTS*: Çıfıt: 228[a]; Çıfıtlık: 228[a].

2248. Astarsız ambarda[2532] darı[2533] durmaz. **62/14**

2249. Astarı yüzüne uymaz bez, sözü sözüne uymaz âdem hep bir. **62/15**

2250. Astarı peşine[2534] uymaz. **62/16**

2251. Astarı yüzüne uymaz. **62/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 23[2535]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2536]]

2252. Astarı yüzünden pahalı çıḳtı. **62/18**

[Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 23[2537]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 184[2538]]

2253. Asude yaşamaḳ isterseŋ çek başıŋı ḫırḳaya. **62/19**

Yaḥyā Naẓīm[2539] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 103] beyt

āsūdeligi şemʻ-ile fānūsdan ögren
merd-āne serüŋ ḫırḳaya çek ġammdan emīn ol

[Dede ʻÖmer Rūşenī *Āṯār-ı ʻIşḳ* Īn ḥikāyat dar-baḥr-i dīgar vāḳiʻ şuda 46] [naẓm[2540]]

2254. Asude yaşamaḳ herkese müyesser değil. **62/20**

2532 Yazmada: *anbarda*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem Farsçada olduğu gibi *medsiz elif*le (enbār, anbar) hem de *medli elif*le (anbar) müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: 103[b]. REDHOUSE: *TaEL*: enbār: 207[a]; anbar [*medsiz elif*le]: 207[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: anbar [*medli elif*le]: I, 56[b]; enbār: I, 170[c]. Kelimenin kökeni için bk. EREN: *TDES*: ambar: 11[b]. NİŞANYAN: *NS*: ambar 28[a]. Ayrıca bu kelime Arapçada da *anbār* biçimiyle müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-anbār: II, 115. Yazmada kelimenin hem bu madde başında olduğu gibi *medli elif*li biçimi hem de *medsiz elif*li biçimi kullanılmıştır.

2533 Yazmada: *ṭarı*. Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

2534 Aslı Farsça *paş* olup 'at yelesi, sarık ucu, kemerbend saçağı, püskül' gibi manaları olan bu kelime, burada 'elbisenin etek kısmı, eteğin sarkan ucu' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: paş: 251[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: paş: 207. NİŞANYAN: *NS*: peş: 671[a]. TDK: *TS*: peş (I): Elbisenin etek kısmı.: 1917[a].

2535 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Astarı yüzine uymaz.: 23.

2536 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Astarı yüzine uymaz.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2537 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Astarı yüzünden behālı.: 23.

2538 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Astarı yüzünden behālı.: cüz'-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2539 Yazmada: *Naẓmī*.

2540 Dede 'Ömer Rūşenī: *Āṯār-ı ʻIşḳ*: Īn ḥikāyat dar-baḥr-i dīgar vāḳiʻ şuda: pes gerek ṣūfī çeke baş ḫırḳaya / tā düşe İslām odı her fırḳaya // ḫırḳaŋa çek kirpi gibi başuŋı / görmesün kimse gözüŋi ḳaşuŋı: 46.

2255. Asan[2541] yaşamaḳ, asude yaşamaḳ… **62/21**

2256. Asya, ümm-i dünya[2542]… **63/01**

2257. Âsiyâb[2543]-ı devlet irfanla döner. **63/02**

Mevzundur.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] mıṣrā‘

2258. Asya’nıŋ bir kenarı Üsküdar’dır. **63/03**

2259. Asya’nıŋ, Asitan’ıŋ bir eteği Üsküdar’dır. **63/04**

2260. Âsiyâb-ı talihiŋ bir gün olur meram üzere döner. **63/05**

Mevzundur.

naẓm

ey göŋül bāb-ı rıżāyı çūn gözet şām u seher[2544]
sen ẓuhūra tābi‘ ol ġayri ne lāzımdur keder
ehl-i ‘irfān şu cehānda zaḥmeti bir ḏevḳ ėder
her bir ‘usruŋ yüsrine vāḳıf olan ġammı çeker
yār küser aġyār güler ėtmek taḥammüldür hüner
āsiyāb-ı ṭāli‘iŋ bir gün merām üzre döner

2261. Asya Asyalılarıŋdır, Avrupa Avrupalıların olduğu gibi, kezâlik Amerika Amerikalıların olduğu gibi Afrika kezâlik Afrikalıların olması lazımdır. […] **63/06**

2262. Âsiyâbıŋ biz ününde değil, unundayız. **63/07**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 9] [mıṣrā‘[2545]]

2263. Âsiyâb-ı bad; amma abı ḳandan[2546] (nereden) caridir. **63/08**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā‘[2547]]

2541 Kelimenin aslı Farsça *āsān* olup ‘kolay’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 47[a]. ŞÜKÛN, Z.: *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*: 51[b]. *Türkçe Sözlük*’te bulunmayan bu kelime, *Derleme Sözlüğü*’nde ‘kolaylık’ anlamı ile yer almaktadır. TDK: *DS*: asan: Kolaylık.: XII, 4425[a]. AYVERDİ: *MBTS*: âsan: 71[c].

2542 ‘Dünyanın anası’ manasındaki bu terkip daha çok Mısır ve Kahire için kullanılmaktadır. Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: “Ümm-i dünyā” dėnmege şāyān olan Mışr’da Defter-dār İbrāhīm Paşa…: 1, 286. AYVERDİ: *MBTS*: üm: Ümm-i dünya - Ümmü ’d-dünya: ‘Dünyanın anası’ Kahire şehri.: 1295[c].

2543 Aslı Farsça (< *ās* ‘değirmen’ + *āb* ‘su’) olan bu kelime, ‘su değirmeni’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ās: 46[b]; āsiyā: 61[b]; āsiyāb, āsyāv: 61[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: āsiyā: 49; āsiyāb: 49 ŞÜKÛN, Z.: *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*: āsiyā: 57[a]; āsiyāb: 57[a].

2544 şām u seher: Yazmada: *şām seher*.

2545 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: āsiyābıŋ biz ününde degiliz unundayuz: 9.

2546 CLAUSON: *EDPT*: kāŋū: 632[b]; kanta: 635[b]. TDK: *TTS*: kanda: Nerede, nereye: IV, 2209. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳanda: 1040[c].

2547 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: āsiyāb-ı bād ammā ābı ḳandan cāridür: 8.

2264. Âsiyâb-ı çarḳ öğütür ömrü çün[2548] gendüm[2549] gibi. **63/09**

Muḥibbī [*Dīvān* 611, 2065, 7] mıṣrā‘[2550]

2265. Âsiyâbıŋ çarḳını bir ḫar[2551] da olsa döndürür. **63/10**

Lā mıṣrā‘

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Döndürür; amma (faḳat) ters döndürür. Buŋa delil ve şahit aranırsa on beş senelik meşrutiyet pehlivanları devr-i felaket-âveridir, ki millet ve Devlet-i Osmaniye’niŋ ebediyen ḫatır ve ḫayalinden çıḳmayacaḳ derece menhus bir devr-i fecidir.

2266. Âsiyâb-ı devleti bir ḫar[2552] da olsa döndürür. **63/11**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 23[2553]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ż-Żurefā (Nevādirü ’ż-Żurefā)* cüz’-i ṯānī, 184[2554]]

Lā mıṣrā‘

[Ḥalīm Girāy] *Gülbün-i Ḫānān* [‘Ādil Girāy Ḫān] 61

*Meḥmed Girāy Ḫān-ı Ṯāliṯ tercemesi ḏeylinde neseb-i meḫūli keşīde-yi silk ta‘bīr olınan Çobān Muṣṭafā’nıŋ maḥṣūli reme-yi enfās-ı ma‘dūdesi ya‘nī veled-i bedgüheridür. Bir müddet Serāy-ı Vize[2555] ḳaṣabasında īvā ve ba‘dehū ḫānān-ı Ḳırım iltimāslarıyla Rodos cezīresine neyf ü iclā’ olunmış-idi. Selefi Meḥmed Girāy Ḫān’ıŋ ‘azli iḳtiżā eyledükde “**Āsiyāb-ı devleti bir ḫar da olsa döndürür**!” deyerek biŋ altmış altı ḏī ’l-ḥiccesinde mesned-i ḫānı mümā-ileyhe şāyān ü erzānī buyurılmaġla birāderi Ḳul Boldı Fetiḥ Girāy’ıŋ oġlı Devlet Girāy’ı ḳalġay ve anuŋ birāderi Ġāzī Girāy’ı nūri ’d-dīn ėtmekle…* ilā āḫirihi[2556]…

Müstaḳīm-zāde [1131/1719 - 1202/1788]’niŋ[2557] mektub-ı letâifinden…

2548 Yazmada: *çūn*. Aslı Farsça *çūn*’dür. STEINGASS: *CP-ED*: 403[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çūn: Fā. 1. Gibi, miṯilli. 2. Naṣıl, nece. 3. Çūn-ki, mādām-ki: Çūn degilsiŋ vāḳıf ṣun‘-i ezel. çūn u çirā= Naṣıl ve niçün, esbāb u ‘ilel. bī-çūn= Emṯālsiz, bī-mānend, bī-naẓīr.: I, 524[b].

2549 Yazmada: *gündem*. Kelimenin aslı ‘buğday’ manasında Farsça *gandum*’dür. STEINGASS: *CP-ED*: gandum: 1099[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gendüm: II, 1185[c].

2550 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: āsiyāb-ı çarḫ ögidür ‘ömri çün gendüm gibi / ey Muḥibbī baġlama dil bī-vefā gerdūn içün: 611, 2065, 7.

2551 Farsçadan alınmış olan bu kelime, ‘eşek, aptal’ manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫar: 450[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫar: I, 575[a].

2552 Farsçadan alınmış olan bu kelime, ‘eşek, aptal’ manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫar: 450[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫar: I, 575[a].

2553 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Āsiyāb-ı devleti bir ḫar da olsa döndürür.: 23.

2554 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ż-Żurefā (Nevādirü ’ż-Żurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Āsiyāb-ı devleti bir ḫar da olsa döndürür.: cüz’-i ṯānī, 184. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

2555 Serāy-ı Vize: Yazmada: *Vize*.

2556 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

2557 Yazmada: *Kāmī’niŋ*. Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin [1131/1719 - 1202/1788]: Biyografi âlimi, mutasavvıf ve hattat. Geniş bilgi için bk. YILMAZ, A.: “Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin”, *DİA*: 32, 113[c]-115[a].

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[2558] [cüz'-i evvel,] 27

... deyerek keskin üzengi ile çıḳış ėdüp Müslimānān dehre belki Tersā ü Gebre şāhid-zūr gibi suḫre oldılar. Faḳīrüŋ daḫı ḫirmen-i derūnımı ātiş-i ḥayret cayır cayır yaḳup ***"Āsiyāb-ı devleti bir ḫar da olsa döndürür!"*** *deyerek at bāzārında*[2559] *fāris-i feres-i ferāset olan cān-bāzlardan istiḫbār olunduḳda şeb-dīz dūd-i āhım gül-gūn eşk-i çeşmim ikisi de naẓarda ḳoş ḳoş da yügrügin al deyü iki ecreb-i kec-rev*[2560] *irsāl eylediler...* ilā āḫirihi[2561]…

2267. Âsiyâb-ı dehre geldik, şimdi nöbet bekleriz. **63/12**

[Edincikli Ravżī] mışrā'[2562]

2268. Aşını arayan, eşini bulan; işini bilir. **63/13**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2563]]

2269. Aşını, işini bilir âdemdir. **63/14**

2270. Aşını aşamış[2564] (yėmiş) yaşını yaşamış hâlâ ḳopuz[2565] çalmaḳ ister. **63/15**

2271. Aşını aşamış[2566] (yėmiş) yaşını[2567] yaşamış artıḳ gelin güveyi[2568] olacaḳ değil ya! **63/16**

2272. Aşsız, başsız evde insan değil, iti bağlasaŋ durmaz. **63/17**

2273. Aş, su haḳḳı büyüktür; kimse ödeyemez. **63/18**

2274. Aşı, sofrası[2569] meydanda cömerttir. **63/19**

2275. Aşı, suyu bol; sofrası[2570] meydanda… **63/20**

2558 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳradur*.

2559 *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*'da: *pazarında*.

2560 *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*'da ve yazmada: *keç-rev*.

2561 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

2562 Edincikli Ravzî'ye ait olan biçimi: *āsiyāb-ı dehre geldük biz de nevbet beklerüz*. Âşık Ömer'e ait olan biçimi: *āsiyāb-ı çarḫa geldük şimdi nevbet beklerüz*. ERGUN, S. N.: *Âşık Ömer - Hayatı ve Şiirleri*: 364, 593, 5.

2563 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aşını arayan, işini bulan; işini bilür.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2564 CLAUSON: *EDPT*: aşa-: 256[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aşamaḳ: 118[a]. TDK: *DS*: aşamak (I): Yemek yemek.: I, 350[b].

2565 Yazmada: *ḳobuz*. CLAUSON: *EDPT*: kopuz: 588[b]. TDK: *DS*: kobuz: Akordeonun küçüğü, bir çeşit çalgı.: VIII, 2890[b]. TDK: *TTS*: kobuz: Ut biçiminde eski bir Türk sazı.: IV, 2588; kubuz: IV, 2710.

2566 CLAUSON: *EDPT*: aşa-: 256[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aşamaḳ: 118[a]. TDK: *DS*: aşamak (I): Yemek yemek.: I, 350[b].

2567 Yazmada: *yaşı*.

2568 Yazmada: *güve*. CLAUSON: *EDPT*: küḏēgü: 703[a]. TDK: *DS*: güve (I): Damat, güveyi.: VI, 2239[b]. Yazmada *güveyi* kelimesi; *givegi, giyev, güve* ve *güvegi* biçimleri ile kullanılmış.

2569 Yazmada: *sufresi, ṣofrası*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dır. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a].

2570 Yazmada: *sufresi, ṣofrası*. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a].

2276. Aşını ḳısḳanmayan erdir. **63/21**

2277. Aş yėnen yerde bereket çoḳ olur. **63/22**

2278. Aş bulduŋ mu yė, dayaḳ gördüŋ mü ḳaç. **63/23**

2279. Aşına, suyuna bereket. **63/24**

2280. Aşına bereket, kendine lanet dėdiren de bulunur. **63/25**

2281. Aşına bereket, kendisine aḳıl ve insaf dilerim. **64/01**

2282. Aşına soğuḳ[2571] ḳaşıḳ soḳmaḳ nasip olmadı. **64/02**

2283. Aş yėnen yerde bereket olur, iş görülen yerde hareket -hayat- olur. **64/03**

2284. Aşına soŋradan tuz ḳatılmaz. **64/04**

2285. Aşını esirgeyeniŋ çanağı bayırmaz[2572], işini ėrteye[2573] -yarına- bıraḳanıŋ aş ḳazanı bayırmaz (bereketi artmaz). **64/05**

Ėrte günüŋ sahibi var.

2286. Aşına tuz ḳatmaz, işine hile. **64/06**

2287. Aş taşınca kepçeye[2574] paha olmaz. **64/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 23[2575]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2576]]

2288. Aşsız, susuz iş görülmez. **64/08**

2289. Aş vėr, taş taşıt. **64/09**

2571 Yazmada: *ṣo'uḳ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣo'uḳ: II, 844[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [صغوق ve صوؤق yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo'uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a].

2572 CLAUSON: *EDPT*: bayu-: 384[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: baymaḳ ve bayırmaḳ: Zenginleşmek, tüvān-ger olmaḳ.: 73[b]. TDK: *DS*: bayırmak: Zengin olmak.: II, 580[b]. Benzer bir biçim için bk. *Yoksul bayırsa çanağı bayırmaz*. REDHOUSE: *TaEL*: bayırmaḳ: 337[b].

2573 CLAUSON: *EDPT*: ėrtē: 202[b]. TDK: *TTS*: erte, (irte): Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın.: III, 1512. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėrte: I, 239[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ėrte: 48[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irte (I): 114[a]; irte (II): 114[a]; irte (III): 114[a]. TDK: *DS*: irte: 1. Gündüz. 2. Karanlık, gece.: VII, 2553[a].

2574 Yazmada: *kefceye*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *kafça*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: kafça: 1037[b]. Aşçıların "kepçe" dedikleri alete denir. Kaşığa dahi derler. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kafça: 658. Kelime yazmada hem *kefçe* hem de *kepçe* imlası ile kullanılmış olup bu iki imla da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kepçe: II, 1143[c]; kefçe: II, 1171[c].

2575 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Aş ṭaşınca kefceye behā olmaz.: 23.

2576 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aş ṭaşınca kefçeye behā olmaz.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2290. Aş taşınca kepçeye[2577] dur olmaz. **64/10**

Aş taştı, kepçeye[2578] dur -durmaḳ- yoḳ.

At ḳoştu, yüğrüğe[2579] dur yoḳ.

Davullu düğün, bayram olunca deliye dur yoḳ.

Ḳavga[2580] -cenk- günü doğdu, çapulcuya dur yoḳ.

2291. Aş olmadı, taş oldu. **64/11**

2292. Aş olmadı, taş oldu; ḳapıya sığmaz baş oldu. **64/12**

2293. Aş, iş iştihasız olmaz hiç. **64/13**

2294. Aş ḳaynadı, aç oynadı. **64/14**

2295. Aş, ḳotaranıŋ[2581]; iş, becereniŋ. **64/15**

2296. Aşsız, susuz değil insan, hayvan bile durmaz. **64/16**

2297. Aşıŋı vėrme, ḳaşıŋı vėr. **64/17**

"Ḳaş"tan murat güler yüzdür.

2298. Aşıŋ vėrme, ḳaşıŋ vėr. **64/18**

[ḳaş:] Güler yüz, tatlı dil.

2299. Aşıŋ vėrme, ḳaşıŋ vėr; dost uğruna başıŋ vėr. **64/19**

"Baş"tan murat aḳıl yani faydalı öğüt…

2300. Aş vėrmek değil, başına bile döktü. **64/20**

2301. Aşını başına bile döktü. **64/21**

2577 Yazmada: *kefçeye*. STEINGASS: *CP-ED*: kafça: 1037[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kafça: 658. Ş. Sāmī: *ḲT*: kepçe: II, 1143[c]; kefçe: II, 1171[c].

2578 Yazmada: *kepçeye, kefçeye*. STEINGASS: *CP-ED*: kafça: 1037[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kafça: 658. Ş. Sāmī: *ḲT*: kepçe: II, 1143[c]; kefçe: II, 1171[c].

2579 Yazmada: *yüyrüge*. TDK: *DS*: yüyrük: Güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk.: XI, 4335[a]; yüğrük (I): Güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk.: XI, 4325[b]; yüğrük (II): 1. İyi yürüyen, koşan (at vb. için). 3. Koşu atı.: XI, 4326[a]; yürük (I): XI, 4333[b]; yürük (II): XI, 4333[b]. CLAUSON: *EDPT*: yügrük: 914[b]. TDK: *TTS*: yüğrük: VI, 4743. TDK: *TS*: yüğrük: 2621[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yügürük: Serī', sebük-pā.: 307[b].

2580 Yazmada: *ġavġa (غاوغا)*. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

2581 TDK: *DS*: kotarmak (I): 1. Bir kaptan başka bir kaba yemek boşaltmak, yemeği kaplara dağıtmak. 2. Yemeği hazırlayıp yenecek duruma getirmek.: VIII, 2936[a]; kotarmak (II): 1. Bir işi bitirmek, başarmak. 2. Tutumlu kullanmak.: VIII, 2936[b].

[Nevāyī *Ḥayretü'l- Ebrār* 471, 63, 4[2582]] beyt[2583]

nikbet ayaġıġa urup taşnı
şeh başıġa tökti ısıġ[2584] *aşnı*

2302. Aş vaḳti başḳa, iş vaḳti başḳa; iyâdet, ibadet, uyḳu, istirahat, seyr u seyahat, hubb-ı […], sohbet ve muhabbet vaḳitleri yine başḳa başḳadır; her iş vaḳtinde, sırasında gerek. **64/22**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

2303. Aşsız iş olmaz, işsiz aş; gereksiz baş olmaz, lüzumsuz taş. **64/23**

2304. Aş -yėmek- vaḳti yüzsüz, yėrsiz Çingene[2585] sıḳtar[2586] -sıḳıştırır-, yoḳ -yoḳsulluḳ[2587]- vaḳti arsız dilenci sıḳtar. **64/24**

2305. Aş ḳavgası[2588] boğazda. **64/25**

2306. Aş ḳavgası, oş[2589] ḳavgası… **64/26**

2307. Aş için Çingene[2590] ḳavga ėder. **64/27**

2308. Aş ḳavgasını adam[2591] olan âdem ėtmez. **64/28**

2582 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aş: 13[b].

2583 Yazmada: *Çaġatayca beyt*.

2584 Yazmada: *ısıġ: sıcaḳ*.

2585 Yazmada: *Çingāne*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind'den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mıṣr'dan baḥr[en] Avrupa'ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müstaʻmel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve ʻale 'l-ʻumūm ʻārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

2586 Niyāzī: *LNvİC*: sıḳtattı: Ziyāde aġlatdı demekdür.: 602. YUDAHİN: *KS*: sıkta-: Acı acı ağlamak, tasalanmak.: 649[a]. CLAUSON: *EDPT*: sığtā-: 255[a]. TDK: *DS*: sıktarmak: Sıkıştırmak.: X, 3607[b]. ÖNER: *K-TTS*: sıkta-: 405[b].

2587 Yazmada: *yoḳsuluk*.

2588 Yazmada: *ġavġāsı*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b]. Yazmada bu (64.) sayfadaki *kavga* kelimeleri iki farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا)] kullanılmış.

2589 TDK: *DS*: oşoş: Köpek.: IX, 3292[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oş, oşt: oş oş, oş oşlar (çocuḳ lisānında): Köpek.: I, 206[c]. CLAUSON: *EDPT*: oş: 255[a].

2590 Yazmada: *Çingāne*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: I, 517[a].

2591 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da

2309. Aş üstüne ḳavga olmaz. **64/29**

2310. Aş üstüne niza ėtme, niyaz ėt. **64/30**

Muḥibbī *Dīvān* [743, 2553, 3] beyt

her ne kim vėre Ḫudā eyle ḳanā'at cān-ile
az u çoḳ dėme ṣaḳın ėtme nizā' aş üstine

2311. Aş üstüne ḳavga insana yaraşmaz, insan olan köpek gibi dalaşmaz[2592]. **64/31**

2312. Aş ḳondu yėnmek için, "Elhamdülillah." dėnmek için. **65/01**

2313. Aş yiyen[2593] taşını ḳaldırır. **65/02**

2314. Aş yėdir, taş taşıt. **65/03**

2315. Aş yiyen[2594] diş ḳarıştırır. **65/04**

2316. Aşına ağı[2595] (zehir) ḳattılar. **65/05**

2317. Aşına ağı[2596] ḳattılar, işine hile. **65/06**

2318. Aş yoḳta -hâl-i zarurette- dilenci, aḳçe yoḳta alacaḳlı (dâyin[2597]) sıḳtar[2598] (sıḳıştırır). **65/07**

2319. Aş yoḳta dilenci sıḳtar[2599] (sıḳıştırır). **65/08**

'Yoḳsulluḳta hacet isteyenler çoḳ olur.' dėmek.

Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

2592 Yazmada: *ṭalaşmaz*. CLAUSON: *EDPT*: talaş-: 502[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭalaşmaḳ: II, 868[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭalaşmaḳ: 1226[b]. TDK: *TTS*: dalaşmak: II, 981; talaşmak: V, 3705. TDK: *DS*: talaşmak: X, 3814[a].

2593 Bu madde başında *yiyen* ifadesinin iki farklı imlası da (ییان ,یه یه ن) gösterilmiş.

2594 Bu madde başında *yiyen* ifadesinin iki farklı imlası da (ییان ,یه یه ن) gösterilmiş.

2595 Yazmada: *aġu*. CLAUSON: *EDPT*: ağu: 78[b]. TDK: *DS*: ağu (I): Zehir.: I, 114[a].

2596 Yazmada: *aġu*. CLAUSON: *EDPT*: ağu: 78[b]. TDK: *DS*: ağu (I): Zehir.: I, 114[a].

2597 Aslı Arapça *dāyin* olan bu kelime, 'borç veren, alacaklı' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ed-dāyin: III, 632.

2598 Niyāzī: *LNvİC*: sıḳtattı: Ziyāde aġlatdı demekdür.: 602. YUDAHİN: *KS*: sıkta-: Acı acı ağlamak, tasalanmak.: 649[a]. CLAUSON: *EDPT*: sığtā-: 255[a]. TDK: *DS*: sıktarmak: Sıkıştırmak.: X, 3607[b]. ÖNER: *K-TTS*: sıkta-: 405[b].

2599 Niyāzī: *LNvİC*: sıḳtattı: Ziyāde aġlatdı demekdür.: 602. YUDAHİN: *KS*: sıkta-: Acı acı ağlamak, tasalanmak.: 649[a]. CLAUSON: *EDPT*: sığtā-: 255[a]. TDK: *DS*: sıktarmak: Sıkıştırmak.: X, 3607[b]. ÖNER: *K-TTS*: sıkta-: 405[b].

2320. Aş yoḳta dilenci, iş çoḳta elci[2600] sıḳtar[2601]. **65/09**

2321. Aşçı[2602], aç ḳalmaz; işçi[2603], boş ḳalmaz. **65/10**

Eğer ehil iseler.

2322. Aşçı, işçi para ister. **65/11**

2323. Aşçı, işçi hep beraber… **65/12**

2324. Aşçınıŋ tuz ḳabağı yanında gerek, solağıŋ zağar […] yanında gerek. **65/13**

2325. Aşçınıŋ tuz ḳabağı, işçiniŋ diz bağı yanında durur. **65/14**

2326. Aşçı yağlı elini kendi üstüne başına sürer. **65/15**

2327. Aşçı yamağı gibi dombaydır[2604]. **65/16**

2328. Aşḫaneye kelfatma[2605]… **65/17**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2606]]

2329. Aştı, taştı; nisabı geçti. **65/18**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2607]]

2330. Aşırılığı[2608] tuttu. **65/19**

2331. Aştı, taştı. **65/20**

2332. Aşırdı. **65/21**

2333. Aştı, gitti. **65/22**

2600 Yazmada: *ėlçi/ilçi*. Bu kelimenin burada 'sefir; aracı; görücü, dünür' manalarında *elçi* olarak anlaşılması da uygun olmakla birlikte 'çiftliklerde çalıştırmak için amele toplayan kişi, amele başı' manasında *elci* olarak anlaşılması daha muvafıktır. TDK: *DS*: elci (II): 1. Amele başı. 2. Yapı ustasının yamaklığını yapan amele. 3. Çiftliklerde çalıştırmak için amele toplayan (kimse). 4. Irgatın biçeceği ekin parçasını işaretleyen, ayıran (kimse).: V, 1705[a]; elçi, ėlçi: 1. Kız istemeye gönderilen kimse, görücü, dünür. 2. İki kişi arasında söz getirip götüren, bunu iş ve huy edinen (kimse).: V, 1706[a]; ilçi: Elçi.: VII, 2518[b]. TIETZE: *TvETTL A-E*: elci: I, 707[a]. Ayrıca, *elçi* kelimesi için bk. LESSING: *M-TS*: elçi(n): 389[a]. Zemahşerî: *Mukaddimetü ʾl-Edeb - Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*: elçi: 196[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: elçi: I, 384; ilçi: I, 605. CLAUSON: *EDPT*: ėlçi: 129[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: elçi: I, 155[b]; ilçi: I, 247[a]. REDHOUSE: *TaEL*: elçi: 184[b]; ėlçi: 304[a]. TDK: *DS*: elçi, ėlçi: V, 1706[a]; ilçi: VII, 2518[b]. TIETZE: *TvETTL A-E*: elçi: I, 707[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʿO*: ėlci: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elçi: 72[a]; ilçi: 109[a]. ÖNER: *K-TTS*: ilçė: 168[a].

2601 Niyāzī: *LNvİC*: sıḳtattı: Ziyāde aġlatdı demekdür.: 602. YUDAHİN: *KS*: sıkta-: Acı acı ağlamak, tasalanmak.: 649[a]. CLAUSON: *EDPT*: sığtā-: 255[a]. TDK: *DS*: sıktarmak: Sıkıştırmak.: X, 3607[b]. ÖNER: *K-TTS*: sıkta-: 405[b].

2602 Yazmada *aşçı* kelimesi iki farklı imla ile (aşcı, aşçı) yazılmış.

2603 Yazmada *işçi* kelimesi iki farklı imla ile (işci, işçi) yazılmış.

2604 TDK: *DS*: dombay (II): Şişman, kısa boylu kimse: IV, 1552[a].

2605 TDK: *DS*: kelfatma: Hindi.: VIII, 2732[a].

2606 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aş-ḫāneye kelfaṭma.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2607 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aşdı, ṭaşdı; niṣābı geçdi.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2608 Yazmada: *aşarıligi*. TDK: *DS*: aşarı: Aşırı, ileri.: I, 351[a]. Bu kelimeyi "haşarılığı" biçiminde anlamak da muvafıktır.

2334. Aşırma, aşırırlar. **65/23**

2335. Aştı borç biŋ ikiyi. **65/24**

2336. Aşağı tükürsem saḳalım, yuḳarı tükürsem bıyığım… **65/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 23]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2609]]

2337. Aşağısı, yuḳarısına uymaz. **65/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 23]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2610]]

2338. Aşağı çeşme, ḳol gibi aḳıyor. **66/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 23[2611]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2612]]

2339. Aşağıya tüküren saḳalına, yuḳarıya tüküren yüzüne tükürür. **66/02**

2340. Aşağı âdemdir vesselam! **66/03**

2341. Aşağı malıŋ ḳıymeti de aşağı olur. **66/04**

2342. Aşağı yuḳarı gel, git. **66/05**

2343. Aşağı yuḳarı söz söyler. **66/06**

2344. Aşıḳan[2613] (acele ėden) ḳız, ḳocaya varsa rahat ėdemez. **66/07**

Ḳıpçaḳ lehçesinde /Tatarcası/

Aşıḳḳan ḳız bayġa (ḳocaya) barsa calçımaz(?).

2345. Aşıḳtıran[2614] (acele ėden) aşındırır, geciktiren ḳaşındırır. **66/08**

2346. Aşikâr düşman, gizli düşmandan ehvenişer sayılır. **66/09**

2609 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aşaġı tükürsem ṣaḳalım, yuḳarı tükürsem bıyıġım…: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2610 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aşaġısı, yuḳarısına uymaz.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2611 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Aşaġıki çeşme, ḳol gibi aḳıyor.: 23.

2612 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aşaġıki çeşme, ḳol gibi aḳıyor.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2613 CLAUSON: *EDPT*: aşuk-: 259[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aşuḳmaḳ: 14[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: aşık-: 14[b]. TDK: *TTS*: aşıkmak: Acele etmek, ivmek.: I, 265. TDK: *DS*: aşıkmak: Acele etmek.: I, 354[a].

2614 CLAUSON: *EDPT*: aşuk-: 259[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aşuḳmaḳ: 14[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: aşık-: 14[b]. TDK: *TTS*: aşıkmak: Acele etmek, ivmek.: I, 265. TDK: *DS*: aşıkmak: Acele etmek.: I, 354[a].

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 23[2615]]

2347. Aşikâr düşman, gizli dosttan iyidir (yeğdir, ehvendir). **66/10**

T.[2616] [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 24[2617]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2618]]

2348. Aşikâr dost; amma gizli düşmandır. **66/11**

2349. Aşikâra bel bağlanmaz. **66/12**

2350. Aşikârı inkâra mecal var mı? **66/13**

2351. Aşikâra ḳarşı[2619] göz yumulmaz. **66/14**

2352. Aşikâr düşmandan gizli düşman tehlikelidir. **66/15**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira aşikâr düşman göze görünür bela ve ḳaza gibidir; gizli düşman göze görünmez, bilinmez ḳaza ve bela gibidir. Binaenaleyh, bu iki türlü düşman için birincisine uyumayıp gayet müteyaḳḳız bulunmaḳ, ikincisine gizli düşman olduğunu kendiŋ bil; faḳat kendisine bildirme. Her hâlde ihtiyatlı bulunmaḳ gerek. Sır al, sır vėrme; ne dost ol ne düşman ol, dėmişler.

2353. Aşikâre dost gizli düşmandır. **66/16**

2354. Aşığın ḳaşığın gümüşledi. **66/17**

... ki dalḳavuḳlarıŋ[2620] *külah ḳapmasıdır.*

2355. Aşikâre ayıp söylenmez. **66/18**

2356. Aşikâre pazarlıḳ[2621]… **66/19**

2615 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Āşikār düşmen, gizli düşmenden eyüdür.: 23.

2616 Yazmada: *Ş. [Şināsī]*. Yazmada *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*’den yapılan alıntılar gösterilirken ilgili madde başını Şināsī [1826-1871] kaydetmişse “Ş”, Ebü ’ż-Żiyā Meḥmed Tevfīḳ [1849-1913] kaydetmişse “T” işareti kullanıldığından burada *T.* işareti kullanılmalı idi; zira bu madde başı Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ tarafından kaydedilmiştir.

2617 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Āşikār düşmen, gizli dostdan yegdür.: 24.

2618 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Āşikār düşmen, gizlü dostdan yegdür.: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2619 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشی): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشی): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشی): II, 1063[a].

2620 Yazmada: *ṭalḳavuḳlarıŋ*. Esasen ‘sarıksız kavuk giyen’ demek olan bu kelime; ‘vakarsız, haysiyetsiz kimse, soytarı’ anlamında kullanılmaktadır. REDHOUSE: *TaEL*: ṭal: ṭalḳavuḳ: 1226[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭalḳağuḳ: II, 869[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *dalḳavuḳ* imlası da mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: dalḳavuḳ: I, 598[c]. Kelimenin ilgili (dalḳavuḳ, ṭalḳavuḳ) imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır. Ayrıca, Osmanlı Türkçesinde *kavuk* kelimesinin de iki farklı imlası mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: kavuk: 583[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳağuḳ: II, 1030[c]; ḳavuḳ: II, 1043[b].

2621 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde

2357. Aşikâr duran köye ḳılavuz[2622] istemez, aşikâr söylenen söze ḳaravuz(?) (mengerlik) istemez. **66/20**

2358. Aşikâre yalan söylenmez. **66/21**

2359. Aşlama[2623] cinsten aşlama (aşılama). **66/22**

2360. Aşlama kiraz gibi… **66/23**

Aşlama: aşılama.

2361. Aşlamadan dėvşirme[2624]. **66/24**

2362. Aşlama yapar, işleme yapar; ne yaparsa yapar, hep işini yapar. **66/25**

2363. Aşmadığı dağ, geçmediği dere mi ḳaldı? **66/26**

2364. Aşına, suyuna hile ḳatan işine gücüne de hile ḳatsa gerek. **66/27**

2365. Aşınan (işleyen) demir pas[2625] tutmaz. **66/28**

2366. Aşınan demir pas[2626] tutmaz, Müslümanlar yas tutmaz. **66/29**

2367. Aşınan demir parlaḳ durur. **66/30**

2368. Aşçı ile işçi sadaḳatle çalışırlarsa dünyada asla aç ḳalmazlar. **66/31**

2369. Aşçı da gerek işçi de gerek, üçüncü olaraḳ her ikisinde de hüsn-i aḫlaḳ[2627] -sadaḳat- gerek. **66/32**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

2370. Aşçı ile -işçiniŋ- sadaḳatsiziniŋ tuz ekmek haḳḳı gözünü, dizini, ḳalbindeki özünü, sözünü, ağzındaki dilini tutsa gerek. **66/33**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

2371. Aş taşsa taşsın; tek aç azmasın (taşmasın). **67/01**

2372. Aş taşsa kepçeye[2628] dur olmaz; baş taşsa, söz azsa sorucuya, vurucuya[2629] dur olmaz. **67/02**

---

müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

2622 Yazmada: *ḳılavuz (قلاووز)*. CLAUSON: *EDPT*: kulāwuz: 617[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳılavuz (قلاوز)*, *ḳılavuz (قلاووز)*, *ḳulaġuz (قولاغوز)* ve *ḳulaġuz/ḳılaġuz (قلاغوز)* olmak üzere her biri yazmada da kullanılmış olan dört farklı imlası mevcut olup *قلاغوز* imlasının hem *ḳılaġuz* hem de *ḳulaġuz* telaffuzu mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılāġuz (قلاغوز): 1466[b]; ḳılavuz (قلاوز): 1467[a]; ḳılavuz (قلاووز): 1467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳulaġuz (قلاغوز): II, 1078[a]; ḳulaġuz (قولاغوز): II, 1107[c].

2623 TDK: *DS*: aşlama: 1. Aşılı fidan, aşı yapılmış bitki. 3. Yeni dikilmiş fidan.: I, 360[a].

2624 Yazmada *devşir*- kelimesi iki farklı imla ile (devşir-, dėvşir-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: devşirmek: I, 627[c]; dėvşirmek: I, 646[c].

2625 Yazmada: *pas, paṣ*. CLAUSON: *EDPT*: bas: 370[b]. REDHOUSE: *TaEL*: pas: 433[a].

2626 Yazmada: *pas, paṣ*. CLAUSON: *EDPT*: bas: 370[b]. REDHOUSE: *TaEL*: pas: 433[a].

2627 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

2628 Yazmada: *kefçeye*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *kafça*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: kafça: 1037[b]. Aşçıların “kepçe” dedikleri alete denir. Kaşığa dahi derler. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kafça: 658. Kelime yazmada hem *kefçe* hem de *kepçe* imlası ile kullanılmış olup bu iki imla da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kepçe: II, 1143[c]; kefçe: II, 1171[c].

2629 Yazmada: *urucıya*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: urmaḳ:

2373. Aşinalıḳ[2630] adamına göredir. **67/03**

2374. Aşinalıḳtan hazzėtmeyen olmaz; meğer[2631] yerinde olmaya. **67/04**

2375. Aşinalığıŋ tadını garipten sor. **67/05**

2376. Aşinadan şikâyet ėtmeyen az bulunur. **67/06**

ʻOṯmān Nevres[2632] [*Dīvān* 228, 90, 6[2633]] [beyt]

kimi gördükse[2634] *şākī iştikāsı āşnādandur*

2377. Aşina ol, her şeye şişna(?) (zımba) olma. **67/07**

2378. Aşina ol, bigâne olma. **67/08**

Yaḥyā Naẓīm[2635] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 115] beyt

āşnā-yı der[2636]*-i erbāb-ı kemāl olmaz ėseŋ*
saŋa bir kimse dėmez aġlama gül bėgāne

2379. Aşinalıḳ da yarım dostluḳ sayılır. **67/09**

2380. Aşinalıḳ da insaniyetten sayılır. **67/10**

2381. Aşina olma günahkâr olana, iltifat eyleme bî-ar olana. **67/11**

Yaḥyā[2637] beyt[2638]

2382. Aşinanıŋ ḳadrini illa[2639] garip bilir. **67/12**

30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

2630 Ş. Sāmī: *ḲT*: āşnālıḳ: Muʻārefeye delālet ėden selām ve temennā gibi ʻalāmet. [İltifātdan ḫafīfdür.] || āşnālıḳ ėtmek: Selām vėrmek, temennā ėtmek, merḥabā dėmek: I, 35[b]. Bu kelimenin aslı Farsça *āşnā*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 66[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin imlası aynı kalmakla birlikte hem *āşnā* hem de *āşinā* telaffuzu kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: āşnā: Aşlı Fārsīde şīn'i sākin ėken lisānımızda ġalaṭ olaraḳ meksūr oḳunur: I, 35[b]. Bu sebeple, bu kelime; alıntılarda *āşnā*, madde başlarında *āşinā* olarak kaydedilmiştir.

2631 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

2632 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *Nevres*.

2633 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iştikā': [ḳısm-ı evvel,] 361[b].

2634 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *gördümse*.

2635 Yazmada: *Naẓmī*.

2636 Yazmada: *dürr*.

2637 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iltifāt: [ḳısm-ı evvel,] 439[a].

2638 Yazmada: *beyt-i meşhūr*.

2639 ATAY: *A-TBL*: illā: İstisna edatı. Manası: meğer, ancak, başka, hariç, bilinenden ayrı, ama.: 1, 59[a]. AYVERDİ: *MBTS*: 1. Ne olursa olsun, muhakkak, mutlaka, ille. 2. Bilhassa, hele, özellikle. 3. Aksi takdirde, aksi hâlde. 4. "-den başka" anlamında istisna bildirir, ancak, sadece: 554[c].

Yaḥyā Naẕīm[2640] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẕīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 77] naẓm[2641]

yār gitdi sīneden ḳaldı tek ü tenhā ġarīb
oldı gūyā kendü şehrinde dil-i şeydā ġarīb

yārı yād ėtsem n'ola düştüm diyār-ı ġurbete
āşnānuŋ ḳadrini bilmez yine illā ġarīb[2642]

2383. Aşinaya aşina ol; acındırana[2643] şişna(?) (zımba) ol; bigâneye bigâne, tıḳaç, tapa ol. **67/13**

2384. Aşinadan aşina elbette hazzėder. **67/14**

2385. Aşina, aşinadan hazzėder; bigâne, bigâneden hazzėtmez.[2644] **67/14**

2386. Aşinalıḳtan elbette haz olur. **67/15**

Muḥibbī *Dīvān* [412, 1326 (b), 2] beyt

ġamm gelürse dil aŋa ḳarşu çıḳar
olur elbette āşnādan ḫaẕẕ

Yaḥyā Naẕīm[2645] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẕīm* [Müfredāt V, 469] beyt[2646]

n'ola eylese ġammuŋdaŋ dil-zār u mübtelā[2647] *ḫaẕẕ*
ėder āşnādan ey şāh-ı dū-ālem āşnā[2648] ***ḫaẕẕ***

2387. Aşinalıḳ, bigâne gözden gelmez; tatlı söz, güler yüzden gelir. **67/16**

Yaḥyā Naẕīm[2649] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẕīm* [Ġazeliyyāt V, 385] [naẓm]

görelden ḳaṭre-yi eşküm ḫayālüŋ gitdü çeşmümden
remīde bir hümādur ḫusūf dām u dāneden gelmez

sipihrüŋ mihr ü māhından ne mümkin pertev-i rāḥat
nigāh-ı āşnāyī dīde-yi bėgāneden gelmez

2388. Aşinalıḳ garibe tatlı gelir. **67/17**

2389. Aşılmayan dağ, cehalet dağı; geçilmeyen dere, aḳılsızın ve fikirsiziŋ mihnet deresidir, . **67/18**

Yoḳsa mutlaḳa aşılmayan dağ, geçilmeyen dere olmaz; meğerki çaresi bulunmaya.

2390. Aşılmaz dağ, geçilmez dereye mi geldik? **67/19**

2391. Aşılmaz, geçilmez ḳar dağı oldu. **67/20**

2640 Yazmada: *Naẕīmī*.
2641 Yazmada: *beyt*.
2642 Yazmada: *ġarīb bilür*.
2643 Ş. Sāmī: *ḲT*: acındırmaḳ: Merḥamete getirmek, acımaġa sevḳ ėtmek, riḳḳati mücib olmaḳ.: I, 22[b]; acınmaḳ: Keder ve te'ssüf olunmaḳ.: I, 22[c]. TDK: *DS*: acınmak: Üzülmek, acı duymak, kederlenmek.: I, 51[b].
2644 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.
2645 Yazmada: *Naẕīmī*.
2646 Yazmada: *beyt-i müfred*.
2647 Yazmada: *dil-zār mübtelādan*.
2648 Yazmada: *āşnādan*.
2649 Yazmada: *Naẕīmī*.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[2650] 473

Ve 'l-ḥāṣıl Bec ḥiṣārı altında ancaḳ yigirmi gün oturulduḳdan ṣoŋra māh-ı ṣaferüŋ on üçünde bi 'ż-żarūrī 'avdet iḳtiżā ėdüp maḳarr-ı salṭanat ve müstaḳarr-ı ḫilāfet semtine[2651] *'azīmet buyurıldı. Eṯnā-yı rāhda Pruġ nām ḳal'a ḳurbuna gelindükde bir mertebe ḳar yaġdı, ki*

(beyt)

berfden oldı püşte peydā
girdi bir şekle kūh-ile ṣaḥrā

(neṯr) sipāh-ı ẓafer-penāhuŋ öŋüne sedd olup ol maḥalli güḏār ėdince 'aẓīm derbendler olmaġın 'usretler ve niçe niçe[2652] *zaḥmetler ile geçüp ba'dehū selāmetle Budin Ḳal'ası'na gelindi…* ilā āḫirihi[2653]…

2392. Aşḳın taşḳın, taşḳın şaşḳın olur. **67/21**

Şaşḳın ördek ḳuyruḳtan dalar.

2393. Aşıḳ atamaz onuŋla[2654] herkes. **67/22**

2394. Aşıḳ oynayan azar, top oynayan tozar, oḳ oynayan, oḳ yontan ozar[2655], ḳalem yontan hem oḳur hem yazar, ilim oḳuyan ve yazan hem yapar hem bozar. **67/23**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* [cüz'-i evvel, 26[b]]

[68] ***aşıḳ:*** *is. Dīgeri üzre aşmış sürtünüp aşındırıcı şeyler. aşıḳ kemigi: Şezn-i ka'b. aşıḳ oyunı: Şezn-i bücül. Aşıġıŋ üsti "beg", altı "ket-ḫudā", çuḳur yanı "etmekci", dīgeri "ḫırsız".* ***aşıḳ atmaḳ****: Aşıḳ*[2656] *oynamaḳ, reḳabet gütmek, boġuşmaḳ.* ***aşıḳ atılmaz ādem****: Başa çıḳılmaz.* ***aşıḳ beg oturmaḳ****: Tefevvuḳ, ġalebe.* ***aşıġı çift oturmaḳ****: İşi rāst gelmek.* ***heb bir ḳoyunuŋ***[2657] ***aşıġı****: Elmanıŋ yarısı gibi.*

2650 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

2651 Yazmada: *müstaḳarr semtine*.

2652 Yazmada: *nice nice*.

2653 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

2654 Yazmada: *anıŋla*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḫurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalnız ḫüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

2655 CLAUSON: *EDPT*: ōz-: 279[b]. TDK: *DS*: ozmak (I): Büyümek, yükselmek, büyük adam olmak.: IX, 3305[b]; ozmak (II): Öne geçmek, yarışı kazanmak.: IX, 3306[a]. ÖNER: *K-TTS*: uz-: 1. Geçmek, geride bırakmak, aşmak. 3. Seçimden galip çıkmak, seçilmek.: 526[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oz- (I): İleri geçmek, yetişmek.: 207[b]; oz- (II): Üstün olmak.: 207[b].

2656 aşıḳ: Yazmada yok.

2657 *Lehce-yi 'Oṯmānī*'de: *ḳoyun*.

***Tatarca aşığıŋ tarifi**: Aşığıŋ başparmağa gelen tarafı "tav[2658]" yani 'bey[2659]', şehadet parmağa gelen tarafı "alçı[2660]" yani 'divan ketẖüdası', çuḳur yanı "çik[2661]" yani 'ẖırsız'[2662], onuŋ[2663] muḳabili ḳabarıḳ tarafı "bök[2664]" yani 'sofu ekmekçi[2665]' dėmektir.*

Tatarca beyt

aşıḳ oynayan azar, ṭob oynayan tozar
ādem olan baġ ḳazar, mollā olan hem oḳur hem yazar

2395. Aşıḳ atar, fal baḳar. **68/01**

2396. Aşıḳ oynar daha. **68/02**

2397. Aşıḳ atamaz (onuŋla[2666]).[2667] **68/03**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 23[2668]]

2658 Yazmada: *ṭav*. YUDAHİN: *KS*: taa I: Aşığın alçı'ya karşıt olan yanı.: 694[a]. TDK: *DS*: tava (IV): Aşığın düz yanı.: X, 3845[a].

2659 Yazmada: *bey (بك)*. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): Aşıḳ kemiginiŋ dört yüzünden biri.: I, 297[b]. TDK: *TS*: bey: Aşığın çukur yüzünün arkasındaki yumru bölge: 320[a]. TDK: *DS*: bey (III): Aşık oyununda, aşığın çukur tarafı.: II, 646[b]. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyẖ Süleymān: *LÇvT'O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

2660 YUDAHİN: *KS*: alçı: Aşık kemiğinin ve *taa* denilen kısmının karşıtı olan yanıdır, ki (en ziyade kazandırıcı sayılmaktadır).: 23[a]. TDK: *DS*: alçı: Aşık kemiğinin dikine bir yüzü.: I, 209[a].

2661 YUDAHİN: *KS*: çige II: Aşığın batık yanı: 274[b]. CLAUSON: *EDPT*: çik: 413[a]. REDHOUSE: *TaEL*: çik: 746[b]. TDK: *DS*: çig (II): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1205[b]; çik (III): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1212[a]; çik durmak: Aşık atıldığında çukur tarafı üste gelmek üzere düşmek.: III, 1212[a].

2662 Yazmada: *ẖırsız ya'nī çik.*

2663 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

2664 YUDAHİN: *KS*: bögö I: Aşığın sırtı.: 136[b]; bök: Tepe, yükseklik.: 137[a]. CLAUSON: *EDPT*: bō̄g: 323[b]. TDK: *DS*: bök: Aşık kemiğinin yumru tarafı.: II, 767[a].

2665 Yazmada: *etmekci*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

2666 Yazmada: *anıŋla*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

2667 Bu madde başı, *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Żurefā (Nevādirü 'ż-Żurefā)*'da "Aşıḳ atamaz anıŋla." biçiminde kaydedilmişken *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*'de "Aşıḳ atamaz. ([bk.] Anıŋla…)" biçiminde kaydedilmiş. Meẖmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Żurefā (Nevādirü 'ż-Żurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aşıḳ atamaz anıŋla.: cüz'-i ṯānī, 185. Aẖmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aşıḳ atamaz. ([bk.] Anıŋla…): 23; Anıŋla aşıḳ atılmaz.: 39. Bu sebeple, bu madde başının her iki kaynaktaki biçime de uygun olarak yukarıdaki şekilde kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

2668 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aşıḳ atamaz. ([bk.] Anıŋla…): 23. Buradaki "anıŋla" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Anıŋla aşıḳ atılmaz." maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Anıŋla aşıḳ atılmaz.: 39.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2669]]

2398. Aşıḳ daima bey[2670] oturmaz[2671]. **68/04**

2399. Aşıḳ atılmaz âdemdir. **68/05**

2400. Aşıḳ gibi şimdi çik[2672], şimdi bök[2673]. **68/06**

2401. Aşıḳ gibi dört taraftan ḫaber vėrir. **68/07**

2402. Aşıḳ her vaḳit çift oturmaz.[2674] **68/08**

2403. Aşıḳ gibi hep çik[2675], bök[2676] olur; amma alçısı[2677], tavı[2678] az bulunur. **68/09**

2404. Aşıḳ çift olur. **68/10**

2405. Aşıḳ gibi daima alçı[2679] durma, el pençe divan da dur. **68/11**

2406. Aşıḳ gibi çifttirler. **68/12**

2407. Aşığı bey[2680] oturdu. **68/13**

2669 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aşıḳ atamaz anıŋla.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2670 Yazmada: *bey (بك)*. (aşık) bey oturmak: Aşığın çukur yüzünün yere, yumru yüzünün üste gelecek biçimde durmasıdır; ki aşığın en sağlam duruşudur. bk. AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 1 Atasözleri Sözlüğü*: Aşık daima bey oturmaz.: 141. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): Aşıḳ kemiginiŋ dört yüzünden biri.: I, 297[b]. TDK: *TS*: bey: Aşığın çukur yüzünün arkasındaki yumru bölge: 320[a]. TDK: *DS*: bey (III): Aşık oyununda, aşığın çukur tarafı.: II, 646[b]. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Ayrıca, bu kelimeyi 'sağlam' manasında *bek* okumak da mümkündür. TDK: *DS*: bek (I): Sert, katı, sağlam, kuvvetli.: II, 600[a]. CLAUSON: *EDPT*: 323[a].

2671 Yazmada *otur-* kelimesi iki farklı imla ile (otur-, oṭur-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: [2]otur-: 67[b]; olur-: 150[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oturmaḳ: I, 188[a]; oṭurmaḳ: I, 208[a].

2672 YUDAHİN: *KS*: çige II: Aşığın batık yanı: 274[b]. CLAUSON: *EDPT*: çik: 413[a]. REDHOUSE: *TaEL*: çik: 746[b]. TDK: *DS*: çig (II): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1205[b]; çik (III): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1212[a]; çik durmak: Aşık atıldığında çukur tarafı üste gelmek üzere düşmek.: III, 1212[a].

2673 YUDAHİN: *KS*: bögö I: Aşığın sırtı.: 136[b]; bök: Tepe, yükseklik.: 137[a]. CLAUSON: *EDPT*: bo͞g: 323[b]. TDK: *DS*: bök: Aşık kemiğinin yumru tarafı.: II, 767[a].

2674 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: aşıḳ: aşığı çift oturmaḳ: İşi rāst gelmek.: cüz'-i evvel, 26[b].

2675 YUDAHİN: *KS*: çige II: Aşığın batık yanı: 274[b]. CLAUSON: *EDPT*: çik: 413[a]. REDHOUSE: *TaEL*: çik: 746[b]. TDK: *DS*: çig (II): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1205[b]; çik (III): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1212[a]; çik durmak: Aşık atıldığında çukur tarafı üste gelmek üzere düşmek.: III, 1212[a].

2676 YUDAHİN: *KS*: bögö I: Aşığın sırtı.: 136[b]; bök: Tepe, yükseklik.: 137[a]. CLAUSON: *EDPT*: bo͞g: 323[b]. TDK: *DS*: bök: Aşık kemiğinin yumru tarafı.: II, 767[a].

2677 YUDAHİN: *KS*: alçı: Aşık kemiğinin ve *taa* denilen kısmının karşıtı olan yanıdır, ki (en ziyade kazandırıcı sayılmaktadır).: 23[a]. TDK: *DS*: alçı: Aşık kemiğinin dikine bir yüzü.: I, 209[a]. OLCAY; S.; ERCİLASUN, A. B.; ASLAN, E.: *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*: alçı: Aşığın dik duruşu.: 389[a].

2678 Yazmada: *ṭavı*. YUDAHİN: *KS*: taa I: Aşığın alçı'ya karşıt olan yanı.: 694[a]. TDK: *DS*: tava (IV): Aşığın düz yanı.: X, 3845[a].

2679 OLCAY; S.; ERCİLASUN, A. B.; ASLAN, E.: *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*: alçı: Aşığın dik duruşu.: 389[a]. YUDAHİN: *KS*: alçı: Aşık kemiğinin ve *taa* denilen kısmının karşıtı olan yanıdır, ki (en ziyade kazandırıcı sayılmaktadır).: 23[a]. TDK: *DS*: alçı: Aşık kemiğinin dikine bir yüzü.: I, 209[a].

2680 Yazmada: *bey (بك)*. (aşık) bey oturmak: Aşığın çukur yüzünün yere, yumru yüzünün üste gelecek biçimde durmasıdır; ki aşığın en sağlam duruşudur. bk. AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler*

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 23]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2681]]

2408. Aşığı çik[2682] de oturur, bök[2683] de. **68/14**

2409. Asil[2684] azmaz[2685], soy ḳovar[2686]; kemer tozmaz[2687], boy ḳovar. **68/15**

2410. Asil azmaz, kemer -altın, gümüşten mamül- tozmaz[2688]. **68/16**

2411. Asil azmaz, soy ḳovar[2689]; soysuz ozmaz[2690] (geçemez), bed ḫuy ḳovar. **68/17**

Sözlüğü - 1 Atasözleri Sözlüğü: Aşık daima bey oturmaz.: 141. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): Aşıḳ kemiginiŋ dört yüzünden biri.: I, 297[b]. TDK: *TS*: bey: Aşığın çukur yüzünün arkasındaki yumru bölge: 320[a]. TDK: *DS*: bey (III): Aşık oyununda, aşığın çukur tarafı.: II, 646[b]. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Ayrıca, bu kelimeyi 'sağlam' manasında *bek* okumak da mümkündür. TDK: *DS*: bek (I): Sert, katı, sağlam, kuvvetli.: II, 600[a]. CLAUSON: *EDPT*: 323[a].

2681 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aşıġı bey oturdı.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2682 YUDAHİN: *KS*: çige II: Aşığın batık yanı: 274[b]. CLAUSON: *EDPT*: çik: 413[a]. REDHOUSE: *TaEL*: çik: 746[b]. TDK: *DS*: çig (II): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1205[b]; çik (III): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1212[a]; çik durmak: Aşık atıldığında çukur tarafı üste gelmek üzere düşmek.: III, 1212[a].

2683 YUDAHİN: *KS*: bögö I: Aşığın sırtı.: 136[b]; bök: Tepe, yükseklik.: 137[a]. CLAUSON: *EDPT*: bȫg: 323[b]. TDK: *DS*: bök: Aşık kemiğinin yumru tarafı.: II, 767[a].

2684 *Asil* kelimesi, yazmada hem *medli elif*le (اَصيل) -ki ekserisi bu biçimdedir- hem de *medsiz elif*le (اصيل) yazılmış. Aslı Arapça *aṣīl* olan bu kelime, hem bu dilde hem de Osmanlı Türkçesinde *medsiz elif*le (اصل) müstameldir. Bununla birlikte, *aṣl* kelimesi ise yazmada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de hem *medli elif*le (اصل) hem de *medsiz elif*le (اَصل) kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṮḲM*: al-aṣl: III, 130; aṣīl: III, 131. REDHOUSE: *TaEL*: aṣl (اصل): 129[b]; aṣl (اَصل): 129[b]; aṣīl (اصيل): 132[a].

2685 CLAUSON: *EDPT*: āz-: 279[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azmaḳ: 1. Coşmaḳ, tehevvür ve heyecāna gelmek, şımarmaḳ. 2. Taşmaḳ, feyeżāna gelmek. 3. Ṭoġrı yoldan çıḳmaḳ, ṭuġyān ėtmek. 4. Kesb-i şiddet ėtmek. 5. Şehveti ġalebe ėtmek. 6. Fenālaşmaḳ, iltihāb peydā ėtmek. 7. Ḳudurmaḳ. 8. Ṣararup temizlenemeyecek bir ḥāle gelmek. 9. Muḫtelifü 'l-cins iki ḥayvāndan tevellüd ve teḥaṣṣül ėtmek.: I, 33[a]. TDK: *TTS*: azmak (II): 1. Bozulmak, fasit olmak, tagayyür etmek. 2. Yolu kaybetmek, yolu şaşırmak. 3. Dalalete düşmek. 4. Azgınlaşmak.: I, 351. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: azmaḳ: Başdan çıḳmaḳ; yoldan şaşmaḳ; 'işyān, şekāvet ėtmek; güm-rāh olmaḳ; zebūn ve naḥīf ve lāġar olmaḳ.: 11[b]. ÖNER: *K-TTS*: az-: Azmak, ahlaksızlaşmak, kötüleşmek.: 41[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: az-: Azmak, sapmak, şaşırmak.: 19[a]. Ayrıca, müellif yazmada *az-* kelimesini şöyle açıklamıştır: azmaḳ: Cinsini tebdīl ėtmek. azmaḳ: Coşmaḳ, tehevvür ėtmek, ṭaşmaḳ, şımarmaḳ. bk. 59/09.

2686 Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta'ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

2687 TDK: *DS*: tozmak (III): Eskimek.: X, 3977[b]. Yazmada *tozmak (eskimek)* kelimesi iki farklı imla ile (tozmaḳ, ṭozmaḳ) yazılmış.

2688 bk. 2687. dipnot.

2689 bk. 2686. dipnot.

2690 CLAUSON: *EDPT*: ōz-: 279[b]. TDK: *DS*: ozmak (I): Büyümek, yükselmek, büyük adam olmak.: IX, 3305[b]; ozmak (II): Öne geçmek, yarışı kazanmak.: IX, 3306[a]. ÖNER: *K-TTS*: uz-: 1. Geçmek, geride

2412. Asilden zarar, soysuzdan insana fayda gelmez; gelse bile zımnında bir garaz[2691] ve ivaz[2692] bulunmaḳ şartıyla gelir. **68/18**

2413. Asil kişi, vaḳar ve mekânet ve metanet ve fetânet ve nezahat ve feraset ve hamiyet ve mürüvvetiyle anılır ve anılmaḳ ister; soysuz cebbarlığıyla, cebânetiyle, kibir ve gurur ve naḫvetiyle, şiddet ve hiddetiyle, hile ve ḫud'a ve riya ile icra-yı amel eylemeği ister. **68/19**

2414. Asılsız[2693], fasılsız.[2694] **68/20**

2415. Aslı ve esası yoḳ.[2695] **68/20**

2416. Aslı olmayan şeyiŋ faslı olmaz, olursa belki abes ve yalan olmuş olur. **68/21**

2417. Asrayıp[2696] (besleyip) büyüttüğüne baḳ. **68/22**

2418. Asra[2697] (besle) ḳargayı gözüŋ oysun. **68/23**

2419. Asılsaŋ[2698] asıl; tek basılma. **68/24**

2420. Asılır iseŋ büyük ağaca asıl. **68/25**

2421. Asılırsaŋ Frengî sicimiyle asıl. **68/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 24[2699]]

2422. Asılacaḳ boğulmaz. **68/27**

m. [Mükerrer[2700]]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 24]

---

bırakmak, aşmak. 3. Seçimden galip çıkmak, seçilmek.: 526[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oz- (I): İleri geçmek, yetişmek.: 207[b]; oz- (II): Üstün olmak.: 207[b].

2691 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-ġaraż: Nişāna dönür, ki aŋa oḳ ve ḳurşun atarlar. Cem'i *aġrāż*'dur. Şāriḥ dėr ki: Teşbīh ṭarīḳiyle maḳṣad ma'nāsına da müsta'meldür. … Ḳalb ṣıḳılup melālet peydā eylemek ma'nāsınadur. Ve bir nesneye müştāḳ ve ārzū-mend olmaḳ ma'nāsınadur.: II, 435. TDK: *TS*: garaz: 1. Kin. 2. Hedef, amaç, maksat.: 903[a].

2692 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: 'iważ: Bedel ve ḫalefe dėnür.: II, 434. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'Ivaz* ile *bedel* arasındaki fark: 351. TDK: *TS*: ivaz: 1. Ödün. 2. Edim. 3. Karşılık.: 1234[b].

2693 *Asıl* kelimesi yazmada hem -burada olduğu gibi- *medli elif* sırasında (اَصل) hem de *medsiz elif* sırasında (اصل) kaydedilmiş. Bahse konu imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aslı Arapça olan ve bu dilde *medsiz elif*le (اصل) kullanılan bu kelimenin اَصل/biçimi ise *aṣl*'ın cemi olan *āṣul*'dur. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-aṣl: III, 130. REDHOUSE: *TaEL*: aṣl (اصل): 129[b]; aṣl (اَصل): 129[b].

2694 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-aṣl: 'Arab'ıŋ "lā aṣla lahu valā faṣl" ḳavllerinde *aṣl*'dan murād 'ḥaseb' ve *faṣl*'dan murād 'lisān' oldığı Kisā'ī'den menḳūldür.: III, 130.

2695 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

2696 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: asramaḳ: Beslemek; ḫıfẓ, ḥimāye, viḳāye, ṣiyānet ėtmek, ḳorumaḳ.: 12[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: asra- I: Bakmak, beslemek.: 13[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: asramaq: Beslemek: 49[b]. TDK: *DS*: asramak: Hayvan beslemek, büyütmek.: I, 347[a].

2697 bk. 2696. dipnot.

2698 Yazmada *asıl-* kelimesi iki farklı imla ile (اَصلمق, اَصیلمق) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: aṣılmaḳ (اَصلمق): 130[b]; aṣılı-lu (اَصیلو): 132[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aṣılmaḳ (اَصلمق): I, 37[b]; aṣılı (اَصیلی): I, 38[a].

2699 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aṣulırsaŋ Frengī sicimiyle aṣıl.: 24.

2700 bk. Aṣılacaḳ, ṣuya boğulmaz. 68/28, Aṣılacaḳ, ṣuda boğulmaz. 69/05, Aṣılacaḳ boğulmaz, kesilecek ḳovulmaz. 69/07.

2423. Asılacaḳ, suya boğulmaz. **68/28**

m. [Mükerrer[2701]*]*

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 24]

2424. Asan, kesen ḳanun ve şeriattır. **69/01**

2425. Astım bu arsada ben de bir ḳoyun. **69/02**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2702]]

2426. Asmaḳ, kesmek sahib-i şeriatıŋ… **69/03**

2427. Asmaḳ, asmamaḳ yâd-ı şahlara maḫsus. **69/04**

2428. Asılacaḳ, suda boğulmaz. **69/05**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2703]]

2429. Asılsın Kör Vasil. **69/06**

2430. Asılacaḳ boğulmaz, kesilecek ḳovulmaz. **69/07**

2431. Asılmağa gitmiyor ya! **69/08**

2432. Asılmış ise alacaklı görsün. **69/09**

2433. Asılmışı kesmezler. **69/10**

2434. Asılmışa "Fatiha[2704]!" dėnilmez[2705]. **69/11**

2435. Asılmışıŋ mezarı yoḳ. **69/12**

2436. Asılır iseŋ büyük ağaca asıl. **69/13**

2437. Asılmış ḳazan[2706] indirilmez. **69/14**

2701 bk. Aşılacaḳ boġulmaz. 68/27, Aşılacaḳ, şuda boġulmaz. 69/05, Aşılacaḳ boġulmaz, kesilecek ḳovulmaz. 69/07.

2702 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aṣdım bu 'arṣada ben de bir ḳoyun.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2703 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aşılacaḳ, şuda boġulmaz.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2704 *Kur'an-ı Kerim*'in ilk suresidir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 1. Sūratu 'l-Fātiḥa 1-7. Fatiha 'açmak, açıklığa kavuşturmak, sıkıntı ve meşakkati gidermek, başlamak' anlamındaki *fatḥ* kökünden türemiş bir isim olup *hatime*nin zıddı olarak 'bir şeyin evveli, baş tarafı, başlangıcı, giriş' manasında kullanılır. Geniş bilgi için bk. IŞIK, E.: "Fâtiha Sûresi", *DİA*: 12, 252[c]-254[c].

2705 Bu surenin her türlü hayırlı faaliyetlerin başında veya sonunda, çeşitli vesilelerle tertip edilen meclislerde, merasimlerde, kabirlerde vb. yerlerde dua niyetiyle okunması zamanla Müslümanlığın en köklü şiarlarından biri hâline gelmiştir. IŞIK, E.: "Fâtiha Sûresi", *DİA*: 12, 254[b]. AYVERDİ: *MBTS*: Fâtiha: Fâtiha çekmek (demek): "El-Fâtiha!" veya sadece "Fâtiha!" diyerek etraftakileri Fâtiha okumaya davet etmek. 371[c].

2706 Yazmada: *ḳazan, ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

2438. Aslı yoḳ, astarı yoḳ. **69/15**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 54]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2707]]

‘Aslı olmayan şey, yalan’ dėmektir.

2439. Asılsız, fasılsız…[2708] **69/16**

m. [Mükerrer[2709]]

2440. Aslı esası yoḳ. **69/17**

m. [Mükerrer[2710]]

2441. Aslı nesli belirsiz. **69/18**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2711]]

2442. Aslını, astarını hecelemeğe ne[2712] hacet, ne çiçektir[2713] biliriz! **69/19**

2443. Aslını arama. **69/20**

2444. Aslı olaydı soŋu gelirdi. **69/21**

2445. Asılsız şeye ḳulaḳ asma. **69/22**

2446. Aslı yoḳsa arama. **69/23**

2447. Aslı faslı yoḳ.[2714] **69/24**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 54]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2715]]

2448. Aslı aŋlaşılmayınca faslı aŋlaşılmaz. **69/25**

2449. Aslını saḳlayan piçtir (haramzadedir). **69/26**

2707 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aşlı yoḳ, estārı yoḳ.: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2708 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: al-aṣl: ‘Arab’ıŋ “lā aṣla lahu va lā faṣl” ḳavllerinde *aṣl*’dan murād ‘ḥaseb’ ve *faṣl*’dan murād ‘lisān’ oldıġı Kisā’ī’den menḳūldür.: III, 130.

2709 bk. Aṣlsız, faṣlsız. 68/20.

2710 bk. Aṣl u esāsı yoḳ. 68/20.

2711 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aşlı nesli yoḳ ādem.: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2712 ne: Yazmada yok.

2713 Bu madde başında *çiçek* kelimesinin iki farklı imlası da (چچك, چيچك) gösterilmiş. CLAUSON: *EDPT*: çėçek: 400[b]. TDK: *DS*: çeçek (I): III, 1105[a]. ÖNER: *K-TTS*: çeçek: 92[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çiçek (چچك): 715[a]; çiçek (چيچك): 743[a]. Ayrıca, bk. LESSING: *M-TS*: çeçeg: 228[a]; STEINGASS: *CP-ED*: çaçak (چچك): 388[b]; çiçak (چچك): 388[b]; çīçak (چيچك): 405[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çaçak (چچك): 281; çuçuk (چچك): 281.

2714 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: al-aṣl: ‘Arab’ıŋ “lā aṣla lahu va lā faṣl” ḳavllerinde *aṣl*’dan murād ‘ḥaseb’ ve *faṣl*’dan murād ‘lisān’ oldıġı Kisā’ī’den menḳūldür.: III, 130.

2715 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aşlı faşlı yoḳ.: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 54[2716]]

2450. Aslına baḳar iseŋ ḳaraŋlıḳ[2717]. **69/27**

2451. Aslını arar iseŋ altından Çapanoğlu[2718] çıḳar. **69/28**

2452. Aslını sorar iseŋ ayvaz oğlu ayvaz[2719]. **69/29**

2453. Aslından şah idi, şimdi şahbaz oldu. **69/30**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 54[2720]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2721]]

Aslında şah idi, şimdi geda oldu.

2454. Aslını saḳlayan, haramzadedir. **69/31**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2722]]

2455. Aslında ne idi ki şimdi ne[2723] olacaḳ! **69/32**

2456. Aslı ne ise nesli de odur. **70/01**

[Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 54]

2457. Aslından ne ise nesli de o. **70/02**

2458. Aslımızı sorar iseŋ Bağdat’a ḳadar gideriz. **70/03**

2459. Aslımız nur-i Muhammed, neslimiz sırr-ı Ali. **70/04**

2716 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aşlını ṣaḳlayan, ḥarām-zādedür.: 54.

2717 Yazmada: *ḳaranlıḳ, ḳaraŋlıḳ*. CLAUSON: *EDPT*: karaŋğu: 662[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraŋlıḳ: [Aşlı *ḳaraŋulıḳ. ḳaranlıḳ* yazmamalı.]: II, 1060[c]; ḳaraŋu: II, 1061[a]; ḳaraŋulıḳ: II, 1061[a]; ḳaranlıḳ: II, 1061[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraŋlıḳ: 1443[a]; ḳaraŋu, ḳaraŋı: 1443[a]; ḳaraŋulıḳ: 1443[a]; ḳaranlıḳ: 1444[a]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaraŋğu: 650. ÖNER: *K-TTS*: ḳaraŋğı: 270[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaraŋğı: 127[b]; ḳaraŋğu: 127[b]; ḳaraŋğuluḳ: 127[b].

2718 AYVERDİ: *MBTS*: Çapanoğlu: Aslında bir derebeyi ailesinin adı olan kelime ‘karışık, başa dert olacak belalı iş veya durumla karşılaşmak’ anlamında *altından çapanoğlu çıkmak* deyiminde ve bu deyimin değişik şekillerinde kullanılır.: 212[b].

2719 TDK: *TS*: ayvaz: 2. Savaş gemilerinde çalışan cerrah yardımcısı. 3. Büyük konaklarda mutfak ve yemek hizmetlerinde çalıştırılan uşak.: 212[b]. TDK: *DS*: ayvaz (III): 1. Kör, bir gözü kör. 2. Güzel, yakışıklı. 3. Saçsız, kel. 4. Sağır. 5. Hoyrat, kaba.: I, 433[b].

2720 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aşlından şāh ėdi, şimdi şāh-bāz oldı.: 54.

2721 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aşlı şāh ėdi, şimdi şeh-bāz oldı.: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2722 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aşlını ṣaḳlayan, ḥarām-zādedür.: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2723 ne: Yazmada yok.

Ḥurūfī ‘Arşī[2724] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*[2725] 51] mışrā‘[2726]

2460. Aslı nesli Bağdat’tan gelmemiş ya! **70/05**

2461. Aslımızı sorar iseŋ Muhammed’iŋ nuru, neslimizi sorar iseŋ Ali’niŋ sırrı. **70/06**

2462. Aslına baḳ. **70/07**

2463. Aslını tanımayan Çingene’dir[2727]. **70/08**

2464. Aslı yoḳ, astarı yoḳ. **70/09**

2465. Aslını sorma kişiniŋ erkânından bellidir. **70/10**

2466. Asılsız söz sahibiniŋ boynuna[2728] asma ḳabaḳ gibi asılır. **70/11**

2467. Asma ḳavun gibi… **70/12**

2468. Asmalar budayım, odunlar yarayım. **70/13**

Müsevvidi merhum Müstaḳīm-zāde Efendi[2729] *[1131/1719 - 1202/1788]*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*[2730] [cüz’-i evvel,] 17

… ve Çubuḳçu limanı gibi mebsūṭ kelām-ı nā-be-hengām ile tanẓīr, teḏkire-yi belīġalarına tecāsür, sevḳ-i ‘irfānda “Odunlar yarayım.” āvāzesiyle külāh-ı bāzīye tebādür ve netīcesiz ***aşma ḳırar güftār ile tefāḫür degil de nedür****; ammā teklīf olmamaġla dāmen-i ‘afv ile mestūr buyurılmaḳ mercūdur.*

2469. Asma yosması… **70/14**

2470. Asma yosma, tombul Esma… **70/15**

2724 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

2725 Hurûfî Arşî [1562-1620]’ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî’den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid ‘Abdu’llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî’den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* nüshası esas alınmıştır.

2726 ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: aşlımuz nūr-i Muḥammed neslimüz sırr-ı ‘Alī / pāk ṭıynet zümre-yi āl-i peyġamberlerdenüz: 51. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: aşlımuz nūr-i Muḥammed neslimüz sırr-ı ‘Alī / pāk ṭabī‘at zümre-yi āl-i peyġamberlerdenüz: 63.

2727 Yazmada: *Çingāne’dür*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind’den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mışr’dan baḥr[en] Avrupa’ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müsta‘mel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve ‘ale ’l-‘umūm ‘ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

2728 Yazmada *boyun* kelimesi üç farklı imla ile (بوين, بويون, بيون) kullanılmış. Kelimenin ilgili üç imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: boyun (بوين): 413[a]; boyun (بويون): 413[b]; boyun (بيون): 428[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: boyun (بوين): [“Boy”dan olmaġla “بيون” yazılması ḫaṭādur.]: I, 325[a].

2729 Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin [1131/1719 - 1202/1788]: Biyografi âlimi, mutasavvıf ve hattat. Geniş bilgi için bk. YILMAZ, A.: “Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin”, *DİA*: 32, 113[c]-115[a].

2730 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan bir fıḳradur*.

2471. Asḳısını astı. **70/16**

2472. Asḳısı var; amma basḳısı yoḳ. **70/17**

Yani ziynetli ise de terbiyesi yoḳ.

2473. Asılsız söz, sahibine yüz ḳarası getirir. **70/18**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 54]

2474. Asma ḳabağı, saḳız ḳabağı, helva ḳabağı, bal ḳabağı hep bir ḳabaḳ. **70/19**

Doḳuz türlü[2731] *aş, doḳuzu da ḳabaḳ.*

2475. Asma ḳırar gibi söz ḳırdı. **70/20**

2476. Asıl, basılma. **70/21**

2477. Asma üzümü baldan tatlı. **70/22**

2478. Asması elde; amma üzümü nerede? **70/23**

2479. Asmadan devşirme. **70/24**

2480. Asma mahsulüdür. **70/25**

2481. Asma ağaç eğrilir de doğrulur da. **70/26**

2482. Asil, arslana yoldaş olur. **70/27**

2483. Asilzadeden kemlik gelmez. **70/28**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 54[2732]]

2484. Asil azmaz[2733], soy ḳovar[2734]. **70/29**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2735]]

2731 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

2732 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aṣl-zādeden kemlik gelmez.: 54.

2733 CLAUSON: *EDPT*: āz-: 279[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azmaḳ: 1. Coşmaḳ, tehevvür ve heyecāna gelmek, şımarmaḳ. 2. Taşmaḳ, feyeżāna gelmek. 3. Ṭoġrı yoldan çıḳmaḳ, ṭuġyān ėtmek. 4. Kesb-i şiddet ėtmek. 5. Şehveti ġalebe ėtmek. 6. Fenālaşmaḳ, iltihāb peydā ėtmek. 7. Ḳudurmaḳ. 8. Ṣararup temizlenemeyecek bir ḥāle gelmek. 9. Muḫtelifü ’l-cins iki ḥayvāndan tevellüd ve teḥaṣṣül ėtmek.: I, 33[a]. TDK: *TTS*: azmak (II): 1. Bozulmak, fasit olmak, tagayyür etmek. 2. Yolu kaybetmek, yolu şaşırmak. 3. Dalalete düşmek. 4. Azgınlaşmak.: I, 351. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: azmaḳ: Başdan çıḳmaḳ; yoldan şaşmaḳ; ‘işyān, şekāvet ėtmek; güm-rāh olmaḳ; zebūn ve naḥīf ve lāġar olmaḳ.: 11[b]. ÖNER: *K-TTS*: az-: Azmak, ahlaksızlaşmak, kötüleşmek.: 41[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: az-: Azmak, sapmak, şaşırmak.: 19[a]. Ayrıca, müellif yazmada *az-* kelimesini şöyle açıklamıştır: azmaḳ: Cinsini tebdīl ėtmek. azmaḳ: Coşmaḳ, tehevvür ėtmek, ṭaşmaḳ, şımarmaḳ. bk. 59/09.

2734 Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta‘ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

2735 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aṣl azmaz, ṣoy ḳoġar.: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2485. Asil azmaz, kemer -altın, gümüşten- tozmaz[2736], çura[2737] ozmaz[2738].[2739] **70/29**

2486. Asil azmaz, soy ḳovar[2740]; dere sapmaz, sel[2741] ḳovar. **70/30**

2487. Asil azmaz, soy ḳovar[2742]; çura[2743] -meçhul nesep ve pespaye- ozmaz[2744], hoy(?) (dere) ḳovar. **70/31**

2488. Asil azmaz, soy boy ḳovar[2745]; çura[2746] -meçhul nesep, esir maḳulesi- ozmaz[2747], ḫuy hoy(?) -oy- ḳovar. **70/32**

2489. Asil altın gibi, çura[2748] -meçhul nesep- faltın(?) -baḳır, tunç- gibidir. Altın altındır, baḳır baḳırdır. Altın baḳır olmaz, baḳır altın olmaz. Olursa her ikisi cinsi bozulan -moloz- melez olur. **70/ek1/01**

2490. Asil kişiye doḳunup geç, bed soydan saḳınıp geç. **70/ek1/02**

2491. Asil azmaz, çura[2749] (pespaye) ozmaz[2750]. **70/ek1/03**

[çura:] Yani ırḳı, nesli bozuḳ ve başḳa ve esaretten azat olunan, melez nesil…

2492. Asil azmaz, soy ḳovar[2751]; çura[2752] (melez) ozmaz[2753], ḫuy ḳovar, . **70/ek1/04**

2493. Asil azmaz, kemer tozmaz[2754]. **70/ek1/05**

2494. Asḳıda beziŋ olmasa olmasın; tek basḳıda -terbiyeli- ḳızıŋ, söz söylemeğe yüzüŋ olsun. **70/ek1/06**

2736 TDK: *DS*: tozmak (III): Eskimek.: X, 3977[b].

2737 Müellifin *çura* kelimesi için yaptığı açıklamalar için bk. *çura*: 'ecnebi ırkından' 16ek/19, *çura*: 'esirden azma, pespaye' 17/28, *çura*: 'meçhul nesep ve pespaye' 70/31, *çura*: 'meçhul nesep, esir makulesi' 70/32, *çura*: 'meçhul nesep' 70/ek1/01, *çura:* 'pespaye; yani ırkı, nesli bozuk ve başka ve esaretten azat olunan, melez nesil' 70/ek1/03, *çura*: 'melez' 70/ek1/04. YUDAHİN: *KS*: çor I: Kul, köle.: 280[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: чура [çura]: Kul gibi sadık kimse.: 401[a]; чуре [çürê]: Köle kız.: 407[b]. TDK: *DS*: çöre II: Nesil.: III, 1292[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: cör: Nesil: cild-i evvel, 157[b].

2738 CLAUSON: *EDPT*: ōz-: 279[b]. TDK: *DS*: ozmak (I): Büyümek, yükselmek, büyük adam olmak.: IX, 3305[b]; ozmak (II): Öne geçmek, yarışı kazanmak.: IX, 3306[a]. ÖNER: *K-TTS*: uz-: 1. Geçmek, geride bırakmak, aşmak. 3. Seçimden galip çıkmak, seçilmek.: 526[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oz- (I): İleri geçmek, yetişmek.: 207[b]; oz- (II): Üstün olmak.: 207[b].

2739 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

2740 bk. 2734. dipnot.

2741 Yazmada: *seyl*. Kelimenin aslı Arapça *sayl*'dir. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

2742 bk. 2734. dipnot.

2743 bk. 2737. dipnot.

2744 bk. 2738. dipnot.

2745 bk. 2734. dipnot.

2746 bk. 2737. dipnot.

2747 bk. 2738. dipnot.

2748 bk. 2737. dipnot.

2749 bk. 2737. dipnot.

2750 bk. 2738. dipnot.

2751 bk. 2734. dipnot.

2752 bk. 2737. dipnot.

2753 bk. 2738. dipnot.

2754 TDK: *DS*: tozmak (III): Eskimek.: X, 3977[b].

2495. Asil azsa[2755] melez olur, melezler munis olur. **70/ek1/07**

Enis olmaz, munis olur.

li-muḫarririhī ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī naẓm

aṣīl ensāl-i ṣāf, cins-i (dem-i) ḫāliṣden olan kişi her dem ḏerārī-yi ḫuy-uş-boy ve reng-i ṣāf ṣoyın gösterir; bir dem zerd nā-ḫuy-uş edā, berd bed ḫoy göstermez

aṣīl insān zer-i ḫāliṣe beŋzer, dem-ā-dem seng-i zerrīn gösterir; bir dem maʻden-i aḫmer gibi ḳıymet-i naḳṣın göstermez

aṣīl kişi gül-bün-i bāġ-ı muṣavver gül gibidür, gölge-yi ṣoy ve reng-i laʻliŋ cūy gösterir; faḳat ʻālem-i enẓārda sēr-i būy ve boya ve reng-i riyā ḫoy göstermez

2496. Asılır iseŋ büyük ağaca asıl. **70/ek1/08**

2497. Asil, celalli olur. **70/ek1/09**

2498. Aslını saḳlayan (gizleyen) Çingene’dir[2756]. **70/ek1/10**

2499. Asılan ḳazan -ocağa ḳonan ḳazan[2757]- indirilmez. **70/ek1/11**

‘Nikâh, toy, düğün tedariki görüldükten soŋra ḳavil ve ḳarardan[2758] bilasebeḳ caymaḳ olmaz.’ demek mefhumundadır.

2500. Asılan ḳazan indirilmez, ḳurulmuş sofra[2759] bozulmaz.[2760] **70/ek1/12**

‘Nikâh, toy, düğün tedariki görüldükten soŋra ḳavil ve ḳarardan[2761] bilasebeḳ caymaḳ olmaz.’ demek mefhumundadır.

2501. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse umum dünya ḫalḳınıŋ da aḫlaḳı fesada gider.[2762] **70/ek2/01**

2502. Ağaç -terek[2763]- gölgesiyle; insan -âdem- bilgi ve görgüsüyle yaraşır, ilim ve irfanıyla şöhret bulur. **70/ek2/02**

2755 bk. 2733. dipnot.

2756 Yazmada: *Çingāne’dür*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: I, 517[a].

2757 Yazmada: *ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳazġan: 219[b]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a]. Yazmada *kazan* kelimesi, *ḳazan* ve *ḳazġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

2758 ḳavl ü ḳarārdan: Yazmada: *ḳavl ḳarārdan*.

2759 Yazmada: *sufre*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*’dir. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

2760 Yazmada bu madde başının yanına “Keḏā” yazılarak bir önceki madde başı için yapılan izahın bu madde başı için de geçerli olduğu belirtilmiş.

2761 ḳavl ü ḳarārdan: Yazmada: *ḳavl ḳarārdan*.

2762 Bu madde başı *ahlak* kelimesinin imlası gereği medsiz elif sırasında olmalı iken yine medsiz elifle ancak medli elif sırasına yazılmış.

2763 TDK: *DS*: terek (IV): Ağaç.: X, 3889[b]. CLAUSON: *EDPT*: tėrēk: 543[a].

***İzahat**: Ağaç[2764] - terek[2765]: Dağ ve ormandan kesilmemiş büyük ve küçük ağaçlara lisan-ı Türkân'da "terek"; kesilip şehir, köy ve ḳasabalara naḳlolunan tereklere "ağaç" dėnir, kesilmeyip ormanda duranlarına "terek" dėnir. Burası diḳḳat olunacaḳ meseledir, bilmek gerektir.*

2503. Ağaç -terek[2766]- her şeye gerek; zira her şey terekte olur, terekten olur. **70/ek2/03**

2504. Ağaç[2767], […] ḫalas ve medarımaişetimizdir, aslımızdır; Türklerce pek muhterem ve muḳaddestir. **70/ek2/04**

2505. Ağaçtan her şey olur (yapılır). **70/ek2/05**

2506. Ağaçta -terekte[2768]- gölge (saye); insanda bilgi[2769] ve görgü meziyeti, ilim ve aḫlaḳ fazileti aranır. **70/ek2/06**

2507. Ağaç, yaş dalında[2770]; insan, genç çağında iken eğrilir (talim ve terbiye edilir). **70/ek2/07**

2508. Ağaç; dal[2771], budağıyla büyür, yaşar; yeşil yaprağıyla yaraşır; insan (millet, aile) daḫi soyu sopu, ḫısım ve aḳrabası, ehil, evlat ve ahfadıyla büyür, yaşar, yaraşır; lezzet ü ziynet-i hayat-ı dünya bundadır. **70/ek2/08**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

2509. Ağaç, yaprağıyla; bağ, bahçe[2772] bostan, tarla; toprağıyla yaşar, yaraşır. **70/ek2/09**

2510. Ağaç insana, insan ağaca sav[2773] -misal- olur; insan hayvana, hayvan insana hem sav -misal- hem sınav[2774] -tecrübe- olur. **70/ek2/10**

2764 CLAUSON: *EDPT*: ığaç (ığāç): 79[b].

2765 Müellifin belirttiği mana farkı tespit edilememiştir. TDK: *DS*: terek (IV): Ağaç.: X, 3889[b]. CLAUSON: *EDPT*: tėrēk: 543[a].

2766 TDK: *DS*: terek (IV): Ağaç.: X, 3889[b]. CLAUSON: *EDPT*: tėrēk: 543[a].

2767 Yazmada: *aġaç, insānlarıŋ*.

2768 TDK: *DS*: terek (IV): Ağaç.: X, 3889[b]. CLAUSON: *EDPT*: tėrēk: 543[a].

2769 Yazmada: *bilgü*. REDHOUSE: *TaEL*: bilgi-gü: 383[b]; bilgi: 383[b]. TDK: *TTS*: bilgi (bilgü): I, 560. TDK: *DS*: bilgü: II, 692[b].

2770 Yazmada: *ṭalında*. Kelime yazmada *dal, tal, ṭal* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: 489[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598[c]; ṭal: II, 867[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105[a]; dal: ikinci cild, 695[b]; ṭal: üçüncü cilt: 392[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259[b].

2771 Yazmada: *ṭal*. Kelime yazmada *dal, tal, ṭal* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: 489[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598[c]; ṭal: II, 867[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105[a]; dal: ikinci cild, 695[b]; ṭal: üçüncü cilt: 392[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259[b].

2772 Aslı Farsça *bāġça* olan 'küçük bağ' manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

2773 Bu kelime, Türkçenin farklı lehçelerinde 'atasözü, kısa, söz, haber' manalarında müstameldir. KÂŞGARLI: *DLT*: saw: $256^{b}{}_{6}$; saw: $256^{b}{}_{7}$; saw: $256^{b}{}_{7}$; saw: $256^{b}{}_{8}$; saw: $256^{b}{}_{8}$; saw: $256^{b}{}_{8}$. CLAUSON: *EDPT*: sāv: 782[b]. TDK: *TTS*: sav: V, 3332. TDK: *DS*: sav (I): X, 3551[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: sav: üçüncü cilt, 30[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: savçı: 183[b]. Müellifin açıklamaları için bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: Muḫṭıra: [iç kapak arkası]; Cāmi', Mürettib ve Muḥarririniŋ İfāde-yi Maḫṣūṣası ve Īżāḥātı: I. s.

2774 Müellif *sınav* kelimesini eserin iç kapağında "'ilmī ve ḥikemī, tecribeli ve tezkiyeli sözler", mukaddimenin öncesinde "Muhtıra" başlığı altında "tecribeli atalar sözleri", mukaddimenin başında

Zira "Mal, sahibine eşer[2775]*. Mal, sahibini aŋdırır. Mal, canıŋ yongasıdır." dėmişler.*

2511. Ağacıŋ (çamıŋ[2776], söğüdüŋ) abağı(?) (budağı) her ne ḳadar budansa yine eseri ḳalır; ḫısım aḳraba[2777], ehil, evlat, ana baba ölse de yine hem eseri hem kederi ḳalır. **70/ek2/11**

2512. Ağacıŋ mortanından[2778] -tėz ḳırılanından- insanıŋ tursundan(?)[2779] -tėz darılan[2780], titizinden- fayda olmaz, belki zarar olur. **70/ek2/12**

Zira "Mort ağaç tėz ḳırılır, turs insan tėz darılır." dėrler.

2513. Ağacıŋ mortanından[2781] arabaya emin göçer -döngel- olmaz, insanıŋ tursundan(?)[2782] kervansaraya[2783] -ḳonar- göçer için mihmangil olmaz. **70/ek2/13**

2514. Asil, asildir; fer'[2784], fer'dir.[2785] **71/01**

2515. Asile doḳun geç, firomâyeden[2786] saḳın geç. **71/02**

---

başlık altında "tecribetü 'l-'avām" olarak tarif etmiştir. bk. *Atalar Sözi Mecmū'ası*: İç kapak; I. s. *sına-* için bk. CLAUSON: *EDPT*: sınā-: 835[a].

2775 Burada 'çekmek, bir kimseye benzemek' manasında kullanıldığı anlaşılan bu kelime, 'çekmek, bükmek' manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: es-: 241[a]; eş-: 256[a]. TDK: *DS*: eşmek (II): İp bükmek.: V, 1795[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eş- (I): Çekmek, çevirmek.: 76[a]. ÖNER: *K-TTS*: iş- (II): 180[b]; iş- (III): 180[b]. Ayrıca, bk. TDK: *TS*: eşmek (II): At hızlı gitmek.: 826[b]. TDK: *DS*: eşmek (I): Hareket etmek, yola çıkmak.: V, 1795[a]; eşmek (III): Coşmak.: V, 1795[a]. TDK: *TTS*: eşmek (II): 1. Hızlı yürümek, atla hızlı hızlı gitmek. 2. Hızlı yürütmek, koşturmak.: II, 1559. CLAUSON: *EDPT*: eş-: 255[b].

2776 Yazmada: *aġaç, çam*.

2777 Kelimenin aslı Arapça *aḳribā*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-aḳribā': I, 226. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 340[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Arapçadaki imlasını korusa da galatımeşhur olarak *aḳrabā* telaffuzu ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: aḳrabā: 165[a]; aḳribā: 165[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḳribā: I, 142[a]. Yazmadaki ilgili kelimelerin bazıları *aḳribā*' biçiminde okunmaları için harekelenmiştir.

2778 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: mort: Gevrek, kırılgan.: 228[b].

2779 Yazmada: طورثندن.

2780 'Daralmak, canı sıkılmak' manalarındaki *taru-* fiilinden türemiş olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde *darıl-* ve *ṭarıl-* olmak üzere iki farklı imla ile müstameldir.CLAUSON: *EDPT*: taru:-: 532[b]. REDHOUSE: *TaEL*: darılmaḳ: 881[b]; ṭarılmaḳ: 1221[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: darılmaḳ: I, 597[c]; ṭarılmaḳ: II, 860[c].

2781 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: mort: Gevrek, kırılgan.: 228[b].

2782 Yazmada: طورثندن.

2783 Yazmada: *kārvān-serāy*. Yazmada *kervan* kelimesi üç farklı imla ile (*kārbān, kārvān, kervān*) yazılırken *kervansaray* ifadesinde bu imlalardan ikisi (*kervān-serāy, kārvān-serāy*) kullanılmış. Aslı Farsça olan *kervan* kelimesinin Farsçada iki imlası mevcuttur: *kārbān, kārvān*. STEINGASS: *CP-ED*: kārbān: 1002[a]; kārvān: 1003[b]. Kelimenin yazmada kullanılan *kārbān, kārvān* ve *kervān* imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kārbān: II, 1137[b]; kārvān: II, 1138[a]; kervān: II, 1160[a].

2784 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-far': Her nesneniŋ yuḳarısına dėnür ve bir cemā'atiŋ şerīf ve ḏī-şānına ıṭlāḳ olunur.: II, 636. AYVERDİ: *MBTS*: fer': 1. Dal, budak. 2. Bir kökten bir asıldanayrılan kolların her biri; asıl olmayan, şube. 3. İkinci derecede olan şey.: 375[c]. Ayrıca, bk. AKGÜNDÜZ, A.: "Fürû", *DİA*: 13, 249[b]-250[c].

2785 Yazmada "Aṣl, aṣldur; fer', fer'dür." biçimi de mevcuttur (bk. 228/31).

2786 Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *firo-māya*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: firo-māya: 925[a]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: firo-māya: Aṣlı alçaḳ, ṣoysuz, bed-neseb ma'nāsındadur ve edeb ü 'irfāndan bī-behre vü bī-hüner ve dāi'mā sifle, nā-şāyeste ve 'amel üzere olan kimesneye de ıṭlāḳ olunur.: 596.

2516. Asil azmaz[2787], kemer tozmaz[2788], asılsızdan vefa gelmez. **71/03**

2517. Asile doḳunup[2789] geç, yamandan saḳınıp geç. **71/04**

2518. Asil azmaz, soy ḳovar[2790]; selvi azmaz, boy ḳovar. **71/05**

boy ḳovar: Boy uzatır.

2519. Asiliŋ yürüyüşünden, duruşundan belli olur. **71/06**

2520. Asiliŋ elinden su iç, su içmeseŋ de yanından geç. **71/07**

2521. Adalı; amma edasız. **71/08**

2522. Atlama taş da oturur. **71/09**

2523. Adasız deŋiz olmaz. **71/10**

2524. Adasız deŋiz yoḳ, anasız insan. **71/11**

2525. Âlâsını[2791] bulurum.[2792] **71/12**

2526. Âlâ, edna[2793] hep Allah'ıŋ ḳuludur. **71/13**

2527. Âlâdan âlâdır. **71/14**

Kāẓım Paşa

Seyyid 'izzet ü aṣḥāb 'aliyyü 'l-a'lā

2528. Âlâsını bulur iseŋ almamazlıḳ ėtme. **71/15**

2529. Âlâ gelince ednasına kim baḳar? **71/16**

2787 CLAUSON: *EDPT*: āz-: 279[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azmaḳ: I, 33[a]. TDK: *TTS*: azmak (II): 1. Bozulmak, fasit olmak, tagayyür etmek. 2. Yolu kaybetmek, yolu şaşırmak. 3. Dalalete düşmek. 4. Azgınlaşmak.: I, 351. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: azmaḳ: 11[b]. ÖNER: *K-TTS*: az-: 41[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: az-: 19[a]. Ayrıca, müellif yazmada *az-* kelimesini şöyle açıklamıştır: azmaḳ: Cinsini tebdīl ėtmek. azmaḳ: Coşmaḳ, tehevvür ėtmek, ṭaşmaḳ, şımarmaḳ. bk. 59/09.

2788 TDK: *DS*: tozmak (III): Eskimek.: X, 3977[b].

2789 Yazmada: *طوقنوب, طوقونوب*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tokın-: 471[a]. TDK: *TTS*: dokanmak: II, 1196; dokunmak: II, 1198. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): II, 902[c]; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: doḳumaḳ (دوقومق): 924[a]; ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): 1258[b]; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): 1259[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): cüz'-i evvel, 549[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a]. Yazmada *dokun-* kelimesi, üç farklı imla ile (دوقنمق, طوقنمق, طوقونمق) kullanılmış.

2790 Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta'ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

2791 Bu sayfadaki yedi madde başında *medli elif*le kaydedilmiş olan bu kelime, Arapçadan alınmış olup kelimenin aslı *medsiz elif*'ledir ve Osmanlı Türkçesinde de bu imla ile kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 3, 477[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 131[c].

2792 Yazmada *a'lā* kelimesi ile başlayan madde başları hem bu sayfada olduğu gibi *medli elif* sırasında hem de *medsiz elif* sırasında (bk. 235/17 vd.) kaydedilmiş.

2793 Yazmada *ednā* kelimesi iki farklı imla ile (ادنا, ادنى) kullanılmış. Kelimenin aslı; 'yakın, en yakın; en alçak, daha alçak' manalarındaki Arapça *adnā (ادنى)*'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 597[a]. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ednā (ادنى) yā-ḫ[v]ud ednā (ادنا): I, 85[a].

2530. Âlâsını bilirim. **71/17**

2531. Âlâ gelince edna ḳalḳar. **71/18**

- Ağa: **71/19**

2532. Ağası, tığası[2794] hep beraber…[2795] **71/20**

2533. Ağa ḳapısından[2796] çıḳmışa dur yoḳ. **71/21**

2534. Ağa Ḳapısı'nı açtı, fitne ḳapısını ḳapadı. **71/22**

Yaḥyā Naẓīm[2797] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ[2798] [V, 496] [naẓm]

eyledi erkān bināsın tamām
vėrdi Aġa Ḳapusı'na żīb-i tāmm

devlet ü 'izzetle olup kām-yāb
der-gehne buldı varan feṭḥ-i bāb

açdı cehāna der-i emn ü emān
fitne ḳapusın ḳapadı bī-gümān

2535. Ağayı ağa ḳapısından ara. **71/23**

2536. Ağa ḳapısına ağa yoḳuşundan… **71/24**

2537. Ağa ḳapısında ḫizmeti[2799] var. **71/25**

2538. Ağa ḳapısından tezkire almış. **71/26**

2539. Ağası, tığası[2800]; işçisi, aşçısı; ḳapı ḳapamaca… **71/27**

2540. Ağanıŋ gözü, yiğidiŋ[2801] sözü… **71/28**

2794 Yazmada: *tuġası, ṭaġası/ṭıġası*. CLAUSON: *EDPT*: tağāy: 474[a]. YUDAHİN: *KS*: tağa: Dayı.: 697[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tıġa: Dayı.: 273[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: dığa: Küfür sözü, küçük oğlan çocuğu.: III, 77.

2795 Bu madde başının *Aġ (medsiz elif)* sırasındaki biçimi için bk. Aġası, tuġası heb ber-ā-ber gelmiş. 238/07.

2796 Yazmada: *ḳapusından*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

2797 Yazmada: *Naẓīmī*.

2798 Yazmada: *tārīḫ*. Yazmada buradaki beyitlerin yanına "1088 sene" notu düşülmüşse de ilgili tarih bu beyitlerin devamında yer alan "bāb-ı mu'allādur 'izzet-i serā" mısrasına aittir.

2799 Yazmada *ḫıdmeti*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma[t]*'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḍmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḍmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḍmet* imlaları ile kullanılmıştır.

2800 Yazmada: *ṭaġası/ṭıġası*. CLAUSON: *EDPT*: tağāy: 474[a]. YUDAHİN: *KS*: tağa: Dayı.: 697[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tıġa: Dayı.: 273[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: dığa: Küfür sözü, küçük oğlan çocuğu.: III, 77.

2801 Yazmada: *yigitiŋ*.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2802]]

2541. Ağanıŋ gözü, toḳ olur; yiğidiŋ[2803] sözü, pek olur. **71/29**

2542. Ağalıḳ, vėrmekle; yiğitlik, vurmaḳladır[2804]. **71/30**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 24[2805]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2806]]

2543. Ağanıŋ gözü, ineği semiz ėder. **71/31**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2807]]

2544. Ağanıŋ gözü, ata tımardır. **71/32**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2808]]

- Ağlamak:[2809] **72/01**

2545. Ağla, ağla oğlum; ḳadın tabiatlı alçaḳ erkeklere ağlamaḳ yaraşır. **72/02**

2802 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġanıŋ gözi, yigidiŋ sözi…: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2803 Yazmada: *yigitiŋ*.

2804 Yazmada: *urmaḳladur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

2805 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Aġalıḳ, vėrmekle; yigitlik, urmaḳladur. ([bk. Beglik…]): 24; Beglik, vėrmekle; yigitlik, urmaḳla. ([bk.] Aġalıḳ…): 131.

2806 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġalıḳ, vėrmekle; yigitlik, urmaġla…: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2807 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġanıŋ gözi, inegi semiz ėder.: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2808 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġanıŋ gözi, ata ṯımārdur.: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2809 Yazmada bu sayfanın başına “İşbu ṣaḥīfe ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş.

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Endülüs[2810] padişahı Ebū ʻAbdu'llāh eṣ-Ṣaġīr'iŋ[2811] Endülüs'ü İspanyalılara bilâharp teslimi ḥaḳḳında "Endelüs Tārīḫi"nden[2812] bir fıḳradır, ki Ebū ʻAbdu'llāh eṣ-Ṣaġīr'iŋ[2813] validesi bu sözü oğluna söylediği mervîdir.

2546. Ağla, ağla alçaḳ; saŋa avratlar gibi ağlamaḳ yaraşır.[2814] **72/03**

2547. Ağla oğlum, ağla; seniŋ gibi ḳadına ağlamaḳ yaraşır.[2815] **72/04**

2548. Ağla, ağlayacaḳ günüŋdür. **72/05**

2549. Ağla, şimdi sırasıdır. **72/06**

2550. Ağlatma, ağlatırlar. **72/07**

2810 Yazmada: *Endelüs*. Endülüs: Araplar tarafından İspanya için kullanılan ve ülkeden tamamen çıkarılmalarından sonra İspanyolcaya *Andalucia* şeklinde ve önceleri yalnız 'Müslüman İspanyası' anlamında geçen *Endülüs (Endelüs)* kelimesinin kökeni kesin biçimde tesbit edilebilmiş değildir. Bugün genellikle, *Hispania* karşılığı olarak ilk defa fetihten sonra 98 (716) yılında basılmış bir sikke üzerinde görülen ismin, V. yüzyılda Kuzey Afrika'ya geçmeden önce on sekiz yıl kadar İspanya'nın güneyinde kalan Vandalların (Vandalus) adından türetilmiş olabileceği (Vandalicia [Vandal ülkesi]) kabul edilmektedir. ÖZDEMİR, M.: "Endülüs", *DİA*: 11, 211[a]. Ş. Sāmī: *Ḳāmūsü 'l-Aʻlām*: Endelüs: 1047[b].

2811 Yamada: *'Abdū'llāh eṣ-Ṣaġīr'iŋ*. Ebû Abdillâh Muhammed el-Gâlib-Billâh b. Ebi 'l-Hasen Alî b. Sa'd en-Nasrî [1482-1483, 1487-1492]: Endülüs'te hüküm süren Nasrîlerin son hükümdarı. 25 Ekim 1491 tarihinde yapılan antlaşma gereğince 2 Rebîülevvel 897'de (3 Ocak 1492), Endülüs'te İslam hâkimiyetinin son kalesi olan Gırnata'nın Hristiyanlara teslim edilmesi kararlaştırıldı. Hristiyan kaynaklarında yer alan bir rivayete göre Ebû Abdullah Gırnata'dan ayrılırken Elhamra Sarayı'na bakarak ağlamaya başlamış, bunu gören annesi ona "Erkekler gibi savunamadığın şehir için şimdi kadınlar gibi ağla." demiştir. ÖZDEMİR, M.: "Ebû Abdullah, Muhammed b. Ali", *DİA*: 10, 84[c].

2812 Yazmada: *Endelüs Tārīḫi'nden ṣ. [sayfa]*. [VİARDOT, L.:] Żiyā Paşa: *Endelüs Tārīḫi*: Ebū 'Abdu'llāh bunca seneden berü içinde ḥükūmet ėtdigi Ġırnaṭa'ya a'dāsınıŋ şenlik ėderek girdigini görmemek içün hemān oradan ḳral ve ḳraliçeye vidā' ėdüp Cebelü 'l-Beşer yolını ṭutdı. İspanya tārīḫleriniŋ ekṯerisinde yazılıdur, ki Ebū 'Abdu'llāh eṣ-Ṣaġīr ol vechle ṭaġ yolını ṭutup Badul Tepesi'ne çıḳduḳda el-ḥāletü hāḏihi İspanyollar beyninde "'Arab'ıŋ āh ėtdigi maḥall" deyü meşhūr olan mevki'den ṣoŋ def'a olmaḳ üzere dönüp Ġırnaṭa'ya naẓar ile "Allāhu ekber!" deyü bir āh-ı dilsūz çeküp gözlerinden eşk-i nedāmet ü ḥüsrān feverān eyledi. Bu keyfiyyet vālidesi 'Āyşe'niŋ manẓūrı olduḳda "**Aġla, aġla nāmūssuz alçaḳ; çūn-ki vaṭanıŋı ve salṭanatıŋı merd-āne muḥāfaẓa ėdemedüŋ, saŋa 'avratlar gibi aġlamaḳ yaraşur.**" deyü 'itāb eylemiş ve Ebū 'Abdū'llāh daḫı bu teşnī'den pek müte'ettir olup "Ey vālide! Bu felāketleriŋ benim başıma ve ḫalḳıŋ başına gelmesine birinci sebeb sen ėken şimdi herkesden evvel beni ta'yīb ve ta'yīr ėden daḫı sen olduŋ. Va'llāhu 'l-'aẓīm eger seniŋ bu sözi söyleyecegini vaḳti ile bilseydim cesedimi Ġırnaṭa ṭopraġında bırakıncaya ḳadar çalışur ėdim." dėmişdür. … Ba'ż tārīḫleriŋ beyānına göre Ebū 'Abdū'llāh eṣ'Ṣaġīr ber-mūcib-i muḳāvele temellük eyledigi arāżide bir müddet iḳāmetden ṣoŋra … ḳrala ṣatup Fās emīri bulunan Mollā Aḥmed nezdinde ilticā ve kendi taḫt-gāhınıŋ muḥāfażası içün bir kerre elini derlememiş ėken emīr-i mümā-ileyhiŋ taḫtını viḳāye uġrunda bir muḥārebede mecrūḥ olaraḳ 'azm-i uḳbā eyledi.: II, cüz'-i ṯālit, 389. Bahse konu eser, Loisis VİARDOT [1800-1883]'un *Histoire des Arabes et des Mores d'Espagne* adlı eserinin -çıkarmalar ve ilaveler yapılmış- çevirisidir. UÇMAN, A.: "Ziyâ Paşa", *DİA*: 44, 478[b].

2813 Yamada: *'Abdū'llāh eṣ-Ṣaġīr'iŋ*.

2814 [VİARDOT, L.:] Żiyā Paşa: *Endelüs Tārīḫi*: Aġla, aġla nāmūssuz alçaḳ; çūn-ki vaṭanıŋı ve salṭanatıŋı merd-āne muḥāfaẓa ėdemedüŋ, saŋa 'avratlar gibi aġlamaḳ yaraşur.: II, cüz'-i ṯālit, 389.

2815 [VİARDOT, L.:] Żiyā Paşa: *Endelüs Tārīḫi*: Aġla, aġla nāmūssuz alçaḳ; çūn-ki vaṭanıŋı ve salṭanatıŋı merd-āne muḥāfaẓa ėdemedüŋ, saŋa 'avratlar gibi aġlamaḳ yaraşur.: II, cüz'-i ṯālit, 389.

2551. Ağlamaḳ ile yâr ele girmez.[2816] **72/08**

2552. Ağlamayım da kim ağlasın. **72/09**

2553. Ağlamaḳ avru[2817] -sayrı[2818], ḫastalıḳ- getirir, gülmek sancı. **72/10**

2554. Ağlamağıŋ soŋu ḫayır olsun. **72/11**

2555. Ağlayacağıŋa şükrėt, hâlini gör de fikrėt. **72/12**

2556. Ağlatan gülmez. **72/13**

2557. Ağlatan ile ağlayan bir değil. **72/14**

2558. Ağlatanı bir gün olur ağlatırlar. **72/15**

2559. Ağlayan dert dağlar[2819], ağlatan dert bağlar. **72/16**

2560. Ağlatan ağlasa gerek, ağlayan gülse gerek. **72/17**

2561. Ağlamayan çocuğa[2820] meme vėrmezler. **72/18**

2562. Ağla ey gözlerim, ağla; nöbet seniŋdir! **72/19**
Mevzundur.

2563. Ağla ey anam, ağla; ben gelmem gayrı! **72/20**
Mevzundur.

2564. Ağla ey yârim[2821], ağla; ben gelmem gayrı! **72/21**
Mevzundur.

2565. Ağlama anam, ağlama; ben yine gelirim. **72/22**
Mevzundur.

2566. Ağla ey yârim[2822], ağla; şimdi sırasıdır! **72/23**
Mevzundur.

2816 Yazmada bu madde başı her biri aynı imla ile yazılmış olan ve dördü *medli elif* sırasında (72/08, 90/15, 91/09 ve 92/01'de), biri *medsiz elif* sırasında (238/01'de) olmak üzere beş ayrı yerde kaydedilmiş.

2817 CLAUSON: *EDPT*: ağrığ: 90[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: avru: Aġrı, veca'; elem, ıżṭırāb; derd, maraż, ḫastalıḳ.: birinci cild, 156[b]; avrulı: Marīż, ḫaste, derd-nāk.: birinci cild, 156[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: авырту [avırtu]: Ağrı.: 19[a]; авыр- [avır-]: Hastalanmak.: 19[a]; авыру [avıru]: Hasta.: 19[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avrun-: Ağrılanmak, sancılanmak.: 16[b]. TDK: *DS*: öpke avrūu: Verem.: IX, 3343[a].

2818 Yazmada: *sayru*. TDK: *TTS*: sayru (sayrı): Hasta.: V, 3351. TDK: *DS*: sayru: X, 3561[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣayru: II, 815[a]; ṣayrı: II, 815[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sayru: 184[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sayrı: 230[a]; ṣayru: 230[a].

2819 Yazmada: *ṭaġlar*. Yazmada bu (72.) sayfadaki *dağla-* kelimeleri *daġla-* ve *ṭaġla-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *daġla-* imlası ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: dağlamaḳ: I, 598[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dağlamaḳ: 882[b]. CLAUSON: *EDPT*: tağlā-: 469[b]. STEINGASS: *CP-ED*: dāġ: 498[a].

2820 Yazmada: *çoçuġa (چوچغه)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *چوجق, چوجوق* imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

2821 Yazmada: *yārim, yārem*.

2822 Yazmada: *yārim, yārem*.

2567. Ağlama ey yârim, ağlama; yüreğimi dağlama! **72/24**

Mevzundur.

2568. Ağla ey gözlerim, ağla; ne gelen var ne giden! **72/25**

Mevzundur[2823].

[Nābī] mışrā‘[2824]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 30[2825]]

2569. Ağlama ey gözlerim, ağlama; ciğerlerim dağlama! **72/26**

Mevzundur.

2570. Ağlatma öksüzü, incitme yoḳsuzu[2826] (yoḳsul).[2827] **73/01**

2571. Ağlatma öksüzü, uğunursun[2828]; “Ne için ėttim!” diye dövünürsün[2829].[2830] **73/02**

2572. Ağlatma öksüzü, giyindir[2831] de sevindir.[2832] **73/03**

2573. Ağlatma öksüzü, güldürme yüzsüzü.[2833] **73/04**

2574. Ağalıḳ; almaḳla değil, vėrmekledir. **73/05**

2575. Ağanıŋ gözü ineği semirtir, harisiŋ gözü çatlatır. **73/06**

2576. Ağadan emir almış, beyiŋ[2834] sözünü diŋler mi? **73/07**

2823 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aġla hey gözlerim, aġla; ne gelür var ne gider! (Mevzūndur.): 30.

2824 Nâbî’ye nispet edilen beytin tam hâli şu şekildedir: *yola baḳmaḳdan aġardı sānemā dīde-i ter / aġla hey gözlerüm aġla ne gelür var ne gider*.

2825 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aġla hey gözlerim, aġla; ne gelür var ne gider! (Mevzūndur.): 30.

2826 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yoḳsız: Fakir, yoksul.: 326[b].

2827 Yazmada bu madde başının yanına “Ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş.

2828 Yazmada: *üğünürsin*. TDK: *DS*: üğünmek (V): Üzülmek.: XI, 4061[a]; uğunmak (III): Ağrıdan, acıdan kıvranmak.: XI, 4029[b]; uğunmak (IV): 1. Kederlenmek. 2. Olağanüstü üzülmek. 3. Olağanüstü acı duyarak sessiz, yakınmasız ağlamak.: XI, 4029[b]. TDK: *TS*: uğunmak: 1. Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak. 2. Ağlaya ağlaya bayılmak. 3. Soluğu tıkanmak.: 2412[a]. Bu kelimenin *oğunmak* biçimi de mevcuttur. TDK: *DS*: oğunmak: 1. Soluğu kesilmek, tıkanmak. 2. Çok ağlamaktan güçsüz kalmak, bayılır gibi olmak, bayılmak. 3. Yaralı, acıdan kıvranmak, çırpınmak. 4. Üzülmek, yaptığına acınmak.: IX, 3270[b]. CLAUSON: *EDPT*: uvun-: 12[b]; uğun-: 87[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġunmaḳ: I, 210[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġunmaḳ: 252[b].

2829 Yazmada: *dögünürsin*. CLAUSON: *EDPT*: tōg-: 477[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. REDHOUSE: *TaEL*: dögünmek: 925[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövinmek (دوكنمك): I, 632[a]. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

2830 Yazmada bu madde başının yanına “Ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş.

2831 Yazmada: *geyindür*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *keḏ-*’tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey-* ve *giy-* şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: geymek: cüz’-i evvel, 724[b]; giymek: cüz’-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey-* ve *giy-* farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

2832 Yazmada bu madde başının yanına “Ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş.

2833 Yazmada bu madde başının yanına “Ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş.

2834 Yazmada: *beğiŋ*. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479. TDK: *DS*: beğ: II, 597[b]. Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*’nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/’yi bazen

2577. Ağalıḳ, yerinde yaraşır. **73/08**

2578. Ağalıḳ, saḳal ile değil. **73/09**

2579. Ağa memnun, efendi memnun. **73/10**

2580. Ağaran başıŋ ağrısı ağarmasından değil. **73/11**

2581. Ağaran baş gizlenmez. **73/12**

2582. Ağaran baş börk içinde, ağrıyan[2835] baş dert[2836] içinde… **73/13**

2583. Ağaran baş gizlenmez de ağrıyan[2837] baş gizlenir. **73/14**

2584. Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez. **73/15**

2585. Ağaran saç[2838] sebepsiz ağarmaz. **73/16**

2586. Ağaçlar çoğaldıḳça (mahsul ağaçları) meyveler[2839] de artar[2840]. **73/17**

2587. Ağacıŋ, âdemiŋ gerekmediği zaman olmaz. **73/18**

2588. Ağaç âdemiŋ timsalidir. **73/19**

2589. Ağaç, âdem her şeye gerek. **73/20**

2590. Ağaca ayı[2841] çıḳar; amma eşek çıḳamaz. **73/21**

2591. "Ağaca ayı[2842] çıḳmış." dėrlerse[2843] inan, "Eşek çıḳmış." dėrlerse inanma. **73/22**

2592. Ağaca ayı[2844] çıḳmış, eşek altında ḳalmış. **73/23**

2593. Ağaçtan her şey olur. **73/24**

---

de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğlik 15/ek/18, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek (bk. 42/ek/21)*, *beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere üç faklı imla ile kullanılmış.

2835 Yazmada: *aġıran*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

2836 Yazmada *dert* kelimesi iki farklı imla ile (*derd, dert* bk. 76/01, 206/22) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *dard*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 510[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: derd: 59[b]; dert: 59[b].

2837 Yazmada: *aġıran*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

2838 Yazmada *saç* kelimesi dört farklı imla ile (sac, saç, ṣac, ṣaç) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: saç: 794[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaç: 1152[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaç: II, 800[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sac: 177[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: saç: 221[b]; ṣaç: 221[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: saç: üçüncü cilt, 3[b]; ṣaç: üçüncü cilt, 277[b].

2839 Bu kelimenin aslı Farsça *mīva*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: mīva: 1365[a]. Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlasını koruyan bu kelimenin telaffuzda ise hem *mīve* hem de *meyve* şekli mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: meyve: 2057[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: meyve: II, 1444[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: meyve: 639[a]; mîve: 654[a]. Bu sebeple, bu kelime; alıntılarda *mīve*, madde başlarında *meyve* olarak kaydedilmiştir.

2840 Yazmada: *atar*.

2841 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

2842 Yazmada: *ayu*. bk. 2841. dipnot.

2843 Yazmada: *derlerse (درلرسه)*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

2844 Yazmada: *ayu*. bk. 2841. dipnot.

2594. Ağaçtan fırına[2845] kürek olur, insan insana yürek (gerek) olur. **73/25**

2595. Ağaç budanırsa boy alır. **73/26**

2596. Ağaç abaḳsız (budaḳsız) olmaz. **73/27**

2597. Ağaçtan türlü türlü[2846] kürek olur, insan insana her zaman gerek olur. **73/28**

2598. Ağaçtan türlü türlü kürek olur, buğdaydan türlü türlü börek, çörek olur, insanlar da türlü türlü işlere her dem, her zaman gerek olur. **73/29**

2599. Ağacıŋ kökü yerde; budağı, yaprağı göktedir. **74/01**

2600. Ağaç da olsa köksüz, budaḳsız olmaz. **74/02**

2601. Ağacı baltalamışlar, o da "Sapı bendendir." dėmiş.[2847] **74/03**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 24[2848]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Ẓurefā (Nevādirü 'ż-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2849]]

2602. Ağaca çıḳsa pabuçları[2850] yerde bıraḳmaz. **74/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 24[2851]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Ẓurefā (Nevādirü 'ż-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2852]]

Nasreddin Ḫoca[2853] merhum gibi…

2603. Ağaç olsun, âdem olsun köküyle, gölgesiyle ḳaimdir. **74/05**

2604. Ağaçsız, dünya işi dönmez. **74/06**

2845 Yazmada: *furuna*. Kelimenin aslı Yunanca *phournos (φούρνος)*'tur. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: φούρνος (phournos): 868[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: furun: II, 993[c]. REDHOUSE: *TaEL*: furun: 1381[b].

2846 Yazmada: *dürlü, türlü.* Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

2847 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ormana balṭa urmışlar, "Ṣapı bendendür." dėmiş. 440/33.

2848 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aġaca balṭa urmışlar, "Ṣapı bendendür." dėmiş.: 24.

2849 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Ẓurefā (Nevādirü 'ż-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġaca balṭa urmışlar; "Ur, ṣapı bendendür." dėmiş.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2850 Yazmada: *papucları*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *pā-poş*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *babuc*, *babuç*, *pabuc*, *pabuç*, *papuc*, *papuç*, *pabuş* ve *pā-poş/pūş* gibi farklı imlalar ile müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254[a].

2851 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aġaca çıḳsa pabucı yerde ḳalmaz.: 24.

2852 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Ẓurefā (Nevādirü 'ż-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġaca çıḳsa pabuşı yerde ḳalmaz.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2853 Naṣre 'd-dīn Ḫ[v]āce: Yazmada: *Ḫ[v]āce*.

2605. Ağaç da insanıŋ timsalidir. **74/07**

2606. Ağaç, dünyanıŋ ziynetidir. **74/08**

2607. Ağaca dayanma[2854], ḳurur; insana dayanma, ölür. **74/09**

2608. Ağaca dayanma[2855] ḳurur, cihana güvenme devrir(?)[2856]. **74/10**

2609. Ağaçtan toplanan ayrılsa gerek. **74/11**

2610. Ağaç, fidan iken eğilir (eğrilir). **74/12**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2857]]

Ṣāḥidī[2858] *Tuḥfe-yi Ṣāḥidī*[2859] [4ª] [beyt]

ḳosaŋ egrile bir tāze nihāli
büyüse[2860] *ṭoġrılur mı aŋla miṯāli*

2611. Ağaç, dalında[2861] eğrilir. **74/13**

2612. Ağaç; dayağında[2862] eğrilmez, dalında[2863] eğrilir. **74/14**

2613. Ağaçḳaḳan ḳuşu gibi keskin dişlidir. **74/15**

2614. Ağaç ḳuruyunca baltalarlar. **74/16**

2615. Ağaç ḳuruduḳtan soŋra eşek arḳasına biter. **74/17**

2616. Ağaç, dünyanıŋ çivisidir. **74/18**

2617. Ağaç, gölgesiz olmaz. **74/19**

2618. Ağaç; köksüz, gölgesiz olmaz. **74/20**

2619. Ağaç; köküyle, gölgesiyle durur. **74/21**

2854 Yazmada: *dayanma, ṭayanma*. CLAUSON: *EDPT*: ṭayan- (dayān-): 569ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: dayanmaḳ: 886ᵇ; ṭayanmaḳ: 1230ª; ṭayanmaḳ: 1266ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601ª; ṭayanmaḳ: II, 874ª.

2855 Yazmada: *dayanma, ṭayanma*. CLAUSON: *EDPT*: ṭayan- (dayān-): 569ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: dayanmaḳ: 886ᵇ; ṭayanmaḳ: 1230ª; ṭayanmaḳ: 1266ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601ª; ṭayanmaḳ: II, 874ª.

2856 Yazmada bu kelime "devrir" okunması için harekelenmiş.

2857 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġac, fidan ėken egilür.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2858 Yazmada: *ṣāḥibi Ṣāhidī*.

2859 Yazmada: *Müzīlü 'l-Ḫafā*. Meḥmed Murād en-Naḳşibendī: *Müzīlü 'l-Ḫafā*: 16. *Müzīlü 'l-Ḫafā, Tuḥfe-yi Ṣāhidī*'nin şerhidir.

2860 *Müzīlü 'l-Ḫafā*'da ve yazmada: *büyürse*.

2861 Yazmada: *dalında, talında, ṭalında*. CLAUSON: *EDPT*: 489ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598ᶜ; ṭal: II, 867ᶜ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105ª; dal: ikinci cild, 695ᵇ; ṭal: üçüncü cilt: 392ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259ᵇ.

2862 Yazmada: *ṭayaġında*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568ª. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886ᵇ; ṭayaḳ: 1266ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601ª; ṭayaḳ: II, 873ᶜ. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851ª.

2863 Yazmada: *ṭalında*. Kelime yazmada *dal, tal, ṭal* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: 489ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598ᶜ; ṭal: II, 867ᶜ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105ª; dal: ikinci cild, 695ᵇ; ṭal: üçüncü cilt: 392ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259ᵇ.

2620. Ağacıŋ yėmişsizi[2864] olur, gölgesizi olmaz. **74/22**

2621. Ağaç gölgesinde mi büyümüş? **74/23**

2622. Ağaç ḳurdu gibi içeriden[2865] kemirip yėdi. **74/24**

2623. Ağacıŋ ḳurdu, içinden olur. **74/25**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2866]]

2624. Ağacıŋ meyvelisine elbette[2867] taş atarlar. **74/26**

2625. Ağacıŋ ḳurdu[2868] içindedir. **74/27**

2626. Ağacıŋ meyvelisi maḳbuldür. **74/28**

2627. Ağacıŋ yaşı, ḳurusu hep gerektir. **74/29**

2628. Ağaçtan her şey olur. **74/30**

2629. Ağaç, yaprağıyla yaraşır. **74/31**

2630. Ağaç, dalı[2869], budağıyla yaraşır. **74/32**

2631. Ağaç, rahmeti davet ėder; rahmet bereketi, hareketi davet ėder. **74/33**

2632. Ağaç, yaprağıyla; insan, yâranıyla yaraşır. **75/01**

2633. Ağaç, meyvesiyle yaraşır; insan da meyvesiyle yaraşır. **75/02**

2634. Ağaç, yaprağıyla sallanır. **75/03**

2635. Ağaç, yaş iken eğrilir (eğilir). **75/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 24[2870]]

2636. Ağaç, yapraḳlanmayınca[2871] meyve vėrmez. **75/05**

2637. Ağaç, yaprağıyla ḳoḳar. **75/06**

2638. Ağarmayan, ağrımayan[2872] baş olmaz. **75/07**

2864 Yazmada: *yemişsizi*. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemiş: 2209[b]; yimiş (يِمش): 2224[b].

2865 Yazmada: *içerden*. Yazmada bu kelimenin hem *içerde* hem de *içeride* biçimi kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: iç: 17[a]. REDHOUSE: *TaEL*: içeri: 290[b].

2866 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġacıŋ ḳurdı, içinden olur.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2867 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

2868 Yazmada: *ḳurd, ḳurt*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[c]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

2869 Yazmada: *ṭalı*. Kelime yazmada *dal, tal, ṭal* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: 489[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598[c]; ṭal: II, 867[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105[a]; dal: ikinci cild, 695[b]; ṭal: üçüncü cilt: 392[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259[b].

2870 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aġac, yaş ėken egilür.: 24.

2871 Yazmada: *yapraḳlanmayıca*.

2872 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

2639. Ağarmayan, ağrımayan[2873] baş, baş olmaz; ḳaynamayan, köpürmeyen -taşmayan, pişmeyen- aş, aş olmaz.[2874] **75/07**

2640. Ağarmayan baş olur, ağrımayan[2875] baş olmaz; meğerki[2876] mezara giren baş ola. **75/08**

2641. Ağaç, mahsulü vėrmeyince yüzüne baḳan olmaz; olsa ondan[2877] bir fayda olmaz. **75/09**

2642. Ağaç; dal[2878] ve budaḳ ve yaprağıyla sayedar[2879] olur; insan da dal[2880] budağıyla, ilim ve irfanıyla sayedar[2881] olur. **75/10**

2643. Ağaç, yapraḳlanmayınca dalları[2882] aşağı meylėtmez; aşağı meyletmeyen ağacıŋ sayesi olmaz. **75/11**

2644. Ağacı kesen baltanıŋ sapı yine ağaçtandır. **75/12**

2645. Ağırlıḳ almayınca vėrmezler. **75/13**

2646. Ağırlığı az, ḳıymeti çoḳ: elmas. **75/14**

2647. Ağırlığı çoḳ, ḳıymeti yoḳ şey cehalettir; ağırlığı az, kıymeti çoḳ şey ilim ve hüner ve marifettir. **75/15**

2648. Ağırlığınca altın vėrmişler. **75/16**

2873 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2874 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

2875 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2876 Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302ᵇ. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396ᵇ. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788ª; meğerki: 788ª; meğerse: 788ª. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543ᵇ. TDK: *TS*: meğer: 1645ª; meğerki: 1645ª; meğerse: 1645ª.

2877 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55ᵇ.

2878 Yazmada: *ṭal*. Kelime yazmada *dal, tal, ṭal* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: 489ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598ᶜ; ṭal: II, 867ᶜ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105ª; dal: ikinci cild, 695ᵇ; ṭal: üçüncü cilt: 392ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259ᵇ.

2879 Aslı Farsça 'gölgesi olan, gölge eden' manasında *sāya-dār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: sāya-dār: 646ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: sāye-dār: I, 703ᶜ.

2880 Yazmada: *ṭal*. Kelime yazmada *dal, tal, ṭal* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: 489ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598ᶜ; ṭal: II, 867ᶜ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105ª; dal: ikinci cild, 695ᵇ; ṭal: üçüncü cilt: 392ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259ᵇ.

2881 Aslı Farsça 'himaye eden, koruyan' manasında *sāya-dār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: sāya-dār: 646ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: sāye-dār: I, 703ᶜ.

2882 Yazmada: *ṭalları*. Kelime yazmada *dal, tal, ṭal* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: 489ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598ᶜ; ṭal: II, 867ᶜ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105ª; dal: ikinci cild, 695ᵇ; ṭal: üçüncü cilt: 392ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259ᵇ.

2649. Ağırlığınca (ağırınca[2883]) altın tartılır. **75/17**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2884]]

2650. Ağırınca[2885] altına tartılır. **75/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 25[2886]]

2651. Ağırlığınca altın vėrseŋ vėrmem. **75/19**

2652. Ağırlığınca altın telef ėttim. **75/20**

2653. Ağırlığınca altın üstünde taşır. **75/21**

2654. Ağır ağır yürüyen de yol alır. **75/22**

2655. Ağırıŋ üstünden, yengiliŋ[2887] (ḫafifiŋ) altından geçer ḳurnazdır. **75/23**

2656. Ağırbaş, ağır aḳıl taşır. **75/24**

2657. Ağır otur, tetik davran. **75/25**

Yaḥyā Naẓīm[2888] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 103] beyt

ḳadrüm ola 'ālī dėr ėseŋ pest[2889]-nişīn ol
engüştere[2890] şāyān olan[2891] engüşt-i pesīn[2892] ol

2658. Ağır otur, ki molla dėsinler saŋa[2893]. **75/26**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 25[2894]]

2659. Ağır otur, adıŋa molla dėsinler. **75/27**

2660. Ağrımayan[2895] başıŋa mendil bağlama, Allah'tan gelmeyen işe bel bağlama. **75/28**

2883 Bu kelimenin hem *ağarınca* hem de *ağırınca* okunması mümkündür. TDK: *TTS*: ağırınca: Ağırlığınca.: I, 38. TDK: *DS*: ağarınca: 'Ağırlığınca' anlamına.: I, 82[a].

2884 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġırınca altun tartılur.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2885 Bu kelimenin hem *ağarınca* hem de *ağırınca* okunması mümkündür. TDK: *TTS*: ağırınca: Ağırlığınca.: I, 38. TDK: *DS*: ağarınca: 'Ağırlığınca' anlamına.: I, 82[a].

2886 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aġırınca altuna ṭartılur.: 25.

2887 TDK: *DS*: yengil: Hafif.: XI, 4245[a].

2888 Yazmada: *Naẓīmī*.

2889 Yazmada: *pest, aġır*.

2890 Yazmada*: engüştere, ḥalḳaya*.

2891 olan: Yazmada yok.

2892 Yazmada: *engüşt-i pesīn, yavaş*.

2893 Yazmada *sana* ifadesi iki farklı imla ile [saŋa (ساڭه), saŋa (سڭا)] kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: saŋa (ساڭه): 1029[b]; saŋa (سڭا): 1065[a]; saŋa (سڭه): 1068[b].

2894 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aġır oṭur, ki mollā dėsünler.: 25.

2895 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a]. Kelime, yazmada ekserisi -غير/olmak üzere -غر/ ve -غير/imlalarıyla kullanılmış.: bk. 76/04, 77/12. Bazı madde başlarında kelimenin -غر/imlasının hem *ağrı-* hem de *ağır-* biçiminde okunması mümkündür.: bk. 26/ek1/08. Ancak bazen aynı madde başı içerisinde -غير/biçimiyle birlikte kullanılmış olması (bk. 77/12) ve ayrıca *ağır-* biçiminde okunmasının zorunlu olduğu yerlerin de mevcudiyeti (bk. 76/31) sebepleriyle ilgili imla yazmanın tamamında *ağrı-* değil *ağır-* şeklinde okunmuştur.

2661. Ağrıyan[2896] başa ḳuş yüŋü[2897] yastıḳ taş gelir. **75/29**

2662. Ağır ise yerinde dursun. **75/30**

2663. Ağırbaş, ağır taş yerinde durur, yerinde yaraşır. **75/31**

2664. Ağır gelince yengil[2898] ḳalḳar, arslan[2899] gelince tilki[2900] sapar. **75/32**

2665. Ağrınıŋ öŋü alınmazsa oŋulmaz dert[2901] olur. **76/01**

2666. Ağrınıŋ öŋü, ağır sözüŋ soŋu fenadır. **76/02**

2667. Ağrınıŋ, ağır sözüŋ öŋü alınmazsa oŋulmaz dert[2902] olur. **76/03**

2668. Ağrımayan[2903] baş olmaz. **76/04**

2669. Ağrısız[2904] baş, mezarda gerek. **76/05**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 25[2905]]

2670. Ağrısız[2906] başına ḳaşbastı[2907] bağlamış. **76/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 25[2908]]

2671. Ağrımayan[2909] baş olmaz; meğerki taş ola. **76/07**

2896 Yazmada: *aġıran*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2897 Yazmada: *yüŋ*. TDK: *TTS*: yüŋ: Tüy, kuş tüyü.: VI, 4765.

2898 Bu madde başında *yengil* kelimesinin iki farklı imlası da (yengil, yeŋgil) gösterilmiş. TDK: *DS*: yengil: Hafif.: XI, 4245ª.

2899 Yazmada: *aṣlan, arslan*. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. DOERFER: *TMEN*: arslān: II, 39. LESSING: *M-TS*: arsalan: 90ᵇ; arslan: 90ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: arslan: 67ª; aṣlan: 130ª. TDK: *TTS*: aslan: I, 245. CLAUSON: *EDPT*: arslān: 238ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: arslan: 12ª; aslan: 13ᵇ.

2900 Yazmada *tilki* kelimesi; *dilki, dilkü* ve *tilki* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: dilki, dilkü: 912ª; tilkü: 589ª; tilki: 589ª. TDK: *TTS*: dilgü: II, 1152; dilki: II, 1153; dilkü: II, 1153. TDK: *DS*: dilki (I): IV, 1495ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: tilkǖ: 498ᵇ.

2901 Yazmada: *derd, dert*. Kelimenin aslı Farsça *dard*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 510ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: derd: 59ᵇ; dert: 59ᵇ.

2902 Yazmada: *derd, dert*. Kelimenin aslı Farsça *dard*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 510ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: derd: 59ᵇ; dert: 59ᵇ.

2903 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2904 Yazmada: *aġırısız*. Kelime, yazmada *aġırısız* ve *aġrısız* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.: bk. 76/06, 76/18. CLAUSON: *EDPT*: ağrığ: 90ª. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª.

2905 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aġrısız baş, mezārda gerek.: 25.

2906 Yazmada: *aġırısız*. CLAUSON: *EDPT*: ağrığ: 90ª. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª.

2907 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: ḳaşbaşdı: Dil-dāde, çatḳı, ‘ışābe.: cüz’-i evvel, 604ª. TDK: *TS*: kaşbastı: 1346ª.

2908 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aġrısız başına ḳaşbaşdı bağlamış.: 25.

2909 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2672. Ağır ezgi[2910], fıstıḳî maḳam[2911]… **76/08**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 25[2912]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2913]]

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ‘Oṯmānī* [cüz’-i evvel, 65ª]

ezgi[2914]*: Ezerek çıḳarılan ses, terennüm. Köylülere maḫṣūṣ uġuldılu bir laḥn.* ***Ağır ezgi[2915], fıstıḳī maḳām.***

2673. Ağrıyan[2916] başıŋ derdini sahibi çeker. **76/09**

2674. Ağrıyan[2917] başıŋ derdini sahibi çeker, ağaran başıŋ derdini külahı çeker. **76/10**

2675. Ağır işitenler için iki kere ezan oḳunmaz. **76/11**

Yaḥyā Naẓīm[2918] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 120] naẓm[2919]

şekker olursa ėtme mükerrer maḳālüŋi
goş-i girāna ey dil oḳınmaz eḏān iki

şaḳḳ ėtseler dilüŋ ḥaḏer ifşā-yı rāzdan
olsa ḳalem gibi dehenüŋde zebān iki

2676. Ağır, basmayınca yeğni[2920] (yengil[2921]) ḳalḳmaz. **76/12**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 185[2922]]

2910 ağır ezgi: Yazmada: *aġız ezigi*. Bu ifadenin *ağız ezigi* olarak kaydedilmesinin sebebi, *ezgi* kelimesinin *ez-* fiili ile ilgili görülmesi olmalıdır; ancak ilgili maddenin doğru biçimi “ağır ezgi, fıstıkî makam” biçimindedir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: ezgi: Ezerek çıḳarılan ses, terennüm. Köylülere maḫṣūṣ uġuldılu bir laḥn. Aġır ezgi, fıstıḳī maḳām.: cüz’-i evvel, 65ª. NİŞANYAN: *NS*: ezgi: 243ᵇ. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aġır ezgi, fıstıḳī maḳām.: 25.

2911 TDK: *TS*: fıstıki: fıstıki makamla: Ağır ağır, yavaş, yavaş.: 871ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: fıstıḳī: fıstıḳī maḳām: Ḫırıldı.: II, 995ᶜ.

2912 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aġır ezgi, fıstıḳī maḳām.: 25.

2913 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġır ezgi, fıstıḳī maḳām.: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2914 Yazmada: *ezigi*.

2915 ağır ezgi: Yazmada: *aġız ezigi*.

2916 Yazmada: *aġıran*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2917 Yazmada: *aġıran*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2918 Yazmada: *Naẓīmī*.

2919 Yazmada: *beyt*.

2920 TDK: *DS*: yeğni: Hafif.: XI, 4225ª.

2921 TDK: *DS*: yengil: Hafif.: XI, 4245ª.

2922 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġır, başmayınca yegni ḳalḳmaz.: cüz’-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2677. Ağır, basınca yengil[2923] (ḫafif), ḳalḳar. **76/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 24[2924]]

2678. Ağırbaş, ağır söz çabuḳ[2925] ḳalḳmaz. **76/14**

2679. Ağırbaşlı âdem. **76/15**

Mülahazalı…

2680. Ağırbaşlı, ağır sözlü âdemdir. **76/16**

2681. Ağırbaşlı âdem tėz aldanmaz. **76/17**

2682. Ağrısız başa ḳaşbastı çatmaḳ. **76/18**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[2926]]

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī*[2927] [cüz'-i evvel, 604[b]]

aġrısız başa ḳaşbaṣdı:[2928] *Lüzumsuz tekellüf.*

2683. Ağrısız baş mezarda… **76/19**

2684. Ağır çeken altındır. **76/20**

2685. Ağrı çeken elbette gocunur[2929]. **76/21**

2686. Ağrısı tutmuş. **76/22**

2687. Ağırbaşlı, ağır dilli[2930] âdemdir. **76/23**

2688. Ağır sözüŋ ağrısı gitmez. **76/24**

2689. Ağır sözüŋ ḳantarı yoḳ. **76/25**

2690. Ağır söz insanıŋ ağırına gider. **76/26**

2923 TDK: *DS*: yengil: Hafif.: XI, 4245[a].

2924 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Aġır, başınca yegin, ḳalḳar.: 24.

2925 Yazmada: *çābük (چابك)*. Aslı ile ilgili farklı görüşler (Farsça olduğu veya Türkçe *çap-* fiilinden geldiği ve Farsçaya geçtiği) ileri sürülen bu kelimenin Farsçada *çābuk (چابك)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *çabuḳ (چابق), çābük (چابك), çabuḳ (چابوق), çapük (چاپك)* ve *çapük (چاپوك)* imlaları müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çābuk: 383[a]; çābūk: 383[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: çapmaḳ: I, 1539; çapük, çapük, çabük: I, 1538. CLAUSON: *EDPT*: çap-: 394[a]. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: çapuḳ: 333; çapmaḳ: 334. REDHOUSE: *TaEL*: çabuḳ (چابق): 698[a]; çābük (چابك): 698[a]; çabuḳ (چابوق): 698[a]; çapük (چاپك): 699[a]; çapük (چاپوك): 699[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çabuḳ (چابق): I, 492[a]; çābük (چابك): I, 492[a]; çabuḳ (چابوق): I, 492[b]. TDK: *DS*: çabık: III, 1031[a]; çapık (I): III, 1075[a]; çapik (II): III, 1076[b]; çapuk (I): III, 1078[b]. AYVERDİ: *MBTS*: çabuk: 206[a]; çapmak: 212[c]. NİŞANYAN: *NS*: çabuk: 139[a]. Kelime yazmada ise *çābük (چابك), çabuḳ (چابوق)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

2926 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġrısız başa ḳaşbaṣdı çatmaḳ…: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

2927 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: ḳaşbaṣdı: cüz'-i evvel, 604[b].

2928 aġrısız başa ḳaşbaṣdı: Yazmada yok.

2929 Yazmada: *ḳoçunur*. TDK: *DS*: koçunmak: Sakınmak.: VIII, 2895[b]. TDK: *TTS*: kocunmak: Çekinmek, ihtiraz etmek, korkmak.: IV, 2592. REDHOUSE: *TaEL*: ḳocunmaḳ: 1481[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳocınmaḳ: II, 1090[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoçun-: 152[a].

2930 Yazmada: *dillü*. Yazmada *dilli* kelimesi iki farklı imla ile (dilli, dillü) kullanılmış.

2691. Ağır söz başḳaldırtır. **76/27**

2692. Ağır söz başḳaldırtır, azgın söz taş ḳaldırtır. **76/28**

2693. Ağır sözlü, keskin dişli âdemdir. **76/29**

2694. Ağır söz sepken yağmura beŋzer, azgın söz keskin sirkeye beŋzer. **76/30**

2695. Ağrıyan[2931] yerden el (ḳol) gitmez. **76/31**

2696. Ağrıyan[2932] yerden ḳol gitmez, ağaçlı yerden yol gitmez. **76/32**

2697. Ağrıyan[2933] yerde can da var. **77/01**

2698. Ağrı -ḫastalıḳ- nerede ise can da oradadır.[2934] **77/01**

2699. Ağrısı olan gocunur[2935], yağrısı[2936] -sırt yarası- olan ḳaçınır.[2937] **77/01**

2700. Ağrımayan[2938] baş, gerekmeyen taş olmaz. **77/02**

Ağrımayan[2939] baş olmaz; meğerki taş ola.

2701. Ağrımayan[2940] baş olmaz, ağırlıḳsız taş olmaz. **77/03**

2702. Ağrımayan[2941] baş terkide…[2942] **77/04**

2703. Ağrımayan[2943] baş terkide durur[2944], eğirilmeyen[2945] ip gergide durur. **77/05**

2931 Yazmada: *aġıran*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2932 Yazmada: *aġıran*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2933 Yazmada: *aġıran*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2934 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

2935 Yazmada: *ḳoçunur*. TDK: *DS*: koçunmak: Sakınmak.: VIII, 2895ᵇ. TDK: *TTS*: kocunmak: Çekinmek, ihtiraz etmek, korkmak.: IV, 2592. REDHOUSE: *TaEL*: ḳocunmaḳ: 1481ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳocınmaḳ: II, 1090ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoçun-: 152ª.

2936 TDK: *DS*: yağır (IV): Yara.: XII, 4806ª. 'Yara' manasındaki *yağır* kelimesi, genellikle atlar için müstameldir. TDK: *DS*: yağır (I): Yük ve binek hayvanının sırtında, eyer ve semerin açtığı yara: XI, 4119ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: yağır: 905ª. TDK: *TTS*: yağır: VI, 4198. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaġır: II, 1531ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yaġır: 296ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yaġır (II): 306ª.

2937 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

2938 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2939 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2940 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2941 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2942 Burada, öldürülen kişilerin kesik başlarının eyerin arkasına (terkiye) asılmasına işaret edilmiş ve ilgili ifade ile "dertlerin ancak ölünce biteceği" kastedilmiştir. Benzer bir ifade için bk. *Dertsiz baş terkide gerek.* TDK: *TS*: dertsiz: 640ᵇ.

2943 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª.

2944 Burada, öldürülen kişilerin kesik başlarının eyerin arkasına (terkiye) asılmasına işaret edilmiş ve ilgili ifade ile "dertlerin ancak ölünce biteceği" kastedilmiştir. Benzer bir ifade için bk. *Dertsiz baş terkide gerek.* TDK: *TS*: dertsiz: 640ᵇ.

2945 Yazmada: *eğrilmeyen*.

2704. Ağrıyan[2946] baş gizlenir, ağaran baş gizlenmez. **77/06**

2705. Ağrımayan[2947] başıŋa bez (yağlıḳ[2948], mendil) bağlar. **77/07**

2706. Ağrımayan[2949] başa bez (mendil) bağlamaḳ, dertsiz başı derde sokmaḳ; dertsiz başı derde soḳmaḳ, temiz aşa ağı[2950] ḳatmaḳ gibidir.[2951] **77/07**

2707. Ağrımayan[2952] başıma ne için bez bağlayayım[2953]! **77/08**

2708. Ağrımayan[2954] başıma ne için yağlıḳ[2955] bağlayayım[2956]! **77/09**

2709. Ağır taş yerinde ḳalır. **77/10**

2710. Ağır taş, ağırbaş hep yerinde ağır.[2957] **77/10**

2711. Ağırlığı ḳıymetinden bellidir. **77/11**

2712. Ağrıyan[2958] yerde can durur, ağrımayan[2959] yerde hem can hem ḳan durur. **77/12**

2713. Ağır giden yol alır, tėz giden ḳazaya ḳalır. **77/13**

2714. Ağır giden yol alır, argın[2960] (yorgun, zayıf) giden yolda ḳalır. **77/14**

2715. Ağırlanacaḳ misafir yüzünden bellidir, ağırlanmayacaḳ misafir sözünden bellidir. **77/15**

2716. Ağırlanmış misafir gibi güleğendir[2961] (gülegeçtir). **77/16**

2717. Ağırlanmayan misafir davetsiz gelen, ağırlanan misafir davetle gelendir. **77/17**

2718. Ağır söz söylemek ağır yüküŋ altına girmek gibidir. **77/18**

2719. Ağır yüküŋ altına giren kendine güvenmek gerek. **77/19**

2720. Ağır yüküŋ altına girmeden tartmalı. **77/20**

2946 Yazmada: *aġıran*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

2947 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

2948 TDK: *TTS*: yağlık: Mendil, peşkir, bez parçası.: VI, 4199. TDK: *DS*: bağlık (II): Mendil.: II, 484[a]; yağlıḫ, yağlık (I): 1. Mendil. 2. Başörtüsü. 3. Havlu, peşkir.: XI, 4122[a].

2949 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

2950 Yazmada: *aġu*. CLAUSON: *EDPT*: ağu: 78[b]. TDK: *DS*: ağu (I): Zehir.: I, 114[a].

2951 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

2952 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

2953 Yazmada: *baġlayım*.

2954 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

2955 TDK: *TTS*: yağlık: Mendil, peşkir, bez parçası.: VI, 4199. TDK: *DS*: bağlık (II): Mendil.: II, 484[a]; yağlıḫ, yağlık (I): 1. Mendil. 2. Başörtüsü. 3. Havlu, peşkir.: XI, 4122[a].

2956 Yazmada: *baġlayım*.

2957 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

2958 Yazmada: *aġıran*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

2959 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

2960 TDK: *DS*: argın: Yorgun, zayıf, bitkin.: I, 311[b]. CLAUSON: *EDPT*: ar-: 193[a].

2961 TDK: *DS*: güleğen: Sevimli, güler yüzlü, çok gülen (kimse).: VI, 2218[b].

2721. Ağır yükün altına girenin beli kavi gerek. **77/21**

2722. Ağzını açmış, ki içine armut[2962] düşsün diye. **77/22**

2723. Ağzının astarını yırtmışlar. **77/23**

2724. Ağzı astarsızdır[2963]. **77/24**

2725. Ağzından ateş püskürür. **77/25**

Devlet-i Aliyye ve İngiltere devleti arasında vuku bulan müsâlahanamenin akdine memur Mehmed [Emîn] Vahîd Efendi'nin bir takririnden bir fıkradır.

Meḥmed [Emīn] Vaḥīd "Devlet-i 'Aliyye ile İngiltere Devletiniŋ Ṣūret-i Müsālaḥasıyla İcmāl-i Mükālemelerini Ḥāvī Taḳrīr[2964]" *Armaġan*[2965] 1, 12[a]

Ḥareketimüzüŋ ṭoḳuzuncı güni Sulṭāniyye[2966] ḳaṣabasına lede 'l-vuṣūl boġaz ḫāricinde sefīnesini orṣa alabanda ėdüp ḫabere teraḳḳub ile ***aġzından ātişler püsküreŋ*** *İngiltere devleti muraḫḫaṣına vürūdumuz resm[en] muḫtaṣarca bir mektūb ile iḫbār ve işāret olundı…* ilā āḫirihi[2967]…

2726. Ağzı ateşli… **77/26**

2727. Ağzından ekmeğini alsalar sesi çıkmaz. **77/27**

Mazlum.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[2968]]

2728. Ağzı, âdemiŋ can ḳapısıdır. **77/28**

2729. Ağzından ateş yağdırır. **77/29**

2730. Ağzından ateşler püskürür. **77/30**

2731. Ağustosta ekin ekilmez. **77/31**

2732. Ağustos böceği gibi yazı beyhude geçirdi. **77/32**

2962 Yazmada: *armud*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]5. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

2963 Bu kelimeyi burada hem 'sağlamlığı temin için bir şeyin iç tarafına geçirilen ince kat' manasındaki Farsça *āstar (astar/astār)* olarak hem de aslında Arapça *sitr* kelimesinin cemi olan ancak Osmanlı Türkçesinde müfret gibi kullanılmış 'örtü, peçe, perde' manasındaki *astār* olarak anlamak mümkündür. Ayrıca, müellifin *astar* kelimesini 'hicap, hayâ' manasında kullandığı madde başı için bk. 186/04. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: as-sitr: I, 886. STEINGASS: *CP-ED*: astār: 49[a]; astār: 49[b]; āstar, astar: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: estār: 87[b]; astar: 87[b]; āster: 94[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: astar: 33[c]; estār: I, 96[a]. AYVERDİ: *MBTS*: astar: 75[c]; estar: 354[b]. NİŞANYAN: *NS*: astar: 53[a].

2964 *Armaġan*'da: *Devlet-i 'Aliyye ile İngiltere devletiniŋ ṣūret-i müsālaḥasıyla icmāl-i mükālemelerini ḥāvī ḫuṣūṣ-ı mezbūruŋ muraḫḫaṣ me'mūrı bulunan Meḥmed Vaḥīd Efendi'niŋ ḫitām-ı maṣlaḥatında ḳaleme aldıġı taḳrīrdür.*

2965 Yazmada: *Armaġan risālesi*.

2966 Yazmada: *Sulṭāniyye: Çanaḳḳal'ası.*

2967 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

2968 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ağzından etmegini alsalar sesi çıkmaz.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem[2969] [*Nā-çīz* Ağustos Böcegi ile Ḳarınca[2970] 82] beyt

iş ėdüp kendine āheng ile ḏevḳ eylemegi
yazı bī-hūde geçirmişdi aġustos böcegi

2733. Ağustosta suya girse buz olur. **77/33**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[2971]]

2734. Ağustos böceği gibi başımda cırlama[2972]. **77/34**

2735. Ağustos böceği cırlamağa[2973] başladı. **77/35**

2736. Ağustos böceği gibi cırlar[2974], sonuŋda çatlar. **77/36**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[2975]]

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* cüz'-i evvel[2976] [30b]

[78] *aġız*[2977]*: is. Fem, efvāh, dehān ḳalıḳup yayılan ma'nāsına, aġmaḳ gibi. Çanaḳ, ḳab, ceyb, yol, iskele, çay, furun aġızı. Ālāt-ı ḳāṭı'a meṯelā ḳılıc gibi şeylerde açacaḳ, girecek, ṭutup ḳapacaḳ, ışıracaḳ, aġızlayacaḳ bir fūhe teng, tenge mecrā, boġaz, munṣab, ḳoyar baş ayaḳ, sūrāḫ, medḫal, menfeḏ, geçid, ḫalīc, mefāze, dehene, delik. aġız: Söyleyiş, aytış, edā, sebk, ṭarz, ṭavr. aġız atmaḳ*[2978]*: Tefāḫur yapma. bir aġız etmek*[2979]*: Bir furun nevbeti. aġıza, iskeleye ḳayıḳ yanaşdırmaḳ: Re'ye ḳapılmaḳ, ḳabūl. Südüŋ başı, henūz ṭoġuran ḥayvānıŋ ilk südi ṣarı ḳaymaḳ gibidür, lebā, ser-şīr. aġızı aġız degil: Yaŋlış ṭavr, ġayr-i mü'temen. aġızı*[2980] *pā-poş*[2981] *ḳadar yayvan. aġızıŋ*[2982] *ḳaşıġı: Derece, ḥadd-i miḳdār. aġızı ḳara: Münāfiḳ. aġız persengi: Derd-i zebān. elden aġıza: Yoḳsul. bir aġızdan: Ber-ā-ber.*

2969 Yazmada: *Recā'ī-zāde Ekrem Beg*.

2970 *Nā-çīz*'de "Aġustos Böcegi ile Ḳarınca" başlığı aslında bir önceki şiire ait olup bu beytin de içinde yer aldığı şiirin başında ise bahse konu önceki şiire atıfla "Vezn-i 'arūż ile dīgeri" ifadesi yer almaktadır.

2971 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġustosda ṣuya girsem buz olur.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

2972 Yazmada: *çırlama*. TDK: DS: çırlamak (I): 1. İnce ses çıkararak ağlamak. 2. Tiz sesle bağırıp çağırmak.: III, 1187b.

2973 Yazmada: *çırlamaġa*. TDK: DS: çırlamak (I): 1. İnce ses çıkararak ağlamak. 2. Tiz sesle bağırıp çağırmak.: III, 1187b.

2974 Yazmada: *çırlar*. TDK: *DS*: çırlamak (I): 1. İnce ses çıkararak ağlamak. 2. Tiz sesle bağırıp çağırmak.: III, 1187b.

2975 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġustos böcegi gibi cırlar, ṣoŋunda çatlar.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

2976 Yazmada: *cild-i evvel*.

2977 Yazmada ve *Lehce-yi 'Oṯmānī*'de *ağız* kelimesinin iki farklı imlası da (آغز, آغيز) gösterilmiş.

2978 Yazmada: *aġız atma, atmaḳ*.

2979 Yazmada: *ėtmek*.

2980 Yazmada: *aġzı*.

2981 STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228a.

2982 Yazmada: *aġzıŋ*.

parmaġı aġızında: Müteḥayyir. cān aġıza gelmek: Hevl. keçi aġızlu: Pis boġazlu. laḳırdı aġızdan dökülmek: Tereddüd. Yumuşaḳ aġızlu ḥayvān gem alur. ḫalḳ aġızı: Tevātür, güft u gū, efvāh-ı nās. düşmen aġızı: İftirā, ḳara ḫaber, ṯuġūr-i bilād, sınur, düşmen ḥudūdı. balıŋ, yaġıŋ aġızı: Ḳaymaġı, ḏirvesi, a'lāsı. dört yol aġızı: Müfārıḳ. arslanaġızı n.[2983] *ḥayvān aġızı: Atıŋ gem alışı. ṭavşanaġızı: Reng. ḳurdaġızı: Biri bir yana geçmek üzere ḳalın ṭaraḳ dişi gibi yonulmış çentik, ṭoġrama ṣanduḳ goşesiniŋ taḫteleri miṯillü geçme. yavruaġızı: Parlaḳ penbe reng.* ***aġızı açıḳ ayran delisi****: Aḥmaḳ, abdal. aġızı açıḳ: Nīlūfer-i Hindī, […] tuḫmı, fāġire.* ***aġızotı****: Falya bārūdı.* ***aġızı bozuḳ, pis aġızlu****: Küfür-bāz, ġaraż-kār, kem niyyetlü, nā-müsā'id. aġız tüfengi.* ***aġız ṣuyı****: Salyar, imrenme, ġıbṭa. aġız yarı.* ***aġız ṭadı****: Ferāġ-ı bāl, elezz-i 'ayş.* ***aġız ṭanburası*** *n.* ***aġızı ġévşek****: Boşboġaz, ṭaġuḳ ayaġı yémiş.* ***aġızını poyraza açmış****: Ḫulyācı.* ***aġız açmaḳ, açdırmaḳ, açılmaḳ, açdırmamaḳ*** *n. aġız aramaḳ.* ***aġıza baḳmaḳ****: İttibā'.* ***aġızı bıçaḳ açmaḳ. aġız bozmaḳ****: Şetm, faḥş. aġıza almaḳ: Tefevvüh. aġıza düşmek: Müftażaḥ olmaḳ, tenezzül étmek, kepāze olmaḳ. aġız ṣatmaḳ. aġız ṭutmaḳ, ḳapamaḳ: İḫtiyār-ı sükūt.* ***aġızla ḳuş ṭutmaḳ****: Beḏl-i cehd étmek. aġız ḳapamaḳ: İḳnā'-i iskāt. aġız ḳullanmaḳ, aġız yormaḳ n.* ***aġızsız****: Ḥalīm, sükūtī.* ***aġızında dili yoḳ****: Miskīn, maẓlūm.* ***aġız aġıza****: Muṭābıḳ, leb-be-leb, kenār-be-kenār. aġıza ḳadar: Leb-ā-leb.*[2984] *aġız ṭolusı sögmek.* ***aġız ġalabalığı****: Boş gürüldi. aġızı yoḳ: Bī-günāh, sākin.* ***aġızını öpsünler****: Ne ṭatlu söz, ne güzel tebşīr.* ***aġızı***[2985] ***ḳurusun****.* ***aġızından***[2986] ***yeller alsun****. Aġsamaḳ, aḳlamaḳ, aġ n.*[2987]

2737. Ağız açtırmazlar, ki söyleyesin. **78/01**

2738. Ağız açtırmazlar öylesine. **78/02**

2739. Ağız açtırmaz. **78/03**

2740. Ağzı açık âdem ahmaḳ olur. **78/04**

2741. Ağzınȷı açacağınȷa gözünȷü açaydınȷ. **78/05**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[2988]]

2742. Ağzı açık âdemi herkes aldatır. **78/06**

2743. Ağzı açık, dibi delik çuvala beŋzer. **78/07**

2744. Ağzını açmış, ki armut[2989] düşe. **78/08**

2983 n.: *"Naẓar oluna." işāreti*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: rumūżāt, [8].

2984 aġıza ḳadar: leb-ā-leb: Yazmada yok.

2985 Yazmada: *aġzı*.

2986 Yazmada: *aġzından*.

2987 n.: *"Naẓar oluna." işāreti*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: rumūżāt, [8].

2988 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzunı açacaġuna gözüŋi aç.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

2989 Yazmada: *armuṭ*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]5. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

2745. Ağız açmaḳla armut kendi kendine düşmez. **78/09**

2746. Ağzı açıḳ âdemdir. **78/10**

2747. Ağzını açmış aran[2990] (aḫır[2991]) gibi, söz söyler boran (fırtına[2992]) gibi. **78/11**

Ahmaḳlar haḳḳında.

2748. Ağzı açıḳ ayran delisi abdaldır. **78/12**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[2993]]

2749. Ağzı açıḳ, cebi[2994] delik… **78/13**

2750. Ağzı açıḳ, dibi delik… **78/14**

2751. Ağzı açıḳ çuvalda tane[2995] durmaz. **78/15**

2752. Ağzı açıḳ, dibi delik çuvalda darı[2996] durmaz. **78/16**

2753. Ağzı açıḳ, gözleri yumuḳ… **78/17**

2990 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aran: Aġıl, āḫᵛur.: 7ᵇ. BASKAKOV: *N-RS*: аран (aran): 45ᵇ. TDK: *Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü*: aran: 1. At tavlası. 2. Ahır.: 172. ÖNER: *K-TTS*: aran: Ahırda bir hayvanlık bölüm.: 33ᵇ.

2991 Yazmada: *āḫᵛur*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin Farsçada *āḫᵛur* ve *āḫᵛar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: āḫᵛur, āḫᵛar: 26ᵇ. Kelimenin her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124ᵃ; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135ᵃ.

2992 Yazmada: *forṭuna/furṭuna (فورطنه)*. Aslı Latince *fortūna* olan bu kelime, yazmada *fırtına (فرتنه)*, *fortuna/furtuna (فورتنه)* ve *forṭuna/furṭuna (فورطنه)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: fortūna: 773ᵃ. MENINSKI: *Thesaurus…*: fortuna, forṭuna: II, 3556. REDHOUSE: *TaEL*: furtuna (فرتونه): 1373ᵇ; furṭuna (فرطونه): 1376ᵇ; furtuna (فورتنه): 1400ᵃ; furṭuna (فورطنه): 1400ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: fırṭuna (فرطونه): II, 990ᵃ; furṭuna (فورطنه): II, 1007ᶜ. TDK: *DS*: furtuna: V, 1880ᵃ. TIETZE: *TvETTL F-J*: fortuna/furtuna: II, 79ᵇ. NİŞANYAN: *NS*: fırtına: 258ᵃ.

2993 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzı açıḳ ayran delisi…: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

2994 Yazmada: *ceybi*. Kelimenin aslı Arapça *cayb*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 319ᵃ. Kelime, yazmada *ceb* ve *ceyb* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ceb: I, 469ᵇ; ceyb: 1. Yaḳa, yaḳa açıḳlıġı. 2. [Tür. zebān-zedi: *ceb*.] Eṯvābıŋ öte berisinde aḳçe, mendīl, evrāḳ ve sā'ire vaż'ına maḫṣūṣ olaraḳ yapılan kīse. [Esās[en] 'Arablar yaḳa açığınıŋ gögse gelen ḳısmını bu işe ḳullandıḳlar'içün bu ismle tesmiye olunmışdur.]: I, 490ᵃ.

2995 Yazmada: *dāne*. Kelimenin aslı Farsça *dāna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 501ᵇ. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *dāne* ve *tāne* olmak üzere iki farklı telaffuz ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāne: Fā. [Tür. zebān-zedi: *tāne*.]: I, 600ᵃ. Günümüz Türkiye Türkçesinde ise bu kelime, farklı anlamları karşılayan iki farklı imla ile kullanılmaktadır. TDK: *TS*: dane: Kuş yemi.: 592ᵇ; tane: 1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet. 2. Bazı bitkilerin tohumu. 3. Çekirdekli küçük meyve.: 2260ᵃ.

2996 Yazmada: *ṭarı*. Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597ᶜ; ṭarı yā-ḫᵛud ṭaru: II, 860ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881ᵇ; darı: 881ᵇ; ṭarı: 1221ᵃ. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56ᵇ; tarı: 263ᵇ; ṭarı: 263ᵇ; taru: 264ᵃ. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

2754. Ağzını açmış, içine armut[2997] düşer diye[2998]. **78/18**

N. Ẕ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[2999]]

2755. Ağzıŋı açma, gözüŋü aç. **78/19**

2756. Ağzıŋı açma, açarlae gözüŋü. **78/20**

2757. Ağzında baḳla[3000] durmaz. **78/21**

'Sır durmaz.' dėmektir.

2758. Ağzıŋı açma, sinek girer. **78/22**

2759. Ağzı açıḳ ayran delisi… **78/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 26]

2760. Ağzı açıḳ aḫırda[3001] hayvan durmaz. **78/24**

2761. Ağzı açıḳ ayran delisi, ayağı balçıḳ seyran… **78/25**

2762. Ağzında değil baḳla, hatta darı[3002] bile durmaz. **78/26**

Dėrler ki: 'Büsbütün boşboğazdır.' dėmek olur.

2763. Ağzını açmış, ki armut ağzına düşsün. **78/27**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 29]

2764. Ağzı eğri olsa da söz bileniŋdir (âlimiŋdir). **78/28**

2765. Ağzı eğri olsa da sözü bay (zengin) söylesin. **78/29**

2766. Ağzı eğri olsa da söz beyiŋdir[3003]. **78/30**

2997 Yazmada: *armud*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]$_5$. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

2998 Yazmada: *deyü*. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): Diye.: II, 1127. Yazmada *diye* kelimesi *deye, deyi, deyü* ve *diye* olmak üzere dört farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ديه imlasının hem *deye* hem de *diye* teleffuzu mevcuttur; ancak yazmada esas alınan telaffuzu tefrik etmek mümkün olmadığından ilgili imla *diye* olarak okunmuştur. TDK: *DS*: deyi: IV, 1446[a]. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): II, 1127. Ş. Sāmī: *ḲT*: deyü: I, 646[a]; deye: I, 646[c]. REDHOUSE: *TaEL*: diyü, deyü, deye: 940[b]; diye, deye: 942[b].

2999 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzını açmış, içine armud düşer deyü.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3000 Yazmada *bakla* kelimesi iki farklı imla ile (بقلا, بقله) yazılmış. Arapçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *bākilā' (باقلاء)*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-bāḳilā': III, 144. ATAY: *A-TBL*: bāḳilā': 1, 151[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: baḳla: I, 271[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāḳilā: 332[a]; baḳla (بقله): 374[a].

3001 Yazmada: *āḫ^{v}urda*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫ^{v}ur, āḫ^{v}ar: 26[b]. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

3002 Yazmada: *ṭarı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ^{v}ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a].

3003 Yazmada: *begindür*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30,*

2767. Ağız pertavıyla[3004] pehlivanlıḳ olmaz, saḫte pehlivandan kimse ürkmez, ḳorḳmaz. **79/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “Pehlivanlıḳ ḳuru ağız pertavıyla değil; ḳuvvet-i pazı[3005]*, tam beden tavıyladır.”*

2768. Ağız arar, göz ḳırpar, söz çarpar hilebazlardandır; saḳıt[3006] ol, sakit ol, zinhar hilebaz ḳurnazlara söz, sazla sır satma[3007]; soŋra pişman olursuŋ. **79/02**

Soŋraki pişmanlıḳ başa düşmanlıḳ[3008].

2769. Ağız arar; ki söz ḳapa, her ağza söz ata. **79/03**

Münafıḳ tabiatı…

2770. Ağzı, aran[3009] (ḫaran[3010]) gibi; saçı, saman gibi… **79/04**

2771. Ağzı, arslan ağzı… **79/05**

423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18) ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

3004 Yazmada ‘boş söz, iddia’ manasında kullanıldığı da (bk. *kuru pertav* 12/ek1/02) anlaşılan *pertav* kelimesi, bir cambazlık terimi olarak ‘ip üstünden takla atma ve ipin üstüne düşerken bacakları makas gibi açma numarası’ manasında kullanılmaktadır. Dolayısıyla, *ağız pertavı* tabirinin ‘laf cambazlığı, laf ebeliği’ manalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: partāb: 240[a]; partāv: 240[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: partāb: Atmaḳ ve remy ma‘nāsınadır. Menzil oḳına daḫı dėnür, ki ġāyetde ıraḳ gider.: 197. REDHOUSE: *TaEL*: pertāb: 440[a]; pertāv: 440[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pertāb: I, 350[c]; pertāv: 1. Atılma, sıçrama. 2. Atılmaḳ içün alınan ḫız ve birḳaç adım geriden ḳoşaraḳ ėdilen ḳasd.: Pertāv almaḳ.: I, 350[c].

3005 Yazmada: *pāzū*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *bāzū*’dur ve Farsçada *bāhū* biçimi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: bāzū: 145[b]; bāhū: 153[b]. STEINGASS: *CP-ED*: bāhū: 153[b]. ‘Kol ve pazı’ manasındadır, ki omuzdan dirseğe kadar olan kısımdır. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: bāhū: 133. REDHOUSE: *TaEL*: bāzū: 323[a].

3006 ‘İhtiyatlı; müteyakkız, uyanık, gözü açık,’ manalarındaki bu kelime; günümüz Türkiye Türkçesinde, aslı olan *sak* biçimiyle müstameldir. YUDAHİN: *KS*: sak I: 629[a]; sakıt I: Tetikte bulunan, uyanık.: 629[b]. CLAUSON: *EDPT*: sak: 803[b]. TDK: *TTS*: sak (I): Müteyakkız, uyanık, çabuk duyan, tetikte, ihtiyatlı.: V, 3850. TDK: *TS*: sak (I): 2011[a]. ÖNER: *K-TTS*: saḳ (I): Çok dikkatli davranan kimse. 2. Duyuları çok hassas olan. 3. Pek tasarruflu davranan, müsrif olmayan.: 393[b].

3007 ṣatma: Yazmada: *ṣatma, dėrler*.

3008 Yazmada: *düşmanlıḳ (دوشمنلق)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن), düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı, yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

3009 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: aran: Aġıl, āḫ[v]ur.: 7[b]. BASKAKOV: *N-RS*: арап (aran): 45[b]. TDK: *Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü*: aran: 1. At tavlası. 2. Ahır.: 172. ÖNER: *K-TTS*: aran: Ahırda bir hayvanlık bölüm.: 33[b].

3010 TDK: *DS*: haran (I): Kıldan veya ketenden yapılmış büyük çuval.; haran (II): 1. Tencere. 2. Kazan.; haran (III): Çok geniş.: VII, 2283[b].

2772. Ağzınıŋ astarı[3011] yoḳ. **79/06**

2773. Ağzı astarsız[3012], yüzü perdesiz… **79/07**

2774. Ağız ağıza gelmişler. **79/08**

2775. Ağız ağıza, yüz yüze söz ḳaynatırlar. **79/09**

2776. Ağız ağıza sohbet ėder. **79/10**

Müstaḳīm-zāde [*Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[3013] cüz'-i evvel, 16] beyt

çubuḳ oyar ile ***ağız ağıza ṣuḥbet ėder***
imāmesin çevirürdüm elime girse eger

2777. Ağız ağıza, yüz yüze gelinecek gün de gelir. **79/11**

2778. Ağzı eğri, gözü şaşı; eŋsesinden bellidir. **79/12**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 26]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3014]]

2779. Ağzı eğri olanda doğru[3015] ḫaber arama. **79/13**

Mevlānā Ḥamdu'llāh[3016] *Ḳāfile-yi Şu'arā* 162[a] naẓm

reng-i aḥmer delīl ḫūn ü şitāb
reng-i esmer delīl-i fikr-i ṣavāb

3011 Bu kelimeyi burada hem 'sağlamlığı temin için bir şeyin iç tarafına geçirilen ince kat' manasındaki Farsça *āstar (astar/astār)* olarak hem de aslında Arapça *sitr* kelimesinin cemi olan ancak Osmanlı Türkçesinde müfret gibi kullanılmış 'örtü, peçe, perde' manasındaki *astār* olarak anlamak mümkündür. Ayrıca, müellifin *astar* kelimesini 'hicap, hayâ' manasında kullandığı madde başı için bk. 186/04. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: as-sitr: I, 886. STEINGASS: *CP-ED*: astār: 49[a]; astār: 49[b]; āstar, astar: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: estār: 87[b]; astar: 87[b]; āster: 94[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: astar: 33[c]; estār: I, 96[a]. AYVERDİ: *MBTS*: astar: 75[c]; estar: 354[b]. NİŞANYAN: *NS*: astar: 53[a].

3012 Bu kelimeyi burada hem 'sağlamlığı temin için bir şeyin iç tarafına geçirilen ince kat' manasındaki Farsça *āstar (astar/astār)* olarak hem de aslında Arapça *sitr* kelimesinin cemi olan ancak Osmanlı Türkçesinde müfret gibi kullanılmış 'örtü, peçe, perde' manasındaki *astār* olarak anlamak mümkündür. Ayrıca, müellifin *astar* kelimesini 'hicap, hayâ' manasında kullandığı madde başı için bk. 186/04. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: as-sitr: I, 886. STEINGASS: *CP-ED*: astār: 49[a]; astār: 49[b]; āstar, astar: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: estār: 87[b]; astar: 87[b]; āster: 94[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: astar: 33[c]; estār: I, 96[a]. AYVERDİ: *MBTS*: astar: 75[c]; estar: 354[b]. NİŞANYAN: *NS*: astar: 53[a].

3013 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: cüz'-i evvel, 16.

3014 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzı egri, gözi şaşı; eŋsesinden bellüdür.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3015 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

3016 Yazmada: *Mevlānā Aḳ Şemse 'd-dīn-zāde Mevlānā Ḥamdu'llāh*. Hamdullah Hamdi [853/1449 - 909/1503]: Mesnevileriyle tanınan mutasavvıf şair. Akşemseddin'in en küçük oğludur. Asıl adı Mehmed Hamdullah olmakla birlikte daha çok Hamdi Çelebi adıyla anılmıştır. Geniş bilgi için bk. ÖZTÜRK, Z.: "Hamdullah Hamdi", *DİA*: 15, 452[b]-454[a].

olur aḥvāl mu‘ānid ü cebbār
biri birdür dėseŋ ėder inkār

bulmayasun ėli ararsan eger
aġzı egri olanda ṭoġrı ḫaber

2780. Ağızotu[3017] tükenmiş. **79/14**

2781. Ağzını (ağzıŋı) öpeyim. **79/15**

2782. Ağzına eli ėrmez. **79/16**

2783. Ağzına ot tıḳtılar. **79/17**

2784. Ağızdan ele, elden ağza… **79/18**

2785. Ağzınıŋ ölçüsün aldı. **79/19**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 27[3018]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 186[3019]]

Meḥmed Ḫākī[3020] *Ḳāfile-yi Şu‘arā* [173[b]] naẓm[3021]

def‘-i Ḍaḥḥāk ġamma ma‘nīde āhen-ger ḳadeḥ
sedd-i Ye’cūc melāle sedd-i İskender ḳadeḥ

būs-i la‘lüŋ bī-tekellüf ėtse her dem ġamm degil
aldı aġzın ölçisün evvelden ey dil-ber ḳadeḥ

2786. Ağzına vur[3022], loḳmasını al. **79/20**

2787. Ağzınıŋ ölçüsünü, ayağınıŋ pabucunu[3023] eline vėrmişler. **79/21**

3017 TDK: *TS*: ağızotu: Topları ateşlemek için falyaya konulan ve barutun patlamasına sebep olan madde.: 49[a]. Ayrıca, dudak ile dişler arasına konularak ağızda uyuşmalara sebep olan bir çeşit uyuşturucuya da “Maraş otu” ya da “ağız otu” denmektedir.

3018 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aġzınıŋ ölçüsini aldı.: 27.

3019 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġzınıŋ ölçisini aldı.: cüz’-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3020 Yazmada: *Yehūdīden dönme Meḥmed Ḫākī’niŋ bir ġazelinden*.

3021 Yazmada: *ġazel*.

3022 Yazmada: *ur*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur*- kelimesi, *ur*- ve *vur*- olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

3023 Yazmada: *papucını*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *pā-poş*’tur. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *babuc*, *babuç*, *pabuc*, *pabuç*, *papuc*, *papuç*, *pabuş* ve *pā-poş/pūş* gibi farklı imlalar ile müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: pabuş: cüz’-i evvel, 254[a].

2788. Ağzınıŋ ölçüsünü almışlar. **79/22**

2789. Ağzıyla ḳuş tutsa yine bilinmez. **79/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 27]

2790. Ağzıŋı iki tarafına ayırırım ha! **79/24**

2791. Ağzına ağaç soḳtular. **79/25**

2792. Ağız ile ḳuş tutulmaz. **79/26**

2793. Ağzıŋ ile ḳuş tutsaŋ yine ciğeriŋ bir paradır bu âlem-i fenada. **79/27**

2794. Ağzı ile ḳuş tutsa yine faydasızdır (yaranamaz). **79/28**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3024]]

2795. Ağzıŋda iki diliŋ olsa yine sırrıŋı ifşadan hazer[3025] eyle. **79/29**

Yaḥyā Naẓīm[3026] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 120] [naẓm]

şaḳḳ ėtseler[3027] ***dilüŋ ḥaḏer ifşā-yı rāzdan***
olsa ḳalem gibi ***dehenüŋde zebān iki***

gel kūh-sāre aŋla mecāz u ḥaḳīḳati
söz bir eger-çi ṣavt-i bedīd ü nihān iki

2796. Ağzı, oymaḳ[3028] (iğne[3029] yüzüğü, yüksük[3030]) gibi; sözü, ḳaymaḳ gibi güzel. **79/30**

3024 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzıyla ḳuş ṭutsa yine nāfile (yaranamaz).: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3025 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

3026 Yazmada: *Naẓīmī*.

3027 Yazmada: *ėtse*.

3028 TDK: *DS*: oymak (III): Yüksük.: IX, 3302[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 558. REDHOUSE: *TaEL*: oymaḳ: 275[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: oymaḳ: 44[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oymaḳ: 207[b].

3029 Yazmada: *ingne*. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b].

3030 TDK: *TS*: yüksük: Dikiş dikerken, iğnenin batmasını önlemek için parmak ucuna takılan kesik koni biçiminde gereç.: 2625[a].

2797. Ağzı oymaḳ[3031] (iğne[3032] yüzüğü, yüksük[3033]) gibi, dudağı kiraz gibi güzel. **79/31**

2798. Ağzına bir parmaḳ bal çaldı. **80/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 29]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3034]]

2799. Ağzından bal aḳar zannėdersin. **80/02**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3035]]

Müsevvidi Ḥıfẓī Efendi merhum

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*[3036] [cüz'-i evvel,] 19

... ki sāde leveḥān-ı müstemiʻānuŋ baʻżıları irtişāf-ı ḍarbdan taḥkīḳ-i maḳām ėder ẓannıyla ḫᵛāce efendinüŋ ***aġzından bal, yaġaḳıyor*** *deyü goş-i cān ile istimāʻa luʻābefşān-ı ḏevḳ olaraḳ sāmiʻa güşā-yı şevḳ olurlar ėdi.* ilā āḫirihi[3037] …

2800. Ağzına bal, dişine taş… **80/03**

2801. Ağzıŋa bal, dişiŋe taş… **80/04**

2802. Ağzı[3038] pişen[3039] ayranı üfleyip içer. **80/05**

Sütten…

2803. Ağzına bal çalmışlar. **80/06**

2804. Ağzıŋı beyhude yorma. **80/07**

2805. Ağzıŋ bal, bağ olsun. **80/08**

2806. Ağzını poyraza açmış, ḫülyacıdır. **80/09**

2807. Ağzına bir parmaḳ bal sürmüşler, oturur yalana yalana. **80/10**

3031 TDK: *DS*: oymak (III): Yüksük.: IX, 3302ᵃ. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 558. REDHOUSE: *TaEL*: oymaḳ: 275ᵃ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: oymaḳ: 44ᵃ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oymaḳ: 207ᵇ.

3032 Yazmada: *ingne*. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110ᵃ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: igne: 57ᵃ. ʻAbdü ʾl-Ḳayyūm ʻAbdü ʾn-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112ᵃ. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164ᵇ. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540ᵇ; inne: VII, 2544ᵃ. EREN: *TDES*: iğne: 187ᵇ.

3033 TDK: *TS*: yüksük: Dikiş dikerken, iğnenin batmasını önlemek için parmak ucuna takılan kesik koni biçiminde gereç.: 2625ᵃ.

3034 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzına bir parmaḳ bal çaldılar.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3035 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzından bal aḳar.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3036 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳradur.*

3037 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ᵃ; ilā: 1, 64ᵇ.

3038 Yazmada bu madde başının önüne daha sonra *sütden* kelimesi eklenmiş.

3039 Yazmada: *bişen*. CLAUSON: *EDPT*: bış-: 376ᵇ. TDK: *TTS*: bişmek: Pişmek.: I, 613. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: biş-: Pişmek.: 32ᵇ. Yazmada *pişmek* kelimesi üç farklı imla ile [biş- (بيشمك), piş- (پشمك), piş- (پيشمك)] yazılmış.

2808. Ağız bir, dil bir; göz, ḳulaḳ iki; Allah bir, onu[3040] bil; ḫayır, şer, amel iki. **80/11**

Mevzundur.

2809. Ağız birliği ile iş gördüler. **80/12**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3041] 719

2810. Ağzına biber[3042] sürmüşler. **80/13**

2811. Ağzı bozuḳ, diline perhizi yoḳ. **80/14**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3043]]

2812. Ağzı bozuḳ[3044] âdemden edep, saygı[3045] arama. **80/15**

2813. Ağzınıŋ burması ḳopmuş. **80/16**

2814. Ağzını pabuçla[3046] ölçmüşler. **80/17**

2815. Ağzında baḳla ıslanmaz. **80/18**

Boşbağaz.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 26]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3047]]

2816. Ağzından baḳlayı çıḳartma. **80/19**

3040 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

3041 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: 'Asker ṭaġılduḳda vezīr-i a'ẓam Dāvud Paşa birḳaç ḳallāş ile **ağız bir ėdüp** Sulṭān 'Oṯmān'a 'adāveti ve derūnunda kemāl-i mertebe ihāneti olup ol leylü 'l-leylde Sulṭān 'Oṯmān'ı ser-dār-ı şehīdān-ı cennet-mekān eyledi.: 719.

3042 Yazmada: *büber*. REDHOUSE: *TaEL*: biber: 338[b]; buber: 391[b].

3043 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzı bozuḳ, diline perhėzi yoḳ.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3044 Yazmada *bozuk* kelimesi iki farklı imla ile (بوزق, بوزوق) yazılmış. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: bozuḳ (بوزق): 398[b]; bozuḳ (بوزوق): 400[a].

3045 Yazmada *saygı* kelimesi *ṣayġu* ve *ṣayġı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣayġu: 1164[b]; ṣayġı: 1164[b].

3046 Yazmada: *papucla*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *pā-poş*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *babuc*, *babuç*, *pabuc*, *pabuç*, *papuc*, *papuç, pabuş* ve *pā-poş/pūş* gibi farklı imlalar ile müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254[a].

3047 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzında baḳla ışlanmaz.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 186[3048]]

2817. Ağzıŋdan baḳlayı çıḳar molla. **80/20**

2818. Ağzına bir kemik atmışlar, oturur yalana. **80/21**

2819. Ağzıŋa bek[3049] ol, ki ḳarnıŋ ağrımasın[3050]. **80/22**

2820. Ağzınıŋ bağı yoḳ. **80/23**

2821. Ağzı baḳlalı derviş gibi… **80/24**

2822. Ağzıŋa bek[3051] (berk[3052]) ol. **80/25**

2823. Ağzını bıçaḳ[3053] açmaz. **80/26**

2824. Ağzıŋa bek[3054] ol, sözüŋe sahip. **80/27**

2825. Ağzıŋa pek (bek[3055], berk[3056]) olmasaŋ başıŋ ağrır. **80/28**

2826. Ağzıŋı poyraza açacağıŋa ḫayra aç. **80/29**

2827. Ağzına pabuç[3057] soḳtular. **80/30**

2828. Ağzını poyraza[3058] açsın. **80/31**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 186[3059]]

2829. Ağzından poyraz eser. **80/32**

Şiddetli yalan.

3048 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ağzından baḳlayı çıḳartma.: cüz’-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3049 TDK: *DS*: bek (I): Sert, katı, sağlam, kuvvetli.: II, 600[a]. CLAUSON: *EDPT*: 323[a].

3050 Yazmada: *aġırmasun*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

3051 TDK: *DS*: bek (I): Sert, katı, sağlam, kuvvetli.: II, 600[a]. CLAUSON: *EDPT*: 323[a].

3052 TDK: *DS*: berk (I): Sert, katı, sağlam, kuvvetli.: II, 635[a]. CLAUSON: *EDPT*: 361[b].

3053 Yazmada *bıçak* kelimesi iki farklı imla ile (بچق, بیچق) kullanılmış. Yazmada kullanılan bu imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: bıçaḳ (بچق): I, 280[c]; bıçaḳ (بیچق): I, 329[c].

3054 TDK: *DS*: bek (I): Sert, katı, sağlam, kuvvetli.: II, 600[a]. CLAUSON: *EDPT*: 323[a].

3055 TDK: *DS*: bek (I): Sert, katı, sağlam, kuvvetli.: II, 600[a]. CLAUSON: *EDPT*: 323[a].

3056 TDK: *DS*: berk (I): Sert, katı, sağlam, kuvvetli.: II, 635[a]. CLAUSON: *EDPT*: 361[b].

3057 Yazmada: *papuc, babuc*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *pā-poş*’tur. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *babuc*, *babuç*, *pabuc*, *pabuç*, *papuc*, *papuç, pabuş* ve *pā-poş/pūş* gibi farklı imlalar ile müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʿOṯmānī*: pabuş: cüz’-i evvel, 254[a].

3058 Yazmada: *poyrara*.

3059 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ağzını poyrasa açsun.: cüz’-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

2830. Ağız pertavı[3060] ėdenden bir şey umma. **80/33**

2831. Ağzını perçinlediler. **80/34**

2832. Ağız persengi… **80/35**

2833. Ağzında tek darı[3061] durmaz. **80/36**

Boşboğazlıḳ.

2834. Ağzına tüy[3062] bitmedi. **80/37**

2835. Ağzına tüy[3063] biter öyle ise. **80/38**

2836. Ağzıma tek ot bitmedi. **80/39**

2837. Ağız patırtısına pabuç[3064] bıraḳır taḳımdan değil. **80/40**

2838. Ağzını poyraza[3065] açar. **81/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 29]

2839. Ağzından tek söz çıḳmaz. **81/02**

2840. Ağzına bir parmaḳ bal çalmışlar, oturur yalana yalana. **81/03**

Aldatmışlar.

2841. Ağzında tek kelam durmaz[3066]. **81/04**

3060 Yazmada ‘boş söz, iddia’ manasında kullanıldığı da (bk. *kuru pertav* 12/ek1/02) anlaşılan *pertav* kelimesi, bir cambazlık terimi olarak ‘ip üstünden takla atma ve ipin üstüne düşerken bacakları makas gibi açma numarası’ manasında kullanılmaktadır. Dolayısıyla, *ağız pertavı* tabirinin ‘laf cambazlığı, laf ebeliği’ manalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: partāb: 240[a]; partāv: 240[a]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: partāb: Atmaḳ ve remy ma‘nāsınadır. Menzil oḳına daḫı dönür, ki ġāyetde ıraḳ gider.: 197. REDHOUSE: *TaEL*: pertāb: 440[a]; pertāv: 440[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pertāb: I, 350[c]; pertāv: 1. Atılma, sıçrama. 2. Atılmaḳ içün alınan ḫız ve birḳaç adım geriden ḳoşaraḳ ėdilen ḳasd.: Pertāv almaḳ.: I, 350[c].

3061 Yazmada: *ṭarı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a].

3062 Yazmada: *tüg (توك)*. Bu kelimenin, imlası gereği *tüg* veya *tük* biçiminde okunması mümkün olduğu gibi -Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kaydedildiği üzere- *tüy* biçiminde okunması dahi mümkündür. Kelimenin aslı *tǖ*dür. CLAUSON: *EDPT*: tū: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868. Yazmada *tüy* kelimesi iki farklı imla (tüg, tüy) ile yazılmış.

3063 Yazmada: *tüg (توك)*. CLAUSON: *EDPT*: tū: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868.

3064 Yazmada: *papuc*. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: pabuş: cüz’-i evvel, 254[a].

3065 Yazmada: *poyrara*.

3066 Yazmada: *ṭumaz*.

2842. Ağzı teneke ḳaplı[3067]… **81/05**

Sıcaḳ yėmeğe[3068] mütehammil âdem.

2843. Ağzından salep[3069] aḳıtmıyor ya! **81/06**

2844. Ağızdan çıḳanı ḳulaḳ işitse gerektir. **81/07**

2845. Ağzından canı çıḳıncaya[3070] ḳadar uğraştı. **81/08**

2846. Ağız can ḳapısıdır. **81/09**

2847. Ağızdan çıḳan ağırdır, kimse ḳaldıramaz. **81/10**

2848. Ağzından çıḳanı ḳulağı işitmez, bastığı yeri gözü görmez, ne oldum budalası. **81/11**

2849. Ağzından çıḳanı ḳulağı işitmez. **81/12**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 26]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 186[3071]]

2850. Ağızdan çıḳan sözüŋ yeri ḳulaḳtır. **81/13**

2851. Ağızdan çıḳan söz ḳulağa girer. **81/14**

2852. Ağzıŋı ḫayra aç. **81/15**

3067 Yazmada *kaplı* kelimesi iki farklı imla ile (ḳaplı, ḳaplu) yazılmış.

3068 Yazmada: *yemege*. Yazmada *yemek* kelimesi iki farklı imla [yemek (يمك), yėmek (يیمك)] ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يیمك): 2224[b].

3069 Yazmada: *ṯa‘leb*. Aslında ‘tilki’ manasında Arapça bir kelime olan *ṯa‘leb*, ilgili bitkinin kökünde yer alan yumruların şekilleri sebebiyle *ḫuṣyatu ’ṯ-ṯa‘lab* yani ‘tilki hayası’ (veya *ḫuṣā ’ṯ-ṯa‘lab* [=tilki hayaları]) diye adlandırılması neticesinde hem bu yumruların hem bunların dövülmesiyle elde edilen tozun hem de bu tozdan yapılan içeceğin adı olmuştur. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯa‘lab: I, 82; al-ḫuṣy va al-ḫuṣyat: III, 804. *Salep* kelimesinin aslının *saḥlep* olduğu da ileri sürülmüştür; ancak ilgili bitkinin kökündeki yumruların “tilki hayaları”nı andırması sebebiyle kelimenin aslı -yukarıda da zikredildiği üzere- *ḫuṣyatu ’ṯ-ṯa‘lab* [=tilki hayası] (veya *ḫuṣā ’ṯ-ṯa‘lab* [=tilki hayaları]) olmalıdır. Ayrıca, ilgili bitkinin diğer bir adı olarak kullanılan *orkide* (<Fransızca *orchidée*) kelimesinde de aynı benzetme durumu söz konusudur; zira bu kelimenin aslı olan Yunanca *orchis (órχις)* kelimesi, aslında ‘husye, haya’ manasında olup hem Yunancada hem de Latincede ‘salep, orkide’ manasında da müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: órχις (orchis): 577[a]. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: orchis: 1276[c]. KAROL - SULUDERE - AYVALI: *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*: orkide: 488[b]; salep: 569[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: saḥleb: Aṣlı *ḫuṣā’u ’ṯ-ṯa‘lab* (ya‘nī *tilki ḫāyeleri*) olması muḥtemel olan ma‘rūf *ṯa‘leb*’iŋ (veyā *sāleb*’iŋ) aṣlı olmaḳ üzere luġat-ı ‘Arabiyye ṣıfatıyla ba‘ż luġaviyyūnumuz ṭarafından ḳayd olunmış ėse de hēçbir ‘Arabī luġat kitābında böyle bir kelimeye dest-res olamadıḳ.: I, 711[b]. ATAY: *A-TBL*: saḥlab: 2, 956[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṯa‘leb: ḫuṣā ’ṯ-ṯa‘lab: 625[a]; sālep: 1030[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: ṯa‘leb: Dilkü, tilkü. Ḫuşyetü ’ṯ-ṯa‘leb: Sāleb.: cüz’-i ṯānī, 1048[b]. NİŞANYAN: *NS*: salep: 730[b]. Günümüz Türkiye Türkçesinde hem *salep* hem de *sahlep* biçimiyle kullanılan bu kelime; Osmanlı Türkçesinde *ṯa‘leb, sāleb ve saḥleb* olmak üzere üç farklı imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sāleb yā-ḫ[v]ud ṯa‘leb: I, 701[b]; saḥleb: I, 711[b]. TDK: *TS*: sahlep: 2009[b]; salep: 2018[a]. *Salep* kelimesi, yazmada ise iki farklı imla ile (sāleb [1013/12], ṯa‘leb) kullanılmış.

3070 Yazmada: *çıḳınca*.

3071 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġzından çıḳanı ḳulaġı işitmez.: cüz’-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

2853. Ağız birliği ėtmişler. **81/16**

... ki 'İttifaḳlı söz ėtmişler.' dėmektir.

2854. Ağızdan çıḳan sözüŋ ölçüsü olmaz. **81/17**

2855. Ağzıŋdan yel alsın, ḳoynuŋa girsin. **81/18**

... ki kötü söz söyleyenlere ḳarşıdır[3072].

2856. Ağzıŋdan çıḳsın, ḳoynuŋa girsin. **81/19**

2857. Ağzına şeytan tükürmüş. **81/20**

Ḫuyper(?) -yaramaz, çalçeŋe- söz vėrmez âdemler haḳḳında…

2858. Ağzı çelikli… **81/21**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 26]

N. Ż. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Żurefā (Nevādirü 'ż-Żurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3073]]

2859. Ağzınıŋ çaḳmaḳ taşı var. **81/22**

2860. Ağzınıŋ çaḳmaḳ taşı düşmüş. **81/23**

2861. Ağzınıŋ suyu aḳtı. **81/24**

Muḥibbī *Dīvān* [802, 2273, 1] [beyt]

şevḳ-i ruḫuŋuŋ fikri ser-ā-ser dili yaḳdı
şeker dehenüŋ ḏikrile ***aġzum ṣuyı aḳdı***

2862. Ağzından çıḳan laḳırtı, ḳuru çeşme damlası[3074] gibi… **81/25**

2863. Ağza her şey girer[3075], ağızdan her şey çıḳar; amma girecek şey var, girmeyecek şey var, çıḳacaḳ şey var, çıḳmayacaḳ şey var. **81/26**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Onuŋ[3076] *için "Ağzıŋdan ne çıḳarsa ḫayırlı şey çıḳsın, ne girerse*[3077] *ḫayırlı şey girsin." dėrler.*

2864. Ağız sandıḳ gibidir; saḳın kilitsiz, anaḫtarsız ḳullanma. **81/27**

2865. Ağza yumuşaḳ[3078]: arpa ekmeği… **81/28**

3072 Yazmada: *ḳarşudur*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشی): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشی): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشی): II, 1063[a].

3073 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Żurefā (Nevādirü 'ż-Żurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzı çeliklü…: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3074 Yazmada: *damlası, ṭamlası*. CLAUSON: *EDPT*: tam-: 503[a]. TDK: *TTS*: dammak (tammak): II, 985; tammak: V, 3710. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭamla: II, 870[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭamla: 1228[a].

3075 Yazmada: *girir*.

3076 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

3077 Yazmada: *girirse*.

3078 Yazmada *yumuşak* kelimesi iki farklı imla ile (یمشاق, یومشاق) yazılmış. Yazmada kullanılan bu imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: yumşak, yumuşaḳ [یمشاق]: 2209[b]; yumuşaḳ [یومشاق]: 2220[b].

2866. Ağzına pek olan pişman olmaz, başı ağrımaz[3079]. **81/29**

pek: Muhkem -ḳapalı- sıḳı tutmaḳ, sahip olmaḳ.

2867. Ağız ḳavafı[3080] olmuş. **81/30**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 25[3081]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3082]]

2868. Ağzıŋı ḫayra aç. **82/01**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 26]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3083]]

2869. Ağzından ḫayır çıḳmayanıŋ elinden ḫayır çıḳar mı? **82/02**

2870. Ağzını ḫayra aç. **82/03**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 29]

2871. Ağzından ḫayır çıḳmaz. **82/04**

2872. Ağzıŋı ḫayra alıştır, ki ḳarşıŋa ḫayır çıḳsın. **82/05**

2873. Ağız tadıyla[3084] yėmek[3085] ḳısmet olmadı vesselam! **82/06**

2874. Ağzınıŋ tadını[3086] daha alamamış. **82/07**

2875. Ağzı daima ḫayırlı söze alıştırmaḳ gerek. **82/08**

3079 Yazmada: *aġırmaz*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

3080 Yazmada: *ḫaffāfı*. Aslı Arapça olan *ḫuff* kelimesi 'mes, çizme' demek olup aynı kökten gelen *ḫaffāf* ise 'mes, terlik yapan, satan' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḫuff: İnsanuŋ ayaġına giydigi cizmeye ve mest ve edik ve çedik ve ṭomaḳ maḳūlesi ayaḳḳabına dėnür, ki üzerine mesḥ mümkin ola. Fārsīde *mūze* dėnür. Cem'i *ḫifāf* gelür. Bir ḳat olmaġla ḫıffetinden nāşī ıṭlaḳ olundı: II, 752. ATAY: *A-TBL*: ḫaffāf: Mes, terlik satan, yapan.: 1, 479[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḫaffāf* hem de *ḳavaf* imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaffāf: 'Ar. [Tür. zebān-zedi: *ḳavaf*.]: I, 584[c]; ḳavaf: ['Ar. ḫaffāf'dan ġalaṭ.]: II, 1086[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır. Ayrıca; *ağız kavafı* ifadesi, 'geveze' manasındadır. TDK: *TS*: ağız kavafı: 48[b].

3081 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Aġız ḫaffāfı…: 25.

3082 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġız ḫaffāfı olmış.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3083 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzuŋı ḫayra ac.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3084 Yazmada: *dadıyla, ṭadıyla*. CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[b]; tat- (dād-): 449[b]; tatī-: 452[a]; tātığ: 452[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: dad / dat: 130[a]; dad- / dat-: 130[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭat: 1219[a]; ṭad: 1219[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dadanmaḳ: I, 597[a]; ṭat: II, 857[c]; ṭadanmaḳ: II, 858[c]. TDK: *DS*: dad (I): Tat, lezzet.: IV, 1316[b]; dat: Tat.: IV, 1377[b].

3085 Yazmada: *yemek*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

3086 Yazmada: *dadını, ṭadanı*. CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[b]; tat- (dād-): 449[b]; tatī-: 452[a]; tātığ: 452[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: dad / dat: 130[a]; dad- / dat-: 130[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭat: 1219[a]; ṭad: 1219[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dadanmaḳ: I, 597[a]; ṭat: II, 857[c]; ṭadanmaḳ: II, 858[c]. TDK: *DS*: dad (I): Tat, lezzet.: IV, 1316[b]; dat: Tat.: IV, 1377[b].

2876. Ağzınıŋ tadını[3087] almış. **82/09**

2877. Ağzında dişi, sırtında ḳırtişi[3088] ḳalmamış hâlâ fındıḳ ḳırmaḳ sevdasında. **82/10**

2878. Ağzınıŋ daha sarısı gitmemiş; ekmeğe[3089] "papa[3090]", suya "buva[3091]" dėr. **82/11**

2879. Ağzındaki dili toḳmaḳ gibi… **82/12**

2880. Ağzından duman çıḳıyor. **82/13**

2881. Ağza tat[3092], boğaza feryat… **82/14**

Asılsız vaatlerle tamah ve ümide düşürme…

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 26[3093]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3094]]

2882. Ağız tadını[3095] aldı. **82/15**

2883. Ağzında darı[3096] tanesi[3097] durmaz. **82/16**

Boşboğazlıḳ.

3087 Yazmada: *dadını, ṭadını*. CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[b]; tat- (dād-): 449[b]; tatī-: 452[a]; tātığ: 452[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: dad / dat: 130[a]; dad- / dat-: 130[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭat: 1219[a]; ṭad: 1219[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dadanmaḳ: I, 597[a]; ṭat: II, 857[c]; ṭadanmaḳ: II, 858[c]. TDK: *DS*: dad (I): Tat, lezzet.: IV, 1316[b]; dat: Tat.: IV, 1377[b].

3088 TDK: *DS*: kırtiş (I): Etin yağlı yeri.: VIII, 2838[b].

3089 Yazmada: *ekmege, etmege*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

3090 TDK: *DS*: papa (II): Ekmek (çocuk dilinde).: IX, 3392[b].

3091 TDK: *DS*: buva (I): Çocuk dilinde su.: II, 807[a].

3092 Yazmada: *dad, ṭat*. CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[b]; tat- (dād-): 449[b]; tatī-: 452[a]; tātığ: 452[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: dad / dat: 130[a]; dad- / dat-: 130[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭat: 1219[a]; ṭad: 1219[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dadanmaḳ: I, 597[a]; ṭat: II, 857[c]; ṭadanmaḳ: II, 858[c]. TDK: *DS*: dad (I): Tat, lezzet.: IV, 1316[b]; dat: Tat.: IV, 1377[b].

3093 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aġza dad, boġaza feryād.: 26.

3094 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġza dad, boġaza feryād…: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3095 Yazmada: *dadını, ṭadını*. CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[b]; tat- (dād-): 449[b]; tatī-: 452[a]; tātığ: 452[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: dad / dat: 130[a]; dad- / dat-: 130[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭat: 1219[a]; ṭad: 1219[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dadanmaḳ: I, 597[a]; ṭat: II, 857[c]; ṭadanmaḳ: II, 858[c]. TDK: *DS*: dad (I): Tat, lezzet.: IV, 1316[b]; dat: Tat.: IV, 1377[b].

3096 Yazmada: *darı, ṭarı*. Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

3097 Yazmada: *dānesi*. Kelimenin aslı Farsça *dāna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 501[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *dāne* ve *tāne* olmak üzere iki farklı telaffuz ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāne: Fā. [Tür. zebān-zedi: *tāne*.]: I, 600[a]. Günümüz Türkiye Türkçesinde ise bu kelime, farklı anlamları karşılayan iki farklı imla ile kullanılmaktadır. TDK: *TS*: dane: Kuş yemi.: 592[b]; tane: 1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet. 2. Bazı bitkilerin tohumu. 3. Çekirdekli küçük meyve.: 2260[a].

2884. Ağzında baḳla[3098] ıslanmaz. **82/17**

Boşboğazlıḳ.

2885. Ağzını deve mi tepmiş? **82/18**

2886. Ağzını deve tepmemiş ya, "efendim" dėyivėrsin! **82/19**

2887. Ağza düşürdüler dėsene! **82/20**

2888. Ağza düşme, düşünce saḳız gibi çiğnerler. **82/21**

2889. Ağza düşen ḳolay ḳurtulmaz. **82/22**

2890. Ağız darısı[3099] gibi… **82/23**

2891. Ağzı dikilmiş, burnu[3100] sıḳılmış değil a! **82/24**

2892. Ağzı dili ḳurumuş. **83/01**

2893. Ağzıŋdaki diliŋi ḳalem gibi iki yarsalar yine sırrıŋı söyleme; zira sır insanıŋ canıdır. **83/02**

Yaḥyā Naẓīm[3101] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 120] [naẓm[3102]]

şaḳḳ ėtseler diliŋ ḥaḏer ifşā-yı rāzdan
olsa ḳalem gibi dehenüŋde zebān iki

gel kūh-sāre aŋla mecāz u ḥaḳīḳati
söz bir eger-çi ṣavt-i bedīd ü nihān iki

2894. Ağzıŋda diliŋ mi yoḳ, yoḳsa ağzıŋa sükût mührü mü vuruldu[3103], nedir? **83/03**

2895. Ağzı mı yoḳ, yoḳsa ağzına sükût mührü mü vurulmuş[3104]? Hiçbir suale[3105] cevap vėrmez. **83/04**

3098 Yazmada *bakla* kelimesi iki farklı imla ile (بقلا, بقله) yazılmış. Arapçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *bākilā' (باقلاء)*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-bāḳilā': III, 144. ATAY: *A-TBL*: bāḳilā': 1, 151[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: baḳla: I, 271[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāḳilā: 332[a]; baḳla (بقله): 374[a].

3099 Yazmada: *darısı, darusı.* Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

3100 Yazmada: *burnı, burunı*. Yazmada *burun* kelimesi, üç farklı imla ile (بورون, بورن, برون) yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu imlalarının üçü de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: burun (برون): I, 290[c]; burun (بورن): I, 310[a]; burun (بورون): I, 311[a].

3101 Yazmada: *Naẓīmī.*

3102 Yazmada bu alıntının ve ilgili madde başının yanına *(1)* notu düşülerek alıntının bu madde başı ile ilgili olduğu belirtilmiş.

3103 Yazmada: *uruldı*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

3104 Yazmada: *urulmış*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

3105 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: sa'ala: *Bir nesneyi bir kimseden istemek* ma'nāsınadur, ki Fārsīde *ḫ[v]āsten* dėnür. Aṣl *dilenmek* ma'nāsına mevżū'dur. … Müellifiŋ *Baṣā'ir*'de beyānına göre işbu *su'āl* māddesi bir nesneyi bir kimseden bilmegi yā-ḫ[v]ud bilmege mü'eddā olan şey'i keḏālik bir kimseden

Muḥibbī *Dīvān* [100, 208, 3; 4] [beyt]

ātiş-i ışḳuŋ düşelden dil ḫarāba ṭutdı yüz
nice virān olmasun düşdi göŋül[3106] *şehrine ot*[3107]

biŋ su'āl ėtsem dönüp vėrmez baŋa bir kez cevāb
yoḳ dehānı yā urulmış aġzına mühr-i sükūt

2896. Ağzı zikre alıştırmaḳ gerek. **83/05**

2897. Ağzı zikre, ölümî fikre alışmaḳ gerek. **83/06**

2898. Ağzıŋdan zikri, şükrü bıraḳma. **83/07**

2899. Ağzıŋdaki diliŋi hapseyle. **83/08**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3108]]

2900. Ağzıŋdan Rabb'iŋ ismini bıraḳma. **83/09**

2901. Ağız rahat durursa beden de rahat ėder. **83/10**

2902. Ağız, rahmeti de aŋar zahmeti de. **83/11**

2903. Ağzıŋa zahmet ėtme. **83/12**

2904. Ağzına sükût mührü vurulmuş[3109]. **83/13**

Yaḥyā Naẕīm[3110] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẕīm* [Ramażāniyye I, 64] [naẓm]

du'āya başla ḫulūṣ üzre ḫatm ėdüp suḫanı
sükūt mührini ur vaḳtidür dehān üzre

hemīşe tā ki açup bāl u per sa'ādet ile
hümāy-i ṣulḥ ṣala sāyesin cehān üzre

Yaḥyā Naẕīm[3111] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẕīm* [Ḳıṭa'āt-ı Mürettebe V, 473] ḳıṭ'a

'ışḳ ėtmiş ėken dürr-i sirişküm yāḳūt
vaḳt olmadı bir niyāza oldum mebhūt[3112]

---

māl yā-ḫ^{v}ud māla mu'eddā olan nesneyi ṭaleb ve istid'ā eylemekden 'ibāretdür, ki bunlardan Türkīde *ṣormaḳ* yā-ḫ^{v}ud *dilenmek* ile ta'bīr olunur. Ma'nā-yı evveliŋ cevābı lisānladur, ki ṣorılan şey'e ne güne ėse cevāb vėrilür; el bunda lisānıŋ ḫalīfesi olur, ki kitābetle yā-ḫ^{v}ud işāretle edā ėder. Ve ma'nā-yı ṯānīniŋ cevābı el ile olur, ki maṭlūbını i'ṭā ėder ve bunda lisān eliŋ ḫalīfesi olur, ki va'd ėder yā-ḫ^{v}ud lā ile redd ėder. … Ḫulāṣası *dilenmek* ma'nāsında ḥaḳīḳatdür ve *ṣormaḳ* da gūyā ki ḫaberiŋ ṣıḥḥati cevābını dilenür olmaġla bi 'l-isti'āredür.: III, 239.

3106 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: gönül: 100, 208, 3.

3107 Yazmada: *ot: od*.

3108 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzuŋdaki dilüŋi ḥabs eyle.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3109 Yazmada: *urulmış*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194^{b}. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199^{a}; vurmaḳ: II, 1499^{b}.

3110 Yazmada: *Naẕīmī*.

3111 Yazmada: *Naẕīmī*.

3112 Yazmada: *mehūt*.

söyletmedi[3113] *la'l-i nābı bir bose vėrüp*
yār urdı benüm dehānuma mühr-i sükūt

Yaḥyā Naẓīm[3114] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭa'āt-ı Mürettebe V, 473] ḳıṭ'a

ey maḫv-ı şekve-yi 'ışḳı ehl-i ceberūt
leb-rėz-i fürūġ-ı mihri mülk-i melekūt
ben ḫatm-i kelām ėdünce ḏikrüŋ umarum
şoŋ demde ura dehānuma mühr-i sükūt

2905. Ağzından söz dirhemle çıḳar âdemdir. **83/14**

2906. Ağza[3115] sövülmez[3116]. **83/15**

2907. Ağza sebbėden şefaatten mahrum olur. **83/16**

2908. Ağzı sükûta alıştırmaḳ gerek. **83/17**

2909. Ağzından selamı pahalı çıḳar. **83/18**

2910. Ağızdan selam olsa da memnunum. **83/19**

2911. Ağzına sükût mührü vurulacaḳ[3117] sıra geldi. **83/20**

Yaḥyā Naẓīm[3118] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [Ramażāniyye I, 64] [naẓm[3119]]

du'āya başla ḫulūṣ üzre ḫatm ėdüp suḫanı
sükūt mührini ur vaḳtidür dehān üzre

hemīşe tā ki açup bāl u per sa'ādet ile
hümāy-i ṣulḥ ṣala sāyesin cehān üzre

2912. Ağzına sükût mührü vurulmuş[3120] gibi cevap vėrmez. **83/21**

2913. Ağzından bal, şeker aḳar. **83/22**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3121]]

2914. Ağzı şükre; ḳalbi zikre, fikre alıştırmaḳ gerek. **84/01**

2915. Ağzı şekere değil, şükre alıştırmaḳ gerek. **84/02**

2916. Ağzına şap soḳsan ḫayrėtmez. **84/03**

3113 Yazmada: *söylemedi.*

3114 Yazmada: *keḏā [Naẓīmī]*.

3115 Yazmada: *aġız*.

3116 Yazmada: *sögülmez*. CLAUSON: *EDPT*: sög-: 818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 749[a].

3117 Yazmada: *urılacaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

3118 Yazmada: *Naẓīmī*.

3119 Yazmada bu alıntının ve ilgili madde başının yanına *(2)* notu düşülerek alıntının bu madde başı ile de ilgili olduğu belirtilmiş.

3120 Yazmada: *urulmış*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

3121 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzından şeker aḳar.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

2917. Ağzına şap soḳsun. **84/04**

2918. Ağzındaki şeker suya düştü. **84/05**

Tatlı emeli hebaya gitti[3122].

2919. Ağzı şekerden tatlıdır. **84/06**

2920. Ağız şaḳasından hazer[3123] ėtmek gerek. **84/07**

2921. Ağız şaḳası herkese göre değil. **84/08**

2922. Ağız şaḳası el şaḳasından ağırdır. **84/09**

2923. Ağız şaḳasınıŋ açtığı yaraya şifa bulunmaz. **84/10**

2924. Ağzıŋla ḳuş tutsaŋ yine yaranamazsıŋ oŋa. **84/11**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ḳanı ve mayası bozuḳ, soŋradan görmüş, cahil mağrurlara erbab-ı ihtiyacıŋ arz-ı minnet-dârîde arz-ı ḫizmet ü sadaḳat ėtmiş iken yine mazhar-ı taḳdir ve tahsin olamayan ve yaranamayan kimseler tarafından serd ve ityân ėdilen bir cümle-yi iştikâyedir.

2925. Ağız şaşırtması yapar. **84/12**

2926. Ağzına şeytan tükürmüş sanırsın. **84/13**

... ki hile ve iğfalde, riya ve nifaḳla ıdlâlde nadirü ’l-emsal; hilebazlıḳ ve gammazlıḳta bî-misal; nâtıḳu ’l-kelam ve ıtmâ‘da şeytan gibi mahirü ’l-maḳal ve allam[3124] ve allaḳ[3125] olan vesvâspesend dessas[3126], hassaslar[3127] haḳḳında…

2927. Ağız satar alan olsa. **84/14**

3122 hebāya gitdi: Yazmada: *hebā’ gitdi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: hebā’: 1. İnce toz; hebā-yı menṯūr: Hevāya ḳalḳmış ince toz. 2. İsrāf, telef: Hebā oldı; hebāya gitdi. 3. Boş, bī-hūde, nāfile: Bu ḳadar çalışmamız hebāya gitti.: II, 1505[c].

3123 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

3124 Yazmada: *‘allām (علامم)*. Aslı Arapça *‘allām (علام)* olan ‘ziyadesiyle âlim’ manasındaki bu kelime Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘allām (علام): III, 520. REDHOUSE: *TaEL*: ‘allām (علام): 1315[b].

3125 Yazmada: *‘allāḳ (علاق)*. ‘Hilekâr’ manasındaki bu kelime Osmanlı Türkçesinde *‘allāḳ (علاق)* imlası ile müstameldir. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ‘allāḳ (علاق): üçüncü cilt, 535[a]. AYVERDİ: *MBTS*: allak: 45[c].

3126 Yazmada: *dessās (دسساس)*. Aslı Arapça *dassās (دساس)* olan ‘kendini gizleyen, hilekâr’ manasındaki bu kelime Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ad-dassās (دساس): II, 238. ATAY: *A-TBL*: dessās (دساس): 2, 549[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dessās (دساس): 1315[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dessās (دساس): I, 609[a].

3127 Yazmada: *ḥassāslar (حسساسلر)*. Aslı Arapça *ḥassās (حساس)* olan ‘çabuk duyan, ziyade hisseden’ manasındaki bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile müstameldir. Ayrıca, ilgili cümlede olumsuz manada olması gereğine binaen bu kelimenin *cessās (‘çok inceleyen, sorgulayan; casus’)* veya *ḫisās (‘alçaklar, hasisler’)* olması da muhtemeldir. ATAY: *A-TBL*: ḥassās (حساس): 1, 376[b]. REDHOUSE: *TaEL*: cessās (جساس): 661[b]; ḥassās (حساس): 783[b]; ḫisās (خساس): 846[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥassās (حساس): I, 547[c].

2928. Ağzına geleni söylemek, deliliğiŋ alametlerindendir[3128] (pervasızlıḳtır). **84/15**

2929. Ağız pertavı[3129] satmaḳ[3130], eser-i cebânet, ḫıyanettir (namertliktir). **84/16**

2930. Ağzı sulandı. **84/17**

Bāḳī [*Dīvān* 425, 524, 2] beyt

beŋzetdi dehānuŋda olan ḥabb-i nebāta
şeb-nem göricek ġunca hemān ***aġzı ṣulandı***

2931. Ağzınıŋ suyu aḳtı. **84/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 28]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3131]]

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel, 38[a]] beyt[3132]

ecel imrendi çūn ol ḥāle baḳdı
ḳılıçlar ***aġzı ṣuyı da aḳdı***

Yaḥyā Naẓīm[3133] [*Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 122] beyt

aġzınuŋ ṣuyın aḳıtduŋ *ehl-i naẓmuŋ ey Naẓīm*
mīve-yi şiʻr-i laṭīfünde nedür bu çāşnī

2932. Ağzınıŋ suyu aḳmış, baḳaḳalmış. **84/19**

2933. Ağzına su damlatmaz. **84/20**

2934. Ağzınıŋ sarısı gitmemiş. **84/21**

2935. Ağzınıŋ sarısı gitmemiş, ḳarı ḳoca olmaḳ ister. **84/22**

2936. Ağzı pişen (yanan), ayranı (yoğurdu[3134]) üfleyip[3135] içer (yėr). **84/23**

2937. Ağzınıŋ tadı ḳaçtı. **85/01**

2938. Ağız tadanırsa[3136] terki zordur. **85/02**

2939. Ağız taḳlabanlığı ile geçinir, zavallıdır. **85/03**

3128 Yazmada: *ʻalāmetlerindür*.

3129 Yazmada 'boş söz, iddia; yalan; abartılı, kendini övücü söz' manalarında kullanıldığı da (bk. *kuru pertav* 12/ek1/02) anlaşılan *pertav* kelimesi, bir cambazlık terimi olarak 'ip üstünden takla atma ve ipin üstüne düşerken bacakları makas gibi açma numarası' manasında kullanılmaktadır. Dolayısıyla, *ağız pertavı* tabirinin 'laf cambazlığı, laf ebeliği' manalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: partāb: 240[a]; partāv: 240[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: partāb: Atmaḳ ve remy ma'nāsınadır. Menzil oḳına daḫı dėnür, ki ġāyetde ıraḳ gider.: 197. REDHOUSE: *TaEL*: pertāb: 440[a]; pertāv: 440[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pertāb: I, 350[c]; pertāv: 1. Atılma, sıçrama. 2. Atılmaḳ içün alınan ḫız ve birḳaç adım geriden ḳoşaraḳ ėdilen ḳasd.: Pertāv almaḳ.: I, 350[c].

3130 TDK: *TS*: ağız: ağız satmak: Yüksekten atarak kendini övmek.: 44[b]. AYVERDİ: *MBTS*: ağız: ağız satmak: Yüksekten atmak, yapmayacağı bir şeyi yapacakmış gibi konuşmak, övünmek.: 18[b].

3131 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzınıŋ ṣuyı aḳdı.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3132 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: aḳmaḳ: cüz'-i evvel, 38[a].

3133 Yazmada: *Naẓīmī*.

3134 Yazmada: *yoġurtı*.

3135 Yazmada: *üflep*.

3136 TDK: *DS*: tadanmak: Tad almak, hoşlanmak.: X, 3798[b].

2940. Ağza tat[3137], boğaza feryat… **85/04**

Mükerrer[3138].

2941. Ağzını tıḳamışlar. **85/05**

2942. Ağzına tat bulaştı. **85/06**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3139]]

2943. Ağız tamburası[3140] diŋlemeğe vaḳit yoḳ. **85/07**

2944. Ağız tamburacılığı[3141] ėder. **85/08**

2945. Ağız dolusu[3142] sözle boğdu. **85/09**

2946. Ağız, dolmaz ḳuyuya[3143] beŋzer. **85/10**

2947. Ağzı torba değil, ki büzesin. **85/11**

2948. Ağzı torba değil, ki büzesin; ḳoyun değil, ki derisin yüzesin. **85/12**

2949. Ağzında darı[3144] durmaz. **85/13**

Boşboğaz.

2950. Ağzınıŋ tavanı bozulmuş. **85/14**

2951. Ağzınıŋ tadını aldı. **85/15**

2952. Ağza düştü. **85/16**

2953. Ağız allameliği ėder. **85/17**

2954. Ağzı avrat pazarına[3145] dönmüş. **85/18**

3137 Yazmada: *dad, ṭat*. CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[b]; tat- (dād-): 449[b]; tatī-: 452[a]; tātığ: 452[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: dad / dat: 130[a]; dad- / dat-: 130[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭat: 1219[a]; ṭad: 1219[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dadanmaḳ: I, 597[a]; ṭat: II, 857[c]; ṭadanmaḳ: II, 858[c]. TDK: *DS*: dad (I): Tat, lezzet.: IV, 1316[b]; dat: Tat.: IV, 1377[b].

3138 bk. Aġza dad (ṭat), boġaza feryād… 82/14, Aġza dat (ṭat), boġaza feryād… 86/04.

3139 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzına ṭat bulaşdı.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3140 Yazmada: *ṭanbūrası*.

3141 Yazmada: *ṭanbūracılıġı*.

3142 Bu madde başında *dolu* kelimesinin iki farklı imlası da (طولو, طلو) gösterilmiş. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *طولو* ve *طولى* imlaları ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tolū: 491[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dolu (طولو): 1262[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭolu (طولو) yā-ḫ[v]ud ṭolı (طولى): II, 908[c].

3143 Yazmada *kuyu* kelimesi iki farklı imla ile (قويو, قيو) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḍuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120[b]; ḳuyu (قيو): II, 1133[a].

3144 Yazmada: *ṭarı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a].

3145 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

2955. Ağız ḳavgası[3146] ḳadınlara vėrgidir[3147]. **85/19**

2956. Ağız ḳavgası[3148] ėder. **85/20**

2957. Ağız ḳavgası[3149] da bir gün olur ele düşer, düşmanları göle düşer. **85/21**

2958. Ağzı galebeliktir[3150]. **85/22**

2959. Ağız ḳalabalığı[3151] ėder. **85/23**

2960. Ağzı fena söze alıştırmamaḳ gerek. **86/01**

2961. Ağzı fındıḳ gibi, kendisi fıstıḳ gibi. **86/02**

2962. Ağzına fındıḳ sığmaz. **86/03**

2963. Ağza tat[3152], boğaza feryat… **86/04**

3146 Yazmada: *ġavġası (غاوغاسی)*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

3147 Yazmada: *vėrgüdür*. CLAUSON: *EDPT*: bērgū: 362[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: vėrgü yā vėrgi [Zebān-zedi: *vergi*.]: II, 1500[b].

3148 Yazmada: *ġavġası (غاوغاسی)*. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b].

3149 Yazmada: *ġavġası (غاوغاسی)*. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b].

3150 Ş. Sāmī: *ḲT*: ġalebelik: aġız ġalebeligi: Çoḳ söyleyüp söze boġma: Aġzı ġalebelik bir ādem.: II, 968[c]. Arapçadan alınmış olan *ġalebe* kelimesindeki imla değişikliği sebebiyle ilgili ifade Osmanlı Türkçesinde hem *aġzı ġalebelik* hem de *aġzı ḳalabalıḳ* biçiminde kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġalaba[t]: I, 221. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġalebelik: [Zebān-zedi: *ḳalabalıḳ*.]: II, 968[c]. Bu ifade, günümüz Türkiye Türkçesinde ise yalnızca *ağzı kalabalık* biçiminde kullanılmaktadır. TDK: *TS*: ağzı kalabalık: Birbirini tutmayan sözler söyleyen, yerli yersiz konuşan, boşboğaz (kimse).: 52[a]. AYVERDİ: *MBTS*: ağız: ağzı kalabalık: Çok konuşan, sözü işinden fazla olan.: 18[c]. Yazmada aynı ifadenin *aġzı ḳalabalıḳ* biçimi de mevcut (86/09) olduğundan ifade burada yazmadaki biçimi ile kaydedilmiştir.

3151 Yazmada: *aġız ġalebeligi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: aġız: aġız ġalebeligi: Boş gürüldi.: I, 41[b]; ġalebelik: aġız ġalebeligi: Çoḳ söyleyüp söze boġma: Aġzı ġalebelik bir ādem.: II, 968[c]. Arapçadan alınmış olan *ġalebe* kelimesindeki imla değişikliği sebebiyle ilgili ifade Osmanlı Türkçesinde hem *aġız ġalebeligi* hem de *aġız ḳalabalıġı* biçiminde kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġalaba[t]: I, 221. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġalebelik: [Zebān-zedi: *ḳalabalıḳ*.]: II, 968[c]. Bu ifade, günümüz Türkiye Türkçesinde ise yalnızca *ağız kalabalığı* biçiminde kullanılmaktadır. TDK: *TS*: ağız kalabalığı: Birbirini tutmayan gereksiz sözler.: 48[b]. AYVERDİ: *MBTS*: ağız: ağız kalabalığı: Dinleyeni şaşkına çevirecek, oldu bittiye getirecek, düşünmesine vakit bırakmayacak şekilde arka arkaya ve çok söz söyleme.: 18[b]. Yazmada yalnızca *aġız ġalebeligi* şekli mevcut olan bu ifadenin benzer bir biçiminde ise hem *aġzı ġalebelik* (85/22) hem de *aġzı ḳalabalıḳ* (86/09) şekli mevcuttur.

3152 Yazmada: *dat, ṭat*. CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[b]; tatī-: 452[a]; tātığ: 452[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: dad / dat: 130[a]; dad- / dat-: 130[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭat: 1219[a]; ṭad: 1219[a]. TDK: *DS*: dad (I): Tat, lezzet.: IV, 1316[b]; dat: Tat.: IV, 1377[b].

2964. Ağzıŋ ḳapağı sükûttur. **86/05**

2965. Ağzından ḳaymaḳ aḳar. **86/06**

2966. Ağzına ḳaymaḳ çalmışlar. **86/07**

2967. Ağzı ḳan içinde… **86/08**

2968. Ağzı ḳalabalıḳ. **86/09**

‘Çoḳ ḳarışıḳ söz söyler.’ dėmektir.

2969. Ağzı ḳara[3153]… **86/10**

Münafıḳ.

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 26]

2970. Ağzı ḳara, dili pis… **86/11**

N. Ż. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ż-Żurefā (Nevādirü ’ż-Żurefā)* cüz’-i ṯānī, 186[3154]]

2971. Ağzını ḳapamışlar. **86/12**

2972. Ağzıŋı ḳapa, sinek girmesin. **86/13**

2973. Ağzıŋı ḳapa, yel girmesin; göğsüŋü ḳapa, el girmesin. **86/14**

2974. Ağzıŋa talḳan[3155] mı tıḳandı? **86/15**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

talḳan: Ḳadim Türkîde… Anadolu’da “ḳavut” dėdikleri ḳavrulmuş buğday unudur, ki bu una bal veya pekmez ḳarıştıraraḳ bulama[3156] yapıp yėrler. Ḳuru ḳuru da çocuḳlar[3157] yėrlerse biraz tehlikeli olur[3158], insanı boğar. Nefes borusuna giderse boğazı tıḳar. Onuŋ[3159] için nefesi kesilip tıḳanıḳ durana latife olaraḳ “Boğazıŋa talḳan mı tıḳandı?” dėrler.

3153 TDK: *TS*: ağzı kara: 1. Kara haber vermekten hoşlanan, şom ağızlı. 2. Bir yerde konuşulanı veya yapılanı duyup görmesi istenilmeyen.: 52[a].

3154 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ż-Żurefā (Nevādirü ’ż-Żurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġzı ḳara, dili pis…: cüz’-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3155 Niyāzī: *LNvİC*: talġan ve talḳa ve talġa ve talḳan: Kavut manasınadur.: 404; talḳan: Bu daḫı mezra‘da buġday tamām puḫde olmadın ātişe gösterüp el-ile ovup yemege derler, ki ütme buġday dėrler.: 405. YUDAHİN: *KS*: talkan: Kavut.: 702[a]. CLAUSON: *EDPT*: talkān: 496[b]. ÖNER: *K-TTS*: talḳan: 1. Kaynatılıp kurutulmuş yulaf unu. 2. Bu undan yapılan çorba.: 443[b].

3156 TDK: *DS*: bulama (III): Bulamaç, koyu un çorbası.: II, 786[a].

3157 Yazmada: *çoçuḳlar (چوچڤلر)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *چوجق*, *چوجوق* imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

3158 olur: Yazmada yok.

3159 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḫurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalnız ḫüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

2975. Ağzı ḳulaḳlarına vardı (sevincinden[3160]). **86/16**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 26[3161]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 186[3162]]

2976. Ağzı ḳulaḳlarına ḳadar yayıldı. **86/17**

2977. Ağzı ḳulaḳların yetişti. **86/18**

2978. Ağız ḳavafı[3163]… **87/01**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 25[3164]]

2979. Ağzıŋa ḳaşıḳ uydur. **87/02**

2980. Ağzınıŋ ḳaşığını bulsun. **87/03**

2981. Ağzınıŋ ḳaşığı yoḳ. **87/04**

2982. Ağzınıŋ ḳaşığı değildir. **87/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 28]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 186[3165]]

2983. Ağzınıŋ ḳaytanı yoḳ. **87/06**

2984. Ağzınıŋ ḳaytanını şeytan sökmüş. **87/07**

2985. Ağzı ḳopçasızdır. **87/08**

3160 Bu madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*’den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan “sevincinden” ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aġzı ḳulaḳlarına varır. ([bk.] Sevincinden…): 26; Sevincinden aġzı ḳulaḳlarına varır.: 269. Bu sebeple, bu madde başının -atıfta bulunulmuş olan diğer madde başını da işaret edecek biçimde- yukarıdaki şekilde kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

3161 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aġzı ḳulaḳlarına varır. ([bk.] Sevincinden…): 26. Buradaki “sevincinden” ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan “Sevincinden ağzı kulaklarına varır.” maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Sevincinden aġzı ḳulaḳlarına varır.: 269.

3162 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġzı ḳulaḳlarına vardı.: cüz’-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3163 Yazmada: *ḳavafı, ḫaffāfı*. Aslı Arapça olan *ḫuff* kelimesi ‘mes, çizme’ demek olup aynı kökten gelen *ḫaffāf* ise ‘mes, terlik yapan, satan’ manasındadır. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḫuff: İnsanuŋ ayaġına giydigi cizmeye ve mest ve edik ve çedik ve ṭomaḳ maḳūlesi ayaḳḳabına dėnür, ki üzerine mesḥ mümkin ola. Fārsīde *mūze* dėnür. Cem‘i *ḫifāf* gelür. Bir ḳat olmaġla ḫıffetinden nāşī ıṭlaḳ olundı: II, 752. ATAY: *A-TBL*: ḫaffāf: Mes, terlik satan, yapan.: 1, 479[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḫaffāf* hem de *ḳavaf* imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaffāf: ‘Ar. [Tür. zebān-zedi: *ḳavaf*.]: I, 584[c]; ḳavaf: [‘Ar. ḫaffāf’dan ġalaṭ.]: II, 1086[c]. Ayrıca; *ağız kavafı* ifadesi, ‘geveze’ manasındadır. TDK: *TS*: ağız kavafı: 48[b].

3164 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aġız ḫaffāfı.: 25.

3165 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġzınıŋ ḳaşıġı degildür.: cüz’-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

2986. Ağzı ḳalaylı… **87/09**

2987. Ağzı ḳalaysız… **87/10**

2988. Ağzı ḳurusun. **87/11**

2989. Ağzıŋa göre ḳaşıḳ uydur, boyuŋa göre ḳaftan[3166]. **87/12**

2990. Ağzıŋa girmeyecek ḳaşığı elleme (alma). **87/13**

2991. Ağzından köpük ḳusar. **87/14**

2992. Ağzı köpürdü. **87/15**

2993. Ağzı (gözü) gevşek[3167]… **87/16**

2994. Ağzı gevşek[3168], özü eşek… **87/17**

2995. Ağza gelen söylenmez. **87/18**

2996. Ağza gelen her laḳırtıyı söylemezler. **87/19**

2997. Ağzına geleni söyleyen ahmaḳtır. **87/20**

2998. Ağız geviştirir[3169], burun buruşturur. **87/21**

2999. Ağzınıŋ gevişidir[3170], durmayıp söyler. **87/22**

3166 Yazmada *kaftan* kelimesi, *ḫaftān* ve *ḳaftān* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kökeni ile ilgili farklı görüşler (Farsça <*ḫaftān*, Türkçe <**ḳāp ṭōn*) olan bu kelime, hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde *ḫaftān* ve *ḳaftān* imlaları ile müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 1918. CLAUSON: *EDPT*: kaftān: 582[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ḫaftān: 468[a]; ḳaftān: 980[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḳufṭān: 352[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaptan: 639. REDHOUSE: *TaEL*: ḫaftān: 856[b]; ḳaftan: 1465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaftān: I, 585[a]; ḳaftān: II, 1077[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kaftan: 603[b]. NİŞANYAN: *NS*: kaftan: 399[b]. TDK: *TS*: kaftan: 1265[b].

3167 Yazmada: *gevşek, givşek*. MENINSKI: *Thesaurus…*: gevşek: II, 4081. CLAUSON: *EDPT*: kevşek: 691[b]. REDHOUSE: *TaEL*: gevşek: 1595[a]; gevşemek: 1596[a]; gīvşetmek: 1616[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gevşek: II, 1205[a]; givşek: II, 1228[c]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: gevşek: 255[a].

3168 Yazmada: *gevşek, givşek*. CLAUSON: *EDPT*: kevşek: 691[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gevşek: II, 1205[a]; givşek: II, 1228[c].

3169 MENINSKI: *Thesaurus…*: geviş: II, 4079; gevmek, givmek: II, 4093; gevelemek: 4099. CLAUSON: *EDPT*: kev-: 687[a]. REDHOUSE: *TaEL*: gevmek: 1602[b]; geviş: 1594[b]; gevelemek: 1606[a]; gevirmek: 1606[b]; geviş: 1606[b]; giviş: 1616[a]; gīvmek: 1616[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gevmek yā givmek: II, 1214[c]; geviş yā-ḫ[v]ud giviş: 1. Ḥayvanāt-ı müctirreniŋ yedükleri şey'i ba'dehū tekrār aġza getürüp yeŋiden çignemeleri, cirre. 2. *mec*. İḫtiyārlarıŋ çeŋesi ġayr-i iḫtiyārī ditreme. || aġız gevişi: Vird-i zebān.: II, 1219[a]. TDK: *DS*: gevişmek (II): Bir iş hakkında çok konuşmak.: VI, 2012[b]. TDK: *TS*: gevelemek: 1. Bir şeyi çiğnemeden ağız içinde evirip çevirmek. 2. Bir sözü tam olarak ve açıkça söylememek.: 937[b].

3170 "Ağız gevişi" ifadesi 'virdizeban, dilden düşürülmeyen şey' manasındadır. Ayrıca, ilgili kelimeler ve anlamları için bk. MENINSKI: *Thesaurus…*: geviş: II, 4079; gevmek, givmek: II, 4093; gevelemek: 4099. CLAUSON: *EDPT*: kev-: 687[a]. REDHOUSE: *TaEL*: gevmek: 1602[b]; geviş: 1594[b]; gevelemek: 1606[a]; gevirmek: 1606[b]; geviş: 1606[b]; giviş: 1616[a]; gīvmek: 1616[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gevmek yā givmek: II, 1214[c]; geviş yā-ḫ[v]ud giviş: 1. Ḥayvanāt-ı müctirreniŋ yedükleri şey'i ba'dehū tekrār aġza getürüp yeŋiden çignemeleri, cirre. 2. *mec*. İḫtiyārlarıŋ çeŋesi ġayr-i iḫtiyārī ditreme. || aġız gevişi: Vird-i zebān.: II, 1219[a]. TDK: *DS*: gevişmek (II): Bir iş hakkında çok konuşmak.: VI, 2012[b]. TDK: *TS*: gevelemek: 1. Bir şeyi çiğnemeden ağız içinde evirip çevirmek. 2. Bir sözü tam olarak ve açıkça söylememek.: 937[b].

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3171]]

3000. Ağza[3172] gelen, göze gelen ecelsiz ölür. **88/01**

3001. Ağza[3173] gelme, göze değme. **88/02**

3002. Ağzıŋa göre loḳma uydur. **88/03**

3003. Ağzıŋa girmeyecek loḳmayı alma. **88/04**

3004. Ağzı kirada gezer. **88/05**

3005. Ağzını kiraya mı vėrmiş? **88/06**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 29]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3174]]

3006. Ağzıma loḳma ḳoymadım. **88/07**

3007. Ağız miski[3175], el elması[3176]… **88/08**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3177]]

3008. Ağzıyla mızıḳa[3178] çalar. **88/09**

3171 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzınıŋ gevişidür, ṭurmayup söyler.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3172 Yazmada: *aġıza*.

3173 Yazmada: *aġıza*.

3174 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzını kirāya mı vėrmiş?: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3175 ağız miski: Osmanlı döneminde ağzın ve nefesin güzel kokmasını sağlayan güzel kokulu (miskli) şekerleme ve çiğnenince misk gibi kokan tohum. Geniş bilgi için bk. IŞIN, P. M.: *Osmanlı Mutfak Sözlüğü*: ağız miski: 23[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: falanca: Eflence ma'nāsınadur, ki ḫardal gibi bir tuḫmdur, ġāyetde ḳırmızı olur. Efḍali el sürüldükde elma gibi rāyiḥası ẓuhūr eder. 'Iṭriyyātda isti'māl ėderler. Bunı ba'żlar "Kebābeniŋ ṣaġīri nev'idür." dėdiler; lākin ṣaḥīḥi budur ki: Hind'den gelür ve bu diyārlarda daḫı ba'ż baġçelerde yetişdürmişler; toḫmını çeynedükde misk gibi ḳoḳar, anuŋ'çün "misk yapraġı toḫmı" ve "ağız miski" daḫı dėrler.: 602. Ayrıca, *misk* ile ilgili geniş bilgi için bk. BAYTOP, T. - N. BOZKURT: "Misk", *DİA*: 30, 181[a]-182[a]. STEINGASS: *CP-ED*: muṣk, miṣk: 1247[b]; miṣg: 1248[b]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-misk: III, 113. Ş. Sāmī: *ḲT*: misk: II, 1343[c]; müṣk: 1353[a].

3176 TDK: *DS*: el elması: Çok sevilen, el üztünde tutulan (kimse).: V, 1710[a].

3177 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġız miski, el elması…: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3178 Yazmada: *musika*. Kelimenin aslı, Yunanca *mousikḗ (μουσική)*'dir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: μουσική (mousikḗ): 509[b]. STEINGASS: *CP-ED*: mūsīḳār: 1345[a]; mūsīḳī: 1345[a]. REDHOUSE: *TaEL*: mūziḳa: 2029[a]; mūsīḳār: 2030[a]; mūsīḳī: 2030[a].

3009. Ağzıyla mızıḳa[3179] çalar, ayağıyla dümbelek[3180]. **88/10**

3010. Ağzını mühürlemişler. **88/11**

3011. Ağzı mühürlü şişe gibi… **88/12**

3012. Ağzından nefes yerine ateş çıḳar. **88/13**

3013. Ağzı var, dili yoḳ. **88/14**

Mazlum.[3181]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 29]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3182]]

Yaḥyā Naẓīm[3183] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* Müfredāt [I, 124] beyt

aġzı var yoḳ dili *gerçi çoḳdur*
dili var yārimüŋ aġzı yoḳdur

3014. Ağzı var, dili yoḳ; dili var, ağzı yoḳ. **88/15**

3015. Ağzı vav[3184] oḳur, gözleri velfecir[3185]. **88/16**

3016. Ağız veznesi[3186]… **88/17**

Ṯābit *Ẓafer-nāme-yi Ṯābit* [38] beyt

tüfeng olmış ātiş-feşān ejdehā[3187]
aġız veznesi *kej-düm-i pür-cefā*

3017. Ağza her şey alınmaz. **88/18**

3179 Yazmada: *musika*. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: μουσική (mousikḗ): 509[b]. STEINGASS: *CP-ED*: mūsīḳār: 1345[a]; mūsīḳī: 1345[a]. REDHOUSE: *TaEL*: müziḳa: 2029[a]; müsīḳār: 2030[a]; müsīḳī: 2030[a].

3180 Yazmada: *dimbelek, dümbelek*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: kūba[ʿ]: Küçük ṭavula dėnür, ṭabl-i ṣaġīr maʻnāsına; ki *deblek* taʻbīr olunur, maḥalle bekcilerinіŋ ve Çingānelerіŋ çalduḳları olacaḳdur, ki beli ince olur.: I, 256. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dunbak: *Deblek* taʻbīr olunan küçük ṭabldur, oyun-bāzlar ve maḥalle bekcileri çalarlar.: 378. Farsça *dunbak*, STEINGASS'a göre 'gayda' manasında. STEINGASS: *CP-ED*: dunbak: 537[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dübelek: 888[a]; dümbelek: 914[b]; dünbek: 916[a]; dünbelek: 916[a]. TDK: *TTS*: deplek (deblek, debelek, dübelek): Küçük davul, dümbelek, darbuka.: II, 1092.

3181 Bu açıklama, ilgili madde başı ile birlikte *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*'dan alınmıştır. Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzı var, dili yoḳ. (Maẓlūm.): cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3182 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzı var, dili yoḳ. (Maẓlūm.): cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3183 Yazmada: *Naẓīmī*.

3184 Ş. Sāmī: *ḲT*: vāv: Vāv ḥarfiniŋ ism-i müştereki. || vāv-ı ʻāṭıfe: Ḥurūf-i ʻatfdan "ve" edātı. || vāv-ı ḳasem: Yemīn içün ḳullanılan "ve" edāt-ı ʻArabīsi.: II, 1485[b].

3185 *va ʾl-facr*: "Tan yerinin ağarmasına andolsun." mealindeki bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'den alınmıştır. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 89. Sūratu ʾl-Facr 1.

3186 Ş. Sāmī: *ḲT*: vezne: 3. Bārūt maḥfaẓası, bārūtlıḳ. 4. Esliḥa-yı nāriyyeniŋ bārūt ḳonılan maḥalli, ḫazīne.: II, 1491[a].

3187 Yazmada: *ejderhā*.

3018. Ağzıŋı havaya açma. **88/19**

3019. Ağza her söz alınmaz. **88/20**

3020. Ağzı yayvan[3188] gibi… **89/01**

3021. Ağız yorar. **89/02**

3022. Ağız yarıştırır. **89/03**

3023. Ağzından yalan[3189] çıḳar, burnundan duman. **89/04**

3024. Ağzı yanan (pişen), ayranı (yoğurdu[3190]) üfleyip[3191] içer; hendeğe (çuḳura) düşen, tekrar çuḳura geldikte yoḳlayıp, hoplayıp[3192] geçer. **89/05**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

3025. Ağzıŋı yele açma. **89/06**

3026. Ağzını yele açmış, elini ėle[3193]. **89/07**

3027. Ağzıyla yetmiş iki türlü[3194] saz çalar. **89/08**

3028. Ağzı yanmış âdem… **89/09**

3029. Ağzı yanan, yoğurdu[3195] üfleyip yėr. **89/10**

3030. Ağzı yanan, bir daha uslanır. **89/11**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 186[3196]]

3031. Ağzından yüreği çıḳacaḳ. **89/12**

Sevincinden…

3032. Ağzıŋ yoḳ mu? **89/13**

3188 TDK: *DS*: yayvan (I): Ağzı geniş, yayvan kap.: XI, 4214[b]. TDK: *DS*: yayvanağız: Boşboğaz, gereksiz konuşan: XI, 4215[a].

3189 Yazmada: *yalan, yalaŋ.* CLAUSON: *EDPT*: yalğān: 926[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yalan: 2191[a]; yalġan: 2191[b].

3190 Yazmada: *yoğurṭ*.

3191 Yazmada: *üflep*.

3192 Yazmada: *hoplap*.

3193 Yazmada: *ile, ėle*. TDK: *TTS*: il (II): 2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. 3. Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr.: III, 2029. TDK: *DS*: il (I): Yabancı.: VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c].

3194 Yazmada: *dürlü, türlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aşlı: *türlük*.]: I, 606[c].

3195 Yazmada: *yoġurtı*.

3196 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġzı yanan, bir daha da uşlanur.: cüz’-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

Bihişt̄i *Dı̄vān*[3197] [527, 544, 1] beyt

az mıdur[3198] *yoḫsa*[3199] *behā-yı leb-i la'lüŋ çoḳ mı*
be-hey āfet biricük söyle e[3200] ***aġzuŋ yoḳ mı***

3033. Ağzı yoḳ. **89/14**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 186[3201]]

3034. Ağzıŋı yoḳ yere yorma. **89/15**

3035. Ağzından yeller alsın. **89/16**

Öyle sözü…

3036. Ağzı yaman, kendi de yaman. **89/17**

3037. Ağustos böceği gibi cırlar. **90/01**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 29]

3038. Ağustosuŋ on beşi yaz, on beşi ḳıştır. **90/02**

3039. Ağustosta suya girse balta kesmez buz olur. **90/03**

Talihsizlik…

Ş. [Şinās̄i *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 29]

3040. Ağustos böceği gibi durmaz cırcırlar. **90/04**

3041. Ağustosa ḳar mı dayanır? **90/05**

3042. Ağlamaḳ, aḳçe ėtmez. **90/06**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 29]

3043. Ağlamayan, dünyadan kâm alamaz; erlik etmeyen kişi, nam alamaz. **90/07**

Fużūl̄i [*Dı̄vān* 241, CXVII, 7] beyt

Fużūl̄i dehrden kām almaḳ olmaz olmadın giryān
ṣadef ṣu almayunca ebr-i nı̄sāndan[3202] *güher vėrmez*

3044. Ağlamayan çocuğa[3203], meme (süt) vėrmezler. **90/08**

Ş. [Şinās̄i *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 30[3204]]

3197 Yazmada: *Ḳāfile-yi Şu'arā*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Bihişt̄i: az mıdur yoḳsa behā-yı leb-i la'lüŋ çoḳ mı: be-hey āfet biricük söyleye **aġzuŋ yoḳ mı**: II, 68[b].

3198 Yazmada: *mıd*.

3199 Yazmada: *yoḳsa*.

3200 Yazmada: *söyleye*.

3201 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türk̄i Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġzı dili yoḳ.: cüz'-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türk̄i Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3202 *ebr-i nı̄sāndan*: Yazmada: *ebrū nı̄sāndan*.

3203 Yazmada: *çoçuġa (چوچغه)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

3204 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aġlamayan çocuġa meme vėrmezler.: 30.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3205]]

Muḥibbī *Dīvān* [301, 923, 2] beyt

aġlamayınca benüm yüzüme baḳmadı nigār
eşk-i çeşmüm aŋa dīnār u direm[3206] gibi gelür

Dede 'Ömer Rūşenī[3207] *Āṯār-ı 'Işḳ* Ḥikāyet [8] naẓm

püser aġlamasa pistān[3208]-ı māder
südin vėrür mi coşup[3209] ey birāder

Dede 'Ömer Rūşenī[3210] *Āṯār-ı 'Işḳ* Ḥikāyet [8] naẓm

gözüŋ mehdinde çeşmüŋ ṭıflın ağlat
ki tā coşa[3211] gele pistān[3212]-ı raḥmet

3045. Ağlamadan çocuḳ[3213] büyümez. **90/09**

3046. Ağlamaḳ gerçek, gülmek yalan… **90/10**

3047. Ağlayan çocuḳ[3214], ferman diŋlemez. **90/11**

3048. Ağlayan çocuḳ[3215], çağlayan su; ferman diŋlemez. **90/12**

3049. Ağlayacaḳ iseŋ gerçek ağla. **90/13**

3050. Ağlamaḳ ile iş bitmez. **90/14**

3051. Ağlamaḳ ile yâr ele girmez. **90/15**

3205 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġlamayan çocuġa meme vėrmezler.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3206 Yazmada: *direm, dirhem*.

3207 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī ḳuddise sırruh*. *Āṯār-ı 'Işḳ*, Dede 'Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]'nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne'deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: "Dede Ömer Rûşenî", *DİA*: 9, 82[c]. Yazmada ise *Āṯār-ı 'Işḳ*'ın müellifi olarak Dede 'Ömer Rūşenī'nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

3208 Yazmada: *pistān, meme*.

3209 Yazmada: *çoşup*.

3210 Yazmada: *keḏā [İbrāhīm Gülşenī ḳuddise sırruh]*.

3211 Yazmada: *çoşa*.

3212 Yazmada: *pistān, meme*. *Āṯār-ı 'Işḳ*'ta: *pistān: emcek ya'nī meme*.

3213 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *چوجق*, *چوجوق* imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

3214 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

3215 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

[*Āṯār-ı Perīşān*[3216] 8] beyt

kimse ḍuḫkün saŋa revā görmez
aġlamaġla yār ele girmez

3052. Ağlayanıŋ gözünden, ağlatanıŋ sözünden belli olur. **90/16**

3053. Ağlayan oŋmaz. **90/17**

3054. Ağlayan oŋmaz, ağlatan gülmez. **90/18**

3055. Ağlayan gözlere yazıḳ… **90/19**

3056. Ağlarsa anam ağlar, ḳalanı yalan ağlar. **90/20**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 29]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 186[3217]]

3057. Ağlarsa yârim[3218] ağlar, ḳalanı yarım ağlar. **90/21**

3058. Ağlar doğduḳ, ağlayagideceğiz. **90/22**

3059. Ağlamadan göŋül gözü[3219] açılmaz. **90/23**

3060. Ağlamadan göŋül, yağmadan gökyüzü açılmaz. **90/24**

3061. Ağlatırsa Mevla’m, güldürür yine Mevla’m. **90/25**

3062. Ağlatırsa Mevla’m, yine güldürür. **90/26**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 186[3220]]

3063. Ağlatan da Mevla, güldüren de Mevla… **90/27**

3064. Ağlarsa dağlar taşlar ağlar. **91/01**

3065. Ağla; amma ḳalpten ağla. **91/02**

3066. Ağlarsa baŋa annem ağlar, ėl ağlarsa yalan ağlar. **91/03**

3067. Ağlar, ḳalpten ağlar. **91/04**

3068. Ağlamaḳ ile ölü dirilmez. **91/05**

3069. Ağlamaḳla ölü gėri[3221] dönmez. **91/06**

3070. Ağlar iseŋ dostuŋa ağla. **91/07**

3216 Yazmada: *Lā*. Yanı alıntı için bk. 92/01.

3217 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġlarsa anam aġlar, ḳalanı yalan aġlar.: cüz’-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3218 Yazmada: *yārim, yārem*.

3219 Yazmada: *göz*.

3220 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aġladursa Mevlā, yine güldürür.: cüz’-i ṯānī, 186. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 10.

3221 Yazmada: *gėrü*. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c].

3071. Ağlar iseŋ anaŋa ağla, babaŋa dua ėt. **91/08**

3072. Ağlamaḳ ile yâr ele girmez. **91/09**

3073. Ağlaya ağlaya gözleri ḳan çanağına beŋzedi. **91/10**

Ḥurūfī ʻArşī[3222] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī* 134] beyt

aḳdı[3223] sirişk-i tēz-rev ki[3224] āb-ı ʻuyūna[3225] beŋzedi
aġlayu aġlayu[3226] gözüm kāse-yi ḫūna beŋzedi

3074. Ağlama ölü için, ağla diri için. **91/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 30]

3075. Ağlama ölü için, ağla deli için. **91/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 30]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3227]]

3076. Ağlama ölüye, gülme deliye. **91/13**

3077. Ağlamaḳtan gözleri aḳiğe[3228] döndü. **91/14**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3229] 404

Baʻżıları maḫfī goşelerde nihān ve baʻżıları meydān-ı siyāsetde rüsvāy-ı cehān oldı. Ve zinde ḳalanları nekbet-ḫāneleründen çıḳup her biri bir bucaġa ṣoḳulup tekrār yine bir bir çıḳup emān ṭaleb eylediler. Ṭomanbay-ı bed-reʾy birḳaç Çerkes-i nā-kes, her biri kendü gibi bī-devletler ile Mıṣrʾuŋ yine bir ṭarafından firār ėdüp Mıṣr-ı ʻatīḳe cān atdı.

naẓm[3230]

eger-çi geldi Mıṣr-ı ʻatīḳe
bükādan gözleri döndi ʻaḳīḳe

3222 Yazmada: *ʻArşī Dede*.

3223 *Dīvān-ı ʻArşī*'de: *aḳıtdı*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī*'de: *aḳdı*. ʻArşī: *Dīvān-ı ʻArşī*: 146. Hurûfî Arşî [1562-1620]'ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî'den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ʻArşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ʻArşī: *Dīvān-ı ʻArşī*: İstinsah eden: es-Seyyid ʻAbdu'llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî'den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī* nüshası esas alınmıştır.

3224 tēz-rev ki: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī*'de: *tēz-rev*. *Dīvān-ı ʻArşī*'de: *tēz-dev*. ʻArşī: *Dīvān-ı ʻArşī*: 146.

3225 *Dīvān-ı ʻArşī*'de ve yazmada: *āb u ʻuyūna*. ʻArşī: *Dīvān-ı ʻArşī*: 146.

3226 *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī*'de: *aġlaya aġlaya*.

3227 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aġlama ölü için, aġla deli için.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3228 Yazmada: *ʻaḳīḳe*.

3229 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

3230 Yazmada alıntı içerisindeki bu nazım iki kere yazılmış.

olup birḳaç nefer-i[3231] *Çerkes delīli*
binüp keştīye geçti nehr-i Nīli

ėdüp düşnām baḫt-ı nā-sa'īde
gėrü[3232] *'azm eyledi mülk-i ṣa'īde*

3078. Ağlatanıŋ yüzü gülmez. **91/15**

3079. Ağlayıp geldi fâniye, ağlayıp gitti baḳiye. **91/16**

Mevzundur.

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] Hicrān [naẓm][3233]

bu fānī dünyāya inanma
mālım cānım var diye güvenme

bugüni yarına uymaz
yüz yaşayan 'ömrine ṭoymaz

ṣorsaŋ kişiye ne yapdıġın bilmez
bildigi varsa anı da bilmez

söylemege dili de dönmez
yaşadıġı 'ömre yüzi gülmez

n'içün gülsün gülüp gelmemiş
vefāsız dünyāyı bilüp gelmemiş

aġlayup gelmişdür bu dünyāya
aġlatup gider o dünyāya

bu dünyānıŋ evveli aġlamaḳladur
bu fānīniŋ ṣoŋı da aġlamaḳladur

3080. Ağlayıp geldiŋ, ağlatıp gidersin. **91/17**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] [beyt][3234]

aġlayup gelmişdür bu dünyāya
aġlatup gider o dünyāya

3081. Ağlayıp gelirsin, ağlatıp gidersin. **91/18**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] [beyt][3235]

aġlayup gelmişdür bu dünyāya
aġlatup gider o dünyāya

3231 Yazmada şiirin ikinci kez yazıldığı bölümde *nefer* kelimesi yazılmamış.

3232 Yazmada şiirin ikinci kez yazıldığı bölümde ve *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *gerü*.

3233 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili üç madde başının geçtiği bölüm alıntı üzerinde işaretlenmiş. Metnin altında yer alan "m" rumuzu, yazmadaki öbür örneklerde olduğu gibi "mükerrer" manasında kullanılmış olabileceği gibi "muḥarrir" manasında da kullanılmış olabilir.

3234 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

3235 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

3082. Ağlatırsa Mevla'm, bir gün güldürür[3236]. **91/19**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 29[3237]]

3083. Ağla hey gözlerim, ağla; ne gelir var ne gider! **91/20**

Mevzundur[3238].

[Nābī] [mışrā'[3239]]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 30]

3084. Ağlamaḳ ile yâr ele girmez. **92/01**

Āṯār-ı Perīşān 8 muḫammes[3240]

ḫurı ḳayana ḳavṣara sürmez
dişi dendānınuŋ ṣomun ḳırmaz
kimse ḍıḫkün saŋa revā görmez
aġlamaġla yār ele girmez
ṣanma yaġmurlı şebde yılduz olur

3085. Ağlamadan merhamet ḳapısı açılmaz. **92/02**

3086. Ağla, ki belki merhamet ėde. **92/03**

Muḥibbī *Dīvān* [313, 962, 5] [beyt]

şāyed ki teraḥḥum ėde[3241] *bir daḫı*[3242] *Muḥibbī*
araya düşür gözlerinüŋ yaşını yalvar

3087. Ağlayan gözlere yazıḳ… **92/04**

3088. Ağlayan gözleriŋe ḳum dolsun. **92/05**

3089. Ağlayan güler, gülen ağlar. **92/06**

3090. Ağlayanlar bir gün olup gülegelmiştir. **92/07**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3243]]

3091. Ağı[3244] ḳatmışlar. **92/08**

3236 Yazmada: *güldirür*.

3237 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ağladursa Mevlā'm, bir gün güldirür.: 29.

3238 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ağla hey gözlerim, ağla; ne gelür var ne gider! (Mevzūndur.): 30.

3239 Bahse konu mısranın yer aldığı beytin tam hâli: *yola baḳmaḳdan aġardı sānemā dīde-i ter / aġla hey gözlerüm aġla ne gelür var ne gider*.

3240 Yazmada: *ġazel, muḫammes*.

3241 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: teraḥḥum ide: 313, 962, 5.

3242 Yazmada: *dāḫı*. CLAUSON: *EDPT*: takı: 466[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: daḫı / daġı: 130[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dāḫı: 880[a]; daḫı: 892[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḫı: [Eski ve Çaġatayca imlāsı: *daġı*.]: … "daha" yerine de vaḳtiyle "daḫı" ḳullanılırdı.: I, 603[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: daġı: 169[a].

3243 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ağlayanlar bir gün olup gülegelmişdür.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3244 Yazmada: *aġu*. CLAUSON: *EDPT*: ağu: 78[b]. TDK: *DS*: ağu (I): Zehir.: I, 114[a].

3092. Ağıdan[3245] (zehirden) şifa umar, biçaredir. **92/09**

3093. Ağı[3246] da olsa yutarlar. **92/10**

- Afat[3247]: **93/01**

3094. Afat[3248] gibi… **93/02**

Bela yeli gibi esen afacan âdem…

[Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 30[3249]]

[Żiyā Paşa *Ḫarābāt*[3250] Aḥvāl-i Eş'ār-i Türkī I, 7] [beyt]

yā ḥaşv u imāle u ziḥāfāt
inşād ėdene belā-yı ***āfāt***

3095. Afettir. **93/03**

Ziyade güzeldir.

Nedīm [*Dīvān*[3251] 46, 6, 4] [mıṣrā'[3252]]

ne gördüm āh emān el-emān bir ***āfet****-i cān*

3096. Afat[3253] âdem… **93/04**

Timurlenk [1370 - 1405][3254]

3097. Afat söz, ecelsiz ölüm… **93/05**

3098. Afat söz, afat ölüm getirir.[3255] **93/05**

3099. Afat söz söyleyen, apaŋsız[3256] ölür. **93/06**

3245 Yazmada: *aġudan*. CLAUSON: *EDPT*: ağu: 78[b]. TDK: *DS*: ağu (I): Zehir.: I, 114[a].

3246 Yazmada: *aġu*. CLAUSON: *EDPT*: ağu: 78[b]. TDK: *DS*: ağu (I): Zehir.: I, 114[a].

3247 Arapça 'bela' manasındaki *āfat*'in cemi olup 'acip' manasında da müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: aft: Dāhiye ve āfete dėnür ve 'aceb ya'nī 'acīb ma'nāsına ismdür. Ġarībdür, ki Farsīde hemzeniŋ meddiyle *āfet*, dāhiye ve eftid, 'aceb ve 'acīb ma'nāsınadur.: I, 290; al-āfat: Belāya dėnür, 'āhet ma'nāsına, 'alā-ḳavl$_{in}$ işābet eyledigi nesneyi tebāh ve ifsād ėden 'ārıżaya dėnür, cem'i *āfāt* gelür.: II, 729.

3248 TDK: *DS*: afat: Haylaz, yaramaz çocuk.: I, 71[a]. Arapça 'bela' manasındaki *āfat*'in cemi olup 'acip' manasında da müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: aft: I, 290; al-āfat: II, 729.

3249 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Āfet gibi…: 30.

3250 Yazmada: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: āfāt: [ḳısm-ı evvel,] 32[a]. [Nāmıḳ] Kemāl: *Taḫrībi-i Ḫarābāt*: 23.

3251 Yazmada: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: āfet: [ḳısm-ı evvel,] 32[b].

3252 MACİT, M.: *Nedîm Dîvânı* - Metin ve Tıpkıbasım: ne gördüm âh amân elamân bir âfet-i cân / gelip yanımda güneş gibi oldu şulenisâr: 46, 6, 4. Ḫalīl Nihād: *Nedīm Dīvānı* - Külliyyāt: ne gördüm āh emān el-emān bir āfet-i cān / gelüp yanımda güneş gibi oldı lem'a-niṯār: 29.

3253 Arapça 'bela' manasındaki *āfat*'in cemi olup 'acip' manasında da müstameldir. Yazmada 'kötü, fena' manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: aft: Dāhiye ve āfete dėnür ve 'aceb ya'nī 'acīb ma'nāsına ismdür. ġarībdür, ki Farsīde hemzeniŋ meddiyle *āfet*, dāhiye ve eftid, 'aceb ve 'acīb ma'nāsınadur.: I, 290; al-āfat: Belāya dėnür, 'āhet ma'nāsına, 'alā-ḳavl$_{in}$ işābet eyledigi nesneyi tebāh ve ifsād ėden 'ārıżaya dėnür, cem'i *āfāt* gelür.: II, 729.

3254 Timur [1370 - 1405]: Timurlu hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarı. Geniş bilgi için bk. AKA, İ.: "Timur", *DİA*: 41, 173[b]-177[a].

3255 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3256 Yazmada: *apansız*. CLAUSON: *EDPT*: aŋsız: 190[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: apaŋsız: I, 18[a]; aŋsız: I, 46[b]; ansız: I, 57[b].

3100. Afat maraz: veba… **93/07**

3101. Afat marazdan, afat ölümden Haḳ saḳlasın. **93/08**

3102. Afat marazı mı geldi? **93/09**

3103. Afatladı[3257] artıḳ. **93/10**

Cevahir yumurtladı.[3258]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3259]]

3104. Afaḳa ün saldılar. **93/11**

3105. Afaḳî söz, avare söz… **93/12**

3106. Âfitâb[3260] gibi… **93/13**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 30[3261]]

3257 TDK: *DS*: afatlamak: 1. Öfkeyle ağzına geleni söylemek, küfretmek, bağırıp çağırmak, paylamak. 2. Kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek.: I, 71[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: āfātlamaḳ: 1. Gürüldi, patırdı ėtmek, ḳıyāmeti ḳoparmaḳ. 2. İstemeyerek mühim bir sırr ifşā ėtmek, aġzından ḳaçırmaḳ. 3. Aġzını bozmaḳ, sögüp saymaḳ.: I, 42[c].

3258 Madde başı için bir açıklama mahiyetinde olan bu deyim *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*'dan alınmıştır. Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Āfātladı artıḳ. (Cevāhir yumurṭladı.): cüz'-i ṯānī, 187. İlgili madde başı, bahse konu esere ise Ahmed Vefik Paşa [1823 - 1891]'nın eserinden alınmıştır. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11. Ancak bu deyim ile *afatla-* kelimesinin sözlüklerdeki anlamı tam olarak uyuşmamaktadır. *Afatla-* kelimesi, *Derleme Sözlüğü*'nde şöyle tanımlanmış: "1. Öfkeyle ağzına geleni söylemek, küfretmek, bağırıp çağırmak, paylamak. 2. Kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek." TDK: *DS*: afatlamak: I, 71[a]. *Ḳāmūs-i Türkī*'de ise kelimenin anlamları "1. Gürüldi, patırdı ėtmek, ḳıyāmeti ḳoparmaḳ. 2. İstemeyerek mühim bir sırr ifşā ėtmek, aġzından ḳaçırmaḳ. 3. Aġzını bozmaḳ, sögüp saymaḳ." olarak sıralanmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: āfātlamaḳ: I, 42[c]. "Cevahir yumurtla-" deyimi ise sözlüklerde de bu yazmada da 'saçmalamak ve âlimlik taslamak' anlamlarında kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: yumurṭlamaḳ: cevāhir yumurṭlamaḳ= Münāsebetsiz söz söylemek, heḏeyān ėtmek.: II, 1556[a]. Ayrıca, yazmadaki "Cevāhir yumurṭladı." maddelerine müellif tarafından yapılan açıklamalar için bk. Cevāhir yumurṭladı: Ġarīb heḏeyān. 753/21. Cevāhir yumurṭladı: Cāhiliŋ 'ālimlik ṭaslaması. 754/29. Burada *Ḳāmūs-i Türkī*'nin *afatla-* kelimesi için verdiği anlamlardan biri olan 'İstemeyerek mühim bir sırr ifşā ėtmek, aġzından ḳaçırmaḳ.' ifadesi dikkati çekmektedir. Bu ifade, *yumurtla-* kelimesinin mecaz anlamıyla örtüşmektedir. TDK: *TS*: yumurtlamak: Uydurup söylemek veya söylenmemesi gereken şeyi açığa vurmak.: 2615[b]. Bu sebeple, "Afatladı artık." ifadesi için verilen bu açıklamanın "Cevahir yumurtlamak…" değil, "Yumurtlamak…" olması daha muvafıktır.

3259 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Āfātladı artıḳ. (Cevāhir yumurṭladı.): cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3260 Kelimenin aslı Farsça *āftāb*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: āftāb: 79[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: āftāb: Māh-tāb vezninde. Bi-ḥasbi 'l-luġa[t] 'tāb-ı āf' ma'nāsınadur, 'pertev-i şems' dėmekdür; "māh-tāb" gibi ki 'tāb-ı māh' ya'nī 'ay aydını'. Ba'żlar dėdiler ki: "Āftāb lafẓınıŋ aṣlı *āfat-i āb*'dur, ya'nī 'ṣu āfeti'." Güneş ṣuyı ḥarāretiyle taḥlil ve ifnā eylediginden nāṣī gūyā ki āfetidür ve bi-ḥasbi 'l-ışṭılāḥ 'Şems' ma'nāsınadur ve 'gündüz ve nehār' manasına da gelür ve şerāb-ı engürdan kināye olunur ve erbāb-ı sülūk 'indinde āftābdan 'rūḥ' ve māh-tābdan 'nefs' murād olunur; gūyā ki bedende rūḥ ve nefs, felekde Şems ve Ḳamer menzilesindedürler, ḳameriŋ istifāżası Şems'den oldugı gibi nefsiŋ istifādesi daḫı rūḥdandur.: 52.

3261 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Āftāb gibi…: 30.

3107. Âfitâb gibi eğlendi. **93/14**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 30[3262]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3263]]

3108. Âfitâb altında parlıyor. **93/15**

3109. Âfitâba ḳarşı[3264] şenlendi[3265]. **93/16**

3110. Âfitâbım, yerde buldum gökte ararken seni. **93/17**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrāʻ]

3111. Âfitâbdan bir zerre iken zerresi âfitâb olur aşḳıyla kemal bulan. **93/18**

Yaḥyā Naẓīm[3266] [*Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* Ġazeliyyāt V, 429] beyt

bir dil-i ṯīre kim bula pertev-i ʻışḳla[3267] *kemāl*
ḏerresi āftāb olur ḏerre-yi āftāb ėken

3112. Âfitâb ėdiyor bizimle. **93/19**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3268]]

3113. Aferini boldur, himmeti ḳıt. **93/20**

3114. Aferin, tükenmez bir ḫazinedir. **93/21**

Nābī [*Dīvān* 2, 1143, 27] beyt[3269]

ebnā-yı dehr her hünere āferīn vėrür
yā Rabb bu ***āferīn ne dükenmez***[3270] ***ḫazīnedür***

3262 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Āftāb gibi eglendi.: 30.

3263 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Āftāb gibi eglendi.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3264 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

3265 Yazmada: *şenlendi, şeŋlendi*.

3266 Yazmada: *Naẓīmī*.

3267 Yazmada: *ʻışḳ ile*.

3268 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Āftāb ėdiyor bizimle.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3269 BİLKAN, A. F.: *Nabi Divanı*: erzān metāʻ-ı faẓl u hüner tā o deŋlü kim / biŋ maʻrifet zamānede bir āferīnedür / ebnā-yı dehr her hünere āferīn vėrür / yā Rabb bu āferīn ne dükenmez ḫazīnedür: 2, 1143, 27.

3270 Yazmada: *tükenmez*.

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i āmīziş-i ḳayd-ı iksīr 298, 40a, 1474] [beyt]

āferīnler saŋa hem ṣan'atüŋe
fenn-i iksīrde ehliyyetüŋe[3271]

3115. Aferin ḳazanandan sor aferiniŋ ḳıymetini. **93/22**

3116. Aferin, ḳıymetli ḳamçıdır. **93/23**

3117. Aferin ḫazinesine herkes dil atar; amma el atamaz. **93/24**

3118. Aferini bol keseden[3272] atar. **93/25**

3119. Aferin ḳazanan elbette güler. **93/26**

3120. Aferin küpüne daldırılmış[3273]. **93/27**

3121. Aferin, ki bizi bu teviliŋ ile ilzam ėtdiŋ! **93/28**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3274] 477[3275]

"*Senüŋ dügünüŋ bizüm dügünümüzden 'ālī oldıġına delilüŋ nedür?" dėdüklerinde İbrāhīm Paşa ayıtmış, ki "Pād-şāh'um benüm dügünümi bi 'ḏ-ḏāt Mekke ve*[3276] *Medīne ve sedd-i sedīdü 'l-İslām olan Budin ve Mıṣr ve Şām pād-şāhı Süleymān-ı zamān ve ḫalīfe-yi bülend-i āsitān ve ṭüreyyā-yı mekān ḥażretleri teşrīf buyurdılar; ammā senüŋ dügününe ol rütbede kimse gelmek vāḳī' oldı mı?" dėdüklerinde Pād-şāh-ı kām-kār bī-iḫtiyār: "İbrāhīm saŋa hezār taḥsīn ve* ***āferīn, ki bizi bu te'vīlüŋ ile ilzām ėtdüŋ****." deyü buyurmışlar*[3277]*.*

Lā mıṣrā'

āferīn-ḫ^{y}*ān*[3278] *oldı 'ālem ol vezīr-i 'āḳile*

3122. Aferin saŋa abdalım! **94/01**

3123. Aferin olsun oŋa[3279], yazıḳlar olsun baŋa! **94/02**

3124. Aferin olsun! **94/03**

3271 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Nehy-i Āmīziş-i Ḳayd-ı İksīr: ehliyyetine: 298, 40a, 1474.

3272 Yazmada *kese* kelimesi, iki farklı imla ile (kese, kīse) kullanılmış. (Bu madde başında: *kese*.) Farsçadan alınmış olan bu kelime, bu dilde *kīsa* biçimi ile müstameldir. Ayrıca; Farsçada, *kīse* kelimesi ile aynı kökten geldiği anlaşılan Arapça *kīs* kelimesi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: kīs: 1068[b]; kīsa: 1069[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kīs: 689. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-kīs: II, 287. Farsçada olduğu gibi Arapça *kīs* kelimesi de kullanılmış olan Osmanlı Türkçesinde ise *kese* kelimesi, hem *kīse* hem de *kese* biçimi ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kese: II, 1168[a]; kīs: II, 1225[b]; kīse: II, 1225[c].

3273 Yazmada: *ṭaldırılmış*. Yazmada *dal-* kelimesi, *dal-* ve *ṭal-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tal-: 490[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭalmaḳ: II, 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dalmaḳ: 883[b]; ṭalmaḳ: 1227[a].

3274 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

3275 Yazmada: *477, 478*.

3276 Yazmada: *Mekke*.

3277 Yazmada: *buyurmışlardur*.

3278 Yazmada *ḫ*^{y}*ān* ifadesi iki kere yazılmış.

3279 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. "O" żamīr-i ġā'ib ve ism-i işāretiniŋ mef'ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün "اڭا *(aŋa)*" ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

Muḥibbī *Dīvān* [750, 2581, 1] [beyt]

kim ki teşbīḥ eyle ḳaşını ḳurbān ayına
***āferīn olsun** anuŋ ḳurbān olayım rāyına*

3125. Aferin saŋa, olmaya illa[3280] ḫayır! **94/04**

3126. Aferin Ḳara Hasan Paşa, aferin; olmaya illa ḫayır! **94/05**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 1, 294

*Pād-şāh-ı ʿālem-penāh ḥażretlerinden müekked ḫaṭṭ-ı şerīfler gelüp "Erdel[3281] ḳralını Nemse çasarını ḳayd u bend ėderek ḥużūr-ı hümāyūnuma getürseŋ bile maḳbūl degildür. Anaṭolı vilāyetlerinde Ḳara Ḥasan Paşa, Sarı Kenʿān Paşa, Ṭayyār oġlı Aḥmed Paşa ve ḳırḳ ʿaded mīr-i mīrānlar ve sāir bī-īmān ḥisābsuz mīr-i livālar[3282] baŋa ʿāsī olup deryā ḳadar ʿasker ile pāy-i taḫt-ı ḳadīmimüz olan Brusa üstine gelmekdedürler. Elbette ve elbette der-i devletime ʿale 'l-acele gelesin." deyü Köprili'ye ḫaṭṭ-ı hümāyūn vāṣıl olunca meyyit-i müteḥarrik gibi olup kendi kendine "**Āferīn Ḳara Ḥasan Paşa, āferīn**! Macar kāfirine eyi imdād eṭdüŋ, **olmaya illā ḫayr**!" deyüp[3283] Yanova altından bi-smi'llāh… ile "Niyyetü 'l-ġazā-yı ekber be-ḳaṣd-ı muʿīn [ü] mühīn kāfir Ḳara Ḥasan…" deyüp…* ilā āḫirihi[3284]…

3127. Aferin göl ḳuşları, alıŋ şu paraları tatlıca helva yiyiŋ! **94/06**

göl ḳuşları: Ḳurbağa.

Ḫʷāce Naṣre 'd-dīn[3285]

3128. Afsuncuya gitsin. **94/07**

3129. Afsunlanmış ise cin[3286] çarpmaz. **94/08**

3130. Afsunlandılar dėsene! **94/09**

3280 ATAY: *A-TBL*: illā: İstisna edatı. Manası: meğer, ancak, başka, hariç, bilinenden ayrı, ama.: 1, 59ª. AYVERDİ: *MBTS*: 1. Ne olursa olsun, muhakkak, mutlaka, ille. 2. Bilhassa, hele, özellikle. 3. Aksi takdirde, aksi hâlde. 4. "-den başka" anlamında istisna bildirir, ancak, sadece: 554ᶜ.

3281 *Siyāḥat-nāme*'de: *Erdek*. Yazmada: *Erdek, Erdel*.

3282 Yazmada: *livālar*.

3283 Yazmada: *deyü*.

3284 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ª; ilā: 1, 64ᵇ.

3285 Yazmada: *Mollā Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

3286 Bu madde başında *cin* kelimesinin iki farklı imlası (جن, جين) gösterilmiş. Kelimenin aslı Arapça *cinn* (جن)'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cinn: III, 610. Sözlükte 'örtmek, örtünmek, gizli kalmak' anlamındaki *cann* kökünden türeyen bir isim olup müfredi olan *cinnī* 'örtülü ve gizli şey' manasına gelir. Terim olarak ise 'duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, İlahî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü' anlamına gelir. ŞAHİN, M. S.: "Cin", *DİA*: 8, 5ª. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cinn: Gėceniŋ ẓulmetine yā-ḫʷud iḫtilāṭına dėnür. … ve *cinn*, melāikeye ıṭlaḳ olunur; mestūr olduḳlar'içün *cinnet* daḫı dėnür. Müellif *Baṣā'ir*'de dėdi ki: "*Cinn* ḥaḳḳında iki güne maḳāle vardur. Birisi budur ki: *Cinn*, muṭlaḳā ḥavāssıŋ mecmūʿından müstetir olan rūḥāniyyūna ıṭlāḳ olunur, ki *ins* muḳābili olur. Bu ṣūretde melāike ve şeyāṭīn dāḫil olur. Pes melāike ile cinn beyninde ʿumūm ve ḫuṣūṣ-ı muṭlaḳ vardur. Her melāike cinndür ve her cinn melāike degildür. Ṯānī, *cinn* rūḥāniyyūnuŋ baʿżına ıṭlaḳ olunur; żirā rūḥāniyyūn üç ḳısmdur: *aḫyār*dur, ki melāikedür ve *eşrār*dur, ki şeyāṭīndür ve *evsāṭ*dur, ki aḫyār ve eşrārı müştemildür, cinn ṭā'ifesidür.": III, 610.

3131. Afyon[3287] hapını yuttu. **94/10**

3132. Afyon[3288] tiryakîsi[3289] zorludur. **94/11**

3133. Afyonu bitmiş. **94/12**

3134. Afyon yutmuş ise ayrandır devası. **94/13**

3135. Afyonu patladı. **94/14**

3136. Afyonu patladı[3290]; amma belası başımda patladı. **94/15**

3137. Afyon tiryakîsi ise afsuncuya gitsin. **94/16**

3138. Afyonuŋ ḫasletini tiryakîden sormalı[3291]. **94/17**

3139. Afyon ḳutusunu çaldırmış tiryakîye beŋzedi. **94/18**

3140. Afyon marazına tutulmuş ise afsuncuya gitsin. **94/19**

3141. Afyonuŋ keyfini yiyenden sor, tütünüŋ keyfini içenden. **94/20**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3292]]

3142. Afyon hapını her mariz yutamaz. **94/21**

3143. Aḳ ağa, ḳara ağa; bu sığırı kim sağa? **94/22**

3144. Aḳ aḳçe, sarı aḳçe; hep ḳara gün içindir. **94/23**

3145. Aḳarsu, murdar tutmaz. **94/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 30]

3287 Kelimenin aslı, Yunanca *opion (ὀπιον)*'dur. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ὀπιον (opion): 569[b]. STEINGASS: *CP-ED*: afyūn: 85[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-afyūn: III, 685. REDHOUSE: *TaEL*: efyūn: 161[a]. NİŞANYAN: *NS*: afyon: 9[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *afyon* ve *efyūn* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: afyon: I, 43[b]; efyūn: I, 139[b]. Yazmada da bu kelime *afyon* ve *efyūn* olmak üzere iki farklı imla kullanılmış olduğundan bu kelime ile başlayan madde başlarının bazıları *medli elif* sırasına kaydedilirken bazıları da *medsiz elif* sırasına kaydedilmiş.

3288 Yazmada: *afyon, efyūn*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin burada gösterilen imlalarının ikisi de kullanılmıştır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ὀπιον (opion): 569[b]. STEINGASS: *CP-ED*: afyūn: 85[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: afyon: I, 43[b]; efyūn: I, 139[b].

3289 Aslı Yunanca *thēriakḗ (θηριακή)* olan bu kelime; Farsçada *tiryāk* biçimiyle, Arapçada ise *tiryāḳ* biçimiyle müstameldir. Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi yazmada da kelimenin hem *tiryāḳ* hem de *tiryāk* biçimi kullanılmıştır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: θεριακή (theriakḗ): 350[b]; θηριακή (thēriakḗ): 353[a]. STEINGASS: *CP-ED*: tiryāḳ: 298[b]; tiryāk: 298[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: at-tiryāḳ: 32[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tiryāḳ: 'Ar. [Fā. *tiryāk*'den mu'arreb.] 401[b]; tiryāk: 401[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tiryak: 1259[a]. NİŞANYAN: *NS*: tiryak: 865[a].

3290 Yazmada: *baṭladı*.

3291 Yazmada: *ṣormalı (صورمالی), ṣormalı (صورملی)*.

3292 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Afyonuŋ keyfini tiyākīden ṣormalı.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 187[3293]]

3146. Aḳan su, göçen bulut[3294]… **94/25**

3147. Aḳ at, aḳsaḳal er ister. **94/26**

3148. Aḳacaḳ ḳan, başta durmaz; çıḳacaḳ can, tende durmaz. **94/27**

Olacaḳ ile öleceğe çare olmaz.

3149. Aḳ aḳçe, ḳara gün içindir; geçen ḳara günleri ḫatırıŋda tut, ki aḳ günüŋ aḳ aḳçe gibi ḳadir ve ḳıymetini bilesiŋ, bilmiş olasıŋ. **95/01**

3150. Aḳçe; ḳazananıŋ değil, tutmağı[3295] bileniŋdir. **95/02**

3151. Aḳ aḳçe, ḳara gün içindir. **95/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 30]

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*[3296] [cüz’-i evvel,] 36[3297]; [cüz’-i ṯānī, 187[3298]]

mıṣrāʿ[3299]

zar-i safēd az-barāy-i roz-i siyah

3152. Aḳıŋ adı, ḳaranıŋ yâdı (tadı) var. **95/04**

3153. Aḳ aḳçe ḳaza, bela sandığına girmezse ḳara gün her gün doğar. **95/05**

3154. Aḳ aḳçeniŋ gümüş olduğunu şimdi öğrenmiş. **95/06**

3155. Aḳçe; aḳıntı suya beŋzer, alçaḳlara aḳar. **95/07**

3156. Aḳçe, er olanıŋ avucunuŋ kiridir. **95/08**

3157. Aḳçe, âdeme aḳıl öğretir. **95/09**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 31]

3158. Aḳçe, âdeme neler yaptırmaz! **95/10**

3159. Aḳçeli âdemiŋ yalanını gerçek sanırlar. **95/11**

3293 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aḳarṣu, murdār ṭutmaz.: cüz’-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3294 Yazmada *bulut* kelimesi üç farklı imla ile (بلوط, بولوت, بولوط) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: bulut (بلوت) yā-ḫᵛud buluṭ (بلوط): I, 303ª; bulut (بولوت) yā-ḫᵛud buluṭ (بلوط): I, 322ª. REDHOUSE: *TaEL*: buluṭ (بلوط): 385ª; bulut (بولوت): 410ª; buluṭ (بولوط): 410ᵇ.

3295 Yazmada: *ṭutmaġa, ṭutmaya*.

3296 Yazmada: *N. Ẓ. Nevādir-i Ẓurefā’dan bir fıḳradur.*

3297 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: … çirāġ aḳçesi neḏrimüzdür. Ne çāre **aḳ aḳçe ḳara gün içindür.** Bāḳī hemvāre çirāġ mekrümetleri żiyā-baḫş-ı genc-i ẓulmet-nişīnān olmadan olmaya ḫālī: cüz’-i evvel, 36.

3298 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aḳ aḳçe ḳara gün içündür.: cüz’-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3299 Yazmada: *Fārsī mıṣrāʿ*.

3160. Aḳçeli âdemden dağ titrer (ḳorḳar). **95/12**

3161. Aḳçeli âdemiŋ sözünden bellidir. **95/13**

3162. Aḳçe, âdeme ḳol ḳanat olur. **95/14**

3163. Aḳçe, er olanı adam[3300] eder; er olmayanı rezil, masḳara[3301] ederek sefil eyler. **95/15**

3164. Aḳçeli âdemiŋ yalanı yaŋlış görülmez. **95/16**

3165. Aḳçeli âdemiŋ yaŋlışı kerametle tabir olunur. **95/17**

3166. Aḳça ise ḳoynunda, gökçe ise yine ḳoynunda. **95/18**

3167. Aḳçası, gökçesi ḳoynunda; neden ḫavfı var? **95/19**

3168. Aḳçeli âdemiŋ sözünde yalan olmaz, yaŋlış olur. **95/20**

3169. Aḳçe isteme[3302] de ne istерseŋ[3303] iste. **95/21**

3170. Aḳçesi aḳ[3304] olanıŋ baḳma yüzün[3305] ḳarasına. **95/22**

Mevzundur[3306].

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 31[3307]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3308]]

3171. Aḳçesi olanıŋ yüz ḳarasını kimse göremezmiş. **95/23**

3172. Aḳçe; ḳara yüzüŋ aḳlığı, aç ḳarnıŋ toḳluğu gibi… **95/24**

3300 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

3301 Yazmada: *masḫara*. Kelimenin aslı Arapça 'alay ve eğlence konusu' manasında *masḫara*'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve iʻtibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

3302 Yazmada: *isteme (ایسته مه), isteme (ایستمه)*. Yazmanın tamamında ise *iste-* kelimesi dört farklı imla ile (استمك, استه مك, ایستمك, ایسته مك) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: istemek (استمك): 104[a]; istemek (استه مك): 106[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: istemek (استمك): I, 105[a]; istemek (ایستمك) yā-ḫᵛud istemek (استه مك): I, 241[a].

3303 Yazmada: *istesеŋ*.

3304 aḳ: Yazmada yok.

3305 Yazmada: *yüzi*.

3306 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Aḳçesi aḳ olanıŋ baḳma yüzin ḳarasına. (Mevzūndur): 31.

3307 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Aḳçesi aḳ olanıŋ baḳma yüzin ḳarasına.: 31.

3308 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳçesi aḳ olanıŋ baḳma yüzi ḳarasına.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3173. Aḳçesi olanıŋ baḳmazlar yüzün ḳarasına. **95/25**

Mevzundur.

3174. Aḳçe; bir murat için, bir inat içindir. **95/26**

N. Ẕ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3309]]

3175. Aḳçesiz, iğne bile vėrilmez. **95/27**

3176. Aḳçesiz, bohçasız[3310] hamama gidilmez. **95/28**

3177. Aḳçe bir definedir, zengine gider; talih bir sefinedir, engine de gider dingine de. **95/29**

3178. Aḳçesiz, alışvėriş olmaz. **95/30**

3179. Aḳçesiz, tencere ḳaynamaz. **95/31**

3180. Aḳçeli âdemden dağlar ḳorḳar. **95/32**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 31]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3311]]

3181. Aḳçeli, bohçalı[3312] aḳdutu[3313] bulsa alacaḳ. **95/33**

Ḳız beğenmeyen çelebiler haḳḳında söylenir.

3182. Aḳçesiz, bohçasız[3314] hamama gidilmez. **96/01**

3183. Aḳçeniŋ -paranıŋ- gözü sıcaḳtır -tamaha düşürür- aldatır. Düşmanıŋ özü sözü hem soğuḳtur[3315] hem sıcaḳtır; iğfal ėder, tuzağa düşürür; hem ḳaşındırır, hem güldürür.

3309 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳçe; bir murād içün, bir 'inād içündür.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3310 Yazmada: *boġçasız*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b].

3311 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳçeli ādemden ṭaġlar ḳorḳar.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3312 Yazmada: *boġçalı*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b]. Ayrıca *akçe bohça* ikilemesi 'hediye ve rüşvet' manalarında kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: boġça: aḳçe boġça: 403[b].

3313 Yazmada: *aḳ ṭuṭı*.

3314 Yazmada: *boġçasız*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b]. Ayrıca *akçe bohça* ikilemesi 'hediye ve rüşvet' manalarında kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: boġça: aḳçe boġça: 403[b].

3315 Yazmada: *ṣavuḳdur*. Bu kelimenin yazmadaki imlası gereği hem *ṣavuḳ* hem *ṣo'uḳ* hem de *ṣovuḳ* okunması mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [صغوق ve صوؤق yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo'uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış.

Dostuŋ hem özü hem sözü sıcaḳtır, hem ağlatır hem düşündürür. Tariḳ-i intibaha davet yüreğini dağlatır. **96/02**

Dostuŋ acı hem doğru[3316] *sözü düşmanıŋ tatlı hem eğri sözünden yeğdir.*

Dost ağlatıp söyler, düşman güldürüp söyler.

3184. Aḳçesiz, ayı[3317] bile oynamaz. **96/03**

3185. Aḳçe düşmanıŋ bile yüzün döndürür. **96/04**

3186. Aḳçesiz, dünya dolabı[3318] dönmez. **96/05**

3187. Aḳçesiz zurnadır[3319]. **96/06**

3188. Aḳçesi çoḳ, aḳlı az âdem arar. **96/07**

3189. Aḳçe dağı[3320] devirir[3321]. **96/08**

3190. Aḳçesiz düdük çalmazlar. **96/09**

3191. Aḳçeyi vėren düdüğü[3322] çalar. **96/10**

3192. Aḳçe vėren çalarmış düdüğü. **96/11**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā‘[3323]]

3193. Aḳçeli deve ölmez. **96/12**

3194. Aḳçeli eşeğe herkes “Daḫ[3324]!” dėr. **96/13**

3195. Aḳçeli düdüğüŋ sesi ötkün[3325] (geçkin[3326]) olur. **96/14**

3316 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

3317 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

3318 Yazmada: *dolābı, ṭolabı*. STEINGASS: *CP-ED*: daulāb, dūlāb: 546[a]; dol-āb: 546[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dolāb: 926[b]; ṭolab: 1260[a].

3319 Yazmada: *zurna, surnā*. Aslı Farsça olan bu kelimenin yazmada gösterilen imlalarının ikisi de hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: zurnā (زرنا): 615[b]; surnā: 678[b]; surnāy: 678[b]; sūr-nā, sūr-nāy: 708[a]. REDHOUSE: *TaEL*: zurna (زرنا): 1008[b]; zurna (زورنا): 1019[a]; sur-nā: 1055[b]; sūr-nā: 1089[b].

3320 Yazmada: *daġ, ṭaġ*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daġ: I, 598[b]; ṭaġ: II, 864[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: daġ, ṭaġ: üçüncü cilt, 386[a].

3321 Osmanlı Türkçesinde *devir-* kelimesi iki farklı imla ile (devir-, dėvir-) kullanılmıştır. Kelime yazmada sadece *devir-* imlası ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: devirmek: I, 624[c]; dėvirmek: I, 646[c].

3322 Yazmada: *dügi*.

3323 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: aḳçeyi vėren çalarmış düdigi: 8.

3324 TDK: *DS*: dah: At, eşek ve başka hayvanları yürütme ve kovalama ünlemi.: IV, 1326[a].

3325 TDK: *TTS*: ötkün: Tesirli, nafiz, keskin, delip geçici.: V, 3133. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ötkün: ‘Ābir, āmir, mü’ettir, oḳuŋ tėmür yeri.: 25[a].

3326 TDK: *TTS*: geçkin (geçgin, geçgün): Pek geçen, çok işleyen, müessir.: III, 1618.

3196. Aḳçeli söz geçkindir[3327]. **96/15**

3197. Aḳçeli kişiniŋ yalanı kerametle tabir olunur, aḳçesiz kişiniŋ yaŋlışı kiremitle tevil olunur. **96/16**

3198. Aḳçeli kişi bohçalı[3328] kişi… **96/17**

3199. Aḳçeli kişi şahine beŋzer; şikârını, kârını her zaman avlar, tutar. **96/18**

Ḳasṭamonılı Laṭīfī[3329] *Tezkire-yi Laṭīfī*[3330] 136 naẓīre[3331]

aḳçesiz kimse murġ-i bī-perdür
kişiye ḳol ḳanat[3332] *hemān aḳçe*

dėdiler aḳçe rūḥ-i ṯānīdür
ehl-i dünyā ḳatında cān aḳçe

lehcesi yoḳ anuŋ ki aḳçesi yoḳ
ādem ėden eri hemān aḳçe[3333]

düşmene ḳalsa ġamm degil[3334] *dėme tek*
baŋa vėr luṭf ėt ey fulān aḳçe

aḳçesi olmayan ʿabā bulamaz
geydirür kelbe perniyān aḳçe

elde bir şāhin-i şikārīdür[3335]
neye ṣalsaŋ alur[3336] ***revān aḳçe***

3200. Aḳçe, fenalığı bastırır. **96/19**

3201. Aḳçeye fena söz olmaz. **96/20**

3202. Aḳçeden ḳuvvetli ne var bu âlemde! **96/21**

3327 TDK: *TTS*: geçkin (geçgin, geçgün): Pek geçen, çok işleyen, müessir.: III, 1618.

3328 Yazmada: *boġçalı*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b].

3329 Yazmada: *Ḳasṭamonılı Mollā Luṭfī'niŋ bir naẓīresinden.* Bu nazire Ḳasṭamonılı Laṭīfī [1491 - 1582]'ye aittir. Laṭīfī: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Ḥamdī: 136. Yazmada ilgili beyitlerin *Ḳasṭamonılı Laṭīfī* yerine *Mollā Luṭfī* adına kaydedilmesinin ilgili alıntının yapıldığı *Ḳāfile-yi Şuʿarā*'daki "Monlā Luṭfī'niŋ naẓīresidür" ifadesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʿarā*: Ḥamdī: 164[a].

3330 Laṭīfī: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Ḥamdī: 136. Yazmada: *Ḳāfile-yi Şuʿarā 163*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʿarā*: Ḥamdī: 164[a].

3331 Ḳasṭamonılı Laṭīfī [1491 - 1582] bu beyitleri dedesi Ḥamdī Çelebī'ye ait *baġrıŋa baṣ yüri yürek yaġıdur / ḳuvvet-i ḳalb ve ḳuvvet-i cān aḳçe / nice ḫᵛārı ʿazīz-i vaḳt eyler / ol ʿazīz-i cehān olan aḳçe / niceler terk-i ser ėdüp yolına / ėtdürür nice şaḫṣa ḳan aḳçe / nice muḥtāc ėse ṣuya māhī / ādeme şöyledür revān aḳçe* mısralarına nazire olarak yazmıştır. Laṭīfī: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Ḥamdī: 136. *Ḳāfile-yi Şuʿarā*'da ise Ḥamdī Çelebī'ye ait bu beyitlerin ilki ve sonuncusu kaydedilmemiştir. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʿarā*: Ḥamdī: 164[a].

3332 *Ḳāfile-yi Şuʿarā*'da ve yazmada: *ḳanad*.

3333 *Tezkire-yi Laṭīfī*'de bu beyitten önce iki beyit daha mevcuttur.

3334 *Ḳāfile-yi Şuʿarā*'da ve yazmada: *yeme*.

3335 *Ḳāfile-yi Şuʿarā*'da ve yazmada: *şāhinī şikārı var*.

3336 *Ḳāfile-yi Şuʿarā*'da ve yazmada: *olur*.

3203. Aḳçeli ḳoyun[3337] her gün doğururmuş. **96/22**

3204. Aḳçeden ḳuvvetli değil a! **96/23**

3205. Aḳçesi yoḳuŋ sözü yoḳ, sözü yoḳuŋ özü yoḳ. **96/24**

Ḳasṭamonılı Laṭīfī[3338] *Tezkire-yi Laṭīfī*[3339] 136 [beyt][3340]

lehcesi yoḳ anuŋ ki aḳçesi yoḳ
ādem ėden eri hemān aḳçe

3206. Aḳçesi ḳoynunda, neden ḳorḳusu var? **96/25**

3207. Aḳçesiz kişi, ḳanatsız ḳuşa beŋzer. **96/26**

Ḳasṭamonılı Laṭīfī[3341] *Tezkire-yi Laṭīfī*[3342] 136 [beyt][3343]

aḳçesiz kimse murġ-i bī-perdür
kişiye ḳol ḳanat[3344] *hemān aḳçe*

3208. Aḳçe, kişiyi adam ėder. **96/27**

Ḳasṭamonılı Laṭīfī[3345] *Tezkire-yi Laṭīfī*[3346] 136 [beyt][3347]

lehcesi yoḳ anuŋ ki aḳçesi yoḳ
ādem ėden eri hemān aḳçe

3209. Aḳçesi yoḳuŋ yüzü yoḳ, yüzü yoḳuŋ sözü yoḳ. **96/28**

3210. Aḳçe kişiye ḳol ḳanat olur. **96/29**

3337 Yazmada *koyun* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳoyun (قويون), ḳoyun (قيون)*] yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoyun (قويون): II, 1120[c]; ḳoyun (قيون): II, 1133[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قويون): 1501[b]; ḳoyun (قيون): 1511[b]. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631[a]; koyun: 678[a].

3338 Yazmada: *Ḳasṭamonılı Mollā Luṭfī'niŋ bir naẓīresinden*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Ḥamdī: 164[a].

3339 Laṭīfī: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Ḥamdī: 136. Yazmada: *Ḳāfile-yi Şu'arā 163*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Ḥamdī: 164[a].

3340 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

3341 Yazmada: *Ḳasṭamonılı Mollā Luṭfī'niŋ bir naẓīresinden*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Ḥamdī: 164[a].

3342 Laṭīfī: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Ḥamdī: 136. Yazmada: *Ḳāfile-yi Şu'arā 163*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Ḥamdī: 164[a].

3343 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

3344 *Ḳāfile-yi Şu'arā*'da ve yazmada: *ḳanad*.

3345 Yazmada: *Ḳasṭamonılı Mollā Luṭfī'niŋ bir naẓīresinden*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Ḥamdī: 164[a].

3346 Laṭīfī: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Ḥamdī: 136. Yazmada: *Ḳāfile-yi Şu'arā 163*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Ḥamdī: 164[a].

3347 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

Ḳasṭamonılı Laṭīfī[3348] *Tezkire-yi Laṭīfī*[3349] 136 [beyt][3350]

aḳçesiz kimse murġ-i bī-perdür
kişiye ḳol ḳanat[3351] ***hemān aḳçe***

3211. Aḳçe kişiniŋ ikinci canı sayılır. **96/30**

Ḳasṭamonılı Laṭīfī[3352] *Tezkire-yi Laṭīfī*[3353] 136 [beyt][3354]

dėdiler aḳçe rūḥ-i ṭānīdür
ehl-i dünyā ḳatında cān aḳçe

3212. Aḳçe gibi cihanda aziz olmaz. **96/31**

Ḥamdī[3355] *Tezkire-yi Laṭīfī* 136[3356] [naẓm]

*nice ḫ*ʸ*ārı*[3357] *ʿazīz-i vaḳt*[3358] *eyler*
ol ʿazīz-i cehān olan aḳçe

niceler terk-i ser ėdüp yolına
ėtdürür nice şaḫṣa ḳan aḳçe

3213. Aḳçeniŋ geçmediği yol olmaz. **96/32**

3214. Aḳçeniŋ girmediği yer, görmediği iş olmaz. **96/33**

3215. Aḳçeniŋ görmediği iş, oynatmadığı diş olmaz. **96/34**

3216. Aḳçe herkesi esir eder, herkes Ḫüda'nıŋ ḳuludur; amma aḳçeniŋ de esiridir. **96/35**

Zira aḳçesiz gün; bohçasız[3359]*, aḳçesiz düğün olmaz.*

3348 Yazmada: *Ḳasṭamonılı Mollā Luṭfī'niŋ bir naẓīresinden*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʿarā*: Ḥamdī: 164[a].

3349 Laṭīfī: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Ḥamdī: 136. Yazmada: *Ḳāfile-yi Şuʿarā 163*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʿarā*: Ḥamdī: 164[a].

3350 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

3351 *Ḳāfile-yi Şuʿarā*'da ve yazmada: *ḳanad*.

3352 Yazmada: *Ḳasṭamonılı Mollā Luṭfī'niŋ bir naẓīresinden*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʿarā*: Ḥamdī: 164[a].

3353 Laṭīfī: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Ḥamdī: 136. Yazmada: *Ḳāfile-yi Şuʿarā 163*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʿarā*: Ḥamdī: 164[a].

3354 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

3355 Yazmada: *Ḳasṭamonılı Mollā Luṭfī'niŋ ceddi Ḥamdī'niŋ*. Ḥamdī Çelebī, Ḳasṭamonılı Laṭīfī'nin [1491 - 1582] dedesidir. Laṭīfī: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Ḥamdī: 135.

3356 Laṭīfī: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Ḥamdī: 136. Yazmada: *Ḳāfile-yi Şuʿarā 163*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʿarā*: Ḥamdī: 164[a].

3357 *Ḳāfile-yi Şuʿarā*'da ve yazmada: *ḫ*ʸ*urı*.

3358 ʿazīz-i vaḳt: *Ḳāfile-yi Şuʿarā*'da ve yazmada: *ʿazīz vaḳtler*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʿarā*: Ḥamdī: 164[a].

3359 Yazmada: *boġçasız*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b]. Ayrıca *akçe bohça* ikilemesi 'hediye ve rüşvet' manalarında kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: boġça: aḳçe boġça: 403[b].

3217. Aḳçe aḳıllı kişiye dua ėttirir, izzetletir, dünya ve aḫiretini mamur eyler; aḳılsız kişiye ḳan[3360] ėttirir, lanetletir, dünya ve aḫiretini yıḳtırır, ḫarap eyler. **97/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

3218. Aḳçe insanı hem ihya ėder hem ifna ėder.[3361] **97/01**

3219. Aḳçe hem ḫayra hem şerre ḫizmet[3362] ėder.[3363] **97/01**

3220. Aḳçe hem mamuriyete hem taḫribata ḫizmet eyler.[3364] **97/01**

3221. Aḳçeniŋ yaptığını hiçbir kimse yapamaz.[3365] **97/01**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Yani aḳçeniŋ yaptığını herkes yapar; ancaḳ aḳıllılıḳ ile aḳılsızlıḳ yapar. İşte aḳçeniŋ ḳuvveti bu iki kelimede mündemiçtir, dėmişlerdir.

3222. Aḳçeniŋ tuçu[3366] -tuncu-, insanıŋ piçi ḳalır. **97/02**

Aḫir zamanda…

3223. Aḳçe nice kişiye ḳan[3367] ėttirir, nicesine terk-i can ėttirir. **97/03**

Mevzundur.

3224. Aḳçe nice ḫorları[3368] aziz eyler. **97/04**

3225. Aḳçeli cenazeyi yüksekte tutarlar. **97/05**

3226. Aḳçeli, bohçalı[3369]… **97/06**

3227. Aḳçeli günüŋ dostudur. **97/07**

3228. Aḳçeli âdem her hâlinden bellidir. **97/08**

Pinti, ḫasis müstesna…

3229. Aḳçeli âdem yağ çömleği gibidir.[3370] **97/08**

Yağ çömleği dışından bellidir, aḳmasa da sızar.

3360 TDK: *TTS*: kan: 1. Suç, cinayet. 2. Ceza, cerime, diyet.: IV, 2199.

3361 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3362 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*t’tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

3363 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3364 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3365 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3366 Yazmada *tuç* kelimesi iki farklı imla ile (tuç, ṭuç) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tūç (tūc): 311[a]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuc: I, 448[c]; ṭuc: II, 894[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tuc: 606[a]; ṭuc: 1252[b]. TDK: *DS*: tuç: XII, 4773[b].

3367 TDK: *TTS*: kan: 1. Suç, cinayet. 2. Ceza, cerime, diyet.: IV, 2199.

3368 Yazmada: *ḫ*[v]*ur*. ‘Zelil ve hakir’ manasındaki bu kelimenin aslı Farsça olup *ḫ*[v]*ur* ve *ḫ*[v]*ār* olmak üzere iki farklı imlası bulunmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫ[v]ār: 479[b]; ḫ[v]ur: 483[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫ[v]ār: 338. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫ[v]ār: I, 590[a]; ḫ[v]ur: I, 591[a]. Yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır.

3369 Yazmada: *boġçalı*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b]. Ayrıca *akçe bohça* ikilemesi ‘hediye ve rüşvet’ manalarında kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: boġça: aḳçe boġça: 403[b].

3370 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3230. Aḳçeli günüŋ aḳ dostu aḳçesiz günüŋ ḳara dostudur. **97/09**

3231. Aḳçeli günüŋ çoḳ dostu, aḳçesiz günüŋ yoḳ dostu. **97/10**

3232. Aḳçe, ḳazananıŋ -toplayanıŋ-; yėmek, ḳısmet ėdeniŋ… **97/11**

Zira dėrler ki: "Kim ḳazanır, kim yėr? Kime ḳısmet ise o yėr."

3233. Aḳçeniŋ hem ḳıymeti hem ḫatırı vardır, onuŋ[3371] için aḳçeniŋ ḳadir ve ḳıymetini bilen kendi ḳadir ve ḳıymetini de bilmiş olur. **97/12**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira dünyada (zamanda) insandan ziyade aḳçeniŋ ḫatırı sayılır; yoḳsa kör cahil bir zengin insana kimse itibar ėtmez, ḫatırını saymazdı. Öyle insanıŋ ḫatırı, ḳıymetli aḳçesiniŋ ḫatırı içindir, dėmişler.

3234. Aḳçeniŋ gittiğine baḳma, işiŋ bittiğine baḳ. **97/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 31]

3235. Aḳçe için hacı soyandan (öldürenden) merhamet (Müslümanlıḳ) aranmaz, sorulmaz. **97/14**

3236. Aḳçesi, bohçası[3372] vėrilen ḳız gibi sevindi. **97/15**

3237. Aḳçe ile alınan şey tatlı olur, aḳçesiz alınan şey yatlı[3373] (ayıplı) olur. **97/16**

3238. Aḳçe gökçe dağı deler, gök deŋizi aşar, insanı havada uçurur, deliyi veli, veliyi[3374] deli ėder. **97/17**

3239. Aḳçe ḳutu padişah ḳutudur.[3375] **97/17**

3240. Aḳçe saŋa yâr, ḳul olsun; sen aḳçeye yâr, ḳul olma. **97/18**

3241. Aḳçe nefsiŋ yâri, nefis her şeyiŋ yâridir. **97/19**

3242. Aḳçeye aldanan, nefse aldanan hep birdir.[3376] **97/19**

3243. Aḳçe müsrif olandan ḳaçar. **97/20**

3244. Aḳçe murat evinde oturur[3377]. **97/21**

3371 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mefʻūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltiṣāḳında "o" yerine müstaʻmel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt için girer. Binā'[en]-ʻaleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar*, *onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

3372 Yazmada: *boġçası*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b]. Ayrıca *akçe bohça* ikilemesi 'hediye ve rüşvet' manalarında kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: boġça: aḳçe boġça: 403[b].

3373 TDK: *TTS*: yatlu (yatlı): Kötü, şom, âdi, fena.: VI, 4390. TDK: *DS*: yatlı: Yaramaz, kötü, aşağılık.: XI, 4202[b].

3374 Yazmada: *velī*.

3375 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılarak önüne "zīrā" diye not düşülmüş.

3376 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3377 Yazmada *otur-* kelimesi iki farklı imla ile (otur-, oṭur-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: [2]otur-: 67[b]; olur-: 150[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oturmaḳ: I, 188[a]; oṭurmaḳ: I, 208[a].

3245. Aḳçesiz murada ėrilmez[3378], mezara da girilmez. **97/22**

3246. Aḳçe yėnmez; amma yėneni getirir. **97/23**

3247. Aḳçe me'kûl[3379] değil, alettir; yine aḫir yėnecek nimettir. **97/24**

Mevzundur.

Nābī̇ [*Ḫayriyye-yi Nābī̇* Maṭlab-ı ḳā'ide-yi istiġnā 216, 16b, 506] [beyt[3380]]

3248. Aḳçesiz mal kendi kendine telef olur. **97/25**

3249. Aḳçesiz maldan, candan ḫayır gelmez.[3381] **97/25**

3250. Aḳçesiz pazara[3382] değil, mezara bile gidilmez. **97/26**

3251. Aḳçesiz pazara, bohçasız[3383] hamama gidilmez. **97/27**

3252. Aḳçesiz pazar, kefensiz mezar. **97/28**

3253. Aḳçe her işi görür, her müşkülü bitirir. **97/29**

3254. Aḳçe her işe çare bulur, ecele çare bulamaz. **97/30**

3255. Aḳçe yiğidiŋ[3384] avucunuŋ kiridir. **97/31**

3256. Aḳçe ile aldığım mal, sen[3385] köpürseŋ[3386] de yėrim şapırsan[3387] da yėrim. **97/32**

3257. Aḳçeniŋ yüzü sıcaḳtır[3388]. **97/33**

Ş. [Şināsī̇ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 31[3389]]

3378 Kelime, bu madde başında 'ulaşılmak, erişilmek, varılmak' anlamında kullanılmıştır; fakat *Türkçe Sözlük*'te *ermek* maddesi olmasına rağmen -sözlükteki benzer (var- > varıl- vb.) biçimlerin aksine-*erilmek* maddesi bulunmamaktadır. TDK: *TS*: ermek: 812[a]; varılmak: 2470[a]; varmak: 2471[a]. Kelime, *Derleme Sözlüğü*'nde ise bu (erilmek) biçimi ile sadece *boy* ve *yaş* için 'ulaşmak, erişmek' manasında kullanılmıştır. TDK: *DS*: erilmek: 1. Yaşı büyüyerek çocukluktan çıkıp, gençlik çağma ermek. 2. Boyu bir yere yetişmek.: V, 1769[b]. TDK: *TTS*: erilmek (irilmek): Erişilmek.: III, 1499. CLAUSON: *EDPT*: ėr-: 194[a]. REDHOUSE: *TaEL*: irilmek, erilmek: 294[a].

3379 Arapça *'-k-l* kökünden gelen *ma'kūl*, 'yenecek şey, yiyinti' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 132. Ş. Sāmī̇: *ḲT*: me'kūl: II, 1209[a].

3380 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Maṭlab-ı Ḳā'ī̇de-ī̇ İstiġnā: aḳçe me'kūl (me'kūle) degil āletdür / yine āḫir yinecek (yiyecek) ni'metdür: 216, 16b, 506.

3381 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3382 Yazmada: *bārāra*. Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī̇: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

3383 Yazmada: *boġçasız*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b].

3384 Yazmada: *yigitiŋ*.

3385 Yazmada: *seŋ*.

3386 Yazmada: *köpüseŋ*.

3387 TDK: *DS*: şapırmak: Köpürtmek, karıştırmak.: X, 3743[b]. ÖNER: *K-TTS*: şapır-: Kendini çok çok överek bağırmak.: 428[b].

3388 Yazmada: *ısıcaḳdur*. TDK: *DS*: ısıcak: Sıcak.: VII, 2489[b].

3389 Şināsī̇ - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aḳçeniŋ yüzi şıcaḳdur.: 31.

N. Ẕ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3390]]

3258. Aḳçeniŋ yüzü sıcaḳtır, ḫırsızıŋ eli soğuḳtur[3391], ḫasisiŋ yüzü soğuḳtur[3392], mert cömerdiŋ (keremkârıŋ) eli yüzü sıcaḳtır. **97/34**

3259. Aḳçesiz yola çıḳılmaz; çıḳılırsa yol çatal gelir, çatal yol yolcu araştırır, araşan yolun şaşırır, yolun şaşıran 'özün şaşıran' dėmektir. **97/35**

3260. Aḳ aḳtır, aḳa ḳara, ḳaraya aḳ dėnmez; haḳ haḳtır, haḳa batıl, batıla haḳ dėnmediği gibi. **98/01**

3261. Aḳ at, al at murattır. **98/02**

3262. Aḳı aḳ, ḳarası ḳara[3393] güzeldir. **98/03**

3263. Aḳı aḳ, ḳarası ḳara gürbüzdür (güzeldir). **98/04**

3264. Aḳına aḳ, ḳarasına ḳara ḳustu. **98/05**

3265. Aḳıŋ adı, ḳaranıŋ tadı… **98/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 32[3394]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī 187[3395]]

Kānī[3396] *[1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…*

3390 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳçeniŋ yüzi ışıcaḳdur. (Para'ya naẓar…): cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3391 Yazmada: *ṣavuḳdur*. Bu kelimenin yazmadaki imlası gereği hem *ṣavuḳ* hem *ṣo'uḳ* hem de *ṣovuḳ* okunması mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [صغوق ve صوؤق yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo'uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış.

3392 Yazmada: *ṣavuḳdur*. Bu kelimenin yazmadaki imlası gereği hem *ṣavuḳ* hem *ṣo'uḳ* hem de *ṣovuḳ* okunması mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [صغوق ve صوؤق yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo'uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a].

3393 Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳara: aḳı aḳ ḳarası ḳara= Beyāż çihreli ve siyāh gözli ḳaşlı, ablaḳ.: II, 1066[c].

3394 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aḳıŋ adı, ḳaranıŋ dadı…: 32.

3395 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳıŋ adı, ḳaranıŋ ṭadı.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3396 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: "Kânî", *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[3397] [cüz'-i ṯānī,] 103

... ḳurbānlıḳ ḳınalı ḳoç gibi ḳaşıḳ[3398] *şalmasa sāde leveḥān-ı zamāne ātiş-i sāmān-sūz mekr ü fīrībine yanmaz ve anı gören içi*[3399] *ṭolı*[3400] *yaġ şanmaz.* ***Aḳıŋ adı ve ḳaranıŋ dadı*** *var. Ebnā-yı zamān ununa degil üŋüne mā'illerdür...* ilā āḫirihi[3401]...

3266. Aḳ aḳ, ḳara ḳaradır. **98/07**

3267. Aḳ it, ḳara it hep bir ittir. **98/08**

3268. Aḳ aş, tavuḳgöğsü[3402]. **98/09**

3269. Aḳ aş, sarı aş tavuḳ yumurtasından olur. **98/10**

3270. Aḳdeŋiz'e ḳaptan[3403], Mısır'a sultan olmamış ya! **98/11**

3271. Aḳtacıŋ[3404] Ali Bey'i[3405], göktaşıŋ Veli Bey'i... **98/12**

3272. Aḳ taḳıya, gözüŋ ne aḳıya! **98/13**

Apul apul[3406] *baḳmaḳ...*

3273. Aḳ taş, gök taş hep bir taş değil mi? **98/14**

3274. Aḳ ile ḳarayı daha seçemedi. **98/15**

3275. Aḳ ile ḳarayı daha farḳ ėdemez. **98/16**

3276. Aḳ ile ḳarayı daha yeŋi seçti. **98/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 31[3407]]

3277. Aḳı, ḳarayı seçmeğe Allah aḳıl vėrmiş. **98/18**

3397 Yazmada: *N. Ẓ. Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳradur.*

3398 *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*'da ve yazmada: *ḳasıḳ.*

3399 *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*'da: *ici.*

3400 Yazmada: *ṭolu.*

3401 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

3402 Yazmada: *ṭavuḳ (طاووق), ṭaġuḳ gögsi*. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: takīğu: 468[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'uḳ yā-ḫ[v]ud ṭaġuḳ: II, 872[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭāġuḳ: 1224[b]; ṭavuḳ (طاوق): 1229[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: tavuk (طاوق, طاووق): üçüncü cilt, 399[a]. Yazmada *tavuk* kelimesi, üç farklı imla ile [ṭaġuḳ, ṭavuḳ (طاوق), ṭavuḳ (طاووق)] yazılmış.

3403 Yazmada: *ḳapudan*. Aslı İtalyanca *capitano* olan bu kelime Osmanlı Türkçesinde *ḳaptan* ve *ḳapudan* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

3404 Aktaçı, 'at bakıcısı, at uzamanı, atçı; ahır kâhyası' manalarında olup Moğollarda ve Kırım Hanlığı'nda imrahor için kullanılan isimdir. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: aḫtacı: 33r16. MENINSKI: *Thesaurus...*: aḳṭacı: I, 341. RADLOFF: *VeWbT-D*: ahtaçı (ахтачи): I, 137. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: I, 137[b]. LESSING: *M-TS*: agtaçi(n): 45[a]. DOERFER: *TMEN*: aḫtā: I, 114. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: axta: 9[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aḳṭacı: 166[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: ahta: II, 120[b]. SABBÂĞ, A.: "Mîrâhur", *DİA*: 30, 141[b].

3405 Aktacının Ali Bey, Nogay destanı olan *Çora Batır*'daki kahramanlardan biridir. bk. YILDIZ, M.: *Nogay Halk Yırları (Nogay Halk Şarkıları)*: Şora Bätir: 164-204.

3406 TDK: *DS*: abul (I): Aptal.: 1, 32[b]; abul abul: Yavaş yavaş, ağır ağır.: 1, 32[b]; apul apul: Yavaş yavaş, ağır ağır.: 1, 291[b]. TDK: *DS*:.

3407 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aḳ ile ḳarayı seçdi.: 31.

Muḥibbī *Dīvān* [658, 2236, 2] [beyt]

ictināb eyle ṣaḳın şerr ėtme fikrüŋ ḫayr ola
‘aḳl vėrdi Ḥaḳḳ saŋa aḳı ḳaradan seçesin

3278. Aḳı, ḳarayı seçemez. **98/19**

3279. Aḳı, ḳarayı seçmek gerek; cehalet vadisini geçmek gerek. **98/20**

3280. Aḳ ile ḳarayı seçer âdemdir. **98/21**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 187[3408]]

Sergüzeşt-i Kānī [1124/1712 - 1206/1792] merhumdan bir fıḳra-yı latifedir.

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*[3409] [cüz’-i evvel,] 88

... ḳaldı ki ben ümmet-i Muḥammed’den, ḫamele-yi Ḳur’ān’dan ve olduḳça ***aḳdan ḳarayı seçenlerden*** *ve ḳādir oldıġım mertebe enā’iyyet*[3410] *ve nefsāniyyet*[3411] *vādīlerinden geçenlerden ėdügimi bilmez ėseŋ bizi sevenlerden ve sevmeyenlerden kirār*[en] *ve mirār*[en] *işitmeŋ*[3412] *gereksin...* ilā āḫirihi[3413]…

3281. Aḳ ile ḳarayı seçmek cehalet deresini geçmektir. **98/22**

3282. Aḳtan, ḳaradan aŋlamaz âdem. **98/23**

3283. Aḳḳoyunlu, Ḳaraḳoyunlu hep bir oyunlu. **98/24**

3284. Aḳtan, ḳaradan vazgeçmek gerek. **98/25**

3285. Aḳtan, ḳaradan vazgeç(gel). **98/26**

Muḥibbī *Dīvān* [506, 1682, 5] [beyt]

yüzine baḳup Muḥibbī zülfine dil baġlama
derd-i serdür ḫāṣıluŋ aḳ u ḳaradan vāzgel

3286. Aḳ ile ḳarayı seçmek, ‘fazilet ile cehaleti farḳ ėtmek’ dėmektir. **98/27**

3287. Aḳ ile ḳarayı seçmek, ‘nur ile zulmeti bilmek’ dėmektir. **98/28**

3288. Aḳ at, ḳara at hamamda belli olur. **98/29**

‘Divan-ı Haḳ’ta, divan-ı şer‘de...’ dėmektir. Mecazî ve haḳîḳî iki türlü[3414] *tevcihi vardır.*

3289. Aḳı, ḳarası hamamda belli olur. **98/30**

3408 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aḳ ile ḳarayı seçer.: cüz’-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3409 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan.*

3410 Yazmada: *enāniyyet*.

3411 Yazmada: *nefsāyyet*.

3412 *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*’da: *yeşitmeŋ.*

3413 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

3414 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

3290. Aḳ mı, ḳara mı? yarın hamamda belli olur. **98/31**

3291. Aḳtan aḳ, ḳaradan ḳara… **98/32**

3292. Aḳ ḳoyun kendi hâlinde ağıldan dışarı çıḳmasa ḳurduŋ tu'me-yi dendanı olmaz idi. **98/33**

Kānī [1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[3415] [cüz'-i ṯānī,] 103

… çarḫ-ı devvāruŋ bu ḫuṣūṣda günāhı yoḳdur. Sen kendü kendine ḫaṭṭ-ı Tersāyı taḳlīd ėdüp felekden Müslimānca ḫareket umēdinde olmaḳ 'aḳla mülāyim degildür. ***Aḳ ḳoyun kendi ḥālinde olup aġıldan ṭışarı çıḳmasa*** *ve Ḳaraman ḳoyunu gibi ḳuyruḳ şalmasa, aġıl öŋüne geldim ḫayāliyle saḳḳā bār-gīri gibi her ḳapuya ṭalmasa ve şīr-i māderini dehen-i nāzük-terīnden istişmāmı ḳābil bir süd ḳuzıcıġı ėken…* ilā āḫirihi[3416]…

3293. Aḳ ḳoyunu gören içi dolu yağ sanır. **98/34**

Mükerrerdir: 100. s.[3417]

3294. Aḳ bet (yüz), ḳara bet (yüz) yarın hamamda (aḫirette) belli olur. **99/01**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira müfsit, müfteri, münafıḳlar gerçi dünyada işledikleri biŋ türlü fezâhatleri, ḳabahatleri kendileri işlerken ahmaḳ insanlara ḳarşı kendilerini ve etbâ'larını bigünah addėttirip bilakis bigünahları günahkârlar yerine ḳoymağa çalışan şeytan ḫulḳlu dessas u vesvâs müfsit ü hâsid münafıḳlar haḳḳında darbolunur.

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

"Aḳ göt, ḳara göt hamamda belli olur." sözünüŋ muḫaffefi. Bâlâdaki sözlerle ve zirdeki cümle ile "Aḳı, ḳarası hamamda belli olur." sözüyle tebâdül ėder, dėrler; ki gizli -sır olan- şeyleriŋ haḳiḳati yarın -aḫiret gününde- hamama giden insan gibi açılaraḳ ve üryan ḳalaraḳ cümle ayıp ve ḳusurlarıŋ meydana çıḳtığı vaḳit -aḫiret günü- aḳ ile ḳara yani "Veballi ile vebalsiz, o vaḳit belli olur." taḳdirindedir. Buradaki darbımesel, hem kinaye ve hem mecaz-ı mürsel ve istiare-yi tahliliye ve neticesi haḳiḳati esas murat ile mecazî olaraḳ irat olunmuş oluyor.

3295. Aḳḳoyunlu beyi[3418] gibi ḳosḳoslandı[3419]. **99/02**

3296. Aḳḳoyunlu'nuŋ ḳoyuŋu, soŋra çıḳar oyunu. **99/03**

3415 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

3416 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

3417 Yazmada bu ifade ile madde başının 98/34 ve 100/08'de mükerrer olduğu belirtilmiş.

3418 Yazmada: *begi*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

3419 TDK: *DS*: koskoslanmak: Böbürlenmek, kibirlenmek.: VIII, 2930[b].

3297. Aḳbaba (kerkes) pençesinden şikâr almaḳ güçtür. **99/04**

3298. Aḳbaba (kerkes) gibi bir dalda durmaz[3420]. **99/05**

3299. Aḳdeñiz, Ḳaradeñiz hep bir deñiz; amma Ḳaradeñiz Aḳdeñiz'e aḳar. **99/06**

3300. Aḳdeñiz'i geçen hep ḳaptan[3421] sayılmaz. **99/07**

3301. Aḳdeñiz'i[3422] geçmişiz biz bir iki salla, himmet-i merdanla gayptan irsalle, oldu bizim salımız taḫt-ı Süleyman'ımız, gözlerimiz açmışız ahsen-i imalle. **99/08**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3423] 24 naẓm[3424]

3302. Aḳdeñiz'e ḳaptan[3425], Mısır'a sultan… **99/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 31[3426]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī 187[3427]]

3303. Aḳdeñiz Rumları gibi iki büküm fes, bir arşın[3428] püskül taşır. **99/10**

3304. Aḳdeñiz ve Ḳaradeñiz her gün delidir, ben yılda bir kere (Ḳasım günlerinde) deliririm. **99/11**

Dėrler ki: "Tecrübeli ḳaptanlarıñ[3429] *iḫtarları olsa gerek."*

3305. Aḳ şeytan, gök şeytan hep bir şeytandır. **99/12**

3306. Aḳarcalı mı, ḳoḳarcalı mı? **99/13**

Her ikisi iki ḳarye isimleridir.

3420 Yazmada *dur-* kelimesi ekserisi *ṭur-* biçimiyle olmak üzere *dur-* ve *ṭur-* imlalarıyla kullanılmış. Kelimenin aslı *tur-*'tır. CLAUSON: *EDPT*: 529[b]. TDK: *TTS*: durmak (turmak): II, 1261; turmak: V, 3856. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭurmaḳ: II, 896[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭurmaḳ: 1254[a].

3421 Yazmada: *ḳapudan*. Aslı İtalyanca *capitano* olan bu kelime Osmanlı Türkçesinde *ḳaptan* ve *ḳapudan* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

3422 Yazmada: *Aḳdeñiz'e.*

3423 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir naẓm-ı tārīḫīdür.*

3424 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: Aḳdeñiz'i geçmişüz biz bir iki ṣalla / himmet-i merdānla ġaybdan irsālle / oldı bizüm ṣalımuz taḫt-ı Süleymān'ımuz / gözlerimüz açmışuz aḥsen-i a'mālle: 24.

3425 Yazmada: *ḳapudan*. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

3426 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aḳdeñiz'e ḳapudan, Mıṣr'a sulṭān…: 31.

3427 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳdeñiz'e ḳapudan, Mıṣr'a sulṭān…: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3428 Yazmada: *arşun*. Türk lehçelerinde *arşun, arçın, arjın* ve *alçin* şeklinde yer alan bu kelime, Pehlevîce *araşn*'den (yeni Farsça *araş, raş*) gelmektedir. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder; Arapçası *ḏirā'*'dır. Geniş bilgi için bk. ERKAL, M.: "Arşın", *DİA*: 3, 411[a]-413[b]. STEINGASS: *CP-ED*: araş: 37[a]; raş: 577[a]. Kelime, yazmada iki farklı imla ile (arşın, arşun) kullanılmış. TDK: *DS*: arşın (I): 1. 40 cm.lik uzunluk ölçüsü. 2. Açılmış iki kol arasındaki uzunluk. 3. 65 cm.lik uzunluk ölçüsü. 4. Büyük adım. 5. 12 karış. 6. 75 cm.lik uzunluk ölçüsü.: I, 333[a]; arşun: Metre.: I, 333[a].

3429 Yazmada: *ḳapudanlarıñ.* REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

3307. Aḳarsuya inanma. **99/14**

3308. Aḳarsuya, ėloğluna[3430] inanmaḳ olmaz. **99/15**

3309. Aḳan suda haram durmaz. **99/16**

3310. Aḳarsuda haram durmaz. **99/17**

3311. Aḳan sular durur. **99/18**

Aḥmed Midḥat ["Kırım muḥārebesiniŋ bidāyeti"] *Ṭaġarcıḳ*[3431] 1, 32[a]

Rusya'nıŋ şarḳ ḥaḳḳındaki muṭālebi neden 'ibāretdür? Hēç[3432]*. Baḳılsa o ḳadar sāde ve*[3433] *o ḳadar muḥuḳḳ bir ṭalebi vardur, ki* ***aḳan ṣular ṭurur****. Memālik-i şāhānede bulunan Ortodoḳsları ile daḫı sā'ir ehālī miṯillü dinlerince ve diyānetlerince serbest olmasını ve müsāvāt-ı kāmile altında bulunmasını ister.* ilā āḫirihi[3434]…

3312. Aḳarsuya dayanma, ėloğluna inanma. **99/19**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī 187[3435]]

3313. Aḳ şeytan, gök şeytan; nihayet aldattı kör şeytan. **99/20**

3314. Aḳ şeytan, gök şeytan ne yaptıysa yaptı, yola getirdi. **99/21**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [476, 179, 1] [beyt]

gāh va'd u geh niyāz u gāh[3436] *ibrām eyledüm*
n'eyledümse eyledüm yāri hele rām eyledüm

3315. Aḳ sütünü[3437] kimse ḳara diye[3438] satmaz. **99/22**

3316. Aḳ sütünü[3439] emdiği anasına ḫayrėtmez kimsedir. **99/23**

3430 Yazmada: *eloġluna (الوغلونه)*.

3431 Yazmada: *Ṭaġarcıḳ risālesinden bir fıḳradur*.

3432 Yazmada: *hēç*.

3433 ve: Yazmada yok.

3434 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

3435 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳarşuya ṭayanma, ėloğlına inanma.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3436 u gāh: Yazmada yok.

3437 Yazmada: *südini*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

3438 Yazmada: *deyi, deyü*. TDK: *DS*: deyi: 'Diye' anlamında kullanılır.: IV, 1446[a]. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): Diye.: II, 1127. Yazmada *diye* kelimesi *deye, deyi, deyü* ve *diye* olmak üzere dört farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ديه imlasının hem *deye* hem de *diye* teleffuzu mevcuttur; ancak yazmada esas alınan telaffuzu tefrik etmek mümkün olmadığından ilgili imla *diye* olarak okunmuştur. TDK: *DS*: deyi: IV, 1446[a]. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): II, 1127. Ş. Sāmī: *ḲT*: deyü: I, 646[a]; deye: I, 646[c]. REDHOUSE: *TaEL*: diyü, deyü, deye: 940[b]; diye, deye: 942[b].

3439 Yazmada: *südini*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

3317. Aḳan su durulur ise (turuğursa[3440]) o da turuğur. **99/24**

3318. Aḳ saḳallıya mı inanırsın, ḳara saḳallıya mı? **99/25**

3319. Aḳ saḳallıya mı inanayım, saŋa mı inanayım? **99/26**

3320. Aḳ saḳalıŋdan utanmadıŋ mı? **99/27**

3321. Aḳ saḳal, gök saḳal hep bir saḳaldır. **99/28**

3322. Aḳ saḳallı ile yoḳ saḳallı elbette bir değil. **99/29**

3323. Aḳ saḳallı âdemiŋ sözünü tutmasaŋ da işit (tecrübe ėt). **99/30**

3324. Aḳsaḳal; aḳ günü de görmüş, ḳara günü de görmüştür. **99/31**

3325. Aḳ saḳallı âdemiŋ sözü haḳiḳat evinden çıḳar. **99/32**

3326. Aḳ saḳalını gözyaşıyla yudu (yıḳadı). **99/33**

3327. Aḳ saḳal, ḳara saḳal hesapta değil; ancaḳ aḳıl hesaptadır. **99/34**

... ki 'Tedbir-i umur-ı mülk-i devlet, aḳıl ile tedvir olunur.' dėmek istemiştir, dėrler.

3328. Aḳ gün, ḳara gün hep insanıŋ başına gelecek gündür. **100/01**

3329. Aḳ gömlek[3441], ḳara gömlek[3442] hep bir gömlektir[3443]. **100/02**

3330. Aḳ köpek, ḳara köpek; (ikisi de) hep bir köpektir. **100/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 32[3444]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī 187[3445]]

3331. Aḳkermanlıyım, ḳıvıramam[3446]. **100/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 31]

3332. Aḳdoğan (laçın[3447]) ile ḳaraḳarga yarış ėdemez. **100/05**

3440 Bu kelime, 'durmak; durulmak, sükûn bulmak' manasında kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: turuk-: 540[b]; turğur-: 541[a]. TDK: *TTS*: durukmak (turukmak): 1. Duraklamak. 2. Durmak, karar kılmak.: II, 1272; turukmak: V, 3857.

3441 Yazmada: *gönlek*. CLAUSON: *EDPT*: köŋlek: 732[a]. TDK: *DS*: gönlek: Gömlek.: VI, 2155[a].

3442 Yazmada: *gönlek*. CLAUSON: *EDPT*: köŋlek: 732[a]. TDK: *DS*: gönlek: Gömlek.: VI, 2155[a].

3443 Yazmada: *gönlekdür*. CLAUSON: *EDPT*: köŋlek: 732[a]. TDK: *DS*: gönlek: Gömlek.: VI, 2155[a].

3444 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aḳ köpek, ḳara köpek; ikisi de köpekdür.: 32.

3445 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳ köpek, ḳara köpek…: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3446 Yazmada bu (100.) sayfadaki *kıvır*- kelimeleri iki farklı imla ile (قویرامام, قیوره مز) yazılmış. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳıvırmaḳ (قویرمق): 1500b; ḳıvırmaḳ (قیورمق): 1511[a].

3447 Zemahşerî: *Mukaddimetü 'l-Edeb - Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*: laçın: Doğan.: 197[a]. REDHOUSE: *TaEL*: laçın: 1617[b]. TDK: *TS*: laçın: Beyaz renkli bir cins şahin.: 1567[b]. TDK: *DS*: laçın (I): 1. Kartal. 2. Atmaca. 3. Doğan.: IX, 3057[b]; laçin (I): Doğan.: IX, 3057[b]. TDK: *TTS*: laçin: Şahin.: IV, 2785.

Muḥibbī *Dīvān* [73, 113, 3] beyt[3448]

himmetüm bāzına hēçbir murġ olmaz hem-cenāḥ
çūn-ki pervāz eylemez[3449] şeh-bāz ile[3450] her bir ġurāb

Lā [beyt]

hem-rāh olamaz anıŋla yārān
şeh-bāz ile ṣa've olmaz aḳrān

3333. Aḳ tavuğuŋ zaḫire pazarına ziyanı olur. **100/06**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī 187[3451]]

3334. Aḳ günüŋ dostu, ḳara itiŋ postu; ḳara günüŋ dostu, aḳ ḳoyunuŋ eskimez postudur. **100/07**

3335. Aḳ ḳoyunu gören, içi dolu yağ sanır. **100/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 31[3452]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī 187[3453]]

3336. Aḳḳoyunlu[3454], Ḳaraḳoyunlu[3455]; hep bir oyunlu. **100/09**

Diyarbakır emaretlerinden…

3337. Aḳ ḳuş ḳanadıyla… **100/10**

3338. Aḳ gün, ağartır; ḳara gün, ḳarartır. **100/11**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī 187[3456]]

3339. Aḳkermanlı[3457] ise aŋlaşmaḳ zordur. **100/12**

3448 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: himmetüm bāzına hiçbir murġ olmaz hem-cenāh / çünki pervāz eylemez şehbāz ile her bir ġurāb: 73, 113, 3.

3449 Yazmada: *ėdemez*.

3450 Yazmada: *şeh-bāz-ile: ṭoġan-ile*.

3451 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳ ṭavuġuŋ ḏaḫīre bāzārına ziyānı olur.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3452 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aḳ ḳoyunı gören, içi ṭolu yaġ ṣanur.: 31.

3453 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳ ḳoyunı gören, içi ṭolu yaġ ṣanur.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3454 Akkoyunlular [1340-1514]: XV. yüzyılda Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak'ta hüküm süren Türkmen hanedanı. Geniş bilgi için bk. SÜMER, F.: "Akkoyunlular", *DİA*: 2, 270[c]-274[c].

3455 Karakoyunlular [1351-1469]: Doğu Anadolu, Azerbaycan, İran ve Irak'ta hüküm süren Türkmen hanedanı. Geniş bilgi için bk. SÜMER, F.: "Karakoyunlular", *DİA*: 24, 434[b]-438[c].

3456 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳ gün, aġardur; ḳara gün, ḳarardur.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3457 Akkerman: Bir dönem Osmanlı eyaletlerinden Özi'ye bağlı bir sancak olan ve bugün Ukrayna sınırları içerisinde bulunan bir şehir. Geniş bilgi için bk. BİLGE, M. L.: "Akkirman", *DİA*: 2, 269[b]-270[b].

3340. Aḳkermanlı ise aŋlaşılmaz, Ḳaramanlı[3458] ise söyleşilmez. **100/13**

3341. Aḳkermanlıdan İnkermanlı[3459] ehvendir. **100/14**

3342. Aḳkermanlıdır, ḳıvıramaz. **100/15**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3460]]

3343. Aḳ köpeğiŋ pamuḳ pazarına zararı vardır. **100/16**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3461]]

3344. Aḳ molla, ḳara molla hep bir molla değil. **100/17**

3345. Aḳmescit'iŋ[3462] ḳızıl minaresi… **100/18**

3346. Aḳ yoğurdunu[3463] kimse ḳara diye[3464] satmaz. **100/19**

3347. Aḳran[3465], emsalden gėri[3466] ḳalmamaḳ isteyen çalışmaḳ gerek. **100/20**

3348. Aḳranını[3467] çelik gibi çeldi geçti.[3468] **100/21**

3458 Karaman: İç Anadolu bölgesinde şehir ve bu şehrin merkez olduğu; bir kesimi İç Anadolu, diğer kesimi Akdeniz bölgesinde bulunan il. Geniş bilgi için bk. TUNCEL, M.: "Karaman", *DİA*: 24, 444[b]-447[a]. Burada, "Karakerman" kelimesi kullanılacakken bir yazım hatası yapılmış da olabilir. Karakerman: Bir dönem Osmanlı eyaletlerinden olan ve bugün Ukrayna sınırları içerisinde bulunan tarihî bir kale ve şehir. Geniş bilgi için bk. ÖZTÜRK, T.: "Özü", *DİA*: 34, 133[a]-134[b].

3459 İnkerman: Kırım yarımadasında bulunan bir yerleşim yeri. bk. DİA: "Kırım", *DİA*: 25, 449[b].

3460 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳkermanlıdur, ḳıvıramaz.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3461 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳ köpegiŋ panbuḳ bāzārına żararı vardur.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3462 Kırım yarımadasında bir şehir. Geniş bilgi için bk. ÜREKLİ, M.: "Akmescid", *DİA*: 2, 283[b]-284[b].

3463 Yazmada: *yoġudını*.

3464 Yazmada: *deyü*. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): Diye.: II, 1127. Yazmada *diye* kelimesi *deye, deyi, deyü* ve *diye* olmak üzere dört farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ديه imlasının hem *deye* hem de *diye* teleffuzu mevcuttur; ancak yazmada esas alınan telaffuzu tefrik etmek mümkün olmadığından ilgili imla *diye* olarak okunmuştur. TDK: *DS*: deyi: IV, 1446[a]. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): II, 1127. Ş. Sāmī: *ḲT*: deyü: I, 646[a]; deye: I, 646[c]. REDHOUSE: *TaEL*: diyü, deyü, deye: 940[b]; diye, deye: 942[b].

3465 Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile kullanılmıştır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 343[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 142[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 165[a]. Yazmada kelime hem burada olduğu gibi *medli elif*le hem de *medsiz elif*le kullanılmıştır.

3466 Yazmada: *ġėrü*. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. CLAUSON: *EDPT*: kēr̄ü: 736[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c].

3467 Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile kullanılmıştır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 343[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 142[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 165[a]. Yazmada kelime hem burada olduğu gibi *medli elif*le hem de *medsiz elif*le kullanılmıştır.

3468 Yazmada bu madde başının benzer bir biçimi *medsiz elif* sırasında yer almaktadır. bk. Aḳrānını çeldi geçdi, dėrler. 245/12.

Yaḥyā Naẓīm[3469] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ-i Muḫtelife[3470] [I, 144] [beyt]

çevgān-ı hünerle küy-i maḳṣūdı Naẓīm
aḳrānını ḥaḳḳ budur ki çeldi geçdi

tārīḫini cevherī ḥurūf-ile dėdüm
«ḥayfā Ramażān Efendi geldi geçdi» 1103[3471]

3349. Aḳsaḳ at ile ḳoşuya gidilmez. **100/22**

3350. Aḳsayanla aḳsaḳ, suya gidenle susaḳ[3472] (su ḳabağı) beraber gitmeli. **100/23**

3351. Aḳsaḳ ḳarga, güvercin[3473] cemiyetine yaraşmaz. **100/24**

3352. Aḳsaḳ eşekle Mısır'a ḳadar yol vėrdiler. **100/25**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3474] 386

"Pād-şāh'um 'afv buyuruŋ." dėdükde eger-çi ḳatlden ḫalāṣ oldılar; lākin ṣaç[3475] *ve ṣaḳalların terāş ėdüp ve birer* ***aḳsaḳ eşege bindirüp*** *"Varuŋ imdi Ġavrī dėdükleri ṣāḥib-i cevre ḫaber vėrüŋ, vaḳtine ḥāżır olsun. İşte ben daḫı mānend-i berḳ-i ḫāṭıf ve rīḥ-i 'āṣıf gibi binā-yı devletini fenāya vėrmegi muḳarrer ḳıldum. Ḫabīr ve āgāh olsun deyü bu ḳıyāfetle irsāl eyledüm."* ilā āḫirihi[3476]…

3353. Aḳsaḳ ḳuş uçar iken belli olmaz. **100/26**

3354. Aḳsayan atıŋ yėmi[3477] kesilmez. **100/27**

3355. Aḳsayan ile suya giden aḳsaḳ olmaḳ gerek. **100/28**

3356. Aḳsaḳ Timur, Timurlenk[3478] hep bir… **100/29**

3469 Yazmada: *Naẓīmī*.

3470 Yazmada: *tārīḫ*.

3471 Yazmada: *1103 sene*.

3472 TDK: *DS*: susak (I): 1. Ağaçtan oyulmuş su kabı, ağaç maşrapa. 2. Sukabağından oyulmuş maşrapa. 3. Kuyudan su çekmeye yarayan her çeşit kova ya da testi. 4. Topraktan yapılmış su bardağı.: X, 3699[b].

3473 Yazmada: *gögercin*. CLAUSON: *EDPT*: kögürçgün: 713[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gögercin [Zebān-zedi: *güvercin*.]: II, 1208[c]. TDK: *DS*: göğerçin: Güvercin.: VI, 2128[b].

3474 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

3475 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *ṣac*.

3476 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

3477 Yazmada: *yemi*. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yem: 2209[b]; yim (يِم): 2224[b].

3478 Timur [1370 - 1405]: Timurlu hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarı. Geniş bilgi için bk. AKA, İ.: "Timur", *DİA*: 41, 173[b]-177[a].

3357. Aḳsaḳ aḳîl[3479], daz[3480] baḫîl[3481] -faḳil(?) yani hasetçi- illa[3482] körden (soḳurdan[3483]) saḳın[3484]. **100/30**

3358. Aḳsaḳ ḳarga aladın[3485] (öŋce) uçar. **100/31**

3359. Aḳsayan âdem saḳilik ėdemez, yoḳsunan[3486] -"Yoḳum." diyen ḫasisler- saḫîlik[3487] ėdemez. **100/32**

3360. Aḳyazı'da güsiste-yi mehâr, halî'ü 'l-izâr gezer. **100/33**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[3488] [cüz'-i ṯānī,] 103[3489]

3361. Aḳsaḳ eşekle kervana[3490] ḳatılmaḳ olmaz. **100/34**

3362. Aḳsırmış, burnundan düşmüş. **100/35**

Aynen beŋzetmek tabiridir.

3363. Aḳşamıŋ[3491] işini sabaha bıraḳma. **101/01**

3479 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: 'aḳīla^{t}: Muṭlāḳ^{an} 'azīz ve nefīs ādeme ve nesneye tevsī' olundı; müḏekkerde tā' ismiyyete yā-ḫ^{v}ud mübālaġaya maḥmūl olur.: III, 293. REDHOUSE: *TaEL*: 'aḳīl: 1313^{a}.

3480 Yazmada: *ṭaz*. Türkçede *tas, taz, ṭaz* ve *daz* gibi farklı biçimleri ile müstamel olan bu kelime, yazmada *taz* ve *ṭaz* imlaları ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tāz: 570^{b}. TDK: *TTS*: daz (taz): Kel, saçsız.: II, 1031; taz: V, 3782. REDHOUSE: *TaEL*: taz: 476^{b}; daz: 881^{b}; ṭaz: 1221^{a}. YUDAHİN: *KS*: taz I: 719^{b}. ÖNER: *K-TTS*: taz (I): 455^{a}. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: 266^{b}; ṭaz: 266^{b}. TDK: *DS*: daz (I): 1. Kellerin başında kellikten geri ye kalmış izlere denir. 2. Saçsız baş, kel. 3. Otsuz, çıplak arazi, tepe.: IV, 1390^{a}; taz: Çıplak, saçsız baş.: X, 3853^{b}. TDK: *TS*: daz: 1. Dazlak. 2. Çıplak (toprak).: 603^{a}.

3481 Aslı Arapça *baḫīl* olan bu kelime, 'cimri, hasis, tamahkâr, cahil' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: baḫīl: 1, 98^{b}.

3482 ATAY: *A-TBL*: illā: İstisna edatı. Manası: meğer, ancak, başka, hariç, bilinenden ayrı, ama.: 1, 59^{a}. AYVERDİ: *MBTS*: 1. Ne olursa olsun, muhakkak, mutlaka, ille. 2. Bilhassa, hele, özellikle. 3. Aksi takdirde, aksi hâlde. 4. "-den başka" anlamında istisna bildirir, ancak, sadece: 554^{c}.

3483 TDK: *DS*: sokur (I): Kör.: X, 3660^{a}. TDK: *TTS*: sokur: Tek gözlü.: V, 3504. TDK: *TS*: sokur: 1. Köstebek. 2. İçeriye batmış. 3. Bir gözü kör.: 2133^{a}.

3484 Bu madde başında *sakın*- kelimesinin iki farklı imlası (صاقن, صقين) gösterilmiş. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaḳınmaḳ (صاقنمق): 1559^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaḳınmaḳ (صاقنمق): II, 809^{b}. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: ṣaḳınmaḳ (صاقنمق): cüz'-i evvel, 482^{a}.

3485 TDK: *DS*: aladı (I): Acele, ivedi, çabuk.: I, 181^{b}.

3486 TDK: *DS*: yoksunmak: Yoksulluktan dem vurmak.: XI, 4288^{a}.

3487 Aslı Arapça *saḫī* olan bu kelime; 'cömert, eli açık' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 961^{a}.

3488 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳradur.*

3489 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: *ḳurbānlıḳ ḳınalı ḳoç gibi ḳasıḳ ṣalmasa sāde leveḥān-ı zamāne ātiş-i sāmān-sūz mekr ü fīrībine yanmaz ve anı gören ici ṭolı yaġ ṣanmaz. Aḳıŋ adı ve ḳaranıŋ dadı var. Ebnā-yı zamān ununa degil üŋüne mā'illerdür.* **Aḳyazı'da güsiste-yi mehār, ḫalī'ü 'l-'izār gez**mek…: cüz'-i ṯānī, 103.

3490 Yazmada *kervan* kelimesi üç farklı imla ile (*kārbān, kārvān, kervān*) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada iki imlası mevcuttur: *kārbān, kārvān*. STEINGASS: *CP-ED*: kārbān: 1002^{a}; kārvān: 1003^{b}. Kelimenin yazmada kullanılan *kārbān, kārvān* ve *kervān* imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kārbān: II, 1137^{b}; kārvān: II, 1138^{a}; kervān: II, 1160^{a}.

3491 Yazmada *akşam* kelimesi hem burada olduğu gibi *medli elif*le hem de *medsiz elif*le yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu kelimenin hem *aḫşam* hem de *aḳşam* biçimi müstamel olup her ikisi de *medli elif*le yazılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 44^{c}. REDHOUSE: *TaEL*: aḫşam: 45^{a}; aḳşam: 165^{b}. Kelimenin

3364. Aḳşamıŋ işini sabaha, sabahıŋ işini ferdaya bıraḳma, salma. Ferda günüŋ sahibi var; sabaha ḳalan, sarḳa (sarḳıḳ) ḳalır; ferdaya ḳalan, tartıḳ (eksik) ḳalır. **101/02**

3365. Aḳşam olmadan sabah olmaz.[3492] **101/03**

3366. Aḳşam olmadan sabah olmaz, sabah olmadan aḳşam olmaz; nizam-ı felek, deveran-ı âlem böyledir, dün[3493] gün böyle gelir, böyle gider, deveran-ı eflak böyle döner. **101/04**

3367. Aḳşam oldu; ḳıl namazı, boz orucu[3494], vėr borcu. **101/05**

3368. Aḳşamki işiŋi sabaha bıraḳma. **101/06**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 31[3495]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 188[3496]]

3369. Aḳşamki işiŋi sabaha bıraḳma, bugünkü işi ėrteye[3497] bıraḳma; zira ėrteye ḳalan, arda[3498] ḳalır, ėrte günüŋ sahibi var.[3499] **101/06**

3370. Aḳşamdan soŋra[3500] sabahlar ḫayır ola. **101/07**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 31[3501]]

---

aḫşam ve *aḳşam* imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ahşam: 8[b]. CLAUSON: *EDPT*: axşam: 96[b].

3492 Yazmada bu madde başının benzer bir biçimi *medsiz elif* sırasında yer almaktadır. bk. Aḳşam olmadan ṣabāḥ olmaz, ṣabāḥ olmadan aḳşam. 245/30.

3493 TDK: *TTS*: dün: Gece.: II, 1312. CLAUSON: *EDPT*: tün: 513[a].

3494 Yazmada *oruç* kelimesi iki farklı imla ile (اورج, اوروج) kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: oruc, uruç: [135]. REDHOUSE: *TaEL*: oruc (اورج): 244[b]; oruc (اوروج): 248[a]. Ayrıca, yazmada *oruç* kelimesinin *oraza/uraza* biçimi de kullanılmıştır. BASKAKOV: *N-RS*: opaza (oraza): 249[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: oraza: 490[b]. ÖNER: *K-TTS*: uraza: 518[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: uraźa: 660[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: oraza: 244[a]. Oruç kelimesi, sözlükte ‘bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak’ anlamına gelen Arapça *ṣavm*’ın (*ṣiyām*) Farsça karşılığı olan *roza* kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. YİTİK, A. İ.: “Oruç”, *DİA*: 33, 414[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavm ve aṣ-ṣiyām: Oruc ṭutmaḳ ma‘nāsınadur. Müellifiŋ *Baṣā’ir*’de beyānına göre ṣavm; imsāk ve sükūn ‘ani ’l-fi‘l ma‘nāsına mevżū‘dur ve ‘örf-i şer‘de ṭa‘ām ve şerāb ve cimā‘dan niyyete muḳārin ḫayṭ-ı ebyāżdan ḫayṭ-ı esvede ḳadar imsāk eylemekte isti‘māl olundı.: III, 500. STEINGASS: *CP-ED*: roza: 594[a].

3495 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aḳşamıŋ işini ṣabāḥa bıraḳma.: 31.

3496 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aḳşamıŋ işini ṣabāḥa ḳoma.: cüz’-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3497 CLAUSON: *EDPT*: ėrtē: 202[b]. TDK: *TTS*: erte, (irte): Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın.: III, 1512. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėrte: I, 239[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrte: 48[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irte (I): 114[a]; irte (II): 114[a]; irte (III): 114[a]. TDK: *DS*: irte: 1. Gündüz. 2. Karanlık, gece.: VII, 2553[a].

3498 Yazmada: *arta*. CLAUSON: *EDPT*: art (ārd): 200[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: art: I, 28[b]; ard: I, 29[a].

3499 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3500 Yazmada *sonra* kelimesi iki farklı imla ile (صوڭره, صڭره) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣoŋra (صڭره): 1181[b]; ṣoŋra (صوڭره): 1194[a].

3501 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aḳşamdan ṣoŋra ṣabāḥlar ḫayr olsun.: 31.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3502]]

3371. Aḳşam ise erken[3503] yat, sabah ise erken[3504] ḳalḳ. **101/08**

3372. Aḳşamdan Cezayir'e giden çoḳ olur. **101/09**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 31]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3505]]

3373. Aḳşamıŋ şerrinden sabahıŋ ẖayrı… **101/10**

3374. Aḳşamıŋ ẖayrından sabahıŋ şerri yeğdir. **101/11**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 31]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3506]]

3375. Aḳşam ise yat, sabah ise git. **101/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 31]

N. Ẓ.[3507] [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 187[3508]]

3376. Aḳşam ḳarîbdir, ḳaldı divan ėrteye[3509].[3510] **101/13**

3502 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳşamdan ṣoŋra ṣabāḥlar ẖayr olsun.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3503 Yazmada: *erken*. Yazmada *erken* kelimesi iki farklı imla ile (erken, ėrken) yazılmış. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: erken: I, 91[b]; ėrken: I, 239[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrken: 49[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irken: 114[a]. TDK: *DS*: irken: VII, 2552[a].

3504 Yazmada: *erken*. Ş. Sāmī: *ḲT*: erken: I, 91[b]; ėrken: I, 239[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrken: 49[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irken: 114[a]. TDK: *DS*: irken: VII, 2552[a].

3505 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳşamdan Cezāyir'e giden çoḳ olur.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3506 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳşamıŋ ẖayrından ṣabāḥıŋ şerri…: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3507 Yazmada: *N. Ẓ., N. Ṭ.*

3508 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳşam ėse yat, ṣabāḥ ėse git.: cüz'-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3509 CLAUSON: *EDPT*: ėrtē: 202[b]. TDK: *TTS*: erte, (irte): Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın.: III, 1512. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėrte: I, 239[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrte: 48[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irte (I): 114[a]; irte (II): 114[a]; irte (III): 114[a]. TDK: *DS*: irte: 1. Gündüz. 2. Karanlık, gece.: VII, 2553[a].

3510 Yazmada bu madde başı *medsiz elif* sırasında da yer almaktadır. bk. Aḳşam ḳarībdür, ḳaldı dīvān ėrteye, dėmiş. 245/28. Yazmada *akşam* kelimesi hem burada olduğu gibi *medli elif*le hem de *medsiz elif*le yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu kelimenin hem *aẖşam* hem de *aḳşam* biçimi müstamel olup her ikisi de *medli elif*le yazılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 44[c]. REDHOUSE: *TaEL*: aẖşam: 45[a]; aḳşam: 165[b].

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3511] 732

*‘Ulemā-yı mezbūrdan ba‘żılar “**Aḫşam ḳarībdür, ḳaldı dīvān ėrteye.**” deyüp evlerine gidüp ba‘ż ṣūfī iḫtiyārlar daḫı āb-dest alup birden ikiden aḫşam namāzın ḳılmaḳ içün cāmi‘-i şerīfe dāḫil olmaġa başladılar.* ilā āḫirihi[3512]…

3377. Aḳşam Hacı Mehmed, şimdi eskici Yahudî mi? **101/14**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 187[3513]]

3378. Aḳşam ḳavur, sabah savur[3514]. **101/15**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 188[3515]]

3379. Aḳşam ḳavil, sabah savul.[3516] **101/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 31[3517]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 188[3518]]

3380. Aḳıŋ adı var, ḳaranıŋ tadı var. **101/17**

3381. Aḳın ėtti erler, sükûn ėtti pirler. **101/18**

Kelimenin *aḫşam* ve *aḳşam* imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ahşam: 8[b]. CLAUSON: *EDPT*: axşam: 96[b].

3511 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

3512 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

3513 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aḳşam Ḥācī Meḥmed, şimdi eskici Yehūdī mi?: cüz’-i ṯānī, 187. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 11.

3514 Yazmada *savur-* kelimesi iki farklı imla ile (صاورمق, صاوورمق) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavurmaḳ (صاورمق): 1163[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavurmaḳ (صاورمق): II, 814[a].

3515 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aḳşam ḳavur, ṣabāḥ ṣavur.: cüz’-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3516 Bu madde başı, bugün “Akşam kavil, sabah savul.” biçimiyle ‘söz verdiği hâlde sözünde durmama durumu’ için kullanılmaktadır ve hem yazmada hem de alıntı yapılan kaynaklarda (ör. *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*’de) “Aḳşam ḳavl, ṣabāḥ ṣavul.” biçimiyle kaydedilmiştir; ancak ilgili madde başındaki kelimelerin ses uyumu dikkate alındığında denilebilir ki: Bu madde başı, yine ‘söz verip sözünde durmama durumu’ için kullanılan muhtemel bir “Aḳşam ḳavl, ṣabāḥ ṣavl.” sözünün bozulmuş hâli de olabilir. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aḳşam ḳavl, ṣabāḥ ṣavul.: 31. AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 2 Deyimler Sözlüğü*: Akşam kavil, sabah savul.: 458. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavl: Bir kimseniŋ üzerine yürüyiş ėdüp ṣaldırmaḳ ma‘nāsınadur.: III, 265; al-ḳavl: Söze dėnür, kelām ma‘nāsına; ‘alā ḳavl$_{in}$ muṭlaḳā lisānıŋ meḏl ü neşr ü ifşā eyledigi ya‘nī tekellüm eyledigi sözden ‘ibāretdür, gerek tāmm ve gerek nāḳıs olsun.: III, 332. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavulmaḳ: Ṣaḳınup bir ṭarafa çekilmek.: II, 814[b]; ṣavl: II, 841[b]; ḳavl: Söz bir ėtme, sözleşme, muḳāvele, muvāfaḳat.: II, 1107[a].

3517 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aḳşam ḳavl, ṣabāḥ ṣavul.: 31.

3518 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aḳşam ḳavl, ṣabāḥ ṣavul.: cüz’-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3382. Aḳınlar salayım[3519] ebr-i nisan[3520] gibi. **101/19**

T̲ābit *Ẓafer-nāme-yi T̲ābit*[3521] [19] [beyt]

Ḫuroşān olup nev-behārān gibi
āḳınlar ṣalam ebr-i nīsān gibi
Tatar'ı ṣalup ṣaġına ṣoluna[3522]
bir ātiş uram[3523] *düşmen ocaġına*

3383. Aḳıncı alayından al ḫaberi. **101/20**

3384. Aḳın ėden; gafil olmaz, etrafa baḳınır. **101/21**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āt̲āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i t̲ānī, 188[3524]]

3385. Aḳıntınıŋ[3525] ardından yelken kürek[3526] gider, ki menzil-i maḳsuduna tėz ėre. **101/22**

3386. Aḳıntıda durma sel[3527] alır, salıntıda durma yel alır. **101/23**

3387. Aḳıntıya kürek çekilmez.[3528] **101/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emt̲āl-i 'Ot̲māniyye* 32[3529]]

3388. Aḳıntıya kendini ḳaptı ḳoyuvėrdi. **101/25**

3389. Aḳıntıya kürek çeker, yangına körükle gider. **101/26**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āt̲āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i t̲ānī, 188[3530]]

3390. Aḳtığı yerden çıḳtığı yer yeğdir. **101/27**

3519 Yazmada: *ṣalam*.

3520 Ş. Sāmī: *ḲT*: nīsān: ebr-i nīsān= Nīsān buluṭı, bereket ve cūd ve keremden kināye.: II, 1478[c].

3521 Yazmada: *Ẓafer-nāme-yi T̲ābit - li-ġazā-yı Selīm Girāy Ḫān*. Bu eser; Osmanlı padişahı II. Süleyman [1687 - 1691] zamanında Avusturya seferine çağrılan Kırım hanı Selim Giray [1671 - 1704] adına divan şairi T̲ābit [ö. 1124/1712] tarafından yazılmıştır. *Ġazā-nāme* ve *Selīm-nāme* olarak da anılan eserin bazı kaynaklarda Kaçanik ya da Macar seferiyle ilgili olduğu söylenirse de Selim Giray'ın kazandığı Prekop zaferini anlatır. KARACAN, T.: "Sâbit", *DİA*: 35, 349[a].

3522 Yazmada: *ṣaġa ṣola*.

3523 Yazmada: *urur*.

3524 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āt̲āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emt̲āl": Aḳın ėden; ġāfil olmaz, etrāfa baḳınur.: cüz'-i t̲ānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emt̲āl*: 12.

3525 Yazmada: *aḳıtınıŋ*. Yazmada *akıntı* kelimesi hem burada olduğu gibi *medli elif*le hem de *medsiz elif*le yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu kelimenin hem *aḳındı* hem de *aḳıntı* biçimi müstamel olup her ikisi de *medli elif*le yazılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 45[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 168[a].

3526 Ş. Sāmī: *ḲT*: yelken: yelken kürek: 'Acele, 'acele ile ḥareket.: II, 1553[c].

3527 Yazmada: *seyl*. Kelimenin aslı Arapça *sayl*'dir. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

3528 Bu madde başı *medsiz elif* sırasında da kaydedilmiş. bk. 246/10.

3529 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emt̲āl-i 'Ot̲māniyye*: Aḳındıya kürek çeker.: 32.

3530 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āt̲āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emt̲āl": Aḳındıya kürek çeker.: cüz'-i t̲ānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emt̲āl*: 12.

3391. Aḳmasa da damlar. **101/28**

Ticarettir.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3531]]

3392. Aḳıntıya ḳarşı kürek çekmek ḳabîlindendir. **101/29**

3393. Aḳacaḳ ile çıḳacağa çare olmaz. **101/30**

3394. Aḳacaḳ[3532] ḳan, tende durmaz; çıḳacaḳ mal (aḳçe), elde durmaz.[3533] **101/31**

3395. Aḳacaḳ ḳan, damarda durmaz. **101/32**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 32[3534]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3535]]

3396. Aḳacaḳ ḳan, başta durmaz. **101/33**

3397. Aŋsınlar beni bir çürük elma ile… **101/34**

Yâr beni aŋsın da tek bir çürük elma ile aŋsın.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3536]]

3398. Aḳı aḳ, ḳarası ḳara.[3537] **101/35**

'Gürbüz[3538] taze' dėmek.

3399. Aḳ saḳal, gök saḳal hesapta değil; illa iş, ḳır saḳallınıŋ aḳ ḫaberinde.[3539] **101/36**

3531 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳmazsa da ṭamlar.: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3532 Yazmada *ak-* kelimesi hem burada olduğu gibi *medli elif*le hem de *medsiz elif*le yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu kelime *medli elif*le yazılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 45[b]. REDHOUSE: *TaEL*: 168[a].

3533 Yazmada bu madde başının benzer bir biçimi *medsiz elif* sırasında yer almaktadır. bk. Aḳacaḳ ḳan tende ṭurmaz, çıḳacaḳ aḳçe ceybde ṭurmaz. 245/01.

3534 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aḳacaḳ ḳan, ṭamarda ṭurmaz.: 32.

3535 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḳacaḳ ḳan, ṭamarda ṭurmaz.: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3536 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aŋsunlar beni bir çürük elmā ile. (Yār beni aŋsun da…): cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3537 Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳara: aḳı aḳ ḳarası ḳara= Beyāż çihreli ve siyāh gözli ḳaşlı, ablaḳ.: II, 1066[c].

3538 Ş. Sāmī: *ḲT*: gürbüz: Yaşından ziyāde gösterişli, serpilmiş, genc irisi, vücūdlı ve zürlı.: II, 1193[b].

3539 Yazmada bu madde başı; "Ta'bīrāt-ı Maḫṣūṣalı Meṯeller" başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

3400. Aḳ, ḳara ḫaberler yerde yatıp ḳalmaz; aḳ ḫaber havadan uçar, ḳara ḫaber ḳaraŋlıḳ[3540] yerden ḳaçar.[3541] **101/37**

3401. Aḳa "aḳ", ḳaraya "ḳara" dėrler.[3542] **101/38**

3402. Aḳı, ḳarası hamamda belli olur.[3543] **101/38**

3403. Aḳıŋ adı, ḳaranıŋ tadı[3544] var.[3545] **101/39**

3404. Aḳ aḳçe, ḳara gün için…[3546] **101/39**

3405. Aŋdığıŋ ḳarşıŋa çıḳarsa ḳıyamet yaḳın[3547] imiş. **102/01**

3406. Aŋdım o bivefayı garibane ağladım, geldi ḫayali dide-yi giryana ağladım. **102/02**

Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem [*Zemzeme - üçünci ḳısm* Yaḳacıḳ'da Aḳşamdan Ṣonra Bir Mezārlıḳ 'Ālemi 39-43]

3407. Aŋ da ağla, sevdiğiŋe[3548] ağla. **102/03**

3408. Aŋacağı aŋmağa bahane ister. **102/04**

Yaḥyā Naẓīm[3549] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [Müseddes I, 128] [beyt]

şi'rime ḳāfiye ėtsem n'ola māhı gāhī
bir behāne aradum aŋmaġa 'Abdu'llāhı

3409. Aŋdığım ḳarşıdan[3550] çıḳageldi. **102/05**

3540 Yazmada: *ḳaraŋlıḳ*. CLAUSON: *EDPT*: karaŋğu: 662[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraŋlıḳ: [Aṣlı *ḳaraŋulıḳ*. *ḳaranlıḳ* yazmamalı.]: II, 1060[c]; ḳaraŋu: II, 1061[a]; ḳaraŋulıḳ: II, 1061[a]; ḳaranlıḳ: II, 1061[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraŋlıḳ: 1443[a]; ḳaraŋu, ḳaraŋı: 1443[a]; ḳaraŋulıḳ: 1443[a]; ḳaranlıḳ: 1444[a]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaraŋ͡ğu: 650. ÖNER: *K-TTS*: ḳaraŋġı: 270[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaraŋġı: 127[b]; ḳaraŋġu: 127[b]; ḳaraŋġuluḳ: 127[b].

3541 Yazmada bu madde başı; "Ta'bīrāt-ı Maḫṣūṣalı Meṯeller" başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

3542 Yazmada bu madde başı; "Ta'bīrāt-ı Maḫṣūṣalı Meṯeller" başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

3543 Yazmada bu madde başı; "Ta'bīrāt-ı Maḫṣūṣalı Meṯeller" başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

3544 Yazmada: *dadı*. CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[b]; tat- (dād-): 449[b]; tatī-: 452[a]; tātığ: 452[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: dad / dat: 130[a]; dad- / dat-: 130[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭat: 1219[a]; ṭad: 1219[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dadanmaḳ: I, 597[a]; ṭat: II, 857[c]; ṭadanmaḳ: II, 858[c]. TDK: *DS*: dad (I): Tat, lezzet.: IV, 1316[b]; dat: Tat.: IV, 1377[b].

3545 Yazmada bu madde başı; "Ta'bīrāt-ı Maḫṣūṣalı Meṯeller" başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

3546 Yazmada bu madde başı; "Ta'bīrāt-ı Maḫṣūṣalı Meṯeller" başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

3547 Yazmada *yakın* kelimesi, üç farklı imla ile (يقين ,ياقين ,ياقن) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (ياقن): 2189[b]; yaḳın (ياقين): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (ياقين): ["يقين" yazılmamalı ve 'Ar. "yaḳīn" ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c].

3548 Yazmada: *sevdiŋe*.

3549 Yazmada: *Naẓīmī*.

3550 Yazmada: *ḳarşudan*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

3410. Aŋma zülfüyâri yılan hikâyesidir. **102/06**

3411. Aŋılan yâr, doŋulan[3551] (soğuyan) ḳalpte durmaz. **102/07**

3412. Oŋa[3552] göre Şam yolu düm düz; gėce, gündüz sayılır. **102/08**

3413. Oŋa[3553] göre öyle ise de baŋa göre öyle değil. **102/09**

3414. Aŋlat sen benim gėcelik ḳavuğuma. **102/10**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3554]]

3415. Aŋlat aḳ mollaya, emrėtsin ḳara mollaya. **102/11**

3416. Aŋlat işiŋ yoḳsa dervişiŋ külahına. **102/12**

3417. Aŋlat abdala[3555], aŋlatabilirseŋ aşḳ olsun. **102/13**

3418. Aŋlatabilirseŋ aŋlat. **102/14**

3419. Aŋlatıncaya (sen aŋlatıncaya) ḳadar tavşan bayırı aştı. **102/15**

3420. Aŋlatamadıḳ pederiŋ bayraḳtar olduğun. **102/16**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3556]]

3421. Aŋlatamadı babasınıŋ bayraḳtar olduğunu. **102/17**

3422. Aŋlatamayacağıŋ sözü bari söyleme. **102/18**

3551 Yazmada: *toŋulan*. CLAUSON: *EDPT*: toŋ-:515[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: to͡ŋmaḳ: 128[b]. TDK: *DS*: donulmak: Donmak.: IV, 1562[a]. ÖNER: *K-TTS*: tuŋ-: 1. Donmak, don tutmak, buzlanmak. 2. Hissizleşmek. 3. Donuklaşmak, durağanlaşmak.: 498[b]. Yazmada *don-* kelimesi *toŋ-* ve *ṭoŋ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

3552 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: *ż*. "O" *ż*amīr-i ġā'ib ve ism-i işāretiniŋ mef'ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün "اڭا *(aŋa)*" ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

3553 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa: I, 46[a].

3554 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aŋlat sen benüm gėcelik ḳavuġuma.: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3555 Günümüz Türkiye Türkçesinde anlamına göre iki farklı imla ile (*abdal* 'derviş, dilenci'; *aptal* 'ahmak') kullanılan bu kelimeyi bu madde başında her iki anlamıyla da anlamak muvafıktır. TDK: *TS*: abdal: 3[b]; aptal: 138[a]. Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde hem *medli elif*le hem de *medsiz elif*le kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ebdāl: 9[b]; abdal [*medsiz elif*le]: 10[a]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ebdāl: [ḳısm-ı evvel,] 53[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: abdal [*medli elif*le]: I, 16[b]; ebdāl: I, 65[a]. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Abdalı tekyede görürsün. ("Abdal" lafẓı 'Arabīde evveliŋ feṯḥiyledür. Türkīde ėse elif-i ṯaḳīle oḳunur.): 5. Kelime, yazmada ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da bazı alıntılarda *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Kelimenin *abdal* [*medsiz elif*le] ve *ebdāl* biçimlerini tefrik etmek mümkün olmadığından kelime -ister *medli elif*le ister *medsiz elif*le yazılmış olsun- madde başlarında *abdal*, -özellikle *abdal* okunması gerektiği belirtilenler müstesna olmak üzere- alıntılarda ise *ebdāl* olarak kaydedilmiştir.

3556 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aŋladamadıḳ piderin bayraḳ-dār olduġını.: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3423. Aŋlamadığıŋ söze ḳatılma (ḳarışma). **102/19**

3424. Aŋlayana bir söz baz[3557] gelir; aŋlamayana bir söz değil, davul[3558] zurna[3559] az gelir. **102/20**

3425. Aŋlayan, aŋlamayandan elbette[3560] yeğdir. **102/21**

3426. Aŋlar, aŋlamazdan elbette[3561] yeğdir. **102/22**

3427. Aŋlar aŋlamazdan[3562] söze ḳarışma. **102/23**

3428. Aŋlar aŋlamaz[3563] evet dėnmez. **102/24**

3429. Aŋlar aŋlamaz[3564] ḫayır dėme. **102/25**

3430. Aŋlar aŋlamaz[3565] cevap vėrme. **102/26**

Mu'allim Nācī [*Şerāre* Ġazeller 249, 28, 1] beyt

atılma ṭur suḫan-ı ehl-i ḥāli aŋlamadan
cevāba ėtme taṣaddī su'āli aŋlamadan

3431. Aŋlar aŋlamaz[3566] itiraz ėdilmez. **102/27**

3432. Aŋlar aŋlamaz[3567] cevap vėrmek hamaḳattir. **102/28**

3433. Aŋladıŋ hâl-i dili, tarife hacet ḳalmaz; hacet odur[3568] dilsitan o[3569] pire, malum olan köy-i yâr tarif olunmaz. **102/29**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

3434. Aŋlamayan aŋlatamaz. **103/01**

3435. Aŋlatışına göre fetva[3570] vėrilir. **103/02**

3557 TDK: *DS*: baz (I): İri, büyük, gösterişli, güçlü kuvvetli.: II, 585[b].

3558 Yazmada: *ṭavul*. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: Ma'lūmdur, ki ṣurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. Yazmada *davul* kelimesi, dört farklı imla ile (داول, داوول, طاول, طاوول) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'ul (طاؤل): II, 873[a]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

3559 Yazmada: *zūnā*.

3560 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

3561 Yazmada: *elbetde*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

3562 Yazmada *anlar anlamazdan* ifadesi 'anlamadan, anlayıp dinlemeden' manasında kullanılmış.

3563 Yazmada *anlar anlamaz* ifadesi 'anlamadan, anlayıp dinlemeden' manasında kullanılmış.

3564 bk. 3563. dipnot.

3565 bk. 3563. dipnot.

3566 bk. 3563. dipnot.

3567 bk. 3563. dipnot.

3568 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba'ż ta'birātında isti'māl olunuyor.: I, 217[c].

3569 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

3570 Aslı Arapça olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde *fetvā (فتوا)* ve *fetvā (فتوى)* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 309[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fetvā (فتوا) yā fetvā (فتوى): II, 982[a]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır.

3436. Aŋlamadığıŋı tekrar sor, aŋlamadan cevap vėrme. **103/03**

3437. Aŋlar aŋlamaz[3571] fasl-ı davaya ḳıyamla hâkimlik ėden kendi mahkûm olur. **103/04**

3438. Aŋlamadığıŋ işe baş olma, aŋlamayan başa ḳaş olma. **103/05**

3439. Aŋlamadığıŋ işe ḳarışma[3572]. **103/06**

3440. Aŋlamadığıŋ işe ḳarışıp soŋra pişman[3573] olma. **103/07**

3441. Aŋlamadan ḳarışma. **103/08**

3442. Aŋlamıyor iseŋ ne ḳarışırsın? **103/09**

3443. Aŋlamadıŋsa ḳarışma. **103/10**

3444. Aŋladıḳ, yel değirmeni[3574]; amma suyu nereden? **103/11**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3575]]

3445. Aŋladığıŋ işe baş ol, aŋlamadığıŋ işe taş ol. **103/12**

3446. Aŋlaşıldı, kel ḫoroz[3576] başa çıḳmış. **103/13**

3447. Aŋlatılışa göre fetva vėrirler. **103/14**

3448. Aŋlatışa göre fetva vėrilir. **103/15**

3449. Aŋlatılışa göre vėrirler fetvayı. **103/16**

Mevzundur.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 32[3577]]

3571 Yazmada *anlar anlamaz* ifadesi 'anlamadan, anlayıp dinlemeden' manasında kullanılmış.

3572 Yazmada *karış-* kelimesi iki farklı imla (قارشمق, قاريشمق) ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarışmaḳ (قارشمق): II, 1021[b]; ḳarış (قاريش): II, 1024[c].

3573 Yazmada: *peşīmān*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de iki farklı imlası (pişmān, peşīmān) mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

3574 Bu madde başında *değirmen* kelimesinin iki farklı imlası da (دكرمان, دكرمن) gösterilmiş. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tegirmēn: 486[b]. REDHOUSE: *TaEL*: degirmen (دكرمان): 908[b]; degirmen (دكرمن): 908[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: degirmen (دكرمن): ["دكرمان" yazmada ma'nā yoḳdur.]: 276[c].

3575 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aŋladıḳ, yel degirmeni; ammā ṣuyı nereden?: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3576 Yazmada: *ḫuros*. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros*, *ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

3577 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Aŋladılışa göre vėrürler fetvāyı.: 32.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3578]]

3450. Aŋladıŋ mı bamyanıŋ faziletini? **103/17**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3579]]

3451. Aŋladıŋ mı ḳazıŋ[3580] ḳaç ayağı varmış? **103/18**

3452. Aŋladıŋ mı ḳazıŋ ayağı ḳaç olduğun?[3581] **103/19**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3582]]

3453. Aŋladıŋ mı şimdi ḳazıŋ ayağı ḳaç imiş? **103/20**

3454. Aŋlamadıŋ ise aŋla ḳazıŋ ayağı ḳaç imiş! **103/21**

3455. Aŋladıŋ mı boz eşek destanını? **103/22**

boz: Sincabî renk.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3583]]

3456. Aŋladıŋ mı boz teke[3584] hikâyesini? **103/23**

boz: Sincabî renk.

3457. Aŋladıŋ mı şimdi dünyanıŋ ḳaç bucaḳ olduğun? **103/24**

3458. Aŋladıŋ mı feleğiŋ ḳaç çemberi varmış? **103/25**

3459. Aŋlaşıldı, eşeği dama[3585] çıḳarmışlar. **103/26**

3578 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aŋladışa göre vėrürler fetvāyı.: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3579 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aŋladuŋ mı bamyanıŋ faẓīletini?: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12. *Bamya* kelimesi, aynı imla ile Farsçada "bāmiya" telaffuzu ile müstamel iken Osmanlı Türkçesinde "bamya" telaffuzuyla müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: bāmiya: 152[a]. REDHOUSE: *TaEL*: bamya: 336[a]; bamye, bamya: 336[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bamya: 276[c].

3580 Yazmada *ḳazıŋ* ifadesi iki kere yazılmış.

3581 Velet İZBUDAK [1869 - 1950]'a göre bu madde başının asıl biçimi "Aŋladıŋ mı ḳażāyāyı?"dır; zira İZBUDAK tarafından yazmada madde başındaki "ḳaç oldıġın" ifadesinin üzeri çizilmiş ve "ḳaz ayaġı" ifadesinin "ḳażāyāyı'dan bozma" olduğu notu düşülmüş.

3582 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aŋladuŋ mı ḳazıŋ ayaġını?: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3583 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aŋladuŋ mı boz eşek destānını?: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3584 Yazmada: *tege, teke*. TDK: *DS*: tege: Teke, erkek keçi.: XII, 4746[a].

3585 Yazmada: *ṭama*. TDK: *DS*: tam (I): 2. Yapıların üst bölümü, dam.: X, 3816[b]. Yazmada *dam* kelimesi iki farklı imla ile (dam, ṭam) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

3460. Aŋlamadıŋsa aŋla, feleğiŋ çarḳı seniŋ dėdiğiŋ gibi dönmez. **103/27**

3461. Aŋladım ise Arap olayım. **103/28**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 32[3586]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 188[3587]]

3462. Aŋlamamaḳ ne ḳadar müşkül! **103/29**

3463. Aŋlamaḳ başḳa, aŋlamamaḳ yine başḳa… **103/30**

3464. Aŋlayana sivrisinek saz gelir, aŋlamayana davul[3588] zurna[3589] az gelir. **103/31**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 188[3590]]

3465. Aŋlamaḳ istemeyene aŋlatmağa çalışma. **103/32**

3466. Aŋlamayana söz de bir saz da bir. **103/33**

3467. Aŋlamayana davul[3591] zurna az gelir. **103/34**

3468. Aŋlaşıldı Çingene’ye[3592] fırsat, çobana at vėrmişler. **104/01**

3469. Aŋlamayana aŋlatmağa çalışmamaḳ gerek. **104/02**

3470. Aŋlayana bir söz yetişir, görmek isteyene bir göz yetişir. **104/03**

3471. Aŋlamadığı işe ḳarışır, ki ḳaş yaḳayım dėrken göz çıḳarmağa beŋzer. **104/04**

3586 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aŋladım ėse ‘Arab olayım.: 32.

3587 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aŋladımsa ‘Arab olayım.: cüz’-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3588 Yazmada: *davul, ṭavul*. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*’dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: Ma‘lūmdur, ki şurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. Yazmada *davul* kelimesi, dört farklı imla ile (داول, داوول, طاول, طاوول) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa’ul (طاؤل): II, 873[a]. ‘Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa’ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

3589 Yazmada: *rūznā*.

3590 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Aŋlayana sifrisiŋek sāz gelür, aŋlamayana ṭavul surnā az gelür.: cüz’-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3591 Yazmada: *ṭavul*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: III, 269. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. ‘Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa’ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

3592 Yazmada: *Çingāne’ye*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind’den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mıṣr’dan baḥr[en] Avrupa’ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müsta‘mel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve ‘ale ’l-‘umūm ‘ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

3472. Aŋlamadığı işiŋ ustası olmaḳ ister, ki kendi başını bağlayamadığı hâlde düğün evinde bağlayıcılığa çıḳmağa beŋzer. **104/05**

3473. Aŋlatabildiŋse aşḳ olsun. **104/06**

3474. Aŋlaşılmayacaḳ ne var! **104/07**

3475. Aŋladıysa aŋladı, aŋlamadıysa ḳıyamete ḳadar aŋlamaz. **104/08**

3476. Aŋlaşıldı, aŋlaşıldı; Vehbi'niŋ kerrakesi[3593]! **104/09**

[kerrake[3594]:] Dar cübbe, ḳadınlara maẖsus…

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 32[3595]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3596]]

3477. Aŋlayabildimse al beş para daha. **104/10**

3478. Aŋlaşıldı şimdi şeyẖiŋ kerameti. **104/11**

3479. Aŋlaşıldı nasıl bağıŋ çiçeği ne türlü[3597] balıŋ peteği olduğu! **104/12**

3480. Aŋlayana sivrisinek sazdır, aŋlamayana davul[3598] zurna azdır. **104/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 32[3599]]

3481. Aŋlayana, diŋleyene bir söz biŋ saz yerine geçer, aŋlamayana, diŋlemeyene biŋ söz ve saz da olsa bir sinek vızıltısı yerine bile geçmez. **104/14**

3482. Aŋlayana bir söz, görene bir göz yetişir. **104/15**

3483. Aŋlayan aŋladı, aŋlamayan ḳuru ḳaldı. **104/16**

3484. Al Allah'ım ḳuluŋu, zapt ėt deliŋi. **104/17**

3593 Ş. Sāmī: *ḲT*: kerrāke: Ṣūfdan ẖafīf ve ṭar üstlik libās, ki ṭarīḳ-i 'ilmī ḳıyāfetinde giyilirdi.: 1154[c]. AYVERDİ: *MBTS*: kerrâke: Osmanlılarda kibar sınıftan gençlerin ve ilmiye sınıfının giydiği, ince softan hafif ve dar üstlük.: 658[a]. TDK: *DS*: kereke: 1. Aba. 2. Yünden ve pamuktan yapılan hırka, ceket.: VIII, 2753[a].

3594 Her ne kadar müellif tarafından *kerrake*'nin "kadınlara mahsus" olduğu belirtilmişse de böyle bir bilgi tespit edilememiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kerrāke: Ṣūfdan ẖafīf ve ṭar üstlik libās, ki ṭarīḳ-i 'ilmī ḳıyāfetinde giyilirdi.: 1154[c]. AYVERDİ: *MBTS*: kerrâke: Osmanlılarda kibar sınıftan gençlerin ve ilmiye sınıfının giydiği, ince softan hafif ve dar üstlük.: 658[a]. TDK: *DS*: kereke: 1. Aba. 2. Yünden ve pamuktan yapılan hırka, ceket.: VIII, 2753[a].

3595 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aŋlaşıldı, Vehbī'niŋ kerrākesi!: 32.

3596 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aŋlaşıldı, Vehbī'niŋ kerrākesi!: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3597 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

3598 Yazmada: *ṭavul*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: III, 269. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

3599 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aŋlayana sivrisiŋek sāzdur, aŋlamayana ṭavul zurna azdur.: 32.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 32]

3485. Alı alına ḳarışmış, keli keline. **104/18**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3600]]

3486. Al abdestiŋi, getir pabucumu[3601]. **104/19**

Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn[3602]

3487. Albeni… **104/20**

3488. Al başıŋa belayı! **104/21**

3489. Aldıḳ cevab-ı yeisi, belalar mübareği. **104/22**

Mevzundur.

[Emīn Ḥilmī] *Muḥākeme-yi Yeʼs ü Emel*[3603] [33[3604]]

3490. Al taḳke[3605], vėr külah. **104/23**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 33[3606]]

N. Ẓ.[3607] [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3608]]

3491. Al taḳkeŋi[3609] vėr külahımı. **104/24**

3600 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alı, alına ḳarışmış; keli, keline.: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3601 Yazmada: *papucımı*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *pā-poş*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *babuc*, *babuç*, *pabuc*, *pabuç*, *papuc*, *papuç, pabuş* ve *pā-poş/pūş* gibi farklı imlalar ile müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254[a].

3602 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn merḥūm*.

3603 Yazmada: *Muḥākeme-yi Yeʼs ü Emel ḥikāyesinden.*

3604 Emīn Ḥilmī: *Muḥākeme-yi Yeʼs ü Emel*: … başḳa yol yaḳın ėken "alduḳ cevāb-ı ye'si belālar mübāregi" me'ālini aŋdırur yolda bir güne cevāb-ı ḳaṭʻī vėrmeyerek bugün yarın dėmekle vaḳt geçürmek…: 33.

3605 Yazmada: *ṭāḳiye, tāḳiye*. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. ATAY: *A-TBL*: ṭāḳ: 3, 230[b]; ṭāḳiyya[t]: 3, 230[b]. STEINGASS: *CP-ED*: ṭāḳ: 806[b]; ṭāḳiya, ṭāḳīya: 806[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: tāḳye: I, 1042; ṭāḳ: II, 3072; ṭāḳiye[t], ṭāḳiyye[t]: II, 3074. REDHOUSE: *TaEL*: taḳye: 478[b]; ṭāḳ: 1224[b]; ṭaḳye: 1225[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tāḳiye: I, 373[c]; ṭāḳ: II, 865[a]; ṭāḳiye: II, 867[b].

3606 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Al tāḳiye, vėr külāh.: 33.

3607 Yazmada: *N. Ṭ.*

3608 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Al ṭāḳiye, vėr külāh.: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3609 Yazmada: *ṭāḳiyeŋi*. Bu kelime yazmada *tāḳiye/tāḳye* ve *ṭāḳiye/ṭāḳye* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. ATAY: *A-TBL*: ṭāḳ: 3, 230[b]; ṭāḳiyya[t]: 3, 230[b]. STEINGASS: *CP-ED*: ṭāḳ: 806[b]; ṭāḳiya, ṭāḳīya: 806[b].

3492. Aldıḳ payımızı! **104/25**

3493. Al, ḫayrın gör. **104/26**

3494. Al ḳaftanıŋ[3610] yeŋi[3611], yaḳası gizlenmez. **104/27**

3495. Al ḳaftanıŋ[3612] yaḳası, al donuŋ[3613] paçası gizlenmez **104/28**

Çağatayca, Tatarca beyitler

al ḫaftānıŋ͡g kiysene bir tüymedin ėlsene
mėniŋ͡g mėnde kilgenim it ürkendin bilsene

diğer

al püşt-māl al balaḳ ḳolıŋ͡ga cavlıḳ[3614]
mėn Teŋ͡gri'den istimen saŋ͡ga ṣavlıḳ[3615]

3496. Albastı… **104/29**

3497. Albastı gibi… **104/30**

Putperestler heykeli.

3498. Al çaḳşırlı[3616], boy binişli[3617], keleş yürüşlü[3618]… **104/31**

MENINSKI: *Thesaurus…*: tāḳye: I, 1042; ṭāḳ: II, 3072; ṭāḳiye[t], ṭāḳiyye[t]: II, 3074. REDHOUSE: *TaEL*: taḳye: 478[b]; ṭāḳ: 1224[b]; ṭaḳye: 1225[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tāḳiye: I, 373[c]; ṭāḳ: II, 865[a]; ṭāḳiye: II, 867[b].

3610 Yazmada: *ḫaftānıŋ, ḳaftanıŋ*. Kökeni ile ilgili farklı görüşler (Farsça <*ḫaftān*, Türkçe <**ḳāp ṭōn*) olan bu kelime, hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde *ḫaftān* ve *ḳaftān* imlaları ile müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 1918. CLAUSON: *EDPT*: kaftān: 582[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ḫaftān: 468[a]; ḳaftān: 980[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḳufṭān: 352[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaptan: 639. REDHOUSE: *TaEL*: ḫaftān: 856[b]; ḳaftan: 1465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaftān: I, 585[a]; ḳaftān: II, 1077[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kaftan: 603[b]. NİŞANYAN: *NS*: kaftan: 399[b]. TDK: *TS*: kaftan: 1265[b]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

3611 Yazmada kelimenin hem *yeŋ* hem de *yėŋ/yiŋ* biçimi kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinde kelimenin her iki imlası da müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yėŋ: 940[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yeŋ: 2205[a]; yiŋ: 2223[b]. TDK: *DS*: yen, yeŋ (I): XI, 4244[a]; yin, yiŋ: XI, 4278[b]. Niyāzī: *LNvİC*: yėŋ͡g: 821. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yeŋ: 318[b]; yin (I): 323[b]; yiŋ: 323[b].

3612 Yazmada: *ḫaftānıŋ*. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 1918. CLAUSON: *EDPT*: kaftān: 582[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ḫaftān: 468[a]; ḳaftān: 980[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫaftān: 856[b]; ḳaftan: 1465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaftān: I, 585[a]; ḳaftān: II, 1077[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kaftan: 603[b]. NİŞANYAN: *NS*: kaftan: 399[b]. TDK: *TS*: kaftan: 1265[b].

3613 Yazmada: *ṭonuŋ, donuŋ (ġalaṭ)*. Kelimenin aslı, -yazmada da belirtildiği üzere- *tōn*'dur. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. 'Ale 'l-ıṭlāḳ roba, ṯevb, libās, cāme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik. iç ṭonı: Teniŋ üzerine ve pantolon yā şelvār altında giyilen bir libās, ki çamaşırdan ma'dūddur.: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. Ayrıca, bk. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gėyecek demekdür, ki ḳaftan ma'nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498[b].

3614 Yazmada: *cavlıḳ: yaġlıḳ*.

3615 Yazmada: *ṣavlıḳ: ṣaġlıḳ*.

3616 Ş. Sāmī: *ḲT*: çaḳşır: İnce ḳumāşlı uzun bir nev' şelvār.: I, 517[c].

3617 Ş. Sāmī: *ḲT*: biniş: Vaḳtiyle ata binildigi vaḳt giyilen resmī ḳıyāfet. 3. 'Ulemānıŋ ba'ż merāsimde giydikleri geŋiş cübbe.: I, 517[c].

3618 Yazmada: *yürüşli*. TDK: *TTS*: yürüş: Yürüyüş.: VI, 4777.

Müsevvidi merhum Ḥıfẓī Efendi

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[3619] [cüz'-i evvel,] 18

… ḫattā külāhlıca çümezler ile iktifā ėtmeyüp himmet-i vālāsı daġdaġa-endāz heves ü hevāsı olmaġla muṭallā destār, tēz reftār, meḏerkeş kemerli, mücevher ḫançerli, sā'ati zencīrli, ***al çaḳşırlı, boy binişli, keleş revişli,*** *incü dişli, dürlü dürlü söyleyişli, bedeni meḏ'ūr, dīdesi maḫmūr, gerdeni kāfūr, cebhesi pür-nūr, sīnesi sīmīn, faḫḏeyni semīn meḥābibiŋ viṣālleri ārzūsıyla ba'ż kibār-ı ḏūyu 'l-iḳtidār dā'irelerinde ḫudām-ı uli 'l-i'tibār Ḫᵛāceligin derkār ėtmiş ėdi.* ilā āḫirihi[3620]…

3499. Al çaḳşırlı foduldur[3621]. **104/32**

3500. Al bu da saŋa caba olsun. **104/33**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[3622]

3501. Alın teri, eliŋ kiri ile ḳazanılan şeyi ananıŋ aḳ sütü[3623] gibi helal bil, ḫalḳın ḳazandığı şeyi bela bil, ḳazanıŋda ḳaynatmağı melal bil. **104/34**

3502. Âl[3624]-i Resul'e[3625] canım ḳurban. **105/01**

3503. Âl-i Resul'e el ḳaldırılmaz. **105/02**

3504. Âl-i Emevî. **105/03**

3505. Alavėreci, dalavėreci[3626] arasında[3627] bir meyancı[3628] da geçinir. **105/04**

3506. Âl-i Abbas, Âl-i Resul… **105/05**

3507. Âl-i Osman, nesl-i Oğuz-Ḳara Ḫan; nesl-i Oğuz-Ḳara Ḫan, nesl-i Türk-Alınca Ḫan'dır. **105/06**

3619 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

3620 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ᵃ; ilā: 1, 64ᵇ.

3621 Yazmada: *fuḍūldür*. Kelimenin aslı, Arapça *fuḍūl*'dür. al-FīRŪZĀBĀDī: *UBTḲM*: al-fuḍūlī: Dā'imā 'abes ve mā-lā-ya'nīye müstaġil olan boşboġaz kimseye dėnür. Şāriḥiŋ beyānına göre *fuḍūl*, *faḍl*'ıŋ cem'idür, ki burada ḥadd ü vaẓīfeden zā'id ḳavl ü fi'l dėmekdür, ba'dehu cem'i müfred mevḳi'inde isti'māl ėdüp lafẓına nisbetle "fuḍūlī" dėdiler.: III, 316. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-fuḍūl: Faydasız şey. Kendini ilgilendirmediği şeye karışma.: 322ᵃ. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *fuḍūl/fużūl* imlasının yanı sıra *fodul* imlası ile de kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: fużūl (vul. *fodol*): II, 3529. REDHOUSE: *TaEL*: fużūl: 1389ᵃ; fodul: 1399ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: ṣ. [Zebān-zedi: *fodul*.] Ḫᵛud-bīn ve ḫᵛud-re'y ve mütekebbir, serkeş, kibirli, müte'ażżım: fużūl ādem, hem kel hem fużūl.: II, 999ᵃ. Ayrıca, bk. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: bü 'l-fużūl: [Aṣlı: *ebü 'l-fużūl*.]: Faźla ve lüzūmsuz söz söyler ve tecāvüz-kār-āne ḥareketde bulunur (ādem).: II, 999ᵃ.

3622 Yazmada: *Ḫᵛāce merḥūm*.

3623 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741ᵇ. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705ᵃ.

3624 Âl: Meşhur bir kimsenin soyuna, kabilesine, hânedanına veya temsil ettiği fikirlere bağlı zümreler için kullanılan bir terim. Geniş bilgi için bk. ÖZEL, A.: "Âl", *DİA*: 2, 305ᵃ-306ᵇ.

3625 Bu ve benzeri (Âl-i Muhammed, Âl-i Nebi gibi) ifadeler ile hem Hz. Muhammed (sav)'e nesep itibariyle en yakın kimseler hem de onun yolundan giden kimseler kastedilmektedir. ÖZEL, A.: "Âl", *DİA*: 2, 305ᵇ.

3626 Yazmada: *alavereci dalavereci*.

3627 Yazmada: *arahsında.*

3628 Ş. Sāmī: *ḲT*: meyāncı: Araya giren, iki kişiniŋ aralarını bulan, tavassuṭ ėden.: II, 1440ᵃ.

[Süleymān Ḥüsnī] *Tārīḫ-i ʻĀlem*[3629] [395]

3508. Âl-i Cengiz[3630], nesl-i Oğuz-Ḳara Ḫan; nesl-i Oğuz-Ḳara Ḫan, nesl-i Türk-Alınca Ḫan'dır. **105/07**

[Süleymān Ḥüsnī] *Tārīḫ-i ʻĀlem*[3631] [386]

3509. Âl-i Cengiz[3632] oyunu… **105/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 34[3633]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3634]]

3510. Âl-i Cengiz oyunu ismetsizlik[3635]. **105/09**

3511. Âl-i Timur Gürkan, nesl-i Oğuz Türkân'dır. **105/10**

3512. Âl-i Selçuḳ nesl-i Oğuz Türkân'dır. **105/11**

3513. Al saŋa oğlum beş aḳçe, ister bağ al ister bahçe[3636]. **105/12**

3514. Al saŋa Arap beş aḳçe, ister bağa vėr ister bala. **105/13**

3515. Âl-i Osman, ensâl-i Oğuz-Ḳara Ḫan Türkân'dan bir şubedir (ḳabiledir); ki Ḳayı, 'Ḳara Ḫan ḳabilesi' dėmektir. **105/14**

3516. Âl-i Osman; fatih ve ḳahir-i Devlet-i Rumiyân'dır, zıll-ı süyûf satvetiyle Ḳostantiniyye'yi İstanbul (İslambol) ėtmiştir. **105/15**

Tariḫ...

3517. Âl-i Osman Devleti nesl-i Oğuz-Ḳara Ḫan'dır, ki ensâl-i hükümdarân[3637]-ı Türkân'dandır. **105/16**

Osman! Ertuğrul oğlusun, Oğuz-Ḳara Ḫan neslisin.

Mevzundur.

[Sulṭān 'Oṯmān Ḫān-ı Evvel *Ḳāfile-yi Şuʻarā* I, 7[a]] [mışrā'[3638]]

3629 Yazmada: *Tārīḫ-i ʻĀlem rivāyeti*.

3630 Yazmada: *Āl-i Cingiz*. *Cengiz* kelimesi üç farklı imla ile (جنكيز, جينكز, جينكيز) yazılmış. LESSING: *M-TS*: Çinggis: Cengiz.: 253[b].

3631 Yazmada: *keḏālik [Tārīḫ-i ʻĀlem rivāyeti]*.

3632 Yazmada: *Āl-i Cingiz*. LESSING: *M-TS*: Çinggis: Cengiz.: 253[b].

3633 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Āl-i Cengiz oyunı…: 34.

3634 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Āl-i Cengiz oyunı…: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3635 ATAY: *A-TBL*: 'isma[t]: Koruma, muhafaza; namuslu, şerefli olma; koruma, menetmek, önleme; kuvvet, üstünlük; evlilik, nikâh bağı, akdi; insanı, nefsi fenalık yapmak ve kötülük işlemekten alıkoyan alışıklık, meleke, imkânı olduğu hâlde, elinde bulunduğu hâlde fenalık yapmaktan sakınma, kendini tutma gücü, hasleti.: 3, 395[a].

3636 bāġçe: Yazmada: *bāġçe ḳabīlindendür*. Aslı Farsça *bāġça* olan 'küçük bağ' manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

3637 Yazmada: *ḥükümdāran*.

3638 Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʻarā*: Selāṭīn-i cehānıŋ ser-ferāzı esās-ı salṭanat 'Oṯmān Ġāzī: 'Oṯmān, Erṭuġrul oğlusun / Oğuz-Ḳara Ḫān neslisin / Ḥaḳḳ'ıŋ bir kemter ḳulusun / İslāmbol'ı aç gül-zār yap: I, 7[a]. İbnü 'r-Reşād 'Alī Ferruḫ: "Evzān-ı Milliyyeniŋ Terkiyle Evzān-ı 'Arūżiyyeniŋ Ḳabūli",

li-muḫarririhī ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Bani-yi Devlet-i Âl-i Osman eydu'llahu ila aḫiri 'd-devran firdevs-i aşiyan hazret-i Ertuğrul Ḫan Gazi'niŋ oğlu Sultan Osman Ḫan Gazi-yi evvel'e ḫitaben vasiyeti olup Ḳāfile-yi Şu'arā'da manzum olan nasihat-i hakîmane ve niyet-i ḫayriye-yi hükümdaranesiniŋ dürr-i hikmet ve sebeb-i devlet olmaḳ babında irat olunan ve binaenaleyh Türk milletiniŋ kâffesiniŋ hafıza-yı zihin ve hayatında su kelimesi gibi ezberinde mahfuz ve menkûş ḳalması lazımeden bulunan ber-vech-i ati birḳaç ebyat-ı hakîmane ki merhum müşarünileyhiŋ miras-ı ḫayru 'l-kelamı ve nazm-ı rehber-i zafer-peykerleri olduğundan bilmünasebe teberrüken ve iftiḫaren derç ve tebzîr ḳılındı.

Manzum vasiyetname-yi hükümdarane yaḫut nasihat-i hakîmane-yi mülûkanedir.

Kelamü 'l-mülûk, miras-i ḫayru 'l-mülûk.

Kelamü 'l-mülûk mülûkü 'l-kelamdır.

Sulṭān ʻOṯmān Ḫān-ı Evvel *Ḳāfile-yi Şu'arā* I, 6[b][3639] naẓm[3640]

göŋül kerāstesiyle bir yeŋi şehr ü bāzār yap
ẓulm eyleme rencberlere her ne ister ėseŋ var yap

eski, yeŋi şehr-i[3641] bārı, İnegöl'e dek heb varı
ḳırup geçürdüŋ aġyārı, Brusa'yı yıḳ tekrār yap

ḳurd olup gel gir sürüye, arslan ol baḳma gėrüye[3642]
çār ėdüp haydi çeriye, Dilgeçidi'ni ḫiṣār yap

İzniḳ şehrine ḫ[y]ur baḳma, Ṣaḳarya Ṣuyı gibi aḳma
İznikmid'i[3643] de al yaḳma, her burcunda bir ḫiṣār yap

«'Oṯmān, Erṭuġrul[3644] oġlusun[3645]; Oġuz-Ḳara Ḫān neslisin[3646]
Ḫaḳḳ'ıŋ bir[3647] kemter ḳulusun[3648], İslāmbol'ı aç gül-zār yap»

Mir'āt-i 'Ālem: ʻOṯmān! Erṭuġrul oġlısuŋ / Ḥaḳḳ'ıŋ bir kemter ḳulısuŋ / Oġuz-Ḳara Ḫān neslisüŋ / İstanbul'ı aç gül-zār yap: I, 15-16, 119[b].

3639 Yazmada: *6 ve 7*.

3640 Bu beyitler yazmada *Ḳāfile-yi Şu'arā*'dakinden farklı bir düzenle yazılmış. Yazmada beyitlerin sırası her bir beyite numara verilerek sağlanırken ilk rakamın yanına "'Aded-i beyt şırası…" notu düşülmüş. Bu sebeple, alıntı burada yazmada özellikle belirtilen bu düzene göre yazıldı. Alıntının *Ḳāfile-yi Şu'arā*'daki düzeni ise (birinci beyittekiler hariç) yazmadaki her mısranın bir beyit oluşturacağı şekildedir.

3641 Yazmada: *şehri*.

3642 *Ḳāfile-yi Şu'arā*'da: *gėriye*.

3643 Yazmada: *İznikmid'i de, İzmid'i de*.

3644 Yazmada: *Erṭuġral*.

3645 Yazmada: *oġlusun, oġlusuŋ*.

3646 Yazmada: *neslisin, neslisiŋ*.

3647 Yazmada: *bir, sen*.

3648 Yazmada: *ḳulusun, ḳulusuŋ*.

(Sene-yi 7047[3649], feth-i İstanbul tarihidir.[3650])

Mülahaza: *İşbu manzume-yi hakîmane lisan-ı Türkînin asıl lehçe ve şivesini ve tamam ahengi veçhiyle söylendiğini gösterir bir levhadır, erbab-ı lisana bilhusus Türkçeyi iyi bilen Türklere ayan beyan olup işbu şive ve ahengi usul-i kadim-i mahsusu olan vezin üzere taklit ve iktisap etmek üdeba-yı Osmaniyânın vecibe-yi zimmet ve mefharetleri olacağı şüpheden ari ve berîdir.*

li-muharririhî [‘Abdü ’l-Ḥalîm Ḥakkî]

Muhtıra: *İşbu manzum vasiyetnameyi Osman Han Gazi hazretleri tarafından oğlu Orhan Han Gazi’ye hitaben irat edilmiş tarzında nakledenler de varsa da mesail-i vasiyetname dahi şehadet ediyor ki o vasiyet veyahut nasihat Ertuğrul Gazi tarafından oğlu Osman Han hazretlerine hitaben irat edildiği aşikârdır.*

3518. Âl-i Osman Devleti erlik ile dost, adalet ile post kazanmıştır. **106/01**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demî Çelebî *Ṣolaḳ-zāde Tārîḫi* 20] mıṣrā‘

müeyyed eyle fażluŋla İlāhî Āl-i ‘Oṯmān’ı

3519. Âl-i Osman Devleti er oğlu erdir. **106/02**

Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demî Çelebî[3651] [*Ṣolaḳ-zāde Tārîḫi* Der-Beyān-i Fihrist-i Şāhān 3[3652]] [naẓm]

‘Alāü ’d-dîn-i Selçūḳî edüp ṭabl u ‘alem irsāl
muḥaḳḳaḳ altı yüz ṭoḳsan ṭoḳuzdur ḫuṭbe ‘unvānı

3520. Âl-i Osman Devleti er meydanının arslanıdır. **106/03**

3521. Âl-i Osman Devleti erlik, mertlik ile nam almıştır. **106/04**

3522. Âl-i Osman Devleti erlik, mertlik ile meşhurdur. **106/05**

3523. Âl-i Osman Devleti imdat isteyenden imdadını esirgemez. **106/06**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demî Çelebî] *Ṣolaḳ-zāde Tārîḫi*[3653] 297

Bālāda mesṭūr oldıġı üzre ki perverde[3654]-i sulṭān-ı ‘ināyet-mu‘tād olan Ḏū ’l-ḳadroġlı ‘Alāü’d-devle Beg’e sulṭān-ı Mıṣr olan Ḳaytbay-ı güm-rāh gāh bî-gāh ta‘arruż edüp memleketi tālān ve ehālisini nālān ve giryān ederdi. Bunuŋla kendüye

---

3649 Burada gösterilen yıl, “hübûtî takvim”e göre verilmiştir. İlgili takvim ile ilgili müellif tarafından kaydedilmiş hesaplamalar yazmanın yaprakları arasına konulmuş bir kâğıt üzerinde yer aldığı gibi aynı takvimle ilgili açıklamalar da 1338 Haziran 10 [=1921 Haziran 10] tarihli takvim yaprağının üzerinde ve 1339 Rebiyülevvel 1 [=1920 Kasım 12] tarihli takvim yaprağının arkasında yer almaktadır. Arapça bir kelime olan *hubūṭ* ‘akabinde ikamet gelen nüzul’ manasındadır. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luġa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hübût* ile *nüzûl* arasındaki fark: 445. Bu takvim, Hz. Âdem’in yeryüzüne indirilişini başlangıç olarak kabul etmektedir ve müellifin kaydettiği hesaplamalara göre miladî 1917 yılı, hübûtî takvime göre 7511’e karşılık gelmektedir.

3650 Bu ifade ile, ilgili alıntının üzerinde işaretlenmiş olan ve sonunda İstanbul’un fethini de öğütleyen son iki mısranın ebcet hesabıyla “hübûtî takvim”e göre İstanbul’un fethine işaret ettiği kasdedilmektedir.

3651 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*’de ve yazmada: *Hem-demî*.

3652 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: irsāl: [ḳısm-ı evvel,] 286ª.

3653 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārîḫi’nden bir fıḳradur*.

3654 Yazmada: *pervede*.

ḳanā'at gelmeyüp Ḥaleb ve Şām nāiblerini 'aẓīm 'asker ile Ḏū 'l-ḳadr vilāyetini tesḫīr içün gönderdi. 'Alāü 'd-devle Beg daḫı

(beyt)

dürr-i devletden ėtdi istimdād
pād-şāh eyledi aŋa imdād

(neṯr) ol ḥudūduŋ umerāsı Ya'ḳūb Paşa'yı 'Alāü 'd-devle Beg'e mu'āvenete irsāl ėtdiler. 'Alāü 'd-devle Beg daḫı imdāda gelen 'asker-i ẓafer-reh-ber ile ḫaṣma ber-ā-ber muḳābel olup ol ḥamlede 'Arab leşkeri içinden Ḥaleb emīrü 'l-ümerāsını diyār-ı 'ademe gönderüp fī 'l-ḥāl sipāh-ı Mıṣr'uŋ yüzin döndürdiler. ilā āḫirihi[3655]…

3524. Âl-i Osman Devleti padişah[3656]-ı İslamiyândır. **106/07**

3525. Âl-i Osman Devleti hükümdarân-ı cihandır, […] İslamiyânıŋ mercii ve merkez-i maḳam-ı ḫilafetidir. **106/08**

3526. Âl-i Osman Devleti el ḳaldırmaz, el ḳaldırsa kir ḳaldırmaz. **106/09**

3527. Âl-i Osman Devleti sebepsiz el ḳaldırmaz; el ḳaldırır, kir ḳaldırmaz. **106/10**

3528. Âl-i Osman Devleti ḫalife-yi aḫirzamandır. **106/11**

3529. Âl-i Osman'nıŋ budur her dem işi, ėdegelmişler bu yolda gûşişi[3657]. **106/12**

Mevzundur.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3658] 180 naẓm

ḫāṭır düşmen maḥzūn ėtdiler
şevket-i İslāmı efzūn ėtdiler

Āl-i 'Oṯmān'uŋ budur her dem işi
ėdegelmişler bu yolda kūşişi

devleti pāyende olsun dā'imā
düşmeni efgende olsun dā'imā

3530. Âl-i Osman Devleti'niŋ maḳarr-ı saltanatınıŋ birincisi Bursa[3659], ikincisi Edirne, üçüncüsü hem merkez-i saltanat hem merkez-i kürsi-yi maḳam-ı celil-i ḫilafet-i âlem-i umum-İslam-i cihan olan İslambol şehr-i şehîridir. **106/13**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

adāma'llāhu ilā yavmi 'l-ḳıyām şarāfatahu

[=Allah, şerefini kıyamete kadar daim kılsın.]

3655 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

3656 Yazmada: *pād-şā.* STEINGASS: *CP-ED*: 229[b].

3657 Aslı Farsça *koşiş* olan bu kelime; 'çalışma, say' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: koşiş: 1062[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: koşiş: 682. Ş. Sāmī: *ḲT*: kūşiş: II, 1205[a].

3658 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

3659 Yazmada: *Brusa*.

Müverriḫîn-i İslam eslafından Ḫoca Sadeddin Efendi[3660] [1536-1599] merhum daḫi bu Âl-i Osman Devleti'ne ed'iyye-yi ḫayriyyet-i disâr menḳıbesini ber-vech-i ati üzere tahrir ve terḳîm eylemiştir:

Ḫʷāce Sa'de 'd-dīn Efendi [*Tācü 't-Tevārīḫ* cild-i evvel, 4]

menḳabet-i kūy-ı Āl-i 'Oṯmān'um
ol selāṭīne menḳabet-ḫʸānum

ehl-i İslām pād-şāhlarıdur[3661]
meslek-i 'adl ü dād rehleridür

kulluhum ḫayr ḥākim u amīn[3662]
lahumu 'l-faẓlu va 'n-nadā va 'd-dīn

bu ocaġı müeyyed ėt yā Rabb
***faẓluŋ ile müeyyed ėt** yā Rabb*

selefīnüŋ müşāhidin pür-nūr
ḫalḳın devlet-ile ḳıl ma'mūr

3531. Âl-i Osman Devleti ḫadimü 'l-harameynü 'ş-şerifeyn unvan-ı celilü 'ş-şan-ı azamı fazl-ı liyaḳat ve kifayetinde min tarafi'llah ihraz eylemekle müfteḫir ve mübâhî, âlem-i umum-İslamıŋ merkez ve merci-yi maḳam-ı celil-i ḫilafetpenahı bulunmaḳla mübeccel ve muhteremdir. **106/14**

3532. Âl-i Osman Devleti cihangir-i âlemdir. **106/15**

3533. Âl-i Osman Devleti deŋizde değil, ḳarada bile gemi yürütmüştür. **106/16**

3534. Âl-i Osman Devleti ḫalife-yi ruy-i zemindir. **106/17**

3535. Âl-i Osman Devleti ḫadimü 'l-harameynü 'l-muhteremeyn. **106/18**

3536. Âl-i Osman Devleti şahenşah[3663]-ı âlempenahtır. **106/19**

3537. Âl-i Osman Devleti topuŋ mucididir. **106/20**

3538. Âl-i Osman Devleti zalimleriŋ değil, mazlumlarıŋ muinidir. **106/21**

3539. Âl-i Osman Devleti bir canibe memur olmayınca hareket ėtmezler. **106/22**

Musâhib Hasan Can Ağa'nıŋ[3664] *[ö. 1567] ifadesinden…*

3660 Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisi. Geniş bilgi için bk. TURAN, Ş.: "Hoca Sâdeddin Efendi", *DİA*: 18, 196[c]-198[c].

3661 Yazmada: *pād-şāhlarıdur(şehleridür).*

3662 Yazmada: *āmīn.*

3663 Yazmada: *şehenşāh*. Bu kelimenin aslı Farsça olup 'şahların şahı, zamanın en büyük hükümdarı' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: şahanşā, şahanşāh, şahanşah: 770[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: şahanşāh: Aşlı *şāh-ı şāhān*'dur. Ol pād-şāha dėnür ki mu'āṣırı olan pād-şāhlardan her cihetle 'aẕīm ola.: 544.

3664 Yavuz Sultan Selim'in [1512-1520] en yakın adamlarından biri olup Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisi Hoca Sadeddin Efendi'nin [1536-1599] de babasıdır. Geniş bilgi için bk. ÖZCAN, N.: "Hasan Can Çelebi", *DİA*: 16, 312[b-c].

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3665] 426

"Eger emriŋüz olur ise 'arż edeyüm." dedüm[3666]*. "Söyle göreyüm." buyurdular. Ben daḫı nicesine işitdüm ise taḳrīr ve beyān edince mübārek yüzleri ḳızarmaġa başladı. Ayıtdı ki*[3667]*: "Biz saŋa her bār demez miyüz ki: '**Biz bir cānibe me'mūr olmayunca ḥareket etmemişüzdür.**' Ābā vü ecdādımuz velāyet-i kerāmetden behremendler edi. İçleründe hemān ben beŋzemedüm." deyü ḥażm*[en] *li-nefsihi buyurdılar. Ba'dehū 'Arab seferine tedārüke meşġūl oldılar. Ol bābda etdükleri tedbīr-i dilpeḏīrleri tevārīḫ-i 'Oṯmāniyye'de mesṭūr ve meşhūrdur.*

3540. Âl-i Osman Devleti sadaḳat ile meşhurdur, kim ki sadıḳ olursa iḳbale erer, didesi ruşen olur. **107/01**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3668] 225[3669]

Bundan ṣoŋra memālik-i Eflāḳ 'ale 'l-ıṭlāḳ sulṭān-ı āfāḳ taṣarrufuna girüp eyāletini Ḳazıḳlu Voyvoda'nıŋ birāderi olan Radul voyvodaya erzānī buyurıldı ki ol deme gelince āsitāne-yi sa'ādet mülāzemeti ile iftiḫār ve 'ubūdiyyetini muḥkem ve üstüvār etmiş edi.

(beyt)

kim ki bu devlet-i türābın sürme-yi iḳbāl eder
dīdesi roşen ki devlet anı istiḳbāl eder

3541. Âl-i Osman Devleti'ne bedḫah[3670] olanlar aḫir idbar[3671] yeli ile tebah olur. **107/02**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3672] 233

... ve bu seferde oġlı ḳaḍī-yi 'asākir-i manṣūreden 'azl olunup yerine Mevlānā Vildān olmışdur[3673] *ve bu sene-yi mezbūrda Ḳaramanoġlı İsḥāḳ Beg Uzun Ḥasan'dan istimdād edüp mülk-i mevrūṯi żabṭa gelürken Reha'da vefāt etdi ve bir rivāyetde anda eken vefāt etmişdür derler.*

(beyt)

kim ki bu devlete ola bed-ḫᵛāh
rozgār āḫir eyler anı tebāh

3542. Âl-i Osman Devleti şecaatle ḳanı pahasına iş görür. **107/03**

3543. Âl-i Osman Devleti adalet ile ḳaimdir. **107/04**

3544. Âl-i Osman Devleti ḫıyanet edenler aḫir bednam olmuştur. **107/05**

3665 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

3666 Yazmada: *dedim*.

3667 Yazmada: *Yavuz Sulṭān Selīm Ḫān ayıtdı ki*.

3668 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

3669 Yazmada: *226*.

3670 Yazmada: *bed-ḫᵛāh*.

3671 Aslı Arapça *idbār* olan bu kelime; aslında 'batı rüzgârına girmek, ölmek ve arkasını dönmek, ilgisini kesmek, yüz çevirmek' manalarında olup 'bahtsızlık, talihsizlik' manasında *ikbal* kelimesinin zıddı olarak kullanılır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 49[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: 410[a].

3672 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

3673 olmışdur: Yazmada yok.

3545. Âl-i Osman Devleti fatih-i Kostantiniyye-yi bî-müdânîdir, fatihi Fatih Sultan Mehmed Ḫan-ı Sani'dir[3674]. **107/06**

beldet[ün] ṭayyibet[ün][3675]: sene-yi hicriyye-yi ḳameriyye: 857.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3676] 193

Bu āna degin anuŋ ḫimāyesinde ėdüŋ. Ba'de 'l-yevm daḫı üslūb-ı sābıḳ üzre yine hedāyāmızı irsāl ėdelüm. Be-her-ḥāl bize bir dermān olursa andan olur dėyüp āḫir kār-ı tedbīrleri bunuŋ üzerine ḳarār vėrildige māhīlerüŋ ḳarnına altun ṭoldırup muḳaddemā Yıldırım Ḫān devrinde irsāl olundıġı gibi Ḫalīl Paşa'ya pėš-keş gönderdiler tā ki tecdīd-i muṣālaḥa oluna. Ḫalīl Paşa[3677] *daḫı balıġuŋ derūnunda bālıġ[an] mā-belaġ olan meblaġı haẓm ėderüm i'tiḳādında olup 'āḳıbet ḳılçıġı boġazına*[3678] *ṭuracaġını bilmedi. Tekfūruŋ ṣulḥa raġbetini ve iẓhār-ı iṭā'atini 'arż-ı iḳdām ve ṭama'-ı ḫām belāsıyla kendüsin beste-yi dām ėtdi. Şehr-yār nām-dār ḳaẓiyyeden ḫaber-dār olmış nihāyet bilmezlikden gelüp buyurdılar ki: "Şimdi evāil-i şitādur. Edirne'ye varup ḳışı anda geçürelüm, behār olduḳda muḳadder ne ėse ol zamānda görelüm." dėyince Ḫalīl Paşa, Pād-şāh-ı kişver-güşā ḥażretlerinüŋ bu vechle cevāb vėrişinden kendüye ḫavf u ıżṭırāb 'ārıż olup ḫayret ve nedāmet ile fī 'l-ḥāl otaġına geldi ve hediyye getürenlere aḥvāli i'lām ėdüp vaḳti iki ilik ėdüp yolladı. Ḥāṣıl-ı kelām Ḳal'a-yı Boġazkesen bu vech-i aḥsen üzre tamām olup ālāt ve esbābı iḥżārına ihtimām buyurılduḳdan ṣoŋra sipāh-ı żafer-penāha behār eyyāmına dek istirāḥat içün icāzet vėrilüp muḳaddem pür-meymenetleri ile taḫt-gāh-ı Edirne'yi kendüleri daḫı müşerref ḳılduḳlarında Ṭunca kenārında yeŋi serāy bināsına fermān-ı 'ālī şānları ṣudūr buldı ve* ***feṯḥ-i Ḳosṭanṭıniyye niyyeti ile 'aẓīm ṭoplar dökdirüp*** *esbāb-ı cengi imāde eylediler. Ṣaruca Paşa dökdigi top üç yüz ḳanṭār (44x300=13200 ḳıyyelik ṭop)*[3679] *baḳırdan ḥāṣıl olmışdur deyü rivāyet olunur.*

teshīr-geşten-i Ḳosṭanṭıniyye bi-'avni 'llāhi 'l-vāhibi 'ṣ-ṣamediyye

(naẓm)

şu demler geldi ki eyyām-ı behār
müzeyyen ėtdi cümle sebze-zārı

cemālin 'arż ḳıldı şāhid gül
fiġāna başladı şorīde bülbül

3674 Fatih Sultan Mehmet [1444-1446, 1451-1481]: İstanbul'u fethetmiş olan Osmanlı padişahı. Geniş bilgi için bk. İNALCIK, H.: "Mehmed II", *DİA*: 28, 395[c]-407[c].

3675 Bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'den alınmıştır. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 34. Sūratu Saba' 15. "Güzel belde" mealindeki bu ifade *ebcet* yani "Arap harflerinin taşıdığı sayı değerlerine dayanan hesap sistemi"ne göre 857 etmektedir. Hicrî takvime göre İstanbul'un fethi 857 senesindedir. Bu sebeple, *balda[tun] ṭayyiba[tun]* [=güzel belde] ifadesinin İstanbul'un fethine işaret ettiği kabul edilmektedir.

3676 Yazmada: *Keḏā Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

3677 Ḫalīl Paşa'ya pėš-keş gönderdiler tā ki tecdīd-i muṣālaḥa oluna. Ḫalīl Paşa: Yazmada: *Ḫalīl Paşa'ya*.

3678 Yazmada: *boġazında*.

3679 44x300=13200 ḳıyyelik ṭop: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

benefşe şeş-berin aldı eline
ṭaḳındı tēġını sūsen beline

başına sürḫ börkün geydi lāle
şaḳayıḳ gürzini ėtdi ḥavāle

getürdi ökce aḳ sancaġı zanbaḳ
muḥaṣṣal-ı ṣaḫn-ı gül-şen buldı revnāḳ

du'āda cümle mevcūdāt yek-ser
ki ola İstanbul'uŋ fethi müyesser

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3680] 195 naẓm

şu deŋlü urdılar ṭopı ḥiṣāra
ki oldı burc-ı bārū pāre pāre

müsā'id oldı baḫtı şehr-yāruŋ
vücūdı döndi ġırbāle ḥiṣāruŋ[3681]

görindi raḫmelerden ṣūret-i fetḥ
oḳundı her ṭarafdan āyet-i fetḥ[3682]

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3683] 197 naẓm

na'relerden ditredi çarḫ-ı berīn
ṣayḥalardan iŋledi rūy-ı zemīn

her ṭarafdan ẓāhir oldı velvele
ėrdi ol sengīn bināya zelzele

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3684] 197 beyt

ḳullesine çūn dikildi rāyet-i nuṣret-nümā
ḳal'a parmaḳ ḳaldırup īmāna geldi gūyiyā

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3685] 199 beyt

fetḥ-i İstanbul'a furṣat bulmadılar evvelūn
fetḥ ėdüp Sulṭān Mehemmed düşdi tārīḫ «āḫirūn» *857*[3686]

Lafz-ı tarih: beldet[ün] ṭayyibet[ün]: sene 857.

857 (sene-yi feth) - 699 (sene-yi bed'a) = 158

3546. Âl-i Osman Devleti, ḳılıcını namusu üstünde taşır.[3687] **107/07**

3680 Yazmada: *dīger*.
3681 Yazmada bu beyit iki kere yazılmış.
3682 Yazmada son iki beyit iki kere yazılmış.
3683 Yazmada: *dīger*.
3684 Yazmada: *keḏā [Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur]*.
3685 Yazmada: *keḏā [Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur]*.
3686 857: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.
3687 Ayrıca, bk. Āl-i 'Oṯmān Devleti, nāmūsını ḳılıcı üstünde ṭaşır. 108/05.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 197 beyt

mevc urup ṣaḥrā yüzi deryā gibi
tėğlar od ṣaçdı ejderhā gibi

3547. Âl-i Osman Devleti; fütuhatıŋ muḳaddemi, tariḫte şeyḫi, baş vesile-yi fütuhatı… **108/01**

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

[1] Evvela vilayet-i Ḫüdavendigâr[3688] bidayet-i tacdar Bursa[3689] belde-yi mahrûsa-yı mahall-i saltanat ve bünyan-ı maḳarr-ı evvel-i Âl-i Osman'da merkûz altın-asadır. [2] Saniyen, fütuhat mi'beri Rumeli yaḳası, İstanbul ḳapısı, Gelibolu, Çanaḳḳale yani ḳale-yi sultaniyye oldu; [3] zira bu mi'ber Âl-i Osman Devleti fütuhatınıŋ ikinci tariḫî[3690] adımıdır; çünkü tariḫ-i rah-ı fütuhatta Âl-i Osman Devleti'niŋ bari-yi mikneti ve tariḳ-i [4] celalette medar-ı muvaffaḳiyet ve rah-ı fütuhatı olmuştur. Buŋa binaendir ki kemal-i suhuletle vilayet-i [5] Edirne'niŋ fethi müyesser olmuş, ḳoca Rumeli ḳıtasınıŋ yed-i ḳabza-yı teshīr-i Âl-i Osman'a geçmesine sebeb-i mahz [6] ve râhber-i 'âmm kesilmiştir. Binaenaleyh, tariḫ-i idare-yi Osmaniyânda Edirne beldesi ikinci feth-ş maḳarr-ı [7] saltanat, Rumeli ḳıtasınıŋ merkez-i kürsi-yi idare maḳamı olmuştur. Salisen, saltanat-ı Rumiyânıŋ [8] şarḳ merkez-i kürsi-yi idaresi olan belde-yi Ḳostantiniyye daḫi Âl-i Osman Devleti'niŋ şems-i tâbân gibi [9] parlayan şevket ve celaletine şimşekler gibi çaḳan zıll-ı zılâl-ı süyûf-i miknete ḳarşı tab-aver-i [10] muḳavemet olamayıp hazret-i Fatih'iŋ zıll-ı hümay-ı şevket ve celaletiyle İstanbul'uŋ anveten fethi de [11] müyesser olmuş. Bu vechle İstanbul Âl-i Osman padişahlarına min tarafi'llah merkez-i hükümet-i payitaḫt-ı saltanat ve kürsi-yi ḫilafet olmuştur ve bu feth-i mübarek tariḫ-i Âl-i Osman'da bâis ve bab-ı şevket-i uzmâ ve tarih-i âlem [12] ve hayat-ı âlem-i İslam için bab-ı tavaf ve merci-yi ḫilafet-i İslam olmuştur. Baḫusus bu feth-i mübâyin müjdesi cedd-i emced-i hazret-i Fatih Ertuğrul Ḫan Gazi'niŋ öz oğlu [13] olan ve müessis-i bünyan-ı saltanat-ı Âl-i Osman bulunan meşhur Gazi Sultan Osman Ḫan-ı Evvel hazretlerine [14] ḫitaben manzum vasiyetname-yi kerimanelerinden bir beyit nüsḫa-yı celileden âlem-i İslama bir müjde-yi evvel olmaḳ üzere hasbü [15] 'ttaalluḳ buraya ḳadar ve tevşîh olunaraḳ tebşiren neşr olundı:

3688 Aslı Farsça *Ḫudāvand-gār* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde aynı imla ile yazılsa da *Ḫudāvendigār* telaffuzu ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫudāvend-gār: 449[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Ḫudāvendigār: I, 573[c]. Bu sebeple, kelime yazmada kullanıldığı bütün yerlerde *Ḫudāvendigār* şeklinde okunmuştur.

3689 Yazmada: *Brusa.*

3690 Yazmada: *tārīḫ.*

[İbnü 'r-Reşād 'Alī Ferruḫ "Evzān-ı Milliyyeniŋ Terkiyle Evzān-ı 'Arūżiyyeniŋ Ḳabūli" *Mir'āt-i 'Ālem* 119[b]] [beyt[3691]]

'Oṯmān! Erṭuġrul[3692] oġlısuŋ[3693]; Oġuz-Ḳara Ḫān neslisüŋ[3694]
Ḥaḳḳ'ıŋ bir[3695] kemter ḳulısuŋ[3696], İstanbul'ı[3697] aç[3698] gül-zār yap

[17] beyti tārīḫ-i Türkānda işbu beytiŋ tekmil hurûfu hurûf-i ebcet hesabıyla İstanbul'uŋ fethi 7047 tariḫini düşürmüştür. [25] Binaenaleyh, işbu beyit keramet-i redife maḳam-ı mu'arrız şükran ve tahdîs-i nimette min gayri haddin bu abd-i [26] âciz tarafından bir nazire-yi ma'rûza ḳabîlinden tanzim olunan ber-vech-i ati beyitler daḫi o feth-i celil [27] müjde-yi mücerret […] terdifen tertip olunmuştur:

söyleduŋ īmā-yı kerāmetle bu yevm-i 'īdi [28] ey nesl-i Oġuz Erṭuġral Ḫān
tāmm fetḥe tārīḫ-i (hübūṭ[3699]-ı) Türkānda bārek-nümāy
7047 t[tariḫ-i Türkân]

[29] müjde-yi kerāmetüŋle ṭutdı sa'ādet yolın evlād-ı kirāmıŋ
ėrdi menzil-i maḳṣūda İbn Murād'ıŋ [30] «oldı cehān dīde-yi İslām roşenāy»
832 sene-yi h[icrî] ş[emsî] -7047-

beyitleri de [31] nazire olaraḳ hem tariḫ-i hicrî-yi Nebevî ve hem tariḫ-i millî-yi Türkân'da İstanbul'uŋ [32] fethine tariḫ düşürülmüştür. İşbu tariḫî beyitlere de ber-veçh-i zir manzum-kârî [33] sözleri de ilave eylerim:

dėnildi tārīḫ şu'arā-yı İslāmda ṣıḥḥat[en] yazılmışdur tārīḫ-i fetḥ-i İstanbul «beldet[üün] ṭayyibet[üün]» (857) cümle-yi kelāmı
oldı adı lisān-ı 'ālem-i İslāmda evrād belde-yi İslāmbol dėnildi bu cehān-ı 'ālem içinde beldeler sulṭānı
fetḥ ėtdi bu beldeyi 'unvet[en] 'Oṯmānlı pād-şāhı ḥażret-i Fātiḥ İslāmbol ḳoydı adını, oldı İslāmbol fatihler maḳāmı

3691 *Mir'āt-i 'Ālem*'de bu mısralar beyit düzenine göre kaydedilmemiştir. İbnü 'r-Reşād 'Alī Ferruḫ: "Evzān-ı Milliyyeniŋ Terkiyle Evzān-ı 'Arūżiyyeniŋ Ḳabūli", *Mir'āt-i 'Ālem*: 'Oṯmān! Erṭuġrul oġlısuŋ / Ḥaḳḳ'ıŋ bir kemter ḳulısuŋ / Oġuz-Ḳara Ḫān neslisüŋ / İstanbul'ı aç gül-zār yap: I, 15-16, 119[b]. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Selāṭīn-i cehānıŋ ser-ferāzı esās-ı salṭanat 'Oṯmān Ġāzī: 'Oṯmān, Erṭuġrul oġlusun / Oġuz-Ḳara Ḫān neslisin / Ḥaḳḳ'ıŋ bir kemter ḳulusun / İslāmbol'ı aç gül-zār yap: I, 7[a].

3692 Yazmada: *Erṭuġral*.

3693 Yazmada: *oġlusuŋ*.

3694 Yazmada: *neslisiŋ*.

3695 Yazmada: *sen*.

3696 Yazmada: *ḳulusuŋ*.

3697 Yazmada: *İslāmbol'ı*.

3698 Yazmada: *al*.

3699 Arapça bir kelime olan *hubūṭ* 'akabinde ikamet gelen nüzul' manasındadır. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hübût* ile *nüzûl* arasındaki fark: 445. Bu takvim, Hz. Âdem'in yeryüzüne indirilişini başlangıç olarak kabul etmektedir ve müellifin kaydettiği hesaplamalara göre miladî 1917 yılı, hübûtî takvime göre 7511'e karşılık geldiği gibi buradaki 7047 tarihi de 1453'e karşılık gelmektedir.

oldı yādı tevārīḫ-i İslāmda belde-yi İslāmbol ġalat-ı meşhūrı oldı lisān-ı ʿālemde İstanbul kelāmı
meşhūr-ı cehān-ı tevārīḫ-i ʿālem olan ʿırḳ-ı aḳvām-ı Türkān ensāl-i ḫükümdārān-ı Oġuz Ḫān tevārīḫ-i ʿālemde mesṭūr ve manẓūrdur dāʾimā
ḥażret-i Fātiḥ'iŋ bu fetḥ-i mübāreki yazılmışdur tevārīḫ-i ʿālemde altun ḥurūfla levḥ-i […] ʿālemde menḳūşdur İslāmbol -İslāmlar mülki- ġāzīler mekānı[3700]

dėnildi tevārīḫ-i ʿālemde tārīḫ-i fetḥ-i İstanbul, inḳılāb tārīḫ-i cehānda ʿaṣr-ı āḫirūndur tārīḫ[en] *nāmı*
çūn-ki olmışdur cehān-ı ʿālem-i tevārīḫde taḳlīb-i ḳurūnda aḫīr[3701] *ḳurūn geldi tārīḫ-i kelime-yi «āḫirūn» -857- kelāmı*
anuŋ'çün oldı tevārīḫ-i İslāmda İslāmbol maḳarr-ı ḫilāfet, merkez-i ḥükūmet-i İslāmıŋ mekānı, sulṭānlar maḳāmı

3548. Âl-i Osman Devleti kir ḳaldırmaz. **108/02**

3549. Âl-i Osman Devleti fatih-i Mısır'dır. **108/03**

3550. Âl-i Osman Devleti fatih-i İran, sahib-i Turan'dır[3702]. **108/04**

3551. Âl-i Osman Devleti, namusunu ḳılıcı üstünde taşır. **108/05**

3552. Al üstüne al belli olmaz, ḳara üstüne ḳara. **108/06**

3553. Al aḳçeŋi, vėr bohçamı[3703]. **108/07**

3554. Al at murada işarettir. **108/08**

3555. Al üstünde al yazı oḳunmaz. **108/09**

3556. Al aḳçeŋi, vėr aḳçemi. **108/10**

3557. Al başıŋa bir bela, giy ayağıŋa iki bela! **108/11**

3558. Al bir bela, alma iki bela! **108/12**

3559. Al abdalıŋ yuf borusun. **108/13**

3560. Al, baḳ beğenmez iseŋ yine bıraḳ. **108/14**

3561. Al bayrağını açmış gidiyordu. **108/15**

3562. Al baḳalım, dur baḳalım. **108/16**

3563. Al, bu da seniŋ olsun. **108/17**

3700 Bu metnin devamı; yazmada "Mā-baʿd-ı Manẓūmāt" başlığı altında, bir sonraki (109.) sayfada yer almaktadır; ancak metinde bütünlük sağlanması için metnin kalan kısmı da buraya alındı.

3701 Yazmada: *āḫīr*.

3702 Turan: 'Türklerin ve akraba milletlerin tarihî anavatanı' anlamında siyasal ve kültürel bir kavram. Farsça kökenli bir kelime olan *Turan* önceleri İranlıların İran'ın kuzeydoğusundaki bölgelere verdikleri bir isimdi. Daha sonra Ural-Altay ve Fin-Macar halklarından oluşan ve Turan ırkı diye tanınan toplumların yaşadığı anayurdu tanımlamak için kullanılmıştır. Turancılık ise bu halkların birliğini savunan ideolojik ve siyasal bir terim halinde 'uzak anayurt ideali' manasında Macaristan'da XIX. yüzyılın ilk yarısında doğmuştur. Geniş bilgi için bk. SARINAY, Yusuf: "Turan", *DİA*: 41, 407[c]-408[c].

3703 Yazmada: *boġçamı*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b]. Ayrıca *akçe bohça* ikilemesi 'hediye ve rüşvet' manalarında kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: boġça: akçe boġça: 403[b].

3564. Al damgalı[3704] fermanı vardır. **108/18**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3705] 89[3706]

Vālid-i mācidīnüŋ (Yıldırım Bā-Yezīd Ḫān)[3707] *naʿş-ı şerīfini vaṣiyyeti üzre Brusa'da binā olunan cāmiʿ-i şerīf civārında defn olunmasın taʿyīn ėdüp Brusa ḥükūmetini daḫı* ***al tamġa ile ol şeh-zāde-yi (Mūsā Çelebī)***[3708] ***cevān-baḫta sipāriş ḳıldı.*** *Baʿdehū kendi evlādı gibi dil-nevāzlıḳlar ėdüp muʿāmele-yi pider-āne ile revān eyledi.* ilā āḫirihi[3709]…

Veysī Efendi'niŋ mektubundan…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[3710] [cüz'-i ṯānī,] 114[3711]

Ol pāy-māl-i minnet olmamanıŋ vechi ẓāhir oldı; ammā ʿadem-i ḳaydıŋ vechi ẓāhir olmadı. Ẓāhir-i şeṭūf-ı ḳalem-i nisyān deyemezler. Ṣadme-yi gülle-kūb-i ʿazl-i serāsīmeliginden Ḳarpaz ḳażāsınıŋ beş aḳçe teraḳḳīsi pāye-yi serīr-i aʿlāya ʿarż olunmışdur deyü ***al tamġa maḳāmında*** *roz-nāme ḫitāmına urılan mühr-i ekberiŋ üstine ḳayd ėderler de mādde-yi Veysī maẓlūmı niçe ferāmuş ėderler.* ilā āḫirihi[3712]…

3565. Al damga[3713] Âl-i Osman'ıŋ alamet-i nişanı, mürekkeb-i fermanıdır. **108/19**

3566. Al damgasız[3714] emrėtmez Timurîler[3715]. **108/20**

3567. Âl-i Cengiz oyunu… **108/21**

3568. Âl-i Cengiz oyunu oynamaḳ ister. **108/22**

3704 Yazmada: *tamġalı*. CLAUSON: *EDPT*: 504[b]. TDK: *TTS*: tamga: Damga, nişan, alamet.: V, 3710. Resmî hüküm ve yazılara ise kırmızı mürekkepli mühür vurulurdu ve buna *al damga* denirdi. Ayrıca, *altın damga*nın hükümdar tuğrasına, *al damga*nın da divan tarafından alınması kararlaştırılan verginin tahsil edildiğine dair hükümdar imzası karşılığı vurulan mühre dendiği de kaydedilmiştir. Bununla beraber, Altınorda Hanlığı'nda yarlığa bazan *al damga* adının verildiği de görülmektedir. Ayrıca, Argun Han ile Olcaytu'nun Fransa kralına gönderdikleri mektuplar al damga ile mühürlenmişti. Al damga, dört köşeli olup yarlığın alt kısmına basılırdı. Bu damga, siyah mürekkeple basılırsa buna *kara damga* adı verilirdi ve resmî olmayan yazışmalarla yarlıkların arka kısımlarına vurulurdu. HALAÇOĞLU, Y.: "Damga", *DİA*: 8, 454[c].

3705 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

3706 Yazmada: *98*.

3707 Yıldırım Bā-Yezīd Ḫān: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

3708 Mūsā Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

3709 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

3710 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳradur*.

3711 Yazmada: *115*.

3712 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

3713 Yazmada: *tamġa*. CLAUSON: *EDPT*: 504[b]. TDK: *TTS*: tamga: V, 3710. *Al damga* için bk. HALAÇOĞLU, Y.: "Damga", *DİA*: 8, 454[c].

3714 Yazmada: *tamġasız*. CLAUSON: *EDPT*: 504[b]. TDK: *TTS*: tamga: V, 3710. *Al damga* için bk. HALAÇOĞLU, Y.: "Damga", *DİA*: 8, 454[c].

3715 Timurlular [1370-1507]: Orta Asya ve İran'da hüküm süren İslâm hânedanı. Timur [1370-1405] tarafından kurulduğu için onun adına nisbetle Timurlular şeklinde anılır. Geniş bilgi için bk. AKA, İ.: "Timurlular", *DİA*: 41, 177[a]-180[c].

3569. Âl-i Cengiz oyunu ismetsizlik[3716]… **108/23**

3570. Al cebbarıŋ metaını. **108/24**

3571. Al haḳḳını, yème toḫumu[3717]. **108/25**

3572. Al ḫaberiŋ sıhhatin etfalden. **108/26**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrā‘]

3573. Al, ḫayrını gör. **108/27**

3574. Al ḫaberi, git ḳabara ḳabara. **108/28**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 188[3718]]

3575. “Al.” dėnilen malda ḫayır vardır. **108/29**

3576. “Al.” dėdimse[3719] “Hepsini de al.” dėmedim ya! **108/30**

3577. Al dünyanıŋ ḫaberin boş boğazdan. **108/31**

3578. Al saŋa bir deli daha! **108/32**

3579. Al şamdanı[3720], yaḳ çırağı[3721], yan derdiŋe. **108/33**

3580. Al şikârıŋı. **108/34**

3581. Al şikârıŋı, vėr kârıŋı. **108/35**

3582. Al renk eser-i şevket ve haşmettir, mavi renk bahadırlıḳ, aḳ renk mertlik, şecaat, cesaret, yiğitliktir. **109/01**

3716 ATAY: *A-TBL*: ‘ismaˤ: Koruma, muhafaza; namuslu, şerefli olma; koruma, menetmek, önleme; kuvvet, üstünlük; evlilik, nikâh bağı, akdi; insanı, nefsi fenalık yapmak ve kötülük işlemekten alıkoyan alışıklık, meleke, imkânı olduğu hâlde, elinde bulunduğu hâlde fenalık yapmaktan sakınma, kendini tutma gücü, hasleti.: 3, 395[a].

3717 Yazmada: *tuḫmı*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *tuḫm*’dur. STEINGASS: *CP-ED*: 288[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *tuḫm* hem de *toḫum* imlası kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: toḫm: 517[a]; toḫum: 607[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuḫm [Tür. zebān-zedi: *toḫum*.]: I, 389[a].

3718 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Al ḫaberi, git ḳabara ḳabara.: cüz’-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3719 Yazmada: *dėdimse, dėdim ėse*.

3720 Yazmada: *şemīdānı*. Kelimenin aslı (Arapça *şam‘* + Farsça +*dān*) *şam‘dān*’dır. ATAY: *A-TBL*: şam‘dān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şam‘dān: 760[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *şamdan* ve *şem‘dān* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şem‘dān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şem‘dān: 1137[a].

3721 Kelimenin aslı Farsça olup bu dilde *çarāġ* ve *çirāġ* olmak üzere iki farklı telaffuzla müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çirāġ: 389[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çarāġ: Fetīledür, ki yaġla ālūde ėdüp yaḳarlar ve ‘otlamaḳ’ ve ‘yayılmaḳ ve ‘çerīden’ ma‘nāsına gelür ve ‘at iki ellerin dikine ḳaldurmaḳ’ ma‘nāsınadur, ki “şaḫlanmaḳ” ta‘bīr olunur ve pīr ü mürşide ve delīl ü reh-nümāya daḫı ıṭlāḳ olunur ve aydınlıḳdan daḫı kināye ėderler.: 288. Ş. Sāmī: *ḲT*: çirāġ: Ḳandīl ve mūm ve meş‘ale gibi vāsıṭa-yı tenvīr.: I, 507[b]. Yazmada kelimenin *Çi* sırasında yer aldığı hâlde *Çe* sırasında yer almamasından müellifin kelimeyi *çirāġ* biçiminde kullandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple; madde başlarında, ilgili kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan *çerağ* ve *çırağ* imlalarından *çırağ* tercih edilmiştir. TDK: *TS*: çerağ: 522[a]; çırağ: 537[b].

3583. Al renkli badede su bile ḳızarır. **109/02**

3584. Al renkli badeden su içeniŋ elbette yüzü ḳızarır. **109/03**

Yaḥyā Naẓīm[3722] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 102] [ġazel]

bāde noş ėtmiş o rūy-ı sāde olmış al reng
bādeden ol ruḫ o ruḫdan bāde olmış al reng

ḫande-yi nāz eylesün ol gül-ʻiḏār ve ġunca-leb
lāleler açılmaġa āmāde olmış al reng

fikr-i laʻli zāhide ol deŋli ḳan aġlatdı kim
goşe-yi miḥrābda seccāde olmış al reng

sürḫ-gūndur her ʻaraḳ tāb-ı ruḫundan gūyiyā
berg-i gülde şeb-nem-i uftāde olmış al reng

iddiʻā-yı ḥüsn ėderken seyr ėdüp yāri Naẓīm
şermden[3723] her dil-ber-i āzāde olmış al reng

3585. Al renk al renge ḳarşı gelince birbirini şaşırır. **109/04**

3586. Al renk dėyince[3724] ḫatıra lale gelmemek mümkün müdür? **109/05**

3587. Al derviş külahıŋı, "eyvallah"ı da içinde.[3725] **109/06**

3588. Âl[3726] ḳıran, baş kesen… **109/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 35[3727]]

3589. Al ḳaşağı, gir aḫıra[3728]; yarası olan gocunur[3729]. **109/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 35[3730]]

3590. Al renk altmış, yeşil renk yetmiş derece şirinliği gösterir. **109/09**

3591. "Al saŋa, vėr baŋa"dır (dünya işi). **109/10**

3592. Al aḳiḳ gibi gözleri ḳızıl ḳana döndü. **109/11**

3722 Yazmada: *Naẓīmī*.

3723 Yazmada: *şiremden*.

3724 Yazmada: *deyince*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

3725 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Al külahını derviş, "eyvallah"ı da içinde. 109/24, Al külahını, "eyvallah"ı dahi içindedir. 109/31, Al külahını (derviş), "eyvallah"ı da içinde. 110/01.

3726 Arapça bir kelime olan *āl* 'aile, evlat, ahfat; hanedan, sülale' manalarındadır ve terim olarak meşhur bir kimsenin soyuna, kabilesine, hânedanına veya temsil ettiği fikirlere bağlı zümreler için kullanılmaktadır. Geniş bilgi için bk. ÖZEL, A.: "Âl", *DİA*: 2, 305[a]-306[b]. AYVERDİ: *MBTS*: âl: 35[a].

3727 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Āl ḳıran, baş kesen…: 35.

3728 Yazmada: *āḫʸura*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin Farsçada *āḫʸur* ve *āḫʸar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: āḫʸur, āḫʸar: 26[b]. Kelimenin her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

3729 Yazmada: *ḳoçunur*. TDK: *DS*: koçunmak: Sakınmak.: VIII, 2895[b]. TDK: *TTS*: kocunmak: Çekinmek, ihtiraz etmek, korkmak.: IV, 2592. REDHOUSE: *TaEL*: ḳocunmaḳ: 1481[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳocınmaḳ: II, 1090[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoçun-: 152[a].

3730 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Al ḳaşağı, gir āḫʸura; yarası olan ḳocunur.: 35.

3593. Al fetvayı[3731] kör ḳadıdan. **109/12**

3594. Al ḳadeh, vėr ḳadeh. **109/13**

3595. Al ḳaşağıŋı gir aḫıra[3732], yağırı[3733] olan elbette gocunur[3734]. **109/14**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3735]]

3596. Al ḳaşağıŋı gir aḫıra[3736], ya ata ya eşeğe… **109/15**

3597. Al ḳanlar içinde ḳaldı. **109/16**

3598. Al giymedim[3737] ki alınayım. **109/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 36[3738]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3739]]

3599. Al kiraz[3740] üstüne ḳar yağar. **109/18**

3731 Aslı Arapça olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde *fetvā (فتوا)* ve *fetvā (فتوى)* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 309[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fetvā (فتوا) yā fetvā (فتوى): II, 982[a]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır.

3732 Yazmada: *āḫᵛura*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫᵛur, āḫᵛar: 26[b]. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

3733 TDK: *TTS*: yağır: 1. Hayvanların sırtında hasıl olan yara. 2. Sırtı yaralı (hayvan).: VI, 4198. CLAUSON: *EDPT*: yağır: 905[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaġır: II, 1531[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yaġır: 296[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yaġır (II): 306[a]. TDK: *DS*: yağır (I): Yük ve binek hayvanının sırtında, eyer ve semerin açtığı yara: XI, 4119[b].

3734 Yazmada: *ḳoçunur*. TDK: *DS*: koçunmak: Sakınmak.: VIII, 2895[b]. TDK: *TTS*: kocunmak: Çekinmek, ihtiraz etmek, korkmak.: IV, 2592. REDHOUSE: *TaEL*: ḳocunmaḳ: 1481[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳocınmaḳ: II, 1090[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoçun-: 152[a].

3735 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Al ḳaşaġıyı gir āḫᵛura yāresi olan ḳocunur.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3736 Yazmada: *āḫᵛura*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫᵛur, āḫᵛar: 26[b]. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

3737 Yazmada: *geymedim*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *keḏ*-'tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey-* ve *giy-* şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: geymek: cüz'-i evvel, 724[b]; giymek: cüz'-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey-* ve *giy-* farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

3738 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Al geymedim ki alınayım.: 36.

3739 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Al geymedim ki alınayım.: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3740 Yazmada: *kirās*. Aslı Yunanca *kerasos (κέρασος)* olan *kiraz* kelimesi, yazmada iki farklı imla ile (kirās, kirāz) kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ilgili imlalarının ikisi de müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: κέρασος (kerasos): 414[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: kirās; kires; ḳırās; kirāz, kirez: II, 3900. REDHOUSE: *TaEL*: kirāz: 1533[a]; kirās: 1533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kirāz: II, 1154[b]; kirās: II, 1154[b].

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 188[3741]]

3600. Al gülüm, vėr gülüm. **109/19**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 36]

3601. Al gülüm[3742], vėr gülüm[3743]. **109/20**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3744]]

3602. Al külah, vėr ḳadeh. **109/21**

3603. Al kâğıt üstünde al yazı oḳunmaz. **109/22**

Fużūlī [*Dīvān* 380, CCLVI, 5] beyt

yazar göz perdesine eşk şerḥ-i ḥāl bilmez kim
oḫunmaz[3745] ***ḳan-ile yazılsa ḫaṭṭ evrāḳ-ı al üzere***

3604. Al gömleğiŋ yaḳası gizlenmez. **109/23**

3605. Al külahıŋı derviş, "eyvallah"ı da içinde. **109/24**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3746]]

3606. Al gülüŋü, vėr bülbülümü. **109/25**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3747]]

3607. Al Allah deliŋi[3748], zapt eyle ḳuluŋu. **109/26**

3741 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Al kirās üstine ḳar yaġar.: cüz'-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3742 Yazmada: *gülim*.

3743 Yazmada: *gülim*.

3744 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Al gülim, vėr gülim.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3745 Yazmada: *oḳunmaz*. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: okunmaz (ohunmaz): 139, CCLX, 5.

3746 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Al külāhuŋı, "eyva'llāh"ı da içinde.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3747 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Al gülüŋi, vėr gülimi.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3748 Yazmada: *delüŋi, deliŋi*. Aslı Türkçe *tėlbe* olan bu kelimenin yazmada gösterilen imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. DOERFER: *TMEN*: tēlbä: II, 660. CLAUSON: *EDPT*: tėlvē: 493[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: delü: II, 2130; deli: II, 2131. TDK: *TTS*: deli (delü): II, 1066; delü: II, 1069. Ş. Sāmī: *ḲT*: delü: I, 618[b]; deli: I, 618[b].

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 188[3749]]

3608. Al Allah’ım emanetiŋi[3750]. **109/27**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 188[3751]]

3609. Al lale gibi… **109/28**

3610. Al üstüŋe ḳayıḳçı. **109/29**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 188[3752]]

3611. Al gülüŋü[3753], vėr gülümü. **109/30**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 189[3754]]

3612. Al külahıŋı, “eyvallah”ı daḫi içindedir.[3755] **109/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 36]

3613. Al külahıŋı[3756] (derviş), “eyvallah”ı da içinde. **110/01**

3614. Al gömlektir, gizlenmez. **110/02**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 36]

3615. Al malıŋı, ḫayrını gör. **110/03**

3616. Al malıŋı, vėr paramı. **110/04**

3617. Al malıŋı, vėr aḳçemi. **110/05**

3618. Al malıŋı, gör ḫayrını. **110/06**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 32]

3749 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Al Allāh delüŋi, żabt ėt ḳuluŋı.: cüz’-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3750 Yazmada: *emānetüŋi, emānetiŋi*.

3751 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Al Allāh’ım emānetüŋi.: cüz’-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3752 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Al üstüŋe ḳayıḳcı.: cüz’-i ṯānī, 188. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 12.

3753 Yazmada: *gülümi, gülimi*.

3754 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Al gülüŋü, vėr gülimi.: cüz’-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3755 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Al derviş külahını, “eyvallah”ı da içinde. 109/05, Al külahını derviş, “eyvallah”ı da içinde. 109/24, Al külahını (derviş), “eyvallah”ı da içinde. 110/01.

3756 Yazmada: *külāhuŋı*.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 189[3757]]

3619. Al münasebetsizliği gevezeden. **110/07**

3620. Alan satandan, satan alandan umar. **110/08**

3621. Alacaḳlıya türkü çağrılmaz. **110/09**

3622. Alan memnun, vėren (satan) memnun; eveci[3758], geveci[3759]; “Ben neciyim?” **110/10**

3623. Alan, satan ḫayrını görsün. **110/11**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 189[3760]]

3624. Alacağına ḳuş gibi uçup gelir, vėreceğine gelince sıçan (fare) gibi ḳaçıp gider. **110/12**

3625. Alacağıŋ varsa vėreceğiŋ de vardır. **110/13**

3626. Alacağına arslan, vėreceğine sıçan gibi olur. **110/14**

Ḳadim Türkçe mesel:

[Ḳāşġarlı Maḥmūd] *Dīvānü Luġāti ’t-Türk* 25^{b}_{11}, 103^{b}_{5}[3761]

Alımcı arslan, bėrimci sıcġan.

Osmanlıcası: *Alacaġına arslan, vėrecegine ṣıçan…*

3627. Al yalanı dalḳavuḳtan[3762]. **110/15**

3628. Al yalanı münafıḳtan. **110/16**

3629. Al yalanı yamandan. **110/17**

3630. Al bu da seniŋ olsun. **110/18**

3631. Alan aldı, almayan ḳuru ḳaldı. **110/19**

3632. Alan Allah, vėren Allah, ėden Allah, ėttiren Allah; öyle iken zayıf ḳuluŋ tedbiri nedir Allah? **110/20**

3757 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Al māluŋı, gör ḫayrını.: cüz’-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3758 TDK: *DS*: eve (I): Oyunda ebe.: V, 1802^{b}.

3759 TDK: *DS*: geve (I): Halı.: VI, 2008^{b}; geve (II): Kahve.: VI, 2008^{b}.

3760 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Alan, ṣatan ḫayrını görsün.: cüz’-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3761 Yazmada *72*. İlgili alıntı, Kilisli Rıfat BİLGE’nin [1874-1953] yaptığı *Kitābu Dīvānü Luġāti ’t-Türk* neşrinden alınmıştır. el-Ḳāşġarī: *Kitābu Dīvānü Luġāti ’t-Türk*: alım: cild-i evvel, 72_{4}. KÂŞGARLI: *DLT*: alım: 25^{b}_{11}; bėrim: 103^{b}_{5}.

3762 Yazmada: *ṭalḳavuḳdan*. Esasen ‘sarıksız kavuk giyen’ demek olan bu kelime; ‘vakarsız, haysiyetsiz kimse, soytarı’ anlamında kullanılmaktadır. REDHOUSE: *TaEL*: ṭal: ṭalḳavuḳ: 1226^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭalḳaġuḳ: II, 869^{b}. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *dalḳavuḳ* imlası da mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: dalḳavuḳ: I, 598^{c}. Kelimenin ilgili (dalḳavuḳ, ṭalḳavuḳ) imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır. Ayrıca, Osmanlı Türkçesinde *kavuk* kelimesinin de iki farklı imlası mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: kavuk: 583^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaġuḳ: II, 1030^{c}; ḳavuḳ: II, 1043^{b}.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3763] 332

Sübḥān-Allāh, Pād-şāh-ı ʿālī-cāh bunca zamāndan berü zühd ü ṣalāḥī pēşe-yi ʿadl ü dād ve icrāsını endīşe ėtmiş ėken o ecr-i ʿömrinde (fī ḳulūbuhum maraż...) mā-ṣadaḳı ile olan aṣḥāb-ı ġaraż sözleri ile ehl-i İslāmuŋ biri birine[3764] *ḳılıc çekmesine rıżā vėrmişdür.*

(beyt)[3765]

alan oldur, vėren oldur, ėden ol[3766]
yā bu insān-ı żaʿīf ėtdügi[3767] ***tedbīr nedür***

3633. Aldığıŋ şeyi "Almadım.", vėrdiğiŋ şeyi "Vėrmedim." dėmemek gerek. **110/21**

3634. Alanı "aldı", vėreni "vėrdi" bilmek gerek. **110/22**

3635. Alanıŋ eli altta olur, vėreniŋ eli üstte olur. **110/23**

3636. Alanıŋ eli, dili altta ḳalır; vėreniŋ eli, dili üstte durur. **110/24**

3637. Alan odur[3768], vėren odur[3769], ėden odur[3770], ėttiren odur[3771]. **110/25**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 292[3772]]

3638. Alana "Alma.", vėrene "Vėrme." dėnilmez. **110/26**

3639. Alan alanıŋ elinde ḳaldı. **110/27**

3640. Alan alanıŋ, tutan tutanıŋ elinde ḳaldı. **110/28**

3641. Alan alana, tutan tutana… **110/29**

3642. Alan aldı, almayan ḳuru ḳaldı. **110/30**

3643. Alabilirseŋ al. **110/31**

3644. Alabildiğine gider. **110/32**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3773]]

3763 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

3764 Yazmada: *birbirine*.

3765 beyt: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok. Aynı beyit *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nin başka bir yerinde ise yazmada kaydedildiği biçimle yer almaktadır. Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: alan oldur vėren oldur ėden oldur ėtdiren ol / yā bu insān-ı żaʿīf ėtdigi tedbīr nedür: 292.

3766 Yazmada*: ėden oldur, ėtdiren oldur*.

3767 Yazmada*: ėtdigi*.

3768 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ baʿż taʿbirātında istiʿmāl olunuyor.: I, 217ᶜ.

3769 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217ᶜ.

3770 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217ᶜ.

3771 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217ᶜ.

3772 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: alan oldur vėren oldur ėden oldur ėtdiren ol / yā bu insān-ı żaʿīf ėtdigi tedbīr nedür: 292.

3773 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alabildigine gider.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3645. Alpaḳ[3774]… **110/33**

3646. Altta ḳalanıŋ canı çıḳsın. **110/34**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3775]]

3647. Altı altın gibi parladı çıḳtı. **110/35**

3648. Altı ile altı on iki ėder, on iki ay bir yıl ėder, bir yıl üç yüz altmış beş gün ėder, ötesini sen hesap ėt. **110/36**

3649. Altısında terbiye görmeyen altmışında görse de faydasızdır. **110/37**

3650. Altına baḳma, üstüne baḳ. **110/38**

3651. Altmışından soŋra ḳopuz[3776] çalınmaz. **110/39**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* [cüz'-i evvel] 641[b] beyt[3777]

ḳopuzı[3778] *işiden kişi aldanur*
ḳazan üstüne ṭamla ṭamlar ṣanur

3652. Altmışından soŋra saz çalmağa beŋzer. **110/40**

3653. Altay'dan at alsaŋ altı oğluŋa da yetişir, boy ḳovar[3779]; Ḳırgız'dan ḳız alsaŋ altı nesliŋe soy ḳovar. **110/41**

3654. Altay'ıŋ al tayı, Uygur'uŋ aḳdarısı[3780], Ḳırgız'ıŋ ḳızıl yüzlü ḳızı bir yiğitte bulunmaḳ gerek. **111/02**

3774 TDK: *DS*: alpak (I): Bir çeşit yerli dokuma.: I, 229[a]; alpak (II): Kırmızı.: I, 229[a]. Ayrıca, 'dürüst, kahraman, yiğit kimse'.

3775 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Altda ḳalanuŋ cānı çıḳsun.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3776 Yazmada: *ḳobuz*. CLAUSON: *EDPT*: kopuz: 588[b]. TDK: *DS*: kobuz: Akordeonun küçüğü, bir çeşit çalgı.: VIII, 2890[b]. TDK: *TTS*: kobuz: Ut biçiminde eski bir Türk sazı.: IV, 2588; kubuz: IV, 2710.

3777 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: ḳopuz: cüz'-i evvel, 641[b].

3778 Yazmada: *ḳobuzı*.

3779 Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta'ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: 1. Takibetmek, izlemek, kovalamak. 2. Koşturmak.: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: VIII, 2902[b]; koğmak (II): XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

3780 Yazmada: *aḳṭarısı*. Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

[111/01] Altay’ıŋ atları, Uygur’uŋ yayı ve mert yiğitleri, Oğuz’uŋ beyleri[3781] *ve cesur bahadırları, Ḳırgız’ıŋ sert atlarıyla sert ḳızları, Turan’ıŋ türeleri*[3782] *(beyleri*[3783]*) Tatar’ıŋ atlarıyla oḳu ve cesur yiğitleri; vaḳtiyle merd-i meydanda nam, şan alıp ad, san ve söhret ḳazanmış olduḳlarını iḫtiyarlarıŋ âdeta hikâye ḳabîlinden naḳlėttikleri mervîdir. Onuŋ*[3784] *için bazı menḳul sözler de vardır. Dėrler ki: “At alsaŋ Altay’dan, ḳız alsaŋ Ḳırgız’dan olsun. Yiğitleri Uygur’dan ara, türeleri Altay ile Turan’dan seç.” dėdikleri meşhur sözler vardır.*

3655. Altay’ıŋ altılıḳ atı, Uygur’uŋ altmışlıḳ ḳartını yine yiğit gösterir. **111/03**

3656. Altmış yıl daha yaşasaŋ, o aḳıl ile hamama gitseŋ ḳuru çıḳarsın. **111/04**

3657. Altmış yılıŋ başında bir devlet ḳuşu ḳondu, o da başımıza pisledi gitti. **111/05**

3658. Alta gitti. **111/06**

3659. Altmış, yetmişiŋ ḳardeşi[3785] sayılır. **111/07**

3660. “Altmış, yetmiş…” dėyip[3786] durma; işiŋ bitmiş. **111/08**

3661. Altmışa geldikten soŋra altından tabaḳ, gümüşten ayaḳ yaptırsaŋ yine faydasızdır. **111/09**

3662. Altına tusan[3787] bala[3788] (çocuḳ[3789]) gibi oldu. **111/10**

3663. Altı olur, yedi olur; hep Allah’ıŋ (Taŋrı’nıŋ[3790]) dėdiği olur. **111/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 34[3791]]

3781 Yazmada: *begleri*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

3782 TDK: *DS*: türe: Subay, komutan.: X, 4013[a].

3783 Yazmada: *begleri*. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

3784 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

3785 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

3786 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

3787 TDK: *DS*: tusmak: 1. Gizlenmek, saklanmak, kabuğuna çekilmek. 2. Anlamak, sezmek.: X, 3996[b].

3788 TDK: *DS*: bala (I): 1. Çocuk, yavru, küçük. 2. Oğlan çocuğu.: II, 496[a]. CLAUSON: *EDPT*: balā: 332[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: bala: 193. Ş. Sāmī: *ḲT*: bala: I, 273[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bala: 71[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бала [bala]: 42[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bala (I): 23[a].

3789 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چرچق, چرجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

3790 Yazmada: *Taŋrı*.

3791 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Altı olur, yedi olur; hep Allāh’ıŋ dėdigi olur.: 34.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3792]]

3664. Altı, üstünden belki ḫayırlıdır. **111/12**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 34]

3665. Alet işler, el övünür[3793]. **111/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 33[3794]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3795]]

3666. Alet işler, el maḳtanır[3796] (tefaḫür eder[3797]); ḳılıç[3798] keser, ḳol maḳtanır. **111/14**

3667. Alet işler, el oŋdurur[3799]. **111/15**

3668. Aletsiz, ustalıḳ olmaz. **111/16**

3669. Aletsiz, usta daḫi olsa iş göremez. **111/17**

3670. Aletsiz iş görülmez. **111/18**

3671. Alet, ustasına göre iş görür. **111/19**

3672. Altı, üstünden belki iyi[3800] çıḳar. **111/20**

3792 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Altı olur, yedi olur; hep Taŋrı dėdigi olur.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3793 Yazmada: *ögünür*. CLAUSON: *EDPT*: [1]ög-: 100[a]; ögün-: 110[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ögenmek: 263[b]; ögünmek: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övenmek (اوكنمك): 1. Kendi kendini medḥ, temeddüḥ ėtmek. 2. Tefāḫür ėtmek, müfteḫir olmaḳ.: I, 216[c]; övmek (اوكمك): Medḥ, ṯenā, sitāyiş ėtmek; iyiligini der-miyān ėderek ta'rīf ve tavṣīf ėtmek.: I, 216[b]. TDK: *DS*: öğünmek: Sevinmek.: XII, 4622[b]. Bu kelimeyi *oğunur* diye okumak da mümkündür. TDK: *DS*: oğunmak: Övünmek.: IX, 3270[b].

3794 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ālet işler, el ögünür.: 33.

3795 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ālet işler, el ögünür.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3796 LESSING: *M-TS*: magta-: Övmek, methetmek, yüceltmek, göklere çıkarmak, lehinde konuşmak.: 638[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: maḳtamaḳ: Maḫtamek; medḥ, ṯenā ėtmek; ta'rīf, tavṣīf ėtmek; ḏikr-i cemīl; sitāyiş ėtmek; ögmek.: 275[b]. YUDAHİN: *KS*: makta-: Övmek, methetmek.: 550[a]. TDK: *TTS*: maktamak: Methetmek.: IV, 2793. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: maḳta-: Övmek, methetmek.: 176[b]. ÖNER: *K-TTS*: maḳta-: Övmek, daima iyi taraflarından söz etmek.: 320[b].

3797 tefāḫür ėder: Yazmada: *tefāḫür*.

3798 Yazmada: *ḳılıc*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

3799 Yazmada: *ondurur*. Yazmada *on-* kelimesi, üç farklı imla ile [on-, oŋ- (اوگ-), oŋ- (اوڭ-)] yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: on-: 168[b]; oŋ-: 169[a]. TDK: *TTS*: oŋmak (oŋmağ, uŋmak): V, 2993. REDHOUSE: *TaEL*: oŋmaḳ: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oŋmaḳ [ve ġl.: vāv-ı maḳbūża ile: *uŋmaḳ*.]: I, 216[b]. TDK: *DS*: oŋmag (I): IX, 3283[b]; oŋmag (II): IX, 3283[b]; oŋmak: IX, 3284[a]; unmak: XI, 4039[b]; onmak: XII, 4614[a]; unmak, uŋmak: XI, 4786[a].

3800 Yazmada: *eyü*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ايو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3801]]

3673. Altı, üstünden ḫayırsız çıḳtı. **111/21**

3674. Altı bozuḳ çıḳtı. **111/22**

3675. Altı çürük, üstü bozuḳ çıḳtı. **111/23**

3676. Altını mı alırsın, üstünü mü? **111/24**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3802]]

3677. Alt çeŋe mor çuḫaya[3803] ḳaplı. **111/25**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 33[3804]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3805]]

3678. Altı haram, üstü helal… **111/26**

3679. Altında ḳalanıŋ canı çıḳsın. **111/27**

3680. Altı ḳaval, üstü şişḫane… **111/28**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 34[3806]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3807]]

3681. Alt tarafını ḳarıştırma. **111/29**

490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) /ﺑﯩ imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

3801 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Altı, üstünden belki eyü çıḳar.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3802 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Altını mı alursın, üstüni mi?: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3803 Yazmada: *çoḳaya*. Kelimenin aslı Farsça *çūḫā*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 402[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çūḫā: Yüŋden ėderler, ma'rūf libāsdur, ki Türkīde daḫı *çuḫa* dėrler. Naṣārā ruhbānlarına maḫṣūṣ bir libāsdur, ki yeŋleri olmaz, üstden giyerler, ferāce menzilindedür.: 301. REDHOUSE: *TaEL*: çoḫa: 734[b]; çoḳa: 738[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çoḫa: I, 519[a]; çoḳa: I, 522[c]. TDK: *DS*: çoka (II): Köylü dokuma ve örgüsünden yapılan ceket.: III, 1259[a]; çuka (II): Kepenek.: III, 1302[a]; çuka (II): Çuha.: III, 1302[a].

3804 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Alt çeŋesi mor çūḫaya ḳaplı.: 33.

3805 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alt çeŋesi mor çoḳaya ḳablı.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3806 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Altı ḳaval, üsti şeş-ḫāne…: 34.

3807 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Altı ḳaval, üsti şeş-ḫāne…: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3682. Alt tarafında gâvur[3808] köyü yoḳ ya! **111/30**

3683. Alt tarafını sorma. **111/31**

3684. Alt tarafı haramdır. **111/32**

3685. Alt yanında ne var baḳalım! **111/33**

3686. Alt yanı çıḳmaz yoldur (soḳaḳ). **111/34**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā*ṯ*āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3809]]

3687. Alt yanı kiraz[3810] bahçesi[3811]. **111/35**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā*ṯ*āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3812]]

3688. Altın[3813] altındır, demir demirdir, taş yine taştır; altından demir, demirden altın olmadığı gibi taş da demir olmaz. **112/01**

3689. Altına "altın", baḳıra "baḳır" dėnir. **112/02**

3690. Altın, madenleriŋ şahıdır. **112/03**

3691. Altın, ateşte; insan, mihnette tecrübe olunur. **112/04**

Bāḳī [*Dīvān* 303, 328, 5] beyt[3814]

zer gibi ḳalbi ṣāf olan gelsün
ātiş-i meyde imtiḥān ėdelüm

3692. Altın almış, baŋtına baḳır çıḳmış. **112/05**

3693. Altın, ateşte; insan, mihnette belli olur. **112/06**

3808 Yazmada: *yavur, gāvur*. Kelimenin aslı 'ateşperest' manasındaki Farsça *gabr* olup *gāvur* biçimi de bu dilde müstameldir; *yavır* ise kelimenin Nogaycada kullanılan biçimidir. STEINGASS: *CP-ED*: gāvr, gāvur: 1073[b]; gabr: 1074[b]. REDHOUSE: *TaEL*: gāvur: 1519[b]; gebr: 1521[b]. BASKAKOV: *N-RS*: явыр (yavır): 454[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-kāfir: II, 99.

3809 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā*ṯ*āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alt yanı çıḳmaz ṣoḳaḳ.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3810 Yazmada: *kirās*. Aslı Yunanca *kerasos (κέρασος)* olan *kiraz* kelimesi, yazmada iki farklı imla ile (kirās, kirāz) kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ilgili imlalarının ikisi de müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: κέρασος (kerasos): 414[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: kirās; kires; ḳırās; kirāz, kirez: II, 3900. REDHOUSE: *TaEL*: kirāz: 1533[a]; kirās: 1533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kirāz: II, 1154[b]; kirās: II, 1154[b].

3811 Aslı Farsça *bāġça* olan 'küçük bağ' manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

3812 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ā*ṯ*āri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alt yanı kirāz bāġçesi.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3813 Yazmada: *altun*. Osmanlı Türkçesinde *altın* ve *altun* olmak üzere iki farklı imlası mevcut olan bu kelime, yazmada ekseriyetle *altun* imlası ile kullanılmış. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: altun: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: altūn: 131[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: altun yā-ḫ[v]ud altın: I, 50[b].

3814 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: zer gibi ḳalbi ṣāf olan gelsün / āteş-i meyde imtiḥān idelüm: 303, 328, 5.

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 33[3815]]

3694. Altın adıŋı baḳır ėtme. **112/07**

Yaḫşi adıŋı yaman ėtme.

el-Ḥācc Seyyid Sögüdli Süleymān Rüşdī[3816] [*Manẓūme-yi Aḥvāl-i ‘Alāḳa* 9] naẓm

ba‘żı ‘āşıḳ vardur yüze gülici
yalan ṭaġarcıġı göŋül alıcı

böyle ile ülfet kendin ḏüll ėder
altun ismüŋ baḳır belki pūl ėder

3695. Altın adı baḳır oldu. **112/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 33[3817]]

N. Ż. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 190[3818]]

3696. Altın asil madendir. **112/09**

3697. Altın ağır çeker. **112/10**

3698. Altın, ağırlığını kendi taşır. **112/11**

3699. Altın altındır, gümüş gümüştür; baḳır altın olmaz, altına baḳır dėnilmez. **112/12**

3700. Altın, aḳçe iman vėrmez; haḳ ecel aman vėrmez. **112/13**

3701. Altın eli bıçaḳ kesmez. **112/14**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 33[3819]]

N. Ż. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 190[3820]]

3702. Altın, insana ne can vėrir ne[3821] iman. **112/15**

3703. Altın, elmas; oŋa[3822] dur olmaz. **112/16**

3704. Altınelma yağmasından mı gelir? **112/17**

3705. Altınelma yağması yoḳ. **112/18**

3706. Altın; alaḳargayı aḳ, aḳ ḳargayı ḳara ėder. **112/19**

3815 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Altun, ātişde; insān, miḥnetde belli olur.: 33.

3816 Yazmada: *Sögüdī Rüşdī.*

3817 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Altun adı baḳır oldı.: 33.

3818 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Altun gibi adı baḳır oldı.: cüz’-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3819 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Altun eli bıçaḳ kesmez.: 33.

3820 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Altun eli bıçaḳ kesmez.: cüz’-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3821 ne: Yazmada yok.

3822 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. “O” żamīr-i ġā’ib ve ism-i işāretiniŋ mef‘ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün “ڭا *(aŋa)*” ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

3707. Altın ordu[3823], Deşt-i Ḳıpçaḳ[3824]'tır. **112/20**

3708. Altın ordu, altın taḫt; payitaḫt-ı Âl-i Cengiz[3825], Deşt-i Ḳıpçaḳ. **112/21**

Mevzundur.

Lā

3709. Altın anaḫtar[3826], ḳale ḳapılarını açar. **112/22**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 33[3827]]

3710. Altın, evinde oturur. **112/23**

3711. Altın üzengisi, gümüş gaşiyesi var. **112/24**

3712. Altın üzengili, gümüş gaşiyeli eyer[3828] vursaŋ[3829] eşek yine eşektir. **112/25**

3713. "Altım toprak, üstüm yapraḳ…" diyen asker, askerdir. **112/26**

Askerlik ocağı…

3714. Altın esiri… **113/01**

3715. Altın, gümüş; muavin-i ḫasisedir. **113/02**

3716. Altın, gümüş; "Dünya seniŋ." dėmiş. **113/03**

3823 Altın Orda Hanlığı: 1241 - 1502 yılları arasında Deşt-i Kıpçak'ta hüküm süren bir Türk-Moğol devleti. *orda*, Moğolca 'çadır, otağ' manasına gelmektedir. Devletin kurucusu Batu Han'ın [1240 - 1255] ak otağının üst kısmının altın yaldızlı olması sebebiyle bu devlete Altın Orda veya Ak Orda denmiştir. Geniş bilgi için bk. SARAY, M.: "Altın Orda Hanlığı", *DİA*: 2, 538[c]-540[c].

3824 Batı Göktürk topluluklarından bir Türk kavmi olan Kıpçaklar, hâkimiyetlerini 1080'lerde Don-Dinyestr havzaları başta olmak üzere Balkaş gölü-Talas yöresinden Tuna ağzına kadar yaydılar. Kafkaslar'da Kuban bölgesini de içine alan bu arazi kuzeyde Oka-Sura nehirleri boyuna, yani İdil Bulgarları sınırına kadar uzanıyordu. Doğu Avrupa-Batı Sibirya bozkır bölgelerinin tamamını kapsayan Kuman-Kıpçak sahası o zamandan itibaren İslam kaynaklarında "Deşt-i Kıpçak" (Kıpçak Bozkırı) adıyla anılmıştır. UYDU-YÜCEL, M.: "Kıpçaklar", *DİA*: 25, 420[b].

3825 Âl-i Cengiz, 'Cengiz Han'ın [1206 - 1227] soyundan gelenler' demektir. ÖZEL, A.: "Âl", *DİA*: 2, 305[a]-306[b]. Altın Orda Hanlığı'nın kurucusu ve ilk hükümdarı Batu Han [1240 - 1255], Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk hükümdarı Cengiz Han'ın [1206 - 1227] torunu olduğu için "Altın ordu, altın taht; payitaht-ı Âl-i Cengiz…" ifadesi kullanılmıştır. Altın Orda Hanlığı ile ilgili geniş bilgi için bk. SARAY, M.: "Altın Orda Hanlığı", *DİA*: 2, 538[c]-540[c].

3826 Bu madde başında *anahtar* kelimesinin iki farklı imlası da (انختار, اناختار) gösterilmiş. Aslı Yunanca *anichtḗrion (ανοιχτήριον)* olan bu kelimenin yazmada kullanılan imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: anaḫtar (اناختار): I, 434; anaḫtar (انختار): I, 448. REDHOUSE: *TaEL*: anaḫtar (اناختار): 206[b]; anaḫtar (انختار): 215[b].

3827 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Altun anaḫtar, ḳal'a ḳapularını açar.: 33.

3828 Yazmada: *eger*. CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اكر): [*egmek* fi'linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b].

3829 Yazmada: *ursaŋ*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

Herifiŋ[3830] *biri…*

- Altın[3831]: **113/04**

3717. Altın babasıdır. **113/05**

3718. Altın babası, Aynaroz[3832] papazı[3833]… **113/06**

3719. Altın başlı, sırma saçlı[3834] oğlan ister. **113/07**

Tulu‘-i şems ḥaḳḳında[3835] *…*

Āhī [*Ḫusrev ü Şīrīn*[3836] 231[a], 107; 109; 110[3837]] meṯnevī[3838]

meger bir ṣubḥ-dem bu Zāl-i gerdūn
sipihrüŋ dāmenin ḳılmışdı pür-ḫūn

ṭoġurdı[3839] *ṣubḥ-dem bānū-yı deverān*
bir altun başlu[3840] ***ṣırma ṣaçlu***[3841] ***oġlan***[3842]

meger kim vaż‘-ı ḥaml ėtmişdi Nāhīd
anuŋ'çün ḳan içinde ṭoġdı[3843] *ḫ*[v]*ur-şēd*

3830 Aslı Arapça ‘meslektaş’ manasında *ḥarīf* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde ise ‘meslektaş, arkadaş, adi ve bayağı âdem’ manalarında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: al-ḥarīf: II, 740. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥarīf: I, 546[c].

3831 Yazmada: *altun, altın (التين), altın (التن)*. Osmanlı Türkçesinde *altın* ve *altun* olmak üzere iki farklı imlası mevcut olan bu kelime, yazmada ekseriyetle *altun* imlası ile kullanılmış. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: altun: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: altün: 131[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: altun yā-ḫ[v]ud altın: I, 50[b].

3832 Yazmada: *Aynoroz*. Kelimenin aslı Yunanca *Hagion Oros* olup bugün Kuzey Yunanistan sınırları içinde kalan Khalkidike yarımadasının tamamen manastırlarla kaplı Ege denizine uzanan bir ucunun ismidir. Geniş bilgi için bk. EYİCE, S.: “Aynaroz”, *DİA*: 4, 267[a]-269[b].

3833 Yazmada: *papası*. Kelimenin aslı Yunanca *papas (παπας)*’tır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: παπας [papas] (παππας) [pappas]: 593[b]. REDHOUSE: *TaEL*: papaz: 429[b]; papas: 429[b].

3834 Yazmada *saç* kelimesi dört farklı imla ile (sac, saç, ṣac, ṣaç) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: saç: 794[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaç: 1152[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaç: II, 800[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sac: 177[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: saç: 221[b]; ṣaç: 221[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: saç: üçüncü cilt, 3[b]; ṣaç: üçüncü cilt, 277[b].

3835 Asıl olarak Hüsrev’in [590-628] doğumu dile getirilmektedir. Laṭīfī: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Āhī: 98. Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu‘arā-yı ‘Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Āhī: 462.

3836 Bu eserin diğer adı, *Hikāyet-i Şīrīn ü Pervīz vü Rivāyet-i Gül-gūn ü Şeb-dīz* olup Nakşibendî şeyhi Mahmud Çelebi’nin, Hüsrev’in ateşe tapan ve Hz. Peygamber’in mektubunu yırtan bir hükümdar olması sebebiyle övülmesinin caiz olmayacağını söylemesi üzerine Âhî’nin bu eserini tamamlamadığı ileri sürülmüştür. İSEN, M.: “Âhî, Benli Hasan”, *DİA*: 1, 527[b].

3837 Bu alıntının *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’nden alındığı anlaşılmaktadır. Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu‘arā-yı ‘Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Āhī: 462. Āhī: *Ḫüsn ü Dil*: Terceme-yi Ḥāl-i Mü’ellif: 3. Laṭīfī: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Āhī: 98. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu‘arā*: Āhī: I, 33[a].

3838 Yazmada: *ġazel*.

3839 ṭoġurdı: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’nde ve yazmada: *doġurdı*.

3840 başlu: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’nde ve yazmada: *başlı*.

3841 ṣaçlu: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’nde ve yazmada: *ṣaçlı*.

3842 *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’nde ve yazmada bu beyit ile sonraki beytin yerleri değiştirilmiştir. Ayrıca, *Ḫusrev ü Şīrīn*’de bu beyitten önce bir beyit daha mevcuttur.

3843 ṭoġdı: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’nde ve yazmada: *doġdı*.

3720. Altın baş tıyraḳ(?)[3844] gibi… **113/08**

3721. Altın bardaḳtan su içmiş gibi… **113/09**

3722. Altın bardaḳtan su içmeniŋ inci marazına[3845] (verem) ne şifası olur. **113/10**

3723. Altın ayarını taş üstünde gösterir, insan ayarını iş üstünde gösterir. **113/11**

3724. Altın ayarı taş üstünde belli olur. **113/12**

Nedīm *Dīvān* [376, 162, 8] beyt

düşmen ne deŋlü saḫt ėse[3846] *şād ol ki*[3847] *ey Nedīm*
seng üzre gösterür zer-i kāmil ʿiyārını

3725. Altın bilezik eldeki hünerdir. **113/13**

3726. Altın bilezik elinde, neden ḫavf ėder? **113/14**

3727. Altın, servetiŋ ruhudur. **113/15**

3728. Altına bulanmış (sıvanmış) Altın Ḫanım. **113/16**

3729. Altın taḫtta oturan padişahtır. **113/17**

3730. Altın top gibi maşallah. **113/18**

3731. Altın top, altın elma herkesiŋ eline geçer sanma. **113/19**

3732. Altın top, altın elma herkesiŋ eline geçmez. **113/20**

3733. Altın, pas tutmaz. **113/21**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 33[3848]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3849]]

3734. Altından tabut yaptırsa faydasız… **113/22**

3735. Altın tabutuŋ ölüye ne faydası var? **113/23**

3736. Altın can vėrmez. **113/24**

3737. Altın canlı âdem… **113/25**

3738. Altın çeŋesi mor çuḫaya[3850] ḳaplı. **113/26**

3739. Altınıŋ çoḳ ise ihsan eyle. **113/27**

3844 TDK: *DS*: tırak: Kel.: X, 3917[b]; tıyrak (I): Korkak.: X, 3928[a]; tıyrak (II): Altı taşlı, verimsiz toprak.: X, 3928[a]. Aynı kelime için bk. İki baş, dört sıyraḳ (ayaḳ); ikisi de altun baş tıyraḳ. 512/33.

3845 Verem; *ince ağrı, ince hastalık* ve *ince maraz* gibi isimlerle de adlandırılmakla birlikte *inci marazı* biçimi tespit edilememiştir. REDHOUSE: *TaEL*: ince aġrı: 309[b]; ince ḫastalıḳ: 309[b].

3846 Yazmada: *ėse de*.

3847 ki: Yazmada yok.

3848 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Altun, pas ṭutmaz.: 33.

3849 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Altun, pas ṭutmaz.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3850 Yazmada: *çoḳaya, çuḫaya*. Kelimenin aslı Farsça *çūḫā*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 402[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çūḫā: Yüŋden ėderler, maʿrūf libāsdur, ki Türkīde daḫı *çuḫa* dėrler. Naṣārā ruhbānlarına maḫṣūṣ bir libāsdur, ki yeŋleri olmaz, üstden giyerler, ferāce menzilindedür.: 301. REDHOUSE: *TaEL*: çoḫa: 734[b]; çoḳa: 738[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çoḫa: I, 519[a]; çoḳa: I, 522[c]. TDK: *DS*: çoka (II): Köylü dokuma ve örgüsünden yapılan ceket.: III, 1259[a]; çuka (II): Kepenek.: III, 1302[a]; çuka (II): Çuha.: III, 1302[a].

3740. Altınıŋ çoḳ ise ihsan eyle, terk-i tabiat-ı nisvan eyle. **113/28**

Mevzundur.

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i ālāyiş-i zīb-i ṣūret 233, 20b, 696] naẓm

merde ser-māye-yi iḥsāndur[3851] *zer*
zene pīrāye-yi ebdāndur zer

terk-i ārāyiş-i nisvān eyle
zerüŋ efzūn ėse iḥsān eyle

3741. "Altın halḳası[3852] var." dėseler namerdiŋ ḳapısınıŋ[3853] halḳasına[3854] yapışma. **114/01**

3742. Altın halḳa[3855]… **114/02**

3743. Altına hile ḳatılsa da elmasa hile ḳatılmaz. **114/03**

Elmas her yerde elmastır.

3744. Altında hile var, onda[3856] hile yoḳ. **114/04**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

... ki insanıŋ doğruluğuna[3857] *şehadet emrinde kefalet-i şahsiyye-yi mücesseme ve mutemede yerindedir. Altındaki hile nedir? 'Darbolunan altın sikke ḳavânîn-i mevzua ahkâmınca yani mevzu-yı usul nizamiyesi derecesinde ḳarıştırılan baḳırıŋ vücudunu beyan' dėmek oluyor.*

3745. Altında şüphe var, onda[3858] şüphe yoḳ. **114/05**

3746. Altın sarısı, deŋiz perisi arar. **114/06**

3747. Altın tarağıŋ kel başa ne faydası olur? **114/07**

3748. Altın sarısı olmaḳla her sarı maḳbul değil. **114/08**

3749. Altını sarrafa sor, cevheri ḳuyumcuya göster. **114/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 34[3859]]

3851 Yazmada: *cāndur*.

3852 Yazmada: *ḫalḳası*. Aslı Arapça *ḥalḳa* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: ḥalḳa: 1, 405[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥalḳa: I, 557[b].

3853 Yazmada: *ḳapusı*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو), ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫᵛud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

3854 Yazmada: *ḫalḳasına*. ATAY: *A-TBL*: ḥalḳa: 1, 405[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥalḳa: I, 557[b].

3855 Yazmada: *ḫalḳa*. ATAY: *A-TBL*: ḥalḳa: 1, 405[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥalḳa: I, 557[b].

3856 Yazmada: *anda*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltiṣāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

3857 Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġruluḳ: 1256[b]; ṭoġrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

3858 Yazmada: *anda*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

3859 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Altunı ṣarrāfa ṣor, cevheri ḳuyumcuya.: 34.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3860]]

3750. Altın sarrafı; amma insan sarrafı değil. **114/10**

3751. Altınıŋ ḳıymetini sarraf bilir, cevheriŋ ḳıymetini cevahirci. **114/11**

3752. Altınıŋ ḳıymetini sarraf, cevheriŋ ḳıymetini cevahirci, öküzüŋ ḳıymetini celep[3861], insanıŋ ḳıymetini insan bilir. **114/12**

3753. Altınıŋ ḳadrini (ḳıymetini) sarraf bilir. **114/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 34[3862]]

[mıṣrā'[3863]]

ḳadr-i zar zargar şināsad ḳadr-i gavhar gavharī[3864]

[=Altının kıymetini sarraf, cevherin kıymetini cevahirci bilir.]

3754. Altın sarraflığı tartı (terazi[3865]) ile, insanıŋ sarraflığı tecrübe iledir. **114/14**

3755. Altın gideli çoḳ oldu, gümüşe baḳalım. **114/15**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3866]]

3756. Altın, gümüş; anayı ḳızdan ayırır imiş. **114/16**

el-Ḥācc Seyyid Sögüdli Süleymān Rüşdī[3867] [*Manẓūme-yi Aḥvāl-i 'Alāḳa* 19] beyt

sem'iŋe mengūş ėt bu pendi bizden
bu sīm zer[3868] ayırur anayı ḳızdan

3860 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Altunı ṣarrāfa ṣor, cevheri ḳuyumcuya.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3861 Aslı Arapça olan bu kelime, esasen 'ticaret için bir yerden başka bir yere getirilen sürü' demek iken Türkçede, 'kesilecek hayvanların ticaretini yapan kimse' manasında müstameldir. Türkçede kelimenin 'kesilecek hayvanların ticaretini yapan kimse' manasında *celepçi* biçimi de mevcut olup kelimenin bu biçimi kök manasına daha muvafıktır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-calab: Bir maḥallden sürilüp getürilen mevāşī ve sebāyā maḳūlesine dėnür, ki *sürek* ṭa'bīr olunur. Meclūb ma'nāsınadur. Cem'i eclāb gelür.: I, 94. ATAY: *A-TBL*: celeb c. eclāb: Ticaret için getirilen davar, mal; satmak için hayvan getirenler.: 1, 278[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 47[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: celb: I, 479[a]. TDK: *DS*: celebci: III, 877[b]; celepci: III, 878[a]; celepçi: III, 878[a]. TDK: *TS*: celep: 450[b]; celepçi: 450[b].

3862 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Altunuŋ ḳıymetini ṣarrāf bilür.: 34.

3863 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Altunuŋ ḳıymetini ṣarrāf bilür. Fārsī [mıṣrā'] *ḳadr-i zar zargar şināsad ḳadr-i cavhar cavharī*: 34.

3864 Yazmada da *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*'de olduğu gibi bu mısranın başına "Fārsī" diye not düşülmüş.

3865 Yazmada: *terāzū*. Aslı Farsça *tarāzū* olan bu kelime, yazmada *terāzū* ve *terāzi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: 291[a]. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi*.]: I, 392[c].

3866 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Altun gideli gümüşe baḳalum.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3867 Yazmada: *Rüşdī-yi Sögüdī*.

3868 *Manẓūme-yi Aḥvāl-i 'Alāḳa*'da: *zār*.

3757. Altın, gümüş; potada ḳal olmayınca ayar bulmaz. **114/17**

Muḥibbī *Dīvān* [302, 926, 3] [beyt]

ātiş-i ʻışḳa yananlar ġıll u ġışdan pāk olur
pūtede ḳāl olmayınca sīm ü zer bulmaz ʻiyār

3758. Altın küpeniŋ[3869], elmas iğneniŋ şerefini ḳadınlardan sor. **114/18**

3759. Altın gibi sağlamdır (saf). **114/19**

3760. Altın gibi ḳalbi saftır. **114/20**

Bāḳī[3870] [*Dīvān* 303, 328, 5] beyt[3871]

zer gibi ḳalbi ṣāf *olan gelsün*
ātiş-i meyde imtiḥān ėdelüm

3761. Altın gibi maşallah… **114/21**

3762. Altın gibi parlaḳtır. **114/22**

3763. Altın gibi her yerde ḳıymetlidir. **114/23**

3764. Altın gibi her yerde el üstünde gezer. **114/24**

3765. Altın gibi her yerde ağır tartar. **114/25**

3766. Altın gibi malıŋ olsun. **114/26**

3767. Altın küpüne daldırmamışlar[3872] ya! **114/27**

3768. Altın küpüne girmemiş a! **114/28**

3769. Altın küpünde oturmuyor ya! **114/29**

3770. Altın küpüne daldı[3873]. **114/30**

3771. Altın ısırga[3874] (küpe) ḳulaḳ ağrıtır, zerhal[3875] ediktir[3876] (çizme) ki[3877] ayaḳ ağrıtır. **114/31**

Mevzundur.

Çağatayca

3869 Yazmada: *küpe*.

3870 Yazmada: *Nābī*.

3871 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: zer gibi ḳalbi ṣāf olan gelsün / āteş-i meyde imtiḥān idelüm: 303, 328, 5.

3872 Yazmada: *ṭaldırmamışlar*. Yazmada *dal-* kelimesi, *dal-* ve *ṭal-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tal-: 490[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭalmaḳ: II, 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dalmaḳ: 883[b]; ṭalmaḳ: 1227[a].

3873 Yazmada: *ṭaldı*. CLAUSON: *EDPT*: tal-: 490[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭalmaḳ: II, 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dalmaḳ: 883[b]; ṭalmaḳ: 1227[a].

3874 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ısırġa: Küpe, ḥalḳa, goş-vār.: 52[b]. TDK: *DS*: ısırga: Küpe.: VII, 2491[a].

3875 zar-ḥall: Boyamada kullanılan altın mahlul. STEINGASS: *CP-ED*: zar-ḥall: 614[a].

3876 TDK: *DS*: edik (I): 1. Köylü çizmesi. 2. Patik, çocuk ayakkabısı. 3. Mest. 4. Yünden örülen, çok kısa konçlu çorap. 5. Köylü yemenisi, pabuç. 6. Terlik. 7. Ayakkabı. 8. Fotin. 9. Karda yürümeye yarayan ayakkabı.: V, 1664[b]. CLAUSON: *EDPT*: etük (edük): 50[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ötük: 251. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: edik: 7[b]. TIETZE: *TvETTL A-E*: edük/edik: I, 689[a].

3877 edikdür (çizme) ki: Yazmada: *edik (çizme) Türk'e*.

[Nevāyī *Ḥayretü'l- Ebrār* 265, 34, 28[3878]]

3772. Altınıŋ geçmediği yer olmaz. **115/01**

3773. Altınıŋ geçmediği yerde oturulmaz. **115/02**

3774. Altınıŋ geçmediği, hakîmiŋ[3879] su içmediği yerde oturulmaz. **115/03**

3775. "Altınıŋ geçmediği yer olmaz." dėrlerse inanma. **115/04**

3776. Altınıŋ geçmediği zaman olmaz; meğerki[3880] açlıḳ ola ya alıcısı yoḳ ola. **115/05**

3777. Altınıŋ geçmediği zaman da olur. **115/06**

3778. Altın ḳırılmaḳla ḳıymetten düşmez. **115/07**

3779. Altın kâse ḳırılsa da ḳıymeti eksilmez. **115/08**

beyt

ḳażārā bir ṣiyāh ṭaş bir altun kāseyi ḳırsa
ne ṭaşuŋ ḳıymeti artar ne ḳıymetden düşer kāse

3780. Altın leğeniŋ[3881] ḳan ḳusana ne faydası var? **115/09**

3781. Altın madeniŋ sarısıdır, ḳadın dünyanıŋ yarısıdır. **115/10**

3782. Altını varsa pek saḳlasın. **115/11**

3783. Altın nerede olsa altındır. **115/12**

3784. Altın hem yâr hem ağyardır. **115/13**

3785. Altın yâr, yoldaş bulur. **115/14**

3786. Altına yâr, yoldaş olamayan kimse olmaz. **115/15**

3787. Altınıŋ sarı olduğunu daha şimdi aŋlamaış. **115/16**

3788. Altını almayan, sevmeyen insan olmaz; meğerki mecnun ola.[3882] **115/16**

3789. Altın madenleriŋ padişahı, elmas sultanıdır.[3883] **115/16**

3790. Altından ḳutlu hükümdar olmaz. **115/17**

3878 Alî Şîr Nevâyî: *Hayretü'l-Ebrâr* (Karşılaştırmalı Metin): altun ısırġa ki kulaḳ aġrıtur / zer-ḥal ötüktür (ötükdür) ki ayaḳ (ayaġ) aġrıtur: 265, 34, 28. Niyāzī: *LNvİC*: ötük: 251. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ısırġa: 52[b].

3879 Bu kelimeyi hem 'hekim' hem de 'hakîm' olarak anlamak mümkündür; zira aslı Arapça *ḥakīm* olan bu kelime, hem Arapçada hem de Osmanlı Türkçesinde her iki manada da kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 401[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556[a].

3880 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

3881 Yazmada: *legen, ilegen*. TDK: *TTS*: ileğen: III, 2036. TDK: *DS*: ileğen: VII, 2519[a]. Farsçadan alınmış olan *leğen* kelimesi, yazmada üç farklı imla (لكن, لكه ن, له كن) ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: lakan: 1127[b]; lagan: 1128[a]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: legen, leğen: [105]. Ş. Sāmī: *ḲT*: legen (لكن): II, 1244[b]. REDHOUSE: *TaEL*: leken (لكن): 1639[a].

3882 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3883 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3791. Alacağıŋı al, vėreceğiŋi vėr. **116/01**

3792. Alacaḳ alınmayınca vėrecek vėrilmez. **116/02**

3793. Alacaḳlı elbette haḳḳını ister. **116/03**

3794. Alacaḳ ile vėrecek aḫirete ḳalmasın. **116/04**

3795. Alacaḳ ile vėrecek ödenmez. **116/05**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 37]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3884]]

3796. Alacaḳ ile vėrecek ikisi de haḳtır. **116/06**

3797. Alacaḳ ile vėreceğiŋ arasına ḳarışma. **116/07**

3798. Alacaḳlı ile vėrecekli birbirini bulsa gerek. **116/08**

3799. Alacaḳlıyı azıtma[3885], avut. **116/09**

3800. Alacaḳlı haḳḳından vazgeçmez vėrecekli vėrmeyince; bab-ı adaletten yaḳasını vėrecekli ḳurtaramaz; bugün dünya, yarın aḫiret. **116/10**

3801. Alacaḳ için alaḳargadan ziyade uçar, vėrecek için alaca itten ziyade ḳaçar. **116/11**

3802. Alacaḳ için aşıḳ gibi alçı[3886] durur, vėrecek için ėlçi gibi ip eşdirir[3887]. **116/12**

3803. Alacağıŋ olsun, vėreceğiŋ olmasın. **116/13**

3804. Alacaḳargada alacağıŋ olsa olsun; tek vėreceğiŋ olmasın. **116/14**

3805. Alacağı, vėreceği tükenmez. **116/15**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3888]]

3884 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alacaḳla vėrecek ödenmez.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3885 TDK: *DS*: azıtmak: 1 Birisini bir başkası aleyhine kışkırtmak. 2. Yoldan çıkarmak, şımartmak, yoldan çıkmak, sapıtmak. 3. Kızdırmak. 4. Başıboş bırakmak, baştan savmak, şaşırtıp ortada bırakmak. 5. Yolu şaşırmak, şaşırtmak.: I, 437[a].

3886 OLCAY; S.; ERCİLASUN, A. B.; ASLAN, E.: *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*: alçı: Aşığın dik duruşu.: 389[a]. YUDAHİN: *KS*: alçı: Aşık kemiğinin ve *taa* denilen kısmının karşıtı olan yanıdır, ki (en ziyade kazandırıcı sayılmaktadır).: 23[a]. TDK: *DS*: alçı: Aşık kemiğinin dikine bir yüzü.: I, 209[a].

3887 "Elçi gibi ip eşdirmek" tabiri, "elçi gibi iki ortada gezmek" (bk. 308/08) ifadesine ve "mekik dokumak" tabirine benzer şekilde elçinin iki yer arasında gidip gelmesinden hareketle ipliğin çilenin iki ucu arasında hızla hareket etmesine teşbih olarak anlaşılabilir. CLAUSON: *EDPT*: es-: 241[a]; eş-: 255[b]; eş-: 256[a]. TDK: *DS*: eşmek (I): Hareket etmek, yola çıkmak.: V, 1795[a]; eşmek (II): İp bükmek.: V, 1795[a]; eşmek (III): Coşmak.: V, 1795[a]. TDK: *TTS*: eşmek (II): 1. Hızlı yürümek, atla hızlı hızlı gitmek. 2. Hızlı yürütmek, koşturmak.: II, 1559. TDK: *TS*: eşmek (II): At hızlı gitmek.: 826[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eş (I): Çekmek, çevirmek.: 76[a]. ÖNER: *K-TTS*: iş- (III): İp, sicim benzeri şeyleri kat kat yapıp örmek.: 180[b].

3888 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alacaġı, vėrecegi tükenmez.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3806. Alacağına alaḳargadır (alacaḳargadır[3889]). **116/16**

3807. Alacaḳlı öldüyse vėrecekli sevinsin mi, ağlasın mı? **116/17**

3808. Alacaḳlı haḳlı ise vėrecekli haḳsız mı? **116/18**

3809. Alacaḳlı haḳḳından vazgeçmez. **116/19**

3810. Alacaḳlı haḳḳından vazgeçmez, vazgeçse bile Haḳ vazgeçmez. **116/20**

3811. Alacaḳlı ile vėrecekli adalet ister, adalet ise ihḳaḳıhaḳ ve irzâ-yı tarafeyn için ve tadil-i ḫusumet ve ıslah-ı beyn ahkâm-ı İlahîden bir emr-i celildir, ki bu bab-ı adaletten hiçbir kimse ne dünyada ve ne de aḫirette yaḳasını ḳurtaramaz. Elbette emr-i Haḳ ve adalet yerini maddeten ve manen bulsa gerek. **116/21**

3812. Alacağı çoḳ, vėren yoḳ. **116/22**

3813. Alacağı yoḳtur, vėreceği çoḳtur. **116/23**

3814. Alacağına şahin, vėreceğine ḳarga… **116/24**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 37]

3815. Alacağına şahin, vėreceğine sayın[3890]… **116/25**

Eski Türkçede “sayın” kelimesi ‘hesapkâr’ manasınadır.

3816. Alacağına davul[3891] zurna, vėreceğine aḳmaz ḳurnadır. **116/26**

3817. Alacağına gelince ḳovar[3892], vėreceğine gelince ḳaçar. **116/27**

3818. Alacaḳlıdan ḳaçar, vėrecekliyi ḳovar. **116/28**

3819. Alacaḳlıyı ḳapıŋa getirme. **116/29**

3820. Alacaḳsız, vėreceksiz zor bulunur. **117/01**

3821. Alacağıŋ (haḳḳıŋ) için taş daḫi olsa al. **117/02**

3822. Alacağıŋ varsa al, vėreceğiŋ varsa vėr. **117/03**

3823. Alacağına gelince alacaḳarga, vėreceğine gelince ḳaracaḳargadır. **117/04**

3824. Alacaḳ göz ile baḳılan şey güzel görünür. **117/05**

3889 alacaḳarġadır: Yazmada: *alaca*.

3890 CLAUSON: *EDPT*: sayū: 858[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sayın: Ṣayı, ḥisāb, cem‘, şumāre eylemek.: 185[a].

3891 Yazmada: *ṭavul*. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*’dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: Ma‘lūmdur, ki ṣurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. Yazmada *davul* kelimesi, dört farklı imla ile (داول, داوول, طاول, طاوول) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa’ul (طاؤل): II, 873[a]. ‘Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa’ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

3892 Yazmada: *ḳovar, ḳoġar*. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta‘ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

3825. Alacaḳlıyı görürse ters soḳağa sapar, ḳuş tersini para diye[3893] ḳapar. **117/06**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3894]]

3826. Alacadan abdal[3895] ḫoşlaşır. **117/07**

3827. Alaca söz alaca ḳalpten doğar. **117/08**

3828. Alaca rüyanıŋ alaca tabiri olur. **117/09**

3829. Alaca tabirdir. **117/10**

3830. Alaca tabir acemi şair sermayesidir. **117/11**

3831. Alaca sığırıŋ alaca yavrusu[3896] olur. **117/12**

3832. Alaca sözden avanaḳ ḫoşlanır, alaca bezden abdal[3897] ḫoşlanır. **117/13**

3833. Alacağı varsa vėreceği de var. **117/14**

3834. Alacaḳ vėrecek yoḳ. **117/15**

3835. Alacağına gelince arslan gibi olur, vėreceğine gelince fare gibi olur. **117/16**

3836. Alacaḳ haḳ ise vėrecek de haḳtır. **117/17**

3837. Alacağıŋ yoḳ ise, vėreceğiŋ[3898] de mi yoḳ? **117/18**

3893 Yazmada: *deyü*. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): Diye.: II, 1127. Yazmada *diye* kelimesi *deye, deyi, deyü* ve *diye* olmak üzere dört farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ديه imlasının hem *deye* hem de *diye* teleffuzu mevcuttur; ancak yazmada esas alınan telaffuzu tefrik etmek mümkün olmadığından ilgili imla *diye* olarak okunmuştur. TDK: *DS*: deyi: IV, 1446[a]. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): II, 1127. Ş. Sāmī: *ḲT*: deyü: I, 646[a]; deye: I, 646[c]. REDHOUSE: *TaEL*: diyü, deyü, deye: 940[b]; diye, deye: 942[b].

3894 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alacaḳlıyı görür, ṣoḳaḳa ṣapar; ḳuş tersini para deyü ḳapar.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3895 Günümüz Türkiye Türkçesinde anlamına göre iki farklı imla ile (*abdal* 'derviş, dilenci'; *aptal* 'ahmak') kullanılan bu kelimeyi bu madde başında her iki anlamıyla da anlamak muvafıktır. TDK: *TS*: abdal: 3[b]; aptal: 138[a]. Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde hem *medli elif*le hem de *medsiz elif*le kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ebdāl: 9[b]; abdal [*medsiz elif*le]: 10[a]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*: ebdāl: [ḳısm-ı evvel,] 53[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: abdal [*medli elif*le]: I, 16[b]; ebdāl: I, 65[a]. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Abdalı tekyede görürsün. ("Abdal" lafẓı 'Arabīde evveliŋ feṯḥiyledür. Türkīde ėse elif-i ṯaḳīle oḳunur.): 5. Kelime, yazmada ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da bazı alıntılarda *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Kelimenin *abdal* [*medsiz elif*le] ve *ebdāl* biçimlerini tefrik etmek mümkün olmadığından kelime -ister *medli elif*le ister *medsiz elif*le yazılmış olsun- madde başlarında *abdal*, -özellikle *abdal* okunması gerektiği belirtilenler müstesna olmak üzere- alıntılarda ise *ebdāl* olarak kaydedilmiştir.

3896 Yazmada: *yavrısı*. Yazmada *yavru* kelimesi *yavru* ve *yavrı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: yavru: II, 1539[a]; yavrı: II, 1539[a]. TDK: *DS*: yavrı: Yavru.: XI, 4205[b].

3897 Günümüz Türkiye Türkçesinde anlamına göre iki farklı imla ile (*abdal* 'derviş, dilenci'; *aptal* 'ahmak') kullanılan bu kelimeyi bu madde başında her iki anlamıyla da anlamak muvafıktır. TDK: *TS*: abdal: 3[b]; aptal: 138[a]. Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde hem *medli elif*le hem de *medsiz elif*le kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ebdāl: 9[b]; abdal [*medsiz elif*le]: 10[a]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*: ebdāl: [ḳısm-ı evvel,] 53[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: abdal [*medli elif*le]: I, 16[b]; ebdāl: I, 65[a].

3898 Yazmada: *vėrecek de*.

3838. Alaḳargada alacağım olsun. **117/19**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3899]]

3839. Alacaḳargada alacağıŋ olsun. **117/20**

3840. Alacaḳargada haḳḳıŋ ḳalmaz. **117/21**

3841. Alacaḳarga gibi dostuŋ olsun; tek ḳaraḳarga gibi dostuŋ olmasın. **117/22**

3842. Alacaḳargada alacağıŋ olsa olsun; tek ḳaraḳargaya vėreceğiŋ olmasın. **117/23**

3843. Alacaḳarganıŋ ötüşü ile uçuşu tėz duyulur[3900], tėz görülür; ḳaraḳarganıŋ ötüşüyle uçuşu herkesçe görülüp dururken yine kimse tarafından görülmez ve duyulmaz. **117/24**

3844. Alacası meydana çıḳtı. **117/25**

3845. Alacası içindedir. **117/26**

3846. Alacasını dışına çevirdiler. **117/27**

3847. Alaca at, alaca eşek pek maḳbul değildir. **117/28**

3848. Alacanıŋ her biri maḳbul değildir. **117/29**

3849. Alaca at, abraş âdem… **117/30**

3850. Alaca ata binen abraştır. **117/31**

3851. Alçaḳ uçan, yüce ḳonar; yüce (yüksek) uçan, alçaḳ ḳonar. **117/32**

["Ḍurūb-ı Emṯāl"] *Ṣadāḳat*[3901] 3, [3[a3902]]

3852. Alçağa ḳonsaŋ sel[3903] alır, yükseğe ḳonsaŋ yel alır. **117/33**

3853. Alçaḳlarla yoldaş olma, yoluŋ yaŋılır; kötülerle ḳoldaş[3904] olma, ḳoluŋ ḳırılır. **118/01**

3854. Alçaḳtır. **118/02**

'Münafıḳ, fitnedir.' dėmektir.

3855. Alçacıḳ dağlara ḳar yağsa ḳış değil mi, kişi kendi hâlini bilse ḫoş değil mi? **118/03**

3899 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alaḳarġada alacağım olsun.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3900 Yazmada *duy-* kelimesi *duy-*, *tuy-* ve *ṭuy-* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ekseriyetle *ṭuy-* imlası ile müstamel olmakla birlikte *duy-* imlası ile de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tuy- (d-): 567[b]. TDK: *TTS*: duydurmak: II, 1297; tuydurmak: VI, 3864. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭuymaḳ (d): II, 913[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1264[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tuymaḳ: 129[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuy-: 286[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: duymaḳ: ikinci cild, 806[b].

3901 Yazmada: *Ṣadāḳat nām ġazeteden bir fıḳradur. Numero: 3.*

3902 "Ḍurūb-ı Emṯāl", *Ṣadāḳat*: 27 Nīsān 1291/2 Rebī'ü 'l-āḫir 1292, Numero: 3, [3[a]].

3903 Yazmada: *seyl*. Kelimenin aslı Arapça *sayl*'dir. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

3904 CLAUSON: *EDPT*: koldaş: 619[a]. TDK: *TTS*: koldaş: Yardımcı, muavin, arkadaş.: IV, 2617. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoldaş: Arḳadaş, mu'īn, yardaḳ.: II, 1110[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoldaş: 239[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoldaş: Arkadaş, yoldaş.: 152[b].

N. Ẕ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3905]]

3856. Alçaḳ ile görüşme[3906], yüksek ile duruşma[3907] (iddia ėtme). **118/04**

3857. Alçaḳ ile görüşme[3908], yükseğe tırmaşma[3909]. **118/05**

3858. Alçaḳ âdem sözünde durmaz, sözünde durmayana inanmaḳ (itibar ve itimat) olmaz. **118/06**

3859. Alçaḳ âdem fitnelik (nifaḳ) ėder. **118/07**

3860. Alçaḳtan uçan ḳuş avcınıŋ torbasına girer. **118/08**

3861. Alçaḳ âdem, insanı yalan ile avutandır. **118/09**

3862. Alçacıḳ eşeğe kim olsa biner. **118/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 34[3910]]

N. Ẕ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3911]]

3863. "Alçaḳ kimdir?" "Yalancı." "Yalancı kimdir?" "Dolandırıcı." **118/11**

3864. Alçacıḳ tepecik kendisini dağ sanırmış. **118/12**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 35[3912]]

3865. Alçaḳ[3913] tepeniŋ ḳargası… **118/13**

3866. Alçacıḳ dağları sen mi yarattıŋ? **118/14**

N. Ẕ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3914]]

3905 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alçacıḳ ṭaġlara ḳar yaġsa ḳış degil mi, kişi kendi ḥālini bilse ḫᵛuş degil mi?: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3906 Bu kelimeyi, imlası gereği hem *görüş-* hem de *güreş-* biçiminde okumak mümkündür. Ş. Sāmī: *ḲT*: görişmek: II, 1194[a]; güreşmek: II, 1194[b].

3907 TDK: *DS*: duruşmak: 1. Çalışmak, uğraşmak. 2. Dediğinde direnmek.: IV, 1608[b]; turuşmak: 1. Savaşmak. 2. Savunmak. 3. Uğraşmak.: X, 3996[a].

3908 Bu kelimeyi, imlası gereği hem *görüş-* hem de *güreş-* biçiminde okumak mümkündür. Ş. Sāmī: *ḲT*: görişmek: II, 1194[a]; güreşmek: II, 1194[b].

3909 TDK: *TTS*: tırmaşmak: Tırmanmak.: V, 3802. TDK: *DS*: tırmaşmak: Asma, sarmaşık, diken vb. bitkiler bir yere sarılarak tırmanmak.: X, 3923[b].

3910 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Alçaḳ eşege kim olsa biner.: 34.

3911 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alçacıḳ eşege kim olsa biner.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3912 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Alçaḳ yerde tepecik kendisini ṭaġ ṣanur.: 35.

3913 Bu madde başında *alçak* kelimesinin iki farklı imlası da (الچاق, الچق) gösterilmiş. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: alçaḳ (الچاق): 184[b]; alçaḳ (الچق): 184[b].

3914 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alçacıḳ ṭaġları sen mi yaratduŋ?: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

Müteazzım ve mütekebbirler haḳḳındadır.

3867. Alçacıḳ tepecik kendisini dağ sanmış. **118/15**

3868. Alçaḳ, aḫlaḳsız âdeme de dėnir. **118/16**

3869. Alçaḳ uçan, yüce ḳonar; yüce uçan, alçaḳ ḳonar. **118/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 35]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3915]]

3870. Alçaḳ yeriŋ tepeciği dağ gelir. **118/18**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3916]]

3871. Alçaḳtan şefaat, şeytandan merhamet ummağa beŋzer. **118/19**

3872. Alçaḳtan vefa gelmez, ḳahpeden ar. **118/20**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3917]]

3873. Alçaḳta vaḳar olmaz, ḳahpede[3918] ar olmaz. **118/21**

3874. Alçaḳtan güreşir. **118/22**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 35[3919]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3920]]

3875. Alçağa ḳonar, yükseğe uçar. **118/23**

3876. Alçaḳta (yerde) yatma, sel[3921] alır; yüksek yerde yatma, yel alır. **118/24**

3915 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alçaḳ uçan, yüce ḳonar; yüce uçan, alçaḳ ḳonar.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3916 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alçaḳ yerüŋ depecigi ṭaġ gelür.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3917 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alçaḳdan vefā gelmez, ḳaḥbeden ʻār.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3918 Yazmada: *ḳaḥpede*. Aslı Arapça *ḳaḥba* olan bu kelime, yazmada *ḳaḥbe* ve *ḳaḥpe* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile müstameldir. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: ḳaḥba: 335[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaḥbe: 1437[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaḥbe: II, 1056[b].

3919 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Alçaḳdan güreşir.: 35.

3920 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alçaḳdan güreşür.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3921 Yazmada: *sel, seyl*. Kelimenin aslı Arapça *sayl*'dir. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c].

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 35[3922]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3923]]

Su ve sel[3924] *alçağa aḳar; yel, fırtına*[3925] *yükseğe eser.*

3877. Alçaḳ yeriŋ ḳargası… **118/25**

3878. Alçaḳ yerde yuva yapar. **118/26**

3879. Alçaḳ yer, yiğidi[3926] ḫor[3927] gösterir. **118/27**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3928]]

3880. Aldanır elbette imhal[3929] gösteren medyununa. **118/28**

Mevzundur.

Lā

3881. Aldar[3930] ağacı boynunda[3931] taşır. **118/29**

3922 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Alçaḳ yerde yatma, seyl alur; yüksek yerde yatma, yel alur.: 35.

3923 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alçaḳ yerde yatma, seyl alur; yüksek yerde yatma, yel alur.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3924 Yazmada: *seyl*. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c]. Yazmada kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası kullanılmıştır.

3925 Yazmada: *fortuna/furtuna (فورتنه)*. Aslı Latince *fortūna* olan bu kelime, yazmada *fırtına (فرتنه)*, *fortuna/furtuna (فورتنه)* ve *forṭuna/furṭuna (فورطنه)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: fortūna: 773[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: fortuna, forṭuna: II, 3556. REDHOUSE: *TaEL*: furtuna (فرتونه): 1373[b]; furṭuna (فرطونه): 1376[b]; furtuna (فورتنه): 1400[a]; furṭuna (فورطنه): 1400[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fırṭuna (فرطونه): II, 990[a]; furṭuna (فورطنه): II, 1007[c]. TDK: *DS*: furtuna: V, 1880[a]. TIETZE: *TvETTL F-J*: fortuna/furtuna: II, 79[b]. NİŞANYAN: *NS*: fırtına: 258[a].

3926 Yazmada: *yigidi, yigiti*.

3927 Yazmada: *ḫʸār*. 'Zelil ve hakir' manasındaki bu kelimenin aslı Farsça olup *ḫʸur* ve *ḫʸār* olmak üzere iki farklı imlası bulunmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛār: 479[b]; ḫᵛur: 483[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: 338. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫᵛār: I, 590[a]; ḫᵛur: I, 591[a]. Yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır.

3928 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alçaḳ yer, yigidi ḫᵛār gösterür.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3929 Yazmada: *emhāl*.

3930 İngilizcede *alder*, Latincede *alnus*, Türkçede *kızılağaç* olarak adlandırılan ağaç. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: alnus: 95[a]. TDK: *TS*: kızılağaç: 1436[a].

3931 Yazmada *boyun* kelimesi üç farklı imla ile (بوين, بويون, بيون) kullanılmış. Kelimenin ilgili üç imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: boyun (بوين): 413[a]; boyun (بويون): 413[b]; boyun (بيون): 428[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: boyun (بوين): ["Boy"dan olmaġla "بيون" yazılması ḫaṭādur.]: I, 325[a].

3882. Aldar[3932] ağacı boynunda, indeksi[3933] ḳoynunda gezdirir, Cizvit[3934] papazı[3935] gibi. **118/30**

3883. Aldatan[3936] alçaḳtır, aldanan ahmaḳtır. **118/31**

3884. Aldatma kimseyi aldanırsın. **118/32**

3885. Aldatayım (aldayım[3937]) diyen[3938] hem kendini aldatır[3939] hem başḳasını aldatır. **118/33**

3886. Aldayım[3940] diyen aldanır. **118/34**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 35[3941]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[3942]]

3887. Alan vėrecekli olur, vėren alacaḳlı olur. Bu bir ḳaidedir, bunu bilmek faydadır. Ḳaide faydasız olmaz, fayda noḳtasız olmaz. Bu noḳtayı, nükteyi bilmek gerek. **118/ek/01**

3888. Alan, satan ḫayrını görsün. **118/ek/02**

3889. Alan, satan memnun olunca meyancıya[3943] söz düşmez. **118/ek/03**

3932 İngilizcede *alder*, Latincede *alnus*, Türkçede *kızılağaç* olarak adlandırılan ağaç. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: alnus: 95[a]. TDK: *TS*: kızılağaç: 1436[a].

3933 indeks: 'İşaret; rehber, tanık; casus; dizin, cetvel, özet; kitabe; mihenk taşı'. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: index: 933[a].

3934 Yazmada: *Jezvit*. Kelimenin aslı *Jésuite* olup Katolik Hıristiyanlığın "İsa Cemiyeti" de denilen ikinci büyük tarikatının ismi olarak ve bu tarikatın mensupları için kullanılır. Geniş bilgi için bk. TÜMER, G.: "Cizvitler", *DİA*: 8, 40[b]-42[a].

3935 Yazmada: *papası*. Kelimenin aslı Yunanca *papas (παπας)*'tır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: παπας [papas] (παππας) [pappas]: 593[b]. REDHOUSE: *TaEL*: papaz: 429[b]; papas: 429[b].

3936 Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde *aldat-* kelimesi ek aldığında kelimenin sonundaki /t/ sesinin yumuşayarak /d/ olduğu (ör. aldadan) görülse de yazmada çoğunlukla ilgili /t/ sesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- korunmuştur (ör. aldatan). Ş. Sāmī: *ḲT*: aldatmaḳ: mż. [mużāri']: aldadır.: I, 51[b]; aldadan: I, 51[b]; aldadıcı: I, 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aldatmaḳ: 185[b]; aldadan: 185[b]; aldadılmaḳ: 185[b].

3937 CLAUSON: *EDPT*: altā-: 133[a]. REDHOUSE: *TaEL*: aldamaḳ: 185[b]. TDK: *DS*: aldamak: Aldatmak, kandırmak.: I, 209[a].

3938 Yazmada: *deyen (دیان), dėyen (دیین)*. Yazmada *diyen* ifadesi, yedi farklı imla ile (دیه ین, دیان, دین, دیه ن, دییان, دیین, دییه ن) yazılmış olup doğru okunması için bazı madde başlarında harekelenmiştir (*deyen* bk. 147/03). CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

3939 Yazmada: *aldadur, aldatur*. Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde *aldat-* kelimesi ek aldığında kelimenin sonundaki /t/ sesinin yumuşayarak /d/ olduğu (ör. aldadan) görülse de yazmada çoğunlukla ilgili /t/ sesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- korunmuştur (ör. aldatan). Ş. Sāmī: *ḲT*: aldatmaḳ: mż. [mużāri']: aldadır.: I, 51[b]; aldadan: I, 51[b]; aldadıcı: I, 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aldatmaḳ: 185[b]; aldadan: 185[b]; aldadılmaḳ: 185[b].

3940 CLAUSON: *EDPT*: altā-: 133[a]. REDHOUSE: *TaEL*: aldamaḳ: 185[b]. TDK: *DS*: aldamak: Aldatmak, kandırmak.: I, 209[a].

3941 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Aldadayım dėyen aldanur.: 35.

3942 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aldadayım deyen aldanur. (Aldayım deyen…): cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

3943 Ş. Sāmī: *ḲT*: meyāncı: Araya giren, iki kişiniŋ aralarını bulan, tavassuṭ ėden.: II, 1440[a].

3890. Alan ile vėren memnun olunca meyancıya söz düşmez. **118/ek/04**

3891. Alan ile vėren arasına meyancı ḳarışırsa tellaliye[3944] haḳḳı âdettir. **118/ek/05**

3892. Alçaḳ gönüllülük ėtti. **118/ek/06**

3893. Alana mal çoḳ, çalana da mal çoḳ; ancaḳ alan parasıyla alır, çalan yüzḳarasıyla çalar. **118/ek/07**

3894. Alacağını bilen vėreceğini de bilmek gerek. **118/ek/08**

3895. Alacaḳ gözüyle baḳan müşteriye mal kendin gösterir. **118/ek/09**

3896. Alçacıḳ dalay (eşek), binmesi ḳolay. **118/ek/10**

3897. Alan ḳazanmaz, satan ḳazanır. **118/ek/11**

3898. Alttan alta iş becerir. **118/ek/12**

3899. Altı üstünden belki iyi çıḳar, ne bilirsiŋ! **118/ek/13**

Bektāşī

3900. Altı üstüne beŋzemez. **118/ek/14**

3901. Altımız derya, üstümüz sema (beyne ’d-derya ve ’s-sema) bir hâlde ḳaldıḳ. **118/ek/15**

3902. Alan bir ḳazanır, satan iki ḳazanır. **118/ek/16**

3903. Alacaḳargada alacağıŋ olsun; tek alaca köpeğe vėreceğiŋ[3945] olmasın. **118/ek/17**

3904. Alay ėtti. **118/ek/18**

3905. Alay[3946] malay[3947], malay talay; hep ḳolay. **118/ek/19**

‘Evet evet, behemehâl, her hâlde…’ dėmektir.

Bu sözlerde biraz ihtihza vardır.

3906. Ala, gök sığır ayman -geniş alınlı- olur; boynuzları yayman[3948] -geniş ve uzun boynuz-; yürüyüşü, duruşu nayman -merdane ve ḳuvvetli- olur. **118/ek/20**

3944 Yazmada: *dellāliyye (للالیه)*. Kelimenin aslı Arapça *dallāl*’dir; fakat imlası yazmada gösterilenden farklıdır (دلال). ATAY: *A-TBL*: 2, 582[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *dellāl (دلال)* hem de *tellāl* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: tellāl: I, 433[a]; dellāl: I, 616[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tellāl: 586[a]; dellāl: 910[b].

3945 Yazmada: *vereceging.*

3946 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: alay: *Ḳazan. edāt.* Evet, öyle, şöyle, onuŋ ve şunuŋ gibi, öylece.: birinci cild, 125[a]. YUDAHİN: *KS*: alay II: O gibi, bu gibi, böyle, öyle.: 21[b]. ÖNER: *K-TTS*: alay: 1. Öyle. 2. O derece, o kadar.: 29[b].

3947 MENINSKI: *Thesaurus…*: alay: alay malay: I, 375. REDHOUSE: *TaEL*: alāy: alāy malāy: 181[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: alay: alay malay: Hep birden, ṭakımıyla, palas pandıras.: I, 49[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: alay: alay malay: birinci cild, 125[a].

3948 TDK: *DS*: yayman (II): Boynuzları yana doğru büyümüş öküz vb.: XI, 4213[b]; yayvan (II): Biçimsiz, geniş, dağınık.: XI, 4215[a].

3907. Ala, ḳara sığır talğır -baḫîl[3949], saran[3950]- olur[3951]; gök, sarı, ḳızıl sığır salğır -aḳar sütlü[3952] - olur[3953]. **118/ek/21**

Ḳıpçaḳçadır.

3908. Ala, ḳula at, at olmaz; alaca sığırda süt olmaz. **118/ek/22**

3909. Ala atı alma, yağız atı satma, ḳula atı ḳullan, sarı atı ne al ne sat; al doru[3954], ḳızıl doru[3955] at, attır; aḳ, gök at murattır. **118/ek/23**

3910. Ala ḳoyun değiştirmiş soyun, melez ḳoyun bilmez soyun; aḳ, ḳara, ḳızıl, gök ḳoyunlar yurt[3956] malıdır, değiştirmez soyun, ḫuyun. **118/ek/24**

3911. Ala it, aḳ it, ḳara it, gök it hep bir ittir. İtiŋ aḳı, alası, ḳarası, gökü hesapta değil, hep bir cins ittir; iş ancaḳ işiŋ olup bitmesindedir. **118/ek/25**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

3912. Alaylı canım alaylı, ḳomşu ḳızı (ḫanım) ḳolaylı; alaylı sözü alaylı, ḳomşu[3957] (hamam) tası ḳalaylı. **118/ek/26**

Mevzundur.

3913. Alım satımı, (alışvėrişi) olmayan yeriŋ bereketi hareketi (yerde bereket hareket) olmaz, hareket olmayan yerde bereket olmaz. **118/ek/27**

3914. Alacaḳ alınmadan vėrecek vėrilmez. **119/ek/01**

3915. Alacaḳlı ile vėreceklineiŋ göŋlü bir olunca ara yerdeki haḳ ḳaybolmaz[3958]. **119/ek/02**

3949 Aslı Arapça *baḫīl* olan bu kelime, ‘cimri, hasis, tamahkâr, cahil’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: baḫīl: 1, 98[b].

3950 Bu kelime, ‘cimri’ manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: saran: 853[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: saran: üçüncü cilt, 9[a].

3951 Yazmada: *bolur*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bol- (I): Olmak, meydana gelmek.: 34[a]; bol- (III): Yaratılmak.: 34[b]. CLAUSON: *EDPT*: bol-: 331[a]. TDK: *TTS*: bolmak: Olmak.: I, 637. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bolmaḳ: Olmaḳ. Kevn. Mevcūd. Peydā.: 86[a].

3952 Yazmada: *südli*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: süd: 244[b]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

3953 Yazmada: *bolur*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bol- (I): 34[a]; bol- (III): 34[b]. CLAUSON: *EDPT*: bol-: 331[a]. TDK: *TTS*: bolmak: I, 637. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bolmaḳ: 86[a].

3954 Yazmada: *ṭorı*. CLAUSON: *EDPT*: toruğ: 538[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: torı: 117[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭorı: II, 897[c]. BASKAKOV: *N-RS*: торы (torı): 358[b]. TDK: *DS*: toru (III): Koyu kırmızı, doru (at için).: X, 3970[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: dor: Doru.: 171[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: туры II [turı]: 331[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: toru: 281[a]; ṭoru: 281[a].

3955 Yazmada: *ṭorı*.

3956 Yazmada: *yurd*. CLAUSON: *EDPT*: yurt (yurd): 958[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yurt: 2212[b]; yurd: 2213[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yurt, yurd: dördüncü cilt, 830[b].

3957 Yazmada: *ḳoŋşu*. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ḳoŋ͡gşı: 291v10. YUDAHİN: *KS*: koŋğşu: 483[a]. CLAUSON: *EDPT*: konşı: 640[b]. BASKAKOV: *N-RS*: коньысы (koŋsı): 173[a]. TDK: *DS*: konşu: VIII, 2918[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoŋşı: 153[b].

3958 Yazmada: *ġā’ib olmaz*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā’ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā’ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā’ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

3916. Alacağına gelince alacaḳarga gibi ḳızıḳ ḳızıḳ[3959], vėreceğine gelince ḳaraḳarga gibi guḳ guḳtur. **119/ek/03**

3917. Aldanma ey yâr bu feleğiŋ mekr[3960] ve alına, hep yalandır. **119/ek/04**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

3918. Aldanma, ki şair sözü elbette[3961] yalandır. **119/ek/05**

Fużūlī [*Dāstān-ı Leylī vü Mecnūn* 99, 978] mıṣrā‘[3962]

3919. Aldıḳ meta-yı aşḳı, belalar mübareği… **119/ek/06**

Mevzundur.

Lā mıṣrā‘

Âşıḳla doldu ḫaneler, belalar mübareği…

3920. Aldatmaḳ ḫıyanetlik, aldanmaḳ gaflet ve hamaḳatlik eseridir. **119/ek/07**

Bunuŋ için aldatmamaḳ, aldanmamaḳ hem âḳil hem doğru, saḳıt[3963] ve sadıḳ olmağa dâll ve alamettir.

3921. Aldatan[3964] kendini aldamış[3965] olur. **119/ek/08**

3922. Aldatan bir ḳazanır, aldanan biŋ ḳazanır[3966]. **119/ek/09**

3923. Aldatan bir kâr ėder; amma biŋ zarara ḳalır. **119/ek/10**

3924. Aldatan bir ḳazanır, biŋ zarar ėder; aldanan bir zarar ėder, biŋ kâr ėder. **119/ek/11**

3925. Aldanan bir kere aldanır (âḳil ise). **119/ek/12**

3926. Aldanandan aldatan ahmaḳtır; zira aldanan bir kere aldanır âḳil ise, aldatan daima aldanır[3967] gafil ise. **119/ek/13**

3927. Aldatmaḳ aḳıllı kişiniŋ işi (kârı), aldanmaḳ aḳılsız kişiniŋ işi… **119/ek/14**

3928. Aldatmaḳ âḳiliŋ kârı, aldanmaḳ gafiliŋ kârı.[3968] **119/ek/14**

3959 TDK: *DS*: kızık: Öfkeli, sert, kırıcı.: VIII, 2862[b].

3960 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-makr:: Hile, aldatma.: 414[a].

3961 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

3962 Fuzuli: *Leylâ ile Mecnun*: ger dėrse Fuzūlī ki güzellerde vefā var / aldanma ki şāir sözi elbette yalandur: 99, 978.

3963 ‘İhtiyatlı; müteyakkız, uyanık, gözü açık,’ manalarındaki bu kelime; günümüz Türkiye Türkçesinde, aslı olan *sak* biçimiyle müstameldir. YUDAHİN: *KS*: sak I: 629[a]; sakıt I: Tetikte bulunan, uyanık.: 629[b]. CLAUSON: *EDPT*: sak: 803[b]. TDK: *TTS*: sak (I): Müteyakkız, uyanık, çabuk duyan, tetikte, ihtiyatlı.: V, 3850. TDK: *TS*: sak (I): 2011[a]. ÖNER: *K-TTS*: saḳ (I): Çok dikkatli davranan kimse. 2. Duyuları çok hassas olan. 3. Pek tasarruflu davranan, müsrif olmayan.: 393[b].

3964 Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde *aldat-* kelimesi ek aldığında kelimenin sonundaki /t/ sesinin yumuşayarak /d/ olduğu (ör. aldadan) görülse de yazmada çoğunlukla ilgili /t/ sesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- korunmuştur (ör. aldatan). Ş. Sāmī: *ḲT*: aldatmaḳ: mż. [mużāri‘]: aldadır.: I, 51[b]; aldadan: I, 51[b]; aldadıcı: I, 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aldatmaḳ: 185[b]; aldadan: 185[b]; aldadılmaḳ: 185[b].

3965 CLAUSON: *EDPT*: altā-: 133[a]. REDHOUSE: *TaEL*: aldamaḳ: 185[b]. TDK: *DS*: aldamak: Aldatmak, kandırmak.: I, 209[a].

3966 Yazmada: *ḳazanır, ḳazanur*.

3967 Yazmada: *aldananır*.

3968 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3929. Aldatayım diyen aldanır. **119/ek/15**

3930. Aldatan aldanır.[3969] **119/ek/15**

3931. Aldatandan insaf, aldanandan aḳıl umma. **119/ek/16**

3932. Aldatmaḳ namert olanlara göredir. **119/01**

3933. Aldatan kötü ḫuylu, alçaḳ; aldanan uzun boylu ahmaḳtır. **119/02**

3934. Aldı; amma zor aldı. **119/03**

3935. Aldığıŋ şeyi[3970] yerine ḳoy. **119/04**

3936. Aldı etrafı adüv, imdada asker yoḳ mudur? **119/05**

Bağdat serdarı Hafız Paşa [1564 - 1632]'nıŋ Sultan Murad-ı Rabi' [1623 - 1640]'e yazdığı manzum mektuptan…

Hāfıẓ Paşa *Ḳāfile-yi Şu'arā* [I,] 17[b][3971] mıṣrā'

3937. Aldıḳ ise vėrdik. **119/06**

3938. Aldı zor ile, vėrdi baḫşiş[3972] ile. **119/07**

3939. Aldı Mısır'ı zorla Sultan Selim. **119/08**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[3973] 409 mıṣrā'[3974]

Ḥażret-i Pād-şāh, Ḫayre Beg'i da'vet ėdüp "Bu ne ḥāldür?" dėyünce "Devletlü Pād-şāh'um, bu diyāruŋ ādemleri ġāyetle kec[3975] *ṭabī'atdur ve mu'ānid ve ferāsetleri fāsid kimselerdür. Fe-lā-cerem taṣdīḳ-i bī-mecāl şanlarındandur. Henūz Ṭomanbay'dan umėdlerin kesmezler; zīrā tevābi' u levāḥıḳı ḳatı çoḳdur, yine ẓuhūr ėder umėdindedürler. Mādām-ki ḥayātdadurlar, iḳlīm-i Mıṣr iḫtilālden ḫālī degildür." deyü*[3976] *merḳūmı ḳatl ėtdürdiler*[3977]*; çūn ibtidā-yı fetḥ ṭoḳuz yüz yigirmi iki senesinde ėdi, ki fāżıl-ı Rūm ve serçeşme-yi erbāb*[3978]*-ı 'ulūm olan Kemālpaşa-zāde ol sefer-i ẓafer-reh-berde ḳāḍī-'asker ėdi. "Fetḥ-i memālik-i 'Arab" tārīḫ-i dürüst olup bir lafẓ-ı tārīḫ dėmişlerdür*[3979]*: "Tamām ṭoḳuz yüz yigirmi üç senesinde oldıġına naẓar olunursa ma'lūm olur." kāili nā-ma'lūm 'aṣrınuŋ şu'ārāsından bir ehl-i kemāl bu gūne bir tārīḫ-gūyā olmışdur.*

3969 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

3970 Yazmada: *şeyiyi*.

3971 Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Sulṭān Murād Ḫān-ı Rābi' ibn Sulṭān Aḥmed Ḫān-ı Evvel: I, 17[b]. Muṣṭafā Na'īmā Efendi: *Tārīḫ-i Na'īmā*: Nazm-ı Vezīr Ḥāfıẓ Paşa: aldı etrāfı 'adüvv imdāda 'asker yoḳ mıdur / dīn yolında baş vėrür bir merd server yoḳ mıdur: I, 439.

3972 Yazmada: *baḫsīş*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *baḫşiş* hem de *baḫşīş* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: baḫşiş: 159[b]; baḫşīş: 160[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: baḫşiş: I, 282[a]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫşiş: 344[b]. Yazmada kelimenin her iki imlası da (baḫşiş, baḫşīş) kullanılmış.

3973 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

3974 Yazmada bu alıntının başına "*Tārīḫ-i Kemālpaşa-zāde, fetḥ-i memālik-i 'Arab*" notu düşülmüş.

3975 Yazmada: *keç*.

3976 deyü: Yazmada yok.

3977 Yazmada: *ėtdirdiler*.

3978 Yazmada: *ebvāb*.

3979 Yazmada: *dėmişler*.

Tārīḫ-i dīger ra‘nā

Mıṣr sulṭānıyla ėtdi şāh-ı Rūm
nice kez Mıṣr üstine ceng-i ‘aẓīm

‘āḳıbet ‘askerin ḳırdı tamām
ėrişüp faẓl-i ḫudāvend-i ḳadīm

kendüsin daḫı ṭutup ṣalb eyledi
feṯḥ-i küllī ėtdi ez-luṭf-i kerīm

hātif-i ġaybī dėdi tārīḫini
aldı Mıṣr'ı zūr ile Sulṭān Selīm

El-ḥaḳḳ tārīḫ-i dil-ārādur. Şehr-yār-i İskender-fer, Çerākise emrin tamām ėtdükden ṣoŋra şuyūḫ-i ‘Urbāndan Ḥasan bin Mez‘iyye ve ittibā‘ına ve Aḥmed İbn Naḳr'a ḫil‘atlar in‘ām ėdüp nice iḥsān-ı cezīl ile yine[3980] *yerlerini kendülerine muḳarrer ḳıldı.* ilā āḫirihi[3981]…

3940. Aldıŋ ise vėr, vėrdiŋ ise al. **119/09**

3941. Aldığını, vėrdiğini bilmeyen kimse elbette[3982] ticaret ėdemez. **119/10**

3942. Aldı yürüdü. **119/11**

3943. Aldı fitili. **119/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 35]

3944. Aldı hacı şamandıra[3983]]. **119/13**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3984]]

3945. Aldı ele, saldı yola. **119/14**

3946. Aldıŋ ele, girdiŋ yola. **119/15**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3985]]

3947. Aldıŋ mı payıŋı? **119/16**

3980 yine: Yazmada yok.

3981 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

3982 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

3983 Aslı Yunanca *sēmadoúra (σημαδούρα)* olan bu kelime, burada 'kandilde fitili tutmak için yağda yüzen telli mantar düzeni' manasındadır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: σημαδούρα (sēmadoura): 700[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamandura: I, 784[c]. TDK: *TS*: şamandıra: 2201[a].

3984 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aldı fetīli ḥācī şamandıra.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3985 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alduŋ ele, girdüŋ yola.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3948. Aldıŋ[3986] ipek, sattıŋ[3987] ipek; hani[3988] kârıŋ[3989] a köpek? **119/17**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3990]]

3949. Aldı, sattı, suya battı[3991]. **119/18**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3992]]

3950. Aldığıŋı "aldıḳ", vėrdiğiŋi "vėrdik" yazmaḳ gerek. **119/19**

3951. Alar(?) tutar. **119/20**

3952. "Alan aldı, almayan ḳuru kaldı." ḳabîlinden malını sattı, savdı, gitti. **119/21**

3953. Alargadan[3993] seyrėtmeğe beŋzer. **119/22**

3954. Alır[3994] (alacaḳ) gözüyle baḳılan şey güzel görülür. **119/23**

3955. Alır gözüyle baḳar iseŋ güzel görülür. **119/24**

3956. Alır gözüyle baḳ kölesi olduğum güzel. **119/25**

Mevzundur.

Celāl *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*[3995] 342 beyt

sen şāha bende ėtdi beni ḥākim-i ezel
alur göziyle baḳ kölesi oldıġum güzel

3957. Alacaḳ gözüyle baḳılan mal elbette kendin gösterir. **119/26**

3958. Alır vėrmez, vėrir almaz. **119/27**

3959. Alır, almaz kendi bilir; vėrir, vėrmez kendi bilir. **119/28**

3960. Alır mısıŋ[3996] aḳideyi miski pahasına? **119/29**

3986 Yazmada: *aldıŋ, alduŋ.*

3987 Yazmada: *ṣatdıŋ, ṣatduŋ.*

3988 Yazmada: *haniya, ḳanı*. CLAUSON: *EDPT*: kāŋū: 632[b]. TDK: *TTS*: kanı: Hani, nerede.: IV, 2226. TDK: *DS*: haniye: Hani, nerede.: VII, 2275[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳanı: 1426[a]; haniya: 2156[a].

3989 Yazmada: *kāruŋ, kārıŋ.*

3990 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alduŋ ipek, ṣatduŋ ipek; ḳanı kāruŋ a köpek?: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3991 Yazmada *bat-* kelimesi, *bat-* ve *baṭ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: bat-: 298[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: baṭ-: 25[a]. REDHOUSE: *TaEL*: batmaḳ: 315[b]; batı: 315[b]; baṭı: 328[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: batmaḳ: I, 258[b]; batı: I, 258[c]; baṭı: I, 268[b].

3992 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aldı, ṣatdı, ṣuya batdı.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

3993 TDK: *TS*: alarga: 1. Açık deniz, engin. 2. Uzaktan, açıktan.: 83[b]. TDK: *DS*: alarga, alarğa (I): 1. Orman içindeki açıklık yerler. 2. Kenar, köşe. 3. Açıklık, düzlük, boşluk. 4. Açık, örtülmemiş (yapı). 5. Delikanlıların oyun oynamak veya eğlence yapmak için meydana getirdikleri halka, daire.: I, 197[b].

3994 Yazmada: *alar.*

3995 Meḥmed Celāl: *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Yedinci ḳısm: Eş'ārımızdan bir nebḏe: 342.

3996 Yazmada: *mısın.*

Galattır.[3997]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 37[3998]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[3999]]

Emrī [*Dīvān* 233, 428, 5] mıṣrāʻ[4000]

3961. Alış, vėrişiŋ oğludur; kâr, zarar ikisi de alışvėrişiŋ faydalı, faydasız oğullarıdır, faiz ise veled-i gayrimeşruudur. **119/30**

3962. Alışvėrişiŋ yolunu zaman dürüst[4001] (doğru[4002]) gösterir, alıḳmışıŋ[4003] (şaşırmışıŋ) yolunu yaman[4004] -fena kişi- ters (eğri) gösterir. **119/31**

3963. Alan vėrir, vėren alır. **120/01**

Almadan vėrmek Allah'a maḫsus.

3964. Alsa vėrmez, vėrse almaz âdemdir. **120/02**

3965. Alsa alsın, almasa almasın; sen ḳarışma. **120/03**

3966. Alsa da ḫoş, almasa da ḫoş… **120/04**

3967. Alsa da boş, almasa da boş… **120/05**

3968. Alsa da onuŋ[4005], almasa da onuŋ[4006]. **120/06**

3969. Alsam bir bela, almasam iki bela… **120/07**

3997 Yazmada bu açıklama ile madde başında yer alan *alır mısın* ifadesinin yanlış olduğu belirtilmiş. İfadenin doğrusu *almaz mısıŋ*'dır ve yazmada bu biçimi de mevcuttur. bk. 122/17. SARAÇ, M. A. Y.: *Emrî Divanı*: vėr naḳd-i cānı Emrī leb-i ḫāl-dārına / almaz mısın 'aḳīde-yi miski behāsına: 233, 428, 5.

3998 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Alur mısın 'aḳīdeyi miski behāsına?: 37.

3999 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alur mısın 'aḳīdeyi miski behāsına?: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

4000 SARAÇ, M. A. Y.: *Emrî Divanı*: vėr naḳd-i cānı Emrī leb-i ḫāl-dārına / almaz mısın 'aḳīde-yi miski behāsına: 233, 428, 5. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Alur mısın 'aḳīdeyi miski behāsına? (Emrī - mıṣrāʻ): 37.

4001 Aslı Farsça *durust (درست)* olan bu kelime, yazmada iki farklı imla ile (درست, دورست) kullanılmış olup Osmanlı Türkçesinde ise Farsçadaki imlası ile müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: durust: 512[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dürüst (درست): 896[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürüst (درست): I, 606[a].

4002 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

4003 KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: alıḳtı: 53^{a}_{3}; Çeviri: alıḳtı: I, 191_{22}; alık-: Alçalmak; bozulmak, azmak; kötüleşmek.: IV, 19_{10}. CLAUSON: *EDPT*: alık-: 138[a]. TDK: *DS*: alkınmak: Şaşırmak, alıklaşmak.: I, 223[a].

4004 Yazmada *yaman* kelimesi iki farklı imla ile (یمان, یامان) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yamān: 937[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yaman (یامان): 2193[a]; yaman (یمان): 2209[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaman (یامان): II, 1537[a]; yaman (یمان): II, 1554[b].

4005 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḫurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalıŋız ḫüsn-i ṣavt içün girer. Binā'^{en}-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

4006 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

3970. Alış, verişiŋ ḳardeşi[4007]. **120/08**

3971. Alışıŋ oğlu vėriştir; oğluŋu alışa, vėrişe alıştır. **120/09**

3972. Alışvėriş misḳal ile, dostluḳ ise batman ile. **120/10**

3973. Alışa, vėrişe alışmaḳ gerek. **120/11**

3974. Alışvėriş ticaret sayılır. **120/12**

3975. Alışvėrişine diyecek yoḳ. **120/13**

3976. Alışvėrişiŋ kârı, zararı üstündedir. **120/14**

3977. Alışvėrişi değiş toḳuştan ibarettir. **120/15**

3978. Alışvėrişte tamahkârlıḳ hep zarara oturur[4008]. **120/16**

3979. Alışvėriş de zamanına göredir. **120/17**

3980. Alışıŋ ḳardeşi[4009] vėriştir. **120/18**

3981. Alışvėriş saḳal altından geçer. **120/19**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[4010]]

3982. Alışıŋa vėrişim, tarḫanaŋa[4011] bulgur aşım… **120/20**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 35]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[4012]]

3983. Alışıŋa vėrişim, tarḫanaŋa bulgur[4013] aşım; gelişiŋe gülüşüm, sevdiğim çün[4014] ḳara ḳaşım. **120/21**

4007 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

4008 Yazmada *otur-* kelimesi iki farklı imla ile (otur-, oṭur-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: [2]otur-: 67[b]; olur-: 150[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oturmaḳ: I, 188[a]; oṭurmaḳ: I, 208[a].

4009 Yazmada: *ḳardaşı*. bk. 4007. dipnot.

4010 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alışvėriş ṣaḳal altından geçer.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

4011 Yazmada: *terḫāneŋe*. Aslı Farsça olan bu kelime, Farsçada *tarḫāna* ve *tarḫ*[v]*āna* imlaları ile müstameldir. Kelime, yazmada *tarḫana (تارخانا), tarḫana (تارخانه)* ve *terḫāne* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: tarḫāna: 293[b]; tarḫ[v]āna: 293[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tārḫāna: 475[a]; terḫāne: 531[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tarḫana (ترخانه): 396[a].

4012 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alışuŋa vėrişüm, terḫāneŋe bulġur aşum.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

4013 Yazmada: *burġul, bulġur*. TDK: *DS*: burğul: Bulgur.: II, 798[b].

4014 Yazmada: *çūn*. Aslı Farsça *çūn*'dür. STEINGASS: *CP-ED*: 403[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çūn: Fā. 1. Gibi, miṯilli. 2. Naṣıl, nece. 3. Çūn-ki, mādām-ki: Çūn degilsiŋ vāḳıf ṣun'-i ezel. çūn u çirā= Naṣıl ve niçün, esbāb u 'ilel. bī-çūn= Emṯālsiz, bī-mānend, bī-naẓīr.: I, 524[b].

Mevzundur.

3984. Alıştılar, vėrişti̇ler. **120/22**

3985. Alış, ḳarış[4015]. **120/23**

3986. Alışırsın ḳaltacıḳ. **120/24**

Ḳurbağaya yaḫut ḳaplumbağaya…[4016]

Dede ‘Ömer Rūşenī[4017] *Āṯār-ı ‘Işḳ* Īn ḥikāyat dar-baḥr-i dīgar vāḳi‘ şuda 45[4018] [naẓm]

ṭutuben aṣar baġayı yanına
girüp ol miskīn baġanuŋ ḳanına

ṭırmanur baġa yuḳarı cehd ėder
gör baġa miskīne ol ebleh[4019] *n'ėder*[4020]

ögrenürsin yancıġım deyü baṣar
üzilür ipi ṭutar yine aṣar

3987. Alışmış, ḳarışmış. **120/25**

3988. Alışmış ḳurt[4021], mandıra yolunu bilir; alışmış tilki[4022], kümes yolunu tanır. **120/26**

3989. Alış, ḳarış; soŋra barış. **120/27**

3990. Alışmış, ḳudurmuştan[4023] beterdir. **120/28**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 35[4024]]

4015 Yazmada *karış-* kelimesi iki farklı imla (قارشمق, قاريشمق) ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarışmaḳ (قارشمق): II, 1021[b]; ḳarış (قاريش): II, 1024[c].

4016 İlgili alıntıda geçen *baġa* kelimesi ‘kurbağa’ manasında olup hem “kurbağa” hem “kaplumbağa” için müstameldir. Bahse konu kelimeler için bk. CLAUSON: *EDPT*: bakā: 311[b].

4017 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī. Āṯār-ı ‘Işḳ*, Dede ‘Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]’nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne’deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*: 9, 82[c]. Yazmada ise *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ın müellifi olarak Dede ‘Ömer Rūşenī’nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

4018 Yazmada: *46*.

4019 Yazmada: *ebleh: aḫmaḳ*.

4020 Yazmada: *n'ėder: ne ėder*.

4021 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

4022 Yazmada *tilki* kelimesi; *dilki, dilkü* ve *tilki* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: dilki, dilkü: 912[a]; tilkü: 589[a]; tilki: 589[a]. TDK: *TTS*: dilgü: II, 1152; dilki: II, 1153; dilkü: II, 1153. TDK: *DS*: dilki (I): IV, 1495[b]. CLAUSON: *EDPT*: tilkǖ: 498[b].

4023 Yazmada: *ḳudurmışdan, ḳuturmışdan*. CLAUSON: *EDPT*: [2]kutur-: 605[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳudurmaḳ: 1482[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳuturmaḳ: 232[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳutur-: 166[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳotır-: 300[b].

4024 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Alışmış, ḳudurmışdan beterdür.: 35.

N. Ẕ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 190[4025]]

3991. Alışma, alıştıḳtan soŋra terki zordur. **120/29**

3992. Alışmış ağız baḳıp durmaz. **120/30**

3993. Alışmayan götte don[4026] durmaz. **120/31**

m. [Mükerrer[4027]]

3994. Alışmamış ağızda baḳla durmaz. **120/32**

3995. Alışmamış ayaḳta (götte) don[4028] durmaz. **120/33**

3996. Alışmış ḳursaḳ bulamacını ister. **120/34**

İrtikâpçılar haḳḳında…

3997. Alış, satış olmayan pazar[4029] mezara beŋzer. **120/35**

3998. Alış oğlu vėriştir. **120/36**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 35]

3999. Alışmadan vėrişmek olmaz. **120/37**

4000. Alışmayan ağızda baḳla durmaz. **121/01**

Sır saḳlamaz.

4001. Alışmadan vėrişmek, tanışmadan ḳonuşmaḳ olmaz. **121/02**

4002. Alışıḳ ḳuşa tuzaḳ istemez. **121/03**

4003. Alışıḳ deveye yular olsa da olur olmasa da. **121/04**

4004. Alḳış[4030], ḳargış; hep Taŋrı'ya duadır bu iş.[4031] **121/04**

4025 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alışmış, ḳudurmışdan beterdür.: cüz'-i ṯānī, 190. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 14.

4026 Yazmada: *ṭon*. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. 'Ale 'l-ıṭlāḳ roba, ṯevb, libās, cāme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik. iç ṭonı: Teniŋ üzerine ve pantolon yā şelvār altında giyilen bir libās, ki çamaşırdan ma'dūddur.: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. Ayrıca, bk. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gėyecek demekdür, ki ḳaftan ma'nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498[b].

4027 bk. Alışmamış ayaḳda (götde) don (ṭon) ṭurmaz. 120/33, Alışmayan götde ṭon ṭurmaz. 121/05.

4028 Yazmada: *don, ṭon*. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. Ayrıca, bk. Niyāzī: *LNvİC*: ton: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 498[b].

4029 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

4030 TDK: *DS*: alkış: Hayır dua, iyi dilek.: I, 223[a].

4031 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

4005. Alḳış erliğe yaraşır, ḳargış kerliğe[4032] yaraşır.[4033] **121/04**

4006. Alḳışı alḳış, ḳargışı ḳargış erenlerdendir.[4034] **121/04**

4007. Alışmayan götte don[4035] durmaz. **121/05**

m. [Mükerrer[4036]]

4008. Alıḳmışı[4037] arḳanlasaŋ[4038] durmaz. **121/06**

4009. Alıḳmışı[4039] arḳanlasaŋ[4040] durmaz, alışmışı arşınlasaŋ gitmez. **121/07**

4010. Alıḳmış[4041] oğlaḳ[4042] gibi ḳaçtı. **121/08**

4011. "Alamadım, vèremedim; bir gün göremedim." dèrken geçer gidersin. **121/09**

4012. Alamadım, vèremedim dünyasıyla uğraşır. **121/10**

4013. Alıḳmış[4043] hayvanla oluḳmuş(?) insana sahip çıḳan çoḳ bulunur. **121/11**

4014. Alıḳmış[4044] hayvanla oluḳmuş(?) insanıŋ birbirinden farḳı yoḳtur. **121/12**

4015. Alagör, gerektir daim iğne[4045] iplik. **121/13**

4016. Alagör, lazım olur eski demirle kibrit. **121/14**

4032 TDK: *DS*: ker: Eşek, sıpa.: VIII, 2751[a].

4033 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

4034 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

4035 Yazmada: *ṭon*. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. Ayrıca, bk. Niyāzī: *LNvİC*: ton: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 498[b].

4036 bk. Alışmayan götde ṭon ṭurmaz. 120/31, Alışmamış ayaḳda (götde) don (ṭon) ṭurmaz. 120/33.

4037 KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: alıḳtı: 53^{a}_{3}; Çeviri: alıḳtı: I, 191_{22}; alık-: Alçalmak; bozulmak, azmak; kötüleşmek.: IV, 19_{10}. CLAUSON: *EDPT*: alık-: 138[a]. TDK: *DS*: alkınmak: Şaşırmak, alıklaşmak.: I, 223[a].

4038 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: arḳan: cild-i evvel, 17[a]; arḳanlamaḳ: cild-i evvel, 17[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: аркан [arkan]: Kement, urgan.: 31[b]; арканла- [arkanla-]: (Kement ile) Bağlamak, yakalamak.: 31[b]. ÖNER: *K-TTS*: arḳan (I): Urgan.: 34[a].

4039 KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: alıḳtı: 53^{a}_{3}; Çeviri: alıḳtı: I, 191_{22}; alık-: Alçalmak; bozulmak, azmak; kötüleşmek.: IV, 19_{10}. CLAUSON: *EDPT*: alık-: 138[a]. TDK: *DS*: alkınmak: Şaşırmak, alıklaşmak.: I, 223[a].

4040 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: arḳan: cild-i evvel, 17[a]; arḳanlamaḳ: cild-i evvel, 17[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: аркан [arkan]: Kement, urgan.: 31[b]; арканла- [arkanla-]: (Kement ile) Bağlamak, yakalamak.: 31[b]. ÖNER: *K-TTS*: arḳan (I): Urgan.: 34[a].

4041 KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: alıḳtı: 53^{a}_{3}; Çeviri: alıḳtı: I, 191_{22}; alık-: Alçalmak; bozulmak, azmak; kötüleşmek.: IV, 19_{10}. CLAUSON: *EDPT*: alık-: 138[a]. TDK: *DS*: alkınmak: Şaşırmak, alıklaşmak.: I, 223[a].

4042 Yazmada: *olaḳ, oġlaḳ*. TDK: *DS*: olak: Oğlak.: IX, 3276[b].

4043 KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: alıḳtı: 53^{a}_{3}; Çeviri: alıḳtı: I, 191_{22}; alık-: Alçalmak; bozulmak, azmak; kötüleşmek.: IV, 19_{10}. CLAUSON: *EDPT*: alık-: 138[a]. TDK: *DS*: alkınmak: Şaşırmak, alıklaşmak.: I, 223[a].

4044 KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: alıḳtı: 53^{a}_{3}; Çeviri: alıḳtı: I, 191_{22}; alık-: Alçalmak; bozulmak, azmak; kötüleşmek.: IV, 19_{10}. CLAUSON: *EDPT*: alık-: 138[a]. TDK: *DS*: alkınmak: Şaşırmak, alıklaşmak.: I, 223[a].

4045 Yazmada: *ine*. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b].

Tābit mışrā‘

4017. Alagör ḳuzum, lazım olur eski demirle kibrit. **121/15**

4018. “Ala gözüm…” dėr durur. **121/16**

4019. Alamadım, vėremedim; ėl âlem gibi bir gün göremedim. **121/17**

Alamadım, vėremedim dünyasıdır bu.

4020. Alman, elaman! **121/18**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [124, 12, 20] [beyt]

Alaman düşmeni şimdi ‘aceb mi el-emān[4046] *vėrse*
düşüp cān ḫavfına eyler ḥaḏer şevketlü ḫünkārum

4021. Alman, biaman… **121/19**

4022. Alamadım, vėremedim dünyası bu. **121/20**

4023. Alalı beri yüzüm gülmedi. **121/21**

4024. Alalı beri yüzü gülmedi. **121/22**

4025. Alıŋ altmışa, yeşiliŋ yetmişe ḳadar şirinliği var. **121/23**

4026. Almasam bir bela, alsam iki bela. **121/24**

4027. Almasını bilen vėrmesini de bilir. **121/25**

4028. Alması ḳolay, vėrmesi güç… **121/26**

4029. Almağı bilen vėrmeği de bilmek gerek. **121/27**

4030. Almağı bilen vėrmeği de bilir. **121/28**

4031. Alma alı, sat yağızı, besle ḳırı, bin doruya[4047]. **121/29**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 189[4048]]

4032. Alma sarıyı, satma sarıyı. **121/30**

4033. Alma sarıyı, satma sarıyı; sarı, ḳapıŋda ise tutma sarıyı. **121/31**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 189[4049]]

4034. Almaḳ vėrmek ile yaraşır. **121/32**

4046 Yazmada: *el-aman*.

4047 Yazmada: *ṭoruya*. CLAUSON: *EDPT*: toruğ: 538[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: torı: 117[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭorı: II, 897[c]. BASKAKOV: *N-RS*: торы (torı): 358[b]. TDK: *DS*: toru (III): X, 3970[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: dor: Doru.: 171[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: турыII [turı]: 331[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: toru: 281[a]; ṭoru: 281[a].

4048 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Alma alı, ṣat yaġızı, besle ḳırı, biŋ ṭoruya.: cüz’-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

4049 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Alma ṣarı, ṣatma ṣarı; ḳapuŋda ėse ṭutma ṣarı.: cüz’-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

4035. "Alma[4050]" da dėrim, "elma" da dėrim. **121/33**

4036. Almalı, vėrmeli. **121/34**

4037. Almalı; amma vėrmeli.[4051] **121/34**

4038. Almayana zorla mal vėrilmez. **122/01**

4039. Almaḳ tatlı, vėrmek acı… **122/02**

4040. Almaḳ, vėrmek göŋül ḫoşluğuyla olur. **122/03**

4041. Alma baḫşiş[4052] ar eteğin, tutagör yâr eteğin. **122/04**

Mevzundur.

Muḥibbī *Dīvān*[4053] [640, 2173, 1] [beyt]

pend goş ėtme dilā alma ele 'ār etegin
ḳo ne dėrlerse dėsünler ṭutagör yār etegin

4042. Almaḳ varsa vėrmek de var.[4054] **122/05**

4043. Alamadıŋ hacı baba dız[4055]. **122/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 37]

4044. "Alamadım, vėremedim; bir gün göremedim." diye diye görünmez oldu gitti. **122/07**

4045. Alamadım, vėremedim; bir gün göremedim dünyasıdır bu. **122/08**

4046. Alamadım, vėremedim dünyasıdır bu. **122/09**

Mükerrer[4056].

4047. Almadım, ki vėreyim; görmedim, ki bileyim. **122/10**

4048. "Almadım, vėrmem; görmedim, bilmem." dė[4057] ḳurtul. **122/11**

4050 TDK: *DS*: alma: Elma.: I, 226[a]. TDK: *TTS*: alma: Elma.: I, 108. Ş. Sāmī: *ḲT*: alma: I, 52[a]; elma: I, 159[a].

4051 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

4052 Yazmada: *baḫşīş*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *baḫşiş* hem de *baḫşīş* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: baḫşiş: 159[b]; baḫşīş: 160[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: baḫşiş: I, 282[a]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫşiş: 344[b]. Yazmada kelimenin her iki imlası da (baḫşiş, baḫşīş) kullanılmış.

4053 Yazmada: *Taḫrīb-i Ḫarābāt'dan.*

4054 Yazmada bu madde başı ile aynı madde başının tekrarının (122/13) başına "?" konularak bu madde başlarının mükerrer olduğu belirtilmiş.

4055 "Alamadın hacı baba zır zır." biçimine benzer şekilde "dız" olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. Ayrıca, aynı imlaya sahip Farsça *dēz* için bk. STEINGASS: *CP-ED*: dēz:553[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dēz: 'Reng' ve 'levn' ma'nāsınadur; meṯelā Ḫusrev'üŋ bindigi at siyāh olmaġla *şeb-dēz* dėrler, 'gėce renginde' dėmekdür ve ḫāṣṣa[ten] *yaġız* ta'bīr olunan renge ve *kül rengi*ne de dėnür, ki Türkīde *boz* ta'bīr olunur, 'Arabīde *ġabas* dėnür. Ba'ż at ve ḳatır ve eşek ve ḳurt miṯillü ḥayvānlar rengidür ve yaban eşegi gibi perçeminden ḳuyruġına dek siyāh ḫaṭṭ çekilmiş ḥayvānlarda olur ve 'ḥişār' ve 'ḳal'a' ma'nāsına gelür ve *ḳazġan* ta'bīr olunan büyük tencereye de dėnür, ekṯeriyā ḥelvācılar ḳullanurlar ve bir nev' şāf ismidür, ki gözde isti'māl ėderler, eṭibba beynlerinde *şāf-ı esved* dėdükleridür ve ḳalbur ve fuçı ve mancana miṯillü nesnelerüŋ kenārlarunda olan çenbere dėnür, ki *ḳaṣnaḳ* ta'bīr olunur.: 388. REDHOUSE: *TaEL*: dīz: 935[b].

4056 bk. Alamadım, vėremedim dünyāsıdır bu. 121/17, Alamadım, vėremedim dünyāsı bu. 121/20.

4057 Yazmada: *de*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[4058]]

4049. Almadım, vėrmem; görmedim, bilmem. **122/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 36]

4050. Almaḳ varsa vėrmek de var.[4059] **122/13**

4051. Alması ḳolay; amma vėrmesi güç… **122/14**

Borç…

4052. Almaḳ, vėrmek; gelmek, gitmek iki taraftan gerek. **122/15**

4053. Almaz mısıŋ şikârı, ḳapmaz mısıŋ şekeri? **122/16**

4054. Almaz mısıŋ aḳideyi miski pahasına? **122/17**

ṣaḥ. [Sahih][4060]

Mevzundur.

Emrī[4061] [*Dīvān* 233, 428, 5] beyt

vėr naḳd-i cānı Emrī leb-i ḫāl-dārına
almaz mısıŋ[4062] *'aḳīde-yi miski*[4063] *behāsına*

4055. Almayacağıŋ şeyi sorma. **122/18**

4056. Almayacaḳ gözle görülen mal, güzel de olsa güzel görülmez. **122/19**

4057. Alan aldı, almayan ḳuru ḳaldı[4064]. **122/20**

4058. Alan memnun, vėren memnun… **122/21**

4059. Alma mazlumuŋ ahını, çıḳar aheste aheste. **122/22**

Mevzundur.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 36]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[4065]]

4058 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Almadım, vėrmem; görmedim, bilmem.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

4059 Yazmada bu madde başı ile aynı madde başının tekrarının (122/05) başına "?" konularak bu madde başlarının mükerrer olduğu belirtilmiş.

4060 Yazmada bu açıklama ile madde başında yer alan "almaz mısıŋ" ifadesinin doğru olduğu belirtilmiş. Yazmada ilgili madde başı, "alır mısın" ifadesi ile de kaydedilmiş. bk. 119/29. SARAÇ, M. A. Y.: *Emrî Divanı*: vėr naḳd-i cānı Emrī leb-i ḫāl-dārına / almaz mısın 'aḳīde-yi miski behāsına: 233, 428, 5.

4061 Yazmada: *Edirneli şā'ir Emrī.*

4062 SARAÇ, M. A. Y.: *Emrî Divanı*: mısın: 233, 428, 5.

4063 Yazmada: *'aḳīdeyi miski.*

4064 ḳaldı: Yazmada: *ḳaldı ḳabīlinden.*

4065 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alma maẓlūmuŋ āhını, çıḳar āheste āheste.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

4060. Alım satım yerinde hareket varsa bereket de vardır. **122/23**

4061. Alım satım pazara yaraşır. **122/24**

4062. Alan, satan ẖayrın görsün. **122/25**

4063. Alan, satan arasında geçer aḳçe sağlam sözdür. **122/26**

ḳıṭ‘a

alan varsa vėrüŋ hemān vėresi
müşterīnüŋ böyle gelir hevesi
ṣaġlam sözdür geçer aḳçe dėdigüŋ
āh bāzergān ziyān bunuŋ neresi

4064. Alan satandan umar, satan alandan umar. **122/27**

4065. Almadan vėrilmez, vėrmeden alınmaz. **122/28**

4066. Almadan kim vėrir? **122/29**

4067. Almadan vėrme, görmeden alma. **122/30**

4068. Almadan vėrmek Allah’a maẖsus… **122/31**

4069. Almayım da kim alsın. **122/32**

4070. Alan yoḳ, satan yoḳ. **122/33**

4071. Alan yoḳ, satan neylesin; satan yoḳ, alan neylesin? **122/34**

4072. Alana “Alma.”, vėrene “Vėrme.” dėnilmez. **122/35**

4073. Alan, satan ẖoşnut[4066]; bize ne! **122/36**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 189[4067]]

4074. Almaḳ farz, boşamaḳ sünnet… **123/01**

Talaḳ meselesi…

4075. Almaḳ âdet ise vėrmek de âdettir. **123/02**

4076. Alan ile satan ẖayrını görsün. **123/03**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 189[4068]]

4066 Yazmada: *ẖuşnūd*. Aslı Farsça olan *hoşnut* kelimesinin Farsçada *ẖuşnūd* ve *ẖʷuşnūd* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ẖuşnūd: 463[b]; ẖʷuşnūd: 487[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlaları ile müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kelimenin her iki imlasının telaffuzu da *ẖoşnūd* olarak gösterilmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ẖoşnūd [ẖuşnūd]: I, 582[a]; ẖoşnūd [ẖʷuşnūd]: I, 592[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ẖoşnūd [ẖuşnūd]: 849[b]; ẖoşnūd [ẖʷuşnūd]: 874[a]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de aslına uygun biçimde *ẖuşnūd* ve *ẖʷuşnūd* olarak okunmuştur.

4067 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Alan, ṣatan ẖuşnūd; bize ne!: cüz’-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

4068 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Alanla ṣatan ẖayrını görsün.: cüz’-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

4077. Alana mübarek ola, satana geçmiş ola. **123/04**

4078. Alana da haram vėrene de haram. **123/05**

4079. Alan da pişman[4069] satan da pişman[4070]… **123/06**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[4071]]

4080. Alan bir pişman[4072], almayan iki pişman[4073]… **123/07**

4081. Alnı aḳ, yüzü pak[4074] âdemdir. **123/08**

'Sadıḳ, doğru, masum insandır.' dėmek.

4082. Alan, satandan umar. **123/09**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[4075]]

4083. Alnım açıḳ, yüzüm aḳ. **123/10**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4076]]

Yaḥyā Naẓīm[4077] *Dīvān-ı Belāġat-ʿunvān-ı Naẓīm* [Dāstān-ı hecr ü viṣāl I, 150] [naẓm]

nice dem gerçi nā-murād oldum
ṣıdḳ u kiḏbüm bilindi şād oldum

4069 Yazmada: *peşīmān*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de iki farklı imlası (pişmān, peşīmān) mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

4070 Yazmada: *peşīmān*. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c].

4071 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alan da peşīmān, ṣatan da peşīmān.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

4072 Yazmada: *peşīmān*. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c].

4073 Yazmada: *peşīmān*. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c].

4074 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- "paḳ" telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *"k"* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

4075 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alan da ṣatandan umar.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

4076 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alnım açıḳ, yüzüm aḳ.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4077 Yazmada: *Naẓīmī*.

oldılar rū-yi siyāh[4078] *ehl-i nifāḳ*
oldı alnum açıḳ benüm yüzüm aḳ

4084. Alnı açıḳ, yüzü pak… **123/11**

4085. Alnı açıḳ, yüzü aḳ. **123/12**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 37]

4086. Alnı ay gibi, ḳaşları yay gibi… **123/13**

4087. Alnına altın yapıştırmamış ya! **123/14**

4088. Alnında ay, yüzünde gün oynuyor[4079]. **123/15**

4089. Alnı ay, ḳaşları yay, ağzı hoḳḳa gibi, sözü noḳta gibi. **123/16**

4090. Alnı ay, ḳaşları yay, gözleri yıldız, burnu çekme düz, yanaḳları[4080] gül, saçları sümbül, ağzı hoḳḳa, sözü noḳta, boyu fidan, özü civan[4081] gibi güzeldir. **123/17**

4091. Alnı incir gibi buruşmuş hâlâ gençlikten dem vuran[4082] ḳart-ı felektir. **123/18**

4092. Alnı incir gibi buruşmuş, gözleriniŋ feri uçmuş, ḳaşları birbirine girmiş, yanaḳları işkembe gibi tırışmış[4083], burnu armut[4084] gibi ağzına düşmüş, saçları melte melte, dili pelte pelte, ağzı ayman gibi, sözü saman gibi, beli keman gibi, özü yaman gibi olmuş hâlâ güzellikten, gençlikten dem vurur[4085] ḳart-ı felektir. **123/19**

4093. Alın teri, ayaḳ teri haḳ saydır. **123/20**

4094. Alın teri dökmemiş ya! **123/21**

4095. Alnınıŋ teri, eliniŋ kiri ile ḳazanır âdemdir. **123/22**

Çalışḳırlıḳ[4086]…

4096. Alnınıŋ teri, eliniŋ kiri ile ḳazandığı helal malıdır. **123/23**

4097. Alın teri döküp aḳçe ḳazanır. **123/24**

4078 Yazmada: *siyā*.

4079 Yazmada: *oynuyor, oynayor*.

4080 Yazmada: *yanaḳları, yaŋaḳları*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: yanaḳ: [Ṭoġrısı yaŋaḳ.]: II, 1556[c]. REDHOUSE: *TaEL*: yaŋaḳ: 2205[b]; yanaḳ: 2211[a].

4081 Farsçadan alınmış olan bu kelime, ‘genç’ manasında olup Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlasını korumakla birlikte *cevān, civān* ve *cüvān* olmak üzere üç farklı telaffuzla kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: cavān: 376[a]. REDHOUSE: *TaEL*: cevān, civān, cüvān: 686[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: cüvān: Fā. [Tür. zebān-zedi cīmiŋ kesriyle.]: I, 485[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: cevân: 137[a]; civân: 144[b]; cüvân: 149[b].

4082 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

4083 TDK: *DS*: tırışmak (I): Buruşmak.: X, 3921[a].

4084 Yazmada: *armuṭ*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: $30^{b}{}_{5}$. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: armud: I, 30[b].

4085 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

4086 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: çalışqır: Çalışkan.: 78[a].

4098. Alnıŋ teri ile ḳazanılan mal tatlı olur, eliŋ[4087] kiri (gasp ve yağma) ile ḳazanılan mal yatlı[4088] (ayıplı) olur. **123/25**

4099. Alnınıŋ teri ile ḳazanır (ḳazanılmış). **123/26**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 36[4089]]

4100. Alın teri ile ḳazanılan malda bereket vardır. **123/27**

4101. Alın teri ile ḳazanılan malıŋ ḳadri bilinir. **123/28**

4102. Alın teri, el kiriyle ḳazanılan mal ölmez, zayi olmaz. **123/29**

4103. Alın teri ile ḳazanılan mal, tatlı olur; ėlin eliyle ele giren mal, hem yatlı[4090] (ayıplı) hem yâdlı (sözlü) olur. **123/30**

4104. Alın teriyle ḳazanılan aş, ḳarın ağrıtmaz[4091]. **123/31**

4105. Alın teri ile ḳazanılan aş, aş olur; ėl eliyle ḳazanılan aş, taş (dert) olur. **123/32**

4106. Alın teri ile ḳazanılan aş tatlı da olmasa acı da olmaz. **123/33**

4107. Alın teri ile yėnilen aş baldan tatlı, ėl eliyle yėnilen aş taştan ḳatı[4092] olur. **123/34**

4108. Alın terlemeden, el kirlenmeden aḳçe ḳazanılmaz. **123/35**

4109. Alın teri, el kiri; aşıŋ yağı, tuzu sayılır. **124/01**

4110. Alnıŋ teri, eliŋ kiri ile yėnilen aş; derdiŋe derman olur; ėl eliyle yutulan aş; derdiŋe dert, âleme ḫarman[4093] olur. **124/02**

4111. Alnında damgası[4094] yoḳ, ki tabiatını bileyim. **124/03**

4087 Yazmada: *eliniŋ*.

4088 TDK: *TTS*: yatlu (yatlı): Kötü, şom, âdi, fena.: VI, 4390. TDK: *DS*: yatlı: Yaramaz, kötü, aşağılık.: XI, 4202[b].

4089 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Alnınıŋ teriyle ḳazanılmış.: 36.

4090 TDK: *TTS*: yatlu (yatlı): Kötü, şom, âdi, fena.: VI, 4390. TDK: *DS*: yatlı: Yaramaz, kötü, aşağılık.: XI, 4202[b].

4091 Yazmada: *aġırtmaz*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a]. Kelime, yazmada ekserisi *-غير/*olmak üzere *-غر/*ve *-غير/* imlalarıyla kullanılmış.: bk. 76/04, 77/12. Bazı madde başlarında kelimenin *-غر/*imlasının hem *ağrı-* hem de *ağır-* biçiminde okunması mümkündür.: bk. 26/ek1/08. Ancak bazen aynı madde başı içerisinde *-غير/* biçimiyle birlikte kullanılmış olması (bk. 77/12) ve ayrıca *ağır-* biçiminde okunmasının zorunlu olduğu yerlerin de mevcudiyeti (bk. 76/31) sebepleriyle ilgili imla yazmanın tamamında *ağrı-* değil *ağır-* şeklinde okunmuştur.

4092 Yazmada *katı* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳatı (قاتی), ḳatı (قتی)*] kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: katığ: 597[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳatı (قاتی): 1407[b]. ḳatı (قتی): 1437[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳatı (قاتی): II, 1017[a]; ḳatı (قتی): II, 1055[c].

4093 Yazmada *harman* kelimesi, iki farklı imla ile [ḫarman (خرمان), ḫirmen] kullanılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *ḫirman* hem de *ḫarman* telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫirman, ḫarman: 456[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫirman: 322. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫirmen*, *ḫarman (خارمان)* ve *ḫarman (خرمان)* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarman (خارمان): 820[a]; ḫarman (خرمان): 841[b]; ḫirmen: 842[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫarman (خرمان): I, 579[a]; ḫirmen: I, 579[b].

4094 Yazmada: *tamġası*. CLAUSON: *EDPT*: 504[b]. TDK: *TTS*: tamga: Damga, nişan, alamet.: V, 3710.

4112. Alnına damga[4095] vurulmuş[4096]. **124/04**

4113. Alnı pak[4097], yüzü açıḳ; neden gülmesin? **124/05**

4114. Alnı pak olan güleğen[4098] olur. **124/06**

4115. Alın derisi değil ya (a) davul[4099] derisi! **124/07**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4100]]

4116. Alnı davul[4101] derisi gibi… **124/08**

4117. Alnına davul[4102] derisi ḳaplamış. **124/09**

4118. Alnınıŋ damarı daha çatlamamış. **124/10**

4119. Alnınıŋ damarı çatlamış, yüzünüŋ perdesi patlamış. **124/11**

'Utanmaz[4103]' dėmek.

4120. Alnınıŋ ar damarı çatlamış. **124/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 36[4104]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4105]]

4121. Alnını ḳarışlarım ben onuŋ! **124/13**

4095 Yazmada: *tamġa*. CLAUSON: *EDPT*: 504[b]. TDK: *TTS*: tamga: Damga, nişan, alamet.: V, 3710.

4096 Yazmada: *urulmış*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

4097 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- "paḳ" telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *"k"* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

4098 TDK: *DS*: güleğen: Sevimli, güler yüzlü, çok gülen (kimse).: VI, 2218[b].

4099 Yazmada: *ṭavul*. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: Ma'lūmdur, ki şurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. Yazmada *davul* kelimesi, dört farklı imla ile (داول, داوول, طاول, طاوول) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'ul (طاؤل): II, 873[a]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

4100 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alın derisi degil ya ṭavul derisi!: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4101 Yazmada: *davul, ṭavul*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: III, 269. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b].

4102 Yazmada: *ṭavul*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: III, 269. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b].

4103 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭamar: Alnınıŋ ṭamarı çatlamış: Utanmaz.: II, 870[a].

4104 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Alnınıŋ ṭamarı çatlamış.: 36.

4105 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alnınıŋ 'ār ṭamarı çatlamış.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 192[4106]]

4122. Alın, Levh-i Mahfuz’dan[4107] bir sahifedir; oŋa[4108] yazılan bozulmaz. **124/14**

4123. Alnınıŋ ḳara yazısı… **124/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 36]

4124. Alnımıŋ ḳara yazısı imiş, ne yapayım! **124/16**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 192[4109]]

4125. Alnını ḳarışladı. **124/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 37]

4126. Alnınıŋ ḳarası baḫt-ı siyah, is ḳarası ḳurum boya. **124/18**

Mevzundur.

4127. Alna[4110] yazılan görülse gerek. **124/19**

4128. Alna[4111] yazılanı göz görür. **124/20**

4129. Alnıŋa yazılanı görseŋ gerek, başıŋa gelen ḳazayı çekseŋ gerek. **124/21**

Vaḥdetī [*Dīvān* 21ª] beyt[4112]

cānumı ḳaşuŋa ḳurbān ėdeyüŋ[4113] n'olsa gerek
alnuma kilk-i ḳażā çekdigi resm olsa gerek

4130. Alnıŋa yazılanı görürsün. **124/22**

4131. Alna[4114] yazılan elbette görülse gerek. **124/23**

4132. Alnıŋ yazısı başa gelir. **124/24**

4106 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Alnını ḳarışlarım ben onuŋ!: cüz’-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4107 Bu terkip, *Kur’an-ı Kerim*’den alınmıştır. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 85. Sūratu ’l-Burūc 22. Levh-i Mahfuz: Bütün nesne ve olaylara ilişkin İlahî ilim ve takdirin kayıtlı bulunduğu kitap. Geniş bilgi için bk. YAVUZ, Y. Ş.: “Levh-i Mahfûz”, *DİA*: 27, 151[a-c].

4108 oŋa: Yazmada yok.

4109 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Alnımıŋ ḳara yazusı…: cüz’-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4110 Yazmada: *alına*.

4111 Yazmada: *alına*.

4112 Yazmada: *naẓīre*. Divanın esas aldığımız yazmasında böyle bir kayıt olmadığı gibi bu divanın farklı nüshaları esas alınarak yapılan yüksek lisans tezinde de ilgili beyit böyle bir kayıt olmaksızın *Gazeller* kısmında yer almaktadır. ÖZTÜRK, Y.: *17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî’nin Divan’ının Tenkitli Metni*: Gazeller: 89, 71, 1.

4113 Yazmada: *ėdeyüm*.

4114 Yazmada: *alına*.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4115]]

4133. Alın terlemeyince, el (eliŋ) kirlenmeyince bağ bahçe[4116] mahsul vėrmez. **124/25**

4134. Alında yazılan görülür. **124/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 37]

4135. Alıcı ile vėrici arasına girme. **124/27**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*]

4136. Alıcı, vėrici; ḳanlı[4117] gömlek giyici[4118]… **124/28**

Ḳasaplıḳ...

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4119]]

4137. Alavėresi çoḳ; amma kendine faydası yoḳ. **125/01**

4138. Alıvėr, tat da baḳ. **125/02**

4139. Alır mısın yuvarlağı? **125/03**

4140. Al haydi baḳalım, bu da seniŋ olsun. **125/04**

4141. "Ala[4120], ha, vira, vura!" diye hücum ėttiler. **125/05**

4142. Alay alaya ḳarşı[4121] durdular. **125/06**

4143. Alay alaya muhâzî; bir taraf bâgî, bir taraf gazi. **125/07**

4115 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alnıŋ yazısı başa gelür.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4116 Aslı Farsça *bāġça* olan 'küçük bağ' manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

4117 Yazmada: *ḳanlu, ḳanlı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳanlı yā ḳanlu: II, 1041[b].

4118 Yazmada: *geyici*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: geymek: cüz'-i evvel, 724[b]; giymek: cüz'-i evvel, 745[a].

4119 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alıcı, vėrici; ḳanlu gömlek geyici…: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4120 TDK: *DS*: ala (IV): 1. Şaşma, hayret bildirir ünlem. 2. 'Al, al ya, al sana, al işte' anlamlarında.: I, 170[b].

4121 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4122] Der-beyān-ı Teḳābül-i Ṣaffeyn 551

Bir siḥr ki pīrāmen sipihr-i berīn-i ḫūn-ābe-yi şafaḳ birle rengīn olup ḫüsrev-i āftāb-ı ʿālem-tāb ʿasker-i nücūm-i ḍalālet-nişīn üzerine tēġ-gīn çeküp tār u mār ėtmiş ėdi. Sene-yi mezbūre (966)[4123] *Şaʿbān'ınıŋ yigirmi ikinci se-şenbih güni*

(beyt)

gerdiş-i rozgār-ı nā-hemvār
yine bir fitne eyledi iẓhār

(neṯr) ve bi 'l-cümle iki cānibüŋ lālāları ve aġaları tertīb-i alay eyleyüp ve tezyīn-i ʿasākir-i ẓafer-fersā ṭarḥında dāmenlerin der-miyān ve ḥarb u ḳıtāl içün ʿazm-ı meydān eyleyüp ***alay alaya muḥāḏī; bir ṭaraf bāġī, bir ṭaraf ġāzī*** *bā-ḫuşūş Selīm Ḫān kār-dān ḳavlindeki ʿarż-ı ḳudret ve şevket ile engüşt-nümā olan ümerā ve dilāverān-i ceng-azmā kendülere müteʿallıḳ sipāh ve zuʿamā ile muḫālifine muḳābil ṣaflar baġladılar ve mānend-i nehr-i ʿaẓīm coş u ḫuroşa gelüp çaġladılar.* ilā āḫirihi[4124]…

- Alay[4125]: **125/08**

4144. Alay bozan[4126] taḳım. **125/09**

4145. Alay bozan, toz ḳoparan[4127]… **125/10**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[4128]]

4122 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

4123 966: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

4124 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

4125 Aslı ile ilgili farklı görüşler (Latince *alae<ala* 'kanat', Yunanca *alagion (αλάγιον)* 'süvari birliği', Türkçe) olan *alay* kelimesinin Osmanlı Türkçesinde *medli elif* ile yazılan ilk harfinin hem uzun hem de kısa okunması mümkündür. MENINSKI: *Thesaurus…*: alay: I, 374. STEINGASS: *CP-ED*: ālāy: 92[a]. REDHOUSE: *TaEL*: alāy: 181[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: alay: birinci cild, 124[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: âlây: 26[b]. AYVERDİ: *MBTS*: alay: 37[b]. NİŞANYAN: *NS*: alay: 21[a]. Bu kelime, yazmanın tamamında *alay* olarak okunmuştur. KAZICI, Z.: "Alay", *DİA*: Osmanlı devlet teşkilatında askerî ve idarî merasimlerin tertibini, XIX. yüzyıldan itibaren de askerî bir birliği ifade eden terim. 'Kalabalık, cemaat, güruh' anlamındaki Grekçe *allagion*'dan gelen ve daha Bizans'la temastan önce Selçuklu Devleti'nde kullanılan *alay* kelimesinin Osmanlı teşrifatında yaygın bir kullanım alanı vardır.: 2, 347[c]. Ayrıca, kelimenin 'kalabalık, askerî birlik, merasim' anlamlarının yanı sıra 'istihza etmek' anlamı da mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: alay: alay ėtmek: I, 49[a].

4126 TDK: *DS*: alay bozan: Bir düzeni veya kararı bozan.: I, 203[b]. Ayrıca *alaybozan* tabiri de bir fitilli bir tüfek türü olarak müstameldir. TDK: *TS*: alaybozan: 84[b].

4127 Bu madde başında *toz koparmak* ifadesini 'toz kaldırmak, ortalığı altüst etmek' manasında anlamak daha muvafıktır. TDK: *TS*: toz: toz koparmak: 2376[b]. Bununla birlikte, *toz koparmak* ifadesi 'nam salmak' manasında da müstamel olup ok atmakta mahir kimseler için de *toz koparan* tabiri kullanılmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: toz: toz koparmak: 1265[b]. *tōz* kelimesi için bk. TDK: *TTS*: toz: Yayın kabzası üzerine kaplanan kayın ağacı kabuğu ve kirişi.: V, 3840. LESSING: *M-TS*: tous: Ağaç kabuğu, huş ağacı kabuğu.: 983[b]. DOERFER: *TMEN*: tōz: II, 611. STEINGASS: *CP-ED*: toj: 335[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: toj: Yay tozına dėnür. Ekṯeriyyā acı bādem aġacı ḳabuġından ėderler. *tūc* mu'arrebidür.: 256. Ayrıca, *tozkoparan* tabiri de 'çok rüzgârlı yer' manasında müstameldir. TDK: *TS*: tozkoparan: 2376[b].

4128 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alay bozan, toz ḳoparan…: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

4146. Alay bozan olma. **125/11**

4147. Alayda bir yiğittir. **125/12**

4148. Alayda bir namı oḳunur arslandır. **125/13**

4149. Alayda ismi var, cismi yoḳ. **125/14**

4150. Alayda ismi oḳunmaz. **125/15**

4151. Alaydan ismini silmişler. **125/16**

4152. Alay ėttiler. **126/01**

4153. Alayda piri yoḳ esnaftır. **126/02**

4154. Alayda piri yoḳ; dünyada, aḫirette yeri yoḳ esnaftandır. **126/03**

4155. Alaycı zümresindendir. **126/04**

4156. Alaycı, ḳalaycı… **126/05**

4157. Alaydan çıḳmadır. **126/06**

4158. Alaydan çıḳmış. **126/07**

4159. Alay davulu[4129] gibi "gümb, gümb…" **126/08**

4160. Alay davulu[4130] çalındı. **126/09**

4161. Alay davulu[4131] gibi… **126/10**

4162. Alay kössüz[4132], davulsuz[4133] olmaz. **126/11**

4163. Alayda kös[4134] diŋlemiş, düğündeki davula[4135] ḳulaḳ asar mı? **126/12**

4164. Alaya ḳatılma, o alay yiğit alayı değil. **126/13**

4129 Yazmada: *ṭavulı*. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: Ma'lūmdur, ki ṣurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. Yazmada *davul* kelimesi, dört farklı imla ile (داول, داوول, طاول, طاوول) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'ul (طاؤل): II, 873[a]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

4130 Yazmada: *ṭavulı*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: III, 269. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b].

4131 Yazmada: *ṭavulı*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: III, 269. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b].

4132 TDK: *TS*: kös: Savaşlarda, alaylarda at, deve veya araba üzerinde taşınan ve işaret vermek için kullanılan büyük davul.: 1504[b].

4133 Yazmada: *ṭavulsuz*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: III, 269. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b].

4134 TDK: *TS*: kös: Savaşlarda, alaylarda at, deve veya araba üzerinde taşınan ve işaret vermek için kullanılan büyük davul.: 1504[b].

4135 Yazmada: *ṭavula*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: III, 269. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b].

4165. Alay geçirir[4136]. **126/14**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 32]

4166. Alaya ḳatılacaḳ askere beŋzemez ki. **126/15**

4167. Alay geçirir[4137], laf diŋlemez. **126/16**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 189[4138]]

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[4139]

4168. Alay geliyor. **126/17**

4169. Alay geçirir[4140] hep. **126/18**

4170. Alaydan geçen esnaftır. **126/19**

4171. Alaydan geçemeyen pirsiz esnaftandır. **126/20**

4172. Alay Köşkü'nden[4141] geçemeyen taḳımdandır. **126/21**

4173. Alaydan geçen pirli, şirli esnaftandır. **126/22**

4174. Alaydan geçen pirli, kirli esnaftandır. **126/23**

4175. Ala hey![4142] **127/01**

4176. Alay gösterdi.[4143] **127/02**

Cennetmekân Sultan Murad Ḫan-ı Sani[4144] *[1421-1444, 1446-1451] hazretleriniŋ Ḳosova ve Sofya'da vuḳu bulan muharebesine dair fıḳradır.*

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4145] 182

Ḥażret-i Ḫudāvendigār ʻālī-miḳdār tevekkül-i Kird-gār[4146] *ėdüp Ṣofya ṣaḥrāsında vüzerā ve ümerā alayını bir bir gözden geçirüp her birinüŋ maḥall ve maḳāmını taʻyīn buyurup ġazāya raġbet ve firār ėdenlere laʻnet-i muḥaḳḳaḳ oldıġını beyān*

4136 Ş. Sāmī: *ḲT*: alay: alay geçirmek: Biriniŋ sözini diŋler gibi olup da başḳa şey'i düşünmekle meşġūl olmaḳ.: I, 49[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: alay: alay geçirmek: birinci cild, 125[a].

4137 Ş. Sāmī: *ḲT*: alay: alay geçirmek: Biriniŋ sözini diŋler gibi olup da başḳa şey'i düşünmekle meşġūl olmaḳ.: I, 49[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: alay: alay geçirmek: birinci cild, 125[a].

4138 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Alay geçirür, lāf diŋlemez.: cüz'-i ṯānī, 189. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 13.

4139 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

4140 Ş. Sāmī: *ḲT*: alay: alay geçirmek: Biriniŋ sözini diŋler gibi olup da başḳa şey'i düşünmekle meşġūl olmaḳ.: I, 49[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: alay: alay geçirmek: birinci cild, 125[a].

4141 Alay Köşkü: Padişahların geçit yapan alayları seyretmesi için yapılmış köşk. Geniş bilgi için bk. EYİCE, S.: "Alay Köşkü", *DİA*: 2, 349[a]-350[b].

4142 Ş. Sāmī: *ḲT*: alā: Haydi, heyā: Alā ḳuzum; alā alā hey!: I, 48[a]. AYVERDİ: *MBTS*: ala ala hey: 1. Toplu gösterilerde coşkunluk ifādesi olarak hep bir ağızdan tempo ile söylenen söz. 2. Coşkunluk ve taşkınlıkla bağırıp çağırarak eğlenme, cümbüş, gürültü, patırtı, curcuna.: 35[b].

4143 AYVERDİ: *MBTS*: alay: alay göstermek: 1. Geçit töreni düzenlemek. 2. (Asker veya esnaf hakkında) Toplu olarak merasim düzeninde geçmek.: 37[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: alay: alay göstermek: birinci cild, 125[a]. REDHOUSE: *TaEL*: alāy: alāy göstermek: 181[a].

4144 Murad II: Osmanlı padişahı. Geniş bilgi için bk. İNALCIK, H.: "Murad II", *DİA*: 31, 164[c]-172[a].

4145 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur.*

4146 Yazmada: *kirdār*.

ėtdiler. Ḳaraman ʻaskeri daḫı naẓar-ı şehr-yāra gelüp ***alay gösterdüklerinde*** *ḳaltaḳ egerlü, ḳayış üzengilü, ḳılıcları bagı ipden bir alay Ṭurġud Türkleri, ki her birinüŋ ṭoġrılıġı at oġrılıġı ėdi, bu heyʼet ve bu ḳıyāfet ile utanmayup ʻarṣa-gāh-ı sipāh içüne gelüp girdiler. Ḥażret-i Ḫudāvendigār ol birḳaç nekbet-i rozgāruŋ evżāʻ u eṭvārını göricek tebessüm-künān ser-dārlarına buyurdılar ki: "ʻAskerimizüŋ masḫarası yoġidi, hele keremleründen Ḳaramanoġlı ol*[4147] *ḫıdmeti edā ėtmiş."*

(naẓm)

biz andan ėtmezüz imdād umėdin
hemān tek bozmasun ʻahdin kilīdin

ferāmoş eylesün semt-i nifāḳı
dilerse olmaġa mülkinde bāḳī

(neṯr)[4148] *Ḥāṣıl-ı kelām tertīb*[4149]*-i ʻasker-i İslām olunup niyyet-i ġazā ile cānib-i aʻdāya ʻazīmet ḳıldılar.* ilā āḫirihi[4150]…

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4151] 761[4152]

… ve sekiz günde Ḳalʻa-yı Revān itmāma ėrişüp baʻde ʼl-feṯḥ Rūm-ėliʼne ʻasker iḫrācına giden Ḫalīl Paşa alay ile gelüp ordu-yı hümāyūna dāḫil olup zemīn būsdan[4153] *ṣoŋra ḫilʻat geyüp baʻdehū Murtażā Paşa*[4154] *Revān muḥafaẓasına taʻyīn olunup nifāretiyle çorbacısı*[4155] *bile ḳonup yeŋiçeri ve sipāh olmaḳ şarṭıyla göŋüllü yazılup taʻyīn oldı. "Ne cānibe gitmek maʻḳūldür*[4156]*?" dėnildükde "Gence ve Ḳarabaş ve Şirvān semtlerine gitmek maʻḳūl ve āsāndur." dėnildükde otaġ-ı hümāyūn ol semte ḳurılup şāh-ı ʻAcem Tebrėz'e ḳarīb mekānda Rüstem Ḫān ʻasker-i Ḳızılbaş ile Tebrėz'de ve Ḫoy dāmeninde ve Ṣūfiyān menzillerinde oldıġı ḫaber alınup Pād-şāh hemān sāʻat Tebrėz'e gidilmege fermān eyledi. Ol ṭarafa teveccüh olınup Aḫısḳa semtine on beş yigirmi*[4157] *yeŋiçeri ortası yazılup Sefer Paşa ve Kenʻān Paşa ile irsāl olundı. Rebīʻü ʼl-evvel'üŋ altıncı günü Ṭopraḳ Ḳalʻası ḳurbunda ḳonuldı. Murtażā Paşa Revān muḥafaẓasına taʻyīn olan on iki biŋ miḳdārı ādem ile* ***alay gösterüp*** *ve ḫilʻat geyüp duʻā-yı ḫayr ile ḳalʻada ḳarār ėtdi.*

4177. Alaylar gösterdi.[4158] **127/03**

4147 ol: Yazmada yok.

4148 neṯr: Yazmada yok.

4149 Yazmada: *terīb*.

4150 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

4151 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

4152 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili iki madde başının geçtiği bölüm de metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin tamamı her madde başı için ayrı ayrı yazıldı.

4153 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde ve yazmada: *pūsdan*.

4154 Paşa: Yazmada yok.

4155 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *corbacısı*.

4156 maʻḳūldür: Yazmada yok.

4157 yigirmi: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

4158 AYVERDİ: *MBTS*: alay: alay göstermek: 1. Geçit töreni düzenlemek. 2. (Asker veya esnaf hakkında) Toplu olarak merasim düzeninde geçmek.: 37[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: alay: alay göstermek: birinci cild, 125[a]. REDHOUSE: *TaEL*: alāy: alāy göstermek: 181[a].

Barbaros Ḫayre ’d-dīn Paşa[4159] *[882/1478? - 953/1546] menaḳıbına dair bir fıḳradır.*

[Aḥmed Midḥat “Aḳdeñiz’de Bir Geşt ü Güẕār”] *Ḳırḳ-anbar*[4160] 5, 146

Bu ḳuvve-yi ‘aẓīmeye muḳābil Ḫayre ’d-dīn Paşa’nıñ yalñız yüz yigirmi iki pāre gemisi bulunup düşmeniñ çoḳlıġı ba‘ż ġāzīlere ḥayret vėrdükde “Ḳorḳmayuñuz! Siz her ḥareketde baña baḳınuz.” diye ġāzī-yi müşār[un]*-ileyh ḥażretleri herkesiñ şecā‘atini taḥrīk ėtmekle düşmeniñ gėce ‘ale ’l-faż̧l girememesi içün Preveze Boġazı’na ṭob vaż‘ ėtdiler. Donanma-yı hümāyūn Preveze içinde ėdi. Bir iki gün çend ḳıṭ‘a düşmen gemisi* ***alaylar göstererek*** *‘Oṯmānluları cenge taḥrīṣ eyledi. Ġālibā anlar bu ḳadar az bir ḳuvvetle ‘Oṯmānlularıñ cenge cesāret ėdemeyeceklerini ẓann ėderler ėdi.* ilā āḫirihi[4161]…

4178. Alay ile geldiler. **127/04**

Revan Ḳalesi’niñ fatihi, Sultan Murad-ı Rabi‘ [1623 - 1640]’dir.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4162] 761

Ḳal‘a-yı Revān üzerine tārīḫ dėnildi:

beyt[4163]

Sulṭān Murād-ı Rābi‘
feṭḥ eyledi Revān’ı 1045[4164]

…

… ve sekiz günde Ḳal‘a-yı Revān itmāma ėrişüp ba‘de ’l-feṭḥ Rūm-ėli’ne ‘asker iḫrācına giden Ḫalīl Paşa ***alay ile gelüp*** *ordu-yı hümāyūna dāḫil olup zemīn būsdan*[4165] *ṣoñra ḫil‘at geyüp ba‘dehū Murtażā Paşa*[4166] *Revān muḥafaẓasına ta‘yīn olunup nifāretiyle çorbacısı*[4167] *bile ḳonup yeñiçeri ve sipāh olmaḳ şarṭıyla göñüllü yazılup ta‘yīn oldı. “Ne cānibe gitmek ma‘ḳūldür*[4168]*?” dėnildükde “Gence ve Ḳarabaş ve Şirvān semtlerine gitmek ma‘ḳūl ve āsāndur.” dėnildükde otaġ-ı*

4159 Barbaros Hayreddin Paşa [882/1478? - 953/1546]: Ünlü Türk denizci ve kaptan-ı deryası. Vardar Yenicesinden gelip Midilli’nin fethinden sonra buraya yerleşen Yâkub adlı bir sipahinin oğludur. 1478 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Asıl adı Hızır olduğu hâlde Barbaros ve Hayreddin lakaplarıyla tanınır. Batılılar havuç rengine çalan kırmızı sakalından dolayı ağabeyi Oruç’a verdikleri “Barbarossa” adını daha sonra Hızır için de kullandıklarından Barbaros diye tanınmış, Hayreddin lakabını ise kendisine Yavuz Sultan Selim takmıştır. Geniş bilgi için bk. TURAN, Ş.: “Barbaros Hayreddin Paşa”, *DİA*: 5, 65[b]-67[c].

4160 Yazmada: *Ḳırḳ-anbar risālesi*. Ayrıca *ambar* kelimesini buradaki imlası gereği aslına uygun olarak *enbār* biçiminde okumak mümkünse de kelimenin ilgili imlasının Osmanlı Türkçesinde *anbar* olarak da kullanılması sebebiyle bu biçimi tercih edilmiştir. STEINGASS: *CP-ED*: 103[b]. REDHOUSE: *TaEL*: enbār: 207[a]; anbar [*medsiz elif*le]: 207[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: anbar [*medli elif*le]: I, 56[b]; enbār: I, 170[c].

4161 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

4162 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

4163 beyt: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*’nde: yok. Yazmada: *tārīḫ - beyt*.

4164 1045: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*’nde yok.

4165 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*’nde ve yazmada: *pūsdan*.

4166 Paşa: Yazmada yok.

4167 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*’nde: *corbacısı*.

4168 ma‘ḳūldür: Yazmada yok.

hümāyūn ol semte ḳurılup şāh-ı ʻAcem Tebrēz'e ḳarīb mekānda Rüstem Ḫān ʻasker-i Ḳızılbaş ile Tebrēz'de ve Ḫoy dāmeninde ve ṣūfiyān menzillerinde oldıġı ḫaber alınup Pād-şāh hemān sāʻat Tebrēz'e gidilmege fermān eyledi. Ol ṭarafa teveccüh olınup Aḫısḳa semtine on beş yigirmi[4169] *yeŋiçeri ortası yazılup Sefer Paşa ve Kenʻān Paşa ile irsāl olundı. Rebīʻü 'l-evvel'üŋ altıncı günü Ṭopraḳ Ḳalʻası ḳurbunda ḳonuldı. Murtażā Paşa Revān muḥafaẓasına taʻyīn olan on iki biŋ miḳdārı ādem ile alay gösterüp ve ḫilʻat geyüp duʻā-yı ḫayr ile ḳalʻada ḳarār ėtdi.*

4179. Alışan, ḳudurandan beterdir. **128/01**

4180. Alışmalı; faḳat meşru (iyi) ḫuylara alışmalı, kötü ḫuylardan çekinmek gerektir. **128/02**

İyi ḫuyu, âdemi altın ėder; kötü ḫuyu, adını baḳır ėder.

İyiden zarar, kötüden fayda gelmez.

4181. Alışan doymaz, arḳasını ḳoymaz. **128/03**

4182. Alay malay[4170]… **128/04**

4183. Alay malay, ḳomşu[4171] ḳızı ḳolay. **128/05**

4184. Alaycı, ḳalaycı bir baptandır, ya edebini deler ya leğeniŋ dibini deler. **128/06**

4185. Alaycı için meydan, ḳaçaḳ; ḳalaycı için ḳazan, ḳapçaḳ bulunur. **128/07**

4186. Alay-ı vâlâ[4172] ile geldi. **128/08**

4187. Alay ėtti. **128/09**

4188. Alaydan yetişme erdir. **128/10**

4189. Alay mı sėyrediyorsun? **128/11**

4190. Alayım mı, vėreyim mi? **128/12**

4191. "Alayım mı, almayayım[4173] mı?" diye düşünür. **128/13**

4192. Alayım dėsem hâlim yoḳ, ėl[4174] alır diye canım yoḳ. **128/14**

4193. Amasya'nıŋ bardağı, biri olmazsa biri daḫi (bir daha[4175]). **128/15**

4169 yigirmi: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

4170 MENINSKI: *Thesaurus…*: alay: alay malay: I, 375. REDHOUSE: *TaEL*: alāy: alāy malāy: 181ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: alay: alay malay: Hep birden, ṭakımıyla, palas pandıras.: I, 49ª. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: alay: alay malay: birinci cild, 125ª.

4171 Yazmada: *ḳoŋşuy*. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ḳoŋ͡gşı: 291v10. YUDAHİN: *KS*: konğşu: 483ª. CLAUSON: *EDPT*: konşı: 640ᵇ. BASKAKOV: *N-RS*: коньысы (koŋsı): 173ª. TDK: *DS*: konşu: VIII, 2918ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoŋşı: 153ᵇ.

4172 alay-ı vālā: Gösteriş, debdebe. STEINGASS: *CP-ED*: ālāy: 92ª; vālā: 1453ª. REDHOUSE: *TaEL*: alāy: 181ª; vālā: 2124ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: alay: alay-ı vālā: I, 49ª. AYVERDİ: *MBTS*: âlây: âlây-ı vâlâ ile: 37ᶜ; vâlâ: 1306ᶜ. NİŞANYAN: *NS*: alay: 21ª; valâ: ala ü vala: 903ª.

4173 Yazmada: *almayım*.

4174 Yazmada: *el, ėl*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *el* ve *ėl* imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153ª; ėl: I, 246ᶜ. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121ᵇ. Ayrıca kelimenin *il* biçimi de mevcuttur. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517ª. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır.

4175 *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'de ve yazmada: *dāḫı*. *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: *daḫı*. CLAUSON: *EDPT*: takı: 466ª. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş*

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 38[4176]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4177]]

4194. Amasra'dan un gelecek; soŋra baḳlava, börek pişecek[4178] dėsene! **128/16**

4195. Amasya bamyası[4179] gibi ipe dizilmiş. **128/17**

4196. Amasya'dan bamya gelinceye[4180] ḳadar ocağımızda ot biter. **128/18**

4197. Amasya bamyasınıŋ faziletini yiyen bilir. **128/19**

4198. Amasya'dan bamya yükletmek için Amasra'da gemi yaptırmağa mı gitmiş? **128/20**

4199. Amasya'dan erik gelsin de soŋra düğünüŋ ḫoşafını[4181] içersin. **128/21**

4200. Amasya eriği gibi ḳupḳurudur. **128/22**

4201. Amasya eriği gibi ḳapḳaradır. **128/23**

Lügati: daḫı / daġı: 130[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dāḫı: 880[a]; daḫı: 892[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḫı: [Eski ve Çaġatayca imlāsı: *daġı*.]: … "daha" yerine de vaḳtiyle "daḫı" ḳullanılırdı.: I, 603[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: daġı: 169[a].

4176 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Amasya'nıŋ bardaġı, biri olmazsa bir dāḫı.: 38.

4177 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Amasya'nıŋ bardaġı, biri olmazsa biri daḫı.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4178 Yazmada: *bişecek*. CLAUSON: *EDPT*: bış-: 376[b]. TDK: *TTS*: bişmek: Pişmek.: I, 613. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: biş-: Pişmek.: 32[b]. Yazmada *pişmek* kelimesi üç farklı imla ile [biş- (بيشمك), piş- (پشمك), piş- (پيشمك)] yazılmış.

4179 Yazmada: *bamya*. Bu kelime, aynı imla ile Farsçada "bāmiya" telaffuzu ile müstamel iken Osmanlı Türkçesinde "bamya" telaffuzuyla müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: bāmiya: 152[a]. REDHOUSE: *TaEL*: bamya: 336[a]; bamye, bamya: 336[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bamya: 276[c].

4180 Yazmada: *gelince*.

4181 Yazmada: *ḫᵛuş-ābını*. Kelimenin aslı Farsça *ḫᵛuş-āb* olup bu dilde *ḫoş-āb* ve *ḫᵛaş-āb* biçimleri de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ḫoş-āb, ḫᵛuş-āb, ḫᵛaş-āb: 487[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫᵛuş-āb: 343. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫoşaf* imlasının yanı sıra Farsçadaki imlası ile de müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde bu imlanın telaffuzu *ḫoş-āb* olarak gösterilmiştir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫoş-āb: 873[a]; ḫoşaf: 873[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoş-āb: s. Fa. [ḫᵛuş= İyi - āb= Şu. Tür. zebān-zedi: *ḫoşaf*.]: Bol şu ve şekerle pişmiş ḳurı yemiş ki şo'uḳ olaraḳ, yemek āḫirinde, buŋa maḫṣūṣ geŋiş ḳaşıḳla içilir…: I, 591[c]; ḫoşaf: I, 591[c]. Kelimenin ilgili imlası aslına uygun biçimde *ḫᵛuş-āb* olarak okunmuştur.

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 162ᶜ][4182]

emān[4183]***:*** *sḏ.*[4184] *ʻAr. 1. Ḳorḳusuzlıḳ, emn, emniyyet: Emn ü emān bir kemāldür. 2. ʻAfv, müsāʻade: Emān vėrmek. 3. İstīmān, raʻy: Emān istemek. || el-emān: ʻafv, merḥamet, meded! || Emān vėrmemek= Müsāʻade ėtmemek, aṣlā merḥamet ėtmeyüp cezāsını vėrmek. || fī emān Allāh: Allāh selāmet vėrsin. § ḥ.d. ba. āmān.*

4202. Âmâl ve metalib, tedrici sır-nüma-yı zuhur olur. **128/24**

İbn Sīnā

4203. Âmâl-i devlet; ihya-yı mülk, âlâ-yı millettir. **128/25**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'-i[4185] ṯānī, 874[a]

amān[4186]***:*** *nidā. Yā Rabbī, amānım*[4187] *Allāh, amān*[4188] *Türk'i de gözet.*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* cüz'[4189]-i evvel 48[b]

amān[4190]***:*** *nidā. "Of!" gibi... Dermān-de olan bī-amāna*[4191] *giriftārlarıŋ feryādı, istiġāṯe. Nefret, tenḏīr, īḳāẓ nidāsı: Ṣavul, ṣaḳın! Amānım*[4192] *Allāh! amān dėmek: Müsāʻade ṭaleb ėtmek, teslīmiyyetde olmaḳ, reʼy istemek.*

4204. Aman Allah, aman ya Resulullah! **129/01**

[Yaman Dede] beyt

emān[4193] *lafẓı seniŋ ism-i şerīfiŋle müsāvīdür*
anuŋ içün ʻāşıḳıŋ ḏikri emāndur[4194] *yā Resūlu'llāh*

4182 Yazmada bu alıntının başına "luġat" diye not düşülmüş.

4183 Yazmada: *aman*. Kelimenin aslı Arapça *emān*'dır: al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-amān: III, 593. Bu kelime; Osmanlı Türkçesinde ilk harfi /e/ (*elif-i meftûha*) ile, /a/ (*elif-i meftûha-yı mufahhama*) ile ve /ā/ (*elif-i meftûha-yı memdûda*) ile olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmıştır. Kullanılan imlaların ilki, kelimenin aslı da olan *emān*'dır. Ş. Sāmī: *ḲT*: emān: I, 162ᶜ. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: emān: cüz'-i ṯānī, 895ᵃ. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: emān: [ḳısm-ı evvel,] 174ᵇ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: eman: birinci cild, 291ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: emān: 194ᵇ. Kullanılan ikinci imla, *amān*'dır. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: amān: cüz'-i evvel, 48ᵇ; amān: cüz'-i ṯānī, 874ᵃ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: amān: 8ᵇ. Bahse konu imlaların üçüncüsü ise -Osmanlı Türkçesi sözlüklerinin pek çoğunda *medli elif* ile yazılan kelimenin telaffuzunda ilgili sesin uzun mu kısa mı olduğu gösterilmediği için- hem *aman* hem de *āmān* olarak okunabilir. Ş. Sāmī: *ḲT*: āmān [Aşlı 'Arabī olup medsiz elifledür.]: I, 54ᵇ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: aman: birinci cild, 141ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: aman: 194ᵇ. Yukarıda zikredilen imlaların tamamı (āmān, amān, aman, emān) yazmada da kullanılmış olsa da kelimenin *amān* ile *emān* imlalarını ve *āmān* ile *aman* imlalarını tefrik etmek mümkün olmadığından (eğer kelimenin telaffuzu özellikle belirtilmemişse) bu dört imladan sadece *emān* ve *aman* gösterilmiştir.

4184 sḏ.: *İsm-i müḏekker*. Ş. Sāmī: *ḲT*: [I, 12ᵃ].

4185 Yazmada: *cild*.

4186 Yazmada: *aman*. Yazmada bu alıntının başına "luġat" diye not düşülmüş.

4187 Yazmada: *aman*.

4188 Yazmada: *aman*.

4189 Yazmada: *cild*.

4190 Yazmada: *aman*.

4191 Yazmada: *bī-amana*.

4192 Yazmada: *amanım*.

4193 Yazmada: *aman*.

4194 Yazmada: *amandur*.

4205. Amanım Allah! **129/02**

4206. Aman, elaman ey padişah-ı devran! **129/03**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4195] 764

*Ṣa'bān-ı şerīfde muḥāṣaranuŋ otuz ṭoḳuzuncı güni Ṣadr-ı a'ẓam şehīd düşüp mühr-i vezāret Ḳara Muṣṭafā Paşa'ya iḥsān olundı. Ėrtesi gün Ḳızılbaş-ı bed-ma'āş burc-ı bārūlara gelüp "**Emān**[4196]**, el-emān**[4197] **ey pād-şāh-ı devrān!**" deyü feryād u fiġānlar eyleyüp ṣadā-yı vā-veylā āsmāna peyveste oldı.* ilā āḫirihi[4198]…

4207. "Aman, elaman ey sahipḳıran-ı zaman!" sedası ayyuḳa çıḳtı. **129/04**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4199] 759

*… sekizinci gün ḳuşlıḳ vaḳtinde irādet-i Rabbü 'l-'ālemīn ile biŋ ḳırḳ beş Ṣafer'inüŋ yigirmi altıncı eḥad güni burc-ı bedenden **"Emān**[4200]**, el-emān**[4201] **ey ṣāḥib-ḳırān-ı zamān!" ṣadāsı 'ayyūḳa peyveste olup** fī 'l-ḥāl Pād-şāh'a müjde ḫaberleri gelüp "Ḳabūl buyuruŋ Pād-şāh'um." deyü recā eylediler.* ilā āḫirihi[4202]…

4208. "Aman Allah!" diyeniŋ[4203] bile gözüne ḳoruḳ sıḳmaz. **129/05**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4204]]

4209. Aman padişahım; suç bende, af sende. **129/06**

4210. Aman padişahım; ceddimiz Müslüman, biz de Müslüman'ız. **129/07**

Bir fıḳra-yı tariḫiyyedir:

Ḳarpaṭ Ṭaġları ḳarlı ṭaġlar
ceddimiziŋ vaṭanı yeşil bāġlar

Ḳādir Mevlā ceddimizi vaṭandan cüdā
ḳılmış ḳader ḳısmet buralara fidā

Ḳarpaṭ Ṭaġları'nı bize soŋradan
yurd […] olmış ḳılmış

ḳalmamış neslimiz göçmişler
eski yurdımıza heb dönmişler

4195 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.
4196 Yazmada: *aman*.
4197 Yazmada: *el-aman*.
4198 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].
4199 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.
4200 Yazmada: *aman*.
4201 Yazmada: *el-aman*.
4202 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].
4203 Bu madde başında *diyenin* ifadesinin iki farklı imlası da (ديانك, ديه نك) gösterilmiş. Yazmada *diyen* ifadesi, yedi farklı imla ile (دە بن, ديان, دين, ديه ن, ديبان, ديين, ديبه ن) yazılmış olup doğru okunması için bazı madde başlarında harekelenmiştir (*deyen* bk. 147/03).
4204 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": "Amān Allāh!" diyeniŋ bile gözine ḳoruḳ sıḳmaz.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

biz ḳalmışız düşmen elinde esīr
dönen dönmiş biz Müselmānız

Ḳarpaṭ Ṭaġları[’ından] ṭoġdı bir yıldız
defterle alındı o iki biŋ ḳız

aman pād-şāhım Müselmān’ız biz
luṭf ėdüp bıraḳma kāfir ėlinde
aman pād-şāhım Müselmān’ız biz

4211. Aman ey Osmanlılar, aman! **129/08**

4212. Aman ey ümmet-i Muhammed, yetişiŋiz! **129/09**

4213. Aman ey dostlar; gittik elden, yetişiŋiz! **129/10**

4214. Aman esen[4205] (asan[4206]) sağ selamet geldik! **129/11**

4215. Aman esen[4207], esen aman[4208]… **129/12**

4216. Aman içinde olasın. **129/13**

Muḥibbī *Dīvān* [570, 1917, 4] beyt

dā’imā[4209] olsun[4210] emān[4211] içinde ol çoḳ sevdügüm[4212]
gerçi kim ‘ışḳında ben hergiz[4213] emānı[4214] bulmadum

4217. Amansız[4215] mekân olmaz. **129/14**

4218. “Aman!” diyen[4216] mihnetten ḳurtulur. **129/15**

4205 Bu ifade ‘sağ salim’ manasında olup hem *aman esen* hem de *esen aman* biçimi aynı anlamdadır. Yazmada ifadenin her iki biçimi de kullanılmıştır. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ėsen: *Ḳazan.* ėsen emān: Ṣaġ sālim.: birinci cild, 499[b]; ėsen: *Çaġatayca.* aman ėsen kelgeysin: Ṣaġ sālim ‘avdet ėdesin!: birinci cild, 501[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: aman-esen: Sağ selamet, sağ ve salim.: 46[b].

4206 Kelimenin aslı Farsça *āsān* olup ‘kolay’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 47[a]. ŞÜKÛN, Z.: *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*: 51[b]. *Türkçe Sözlük*’te bulunmayan bu kelime, *Derleme Sözlüğü*’nde ‘kolaylık’ anlamı ile yer almaktadır. TDK: *DS*: asan: Kolaylık.: XII, 4425[a]. AYVERDİ: *MBTS*: âsan: 71[c]. Ayrıca; bu kelime, *esen* kelimesinin farklı bir biçimi (آسان) olarak da kaydedilmiş olabilir; ancak bahse konu kelimenin böyle bir biçimi tespit edilememiştir.

4207 Bu ifade ‘sağ salim’ manasında olup hem *aman esen* hem de *esen aman* biçimi aynı anlamdadır. Yazmada ifadenin her iki biçimi de kullanılmıştır. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ėsen: *Ḳazan.* ėsen emān: Ṣaġ sālim.: birinci cild, 499[b]; ėsen: *Çaġatayca.* aman ėsen kelgeysin: Ṣaġ sālim ‘avdet ėdesin!: birinci cild, 501[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: aman-esen: Sağ selamet, sağ ve salim.: 46[b].

4208 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ėsen: *Ḳazan.* ėsen emān: Ṣaġ sālim.: birinci cild, 499[b]; ėsen: *Çaġatayca.* aman ėsen kelgeysin: Ṣaġ sālim ‘avdet ėdesin!: birinci cild, 501[b].

4209 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: dāyimā: 570, 1917, 4.

4210 olsun: Yazmada yok.

4211 Yazmada: *aman*.

4212 Yazmada: *sevdigim*.

4213 Yazmada: *hergiz, hēç*.

4214 Yazmada: *amanı*.

4215 TDK: *DS*: âman: Kusur, kabahat, uzuv eksikliği.: I, 236[b].

4216 Yazmada: *deyen (دیه ن), dėyen (دییه ن)*. Yazmada *diyen* ifadesi, yedi farklı imla ile (دیه ن, دین, دیان, ده ین, دییه ن, دییان, دییه ن) yazılmış olup doğru okunması için bazı madde başlarında harekelenmiştir (*deyen* bk. 147/03). CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

4219. “Aman!” dėdi, mihnetten minnete düştü. **129/16**

Fużūlī [*Dīvān*] Tercī‘ Bend [431, 1, 4] beyt

ḳanda bir ġamm ėtse menden istesünler men żamān[4217]
yoḳ baŋa dām-ı belā vü ḳayd-ı miḥnetden emān[4218]

Sürūrī [*Dīvān-ı Sürūrī* Tārīḫ 190[4219]] [beyt[4220]]

emān emān[4221] *deyerek çıḳdı ḳal‘adan gitdi*
birāz geçince süyūf-ı seriyyeden düşmen

Yeŋişehrli ‘Avnī Beg[4222] [*Dīvān* 336, 235, 1[4223]] [mıṣrā‘]

elden[4224] *gidiyor ḫaste-yi hicrānuŋ emān*[4225] *gel*[4226]

Tābit[4227] [mıṣrā‘]

emān[4228] *hevl-i ḳıyāmet żamān-ı re’fet-i vücūd*

Nāmıḳ Kemāl[4229] [*Namık Kemâl’in Şairliği ve Bütün Şiirleri* Şarkılar 426[4230]] [beyt]

sāḳī yetişür uyan emān[4231] *gel*
el vėrmedi mi fiġān emān[4232] *gel*

4220. Aman, can ḳurtaran yoḳ mu! **129/17**

4221. “Aman!” dėdirmez. **129/18**

4222. “Aman!” dėmeyince bıraḳmadı. **129/19**

4223. “Aman!” dėmeyince yaḳasını bıraḳmadı. **129/20**

4224. Amana düştü, imana geldi. **129/21**

4217 ḳanda bir ġamm ėtse menden istesünler men żamān: Yazmada: *ḳanda bir ġamm yetse benden istesünler ben żamān*. Fuzûlî: *Türkçe Divan*: ḫanda bir ġam itse (yitse, n'itse) menden istesünler men żamān: 431, 1, 4. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: kanda bir gamm etse benden (menden) istesinler ben (men) zıman: 179, II, 4.

4218 yoḳ maŋa dām-ı belā vü ḳayd-ı miḥnetden emān: Yazmada: *yoḳ baŋa dām-ı belā vü ḳayda (nerede) miḥnetden aman*. Fuzûlî: *Türkçe Divan*: yoḫ maŋa kayd-i (dām-i) belā vü ḳayd ü (dām-i, ḳayd-i, derd ü) miḥnetden emān: 431, 1, 4. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: yok (yoh) bana (mene) kayd-ı (dam-ı) bela vü derd ü (kayd-ı) mihnetden aman: 179, II, 4.

4219 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emān: [ḳısm-ı evvel,] 175ª.

4220 Bu beyit Sürūrī’nin İskenderiye’nin düşmandan kurtuluşu için yazdığı ve sonunda “sürüldi cengle İskenderiye’den düşmen” mısrasıyla tarih (1216) düşürdüğü iki beytin ilkidir. Sürūrī: *Dīvān-ı Sürūrī*: Tārīḫ: 190.

4221 Yazmada: *aman aman*.

4222 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *‘Avnī*.

4223 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emān: [ḳısm-ı evvel,] 175ª.

4224 Yazmada: *aman*.

4225 Yazmada: *aman*.

4226 gel: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada yok.

4227 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emān: [ḳısm-ı evvel,] 175ª.

4228 Yazmada: *aman*.

4229 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *Kemāl*.

4230 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emān: [ḳısm-ı evvel,] 175ª.

4231 Yazmada: *aman*.

4232 Yazmada: *aman*.

4225. Amana düşürdüler. **129/22**

4226. "Aman!" dėdik ḳurtulamadıḳ, "zaman" dėdik ḳurtulamadıḳ. **129/23**

4227. Amana ḳılıç ḳalḳmaz. **129/24**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4233]]

4228. Amana ḳılıç olmaz. **130/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 66[4234]]

4229. "Aman!" diyene ḳılıç[4235] ḳalḳmaz (olmaz). **130/02**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4236]]

4230. "Aman!" dėdik. **130/03**

4231. "Aman!" dėdik "Yaman!" dėmedik. **130/04**

4232. "Aman!" diyene el ḳaldırılmaz. **130/05**

4233. Amancıya el ḳalḳmaz. **130/06**

4234. "Aman!" dė de ḳurtul. **130/07**

4235. Amana düşen can esen, emanet gelen mal esen gerek. **130/08**

4236. Amanı diŋlemeyen cellattır. **130/09**

4237. Aman destmali[4237] vėrildi. **130/10**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4238] 402

Merḳūm Yaḥyā bilā-tevaḳḳuf gelüp Ḫayre Beg'le buluşup ḳażiyyeyi i'lām eyledi ve Ḫayre Beg daḫı hemān ḫāḳān-ı 'ālī-şāna 'arż ėdicek ġāyet maḥẓūẓ oldı. ***Emān***[4239]

4233 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Amāna ḳılıc ḳalḳmaz.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4234 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Emāna ḳılıç olmaz.: 66.

4235 Yazmada: *ḳılıc*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

4236 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": "Amān!" diyene ḳılıc olmaz.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4237 at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dast-māl: El silecek yaġlıḳ ve maḳrame ma'nāsınadur ve esīr ve giriftārdan kināye ėderler.: 368. STEINGASS: *CP-ED*: 524[b]. AYVERDİ: *MBTS*: destmal - destimal - destemal: El ve yüz silmeye yarayan mendil, peşkir, yağlık vb. şeyler [Pamuk, keten ve ham ipekten çok sık olarak dokunurdu. Hediyelik olanlarına dokunurken veya sonradan ipek ve sırma ile hediye edilecek kişiye göre âşıkâne veya dindarâne mısralar, çeşitli nakışlar işlenirdi.]: 275[c].

4238 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

4239 Yazmada: *aman*.

***dest-mālī vėrildi**; zīrā Kertbay Vālī dil-āverligi ve ceng yüzünde hüner-verligi manẓūr-ı pād-şāhī olmaġla ẓuhūra geldiginden mesrūr oldılar.* ilā āḫirihi[4240]…

4238. Aman ya medet aman! **130/11**

4239. Aman zaman vėrmez inattır. **130/12**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4241] 394

*Bābü 's-Silsile'de bunlara rāst gelüp mihmān-dār ḫuṭbe ve sikke ṭalebine geldüklerinden ḫaber vėrüp ol daḫı ayıtdı ki: "Ḫuṭbe ve sikke ṭalebine gelen bunlar mıdur?" deyü su'āl ėtdükde ol daḫı "Bunlardur." dėyünce ol ẓālim-i bī-raḥm, sill-i seyf ėdüp yanında olan ḫaşerāt ile ol bī-günāhlara **emān**[4242] **u zamān vėrmeyüp** fī 'l-ḥāl boyunların urdı ve*[4243] *bī-pāk ü bī-pervā Ṭomanbay'uŋ yanına varduḳda "N'içün böyle vaż'-ı nā-sezā eyledüŋ?" deyü ḫiṭāb ėdünce "Ḫuṭbe ve sikke ṭalebine gelene böyle cevāb vėrilür." dėyicek Ṭomanbay tekrār cevāb vėrüp ol sitem-kār ġaddāra ayıtdı*[4244] *"Bir pād-şāh-ı 'ālī-cāh sizi iḳlīmden iḳlīme ḳaçurdı. Pād-şāhuŋuzuŋ bu ḳadar 'askeri var ėken telef oldı ve sizüŋ devletiŋüz bünyādını ber-bād ėtmege furṣat bulmış ėken yine inṣāf yolından*[4245] *mu'āmele ėdüp bir ḳurı nām ṭaleb eylemiş. Bunı 'ilme 'l-yaḳīn bilürüm ki Selīm Ḫān'ıŋ bu cānibe sefer etmesi muḳarrer ve muḥaḳḳaḳdur ve bizim a'yān u ümerāmızıŋ ḥālleri mükedderdür; zīrā ki bu mā-beynlerinde göŋül birligi olmayup buġż u ḫased ve hevā-yı salṭanat birle biribirlerine raġbetden ḳalmışlar ve*[4246] *maḥabbet yerine 'adāvet ḳomışlardur*[4247] *ve Allāhu a'lem ṭā'ife-yi Çerākiseniŋ cām-ı devletleri ṭoldı*[4248] *ve görünüş bu ki bu bizim salṭanat āḫir olup 'aksine devr ėtdigi ḳatı müşāheddür." deyü sözin ḫatm ėdünce Emīr 'Allān-ı maġrūr bu 'itāb gūne cevābdan bī-ḥużūr olup dėdi: "Elbette mālımuz ve ehl ü 'iyālimüz*[4249] *uġurına dögüşürüz. Bizim 'askerimiziŋ furūsiyyet ve ceng ṣan'atleri olup Rūmīlerüŋ umūr-ı ceng ü ḥarbde mahāretleri çendān olmadıġı bilinmişdür. Hemān bu cānibe gelecekleri var ėse gelsün görsünler. Anlar daḫı ne alur ne ṣatarlar…" deyü ḫaylī lāf-ı güzāf urdı ve ziyādesiyle esdi ṣavurdı.* ilā āḫirihi[4250]…

4240. Amanı zamanı yoḳ. **130/13**

4241. Aman zaman vėrmedi. **130/14**

4242. Aman zaman vėrmez. **130/15**

4243. Aman zaman vėrmeyen asilerdir. **130/16**

4240 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

4241 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

4242 Yazmada: *aman*.

4243 ve: Yazmada yok.

4244 Yazmada: *ayıtdı, söyledi*.

4245 Yazmada: *yolında*.

4246 ve: Yazmada yok.

4247 Yazmada: *ḳomışlar*.

4248 ṭoldı: Yazmada yok.

4249 ehl ü 'iyālimüz: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde ve yazmada: *ehl 'iyālimüz*.

4250 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

4244. Aman zaman ḳalmadı artıḳ. **130/17**

4245. Amansız millet, zamansız ḫarap olur. **130/18**

4246. Amansız, izansız[4251] esti savurdu. **130/19**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4252] 394[4253]

Ṭomanbay ... sözin ḫatm ėdünce Emīr ʻAllān-ı maġrūr bu ʻitāb gūne cevābdan bī-ḥużūr olup dėdi: "Elbette mālımuz ve ehl ü ʻiyālimüz[4254] *uġurına dögüşürüz. Bizim ʻaskerimizüŋ furūsiyyet ve ceng ṣanʻatleri olup Rūmīlerüŋ umūr-ı ceng ü ḫarbde mahāretleri çendān olmadıġı bilinmişdür. Hemān bu cānibe gelecekleri var ėse gelsün görsünler. Anlar daḫı ne alur ne ṣatarlar..." deyü ḫaylī* ***lāf-ı güzāf urdı ve ziyādesiyle esdi ṣavurdı.*** ilā āḫirihi[4255]…

4247. Aman vėrmez ki… **130/20**

4248. Amanı yoḳuŋ imanı yoḳ. **130/21**

4249. Aman zaman vėrmedi, hemen ḳırdı geçti[4256]. **130/22**

Canberd Ġazālī [ö. 927/1521]'niŋ isyanı ḥaḳḳında…

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4257] 434

Ve 'l-ḥāṣıl eyyām-ı fetret ü hengām furṣatdur deyü ʻiṣyānını āşikār ve āṯār-ı ṭuġyānını iẓhār ėdüp on biŋden ziyāde süvār u piyāde ile dārü 'l-mülk Şām'dan çıḳup mānend-i ḳavm-i Ye'cūc ḫurūc ve āsmān-ı fitneye ʻurūc ėdüp eṭrāf u eknāfda ḳabā'il-i ʻArabdan iġvāya ḳābil olanlara ḫıyānetini iʻlām içün ḫaberler gönderüp ve ʻinān-ı ʻazīmetini Ḥaleb üzerine döndürüp Ḥumuṣ ve Ḥamā'yı ve ḫavālīlerinde olan ḳaṣabāt u ḳurāyı ġāret ü ḫasārāte meşġūl olup ḳarşu ḳoyanları ḳılıcdan[4258] *geçirüp*

(beyt)

emān[4259] ***u zamān vėrmedi***
tėġ-ı bürrān ile hemān ḳırdı

4250. Aman zaman vėrmedi, tomar-ı hayatın dürdüler. **131/01**

4251 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iḏʻān: bī-iḏʻān= İḏʻānsız, aŋlamaḳdan ve terbiyeden maḥrūm.: [ḳısm-ı evvel,] 274ª.

4252 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

4253 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili iki madde başının geçtiği bölüm de metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

4254 ehl ü ʻiyālimüz: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde ve yazmada: *ehl ʻiyālimüz*.

4255 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ª; ilā: 1, 64ᵇ.

4256 Yazmada: *içdi*.

4257 Yazmada: *Keḏā Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

4258 Yazmada: *ḳılıçdan*.

4259 Yazmada: *aman*.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4260] 355[4261]

Piyāle Beg'i Sinān Aġa efsāne ile oyalandırup muṣāḥabete iştiġāl ve derd-mendi iġfāl üzere ėken bir nice kemend-endāz ehremen ḥücreye girüp[4262] *Şeh-zāde'nüŋ ḳaydın gördiler; ya'nī* ***emān u zamān vėrmeyüp ṭūmār-ı ḥayātın dürdiler****. Piyāle Beg-i ṣāf-dil ḳażiyyeden ġāfil bulunup bir zamāndan ṣoŋra hücreye gelicek Şeh-zāde'nüŋ nefesi beste ve cān-ı vücūdın şikeste gördükde nāle vü efġāna*[4263] *başladı.* ilā āḫirihi[4264]…

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4265] 369[4266]

4251. Amca[4267] vėrgisi[4268]… **131/02**

Umur-ı maliye ıstılahı…

Vaḳtiyle Suriye tarafında olmuş.

4252. Amanı zamanı yoḳ zalim felekten saḳınmaḳ gerek. **131/03**

Ḥurūfī 'Arşī[4269] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī* 109] beyt[4270]

senden aman istemem ey felek-i bī-emān[4271]
'aksinedür gerdişüŋ[4272] *ḥālüŋ*[4273] *yamandur yaman*

4253. Amansız felekte aman olmaz, felekten yaman düşman olmaz. **131/04**

4254. Aman seniŋ eliŋden çektiğim, aman! **131/05**

4260 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur.*

4261 Yazmada: *356.*

4262 Yazmada: *girdi.*

4263 Yazmada: *fiġāna.*

4264 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

4265 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur.*

4266 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: … bu vechle ḫīle ėdüp Şāh'ı ḳurtardı. Ol ġāzī yigit daḫı mezbūrı atdan yıḳup **emān u zamān vėrmeyüp** bende çekdi ve Şāh'ı ṭutdum i'tiḳādı ile sürūr u şādī birle ḫużūr-ı Pād-şāh'a getürdi.: 369.

4267 Yazmada *amca* kelimesi; *amca, emce, 'amca, 'amuca* olmak üzere dört farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı için bk. *aba eçesi* 'baba kardeşi' ve *'amm* 'amca'. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: amca: 127; 'amm: 127. CLAUSON: *EDPT*: abā/1 apā/ebē/epē: 5[a]; ėçī: 20[a]. ATAY: *A-TBL*: 3, 490[a]. TDK: *DS*: amuca: I, 240[a]; emce: V, 1730[a]; emice: V, 1735[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'amca yā-ḫ[v]ud 'amuca: II, 950[b].

4268 Yazmada: *vėrgüsi*. CLAUSON: *EDPT*: bērgū: 362[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: vėrgü yā vėrgi [Zebān-zedi: *vergi*.]: II, 1500[b].

4269 Yazmada: *'Arşī Dede.*

4270 Yazmada: *ġazel beyt.*

4271 Yazmada: *bī-aman.*

4272 Yazmada: *gerdīşin.*

4273 *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*'de ve *Dīvān-ı 'Arşī*'de: *ḥāl*. 'Arşī: *Dīvān-ı 'Arşī*: 123. Hurûfî Arşî [1562-1620]'ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî'den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: 'Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. 'Arşī: *Dīvān-ı 'Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid 'Abdu'llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî'den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī* nüshası esas alınmıştır.

4255. Aman seniŋ eliŋden, aman ey biaman! **131/06**

Şeyḫ Ġālib [*Dīvān* 483, 216, 5] beyt

cānān mısın belā mısın āşūb-ı cān mısın
ey bī-emān**[4274] **ġayri eliŋden emān**[4275] **seniŋ

4256. Amana düşen yaman daḫi olsa emin ol. **131/07**

4257. Aman seniŋ eliŋden, yandım gayrı diliŋden! **131/08**

4258. Amansız felekten saḳın mürüvvet umma! **131/09**

Ḥurūfī ʻArşī[4276] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī* 109] ġazel[4277]

umma mürüvvet dilā devr-i felekden ṣaḳın
kimseye raḥm eylemez gerdiş-i devr-i zamān[4278]

gerçi ki iẓhār ėder mihrini evvel saŋa
tīr-i ġammı urmaġa ḳabżada[4279] *ḥāżır*[4280] *kemān*

merd ėseŋ[4281] *eyle ḥaḏer yüzüŋ*[4282] *bu*[4283] *mekkāreden*
böyle buyurdı bize şāh-ı zemīn ü zamān

mekteb-i Ābā'ya gel 'ilmü 'l-esmā'ı[4284] *oḳu*
tā bilesüŋ[4285] *'Arşiyā rāz*[4286] *hemāndur hemān*

4259. Amana düşen can telef olmaz. **131/10**

4260. Aman, nedir bu çektiğim! **131/11**

4261. Aman bulduḳ elinden, yandıḳ dilinden. **131/12**

4262. Amma ne fayda; gülü elinden aldırdı, bülbülü bağından uçurdu! **131/13**

4263. Amma ne fayda, ocağıma incir dikti! **131/14**

4264. Amma ne fayda, iş işten geçti! **131/15**

4265. Amma ne fayda; at alan, Üsküdar'ı geçti! **131/16**

4266. Amma ne fayda, bıçaḳ[4287] kemiğe dayandı! **131/17**

4267. Amma ne fayda, şekeri suya düştü! **131/18**

4268. Amma ne fayda, fırsat elden gitti! **131/19**

4274 Yazmada: *bī-aman*.
4275 Yazmada: *aman*.
4276 Yazmada: *'Arşī Dede*.
4277 Yazmada: *ġazel beyt*.
4278 gerdiş-i devr-i zamān : Yazmada: *gerdişi devr-i zamāndur*.
4279 *Dīvān-ı 'Arşī*'de ve yazmada: *ḳabżında*. ʻArşī: *Dīvān-ı 'Arşī*: 123.
4280 *Dīvān-ı 'Arşī*'de: *ḥāẓır*. Yazmada: *ḥāżırdur*.
4281 *Dīvān-ı 'Arşī*'de ve yazmada: *ėsen*.
4282 ḥaḏer yüzüŋ: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*'de: *ḥaḏer yüzin*. *Dīvān-ı 'Arşī*'de: *ḥaḏer çevir yüzin*.
4283 *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*'de ve *Dīvān-ı 'Arşī*'de yok.
4284 *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*'de ve *Dīvān-ı 'Arşī*'de: *'ilmü 'l-esmā.*
4285 *Dīvān-ı 'Arşī*'de ve yazmada: *bilesin*.
4286 *Dīvān-ı 'Arşī*'de: *zār*.
4287 Yazmada *bıçak* kelimesi iki farklı imla ile (بچق, بیچق) kullanılmış. Yazmada kullanılan bu imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: bıçaḳ (بچق): I, 280ᶜ; bıçaḳ (بیچق): I, 329ᶜ.

4269. Amma ne fayda, yangın saçağı[4288] sardı! **131/20**

4270. Amma ne fayda, yârin̨ ḳastı cana imiş! **131/21**

4271. Amma ne fayda, cellatın̨ ḳastı canadır! **131/22**

Ḥurūfī ‘Arşī[4289] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* 42] beyt

cellād-ı ġamzeŋe[4290] dilümi eyledüm[4291] siper
ammā ne fā’ide[4292] müjeŋgüŋ[4293] ḳaṣdı[4294] cānadur

4272. Amire itaat şarttır.[4295] **131/15**

“Amire itaat için amirin̨ maiyetine muhabbet ėtmesi şarttır.” diyenler de vardır.

4273. Amir zalim olunca maiyeti de adavetli, garazkâr olur.[4296] **131/16**

4274. “Âmin!” dėnecek duaya herkes “Âmin!” dėr. **131/23**

4275. “Âmin!” dė, ki duaŋ ḳabul ola. **131/24**

4276. “Âmin!” diyen emin olur. **131/25**

Ṣafiyye Sulṭān-zāde Meḥmed Dāniş[4297] beyt

dėr saŋa semā işbu du‘āya āmīn
ḳalb-i pāki ola ālām u miḥnetden emīn

Neşāṭī-yi Mevlevī [mışrā‘]

keff du‘āyı açup ḳıl ḫulūṣ ile āmīn

Ḥayretī[4298] beyt

ātīmüz ola anın̨la te’mīn
āmīn diyüŋ ey melekler āmīn

Bāḳī [*Dīvān* 16, 4, 19] beyt[4299]

belālardan emīn olsun cehānda
İlāhī ‘izzetüŋ ḥaḳḳ’içün āmīn

4277. Amma ne fayda, gemi şapa oturdu. **131/26**

4278. Ana ata muhabbetine değer olmaz. **131/27**

4288 Yazmada: *ṣaçaġa*.

4289 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

4290 *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*de ve yazmada: *ġamzene*. *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *ġamzeŋe*. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 45.

4291 *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *eyledi*. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 45.

4292 ne fā’ide: *Dīvān-ı ‘Arşī*de ve yazmada: *ne fā’ide ki*.

4293 *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*de: *müjgān*. *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *müjŋüŋ*. Yazmada: *müjenüŋ: kirpigüŋ*.

4294 *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *ḳaṣd*.

4295 Yazmada örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer alan bu madde başının üstüne “Ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş.

4296 Yazmada örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer alan bu madde başının üstüne “Ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş.

4297 Yazmada: *Sulṭān-zāde merḥūm Meḥmed Dāniş*.

4298 Yazmada: *Ḥayret*.

4299 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: belālardan emīn olsun cihānda / İlāhī ‘izzetüŋ ḥaḳḳıçün āmīn: 16, 4, 19.

4279. Anadan oğul doğsa gerek, ana sütün[4300] emse gerek, ana ḳucağında, baba bucağında büyüse gerek, ana baba ocağı oğula yer yurt[4301] ocağı olsa gerek; yer yurt ocaḳ bucağı olmasa, yer yurt ocaḳ ḳadrini bilmese o[4302] oğul, iller, bucaḳlar esir, sefil ḳul olup ocaḳ külü gibi savrulsa gerek. **132/01**

4280. Ana ata haḳḳı büyüktür, ödenmez; baba haḳḳı büyüktür, gėri[4303] dönmez. **132/02**

Sünbülzâde Vehbî [1718 - 1809] merhumuŋ oğluna yazdığı manzum latifesidir:

Sünbül-zāde Vehbī [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-ta‘ẓīm-i ebeveyn 99, 540-544; 100, 545] [naẓm]

pider ü mādere eyle ta‘ẓīm
ya‘nī ifrāṭ ile eyle tekrīm

el-ḥaḏer olmayasın ehl-i ‘uḳūḳ
ki odur ekber-i erbāb-ı fusūḳ

of dėme başuŋa ursa farażā
dā’imā eyleyegör celb-i rıżā

var ėmiş cennet-i a‘lā yerde
ya‘nī taḫt-i ḳadem-i māderde

bilesin ed‘iye-yi ümm ü ebi[4304]
oldı mānende-yi da‘vāt-ı Nebī

kim du‘ā alsa bulur fevz ü felāḥ
bed-du‘āsın alan olmaz iflāḥ

4281. Ana haḳḳı, baba haḳḳından büyüktür. **132/03**

4282. Ana baba ile iftiḫar olunmaz **132/04**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 192[4305]]

4283. Anaya babaya ḳarşı[4306] “Of!” daḫi dėmek yoḳtur. **132/05**

4300 Yazmada: *südin*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4301 Yazmada: *yurd*. CLAUSON: *EDPT*: yurt (yurd): 958[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yurt: 2212[b]; yurd: 2213[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yurt, yurd: dördüncü cilt, 830[b].

4302 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: “O” ism-i işāretine “lām” ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; “şol” gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

4303 Yazmada: *gėrü*. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c].

4304 Yazmada: *ebbi*.

4305 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ana baba ile iftiḫār olmaz.: cüz’-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4306 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

Sünbül-zāde Vehbī [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-ta‘ẓīm-i ebeveyn 99, 542] [beyt]

of dėme başuŋa ursa farażā
dā’imā eyleyegör celb-i rıżā

4284. Anadır, ateş gibi yanadır. **132/06**

4285. Ana baba ḫayır duasın alan evlat dü cihanda felah bulur; bedduasın alan, iki dünyada felah bulmaz, fena bulur. **132/07**

Sünbül-zāde Vehbī [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-ta‘ẓīm-i ebeveyn 100, 545] [beyt]

kim du‘ā alsa bulur fevz ü felāḥ
bed-du‘āsın alan olmaz iflāḥ

4286. Anam ateş, babam ḳor[4307], . **132/08**

4287. Anasınıŋ aḳ sütünü[4308] burnundan getirdiler. **132/09**

4288. Anasından emdiği aḳ süt[4309] burnundan[4310] geldi. **132/10**

4289. Anasınıŋ aḳ sütü[4311] ağzında ḳoḳar. **132/11**

4290. Anasınıŋ aḳ sütü[4312] gibi helal malıdır. **132/12**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 192[4313]]

4291. Anamıŋ aḳ sütü[4314] gibi helal olsun. **132/13**

4292. Ana, baba, üstat[4315] alḳışı (ḫayır duası); sekiz cennet ḳapısın açar, ḳargışı da (bedduası da) yedi cehennem ḳapısın açar. **132/14**

4293. Ana, anadır; baba, babadır. **132/15**

4294. Ana, baba, üstat alḳışını[4316] al; tek ḳargışını alma. **132/16**

4307 Yazmada: *ḫor*, *ḳor*.

4308 Yazmada: *südini*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4309 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4310 Yazmada: *bunından*.

4311 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4312 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4313 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Anasınıŋ südi gibi ḥelāl…: cüz’-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4314 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4315 Yazmada *üstat* kelimesi *ūstād* ve *ustād* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de ilgili imlaların ikisi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ustād: 49[a]; ūstād: 120[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ustād: 87[b]; ūstād: 252[b].

4316 Yazmada: *alḳısını*. TDK: *DS*: alkış: Hayır dua, iyi dilek.: I, 223[a].

4295. Ana baba haḳḳı büyüktür, ödenmez; meğerki[4317] affėdeler. **132/17**

4296. Ana baba olmağı herkes ister; amma herkes ana baba olamaz. **132/18**

4297. Ana baba olmaḳ ḳolay değil. **132/19**

4298. Ana, baba; ay, gün sayılır. **132/20**

Nedīm [*Dīvān* 271, 30, IV] beyt

ataŋ anaŋ[4318] senüŋ[4319] var ėse mihr ü māhdur cānā
ki[4320] bir baḳışda mihre bir baḳışda māha beŋzersüŋ[4321]

4299. Ana anadır, baba babadır. **132/21**

4300. Anadır, babadır; her derde devadır. **132/22**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Herkes ana baba evladıdır; herkes ana baba olsa gerek, ana babanıŋ gördüğünü görse gerek; zira boranıŋ[4322] -buğranıŋ[4323]; yani büyük deveniŋ- başına gelen botanıŋ[4324] -civelek[4325]; yani küçük deveniŋ- de başına gelse gerek.

4301. Anadır, atadır; ateş gibi yanadır. **132/23**

4302. Ana baba evladınıŋ fenalığını istemez. **132/24**

4303. Ana baba evladınıŋ bilerek kötü olmasını istemez. **132/25**

4304. Ana baba evladıdır herkes[4326], kimseniŋ evladına kem nazarla baḳmamaḳ gerek. **132/26**

4317 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında hem de ‘oysa, hâlbuki’ manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında, *meğerse* ifadesi ise ‘oysa, hâlbuki’ manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

4318 Yazmada: *anaŋ babaŋ.*

4319 senüŋ: Yazmada yok.

4320 ki: Yazmada yok.

4321 Yazmada: *beŋzersin*.

4322 TDK: *DS*: bora (III): Erkek deve.: II, 743[b]. CLAUSON: *EDPT*: buğra: 317[b].

4323 CLAUSON: *EDPT*: buğra: 317[b]. TDK: *TTS*: buğra: Erkek deve, puğur.: I, 682; buğur (II): Erkek deve, iki hörgüçlü deve.: I, 684. REDHOUSE: *TaEL*: buġra: 403[b]; buġur: 404[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: buġrı: 82[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: boğra: 34[a]; buğra: 36[b].

4324 Bu kelime, ‘deve yavrusu’ manasında kullanıldığı gibi ‘çocuk’ manasında da müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: botu: 299[a]. STEINGASS: *CP-ED*: botā: 205[b]; bota: 205[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bota: 76[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bota: 35[a]. TDK: *DS*: bota: II, 743[b].

4325 Ş. Sāmī: *ḲT*: civelek: Cānlı ve oynaḳ yavrı: Deve civelegi.: I, 491[c]. TDK: *DS*: civelek (II): Küçük tipli (kimse).: III, 988[b]; civelek (VI): Toy.: III, 988[b].

4326 “Herkes” kelimesi, yazmada madde başının önüne kaydedilmiş.

4305. Anaŋ tat[4327], babaŋ tat; ne gerek saŋa balaban at, bin eşeğiŋ yorgalat[4328]. **132/27**

Tat, 'soyu yabancı nesil ile ḳarışıḳ, azma, melez insanlar' dėmektir.

Melez ḳoyun, bilmez soyun.

4306. Anasını ağlatırlar. **132/28**

4307. Anasını ağlatmışlar. **132/29**

4308. Anasını bellemişler. **132/30**

4309. Anası onu[4329] doğuracağına keşke[4330] taş doğuraydı. **132/31**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4331]]

4310. Anasınıŋ arḳa ebesi[4332] değil ya! **132/32**

4311. Anasınıŋ oynaşı değil ya! **132/33**

4312. Anasınıŋ oynaşı, babasınıŋ sırdaşı değil a! **132/34**

4313. Anasına babasına ḫayrı yoḳ, saŋa mı ḫayrėdecek? **132/35**

4314. Anasına babasına ḫayrėtmeyen saŋa mı ḫayrėdecek? **132/36**

4315. Anasınıŋ ipliğini, babasınıŋ iyiliğini[4333] satmış ḫayırsızdır. **132/37**

4327 CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[a]. TDK: *TTS*: tat: Yabancı, ecnebi, özel olarak Acem.: V, 3770. TDK: *TS*: Tat: Türklerin egemen olduğu yerlerde yaşayan Arap veya İranlılar. 2. Hazar Denizi kıyısında, İran Azerbaycanı sınırında yaşayan, İran soyundan olan bir topluluğun adı.: 2283[b]. Niyāzī: *LNvİC*: tat: Re'āyādan bir tāyifeye dėrler, ki şehrde sākin olmayanlar. Ve ekābir ḳulından ġayri yanında ḫıdmetinde olanlara dėrler. Ve bī-kār ve levend tāyife ma'nāsına daḫı gelür…: 384.

4328 ÖNER: *K-TTS*: yurġala-: 1. Rahvan gitmak, rahvan koşmak. 2. Tıpış tıpış yürümek.: 594[a]. CLAUSON: *EDPT*: yorīğa: 964[a]. TDK: *TTS*: yorga (yorka): Rahvan.: VI, 4668; yorgalamak (yorkalamak, yorgalmak): Rahvan yürümek.: VI, 4670. TDK: *DS*: yorga(I): Atlarda rahvana yakın bir yürüyüş biçimi, yumuşak rahvan.: XI, 4298[a]; yorgalamak: At, yorga yürümek.: XI, 4298[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yorġa: 304[b]; yorġalamaḳ: 305[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yorġala-: Koşarak gitmek.: 327[a].

4329 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel şūreti olup aşlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

4330 Yazmada: *kāş-kih*. Kelimenin aslı Farsçadır. STEINGASS: *CP-ED*: kāş: 1005[b]; kāşk, kāş-kih, kāşakī: 1005[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kāşakī: Edāt-ı temmennīdür. Türkīde taḥrīfle *keşke* ta'bīr olunur.: 625. REDHOUSE: *TaEL*: kāş: 1515[b]; kāş-ki: 1516[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kāş: II, 1138[c]; kāş-kī yā-ḫ[v]ud kāşakī ve kāşk.: II, 1138[c].

4331 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Anası anı ṭoġıracağına kāş-kih ṭaş ṭoġıraydı.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4332 *Arka ebesi*, 'doğumu yaptıran asıl ebe' demek iken *ön ebesi*, 'yardımcı ebe' demektir.

4333 Yazmada: *eyüligini*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ایو imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: edgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

4316. Anam anam dėdiği[4334] hamam anası Kel Fatma değil mi! **132/38**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4335]]

4317. Ana, ben gidemem[4336] bendere[4337]; alışmışım ḳaba döşek mindere. **132/39**

Tembellik…

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4338]]

4318. Anadan doğan ilk çocuğa[4339] -öŋce yani- "toŋguç[4340]", soŋra doğana -ortanca- "taŋguç[4341]" eŋ soŋra doğana -gence[4342]- "soŋguç[4343]" dėrler. **133/01**

Ḳadim aḳvam-ı Türkân tabirât-ı maẖsusalarıdır.

4319. Anadan babadan öksüz ḳalan talihsizdir. **133/02**

4320. Anadan öksüz ḳalmış, babaya emeksiz[4344] olmuş. **133/03**

4321. Anadan öksüz ḳalmış, yanan ateşe dalmış[4345]. **133/04**

naẓm[4346]

anadan ögsüz ḳalġa-men
yanġan otġa dalġa-men
sen aruge (yaẖşıġa) mėn bayḳuş

4334 Bu madde başında *dediği* ifadesinin iki farklı imlası da (دیدکی, دیدیکی) gösterilmiş.

4335 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Anam anam dėdigi ḥammām anası Kel Faṭma degil mi?: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4336 Yazmada: *gendemem*.

4337 Aslı Farsça olan bu kelime, 'şehir, ticaret merkezi olan belde veya iskele' manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: bandar: 202[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: bandar: Ḳāfile ve bāzergān uġraġı olan belde ve iskeleye dėnür: Başra, Ḥaleb ve İzmir gibi.: 168.

4338 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ana, ben gidemem bendere; alışmışam ḳaba döşek mindere.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4339 Yazmada: *çoçuġa (*چوچغه*)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چرجق, چرجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

4340 Yazmada: *ṭoŋġıç*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tonġuc: İlk ṭoġan evlād. Evvel ve nuḫust tevellüd ėden. İbtidā meydāne gelen. Veliyy-i 'ahd.: 128[a]. TDK: *DS*: tonguç (I): En büyük çocuk: X, 3959[b].

4341 Yazmada: *ṭaŋġıç*.

4342 Bu kelime, 'ailenin en küçük çocuğu' manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: kēnç: 727[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: kence: İḫtiyārlıḳda tevellüd ėdüp pek söyleyen çoçuḳ.: 255[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: kence: Ailede en küçük çocuk.: 158[a].

4343 Yazmada: *ṣoŋġıç*.

4344 TDK: *DS*: emeksiz: 1. Üvey evlat, evlatlık. 2. Hizmetçi.: V, 1732[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: emeksiz: I, 167[b].

4345 Yazmada: *ṭalmış*. Yazmada *dal-* kelimesi, *dal-* ve *ṭal-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tal-: 490[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭalmaḳ: II, 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dalmaḳ: 883[b]; ṭalmaḳ: 1227[a].

4346 Yazmada: *Çaġatayca beyt*.

ṭoŋḳa (ḳıṣa) ʻaḳlım salġa-men

4322. Anadan doğmayan ḳardeş[4347] sayılmaz. **133/05**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 38[4348]]

4323. Anadan babadan öksüz ḳalan yanan ateşe dalan[4349] gibidir. **133/06**

4324. Anadan doğma… **133/07**

4325. Anadan doğmaḳ ölmek için, dünyada yaşamaḳ bilmek için. **133/08**

4326. Anadan doğmaḳ ölmek için, doğuranları[4350] bilmek için. **133/09**

4327. Anadan doğmaḳ ölmek için, Taŋrıteala'yı bilmek için. **133/10**

4328. Anadan doğma olmuş. **133/11**

4329. Anamdan emdiğim sütü[4351] burnumdan getirdiler. **133/12**

4330. Anasınıŋ sütü[4352] burnundan[4353] geldi. **133/13**

4331. Anaŋdan emdiğiŋ süt[4354] burnuŋdan gelmeyince âlem bir şey vėrmez. **133/14**

4332. Anaya babaya asi olanıŋ iki yaḳası bir yere gelmez. **133/15**

4333. Anaya babaya hürmet ėtmeyeniŋ ilâ aḫiri ʾl-ömr yüzü gülmez. **133/16**

4334. Ana babaya riayet ėtmek gerek. **133/17**

4335. Ana babaya hürmet ėtmek, evladıŋ fariza-yı zimmetidir. **133/18**

4336. Anaya babaya göre erkek evlat, ḳız evlat hep bir evlattır. **133/19**

4337. Ana baba yaman da olsalar yine ana babadırlar. **133/20**

4338. Ana evlattan[4355] geçmez. **133/21**

4339. Anasına babasına hürmet ėdene herkes hürmet ėder. **133/22**

4340. Anaya babaya hürmet ėdene Allah merhamet ėder. **133/23**

4341. Ana baba tekdiri, evlat için ayn-i nimettir[4356]. **133/24**

4347 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

4348 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Anadan ṭoġmayan, ḳardaş ṣayılmaz.: 38.

4349 Yazmada: *ṭalan*. CLAUSON: *EDPT*: tal-: 490[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dalmaḳ: 883[b]; ṭalmaḳ: 1227[a].

4350 Yazmada *doğur*- kelimesi iki farklı imla ile (طوغرمق, طوغورمق) yazılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoġurmaḳ (طوغرمق) yā ṭoġurmaḳ (طوغورمق): II, 900[a].

4351 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sīt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4352 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sīt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4353 Yazmada: *bunundan*.

4354 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sīt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4355 Yazmada: *evlādda*.

4356 'ayn-i ni'met: Arapça *'ayn* + Arapça *ni'mat*: Nimetin kendisi, hakikati. ATAY: *A-TBL*: 'ayn: 3, 528[b]. Arapça *'ayn* kelimesinin 'bir şeyin aynısı, bizzat kendisi, hakikati' manasında Farsça izafet kesresi *-i* ile *ayn-i …* biçiminde kullanıldığı terkiplerde izafet kesresi zamanla kalıplaşmış ve Türkçe iyelik

4342. Anadan doğma âmâlar değildir vâḳıf elvana. **133/25**

Şināsī [*Münteḫabāt-ı Eş ʻār* Müfredāt 43] [mıṣrāʻ[4357]]

4343. Anası turp[4358], babası şalgam, şanlı[4359] ocaḳ… **133/26**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4360]]

4344. Anası soğan, babası sarımsaḳ; kendi gülbeşeker çıḳtı. **133/27**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4361]]

4345. Ana baba sözünü tutan kendi sözünü de tutturur. **133/28**

4346. Ana baba ḳadir ve ḳıymeti öldükten soŋra bilinir. **133/29**

4347. Anaya babaya asi olmaḳ Allah'a asi olmaḳla beraberdir. **133/30**

4348. Anayı babayı incitmeyen evlat incinmez. **133/31**

4349. Ana babanıŋ ḫayır duasını almaḳ gerek. **133/32**

4350. Ana baba duasını ḳazanmış evlat oŋar, bedduasını alan evlat doŋar. **133/33**

4351. Ananıŋ ayağı altında cennet vardır. **133/34**

Sünbül-zāde Vehbī [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-taʻẓīm-i ebeveyn 99, 543] [beyt[4362]]

var ėmiş cennet-i aʻlā yerde
yaʻnī taḥt-i ḳadem-i māderde

4352. Ana, baba, ḫoca[4363] haḳḳı büyüktür, ödenemez; meğerki kendileri af ile razı olalar; gaflet olunmaya, hürmet ve riayetde ḳusur ėtmemek gerek. **134/01**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

---

ekiyle karıştırılmıştır; daha sonra iyelik fonksiyonunun güçlü olduğu bazı yeni kullanımlar da ortaya çıkmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: aynı - ayni: 94[c]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ʻayn: II, 957[c].

4357 Şināsī: *Münteḫabāt-ı Eş ʻār*: Müfredāt: eger ehl-i baṣīretseŋ hüner ʻarż ėtme nā-dāna / anadan ṭoġma aʻmālar degildür vāḳıf elvāna: 43.

4358 Yazmada: *ṭurb*. Aslı Farsça *turb* olup bu kelimenin Farsçada *turub* teleffuzu da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: 292[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *turb* hem *turp* hem de *ṭurp* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: turp: I, 449[b]; ṭurp: II, 895[a]. REDHOUSE: *TaEL*: turb: 527[b]; turp: 607[b]; ṭurp: 1253[b]. Yazmada *turp* kelimesi üç farklı imla ile (ṭurb, ṭurp, ṭurub) yazılmış.

4359 Yazmada: *şānlu, şānlı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: şānlı: I, 767[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şānlu-lı: 1111[b].

4360 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Anası ṭurb, babası şalġam, şānlu ocaḳ…: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4361 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Anası ṣoġan, babası ṣarımsaḳ; kendi gülbeşeker çıḳdı.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4362 Yazmada 132. sayfada "Sünbül-zāde Vehbī merhūmuŋ oġlına yazdığı manẓūm laṭīfesidür." başlığı altında yer alan bu beyit alıntının yer aldığı sayfada ilgili madde başı olmaması sebebiyle buraya alındı.

4363 Yazmada: *ḫʸāce*. Aslı Farsça *ḫʸāca* olan bu kelime, yazmada *ḫʸāca* ve *ḫoca* imlaları ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛāca: 479[a]; ḫoca: 482[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫᵛāce: 868[b]; ḫoca: 870[b].

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Ana baba, evladına düşman olmaz; meğerki gaflet veya cehalet ve zaruretle evladını talim ve terbiyeden mahrum bıraḳa. Ana babaya evlat düşman olmaz; ola ki evlat gaflet ve ataletiyle ve şeytan gibi yâr ve yoldaşınıŋ iğfal ve idlâliyle talim ve terbiyeden mahrum ḳala yaḫut gaflet ve cehaletle münafıḳlarıŋ dâm-ı iğfaline düşe, ana babaya ḳarşı küfran-ı nimetle bâgî ve asi ola. Binaenaleyh, bu âlem-i devranda ve bu âlem-i beşerde bu üç ahval-i elime ve seḳîmeye uğrayanlar dünya ve aḫiret mesut ve baḫtiyar olmayıp vadi-yi ḫüsranda ḳalsalar gerektir, dėmişler. ḥafaẓana’llāh min hāḏihi ’l-ḫaṭā’ va ’l-ḫusrān [=Allah, bu hatadan ve hüsrandan muhafaza etsin.]

4353. Ana baba göŋlünü yapan Kâbe yapmış ḳadar sevap ḳazanır. **134/02**

4354. Ana baba göŋlünü yıḳan Kâbe yıḳmış ḳadar âsim[4364] olur. **134/03**

4355. Ana baba göŋlünü yapıp ḫayır duasını alanlar baḫtiyar sayılır. **134/04**

4356. Ana baba duasını almış. **134/05**

4357. Ana baba bir ḳardeş[4365]… **134/06**

4358. Ana baba bir ḳardeş[4366]; anadan bir doğmayan ḳarındaş sayılmaz. **134/07**

4359. Anadan doğduḳtan beri gülmemiş. **134/08**

4360. Anadan doğduḳtan[4367] beri su görmemiş. **134/09**

4361. Ana baba günü (oldu). **134/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 38[4368]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 192[4369]]

4362. Ana baba günü (ḳavga[4370] düğünü). **134/11**

4364 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-āṯim: Günāh-kāra dėnür.: III, 389.

4365 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

4366 Yazmada: *ḳardaş*. bk. 4365. dipnot.

4367 Yazmada: *ṭoġdan*.

4368 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ana baba güni…: 38.

4369 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Ana baba güni…: cüz’-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4370 Yazmada: *ġavġa (غاوغا)*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*’dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā’: 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: Cıġıltı ve ses ve şamaṭa ve ‘arbede ve ḳarḳaşa ma‘nāsınadur ve Encümen ve meclis-i cemā‘at ma‘nāsınadur. Çaġatayda “ḳurultay” dėrler.: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā’: 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel, 566[b]]

ġavġā[4371]*: is. Aṣlı "ḳāvġa". Ḳavmaḳ, ḳoġmaḳ, dögüş, muḳātele, cidāl, ḳıtāl*[4372]*, ḥarb*[4373]*, veġā, müşācere*[4374]*, muʻādāt, muʻāreke, heycā, peygār, kār-zār. ġavġā*[4375]*: Nizāʻ, ḫır gür, mücādele, muʻāraża, ʻarabede, muḫāṣame.* ***ana baba güni****: Gürüldi. ġavġā*[4376] *yeri degil: Cāy-ı nizāʻ. ġavġā*[4377] *ḳaşaġısı. ġavġā*[4378]*: Maḳṭūʻ-ı ülfet. ġavġālu*[4379] *olmaḳ: Bozuşmaḳ, ḳaṭʻ-i ülfet ėtmek.*

4363. Ana baba günü, boğaz boğaza oldular. **134/12**

4364. Anababulla[4380], giren çıḳan belirsiz. **134/13**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4381]]

4365. Anasınıŋ babasınıŋ ḫayır duasını almış ḫayırlı evlattır. **134/14**

4366. Ana baba sözünü tutmayan, yabana[4382] atılır.[4383] **134/15**

4367. Ana baba nasihati, evlada baş mirastır. **134/16**

4368. Ana baba nasihati, telef olmayan mirastır. **134/17**

4369. Ana baba nasihatini tutan evlat, iki cihanda aziz olur. **134/18**

4370. Ana baba nasihatini diŋleyen, mağlup olmaz. **134/19**

4371. Ana baba nasihatini diŋlemeyen ağlar. **134/20**

4372. Ana baba nasihatini diŋlemeyeni zaman terbiye eder. **134/21**

4371 Yazmada: *ġavġa (غاوغا)*. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b].

4372 Yazmada: *ve ḳıtāl*.

4373 Yazmada: *ve ḥarb*.

4374 *Lehce-yi ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *müşāceze*.

4375 Yazmada: *ġavġa (غاوغا)*. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b].

4376 Yazmada: *ġavġa (غاوغا)*.

4377 Yazmada: *ġavġa (غاوغا)*.

4378 Yazmada: *ġavġa (غاوغا)*.

4379 Yazmada: *ġavġalu (غاوغالو)*.

4380 Kelimenin aslı 'Babil gibi, Babil usulü' anlamında *alla babulla* olmalıdır. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: anababulla: Bābil gibi ḳarışıḳlıḳ, ḳarġaşalıḳ, gürüldilü yer.: cüz'-i evvel, 49[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ana-babūlla: 206[a]; bābil-ḫāne: 314[b]; babulluḳ: 314[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Bābil-ḫāne: [Zebān-zedi: *bābüllāne*.] Bābil şehr-i ḳadīmi gibi fuḥşiyyāt yeri olan ālufteler maḥalli, fuḥş-ḫāne.: I, 257[c]. AYVERDİ: *MBTS*: Babilhane: Genelev, umumhane.: 100[c]; babulluk: Babilhane, genelev.: 101[a].

4381 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Anababulla, giren çıḳan belirsiz.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4382 Yazmada *yaban* kelimesi iki farklı imla ile (yābān, yabān) kullanılmış. Kelimenin her iki imlası da hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: yābān: 1524[a]; yabān: 1528[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yābān: II, 1520[a]; yabān: II, 1541[c].

4383 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Atalar sözini ṭutmayan, yabāna atılur. 10/36, Atalar sözini ṭutmayanı yabāna atarlar. 12/ek1/04.

Arabî: *man lam yu'addibhu al-abavān addabahu az-zamān*

[=Ana babanın terbiye etmediğini zaman terbiye eder.]

4373. Ana baba nasihatini tutmayan oŋmaz. **134/22**

4374. Anadan oğul doğsa gerek, baba yolun ḳovsa[4384] gerek. **134/23**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4385] 8

Erṭuġrul Ġāzī vefāt ėtdükde üç oġlı ḳalmışdur: Savcı Bėg ve Gündüz[4386] *Bėg ve 'Oṯmān Bėg. 'Oṯmān Ġāzī gerçi*[4387] *anlardan yaşda gecirek*[4388] *ėdi; ve-lākin āṯār-ı devlet anuŋ alnında müşāhede olunup 'umūm*[en] *ġāzīler aŋa tābi' olmışlar ėdi.* ***'Oṯmān Ḫān merḥūm babası ṭarīḳine sülūk ėdüp*** *ser-dār-ı Rūmiyān ve meydān-ı ġazāda dāmen-der-miyān oldı ve 'ulemā ve meşāyiḫe mezīd i'tiḳādı olmaġla ol zamānuŋ ehl-i ḥāli ṣāḥib-i maḳām-ı 'ālī Şeyḫ Adebālī ḫıdmetine 'ale 't-tevālī mürāca'at u istid'ā-yı du'ā vü himmet eylemekden ḫālī degil ėdi.* ilā āḫirihi[4389]…

4375. Anadan oğul doğsa gerek, ana sözün tutsa gerek; ana sözün tutmayan, ant[4390] zehrin içse gerek. **134/24**

4384 Yazmada: *ḳoġsa*. Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta'ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

4385 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

4386 Yazmada: *Gündür*.

4387 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *gerci*.

4388 Yazmada: *geçirek*.

4389 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

4390 Bu kelime, yazmada *and* ve *ant* imlaları ile kullanılmış. KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: and: $17^{a}{}_{11}$; Çeviri: and: Yemin.: I, 42_{10}. DOERFER: *TMEN*: and: II, 128. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: and: 44[b]; and: 45[b]. CLAUSON: *EDPT*: and/ant: 176[a].

4376. Anadan oğul doğsa gerek, ata yolun ḳovsa[4391] gerek, arğamaḳ[4392] ata binse gerek, cav[4393] ardından çapsa[4394] gerek; ata yolun, ana sözün tutmayan türlü derde, dereye düşse[4395] gerek. **134/25**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

4377. Anasınıŋ ipliğini[4396] satmış. **134/26**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 38[4397]]

4378. Anasınıŋ aḳ sütü[4398] gibi helal. **134/27**

m. [Mükerrer[4399]]

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 38[4400]]

4379. Analı ḳuzu, ḳınalı[4401] ḳuzu; anasız ḳuzu, yaralı ḳuzu. **134/28**

4380. Anasız ḳuzunuŋ başına ip taḳarlar. **134/29**

4381. Anasız ḳuzunuŋ melemesi çoḳ olur. **134/30**

4382. Anasız ḳuzu ölmese de örselenmeden büyümez. **134/31**

4383. Anasız ḳız, babasız oğlan talihli mi sayılır? **134/32**

4391 Yazmada: *ḳoġsa*. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta‘ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: VIII, 2902[b]; koğmak (II): XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a].

4392 Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: arġımaḳ: 37r13. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: arġumaḳ: Yüriyici, ḳuvvetli, pür-zūr at.: 9[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: arġamaḳ: *Çaġatay* - Ṣoy ve cins at.: birinci cild, 59[b]; arġamaḳ: *Ḳazan* - Ṣoy at.: birinci cild, 60[a]. YUDAHİN: *KS*: argımak, argamak: Cins, asil at.: 43[b]. RADLOFF: *VeWbT-D*: arğamak (арҕамак) I, 299; arğımak (арҕымак) I, 301; arğumak (арҕумак) I, 303. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: I, 154[a]. LESSING: *M-TS*: argamag: İyi yarışacak veya binilecek at, safkan at, soylu at.: 88[a]. NECİP: *YUTS*: arġumaḳ: Soylu at.: 16[a]. ÖNER: *K-TTS*: arġamaḳ: Çok hızlı koşan at, küheylan.: 33[b]. PEKACAR: *KuTS*: arğumaq: Argamak (hızlı ve çevik binek atı).: 39[a].

4393 TDK: *DS*: cav (II): Düşman.: III, 865[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: çav: Düşmen, ‘adüvv, yaġı.: 149[a]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: cav: ‘Asker.: 152[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: cav: *Ḳazan* - Düşmen, ‘adüvv.: ikinci cild, 277[b]. CLAUSON: *EDPT*: yağı: 898[a].

4394 TDK: *TTS*: çapmak: 1. Yağma, çapul etmek, saldırmak, atılmak, vurmak, hücum etmek. 2. Koşmak, süratle hareket etmek. 3. Sürmek, koşturmak. 4. Çarpmak, vurup kesmek.: II, 826. CLAUSON: *EDPT*: çap-: 394[a].

4395 Yazmada: *tüşse*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüş- (I): Düşmek.: 288[a]; tüş- (III): Batmak.: 288[a]; tüş- (IV): Düşmek, uğramak, rastlamak, ele geçirmek.: 288[a].

4396 Yazmada: *ipligi*.

4397 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Anasınıŋ ipligini ṣatmış.: 38.

4398 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4399 bk. Anasınıŋ aḳ südi gibi helāl mālıdur. 132/12.

4400 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Anasınıŋ aḳ südi gibi ḥelāl.: 38.

4401 Yazmada *kına* kelimesi *ḥınnā* ve *ḳına* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmıştır. Kelimenin aslı Arapça *ḥinnā’*dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥinnā’: Ḳınaya dėnür, ki nisvān ellerine ve ayaḳlarına yaḳarlar.: I, 16. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ilgili imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥınnā: I, 560[b]; ḳına: II, 1083[b].

4384. Anadölü[4402] (toḫumu[4403]), sensiz dünya olmaz; dünyasız, Ḳonya'sız Anadölü[4404] olmaz; baş hikmeti ata dölüdür[4405], dünyayı doldurur; ata, ana dölü[4406] birliğiyle döl[4407] olur; olmaz tek başına ata dölü[4408], ana dölü[4409]. **35/01**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Galat olaraḳ "Anaṭolı, Anaṭulı"[4410]*. Türkçe hiçbir manası olmayan "Anadolı, Anadulı" imlaları bütün bütüne yaŋlıştır, indîdir.*

Tabir-i diğer:

li-muḥarririhī Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Anatöli (tuḫmı) ana töli
ana tarlada biter töli

bereketlidür bitmez Tiyele Bėgim ana töli
şereflidür tükenmez er yigit Oġuz ata töli

insānları analar ṭoġurur
ḫamīrini teknesinde analar yoġurur

Ḫudāy Taŋrı tölleri ḳudret ocaġında bitirür
ana tölini ḳudret tarlasında yetgürür

ana töli ana töli ḫāliḳ ve ḥāmiŋ ḥażret-i Allāh'dur
ṣāḥibiŋ pād-şāh-ı Türkān ḫalīfe-yi Ḥabīb'ullāh'dur

bereketlidür bitmez Tiyele Bėgim ana töli
şereflidür tükenmez er yigit Oġuz ata töli

4402 Yazmada: *Anatöli*. Yazmada 'Anadolu' manasında kullanılan *Anatöli* kelimesinin altına "ṣaḥīḥ" notu düşülerek kelimenin bahse konu imlasının doğru olduğu belirtilmiş; ayrıca, kelimenin müellife göre galat olan imlaları da yan tarafta gösterilmiştir. *Töl* kelimesi için bk. CLAUSON: *EDPT*: tōl: 490[a]. TDK: *DS*: töl (III): Çocuk.: X, 3979[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: töl: 124[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: töl (I): Döl.: 282[a]. *Anadolu* kelimesi için müellifin verdiği bilgi yanlıştır; zira kelimenin aslı, Yunanca 'doğu, güneşin doğuşu' manasındaki *anatolé (ανατολή)* kelimesinden gelen *Anatolia (Ανατολία)*'dır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ανατολή (anatolé): 55[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: Anaṭolı: cüz'-i evvel, 49[a]. REDHOUSE: *TaEL*: Anaṭolı: 206[b]. TIETZE: *TvETTL A-E*: Anadolu: I, 171[a]. NİŞANYAN: *NS*: Anadolu: 32[a].

4403 Yazmada: *tuḫmı*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *tuḫm*'dur. STEINGASS: *CP-ED*: 288[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *tuḫm* hem de *toḫum* imlası kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: toḫm: 517[a]; toḫum: 607[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuḫm [Tür. zebān-zedi: *toḫum*.]: I, 389[a].

4404 Yazmada: *Anatöli*. Yazmada "Anadolu" manasında kullanılan bu kelimenin bahse konu *Anatöli* imlasının altına burada da "ṣaḥīḥ" notu düşülerek bu imlanın doğru olduğu vurgulanmış.

4405 Yazmada: *tölidür*. CLAUSON: *EDPT*: tōl: 490[a]. TDK: *DS*: töl (III): Çocuk.: X, 3979[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: töl: 124[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: töl (I): Döl.: 282[a].

4406 Yazmada: *töli*.

4407 Yazmada: *töl*.

4408 Yazmada: *töli*.

4409 Yazmada: *töli*.

4410 Müellifin verdiği bu bilgi yanlıştır; zira kelimenin aslı, Yunanca 'doğu, güneşin doğuşu' manasındaki *anatolé (ανατολή)* kelimesinden gelen *Anatolia (Ανατολία)*'dır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ανατολή (anatolé): 55[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: Anaṭolı: cüz'-i evvel, 49[a]. REDHOUSE: *TaEL*: Anaṭolı: 206[b]. TIETZE: *TvETTL A-E*: Anadolu: I, 171[a]. NİŞANYAN: *NS*: Anadolu: 32[a].

ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Muḫtıra: *Anadolu’ya*[4411] *zaman-ı mazide ilk evvel gelip iskan ėden aḳvam-ı Türkân’dan Oğuz nesli ḳabilesinden Tiyele Bėgim namıyla anılan asil bir aile olup işbu arz-ı Rum’a ilk öñce gelip çadır ḳurmuşlar. Buña binaen kendileri aḳvam-ı Türkân’ıñ eşrafı addolunduḳlarından naşi usul-i âdet-i ḳadime-yi Türkânca -yeñi yurda ėl, vilayât âmm ve ḫas ismi olmaḳ üzere- ḳonduḳları beldeye bir ism-i âmm tesmiyesi haḳḳı usulen zikerolunan Tiyele Bėgim ḳabilesiniñ reis-i ailesiniñ olduğu kendi aralarında iḳrar ve tasdiḳ olunur. Binaenaleyh, mezkûr aile reisi ḳavim ve ḳabilesiniñ tensibi üzerine dėr ki “İşbu yeñi yurtda eger-çi bizimle ber-ā-ber gelenlerle bizden ṣoñra gelecekler de bizimle cümle*[ten] *birlikde işbu yurdda bir yurd ocaġı ve obası ḳuraraḳ ėl ve ulus*[4412] *düzecek ėsek işbu beldelere göç, ḳaç olmayacaḳ ve öz yurdumuz bilecek ėsek cümle ṣoyumuz, boyumuz, ḳavm ü ḳabīlemiz heb bir araya gelüp yerleşüp birleşecek ėsek bu belde ne ḳadar büyük olursa olsun ayaġımızıñ ėrdigi ve yürüdigi yerleriñ hepsine birden öz neslimiziñ ata - ana yeri, yurtı, yurt ocaġı olmaḳ üzere Tiyele Bėgim Anatöli (tuḫmı) yurdı olsun.” dėmiş. Bu tesmiyeyi bilcümle ḳavim ve ḳabilesi tahsinlerle, teşekkürle ḳabul eylemişler diye hikâyeten naḳil ve rivayet ėderler. Allāhu aʻlam bi ’ṣ-ṣavāb.* [=Allah doğrusunu en iyi bilendir.]

4385. Analarından ayrılan ḳuzular gibi maŋraşırlar[4413]. **135/02**

4386. Analar (ḳuzusunuŋ) kendi ḳuzusunu ḳulağından tanır. **135/03**

4387. Anasını ağlattı. **135/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 39[4414]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 192[4415]]

4388. Analar ağlattı. **135/05**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 192[4416]]

4389. Anasından doğduḳtan beri başı secdeye gelmemiş. **135/06**

4411 Yazmada: *Anatöli’ye*.

4412 Bu kelime, ‘şehir, halk, kabile’ manalarındadır. CLAUSON: *EDPT*: ulus: 151[b]; uluş: 152[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ulus: 40[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ulus: 293[a]. TDK: *DS*: ulus: 1. Göçebe. 2. Oba. 3. Aşiret, kavim.: XI, 4035[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ulus: Ḳavm, ümmet; ‘aşīretiŋ büyügi: Ulus ėllere, ėl oymaḳlara, oymaḳ uruḳlara taḳsīm olunur.: I, 223[a].

4413 Günümüz Türkiye Türkçesinde *banlamak* biçiminde kullanılan bu kelime, ‘bağırmak’ manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: maŋra-: 770[b]. TDK: *TTS*: baŋlamak: Yüksek sesle bağırmak.: I, 398; meğremek: Melemek.: IV, 2801. REDHOUSE: *TaEL*: banglamaḳ: 336[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: maŋ͡gramaḳ: 276[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: manġra-: 177[b]. TDK: *TS*: banlamak: 251[a].

4414 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Anasını aġlatdı.: 39.

4415 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Anasını aġlatdı.: cüz’-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4416 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Analar aġlatdı.: cüz’-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4390. Anasından doğalı gülmemiş. **135/07**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 38[4417]]

4391. Anasınıŋ sütü[4418] ağzında ḳoḳar. **135/08**

4392. Anasınıŋ körpe ḳuzusu… **135/09**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 39[4419]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 192[4420]]

4393. Anasınıŋ besili danası[4421]… **135/10**

4394. Anasından emdiği süt[4422] burnundan geldi. **135/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 38[4423]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 192[4424]]

4395. Anasınıŋ bir tanesi[4425], babasınıŋ merdanesi… **135/12**

Müşabehet-i aḫlaḳtan naşi söylenir.

4396. Anasınıŋ körpe ḳuzusu, babasınıŋ çibde(?) ḳuzusu… **135/13**

Müşabehet-i aḫlaḳtan ve simadan naşi söylenir.

4397. Anasınıŋ bir tanesi[4426], (Bursa’nıŋ[4427] kestanesi)… **135/14**

4417 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Anasından ṭoġalı gülmemiş.: 38.

4418 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4419 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Anasınıŋ körpe ḳuzısı…: 39.

4420 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Anasınıŋ körpe ḳuzısı…: cüz’-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4421 Yazmada: *ṭanası*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

4422 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4423 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Anasından emdigi süd burnından geldi.: 38.

4424 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Anasından emdigi süd burunından geldi.: cüz’-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4425 Yazmada: *dānesi*. Kelimenin aslı Farsça *dāna*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 501[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *dāne* ve *tāne* olmak üzere iki farklı telaffuz ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāne: Fā. [Tür. zebān-zedi: *tāne*.]: I, 600[a]. Günümüz Türkiye Türkçesinde ise bu kelime, farklı anlamları karşılayan iki farklı imla ile Türkçede kullanılmaktadır. TDK: *TS*: dane: Kuş yemi.: 592[b]; tane: 1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet. 2. Bazı bitkilerin tohumu. 3. Çekirdekli küçük meyve.: 2260[a].

4426 Yazmada: *dānesi*. STEINGASS: *CP-ED*: 501[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāne: Fā. [Tür. zebān-zedi: *tāne*.]: I, 600[a]. TDK: *TS*: dane: Kuş yemi.: 592[b]; tane: 1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet. 2. Bazı bitkilerin tohumu. 3. Çekirdekli küçük meyve.: 2260[a].

4427 Yazmada: *Brusa’nıŋ*.

4398. Anasınıŋ toŋgucudur[4428] (ilkidir), yabana gitmez. **135/15**

4399. Ananıŋ toŋgucu[4429] (ilki) olmaḳtan dağlarda tilki[4430] olmaḳ… **135/16**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4431]]

4400. Anasınıŋ ḳarnında doḳuz ay on gün nasıl durmuş! **135/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 38[4432]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4433]]

4401. Anasını gör, ḳızını al; kenarını gör, bezini al; özünü gör, sözünü al. **135/18**

4402. Anasınıŋ gözyaşını ḳurutmaz. **135/19**

4403. Anasınıŋ nikâhını ister. **135/20**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 39[4434]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4435]]

4404. Anasınıŋ nikâhı, babasınıŋ metaı… **135/21**

4405. An bu an, zaman bu zaman… **135/22**

4406. Analarıŋ doğurduğunu vatan yoğurur. **135/23**

4407. Analar beş beş doğursun sen gibi meh-tal'atı. **135/24**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrā'[4436]]

4408. Analarıŋ ḫatırına gelen evlatlarıŋ başına gelmesin. **135/25**

4409. Ana baba ḳadri, ḳıymeti ana baba olduḳtan soŋra bilinir. **135/26**

4428 Yazmada: *ṭoŋġucıdur*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tonġuc: İlk ṭoġan evlād. Evvel ve nuḫust tevellüd ėden. İbtidā meydāne gelen. Veliyy-i 'ahd.: 128[a]. TDK: *DS*: tonguç (I): En büyük çocuk: X, 3959[b].

4429 Yazmada: *ṭoŋġucı*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tonġuc: İlk ṭoġan evlād. Evvel ve nuḫust tevellüd ėden. İbtidā meydāne gelen. Veliyy-i 'ahd.: 128[a]. TDK: *DS*: tonguç (I): En büyük çocuk: X, 3959[b].

4430 Yazmada: *dilki*, *tilki*. REDHOUSE: *TaEL*: dilki, dilkü: 912[a]; tilkü: 589[a]; tilki: 589[a]. TDK: *TTS*: dilgü: II, 1152; dilki: II, 1153; dilkü: II, 1153. TDK: *DS*: dilki (I): IV, 1495[b]. CLAUSON: *EDPT*: tilkǖ: 498[b]. Yazmada *tilki* kelimesi *dilki*, *dilkü* ve *tilki* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

4431 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ananıŋ ilki olmaḳdan ṭaġlarda dilki olmaḳ…: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4432 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Anasınıŋ ḳarnında ṭoḳuz ay on gün naṣıl ṭurmış?: 38.

4433 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Anasınıŋ ḳarnında ṭoḳuz ay on gün naṣıl ṭurmış?: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4434 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Anasınıŋ nikāḥını ister.: 39.

4435 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Anasınıŋ nikāḥını ister.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4436 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: analar beş beş ṭoġursun sen gibi meh-ṭal'ati: 8.

4410. Ana baba ḳadri[4437], ḳıymeti öldükten soŋra bilinirmiş. **135/27**

4411. Ana baba ḳadrini[4438], ḳıymetini bilmeyene soŋra zaman bildirir. **135/28**

[Es‘ad Muḫliṣ Paşa[4439] *Dīvānçe-yi Es‘ad Paşa* 8ª] beyt

ḳıymet ü ḳadr-ı ḥayāt-ı piderin[4440] bilmeyene
bildirür ṣoŋra zamāne ne ėmiş ḳıymet-i eb

4412. Ana baba gibi yâr olmaz. **135/29**

4413. Ana gibi yâr olmaz, baba gibi dost olmaz. **135/30**

4414. Ana gibi yâr olmaz, Bağdat gibi yer olmaz (İstanbul gibi diyar olmaz). **135/31**

4415. Ana ḳucağı geçilmez. **135/32**

4416. Ana ḳucağı, baba bucağı geçilmez. **135/33**

4417. Ana ḳucağı geçilmez, baba ocağı yıḳılmaz. **135/34**

4418. Ananıŋ babanıŋ ibadetinden saŋa bir fayda yoḳtur, illaki âbid[4441] sen ibadeti kendiŋ ėt. **136/01**

4419. Ananıŋ, babanıŋ zehâdeti saŋa fayda vėrmez. **136/02**

İbn Sīnā

4420. Anaya babaya itaat ėtmek gerek. **136/03**

4421. Anamıŋ nikâhından geçer, geçmeden[4442] (imameli[4443] geçme çubuḳtan[4444]) geçmem. **136/04**

4437 Yazmada: *ḳadr*.

4438 Yazmada: *ḳadr*.

4439 Yazmada: *Ḳāḍī-‘asker Veliyyü ’d-dīn-zāde Aḥmed Paşa*. Yazmada bu yanlışlığın yapılmasının sebebi, örnek metnin *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’nden alınırken Es‘ad Paşa adına değil de adı geçen eserde ilgili bölümün birkaç sayfa öncesinde kendisinden bahsedilen Ḳāḍī-‘asker Veliyyü ’d-dīn-zāde Aḥmed Paşa adına kaydedilmesi olmalıdır. Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu‘arā-yı ‘Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Aḥmed Paşa: 465; Es‘ad Paşa: 471.

4440 Yazmada ve *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’nde: *pideri*.

4441 Yazmada: *‘ibād/‘ubbād*. Arapça *‘ibād, ‘abd*’in cemi olup ‘kullar, insanlar’; *‘ubbād, ‘ābid*’in cemi olup ‘kulluk edenler; ibadet etmeyi âdet edinmiş, takva sahibi kimseler’ demektir. Dolayısıyla, burada *‘abd*’in veya *‘ābid*’in kullanılması daha muvafıktır. ATAY: *A-TBL*: ‘ābid: 3, 262ᵇ; ‘ubbād: 3, 262ᵇ; ‘abd: 3, 262ᵇ; ‘ibād: 3, 262ᵇ. AYVERDİ: *MBTS*: abd: 1. Kul, köle, bende. 2. (Allah’ın kulu olması sebebiyle) İnsan.: 2ª; âbit - âbid: 1. İbadet eden, kulluk eden kimse. 2. Allah’ın emirlerine titizlikle uyan, ibadete düşkün, takva sahibi kimse.: 3ᵇ; ibad: 532ᵇ; ubbad: 1278ª.

4442 Ş. Sāmī: *ḲT*: geçme: Birbirine girerek ḳapanan veyā vida ile ṭaḳılan, boġmaḳlı: geçme dūr-bīn, çubuḳ.: II, 1150ᵇ.

4443 Ş. Sāmī: *ḲT*: imāme: Çubuḳ ve siġaralıġıŋ başına ṭaḳılan kehrubā ve sā’ireden aġızlıḳ.: I, 162ᶜ.

4444 Ş. Sāmī: *ḲT*: çubuḳ: Tütün içmege maḫṣūṣ içi delik degnek, ki bir ucunda imāme dėnilen aġızlıḳ ve dīger ucunda tütünüŋ vaż‘ olundıġı lüle bulunur: çubuḳ içmek, çekmek= Çubuḳla tütün içmek.: I, 518ª. Yazmada *çubuk* kelimesi iki farklı imla ile (چبوق, چوبوق) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: çubuḳ (چبوق): I, 505ᶜ; çubuḳ (چوبوق): I, 518ª.

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[4445] [cüz'-i evvel,] 23

Ṣūret-i Teḏkire[4446]

Müfād maḫlaṣıdur ki va'd-i kerīm-āneleri olan geçmecik henūz ẓuhūr ėtmedi. "Al-va'du laysa bi-şay'$_{in}$*" mefhūmuna mā-ṣadaḳ mı oldı; yoḫsa "al-va'du dayn" ḳażiyyesine mürā'āt buyurılur mı? Murād-ı şerīfiŋiz bizden mi geçmek ve illā çubuḳdan mı? Biz sizden bir vechle geçmeyüz ve hem geçmeyi yaḳadan geçürdüm* ***anamıŋ nikāḥından geçer geçmeden geçmem****. Eger irsāl buyurılmaz ėse varur çalarum, hėç çubuḳ çalmam; zīrā ṣuḥbet ile żamīrden geçürdük yaḳadan daḫı geçürmek iḳtiżā eyledi. Cenābları ėse īfā-yı 'ahd iḳtiżā ėder deyü semtimizden daḫı geçmediler. İrsāl buyurılmadıġı ṣūretde biz daḫı dā'ireŋizden geçmeyüz.*

çūb-i ġayriden duḫānı içmeyüz
ḫāṣılı ol geçmeden biz geçmeyüz

acı ṭatlu her ne ėse ḳā'ilüz
Yusūfī bādem çubuġa mā'ilüz[4447]

4422. Anaya babaya asi olmamaḳ gerek. **136/05**

4423. Anası belli, babası elli! **136/06**

4424. Ana, yiğidiŋ[4448] ḳalḳanıdır. **136/07**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 192[4449]]

4425. Anaların bozlayıp[4450] (evca' getirerek) doğurduḳları hep hürdür[4451]. **136/08**

4426. Ana yaḫşi olursa bala[4452] da (evlat da) yaḫşi olur, ne olursa soŋradan olur. **136/09**

4445 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

4446 Ṣūret-i Teḏkire: Yazmada yok.

4447 *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*'da: *māyilüz.*

4448 Yazmada: *yigitiŋ.*

4449 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Ana, yigidiŋ ḳalḳanıdur.: cüz'-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4450 TDK: *DS*: bozlamak (I): Deve acı acı bağırmak.: II, 751[b].

4451 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥurr: Kişi-zāde ve āzādeye dėnür, *'abd* muḳābilidür. Ve her şey'iŋ güzīde ve efḍāline ıṭlāḳ olunur. Ve ṣoy ve pāk-cins ata ıṭlāk olunur.: I, 810. Bu kelime, yanlış yazıldığı kabul edilerek *ḫar* olarak da anlaşılabilir. Farsçadan alınmış olan *ḫar* kelimesi, 'eşek, aptal' manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫar: 450[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫar: I, 575[a]. Ayrıca bk. TDK: *DS*: har (IV): Kötü (kimse).: VII, 2281[b].

4452 TDK: *DS*: bala (I): 1. Çocuk, yavru, küçük. 2. Oğlan çocuğu.: II, 496[a]. CLAUSON: *EDPT*: balā: 332[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: bala: 193. Ş. Sāmī: *ḲT*: bala: I, 273[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bala: 71[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бала [bala]: 42[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bala (I): 23[a].

4427. Anadan gören (ḳız) don[4453] biçer, babadan gören (oğlan) oḳ yonar[4454] (yontar). **136/10**

4428. Anadölü[4455] (toḫumu[4456]), ana uruğudur[4457] (harsıdır); azmamaḳ[4458] gerektir. **136/11**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ana dölü[4459] azmazsa Anadölü[4460] (toḫumu, harsı) ölmez, analarla beraber yaşar; eğer ana dölü[4461] azarsa tėz ölür, döl[4462] de tükenir, nesil bozulur, söner, fıḳdan olur, dėmişler.

li-muḥarririhī Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Muḫtıra: *“Anaṭolı, Anadolı” kelimeleri Türkçe olmayıp elfaz-ı bî-mana galat kelimelerdir.[4463] Onuŋ[4464] içindir ki Türkçede şayian “galat-ı meşhurdur” dėmişler.*

4429. Anasına baḳ, ḳızın al; kenarına baḳ, bezin al. **136/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 39[4465]]

4453 Yazmada: *ṭon*. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gėyecek demekdür, ki ḳaftan ma‘nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. ‘Ale ’l-ıṭlāḳ roba, ṯevb, libās, câme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik. iç ṭonı: Teniŋ üzerine ve pantolon yā şelvār altında giyilen bir libās, ki çamaşırdan ma‘dūddur.: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498[b].

4454 TDK: *DS*: yonmak: Yontmak.: XI, 4294[a].

4455 Yazmada: *Anatöli*. Bu kelime, yazmada ‘Anadolu’ manasında kullanılanmıştır. *Töl* kelimesi için bk. CLAUSON: *EDPT*: tōl: 490[a]. TDK: *DS*: töl (III): Çocuk.: X, 3979[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: töl: 124[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: töl (I): Döl.: 282[a]. *Anadolu* kelimesinin aslı, Yunanca ‘doğu, güneşin doğuşu’ manasındaki *anatolḗ (ανατολή)* kelimesinden gelen *Anatolia (Ανατολία)*’dır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ανατολή (anatolḗ): 55[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: Anaṭolı: cüz’-i evvel, 49[a]. REDHOUSE: *TaEL*: Anaṭolı: 206[b]. TIETZE: *TvETTL A-E*: Anadolu: I, 171[a]. NİŞANYAN: *NS*: Anadolu: 32[a].

4456 Yazmada: *tuḫmı*. STEINGASS: *CP-ED*: 288[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tuḫm: 517[a]; toḫum: 607[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuḫm [Tür. zebān-zedi: *toḫum*.]: I, 389[a].

4457 *Uruk* kelimesi aslında ‘tane, tohum’ manasında olup ‘soy, kabile’ manasında da müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: [2]uruğ: 214[b].

4458 CLAUSON: *EDPT*: āz-: 279[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azmaḳ: I, 33[a]. TDK: *TTS*: azmak (II): 1. Bozulmak, fasit olmak, tagayyür etmek. 2. Yolu kaybetmek, yolu şaşırmak. 3. Dalalete düşmek. 4. Azgınlaşmak.: I, 351. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: azmaḳ: 11[b]. ÖNER: *K-TTS*: az-: 41[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: az-: 19[a]. Ayrıca, müellif yazmada *az-* kelimesini şöyle açıklamıştır: azmaḳ: Cinsini tebdīl ėtmek. azmaḳ: Coşmaḳ, tehevvür ėtmek, ṭaşmaḳ, şımarmaḳ. bk. 59/09.

4459 Yazmada: *töli*.

4460 Yazmada: *Anatöli*.

4461 Yazmada: *töli*.

4462 Yazmada: *töl*.

4463 Müellifin verdiği bu bilgi yanlıştır; zira kelimenin aslı, Yunanca ‘doğu, güneşin doğuşu’ manasındaki *anatolḗ (ανατολή)* kelimesinden gelen *Anatolia (Ανατολία)*’dır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ανατολή (anatolḗ): 55[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: Anaṭolı: cüz’-i evvel, 49[a]. REDHOUSE: *TaEL*: Anaṭolı: 206[b]. TIETZE: *TvETTL A-E*: Anadolu: I, 171[a]. NİŞANYAN: *NS*: Anadolu: 32[a].

4464 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4465 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Anasına baḳ, ḳızın al; kenārına baḳ, bezin al.: 39.

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 192[4466]]

4430. “Anasını gördüm, ḳızını görmedim.” dėme. **136/13**

4431. Anasını gördüŋse ḳızını gördüŋ say. **136/14**

4432. Anasını gör de ḳızını al, kenarını gör de bezini al. **136/15**

4433. Anasını gör, ḳızını al; kenarını gör, bezini al. **136/16**

4434. Anasına baḳ ḳızın al. **136/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 39[4467]]

4435. Anası söylemeden ḳızı tamamlar. **136/18**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 39]

4436. Ana ḳuzusu… **136/19**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 39[4468]]

4437. “Anaŋ yaḫşi, babaŋ yaḫşi; analardan doğan sen yaḫşi…” diye diye güç hâl yola yatırdıḳ. **136/20**

4438. Analı ḳuzu, ḳınalı ḳuzu… **136/21**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 39[4469]]

4439. Anamıŋ yorduğu düşman başına, zevcemiŋ yorduğu benim başıma olsun. **136/22**

4440. Onuŋ[4470] ipiyle ḳuyuya[4471] inilmez. **136/23**

4441. Onuŋla[4472] aşıḳ atılmaz. **136/24**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 39[4473]]

4442. Onuŋla[4474] suya giden susuz döner. **136/25**

4443. Onuŋ[4475] cemaziyelevvelini[4476] bilirim. **136/26**

4466 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Anasına baḳ, ḳızını al. (Kenārına baḳ, bezini…): cüz’-i ṯānī, 192. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 16.

4467 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Anasına baḳ, ḳızın al.: 39.

4468 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Ana ḳuzusı…: 39.

4469 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Analı ḳuzı, ḳınalı ḳuzı…: 39.

4470 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4471 Yazmada *kuyu* kelimesi iki farklı imla ile (قويو, قيو) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120[b]; ḳuyu (قيو): II, 1133[a].

4472 Yazmada: *anıŋla*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4473 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Anıŋla aşıḳ atılmaz.: 39.

4474 Yazmada: *anıŋla*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4475 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4476 Ş. Sāmī: *ḲT*: cemādī: ‘Ar. [Ṣaḥīḥi cīm’iŋ żammı ve dāl’ıŋ feṭḥiyledür.] Şuhūr-i ḳameriyye-yi ‘Arabiyyeniŋ beşincisiyle altıncısınıŋ ismi olup birincisine “cemādiye ’l-ūlā” ve ikincisine “cemādiye ’l-āḫire” dėrler. [Ḏāl-ı mu‘ceme ile ve müḏekker i‘tibāriyle “cemāḏiye ’l-evvel” ve “cemāḏiye ’l-āḫir” isti‘māli ġalaṭdur.] *mec.* Cemāḏiye ’l-evvel= Sevābıḳ-ı aḥvāl: Ben onuŋ cemāḏiye ’l-evvelini bilirim.: I, 480[c].

‘Firomâyedendir.[4477]*’ dėmek.*

4444. Onuŋ[4478] ki[4479] olmaya iḫlası mağşuş[4480], huḳuḳ-ı nimeti ėtmez ferâmûş[4481]. **136/27**

Mevzundur.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 242 [beyt[4482]]

4445. Anaları ölen civcivler[4483] şimdi ḳaralar giyip yas tutarlar. **136/28**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[4484]

4446. Onuŋla[4485] başa çıḳılmaz. **136/29**

4447. Anaŋ öldüğüne yanmam, anaŋ ölüp de seniŋ ḳaldığıŋa yanarım. **136/30**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[4486]

Mesele malum ki ḳarısınıŋ ateş gibi çorba ile evvela kendisini soŋra da Ḫoca[4487] *merhumu ḫaşlamasıdır.*

4448. Anaḫtarsız kilit olmaz. **136/31**

4449. Anaḫtar altından olmuş kilidi baḳır olduḳtan soŋra ne fayda. **136/32**

4450. Onuŋ[4488] yanında ip eşemez[4489]. **137/01**

4451. Onuŋ[4490] eline su dökemez. **137/02**

4452. Onuŋ[4491] yanında cüz-i lâ-yetecezzâ[4492] ḳabîlindendir. **137/03**

4477 Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *firo-māya*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: firo-māya: 925ᵃ. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: firo-māya: Aşlı alçaḳ, ṣoysuz, bed-neseb ma‘nāsındadur ve edeb ü ‘irfāndan bī-behre vü bī-hüner ve dāi’mā sifle, nā-şāyeste ve ‘amel üzere olan kimesneye de ıṭlāḳ olunur.: 596.

4478 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ᵃ; ol: 123ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

4479 Yazmada: *kim*. CLAUSON: *EDPT*: kim: 720ᵇ. TDK: *TTS*: kim: Ki.: IV, 2561. Ş. Sāmī: *ḲT*: kim: II, 1227ᵃ.

4480 Aslı Arapça olan bu kelime; ‘halis olmayan, karışık’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-maġşūş: Ḫāliş olmayan şey’e dėnür.: II, 291.

4481 Aslı Farsça olan bu kelime; ‘unutmak, nisyan etmek’ manasındadır. Kelimenin Farsçada *farāmuş* ve *farāmoş* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan bu imlaların her ikisi de yazmada kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: farāmuş: 914ᵃ; farāmoş: 914ᵃ. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: farāmuş: 587. REDHOUSE: *TaEL*: ferāmuş: 1372ᵇ; ferāmūş: 1372ᵇ.

4482 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: anuŋ kim olmaya iḫlāṣı maġşūş / ḥuḳūḳ-ı ni‘meti ėtmez ferāmoş: 242.

4483 Yazmada: *civiciviler*.

4484 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

4485 Yazmada: *anıŋla*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ᵃ; ol: 123ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

4486 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

4487 Yazmada: *ḫᵛāce*. Aslı Farsça *ḫᵛāca* olan bu kelime, yazmada *ḫᵛāca* ve *ḫoca* imlaları ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛāca: 479ᵃ; ḫoca: 482ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ḫᵛāce: 868ᵇ; ḫoca: 870ᵇ.

4488 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ᵃ; ol: 123ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

4489 TDK: *DS*: eşmek (II): İp bükmek.: V, 1795ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: es-: 241ᵃ; eş-: 256ᵃ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eş (I): Çekmek, çevirmek.: 76ᵃ. ÖNER: *K-TTS*: iş- (III): İp, sicim benzeri şeyleri kat kat yapıp örmek.: 180ᵇ.

4490 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ᵃ; ol: 123ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

4491 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ᵃ; ol: 123ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

4492 Yazmada: *cüz’ ü lā-yetecezzā*.

Yaḥyā Naẓīm[4493] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 90] beyt

biŋ pāre olsa ḏerre degil ol dehān ḳadar
yanında cüz'-i lā-yetecezzā cehān ḳadar

4453. Onuŋ[4494] ne şikâr[4495] Hint ḳumaşı olduğunu öğrenemediŋ mi? **137/04**

Lā beyt

bize ʻarż eyleme kālā-yı viṣālüŋ yetişir
bildük ey şeyḫ senüŋ biz ne ḳumāş oldıġıŋı

4454. Onuŋ[4496] nasıl ḳumaş olduğunu bilmeyen mi ḳaldı! **137/05**

4455. Onuŋ[4497] ne renk ḳumaş olduğunu bilemez misin **137/06**

4456. Onuŋ[4498] ne ḳumaş olduğunu baḳmaz iseŋ bilemezsin. **137/07**

[Kirāmī[4499]] beyt

felegüŋ ḥāline ey ḫᵛāce[4500] naẓar ḳılmazsaŋ
çarḫ-ı aṭlas ne ḳumāş ėdügini[4501] bilmezsin

4457. Ânîn(?)[4502] **137/08**

4458. Ancaḳ öz aşinalarıŋ ėt aşina[4503] baŋa. **137/09**

Fużūlī [*Dīvān*[4504] 127, III, 1-2] naẓm[4505]

yā Rabb hemīşe luṭfuŋı[4506] ḳıl[4507] reh-nümā maŋa[4508]
gösterme ol[4509] ṭarīḳi ki yetmez saŋa maŋa[4510]

4493 Yazmada: *Naẓīmī*.
4494 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].
4495 TDK: *DS*: şikar, şikār (I): İyi, işe yarar.: X, 3776[b].
4496 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].
4497 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].
4498 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].
4499 Yazmada: *Lehce-yi ʻOṯmānī'den ṣ: 636*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: ḳumāş: cüz'-i evvel, 636[a].
4500 Yazmada: *ḫoca*.
4501 Yazmada: *ėdügin*.
4502 Farsça olan *ānīn* kelimesi, 'yayık' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ānīn: 66[b].
4503 Bu kelimenin aslı Farsça *āşnā*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 66[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin imlası aynı kalmakla birlikte hem *āşnā* hem de *āşinā* telaffuzu kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: āşnā: Aşlı Fārsīde şīn'i sākin ėken lisānımızda ġalaṭ olaraḳ meksūr oḳunur: I, 35[b]. Bu sebeple, bu kelime; alıntılarda *āşnā*, madde başlarında *āşinā* olarak kaydedilmiştir.
4504 Yazmada: *Keşkūl risālesinden*. el-Ḥācc Nūrī Efendi: "Cenāb-ı Fużūlī raḥimehu'llāh", *Keşkūl*: cild-i evvel, 15.
4505 Yazmada ilgili madde başının yanına *mıṣrā'*, alıntının yanına ise *naẓm* yazılmış.
4506 Yazmada: *luṭfı*.
4507 Yazmada: *ėt*. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: et: 10, III, 1.
4508 Yazmada: *baŋa*. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: bana: 10, III, 1.
4509 Yazmada: *o*.
4510 Yazmada: *baŋa*. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: bana: 10, III, 1.

ḳaṭ‘ eyle āşnālıġım andan ki ġayrdur
ancaḳ öz āşnālaruŋ ėt āşnā maŋa[4511]

4459. Ancaḳ kişiye öz aşinaları ḫoş gelir. **137/10**

4460. Ancaḳ sabır ile murada ėrişilir. **137/11**

4461. Ancaḳ sabır ile ḳoruḳ[4512], helva olur. **137/12**

4462. Ancaḳ doğru[4513] yol doğru ameldir. **137/13**

4463. Ancaḳ lütuf ile olur her ne olursa. **137/14**

4464. Ancaḳ Haḳḳ’ıŋ lütfuna sığınmaḳ gerek. **137/15**

4465. Ancaḳ Cenabıhaḳḳ’ıŋ lütuf ve[4514] atâsın gözleriz. **137/16**

Ḥurūfī ‘Arşī[4515] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* 59[4516]] beyt

fāriġü ’l-bāluz maḳām-ı faḳrı[4517] *ėtdük iḫtiyār*
faẓl-ı Ḫaḳḳ’uŋ ‘Arşiyā luṭf u ‘aṭāsın[4518] ***gözlerüz***

4466. Ancaḳ keramet ehl-i abada olur. **137/17**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [525, 251, 3] [beyt]

ancaḳ kerāmet ehl-i ‘abāda olur dėmiş
şimdi bilindi ḫırḳalı şeyḫüŋ ḳabalıġı

4467. Ant[4519] ėtti Allah için, ant (şart) ėtti dünya (iş) için. **137/18**

4468. Ant iç Allah için. **137/19**

4511 Yazmada: *baŋa*. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: bana: 10, III, 2.

4512 TDK: *DS*: koruk (I): Yemeklere ekşilik vermek için limon tuzu yerine kullanılan ekşi pekmez.: VIII, 2928[b].

4513 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

4514 ve: Yazmada yok.

4515 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

4516 Bu beyit, *Dīvān-ı ‘Arşī* nüshasında tespit edilememiştir; zira *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*’de 9 beyitten oluşan gazel, *Dīvān-ı ‘Arşī*’de iki beyit eksik olarak kaydedilmiştir. Hurûfî Arşî [1562-1620]’ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî’den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid ‘Abdu’llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî’den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* nüshası esas alınmıştır.

4517 *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*’de: *faḫri*.

4518 *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*’de: *‘aṭāsuŋ*.

4519 Bu kelime, yazmada *and* ve *ant* imlaları ile kullanılmış. KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: and: $17^{a}{}_{11}$; Çeviri: and: Yemin.: I, 42_{10}. DOERFER: *TMEN*: and: II, 128. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: and: 44[b]; and: 45[b]. CLAUSON: *EDPT*: and/ant: 176[a].

Ked-ḫudā-zāde Meḥmed ʻĀrif[4520] [*Dīvān* Taḫmīs[4521] 21] beyt[4522]

and içeyüm ġayri güzel sevmeyüm[4523]
Taŋrı'ya ve Taŋrı'nuŋ āyātına

4469. Anca beraber, manca[4524] beraber olmaḳ gerek. **137/20**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Mütalaa: *Bu cümle gerek içtimaât-ı beşeriyede ve gerek teşkil-i aile ve tedbir-i menzilde müsavat-ı huḳuḳ ve ḳavaidini şamildir; yani müsavat-ı huḳuḳu ve alâ-kadr ü merâtibihim emir tatbiḳini amir ve iḫtardır.*

4470. Ant bardağından su içme, haramdır. **138/01**

4471. Ant içmiş âdem tehlikelidir. **138/02**

4472. Onlar[4525] kös[4526] diŋlemiş, davula[4527] ḳulaḳ asar mı! **138/03**

Müstebitler ve de beyzadeler ve azametfuruşlar haḳḳında söylenir.

4473. Onlar[4528] bu diyarıŋ yolcusudur, elbette yine gelseler gerek. **138/04**

4474. Ant içme yalan bardağından, süt[4529] içme yılan bardağından. **138/05**

4520 Yazmada: *Kehya-zāde ʻĀrif*.

4521 UZUN, M.: "Aşk - Edebiyat, Kültür ve Sanat", *DİA*: "Beste-yi Kadîm" adıyla tanınan ve ilk üç Mevlevî ayininden biri olan Hüseynî ayininde yer alan ve daha sonra pek çok ayinde de tekrar edilmiş olan, güftesi Mevlana'ya nispet edilen, "âh mine 'l-aşk ve hâlâtihî / ahraka kalbî bi-harârâtihî / mâ nazara 'l-aynü ilâ gayriküm / uksimü billâhi ve âyâtihî" kıtası ile bunun Türkçesi olan mütercimi meçhul, "âh güzelin aşkına hâlâtına / yandı yürek aşk harârâtına / **and içerem gayri güzel sevmezem** / **Tanrı'ya vü Tanrı'nın âyâtına**" kıtası pek meşhurdur.: 4, 21[a].

4522 Yazmada: *mıṣrāʻ*. Ked-ḫudā-zāde Meḥmed ʻĀrif: *Dīvān:* Taḫmīs: böyle cefā-cūya göŋül vermeyüm / bī-hūde bārī elemin çekmeyüm / ṣubḥ u mesā āh u fiġān ėtmeyüm / **and içeyüm ġayri güzel sevmeyüm** / **Taŋrı'ya ve Taŋrı'nuŋ āyātına**: 21.

4523 and içeyüm ġayri güzel sevmeyüm: Yazmada: *and içeyüm*.

4524 AYVERDİ: *MBTS*: manca: *İtal.* (*mangia*) Yiyecek, yemek.: 767[b].

4525 Yazmada: *anlar*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mefʻūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltiṣāḳında "o" yerine müstaʻmel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-ʻaleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

4526 TDK: *TS*: kös: Savaşlarda, alaylarda at, deve veya araba üzerinde taşınan ve işaret vermek için kullanılan büyük davul.: 1504[b].

4527 Yazmada: *ṭavula*. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: Maʻlūmdur, ki ṣurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. Yazmada *davul* kelimesi, dört farklı imla ile (داول, داوول, طاول, طاوول) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'ul (طاؤل): II, 873[a]. ʻAlī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

4528 Yazmada: *anlar*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4529 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

Ked-ḫudā-zāde Meḥmed ‘Ārif[4530] [*Dīvān* Taḫmīs[4531] 21] [beyt[4532]]

and içeyüm ġayri güzel sevmeyüm[4533]
Taŋrı’ya ve Taŋrı’nuŋ āyātına

4475. Ant vėrdi başı için, aḳçe vėrdi canı için. **138/06**

[Nevāyī *Ḥayretü’l- Ebrār* 313, 40, 93[4534]] beyt[4535]

her kişi ant[4536] *içdi şerāret bile*[4537]
kiḏb ėse def‘ oldı kefāret bile[4538]

4476. Angılsız[4539] dernek olmaz, çengelsiz örnek olmaz.[4540] **138/07**

4477. Angıl[4541] dangıl… **138/08**

4478. Onlar[4542] değirmenlerine ya su ya rüzgâr arıyorlar[4543]. **138/09**

4479. Onlar[4544] ḫarmanlarına[4545] rüzgâr arıyorlar[4546]. **138/10**

4480. Onu[4547] bozarım, seni yazarım. **138/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 39[4548]]

4481. Onuŋ[4549] gittiği yol çıḳmaz yoldur. **138/12**

4530 Yazmada: *Kehya-zāde ‘Ārif*.

4531 UZUN, M.: “Aşk - Edebiyat, Kültür ve Sanat”, *DİA*: “Beste-yi Kadîm” adıyla tanınan ve ilk üç Mevlevî ayininden biri olan Hüseynî ayininde yer alan ve daha sonra pek çok ayinde de tekrar edilmiş olan, güftesi Mevlana’ya nispet edilen, “âh mine ’l-aşk ve hâlâtihî / ahraka kalbî bi-harârâtihî / mâ nazara ’l-aynü ilâ gayriküm / uksimü billâhi ve âyâtihî” kıtası ile bunun Türkçesi olan mütercimi meçhul, “âh güzelin aşkına hâlâtına / yandı yürek aşk harârâtına / **and içerem gayri güzel sevmezem / Tanrı’ya vü Tanrı’nın âyâtına**” kıtası pek meşhurdur…: 4, 21[a].

4532 Ked-ḫudā-zāde Meḥmed ‘Ārif: *Dīvān:* Taḫmīs: böyle cefā-cūya göŋül vermeyüm / bī-hūde bārī elemin çekmeyüm / ṣubḥ u mesā āh u fiġān ėtmeyüm / **and içeyüm ġayri güzel sevmeyüm / Taŋrı’ya ve Taŋrı’nuŋ āyātına**: 21.

4533 and içeyüm ġayri güzel sevmeyüm: Yazmada: *and içemeyeyüm*.

4534 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: antlaşmaḳ: 22[a].

4535 Yazmada: *Çaġatayca beyt*.

4536 Yazmada: *ant, and*.

4537 şerāret bile: Yazmada: *şerāretle*.

4538 kefāret bile: Yazmada: *kefāretle*.

4539 TDK: *DS*: angıl: Aptal bakışlı.: I, 266[a]; angılı: Ünlü, tanınmış, namlı, şöhretli, soylu.: I, 266[a].

4540 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Engelsiz dernek olmaz. 327/08.

4541 TDK: *DS*: angıl: Aptal bakışlı.: I, 266[a].

4542 Yazmada: *anlar*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4543 Yazmada: *arayorlar*.

4544 Yazmada: *anlar*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4545 Yazmada: *ḫirmenlerine*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *ḫirman* hem de *ḫarman* telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫirman, ḫarman: 456[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫirman: 322. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫirmen, ḫarman (خارمان)* ve *ḫarman (خرمان)* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarman (خارمان): 820[a]; ḫarman (خرمان): 841[b]; ḫirmen: 842[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫarman (خرمان): I, 579[a]; ḫirmen: I, 579[b]. Yazmada *harman* kelimesi, *ḫarman (خرمان)* ve *ḫirmen* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

4546 Yazmada: *arayorlar*.

4547 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4548 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Anı bozarım, seni yazarım.: 39.

4549 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4482. Onu[4550] yazarım, seni bozarım. **138/13**

4483. Onu[4551] yazarım, seni bozarım; vardır onuŋ[4552] asanı[4553] şahım. **138/14**

Mevzundur.

Nābī *Ḫayriyye-yi Nābī*[4554] [Nehy-i āmīziş-i ḳayd-ı iksīr 300, 40b, 1491-1493] naẓm

kīneden ḫāṭıruŋı[4555] *ṣāf eyle*
yazmayum mı seni inṣāf eyle

dėdi şāh yā gelicek n'eylersüŋ
ol zamānda ne cevāb eylersüŋ[4556]

dėdi şāhum var anuŋ āsānı
seni bozup yazarum ben anı[4557]

4484. Avarelerin yeri meyḫanedir. **138/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 39[4558]]

4485. Avarelere her yer aşiyandır[4559]. **138/16**

4486. Avare giden bir daḫi gelir sanma. **138/17**

Yaḥyā Naẓīm[4560] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 109] beyt[4561]

ḳıyıdan eyle fenā deştini bir kerre ḳıyās
bir daḫı şanma gelür ey dil-i āvāre giden

4487. Avare başıŋ ağrısı, mezara ḳadar gider. **138/18**

4488. Avare âdem gibi telaşlı söz söylememek gerek. **138/19**

4550 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4551 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4552 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4553 Kelimenin aslı Farsça *āsān* olup ‘kolay’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 47[a]. ŞÜKÛN, Z.: *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*: 51[b]. *Türkçe Sözlük*’te bulunmayan bu kelime, *Derleme Sözlüğü*’nde ‘kolaylık’ anlamı ile yer almaktadır. TDK: *DS*: asan: Kolaylık.: XII, 4425[a]. AYVERDİ: *MBTS*: âsan: 71[c].

4554 Yazmada: *Kitāb-ı Ḫayriyye*.

4555 Yazmada: *ḫāṭırıŋı*.

4556 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Nehy-i Āmīziş-i Ḳayd-ı İksīr: didi ol (şāh) yā gelicek n'eylersin / o zamānda ne cevāb eylersin: 300, 40b, 1492.

4557 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Nehy-i Āmīziş-i Ḳayd-ı İksīr: didi şāhum var (kim vardur) anuŋ āsānı / seni bozup yazarum ben anı: 300, 40b, 1493.

4558 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Āvārelerin yeri mey-ḫānedür.: 39.

4559 Kelimenin aslı Farsça *āşyān*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: āşyān: 67[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *āşiyān* telaffuzu ile müstameldir. Bu sebeple, hem madde başlarında hem de Osmanlı Türkçesine ait metinlerden yapılmış alıntılarda kelimenin *āşiyān* biçimi kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: āşiyān: 125[b]. ‘Kuş yuvası’ manasındadır. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: āşiyān: 50. ‘Ev, oturulan yer, mesken’ anlamlarında da kullanılır. Ş. Sāmī: *ḲT*: āşiyān: I, 35[c]. TDK: *TS*: 177[a]. ŞÜKÛN, Z.: *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*: âşiyân, âşiyâne: 61[b].

4560 Yazmada: *Naẓīmī*.

4561 Madde başında “avare giden” alıntıda “dil-i avare” kullanılmış olsa da ‘giden bir daha gelmez’ manası hem madde başında hem de alıntıda mevcut.

İbn Kemāl [*Dīvān* 175[4562]] beyt

el vérmedi mekkāre-yi dünyā deyü[4563] *ey dil*
āvāre olup eyleme iẓhār telāşı

4489. Avare aḳan su gibi başını taştan taşa vurup[4564] gezer. **138/20**

Fużūlī [*Dīvān* Ḳaṣīde-yi der medḥ-i Ḥażret-i Faḫr-i Kā'ināt 24, III, 23[4565]] beyt

ḫāk-i pāyine yetem dėr 'ömrlerdür muttaṣıl
başını daşdan daşa[4566] ***urub gezer āvāre ṣu***

4490. Avare baş gezdirmemek gerek. **138/21**

4491. Avare baş, torbada gezer. **138/22**

4492. Avare âdemiŋ işi oŋarılmaz. **138/23**

4493. Avare baştan avare söz çıḳar. **138/24**

4494. Avare söz, avare baştan çıḳar. **138/25**

4495. Avare söz, avare baş… **138/26**

4496. Avare söz, avare başıŋ ağrısıdır. **138/27**

4497. Avare söz, avare başıŋ dumanıdır. **138/28**

4498. Avare söz söyleme, başıŋ ağrır[4567]. **138/29**

4499. Avare söz, görmez göz… **138/30**

4500. Avare gezer taḳımdandır. **138/31**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4568] 146

'Ale 's-seḥer Düzme'ye[4569] *bu ḫaber gelicek Gelibolı'da ḳarār ėdemeyüp Bolayır yolından Erdirne'ye ṭoġrı firār eyledi.*

(beyt)

Edirne semtine 'azm eyledi ol āvāre
baḫt-i ber-geşte ile gitdi rāh-ı idbāre

4562 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: āvāre: [ḳısm-ı evvel,] 44[b]. Ayrıca, alıntıların tahkikinde kullanılan kaynak için bk. Kemālpaşa-zāde: *Ātār-ı eslāfdan Kemālpaşa-zāde Dīvānı*: Ṭābi'i ve nāşiri: Aḥmed Cevdet: Der-i Sa'ādet 1313, İḳdām Maṭba'ası.

4563 *Kemālpaşa-zāde Dīvānı*'nda: *diye*.

4564 Yazmada: *urup*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

4565 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: āvāre: [ḳısm-ı evvel,] 45[a].

4566 başını daşdan daşa: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de: *başını ṭaşdan ṭaşa*. Yazmada: *başı ṭaşdan ṭaşa*.

4567 Yazmada: *aġırur*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

4568 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

4569 Yazmada: *Düzme'ye, Düzme Muṣṭafā'ya*.

4501. Avare söz, avare su… **138/32**

4502. Avazı çıḳtığı ḳadar bağırır. **138/33**

4503. Avazım, ezan-ı nefḫa-yı Sur. **138/34**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ʿIşḳ* Ṭardiyye 107, 1535] [mıṣrāʿ[4570]]

4504. Avcı avlanır.[4571] **139/01**

4505. Avcı, avlanır; tavcı[4572], tavlanır[4573]. **139/02**

4506. Av, avlandı; deli, evlendi. **139/03**

Ş. [Şināsī̱ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 39]

4507. Av, avlandı; deli, atlandı. **139/04**

4508. Avcı, avlandı; deli, evlendi. **139/05**

4509. Av, avlandı; tav[4574], tavlandı[4575]. **139/06**

4510. Avcı iseŋ avıŋ izini gözet. **139/07**

4511. Av, yerinde; demir, tavında[4576] gerek. **139/08**

4512. Av; vuranıŋ[4577], tutanıŋ değil. **139/09**

4513. Av, büyüğüŋ; cav[4578] (cenk), ortancanıŋ; ocaḳ, küçüğüŋdür. **139/10**

4514. Av alan[4579] tazı, burnundan belli olur. **139/11**

4515. Av vurulmadan[4580] derisi pazarlığa çıḳarılmaz. **139/12**

4570 Şeyh Galib: *Hüsn ü Aşk*: Tardiyye: çıḳdum ser-i dāra hemçü Manṣūr / āvāzem (āvāzım) eḏān-ı nefḫa-yı ṣūr / ġamm ḳıldı gülümi şāh-ı manṣūr / oldum sipeh-i belāya maḥṣūr / ol pād-şehüŋ peyāmı yoḳ mı: 107, 1535-1537.

4571 Yazmada bu madde başının yanına “avuç: ṣaḥ. [Sahih]” notu düşülmüş; ancak bu açıklama *avcı* kelimesi için doğru değildir. CLAUSON: *EDPT*: avçı: 6[a]. Ayrıca, bu açıklamanın *avuç* kelimesinin doğru imlasının *أوچ*/değil *أووچ*/olduğunu belirtmek maksadıyla sehven *avcı* kelimesi ile başlayan bir madde başının yanına kaydedildiği ve ilgili madde başındaki *avcı* kelimesinin de bu açıklamaya bağlı olarak önce “avucı (أووجى)” yapılsa da daha sonra “avcı (أوجى)” biçiminde düzeltilmiş olduğu da söylenebilir. Yazmada *avuç* kelimesi iki farklı imla ile (أوچ, أووچ) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: avuç: 6[a]; aḏut: 44[b]. Ş. Sāmī̱: *ḲT*: avuç (أوچ) yā-ḫ[v]ud avuc (أووچ): I, 58[b].

4572 Yazmada: *ṭavcı*. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavcı: 1228[b]. TDK: *TS*: tavcı: Birini kandırarak, yüze gülerek aldatan kimse.: 2287[b].

4573 Yazmada: *ṭavlanur*. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavlanmaḳ: 1229[b]. TDK: *TS*: tavlanmak: 2288[b].

4574 Yazmada: *ṭav*.

4575 Yazmada: *ṭavlanur*.

4576 Yazmada: *ṭavında*. STEINGASS: *CP-ED*: tāv: 277[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: tāb: 226; tāv: 230. REDHOUSE: *TaEL*: tāv: 481[b]; tav: 481[b]; ṭav: 1228[b].

4577 Yazmada: *uranıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī̱: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

4578 TDK: *DS*: cav (II): Savaş.: III, 865[a]. Ayrıca, bk. MENINSKI: *Thesaurus…*: çav: I, 1568. CLAUSON: *EDPT*: çāv: 393[a]; yağı: 898[a]. TDK: *TTS*: cav: II, 755; çav (I): II, 838. TDK: *DS*: cav (II): III, 865[a]; çav (V): III, 1093[b]. ʿAbdü ’l-Ḳayyūm ʿAbdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: cav: cild-i evvel, 152[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: cav: ikinci cild, 277[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʿO*: çav: 149[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çav (I): 47[a]; çav (II): 47[a].

4579 TDK: *TTS*: av almak: Av yakalamak.: I, 281.

4580 Yazmada: *urulmadan*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī̱: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

4516. Avcı avına, yolcu yoluna gitmek gerek. **139/13**

4517. Avcı köpeği gibi kibardır. **139/14**

4518. Avcı köpeği gibi aybetlidir[4581] (ḳıymetlidir). **139/15**

4519. Avcı torbası boş ḳalmaz. **139/16**

4520. Av ḳaraŋlıḳta[4582] avlanmaz. **139/17**

4521. Avcı köpeği gibi yeler[4583], oŋmaz. **139/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 40]

4522. Avcı avını kendi taşır. **139/19**

4523. Avcınıŋ mahkemesini ḳadı görmezse Allah görür. **139/20**

4524. Avcı oŋmaz. **139/21**

4525. Avcı daḫi bir gün olur avlanır. **139/22**

Muʻallim Nācī [*Ātiş-pāre*] Kebūter [134, 57] naẓm

bir gurk aŋa geldi oldı cellād
av bekler ėken av oldı ṣayyād

4526. Avucu[4584] açıḳtır. **139/23**

4527. Avucunu açtı, gözünü yumdu. **139/24**

4528. Avucunu[4585] yumdurdu. **139/25**

4529. Av; vuranıŋ[4586] değil, bulanıŋdır (tutanıŋdır). **139/26**

4530. Avucuna tüküreniŋ yüzüne yapıştırmalı. **139/27**

4531. Avucuna tükürdü. **139/28**

4532. Avuç dolusu altın vėrip aldığı maldır. **139/29**

4533. Avucuŋa sığmayanı avuçlama. **139/30**

4581 BASKAKOV: *N-RS*: айбатлы (aybatlı): 29[a]. YUDAHİN: *KS*: aybattuu: Heybetli, görünüşüyle hürmet telkin eden.: 64[b].

4582 Yazmada: *ḳaraŋlıḳda*. CLAUSON: *EDPT*: karaŋğu: 662[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraŋlıḳ: [Aṣlı *ḳaraŋulıḳ*. *ḳaranlıḳ* yazmamalı.]: II, 1060[c]; ḳaraŋu: II, 1061[a]; ḳaraŋulıḳ: II, 1061[a]; ḳaranlıḳ: II, 1061[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraŋlıḳ: 1443[a]; ḳaraŋu, ḳaraŋı: 1443[a]; ḳaraŋulıḳ: 1443[a]; ḳaranlıḳ: 1444[a]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaraŋ͡ğğu: 650. ÖNER: *K-TTS*: ḳaraŋğı: 270[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaraŋğı: 127[b]; ḳaraŋğu: 127[b]; ḳaraŋğuluḳ: 127[b].

4583 CLAUSON: *EDPT*: yel-: 918[a]. TDK: *TTS*: yelmek, (yilmek): 1. Koşmak, şitap etmek, acele yürümek, esmek. 2. (Hayvan) tırıs gitmek, eşkin yürümek, hızlıca yürümek.: VI, 4505. TDK: *DS*: yelmek (I): 1. Bir işin, bir şeyin, birinin peşinde koşmak, koşturmak. 2. Çabuk yürümek 3. Amaçsız gezip dolaşmak.: XI, 4238[a]; yilmek (I): XI, 4277[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: yėlmek: İstiʻcāl ėtmek, sürʻatle ḥareket ėtmek, ḳoşmaḳ, devīden.: 314[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yil-: Koşmak.: 323[a]. Yazmada *yel-* ve *yėl-* biçimleri ile kullanılmış olan bu kelimenin *yel-* biçimi, iki farklı imla ile (يلمك, يه لمك) yazılmış.

4584 Yazmada bu (139.) sayfadaki *avuç* kelimeleri, bu madde başındaki (اوچ) müstesna olmak üzere اووچ imlası ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: avuç: 6[a]; aḏut: 44[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: avuç (اوچ) yā-ḫ[v]ud avuc (اووچ): I, 58[b].

4585 Yazmada: *avucuna*.

4586 Yazmada: *uranıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

4534. Avucunu yalasın. **139/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 39[4587]]

4535. Avucunu yaldı. **139/32**

4536. Evlat; iyilik[4588] yap, deŋize[4589] at; balıḳ bilmezse Ḫaliḳ bilir.[4590] **140/01**

4537. Avuç açıp alışmaḳ zordur. **140/02**

4538. Avucunu pek yumar, damlasa yalar. **140/03**

4539. Avuca baḳmaḳ zordur. **140/04**

4540. Avucuna su dökmeye[4591] gelmez. **140/05**

4541. Avuca su dökmeyi[4592] bilmez. **140/06**

4542. Avucunuŋ kiri idi, çıḳtı. **140/07**

4543. Avuç dolusu aḳçe, ağıl dolusu mal telef ėtti. **140/08**

4544. Avucunda su değil, aḳçe bile durmaz. **140/09**

4545. Avuç kiri malıŋ zekâtıdır. **140/10**

4546. Avucuna giren paranıŋ yazısı silinir. **140/11**

4547. Avuçta elde durmaz ki… **140/12**

4548. Avucunda aḳçe, elinde(?) söz durmaz. **140/13**

4549. Avucu ḳurudur[4593]. **140/14**

Ḫasis…

4550. Avucunda, cebinde aḳçe bıraḳmadılar. **140/15**

4551. Avuç ile havuz doldurulmaz. **140/16**

[Sünbül-zāde Vehbī[4594] *Dīvān*[4595] 488, 196, 12] [beyt]

ḥavż-ı ṣad-raḫne-yi maṣraf pür olur mı Vehbī[4596]
kesb-i destüŋ iki fevvāre-yi īrādından

4552. Avucu[4597], ağzı pektir. **140/17**

4587 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Avucını yalasun.: 39.

4588 Yazmada: *eylik*. Yazmada ekseriyetle *eyülik/iyülik* ve *eyilik/iyilik* biçimleriyle kullanılmış olan *iyilik* kelimesinin *eylik* biçimi de Türkçede müstameldir. TDK: *TTS*: eylik (eylük): III, 1591; eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

4589 Yazmada: *deŋiz*.

4590 Yazmaya sonradan eklenmiş olan bu madde başı, yanlış harf sırasına kaydedilmiş.

4591 Yazmada: *dökme*.

4592 Yazmada: *dökmeyi*.

4593 Yazmada: *ḳurudır*.

4594 *Ḳāmūs-ı ʻOṯmānī*de ve yazmada: *Nābī*.

4595 Yazmada: *Ḳāmūs-ı ʻOṯmānī*. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: īrād: [ḳısm-ı evvel,] 494[b].

4596 *Ḳāmūs-ı ʻOṯmānī*de ve yazmada: *Nābī*.

4597 Yazmada bu (140.) sayfadaki *avuç* kelimeleri, bu madde başındaki (اوچ) müstesna olmak üzere اووچ imlası ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: avuç: 6[a]; aḏut: 44[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: avuç (اوچ) yā-ḫ[v]ud avuc (اووچ): I, 58[b].

4553. Avucu, ağzı açıḳtır. **140/18**

4554. Avucundakiniŋ ḳadrini bilmez[4598]. **140/19**

4555. Avucundakini ḳaçırdı, elindekini uçurdu. **140/20**

4556. Avucuyla vėrir, eteğiyle toplar. **140/21**

4557. Avuçtan ḳaçan ele girmez. **140/22**

4558. Avucundan ḳaçtı, ḳoynuna girdi. **140/23**

4559. Avucunu oğuşturur[4599]. **140/24**

4560. Avucuna tutturmuş. **140/25**

4561. Avuca sığmaz şey… **140/26**

4562. Avuçta elde durmaz. **140/27**

4563. Avucu ḳabarmış değil a! **140/28**

4564. Avucu ḳabarmış ḳadı ḳızı gibi… **140/29**

4565. Avucuna sıḳıştırdı. **140/30**

4566. Avucuna sığmadı. **140/31**

4567. Avucunu yaladı. **140/32**

4568. Avanaḳ âdem kendini methėder. **141/01**

4569. Avanaḳ (ahmaḳ) ne mal ne can ḳadrini bilir[4600]. **141/02**

4570. Avanaḳ, aptalıŋ ḳardeşidir[4601]. **141/03**

4571. Avanaḳ varken gammaz aç ḳalmaz, gammaz dururken aldanmaḳ güç gelmez. **141/04**

4572. Avanta ile geçinir luḳatacı[4602] oğludur. **141/05**

4573. Avru[4603] -sayrı[4604], ḫasta- ḳadrini sağ bilmez, aç ḳadrini toḳ bilmez. **141/06**

4598 Yazmada: *bilinmez*.

4599 Yazmada: *oġuruşdur*.

4600 Yazmada: *bilmez*.

4601 Yazmada: *ḳardaşıdur*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

4602 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-luḳaṭa: Yerden ḳaldırılan buluntıya dėnür.: II, 511. Lukata: Buluntu mal. Sözlükte masdar olarak 'bir malı yerden kaldırıp almak', isim olarak 'buluntu mal' anlamına gelen *luḳaṭa*; İslam hukukunda 'maliki bilinmeyen fakat mübah mal grubunda da yer almayan buluntu mal' veya 'üzerindeki hakkını terk etme niyeti olmaksızın malikinin iradesi dışında kaybolmuş ve bir başkası tarafından bulunmuş sahibi bilinmeyen mal' manasında kullanılır. Malı bulana *mülteḳıṭ*, bulup alma işine de *iltiḳāṭ* denilir. 'Buluntu çocuk' anlamındaki *laḳīṭ* ile 'kaybolan hayvan' karşılığındaki *ḍālle* terimleri eşya için kullanılmaz. KÖSE, S.: "Lukata", *DİA*: 27, 223[c].

4603 CLAUSON: *EDPT*: ağrığ: 90[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: avru: Aġrı, veca'; elem, ıżṭırāb; derd, maraż, ḫastalıḳ.: birinci cild, 156[b]; avrulı: Marīż, ḫaste, derd-nāk.: birinci cild, 156[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: авырту [avırtu]: Ağrı.: 19[a]; авыр- [avır-]: Hastalanmak.: 19[a]; авыру [avıru]: Hasta.: 19[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avrun-: Ağrılanmak, sancılanmak.: 16[b]. TDK: *DS*: öpke avrūu: Verem.: IX, 3343[a].

4604 Yazmada: *ṣayru*. TDK: *TTS*: sayru (sayrı): Hasta.: V, 3351. TDK: *DS*: sayru: X, 3561[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣayru: II, 815[a]; ṣayrı: II, 815[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sayru: 184[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sayrı: 230[a]; ṣayru: 230[a].

Muḥibbī *Dīvān* [304, 935, 2] [beyt]

derd-i dil ḥālini ʻarż eyleme bī-derd[4605] *olana*
ṣağlar aŋlayamaz anı ki bīmār çeker

4574. Avrunuŋ[4606] -sayrı[4607], ḫasta- öŋün al. **141/07**

Tatarca

4575. Avrunuŋ[4608] -sayrı[4609], ḫasta- öŋünü al, avullu[4610] eviŋ ḳızını al. **141/08**

Tatarca

4576. Avşar Ali[4611] başḳa, Varvar Ali[4612] başḳa…[4613] **141/09**

4605 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: bi-derd: 304, 935, 2.

4606 CLAUSON: *EDPT*: ağrığ: 90ª. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: avru: Aġrı, veca‘; elem, ıżṭırāb; derd, maraż, ḫastalıḳ.: birinci cild, 156ᵇ; avrulı: Marīż, ḫaste, derd-nāk.: birinci cild, 156ᵇ. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: авырту [avırtu]: Ağrı.: 19ª; авыр- [avır-]: Hastalanmak.: 19ª; авыру [avıru]: Hasta.: 19ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avrun-: Ağrılanmak, sancılanmak.: 16ᵇ. TDK: *DS*: öpke avrūu: Verem.: IX, 3343ª.

4607 Yazmada: *ṣayru*. TDK: *TTS*: sayru (sayrı): Hasta.: V, 3351. TDK: *DS*: sayru: X, 3561ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣayru: II, 815ª; ṣayrı: II, 815ª. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sayru: 184ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sayrı: 230ª; ṣayru: 230ª.

4608 CLAUSON: *EDPT*: ağrığ: 90ª. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: avru: Aġrı, veca‘; elem, ıżṭırāb; derd, maraż, ḫastalıḳ.: birinci cild, 156ᵇ; avrulı: Marīż, ḫaste, derd-nāk.: birinci cild, 156ᵇ. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: авырту [avırtu]: Ağrı.: 19ª; авыр- [avır-]: Hastalanmak.: 19ª; авыру [avıru]: Hasta.: 19ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avrun-: Ağrılanmak, sancılanmak.: 16ᵇ. TDK: *DS*: öpke avrūu: Verem.: IX, 3343ª.

4609 Yazmada: *ṣayru*. TDK: *TTS*: sayru (sayrı): Hasta.: V, 3351. TDK: *DS*: sayru: X, 3561ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣayru: II, 815ª; ṣayrı: II, 815ª. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sayru: 184ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sayrı: 230ª; ṣayru: 230ª.

4610 BASKAKOV: *N-RS*: авыл (avıl): 23ᵇ. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: авыл [avıl]: Köy.: 19ª. ÖNER: *K-TTS*: avıl: 1. Köy, oba. 2. Köylüler, köy halkı.: 38ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: avul: Ėlātıŋ cem‘iyyetiyle mesken eyledikleri maḥall, ḳarye.: 37ᵇ. TDK: *DS*: avul (II): 1. Kabile. 3. Asker.: I, 395ᵇ.

4611 Avşar Ali Paşa [ö. 1045/1635]: IV. Murad’ın [1623 - 1640] Revan seferinde [1635] öldürülen Safevî serdarı. Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: 762.

4612 Varvar Ali Paşa [ö. 1058/1648]: Osmanlı devlet adamı, şair. Bosnalı olup Dalmaçya yöresindeki Prozor kazasının Varvar köyünde doğdu. Kaleme aldığı *Makâlât*’ına göre fakir bir babanın oğlu olarak gelecek endişesiyle yaşarken acemi oğlanı toplamak üzere köyüne gelen görevliler tarafından 1008 (1599 - 1600) yılında devşirildi. Varvar Ali Paşa’yı tarihte öne çıkaran hadise 1647’de tayin edildiği Sivas beylerbeyiliği esnasında çıkardığı büyük isyandır. ÖNAL, A.: “Varvar Ali Paşa”, *DİA*: 42, 530ª.

4613 Bu madde başında zikredilen kişiler, ki Varvar Ali Paşa [ö. 1058/1648] Osmanlı tarafında ve Avşar Ali Paşa [ö. 1635] Safevî tarafında olmak üzere, IV. Murad’ın [1623 - 1640] Revan seferinde [1635] karşılaşmış ve bu cenk sırasında Avşar Ali Paşa öldürülmüştür. Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: 762.

4577. Avşarlıların̆[4614] nesli tavsadı[4615]. **141/10**

4578. Avşar Ağa… **141/11**

4579. Avşar Ali Paşa nam serdarları ile orduda kelleleri galtân[4616] oldu. **141/12**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4617] 762

Rebī‘ü ’l-evvelün yigirminci güni ‘aẓīm alaylar ile Tebrēz’e girildi. Ba‘dehū şehre ātiş urılup cümle ma‘mūresi iḥrāḳ olundı. Bu eṯnāda biraz Ḳızılbaş serdengeçdi nāmıyla ‘asker İslām ordusundan ba‘ż ādem aḫḏ ėtmek umēdiyle gelürken Mar‘aş beglerbegisi Varvar ‘Alī Paşa rāst gelüp ḫaylī ceng olup bir miḳdārı ṭu‘me-yi tēġ-i ātiş-bār ve mā‘adāsını aḫḏ ėdüp ***Avşar ‘Alī Paşa nām ser-dārları ile orduda kelleleri ġalṭān oldı****. Erdebil içinde kimesne*[4618] *olmadıġı ḫaber alınup varulmaḳdan ferāġat olundı.* ilā āḫirihi[4619]…

4580. Avşar Baba[4620] neslindendir. **141/13**

4581. Avşar Ali’yi Varvar Ali’den sormalı. **141/14**

4582. Avulda[4621] baş ol, ağılda taş olma. **141/15**

4583. Avuttular deliyi, aldadılar[4622] veliyi. **141/16**

4584. Avulu[4623] -ḳabile, cemaati, ocağı, yurdu- boş bıraḳma. **141/17**

4585. Avı tavı[4624] hep ḳaçmış. **141/18**

4586. Av göreniŋ değil, vuranıŋdır[4625]. **141/19**

4614 Avşar: Türkiye Türkleri’nin ataları olan Oğuz elinin en tanınmış boylarından biri. Geniş bilgi için bk. SÜMER, F.: “Avşar”, *DİA*: 4, 160[b]. Avşarlılar: 1736 - 1804 tarihleri arasında İran’da hüküm süren bir Türk hanedanı. Hanedanın ilk hükümdarı Nâdir Şah, Oğuz (Türkmen) elinin Avşar (Afşar) boyuna mensup olduğu için bu hanedana İran kaynaklarında Afşariyye (Afşarlılar) denilir. Türk ilim âleminde ise aynı hanedan daha ziyade Afşarlar olarak tanınmaktadır. Geniş bilgi için bk. SÜMER, F.: “Avşarlılar”, *DİA*: 4, 164[b]-166[b].

4615 Yazmada: *ṭavsadı*. STEINGASS: *CP-ED*: tāv: 277[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tavsamaḳ: 482[a]; ṭavsamaḳ: 1229[a]. TDK: *TS*: tavsamak: Bir iş, bir durum vb. gücünü, hızını kaybetmek, yavaşlamak, gevşemek.: 2288[b].

4616 Yazmada: *ġalṭān*. Aslı Farsça olan ‘yuvarlanan, yuvarlanıcı’ manasındaki bu kelimenin *ġaltān* ve *ġalṭān* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ġaltān: 892[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġalṭān: [Ṭoġrısı: *ġaltān*.]: II, 969[a]. AYVERDİ: *MBTS*: galtan (ġaltān-ġalṭān): 398[b].

4617 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden*.

4618 Yazmada: *kimse*.

4619 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

4620 Azerbaycan’ın Niyâzâbâd şehrinde medfun bulunan Avşar Baba’nın Hoca Ahmet Yesevî’nin halifelerinden olduğu rivayet edilmektedir.

4621 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: avul: Ėlātıŋ cem‘iyyetiyle mesken eyledikleri maḥall, ḳarye.: 37[b]. BASKAKOV: *N-RS*: авыл (avıl): 23[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: авыл [avıl]: Köy.: 19[a]. ÖNER: *K-TTS*: avıl: 1. Köy, oba. 2. Köylüler, köy halkı.: 38[b]. TDK: *DS*: avul (II): 1. Kabile. 3. Asker.: I, 395[b]. Yazmada *avul* kelimesi, iki farklı imla ile (اول ,اوول) yazılmış.

4622 CLAUSON: *EDPT*: altā-: 133[a]. REDHOUSE: *TaEL*: aldamaḳ: 185[b]. TDK: *DS*: aldamak: Aldatmak, kandırmak.: I, 209[a].

4623 bk. 4621. dipnot.

4624 Yazmada: *ṭavı*. STEINGASS: *CP-ED*: tāv: 277[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: tāb: 226; tāv: 230. REDHOUSE: *TaEL*: tāv: 481[b]; tav: 481[b]; ṭav: 1228[b].

4625 Yazmada: *uranuŋdur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

4587. Ava[4626] giden avlanır, tava[4627] -dağa- giden tavlanır[4628].[4629] **141/19**

4588. Avmamış[4630] (devrilmemiş), dökmemiş[4631]; soyuna çekmiş. **141/20**

4589. Avul[4632] (ağıl) dolu malıŋ olmasa da ḳura[4633] (samanlıḳ) dolu samanıŋ olsun. **141/21**

4590. Avla[4634] (ağıl) dolu malıŋ olmasa olmasın; tek samanıŋ olsun. **141/22**

4591. Avla[4635] (ağıl) dolu malıŋ olacağına avul[4636] (oba, ev) dolu canıŋ olsun. **141/23**

4592. Avuluŋdakini[4637] davarcıya[4638] sor, eviŋdekini duvardaşıŋdan[4639] sor. **141/24**

[davarcı:] Davar[4640] güden çıraḳ.

[duvardaş:] Ḳapı bir ḳomşu.

4593. Ağnayan[4641] at, eşek; havlayan[4642] köpek sebepsiz değildir. **141/25**

4626 Bu madde başında *ava* ifadesinin iki farklı imlası da (اَوا, اَوه) gösterilmiş.

4627 CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tav: 105[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tav: 265[b]. PEKACAR: *KuTS*: taw: 325[b]. ÖNER: *K-TTS*: tav (I): 454[a].

4628 Yazmada: *ṭavlanır*. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavlanmaḳ: 1229[b]. TDK: *TS*: tavlanmak: 2288[b].

4629 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

4630 TDK: *DS*: avmak (I): Aşağı inmek, yük veya terazide denge bozularak bir yanı ağır gelmek.: I, 390[a]. ÖNER: *K-TTS*: av-: Yıkılmak, yan yatmak.: 38[a].

4631 TDK: *DS*: tökmek: Dökmek.: X, 3979[b]. ÖNER: *K-TTS*: tük-: 1. Dökmek, akıtmak. 2. Bir kaptaki şeyi kazayla dökmek. 3. Dağıtmak, saçmak, sırlarını dökmek..: 505[a].

4632 Bu kelimenin hem *avıl* hem de *avul* okunması mümkündür. TDK: *DS*: avıl: Ağıl: I, 382[b]; avul (I): Ağıl.: I, 395[b]. Yazmada *avul* kelimesi, iki farklı imla ile (اول, اوول) yazılmış.

4633 GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: кура [kura]: Ağıl.: 175[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: ḳura: 1. Kapı önü, eyvan, avlu. 2. Ahır.: 383[b].

4634 TDK: *DS*: avla (I): Ağıl.: I, 387[b].

4635 TDK: *DS*: avla (I): Ağıl.: I, 387[b].

4636 bk. 4621. dipnot.

4637 TDK: *DS*: avul (I): Ağıl.: I, 395[b].

4638 Yazmada: *ṭavarcıya*. TDK: *DS*: tavar (I): 1. Koyun. 2. Koyun sürüsü.: X, 3845[b].

4639 Yazmada: *dı̄vārdaşından*. Kelimenin aslı Farsça *dı̄vār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dı̄vār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

4640 Yazmada: *ṭavar*. TDK: *DS*: tavar (I): 1. Koyun. 2. Koyun sürüsü.: X, 3845[b].

4641 Yazmada: *avnayan*. BASKAKOV: *N-RS*: авнав (avnav): 22[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avna-: Yere yatıp debelenmek.: 16[b]. ÖNER: *K-TTS*: avna-: 1 Ağnamak, debelenmek, yerde yuvarlanmak. 2. Oyalanmak.: 39[a]. CLAUSON: *EDPT*: ağna-: 87[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aġnamaḳ: Gülmekden bayılmaḳ, telabbuṭ ėtmek, debelenmek, kendinden geçmek.: 16[a]. TDK: *TTS*: ağnamak: 1. Debelenmek, yatıp yuvarlanmak. 2. Bolluk içinde rahat yaşamak.: I, 53. TDK: *DS*: ağnamak (I): 1. Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak. 2. Balık kendine has hareketler yapmak. 3. Sevinçten coşup oynamak.: I, 106[a]. AYVERDİ: *MBTS*: ağnamak: (Hayvanlar için) Yere yatıp yuvarlanmak, debelenmek.: 20[c].

4642 Yazmada: *avlar*.

4594. Ağnayan[4643] ya saza[4644] ya daza[4645] (düze[4646]) düşer. **141/26**

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī* [14b]

āh: *(müşterek) Ḥüzn, sürūr, ye's, umēd gibi derūnī aḥvāle delālet eder bir edāt.*

[Meḥmed Ṣalāḥī] *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*[4647] [ḳısm-ı evvel, 46b]

āh: *[edāt-ı müşterekedür.] Ye's, 'aḏāb*[4648]*, ḥüzn, ıżṭırāb gibi aḥvāl-i ḳalbiyyeye delālet eden bir edāt. Merḥūm Nācī'niŋ luġatinde dedigi gibi ma'nā-yı*[4649] *ḥaḳīḳīsini āh eden bilir.*[4650]

4595. "Ah, ah!" dēmek ile iş bitmez, Allah ile biter. **142/01**

4596. "Ah, ah!" diyen ahtan ayrılmaz. **142/02**

4597. Ahtan saḳınmaḳ gerek. **142/03**

Üsküdarī Sırrī [beyt]

el-ḥaḏer renc-i ḫavf-ı āhdan ey māh-rū
i'timād ētmez ēseŋ eyle imtiḥān āyīneyi

4598. Ah alma, ah elbette yetişir. **142/04**

Yaḥyā Naẓīm[4651] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [V, 423] beyt

yetişdi āh o şūḫa göŋül yaḳıldı velē
sefīne buldı ḫalel-i rozgārı n'eyleyüm

4599. Ah alma, ah oḳu bedduadan evvel yetişir[4652]. **142/05**

4643 Yazmada: *avnayan*. BASKAKOV: *N-RS*: авнав (avnav): 22a. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avna-: Yere yatıp debelenmek.: 16b. ÖNER: *K-TTS*: avna-: 1 Ağnamak, debelenmek, yerde yuvarlanmak. 2. Oyalanmak.: 39a. CLAUSON: *EDPT*: ağna-: 87b. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aġnamaḳ: Gülmekden bayılmaḳ, telabbuṭ ētmek, debelenmek, kendinden geçmek.: 16a. TDK: *TTS*: ağnamak: 1. Debelenmek, yatıp yuvarlanmak. 2. Bolluk içinde rahat yaşamak.: I, 53. TDK: *DS*: ağnamak (I): 1. Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak. 2. Balık kendine has hareketler yapmak. 3. Sevinçten coşup oynamak.: I, 106a. AYVERDİ: *MBTS*: ağnamak: (Hayvanlar için) Yere yatıp yuvarlanmak, debelenmek.: 20c.

4644 ÖNER: *K-TTS*: saz (I): 1. Saz, kamış, sazlık. 2. Fazla sulanmaktan ötürü bataklık olmuş yer. 3. Yeniliklere karşı çıkan tutum veya çevre.: 401b. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: saz (I): Bataklık, çamur.: 230a; saz (II): Orman.: 230a. TDK: *DS*: saz (I): Çayır.: X, 3561b.

4645 Yazmada: *ṭaza*. Bu madde başında 'otsuz, çıplak arazi, tepe' manasında kullanılmış olan ve Türkçede *tas, taz, ṭaz* ve *daz* gibi farklı biçimleri ile müstamel olan bu kelime, yazmada *taz* ve *ṭaz* imlaları ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tāz: 570b. TDK: *TTS*: daz (taz): Kel, saçsız.: II, 1031; taz: V, 3782. REDHOUSE: *TaEL*: taz: 476b; daz: 881b; ṭaz: 1221a. YUDAHİN: *KS*: taz I: 719b. ÖNER: *K-TTS*: taz (I): 455a. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: 266b; ṭaz: 266b. TDK: *DS*: daz (I): 1. Kellerin başında kellikten geri ye kalmış izlere denir. 2. Saçsız baş, kel. 3. Otsuz, çıplak arazi, tepe.: IV, 1390a; taz: Çıplak, saçsız baş.: X, 3853b. TDK: *TS*: daz: 1. Dazlak. 2. Çıplak (toprak).: 603a.

4646 Yazmada: *tüze*. CLAUSON: *EDPT*: tüz: 571b. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüz: Düz, doğru.: 288b.

4647 Yazmada: *Lehce-yi 'Oṯmānī*.

4648 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de: *ġadāb*.

4649 ıżṭırāb gibi aḥvāl-i ḳalbiyyeye delālet ēden bir edāt. Merḥūm Nācī'niŋ luġatinde dedigi gibi ma'nā-yı: Yazmada: *ıżṭırāb gibi; ma'nā-yı.*

4650 Yazmada: *bilür derler*.

4651 Yazmada: *Naẓīmī*.

4652 Yazmada: *yetişir, yetişür*.

Yaḥyā Naẓīm[4653] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [I, 43] [beyt]

āh alma ki[4654] tīr-i revī-yi terkeş gibidür
teʼtīrde[4655] bed-duʻādan evvel yetişür

4600. Ah oḳu mermerden bile geçer. **142/06**

Muḥibbī *Dīvān* [655, 2227, 4] beyt

benüm āh u fiġānumdan ṣaḳın kim bir gül-i tersün
*kim **āh oḳı güḏer[4656] ḳılur ėrişe[4657] daḫı mermerden***

4601. Ah, bu felekten çektiğim çile[4658]! **142/07**

4602. Ah eyle, ki ḫarman[4659]-ı günahıŋ yansın. **142/08**

Fużūlī [*Ḥadīḳatu ʼs-Suʻadā* Mert̲iye-yi İmām Ḥüseyn 482, 23; 24] beyt

yād ėt Fużūlī Āl-i ʻAbā ḥālin[4660] eyle āh
kim berḳ-i āh ilen[4661] yaḳılur ḫirmen-i günāh

4603. Ah ėtme de gör günüŋü. **142/09**

4604. Ah aşḳ-ı Âl-i Aba'dır[4662]. **142/10**

4605. Ah eylediğim hep seniŋ içindir. **142/11**

4653 Yazmada: *Ke̲ḏā me̲ḏkūr [Naẓīmī] dīvānından*.

4654 ki: Yazmada yok.

4655 Yazmada: *teʼt̲īr-i*.

4656 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: güzer: 655, 2227, 4.

4657 Yazmada: *ėrişse*.

4658 Yazmada: *çile (چیله)*. Kelimenin aslı Farsça *çilla*'dir ve kelimenin *çila* biçimi de bu dilde müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çilla, çila: 398[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çilla: Üc maʻnāsı var: Biri, ol iplige dėnür, ki çulhalar işledükleri beziŋ ʻarżından ziyāde gelmekle anı işlemeyüp parmaḳlarıyla ḳıvırup bir ṭarafa ṣalıverürler. T̲ānī, yay kirişine dėnür. T̲ālit̲, sūfiyyānıŋ ḫalvetde çıḳarduḳları ḳırḳ güne dėnür. Bu üc maʻnāda taʻyīnle Türkīde daḫı müstaʻmeldür: bez çillesi, yay çillesi ve dervēş çillesi taʻbīr ėderler.: 297. Kelime, Osmanlı Türkçesinde yukarıda zikredilen anlamlara ek olarak 'meşakkat, eziyet, zahmet' anlamlarında ve *çile (چله)* ve *çille* imlaları ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çile: I, 515[a]; çille: I, 515[a]. REDHOUSE: *TaEL*: çile: 729[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOt̲mānī*: çile: cüz'-i t̲ānī, 1068[a]. Muʻallim Nācī: *Luġat-ı Nācī*: çile: 336[b]. Kelime yazmada ise *çile (چله), çille* ve *çile (چیله)* imlaları ile kullanılmıştır.

4659 Yazmada: *ḫirmen*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *ḫirman* hem de *ḫarman* telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫirman, ḫarman: 456[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫirman: 322. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫirmen, ḫarman (خارمان)* ve *ḫarman (خرمان)* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarman (خارمان): 820[a]; ḫarman (خرمان): 841[b]; ḫirmen: 842[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫarman (خرمان): I, 579[a]; ḫirmen: I, 579[b]. Yazmada *harman* kelimesi, *ḫarman (خرمان)* ve *ḫirmen* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

4660 Yazmada: *ḥālüŋ*.

4661 Yazmada: *ile*.

4662 Âl-i Aba: Hz. Peygamber'i ve yakın akrabasından belli kişileri ifade eden, daha çok Fars ve Türk edebiyatında kullanılan bir tabir. Geniş bilgi için bk. ULUDAĞ, S.: "Âl-i Abâ", *DİA*: 2, 306[c]-307[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'abā: Āl-i 'Abā= Ehl-i beyt-i cenāb-ı Nebevī, ki cümlesini mübārek 'abālarıyla şarmış olduḳlarından bu ism ḳalmışdur.: II, 965[c].

4606. Ah eylediğim hep serv-i ḫirâmânıŋ[4663] içindir. **142/12**

Fużūlī [*Dīvān* 229, CV, 1-7] naẓm

āh eyledigüm serv-i ḫirāmānuŋ içündür
ḳan aġladıġum ġunca-yı ḫandānuŋ içündür

ser-geşteligüm kākül-i müşkīnüŋ ucundan[4664]
āşüfteligüm zülf-i perīşānuŋ içündür

bīmār tenüm nergis-i mestüŋ eleminden
ḫūnīn cigerüm la'l-i dür-efşānuŋ içündür

yaḫdum[4665] *tenümi vaṣl güni şem' tek ammā*
bil kim bu tedārük şeb-i hicrānuŋ içündür

ḳurtarmaġa yaġmā-yı ġammuŋdan dil ü cānı
sa'yüm naẓar-ı nergis-i fettānuŋ içündür

cān vėr göŋül[4666] *ol ġamzeye kim munca*[4667] *zamāndur*
cān içre seni[4668] *besledigüm*[4669] *anuŋ içündür*

vā'iẓ bize dün dozaḫı vaṣf ėtdi Fużūlī
ol vaṣf senüŋ külbe-yi aḥzānuŋ içündür

4607. Ah, ben senden ne vaḳit aḫtım[4670] (arzum, muradım) alırım. **142/13**

4608. Ah, beni öldürdü seniŋ baḳışıŋ! **142/14**

4609. Ah, benim hâlimi kimse bilmez! **142/15**

4610. Ah bende ise merhamet sende. **143/01**

4611. Ah "bu yalan dünya" ḫâb[4671] ve ḫayal nevindendir! **143/02**

4612. "Ah!" dėdi bir daha dėmedi. **143/03**

4613. "Ah!" diyegelmiş, "Ah!" diyegidecek. **143/04**

4614. "Ah!" diyen, "Ah!" diyegider. **143/05**

4615. "Ah!" dėme de gör günüŋü. **143/06**

4616. "Ah!" dėdi, ateş çıḳtı ağzından. **143/07**

4617. "Ah!" dėdi gitti. **143/08**

4663 Kelimenin aslı Farsça *ḫirāmīdan* 'salınarak yürümek'ten *ḫirāmān*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 452[a]. 'Salına salına, naz ile, eda ile yürüyen' manasında sıfattır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫirāmān: I, 576[b]. AYVERDİ: *MBTS*: hırâman: 502[c].

4664 Yazmada: *ucundur*.

4665 Yazmada: *yaḳdum*.

4666 Yazmada: *gel*.

4667 Yazmada: *bunca*.

4668 seni: Yazmada yok.

4669 Yazmada: *ṣaḳladıġum*.

4670 Aynı kelime için bk. 180/29.

4671 Yazmada *hab* kelimesi *ḫāb* ve *ḫʸāb* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Aslı Farsça olan bu Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Farsçada kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫāb: 436[b]; ḫʸāb: 478[a].

4618. “Ah!” diyegeldi, “Ah!” diyegitti. **143/09**

4619. “Ah!” dėmeden dumanı tüttü. **143/10**

4620. “Ah!” dėdikçe ağzından alevler[4672], odlar çıḳar yanıḳtır. **143/11**

4621. Ah dünya, vah dünya; herkesi bir gûnâ aldatır dünya! **143/12**

4622. Ah deni felek, kimine ḳarpuz yėdirirsin kimine kelek; kimine diba giydirirsin[4673] kimine ḳuru gömlek! **143/13**

4623. “Ah!” diyeniŋ muradı aḫirete ḳalır. **143/14**

4624. “Ah!” diyen âşıḳ, aşḳ oduna[4674] yanmış. **143/15**

4625. “Ah!” diyecek ne var! **143/16**

4626. “Ah!” dėme, şükrėt; aḳranıŋı gör, fikrėt. **143/17**

4627. “Ah!” diyeniŋ gözyaşı yere düşmez. **143/18**

4628. Ah keşke[4675] her gün bayram olsa da ümmet-i Muhammed yiyecek sıḳıntısı çekmese! **143/19**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[4676]

4629. “Ah!” dėme, ki düşmanıŋ da “Oḫ!” dėmesin. **143/20**

4630. “Ah!” dėmesem n’ėdeyim, yüreğim yarılmış gibi ola! **143/21**

Çağatayca bazı ebyât:

āh dėgende yüregim yarılġanday bola[4677]
yārim mėni körgende ṣarılġanday bola[4678]

***

āh dėmesem n'ėteyim ḥālim müşkil
iki ayaḳda bir pāpūc yürmesi müşkil

***

4672 Yazmada: *alavlar*. TDK: *DS*: alav (I): Alev.: I, 202ᵃ. STEINGASS: *CP-ED*: ālāv: 92ᵃ.

4673 Yazmada: *geydürürsin*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016ᵇ. Kelimenin aslı *keḏ*-’tir. CLAUSON: *EDPT*: 700ᵇ. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141ᵇ; giy-: II, 159ᵇ. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey*- ve *giy*- şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227ᶜ; giymek: II, 1229ᵇ. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: geymek: cüz’-i evvel, 724ᵇ; giymek: cüz’-i evvel, 745ᵃ. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey*- ve *giy*- farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

4674 Bu kelime yazmada hem *od* hem de *ot* biçimi ile kullanılmıştır. İbn Muhannā: *kitābu ḫilyatu ’l-insān va ḫalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫᵛud od: Ātiş, nār.: I, 185ᵇ. Niyāzī: *LNvİC*: ot: 245. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ot: 24ᵃ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: od: 203ᵃ; ot: 206ᵃ. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521ᵇ. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356ᵇ.

4675 Yazmada: *kāş-kih*. Kelimenin aslı Farsçadır. STEINGASS: *CP-ED*: kāş: 1005ᵇ; kāşk, kāş-kih, kāşakī: 1005ᵇ. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kāşakī: Edāt-ı temmennīdür. Türkīde taḥrīfle *keşke* ta‘bīr olunur.: 625. REDHOUSE: *TaEL*: kāş: 1515ᵇ; kāş-ki: 1516ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: kāş: II, 1138ᶜ; kāş-kī yā-ḫᵛud kāşakī ve kāşk.: II, 1138ᶜ.

4676 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

4677 Yazmada: *bola: ola*.

4678 Yazmada: *bola: ola*.

āh dėmesem n'ėteyim derdim müşkil
iki közüm yolda ḳaldı ḥālim müşkil

āh dėmeyim de ne dėyim ḥālim müşkil
yārim yüzin döndürdi görmesi müşkil

4631. "Ah! dėseŋ dė; amma "Oḫ!" dėme. **143/22**

4632. Ah, gelip geçen ömürlere ah! **143/23**

Rāġıb Paşa [beyt]

sā'atüŋ çaldıġı evḳātı degildür her kār
müddet-i 'ömri gelüp geçdigine eyler āh

4633. Ahsız vahsız dünya değil vesselam! **143/24**

4634. Ah, sen bilmezsin benim hâlimi! **143/25**

4635. Ahsız âşıḳ olmaz; meğer[4679] ahını zapta ḳâdir ola. **143/26**

Lā beyt

żabṭ-ı āh eylemedür[4680] 'āşıḳa evvel çāre
ben ėse āhsız ārām ėdemem āh meded

4636. "Ah, medet!" dėdi; amma iş işten geçti. **143/27**

4637. Ah, medet ah! **143/28**

4638. Ah, seniŋ derdiŋ ah! **144/01**

4639. Ahtan saḳınmaḳ gerek. **144/02**

Muḥibbī *Dīvān* [612, 2066, 1] [beyt]

ṣaḳın āhumdan ey nigār ṣaḳın[4681]
ḳatı tünddür[4682] bu rozgār ṣaḳın

4640. Ahtan saḳın, beddua yetişir. **144/03**

Yaḥyā Naẓīm[4683] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 364] [naẓm]

zamān ḫaṭṭın egüp ***āhdan ḫaḏer ėtsin***
bu rozgārdur o şūḫa ***bed-du'ā yetişür***

4679 Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan ve 'ancak, illa, …den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın; oysa, hâlbuki' manalarında müstamel olan *meğer* kelimesi, bu madde başında '…den başka' manasında kullanılmıştır. Ayrıca, *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki olmasın' manalarında kullanılmakta iken *meğerse* ifadesi 'oysa, hâlbuki' manasında müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḴT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

4680 Yazmada: *eylemedür, eylemekdür*.

4681 Yazmada bu mısarada yer alan *sakın* kelimeleri iki farklı imla ile (صاقن, صقن) yazılmış. Ş. Sāmī: *ḴT*: ṣaḳın (صاقن) yā-ḫvud ṣaḳın (صاقين): I, 809[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaḳın (صاقن): 1159[b].

4682 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: tünddür ḳatı: 612, 2066, 1. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: katı tendedür: 2, 342, 591, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: katı tünddür: 2, 1278, 2515, 1.

4683 Yazmada: *Naẓīmī*.

nihānī la'l-i leb-i yārdan selām aluruz
o ġuncadan[4684] *bize bir boy-ı āşnā yetişür*

n'ola görüp ser-kūyında yārüŋ öpsem elin[4685]
o 'īd-gāhda bir dest-i merḥabā yetişür

Yaḥyā Naẕīm[4686] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẕīm* [Şarḳiyyāt V, 498] [şarḳī]

olmasun bāġ-ı ruḫuŋ pijmurde
ṣaḳın ey ġunca ṣaḳın āhumdan

eyleme bülbülüŋi āzurde
ṣaḳın ey ġunca ṣaḳın āhumdan

4641. Ahı tesir eyler elbet âşığıŋ[4687] âhen-dile[4688]. **144/04**

4642. Ahtan gafil olma. **144/05**

Muḥibbī *Dīvān* [506, 1683, 4] [beyt]

benüm bu tīr-i āhumdan felek saḳfı müşebbekdür
erişür göklere māhum gel olma āhdan ġāfil

4643. Ah yeli ḫarman[4689]-ı ömrüŋü savursa gerek. **144/06**

4644. Ah yeli eserse ḫarman-ı ömrüŋü savurur. **144/07**

Muḥibbī[4690] *Dīvān* [645, 2190, 1] [beyt]

bugün çün ḫirmen-i gülsin nigārā āhdan ṣaḳın
işitmedüŋ mi gül-şende yėl[4691] *aldıġuŋ gül evrāḳın*

4645. Ah odu[4692] ḫarman-ı ömrüŋü yaḳsa gerek. **144/08**

4646. Ah yerde ḳalmaz, yetişir; saḳınmaḳ gerek. **144/09**

4647. Ah görsem sayılmadıḳ ḳaç tel saḳalıŋ var! **144/10**

4684 *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẕīm*: *ġunçadan*.

4685 Yazmada: *alin*.

4686 Yazmada: *Keḏā meḏkūr [Naẕīmī] dīvāndan*.

4687 Yazmada: *āşıḳıŋ*.

4688 āhen-dil: Farsça *āhan* + Farsça *dil*: Korkusuz, cesur; merhametsiz. STEINGASS: *CP-ED*: āhan: 126[a]; āhan-dil: 126[b]; dil: 530[b]. AYVERDİ: *MBTS*: âhen: âhen-dil: 22[a].

4689 Yazmada: *ḫirmen*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *ḫirman* hem de *ḫarman* telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫirman, ḫarman: 456[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫirman: 322. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫirmen*, *ḫarman (خارمان)* ve *ḫarman (خرمان)* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarman (خارمان): 820[a]; ḫarman (خرمان): 841[b]; ḫirmen: 842[a]. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: ḫarman (خرمان): I, 579[a]; ḫirmen: I, 579[b]. Yazmada *harman* kelimesi, *ḫarman (خرمان)* ve *ḫirmen* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

4690 Yazmada: *Keḏā meḏkūr [Muḥibbī] dīvānından*.

4691 Yazmada: *yel*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: yil: 645, 2190, 2. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: yil: 2, 340, 587, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: yil: 2, 1312, 2590, 1.

4692 Bu kelime yazmada hem *od* hem de *ot* biçimi ile kullanılmıştır. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ot: 245. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: od: 203[a]; ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

4648. Ah göŋül, vah göŋül! **144/11**

Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg [*Dīvān-ı Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg* İbtidā-yı Ġazeliyyāt 14[4693]] ḳıṭ‘a

olmamış yār senüŋ ḥālüŋe āgāh göŋül
ġayri yardımcuŋ ola ḥażret-i Allāh göŋül

çekdigüŋ derd ü ġammı bilmez ėdüm evvel
acıdum şimdi saŋa ***vāh göŋül vāh göŋül***

4649. Ah ėden göŋül iflah bulmaz. **144/12**

4650. “Ah!” dėme, ki düşmanıŋ da “Oḫ!” dėmesin. **144/13**

4651. Ah, ki[4694] bulamadım derdime bir çare, medet! **144/14**

Muḥibbī *Dīvān* [138, 347, 1] [beyt]

ḥālümi kimesne[4695] yoḳ ‘arż ėde dil-dāre meded
āh kim bulımadum[4696] derdüme[4697] bir çāre meded

4652. Ah gidi gençlik! **144/15**

Ḫ[v]āce Naṣre ’d-dīn[4698]

4653. Ah gidi dünya, ah; insanıŋ kendi gözyaşını bile kendine ağyar ėder! **144/16**

Nihād Beg [*‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*[4699] 346] beyt

eşk-i çeşmüm māni‘-i seyr-i ruḫ-ı yār oldı āh
kendi gözyaşum bile ben zāre aġyār oldı āh

4654. Ah gidi dünya, vah! **144/17**

4655. Âheni[4700] nerm[4701] eylemektir ateşiŋ ḫâsiyeti[4702].[4703] **144/18**

Rezmī Bahādur Girāy Ḫān [*Gülbün-i Ḫānān* 54[4704]] mıṣrā‘[4705]

4656. Ahını alma yetimiŋ, tutar seni. **144/19**

4693 Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu‘arā-yı ‘Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg: 509.

4694 Yazmada: *kim*. CLAUSON: *EDPT*: kim: 720[b]. TDK: *TTS*: kim: Ki.: IV, 2561. Ş. Sāmī: *ḲT*: kim: II, 1227[a].

4695 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: kimsene: 138, 347, 1. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: kimesne: 1, 71, 67, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: kimsene: 1, 315, 407, 1.

4696 Yazmada: *bulamadum*.

4697 Yazmada: *derdime*.

4698 Yazmada: *Ḫ[v]āce merḥūm*.

4699 Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Yedinci Ḳısm: Eş‘ārımızdan bir nebḏe: 346.

4700 Farsça olan bu kelime, ‘demir’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: āhan: 126[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: āhen: I, 59[c].

4701 Farsça olan bu kelime, ‘yumuşak’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: narm: 1395[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: nerm: II, 1456[c].

4702 Kelimenin aslı Arapça *ḫāṣṣiyya[t]* olup ‘bir şeye has ve mahsus olan hâl, kuvvet ve tesir’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫāṣṣiyyet: I, 568[a].

4703 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. 145/15.

4704 Ḥalīm Girāy: *Gülbün-i Ḫānān*: Rezmī Bahādur Girāy Ḫān: *sūz-i sīnemdür ėden dil-germ ol bī-şefḳati:* ***āheni nerm eylemekdür ātişüŋ ḫāṣṣiyyeti:*** 54.

4705 Yazmada: *mıṣrā‘-ı meşhūr*.

Mevzundur.

4657. Ahı tuttu yârimiŋ beni. **144/20**

Mevzundur.

Lā mışrā‘

4658. Ah, ne müşküldür şu dünyanıŋ alışıyla vėrişi! **144/21**

Lā mışrā‘

4659. Ahu gözlüm ne dolanırsın merâzı(?)? **144/22**

[Lā] mışrā‘

4660. Ah var olasın, himmet-i evliyaya yâr olasın! **144/23**

[Lā] mışrā‘

4661. Ahını alma garibiŋ, göŋlünü al. **144/24**

4662. Ah vah ile ömür geçirir[4706]. **144/25**

Muḥibbī *Dīvān* [478, 1577, 5] [beyt]

şeb-i hecrüŋde nedür ḥāli Muḥibbī dėr ėseŋ[4707]
āh u vāh ile[4708] *geçer*[4709] *her gėcesi gündüzümüŋ*

4663. Ah vah ile iş bitmez. **144/26**

4664. Ahufigandan[4710] garaz[4711] yâre göŋül derdini aŋlatmaḳtır, yaḳayı yırtmaḳtan garaz göğsünü göstermektir. **145/01**

Faṣīḥ Dede [*‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*[4712] 340] beyt

yāre şerḥ-i sūz-i dildür āh u fiġāndan ġaraż
‘arż-ı dāġ-ı sīnedür çāk-i girībāndan ġaraż

4665. Ah ḳıl Âl-i Aba[4713] için, salatüselam[4714] ḳıl Muhammed Mustafa için. **145/02**

Mevzundur.

4706 Yazmada: *geçürür, geçirir*.

4707 dėr ėseŋ: Yazmada: *der-iseŋ*.

4708 āh u vāh ile: Yazmada: *āh vāh-ile*.

4709 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: giçer: 478, 1577, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: geçer: 2, 228, 365, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: geçer: 1, 949, 1793, 5.

4710 Benzer bir madde başı için bk. TDK: *TS*: ahuvah: 56[b].

4711 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġaraż: Nişāna dėnür, ki aŋa oḳ ve ḳurşun atarlar. Cem‘i *aġrāż*’dur. Şāriḥ dėr ki: Teşbīh ṭarīḳiyle maḳṣad ma‘nāsına da müsta‘meldür.: II, 435.

4712 Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Yedinci Ḳısm: Eş‘ārımızdan bir nebḏe: 340.

4713 Âl-i Aba: Hz. Peygamber’i ve yakın akrabasından belli kişileri ifade eden, daha çok Fars ve Türk edebiyatında kullanılan bir tabir. Geniş bilgi için bk. ULUDAĞ, S.: “Âl-i Abâ”, *DİA*: 2, 306[c]-307[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘abā: Āl-i ‘Abā= Ehl-i beyt-i cenāb-ı Nebevī, ki cümlesini mübārek ‘abālarıyla şarmış olduḳlarından bu ism ḳalmışdur.: II, 965[c].

4714 Salatüselam: ‘Hz. Peygamber’in manevî şahsiyetini selamlama’ anlamında bir tabir. Sözlükte ‘dua, tazim, rahmet’ gibi anlamlara gelen *salat* ile (çokluğu *salavat*) ‘esenlik’ manasındaki *selam* kelimelerinden oluşan *salatüselam*, “‘alayhi ’ṣ-ṣalātu va ’s-salām” veya “ṣalla’llāhu ‘alayhi va sallam” şeklindeki dua cümlelerinin yerine daha çok Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. MERTOĞLU, M. S.: “Salâtü Selâm”, *DİA*: 36, 23[a].

Fużūlī [*Ḥadīḳatu 's-Su'adā* Mer̲tiye-yi İmām Ḥüseyn 481, 5; 6] beyt

meydān-ı çarḫı cilve-geh-i dūd-ı āh ḳıl
gerdūn-i dūne kisvet[4715]*-i mātem-siyāh ḳıl*

Fużūlī[4716] [*Ḥadīḳatu 's-Su'adā* Mer̲tiye-yi İmām Ḥüseyn 481, 15; 16] [beyt]

her medd-i āh kim[4717] ***çekilür***[4718] ***Ehl-i Beyt içün***
miftāḥ-ı bāb[4719]*-ı ravża-yı dārü 's-selāmdur*

4666. Ah mine 'l-aşḳ.[4720] **145/03**

4667. Ah hasret-i aşḳtır. **145/04**

4668. Ahufiganıŋ yüğrüğü bülbüldür. **145/05**

Muḥibbī *Dīvān* [786, 2713, 3; 4] [beyt]

bir nefes bu nāleme gül-şende āheng ėtmedi
gerçi dėrler bülbüle āh u[4721] ***fiġānuŋ yügrügi***[4722]

niceler meydān-ı naẓma geldiler ammā ki ben
olmışam ṭab'-ı semendümle zamānuŋ yügrügi[4723]

4669. "Ah!"ı ben dėmeyim[4724] de kim dėsin! **145/06**

4670. Ahu gözlüm, ne dolanırsın mezarı? **145/07**

Lā mışrā'

4671. Ahlı gözyaşı ḫırlı ėtmez. **145/08**

4672. Aheste giden menzil-i maḳṣuduna ėrişir. **145/09**

Ḫātemī[4725] beyt

ėrişir menzil-i maḳṣūdına āheste giden
tėz-reftār olanıŋ pāyine dāmen ṭolaşır

4673. Ah yeli esti, ḫarmanını savurdu. **145/10**

4715 Yazmada: *gūn[e]*.

4716 Yazmada: *ke ḏā Fużūlī*.

4717 kim: Yazmada yok.

4718 Yazmada: *çeküp*.

4719 bāb: Yazmada yok.

4720 AYVERDİ: *MBTS*: ah - âh: âh mine 'l-aşk: Aşk ıztırabını ifade etmek için kullanılan ve 'ah bu aşktan elaman' manasına gelen bir söz.: 21[b]. UZUN, M.: "Aşk - Edebiyat, Kültür ve Sanat", *DİA*: "Beste-yi Kadîm" adıyla tanınan ve ilk üç Mevlevî ayininden biri olan Hüseynî ayininde yer alan ve daha sonra pek çok ayinde de tekrar edilmiş olan, güftesi Mevlana'ya nispet edilen, "âh mine 'l-aşk ve hâlâtihî / ahraka kalbî bi-harârâtihî / mâ nazara 'l-aynü ilâ gayriküm / uksimü billâhi ve âyâtihî" kıtası ile bunun Türkçesi olan mütercimi meçhul, "âh güzelin aşkına hâlâtına / yandı yürek aşk harârâtına / and içerem gayri güzel sevmezem / Tanrı'ya vü Tanrı'nın âyâtına" kıtası pek meşhurdur.: 4, 21[a].

4721 u: Yazmada yok.

4722 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: yügregi: 786, 2713, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: yügreği: 3, 442, 780, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: yügrügi: 2, 1690, 3438, 3.

4723 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: yügregi: 786, 2713, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: yügreği: 3, 442, 780, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: yügrügi: 2, 1690, 3438, 4.

4724 Yazmada: *dėmeyüp*.

4725 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: āheste: [ḳısm-ı evvel,] 47[a].

4674. Ah vahı sevmeyen âşıḳ olmaz. **145/11**

4675. Ah vahı sevmeyen âşıḳ olmaz, padişahı sevmeyen ḳul olmaz. **145/12**

Muḥibbī *Dīvān* [648, 2202, 1] [beyt]

ʻāşıḳ olmaz ʻışḳ içinde āh u vāhı[4726] *sevmeyen*
ḳul olur mı cān u dilden pād-şāhı sevmeyen (?)[4727]

4676. Âhenden[4728] olsa da feleğiŋ çek kemanını, çekme felekte sifleleriŋ imtinanını. **145/13**

Mevzundur.

Rāġıb Paşa [*Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 62] [beyt]

4677. Ahu gözlü, tatlı sözlü güzele kim zebun olmaz? **145/14**

Yavuz Sulṭān Selīm beyt

şērler pençe-yi ḳahrımda olurken lerzān[4729]
beni bir āhū gözlüye zebūn ėtdi felek

4678. Âheni[4730] nerm[4731] eylemektir ateşiŋ ḫâsiyeti[4732].[4733] **145/15**

Rezmī Bahādur Girāy Ḫān [*Gülbün-i Ḫānān* 54[4734]] mıṣrāʻ

4679. Ayasofya'da dilenir, Sultanahmet'te zekât vėrir. **145/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 40[4735]]

4680. Ayağıŋ yere değmese attır, dişiŋ dişe değmese ettir. **145/17**

… ki zaruret ve yoḳsulluḳ sırasında zuhura gelen hâlleri beyan içindir.

4681. Ay aydın, hesap belli. **145/18**

m. [Mükerrer[4736]*]*

4682. Ay aydır, hesap bellidir. **145/19**

4683. Ay başı tėz gelir. **145/20**

4726 āh u vāhı: Yazmada: *āh vāhı*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: āh ü vāhı: 648, 2202, 1. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: âh ü dâhi: 2, 348, 604, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: āh u vāhı: 2, 1370, 2720, 1.

4727 Bu *(?)* işareti, alıntının yanına Abdülhalim Hakkı tarafından eklenmiş.

4728 Farsça olan bu kelime, 'demir' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: āhan: 126[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: āhen: I, 59[c].

4729 olurken lerzān: Yazmada: *lerzān ėken*.

4730 Farsça olan bu kelime, 'demir' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: āhan: 126[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: āhen: I, 59[c].

4731 Farsça olan bu kelime, 'yumuşak' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: narm: 1395[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: nerm: II, 1456[c].

4732 Kelimenin aslı Arapça *ḫāṣṣiyya*[t] olup 'bir şeye has ve mahsus olan hâl, kuvvet ve tesir' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫāṣṣiyyet: I, 568[a].

4733 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. 144/18.

4734 Ḥalīm Girāy: *Gülbün-i Ḫānān*: Rezmī Bahādur Girāy Ḫān: *sūz-i sīnemdür ėden dil-germ ol bī-şefḳati:* ***āheni nerm eylemekdür ātişiŋ ḫāṣṣiyyeti:*** 54.

4735 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ayaşofya'da dilenür, Sulṭānaḥmed'de zekât vėrür.: 40.

4736 Yazmada bu ifade ile ilgili madde başının burada ve bir sonraki sayfada (146/18'de) mükerrer olarak yazıldığının belirtildiği anlaşılmaktadır.

4684. Ay, Dünya'nıŋ aylanası[4737] (peyki). **146/01**

4685. Ay gibi maşallah. **146/02**

4686. Ay gibi parlaḳtır. **146/03**

4687. Ay arası, ay başı; hiç bitmez bu dünyanıŋ işi. **146/04**

4688. Ay arası, ay başı; bitmez onuŋ[4738] işi **146/05**

4689. "Ay arası, ay başı…" dėmekle iş bitmez; iş görmekle biter. **146/06**

4690. Ay başı hesabı… **146/07**

4691. Ayıŋ on dördü gibi güzeldir. **146/08**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 42[4739]]

Āhī[4740] [*Dīvān* 174, 100, 2[4741]] beyt

ayuŋ on dördi gibi *dün gėce meclisde ėdüŋ*
ḳanda aḫşamlayasın ey meh-i tābān[4742] *bu gėce*

4692. Ayıŋ on dördü gibi güzeli kim sevmez! **146/09**

Manastırlı Ḫavrī beyt

ayuŋ on dördi gibi bir güzele vėr göŋlüŋ
Ḫavrī sev güzeli iki yėdi yaşından

4693. Ayıŋ on dördü gibi on dördüne ayaḳ basan dilberdir. **146/10**

4737 Bu kelimenin 'uydu, peyk' manası tespit edilememiştir. 'Dönmek, devretmek; dolaşmak, gezmek' gibi manaları olan *aylan-* kelimesinden gelen *aylana* kelimesi, 'etraf, civar, çevre' manalarında müstameldir. RADLOFF: *VeWbT-D*: aylana (аiлана) I, 37. YUDAHİN: *KS*: aylana: 1. Etraf, civar (yöre). 2. Muhit.: 68[b]. NECİP: *YUTS*: aylana: Çevre, yöre.: 24[b]. ÖNER: *K-TTS*: eylene: 1. Çember. 2. Kıyı şeridi. 3. Etraf, çevre, muhit.: 119[a]. PEKACAR: *KuTS*: aylana: 1. Daire. 2. Çevre. 3. Çember.: 53[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: eylene: 1. Sınır, çevre, hat. 2. Yöre.: 149[a]. Ayrıca, *aylan-* kelimesi için bk. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: aylanmaḳ/ġ: 55v9. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aylanmaḳ: 58[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aylanmaḳ: Dönmek, devr ėtmek.: I, 63[a]. RADLOFF: *VeWbT-D*: [2]aylan ([2]aiлан) I, 36. YUDAHİN: *KS*: aylan-: 68[a]. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: 12[a]. BASKAKOV: *N-RS*: айланув (aylanuv): 30[a]. TDK: *DS*: aylanmak: 1. Gezmek. 2. Dönüp dolaşıp aynı yere gelmek, fırlanmak, devir yapmak.: I, 425[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: aylan-: 39[b]. NECİP: *YUTS*: aylanmaḳ: 24[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: aylan-: 18[a]. ÖNER: *K-TTS*: eylen-: 118[b]. PEKACAR: *KuTS*: aylanmaq: 53[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: eylen-: 149[a].

4738 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

4739 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ayıŋ on dördi gibi…: 42.

4740 *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*'nde ve yazmada: *Rūḥī-yi Baġdādī*.

4741 Meḥmed Celāl: *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Yedinci Ḳısm: Eş'ārımızdan bir nebḏe: 345.

4742 *aḫşamlayasın ey meh-i tābān*: *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*'nde ve yazmada: *aḳşamladuŋ ey māh-ı dıraḫşān*.

Yaḥyā Naẓīm[4743] *Dīvān-ı Belāġat-ʿunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 118] [beyt]

nʾola ḫuʾur-şēdi ser kerem ėtse ḥüsn-i ʿālem-efrozı
henūz on dördine ol māh-ı tābānum ḳadem[4744] baṣdı

4694. Ay baḳar gibi baḳtılar. **146/11**

4695. Ay baḳar gibi baḳtım. **146/12**

4696. Ay baḳıyorlar, ki bayram ėdecekler. **146/13**

4697. Ay başı geldi, kes hesabı. **146/14**

4698. Ay başı hesabı ayıltmaz, bayıltır. **146/15**

4699. Ay örtülmez. **146/16**

4700. Aya perde çekilmez. **146/17**

4701. Ay aydın, hesap belli. **146/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 42[4745]]

Müsevvidi Kāmī[4746] *[1059/1649 - 1136/1724]*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*[4747] [cüz'-i evvel,] 35

Çirāġ maʿhūde şemʿdān ile mūm ėken Aḥmed Çelebī'niŋ rūy-ı viṣāliŋ görmedik, orası bize ḳaraŋulıḳdur deyü[4748] *yanup yaḳılması pervāne ḥikāyesidür.* ***Ay aydın, hisāb bellü****. Güneşi balçıḳ ile ṣıvamaḳ da mümkin degil.* ilā āḫirihi[4749]…

4702. Ay ışığında yazı yazılmaz.[4750] **146/19**

4703. Ay ışığında terzilik olmaz. **146/20**

4704. Ay ışığında her iş görülmez. **146/21**

4705. Ay ışığında ceviz silkinmez. **146/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 42[4751]]

4706. Ayıŋ on dördüne beŋzer. **146/23**

4707. Ayıŋ on dördü sandım. **146/24**

Muḥibbī *Dīvān* [730, 2508, 6] [beyt]

ḳara zülfi arasında ṭulūʿ ėtdi yüzin gördüm
ayuŋ on dördi ṣandum tamāmı ḥüsn çaġında

4743 Yazmada: *Naẓīmī*.

4744 Yazmada: *ayaḳ*.

4745 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Ay aydın, hisāb belli.: 42.

4746 Kâmî [1059/1649 - 1136/1724]: Divan şairi. Asıl adı Mehmed olup Edirne Gülşenî Tekkesi şeyhlerinden İbrahim Gülşenî'nin oğludur. "Edirneli Efendi" veya "Edirneli Çelebi" olarak da anılır. Geniş bilgi için bk. YAZICI, G.: "Kâmî", *DİA*: 24, 279[a]-280[a].

4747 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳradur.*

4748 Yazmada: *deyüp*.

4749 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

4750 Velet İZBUDAK [1869 - 1950], bu madde başının yanına "Büyük zelzelede İstanbul'da Defter-dār'daki ḳonaġımızıŋ bāġçesinde ġazete oḳudum, Medīne'de her meh-tābda…" diye not düşmüş.

4751 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Ay ışığında ceviz silkilmez.: 42.

4708. Ay başı hesabı gibi ḳaraŋlıḳ[4752]. **146/25**

4709. Ay başı hesabı kesildi. **146/26**

4710. Ay olur, hafta geçer; gün yüzün göstermez oldu. **146/27**

Muḥibbī *Dīvān* [345, 1078, 4] [beyt]

ay olur hafta geçer[4753] göstermez oldı gün yüzin
göklere ėrse ʻaceb mi nāle vü efġānumuz

4711. Ay başı geldiyse vėrecekli düşünsün. **146/28**

4712. Ay aydında fenerlik yaḳılmaz, ḳuruluḳta nalın[4754] giyilmez[4755]. **146/29**

4713. Ay başı sermaye-yi maaşı… **146/30**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[4756] [cüz'-i evvel,] 40

Bu gūne deʻāvī-yi ḫayret-efzā teʻāḳubı ṭursun […] cānib bī-çāre[4757] ehl-i cihāt ki ***ay başı ser-māye-yi maʻāşı*** *olup mānend-i hilāl-i ʻīd-i muntaẓar māh-ı cedīd ve nān u peynīri[4758]* ***ay başı vėresiyesi****ne almış ėken nice yıllar edāsından ʻāciz ve her hilāl-i nūr-efşān naẓarında bir dilim nān ve reşk-āver ebrū-yı dil-berān olup her ḫaste-yi cān* ***Direklü'ye ay başı duʻāsın oḳur*** *ėken vaẓīfe-yi beytin şeş māh aḫḏıyla ḫālleri dīger-gūn ü tebāh[4759] olup her biri "fiġānī ki dar-sarāyin māh-ı fitna basyār ast" deyü bu keder-i cān-ḫırāşdan nāşī bī-çārelere[4760]* ***ay başı telāşı*** *bāʼiṯ-i īrāṯ-ı cünūn ve sebeb-i ibtilā-yı düyūn olmışdur. Benüm efendüm, biri birine beŋzemez ḫavādiṯ-i ʻacībe ve vāḳıʻāt-ı ġarībe ẓuhūrı bu dāʻī deyrīnelerin daḫı bī-şuʻūr ėdüp bu āna gelince ʻubūdiyyet-nāme taḥrīrine mānīʻ oldı.*

4714. Ay başı vėresiyesi[4761] Ay'la beraber doğar. **146/31**

4752 Yazmada: *ḳaraŋlıḳ*. CLAUSON: *EDPT*: karaŋğu: 662[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraŋlıḳ: [Aṣlı *ḳaraŋulıḳ*. *ḳaranlıḳ* yazmamalı.]: II, 1060[c]; ḳaraŋu: II, 1061[a]; ḳaraŋulıḳ: II, 1061[a]; ḳaranlıḳ: II, 1061[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraŋlıḳ: 1443[a]; ḳaraŋu, ḳaraŋı: 1443[a]; ḳaraŋulıḳ: 1443[a]; ḳaranlıḳ: 1444[a]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaraŋğu: 650. ÖNER: *K-TTS*: ḳaraŋğı: 270[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaraŋğı: 127[b]; ḳaraŋğu: 127[b]; ḳaraŋğuluḳ: 127[b].

4753 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: giçer: 345, 1078, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: geçer: 1, 163, 247, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: geçer: 1, 739, 1331, 4.

4754 Yazmada: *naʻleyn*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-naʻl: Ayaġı yere çıplaḳ ṭoḳunmaḳdan ḥıfẓ ėdecek nesneye dėnür … Türkīde *nalın* dėdükleri, ki çamurluḳda giyilür; *naʻleyn* muḥarrefidir.: III, 363. Ş. Sāmī: *ḲT*: naʻleyn: 'Ar. Bir çift ayaḳḳabı, bir çift ṣandāl.= [Tür. zebān-zedi: *nalın*.] Ḥammāmda ve ayaḳ yolında ve sā'ir ṣulı maḥallerde giyilen taḫtadan, yüksekce ve ṭasmalı ayaḳḳabı: Naʻleyn giymek.: II, 1465[a].

4755 Yazmada: *geyilmez*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: geymek: cüz'-i evvel, 724[b]; giymek: cüz'-i evvel, 745[a].

4756 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

4757 *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*'da: *pī-çāre*.

4758 Yazmada: *penīri*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

4759 ü tebāh: Yazmada yok.

4760 *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*'da: *pī-çārelere*.

4761 Yazmada: *vėresi*.

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[4762] [cüz'-i evvel,] 40[4763]

... bī-çāre[4764] *ehl-i cihāt ki ay başı ser-māye-yi ma'āşı olup mānend-i hilāl-i 'īd-i muntaẓar māh-ı cedīd ve nān u peynīri*[4765] ***ay başı vėresiyesi****ne almış ėken nice yıllar edāsından 'āciz ve her hilāl-i nūr-efşān naẓarında bir dilim nān ve reşk-āver ebrū-yı dil-berān olup...*

4715. Ay doğmadan neler doğar! **146/32**

4716. Ay başı duası oḳumağa Direkli'ye gider. **146/33**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[4766] [cüz'-i evvel,] 40[4767]

... nān u peynīri[4768] ***ay başı vėresiyesi****ne almış ėken nice yıllar edāsından 'āciz ve her hilāl-i nūr-efşān naẓarında bir dilim nān ve reşk-āver ebrū-yı dil-berān olup her ḫaste-yi cān* ***Direklü'ye ay başı du'āsın oḳur*** *ėken vaẓīfe-yi beytin şeş māh aḫḏıyla ḥālleri dīger-gūn ü tebāh*[4769] *olup...*

4717. Ay başı telaşı... **146/34**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[4770] [cüz'-i evvel,] 40[4771]

... bu keder-i cān-ḫurāşdan nāşī bī-çārelere[4772] ***ay başı telāşı*** *bā'iṯ-i īrāṯ-ı cünūn ve sebeb-i ibtilā-yı düyūn olmışdur.*

4762 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

4763 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili her madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

4764 *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*'da: *pī-çāre.*

4765 Yazmada: *penīri*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

4766 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

4767 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili her madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

4768 Yazmada: *penīri*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

4769 ü tebāh: Yazmada yok.

4770 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

4771 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili her madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

4772 *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*'da: *pī-çārelere.*

4718. Ay tat[4773], vay tat; ne gerek saŋa balaban -büyük- at, bin[4774] eşeğiŋ yorgalat[4775]. **147/01**

Tatarca

4719. Ay çarşafla örtülmez, yalan gerçekle örtülmez. **147/02**

4720. "Ay!" diyen[4776] ana yoḳ, "Ḳoy!" diyen[4777] ḳoca yoḳ; elbette[4778] öylesi öyle olur. **147/03**

4721. Aydoğan'da doğmuş, Yıldızèli'ne gider mi? **147/04**

4722. Ay doğduysa aç urazaŋı[4779] (orucuŋu[4780]). **147/05**

4723. Ay doğmadan bayram ėtmek ister. **147/06**

4724. Ay doğdu, gün doğdu hâlâ yârim doğmadı. **147/07**

4725. Ay'a "Doğ ya doğayım." diyecek ḳadar dilberdir. **147/08**

4773 CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[a]. TDK: *TTS*: tat: Yabancı, ecnebi, özel olarak Acem.: V, 3770. TDK: *TS*: Tat: Türklerin egemen olduğu yerlerde yaşayan Arap veya İranlılar. 2. Hazar Denizi kıyısında, İran Azerbaycanı sınırında yaşayan, İran soyundan olan bir topluluğun adı.: 2283[b]. Niyāzī: *LNvİC*: tat: Re'āyādan bir tāyifeye dėrler, ki şehrde sākin olmayanlar. Ve ekābir ḳulından ġayri yanında ḫıdmetinde olanlara dėrler. Ve bī-kār ve levend tāyife ma'nāsına daḫı gelür…: 384.

4774 Yazmada: *mėn, bin, bin* [*bin* kelimesi yazmada iki kere yazılmış.] CLAUSON: *EDPT*: bin-: 348[a]; min-/mün-: 767[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: мен- [měn-]: 214[b]. ÖNER: *K-TTS*: měn-: 336[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: min-: Binmek.: 184[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: minmek: 282[b]. TDK: *TTS*: minmek: Binmek.: IV, 2809. TDK: *DS*: minmek: Binmek.: IX, 3201[b].

4775 ÖNER: *K-TTS*: yurġala-: 1. Rahvan gitmak, rahvan koşmak. 2. Tıpış tıpış yürümek.: 594[a]. CLAUSON: *EDPT*: yorīğa: 964[a]. TDK: *TTS*: yorga (yorka): Rahvan.: VI, 4668; yorgalamak (yorkalamak, yorgalmak): Rahvan yürümek.: VI, 4670. TDK: *DS*: yorga(I): Atlarda rahvana yakın bir yürüyüş biçimi, yumuşak rahvan.: XI, 4298[a]; yorgalamak: At, yorga yürümek.: XI, 4298[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yorġa: 304[b]; yorġalamaḳ: 305[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yorġala-: Koşarak gitmek.: 327[a].

4776 Yazmada: *deyen, dėyen*. Yazmada kelimenin *deyen* imlasının doğru okunması için kelime harekelenmiş. Ayrıca; yazmada *diyen* ifadesi, yedi farklı imla ile (دیه ,دییه ,دییان ,دیه ن ,دین ,دیان ,ده ین ن) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

4777 Yazmada: *deyen*. Yazmada kelimenin *deyen* imlasının doğru okunması için kelime harekelenmiş. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

4778 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

4779 BASKAKOV: *N-RS*: opaзa (oraza): 249[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: oraza: Oruç.: 490[b]. ÖNER: *K-TTS*: uraza: Oruç.: 518[a]. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: oruç: Uraza, ruza.: 235[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: uraźa: Oruç.: 660[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: oraza: Oruç.: 244[a].

4780 Yazmada *oruç* kelimesi iki farklı imla ile (اورج, اوروج) kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: oruc, uruç: [135]. REDHOUSE: *TaEL*: oruc (اورج): 244[b]; oruc (اوروج): 248[a]. Ayrıca, yazmada *oruç* kelimesinin *oraza/uraza* biçimi de kullanılmıştır. BASKAKOV: *N-RS*: opaзa (oraza): 249[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: oraza: 490[b]. ÖNER: *K-TTS*: uraza: 518[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: uraźa: 660[b]. Oruç kelimesi, sözlükte 'bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak' anlamına gelen Arapça *ṣavm*'ın (*ṣiyām*) Farsça karşılığı olan *roza* kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. YİTİK, A. İ.: "Oruç", *DİA*: 33, 414[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavm ve aṣ-ṣiyām: Oruc ṭutmaḳ ma'nāsınadur. Müellifiŋ *Baṣā'ir*'de beyānına göre ṣavm; imsāk ve sükūn 'ani 'l-fi'l ma'nāsına mevżū'dur ve 'örf-i şer'de ṭa'ām ve şerāb ve cimā'dan niyyete muḳārin ḫayṭ-ı ebyāżdan ḫayṭ-ı esvede ḳadar imsāk eylemekte isti'māl olundı.: III, 500. STEINGASS: *CP-ED*: roza: 594[a].

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 43[4781]]

Żiyā Paşa [*Eş'ār Żiyā*] Şarḳī[4782] [62] [beyt]

aç yüzüŋden zülfiŋi gitsün ḥicāb[4783]
sevdigim yā ṭoġ yā ṭoġsun āftāb

4726. Ay'a âşıḳ olan yıldıza da baḳar. **147/09**

4727. Ay doğduysa temaşaya çıḳ. **147/10**

4728. Ay doğar batmaḳ[4784] için; gün doğar yine batmaḳ için. **147/11**

4729. Ay doğar batmaḳ için; gün batar yatmaḳ için, canı cana ḳatmaḳ için. **147/12**

4730. Ay günüŋ, gün ayıŋ hesabını gösterir; her ikisi, hep yılıŋ hesabını gösterir; hafta ayıŋ düğümü, ay yılıŋ boğumudur. **147/13**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

… ki ḳadim aḳvam-ı Türkân'ıŋ sâl hesabı tabirâtıdır.

4731. Ay görmeden bayram olmaz mı? **147/14**

4732. Ay geçer, gün geçer; ömür de tükenir. **147/15**

4733. Ay geçer, yıl geçer; düşmandan kin geçmez. **147/16**

4734. Ay gördüŋ ise aç urazaŋı[4785]. **147/17**

4735. Ay gördüŋ ise bayram ėt, gün gördüŋ ise seyran ėt. **147/18**

4736. Ay görse "Yayım.", bay görse "Bayım (beyim[4786])." dėr hep. **147/19**

4737. Ay görmüş, yıldıza minnet ėder mi; gün görmüş, aya baḳar mı? **147/20**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 42[4787]]

4781 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ay'a "Yā ṭoġ yā ṭoġayım." dėr.: 43.

4782 Yazmada: *Tercī' Bend*.

4783 *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*'de: *niḳāb*. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: 43.

4784 Yazmada *bat-* kelimesi, *bat-* ve *baṭ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: bat-: 298[a]. REDHOUSE: *TaEL*: batmaḳ: 315[b]; batı: 315[b]; batı: 328[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: batmaḳ: I, 258[b]; batı: I, 258[c]; batı: I, 268[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: baṭ-: 25[a].

4785 BASKAKOV: *N-RS*: opaɜa (oraza): 249[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: oraza: Oruç.: 490[b]. ÖNER: *K-TTS*: uraza: Oruç.: 518[a]. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: oruç: Uraza, ruza.: 235[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: uraźa: Oruç.: 660[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: oraza: Oruç.: 244[a].

4786 Yazmada: *bey (بك)*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. Bu sebeple, birlikte kullanıldığı kelimelerle olan ses benzerliği (*yay, bay - bey*) dikkate alınarak kelimenin burada *bey* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

4787 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ay görmiş, yıldıza minneti yoḳ.: 42.

Yaḥyā Naẓīm[4788] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 91] [beyt]

ay gördüm ey felek ne gedādur sitāreler
ben kos diŋledüm öte dursun naḳḳāreler

4738. Ay gördüŋse bayram ėt. **147/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 42[4789]]

4739. Ay gelir aygır gibi, yıl gelir yılbır[4790] gibi; illa hafta, illa hafta. **147/22**

4740. Ay gördüŋ ise aç orucuŋu. **147/23**

4741. Ay gördüm Allah, gün gördüm billah. **147/24**

4742. Ay gözetir. **147/25**

4743. Ay gözler. **147/26**

4744. Ay gibi balḳıldadı[4791] (dalgasız parladı), gün gibi parladı. **147/27**

4745. Ayda bir… **147/28**

4746. Ay da bir, gün de bir… **147/29**

4747. Ayda mayıs da bir kere… **147/30**

4748. Ayda yılda bir kere… **147/31**

4749. Ayıŋ çömlek hesabıyla tamam ḳırḳ beşi. **147/32**

Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn[4792]

4750. Ay da var, gün de var; ay içinde düğün de var. **147/33**

4751. Ayda bir gelen, doğan (ḫısım aḳraba[4793]) olur, günde bir gelen, soğan olur. **147/34**

4752. Ay görmekten mahrum ḳalan, yıldıza hasretle -hasret gözüyle- baḳar. **147/35**

4753. Ay'a müşteri olmaḳ dilerseŋ göŋül postunda otur[4794]. **148/01**

4754. Ay görse "Yayım." dėr, her kimi görse "Bayım (ḳocam)." diyenlerdendir. **148/02**

4788 Yazmada: *Naẓīmī*.

4789 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ay gördüŋse bayram ėt.: 42.

4790 ÖZŞAHİN: *BTS*: yělběr: Esip duran, tozu dumana katan; hafif, yumuşak yürüyüşlü (at için); acele, tez, çabuk.: 708[b].

4791 ÖNER: *K-TTS*: balkı-: 1. Parlamak, ışıldamak. 2. Işığıyla göz kamaştırmak. 3. Canlanmak, yüzüne nur gelmek.: 46[a]. TDK: *DS*: balkımak: Parlamak, parıldamak, göz alıcı güzel olmak. II, 508[a]; balkımak (III): Su halkalanmak, dalgalanmak.: II, 508[b].

4792 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn merḥūm*.

4793 Kelimenin aslı Arapça *aḳribā*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-aḳribā': I, 226. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 340[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Arapçadaki imlasını korusa da galatımeşhur olarak *aḳrabā* telaffuzu ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: aḳrabā: 165[a]; aḳribā: 165[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḳribā: I, 142[a]. Yazmadaki ilgili kelimelerin bazıları *aḳribā'* biçiminde okunmaları için harekelenmiştir.

4794 Yazmada *otur*- kelimesi iki farklı imla ile (otur-, oṭur-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: [2]otur-: 67[b]; olur-: 150[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oturmaḳ: I, 188[a]; oṭurmaḳ: I, 208[a].

4755. Ayıŋ soŋ çarşambası[4795] bir araya geldi.[4796] **148/03**

4756. Ayı, günü yoḳ. **148/04**

4757. Ay, gün göstermez zalimdir. **148/05**

4758. Ayı, günü dolmuş. **148/06**

4759. Ayıŋ soŋ çarşambası[4797] kimine yarar, kimine yaramaz. **148/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 42[4798]]

4760. Ay görmek için her zaman Baḳacaḳ Dağı'na[4799] çıḳılmaz. **148/08**

Baḳacaḳ Dağı Bursa'da[4800].

4761. Ayıŋ üç çarşambası[4801] bir araya geldi. **148/09**

4762. Ay, nuru Güneş'ten alır. **148/10**

Fużūlī [*Dīvān* 218, XCIV, 1] beyt

cilve-yi ʻaks-i ruḫuŋ āyīnede[4802] *ey reşk-i ḫūr*
roşen ėtmiş anı kim ḫ̈ur-şēddendür aya nūr

4763. Ayıŋ üç çarşambası[4803] bir araya geldi. **148/11**

4795 Yazmada: *çār-şanbası.* Aslı Farsça olan ve 'dördüncü gün' manasındaki bu ifadenin Farsçada iki farklı imlası mevcuttur: *çār-şanbih, çahār-şanbih*. STEINGASS: *CP-ED*: çār-şanbih: 385[a]; çahār-şanbih: 404[b]. Osmanlı Türkçesinde de her imla kullanılmış olsa da kelimelerin telaffuzu kısmen değişmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: cihār-şenbih: I, 488[b]; çār-şanba: I, 497[b]; çehār-şenbih: I, 525[b]. Yazmada kullanılan imlalar her ne kadar Farsçadaki gibi *çār-şenbih* ve *çehār-şenbih* okunmaya uygun gibi görülse de kelimelerin yazmada aldığı ekler değerlendirildiğinde (*çār-şanbanıŋ* ve *çār-şanbası* örneklerinde de olduğu gibi) *çār-şanba* ve *çehār-şenbe* okunuşlarının daha uygun olduğu görülmektedir.

4796 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İki ayıŋ ṣoŋı bir araya geldi. 512/12, İki ayıŋ ṣoŋ çārşanbası bir araya geldi. 512/18.

4797 Yazmada: *çār-şanbası.* Aslı Farsça olan ve 'dördüncü gün' manasındaki bu ifadenin Farsçada iki farklı imlası mevcuttur: *çār-şanbih, çahār-şanbih*. STEINGASS: *CP-ED*: çār-şanbih: 385[a]; çahār-şanbih: 404[b]. Osmanlı Türkçesinde de her imla kullanılmış olsa da kelimelerin telaffuzu kısmen değişmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: cihār-şenbih: I, 488[b]; çār-şanba: I, 497[b]; çehār-şenbih: I, 525[b].

4798 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ayıŋ ṣoŋ çār-şanbası kimine yarar, kimene yaramaz.: 42.

4799 Bursa şehir merkezi ve ilçeleri ile Marmara Denizi'ne kadar olan bir alanın görülebildiği kayalık yapıya sahip bir tepe olup Uludağ'dır.

4800 Yazmada: *Brusa'da*.

4801 Yazmada: *çār-şan[b]ası, çehār-şenbesi*. Aslı Farsça olan ve 'dördüncü gün' manasındaki her iki kelime de bu imlaları Farsçada mevcuttur: *çār-şanbih, çahār-şanbih*. STEINGASS: *CP-ED*: çār-şanbih: 385[a]; çahār-şanbih: 404[b]. Osmanlı Türkçesinde de her imla kullanılmış olsa da kelimelerin telaffuzu kısmen değişmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: cihār-şenbih: I, 488[b]; çār-şanba: I, 497[b]; çehār-şenbih: I, 525[b].

4802 Yazmada: *āyīne*.

4803 Yazmada: *çār-şan[b]ası, çehār-şenbesi*. Aslı Farsça olan ve 'dördüncü gün' manasındaki her iki kelime de bu imlaları Farsçada mevcuttur: *çār-şanbih, çahār-şanbih*. STEINGASS: *CP-ED*: çār-şanbih: 385[a]; çahār-şanbih: 404[b]. Osmanlı Türkçesinde de her imla kullanılmış olsa da kelimelerin telaffuzu kısmen değişmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: cihār-şenbih: I, 488[b]; çār-şanba: I, 497[b]; çehār-şenbih: I, 525[b].

4764. Ay, Dünya'nıŋ peyki; naip[4804] de ḳadınıŋ peyki. **148/12**

4765. Ay, Güneş'e ḳarşı[4805] dava ḳılsa elbette[4806] tutulur. **148/13**

Fużūlī [*Dīvān* 182, LVIII, 1] beyt

reng-i rūyından dem urmış sāġar-ı ṣahbāya baḫ[4807]
āftāb ile ḳılur da'vā dutulmış[4808] ***aya baḫ***[4809]

4766. Ay, güne ḳarşı[4810]… **148/14**

4767. Ay, Dünya'nıŋ aylanasıdır[4811]. **148/15**

4768. Ay geçer, hafta geçer, gün geçer, saatler daḳiḳalar geçer de illa[4812] benim derdim geçmez. **148/16**

4769. "Ay (hay), medet!" dėdi; amma iş işten geçti. **148/17**

4770. Aydın efesi, İstanbul efendisi elbette bir değil. **148/18**

4771. Aydın abasına[4813] Konya külahı yaraşmaz. **148/19**

4804 Aslı Arapça *nā'ib* olan bu kelime; 'vekil, kadı vekili, kadı ve nöbetle gelen (kişi)' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-navb: I, 275; an-nā'ib: I, 276. Ş. Sāmī: *ḲT*: nā'ib: II, 1453[a]. AVCI, C.: "Nâib", *DİA*: 32, 311[b]-312[b]. İPŞİRLİ, M.: "Nâib - Osmanlılar'da", *DİA*: 32, 312[b]-313[c].

4805 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

4806 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

4807 Yazmada: *baḫ: baḳ*.

4808 Yazmada: *ṭutulmış*.

4809 Yazmada: *baḫ: baḳ*.

4810 Yazmada: *ḳarşu*. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

4811 Yazmada: *aylınasıdur*. Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ay, Dünya'nın aylanasıdır. 146/11 'Uydu, peyk' manasında *aylana* veya *aylına* kelimesi tespit edilememiştir. 'Dönmek, devretmek; dolaşmak, gezmek' gibi manaları olan *aylan-* kelimesinden gelen *aylana* kelimesi, 'etraf, civar, çevre' manalarında müstameldir. RADLOFF: *VeWbT-D*: aylana (аiлана) I, 37. YUDAHİN: *KS*: aylana: 1. Etraf, civar (yöre). 2. Muhit.: 68[b]. NECİP: *YUTS*: aylana: Çevre, yöre.: 24[b]. ÖNER: *K-TTS*: eylene: 1. Çember. 2. Kıyı şeridi. 3. Etraf, çevre, muhit.: 119[a]. PEKACAR: *KuTS*: aylana: 1. Daire. 2. Çevre. 3. Çember.: 53[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: eylene: 1. Sınır, çevre, hat. 2. Yöre.: 149[a]. Ayrıca, *aylan-* kelimesi için bk. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: aylanmaḳ/ġ: 55v9. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aylanmaḳ: 58[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aylanmaḳ: Dönmek, devr ėtmek.: I, 63[a]. RADLOFF: *VeWbT-D*: [2]aylan ([2]aiлан) I, 36. YUDAHİN: *KS*: aylan-: 68[a]. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: 12[a]. BASKAKOV: *N-RS*: айланув (aylanuv): 30[a]. TDK: *DS*: aylanmak: 1. Gezmek. 2. Dönüp dolaşıp aynı yere gelmek, fırlanmak, devir yapmak.: I, 425[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: aylan-: 39[b]. NECİP: *YUTS*: aylanmaḳ: 24[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: aylan-: 18[a]. ÖNER: *K-TTS*: eylen-: 118[b]. PEKACAR: *KuTS*: aylanmaq: 53[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: eylen-: 149[a].

4812 ATAY: *A-TBL*: illā: İstisna edatı. Manası: meğer, ancak, başka, hariç, bilinenden ayrı, ama.: 1, 59[a]. AYVERDİ: *MBTS*: 1. Ne olursa olsun, muhakkak, mutlaka, ille. 2. Bilhassa, hele, özellikle. 3. Aksi takdirde, aksi hâlde. 4. "-den başka" anlamında istisna bildirir, ancak, sadece: 554[c].

4813 Yazmada: *abāsına, 'abāsına*. Aslı Arapça *'abā* olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde -*'abā* imlası daha yaygın kullanılmakla birlikte- hem *abā* hem de *'abā* imlası müstameldir. ATAY: *A-TBL*: 3, 259[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'abā: II, 925[c]. Mu'allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: 'abā: 531[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa:

4772. Aydın abası[4814] Aydın efesine yaraşır. **148/20**

4773. Aydın'a gitmiş efe olmuş, Atina'ya[4815] gitmiş teke olmuş. **148/21**

4774. Aydın havasına oynatmaḳ ister. **148/22**

4775. Aydın abasına[4816] efe olmaḳ gerek. **148/23**

4776. Aydın'a gitmekle herkes efe olmaz. **148/24**

4777. Aydın abasıdır[4817], ḳısa kes. **148/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 42[4818]]

4778. Ayrana (yoğurda[4819]) gelen, çanağını yaşırmaz[4820]. **148/26**

4779. Ayrana gelen çömleğini saḳlamaz. **148/27**

4780. Ayrandan tekrar süt[4821] olmaz. **148/28**

4781. Ayrandan tekrar yağ çıḳmaz. **148/29**

4782. Ayranla beslenen, yoğurda[4822] minnet ėtmez olur mu! **148/30**

4783. Ayran yoğurttan olur, yoğurt sütten, süt ottan, ot rahmet-i Haḳ'tan olur. **148/31**

4784. Ayranlığı şişti.[4823] **148/32**

4785. Ayranı İran'dan beklemeğe ne hacet! **149/01**

4786. Ayran ile ḳarın doymaz. **149/02**

4787. Ayrandan tekrar yoğurt olmaz. **149/03**

4788. Ayranı İran'dan mı gelir? **149/04**

4789. Ayranı bol yere git. **149/05**

4790. Ayran delisi olmuş. **149/06**

Lehce-yi ʻOṯmānī: abā: cüz'-i evvel, 1[a]; 'abā: cüz'-i ṯānī, 1229[b]. REDHOUSE: *TaEL*: abā: 6[a]; 'abā: 1280[a].

4814 Yazmada: *abāsı, ʻabāsı*. ATAY: *A-TBL*: 3, 259[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'abā: II, 925[c]. REDHOUSE: *TaEL*: abā: 6[a]; 'abā: 1280[a].

4815 Yazmada *Atina* kelimesi iki farklı imla ile (Atina, Aṭina) yazılmış.

4816 Yazmada: *abāsına*. Aslı Arapça *ʻabā* olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde -*ʻabā* imlası daha yaygın kullanılmakla birlikte- hem *abā* hem de *ʻabā* imlası müstameldir. ATAY: *A-TBL*: 3, 259[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'abā: II, 925[c]. Mu'allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: 'abā: 531[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: abā: cüz'-i evvel, 1[a]; 'abā: cüz'-i ṯānī, 1229[b]. REDHOUSE: *TaEL*: abā: 6[a]; 'abā: 1280[a].Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

4817 Yazmada: *ʻabāsıdur*. ATAY: *A-TBL*: 3, 259[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'abā: II, 925[c]. REDHOUSE: *TaEL*: abā: 6[a]; 'abā: 1280[a].

4818 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Aydın 'abāsıdur, ḳısa kes.: 42.

4819 Yazmada: *yoġurta*.

4820 TDK: *DS*: yāşırmak: Yakıştırmak, uygun görmek.: XI, 4197[b].

4821 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

4822 Yazmada: *yoġurta*.

4823 TDK: *DS*: ayranlığı kabarmak: Ayranı kabarmak, öfkelenmek, kızmak.: I, 430[a].

4791. Ayran delisi bök[4824] abdal, bayram delisi çik[4825] abdal. **149/07**

'Sersem sofu' manasınadır. Bök[4826], çik[4827]; aşıḳtan kinayedir. 'Her tarafa yatar.' dėmektir.

4792. Âyâ[4828] (acaba) olur mu meyve-yi vaslı o mehveşiŋ (ayparesiniŋ[4829]) yoḳsa cihanda olmayacaḳ arzu mudur? **149/08**

Lā beyt

4793. Âyâ[4830] bu benim vaḳıam mıdır, yoḳsa vaḳi-yi hâl midir ya da rüya-yı salihim midir? **149/09**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[4831]

4794. Ayasofya'da dilenir, Sultanahmet'te sadaḳa vėrir.[4832] **149/10**

4795. Ayarttılar. **149/11**

4796. Ayarttılar oğlanı. **149/12**

4797. Ayartmasınlar saḳın. **149/13**

4798. Ayarttılar veliyi, ayandırdılar[4833] deliyi. **149/14**

4824 YUDAHİN: *KS*: bögö I: Aşığın sırtı.: 136[b]; bök: Tepe, yükseklik.: 137[a]. CLAUSON: *EDPT*: bȫg: 323[b]. TDK: *DS*: bök: Aşık kemiğinin yumru tarafı.: II, 767[a]. Müellif bu kelimenin *-çik* kelimesiyle birlikte- "aşıktan kinaye" olarak 'her tarafa yatar, sersem sofu' manasında olduğunu belirtmiş olsa da kelimenin burada 'ahmak' manasında *bȫŋ* olarak okunması da mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: boŋ: 347[a]; boŋ: 347[a]; bȗn: 347[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: böŋ: Aḥmaḳ, şaşḳın, abdal, avanaḳ, ġabī.: I, 317[b].

4825 YUDAHİN: *KS*: çige II: Aşığın batık yanı: 274[b]. CLAUSON: *EDPT*: çik: 413[a]. REDHOUSE: *TaEL*: çik: 746[b]. TDK: *DS*: çig (II): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1205[b]; çik (III): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1212[a]; çik durmak: Aşık atıldığında çukur tarafı üste gelmek üzere düşmek.: III, 1212[a]. Müellif bu kelimenin *-bök* kelimesiyle birlikte- "aşıktan kinaye" olarak 'her tarafa yatar, sersem sofu' manasında olduğunu belirtmiş olsa da kelimenin burada 'yeterince olgunlaşmamış, kemale ermemiş, terbiye ve görgüsü kıt' manasında *çiğ* olarak okunması da mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: çig: 413[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: : I, 531[a]. AYVERDİ: *MBTS*: çiğ: 234[c].

4826 YUDAHİN: *KS*: bögö I: Aşığın sırtı.: 136[b]; bök: Tepe, yükseklik.: 137[a]. CLAUSON: *EDPT*: bȫg: 323[b]. TDK: *DS*: bök: Aşık kemiğinin yumru tarafı.: II, 767[a].

4827 YUDAHİN: *KS*: çige II: Aşığın batık yanı: 274[b]. CLAUSON: *EDPT*: çik: 413[a]. REDHOUSE: *TaEL*: çik: 746[b]. TDK: *DS*: çig (II): Aşık kemiğinin çukur tarafı.: III, 1205[b]; çik (III): III, 1212[a].

4828 AYVERDİ: *MBTS*: âyâ: Şaşırma, sorma, ümit ve istek ifade eder, acaba: 88[c]. TDK: *DS*: aya: Şaşma bildirir ünlem.: I, 397[a]. Kelimenin aslı Farsça *āyā*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 128[a].

4829 TDK: *TS*: ay parçası: Çok güzel (kadın veya kız).: 208[b].

4830 AYVERDİ: *MBTS*: âyâ: Şaşırma, sorma, ümit ve istek ifade eder, acaba: 88[c]. TDK: *DS*: aya: Şaşma bildirir ünlem.: I, 397[a]. Kelimenin aslı Farsça *āyā*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 128[a].

4831 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

4832 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ayaṣofya'da dilenür, Bā-Yezīd'de ṣadaḳa vėrür. 489/18, Eyyūb'da dilenir, Fātiḥ'de ṣadaḳa vėrir. 489/26. Bu madde başının yanına "Ṣırasına geçirilecek." notu düşülmüş.

4833 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ayamaḳ: Dirīġ ėtmek, esirgemek, muḥāfaẓa ėtmek, ḳıyamamaḳ.: 45[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: aynatmaḳ: Ḳandırmaḳ, iġfāl ve iżlāl ėtmek.: birinci cild, 176[a]. YUDAHİN: *KS*: ayan- II: Kendisine acımak.: 63[b]. TDK: *TTS*: ayamak: Saygı göstermek, saygı ile anmak.: I, 311; ayanmak: İyi bakılmak, korunmak.: I, 311. TDK: *DS*: ayamak: 1. Uz kullanmak, kayırmak, korumak. 2. Menetmek. 3. Karşı koymak, dayatmak. 4. Çok yüz vermek, şımartmak. 5. Serbest bırakmak. 6. Serbest büyümek, zorluk çekmeden gelişmek. 7. Saygı göstermek, saymak.: I, 406[a]; aymak (I): 1. Ayılmak, kendine gelmek. 2. Caymak, vazgeçmek, pişman olmak.: I, 426[a]; aymak (III): Gözetmek, nezaret etmek.: I, 426[a]; aynamak: Bağırmak, feryad etmek, imdat istemek.: I, 427[b].

4799. Ayartma veliyi, avut deliyi. **149/15**

4800. Ayınıŋ[4834] (ayıcınıŋ[4835]) ḳırḳ hikâyesi varmış; otuz doḳuzu armutla[4836] aḫlat üzerine, ḳırḳıncısı muşmula üzerine imiş. **149/16**

4801. Aytışıp[4837] -söyleşip- aŋlaşmalı. **149/17**

Çağatayca

4802. Aytışmadan[4838] -söyleşmeden- aŋlaşılmaz, itişmeden -ḳavga[4839] ėtmeden- barışılmaz. **149/18**

Çağatayca

4803. Ayıtmalı[4840] -söylemeli-; amma ḳayıtmalı[4841] (dönmeli, kin tutmamalı). **149/19**

4834 Yazmada: *ayunuŋ*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

4835 Yazmada: *ayucunuŋ*. bk. 4834. dipnot.

4836 Yazmada: *armuṭla*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]$_5$. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

4837 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aytmaḳ: Söylemek. Dėmek. İnşād ėtmek. Nuṭḳ. Īrād ėtmek.: 46[b]. *ayıt-, ayt-, eyit-, eyt-* gibi farklı imlalar ile müstamel olan bu kelimenin birçok lehçede birden fazla biçimi aynı anda kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ay-: 266[a]; ayıt-: 268[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayıtmaḳ: I, 61[c]; eyitmek: I, 235[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ayıtmaḳ: birinci cild, 171[a]. TDK: *TTS*: ayıtmak (eyitmek, aytmak, eytmek, etmek, itmek): I, 323. TDK: *DS*: aytmak: I, 432[a]. TDK: *TS*: eyitmek: 840[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aytmaḳ: 46[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: eyt-: cild-i evvel, 70[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: әйт- [eyt-]: 458[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ayd-: 17[b]; ayıt-: 18[a]; ayt-: 19[a]; eyid-: 78[b]; eyit-: 78[b]; eyt-: 79[a]; iyid-: 117[b].

4838 bk. 4837. dipnot.

4839 Yazmada: *ġavġa (غاوغا)*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

4840 Yazmada: *aytmalı*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aytmaḳ: Söylemek. Dėmek. İnşād ėtmek. Nuṭḳ. Īrād ėtmek.: 46[b]. *ayıt-, ayt-, eyit-, eyt-* gibi farklı imlalar ile müstamel olan bu kelimenin birçok lehçede birden fazla biçimi aynı anda kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ay-: 266[a]; ayıt-: 268[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayıtmaḳ: I, 61[c]; eyitmek: I, 235[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ayıtmaḳ: birinci cild, 171[a]. TDK: *TTS*: ayıtmak (eyitmek, aytmak, eytmek, etmek, itmek): I, 323. TDK: *DS*: aytmak: I, 432[a]. TDK: *TS*: eyitmek: 840[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aytmaḳ: 46[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: eyt-: cild-i evvel, 70[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: әйт- [eyt-]: 458[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ayd-: 17[b]; ayıt-: 18[a]; ayt-: 19[a]; eyid-: 78[b]; eyit-: 78[b]; eyt-: 79[a]; iyid-: 117[b]. Yazmada kelimenin *medli elif*le yazılması ve birlikte kullanıldığı kelimelerle olan (*ayıt-, kayıt-* örneğinde olduğu gibi bk. 346/07) ses benzerliği sebebiyle, *-Türkçe Sözlük*'te sadece *eyit-* biçimi yer alsa da- kelimenin *ayıt-* imlası tercih edilmiştir. TDK: *TS*: eyitmek: 840[b].

4841 Yazmada: *ḳaytmalı*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳaytmaḳ: Rücū' ve 'avdet ėtmek. Taḥavvül. Dönmek. Sözinden rücū' eylemek. İnkār olmaḳ. 'Udūl. Gerü gitmek.: 225[b]. CLAUSON: *EDPT*: kaḏıt-

Çağatayca

4804. Ayıttım[4842], ḳayıttım[4843]. **149/20**

Çağatayca

Yani "Söyledim; amma şimdi sözümden nükûl ėttim."

4805. Ayıtmaḳ[4844] varsa ḳayıtmaḳ[4845] da var. **149/21**

Çağatayca

Yani "Can ağrıtacaḳ[4846] gibi söz söylemek olsa da soŋra haḳlaşmaḳ[4847] da vardır." dėrler.

4806. Ayrılanı ayı[4848] yėr, bölüneni börü[4849] (sırtlan) yėr. **149/22**

Çağatayca

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Yani 'İki dosttan birisi ayrılınca elbette[4850] düşman eline düşer. Ḳoyun gibi bölünüp ittifaḳı bozan cemaati ḳurt gibi düşman yėr.' dėmek olacaḳ. 'İttifaḳı bozmamalı, ittihat üzere yaşamalı.' dėmektir. Yani 'Birbirinden nefretle veya başḳa sebeple ayrılan müttehit ḳavim ve ḳabile ve milletleri müteraḳḳıb-ı fırsat düşmanları derhâl zapt ve işgal ėderek taht-ı zulüm ve esarete alırlar.' dėmek olur.

4807. Ayrılan, sürüsüne tekrar ḳatılmaz. **149/23**

4808. Ayrı gayrı yoḳ. **149/24**

4809. Ayrılıḳ gayrılıḳ onlarda[4851] yoḳ. **149/25**

4810. Ayrı yola gitme, azarsın. **149/26**

4811. Ayrı yola giden araşır, eğri yola giden dolaşır. **149/27**

: 597[a]; kayt-: 675[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaytmaḳ: 1427[b]. TDK: *TTS*: kayıtmak: IV, 2385. TDK: *DS*: kayıtmak: VIII, 2702[a]. ʻAbdü ʾl-Ḳayyūm ʻAbdü ʾn-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳayt-: cild-i ṯānī, 37[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: кайт- [kayt-]: 130[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayıd-: 133[a]; ḳayıt-: 133[b]; ḳayıṭ-: 134[a]; ḳayt-: 134[b]; ḳayṭ-: 134[b].

4842 Yazmada: *aytdım*. bk. 4840. dipnot.

4843 Yazmada: *ḳaytdım*. bk. 4841. dipnot.

4844 Yazmada: *aytmaḳ*. bk. 4840. dipnot.

4845 Yazmada: *ḳaytmaḳ*. bk. 4841. dipnot.

4846 Yazmada: *aġırtacaḳ*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

4847 TDK: *TTS*: haklaşmak: Hesaplaşmak, birbirinde alacak verecek bırakmamak.: III, 1895. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥaḳlaşmaḳ: Birbirine ḥaḳḳını vėrerek alacaḳ vėrecek ḳalmamaḳ.: I, 553[c].

4848 Yazmada: *ayu*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḍıġ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a].

4849 Yazmada: *böri*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: böri: 118[a]. CLAUSON: *EDPT*: böri: 356[a]. Niyāzī: *LNvİC*: böri: Ḳurda dėrler, ki *gurg* maʻnāsına…: 361. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: böri: Ḳurt.: 80[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: böri: Kurt.: 36[a]. TDK: *DS*: boru (II): Kurt.: II, 741[a]; börü (I): Kurt.: II, 772[b].

4850 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

4851 Yazmada: *anlarda*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

4812. Ayıranı ayırt[4852] ėt, doyuranı pek tanı. **150/01**

4813. Ayıran ile doyuranı daha öğrenememiş. **150/02**

4814. Ayıran ile doyuranı ayırt[4853] ėtmek gerek. **150/03**

4815. Ayıran ile doyuranı daha farḳ ėtmemiş. **150/04**

4816. Ayırabilir iseŋ gel ayır pirinciŋ taşını. **150/05**

4817. Ayrılan ḳoyunu[4854] ḳurt[4855] ḳapar. **150/06**

4818. Ayrılanı ayı[4856] yėr, bölüneni börü[4857] (ḳurt[4858]) yėr. **150/07**

4819. Ayrılan ḳadın ile dirlik olmaḳ güçtür. **150/08**

4820. Ayrılmaḳ ḳadınlara suçtur, ayrılan ḳadın ile dirlik ėtmek güçtür. **150/09**

4821. Ayrılıḳ çeşmesinden[4859] su içmiş. **150/10**

4822. Ayrılıḳ çeşmesinden su içmiş biçaredir. **150/11**

4823. Ayrılıḳ çeşmesinden su içme, ayrılanıŋ yanından geçme. **150/12**

4824. Ayrılıḳ çeşmesinden su içen ayrılıḳtan şikâyet eylemez. **150/13**

4825. Ayrılıḳ gününüŋ ağlayışı başḳadır. **150/14**

Lā [mışrā‘]

Ya‘ḳūb’ı ḳıldı furḳat-ı ferzend eşk-bār

4826. Ayrılıḳ gününüŋ ağlayışı dere suyunuŋ çağlayışı gibidir. **150/15**

4827. Ayrılıḳ gününüŋ ağlayışına yürek mi dayanır, aḳıntınıŋ çağlayışına kürek mi dayanır? **150/16**

4852 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḏırt: 64[b].

4853 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḏırt: 64[b].

4854 Yazmada *koyun* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳoyun (قويون), ḳoyun (قيون)*] yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoyun (قويون): II, 1120[c]; ḳoyun (قيون): II, 1133[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قويون): 1501[b]; ḳoyun (قيون): 1511[b]. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631[a]; koyun: 678[a].

4855 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

4856 Yazmada: *ayu*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a].

4857 Yazmada: *böri*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: böri: 118[a]. CLAUSON: *EDPT*: böri: 356[a]. Niyāzī: *LNvİC*: böri: Ḳurda dėrler, ki *gurg* ma‘nāsına…: 361. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: böri: Ḳurt.: 80[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: böri: Kurt.: 36[a]. TDK: *DS*: boru (II): Kurt.: II, 741[a]; börü (I): Kurt.: II, 772[b].

4858 Yazmada: *ḳurd*. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

4859 Osmanlı ordularının ve hac kafilelerinin yola çıkmadan önce toplandıkları İbrahim Ağa Çayırı’ndaki (Kadıköy) çeşme, bahse konu yolculuklar öncesi insanların yakınları ile vedalaştıkları yer olması sebebiyle Ayrılık Çeşmesi adını almıştır.

4828. Ayrılıḳtan ney gibi şikâyet eyliyor[4860]. **150/17**

Mevlānā Celāle 'd-dīn-i Rūmī *Meṯnevī-yi Ma'nevī*[4861] [I, 2[4862]] beyt

diŋle neyden kim ḥikāyet eyliyor
ayrılıḳlardan şikāyet eyliyor

4829. Ayrılıḳ günü gelince ayrılıḳtan şikâyet ėtseŋ de fayda vėrmez. **150/18**

4830. Ayrılıḳ günü geldi, ḳalanlar ney gibi ağlasın. **150/19**

Şeh-zāde Sulṭān Bā-Yezīd *Ḳāfile-yi Şu'arā* [I,] 28[b] [beyt[4863]]

vuṣlat elden gidiyor dil nice ḫandān olsun
dem-i furḳat geliyor ney gibi nālān olsun

4831. Ayrılıḳ günü geldi ḳarşıma, yüzüm tuttum tapıŋa[4864], geldim Mevla'm ḳapıŋa, sen yarlıgagıl[4865] ben ḳuluŋ. **150/20**

İran'da şehiden vefat ėden Şehzade Sultan Bayezid'iŋ[4866] *Ḳāfile-yi Şu'arā'da görülen bir gazelinden bazı beyitlerdir.*

Şeh-zāde Sulṭān Bā-Yezīd *Ḳāfile-yi Şu'arā* [I,] 28[b] [naẓm]

derd-i hecrüŋle şehā ḥāl-i diger-gūn[4867] *oluyor*
dil perīşān vü gözüm kāsesi pür-ḫūn oluyor

***

vuṣlat elden gidiyor dil nice ḫandān olsun
dem-i furḳat geliyor ney gibi nālān olsun[4868]

***

bulunmadı bir destüm alur dünyede ḫayfā
ṭutdum yüzimi ṭapuŋa ey ḥaẓret-i Mevlā

4860 Yazmada: *aylıyor*.

4861 Yazmada: *Süleymān Naḥīfī - Terceme-yi Meṯnevī*.

4862 Meḥmed Celāl: *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu'arā-yı 'Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Süleymān Naḥīfī: 523.

4863 *Ḳāfile-yi Şu'arā*'da kaydedilmiş olan Şehzade Bayezid [1526 - 1562]'e ait beş beytin tamamı burada da kaydedilmiş olup bu beytin önüne "dīger" kaydı düşülmüş. *Ḳāfile-yi Şu'arā*'dan yapılmış olan bu alıntı ile ilgili yazmada aynı (150.) sayfada iki farklı madde başı mevcut olup burada yalnızca bahse konu alıntının bu madde başı ile ilgili kısmı olan beyit kaydedilmiştir.

4864 CLAUSON: *EDPT*: tapığ: 437[a]. TDK: *TTS*: tapu: Huzur, nezd, makam.: V, 3748.

4865 Yazmada: *yarlıġagıl*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: yarlıġamaḳ: III, 5538. TDK: *TTS*: yarlıgamak: Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak.: VI, 4352. REDHOUSE: *TaEL*: yarılġamaḳ: 2183[a]. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187[a]. TDK: *TS*: yarlıgamak: 2541[a]. Ayrıca, *-gIl* eki için bk. TDK: *TTS*: -gıl, (-gil): Eskiden emir kipine eklenirdi, görevi yalnız emir kipi takısı olmakla birlikte, anlama kimi zaman ivdirme ve pekitme katardı.: VII, 96.

4866 Şehzade Bayezid [1526 - 1562]: Kanunî Sultan Süleyman [1520 - 1566]'ın Hürrem Sultan'dan olma oğludur. Saltanat iddiasıyla isyan etmiş ve daha sonra (1559'da) Safevî şahı Tahmasb [1524 - 1576]'a sığınmıştır. 1562'de Osmanlı ve Safevî devletlerinin anlaşmaya varması üzerine Kazvin'de Osmanlı elçilerine teslim edilmiş ve teslim alınır alınmaz öldürülmüştür. Geniş bilgi için bk. TURAN, Ş.: "Bayezid, Şehzade", *DİA*: 5, 230[b]-231[c].

4867 diger-gūn: Yazmada: *dīger-gūn*.

4868 Yazmada bu beytin önüne "dīger" kaydı düşülmüş.

nām-ile n'ola Şāhī ėsem lėk ḳapuŋda
bir bende-yi ḫ^vurem ki bulunmaz baŋa hem-tā[4869]

***

ben nice żāyi' ėdem ṭūl-i emelle nefesi
ḳalmadı ḏerre ḳadar dilde bu dünyā hevesi

4832. Ayrılıḳ acı şeydir. **150/21**

4833. Ayrılmaḳ isteyen ḳadından ḳadın olmaz. **150/22**

4834. Ayrılmaḳ isteyen ḳadından, çıḳmaḳ isteyen çıraḳtan ḫayır umma. **150/23**

4835. "Ayrılacağım." diyen ḳadından ḳadın olmaz, "Çıḳacağım." diyen çıraḳ, çobandan ḫayırlı iş umulmaz. **150/24**

4836. Ayrılıḳ günü[4870] ayrı gün… **150/25**

4837. Ayrılan ile ayıran bir değil. **150/26**

4838. Ayrılıḳ günü herkes görse gerek. **150/27**

4839. Ayrılan yâr ile ḳavuşan yâriŋ hâli elbette[4871] bir olmaz. **150/28**

4840. Ayrılan yâriŋ derdini sorma. **150/29**

4841. Ayır başıŋı, ayır ḳazanıŋı. **151/01**

4842. Ayır başıŋı, ayır boyuŋu. **151/02**

4843. Ayır hisseŋi, ayır ḳıssaŋı. **151/03**

4844. Ayır payıŋı, ayır boyuŋu. **151/04**

4845. Ayrıḳ[4872] kökü mü yėmiş? **151/05**

4846. Ayrılan yâriŋ aḳıttığı yaş gibi ḳatre ḳatre damlar[4873]. **151/06**

4869 Yazmada: *himmetā*.

4870 Yazmada: *gün*.

4871 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

4872 Yazmada: *ayruḳ*. TDK: *DS*: ayruk: Ayrık, bir çeşit bitki.: XII, 4436[a].

4873 Yazmada *damla-* kelimesi *damla-* ve *ṭamla-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tam-: 503[a]. TDK: *TTS*: dammak (tammak): II, 985; tammak: V, 3710. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: ṭamlamaḳ: II, 870[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭamlamaḳ: 1228[a].

4847. Ayaz[4874] Mahmud'u[4875] bekler.[4876] **151/07**

4848. Ayas Paşa[4877] ḳaraḳola çıḳtı. **151/08**

4849. Aygır gibi herif[4878]… **151/09**

4850. Aygır taydan olur. **151/10**

4851. Aygır gibi savaşır. **151/11**

4852. Aygır gibi ağır basan ağadır. **151/12**

4853. Aygır gibi kişner. **151/13**

4854. Aygırı çayıra saldı. **151/14**

4855. Aygırını arar. **151/15**

4856. Aygıra binmiş. **151/16**

4874 Ayaz: Gazneli Mahmud [998-1030]'un kölesi. KAFESOĞLU, İ.: "Mahmud Gaznevî", *İA*: 7, 182[b]. Ayrıca, bk. Melik Ayaz [ö. 928/1522]: Aslen, Hindistan ile ticarî ilişkileri bulunan bir Osmanlı tüccarının mülkiyetinde iken efendisi tarafından Gucerât Sultanı I. Mahmud'a [1459-1511] sunulan Gürcü veya Rus asıllı bir köle olduğu rivayet edilir; adı Portekiz kaynaklarında Meliqueyaz (Melquiaz) şeklinde geçmektedir. Kısa zamanda Sultan Mahmud'un takdirini kazanan Ayaz, bir müddet sonra "melik" unvanıyla Diû şehrinin merkezi olduğu Kathiavar yarımadasının güneyindeki Sûret vilayetine vali tayin edilmiştir. Geniş bilgi için bk. SIDDIQUI, I. H.: "Melik Ayaz", *DİA*: 29, 53[c]-54[b].

4875 Gazneli Mahmud [998-1030]: Ebü 'l-Ḳāsım Yemīnü 'd-devle[t] ve emīnü 'l-mille[t] Kehfü 'l-İslām Nizāmü 'd-dīn Ġāzī Maḥmūd bin Sebük Tegin: Gazneli hükümdarı. Geniş bilgi için bk. MERÇİL, E.: "Mahmûd-ı Gaznevî", *DİA*: 27, 362[b]-365[a]. KAFESOĞLU, İ.: "Mahmud Gaznevî", *İA*: 7, 173[b]; 183[b]. Ayrıca, bk. Mahmud I [1459-1511]: Ebü 'l-Feth Nâsırüddîn Mahmûd Şâh Begerhâ: Gucerât sultanı. Gucerât sultanı II. Gıyâseddin Muhammed'in ikinci oğludur. Geniş bilgi için bk. SIDDIQUI, I. H.: "Mahmud I", *DİA*: 27, 347[c]-348[b].

4876 Gazneli Mahmud [998-1030] ve kölesi Ayaz ile ilgili *Mesnevi*'de pek çok hikâye anlatılmaktadır. Bununla ilgili olarak bk. Mevlānā Celāle 'd-dīn-i Rūmī: *Meṯnevī-yi Ma'nevī*: V, 75 vd.; VI, 14. vd. Gazneli Mahmud ve Ayaz için bk. KAFESOĞLU, İ.: "Mahmud Gaznevî", *İA*: 7, 173[b]; 183[b]. MERÇİL, E.: "Mahmûd-ı Gaznevî", *DİA*: 27, 362[b]-365[a]. STEINGASS: *CP-ED*: Ayāz: 128[a]; Ayās: 128[a]. CLAUSON: *EDPT*: ayās: 276[a]. Ayrıca, Gazneli Mahmud ve kölesi Ayaz'dan başka da "Mahmud ve Ayaz" ikilisi mevcuttur. Örneğin Gucerât sultanı I. Mahmud [1459-1511]'un ve Ayaz [ö. 928/1522]. Ayaz, aslen Gucerât sultanı I. Mahmud'un kendisini "melik" unvanıyla vali tayin ettiği bir köledir. Melik Ayaz, döneminde iyi bir yönetici olduğu, halkının ihtiyaçları için çok sayıda hayır kurumu inşa ettirdiği, kapısını herkese açtığı, sayıları binleri bulan saray görevlilerine ve hizmetkârlarına karşı daima müşfik davrandığı ve askerlerini her zaman el üstünde tuttuğu kaynaklarda zikredilmektedir. Bu özellikleri onun halk tarafından çok sevilmesini sağlamış ve ölümünden sonra şahsiyeti etrafında çeşitli efsanevî hikâyelerin oluşmasına yol açmıştır. SIDDIQUI, I. H.: "Melik Ayaz", *DİA*: 29, 53[c]-54[b]. Bu sebeplerle bu madde başında Melik Ayaz [ö. 928/1522]'ın I. Mahmud [1459-1511] sayesinde kölelikten valiliğe geçerek yararlı işler yapmaya fırsat bulmasının kastedildiği de anlaşılabilir.

4877 Ayas Paşa [ö. 946/1539]: Osmanlı veziriazamı. Avlonya yakınında Himera'da doğdu. Enderun'da yetiştikten sonra ağalıkla saraydan çıktı. Yeniçeri ağası olarak Yavuz Sultan Selim'in seferlerine katıldı ve büyük yararlıklar gösterdi. … İbrahim Paşa'nın idamı üzerine de 15 Mart 1536'da veziriazamlığa getirildi. Veziriazamlığı 3 yıl 4 ay kadar sürdü. … Devlet adamı olarak pek fazla bir varlık gösterememekle birlikte dürüst, adil ve mütevazı bir şahsiyete sahip olan Ayas Paşa, 26 Safer 946'da [13 Temmuz 1539] vebadan öldü. Türbesi Eyüp'tedir. Geride çok sayıda çocuğu kalmışsa da bunların önemli mevkilerde bulunmadıkları anlaşılmaktadır. KÜTÜKOĞLU, B.: "Ayas Paşa", *DİA*: 4, 202[c]-203[a].

4878 Aslı Arapça 'meslektaş' manasında *ḥarīf* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde ise 'meslektaş, arkadaş, adi ve bayağı âdem' manalarında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥarīf: II, 740. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥarīf: I, 546[c].

4857. Aygırdan at olur, attan aygır olmaz. **151/17**

4858. Ayaḳ her yere gider. **151/18**

4859. Ayıldı, bayıldı. **151/19**

4860. Ayaḳlı canavar[4879] hapsolur mu?[4880] **151/20**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 41[4881]]

4861. Ayaḳ altında ḳalmış incir gibi ezildi. **151/21**

4862. Ayaḳaltında ḳalma. **151/22**

4863. Ayaḳta ḳalan misafir gibi yüzü gülmez. **151/23**

4864. Ayaḳlı kütüpḫane… **151/24**

Ş. [Şinās̄ī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 41]

4865. Ayaḳlı hayvan elbette bir yerde durmaz[4882]. **151/25**

4866. Ayaḳlı, ḳanatlı hayvanıŋ ėrmediği yer olmaz. **151/26**

4867. Ayaḳlaraltında ḳalmış. **151/27**

4868. Ayaḳlar toprağı, yani gubarı. **151/28**

Mevzundur.

Ġubārī̄ beyt

ser-kūy-ı vefānıŋ ḫāk-sārı
ayaḳlar ṭopraġı ya'nī̄ ġubārı

4869. Ayaḳlarınıŋ tozu toprağı olsun. **151/29**

4870. Ayaḳ bastılar. **152/01**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī̄ Çelebī̄] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[4883] 615

... bir 'ulūfe başında 'umūm 'askere 'ulūfe vefā ėtmeyüp iç[4884] *ḫazīneden çıḳmaġıyla noḳṣān üzeredür deyü sipāh zümresi dīvān-ı hümāyūna ġulüvv ėdüp emīr-i defter-dāruŋ başını isterler. Her çend ki def'ine sa'y-i firāvān ėderler mecāl*

4879 Yazmada: *cānver*. Aslı Farsça olan kelimenin bu dilde üç imlası mevcuttur: *cān-āvar, cānvār, cānvar*. STEINGASS: *CP-ED*: cān-āvar: 352[b]; cānvār, cānvar: 353[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin *canavar (جاناوار), canavar* veya *cānvār (جانوار), cān-āver* ve *cānver* imlaları kullanılmıştır. Kelimenin جانوار imlası; *Ḳāmūs-i Türkī*de *canavar, A Turkish and English Lexicon*'da ise *cānvār* telaffuzuyla yer almakta. MENINSKI: *Thesaurus…*: cānvār, cānver: I, 1568. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: canavar (جاناوار): I, 467[b]; cān-āver: I, 467[b]; canavar (جانوار): I, 468[b]; cānver: I, 468[b]. REDHOUSE: *TaEL*: canavār (جاناوار): 638[b]; cān-āver: 638[b]; cānvār: 639[b]; cānver: 639[b]. Kelime yazmada ise *canavar (جاناوار), canavar* veya *cānvār (جانوار)* ve *cānver* imlaları ile kullanılmıştır.

4880 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına yazılacaḳ." notu düşülmüş. Bu ifadenin *ayak* kelimesi ile başlayan bütün madde başları için yazıldığı anlaşılmaktadır.

4881 Şinās̄ī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ayaḳlı cānver ḥabs olur mı?: 41.

4882 Yazmada *dur-* kelimesi ekserisi *ṭur-* biçimiyle olmak üzere *dur-* ve *ṭur-* imlalarıyla kullanılmış. Kelimenin aslı *tur-*'tır. CLAUSON: *EDPT*: 529[b]. TDK: *TTS*: durmak (turmak): II, 1261; turmak: V, 3856. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: ṭurmaḳ: II, 896[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭurmaḳ: 1254[a].

4883 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur.*

4884 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *ic.*

u imkān olmaz, ḳabl-i ʿaṣra dek ***ayaḳ başarlar****. Āḫirü ʾl-emr sevḳ-i İlāhī ile ehl-i dīvān ve maṭbaḫ ḫalḳı ellerine birer ḫaṭab alup sipāh*[4885] *zümresine girişürler. Sipāh-ı fīrāvān gurēzān olurken meger bāb-ı serāydan ʿarabalar ile odun gireyormış, ḳaçanlar ʿaraba arasında birbirlerin pāy-māl ėdüp yüzden ziyāde şaḳī helāk olup māʿdāsı güc-ile yol bulur.* ilā āḫirihi[4886]…

4871. Ayaḳ basanlar dayaḳ bastılar. **152/02**

4872. Ayaḳları suya indi. **152/03**

4873. Ayaḳta apazladı[4887]. **152/04**

4874. Ayaḳlarıma sarı su indi. **152/05**

4875. Ayağa su inse yürümedir ilacı. **152/06**

4876. Ayağına su indiyse gezdirmedir ilacı. **152/07**

[Müstaḳīm-zāde *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*[4888] cüz'-i evvel, 26] beyt

ṭoldur kümeyt-i cāmı ey sāḳī-yi sebük-pā[4889]
ṣu inmiş ayaġına gezdürmedür ʿilācı

Emīnī *Ḳāfile-yi Şuʿarā* [II,] 50[a] beyt

sür sāḳiyā kümeyt-i sebük-seyr-i sāġarı
gezdürmedür ʿilācı ṣu inmiş ayaġına

4877. Ayağına deve dikeni mi batmış? **152/08**

4878. Ayaḳḳabılarını[4890] çevirmişler. **152/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 41[4891]]

4879. Ayağı dikenlenmiş. **152/10**

Yaḥyā Naẓīm[4892] *Dīvān-ı Belāġat-ʿunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 98] [naẓm]

ḫam-ı zülf[4893]*-i siyāhı çīn çīn olmış şikenlenmiş*
ḫaṭā ėtmem dėsem ḫāl-i ruḫı müşk-i Ḫotenlenmiş

yine bir iş çıḳarmış sūzen-i müjgānı Mecnūn'uŋ
meger ṣaḥrāda[4894] ***pāy-i nāfe-yi Leylī dikenlenmiş***

4885 Yazmada: *sāh*.

4886 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

4887 TDK: *DS*: apazlamak (I): Avuçlamak, avuç dolusu almak.: I, 286[a]; apazlamak (II): 1. Hafif yalpalamak. 2. Gemi rüzgârla yavaş yavaş gitmek.: I, 286[a]; apazlamak (III): Hırpalamak, boğmak.: I, 286[a].

4888 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: cüz'-i evvel, 26.

4889 *sebük-bā*: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*'da ve yazmada: *sebük-bā*.

4890 Yazmada: *ayaḳḳablarını*.

4891 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Ayaḳḳablarını çevirdim.: 41.

4892 Yazmada: *Naẓīmī*.

4893 Yazmada: *zülf-i ḫam*.

4894 Yazmada: *ṣacrāda*.

4880. Ayazlattılar. **152/11**

4881. Ayağıma su indi. **152/12**

4882. Ayağı eli bağlı… **152/13**

4883. Ayağı ḳınalı[4895] değil a; yürüsün, gelsin. **152/14**

4884. Ayağına çöğür (deve basmaz otu) batmamış a! **152/15**

4885. Ayağı bağlı, eli bağlı değil ya! **152/16**

4886. Ayaḳ naibi[4896] gibi… **152/17**

Aḫī-zāde Ḥalīmī *Ḳāfile-yi Şu'arā* 160[b] [beyt]

cām-ı mey nā'ibimiz ėtdi şikest
meclisimize baṣdı ayaḳ nā'ibi

4887. Ayağına kelepçe[4897], eline bilekçe[4898] taḳmamışlar ya! **152/18**

4888. Ayağı bağlı, eli buḳağılı[4899] değil ya! **152/19**

4889. Ayağını at, ḳolunu ḳanat ėden fuḳaradandır. **152/20**

4890. Ayağını öptürmeden keyfi gelmez keremsiz kibardır. **152/21**

4891. Ayağıŋı denk al, tetik davran. **152/22**

[Aḥmed Cevdet Paşa] *Tārīḫ-i Cevdet*[4900] 6, 64[4901]

4892. Ayağı üzengide[4902]… **152/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 40[4903]]

4893. Ayağı köstekli değil a; yürüsün, gelsin. **152/24**

4894. Ayağı düze bastı. **152/25**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 41[4904]]

4895. Ayağıŋ yere değmese at attır, dişiŋ dişe değmese et ettir. **152/26**

4895 Yazmada *kına* kelimesi *ḥınnā* ve *ḳına* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmıştır. Kelimenin aslı Arapça *ḥinnā'*dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥinnā': Ḳınaya dėnür, ki nisvān ellerine ve ayaḳlarına yaḳarlar.: I, 16. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ilgili imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥınnā: I, 560[b]; ḳına: II, 1083[b].

4896 ayak naibi: Çarşı ve kapan yerlerini teftiş etmek, esnaf arasındaki ihtilafları çözmek üzere vazifelendirilmiş seyyar görevli. bk. İPŞİRLİ, M.: "Nâib - Osmanlılar'da", *DİA*: 32, 312[c]. ayak naibi: 'Eski zamanda esnafın terazi hâkimi' demek. bk. 156/19.

4897 Yazmada: *kelebce*.

4898 Yazmada: *bilekḥa*.

4899 Yazmada: *buġaġılı*. CLAUSON: *EDPT*: bukāğū: 314[a].

4900 Yazmada: *Cevdet Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

4901 Aḥmed Cevdet Paşa: *Tārīḫ-i Cevdet*: … Ḥamīdī-zāde gibi ḏirve-yi iḳbāle çıḳmış olan ḏevātıŋ mensūbātı dā'imā mezlaḳa-yı ḫaṭar-ı idbārda bulunmaġla bu miṯillü 'avāḳıb-ı muḫtelifeyi der-pēş ėderek aŋa göre **ayağını denk almaḳ** ve 'ārıżī iḳbāle aldanmayup her ḥālde **tetik ṭavranmaḳ** lāzımdur.: 6, 64.

4902 Yazmada: *üzengüde*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: üzengü: Üzengi.: 299[b].

4903 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ayağı üzengüde…: 40.

4904 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ayağı düze başdı.: 41.

… ki 'İcab-ı zaman hasıl olan zarurette eŋ adi at ve eŋ zayıf et daḫi maḳbule geçer.' dėmektir.

4896. Ayağıŋı merdane bas. **152/27**

Sulṭān Bā-Yezīd[4905] *Ḳāfile-yi Şu'arā* [I, 10ᵇ] naẓm

ey süvār-ı esb nāz olan rikāb-ı cāna baṣ
ḫüsn meydānı senüŋdür ayaġuŋ merd-āne baṣ

4897. Ayağıŋı merdane bas, meydan er meydanıdır. **152/28**

4898. Ayağıŋı merdane bas, ḳılıcıŋı meydana as. **152/29**

4899. Ayağıŋa göre pabuç[4906] al, başıŋa göre dolaḳ (sarıḳ) uydur. **152/30**

'Mizacıŋa göre arḳadaş al, aḳlına göre iş gör.' dėmektir.

4900. Ayağı eli düz olsun da isterse yaşı yüz olsun. **152/31**

4901. Ayaḳḳabıcı[4907] -ḳunduracı- kendi ayaḳḳabısını[4908] hazır alırmış (dikemez imiş[4909]). **152/32**

4902. Ayağı daima üzengide[4910] olan ḳavim, düşmana aldanmaz. **152/33**

4903. Ayağıŋa gelen ḳısmeti kendi ayağıŋla tepme. **152/34**

4904. Ayağı sürçmeyen hayvan olmaz. **153/01**

4905. Ayağı sürçmekle hemen hayvanıŋ yėmi[4911] kesilmez. **153/02**

4906. Ayağı ağrıdıysa[4912] başından görsün. **153/03**

4907. Ayağı ağrıdıysa[4913] başından görsün, başı ağrıdıysa[4914] yine başından görsün. **153/04**

4905 Yazmada: *Sulṭān Bā-Yezīd-i Velī.*

4906 Yazmada: *papuc*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *pā-poş*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228ᵃ. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *babuc*, *babuç*, *pabuc*, *pabuç*, *papuc*, *papuç, pabuş* ve *pā-poş/pūş* gibi farklı imlalar ile müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338ᵃ; papuç: I, 338ᶜ; pā-poş: I, 338ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429ᵃ; papuc: 429ᵇ; pā-pūş: 429ᵇ. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254ᵃ.

4907 Yazmada: *ayaḳḳapçı*.

4908 Yazmada: *ayaḳḳabnı*.

4909 Yazmada: *yā-ḫʸud dikemez ėmiş*.

4910 Yazmada: *üzengüde*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: üzengü: Üzengi.: 299ᵇ.

4911 Yazmada: *yemi*. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869ᵇ; yēm: 934ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: yem: 2209ᵇ; yim (يم): 2224ᵇ.

4912 Yazmada: *aġırdıysa*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: 91ᵃ. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ᵃ. Kelime, yazmada ekserisi *-غير/* olmak üzere *-غر/* ve *-غير/* imlalarıyla kullanılmış.: bk. 76/04, 77/12. Bazı madde başlarında kelimenin *-غر/* imlasının hem *ağrı-* hem de *ağır-* biçiminde okunması mümkündür.: bk. 26/ek1/08. Ancak bazen aynı madde başı içerisinde *-غير/* biçimiyle birlikte kullanılmış olması (bk. 77/12) ve ayrıca *ağır-* biçiminde okunmasının zorunlu olduğu yerlerin de mevcudiyeti (bk. 76/31) sebepleriyle ilgili imla yazmanın tamamında *ağrı-* değil *ağır-* şeklinde okunmuştur.

4913 Yazmada: *aġırdıysa*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: 91ᵃ. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ᵃ.

4914 Yazmada: *aġırdıysa*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: 91ᵃ. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ᵃ.

4908. Ayağıŋ ağrısa[4915] başıŋdan gör, başıŋ ağrısa[4916] ayağıŋdan gör. **153/05**

4909. Ayağı eli düz olsun. **153/06**

4910. Ayağı uğursuz ḳaltaban, yürüdüğü yere ot bitmez düztabandır. **153/07**

4911. Ayağınıŋ altını yaladı. **153/08**

4912. Ayağınıŋ altı delindi. **153/09**

4913. Ayağına eline sarıldı, yine merhamet ėtmedi. **153/10**

4914. Ayağına ip taḳmışlar (taḳıldı). **153/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 40[4917]]

4915. Ayağı arḳanlı[4918] at gibi yerinde tarpanır[4919]; amma ne çare! **153/12**

4916. Ayağı arḳanlı[4920], eli ḳınalı değil a! **153/13**

4917. Ayağı uğurlu âdemiŋ yürüyüşü, gelişi başḳadır. **153/14**

4918. Ayağı uğurlu tekir kedi gibi elden dilden düşmedi. **153/15**

4919. Ayağını arḳanlamışlar[4921]. **153/16**

4920. Ayağı ağrıdıysa[4922] başına soğuḳ[4923] su döksün. **153/17**

4921. Ayağı uğursuzdur. **153/18**

4922. Ayağı ağrımış[4924]. **153/19**

4915 Yazmada: *aġırsa*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

4916 Yazmada: *aġırsa*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

4917 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ayaġına ip ṭaḳdı.: 40.

4918 ʻAbdü ʼl-Ḳayyūm ʻAbdü ʼn-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: arḳan: cild-i evvel, 17[a]; arḳanlamaḳ: cild-i evvel, 17[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: аркан [arkan]: Kement, urgan.: 31[b]; арканла- [arkanla-]: (Kement ile) Bağlamak, yakalamak.: 31[b]; арканлы [arkanlı]: Kementli.: 31[b]. ÖNER: *K-TTS*: arḳan (I): Urgan.: 34[a].

4919 YUDAHİN: *KS*: tarpı-: Ön ayağıyla vurmak. cer tarpı-: Ayağıyla toğrağı kazmak.: 711[a].

4920 ʻAbdü ʼl-Ḳayyūm ʻAbdü ʼn-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: arḳan: cild-i evvel, 17[a]; arḳanlamaḳ: cild-i evvel, 17[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: аркан [arkan]: Kement, urgan.: 31[b]; арканла- [arkanla-]: (Kement ile) Bağlamak, yakalamak.: 31[b]; арканлы [arkanlı]: Kementli.: 31[b]. ÖNER: *K-TTS*: arḳan (I): Urgan.: 34[a].

4921 ʻAbdü ʼl-Ḳayyūm ʻAbdü ʼn-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: arḳan: cild-i evvel, 17[a]; arḳanlamaḳ: cild-i evvel, 17[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: аркан [arkan]: Kement, urgan.: 31[b]; арканла- [arkanla-]: (Kement ile) Bağlamak, yakalamak.: 31[b]. ÖNER: *K-TTS*: arḳan (I): Urgan.: 34[a].

4922 Yazmada: *aġırdıysa*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

4923 Yazmada: *ṣo'uḳ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣo'uḳ: II, 844[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [صغوق ve صوؤق yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo'uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a].

4924 Yazmada: *aġırmış*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

4923. Ayağınıŋ altına ḳarpuz ḳabuğu ḳoymak isterler. **153/20**

4924. Ayağıŋıŋ[4925] altına baḳ, ḳarpuz ḳabuğu ḳoymuşlar. **153/21**

4925. Ayağınıŋ altına ḳarpuz ḳabuğu ḳoymuşlar. **153/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 40[4926]]

4926. Ayağına ip, ḳuyruğuna ḳabaḳ taḳmışlar dėsene! **153/23**

4927. Ayağına çırmavuḳ[4927] taḳılmış. **153/24**

[çırmavuḳ:] Bir nevi yabanî, dikenli sarmaşıḳ otu.

4928. Ayağı yer mi basar zülfüŋe berdâr[4928] olanıŋ? **153/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 41[4929]]

[Necātī Beg *Dīvān* 433, 472, 2] mışrā[4930]

4929. Ayağınıŋ bastığı yeri gözü görmez oldu. **153/26**

4930. Ayağınıŋ bastığı yere ot bitmez abraştır. **153/27**

4931. Ayağıŋı bir[4931], gözüŋü dört aç ha! **153/28**

4932. Ayağınıŋ pabucu[4932], ağzınıŋ ḳaşığı değil. **153/29**

4933. Ayağına pabuç[4933] olamaz. **153/30**

T. [Ebü ʼż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 40[4934]]

4925 Yazmada: *ayaġıŋ*.

4926 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ayaġınıŋ altına ḳarpuz ḳapuġı ḳoydı.: 40.

4927 PEKACAR: *KuTS*: çırmawuq: Sarmaşık; bahçe sarmaşığı; sarmaşıcı, sarmaşan.: 105[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: çırmavuq: Sarmaşık.: 85[a]. TDK: *DS*: çırmamak: Sarıp sarmalamak, dolamak.: III, 1188[a].

4928 Yazmada: *ber-dār*. Aslı Farsça olan bu kelime, ‘asılmış’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 172[b].

4929 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ayaġı yer mi baṣar zülfüŋe ber-dār olanuŋ. (mışrā‘): 41.

4930 TARLAN, A. N.: *Necatî Beg Divanı*: ayaġı yer mi baṣar zülfüŋe ber-dār olanuŋ / ḏevḳ u ṣevḳ ile vėrür cān u seri döne döne: 433, 472, 2.

4931 Yazmada *bir* kelimesi, çoğunlukla بر imlası ile kullanılmış olsa da nadir olarak bu madde başında da olduğu gibi kelimenin بير imlası da kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinde Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: bir (بر): I, 285[a]; bir (بير): I, 330[c].

4932 Yazmada: *papucı*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *pā-poş*’tur. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *babuc*, *babuç*, *pabuc*, *pabuç*, *papuc*, *papuç, pabuş* ve *pā-poş/pūş* gibi farklı imlalar ile müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: pabuş: cüz’-i evvel, 254[a].

4933 Yazmada: *papuc*. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: pabuş: cüz’-i evvel, 254[a].

4934 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ayaġına pabuç olamaz.: 40.

4934. Ayağına pabuç[4935] bile olamaz. **153/31**

4935. Ayağına pabuç[4936], başına sorguç arar. **153/32**

4936. Ayağına uygun pabucudur[4937]. **153/33**

4937. Ayağınıŋ pabucuyla[4938] başa çıḳmaḳ ister âdemdir. **154/01**

4938. Ayağındaki pabuç[4939] başına çıḳmış. **154/02**

4939. Ayağında postal, başında püsḳül; soŋradan görmek ne müşḳül. **154/03**

4940. Ayağındaki postalı ağzına soḳmuşlar. **154/04**

4941. Ayağına toz ḳondurmaz. **154/05**

4942. Ayağıŋ tozu olayım; tek beni reddėtme. **154/06**

Ḳıyāsī beyt

pāyuŋ ġubārıyum[4940] ey ġunca-leb nigār
aŋma beni ki ḫāṭruŋa gelmeye ġubār

4943. Ayağınıŋ tozu ol; tek düşmana[4941] söz olma. **154/07**

4935 Yazmada: *papuc*. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254[a].

4936 Yazmada: *papuc*. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254[a].

4937 Yazmada: *papucıdur*. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254[a].

4938 Yazmada: *bapucıyla*. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254[a].

4939 Yazmada: *papuc*. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254[a].

4940 Yazmada: *ġubārıyum, tozıyum.*

4941 Yazmada: *düşmana (دوشمنه)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

4944. Ayağıŋ tozu olayım ey gonca nihal. **154/08**
mıṣrā‘

4945. Ayağınıŋ tozu olsun. **154/09**

4946. Ayağınıŋ tozu ile pehlivanlıḳ ėder. **154/10**

4947. Ayağınıŋ tozu pahasına aldı. **154/11**

4948. Ayağınıŋ tozuna pehlivanlıḳ ḳazandı. **154/12**

4949. Ayağını çeldiler. **154/13**

4950. Ayağınıŋ altında cennettir valideniŋ. **154/14**
Mevzundur.

4951. Ayağını çürük taḫtaya[4942] basmaz saḳıt[4943] âdemdir. **154/15**

4952. Ayağını çürük taḫtaya basmaz Türk’tür. **154/16**

4953. Ayağıŋı çürük taḫtaya basma. **154/17**

4954. Ayağınıŋ çarığına baḳmaz, mollalıḳ satar. **154/18**

4955. Ayağında çarıḳ, boynunda[4944] arıḳ[4945] -saman sepeti- dururken mollalıḳ olmaz. **154/19**

4956. Ayağında donu[4946] yoḳ, başına fesleğen taḳar. **154/20**
[Şināsī *Münteḫabāt-ı Eş‘ār* Müfredāt 50] [mıṣrā‘[4947]]
Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 40[4948]]
beyt[4949]
bir ‘acāyib ḫānedür baḳ kin bu māder-i ḳahbeni

4942 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde *taḫta* telaffuzu ile kullanılsa da imlası değiştirilmemiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 387[b]. Kelimenin aslı *taḫta*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: 287[a].

4943 ‘İhtiyatlı; müteyakkız, uyanık, gözü açık,’ manalarındaki bu kelime; günümüz Türkiye Türkçesinde, aslı olan *sak* biçimiyle müstameldir. YUDAHİN: *KS*: sak I: 629[a]; sakıt I: Tetikte bulunan, uyanık.: 629[b]. CLAUSON: *EDPT*: sak: 803[b]. TDK: *TTS*: sak (I): Müteyakkız, uyanık, çabuk duyan, tetikte, ihtiyatlı.: V, 3850. TDK: *TS*: sak (I): 2011[a]. ÖNER: *K-TTS*: saḳ (I): Çok dikkatli davranan kimse. 2. Duyuları çok hassas olan. 3. Pek tasarruflu davranan, müsrif olmayan.: 393[b].

4944 Yazmada *boyun* kelimesi üç farklı imla ile (بوين, بويون, بيون) kullanılmış. Kelimenin ilgili üç imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: boyun (بوين): 413[a]; boyun (بويون): 413[b]; boyun (بيون): 428[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: boyun (بوين): [“Boy”dan olmaġla “بيون” yazılması ḫaṭādur.]: I, 325[a].

4945 TDK: *DS*: ārık, arık: Saman taşımak için yapılmış bir çeşit küfe, sepet.: I, 317[a].

4946 Yazmada: *donı, ṭonı*. Kelimenin aslı *tōn*’dur. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gėyecek demekdür, ki ḳaftan ma‘nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. ‘Ale ’l-ıṭlāḳ roba, ṯevb, libās, cāme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik. iç ṭonı: Teniŋ üzerine ve pantolon yā şelvār altında giyilen bir libās, ki çamaşırdan ma‘dūddur.: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498[b].

4947 Şināsī: *Münteḫabāt-ı Eş‘ār*: Müfredāt: ayaġında ṭonı yoḳ feslegen ister başına: 50.

4948 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ayaġında ṭonı yoḳ, başına feslegen ṭaḳar.: 40.

4949 Yazmada: *Çaġatayca miṯāl*.

köti bir tonı yoḳ başına seçmiş boz çiçek

4957. Ayağında donu[4950] yoḳ, götün ḳamçılar (ḳuyruḳ). **154/21**

4958. Ayağıŋı sıcaḳ tut, başıŋı serin; yėmeğiŋe diḳḳat ėt, düşünme derin. **154/22**

4959. Ayağıŋı denk al, soŋra[4951] düşersin. **154/23**

4960. Ayağıŋı denk bas, düşmeyesin. **154/24**

4961. Ayaḳ denk gerek, söz genk[4952] (geniş[4953]) gerek. **154/25**

4962. Ayağıŋ denk basar iseŋ sözüŋ de geniş olur. **154/26**

4963. Ayağıŋı denk al, sözüŋü genk[4954] (geniş). **154/27**

4964. Ayağıŋı doğru[4955] bas, ki sözüŋ de doğru olsun. **154/28**

4965. Ayağını denk basan aldanmaz. **154/29**

4966. Ayağıŋı geniş basmasaŋ basma; denk bas. **154/30**

4967. Ayağını uzatan elini uzatmaz, elini uzatan ayağını hiç de uzatamaz[4956]. **154/31**

İhtiyaç ve adem-i ihtiyaç…

4968. Ayağını denk basan mert sayılır. **155/01**

4969. Ayağıŋı pek bas, düşünmeyesin. **155/02**

4970. Ayağınıŋ dengini bulsun.**155/03**

4971. Ayağıŋı doğru basar iseŋ başıŋ ağrımaz[4957]. **155/04**

4972. Ayağına sıcaḳ su mu dökelim? **155/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 40[4958]]

4973. Ayağı suya ėrdi. **155/06**

4950 Yazmada: *donı, ṭonı*. Niyāzī: *LNvİC*: ton: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 498[b].

4951 Yazmada *sonra* kelimesi iki farklı imla ile (صوڭره, صڭره) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣoŋra (صڭره): 1181[b]; ṣoŋra (صوڭره): 1194[a].

4952 TDK: *DS*: genk (II): Geniş.: VI, 1992[b].

4953 Yazmada bu (154.) sayfadaki *geniş* kelimeleri iki farklı imla ile (كنيش, كنش) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: geŋiş (ككش): 1558[b]; geŋiş (ككيش): 1559[a]; geniş (كنش): 1577[b]; geniş (كنيش): 1578[b]; gėŋiş (كيكش): 1614[a]; gėŋiş (كيكيش): 1614[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: geŋiş: II, 1173[a]; geniş: II, 1186[c]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: gėŋiş: cüz'-i evvel, 724[b].

4954 TDK: *DS*: genk (II): Geniş.: VI, 1992[b].

4955 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

4956 Yazmada: *uzamaz*.

4957 Yazmada: *aġırmaz*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

4958 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ayağına ṣıcaḳ ṣu mı dökelim?: 40.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 41[4959]]

4974. Ayağı sarı çizmeli Mehmed Ağa'yı arar. **155/07**

4975. Ayağına taş doḳunsa benden bilir. **155/08**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 40[4960]]

4976. Ayağa doḳunan[4961] taş elbette[4962] sebepsiz değildir. **155/09**

4977. Ayağına taş bağlamışlar. **155/10**

4978. Ayağına taş, ḳuyruğuna ḳuru baş[4963] taḳmışlar dėsene! **155/11**

4979. Ayağı doğru basmaz ḳaltabandır. **155/12**

4980. Ayağı, sözü doğru gerek. **155/13**

4981. Ayağı kirada gezen kendisi sırada gezemez. **155/14**

4982. Ayaḳ kirası, diş kirası; vardır onuŋ[4964] bir sırası. **155/15**

4983. Ayağı kirada gezer. **155/16**

4984. Ayağıyla gelen başıyla gider. **155/17**

4985. Ayağıyla gelmedi, yüzüyle geldi. **155/18**

4986. Ayağıyla gelen ḳovulmaz. **155/19**

4987. Ayağıyla gelen avı ḳaçırma. **155/20**

4988. Ayağıyla gelen nimettir, ḳaçırmağa gelmez. **155/21**

4989. Ayağıyla gelen gelin, gelindir; yüzüyle gelen gelin, pelindir -zehir otu-. **155/22**

4990. Ayağıyla gelin gelir[4965], dayağıyla[4966] çoban. **155/23**

4991. Ayağıyla gelen gelin, dayağıyla[4967] gelen çoban uğurlu sayılır. **155/24**

4959 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ayaġı ṣuya ėrdi.: 41.

4960 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ayaġına ṭaş ṭoḳunsa benden bilir.: 40.

4961 Yazmada bu (155.) sayfadaki *dokun-* kelimeleri iki farklı imla ile (دوقنمق, طوقنمق) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokın-: 471[a]. TDK: *TTS*: dokanmak: II, 1196; dokunmak: II, 1198. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): II, 902[c]; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: doḳumaḳ (دوقومق): 924[a]; ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): 1258[b]; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): 1259[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): cüz'-i evvel, 549[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a]. Yazmada *dokun-* kelimesi, üç farklı imla ile (دوقنمق, طوقنمق, طوقونمق) kullanılmış.

4962 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

4963 Yazmada: *ḳuv (قوو) baş, ḳurı baş*.

4964 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mefʿūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müstaʿmel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

4965 Yazmada bu sayfadaki (155) *gelir* ifadeleri iki farklı imla ile (gelir, gelür) yazılmış.

4966 Yazmada: *ṭayaġıyla*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

4967 Yazmada: *ṭayaġıyla*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

4992. Ayağıyla gelin, dayağıyla[4968] çoban gelir. **155/25**

4993. Ayağına gelen nimet sofrasını[4969] tepmiş nankördür. **155/26**

4994. Ayağa gelen nimet sofrası[4970] tepilmez. **155/27**

4995. Ayağıyla gelen ḳuşa zeval olmaz. **155/28**

4996. Ayağına gelen nimeti tepti. **155/29**

4997. Ayağı köke ilişti. **155/30**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 41]

4998. Ayağıyla ḳanaraya[4971] gelindi.[4972] **155/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 41[4973]]

4999. Ayağıyla gelen ayağıyla gider. **155/32**

5000. Ayağınıŋ ḳabı dar[4974] olunca dünya başıŋa dar olur. **156/01**

5001. Ayağınıŋ ḳabı dar gelmiş âdem gibi yürür. **156/02**

5002. Ayağınıŋ ḳabı sıḳmış, başı ağrımış[4975]. **156/03**

5003. Ayağa göre ḳap uydurmaḳ gerek. **156/04**

5004. Ayağıŋa göre ḳap, boyuŋa göre ḳaftan uydur. **156/05**

5005. Ayağınıŋ nalını[4976] sökmüşler. **156/06**

5006. Ayağınıŋ nalı[4977] ḳırılmış at gibi seker. **156/07**

4968 Yazmada: *ṭayaġıyla*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

4969 Yazmada: *sufresini*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dir. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

4970 Yazmada: *sufresi*. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a].

4971 MENINSKI: *Thesaurus…*: ḳannāra[t], ḳannāra, ḳinnāra[t]: II, 3765. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳanara: Etleri yenecek ḥayvānları kesüp yüzdükleri yer, selḫ-ḫāne.: II, 1040[a]; ḳanāre: II, 1040[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳanara: 1424[b]; ḳanāre: 1474[b]. TDK: *TS*: kanara: 1294[b]. TDK: *DS*: ganara (I): VI, 1909[a]; kanara (II): VIII, 2618[a]; kanare (I): VIII, 2618[b].

4972 Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳanara: ayaġıyla ḳanaraya gitmek: Ölümi arayup bulmaḳ, kendini tehlikeye atmaḳ.: II, 1040[a].

4973 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ayaġıyla ḳanāreye geldi.: 41.

4974 Bu kelime, yazmada *dar* ve *ṭar* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tār: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; ṭar: 1219[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭar: II, 859[a].

4975 Yazmada: *aġırmış*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

4976 Yazmada: *na'lini*. Kelimenin aslı Arapça *na'l*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-na'l: Ayaġı yere çıplaḳ ṭoḳunmaḳdan ḥıfẓ ėdecek nesneye dėnür.: III, 363. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *nal* ve *na'l* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: nal: II, 1450[c]; na'l: II, 1464[c]. Bahse konu imlaların ikisi de yazmada kullanılmıştır.

4977 Yazmada: *na'li*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-na'l: Ayaġı yere çıplaḳ ṭoḳunmaḳdan ḥıfẓ ėdecek nesneye dėnür.: III, 363. Ş. Sāmī: *ḲT*: nal: II, 1450[c]; na'l: II, 1464[c].

5007. Ayağınıŋ nalını[4978] sökmüşler, eliniŋ tırnağını. **156/08**

5008. Ayağınıŋ nalçası[4979] ḳopmuş. **156/09**

5009. Ayağıyla gelene ölüm olmaz. **156/10**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 41]

5010. Ayaḳ kirası, diş kirası; şimdi mi onuŋ[4980] sırası? **156/11**

5011. Ayaḳ kirasıyla geçinir âdemdir. **156/12**

5012. Ayaḳ kirasına taban teper. **156/13**

5013. Ayaḳ var bastığı yerde iz bıraḳmaz, ayaḳ var bastığı taştan toz çıḳarır. **156/14**

5014. Ayaḳ var bastığı yerden su çıḳarır, ayaḳ var bastığı yeri ḳurutur. **156/15**

5015. Ayaḳ var âdemi biŋ altın değer, ayaḳ var âdemi bir pula değmez. **156/16**

5016. Ayaḳ var doğru basar, ayaḳ var eğri basar. **156/17**

5017. Ayaḳ var uğurlu, ayaḳ var uğursuz. **156/18**

5018. Ayaḳ naibi[4981] gibi soḳaḳ soḳaḳ dolaşır. **156/19**

[ayaḳ naibi:] ‘Eski zamanda esnafıŋ terazi[4982] *hâkimi’ dėmek.*

5019. Ayağıŋ yere değmese attır, dişiŋ dişe değmese ettir. **156/20**

5020. Ayağı yere basmıyor. **156/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 41]

5021. Ayağıŋı yorganıŋa göre uzat. **156/22**

5022. Ayağıŋı denk -muvazeneli- bas, kendiŋi merdane tut. **156/23**

5023. Ayağıŋı yorganıŋa göre uzat, ḳoluŋu yeŋiŋe[4983] göre. **156/24**

5024. Ayağıyla gelene (Muhammed ve İsa dininde) ölüm olmaz. **156/25**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 5, 578[4984]

4978 Yazmada: *na‘lini*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: an-na‘l: Ayağı yere çıplaḳ ṭoḳunmaḳdan ḥıfẓ ėdecek nesneye dėnür.: III, 363. Ş. Sāmī: *ḴT*: nal: II, 1450[c]; na‘l: II, 1464[c].

4979 Yazmada: *na‘lçesi*. Na‘lçe: Arapça *na‘l* + Farsça +*ça*: Kundura ve çizme topuklarına mıhlanan demir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: an-na‘l: III, 363. STEINGASS: *CP-ED*: na‘lça: 1412[a]. Kelime, yazmada *nalça* ve *na‘lçe* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḴT*: na‘lçe: [Tü. zebān-zedi: *nalça.*]: II, 1464[c].

4980 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḴT*: an: I, 55[b].

4981 ayak naibi: Çarşı ve kapan yerlerini teftiş etmek, esnaf arasındaki ihtilafları çözmek üzere vazifelendirilmiş seyyar görevli. bk. İPŞİRLİ, M.: “Nâib - Osmanlılar’da”, *DİA*: 32, 312[c].

4982 Yazmada: *terāzū*. Aslı Farsça *tarāzū* olan bu kelime, yazmada *terāzū* ve *terāzi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: 291[a]. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525[b]. Ş. Sāmī: *ḴT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi.*]: I, 392[c].

4983 TDK: *DS*: yen, yeŋ (I): Giysi kolu, kol ağzı.: XI, 4244[a]. Yazmada kelimenin hem *yeŋ* hem de *yėŋ/yiŋ* biçimi kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinde kelimenin her iki imlası da müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yėŋ: 940[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yeŋ: 2205[a]; yiŋ: 2223[b]. TDK: *DS*: yen, yeŋ (I): XI, 4244[a]; yin, yiŋ: XI, 4278[b]. Niyāzī: *LNvİC*: yėn̂g: 821. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yeŋ: 318[b]; yin (I): 323[b]; yiŋ: 323[b].

4984 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: Bunları temāşā ėderek ileri vardum. Bir başı belli, ḳırmızı yelekli, maṭrūş şeh-bāz ayaġa ḳalḳup “Bre ādam, ḫ[v]uş geldüŋ.” dėdi. Ḥaḳīr: “Ḫ[v]uş buldum ve güler cemālüŋe

5025. Ayağı yanan kediye döndü. **156/26**

5026. Ayağı yanmış it gibi yeler[4985]. **156/27**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 41]

5027. Ayı[4986] ile ḳurt[4987] ḳomşu da olsa dost olmazlar. **156/28**

5028. Ayı[4988] ḳubasına[4989] (inine) döndü. **156/29**

5029. Ayınıŋ[4990] ḳırḳ hikâyesi varmış, hepsi[4991] de aḫlat üzerine imiş. **156/30**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 43[4992]]

5030. Ayı[4993], ayıya[4994] kötü gözle baḳmaz. **156/31**

5031. Ayıya[4995] çılbır[4996], ḳurda urgan gösterirler. **156/32**

5032. Ayı[4997] bile iyilik[4998] ėdeni bilir, tanır. **156/33**

---

geldüm." dėdüm. "Be ādam ḳorḳmadan bu ṭaġlara naṣıl geldüŋ." dėdi. Ḥaḳīr ayıtdum: "**Ayaġıyla gelene Muḥammed ve ʻİsā dīninde ölüm olmaz**; ammā ben ölmege geldüm…": 5, 578.

4985 CLAUSON: *EDPT*: yel-: 918[a]. TDK: *TTS*: yelmek, (yilmek): 1. Koşmak, şitap etmek, acele yürümek, esmek. 2. (Hayvan) tırıs gitmek, eşkin yürümek, hızlıca yürümek.: VI, 4505. TDK: *DS*: yelmek (I): 1. Bir işin, bir şeyin, birinin peşinde koşmak, koşturmak. 2. Çabuk yürümek 3. Amaçsız gezip dolaşmak.: XI, 4238[a]; yilmek (I): XI, 4277[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yėlmek: İsti'cāl ėtmek, sür'atle ḥareket ėtmek, ḳoşmaḳ, devīden.: 314[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yil-: Koşmak.: 323[a]. Yazmada *yel-* ve *yėl-* biçimleri ile kullanılmış olan bu kelimenin *yel-* biçimi, iki farklı imla ile (يلمك ,يه لمك) yazılmış.

4986 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḍıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḍığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

4987 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

4988 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

4989 TDK: *DS*: kuba (III): Mağara.: VIII, 2889[a].

4990 Yazmada: *ayunuŋ*. bk. 4986. dipnot.

4991 Yazmada: *hepisi*.

4992 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ayunıŋ ḳırḳ ḥikāyesi varmış: hepisi aḫlaṭ üzerine.: 43.

4993 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

4994 Yazmada: *ayuya*. bk. 4986. dipnot.

4995 Yazmada: *ayuya*. bk. 4986. dipnot.

4996 LESSING: *M-TS*: çilbugur: Çılbır, dizgin, gem veya yulara bağlı uzun deri sicim; hayvanı bağlama ipi.: 244[b]. TDK: *DS*: çılbır (I): Hayvanların yular başlığının çene altındaki halkasına bağlanan ip veya takılan zincir.: III, 1171[a]. TDK: *TTS*: çılbır (cılbır, cılbur, çılbur): Yular, yular sapı.: II, 895.

4997 Yazmada: *ayı, ayu*. bk. 4986. dipnot.

4998 Yazmada: *eyilik, eyülik*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ايى, ايو) imlalarının *eyi* veya *iyi* ve *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu dört biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin ايو/imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ايو/ imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. Bu sebeple, ايو/imlası *eyü* diye okunurken bu iki (ايى, ايو) imlanın birlikte kullanıldığı yerlerde bahse konu diğer (ايى) imlanın da *eyü* telaffuzuna benzer biçimde *eyi* olarak okunması uygun görülmüştür. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

5033. Ayvaz[4999], ḳasap; hep bir hesap… **157/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 42[5000]]

5034. Ayvazdan[5001] doğan ayvazdır. **157/02**

5035. Ayıyı[5002] postu için avlarlar. **157/03**

5036. Ayı[5003] gibi heriftir[5004]. **157/04**

5037. Ayı[5005] ḳazana sıçtı. **157/05**

5038. Ayı[5006]; inine sığmamış, bir de ḳuyruğuna ḳalbur bağlamış. **157/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 42[5007]]

5039. Ayı[5008] tereğe[5009] bindi. **157/07**

5040. Ayı[5010] limon yėmez. **157/08**

5041. Ayı[5011] ḳazığını ḳopardı. **157/09**

5042. Ayı[5012] ḳaval diŋler[5013]; amma ḳaval çalamaz, belki oynar. **157/10**

5043. Ayı[5014] çarıḳ, çizme istemez[5015]. **157/11**

5044. Ayı[5016] da olsa yeŋilmeği istemez. **157/12**

5045. Ayı[5017] ḳolaylıḳla postunu ele vėrmez. **157/13**

4999 TDK: *TS*: ayvaz: Savaş gemilerinde çalışan cerrah yardımcısı.: 212[b].

5000 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ayvaz, ḳaṣṣāb; hep bir ḥisāb.: 42.

5001 TDK: *TS*: ayvaz: 2. Savaş gemilerinde çalışan cerrah yardımcısı. 3. Büyük konaklarda mutfak ve yemek hizmetlerinde çalıştırılan uşak.: 212[b]. TDK: *DS*: ayvaz (III): 1. Kör, bir gözü kör. 2. Güzel, yakışıklı. 3. Saçsız, kel. 4. Sağır. 5. Hoyrat, kaba.: I, 433[b].

5002 Yazmada: *ayıyı, ayu*. bk. 4986. dipnot.

5003 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5004 Aslı Arapça ʻmeslektaşʼ manasında *ḥarīf* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde ise ʻmeslektaş, arkadaş, adi ve bayağı âdemʼ manalarında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥarīf: II, 740. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥarīf: I, 546[c].

5005 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5006 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5007 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ayu inine ṣıġmamış, bir de ḳuyrıġına ḳalbur baġlamış.: 42.

5008 Yazmada: *ayı, ayu*. bk. 4986. dipnot.

5009 TDK: *DS*: terek (IV): Ağaç.: X, 3889[b]. CLAUSON: *EDPT*: tėrėk: 543[a]. Müellif, "Dağ ve ormandan kesilmemiş büyük ve küçük ağaçlara lisan-ı Türkân'da 'terek'; kesilip şehir, köy ve kasabalara naklolunan tereklere 'ağaç' denir." diyerek "ağaç" ve "terek" arasında fark olduğunu belirtmiştir. bk. 70/ek2/02.

5010 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5011 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5012 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5013 Yazmada: *diŋlez*.

5014 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5015 Yazmada bu (yüz elli yedinci) sayfadaki *istemez* ifadeleri üç farklı imla ile (استمز, استه مز, ايستە مز) yazılmış. Yazmanın tamamında ise *iste-* kelimesi dört farklı imla ile (استمك, استه مك, ايستمك, ايستە مك) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: istemek (استمك): 104[a]; istemek (استه مك): 106[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: istemek (استمك): I, 105[a]; istemek (ايستمك) yā-ḫ[v]ud istemek (استه مك): I, 241[a].

5016 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5017 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5046. Ayı[5018] canından geçmeyince postundan geçmez. **157/14**

5047. Ayı[5019] ile güreşen[5020] ya hâl bilmeli ya sulh. **157/15**

5048. Ayı[5021] ile ormanda güreş olur. **157/16**

5049. Ayı[5022] ile geçinmek isteyen ayı[5023] olmalı. **157/17**

5050. Ayıdan[5024] dost, itten ḳurban olmaz. **157/18**

5051. Ayı[5025] derisinden post olsa da ayıdan[5026] dost olmaz. **157/19**

5052. Ayı öldürmeden postu için ḳavga olmaz.[5027] **157/19**

5053. Ayı[5028] ise sen ḳorḳ, börü[5029] ise ben… **157/20**

5054. Ayı[5030] ḳarda yürür de izi belli olmaz olur mu? **157/21**

5055. Ayıya[5031] "Ḳaval çalar mısın?" dėmişler, "Muşmula ağacından olursa…" dėmiş. **157/22**

5056. Ayıya[5032] ayaḳḳabı gerekmez, tilkiniŋ[5033] kürkü sırtında… **157/23**

5057. Ayıdan[5034] bir tüy[5035] ḳopmaḳla ayı[5036] ayılıḳtan[5037] çıḳmaz. **157/24**

5018 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5019 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5020 Yazmada *güreş*- kelimesi iki farklı imla ile (كورشمك, كوره شمك) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: güreşmek (كورشمك): 1586[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: güreşmek (كورشمك): II, 1194[b].

5021 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5022 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5023 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5024 Yazmada: *ayudan*. bk. 4986. dipnot.

5025 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5026 Yazmada: *ayudan*. bk. 4986. dipnot.

5027 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

5028 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5029 Yazmada: *böri*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: böri: 118[a]. CLAUSON: *EDPT*: böri: 356[a]. Niyāzī: *LNvİC*: böri: Ḳurda dėrler, ki *gurg* ma'nāsına…: 361. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: böri: Ḳurt.: 80[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: böri: Kurt.: 36[a]. TDK: *DS*: boru (II): Kurt.: II, 741[a]; börü (I): Kurt.: II, 772[b].

5030 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5031 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5032 Yazmada: *ayuġa, ayıya*. bk. 4986. dipnot. +*ĠA* yönelme durumu eki için bk. KÂŞGARLI: *DLT*: ḲA: 269[a]$_{12}$. TDK: *TTS*: -ga, (-ge): VII, 91. Niyāzī: *LNvİC*: +ĠA: 950.

5033 Yazmada *tilki* kelimesi; *dilki*, *dilkü* ve *tilki* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: dilki, dilkü: 912[a]; tilkü: 589[a]; tilki: 589[a]. TDK: *TTS*: dilgü: II, 1152; dilki: II, 1153; dilkü: II, 1153. TDK: *DS*: dilki (I): IV, 1495[b]. CLAUSON: *EDPT*: tilkǖ: 498[b].

5034 Yazmada: *ayudan*. bk. 4986. dipnot.

5035 Yazmada *tüg (*توك*)*. Bu kelimenin, imlası gereği *tüg* veya *tük* olarak okunması mümkün olduğu gibi -Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kaydedildiği üzere- *tüy* okunması dahi mümkündür. Kelimenin aslı *tǖ*'dür. CLAUSON: *EDPT*: tǖ: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868.

5036 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5037 Yazmada: *ayuluḳdan*. bk. 4986. dipnot.

5058. Ayı[5038] acıḳsa[5039] tabanını yalar. **157/25**

5059. Ayısını[5040] ḳaybėden[5041] Ḳıpti'ye[5042] beŋzedi. **157/26**

5060. Ayı[5043] ile dostluḳ ancaḳ postu içindir. **157/27**

5061. Ayıya[5044] ḳaval çaldırmaḳ ister. **157/28**

5062. Ayı[5045] gibi oynatırlar (adamı[5046]). **157/29**

5063. Ayı[5047], ayı iken yeŋilmesini istemez. **157/30**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 42[5048]]

5064. Ayı[5049] postu mu atıyorsun bize? **157/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 42[5050]]

5065. Ayısız[5051] orman olmaz. **157/32**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 43[5052]]

5066. Ayı[5053] ormandan hazzėder. **157/33**

5067. Ayrıḳ otu gibi kök saldı, dal budaḳ uzattı. **158/01**

5038 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5039 Yazmada: *açıḳsa*. CLAUSON: *EDPT*: açık- (ācık-): 23[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: açık-: 2[a]. ÖNER: *K-TTS*: açık-: 24[a].

5040 Yazmada: *ayusını, ayısını*. bk. 4986. dipnot.

5041 Yazmada: *ġayb ėden*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 305[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ġayb: 1355[b]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

5042 Yazmada: *Ḳıbṭī*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Ḳıbṭī: Avrupa'nıŋ ba'ż cihetlerine Mıṣr'dan geçerek gitdiklerine mebnī aṣl Hind'dden gelme olan Çingānelere vėrilen ismdür: Cesāret 'arż ėderken merd Ḳıbṭī sirḳatin söyler.: II, 1050[a].

5043 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5044 Yazmada: *ayuġa, ayıya*. bk. 4986. dipnot. *+ĠA* yönelme durumu eki için bk. KÂŞGARLI: *DLT*: ḲA: 269[a]$_{12}$. TDK: *TTS*: -ga, (-ge): VII, 91. Niyāzī: *LNvİC*: +ĠA: 950.

5045 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5046 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

5047 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5048 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ayu, ayu ėken yeŋilmesini istemez.: 42.

5049 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5050 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ayu postı mı atıyorsın bize?: 42.

5051 Yazmada: *ayusız*. bk. 4986. dipnot.

5052 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ayusız orman olmaz.: 43.

5053 Yazmada: *ayu*. bk. 4986. dipnot.

5068. Ayna[5054], sır saḳlamaz[5055]. **158/02**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [466, 165, 5] [beyt]

ʻaks-i rūyuŋ düşmesün mirʼāta bilmez ḳadrüŋi
dīde-yi ḥayrāniyān āyīne-dāruŋdur senüŋ

5069. Ayna gibi sır saḳlamaḳ gerek. **158/03**

5070. Ayna gibi sır sahibi ol, ki herkes yüzünü saŋa dönsün. **158/04**

5071. Ayineye ayinedan, ayinedana ayine[5056] gerek **158/05**

Kāẓım beyt

Aḥmed-i mürsel imām-ı enbiyā kim ḏātıdur
vech-i pāk Ḥaḳḳʼa hem āyīne hem āyīne-dān

Yaḥyā Naẓīm[5057] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* Müfredāt[5058] [I, 125] beyt

ḳalbümde dil-ber dil-berüŋ ḳalbinde biz olduḳ hemān
āyīne-dāna āyīne āyīneye āyīne-dān

5072. Aynada görülen hep aks-i surettir. **158/06**

Yaḥyā Naẓīm[5059] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 119] beyt[5060]

destine alduḳca ol şūḫ-i cehān āyīneyi
ʻaks-i ruḫsārı eder āyīne-dān āyīneyi

5073. Ayinedan, ayineyi; ayine, ayinedanı bilir. **158/07**

5074. Aynası, armağan aynası… **158/08**

Yaḥyā Naẓīm[5061] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 119] [naẓm]

ḥüsn-ile mümtāz ėken oldı ḫaṭṭ-āver dil-rubā
şāneyi ėtdüm hediyye armaġan āyīneyi

sevdigüŋ kimdür baŋa göster dėse ol māh-rū
destine ṣad şerm-ile ṣunsam hemān āyīneyi

5075. Ayine-yi devran baḳalım ne gösterecek? **158/09**

5054 Yazmada: *āyīne*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā'īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā'īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

5055 Yazmada bu (158.) sayfadaki *sakla-* kelimeleri iki farklı imla ile (صاقلامق, صاقله مق) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaḳlamaḳ (صاقلامق): 1159[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaḳlamaḳ (صاقلامق): II, 808[c].

5056 Yazmada: *āyīneye*.

5057 Yazmada: *Naẓīmī*.

5058 Yazmada: *beyt-i müfred*.

5059 Yazmada: *keḏā [Naẓīmī]*.

5060 Yazmada: *beyt-i diġer*.

5061 Yazmada: *Keḏā meḏkūr [Naẓīmī] dīvānından*.

5076. Ayine-yi devran[5062] yine gösterdi şekl-i müstedîr. **158/10**

Yaḥyā Naẓīm[5063] [*Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ-i Muḫtelife I, 133] mışrāʻ

5077. Ayine üstünde direng[5064] ėtse zarar getirmez âdemdir. **158/11**

Yaḥyā Naẓīm[5065] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [IV, 278] [naẓm]

dem-i şitāb vėrüp lerze[5066] ṣadmesi dehre
geçe sipihride evvel ḳademde ṣad ferseng

*ḫ*ʸ*uşā kümeyt-i mülāyim ḫirām[5067] kim gāhī*
żarar getürmeye āyīne üzre ėtse direng

5078. Ayine-yi âlemnüma[5068] birdir. **158/12**

5079. Ayine çoḳtur; amma ayine-yi âlemnüma birdir. **158/13**

Yaḥyā Naẓīm[5069] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 383] [naẓm]

ṣaff-ı ḫūbān-ı şehr içre o mihr ü meh-liḳā birdür
belī āyīne çoḳ āyīne-yi ʻālem-nümā[5070] birdür

melāḥatde n'ola bir dāne olsuŋ ḫüsnüŋe ṭānī
yine āyīnede var-ise ʻaksüŋdür Ḫudā birdür

5080. Ayinede görülen aksiŋdir, Ḫüda birdir.[5071] **158/14**

5062 devrān: Yazmada: *devān*.

5063 Yazmada: *Naẓīmī*.

5064 Aslı Farsça olan bu kelime; burada ‘durmak, eğlenmek, ârâm, tehir’ manasında kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: dirang: 514[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dirang: 361.

5065 Yazmada: *keḏā [Naẓīmī]*.

5066 Yazmada: *leze*.

5067 Yazmada: *ḫirām*.

5068 ayine-yi İskender: İskender [ö. m.ö. 323]’e ait olduğu rivayet edilen efsanevî ayna. *Âyîne-yi âlem-nümâ* veya *âyîne-yi gîtî-nümâ* (cihanı gösteren ayna) adıyla da bilinen bu ayna hakkında çoğu efsane niteliğinde çeşitli rivayetler mevcuttur. Bunlardan birine göre, İskenderiye’ye gelmekte olan gemiler daha bir aylık yolda iken bu aynadan görülür, eğer düşman gemisi iseler güneş ışığı yansıtılarak yakılabilirmiş. … Bunun küre şeklinde mi (top ayna), yoksa düz mü olduğu tartışmalıdır. Efsaneye göre yalancılar ayine-yi İskender’e baktığı zaman görüntülerini yansıtmaz, İskender de bir kimsenin yalan söyleyip söylemediğini böylece anlarmış. … 650’ye (1252) kadar varlığını koruyan bu fener, yapıldığı çağda (m.ö. III. yüzyıl) teknik bakımdan çok ileri bir eser olarak kabul edilmiştir. Bu durum, aynaların bilinmeyen şeyleri öğrenmek için sihir yapmada ve büyücülükte kullanıldığı kanaatini yaygınlaştırmış ve bununla ilgili birçok efsanenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. … Bütün Doğu edebiyatlarında olduğu gibi Türk divan edebiyatında da İskender ve ayine-yi İskender efsanevî yönleriyle sık sık ele alınmıştır. Ayine-yi İskender tasavvufî bir terim olarak ise Allah’tan başka her şeyden arınmış ve yalnız hakikatlerin aksettiği “insan-ı kâmil”in gönlünü ifade etmektedir. Geniş bilgi için bk. PALA, İ.: “Âyîne-i İskender”, *DİA*: 4, 252[b-c].

5069 Yazmada: *keḏā [Naẓīmī]*.

5070 Yazmada: *ʻāle-nümā*.

5071 Aynanın tasavvuftaki yeri ve “insanın Hak aynasında Hakk’ı değil kendini görmesi” yorumu için bk. ULUDAĞ, S.: “Ayna - Tasavvuf”, *DİA*: 4, 260[c]-262[b].

Yaḥyā Naẓīm[5072] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 383] [beyt][5073]

melāḥatde n'ola bir dāne olsuŋ ḥüsnüŋe ṯānī
yine āyīnede var-ise ʻaksüŋdür Ḫudā birdür

5081. Ayna, her sureti gösterir. **158/15**

5082. Aynanıŋ arḳasında sır olmasa yüzü göstermez. **158/16**

5083. Ayna, ḳırılsa yerine gelmez. **158/17**

5084. Aynanıŋ sırrı arḳasında olmasa idi suret göstermezdi. **158/18**

5085. Ayine-yi âmâle baḳılır. **158/19**

5086. Aynalıḳavaḳ'ta[5074] oturur, Aynalıçeşme'den[5075] su içer. **158/20**

5087. Aynalıçeşme[5076] dilberi… **158/21**

5088. Aynalıçeşme[5077] gibi gözlerinden yaş aḳıtır. **158/22**

Yaḥyā Naẓīm[5078] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [I, 46] [rubāʻī]

ḥasret-keş[5079] ėken firāḳla dīde-yi cān
ʻarż ėtdi yine ʻiḏār[5080]-ı pākin cānān
ʻaks eyleyeli cemāli[5081] ʻayniyle Naẓīm
Āyīneliçeşme oldı çeşm-i giryān

5089. Ayna gibi sır saḳla, ki herkes yüzünü saŋa tutsun. **158/23**

5090. Ayna gibi sade derundur. **158/24**

Yaḥyā Naẓīm[5082] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭaʻāt-ı Mürettebe V, 486] [ḳıṭʻa]

ḫ[y]ur-şēdi[5083] şafaḳ-poş[5084] ėden ol sīne gibi
vīrāne ḳılan dehri o gencīne gibi
gördükce seni rāz mı açsam n''aceb
bir sāde derūn ʻāşıḳum āyīne gibi

5091. Ayna gibi sade, saf ḳalplidir. **158/25**

5072 Yazmada: *keḏā [Naẓīmī]*

5073 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

5074 Yazmada: *Āyīneliḳavaḳ'da*. Aynalıkavak: İstanbul'da Haliç kıyısında Kasımpaşa ve Hasköy arasında bulunan büyük bir sahilsarayı ve bu sarayın bulunduğu bölge. *Aynalıkavak* isminin nereden geldiği ile ilgili farklı görüşler için bk. EYİCE, S.: "Aynalıkavak Sarayı", *DİA*: 4, 264[a]-266[c].

5075 Yazmada: *Āyīneliçeşme'den*.

5076 Yazmada: *Āyīneliçeşme*.

5077 Yazmada: *Āyīneliçeşme*.

5078 Yazmada: *Keḏā dīvān-ı meḏkūrdan [Naẓīmī Dīvānı]*.

5079 Yazmada: *ḥasretde*.

5080 Yazmada: *ʻiḏar*.

5081 Yazmada: *cemāl*.

5082 Yazmada: *keḏā [Naẓīmī]*.

5083 Yazmada: *ḫ[y]ur-şēd*.

5084 Yazmada: *şafaḳ-būş*.

5092. Ayna gibi sırrını, sıfatını kimseye belli ėtmez âdemdir. **158/26**

5093. Aynayı eliŋe al, bir kere yüzüŋe baḳ. **159/01**

Muḥibbī *Dīvān* [645, 2190, 4] [beyt]

Ḫudā'nuŋ ṣan'ati ẓāhir mu'ayyen görmek istersеŋ[5085]
muḳābil eyle rūyuŋa ele al āyīne baḳın

Żiyā Paşa *Eş'ār-ı Żiyā*[5086] Şarḳī [63] [naẓm]

bir kerre ey nūr-ı baṣar
āyīneye eyle naẓar

mümkin mi ṣabr ėtmek beşer
yandı artıḳ Żiyā yeter

Allāh içün raḥm ėt baŋa
ben 'āşıḳım 'āşıḳ saŋa

5094. Aynaya baḳ da bir kere özüŋü, yüzüŋü gör. **159/02**

Fużūlī *Dāstān-ı Leylī vü Mecnūn*[5087] [61, 584-594] [naẓm]

bir dil-ber-i serv-ḳadd ü gül-rūy
serv-i ḫuʸuş u gül-ruḫ[5088] *u semen-būy*[5089]

Şīrīn lebi menşe'-i leṭāfet
ra'nā ḳaddi durduġıyla[5090] *āfet*

evṣāf-ı leṭāfetinde söz çoḫ[5091]
elṭāf-ı melāḥatinde söz yoḫ[5092]

şehlā gözi nergis-i pür-efsūn
zībā ḳaşı nergis üzreki nūn

ḥüsni güli lāle-yi şafaḳ-fām
zülfi ḫamı lāle üzreki lām

aġzı ṣıfatın ḫuʸud ėtmek olmaz
esrār-ı nihāna yetmek olmaz

zülfi sözi ḏikr-i ḫalḳa[5093]*-yı rāz*
la'l-i lebi āb-ı çeşme-yi nāz

5085 Yazmada: *istersen*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: istersеŋ: 646, 2190, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: istersen: 2, 340, 587, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: istersеŋ: 2, 1312, 2590, 4.

5086 Yazmada: *Tercī' Bend'den*.

5087 Yazmada: *Fużūlī Dīvān'ından Leylī Mecnūn Ḳaṣīdesi*.

5088 Yazmada: *gül-rūḫ*.

5089 Fuzuli: *Leylâ ile Mecnun*: ser-i hoş-rū gül-i semen-būy: 61, 584.

5090 Yazmada: *ṭurdıġıyla*.

5091 Yazmada: *çoḳ*.

5092 Yazmada: *yoḳ*.

5093 Yazmada: *ḫalḳa*.

devr-i meh-i rūyı çeşme-yi nūr
ḫāk-i kef-i pāyı sürme-yi ḥūr

bir ġāyet ile şemā'ili ḫūb
kim Leylī olanda aŋa maṭlūb

bir gözgüye[5094] ***ger açup yüzini***
gözgüde göreydi öz yüzini

öz 'ārıżına olurdı meyli
ḳılmazdı hevā-yı ḥüsn-i Leylī

5095. Aynaya baḳan bir daha baḳar. **159/03**

5096. Ayna gibi içinde insanıŋ ḫayali görünür. **159/04**

5097. Aynaya baḳsa kendinden ḳorḳar. **159/05**

5098. Aynaya baḳsa kendinden utanır. **159/06**

5099. Aynaya baḳ da kendiŋi gör. **159/07**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 42[5095]]

5100. Aynaya baḳmış, kendinden ḳorḳmuş. **159/08**

5101. Aynaya baḳmış, kendini dėv[5096] sanmış. **159/09**

5102. Aynaya maymun gibi âşıḳ. **159/10**

5103. Aynaya[5097] baḳa baḳa kendine mail olmuş. **159/11**

5104. Aynaya âşıḳ olmuş. **159/12**

5105. Ayna, toz ḳaldırmaz. **159/13**

5106. Ayna, tozdan temiz olunca elbette[5098] temiz (saf) gösterir. **159/14**

Yaḥyā Naẓīm[5099] [*Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 99] [naẓm]

bī-kederdür kimeden olsa 'aceb mi sine ṣāf
jengden[5100] ***'ārī olınca gösterür āyine ṣāf***

mā-sivā[5101] *ālāyişinden tā ki taṭhīr olmaya*
eylemez ṣūfī derūn-ı tīreŋī peşmine ṣāf

5094 Yazmada: *gözgüye, āyineye*.

5095 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aynaya baḳ da kendiŋi gör.: 42.

5096 Aslı Farsça *dēv* olan bu kelime, 'şeytan; kötü huylu, sakat fikirli âdem; bahadır' manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: dēv, dīv: 554[b]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: dēv: 390. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *dev* ve *dēv* imlaları ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: dev: I, 622[a]; dēv: I, 646[a]. Ayrıca, *dev aynası* tabiri 'eşyayı büyük gösteren ayna' manasında olup *kendini dev aynasında görmek* deyimi ise 'kendini büyük zannetme; mağrur, hodbin olma' manalarındadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: dēv: I, 646[a].

5097 Yazmada: *āyine*.

5098 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: 71[b].

5099 Yazmada: *Naẓīmī*.

5100 Yazmada: *jengden: tozdan*.

5101 *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm*'da: *mā-siv*.

5107. Aynanıŋ iyisi[5102], gösterişinden belli olur. **159/15**

Yaḥyā Naẓīm[5103] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭaʻāt-ı Mürettebe V, 477] ḳıṭʻa

biz ʻāşıḳ-ı ġamm-perveri şenden bilürüz
derd ehlini alışverişinden bilürüz
her sāde ruḫa ṣarf-ı nigāh eylemezüz
biz āyīneyi gösterişinden bilürüz

5108. Ayna saf olunca saf gösterir. **159/16**

5109. Ayna toz ḳabul ėtmez. **159/17**

Āhī [*Ḥüsn ü Dil* 31[5104]] beyt

göŋül āyīnedür sevmez ġubārı
götürmez[5105] cām-ı Cemşēd inkisārı

5110. Ayna gibi toz ḳabul ėtmez. **159/18**

5111. Ayna toz ḳaldırmaz, güzeller söz ḳaldırmaz. **159/19**

5112. Aynaya baḳma bir iki gün, tecrübe eyle; firḳatiŋe sabır eylemek müşkül değil midir? **159/20**

Süleymān Naḥīfī [*Dīvān* 2, 157, 155, 2[5106]] beyt

mir'āta baḳma bir iki gün eyle tecribe
ṣabr eylemek firāḳıŋa müşkil degil midür

5113. Aynaya baḳ da kendiŋi gör. **159/21**

5114. Ayine-yi dilden (göŋülden) kederi gidermeli. **159/22**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [125, 12, 27] [beyt]

ṣafālar eyle taḫtuŋda göründi ṣūret-i nuṣret
gider āyīne-yi dilden keder *şevketlü ḫünkārum*

5115. Ayinesi iştir kişiniŋ, lafa baḳılmaz; şaḫsıŋ görünür rütbe-yi aḳlı eserinde. **159/23**

Mevzundur.

[Żiyā Paşa *Terkīb Bend* 5] [beyt[5107]]

5102 Yazmada: *eyüsi*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ایو/ imlasının -*İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: edgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

5103 Yazmada: *Keḏā dīvān-ı meḏkūrdan [Naẓīmī Dīvānı]*.

5104 Meḥmed Celāl: *ʻOṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şuʻarā-yı ʻOṯmāniyyeden bir ḳısmı: Āhī: 461.

5105 götürmez: *ʻOṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*'nde ve yazmada: *gidermez*.

5106 Meḥmed Celāl: *ʻOṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şuʻarā-yı ʻOṯmāniyyeden bir ḳısmı: Süleymān Naḥīfī: 525.

5107 Żiyā Paşa: *Terkīb Bend*: āyīnesi işdür kişiniŋ lāfa baḳılmaz / şaḫṣıŋ görinür rütbe-yi ʻaḳlı eṯerinde: 5.

5116. Ayna gibi yüzü pek âdemdir. **160/01**

Muḥibbī *Dīvān* [482, 1590 4] [beyt]

yüz vėrürsin anuŋ'çün öykinür[5108] *ruḫsāruŋa*
olmaya āyīne gibi ‘ālem içre yüzi bek[5109]

5117. Ayna gibi yüzü ḳatı[5110] (pek). **160/02**

5118. Ayna gibi yüzü ḳatı âdemden hayâ umma. **160/03**

5119. Ayna gibi ḳatı yüzlü, taş gibi ḳatı yürekli âdemdir. **160/04**

5120. Ayna gibi ḳatı yüzlü, buz gibi soğuḳ[5111] sözlü âdemdir. **160/05**

5121. Ayna gibi saf ḳalpli âdemdir. **160/06**

5122. Aynaya de zıp zıp, paraya da zıp zıp. **160/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 42[5112]]

5123. Aydedeye misafir olmaḳ… **160/08**

Açıḳta ḳalmaḳ...

5124. Ay’a “Doğ ya doğayım.” dėmek… **160/09**

Mübalağalı hüsne malik olma, mah-ı tâbân gibi, dėrler.

5125. Ayıŋ on dördüne beŋzer güzeldir. **160/10**

5126. Ay gibi parlaḳ güzellerdendir. **160/11**

5108 Yazmada: *ögünür*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: öykinür: 482, 1590, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: öğünür: 2, 246, 403, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: öykünür: 1, 984, 1870, 4.

5109 Yazmada: *pek*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: bek: 482, 1590, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: bek: 2, 246, 403, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: bek: 1, 984, 1870, 4.

5110 Yazmada *katı* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳatı (قاتی), ḳatı (قتی)*] kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: katığ: 597[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳatı (قاتی): 1407[b]. ḳatı (قتی): 1437[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳatı (قاتی): II, 1017[a]; ḳatı (قتی): II, 1055[c].

5111 Yazmada: *ṣavuḳ*. Bu kelimenin yazmadaki imlası gereği hem *ṣavuḳ* hem *ṣo’uḳ* hem de *ṣovuḳ* okunması mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [صغوق ve صوؤق yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo’uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış.

5112 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Aynaya da zıb zıb, paraya da zıb zıb…: 42.

Medsiz Elif

A, E, Ė, I, İ, Ī, O, Ö, U, Ū, Ü

Eb

5127. Eş-şerîki ke ’l-ḳardaş, velev kâne Ḳızılbaş.[5113] **160/12**

[=Kızılbaş dahi olsa ortak, kardeş gibidir.]

5128. Ebabil[5114], felaket taşını başına yağdırdı. **160/13**

Maḳtul Şahin Giray [1777 - 1783] haḳḳında…

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [117, 8, 50[5115]] [beyt]

feleklerden melekler de anı recm eyleyüp gūyā
ebābil-i felāket başına yaġdırdı aḥcārı

5129. Epsem[5116] er, edepli ḳız… **161/01**

5130. Epsem[5117] ol, öktem[5118] -hiddetli- olma. **161/02**

5131. Epsem[5119] dur, edepli (uslu) yür[5120]. **161/03**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[5121] 548

‘Ale ’l-ḫuṣūṣ Sulṭān Selīm Ḫān āsitānesine gönderdigi ‘arżlarında “Bu aḥvāl cümle Rüstem Paşa’nuŋ ilḳāsıyladır. Sulṭān Bā-Yezīd’uŋ maḥreki oldur.” deyü yazdırurdı. Pād-şāh-ı ‘adīmü ’l-miṯāl ḥażretleri daḫı Rüstem Paşa’nuŋ ol cānibe meyyāl oldıġından beher ḥāl-i vuḳūf taḥṣīl ėtmegin Paşa-yı a‘ẓām lā-cerem Bā-Yezīd Ḫān’a mütāba‘atle müttehem bulunup Selīm Ḫān’a ve lālāsına müte‘allıḳ her ne ki ‘arż u i‘lām ėtdi ėse ġaraża ḥaml olunup[5122] lālānuŋ öte ṭarafdan tedbīri ve ḳurdıġı dām-ı

5113 Bu madde başı benzer örneklerde olduğu gibi *El* sırasına katdedilmesi gerekirken *Eb* sırasına kaydedilmiş.

5114 Ebabil: *Kur’an-ı Kerim*’de Ebrehe [ö. 570?]’nin ordusunu helak eden kuşlar hakkında kullanılan bir tabir. DİA: “Ebâbîl”, *DİA*: 10, 65[b]. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 105. Sūratu ’l-Fīl 3.

5115 Yazmada: *16*. Bu alıntı, divanın yazma nüshalarının birinden alınmış olabileceği gibi bahse konu eserin Bulak (1253) baskısından alınmış ve sayfa numarası 19 yerine sehven 16 olarak kaydedilmiş de olabilir. Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān-ı Vehbī*: İbtidā-yı Ḳaṣā’id: 19.

5116 Yazmada: *ebsem*. Yazmada kelimenin hem *ebsem* hem de *epsem* imlası kullanılmıştır. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ebsem: 27v12. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ebsem: Sākit, uṣlu, mebhūt, aṣamm, ḫāmūş.: 2[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: epsem: ṣ. 1. Dilsiz, ebkem. 2. Sükūt ėden, sākit, sessiz. epsem olmaḳ= Sükūt ėtmek, ses çıḳarmamaḳ. epsem ėtmek= Ṣusdırmaḳ.: I, 67[b]. TDK: *DS*: ebsem: Susma.: XII, 4490[b]. TDK: *TTS*: epsem: Sessiz, ses çıkarmayan, susan.: III, 1479.

5117 Yazmada: *ebsem*. bk. 5116. dipnot.

5118 YUDAHİN: *KS*: öktöm: Kuvvetli, cesur.: 608[a]. CLAUSON: *EDPT*: öktem: 102[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: öktem: Nām-dār, ma‘rūf, bahādur, ḳuvvetlü.: 36[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: öktem: 1. Gururlu. 2. Amirane; mütehakkim. 3. Sert, katı, haşin.: 250[a].

5119 Yazmada: *ebsem*. bk. 5116. dipnot.

5120 YUDAHİN: *KS*: cür-: 1. Hareket etmek, harekette bulunmak; yürümek; vasıta ile gitmek. 2.Niyet etmek, …ye yakın olmak. 3. Hizmet etmek. 4. Birisi veya bir nesne olduğu anlaşılmak.: 237[b]. CLAUSON: *EDPT*: yorı-: 957[a]. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: cür-: 1. Yaşamak; bulunmak. 2. Gitmek. 3. Yürümek, yürüyerek uzaklaşmak.: 67[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yör-: Yürümek.: 328[a]; yür- (I): Yürümek.: 333[a]; yür- (II): Göç etmek, yola koyulmak.: 333[a].

5121 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

5122 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*’nde: *olunut*.

tezvīri ġālib geldi. Ḫattā Ḫudāvendigār-ı memālik-ārā "Bu mādde içün sen baŋa söz açma ve bī-hūde āb-rūyuŋ[5123] *yerlere ṣaçma. Merkezüŋde ṯābit-ḳadem olup* ***epsem***[5124] ***ṭur*** *Rüstem." deyü muḥkem tenbīh buyurdılar.* ilā āḫirihi[5125]…

Naḳşī [*Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi 'Oṯmānī* 2[b]5126] beyt[5127]

her kimi görseŋ͡g[5128] *tevāżu' ḳıl ḫam ol*
köp köp urmaḳdın uyalġın ***ebsem ol***

uyal'ıŋ[5129] manası: Yapmaḳtan utanmaḳ.

Osmanlıcası[5130]

her kimi görseŋ tevāżu' ḳıl ḫam ol
çoḳdan çoḳ söz söylemekden utan ***ebsem ol***

5132. İpşir Paşa[5131] alayı… **161/04**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[5132] 3, 518[5133]

5133. Ebnâ-yı beşeriŋ[5134] ḳısm-ı küllîsi[5135] humḳ[5136] ve belahet emrazına müpteladırlar. **161/05**

Kelam-ı hikemiye…

Muḥyī 'd-dīn İbnü 'l-'Arabī[5137]

5134. Ebleh[5138] -ahmaḳ- âdem ile dostluḳ olmaz. **161/06**

5123 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *āb u rūyuŋ.*

5124 Yazmada: *ebsem.*

5125 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

5126 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ebsem: 2[b].

5127 Yazmada: *Çaġatayca beyt.*

5128 Yazmada: *göseŋ͡g.*

5129 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: uyalmaḳ: Uyatmaḳ, ḥayā ėtmek, ḥicāb ėtmek.: 43[a].

5130 Yazmada: *'Oṯmānlıca.*

5131 Yazmada: *Ebşir Paşa*. İpşir Mustafa Paşa [ö. 1065, 1655]: Osmanlı sadrazamı… Devrin kaynaklarında saf, ümmî, leventmeşrep, az konuşan, tasavvufa meyilli, cimri, zalim, cirit ve mızrak kullanmada usta bir kişi olarak belirtilmiş, veziriazam olduktan dört ay sonra İstanbul'a gelmiş ve burada ancak iki ay on altı gün görev yapabilmiştir. Geniş bilgi için bk. AKTEPE, M. M.: "İpşir Mustafa Paşa", *DİA*: 22, 375[a]-376[c].

5132 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

5133 Yazmada: *516 - 518.* Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: Sitāyīş-i Alay-ı 'Aẓīm-i Ṣadr-ı a'ẓam Ebşir Paşa: 3, 516; … Eger bu alayı manẓūrımız oldıġı üzre ḳanūn-ı Āl-i 'Oṯmān mücibince taḥrīr eylesek bir ṭūmār-ı dırāz olur. Ḫulāṣa, bu alay vaḳt-i çāşṭda Edirne Ḳapusı'ndan girüp vaḳt-i 'aṣrdan bir sā'at ṣoŋra güc ile tamām olup **Ebşir Paşa alayı**nı temāşā ėtmege onar ġurūşa dükkānlar īcār olundı.: 3, 518.

5134 Bu ifade 'insanoğulları' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ibn: Velede dėnür, ki murād oġuldur. … Cem'i *abnā'* gelür.: III, 772. Ş. Sāmī: *ḲT*: ibn: I, 66[c].

5135 ḳısm-ı küllī: Arapça *ḳism* + Arapça *kull* + Arapça *+ī*: Büyük bölümü, ekserisi. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-kull: III, 339; al-ḳism: III, 538. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳısm: II, 1070[c]; küllī: II, 1180[a].

5136 Aslı Arapça *ḥumḳ* olan bu kelime; 'ahmaklık, akıl azlığı, akıl bozukluğu' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 411[b].

5137 Yazmada: *cenāb-ı Muḥyī 'd-dīn 'Arabī.*

5138 ATAY: *A-TBL*: ablah: Ahmak, bön, abdal, saf, sade dil; iyi huylu.: 1, 163[a].

5135. Ebrden[5139] nem ḳapar ekser zürefa. **161/07**

Mevzundur.

Ḥıfẓī[5140] [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mışrā‘]

5136. Ebşir, bir gün olur yetişir. **161/08**

5137. Ebesi, gebesi beraber gezer. **161/09**

5138. Ebesiz doğan oğlan kendi göbeğini kendi keser. **161/10**

5139. Ebesiz doğmuş. **161/11**

5140. “Ebe ebe, iplik[5141] iğne” oyununa beŋzedi. **161/12**

5141. Ebesiz doğmuş, emeksiz büyümüş… **161/13**

5142. Ebeniŋ örekesi[5142] … **161/14**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 43]

5143. Ebeniŋ öreke[5143] dayağı[5144]… **161/15**

5144. Ebeniŋ öreke[5145] dayağını[5146] arar. **161/16**

5139 STEINGASS: *CP-ED*: abr: 6ª. TABRĒZĪ: *BḲ*: abr: Bulut ma‘nāsınadur.: 61.

5140 Yazmada: *Şā‘ir Ḥıfẓī*.

5141 Yazmada: *iblik*. CLAUSON: *EDPT*: ip: 4ª; yıp: 870ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ib: İp, iplik.: 105ª. TDK: *DS*: iblik: VII, 2503ª.

5142 ‘Eğrilmekte olan yün, keten vb. şeylerin tutturulduğu, bir ucu çatal değnek’, ‘ebelerin doğum yapan/yapacak kadını oturttukları iskemle/sandalye’ ve ‘denizin içinde yüzeyle beraber olan yassı kaya’ manalarında kullanılan *öreke* kelimesi, bu madde başında ikinci anlamı ile kullanılmış olmalıdır. Ayrıca, inanılamayan şeyler, saçma durumlar ve sözler karşısında kullanılan *ebenin örekesi* tabirinin *yok ebenin örekesi* ve *(yok) ananın örekesi* biçimleri de mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ebe: ebe iskemlesi, ebe örikesi: Eski cāhil ebeleriŋ vaż‘-ı ḥaml ėdecek ḳadınları oturtmaġı ‘ādet ėdindükleri bir iskemle.: 67ª; öreke yā-ḫᵛud örike: Ḳadınlarıŋ bükdükleri yüŋ ve keten ve sā’ireyi ṭaḳduḳları, tepesi çatal degnek; ki bellerine ṣoḳaraḳ ṣol elleriyle o yüŋden birer parça çeker ve ṣaġ elleriyle igiyi çevirerek bükerler, miftele. || ebe örekesi: Cāhil ebeleriŋ ṭoġurtduḳları ḳadınları oturtduḳları bir cins iskemle. || öreke ṭaşı: Deŋizde yaṣṣı ḳaya.: I, 198ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: öreke: 246ᵇ; örike: 249ª. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: ebe: ebe iskemlesi: Vaż‘-ı ḥaml ėdecekleri men‘ içün yapılmış bir şikence āleti, ki “ebe örikesi” daḫı dėrler.: cüz’-i evvel, 59ᵇ. AYVERDİ: *MBTS*: öreke: 966ᵇ. Kelimenin ikinci anlamı, *Tarama Sözlüğü*’nde, *Derleme Sözlüğü*’nde ve *Türkçe Sözlük*’te kaydedilmemiştir. TDK: *TS*: öreke: Eğrilmekte olan yün, keten vb. şeylerin tutturulduğu, bir ucu çatal değnek.: 1857ª. TDK: *TTS*: öreke: V, 3114. TDK: *DS*: öreke: Yün tarağı.: IX, 3345ª.

5143 Ş. Sāmī: *ḲT*: ebe: ebe iskemlesi, ebe örikesi: 67ª; öreke yā-ḫᵛud örike: I, 198ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: öreke: 246ᵇ; örike: 249ª. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: ebe: ebe iskemlesi: cüz’-i evvel, 59ᵇ. AYVERDİ: *MBTS*: öreke: 966ᵇ.

5144 Yazmada: *ṭayaġı*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568ª. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886ᵇ; ṭayaḳ: 1266ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601ª; ṭayaḳ: II, 873ᶜ. TDK: *DS*: tayak: X, 3851ª.

5145 Ş. Sāmī: *ḲT*: ebe: ebe iskemlesi, ebe örikesi: 67ª; öreke yā-ḫᵛud örike: I, 198ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: öreke: 246ᵇ; örike: 249ª. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: ebe: ebe iskemlesi: cüz’-i evvel, 59ᵇ. AYVERDİ: *MBTS*: öreke: 966ᵇ.

5146 Yazmada: *ṭayaġı*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568ª. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886ᵇ; ṭayaḳ: 1266ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601ª; ṭayaḳ: II, 873ᶜ. TDK: *DS*: tayak: X, 3851ª.

5145. Ebesiniŋ öreke[5147] dayağını[5148], abdalıŋ[5149] yorulmaz ayağını arar. **161/17**

5146. Ebesiniŋ aldırdığı abdestle durur. **161/18**

5147. Ebnâ-yı zaman[5150]; ununa degil, üŋüne maillerdir. **161/19**

Kānī[5151] *[1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[5152] [cüz'-i ṯānī,] 103[5153]

5148. Ebe ḳınasıyla[5154] bohçasını[5155] hazırlamayan ev mi olur! **161/20**

5149. Ebeleriŋ gözü doymaz. **161/21**

5150. Ebeleriŋ bohçasında[5156] her şey bulunur. **161/22**

5151. Ebeden diş de artmaz, tırnaḳ da artmaz. **161/23**

5152. Ebeler kendi derdini çeker, analar da kendi derdini çeker. **161/24**

5153. Ebeleriŋ el ḳınası sorulmaz. **161/25**

5154. Ebeler el ḳınası, diş kirası ister. **161/26**

5155. Ebeyi yanında taşımaḳla ḳadın doğurmaz. **161/27**

5147 Ş. Sāmī: *ḲT*: ebe: ebe iskemlesi, ebe örikesi: 67[a]; öreke yā-ḫ[v]ud örike: I, 198[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öreke: 246[b]; örike: 249[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: ebe: ebe iskemlesi: cüz'-i evvel, 59[b]. AYVERDİ: *MBTS*: öreke: 966[b].

5148 Yazmada: *ṭayaġı*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: X, 3851[a].

5149 Günümüz Türkiye Türkçesinde anlamına göre iki farklı imla ile (*abdal* 'derviş'; *aptal* 'ahmak'.) kullanılan bu kelimeyi bu madde başında her iki anlamıyla da anlamak muvafıktır. TDK: *TS*: abdal: 3[b]; aptal: 138[a]. Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde hem *medli elif*le hem de *medsiz elif*le kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: abdal [*medli elif*le]: I, 16[b]; ebdāl: I, 65[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ebdāl: 9[b]; abdal [*medsiz elif*le]: 10[a]. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Abdalı tekyede görürsün. ("Abdal" lafẓı 'Arabīde evveliŋ feṯḥiyledür. Türkīde èse elif-i ṯaḳīle oḳunur.): 5. Kelime, yazmada ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da bazı alıntılarda *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Kelimenin *abdal* [*medsiz elif*le] ve *ebdāl* biçimlerini tefrik etmek mümkün olmadığından kelime -ister *medli elif*le ister *medsiz elif*le yazılmış olsun- madde başlarında *abdal*, -özellikle *abdal* okunması gerektiği belirtilenler müstesna olmak üzere- alıntılarda ise *ebdāl* olarak kaydedilmiştir.

5150 Bu ifade 'zamane âdemleri' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ibn: Velede dėnür, ki murād oġuldur. … Cem'i *abnā'* gelür.: III, 772. Ş. Sāmī: *ḲT*: ibn: İbn vaḳt= Zamāne ādemi.: I, 66[c].

5151 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: "Kânî", *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

5152 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

5153 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: *Aḳıŋ adı ve ḳaranıŋ dadı var.* ***Ebnā-yı zamān ununa degil üŋüne mā'illerdür***: cüz'-i ṯānī, 103.

5154 Yazmada *kına* kelimesi *ḥınnā* ve *ḳına* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmıştır. Kelimenin aslı Arapça *ḥinnā'*dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥinnā': Ḳınaya dėnür, ki nisvān ellerine ve ayaḳlarına yaḳarlar.: I, 16. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ilgili imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥınnā: I, 560[b]; ḳına: II, 1083[b].

5155 Yazmada: *boġçasını*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b].

5156 Yazmada: *boġçasında*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b].

5156. Ebter[5157] ḳalan hüccet gibi. **161/28**

Ebü 's-Su'ūd[5158] [mışrā']

şol suṭūrı maḥv olup ***ebter ḳalan ḥüccet gibi***

5157. Ebter diyen ebterdir.[5159] **161/29**

5158. Ebter âdemdir. **161/30**

5159. Ebdâna[5160] ruh, işe aḳıl hükmeder. **162/01**

5160. Ebin[5161] bulan -ḳolayını bulan- her gün et yėr. **162/02**

5161. Ebin[5162] -ḳolayın- tapğan[5163] -bulan- et yėr, hiç tapmağan -bulmayan- ne yėr? **162/03**

Tatarca

5162. Ebi[5164] -ḳolayı- cabı(?)[5165] bulunmaz, ters mezheptir. **162/04**

Tatarca

5163. Ebcet gibi ne ölüye oḳunur ne diriye.[5166] **162/05**

5164. Ebcet hesabıyla iş görür. **162/06**

5157 ATAY: *A-TBL*: abtar: Kesik; kuyruğu kesik; sonu gelmeyen, çoluk çocuğu olmayan, zürriyetsiz; pek fakir; hayrı, iyiliği kalmamaış iş, nesne.: 1, 91[a].

5158 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ebter: [ḳısm-ı evvel,] 52[a].

5159 ALLĀH: *Ḳur'ān*: 108. Sūratu 'l-Kavṯar 3.

5160 Arapça *badan* kelimesinin cemi olan *abdān* 'gövdeler' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102[b].

5161 LESSING: *M-TS*: eb: Anlaşma, uyum, barış; bağlantı; sistem, düzen; eğilim; yeterlilik, muktedirlik.: 361[a]. YUDAHİN: *KS*: ep: Ustaca, akıllıca, beceriklice, maharet, ustaca hareket, ahvale uygunlaşabilme, müsait an.: 334[b]. NECİP: *YUTS*: ep: Rahat, uygun, kolay. 114[a]. PEKACAR: *KuTS*: ep: Yol, çare; tarz, usul.: 121[a]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Ebĭn tapkan et aşar: 46; eb: Kolaylık.: 238[a].

5162 LESSING: *M-TS*: eb: Anlaşma, uyum, barış; bağlantı; sistem, düzen; eğilim; yeterlilik, muktedirlik.: 361[a]. YUDAHİN: *KS*: ep: Ustaca, akıllıca, beceriklice, maharet, ustaca hareket, ahvale uygunlaşabilme, müsait an.: 334[b]. NECİP: *YUTS*: ep: Rahat, uygun, kolay. 114[a]. PEKACAR: *KuTS*: ep: Yol, çare; tarz, usul.: 121[a]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Ebĭn tapkan et aşar: 46; eb: Kolaylık.: 238[a].

5163 CLAUSON: *EDPT*: tap-: 435[b]. ÖNER: *K-TTS*: tap-: 1. Gerekli bir şeyi bulmak. 2. Tekrar bulmak. 3. Arayıp ele geçirmek. 4. Bir şeyi yerine getirmek, bir meseleyi halletmek. 5. Çalışıp para kazanmak. 6. Zengin olmak.: 446[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: табыл- [tabıl-]: Bulunmak.: 291[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tap- (I): 1. Bulmak. 2. Kazanmak, elde etmek.: 262[b].

5164 LESSING: *M-TS*: eb: Anlaşma, uyum, barış; bağlantı; sistem, düzen; eğilim; yeterlilik, muktedirlik.: 361[a]. YUDAHİN: *KS*: ep: Ustaca, akıllıca, beceriklice, maharet, ustaca hareket, ahvale uygunlaşabilme, müsait an.: 334[b]. NECİP: *YUTS*: ep: Rahat, uygun, kolay. 114[a]. PEKACAR: *KuTS*: ep: Yol, çare; tarz, usul.: 121[a]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Ebĭn tapkan et aşar: 46; eb: Kolaylık.: 238[a].

5165 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: cap: 1. Eğim, iniş, yamaç. 2. Çıkış, yokuş.: 70[a].

5166 Bu madde başı yazmaya sonradan farklı bir kalemle eklemiş. Madde başının aynı sayfadaki diğer biçimi için bk. Ebcet gibi ne ölüye yarar ne diriye. 162/13.

5165. Ebcetḫan[5167], tıfıl-ı ebcetḫan[5168]… **162/07**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [291, 51, 96] beyt

ḫᵛāceye gitsün oḳunmaġa[5169] *bu* ***ebced-ḫᵛānlar***
başlasun mektebe varsun da elif-bā-yı suḫan

5166. Ebcetiŋ elifinden ḫaberi yoḳ; ayet, hadisten dem vurur[5170]. **162/08**

5167. Ebcetḫan[5171] bir tıfl-ı nev-civandır[5172]. **162/09**

5168. Ebcet oḳuyan çocuḳlar[5173] gibi… **162/10**

Sünbül-zāde Vehbī[5174] [*Tuḥfe-yi Vehbī* 5, 85] mıṣrā‘[5175]

oḳur ebced gibi her ṭıfl-ı edīb

5169. Ebr-i ḳaza[5176] gibi çöktü. **162/11**

5167 Ebced-ḫᵛān: Arapça *abcad* + Farsça +*ḫᵛān*: Alfabeyi öğrenen. STEINGASS: *CP-ED*: 5ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ebced-ḫᵛān: Henüz ebced oḳuyan, taḥṣīliŋ ibtidāsında bulunan.: I, 65ª. Kelime, mecaz olarak ‘acemi’ manasında kullanılmaktadır. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ebced-hân: Ebced okuyan, mektebe yeni başlayan, acemi.: 197ᵇ. Mu‘allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: ebced-ḫᵛān: Ebced oḳuyıcı, oḳuyan, oḳumaġa yeŋi başlayan: ṭıfl-ı ebced-ḫᵛān. Şākird, mübtedī, ‘acemi: ebced-ḫᵛān-ı mekteb-i ḥikmet.: 18ª.

5168 ‘Mektebe yeni başlayan çocuk’ anlamındaki bu ifade mecaz olarak ise ‘çok acemi, daha başlangıçta’ manalarında kullanılmaktadır. Mu‘allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: ebced-ḫᵛān: Ebced oḳuyıcı, oḳuyan, oḳumaġa yeŋi başlayan: ṭıfl-ı ebced-ḫᵛān. § Şākird, mübtedī, ‘acemi: ebced-ḫᵛān-ı mekteb-i ḥikmet.: 18ª. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ebced-hân: 197ᵇ.

5169 Yazmada: *oḳutmaġa*.

5170 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194ᵇ. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: urmaḳ: 30ᵇ. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293ª. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383ª. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup ilgili imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199ª; vurmaḳ: II, 1499ᵇ.

5171 Ebced-ḫᵛān: Arapça *abcad* + Farsça +*ḫᵛān*: Alfabeyi öğrenen. STEINGASS: *CP-ED*: 5ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ebced-ḫᵛān: Henüz ebced oḳuyan, taḥṣīliŋ ibtidāsında bulunan.: I, 65ª. Kelime mecaz olarak ise ‘acemi’ manasında kullanılmaktadır. Mu‘allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: ebced-ḫᵛān: 18ª. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ebced-hân: 197ᵇ.

5172 Farsçadan alınmış olan *nev-cevān* kelimesi, ‘oldukça genç, delikanlı’ manasındadır. Ayrıca, aslı Farsça olan *civan* kelimesi, Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlasını korumakla birlikte *cevān*, *civān* ve *cüvān* olmak üzere üç farklı telaffuzla kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: cavān: 376ª; nav-cavān: 1432ª. REDHOUSE: *TaEL*: cevān, civān, cüvān: 686ª; nev-civān: 2109ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: cüvān: Fā. [Tür. zebān-zedi cīmiŋ kesriyle.]: I, 485ᶜ; nev-cüvān: II, 1474ᵇ. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: cevân: 137ª; civân: 144ᵇ; cüvân: 149ᵇ; nev-civân: 828ᵇ.

5173 Yazmada: *çoçuḳlar (*چوچقلر*)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چورجق, چورجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫᵛud çocuḳ (چوجوق): I, 518ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734ᵇ.

5174 Yazmada: *Vehbī*.

5175 Sünbül-zāde Vehbī: *Tuḥfe-yi Vehbī*: eyledüm ḥarf-i hicāda tertīb / oḳur ebced gibi her ṭıfl-ı edīb: 5, [85].

5176 ebr-i ḳażā: Yazmada: *ebr-i (oḳ) ḳażā*.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[5177] 357[5178]

Rikābında olan ḫavāṣṣ ve ḫüddāmı her ne ḳadar süvār ėtmege sa'y ėtdiler, imkān olmayup 'aḳab-gīrler fī 'l-ḥāl ***ebr-i ḳażā gibi*** *eṭrāfın alup iḥāṭa eylediler.* ilā āḫirihi[5179]…

5170. Ebcet gibi ezberlemiş. **162/12**

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī*[17b]

ebced: *Eskiden 'Arab ḥurūf-i hicāsını cāmi' olmaḳ üzere tertīb dilen elfāẓ-ı ma'rūfeniŋ birincisidür. ḳavl-i maḳbūle göre bunlarıŋ ma'nāları yoḳdur. Ebced ḥisābınıŋ eŋ ziyāde ḳullanılan ṣūreti şudur:*

ا	ب	ج	د	ه	و	ز	ح	ط	ى
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
ك	ل	م	ن	س	ع	ف	ص	ق	
20	*30*	*40*	*50*	*60*	*70*	*80*	*90*	*100*	
ر	ش	ت	ث	خ	ذ	ض	ظ	غ	
200	*300*	*400*	*500*	*600*	*700*	*800*	*900*	*1000*	

(ء) ile (آ) daḫı (ا) gibi bir ṣayılır. Fārsī dėnilen gāf ile ṣaġır kāf, 'Arabī kāf gibi ḥisāb olunur. (پ, چ, ژ) ḥarfleri 'Arabīleri ḥükmündedür.

5171. Ebcet gibi ne ölüye yarar ne diriye. **162/13**

5172. Ebnâ-yı zamane[5180] gammaz ḳargaya beŋzer. **162/14**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i evvel, 32[5181]]

5173. Ebû Cehil[5182] gibi kendi ḳazdığı çuḳura[5183] kendi düştü. **162/15**

5174. Ebû Cehil gibi inattır. **162/16**

5175. Ebcet hesabı şairlere sermayedir. **162/17**

5176. Ebû Cehil gibi tefaḫür eder. **162/18**

mıṣrā'

bu cehl ile Bū Cehl gibi ėtme tefāḫür

5177. İyi aş, iyi iş herkesiŋ aradığı şeylerdir.[5184] **162/19**

5177 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

5178 Yazmada: *358*.

5179 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: I, 155c. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20a; ilā: 1, 64b.

5180 Bu ifade 'zamane âdemleri' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ibn: Velede dėnür, ki murād oġuldur. … Cem'i *abnā'* gelür.: III, 772. Ş. Sāmī: *ḲT*: ibn: İbn vaḳt= Zamāne ādemi.: I, 66c.

5181 *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*'da ilgili madde başının da yer aldığı metnin Çeşmī-zāde Muṣṭafā Reşīd Efendi [ö. 1184/1770]'nin kuşların isimleri ile ilgili bir müsveddesi olduğu belirtilmiş. Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: cüz'-i evvel, 30.

5182 Ebû Cehil [ö. 2/624]: Ebü 'l-Hakem (Ebû Cehl) Amr b. Hişâm b. Mugīre el-Kureşî el-Mahzûmî: Hz. Muhammed'in ve İslam'ın azılı düşmanlarından biri.: 10, 117b.

5183 Yazmada: *çuḳurına*.

5184 Bu madde başının müellif tarafından yazmaya sonradan eklenirken yanlış sayfaya kaydedildiği anlaşılmaktadır.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Binaenaleyh, iyi aş ḳomşuda pişsin; ḳoḳusu, tadı[5185] *burnuŋa gelsin. İyi iş ḳomşuda yapılsın; adı, yâdı ağzıŋa gelsin. Zira her ikisi de nefsi besler, istek getirir; çünkü aḫlaḳî ve dinî şeylerden zarar gelmez, belki maddî ve manevî menfaat ve fayda gelir. Gayrimeşru şeyler ise gayriaḫlaḳî olmasına binaen sâri bir illet gibidir, herkes ondan*[5186] *içtinap ėder, merdûddur ve gayr-i müfît ve muzırdır. Öyle hâllerden uzaḳ durmaḳ gerek, dėmişler.*

5178. Ebucehil ḳarpuzu gibi acıdır. **162/20**

5179. Ebû Cehil’e rahmet oḳutacaḳ derecede inattır. **162/21**

5180. Ebü ’l-fuzul[5187] başḳa, Ebü ’l-Fazl[5188] yine başḳadır. **162/22**

5181. Ebû Ali İbn Sina[5189] gibi hakîm-i dânâdır[5190].[5191] **162/23**

Nedīm *Dīvān* [İbtidā-yı Ḳaṣā’id ḳaṣīde der-Sulṭān Aḥmed Ḫān u Dāmād İbrāhīm Paşa 85, 16, 24] beyt

mülke nāfi‘ nice ḳānūn iḫtirā‘ ėtdi n'ola
ṭabbda Ḳānūn yazmadıysa Bū ‘Alī Sīnā gibi

5182. Ebü ’l-beşer[5192]… **162/24**

Hazret[5193]*-i Âdem (a.*[5194]*)*

5185 Yazmada: *dadı*. CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[b]; tat- (dād-): 449[b]; tatī-: 452[a]; tātığ: 452[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: dad / dat: 130[a]; dad- / dat-: 130[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭat: 1219[a]; ṭad: 1219[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dadanmaḳ: I, 597[a]; ṭat: II, 857[c]; ṭadanmaḳ: II, 858[c]. TDK: *DS*: dad (I): Tat, lezzet.: IV, 1316[b]; dat: Tat.: IV, 1377[b].

5186 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

5187 Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: bü ’l-fużūl: [Aṣlı: *ebü ’l-fużūl*.]: Faźla ve lüzūmsuz söz söyler ve tecāvüz-kārāne ḥareketde bulunur (ādem).: II, 999[a].

5188 Ebü ’l-Fazl el-‘Allâmî [ö. 1011/1602], Ebü ’l-Fazl el-Hemedânî [ö. 384/994], Ebü ’l-Fazl er-Râzî [ö. 454/1062] gibi âlimler.

5189 Yazmada: *Ebū ‘Alī Sīnā*. Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ [ö. 428/1037]: İslam Meşşâî okulunun en büyük sistemci filozofu, Orta Çağ tıbbının önde gelen temsilcisi. Geniş bilgi için bk. ALPER, Ö. M.: “İbn Sînâ”, *DİA*: 20, 319[b]-322[b].

5190 ḥakīm-i dānā: Arapça *ḥakīm* + Farsça *dānā*: Filozof. ATAY: *A-TBL*: 1, 401[a]. STEINGASS: *CP-ED*: dānā: 500[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556[a]; dānā: I, 599[c].

5191 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. İbn Sīnā gibi ḥakīm-i dānādur. 163/19.

5192 Ebü ’l-beşer: İslamî kaynaklarda, insanlığın atası olması sebebiyle Hz. Âdeme verilen unvan. BOLAY, S. H.: “Âdem”, *DİA*: 1, 358[a].

5193 hazret: ‘İlahî veya kevnî herhangi bir hakikat ve bunun âlemdeki tecellileri’ anlamında bir tasavvuf terimi. Hazret, sözlükte ‘yakında ve yanında olmak, önünde bulunmak’ anlamına gelir. … Özellikle İbnü ’l-Arabî’nin geliştirdiği hazret teorisi; yavaş yavaş dinî ve siyasî hayatı da geniş ölçüde etkilemiş, bunun neticesi olarak terim sufi olmayan din ve devlet adamları hakkında da kullanılmıştır. Arapçada “hazretü ’ş-şeyh”, Farsçada “hazret-i şeyh”, Türkçede “şeyh hazretleri” şeklinde kullanılan kelime; son asırlarda daha çok Allah, peygamberler, sahabe, melekler, padişah ve devletin ileri gelen şahsiyetleri için de kullanılmaya başlanmıştır. DEMİRCİ, M.: “Hazret”, *DİA*: 17, 146[c]-147[b].

5194 Aleyhisselam: Peygamberlerden biri anıldığında söylenmesi gereken ‘Allah’ın selamı üzerine olsun.’ anlamında bir tazim ifadesi. DİA: “Aleyhisselâm”, *DİA*: 2, 370[a].

Nābī [*Dīvān*] Na't-ı Şerīf [1, 22, 2, 124] [mışrā'[5195]]

***Bü 'l-beşer**'den saŋa dek ey güher-i dürc-i vücūd*

[Żiyā Paşa *Tercī'-i Bend* 8] [mışrā'[5196]]

*düşdi cüdā na'īm-i şafādan **Ebü 'l-beşer***

5183. Ebû türâb[5197]… **162/25**

İmam Ali [ö. 40/661] efendimiziŋ kendisi…

Mu'allim Nācī [*Yād-gār-ı Nācī*Taķārīż 431, 5, 4] beyt

eylemem çarḫa ser-fürū ammā
*ḫāk-i pāy-i **Ebū türāb** oluram*

5184. Ebü 'l-hevl[5198] heykeli gibi ķarşıma dikildi. **162/26**

[ebü 'l-hevl]: Timsal-i firavun, Mısır.

5185. Ebeveyniŋ rızasına ḫizmet[5199] ėden evlat iki cihanda aziz olur. **162/27**

5186. Ebeveyniŋ baḫtiyarlığı evladınıŋ adam olmasıdır. **162/28**

5187. Ebeveynine[5200] asi olan evlat oŋmaz. **162/29**

5188. Ebeveyne ķarşı isyan mucib-i nikbet ve nedamettir. **162/30**

5189. Ebnâ-yı âdem ebnâ-yı ademdir. **162/31**

'Ākif [*Eş'ār-ı el-Ḥācc 'Ākif Efendi* Ķaṣīde-yi 'Adem 7] [mışrā'[5201]]

vechi var dėnse benī-ādeme ebnā-yı 'adem

İb[5202]

5190. İbtida-yı dünyada yazı yazan, saban yapan, ev yapan, çapa çapalayan… hasılı her şeyimizi gösteren Âdem atamızdır. **163/01**

5191. İbrişim gibi ķavi, ipek gibi mülayimdir. **163/02**

5192. İbrişim ipek oldu. **163/03**

5195 BİLKAN, A. F.: *Nabi Divanı*: Bü 'l-beşerden saŋa dek ey güher-i dürc-i vücūd / nūr-ı rūḥānī ėdi bār-ı ķatār-ı ecdād: 1, 22, 2, 124.

5196 Żiyā Paşa: *Tercī'-i Bend*: düşdi cüdā na'īm-i şafādan Ebü 'l-beşer / oldı Ḫalīl'e tecribe-geh gerden-i püser: 8.

5197 Ebû türâb: Hz. Ali [ö. 40/661]'nin lakabı. 'Toprağın babası, toprağa bulanmış kimse' anlamındaki bu lakap Hz. Ali'ye Resul-i Ekrem [ö. 11/632] tarafından verilmiştir. KANDEMİR, M. Y.: "Ebû Türâb", *DİA*: 10, 243[b].

5198 ebü 'l-hevl: Çok korkunç şey, sfenks. ATAY: *A-TBL*: abu 'l-havl: 9[a]. KILIÇ, H.: "Eb", *DİA*: 10, 65[a].

5199 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma[t]*'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

5200 Yazmada: *ebeveyine*.

5201 'Ākif: *Eş'ār-ı el-Ḥācc 'Ākif Efendi*: merdümī neş'et-i Ādem'de yoķ oldu gitti: vechi var dėnse benī-ādeme ebnā-yı 'adem*:* 7.

5202 Yazmada bu sayfanın başına "İşbu ṣaḥīfe ṣırasına geçirilecek." notu düşülmüş.

5193. "Ebâ[5203], ye'bâ[5204]" babından daha çıḳamamış. **163/04**

5194. "Ebâ, ye'bâ" tasrifini öğrenememiş. **163/05**

İbn Kemāl[5205] [*Ġalaṭāt*[5206] 12] ḳıṭ'a[5207]

mübālāt eylemez nā-dān ṣayar bir
kelāmında ḫaṭā ile ṣavābı
kimüŋ varsa velē 'aḳl-ı selīmi
abā ya'bā ibā[an] fa-huva ābī

5195. İbriş[5208] geldi, ibiş gitti. **163/06**

5196. İbrişten[5209] doğan ibiştir. **163/07**

Uğursuz.

5197. İbriş[5210] âdem… **163/08**

5198. İbrişten[5211] doğan elbette[5212] ibriş olur. **163/09**

5199. İbriḳsiz[5213] ev… **163/10**

5203 ATAY: *A-TBL*: abā: İğrenmek; çekinmek, yüz çevirmek, çekimser durmak.: 1, 9[a]; ibā: Onurluluk, büyüklük, kibir; nefret, çekinme, geri durma.: 1, 9[a]. Aslında burada "ebā (ابى), ye'bā(ī) (يأبى)" biçiminde mazi (geçmiş zaman) - muzâri (geniş zaman) fiil çekimi gösterilmiş olması gerekirken yazmada bu madde başı *İb* sırasına yazıldığı gibi ابا imlası ile kaydedilerek *ibā* okunması için de kelime harekelenmiştir. Madde başına konu *ebā (ابى), ye'bā(ī) (يأبى)* fiil, *ibā (ابا)* ise mastardır. Bu husus ile ilgili açıklama için bk. el-'UBEYDÎ, R. 'A.: "İbn Kemâl Paşa'nın Arap Dilindeki Çalışmaları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*: C.: 5, S.: 1, 273.

5204 ATAY: *A-TBL*: ya'bā(ī): 1, 9[a].

5205 Yazmada: *İbn Kemāl - Sırrī Paşa*. Bu kıta, Kemalpaşazade'ye ait Arapça bir kıtanın Sırrı Paşa tarafından yapılmış tercümesidir.

5206 *Ġalaṭāt*, Sırrı Paşa [1844 - 1895]'nın eseri olup Kemalpaşazade [873/1469 - 940/1534]'nin daha çok *Ġalaṭātü 'l-'avām* diye bilinen *et-Tenbīh 'alā ġalaṭi 'l-ḫāmil (cāhil) ve 'n-nebīh* adlı eseri esas alınarak yazılmıştır. KURNAZ, C.: "Sırrı Paşa", *DİA*: 37, 128[c]. Bu kıta, *Ġalaṭāt*'ta "Ḳısm-ı t̲ālit̲ - İsti'māli aṣlā cā'iz olmayan elfāẓ" bölümünde "ibā" maddesinin altında yer almaktadır.

5207 Yazmada: *ḳıṭ'a - terceme.*

5208 Bu kelimeyi tespit edebilmiş değiliz; bununla birlikte, her ne kadar yazmada *İb* sırasında kaydedilmiş olsa da ve yazmada kullanıldığı diğer maddelerden 'uğursuz' manasında olabileceği de anlaşılsa da kelime 'alaca' manasındaki Arapça *abraş* kelimesi ile ilgili olmalıdır. bk. İbrişten doğan ibiştir. (Uğursuz.) 163/07. Ayrıca, bk. ATAY: *A-TBL*: abraş: 1, 112[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: ebreş: I, 24. TDK: *TS*: abraş: 1. Alaca benekli. 2. Klorofil azlığından dolayı açık renkte lekeleri olan (bitki yaprağı). 3. Çarpık, eğri, düzgün olmayan. 4. Ters, kaba, görgüsüz (kimse). 5. hlk. Çilli, çopur yüzlü, gözleri açık renk olan (kimse). 6. Atın tüysüz yerlerinde görülen uyuza benzer bir hastalık. 7. Cildin rengini bozup beyaz benekler ve lekeler yapan hastalık.: 5[b].

5209 bk. 5208. dipnot.

5210 bk. 5208. dipnot.

5211 bk. 5208. dipnot.

5212 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

5213 Yazmada: *ibrīḳsiz*. "İbrīḳ" isminin Arapça *barḳ* 'parlamak' kökünden geldiği ileri sürülmüşse de genelde Farsça *āb-rēz* 'su döken' kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu kabul edilmektedir. Geniş bilgi için bk. BOZKURT, N. - S. ERTUĞRUL: "İbrik", *DİA*: 21, 372[c]-376[c]. ATAY: *A-TBL*: ibrīḳ: 1, 115[b]. STEINGASS: *CP-ED*: āb-rēz: 7[a]; ibrīḳ: 8[a]. REDHOUSE: *TaEL*: āb-rīz: 12[a]; ibrīḳ: 12[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ibrīḳ [Zebān-zedi: *ibrik*.]: I, 66[a].

5200. İbriḳ[5214]-i mey gibi göbeğinden işer, gider. **163/11**

Kānī mıṣrā‘

5201. İpsiz[5215] sapsız bir alay haşerat… **163/12**

5202. İblis oğlu iblistir. **163/13**

5203. İblisi aldatır iblistir. **163/14**

Nābī [*Dīvān* 2, 1022, 748, 6] [beyt]

ḳanda kim cem‘ ola cām u dil-ber ü ‘ışḳ u şebāb
anda iblīsüŋ ne ḥācet mekrine iḍlāline

5204. İblis-i pürtelbis araya girdi. **163/15**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[5216] 678

… andan ṣoŋra ḳāḍī-‘askerlere bölüşdürdiler. Anlar daḫı keḏālik “bel ezyedu min ḏālik” gördüm cümlesi bir cānibe ḏāhib olmışlar. Ortada otuz biŋ filori in‘ām daḫı meḏkūr oldı. ***İblīs-i pür-telbīs araya girüp*** *beni daḫı ıṭmā‘ eyledi. Andan ṣoŋra imtinā‘ ėtmeyüp anlarla ictimā‘ ėder oldum.* ilā āḫirihi[5217]…

5205. İblis, iblislik ėtmeden durmaz. **163/16**

5206. İblis gibi araya girdi. **163/17**

5207. İbn Ḫaldun[5218] gibi fuhûl-i ulemadandır. **163/18**

5208. İbn Sina[5219] gibi hakîm dânâdır[5220].[5221] **163/19**

5209. İbrahim[5222] Âzer[5223] oğlu yapmıştır Kâbe’yi. **163/20**

Mevzundur.

5210. İbn Murad’dır[5224] bu şehriŋ -İstanbul’uŋ- fatihi ey kişi; işte taḫt, işte zafer taḳ. **163/21**

5214 Yazmada: *ibrīḳ*. BOZKURT, N. - S. ERTUĞRUL: “İbrik”, *DİA*: 21, 372[c]-376[c]. ATAY: *A-TBL*: ibrīḳ: 1, 115[b]. STEINGASS: *CP-ED*: āb-rēz: 7[a]; ibrīḳ: 8[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ibrīḳ [Zebān-zedi: *ibrik*.]: I, 66[a].

5215 Yazmada: *ibsiz (ابسز), ibsiz (ابیسز)*. CLAUSON: *EDPT*: ip: 4[a]; yıp: 870[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ib: İp, iplik.: 105[a]. TDK: *DS*: iblik: VII, 2503[a].

5216 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

5217 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

5218 İbn Haldun [732/1332 - 808/1406]: Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî: Meşhur tarihçi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamı. Geniş bilgi için bk. ULUDAĞ, S.: “İbn Haldûn”, *DİA*: 19, 538[b]-543[c].

5219 Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ [ö. 428/1037]: İslam Meşşâî okulunun en büyük sistemci filozofu, Orta Çağ tıbbının önde gelen temsilcisi. Geniş bilgi için bk. ALPER, Ö. M.: “İbn Sînâ”, *DİA*: 20, 319[b]-322[b].

5220 ḥakīm-i dānā: Arapça *ḥakīm* + Farsça *dānā*: Filozof. ATAY: *A-TBL*: 1, 401[a]. STEINGASS: *CP-ED*: dānā: 500[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556[a]; dānā: I, 599[c].

5221 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ebū ‘Alī [İbn] Sīnā gibi ḥakīm-i dānādur. 162/23.

5222 İbrahim: Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’ın müştereken kabul ettiği büyük peygamber. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: “İbrâhim”, *DİA*: 21, 266[c]-272[b].

5223 Âzer: *Kur’an-ı Kerim*’e göre Hz. İbrahim’in babasının adı. Geniş bilgi için bk. TÜMER, G.: “Âzer”, *DİA*: 4, 316[a]-317[a].

5224 Fatih Sultan Mehmet [1444-1446, 1451-1481]: İstanbul’u fethetmiş olan Osmanlı padişahı. II. Murad [1421-1444, 1446-1451]’ın oğludur. Geniş bilgi için bk. İNALCIK, H.: “Mehmed II”, *DİA*: 28, 395[c]-407[c].

Ḥ. ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī ḳıṭʻa

İbn Murād’dur[5225] bu şehriŋ[5226] fātiḥi ey kişi işte ẓafer ṭāḳ
ėtme ġaflet al murādıŋ «ḳıble-geh-i İbn Murādīdür bu maḳām» -857- ister ėseŋ oḳu da baḳ
taḳlīb-i ḳurūndur seyf saṭveti bu dehrde tārīḫdür el-ḥaḳḳ
şāhīdür tevārīḫ-i ʻālem inanmaz ėseŋ oḳu da baḳ

Ḥ. ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī ḳıṭʻa[5227]

tārīḫ-i fetḥidür «beldet[ün] ṭayyibe[tün]» -857- cümlesi bu beldeniŋ ey ḥāżırūn
işāret tā ezeldür bu tārīḫ ümmet-i Muḥammed’de naḳş-ı lā-yezāldur levḥ-i maḥfūẓa baḳ
emr-i Ḥaḳḳ u irşād-ı Muḥammed’le oldı ḥażret-i Fātiḥ tevārīḫ-i ʻālemde taḳlīb-i ḳurūn-ı «āḫirūn» -857-
tārīḫ-i fetḥini gösterür dā’imā kelime-yi «āḫirūn» -857- ister ėseŋ ḥisāb ėt de baḳ

5211. İbrahim Ḫalilullah[5228] bereketidir, tükenmez. **163/22**

5212. İbrahim Ḫalilullah bereketi vėrsin. **163/23**

5213. İbtikâr -her şeyde ėrkencilik- herkesçe mümkünü ’l-icra bir kâr değildir. **163/24**

5214. Ebnâ-yı nevi[5229] için vefa üzere bulunan bir âdemiŋ nüfuzu bir validen ziyade olur.[5230] **163/25**

Emsal-i hikemiye…

5215. Ebnâ-yı neviniŋ[5231] maâyibini[5232] örtmek ve cümle-yi mesaisinden addėtmek insanıŋ tabiatı iḳtizasındandır.[5233] **163/26**

Cümel-i hikemiye…

Zemaḫşerī [*Nevābiġu ’l Kelim* 22[5234]]

5225 Yazmada: *Murād: [Murād-ı] ṯānī.*

5226 Yazmada: *bu şehriŋ: İstanbul’uŋ.*

5227 Yazmada: *ḳıṭʻa-yı dīger.*

5228 İbrahim: Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’ın müştereken kabul ettiği büyük peygamber. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: “İbrâhim”, *DİA*: 21, 266ᶜ-272ᵇ. Halilullah: ʻAllah’ın dostu’ anlamında Hz. İbrahim için kullanılan lakap. DİA: “Halîlullah”, *DİA*: 15, 332ᶜ.

5229 ebnā-yı nevʻ: Arapça *abnā* + Arapça *navʻ*: Hemcinsler. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-navʻ: Dürlü ve güne ve ḏarb ve ṣınf maʻnāsınadur ve bu *cins*’den eḫaṣṣdur. Meṯelā: ḥayvān *cins*dür, insān *nev*ʻdür.: II, 683; al-ibn: Velede dėnür, ki murād oġuldur. … Cemʻi *abnā’* gelür.: III, 772. Ṣ. Sāmī: *ḲT*: ibn: ebnā-yı cinsimiz= Hem-cinslerimiz olan efrād-ı beşer.: I, 66ᶜ.

5230 Yazmada bu madde başının yanına “Ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş.

5231 ebnā-yı nevʻ: Arapça *abnā* + Arapça *navʻ*: Hemcinsler. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-navʻ: II, 683; al-ibn: III, 772. Ṣ. Sāmī: *ḲT*: ibn: ebnā-yı cinsimiz= Hem-cinslerimiz olan efrād-ı beşer.: I, 66ᶜ.

5232 Aslı Arapça *maʻā’ib* olan bu kelime ʻayıplar, kusurlar’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 522ᵇ.

5233 Yazmada bu madde başının yanına “Ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş. Alıntı için bk. Meḥmed Şükrī: “Cümel-i ḥikemiyye-yi İslāmiyye”, *Āfāḳ*: 7, 300.

5234 Zemaḫşerī: *Nevābiġu ’l Kelim*: “min ḥusni saciyyati ’l-ḥurr an yusacciya maʻā’iba aḫīhi, va an yaʻtadda bi-masāvīhi fī cumlati masāʻīhi”= İnsān, ḳardaşınıŋ ʻuyūbını setr ėtmek ve mesāvīsini daḫı cümle-yi mesāʻīsinden ṣayup selāmet-i żamīrine ḥaml eylemek her kimseniŋ ḥüsn-i seciyye ve aḫlāḳ-ı hamīdesindendür.: 22.

Et

5216. Et, taamıŋ seyyididir. **164/01**

Arabî: *kullu laḥm*$_{in}$ *sayyidu ta'm*$_{in}$

[=Her et, yemeğin efendisidir.]

5217. Et, ekmek[5235]; hep beraber gerek. **164/02**

5218. Etsiz, ekmek[5236] yėnir[5237]; amma ekmeksiz[5238], etiŋ yėnmesi tatsız olur. **164/03**

5219. Et, ekmek[5239] yoldaşıdır. **164/04**

5220. Et, ekmek[5240] yoldaşı; ḳardeş[5241] sayılmaz. **164/05**

5221. Et ḳanlı, yiğit canlı gerek. **164/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 43[5242]]

5222. Et, et ile; et, ekmek[5243] ile tatlı olur **164/07**

5223. Et ile ekmek[5244], eti et ile dürtmek[5245] tatlı olur. **164/08**

5224. Etini yiyip kemiğe göz dikmeğe beŋzer. **164/09**

Tamahkâr.

5225. Et, ekmek[5246] borcu; inkâr olunmaz. **164/10**

5226. Et, ekmek[5247] haḳḳı büyüktür. **164/11**

5227. Et, ekmek[5248]; çiğnenmeyince yutulmaz. **164/12**

5228. Et, kemiksiz olmaz. **164/13**

5229. Et, kemiğiyle satılır; at, gemi -yuları- ile tutulur.[5249] **164/13**

5235 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

5236 Yazmada: *etmek*. bk. 5235. dipnot.

5237 Bu madde başında *ye-* kelimeleri iki farklı imla ile (ye-, yė-) yazılmış. Ayrıca; bu kelime, yazmada dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايبه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (ييمك): 2224[b].

5238 Yazmada: *etmeksiz*. bk. 5235. dipnot.

5239 Yazmada: *etmek*. bk. 5235. dipnot.

5240 Yazmada: *etmek*. bk. 5235. dipnot.

5241 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

5242 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Et ḳanlı gerek, yigit cānlı gerek.: 43.

5243 Yazmada: *etmek*. bk. 5235. dipnot.

5244 Yazmada: *etmek*. bk. 5235. dipnot.

5245 Yazmada: *türtmek*. CLAUSON: *EDPT*: türt-: 535[a]; türtüş-: 537[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: türtmek: El ve ālet ile ṣançmaḳ. İcbār. İḳāż. A'żā taḥrīk ėtmek. Dürtmek.: 115[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: türt-: Dürtmek.: 288[a].

5246 Yazmada: *etmek*. bk. 5235. dipnot.

5247 Yazmada: *etmek*. bk. 5235. dipnot.

5248 Yazmada: *etmek*. bk. 5235. dipnot.

5249 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

5230. Et, ekmek[5250]; emeksiz yutulmaz. **164/14**

5231. Et, kemiksiz; ekmek[5251], ḳabuḳsuz olmaz. **164/15**

5232. Eti, ekmeği[5252] bol; sofrası[5253] meydanda erdir. **164/16**

5233. Et, kemiği ile; gemi, gediğiyle… **164/17**

5234. Et ile tırnaḳ arasına girilmez. **164/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 43]

5235. Et ile tırnaḳ arasına girmek iyi[5254] değildir. **164/19**

Etle tırnaḳ arasına girmek olmaz.

5236. Et, tırnaḳtan ayrılmaz. **164/20**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 43[5255]]

Ana, evlattan ayrılmaz.

5237. Et ile tırnaḳ arasına giren pisliktir (pistir, münafıḳtır). **164/21**

5238. Et ile tırnaḳ arasına girilmez, et ile tırnaḳ arasına kir, çabek(?) girer. **164/22**

5239. Eti et, beti bet[5256]. **164/23**

Onursuz, gamsız; sağlam…

5240. Et ile tırnaḳ, araya girdi ḳırnaḳ[5257]. **164/24**

[ḳırnaḳ:] Ḳadın cariye, ḳaravaş[5258].

5241. Et, söllü[5259]; ekmek[5260], küllü gerek. **164/25**

5242. Eti de doḳuz oḳḳa, yağı da doḳuz oḳḳa gelen ḳurbanı nerede gördüŋ? **164/26**

5250 Yazmada: *etmek*. bk. 5235. dipnot.

5251 Yazmada: *etmek*. bk. 5235. dipnot.

5252 Yazmada: *etmegi*. bk. 5235. dipnot.

5253 Yazmada: *sufresi*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dır. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

5254 Yazmada: *eyü*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) /ایو imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: edgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

5255 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Et ṭırnaḳdan ayrılmaz.: 43.

5256 TDK: *DS*: bet (II): Güzel, iyi.: II, 645[b].

5257 TDK: *DS*: kırnak (VI): Cariye.: VIII, 2834[b]. CLAUSON: *EDPT*: kırnāk: 661[b].

5258 TDK: *DS*: karavaş: Cariye, odalık.: VIII, 2653[b]. CLAUSON: *EDPT*: karā: 643[b]; karabaş: 647[a].

5259 Yazmada: *sölli*. TDK: *DS*: söl: Etin kanlı suyu.: X, 3677[a]. CLAUSON: *EDPT*: sōl: 824[b].

5260 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

5243. Et ḳafalı âdemdir. **164/27**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 43[5261]]

5244. Et ḳafalı âdemiŋ ḳafasına bir şey girmez. **164/28**

5245. Et ḳafalı değil, at ḳafalı… **164/29**

5246. Et, et bitirir; ekmek[5262], ḳan bitirir. **164/30**

5247. Et, piştikten soŋra suyunu elbette ḳoyvėrir[5263]. **164/31**

5248. Et, ne ḳadar arıḳ[5264] olsa ekmek[5265] üstünde yaraşır. **165/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 45[5266]]

5249. Et ile tırnaḳtır, ara yere giren ḳıymaḳtır[5267]. **165/02**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 43[5268]]

5250. Eti benim, kemiği seniŋ… **165/03**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 45[5269]]

5251. Etek altından iş becerir. **165/04**

5252. Etek altından iş yaparlar hep. **165/05**

5253. Etek altından çoḳmar[5270] (çomaḳ) gösterir. **165/06**

5254. Et ile tırnaḳ arasına giren kirdir, kepazedir; insan ise ya dazdır[5271] ya aḳlı azdır. **165/07**

5261 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Et ḳafālı…: 43.

5262 Yazmada: *etmek*. bk. 5260. dipnot.

5263 Yazmada: *ḳoyverür*.

5264 CLAUSON: *EDPT*: ar-: 193[a]; aruk: 214[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: arıġ ve arıḳ: Ża‘īf, zebūn, düşkün.: 10[b]. BASKAKOV: *N-RS*: арык (arık): 49[a]. ÖNER: *K-TTS*: arık: Cılız, pek zayıf.: 34[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: arıḳ (I): Zayıf, cılız.: 11[a]. TDK: *DS*: arık (II): Zayıf, cılız, sıska.: I, 316[a].

5265 Yazmada: *etmek*. bk. 5260. dipnot.

5266 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Et, ne ḳadar arıḳ olsa etmek üstünde yaraşur.: 45.

5267 Bu kelime Velet İZBUDAK [1869 - 1950] tarafından yazmanın üzerinde *ḳırnaḳ* olarak değiştirilmiş. Yazmadaki benzer bir madde başı için bk. Et ile ṭırnaḳ, araya girdi ḳırnaḳ. 164/24. TDK: *DS*: kırnak (VI): Cariye.: VIII, 2834[b]. Yazmada da ilgili madde başının alındığı kaynak olan *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*’deki imlası قیماق ile kaydedilmiş olan bu kelime, imlası gereği *kaymak* olarak okunabilirse de anlam olarak *kıymık* okunması daha muvafıktır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaymaḳ: II, 1132[b]; ḳıymıḳ: II, 1134[c].

5268 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Et ile ṭırnaḳdur, ara yere giren ḳıymaḳdur.: 43.

5269 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eti benim, kemigi seniŋ…: 45.

5270 YUDAHİN: *KS*: çokmor: Topuz, ucunda top bulunan değnek, sopa.: 278[a]. CLAUSON: *EDPT*: çomak: 422[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çoḳmar: 737[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çoḳmar: İri ve ṭoparlaḳ başlı ṭopuz, ḳalın ceng çomaġı.: I, 522[a]. TDK: *TTS*: çokmar: Topuz, başı topuzlu değnek, çomak.: II, 938. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çoḳmar (II): Çomak, sopa, topuz.: 52[b]. ÖNER: *K-TTS*: çukmar: Topuz, gürz.: 101[a].

5271 Yazmada: *ṭazdur*. Türkçede *tas, taz, ṭaz* ve *daz* gibi farklı biçimleri ile müstamel olan *daz* (‘kel’) kelimesi, yazmada *taz* ve *ṭaz* imlaları ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tāz: 570[b]. TDK: *TTS*: daz (taz): Kel, saçsız.: II, 1031; taz: V, 3782. REDHOUSE: *TaEL*: taz: 476[b]; daz: 881[b]; ṭaz: 1221[a]. YUDAHİN: *KS*: taz I: Kel (hastalık).: 719[b]. ÖNER: *K-TTS*: taz (I): 1. Kel, saçsız, dazlak. 2. Tatar halk edebiyatında kurnazlığıyla ünlü bir tip. 3. Kellik hastalığı.: 455[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: 266[b]; ṭaz: 266[b]. TDK: *DS*: daz (I): 1. Kellerin başında kellikten geri ye kalmış izlere denir. 2. Saçsız baş, kel. 3. Otsuz, çıplak arazi, tepe.: IV, 1390[a]; taz: Çıplak, saçsız baş.: X, 3853[b]. TDK: *TS*:

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

... ki ana baba, baba oğul veya iki aile arasına girip münafıḳlıḳ ėden kimseler haḳḳında irat olunur.

5255. Et yiyen mahluḳuŋ eti yėnmez. **165/08**

5256. Eteği eli sıvanmış, ḫayrola! **165/09**

5257. Etekleri ayağına dolaşmış. **165/10**

5258. Etek altına baḳma. **165/11**

5259. Etek etek altın paylaşmamışlar ya! **165/12**

5260. Etekleri ıslıḳ çalar. **165/13**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 44]

5261. Etek altı ėtmişler dėsene! **165/14**

5262. Eteklerini bellerine soḳup eskici Çıfıt[5272] gibi eskiler alayım. **165/15**

Müsevvidi Kānī [1124/1712 - 1206/1792] merhum…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*[5273] [cüz’-i evvel,] 58

Devletlü, merḥametlü ‘āmme-yi ġurebā ḫuṣūṣā bu bī-kes ve bī-pārū ve bī-yāver ve bī-ser ü pāye cümleden ziyāde müşfiḳ-ter veliyyü ’n-ni‘am ‘ālī himem efendüm sulṭānum ḥażretleri ṣadr-i vālā-ḳadr vüzāratda ṣaġ ve tecessüs-i ḫarekāt-ı felekiyye ve taḥarrī-yi iḳtirānāt-ı nücūmiyye ile ṣadr-ı bülend-ḳadr fermān-fermāyīye ṣūret-i ẓāhirde ḥimāyet-kārlıḳ ve verā-yı perde-yi ḫafāda iṣābet-i ‘aynu ’l-kemāl ile cibrīl-

---

daz: 1. Dazlak. 2. Çıplak (toprak).: 603[a]. Ayrıca, bu kelimenin ‘soysuz, tazı’ manalarındaki Farsça *tāz* olarak anlaşılması da mümkündür. STEINGASS: *CP-ED*: tāz: 274[b]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: tāz: Beş ma‘nāsı var: Biri, dil-ber ve maḥbūb ma‘nāsınadur. T̲ānī, *tāzīdan*’den ism-i fā‘il-i muraḫḫam ve fi‘l-i emr gelür, *tāzīdan* segürtmek ve ḳoşmaḳ ma‘nāsınadur. T̲ālit̲, ṣoysız ve firo-māye ma‘nāsınadur. ‘Arabīde *sufla* dėnür. Rābi‘, sufehā ile eşüp yortan tāze bozundısına dėnür. Ḫāmis, seg-i tāzī ma‘nāsınadur, ki kelb-i ma‘lūmdur, ziyāde yügrük olmaġla *tāzī* dėdiler.: 228. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: Arap.: 266[b].

5272 Yazmada: *Çıfūt*. Kelimenin aslı *yahūd* olup bu kelimenin kökeni ve manası ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. “Müslüman âlimler, *yehūd* ve *hūd* kelimelerini ‘tövbe edip hakka dönme’ anlamındaki *havd* (*hāda-yahūdu*) köküyle ilişkilendirmişlerdir. *Hūd, hāid*’in (‘tövbe eden’) çokluğudur veya *yahūd* kelimesindeki *yā* harfinin hazfedilmesiyle oluşmuştur; bazı kıraatlerde bu kelime *yahūd* şeklinde okunmaktadır. *Yahūd*’dan maksat ise ‘yahūdiyy̱in’dir (‘tövbe edenler’). Bir diğer görüş ise *Yehūd*’un bir kabile ismi olduğu ve kelimenin aslı -Hz. Ya‘ḳūb’un on iki oğlundan en büyüğü olan Yehuza’ya nispetle- ‘yehūd̲’ iken *d̲al* harfinin *dal* harfine çevrilmesiyle Arapçalaştığı şeklindedir…” bk. GÜRKAN, S. L.: “Yahudi”, *DİA*: 43, 182[a]. Kelimenin Farsçada *Cuhūd, Çıfūd* ve *Yahūd* olmak üzere üç farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: Cuhūd: 382[a]; Çıfūd: 396[a]; Yahūd: 1539[a]. Farsçadan Türkçeye geçtiği anlaşılan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde ise her biri yazmada da kullanılmış olan *Cuhūd, Çıfıt, Çıfūt* ve *Yehūd* imlaları mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: I, 489[c]; Çıfūt (چفوت) yā-ḫ[v]ud Çıfıt (چفیت): I, 511[c]; Yehūd: II, 1571[b]. Kelime, Türkçede ‘Yahudî’ anlamının yanı sıra mecaz olarak ‘hileci, düzenbaz; inatçı, garazkâr’ anlamlarında da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: s. Fā. [“Yahūd”dan. Ġalaṭı: *Çıfūt*.] Yehūd ṭā’ifesinden ādem, Yehūdī. *mec.* ‘İnādcı ve ġaraz-kār ādem.: I, 489[c]. TDK: *TS*: Çıfıt: Yahudi.: 529[a]; çıfıt: Hileci, düzenbaz.: 529[a]. AYVERDİ: *MBTS*: Çıfıt: 228[a]; Çıfıtlık: 228[a].

5273 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

sīmā-yı vekālet kirānıŋ "va mā unzila 'ala 'l-malakayni bi-Bābila Hārūta va Mārūt[5274]*" ṣoyında 'alī rivāyet sūḫte-yi lehīb ḳahr u nigāl olmasını irāde emrinde* ***eteklerini bellerine ṣoḳup eskici Çıfūt gibi "Eskiler alayım!"*** *laḳırdısını beyn-i aṣḥābü 't-tecribe meşhūr oldıġı üzere "leyyā bi-elsinetehüm" ḳālıb-ı elfāẓā ifrāġ...* ilā āḫirihi[5275]…

5263. Eteği belinde tirendaz… **165/16**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 44[5276]]

5264. Etekleri belinde, ḫançeri elinde… **165/17**

5265. Etekleri beline soḳmuş tirendaz… **165/18**

5266. Etekleri belinde, oḳu yayı elinde tirendaz… **165/19**

5267. Etekleri sıvadı. **165/20**

5268. Etekleri zil çalar. **165/21**

5269. Etekleri ḳanat, elleri kürek gider hep. **165/22**

5270. Etekleri tutuşmuş gidiyordu. **165/23**

5271. Etekleri tutuşmuş pürtelaş molla… **165/24**

Keçeci-zāde 'İzzet Mollā[5277] [*Miḫnet-keşān* 8] beyt

ėdüp dūdmān-ı ḳażā iltihāb
ṭutuşdı bizüm dāmen-i intisāb

5272. Etekleri ḳanatlanmış ḳarınca gibi… **165/25**

5273. Etekleri tutuştu. **165/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 44[5278]]

5274. Etekleri yelken kürek[5279] gider hep. **165/27**

5275. Eteğiŋi yeŋiŋi[5280] toplayadur, ne olur ne olmaz! **165/28**

beyt[5281]

etekiŋ yeniŋ ciba tur bėliŋ pek buv[5282]
bukün kėce ay carıḳ ayda zimpuv[5283]

5274 *Kur'an-ı Kerim*'de Baḳara suresi 102. ayetin "Babil'deki iki meleğe, Harut ve Marut'a, indirilen şeyler…" mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 2. Sūratu 'l-Baḳara 102.

5275 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

5276 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Etegi belinde tīr-endāz…: 44.

5277 Yazmada: *'İzzet Mollā.*

5278 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Etekleri ṭutuşdı.: 44.

5279 Ş. Sāmī: *ḲT*: yelken: yelken kürek: 'Acele, 'acele ile ḥareket.: II, 1553[c].

5280 Yazmada kelimenin hem *yeŋ* hem de *yėŋ/yiŋ* biçimi kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinde kelimenin her iki imlası da müstameldir. Niyāzī: *LNvİC*: yėn͡g: 821. CLAUSON: *EDPT*: yėŋ: 940[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yeŋ: 2205[a]; yiŋ: 2223[b]. TDK: *DS*: yen, yeŋ (I): XI, 4244[a]; yin, yiŋ: XI, 4278[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yeŋ: 318[b]; yin (I): 323[b]; yiŋ: 323[b].

5281 Yazmada: *Çaġatayca beyt.*

5282 Yazmada: *buv: boġ.*

5283 Yazmada: *zimpuv: ḳaç.*

Osmanlıcası

etegiŋ yeniŋ ṭoplaya oṭur beliŋi pek boġ[5284]
bugün gėce ay aydın haydi ḳaçalım hu

5276. Etek yırtışmışlar. **165/29**

İzdivaca dair ḳavil ve ḳarar[5285] *dėmektir. Avam arasında…*

5277. Etek yırtışmamışlar ya, böyle oluvėrsin! **165/30**

5278. Etliye sütlüye hep ḳarışır bir âdemdir. **165/31**

5279. İki eteğini at, iki elini ḳanat ėtti; uçtu gitti.[5286] **166/01**

5280. Eteğini elini kesti. **166/02**

5281. Eteğini elini çekti. **166/03**

5282. Eteğinde namaz ḳılsan olur. **166/04**

5283. Eteğine pek yapış, belki şefaat görürsün. **166/05**

5284. Eteği eli öpülecek âdemler bellidir. **166/06**

5285. Eteğiŋe yapışsa kesip at (öylesini). **166/07**

Arsız.

5286. Eteği peşine[5287] uymaz söz ḳabîlindendir. **166/08**

5287. Ekmeğini[5288] kendi eliyle ḳazanıp yiyen âdemiŋ ḳarnı tėz acıḳmaz. **166/09**

eğmek: ṣaḥ. [Sahih][5289]

5288. Ekmek[5290], ekmeğiŋ[5291] mayası; gelin, ḳaynananıŋ[5292] dayesi… **166/10**

5284 Yazmada: *boġ: baġla*.

5285 ḳavl ü ḳarār: Yazmada: *ḳavl ḳarār*.

5286 Bu madde başı *İk* sırasına kaydedilmesi gerekirken *Et* sırasına kaydedilmiş.

5287 Aslı Farsça *paş* olup 'at yelesi, sarık ucu, kemerbend saçağı, püskül' gibi manaları olan bu kelime, burada 'elbisenin etek kısmı, eteğin sarkan ucu' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: paş: 251[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: paş: 207. NİŞANYAN: *NS*: peş: 671[a]. TDK: *TS*: peş (I): Elbisenin etek kısmı.: 1917[a]. Bu ifade, 'Ardı önüne uymaz.' manasında anlaşılırsa bu kelimenin Farsça 'ön' manasındaki *pēš* olarak kaydedilmesi gerekir. STEINGASS: *CP-ED*: piş: 251[a]; pēş: 265[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: pēş: 223.

5288 Yazmada: *etmegini*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

5289 Yazmada bu ifade ile madde başındaki ilgili kelimenin asıl biçiminin *etmegini* değil *eğmegini* olduğu belirtilmiş olabileceği gibi *ekmek* kelimemesinin aslının *eğmek* olduğu da ileri sürülmüş olabilir; ancak *ekmek* kelimesinin aslı *etmek*'tir. bk. 5288. dipnot. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Etmegini ḳatığına denk ėden, bir vaḳt aç ḳalmaz.: 45.

5290 Yazmada: *etmek*. bk. 5288. dipnot.

5291 Yazmada: *etmegiŋ*. bk. 5288. dipnot.

5292 Yazmada *kayın* kelimesi, *ḳayın* ve *ḳa'in* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *ḳaḏın*'dır. CLAUSON: *EDPT*: kaḏın: 602[a]; kayın: 678[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳayın: 65-69; ḳayın ana ~ ḳayın ene: 265-267. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayın: II, 1046[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳayn, ḳayın: 1429[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳayn: Bedel, 'ivaż. Anuŋ içün *ḳayn aġa* ve *ḳayn pider* dėmişler, *ḳayn ata* ve *ḳayn ana* gibi, *ḳayn ini* ve *ḳayn aġa*.: 226[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayın (II): 133[b]; ḳayın ana: 133[b]; ḳaynana: 134[a].

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 44[5293]]

5289. Ekmeğini[5294] ipiŋ ucundan çıḳarır, gayretli âdemdir.[5295] **166/11**

5290. Ekmeğiŋ[5296] büyüğü, ḫamuruŋ[5297] çoğundan (büyüğünden) olur. **166/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 44[5298]]

5291. Ekmek[5299] haḳḳı, tuz haḳḳı büyüktür. **166/13**

5292. Ekmeği[5300] dişiniŋ arasında… **166/14**

5293. Ekmeği[5301] dizi üstündedir. **166/15**

Gayretli âdem…

5294. Ekmek[5302], ḫamur[5303] iken yutulmaz. **166/16**

5295. Ekmeğini[5304] taştan çıḳarır. **166/17**

Er olan…[5305]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 45[5306]]

5296. Ekmek[5307], çiğnenmeyince yutulmaz. **166/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 44[5308]]

5297. Ekmeğini[5309] kendi ayağıyla tepti. **166/19**

5293 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Etmek, etmegiŋ māyesi; gelin, ḳayın ananıŋ dāyesi…: 44.

5294 Yazmada: *etmegini*. bk. 5288. dipnot.

5295 Bu madde başının yanına Velet İZBUDAK [1869 - 1950] tarafından “terzi” notu düşülmüş.

5296 Yazmada: *etmegiŋ*. bk. 5288. dipnot.

5297 Yazmada: *ḫamuruŋ*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada *ḫamīr* ve *ḫamur* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

5298 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Etmegiŋ büyügi, ḫamīriŋ çoġından olur.: 44.

5299 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

5300 Yazmada: *etmegi*. bk. 5299. dipnot.

5301 Yazmada: *etmegi*. bk. 5299. dipnot.

5302 Yazmada: *etmek*. bk. 5299. dipnot.

5303 Yazmada: *ḫamur, ḫamīr*. bk. 5297. dipnot.

5304 Yazmada: *etmegini*. bk. 5299. dipnot.

5305 İlgili madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*’den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan “er olan” ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Etmegini ṭaşdan çıḳarur. ([bk.] Er olan…): 45; Er olan, etmegini ṭaşdan çıḳarur.: 47.

5306 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Etmegini ṭaşdan çıḳarur. ([bk.] Er olan…): 45. Buradaki “er olan” ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan “Er olan, etmegini ṭaşdan çıḳarur.” maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Er olan, etmegini ṭaşdan çıḳarur.: 47.

5307 Yazmada: *etmek*. bk. 5299. dipnot.

5308 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Etmek, çignenmeyince yutulmaz.: 44.

5309 Yazmada: *etmegini*. bk. 5299. dipnot.

5298. Ekmekçi[5310] çetelesine döndü. **166/20**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 44[5311]]

5299. Ekmeğim[5312] gözünü, dizini tutsun. **166/21**

Nanköre ḳarşı[5313]*…*

5300. Ekmek[5314] düşmanı[5315]… **166/22**

5301. Ekmek[5316] yėnilen[5317] yere ḫor[5318] baḳılmaz. **166/23**

5302. Ekmek[5319] mayasız olmaz. **166/24**

5303. Ekmek[5320] mayasız ḳabarmaz. **166/25**

5304. Ekmeğine[5321] yağ süren olsa sevinecek. **166/26**

5305. Ekmeğine[5322] yağ sürülse kim sevinmez! **166/27**

5306. Ekmek[5323] olsun da yağ, bal olmasa olmasın. **166/28**

5307. Ekmeksiz[5324] evde değil ḳadın; kedi, köpek bile durmaz. **166/29**

5308. Ekmek[5325] kesildikten soŋra bir daha birikmez[5326] (yapışmaz). **166/30**

ʻḲız ḳocaya gittikten soŋra anaya babaya bir daha ḳatılmaz.ʼ dėmek…

5310 Yazmada: *etmekçi*. bk. 5299. dipnot.

5311 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Etmekci çetelesine döndi.: 44.

5312 Yazmada: *etmegim*. bk. 5299. dipnot.

5313 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشی): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشی): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشی): II, 1063[a].

5314 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

5315 Yazmada: *düşmanı (دوشمنی)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ʻAdüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

5316 Yazmada: *etmek*. bk. 5314. dipnot.

5317 Yazmada: *yenilen*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (ییه ,یی ,ییه ,ایبه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė̄*-'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (ییمك): 2224[b].

5318 Yazmada: *ḫʸur*. ʻZelil ve hakirʼ manasındaki bu kelimenin aslı Farsça olup *ḫʸur* ve *ḫʸār* olmak üzere iki farklı imlası bulunmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫʸār: 479[b]; ḫʸur: 483[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: 338. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫʸār: I, 590[a]; ḫʸur: I, 591[a]. Yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır.

5319 Yazmada: *etmek*. bk. 5314. dipnot.

5320 Yazmada: *etmek*. bk. 5314. dipnot.

5321 Yazmada: *etmegine*. bk. 5314. dipnot.

5322 Yazmada: *etmegine*. bk. 5314. dipnot.

5323 Yazmada: *etmek*. bk. 5314. dipnot.

5324 Yazmada: *etmeksiz*. bk. 5314. dipnot.

5325 Yazmada: *etmek*. bk. 5314. dipnot.

5326 TDK: *TTS*: birikmek: Birleşmek, bir araya gelmek, ittihat etmek.: I, 594.

5309. Ekmekten[5327] ḳaşıḳ olur; amma her yoğurdun haḳḳına göre değil. **166/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 44[5328]]

5310. Ekmeksiz[5329] ev, köpeksiz köy olmaz. **166/32**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 44[5330]]

5311. Eserden müessire -haḳḳıyla- intiḳal ḳaidesini bilmek ilmi; ehl-i tecrübe, erbab-ı ilim ve tefekkürüŋ kârıdır. **166/ek1/01**

5312. Eserden müessire intiḳal ėttim.[5331] **166/ek1/02**

5313. Ekmeğini[5332] ayağıyla tepti. **166/ek1/03**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 45[5333]]

5314. Ekmeğine[5334] yağlı ḳatıḳ sürdüler. **166/ek1/04**

5315. Ekmeğini[5335], suyunu yerden, taştan çıḳarır erdir. **166/ek1/05**

5316. Ekmeğini[5336] ḳatığına denk ėden bir vaḳit aç ḳalmaz. **166/ek1/06**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 45[5337]]

ekmek: ṣaḥ. [Sahih][5338]

5317. Ekmek[5339], et; yėmeğiŋ[5340] seyyidi, sepetiŋ (ḳarnıŋ) astarıdır. **166/ek1/07**

5327 Yazmada: *etmekden*. bk. 5314. dipnot.

5328 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Etmekden ḳaşıḳ olur; ammā her yoġurduŋ ḥaḳḳına degil.: 44.

5329 Yazmada: *etmeksiz*. bk. 5314. dipnot.

5330 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Etmeksiz ev, köpesiz köy olmaz.: 44.

5331 Yazmada bu madde başının sonuna “zīrā” kaydı düşülerek önceki madde başı bu madde başı ile bağlanmış.

5332 Yazmada: *etmegini*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

5333 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Etmegini ayaġıyla tepdi.: 45.

5334 Yazmada: *etmegine*. bk. 5332. dipnot.

5335 Yazmada: *etmegini*. bk. 5332. dipnot.

5336 Yazmada: *etmegini, ekmek*. bk. 5332. dipnot.

5337 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Etmegini ḳatıġına denk ėden, bir vaḳt aç ḳalmaz.: 45.

5338 Yazmada bu ifade ile madde başındaki ilgili kelimenin asıl biçiminin *etmegini* değil *ekmegini* olduğu belirtilmişse de madde başının alındığı kaynak eserde bu kelime *etmegini* olduğu gibi *ekmek* kelimesinin aslı da *etmek*’tir. bk. 5332. dipnot. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Etmegini ḳatıġına denk ėden, bir vaḳt aç ḳalmaz.: 45.

5339 Yazmada: *etmek*. bk. 5332. dipnot.

5340 Yazmada *yemek* kelimesi iki farklı imla [yemek (يمك), yėmek (يېمك)] ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يېمك): 2224[b].

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

... ki zira ‘Ekmeksiz, etsiz yemek faydasızdır.’ demektir; çünkü et ḳana ḳuvvet için, ekmek[5341] *ḳanı tasfiye, bedeni taḳviye içindir. Onuŋ*[5342] *için denilmişdir ki: “Baş (dip) atamızıŋ (Hazret-i Âdem aleyhisselamıŋ*[5343]*) baş sıfatı çiftçilikle (ziraatle) çobanlıḳtır, soŋra sair ulum ve fünûndur.” demişler. Zira Hazret-i Âdem’iŋ Habil ve Ḳabil nam oğullarınıŋ birisi çiftçi, diğeri çoban idi. Binaenaleyh, bu baptaki tarihî ve ilmî ve hikemî mesail malum cümle-yi enamdır, demişlerdir.*

5318. Ekmek[5344] yenilen[5345] yerde ḳırıntı ḳalır. **166/ek1/08**

5319. Ekmekle[5346] et birbiriniŋ arḳadaşı, ḳapı[5347] yoldaşıdır. **166/ek1/09**

5320. Ekmeğini[5348] kendi yiyen, yükünü kendi ḳaldırır. **166/ek1/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 45[5349]]

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İçtimaiyyât-ı beşeriyeye (devlet ve millete) ḫadim olanlarda mevcut bulunması ehem ve elzem olan ḫususlardan eŋ başlıcaları ehliyet ve liyaḳat ve istiḳamet, tecrübe, görgü ve bilgi[5350]*, hüsn-i niyet, hüsn-i aḫlaḳ, hüsn-i irade, idarede ciddiyet ve faaliyet, beyhude israftan hazer ve içtinap etmek, işi bilip ve görüp ve avḳ teḫire bıraḳmayıp her şeyi, işi vaḳit ve zamanında sırasıyla bilâ-tereddüt ifa ve icra eylemek, mesâlih-i iyare hiss-i garaz-ı şaḫsî marazını asla ḳarıştırmayıp hepsini “ber-mucib-i usul ü ḳanun” hüsn-i ifa ve tesviyesiyle vazifeten mükellef bulunduḳça her hâlde bilâ-taallül vaḳt-i merhunuyla hüsn-i ifa ve icrasını zimmeti bilmek ve bu*

5341 Yazmada: *etmek*. bk. 5332. dipnot.

5342 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

5343 Yazmada: *‘am.ıŋ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘am: Enbiyā ve ba‘ż[en] ehl-i beyt-i cenāb-ı Nebevī ḥaḳḳında īrādı mu‘tād olan «‘aleyhi ’s-selām» du‘āsınıŋ muŋtaṣar[an] yazılışıdur.: II, 950[a]. Aleyhisselam: Peygamberlerden biri anıldığında söylenmesi gereken ‘Allah’ın selamı üzerine olsun.’ anlamında bir tazim ifadesi. DİA: “Aleyhisselâm”, *DİA*: 2, 370[a].

5344 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

5345 Yazmada: *yenilen*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايبه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*’tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يِيمك): 2224[b].

5346 Yazmada: *etmekle*. bk. 5344. dipnot.

5347 Yazmada: *ḳapu*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپى)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپى): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپى)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

5348 Yazmada: *etmegini*. bk. 5344. dipnot.

5349 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Etmegini kendi yeyen, yüküni kendi ḳaldırur.: 45.

5350 Yazmada: *bilgü*. REDHOUSE: *TaEL*: bilgi-gü: 383[b]; bilgi: 383[b]. TDK: *TTS*: bilgi (bilgü): I, 560. TDK: *DS*: bilgü: II, 692[b].

bapta kimseyi rencide ėtmeyip celb-i memnuniyet ve ḫoşnudîsine[5351] *çalışmağı bir şiar-i insaniyet bilmek ve tanımaḳ vesaire vesairede bulunmaḳ gerektir, dėmişler.*

5321. Ekmeğini[5352] kendi doğrayan erdir. **166/ek1/11**

5322. Ekmeğini kendi doğurup yoğuran ve doğrayan erdir. **166/ek1/12**

5323. Ekmeğe[5353] "papa[5354]", suya "buva[5355]" dėr (hâlâ). **166/ek1/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 45[5356]]

5324. Ekmek[5357] ḳabuğuyla, et kemiğiyle tatlı olur. **166/ek1/14**

5325. Ekmeği[5358] yoğuran ile ekmeği[5359] doğuran ve doğrayan bir değil. **166/ek1/15**

5326. Ekmeği[5360] getiren sağ olsun. **166/ek1/16**

5327. Ekmek[5361] eksikliğini Allah göstermesin. **166/ek1/17**

5328. İhtiram ulü 'l-emre[5362] vacip, ikram veliyü 'l-emre. **166/ek1/18**

5329. İhtiram, ikram bir bapta gelir; büyüğe ihtiram nasıl lazımsa küçüğe (faḳire) ikram da öylece lazımdır. **166/ek1/19**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

5330. İhtimal kelimesi, ıstılahen iki hâlden ḫali olmayan şüpheyi[5363] hamil kelimedir; ki "ya sahih ya yalandır" yaḫut "ya olur ya olmaz" dėnilir. **166/ek1/20**

Onuŋ[5364] *için dėmişlerdir ki:*

5351 Yazmada: *ḫuşnūdīsine, ḫᵛuşnūdīsine*. Aslı Farsça olan bu kelime, 'rıza, memnuniyet' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫuşnūdī: 463ᵇ; ḫᵛuşnūdī: 487ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoşnūdī [ḫuşnūdī]: I, 582ᵃ. Kelimenin burada gösterilmiş olan *ḫuşnūd* ve *ḫᵛuşnūd* imlalarının ikisi de Farsçada kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫuşnūd: 463ᵇ; ḫᵛuşnūd: 487ᵃ. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlaları ile müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kelimenin her iki imlasının telaffuzu da *ḫoşnūd* olarak gösterilmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: I, 582ᵃ; ḫoşnūd [ḫᵛuşnūd]: I, 592ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: 849ᵇ; ḫoşnūd [ḫᵛuşnūd]: 874ᵃ. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de aslına uygun biçimde *ḫuşnūd* ve *ḫᵛuşnūd* olarak okunmuştur.

5352 Yazmada: *etmegini*. bk. 5344. dipnot.

5353 Yazmada: *etmege*. bk. 5344. dipnot.

5354 TDK: *DS*: papa (II): Ekmek (çocuk dilinde).: IX, 3392ᵇ.

5355 Yazmada: *bua*. TDK: *DS*: buva (I): Çocuk dilinde su.: II, 807ᵃ.

5356 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Etmege "papa", şuya "bua" dėr.: 45.

5357 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60ᵃ; ekmek: 108ᵇ. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23ᵃ; ekmek: 176ᵇ. TDK: *DS*: etmek: V, 1799ᵇ. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

5358 Yazmada: *etmegi*. bk. 5357. dipnot.

5359 Yazmada: *etmegi*. bk. 5357. dipnot.

5360 Yazmada: *etmegi*. bk. 5357. dipnot.

5361 Yazmada: *etmek*. bk. 5357. dipnot.

5362 Her ikisi de Arapça kelimelerden mürekkep bu terkip, 'başkanlar, amirler, bilginler; buyruk, ferman sahipleri' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 66ᵇ. TÜRCAN, T.: "Ülü'l-Emr", *DİA*: 42, 295ᶜ-297ᶜ. Ayrıca bu ibare "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulü 'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir." mealindeki ayette de geçmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 4. Sūratu 'n-Nīsā 59.

5363 Yazmada: *şübhei*.

5364 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ᵃ; ol: 123ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

5331. *İhtimaldir; padişahım, derya yana.*[5365] **166/ek1/20**

5332. *İhtimaldir; şahım, bugünüŋ yarını yoḳ.* **166/ek1/20**

5333. *İhtimaldir, gün doğmadan neler doğa.* **166/ek1/20**

5334. *İhtimaldir; dost sandığıŋ, düşman; düşman gördüğüŋ, dost ola.* **166/ek1/20**

5335. *İhtimaldir; bay gördüğüŋ, geday*[5366]*; geday gördüğüŋ, bay ola.* **166/ek1/20**

5336. *İhtimaldir; bağ gördüğüŋ, dağ; dağ gördüğüŋ, bağ ola.* **166/ek1/20**

5337. *İhtimaldir; Feriḫa sandığıŋ, Süleyman; Süleyman sandığıŋ, Feriḫa ola.* **166/ek1/20**

5338. *İhtimaldir; ummadığıŋ taş, baş yarar*[5367]*; umduğuŋ taş, yerinde ḳalır.* **166/ek1/20**

5339. İhtimal kelimesi ıstılahen hem zaman-ı ḳarîbe hem zaman-ı ba'îde delalet ėder. **166/ek1/21**

5340. İhtimal kelimesi ıstılahen hem vücudu hem ademi şamildir. **166/ek1/22**

5341. İhtimaldir; ummadığıŋ taş, araba avdar[5368] (devirir). **166/ek1/23**

5342. İhtimaldir; ab -su- sandığıŋ, serap[5369]; serap[5370] sandığıŋ, ab-ı saf ola. **166/ek1/24**

5343. İhtimaldir; ḳolay sandığıŋ, zor; zor sandığıŋ, ḳolay ola. **166/ek1/25**

5344. İhtimaldir; uzaḳ sandığıŋ, yaḳın[5371]; yaḳın sandığıŋ, uzaḳ ola. **166/ek1/26**

5345. İhtimaldir; doḳuz ḳatırıŋ yedemediği ḳatarı, bir topal eşek yede. **166/ek1/27**

5346. Ekmeğine[5372] yağ sürüldü. **166/ek1/28**

5365 Yazmada önceki maddenin devamı olarak "ḍurūb-ı emṯāl-i millīdür" başlığı ile kaydedilen sekiz madde başı yazmadaki bu hususa binaen eğik yazılmıştır.

5366 Aslı Farsça olan ve 'fakir, dilenci' manalarındaki bu kelimenin Farsçada hem *gadā* hem de *gadāy* biçimi mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: gadā: 1075[a]; gadāy: 1075[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ise daha çok *gedā* biçimi ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: gedā: II, 1151[c]. REDHOUSE: *TaEL*: gedā: 1530[a]. Yazmada kelimenin hem *gedā* hem de *gedāy* biçimi kullanılmıştır. Kelimenin *bay (zengin)* kelimesiyle birlikte kullanıldığı yerlerde, ses uyumunu sağlamak için, *geday* biçimi ile kaydedildiği anlaşılmaktadır.

5367 Yazmada: *yarır*.

5368 ÖNER: *K-TTS*: av-: Yıkılmak, yan yatmak.: 38[a].

5369 Yazmada: *sėr̄āb*. Aslı Farsça olan *sėr̄āb* kelimesi 'suya kanmış, su ile dolu' manasında olup anlam olarak ilgili madde başına uygun değildir. STEINGASS: *CP-ED*: sēr̄āb: 715[b]. İmlaları aynı olduğu için 'su kaynağı, göze' manasındaki Farsça *sar-āb* kelimesi ile karıştırılan, 'sıcak günlerde çorak yerlerde gün ortasında uzaktan su gibi görünen buğu, sis' manasındaki Arapça *sarāb* kelimesi ise anlam olarak bu madde başı için muvafıktır. ATAY: *A-TBL*: 2, 967[b]. STEINGASS: *CP-ED*: sar-āb: 667[b]; sarāb: 667[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: serāb: I, 713[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ser-āb: 1047[a]; serāb: 1047[b]. NİŞANYAN: *NS*: serap: 753[a].

5370 Yazmada: *sėr̄āb*. Bu kelime de 'suya kanmış, su ile dolu' manasındaki Farsça *sėr̄āb* veya 'su kaynağı, göze' manasındaki Farsça *sar-āb* değil 'sıcak günlerde çorak yerlerde gün ortasında uzaktan su gibi görünen buğu, sis' manasındaki Arapça *sarāb* olmalı idi. STEINGASS: *CP-ED*: sar-āb: 667[b]; sarāb: 667[b]; sēr̄āb: 715[b]. ATAY: *A-TBL*: 2, 967[b].

5371 Yazmada *yakın* kelimesi, üç farklı imla ile (يقين, ياقين, ياقن) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (ياقن): 2189[b]; yaḳın (ياقين): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (ياقين): ["يقين" yazılmamalı ve 'Ar. "yaḳīn" ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c].

5372 Yazmada: *etmegine*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek:

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 44[5373]]

5347. Ekmeğini[5374] ḳatığına denk ėden aç ḳalmaz. **166/ek1/29**

5348. İhtikâr, muhtekiriŋ bir su-yi amelidir; ki mertebesi murabahacı ḳızıl Çıfıtlarındır[5375], ki ribâ ve riyanıŋ baş muḫterileri onlardır[5376]; faḳat her ameliŋ bir amili olur, her amil amelinden mesuldür, binaenaleyh muhtekir de maddeten, manen ihtikârından mesuldür. **166/ek1/30**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

5349. İhtikâr ėden, kâr ėtmez; kâr isteyen, ihtikâr ėtmez. **166/ek1/31**

Onuŋ[5377] için dėmişler ki:

Lā [beyt]

eyleyen iḥtikār kār ėtmez
ṭaleb-kār iḥtikār ėtmez

5350. İhtikâr, aşikâr cebbarlıḳtır (soygunculuḳtur). **166/ek1/32**

5351. İhtikâr, hilekâr bir baptan gelir, bir baptan çıḳar; mübalağa ile ism-i fail (meful) olup ziyadeli baptan gelir, bir taraf kârlı diğer taraf ziyanlı çıḳar. **166/ek1/33**

5352. İhtikâr ėden bir ḳazanır, pek ziyan ėder. **166/ek1/34**

Bunu bir kere aḳıl ve insafla düşünmek gerektir. Beş parmaḳ bir değil; zira ihtikârla insaf bir değil. Yani birbiriyle taban tabana zıt iki türlü amel-i beşerdir ki birisi nefse birisi vicdana delalet ėder; yani birisi su-yi aḫlaḳıŋ diğeri hüsn-i aḫlaḳıŋ vasfıdır, dėmişler.

[ʻAlī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*[5378] [cild-i evvel, 78[c]]

iḥtiyāc[5379]***:*** *[ʻA. s.] Muḥtāclıḳ, yoḳsullıḳ. {Bu maʻnāda "iftiḳār" ile müterādifdür.} § Eşedd-i lüzūm [Bu maʻnāda "iftiḳār" ḳullanılamaz.] ʻArż-ı iḥtiyāc ėtmek, iḥtiyāc göstermek= Eşedd-i lüzūm iżhār ėtmek.*[5380] *İḥtiyāc görünmek= Şiddetle lāzım*

23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

5373 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Etmegine yaġ sürüldi.: 44.

5374 Yazmada: *etmegini, ekmegini*. bk. 5372. dipnot.

5375 Yazmada: *Çıfūtlarındur*. Kelimenin aslı *yahūd* olup bu kelimenin kökeni ve manası ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. bk. GÜRKAN, S. L.: "Yahudi", *DİA*: 43, 182[a]. Kelimenin Farsçada *Cuhūd*, *Çıfūd* ve *Yahūd* olmak üzere üç farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: Cuhūd: 382[a]; Çıfūd: 396[a]; Yahūd: 1539[a]. Farsçadan Türkçeye geçtiği anlaşılan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde ise her biri yazmada da kullanılmış olan *Cuhūd*, *Çıfıt, Çıfūt* ve *Yehūd* imlaları mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: I, 489[c]; Çıfūt (چفوت) yā-ḫ[v]ud Çıfıt (چفيت): I, 511[c]; Yehūd: II, 1571[b]. Kelime, Türkçede 'Yahudî' anlamının yanı sıra mecaz olarak 'hileci, düzenbaz; inatçı, garazkâr' anlamlarında da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: s. Fā. ["Yahūd"dan. Ġalaṭı: *Çıfūt*.] I, 489[c]. TDK: *TS*: Çıfıt: 529[a]; çıfıt: 529[a]. AYVERDİ: *MBTS*: Çıfıt: 228[a]; Çıfıtlık: 228[a].

5376 Yazmada: *anlardur*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

5377 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

5378 Yazmada: *Resmli Ḳāmūs*.

5379 Yazmada bu alıntının başına "luġat" diye not düşülmüş.

5380 'Arż-ı iḥtiyāc ėtmek, iḥtiyāc göstermek= Eşedd-i lüzūm iżhār ėtmek: Yazmada: *'arż-ı iḥtiyāc, iḥtiyāc göstermek.*

olmaḳ. Def‘-i iḥtiyāc: Lāzım olan şey’i tedārikle iḥtiyācdan ḳurtulmaḳ. İḥtiyācāt= cem. “iḥtiyāc” {İḥtiyācıŋ birinci ma‘nāsına göre} Muḥtāc olunan[5381] *şeyler: iḥtiyācāt-ı mübreme. İḥtiyācāt-ı żarūriyye= Mesken, me’kūlāt ü meşrūbāt ġıdā’iyye, melbūsāt u levāzımāt-ı beytiyye-yi aṣliyye*[5382]*, maḥrūḳāt-ı şitā’iyye.*

5353. İhtiyacıŋ revası ihtiyattır. **166/ek2/01**

5354. İhtiyacıŋ revası ihtiyattır, ihtiyat olmasa ancaḳ say u gayrettir, say u gayret de olmasa zillet ve esarettir. **166/ek2/02**

5355. İhtiyacıŋ dostu ihtiyatıŋ destidir[5383]. **166/ek2/03**

5356. İhtiyaç messèderse mekruh[5384] görünen mübah[5385] yerine geçer; zira ihtiyacıŋ şiddeti her şeyi yaptırır, belki icat èttirir. **166/ek2/04**

5357. İhtiyaç bir düşman gibidir, her daim insanları ezer durur; lakin düşmana galebe çalmaḳ için ya ihtiyat gerek ya say u gayret gerek. **166/ek2/05**

5358. İhtiyaca ḳarşı ihtiyat bulunmazsa insanlar daima âciz ve zelil ve esir olaraḳ yaşarlar, belki mağlup olurlar. **166/ek2/06**

5359. İhtiyacıŋ şiddeti baş patlatır, baş patlatmazsa taş patlatır, belki insana dere tepe atlatır, bazen olur hayvan gibi ot otlatır. **166/ek2/07**

5360. İhtiyaç insana göze görünmez, yoḳ şeyleri aratır, buldurur; bulamazsa âdeta icat èttirir, yaratır. **166/ek2/08**

5361. İhtiyaç evinde oturmaḳtan ihtiyat evinde oturmaḳ yeğdir. **166/ek2/09**

5362. İhtiyaç bir yoḳsulluḳtur, yoḳsul evinde oturmaḳtan ise yoḳ olup gitmek yeğdir. **166/ek2/10**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

[1] İhtiyaç için mücadeleniŋ itidali müfit, ifratı muzır ve şer olduğu ber-vech-i zir izahatla müspettir; yani her şeyiŋ itidal üzere cari olanı müfit ve meşru ve ifrat üzere deveran èdeni şer ve muzır ve gayrimeşrudur.

[2] İhtiyaç için mücadele türlü türlüdür. Evvela kefâf-ı nefs ve infaḳ ve idame vü idare-yi hayat içindir, ki tabiî ve zarurîdir. Saniyen, temin-i hayat ve ihtiyaç, istiḳbale bir ihtiyat tedariki için yani [3] hem nefsî ve hem içtimaî ihtiyaca ihtiyat emrinde masruf-i say ve ameldir, ki bu da içtimaî mücadele sınıfına dâhildir. [4]

5381 Yazmada: *bulunan*.

5382 melbūsāt u levāzımāt-ı beytiyye-yi aṣliyye: Yazmada: *melbūsāt-ı aṣliyye.*

5383 Aslı Farsça *dast* olan bu kelime, ‘el’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 525[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dast: 364.

5384 mekruh: ‘Şâri‘in yapılmamasını kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda istediği fiil’ anlamında usul-i fıkıh terimi. Sözlükte ‘çirkin bulmak, kötü görmek, istememek; meşakkat, sıkıntı, zorluk’ gibi anlamlara gelen *karh (kurh, karāha[t], karāhiyya[t])* kökünden türeyen *makrūh* kelimesi, ‘içerisinde zorluk ve sıkıntı bulunan, hoşa gitmeyen, çirkin ve kötü görülen şey’ demektir. Geniş bilgi için bk. KOCA, F.: “Mekruh”, *DİA*: 28, 581[c]-583[c].

5385 mübah: Fıkıh usulünde mükellefin yapıp yapmamakta şer‘an serbest bırakıldığı fiilleri, fıkıhta ibâha denen bazı yetki ve izinlerin konusunu yahut sonucunu belirtmek için kullanılan bir terim. Sözlükte ‘açık olmak, açığa çıkarmak’ anlamlarındaki *bavḥ* kökünden türetilmiş *ibāḥa*’nın ism-i mefulü olan *mubāḥ*, ‘serbest bırakılmış, müsaade edilmiş, yasaklığı kaldırılmış’ demektir. DÖNMEZ, İ. K.: “Mubah”, *DİA*: 30, 341[a]-345[a].

Salisen, nefs-i emmâre ve hırs ve tamaha tebean vuḳu bulan reḳabetkârane olan mücadelelerdir, ki bu nev âlem-i İslamiyet'te [5] el-yevm mevcut olmayıp ancaḳ milel-i ecnebiyede müesses bulunan banḳalar ve fabriḳalar vesaire vesaireler vesaitiyle cari [6] iḳtisadî mücadele namıyla anılan ve daima derecât-ı müfritede dâir ve deveran ėden şirkât-ı müttehide-yi milliye ve müştereke dairelerinin [7] mücadelât-ı ifratiyeleridir, ki en nihayet reḳabetleri kendi aralarından aşaraḳ, taşaraḳ neticede kendilerinden gayrı milel-i saire [8] ile de reḳabete tutuşaraḳ âdeta bir mücadele-yi milliye-yi umumiye tarzında ifrat ale 'l-ifrat derecelerine çıḳışaraḳ iḳtisadî [9] ve nefsî ve içtimaî ve meşru bir mücadeleyi gayrimeşru ve gayriinsanî ve aḫlaḳ-ı umumiyeye büsbütün mugayir ve muḫalif olaraḳ milel-i sairenin huḳuḳ-ı [10] milliye ve müktesebesini de iptal ve imhaya ve cebren gasp ve yıḳmaya daḫi cüret olunaraḳ sermaye-yi müşterekelerini siyaset-i iḳtisadiyeye [11] daḫi teşmil ve tevsi'e ḳadar varmışlar ve bugünkü günde görüp geçirdiğimiz ve geçirmekte bulunduğumuz ḫususî ve umumî harp yani [12] hayat memat cenk, cidal, mücadelesi ki bu âlem-i beşeriyet tevârîḫinde emsali nâ-mesbûḳ ve ḳıyametten bir alamet derecesindeki [13] meşhudumuz bulunan bu mücadele-yi düveliye ve milliyelerin müsebbipleri tamamen ve ayanen sabit ve mütehaḳḳıḳ ve mütebeyyindir, ki hep [14] hırs ve tamah ve hiss-i haset ve fesat ve fitneye mücbir ve müntic bulunan Avrupa'nın en meşhur iḳtisadiyyûnundan bulunan İngiliz, Rus, [15] Fransız, İtalyan ve Amerikan vesaire vesaireleriŋ iḳtisadiyyûnunuŋ hiss-i haset ve fitneleri yüzünden [16] kemal-i hırs ve şiddet-i tamahları belası olaraḳ bu mücadele-yi umumiyeniŋ zuhur ve vuḳuuna müsebbib-i yegâne olmuşlar [17] ve kâffe-yi iḳtisad-ı milliye ve maliye-yi müşterekelerini işbu taḫripkâr-ı umumiye mücadelesine hasr ve tahsisle bütün âlem-i insaniyetiŋ [18] maḥv ve ḫarabına ḫadim-i şer ve bela kesilmişlerdir, ki bu mücadeleniŋ başlangıcı âlem-i İslamca asırlarca olup onlardan [19] yani onlarıŋ[5386] reḳabetlerinden zuhura gelen ve şimdiki hâlde [19/üst] daḫi yine onlarıŋ[5387] başları altından çıḳmış büyük ve umumî bir bela olmuşlardır, ki [19] umum âlem-i cihan beşeriyetince dört beş seneliktir (devam ėtmektedir). Cenabıhaḳ bu mücadeleniŋ müsebbib-i yegânelerini ve vasıta- [20] larını da tamamen bu dünya yüzünden def ve ḫallederek bu ḫain ve ḳâtil ve hâdim[5388] ve imha-yı beşeriyet ve insaniyet [21] olan bu aḫlaḳsız ve müfsit ve fitne-yi cihan şer ve muzır maḫluḳları da adalet ve ḫaşmet-i İlahîsiyle maḥv ve munḳarız eylesin, âmin! [22] İşte böyle tevârîḫ-i umum-i âlem-i beşerce müspet ve neticesi bütün cihan ḫalḳınca menfur ve lanetlerle merdûd bulunan Avrupa' [23] nıŋ hissiz, insaniyetsiz ve hayvanlarda bile emsali olmayan duygusuzluḳ ahval-i meşumesiniŋ bâdî ve mebâdîsi [24] ve müsebbibi bulunan o melun ve mağrur şeytan oğlu şeytanlarıŋ icat ve iḫtira eyledikleri usul-i iḳtisad-ı siyasiye-yi şeytanîleriniŋ [24/alt] derece-yi ifrata varması [25] eŋ nihayet kendileriniŋ ifsad-ı aḫlaḳlarıyla iptal-i insaniyelerine sebep olmuş ve eŋ nihayet umum cihanıŋ, [26] neticesi olaraḳ bütün cihanıŋ, her nev

---

5386 Yazmada: *anlarıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

5387 Yazmada: *anlarıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

5388 Aslı Arapça *hādim* olan bu kelime; 'yıkan, yıkıcı' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-hadm: III, 579. REDHOUSE: *TaEL*: 2154ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1504ª.

suretle mahv ve ḫarap ve yerle yeksan ve bî-nişan olmasına bâdî ve bais-i bela olmuştur. İşte itidal-i [27] harekât-ı beşerle ifrat-ı amal u harekât-ı beşere bir misal-i ebedî bunlardır.

fa 'l-yata'ammal[5389] *fa'tabirū yā uli 'l-abṣār*[5390] [=Ey basiret sahipleri; düşünün, ibret alın!]

İt

5363. İttihat hayattır. **167/01**

5364. İttihat, 'ittifaḳ' dėmektir.[5391] **167/01**

5365. İttifaḳa ḳarşı ittihatla durulur, muḳabele olunur.[5392] **167/01**

5366. İttihat (birlik), dirliktir (diriliktir)[5393]. **167/02**

[ittihat:] Cemaat-i müttehide hâlinde birleşmek.

Birlik dirliktir.

5367. İttihad-ı ḳulûb ḳanun-i İlahiyeye tebaiyetle olur. **167/03**

İbn Sīnā[5394]

Żiyā Paşa[5395] [*Tercī' Bend* 5[5396]] beyt

oldı hezār ḏāt dėnüp geh ṣıfāta 'ayn
bir aṣlda gehī nice aṣl ėtdi ittiḥād

Faṣīḥ Dede[5397] [mıṣrā']

ittiḥādın şem'le efsürde ėtmiş rozgār

Yaḥyā[5398] [beyt]

ehl-i ṣalāḥ ile ėde ittiḥād
dīn evine ola 'imād

Nef'ī [*Dīvān* 321, 43, 27[5399]] [beyt]

zihī pāşā-yı mülk-ārā-yı roşen-re'y-i 'alī-şān
ki dā'im re'y ü tedbīriyle tevfīk ittiḥād üzre

5368. İttihat, ittifaḳ her vaḳit ḳazanır. **167/04**

5389 Yazmada: فالیتامل.

5390 fa'tabirū yā uli 'l-abṣār: "O, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri, ibret alın!" mealindeki ayetin "Ey basiret sahipleri, ibret alın!" mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 59. Sūratu 'l-Ḥaşr 2.

5391 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

5392 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

5393 TDK: *TTS*: dirlik (dirilik): II, 1175.

5394 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

5395 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Lā*.

5396 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ittiḥād: [ḳısm-ı evvel,] 226ª.

5397 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ittiḥād: [ḳısm-ı evvel,] 226ª.

5398 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ittiḥād: [ḳısm-ı evvel,] 226ª.

5399 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ittiḥād: [ḳısm-ı evvel,] 226ª.

5369. İttifaḳ ėdenler ḳazanır. **167/05**

5370. İttihat ḳuvvettir. **167/06**

Birlik dirliktir.

5371. Ėtme[5400] muhtac-ı edânî[5401] ya Resulu'llah beni, bab-ı gayre döktürüp ab-ı ruḫ[5402] ve eşk-i teri[5403]. **167/07**

İsmā'īl Paşa-zāde İbrāhīm Ḥaḳḳī Beg [*Dīvān-ı Ḥaḳḳī Beg*] Ḳaṣīde-yi Ġarrā der-na't-ı Seyyidü 'l-Enbiyā ṣallā'llāhu te'ālā 'aleyhi's-selām[5404] [4[5405]]

5372. Ėttiği[5406], canına kâr ḳaldı[5407]. **167/08**

5373. Ėttiğine[5408] ėdeceğine çoḳtan pişman[5409] oldu. **167/09**

5374. Ėttiğine[5410] bir gün olup pişman[5411] olsa gerektir. **167/10**

5375. Ėttiği[5412] varsa göreceği de vardır. **167/11**

5376. Ėttikleriŋe[5413] bir gün olacaḳ sen de pişman[5414] olacaḳsın. **167/12**

Żiyā Paşa [*Eş 'ār Żiyā* Ġazeliyyāt 50] naẓm[5415]

bir gün olacaḳ ben gibi nālān olacaḳsın
ėtdüklerine sen de peşīmān olacaḳsın

5400 Yazmada: *itme (اتمه)*, *itme (ايتمه)*. Yazmada bu madde başı *İt* sırasında yazıldığından müellifin bu imlalar ile *it-* okunuşunu kastettiği anlaşılsa da kelimenin aslı *ėt-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: ėt: 36[b]. Ayrıca, yazmada *et-* kelimesi ile başlayan madde başları; *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında da kaydedilmiş.

5401 Aslı Arapça *adānī* olan bu kelime, *adnā*'nın cemi olup 'en alçaklar, en bayağılar' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 597[a].

5402 āb-ı ruḫ: Farsça *āb* + Farsça *ruḫ*: Yüzsuyu. STEINGASS: *CP-ED*: āb: 1[a]; āb: āb-ı ruḫ: 2[b]; ruḫ: 571[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: āb: 39; ruḫ: 399.

5403 eşk-i ter: Farsça *aşk* + Farsça *tar*: Gözyaşı. STEINGASS: *CP-ED*: aşk: 65[b]; tar: 291[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: aşk: Muṭlaḳ 'ḳaṭre' ma'nāsınadur, ki *ṭamla* ta'bīr olunur ve ḫāṣṣe[ten] gözyaşı ḳaṭresine dėnür.: 87; tar: 235.

5404 der-na't-ı Seyyidü 'l-Enbiyā ṣallā'llāhu te'ālā 'aleyhi's-selām: Yazmada: *ḳaṣīde-yi na't-ı Resūl-i Kibriyā.*

5405 İsmā'īl Paşa-zāde İbrāhīm Ḥaḳḳī Beg: *Dīvān-ı Ḥaḳḳī Beg*: Ḳaṣīde-yi Ġarrā der-na't-ı Seyyidü 'l-Enbiyā ṣallā'llāhu te'ālā 'aleyhi's-selām: ėtme muhtāc-ı edānī yā Rasūlu'llāh beni / bāb-ı ġayre dökdirüp āb-ı ruḫ u eşk-i teri: 4.

5406 Yazmada: *itdigi (اتديكى)*, *itdigi (ايتديكى)*. CLAUSON: *EDPT*: ėt: 36[b].

5407 YUDAHİN: *KS*: can I: Yan, cihet.: 173[a]. REDHOUSE: *TaEL*: kār: cānına kār: 1514[a].

5408 Yazmada: *itdigine (اتديكنه)*, *itdigine (ايتديكنه)*. CLAUSON: *EDPT*: ėt: 36[b].

5409 Yazmada: *peşīmān*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de iki farklı imlası (pişmān, peşīmān) mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

5410 Yazmada: *itdigine (اتديكنه)*, *itdigine (ايتديكنه)*. CLAUSON: *EDPT*: ėt: 36[b].

5411 Yazmada: *peşīmān*. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c].

5412 Yazmada: *itdigi (اتديكى)*, *itdigi (ايتديكى)*. CLAUSON: *EDPT*: ėt: 36[b].

5413 Yazmada: *itdüklerine (اتدكلرينه)*, *itdükleriŋe (ايتدكلريڭه)*. CLAUSON: *EDPT*: ėt: 36[b].

5414 Yazmada: *peşīmān*. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c].

5415 Yazmada: *ġazel*.

tevsī‘-i ma‘īşetde bütün ḏikr ile fikriŋ
şeyḫim ne zamān[5416] *söyle Müselmān olacaḳsın*

5377. Ėttiğini[5417] kişi elbette[5418] bulsa gerek. **167/13**

5378. Ėttiğini[5419] bulsun, benden bulmasın. **167/14**

[Żiyā Paşa *Eş‘ār Żiyā* Ġazeliyyāt 50] [mışrā‘[5420]]

Yaḥyā Naẓīm[5421] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [Ramażāniyye I, 67] [naẓm]

ḫaṣm-i denī dögünsün şem‘-i murādı sönsün
maḳṣūdı üzre dönsün dolāb-ı devr-i fānī

ėtdüklerini bulsun cem‘iyyeti bozulsun
a‘dā-yı dīnüŋ olsun ber-bād ḫān-mānı

5379. “Ėtme[5422] eyleme!” ile gün geçirmek zordur. **167/15**

Ut, Öt[5423]

5380. Utananıŋ yüzü ḳızarır, utanmayanıŋ gözü ḳızarır. **167/16**

5381. Utangaç[5424] ḳız gibi ḳızardı, bozardı. **167/17**

5382. Ötmeyen ḳuş olmaz. **167/18**

5383. Öten bülbül, çağlayan su insan düşündürür. **167/19**

5384. Utanmış olsa yapmazdı. **167/20**

5385. Utanmayan yüz ḳızarmaz. **167/21**

5386. Utanmaz herif[5425]… **167/22**

5387. Utanmadan söylediğine baḳ! **167/23**

5388. Utanmazıŋ yüzüne tükürseŋ yağmur sanır. **167/24**

5389. Utanmış ise yüzüne ḳalbur tutsun. **167/25**

5416 Yazmada: *ramān*.

5417 Yazmada: *itdigini (اتديكنى), itdigini (ايتديكنى)*. CLAUSON: *EDPT*: ėt: 36[b].

5418 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

5419 Yazmada: *itdigini (اتديكنى), itdigini (ايتديكنى)*. CLAUSON: *EDPT*: ėt: 36[b].

5420 Żiyā Paşa: *Eş‘ār Żiyā*: Ġazeliyyāt: düşmenleriŋ çerāġı dėmem rūşen olmasun / Ḥaḳḳ’dan bulur ėden kötülik benden olmasun: 50.

5421 Yazmada: *Naẓīmī*.

5422 Yazmada: *itme (ايتمه)*. CLAUSON: *EDPT*: ėt: 36[b]. Bu madde başı, *et-* kelimesinin imlası gereği -bu kelime ile başlayan diğer madde başlarının da kaydedildiği- *İy, [Ė, İ, Î]* sırasına kaydedilmiş olmalı idi.

5423 Buradaki madde başları, benzer örneklerde de olduğu gibi *elif vāv* sırasında kaydedilmeli idi.

5424 Yazmada: *utanġaç, utançaḳ*. TDK: *DS*: utancak: Utangaç: XI, 4045[b].

5425 Aslı Arapça ‘meslektaş’ manasında *ḥarīf* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde ise ‘meslektaş, arkadaş, adi ve bayağı âdem’ manalarında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥarīf: II, 740. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥarīf: I, 546[c].

Arsıza ḳarşı[5426]…

5390. Utanan ile gücenen bir arada… **167/26**

5391. Utanmaḳ da edepten sayılır. **167/27**

Et

5392. Esâs-ı beytten[5427] eser yoḳ. **168/01**

5393. Eseri, izi ḳalmamış. **168/02**

5394. Eser bıraḳmamış, keder bıraḳmış. **168/03**

5395. Eseri görünmez. **168/04**

5396. Eseriŋ müessir olması sebebiniŋ müessir olmasındandır. **168/05**

5397. Eserden müessire intiḳal ḳaidedir. **168/06**

Aḥmed Midḥat [“İnsān”] *Ṭaġarcıḳ*[5428] 2, 40[b]

Şurası müsellemdür ki bir ādem eterini gördigi ve kendi māhiyyetine ‘aḳl sırr ėrdiremedigi bir şey’i dāimā kendisine nisbet ėderek ol vechle düşünür. İmdi biz insān oldıġımızdan ve şekl ü ṣūretimiz kendi vicdānımızda muṣavver ve mu‘ayyen bulundıġından şübhe yoḳ ki dünyāda bunca āṯārını gördigimiz insānı yine kendimize nisbetle ol vechle düşünürüz. Bu ḥāle göre insānıŋ ġayri bir maḫlūḳ olup da dünyā insāndan ḫālī ėken geldigimiz zamān ***eterden mü’ettirine***[5429] ***intiḳāl*** *ėdecegimiz ḥālde o mü’ettire yine kendi şekl-i ṣūretimizi isnād ėdecegimiz der-kārdur; faḳaṭ* ***eterden mü’ettire intiḳāl*** *ḫuṣūṣunda daḫı bir nisbet vardur. Metelā beş ḳanṭār ṭıḳletinde olan bir cismi ḳarınca ḳadar bir cismiŋ ḳaldırabilmesini nisbet ėdemeyiz. Elbette o cism kendisine mütenāsib bir cism ṭarafından ḳaldırılabilcegini düşünürüz.* ilā āḫirihi[5430]…

5398. Eserden müessire intiḳal ḫususunda daḫi bir nispet vardır. **168/07**

Aḥmed Midḥat [“İnsān”] *Ṭaġarcıḳ*[5431] 2, 40[b][5432]

… ***eterden mü’ettire intiḳāl ḫuṣūṣunda daḫı bir nisbet vardur.*** *Metelā beş ḳanṭār ṭıḳletinde olan bir cismi ḳarınca ḳadar bir cismiŋ ḳaldırabilmesini nisbet ėdemeyiz. Elbette o cism kendisine mütenāsib bir cism ṭarafından ḳaldırılabilcegini düşünürüz.*

5426 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

5427 ATAY: *A-TBL*: aṯāṯ: Ev eşyası, mobilya, ticaret malı, götürü mal.: 1, 11[b]; bayt: Ev, hane, konak, köşk, çadır, oda.: 1, 178[a]. eṯāṯ-ı beyt: Ev eşyası. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: esâs-ı beyt: 231[a].

5428 Yazmada: *Ṭaġarcıḳ risālesinden bir fıḳradur*.

5429 Yazmada: *mü’ettire*.

5430 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

5431 Yazmada: *Ṭaġarcıḳ risālesinden bir fıḳradur*.

5432 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili iki madde başının geçtiği bölüm de metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

5399. Eser-i nafi himmet ve ḫizmetle meydana gelir. **168/08**

5400. Esvap ḳabası…[5433] **168/09**

Tüy…[5434]

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 45[5435]]

5401. Esvap emini[5436] gibi… **168/10**

5402. Esvapsız ibadet caiz olmaz; meğerki[5437] zaruret messėde. **168/11**

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 21] beyt

ben ḳulum ḳullaruŋ eṯvābı budur
hem ‘ubūdiyyetüŋ ādābı budur

5403. Esvabıŋı ḳalbiŋ gibi pak[5438] tut. **168/12**

5404. Esvabıŋı boyuŋa göre uydur. **168/13**

5405. Esvap temiz gerek. **168/14**

5406. Esvap temiz olursa ḳalp de temiz olur, dinlerde vardır. **168/15**

5407. Esvabı aḳranıŋa göre uydur. **168/16**

5433 Bu ifadenin *zayıf olduğu hâlde iri görünen*ler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 2 Deyimler Sözlüğü*: tüy kabası: Vücudu küçük olduğu hâlde bol tüylerinden dolayı iri görünen (kuş).: 914.

5434 İlgili madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*’den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan “tüy” ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eṯvāb ḳabası… ([bk.] Tüy…): 45; Tüy ḳabası… ([bk.] Eṯvāb…): 178.

5435 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eṯvāb ḳabası… ([bk.] Tüy…): 45. Buradaki “tüy” ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan “Tüy kabası…” maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Tüy ḳabası… ([bk.] Eṯvāb…): 178.

5436 emin: Osmanlı devlet teşkilatında bazı hizmetleri yürütmekle görevli kimse. ‘Kendisine bir şey emanet edilen, güvenilir kimse, mutemet’ anlamına gelen *emin (emīn)* kelimesi, Osmanlılarda belli bir görevi yerine getirmesi istenen ve bunun karşılığında ücret alan; ancak üstlendiği vazifeden dolayı herhangi bir risk altına girmeyen görevli için kullanılmıştır. Bir anlamda memura benzeyen *emin*in tek sorumluluğu üzerine aldığı görevi yerine getirmek olup kendisine tevdi edilen işten sağlanacak kâr veya uğranacak zarar *emin*i tayin eden kimseye veya makama aitti. Osmanlılarda birçok hizmet *emin* eliyle yürütülürdü. … Bazı askerî müesseselere ait işlerin yürütülmesinde yine *emin*ler görevlendiriliyordu. Bunlar arasında en önemlileri tophane, cebehane, tersane ve baruthane *emin*leriydi. Yine yeniçeri çukasının satın alma işleri *çuka emini* tarafından görülürdü. Geniş bilgi için bk. SAHİLLİOĞLU, H.: “Emîn”, *DİA*: 11, 111[c]-112[c].

5437 Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında hem de ‘oysa, hâlbuki’ manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında, *meğerse* ifadesi ise ‘oysa, hâlbuki’ manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

5438 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- “paḳ” telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *“k”* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

Sünbül-zāde Vehbī[5439] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-libās-ı edīb-āne 92, 483] beyt

olsa da faḫre sezā esbābuŋ
uydur aḳrānuŋa her eṯvābuŋ

5408. Esvabına toz ḳondurmaz âdemdir. **168/17**

Sünbül-zāde Vehbī[5440] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-libās-ı edīb-āne 93, 486] [beyt]

giyme süfliyyet ile kirlü[5441] libās
pāk eṯvāba naẓar eyler nās

5409. Esvabıŋ temiz olması ḳalbiŋ de temiz olmasına delalet ėtmez. **168/18**

İṯ[5442]

5410. İspatsız dava batıldır. **168/19**

5411. İspatsız (şahitsiz) dava diŋlenmez. **168/20**

5412. İspat ėdemeyeceğiŋ davaya girişme. **168/21**

5413. İspatı yoḳ, şahidi yoḳ. **168/22**

5414. Esmânı[5443] eksilmez cevahir gibi. **168/23**

5415. Esmânına göre mal vėrilir. **168/24**

5416. Esna-yı mütalaamda gördüğüm eserler… **168/25**

Żiyā Paşa[5444] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Sebeb-i Tertīb-i *Ḫarābāt* I, 6[5445]] beyt

eṯnā-yı müṭāla'amda ekṯer
gördükce laṭīf ve ḫ^vuş eṯerler

5417. Esna-yı seyahatte çoḳ şeyler görülür. **168/26**

5418. Esna-yı seyahatte görülen şeyler esna-yı rüyada bile görülmez. **168/27**

5419. Esna-yı tefekkürde ḫatıra gelip geçen şeyler uzun ömürde başa gelip geçen şeylerden çoḳtur. **168/28**

Nef'ī [*Dīvān* 136, 10, 38[5446]] beyt

gāhī ki ḫayāl-şiken-i ṭurre-yi ḫulḳı
eṯnā-yı tefekkürde dilimden güẕer eyler

5439 Yazmada: *Vehbī*.

5440 Yazmada: *Vehbī*.

5441 Yazmada: *kirli*.

5442 Yazmada her ne kadar *İṯ* sırasına geçildiğini gösteren bu başlık kullanılmış olsa da *Eṯ* sırasına ait madde başları da bu bölüme kaydedilmiş.

5443 Arapçadan alınmış olan *aṯmān* kelimesi; 'fiyat, kıymet, paha, değer' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 229[b].

5444 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Lā*.

5445 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eṯnā: [ḳısm-ı evvel,] 62[b].

5446 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eṯnā: [ḳısm-ı evvel,] 62[b].

Ep[5447]

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 67ᵇ]

ep: *d.[5448] Hemze-yi meftūḥa ile başlayan ba'ż ṣıfatlarıŋ başına girüp te'kīd ve mübālaġa beyān ėder: Epeyi= çoḳ eyi. Ep eyice[5449], epeyce= ḫaylī, olduḳca[5450].*

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 67ᵇ]

epsem: *ṣ. 1. Dilsiz, ebkem. 2. Sükūt ėden, sākit, sessiz. Epsem olmaḳ= Sükūt ėtmek, ses çıḳarmamaḳ. Epsem ėtmek= Ṣusdırmaḳ.*

5420. Epsem ol, edepli ol. **169/01**

5421. Epsem otur, edepli yür[5451]. **169/02**

5422. Epsem ol, ebleh olma. **169/03**

5423. Epeyce alavėresi vardır. **169/04**

5424. Epeyce[5452] adam[5453] oldu. **169/05**

5425. Epeyce[5454] büyüktür. **169/06**

5426. Epeycedir[5455]. **169/07**

5427. Epeyce[5456] aŋlar. **169/08**

5428. Epeyce[5457] yordu. **169/09**

5429. Epeyce[5458] masal oḳudu. **169/10**

5430. Epeydir[5459]. **169/11**

5431. Epeyi[5460] iş becerir. **169/12**

5447 Yazmada bu sayfanın başına "Ṣırasına geçirilecekdür." notu düşülmüş.

5448 d.: *Edāt*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭa'āt: [I, 12ᵃ].

5449 Yazmada: *eyce*.

5450 Yazmada: *olduḳça*.

5451 YUDAHİN: *KS*: cür-: 1. Hareket etmek, harekette bulunmak; yürümek; vasıta ile gitmek. 2.Niyet etmek, …ye yakın olmak. 3. Hizmet etmek. 4. Birisi veya bir nesne olduğu anlaşılmak.: 237ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: yorı-: 957ᵃ. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: cür-: 1. Yaşamak; bulunmak. 2. Gitmek. 3. Yürümek, yürüyerek uzaklaşmak.: 67ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yör-: Yürümek.: 328ᵃ; yür- (I): Yürümek.: 333ᵃ; yür- (II): Göç etmek, yola koyulmak.: 333ᵃ.

5452 Yazmada: *epeyce, ep eyüce*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67ᵇ.

5453 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51ᵇ; adam: 51ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25ᵇ. TDK: *TS*: adam: 24ᵇ; âdem: 28ᵇ. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14ᵇ; ādem: cüz'-i ṯānī, 862ᵇ.

5454 Yazmada: *epeyce, ep eyüce*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67ᵇ.

5455 Yazmada: *epeycedür, ep eyücedür*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67ᵇ.

5456 Yazmada: *epeyce, ep eyce*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67ᵇ.

5457 Yazmada: *epeyce, ep eyce*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67ᵇ.

5458 Yazmada: *epeyce, ep eyce*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67ᵇ.

5459 Yazmada: *ep eyüdür*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67ᵇ.

5460 Yazmada: *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67ᵇ.

5432. Epeyi[5461] diŋlenir söz söyler. **169/13**

5433. Epeyi[5462] güzeldir. **169/14**

5434. Epeyce ḳorḳuttu. **169/15**

5435. Epeyce sözleşti[5463]. **169/16**

5436. Epeyce söze geldik. **169/17**

5437. Epeyce yola geldi. **169/18**

5438. Epeyce ilerledi. **169/19**

5439. Epeyce[5464] zengindir. **170/01**

5440. Epeyce[5465] aşırdı[5466]. **170/02**

5441. Epeyce[5467] oḳumuş. **170/03**

5442. Epeyce[5468] bilgiçtir. **170/04**

5443. Epeyce[5469] molladır. **170/05**

5444. Epeyce[5470] şecaat gösterdi. **170/06**

5445. Epeyce[5471] mertlik gösterdi. **170/07**

5446. Epeyce[5472] hâllendi. **170/08**

5447. Epeyce[5473] canlandı. **170/09**

5448. Epeyce[5474] alıştı, ḳarıştı[5475]. **170/10**

5449. Epeyce[5476] alıştırdıḳ. **170/11**

5450. Epeyce[5477] yol aldı. **170/12**

5461 Yazmada: *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5462 Yazmada: *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5463 CLAUSON: *EDPT*: sözle-: 863[a]; sözleş-: 864[a]. TDK: *TTS*: sözlemek: Söylemek.: V, 3555. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sözlemek: Söylemek. Maḳāle. Nuṭḳ. Suḫan. Güft-gū ėtmek. Tekellüm ve beyān ve ifāde eylemek.: 190[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sözleş-: 1. Konuşmak, söyleşmek. 2. Hitap etmek.: 242[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sözleşmek: Söz ėtmek, mu'āraza eylemek, birbirine sert ve nā-sezā söz söylemek.: I, 747[a].

5464 Yazmada: *epeyce, ep eyüce*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5465 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5466 Yazmada *aşır*- kelimesi iki farklı imla ile (آشرمق, آشیرمق) yazılmış. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: aşırmaḳ (آشرمق): I, 34[c]; aşırmaḳ (آشیرمق): I, 36[a].

5467 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5468 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5469 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5470 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5471 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5472 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5473 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5474 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5475 Yazmada *karış*- kelimesi iki farklı imla (قارشمق, قاریشمق) ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarışmaḳ (قارشمق): II, 1021[b]; ḳarış (قاریش): II, 1024[c].

5476 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5477 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5451. Epeyce[5478] cömerttir. **170/13**

5452. Epeyce[5479] pehlivandır. **170/14**

5453. Epeyce[5480] sadaḳat gösterdi. **170/15**

5454. Epeyce[5481] saḫavetlidir[5482]. **170/16**

5455. Epeyce[5483] itiḳatlıdır. **170/17**

5456. Epeyce[5484] ilim öğrenmiştir. **170/18**

5457. Epeyce[5485] söz söylendi. **170/19**

5458. Epeyce[5486] mal ḳazandı. **170/20**

5459. Epeyce[5487] zarar ėtti. **170/21**

5460. Epeyce[5488] kâr ėtti. **170/22**

5461. Epeyce[5489] mal sattı. **170/23**

5462. Epeyce[5490] ḳaybėtti[5491]. **170/24**

5463. Epeyce[5492] yorar iştir. **170/25**

5464. Epeyce[5493] yordu. **170/26**

5465. Epeyce[5494] yorulmuş. **170/27**

5466. Epeyce[5495] yoruldu. **170/28**

5467. Epeyce[5496] şeytanlıḳ bilir. **170/29**

5468. Epeyce[5497] yorulduḳ. **170/30**

5478 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5479 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5480 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5481 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5482 Ş. Sāmī: *ḲT*: seḫāvetli: Seḫā' ve keremle muttaṣıf, eli açıḳ, semāḥatli.: I, 711[c]. Kelimenin aslı Arapçadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 961[a].

5483 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5484 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5485 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5486 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5487 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5488 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5489 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5490 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5491 Yazmada: *ġayb ėtdi*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 305[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ġayb: 1355[b]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

5492 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5493 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5494 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5495 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5496 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5497 Yazmada: *epeyce*, *ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5469. Epeyce[5498] marifetlidir. **170/31**

5470. Epeyce[5499] hüner gösterdi. **170/32**

5471. Epeyce yararlıḳ gösterdi.[5500] **170/33**

5472. Epeyce yalvardı.[5501] **170/34**

5473. Epeyce yalan söyler.[5502] **170/35**

İp

5474. İpi sapı yoḳ. **171/01**

5475. İpsiz sapsız, soysuz, saygısız[5503]… **171/02**

5476. İpten saptan ḳurtulmuş. **171/03**

5477. İpini ḳoparmış. **171/04**

5478. Yıpranmış[5504] gömlek, yıpranmış[5505] ten… **171/05**

5479. Yıprandırdığı[5506] gömleğe değil, yıprandırdığı[5507] ömre yazıḳ. **171/06**

Ec

5480. Ecdat mirası; ecdat harsı ve yaḫşi sözleridir, ki yabana atılmaz. **171/07**

5481. Ecdadıŋ adı, şanı evlat ve ahfadıŋ yâdında gerek. **171/08**

5482. Ecdadınıŋ adıyla[5508], şanıyla övünen[5509] evlat; ecdadınıŋ yolunu ḳovmaḳ[5510] gerek. **171/09**

5483. Ecdadına rahmet, kendisine lanet. **171/10**

5498 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5499 Yazmada: *epeyce, ep eyi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ep: I, 67[b].

5500 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların yazıldığı kısımda yer almakta.

5501 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların yazıldığı kısımda yer almakta.

5502 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların yazıldığı kısımda yer almakta.

5503 Yazmada *saygı* kelimesi *ṣayġu* ve *ṣayġı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣayġu: 1164[b]; ṣayġı: 1164[b].

5504 Yazmada: *ipranmış*. CLAUSON: *EDPT*: opra-: 14[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 16[b].

5505 Yazmada: *ipranmış*. CLAUSON: *EDPT*: opra-: 14[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 16[b].

5506 Yazmada: *iprandırdıġı*. CLAUSON: *EDPT*: opra-: 14[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 16[b].

5507 Yazmada: *iprandırdıġı*. CLAUSON: *EDPT*: opra-: 14[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 16[b].

5508 Yazmada: *adı*.

5509 Yazmada: *ögünen*. CLAUSON: *EDPT*: ¹ōg-: 100[a]; ögün-: 110[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ögenmek: 263[b]; ögünmek: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övenmek (اوكنمك): Tefāḫür ėtmek, müfteḫir olmaḳ.: I, 216[c]; övmek (اوكمك): Medḥ, ṯenā, sitāyiş ėtmek; iyiligini der-miyān ėderek ta'rīf ve tavṣīf ėtmek.: 216[b]. TDK: *DS*: öğünmek: Sevinmek.: XII, 4622[b]. Bu kelimeyi *oğunan* diye okumak da mümkündür. TDK: *DS*: oğunmak: Övünmek.: IX, 3270[b].

5510 Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta'ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

5484. Ecdat şanı gerekse ecdat gayreti gütmek[5511] gerek. **171/11**

5485. Ecdadınıŋ şanıyla evlat şanlı olmaz; meğerki evlat da ecdadı gibi ola. **171/12**

ʻAbdü ’l-Ḥalīm Memdūḥ[5512] beyt

biz ol ʻālīhimem erbāb-ı cidd ü ictihādız kim
ʻulüvv şanımızdır ġayret-i ecdād lāzımsa

5486. Ecdat şanı, ecdat malı evlada ḳalır; amma evlat da ecdat gayretini gütmek[5513] gerek. **171/13**

5487. Ecdattan mal ḳalsa gerek, ecdat malınıŋ ḳadrini evlat bilmek gerek. **171/14**

5488. Ecdat yolunu ḳovmaḳ[5514] gerek. **171/15**

5489. Ecel ecel dėnilen[5515] bir bela-yı mübremdir. **171/16**

Żiyā Paşa [*Eş ʻār-ı Żiyā* Mer̲tiye-yi Reşīd Paşa 34] mıṣrāʻ[5516]

5490. Ecel beşiği gibi sallanır. **171/17**

5491. Ecelden ḳaçıp ḳurtulmaḳ mümkün mü? **171/18**

5492. Ecel nereye ḳaçsaŋ bulur. **171/19**

5493. Ecel deniz atında, sırça sarayda yatsaŋ yine bulsa gerek. **171/20**

Vaḥdetī [*Dīvān* 21ª] beyt[5517]

cānumı ḳaşuŋa ḳurbān ėdeyüŋ[5518] *n'olsa gerek*
alnuma kilk-i ḳażā çekdigi resm olsa gerek

āḫiret ister ėseŋ dünyāda giryān ol kim
*ḫ*ʸ*ābda*[5519] *aġlayan ey dil uyanup gülse gerek*

ḳaʻr-ı deryāda yerüŋ sırça serāy olsa eger

5511 Yazmada: *güdmek*. CLAUSON: *EDPT*: kūd̲-: 701ª. TDK: *DS*: güdmek (II): Arkasını bırakmamak, kollamak.: VI, 2213ª.

5512 Yazmada: *naẓīre-yi ʻAbdü ’l-Ḥalīm Memdūḥ*. Bu ifade ile ilgili beytin Nâmık Kemâl [1840 - 1888]’in Hürriyet Kasidesi’nin *biz ol ʻālīhimem erbāb-ı cidd ü ictihādız kim: cehān-girāne bir devlet çıḳarduḳ bir aşīretden* beytine nazire olduğu belirtilmiş. Kemāl Beg: “Besālet-i ʻOṯmāniyye ve Ḥamiyyet-i İnsāniyye”, *Vaḳit*: 236, 2ᶜ.

5513 Yazmada: *güdmek*. CLAUSON: *EDPT*: kūd̲-: 701ª. TDK: *DS*: güdmek (II): Arkasını bırakmamak, kollamak.: VI, 2213ª.

5514 CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, taʻḳīb ėtmek.: II, 1104ª. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: VIII, 2902ᵇ; koğmak (II): XII, 4563ª. TDK: *TS*: kovmak: 1491ª.

5515 Yazmada: *denilen (دنیلان)*.

5516 Żiyā Paşa: *Eş ʻār-ı Żiyā*: Mer̲tiye-yi Reşīd Paşa: şekve u saṭvet ü iclāli maḥv ėder fī ’l-ḥāl: ecel ecel denilen bir belā-yı mübremdür: 34.

5517 Yazmada: *naẓīre*. Divanın esas aldığımız yazmasında böyle bir kayıt olmadığı gibi bu divanın farklı nüshaları esas alınarak yapılan yüksek lisans tezinde de ilgili beyitler böyle bir kayıt olmaksızın *Gazeller* kısmında yer almaktadır. ÖZTÜRK, Y.: *17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî’nin Divan’ının Tenkitli Metni*: Gazeller: 89, 71, 1; 2; 4.

5518 Yazmada: *ėdeyüm*.

5519 Yazmada: *ḫābda*.

seni ġavvāṣ-ı ecel[5520] anda daḫı bulsa gerek

5494. Ecel, sen nerede olsaŋ o da oradadır. **171/21**

5495. Ecel, ḳazanıŋ[5521] çektiği resim olsa gerek. **171/22**

al-ḥukmu li'llāhi[5522]...

[=Hüküm Allah'ındır.]

Vaḥdetī [*Dīvān* 21ª] beyt[5523]

cānumı ḳaşuŋa ḳurbān ėdeyüŋ[5524] n'olsa gerek
alnuma kilk-i ḳażā çekdigi resm olsa gerek

5496. Ecel-i ḳaza[5525] var, ecel-i müsemma[5526] var.[5527] **171/23**

5520 Vaḥdetī *Dīvān*'ında: *emel*. ÖZTÜRK, Yılmaz: *17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî'nin Divan'ının Tenkitli Metni*: Gazeller: ecel: 89, 71, 4.

5521 Yazmada: *ḳażā*. kaza: 'İlahî takdirin zamanı gelince gerçekleştirilmesi' anlamında bir terim. Allah'ın yaratıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere literatürde *kader* ve *kaza* kelimeleri kullanılır. Bu iki terim âlimlerce farklı şekillerde tanımlanır. Sözlükte 'gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak' gibi manalara gelen *kader*, 'Allah'ın bütün nesne ve olayları ezelî ilmiyle bilip belirlemesi' diye tarif edilir. 'Hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek' anlamlarındaki *kaza* ise 'Allah'ın nesne ve olaylara ilişkin ezelî planını gerçekleştirmesi' şeklinde tanımlanır. Geniş bilgi için bk. YAVUZ, Y. Ş.: "Kader", *DİA*: 24, 58ª-63ᶜ. DİA: "Kazâ", *DİA*: 25, 110ᵇ.

5522 ALLĀH: *Ḳur'ān*: 6. Sūratu 'l-An'ām 57; 12. Sūratu Yūsuf 40, 67; 40. Sūratu 'l-Mu'min 12; 42. Sūratu 'ş-Şūrā 10.

5523 Yazmada: *naẓīre*. Divanın esas aldığımız yazmasında böyle bir kayıt olmadığı gibi bu divanın farklı nüshaları esas alınarak yapılan yüksek lisans tezinde de ilgili beyit böyle bir kayıt olmaksızın *Gazeller* kısmında yer almaktadır. ÖZTÜRK, Y.: *17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî'nin Divan'ının Tenkitli Metni*: Gazeller: 89, 71, 1. Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

5524 Yazmada: *ėdeyüm*.

5525 Ş. Sāmī: *ḲT*: ecel: ecel-i ḳażā= Bir ḳażāya uġrayaraḳ vefāt.: I, 73ᶜ. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ecel-i kazâ: Tehlikeye uğramak suretiyle, tesadüfî olarak gelen ecel.: 201ª.

5526 Ş. Sāmī: *ḲT*: ecel: ecel-i müsemmā= Min ṭarafi'llāh muayyen ve muḳadder olan ecel.: I, 73ᶜ. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ecel-i müsemmâ: Tabiî olarak gelen ecel.: 201ª.

5527 Ecel meselesi, kader problemine bağlı olarak kelam âlimleri arasında tartışılan önemli konulardandır. … Mu'tezile'nin Bağdat ekolü, En'âm Suresi'nin ikinci ayetini de dikkate alarak insanın "ecel-i kaza" ve "ecel-i müsemma" denilen iki eceli bulunduğunu ileri sürmüştür. Buna göre insan herhangi bir dış müdahale olmadan ölürse ecel-i müsemmaya, kaza veya katil sebebiyle ölürse ecel-i kazaya göre ölmüş olur. İkinci durumda ölen kişi kazaya uğramasaydı veya öldürülmeseydi ecel-i müsemmasına kadar yaşayacaktı. Aksi takdirde onu öldürenin cezalandırılması veya kendisine ait olmayan bir hayvanı kesen kimsenin tazminat ödemesi anlamsız olurdu. … Selefiyye, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye'den oluşan Ehlisünnet âlimlerine göre … ilgili ayetteki "ecel-i müsemma" kıyametin kopmasına dair olup bununla insanın değil kâinatın eceline işaret edilmiştir. Tabiî yolla da olsa, kaza ve katil yoluyla da olsa herkes kendi eceliyle ölür. "Maktul öldürülmeseydi yaşardı." demek vakıaya aykırıdır, ecel ise vakıanın ifadesidir. *Kur'an-ı Kerim*'de Allah'ın izni olmadıkça hiçbir nefsin ölmeyeceği, ölümün vakti tayin edilmiş bir yazıya göre vuku bulduğu bildirilmiştir (3. Sūratu Āli 'İmrān 145). Ayrıca eceli gelen hiçbir nefsin yaşatılmayacağı kesin bir şekilde anlatılarak herkesin eceliyle öldüğüne işaret edilmiştir (63. Sūratu 'l-Munāfiḳūn 11). TUNÇ, C.: "Ecel", *DİA*: 10, 380ᶜ-382ᶜ. Ecel ile ilgili ayetler için bk. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 3. Sūratu Āli 'İmrān 145; 6. Sūratu 'l-An'ām 2, 60; 7. Sūratu 'l-A'rāf 34, 185; 10. Sūratu Yūnus 11, 49; 13. Sūratu 'r-Ra'd 38; 15. Sūratu 'l-Ḥicr 5; 16. Sūratu 'n-Naḥl 61; 23. Sūratu 'l-Mu'minūn 43; 29. Sūratu 'l-'Ankabūt 53; 35. Sūratu

5497. Ecel şerbeti gamı defėder. **171/24**

[Āşıḳ Çelebī[5528] *Meşā'irü 'ş-Şu'arā*[5529] 67[b]] [beyt]

ne gökyüzünde meh ḳalur ne ḫ[v]ur-şēd
ne yeryüzünde Cem ḳalur ne Cemşēd[5530]

ecel cāmın içerken şāh olup Cem
dėmiş kim şimdi buldum dāfi'-i ġamm

5498. Ecelden başḳa her şeyiŋ çaresi bulunur. **171/25**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 45]

5499. Ecel köprüsünüŋ ucu bulunmaz, eceliŋ ne vaḳit geleceği bilinmez. **171/26**

5500. Ecel hayata galebe ėttiği gibi haḳ (haḳiḳat), adalette ḳuvvet zulme galebe ėtse gerektir. **172/01**

5501. Ecel ḳavafı[5531] çizmeciyi de ḳalıba çeker, çarıḳçıyı da ḳalıba çeker; zira ḳuvvete galebe ėden olur, ecele galebe ėden olmaz. **172/02**

Yaḥyā Naẓīm[5532] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [Tevārīḫ V, 495] [naẓm]

Çizmeci Aḥmed o pīr-i Gül-şenī ėtdi vefāt
gül-şen-i cennetde yā Rabb bula[5533] *'ālī mertebe*

Fāṭir 45; 39. Sūratu 'z-Zumar 5, 42; 40. Sūratu 'l-Mu'min 67; 42. Sūratu 'ş-Şūrā 14; 46. Sūratu 'l-Aḥḳāf 3; 63. Sūratu 'l-Munāfiḳūn 11; 71. Sūratu Nūḥ 4.

5528 Yazmada: *Cem Sulṭān*. Hem yazmada hem de müellifin alıntının kaynağı olarak kaydettiği *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde bu beyitlerin Cem Sultan [864/1459 - 900/1495]'a ait olduğu ileri sürülmüştür; ancak ilgili beyitler Âşık Çelebi [1519 - 1571]'ye aittir ve Cem Sultan'ın ölümü hakkında yazılmıştır. Āşıḳ Çelebī: *Meşā'irü 'ş-Şu'arā*: Cem: Andan cismini Brusa'ya getürdiler, Murādiye Cāmi'i civārında defn ėdüp yerine yaturdılar. *li-muḥarririhī*: ne gökyüzünde meh ḳalur ne ḫ[v]ur-şēd / ne yeryüzünde Cem ḳalur ne Cemşēd / **ecel cāmın içerken şāh olup Cem** / **dėmiş kim şimdi buldum dāfi'-i ġamm**: 67[b]. Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: Ṣeh-zāde-yi ber-geşte-rozgār naẓm ve neṯrden ḥisse-dār olup dil-i zārın eglemek içün ḥasb-i ḥāline ve vaṣf-ı me'āline müte'allıḳ ba'ż sūz-nāk ġazeller dėmişdür, ki cümleden bu maṭla'-ı ġarrāsı ġāyet meşhūr ve elsine-yi ḫavāṣṣ u 'avāmda meḏkūrdur (beyt) Cām-ı Cem noş eyle ey Cem bu Fireng-istān'dur / her ḳuluŋ başına yazılan gelür devrāndur. (neṯr) Bu beytler daḫı şeh-zāde-yi mezbūrdan ṣudūr ėtmekle bu maḥallde ḏikr olundı: (beyt) ne gökyüzünde meh ḳalur ne ḫ[v]ur-şēd / ne yeryüzünde Cem ḳalur ne Cemşēd / **ecel cāmın içerken şāh olup Cem** / **dėmiş kim şimdi buldum dāfi'-i ġamm**: 285.

5529 Yazmada: *Solaḳ-zāde Tārīḫi'nden menḳūldür, 285*. Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: 285.

5530 Yazmada: *Çemşēd*.

5531 Yazmada: *ḫaffāfı*. Aslı Arapça olan *ḫuff* kelimesi 'mes, çizme' demek olup aynı kökten gelen *ḫaffāf* ise 'mes, terlik yapan, satan' manasındadır. al-FīRūZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḫuff: İnsanuŋ ayaġına giydigi cizmeye ve mest ve edik ve çedik ve ṭomaḳ maḳūlesi ayaḳḳabına dėnür, ki üzerine mesḥ mümkin ola. Fārsīde *mūze* dėnür. Cem'i *ḫifāf* gelür. Bir ḳat olmaġla ḫıffetinden nāşī ıṭlaḳ olundı: II, 752. ATAY: *A-TBL*: ḫaffāf: Mes, terlik satan, yapan.: 1, 479[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḫaffāf* hem de *ḳavaf* imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaffāf: 'Ar. [Tür. zebān-zedi: *ḳavaf*.]: I, 584[c]; ḳavaf: ['Ar. ḫaffāf'dan ġalaṭ.]: II, 1086[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

5532 Yazmada: *Naẓīmī*.

5533 Yazmada: *n'ola*.

dėdiler yārān Naẓīmā fevtinüŋ tārīẖini[5534]
«hāy ecel ẖaffāfı çekdi Çizmeci'yi ḳālıba» *1084*[5535]

5502. Ecel törpüsü[5536] (düfisi)… **172/03**

5503. Ecel törpüsü[5537] demiri deler. **172/04**

Evliyā Çelebī [*Siyāḥat-nāme* 4, 53] beyt[5538]

ecel sūhānı*[5539] *ḥakk eyler ḥadīdi
daẖı Ḫālid Velīd bin Velīd'i

5504. Ecele çare olmaz. **172/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 45]

Ḥurūfī 'Arşī[5540] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*[5541] 115] beyt

yetişüp peyk-i ecel eylese[5542] *cāna 'acele*
gitmeden ġayriye*[5543] *yoḳ çāre ne çāre ecele

5505. Ecel derdine deva bulunmaz. **172/06**

Żiyā Paşa[5544] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Sebeb-i Tertīb-i *Ḫarābāt* I, 6[5545]] [beyt]

bu 'āleme i'timād olunmaz
derd-i ecele devā bulunmaz

5534 Yazmada: *tārīẖi*.

5535 1084: Yazmada yok.

5536 Yazmada: *türpisi*. Yazmada *törpü* kelimesi iki farklı imla ile (türpi, türpü) yazılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin üç farklı imlası (dürpi, türpi, türpü) kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: törpig: 533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: türpü yā-ḫ[v]ud türpi: I, 449[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türpü, türpi: 607[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: türpü: cüz'-i evvel, 306[a]; dürpi: cüz'-i evvel, 405[b].

5537 Yazmada: *türpisi*. CLAUSON: *EDPT*: törpig: 533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: türpü yā-ḫ[v]ud türpi: I, 449[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türpü, türpi: 607[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: türpü: cüz'-i evvel, 306[a]; dürpi: cüz'-i evvel, 405[b].

5538 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: Diyār-ı Bekr'iŋ Ziyāret-gāhları: İç ḳal'ada paşa serāyı ḳurbunda Ḥażreti Ḫālid Cāmi'i'nde pīr-i aṣḥāb-ı ḏevḳ, şeyẖ-i erbāb-ı şevḳ ġāzī "şehīd bin Ḫālid bin Velīd". Ḥażreti Ḫālid, pençesiyle Diyār-ı Bekr'i ḳayāsıra elinden almaḳ içün çabalayup nihāyet alaraḳ müstaḳil ḥākimiyken bu maḥdūm merḥūm olup bu iç ḳal'adaki cāmī'e defn olunmışdur. Ḫālā ziyāret-gāh-ı enāmdur. Ḥaḳīr, āsitāne-yi sa'ādetine yüz sürerek şu beyti rūy-ı dīvārına taḥrīr eyledim: *li-nāmıḳıhi*: **ecel sūhānı ḥakk eyler ḥadīdi** / daḫı Ḫālid Velīd bin Velīd'i: 4, 53.

5539 Yazmada: *sūhānı: türpisi*.

5540 Yazmada: *'Arşī Dede*.

5541 Hurûfî Arşî [1562-1620]'ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî'den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: 'Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. 'Arşī: *Dīvān-ı 'Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid 'Abdu'llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî'den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī* nüshası esas alınmıştır.

5542 Yazmada: *eyle*. *Dīvān-ı 'Arşī*'de: *eylese*. 'Arşī: *Dīvān-ı 'Arşī*: 128.

5543 Yazmada: *ġayri*. *Dīvān-ı 'Arşī*'de: *ġayriye*. 'Arşī: *Dīvān-ı 'Arşī*: 128.

5544 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Lā*.

5545 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: i'timād: [ḳısm-ı evvel,] 392[a].

5506. Ecel, ḳaş ile göz arasındadır. **172/07**

5507. Ecelsiz ölüm olmaz. **172/08**

5508. Ecelsiz, ḳul ölmez.[5546] **172/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 45]

5509. Ecel yetmeyince[5547] insan cenge girse daḫi ölmez. **172/10**

Muḥibbī *Dīvān* [788, 2719, 4] [beyt]

yol yoḳdur beḳāya eger ėrmeye[5548] ecel
peymāne pür ola meger oldur fenā güni

5510. Ecel geldi, cihan ḳaydından ḳurtardı. **172/11**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[5549] [241]

fenā vādīsine sevḳ ėtdi anı
ferāmoş eyledi ḳayd-ı cehānı

5511. Ecel geldi bedene, baş ağrısı bahane. **172/12**

5512. Eceli yeten[5550] ölür. **172/13**

Yaḥyā[5551] [mıṣrāʻ]

nā-gehān geldi birinüŋ eceli

5513. Eceli yeten[5552] köpek cami duvarına[5553] siyer[5554]. **172/14**

5514. Ecel camın içti, aḫiret diyarına göçtü. **172/15**

Mevzundur.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 228

ecel cāmın içüp İbn Ḳaraman
ʻadem ṣaḥrāsına oldı ḫirāmān

5515. Ecelden ḫavf ėden cenge girmez. **172/16**

5546 Günümüz Türkiye Türkçesinde hem "Ecelsiz kul olmaz." hem de "Ecelsiz, kul ölmez." biçiminde iki atasözü mevcuttur; ancak ilgili maddenin son kelimesinin hem yazmadaki hem de alıntı yapılan *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'deki imlası gereği "ölmez" okunması daha muvafıktır. Millî Kütüphane Başkanlığı: *Türk Atasözleri ve Deyimleri I*: Ecelsiz kul olmaz.: 110; Ecelsiz kul ölmez.: 110.

5547 *Yetmek* kelimesi; burada 'ermek, ulaşmak, yetişmek' manasında kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: yetmek: 2. Ermek, vāṣıl olmaḳ.: II, 1544[a]. AYVERDİ: *MBTS*: yetmek: Ulaşmak, erişmek, vasıl olmak.: 1356[b]. *Türkçe Sözlük*'te *yetişmek* kelimesinin 'yetmek (yeterli olmak, kâfi gelmek)' anlamında kullanımı gösterilmiş olsa da *yetmek* kelimesinin 'yetişmek (erişmek, ulaşmak)' manasında sadece *yaş* için kullanımına yer verilmiş. TDK: *TS*: yetişmek: 2585[b]; yetmek: 2587[a].

5548 Yazmada: *ermeye*.

5549 Yazmada: *dīger*.

5550 Ş. Sāmī: *ḲT*: yetmek: 2. Ermek, vāṣıl olmaḳ.: II, 1544[a]. AYVERDİ: *MBTS*: yetmek: Ulaşmak, erişmek, vasıl olmak.: 1356[b].

5551 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ecel: [ḳısm-ı evvel,] 66[a].

5552 Ş. Sāmī: *ḲT*: yetmek: 2. Ermek, vāṣıl olmaḳ.: II, 1544[a]. AYVERDİ: *MBTS*: yetmek: Ulaşmak, erişmek, vasıl olmak.: 1356[b].

5553 Yazmada: *dīvārına*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

5554 Ş. Sāmī: *ḲT*: siymek: (Ḥayvān) Yeriŋ ġayri şey'e, dīvāra işemek.: I, 759[a].

5516. Ecelden ḫavf ėdenden cenkte şecaat umulmaz. **172/17**

5517. Ecel teknesi… **172/18**

5518. Ecel teknesinde ḳaldı. **172/19**

Lohusanıŋ[5555] *ölmesiyle çocuğunuŋ*[5556] *teknede ḳalması tabir-i ḳadimi…*

5519. Ecel beşiği gibi… **172/20**

5520. Ecel muḳadder, ömür muḳarrer. **172/21**

5521. Ecel geldi bedene, gitmekten özge çare ne? **172/22**

Ḥurūfī ʻArşī[5557] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī* 117] beyt

ecel peyki ėrişse cāna Ḥaḳḳ'dan
revān olmaḳdan özge var mı çāre

5522. Ecel geldi bedene, baş ağrısı bahane. **172/23**

5523. Ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane; cihan ḳaydından ḳurtardı, daha ne istersiŋ daha ne? **172/24**

Mevzundur.

5524. Ecel gelmeyince ölüm gelmez. **172/25**

5525. Ecel aman vėrmez. **172/26**

5526. Ecel aman diŋlemez, ne taḫtına baḳar ne baḫtına. **172/27**

5527. Ecele çare olmaz. **172/28**

5528. Ecel, taḫtı taḫta-yı tabuta değiştirir. **172/29**

Ḳanunî Sultan Süleyman[5558] *[1520 - 1566] cennetmekânıŋ vefatı haḳḳında…*

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[5559] 575

Şehr-yār-i ʻālī-vaḳār ḥaẓretlerinde maraż gitdükce izdiyād ve żaʻf-ı bedenleri dem-be-dem iştidād bulup ʻāḳıbet pençe-yi ecelden girībān-ı ḥayātların ḳurtaramadılar[5560]*. Ḳalʻa-yı Sektuvar'uŋ fetḥinden iki gün muḳaddem sene-yi*

5555 Yazmada: *loġusanın*.

5556 Yazmada: *çoçuġınıŋ (چوچغنڭ)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

5557 Yazmada: *ʻArşī Dede*.

5558 Süleyman I [1520 - 1566]: Osmanlı padişahı. … Babası Yavuz Sultan Selim [1512 - 1520], annesi Hafsa Sultan [1478? - 1534]'dır. *Hünernâme*'ye göre adını *Kur'an*'dan açılan sayfada geçen Hz. Süleyman'dan almıştır. Ayrıca babası Selim'in, bu adı kendi isminin küçültmesi (tasgiri) olan "Süleyman"dan hareketle verdiği hakkında bir rivayet daha vardır. Bugün isminden çok "Kanunî" unvanıyla tanınırsa da bu sıfat XVIII. yüzyılda ilk defa Dimitrie Cantemir'in [1673 - 1723] Osmanlı tarihinde geçmiş, XIX. yüzyılda Osmanlı tarihçileri tarafından benimsenerek yaygınlık kazanmıştır. Çağdaşı Batılı yazarlar onu "Muhteşem" (Magnificent, Magnifique) veya "Büyük Türk" (Grand Turc) lakaplarıyla anmışlardır. Ayrıca Batı kaynaklarında Fetret döneminde Osmanlı tahtına oturan Süleyman Çelebi dolayısıyla II. Süleyman şeklinde de nitelendirilmiştir. EMECEN, F.: "Süleyman I", *DİA*: 38, 62[b].

5559 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

5560 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *ḳurtahmadılar*.

mezbūre ṣaferinüŋ yigirmi ikinci senbih ġecesi ṭoḳuzuncı sā'atde nidā-yı irci'ī emrine imtiṯāl ve dār-ı şürūrdan serāy-ı sürūra intiḳāl buyurdılar.

naẓm

ḳoyup yerlü yerinde raḫt u baḫtı
degişdi taḫte-yi tābūta taḫtı

gözin yumdı temāşā-yı cehāndan
ferāġat ḳıldı ġavġā-yı zamāndan

mıṣrā'-ı tārīḫ[5561]

şehīd-i rāh-ı Ḥaḳḳ Sulṭān Süleymān

5529. Ecel aman vėrmez; taḫtından indirir, taḫta tabuta bindirir. **172/30**

5530. Ecel döşeğindedir. **172/31**

5531. Ecel acele ėttiği yerde olur. **172/32**

5532. Ecel aceleye gelse kârında hayrette ḳalır. **172/33**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[5562] 368

Ve 'l-ḥāṣıl ḍaḥve-yi kübrādan hengām-ı şāme degin bu ber-vechle[5563] *ceng olmışdur, ki* ***ecel 'acele ile ḥayret ġalebe ėdüp kim evvel varacaġın bilmeyüp şaşmış ḳalmış ėdi*** *ve sür'at-i şitābīden bī-tāb olup yorulmış ėdi. Şāh-ı bī-'ār gördi ki askerinüŋ yüzi dönmege sehl ḳaldı.*

Riyāżī[5564] mıṣrā'

görenler dėdi kim şimdi ecel kārında ḥayrāndur

5533. Eceline mi, emeğine[5565] mi? **172/34**

5534. Eceli gelmeyen ölmez. **172/35**

Fużūlī [*Dīvān* 297, CLXXIII, 1[5566]] [mıṣrā'[5567]]

senden ey cān munḳaṭı' ḳılmaz meni[5568] *illā ecel*

5535. Ecel yetmediyse[5569] ḳurtulur. **172/36**

5561 mıṣrā'-ı tārīḫ: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *vefātlarına tārīḫdür*.

5562 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

5563 Yazmada: *bu vechle*.

5564 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ecel: [ḳısm-ı evvel,] 66[a].

5565 Yazmada: *emgegine, emegine*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: emgek (II): Emek.: 73[a].

5566 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ecel: [ḳısm-ı evvel,] 65[b].

5567 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: eyle müsteṣnā (müstağnī, mestāne, bī-hemtā) güzelsen kim saŋa (ḫüsŋüne) yoḫdur (olmaz) bedel / senden ey cān münḳaṭı' ḳılmaz (itmez) meni illâ ecel: 297, CLXXIII, 1. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: eyle müstesnâ (müstağni) güzelsin kim sanâ yoktur (yohtur) bedel / senden ey can munkatı' kılmaz benî (meni) illâ ecel: 96, CLXXV, 1.

5568 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *beni*.

5569 *Yetmek* kelimesi; burada 'ermek, ulaşmak, yetişmek' manasında kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: yetmek: 2. Ermek, vāṣıl olmaḳ.: II, 1544[a]. AYVERDİ: *MBTS*: yetmek: Ulaşmak, erişmek, vasıl olmak.: 1356[b]. *Türkçe Sözlük*'te *yetişmek* kelimesinin 'yetmek (yeterli olmak, kâfi gelmek)' anlamında kullanımı gösterilmiş olsa da *yetmek* kelimesinin 'yetişmek (erişmek, ulaşmak)' manasında sadece *yaş* için kullanımına yer verilmiş. TDK: *TS*: yetişmek: 2585[b]; yetmek: 2587[a].

5536. Ecel yetmeyince rızḳ-ı maḳsum[5570] bitmez.[5571] **172/36**

5537. Ecel muḳadder, ömür muḳarrerdir.[5572] **172/36**

Muḳaddere çare olmaz, ecele sabır olmaz.

Muḳadder muḳarreri ref‘ eyler.

5538. Ecel insanı her şeyden ayırır. **172/37**

5539. Eceli yeten ölür; faḳat bir bir ecel-i ḳaza[5573] var, bir ecel-i müsemma[5574] var, hangisi muḳadder ise o olur.[5575] **172/38**

Ömür muḳarrer, ecel muḳadder.

5540. Ecel aman zaman diŋlemez, vaḳt-i muḳadderine bakar. **173/01**

5541. Ecel geldiyse “El-hükmü li’llâh[5576]” dėmekten başḳa elden ne gelir! **173/02**

5542. Ecelden kim aman bulmuş! **173/03**

Muḥibbī *Dīvān*[5577] [791, 2730, 1; 2] [beyt]

nigāruŋ la‘l-i nābından[5578] şu kim nām ü nişān buldı[5579]
Ḫıżır gibi bu ‘ālemde o ‘ömr-i cāvidān buldı

gelüp ḫaṭṭ ṭutsa ger āḫir leb-i cānānı incitme
dilā fikr eyle ‘ālemde ***ecelden kim emān[5580] buldı***[5581]

5543. Ecele sabır, ömre bereket vėrince Allah murada ėrmek ancaḳ sabırla müyesser olur billah. **173/04**

5570 DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: maksûm: rızk-ı maksûm: [Allah tarafından] ayrılmış rızk, kısmet.: 576[a].

5571 Yazmada bu madde başı; bir önceki madde başının yanında, örneklerin ve açıklamaların yazıldığı kısımda yer almakta.

5572 Yazmada bu madde başı; bir önceki madde başının yanında, örneklerin ve açıklamaların yazıldığı kısımda yer almakta.

5573 Ş. Sāmī: *ḲT*: ecel: ecel-i ḳażā= Bir ḳażāya uġrayaraḳ vefāt.: I, 73[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ecel-i kazâ: Tehlikeye uğramak suretiyle, tesadüfî olarak gelen ecel.: 201[a].

5574 Ş. Sāmī: *ḲT*: ecel: ecel-i müsemmā= Min ṭarafi’llāh muayyen ve muḳadder olan ecel.: I, 73[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ecel-i müsemmâ: Tabiî olarak gelen ecel.: 201[a].

5575 “Ecel-i müsemma” ve “ecel-i kaza” ile ilgili tartışmalar için bk. TUNÇ, C.: “Ecel”, *DİA*: 10, 380[c]-382[c]. Ecel ile ilgili ayetler için bk. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 3. Sūratu Āli ‘İmrān 145; 6. Sūratu ’l-An‘ām 2, 60; 7. Sūratu ’l-A‘rāf 34, 185; 10. Sūratu Yūnus 11, 49; 13. Sūratu ’r-Ra‘d 38; 15. Sūratu ’l-Ḥicr 5; 16. Sūratu ’n-Naḥl 61; 23. Sūratu ’l-Mu’minūn 43; 29. Sūratu ’l-‘Ankabūt 53; 35. Sūratu Fāṭir 45; 39. Sūratu ’z-Zumar 5, 42; 40. Sūratu ’l-Mu’min 67; 42. Sūratu ’ş-Şūrā 14; 46. Sūratu ’l-Aḥḳāf 3; 63. Sūratu ’l-Munāfiḳūn 11; 71. Sūratu Nūḥ 4.

5576 al-hukmu li’llāh: Hüküm Allah’ındır. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 6. Sūratu ’l-An‘ām 57; 12. Sūratu Yūsuf 40, 67; 40. Sūratu ’l-Mu’min 12; 42. Sūratu ’ş-Şūrā 10.

5577 Yazmada: *Keḏā meḏkūr dīvāndan*. Yazmada bu alıntı bir sonraki madde başının örneği olarak yazılan Muḥibbī’nin *Dīvān*’ından yapılan alıntının altına yazılmış.

5578 Yazmada: *la‘l-i tābından*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: la‘l-i nābuŋdan: 791, 2730, 1. ÇABUK, V.: *Dîvânı Muhibbî*: la‘l-i tâbından: 3, 450, 697, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: la‘l-i nābından: 2, 1697, 3454, 1.

5579 buldı: Yazmada yok.

5580 Yazmada: *aman*.

5581 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: gelüp ḫaṭ ṭutsa ger āḫır leb-i cānānı incitme / dilā fikr eyle ‘ālemde ecelden kim eman buldı: 791, 2730, 2.

Muḥibbî *Dîvân* [73, 113, 5] beyt[5582]

vaṣl içün dėrler müyesser olur āḫir ṣabrla
ger[5583] *ecel ėtse*[5584] *taḥammül ėtmese*[5585] *'ömrüm şitāb*

5544. Eceline susamış. **173/05**

Ş. [Şināsî *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 45]

5545. Ecel köprüsünden geçmeyecek kim var? **173/06**

5546. Ecel geldi, baş ağrısı bahane. **173/07**

Mevzundur.

Ş. [Şināsî *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 45[5586]]

5547. Ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane. **173/08**

Mevzundur.

Ş. [Şināsî *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 45[5587]]

5548. Ecel geldi dehana[5588], baş ağrısı bahane. **173/09**

5549. Ecel ile pazarlıḳ[5589] olmaz. **173/10**

5550. Ecel geldi bedene, baş ağrısı bahane. **173/11**

5551. Eceli gelmeyeni kimse öldüremez. **173/12**

5552. Ecel ne yüzden ise o yüzden gelir, çare olmaz. **173/13**

5553. Ecel kösü herkesiŋ ḳapısında çalınsa gerek. **173/14**

5554. Ecel bir gün olup ėrse gerek, nazik teniŋ yer altına girse gerek, doymayan gözüŋ toprak ile dolsa gerek. **173/15**

Vaḥdetî [*Dîvân* 21[a]] beyt[5590]

gülme pul çoḳlıġına gül gibi ey ṣāḥib-i zer
ṣararup berg-i ḫazān[5591] *gibi ruḫuŋ ṣolsa gerek*

5582 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: vaṣl içün dirler müyesser olur āḫır ṣabr ile / ger ecel itse taḥammül itmese 'ömrüm şitāb: 73, 113, 5.

5583 ger: Yazmada yok.

5584 Yazmada: *etse*.

5585 Yazmada: *etmese*.

5586 Şināsî - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ecel geldi, baş aġrısı behāne.: 45.

5587 Şināsî - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ecel geldi cehāne, baş aġrısı behāne.: 45.

5588 Aslı Farsça *dahān* olan bu kelime, 'ağız' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 548[a]. Ş. Sāmî: *ḲT*: I, 636[c].

5589 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmî: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

5590 Yazmada: *naẓīre*. Divanın esas aldığımız yazmasında böyle bir kayıt olmadığı gibi bu divanın farklı nüshaları esas alınarak yapılan yüksek lisans tezinde de ilgili beyitler böyle bir kayıt olmaksızın *Gazeller* kısmında yer almaktadır. ÖZTÜRK, Y.: *17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî'nin Divan'ının Tenkitli Metni*: Gazeller: 89, 71, 3; 5.

5591 Yazmada: *beŋzüŋ ḫazān*.

keff-i mīzānunı[5592] *ṭoldırmaz ėken kevn ü mekān*
bir avuç ṭopraġ[5593] *ile iki gözüŋ ṭolsa gerek*

5555. Ecel gelmeyince ölüm gelmez. **173/16**

Fużūlī [*Dīvān* 297, CLXXIII, 1] [mıṣrā'[5594]]

senden ey cān munḳaṭı' ḳılmaz meni[5595] *illā ecel*

5556. Eceli gelmeyeni bıçaḳ bile kesmez. **173/17**

5557. Eceli iman ile yoldaş olsun. **173/18**

5558. Ecel vėren iman vėrsin. **173/19**

5559. Ecel göz ile ḳaş arasında. **173/20**

5560. Ecel bir gün olup gelse gerek. **173/21**

Hicrān[5596]

ecel bir gün olup gelse gerek
maluŋ mülküŋ bunda ḳalsa gerek

yer altına girseŋ gerek
anda ḥisāb vėrseŋ gerek

Münkir ü Nekīr[5597] *ḳarşuŋa gelse gerek*
īmān yolın ṣorsa gerek

betüŋ beŋzüŋ atsa gerek
"Rabb'üŋ kim, nebiyyüŋ kim?" dėse gerek

ṭopraḳla gözüŋ ṭolsa gerek
ṭoymayan gözüŋ ṭoysa gerek

5561. Ecel bayrağı açıldı. **173/22**

5562. Ecel geldiyse imanla göçsün. **173/23**

5563. Ecele gelen iman ile alsın. **173/24**

5564. Ecel ile yarış ėdiyor. **173/25**

Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem[5598] [*Pijmurde* Kitābe-yi Seng-i Mezār 64[5599]] beyt

ṭutuldı ṣavlet-i ḥummā-yı muḥriḳa nā-gāh
revānın aldı ecel eyleyüp şitāb yazıḳ

5565. Ecel meleği başucunda dolaşıyor. **173/26**

5592 Yazmada: *keyf ü mīzānuŋı*.

5593 Yazmada: *topraḳ*.

5594 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: eyle müsteṣnā (müstağnī, mestāne, bī-hemtā) güzelsen kim saŋa (ḥüsŋüne) yoḫdur (olmaz) bedel / senden ey cān münḳaṭı' ḳılmaz (itmez) meni illâ ecel: 297, CLXXIII, 1. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: eyle müstesnâ (müstağni) güzelsin kim sanâ yoktur (yohtur) bedel / senden ey can munkatı' kılmaz benî (meni) illâ ecel: 96, CLXXV, 1.

5595 Yazmada: *beni*.

5596 Yazmada: *Hicrān, ḳadīm Türkçe*.

5597 Yazmada: *Nīker*.

5598 Yazmada: *Ekrem Beg*.

5599 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ecel: [ḳısm-ı evvel,] 65[b].

5566. Ecel meleği yanından geçmiş. **173/27**

5567. Ecele Loḳman[5600] da gelse çare bulamaz.[5601] **173/28**

5568. Ecele Loḳman'ıŋ[5602] olsa ilacı kâr ėtmez. **173/29**

5569. Ecel derdine derman bulunmaz, ecele Loḳman[5603] gelse çare bulamaz. **173/30**

Mevzundur.

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[5604] [1,] 531

Zamān-ı ḳadīmde (ḥakīmlerüŋ)[5605] pīrleri ḥażret-i Luḳmān ėdi. Fiṯagōres-i Tevḥīdī[5606], Eflāṭūn-ı İlāhī, Buḳraṭ, Soḳraṭ, Aristaṭalis, Calinus, Mernus nām ḥükemā-yı ḳudemā gelüp 'aḳılları ile ḳılı ḳırḳ yardılar. Āḫir ***ecel derdine dermān bulamayup*** *āḫirete revāne oldılar. ilḫ*[5607].

Lā[5608] mıṣrā'

derd-i ecele devā bulunmaz

5570. Ecel gelmeden kimse ölmez.[5609] **173/31**

5600 Lokman: *Kur'an*'da kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamberliği tartışmalı bir din büyüğü. *Luḳmān* kelimesinin İbranice veya Süryanice olduğu belirtilmektedir. *Kur'an*'da Lokman'la ilgili bilgiler, aynı adı taşıyan surede onun iki defa ismen zikredilmesinden ve oğluna verdiği bazı öğütlerin naklinden ibarettir (31. Sūratu Luḳmān 12-19). Buna karşılık Cahiliye şiirinde ve kısas-ı enbiya başta olmak üzere bazı İslamî kaynaklarda Lokman'a dair çeşitli rivayetler yer almakta ve bu rivayetlerdeki bilgilerin aynı adı taşıyan veya benzer niteliklere sahip farklı kişilere ait olduğu ve bunların birbirine karıştırıldığı ifade edilmektedir. Gerçekte biri *Kur'an*'da zikredilen ve kendisine hikmet verilmesi sebebiyle Luḳmānu 'l-ḥakīm (Lokman Hekim) diye maruf olan, diğeri ise Arap şiirinde Luḳmān b. 'Ād olarak geçen iki kişinin mevcudiyeti yanında zaman içinde muhtelif kişilere ait çeşitli özellikler de bu isim etrafında toplanmıştır. … Lokman; diğer özellikleri yanında hekimliğin atası olarak da tanınmış, onun bütün bitkilerin özünü bildiği söylenmiş ve kendisinden dertlere şifa olacak reçeteler ve formüller nakledilmiştir. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "Lokman", *DİA*: 27, 205[a]-206[c]. Türk edebiyatında Lokman, Arap edebiyatında öne çıkan özellikleri yanında hakîm / filozof kimliğinden çok hekim / tabip hüviyetinde görülmektedir. … Türk-İslam edebiyatı ve kültüründe Lokman'ın tabip özelliğinin öne çıkması, *hakîm* kelimesinin halk ağzında *hekim*'e dönüşmesi ve eski dönemde felsefenin tıp dâhil olmak üzere devrin belli başlı ilimlerini de içine almasıyla olmuştur. Geniş bilgi için bk. UZUN, M.: "Lokman - Türk Edebiyatı", *DİA*: 27, 206[c]-208[a]. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 31. Sūratu Luḳmān 12-19.

5601 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ölüme Loḳmān daḫı çāre bulamaz. 469/10.

5602 Lokman: *Kur'an*'da kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamberliği tartışmalı bir din büyüğü. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "Lokman", *DİA*: 27, 205[a]-206[c]. UZUN, M.: "Lokman - Türk Edebiyatı", *DİA*: 27, 206[c]-208[a]. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 31. Sūratu Luḳmān 12-19.

5603 Lokman: *Kur'an*'da kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamberliği tartışmalı bir din büyüğü. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "Lokman", *DİA*: 27, 205[a]-206[c]. UZUN, M.: "Lokman - Türk Edebiyatı", *DİA*: 27, 206[c]-208[a]. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 31. Sūratu Luḳmān 12-19.

5604 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

5605 ḥekīmlerüŋ: *Siyāḥat-nāme*'de yok.

5606 Yazmada: *Fiṯāġuroṯ-i tevḥīdī.*

5607 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

5608 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ecel: [ḳısm-ı evvel,] 65[b].

5609 Bu husus ile ilgili tartışmalar için bk. TUNÇ, C.: "Ecel", *DİA*: 10, 380[c]-382[c]. Ecel ile ilgili ayetler için bk. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 3. Sūratu Āli 'İmrān 145; 6. Sūratu 'l-An'ām 2, 60; 7. Sūratu 'l-A'rāf 34, 185; 10. Sūratu Yūnus 11, 49; 13. Sūratu 'r-Ra'd 38; 15. Sūratu 'l-Ḥicr 5; 16. Sūratu 'n-Naḥl 61; 23. Sūratu 'l-Mu'minūn 43; 29. Sūratu 'l-'Ankabūt 53; 35. Sūratu Fāṭir 45; 39. Sūratu 'z-Zumar 5, 42;

5571. Ecel gelince ne bir saat teḫir ėder ne taḳdim. **173/32**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 7. Sūratu 'l-A'rāf 34] [āyet]

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[5610] 388

İttifāḳ hengām-ı rezmde atılan tob-ı ra'd-üslūblar ki birinden birisinüŋ ṣā'iḳa-girdār Ġavrī-yi ġaddāruŋ ḳulaġı tozından mürūr ėtmekle mest-i lā-ya'ḳıl olup ṣabr u ṭāḳati elinden gidüp ḳalb-gāhda tevaḳḳufa mecāli ḳalmadıġın göricek hemān ḫavāṣṣ-ı ḫuddāmınuŋ biriyle miyān-i ma'rekeden tecdīd-i vużū' behānesiyle çıḳup kenāra cān atdı ve bir ṣu kenārında seccādesin döşeyüp bir laḥẓa yatdı. Hem-ān-dem 'adem diyārına vaż'-ı ḳadem ėtdigi kütüb-i tevārīḫde muṣarraḥ ve meṣṭūrdur.

beyt

ecel kim her kime çūn ėtdi taḳdīr
ne taḳdīm ėtdi bir sā'at ne te'ḫīr

5572. Ecel-i muḳadder gelince ne bir saat gėri[5611] ḳalır ve ne de ileri[5612] gider. **173/33**

5573. Eceli gelen köpek, cami duvarına[5613] sürtünür (siyer[5614], işer[5615]). **173/34**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 45[5616]]

5574. Eceli gelen (yeten[5617]) keçi çoban dayağına[5618] söykenir[5619] (sürtünür). **173/35**

5575. Ecelden başḳa her şeyiŋ çaresi bulunur. **173/36**

5576. Ece Ḳavmi[5620]… **174/01**

---

40. Sūratu 'l-Mu'min 67; 42. Sūratu 'ş-Şūrā 14; 46. Sūratu 'l-Aḥḳāf 3; 63. Sūratu 'l-Munāfiḳūn 11; 71. Sūratu Nūḥ 4.

5610 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

5611 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kėrü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

5612 Yazmada: *ilerü*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ileri* hem de *ilerü* imlası müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

5613 Yazmada: *dīvārına*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

5614 Ş. Sāmī: *ḲT*: siymek: (Ḥayvān) Yeriŋ ġayri şey'e, dīvāra işemek.: I, 759[a].

5615 Yazmada: *ya'nī işer*.

5616 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eceli gelen köpek, cāmi' dīvārına sürtünür.: 45.

5617 *Yetmek* kelimesi; burada 'ermek, ulaşmak, yetişmek' manasında kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: yetmek: 2. Ermek, vāṣıl olmaḳ.: II, 1544[a]. AYVERDİ: *MBTS*: yetmek: Ulaşmak, erişmek, vasıl olmak.: 1356[b]. *Türkçe Sözlük*'te *yetişmek* kelimesinin 'yetmek (yeterli olmak, kâfi gelmek)' anlamında kullanımı gösterilmiş olsa da *yetmek* kelimesinin 'yetişmek (erişmek, ulaşmak)' manasında sadece *yaş* için kullanımına yer verilmiş. TDK: *TS*: yetişmek: 2585[b]; yetmek: 2587[a].

5618 Yazmada: *ṭayaġına*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

5619 TDK: *DS*: söykenmek: Uzanmak, yatmak, yaslanmak.: X, 3683[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: söyken-: Sırtını dayamak: 241[a].

5620 "Ece Kavmi" isminin Gelibolu ve çevresindeki halka verilmesinin -bu bölgedeki "Ece Ovası" ve "Eceabat" gibi yer isimlerinde de olduğu gibi- Ece Halil veya Yakup Ece gibi Trakya'da ve

Gelibolu ve civarı ḫalḳına dėrler, ki ne Çataḳ ne Yörük ve ne de tamamıyla Türk'tür, dėmişler.

5577. Ecesini[5621] gecesini sormağa hacet yoḳ, bildiğiŋ budaladır[5622]. **174/02**

[ece:] 'Ḳoca ve iḫtiyar âdem' manasına "ḥācī" muḫaffefi[5623]. Asıl Türkmencesi "ece[5624]", 'ḳardeş[5625]' dėmektir.

5578. Ecnebiden, düşman[5626] da olsa aḳraba[5627] yeğdir. **174/03**

Sünbül-zāde Vehbī[5628] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-keyfiyyet-i ḫīşān u ḥased-i īşān 102, 565[5629]] beyt

aḳribā olsa da farżā düşmen
ecnebīden yine elbet ehven

Nābī [*Dīvān* 1, 113, 15, 104[5630]] mıṣrā'

ecnebī-vār ney-i ḫāmeye[5631] teklīf-i naġam

Balkanlar'da faaliyet gösteren ilk Türkmen reislerinin isimlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Geniş bilgi için bk. GÜNAL, Z.: "Ece Bey", *DİA*: 10, 379[c]-380[c].

5621 LESSING: *M-TS*: eçige: Baba.: 371[a]. CLAUSON: *EDPT*: eçē: 20[a]; ėçī: 20[a]; eçī: 20[b]; eçū: 20[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ece: İḫtiyār, ḳoca ādem, aḳṣaḳal.: I, 74[c]. TDK: *DS*: ece (I): 1. Büyük kardeş, ağabey. 2. Baba. 3. Amca. 4. Erkek kardeş. 5. Abla, büyük kız kardeş. 6. Yenge. 7. Babaanne. 8. Kadın. 9. Arkadaş, samimi arkadaş. 10. Ağa. 11. Aksakallı ihtiyar. 12. Hala çocuğu.: V, 1659[a].

5622 Yazmada *budala* kelimesi; *budelā (بدلا), budala (بودالا)* ve *budala (بودلا)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin aslı Arapça *budalā' (بدلاء)*'dır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102[a]. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: budala (بودالا): I, 307[a]; budala (بودلا): I, 307[a]. REDHOUSE: *TaEL*: budelā (بدلا): 347[b]; budala (بدلا): 348[a]; budala (بودالا): 392[b]; budala (بودلا): 393[a].

5623 Bu yanlış bilgi, *Ḳāmūs-i Türkī*den alınmış olmalı. Ş. Sāmī: *ḲT*: ece: ["ḥācī"den muḫaffef.] İḫtiyār, ḳoca ādem, aḳṣaḳal.: I, 74[c]. Kelime ile ilgili bk. LESSING: *M-TS*: eçige: 371[a]. CLAUSON: *EDPT*: eçē: 20[a]; ėçī: 20[a]; eçī: 20[b]; eçū: 20[b].

5624 CLAUSON: *EDPT*: eçē: 20[a]; ėçī: 20[a]; eçī: 20[b]; eçū: 20[b]. TDK: *DS*: ece (I): V, 1659[a].

5625 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

5626 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن), düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı, yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

5627 Kelimenin aslı Arapça *aḳribā*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-aḳribā': I, 226. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 340[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Arapçadaki imlasını korusa da galatımeşhur olarak *aḳrabā* telaffuzu ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: aḳrabā: 165[a]; aḳribā: 165[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḳribā: I, 142[a]. Yazmadaki ilgili kelimelerin bazıları *aḳribā'* biçiminde okunmaları için harekelenmiştir.

5628 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*de ve yazmada: *Vehbī*.

5629 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ecnebī: [ḳısm-ı evvel,] 67[b].

5630 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ecnebī: [ḳısm-ı evvel,] 67[b].

5631 ecnebī-vār ney-i ḫāmeye: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*de ve yazmada: *ecnebī-vārī anı ḫāmeye*.

Nāmıḳ Kemāl[5632] ["'Āile" *'İbret* 56, 1[c5633]] fıḳra

... ciger-pāreŋi kendi istediginŋ ve anıŋ istemedigi bir ecnebīniŋ yataġına vėrmek içün ḫāb-gāh-ı ārāmını pamuḳ şiltelerden ḳara ṭopraḳlara taḥvīl ėtmege sebeb olursuŋ... ilḫ[5634].

5579. Ecinniye mal, can ḳatma. **174/04**

5580. Ecinni külahı gibi sipsivri. **174/05**

5581. Ecinni külahı gibi terstir. **174/06**

5582. Ecinniler çarpmış. **174/07**

5583. Ecinni ise ḳaç. **174/08**

5584. Ecinniye çarıḳ giydirir[5635]. **174/09**

5585. Ecinni arabasına binmiş. **174/10**

5586. Ecinnilerle top oynar. **174/11**

5587. Ecinniler top oynamaḳtadır. **174/12**

['Alāe 'd-dīn Tevfīḳ[5636] "Eski Bir Mecmū'ada Bulunan Teḏkire"] *Dolāb*[5637] [2,] 14[a]

"Mütevellī ile olan[5638] *münāza'ada i'ānesinden vazgeçdük bārī cāmi'e çıḳsunlar da cemā'at-i Müslimīne namāz ḳıldırsunlar." deyü her ne ḳadar*[5639] *ḫaberler*[5640] *göndermiş ėseler de ḥarīf yine hėç istifini bozmadıġından muḳaddemleri cāmi'-i meḏkūrda ḳırḳ elli ādem ile beş vaḳt namāz ḳılınur ėken şimdi içinde* ***ecinnīler ṭob oynamaḳdadur***[5641] ... ilā āḫirihi[5642]…

5588. Ecinniler içinde top oynuyor[5643]. **174/13**

5632 Yazmada: *Kemāl Beg*. *'İbret*'te: *B. M. [Başmuharrir]*.

5633 B. M. [Başmuharrir: Nāmıḳ Kemāl]: "'Āile", *'İbret*: 18 Ramażān 1289 / 7 Teşrīn-i ṯānī 1288, Numero: 56, 1[a]-2[b].

5634 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ecnebī: [ḳısm-ı evvel,] 67[b].

5635 Yazmada: *geydirür*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *keḏ-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey-* ve *giy-* şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: geymek: cüz'-i evvel, 724[b]; giymek: cüz'-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey-* ve *giy-* farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

5636 *Dolāb*'da "Eski Bir Mecmū'ada Bulunan Teḏkire" başlığı altında yer alan bu metnin kime ait olduğu yazmada ve *Dolāb*'da zikredilmemiştir. 'Alāe 'd-dīn Tevfīḳ: *Dolāb*: [2,] 13[b].

5637 Yazmada: *Dolāb risālesinden bir fıḳradur*.

5638 olan: Yazmada yok.

5639 ḳadar: Yazmada yok.

5640 Yazmada: *ḫaber*.

5641 Yazmada: *oynatmaḳdadur*.

5642 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

5643 Yazmada: *oynanur*. *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*'den alınan bu madde, kaynağa göre düzenlenmiştir.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 46[5644]]

5589. Ecinniye külahı ters giydirir[5645]. **174/14**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 46]

5590. Ecvef âdemdir. **174/15**

[Meḥmed Ṣalāḥī *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* ḳısm-ı evvel, 68[b]]

ecvef[5646]*: İçi boş, ḳof, boş ḳafālı.*

5591. Ecvef-i vâvîdendir[5647]. **174/16**

[Meḥmed Ṣalāḥī *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* ḳısm-ı evvel, 68[b]]

ecvef[5648]*: Iṣṭılāḥāt-ı ṣarfiyyece*[5649] *ʻaynü ʾl-fiʻlinde ḥurūf-i ʻilletden bir ḥarf bulunan kelime.*

Anṭakyalı Münīf[5650] [*Dīvān-ı Münīf* 97, 22, 16[5651]] mıṣrāʻ

kimi ecvef gibi ʻillet-zede-yi herze-derūn

[T̲ābit[5652]] [beyt]

sālim eyle ḳalbiŋ renc-i ḥasedden T̲ābitā[5653]
ol ṣaḥīḥe ḥarf-i ʻillet girmesün ecvef gibi

5592. Ecnas-ı muḫtelifeden ḫaber vėrir, kendi cinsinden ḫaberi yoḳ. **174/17**

5593. Ecnas-ı muḫtelifeden aḳçe, elvan-ı muḫtelifeden bohça[5654] gösterir. **174/18**

5594. Eclaf herif[5655]… **174/19**

Erazil maḳulesi…

Nāmıḳ Kemāl[5656] "Görenek" [*ʻİbret* 119, 1[d5657]] fıḳra

… belki erāḏil-i eclāfdan ʻadd olunmaḳdan ḳurtılamaz… ilā āḫirihi[5658]…

5644 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ecinnīler içinde ṭop oynayor.: 46.

5645 Yazmada: *geydirür*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: geymek: cüz'-i evvel, 724[b]; giymek: cüz'-i evvel, 745[a].

5646 ecvef: Yazmada yok.

5647 AYVERDİ: *MBTS*: ecvef: ecvef-i vâvî: İkinci harfi vav (و) olan fiil.: 321[c].

5648 ecvef: Yazmada yok.

5649 ışṭılāḥāt-ı ṣarfiyyece: Yazmada: *ṣarf ışṭılāḥınca*.

5650 Anṭakyalı Münīf: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *Münīf*.

5651 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ecvef: [ḳısm-ı evvel,] 68[b].

5652 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ecvef: [ḳısm-ı evvel,] 68[b].

5653 Yazmada: *ṯābit*[en].

5654 Yazmada: *boġca*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b].

5655 Aslı Arapça 'meslektaş' manasında *ḥarīf* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde ise 'meslektaş, arkadaş, adi ve bayağı âdem' manalarında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥarīf: II, 740. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥarīf: I, 546[c].

5656 Yazmada: *Kemāl Beg*. *ʻİbret*'te: *Kemāl*.

5657 [Nāmıḳ] Kemāl: "Görenek", *ʻİbret*: 20 Muḥarrem 1290 / 7 Mart 1289, Numero: 119, 1[a]-2[a]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: eclāf: [ḳısm-ı evvel,] 67[a].

5658 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

Hersekli ʻĀrif Ḥikmet Beg[5659] mıṣrāʻ

ola deryūze-ger sīī-yi eclāf-ı zamān

5595. Ecille-yi rical-i devlettendir. **174/20**

5596. Ecille-yi ulema-yı fuḳahadandır. **174/21**

5597. Ecmel ve ekmeldir. **174/22**

Muʻallim Nācī [*Ġāzī Ertuġrul Bey* 401, 151] beyt

luṭf eyledi pād-şāh-ı ***ekmel***
ʻOṯmānlılıḳ oldı şimdi ***ecmel***

Kāẓım Paşa mıṣrāʻ

ṣūret-i şāhidā maʻānī melekden ***ecmel***

5598. Ecniha[5660]-yı (ḳanad-ı) maneviye peyda ėt, ki canib-i feza-yı nuranîye tayerân ėdip letâif-i envâr-ı ehadiyete matla olasın. **174/23**

Muḥyī ʼd-dīn İbnü ʼl-ʻArabī[5661]

5599. Eçhel âdemdir. **174/24**

5600. Eçhel âdeme nadanlıḳ ayıp da sayılmaz, ki sıfat-i kâşifesidir. **174/25**

İc

5601. İcmal-i hesap bu ḳadar. **174/26**

Nābī [*Dīvān* 2, 915, 604, 1[5662]] [mıṣrāʻ]

kātib-i ṣunʻuŋ bilen icmāli tafṣīl ėtdigün

Muʻallim Nācī[5663] [mıṣrāʻ]

o ne tafṣīl-i mükemmel bu ne icmāl-i bedīʻ

5602. İcma-yı ümmet senettir. **174/27**

5603. İcmal söz icmal hesap gibi… **174/28**

5604. İcma-yı ümmet, içtima-yı millet… **174/29**

5605. İclal ile maḳama riyaset eyledi. **174/30**

Cevrī[5664] [beyt]

dilerse ḳudreti İskender ile Cemşēd'i[5665]
der-geh-i devlet ü iclāle derbān eyler

5659 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: eclāf: [ḳısm-ı evvel,] 67[a].

5660 Yazmada: *ecinḥa*.

5661 Yazmada: *Kelām-ı ḥikmet-ittisām-ı cenāb-ı Muḥyī'd-dīn ʻArabī*.

5662 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: icmāl: [ḳısm-ı evvel,] 240[b].

5663 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: icmāl: [ḳısm-ı evvel,] 240[b].

5664 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iclāl: [ḳısm-ı evvel,] 239[b].

5665 Yazmada: *Çemşēd'i*.

Nef‘î [*Dîvân* 157, 14, 29[5666]] [beyt]

mesned-i iclâlinüñ rif‘at bir ednâ pâyesi
der-geh-i iḳbâlinüñ devlet ḳadîmî çâkeri

İsmâ‘îl Paşa-zâde İbrâhîm Ḥaḳḳî Beg[5667] [*Dîvân-ı Ḥaḳḳî Beg* 11[5668]] [beyt]

taḫt-ı iclâle şehenşâh Süleymân efser
mülket-i dehre cehân-bân Skender teshîr

5606. İçtimaât-ı beşeriyede matlup olan şey, ittihad-ı emel ile itaat-ı mileldir. **174/31**

5607. İcbar-ı baḫt, cahili ferzâne[5669] gösterir. **174/32**

Keçeci-zâde ‘İzzet Mollâ[5670] [*Dîvân-ı ‘İzzet (Behâr-ı Efkâr)* İbtidâ-yı Ġazeliyyât 59] [mıṣrâ‘[5671]]

5608. İçtimaât-ı beşeriyede iḫtilaf-ı efkâr tabiî ve zarurîdir; lakin ittihad-ı âmâl ve itaat-ı milel şart-ı mutlaḳtır. **174/33**

5609. İçtima-yı neyyireyn gibi vaḳi oldu. **174/34**

İki dilberiñ mülaḳatı ya da iki hükümdarıñ...

Aḥmed Vefâ [mıṣrâ‘]

nücûm-ı tâb-dâr-ı âsmân heb istimâ‘ ėtmiş

5610. İçtimaî hâlinde yaşamaḳ usul ve ḳaidesiniñ esası herkesiñ kendi ḳomşusuyla ḫoş geçinmesi ve uz[5672] yaşamasıdır. **174/35**

5611. İcazetsiz, izinsiz ne mollalıḳ olur ne mal alınır. **174/36**

5612. İcazetsiz ne medih olur ne hiciv. **174/37**

Nef‘î [*Dîvân* 405, 58, 36[5673]] [beyt[5674]]

ġaraż ḫulûṣumı ‘arż ėtmedür birâz da n'ola
icâzetüñle olursam temeddüḥa me’ḏûn

Nef‘î[5675] [*Dîvân* 201, 22, 24[5676]] [mıṣrâ‘]

vėreydüñ ger icâzet hicv ėderdüm baḫt-ı nâ-sâzı

5613. İçtihada set çekilmez. **175/01**

5666 Meḥmed Ṣalâḥî: *Ḳâmûs-i ‘Oṯmânî*: iclâl: [ḳısm-ı evvel,] 239[b].

5667 *Ḳâmûs-i ‘Oṯmânî*de ve yazmada: *İsmâ‘îl Paşa-zâde Ḥaḳḳî*.

5668 Meḥmed Ṣalâḥî: *Ḳâmûs-i ‘Oṯmânî*: iclâl: [ḳısm-ı evvel,] 239[b].

5669 Yazmada: *furoz-âne*. Aslı Farsça *farzâna* olan bu kelime; ‘hakîm, filozof, arif’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: farzâna: 917[b]; furoz: 924[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: farzâna: 589.

5670 Yazmada: *‘İzzet Mollâ*.

5671 Keçeci-zâde ‘İzzet Mollâ: *Dîvân-ı ‘İzzet (Behâr-ı Efkâr)*: İbtidâ-yı Ġazeliyyât: idbâr-ı saḫt ‘âḳili dėvâne gösterür / icbâr-ı baḫt câhili ferzâne gösterür: 59.

5672 TDK: *TS*: uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b].

5673 Meḥmed Ṣalâḥî: *Ḳâmûs-i ‘Oṯmânî*: icâzet: [ḳısm-ı evvel,] 234[b].

5674 *Ḳâmûs-i ‘Oṯmânî*de ve yazmada bu beyit, mısralarının yerleri değiştilmiş olarak kaydedilmiş.

5675 *Ḳâmûs-i ‘Oṯmânî*de ve yazmada: *ve lehu* [=bu da onun]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ve lehu: 1146[a].

5676 Meḥmed Ṣalâḥî: *Ḳâmûs-i ‘Oṯmânî*: icâzet: [ḳısm-ı evvel,] 234[b].

5614. İçtihat içtihadı naḳzėdemez. **175/02**

İzahat: *Bu ḳaide 'Ḳadı, ḳadıyı*[5677] *naḳzėtmez.' manasına değildir; çünkü ḳaza ḳazayı naḳzėder faḳat müftü müftüyü naḳzėtmez, ėdemez, dėmektir. Zira meclis-i tedḳiḳat-ı şer'iyye mahâkim-i şer'iyyeniŋ ḳazasını naḳzėtdiği gibi ḳadılar ẖalifeniŋ vekilleri olduğu için ẖalife mesail-i müctehidün fîhâda hangi ḳavil ile amel ėdilmesini emir buyursa ḳadılar onuŋla amel ėtmeğe mecburdur; faḳat müftüler böyle ḳuyûd dairesinde iftaya mecbur değildirler, dėmişlerdir. Soŋra İslamiyet'te şerait-i iftayı haiz olan her fert salahiyet-i iftayı maliktir; faḳat hasbü 'l-mevki velayet-i iftayı haiz hiçbir fert yoḳtur. Velayet-i iftayı haiz olan yalŋız vahiydir, dėmişlerdir.*

Eḫ

5615. Ehad-ı nâs, hem baş ister hem aş. **175/03**

5616. Ehadis-i Resul'e ittiba ėden elbette şefaat-ı Resul'e nail olur. **175/04**

Sünbül-zāde Vehbī[5678] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-'ulūm-i nāfi'a 47, 78[5679]] beyt

'ilm-i tefsīr ü eḥādīṯ ü uṣūl
ādemi Cennet'e eyler mevṣūl

Nābī [*Dīvān* Na't-ı Şerīf 1, 15, 2, 50[5680]] beyt

ḳışrını maġz-ı eḥādīṯinüŋ ėtmiş çīde
ḳanġı fāżılda hüveydā ėse ṭab'-ı naḳḳād

5617. Ehadis-i mürsele, sünnet-i seniyyedir. **175/05**

5618. İçtihatsız, ilim keşfolunmaz.[5681] **175/06**

['Alī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*[5682] [cild-i evvel, 77[b]]

ictihād*[5683]: ['A. maṣ*[5684]*.] Ḳudreti yetdigi ḳadar çalışmaḳ. § Mütebaḥḥir bir ḏātıŋ ẖükm-i şer'i istiẖrācı ẖuṣūṣında beḏl-i maḳdūr ėtmesi. § Bu ṣūretle bir meḏheb meydāne çıḳarması. § 'Ale 'l-ıṭlāḳ bir şey'den istiẖrāc-ı ma'nā ve ẖükm.*

cehd*: Sa'y u ġayret. "Her şey ('ilm), ictihādla keşf olunur. Her iş, sa'y u ġayretle ẖuṣūl bulur." dėmişler.*

5619. Ahbabı ziyaret eyle; amma etvarına diḳḳat eyle. **175/07**

5677 Yazmada: *ḳāḍī*.
5678 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*de ve yazmada: *Vehbī*.
5679 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eḥādīṯ-i mürsele: [ḳısm-ı evvel,] 69[b].
5680 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eḥādīṯ: [ḳısm-ı evvel,] 69[b].
5681 Bu madde başı *İc* sırasında yer alması gerekirken *Eḫ* sırasına kaydedilmiş.
5682 Yazmada: *Resmli Ḳāmūs*.
5683 Yazmada bu alıntının başına "luġat[en] ve ıṣṭılāḥ[en]" diye not düşülmüş.
5684 Yazmada: *maṣdar*.

Sünbül-zāde Vehbī[5685] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-muvāneset-i kirām-ı nās 90, 467[5686]] beyt

gāh aḥbābı ziyāret eyle
lēk eṭvārına diḳḳat eyle

5620. Ahbaplıḳ başḳa, aḳrabalıḳ başḳadır. **175/08**

5621. Ehibba için aḳraba ve taaluḳattan müfâraḳat ėtme; zira dostluḳ başḳa: yani dostluḳ zail olur, aḳrabalıḳ zail olmaz. **175/09**

İbn Sīnā[5687]

5622. Ahbapların çoğalması fesadı mucip olur. **175/10**

5623. Ahbabını ḳaybėtmek[5688] ister iseŋ feyizlerine dua ėt. **175/11**

Ṣabrī [*Dīvān-ı Ṣabrī Ṣākir* 39[5689]] beyt

teraḥḥum ḳıl o mecrūḥ-i melāmet-dīde-yi dehre
ki zaḫm u merhemi ṭa'n-i eḥibbā raḥm-ı a'dādur[5690]

Nef'ī [*Dīvān* 138, 10, 58[5691]] [mışrā']

şemşēr-i zebānumdan eḥibbā ḥaḏer eyler

5624. Ahbaba gül, a'dâya ḫar… **175/12**

Fużūlī [*Dīvān* 49, XI, 46[5692]] [mışrā']

luṭf u ḳahrından vėrür ***aḥbāba gül a'dāya ḫār***

5625. Ahbaba lütuf ister, a'dâya ḳahır. **175/13**

5626. Ahbabıŋ habbesine muhtaç olmamağa gayret ėt. **175/14**

5627. Ahbapsız, insan yaşayamaz; meğerki divane ola. **175/15**

5628. Ahbap ile ahbapça ḳonuşulur; amma aḳrabaca görüşülemez. **175/16**

5685 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Vehbī*.

5686 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eḥibbā', eḥbāb: [ḳısm-ı evvel,] 70[a].

5687 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

5688 Yazmada: *ġā'ib ėtmek*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

5689 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eḥibbā', eḥbāb: [ḳısm-ı evvel,] 70[a].

5690 ki zaḫm u merhemi ṭa'n-i eḥibbā raḥm-ı a'dādur: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *ki raḥmuŋ merhem-i ṭa'n-i eḥibbā zaḫm-ı a'dādur*.

5691 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eḥibbā', eḥbāb: [ḳısm-ı evvel,] 70[a].

5692 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eḥibbā', eḥbāb: [ḳısm-ı evvel,] 70[a].

5629. İhtisap memuru[5693] (daruğa[5694]) gibi herkesiŋ ecesini[5695] gecesini sorup durma.[5696] **175/17**

Nef‘ī [*Dīvān* 434, 1, 34[5697]] [beyt][5698]

rozgār iḫtisāb-i ‘adli ile
ol ḳadar dāfi‘[5699]*-i menāhīdür*

5630. İhtisap memuru[5700] gibi tuza bibere[5701] ḳarışır durur.[5702] **175/18**

5631. İhtisap memuru[5703] gibi ipe, iğneye varıncaya ḳadar[5704] ḳarışma.[5705] **175/19**

5632. İhtisap memuru[5706] gibi her şeyi arar, sorar.[5707] **175/20**

5633. Ehzan ve ekdara müptela olanlara letâif ve mudhikât söylemek eyyam-ı bâridede biriniŋ arḳasından elbisesini çıḳarmaḳ gibidir. **175/21**

5693 Osmanlılarda daha ziyade “ihtisap ağası” veya “ihtisap emini” denilen muhtesip, devletin kuruluşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Kadı tayin edilen her yerde üstlendiği sorumluluklarla onun yardımcısı durumunda olan bir de muhtesip bulunuyordu. … Muhtesiplerin görev ve yetkileri ihtisap kanunnâmelerinde etraflıca belirtilmiştir. Mesela Fatih Sultan Mehmed devrine (1451-1481) ait İstanbul’un ihtisap kanunnâmesinde, Allah’ın yarattığı her şeyin hukukunun görülüp gözetilmesinde muhtesibin sorumlu olduğuna dair kayıt bu kişilerin ne kadar geniş yetkilerle donatıldığını göstermektedir. … Yeni iş yerlerinin açılması, mürûr tezkiresi verilmesi, yerli mallarla rekabet edebilecek ithal eşyadan ve esnaftan “ihtisâbiyye” adı altında vergi alınması, ihtisap gelirlerinin gerekli yerlere dağıtılması ve kıyafet konusu onun görev alanına girerdi. İhtisap ağasının bir başka faaliyet sahası da şehirlerde asayişi sağlamak ve halka iaşe temin etmekti. … Kanunî Sultan Süleyman döneminden (1520-1566) itibaren Anadolu’dan ve Rumeli’den pek çok kimsenin ziraatı bırakarak İstanbul’a gelmeye başlaması üzerine bu akını önlemek için çeşitli tedbirlerin alınmasına çalışılmıştır. Bu münasebetle ihtisap ağası zaman zaman mahallelerde dolaşarak denetlemelerde bulunur ve sonradan gelip yerleşenleri memleketlerine geri gönderirdi. Başkalarını sürekli kontrol altında tutma gibi önemli bir görevi yüklendiği için muhtesipte Müslüman ve erkek olma, mükellefiyet, adalet, kudret, ilim, ilmiyle amel etme gibi vasıfların bulunması, ayrıca dinî ve ahlakî vazifelerini hakkıyla yerine getirebilmesi için de bu konularda bilgili olması gerekiyordu. KAZICI, Z.: “Hisbe - Osmanlı Devleti”, *DİA*: 18, 143[c]-145[a].

5694 TDK: *DS*: daruğa: Askerî vali.: IV, 1374[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: 168[b].

5695 LESSING: *M-TS*: eçige: Baba.: 371[a]. CLAUSON: *EDPT*: eçē: 20[a]; ėçī: 20[a]; eçī: 20[b]; eçū: 20[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ece: İḫtiyār, ḳoca ādem, aḳṣaḳal.: I, 74[c]. TDK: *DS*: ece (I): 1. Büyük kardeş, ağabey. 2. Baba. 3. Amca. 4. Erkek kardeş. 5. Abla, büyük kız kardeş. 6. Yenge. 7. Babaanne. 8. Kadın. 9. Arkadaş, samimi arkadaş. 10. Ağa. 11. Aksakallı ihtiyar. 12. Hala çocuğu.: V, 1659[a].

5696 Yazmada bu madde başının yanına “*İḥ* ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş.

5697 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtisāb: [ḳısm-ı evvel,] 245[a].

5698 Madde başıyla örnek uyuşmuyor.

5699 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *rāfi‘*.

5700 Bağlı olduğu kadının emirlerini yerine getiren ihtisab ağası zaman zaman sadrazamın maiyetinde şehirde dolaşır, narhlarla ilgilenir ve esnafın kanunlara uyup uymadığını denetler, bu gibi yetkileriyle halk-esnaf münasebetlerini düzenleyerek ekonomik ve sosyal hayatın önemli bir rüknünü meydana getirirdi. Geniş bilgi için bk. KAZICI, Z.: “Hisbe - Osmanlı Devleti”, *DİA*: 18, 143[c]-145[a].

5701 Yazmada: *bübere*. REDHOUSE: *TaEL*: biber: 338[b]; buber: 391[b].

5702 Yazmada bu madde başının yanına “*İḥ* ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş.

5703 Geniş bilgi için bk. KAZICI, Z.: “Hisbe - Osmanlı Devleti”, *DİA*: 18, 143[c]-145[a].

5704 varıncaya ḳadar: Yazmada: *varınca*.

5705 Yazmada bu madde başının yanına “*İḥ* ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş.

5706 Geniş bilgi için bk. KAZICI, Z.: “Hisbe - Osmanlı Devleti”, *DİA*: 18, 143[c]-145[a].

5707 Yazmada bu madde başının yanına “*İḥ* ṣırasına yazılacaḳ.” notu düşülmüş.

İbn Sînā[5708]

5634. Ahkâm-ı ḳadere razı olmaḳ gerek. **175/22**

Anṭakyalı Münîf[5709] [*Dîvān-ı Münîf* 95, 22, 1[5710]] beyt

ḫāme-yi emr-i kün olduḳda raḳam-ı senc-i yekūn
cümlesi[5711] *oldı be-hem-i beste-yi aḥkām-ı şu'ūn*

Fużūlî [*Dîvān* 15, I, 3[5712]] mıṣrā'[5713]

yazıldı sebze-yi nev-ḫēzden ḫaṭṭ-ı aḥkām

5635. Ahkâm-ı ḳader teḫallüf ėtmez. **175/23**

Żiyā Paşa [*Eş'ār-ı Żiyā* Ḳıṭa'āt 56] ḳıṭ'a

aḥkām-ı ḳader teḫallüf ėtmez
bu ḥāli bilen tekellüf ėtmez
çūn çarḫ-ı felek tevaḳḳuf ėtmez
'āḳil bu ḥāle te'essüf ėtmez

5636. Ahkâm-ı ḳaza ve ḳadere razı olmaḳ gerek. **175/24**

5637. Ahkâm-ı ḳazaiye[5714] -hükm-i ḳadı- başḳa, ahkâm-ı diyaniye -müftünüŋ dinî fetvası[5715]- yine başḳadır. **175/25**

Zira dėmişlerdir ki: "Ahkâm-ı ḳazaiye, dünyevî bir ḳuvve-yi müeyyideye malik olan tekâlif-i diniyedir. Ahkâm-ı diyaniye, ḳuvve-yi müeyyidesi münhasıran uḫrevî olan tekâlif-i diniyedir. Binaenaleyh; ahkâm-ı ḳazaiye, 'dinî ahkâm' cinsiniŋ dâḫilinde ise de 'diyanî ahkâm' neviniŋ ḫaricinde müstaḳil bir nevdir. Ahkâm-ı ḳazaiye, bugünkü ıstılaha göre 'huḳuḳ' namı vėrilen ḳaidelerdir." ilā āḫirihi[5716]…

5638. Ahval-i âlem; ahval-i alaḳa, ahval-i aḫlaḳtır; cümle âlem bunda dâḫil ve hissedardır, ḫariç değildir. **176/01**

İçtimaiyat-ı beşer ḳaidesince…

5639. Ahval-i umumiyeden bahsolunur, ahval-i ḫususiyeden bahsolunmaz (tecessüs olunmaz).[5717] **176/01**

5708 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sînā*.

5709 Anṭakyalı Münîf: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānî* de ve yazmada: *Münîf*.

5710 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānî*: aḥkām: [ḳısm-ı evvel,] 73[a].

5711 cümlesi: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānî* de ve yazmada: *cümle şey*.

5712 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānî*: aḥkām: [ḳısm-ı evvel,] 73[a].

5713 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: yazıldı sebze-yi nev-ḫîzden ḫaṭ-ı aḥkām / çekildi sāye-yi metbū'-i servden tuġrā: 15, I, 3.

5714 Yazmada: *aḥkām-ı ḳażā', aḥkām-ı ḳazā'iyye*.

5715 Aslı Arapça olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde *fetvā (فتوا)* ve *fetvā (فتوى)* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 309[a]. Ş. Sāmî: *ḲT*: fetvā (فتوا) yā fetvā (فتوى): II, 982[a]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır.

5716 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmî: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bîrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳî…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

5717 Yazmada bu madde başı; bir önceki madde başının yanında, örneklerin ve açıklamaların yazıldığı kısımda yer almakta.

5640. Ahval-i âlemden evvel kendi hâliŋi düşünmek gerek. **176/02**

5641. Ahval-i âlemden ne ḫaber? **176/03**

Āgāh beyt

hēç ṣorma mübtelālaruŋ aḥvāli bellüdür
sen bī-vefāya dil vėrenüŋ ḥāli bellüdür

Neşāṭī beyt

‘arż ėtsem olur ‘uḳde-yi aḥvālimi ben de
ey kām-revā-yı żu‘afā sürūr-ı ‘ālem

5642. Ahval-i âlemden biḫaber… **176/04**

5643. Ahvalimiz bizim bu gidişle yaman olur. **176/05**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrā‘]

5644. Ahsen söz, ḳısa ve manalı sözdür. **176/06**

5645. Ahsen-i taḳvim[5718], ahsen-i hâl… **176/07**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* 177, 5b, 54[5719]] [mışrā‘]

aḥsen-i aḥsen-i taḳvīm-i ṣuver

5646. Ahsen hâl ile her şey yoluna girer. **176/08**

Nābī [*Dīvān* 1, 94, 13, 105[5720]] [mışrā‘]

ṣa‘b olan emri ėder aḥsen-i ḥāl ile tamām

5647. Ahsent[5721]! **176/09**

5648. Ahsen aḫlaḳ, doğruluḳtur[5722]; aḳbeh aḫlaḳ, kizb ile eğriliktir. **176/10**

İbn Kemāl[5723] [beyt]

o bulur cāme-yi sebzin varaḳla revnāk
sen ėse aḥsen olursuŋ çıḳarup pīreheni

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 18[5724]] [beyt]

çeşm-i ḥaḳḳ-bīni pek[5725] aḥsen ėdi
iki şeh-bāz-ı şikār-efgen ėdi

5718 Ahsen-i takvim: İnsana Allah tarafından verilen en güzel ve en mükemmel biçim. Geniş bilgi için bk. ULUDAĞ, S.: “Ahsen-i Takvîm”, *DİA*: 2, 178[a-b]. “*Aḥsani taḳvīm*” ifadesi *Kur’an-ı Kerim*’de “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.” mealindeki ayette zikredilmektedir. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 95. Sūratu ’t-Tīn 4.

5719 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḥsen: [ḳısm-ı evvel,] 72[a].

5720 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḥsen: [ḳısm-ı evvel,] 72[a].

5721 AYVERDİ: *MBTS*: ahsent: İyi yaptın, aferin, bravo.: 24[c].

5722 Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doğru: 924[a]; ṭoğruluḳ: 1256[b]; ṭoğrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

5723 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḥsen: [ḳısm-ı evvel,] 72[a].

5724 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḥsen: [ḳısm-ı evvel,] 72[a].

5725 *Ḥilye-yi Ḫāḳānī*’de: *gibi*.

5649. Ahmet'iŋ öküzü gibi ne baḳarsın? **176/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 46]

5650. Ahmet'iŋ malından, Mehmet'iŋ hâlinden saŋa ne; sen kendi hâliŋe, malıŋa baḳ. **176/12**

5651. Ahmed, Muhammed ism-i pak-i Resul, mahbub-i Ḫüdavend-i vedûd. **176/13**

Lā beyt

şübhe yoḳ ki feyż-i Aḥmedīdür
bir muʻcize-yi Muḥammedīdür

ʻOṯmān Nevres[5726] [*Dīvān* 65, 1, 38] [beyt]

Muḥammediyyet ile Aḥmediyyeti ancaḳ
ʻaṭā buyurdı saŋa Vāhibü 'l-ʻaṭā-yı vücūd

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* 177, 5b, 56] [beyt]

Aḥmedü 'l-ḫulḳ Muḥammed Maḥmūd
yaʻnī maḥbūb-i Ḫudāvend-i Vedūd

5652. Ahmaḳ[5727] misafir ev sahibini ağırlar. **176/14**

5653. Ahval hâl'iŋ cemidir, onda sen de varsıŋ; sen kendi hâliŋi düşün. **176/15**

5654. Ahmetçiklere erenler yoldaş olsun. **176/16**

5655. Ahmetçikleriŋ işini Allah oŋarır. **176/17**

5656. Ahḳar sandığıŋ bir gün olur âli olur. **176/18**

5657. Ahvel (şaşı) olan tek mumu çift görür. **176/19**

Nefʻī [*Sihām-ı Ḳażā* 65, 10, 60[5728]] [beyt]

yüzüme egri baḳamaz zīrā
felegüŋ çeşm-i aḥveli görinür

Arpaemīni-zāde Muṣṭafā Sāmī[5729] [*Dīvān* 566, 141, 6[5730]] [beyt]

vaḥdeti seyr ėdemez aḥvel-nigāh-i iştibāh
hestī-yi eşyā[5731]-yı gūn-ā-gūn bir gūyā iki

5658. Ahḳar görse görsünler; tek tevazu göster. **176/20**

5726 Yazmada: *Nevres*.

5727 Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 411[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 78[b]. REDHOUSE: *TaEL*: 40[b]. Yazmada kelime ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da burada olduğu gibi birkaç madde başında *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Müellif *aḥmaḳ* ile başlayan madde başlarının yer aldığı yazmanın 31. sayfasının başında *aḥmaḳ* kelimesinin "medli olarak söylenmesi" sebebiyle ilgili madde başlarının *medli elif* sırasında kaydedildiğini ancak *medsiz elif* sırasına geçirilebileceğini belirtmiş.

5728 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: aḥvel: [ḳısm-ı evvel,] 75[a].

5729 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *Sāmī*.

5730 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: aḥvel: [ḳısm-ı evvel,] 75[a].

5731 eşyā: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *āsiyā*.

Münīf[5732] [beyt]

‘ādetüŋ olsa tevāżu‘ ehl-i kibr ü naḫvetüŋ
bezmine varsaŋ olursın her naẓarda aḥḳarı

5659. Ahḳar olanlarıŋ muini Allah’tır. **176/21**

Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg[5733] [*Dīvān-ı Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg*[5734] Münācātü ’l-ḥażreti ḳādiyyü ’l-ḥācāt 3] beyt

bir ġarīb ‘abdum ‘āciz ü aḥḳar[5735]
ey ***ġarībe Mu‘īn olan Allāh***

5660. Ahmağıŋ[5736] biri, birisine dėmiş ki: “Sen bilirsiŋ. Ben bir şey bilmem. Bilenleriŋ sözlerini diŋler ve yazarım.” **176/22**

İḥ

5661. İhtiyat ihtiyacıŋ tülevi[5737] (bedelidir). **176/23**

5662. İhtiyatı ihtimal doğurur, ihtimali ihtiyaç. **176/24**

5663. İhtiyaç neler yaptırmaz![5738] **176/25**

5664. Ahval-i aşḳ çünkü değil iŋtiyarla.[5739] **176/26**

Yavuz Sulṭān Selīm[5740] mışrā‘[5741]

5732 Yazmada: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*den. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḥḳar: [ḳısm-ı evvel,] 73ª.

5733 Yazmada: *Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd*.

5734 Yazmada: *keḏā* [*Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*den]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḥḳar: [ḳısm-ı evvel,] 73ª.

5735 ‘āciz ü aḥḳar: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *aḥḳar u ‘āciz*.

5736 Yazmada: *aḥmaḳıŋ*. Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 411ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 78ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: 40ᵇ. Yazmada kelime ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da burada olduğu gibi birkaç madde başında *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Müellif *aḥmaḳ* ile başlayan madde başlarının yer aldığı yazmanın 31. sayfasının başında *aḥmaḳ* kelimesinin “medli olarak söylenmesi” sebebiyle ilgili madde başlarının *medli elif* sırasında kaydedildiğini ancak *medsiz elif* sırasına geçirilebileceğini belirtmiş.

5737 KÂŞGARLI: *DLT*: Çeviri: töledi: III, 271_6; töle-: Döllemek, kuzulamak.: IV, 645_6; tüle-: IV, 669_{26}. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: II, 1922ª. LESSING: *M-TS*: tölü-: Ödemek, bedel veya borç ödemek, karşılığını vermek, ücret vermek.: 988ᵇ. DOERFER: *TMEN*: tōlämīšī: II, 630. YUDAHİN: *KS*: tölö- II: Ödemek.: 754ᵇ. NECİP: *YUTS*: tölimek: Ödemek.: 423ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: ¹töle-: 492ᵇ; ²töle-: 492ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tülemek: Tażmīn ėtmek.: 124ᵇ; tülemiş: ‘İvaż vėrmiş.: 125ª. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: tüle-: Edā ḳılmaḳ, buruçını birmek.: cild-i evvel, 144ª; tülev: Birüv, birüş, edā.: cild-i evvel, 144ª. ÖNER: *K-TTS*: tüle- (I): 1. Ödemek. 2. Borcunu vermek.: 505ᵇ; tüle- (II): Çocuk doğurmak.: 505ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: töle-: Ödemek, para vermek.: 282ª.

5738 Yazmada bu madde başının yanına “Ṣırasına…” notu düşülmüş.

5739 Yazmada bu madde başının yanına “Ṣırasına…” notu düşülmüş.

5740 Yazmada: *Bāḳī*. Bu mısra Yavuz Sultan Selim [1512 - 1520]’e ait olup Bâkî [1526/27-1600] bu mısranın bulunduğu beyit üzerine tahmis bina etmiştir. KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: 95, 6, VII.

5741 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: seyl-āb gibi ṣaldı leigeri aḳın / tīr-i ḳażāya oldı ber-ā-ber ıraḳ yaḳın / seng-i fenāya çaldı hevā ṣabr zevraḳın // ṭa‘n itme emr-i Ḥaḳḳa yüri müdde‘ī ṣaḳın / aḥvāl-i ‘aşḳ çünki degül iŋtiyār ile: 95, 6, VII.

5665. İhtiyat basar-ı basirettir, her hâlde ihtiyatla hareket ėtmek vaciptir; ihtiyaç yoḳsulluḳtur, ihtiyatla defėdilir, ihtimal ve mümkünât ihtiyatı icap ėder, ihtiyatla def vaciptir. **176/27**

5666. İhtiyatı elden, hamdüsenayı[5742] dilden bıraḳma. **176/28**

5667. İhtiyacıŋ ilacı ihtiyattır. **176/29**

5668. İhtiyata riayet dûr-endişlik, iḫtiyara riayet büyük kişiliktir. **176/30**

5669. İhtiyaç, insanı ḳapıdan, pencereden[5743] baḳtırır. **176/31**

5670. İhtiyacıŋ şiddeti berd-i acuzuŋ[5744] muvaḳḳat şiddeti gibi ḳazma kürek yaḳtırır, sattırır.[5745] **176/31**

5671. İhtiyata riayet ėden amana düşmez. **176/32**

5672. İhtiyata riayet mucib-i selamet ve bais-i saadettir.[5746] **176/32**

5673. İhtiyatlı yaşamaḳ ihtiyatsız yaşamaḳtan evladır. **176/33**

5674. İhtiyatsız (ihtimalsiz, parasız pulsuz) Kâbe'ye bile gidilmez. **176/34**

5675. İhtiyata, iḫtiyara (ḳart kişilere) riayet gerek. **176/35**

5676. İhtiyata riayet dûr-endişlik ve eser-i hikmet ve fazilettir. **176/36**

5677. İhtiyatı olmayan ḳumandan ihtiyaç içinde mağlup olmaḳ ihtimali var, ihtiyat aḳçesi olmayan hükümdar ihtiyaç içinde buŋalmaḳ[5747] ihtimali var. **177/01**

5678. İhtiyata riayet eser-i fazilet ve dûr-endişliktir. **177/02**

5679. İhtiyat olmaḳ gerek, amal-i dil-i agâhta. **177/03**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] mıṣrā'

5680. İhtiyatsız iş görme, manasız söz söyleme. **177/04**

5681. İhtiyat, ihtiyaç içinde ḳalmamaḳ içindir; zira zira muhtaç ḳalıp namerde el uzatmaḳtan[5748] ise aç ḳalıp ölmek yeğdir. **177/05**

5682. İhtiyatsız âdemdir. **177/06**

5683. İhtiyat âḳiliŋ, ihtiyaç gafiliŋ kârıdır. **177/07**

5742 Yazmada: *ḥamd ü ṯenā'ı*.

5743 Yazmada: *pençereden*.

5744 DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: berd-ül-acûz: Kocakarı soğuğu [Rûmî Şubat'ın 26'sından itibaren 7 gün şiddetle devam eden bir soğuk.]: 86[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: berd: berdü 'l-'acūz: I, 288[b].

5745 Yazmada bu madde başı; bir önceki madde başının yanında, örneklerin ve açıklamaların yazıldığı kısımda yer almakta.

5746 Yazmada bu madde başı; bir önceki madde başının yanında, örneklerin ve açıklamaların yazıldığı kısımda yer almakta.

5747 Yazmada: *bunalmaḳ*. Yazmada *bunal-* kelimesi *buŋal-* ve *bunal-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: bun-: 348[b]. REDHOUSE: *TaEL*: buŋalmaḳ: 406[a]; bunalmaḳ: 410[b].

5748 "El uzatmak" ifadesi, burada 'el açmak, yardım istemek' manasındadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el açmak: 1. Dilenmek. 2. Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak.: 773[a]; el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a].

5684. İhtiyatı elden bıraḳma, emr-i hazıra riayet ėt. **177/08**

Arabî: *lā tatruk al-ḥazma fī amri taḥāḏiruhu*[5749]

[=Dikkat gerektiren işte ihtiyatı elden bırakma.]

Durûb-ı emsal

5685. İhtiyatı gözet, ki işiŋe rehber ola. **177/09**

5686. İhtiyata riayet eden aldanmaz, mağlup olmaz. **177/10**

5687. İhtiyatsızıŋ tabağını kör çalar. **177/11**

5688. İhtiyatsızıŋ tabağını kör çalar, itimatsızıŋ sözünü ḳaval çalar. **177/12**

5689. İhtiyatsızlıḳ, itimatsızlıḳ birbirinden beterdir. **177/13**

5690. İhtiyat başḳa, itimat yine başḳadır. **177/14**

5691. İhtiyatsız âdem tabağını köre çaldırır. **177/15**

5692. İhtiyatsız cenge gidilmez, gidilse bile galip gelinmez. **177/16**

5693. İhtiyatsız cenge değil, düğüne bile gidilmez. **177/17**

5694. İhtiyat askere, itimat zabıtaya gerek. **177/18**

5695. İhtiyat eyle, itimat eyleme; devran-ı âlem ihtiyat ve ihtiyacıyla döner. Gani faḳir, faḳir gani olur; zaman olur rehber sandığıŋ rehzen, faḳir gördüğüŋ fîrûzân, gani olur.[5750] **177/18**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Mu‘allim Nācī [*Şerāre* Ḳıṭ‘alar 231, 2] beyt

iḥtiyāṭ eyle ki ba‘ẓan de olur
reh-nümā ẓann olunan şey reh-zen

5696. İhtiyat olmaḳ gerek, amal-i dil-i agâhta. **177/19**

m. [Mükerrer[5751]]

Lā

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] mıṣrā‘

5697. İhtiyatsız âdem ihtiyaçtan ḳurtulmaz. **177/20**

5698. İhtiyatlı âdem ihtiyaç yüzün görmez. **177/21**

5699. İhtiyaç zarureti, israf zararı tevlit eyler; ihtiyat ise her ikisini teşfiye ve tedavi ėder. **177/22**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

5700. İhtiyaçsız âdem gerçi az bulunur; amma ihtiyata riayet ėtmek gerek. **177/23**

5749 Yazmada: *taḥāziruhu*.

5750 Yazmada bu madde başı; bir önceki madde başının yanında, örneklerin ve açıklamaların yazıldığı kısımda yer almakta.

5751 Yazmada bu ifade ile ilgili madde başının aynı sayfada (177/19 ve 177/03’te) mükerrer olarak yazıldığının belirtildiği anlaşılmaktadır.

5701. İhtiyacıŋ dostu ihtiyatıŋ desti[5752] iledir, yoḳsa namerdiŋ desti ile değil. **177/24**

5702. İhtiyaç messėderse… **177/25**

Lā beyt

ʻillet ʻilāca lāzımedür ʻillete ʻilāc
her şeyde āşikār-ı müselles bu iḥtiyāc

5703. İhtiyaç hissėtmeyen kimse olmaz; ancaḳ ihtiyatlı bulunmaḳ gerek. **177/26**

5704. İhtiyaç namerde söylenmez. **177/27**

Keçeci-zāde ʻİzzet Mollā[5753] [*Dīvān-ı ʻİzzet (Behār-ı Efkār)* İbtidā-yı Ġazeliyyāt 21] [mıṣrāʻ]

eylemem bir cān içün cānāne ʻarż-ı iḥtiyāc

Dīdār beyt

söyleme nā-merde derdüŋ ėtme ʻarż-ı iḥtiyāc
ḫaste-yi mesmūme mār-ı efʻīden olmaz ʻilāc

5705. İhtiyaç için avuç açmaḳ zor şeydir, gafil bulunmamaḳ gerek. **177/28**

5706. İhtiyaç her şeyi yaptırır, icat ėttirir. **177/29**

5707. "İhtimali yoḳ, imkânı yoḳ!" dėrler; amma her şeyiŋ ihtimali, imkânı vardır, gaflet olunmaya. **177/30**

5708. "İhtimali yoḳ, yapamaz!" diyenler çoḳ olur. **177/31**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ʻIşḳ* 13, 183[5754]] beyt

bir ġāyete ėrdi kim meʼāli
tanżīrinüŋ olmaz iḥtimāli

Fużūlī [*Dīvān* 295, CLXXI, 8] [mıṣrāʻ[5755]]

nā-tüvāndur anda bu teklīfe yoḫdur[5756] iḥtimāl

Fużūlī [*Dīvān* 310, CLXXXVI, 5[5757]] [beyt]

iḥtimāl-i hecr teşvīşine degmez zevḳ-ı vaṣl
vaṣl kim var anda hicrān iḥtimāli n'eylerem

5709. İhtimali elden bıraḳma. **177/32**

5710. İhtimali, ihtiyatı elden bıraḳmamak gerek.[5758] **177/32**

5711. İhtimalsiz, parasız pulsuz, delilsiz[5759], yolsuz Kâbe'ye bile gidilmez. **177/33**

5752 Aslı Farsça *dast* olan bu kelime, 'el' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 525[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dast: 364.

5753 Yazmada: *ʻİzzet Mollā*.

5754 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iḥtimāl: [ḳısm-ı evvel,] 248[a].

5755 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: rūze teklīfin Fużūlī'den götür (gider) ey muḥtesib / nā-tüvāndur anda bu teklīfe yoḫdur iḥtimāl: 295, CLXXI, 8.

5756 Yazmada: *yoḳdur*. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: yokdur: 97, CLXXVIII, 8.

5757 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iḥtimāl: [ḳısm-ı evvel,] 248[a].

5758 Yazmada bu madde başı bir önceki madde başının yanında yer almakta.

5759 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ad-dalīl: Ḳulaġuza dėnür.: III, 211. AYVERDİ: *MBTS*: delil: 1. Yol gösteren, kılavuz, rehber. 2. Hacılara hac ibâdetini yaparken rehberlik eden kimse.: 264[c]. TDK: *TS*: delil: Kılavuz, rehber.: 617[a].

5712. İhtimali elden, şükürü dilden bıraḳmamaḳ gerek. **177/34**

5713. İhtimaldir; padişahım, derya yanar. **177/35**

5714. İhtimal; yaḳine değil, ba‘îde… **177/36**

Żiyā Paşa[5760] [*Tercī‘ Bend* 1[5761]] mıṣrā‘

kesb-i yaḳīne ādem içün yoḳdur iḥtimāl

5715. İhticaca salih[5762] elde bir senet olmayınca davaya ḳıyam ėtsen daḫi faydasızdır. **177/37**

5716. İhticaca salih elde bir şey yoḳ ki! **177/38**

5717. İhticaca salih olmayan senet ile dava olmaz. **177/39**

5718. İhtimaldir; padişahım, belki derya tutuşa. **177/40**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 71]

5719. İhtimal ile hüccet ḳalḳmaz. **177/41**

Arabî: *lā ḥuccata ma‘a ’l-iḥtimāl*[5763]

[=İhtimalle delil olmaz.]

5720. İhtimal üzerine hüküm terettüp ėtmez; ancaḳ ihtimal üzerine ihtiyat ėtmek şarttır. **177/42**

5721. İhtisap rüsumu gibi tükenmez borç oldu[5764]. **178/01**

5722. İhtiram, adamına[5765] göre olur. **178/02**

Sünbül-zāde Vehbī[5766] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-muvāneset-i kirām-ı nās 90, 462[5767]] beyt

iḥtirām eyle şerīfü ’n-nesebe
ṣāḥib-i ‘ırż u vaḳār u edebe

Aḥmed Ḥamdī[5768] beyt

ḫayru ’l-enīs bence kitāb-ı nefīsdür
ol yār-i mihr-bāna emān iḥtirām ėdüŋ

5760 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de: *Lā*. Yazmada: *Fużūlī*.

5761 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥtimāl: [ḳısm-ı evvel,] 248[a].

5762 Aslı Arapça *ṣāliḥ* olan bu kelime; ‘sağlam, sıhhatli; sadık, güvenilir, uygun’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 56[a].

5763 *Mecelle-yi Aḥkām-ı ‘Adliyye*: Muḳaddime, Maḳāle-yi Tāniyye - Ḳavā‘d-i Fıḳhiyye Beyānındadur: 73. mādde: 32. s.

5764 Yazmada: *o oldı*.

5765 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: adam: cüz’-i evvel, 14[b]; ādem: cüz’-i ṯānī, 862[b].

5766 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *Vehbī*.

5767 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥtirām: [ḳısm-ı evvel,] 245[a].

5768 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥtirām: [ḳısm-ı evvel,] 245[a].

5723. İhtiram ulemaya ve ulü ’l-emre[5769] yaraşır. **178/03**

5724. İhtiram şerait-i İslamdır. **178/04**

5725. İhtişam âdemi medyun eyler; derdin efzun, ciğerin ḫun eyler. **178/05**

Mevzundur.

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i ālāyiş-i zīb-i ṣūret 234, 21a, 711] [beyt]

5726. İhtişam sahib-i devlete yaraşır. **178/06**

Nef‘ī [*Dīvān* 316, 42, 25[5770]] beyt

dāver-i pür-şevket ü pür-iḥtişām
muḥterem ü muḥteşem-i rozgār

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 38[5771]] [beyt]

iḥtişām-ı şeref-i ḏātundan[5772]
utanurdı felek-i pīr-efgen

5727. İhtikârdan insaf arama. **178/07**

5728. İhram giymekle[5773] insan hacı sayılmaz, niyet doğru[5774] gerek. **178/08**

Nef‘ī [*Dīvān* 197, 21, 35[5775]] beyt

ṭavāf-ı Ka‘be-yi der-gāhuŋ etmedür niyyet
hemān ki ruḫṣatuŋ oldı ḳuşandum iḥrāmı

Sünbül-zāde Vehbī[5776] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-keyfiyyet-i cerrār u i‘tā-yı ṣadaḳa be-fuḳarā-yı ṣābirīn 112, 660[5777]] beyt

kimi sāyis kimisidür ‘akkām
ṣarınup şemle bürünmiş iḥrām

5729. İhsan, sahibini muhterem ḳılar. **178/09**

5769 Her ikisi de Arapça kelimelerden mürekkep bu terkip, ‘başkanlar, amirler, bilginler; buyruk, ferman sahipleri’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 66[b]. TÜRCAN, T.: “Ülü’l-Emr”, *DİA*: 42, 295[c]-297[c]. Ayrıca bu ibare “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulü ’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.” mealindeki ayette de geçmektedir. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 4. Sūratu ’n-Nīsā 59.

5770 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥtişām: [ḳısm-ı evvel,] 246[a].

5771 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥtişām: [ḳısm-ı evvel,] 246[a].

5772 Yazmada: *dātundan*.

5773 Yazmada: *geymekle*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *keḏ*-’tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey-* ve *giy-* şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: geymek: cüz’-i evvel, 724[b]; giymek: cüz’-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey-* ve *giy-* farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

5774 Yazmada *doġru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġruluḳ: 1256[b]; ṭoġrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

5775 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥrām: [ḳısm-ı evvel,] 252[a].

5776 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Vehbī*.

5777 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥrām: [ḳısm-ı evvel,] 252[a].

5730. İhsana paha değil, bahane ister. **178/10**

5731. İhsan bahanesiz olmaz. **178/11**

5732. İhsana hem baha[5778] hem bahane ister. **178/12**

5733. İhsan ėdecek iseŋ tamam ėt. **178/13**

Arabî: *al-iḥsānu bi ’t-tamāmi*

[=İhsan, tam olduğunda makbuldür.]

Vaḥīd[5779] beyt

ardına düşdi dėdi luṭf ėt yigit
ėtdigüŋ iḥsānı itmām ėt de git

5734. İhsanını gördüğüŋ âdeme eğri baḳma, gözüŋ eğri olur. **178/14**

5735. İhsanıŋ isbâğı[5780] (itmamı) muvafiḳ-ı şan-ı âdemiyettir. **178/15**

5736. İhsanı, insan olan ėder. **178/16**

Fużūlī [*Dīvān* 291, CLXVII, 1[5781]] mışrā‘[5782]

merdüm-i çeşmümi iḥsān ile Ḳārūn ėtdüŋ

5737. İhsan almaḳla insan insan olmaz, ihsan vėrmekle insan insan olur. **178/17**

5738. İhsan ehline göredir. **178/18**

5739. İhsan ihsan üstüne… **178/19**

Arabî: *iḥsān ‘ala ’l-iḥsān*

[=İhsan ihsan üstüne…]

Lā[5783] beyt

her şi‘r vėrişde şāh-i ḏī-şān
hem rütbe vėrdi hem de iḥsān

5740. İhsan üstüne ihsan, rahmet üstüne rahmet… **178/20**

5741. İhsan-ı ḫasa nail olmuş baḫtiyardır. **178/21**

Süleymān Naḥīfī[57845785] beyt

bende-yi şehvet içün yoḳdur ḫulūṣ

5778 Bu kelimeyi hem Arapça ‘güzellik’ ve ‘alışma’ manalarındaki *bahā* olarak hem de Farsça ‘değer, kıymet’ manasındaki *bahā* olarak anlamak mümkündür. ATAY: *A-TBL*: 1, 167[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: behā: Ḥüsn ve cemāl ve ẓarāfet.: I, 326[a]. AYVERDİ: *MBTS*: behâ - bahâ: Güzellik, zarafet.: 128[b]. STEINGASS: *CP-ED*: bahā: 209[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: bahā: Her nesneniŋ ḳıymeti, ki degeri ta‘bīr olunur.: 175. Ş. Sāmī: *ḲT*: behā: Ḳıymet, deger, ṯemen.: I, 326[a]. AYVERDİ: *MBTS*: bahâ: Paha kelimesinin eski ve asıl şekli.: 105[a].

5779 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥsān: [ḳısm-ı evvel,] 253[b].

5780 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-isbāġ: Bir nesneyi itmām ve ikmāl eylemek ma‘nāsınadur.: II, 710.

5781 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥsān: [ḳısm-ı evvel,] 253[a].

5782 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: çeşmümi eşk ile genc-i dür-i meknūn itdüŋ / merdüm-i çeşmümi iḥsān ile Ḳārūn itdüŋ: 291, CLXVII, 1.

5783 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥsān: [ḳısm-ı evvel,] 253[b].

5784 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Naḥīfī*.

5785 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥsān: [ḳısm-ı evvel,] 253[a].

olsa Mevlā'dan meger ***iḥsān-ı ḫāṣṣ***

5742. İhsanını esirgemeyen insandır. **178/22**

Cevrī[5786] [beyt]

feyż-i iḥsānı mü'ettir o ḳadar 'āleme kim
her gedā meşrebi bir ḥātem-i devrān eyler

5743. İhsan-ı Ḫüda'ya mâni olma. **178/23**

Nāmıḳ Kemāl[5787] [*Cezmī* 211[5788]] [mıṣrā'[5789]]

5744. İhsana endaze olmaz. **178/24**

[Żiyā Paşa[5790] *Ḫarābāt* Muḳaddime - Meşrūṭ u Aḥvāl-i Ṣā'irī I, 12[5791]] [beyt]

işte bu sebebledür ki şāhān
ėtmiş şu'arāyı ġarḳ-ı iḥsān

5745. İhsan herkesiŋ elinden gelmez. **178/25**

Edirneli 'İlmī[5792] beyt

dilleründen sīm ü zer eksik degil
elleründen gelmez iḥsān eylemek

5746. İhsana ekser ivaz[5793] az olur. **178/26**

Muḥibbī *Dīvān* [408, 1310, 2] beyt

boseŋe ger cān vėrem 'ayb eyleme
az olur iḥsāna çūn ekṯer 'ivaż

5747. İhsan maḳbuldür ivaz[5794] olmasa. **178/27**

5748. İhsan maḳbuldür ivaz[5795] olmasa; insan maḳbuldür gammaz olmasa. **178/28**

5749. İhsanıŋ eŋ tatlısı istemeden vėrilenidir. **178/29**

Arabî: *aḥallu 'l-navāli mā-vaṣala ḳabla as-su'āli*

[=Elde edilenin en hoş olanı, istenilmeden gelendir.]

5786 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḥsān: [ḳısm-ı evvel,] 253[b].

5787 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Kemāl*.

5788 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḥsān: [ḳısm-ı evvel,] 253[b].

5789 Nāmıḳ Kemāl: *Cezmī - Tārīḫe Müstenid Ḥikāye*: ṣūret-i manẓūme: yüksel hünerüŋle ḳāni' olma / iḥsān-ı Ḫudā'ya māni' olma: cüz'-i evvel, 211.

5790 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de: *Lā*.

5791 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḥsān: [ḳısm-ı evvel,] 253[b].

5792 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḥsān: [ḳısm-ı evvel,] 253[b].

5793 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: 'iważ: Bedel ve ḫalefe dėnür.: II, 434. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'Ivaz* ile *bedel* arasındaki fark: 351. TDK: *TS*: ivaz: 1. Ödün. 2. Edim. 3. Karşılık.: 1234[b].

5794 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: 'iważ: Bedel ve ḫalefe dėnür.: II, 434. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'Ivaz* ile *bedel* arasındaki fark: 351. TDK: *TS*: ivaz: 1. Ödün. 2. Edim. 3. Karşılık.: 1234[b].

5795 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: 'iważ: Bedel ve ḫalefe dėnür.: II, 434. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'Ivaz* ile *bedel* arasındaki fark: 351. TDK: *TS*: ivaz: 1. Ödün. 2. Edim. 3. Karşılık.: 1234[b].

5750. İhsanıŋ eŋ tatlısı, eŋ maḳbulü talep ėdilmeden vėrilenidir. **178/30**

5751. İhsana set çekilmez. **178/31**

Nāmıḳ Kemāl[5796] [*Cezmī* 211[5797]] [mıṣrā‘[5798]]

iḥsān-ı Ḫudā’ya māni‘ olma

5752. İhsan gözetir ki insan ola. **178/32**

5753. İhsanıŋ tadını ihsan alandan sor, insanıŋ tadını insan olandan sor. **178/33**

5754. İhsana isaetle[5799] (kötülükle[5800]) muḳabele eylemek denaettir. **178/34**

Süleymān Naḥīfī[5801][5802] beyt

eylerüm iḥsān isā’et ėdene
ser fidā Ḥaḳḳ’a iṭā‘at ėdene

İt

[Mu‘allim Nācī] *Luġat-i Nācī* [22[a]]

ittiḥād: *[‘A.] Birleşmek, bir fikrde olmaḳ. § Söz birligi: ittiḥād-ı İslām. İttiḥād-ı ārā.*

5755. İttihat ḳuvvettir, ḳuvvet temin-i hayata bedeldir. **178/ek1/01**

5756. İttihat, gemi ḫalatı gibidir; ki birçoḳ tel ipiŋ ittihadıyla hasıl olan bir ḫalat, ḳuvvetiyle[5803] ḳoca bir gemiyi lenger-endaz ėder. **178/ek1/02**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

5757. İttihat (birleşmek, birlik) ittifaḳtır, ittifaḳ kuvvettir, ḳuvvet (dirilik) hayattır; hayat ḳuvvetle, ḳuvvet hayatla yaşar. **178/ek1/03**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

5758. İttihat, elleriŋ beş parmağınıŋ ittihat ve ittifaḳla birleşerek iş görmesine beŋzetilir. **178/ek1/04**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Bir parmaḳla ḳalem tutulmaz, yazı yazılmaz. İki parmaḳla ḳalem tutulur; faḳat matlup vecle yazı yazılmaz ve iş görülmez. Üç parmaḳla hem ḳalem tutulur ve hem yazı yazılır; faḳat yine ḳuvvetle yazılmaz ve iş görülmez. Dört parmaḳla olduḳça hem yazı yazılır ve hem iş görülür; ancaḳ yine çabuḳ[5804] yorulur. Sırr-ı hikmet-i

---

5796 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Kemāl*.

5797 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥsān: [ḳısm-ı evvel,] 253[b].

5798 Nāmıḳ Kemāl: *Cezmī - Tārīḫe Müstenid Ḥikāye*: ṣüret-i manẓūme: yüksel hünerüŋle ḳāni‘ olma / iḥsān-ı Ḫudā’ya māni‘ olma: cüz’-i evvel, 211.

5799 ATAY: *A-TBL*: isā’a[t]: Kötülük, fenalık yapmak.: 2, 1051[a].

5800 Yazmada: *kötülik*.

5801 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Naḥīfī*.

5802 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḥsān: [ḳısm-ı evvel,] 253[a].

5803 Yazmada: *ḳuvve*.

5804 Yazmada: *çābük (چابك)*. Aslı ile ilgili farklı görüşler (Farsça olduğu veya Türkçe *çap*- fiilinden geldiği ve Farsçaya geçtiği) ileri sürülen bu kelimenin Farsçada *çābuk (چابك)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *çabuḳ (چابق), çābük (چابك), çabuḳ (چابوق), çapük (چاپك)* ve *çapük (چاپوك)* imlaları müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çābuk: 383[a]; çābūk:

Ḫüda'dır, ki en ufaḳ serçe parmağıŋ ilave ve yardımıyla ḳoluŋ tamam ḳuvveti husul buraḳ matlup vechle hem yazı ve hem sair işler tamamen yapılır ve yazılır ve görülür. İşte bu misal-i tabiîde içtimaât-ı beşeriyedeki ḳuvvetiŋ tam tezahürü tıpḳı beş parmağıŋ tam ittihadına müşabih olduğunu böylece misal getirerek ispat etmek isteyenler de vardır.

5759. İttihat ḳuvvettir; faḳat ḳuvveti suistimal ėtmeyip ahsen-istimal ėtmek hüner olduğunu bilmek gerektir; zira suistimal ile ḳuvvet israf ėdilmiş olur, fayda yerine zarar görülür. **178/ek1/05**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

5760. İttihat ve ittifaḳ öyle bir ḳuvvettir ki cemi felakete ḳarşı[5805] durur. **178/ek1/06**

5761. İttihat ve ittifaḳ amal-i ümem ve milelde levazım-ı gayr-i müfârıḳ vesait-i taḳviye-yi ḳuvvettir. **178/ek1/07**

5762. İhsanda vėrilmek, haḳta alınmaḳ gözetilir. **178/ek1/08**

Mücerreptir. Ḳaide…

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

5763. Aḫlaḳ (hüsn-i aḫlaḳ[5806]), her din ve mezhepte asıl ve esastır; yani hüsn-i aḫlaḳ, din ile beraber yürür; eğer din ve mezhep, sahih ve doğru ise. **178/ek1/09**

5764. İhsan vesilesiz, cemilesiz olmaz. **178/ek1/10**

Eḫ

5765. Aḫlaḳ, terbiye-yi beşerde asıl ve üss-i esastır. **178/ek1/11**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

[1] Aḫlaḳta Asıl ve Esas Olan Ḫasâil-i Beşeriyeden Madûd Bulunan Sıfât-ı Muḫtelife-yi Muttarideler:

[2] Ḫilḳat ve istidat, talim ve terbiye ile insanlar için en ehemm ve elzem ve ehemmiyeti nispetinde en maḳbul ve mümtaz olan [3] ḫasâil ve ḫasâil-i ilmiye ve kemalât-ı insaniyeden madûd bulunan sıfât-ı hasene-yi memdûha fazâil-i aḫlaḳiye cümlesinden add u itibar olunur. Binaen ber-vech-i zir ḳayıt ve zabıtla tahrir ve terḳim ḳılınmıştır:

383[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: çapmaḳ: I, 1539; çapük, çapük, çabük: I, 1538. CLAUSON: *EDPT*: çap-: 394[a]. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: çapuḳ: 333; çapmaḳ: 334. REDHOUSE: *TaEL*: çabuḳ (چابق): 698[a]; çābük (چابك): 698[a]; çabuḳ (چابوق): 698[a]; çapük (چاپك): 699[a]; çapük (چاپوك): 699[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çabuḳ (چابق): I, 492[a]; çābük (چابك): I, 492[a]; çabuḳ (چابوق): I, 492[b]. TDK: *DS*: çabık: III, 1031[a]; çapık (I): III, 1075[a]; çapik (II): III, 1076[b]; çapuk (I): III, 1078[b]. AYVERDİ: *MBTS*: çabuk: 206[a]; çapmak: 212[c]. NİŞANYAN: *NS*: çabuk: 139[a]. Kelime yazmada ise *çābük (چابك), çabuḳ (چابوق)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

5805 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

5806 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

[4] Düstur-i fazâil-i aḫlaḳ-ı ilmiye ve kemalât-ı memdûha-yı insaniye sıfât-ı ilmiyesi:

[4/üst] Aḫlaḳta asıl ve esas olan şey ilim ve iman, itiḳat ve itimat gibi fazâil ü ḫasâil-i beşeriye-yi ilmiyye vü aḫlaḳiyelerdir, ki onuŋ[5807] […] da muamelat-ı nâsa [4/alt] ait olan ḫasâil-i ilmiyelerden olan [4] zekâ[5808] ve zekâ[5809] ferasetle, feraset kiyasetle, kiyaset aḳlıselim ve fetânetle, fetânet haḳ ve adaletle, haḳ ve adalet [5] sadaḳat ve istiḳametle, sadaḳat ve istiḳamet hüsnüniyet ve vicdanla (ve fazâil-i aḫlaḳ-ı ilmiye ve kemalât-ı beşeriyeniŋ esası ve tetimmesi olan) azm-i ḳavîm-i mekânet ve metanetle, azm-i mekânet ve metanet [6] rezânet, hazım, cezim ve şecaat, basar-ı basiret ve ihtiyatla beraber bulunaraḳ hareket ėtmekle olur. Yoḳsa işbu sıfât-ı memdûhanıŋ yalŋız bir ikisi bulup da diğerleri bulunmazsa fazâil-i aḫlaḳiye ve kemalât-ı [7] insaniyeniŋ insanda tekemmül ėtmediğine hükmolunabiliyor; zira fazâil-i aḫlaḳ-ı beşeriye ve kemalât-ı insaniyeden eŋ maḳbul ve mümtazlarından bir ḳısmı olan işbu sıfât-ı memdûha-yı muttarideler manen ve maddeten yekdiğerine merbut ve mütealliḳ olup [8] fazâil-i aḫlaḳiye-yi ilmiye ve kemalât-ı beşeriyeden madûd bulunmasına binaen ehl-i kemal olan insanlarıŋ teali-yi aḫlaḳiyeleri işbu ḫasâil-i memdûha ile muttasıf ve mücehhez ve müzeyyen bulunmasına menut ve mütevaḳḳıftır, dėmişler.

[8] Mütalaa ve Mülahaza

[9] Soŋra aḫlaḳ-ı beşeriŋ umumî ve ḫususî tarif ve tavsifi daha pek çoḳ türlüdür; ancaḳ umumiyet ve ḫususiyete şamil olmaḳ üzere ber-vech-i ati bir iki neviniŋ zikir ve iradıyla iktifa olunur:

[10] Aḫlaḳ-ı hasene aḫlaḳ-ı seyyie -zemmiye- [10/üst] namıyla iki nev- [10] dir; yani iyi aḫlaḳ, kötü aḫlaḳ namıyla tarif ve tavsif olunur. İyi aḫlaḳ ḫayra delalet ėder, [11] kötü aḫlaḳ şerre delalet eyler. Aḫlaḳıŋ ilmî ve içtimaî tarifine göre de fazâil-i aḫlaḳ, rezâil-i aḫlaḳ vasıflarıyla iki nev itibar olunur. [12] Binaenaleyh, bu tarife nazaran 'Fazâil-i aḫlaḳa [12/üst] ve usul-i milliye ve diniyeye [12] münâfî ve muḫalif olan aḫlaḳ usul-i içtimaiyeye de her hâlde muḫalif ve mugayir görülerek aḫlaḳ-ı reddiye ve zemmiyeden madûd [13] olmuş oluyor.' dėmektir; faḳat (ancaḳ) fazâil-i aḫlaḳ, aḫlaḳ-ı haseneden madûd olmaḳla beraber sıfat-ı fazilet ilmî ve hikemî aḫlaḳa muḫtas olduğu için mücerret [14] "aḫlaḳ-ı hasene" dėmekten daha mümtaz ḳılınmış oluyor. O hâlde 'Fazâil-i aḫlaḳiye ile müteḫallıḳ ve muttasıf olmaḳ, ancaḳ ilim ve irfanla muttasıf bulunmağa mütevaḳḳıf bir sıfat-ı [14/üst] celile-yi [15] mümtazadır.' dėmek oluyor. Allāhu a'lam bi 'ṣ-ṣavāb. [=Allah doğrusunu en iyi bilendir.]

5807 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltiṣāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt için girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

5808 Aslı Arapça *zakā'* olan bu kelime; 'saflık, hâl düzlünlüğü' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: zakā': 2, 879[a]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: zekâ': 1176[a].

5809 Aslı Arapça *ḏakā'* olan bu kelime; 'keskin anlayış, süratli anlama, zekâ' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḏakā': 2, 638[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: zekâ': 1176[a].

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

[16] Aḫlaḳ -hüsn-i aḫlaḳ- [16/üst] hem fazâil-i maneviye-yi beşeriye sıfatıdır [16/alt] hem hafız-ı [16] esas-ı [16/üst] din ve mihman-ı [16] iman olan vicdanıŋ sıfat-ı kâşifesi, ebnâ-yı beşeriŋ [16/üst] sıfât-ı [16] hayatı ve ḳuvve-yi maneviyesidir, ki [16/üst] âlem-i insaniyette [16] kemali, saadeti, [16/üst] davet ėder. Aks-i hâli yani su-yi aḫlaḳ [16] zevali, nikbet ve felaketi [16/üst] celp ėder, dėmişler.

[17] Aḫlaḳ-ı beşer [17/üst] millî, dinî bir meziyettir ki ancaḳ [17] talim ve terbiye ile beraber [17/üst] doğar, neşvünema bulur; [18] yani insanda hüsn-i aḫlaḳ ḫilḳaten esastır. Binaenaleyh, insan ancaḳ aḫlaḳ ile yaşar, [17] dėmişlerdir, ki [17/üst] insan [17] talim ve terbiye-yi dinî ve millî [17/üst] ile mücehhez [17] ve aḫlaḳla [17/üst] tertip ve bina ve hüsn-i suretle [17] tezyin ve tersîn olmazsa öyle ḫaricî ve yabancı [17/üst] terbiyeleriŋ soŋu muzır olur; zira [17] meziyet ve hüviyet-i milliyeden [17/üst] tamamen [17] ari ve esası meçhul [18] bir talim ve terbiyeden fayda yerine mazarrât-ı adîde zuhur ve husul bulur, mücerreptir. [19] Buŋa binaen ve ancaḳ millî aḫlaḳ ile malumatıŋ talim ile terbiyeniŋ birbirinden [20] ḳuvve-yi tesiriyeleri ve başḳa başḳa hükümleri haiz [20/üst] olduğunu [20] bilmek gerektir; [21] zira aḫlaḳiyat hem maneviyata hem maddiyata şamil olur ve tatbiḳ olunur. [22] Malumat ise yalŋız zahiriyâta yani maddiyata taalluḳ eyler. [23] Talim (tahsil) dinî ve aḫlaḳî olmaḳ itibariyle hem maneviyata [24] ve hem maddiyata şümul ve taalluḳu vardır, dėmişler.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Nazmen İzah

ḥüsn-i aḫlāḳdur esās dünyā vü mā-fīhānıŋ cidd[en] ḳuvve-yi ḥayātı medār-ı ḥayātı
ḥüsn-i aḫlāḳdur bünyān-ı Ādem bint-i Ḥavvā’nıŋ sa‘ādeti kemāli ma‘nevī ḥayātı

sū’-i aḫlāḳdur dünyā vü mā-fīhānıŋ menzil-i nekbeti izbe-yi memātı
sū’-i aḫlāḳdur evlād-ı Ādem’iŋ nüzūli ve zevāl-i ḥayātı

oldı aḫlāḳ min ḳıbeli ’r-Raḥmān tā ezelden bir naṣṣ-ı mi‘yār ‘adl-i Ḥaḳḳ mīzān-ı ḥayāt
oldı aḫlāḳ dünyā vü mā-fīhāda bir naṣṣ-ı Ḥaḳḳ dārında medār-ı ḫalāṣ ḫayrāt-ı ḥayāt

‘adl-ı Ḥaḳḳ ve ḥikmet ile ḳurulmışdur dünyā vü mā-fīhā “belī ve hüve ’l-ḫallāḳu ’l-‘alīm”
luṭf-i Ḥaḳḳ ve aḫlāḳ ile ḫalḳ olunmışdur Ādem delīl-i İlāhīdür “le‘al ḫāliḳu ’l-‘aẓīm”

naṣṣ-ı luṭf [u] kerem ve ḥikmet ve iḫlāṣ ile ḫalḳ olunmışdur ebnā-yı ādem delīli fī naṣṣ-ı kerīm-i -sūretü ’l-‘alaḳ- Rabbü ’r-Raḥīm
kemāl-i ḳudretiyle ḫalḳ ėtdi kevn ü mekānı Rabb-i kerīm dėdi Ādem’e sen ol dünyā vü mā-fīhāda ḥalīm selīm

çūn emr ėder kitāb-ı kerīminde “iḳra’ bi’smi rabbika’lladī ḫalaḳ ḫalaḳa ’l-insānu min ‘alaḳ”

çūn naṣṣ-ı kerīm-i fī sūretü 't-Tīn "laḳad ḫalaḳna 'l-insānu fī aḥseni taḳvīm[5810]*" dėdi rabbü 'l-ḫāliḳ*

5766. Aḫlaf eslafıŋ tülevi[5811] (bedeli, muhafızı), eslaf aḫlafıŋ ḳalavıdır (eski ḳalasıdır, muhafazasıdır). **178/ek2/25**

5767. Aḫlaf eslafıŋ vârisi, eslaf aḫlafın hârisidir[5812].[5813] **178/ek2/25**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

5768. Aḫlaf eslaftan ders-i ibret, intibah alır; eslaf aḫlafıŋ ders-i ibret ve intibahına (destgâh-ı gayrette[5814]) mahall-i intibah olur. **178/ek2/26**

['Alī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* [cild-i evvel, 39[a]]

aḫlāḳ: *['A. s.] cem.*[5815] *İnsānıŋ yaradılışda ḫā'iz oldıġı veyā terbiye ile istiḥṣāl ėtdigi aḥvāl-i rūḥiyye, ḫoy, ḫuṣāl, şemā'il. Aḫlāḳ-ı ḥamīde= Ḥüsn ü fażā'il-i aḫlāḳ. Aḫlāḳ-ı ḏemmiyye= Sū'-i aḫlāḳ. § Aḫlāḳ ve terbiyeden baḥṯ ėden 'ilm: 'İlm-i aḫlāḳ. Aḫlāḳsız= Aḫlāḳı bozuḳ, fenā ḫoylı. Aḫlāḳsızlıḳ= Sū'-i aḫlāḳ ṣāḥibi olan ādemiŋ ḥāli. Aḫlāḳī, aḫlāḳiyyāt= Aḫlāḳa müte'allıḳ.*[5816]

['Alī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* [cild-i evvel, 39[a]]

aḫlāḳiyyūn: *['A.] 'İlm-i aḫlāḳa dā'ir kitāb yazan, bu 'ilmiŋ naẓariyyāt ve 'ameliyyātıyla uġraşan.*

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī*[5817] [38[a]]

aḫlāḳ: *['A.] Ḫulḳ'uŋ cem'i. Aḫlāḳ-ı ḥamīde. Fażā'il-i aḫlāḳiyye. 'İlm-i aḫlāḳ.*

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī*[5818] [38[a]]

aḫlāḳiyyāt: *['A.] Aḫlāḳa müte'allıḳ mülāḥaẓāt ve mebāḥiṯ.*

5810 "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık." mealindeki ayet. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 95. Sūratu 't-Tīn 4.

5811 KÂŞGARLI: *DLT*: Çeviri: töledi: III, 271$_6$; töle-: Döllemek, kuzulamak.: IV, 645$_6$; tüle-: IV, 669$_{26}$. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: II, 1922[a]. LESSING: *M-TS*: tölü-: Ödemek, bedel veya borç ödemek, karşılığını vermek, ücret vermek.: 988[b]. DOERFER: *TMEN*: tōlämīšī: II, 630. YUDAHİN: *KS*: tölö- II: Ödemek.: 754[b]. NECİP: *YUTS*: tölimek: Ödemek.: 423[b]. CLAUSON: *EDPT*: [1]töle-: 492[b]; [2]töle-: 492[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tülemek: Tażmīn ėtmek.: 124[b]; tülemiş: 'İvaż vėrmiş.: 125[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: tüle-: Edā ḳılmaḳ, buruçını birmek.: cild-i evvel, 144[a]; tülev: Birüv, birüş, edā.: cild-i evvel, 144[a]. ÖNER: *K-TTS*: tüle- (I): 1. Ödemek. 2. Borcunu vermek.: 505[b]; tüle- (II): Çocuk doğurmak.: 505[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: töle-: Ödemek, para vermek.: 282[a].

5812 Yazmada: *ḥāriṯidür*. Aslı Arapça *ḥāriṯ* olan bu kelime; 'çiftçi, tohum eken' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 348[a].

5813 Yazmada bu madde başı; bir önceki madde başının yanında, örneklerin ve açıklamaların yazıldığı kısımda yer almakta.

5814 Dest-gāh-ı ġayret: Farsça *dast* + Farsça +*gāh* + Arapça *ġayrat*: Himmet, çalışma tezgâhı. STEINGASS: *CP-ED*: dast-gāh: 524[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dest-gāh: I, 609[b]; ġayret: II, 973[c].

5815 cem.: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de yok.

5816 Aḫlāḳī, aḫlāḳiyyāt= Aḫlāḳa müte'allıḳ: Yazmada yok.

5817 Yazmada: *Lehce-yi 'Oṯmānī*.

5818 Yazmada: *Lehce-yi 'Oṯmānī*.

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī*[5819] [38ª]

aḫlāḳiyyūn: *['A.] Aḫlāḳa dā'ir kitāb yazan mü'ellifler: İmām Ġazālī meşāhīr-i aḫlāḳiyyūndandır.*

5769. Aḫlaḳ-ı umumiye bozulursa (fesada giderse) bütün cihan, âlem-i beşer de fesada gider; bütün cihan fesada giderse fitne-yi aḫir zamandır, ḳıyamet de ondan[5820] ḳopar**178/ek2/33**

5770. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse bütün amal-i beşer de fesada gider, tevârîḫ-i âlem buŋa şahittir. **179/01**

5771. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse ḫalḳ (efrat, nâs) için soŋu zeval, devlet ve millet için neticesi […] elem ve kederle meşhun inḳırazdır; Allah ıslah ve iflah eyleye (amin ya Muin!). **179/02**

5772. İhsanı görülmeyen keremsiz kibarıŋ fuḳaradan ne farḳı olur? **179/03**

5773. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse her şey -ef'âl ve harekât-ı beşer de- fesada gider; nizam ve intizam-ı âlem, asayiş-i cihan-ı beşer ve emniyet-i insaniye de tefessüḫ ėder; hiçbir şey […] **179/04**

5774. İhḳaḳ-ı haḳ için çalışan elbette me'cûr olur. **179/05**

5775. İhya-yı ulum ėtti. **179/06**

İnşa-yı Kāmī [1059/1649 - 1136/1724]

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[5821] [cüz'-i evvel,] 44

Ol nuṭḳ-ı cehān-pesendi rūḥ-efzā-yı şerāyi̇n-i kelām-ı belāġāt esās olan 'İsevī enfāsıŋ ***iḥyā-yı 'ulūm ėtdigi*** *mekteb-i 'irfān bī-ḳurā'ü 'ş-şān ve ders-ḫāne-yi tedrīs-i ma'ārif-i 'urefā muṭāflarına ki 'örfī ve vaṣṣāf bā-'örf ve iżāfet-i mu'i̇d ve mużāf olursa ḥaḳḳu 'l-insāf...* ilā āḫirihi[5822]…

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān*[5823] [335, 18, 4] [beyt]

māye-yi faḫr-i Ġazālī'dür 'ulüvv-i rütbesi
ėtmede her nuṭḳ-ı rūḥ-efzāsı iḥyā-yı 'ulūm

5776. İhya-yı ulumu 'd-din-i İslam… **179/07**

Żiyā Paşa[5824] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Aḥvāl-i Şu'arā-yı Īrān I, 19[5825]] [beyt]

ėtdi hüner-āverān-ı A'cām
iḥyā-yı 'ulūmu 'd-dīn-i İslām

5777. İhya ėttiŋ lütuf ve keremiŋle bu dil-mürdeyi. **179/08**

5819 Yazmada: *Lehce-yi 'Oṯmānī.*

5820 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

5821 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

5822 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ª; ilā: 1, 64ᵇ.

5823 Yazmada: *Sünbül-zāde Dīvān'ından*.

5824 Yazmada: *Lā.*

5825 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḥyā': [ḳısm-ı evvel,] 257ª.

Nef‘î [*Dîvân* 178, 17, 77[5826]] mıṣrā‘

iltifātuŋla bu dil-mürdeyi ėtdüŋ iḥyā

Ḫāḳānî [*Ḥilye-yi Ḫāḳānî* 53[5827]] beyt

‘afv ėdüp ḳalbimi iḥyā eyle
baŋa luṭf ile[5828] *tecellā eyle*

Recā’î-zāde Maḥmūd Ekrem[5829] [*Pijmurde* 103[5830]] [beyt]

iḥyā ėder gülüşleri pijmurde göŋlümi
dėnmez mi ḫüsn-i pākine me’cūr-i ḫandedür

5778. İhya ettiŋ. **179/09**

Ṭālib[5831] [beyt]

ḳālıb bî-cān ėdi luṭf ėtdüŋ iḥyā eyledüŋ
ḳurb-i ruḫsāruŋla ey rūḥ-i revān-ı āyîneyi

Żiyā Paşa[5832] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Aḥvāl-i Şu‘arā-yı Rūm I, 15[5833]] [beyt]

tanzîm-i ġazelde bir de Yaḥyā
bir vādî-yi ḫāṣṣ ḳılmış iḥyā

5779. Aḫbarlara vız… **179/10**

5780. Aḫbar… **179/11**

Ḫaber’iŋ cemi…

[Ṭaşköprü-zāde Aḥmed] *Mevżū‘ātü ’l-‘Ulūm*[5834][5835]

Aḫbārda vārid olan edilledendür, ki Nebî ‘aleyhi ’s-selām… ilā āḫirihi[5836]…

Nedîm [*Dîvân* 47, 6, 17[5837]] [beyt[5838]]

nedür ‘aceb sebeb-i hayretüŋ nedür derdüŋ
kemāl-i luṭfuŋ ile ḳıl kemîneŋe iḫbār

5781. Aḫter gibi parlaḳ ve talihli âdem. **179/12**

5826 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: iḥyā’: [ḳısm-ı evvel,] 257[a].
5827 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: iḥyā’: [ḳısm-ı evvel,] 256[b].
5828 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*’de ve yazmada: *luṭfuŋla*.
5829 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*’de ve yazmada: *Ekrem*.
5830 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: iḥyā’: [ḳısm-ı evvel,] 257[a].
5831 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: iḥyā’: [ḳısm-ı evvel,] 257[a].
5832 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*’de ve yazmada: *Lā*.
5833 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: iḥyā’: [ḳısm-ı evvel,] 257[a].
5834 Yazmada: *Mevżū‘āt-ı ‘Ulūm’dan bir fıḳradur*.
5835 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: aḫbār: [ḳısm-ı evvel,] 76[a].
5836 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmî: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bîrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳî…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].
5837 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: iḫbār: [ḳısm-ı evvel,] 257[b].
5838 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

Bāḳī [*Dīvān* 46, 19, 23] [beyt]

burc-i devletdür eli eylese peydā ne ʻaceb
hey'et-i māh-ı nev ü sūret-i aḫter ḫātem[5839]

5782. Aḫter gibi yerinde sabit âdem. **179/13**

Fużūlī [*Dīvān* 332, CCVIII, 4] [mıṣrāʻ[5840]]

bir sipihr-i sā'irem ṯābit cemīʻ-i aḫterüm

5783. Aḳşamın[5841] şerrinden sabahın ḫayrı gerek. **179/14**

5784. Aḫz-ı sâra rağbet ėtme ey dil, Allah "Azîzün zû 'ntiḳâm"dır[5842]. **179/15**

5785. Aḫz-ı sâr ḳadar bir sefa olur mu? **179/16**

Rāġıb Paşa[5843] [*Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 64[5844]] beyt

düşmenden aḫḏ-ı intiḳām[5845] *ḳadar var mı ṣafā*
Rāġıb bu ḏevḳe āh mürüvvet ḳomaz seni

5786. Aḫz-ı sâr, gerçi sırasında gerek; amma alicenap olanlar tenezzül ėtmezler. **179/17**

[Muʻallim Nācī] *Luġat-i Nācī*[5846] [38[a]]

aḫlāf: *[ʻA.] Ḫalef'iŋ cemʻi. Bir ḳavm veyā ḳabīleden vefāt ėden veyā ėdecek ādemleriŋ yerlerine geçen veyā geçecek ādemler: Aḫlāf, eslāfı mümkin oldıġı ḳadar ḫayr ile yād ėtmeli. § Biriniŋ yerine geçenler veyā geçecekler.*

5787. Aḫlaf, eslafıŋ eseridir. **179/18**

Nāmıḳ Kemāl[5847][5848] fıḳra

Aḫlāfına edīb-āne bir eṯer bıraḳanlar, māhiyyet-i insāniyyesini ḫayāt-ı edebiyye ile insāniyyete ḫıdmet içün istiḫlāf ėtmiş oluyor.

5839 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: hātem: 46, 19, 23.

5840 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: ʻışḳ ser-gerdāniyem göksümde miŋ miŋ dāğlar / bir sipihr-i sā'irem ṣābit cemīʻ-i aḫterüm: 332, CCVIII, 4. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: ışk ser-gerdanıyam göğsümde bin bin (min min) dağlar / bir sipihrim sâir ü (sipihr-i sa'irim) sabit cemîʻ-î ahterim: 104, CXCII, 4.

5841 Yazmada: *aḫşamıŋ*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ahşam: 8[b]. CLAUSON: *EDPT*: axşam: 96[b]. Osmanlı Türkçesinde bu kelimenin hem *aḫşam* hem de *aḳşam* biçimi kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 44[c]. REDHOUSE: *TaEL*: aḫşam: 45[a]; aḳşam: 165[b]. Kelimenin *aḫşam* ve *aḳşam* imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır.

5842 ʻAzīz[un] ḏū 'ntiḳām: "Mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." mealindeki bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'de "O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." ve "Sakın Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." meallerindeki ayetlerde zikredilmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 3. Sūratu Āli ʻİmrān 4; 14. Sūratu İbrāhīm 47.

5843 Yazmada: *Ḳoca Rāġıb Paşa*.

5844 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: aḫḏ: [ḳısm-ı evvel,] 77[a].

5845 intiḳām: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *ṯār*.

5846 Yazmada: *Lehce-yi ʻOṯmānī*.

5847 Yazmada: *Nāmıḳ Kemāl Beg*.

5848 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: istiḫlāf: [ḳısm-ı evvel,] 306[a].

5788. Aḫlaf, eslafıŋ vârisidir. **179/19**

5789. Aḫlaf, eslaf olur. **179/20**

5790. Aḫlaf, eslaf; eslaf, aḫlaf olur. **179/21**

5791. Aḫlaf, eslafıŋ ḫayırḫahı olmaḳ gerek. **179/22**

5792. Aḫlaf, şecere-yi eslafıŋ saḳı; eslaf, şecere-yi ahlafıŋ kökü; aḫlaf, eslafıŋ dalı budağıdır. **179/23**

5793. Aḫlatıŋ -dağ armudu[5849]- iyisini[5850] dağlarıŋ ayısı[5851] yėr. **179/24**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[5852]]

5794. Aḫfeş'iŋ[5853] keçisi gibi hep başını sallar.[5854] **179/25**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 181[5855]]

5849 Yazmada: *ṭaġ armuṭ*. Yazmada *dağ* kelimesi, *daġ* ve *ṭaġ* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dağ: I, 598[b]; ṭaġ: II, 864[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: dağ, ṭaġ: üçüncü cilt, 386[a]. Yazmada *armut* kelimesi ise dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]5. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

5850 Yazmada: *eyüsini*. Kelime bu madde başında *eyüsini* okunması için harekelenmiş; zira Türkçede kelimenin aynı imla ile yazılan hem *eyü* hem de *iyü* biçimi mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Ayrıca, kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki -burada (179/04) olduğu gibi- bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan ﻳﻮ/ imlasının -*İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

5851 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

5852 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḫlatıŋ eyüsini ṭaġlarıŋ ayusı yėr.: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

5853 Ahfeş: Bazı Arap dili âlimlerinin lakabı. *Ḫafaş* kökünden türetilerek 'iyi göremeyen küçük gözlü kimse' veya 'gece görüp gündüz göremeyen kimse' anlamında kullanılan *ahfeş*, gözlerindeki görme bozukluğu sebebiyle ondan fazla âlime lakap olmuştur. Hemen hepsinin müşterek özelliği Arap dil âlimi olmalarıdır. Geniş bilgi için bk. KANDEMİR, M. Y.: "Ahfeş", *DİA*: 1, 524[c]-525[a]. Arap dil âlimi Ahfeş, kendisini dinleyecek kimse bulamazsa dersini keçisine anlatır ve keçinin başına bağladığı ipi çekerek kendisini tasdik ettirirmiş. Bundan kaynaklı olarak "Ahfeş'in keçisi" ibaresi, 'herhangi bir sözü/fikri anlamadan başını sallayarak kolayca tasdik eden' kişiler için kullanılmaktadır. AYVERDİ: *MBTS*: Ahfeş: 22[c]. TDK: *TS*: Ahfeş: 53[b].

5854 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Aḫfeş'iŋ keçisi gibi ne söylerseŋ başını ṣallar. 179/26, İmām Aḫfeş'iŋ keçisi gibi hep başını ṣallar. 317/32.

5855 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aḫfeş'iŋ keçisi gibi hep başını ṣallar: cüz'-i ṯānī, 181. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 5.

5795. Aḫfeş'iŋ keçisi gibi ne söylerseŋ başını sallar. **179/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 46[5856]]

5796. Aḫfeş'iŋ keçiyi muḫatap ėdinmesine beŋzedi.[5857] **179/27**

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī* [38ª]

aḫlāḳ: *['A.] Ḫulḳ'uŋ cem'i. Aḫlāḳ-ı ḥamīde. Fażā'il-i aḫlāḳiyye. 'İlm-i aḫlāḳ.*

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī* [38ª]

aḫlāḳiyyāt: *['A.] Aḫlāḳa müte'allıḳ mülāḥaẓāt ve mebāḥiṯ.*

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī* [38ª]

aḫlāḳiyyūn: *['A.] Aḫlāḳa dā'ir kitāb yazan mü'ellifler: İmām Ġazālī meşāhīr-i aḫlāḳiyyūndandır.*

li-muḥarririhī 'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

*[**179**] [28] Mütalaa: Aḫlaḳ manen iki türlüdür: aḫlaḳ-ı hasene, aḫlaḳ-ı zemmiyedir; [28/üst] faḳat aḫlaḳ neven ve maddeten türlü türlüdür. [28] Aḫlaḳ-ı hasene memdûh ve maḳbul, aḫlaḳ-ı zemmiye mezmûm ve merdûddur. Biaen[aleyh] [29] aḫlaḳ-ı hasene-yi milliyesi olmayan aḳvamda [29/üst] insaniyet [29] ve medeniyet olmaz; zira [29/alt] insaniyet [29] ve medeniyet hüsn-i aḫlaḳ-ı [29/alt] şaḫsiye [29] ve milliyeden mütevellit bir veled-i [29/alt/2] meşru ve maḳbuldür, [29/alt/1] ki cemi saadetler hüsn-i aḫlaḳtan tevellüt [ėder]. [29/alt/2] Cemi bela ve felaketler daḫi her hâlde [29/alt/3] bir veled-i gayrimeşru ve merdûd olan [29/alt/4] su-yi aḫlaḳtan [29/alt/5] tevellüt ėder, [29] dėmişler. Yani izahen dėnilebilir ki[5858]: [**178/ek2**] [2] Aḫlaḳ-ı beşer [2/üst] başlıca [2] iki türlüdür; [2/üst/1] yani iki sahife ve safhada olmaḳ üzere maruftur. [2/üst/2] Bu sahife-yi amal ve safha-yı ef'âl-i beşeriŋ [2] birisi güzel ḫuylardır ki buŋa aḫlaḳ-ı hasene yani [2/üst] ḫulḳī[5859] ve cibillî olursa mutlaḳ üzere [2] hüsn-i aḫlaḳ dėnilir. [2/üst] Kesbî, ilmî ve hikemî ve edebî olursa [2] fazâil-i aḫlaḳ denir. [3] Diğeri de fena ḫuylar dėrler, ki su-yi aḫlaḳ yani aḫlaḳ-ı seyyie ve reddiye ve zemmiye dėnir ki namütenahidir. Onuŋ[5860] için aḫlaḳ-ı hasene umum [4] ve ḫususta saadeti tevlit ėder. Aḫlaḳ-ı seyyie de bedbaḫtlıġı[5861] ve felaketi [4/üst] doğurur [4] ve umumî cemiyet-i beşeriye ve heyet-i düveliyede [4/üst] zuhur ve devamı neticesi de [4] inhitatı ve inḳırazı [5] mucip olur dėmişler. İşte bu [5/üst] iki safha-yı beşer [5] ve ḳaziye-yi mutena-bahaya gerek ferden ve gerek içtimaen insan ve insanlar için haḳîḳî bir miyâr ve mizan-ı [6] amal ve ef'âlde ve ayine-yi devran-ı âlem-i beşerde bilcümle insanlarıŋ [6/üst] ahval-i şahsiyesini yani aḫlaḳınıŋ [6] derecât-ı hasene ve seyyiesini tam ve naḳıs ḳıymet ve*

5856 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aḫfeş'iŋ keçisi gibi ne söyleseler başını şallar.: 46.

5857 Arap dil âlimi Ahfeş, kendisini dinleyecek kimse bulamazsa dersini keçisine anlatır ve keçinin başına bağladığı ipi çekerek kendisini tasdik ettirirmiş. AYVERDİ: *MBTS*: Ahfeş: 22ᶜ. Ahfeş ile ilgili bilgi için bk. KANDEMİR, M. Y.: "Ahfeş", *DİA*: 1, 524ᶜ-525ª.

5858 Bu metnin devamı; yazmada "Baḳiyye-yi Mütāla'a" başlığı altında, bir önceki (178/ek2.) sayfada yer almaktadır; ancak metinde bütünlük sağlanması için metnin kalan kısmı da buraya alındı.

5859 Aslı Arapça *ḫilḳī* olan bu kelime, 'yaratılışa ait' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḫilḳī: 1, 488ª.

5860 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

5861 Yazmada: *bed-baḫtbeligi*.

sıḳletini [7] tartan [7/üst] bir mizan ve adalet [7] gösteren ayine-yi [7/üst] amal-i beşeri muvazene [7] ve eda ėden bir mizan-ı tabiat-ı insandır, dėnilebilir [7/üst] ki dinli ve itiḳatlı ile dinsiz ve itiḳatsızlığı[5862] *gösterir, dėmektir; [7] zira bu iki türlü*[5863] *tabiat-ı ḫilḳat-i [8] beşerde yani ḳanun-i tabiat-ı insanda [8/üst] ancaḳ [8] nefis ile vicdan ḫassaları tahtında müstetir ve mündemiç bulunan ve birbirine zıdd-ı kâmil [9] olaraḳ vücut bulan iki türlü*[5864] *ḫulḳ-i amal-i beşer ve ef'âl-i insanîdirler, ki bu iki türlü*[5865] *hâlât-ı ruhiyeniŋ ahkâmı ebnâ-yı âdem [10] üzerinde (maddî ve manevî) daima müssir suretle cari ve meri*[5866] *bulunduğuna binaen insan olanlar ve olmaḳ isteyenler tabiîdir ki [11] aḫlaḳ-ı haseneyi ḳabul ve talim ve terbiyesini iktisapla sahib-i fazâil-i aḫlaḳ olaraḳ hem nevine hüsn-i aḫlaḳta numune-yi imtisal [12] olmağa talip bulunur ve o sayede vasıl-ı ser-menzil-i saadet ve maḳsut olur. Şayet cehalet ve gaflet [12/üst] ve gurur [12] eseri olaraḳ [13/üst] veya nefis hevâ ve hevesine uyaraḳ aḫlaḳ-ı haseneden ve iktisab-ı [13] fazâil-i aḫlaḳtan mahrum ve tahsil ve terbiyesinden ağmâz-ı [13/üst] ayn [13] ve gafletle mücrim olur- [13/üst] larsa öyle olanlar [13] sureta insan olduḳları hâlde manen [14] hayvanlıḳtan bir farḳı olamayıp beyne 'l-beşer ḳadir ve ḳıymet ve haysiyeti de [14/üst] tam ve sahih [14] olmaz ve müptelası olduğu su-yi aḫlaḳıŋ her daim maddî [15] ve manevî ceza-yı sezâsını görmekten, çekmekten asla yaḳasını ḳurtaramaz, dėmişler. Hafazanallah işte bu iki türlü*[5867] *tabiat-ı [16] beşerden insanlarıŋ her hâlde tariḳ-i saadet olan aḫlaḳ-ı haseneye talip ve onuŋla*[5868] *muttasıf olması [16/alt] dinen ve itiḳaden [16] fariza-yı zimmeti [16/üst] ve maddeten ve manen [16] bâdî-yi saadet [17] ve servet ve haysiyet ve ḳudret ve ḳıymeti [17/üst] ve darında medar-ı felah ve necat ve mevsûl-i [17] ser-menzil-i saadeti olacağı azade-yi edille ve şek ve şüphe olduğu gibi ve aks-i hâl ve yüzü [18] olan su-yi aḫlaḳ daḫi ebnâ-yı Âdem'iŋ şaḫsî ve içtimaî [18/üst/1] millî ve düvelî, dinî ve itiḳadî, dünyevî [18/üst/2] ve uḫrevî [18] hayat-ı beşeriyesini taḫribe [18/üst] şeref ve meziyeti [18] ve servet ve haysiyet ve ḳadir ve ḳıymetini maddî [19] ve manevî ref' ve tenzile [19/üst] sebep olur [19] ve en nihayet mucib-i felaket ve nedameti olup düçar-ı musibet ve [19/üst] nikbet [19] olacağı da şek ve şüpheden [20] vareste bir keyfiyet-i mutena-bahadır, ki buŋa devr-i Âdem'den beri*[5869] *gelip geçen ve küll-i yevm [20/üst] doğup [20] yaşayan kâffe-yi ebnâ-yı beşeriŋ şuûnât-ı [21] tevârîḫ-i ḫususî ve umumîsini [21/üst] hayat-ı hazıra-yı hâliyesinde [21] yani tevârîḫ [21/alt] ve ahval-i*

5862 Yazmada: *i'tiḳādsizligi*.

5863 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aşlı: *türlük*.]: I, 606[c].

5864 Yazmada: *dürlü*. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aşlı: *türlük*.]: I, 606[c].

5865 Yazmada: *dürlü*. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aşlı: *türlük*.]: I, 606[c].

5866 Yazmada: *mārrī*.

5867 Yazmada: *dürlü*. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aşlı: *türlük*.]: I, 606[c].

5868 Yazmada: *anıŋla*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

5869 Yazmada: *berü*. Yazmada *beri* kelimesi *beri* ve *berü* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: berü: 355[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: berü: I, 290[b]; beri: I, 291[a].

[21] âlemde mestûr ve meşhut şuûnât-ı tevârîḫ-i beşer [21/alt] her türlü sahâif ve safahatı buŋa [21] şahit-i adil ve haḳîḳî bulmaḳ [22] emrinde bu ayine-yi devran-ı âlemde [22/üst] hâlen bir mirat-ı makes-i [22] âlemnüma-yı cihandır. fa 'l-yata'ammal yā abnā-yi ādam. [=Ey âdemoğlu, düşün!] *[23] Onuŋ*[5870] *için dėmişler ki: [23/üst/1] "Su-yi aḫlaḳ bir sâri illet gibidir. Her belası saḳınmayana yuḳar*[5871]*. Sâri illet insanlara yuḳarsa onuŋ*[5872] *odunu ocağını*[5873] *[23/üst/2] dibinden yıḳar." [23/üst/3] dėmişler. [23/alt] "Cehenneme giden yoldaş arar. [23/üst/2] Kişi arḳadaşından azar." sözleri buŋa bariz bir delil ve senettir. [23/alt] Tabir-i diğerle [23] "Hüsn-i aḫlaḳ din ve imandan doğar, su-yi aḫlaḳ din [23/yan/1] ve imana hürmetsizlikle itiḳatsız- [23/yan/2] lıḳtan, cehaletten doğar." dėmişlerdir. [24] Binaenaleyh, "İnsan bu âlemde âleme su-yi misal için değil, hüsn-i misal için numune-yi imtisal olmaḳ gerektir." dėmişler.*

5797. Aḫlaḳ-ı hasene[5874] düşmanlarıŋ[5875] adavetini izale eyler. **179/30**

Fārābī[5876]

5798. Aḫlaḳ ile din tevem ḳardeşlerdir[5877]: beraber doğarlar, beraber yaşarlar; din aḫlakıŋ hâkim-i mürebbisidir, mürebbisiz aḫlaḳ yaşamaz. **179/31**

5799. Aḫlaḳ-ı hasene bir tîbü 'r-rayiha-yı taama beŋzer, ki hem eklinden ḳuvvet hasıl olur ve hem ḳoḳusundan telezzüz olunur. **179/32**

İbn Sīnā[5878]

5800. Aḫlaḳ-ı hasene (aḫlaḳ) dinden doğar, din iman ve itiḳattan, iman ve itiḳat vicdandan doğar; vicdan ise min tarafi'llah ḳalb-i beşerde bir baḫşâyiş-i hikmet-i

---

5870 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

5871 CLAUSON: *EDPT*: yuk-: 897[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yuḳmaḳ: Sirāyet ėtmek, bulaşmaḳ.: 306[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yuk-: Bir şeye yapışıp kalmak.: 328[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yukmak: üçüncü cilt, 854[b].

5872 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

5873 Yazmada: *otını ocaġını*. Yazmada bu ifade 'ev bark' manasında kullanılmıştır. İlgili ifade *od ocaḳ* biçimi ile de kullanılmıştır. bk. 188/19. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

5874 aḫlāḳ-ı ḥasene: Arapça *aḫlāḳ* + Arapça *ḥasana*: Güzel huy, ahlak. ATAY: *A-TBL*: ḥasan: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

5875 Yazmada: *düşmanlarıŋ (دوشمنلرڭ)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن), düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı, yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

5876 Yazmada: *ḥikmet-i Fārābī*.

5877 Yazmada: *ḳardaşlardur*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lî, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

5878 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

İlahî olaraḳ yaratılmış bir hâkim-i manevî ve bir kâtib-i hikmet-i cavidanî olup iman ve itiḳatla ḳaim olaraḳ ḳalb-i beşerde mahfuz ve mihmandır. **179/33**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

5801. Aḫlaḳ-ı hasenenin faziletini erbabı bilir. **179/34**

5802. Aḫlaḳ, iman ve itiḳada merbut bir ḫassa-yı beşer-i tabiat urganı, ipidir. **179/35**

5803. Aḫlaḳ iledir âlem, kemal iledir âdem. **179/36**

Mevzundur.

5804. Aḫlaḳ insanın aynası[5879] ise aḳıl daḫi sermayesidir. **179/37**

5805. Aḫlaḳ itiḳada, itiḳat imana baḳar (merbuttur); imansız, itiḳatsız hüsn-i aḫlaḳ[5880] olmaz. **179/38**

5806. Aḫlaḳsızda saf, sahih itiḳat bulunmaz.[5881] **179/38**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

5807. Aḫlaḳ-ı hasene, ḳalbiñ sırlı aynasıdır[5882]. **179/39**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i ḫulḳ-i ḥasen 221, 18a, 561-563] naẓm

saña ḥilm ü edeb[5883] ü ḥüsn-i sülūk
ėder aḥrārı żarūrī memlūk

ḥüsn-i aḫlāḳa degil erzānī
çīn-i ebrū girih-i pėşānī

vėrür[5884] āyīne-yi ḳalbe işrāḳ
vüs‘at-i meşreb ü ṭīb-i aḫlāḳ[5885]

5808. Aḫlaḳ her ḳavim ve milletiñ mensup olduğu din ve mezhebiñ, talim ve terbiyeniñ tesir-i ahkâmından mütevellit ve münbais, manevî ḳuvve-yi tabiiye ve seciyye-yi beşeriyedir. **179/40**

5879 Yazmada: *āyīnesi*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā’īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā’īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

5880 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

5881 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılarak önüne “ya‘nī” diye not düşülmüş ve müellifin yazmada örnekler ve açıklamalar kısmında yer alan madde başlarını belirttiği usul ile köşeli parantez içinde yazılmış.

5882 Yazmada: *āyīnesidür*.

5883 ḥilm ü edeb: Yazmada: *ḥüsn-i edeb*.

5884 Yazmada: *vėrir*.

5885 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme - Metin)*: ṭīb aḫlāḳ: 221, 18a, 563.

5809. Aḫlaḳ-ı hasene[5886] vicdandan gelir, vicdan ise iman evidir. **179/41**

Arabî: *al-vicdānu mina 'l-īmān*

[=Vicdan, imanadandır.]

5810. Aḫlaḳ-ı hasene, 'Cennet'e çeker güzel ḫuylar' dėmektir; ki ne ḳadar iyilik[5887] varsa hepsi içindedir. **179/42**

5811. Aḫlaḳ-ı zemmiye, su-yi aḫlaḳ[5888]; 'Cehennem'e çeker çirkin ḫuylar' dėmektir, ki ne ḳadar kötülük varsa hepsi içindedir. **179/43**

Nābī[5889] [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i eṭvār-ı nifāḳ u tezvīr 229, 20a, 648; 649] naẓm

ġadr ü[5890] bed-'ahdi vü[5891] tezvīr ü nifāḳ
ḫubṯ-i endīşe vü sū'-i aḫlāḳ

ṣıfat-ı ehl-i cehennemdür heb
ehl-i īmān olana[5892] kemdür heb

5812. Aḫlaḳ iledir kemal-i âdem, aḫlaḳ iledir nizam-ı âlem. **179/44**

Mevzundur.

Kemālpaşa-zāde Sa'īd Beg *Fażā'il-i Aḫlāḳ* naẓm

aḫlāḳ iledür kemāl-i ādem
aḫlāḳ iledür niẓām-ı 'ālem

aḫlāḳa naẓar ėdilmeyince
baḥṯ-i edebe gidilmeyince

'ālemde nice ma'ārif ehli
tercīh ėdiyor 'ulūma cehli

5813. Aḫlaḳ-ı zemmiyeden saḳınmaḳ gerek. **179/45**

5814. Aḫlaḳ ve itiḳadı bozuḳ olanların ḳuvve-yi maneviyesi de bozuḳ olur, ḳuvve-yi maneviyesi bozuḳ olanların bilcümle fiil ve amelleriyle ahlaḳları da bozuḳ olur. **179/46**

5886 aḫlāḳ-ı ḥasene: Arapça *aḫlāḳ* + Arapça *ḥasana*: Güzel huy, ahlak. ATAY: *A-TBL*: ḥasan: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

5887 Yazmada: *eyülik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

5888 sū'-yi aḫlāḳ: Arapça *sū'* + Arapça *aḫlāḳ*: Tabiat, ahlak kötülüğü. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: as-sū': I, 29. ATAY: *A-TBL*: aḫlāḳ: 1, 488[a].

5889 Yazmada: *keḏā naẓm-ı Nābī*.

5890 ġadr ü: Yazmada: *'özri*.

5891 vü: Yazmada yok.

5892 olana: Yazmada: *'add olunsa*.

5815. Aḫlaḳ-ı beşer manen iki nevdir: birisi dinî ve itiḳadî diğeri örfî ve terbiyevîdir, ki ilmî ve kesbî ve ḫılḳî[5893] dėmektir; faḳat aḫlaḳ-ı beşer iki türlü […][5894] olunur, hüsn-i aḫlaḳ[5895] selamet ve saadeti, su-yi aḫlaḳ[5896] felaket ve nikbeti davet ėder. **179/47**

5816. Aḫlaḳ-ı hasene[5897] ehli nasıl ki cemiyet-i beşeriye içinde muhterem ve memdûh ḫasletleriyle pürşan sayılırsa aḫlaḳsız insanlar da cemiyet-i beşeriye içinde perişan addolunurlar. **180/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

5817. Aḫlaḳ; millî, dinî olmaḳla mahfuz ve mümkündür. **180/02**

5818. Aḫlaḳ millî ve dinî olur, yoḳsa beyne ’l-milel ve ’l-edyân olmaz. **180/03**

5819. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse her türlü amal-i beşeriye de fesada gider, mücerreptir[5898]; zira kimsede aḳıl, insaf, merhamet, insaniyet, hayâ ve hicap ḳalmaz; onuŋ[5899] içindir.[5900] **180/03**

5820. Aḫlaḳ-ı hasene ehli her zaman muhteremdir. **180/04**

5821. Aḫlaḳsız aḳrabadan[5901] aḫlaḳlı yabancı yeğdir. **180/05**

Aḳvâl-i hikemiyeden:

Aḫlaḳlı yani güzel ḫuylu âdem kendisini yabancı yanında aḳrabadan ve çirkin ḫuylu âdem kendisini aḳrabası yanında yabancı saydırır, dėmişler.

5822. Aḫlaḳlı insan yabancı iken kendisini aḳraba saydırır, aḫlaḳsız insan aḳraba iken kendisini yabancı saydırır. **180/06**

5823. Aḫlaḳsız âdemdir. **180/07**

… ki aḫlaḳı bozuḳtur, dėmektir.

5824. Aḫlaḳsız âdemden birisi de ikiyüzlü olandır; yüze dost, arḳadan düşman[5902] görünen insanlardır. **180/08**

5893 Aslı Arapça *ḫilḳī* olan bu kelime, ‘yaratılışa ait’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḫilḳī: 1, 488[a].

5894 Metin bu kısmı ilgili sayfadaki fizikî tahrip sebebiyle okunanamakta.

5895 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

5896 sū’-yi aḫlāḳ: Arapça *sū’* + Arapça *aḫlāḳ*: Tabiat, ahlak kötülüğü. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: as-sū’: I, 29. ATAY: *A-TBL*: aḫlāḳ: 1, 488[a].

5897 aḫlāḳ-ı ḥasene: Arapça *aḫlāḳ* + Arapça *ḥasana*: Güzel huy, ahlak. ATAY: *A-TBL*: ḥasan: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

5898 mücerrebdür: Yazmada: *mücerrebdür dėmişler*.

5899 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

5900 Yazmada bu madde başı; bir önceki madde başının yanında, örneklerin ve açıklamaların yazıldığı kısımda yer almakta.

5901 Kelimenin aslı Arapça *aḳribā*’dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-aḳribā’: I, 226. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 340[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Arapçadaki imlasını korusa da galatımeşhur olarak *aḳrabā* telaffuzu ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: aḳrabā: 165[a]; aḳribā: 165[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḳribā: I, 142[a]. Yazmadaki ilgili kelimelerin bazıları *aḳribā*’ biçiminde okunmaları için harekelenmiştir.

5902 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve

Lā naẓm[5903]

ikiyüzli olmaġıl (olma gel) ey şāhī kerem
ikiyüzli olanlardan gelmez kerem

iki yüzli oldı kāġıd lā-cerem
yüzine ḳara sürer dā'im ḳalem

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 42] [beyt]

oldı ol Seyyid bā-istiḥḳāḳ
ekremü 'l-ḫalḳ[5904] u kerīmü 'l-aḫlāḳ

5825. Aḫlaḳsız âdemle yoldaş olma; zira altın adıŋı bakır ėdersiŋ, müsrif âdemle arḳadaş olma, servet ve sâmânıŋı yoḳ ve tam taḳır ėdersiŋ. **180/09**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

5826. Aḫlaḳsız âdem sureta insan görünse de manen insan değildir. **180/10**

5827. Aḫlaḳ, ayine-yi beşerdir. **180/11**

Keçeci-zāde 'İzzet Mollā[5905] [*Dīvān-ı 'İzzet (Behār-ı Efkār)* Der-vaṣf-ı Müftī-zāde Es'ad Paşa Vālī-yi Çirmen 22] beyt

ḥüsn-i aḫlāḳı ėde ḏātı cehāna ta'rīf
vaṣf ėde ḏātını da 'āleme aḫlāḳ-ı ḥasen

5828. Aḫlaḳ başḳa, âdet başḳadır; zira aḫlaḳ usul-i diniyeden, âdât usul-i millîdendir. Buŋa binaen dėnilir ki: Aḫlaḳ-ı hasene erbabı âdât-ı haseneyi, aḫlaḳ-ı seyyie erbabı âdât-ı mezmûmeyi güder. **180/12**

5829. Aḫlaḳsız insan yapraḳsız dala beŋzer. **180/13**

5830. Aḫlaḳsız âdem, bir semm-i helâhile[5906] beŋzer. **180/14**

5831. Aḫlaḳsız âdeme âdem dėnilmez. **180/15**

5832. Aḫlaḳ (İslamiyet'e) dine merbuttur; din-i İslamda kin ve intiḳam memnudur; zira kin duran yerde din durmaz. İntiḳam ise kin marazından hasıl olan ḳalp ḫastalığıdır, ondan[5907] zuhur ėder. Cenabıhaḳ ise "Azîzün zû 'ntiḳâm"dır[5908]; intiḳamı Cenabıhaḳḳ'a havale eyle. **180/16**

---

düşman (دوشمن)] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı, yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

5903 Yazmada: *beyt*.

5904 ekremü 'l-ḫalḳ: *Ḥilye-yi Ḫāḳānī*'de: *ekrem-i ḫalḳ*.

5905 Yazmada: *'İzzet Mollā*.

5906 semm-i helāhil: Arapça *samm* + Arapça *halāhil*: Çok tesirli, öldürücü zehir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-halhal: III, 385; samm: III, 484. Ş. Sāmī: *ḲT*: helāhil: II, 1509[c]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: helhel: dördüncü cilt, 684[b].

5907 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

5908 'Azīz[un] ḏū 'ntiḳām: "Mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." mealindeki bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'de "O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir."

5833. Aḫlaḳsız âdem, Çerkes ḳaması gibidir.[5909] **180/17**

5834. Aḫlaḳsızlıḳ sâri ḫastalıḳ gibidir, aḫlaḳsızla yoldaş olana sirayet ėtse gerek. **180/18**

5835. Aḫlaḳsız âdemiŋ sözüne inanan aldanır. **180/19**

5836. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse her şey (her türlü amal-i beşer) fesada gider. **180/20**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

5837. Aḫlaḳsız âdemiŋ dili ḳızarır, yüzü ḳızarmaz. **180/21**

5838. Aḫlaḳsız âdemde vicdan olmaz; iman, itiḳat bulunmaz. **180/22**

‘Abdī Ṣalāḥī beyt

ṣāḥib-i ḫulḳ-i ḥasende olur aḫlāḳ-ı Ḫudā
ṣanma ol cevher ki her bed-ḥāl ile bed-kīşdedür

5839. Aḫlaḳsızlar; çıplaḳ, bî-ar üryan sayılır. **180/23**

5840. Aḫlaḳ-ı hasene iḫlas-ı ḳalpten, vicdan ondan çıḳar. **180/24**

5841. Aḫlaḳ-ı hasene ile muttasıf bulunan âdem kimseyi istirḳab ėtmez (ḳısḳanmaz). **180/25**

5842. Aḫlaḳiyyûndandır. **180/26**

... ki ilm-i aḫlaḳla muttasıf ve mütevaggıl ve fazâil-i aḫlaḳ-ı beşere ait kitap yazmaḳla meşgul ve meşhur âdemdir, dėmek olur. Ḳadim aḳvam-ı Türkân hükemâ ve fuzalâsı miyanında zuhur ėdenleriŋ eŋ mümtazlarından birisi de ilm-i aḫlaḳa dair kitap yazmaḳla iktisab-ı şöhret-i fazâil ėden İmām Ġazālī hazretleridir, dėrler. “İmām Ġazālī meşâhir-i aḫlaḳiyyûndandır.[5910]” dėmişlerdir, ki ‘İḥyā-yı ‘Ulūm’ nam asar-ı muḫalled-i mebrûre-yi âlimane ve hakîmanesi el-haḳḳ şahid-i adilidir.

5843. Aḫlaḳ-ı şaḫsî (zatî) fesada giderse aḫlaḳ-ı umumî de fesada gider. **180/27**

Zira “Üzüm üzüme baḳa baḳa ḳararır.” dėdikleri gibi.

Aḫlaḳ-ı umumiyeniŋ, din ve aḫlaḳıŋ itiyat ve itimattan düşmesi; ‘aḫlaḳ-ı beşeriŋ suḳutu’ dėmektir. Bunlarıŋ suḳutu; su-yi ameliŋ yüze çıḳmasını, amal-i haseneniŋ ve aḫlaḳ-ı hamideniŋ fesada gitmesini bâdî olur ve bu da tefessüḫ ve inḳırazdır, dėmişler.

5844. Iḫlamurdan odun olmaz, beslemeden ḳadın olmaz.[5911] **180/28**

5845. Aḫt[5912] (intiḳam, arzu) almaḳ insanlarıŋ ḫuyudur; amma Cenabıallah “Azîzün zû ’ntiḳâm”dır[5913]. **180/29**

---

ve “Sakın Allah’ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.” meallerindeki ayetlerde zikredilmektedir. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 3. Sūratu Āli ‘İmrān 4; 14. Sūratu İbrāhīm 47.

5909 bk. İki yüzlü Çerkes ḳaması gibi… 526/02.

5910 Mu‘allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: aḫlāḳiyyūn: 38ª.

5911 Bu madde başı *İḫ* sırasına kaydedilmesi gerekirken *Eḫ* sırasına kaydedilmiş

5912 Aynı kelime için bk. 142/13.

5913 ‘Azīzun ḏū ’ntiḳām: “Mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.” mealindeki bu ifade *Kur’an-ı Kerim*’de “O, sana Kitab’ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat’ı ve İncil’i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan’ı da indirdi. Şüphesiz, Allah’ın

5846. Aḫlaḳ -talim ve terbiye-yi dinî ve millî-; âlem-i İslam'da dine merbut ve müstenittir. Din vicdana, vicdan ḳalpteki imana müstenittir. Soŋra aḫlaḳ-ı ferdî, aḫlaḳ-ı içtimaîyi tevlit ėder. Aḫlaḳ-ı içtimaî kerestesinden aḫlaḳ-ı millî ve dinîniŋ binası yapılır ve onuŋ[5914] temel şekil ve şemailiniŋ metanet ve resânetinden devlet ve milletiŋ âmâl ve ḳuvâsı görünür ve bu, aḫlaḳ-ı umumiyeyi teşkil ve irâe eyleyerek ḳuva-yı millîniŋ kân-ı talim ve terbiyesini, ḫanesiniŋ heyet ve resânet ve fetânet ve ciddiyetini temin ve teyit eyler. **180/30**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İḫ

5847. İḫtira, maḳbul; iḫtida, medḫûldür. **180/31**

[Meḥmed Ṣalāḥī] *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* [ḳısm-ı evvel, 258[b5915]]

Erbāb-ı nāmūs iḫtidā'ı ḳabūl ėtmez.

[Meḥmed Ṣalāḥī] *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* [ḳısm-ı evvel, 258[b5916]]

Erbāb-ı baṣīrete ḳarşı iḫtidā' ile iş görilemez.

5848. İḫvanıŋa ḳalbiŋden ḫayır himmet eyle, ki saŋa[5917] daḫi ḫayırlar fetholsun. **180/32**

Şāhid mıṣrā'

her ne ṣanursan eşiŋe heb başıŋa gelse gerek

5849. İḫvanına danışmadan[5918] iş görme. **180/33**

5850. İḫvan-ı din-i mübindir. **180/34**

5851. İḫvan iḫvanıŋ haḳḳını gözetmek gerek. **180/35**

Lā [mıṣrā']

āsān degil iḫvāna veliyyü 'n-ni'am olmaḳ

5852. İḫvan arasında tekellüf olmaz. **180/36**

5853. İḫtilatsız dünyada zor yaşanılır. **180/37**

5854. İḫtilat ėt ehl-i edep ve kemal ile. **180/38**

---

ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." ve "Sakın Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." meallerindeki ayetlerde zikredilmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 3. Sūratu Āli 'İmrān 4; 14. Sūratu İbrāhīm 47.

5914 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

5915 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḫtidā': [ḳısm-ı evvel,] 258[b].

5916 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḫtidā': [ḳısm-ı evvel,] 258[b].

5917 Yazmada *sana* ifadesi iki farklı imla ile [saŋa (ساڭه), saŋa (سڭا)] kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: saŋa (ساڭه): 1029[b]; saŋa (سڭا): 1065[a]; saŋa (سڭه): 1068[b].

5918 Yazmada: *ṭanışmadan*. Bu kelime, yazmada *danış-* ve *ṭanış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup bu imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re'yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

Mu‘allim Nācī [*Yād-gār-ı Nācī* 410, 5[5919]] [beyt]

leyl bir inbisāṭ-gāh-ı sükūn
roz bir iḫtilāṭ-gāh-ı şu’ūn

[Meḥmed Ṣalāḥī] *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* [ḳısm-ı evvel,] 261[b][5920]

Ehl-i vaḳār eclāf ile iḫtilāṭ ėtmez, evbāşān ile iḫtilāṭ ėden ḥüsn-i aḫlāḳdan maḥrūm ḳalır, dā’imā erbāb-ı kemāl ile iḫtilāṭ ėtmelidür.

Fużūlī [*Dīvān* 334, CCX, 3[5921]] mıṣrā‘[5922]

iḫtilāṭ ėtsem anı şerm-ende eyler sīretüm

Lā[5923] [beyt]

yā Rabb bu ne irtibāṭ ve nisbet
yā Rabb bu ne iḫtilāṭ ve ülfet

5855. İḫtilaf başḳa, nifaḳ yine başḳadır. **180/39**

5856. İḫtilaf-ı ümmet rahmettir. **181/01**

[al-‘Aclūnī *Kaşfu ’l-ḫafā’ va muzīlu ’l-ilbāsi ‘ammā ’ştahara min al-ahādiṯi ‘alā alsinati ’n-nāsi* I, 64]

5857. İḫtilaf-ı efkâr insanlarıŋ aḳıl ve idraklериniŋ derecesine ve başḳalığına göredir. **181/02**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira herkesiŋ aḳlı başḳa türlüdür[5924], terbiye-yi ilmiye ve içtimaiye ve şaḫsiyesi de başḳadır. Onuŋ[5925] için dėnilmiştir ki: “Başı başḳanıŋ aḳlı da başḳadır.” Herkesiŋ hissiyatı, tarz-ı tefekkürür ve telaḳḳisi başḳa başḳadır. Kezalik ulum ve fünûn-i terbiye cihetiyle de insanlarıŋ idrak ve iktisabı müsavi olmayıp mütefavit olduğu için gerek ilmen ve gerek terbiyeten ve tabiaten hep birbirinden başḳa başḳadır. İşte bu gibi ve daha sair iḫtilafât-ı ḫulḳıye ve tabiiye ve iktisabiyeler tesirâtıyla tabiîdir ki insanlarıŋ efkâr ve ezkârı, düşünce ve mülahazaları da daima hâl-i iḫtilaf üzere caridir.

5858. İḫtilaflı işte suûbet, ittihatlı işte suhulet vardır. **181/03**

5859. İḫtilafsız, mesele hallolunmaz. **181/04**

5860. İḫtilaf-i fikir, zehab-ı fikirden; nifaḳ, su-yi fikirden doğar. **181/05**

5919 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtilāṭ: [ḳısm-ı evvel,] 261[b].

5920 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtilāṭ: [ḳısm-ı evvel,] 261[b].

5921 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtilāṭ: [ḳısm-ı evvel,] 261[b].

5922 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: ṭavruma zāhid eger ṣūretde eyler i‘tirāż / iḫtilāṭ ėtsem anı şerm-ende eyler sīretüm: 334, CCX, 3.

5923 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtilāṭ: Lā: yā Rabb bu ne iḫtilāṭ ve ülfet: [ḳısm-ı evvel,] 261[b].

5924 Yazmada: *dürlüdür*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

5925 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltiṣāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

5861. İḫtilafsız dünya değil, vesselam! **181/06**

5862. İḫtilaf ekser din ve mezhepte vardır. **181/07**

Żiyā Paşa[5926] [*Eş‘ār-ı Żiyā* 54] [naẓm]

Tersā’da iḫtilāf Müselmān’da iḫtilāf
ser-tā-be-pāy ‘ālem-i insānda iḫtilāf

heb iḫtilāf elsineden iḳtiżā ėder
taḥḳīḳ olunsa ekṯer edyānda iḫtilāf

5863. İḫtilafsız ümmet olmaz; ancaḳ hüsnüniyet, hüsn-i sîret gerek. **181/08**

Re’īsü ’l-Küttāb Ḫayrī [beyt]

iḫtilāfāt-ı şu’ūnāt cedd-i evvel gibidür
baḥr-i tevḥīd aḳar cümle-yi mecrāsıdur

5864. İḫtilaf hep lisandan gelir. **181/09**

Żiyā Paşa[5927] [*Eş‘ār-ı Żiyā* 54] [beyt[5928]]

heb iḫtilāf elsineden iḳtiżā ėder
taḥḳīḳ olunsa ekṯer edyānda iḫtilāf

5865. İḫtilafsız, iḫtilatsız ümmet yaşayamaz. **181/10**

Mu‘allim Nācī[5929] [beyt]

ḫāliḳ-ı iḫtilāf-ı leyl ü nehār
eylemiş kā’inātı ḥükm-tezād

Lā[5930] [beyt]

başlar o zamāndan iḫtilāfa
evżā‘-ı ‘umūm ile ḫilāfa

5866. İḫtilaf olmayınca haḳiḳat meydana çıḳmaz. **181/11**

5867. İḫtisar üzere gerek söz vesselam! **181/12**

Mevzundur.

Mevlānā Celāle ’d-dīn-i Rūmī[5931] [*Meṯnevī-yi Ma‘nevī* I, 3[5932]] [mışrā‘[5933]]

5868. İḫtisar matluptur kelam-ı âdemde. **181/13**

5926 Yazmada: *Żiyā Paşa tercī‘ bendinden*.

5927 Yazmada: *Żiyā Paşa tercī‘ bendinden*.

5928 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

5929 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtilāf: [ḳısm-ı evvel,] 262[a].

5930 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtilāf: [ḳısm-ı evvel,] 262[b].

5931 Yazmada: *Süleymān Naḥīfī*.

5932 Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu‘arā-yı ‘Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Süleymān Naḥīfī: 524.

5933 Mevlānā Celāle ’d-dīn-i Rūmī: *Meṯnevī-yi Ma‘nevī*: puḫte ḥālin hēç fehm ėtmesün mi ḫām / iḫtişār üzre gerek söz ve ’s-selām: I, 3.

Mevzundur.

Nev‘ī[5934] [beyt]

evṣāf-ı pād-şāhı çū ḥaṣra mecāl yoḳ
Nev‘ī yeter uzatma sözi eyle iḫtiṣār

Türkçede lafz-ı ***iḫtiyar*** *‘ḳocarmaḳ, ḳartaymaḳ[5935] ve amelmande olmaḳ’ manasınadır. “Yaşıŋ yetmiş ise işiŋ de bitmişdir.” dėrler.*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ‘Oṯmānī* [cüz’-i ṯānī, 911[b]]

iḫtiyār: *f. m.[5936] Begenme, seçme, ḫuyār. ‘Arabīde: Tercīḥ ve taḫyīr olunma, ıṣṭıfā. Ḳavl-i muḫtār bulmaḳ. Öründelenmiş şeyḫ. iḫtiyār-i külfet: Ḳabūl-i meşaḳḳat. iḫtiyārī: Bi ’ṭ-ṭev‘ ve ’r-rıżā, keyfī. Türkīde: Müsinn. iḫtiyār ḳadın: Sāl-ḫ[y]urde, ‘acūz. serv-i nāzım sen cevān ben iḫtiyār. ṣāḥib-i iḫtiyār: Muḫtār.*

5869. İḫtiyarıŋ (ḳocanıŋ[5937], ḳartıŋ) aşını sorma, yaşını sor; yaşından soŋra arḳadaşını sor. **181/14**

5870. İḫtiyarıŋ yaşını sor, aşını sorma. **181/15**

[iḫtiyarla-:] Ḳocamaḳ, ḳartalmaḳ[5938].

5871. İḫtiyarıŋ elini öp, duasını al. **181/16**

5872. İḫtiyar elin öpmek sebepsiz değildir. **181/17**

Muḥibbī *Dīvān* [659, 2243, 5] beyt[5939]

elde[5940] Muḥibbī cān u dili tuḥfe eyle kim[5941]
kim bī-vesīle öpmediler iḫtiyār elün

5873. İḫtiyar, genç gider elbet ėr geç. **181/18**

5874. İḫtiyarlıḳta yoḳsuzluḳ[5942] (yoḳsulluḳ), gençlikte ölüm zordur. **181/19**

[Ḥalīm Girāy] *Gülbün-i Ḫānān* 120

beḳa yoḳ gerçi kim biŋ yıl da olsa zindgānīde
ḳatı müşkildür ammā merg hengām-i cevānīde

5875. İḫtiyarlıḳta yoḳsulluḳ hayatı tėz imrar ėder. **181/20**

5876. İḫtiyar genç ile evlenirse gençlere miras ḳalır. **181/21**

5934 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtiṣār: [ḳısm-ı evvel,] 259[a].

5935 TDK: *DS*: kartaymak: İhtiyarlamak, kartlaşmak.: VIII, 2670[a].

5936 f. m.: *Fi‘l-i müte‘addī*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: rumūżāt, [8].

5937 Yazmada: *ḳoca*.

5938 TDK: *DS*: kartalmak: İhtiyarlamak, kartlaşmak.: VIII, 2670[a].

5939 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: elde Muḥibbī cān u dili tuḥfe eyledügüm / kim bī-vesīle öpmediler iḫtiyār elin: 659, 2243, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: elde Muhibbî cân ü dili tuhfeyledi kim / kim bî-vesîle öpmediler ihtiyâr elün: 2, 374, 658, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: elde Muḥibbī cān u dili tuḥfe eyle kim / kim bī-ḥad yine (bī-ḫazīne) öpmediler şehriyār elin: 2, 1322, 2612, 5.

5940 Yazmada: *al da*.

5941 Yazmada: *iled kim: götür kim*.

5942 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yoḳsız: Fakir, yoksul.: 326[b].

Kemāl Paşa[5943] [mışrā‘]

sen cevānsuŋ sevdigim ben iḫtiyār

Şeyḫü ’l-İslām Yaḥyā[5944] [*Dīvān-ı Yaḥyā* Ġazeliyyāt 115[5945]] [beyt]

ėşigüŋde gözi yaşlı ‘āşıḳuŋ biŋ var ėken
nev cevānum biŋ yaşa Yaḥyā’yı ėtdüŋ iḫtiyār

5877. İḫtiyar iḫtiyarlığı tanır ise ėl de malına göz dikmezdi. **181/22**

5878. İḫtiyar, iki şeyi sever imiş: biri uzun ömür, diğeri çoḳ mal. **181/23**

5879. İḫtiyarlarıŋ arzu ve şerefi evlatlarınıŋ evladını görmektir, evladıŋ şerefi de ana babasınıŋ hayatıdır. **181/24**

Cümel-i hikemiye…

[Meḥmed Es‘ad “Ba‘ż Emṯāl-i Ḥikemiyye”, *Derme Çatma*: I, 1, 9[a].]

5880. İḫtiyarlarıŋ tamah ve hırsı yaşıyla beraber artarmış. **181/25**

5881. İḫtiyarıŋ gözleri yoldadır. **181/26**

5882. İḫtiyarlar, helva ḳazanını[5946] sırtında taşır. **181/27**

5883. İḫtiyarlar (yarın öbürgün öleceğini düşünenler); helva ḳazanını sırtında, ḳavi imanını ḳalbinde, aziz canını pür-sûde bedeninde taşır.[5947] **181/27**

5884. İḫtiyarıŋ helva yaḫısı(?) hazırlanmış. **181/28**

5885. İḫtiyarlara artıḳ nasihat istemez, isterse başındaki aḳ saçı[5948] yeter. **181/29**

Yaḥyā Naẓīm[5949] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 118] beyt

aġardı mūy-ı ser gelmez mi saŋa intibāh ey dil
şebāb-ı ‘unfuvānī geçdi eyyām herem baṣdı

5886. İḫtiyarlıḳ, masḳaralıḳtır[5950]. **181/30**

5943 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtiyār: [ḳısm-ı evvel,] 264[a].

5944 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *Yaḥyā*.

5945 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtiyār: [ḳısm-ı evvel,] 264[a].

5946 Yazmada: *ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳazġan: 219[b]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a]. Yazmada *kazan* kelimesi, *ḳazan* ve *ḳazġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

5947 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

5948 Yazmada *saç* kelimesi dört farklı imla ile (sac, saç, ṣac, ṣaç) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: saç: 794[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaç: 1152[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaç: II, 800[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sac: 177[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: saç: 221[b]; ṣaç: 221[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: saç: üçüncü cilt, 3[b]; ṣaç: üçüncü cilt, 277[b].

5949 Yazmada: *Naẓīmī*.

5950 Yazmada: *masḫaralıḳdur*. Kelimenin aslı Arapça ‘alay ve eğlence konusu’ manasında *masḫara*[t]’dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i‘tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3.

5887. İḫtiyarlar, ihtiyatsız bulunmaz. **181/31**

5888. İḫtiyarlar sözü gerçektir; zira yaşıyla başıyla tecrübe ėtmişlerdir. **181/32**

5889. İḫtiyar sözünü tutmaḳ gerek, tutmasaŋ da işitmek gerek. **181/33**

[Süheylī Aḥmed bin Hem-dem] *Kitābu ‘Acā’ibü ’l-Me’āṯir ve Ġarā’ibü ’n-Nevādir*[5951] Ve Mine ’n-Nevādir 13[5952]

5890. İḫtiyara hürmet ėtmek gerek. **181/34**

Dede ‘Ömer Rūşenī[5953] *Āṯār-ı ‘Işḳ* 76 [beyt[5954]]

pīr elünden çūn yedüŋ nān[5955] *u nemek*
ehl-i pīre hem[5956] ***yine ḥürmet gerek***

5891. İḫtiyar kadına süs yapmaḳla taze ḳadın yerine geçmez, ḳart kişi evlenmekle taze güveyi[5957] mumu ile gerdeğe girilmez. **181/35**

Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

5951 Yazmada: *Ġarā’ibü ’n-Nevādir risālesinden bir ḥikāye fıḳrasıdur*.

5952 Yazmada: *15*. Süheylī Aḥmed bin Hem-dem: *Kitābu ‘Acā’ibü ’l-Me’āṯir ve Ġarā’ibü ’n-Nevādir*: Ve Mine ’n-Nevādir: Kefere ümerāsından bir sāl-ḫ[v]urde-yi kār-ı āzmūde kimse var idi, ki cümleniŋ iḫtiyārı ėdi. Ol kimesne seferde ėmiş, şehre geldi. Cümlesi ḳalḳup anıŋ ḫānesine vardılar ve meşveretlerini ‘arż eylediler; zīrā ol kimse bi-ḥasbi ’s-sinn cümleden iḫtiyār ėdi. Ayıtdı: “Bu tedbīr ve ittifāḳıŋuz ṣavāb degildür. ‘İnde ’l-‘aḳl[en] merdūd ve mehcū[r]dur; zīrā emṯālin kütüb-i ‘adīde de müşāhede oldıġı vechle ehl-i İslām beyninde her ne ḳadar ẓāhir[en] tefriḳa görinür ėse de ma‘n[en] birbirleriyle ittifāḳ ve ittiḥād üzere olduḳlarından hemān sizler kendü ḫāliŋüz ile meşġūl olup bu dā‘iyeden ferāġat eyleyesüz.” dėdi. Cümlesi merḳūmuŋ işbu naṣḥ u pendini ḳabūl eylediler.: 13.

5953 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī*. *Āṯār-ı ‘Işḳ*, Dede ‘Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]’nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne’deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*: 9, 82[c]. Yazmada ise *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ın müellifi olarak Dede ‘Ömer Rūşenī’nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

5954 Dede ‘Ömer Rūşenī: *Āṯār-ı ‘Işḳ*: pīr elünden çūn yedüŋ nāŋ u nemek / **ehl-i pīre hem yine ḥürmet gerek** / ḫāne-dān-ı şeyḫe ṣaḳın bed dėme / uyuz olur inine üren köpek: 76. AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: pīr elüŋden çün yidüŋ nān u nemek / **ehl-i pīre pes yine ḥurmet gerek** / ḫānedān-ı şeyḫe ṣaḳın bed dime / uyuz olur inine üren köpek: 278, 55. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: pîr elinden çün yidüŋ nân u nemek / **ehl-i (ehli) pîre pes yine hürmet gerek** / hâne-dân-ı şeyhe sahın (sakın) bed dime / uyuz olur öynine uran köpek: 230, 48.

5955 *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ta ve yazmada: *nāŋ*. AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: nān: 278, 55. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: nân: 230, 48.

5956 *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ta ve yazmada: *hem*. AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: pes: 278, 55. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: pes: 230, 48.

5957 Yazmada: *güvegi*. CLAUSON: *EDPT*: küḏēgü: 703[a]. TDK: *DS*: güvegi: Damat, güveyi.: VI, 2239[b]. Yazmada *güveyi* kelimesi; *givegi*, *giyev*, *güve* ve *güvegi* biçimleri ile kullanılmış.

Żiyā Paşa[5958] [*Külliyyāt-ı Żiyā Paşa - Naẓm Ḳısmı* Tercī‘ Bend 153] mıṣrā‘[5959]

ġāze-yi ‘aṭṭār ile gelmez ‘acūze intiẓām

5892. İḫtilafsız meclis, millet (ümmet) olmaz. **182/01**

5893. İḫtilaf ümmeti, iḫtilaḳ ümmeti…[5960] **182/01**

5894. İḫtilaf, izhar-ı haḳiḳate sebeptir. **182/02**

5895. İḫtilaf izhar-ı haḳiḳate medardır. **182/03**

5896. İḫtiyarlara gülmezler. **182/04**

Keçeci-zāde ‘İzzet Mollā[5961] [*Miḥnet-keşān* 20] [beyt]

Ḥarem ket-ḫudāsı ḳoca iḫtiyār
baḳar dönme dolāba leyl ü nehār

5897. İḫtiyarlara riayet ėt, ki iḫtiyar olasın; her sözüŋde muḫtar olasın. **182/05**

5898. İḫtiyarıŋ bir ayağı çuḳurda. **182/06**

5899. İḫtiyar, helva ḳazanını kendi taşır. **182/07**

5900. İḫtiyarıŋ gençliği tuttu. **182/08**

5901. İḫtiyarıŋ gençliği tutarsa gençleri şap şap öpermiş. **182/09**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [370, 20, 1] [beyt]

cenāb-ı şeyḫ daḫı noş ėderse köhne şerāb
şebāb-ı ‘avdet ėdüp tāzeyi öper şap şap

5902. İḫtiyarlıḳta rahat ėtmek isteyen gençlikte çalışmaḳ gerek. **182/10**

5903. İḫtiyar (ḫıyar) elden giderse sabır ve ḳarar da göŋülden gider. **182/11**

Fuzūlī [*Dīvān* 519, LXXII] [rubā‘ī]

gördüm seni elden iḫtiyārum gitdi
baḫdum[5962] *yüziŋe sabr u ḳarārum gitdi*
ḫāk oldum vü her[5963] *yaŋa ġubārum gitdi*
el-ḳıṣṣa ḳapuŋdan i‘tibārum gitdi

5904. İḫtiyar elden gidince sabır göŋülden gider. **182/12**

5905. İḫtiyarı elendi gitti. **182/13**

5906. İḫtiyarı elden gitmiş, itibarı dilden. **182/14**

5958 Yazmada: *şā‘ir Żiyā Paşa*.

5959 Yazmada: *beyt*. Yazmada ilgili alıntı “para ėtmez yüzündeki ġāze / ġāze-yi ‘aṭṭār ile gelmez ‘acūze intiẓām” şeklinde beyit olarak kaydedilmiş olmakla birlikte Ziya Paşa’nın bahse konu beytinde “para ėtmez yüzündeki ġāze” mısrası yoktur. Bu sebeple; burada, yalnızca madde başı ile ilgili kısım olan “ġāze-yi ‘aṭṭār ile gelmez ‘acūze intiẓām” mısrasının kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. Żiyā Paşa: *Külliyyāt-ı Żiyā Paşa - Naẓm Ḳısmı*: Tercī‘ Bend: ġāze-yi ‘aṭṭār ile gelmez ‘acūze intiẓām / ‘aṣrımızda ṣıdḳ u ġayret ehli bulmaz iḫtirām: 153.

5960 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

5961 Yazmada: *‘İzzet Mollā*.

5962 Yazmada: *baḳdum*. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: baktım (bahdım, bahdum): 210, LXXXI, 2.

5963 Yazmada: *dehr*.

Fuzūlī [*Dīvān* 519, LXXII] [rubā‘ī[5964]]

gördüm seni elden iḫtiyārum gitdi
baḫdum[5965] *yüziŋe sabr u ḳarārum gitdi*
ḫāk oldum vü her[5966] *yaŋa ġubārum gitdi*
el-ḳıṣṣa ḳapuŋdan i‘tibārum gitdi

5907. İḫtiyar elde değil, ne çare! **182/15**

Rūḥī-yi Baġdādi[5967] [*Külliyyāt-ı Eş‘ār-ı Rūḥī-yi Baġdādī* Ġazeliyyāt 225[5968]] [beyt]

çoḳdur eger-çi derd ü belāsı maḥabbetüŋ
ammā ne çāre elde degil iḫtiyārımuz

5908. İḫtiyar elde değil, neylersin iki gözüm! **182/16**

5909. İḫtiyarı elinde değil. **182/17**

Lā[5969] beyt

ḫayr u şerr cümle Ḥaḳḳ’a rāci‘dür
kimseniŋ iḫtiyārı elde degil

Fehīm-i Ḳadīm[5970] *Dīvān*[5971] Terkīb Bend [264, IV, 1, 4; 5] [naẓm]

şeb-i hecr ü ġamm-ı zülf ü dil-i sevdā-perdāz
iḫtiyārī degil āh eyler ėsem dūr u dırāz

āh ėdersem n'ola sevdāŋ ile ṭolmış[5972] *göŋlüm*
ḫaberüm yoḳ ki senüŋ ‘āşıḳun olmış göŋlüm

Fehīm-i Ḳadīm[5973] [*Dīvān* Terkīb Bend 264, IV, 3, 5[5974]] [beyt]

‘afv ḳıl ḫüsnüŋe küstāḫ nigāh ėtdüm ėse[5975]
iḫtiyār elde degil girye vü āh ėtdüm ėse[5976]

Lā[5977] [beyt]

bu[5978] *şevḳ ile geçdi rozgārum*
destümde degildi iḫtiyārum

5964 Yazmada bir kere yazılmış olan bu alıntı, ilgisi sebebiyle her iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.
5965 Yazmada: *baḳdum*. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: baktım (bahdım, bahdum): 210, LXXXI, 2.
5966 Yazmada: *dehr*.
5967 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Rūḥī*.
5968 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtiyār: [ḳısm-ı evvel,] 263[b].
5969 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtiyār: [ḳısm-ı evvel,] 263[b].
5970 *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’inde ve yazmada: *Fehīm*.
5971 Yazmada: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri’inden*. Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Dördünci Ḳısm: Aḳsām-ı Eş‘ār: Terkīb Bend: 237.
5972 *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’inde ve yazmada: *dolmış*.
5973 *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’inde ve yazmada: *Fehīm*.
5974 Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Dördünci Ḳısm: Aḳsām-ı Eş‘ār: Terkīb Bend: 238.
5975 *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’inde ve yazmada: *ėtdümse*.
5976 *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’inde ve yazmada: *ėtdümse*.
5977 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtiyār: [ḳısm-ı evvel,] 264[a].
5978 Yazmada: *bir*. *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de: *bu*.

Lā[5979] [mışrā‘]

ḥüsn olur kim bir görüşde iḫtiyār elden gider

Nef‘ī [*Dīvān* 400, 57, 40[5980]] [mışrā‘]

iḫtiyār eyler ėdüm bir sefer-i dūr u dırāz

Nābī [*Dīvān* 1, 169, III, 3; 4[5981]] [beyt]

cehāna gelmede gitmekde iḫtiyārum yoḳ
benüm benüm diyecek elümde bir medārum yoḳ

5910. İḫtiyarlara hürmet ėdip duasın almaḳ gerek. **182/18**

5911. İḫtiyar elde olmayınca neylersin? **182/19**

Muḥibbī [*Dīvān* 642, 2180, 3] beyt[5982]

güzel sever deyü ṭa‘n eyledi baŋa zāhid
elümde olmayıcaḳ iḫtiyārı n'eyleyin

5912. İḫtiyar elde olmasa da ihtimali elden bıraḳma. **182/20**

5913. İḫtiyarı, iradeti[5983] elindedir. **182/21**

5914. İḫtiyarî, mecburî; ben bilmem. **182/22**

5915. İḫtiyarî olmasa mecburî… **182/23**

5916. İḫtiyarlıḳ başa bastı, gençlik taşa bastı. **182/24**

Yaḥyā Naẓīm[5984] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 118] beyt

aġardı mūy-ı ser gelmez mi saŋa intibāh ey dil
şebāb-ı ‘unfuvānī geçdi eyyām-ı herem başdı

5917. İḫtiyarlıḳ basınca gençlik gider. **182/25**

5918. İḫtiyarlıḳ ilerledikçe[5985] hırs, tamah, canıŋ ḳıymeti de artar. **182/26**

5979 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtiyār: [ḳısm-ı evvel,] 264[a].

5980 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtiyār: [ḳısm-ı evvel,] 264[a].

5981 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḫtiyār: [ḳısm-ı evvel,] 264[a].

5982 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: güzel sever diyü ṭa‘n eyledi baŋa zāhid / elümde olmaıyaḫ iḫtiyārı n'eyleyin: 648, 2202, 1. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: güzel sever diyü ta‘n eyledi bana zâhid / elümde olmayıcak ihtiyârı neyliyeyün: 2, 348, 604, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: güzel sever diyü ṭa‘n eyledi baŋa zāhid / elümde olmayıcak iḫtiyārı n'eyleyeyin: 2, 1366, 2711, 3.

5983 CÜRCÂNÎ: *Kitabu't-Ta‘rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-irāda[t]: Dileme.: 16[b]; al-irāda[t]: Kalbin kendi arzusuyla ruhun gıdasını istemesidir.: 16[b]. ATAY: *A-TBL*: al-irāda[t]: İstemek, arzu etmek.: 1, 488[a]. İrade: Bir davranışı tercih edip gerçekleştirme gücü anlamında terim. Sözlükte ‘istemek, dilemek’ anlamına gelen *irade* terim olarak ‘nefsin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmeyi istemesi, ona yönelmesi’ veya ‘canlıyı, kendisinden değişik mahiyetteki fiillerin doğmasını sağlayacak bir duruma getiren nitelik’ yahut ‘bir fayda elde etme inancının ardından doğan eğilim’ gibi değişik şekillerde tanımlanmıştır. Geniş bilgi için bk. ÇAĞRICI, M. - H. HÖKELEKLİ: “İrade”, *DİA*: 22, 380[c]-384[b].

5984 Yazmada: *Naẓīmī*.

5985 Yazmada: *ilerüledükçe*. Osmanlı Türkçesinde *ileri* kelimesinin hem *ileri* hem de *ilerü* imlası müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

5919. İḫvanına cefa eyleme, ki[5986] bu devran kimseye vefa ėtmez. **182/27**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[5987] 346[5988]

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī* [37^{b}]

iḫlāṣ: *['A.] Ṣafvet-i ḳalb, ṭoġrılıḳ, riyāsızlıḳ, bī-ġaraż-āne maḥabbet.*

5920. İḫlasperver âdemdir. **182/28**

5921. İḫlas-ı ḳalbe malik olanlar mesutturlar. **182/29**

Ed

5922. Edânî[5989]; 'pek aşağı, eŋ bayağı alçaḳlar' dėmektir[5990]. **183/01**

[Meḥmed Ṣalāḥī] *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* [ḳısm-ı evvel, 81^{a}[5991]]

Alçaḳlar ile yoldaş olma, yoluŋ yaŋılır; kötülerle ḳoldaş[5992] *olma, ḳolun ḳırılır.*

5923. Edânîye yâr olma, adıŋ çıḳar; adıŋ çıḳmasa yâdıŋ çıḳar. **183/02**

5924. Edânîye yâr olma, adıŋ çıḳar. **183/03**

5925. Edânîye ne yâr ol ne yalvar. **183/04**

Bāḳī *Dīvān* [218, 192, 2] [beyt]

baş egmezüz edānīye dünyā-yı dūn içün
Allāh'adur tevekkülümüz i'timādımuz[5993]

5926. Edânî ḳapısına varma, ömrüŋ tebah olur; olmazsa sözüŋ ḳabul, emeliŋ heba olur. **183/05**

Mevzundur.

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Yaḥyā Naẓīm[5994] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [Ramażāniyye I, 61] [naẓm]

āh kim ey dil-i nādīde refāh
seni ṭūl-i emel ėtmiş güm-rāh

5986 Yazmada: *kim*. CLAUSON: *EDPT*: kim: 720^{b}. TDK: *TTS*: kim: Ki.: IV, 2561. Ş. Sāmī: *ḲT*: kim: II, 1227^{a}.

5987 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

5988 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: eyleme iḫvānıŋa hergiz cefā / kim bu devrān kimseye ėtmez cefā: 346.

5989 Aslı Arapça *adānī* olan bu kelime, *adnā*'nın cemi olup 'en alçaklar, en bayağılar' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 597^{a}.

5990 eŋ bayağı alçaḳlar dėmekdür: Yazmada: *eŋ bayaġı dėmekdür. Alçaḳlar dėmekdür*.

5991 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: edānī: ['A.] *ednā*'nıŋ cem'i. Pek alçaḳ, en bayaġı ādemler: [ḳısm-ı evvel,] 81^{a}.

5992 CLAUSON: *EDPT*: koldaş: 619^{a}. TDK: *TTS*: koldaş: Yardımcı, muavin, arkadaş.: IV, 2617. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoldaş: Arḳadaş, mu'īn, yardaḳ.: II, 1110^{b}. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoldaş: 239^{a}. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoldaş: Arkadaş, yoldaş.: 152^{b}.

5993 Yazmada: *i'tiḳādımuz*.

5994 Yazmada: *Naẓīmī*.

der-geh-i Ḥaḳḳ'ı ḳoyup lāyıḳ mı
der-i ġayri[5995] *ėdesüŋ vaḳf cibāh*[5996]

ola ser-māye-yi 'ömrüŋ şeb ü roz
devr-i ebvāb-ı edānīde tebāh

ḳanda varsaŋ ėdeler istiṯḳāl
ṯıḳletüŋden olına istikrāh

bir sözüŋ var mı o dīvānda, Nebī
olıcaḳ nā'ib vü ḳāḍī Allāh

iltecā eyle Ḥabīb-i Ḥaḳḳ'a
der-i Ma'būd'ı ėdin cāy-ı penāh

aġla ḥālüŋ yüzŋi sür[5997] *şeb ü roz*
eylemez sā'ili redd der-gāh

imtinānsızdur iki 'ālemde
'afv-ı Peyġamber ile faẓl-ı İlāh

5927. Edânî ḳapısı tul-i emeliŋ çıḳmaz soḳağındadır. **183/06**

5928. Edânîye baş eğilmez. **183/07**

5929. Edna[5998] kimseye ne baş ḳoş ne aş. **183/08**

5930. Edânî ve esâfile lütfėdenler, lütuflarını kendi aleyhlerine istimal ėtmiş olurlar. **183/09**

Aḳvâl-i hikemiyedendir.

Lā

5931. Edânîden[5999] gelir ne bela gelirse kişiye. **183/10**

Mevzundur.

5932. Edânîden şefaat umma. **183/11**

5933. Edânîye yârdaş, edepsize yoldaş olma. **183/12**

5934. Edânîniŋ cefası güç çekilir. **183/13**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 46]

5935. Edânîniŋ cefasını çekmeyen bilmez, edânîden iyilik[6000] gelmez. **183/14**

5995 Yazmada: *dār-ı ġayri*.

5996 Yazmada: *cibā*.

5997 sür: Yazmada yok.

5998 Yazmada *ednā* kelimesi iki farklı imla ile (ادنا, ادنى) kullanılmış. Kelimenin aslı; 'yakın, en yakın; en alçak, daha alçak' manalarındaki Arapça *adnā (ادنى)*'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 597ª. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ednā (ادنى) yā-ḫᵛud ednā (ادنا): I, 85ª.

5999 Aslı Arapça *adānī* olan bu kelime, *adnā*'nın cemi olup 'en alçaklar, en bayağılar' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 597ª.

6000 Yazmada: *eyülik*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ایو/

5936. Edna âdeme yaranmaḳ müşküldür. **183/15**

5937. Edna söz, edna kişiden; âlâ söz, âlâ kişiden çıḳar. **183/16**

5938. Edna kişi, hep kendini meth, âḫarı[6001] zemmėder. **183/17**

5939. Edna kişi, iyilik[6002] bilmez. **183/18**

5940. Edna, ednadan hazzėder. **183/19**

5941. Edna âdem nankör olur. **183/20**

5942. Eda ėdemeyeceğiŋ işi üzeriŋe alma. **183/21**

5943. Eda ėdemeyeceğiŋ borcu edinme. **183/22**

5944. Edası farz olan borcuŋ edasına ḫizmet[6003] ėtmek gerek. **183/23**

5945. Edası farz olan, emr-i İlahîdir. **183/24**

5946. Edası vacip olan, emr-i Nebevî ve sünnet-i seniyedir. **183/25**

5947. Edası müstehap olan, amal-i salihadır. **183/26**

5948. Edasına ḳâdir olmayan, borç ėtmez. **183/27**

5949. Eda ėdecek borcu hiç yoḳ mu? **184/01**

5950. Edna, faḳir de olsa Allah ḳuludur, incitme. **184/02**

5951. Ednasına baḳ ibret al, âlâsına baḳ gayret al. **184/03**

5952. Edna söz yalan sözdür, edna meta rüşvettir. **184/04**

5953. Edna ise ḳaç, âlâ ise tut, evsat ise ortaḳ ol. **184/05**

5954. Edasına ḳâdir değilse borç ėtmesin. **184/06**

5955. Edasına ḳâdir değil iseŋ borç ėtme. **184/07**

5956. Edası güç olan şey yoḳsulluḳta ėdinilen borçtur. **184/08**

5957. Edasını ḫatırdan çıḳarma Ḫüda ile ḳul borcunuŋ. **184/09**

5958. Edasına gayret ėt. **184/10**

5959. Edasınıŋ çaresine baḳmalı. **184/11**

---

imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

6001 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-āḫar: Ġayr ma'nāsınadur, ki Fārsī̇de *dīger* murādifidür. İki nesneniŋ birine nisbetle ol biridür.: I, 746. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Âhir* ile *âhar* arasındaki fark: *Âhar*, 'ikinci' anlamına gelir. İkincisi ve daha fazlası caiz olan her şey konusunda *âhar*, dişili için de *uhrâ* kelimesi kullanılır. Üçüncüsü ve daha fazlası olmayan varlıklar konusunda da *evvel* [ilk] ve *âhir* [son] kelimeleri kullanılır. "Rebî'ü 'l-evvel" ve "Rebî'ü 'l-âhir" ifadeleri bu türden, üçüncüsü olmayan anlamındadır.: 441. TDK: *DS*: ahar (IV): Yabancı, yerli olmayan.: I, 125[b].

6002 Yazmada: *eyülik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

6003 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma[t]*'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

5960. Edası[6004] mümkündür. **184/12**

5961. Edası artıḳ aḫirete ḳaldı dėsene! **184/13**

5962. Edası müşküldür. **184/14**

5963. Edna âdem. **184/15**

5964. Ednası, âlâsı hep bir yerde. **184/16**

5965. Edna un, edna vėrgi[6005]… **184/17**

[‘Alī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*[6006] [cild-i evvel, 39^{b}]

edeb: *[‘A.] Uṣlulıḳ, terbiye, ḫulḳ ile ḥüsn-i mu‘āmele, eṭvār-ı maḳbūle. § Ẓarāfet, nāzüklik. § Ḥicāb, ḥayā. § Edebiyyāt kelimesiniŋ*[6007] *müfredi: ‘ilm-i edeb - ki: i‘tibār-ı ḳudemāya göre ṣarf, naḥv, bedī‘, beyān, luġat, iştiḳāḳ, ‘arūż, ḳāfiye, ḫaṭṭ, inşā, farż-ı ‘şi‘r: tārīḫ (muḥāżarāt) ‘ilmlerinden ‘ibāretdür. Edebdür söylemesi= Beyān ve ifādesinden istiḥyā ėderüm dėmekdür. § Ṣūfiyyūna göre (edeb-i şerī‘at), (edeb-i ḫıdmet), (edeb-i Ḥaḳḳ) nāmıyla ta‘rīf ėdilen üç ḥāl: Edeb-i şerī‘at= Merāsim-i şer‘iyyede tevaḳḳuf. Edeb-i ḫıdmet= Īfā-yı merāsim ve aḥkām-ı şer‘iyyede mübālaġa*[ten] *vaḳf-ı vücūd. Edeb-i Ḥaḳḳ= ‘Abda ve Ḥaḳḳ’a ‘ā’id ḫuṣūṣāta ma‘rifet-i tāmme ḥāṣıl ėtmek. Edebü ’l-baḥr= ‘İlm-i münāẓara, ‘ilm-i ādāb. Edebü ’l-ḳāḍī= Şer‘iŋ emr ü tavṣiye eylediği*[6008] *uṣūl ve mezāyāyı iltizām ėtmek. Edebü ’n-nefs= Aḫlāḳ-ı ḥasene-yi bāṭıne. Edepsiz= Edeb ve terbiyesi olmayan, ‘ārsız, bī-edeb. Edebsizlik= [T.] Edeb ve terbiye noḳṣānı, bī-edeblik. Edebli= [T.] Terbiyeli, uṣlu, ḥayālı. § Ẓarīf, nāzük. Edebī= [‘A.] Edebiyyāta, ‘ulūm-i edebiyyeye mensūb: āṯār-ı edebiyye. || Edebiyyāta müte‘allıḳ eṯerler.*

[‘Alī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*[6009] [cild-i evvel, 39^{b}]

edebiyyāt: *[‘A. s.] {Manẓūm olsun menṯūr olsun ‘ale ’l-ıṭlāḳ} Belīġ*[6010]*, güzel sözler. § Belīġ sözler söylemek içün ṭutılan uṣūl. Edebiyyāt-ı Şarḳıyye= Aḳvām-ı Şarḳiyyeniŋ āṯār-ı belīġası. Edebiyyāt-ı ‘Oṯmāniyye= Lisānımızda yazılmış olan āṯār-ı edebiyye. Edebiyyāt-ı ‘Arabiyye= Büleġā-yı ‘Arabıŋ āṯārı. Edebiyyāt-ı Ġarbiyye: Avrupa aḳvāmınıŋ āṯār-ı edebiyyesi.*

[‘Alī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*[6011] [cild-i evvel, 39^{b}]

edebiyyūn[6012]***:*** *[‘A. s.] Edebiyyātla işti ġāl ėdenler, üdebā, müntesibīn-i edeb.*

[Mu‘allim Nācī] *Luġat-i Nācī* [39^{b}]

edeb: *[‘A.] ‘Aḳllılıḳ, uṣlulıḳ, ḫulḳ ile ḥüsn-i mu‘āmele. Ba‘ż üdebā “Muttaṣıfını ḥaḳḳında mūcib-i şeyn olacaḳ ḥāllerden muḥāfaẓa ėden meleke…” diye ta‘rīf*

6004 Yazmada: *edāsını*.

6005 Yazmada: *vėrgü*. CLAUSON: *EDPT*: bėrgü: 362^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: vėrgü yā vėrgi [Zebān-zedi: *vergi*.]: II, 1500^{b}.

6006 Yazmada: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*.

6007 edebiyyāt kelimesiniŋ: Yazmada: *edebiyyāt kelimesiniŋ kelimesiniŋ*.

6008 eyledigi: Yazmada yok.

6009 Yazmada: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*.

6010 Yazmada: *bīleġ*.

6011 Yazmada: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*.

6012 Yazmada bu alıntının devamı bir sonraki (yüz seksen beşinci) sayfada yer almaktadır.

ėtmişler[6013]*: İnsānı maḥbūbu ’l-ḳulūb ėden edebdür. § Şi‘r ve inşāya müte‘allıḳ ‘ulūm. Cem‘i bu ma‘nāda ḳullanılmaz. Edebü ’l-baḥṯ= Uṣūl-i münāẓara.*

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Edep insanlarıŋ her hâl ve ḳalinde tezahür ve tecelli ėden bir ḫassa-yı hasene-yi mühimmedir, ki asıl insanı insan ėden, insan dėdiren bir ḫassa-yı mümtaza-yı memdûhadır. Bu ḫassaya sahip ve malik olan tabir-i diğerle bu ḫassa-yı celile-yi cemile ile muttasıf ve mütenevvir olan insanlara “edip” lafzı unvan olunaraḳ beyne ’n-nâs mümtazü ’l-aḳran maḳbul-i âlem olur, dėmişler.

Ṣāhidī [*Tuḥfe-yi Ṣāhidī* 10ᵇ] [mışrā‘[6014]]

küçücekden ol k’edeb ögrene büyüyüp ‘azīz ola bī-gümān

5966. Edep yahu! **184/18**

5967. Edep cennetten çıḳmıştır. **184/19**

5968. Edep yahu, medet yahu! **184/20**

5969. Edebi elden bıraḳma, edep erenler eteğidir. **184/21**

5970. Edep gerek, erkân gerek; aḳıl gerek, izan[6015] gerek. **184/22**

5971. Edep, erenler eteğidir; elden bıraḳma. **184/23**

Muḥibbī *Dīvān* [486, 1604, 5] beyt

ṣaḳla ṣuḥbet edebin baḳma nigāruŋ yüzine
çūn-ki ‘ālemde hemān kişiye ādāb gerek

Rūḥī-yi Baġdādī[6016] [*Külliyyāt-ı Eş‘ār-ı Rūḥī-yi Baġdādī* Terkīb Bend 81[6017]] [mışrā‘]

ādāb-ile var ḫıdmet-i yārān-ı ṣafāya

5972. Edep erkân, küçükten başlar her an. **184/24**

5973. Edep, kişiniŋ devlet tacıdır. **184/25**

Lā beyt

edeb bir tāc-ı devletdür Ḫudā’dan
giyüp anı emīn ol her belādan

Muḥibbī[6018] *Dīvān* [474, 1559, 5] beyt[6019]

olup çūn tāc-ı devletdür Muḥibbī götürür başa

6013 Yazmada: *ėtmişlerdür*.

6014 Ṣāhidī: *Tuḥfe-yi Ṣāhidī*: mütefā‘ilün mütefā‘ilün mütefā‘ilün mütefā‘ilün / küçücükden ol k’edeb ögrene büyüyüp ‘azīz ola bī-gümān: 10ᵇ.

6015 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḏ‘ān: Aŋlayış, ḥiss ėdiş, ‘irfān gibi. § Edeb, terbiye: [ḳısm-ı evvel,] 274ᵃ.

6016 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *Rūḥī*.

6017 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ādāb: [ḳısm-ı evvel,] 15ᵇ.

6018 Yazmada: *keḏā [Muḥibbī]*.

6019 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: edeb (olup) çün tāc-ı devletdür Muḥibbī götürür başa / bulınmaz nesne ‘ālemde ola hergiz edebden yeg: 474, 1559, 5. Yazmada bir kere yazılmış olan bu beyit, ilgisi sebebiyle iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

bulınmaz nesne ‘ālemde ola hergiz[6020] *edebden yeg*

5974. Edepten yeğ nesne[6021], bu âlemde bulunmaz. **184/26**

Muḥibbī *Dīvān* [477, 1572, 6] beyt

ne ḫaddüŋdür gelüp ḫāl-i siyāhın müşke beŋzetmek
anı bilmez misin ey dil degil bir şey edebden yeg

Muḥibbī[6022] *Dīvān* [474, 1559, 5] beyt[6023]

olup çūn tāc-ı devletdür Muḥibbī götürür başa
bulınmaz nesne ‘ālemde ola hergiz*[6024] *edebden yeg

5975. Edepten yeğ nesne[6025] olmaz. **184/27**

5976. Edep, hasepten yeğdir. **184/28**

Lā beyt

edeb ögren yararsın her umēde
ḫasebden yeg edeb ey nūr-i dīde

5977. Edebiŋ başı, dildir (lisan). **185/01**

Ḳadim Türkçe emsal:

[Ḳāşġarlı Maḥmūd] *Dīvānü Luġāti ’t-Türk* [$33^{b}{}_{7}$[6026]]

Erdem başı til.

erdem: Yani ‘edep’.

Şeref-i hüsn-i ḫulḳ ve edep haḳḳında Nābī [1052/1642 - 1124/1712]’niŋ manzumesi[6027]:

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i ḫulḳ-ı ḥasen 221, 18a, 558-228, 19b, 638] [naẓm]

ey ser-āmed-i güher-i baḥr-i ḫayāt
nüsḫa-yı münteḫab-ı ḥüsn-i ṣıfāt[6028]

meskenet[6029] *ḫaṣletin eyle i‘dād*
ol mülāyim dil ü[6030] *dervēş nihād*

6020 Yazmada: *hergiz: hēç*.

6021 Ş. Sāmī: *ḲT*: nesne: 1. Şey’: Bir nesne, ba‘ż nesneler. 2. [cümle-yi menfiyyede] Bir şey, hēçbir şey: Nesne bulamadım. [Eskimişdür.]: II, 1458^{c}.

6022 Yazmada: *keḏā [Muḥibbī]*.

6023 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: edeb (olup) çün tāc-ı devletdür Muḥibbī götürür başa / bulınmaz nesne ‘ālemde ola hergiz edebden yeg: 474, 1559, 5. Yazmada bir kere yazılmış olan bu beyit, ilgisi sebebiyle iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

6024 Yazmada: *hergiz: hēç*.

6025 Ş. Sāmī: *ḲT*: nesne: 1. Şey’: Bir nesne, ba‘ż nesneler. 2. [cümle-yi menfiyyede] Bir şey, hēçbir şey: Nesne bulamadım. [Eskimişdür.]: II, 1458^{c}.

6026 KÂŞGARLI: *DLT*: erdem: $33^{b}{}_{7}$. Müellifin bu eserden alıntılar için kullandığı Kilisli Rıfat BİLGE’nin [1874-1953] yaptığı *Kitābu Dīvānü Luġāti ’t-Türk* neşrinden aynı alıntı için bk. el-Ḳāşġarī: *Kitābu Dīvānü Luġāti ’t-Türk*: erdem: cild-i evvel, 98_{2}.

6027 Yazmada: *manẓūme*.

6028 ṣıfāt: Yazmada: *ṣıfat*.

6029 Yazmada: *ey meskenet*.

6030 ü: Yazmada yok.

ol ġanī ṭab‘u[6031] *tevāżu‘-pēşe*
ṣal gül-istān-ı felāḥa[6032] *rīşe*

saŋa ḥilm ü edeb[6033] *ü ḥüsn-i sülūk*
ėder aḥrārı żarūrī memlūk

ḥüsn-i aḫlāḳa degil erzānī
çīn-i ebrū girih-i pēşānī

vėrür āyīne-yi ḳalbe işrāḳ
vüs‘at-i meşreb ü ṭīb-i aḫlāḳ[6034]

ḫande-rūlıḳ eṯer-i raḥmetdür
turş-rūlıḳ[6035] *sebeb-i nefretdür*

ḫoy-i bed ‘ādet-i bed meşreb-i bed[6036]
ėder erbābını merdūd ebed

hażm olunmaz reviş ü[6037] *eṭvārı*
her kimüŋ k’ola tekebbür kārı

ġırre olmaḳ ṣıfat[6038]*-ı şeyṭāndur*
rānde-yi bār-geh-i Raḥmān’dur

ėtme erbāb-ı tekebbürle suḫan
ol gurēzān mütekebbirlerden

hem-nişīn olmaḳ olursa nā-çār
sen aŋa eyle tevāżu‘[6039] *nā-çār*

‘uḳalā gerçi şekerler yėdiler[6040]
saŋa kibr ėdene kibr ėt dėdiler

lēk ġavġaya çıḳar bir yanı
sen tevāżu‘la[6041] *ṣavuşdur anı*

ṭab‘-ı ādemde olur kibr ü ġurūr
maraż-ı müzmin ü zaḫm-ı nāṣūr[6042]

düşen ol vādīye iflāḥ olmaz
maraż-ı nekbeti[6043] *ıslāḥ olmaz*

6031 u: Yazmada yok.
6032 Yazmada: *felāca*.
6033 ḥilm ü edeb: Yazmada: *ḥüsn-i edeb*.
6034 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme - Metin)*: ṭīb aḫlāḳ: 222, 18a, 567.
6035 Yazmada: *turs-rūlıḳ*.
6036 *ḫoy-i bed ‘ādet-i bed meşreb-i bed*: Yazmada: *ḫoyı bed ‘ādeti bed meşrebi bed*.
6037 ü: Yazmada yok.
6038 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme - Metin)*: ṣıfāt: 221, 18a, 563.
6039 eyle tevāżu‘: Yazmada: *tevāżu‘ eyle*.
6040 şekerler yėdiler: Yazmada: *şeker yediler*.
6041 Yazmada: *tevāżu‘ ile*.
6042 nāṣūr: Yazmada: *nāşūr*.
6043 maraż-ı nekbeti: Yazmada: *maraż nekbeti*.

olma mest-āne-yi cāh u pāye
ḳarşu durma ġażab-ı Mevlā'ya

kibriyā[6044] *vü 'aẓamet Ḥaḳḳ'a yarar*
ḳul olanda[6045] *bu ṣıfatlar ne arar*

bendelik ṭavrına olsun 'amelüŋ
ḫalḳ eḏāsına dırāz ėtme elüŋ[6046]

sende ẓāhir olıcaḳ kibr ü ġurūr
ḫaṣm ėder ẓahruŋı[6047] *Allāh-ı Ġayūr*[6048]

ṭutalum çarḫa ėrişmiş cāhuŋ
yine ednā ḳulısuŋ Allāh'uŋ

'unf-ile ḫalḳı ḳapuŋdan sürme
kimseye dāmen ü[6049] *dest öpdürme*

ne ḳadar cāhuŋ olursa 'ālī
dāmenüŋ boseden olsun ḫālī

saŋa lāzım yere yüzler sürmek
ḳula düşmez el etek öpdürmek

kendüŋe[6050] *'ucbı taṣavvur ėtme*
ḳādir olduḳça taṣaddur ėtme

ḳatı da'vācısı çoḳdur ṣadruŋ
ḳorḳaram żāyi' ėderler ḳadrüŋ

kimseye ṣatma ṣaḳın 'izz ü celāl
ėtmesün kimse seni istiṯḳāl[6051]

ḫalḳa vėr rıfḳ u tevāżu'la selām
zūr ile[6052] *eyleme teklīf-i ḳıyām*

saŋa ta'ẓīm olunursa ne güzel
ėtmeyen cāhil ile[6053] *ėtme cedel*

sende āmāde ėse şerm ü edeb
olur elbetde mürā'āta sebeb

şermdür ġāze-yi rūy-i īmān
bī-ḫayālıḳ[6054] *iki 'ālemde yaman*

6044 Yazmada: *kibr 'ucb*.
6045 ḳul olanda: Yazmada: *ḳulda ammā*.
6046 Yazmada: *dilüŋ*.
6047 Yazmada: *ẓahrıŋı*.
6048 Ġayūr: Yazmada: *Ġayyūr*.
6049 ü: Yazmada yok.
6050 Yazmada: *kendiŋe*.
6051 Yazmada: *istiḳlāl*.
6052 Yazmada: *eyleme*.
6053 cāhil ile: Yazmada: *cāhile*.
6054 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme - Metin)*: bī ḫayālük: 223, 18b, 588.

ḥüsn-i ḫulḳ[6055] *ile gözet ādābı*
gör ḥayātuŋda[6056] *olan şād-ābı*

edeb ārāyişidür insānuŋ
bī-edeb tābi'idür şeyṭānuŋ

bī-edeb olmaġ-ıla[6057] *oldı*[6058] *ḫasūd*
der-geh-i raḥmet-i Ḥaḳḳ'dan merdūd

ḫaşrde vāḳı'a-yı 'uḳbāda
sāḥa-yı maḥkeme-yi kübrāda

ref'-i re'se bulamazsun[6059] *ḳudret*
çeşm taḳlībine yoḳdur furṣat

yine dīvān-ı Ḫudā ḥāżırdur
Ḥaḳḳ te'ālā her işe nāżırdur

ḳudretinde naẓar-ı Mevlā'nuŋ
farḳı yoḳ āḫiret ü dünyānuŋ

naḳṣdan pāk ü[6060] *masūndur Bārī*
olmaz Allāh'a taġayyür ṭārī

ḥāżır u nāẓır[6061] *ėken ḥażret-i Rabb*
eyleme terk-i mürā'āt-ı edeb

süfehā ile müdārā eyle
enbiyā ḳavlini icrā eyle

enbiyā meslegini eyle ḳabūl[6062]
oldı me'mūr müdārāya Resūl

bī-müdārā olamazsuŋ rāḥat
faḫr-i 'ālem dėdi "re's-i ḥikmet"

bī-sebeb ḫalḳla ġavġā ėtme
terk-i bārū[6063]*-yı müdārā ėtme*

olmaġa miḥnet-i 'ālemden emīn
hėç müdārā gibi yoḳ ḥışn-i ḥaṣīn

bād-veş[6064] *eyleme her bezme şitāb*
mihr-veş eyleme devr-i ebvāb

6055 ḥüsn-i ḫulḳ: Yazmada: *ḥüsn ü ḫulḳ*.
6056 ḥayātuŋda: Yazmada: *ḥayā içre*.
6057 Yazmada: *olmaḳ-ile*.
6058 oldı: Yazmada yok.
6059 Yazmada: *bulamazsın*.
6060 ü: Yazmada yok.
6061 ḥāżır u nāẓır: Yazmada: *nāżır u ḥāẓır*.
6062 *eyle ḳabūl*: Yazmada: *ḳabūl eyle*.
6063 bārū: Yazmada: *bāzū*.
6064 Yazmada: *pād-veş*.

ḫāneden çıḳma ki oldur[6065] *cennet*
goşe-yi ḫānede genc-i ḫalvet

keşf-i rāz eyleme bī-gānelere
vėrme yol meclis-i dīvānelere

herkesi maḥrem-i esrār ėtme
sırrunı[6066] *zīver-i bāzār ėtme*

herkesüŋ ḳavlini ṣādıḳ[6067] *ṣanma*
cümleyi lēk münāfıḳ ṣanma

kimsenüŋ medḥine maġrūr olma
kesr-i nefs eylemeden dūr olma

olur ālūde-yi çirk-āb-ı riyā
yüzüŋe[6068] *ḳarşu olan medḥ ü ṯenā*

çerbden farḳ ėdemem ol suḫanı
ki şifāh[en6069] *ėdeler medḥ seni*

senden eylerse eger ḳaṭ'-ı umēd
uġramaz dā'ireŋe olsa da īd

varma ġayruŋ evine bī-da'vet
ola ammā o da ehl-i himmet

vardıġuŋ meclis ola ehl-i reşād
olmaya encümen-i fısḳ u fesād[6070]

da'vete gerçi icābet lāzım
olmaya fısḳı velē müstelzim

öyle meclis olamaz saŋa maḥall
ki ėde 'ırżuŋa īcāb-ı ḫalel[6071]

olma meclisde ne bir[6072] *gūne ḫamūş*
vaḳt-ile gāh[6073] *zebān ol geh goş*

hem riyā meclise hem ṯıḳlet olur
ecri ġāret-zede-yi āfet olur[6074]

kimseye vėrme ḫuşūnetle cevāb
luṭf-ile 'izzet-ile eyle ḫiṭāb

6065 oldur: Yazmada: *oldur geh*.
6066 Yazmada: *sırrıŋı*.
6067 Yazmada: *gerçek*.
6068 Yazmada: *yüziŋe*.
6069 Yazmada: *sefīhān*.
6070 encümen-i fısḳ u fesād: Yazmada: *encümen-i ehl-i fesād*.
6071 Yazmada bu metnin devamı, bu beyitten itibaren bir sonraki (186.) sayfada yer almaktadır.
6072 Yazmada: *per*.
6073 Yazmada: *gā*.
6074 Bu manzumede bu beyit ile önceki beyit arasında yazmada kaydedilmemiş olan 8 beyit daha vardır.

kimsenüŋ ʿaybını urma yüzine
goşuŋı bāb-ı ḳabūl ėt sözine

eyleme kimseyi ḳaṭʿā[6075] *techīl*
ėtme maḫlūḳ-ı Ḫudā'yı taḫcīl

kimsenüŋ ḥāline ṭaʿn ėtme meded
ki olur ḥāṣılı endūh-ı ebed

cevher-i ʿilmi ėden saŋa ʿaṭā
ʿilmi görmiş ana da cehli sezā

ṣāniʿüŋ rābıṭa-yı ḥikmetidür
ḳısmet-i ʿādile-yi ḳudretidür

olsun ārāyiş-i dehenüŋ bu maḳāl
inkisār ile yaman olur ḥāl

terk-i āyīn-i cefā[6076] *ü sitem ėt*
bed-suḫan dil-şiken olma kerem[6077] *ėt*

hele n'eylerseŋ eyā rūḥ-i revān
olma ḫāṭır-şiken ü tēz[6078]*-zebān*

kesr-i ḫāṭır günehüŋ ekberidür
cümle-yi maʿṣiyetüŋ bedteridür[6079]

eyle ḫāṭırları taʿmīre şitāb
eyleme ʿarş-ı İlāhī'yi ḫarāb

ḳā'il olur mı Ḫudāvend-i Ġayūr
ki ḫarāb ola o beyt-i maʿmūr

ol[6080] *gözüm nūrı bu maʿnāya ḫabīr*
olmaz[6081] *aṣlā bu güneh ʿafv-peḏīr*

5978. Edep, hem ḫılḳî[6082] hem kesbîdir. **185/02**

5979. Edip; kâmil, selim, zarif âdemdir. **185/03**

5980. Edep, hüsn-i aḫlaḳtan[6083] doğar; hüsn-i aḫlaḳ ise hidayet-i ḫalḳ-ı âlemdir. **185/04**

5981. Edep, hüsn-i aḫlaḳ; birbiriniŋ zarfıdır, ki zarf olmayınca mazruf da olmaz. **185/05**

6075 Yazmada: *aṣlā*.

6076 terk-i āyīn-i cefā: Yazmada: *terk-i āyīn ü cefā*.

6077 Yazmada: *ḥaḏer*.

6078 tēz: Yazmada: *tünd: beter*.

6079 Yazmada: *bedbeteridür*.

6080 Yazmada: *ola*.

6081 Yazmada: *olamaz*.

6082 Yazmada: *ḫulḳī*. Aslı Arapça *ḫulḳ* olan bu kelime; 'huy, tabiat' manasında olup bu madde başı için ilgili kelime ile aynı kökten gelen ve 'yaratılışa ait' manasında olan *ḫilḳī*'nin kullanılması daha muvafık olacaktır. ATAY: *A-TBL*: ḫilḳī: 1, 488[a]; ḫulḳ: 1, 488[a].

6083 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

5982. Edep, insanıŋ yüz aḳı[6084] sayılır. **185/06**

5983. Edep, meyveli[6085] bağa beŋzer. **185/07**

5984. Edebi ehlinden, ilmi bilenden öğrenmek gerek. **185/08**

5985. Edep, herkesle güzel geçinmektir. **185/09**

5986. Edep, ilim ile öğrenilirse sahibi için ḳıymet-i taḳdiri mümkünsüzdür. **185/10**

5987. Edep, ilim ile yaraşır. **185/11**

5988. Edep, ilim; bir yerde gerek. **185/12**

5989. Edepsiz ilim, ilimsiz edep; itiḳatsız din, itiḳatsız imana beŋzer. **185/13**

5990. Edepsiz insan; ḳabuğu sıyrılmış, tanesi[6086] dökülmüş mısır ḳoçanına beŋzer. **185/14**

5991. Edep, riayete sebeptir; zira insanı mahbubu 'l-ḳulûb ėden, edeptir.**185/15**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i ḫulḳ-i ḥasen 221, 18a, 561] [beyt[6087]]

saŋa ḥilm ü edeb[6088] ü ḥüsn-i sülūk
ėder aḫrārı żarūrī memlūk

5992. Edep, iman perdesidir. **185/16**

5993. Edebi hüsn-i aḫlaḳ[6089] ile gözetmek gerek. **185/17**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i ḫulḳ-i ḥasen 224, 18b, 589] [beyt[6090]]

ḥüsn-i ḫulḳ[6091] ile gözet ādābı
gör ḥayātuŋda[6092] olan şād-ābı

5994. Edep, hayâ; iman nurudur. **185/18**

6084 Yazmada: *aġı, aḳı*. TDK: *DS*: ağ: (I) Ak, beyaz.: I, 77[a].

6085 Bu kelimenin aslı Farsça *mīve*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 1365[a]. Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlasını koruyan bu kelimenin telaffuzda ise hem *mīve* hem de *meyve* şekli mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: meyve: II, 1444[c]. REDHOUSE: *TaEL*: meyve: 2057[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: meyve: 639[a]; mîve: 654[a]. Bu sebeple, bu kelime; alıntılarda *mīve*, madde başlarında *meyve* olarak kaydedilmiştir.

6086 Yazmada: *dānesi*. Kelimenin aslı Farsça *dāna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 501[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *dāne* ve *tāne* olmak üzere iki farklı telaffuz ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāne: Fā. [Tür. zebān-zedi: *tāne*.]: I, 600[a]. Günümüz Türkiye Türkçesinde ise bu kelime, farklı anlamları karşılayan iki farklı imla ile Türkçede kullanılmaktadır. TDK: *TS*: dane: Kuş yemi.: 592[b]; tane: 1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet. 2. Bazı bitkilerin tohumu. 3. Çekirdekli küçük meyve.: 2260[a].

6087 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

6088 ḥilm ü edeb: Yazmada: *ḥüsn-i edeb*.

6089 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

6090 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

6091 ḫüsn-i ḫulḳ: Yazmada: *ḥüsn ü ḫulḳ*.

6092 ḥayātuŋda: Yazmada: *ḥayā içre*.

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i ḫulḳ-i ḥasen 223, 18b, 588] [beyt[6093]]

şermdür ġāze-yi rūy-i īmān
bī-ḥayālıḳ[6094] iki ʻālemde yaman

5995. Edep gerek, hayâ gerek; edep, hayânıŋ ḳadrini bilmek gerek. **185/19**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i ḫulḳ-i ḥasen 223, 18b, 587] [beyt[6095]]

sende āmāde ėse şerm ü edeb
olur elbetde mürāʻāta sebeb

5996. Edep, er insanıŋ işidir; edepsiz kimse, şeytan arḳadaşıdır. **185/20**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i ḫulḳ-i ḥasen 224, 18b, 590] [beyt[6096]]

edeb ārāyişidür insānuŋ
bī-edeb tābiʻidür şeyṭānuŋ

5997. Edep gibi güzel esvap (roba[6097]) olmaz. **185/21**

5998. Edep, insanlarıŋ ziynetidir. **185/22**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i ḫulḳ-i ḥasen 224, 18b, 590] [beyt[6098]]

edeb ārāyişidür insānuŋ
bī-edeb tābiʻidür şeyṭānuŋ

5999. Edep, insanıŋ ömrüne sürer eskimez bir robasıdır[6099]. **185/23**

Sünbül-zāde Vehbī[6100] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-libās-ı edīb-āne 93, 493[6101]] beyt

setr ėder ʻaybını insānuŋ heb
ne güzel cāme ėmiş ṯevb-i edeb

6000. Edep, âḳil olanıŋ ziynet-i esvabıdır. **185/24**

İbn Kemāl [*Dīvān* 175[6102]] beyt

maḥabbet ḳaṣdı her bir ādem ile
degildür ʻāḳile ḥüsn-i edebden

6093 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle beyit burada da yazıldı.

6094 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme - Metin)*: bī ḥayālük: 223, 18b, 588.

6095 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

6096 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

6097 Ş. Sāmī: *ḲT*: roba: 1. Giyilecek şey', eṯvāb, elbise. 2. Eṯvāb ve çamaşır ve yataḳ vesā'ireye müteʻallıḳ eşyā. 3. Ḳadınlarıŋ evde giydikleri bütün eṯvāb, entārī, giyecek.: I, 673[a].

6098 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

6099 Ş. Sāmī: *ḲT*: roba: 1. Giyilecek şey', eṯvāb, elbise. 2. Eṯvāb ve çamaşır ve yataḳ vesā'ireye müteʻallıḳ eşyā. 3. Ḳadınlarıŋ evde giydikleri bütün eṯvāb, entārī, giyecek.: I, 673[a].

6100 Yazmada: *Vehbī*.

6101 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: edeb: [ḳısm-ı evvel,] 82[a].

6102 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: edeb: [ḳısm-ı evvel,] 82[a].

6001. Edep, eskimez esvaptır. **185/25**

6002. Edep ehli, ediptir. **185/26**

6003. Edep, eŋ ḫayırlı mirastır. **185/27**

6004. Edep, eŋ ḫayırlı mirastır; yerinden ḳalḳmaz, çarşıda[6103] satılmaz. **185/28**

6005. Edep çarşıda[6104] satılaydı herkes alırdı. **185/29**

6006. Edep, çarşıda[6105] satılmaz; pazarı[6106], evi mekteptir. **185/30**

6007. Edep olan yerde saygı, hayâ da olur. **185/31**

6008. Edep, hayâ olmayan âdemden saḳınmaḳ gerek **185/32**

6009. Edepliniŋ özrü maḳbuldür. **186/01**

6010. Edep, ilmiŋ ḳardeşidir[6107]. **186/02**

6011. Edepsiziŋ özrü ḳabul olunmaz. **186/03**

Fużūlī [*Beng ü Bāde* 37,443; 444] naẓm[6108]

çūn Fuẓūlī'durur benüm laḳabum
'aceb olmaz ger olmasa edebüm
var umēdüm ki 'öḏrüm ola ḳabūl
olmaya beyle[6109] cürmler mes'ūl

6012. Edep, insanıŋ yüzünüŋ astarıdır[6110] (hicap ve hayâsıdır). **186/04**

6013. Edep, terbiye cennetten çıḳmışdır. **186/05**

6014. Edib-i lebip; habip, ahbap… **186/06**

6103 Yazmada: *çarşuda*. Kelimenin aslı Farsça *çār-sū*'dur. STEINGASS: *CP-ED*: 385[a]. Kelime yazmada *çār-sū, çarşı* ve *çarşu* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış olup ilgili imlaların üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çār-sū: I, 497[b]; çarşı yā-ḫ[v]ud çarşu: I, 497[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çār-sū: 703[a]; çarşu, çarşı: 703[a].

6104 Yazmada: *çarşuda*. Kelimenin aslı Farsça *çār-sū*'dur. STEINGASS: *CP-ED*: 385[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çār-sū: I, 497[b]; çarşı yā-ḫ[v]ud çarşu: I, 497[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çār-sū: 703[a]; çarşu, çarşı: 703[a].

6105 Yazmada: *çarşuda*. Kelimenin aslı Farsça *çār-sū*'dur. STEINGASS: *CP-ED*: 385[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çār-sū: I, 497[b]; çarşı yā-ḫ[v]ud çarşu: I, 497[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çār-sū: 703[a]; çarşu, çarşı: 703[a].

6106 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

6107 Yazmada: *ḳardaşıdur*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

6108 Yazmada: *beyt*.

6109 Yazmada: *böyle*.

6110 Bu kelimenin 'sağlamlığı temin için bir şeyin iç tarafına geçirilen ince kat' manasındaki Farsça *āstar (astar/astār)* olarak değil, aslında Arapça *sitr* kelimesinin cemi olan ancak Osmanlı Türkçesinde müfret gibi kullanılmış 'örtü, peçe, perde' manasındaki *astār* olarak anlaşılması muvafiktır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: as-sitr: I, 886. STEINGASS: *CP-ED*: astār: 49[a]; astār: 49[b]; āstar, astar: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: estār: 87[b]; astar: 87[b]; āster: 94[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: astar: 33[c]; estār: I, 96[a]. AYVERDİ: *MBTS*: astar: 75[c]; estar: 354[b]. NİŞANYAN: *NS*: astar: 53[a].

6015. Edip olsaŋ ol; tek edib-i ter-mizaç olma, edib-i lebip ol; zira edib-i lebip kişi, habip ahbap olur işi. **186/07**

6016. Edepsizden âḳil edep öğrenir, cahil edepsizlik. **186/08**

6017. Edepliden ayrılma, edepsizle yâr olma. **186/09**

6018. Edepli, edebiniŋ yarısını edepsizden öğrenirmiş. **186/10**

6019. Edebi edepsizden öğrenmeli. **186/11**

Âḳil…[6111]

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 47[6112]]

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Amma mutlaḳa edep edepliden öğrenilir; faḳat edepsizi görerek ibret almaḳ, edepteki noḳsanlığı görüp ıslah ve tashih ile tamamlamaḳ için söylenen sözdür.

Misal:

naẓm[6113]

‘āḳil ān-ast ki dar tacraba-yi naf‘ u żarar
zi ḥarīfān-i digar bahra-yi ḫ^{y}*ud bar dārad*

har çi dān-ast kazān naf‘ rasad ba-şināsad
va ān çi az-vay żararī fahm kunad ba-guḏārad

***Türkçe meali**, ‘Âḳil o kimsedir, ki nef‘ ve zararı tecrübede başḳalarından hisse ve ibret alır; menfaati görüleceğini aŋladığı şeyi aḫz ve ḳabul ėder, zararı doḳunacağını fehmėttiği şeyi terk ėder.’ dėmektir.*

6020. Edepsizden edep öğrenmeli. **186/12**

İbret gözüyle baḳtıḳtan[6114] *soŋra…*

6021. Edep, sahibini iki dünyada aziz ėder; aks-i hâl, aks-i hâli tevlit ėder. **186/13**

6022. Edepli kişi sözünden belli olur. **186/14**

6023. Edepli, edepsiz hem sözünden hem gözünden belli olur. **186/15**

6024. Edepliniŋ sözüyle edepsiziŋ sözü bir torbada durmaz. **186/16**

6025. Edepliniŋ özünü görmeseŋ de sözünü ya işit ya gör. **186/17**

6026. Edepsizden ırzıŋı satın[6115] al. **186/18**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 47[6116]]

6111 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Edebi edebsizden ögren. ([bk.] ‘Āḳil…): 47.

6112 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Edebi edebsizden ögren. ([bk.] ‘Āḳil…): 47.

6113 Yazmada: *naẓm-ı Fārsī*.

6114 Yazmada: *baḳdan*.

6115 Yazmada: *ṣatun*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ṣatın* hem de *ṣatun* imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣatun: II, 800[a]; ṣatın: II, 800[b]. Kelimenin aslı için bk. CLAUSON: *EDPT*: satġın: 800[a].

6116 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Edebsizden ‘ırżıŋı ṣatun al.: 47.

6027. Edepli, uslu olanıŋ (sıyı[6117]) rağbeti artıḳ olur. **186/19**

6028. Edepsizden boyuŋu satın[6118] al. **186/20**

6029. Edepsiz, ırz düşmanıdır[6119]. **186/21**

6030. Edepsizden uzaḳ dur, belası yuḳar[6120]; belası yuḳmasa ya ḳarası ya câlâsı[6121] (iftirası) yuḳar. **186/22**

6031. Edepsiziŋ iftirası kendi yüzünüŋ ḳarasıdır. **186/23**

6032. Edepsizden eteğiŋi kes de at. **186/24**

6033. – Edepsiz nereye gidersin? – Yaḳmağa. – Edepli nereye gidersin? – Söndürmeğe. . **186/25**

6034. Edebi terk ile kemal zeval bulur. **186/26**

Fużūlī *Dīvān* [514, LVII] [rubā‘ī]

ḫᵛur-şēd ki ḳıldı ṣubḥ-dem ‘arż-ı cemāl
der-gāhuŋa yüz sürmek-ile buldı kemāl
çūn yetdi kemāle ḳıldı sen māh-ile baḫt
ol terk-i edeb vėrdi kemāline zevāl

6035. Edepli ol, epsem[6122] dur; öktem[6123] olma, uslu otur[6124]. **186/27**

6117 YUDAHİN: *KS*: sıy: 1. Hediye, mükâfat, ikramiye. 2. Hürmet, izaz, ikram. *es.* Ziyafet.: 652ª. TDK: *DS*: sıy: Armağan.: X, 3623ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sıy: Şeref.: 236ª. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: sıy: İkram, ziyafet.: 304ᵇ.

6118 Yazmada: *ṣatun*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ṣatın* hem de *ṣatun* imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣatun: II, 800ª; ṣatın: II, 800ᵇ. Kelimenin aslı için bk. CLAUSON: *EDPT*: satġın: 800ª.

6119 Yazmada: *düşmanıdur (دوشمنيدر)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526ᵇ; duşman: 526ᵇ. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904ª; düşmen (دشمن): 904ª; duşman (دوشمان): 923ª; düşman, duşman (دوشمن): 923ª. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

6120 CLAUSON: *EDPT*: yuk-: 897ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: yuḳmaḳ: Sirāyet ėtmek, bulaşmaḳ.: 306ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yuk-: Bir şeye yapışıp kalmak.: 328ᵇ. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yukmak: üçüncü cilt, 854ᵇ.

6121 TDK: *DS*: cālā (IV): İftira.: III, 849ᵇ.

6122 Yazmada: *ebsem*. Yazmada kelimenin hem *ebsem* hem de *epsem* imlası kullanılmıştır. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ebsem: 27v12. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ebsem: Sākit, uşlu, mebhūt, aṣamm, ḫāmūş.: 2ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: epsem: ṣ. 1. Dilsiz, ebkem. 2. Sükūt ėden, sākit, sessiz. epsem olmaḳ= Sükūt ėtmek, ses çıḳarmamaḳ. epsem ėtmek= Ṣusdırmaḳ.: I, 67ᵇ. TDK: *DS*: ebsem: Susma.: XII, 4490ᵇ. TDK: *TTS*: epsem: Sessiz, ses çıkarmayan, susan.: III, 1479; epsem durmak (epsem turmak): Sükût etmek, susmak.: III, 1480.

6123 YUDAHİN: *KS*: öktöm: Kuvvetli, cesur.: 608ª. CLAUSON: *EDPT*: öktem: 102ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: öktem: Nām-dār, ma‘rūf, bahādur, ḳuvvetlü.: 36ᵇ. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: öktem: 1. Gururlu. 2. Amirane; mütehakkim. 3. Sert, katı, haşin.: 250ª. Bu kelime, yazmada olumsuz anlamda kullanıldığında ‘hiddetli’ olarak manalandırılmış. bk. Ebsem ol, öktem -hiddetli-olma. 161/02.

6124 Yazmada *otur*- kelimesi iki farklı imla ile (otur-, oṭur-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ²otur-: 67ᵇ; olur-: 150ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: oturmaḳ: I, 188ª; oṭurmaḳ: I, 208ª.

6036. Edepsizlik para ile, pul ile değil. **186/28**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 47]

6037. Edepsiliğe para pul istemez. **186/29**

6038. Edepsizlik de para ile pul ile değil a! **186/30**

6039. Edepsiziŋ mükâfatı sükûttur. **187/01**

6040. Edepsiziŋ cezası kütüktür. **187/02**

6041. Edebî lisan, ilmî lisan; ilmî lisan, ḳamusu (lügati) ile beraber ilm-i sarf ve nahvi (mantığı) olan lisandır. **187/03**

Buŋa binaen “Lisan, ayn-i insandır[6125]*.” dėmişler.*

6042. Edepsize merhamet olmaz, edepliden merhamet esirgenmez. **187/04**

6043. Edepsize hem acımalı hem acımamalı. **187/05**

6044. İdrak-i meâlî bu küçük aḳla gerekmez; âlim, hâkim bu küçük köye gerekmez.[6126] **187/06**

6045. Edepsize yüz vėrme, edepliden yüz çevirme. **187/07**

6046. Edepsize yüz vėrseŋ başıŋa biner. **187/08**

6047. Edepsize yüz vėrseŋ ḳorḳtu sanır. **187/09**

6048. Edepsize yüz vėrseŋ elli daha ister. **187/10**

6049. Edepsizle alışvėriş olmaz. **187/11**

6050. Edepsiz, oyuna doymaz; birini alırsa diğerini ḳoymaz. **187/12**

6051. Edepsizde saygı[6127], duygu olmaz. **187/13**

6052. Edebiyatsız millet, dilsiz insan ḳabîlindendir. **187/14**

Nāmıḳ [Kemāl][6128] “Bend-i Maḫṣūṣ - Lisān-ı ‘Oṯmānī’niŋ Edebiyyātı Ḥaḳḳında Ba‘żı Mülāḥaẓātı Şāmildür” *Taṣvīr-i Efkār* 416, 2[a][6129]

6053. Edepsiziŋ edna sözü, edepliniŋ âlâ sözünü mahvėder. **187/15**

Fısḳ, fücur[6130]*...*

6125 ‘ayn-i insān: Arapça *‘ayn* + Arapça *insān*: İnsanın aynısı, kendisi, çok benzeri. ATAY: *A-TBL*: insān: 1, 73[a]; ‘ayn: 3, 528[b]. Arapça *‘ayn* kelimesinin ‘bir şeyin aynısı, bizzat kendisi, hakikati’ manasında Farsça izafet kesresi *-i* ile *ayn-i ...* biçiminde kullanıldığı terkiplerde izafet kesresi zamanla kalıplaşmış ve Türkçe iyelik ekiyle karıştırılmıştır; daha sonra iyelik fonksiyonunun güçlü olduğu bazı yeni kullanımlar da ortaya çıkmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: aynı - ayni: 94[c]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘ayn: II, 957[c].

6126 Bu madde başı, yazmada *İd* sırasına kaydedilmesi gerekirken *Ed* sırasına kaydedilmiş.

6127 Yazmada: *ṣaygu, ṣaygı*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de (ṣaygu, ṣaygı) Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaygu: 1164[b]; ṣaygı: 1164[b].

6128 Yazmada: *Nāmıḳ Kemāl Beg*.

6129 Nāmıḳ [Kemāl]: “Bend-i Maḫṣūṣ - Lisān-ı ‘Oṯmānī’niŋ Edebiyyātı Ḥaḳḳında Ba‘żı Mülāḥaẓātı Şāmildür”, *Taṣvīr-i Efkār*: 16 Rebī‘ü ’l-āḫir 1283 / 15 Aġustos [1282], Numero: 416, 2[a]. Nāmıḳ Kemāl: [*Külliyyāt-ı Kemāl 3 - Maḳālāt-ı Siyāsiyye ve Edebiyye*: “Edebiyyāt Ḥaḳḳında Ba‘ż Mülāḥaẓāt”: 106.

6130 el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Fısq* ile *fucûr* arasındaki fark: Fısk, ‘büyük bir günah işleyerek Allah’a itaatten çıkmak’ anlamına gelir.

6054. Edepsiz, ebeveynine asi olandır. **187/16**

6055. Edepsiz, aḳraba ve eviddâsını tanımayandır. **187/17**

6056. Edepsiz ḳazan[6131] ḳarasına beŋzer. **187/18**

6057. Edepsizden hayâ bekleme. **187/19**

6058. Edebiyat ile tariḫ ve siyer, sîret-i ehl-i edeptir yekser. **187/20**

Mevzundur.

Sünbül-zāde Vehbī[6132] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-edebiyyāt ü tārīḫ ü siyer 70, 275] [beyt]

6059. Edibiŋ ḳadri her yerde bilinir. **187/21**

Sırrī Paşa beyt

ḳadri bilinür her nerede olsa edībüŋ
taḳdīr ėder anı hem e'ālī hem edānī

6060. Edibi edip vasfėder, habibi habib-i kâmil; münafığı münafıḳ dost ėder, âḳili âḳil, amili amil. **187/22**

Onuŋ[6133] için dėrler ki: "İnsanı mahbubu 'l-ḳulûb ėden edeptir, insanı menfurü 'l-lisan ėden aks-i hâlidir."

6061. Edirne'niŋ Tunca'sı, Bursa'nıŋ[6134] ḳaplıcası… **187/23**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 47[6135]]

6062. Edirne'niŋ Tunca'sı, Bursa'nıŋ[6136] ḳaplıcası, İstanbul'uŋ Çamlıca'sı (Sadabad'ı) meşhurdur. **187/24**

[Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 3, 472[6137]]

6063. Edirne yayı, İstanbul oḳu… **187/25**

Fücur ise 'Allah'a isyanlar konusunda cüretkâr olmak ve onları bolca işlemek'tir. Fücur kelimesinin aslı su bendinde bir delik açıp oradan su fışkırmaya başladığı zaman söylenen *afcartu 's-sikra* [Su bendini patlattım.] ifadesinden gelmektedir.: 339.

6131 Yazmada: *ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a]. Yazmada *kazan* kelimesi, *ḳazan* ve *ḳazġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

6132 Yazmada: *Vehbī*.

6133 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel şūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

6134 Yazmada: *Brusa'nıŋ*.

6135 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Edirne'niŋ Ṭunca'sı, Brusa'nıŋ ḳaplıcası…: 47.

6136 Yazmada: *Brusa'nıŋ*.

6137 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: Medḫ-i Bilād-ı Ṯelāṯe: ṣanasuŋ bāġ-ı cennetdür / Edirne Bursa İstanbul / güzellerle müzeyyendür / Edirne Bursa İstanbul / birinüŋ Ṭunca ṣuyında / birinüŋ ḳaplıcasunda / Stanbul Ḳumḳapusı'nda / deŋiz mālikleri oynar: 3, 472.

6064. Edirne'niŋ dili, Ḳızanlıḳ'ıŋ[6138] gülü… **187/26**

6065. Edhem[6139] ḫulḳ[6140] âdemdir. **187/27**

Nābī [*Dīvān* 1, 109, 15, 60[6141]] [mıṣrā']

'iffet ü 'iṣmet ü perhēzde İbn Edhem

İd

6066. İdraksiz âdemler ḫayal peşinde gezer, izansızlar[6142] yalan peşinde gezer. **187/28**

6067. İdraki olmayana cihan bir varaḳ bile değildir. **187/29**

Lā şi'r

eşcār eger-çi her varaḳı bir kitābdur
idrāki olmayana cehān bir varaḳ degildür

6068. İdrak, idare sahibi âdemdir. **187/30**

6069. İdraki olan idare bilir. **187/31**

Nef'ī [*Dīvān* 445, 8, 4[6143]] [beyt]

feyż-ı ḥaḳḳ berḳ urur āyīne-yi endīşemden
çeşm-i cān roşen olur maşrıḳ-ı idrākümden

Nābī [*Dīvān* 1, 3, 1, 28[6144]] [mıṣrā']

şükūh-ı ḳudreti bālā-yı idrākāt-ı insānī

6070. İdrak-i haḳâyıḳtan zihne gelen füturu ḫayal tadil ėder. **187/32**

Cümel-i hikemiye…

6071. İdraki güç ḫayali, haḳiḳat tahlil ve isbat ėder. **187/33**

Cümel-i hikemiye…

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

6072. İdare, insanlar için refah ve huzurla geçinmek usul ve ḳaidesidir. **188/01**

6073. İdaresiz ev kendi kendine yıḳılır; idareli ev kendi kendine yapılır, yapılmasa da yıḳılmaz, ocağı sönmez. **188/02**

6074. İdraksiz âdemdir. **188/03**

6075. İdrak-i meâlî bu küçük aḳla gerekmez. **188/04**

6138 Yazmada: *Ḳızanlıġıŋ.*

6139 İbrahim b. Edhem [ö. 161/778?]: Ebû İshâk İbrâhîm b. Edhem b. Mansûr. Sahip bulunduğu bütün dünya nimetlerinden vazgeçip züht yolunu seçmesi ile destanlaştırılan zahit, sufi ve muhaddis. Geniş bilgi için bk. ÖNGÖREN, R.: "İbrâhim b. Edhem", *DİA*: 21, 293[a]-295[a].

6140 Aslı Arapça *ḫulḳ* olan bu kelime; 'huy, tabiat' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḫulḳ: 1, 488[a].

6141 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: edhem: [ḳısm-ı evvel,] 84[b].

6142 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḏ'ān: bī-iḏ'ān= İḏ'ānsız, aŋlamaḳdan ve terbiyeden maḥrūm.: [ḳısm-ı evvel,] 274[a].

6143 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: idrāk: [ḳısm-ı evvel,] 271[b].

6144 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: idrākāt: [ḳısm-ı evvel,] 272[a].

Żiyā Paşa[6145] [*Terkīb Bend* 4[6146]] beyt[6147]

idrāk-i me'ālī bu küçük 'aḳla gerekmez
zīrā bu terāzū o ḳadar ṯıḳleti çekmez

Lā[6148] [mıṣrā']

idrāk ile cevher-i nefs muḳaddemi

6076. İdareli âdem kendi yağıyla ḳavrulandır. **188/05**

6077. İdare yılı idareli geçinmek gerek. **188/06**

6078. İdbar[6149] (baḫtsızlıḳ[6150], talihsizlik[6151]) yüz gösterince iḳbal yüz çevirir. **188/07**

6079. İdbar, iḳbal dirhemsiz mizandır. **188/08**

6080. İdbar perdesi iḳbal suretini tutmuş. **188/09**

Fużūlī [*Dīvān* 469, 7, 1; 2] [beyt]

gör Fużūlī'nüŋ ruḫ-i zerdinde eşk-i ālini
perde-yi idbār dutmış[6152] ṣūret-i iḳbālini

6081. İdbarda iseŋ ikbaliŋi gözet, ikbalde iseŋ idbarıŋı gözet. **188/10**

6082. İdbar, iḳbal; bir ayine-yi taḳdir-i Ḫüda'dır. **188/11**

6083. İdbar; temyiz ve ağyar için bir mizan-ı sahihü 'l-ayardır. **188/12**

Cümel-i hikemiyeden…

6084. İdarede[6153] (idare-yi mülkte) ḳaide hâli hüsn-i idare, istiḳbali ihzar için bugünkü işten ders-i istifade almaḳ, ileriyi[6154] menzil-i maḳsudı idare dürbünüyle görmek, keşfetmek oŋa göre adım atarak yürümektir. **188/13**

6145 Yazmada: *Lā*.

6146 Yazmadaki benzer örneklere bakıldığında bu alıntının *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* veya *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*'nden alındığı ve ilgili eserlerde beytin kime ait olduğu kaydedilmediğinden yazmada da beytin ait olduğu kişi ve eserin belirtilemediği anlaşılmaktadır. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: idrāk: [ḳısm-ı evvel,] 271[b]. Meḥmed Celāl: *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Altıncı ḳısm: Aḳvāl-i Ḥakīm-āne: 310.

6147 Yazmada: *mıṣrā'*.

6148 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: idrāk: [ḳısm-ı evvel,] 271[b].

6149 Aslı Arapça *idbār* olan bu kelime; aslında 'batı rüzgârına girmek, ölmek ve arkasını dönmek, ilgisini kesmek, yüz çevirmek' manalarında olup 'bahtsızlık, talihsizlik' manasında *ikbal* kelimesinin zıddı olarak kullanılır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 49[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: 410[a].

6150 Yazmada: *baḫt*.

6151 Yazmada: *ṭālī'*.

6152 Yazmada: *ṭutmış*.

6153 Yazmada: *idāre*.

6154 Yazmada: *ilerüyi*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ileri* hem de *ilerü* imlası müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Çünkü "Hikmet-i idare bugünü bilmek, yarını bugünden düşünmek, ilerisini[6155] *görmek, adımı oŋa göre atmaḳtır." dėmişler; zira hikmet-i idarede "Bugünüŋ yarını da var. Ferda günüŋ sahibi var. Yarınıŋ işini bugünden görmek var. Bugünüŋ işini yarına bıraḳma. Yarına ḳalan iş yarım ḳalır. Yarım ḳalan iş yolundan ḳalır, yoḳ sayılır. Yolcu yolunda yaraşır. Yolcu öŋünü görmekle, yol yürümekle, ardını düşünmekle yol alır, menzil-i maḳsuduna ėrer." dėmişler. "İş idare ister, idare kişi ister. İdare, yetişeni idare ėtmek, yetişmeyeni yetkirmektir*[6156]*." dėrler.*

6085. İdare-yi devlet, idare-yi memlekettir. **188/14**

6086. İdaresini bilmeyeniŋ[6157] iki ayağı bir pabuca[6158] girer[6159]. **188/15**

6087. İdaresiz âdem müsrif sayılır. **188/16**

6088. İdare bilmek kendi yağıyla ḳavrulmaḳ, kendi ayağıyla yürümektir. **188/17**

6089. İdaresini bilir âdem zaruret çekmez. **188/18**

6090. İdare ile ev yapılır; idaresizlikle ev değil, od ocaḳ[6160] bozulur. **188/19**

6091. İdare bilmek insanlığıŋ şartındandır. **188/20**

6092. İdaresini bilmeyeniŋ şamdanında[6161] mum durmaz; ḳartanında(?) un, çömleğinde bal, yağ bulunmaz; cebinde aḳçe, avulunda[6162] mal, sandığında bohça[6163] bulunmaz. **188/21**

6093. İdman-ı felek böyledir. **188/22**

6155 Yazmada: *ilerüsini*. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

6156 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yetkir-: 1. Ulaştırmak, sevk etmek. 2. Erişmek, ulaşmak.: 320[a].

6157 Yazmada: *bilmeyen*.

6158 Yazmada: *papuca*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *pā-poş*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *babuc*, *babuç*, *pabuc*, *pabuç*, *papuc*, *papuç*, *pabuş* ve *pā-poş/pūş* gibi farklı imlalar ile müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254[a].

6159 Yazmada: *girir*.

6160 Yazmada bu ifade 'ev bark (aile)' manasında kullanılmıştır. İlgili ifade *ot ocaḳ* biçimi ile de kullanılmıştır. bk. 24/ek1/11. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

6161 Yazmada: *şemīdānında*. Kelimenin aslı (Arapça *şamʻ* + Farsça *+dān*) *şamʻdān*'dır. ATAY: *A-TBL*: şamʻdān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şamʻdān: 760[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *şamdan* ve *şemʻdān* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şemʻdān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şemʻdān: 1137[a].

6162 Bu kelimenin hem *avıl* hem de *avul* okunması mümkündür. TDK: *DS*: avıl: Ağıl: I, 382[b]; avul (I): Ağıl.: I, 395[b]. Yazmada *avul* kelimesi, iki farklı imla ile (اول, اوول) yazılmış.

6163 Yazmada: *boġça*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b].

Nef‘î [*Dîvân* 211, 24, 41[6164]] beyt

ḏevḳi var ehl-i dil ü ṭab‘a sitem eylemeden
çāre ne devr ėdeli ***böyledür idmān-ı felek***

6094. İdmanlı âdem meşaḳḳate pek dayanır. **188/23**

6095. İdman alır, idman satar. **188/24**

6096. İdman ister, izan[6165] ister; her şeyde ilim ve irfan, aḳıl, zekâ ve feraset ve kiyaset, edep, erkân ister. **188/25**

6097. İdman ise vücut için, iman ise vücut için… **188/26**

6098. İdman ḳazanır. **188/27**

Sünbül-zāde Vehbî[6166] [*Luṭfiyye-yi Vehbî* Der-bāzîçe-yi nerd ü şaṭranc 79, 364-366[6167]] [naẓm]

gerçi şaṭrancda çoḳ ṣan‘at var
nice ‘ibret alacaḳ ḥālet var
bir oyundur[6168] *aŋa ‘ālem bayılur*
bilmesi nev‘-i hünerden ṣayılur
lėk idmānı degildür maḳbūl
ki ėder ādemi ġāyet meşġūl

6099. İdmanlı, izanlı[6169] olmaḳ gerek. **188/28**

6100. İdmanı yoḳ, ezhanı yoḳ. **188/29**

6101. İdmanı yoḳ, imanı yoḳ. **188/30**

6102. İdman; taḳviye-yi ebdândır, ki ḳuvâ-yı ezmân ve ensâl-i beşeriŋ cismanî bir terbiyesi olup şümuli eḫas iken eam olur. **188/31**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalîm Ḥaḳḳî]

6103. İddialı âdem. **188/32**

Kendine güvenen[6170] *…*

6104. İddiacıdır. **188/33**

6105. İddia mucib-i mahcubiyettir. **188/34**

İbn Sînā[6171]

6106. İddialı işe girişme mahcup olursun. **188/35**

6107. İddia ile baḳlava da olsa yėnilmez. **188/36**

6164 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: idmān: [ḳısm-ı evvel,] 273[a].

6165 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: iḏ‘ān: Aŋlayış, ḥiss ėdiş, ‘irfān gibi. § Edeb, terbiye: [ḳısm-ı evvel,] 274[a].

6166 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî* de ve yazmada: *Vehbî*.

6167 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: idmān: [ḳısm-ı evvel,] 273[a].

6168 Yazmada: *oayundur*.

6169 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: iḏ‘ān: Aŋlayış, ḥiss ėdiş, ‘irfān gibi. § Edeb, terbiye: [ḳısm-ı evvel,] 274[a].

6170 Yazmada: *gügenen*. Ş. Sāmî: *ḲT*: II, 1210[c].

6171 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sînā*.

6108. İddia ile bir şey ḳazanılmaz. **188/37**

Ṣafā[6172] beyt

ne dėdümse ben mu'ānid yine iddi'āya gitdi
ben o iddi'āya ḳızmam emegüm hebāya gitdi

6109. İddiayı bıraḳ, işiŋe baḳ. **188/38**

6110. Edhem-i ḫâmemiziŋ bir[6173] ayağı aḳsardır. **188/39**

Tābit mıṣrā'

['Alī Seydī *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* cild-i evvel, 40[b]]

edhem[6174]***:*** *['A.] Yaġız at.*

6111. Edhem dėnmekle her İbrahim, İbrahim Edhem[6175] olmaz. **188/40**

Żiyā Paşa[6176] [*Terkīb Bend* 8] beyt

her şaḫṣı ḫarīm-i Ḥaḳḳ'a maḫrem mi ṣanursıŋ
her tāc giyen çulsuzı Edhem mi ṣanursıŋ

Eḏ

6112. Eziyet haramdır. **189/01**

6113. Eza, cefa haramdır. **189/02**

6114. Eziyet ėtme Müslüman'a; zira eziyet haramdır. **189/03**

6115. Eziyetten bir şey çıḳmaz. **189/04**

6116. Ezansız namaz cenaze namazıdır. **189/05**

6117. Ezansız, izansız[6177] âdemdir. **189/06**

6118. Ezan oḳundu ise ḳıl namazıŋ. **189/07**

6119. Eza çekmeyen âṣıḳ, sefanıŋ ḳadrini bilmez. **189/08**

Mevzundur.

6120. Ezanıŋ oḳundu, gözüŋ çoḳundu[6178].[6179] **189/09**

6121. Eziyetsiz mal ḳazanılmaz. **189/10**

6172 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iddi'ā: [ḳısm-ı evvel,] 272[a].

6173 Yazmara: *bira*.

6174 Yazmada bu alıntının başına "luġat" diye not düşülmüş.

6175 İbrahim b. Edhem [ö. 161/778?]: Ebû İshâk İbrâhîm b. Edhem b. Mansûr. Sahip bulunduğu bütün dünya nimetlerinden vazgeçip züht yolunu seçmesi ile destanlaştırılan zahit, sufi ve muhaddis. Geniş bilgi için bk. ÖNGÖREN, R.: "İbrâhim b. Edhem", *DİA*: 21, 293[a]-295[a].

6176 Yazmada: *şā'ir Żiyā Paşa*.

6177 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḏ'ān: bī-iḏ'ān= İḏ'ānsız, aŋlamaḳdan ve terbiyeden maḥrūm.: [ḳısm-ı evvel,] 274[a].

6178 YUDAHİN: *KS*: çoku- II: 278[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: çoḳmaḳ: 156[b]; çoḳuşmaḳ: Deriŋ ḳazmaḳ. Kūr ėtmek.: 156[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çoḳmaḳ: 737[b]. CLAUSON: *EDPT*: çok-: 406[a]. ÖNER: *K-TTS*: çokı-: 1. Bir şeyle kesip oyarak derin iz bırakmak. 2. Çukur açmak. 3. Kazıp çukurdan çıkarmak.: 99[b].

6179 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Adıŋ oḳundı, gözüŋ çoḳundı. 41/28.

6122. Eziyetsiz selamet yoluna giren yoḳ. **189/11**

6123. Eziyeti, canına kâr ḳaldı[6180]. **189/12**

6124. Ezkâr-ı cemili, edvar-ı enamdır. **189/13**

Żiyā Paşa[6181] [*Ḥarābāt* Meşrūṭ u Aḥvāl-i Şā'irī I, 12[6182]] beyt

eḏkār-ı Ḥüseyn-i Bayḳara'yı
ḥıfẓ eyledi Cāmī vü Nevāyī

6125. Ezkiyadan[6183] idi. **189/14**

6126. Ezkâr ne ise efkâr da odur. **189/15**

6127. Eziyet şeytana yaraşır. **189/16**

6128. Ezhansız, izansız âdemdir. **189/17**

6129. Ezhanına turp[6184] sıḳmışlar. **189/18**

6130. Eziyetsiz baş olmaz. **189/19**

6131. Eziyet çekmeyen baş olmaz. **189/20**

İḏ

6132. İzansız, irfansız. **190/01**

6133. İzanı yoḳ, irfanı yoḳ. **190/02**

6134. İzan[6185] gerek, irfan gerek, ehl-i irfana erkân gerek. **190/03**

Nef'ī [*Dīvān* 143, 11, 46[6186]] [beyt]

hüner luṭf-i kelām-i ḫaḳḳı bilmekdür maḥallinde
ḫaḳīḳatde budur ehl-i dilüŋ mi'yār-ı iḏ'ānı

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü 'Işḳ* 116, 1660[6187]] [mıṣrā'[6188]]

'ışḳ eyledi mā-cerāyı iḏ'ān

Cevrī[6189] [mıṣrā']

ḳıymet-i cevherüŋi ehl olan iḏ'ān eyler

6180 YUDAHİN: *KS*: can I: Yan, cihet.: 173[a]. REDHOUSE: *TaEL*: kār: cānına kār: 1514[a].

6181 Yazmada: *Lā. Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'den alındığı anlaşılan bu beytin bahse konu eserde kime ait olduğu belirtilmemiş.

6182 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eḏkār: [ḳısm-ı evvel,] 85[b].

6183 Kelimenin aslı Arapça olup *ḏakī*' kelimesinin cemidir ve 'zekiler, çabuk anlayanlar' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḏakī': 2, 638[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ezkiyâ': 246[b].

6184 Yazmada: *ṭurub*. Aslı Farsça *turb* olup bu kelimenin Farsçada *turub* teleffuzu da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: 292[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *turb* hem *turp* hem de *ṭurp* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: turp: I, 449[b]; ṭurp: II, 895[a]. REDHOUSE: *TaEL*: turb: 527[b]; turp: 607[b]; ṭurp: 1253[b]. Yazmada *turp* kelimesi üç farklı imla ile (ṭurb, ṭurp, ṭurub) yazılmış.

6185 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḏ'ān: Aŋlayış, ḥiss ėdiş, 'irfān gibi. § Edeb, terbiye: [ḳısm-ı evvel,] 274[a].

6186 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḏ'ān: [ḳısm-ı evvel,] 274[a].

6187 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḏ'ān: [ḳısm-ı evvel,] 274[b].

6188 Şeyh Galib: *Hüsn ü Aşk*: 'ışḳ eyledi mā-cerāyı iḏ'ān / ṣabr eyleyüp olmadı şitābān: 116, 1660.

6189 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḏ'ān: [ḳısm-ı evvel,] 274[b].

Dīdār[6190] [beyt]

ādāb ile gel meclis-i erbāb-ı kemāle
‘irfān ile erkān ile iḏ‘ān ile söyleş

6135. İzanına aferin, ki bildi! **190/04**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 182[6191]]

6136. İzan dėdikçe uzanır. **190/05**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 71[6192]]

6137. İzanına turp[6193] sıḳayım. **190/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 71[6194]]

6138. İzanı, ezhanı yerindedir. **190/07**

6139. İzanlı, vicdanlı âdemdir. **190/08**

6140. İzanlı[6195] âdemi herkes sever. **190/09**

6141. İzanını müzdad[6196] eylesin vahibü ’l-idrak[6197]. **190/10**

Mevzundur.

Mu‘allim Nācī [*Sünbüle* Tevbīḥ 359, 1] beyt[6198]

ben ne yazdum sen ne fehm ėtdüŋ ġarīb efsānedür
vāhibü ’l-idrāk müzdād eylesün iḏ‘ānuŋı

6142. İzanı, irfanı bir yere cem ėtmiş ezkiyadandır[6199]. **190/11**

6143. İzinsiz, ėl bağına girilmez. **190/12**

6144. İzinsiz, ėl malına el uzatma; ėl görmezse Allah görür. **190/13**

6190 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḏ‘ān: [ḳısm-ı evvel,] 274[a].

6191 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: İḏ‘ānına āferīn, ki bildi.: cüz’-i ṯānī, 182. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 6.

6192 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İḏ‘ān dėdükce uzandı.: 71.

6193 Aslı Farsça *turb* olup bu kelimenin Farsçada *turub* teleffuzu da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: 292[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *turb* hem *turp* hem de *ṭurp* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: turp: I, 449[b]; ṭurp: II, 895[a]. REDHOUSE: *TaEL*: turb: 527[b]; turp: 607[b]; ṭurp: 1253[b]. Yazmada *turp* kelimesi üç farklı imla ile (ṭurb, ṭurp, ṭurub) yazılmış.

6194 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İḏ‘ānına ṭurp ṣıḳayım.: 71.

6195 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḏ‘ān: Aŋlayış, ḥiss ėdiş, ‘irfān gibi. § Edeb, terbiye: İḏ‘ānlı ādemi herkes sever.: [ḳısm-ı evvel,] 274[a].

6196 Aslı Arapça *muzdād* olan bu kelime; ‘artmış, çoğalmış’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 919[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1330[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: 791[a].

6197 DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: vâhibü ’l-idrâk: Allah: 1132[b].

6198 Yazmada: *Mu‘allim Nācī’niŋ bir ġazelinden*.

6199 Aslı Arapça *aḏkiyā’* olan bu kelime, *ḏakī’* kelimesinin cemidir ve ‘zekiler, çabuk anlayanlar’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḏakī’: 2, 638[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ezkiyâ’: 246[b].

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı ḳā'ide-yi istiġnā 217, 16b, 502] naẓm

bī-icāzet el uzatma mālа
sen degilsün odur a'lem hāle

6145. İzinsiz alınan mal haramdır. **190/14**

6146. İzinsiz, bir şey alma; eziyete ḳalırsın. **190/15**

6147. İzinsiz nikâh haramdır. **190/16**

6148. İzinsiz nikâh, nikâh sayılmaz. **190/17**

6149. İzinnamesi ḳoynunda, artıḳ oturur mu? **190/18**

6150. Üznüne[6200] ezan oḳunmuş. **190/19**

Er

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 86^{b}]

er: *s.*[6201] *[Aṣlı: ėr, "ėrmek" den] 1. Ermek, bulūġa ėrmiş insān, recül, merd. [Ḳadın ve çocuḳ muḳābili.] 2. Ḳoca, zevc. || mec. Degerli ādem, bi-haḳḳın recül dėnmege şāyeste ādem, merd, bahādur, ehl: Er oġlı er. || er başı= Öŋ ayaḳ. || iş eri= Becerikli, elinden iş gelir. || ersiz= Ḳocasız, ṭul. || ere varmaḳ= Ḳocaya varmaḳ*[6202]*, evlenmek. || ere vėrmek= (Ḳızı) ḳocaya vėrmek, evlendirmek. || söz eri= Söz söylemege muḳtedir. || sözinin eri= Sözünde ṭurur, va'dini icrā ėder. = ṣ.*[6203] *Erkek, ḏeker: Er kişi; er keçi= teke. || Cesūr, ehl.*

6151. Er olan adıyla (laḳabıyla) anılır. **191/01**

6152. Er oğlu erdir. **191/02**

6153. Er oğlu er, ḳız oğlu[6204] ḳızdır. **191/03**

6154. Er oğlan eve baḳar, kız oğlan[6205] ėle baḳar. **191/04**

6155. Er oğlu (er oyunu) üçe ḳadar.[6206] **191/05**

6200 Aslı Arapça *uḏn/uḏun (اذن)* olan bu kelime 'kulak' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: uḏn ve uḏun: III, 590. ATAY: *A-TBL*: uḏun: 1, 26^{b}. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Arapçadaki imlası *(اذن)* ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: üḏn: I, 86^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: üzn, üzün: 55^{a}. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: üzn: 1131^{b}. Bu kelime, yazmada iki farklı imla ile (اذن, اوذن) kullanılmış.

6201 s.: *İsm*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭa'āt: [I, 12^{a}].

6202 ḳocaya varmaḳ: Yazmada yok.

6203 ṣ.: *Ṣıfat*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭa'āt: [I, 12^{b}].

6204 Bu kelime, burada 'evlat' manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: oğul: 83^{b}. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: oġul: 198-201.

6205 Bu kelime, burada 'evlat' manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: oğul: 83^{b}; oğlan: 85^{a}. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: oġlan: 195-198.

6206 Bu madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*'den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan "er oyunu" ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Er oġlı üçe ḳadar. ([bk.] Er oyunı…): 47; Er oyunı üçe ḳadar.: 48. Bu sebeple, bu madde başının -atıfta bulunulmuş olan diğer madde başını da işaret edecek biçimde- yukarıdaki şekilde kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 47[6207]]

6156. Er oğlu er, mert oğlu merttir. **191/06**

6157. Er oyunu birdir. **191/07**

6158. Er oyunu üçe cek[6208]. **191/08**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 48[6209]]

6159. Er oyunu üçe ḳadar, mert (pehlivan) oyunu düşene ḳadar. **191/09**

6160. Er ölür, adı ḳalır. **191/10**

6161. Erlik on ise doḳuzu hiledir. **191/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 48[6210]]

6162. Erlik başḳa, erkeklik başḳa. **191/12**

6163. Er olandan nam, nişan ḳalır. **191/13**

6164. Er gibi cesurdur. **191/14**

6165. Ersiz dul, izsiz yol… **191/15**

6166. Er at belinde, ḳız yad[6211] -yabancı- elinde belli olur. **191/16**

6167. Er at belinde ölür. **191/17**

"*öl-*[6212]*" mastarından…*

6168. Er ölürse adı ḳalır, dillerde yâdı ḳalır. **191/18**

6169. Er ol da atlan. **191/19**

6170. Er oğlan[6213], adıyla çağrılır. **191/20**

6171. Er, ayağından; cömert, elinden… **191/21**

6172. Er ayağınıŋ, cömert eliniŋ ėrmediği yer olmaz. **191/22**

6173. Er ol da baş yar. **191/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 47]

6207 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Er oġlı üçe ḳadar. ([bk.] Er oyunı…): 47. Buradaki "er oyunu" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Er oyunu üçe kadar." maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Er oyunı üçe ḳadar.: 48.

6208 Ş. Sāmī: *ḲT*: caḳ, cek: Edāt-ı intihā olup "…ye dek, …ye ḳadar" ma'nāsını ifāde eder: ṣabāḥa caḳ= Ṣabāḥa ḳadar, ṣabāḥa dek; şehre cek= Şehre ḳadar, şehre dek. - Yalŋız daḫı ḳullanılırdı: caḳ bu ḳadar= Tā bu ḳadar, bu ḳadara varıca. [El-yevm metrūkdür.]: I, 478[a].

6209 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Er oyunı üçe ḳadar.: 48.

6210 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Erlik on ėse ṭoḳuzı ḥīledür.: 48.

6211 Yazmada: *yat*. CLAUSON: *EDPT*: yat: 882[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yat: II, 1522[b]. TDK: *DS*: yat: Yabancı, el.: XI, 4198[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yat, yad: 289[b]. ÖNER: *K-TTS*: yat: 563[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yat (I): 314[b].

6212 Yazmada: *ölmek*.

6213 Bu kelime, 'evlat' manasında kullanıldığı gibi 'muhafız asker' manasında da kullanılmaktadır. CLAUSON: *EDPT*: oğul: 83[b]; oğlan: 85[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: oġlan: 195-198.

6174. Er, ere sille (toḳat) vurunca[6214] böyle vurmaḳ[6215] gerektir. **191/24**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 430[6216]

Ḥikāyet[6217]

Ba'ż tevārīḫde mesṭūr ve liṣān-ı 'avāmda meḏkūrdur ki merḥūm ve maġfūr Yavuz Sulṭān Selīm Ḫān[6218] *Ṭrabzon ḥākimi iken bir dervēş-i 'abā-poş şekline girüp ṭarīḳ-i siyāḥatle şehr-i Tebrēz'e varup Şāh İsmā'īl-i pür-taḍlīl ile şaṭranc oynamışdur; ve-lākin oyunda berāy-ı ḫāṭır yeŋilüp def'a-yı ṯāniyyede mecāl vėrmeyüp māt ėtdiginden ötüri münfa'il olup el arḳasıyla sīnesine ḍarb urup "Bre ḳonaḳay* aşıḳ, hėç şāh olanlar māt olur mı? Ṭutalum edebüŋ yoġmış, ri'āyet-i selāṭīn*[6219] *ve ādāb-ı muẓafferiyyeti bilmez misin?" dėmiş*[6220]*. Ertesi gün Şeh-zāde'ye biŋ sikke altun baḫşiş*[6221] *ü iḥsān ėtmiş. Şeh-zāde*[6222] *daḫı meblaġ-ı mezbūrı Şāh'uŋ serāyı ḳapusında ata bindigi zamān ayaḳ ṭaşı altına ẓarfı ile ma'an bir şeb-i siyāhda vaż' ėtmiş ve Ṭrabzon'a ṭoġrı çıḳup gitmiş. Her çend ki Şāh İsmā'īl ṭarafından tekrār iḥżār için ādem gelüp ṭaleb olunmış nām u nişānı ẓāhir olmamış. Ḥattā diyār-ı Rūm'dan Şāh İsmā'īl'üŋ aḥvāline vuḳūf taḥṣīl ėtmek içün muḳteżā-yı rozgār ile muṣāḥib-i Şāh olan Şeh-zāde Selīm Ḫān ėdügin bir ḫuddāmı taḥḳīḳ bilmiş ve bu sırr-ı nühüfeteyi derūnında nihān ḳılmış. Ba'dehū Şeh-zāde'nüŋ ġaybetünde Şāh'uŋ bir muḳarrebi Şāh'a bildirmiş. Şāh daḫı "Ya n'içün beni muḳaddem āgāh ėtmedüŋ?" deyü 'itāb ėdünce "Mehābet-i Şeh-zāde mānī' oldı. Söylemege cür'et ėdemedüm." deyü söylemiş. Bu naḳl meşhūrdur; eger-çi 'aḳldan dūr ve biraz ṣavuḳ*[6223] *görinür. Fe-emmā bu maḳālāt ṣıdḳa ḫaml olunup böyle iṯbāt ėderler ki*

6214 Yazmada: *urunca*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6215 Yazmada: *urmaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6216 Yazmada: *430, 431*.

6217 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'den bir ḥikāye-yi tārīḫīdür*.

6218 Yazmada: *Sulṭān Selīm Yavuz Ḫān*. *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *Sulṭān Selīm Ḫān*.

6219 ri'āyet-i selāṭīn: Yazmada: *ri'āyet*.

6220 Yazmada: *demiş*.

6221 Yazmada: *baḫşīş*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *baḫşiş* hem de *baḫşīş* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: baḫşiş: 159[b]; baḫşīş: 160[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: baḫşiş: I, 282[a]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫşiş: 344[b]. Yazmada kelimenin her iki imlası da (baḫşiş, baḫşīş) kullanılmış.

6222 Yazmada: *Şeh-zāde: Sulṭān Selīm*.

6223 Yazmada: *ṣavuḳ*. Bu kelimenin imlası gereği hem *ṣavuḳ* hem *ṣo'uḳ* hem de *ṣovuḳ* okunması mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [صغوق ve صوؤق yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo'uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış.

merḥūm Pād-şāh-i İskender-cāh mütevekkel[en] *‘ale’llāh Şāh-ı güm-rāh ile Çaldıran Ṣaḥrāsı’nda ceng ėdüp şikest ḳıldıġında ba‘dehū sa‘ādet u iḳbāl ile Tebrēz’e ṭoġrı teveccüh buyurdılar. Daḫl-i şehr*[6224] *olduḳda serāy öŋüne varup mübārek arḳaların dīvār-ı serāya vėrüp cevānib-i erba‘asın gözden geçirüp rikāb-ı hümāyūnunda olan erkān-ı devletüŋ yüzlerine baḳup ve aralarında seg-bānbaşı Bal Yemez ‘Oṯmān Aġa’ya mübārek lisānları ile “‘Oṯmān Aġa!” deyü ḫiṭāb ėdüp bi’ḏ-ḏāt böyle buyurdular ki “Şu ḳapu eşiginde Şāh’uŋ ata bindigi ṭaşuŋ altında biŋ sikke-yi ḫasene altun kendü dest-i şerīfimle ḳomışumdur, ki māl-i ḥelālimdür, ol altunı saŋa iḥsān ėtdüm. Atuŋdan inüp ṭaşı yerinden ḳaldırup altunı alup ḳabż eyle.” deyü emr eylediler. Pād-şāh böyle deyünce eṭrāfında olanlar Pād-şāh-i Ferīdūn-ḥaşemi istimā‘ ėdenler ‘acabā bu kelāmuŋ aṣlı var mıdur deyü her cānibden naẓarların ‘Oṯmān Aġa’nuŋ semtine ‘aṭf eylediler. ‘Oṯmān Aġa daḫı fī’l-ḥāl māl ṭalebi içün atundan inüp ol ma‘hūd taşuŋ taḫtını yoḳlayup gördi ki sa‘ādetlü Pād-şāh’uŋ ta‘yīn buyurduḳları minvāl üzere dīnār-ı kāmilü’l-‘iyār mevcūd; lākin kīse çürümiş*[6225]*. Hemān dest-māline ṭoldırup sür‘at u şitāb ile Pād-şāh-i ‘alī-cāh ḥaẓretlerinüŋ rikāb-ı hümāyūnına gelüp dest-pūs ėdüp ol eṯnāda ḥāżır ve bu aḥvāle nāẓır olan erkān-ı devlet ve a‘yān-ı salṭanat ‘ayn*[en] *ḳażiyyeyi müşāhede ėdicek kendülere ‘ilm ḥāṣıl oldı ki efvāhda*[6226] *söylenen şaṭranc*[6227] *ḥikāyesi gerçek ėmiş. Ḥattā Şāh İsmā‘īl-i maḫḏūl Çaldıran’da münhezim olup firār ėdicek Pād-şāh-ı kām-rān Şāh-ı güm-rāhuŋ ardunca nāme yazup göndermişler. Nāme-yi hümāyūnlarında bu esrār-ı nihānīyi keşf ėdüp “**Er, ere sīlle urunca böyle urmaḳ gerekdür.**” deyü sābıḳan şaṭranc oynarken urılan sīlleyi ḥaḳlaşduḳ deyü i‘lām ėtmişler*[6228]*. (al-‘Uhdatu ‘ala ’r-rāvīva Allāhu a‘lam.)*

li-muḥarririhī [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

**Ḳonaḳay’ıŋ manası ‘aşıḳ gibi dik, alçı*[6229] *durmaḳ’tır.*

6175. Er, ere at bağışlar; er, avrada can bağışlar. **191/25**

6176. Er, atasına; ḳız, anasına beŋzese gerek. **191/26**

6177. Erazil maḳulesi ile sohbet olmaz. **191/27**

Nā’ilī[6230] [mışrā‘]

kevkeb-i baḫt-i erāḏil vaḥşet-engīz olmasa

6224 daḫl-i şehr: Yazmada: *dāḫil-i şehr*.

6225 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*’nde: *cürimiş*.

6226 Yazmada: *efvāh-ı nāsda*.

6227 Yazmada: *şaṭranç*.

6228 Yazmada: *ėtmişlerdür*.

6229 OLCAY; S.; ERCİLASUN, A. B.; ASLAN, E.: *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*: alçı: Aşığın dik duruşu.: 389ª. YUDAHİN: *KS*: alçı: Aşık kemiğinin ve *taa* denilen kısmının karşıtı olan yanıdır, ki (en ziyade kazandırıcı sayılmaktadır).: 23ª. TDK: *DS*: alçı: Aşık kemiğinin dikine bir yüzü.: I, 209ª.

6230 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: erāḏil: [ḳısm-ı evvel,] 87ᵇ.

Nābī [*Dīvān* 2, 1007, 730, 4[6231]] beyt

Cemşēd[6232] *görse bezm-i erāḏilde bādeyi*
bī-şekk te'essür[6233] *eyler ėdi iḫtirā'ına*

6178. Erbab-ı kemal edep ister, irfan ister. **191/28**

Dīdār beyt

erbāb ile gel meclis-i erbāb-ı kemāle
'irfān ile erkān ile iḏ'ān ile söyleş

6179. Erbab-ı fazl ve hünere riayetsizlik caiz değildir. **191/29**

6180. Erbab-ı sefahatten şecaat umulmaz. **192/01**

Çünkü erbab-ı sefahat, fazilet-i aḫlaḳiyesini sirḳat ėttirmiş müflis müfside beŋzer;[6234] *zira müflisler -erbab-ı sefahat- hüsn-i aḫlaḳ sahibi olmadıḳları ve emniyeti suistimal eyledikleri için şayan-ı emniyet ve itimat değillerdir, dėmişler.*

6181. Erbab-ı sefahatten vatanperverlik arama; zira sefahat ehli vicdanınıŋ değil, nefsiniŋ esiridir; o zümreden ḫayır gelmez. **192/02**

6182. Erbab-ı sefahat, erbab-ı faziletiŋ makûsudur; faziletiŋ makûsu, sefahatiŋ zulmet ve gaflet perdesi ile mestur muzlim cehalet levhasıdır. **192/03**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

6183. Er esner, at kişner. **192/04**

6184. Er olanlar, vatan uğruna başlarını terkiye ḳoyarlar[6235]. **192/05**

6185. Er ḳocasa[6236] da göŋlü ḳocamaz[6237]. **192/06**

6186. Er ile avrat arasına girilmez. **192/07**

6187. Er olan tükürüğünü yalamaz. **192/08**

6188. Er olan iḳrarından dönmez. **192/09**

Muḥibbī *Dīvān* [656, 2228, 4] beyt

cān u dil alduŋ baŋa bir bose iḳrār eyledüŋ
var mı bir meḏhebde dönmek hēç kişi iḳrārdan

6189. Er olan sözünden dönmez. **192/10**

6190. Er olan, ekmeğini[6238] taştan çıḳarır. **192/11**

6231 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: erāḏil: [ḳısm-ı evvel,] 87[b].

6232 Yazmada: *Çemşēd*.

6233 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *te'essüf*.

6234 Bu ifadenin devamı yazmada bir sonraki (192/ek1.) sayfanın üst kısmında ilgili madde başının karşısına yazılmış; ancak anlam bütünlüğü için buraya alındı.

6235 Burada, öldürülen kişilerin kesik başlarının eyerin arkasına (terkiye) asılmasına işaret edilmiş ve *başını terkiye koymak* ifadesi ile 'ölümü göze almak' kastedilmiştir. *Terki* kelimesi için bk. CLAUSON: *EDPT*: tėrgü: 544[a]. TDK: *TS*: terki: 2330[b].

6236 Yazmada: *ḳocarsa*.

6237 Yazmada: *ḳocarmaz*.

6238 Yazmada: *etmegini*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek:

ekmegini: ṣaḥ. [Sahih][6239]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 47[6240]]

6191. Er ḳapısına[6241] namert sığmaz. **192/12**

6192. Er yanında namerdiŋ yüzü ḳızarır. **192/13**

6193. Er olan, eri bataḳtan çıḳarır; şeytan olan, insanı baştan çıḳarır. **192/14**

6194. Er işi armağansız olur. **192/15**

6195. Er olan; armağanı devlet, devleti armağan sanmaz. **192/16**

[Şeyḫ Süleymān *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi ʻOṯmānī* 10[a6242]] beyt[6243]

yüz[6244] *urdı çarḫ der-gehiġa tehniyet üçün*
ėligide devlet-i ebedī armaġan ėrür

6196. Er dergâha armağansız gitmez. **192/17**

6197. Eri er ḳaldırır, ölüyü diri ḳaldırır. **192/18**

6198. Er erbap gerek, her ḫaneye (her yapıya[6245]) bir bap gerek. **192/19**

6199. Er olan, merdane gerek; âlem içinde dürdane gerek. **192/20**

6200. Er olan, düşmana baş eğmez, baş vėrmez (teslim olmaz); belki aşın, ḳaşın[6246] vėrir. **192/21**

6201. Er olan altında ḳalmaz; meğerki[6247] haḳsızlıḳ ola. **192/22**

6202. Er olan, mert olur. **192/23**

6203. Er iseŋ er gibi ayağıŋı merdane bas. **192/24**

23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

6239 Yazmada bu ifade ile madde başındaki ilgili kelimenin asıl biçiminin *etmegini* değil *ekmegini* olduğu belirtilmişse de madde başının alındığı kaynak eserde bu kelime *etmegini* olduğu gibi *ekmek* kelimesinin aslı da *etmek*'tir. bk. 6238. dipnot. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Er olan, etmegini ṭaşdan çıḳarur.: 47.

6240 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Er olan, etmegini ṭaşdan çıḳarur.: 47.

6241 Yazmada: *ḳapusına*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

6242 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: armaġan: 10[a].

6243 Yazmada: *Çaġatayca beyt*.

6244 Yazmada: *yüzi*.

6245 Yazmada: *yapuya*. CLAUSON: *EDPT*: yapığ: 873[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yapu: 2179[b]; yapı: 2179[b].

6246 Müellifin *kaş* ile ilgili açıklaması için bk. Aşıŋı vėrme, ḳaşıŋı vėr. 64/17 *"Ḳaş"dan murād güler yüzdür.* Aşıŋ vėrme, ḳaşıŋ vėr. 64/18 *[ḳaş:] Güler yüz, tatlı dil.*

6247 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

Bāḳī [*Dīvān* 413, 503, 5] beyt

Bāḳī ʻacūz-ı dehre[6248] *zebūn olma key saḳın*
merd-āne baş ayaġuŋı meydāne er gibi

6204. Er mert, yiğit cömert gerek. **192/25**

6205. Er iseŋ çıḳ meydana. **192/26**

6206. Er ile yiğit birleşir. **192/27**

6207. Er başḳa, cömert yine başḳa. **192/28**

6208. Er olan arḳadan taş atmaz. **192/29**

6209. Er olana işte meydan. **192/30**

6210. Erlik meydanda belli olur. **192/31**

6211. Ere erlik, ḳarı ile ḳocaya dirlik yaraşır. **192/32**

6212. Ere erlik, ḳıza ḳızlıḳ yaraşır. **192/33**

6213. Eriŋ erliği, ḳızıŋ ḳızlığı bayram gününüŋ yüz aḳlığıdır. **192/34**

6214. Er iseŋ meydana gel; erlik, dirlik meydanda belli olur. **192/ek1/01**

[İbrāhīm Peçevī] *Tārīḫ-i Peçevī*[6249] [cild-i evvel] 171[6250]

6215. Er ol da baş yar; el ol da bir baltaya sap, bir ḳadına sahip ol, bir avula[6251] baş ol, baş olmasaŋ taş ağıla taş ol. **192/ek1/02**

6216. Eriŋ babası er, dedesi yiğit, ecdadı mert oğlu cömerttir. **192/ek1/03**

6217. Er olan "söz bir, Allah bir" dėr, sözünden dönmez. **192/ek1/04**

Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn[6252]

6218. Er olan yere düşeni ḳaldırır. **192/ek1/05**

6219. Er olan can vėrir, yurdunu vėrmez. **192/ek1/06**

6248 ʻacūz-ı dehre: Yazmada: *ʻacūze dehre*.

6249 Yazmada: *Peçevī Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

6250 İbrāhīm Peçevī: *Tārīḫ-i Peçevī*: Bir nāme-yi hümāyūn daḫı yazup ve lisānı böyle fermān eyledi: "Bu ḳadar zamāndur erlik daʻvāsın ėder 'Merd-i meydānum.' dėrsin. Şimdiye degin ḳaç kerredür ki üzerine gelirüm ve mülküŋde diledigüm gibi taṣarruf ėdiyorum, ne senden ne ḳardaşıŋdan nām u nişān yoḳ. Size saṭanat ve erlik daʻvāsı ḥarāmdur. 'Askerüŋden belki 'avratuŋdan daḫı utanmaz mısın? Belki 'avratda ġayret var, sende yoḳdur. **Er ėseŋ meydāne gelesin**. Ḥaḳḳ teʻālā ḥażretinüŋ taḳdīri ne ėse yerine gelse gerek. Senüŋle salṭanatı Bec ṣaḥrāsında üleşelüm. Reʻāyā fuḳarāsı daḫı āsūde olsun. Yoḫsa meydānı arslandan ḫālī bulduḳca tilki gibi furṣatla şikār almaġı erlik ṣayma. Bu kerre daḫı meydāne gelmezseŋ 'avratlar gibi ig ve çıḳrıḳ alup daḫı pād-şāhlıḳ tācın urınmıyasın ve erlik adın diliŋe getürmiyesin.": cild-i evvel, 170.

6251 Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: avul: Ėlātıŋ cemʻiyyetiyle mesken eyledikleri maḥall, ḳarye.: 37ᵇ. TDK: *DS*: avul (II): 1. Kabile. 3. Asker.: I, 395ᵇ. Yazmada *avul* kelimesi, iki farklı imla ile (اول, اوول) yazılmış.

6252 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn merḥūm*.

6220. Erlik, er meydanında; cambazlıḳ[6253], at meydanında[6254] olur. **192/ek1/07**

6221. Eriŋ malı, canı vatanıŋ selameti için zekâtıdır. **192/ek1/08**

6222. Erlik on, doḳuzu hiledir. **192/ek1/09**

Mükerrer[6255].

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[6256] 3, 451

Zīrā pehlevānlar ʻindinde zūr-ı bāzū erlikdür; ammā ḥīle erlikden erlikdür. Zīrā atalar[6257] *lisānında "**erlik on, ṭoḳuzı ḥīle**…" dėmişler. Ḥaḳḳā ki böyledür. Ehl-i sefer olup fetā olanlara silāḥ-şorlıḳ, küştī-gīrlik*[6258] *elzem levāzımdandur; çūn-ki sünnet-i Ḥażret-i Nebevīdür.* ilā āḫirihi[6259]…

6223. Erlik er meydanında belli olur. **192/ek1/10**

6224. Erlikte dirlik gerek. **192/ek1/11**

6225. Erlikte dirlik gerek, cenkte birlik (ittifaḳ) gerek. **192/ek1/12**

6226. Eriŋ erliği, ḳızıŋ dirliği gerek. **192/ek1/13**

6227. Erlik; hep vėrmekle değil, er meydanına girmekledir. **192/ek1/14**

6228. Erlik; vurmaḳla[6260] değil, vėrmekle artar. **192/ek1/15**

6229. Er olan (oğlan) kendi atlanır, kendi derdine kendi ḳatlanır. **192/ek1/16**

6230. Er olan (oğlan, öksüz oğlan) kendi göbeğin kendi keser. **192/ek1/17**

6231. Er olan (oğlan) bir at, bir it, bir ḳadın besler; er olmayan kişi değil bir at, bir it, bir ḳadın beslemek, hatta bir kedi bile besleyemez. **192/ek1/18**

6232. Er, merdane gerek; söz, dürdane gerek. **192/ek1/19**

6233. Er olan; kendi aşını, kendi işini kendi becerir. **192/ek1/20**

6253 Yazmada: *cān-bāzlıḳ*. Aslı Farsça 'canıyla oynayan, tehlikeli gösteriler yapan kişi; at satıcısı' manalarında *cān-bāz*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 352[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: cānbāz: I, 1566. Ş. Sāmī: *ḲT*: cān-bāz: I, 467[b].

6254 TDK: *TS*: at meydanı:1. Atların pazarlandığı yer. 2. At veya at arabası koşularının yapıldığı yer.: 188[a]. Bu kelimenin *Atmeydanı* olarak anlaşılması da muvafıktır. *Atmeydanı*: Osmanlılar zamanında İstanbul'da Sultan Ahmed Camii'nin önündeki meydana verilen ad. Bizans döneminde Ayasofya'nın güneybatısında yer alan ve araba yarışları yapılacak şekilde düzenlenmiş bulunan meydan; Hippodromos (hipodrom, at koşusu alanı) adıyla anılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra, ortasında Hipodrom'un bulunduğu bu alan, Atmeydanı adı ile at yarışlarının ve cirit oyunlarının yapıldığı bir yer olarak varlığını sürdürmüştür. Geniş bilgi için bk. CANTAY, T.: "Atmeydanı", *DİA*: 4, 82[b]-83[c].

6255 bk. Erlik on ėse ṭoḳuzı ḥīledür. 191/11.

6256 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

6257 *Siyāḥat-nāme*'de: *analar*.

6258 *Siyāḥat-nāme*'de ve yazmada: *küşte-gīrlik.*

6259 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

6260 Yazmada *vur-* kelimesi çoğunlukla *ur-* ve bu madde başında da olduğu gibi nadiren de *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6234. Er olan; kendi ekmeğini[6261], kendi ḳarpuzunu[6262] kendi keser; kendi tarlasını kendi eker, kendi biçer. **192/ek1/21**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ḳadim aḳvam-ı Türkân’ıŋ sav ve sınavları[6263]:

Er evlat, eren evlat; her şeyi (işi) gören, bilen evlat; zira er evlat; ocağı tüttürecek, yeri yurdu özü gibi baḳacaḳ, emeli temeli gözetecek[6264], bezetecek, baḳacaḳ, görecek[6265], düzecek[6266], gözetecek. Öz yurduŋa yurd ege[6267], haḳîḳî demirbaş, sahip; öz yeriŋe, ocağıŋa yurt başı, ercümen eren olacaḳ olan er evlada özüŋ gibi baḳ, ki o da yerine yurduŋa üzek[6268] gibi göz baş olsun. Er evlat, eren evlattır; ki özüŋe özek (nesil, ırḳ, damar) dėmektir. Özüŋe toḫum -yani nesil- ve nesline bedeldir. Zinhar gaflet ėtmemek [gerek]. Toḫumsuz, tarla ekilmez; ekilse de mahsul olmaz. Mahsul vėrmeyen faydasız tarla; olsa olsa boş mera, otlaḳ yeri olur. İşte buŋa binaen; er evlada özüŋ gibi [baḳ, ki] özüŋe özek; yer yurduŋa mert, merdane, birtane, yurd ege[6269] olsun. Yurduŋ emel ve temelini yurd egeler[6270] yani haḳîḳî sahipler olan yurd egeler[6271] ḳurar ve ḳorurlar; muhafazalarından ḳurucusu, muhafızı, yurduŋ haḳîḳî sahipleri olan yurd egeleridir[6272]. Onuŋ[6273] için özekleri özüŋ gibi baḳ. Gaflet etmeyesiŋ; çünkü “Bağı baḳarsaŋ bağ olur, mahsul vėrir; baḳmaz iseŋ dağ olur, mahsul vėrmez, bilakis azîm dağ-ı derun olur.” dėmişler. Yani er evlat, eren evlat; her işini bilen, gören evlattır. Öz evlada özüŋ gibi baḳmaḳ gerek, dėmişler. Gaflet olunmaya. Mücerreptir.

At, murattır; er oğul, erendir; her yere eren gibi eresi olup erendir, her işi gereği gibi görendir.

6235. Erlik, dirlik ėl eliyle, ėl malıyla değil; kendi eliŋ, kendi malıŋ ile olur. **192/ek2/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

6261 Yazmada: *etmegini*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

6262 Yazmada: *ḳarbuzını*. Kelimenin aslı Farsça *ḫarbuz - ḫarbuza*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫarbuz: 452[b]; ḫarbuza: 452[b]; ḫarbūza: 452[b]. DOERFER: *TMEN*: qārpūz: III, 380. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳarbuz: cild-i ṯānī, 31[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarbuz: 837[b]; ḫarbeze: 837[b]; ḫarbūze: 837[b]; ḳarpuz: 1410[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarpuz: II, 1020[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳarbız: 272[a].

6263 Yazmada: *ṣav - ṣınavları*.

6264 Yazmada: *gözetecek, gözedecek, gözetecek*.

6265 Yazmada: *görecaḳ*.

6266 Yazmada: *tüzecek*. CLAUSON: *EDPT*: tüz-: 572[b].

6267 Yazmada: *yurdange*. DANKOFF: *EÇSOS*: eye, eĝe: Sahip, efendi (Tatarca; özellikle yurd / vilayet eyesi veya Kırım eyesi).: 129; yurd: 285. CLAUSON: *EDPT*: iḍi: 41[a]; yurt: 958[a]. ÖNER: *K-TTS*: iye: 182[b]; yort: 582[a].

6268 ÖNER: *K-TTS*: üzek: Yönetici, baş.: 535[b].

6269 Yazmada: *yurdange*. bk. 6267. dipnot.

6270 Yazmada: *yurdangeler*. bk. 6267. dipnot.

6271 Yazmada: *yurdangeler*. bk. 6267. dipnot.

6272 Yazmada: *yurdangeleridür*. bk. 6267. dipnot.

6273 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

6236. Er ol atlan; erlik, dirlik, -birlik, ittihat- derdine ḳatlan. **192/ek2/02**

6237. Erlik, dirlik derdine ḳatlanmayan dirlik, birlik bilmez.[6274] **192/ek2/02**

6238. Erle avrat arasına giren nadim olur. **192/ek2/03**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 48]

6239. Er ol da baş yar, usta (mimar) ol da taş yar. **192/ek2/04**

6240. Erim[6275] alan, canım alan… **192/ek2/05**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 48[6276]]

6241. Er ol da sen de atlan, merd-i meydana gel. **192/ek2/06**

6242. Er ol da yedekte at götür, yediŋde (eliŋde) berat götür; erlik atta değil, berattadır. **192/ek2/07**

6243. Er ol da atlan, yedekte at, avulda[6277] tavlager ḳullan; ḳapında ḳul, köle, ırgat[6278] ḳullan; birisi beylik[6279] için, öbürü[6280] baylıḳ içindir. **192/ek2/08**

6244. Er ol da atlan, yedekte at ḳullan, ḳapıŋda (yad) ḳul ḳullan. **192/ek2/09**

6245. Er ol da baş yar, yoḳsa kuru lafla pehlivanlıḳ olmaz. **192/ek2/10**

6246. Er olana bir at, bir ḳılıç[6281] bir de güzel bir ḳadın, munis bir it yetişir. **192/ek2/11**

6247. Er olan, er meydanında belli olur. **192/ek2/12**

6248. Erler arasına namert yaraşmaz. **192/ek2/13**

6249. Erler arasında namerdiŋ dili[6282] ḳısa olur. **192/ek2/14**

6250. Erler arasında namert sıḳılır. **192/ek2/15**

6251. Er, sözünden; ḳadın, gözünden belli olur. **192/ek2/16**

6274 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

6275 Yazmada: *er*.

6276 Şināsī̄ - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Erim alan, cānım alan…: 48.

6277 TDK: *DS*: avul (I): Ağıl.: I, 395[b].

6278 Yazmada: *ırġad*. Kelime yazmada *ırġad* ve *ırġat* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış olup Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: ırġat yā-ḫ[v]ud ırġad: I, 90[b].

6279 Yazmada: *beylik (بكالك)*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. Bu sebeple, birlikte kullanıldığı kelimelerle olan ses benzerliği (*baylık - beylik*) dikkate alınarak kelimenin burada *beylik* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09)*, *bėg (134/23)*, *beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

6280 Yazmada: *öbürisi*.

6281 Yazmada: *ḳılınc*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

6282 Yazmada *dil* kelimesi iki farklı imla ile (دل, ديل) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: dil (دل): I, 616[a]; dil (ديل): I, 643[c].

6252. Eriŋ özü, ḳadınıŋ hem sözü hem özü doğru[6283] gerek. **192/ek2/17**

6253. Erkek mala mal ḳatar, ḳadın cana can ḳatar. **192/ek2/18**

6254. Erkeğiŋ malı, ḳadınıŋ canı her şeyden pahalıdır. **192/ek2/19**

6255. Erkek getirmek, ḳadın yetirmek[6284] (yetkirmek[6285]) için çalışırlar. **192/ek2/20**

6256. Er erliğini, ḳadın ḳadınlığını (dirliğini) bilmek gerek. **192/ek2/21**

6257. Er olan, firomâyeye[6286] göz, söz atmaz. **192/ek2/22**

6258. Erkeğiŋ nefsi bir, ḳadınıŋ nefsi doḳuzdur; ne ḳadar vėrseŋ az görür, gözü doymaz, vėrdikçe ardını ḳoymaz (bıraḳmaz). **192/ek2/23**

Mücerreptir.

6259. Erkek, ḫocasınıŋ[6287] (peygamberiniŋ[6288]); ḳadın ḳocasınıŋ dininde gerek. **192/ek2/24**

6260. Er erliğiyle, ḳadın ḳadınlığıyla yaraşır. **192/ek2/25**

6261. Er erliğiyle, dirliğiyle; ḳadın ḳadınlığıyla, birliğiyle, terliğiyle yaraşır. **192/ek2/26**

6262. Er vurursa[6289] bir kere vurur[6290], bileği[6291] (bilerek) vurur[6292]. **192/ek2/27**

6263. Er oyunu üçe cek[6293] (üç kere); harp oyunu doḳuz keredir, sekizi hile, biri gerçektir yani erçektir (ercedir). **192/ek2/28**

6264. Er ol da baş yar; bay, bey[6294] ol da ḫalḳa (açlara) aş vėr, ḫalḳa göz, baş ol. **192/ek2/29**

6283 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġruluḳ: 1256[b]; ṭoġrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

6284 TDK: *DS*: yetirmek (I): Yetiştirmek, denk getirmek.: XI, 4258[a].

6285 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yetkir-: 1. Ulaştırmak, sevk etmek. 2. Erişmek, ulaşmak.: 320[a].

6286 Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *firo-māya*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: firo-māya: 925[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: firo-māya: Aṣlı alçaḳ, ṣoysuz, bed-neseb ma'nāsındadur ve edeb ü 'irfāndan bī-behre vü bī-hüner ve dāi'mā sifle, nā-şāyeste ve 'amel üzere olan kimesneye de ıṭlāḳ olunur.: 596.

6287 Yazmada: *ḫᵛācesiniŋ*. Aslı Farsça *ḫᵛāca* olan bu kelime, yazmada *ḫᵛāca* ve *ḫoca* imlaları ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛāca: 479[a]; ḫoca: 482[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫᵛāce: 868[b]; ḫoca: 870[b].

6288 Yazmada: *peyġaberiniŋ*.

6289 Yazmada: *urarsa, vursa*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6290 Yazmada: *urar*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6291 Aynı kelime için bk. Az söyle; uz söyle, bilegi (dürüst) söyle; merāmıŋı īcābında dümdüz (uz) söyle. 56/ek1/07.

6292 Yazmada: *urar*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6293 Ş. Sāmī: *ḲT*: caḳ, cek: Edāt-ı intihā olup "…ye dek, …ye ḳadar" ma'nāsını ifāde eder: ṣabāḥa caḳ= Ṣabāḥa ḳadar, ṣabāḥa dek; şehre cek= Şehre ḳadar, şehre dek. - Yalŋız daḫı ḳullanılırdı: caḳ bu ḳadar= Tā bu ḳadar, bu ḳadara varıca. [El-yevm metrūkdür.]: I, 478[a].

6294 Yazmada: *bey (بك)*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. Bu sebeple, birlikte kullanıldığı kelimelerle olan ses benzerliği (*bay - bey*) dikkate alınarak kelimenin burada *bey* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)*

6265. Er vuruşu[6295]; bir vuruştur[6296] (soḳuştur[6297]), bileği[6298] soḳuştur[6299]; ya ölür ya öldürür. **192/ek2/30**

6266. Er olan er dünyada bir at, bir it besler; bir ḳadın ḳullanılır. **192/ek2/31**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

6267. Er olan sözünden dönmez. **193/01**

6268. Eriŋ sözü namus sözüdür, er sözünden dönmez.[6300] **193/01**

6269. Er olan hem şan alır hem vatan. **193/02**

6270. Er olanıŋ vatanı ḳılıcınıŋ gölgesidir. **193/03**

6271. Er olan meydana çıḳar. **193/04**

6272. Er olana cefa günü sefa sayılır. **193/05**

Muḥibbī *Dīvān* [788, 2719, 1-5] [ġazel]

merd-āne er görse ḳılıc oḳ u yā[6301] güni
ol gün gözine görüne ḏevḳ ü ṣafā güni

ol er midür ki ni‘metüŋ üstinde lāf ura
bil er odur ki terk ėde başun cefā güni

bārān olursa başuna oḳ yıldırım ḳılıc
gerçek er olana gelür ol gün ‘aṭā[6302] güni

yol yoḳdur beḳāya eger ėrmeye ecel
peymāne pür ola meger oldur fenā güni

çūn rezm-gāh[6303] er kişinüŋ bezm-gāhıdur
olsa ne ṭaŋ[6304] Muḥibbī feraḥ mā-cerā güni

6273. Er olan nimet üstünde laf vurmaz[6305] (söylemez). **193/06**

---

olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

6295 Yazmada: *uruşı*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruş: VI, 3981. TDK: *DS*: urmak (I): Vurmak.: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruş: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6296 Yazmada: *uruşdur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruş: VI, 3981. TDK: *DS*: urmak (I): Vurmak.: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruş: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6297 Yazmada: *ṣoġuşdur*. ÖNER: *K-TTS*: suġış: 1. Vuruş, dövüş. 2. Savaş, harp. 3. Savaşın içindeki bir çarpışma.: 420[a].

6298 Aynı kelime için bk. Az söyle; uz söyle, bilegi (dürüst) söyle; merāmıŋı īcābında dümdüz (uz) söyle. 56/ek1/07, Er urarsa -vursa- bir kerre urar, bilegi (bilerek) urar. 192/ek2/27.

6299 Yazmada: *ṣoġuşdur*. ÖNER: *K-TTS*: suġış: 1. Vuruş, dövüş. 2. Savaş, harp. 3. Savaşın içindeki bir çarpışma.: 420[a].

6300 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

6301 Yazmada: *yā*: *yay*.

6302 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ‘iṭā: 788, 2719, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: ata: 3, 445, 786, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ‘aṭā: 2, 1693, 3443, 3.

6303 Yazmada: *rezm-gā*.

6304 Yazmada: *ne ṭaŋ*: *ne ‘aceb*.

6305 Yazmada: *urmaz*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

Muḥibbī *Dīvān* [788, 2719, 2] [beyt[6306]]

ol er midür ki ni'metüŋ üstinde lāf ura
bil er odur ki terk ėde başun cefā güni

6274. Er olan cefa günü başın terk ėdendir. **193/07**

Muḥibbī *Dīvān* [788, 2719, 2] [beyt[6307]]

ol er midür ki ni'metüŋ üstinde lāf ura
bil er odur ki terk ėde başun cefā güni

6275. Er olan cenkten ḳaçmaz. **193/08**

6276. Er meydanı cenk, terk-i can meydanıdır; laf meydanı değil. **193/09**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

"Laf yerinde cenk, cenk yerinde laf olmaz." Can pazarı dost, düşman mezarıdır; zira "Cenk yeri can pazarıdır; mal, denk pazarı değil." dėmişler.

6277. Er meydanı, et meydanı[6308] bir değil. **193/10**

6278. Er olana cenk meydanı seyir meydanı gelir. **193/11**

Muḥibbī *Dīvān* [788, 2719, 5] [beyt[6309]]

çūn rezm-gāh[6310] er kişinüŋ bezm-gāhıdur
olsa ne ṭaŋ[6311] Muḥibbī feraḥ mā-cerā güni

6279. Erler meydanı erenler meydanıdır; cennet-i âlâyı görenler, girenler meydanıdır, aziz canlarını Haḳ yoluna vėrenler meydanıdır. **193/12**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

6280. Er olana cenk günü cefa sayılmaz; belki zevḳ, sefa sayılır. **193/13**

6281. Er olan tuğralı ferman taşır. **193/14**

6282. Er mert olur, mert cömert olur. **193/15**

6283. Er ol da baş ol, taş ol da baş yar. **193/16**

6284. Er işini eren bitirir. **193/17**

6285. Er işini eren bitirir; faḳir işini, gören bitirir. **193/18**

6306 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

6307 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

6308 Etmeydanı: Osmanlılar zamanında İstanbul'un Aksaray semtinde Yeni Odalar adıyla anılan yeniçeri kışlalarının ortasındaki meydana verilen isim. Meydân-ı Lahm veya Lahim Meydanı olarak da bilinen bu yer, Yeni Odalar'da oturan yeniçerilerin yedikleri etin burada dağıtılması sebebiyle bu adı almıştır. Geniş bilgi için bk. ÖZCAN, A.: "Etmeydanı", *DİA*: 11, 497[a]-498[b].

6309 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

6310 Yazmada: *rezm-gā.*

6311 Yazmada: *ne ṭaŋ: ne 'aceb.*

6286. Er olan ahdinde durur[6312]. **193/19**

[Ṣūfī Allāh-yār] *Tebātü 'l-'Ācizīn*[6313] [69] muḫammes

cān oşol cāndur[6314] *ki ḳurbān bolsa öz cānānıġa*
yār oşoldur yāri üçün rāżī bolsa ḳanıġa
ėr[6315] ***oşoldur tursa dāyim 'ahd ėl peymāniġa***
ėtep Allāh-yār eger yetmiş sen iş pāyāniġa
bir dādıŋnı lā çekinçe[6316] *yoḳ bu destārıŋ̂ senüŋ*

6287. Er olan cananından canı esirgemez. **193/20**

[Ṣūfī Allāh-yār] *Tebātü 'l-'Ācizīn*[6317] [69] muḫammes[6318]

cān oşol cāndur[6319] ***ki ḳurbān bolsa öz cānānıġa***
yār oşoldur yāri üçün rāżī bolsa ḳanıġa
ėr[6320] *oşoldur tursa dāyim 'ahd ėl peymāniġa*
ėtep Allāh-yār eger yetmiş sen iş pāyāniġa
bir dādıŋnı lā çekinçe[6321] *yoḳ bu destārıŋ̂ senüŋ*

6288. Erbainde "Üzüm yer misin?" diye ḫasta üzmeğe beŋzer. **193/21**

Kānī[6322] *[1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā'vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[6323] [cüz-i ṯānī,] 102

Tatarisine ḥācet yoḳdur. Hem İstanbul'da olmaḳ taḳrībiyle ẓann ėderim ki "Ḳamuş'uŋ" tatarisine ḳarnı ṭoḳdur. Ziyāde ekşi yoġurt süzici, kendiliginden söz düzici[6324]*, bildigi bilmedigi ṣuḥbete dudaḳ büzici,* ***erba'īnde "Üzüm yer misin?" deyü ḫaste üzüci****, eliyle ḳomadıġı çıḳınıŋ aġzın çözüci ya'nī ḥażret-i Ḳuzıcı'nıŋ mektūb-ı şeṭāret-i mażmūnı daḫı vāṣıl ve tersine ekl ü bel' eyledigi ḫalṭiyyāta nā-çār ıṭṭılā'ımız ḥāṣıl olmışdur, 'āfiyet olsun.* ilā āḫirihi[6325]…

6289. Er ol da baş yar; mert, cömert ol da aş vėr. **193/22**

6312 Yazmada *dur-* kelimesi ekserisi *ṭur-* biçimiyle olmak üzere *dur-* ve *ṭur-* imlalarıyla kullanılmış. Kelimenin aslı *tur-*'tır. CLAUSON: *EDPT*: 529[b]. TDK: *TTS*: durmak (turmak): II, 1261; turmak: V, 3856. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭurmaḳ: II, 896[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭurmaḳ: 1254[a].

6313 Yazmada: *Çaġatayca Tebātü 'l-'Ācizīn nām eterden.*

6314 Yazmada: *cāndurur.*

6315 Yazmada: *ėrler, erler.*

6316 Yazmada: *çekice.*

6317 Yazmada: *Çaġatayca Tebātü 'l-'Ācizīn nām eterden.*

6318 Yazmada bir kere yazılmış olan bu alıntı, ilgisi sebebiyle her iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

6319 Yazmada: *cāndurur.*

6320 Yazmada: *ėrler, erler.*

6321 Yazmada: *çekice.*

6322 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: "Kânî", *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

6323 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

6324 söz düzici: Yazmada yok.

6325 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

6290. Erlik yiğitlik, mertlik cömertlik ile aŋılır. **193/23**

6291. Er olan; ėl malına, ėl canına göz dikmez. **193/24**

6292. Er başı, at başı çoḳ şeyler görür. **193/25**

6293. Er başıyla at başına çoḳ hâller gelir. **193/26**

6294. Er olan ekmeğini taştan çıḳarır. **193/27**

6295. Er sıḳılmayınca eren yetişmez. **193/28**

6296. Erlik ėtseŋ bütün ėt. **193/29**

Arabî: *al-iḥsānu bi 't-tamām*

[=İhsan, tam olduğunda makbuldür.]

6297. Erdir, erendir; attır murattır. **193/30**

6298. Er doğruya, Haḳ doğruya… **193/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 48[6326]]

6299. Er, arslan postunda yaraşır. **193/32**

6300. Ere eren yetişir. **194/01**

6301. Er loḳması, er ḳursağında (ḳarnında) ḳalmaz. **194/02**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 48[6327]]

6302. Er aşı, er ḳarnında ḳalmaz. **194/03**

6303. Er aşı, er ḳarnında ḳalmaz; er olan, erliği yüzünden medet[6328] ummaz. **194/04**

6304. Er imdadına yetişmiş, erenler duasını almış. **194/05**

6305. Er iseŋ meydana çıḳ. **194/06**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 47]

6306. Er iseŋ erlik ėt, mert iseŋ mertlik ėt. **194/07**

6307. Erkek iseŋ erlik ėt, var ḳarınla dirlik ėt. **194/08**

6308. Er olan ağlamaz, ağlamaḳ çocuḳlar[6329] ile ḳadınlarıŋ kârıdır. **194/09**

6309. Er olan ne ağlar ne ağlatır. **194/10**

6326 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Er ṭoġrıya, Ḥaḳḳ ṭoġrıya…: 48.

6327 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Er loḳması, er ḳursaġında ḳalmaz.: 48.

6328 Benzer kelimelerdeki anlam farklılıklarına dikkat edilmelidir; zira her biri Arapça olan yakın anlamlı kelimelerden *naṣr* 'bir âdemi bir nesneden kurtarmak suretiyle ona yardım etmek' manasında, *ẓahr* 'bir kimseye arka çıkmak suretiyle yardım etmek' manasında, *madd* 'bir âdeme hayatını uzatacak mahiyette yardım etmek' manasında iken *imdād* ise 'mühlet vermek, başkası eliyle yardım etmek' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-madd: I, 689; al-imdād: Ba'żılar 'indinde ṯülāṯīden olan *madd* māddesi şerr ve mekrūhda ve *imdād* māddesi ḫayr ve maḥbūbda isti'māl olunur.: I, 690; aẓ-ẓahr: II, 15; an-naṣr: II, 123; al-'avn: III, 673. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *İ'âne* ile *nusret* arasındaki fark: 275.

6329 Yazmada: *çoçuḳlar (چوچڤلر)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *چوجق, چوجوق* imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

6310. Er olan bir kere vurur[6330], bir kere söyler. **194/11**

6311. Erlik soŋradan olmaz. **194/12**

6312. Ere ḫizmet[6331] ėden er olur. **194/13**

6313. Ere ḫizmet ėden mert olur, namerde ḫizmet ėden tard olur. **194/14**

6314. Er ile görüşen mert olur, yaman[6332] ile görüşen tardolur. **194/15**

Nakşī [*Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi ʻOṯmānī* 271[b6333]] beyt[6334]

ėrler bilen[6335] görüŋ͡gleşgen merd olur
yaman bilen[6336] ṣuḥbet tutgen ṭard olur

6315. Er ile görüş, cömert ile tanış[6337]. **194/16**

6316. Er ile ḳoldaş[6338], cömert ile ḳardeş[6339] ol. **194/17**

6317. Er ölür, adı ḳalır. **194/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 48]

6318. Eri, erbabı gerek. **194/19**

6319. Eriŋ arḳadaşı erenlerdir. **194/20**

6320. Er olandan kötülük gelmez. **194/21**

6321. Er başı tozsuz olmaz, er aşı tuzsuz olmaz. **194/22**

6322. Erkeklik ėtseŋ bütün ėt. **194/23**

6323. Erkeğiŋ nefsi birdir, ḳadınıŋ doḳuz. **194/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 48[6340]]

6324. Erkek irat, ḳız masraf… **194/25**

6330 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6331 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*ᵗ'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

6332 Yazmada bu madde başındaki ve ilgili alıntıdaki *yaman* kelimeleri iki farklı imla ile (یامان, یمان) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yamān: 937[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yaman (یامان): 2193[a]; yaman (یمان): 2209[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaman (یامان): II, 1537[a]; yaman (یمان): II, 1554[b].

6333 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: görüŋ͡gleşmek: 271[b].

6334 Yazmada: *Çaġatayca beyt*.

6335 Yazmada: *bile: ile*.

6336 Yazmada: *bile*.

6337 Bu kelimeyi hem *danış-* hem de *tanış-* biçiminde anlamak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

6338 CLAUSON: *EDPT*: koldaş: 619[a]. TDK: *TTS*: koldaş: Yardımcı, muavin, arkadaş.: IV, 2617. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoldaş: Arḳadaş, mu'īn, yardaḳ.: II, 1110[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoldaş: 239[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoldaş: Arkadaş, yoldaş.: 152[b].

6339 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

6340 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Erkegiŋ nefsi birdür, ḳadınıŋki ṭoḳuzdur.: 48.

6325. Erkeklik ere, ḳadınlıḳ ḳadına yaraşır. **194/26**

6326. Erkek erkekliğini, ḳadın ḳadınlığını bilmek gerektir. **194/27**

6327. Erkeği erkek ėdecek ancaḳ ḳadındır, ḳadını ḳadın ėdecek hayâ ile hicap ve saygılı terbiye ve feraset ve idrak, ince nezaket ve hassasiyettir. **194/28**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

6328. Erkek dışarıdan[6341], ḳadın içeriden[6342] ḳazanır. **194/29**

6329. Erkeğiŋ ḳazandığını ḳadınıŋ ḳazanından[6343] aramalı. **194/30**

6330. Erkek ḳuvvet ve sayiŋ, aḳıl ve muhakemeniŋ; ḳadın letafet ve zarafetiŋ, aşḳ ve muhabbetiŋ birer timsal-i müşaḫḫasıdır. **194/31**

Cümel-i hikemiye…

6331. Erkekleri insan ėdecek ancaḳ ḳadınlardır. **194/32**

6332. Erkek arslan arslan da dişi arslan arslan değil mi? **194/ek1/01**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 48]

6333. Erkeğiŋ eli ḳınası[6344] ḳadınıŋ yüzü ḳarası… **194/ek1/02**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 48[6345]]

6334. Erkeği erkek ėden ḳadındır, eşek ėden de ḳadındır. **194/ek1/03**

6335. Erkek dayıya[6346] çeker, ḳız ḫalaya çeker. **194/ek1/04**

6336. Er sözü meydandadır, er olan sözünü gėriye[6347] almaz. **194/ek1/05**

6337. Ere inanma, suya dayanma. **194/ek1/06**

6341 Yazmada: *ṭışardan*. Yazmada bu kelimenin hem *ṭışarda* hem de *ṭışarıda* biçimi kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: taş: 556[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭışarı: 1240[a].

6342 Yazmada: *içerden*. Yazmada bu kelimenin hem *içerde* hem de *içeride* biçimi kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: iç: 17[a]. REDHOUSE: *TaEL*: içeri: 290[b].

6343 Yazmada: *ḳazġanından*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳazġan: 219[b]. ʻAbdü ’l-Ḳayyūm ʻAbdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a]. Yazmada *kazan* kelimesi, *ḳazan* ve *ḳazġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

6344 Yazmada: *ḥınnāsı*. Kelimenin aslı Arapça *ḥinnā*’dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥinnā’: Ḳınaya dėnür, ki nisvān ellerine ve ayaḳlarına yaḳarlar.: I, 16. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḥınnā* ve *ḳına* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥınnā: I, 560[b]; ḳına: II, 1083[b]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

6345 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Erkegiŋ eli ḥınnāsı, ḳadınıŋ yüzi ḳarası…: 48.

6346 Yazmada *dayı* kelimesi *dayı* ve *ṭayı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tağāy: 474[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayı: 887[a]; ṭāyı: 1230[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayı: I, 602[a]. ṭayı: I, 874[c]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: tağay: 132.

6347 Yazmada: *ġėrüye*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, ġėri, gerü ve ġėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası - ekseriyetle *ġėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *ġėrü*- kullanılmıştır.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 49]

6338. Er damarı (ensâbı), yer damarından[6348] çoḳtur. **194/ek1/07**

6339. Er iseŋ, mert iseŋ acıŋdan öl; tek namert ḫasise minnet ėtme. **194/ek1/08**

Rāġıb Paşa[6349] [*Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 62] beyt

āhenden olsa da felegiŋ çek kemānını
çekme felekde siflelerüŋ imtinānını

ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Eski zamandan ḳalan bir fıḳra…

Bir Türk’üŋ oğluna nasihati:

[1] Er iseŋ [1/üst] tekin[6350] [1] ve metîn ol, taş gibi çetin ol. [1/üst] Mekânetli otur, heybetli yürü. [1] Tabiatıŋ türlenmesin[6351], eliŋ yüzüŋ düşman sözüyle kirlenmesin. Sözüŋ [1/üst] pek olsun, taş gibi yerinde ḳalsın, hiçbir vaḳit sözüŋ [1] her yerden ġėri[6352] dönmesin. Er ol; mert, yiğit ol. [2] Sözüŋ [2/üst] haḳ [2] ve dürdane olsun. Yürüyüşüŋ merdane olsun. [2/alt] Alnıŋ aḳ ve açıḳ, [2/üst] yüzüŋ pak[6353], ḳalbiŋ saf olsun. [2] Özüŋ erler, mertler, yiğitler, alpler[6354], arslanlar arasında arslan gibi tek, tekin, bir tane ol. [3] Ayağıŋı merdane bas. Ḳaplan gibi [3/üst] mert [3] ceri[6355], ciddî baḳ; arslan gibi merdane otur. Kimseniŋ yolsuz, haḳsız yere haḳḳına girme. Ḳatı sözle ḫatır göŋül ḳırma, ki seniŋ [4] de ḫatırıŋ göŋlüŋ ḳırılmasıŋ. [4/alt] Her şeyi bil ve bilmeğe çalış. [4] Cenge, denge girdikte ölümden başḳa hiçbir şeyi ḫatırına

---

6348 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭamar: 2. Ṭamar veyā köke beŋzeyüp bir cismiŋ her ṭarafına teşa‘‘ub ėden yollar, ṭuruḳ-i iḫtilāṭ: Yaġmur ṣuları yeriŋ ṭamarlarına girer.: II, 870[a]. CLAUSON: *EDPT*: 508[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: طامار (ṭamar) [yā-ḫ[v]ud طمار (ṭamar)]: II, 870[a]. REDHOUSE: *TaEL*: طامار [ṭamar]: 1227[b]; طمر [ṭamar]: 1245[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: damar, ṭamar: üçüncü cilt, 395[a].

6349 Yazmada: *Ḳoca Rāġıb Paşa*.

6350 TDK: *DS*: tekin (II): 1. Uyanık, tetikte. 2. Uslu.: X, 3865[b].

6351 GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: төрлән- [törlen-]: Değişmek.: 348[a]. ÖNER: *K-TTS*: törlen-: 1. Türlenmek, çeşitlenmek. 2. Değişmek, başkalaşmak.: 489[a].

6352 Yazmada: *ġėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c].

6353 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- “paḳ” telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *“k”* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

6354 Yazmada: *albler*.

6355 Bu kelimeyi iki farklı biçimde anlamak mümkündür: Bunlardan birincisi, aslı Arapça olan ve ‘yiğit, cesur, cüretkâr’ manasındaki *carī*dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 255[b]. İkincisi, belki yukarıdaki kelime ile de ilgili olan ve ‘kuvvetli’ manasındaki *ceri*’dir. TDK: *DS*: ceri (II): Kuvvetli, güçlü, keskin.: III, 886[b].

getirme. Arslan, ḳaplan gibi ceri[6356]*, cesur ol. Obaŋa, ulusuŋa*[6357] *geldikte cümle ḫalḳa gül gibi, göl [4/üst] gibi açıl ve kül [4] mum gibi [5] mülayim ol. Epsem*[6358] *dur. [5/alt] Uz yürü, doğru ol. [5] Herkes seniŋ sözüŋden, özüŋden ḫisse-yi ḳıssa alsın, ḫoşnut*[6359] *olsun; sen de herkesten ḫoşnut*[6360] *bulun. Ḫısımlarıŋa, [6] öz evlat ve ve ehliŋe muhabbet ve hürmet göster, ki onlar*[6361] *da saŋa hürmet ve muhabbet ėtsinler. Faḳirlere [6/üst] cömertlik ile [6] merhamet; baylara, beylere [6/üst] mertlik ile [6] hürmet borçtur. Taŋrıya ḳulluḳ ėtmek [7] baş borçtur, edasında zinhar gaflet ėtme; [7/yan/1] zira "Taŋrı sevmeyeni kimse [7/yan/2] sevmez." dėmişlerdir. Onuŋ*[6362] *için dėrim ki: [7] "Yarın yine Taŋrı'nıŋ öŋüne varılacaḳtır. Aḳ, ḳara her şeyden sorulacaḳtır. Herkes vebalini, sevabını*[6363] *[8] Haḳ tartısında görecektir, oŋa*[6364] *göre ameliŋ cezası*[6365] *vėrilecektir; amma Haḳteala isterse bazı ḳulunu kemal-i*

6356 Bu kelimeyi üç farklı biçimde anlamak mümkündür: Bunlardan birincisi, aslı Arapça olan ve 'yiğit, cesur, cüretkâr' manasındaki *carī*dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 255[b]. İkincisi, belki yukarıdaki kelime ile de ilgili olan ve 'kuvvetli' manasındaki *ceri*'dir. TDK: *DS*: ceri (II): Kuvvetli, güçlü, keskin.: III, 886[b]. Üçüncüsü ise 'akmak, süratle geçmek, koşmak' manasındaki Arapça *cary* kelimesi ile ilgili olabilecek 'çabuk' anlamındaki *ceri*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 263[a]. TDK: *DS*: ceri (I): 1. Canlı, becerikli, eli çabuk. 2. Çabuk.: III, 886[a].

6357 Yazmada: *ulustıŋa*. Bu kelime, 'şehir, halk, kabile' manalarındadır. CLAUSON: *EDPT*: ulus: 151[b]; uluş: 152[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ulus: 40[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ulus: 293[a]. TDK: *DS*: ulus: 1. Göçebe. 2. Oba. 3. Aşiret, kavim.: XI, 4035[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ulus: Ḳavm, ümmet; 'aşīretiŋ büyügi: Ulus ėllere, ėl oymaḳlara, oymaḳ uruḳlara taḳsīm olunur.: I, 223[a].

6358 Yazmada: *ebsem*. Yazmada kelimenin hem *ebsem* hem de *epsem* imlası kullanılmıştır. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ebsem: 27v12. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ebsem: Sākit, uşlu, mebhūt, aşamm, ḫāmūş.: 2[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: epsem: ṣ. 1. Dilsiz, ebkem. 2. Sükūt ėden, sākit, sessiz. epsem olmaḳ= Sükūt ėtmek, ses çıḳarmamaḳ. epsem ėtmek= Ṣusdırmaḳ.: I, 67[b]. TDK: *DS*: ebsem: Susma.: XII, 4490[b]. TDK: *TTS*: epsem: Sessiz, ses çıkarmayan, susan.: III, 1479; epsem durmak (epsem turmak): Sükût etmek, susmak.: III, 1480.

6359 Yazmada: *ḫuşnūd, ḫᵛuşnūd*. Aslı Farsça olan *hoşnut* kelimesinin burada gösterilmiş olan *ḫuşnūd* ve *ḫᵛuşnūd* imlalarının ikisi de Farsçada mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫuşnūd: 463[b]; ḫᵛuşnūd: 487[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlaları ile müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kelimenin her iki imlasının telaffuzu da *ḫoşnūd* olarak gösterilmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: I, 582[a]; ḫoşnūd [ḫᵛuşnūd]: I, 592[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: 849[b]; ḫoşnūd [ḫᵛuşnūd]: 874[a]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de aslına uygun biçimde *ḫuşnūd* ve *ḫᵛuşnūd* olarak okunmuştur.

6360 Yazmada: *ḫuşnūd*. STEINGASS: *CP-ED*: ḫuşnūd: 463[b]; ḫᵛuşnūd: 487[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: I, 582[a]; ḫoşnūd [ḫᵛuşnūd]: I, 592[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: 849[b]; ḫoşnūd [ḫᵛuşnūd]: 874[a].

6361 Yazmada: *anlar*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

6362 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

6363 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavāb: Ecr ve cezā ma'nāsınadur, ki a'māl muḳābilinde i'ṭā olunan pādāşdan 'ibāretdür. Meczī olan kimseye 'āiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müsta'meldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85.

6364 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. "O" żamīr-i ġā'ib ve ism-i işāretiniŋ mef'ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarüret-i vezn içün "اڭا *(aŋa)*" ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

6365 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca 'işlenen kötü bir fiile verilen acı verici karşılık' için kullanılan bu kelime, burada Arapça aslına da uygun biçimde 'işlenen fiilin mahiyetine göre verilen

kereminden vebalini bağışlar, yarlıgar[6366], [9] istemezse Haḳ hükmünü icra ėder; o Taŋrı'nıŋ bileceği iş, kimse ḳarışamaz. İşte oğlum, dünya ve aḫiret tapularından bir yapraḳ sözdür, ki ata sözü her dem ḳulaḳlarda [10] sırğa[6367] -küpe- olmaḳ gerektir. İşte bu sözler ḳulağıŋda bir ata nişanı gibi ḳalmazsa çoḳ pişman[6368] olursuŋ; ancaḳ soŋraki pişmanlıḳ başa düşmanlıḳtır, [11] fayda vėrmez, düşün." dėmiş.

6340. Er olan ekmeğini[6369] taştan çıḳarır. **194/ek2/01**

6341. Er olan ahdinden (sözünden) dönmez. **194/ek2/02**

6342. Er olan sözüniŋ sahibi olmaḳ gerek. **194/ek2/03**

6343. Er olan söz altında ḳalmaz. **194/ek2/04**

6344. Er olan erlik ėder, aḳıllı olan dirlik ėder. **194/ek2/05**

6345. Er olanıŋ sözü demiriŋ kertiği gibidir. **194/ek2/06**

6346. Er olan ne yaparsa işini tamam yapar. **194/ek2/07**

6347. Er olan ölür, namerde el uzatmaz[6370]. **194/ek2/08**

6348. Er olan, alçaḳlara tenezzül ėtmez. **194/ek2/09**

6349. Er olan, ḳadına el ḳaldırmaz. **194/ek2/10**

6350. Er olan erlik yapar, âḳil ise dirlik yapar. **194/ek2/11**

6351. Eri er ḳaldırır, körü kim ḳaldırır? **194/ek2/12**

6352. Er düşerse er ḳaldırır, kör (namert) düşerse kim ḳaldırır? **194/ek2/13**

6353. Er düşerse er ḳaldırır, er ḳaldırmazsa yer ḳaldırır. **194/ek2/14**

---

iyi veya kötü her türlü karşılık' manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cazā': Mükāfāt 'ale 'ş-şey' ma'nāsına ismlerdür, ki bir nesneye muḳābil 'ivażdan 'ibāretdür… ve cezā' maṣdar olur, mükāfat eylemek ma'nāsına… ve kāfī olmaḳ ma'nāsınadur… ve ödemek ma'nāsınadur.: III, 784.

6366 Yazmada: *yarlıġar*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: yarlıġamaḳ: III, 5538. TDK: *TTS*: yarlıgamak: Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak.: VI, 4352. REDHOUSE: *TaEL*: yarılġamaḳ: 2183[a]. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187[a]. TDK: *TS*: yarlıgamak: 2541[a].

6367 TDK: *DS*: sırğa (I): Küpe.: X, 3615[b].

6368 Yazmada: *peşīmān*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de iki farklı imlası (pişmān, peşīmān) mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

6369 Yazmada: *etmegini*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

6370 "El uzatmak" ifadesi, burada 'el açmak, yardım istemek' manasındadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el açmak: 1. Dilenmek. 2. Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak.: 773[a]; el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a].

6354. Er olan, soyunu tanır cins at gibi; er olmayan, soyunu tanımaz keskin[6371] it gibi. **194/ek2/15**

6355. Erkek getirir, ḳadın pişirir[6372]. **195/01**

Âdettir.

6356. Erkek getirmeğe, ḳadın yetkirmeğe[6373] (yetiştirmeğe) borçludur. **195/02**

6357. Erkek getirmeğe, ḳadın yetkirmeğe[6374] çalışmaḳ gerek. **195/03**

6358. Erkek eviŋ başı, ḳadın döşü[6375] (göğsü, bağrı) sayılır. **195/04**

6359. Erkek eviŋ başı, ḳadın onuŋ[6376] gövdesi[6377] sayılır. **195/05**

6360. Erkek insaniyetiŋ başı, ḳadın ise ḳalbidir. **195/06**

6361. Erkeksiz ev, tepesiz ev; ḳadınsız ev, ḳazansız[6378] ev. **195/07**

6362. Erkeksiz ev boynuzsuz ḳoça beŋzer. **195/08**

6363. Erkek, ḳadın birbiriniŋ hem yoldaşı hem sırdaşıdır. **195/09**

6364. Erkek eviŋ direğidir, ev ḫalḳınıŋ yüreğidir. **195/10**

6365. Erkek ḳadına hem ḳoldaş[6379] hem yoldaş sayılır. **195/11**

6366. Erkek sert olur, dişi nerm[6380] olur. **195/12**

6367. Erkeksiz eviŋ dolabı dönmez. **195/13**

6368. Erkeksiz ev, yelkensiz gemiye beŋzer. **195/14**

6371 TDK: *DS*: keskin: Azgın.: VIII, 2766[a].

6372 Yazmada: *bişürür*. TDK: *TTS*: bişürmek: 1. Pişirmek. 2. Olgunlaştırmak. 3. Beslemek, geliştirmek.: I, 613. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: biş-: Pişmek.: 32[b]. Yazmada *pişmek* kelimesi üç farklı imla ile [biş- (بيشمك), piş- (پشمك), piş- (پيشمك)] yazılmış.

6373 Yazmada: *yetkürmege*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yetkir-: 1. Ulaştırmak, sevk etmek. 2. Erişmek, ulaşmak.: 320[a].

6374 Yazmada: *yetkürmege*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yetkir-: 1. Ulaştırmak, sevk etmek. 2. Erişmek, ulaşmak.: 320[a].

6375 Yazmada: *töşi*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: töş: Döş, göğüs, kaburga altı.: 282[b].

6376 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

6377 Yazmada: *gögdesi*. Kelimenin bu madde başındaki imlası (كوكده) gereği hem *göğde* hem *gövde* hem de *göyde* biçiminde okunması mümkün olup kelimenin her üç biçimi de Türkçede müstameldir. Ayrıca *gövde* kelimesi yazmada *gevde/göde (كورده)* biçimiyle de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: kövdöŋ: 688[a]. TDK: *TTS*: gevde: III, 1674. Ş. Sāmī: *ḲT*: gövde (كوكده) [Zebān-zedi: *gövde (كورده).*]: II, 1208[b]. REDHOUSE: *TaEL*: göde: 1585[a]; göyde (كوكده): 1597[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kevde: 142[a]. ÖNER: *K-TTS*: gevde: 137[b]. TDK: *DS*: göğde: VI, 2127[a].

6378 Yazmada: *ḳazġansız*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

6379 CLAUSON: *EDPT*: koldaş: 619[a]. TDK: *TTS*: koldaş: Yardımcı, muavin, arkadaş.: IV, 2617. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoldaş: Arḳadaş, mu'īn, yardaḳ.: II, 1110[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoldaş: 239[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoldaş: Arkadaş, yoldaş.: 152[b].

6380 Farsça olan bu kelime, 'yumuşak' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: narm: 1395[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: nerm: II, 1456[c].

6369. Erkek cömert, ḳadın baḫîl[6381] olmaḳ muteberdir. **195/15**

6370. Erkek evlat, ḳız evlat hep bir evlattır. **195/16**

6371. Erkek evlat evlat da ḳız evlat evlat değil mi gel anadan sor baḳalım! **195/17**

6372. Erkek, iş başında belli olur; ḳadın, aş başında. **195/18**

[aş başında:] Yėmek[6382] pişirirken.

6373. Erkekte mi kabahat, dişide mi? **195/19**

6374. Erkek evlenmekten ikrah ėdince ḳız ister istemez evinde ḳalır. **195/20**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ʿIşḳ* 65, 939] [beyt]

er kim ėde nām-zedden ikrāh
duḫter ḳalur evde ḫʸāh nā-ḫʸāh

6375. Erkte[6383] (iç ḳalede, ḳasırda) sallan! **195/21**

Beddua.

6376. Erzen[6384] (darı), efşan[6385] olmaz imiş kesrete. **195/22**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mışrāʿ]

6377. Ėrken[6386] ḳalḳan, yol alır; geç ḳalḳan, umalır[6387] ḳalır. **195/23**

6378. Ėr[6388] geç yine bizim. **195/24**

6381 Aslı Arapça *baḫīl* olan bu kelime, ‘cimri, hasis, tamahkâr, cahil’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: baḫīl: 1, 98[b].

6382 Yazmada: *yemek*. Yazmada *yemek* kelimesi iki farklı imla [yemek (يمك), yėmek (ييمك)] ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (ييمك): 2224[b].

6383 Aslı Farsça olan bu kelimeninin Farsçada hem *arg* hem de *ark* biçimi mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ark: 38[b]; arg: 38[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: arg: Şehr içre olan kalʿaya dėnür, ki içkaʿla taʿbīr olunur.: 73. REDHOUSE: *TaEL*: erk: 71[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: erek: İç ḳalʿa, bālā ḥiṣār.: I, 90[c].

6384 Aslı Farsça olan bu kelime, ‘darı’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: arzan: 36[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: arzanīn: Ṭarı unıyla pişürdükleri etmek, ki *ṭarı etmegi* taʿbīr olunur.: 71.

6385 Aslı Farsça olan bu kelime, ‘saçmak’ manasındaki *afşāndan* fiilinden ‘saçan’ manasında sıfattır. STEINGASS: *CP-ED*: afşān: 83[b]; afşāndan: 83[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: efşān yā-ḫʷud feşān: Serpen, ṣaçan, ṭaġıtan, silken.: I, 137[b]. “Efşān olmak” tabiri, burada ‘saçılmak’ manasında kullanılmıştır.

6386 Yazmada: *erken, ėrken*. Ş. Sāmī: *ḲT*: erken: I, 91[b]; ėrken: I, 239[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʿO*: ėrken: 49[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irken: 114[a]. TDK: *DS*: irken: VII, 2552[a]. Yazmada *erken* kelimesinin *erken* ve *ėrken* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılması sebebiyle *erken* kelimesi ile başlayan madde başları hem burada (195. s.) olduğu gibi *Er* sırasında hem de *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında (bk. 499. s.) kaydedilmiş.

6387 Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʿO*: umalmaḳ: Muʿallaḳ aşmaḳ. Muʿallaḳ ṭurmaḳ.: 41[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: omalmaq I: Aldatılmak, kandırılmak.: 242[a]; omalmaq II: Uyumak, uykuya dalmak; içi geçmek.: 242[a].

6388 Yazmada: *er, ėr*. TDK: *TTS*: er (II), ir: III, 1488. Ş. Sāmī: *ḲT*: er: I, 86[b]; ėr: I, 238[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ėr: 188. TDK: *DS*: ir: VII, 2546[a]. Yazmada *er [erken]* kelimesinin *er* ve *ėr* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılması sebebiyle *er* kelimesi ile başlayan madde başları hem burada (195. s.) olduğu gibi *Er* sırasında hem de *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında (bk. 499. s.) kaydedilmiş.

6379. Ėr[6389] olsun, geç olsun; ḫayır olur. **195/25**

6380. Ėrken[6390] doğmuş. **195/26**

6381. Ėrken[6391] ḳalḳanıŋ rızḳı artıḳ[6392] (ziyade) olur. **195/27**

6382. Ėrken[6393] ḳalḳan ḳazanır. **195/28**

6383. Ėrken[6394] yat, erken ḳalḳ. **195/29**

6384. Erbab-ı tabiatıŋ ekseri, sahib-i laf olur. **195/30**

Nef'ī [*Dīvān* 159, 14, 43[6395]] [mışrā']

gerçi ṣāḥib-i lāf olur erbāb-ı ṭab'uŋ ekṯeri

6385. Erbab-ı aşḳıŋ iradeti[6396] elinde değildir. **196/01**

Nā'ilī-yi Ḳadīm rubā'ī

sevdük görünce ol bet āyīne-yi ṭal'ati
ḳurbānuŋ oldıġum nice gördüŋ maḫabbeti
kūyüŋ dolanmalan ne ḳaçarsın iki gözüm
erbāb-ı 'ışḳuŋ elde degildür irādeti

6386. Erbab-ı iḫtizâ' (ḫuzû') maḳbul enamdır. **196/02**

6387. Erbab-ı hırs aza razı olmaz, ehl-i ḳanaat azı çoḳ görür. **196/03**

6388. Erbab-ı aşḳı baharıŋ neşesi, bülbülleriŋ sedası mest ėder. **196/04**

6389 Yazmada: *er, ėr*. TDK: *TTS*: er (II), ir: III, 1488. Ş. Sāmī: *ḲT*: er: I, 86[b]; ėr: I, 238[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ėr: 188. TDK: *DS*: ir: VII, 2546[a].

6390 Yazmada: *erken*. Yazmada *erken* kelimesi iki farklı imla ile (erken, ėrken) yazılmış. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: erken: I, 91[b]; ėrken: I, 239[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrken: 49[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irken: 114[a]. TDK: *DS*: irken: VII, 2552[a].

6391 Yazmada: *erken, ėrken*. Ş. Sāmī: *ḲT*: erken: I, 91[b]; ėrken: I, 239[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrken: 49[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irken: 114[a]. TDK: *DS*: irken: VII, 2552[a].

6392 Yazmada: *artuḳ*. TDK: *TTS*: artuk: Fazla, ziyade.: I, 232. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: artuḳ: Artık, fazla, fazlalık.: 12[b]. Yazmada *artık* kelimesi, üç farklı imla ile (ارتق, ارتوق, ارتیق) yazılmış. Yazmada kullanılan imlaların üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: artık (ارتق): 62[a]; artuḳ: 63[a]; artık (ارتیق): 63[b].

6393 Yazmada: *erken, ėrken*. Ş. Sāmī: *ḲT*: erken: I, 91[b]; ėrken: I, 239[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrken: 49[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irken: 114[a]. TDK: *DS*: irken: VII, 2552[a].

6394 Yazmada: *erken, ėrken*. Ş. Sāmī: *ḲT*: erken: I, 91[b]; ėrken: I, 239[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrken: 49[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irken: 114[a]. TDK: *DS*: irken: VII, 2552[a].

6395 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ekṯer: [ḳısm-ı evvel,] 157[b].

6396 CÜRCÂNÎ: *Kitabu't-Ta'rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-irāda[t]: Dileme.: 16[b]; al-irāda[t]: Kalbin kendi arzusuyla ruhun gıdasını istemesidir.: 16[b]. ATAY: *A-TBL*: al-irāda[t]: İstemek, arzu etmek.: 1, 488[a]. İrade: Bir davranışı tercih edip gerçekleştirme gücü anlamında terim. Sözlükte 'istemek, dilemek' anlamına gelen *irade* terim olarak 'nefsin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmeyi istemesi, ona yönelmesi' veya 'canlıyı, kendisinden değişik mahiyetteki fiillerin doğmasını sağlayacak bir duruma getiren nitelik' yahut 'bir fayda elde etme inancının ardından doğan eğilim' gibi değişik şekillerde tanımlanmıştır. Geniş bilgi için bk. ÇAĞRICI, M. - H. HÖKELEKLİ: "İrade", *DİA*: 22, 380[c]-384[b].

Süleymān Naḥīfī [*Dīvān* 2, 507, 503, 2[6397]] beyt

erbāb-ı ʻışḳı mest-i ser-endāz-ı şevḳ ėder
faṣl-ı behār neşvesi bülbül ṣadāları

6389. Erbab-ı himmet, himmet erbabın bilir. **196/05**

Lā[6398] [mısraʻ]

dāʼimā erbāb-ı himmet himmet erbābın bilir

6390. Erbab-ı aşḳa, terk-i ser ėtmek hüner değil. **196/06**

Bāḳī [*Dīvān* 279, 290, 1[6399]] beyt[6400]

cānlar fidā maḥabbet-i cānāne ser degil
erbāb-ı ʻışḳa[6401] terk-i ser ėtmek[6402] hüner degil

6391. Erbap gerek, her ḳapıya bevvap gerek. **196/07**

6392. Erbap gerek, her eve bir bap gerek. **196/08**

6393. Erbap olanı zaman ister, devran istemez. **196/09**

6394. Erbabı devran istemez, yâran ister. **196/10**

Fużūlī [*Dīvān* 239, CXV, 7] beyt

ey Fużūlī muttaṣıl devrān muḫalifdür saŋa[6403]
ġālibā erbāb-ı istiʻdādı devrān istemez

6395. Erbabı her bap istemez. **196/11**

6396. Erbap olan her ḳapıya sığar. **196/12**

6397. Erbap her ḳapıya sığar, her ḳapı erbap istemez. **196/13**

6398. Erbab-ı kemal naḳıs olanlarıŋ hâline baḳmaz. **196/14**

Yaḥyā Naẓīm[6404] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 347] [naẓm]

olmada buḳalemūn naḳşla ʻālem kec[6405] u rāst
resm-i aḥvāl-i cehān oldı çū ḫātem kec[6406] u rāst

nāḳışuŋ ḥāline ėtmez naẓar[6407] erbāb-ı kemāl
ki terāzū-yı nigehde[6408] olur ādem[6409] kec[6410] u rāst

6397 Meḥmed Celāl: *ʻOṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şuʻarā-yı ʻOṯmāniyyeden bir ḳısmı: Süleymān Naḥīfī: 525.

6398 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: erbāb: [ḳısm-ı evvel,] 88[b].

6399 Meḥmed Celāl: *ʻOṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Yedinci Ḳısm: Eşʻārımızdan bir nebḏe: 342.

6400 Yazmada ilgili madde başının yanına *mıṣrāʻ*, alıntının yanına ise *beyt* yazılmış.

6401 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: erbāb-ı ʻaşḳa: 279, 290, 1.

6402 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: itmek: 279, 290, 1.

6403 saŋa: Yazmada yok.

6404 Yazmada: *Naẓīmī*.

6405 Yazmada: *keç*.

6406 Yazmada: *keç*.

6407 ėtmez naẓar: Yazmada: *naẓar ėtmez*.

6408 nigehde: Yazmada yok.

6409 olur ādem: Yazmada: *ādem olur*.

6410 Yazmada: *keç*.

yāri aġyārdan erbāb-ı naẓar farḳ eyler
dīde-yi aḥvele[6411] olsa n'ola mübhem kec[6412] u rāst

6399. Erbab-ı nazar yâri ağyardan farḳ eder. **196/15**

Yaḥyā Naẓīm[6413] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 347] beyt[6414]

***yāri aġyārdan erbāb-ı naẓar farḳ** eyler*
dīde-yi aḥvele[6415] olsa n'ola mübhem kec[6416] u rāst

6400. Erbap gerek bu işe. **196/16**

6401. Erbab-ı hayata iḳdam ve tahammül gerek.[6417] **196/17**

Nāmıḳ Kemāl[6418] [*Namık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri* Kıt'alar 365] naẓm

ibḏāl-ı mesā'īde ḳuṣūr ėtme ki olmış
vābeste bu 'ālemde sükūnuŋ ḥarekāta
mevtā yaḳışur var ėse rāḥat döşeginde
iḳdām u taḥammül gerek erbāb-ı ḥayāta

6402. Erbabını bulsun. **196/18**

6403. Erbabına işlet. **196/19**

6404. Erbabı yapsın. **196/20**

6405. Erbabı bilir. **196/21**

6406. Erbabı ara da bul. **196/22**

6407. Erbabı mal tanır. **196/23**

6408. Erbabına göster. **196/24**

6409. Erbabına baḳtır. **196/25**

6410. Erbap âdem vesselam! **196/26**

6411. Erbabına ilm-i hikmet tevdi olunup nâ-ehilden[6419] men olunur. **196/27**

İbn Sīnā[6420]

6412. Erbab-ı kemali nadan olanlar çekemezler. **196/28**

6411 Yazmada: *dīde-yi aḥvele: şaşıya*.
6412 Yazmada: *keç*.
6413 Yazmada: *Naẓīmī*.
6414 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.
6415 Yazmada: *dīde-yi aḥvele: şaşıya*.
6416 Yazmada: *keç*.
6417 Bu madde başı alıntıdaki biçimine de uygun olarak "İḳdām u taḥammül gerek erbāb-ı ḥayāta." şekli ile 247/27'de de yer almaktadır.
6418 Yazmada: *Kemāl Beg*.
6419 Nā-ehl: Farsça *nā* + Arapça *ahl*: Ehil olmayan, ehliyetsiz. Ş. Sāmī: *ḲT*: nā-ehl: II, 1445[b].
6420 Yazmada: *ḥikmet-i kelām-ı İbn Sīnā*.

Żiyā Paşa[6421] *Tercī‘ Bend*[6422] [4] beyt

erbāb-ı kemāli çekemez nāḳıs olanlar
rencīde olur dīde-yi ḫuffāş żiyādan

6413. Erbab-ı kemal eserinden malum olur. **196/29**

6414. Erbab-ı kemal eserinden mahrum olmaz. **196/30**

el-Ḥācc Ṣādıḳ beyt[6423]

farḳ olunmaz mı esātīḏü telāmīḏ-i ‘ulūm
kāmil āṯār-ı kemālinden olur mı maḥrūm

6415. Erbab-ı aşḳa, terk-i ser hüner değil; muhabbet-i canan için canlar daḫi feda ėderler. **196/31**

Bāḳī [*Dīvān* 279, 290, 1[6424]] beyt

cānlar fidā maḥabbet-i cānāne ser degil
erbāb-ı ‘ışḳa[6425] *terk-i ser ėtmek*[6426] *hüner degil*

6416. Erbab-ı kemal, ikmalâtın gösterir; cahil usta, kem âlâtın gösterir. **196/32**

el-Ḥācc Ṣādıḳ beyt[6427]

farḳ olunmaz mı esātīḏü telāmīḏ-i ‘ulūm
kāmil āṯār-ı kemālinden olur mı maḥrūm

6417. Erbab-ı himmet, ashab-ı fazilet olanlarıŋ ocağı sönmez. **196/ek/01**

Fazilet ocağı sönmez, himmet ocağı yıḳılmaz.

6418. Erbab-ı himmete endaze olmaz, ehl-i ḫizmete söz. **196/ek/02**

6419. Erbain[6428] bekler gibi bekledik. **196/ek/03**

6420. Erbainde[6429] ḳar üstüne buz yağar, ḫamsinde[6430] de buz üstüne ḳar yağar. **196/ek/04**

6421 Yazmada: *Lā*.

6422 Yazmada: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri’nden 310*. Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Altıncı ḳısm: Aḳvāl-i Ḥakīm-āne: 310.

6423 Yazmada bu beytin ve ilgili madde başının yanına *(11)* notu düşülerek beytin bu madde başı ile de ilgili olduğu belirtilmiş.

6424 Yazmada: *keḏā [‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri’nden] 342*. Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Yedinci Ḳısm: Eş‘ārımızdan bir nebḏe: 342.

6425 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: erbāb-ı ‘aşḳa: 279, 290, 1.

6426 ėtmek: Yazmada yok. KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: itmek: 279, 290, 1.

6427 Yazmada bu beytin ve ilgili madde başının yanına *(11)* notu düşülerek beytin bu madde başı ile de ilgili olduğu belirtilmiş.

6428 Ş. Sāmī: *ḲT*: erbā‘īn: ‘Ar. Ḳırḳ, çihel: ebā‘īn sene: Ḳırḳ yıl= 1. Kānūn-i Evvel-i Rūmī’niŋ 9’unda ya‘nī gün dönümünden i‘tibār[en] ḳırḳ gün ki ḳara ḳışdur. 2. Erbāb-ı ṭarīḳatiŋ ḳırḳ gün ḫalvete ḳapanup ‘ibādet ve riyāżatla iştiġālleri, çile: erbā‘īn çıḳarmaḳ.: I, 87[a].

6429 Ş. Sāmī: *ḲT*: erbā‘īn: ‘Ar. Ḳırḳ, çihel: ebā‘īn sene: Ḳırḳ yıl. 1. Kānūn-i Evvel-i Rūmī’niŋ 9’unda ya‘nī gün dönümünden i‘tibār[en] ḳırḳ gün ki ḳara ḳışdur.: I, 87[a]. TDK: *TS*: erbain: Rumî takvimde 22 Aralık'tan 31 Ocak gününe kadar süren kırk günlük kış dönemi.: 805[b].

6430 Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamsīn: ‘Ar. Elli. Ḳışın erbā‘īn dėnilen ḳırḳ gününden ṣoŋra gelen elli günlük mevsimi.: I, 588[c]. TDK: *TS*: hamsin: Erbainden sonra gelen, 31 Ocak’ta başlayan elli günlük kış dönemi.: 1039[b].

Lā beyt

sevinme geçdigi içün erbā‘īne
ḳıyāmetler ḳopar ḫamsīn içinde

māh-ı ḥūt dėrler baḫrı ḳarışdurur
bilürsin kim ḫamsīn ḫamsīn içinde

6421. Erbainde yağmur duasına davete beŋzer. **196/ek/05**

6422. Erbab-ı aḳıl, naḳd-i ömrünü yoḳ yere (beyhude yere) telef ve israf ėtmek istemez; zira her nefes bir ḳadem-i madûde-yi hayat olduğun bilir. **196/ek/06**

Cümel-i hikemiye…

6423. Erbab-ı ḳanaat, huzur ve[6431] rahatla; erbab-ı hırs ve tamah, kemal-i mihen ve meşaḳḳatle imrar-ı hayat ėder. **196/ek/07**

Cümel-i hikemiye…

6424. Erbab-ı iffet ve istiḳamet, kemal-i istirahatle; ashab-ı ḫabaset ve cinayet, zeval-i mezelletle imrar-ı vaḳit ėder. **196/ek/08**

Cümel-i hikemiye…

6425. Erbab-ı gafletiŋ imrar-ı hayatı, maddeten ve manen hederdir. **196/ek/09**

Cümel-i hikemiye…

6426. Erenler[6432] hesabı ḳırḳtır. **197/ek/01**

… ki "Biz ḳırḳ kişiyiz, birbirimizi biliriz." dėrler.

6427. Erenler hazıra ḳılmış duayı. **197/ek/02**

Mevzundur.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 49[6433]]

6428. Erenler mekânına değme er oturamaz. **197/ek/03**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[6434] 3, 431[6435]

6429. Erenler aşına değme er ḳaşıḳ soḳamaz. **197/ek/04**

6430. Erenler, evliyalar yatağı olan memleketimizi düşmana çiğnetmeyiz[6436]. **197/ek/05**

6431 ve: Yazmada yok.

6432 Yazmada *eren* kelimesi iki farklı imla ile (ارن, اره ن) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: eren (ارن): 74[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eren (ارن): I, 91[c].

6433 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Erenler ḥāżıra ḳılmış du‘āyı.: 49.

6434 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme’sinden bir fıḳradur.*

6435 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: Bu cāmi‘de Ḥācī Bayram-ı Velī i‘tiḳāfa girüp çoḳ ‘ibādet ėderek nice yüz biŋ ādemi va‘ẓ u naṣīḥat ile irşād ėtmişlerdür. Ḥāl[en] kürsī-yi şerīfleri bir goşede teberrük[en] maḥfūẓ ṭurur. Bir kimse o kürsīye çıḳup va‘ẓ ėtmege ḳādir degildür; zīrā erenler mekānıdur.: 3, 431.

6436 Yazmada: *çignemeyüz.*

6431. Erkek evlat babaya ḳol[6437] ḳanat, eyerli[6438] at olur; ḳız evlat babaya anaya yabancı ad - at olur. **197/ek/06**

6432. Erkek evlat babaya anaya ḳol ḳanat olur, ḳız evlat yabancı ḳapıya ḳol ḳanat olur.[6439] **197/ek/07**

6433. Ėrken[6440] ḳalḳanıŋ rızḳı artıḳ olur. **197/ek/08**

6434. Ėrken[6441] yatıp erken ḳalḳmaḳ gerek. **197/ek/09**

6435. Ėrken[6442] ḳalḳanıŋ harsı[6443] artıḳ, harsı (rızḳı) artıḳ olmazsa baḫtı artıḳ. **197/ek/10**

6436. Arada[6444] ḫatır ḳalsa ḳalsın; tek pul ḳalmasın. **197/ek/11**

6437. Aramızda[6445] öŋce su sızmaz iken şimdi göçer ağaç (araba dingili) oynuyor[6446]. **197/ek/12**

6438. Arada[6447] duran bir ḫatırdır, yoḳsa…[6448] **197/ek/13**

6439. Aramızda[6449] üveylik[6450] yoḳ ya! **197/ek/14**

6437 Yazmada: *ḳol: el ma'nāsına*.

6438 Yazmada: *ėgerli*. CLAUSON: *EDPT*: CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اكر): [*egmek* fi'linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b].

6439 Yazmada bu madde başının önüne bir önceki madde başı ile benzerlikleri sebebiyle "dīger" notu düşülmüş.

6440 Yazmada: *erken, ėrken*. Ş. Sāmī: *ḲT*: erken: I, 91[b]; ėrken: I, 239[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrken: 49[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irken: 114[a]. TDK: *DS*: irken: VII, 2552[a].

6441 Yazmada: *erken, ėrken*. Ş. Sāmī: *ḲT*: erken: I, 91[b]; ėrken: I, 239[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrken: 49[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irken: 114[a]. TDK: *DS*: irken: VII, 2552[a].

6442 Yazmada: *erken, ėrken*. Ş. Sāmī: *ḲT*: erken: I, 91[b]; ėrken: I, 239[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrken: 49[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irken: 114[a]. TDK: *DS*: irken: VII, 2552[a].

6443 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ḥars: Dehr ve zamāna dėnür ve bir nesne uġurlamaḳ ma'nāsınadur ve çoḳ zamān mu'ammer olmaḳ ma'nāsınadur.: II, 225.

6444 Bu madde başında *ara* kelimesinin her ikisi de *medsiz elif*le olmak üzere iki farklı imlası (ارا, اره) gösterilmiş. Yazmada hem *medli elif*li biçimi hem de bu madde başında da olduğu gibi *medsiz elif*li biçimi kullanılmış olan *ara* kelimesinin yazmada yer verilen bütün imlaları Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ara (*ارا*) yā-ḫ[v]ud ara (*اره*): I, 26[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ara (ارا): 55[b]; ara (اره): 75[a].

6445 Bu madde başında *ara* kelimesinin her ikisi de *medsiz elif*le olmak üzere iki farklı imlası (ارا, اره) gösterilmiş. Yazmada hem *medli elif*li biçimi hem de bu madde başında da olduğu gibi *medsiz elif*li biçimi kullanılmış olan *ara* kelimesinin yazmada yer verilen bütün imlaları Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ara (*ارا*) yā-ḫ[v]ud ara (*اره*): I, 26[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ara (ارا): 55[b]; ara (اره): 75[a].

6446 Yazmada: *oynayor*.

6447 Yazmada hem *medli elif*li biçimi hem de bu madde başında da olduğu gibi *medsiz elif*li (ارا) biçimi kullanılmış olan *ara* kelimesinin Osmanlı Türkçesinde her iki biçimi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ara (*ارا*) yā-ḫ[v]ud ara (*اره*): I, 26[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ara (ارا): 55[b]; ara (اره): 75[a].

6448 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Arada dönen bir ḫāṭırdur. 44/13, Arada ṭuran bir ḫāṭırdur, yoḳsa… 44/ek1/05, Arada dönen bir ḫāṭırdur. 44/ek1/05, Ortada dönen bir ḫāṭırdur, yoḳsa… 438/05, Ortada dönen bir ḫāṭır olmasa ötesine bile geçerdim. 438/08.

6449 Yazmada hem *medli elif*li biçimi hem de bu madde başında da olduğu gibi *medsiz elif*li biçimi (ارا) kullanılmış olan *ara* kelimesinin Osmanlı Türkçesinde her iki biçimi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ara (*ارا*) yā-ḫ[v]ud ara (*اره*): I, 26[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ara (ارا): 55[b]; ara (اره): 75[a].

6450 Yazmada: *ögeylik*. CLAUSON: *EDPT*: ögēy: 119[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ögey: 79-83. Ş. Sāmī: *ḲT*: övey (اوكى): I, 217[c]. TDK: *DS*: öğey: IX, 3315[b]; ögey: XII, 4621[a]. Şeyḫ

6440. Er oyunu üçe cek[6451] (üç kere). **197/ek/15**

6441. Er olan kendi ekmeğini[6452] kendi doğrar, kendi ḳarpuzunu[6453] kendi keser. **197/ek/16**

6442. Erzurum'da bağ olmaz, ḳara üzüm aḳ[6454] olmaz. **197/ek/17**

6443. Erzincan'da bir ḳuş var, ḳanadında gümüş var, gitti yârim gelmedi, elbet onda bir iş var. **197/ek/18**

türkī[6455]

6444. Eren ḳuyusu[6456], ehline derin değil. **197/01**

6445. Eren, arslan postunda; göŋül, dostunda oturur. **197/02**

6446. Erenleriŋ sağı solu olmaz. **197/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 49[6457]]

6447. Erenlere uğrayan (baş) irfan olur, aşḳ ile (ḳardeş[6458],) ḳara taş lal olur. **197/04**

[el-Ḥācc Seyyid Sögüdli Süleymān Rüşdī] *Manẓūme-yi Aḥvāl-i 'Alāḳa*[6459] [2] beyt

uġrayan 'irfān olur erenlere baş[6460]
'ışḳ ile la'l olur ḳardaş ḳara ṭaş

6448. Erenlere ḳarıştı. **197/05**

6449. Erenlere ḳarışmış er dede… **197/06**

Süleymān: *LÇvT'O*: ögey: 36[b]. YUDAHİN: *KS*: ögöy: 607[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ögey: 209[a]. ÖNER: *K-TTS*: ögiy: 529[b].

6451 Ş. Sāmī: *ḲT*: caḳ, cek: Edāt-ı intihā olup "…ye dek, …ye ḳadar" ma'nāsını ifāde eder: ṣabāḥa caḳ= Ṣabāḥa ḳadar, ṣabāḥa dek; şehre cek= Şehre ḳadar, şehre dek. - Yalŋız daḫı ḳullanılırdı: caḳ bu ḳadar= Tā bu ḳadar, bu ḳadara varıca. [El-yevm metrūkdür.]: I, 478[a].

6452 Yazmada: *etmegini*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

6453 Yazmada: *ḳarbuzını*. Kelimenin aslı Farsça *ḫarbuz - ḫarbuza*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: ḫarbuz: 452[b]; ḫarbuza: 452[b]; ḫarbūza: 452[b]. DOERFER: *TMEN*: qārpūz: III, 380. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳarbuz: cild-i ṯānī, 31[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarbuz: 837[b]; ḫarbeze: 837[b]; ḫarbūze: 837[b]; ḳarpuz: 1410[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarpuz: II, 1020[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳarbız: 272[a].

6454 Yazmada: *aġ, aḳ*. TDK: *DS*: ağ: (I) Ak, beyaz.: I, 77[a].

6455 Yazmada: *beyt-i türkī*.

6456 Yazmada *kuyu* kelimesi iki farklı imla ile (قويو, قيو) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120[b]; ḳuyu (قيو): II, 1133[a].

6457 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Erenleriŋ ṣaġı ṣolı olmaz.: 49.

6458 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lí, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

6459 Yazmada: *Aḥvāl-i 'Alāḳa'dan*.

6460 baş: Yazmada yok.

Üsküb Îsḥāḳ *Ḳāfile-yi Şu'arā* [I,] 43[a] şi'r[6461]

ey serr-i mülk-i 'ışḳa ḫān olan server dede
cümle esrār-ı rumūza menba' u maẓhar dede

mülk-i istiġnāda mitlüŋ yoḳ erenler cān'içün
'ālem-i ıṭlāḳdan[6462] gerçi dem urur her dede[6463]

bu yalancı pr-e-zen dehrüŋ yüzine baḳmayan
tekye-gāh-ı vaḥdet-i 'ālemde gerçek er dede

6450. Erenlere ḳatılmış er dede, sen de başıŋ çaresin gör dede. **197/07**

6451. Erenler canı için[6464] her derde merhem, her havadan dem vurur[6465]. **197/08**

6452. Erenler canı için[6466] her derde dem vurur[6467]. **197/09**

Üsküb Îsḥāḳ *Ḳāfile-yi Şu'arā* [I,] 43[a] şi'r[6468]

mülk-i istiġnāda mitlüŋ yoḳ ***erenler cān'içün***
'ālem-i ıṭlāḳdan[6469] gerçi dem urur her dede[6470]

6453. Erenler ya hu, pirim ḫayırlı kişi! **197/10**

6454. Erenler ėrdi, er ḳurtuldu. **197/11**

6455. Eren, safer[6471] yetişti. **197/12**

6456. Erenler canı için[6472] helva pişirir. **197/13**

6457. Erenler sofrasına[6473] oturmuş, erenler duasını almış. **197/14**

6461 Yazmada: *şi'r-i leṭā'if*.

6462 Yazmada: *'ālem-i ıṭlāḳda*.

6463 Yazmada: *derde*.

6464 Yazmada: *cān'içün*.

6465 Yazmada: *urur*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6466 Yazmada: *cān'içün*.

6467 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6468 Yazmada: *şi'r-i leṭā'if*. Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

6469 Yazmada: *'ālem-i ıṭlāḳda*.

6470 Yazmada: *derde*.

6471 ATAY: *A-TBL*: ṣafar: İnsanın benzini sarartan, karında arız olan bir hastalık; sarılık hastalığı; açlık; solucan; insanın içinde olan kurt; akıl; göğüs, kalp; antlaşma, akit; sözleşme, mukavele; sefer, hicrî yılının yeni ay hesabına göre yılın ikinci ayıdır.: 3, 42[a].

6472 Yazmada: *cān'içün*.

6473 Yazmada: *sufresine*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dir. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

6458. Erenler duasını almış. **197/15**

6459. Erenler helvasını yėmiş. **197/16**

6460. Erenlere, azizlere adaḳ adamış. **197/17**

6461. Erenlere, azizlere ḫizmet ėder. **197/18**

6462. Erenler, azizler hürmetine… **197/19**

6463. Erenler aşḳına; erler, pirler aşḳına. **197/20**

6464. Erenler helvası tatlı olur, yiyenler aziz adlı olur. **197/21**

6465. Erenler helvası azizler pekmezinden… **197/22**

6466. Erbab-ı kemaliŋ ḳadrini erbabı bilir. **197/23**

6467. Erbab-ı kemaliŋ iḳdarı (ḳuvvetlendirilmesi), hikmet-i ameliye muḳtezayâtından addolunur. **197/24**

6468. Erbab-ı faḳr ve ihtiyacıŋ iḳdarı, vezâif-i insaniye cümlesindendir. **197/25**

6469. Erbab-ı cedele (nizacıya) sükûttan iyi[6474] cevap olmaz. **197/26**

Müverriḫ Rāşid[6475] [beyt]

cedel-kār-āne ḫāmūş ḳadar rengīn cevāb olmaz
sükūtın merd dānā-yı ḫaṣmını ilzām içün ṣaḳlar

6470. Erbab-ı zunûna maarif ehliniŋ ḳadrini sormaḳ abestir. **197/27**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẕurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẕurefā)*[6476] [cüz'-i evvel,] 95 ḳıṭ'a

ma'ārif ehliniŋ ḳadrini ṣormaḳ
sezā-vār olmaz erbāb-ı ẓunūna
nişān-ı i'tibārīsi budur ki kim
yeter mecmū'asın görmek numūne

6471. Erbab-ı hüneriŋ izzeti vardır. **197/28**

Nābī [*Dīvān* 1, 518, 80, 2] [beyt]

bī-mihrī-yi çarḫ ėtse īrāṯ-ı meḏellet
kem-yābdur erbāb-ı hüner 'izzeti vardur

6472. Erbab-ı hüneriŋ ḳıymeti ḳaybolmaz[6477]. **197/29**

6474 Yazmada: *eyü*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ایو imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: edgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

6475 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ilzām: [ḳısm-ı evvel,] 444[a].

6476 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir ḳıṭ'adur*.

6477 Yazmada: *ġayb olmaz*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 305[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ġayb: 1355[b]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*:

6473. Erbab-ı garaz, vesile-yi maraz… **197/30**

6474. Erbab-ı garaz, her şeye bir ḳulp[6478] taḳar. **197/31**

beyt

leb-ber-leb yāre niyāz eyleme bir dāḳḳ
erbāb-ı ġaraz saŋa da bir ḳulb ṭaḳar

6475. İrtidat (küfür), zevceyn için […] ḫilaftır[6479]; saḳınmaḳ gerek. **198/01**

6476. Ermeni'de irfan, Yahudî'de pehlivan az bulunur (bulunmaz). **198/02**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 49[6480]]

6477. Ermeni gibi gammaz, Yahudî gibi hilebazdır. **198/03**

6478. Ermeni gibi gammaz, Yahudî gibi oŋmazdır[6481]. **198/04**

6479. Ermeni gelini gibi ḳırıtır[6482]. **198/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 49[6483]]

6480. Ermeni ile Rum birbiriyle pek dost olmaz. **198/06**

6481. Ermeni'den dönme, soŋradan görme… **198/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 48[6484]]

6482. Ermeni gibi gammaz. **198/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 49]

6483. Ermeni'niŋ eŋ oŋmazı, gammazlığı yine bilir.[6485] **198/08**

6484. Ermeni gammazlığı, kedi ḳurnazlığı beraberdir. **198/09**

6485. Erincek[6486] (tembel); iki oturur, bir patlar. **198/10**

6486. Ergeneği[6487] (ağıl ḳapısı) ḳapa, ḳaçırırsın ḳuzuyu. **198/11**

6487. Erek[6488] (uzaḳ) sallan başımdan. **198/12**

6488. Ervah ki tuḫfe-yi Ḫüda'dır, ḫak-i reh-i şah-ı enbiyadır. **198/13**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü 'Işḳ* der-na't-ı Seyyid-i Kā'ināt 2, 19] [beyt]

ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

6478 Yazmada *kulp* kelimesi iki farklı imla ile (ḳulb, ḳulp) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳulb: II, 1109[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳulp: 1494[b].

6479 ḫilāfdur: Yazmada: *ḫilāfdur dėmişler*.

6480 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ermenī'de 'irfān, Yehūdī'de pehlevān bulınmaz.: 49.

6481 Ş. Sāmī: *ḲT*: oŋmaz: 1. İyi olmaz, iltiyām veyā şifā ḳabūl ėtmez. 2. Iṣlāḥ olunmaz, felāḥ bulmaz, ḫayrsız.: I, 216[a].

6482 Yazmada: *ḳırıdur*.

6483 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ermenī gelini gibi ḳırıdur.: 49.

6484 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ermenī'den dönme, ṣoŋradan görme…: 48.

6485 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

6486 TDK: *DS*: erincek: Tembel, üşenen (kimse).: V, 1770[a].

6487 TDK: *DS*: ergenek: Pencere veya kapı kasası.: V, 1768[a].

6488 CLAUSON: *EDPT*: ırāk 214[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: epaĸ [yırak]: Uzak, ırak.: 94[b].

6489. Eren ėrdi, gelen gördü. **198/14**

İr

6490. İrtikâp olmazsa irtişa olmaz. **198/15**

Yani raşi olmazsa mürteşi olmaz, dėmişler.

6491. İrsal-i meselde misli[6489] yoḳtur. **198/16**

Żiyā Paşa[6490] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Aḥvāl-i Şu'arā-yı Rūm I, 15[6491] [beyt]

irsāl-i meṯelde miṯli yoḳdur
bu şēvede söz eger-çi çoḳdur

6492. İrşat ėdecek mürşid-i kâmil gerek. **198/17**

Nābī [*Dīvān* Na't-ı Şerīf 1, 14, 2, 33[6492]] [beyt]

'ārıżı āyet-i ūlā-yı kelām-ı ezelī
suḫanı ġāyet-i ma'nā-yı kitāb-ı irşād

Ṣabrī [*Dīvān-ı Ṣabrī Şākir* 37[6493]] [beyt]

imām dīn-i pinhān mürşid irşād-ı āgāhān
umēd kām-ı ḫᵛāhān kārdān dīn ü dünyādur

6493. İrtikâp, irtişa hep bir yola çıḳar. **198/18**

6494. Irğacı[6494] (dişi) it şiypanlanmasa erkek it ḳayḳanlanmaz. **198/19**

6495. Irgat[6495] (çıraḳ, amele), ḳarnı doymasa iş görmez. **198/20**

Nābī [*Dīvān* Na't-ı Şerīf 1, 12, 2, 14[6496]] [beyt]

ne bu tertīb-i ḥikem cümle benī-ādem ėken
birisi ḫāne yapar birisi olmış ırġād

6496. Irgat da olsa sahibine göre iş görür. **198/21**

6497. Irgat gibi çalıştırır. **198/22**

6498. Irgat pazarında ırgat arar. **198/23**

6499. Irgat gibi ḳullanmaḳ ister. **198/24**

6500. Irgandı Köprüsü meşhurdur. **198/25**

6489 Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

6490 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* de ve yazmada: *Lā*.

6491 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: irsāl: [ḳısm-ı evvel,] 286[a].

6492 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: irşād: [ḳısm-ı evvel,] 286[b].

6493 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: irşād: [ḳısm-ı evvel,] 286[b].

6494 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: ırgaçı: Dişi.: 135[b]. BASKAKOV: *N-RS*: ургашы (urgaşı): 383[a]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: ırgaşı: Dişi.: 238[b].

6495 Yazmada: *ırġad, ırġat*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ırġat yā-ḫᵛud ırġad: I, 90[b].

6496 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ırġad: [ḳısm-ı evvel,] 286[b].

Hikâye

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[6497] 2, 27

***Irġandı Köprisi**'nüŋ sebeb-i bināsı - Türkcede "ırġandı - irġandı" "ırġalandı" ṣalındı ma'nāsınadur. Sene 729 tārīḫinde Orḫān Ġāzi Brusa'yı fetḥ ėtmişdür. O eṯnāda bir mücāhid-i fī-sebīli'llāh*[6498] *'āşıḳ-ı cān ḥammāma giderken bu cisr maḥallinde "Çıḳayum mı, varayum mı?" gibi bir ṣadā işidir. Ġāzī hemān dal-ḳılıç olup "Çıḳ baḳalum ne yapabilürsüŋ?" diyerek ṣadā gelen maḥalle bir sāṭūr urunca urdıġı yerden gürliyerek bir kenz-i 'aẓīm meydāne çıḳaraḳ zemīn **ırġalanup ṣallanır**, ṣarṣılır. Ġāzī ėse ḥayretde ḳalaraḳ şaşırır. İki yanına baḳaraḳ ne görse iyi! Dereniŋ içi "Ḳaydafa" sikkeli altunları māl-ā-māl... Hemān ḳoşaraḳ Orḫān Ġāzi'ye ser-güẕeştini bir bir taḳrīr ėder. O da "Ya ne ḫayr ėtdüŋ. Allāh saŋa müyesser ėtmiş, var Brusa'da ḫayrāt u ḫasenāta ṣarf ėt." deyü emr ėder. Mücāhid cümle māl ḫānesine ṭaşıyaraḳ 'aşrını beytü 'l-māl-ı Müslimīne te'diye ėdüp baḳıyyesiyle bu cisr-i 'aẓīmi binā ėder. İşte "Irġandı" Cisri dėnmesine sebeb budur.* ilā āḫirihi[6499]…

6501. Irgandığına değmedi. **198/26**

6502. Irgandı Köprüsü'nden geçmiş gibi ağır yürür. **198/27**

6503. İrade-yi İlahî olmayınca hiçbir şey olmaz. **198/28**

Üsküdarlı Sırrī[6500] [beyt]

bī-irādet cilve-ger olmaz cehānda nesne hēç
ṣaḥṣ u timṯāli gör eyle der-miyān āyīneyi[6501]

6504. İrade-yi İlahiyye ile olur her ne olursa. **198/29**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

6505. İrsî illet gibi… **198/30**

6506. İrsen mal ḳazanmış âdem gibi… **198/31**

6507. İrsî marazı tutmuş. **198/32**

6508. İrsen zengindir. **198/33**

6509. İrsî faḳirlik… **198/34**

6510. İrade-yi umur, idare-yi umur… **198/35**

6511. İrza ėt, soŋra[6502] ne ėdersen ėt. **198/36**

6497 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

6498 Yazmada: *fī-sebīl.*

6499 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

6500 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: irāde: [ḳısm-ı evvel,] 276[a].

6501 Yazmada: *āyīneni.*

6502 Yazmada *sonra* kelimesi iki farklı imla ile (صكره, صوكره) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣoŋra (صكره): 1181[b]; ṣoŋra (صوكره): 1194[a].

Nābī [*Dīvān* Tevḥīd-i Bārī 1, 2, 1, 8[6503]] [beyt]

vėrüp ḥaḳḳ-ı ṣarīḥin ḳabż u basṭ u maḥv u iṯbātuŋ
'adālet-ḫāne-yi ḥikmetde ėtmiş cümlesin irżā

6512. İradesiz iş yoldan döner. **199/01**

6513. İrade-yi İlahiyyeye boyun[6504] bükmekten başḳa çare ne? **199/02**

6514. İrade-yi İlahî öyle imiş. **199/03**

6515. İrade-yi seniyyesi şeref-sudûr buyrulmuş[6505]. **199/04**

6516. İradeti[6506] elinde değil. **199/05**

6517. İrade-yi İlahî olur. **199/06**

Celāl Paşa[6507] [beyt]

olmaz müfīd muḳteżayātı faṭānetüŋ
cārī olur irādesi ancaḳ meşiyyetüŋ

Mu'allim Nācī [*Yād-gār-ı Nācī* 423, 39] [beyt]

dem-be-dem feyż-i irādet-i hümāyūnuŋla
bendegānuŋ ėde 'Oṯmānlılıġı istikmāl

6518. İradeti elindedir. **199/07**

6519. İradeti, iddeti eline vėrilmiş. **199/08**

6520. İradeti taḳdire bağlıdır. **199/09**

Yaḥyā Naẓīm[6508] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 99] [beyt]

teslīm ėdüp umūrını Ḥaḳḳ'a Naẓīm-i zār
ser-rişte-yi irādeti taḳdīre bağlamış

[Or]

6521. Ordusuz ḳumandan gemisiz ḳaptan[6509] ḳabîlindendir. **199/10**

6503 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: irżā: [ḳısm-ı evvel,] 287[a].

6504 Yazmada *boyun* kelimesi üç farklı imla ile (بوين, بويون, بيون) kullanılmış. Kelimenin ilgili üç imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: boyun (بوين): 413[a]; boyun (بويون): 413[b]; boyun (بيون): 428[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: boyun (بوين): ["Boy"dan olmaġla "بيون" yazılması ḫaṭādur.]: I, 325[a].

6505 Yazmada: *buyurılmış*. Ş. Sāmī: *ḲT*: buyurılmaḳ: I, 335[c]. TDK: *TTS*: buyurulmak: I, 733.

6506 CÜRCÂNÎ: *Kitabu't-Ta'rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-irāda[t]: Dileme.: 16[b]; al-irāda[t]: Kalbin kendi arzusuyla ruhun gıdasını istemesidir.: 16[b]. ATAY: *A-TBL*: al-irāda[t]: İstemek, arzu etmek.: 1, 488[a]. İrade: Bir davranışı tercih edip gerçekleştirme gücü anlamında terim. Sözlükte 'istemek, dilemek' anlamına gelen *irade* terim olarak 'nefsin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmeyi istemesi, ona yönelmesi' veya 'canlıyı, kendisinden değişik mahiyetteki fiillerin doğmasını sağlayacak bir duruma getiren nitelik' yahut 'bir fayda elde etme inancının ardından doğan eğilim' gibi değişik şekillerde tanımlanmıştır. Geniş bilgi için bk. ÇAĞRICI, M. - H. HÖKELEKLİ: "İrade", *DİA*: 22, 380[c]-384[b].

6507 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: irāde: [ḳısm-ı evvel,] 275[b].

6508 Yazmada: *Naẓīmī*.

6509 Yazmada: *ḳapudan*. Aslı İtalyanca *capitano* olan bu kelime Osmanlı Türkçesinde *ḳaptan* ve *ḳapudan* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

Ez

6522. Ez de suyunu iç.[6510] **199/11**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 49[6511]]

[Ḥıfẓī *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 11] [mıṣrā'[6512]]

6523. Ez ez de suyunu iç. **199/12**

6524. Ezilmiş ḳavuna beŋzedi. **199/13**

6525. Ezilmiş inciri. **199/14**

6526. Ezilmiş yumurtası. **199/15**

6527. Ezilmiş badem fıstığı[6513] bulsa yiyecek. **199/16**

6528. Ez başını yılanıŋ, tükür yüzüne yalancınıŋ. **199/17**

6529. Ezmişler, pastırmasını[6514] çıḳarmışlar. **199/18**

6530. Ezik büzük… **199/19**

6531. Ezilip büzülmeğe değeri yoḳ. **199/20**

6532. Ezber oḳur, ḳaradan[6515] (yüzünden) bilmez. **199/21**

Mu'allim Nācī [*Ġāzī Ertuġrul Bey* 400, 130[6516]] [beyt]

Ḳur'ān'ı ser-ā-ser ėtse ezber
ḥiss ėtmez o ḥāli bī-ḫaberler[6517]

6533. Ezberden oḳutur, ezberden oḳur. **199/22**

6534. Ezberlemiş tersini. **199/23**

6535. Ezberi ḳuvvetli… **199/24**

Ḥādīḳ[6518] mıṣrā'

tārīḫ-i ser-güẕeşt-i selef ezberümdedür

6510 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ez ez de ṣuyını iç. 199/12, O nüsḫanıŋ ez de ṣuyını iç. 432/10, Ey şeyḫ(-i kerāmet-furūş), o nüsḫanıŋ ez de ṣuyın iç. 487/11.

6511 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ez de ṣuyını iç.: 49.

6512 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: çelebüm ez de ṣuyun iç sen anuŋ: 11.

6513 Yazmada: *fıstıḳı*.

6514 Yazmada *pastırma* kelimesi iki farklı imla ile (paṣdırma, baṣdırma) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: baṣdırma: I, 267[a]; paṣdırma: I, 345[a].

6515 *Kara* kelimesi burada 'beyaz sayfa üzerindeki siyah yazılar' için kullanılmış olup *karadan okumak* 'bir yazıyı, onu meydana getiren harf ve işaretlere bakarak seslendirmek' manasındadır. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: кара II [kara]: Mürekkep.: 137[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳara (III): Mürekkep.: 127[a].

6516 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ezber: [ḳısm-ı evvel,] 97[b].

6517 bī-ḫaberler: Yazmada: *bir-ḫaberler*.

6518 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ezber: [ḳısm-ı evvel,] 97[b].

Nābī [*Dīvān* 1, 501, 58, 3[6519]] mıṣrā‘

te’līf[6520]*-i rāz-nāme-yi dehr ezberimdedür*

6536. Ezilmiş yumurtadan ḳaygana[6521]… **199/25**

6537. Ezilmiş bademe el uzatır. **199/26**

6538. Ezilmiş şeftali suyu dėdi de ağzınıŋ suyu aḳtı. **199/27**

6539. Ezmânıŋ -zamanlarıŋ- tagayyürüyle ahkâmıŋ -hükm-i ḳazanıŋ- tagayyürü inkâr olunamaz. **199/28**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

… ki ḳavaid-i fıḳıhtandır.

Buŋa binaen, Türkçe durûb-ı emsalden bir ikisi de şudur ki: maḳul olan usulde darbolunur; zira maḳul maḳbuldür. Binaenaleyh, dėnilir ki “Zamanıŋ ḫalḳı kör olsa sen de bir gözüŋü ḳıp*[6522]*. Zaman saŋa uysa sen de zamana uy.” dėrler. “Her şeyi zaman gösterir, zaman öğretir, zaman bildirir, zaman yaptırır.” dėmişler.*

** Muḫtıra*[6523]*: Aḫlaḳ-ı umumiye noḳtainazarından ef‘âl ve amal-i nâsda*[6524] *maḳul olmayan şeyler nedir? Emr-i şer‘îde usul ve adab-ı diniye ve milliyeye muḫalif ve mugayir olan ahval-i nâ-marziyedir. Böyle hâllerden hazer ve içtinap ėtmek gerektir, dėmişler.*

6540. Ezelde başa ne yazıldıysa gelse gerek, bu garip gözler onu[6525] görse gerek. **200/01**

6541. Ezelden başa yazılan yazı imiş, pes[6526] elden ne gelir? **200/02**

6519 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ezber: [ḳısm-ı evvel,] 97[b].

6520 te’līf: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *tārīḫ*.

6521 Yazmada: *ḳayḳana*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaygana: Çalḳanup yaġda pişen yumurṭa.: II, 1045[b]. TDK: *TS*: kaygana: 1. Omlet. 2. Yumurta çalkanarak yapılan bir çeşit tatlı.: 1363[a]. TDK: *DS*: kaygana: Omlet.: VIII, 2699[a]; kaykanaḫ: Yağda pişirilmiş yumurta.: VIII, 2702[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaygana: Un ve yumurta ile yapılıp içine yağ dökülen tatlı.: 133[b]. IŞIN, P. M.: *Osmanlı Mutfak Sözlüğü*: kaygana: Çırpılmış yumurtayı ince tabaka hâlinde tavada kızartarak hazırlanan yemek. 15. yüzyılın ilk yarısında Kaygusuz Abdal şiirlerinde ballı kayganadan bahsediyor. Aynı yüzyıla ait en erken tarife göre içine yufka konuyordu: “Bir mikdar çalkanmış yumurtaya sulanmış yufka batırıp bir tepsi içene birbiri üzerine döşeyip yağla pişirip kaygana adı verilir.” 18. yüzyıl ve sonrasına ait tariflerde yufka yoktur. Şekerli, reçelli, kıymalı, patlıcanlı ve maydanozlu çeşitleri yapılıyordu.: 201[a].

6522 Yazmada: *ḳıb*. TDK: *DS*: kıpmak: Kırpmak (göz için).: VIII, 2814[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳıp: Muttaṣıl ḳımıldanmaġı taṣvīr ve taḳlīd ėdüp ekṯeriyyā mükerrer ḳullanılır.: II, 1123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳıp-: Göz ucunu kapar gibi işaret çakmak.: 144[b].

6523 Yazmada: *īżaḥ, muḫṭıra*. Yazmada bu açıklama daha öncesinde verilen malumatta geçen “makul olan” ifadesinin izahı olarak yazılmıştır.

6524 Yazmada *aḫlāḳ-ı ‘umūmiyye noḳṭa-yı naẓarından ef‘āl u a‘māl-i nāsda* ifadesi bir başlık mahiyetinde *īżaḥ* ve *muḫṭıra* ibarelerinin üzerinde yer alsa da metin bütünlüğünün sağlanması amacıyla ilgili ifade buraya nakledilmiştir.

6525 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

6526 Kelimenin aslı Farsça olup ‘imdi, bu hâlde, binaenaleyh’ manalarında kullanılır. STEINGASS: *CP-ED*: pas: 249[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pes: I, 355[a].

Muḥibbî[6527] *Dîvân* [307, 945, 1-5] [ġazel]

zülfinüŋ fikrini ḳo ṭūl-i emelden ne gelür[6528]
ėtmeyen cevr ü cefā şėve güzelden ne gelür

gerçi noḳṭa lebüŋe ḳıl dėdi uşşāḳ bilüne[6529]
ben dėdüm nesne yoḳ[6530] *arada cedelden ne gelür*

göreli ḫaṭṭunı[6531] *jeng oldı*[6532] *göŋül āyīnesi*
ezelī yazu ėmiş başa pes elden ne gelür

zāhidā ṣanma ki a'mālle cennet bulasın
ol Ḥaḳḳ'uŋ faẓlıdurur[6533] *yoḫsa*[6534] *'amelden ne gelür*

aŋma efsāne-yi Mecnūn'ı ḳo uyḫu getürür
beni aŋ yazumla ḳurı meṯelden ne gelür

6542. Ezelden her ne yazıldıysa başa gelir yâr, sen göŋlüŋü gerek geŋ[6535] tut gerek dar[6536]. **200/03**

Mevzundur.

Muḥibbī *Dīvān* [210, 603, 1; 2] [naẓm]

dirėġā olmadı yārüm baŋa yār
beni öldüriserdür ta'n-ı aġyār

ezel her ne yazıldı başına yazu
gelür göŋlüŋi sen geŋ ṭut gerek ṭar

6543. Ezelî, ebedî vasfa gelmez Ezelî, Ebedî. **200/04**

Nābī [*Ḫayr-ābād* 74, 74[6537]] [mıṣrā']

vaṣf-ı Ezelī beyāna ṣıġmaz

Lā[6538] [mıṣrā']

eylemiş roz-i ezel böyle tecellī Ḥaḳḳ baŋa

6527 Yazmada: *Keḏā Muḥibbī Dīvānı'ndan*.
6528 ne gelür: Yazmada yok.
6529 Yazmada: *bilüŋe*.
6530 yoḳ: Yazmada yok.
6531 Yazmada: *ḫaṭṭı*. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: hattı: 1, 140, 203, 3.
6532 Yazmada: *aldı*. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: aldı: 1, 140, 203, 3.
6533 Yazmada: *faẓlıdur*.
6534 Yazmada: *yoḳsa*.
6535 TDK: *DS*: gen (II): Geniş.: VI, 1989[a]. TDK: *TTS*: geŋ (giŋ): Geniş.: III, 1630.
6536 Bu kelime, yazmada *dar* ve *ṭar* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tār: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; ṭar: 1219[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭar: II, 859[a].
6537 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ezelī: [ḳısm-ı evvel,] 99[a].
6538 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ezel: [ḳısm-ı evvel,] 98[b].

Ḥāḳānī [*Ḥilye-yi Ḥāḳānī* 5[6539]] [beyt]

mā-ḥaṣal ol şeh-i mülk-i ezelī
mālik[6540]*-i salṭanat-ı lem-yezelī*

6544. Ezelden başa yazılan gelse gerek, bu garip başlar yazılanı görse gerek **200/05**

6545. Ezelden başa yazılan görülse gerek. **200/06**

6546. Ezel-i âzâlde muḳadder olan her ne ise vera-yı perdede cilveger olur. **200/07**

Sultan Selim-i Ḳadim [1512 - 1520]'iŋ Şah İsmail [1501 - 1524]'e yazdığı nameniŋ bir fıḳrasıdır…

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[6541] 363

Eger ḏātunda fī 'l-cümle ġayret-i ḥamiyyetden ḏerre eṯer var ėse gelüp 'asker-i nuṣret-i mü'ettire[6542] *muḳābil olasun.* ***Ezel-i āzālde muḳadder olan her ne ėse verā-yı perdede cilve-ger olur*** *in-şā'a'llāhu te'ālā. va 's-salāmu 'alā man ittaba'a 'l-hudā.*

6547. Ejderha[6543] gibi… **200/08**

6548. Ejderha[6544] gibi ağzından ateşler saçar. **200/09**

Muḥibbī *Dīvān* [793, 2739, 3] [beyt[6545]]

ḥüsn-i zülfinden yaŋaġı tābını eydür gören
'āleme odlar ṣaçar biŋ başlu ejderhā gibi

Yaḥyā Naẓīm[6546] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ[6547] [V, 487] [beyt]

o zevraḳdan şerār-efşān olup her ṭob-i pür-āşūb
ser-i a'dāya ātişler ṣaçar mānend-i ejderhā

İstanbul'uŋ[6548] fethi haḳḳında…

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 197 [beyt]

mevc urup ṣaḥrā yüzi deryā gibi
tēġlar od ṣaçdı ejderhā gibi

6539 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ezelī: [ḳısm-ı evvel,] 99[a].

6540 Yazmada: *mülk*.

6541 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden*.

6542 mü'ettire: Yazmada: *eṯere*.

6543 Yazmada: *ezderhā*. Kelimenin aslı Farsça *ajdarhā*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ejder: I, 93[c]; ejderhā yā ejdehā: I, 94[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ejder: 83[a]; ejderhā: 83[a]; ejdehā: 83[a].

6544 Yazmada: *ezderhā, ejderhā*. Kelimenin aslı Farsça *ajdarhā*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ejder: I, 93[c]; ejderhā yā ejdehā: I, 94[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ejder: 83[a]; ejderhā: 83[a]; ejdehā: 83[a].

6545 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ḥüsn-i zülfinden yaŋağı tābını gören / 'āleme odlar ṣaçar biŋ başlu ejderhā gibi: 793, 2739, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: hüsn-i zülfünden yanağı tâbını ider gören / âleme odlar saçar bin başlu ejderha gibi: 3, 476, 851, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: çīn-i zülfinden yaŋagı tābını eydür gören / 'āleme odlar saçar biŋ başlu ejderhā gibi: 2, 1709, 3482, 3.

6546 Yazmada: *Naẓīmī*.

6547 Yazmada: *tārīḫ*.

6548 Yazmada: *İstanbul*.

6549. Ejderha[6549] gibi ağzından ateş püskürdü. **200/10**

Nef‘î [*Dîvân* 172, 17, 10[6550]] [mıṣrā‘]

ṣan-ki pervāza gelür ḫışmla[6551] bir ejderhā

Riyāżî[6552] [mıṣrā‘]

anı yutdı olup ejderhā-yı ātiş-bār-ı şem‘

6550. Ejderha-yı[6553] Musa[6554] gibi… **200/11**

‘Abdü ’l-Ġanî Nādirî [beyt]

ṭoldururlarken tüfengi çūb[6555] ile ṣandı ‘adüvv
ejder-i Mūsā’dur ėtmiş mār-ı siḥri iltiḳām[6556]

İz

6551. İzdivaç, emr-i şer‘îdir. **200/12**

Lā [beyt]

nedür mu‘āmele-yi izdivāc-ı şevher ü zen
nedür ṭabāyi‘-i evlādda ḫilāf-i şi‘ār

6552. İzdivacıŋda taharri eyle, saḳın evlenme teserrî eyle. **200/13**

Nābî [*Ḥayriyye-yi Nābî* Der-beyān-ı şeref-i ṣabr ü şekîb 263, 29b, 1049] [beyt]

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ‘Işḳ* 14, 200] [beyt]

bulmaġla bir iki ḫ[y]uşca ta‘bîr
erlik midür izdivācı[6557] taṣvîr

6549 Yazmada: *ezderhā, ejderhā*. Kelimenin aslı Farsça *ajdarhā*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: 45[b]. Ş. Sāmî: *ḲT*: ejder: I, 93[c]; ejderhā yā ejdehā: I, 94[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ejder: 83[a]; ejderhā: 83[a]; ejdehā: 83[a].

6550 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: ejder, ejderhā, ejdehā: [ḳısm-ı evvel,] 100[b].

6551 gelür ḫışmla: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*’de ve yazmada: *gelir ḫışmla*.

6552 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: ejder, ejderhā, ejdehā: [ḳısm-ı evvel,] 100[b].

6553 Yazmada: *ezderhā, ejderhā*. Kelimenin aslı Farsça *ajdarhā*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: 45[b]. Ş. Sāmî: *ḲT*: ejder: I, 93[c]; ejderhā yā ejdehā: I, 94[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ejder: 83[a]; ejderhā: 83[a]; ejdehā: 83[a].

6554 Bu ifade ile Hz. Musa’nın asasının dönüştüğü büyük yılan kastedilmektedir. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 7. Sūratu ’l-A‘rāf 107. HARMAN, Ö. F.: “Mûsâ”, *DİA*: 31, 207[b]-213[a]. HARMAN, Ö. F.: “Asâ”, *DİA*: 3, 449[b]-450[b].

6555 Bu kelimeyi *çöb* okumak da muvafık olsa da burada Hz. Musa’nın büyük yılana dönüşen asasının yuttuğu diğer asalara telmih olması sebebiyle *çūb* okunması daha muvafıktır; zira Farsça *çūb* ‘ağaç parçası, değnek’ manasında iken Türkçe *çöp* ‘tortu, posa; süprüntü; saman parçası, kıymık’ manasındadır. MENINSKI: *Thesaurus…*: çūb, çöp: I, 1672. STEINGASS: *CP-ED*: çūb: 401[a]. CLAUSON: *EDPT*: çōb: 394[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: çöp: I, 535[a]. AYVERDİ: *MBTS*: çöp: 241[c]. NİŞANYAN: *NS*: çöp[1]: 158[b]; çöp[2]: 158[b].

6556 Yazmada: *iltiḳām: yutmaḳ*.

6557 Yazmada: *irġdivācı*.

[Ej]

6553. Ejderha, ipi çöpü[6558] yuttu. **200/14**

‘Asa-yı Musa[6559], Firavun[6560] sihresini yuttu.’ dėmek olacaḳ.

Es

6554. Esas her şeyde aranır. **200/15**

6555. Esassız iş, esassız söz maḳbul değildir. **200/16**

6556. Esası batıl olan bir şeyiŋ fer‘i[6561] de batıldır. **200/17**

Ḳaide…

6557. Esassız dava, hükümsüzdür. **200/18**

6558. Esası olmayan söz batıldır. **200/19**

6558 Aslı Farsça *çūb* olan bu kelime ‘ağaç parçası, değnek’ manasındadır. MENINSKI: *Thesaurus…*: çūb, çöp: I, 1672. STEINGASS: *CP-ED*: çūb: 401[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: çöp: I, 535[a]. NİŞANYAN: *NS*: çöp[2]: 158[b].

6559 Musa: İsrailoğulları’na gönderilen ve kendisine *Tevrat* indirilen peygamber. Hem Yahudilik ve Hristiyanlığa hem de İslam’a göre büyük bir peygamber ve İsrailoğulları’nı Firavun’un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: “Mûsâ”, *DİA*: 31, 207[b]-213[a]. Asa: *Tevrat*’ta Hz. Musa ve Hz. Harun’la ilgili olarak asa konusunda ayrıntılı fakat yer yer çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Burada Hz. Musa’ya, Allah tarafından peygamber olarak görevlendirildiğine dair bir alamet olmak üzere asa mucizesinin verildiği belirtilmektedir. Buna göre Hz. Musa’nın elindeki asa önce yılana dönüşür, sonra da eski hâline gelir (Çıkış, 4/1-5). *Tevrat*’ta ayrıca Hz. Harun’un asası da söz konusudur ve asa ile gerçekleştirilen çeşitli mucizelerde bu asanın kime ait olduğu meselesinde tutarsızlıklar vardır. … *Kur’an-ı Kerim*’de on ayette teklik şekliyle Musa’nın asası, iki ayette de çokluk şekliyle (ısıyy) Firavun’un sihirbazlarının asaları zikredilmektedir. Bu ayetlerin birinde (20. Sūratu Ṭāhā 18) Hz. Musa, elindekinin kendi asası olduğunu, onu destek olarak kullandığını, onunla yaprak silkeleyerek sürüsünü beslediğini ve daha başka işlerde kullandığını belirtir. Musa’nın asası bu alelade faydaları yanında ayrıca sihirbazlara karşı çevik hareketli bir yılan (27. Sūratu ’n-Naml 10; 28. Sūratu ’l-Ḳaṣaṣ 31), taştan on iki kaynaklı su fışkırtan (2. Sūratu ’l-Baḳara 60), suya vurunca Kızıldeniz’i ikiye bölerek İsrailoğulları’na geçit açan (26. Sūratu ’ş-Şu‘arā 63) İlahî kudretin tecelli ettiği mucizevî bir araçtır. HARMAN, Ö. F.: “Asâ”, *DİA*: 3, 449[b]-450[b].

6560 Firavun: Eski Mısır krallarının unvanı. … İsrailoğulları’na baskı uygulayan ve Hz. Musa dünyaya geldiğinde tahtta bulunan Mısır Kralı II. Ramses’tir. Ancak İsrailoğulları’na karşı baskının II. Ramses’in babası I. Séti döneminde başladığı da kabul edilmektedir. *Ahd-i Atik* bu firavunun, İsrailoğulları’na baskı uygulaması yanında erkek çocuklarının öldürülüp kız çocuklarının sağ bırakılmasını, daha sonra da erkek çocuklarının ırmağa atılmasını emrettiğini bildirir (Çıkış, 1/15-22). Bu firavun tarafından sarayda büyütülen Hz. Musa kırk yıl sarayda yaşar (Resullerin İşleri, 7/23). Medyen’deki kırk yıllık ikametinden sonra (Resullerin İşleri, 7/30) geri döndüğünde önceki kral ölmüş, yeni bir kral tahta geçmiştir (Çıkış, 2/23). *Ahd-i Atik*, Hz. Musa’nın mücadele ettiği firavun ile daha önce İsrailoğulları’na zulmeden firavunun farklı kişiler olduğunu belirtmektedir. Bu firavunun II. Ramses’in oğlu Menephtah olması muhtemeldir. … *Kur’an*’da yetmiş dört yerde geçen Firavun Hz. Musa’nın karşısında yer alan, büyüklük taslayan, böbürlenen, ilahlık iddiasında bulunacak kadar kendini beğenen, Musa’nın tanrısına ulaşmak için kuleler yaptıracak kadar taşkınlık gösteren, halkını küçümseyip zayıfları ezen, gerçeklere sırt çeviren bir kral olarak tasvir edilmektedir. HARMAN, Ö. F.: “Firavun”, *DİA*: 13, 118[b]-121[b].

6561 ‘Bir şeyin üst tarafı; dal, kol, şube’ anlamındaki *fer‘* kelimesi; fıkıh usulünde, hükmü nasla belirlenmemiş olup asla kıyas edilen meseleyi ifade etmektedir. Geniş bilgi için bk. AKGÜNDÜZ, A.: “Fürû”, *DİA*: 13, 249[b]-250[c].

6559. Esas ḳurulmayınca fer‘[6562] yapılmaz. **201/01**

Ḳaidedir.

6560. Esbabını Allah ḫalḳ ėder her şeyiŋ. **201/02**

Nābī[6563] beyt

murād[6564] ėdünce müsebbib bir ādemüŋ kārın
yed-i teşebbüṯini cüst ü cū ėder esbāb

Nābī [*Dīvān* 1, 114, 15, 110[6565]] beyt

ėtsün esbāb-ı murādātı te‘ākub olsun
*ḫāṭır-ı nāziki ḫ*ʸ*uş ḳalb-i laṭīfi ḫurrem[6566]*

6561. Esbapsız bir şey olmaz. **201/03**

6562. Esbabını aramaḳ gerek. **201/04**

6563. Esbiŋ[6567] vur[6568] pâbendin[6569] evvel, soŋra ḳıl tevdi-yi Haḳ. **201/05**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mıṣrā‘]

6564. Esb-i nermiŋ[6570] çiftesi sertiz[6571] olur.[6572] **201/06**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mıṣrā‘]

6565. Esafil-i nâstan boyuŋu satın[6573] al (ayır). **201/07**

Lā mıṣrā‘

esāfil pāye iḥrāz eylemekle i‘tilā bulmaz

li-muḥarririhī Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] beyt

sefīhler bālāya çıḳmaḳla a‘lā olmaz
müsrifler ser-māye bulmaḳla felāḥ bulmaz

6562 ‘Bir şeyin üst tarafı; dal, kol, şube’ anlamındaki *fer‘* kelimesi; fıkıh usulünde, hükmü nasla belirlenmemiş olup asla kıyas edilen meseleyi ifade etmektedir. Geniş bilgi için bk. AKGÜNDÜZ, A.: “Fürû”, *DİA*: 13, 249[b]-250[c].

6563 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: esbāb: [ḳısm-ı evvel,] 104[a].

6564 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *merām*.

6565 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: esbāb: [ḳısm-ı evvel,] 104[a].

6566 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *ḫurrem*.

6567 Farsçadan alınmış olan bu kelime ‘at’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: asb: 47[a].

6568 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6569 Aslı Farsça *pā-band* olan bu kelime ‘ayak bağı, köstek’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: band: 201[b]; pā: 228[a]; pā-band: 228[a]; pāy: 234[a].

6570 esb-i nerm: Farsça *asb* + Farsça *narm*: Yumuşak at. STEINGASS: *CP-ED*: asb: 47[a]; narm: 1395[b].

6571 Aslı Farsça *sar-tēz* olan bu kelime ‘keskin’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: sar-tēz: 671[b].

6572 Bu madde başının aynı (201.) sayfada mükerrer olarak kaydedilmiştir. bk. 201/10.

6573 Yazmada: *ṣatun*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ṣatın* hem de *ṣatun* imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣatun: II, 800[a]; ṣatın: II, 800[b]. Kelimenin aslı için bk. CLAUSON: *EDPT*: satġın: 800[a].

6566. Esafil büyüyünce asilzadelere[6574] zulm ėderler. **201/08**

Noşirvān[6575]

6567. Esb-i rehrev, yemini efzun eyler. **201/09**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 9] [mışrā‘[6576]]

6568. Esb-i nermiŋ[6577] çiftesi sertiz[6578] olur. **201/10**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mışrā‘]

6569. Estek[6579] ėtti, köstek ėtti[6580]; aldı vesselam! **201/11**

6570. Esaret esarettir, hürriyet hürriyettir; esarette hürriyet olmaz, hürriyette esaret bulunmaz. **201/12**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Esaret hâli hürriyette, hürriyet hâli esarette bulunmaz; meğerki esir hür, hür esir ola; ya her ikisi bir baptan bir ola, dėmişler.

6571. Esaretten farḳı yoḳ. **201/13**

6572. “Esaret hürriyetten iyidir.” dėrlerse inanma, “Hürriyet fazilet-i aḫlaḳtan iyidir.” dėrlerse yine inanma; ancaḳ “Hürriyet fazilet-i aḫlaḳla tevemdir.” dėrlerse inan; zira aḫlaḳsız hürriyet esvapsız esaret gibidir. **201/14**

6573. Esb-i ḳalemiŋ sen de inânın[6581] çekerek tut. **201/15**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [373, 25, 5] [mışrā‘[6582]]

6574. Esarete derbân olmaḳtan hürriyete ḳurban olmaḳ yeğdir. **201/16**

[Mu‘allim Nācī *Ātiş-pāre* Tevḥīd 127, 31] [beyt]

bir öyle melīke ey esīrān
ḥürriyyetüm olmasun mı ḳurbān

6574 Yazmada: *aṣl-zādelere*. ATAY: *A-TBL*: 1, 48[b].

6575 Kisrâ Enûşirvân I. Hüsrev b. Kubâd [531 - 579]: Sâsânî [226 - 651] hükümdarı. Enûşervân, Nûşîrevân, Nûşervân şeklinde de kaydedilen bu kelime, Pehlevîce’de ‘ölümsüz ruh’ anlamına gelen ve Zerdüşt metinlerinde ölüler için övgü sıfatı olarak kullanılan *enûşeg - rüvân*ın değişik bir şeklidir. İslamî kaynaklarda adil bir hükümdar olarak zikredilen Enûşirvân’la ilgili hikâye ve menkıbelere sıkça yer verilir. Bu sebeple, adap ve ahlaka dair Pehlevîce kaynaklarda, İslamî eserlerdeki pek çok hikmetli söz ona atfedilmiştir. TEFAZZÜLÎ, A.: “Enûşirvân”, *DİA*: 11, 255[a-c].

6576 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: esb-i reh-rev yemin efzūn eyler: 9.

6577 esb-i nerm: Farsça *asb* + Farsça *narm*: Yumuşak at. STEINGASS: *CP-ED*: asb: 47[a]; narm: 1395[b].

6578 Aslı Farsça *sar-tēz* olan bu kelime ‘keskin’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: sar-tēz: 671[b].

6579 TDK: *DS*: estek (III): Aslı olmayan söz.: V, 1787[a].

6580 AYVERDİ: *MBTS*: estek köstek: ‘Bir işten kaçınmak, birini oyalamak veya kandırmak için bahâneler öne sürmek, şu bu demek’ anlamına gelen *estek köstek etmek* veya *estek etmek, köstek etmek* kullanılışlarında geçer.: 354[b]. TDK: *TS*: estek köstek: Falan filan: 821[a]; estek köstek etmek: Oyalamak, yersiz bahaneler bulmak, işten kaçınmak.: 821[a].TDK: *DS*: estek köstek: Öteberi.: V, 1787[a].

6581 ATAY: *A-TBL*: ‘inān: At geminin dizgini, gem.: 3, 503[a].

6582 Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān*: dizgin gerecek yoḳ saŋa bu ‘arṣada Vehbī / esb-i ḳalemüŋ sen de ‘inānın çekerek ṭut: 373, 25, 5.

Nāmıḳ Kemāl[6583] [“Besālet-i ‘Oṯmāniyye ve Ḥamiyyet-i İnsāniyye[6584]” *Vaḳit* 236, 2[c][6585]] [beyt]

ne efsūn-kār ėmişsiŋ āh ey dīdār-ı ḥürriyyet
esīr-i ‘ışḳıŋ olduḳ gerçi ḳurtulduḳ esāretden

6575. Esamesini[6586] oḳumazlar öylesiniŋ. **201/17**

6576. Esaret, aḫlaḳı bozduğu gibi hürriyet de aḫlaḳı bozar; yani her şeyiŋ ifratı aḫlaḳı bozar. **201/18**

6577. Esame[6587] defterinde ismi yoḳ. **201/19**

6578. Esame[6588] defterinden ismini silmişler. **201/20**

6579. Ese’den, Muse’den, keseden[6589], kebîseden[6590] bazen dereden tepeden söz attıḳ. **201/21**

Yani ‘Lang lung[6591], mağşuş sözler söyledik.’ dėmek olur.

6580. Ese (İsa), Muse[6592] (Musa) geldiler. **201/22**

6581. Ese ‘İsa’, Muse ‘Musa’ dėmektir. **201/23**

Türkçede avam dili galatlarıdır.

6582. Ese Musa, Köse Musa bir arada. **201/24**

6583. Esrar-ı aşḳı ancaḳ ehl-i aşḳ bilir. **201/25**

6584. Esrar-ı İlahîye kimseniŋ aḳlı ėrmez. **201/26**

6583 *Vaḳit*’te ve yazmada: *Kemāl Beg*.

6584 Daha yaygın bilinen ismiyle *Ḥürriyyet Ḳasīdesi*.

6585 Kemāl Beg: “Besālet-i ‘Oṯmāniyye ve Ḥamiyyet-i İnsāniyye”, *Vaḳit*: 10 Cemādiye ’l-Ūlā 1293/21 Mayıs-ı Rūmī 1292/2 Ḥazīrān-ı Efrencī 1876, Numero: 236, 2[c].

6586 Yazmada: *esāmīsini*. Kelimenin aslı Arapça olup *ism* kelimesinin cemi olan *asmā* kelimesinin cemidir. ATAY: *A-TBL*: 1, 42[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *esāmī* hem de *esāme* imlası mevcut olup ilgili madde başındaki anlamda *esāme* biçimi kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: esāme: [‘Ar. “asāmī”den ġalaṭ] ‘Asker ve ‘ale ’l-ḫuṣūṣ yeŋiçeri neferātınıŋ ḳaydı. || esāmesi oḳunmaz= Ehemmiyyeti yoḳdur, kendisine ehemmiyyet vėren olmaz.: I, 94[c]; esāmī: I, 94[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: esâme: Yeniçeri kaydı, ulûfe defteri.: 231[a]; esâmî: Namlar, adlar.: 231[a].

6587 Yazmada: *esāmī*. Kelimenin aslı Arapça olup *ism* kelimesinin cemi olan *asmā* kelimesinin cemidir. ATAY: *A-TBL*: 1, 42[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *esāmī* hem de *esāme* imlası mevcut olup ilgili madde başındaki anlamda *esāme* biçimi kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: esāme: [‘Ar. “asāmī”den ġalaṭ] ‘Asker ve ‘ale ’l-ḫuṣūṣ yeŋiçeri neferātınıŋ ḳaydı. || esāmesi oḳunmaz= Ehemmiyyeti yoḳdur, kendisine ehemmiyyet vėren olmaz.: I, 94[c]; esāmī: I, 94[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: esâme: Yeniçeri kaydı, ulûfe defteri.: 231[a]; esâmî: Namlar, adlar.: 231[a].

6588 Yazmada: *esāmī*. ATAY: *A-TBL*: 1, 42[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: esāme: I, 94[c]; esāmī: I, 94[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: esâme: 231[a]; esâmî: 231[a].

6589 Yazmada: *kīseden*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, bu dilde *kīsa* biçimi ile müstameldir. Ayrıca; Farsçada, *kīse* kelimesi ile aynı kökten geldiği anlaşılan Arapça *kīs* kelimesi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: kīs: 1068[b]; kīsa: 1069[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kīs: 689. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-kīs: II, 287. Farsçada olduğu gibi Arapça *kīs* kelimesi de kullanılmış olan Osmanlı Türkçesinde ise *kese* kelimesi, her ikisi de yazmada kullanılmış olan *kīse* ve *kese* biçimleri ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kese: II, 1168[a]; kīs: II, 1225[b]; kīse: II, 1225[c].

6590 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-kabīsa[t]: Milâdî takvimde şubat ayına bir gün ilave edilen ve dört yılda bir tekerrür eden sene.: 364[b].

6591 TDK: *TS*: langır lungur: Dikkatsizce, savruk bir biçimde.: 1575[b].

6592 Yazmada: *Mūsā*.

Nev‘ī-zāde [beyt]

keşf olmadı ‘aḳl ehline esrār-ı İlāhī
esbāb-ı naẓar gerçi müheyyā vü müretteb
feyż-i ezelī olmayıcaḳ maḥv ola mı hēç
bir ‘aḳl-i basīṭ ile nice cehl-i mürekkeb

6585. Esrarını ketmėden, namusunu muhafaza ėder. **201/27**

İbn Sīnā[6593]

6586. Esrar-ı derun-ı ḳalbi ketmėtmek dûr-endişliğe alamet, ifşa ėtmek hamaḳat ve gaflete delalettir. **201/28**

6587. Esrar içmek haramdır, esrarı ifşa ėtmek de haramdır. **201/29**

Birinci “esrar” kelimesi esir edici mahut macundur. İkinci “esrar” kelimesi ḳalpteki gizli ruh-i esrardır.

6588. Esrarı esrar açar. **201/30**

İşte bu cümledeki “esrar” kelimeleri bâlâdaki “esrar” kelimeleridir, ki ‘Yekdiğeriniŋ zıddına[6594] amel ėder.’ dėmek olur.

6589. Esip geldi, esip gitti. **201/31**

6590. Esip geldi ḳısmeti, esip gitti. **201/32**

6591. Esti savurdu yel gibi, aḳtı taştı sel[6595] gibi. **201/33**

6592. Esti savurdu, gitti. **201/34**

6593. Esip savurdu. **201/35**

Devlet-i Aliyye ile İngiltere devleti arasında aḳdolunan musâlahaname mükâlemesine memur Meḥmed [Emīn] Vaḥîd Efendi’niŋ ḫitam-ı maslahatta ḳaleme aldığı taḳririŋ muḳaddimesinden bir fıḳradır.

Meḥmed [Emīn] Vaḥīd “Devlet-i ‘Aliyye ile İngiltere Devletiniŋ Ṣūret-i Musālaḥasıyla İcmāl-i Mükālemelerini Ḥāvī Taḳrīr[6596]” *Armaġan*[6597] I, 9[b6598]

Sübḥāne men bi-yedihī maḳālidi ’l-umūr ve mefātiḥi ’l-maḳdūr Devlet-i ‘Aliyye-yi ebediyyü ’d-devām bundan aḳdem Fransalunuŋ taġlīṭına mebnī Rusyalu ile muḥārebeye ḳıyām eyledigi ḥīnde İngiltere devleti Rusyalunuŋ “evhen min beyti ’l-‘ankebūt[6599]” olan rişte-yi ittifāḳuna baġlanmış bulundıġından ve Fransalunuŋ ḫaṣm-ı ṭabī‘ī ve ḳadīmīsi oldıġından ol daḫı Devlet-i ‘Aliyye ‘aleyhine i‘lān-ı ḥarb

---

6593 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

6594 Yazmada: *ṣaddına*.

6595 Yazmada: *seyl*. Kelimenin aslı Arapça *sayl*’dir. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

6596 *Armaġan*’da: *Devlet-i ‘Aliyye ile İngiltere devletiniŋ ṣūret-i müsālaḥasıyla icmāl-i mükālemelerini ḥāvī ḫuṣūṣ-ı mezbūruŋ muraḫḫaṣ me’mūrı bulunan Meḥmed Vaḥīd Efendi’niŋ ḫitām-ı maṣlaḥatında ḳaleme aldıġı taḳrīrdür*.

6597 Yazmada: *Armaġan risālesinden*.

6598 Yazmada: *10*.

6599 min beyti ’l-‘ankebūt: Yazmada: *mine ’l-‘ankebūt*.

ve ḫuṣūmet ėtmekle geçen sene Aḳdeŋiz boġazında olan ḳılā‘ ve ṭabıyalara ***esüp ṣavuraraḳ*** *Ḫalīc-i Ḳosṭanṭiniyye’ye idḫāl eyledigi donanma sefīnelerinden…* ilā āḫirihi[6600]…

6594. Esip gelen ḳısmeti esip savurma. **201/36**

6595. Esti geçti ḳasımıŋ fırtınası[6601]. **201/37**

6596. Esti gitti. **201/38**

6597. Eser devlet yeli ferhan ėder; amma ne gün bilmem! **201/39**

Kāmil

6598. Eser; amma yağmaz. **201/40**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 49]

6599. Eser savurur. **201/41**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 49[6602]]

6600. Esireniŋ[6603] eli, dili, aḳlı ḳısa olur; saḳalı köse olur. **202/01**

Esirdiği için[6604] *…*

6601. Esrik[6605] deve yük almaz. **202/02**

6602. Esrik deve gibi saldırır. **202/03**

6603. Esrik deve gibi başı dönmüş. **202/04**

6604. Esrik ise tuz yalasın. **202/05**

6605. Esriktir. **202/06**

6606. Esrik deveniŋ semeri ile yuları eğri[6606] gerek. **202/07**

6600 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī̄: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī̄…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

6601 Yazmada: *fortunası/furtunası (فورتنه سی)*. Aslı Latince *fortūna* olan bu kelime, yazmada *fırtına (فرتنه)*, *fortuna/furtuna (فورتنه)* ve *forṭuna/furṭuna (فورطنه)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: fortūna: 773[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: fortuna, forṭuna: II, 3556. REDHOUSE: *TaEL*: furtuna (فرتونه): 1373[b]; furṭuna (فرطونه): 1376[b]; furtuna (فورتنه): 1400[a]; furṭuna (فورطنه): 1400[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: fırṭuna (فرطونه): II, 990[a]; furṭuna (فورطنه): II, 1007[c]. TDK: *DS*: furtuna: V, 1880[a]. TIETZE: *TvETTL F-J*: fortuna/furtuna: II, 79[b]. NİŞANYAN: *NS*: fırtına: 258[a].

6602 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eser ṣavurır.: 49.

6603 CLAUSON: *EDPT*: esür-: 251[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: esrimek: 1. Ser-ḫ[v]uş olmaḳ. 2. Ḳızmaḳ, azmaḳ.: I, 109[a]. TDK: *TS*: esirmek: 1. Sarhoş olmak. 2. Aklını yitirmek, delirmek. 3. Çok kızmak, sertleşmek.: 816[b]; esrimek: 1. Herhangi bir sebeple kendinden geçmek, gaşyolmak. 2. Coşup kendinden geçmek, vecde gelmek. 3. Mest olmak, sarhoş olmak.: 821[a].

6604 Yazmada: *esirdigi içün vesīlesiyle*.

6605 CLAUSON: *EDPT*: esrük: 250[b]; esür-: 251[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: esrik: 1. Ser-ḫ[v]uş, mest, sekrān. 2. Azġın, ḳızġın: Esrik deve.: I, 109[a]; esrimek: 1. Ser-ḫ[v]uş olmaḳ. 2. Ḳızmaḳ, azmaḳ.: I, 109[a]. TDK: *TS*: esirmek: 1. Sarhoş olmak. 2. Aklını yitirmek, delirmek. 3. Çok kızmak, sertleşmek.: 816[b]; esrik: Sarhoş.: 820[b]; esrimek: 1. Herhangi bir sebeple kendinden geçmek, gaşyolmak. 2. Coşup kendinden geçmek, vecde gelmek. 3. Mest olmak, sarhoş olmak.: 821[a].

6606 Bu kelime, madde başına Velet İZBUDAK [1869 - 1950] tarafından eklemiş.

6607. Esrik ise tomruğa vurmalı[6607]. **202/08**

6608. Esrik deve gibi coş-ḫuruşa[6608] geldiler. **202/09**

Sultan Süleyman Ḫan[6609] [1520 - 1566]'ıŋ vefatına dair…

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[6610] 582[6611]

Ėrtesi gün[6612] Mitroviçe'den ḳalḳup ölgün cümle erkān-ı devlet şemleler ṣarınup ṣolaḳlar ve bėgler ṣorġucların çıḳarup börkleri üstine püşt-māller ṭolayup āh u feryād u enīn ile Belġrad'a mütevveccih olduḳlarında ehālī-yi Belġrad daḫı mātem libāsların geyüp ve köprüyi geçüp ḳarşu gelüp ḳaçanki 'araba içinde tābūt ile ṣorġuclı mücevvezeyi gördiler her biri ***esrik[6613] deve gibi coş u ḫuroşa āġāz eylediler*** *ve cināzenüŋ öŋüne düşüp tesbīḥ ü tehlīl ile otaḳ-ı gerdūn-niṭāḳa dek alup geldiler.* ilā āḫirihi[6614]…

6609. Esrik deveniŋ çulu eğri gerek. **202/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 49[6615]]

6610. Esirgediğiŋ sır olsun, esirgemediğiŋ iyilik. **202/11**

6611. Esirgediğiŋ sır olsun, istemediğiŋ kir olsun. **202/12**

6612. Esrik deve gem almaz. **202/13**

6613. Esriktir devesi, gem almaz; esriktir güveyisi[6616], söz aŋlamaz. **202/14**

6607 Yazmada: *urmalı*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

6608 Yazmada: *coş-ḫuroşa*. Her ikisi de Farsça olan *coş* ve *ḫuroş*'tan mürekkep olan bu kelime, 'galeyan, gürültü, kargaşa, heyecan, öfke' manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: coş: 378[a]; coş-ḫaroş, coş u ḫaroş: 378[a]; ḫuroş: 457[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: coş: 280; ḫuroş: 324. Ş. Sāmī: *ḲT*: coş: coş u ḫuroş: Coşma, ġaleyān.: I, 346[c].

6609 Süleyman I [1520 - 1566]: Osmanlı padişahı. … Babası Yavuz Sultan Selim [1512 - 1520], annesi Hafsa Sultan [1478? - 1534]'dır. *Hünernâme*'ye göre adını *Kur'an*'dan açılan sayfada geçen Hz. Süleyman'dan almıştır. Ayrıca babası Selim'in, bu adı kendi isminin küçültmesi (tasgiri) olan "Süleyman"dan hareketle verdiği hakkında bir rivayet daha vardır. Bugün isminden çok "Kanunî" unvanıyla tanınırsa da bu sıfat XVIII. yüzyılda ilk defa Dimitrie Cantemir'in [1673 - 1723] Osmanlı tarihinde geçmiş, XIX. yüzyılda Osmanlı tarihçileri tarafından benimsenerek yaygınlık kazanmıştır. Çağdaşı Batılı yazarlar onu "Muhteşem" (Magnificent, Magnifique) veya "Büyük Türk" (Grand Turc) lakaplarıyla anmışlardır. Ayrıca Batı kaynaklarında Fetret döneminde Osmanlı tahtına oturan Süleyman Çelebi dolayısıyla II. Süleyman şeklinde de nitelendirilmiştir. EMECEN, F.: "Süleyman I", *DİA*: 38, 62[b].

6610 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

6611 Yazmada: *583*.

6612 gün: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

6613 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *esrik (اسرك)*. Yazmada: *esrik (اسريك)*. CLAUSON: *EDPT*: esrük: 250[b]; esür-: 251[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: esrik (اسريك): I, 109[a]. REDHOUSE: *TaEL*: esirik (اسرك): 109[a]; esirik (اسريك): 109[b].

6614 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

6615 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Esrik deveniŋ çulı egri gerek.: 49.

6616 Yazmada: *güvesi, güvegi*. CLAUSON: *EDPT*: küḏēgü: 703[a]. TDK: *DS*: güve (I): Damat, güveyi.: VI, 2239[b]; güvegi: Damat, güveyi.: VI, 2239[b]. Yazmada *güveyi* kelimesi; *givegi, giyev, güve* ve *güvegi* biçimleri ile kullanılmış.

6614. Eski esrik devedir, tımar ḳabul ėtmez; eski bildik maymundur, terbiye, şimar(?) ḳabul ėtmez. **202/15**

6615. Eski, bildiğiŋiz kindar ve adüv-şikârdır. **202/16**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[6617] 560

Pād-şāh ḳullarundan ve ʻulūfe vü zaʻāmete mutaṣarrıf maḳbullerinden kimse aŋa iṭāʻat ve muʻāvenet ėtmedi. Belki pād-şāh-ı rūy-i zemīn muḳaddemā ḫıdmetüne taʻyīn ėtdigi ḳulların daḫı ʻiṣyān ėtdigi gibi cümle rū-gerdān olup āsitān-ı şehr-yār-i memālik-sitān ḫażretlerine gidilür. Şāh ʻinād ėtdigi taḳdīrce mā-beyninde olunan[6618] *ʻuḳde-yi ittiḥād güşād bulup żımnında niçe*[6619] *fesād görinür. Ḫudāvendigār-i bülend-iştihār* ***eski, bildigiŋüz kīne-dār u ʻadüvv-şikārdur****. (bi-faẓli'llāhi 'l-meliki 'l-ḳahhār) niçe*[6620] *biŋ süvār ḫūn-ḫʷār ile bir gün ʻaliyyü 'l-ġafle ılġār ėdüp diyārıŋuza varup Bā-Yezīd Ḫān'ı*[6621] *eliŋüzden ḫʷāh nā-ḫʷāh çeküp almaġa ḳādirdür. Bu sözümüŋ maʻnāsı ḳatı ẓāhirdür.* ilā āḫirihi[6622]…

6616. Eski ağza yeŋi aş arar. **202/17**

6617. Eski ağza yeŋi aş, eski başa taze dert olmaz. **202/18**

6618. Eski ayaḳḳabıyı[6623] dama[6624] atarlar. **202/19**

6619. Eski ayaḳḳabıdan[6625] ḳavaf[6626] dükkânı olmaz zannėtme. **202/20**

6620. Eski ayaḳḳabıdır. **202/21**

6621. "Eski Ay'ı ne yaparlar?" diye sormuşlar, o da dėmiş ki: "Keser keser yıldız yaparlar."[6627] **202/22**

6617 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

6618 Yazmada: *olan*.

6619 Yazmada: *nice*.

6620 Yazmada: *nice*.

6621 Bā-Yezīd Ḫān'ı: Yazmada: *Bā-Yezīd Ḫān'ı: Şeh-zāde Bā-Yezīd*.

6622 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

6623 Yazmada: *ayaḳḳabı*.

6624 Yazmada: *ṭama*. TDK: *DS*: tam (I): 2. Yapıların üst bölümü, dam.: X, 3816[b]. Yazmada *dam* kelimesi iki farklı imla ile (dam, ṭam) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

6625 Yazmada: *ayaḳḳabdan*.

6626 Yazmada *kavaf* kelimesi iki farklı imla ile (ḳavaf, ḫaffāf) kullanılmış. Aslı Arapça olan *ḫuff* kelimesi 'mes, çizme' demek olup aynı kökten gelen *ḫaffāf* ise 'mes, terlik yapan, satan' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḫuff: İnsanuŋ ayağına giydigi cizmeye ve mest ve edik ve çedik ve ṭomaḳ maḳūlesi ayaḳḳabına dėnür, ki üzerine mesḥ mümkin ola. Fārsīde *mūze* dėnür. Cem'i *ḫifāf* gelür. Bir ḳat olmaġla ḫıffetinden nāşī ıṭlaḳ olundı: II, 752. ATAY: *A-TBL*: ḫaffāf: Mes, terlik satan, yapan.: 1, 479[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḫaffāf* hem de *ḳavaf* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaffāf: 'Ar. [Tür. zebān-zedi: *ḳavaf*.]: I, 584[c]; ḳavaf: ['Ar. ḫaffāf'dan ġalaṭ.]: II, 1086[c].

6627 Yazmada bu madde başının üzerinde bazı değişiklikler yapılarak önüne "ṣaḥ. [Sahih]" notu düşülmüş; ancak önce "'Eski Ay'ı ne yaparlar?' Naṣre 'd-dīn Ḫʷāce'ye şormışlar, 'Keser keser yıldız yaparlar.' dėmiş." biçiminde olduğu anlaşılan madde başı bazı eklemelerle "'Eski Ay'ı ne yaparlar?' diye Naṣre 'd-dīn Ḫʷāce'ye şormışlar, o da dėmiş ki 'Keser keser yıldız yaparlar.' dėmiş." biçiminde değiştilse de daha sonra madde başının bir bölümünün üzeri çizilerek "'Eski Ay'ı ne yaparlar?' dėye

Ḫʸāce Naṣre ’d-dīn[6628]

6622. Eski ayaḳḳabıdan[6629] nazarlıḳ asmış. **202/23**

6623. Eski ad değişmekle eski yâd (san) değişmez. **202/24**

6624. Eski ayaḳḳabı[6630], eski ḳap bitpazarında[6631]. **202/25**

6625. Eski üstat[6632]… **202/26**

6626. Eski, yeŋi olmaz.[6633] **202/26**

6627. Eskiye yeŋi vėrilmez.[6634] **202/26**

6628. Eskiniŋ ḳadir ḳıymetini bilmeyen, yeŋiniŋ ḳadir ve ḳıymetini hiç bilmez.[6635] **202/26**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira (çünkü) “Eski fîlhaḳiḳa eski ise yeŋiyi doğurur. Yeŋi eskiden doğar, eski yeŋiden olur[6636]. Eski yeŋiye yerini vėrse de -terk ėtse de- terbiyesini, terkisini terk ėtmez.” Zira “Eski eskidir, yeŋi yeŋidir; faḳat yeŋi eskir, eski olur; eski yeŋi olmaz. Yeŋiniŋ adı var, eskiniŋ acı tatlı, yad[6637] ellerde, tatlı dillerde hiss-i ḫoş-nâk (ḫoşnutlu), hüsn-i ḫoşanâḳ(?) (ḫoşnutsuz) yâdı, tadı[6638] *var.” dėmişler.*

6629. Eski şaḳirtler[6639] birbini bilirler. **202/27**

6630. Eski ustanıŋ yeŋi çırağıdır. **202/28**

6631. Eski bağıŋ kütükleri yeŋi bağa dikilince yeŋi bağ eski bağ gibi görülürmüş. **202/29**

6632. Eski bina aḳrebi gibi her yerden çıḳar. **202/30**

---

o da dėmiş ki ‘Keser keser yıldız yaparlar.’ dėmiş.” biçiminde yeniden yazılmış ve buna rağmen madde başındaki sorun giderilememiştir. Bu sebeple, madde başı *“Eski Ay’ı ne yaparlar?” diye ṣormışlar, o da dėmiş ki “Keser keser yıldız yaparlar.”* şeklinde kaydedilmiştir.

6628 Yazmada: *Ḫʸāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

6629 Yazmada: *ayaḳḳapdan*.

6630 Yazmada: *ayaḳḳab*.

6631 Yazmada: *bitbāzārı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: bit: bitpazarı= Çarşınıŋ eski melbūsāt ṣatılan yeri. [“batpazarı” yazmaḳda ma‘nā yoḳdur.]: I, 328[b]. Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

6632 Yazmada *üstat* kelimesi *ūstād* ve *ustād* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de ilgili imlaların ikisi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ustād: 49[a]; ūstād: 120[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ustād: 87[b]; ūstād: 252[b].

6633 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

6634 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

6635 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

6636 Yazmada: *olar*.

6637 Yazmada: *yat*. CLAUSON: *EDPT*: yat: 882[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yat: II, 1522[b]. TDK: *DS*: yat: Yabancı, el.: XI, 4198[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: yat, yad: 289[b]. ÖNER: *K-TTS*: yat: 563[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yat (I): 314[b].

6638 Yazmada: *dadı*. CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[b]; tat- (dād-): 449[b]; tatī-: 452[a]; tātığ: 452[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: dad / dat: 130[a]; dad- / dat-: 130[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭat: 1219[a]; ṭad: 1219[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dadanmaḳ: I, 597[a]; ṭat: II, 857[c]; ṭadanmaḳ: II, 858[c]. TDK: *DS*: dad (I): Tat, lezzet.: IV, 1316[b]; dat: Tat.: IV, 1377[b].

6639 Yazmada: *şākird*.

6633. Eski bal ḳovanınıŋ[6640] azmanı (beyi[6641]) ne bal yapar ne pekmez[6642]. **202/31**

6634. Eski bina tamir olunursa da yeŋiniŋ adı başḳadır. **202/32**

6635. Eski bağıŋ yeŋi kütükleri (çotuḳları[6643]) mahsul vėrse de bir, vėrmese de bir. **202/33**

6636. Eski, bildiğiŋ ḳurttur. **202/34**

6637. Eski bağıŋ yeŋi kütükleri mahsul vėrmese ya suyundandır ya ḫuyundan. **202/35**

6638. Eski baḳırıŋ sesi ḳaba olur. **202/36**

6639. Eski it eski mandırada, eski Çingene[6644] eski samandıradadır. **202/37**

6640. Eski bardaḳlar cam oldu.[6645] **202/38**

6641. Eski camlar bardaḳ oldu.[6646] **202/38**

ṣaḥ. [Sahih][6647]

6642. Eski it, eski kedidir. **202/39**

6640 Yazmada: *ḳoġanınıŋ*. TDK: *DS*: koğan: İnce çubuklarla örülüp içi dışı sıvanan arı yuvası, kovan.: VIII, 2901[a]. Yazmada bu kelime, *ḳovan* ve *ḳoġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

6641 Yazmada: *begi*. TDK: *DS*: beg (III): Arı beyi, ana arı.: II, 597[a]; beğ (II): II, 597[a]. *Bey* kelimesinin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

6642 Yazmada: *bekmez*. CLAUSON: *EDPT*: bekmes: 378[a]. REDHOUSE: *TaEL*: bekmez: 378[b]; pekmez: 451[a].

6643 Yazmada: *çotuḳlar*. TDK: *TS*: çotuk: 1. Dışarıda kalmış ağaç kökü. 2. Kesilen ağacın topraktan yukarıda kalan bölümü. 3. Asma kütüğü, tevek.: 563[a].

6644 Yazmada: *Çingāne*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind'den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mıṣr'dan baḥr[en] Avrupa'ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müsta'mel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve 'ale 'l-'umūm 'ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

6645 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Evvelki bardaḳlar şimdi cām oldı. 402/10.

6646 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış. Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Evvelki cāmlar şimdi bardaḳ oldı. 403/11, O cāmlar çoḳdan bardaḳ oldı. 421/04, O seniŋ bildiğiŋ cāmlar bardaḳ oldı. 425/20.

6647 Yazmada bu ifade ile "Eski bardaḳlar cām oldı." ifadesinin doğru hâlinin "Eski cāmlar bardaḳ oldı." şeklinde olduğu iddia edilmiştir. Farsça *cām* kelimesi, 'kadeh' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: cām: 350[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: cām: I, 465[b]. Dolayısıyla, bu ifadelerden "Eski bardaḳlar cām oldı." 'devir değişti, değersiz şeyler kıymetlendi, değersiz şeylere kıymet verilir oldu' şeklinde, "Eski cāmlar bardaḳ oldı." ise 'devir değişti, kıymetli şeyler değersizleşti, kıymetli şeylere değer verilmez oldu' şeklinde anlaşılabilir; ancak buradaki *bardak* kelimesi 'çamdan yapılan su testisi' olarak anlaşılır ve *cam* kelimesi de *çam* biçiminde okunursa ilgili madde başı 'devir değişti, eski tutumların değeri kalmadı' anlamında "Eski çamlar bardaḳ oldı." şeklinde de okunabilir. TDK: *DS*: bardak: 2. Çamdan yapılmış su testisi. 3. Toprak, çam veya madenden yapılmış ibrik.: II, 528[a]. TDK: *TS*: eski: eski çamlar bardak oldu: 817[a].

6643. Eski, bildiğiŋ çamlar[6648] bardaḳ[6649] oldu.[6650] **202/40**

Meḥmed ʿĀrif [“Muḳaddime”] *Armaġan*[6651] I, 2[6652]

*umēd-varım ki semʿ-i intiẓāra “**Eski, bildigiŋ çamlar**[6653] **bardaḳ olmışdur**[6654].” ḫiṭābı gelmez.*

6644. Eski, bildiğiŋ ittir; doḳunma, geç. **202/41**

6645. Eski pazarıŋ eski tellalıdır[6655]. **202/42**

6646. Eski baş eski aş, eski aş eski âdem ister. **202/43**

6647. Eski âdem eski ḳan, eski can taşır.[6656] **202/43**

6648. Eski başağrısıdır. **202/44**

6649. Eski atamıŋ örekesidir[6657]. **202/45**

6648 Yazmada: *cāmlar*.

6649 TDK: *DS*: bardak: 2. Çamdan yapılmış su testisi. 3. Toprak, çam veya madenden yapılmış ibrik.: II, 528[a].

6650 Bu madde başı, her ikisi de ilgili alıntıdaki anlama uygun biçimde ‘devir değişti, değersiz şeyler kıymetlendi, değersiz şeylere kıymet verilir oldu’ manasında olmak üzere, madde başındaki imla esas alınarak “Eski, bildigiŋ cāmlar bardaḳ oldı.” şeklinde veya ilgili alıntıdaki imla esas alınarak “Eski, bildigiŋ çamlar bardaḳ oldı.” şeklinde kaydedilebilir. Ayrıca, yazmada aynı (202.) sayfa içerisinde “Eski cāmlar bardaḳ oldı.” şeklinde başka bir madde başının da mevcut olduğu dikkate alındığında bu madde başının “Eski, bildigiŋ çamlar bardaḳ oldı.” şeklinde kaydedilmesi daha uygun olacaktır. TDK: *DS*: bardak: 2. Çamdan yapılmış su testisi. 3. Toprak, çam veya madenden yapılmış ibrik.: II, 528[a]. TDK: *TS*: eski: eski çamlar bardak oldu: 817[a]. Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Evvelki çamlar bardaḳ oldı. 398/31, O çamlar bardaḳ oldı. 421/13.

6651 Yazmada: *Armaġan risālesinden bir fıḳradur*.

6652 Yazmada: *3*.

6653 Yazmada: *cāmlar*.

6654 Yazmada: *oldı*.

6655 Yazmada: *dellāl (دللال)*. Kelimenin aslı Arapça *dallāl*’dir; fakat imlası yazmada gösterilenden farklıdır (دلال). ATAY: *A-TBL*: 2, 582[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *dellāl (دللال)* hem de *tellāl* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: tellāl: I, 433[a]; dellāl: I, 616[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tellāl: 586[a]; dellāl: 910[b].

6656 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

6657 ‘Eğrilmekte olan yün, keten vb. şeylerin tutturulduğu, bir ucu çatal değnek’, ‘ebelerin doğum yapan/yapacak kadını oturttukları iskemle/sandalye’ ve ‘denizin içinde yüzeyle beraber olan yassı kaya’ manalarında kullanılan *öreke* kelimesi, bu madde başında ikinci anlamı ile kullanılmış olmalıdır. Ayrıca, inanılamayan şeyler, saçma durumlar ve sözler karşısında kullanılan *ebenin örekesi* tabirinin *yok ebenin örekesi* ve *(yok) ananın örekesi* biçimleri de mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ebe: ebe iskemlesi, ebe örikesi: Eski cāhil ebeleriŋ vaż‘-ı ḥaml ėdecek ḳadınları oturtmaġı ‘ādet ėdindükleri bir iskemle.: 67[a]; öreke yā-ḫ[v]ud örike: Ḳadınlarıŋ bükdükleri yüŋ ve keten ve sā’ireyi ṭaḳduḳları, tepesi çatal degnek; ki bellerine ṣoḳaraḳ ṣol elleriyle o yüŋden birer parça çeker ve ṣaġ elleriyle igiyi çevirerek bükerler, miftele. || ebe örekesi: Cāhil ebeleriŋ ṭoġurtduḳları ḳadınları oturtduḳları bir cins iskemle. || öreke ṭaşı: Deŋizde yaṣṣı ḳaya.: I, 198[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öreke: 246[b]; örike: 249[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʿOṯmānī*: ebe: ebe iskemlesi: Vaż‘-ı ḥaml ėdecekleri men‘ içün yapılmış bir şikence āleti, ki “ebe örikesi” daḫı dėrler.: cüz’-i evvel, 59[b]. AYVERDİ: *MBTS*: öreke: 966[b]. Kelimenin ikinci anlamı, *Tarama Sözlüğü*’nde, *Derleme Sözlüğü*’nde ve *Türkçe Sözlük*’te kaydedilmemiştir. TDK: *TS*: öreke: Eğrilmekte olan yün, keten vb. şeylerin tutturulduğu, bir ucu çatal değnek.: 1857[a]. TDK: *TTS*: öreke: V, 3114. TDK: *DS*: öreke: Yün tarağı.: IX, 3345[a].

6650. Eski püskü toplayan, çaputçu[6658], eskiler alan hep bir arada… **202/46**

6651. Eski eskidir, eskiden yeŋi olmaz; ancaḳ iyi mal eskidikçe ḳıymeti artar, erbabınıŋ elinde şanı, şöhreti artar. **202/47**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

6652. Eslaf, aḫlafıŋ; aḫlaf, eslafıŋ âkis[6659], makûs ayinesi, ayinenümasıdır.[6660] **202/48**

6653. Eslaf, aḫlafıŋ hârisi[6661]; aḫlaf, eslafıŋ vârisidir. **202/49**

6654. Eslaf, aḫlafıŋ eski muhafızı (ḳalesi); aḫlaf, eslafıŋ yeŋi muhafızıdır. **202/50**

6655. Eslafıŋ destgâhı[6662], aḫlafıŋ mahall-i ders-i ibret ve intibahgâhıdır. **202/51**

6656. Eslafıŋ amal ve imali, aḫlafıŋ mahall-i intibah-ı amalidir. **202/52**

6657. Eslafıŋ zaman-ı maziye geçen tariḫi (teracim-i ahvali), aḫlafıŋ zaman-ı hâlde alacağı intibah dersleridir. **202/53**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

6658. Eslaf; aḫlafına her hâlde hüsn-i misal olmalı, su-yi misal olmamalıdır. **202/54**

6659. Eslaf aḫlafa hüsn-i misal olursa aḫlaf da aḫlafına numune-yi imtisal olur. **202/55**

6660. Eslafıŋ aḫlafı kendisine ḫayrü ’l-ḫalef olmazsa ya cehalet marazından ya da aḫlaḳ ile ḳanıŋ bozulmasından ileri[6663] gelir. **202/56**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

6661. Eski tabir, eski söz maḳbuldür maḳul olursa. **203/01**

6662. Eskiye yeŋi vėrmezler. **203/02**

6663. Eski yeŋi olmaz, iḫtiyara genç olmaz. **203/03**

Eskiye yeŋi vėrmezler, iḫtiyara genç vėrmezler.

6664. Eskitepe’ye varıldı. **203/04**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[6664] 364

Ol eyyāmda bi ’t-tamām gelüp vāṣıl olınca tevaḳḳuf lāzım gelmegin bir hefteden ziyāde Āḏerbaycān’da iḳāmet buyurdılar. Eṭrāf u cevānibe aḥvāl-i düşmenden

---

6658 Yazmada: *ḫaputcı*. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: çaput: çaputçı= Eski ṭoplayup alan, eskici.: ikinci cild, 371[b].

6659 Yazmada: *‘ākis*. Aslı Arapça olan bu kelime; ‘aksettiren, yansıtan; ters çeviren’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 452[b].

6660 Yazmada bu madde başından itibaren 202. sayfada yer alan diğer madde başları; sayfa başında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda “Ḍurūb-ı Emṯāl-i Ḥikemiyye” başlığı altında yer almakta. Ayrıca, bu madde başlarının başına “Bu sözleriŋ mā-ḳabli 204 ve 207’inci ṣāḥifededür.” notu ile “İbtidā-yı ṣaḥā’if” notu, sonuna da “İntihāsı burasıdur.” notu düşülmüş.

6661 Yazmada: *ḫāriṯi*. Aslı Arapça *ḫāriṯ* olan bu kelime; ‘çiftçi, tohum eken’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 348[a].

6662 Kelimenin aslı Farsça *dast-gāh* olup ‘tezgâh, atölye ve zenginlik’ manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: dast-gāh: 524[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dest-gāh: I, 609[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: dest-gâh: 179[b].

6663 Yazmada: *ilerü*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ileri* hem de *ilerü* imlası müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

6664 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

ḫaber almaġ-içün cāsūslar irsāl olundı. Ba'dehū Āḏerbaycān'dan ḳalḳup Cürmek[6665] *nām menzile varulduḳda Bālī Voyvoda nām dilāver zūr-āver iki nefer Ḳızılbaş ile birḳaç 'aded baş gönderüp şehenşāh-i āfāḳ ol iki nefer-i giriftārları ıṭlāḳ ėdüp muḳaddemā ma'cūn ile gelen nāmenüŋ cevābuŋ anlar ile gönderdi ve çenber ve cār ve nezkeb ve ṣorġuc irsāl ėdüp goşe-yi iḫtifāda olan bī-ġayretüŋ ancaḳ libāsı budur deyü nice ṭa'n-āmīz ve sūz-engīz cevāblar iblāġ eyledi.* ***Eskidepe*** *nām menzil, ki ebü 'l-meġāzī Sulṭān Meḥmed Ḫān Ġāzī ile Uzun Ḥasan'uŋ rezm-gāhıdur.*

6665. Eskitepe bildiğimiz tepedir. **203/05**

6666. Eski tavuḳ[6666], eski ḫoroz[6667]… **203/06**

6667. Eski taz[6668], eski ḫoraz[6669]… **203/07**

6668. Eski ağza yeŋi taam… **203/08**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 50[6670]]

6669. Eski camlar bardaḳ oldu, eski tatlar bardaḳlarda yardaḳ[6671] oldu. **203/09**

6665 Yazmada: *Cürmek: Yürmek*.

6666 Yazmada *tavuk* kelimesi, üç farklı imla ile [ṭaġuḳ, ṭavuḳ (طاوق), ṭavuḳ (طاووق)] yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: takīğu: 468[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'uḳ yā-ḫ[v]ud ṭaġuḳ: II, 872[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭāġuḳ: 1224[b]; ṭavuḳ (طاوق): 1229[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: tavuk (طاوق, طاووق): üçüncü cilt, 399[a].

6667 Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros, ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

6668 Bu kelimenin 'kel' manasındaki *taz* olarak anlaşılması mümkün olduğu gibi 'tas' manasındaki *taz* olarak anlaşılması da mümkündür. Türkçede *tas, taz, ṭaz* ve *daz* gibi farklı biçimleri ile müstamel olan *daz* ('kel') kelimesi, yazmada *taz* ve *ṭaz* imlaları ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tāz: 570[b]. TDK: *TTS*: daz (taz): Kel, saçsız.: II, 1031; taz: V, 3782. REDHOUSE: *TaEL*: taz: 476[b]; daz: 881[b]; ṭaz: 1221[a]. YUDAHİN: *KS*: taz I: Kel (hastalık).: 719[b]. ÖNER: *K-TTS*: taz (I): 1. Kel, saçsız, dazlak. 2. Tatar halk edebiyatında kurnazlığıyla ünlü bir tip. 3. Kellik hastalığı.: 455[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: 266[b]; ṭaz: 266[b]. TDK: *DS*: daz (I): 1. Kellerin başında kellikten geri ye kalmış izlere denir. 2. Saçsız baş, kel. 3. Otsuz, çıplak arazi, tepe.: IV, 1390[a]; taz: Çıplak, saçsız baş.: X, 3853[b]. TDK: *TS*: daz: 1. Dazlak. 2. Çıplak (toprak).: 603[a]. 'Tas, kap kacak' manasındaki *taz* için bk. ÖNER: *K-TTS*: tas: 451[b]; taz (II): 456[a]. Ayrıca, bu kelimenin 'soysuz, tazı' manalarındaki Farsça *tāz* olarak anlaşılması da mümkündür. STEINGASS: *CP-ED*: tāz: 274[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: tāz: Beş ma'nāsı var: Biri, dil-ber ve maḥbūb ma'nāsınadur. Tānī, *tāzīdan*'den ism-i fā'il-i muraḫḫam ve fi'l-i emr gelür, *tāzīdan* segürtmek ve ḳoşmaḳ ma'nāsınadur. Tālit, ṣoysız ve firo-māye ma'nāsınadur. 'Arabīde *sufla* dėnür. Rābi', sufehā ile eşüp yortan tāze bozundısına dėnür. Ḫāmis, seg-i tāzī ma'nāsınadur, ki kelb-i ma'lūmdur, ziyāde yügrük olmaġla *tāzī* dėdiler.: 228. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: Arap.: 266[b].

6669 Yazmada: *ḫorāz, ḫoroz*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a]. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros, ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

6670 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eski ağza yeŋi ṭa'ām…: 50.

6671 TDK: *DS*: yardak: 1. Dalkavuk. 2. Yamak, yardımcı arkadaş.: XI, 4181[b].

6670. Eski camlar bardaḳ oldu, bardaḳlar badeye, badeler saḳi-yi gülçehre eliyle sarḫoşlara yardaḳ[6672] oldu. **203/10**

6671. Eski canavar[6673], eski cani… **203/11**

6672. Eski ceviz çürük olur. **203/12**

6673. Eski Cami, Yeŋi Cami; hep birdir onlarıŋ[6674] namı. **203/13**

6674. Eski Cami'den hasır çalar, Yeŋi Cami'ye[6675] ḫayrėder. **203/14**

6675. Eski Cami'de dilenir, Yeŋi Cami'de ḫayrėder. **203/15**

6676. Eski tas, eski hamam… **203/16**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

"Eski tas, eski hamam…[6676]" tabiriniŋ sureti yaŋlış tertiptir. "Eski hamam, eski tas…" sureti doğrudur[6677].

Binaenalyeh dėrler ki: "Eski hamam, eski tas…" "Kel tavuḳ, kel ḫoroz[6678]…" ḳabîlindendir. Buŋa diğer misal "Eski ḫar, eski palan…" cümlesidir, "Eski hamam, eski tas…" cümlesiniŋ şekl-i diğer muadilidir.

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İzah-ı diğer: Türkçede ḳaide-yi lisan iḳtizasınca muzâfun ileyh evvel, muzâf soŋra gelir. "Eviŋ sıvası veya penceresi, Ahmed'iŋ ḳaputu veya ayaḳḳabısı gibi… "Eski hamam" muzâfun ileyh, "eski tas" muzâftır ki 'eski hamamıŋ eski tası' dėmektir. Yoḳsa yaŋlış tabiri gibi "eski tasıŋ eski hamamı" değildir ve ḳaide-yi nahviyece mümkün değildir; çünkü "-nİŋ" izafet manası muzâfun ileyhten çıḳar, ḳaide-yi nahviyedir. Soŋra "hamam" kelimesi zarftır, "tas" kelimesi mazruftur. Mazruf zarfa taḳaddüm ėdemez, bu da bir ḳaide-yi nahviyedir. fa 'l-yata'ammal [=Düşünün!]

6672 TDK: *DS*: yardak: 1. Dalkavuk. 2. Yamak, yardımcı arkadaş.: XI, 4181[b].

6673 Yazmada: *cānvār*. Aslı Farsça olan kelimenin bu dilde üç imlası mevcuttur: *cān-āvar, cānvār, cānvar*. STEINGASS: *CP-ED*: cān-āvar: 352[b]; cānvār, cānvar: 353[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin *canavar (جاناوار), canavar* veya *cānvār (جانوار), cān-āver* ve *cānver* imlaları kullanılmıştır. Kelimenin *جانوار* imlası *Ḳāmūs-i Türkī*'de *canavar*, *A Turkish and English Lexicon*'da ise *cānvār* telaffuzuyla yer almakta. MENINSKI: *Thesaurus…*: cānvār, cānver: I, 1568. Ş. Sāmī: *ḲT*: canavar (جاناوار): I, 467[b]; cān-āver: I, 467[b]; canavar (جانوار): I, 468[b]; cānver: I, 468[b]. REDHOUSE: *TaEL*: canavār (جاناوار): 638[b]; cān-āver: 638[b]; cānvār: 639[b]; cānver: 639[b]. Kelime yazmada ise *canavar (جاناوار), canavar* veya *cānvār (جانوار)* ve *cānver* imlaları ile kullanılmıştır.

6674 Yazmada: *anlarıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

6675 Yazmada: *Yeŋi Cāmi'e*.

6676 Yazmada bu ifade madde başlarının kaydedildiği kısma yazılmış olmasına rağmen daha sonra yapılan eklemelerle bir açıklama sureti almıştır. Bu sebeple, yazmada bir kere yazılmış olan bu "Eski ṭās, eski ḥammām…" ifadesi hem madde başı olarak hem de ilgili madde başının altında yer alan bu açıklama içerisinde ayrı ayrı kaydedilmiştir.

6677 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doğru: 924[a]; ṭoğruluḳ: 1256[b]; ṭoğrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

6678 Yazmada: *ḫorāz*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros, ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

Mesela Türkçede sıfat mevsufa taḳaddüm ėtdiği gibi gerçi bazen taḳaddüm de ėdemez; faḳat "şâz" dėnir, şâz nadir olur. "aş-şāḏḏu an-nādiru an-nādiru ka 'l-ma'dūmi [=Müstesna olan az bulunur, az bulunan yok gibidir.]*" ḳabîlindendir, dėrler.*

Ebü 'ż-Żiyā[6679] ["Edebiyyātımıza Müte'allik Bir İki Söz"] *Mecmū'a-yı Ebü 'ż-Żiyā*[6680] 1, 14

Yine ṣāḥib-i mektūb dėyor ki: "Ba'ż efkāra göre müteaḫḫirīn inşāmız içün bir ṭoġrı çıġır açmışlar. Ḥālbuki yanımda olan yeŋi eṯerleri (?) gözden geçirdim: ***Eski ṭās, eski ḥammām****... Her bir 'ibāre bir 'uḳde-yi taṣannu'a ve her bir ifāde bir mübālaġaya ḳarīndür."* ilā āḫirihi[6681]…

6677. Eski hamam, eski tas… **203/17**

Eski ḫar[6682]*, eski palan…*

6678. Eski hamam, eski tas… **203/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 50]

6679. Eski hamamıŋ eski tası, eski başıŋ eski ağrısı. **203/19**

6680. Eski hamamıŋ yeŋi tası, eski başıŋ yeŋi ağrısı ḳabîlindendir.[6683] **203/20**

6681. Eski hamamıŋ yeŋi çırağı, kel[6684] başıŋ altın tarağı… **203/21**

6682. Eski ḫar[6685], eski palan… **203/22**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 50[6686]]

Kānī[6687] *[1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Żurefā (Nevādirü 'ż-Żurefā)*[6688] [cüz'-i ṯānī,] 108

"Bī-çāre ḳāṭır müfte ṣatıldı semeriyle." diyerek sīnesini çāk ve tāniy[en] *tebdīl-i laḳab bir fā'ideyi müntic olmayup hemān tecdīd-i ḥimāriyyet ėtmiş olmaġla*

beyt[6689]

"*sen yine* ***eski ḫar eski pālān***
ḳaçan ādem olacaḳsın ḥayvān"

6679 Yazmada: *Kemāl*.

6680 Yazmada: *Mecmū'a-yı Ebü 'ż-Żiyā'dan bir fıḳradur*.

6681 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

6682 Farsçadan alınmış olan bu kelime, 'eşek' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 450[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 575[a].

6683 Yazmada bu madde başının önüne "ta'bīr-i dīgerle" diye not düşülerek bir önceki madde başına atıf yapılmış.

6684 Yazmada: *kel (کهل), kel (کل)*. Kelimenin aslı Farsça *kal (کل)*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: kal: 1039[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kel (کل): II, 1173[b]. REDHOUSE: *TaEL*: kel (کل): 1559[a].

6685 Farsçadan alınmış olan bu kelime, 'eşek' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 450[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 575[a].

6686 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eski ḫar, eski pālān…: 50.

6687 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: "Kânî", *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

6688 Yazmada: *Nevādir-i Żurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür*.

6689 beyt: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Żurefā (Nevādirü 'ż-Żurefā)*'da yok.

diyerek çeşm-i ḥasret-i dīdesini girye-nāk eylemiş.[6690] ilā āḫirihi[6691]…

6683. Eski camlar bardaḳ oldu, yeŋileri yardaḳ[6692] oldu. **203/23**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Eski dalḳavuḳlarıŋ[6693] *ḳavuḳları kül ardına atıldı. Eski riyakârlarıŋ pabuçları*[6694] *dama atıldı (asıldı). Eski değirmen dėvrildi, taşı ḳırıldı, atıldı; gerdişleri değiştirtildi. Çıraḳ, çoban hep azat ėdildi. Mal ü menâlleri*[6695] *mezada ḳonuldu. Yerlerine yeŋiden başḳaları getirildi. Eski ocaḳ böylece bozuldu. Yeŋi ocaḳ yeŋi baştan öylece ḳuruldu.* ***Eski ḳırılmadan yeŋi ḳurulmaz****. Ölecek öldü, olacaḳ oldu; zira* ***biri ölmeyince diğeri gün görmez,*** *devran-ı âlem böyledir, dėmişler.*

6684. Eski un çuvalıdır, vurduḳça[6696] tozar (tozlanır). **203/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 50[6697]]

6685. Eski pamuḳtan bez olmaz, kötü demirden ḳılıç olmaz. **203/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 50]

6686. Eski pamuḳtan bez, taze gelinden söz olmaz. **203/26**

6687. Eski ḫuyu tuttu. **203/27**

6688. Eski hâl eski ḫuyu, eski damar eski soyu ḳovar[6698]. **203/28**

6690 diyerek çeşm-i ḥasret-i dīdesini girye-nāk eylemiş: Yazmada yok.

6691 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155c. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20a; ilā: 1, 64b.

6692 TDK: *DS*: yardak: 1. Dalkavuk. 2. Yamak, yardımcı arkadaş.: XI, 4181b.

6693 Esasen ‘sarıksız kavuk giyen’ demek olmakla birlikte ‘vakarsız, haysiyetsiz kimse, soytarı’ anlamında kullanılan bu kelime yazmada *dalḳavuḳ* ve *ṭalḳavuḳ* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmıştır. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṭal: ṭalḳavuḳ: 1226a. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: dalḳavuḳ: I, 598c; ṭalḳaġuḳ: II, 869b. Ayrıca, Osmanlı Türkçesinde *kavuk* kelimesinin de iki farklı imlası mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: kavuk: 583b. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaġuḳ: II, 1030c; ḳavuḳ: II, 1043b.

6694 Yazmada: *papucları*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *pā-poş*’tur. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228a. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *babuc*, *babuç*, *pabuc*, *pabuç*, *papuc*, *papuç, pabuş* ve *pā-poş/pūş* gibi farklı imlalar ile müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338a; papuç: I, 338c; pā-poş: I, 338c. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429a; papuc: 429b; pā-pūş: 429b. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: pabuş: cüz’-i evvel, 254a.

6695 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: *māl menālleri*.

6696 Yazmada: *urduḳça*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186a. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194b. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041b. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: urmaḳ: 30b. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234b. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383a. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293a. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354a. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438b. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199a; vurmaḳ: II, 1499b.

6697 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eski un çuvālıdur, urduḳca tozar.: 50.

6698 Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580b. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta‘ḳīb ėtmek.: II, 1104a. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902b; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563a. TDK: *TS*: kovmak: 1491a. Şeyḫ Süleymān:

6689. Eski ḫuyudur, vazgeçmez; içer amma az içmez. **203/29**

6690. Eski bezden don olmaz, eski ayaḳḳabıyla gün olmaz. **203/30**

6691. Eski ḫayratı da ḫarap ėtti. **203/31**

6692. Eski ḫayratı da berbat ėttiler dėsene! **203/32**

6693. Eskiniŋ adı var, yeŋiniŋ tadı var. **203/33**

6694. Eski tabir, eski söz maḳbuldür (erbabına göre). **203/34**

Eski tabirâttan bir fıḳradır: "Bu âlemde eskiden Ḳafkas'ıŋ ḳızı, Arabistan'ıŋ (Necid'iŋ) ḳısrağı, İdil'iŋ[6699] *atı, Ḳırım'ıŋ yiğidi ile börkü, toğulğası; Türk'üŋ Türkistan'ıŋ töresiyle bahadırı, Tatar'ıŋ yiğidi ile ateşli oḳu; Turan'ıŋ töresi, adı sanı, hüküm ve hükümdarı, oḳu, yayı, yiğidi; Şam'ıŋ ḳalḳanı ile ḳılıcı eskiden meşhur idi. ila aḫirihi*[6700] *..." dėrler.*

6695. Eski çarıḳtan nazarlıḳ assın. **203/35**

6696. Eski çorbacıdır, eski ḫalḳ onu tanır. **203/36**

Eski ḫalḳ, eski çorbacıyı tanır[6701].

6697. Eski çobandır; ḫuyu malum, soyu malumdur. **203/37**

6698. Eski hayvan, eski çobandan ürkmez; eski hayvan, eski sayvandan[6702] börkmez[6703]. **203/38**

Saya[6704]*, sayvan; 'eski saray-ı hayvan' dėmektir.*

6699. Eski çoban eski ḫuyunu terk ėtmez.[6705] **203/38**

6700. Eski sözdür eskimez püskümez.[6706] **203/38**

6701. Eski çulunu atmış; amma eski ḫuyunu atmamış (bıraḳmamış). **203/39**

6702. Eski, bildiğimiz ḳopuydur(?); lakin çılbırıyla[6707] tasması değişmiş. **203/40**

6703. Eski hasır, eski mısır arar. **203/41**

6704. Eski söz, eskimez tel hasır gibidir. **203/42**

LÇvT'O: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

6699 Yazmada: *Atil'iŋ.* Müellifin açıklaması için bk. Atil -İdil- suyu nam mahal, ki Bahr-i Hazer'dedir. 20/19. KÂŞGARLI: *DLT*: Etil: 25[a]$_7$.

6700 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

6701 Yazmada: *ṭanırlar*.

6702 TDK: *DS*: sayvan: 1. Üstü örtülü davar ağılı. 2. Çardak.: XII, 4676[b].

6703 TDK: *DS*: börkmek (IV): Terlemek, bunalmak.: II, 770[b]; börkmek (V): Zenginleşmek, onmak.: II, 770[b]; bürkmek: 1. Mide bulanmak. 2. Sıkıntı ile kızarmak.: II, 827[a].

6704 Yazmada: *ṣaya, saya*. TDK: *DS*: saya: 1.Ağıl. 2.Ahır. 3.Yayla ve kırlarda hayvanlar için yapılan üstü samanla örtülü hangar.: X, 3557[a].

6705 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

6706 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

6707 LESSING: *M-TS*: çilbugur: Çılbır, dizgin, gem veya yulara bağlı uzun deri sicim; hayvanı bağlama ipi.: 244[b]. TDK: *DS*: çılbır (I): Hayvanların yular başlığının çene altındaki halkasına bağlanan ip veya takılan zincir.: III, 1171[a]. TDK: *TTS*: çılbır (cılbır, cılbur, çılbur): Yular, yular sapı.: II, 895.

Eskimez söz ulema, hükemâdan zuhur, sudûr ėden söz ile eski zaman atalardan ḳalan eski, tecrübeli sözlerdir ki "Eski savlar; yeŋileri savlar[6708]*, tavlar*[6709]*." dėrler.*

6705. Eskittiği hasıra değmez. **203/43**

Cahil molla haḳḳındadır.

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

[204] [1] Eski zaman Türkleriniŋ ḳadim millî atalar sözleriniŋ kendi zamanlarında bir düsturu 'l-amel olan kelam-ı hikmetleri olduğuna dair olan [2] rivayât-ı menḳulleri haḳḳında [3] izahat, beyanat-ı ḳadimeden bir nebze yani bazı fıḳralardır, ki onlarca[6710] *düsturu 'l-amel addolunan bazı millî ve hikemî düsturlarıŋ metn-i metînlerinden madûd aḫlaḳî kelam-ı hikmet nisaplarından bazı [3/alt] düsturlar tertib-i lügat-i kelam ḳaidesine ittibaen ber-vech-i zir ḳayıt ve tahrir olunmuştur:*

[4] Eski zaman âdemleriniŋ, eski zaman aḳvam-ı Türkânınıŋ kendi zamanlarında millî ve içtimaî olmaḳ ve kendi beynlerinde ilmî ve itiḳadî ve hem aḫlaḳî olmaḳ binaenaleyh seyyanen bir rehber-i sahih ve haḳîḳî ve mamulün bih [5] bir rehber-i düsturu 'l-amel ve tab'an ve aḫlaḳen metn-i metîn ve dürr-i dürer aḳıl ve hikmet nisab-ı kelam-ı millî-yi mücerrebeden mürettep ve mürekkep bulunmaḳ üzere kelam-ı hikmet burhan-ı -san- asıl ve esas-ı Türkân [6] add u itibar olunmaḳ üzere kendi aralarında zuhur ėden ehl-i ilim ve irfan ve sahib-i aḳıl ve izan, tecrübedide erbab-ı hal ve aḳit ve sahib-i ilim ve hikmet [7] ve erbab-ı kelam ve idrak, münevverü 'l-fikr ve ehl-i basar-ı basiret ve sahib-i aḫlaḳ kimselerden amelî ve itiḳadî ve aḫlaḳî ve ilmî ve hikemî sudûr ve zuhur[6711] *[8] ėden umumî, ḫususî yani ferdî ve içtimaî olaraḳ söylenen sözleri hem mecmualarına ḳayıt ve tahrirle zapt eylemişler hem de safha-yı ḳalb-i saf hafızalarına [9] ve köşe-yi ḫazâin-i ḫatırlarına ḳayıt ve naḳışla zıyâ' ve nisyandan sıyanet ve hıfz himayet emrinde "durûb-ı emsal-i millî" yani "atalar öğüdü - sözü" [10] nam ve unvanıyla aŋılaraḳ kendi aralarında sırasında söylenerek bir düsturu 'l-amel tarzında darp ve irat olunmasını millî bir usul ve ḳaide ittihaz eyledikleri [11] el-yevm efvâh-ı aḳvam-ı Türkân'da mervî ve mahkî millî masallardan madûd bulunmaḳta olduğu menḳul olup zirde muharrer bulunan desâtir-i [12] milliye-yi menḳule-yi hikemiyeler ḳadim aḳvam-ı Türkânca mamulün bih düsturu 'l-amel olaraḳ ḳabul [13] olunan metîn düsturlarıŋ da cümel-i hikemiyesinden madûd bulunduğu mevsuḳan rivayet ve zu'm ve itiḳat ve amel [14] ve aḫlaḳlarınıŋ bir rehber-i metîni ve asıl ve esası ve rükn-i azamı olaraḳ naḳil ve hikâye eylemektedirler*[6712]*; [205] [1] zira eski zaman Türklerince insanda esas-ı ḳuvâ-yı hayat-ı manevî sayılan ve bilcümle ḫasâil ve ḫasâis-i müfideyi [2] havi ve cami bulunan ve esas-ı cevahir-i beşer maddelerinden madûd bulunan cevahir-i aḳıl ve*

6708 TDK: *DS*: savlamak: Başından savuşturmak, atlatmak.: X, 3554[a].

6709 Yazmada: *ṭavlar*. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavlamaḳ: 1229[b]. TDK: *TS*: tavlamak: 2288[a].

6710 Yazmada: *anlarca*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

6711 Yazmada: *ẓuhūr ėden*.

6712 Bu metnin devamı yazmada bir sonraki (iki yüz beşinci) sayfada yer almaktadır; ancak metinde bütünlük sağlanması için metnin kalan kısmı da buraya alındı.

idrak ve nur-i ziya-yı fikir ve izan ile beraber yaşayan[6713] hüsn-i aḫlaḳ [3] ve onuŋ[6714] ayinesi olan hüsn-i ahval ve harekâtla meşhûn, metîn ve saf ve sadıḳ ve ḫalis muḫlis ve haḳîḳî zu'm ve itiḳatla beraber gıllı- [4] gıştan ari, hile ve ḫud'adan beri, saf ve doğru ḳalbe malik olmaḳ kizb ve riya ve düruğ ve haşv-ı kelam ve su-yi amal ve ef'âlden [5] olan riyadan saḳınmağı ve hüsn-i sadaḳat ve ḳanaatle beraber doğruluḳ fiil ve amelini kendine tabiat-ı saniye ve sıfat-ı insaniye ve rehber-i fevz ve necat [6] bilmeği ḫasâil ve fazâil-i hüsn-i aḫlaḳ-ı insaniye fiil ve amellerinin üssü 'l-esası, düsturı addetmişler, esas cevheri [7] zu'm ve itiḳadında bulunmuşlardır. Buŋa binaen, atiü 'z-zikr su-yi ef'âl ü amal-i beşeriŋ eŋ [8] muzır olanlarınıŋ başlıcalarından madûd bulunan amal ve ef'âl-i reddiyeleri kelam-ı hikmet-i ittisâm-ı millîleri cümel-i [9] müfideleriyle irâe ve ayırt[6715] etmişler ve öyle sıfât-ı merdûde ve menfurdan itiraz ve içtinabı kendi desâtir-i [10] kelam-ı millîleriyle ret ve taḳbih eylemişlerdir. Binaenaleyh, eski zaman Türkleri sualli cevaplı tertip eyledikleri desâtir-i millîleri olmaḳ üzere ber-vech-i ati [11] tahrir ve terḳim olunan kelam-ı hikemîlerini darp ve iratla hüsn-i aḫlaḳ ve su-yi aḫlaḳa dair [12] olan düsturu 'l-amel desâtir-i millîlerini vaz ve ilḳâ eylemişlerdir. "Ey insanlar! Dünyada yaşayan [13] insanları müsterih ve mesut yaşatan ḫasâiliŋ başlıca düsturlarından sayılan şeyler yine insanlarıŋ [14] bilerek bilmeyerek daimen kendilerinden sudûr ve zuhur eylemekte olan 'hüsn-i aḫlaḳla su-yi aḫlaḳıŋ' [15] husule getirmekte olduğu 'hüsn-i ef'âl ve amalle su-yi ef'âl ve amaliŋ' neticelerinden [16] ibaret ilmî ve hikemî ḳaziyelerdir. Bilcümle insanlarıŋ amal ve ef'âlinde [17] ahval ve harekât ve sekenatında tecelli ve tebarüz eden, insanlarıŋ celi ve ḫafi her türlü amal ve harekât-ı beşeriyelerinde tezahür ve tebeyyün eyleyen [18] ḫayal ve harekât hep bu iki cümel-i amal-i beşerden mütevellit neticelerdir." demişler. İşte bu ḳaziyeye binaen demişlerdir ki: [19] "Âlem-i insanîde ḫilḳaten mevcut bulunan tabâyi-yi muḫtelife ve mütenevvianıŋ menba ve merkezi olan aḳıl ve vicdan ile nefs-i emmâre-yi beşeri hüsn-i idare ve idraki bilmek [20] ve bunlarıŋ muttasıf bulunduḳları ḫasâil ve fazâil-i hasene ve memnuaları tamamen öğrenmek gerekir." demişler; çünkü bunlarıŋ sevḳ ve idaresine rehberlik [21] eden hâlât-ı ruhiyeniŋ âlât-ı müteharrikelerinden birisi insanlarıŋ muttasıf olduḳları "hüsn-i aḫlaḳ" diğeri de "su-yi aḫlaḳ"tır. [22] Bu iki sıfat-ı beşeriyeden birisi insanıŋ bilcümle amal ve ef'âl-i beşeriye-yi ḫayır ve hasenesine delalet eder, diğer birisi de insanıŋ kâffe-yi su-yi amal ve ef'âl-i [23] beşeriyesini irâe ve izhar eyler. Tabir-i diğerle birisi ef'âl-i ḫayır diğeri amal-i şer menba ve menşeidir, demişlerdir. [24] Buŋa binaen, darp ve irat olunan bazı durûb-ı emsal ve kelam-ı hikemiyelerde denir ki: "İnsanıŋ ḳuvve-yi maneviyesiniŋ temeli sayılan hüsn-i aḫlaḳ- [25] tan ayrılmamaḳtır. Onuŋ[6716] ayine-yi makûsu olan su-yi aḫlaḳtan saḳınmaḳ gerektir." Zira "Aḫlaḳıŋ bozulması, fesada gitmesi [26] neden çıḳar? Hırs, tamahtan çıḳar. Hırs, tamah neden çıḳar?

6713 Yazmada: *yaşan*.

6714 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

6715 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḏırt: 64[b].

6716 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

Hiss-i hasetten çıḳar. Hiss-i haset neyi [27] doğurur? Fitne, fesadı. Fitne, fesat neyi tevlit eyler? Nifaḳ, şiḳâḳ. Nifaḳ, şiḳâḳ da [28] sükûn ve huzuru selbėder." Bu daḫi aḫlaḳ-ı beşeriŋ fesada gitmesine sebeb-i mahz addolunur; çünkü aḫlaḳ-ı insanıŋ fesada gitmesine rehber [29] alamet-i bâhire nifaḳtır. Nifaḳıŋ zuhuru, 'münafıḳlıḳ ameliniŋ âlem-i nâs arasında sâri illet-i veba gibi müstevliyane [30] seyr-i sürat-i uzma ile yol bularaḳ ve her yere seyreyleyerek istila eylemesi' dėmektir. İşte bu suretle zuhura [31] gelen manevî illet-i veba-yı umum felaket-i gumum-ı (gam-ı) beşere dâll ve mesâib-i uzmaya alamet ve sebep ve mesnettir, [32] ki soŋu da zeval ve inḳıraz ve bu da ḳıyametten bir alamettir. Onuŋ[6717] *için dėmişlerdir ki: "Aḫir zaman (ḳıyamet) [33] fitne, fesattan ḳopar. Fitne, fesat hiss-i hasetten; hiss-i haset hırs, tamahtan doğar. [34] Hırs, tamah itiḳat ve aḫlaḳı bozar. Aḫlaḳ-ı beşeriŋ bu suretlerle fesada gitmesi neticesi de sebeb-i [35] zeval ve inḳıraz-ı devrana alamet-i mahzdır." dėmişler.*

6706. Eski derdi ḳozar[6718]. **204/01**

6707. Eski derdi tuttu dėsene! **204/02**

6708. Eski dert, eski maraz… **204/03**

6709. Eski dert, eski maraz; kel tavuḳ, kel ḫoroz[6719]. **204/04**

6710. Eski derdi ḳozdurmağa[6720], eski defterleri ḳarıştırmağa gelmez. **204/05**

6711. Eski dert eski deva, eski köy eski hava (âdet) ister. **204/06**

6712. Eski derdi ḳozğama[6721]. **204/07**

6713. Eski dehen -ağız-, eski zehen -ḳuvve-yi idrak-; zamanına göre yaraşır, iş görür; zamanına göre de hiçbir şeye yaramaz[6722]; zira her şeyi zaman gösterir, bildirir, öğretir. **204/08**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Buŋa binaen, "Eski dehen, eski zehen; eski ağız, eski aḳıl; eski ağız, eski aş; eski aḳıl, eski baş ister." dėrler. Bir de bu tabiriŋ makûsu vardır: "Eski ağza yeŋi aş, eski ḳafaya yeŋi aḳıl ḳabîlinden…" ki ḫıdrellezde bir iḫtiyarıŋ ḳuzu eti ve pilav yėmesi, başına da ḫıdrellez çiçeği taḳması… gibi hâller de buŋa beŋzer, dėmişler.

6717 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

6718 ÖZŞAHİN: *BTS*: ḳuź-: Coşup artmak, güçlenmek; azmak (ağrı, sancı için).: 389[b].

6719 Yazmada: *ḫorāz, ḫoroz, ḫuros*. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

6720 ÖZŞAHİN: *BTS*: ḳuź-: Coşup artmak, güçlenmek; azmak (ağrı, sancı için).: 389[b].

6721 Niyāzī: *LNvİC*: ḳozġamaḳ: Ḳarışmaḳ ve ḳarışdurmaḳ.: 689; ḳozġadı: Muẓṭarib oldı demekdür.: 690. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳozġalamaḳ: Ḥarekete gelmek. Cünbişlenmek. Ḳımıldanmaḳ. Temevvüc ve ḫuroş.: 236[a]; ḳozġanmaḳ: Ḥareketlenmek. Temevvüc. Coş u ḫuroş. Şamaṭaya başlamaḳ.: 236[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: kozgamak: *Çağatay.* Karıştırmak, altüst etmek; aramak, araştırmak; sarsmak, oynatmak; tahrik ve tehyic etmek; cuş u huruşa getirmek, ıztırap vermek.: üçüncü cilt, 865[a]. YUDAHİN: *KS*: kozğo-: 1. Harekete getirmek, kımıldatmak, sallamak. 2. Galeyana getirmek, rahatını kaçırmak.: 495[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuzġat-: 1. Hareketlendirmek. 2. Ayağa kaldırmak. 3. Uyandırmak.: 310[b].

6722 yaramaz: Yazmada: *yaramaz dėrler*.

6714. Eski dost, yeŋi post… **204/09**

6715. Eski dost, eski post… **204/10**

6716. Eski dost, düşman[6723] olmaz. **204/11**

["Ḍurūb-ı Emṯāl"] *Ṣadāḳat*[6724] 3, [3[b6725]]

6717. Eski dost, düşman olmaz; yeŋisine inan olmaz. **204/12**

Eski dost, düşman olmaz; yeŋisinden vefa gelmez.

6718. Eski dost, düşman olmaz; yeŋisinde vefa olmaz. **204/13**

6719. Eski dost, düşman olmaz; ḳart (iḫtiyar) Ḳazaḳ, Müslüman olmaz. **204/14**

6720. Eski dost, eski ḳapıyı arar. **204/15**

6721. Eski dost, eski ḳapınıŋ halḳasını[6726] tanır. **204/16**

6722. Eski dost, düşman olmaz; yeŋisinden vefa gelmez. **204/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 50[6727]]

6723. Eski dostuŋ gümüş halḳası[6728] yeŋi dostuŋ altın halḳasından[6729] yeğdir.[6730] **204/17**

Eski dost, düşman olmaz; ḳart Ḳazaḳ, Müslüman olmaz.

6724. Eski defterleri ḳarıştırır. **204/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 50]

6725. Eski defterleri ḳarıştırmaḳ züğürtlüğe işarettir. **204/19**

6726. Eski dost, düşman olmaz; yeŋi ağaçtan keman olmaz.[6731] **204/19**

6727. Eski ḳurttur[6732]. **204/20**

... ki ḳart kişidir, ḳurnazdır, pek çoḳ şey görüp geçirmiş âdemdir, dėmektir.

6723 Yazmada: *düşman (دوشمن), düşmen (دشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşman (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşman: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşman (دشمان), düşmen (دشمن), düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sami: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı, yav.*: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Bu (204.) sayfadaki madde başlarında iki farklı imla ile [*düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış olan bu kelime, yazmada toplamda üç farklı imla ile [*düşman (دشمان), düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

6724 Yazmada: *Ṣadāḳat nām ġazeteden bir fıḳradur. Numero: 3.*

6725 "Ḍurūb-ı Emṯāl": *Ṣadāḳat*: 27 Nīsān 1291/2 Rebī'ü 'l-āḫir 1292, Numero: 3, [3[b]]. Bahse konu eserde "Eski dost düşmen olmaz, yeŋisinden vefā gelmez." atasözü ile ilgili bir hikâye anlatılmaktadır.

6726 Yazmada: *ḫalḳasını*. Aslı Arapça *ḥalḳa* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: ḥalḳa: 1, 405[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥalḳa: I, 557[b].

6727 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eski dost, düşmen olmaz; yeŋisinden vefā gelmez.: 50.

6728 Yazmada: *ḫalḳası*. ATAY: *A-TBL*: ḥalḳa: 1, 405[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥalḳa: I, 557[b].

6729 Yazmada: *ḫalḳasından*. ATAY: *A-TBL*: ḥalḳa: 1, 405[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥalḳa: I, 557[b].

6730 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

6731 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

6732 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

6728. Eski Dünya, Yeŋi Dünya (Ameriḳa) hep bir dünya. **204/21**

6729. Eski demi, eski macerayı artıḳ aŋma. **204/22**

Yaḥyā Naẓīm[6733] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 123] beyt

ey dīde aġladuŋ dem-i vaṣlın ḫayāl ėdüp
bu naḳl-i mā-cerāya sebeb eski dem gibi

6730. Eski demiŋ eski macerasını oḳur; amma diŋleyen yoḳ. **204/23**

6731. Eski demi güder, eski macerayı aŋar hep[6734]; eski demi, eski macerayı aŋma, aŋarsaŋ dem-i zamana baḳ, baḳ da "O da bir dem imiş." dė geç. **204/24**

6732. Eski söz, eskimez bez. **204/25**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

… ki daima eskimez bez gibi aranır, ḳollanır sözlerdir, buŋa sözler antiḳası (köhne söz), dėnir.

6733. Eski baḳırıŋ taḳırtısı, öyle âdemiŋ laḳırtısı diŋlenir mi! **204/26**

6734. Eski âdete riayet ėderler. **204/27**

6735. Eski âdeti güderler. **204/28**

6736. Eskilik galip olur rütbe-yi istidada. **204/29**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [305, 62, 2] mıṣrāʻ[6735]

6737. Eski eskidir, eski yeŋi olmaz; eskiye yeŋi vėrilmez. **204/30**

6738. Eski âdet yeŋi şehre (köye) sığmaz. **204/31**

6739. Eski zaman âdemleri yeŋiden ḫoşlanmazlar, dėrler; amma ḳart ḳoynunda ḳalaç[6736] (simit[6737]) var, ḳarmalasaŋ[6738] (araştırsaŋ) kümeç[6739] (çörek) var. **204/32**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

… ki 'Eski âdemlerde tecrübe ve görgü ve büyük küçük nanunimet[6740], erlik fazileti var.' dėmektir.

6740. Eskiniŋ adı var yeŋiniŋ tadı[6741] var. **204/33**

6733 Yazmada: *Naẓīmī*.

6734 heb: Yazmada: *heb dėrler*.

6735 Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān*: böyledür şėve-yi aḥkām-ı ḳażā ey Vehbī / eskilik ġālib olur rütbe-yi istiʻdāda: 305, 62, 2.

6736 TDK: *DS*: kalaç: Mayalı, mayasız hamurdan çeşitli biçimlerde yapılan küçük ekmek.: VIII, 2607[a].

6737 Yazmada: *semīd*. Kelimenin aslı Arapça olup 'ince undan yapılan bir çeşit ekmek, francala' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: samīd: 2, 1027[a].

6738 CLAUSON: *EDPT*: karmāla-: 660[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳarmala- (II): Kaybolan bir şeyi bulmak için aramak.: 129[a]. TDK: *DS*: karmalamak: Avuçta tutmak, avuçlamak.: VIII, 2607[a]. TDK: *TTS*: karmalamak: Şurasından burasından kavramak, avuç içine alıp tutmak.: IV, 2318.

6739 TDK: *DS*: kümeç (I): Mısır unundan yapılan, içine ceviz konularak külde pişirilen çörek.: VIII, 3034[a].

6740 Yazmada: *nān ni'met*. Ş. Sāmī: *ḲT*: nān: nān u ni'met: Veliyy-i ni'metden görilen iyilik, iḥsān.: II, 1452[c].

6741 Yazmada: *dadı, ṭadı*. CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[b]; tat- (dād-): 449[b]; tatī-: 452[a]; tātığ: 452[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: dad / dat: 130[a]; dad- / dat-: 130[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭat: 1219[a]; ṭad:

6741. Eskiniŋ ḳadir ḳıymetini bilmeyen yeŋiniŋ ḳadir ve ḳıymetini hiç bilmez. **204/34**

6742. Eski zaman, yeŋi zamanıŋ sır aynasıdır. **204/35**

6743. Eski zamanıŋ[6742], geçmiş zamanıŋ[6743] arpa, saman gibi arandığı zaman da olur. **205/01**

6744. Eski zaman, eski aḳvam-ı Türkân cenkçiliğinde[6744] at tavında, yiğit çağında, ḳılıç[6745] ḳılavında[6746], oḳ ile yay sadağında hazır gerek. **205/02**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

6745. Eski zaman masalı oḳur. **205/03**

6746. Eski zaman masalı, yeŋi zaman osallarına[6747] (uysallarına[6748]) meseli isal(?), aks-i amel gibi gelir, uslularına muslin(?) ḳadife gibi gelir. **205/04**

6747. Eski zaman masalı diŋlemeğe vaḳit yoḳ. **205/05**

6748. Eski zamanıŋ ḳurt masalını diŋledik. **205/06**

6749. Eski zaman ḳafalı adamdır. **205/07**

6750. Eski zaman masalında aŋlayana biŋ hisse var, aŋlamayana bir hisse de yoḳ. **205/08**

6751. Eski zaman binası gibi metîndir. **205/09**

6752. Eski zaman âdemleri yol göstermeyeydiler yeŋi zaman âdemleri yolsuz ḳalırdılar. **205/10**

6753. Eski zaman, yeŋi zaman her vaḳit bulunur yaḫşi, yaman; her ikisi de ḳaraŋlıḳ[6749] dumandır. **205/11**

1219[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dadanmaḳ: I, 597[a]; ṭat: II, 857[c]; ṭadanmaḳ: II, 858[c]. TDK: *DS*: dad (I): Tat, lezzet.: IV, 1316[b]; dat: Tat.: IV, 1377[b].

6742 Yazmada: *zamān*.

6743 Yazmada: *zamān*.

6744 eski zamān, eski aḳvām-ı Türkān cengciliginde: Yazmada: *eski zamān cengciliginde: eski aḳvām-ı Türkān*.

6745 Yazmada: *ḳılınç*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

6746 TDK: *DS*: kılav (I): Keskinlik (Bıçak, makas vb. şeyler için).: VIII, 2793[a].

6747 LESSING: *M-TS*: osul: 759[a]. CLAUSON: *EDPT*: osal: 247[a]. TDK: *TTS*: usal: İhmal edilecek nitelikte önemsiz.: VI, 3988. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: osal: Fenā, kötü, ḳuṣūr, noḳṣān, mühmel, żāyi‘. 33[b]. Niyāzī: *LNvİC*: osal: Tehāvül ve tekāsül ėdüp oyalanmaġa dėrler.: 282. ÖNER: *K-TTS*: usal: 1. Acımasız, kötü. 2. Düşmanca. 3. Yaramaz çocuk, kötü huylu. 4. Edepsiz. 5. Zor.: 521[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: osal: Tembel, ihmalkâr.: 206[a]; usal: Tembel, isteksiz, gevşek.: 294[a]. TDK: *DS*: osal: 1. Bayağı, kötü. 2. İşe yaramaz, zayıf.: IX, 3290[b].

6748 LESSING: *M-TS*: ushal: 1051[b]. TDK: *DS*: uysal (I): Geçimsiz, kavga çıkaran, takılan.: XI, 4051[a]; uysal (I): Aptal, bön, başkasının sözüyle davranan.: XI, 4051[a]. TDK: *TS*: uysal: Başkalarına kolayca uyabilen, sözlerini dinleyip karşı gelmeyen, yumuşak başlı.: 2430[b]. *Uysal* kelimesi ile ilgili açıklama için bk. Niyāzī: *LNvİC*: osal: 982.

6749 Yazmada: *ḳaranġu*. CLAUSON: *EDPT*: karaŋğu: 662[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraŋlıḳ: [Aṣlı *ḳaraŋulıḳ*. *ḳaranlıḳ* yazmamalı.]: II, 1060[c]; ḳaraŋu: II, 1061[a]; ḳaraŋulıḳ: II, 1061[a]; ḳaranlıḳ: II, 1061[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraŋlıḳ: 1443[a]; ḳaraŋu, ḳaraŋı: 1443[a]; ḳaraŋulıḳ: 1443[a]; ḳaranlıḳ: 1444[a]. Niyāzī:

6754. Eski zaman, yeŋi zaman; gün olur doldur ambarıŋa[6750] arpa, saman, gün gelir bazen tıḳar postuŋa sarı saman, gün olur aydın günüŋ olur ḳaraŋlıḳ[6751] duman. **205/12**

6755. Eski zaman sözleri şimdi masal (mesel) oldu. **205/13**

6756. Eski sözler masal (mesel) gelir; diŋleyen ve aŋlayana zemburlu[6752] asel[6753] gelir, diŋlemeyen ve aŋlamayana zembilli[6754] kesel gelir. **205/14**

6757. Eski söz, eski mesel; eski mesel, eski asel[6755] gibidir. **205/15**

6758. Eski söz, iyi[6756] söz her daim, her yerde söylenmez, bulunmaz sözdür. **205/16**

6759. Eski söz eskimez bez gibi daima aranır. **205/17**

6760. Eskimez bez, iyi[6757] söz daima aranır. **205/18**

LNvİC: ḳaran͡gġu: 650. ÖNER: *K-TTS*: ḳaraŋġı: 270[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaraŋġı: 127[b]; ḳaraŋġu: 127[b]; ḳaraŋġuluḳ: 127[b].

6750 Yazmada: *anbarıŋa*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem Farsçada olduğu gibi *medsiz elif*le (enbār, anbar) hem de *medli elif*le (anbar) müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: 103[b]. REDHOUSE: *TaEL*: enbār: 207[a]; anbar [*medsiz elif*le]: 207[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: anbar [*medli elif*le]: I, 56[b]; enbār: I, 170[c]. Kelimenin kökeni için bk. EREN: *TDES*: ambar: 11[b]. NİŞANYAN: *NS*: ambar 28[a]. Ayrıca bu kelime Arapçada da *anbār* biçimiyle müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-anbār: II, 115. Yazmada kelimenin hem bu madde başında olduğu gibi *medli elif*li biçimi hem de *medsiz elif*li biçimi kullanılmıştır.

6751 Yazmada: *ḳaraŋġı*. CLAUSON: *EDPT*: karaŋğu: 662[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraŋlıḳ: [Aṣlı *ḳaraŋulıḳ*. *ḳaranlıḳ* yazmamalı.]: II, 1060[c]; ḳaraŋu: II, 1061[a]; ḳaraŋulıḳ: II, 1061[a]; ḳaranlıḳ: II, 1061[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraŋlıḳ: 1443[a]; ḳaraŋu, ḳaraŋı: 1443[a]; ḳaraŋulıḳ: 1443[a]; ḳaranlıḳ: 1444[a]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaran͡gġu: 650. ÖNER: *K-TTS*: ḳaraŋġı: 270[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaraŋġı: 127[b]; ḳaraŋġu: 127[b]; ḳaraŋġuluḳ: 127[b].

6752 Yazmada: *zenbūrlı*. Aslı Arapça *zunbūr* olan bu kelime, Arapçada ‘eşek arısı’ manasında kullanılsa da Farsçada ve Osmanlı Türkçesinde hem ‘eşek arısı’ hem de ‘bal arısı’ manasında kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: zunbūr: 2, 896[a]. Arapçadan Farsçaya, Farsçadan da Türkçeye geçtiği anlaşılan bu kelimenin imlası değişmemekle birlikte Osmanlı Türkçesinde kelimenin Arapçadaki telaffuzu olan *zunbūr* değil Farsçadaki telaffuzu olan *zambūr* veya *zenbūr* kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: zambūr: 623[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: zenbūr: I, 687[c]. REDHOUSE: *TaEL*: zenbūr: 1015[a]; zenbūr: 1015[a]. TDK: *DS*: zambur (I): Eşek arısı.: XI, 4346[a].

6753 Aslı Arapça *‘asal* olan bu kelime, ‘bal’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘asal: Bala dėnür, ki Fārsīde *angabīn* dėrler, bal arısınıŋ lu‘ābından ‘ibāretdür.: III, 286. ATAY: *A-TBL*: ‘asal: Bal.: 3, 372[b].

6754 Yazmada: *zenbīlli*. Kelimenin aslı Arapça *zinbīl* olup Osmanlı Türkçesinde imlası değişmemekle birlikte hem *zenbīl* hem de *zinbīl* telaffuzu ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 688[a]. REDHOUSE: *TaEL*: zenbīl: 1015[a].

6755 Aslı Arapça *‘asal* olan bu kelime, ‘bal’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘asal: Bala dėnür, ki Fārsīde *angabīn* dėrler, bal arısınıŋ lu‘ābından ‘ibāretdür.: III, 286. ATAY: *A-TBL*: ‘asal: Bal.: 3, 372[b].

6756 Yazmada: *eyü*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ايو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) /ايو imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: e̱dgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

6757 Yazmada: *eyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: e̱dgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

6761. Eskimez ayaḳḳabı[6758], ḳırılmaz ḳap[6759] olmaz; meğer[6760] gayret ile ḳanaat ola. **205/19**

6762. Eski saraydan ihsan çıḳmasını bekler. **205/20**

6763. Eski saraydan ihsan çıḳtı. **205/21**

6764. Eski saraydan zekât çıḳtı. **205/22**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 50]

6765. Eski Saray baltacısı Eski Yusuf, Eski Mehmed meşhurdurlar. **205/23**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[6761] 705

Pād-şāh ile ḳul mā-beyninde 'adāvet-i ṣūrī ṭaburuŋ 'adem-i feṭḥi olup ba'd ez-'avdet-i Pād-şāh, Ḫvāce 'Ömer Efendi'nüŋ ve Dārü 's-sa'āde aġasınuŋ taḥrīkiyle Etrāk'den seg-bān ve Türkmān'dan cündī yazmaḳ hevesine düşüp ***Eski Serāy balṭacılarından Eski Yūsuf*** *nāmında bir balṭacıyı şehr-i Ḥaleb'e ḏaḫīre cem'ine deyü gönderdiler. Meḏkūr balṭacı ėse ol cānibde seg-bān yazmaġa meşġūldür deyü söylenmegin bir miḳdār ḥareket olmışdur.* ilā āḫirihi[6762]…

6766. Eskimez esvap ilim ve edeptir. **205/24**

6767. Eskimez meta olmaz; meğerki ilim ve edep ola. **205/25**

6768. Eskimez meta ilim ve marifettir[6763]; arayan bulur, alır. **205/26**

6769. Eski süpürge… **205/27**

6770. Eski süpürgeyi çöplüğe atarlar. **205/28**

6771. Eski süpürgeyi dama atarlar. **205/29**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 50]

6772. Eskiye itibar ḳalmadı. **205/30**

6773. Eskiye itibar olaydı Yahudîlere olurdu. **205/31**

6774. Eskiye itibar olaydı bitpazarına nur yağardı. **205/32**

6758 Yazmada: *ayaḳḳab*.

6759 Yazmada: *ḳab*. CLAUSON: *EDPT*: kāb: 578[b]. TDK: *TTS*: kab: IV, 2143.

6760 Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan ve 'ancak, illa, …den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın; oysa, hâlbuki' manalarında müstamel olan *meğer* kelimesi, bu madde başında '…den başka' manasında kullanılmıştır. Ayrıca, *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki olmasın' manalarında kullanılmakta iken *meğerse* ifadesi 'oysa, hâlbuki' manasında müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

6761 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

6762 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

6763 ATAY: *A-TBL*: ma'rifat: *İlim* ile *marifet* arasında fark vardır. *Marifet*in karşıtı, *inkâr* etmek yani tanımamaktır. *İlm*in karşıtı, bilmemek yani *cehalet*tir. *Marifet*, bir şeyi cüzî ve tikel olarak bilmektir. *İlim* ise tümel, küllî olarak bütünü ile bilmektir. *Marifet,* bir şeyin esaslarını, belirtilerini bilmek olup bir şeyin özünü, mahiyetini, hakikatini bilmeye *ilim* denir. Bunun için "Allah ariftir." denmez de "Allah âlimdir." denir. Aynı şekilde "Allahı ilmen biliyor." denmez; fakat "Allahı marifet ile biliyor." denir.: 3, 338[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'İlm* ile *ma'rifet* arasındaki fark: 96.

Ş. [Şinās̄ī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 51[6764]]

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Amma eskiye itibar olmayaydı müzeḫane-yi intibaha girmez, insanlara ders-i intibah olmazdı.

6775. Eskiniŋ ḳadrini bilmeyen yeŋiniŋ ḳadrini bilmez; eski yeŋiniŋ aslı, yeŋi eskiniŋ faslıdır (mevludu, gölgesidir). **205/33**

6776. Eskiden yeŋi olmaz. **205/34**

6777. Eski var yeŋiyi eskitir, yeŋi var eskiyi aratır. **205/35**

6778. Eski yeŋiyi eskitir; kir, pas gemiyi eskitir[6765]. **205/36**

6779. Eskiden yeŋi olmaz, eski ağaçtan (su selvisinden) gemi olmaz. **205/37**

6780. Eskiye yeŋi vėrmezler, âdettir. **205/38**

6781. Eski yeŋidir, yeŋi eskidir. **206/01**

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Diḳḳat ėtmek gerek: zira "Dünya devr-i daimdir, içindeki mevcudat[6766] da hep devr-i daim üzere teceddüt ėderek devrėder durur." dėmişler.

6782. Eski şamdanıŋ[6767] mumunu arar. **206/02**

6783. Eski eskidir, yeŋi yeŋidir; eski yeŋi, yeŋi eski sayılmaz. **206/03**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Bunda da nazar vardır, bunuŋ şümul-i mefhum ve mana itibariyle tevcihi yine başḳadır.

6784. Eski şehre yeŋi âdet… **206/04**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 51]

6785. Eski şehriŋ eski âdeti bozulmaz. **206/05**

6786. Eski şehre (köye) yeŋi âdet eski başa yeŋi sarıḳ ḳabîlinden sayılır. **206/06**

6787. Eski şehir, yeŋi şehir baba yurdu[6768]… **206/07**

6788. Eski şehre yeŋi âdet gibidir. **206/08**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrāʻ]

6789. Eski şehriŋ eski âdetini artıḳ arama. **206/09**

6764 Şinās̄ī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eskiye iʻtibār olaydı bitpazarına nūr yaġardı.: 51.

6765 Yazmada: *eskidür, eskitir*.

6766 Yazmada: *mevcūdād*.

6767 Yazmada: *şemīdānıŋ, şemʻdānıŋ*. Kelimenin aslı (Arapça *şamʻ* + Farsça +*dān*) *şamʻdān*'dır. ATAY: *A-TBL*: şamʻdān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şamʻdān: 760[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *şamdan* ve *şemʻdān* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şemʻdān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şemʻdān: 1137[a].

6768 Yazmada: *yurtı*. CLAUSON: *EDPT*: yurt (yurd): 958[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yurt, yurd: dördüncü cilt, 830[b].

6790. Eski şehir, yeŋi şehir alan er, vėren erdir. **206/10**

6791. Eski ne ḳadar tamir de olsa yeŋi yerini tutamaz. **206/11**

6792. Eski samanları ḳarıştırır. **206/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 51]

6793. Eski tav[6769], eski tavşan[6770] ḳovalar.[6771] **206/13**

6794. Eski köye yeŋi âdet çıḳarma. **206/14**

6795. Eski samanıŋ tozunu yėdiriciden değil, yiyenlerden sormalı. **206/15**

6796. Eski sahan, eski tencere ḳapağı da olsa soḳağa atılmaz. **206/16**

6797. Eski tavı[6772] tavsadı[6773].[6774] **206/17**

ʻElinde bir şeyi ḳalmadı.ʼ dėmektir.

6798. Eski âdettir, el öpülür; terk olunmaz. **206/18**

6799. Eski âdet tėz terk olunmaz. **206/19**

6800. Eski âdet her yerde bulunur. **206/20**

6801. Eski âdet ḳolay ḳolay unutulmaz[6775]. **206/21**

6802. Eski âdet, eski dert[6776]… **206/22**

6803. Eskici Ḳoca'ya "Ḳalḳ." dėmişler "İğnem[6777] başımda." dėmiş. **206/23**

6769 Yazmada: *ṭav*. STEINGASS: *CP-ED*: tāv: 277[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: tāb: 226; tāv: 230. REDHOUSE: *TaEL*: tāv: 481[b]; tav: 481[b]; ṭav: 1228[b].

6770 Yazmada: *ṭavşavn*. Kelimenin *ṭavşavn* biçimi tespit edilememiştir. CLAUSON: *EDPT*: tavışğān: 447[a].

6771 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Evvelki ṭavı, eski ṭavşanı ḳovalama. 409/21.

6772 Yazmada: *ṭavı*. STEINGASS: *CP-ED*: tāv: 277[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: tāb: 226; tāv: 230. REDHOUSE: *TaEL*: tāv: 481[b]; tav: 481[b]; ṭav: 1228[b].

6773 Yazmada: *ṭavsadı*. STEINGASS: *CP-ED*: tāv: 277[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tavsamaḳ: 482[a]; ṭavsamaḳ: 1229[a]. TDK: *TS*: tavsamak: Bir iş, bir durum vb. gücünü, hızını kaybetmek, yavaşlamak, gevşemek.: 2288[b].

6774 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Evvelki ṭavı ṭavsadı. 409/20.

6775 Yazmada: *unudulmaz*. Yazmada *unutul-* kelimesi *unudul-* ve *unutul-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde *unut-* kelimesi ek aldığında kelimenin sonundaki /t/ sesinin yumuşayarak /d/ olduğu (ör. unudur, unudılmaḳ) görülse de yazmada çoğunlukla ilgili /t/ sesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- korunmuştur. Ş. Sāmī: *ḲT*: unutmaḳ: [unudur] I, 225[c]; unudılmaḳ: I, 226[a]. REDHOUSE: *TaEL*: unutmaḳ: 272[a]; unudulmaḳ: 272[a].

6776 Yazmada: *derd, dert*. Kelimenin aslı Farsça *dard*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 510[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: derd: 59[b]; dert: 59[b].

6777 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *iğne* hem de *iŋne* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

Bursa'da[6778] *metfun Emir Sultan [1368 - 1430] hazretlerinin menâkıbından olmak üzere Evliya Çelebi [1611 - 1682] Seyahatname'sinden naklolunan bir fıkradır.*

Evliyâ Çelebî *Siyâhat-nâme* [2, 48]

Menkabet-i Emîr Sultân - Timur-i pür-şor 'Acem diyârında zuhûr edüp Brusa'ya toğrı gelirken Hazret-i Emîr'e hitâb[en] *"Sultânum, Brusa üzere bâğî geliyor, fukarânuŋ hâli neye müncer alacak?" dêrler. Emîr de*[6779] *"Tahte 'l-kal'a şâhibi işini bilir. Eskici Koca'ya ve Hazret-i Hızır'a*[6780] *ışmarlamışdur. Onlar ser-i kârda me'mûrdurlar. Anlar bilürler." dêr. Âhir-i kâr Yıldırım Bâ-yezid Hân âhirete intikâl êtdükden soŋra Emîr*[6781] *Sultân bir tezkire yazup "Var şu varakayı Timur ordusunda bir koca eskici vardur, aŋa teslîm eyle. Bu menzilden hareket buyursunlar." diye fukarâsından birine vêrür. Dervêş getürüp tezkireyi Eskici Koca'ya teslîm êdünce* ***Eskici "'Azîz hazretleri öyle mi buyurdılar? N'ola bu mekândan kalkalum." diyerek ignesini başına soķup sâ'ir âlâtını toplayarak***[6782] ***kalkar.*** *O ânda Timur ordusunda bir keş-â-keş zuhûr êdüp hayme vü har-gâh kalmayup cümle 'asker gürüh gürüh giderler. Meger ol eskici kutbü 'l-aktâb êmiş. Emîr'iŋ buŋ gibi çoķ menkabeti var*[6783].

Bu nükteye dair *Solak-zâde Târîhi*'den[6784] bir fıkradır.

[Şolak-zâde Meḥmed Hem-demî Çelebî] *Şolak-zâde Târîhi* 89

Hikâyet

Künhü 'l-Aḫbâr şâḥibi merḥûm 'Âlî Efendi yazdığı üzre bu daḫi meşhûr ve ba'z tevârîḫde mestûr ve elsine-yi nâsda mezkûrdur ki Brusa ḫalkı leşker-i Tatar ğâretünden maḫzûr ve nice vechle müte'ellim ve me'yûr olduķlarunda ol zamânda ķutbü 'l-'âlim olan Emîr Sultân ḥazretlerine vardılar: "Timur leşkerini bu diyârdan ref' êdüp bizi mazarratlarundan ķurtaruŋ." deyü yalvardılar. Anlar daḫi müridlerinden birine işâret êdüp "Timur Ḫân ordusuna git ve fulân na'l-bendi bulup bizden selâm eyle. Ba'de 'l-yevm âhir diyâra teveccüh buyurmaları mercû oldığını benüm lisânumdan söyle." deyü vasiyyet êderler. Vaktâ ki ol mürid şaḫs-ı na'l-bende varur, Emîr Sultân'uŋ kelâmunı naķl ķılup i'lâm êdünce na'l-bend-i mezbûr ***"N'ola ḫâtırlar'içün ķalkalum." buyurur.*** *Hemân na'l-bendlige müte'allıķ olan âlâtı devşirüp ḫâzır olınca anı görürler ki 'asker-i Timur biri birine*[6785] *baķmayup çekilüp giderler. 'Acem diyârına toğrı 'azîmet êderler.*

(mısrâ')

'aķla sığmaz işleri çoķdur Ḥakîm-i Muṭlaķıŋ

6778 Yazmada: *Brusa'da*.
6779 *Siyâhat-nâme*'de ve yazmada: *dede*.
6780 *Siyâhat-nâme*'de: *Ḥızır'a*.
6781 Yazmada: *Emr*.
6782 *Siyâhat-nâme*'de: *toplaparak*.
6783 Yazmada: *vardur*.
6784 Yazmada: *Şolak Târîhi'nden*.
6785 Yazmada: *birbirine*.

Lā-yus'alu 'ammā yaf'al[6786]... ilā āḫirihi[6787]…

6804. Eski gırbal[6788] eski emekdar… **206/24**

6805. Eski ḳonağıŋ yeŋi baḫşişi[6789]… **206/25**

6806. Eski fese bir bardaḳ; Yahudî, Yahudî'ye yardaḳ[6790]… **206/26**

6807. Eski ḳurt, başeskisi[6791] ağa. **206/27**

6808. Eski ḳonağıŋ yeŋi ḫayratı… **206/28**

6809. Eskiniŋ ḳadrini bilmeyen yeŋiniŋ ḳadrini bilmez. **206/29**

6810. Eski ḳovada[6792] su durmazsa da ayıp değil. **206/30**

6811. Eskileri ḳozğama[6793], eski derdimi ḳozdurursun[6794]. **206/31**

6812. "Eskiler alayım!" yaḫut "Eski fese bir bardaḳ…" ḳabîlinden sözlerdir. **206/32**

6813. Eskidiyse Yahudî ile gör hesabını. **206/33**

6814. Eskiyi Yahudî'ye satarlar. **206/34**

6815. Eskiye elbette yeŋi vėrmezler. **206/35**

6816. Eskiler müşterisi eski Çıfıt'tır[6795]. **206/36**

6786 "O, yaptığından mesul olmaz, onlar ise mesuldürler." mealindeki ayetin "O, yaptığından mesul olmaz." mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 21. Sūratu 'l-Anbiyā 23.

6787 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

6788 Aslı Arapça olan bu kelime; 'kalbur, elek' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġirbāl: Ma'rūfdur, ki Türkīde taḥrīfle *ḳalbur* dėrler ve *deff* ve *dā'ire* dėdükleri çalḳıya dėnür.: III, 302. Türkçede kelimenin *kalbur* biçiminin yanı sıra *gırbal*, *gerbil* ve *gurbal* biçimleri de kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġırbāl: II, 964[a]; ḳalbur: II, 1033[c]. AYVERDİ: *MBTS*: gırbal: 420[a]. TDK: *DS*: gerbil: VI, 1994[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: gurbar: Gırbâr, kalbur, elek.: III, 148. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ġırbāl: Kalbur, elek.: 87[a].

6789 Yazmada: *baḫşişi*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *baḫşiş* hem de *baḫşīš* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: baḫşiş: 159[b]; baḫşīš: 160[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: baḫşiş: I, 282[a]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫşiş: 344[b]. Yazmada kelimenin her iki imlası da (baḫşiş, baḫşīš) kullanılmış.

6790 TDK: *DS*: yardak: 1. Dalkavuk. 2. Yamak, yardımcı arkadaş.: XI, 4181[b].

6791 TDK: *TS*: başeski: 1. En kıdemli kimse. 2. *tar.* Yeniçeri bölüklerinin en kıdemsiz subayı. 3. Yeniçeri bölüklerinde erlerinin en kıdemlisi.: 272[a]. TDK: *DS*: başeski: 1. En eski, en kıdemli. 2. Kış günleri evlerde yapılan erkek toplantılarında toplantıyı idare eden başkan.: II, 557[a]. AYVERDİ: *MBTS*: başeski: 1. Bir yerde çalışanların en kıdemli olanı. 2. Yeniçeri orta ve bölüklerinde en kıdemli olan yeniçeri. 3. Ak ağaların ikinci derecedeki zâbitlerinden biri.: 120[b].

6792 Yazmada: *ḳovada, ḳoġada*. CLAUSON: *EDPT*: kovğa: 583[b]. TDK: *DS*: koğa (IV): Ağaç su kabı, kova.: VIII, 2901[a].

6793 Niyāzī: *LNvİC*: ḳozġamaḳ: Ḳarışmaḳ ve ḳarışdurmaḳ.: 689; ḳozġadı: Muẓṭarib oldı demekdür.: 690. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳozġalamaḳ: Ḥarekete gelmek. Cünbişlenmek. Ḳımıldanmaḳ. Temevvüc ve ḫuroş.: 236[a]; ḳozġanmaḳ: Ḥareketlenmek. Temevvüc. Coş u ḫuroş. Şamaṭaya başlamaḳ.: 236[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: kozgamak: *Çağatay.* Karıştırmak, altüst etmek; aramak, araştırmak; sarsmak, oynatmak; tahrik ve tehyic etmek; cuş u huruşa getirmek, ızdırap vermek.: üçüncü cilt, 865[a]. YUDAHİN: *KS*: kozğo-: 1. Harekete getirmek, kımıldatmak, sallamak. 2. Galeyana getirmek, rahatını kaçırmak.: 495[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuzġat-: 1. Hareketlendirmek. 2. Ayağa kaldırmak. 3. Uyandırmak.: 310[b].

6794 ÖZŞAHİN: *BTS*: ḳuź-: Coşup artmak, güçlenmek; azmak (ağrı, sancı için).: 389[b].

6795 Yazmada: *Çıfūt'dur*. Kelimenin aslı *yahūd* olup bu kelimenin kökeni ve manası ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. "Müslüman âlimler, *yehūd* ve *hūd* kelimelerini 'tövbe edip hakka dönme'

6817. Eskiye itibar olaydı bitpazarına[6796] nur yağardı. **206/37**

6818. Eskimeyen söz sözdür. **207/01**

6819. Eskici Ḳaspar… **207/02**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 50[6797]]

6820. Eski keserle ustalıḳ bu ḳadar olur. **207/03**

6821. Eskici Çıfıt[6798] gibi “Eskiler alayım!” laḳırtısı… **207/04**

Müsevvidi merhum Kānī [1124/1712 - 1206/1792]…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*[6799] [cüz’-i evvel,] 59

… ṣoyında ‘alī rivāyet[6800] sūḫte-yi lehīb ḳahr u nigāl olmasını irāde emrinde ***eteklerini bellerine ṣoḳup eskici Çıfūt gibi “Eskiler alayım!”*** *laḳırdısını beyn-i aṣḥābü ’t-tecribe meşhūr oldıġı üzere …* ilā āḫirihi[6801]…

6822. Eski kütük… **207/05**

---

anlamındaki *havd* (*hāda-yahūdu*) köküyle ilişkilendirmişlerdir. *Hūd, hāid*’in (‘tövbe eden’) çokluğudur veya *yahūd* kelimesindeki *yā* harfinin hazfedilmesiyle oluşmuştur; bazı kıraatlerde bu kelime *yahūd* şeklinde okunmaktadır. *Yahūd*’dan maksat ise ‘yahūdiyyīn’dir (‘tövbe edenler’). Bir diğer görüş ise *Yehūd*’un bir kabile ismi olduğu ve kelimenin aslı -Hz. Ya‘ḳūb’un on iki oğlundan en büyüğü olan Yehuza’ya nispetle- ‘yehūḏ’ iken *ḏal* harfinin *dal* harfine çevrilmesiyle Arapçalaştığı şeklindedir…” bk. GÜRKAN, S. L.: “Yahudi”, *DİA*: 43, 182[a]. Kelimenin Farsçada *Cuhūd, Çıfūd* ve *Yahūd* olmak üzere üç farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: Cuhūd: 382[a]; Çıfūd: 396[a]; Yahūd: 1539[a]. Farsçadan Türkçeye geçtiği anlaşılan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde ise her biri yazmada da kullanılmış olan *Cuhūd, Çıfıt, Çıfūt* ve *Yehūd* imlaları mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: I, 489[c]; Çıfūt (چفوت) yā-ḫ[v]ud Çıfıt (چفیت): I, 511[c]; Yehūd: II, 1571[b]. Kelime, Türkçede ‘Yahudî’ anlamının yanı sıra mecaz olarak ‘hileci, düzenbaz; inatçı, garazkâr’ anlamlarında da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: s. Fā. [“Yahūd”dan. Ġalaṭı: *Çıfūt*.] Yehūd ṭā’ifesinden ādem, Yehūdī. *mec.* ‘İnādcı ve ġaraz-kār ādem.: I, 489[c]. TDK: *TS*: Çıfıt: Yahudi.: 529[a]; çıfıt: Hileci, düzenbaz.: 529[a]. AYVERDİ: *MBTS*: Çıfıt: 228[a]; Çıfıtlık: 228[a].

6796 Yazmada: *bitbāzārına, baṭ[bāzārına]*. Ş. Sāmī: *ḲT*: bit: bitpazarı= Çarşınıŋ eski melbūsāt ṣatılan yeri. [“batpazarı” yazmaḳda ma‘nā yoḳdur.]: I, 328[b]. Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

6797 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eskici Ḳaṣbar…: 50.

6798 Yazmada: *Çıfūt*. Kelimenin aslı *yahūd* olup bu kelimenin kökeni ve manası ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. bk. GÜRKAN, S. L.: “Yahudi”, *DİA*: 43, 182[a]. Kelimenin Farsçada *Cuhūd, Çıfūd* ve *Yahūd* olmak üzere üç farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: Cuhūd: 382[a]; Çıfūd: 396[a]; Yahūd: 1539[a]. Farsçadan Türkçeye geçtiği anlaşılan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde ise her biri yazmada da kullanılmış olan *Cuhūd, Çıfıt, Çıfūt* ve *Yehūd* imlaları mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: I, 489[c]; Çıfūt (چفوت) yā-ḫ[v]ud Çıfıt (چفیت): I, 511[c]; Yehūd: II, 1571[b]. Kelime, Türkçede ‘Yahudî’ anlamının yanı sıra mecaz olarak ‘hileci, düzenbaz; inatçı, garazkâr’ anlamlarında da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: s. Fā. [“Yahūd”dan. Ġalaṭı: *Çıfūt*.] I, 489[c]. TDK: *TS*: Çıfıt: 529[a]; çıfıt: 529[a]. AYVERDİ: *MBTS*: Çıfıt: 228[a]; Çıfıtlık: 228[a].

6799 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan bir fıḳra-yı laṭīfedür*.

6800 Yazmada: *rivāyete*.

6801 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

Ş. [Şināsī Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye 51]

6823. Eski göz ağrısı… **207/06**

Ş. [Şināsī Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye 51]

6824. Eski kütüğe baḳtırmalı. **207/07**

6825. Eski kütükte ismi yoḳ. **207/08**

6826. Eski köye eski âdet ister, eski derde eski deva ister. **207/09**

6827. Eski köye yeŋi âdet çıḳarma. **207/10**

[Rāşid-i Belgradī] *Tārīḫ-i Vaḳʻa-yı Ḥayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*[6802] [I,] 154

6828. Eski köyüŋ eski âdeti eski başıŋ eski külahı ḳabîlindendir. **207/11**

6829. Eski gâh, eski post… **207/12**

6830. Eski köyüŋ eski havası (eski âdeti) eski derdiŋ eski devası ḳabîlindendir. **207/13**

6831. Eskileriŋ itibarı olaydı Yahudîler müşteri olmazdı. **207/14**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Amma Yahudîler para ėtmeyecek şeye para vėrmezler, tecrübe gerek; zira Yahudîler her şeyi yerinde ve zamanında alırlar, yerinde ve zamanında satarlar; mücerreptir.

6832. Eski mektuplar duası: “Aḫiret gözüyle, hasret yüzüyle, dünya gözüyle görüşmek nasip eyleye, âmin!” **207/15**

6833. Eski vaḳit macerasını diŋletmek ister. **207/16**

6834. Eski havasına oynamaḳ ister; amma eski havalar çoḳtan geçti. **207/17**

6835. Eski havasına, kendi dendenesine[6803] oynar. **207/18**

6836. Eski yaraları tazeleme. **207/19**

6837. Eskiyi yamaştır, ki yeŋiyi araştırmayasın. **207/20**

6802 Yazmada: *Vaḳʻa-yı Ḥayret-nümā’dan bir fıḳradur*. Rāşid-i Belgradī: *Tārīḫ-i Vaḳʻa-yı Ḥayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*: … ve ecdādımuzuŋ gitdügi meslek ʻādetimüz olup ʻādet-i ḳadīme èse miyān-ı ʻāmmede her şeyden ziyāde ḳuvvetli oldıġı cümle ʻindinde müsellem bulunmış ḥattā bunuŋ içün “**Eski köye yeŋi ʻādet iḥdāṯ müşkildür.**” ḍarb-ı miṯālince bu ṣırada sülūk ėdemeyüz; yoḫsa Avusturya devlet-i faḫīmesi ḥudūdunda bulundıġımuza ve görmekde oldıġımuz ḥürmet ve riʻāyetiŋ teşekküründe ʻāciziz deyü ehālī-yi merḳūme ṭarafından cevāb vėrildi.: I, 154.

6803 Yazmada: *dandanasına (داندانه‌سنه)*. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dandana (دندنه): Yapca yapca dudaḳ altından söylenen söze dėnür.: 377. STEINGASS: *CP-ED*: dandana (دندنه): 538[b]. ATAY: *A-TBL*: dandana (دندنه): Mırıldamak.: 2, 594[a]; ṭanṭana: Ses çıkarmak, saz vs. tıngırdamak.: 3, 221[a].

6838. Eslemediğiŋ[6804] (ummadığıŋ) taş araba[6805] devirir[6806].[6807] **207/21**

6839. Eslemediğiŋ[6808] taş, baş yarar; abaysımadığıŋ[6809] (ehemmiyet vėrmediğiŋ) âdem, adam[6810] olur.[6811] **207/22**

6840. Eslaf, aḫlafıŋ ḫayrü 'l-ḫadimidirler.[6812] **207/23**

6841. Eslafıŋ vârisleri aḫlaftır, aḫlafıŋ vârisleri de evlat ve ahfattır; meğerki aḫlaf ḳadirdan[6813], ḳadirşinas olalar.[6814] **207/24**

6842. Eslaf aḫlafıŋ rehberidir[6815].[6816] **207/25**

6843. Esmeri al, bağla; geç ḳarşısına[6817] sen ağla. **207/26**

6844. Esmer güzeli güzeldir. **207/27**

6804 TDK: *DS*: eslememek: Aldırış etmemek, önem vermemek.: V, 1785[a]. TDK: *TTS*: eslememek: 1. Dinlememek, aldırış etmemek, kulak asmamak. 2. Hatırlamamak. 3. Çekinmemek, ihtiraz etmemek.: II, 1545.

6805 Yazmada: *'araba*. Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, 'araba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«'araba» ṣüretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26[c]. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56[b]; 'araba: 1291[b]; 'arrāde: 1291[b]; 'araba: 1292[b]. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *'arrāda*[t] 'top atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet', Arapça < *rubā'* 'dörtlü', Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: apaба/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32[a]. EREN: *TDES*: araba: 14[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190[a]. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'arrāda[t]: I, 644; rubā': II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521[c].

6806 Osmanlı Türkçesinde *devir-* kelimesi iki farklı imla ile (devir-, dėvir-) kullanılmıştır. Kelime yazmada sadece *devir-* imlası ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: devirmek: I, 624[c]; dėvirmek: I, 646[c].

6807 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

6808 TDK: *DS*: eslememek: Aldırış etmemek, önem vermemek.: V, 1785[a]. TDK: *TTS*: eslememek: 1. Dinlememek, aldırış etmemek, kulak asmamak. 2. Hatırlamamak. 3. Çekinmemek, ihtiraz etmemek.: II, 1545.

6809 YUDAHİN: *KS*: abayla-: Dikkat etmek; ihtiyatlı, bariletli olmak, sakınmak.: 2[a]. ÖNER: *K-TTS*: abayla-: 1. Göstermek, belli etmek. 2. Diikat ve itina göstermek.: 23[a].

6810 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

6811 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

6812 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

6813 Ḳadr-dān: Arapça *ḳadr* + Farsça *+dān*: Kıymet, değer bilen, bilir. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 337[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ḳadr-dān: 957[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳadr-dān: II, 1057[b].

6814 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

6815 Yazmada: *rehberidürler*.

6816 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

6817 Yazmada: *ḳarşusına*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشی): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشی): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشی): II, 1063[a].

6845. Esmer[6818] undan börek, onu yėmeğe pekmez gerek, beyimiz[6819] gerek. **207/28**

6846. Esma çeker, saḳın yanına varma; esması üzerine sıçrar[6820]. **207/29**

Fużūlī [*Dīvān* 18, I, 62] mıṣrā‘

henūz perdeye a‘yānı çekmedin esmā

6847. Esma oḳur, yosma doḳur[6821]. **207/30**

6848. Esmayı üstüne sıçrattı.[6822] **207/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 51]

6849. Eski yüze yeŋi astar, büyük hikmet bunda var. **207/32**

6850. Esmanıŋ eserini bekler. **207/33**

Sürūrī-yi Ḳadīm [*Dīvān* 459, 257, 5] [beyt]

dėdiler te’ṯīr ėder esmā müsemmāda[6823] velė̄
ey Sürūrī görmedüm ‘ālemde ḫandān oldıġuŋ

6851. Esma’sını al, Yosma’sını bıraḳ. **207/34**

6852. Esmanıŋ, müsemmanıŋ[6824] daha ne olduğunu aŋlayamamış. **207/35**

Nābī [*Dīvān* 1, 4, 1, 34[6825]] mıṣrā‘

müsemmā vāḥid ammā muḫtelif evṣāf ile esmā

6818 Yazmada: *esmerī*.

6819 Yazmada: *bekimiz (بكيمز)*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. Bu sebeple, birlikte kullanıldığı kelimelerle olan ses benzerliği (*pekmez - bekimiz*) dikkate alınarak kelimenin burada *bekimiz* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

6820 Ş. Sāmī: *ḲT*: esmā: esmāyı üzerine ṣıçratmaḳ= Ṭarıltmaḳ, gücendirmek, bir ḳavl veyā fi‘l ile ṭarġınlıġa sebebiyyet vėrmek.: I, 113[c]. TDK: *TS*: esma: esmayı üstüne sıçratmak: Davranışlarıyla belayı üstüne çekmek.: 818[b].

6821 Yazmada: *ṭoḳur*. Osmanlı Türkçesinde *doku-* kelimesi, her biri yazmada da kullanılmış olan *doḳu-*, *toḳu-* ve *ṭoḳu-* imlaları ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612[a]; doḳumaḳ: 924[a]; ṭoḳumaḳ: 1258[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205[b]; doḳumaḳ: ikinci cild, 794[b]; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a] Ayrıca; yazmada müellif, *doku-* kelimesinin ‘fiilen çalışmak’ (bk. 41/02), ‘okutmak’ (bk. 343/05), ‘okuyanlardan hisse almak’ (bk. 455/12) ve ‘okuyanlarla bulunmak; çok dinlemek, uz anlamak’ (bk. 455/28) anlamlarında olduğunu da kaydetmiş.

6822 Ş. Sāmī: *ḲT*: esmā: esmāyı üzerine ṣıçratmaḳ= Ṭarıltmaḳ, gücendirmek, bir ḳavl veyā fi‘l ile ṭarġınlıġa sebebiyyet vėrmek.: I, 113[c]. TDK: *TS*: esma: esmayı üstüne sıçratmak: Davranışlarıyla belayı üstüne çekmek.: 818[b].

6823 esmā müsemmāda: *Gelibolulu Sürûrî ve Divanı*’nda: *ism-i müsemmāda*. ÜNVER, Niyazi: *Gelibolulu Sürûrî ve Divanı* - Doktora Tezi: Ankara 2010, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

6824 Yazmada: *esmā müsemmā*.

6825 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: esmā’: [ḳısm-ı evvel,] 108[a].

6853. Esen yelden, uçan buluttan[6826] nem ḳapar zariftir. **207/36**

6854. Esen yelden, göçen buluttan nem ḳapar. **207/37**

6855. Esen yelden saḳınan insanlar sırası gelir ateşten bile saḳınmazlar. **207/38**

Aḥmed Midḥat "İnsān" *Ṭaġarcıḳ*[6827] 2[6828], 49[a]

Bir tek ādemiŋ üzerine silāḥ çekmiş olsalar bādī-yi emrde ḫavfından ṣābṣarı kesilür; faḳaṭ bir kerre şecā'at reḳābet ve müsābaḳata çıḳınca keskin bıçaġı[6829] *insān evlādı eliyle ḳarşular. Hele bir cem'iyyet dīger bir cem'iyyetle muḥārebeye çıḳar ise artıḳ gözini* ***esen rozgārdan ṣaḳınan insānlar ātişden bile esirgemez****. Sebebi? Çūn-ki ortada reḳābet var.*

İşte insān ḳısmınıŋ māhiyyeti ber-minvāl-i muḥarrer taṣvīr ėtdigimiz ṣūretle ġāyet aşaġı ve kendisi 'āciz, miskīn bir şey ėken dünyā ve mā-fīhāya bu ṣūretle tasalluṭ baŋa ḳalursa yalıŋız reḳābet fikrinden[6830] *ilerü gelmekdedür. Bundan başḳası heb derece-yi tāniyyede ḳalur. İntihā.*

6856. Esen yelden saḳınır. **207/39**

Gelen geçenden sarfınazar…

Rezmī Bahādur Girāy Ḫān [*Gülbün-i Ḫānān* 53[6831]] beyt[6832]

ṣaḳınur ol gül-i ruḫsārı esen yellerden
ṣanma taḥrīk-i ṣabādan yüzüŋ örter zülfüŋ

6857. Esen yelden, uçan ḳuştan, göçen buluttan ḫaber arar ve sorar sıraya geldik. **207/40**

Şiddet-i intizar…

[Arabî:] *al-intiẓāru aşaddu mina 'n-nār*

[=Beklemek ateşten şiddetlidir.]

6858. Eser yellerden saḳınsaŋ daḫi olacaḳ yine olur. **207/41**

6859. Esen yelden ḳorur, çıraġ[6833] gibi başında durur. **207/42**

6826 Yazmada *bulut* kelimesi üç farklı imla ile (بلوط, بولوت, بولوط) kullanılmış olup bu (207.) sayfada bu imlalardan ikisi (بلوط, بولوت) kullanılmıştır. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: bulut (بلوت) yā-ḫ^{v}ud buluṭ (بلوط): I, 303^{a}; bulut (بولوت) yā-ḫ^{v}ud buluṭ (بلوط): I, 322^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: buluṭ (بلوط): 385^{a}; bulut (بولوت): 410^{a}; buluṭ (بولوط): 410^{b}.

6827 Yazmada: *Aḥmed Midḥat Efendi ḥażretleriniŋ "insān" ḥaḳḳındaki maḳālesinden Ṭaġarcıḳ risālesinde bir fıḳradur.*

6828 Yazmada: *3*.

6829 Yazmada: *bıcaġı*.

6830 fikrinden: Yazmada yok.

6831 Ḥalīm Girāy: *Gülbün-i Ḫānān*: Rezmī Bahādur Girāy Ḫān: 53.

6832 Yazmada: *ġazel*.

6833 Kelimenin aslı Farsça olup bu dilde *çarāġ* ve *çirāġ* olmak üzere iki farklı telaffuzla müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çirāġ: 389^{a}. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çarāġ: Fetīledür, ki yaġla ālūde ėdüp yaḳarlar ve 'otlamaḳ' ve 'yayılmaḳ ve 'çerīden' ma'nāsına gelür ve 'at iki ellerin dikine ḳaldurmaḳ' ma'nāsınadur, ki "şaḫlanmaḳ" ta'bīr olunur ve pīr ü mürşide ve delīl ü reh-nümāya daḫı ıṭlāḳ olunur ve aydınlıḳdan daḫı kināye ėderler.: 288. Ş. Sāmī: *ḲT*: çirāġ: Ḳandīl ve mūm ve meş'ale gibi vāsıṭa-yı tenvīr.: I, 507^{b}. Yazmada kelimenin *Çi* sırasında yer aldığı hâlde *Çe* sırasında yer almamasından müellifin kelimeyi *çirāġ* biçiminde kullandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple; madde başlarında, ilgili

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[6834] 355

Şeh-zāde-yi ġamm-dīdenüŋ uyḫusı gelüp bir miḳdār istirāḥat içün yaṣdanup kendüye ḫᵛāb aldı.

(naẓm)

güft-gū ile alup çūn anı ḫᵛāb
ḫāb ile merg[6835] *arasında yoḳ ḥicāb*

Ammā ki Piyāle Beg gözine ḫᵛāb gelmeyüp ve gözlerin aṣlā yummayup Şeh-zāde-yi nā-murāda mirvaḥa ṣalup ***eser yellerden ḳorur ve şem'-veş başı ucında ṭururdı.*** *Şeh-zāde-yi nā-murāduŋ ḫᵛāba vardıġı nigeh-bānlaruŋ ma'lūmı olıcaḳ Piyāle Beg'i çaġırup "Seni Sinān Aġa ister." deyü da'vet ėtdiler.* ilā āḫirihi[6836]…

6860. Esmerî güzel, ablaḳî[6837] çehre[6838]… **207/43**

6861. Esmerimi görmeyince… **207/44**

6862. Esnek[6839], esnek[6840] getirir; yumuşaḳ yürek, insana istek getirir. **207/45**

6863. Esen yelden, uçan ḳuştan imdat umar biçare. **208/01**

6864. Esen aman[6841] soruşmaḳ âdet-i insaniyedendir. **208/02**

6865. Esen aman[6842] dėştiler[6843], esneyip esneyip gülüştüler. **208/03**

---

kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan *çerağ* ve *çırağ* imlalarından *çırağ* tercih edilmiştir. TDK: *TS*: çerağ: 522[a]; çırağ: 537[b].

6834 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

6835 Yazmada: *merg: mevt*.

6836 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

6837 TDK: *DS*: ablak (I): 1. Yüz hakkında güzel, parlak, yakışıklı. 2. Sevimli.: I, 23[b]; ablak (II): 1. Çok beyaz.: I, 24[a].

6838 "Ablakî çehre" hakkında müellifin izahı: *Ablaḳî çehre, 'Asya Türkleriniŋ vasf-ı beşerde pek sevdiği ve beğendiği bir sıfattır, ki değirmi yüz, ḳara ḳaş ve göz, yanaḳları ḳırmızı, beyazı ḳırmızısına galib ağız burun, orta dişler beyaz ve düz ve ince, gülerken görünür, gözler maḫmurumsu ve yuvarlaḳ, kirpikler uzun ve ḳıvrıḳ, özü sözü, söylemesi tatlı, şirin, ḫusumet ve gazap kendisinde belirmeyen, ḳanı sıcaḳ, masum ve mütefekkir insan' dėmektir*. bk. 10/02.

6839 TDK: *DS*: esnek (II): Esneme.: XII, 4498[b].

6840 TDK: *DS*: esnek (II): Esneme.: XII, 4498[b].

6841 Bu ifade 'sağ salim' manasında olup hem *aman esen* hem de *esen aman* biçimi aynı anlamdadır. Yazmada ifadenin her iki biçimi de kullanılmıştır. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ėsen: *Ḳazan.* ėsen emān: Ṣaġ sālim.: birinci cild, 499[b]; ėsen: *Çaġatayca.* aman ėsen kelgeysin: Ṣaġ sālim 'avdet ėdesin!: birinci cild, 501[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: aman-esen: Sağ selamet, sağ ve salim.: 46[b].

6842 Bu ifade 'sağ salim' manasında olup hem *aman esen* hem de *esen aman* biçimi aynı anlamdadır. Yazmada ifadenin her iki biçimi de kullanılmıştır. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ėsen: *Ḳazan.* ėsen emān: Ṣaġ sālim.: birinci cild, 499[b]; ėsen: *Çaġatayca.* aman ėsen kelgeysin: Ṣaġ sālim 'avdet ėdesin!: birinci cild, 501[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: aman-esen: Sağ selamet, sağ ve salim.: 46[b].

6843 Yazmada: *dėştiler*. Niyāzī: *LNvİC*: tėş: Emr ėdüp del; ya'nī delik eyle demekdür.: 432; tėş: Bu daḫı emr ėdüp çöz salıvėr demekdür.: 433. teş-: 'Oymak, deşmek'. tėş-: 'söyleşmek'. CLAUSON: *EDPT*:[1]teş-: 559[b]; [2]tėş-: 559[b].

6866. Esen aman[6844] soruşmadan laf ėtmek ayıp sayılır. **208/04**

6867. Esen aman[6845] dėştiler[6846], esen[6847] yel gibi yola düştüler. **208/05**

6868. Esen aman[6848]… **208/06**

6869. Esen esti, geçen geçti. **208/07**

6870. Esen yel, göçen sel[6849] her şeyi getirir. **208/08**

6871. Esen yel, yağmur getirir[6850]; göçen sel[6851], çamur getirir[6852]. **208/09**

6872. Esnek[6853], esnek[6854] getirir. **208/10**

6873. Esnek[6855], esnek[6856] getirir; esen yel, yağmur getirir. **208/11**

6874. Esnek[6857] (esneme), esnemek getirir; uzun söz, uyḳu getirir. **208/12**

6875. Esnek[6858] (esneme), esnemek getirir; uzun söz, uyḳuya istek getirir. **208/13**

6876. Esir esirdir; faḳat esir azat ḳabul ėtmez ḳul değildir. **208/14**

6877. Esirgenen aş dökülür. **208/15**

6878. Esirciden[6859] insaf aranmaz. **208/16**

6879. Esirciden kendiŋi saḳın. **208/17**

6880. Esirciden ḳurtulmuş gibi sevindi. **208/18**

6881. Esirlikten ḳurtulmuş gibi sevindik. **208/19**

6844 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ėsen: *Ḳazan.* ėsen emān: Ṣaġ sālim.: birinci cild, 499[b]; ėsen: *Çaġatayca.* aman ėsen kelgeysin: Ṣaġ sālim ‘avdet ėdesin!: birinci cild, 501[b].

6845 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ėsen: *Ḳazan.* ėsen emān: Ṣaġ sālim.: birinci cild, 499[b]; ėsen: *Çaġatayca.* aman ėsen kelgeysin: Ṣaġ sālim ‘avdet ėdesin!: birinci cild, 501[b].

6846 Yazmada: *dėştiler*. Niyāzī: *LNvİC*: tėş: Emr ėdüp del; ya‘nī delik eyle demekdür.: 432; tėş: Bu daḫı emr ėdüp çöz salıvėr demekdür.: 433. teş-: ‘Oymak, deşmek’. tėş-: ‘söyleşmek’. CLAUSON: *EDPT*:[1]teş-: 559[b]; [2]tėş-: 559[b].

6847 Yazmada: *es*.

6848 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ėsen: *Ḳazan.* ėsen emān: Ṣaġ sālim.: birinci cild, 499[b]; ėsen: *Çaġatayca.* aman ėsen kelgeysin: Ṣaġ sālim ‘avdet ėdesin!: birinci cild, 501[b].

6849 Yazmada: *seyl*. Kelimenin aslı Arapça *sayl*’dir. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

6850 Yazmada: *getirir, getürür*. Yazmada *getir-* kelimesi üç farklı imla ile (كترمك, كتورمك, كتيرمك) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: getirmek (گترمك): II, 1145[c]; getürmek (گتورمك): II, 1146[a]; getirmek (گتيرمك): II, 1146[b].

6851 Yazmada: *seyl*. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c].

6852 Yazmada: *getirir, getürür*. Ş. Sāmī: *ḲT*: getirmek (گترمك): II, 1145[c]; getürmek (گتورمك): II, 1146[a]; getirmek (گتيرمك): II, 1146[b].

6853 TDK: *DS*: esnek (II): Esneme.: XII, 4498[b].

6854 TDK: *DS*: esnek (II): Esneme.: XII, 4498[b].

6855 TDK: *DS*: esnek (II): Esneme.: XII, 4498[b].

6856 TDK: *DS*: esnek (II): Esneme.: XII, 4498[b].

6857 TDK: *DS*: esnek (II): Esneme.: XII, 4498[b].

6858 TDK: *DS*: esnek (II): Esneme.: XII, 4498[b].

6859 Yazmada: *esīrcinden*.

Nāmıḳ Kemāl[6860] [“Besālet-i ‘Oṯmāniyye ve Ḥamiyyet-i İnsāniyye[6861]” *Vaḳit* 236, 2[c6862]] [beyt]

ne efsūn-kār ėmişsiŋ āh[6863] ey dīdār-ı ḥürriyyet
esīr-i ‘ışḳıŋ olduḳ gerçi ḳurtulduḳ esāretden

Nef‘ī [*Dīvān* 143, 11, 48[6864]] [beyt]

muḥaṣṣal ādeme ma‘nā gerekdür yoḫsa[6865] n'eylerler
esīr-i ḳayd-ı ṣūret bir alay bī-hūde ḥayvānı

6882. Esir gibi çalıştırır. **208/20**

6883. Esirlere eziyet ėtmek insanlıḳ değildir, esirlere iş gördürmek hayvanlıḳ değildir. **208/21**

6884. Esir gibi satıldı. **208/22**

6885. Esir de Allah’ıŋ ḳuludur, esire eza ve cefa haramdır. **208/23**

6886. Esir gibi yėr, esir gibi çalışır. **208/24**

6887. Esir, azat olmasını elbette diler. **208/25**

6888. Esir damına[6866] tıḳtılar. **208/26**

6889. Esir damına[6867] beŋzer. **208/27**

6890. Esir damıdır[6868]. **208/28**

Yaḥyā Naẓīm[6869] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 100] beyt[6870]

esīr-i dāmıdur göŋlüm gibi cānum o gėsūnuŋ
perīşān ḥālidür ‘aḳlum fikrüm o destāruŋ

6891. Esir gibi ḳullanır. **208/29**

6892. Esir pazarından alınmış avrat, avrat olmaz. **208/30**

6893. Esir pazarından alınmış, avrat pazarında satılmış. **208/31**

6860 *Vakit*’te: *Kemāl Beg*.

6861 Daha yaygın bilinen ismiyle *Ḥürriyyet Ḳasīdesi*.

6862 Kemāl Beg: “Besālet-i ‘Oṯmāniyye ve Ḥamiyyet-i İnsāniyye”, *Vaḳit*: 10 Cemādiye ’l-Ūlā 1293/21 Mayıs-ı Rūmī 1292/2 Ḥazīrān-ı Efrencī 1876, Numero: 236, 2[c].

6863 āh: Yazmada yok.

6864 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: esīr: [ḳısm-ı evvel,] 110[a].

6865 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *yoḳsa*.

6866 Yazmada: *ṭamına*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭam: 4. Maḥbes, ḥabs-ḫāne, zindān.: II, 870[a]. TDK: *DS*: dam: 3. Cezaevi: IV: 1348[a]; tam (I): 4. Büyük, boş, ışıksız oda.: X, 3816[a]. Yazmada *dam* kelimesi iki farklı imla ile (dam, ṭam) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

6867 Yazmada: *ṭamına*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭam: 4. Maḥbes, ḥabs-ḫāne, zindān.: II, 870[a]. TDK: *DS*: dam: 3. Cezaevi: IV: 1348[a]; tam (I): 4. Büyük, boş, ışıksız oda.: X, 3816[a]. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

6868 Yazmada: *ṭamıdır*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭam: 4. Maḥbes, ḥabs-ḫāne, zindān.: II, 870[a]. TDK: *DS*: dam: 3. Cezaevi: IV: 1348[a]; tam (I): 4. Büyük, boş, ışıksız oda.: X, 3816[a]. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

6869 Yazmada: *Naẓmī*.

6870 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

6894. Esir azat ėtmiş ḳadar sevap ḳazandı. **208/32**

6895. Esirgenen söz sır olsun. **208/33**

6896. Esir; amma sevda esiri. **208/34**

Mu‘allim Nācī [*Şerāre* Ġazeller 261, 49, 2] beyt

bilseŋ ne oldı āzāde göŋlüm
sevdā esīri sevdā esīri

İs

6897. İstitar-ı ayıp, fazâil-i beşeriyedendir. **209/01**

6898. İstişare sünnettir. **209/02**

6899. İstiḫare sünnettir. **209/03**

6900. İstişare, istiḫare sünnet olduğu gibi iḳtisat da sünnettir. **209/04**

[as-Suyūṭī *al-Cāmi‘u ’ṣ-Ṣaġīr min Aḥādīṯi ’l-Başīri ’n-Naḏīr* 1. C. 712. s. 1846. ḥadīṯ] ḥadīṯ[6871]

mā ḫāba man istiḫāra va lā-nadima man istişāra va lā ‘āla[6872] *man iḳtaṣada*

[=İstihare yapan hüsrana uğramaz, istişare eden pişman olmaz ve iktisat eden (tutumlu olan) fakir düşmez.]

6901. İstişare ve isticvap olunan kimseniŋ zihninde ḫadşe-yi fikr-i deyn[6873] ola, ondan[6874] hüsn-i rey ve cevab-ı sevap umulmaz. **209/05**

Sulṭān Meḥmed Ḫān-ı Rābi‘ [*Keşkūl* cild-i evvel, 43[6875]]

[el-Ḥācc Nūrī Efendi] “Meşveret ü İstişāre vü ‘Avāḳıb-ı Umūra Fikr ü Naẓar Beyānındadur” *Keşkūl*[6876]

[cild-i evvel,] 43[6877] ḥikāye

Cennet-mekān Sulṭān Meḥmed Ḫān-ı Rābi‘ ṭābe[6878] *ṯerāh ḥażretlerinüŋ nüdemāsından müneccim başı Mevlānā Aḥmed-i Mevlevī merḥūmdan bir gün fenn-i nücūm üzre bir ḫuṣūṣ-i menvīden su’āl ve zāyirçe*[6879] *taḥrīrini emr buyurmışlar. Mevlānā daḫı fī ’l-ḥāl sā‘ate baḳup ḥużūr-ı Ḫudāvendigār-ı müşār*[un] *ileyhde ceybinden bir varaḳa çıḳarup bir şekl taḥrīr ėdüp delālet-i nücūmiyyesini taḳrīr ėtdükden ṣoŋra “Baŋa vėr.” deyü emr buyurmalarıyla yed-i hümāyūnlarına vėrür. Meger varaḳa-yı meḏkūreniŋ ẓahrında me’kūlāt ḳısmından Aḥmed Efendi’niŋ iştirā eylediği ba‘ż şeyler behāsından eṣnāfa olan düyūnı yazılu ėmiş. ‘Acelesinden*

6871 Yazmada: *ḥadīṯ-i şerīf*.

6872 *‘āla*: Yazmada: *iftaḳara*.

6873 ḫadşe-yi fikr-i deyn: Yazmada: *ḫadşe-yi fikrden deyin*.

6874 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

6875 el-Ḥācc Nūrī Efendi: “Meşveret ü İstişāre vü ‘Avāḳıb-ı Umūra Fikr ü Naẓar Beyānındadur”, *Keşkūl*: cild-i evvel, 43.

6876 Yazmada: *Keşkūl risālesinden bir fıḳradur*.

6877 Yazmada: *44*. el-Ḥācc Nūrī Efendi: “Meşveret ü İstişāre vü ‘Avāḳıb-ı Umūra Fikr ü Naẓar Beyānındadur”, *Keşkūl*: cild-i evvel, 43.

6878 Yazmada: *tāb*.

6879 Yazmada: *zāyiriçe*.

göremeyüp boş cānibine zāyirçeyi yazmış. Pād-şāh-i firdevs[6880]*-i āşiyān-ı müşār*[un] *ileyhüŋ taḥrīrine dīde-yi ‘ināyetleri ta‘alluḳ ėtdükde “İstişāre ve isticvāb olunan kimesnenüŋ*[6881] *ḏihnünde ḫadşe-yi fikr-i deyn*[6882] *ola, andan re’y-i ḥasen ve cevāb-ı ṣevāb*[6883] *umulmaz.” buyurup fī ’l-ḥāl envā‘-ı iḥsān ile mūmā-ileyhi şād-mān buyurmışlar*[6884]*. Rūḥu’llāhu rūḥa.*

6902. İstanbul arslan postu… **209/06**

6903. İstanbul İslambol… **209/07**

6904. İstanbul’u aç, gülzar yap. **209/08**

Mevzundur.

İbnü ’r-Reşād ‘Alī Ferruḫ[6885] [“Evzān-ı Milliyyeniŋ Terkiyle Evzān-ı ‘Arūżiyyeniŋ Ḳabūli”] *Mir’āt-i ‘Ālem* 119[b] naẓm

‘Oṯmān! Erṭuġrul[6886] *oġlısuŋ*
Ḥaḳḳ’ıŋ bir[6887] *kemter ḳulısuŋ*
Oġuz-Ḳara Ḫān neslisüŋ
İstanbul’ı aç[6888] ***gül-zār yap***
Yeŋişehr’e ḫ[y]*ur baḳma*
Brusa’yı al yaḳma
…
İznikmid’i yıḳ tekrār yap

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Muḫtıra: *İstanbul’uŋ tarīḫ-i fethine 7047 tarīḫ-i hübûtî tam tarīḫ düşmüştür*[6889]*, ki Ertuğrul Gazi’niŋ oğlu Osman Gazi hazretlerine ḳarşı söylediği manzum vasiyetname aynı keramet gibi feth-i İstanbul tarīḫine mutabıḳ gelmiştir.*

Bani-yi Devlet-i Âl-i Osman ki Sultan Osman Ḫan Gazi [1302-1324]’niŋ millî ve manzum vasiyetname-yi meşhuresinden olup işbu mahale mefāḫir-i milliyye namına bilmünasebe derç olundu. Suret-i manzume:

6880 *Keşkūl*’de: *firevs*.

6881 Yazmada: *kimsenüŋ*.

6882 ḫadşe-yi fikr-i deyn: Yazmada: *ḫadşe-yi fikrden deyn*.

6883 re’y-i ḥasen ve cevāb-ı ṣevāb: Yazmada: re’y-i ḥasen-i cevāb u ṣevāb.

6884 Yazmada: *buyurmışlardur*.

6885 Yazmada: *İbnü ’r-Reşād ‘Alī Ferruḫ Beg’iŋ maḳālesinde görilen işbu manẓūme-yi meşhūre ber-vech-i ātī yazılmışdur*.

6886 Yazmada: *Erṭuġral*.

6887 Yazmada: *bir, sen*.

6888 Yazmada: *al*.

6889 Bu ifade ile, *Mir’āt-ı ‘Ālem*’den yapılan alıntı üzerinde işaretlenmiş olan ve sonuncusu İstanbul’un fethini öğütleyen ilk dört mısranın kasdedildiği anlaşılmaktadır.

Sulṭān ʻOṯmān Ḫān-ı Evvel *Ḳāfile-yi Şuʻarā* I, 6[b][6890] naẓm[6891]

göŋül kerāstesiyle bir yeŋi şehr ü bāzār yap
ẓulm eyleme rencberlere her ne ister ėseŋ var yap

eski yeŋi şehr-i[6892] *bārı*
İnegöl'e dek heb varı

ḳırup geçürdüŋ aġyārı
Brusa'yı yıḳ tekrār yap

ḳurd olup gel gir sürüye
arslan ol baḳma gėrüye[6893]

çār ėdüp haydi çeriye
Dilgeçidi'ni ḥiṣār yap

İzniḳ şehrine ḫ[y]*ur baḳma*
Ṣaḳarya Ṣuyı gibi aḳma

İznikmid'i de al yaḳma
her burcunda bir ḥiṣār yap

ʻOṯmān, Erṭuġrul oġlusun
Oġuz[6894]*-Ḳara Ḫān neslisin*

Ḫaḳḳ'ıŋ bir[6895] *kemter ḳulusun*
İslāmbol'ı aç[6896] ***gül-zār yap***
[7047 tārīḫ-i hübūṭ-i Ādem[6897]*]*

li-muḥarririhī [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Essah olan *Ḳāfile-yi Şuʻarā*'da münderiç bulunan olmaḳ gerektir.[6898]

6905. İstanbul'u al, gülzar yap. **209/09**

6890 Yazmada: *7*.

6891 Bu beyitler yazmada *Ḳāfile-yi Şuʻarā*'dakinden farklı bir düzenle (üçüncü, beşinci, yedinci ve dokuzuncu beyitler birer mısra hâlinde olacak şekilde) yazılmış olup burada *Ḳāfile-yi Şuʻarā*'daki düzen esas alınmış.

6892 Yazmada: *şehri*.

6893 *Ḳāfile-yi Şuʻarā*'da: *gėriye*. Yazmada: *gerüye*.

6894 Yazmada: *Oġuz (اوغوز), Oġuz (اوغز)*. KÂŞGARLI: *DLT*: Oġuz (اغز[l]): 20^{b}_{4}. REDHOUSE: *TaEL*: Oġuz (اوغز): 257^{a}; Oġuz (اوغوز[l]): 258^{a}.

6895 Yazmada: *bir*, *sen*.

6896 Yazmada: *al*.

6897 Bu ifade ile, ilgili alıntının üzerinde işaretlenmiş olan ve sonuncusu İstanbul'un fethini öğütleyen son dört mısranın ebcet hesabıyla "Hübûtî Takvim"e göre İstanbul'un fethine işaret ettiği kasdedilmektedir.

6898 Müellif bu ifade ile iki farklı kaynaktaki şekli gösterilmiş olan ilgili metnin doğru hâlinin *Mir'āt-ı ʻĀlem*'deki değil *Ḳāfile-yi Şuʻarā*'daki olduğunu belirtmiş.

İbnü ’r-Reşād ‘Alī Ferruḫ[6899] [“Evzān-ı Milliyyeniŋ Terkiyle Evzān-ı ‘Arūżiyyeniŋ Ḳabūli”] *Mir’āt-i ‘Ālem* 119[b] naẓm[6900]

‘Oṯmān! Erṭuġrul[6901] *oġlısuŋ*
Ḥaḳḳ’ıŋ bir[6902] *kemter ḳulısuŋ*
Oġuz-Ḳara Ḫān neslisüŋ
İstanbul’ı aç[6903] ***gül-zār yap***

Sulṭān ‘Oṯmān Ḫān-ı Evvel *Ḳāfile-yi Şu‘arā* I, 7[a] naẓm[6904]

‘Oṯmān, Erṭuġrul oġlusun
Oġuz[6905]*-Ḳara Ḫān neslisin*

Ḥaḳḳ’ıŋ bir[6906] *kemter ḳulusun*
İslāmbol’ı aç[6907] ***gül-zār yap***
[7047 tārīḫ-i hübūṯ-i Ādem[6908]*]*

6906. İstanbul’u aç, gülzar yap; İzmit’i[6909] yıḳ, tekrar yap. **209/10**

Mevzundur.

İbnü ’r-Reşād ‘Alī Ferruḫ[6910] [“Evzān-ı Milliyyeniŋ Terkiyle Evzān-ı ‘Arūżiyyeniŋ Ḳabūli”] *Mir’āt-i ‘Ālem* 119[b] naẓm[6911]

‘Oṯmān! Erṭuġrul[6912] *oġlısuŋ*
Ḥaḳḳ’ıŋ bir[6913] *kemter ḳulısuŋ*
Oġuz-Ḳara Ḫān neslisüŋ
İstanbul’ı aç[6914] ***gül-zār yap***

6899 Yazmada: *İbnü ’r-Reşād ‘Alī Ferruḫ Beg’iŋ maḳālesinde görilen işbu manẓūme-yi meşhūre ber-vech-i ātī yazılmışdur.*

6900 Yazmada dört madde başı için ortak bir örnek olarak yazıldığı anlaşılan bu alıntının burada da yalnızca ilgili kısmı yazıldı.

6901 Yazmada: *Erṭuġral.*

6902 Yazmada: *bir, sen.*

6903 Yazmada: *al.*

6904 Yazmada dört madde başı için ortak bir örnek olarak yazıldığı anlaşılan bu alıntının burada da yalnızca ilgili kısmı yazıldı. Bu beyitler yazmada *Ḳāfile-yi Şu‘arā*’dakinden farklı bir düzenle (son beyit bir mısra hâlinde olacak şekilde) yazılmış olup burada *Ḳāfile-yi Şu‘arā*’daki düzen esas alınmış.

6905 Yazmada: *Oġuz (اوغوز), Oġuz (اوغز).* KÂŞGARLI: *DLT*: Oġuz (اغز): 20^{b}_{4}. REDHOUSE: *TaEL*: Oġuz (اوغز): 257^{a}; Oġuz (اوغوز): 258^{a}.

6906 Yazmada: *bir, sen.*

6907 Yazmada: *al.*

6908 Bu ifade ile, ilgili alıntının üzerinde işaretlenmiş olan ve sonuncusu İstanbul’un fethini öğütleyen bu dört mısranın ebcet hesabıyla “Hübûtî Takvim”e göre İstanbul’un fethine işaret ettiği kasdedilmektedir.

6909 Yazmada: *İznikmid’i, İzmid’i.*

6910 Yazmada: *İbnü ’r-Reşād ‘Alī Ferruḫ Beg’iŋ maḳālesinde görilen işbu manẓūme-yi meşhūre ber-vech-i ātī yazılmışdur.*

6911 Yazmada dört madde başı için ortak bir örnek olarak yazıldığı anlaşılan bu alıntı, bu sebeple burada da yazıldı.

6912 Yazmada: *Erṭuġral.*

6913 Yazmada: *bir, sen.*

6914 Yazmada: *al.*

Yeŋişehr'e ḫʸur baḳma
Brusa'yı al yaḳma
…
İznikmid'i yıḳ tekrār yap

Sulṭān ʻOṯmān Ḫān-ı Evvel *Ḳāfile-yi Şuʻarā* I, 6[b][6915] naẓm[6916]

göŋül kerāstesiyle bir yeŋi şehr ü bāzār yap
ẓulm eyleme rencberlere her ne ister ėseŋ var yap

eski yeŋi şehr-i[6917] *bārı*
İnegöl'e dek heb varı

ḳırup geçürdüŋ aġyārı
Brusa'yı yıḳ tekrār yap

ḳurd olup gel gir sürüye
arslan ol baḳma gėrüye[6918]

çār ėdüp haydi çeriye
Dilgeçidi'ni ḥiṣār yap

İzniḳ şehrine ḫʸur baḳma
Ṣaḳarya Ṣuyı gibi aḳma

İznikmid'i de al yaḳma
her burcunda bir ḥiṣār yap

ʻOṯmān, Erṭuġrul oġlusun
Oġuz[6919]*-Ḳara Ḫān neslisin*

Ḫaḳḳ'ıŋ bir[6920] *kemter ḳulusun*
İslāmbol'ı aç[6921] ***gül-zār yap***
[7047 tārīḫ-i hübūṭ-i Ādem[6922]*]*

li-muḥarririhī [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Essah olan *Ḳāfile-yi Şuʻarā*'da münderiç bulunan olmaḳ gerektir.[6923]

6915 Yazmada: *7*.

6916 Yazmada dört madde başı için ortak bir örnek olarak yazıldığı anlaşılan bu alıntı, bu sebeple burada da yazıldı. Bu beyitler, yazmada *Ḳāfile-yi Şuʻarā*'dakinden farklı bir düzenle (üçüncü, beşinci, yedinci ve dokuzuncu beyitler birer mısra hâlinde olacak şekilde) yazılmış olup burada *Ḳāfile-yi Şuʻarā*'daki düzen esas alınmış.

6917 Yazmada: *şehri*.

6918 *Ḳāfile-yi Şuʻarā*'da: *gėriye*. Yazmada: *gerüye*.

6919 Yazmada: *Oġuz (اوغوز), Oġuz (اوغز)*. KÂŞGARLI: *DLT*: Oġuz (اغز): 20^{b}_{4}. REDHOUSE: *TaEL*: Oġuz (اوغز): 257^{a}; Oġuz (اوغوز): 258^{a}.

6920 Yazmada: *bir, sen*.

6921 Yazmada: *al*.

6922 Bu ifade ile, ilgili alıntının üzerinde işaretlenmiş olan ve sonuncusu İstanbul'un fethini öğütleyen son dört mısranın ebcet hesabıyla "Hübûtî Takvim"e göre İstanbul'un fethine işaret ettiği kasdedilmektedir.

6923 Müellif bu ifade ile iki farklı kaynaktaki şekli gösterilmiş olan ilgili metnin doğru hâlinin *Mir'āt-ı ʻĀlem*'deki değil *Ḳāfile-yi Şuʻarā*'daki olduğunu belirtmiş.

6907. İstanbul'u Fatih Sultan Mehmed-i Sani[6924] almıştır 857'de, "āḫirūn[6925]" kelimesi tariḫtir (857) bu âlemde, ki ḳurûn-i vustayı[6926] ḳurûn-ı aḫire[6927] ḳalp etmiştir. **209/11**

6908. İslambol da dėnir İstanbul da dėnir. **209/12**

6909. İstanbul'u aç, gülzar yap. **209/13**

Mevzundur.

İbnü 'r-Reşād 'Alī Ferruḫ[6928] ["Evzān-ı Milliyyeniŋ Terkiyle Evzān-ı 'Arūżiyyeniŋ Ḳabūli"] *Mir'āt-i 'Ālem* 119[b] naẓm[6929]

'Oṯmān! Erṭuġrul[6930] oġlısuŋ
Ḥaḳḳ'ıŋ bir[6931] kemter ḳulısuŋ
Oġuz-Ḳara Ḫān neslisüŋ
İstanbul'ı aç[6932] gül-zār yap

Sulṭān 'Oṯmān Ḫān-ı Evvel *Ḳāfile-yi Şu'arā* I, 7[a] naẓm[6933]

'Oṯmān, Erṭuġrul oġlusun
Oġuz[6934]-Ḳara Ḫān neslisin
Ḥaḳḳ'ıŋ bir[6935] kemter ḳulusun
İslāmbol'ı aç[6936] gül-zār yap

6924 Fatih Sultan Mehmet [1444-1446, 1451-1481]: İstanbul'u fethetmiş olan Osmanlı padişahı. Geniş bilgi için bk. İNALCIK, H.: "Mehmed II", *DİA*: 28, 395[c]-407[c].

6925 Burada, "āḫirūn" kelimesi ile ebcet hesabıyla hicrî kamerî takvime göre İstanbul'un fethine tarih düşürülmüştür. Kelimenin aslı Arapça olup *āḫir* kelimesinin cemidir ve 'sonlar, sonrakiler' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 20[a].

6926 DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: kurûn-i vustâ: Orta Çağ. [İsâ'nın doğumundan sonra 395. yıldan İstanbul'un Türkler tarafından alındığı 1453 yılına kadar süren çağ.]: 528[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarn: ḳurūn-i ūlā= Roma Devleti'niŋ ikiye inḳisāmı zamānına dek olan ezmine-yi ḳadīme-yi tārīḫiyye; ḳurūn-i vusṭā: Tārīḫ-i meḏkūrdan İstanbul'uŋ Sulṭān Meḥmed Ḫān-ı Ṯānī ḥażretleri cānibinden feṯḥi zamānına dek geçen ezmine-yi tārīḫiyye; ḳurūn-i aḫīre: Tārīḫ-i meḏkūrdan ṣonra olan ezmine-yi aḫīre.: II, 1065[b].

6927 Yazmada: *ḳurūn-i ūḫrāya*. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: kurûn-i âhire: İstanbul'un fethi (1453)'nden sonraki zaman.: 528[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarn: ḳurūn-i ūlā= Roma Devleti'niŋ ikiye inḳisāmı zamānına dek olan ezmine-yi ḳadīme-yi tārīḫiyye; ḳurūn-i vusṭā: Tārīḫ-i meḏkūrdan İstanbul'uŋ Sulṭān Meḥmed Ḫān-ı Ṯānī ḥażretleri cānibinden feṯḥi zamānına dek geçen ezmine-yi tārīḫiyye; ḳurūn-i aḫīre: Tārīḫ-i meḏkūrdan ṣonra olan ezmine-yi aḫīre.: II, 1065[b].

6928 Yazmada: *İbnü 'r-Reşād 'Alī Ferruḫ Beg'iŋ maḳālesinde görilen işbu manẓūme-yi meşhūre ber-vech-i ātī yazılmışdur.*

6929 Yazmada dört madde başı için ortak bir örnek olarak yazıldığı anlaşılan bu alıntının burada da yalnızca ilgili kısmı yazıldı.

6930 Yazmada: *Erṭuġral.*

6931 Yazmada: *bir, sen.*

6932 Yazmada: *al.*

6933 Yazmada dört madde başı için ortak bir örnek olarak yazıldığı anlaşılan bu alıntının burada da yalnızca ilgili kısmı yazıldı. Bu beyitler yazmada *Ḳāfile-yi Şu'arā*'dakinden farklı bir düzenle (son beyit bir mısra hâlinde olacak şekilde) yazılmış olup burada *Ḳāfile-yi Şu'arā*'daki düzen esas alınmış.

6934 Yazmada: *Oġuz (اوغوز), Oġuz (اوغز).* KÂŞGARLI: *DLT*: Oġuz (اغز): 20[b]4. REDHOUSE: *TaEL*: Oġuz (اوغز): 257[a]; Oġuz (اوغوز): 258[a].

6935 Yazmada: *bir, sen.*

6936 Yazmada: *al.*

[7047 tārīḫ-i hübūṭ-i Ādem[6937]]

6910. İstanbul'uŋ ḳışı yaza ḳarşıdır. **209/14**

6911. İstanbul tahtgâh-ı Âl-i Osman'dır; şanı, şöhreti celalet-i Fatih Sultan Mehmed Ḫan'dır[6938]. **209/15**

Mevzundur.

6912. İstanbul padişah tahtgâhı, evliya yatağıdır. **209/16**

6913. İstanbul'uŋ dünyada misli[6939] yoḳtur. **209/17**

Şināsī̄ *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī̄* [ḳısm-ı evvel, 28[a]; ḳısm-ı rābi', 340[a6940]]

İstanbul beldesi, Avrupa'nıŋ kenār sāḥilinde Asya'ya ḳarşı[6941] ḳurulmış bir mālike-yi deryādur, ki mānendi zī̄r-i eflākde mer'ī̄ olmaz.

Napolyon Bonapart fıḳra-yı ḥakī̄m-āne

Dünyā bir ḥükūmet olsa pāy-i taḫtı İstanbul'dur.

6914. İstanbul ḳışınıŋ soŋ günlerinden saḳınmaḳ gerektir.**209/18**

6915. İstanbul ḳışınıŋ soŋ ḳapısı marttır. **209/19**

6916. İstanbul, 'İslambol' dėmektir. **210/01**

6917. İstanbul'uŋ havası iki türlüdür[6942]: birisi lodos, diğeri poyrazdır. **210/02**

Lodos yeli eserse terletir, poyraz eserse titretir. Bir de ḳara yel vardır, ki senede birḳaç defa büsbütün doŋdurur, buzlatır. Bir de arada bir sükûtî hava olur, ki ya yağmur yağmasına yaḫut fırtınaya[6943] delalet ėder, mücerreptir.

6918. İstanbul'uŋ abuhavası, âdemiŋ canına canlar ḳatar devası. **210/03**

Mevzundur.

6937 Bu ifade ile, ilgili alıntının üzerinde işaretlenmiş olan ve sonuncusu İstanbul'un fethini öğütleyen bu dört mısranın ebcet hesabıyla "Hübûtî Takvim"e göre İstanbul'un fethine işaret ettiği kasdedilmektedir.

6938 celālet-i Fātiḥ Sulṭān Meḥmed Ḫān: Fatih Sultan Mehmed Han'ın yüceliği, büyüklüğü. ATAY: *A-TBL*: 1, 285[b]. Fatih Sultan Mehmet [1444-1446, 1451-1481]: İstanbul'u fethetmiş olan Osmanlı padişahı. Geniş bilgi için bk. İNALCIK, H.: "Mehmed II", *DİA*: 28, 395[c]-407[c].

6939 Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

6940 Meḥmed Ṣalāḥī̄: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī̄*: Asya: [ḳısm-ı evvel,] 28[a]; mer'ī̄: ḳısm-ı rābi', 340[a].

6941 Yazmada: *ḳarşu*.

6942 Yazmada: *dürlüdür*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

6943 Yazmada: *fortuna/furtuna (فورتنه)*. Aslı Latince *fortūna* olan bu kelime, yazmada *fırtına (فرتنه)*, *fortuna/furtuna (فورتنه)* ve *forṭuna/furṭuna (فورطنه)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: fortūna: 773[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: fortuna, forṭuna: II, 3556. REDHOUSE: *TaEL*: furtuna (فرتونه): 1373[b]; furṭuna (فرطونه): 1376[b]; furtuna (فورتنه): 1400[a]; furṭuna (فورطنه): 1400[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: fırṭuna (فرطونه): II, 990[a]; furṭuna (فورطنه): II, 1007[c]. TDK: *DS*: furtuna: V, 1880[a]. TIETZE: *TvETTL F-J*: fortuna/furtuna: II, 79[b]. NİŞANYAN: *NS*: fırtına: 258[a].

Nedîm *Dîvân* [93, 19, 1; 2] [beyt]

baḳ Stanbul'uŋ[6944] *şu Sa'd-ābād-ı nev-bünyānına*[6945]
ādemüŋ cānlar ḳatar āb u hevāsı cānına

ey ṣabā gördüŋ mi mitlüŋ bunca demdür 'ālemüŋ
püşt ü pā urmaḳdasuŋ[6946] *Īrān'ına Tūrān'ına*

6919. İstanbul'uŋ güzelliğine gayet[6947] yoḳtur, onu[6948] methètmeğe hacet yoḳtur. **210/04**

Mevzundur.

Nābî[6949] [*Ḫayriyye-yi Nābî* Der-beyān-ı şeref-i İstanbul 206, 13b, 382-385; 207, 13b, 398] naẓm[6950]

ḥüsn-ile görmek-ile müsteṭnā
anı āġūşına çekmiş deryā

ne ḳadar var ėse aḳsām-ı hüner
heb Stanbul'da[6951] *bulur revnaḳ u fer*

naḳş u taṣvīr ü ḫuṭūṭ u teḏhīb
heb Stanbul'da[6952] *bulur zīnet ü zīb*

mā-ḥaṣal[6953] *cümle ṣınā'at u ḥiref*
heb Stanbul'da[6954] *bulur 'izz ü şeref*

ḥüsn-i ṣūrīsine ġāyet yoḳdur
anı medḥ ėtmege ḥācet yoḳdur

6920. İstanbul ilim ve marifetiŋ[6955] cay-ı ḳabulüdür. **210/05**

Nābî [*Ḫayriyye-yi Nābî* Der-beyān-ı şeref-i İstanbul 205, 13b, 372; 374-376] naẓm[6956]

'ilm-ile ma'rifete cāy-ı ḳabūl
olmaz illā ki meger İstanbul

6944 Yazmada: *İstanbul'uŋ*.

6945 nev-bünyānına: Yazmada: *bünyānına*.

6946 Yazmada: *urmaḳdasun*.

6947 Aslı Arapça olan bu kelime, 'son, nihayet' manasındadır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 306[b]. Ş. Sāmî: *ḲT*: II, 961[c].

6948 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmî: *ḲT*: an: I, 55[b].

6949 Yazmada: *keḏā [Nābî]*.

6950 Yazmada: *müfred*. Yazmada ilk üç beyit kaynak eserdeki tertibin tam tersi biçimde (3, 2, 1) sıralanmış.

6951 Yazmada: *İstanbul'da*.

6952 Yazmada: *İstanbul'da*.

6953 mā-ḥaṣal: Yazmada: *ḥāṣılı*.

6954 Yazmada: *İstanbul'da*.

6955 ATAY: *A-TBL*: ma'rifat: *İlim* ile *marifet* arasında fark vardır. *Marifet*in karşıtı, *inkâr* etmek yani tanımamaktır. *İlm*in karşıtı, bilmemek yani *cehalet*tir. *Marifet*, bir şeyi cüzî ve tikel olarak bilmektir. *İlim* ise tümel, küllî olarak bütünü ile bilmektir. *Marifet,* bir şeyin esaslarını, belirtilerini bilmek olup bir şeyin özünü, mahiyetini, hakikatini bilmeye *ilim* denir. Bunun için "Allah ariftir." denmez de "Allah âlimdir." denir. Aynı şekilde "Allahı ilmen biliyor." denmez; fakat "Allahı marifet ile biliyor." denir.: 3, 338[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'İlm* ile *ma'rifet* arasındaki fark: 96.

6956 Yazmada: *manẓūme-yi Nābî*.

ėtsün İstanbul'ı Allāh ma'mūr
andadur cümle me'ālī-yi umūr

mevlid ü menşe'[6957]*-i aṣḥāb-ı himem*
terbiyet-ḫāne-yi aṣḥāb-ı ümem

ne ḳadar var ėse aṣḥāb-ı kemāl
heb Stanbul'da[6958] *bulur istiḳlāl*

6921. İstanbul; kürsi-yi cihan, hasretü 'l-mülûk, dide-yi dünya, memerr-i tariḳ-i ticaret, Asya ile Avrupa'nıŋ[6959] ḫatt-ı hudud-ı fâsılı, mülteḳâtü 'l-bahreyn, kilidü 'l-bahreyn… ila aḫirihi[6960] vasf-ı mümeyyizleriyle be-nam[6961] iḳlim-i mualla-yı cihan, maḳam-ı ḫilafet-i İslamiyân ve pay-i taḫt-ı Osmaniyândır. **210/06**

6922. İstanbul, her kemali onda[6962] bul. **210/07**

6923. İstanbul, misli[6963] bulunmaz yerdir. **210/08**

Nedīm[6964] [*Dīvān* 99, 20, 1; 2; 5] naẓm[6965]

bu şehr-i Stanbul ki bī-miṯl ü behādur[6966]
bir sengine yek-pāre 'Acem mülki fidādur

bir gevher-i yek-tādur[6967] *iki baḥr arasında*
*ḫ*ʸ*ur-şēd-i cehān-tāb ile ṭartılsa sezādur*

her bāġçesi bir çemen-sitān-ı letāfet
her goşesi bir meclis-i pür-feyż ü ṣafādur

Ḳaracaoġlan[6968] türkī[6969]

seyr eyledim İslāmbol ėlini
ėlleri var bizim ėle beŋzemez

seyr eyledim bāġ u[6970] *bostānı*
üzümi var bizim üzüme beŋzemez

6957 mevlid ü menşe': Yazmada: *menşe'-i mevrid*.
6958 Yazmada: *İstanbul'da*.
6959 Asya ile Avrupa'nıŋ: Yazmada: *Asya - Avrupa'nıŋ*.
6960 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].
6961 Bu ifade Farsça olup 'namlı, meşhur' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 201[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: benām: I, 304[a].
6962 Yazmada: *anda*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].
6963 Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.
6964 Yazmada: *Lā*.
6965 Yazmada: *ġazel*.
6966 Yazmada: *bī-behādur*.
6967 *Nedīm Dīvānı*'nda ve yazmada: *yek-pāre*. Ḫalīl Nihād: *Nedīm Dīvānı* - Külliyyāt: 57 [18, 2].
6968 Yazmada: *Lā*.
6969 Yazmada: *beyt, türkī*.
6970 u: Yazmada yok.

seyr ėtdim dost gül-sitānı
gülleri var bizim güle beŋzemez

6924. İstanbul'da eşek bile maḳam ile aŋırır. **210/09**

6925. İstanbul birden yapılmaz. **210/10**

6926. "İstanbul" da dėrler "İslambol" da dėrler. **210/11**

6927. İstanbul'uŋ yangını, Anadolu'nuŋ salgını, Rumėli'niŋ bozgunu çoḳtur. **210/12**

6928. İstanbul'uŋ yangını olmasa evleriniŋ eşiği altından yaptırılırdı (olurdu). **210/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 70[6971]]

6929. İstanbul'da yetmiş iki fırḳa milletiŋ hepsi vardır. **210/14**

6930. İstanbul, yedi dağ üstüne serilmiş bir arslan postudur. **210/15**

6931. İstanbul'uŋ sanki deŋiz dayesi, dağları lalasıdır. **210/16**

Nedīm [*Dīvān* 125, 36, 7] beyt

kūh u deryā iki cānibden der-āġūş eylemiş
ṣan-ki deryā dāyesi kūh-sār ėse lālāsıdur

6932. İstanbul, İstanbul'dur; cihanda misli menendi yoḳ, mesel-i sair hükmündedir. **210/17**

6933. İstanbul'uŋ cihanda naziri yoḳtur. **210/18**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[6972] 201

Ḏikr-i evṣāf-ı şehr-i İstanbul

Şehr-i İstanbul meşhūr-ı cehān ve ma'lūm-i 'ālemiyān olup bu sūr-i ḳadīm bir sevād-ı 'aẓīmdür, ki nice rozgārdan berü taḫt-gāh-ı selāṭīn-i pėşīn ve maḳarr-ı ḳayāṣıra-yı şevket-āyīn olagelmişdür. Ḫuṣūṣ[an] āb u hevāsı ġāyet laṭīf ve mu'tedil ve cevānibi teferrüc-gāhı müştemil bir şehr-i dil-güşā ve bir cāy-ı rūḥ-efzādur. Ḥaḳīḳatde şehr degil bir müstaḳill[6973] dünyādur veyā-ḫ[v]ud yedi ṭaġı iḥāṭa ėtmekle eḳālīm-i seb'aya īmā bir memleket-i 'uẓmādur. Temāşā bundadur, ki ādem bir manḳır ile ḳarşu yaḳaya geçüp Fireng-istān'ı seyr ėtmek olur ve Cezāyir ve Tūnus'ı görmeyenler Ḳāsımpaşa'ya geçse tesellīsin bulur.

(beyt)

kişver-i şi'ri eyleyen iḥyā
şu'arānuŋ ser-āmedi Yaḥyā

(neṯr) Ol şehr-i zībānuŋ ve ol medīne-yi dil-ārānuŋ vaṣfında bu ebyāt ḫ[v]uş edā ile gūyā olmışdur:

(naẓm)

adı Ḳosṭanṭiniyye'dür[6974] *anuŋ*

6971 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Istanbul'uŋ yanġını olmasa evleriŋ eşigi altundan olurdı.: 70.

6972 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

6973 bir müstaḳill: Yazmada: *müstaḳill bir*.

6974 Yazmada: *Ḳosṭanṭiniyyiyye'dür*.

taḫt-gāhıdur[6975] *Āl-i ʻOṯmān'uŋ*

iki baḥr eylemiş o şehri penāh
biri Baḥr-i Sefēd biri Siyāh[6976]

girdi baḥr içine o şehr ammā
dizine çıḳdı anuŋ deryā

bu ʻacebdür ki āsmān girdār
bir kenārunda Yediḳule'si var

aŋa diz-dār olsa Güneş[6977] *yeridür*
encum ol ḳalʻada ḥişār eridür

ḥaḳḳ bu kim yüziṣuyıdur dehrüŋ
yoḳ cehānda naẓīri ol şehrüŋ

6934. İstanbul gibi cihanda tabiaten güzel yer var mıdır acaba? **210/19**

6935. İstanbul'a "hasretü 'l-mülûk" dėmişler. **210/20**

6936. İstanbul; Âl-i Osman'ıŋ payitaḫtı, cümle İslamlarıŋ[6978] cay-ı baḫtıdır. **210/21**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 201 naẓm[6979]

adı Ḳosṭanṭiniyye'dür[6980] *anuŋ*
taḫt-gāhıdur[6981] ***Āl-i ʻOṯmān'uŋ***

iki baḥr eylemiş o şehri penāh
biri Baḥr-i Sefēd biri Siyāh[6982]

girdi baḥr içine o şehr ammā
dizine çıḳdı anuŋ deryā

bu ʻacebdür ki āsmān girdār
bir kenārunda Yediḳule'si var

aŋa diz-dār olsa Güneş[6983] *yeridür*
encum ol ḳalʻada ḥişār eridür

ḥaḳḳ bu kim yüziṣuyıdur dehrüŋ
yoḳ cehānda naẓīri ol şehrüŋ

6937. İstanbul; Aḳdeŋiz'le Ḳaradeŋiz'iŋ kilitli ḳapısı, ḳudretten yapısıdır[6984]. **210/22**

6938. İstanbul, istediğiŋi ara da bul. **210/23**

6975 Yazmada: *taḫt-gāh*.

6976 Siyāh: Yazmada: *Baḥr-i Siyāh*.

6977 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *Güneş (*كنش*)*. Yazmada: *Güneş (*كنش*): Güneş (*كونش*)*.

6978 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112ᶜ.

6979 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili üç madde başının geçtiği bölüm de metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

6980 Yazmada: *Ḳosṭanṭiniyniyye'dür*.

6981 Yazmada: *taḫt-gāh*.

6982 Siyāh: Yazmada: *Baḥr-i Siyāh*.

6983 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *Güneş (*كنش*)*. Yazmada: *Güneş (*كنش*): Güneş (*كونش*)*.

6984 Yazmada: *yapusıdur*. CLAUSON: *EDPT*: yapığ: 873ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: yapu: 2179ᵇ; yapı: 2179ᵇ.

6939. İstanbul'dan Üsküdar'a yayan gidilmez. **210/24**

6940. İstanbul yansa hasırı yanmaz aptaldır. **210/25**

6941. İstanbul, dehriŋ yüzsuyudur[6985]. **210/26**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 201 naẓm[6986]

adı Ḳosṭanṭiniyye'dür[6987] anuŋ
taḫt-gāhıdur[6988] Āl-i 'Oṯmān'uŋ

iki baḥr eylemiş o şehri penāh
biri Baḥr-i Sefēd biri Siyāh[6989]

girdi baḥr içine o şehr ammā
dizine çıḳdı anuŋ deryā

bu 'acebdür ki āsmān girdār
bir kenārunda Yediḳule'si var

aŋa diz-dār olsa Güneş[6990] yeridür
encum ol ḳal'ada ḥiṣār eridür

ḥaḳḳ bu kim yüziṣuyıdur dehrüŋ
yoḳ cehānda naẓīri ol şehrüŋ

6942. İstanbul'a giden gideniŋ oldu. **210/27**

Sultan Selim-i Ḳadim [1512 - 1520]'iŋ vefatına dairdir.[6991]

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 422[6992]

"Ḥālā pād-şāh-ı 'ālem-penāh-ı Sulṭān Süleymān Ḫān-ı zamān ḥażretleri sa'ādet u iḳbāl ile İstanbul'da taḫta cülūs ėtdiler. Varuŋ anda boluŋ." dėdigi gibi bī-çāreler hemān üsküflerin yere urup başlarına ṭoprakları ṣaçdılar ve sā'ir ordu ḫalḳı daḫı āgāh olduḳda roz-i roşen-i çeşm-i cehān bīnlerine siyāh görinüp rūy-i zemīni ġamm u ġuṣṣa ẓulmeti ḳaplayup 'ālem cānsuz bedene döndi. Gūyā ki şem'-i āftāb bi 'l-külliyye söyünüp ve kimesnede ḥużūr u rāḥat ḳalmayup feryād u fiġāna āġāz vā-veylā ile zemīn ü zamān ġurīv ile ṭoldı. Ān-ı vāḥidde çāderler yıḳılup ***İstanbul'a giden gidenüŋ oldı****. Ḫāṣṣa-yı ḥareme müte'allıḳ olan[6993] ḫazīne-yi 'āmire 'arabalarını Pīrī Paşa mührleyüp Muṣṭafā Paşa'yı ḫazīne üzerine ḳoyup ve Ferhād Paşa'yı meyyit ile alıḳoyup kendüsi aḫşam namāzundan ṣoŋra ulaḳ vārī Dārü 's-salṭana'ya ılġār eyledi.*

6985 Yazmada: *yüziṣuyıdur*.

6986 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili üç madde başının geçtiği bölüm de metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

6987 Yazmada: *Ḳosṭanṭiniyyiyye'dür*.

6988 Yazmada: *taḫt-gāh*.

6989 Siyāh: Yazmada: *Baḥr-i Siyāh*.

6990 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *Güneş (*كنش*)*. Yazmada: *Güneş (*كنش*): Güneş (*كونش*)*.

6991 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur, ki Sulṭān Selīm-i Ḳadīm'iŋ vefātına dā'irdür*.

6992 Yazmada: *423*.

6993 olan: Yazmada yok.

(naẓm)[6994]

nice nālişler ėtmesün leşker
gitdi ʻuḳbāya öyle bir server

ṣan-ki İskender-i zamān ėdi
ʻaḳl u tedbīri ile yegāne ėdi

olsa bir ḳuta mālik ol dī-şān
özi ṣāḥib-ḳırān olurdı ʻiyān

Ḥaḳḳ teʻālā ġarīḳ-i raḥmet ėde
cāy-gāhun ḥarīm-i Cennet ėde

6943. İstanbul'da sarı çizmeli Mehmet Ağa… **211/01**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İstanbul ḫalḳını sanma hep Fatih'le beraber gelen köylü, şehirli erler, erenler; şanlı, şöhretli gaziler neslidir. Ḫayır, ḫayır! Hep bu payitaḫtta gördükleriŋ birer ikişer hep soŋradan gelme, soŋradan bay, bey[6995] *olma; hacı, ḫoca*[6996]*, şeyḫ, mürit, mürşit, âlim, kâmil, şair, edip, cahil, erib*[6997] *... ila aḫirihi*[6998] *hep taşradan gelme cemaat-i muḫtelife olup kimi köylü, kimi şehirli; kimi bedevi, kimi medenî ḫuylu, biŋ bir türlü soylu insanlardan mürekkeptir. Tercümeihâlleri defterlere sığmaz, ḳaleme gelmez şuûnât-ı tevârîḫ zümresindendirler. Zira "Çoḳ ḳuşa darı da olsa saçılmaz, çoḳ kişiden ayrı ayrı bahsolunmaz, çoḳ söze birer birer cevap vėrilmez." dėmişler.*

6944. İstanbul'da kel ḫuffaş[6999] arar. **211/02**

6945. İstanbul ḳazan[7000] ben kepçe[7001] oldum. **211/03**

6994 Yazmada metnin bundan sonraki kısmı bir sonraki (iki yüz on birinci) sayfada yer almaktadır.

6995 Yazmada: *bey (بك)*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. Bu sebeple, birlikte kullanıldığı kelimelerle olan ses benzerliği (*bay - bey*) dikkate alınarak kelimenin burada *bey* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

6996 Yazmada: *ḫoca*. Aslı Farsça *ḫᵛāca* olan bu kelime, yazmada *ḫᵛāca* ve *ḫoca* imlaları ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛāca: 479[a]; ḫoca: 482[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫᵛāce: 868[b]; ḫoca: 870[b].

6997 Yazmada: *erīb*. Aslı Arapça *arīb* olan bu kelime; 'zeyrek, akıllı' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 28[a]

6998 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭūʻdur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

6999 Yazmada: *ḫuffāş*. Aslı Arapça olan bu kelime, 'yarasa' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 478[a]

7000 Yazmada: *ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a]. Yazmada *kazan* kelimesi, *ḳazan* ve *ḳazġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

7001 Yazmada: *kefçe*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *kafça*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: kafça: 1037[b]. Aşçıların "kepçe" dedikleri alete denir. Kaşığa dahi derler. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kafça: 658.

6946. İstanbul ḳazan[7002] ben kepçe[7003] olurum, yine aradığımı bulurum. **211/04**

Ḳadınıŋ biri…

6947. İstanbul'uŋ Çingene'si[7004] bile nezaket gösterir. **211/05**

6948. İstese[7005] dâyini[7006] medyun çıḳarır, istese müflisi Ḳarun[7007] çıḳarır. **211/06**

Mürteşi ḳadı davacı olunca…

Nābī̇ [*Ḫayriyye-yi Nābī̇* Maṭlab-ı nehy-i ḳażā vü ḳısmet 280, 34b, 1254] [beyt]

6949. İster[7008] al ister alma, mal meydanda. **211/07**

6950. İster istemez "Al!" dėnmez. **211/08**

6951. "İster istemez" sözü zorbalıḳtır. **211/09**

6952. İstenilen ḳız gibi hem sevindi hem düşündü. **211/10**

6953. İsteksiz yėmek toḳluğa, opulğup[7009] yėmek açlığa işarettir. **211/11**

[opulğup:] Oburcasına acele yėmek[7010].

Kelime yazmada hem *kefçe* hem de *kepçe* imlası ile kullanılmış olup bu iki imla da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī̇: *ḲT*: kepçe: II, 1143[c]; kefçe: II, 1171[c].

7002 Yazmada: *ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī̇: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī̇, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

7003 Yazmada: *kefçe*. STEINGASS: *CP-ED*: kafça: 1037[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kafça: 658. Ş. Sāmī̇: *ḲT*: kepçe: II, 1143[c]; kefçe: II, 1171[c].

7004 Yazmada: *Çingāne'si*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī̇: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind'den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mıṣr'dan baḥr[en] Avrupa'ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müsta'mel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve 'ale 'l-'umūm 'ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

7005 Yazmanın tamamında *iste-* kelimesi dört farklı imla ile (استمك, استه مك, ايستمك, ايسته مك) kullanılmış olup bu sebeple, *iste-* kelimesi ile başlayan madde başları hem burada (211. s.) olduğu gibi *İs* sırasında hem de *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında (bk. 500. s.) kaydedilmiş. REDHOUSE: *TaEL*: istemek (استمك): 104[a]; istemek (استه مك): 106[a]. Ş. Sāmī̇: *ḲT*: istemek (استمك): I, 105[a]; istemek (ايستمك) yā-ḫ[v]ud istemek (استه مك): I, 241[a].

7006 ATAY: *A-TBL*: dā'in: Alacaklı, borç veren.: 2, 616[b].

7007 Hz. Musa ve Hz. Harun'un şahsında Allah'ın emirlerine karşı çıktığı için cezalandırılmış olan, zenginliğiyle tanınan ve bu sebeple, Türk edebiyatında atasözü ve deyimlerde daha çok hazineleri, zenginliği ve cimriliğiyle söz konusu edilmiş olan kişi. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "Kārûn", *DİA*: 24, 519[b]-520[a]. ŞENER, H. İ.: "Kārûn - Edebiyat", *DİA*: 24, 520[a-b]. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 28. Sūratu 'l-Ḳaṣaṣ 76-81. 29. Sūratu 'l-'Ankabūt 39; 40. Sūratu 'l-Mu'min 24.

7008 Yazmada*: ister (استر), ister (ايستر), ister (ايستر)*. REDHOUSE: *TaEL*: ister (استر): 94[b]; istemek (استمك): 104[a]; istemek (استه مك): 106[a]. Ş. Sāmī̇: *ḲT*: istemek (استمك): I, 105[a]; ister (ايستر): I, 240[c]; istemek (ايستمك) yā-ḫ[v]ud istemek (استه مك): I, 241[a].

7009 CLAUSON: *EDPT*: ōp-: 4[b]. TDK: *TTS*: obmak (opmak): Somurup yutmak.: V, 2906. ÖNER: *K-TTS*: up-: Oburca yemek.: 516[b].

7010 Yazmada: *yemek*. Yazmada *yemek* kelimesi iki farklı imla [yemek (يمك), yėmek (يیمك)] ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يیمك): 2224[b].

6954. İsteksiz yėmek, dayaḳ yėmeğe beŋzer. **211/12**

6955. İslamiyet'te (İslam dininde) taassup ve ikrah yoḳtur. **211/13**

Cebren ḳabul maḳbul değildir.

[ALLĀH *Ḳur'ān* 2. Sūratu 'l-Baḳara 256] [āyet[7011]]

[Żiyā Gökalp "İslāmiyyet ve 'Aṣrī Medeniyyet I"] *Ṭanīn* 18 Teşrīn-i evvel 1332 [2831, 1[7012]] fıḳra

İslāmiyyetiŋ aḥkām-ı ḳażā'iyeyi aḥkām-ı dīniyyeden 'add ėtmesi ve devleti muḳaddes görmesi, bir naḳīṣa olmayup bi 'l-'akis bir fażīletdür; çūn-ki İslāmiyyet ḥükūmeti lā-muḳaddes, ḳażā'yı lā-dīnī görseydi Ḫristiyanlıḳ gibi bir ḥükūmet-i rūḥāniyye ibdā'ına mecbūr olacaḳdı. İslāmiyyet Ḫristiyanlıḳ gibi ḥareket ėtmedigi içündür ki ḳonsil, sen sinod, papalıḳ gibi rūḥānī velāyet-i 'āmmeye yā-ḫuṣūṣ velāyet-i iftāya mālik teşkīlātlar, engizisyon işkence-gāhları gibi maḥkemeler, ḳanonik ḥuḳūḳ ṣūretinde diyānī ḳānūnlar te'sīs ėtmedi. Rehbāniyyet gibi ṭabī'atıŋ ve ḥayātıŋ ḳānūnlarına münāfī mü'esseseler īcād ėtmedi. Bi 'l-'akis devleti, ḳānūnı, maḥkemeyi muḳaddes telaḳḳī ėtdigi içündür ki uli 'l-emre iṭā'at mü'minler arasında ḥaḳīḳī uḫuvvet ve te'āvün, cihād yolında istiḥḳār-ı ḥayāt u menfa'at ve başḳalarınıŋ ictihādlarına müsā'afe ve ḥürmet gibi bir cem'iyyetiŋ devām ve intiẓāmını kāfil seciyyeleri bütün efrādında cibillī ḫaṣletler ḥālinde tekvīn ėtdi[7013].

6956. İstemem balıŋ, yağıŋ; bulaştırmam ağzım, yüzüm. **211/14**

6957. İstemem Şam'ıŋ şekerin, görmem Arap'ıŋ yüzün. **211/15**

6958. İstemeden vėrmek pek maḳbuldür. **211/16**

6959. İstemeden vėrmek Allah'a maḫsus. **211/17**

6960. İstemek ḳuldan, vėrmek Allah'tan… **211/18**

6961. İstemeği[7014] bilen boş ḳalmaz. **211/19**

6962. İstemeği[7015] bilir iseŋ vėrmeyen olmaz. **211/20**

6963. İste, vėreyim; vėr, alayım. **211/21**

6964. İstemedi, esnedi. **211/22**

6965. İste benden ne istерseŋ. **211/23**

6966. İste baḳalım! **211/24**

6967. İsteyeniŋ bir yüzü ḳara, vėrmeyeniŋ iki yüzü. **211/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 71]

6968. İsteyeniŋ yüzü bir ḳara, vėrmeyeniŋ yüzü iki ḳaradır. **211/26**

7011 "Dinde zorlama yoktur." mealindeki ayet. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 2. Sūratu 'l-Baḳara 256.

7012 Aynı yazı için bk. [Żiyā Gökalp]: "İslāmiyyet ve 'Aṣrī Medeniyyet I", *İslām Mecmū'ası*: 15 Rebī'ü 'l-āḫir 1335/26 Kānūn-ı tānī 1332, Yıl: 3, Sayı: 51, 1021. Yazının *Ṭanīn*'deki yayımı ile ilgi bilgi için bk. ABDÜLKADİROĞLU, N.: "Gökalp'te İslamiyet Telakkisi", *Türk Kültürü Araştırmaları*: XXIII/1-2, 93-126.

7013 tekvīn ėtdi: Yazmada: *tekvīn ėtdi dėmişlerdür*.

7014 Yazmada: *istemege*.

7015 Yazmada: *istemege*.

6969. İstiḳlaline malik olan istiḳbalinden emin olabilir. **212/01**

6970. İstiḳlale malik olmayanlar ‘hür’ değil, bir nevi ‘esir’ dėmektir.[7016] **212/01**

6971. İstemek acı, vėrmek tatlı bir fiildir. **212/02**

Faḳirlik, ganilik…

6972. “İsterim.” diyene vėr, “İstemem.” diyenden ḳorḳ. **212/03**

6973. İstidasını zavallı daima cebinde taşır. **212/04**

Yeŋişehrli ‘Avnī Beg[7017] [*Dīvān* 128, 13, 62[7018]] [beyt]

‘arż-ı ḥāl ister mi elṭāfuŋ ḳabūl-i ḥācete
muḳteżā-yı himmetüŋ muḥtāc-ı istid‘ā mıdur

6974. İstirhamnamesi[7019] haphazırdır. **212/05**

6975. “İster vėr ister vėrme, mal benim.” dėr durur. **212/06**

6976. İster ağla ister gül; aslıŋ bir avuç toprāḳ, aḫiriŋ terk-i canla toprāḳta yatmaḳtır, onu[7020] bil. **212/07**

Fużūlī *Dīvān* [302, CLXXVIII, 9] beyt

ḥāṣıluŋ evvel ġamm-ı cānāndur āḫir[7021] terk-i cān
bu ėmiş ḳısmet Fużūlī ḫ^yāh aġla ḫ^yāh gül

6977. İstek, iştiha olmadan yėmek[7022] yėmek, dayaḳ yėmekle beraberdir. **212/08**

6978. İstediğini söyleyen, istemediğini işitir. **212/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 71]

6979. İsterlerse; taştan insan, insandan taş yaparlar. **212/10**

6980. İsterlerse; taşı insan, insanı taş yerine ḳullanırlar. **212/11**

6981. İstidracı[7023] açıḳtır. **212/12**

7016 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

7017 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *‘Avnī*.

7018 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: istid‘ā: [ḳısm-ı evvel,] 307[b].

7019 Ş. Sāmī: *ḲT*: istirḥām-nāme: Bir recā ve niyāz żımnında yazılan mektūb veyā taḳdīm ḳılınan ‘arżuḥāl.: I, 99[b].

7020 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

7021 Yazmada: *āḫirüŋ*.

7022 Yazmada: *yemek*. Yazmada *yemek* kelimesi iki farklı imla [yemek (يمك), yėmek (يیمك)] ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يیمك): 2224[b].

7023 Kelimenin aslı Arapça olup ‘yavaş yavaş yaklaştırmak, işinde aşırı gitsin diye aldatmak ve mühlet, fırsat vermek’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: istadraca: 2, 536[a]. Bu kelime ilgili madde başında ise ‘kötü bir kimsenin o an için pek iyi görülen durumu, bahtı’ manasında kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: istidrāc: 1. Derece derece artırma. 2. Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıŋ erbāb-ı küfrüŋ temerrüdini artırmaḳ içün dünyāda birbiri üstüne ni‘metler iḥsānı ve bu ḳabīlden olan ṭāli‘ ü baḫt u ḳader: istidrācı uyġun.: I, 98[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: istidrâc: 1. Derece derece ilerileme. 2. Değeri, hakkı olmadığı hâlde talihin lütfuna uğrayıp kaderi düzgün gitme. 3. Şerircesine muvaffakiyet. 4. Fasık veya kâfir olduğu

Nef‘ī [*Sihām-ı Ḳażā* 57, 8, 41[7024]] [mıṣrā‘]

bu ne sırrdur ki[7025] *tükenmmez bunuŋ istidrācı*

6982. İstediği taşa başını vursun[7026]. **212/13**

6983. İsteyeniŋ ḳuluyum, istemeyeniŋ sultanı. **212/14**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 71]

6984. İsteyen alır. **212/15**

6985. İsteyen alsın, istemeyen gėri[7027] dursun. **212/16**

6986. İspanyol ḳoyunu[7028] gibi gerdan[7029] gösterir. **212/17**

6987. İsteyen gelsin, istemeyen bunda ḳalsın. **212/18**

Çelebi Sultan Mehmed Ḫan [1413 - 1421] haḳḳında…

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[7030] 100[7031]

el-Ḳıṣṣa: Süleymān Şāh[7032] *Brusa şehrinde mālik-i taḫt-gāh olup vüzerā vü ümerāsıyla ‘ayş u ‘işretde olup Amasya’da Sulṭān Meḥmed Ḫān ṭarafına bir cāsūs çıḳagelüp “Süleymān Şāh dernegini ṭaġıdup beş altı yüz ādem ile Brusa’da ‘ayş u noşa meşġūldür. Bu furṣatda üzerine varılur ėse murād-ı sulṭānī ḥuṣūlüne mevṣūldür.” deyünce Sulṭān Meḥmed Ḫān ümerāsına ḫiṭāb ėdüp “Ṭālib-i mülk olan kişi ihmāl ü tekāsül ile iş bitürmez.*

(mıṣrā‘)

---

belli bir şahsın gösterdiği isteğe uygun harika.: 455[b]. Ayrıca, bk. “Biz, onları bilemeyecekleri biçimde adım adım helake yaklaştıracağız.” ALLĀH: *Ḳur’ān*: 68. Sūratu ’l-Ḳalam 44.

7024 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: istidrāc: [ḳısm-ı evvel,] 307[a].

7025 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *ne*.

7026 Yazmada: *ursun*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur*- kelimesi, *ur*- ve *vur*- olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

7027 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

7028 Yazmada *koyun* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳoyun (قويون), ḳoyun (قيون)*] yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoyun (قويون): II, 1120[c]; ḳoyun (قيون): II, 1133[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قويون): 1501[b]; ḳoyun (قيون): 1511[b]. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631[a]; koyun: 678[a].

7029 Yazmada: *gerden*. Kelimenin aslı Farsça *gardan*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: gardan: 1080[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *gerdān* hem de *gerden* imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerdān: II, 1157[a]; gerden: II, 1157[b].

7030 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

7031 Yazmada: *101*.

7032 Süleymān Şāh: Yazmada: *Şeh-zāde Süleymān*.

furṣatı fevt eylemez ‘āḳil meger nā-dān ola

Elbette ben giderin ve murād ele girmesine sa‘y ėderin.

(naẓm)

şol ḳadar arayım şāhid-i maḳṣūdımı kim
cüst ü cūda ṭalebüm raḫşına meydān dögüne

(neṯr) ***İsteyen gelsün, kesel ü kelāl ‘arż ėden bunda ḳalsun.****” deyüp hemān ol şeb yanında mevcūd olan ‘askeriyle şitāb ėtdi ve vüzerā vü ümerā daḫı bī-iḫtiyār ardınca ılġār ėdüp mülāḳī oldılar.* ilā āḫirihi[7033]…

6988. İspanyol ismi ḳaleme gelmez. **212/19**

6989. İsteyen vėrsin, istemeyen vėrmesin. **212/20**

6990. İstidad-ı mader-zad iḳdam istemez. **212/21**

Ṣafiyye Sulṭān-zāde Meḥmed Dāniş[7034][7035] [beyt]

feyż-i isti‘dād-ı māder-zād iḳdām istemez
ḳābiliyyet ‘ışḳa bir cevherdür ibrām istemez

6991. İstenilen maldan ḫayır vardır. **212/22**

6992. İstirahati kim sevmez! **212/23**

Keçeci-zāde ‘İzzet Mollā[7036] [*Miḥnet-keşān* 29[7037]] [beyt]

düşünme efendi ‘ināyet buyur
ne var Ḥaḳḳ’a şükr istirāḥat buyur

6993. İsterse vėrsin isterse vėrmesin. **212/24**

6994. İstedikçe nazlanır. **212/25**

6995. İstedikçe nazlanan soŋradan sızlanır. **212/26**

6996. İstidat her şeyi ḳazanır. **212/27**

6997. İstidat başḳa ḫaslettir. **212/28**

Fużūlī [*Dīvān* 199, LXXV, 1[7038]] [mışrā‘]

mende[7039] Mecnūn’dan füzūn ‘āşıḳlıḳ isti‘dādı var

Nef‘ī [*Dīvān* 321, 43, 23[7040]] [beyt]

o yek-tā feylesof-i kām-kār u müsteşār-ı küll
ki isti‘dādı her tedbīrde rüşd ü sedād üzre

7033 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

7034 Ṣafiyye Sulṭān-zāde Meḥmed Dāniş: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *Dāniş*.

7035 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: isti‘dād: [ḳısm-ı evvel,] 319[a].

7036 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *‘İzzet Mollā*.

7037 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: istirāḥat: [ḳısm-ı evvel,] 309[a].

7038 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: isti‘dād: [ḳısm-ı evvel,] 319[a].

7039 Yazmada: *bende*.

7040 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: isti‘dād: [ḳısm-ı evvel,] 319[a].

Nef‘î [*Dîvân* 398, 57, 16[7041]] [beyt]

o hüner-mend-i hümâ-sâye ki isti‘dâdı
eylemiş dâniş ü iz‘ân u kemâli iḥrâz

Nâbî [*Dîvân*] Na‘t-ı Şerîf [1, 20, 2, 100[7042]] [mışrâ‘]

rütbeŋi aŋlamaġa kimsede yoḳ isti‘dâd

6998. İstidat Ḫüda-dâddır[7043]. **212/29**

Sinân Paşa *Tażarru‘ât*[7044] fıḳra

İlâhî eger ḳabûl ḳâbiliyyete göre ėse ḳâbiliyyet senden
ve eger redd isti‘dâda mevḳûf ėse isti‘dâd kimden

6999. İstima ėtmez gazel pir-i mugân. **212/30**

Mevzundur.

Ḥıfẓî [*Manẓûme-yi Ḏurûb-ı Emṯâl* 8] [mışrâ‘]

7000. İstima ḳudreti olmayandan (sağırdan) şahit olmaz. **212/31**

7001. İstidada (istihḳaḳa) set çekilmez. **212/32**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalîm Ḥaḳḳî]

Amma set çekenleriŋ (aded-i hesabı) melanet zahmetlerin çekenler pek çoḳtur; bu tecrübeten meşhut ve müspettir, dėmişler.

7002. Issı[7045] (sıcaḳ) ocağı boynuna giydirdiler[7046]. **212/33**

7003. İsraf haramdır, imsak de (ḫisset[7047] de) haramdır.[7048] **213/01**

‘Abdü ’l-Ḥalîm Ḥaḳḳî

Zira israf insanıŋ kendi emvalini beyhude ve yoḳ yere yani dünyevî ve uḫrevî, maddî ve manevî faydasız yere emvalini sarf ve telefle heder ėtmek haramdır, dėmişler; çünkü kişiniŋ şaḫsî emvalinde daḫi huḳuḳ-ı aile ve etba‘ ve iḫvan vesaire ḫuḳuḳu şer‘an ve örfen ve ḳanunen mevcut bulunmasına binaen yine şer‘an ve ḳanunen ve

---

7041 Meḥmed Ṣalâḥî: *Ḳâmûs-i ‘Oṯmânî*: iḥrâz: [ḳısm-ı evvel,] 251[a].

7042 Meḥmed Ṣalâḥî: *Ḳâmûs-i ‘Oṯmânî*: isti‘dâd: [ḳısm-ı evvel,] 319[a].

7043 Aslı Farsça olan *dâd* kelimesi, ‘hediye, bağış, ihsan’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: dâd: 494[b]. Ş. Sâmî: *ḲT*: dâd: I, 596[c].

7044 Meḥmed Ṣalâḥî: *Ḳâmûs-i ‘Oṯmânî*: isti‘dâd: [ḳısm-ı evvel,] 319[a].

7045 Yazmada: *issi*. CLAUSON: *EDPT*: isig: 246[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: isi: Isı, sıcak, sıcaklık.: 114[b]: issi: Sıcak, sıcaklık.: 115[a]. TDK: *DS*: issi (I): Yakıcı ve bunaltıcı sıcak, ısı.: VII, 2559[b]. TDK: *TTS*: ıssı: 1. Sıcaklık, hararet. 2. Sıcak.: III, 1979.

7046 Yazmada: *geydürdiler*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *keḏ*-’tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey*- ve *giy*- şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sâmî: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefîḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmânî*: geymek: cüz’-i evvel, 724[b]; giymek: cüz’-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey*- ve *giy*- farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

7047 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca ‘cimrilik’ manası ile kullanılsa da *ḫisset* kelimesi; ‘alçaklık, adilik, cimrilik, tamahkârlık’ manalarındadır. al-FÎRÛZÂBÂDÎ: *UBTḲM*: II, 231. ATAY: *A-TBL*: I, 458[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 847[a]. Ş. Sâmî: *ḲT*: I, 581[a]. TDK: *TS*: hisset: 1105[a].

7048 Bu madde başının önüne “keḏâlik” diye not düşülmüş.

aḳlen emval-i şaḫsiyeyi yoḳ yere telef ve israfa müsaade ve mesağ yoḳtur; ancaḳ huḳuḳ-ı şaḫsiyeyi tasarrufa yine şer'an ve ḳanunen mesağ mevcut bulunduğu için bir nehc-i örfî[7049] *ve şer'î yolunda ḫayır ve hasenata ve tezyid-i sermaye emrinde tasarrufa ve daire-yi itidalde maişet için sarf ve ḫarca müsaade ve mesağ-ı şer'î ve ḳanunî ve örfî de mevcut ve emsaliyle mahduttur. Binaenaleyh, "İsraf haram, imsak (ḫisset) de haramdır." Zira bunlarıŋ hürmeti ḳaziyesine fazâil-i aḫlaḳ-ı insanî de manen müteallik bulunmaḳtadır. Bununŋmuhafazası ise bir muḳteza-yı din, huḳuḳ-ı umumiye-yi insaniye ve İslamiye cümlesinden bir şart-ı aslî ve esasîdir, dėmişler.*

7004. İsraf-ı emval hüsn-i aḫlaḳ-ı beşeri bozduğu gibi imsak (ḫisset-i tab[7050]) daḫi hüsn-i aḫlaḳ-ı insanı isfat ve izale ėder. **213/02**

7005. İshaḳ[7051] ḳuşunuŋ sedası gibi sedası göŋlümü ḳarartı. **213/03**

7006. İstiḫare sünnettir. **213/04**

7007. İsḳandilci[7052] heriftir. **213/05**

7008. İslamiyet'teki muhabbet ve meveddet hep ḳuvâ-yı manevî asarıdır, zail olmaz, ḫalel gelmez. **213/06**

7009. İsḳandil ėtmeden[7053] oturmaz[7054] hilebazdır. **213/07**

7010. İstiare âdettir. **213/08**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü 'Işḳ* 36, 526] [beyt]

nūr-i siyeh olsa pāre pāre
ėtmem ben o zülfe isti'āre

7011. İstiare, kinaye, mecaz, haḳiḳat hep ḳullanılan kelamlardır; yerine göre pek ḫoş olur. **213/09**

Sünbül-zāde Vehbī[7055] [*Dīvān* 285, 51, 28[7056]] [beyt]

isti'ārāt u kināyāt u ḥaḳīḳatle mecāz
dā'imā olmadadur cārī-yi mecrā-yı suḫan

7012. İstavroz[7057] çıḳartı. **213/10**

7049 Yazmada: *'örf*.

7050 Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫisset: ḫisset-i ṭab': Ṭabī'atdeki nā-keslik.: I, 581[a]. Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca 'cimrilik' manası ile kullanılsa da *ḫisset* kelimesi; 'alçaklık, adilik, cimrilik, tamahkârlık' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 231. ATAY: *A-TBL*: I, 458[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 847[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 581[a]. TDK: *TS*: hisset: 1105[a].

7051 Yazmada: *isāḳ, isḥāḳ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: isḥaḳ ḳuşı: Haḳḳ ḳuşı, murġ-i şeb-āvīz.: I, 108[a].

7052 TDK: *TS*: iskandil: İşin iç yüzünü öğrenme, bilgi toplama, sorup soruşturma. iskandil etmek: 1. Deniz derinliğini ölçmek. 2. Soruşturmak, araştırmak. 3. Bir işin iç yüzünü araştırmak, bilgi toplamak. 4. Gözetlemek.: 1207[b].

7053 TDK: *TS*: iskandil: iskandil etmek: 1. Deniz derinliğini ölçmek. 2. Soruşturmak, araştırmak. 3. Bir işin iç yüzünü araştırmak, bilgi toplamak. 4. Gözetlemek.: 1207[b].

7054 Yazmada *otur-* kelimesi iki farklı imla ile (otur-, oṭur-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: [2]otur-: 67[b]; olur-: 150[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oturmaḳ: I, 188[a]; oṭurmaḳ: I, 208[a].

7055 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* de ve yazmada: *Vehbī*.

7056 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: isti'ārāt: [ḳısm-ı evvel,] 318[a].

7057 Yazmada: *istavraz*. Ş. Sāmī: *ḲT*: istavroz: I, 96[a]. REDHOUSE: *TaEL*: istavros: 88[b].

7013. İstiğfar ėtmek ḳuluŋ borcudur, af ve mağfiret ėtmek cenab-ı Hüda'nıŋ lütfudur. **213/11**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i ḫulḳ-ı ḥasen 226, 19b, 623[7058]] [beyt]

söyledükde sözi ėtme tekrār
yā meger ḏikr ola yā istiġfār

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i ṣabr u şekīb 262, 29b, 1046[7059]] [beyt]

yatma hengām-ı seḥer-bīdār ol
vaḳf-ı seccāde-yi istiġfār ol

Sulṭān Murād Ḫān-ı Rābi'[7060] [beyt]

ėdelüm bī-meze söz söylemeden istiġfār
dāmen-i nef'ī-yi pākīze-edāyı ṭutalum

Nābī [*Dīvān* 2, 730, 366, 5[7061]] [mıṣrā']

hem güneh hem girye-yi ḫacletdür istiġfāra şarṭ

7014. İstiḳamet, iffet insan olana yaḳışır. **213/12**

7015. İstiḳametten ayrılmamaḳ gerek. **213/13**

Fużūlī [*Dīvān* 343, CCXIX, 6[7062]] [mıṣrā']

'ilāc ėt düşmedin sāḳī mizācum istiḳāmetden

Ṣafiyye Sulṭān-zāde Meḥmed Dāniş[7063][7064] [beyt]

heb ṭoġrılıḳda vāṣıl olur tīr menzile
pek de yabāna atmayalum istiḳāmeti

7016. İstiḳlali (bilâ-merci[7065] hâkim ve amir olma) olmayan hâkim, müstaḳil icra-yı hükümet ėdemez. **213/14**

7017. İstiḳametle tahsil olunan emval her türlü[7066] mehâlikten salim olup hiyel ve desâyis ile teraküm ėden emval serian mahv ve telef olduğu gibi sahibini daḫi enva-yı mesâibe düçar ėder. **213/15**

7058 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: istiġfār: [ḳısm-ı evvel,] 322[a].

7059 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: istiġfār: [ḳısm-ı evvel,] 322[b].

7060 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: istiġfār: [ḳısm-ı evvel,] 322[a].

7061 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: istiġfār: [ḳısm-ı evvel,] 322[b].

7062 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: istiḳāmet: [ḳısm-ı evvel,] 325[b].

7063 Ṣafiyye Sulṭān-zāde Meḥmed Dāniş: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Dāniş*.

7064 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: istiḳāmet: [ḳısm-ı evvel,] 325[b].

7065 bilā-merci': Arapça *bilā* + Arapça *marci'*: Geri dönülecek, müracaat edilecek yeri, başvurulacak bir üst makamı olmayan. ATAY: *A-TBL*: marci': 2, 694[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bilā: I, 300[c]; merci': 1. Dönilecek yer, geri gelinecek maḥall, me'ād. 2. Mürāca'at olunacaḳ yer, herkesiŋ işini gördirmek ve müşkilini ḥall ėtdirmek içün baş uracaġı maḥall veyā şaḫs. 3. Bir idāre veyā me'mūruŋ tābi' oldığı neẓāret ve dā'ire-yi resmiyye.: II, 1322[b].

7066 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

İbn Sīnā[7067]

7018. İstiḳamet-i kelam alâim-i amandır. **213/16**

7019. İsḳandil ėder[7068]. **213/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 71]

7020. İslamiyet, ‘insaniyet’ dėmektir. **213/18**

7021. İslamıŋ başı şeriata bağlı. **213/19**

Baş, başa; baş şeriata bağlı.

7022. İslam’ıŋ asıl şartı beş ise de altıncısı insaftır. **213/20**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 71[7069]]

7023. İslam’ıŋ şartı beştir; bunu bilmeyen, işlemeyen keştir[7070].[7071] **213/20**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī*] Naẓm-ı ʻālī-yi şurūṭü ’l-İslām 182, 7a, 106-110] naẓm

ey sehī-serv-i ḫıyābān-ı şuhūd
nev ḫurāmende-yi bostān-ı vücūd[7072]

ʻālemüŋ meşġalesinden aḳdem
budur insāna ehemm ü elzem

ėdüp encām-ı umūrın tedbīr
eyleye ḫāne-yi dīnin taʻmīr

ėtdi endāze-yi ḥikmetle ḳıyām
penc[7073] ***erkān-ı binā-yı İslām***

bu binā içre olan rāḥatdur
ṭaşrası pā-zede-yi āfetdür

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 3[7074]] beyt

fikr ėderseŋ o ḫurūf memdūd
oldı ser-ḫadd-ı eḳālīm-i şuhūd

7024. İslamiyet, *Ḳur’an*-ı azîmü ’ş-şan ile tulu ėtmiştir; ki din-i İslam, ilim ve irfana müstenittir. **213/21**

7025. İslam’ıŋ şartından birisi de insaftır. **213/22**

7026. İslamiyet’iŋ rehberleri ilim ve irfan sahibi olanlarıdır. **213/23**

7067 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

7068 TDK: *TS*: iskandil: iskandil etmek: 1. Deniz derinliğini ölçmek. 2. Soruşturmak, araştırmak. 3. Bir işin iç yüzünü araştırmak, bilgi toplamak. 4. Gözetlemek.: 1207[b].

7069 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İslām’ıŋ şartı beş, altıncısı inṣāf, dėmişler.: 71.

7070 Ş. Sāmī: *ḲT*: keş: Aḥmaḳ, ‘aḳlsız, ḳolay aldanır. *ʻav. [ʻavām lisānı]*: II, 1168[c].

7071 Yazmada bu madde başı; “Ḍarb-ı Meṯel” başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

7072 vücūd: Yazmada: *maʻbūd*.

7073 Yazmada: *penç*.

7074 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: eḳālīm: [ḳısm-ı evvel,] 150[b].

7027. İslamiyet'iŋ alametifariḳası Kelime-yi Şehadet'tir[7075]. **213/24**

7028. İslamiyet ancaḳ ilim ve irfanla münevverdir. **213/25**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

... ki İslamiyet, 'insaniyet' dėmektir. İslam - İslamiyet, insan - insaniyet hep bir baptan gelen meseledir; çünkü İslam (din-i İslam) bir nur-ı hidayet-i rahmet-i Rahman'dır, ki nur-ı İslam nur-ı insaniyettir. İnsaniyetiŋ menba ve menşuru ve mahall-i zuhur ve sudûru, ancaḳ o nur-ı İslamiyettir; 'Ḫaliḳ-ı Yezdan'a arz-ı ubudiyet ve teslimiyet' dėmektir.

7029. İslam'ıŋ şartlarından birisi de ahdinde (sözünde) durmaḳtır. **213/26**

7030. İslamiyet'te içtihat içtihadı naḳżėtmez. **213/27**

7031. İslam'ıŋ şartı beştir, oŋa[7076] ḫizmet[7077] ėtmeyen keştir (hiçtir). **213/28**

7032. İslamiyet'te bir iman, bir itiḳat şarttır. **213/29**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

iman: 'İslamiyeti ḳalp ile tasdiḳ ve temin, dil ile iḳrar ve teyit ve ḳalbi tatmin ėtmek' dėmektir.

itiḳat: 'Din-i İslam'ıŋ haḳ olduğuna imandan soŋra din-i İslam'ıŋ emrėttiği şeyleriŋ cümlesi haḳ ve doğru olduğuna şek ve şüphe getirmeyip ḳalben sıhhatine ḳarar vėrmek ve göŋül bağlamaḳ ve hükmeylemek ve ahkâm-ı İslamiye mucibince amel ėtmek' dėmektir.

Tarifiŋ eŋ muḫtasarı budur. Mufassalını arayanlar ulum-ı diniye kitaplarına veya erbab-ı ilme müracaat ėtmek gerektir.

7033. İslam'ıŋ şartını bilmek İslam[7078] olana borçtur. **213/30**

7034. İslamiyet'te şeriat zahire hükmėder. **213/31**

7035. İslam dini aşikâredir. **213/32**

7075 Tevhid inancı, hak dinin temelini teşkil eder. İslam dinine girmek isteyen kimsenin yapması gereken ilk şey, Kelime-yi Tevhid'i içtenlikle benimsemesidir. … Kelime-yi Tevhid'in aslı, "lā ilāha illā'llāh, Muḥammadun rasūlu'llāh" cümlelerinden ibaret olup 'Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed, Allah'ın resulüdür.' şeklinde Türkçeye çevrilir. Kelime-yi Tevhid, inanç esaslarının ve dolayısıyla dinin özünü oluşturan iki temel üzerine kurulmuştur. Bunların ilki Allah'ın yüceliğini ve birliğini, ikincisi de O'nun insanlarla münasebetini sağlayan nübüvveti vurgulamaktadır. … Kelime-yi Tevhid'le aynı niteliği taşıyan Kelime-yi Şehadet, İslamiyet'in Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in nübüvvetinden ibaret bulunan iki temel ilkesini içerdiğinden bazı kaynaklarda "kelimeteyi 't-tevhîd" ve "kelimeteyi 'ş-şehâde" biçiminde tesniye sigasıyla anılmıştır. KELPETİN-ARPAGUŞ, H.: "Kelime-i Tevhid", *DİA*: 25, 214[a]-215[b].

7076 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. "O" żamīr-i ġā'ib ve ism-i işāretiniŋ mef'ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün "ڭا *(aŋa)*" ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

7077 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*t'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḍmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḍmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḍmet* imlaları ile kullanılmıştır.

7078 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112[c].

7036. İslamiyet İslamiyet'iŋ ahkâmına ḫizmetle ḳaimdir, hürmet ve adaletle daimdir. **213/33**

7037. İslam dini; ayn-i hikmet[7079], ayn-i adalettir[7080]. **213/34**

7038. İslamiyet'te ikrah yoḳtur; vicdana baḳar, haḳ ve adalete istinat ėder. **213/35**

7039. İslam[7081], İslamıŋ ḳardeşidir[7082]. **213/36**

7040. İslamiyet ilim ve irfana müstenit bir din olduğu için onuŋ rehberleri de ancaḳ ulema-yı din ve ehl-i irfandır. **213/37**

7041. İslam[7083] İslam'a eziyet ėtmez. **213/38**

7042. İslamiyetçe din; aḳlıŋ bir nevi ilminden, ḳalbiŋ bir nevi irfanından ibarettir. **213/39**

7043. İslamıŋ[7084] İslama eziyeti haramdır. **213/40**

7044. İslamiyet, itiḳat gerçi düçar-ı tezelzül olsa bile yine zeval bulmaz. **213/41**

7045. İslam[7085] İslam'a selam vėrmemek reva değildir. **213/42**

Muḥibbī *Dīvān* [644, 2184, 3] beyt

'uşşāḳdan yüzüŋ çevirürsin revā mıdur[7086]
İslām içinde vėrmeyesin bir selāmı sen

7046. İslam dini aşikârdır, İslam dininde cebir ve ikrah yoḳtur. **213/43**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 2. Sūratu 'l-Baḳara 256] āyet[7087]

lā ikrāha fī 'd-dīn

[=Dinde zorlama yoktur.]

[ALLĀH *Ḳur'ān* 3. Sūratu Āli 'İmrān 19] āyet[7088]

inna 'd-dīne 'inda'llāhi 'l-İslām

[=Şüphesiz Allah indinde din İslam'dır.]

7079 'ayn-i ḥikmet: Arapça *'ayn* + Arapça *ḥikmat*: Hikmetin kendisi, hakikati. ATAY: *A-TBL*: ḥikmat: 1, 401a; 'ayn: 3, 528b. Arapça *'ayn* kelimesinin 'bir şeyin aynısı, bizzat kendisi, hakikati' manasında Farsça izafet kesresi *-i* ile *ayn-i ...* biçiminde kullanıldığı terkiplerde izafet kesresi zamanla kalıplaşmış ve Türkçe iyelik ekiyle karıştırılmıştır; daha sonra iyelik fonksiyonunun güçlü olduğu bazı yeni kullanımlar da ortaya çıkmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: aynı - ayni: 94c. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'ayn: II, 957c.

7080 'Ayn-i 'adālet: Arapça *'ayn* + Arapça *'adālat*: Adaletin kendisi, hakikati. ATAY: *A-TBL*: 'adālat: 3, 305a; 'ayn: 3, 528b. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'ayn: II, 957c.

7081 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112c.

7082 Yazmada: *ḳardaşıdur*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662a. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023c; ḳardaş: II, 1063a. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217b. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128a. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272a.

7083 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112c.

7084 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112c.

7085 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112c.

7086 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: 'uşşāḳdan yüzin çevirürsin revā mıdur: 644, 2184, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: uşşâkdan yüzin çevirirsin revâ mıdur: 2, 336, 579, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: 'uşşāḳdan yüzüŋ çevürürsin revā mıdur: 2, 1366, 2712, 3.

7087 Yazmada: *al-āyat*.

7088 Yazmada: *al-āyat*.

7047. İslam[7089] oğlu İslamdır. **213/44**

7048. İslamiyet, ‘insaniyet’ dėmektir. **213/45**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İnsaniyetiŋ muḳtezası haḳ ve adalete müstenit maddî ve manevî fevâidi ve ecir ve mesûbâtı ihtiva ėden amal-i haseneye ḫizmet ėtmek, rehber ve pîşvâ olmaḳtır; zira insaniyet fazâil-i aḫlaḳiye cümlesinden madûddur, dėmişler.

7049. İslam’da hürriyet asıldır. **213/46**

7050. İslam[7090], İslamıŋ ḳardeşi[7091] hem yoldaşıdır; insan, insanıŋ cinstaşı hem ḳoldaşıdır[7092].[7093] **213/47**

7051. İslamlarıŋ[7094] Aristo’su[7095], Buḳrat’ı[7096]; Ebû Ali İbn Sina’dır[7097]. **213/48**

[‘Abdü ’l-Kerīm Efendi “‘Ulūm-i ‘aḳliyye cihetiyle iftiḫār-ı millet-i İslāmiyye olan şeyḫü ’r-re’īs vezīr-i a‘ẓam Ebū ‘Alī Ḥüseyn bin ‘Abdi’llāh bin Ḥüseyn bin ‘Alī bin Sīnā’nıŋ terceme-yi ḥāli[7098]”] *Taṣvīr-i Efkār*[7099] 6[7100], [4b][7101]

7052. İslamı’ıŋ (İslamiyet’iŋ) âlem-i beşeriyetdeki vasf-ı mümeyyizi “*al-‘ahdu ka ’d-dīn* [=Ahit din gibidir.]” müeddâsınca ahde vefa, aḳdolunan muḳavele ve muahede ahkâmına riayet eylemek ḳaziyesidir. **213/49**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

7089 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112c.

7090 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112c.

7091 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662a. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023c; ḳardaş: II, 1063a. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217b. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128a. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272a.

7092 CLAUSON: *EDPT*: koldaş: 619a. TDK: *TTS*: koldaş: Yardımcı, muavin, arkadaş.: IV, 2617. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoldaş: Arḳadaş, mu‘īn, yardaḳ.: II, 1110b. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳoldaş: 239a. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoldaş: Arkadaş, yoldaş.: 152b.

7093 Bu madde başı 341/01’de “İnsān, insanıŋ cinsdaşı hem ḳoldaşıdur; İslām, İslām’ıŋ ḳardaşı hem yoldaşıdur.” biçimiyle kaydedilmiş.

7094 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112c.

7095 Yazmada: *Arisṭo*. Aristo [384 - 322]: Başta mantık olmak üzere birçok ilmin kurucusu sayılan, İlk Çağ Yunan filozofu. Geniş bilgi için bk. KAYA, M.: “Aristo”, *DİA*: 3, 375b-378c.

7096 Yazmada *Bıḳraṭ’ı*. Hipokrat [m.ö. 460(?) - 375(?)]: Tıbbın babası sayılan, İlk Çağ’ın en ünlü hekimi. İslam kaynaklarında adı *Bukrât (Bokrat), Bukrâtîs, Ebukrât, İbukrât, İbukrâtîs* gibi şekillerde geçmektedir. Geniş bilgi için bk. KAHYA, E.: “Hipokrat”, *DİA*: 18, 119c-121a.

7097 Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ [ö. 428/1037]: İslam Meşşâî okulunun en büyük sistemci filozofu, Orta Çağ tıbbının önde gelen temsilcisi. Geniş bilgi için bk. ALPER, Ö. M.: “İbn Sînâ”, *DİA*: 20, 319b-322b.

7098 Yazmada: *Taṣvīr-i Efkār’da hekīm-i müşārun ileyhiŋ terceme-yi ḥālinden bir fıḳradur*.

7099 Yazmada: *eski Taṣvīr-i Efkār*.

7100 Yazmada: *Cild: 1. Numero: 4, 5, 6*.

7101 ‘Abdü ’l-Kerīm Efendi: “‘Ulūm-i ‘aḳliyye cihetiyle iftiḫār-ı millet-i İslāmiyye olan şeyḫü ’r-re’īs vezīr-i a‘ẓam Ebū ‘Alī Ḥüseyn bin ‘Abdi’llāh bin Ḥüseyn bin ‘Alī bin Sīnā’nıŋ terceme-yi ḥālī”, *Taṣvīr-i Efkār*: Şeyḫü ’r-re’īs ‘ulūm u fünūnı Asya’ya neşr eyledigi gibi Avrupaya daḫı ta‘mīm ėtmekle “millet-i İslāmiyye’niŋ Arisṭo ve Buḳraṭ’ıdur” deyü ketb-i Efrenciyyede taṣrīḥ olunmışdur.: 12 Muḥarrem 1279 / 27 Ḥazīrān [1278], Numero: 6, [4b].

7053. İslamda asıl olan hâkim[7102], ümmet olduğundandır; ki ümmet üzerine muamelat-ı nâs tatarruḳ-i ḫalelden viḳayeten nasb-ı ḫalife cumhur-ı eimmeniŋ ḳavli veçhiyle vacip olmuşdur. **213/50**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

7054. İslam (İslamiyet) menba-yı adalet ve fazilettir, binası şeriat ve alameti insaniyettir. **213/51**

Cümel-i hikemiye…

Binaenaleyh, “İslamiyet, ‘insaniyet’ dėmektir.” dėmişler.

7055. İslamlıḳ[7103] (İslamiyet); ḳalıpta değil, ḳalptedir.[7104] **213/52**

Yani ‘İslamiyet’i dil ile iḳrar, ḳalp ile tasdiḳ eylemektir.’ dėmektir.

7056. İslam[7105] olana (için) bir itiḳat, bir iman gerek. **213/53**

m. [Mükerrer[7106]]

7057. İslam[7107] olanlar için ya namus uğrunda ölmek ya şeref için yaşamaḳ vardır. **213/54**

7058. İslamiyette din ve devlet ve millet birdir. **214/01**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

… ki âlem-i İslamiyette hikmet-i siyasiye vü içtimaiye ve huḳuḳ-ı iḫvaniye vü insaniye hikmet-i esasî-yi İlahîdir. Yani İslamiyet hikmet-i esası insaniyet üzerine mübtenî bir kanun-ı İlahî, bir nur-i İlahîdir. Taḳip ėttiği tariḳ turuḳ-ı hayat-ı beşerde tariḳ-i haḳ u adalet ve uḫuvvet ü müsavat-ı beşerdir. Cebir ve gadir ve ikrah ve ikbar ve istikbar yoḳtur. İnsanlara yekdiğere ḳarşı daima rıfḳ ile muameleyi emr ü tenbih ve atalet ü batâleti ret ve ifrattan tenzih eyler ve huḳuḳ-ı beşer ü uḫuvveti, bilâ-ivaz ve lâ-garaz görüşmeleri teyit ve taḳviye için bilâ-riya muameleyi emrėder ve daha pek çoḳ o evamir-i esasiyyeleri cami ve şamil ve muhtevîdir, dėmişlerdir.

7059. İstihzadan hazer[7108] ėtmek gerek. **214/02**

7102 Yazmada: *ḥākimiyyet*.

7103 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112c.

7104 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 342/01, İnsānlıḳ; ḳālıbda -ḳıyāfetde- degil, ḳalbdedür. 342/ek2/12, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, Merḥamet; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, İnsāniyyet (insānlıḳ); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/02, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/35, İnsānlıḳ (insāniyyet, faż̄ā’il-i beşeriyye); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 386/02, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda (şaḫısda) degil, ḳalbde; īmān, i‘tiḳād evindedür. 393/01.

7105 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112c.

7106 Yazmada aynı madde başı “İslāmiyyet’de bir īmān, bir i‘tiḳād şarṭdur.” biçiminde 213/29’da yer almakta.

7107 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112c.

7108 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

Sünbül-zāde Vehbī [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-men‘-i istihzā vü nemīme 84, 411[7109]] beyt

kimseyi ėtme ṣaḳın istihzā
görme Ḥaḳḳ’uŋ ḳulını hezle sezā

7060. İstihza, bâdî-yi niza ve bais-i cidaldir. **214/03**

7061. İstihza insanlığa zinhar yaḳışmaz fena ḫuydur, saḳınmaḳ gerek. **214/04**

7062. İstihzadan maymun bile hazzėtmez. **214/05**

7063. İslam[7110] İslamlığından bihaḳḳın ḫaberi, din ve imanına itiḳat, itimat[7111] ve muhabbeti var ise mücerret bir kör nefsi için[7112] ve hayat-ı dünyası için[7113] İslam gölgesinden ayrılmaz, dar-ı din-i düşmana sığınmaz. **214/06**

7064. İsraf, kendi malından bir nevi sirḳattir. **214/07**

7065. İsraf, sefahatten[7114]; sefahat; humḳ[7115], cehalet ve belahetten tevellüt ėder. **214/08**

7066. İsraf haramdır; israfıŋ ifratı iflası, iflas tėz ölümü davet ėder. **214/09**

7067. İsrafıŋ soŋu iflas, iflasıŋ soŋu inḳırazdır (mevttir). **214/11**

Yaḥyā[7116] beyt

vāy aŋa kim ‘ömrini isrāf ėde
maṣlaḥatın ḳoya şikāre gide

[Nābī *Dīvān* 2, 1009, 744, 8[7117]] beyt

leḏḏeti inkār olunmaz beḏl ü isrāf ėtmenüŋ
āh żımnında eger endīşe-yi vām olmasa

7068. İsraf ėdeni Allah sevmez. **214/11**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i ālāyiş-i zīb-i ṣūret 234, 21b, 712[7118]] [beyt[7119]]

māluŋı eyleme bī-vech itlāf
oldı mebġūż-ı İlāhī isrāf

7109 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: istihzā’: [ḳısm-ı evvel,] 341[a].

7110 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112[c].

7111 i‘tiḳād, i‘timād: Yazmada: *i‘tiḳad ve i‘timād*.

7112 Yazmada: *kör nefs’içün*.

7113 Yazmada: *ḥayāt-ı dünyās’içün*.

7114 Aslı Arapça olan ve günümüz Türkiye Türkçesinde ‘zevke düşkünlük’ manasıyla kullanılan bu kelime; bu madde başında ‘aptallık, malını ölçüsüz ve yersiz sarf etmek, zevke düşkünlük, kendini hakir ve zelil düşürmek’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 996[a].

7115 Aslı Arapça *ḥumḳ* olan bu kelime; ‘ahmaklık, akıl azlığı, akıl bozukluğu’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 411[b].

7116 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: isrāf: [ḳısm-ı evvel,] 347[a].

7117 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: isrāf: [ḳısm-ı evvel,] 347[a].

7118 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: isrāf: [ḳısm-ı evvel,] 347[a].

7119 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme - Metin)*: Nehy-i Ālāyiş-i Zīb-i Ṣūret: mālüŋi eyleme bī-vech (be-vech) iṭlāf / oldı mebġūḍ-ı İlāhī işrāf: 234, 21b, 712.

7069. İslam[7120], İslamıŋ dünya ve aḫiret hem ḳardeşi[7121] hem yoldaşı, sırdaşı, emeldaşıdır. **214/12**

7070. İsrafıŋ yolu çoḳtur; ancaḳ hepsi çıḳmaz yoldur. **214/13**

7071. İsraf lüzumsuz yere sarf olunan aḳçe ile maldır, ki neticesi sefahattir[7122]; sefahat cehaletle hamaḳatten[7123] mütevellit belahet ve sefalettir. **214/14**

Şeyḫü 'l-İslām ʻĀrif Ḥikmet[71247125] [mıṣrāʻ[7126]]

isrāf-ı bī-lüzūm u[7127] sefāhet degil midür

7072. İsraf ile zenginlik hiçbir vaḳit cem olamaz. **214/15**

7073. İstiğna-yı göŋül için minnet ḳapısı yoḳtur. **214/16**

7074. İstiğna-yı ḳalp, ḳanaatten çıḳar. **214/17**

Bāḳī[7128] [*Dīvān* 329, 370, 4[7129]] [beyt]

mübtelā-yı ʻışḳıŋuŋ[7130] dermāndan istiġnāsı var
derdüŋe muʻtād olan diller devāyı n'eylesün

7075. İstiğna ehline göre yaraşır. **214/18**

Münīf Paşa[7131] [mıṣrāʻ]

nāzenīnler nāz u istiġnāyı āyīn ėtdiler

7076. İstiğna yerine göre maḳbuldür. **214/19**

7077. İstiğna ėden göŋle teklif yoḳtur. **214/20**

Fużūlī [*Dāstān-ı Leylī vü Mecnūn* 262, 2659[7132]] [mıṣrāʻ[7133]]

ʻāşıḳa maʻşūḳdan her dem bu istiġnā nedür

7120 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112[c].

7121 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

7122 Aslı Arapça olan ve günümüz Türkiye Türkçesinde 'zevke düşkünlük' manasıyla kullanılan bu kelime bu madde başında 'aptallık, malını ölçüsüz ve yersiz sarf etmek, kendini hakir ve zelil düşürmek' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 996[a].

7123 Yazmada: *ḥamāḳattet*.

7124 Şeyḫü 'l-İslām ʻĀrif Ḥikmet: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *ʻĀrif Ḥikmet*.

7125 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: isrāf: [ḳısm-ı evvel,] 347[a].

7126 Madde başı ile örnek uyuşmuyor. Beytin tamamı "mecbūr ėden meẓālime erkān-ı devleti / isrāf-ı bī-lüzūm u sefāhet degil midür" şeklindedir.

7127 u: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada yok.

7128 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *Fużūlī*.

7129 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: istiġnā: [ḳısm-ı evvel,] 323[a].

7130 'ışḳıŋuŋ: Yazmada: *ʻışḳuŋ*.

7131 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: istiġnā: [ḳısm-ı evvel,] 323[a].

7132 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: istiġnā: [ḳısm-ı evvel,] 323[a].

7133 Fuzuli: *Leylâ ile Mecnun*: vasldan çün āşıkı müstağni eyler bir visal / āşıka maʻşukdan her dem bir istiğna nėdür: 262, 2659.

Rāġıb Paşa [*Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 52[7134]] [beyt]

hevā-yı nefsden ser-māye-yi ʻizzetdür istiġnā
ʻazīz olmazdı Yūsuf çekmese dāmen Züleyḫā'dan[7135]

Nefʻī [*Dīvān* 112, 6, 15[7136]] [beyt]

şāh-ı dīn-perver ki teşrīf-i ḳudūmiyle zemīn
ʻarşa nāz eylerse istiġnāsı istiġnā mıdur

7078. İstiğna ėtsen ėt; tek kibrėtme. **214/21**

7079. İstifade-yi ḫususî, istifade-yi umumîyi tevlit ėder; istifade-yi umum, istifade-yi ḫususu temin eyler. **214/22**

Cümel-i hikemiye…

7080. İstifade iki nevdir: biri hâl için, diğeri istiḳbal içindir. **214/23**

7081. İstifade olunmayacaḳ şeyle şuglėtmek[7137] abestir. **214/24**

7082. İstifade aramaḳ, gayrıŋ huḳuḳunu gasbėtmemek şartıyla meşrudur. **214/25**

7083. İstifadesini düşünmeyen kimse olmaz, olursa ahmaḳtır. **214/26**

İsmāʻīl Ṣafā [beyt]

ey ḫāme güzel ifāde eyle
ey dil oḳu istifāde eyle

7084. İstifsar-ı ḫatır, iḫvana borçtur. **214/27**

Vāṣıf[7138] [beyt]

pister-i ġammda yaturken nice demler bīmār
ėtmedüŋ ḥālimi bir kerre benüm istifsār

Nedīm [*Dīvān* 47, 6, 12[7139]] [beyt]

dėdi o dem dil-i dīvāne her çi bād-ā-bād
bu ḥāletüŋ ėderüm andan aṣlın[7140] *istifsār*

7085. İstifsara gelen memur gibi gözü yılışır[7141]. **214/28**

7086. İstiḳbaliŋ ayinesi, hâliŋ ayine-yi amalidir. **214/29**

7134 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: istiġnā: [ḳısm-ı evvel,] 322[b].

7135 Yazmada: *Ḏüleyḫā'dan*.

7136 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: istiġnā: [ḳısm-ı evvel,] 323[a].

7137 Şuġl ėtmek: Arapça *şuġl* + Türkçe *ėt*-: Uğraşmak, meşgul olmak. ATAY: *A-TBL*: 2, 1116[b].

7138 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: istifsār: [ḳısm-ı evvel,] 324[b].

7139 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: istifsār: [ḳısm-ı evvel,] 324[b].

7140 andan aṣlın: Yazmada: *aṣlın andan*.

7141 TDK: *DS*: yılışmak (II): Nişan alırken bir gözünü kapatmak.: XI, 4270[b]; yılışmak (III): Korkmak, sinmek.: XI, 4270[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yılmaḳ: Kaymak.: dördüncü cilt, 891[a].

Mu‘allim Nācī [*Yād-gār-ı Nācī* 421, 17[7142]] [beyt[7143]]

ḥāl ṣayḳal-zede bir āyīne-yi ‘ālīdür
baḳ bu āyīneye andan görinür istiḳbāl

7087. İstiḳbali hâlden keşfetmek mümkündür. **214/30**

7088. İstiḳbal ḳuzuları hâlde güzel beslenmelidirler, ki istiḳbalde onlar[7144] da iyi ḳoyun olsunlar. **214/31**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

7089. İstiḳbal ömür sahifeleridir, ki her gün açılıp ḳapanır. **214/32**

7090. İstiḳbal gelecek zamana, mazi geçmişe, hâl şimdiki ana ve zamana dėnilir. **214/33**

Istılahat-ı ilmiyedendir.

Lā[7145] [beyt]

ki ėtdi ma‘nā-yı māżī ü ḥāl ü istiḳbāl
şuhūd-ı ḏātī içün kesb-i ḳudret-i güftār

7091. İstiḳbali vacip olan zata tazim ve ikramda gaflet ėtmemek gerek. **214/34**

Şeyḫü ’l-İslām Yaḥyā[7146] [*Dīvān-ı Yaḥyā* Ġazeliyyāt 145[7147]] [mışrā‘]

çıḳ istiḳbāline ta‘ẓīm ü ikrām ile yer göster

7092. “İstiḳbal ayinesi mi, iḳbal ayinesi mi?” soŋra görürsüŋ. **214/35**

7093. İstiḳbali, hâl ayinesinden gören ariftir. **214/36**

Mu‘allim Nācī [*Yād-gār-ı Nācī* 421, 17[7148]] [beyt]

ḥāl ṣayḳal-zede bir āyīne-yi ‘ālīdür
baḳ bu āyīneye andan görinür istiḳbāl

7094. İsnadı isnad-ı salim-mekin hükmündedir. **214/37**

Sünbül-zāde Vehbī [*Dīvān* 285, 51, 24] [beyt]

şā‘iriyyet aŋa isnād-ı mecāzīye çıḳar
bilmeye ol ki ḥaḳīḳatle mü’eddā-yı suḫan

İsmā‘īl Ṣafā [beyt]

redd ü taḥḳīr-i naṣīḥat ne revā
şeybe isnād-ı ḳabāḥat ne revā

7142 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: istiḳbāl: [ḳısm-ı evvel,] 326[a].

7143 Yazmada bu beytin ve ilgili madde başının yanına *(3)* notu düşülerek beytin bu madde başı ile de ilgili olduğu belirtilmiş.

7144 Yazmada: *anlar*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

7145 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: istiḳbāl: [ḳısm-ı evvel,] 326[a].

7146 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *Yaḥyā*.

7147 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: istiḳbāl: [ḳısm-ı evvel,] 326[a].

7148 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: istiḳbāl: [ḳısm-ı evvel,] 326[a].

7095. İsnat söze aldanan ahmaḳ sayılır. **214/38**

7096. İsnat söze itimat ėden daima aldanır. **214/39**

7097. İsnat (bühtan, iftira) aḫlaḳsızlar silahıdır[7149]; lakin meşru değildir, memnudur. **214/40**

7098. İstihza ėdeni istihza ėtmek âdettir; lakin istihza ėtmekten hazer[7150] ėtmek gerektir. **215/01**

7099. İslamiyet (mezâhib-i İslam), ulum ve fünûn ve ilm-i lisan velev Çin'de olsa yine ara da bul, bil yani öğren. **215/02**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira gaflet olunmaya; çünkü "Tahsil-i ilim için ar olmaz, ar ėden berhudar olmaz." dėmişler.

7100. İskender-i zamandır. **215/03**

[İskender[7151]:] Zebanzedi "Eskender".

Bāḳī [*Dīvān* 4, 1, 14] beyt[7152]

Cemşēd[7153]-i ʻayş u ʻişret ü Dārā-yı dār u gīr
Kisrā-yı ʻadl ü reʼfet ü ***İskender-i zamān***

Neşāṭī [beyt]

tedbīr-i memālikde Arisṭo gibi ṣāʼib
tesḫīr-i vilāyetde Skender-fer-i ʻālem

7101. İskender gibi ḳahramandır. **215/04**

Cevrī beyt

ḳahramān kevkebe şāhenşeh-i Ḫusrev şevket
āsmān mertebe İskender-i nuṣret aʻlām

İsmāʻīl Paşa-zāde İbrāhīm Ḥaḳḳī Beg[7154] [*Dīvān-ı Ḥaḳḳī Beg* 11] [beyt]

taḫt-ı iclāle şehenşāh[7155] Süleymān efser
mülket-i dehre cehān-bān Skender tesḫīr

7102. İskender seddi; ismi var, cismi yoḳ mesel-i Anḳa[7156]. **215/05**

7149 Yazmada: *silāḥdurlar*.

7150 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz maʻnāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

7151 İslam tarihinde daha çok efsanevî şahsiyetiyle tanınan Makedonya kralı olup asıl adı Alexandros'tur. Geniş bilgi için bk. KAYA, M.: "İskender", *DİA*: 22, 555[b]-557[b].

7152 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: Cemşīd-i ʻayş u ʻişret ü Dārā-yı dār u gīr / Kisrī-i ʻadl ü refʼet ü İskender-i zamān: 4, 1, 14.

7153 Yazmada: *Çemşēd*.

7154 Yazmada: *İsmāʻīl Paşa-zāde Ḥaḳḳī*.

7155 şehenşāh: Yazmada: *şehenşā*.

7156 metel-i ʻAnḳā: Arapça *maṯal* + Arapça *ʻAnḳā'*: Anka benzeri, Anka gibi. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki

Rāġıb Paşa [*Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 60] [beyt]

eger maḳṣūd eṯerse mıṣrā'-ı berceste kāfīdür
'aceb ḫayretdeyüm ben sedd-i İskender ḫuṣūṣunda

7103. İskender ayinesi[7157] gibi lafz-ı mevhum. **215/06**

Bāḳī [*Dīvān* 259, 258, 1] [beyt[7158]]

cām la'lündür senüŋ āyīne rūy-ı enverüŋ
adı var cām-ı Cem ü[7159] ***āyīne-yi İskender****'üŋ*

7104. İstila-yı cihana ḳıyam ėden devletler, 'kendi inḳırazını kendi arayan devletler' dėmektir; zira bu tevârîḫ-i âlem şehadetiyle müspettir[7160]. **215/07**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

7105. İsmi eski defterde oḳunmaz. **215/08**

7106. İsmiyle müsemma maḫluḳat, mevcudat daima aŋılır, tanılır[7161] ve bilinir. **215/09**

7107. İsm-i Sübhan, derde derman… **215/10**

Muḥibbī *Dīvān* [42, 6, 1] beyt

dilüŋden[7162] *gitmesün her demde Sübḥān*

---

fark: 275. Anka: İslam tasavvuf ve sanatında *anka* veya *simurg*, halk arasında *zümrüdüanka* adlarıyla anılan efsanevî kuş. Arapların *'anḳā'*, İranlıların *sīmurġ* adını verdikleri, Türkçede ise her iki şekliyle birlikte zümrüdüanka (sīmurġ u 'anḳā') olarak da adlandırılan Ön Asya efsanelerindeki bu kuş, pek çok kaynakta birlikte ele alındığı Batı'daki Eski Mısır kökenli *phoenix* ve İslamî çevrelerdeki *hümā/devlet kuşu*ndan tamamen, Hint mitolojisindeki *garuda* ile Altay mitolojisindeki çift başlı kartaldan ise kısmen farklı özelliklere sahiptir. ERDEM, S.: "Anka", *DİA*: 3, 198[c]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'anḳā': III, 30.

7157 ayine-yi İskender: İskender [ö. m.ö. 323]'e ait olduğu rivayet edilen efsanevî ayna. *Âyîne-yi âlem-nümâ* veya *âyîne-yi gîtî-nümâ* (cihanı gösteren ayna) adıyla da bilinen bu ayna hakkında çoğu efsane niteliğinde çeşitli rivayetler mevcuttur. Bunlardan birine göre, İskenderiye'ye gelmekte olan gemiler daha bir aylık yolda iken bu aynadan görülür, eğer düşman gemisi iseler güneş ışığı yansıtılarak yakılabilirmiş. … Bunun küre şeklinde mi (top ayna), yoksa düz mü olduğu tartışmalıdır. Efsaneye göre yalancılar ayine-yi İskender'e baktığı zaman görüntülerini yansıtmaz, İskender de bir kimsenin yalan söyleyip söylemediğini böylece anlarmış. … 650'ye (1252) kadar varlığını koruyan bu fener, yapıldığı çağda (m.ö. III. yüzyıl) teknik bakımdan çok ileri bir eser olarak kabul edilmiştir. Bu durum, aynaların bilinmeyen şeyleri öğrenmek için sihir yapmada ve büyücülükte kullanıldığı kanaatini yaygınlaştırmış ve bununla ilgili birçok efsanenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. … Bütün Doğu edebiyatlarında olduğu gibi Türk divan edebiyatında da İskender ve ayine-yi İskender efsanevî yönleriyle sık sık ele alınmıştır. Ayine-yi İskender tasavvufî bir terim olarak ise Allah'tan başka her şeyden arınmış ve yalnız hakikatlerin aksettiği "insan-ı kâmil"in gönlünü ifade etmektedir. Geniş bilgi için bk. PALA, İ.: "Âyîne-i İskender", *DİA*: 4, 252[b-c].

7158 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: cām la'lündür senüŋ āyīne rūy-ı enverüŋ / adı var Cām-ı Cem ü Āyīne-i İskender'üŋ: 259, 258, 1.

7159 cām-ı Cem ü: Yazmada: *cām-ı Cem'üŋ.*

7160 Aslı Arapça olan ve günümüz Türkiye Türkçesinde 'olumlu' manasıyla kullanılan bu kelime bu madde başında 'ispat edilmiş, muhakkak' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 211[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1288[b].

7161 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu'ārefeli bulunmaḳ, ma'rūf olmaḳ.: II, 871[b]. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521[a].

7162 Yazmada: *dilünden*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: dilüŋden: 42, 6, 1. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: dilinden: 2, 343, 594, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: dilüŋden: 2, 1277, 2513, 1.

kim oldur ḳullaruŋ derdine dermān

7108. İsmi var, cismi yoḳ dehanıŋdır. **215/11**

[Yaḥyā Naẓīm *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* Müfredāt I, 125] mışrāʻ

7109. İsmini eski kütükten baḳmalı. **215/12**

7110. İsmini defterden silmişler. **215/13**

7111. İsmi alay defterinden silinmiş. **215/14**

7112. İsmi defterde oḳunmaz. **215/15**

7113. İsmi yoḳ. **215/16**

7114. İsmine mim ḳoymuşlar. **215/17**

7115. İsmini soran yoḳ. **215/18**

7116. İsmi cismi belirsiz. **215/19**

7117. İsmi var, cismi yoḳ; mesel-i Anḳa[7163]. **215/20**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 71[7164]]

Lā

ʻAnḳāʾnıŋ aṣlı olsa da görsek naṣıl uçar?

7118. İsim değiştirmekle cisim değişmez. **215/21**

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

… ki "Şap şaptır, şeker şekerdir. Şap şeker olmaz, şeker şap olmaz. Şapla şekeri farḳ ėtmeyen âdem adam[7165] mıdır? dėmişler. Eğerçi olursa her ikisi suni taḳlit

---

7163 meṯel-i ʻAnḳā: Arapça *maṯal* + Arapça *ʻAnḳāʾ*: Anka benzeri, Anka gibi. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275. Anka: İslam tasavvuf ve sanatında *anka* veya *simurg*, halk arasında *zümrüdüanka* adlarıyla anılan efsanevî kuş. Arapların *ʻanḳāʾ*, İranlıların *sīmurġ* adını verdikleri, Türkçede ise her iki şekliyle birlikte zümrüdüanka (sīmurġ u ʻanḳāʾ) olarak da adlandırılan Ön Asya efsanelerindeki bu kuş, pek çok kaynakta birlikte ele alındığı Batı'daki Eski Mısır kökenli *phoenix* ve İslamî çevrelerdeki *hümā/devlet kuşu*ndan tamamen, Hint mitolojisindeki *garuda* ile Altay mitolojisindeki çift başlı kartaldan ise kısmen farklı özelliklere sahiptir. ERDEM, S.: "Anka", *DİA*: 3, 198[c]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ʻanḳāʾ: III, 30. Bu madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan "Anka" ifadesinin de atıf yapılan madde başındaki şekle benzer biçimde "mesel-i Anka" olarak aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İsmi var, cismi yoḳ. ([bk.] ʻAnḳā…): 71; ʻAnḳā gibi ismi var, cismi yoḳ.: 330. Bu sebeple, bu madde başının işaret edilen maddeyi de gösterecek biçimde yukarıdaki şekilde kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

7164 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İsmi var, cismi yoḳ. ([bk.] ʻAnḳā…): 71. Buradaki "Anka" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Anka gibi ismi var, cismi yok." maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: ʻAnḳā gibi ismi var, cismi yoḳ.: 330.

7165 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca,

olur. Taḳlit haḳiḳat olmaz. Haḳiḳat taḳlit[7166] *olursa maḳbul olmaz. Maḳbul olmayan şey merdûddur. Merdûd*[7167] *taḳlittir. Taḳlit haḳiḳat olmaz, haḳiḳat taḳlit olmaz.*

7119. İsmi müsemmasına mutabıḳ. **215/22**

7120. İsmini bozmuşlar. **215/23**

7121. İsmini taşa ḳazmışlar. **215/24**

7122. İsmini taşından bile ḳazımışlar. **215/25**

7123. İsmini cismini değiştirmiş[7168]. **215/26**

7124. İsmi değişmiş. **215/27**

7125. İsmine "Çapanoğlu[7169]" dėrler. **215/28**

7126. İsmi soŋradan ḳonmuş. **215/29**

7127. İsmi Yusuf[7170] olmaḳla[7171] herkes güzel olmaz. **215/30**

7128. İsmimi sorar iseŋ Ḫıdır, elimden gelen budur. **215/31**

7129. İsim değiştirmekle tabiat değişmez. **215/32**

7130. İsmail'dir[7172] cedd-i Resul… **215/33**

7131. İsmini kütüğe yazdırdı. **215/34**

---

yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

7166 Yazmada: *taḳlīdd*.

7167 Yazmada: *merūdūd*.

7168 Yazmada bu (215.) sayfadaki *değiş-* kelimeleri iki farklı imla ile (دكيشمك, دكشمك) yazılmış. Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu sebeple, ilgili kelimenin ikinci imlasının hem *değiş-* hem de *deŋiş-* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. TDK: *DS*: deniştirmek: Değiştirmek.: IV, 1424[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

7169 AYVERDİ: *MBTS*: Çapanoğlu: Aslında bir derebeyi ailesinin adı olan kelime 'karışık, başa dert olacak belalı iş veya durumla karşılaşmak' anlamında *altından çapanoğlu çıkmak* deyiminde ve bu deyimin değişik şekillerinde kullanılır.: 212[b].

7170 Burada Hz. Yusuf aleyhisselama telmih vardır; zira Hz. Yakub'un oğlu ve İsrailoğulları'na gönderilen bir peygamber olan Hz. Yusuf'un güzelliği, darbımesel hâline gelmiştir. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "Yûsuf", *DİA*: 44, 1[a]-5[a].

7171 Yazmada: *olmaġla*.

7172 İsmail: Hz. İbrahim'in oğlu, *Kur'an*'da adı geçen bir peygamber. … Dilinin Arapça oluşu ve Arapların nesebinin ona bağlanması, Hz. İbrahim'in oğlu ve Hz. Muhammed'in ceddi olması, Kâbe'nin inşasında İbrahim'le birlikte çalışması, kurban edilme hadisesinde babası karşısındaki teslimiyet ve itaati, onun yerine kurban edilmek üzere bir koç gönderilmesi, Resul-i Ekrem'in, "Ben iki kurbanlığın oğluyum." diyerek onunla iftihar etmesi gibi hususlara dayalı olarak Müslümanlar İsmail'e özel bir saygı duymuşlardır. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "İsmâil", *DİA*: 23, 76[b]-80[c]. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 2. Sūratu 'l-Baḳara 125, 127, 133, 136, 140; 3. Sūratu Āli 'İmrān 84; 4. Sūratu 'n-Nīsā 163; 6. Sūratu 'l-An'ām 86; 14. Sūratu İbrāhim 39; 19. Sūratu Maryam 54; 21. Sūratu 'l-Anbiyā 85; 37. Sūratu 's-Ṣāffāt 107; 38. Sūratu Ṣād 48.

7132. İsmi kütükte yoḳ. **215/35**

Us

7133. Üstüne çıḳtı.[7173] **216/01**

7134. Usta[7174] çıḳtı, üstüne çıḳtı. **216/02**

7135. Üstüme iyilik sağlıḳ… **216/03**

7136. Üstüne toz ḳondurmaz. **216/04**

7137. Üstünden ḳuş uçurmaz. **216/05**

7138. Usta ḫırsız ev sahibini bastırtır. **216/06**

7139. Usta ustaya alet vėrmez. **216/07**

7140. Ustalıḳ ile iş becerir. **216/08**

7141. Üstada[7175] hürmet ėtmek gerek, ḫizmet[7176] gerek. **216/09**

7142. Üstada ḫizmet ėtmek gerek. **216/10**

7143. Üstada hem ḫizmet hem hürmet ėtmek gerek. **216/11**

Ṣāhidī [*Tuḥfe-yi Ṣāhidī* 20ᵇ] [mıṣrā‘[7177]]

ėt ustāda ḫıdmet ṣaḳın olmaġıl lūş[7178]

7144. Üstadına ḫizmet ėden duasını alır. **216/12**

7145. Üstadınıŋ duasını alan oŋar, almayan doŋar. **216/13**

7146. Üstat haḳḳı büyüktür, ödenemez; meğerki[7179] üstadı haḳḳını helal ėde ve haḳḳında ḫayır dua eyleye. **216/14**

7173 Yazmada bu (216.) sayfada yer alan ilk sekiz madde başının yanına, ilgili madde başlarının *Ev* sırasına kaydedilmesi gerektiği için, “Ṣırasına geçirilecek.” notu düşülmüş.

7174 Aslı Farsça olan (ustā<ustād) *usta* kelimesi; Farsçada *ustā (استا)* imlası ile, Osmanlı Türkçesinde ise *ustā (استا)*, *ustā (اوستا)* ve *usta (اوسته)* imlaları ile müstameldir. İlgili kelime, yazmada ise *ustā (اوستا)* (bk. 446/07) ve *usta* (اوسته) (bk. 216/06) imlaları ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: ustā (استا): 49ᵃ; ustād: 49ᵃ; ūstād: 120ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: ustā (استا): 87ᵃ; ustā (اوستا): 252ᵇ; usta (اوسته): 253ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: usta (اوسته): I, 206ᵃ.

7175 Yazmada *üstat* kelimesi *ūstād* ve *ustād* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de ilgili imlaların ikisi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ustād: 49ᵃ; ūstād: 120ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: ustād: 87ᵇ; ūstād: 252ᵇ.

7176 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdmaᵗ*’tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834ᵃ; ḫıḏmet: 834ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574ᵇ. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

7177 Ṣāhidī: *Tuḥfe-yi Ṣāhidī*: fe‘ūlün fe‘ūlün fe‘ūlün fe‘ūlün / ėt ustāda ḫıdmet ṣaḳın olmaġıl lūş: 20ᵇ.

7178 *lūş*: Cahil, aptal. STEINGASS: *CP-ED*: lūş: 1181ᵇ. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: lūş: … Aġzı egri kimseye dėnür. … Bī-ḫᵛud ve bī-ḫaber ma‘nāsınadur.: 739. REDHOUSE: *TaEL*: loş: 1643ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: loş: 2. Tenbel, beṭī’, gevşek: Loş ādem.: II, 1247ᶜ. TDK: *DS*: loş: 1. Tembel, işe yaramaz, davranışları ağır olan (kimse). 2. Sölpük, gevşek.: IX, 3088ᵇ.

7179 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında hem de ‘oysa, hâlbuki’ manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında, *meğerse* ifadesi ise ‘oysa, hâlbuki’ manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302ᵇ. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş.

7147. Üstadınıŋ duasını almış. **216/15**

7148. Üstadınıŋ ẖayır duasını alan feyiz bulur. **216/16**

7149. Üstada ẖizmet ėtmiş âdemdir. **216/17**

7150. Üstadını memnun ėden, kendi de memnun olsa gerek. **216/18**

7151. Üstadını sevindiren, kendi de sevinir. **216/19**

7152. Üstat üstattır, üstada taḳaddüm olmaz. **216/20**

7153. Üstat güldür[7180]. **216/21**

7154. Üstadını inciten[7181] kör ve ker[7182] olur. **216/22**

Dede ‘Ömer Rūşenī[7183] *Āṯār-ı ‘Işḳ* 75 [tuyuğ[7184]]

sögme ustāduŋa zinhār ey püser
nīşe kim ustādına her kim söger
inine üren uyuz it gibi ol
‘āḳıbet olur uyuz u kūr u ker

7155. Üsküdar ḳayıḳçısı gibi… **216/23**

7156. Üsküdar da İstanbul da madûddur, adet madûduyla mahsup ve madruptur. **216/24**

7157. Üsküdar işgüzarlarındandır. **216/25**

7158. Üsküdar’da var üç Numan[7185] evi: dünyevî ve uẖrevî ve Mevlevî. **216/26**

Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

7180 Bu kelime *göldür* şeklinde de okunabilir.

7181 Yazmada: *inẖiden*.

7182 Aslı Farsça olan bu kelime, ‘sağır’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: kar: 1019[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kar: 638.

7183 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī*. *Āṯār-ı ‘Işḳ*, Dede ‘Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]’nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne’deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*: 9, 82[c]. Yazmada ise *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ın müellifi olarak Dede ‘Ömer Rūşenī’nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

7184 Dede ‘Ömer Rūşenī: *Āṯār-ı ‘Işḳ*: sögme ustāduŋa zinhār ey püser / nīşe kim ustādına her kim söger / inine üren uyuz it gibi ol / ‘āḳıbet olur uyuz u kūr u ker: 75. AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: sögme üstāduŋa zīnhār iy püser / nīşe kim ustādına her kim söger / inine üren uyuz it gibi ol / ‘āḳıbet olur uyuz u kūr u ker: 263, 8. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: sögme üstâduŋa zinhâr iy püser / nişe kim üstâdına her kim söger / öynine uran uyuz it kimi ol / ‘âkıbet olur uyuz u kûr u ker: 231, 49.

7185 Aḥmed Cevdet Paşa: *Tārīẖ-i Cevdet*: İttifāḳāt-ı ġarībedendür ki ol ‘aṣrda eyyām-ı ṣayfda Üsküdar’da sākin üç Nu‘mān Beg var ėdi. Biri çavuşbaşılıḳdan ma‘zūl[en] Edirne’de ve dīgeri silaḥşorlıġı terk ile Ġalaṭa şeyẖi olup ba‘de ’l-‘azl Üsküdar’da ẖānesini tekye ėderek birḳaç sene icrā-yı āyīn eyledükden ṣoŋra orada fevt olup biri daẖı İsmā‘īl’de vefāt ėden işbu Selanikli Nu‘mān Beg’dür. Ol zamān ba‘ż ẓurefā (beyt) “Üsküdar’da vardur üç Nu‘mān evi / dünyevī vü uẖrevī vü Mevlevī” deyüp uẖrevī ile Selānikli Nu‘mān Beg’i ḳaṣd ėtmişdür, ki gūyā riyā-yı taḥṣīl-i umūr-ı uẖreviyyeye sā‘ī oldıġını iẓhār ėderdi. Bunlaruŋ vefātlarından ṣoŋra ẓurefādan birisi daẖı (beyt) “Üsküdar’da ḳalmadı Nu‘mān evi / dünyevī ne uẖrevī ne Mevlevī” dėmiş ėdi deyü Fā’iḳ Efendi’nüŋ kendü ẖaṭṭıyla olan mecmū‘āsında görülmişdür.: 6, 108.

Zürefadan biri…

[Aḥmed Cevdet Paşa] *Tārīḫ-i Cevdet* 6, 109 beyt[7186]

7159. Üsküdar'da ḳalmadı Numan evi: ne dünyevî ne uḫrevî ne Mevlevî. **216/27**

Diğer zürefadan biri…

[Aḥmed Cevdet Paşa] *Tārīḫ-i Cevdet* 6, 109 beyt[7187]

7160. Üsküdar'a ḳaradan yol arar. **216/28**

7161. Üsküdar[7188]; eski dar[7189], eski duvar[7190] gibi. **216/29**

7162. Üsküdar'da oturup sabah aḳşam İstanbul'u seyir ve temaşa eylemek pek ḫoştur. **216/30**

Mücerreptir, abd-i âcizce de [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]…

7163. Üsküdar, İstanbul'a âşıḳ bir ḳalendere beŋzer; İstanbul, maşuḳuna uzaḳtan güler bir dilbere beŋzer. **216/31**

7164. Üslub-ı beyan, aynıyla (ayn-i) insandır[7191]. **217/01**

7165. Üslüpsuz kelam, neticesiz meram hep birdir. **217/02**

7166. Üslub-ı lisan, ayn-i lisandır[7192]. **217/03**

7167. Üslupsuz (lehçesiz) lisan taḳlit sayılır, taḳlit ise sahih değildir. **217/04**

7186 Aḥmed Cevdet Paşa: *Tārīḫ-i Cevdet*: Ol zamān baʻż ẓurefā (beyt) "**Üsküdar'da vardur üç Nuʻmān evi / dünyevī vü uḫrevī vü Mevlevī**" deyüp uḫrevī ile Selānikli Nuʻmān Beg'i ḳaṣd ėtmişdür, ki güyā riyā-yı taḥṣīl-i umūr-ı uḫreviyyeye sāʻī oldıġını iẓhār ėderdi. Bunlaruŋ vefātlarından ṣoŋra ẓurefādan birisi daḫı (beyt) "Üsküdar'da ḳalmadı Nuʻmān evi / dünyevī ne uḫrevī ne Mevlevī" dėmiş ėdi deyü Fā'iḳ Efendi'nüŋ kendü ḫaṭṭıyla olan mecmūʻāsında görülmişdür.: 6, 109.

7187 Aḥmed Cevdet Paşa: *Tārīḫ-i Cevdet*: Ol zamān baʻż ẓurefā (beyt) "Üsküdar'da vardur üç Nuʻmān evi / dünyevī vü uḫrevī vü Mevlevī" deyüp uḫrevī ile Selānikli Nuʻmān Beg'i ḳaṣd ėtmişdür, ki güyā riyā-yı taḥṣīl-i umūr-ı uḫreviyyeye sāʻī oldıġını iẓhār ėderdi. Bunlaruŋ vefātlarından ṣoŋra ẓurefādan birisi daḫı (beyt) "**Üsküdar'da ḳalmadı Nuʻmān evi / dünyevī ne uḫrevī ne Mevlevī**" dėmiş ėdi deyü Fā'iḳ Efendi'nüŋ kendü ḫaṭṭıyla olan mecmūʻāsında görülmişdür.: 6, 109.

7188 Üsküdar adının anlamı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunun 'altın şehir' anlamında *khrysopolis*'ten veya Roma hâkimiyeti döneminde *scutari* denilen, deri kalkan kullanan imparatorluk muhafızlarının yerleştiği yeri ifade eden *scutarion*'dan geldiği belirtilir. Ayrıca 'menzilhâne, menzil atı, ulak, ulakların mektup koydukları kese' anlamlarına gelen Farsça *askudār/uskudār* kelimesiyle ilişkilendirildiği de görülür. Halk rivayetlerinde ses benzeşmesinden hareketle "eski" ve "dâr" (ev) kelimelerinden meydana geldiği yolundaki bilgiler bir önceki görüş gibi anlamsızdır. BOSTAN, M. H.: "Üsküdar", *DİA*: 42, 364[c].

7189 Aslı Arapça *dār* olan bu kelime; 'yer, konak, memleket, bölge' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 606[a].

7190 Yazmada: *dīvār*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

7191 'ayn-i insān: Arapça *'ayn* + Arapça *insān*: İnsanın aynısı, kendisi, çok benzeri. ATAY: *A-TBL*: insān: 1, 73[a]; 'ayn: 3, 528[b]. Arapça *'ayn* kelimesinin 'bir şeyin aynısı, bizzat kendisi, hakikati' manasında Farsça izafet kesresi *-i* ile *ayn-i …* biçiminde kullanıldığı terkiplerde izafet kesresi zamanla kalıplaşmış ve Türkçe iyelik ekiyle karıştırılmıştır; daha sonra iyelik fonksiyonunun güçlü olduğu bazı yeni kullanımlar da ortaya çıkmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: aynı - ayni: 94[c]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'ayn: II, 957[c].

7192 'ayn-i lisān: Arapça *'ayn* + Arapça *lisān*: Dilin kendisi, hakikati. ATAY: *A-TBL*: 'ayn: 3, 528[b]. AYVERDİ: *MBTS*: aynı - ayni: 94[c]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'ayn: II, 957[c].

Eş

7168. Eş gerek, dost gerek; herkese bir eş, bir post gerek. **217/05**

7169. Eş ister, dost ister, yüz sürmeğe post ister. **217/06**

7170. Eş ister, dost ister; sözleşmek[7193] için can, yâran ister; canan dertleşmek için can yoldaşı[7194] ister. **217/07**

7171. Eş ister, dost ister, sırdaşacaḳ[7195] yâran ister; can, canan ister. **217/08**

Aḥmed Midḥat [“Kitāb Müṭāla‘ası”] *Ṭaġarcıḳ*[7196] 1, 4[b][7197]

Sizin bugün dostunuz, eḫibbānız vardur, ki ṣuḥbetine cān atarsınız; çün-ki muḥāżarasından müteleḏḏiḏ olursunuz. Yarın o dostunuz vefāt eder. Te’essüfünüzden aġlarsınız. Sebeb? Çün-ki insān peri ṭutmış gibi dünyāda yapayalnız yaşayamayup ***eş ister, dost ister, te‘āṭī-yi efkār edecek yārān ister, cānān ister****. Ḥālbuki sözünden, ṣuḥbetinden ḫ*[y]*uşlanılur; muḥāżarası rūḥa feraḥ vérür ādemler az bulunur. İşte sizin o vefāt éden dostunuz birçoḳ ādemler içinden arayup buldıġınız eḫibbādan oldıġı içün ġaybūbetine te’essüf étdiniz. Öyle degil mi? Elbette öyle olacaḳ, başḳa sebebi yoḳdur.* ilā āḫirihi[7198]…

7172. Eş dost gerek, eşe dosta baḳmağa hem baş gerek hem aş gerek. **217/09**

7173. Eşini ağlatan, gülmemiş. **217/10**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 54]

7174. Eş dost gerek, eş dosta aş gerek. **217/11**

7175. Eş dost gerek, eş dosta aş gerek, her sırrı saḳlayan sırdaş gerek, her derde aşina[7199] hem yoldaş gerek. **217/12**

7176. Eşiŋ dostuŋ olsun; amma sırrıŋı saḳlayan sırdaşıŋ olsun, her derdiŋe aşina hem yoldaşıŋ olsun. **217/13**

el-Ḥācc Seyyid Sögüdli Süleymān Rüşdī[7200] [*Manẓūme-yi Aḥvāl-i ‘Alāḳa* 12] beyt

dā’imā sırrıma hem sırrdaş édi
her derdime āşnā hem yoldaş édi

7193 CLAUSON: *EDPT*: sõzle-: 863[a]; sõzleş-: 864[a]. TDK: *TTS*: sözlemek: Söylemek.: V, 3555. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sözlemek: Söylemek. Maḳāle. Nuṭḳ. Suḫan. Güft-gū étmek. Tekellüm ve beyān ve ifāde eylemek.: 190[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sözleş-: 1. Konuşmak, söyleşmek. 2. Hitap etmek.: 242[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sözleşmek: Söz étmek, mu‘āraza eylemek, birbirine sert ve nā-sezā söz söylemek.: I, 747[a].

7194 Yazmada: *yoldaş*.

7195 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: sırdaşmaq: Gizli konuşmak, fısıldaşmak, ağız ağıza konuşmak.: 304.

7196 Yazmada: *Ṭaġarcıḳ risālesinden bir fıḳradur*.

7197 Yazmada: *5*.

7198 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür démekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

7199 Bu kelimenin aslı Farsça *āşnā*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: 66[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin imlası aynı kalmakla birlikte hem *āşnā* hem de *āşinā* telaffuzu kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: āşnā: Aşlı Fārsīde şīn’i sākin éken lisānımızda ġalaṭ olaraḳ meksūr oḳunur: I, 35[b]. Bu sebeple, bu kelime; alıntılarda *āşnā*, madde başlarında *āşinā* olarak kaydedilmiştir.

7200 Yazmada: *Sögüdī Rüşdī*.

7177. Eşsiz dostsuz hayvan bile yaşamaz. **217/14**

7178. Eşinden ayrılmış ḳuzu gibi maŋrar[7201] (meler). **217/15**

7179. Eşinden ayrılmış ikiz sıŋardır[7202]. **217/16**

7180. Eşinden ayrılmış. **217/17**

7181. Eşten dosttan ayıp. **217/18**

7182. Eşi dostu baḳmaḳ gerek. **217/19**

7183. Eşini dostunu ağlatan gülmez. **217/20**

7184. Eşsiz dostsuz insan için, yaşamaḳ müşküldür. **217/21**

7185. Eş dost sağ olsun. **217/22**

7186. Eş dost olsun da mal mülk olmasa olmasın. **217/23**

7187. Eşinden ayrılmış ḳumru[7203] gibi. **217/24**

7188. Eşinden ayrılmış güvercin[7204] gibi. **217/25**

7189. Eşinden ayrılmış buzağıya beŋzerdi. **217/26**

7190. Eşini bulan işini bilir. **217/27**

7191. Eşi düşmemiş sığır gibi ḳıvranır. **218/01**

7192. Eşi düşmemiş ḳoyun gibi… **218/02**

7193. Eşi düşmüş gibi sevindi. **218/03**

7194. Eşini ḳaçırmış. **218/04**

7195. Eşi yanında… **218/05**

7196. Eşe dosta görünmek gerek, eş dost ḫatırın sormaḳ gerek. **218/06**

7201 Günümüz Türkiye Türkçesinde *banlamak* biçiminde kullanılan bu kelime, 'bağırmak' manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: maŋra-: 770[b]. TDK: *TTS*: baŋlamak: Yüksek sesle bağırmak.: I, 398; meğremek: Melemek.: IV, 2801. REDHOUSE: *TaEL*: banglamaḳ: 336[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: man͡gramaḳ: 276[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: manġra-: 177[b]. TDK: *TS*: banlamak: 251[a].

7202 CLAUSON: *EDPT*: sıŋār: 840[b]. TDK: *DS*: sınar, sıŋar: 1. Akraba, yakın. 2. Eşdeğer, denk. 3. Sıra, dizi.: X, 3609[b]; sınar: Benzer.: XII, 4689[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sanar: Denktaş, denk, eşit.: 226[a]. ÖNER: *K-TTS*: sıŋar: 1. Çift olan şeylerden birisi, tek. 2. Sadece birisi. 3. Biricik, yegâne. 4. Gibi, benzer, eş.: 272[a].

7203 Aslı Arapça *ḳumrī* olan bu kelime, yazmada her üçü de Osmanlı Türkçesinde müstamel üç farklı imla ile (قمری, قومرو, قومری) kullanılmış. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-ḳumriyy[at]: II, 87. STEINGASS: *CP-ED*: ḳumrī: 988[b]; ḳumrīyat: 988[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳumrı (قمری): 1473[a]; ḳumru (قومرو), ḳumrı (قومری): 1497[b].

7204 Yazmada: *gögercin*. CLAUSON: *EDPT*: kögürçgün: 713[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gögercin [Zebān-zedi: *güvercin*]: II, 1208[c]. TDK: *DS*: göğerçin: Güvercin.: VI, 2128[b].

7197. Eşe dosta danışmadan[7205] ḳaftan[7206] biçme. **218/07**

7198. Eşe dosta danışmaḳ[7207] gerek. **218/08**

7199. Eşi dostu çoḳtur; amma başına faydalısı yoḳtur. **218/09**

7200. Eşe dosta danışmadan[7208] ḳarpuz kesme. **218/10**

7201. Eşini ḳurt[7209] yėmiş. **218/11**

7202. Eşi esine[7210] (ḫatırına) düşmüş. **218/12**

7203. Eşe dosta danışmadan[7211] iş görmezler. **218/13**

7204. Eşe dosta danışmadan[7212] kesilen ḳarpuz ya ḫam çıḳar ya çürük. **218/14**

7205. Eşti[7213] (ḳarıştırdı) savurdu. **218/15**

7206. Eş Mehmet'iŋ oğlu Eş Ali Molla. **218/16**

7207. Eşti[7214], külünü göğe savurdu. **218/17**

7208. Eş'âr böyle söyler üstat söyleyince. **218/18**

Nā'ilī-yi Ḳadīm mışrā'

7205 Yazmada: *ṭanışmadan*. Bu kelime, yazmada *danış-* ve *ṭanış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup bu imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re'yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

7206 Yazmada: *ḫaftān*. Kökeni ile ilgili farklı görüşler (Farsça <*ḫaftān*, Türkçe <**ḳāp ṭōn*) olan bu kelime, hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde *ḫaftān* ve *ḳaftān* imlaları ile müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 1918. CLAUSON: *EDPT*: kaftān: 582[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ḫaftān: 468[a]; ḳaftān: 980[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḳufṭān: 352[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaptan: 639. REDHOUSE: *TaEL*: ḫaftān: 856[b]; ḳaftan: 1465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaftān: I, 585[a]; ḳaftān: II, 1077[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kaftan: 603[b]. NİŞANYAN: *NS*: kaftan: 399[b]. TDK: *TS*: kaftan: 1265[b]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

7207 Yazmada: *ṭanışmaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

7208 Yazmada: *ṭanışmadan*. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

7209 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

7210 YUDAHİN: *KS*: es I: Hafıza; akıl; şuur; muhayyile.: 339[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: es: 1. Hafıza, hatır. 2. Akıl, zihin.: 111[b].

7211 Yazmada: *ṭanışmadan*. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

7212 Yazmada: *ṭanışmadan*. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

7213 TDK: *DS*: eşmek (V): Toplanmış bir şeyi dağıtmak.: V, 1795[b]. CLAUSON: *EDPT*: eş-: 255[b].

7214 TDK: *DS*: eşmek (V): Toplanmış bir şeyi dağıtmak.: V, 1795[b]. CLAUSON: *EDPT*: eş-: 255[b].

Lā[7215] beyt

taḥsīne olur ḳatı sezā-vār
bir dilde güzel diyenler eş‘ār

7209. Eş‘âr-ı suznâk ile hussâdı Âteşî yaḳmaḳta mı o[7216] ateş-i suzan ne demdedir? **218/19**

Rūḥī-yi Baġdādī [*Külliyyāt-ı Eş‘ār-ı Rūḥī-yi Baġdādī* Tevārīḫ ü Ḳaṣā’id 58[7217]] [beyt]

7210. Eşme kömürüdür, eşme. **218/20**

7211. Eşme kömürü gibi baş tutma. **218/21**

7212. Eşti, deşti, yıḳtı, savurdu; ḫarmanını[7218] kül, ḫarap ėtti. **218/22**

7213. Eşi bulunmayan şey olmaz. **218/23**

7214. Eşi olmayan bir Allah var. **218/24**

7215. Eşref-i ümmet, ḳavm-i Arap… **218/25**

Ḫāḳānī *Ḥilye-yi Ḫāḳānī*[7219] [32[7220]] [beyt[7221]]

ittifāḳ ėtdiler eşrāf-ı ‘Arab
ekṯer[7222] ol mūy-ı miyānuŋ ṣaçı heb

7216. Eşref maḫluḳ, insandır. **218/26**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* 177, 5b, 54] [beyt]

eşref-i eşref-i envā‘-ı beşer

7217. Eşḳıya, lütfu bilmez. **218/27**

Nef‘ī [*Dīvān* 298, 39, 13[7223]] [beyt]

eşḳiyā luṭfuŋı zīrā unudur bir demde
ehl-i dil böyle ėder medḥiŋi ammā taḥrīr

7218. Eşek ölür, semeri ḳalır; cahil ölür, kederi ḳalır; âlim ölür, eseri ḳalır. **219/01**

7219. Eşek ölse (mürt olsa) semeri ḳalır, at ölürse kemeri (yuları) ḳalır. **219/02**

7215 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: eş‘ār: [ḳısm-ı evvel,] 112[b].

7216 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: “O” ism-i işāretine “lām” ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; “şol” gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalnız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

7217 Rūḥī-yi Baġdādī: *Külliyyāt-ı Eş‘ār-ı Rūḥī-yi Baġdādī*: Tevārīḫ ü Ḳaṣā’id: eş‘ār-ı sūz-nāk-ile ḥussādı Ātişī / yaḳmaḳda mı o ātiş-i sūzān ne demdedür: 58. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: eş‘ār: eş‘ār-ı sūz-nāk ile ḥussādı Ātişī / yaḳmaḳda mı ol ātiş-i sūzān ne demdedür: [ḳısm-ı evvel,] 112[b].

7218 Yazmada *harman* kelimesi, iki farklı imla ile [ḫarman (خرمان), ḫirmen] kullanılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *ḫirman* hem de *ḫarman* telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫirman, ḫarman: 456[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫirman: 322. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫirmen, ḫarman (خارمان)* ve *ḫarman (خرمان)* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarman (خارمان): 820[a]; ḫarman (خرمان): 841[b]; ḫirmen: 842[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫarman (خرمان): I, 579[a]; ḫirmen: I, 579[b].

7219 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Ḥilye-yi Peyġamberī*.

7220 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: eşrāf: [ḳısm-ı evvel,] 112[a].

7221 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

7222 Yazmada: *ekṯerī*.

7223 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: eşḳiyā’: [ḳısm-ı evvel,] 114[a].

7220. Eşek semeriyle, semer kemeriyle yaḳışır. **219/03**

7221. Eşek de Allah'ıŋ mazlum bir maḫluḳudur. **219/04**

7222. Eşek gibi ḫizmetçi malıŋ olsun, her işiŋe yarar. **219/05**

7223. Eşek aḫırına[7224] at bağlansa ya eşek at olur ya at eşek olur. **219/06**

Kinaye ve mecazî sözdür.

Kānī[7225] [1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Ātāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[7226] [cüz'-i ṯānī,] 108[7227]

"*sen yine eski ḫar eski pālān*
ḳaçan ādem olacaḳsın ḥayvān"[7228]

diyerek çeşm-i ḫasret-i dīdesini girye-nāk eylemiş ve dėmiş ki "Ey ḫar-ı lā-yefhem, bu 'aḳl-ı ḳalīl ve bu üḏn-i ṭavīl eşeklik degil daḫı bundan bedter nice varṭa-yı hevl-nāke ilḳā ve īḳā' ėdeceginde ḳaṭ'[en] iştibāh ve şübhem ḳalmadı. Bunı idrāk ėtmeduŋ mi ṣıpa dėdükleri ḫarīçe refte refte pider-i dırāz-goş ve māder-i ḫarāşıde-yi roşeniŋ ḫayru 'l-ḫalef ve kendüden evvel ārāyiş-i ḫandaḳ-i helāk[7229] *olan eslāf-ı mü'etterü 'ş-şuhbetiniŋ māye-yi şān u şerefi olup hēç olmazsa anlar ile hem-mertebe ve hem-nām olmaḳ derecesine vuṣūl ile eşek eşek olacaġı delīl ü beyāna ḥācet midür? İki seneden ṣoŋra yine*[7230] *Eşek Ḥasan yine Eşek Ḥasan diye ḫatm-i kelām ėtdigimüz efsāne güyān-ı e'ācīb-i dehr nuvişte-yi kitābe-yi ḥāfıẓa eylemişdür."* ilā āḫirihi[7231]…

7224. Eşek aḫırına[7232] dönmüş. **219/07**

7225. Eşek aḫırına[7233] at da bağlarlar. **219/08**

7226. Eşek aḫırına[7234] (yanına) at bağlansa gitgide eşek olur. **219/09**

7224 Yazmada: *āḫ^{v}urına*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin Farsçada *āḫ^{v}ur* ve *āḫ^{v}ar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: āḫ^{v}ur, āḫ^{v}ar: 26^{b}. Kelimenin her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124^{a}; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135^{a}.

7225 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: "Kânî", *DİA*: 24, 306^{a}-307^{a}.

7226 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

7227 Yazmada bu alıntının ve ilgili madde başının yanına *(1)* notu düşülerek alıntının bu madde başı ile de ilgili olduğu belirtilmiş.

7228 *sen yine eski ḫar eski pālān / ḳaçan ādem olacaḳsın ḥayvān*: Yazmada yok.

7229 helāk: Yazmada: *helāḳ*.

7230 yine: Yazmada yok.

7231 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṣūdur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155^{c}. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20^{a}; ilā: 1, 64^{b}.

7232 Yazmada: *āḫ^{v}urına*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫ^{v}ur, āḫ^{v}ar: 26^{b}. TDK: *DS*: ahar, aḫar: 1. Hayvanların su içtiği taş veya ağaç yalak, çeşme yalağı. 2. Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla. 3. Hayvan yemliği.: I, 124^{a}; ahur, aḫur: 1. Hayvanların su içtiği taş veya ağaç yalak, çeşme yalağı. 2. Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla. 3. Hayvan yemliği.: I, 135^{a}.

7233 Yazmada: *āḫ^{v}urına*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫ^{v}ur, āḫ^{v}ar: 26^{b}. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124^{a}; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135^{a}.

7234 Yazmada: *āḫ^{v}urına*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫ^{v}ur, āḫ^{v}ar: 26^{b}. TDK: *DS*: ahar, aḫar: I, 124^{a}; ahur, aḫur: I, 135^{a}.

7227. Eşeği evvelce[7235] sağlam ḳazığa bağla, soŋra Allah'a ısmarla. **219/10**

[as-Suyūṭī *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaġīr min Aḥādīṯi 'l-Başīri 'n-Naḏīr* 4. C. 518. s. 6933. ḥadīṯ] [ḥadīṯ]

7228. Eşek arısı bal yapmaz. **219/11**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 51[7236]]

7229. Eşek arısı gibi zehir ḳusar. **219/12**

7230. Eşek arısı gibi dili ağılıdır[7237] (zehirlidir). **219/13**

7231. Eşek arısı diliŋi soḳsun! **219/14**

7232. Eşek arısı bal yapmaz, cehaletten fazilet doğmaz. **219/15**

7233. Eşek arısı, ne bal yapar ne pekmez. **219/16**

7234. Eşek, altın yular taḳsa yine merkep yine merkep. **219/17**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 51[7238]]

7235. Eşek, öldükten soŋra ḳurttan elbette ḳorḳmaz. **219/18**

7236. Eşek, aŋırınca ḳulaḳları da ḳımıldar. **219/19**

7237. Eşek aŋırmaḳla abdest bozulmaz. **219/20**

7238. Eşek aŋırmaḳla namaz bozulmaz. **219/21**

7239. Eşek aŋırır, ḳatır zarırlar[7239], at kişner, öküz öğürür[7240], keçi seğirir. **219/22**

7240. Eşek yavrusu gitgide yine eşek olur. **219/23**

Kānī [1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebāvü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[7241] [cüz'-i ṯānī,] 108[7242]

"*sen yine eski ḫar eski pālān*
ḳaçan ādem olacaḳsın ḥayvān"[7243]

diyerek çeşm-i ḥasret-i dīdesini girye-nāk eylemiş ve dėmiş ki "Ey ḫar-ı lā-yefhem, bu 'aḳl-ı ḳalīl ve bu üçüncü ṭavīl eşeklik degil daḫı bundan bedter nice varṭa-yı hevl-nāke ilḳā ve īḳā' ėdeceginde ḳaṭ'[en] *iştibāh ve şübhem ḳalmadı. Bunı idrāk ėtmedüŋ*

7235 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

7236 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eşek arısı gibi bal yapmaz.: 51.

7237 Yazmada: *aġulıdur*. CLAUSON: *EDPT*: ağu: 78[b]. TDK: *DS*: ağu (I): Zehir.: I, 114[a].

7238 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eşek, altun yular ṭaḳsa yine merkeb yine merkeb.: 51.

7239 TDK: *DS*: zırıldamak: 1. Sürekli, baş ağrıtıcı ses çıkarmak. 2. Fırıl fırıl dönerek gürültü yapmak.: XI, 4377[a]; zırlamak: Anırır gibi ses çıkarmak, bağırarak konuşmak.: XI, 4378[a]; zırıltı: Eşek anırması.: XII, 4836[a]. Kelime yazmada *ẓırıldamaḳ* imlası ile yer alsa da Osmanlı Türkçesinde *zırıldamaḳ* imlası ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 684[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1008[b].

7240 TDK: *TS*: öğürmek: Böğürmek.: 1841[a]. TDK: *TTS*: öğürmek: Böğürmek, bağırmak, yüksek sesle haykırmak.: V, 3067. TDK: *DS*: öğürmek (I): IX, 3322[b].

7241 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

7242 Yazmada bu alıntının ve ilgili madde başının yanına *(1)* notu düşülerek alıntının bu madde başı ile de ilgili olduğu belirtilmiş.

7243 *sen yine eski ḫar eski pālān / ḳaçan ādem olacaḳsın ḥayvān*: Yazmada yok.

mi ***ṣıpa dėdükleri ḫarīçe refte refte*** *pider-i dırāz-goş ve māder-i ḫarāşīde-yi roşeniŋ ḫayru 'l-ḫalef ve kendüden evvel ārāyiş-i ḫandaḳ-i helāk*[7244] *olan eslāf-ı mü'etterü 'ş-şuhbetiniŋ māye-yi şān u şerefi olup hēç olmazsa anlar ile hem-mertebe ve hem-nām olmaḳ derecesine vuṣūl ile* ***eşek eşek olacaġı delīl ü beyāna ḥācet midür****? İki seneden ṣoŋra yine*[7245] *Eşek Ḥasan yine Eşek Ḥasan diye ḫatm-i kelām ėtdigimüz efsāne güyān-ı e'ācīb-i dehr nuvişte-yi kitābe-yi ḥāfıẓa eylemişdür."* ilā āḫirihi[7246]…

7241. Eşeğe altın yular taḳsaŋ adıdır eşek. **219/24**

7242. Eşeğe altın semer vursaŋ[7247] yine eşektir yine eşek. **219/25**

7243. Eşek üvey[7248] oğlundan davacı… **219/26**

7244. Eşeğiŋ üvey[7249] oğlu ḳatırdır. **219/27**

7245. Eşekten indi, ḳatıra bindi. **219/28**

7246. Eşek oğlu eşektir. **219/29**

7247. Eşek eşektir vesselam! **219/30**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[7250] [cüz'-i ṯānī,] 108[7251]

Ṣıpa dėdükleri ḫarīçe refte refte pider-i dırāz-goş ve māder-i ḫarāşīde-yi roşeniŋ ḫayru 'l-ḫalef ve kendüden evvel ārāyiş-i ḫandaḳ-i helāk[7252] *olan eslāf-ı mü'etterü 'ş-şuhbetiniŋ māye-yi şān u şerefi olup hēç olmazsa anlar ile hem-mertebe ve hem-nām olmaḳ derecesine vuṣūl ile* ***eşek eşek olacaġı*** *delīl ü beyāna ḥācet midür? İki seneden ṣoŋra* ***yine***[7253] ***Eşek Ḥasan yine Eşek Ḥasan*** *diye ḫatm-i kelām ėtdigimüz efsāne güyān-ı e'ācīb-i dehr nuvişte-yi kitābe-yi ḥāfıẓa eylemişdür.* ilā āḫirihi[7254]…

7248. Eşekten doğan eşektir. **219/31**

7249. Eşek ayağını suya, çamura soḳmaḳtan ḳaçınır. **219/32**

7244 helāk: Yazmada: *helāḳ*.

7245 yine: Yazmada yok.

7246 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

7247 Yazmada: *ursaŋ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

7248 Yazmada: *ögey*. CLAUSON: *EDPT*: ögēy: 119[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ögey: 79-83. Ş. Sāmī: *ḲT*: övey (اوکی): I, 217[c]. TDK: *DS*: öğey: IX, 3315[b]; ögey: XII, 4621[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ögey: 36[b]. YUDAHİN: *KS*: ögöy: 607[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ögey: 209[a]. ÖNER: *K-TTS*: ögiy: 529[b].

7249 Yazmada: *ögey*. CLAUSON: *EDPT*: ögēy: 119[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ögey: 79-83. Ş. Sāmī: *ḲT*: övey (اوکی): I, 217[c]. TDK: *DS*: öğey: IX, 3315[b]; ögey: XII, 4621[a].

7250 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

7251 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili her madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

7252 helāk: Yazmada: *helāḳ*.

7253 yine: Yazmada yok.

7254 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

7250. Eşeğiŋ ölümü sudandır. **219/33**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 52]

7251. Eşeğe ėren[7255] (binen) küle ağnar[7256] (düşer ve yuvarlanır), domuza[7257] ėren saza[7258], (sazlı bataḳ) göle düşer. **220/01**

7252. Eşeğe yoldaş olanıŋ gireceği yer aḫırdır[7259]. **220/02**

7253. Eşeğe arḳadaş olanıŋ gireceği yer aḫırdır[7260]. **220/03**

7254. Eşeğe ėren[7261] (arḳadaş olan) aḫıra[7262] girer[7263]. **220/04**

7255. Eşeğe ėren küle ağnar[7264], domuza ėren çamura (saza[7265]). **220/05**

7256. Eşeğe ėreniŋ sırtına taş toprak yükle. **220/06**

7255 CLAUSON: *EDPT*: ėr-: 194[a]; ėriş-: 239[b]. TDK: *TTS*: ermek (irmek): III, 1507; irmek: III, 2095. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrmek: 49[b]; ėrişmek: 50[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: er- (I): 74[a]; eriş-: 75[a]; ir- (I): 113[a]; iriş- (I): 113[b]; irüş-: 114[a]. ÖNER: *K-TTS*: ireş-: 174[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ermek: I, 91[c]; ėrişmek: I, 239[b]; ėrmek: I, 239[c]. REDHOUSE: *TaEL*: erişmek: 68[a]; ermek: 73[a]; ėrişmek: 293[b]; ėrmek: 294[b]. TDK: *DS*: irişmek (II): VII, 2552[a].

7256 Yazmada: *avnar*. BASKAKOV: *N-RS*: авнав (avnav): 22[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avna-: Yere yatıp debelenmek.: 16[b]. ÖNER: *K-TTS*: avna-: 1 Ağnamak, debelenmek, yerde yuvarlanmak. 2. Oyalanmak.: 39[a]. CLAUSON: *EDPT*: ağna-: 87[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aġnamaḳ: Gülmekden bayılmaḳ, telabbuṭ ėtmek, debelenmek, kendinden geçmek.: 16[a]. TDK: *TTS*: ağnamak: 1. Debelenmek, yatıp yuvarlanmak. 2. Bolluk içinde rahat yaşamak.: I, 53. TDK: *DS*: ağnamak (I): 1. Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak. 2. Balık kendine has hareketler yapmak. 3. Sevinçten coşup oynamak.: I, 106[a]. AYVERDİ: *MBTS*: ağnamak: (Hayvanlar için) Yere yatıp yuvarlanmak, debelenmek.: 20[c].

7257 Yazmada: *ṭoŋuz, ṭomuz*. CLAUSON: *EDPT*: toŋuz: 527[b]. TDK: *TTS*: toŋuz: V, 3821. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭomuz: [Aṣlı: ṭoŋuz]: II, 911[b].

7258 ÖNER: *K-TTS*: saz (I): 1. Saz, kamış, sazlık. 2. Fazla sulanmaktan ötürü bataklık olmuş yer. 3. Yeniliklere karşı çıkan tutum veya çevre.: 401[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: saz (I): Bataklık, çamur.: 230[a]; saz (II): Orman.: 230[a]. TDK: *DS*: saz (I): Çayır.: X, 3561[b].

7259 Yazmada: *āḫʸurdur*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin Farsçada *āḫʸur* ve *āḫʸar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: āḫʸur, āḫʸar: 26[b]. Kelimenin her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

7260 Yazmada: *āḫʸurdur*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫʸur, āḫʸar: 26[b]. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

7261 Yazmada: *ėren, yėren*. *yėr-* tespit edilememiştir. CLAUSON: *EDPT*: ėr-: 194[a]; ėriş-: 239[b].

7262 Yazmada: *āḫʸura*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫʸur, āḫʸar: 26[b]. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

7263 Yazmada: *girir*.

7264 Yazmada: *avnar*. BASKAKOV: *N-RS*: авнав (avnav): 22[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avna-: Yere yatıp debelenmek.: 16[b]. ÖNER: *K-TTS*: avna-: 1 Ağnamak, debelenmek, yerde yuvarlanmak. 2. Oyalanmak.: 39[a]. CLAUSON: *EDPT*: ağna-: 87[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aġnamaḳ: Gülmekden bayılmaḳ, telabbuṭ ėtmek, debelenmek, kendinden geçmek.: 16[a]. TDK: *TTS*: ağnamak: 1. Debelenmek, yatıp yuvarlanmak. 2. Bolluk içinde rahat yaşamak.: I, 53. TDK: *DS*: ağnamak (I): 1. Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak. 2. Balık kendine has hareketler yapmak. 3. Sevinçten coşup oynamak.: I, 106[a]. AYVERDİ: *MBTS*: ağnamak: (Hayvanlar için) Yere yatıp yuvarlanmak, debelenmek.: 20[c].

7265 ÖNER: *K-TTS*: saz (I): 1. Saz, kamış, sazlık. 2. Fazla sulanmaktan ötürü bataklık olmuş yer. 3. Yeniliklere karşı çıkan tutum veya çevre.: 401[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: saz (I): Bataklık, çamur.: 230[a]; saz (II): Orman.: 230[a]. TDK: *DS*: saz (I): Çayır.: X, 3561[b].

7257. Eşeğe arḳadaş olan aḫıra[7266] razı olur. **220/07**

7258. Eşek eşek iken kervana[7267] ḳılavuzluḳ[7268] ėder. **220/08**

7259. Eşek öldüyse aḫırına[7269] at bağla. **220/09**

7260. Eşeğiŋ ölümü[7270] havuçtan, atıŋ ölümü arpadan ya körpeden[7271].[7272] **220/09**

7261. Eşek öldüyse semerini sat. **220/10**

7262. Eşek öldüyse vârisi ḳatırdır. **220/11**

7263. Eşek arısından ḳorḳan eşeğe binmez. **220/12**

7264. Eşek semeriyle, zengin kemeriyle gururlanır. **220/13**

7265. Eşek ayı[7273] ile güreş ėtmez. **220/14**

7266. Eşeğiŋ aŋırmasından ḳorḳma, atıŋ kişnemesine baḳ. **220/15**

7267. Eşek öldükten soŋra ḳurttan[7274] ḳorḳmaz. **220/16**

7268. Eşeksiz aḫıra[7275] döndü. **220/17**

7266 Yazmada: *āḫʸura*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫᵛur, āḫᵛar: 26ᵇ. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124ᵃ; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135ᵃ.

7267 Yazmada: *kārvāna*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada iki imlası mevcuttur: *kārbān, kārvān*. STEINGASS: *CP-ED*: kārbān: 1002ᵃ; kārvān: 1003ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *kārbān, kārvān* ve *kervān* olmak üzere üç faklı imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: kārbān: II, 1137ᵇ; kārvān: II, 1138ᵃ; kervān: II, 1160ᵃ. Yazmada bu imlaların üçü de kullanılmış.

7268 Yazmada: *ḳılaġuzlıḳ/ḳulaġuzlıḳ (قلاغوزلق)*. CLAUSON: *EDPT*: kulāwuz: 617ᵇ. TDK: *DS*: kulağuz: Yol gösteren, kılavuz.: VIII, 2993ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳılavuz (قلاوز)*, *ḳılavuz (قلاووز)*, *ḳulaġuz (قولاغوز)* ve *ḳulaġuz/ḳılaġuz (قلاغوز)* olmak üzere her biri yazmada da kullanılmış olan dört farklı imlası mevcut bu madde başında kullanılmış olan *قلاغوز* imlasının hem *ḳılaġuz* hem de *ḳulaġuz* telaffuzu mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılāġuz (قلاغوز): 1466ᵇ; ḳılavuz (قلاوز): 1467ᵃ; ḳılavuz (قلاووز): 1467ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳulaġuz (قلاغوز): II, 1078ᵃ; ḳulaġuz (قولاغوز): II, 1107ᶜ.

7269 Yazmada: *āḫʸurına*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫᵛur, āḫᵛar: 26ᵇ. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124ᵃ; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135ᵃ.

7270 Yazmada: *ölü*.

7271 Müellif, *körpe* kelimesinin kullanıldığı bazı madde başlarında bu kelimenin ilgili madde başındaki manasını şu şekilde belirtmiş: 'buğday kırması, bulgur' (bk. 24/17), 'bulgur' (bk. 26/ek2/05, 43/ek/02), 'dövülmüş arpa ve buğday' (bk. 44/ek2/08), 'kepek' (bk. 49/14, 15). 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: körpe: Unnı élegeç élek üstinde ḳalġan ḳabuḳlar.: cild-i t̲ānī, 61ᵃ. BASKAKOV: *N-RS*: куьрпе (kürpe): 195ᵃ. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: көрпə II [körpe]: Un elendiğinde elekte kalan un ve kepek kalıntısı.: 194ᵇ. ÖNER: *K-TTS*: körpe (II): Kepek, kalbur kalıntısı, çalkantı.: 229ᵃ. ÖZŞAHİN: *BTS*: körpe (1): Hububat, yarma.: 299ᵃ. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: kŭrpe: Bulgur.: 240ᵃ.

7272 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

7273 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63ᵇ; ayı: I, 63ᵇ. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432ᵃ. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

7274 Yazmada: *ḳurddan*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092ᵇ; ḳurd: II, 1094ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482ᵇ; ḳurd: 1483ᵃ.

7275 Yazmada: *āḫʸura*. STEINGASS: *CP-ED*: āḫᵛur, āḫᵛar: 26ᵇ. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124ᵃ; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135ᵃ.

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 52[7276]]

7269. Eşek baş olunca başıŋa aş yerine taş yağar. **220/18**

7270. Eşek baş olunca encam[7277] ḫayır olmaz. **220/19**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 51[7278]]

7271. Eşek baş olunca aş getirmez, taş (lanet) getirir. **220/20**

7272. Eşek baş olunca soŋu samanlıḳ yoludur. **220/21**

7273. Eşek başı yedekte gerek. **220/22**

7274. Eşekbaşı, mezar taşı mı sandıŋ? **220/23**

7275. Eşek başı pazarda[7279] satılmaz, mezara da girmez. **220/24**

7276. Eşekbaşı, mevla taşı mı sanmışlar? **220/25**

7277. Eşek başı yedeğe yaraşır. **220/26**

7278. Eşek başı yediyor. **220/27**

7279. Eşek başı tutar. **220/28**

7280. Eşek başı tutmaḳla kervanbaşı[7280] sayılmaz. **220/29**

7281. Eşek başı büyük olur; amma aḳlı çoḳ değildir. **220/30**

7282. Eşekbaşıdır. **220/31**

7283. Eşek besleyen zırıltısına[7281] ḳatlanır. **220/32**

7284. Eşeğe binen zırıltısına[7282] ḳatlanır. **220/33**

7285. Eşeğiŋ başı büyük olsa da aḳlı küçüktür. **221/01**

7286. Eşeğiŋ başı büyük olmaḳla aḳlını büyük sanma. **221/02**

7287. Eşek ḳulağını boynuza değişmek ister; amma boynuz vėren yoḳ. **221/03**

7288. Eşek boynuz aramağa gitti, ḳulaḳları kesik geldi. **221/04**

Arabî: *ḏahaba al-ḥimāru bi-ṭalabi ʾl-ḳarnayni fa-ʻāda maʻdūma ʾl-uḏnayni*

[=Eşek; iki boynuz için gitti, iki kulağını kaybederek döndü.]

7289. Eşeğiŋ başı büyük olsa da kendisi küçüktür. **221/05**

7276 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eşeksiz āḫ^{v}ura döndi.: 52.

7277 Yazmada: *encāmı*.

7278 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eşek baş olınca encām ḫayr olmaz.: 51.

7279 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144^{a}. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263^{a}; pazar: I, 344^{b}. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321^{b}; pāzār: 433^{a}.

7280 Yazmada: *kārvānbaşı*. STEINGASS: *CP-ED*: kārbān: 1002^{a}; kārvān: 1003^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: kārbān: II, 1137^{b}; kārvān: II, 1138^{a}; kervān: II, 1160^{a}. Yazmada bu imlaların üçü de kullanılmış.

7281 TDK: *DS*: zırıltı: Eşek anırması.: XII, 4836^{a}. Kelime yazmada *ẓırıltı* imlası ile yer alsa da Osmanlı Türkçesinde *zırıltı* ve *zırıldı* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: zırıldı: I, 684^{c}. REDHOUSE: *TaEL*: zırıldı, zırıltı: 1008^{b}.

7282 TDK: *DS*: zırıltı: Eşek anırması.: XII, 4836^{a}. Kelime yazmada *ẓırıltı* imlası ile yer alsa da Osmanlı Türkçesinde *zırıltı* ve *zırıldı* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: zırıldı: I, 684^{c}. REDHOUSE: *TaEL*: zırıldı, zırıltı: 1008^{b}.

7290. Eşeğiŋ ḳulağı uzun olsa da ḳuyruğu ḳısadır. **221/06**

7291. Eşeğiŋ başı büyük olsa da ḳuyruğu yere doḳunmaz. **221/07**

7292. Eşekler arasına at bağlansa gitgide at daḫi eşek ḫuylu, eşek soylu olur. **221/08**

7293. Eşeğiŋ başına gelenler hep eşekliğindendir. **221/09**

7294. Eşeğimiŋ ḳuyruğunda ne ḳadar ḳıl varsa seniŋ saḳalıŋdaki ḳıl da o ḳadardır, inanmazsaŋ nöbetle bir bir ḳoparalım da baḳalım. **221/10**

Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn[7283]

7295. Eşek bile maḳamla aŋırır. **221/11**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 52]

7296. Eşek bile eşekliğiyle iftiḫar eder. **221/12**

7297. Eşeğiŋ boyuna baḳma, yüküne baḳ. **221/13**

7298. Eşek bile yükünden şikâyet etmez. **221/14**

7299. Eşek bile canınıŋ ḳıymetini bilir. **221/15**

7300. Eşek büyüdü, semer küçüldü. **221/16**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 52]

7301. Eşek bildiğimiz eşek; amma çulunu değiştirmişler. **221/17**

7302. Eşek taḳla durmaz. **221/18**

7303. Eşek de Taŋrı maḫluḳudur. **221/19**

7304. Eşek tekmesi (tepmesi) ḳatı[7284] olur. **221/20**

7305. Eşek de can taşır. **221/21**

7306. Eşeğiŋ canı acınsa[7285] ozar[7286] (geçer). **221/22**

7307. Eşeğiŋ canı yanınca attan yürük[7287] olur. **221/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 52[7288]]

7308. Eşekten çoban olmaz. **221/24**

7309. Eşek çulunu değiştirmekle eşeklikten çıḳmaz. **221/25**

7283 Yazmada: *Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

7284 Yazmada *katı* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳatı (قاتی), ḳatı (قتی)*] kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: katığ: 597[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳatı (قاتی): 1407[b]. ḳatı (قتی): 1437[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳatı (قاتی): II, 1017[a]; ḳatı (قتی): II, 1055[c].

7285 TDK: *DS*: acınmak: Üzülmek, acı duymak, kederlenmek.: I, 51[b].

7286 CLAUSON: *EDPT*: ōz-: 279[b]. TDK: *DS*: ozmak (II): Öne geçmek, yarışı kazanmak.: IX, 3306[a]. ÖNER: *K-TTS*: uz-: 1. Geçmek, geride bırakmak, aşmak. 3. Seçimden galip çıkmak, seçilmek.: 526[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oz- (I): İleri geçmek, yetişmek.: 207[b]; oz- (II): Üstün olmak.: 207[b].

7287 TDK: *DS*: yüğrük (I): 1. Güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk. 2. Yürekli.: XI, 4325[b]; yüğrük (II): 1. İyi yürüyen, koşan (at vb. için). 3. Koşu atı.: XI, 4326[a]; yürük (I): Güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk.: XI, 4333[b]; yürük (II): İyi yürüyen, koşan (at vb. için).: XI, 4333[b]. CLAUSON: *EDPT*: yügrük: 914[b].

7288 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eşegiŋ cānı yanınca atdan yürük olur.: 52.

7310. Eşeğe "Çuş![7289]" dėrler. **221/26**

7311. Eşeğe "Çuş![7290]", köpeğe "Oş[7291]!" dėrler. **221/27**

7312. Eşek çuşturur[7292], köpek ḳoşturur yaramazdır. **221/28**

7313. Eşek Hasan'ıŋ laḳabı cemaatiŋ ittifaḳıyla şimdi Sıpa oldu. **221/29**

Kānī [1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[7293] [cüz'-i ṯānī,] 107

*Erbāb-ı menā ve Ḥasan Ḥācī Taḫta Ṣaḳal […] çeşm-i mekḥūl ve cünbiş-i ebrū-yı maḳtūl ile feṯḥ-i kelām ve cem'iyyet-i meḏkūreden teḥaṣṣulü 'l-merām ne ėdigin cümleye ifhām eyledükde ḫ'ud-pesendān-i maḥalleniŋ her biri müntehā-yı mebāliġ-ı 'aḳl-ı nāḳısına göre tėz fehmlik dā'iyesine düşüp kimi fīl ve gergedan ve kimi deve söylediler. Āḫirü 'l-emr ittifāḳ-ı ārā ile bī-çāre **Eşek Ḥasan ba'de 'l-yevm laḳabı Ṣıpa Ḥasan olmaḳ üzere** niẓām ve du'ā vü ṯenā ile meclise ḫitām vėrdiler. Ba'dehū ṣāḥib-i laḳab keṯret-i sürūr ve vefret-i ḥubūr ile iẓhār-ı şor u şaġab ėderek ḫānesine varup ehli dermend ḫātūna tebşīr ve lafẓ-ı Eşek Ṣıpa'ya tebdīl oldıġını taḳrīr ėdicek 'avrat bir āh-ı sūz-nāk çeküp evvelā ziyāfet içün ṣarf olunan naḳdiyyesiniŋ 'arża-yı telef oldıġına te'essüf[7294] "Bī-çāre ḳāṭır müfte ṣatıldı semeriyle." diyerek sīnesini çāk ve tāniy[en] tebdīl-i laḳab bir fā'ideyi müntic olmayup hemān tecdīd-i ḥimāriyyet ėtmiş olmaġla[7295]*

"*sen yine eski ḫar eski pālān*
ḳaçan ādem olacaḳsın ḥayvān"

diyerek çeşm-i ḥasret-i dīdesini girye-nāk eylemiş.[7296]

7314. Eşeğiŋ ḫalayığından[7297] doğan ḳatırdır. **221/30**

7315. Eşeğiŋ ḫuyu tutmuş dėsene! **221/31**

7316. Eşekten ḫuy, soy arama. **221/32**

7317. Eşeğiŋ sözüne inanırsıŋ da aḳ saḳalımla benim sözüne ya neden inanmazsıŋ? **222/01**

Ḫ'āce Naṣre 'd-dīn[7298]

7289 TDK: *DS*: çuş: Merkebi durdurmak için kullanılır.: III, 1305[b].

7290 TDK: *DS*: çuş: Merkebi durdurmak için kullanılır.: III, 1305[b].

7291 Yazmada: *oş, oşt*. TDK: *DS*: oş: Köpek kovalama ünlemi, hoşt.: IX, 3291[b]; oşt: Köpek kovalama ünlemi.: IX, 3292[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oş, oşt: I, 206[c]. CLAUSON: *EDPT*: oş: 255[a].

7292 TDK: *DS*: çuş: Merkebi durdurmak için kullanılır.: III, 1305[b].

7293 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

7294 Ba'dehū ṣāḥib-i laḳab keṯret-i sürūr ve vefret-i ḥubūr ile iẓhār-ı şor u şaġab ėderek ḫānesine varup ehli dermend ḫātūna tebşīr ve lafẓ-ı Eşek Ṣıpa'ya tebdīl oldıġını taḳrīr ėdicek 'avrat bir āh-ı sūz-nāk çeküp evvelā ziyāfet içün ṣarf olunan naḳdiyyesiniŋ 'arża-yı telef oldıġına te'essüf: Yazmada: *ilḫ. mıṣrā'*.

7295 diyerek sīnesini çāk ve tāniy[en] tebdīl-i laḳab bir fā'ideyi müntic olmayup hemān tecdīd-i ḥimāriyyet ėtmiş olmaġla: Yazmada yok.

7296 diyerek çeşm-i ḥasret-i dīdesini girye-nāk eylemiş: Yazmada yok.

7297 Yazmada: *ḥalāyıġından*.

7298 Yazmada: *Ḫ'āce Naṣre 'd-dīn efendi merḥūm*.

7318. Eşeğiŋ ḫırıltısından at ürkmez. **222/02**

7319. Eşeğiŋ ḫırıltısına at alışıḳtır. **222/03**

7320. Eşeğiŋ ḫuyunu Ḳayseriliden[7299] sor, soyunu Ḳıbrıslıdan. **222/04**

7321. Eşek dėyip[7300] geçme, eşek de Allah'ıŋ bir maḫluḳudur. **222/05**

7322. Eşek dėyip[7301] geçme, eşeğiŋ de canı var. **222/06**

7323. Eşek dėyip[7302] geçme; taşı, toprağı taşıyan eşektir. **222/07**

7324. Eşeği düğüne çağırmışlar, "Ya odun gerektir ya su!" dėmiş. **222/08**

7325. Eşeği düğüne çağırmışlar, "Ya odun eksik ya su!" dėmiş. **222/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 53]

7326. Eşekten düşen ölmezse de incinir. **222/10**

7327. Eşekten düşmek, attan düşmekten ağırdır (tehlikelidir). **222/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 52[7303]]

7328. Eşekten düşen yayan yürümeğe razı olur. **222/12**

7329. Eşek denge[7304], at cenge yaraşır. **222/13**

7330. Eşek denge[7305], at cenge gerek. **222/14**

7331. Eşeğine "Daḫ[7306]!" dėdi geçti. **222/15**

7332. Eşeğinden çulu yeğdir. **222/16**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 53[7307]]

Tābit müfred beyt

zāhid-i şehr yeŋi cübbeler ėtmiş peydā
eşeginden çulı yeg *eski meṯeldür gūyā*

7333. Eşek de olsa rahatlığı sever, rahatlığı arar. **222/17**

7334. Eşeğe rahmet yüzü göstermez zalimdir. **222/18**

7335. Eşek de olsa aşını, suyunu kendi taşır. **222/19**

7336. Eşek de olsa aşını, eşini düşünür. **222/20**

7337. Eşek de olsa aşsız, susuz iş görmez. **222/21**

7299 Yazmada: *Ḳayṣerliden*.

7300 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

7301 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

7302 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

7303 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eşekden düşmek, atdan düşmekden tehlikelidür.: 52.

7304 Yazmada: *deŋge, denge*. Kelimenin aslı Çince *têng*'dir. DOERFER: *TMEN*: teng: II, 574. CLAUSON: *EDPT*: teŋ: 511[a]. Niyāzī: *LNvİC*: tėn͡g: 449. Ş. Sāmī: *ḲT*: denk: I, 621[b]. REDHOUSE: *TaEL*: denk: 916[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: deng/teng/tek/denk: I, 588[a].

7305 Yazmada: *deŋge*. DOERFER: *TMEN*: teng: II, 574. CLAUSON: *EDPT*: teŋ: 511[a]. Niyāzī: *LNvİC*: tėn͡g: 449. Ş. Sāmī: *ḲT*: denk: I, 621[b]. REDHOUSE: *TaEL*: denk: 916[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: deng/teng/tek/denk: I, 588[a].

7306 TDK: *DS*: dah: At, eşek ve başka hayvanları yürütme ve kovalama ünlemi.: IV, 1326[a].

7307 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eşeginden çulı yegdür.: 53.

7338. Eşek de olsa ırzı var. **222/22**

7339. Eşek de olsa namusu düşünür. **222/23**

7340. Eşek de olsa eziyeti sevmez. **222/24**

7341. Eşek de olsa ḳabahati üstüne almaḳ istemez. **222/25**

7342. Eşek de olsa zahmeti, merhameti bilir. **222/26**

7343. Eşek de olsa zahmetten ḳaçar. **222/27**

7344. Eşek de olsa sineklenir[7308]. **222/28**

7345. Eşek safran[7309] ḳadrini ne bilir! **222/29**

7346. Eşek kervana[7310] ḳılavuz[7311] olmaḳla kervancı sayılmaz. **222/30**

7347. Eşek dėrmiş ki: "Eğer ayaḳlarım ḳırılmazsa dünyayı ḳaldırırdım." **222/31**

7348. Eşek eşek dėyip[7312] durma, taşı toprağı taşıyan yine eşektir. **222/32**

7349. Eşeğini dövemeyen[7313] semerini döver[7314]. **222/33**

7350. Eşeğe danışayım[7315], göŋlü olursa vėreyim. **223/01**

7351. Eşeğe söyledim, göŋlü olmadı; baŋa dėdi ki: "Beni yabancıya vėrirseŋ benim ḳulağıma vururlar[7316], ḳuyruğumu çekerler; seniŋ de ırzına söverler[7317].". **223/02**

7308 TDK: *TS*: sineklenmek: 1. Sineği çoğalmak, sinekli duruma gelmek. 2. Sineklerini kovmak: 2116[b]. TDK: *DS*: sineklenmek (I): 1. Oyalanmak, tembellik etmek. 2. Dinlenmek.: X, 3639[b]; sineklenmek (II): 1. Kuşkulanmak. 2. Öfkelenmek, huysuzlanmak. 3. Huylanmak. 4. Sıcak ve sinekten hayvan sağa sola koşmak.: X, 3639[b].

7309 Yazmada: *za'ferān*. Kelimenin aslı Arapça *za'farān*'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 867[b].

7310 Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada iki imlası mevcuttur: *kārbān, kārvān*. STEINGASS: *CP-ED*: kārbān: 1002[a]; kārvān: 1003[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *kārbān, kārvān* ve *kervān* olmak üzere üç faklı imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: kārbān: II, 1137[b]; kārvān: II, 1138[a]; kervān: II, 1160[a]. Yazmada bu imlaların üçü de kullanılmış.

7311 Yazmada: *ḳılavuz (قلاووز)*. CLAUSON: *EDPT*: kulāwuz: 617[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳılavuz (قلاوز), ḳılavuz (قلاووز), ḳulaġuz (قولاغوز)* ve *ḳulaġuz/ḳılaġuz (قلاغوز)* olmak üzere her biri yazmada da kullanılmış olan dört farklı imlası mevcut olup *قلاغوز* imlasının hem *ḳılaġuz* hem de *ḳulaġuz* telaffuzu mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılāġuz (قلاغوز): 1466[b]; ḳılavuz (قلاوز): 1467[a]; ḳılavuz (قلاووز): 1467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳulaġuz (قلاغوز): II, 1078[a]; ḳulaġuz (قولاغوز): II, 1107[c].

7312 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

7313 Yazmada: *dögemeyen*. CLAUSON: *EDPT*: tōg-: 477[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövmek (دوكمك): [Kāf'ı "v" gibi oḳunur.]: I, 631[b]. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

7314 Yazmada: *döger*. CLAUSON: *EDPT*: tōg-: 477[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövmek (دوكمك): [Kāf'ı "v" gibi oḳunur.]: I, 631[b]. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

7315 Yazmada: *ṭanışayım*. Bu kelime, yazmada *danış-* ve *ṭanış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup bu imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re'yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

7316 Yazmada: *ururlar*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

7317 Yazmada: *sögerler*. CLAUSON: *EDPT*: sōg-: 818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 749[a].

Ḫʸāce Naṣre ’d-dīn[7318]

7352. Eşek sütüyle[7319] beslenmiştir. **223/03**

7353. Eşek sütüyle[7320] büyümüş eşektir. **223/04**

7354. Eşek sütünü[7321] şifa niyetine içer. **223/05**

7355. Eşek sütünden[7322] yoğurt olmaz. **223/06**

7356. Eşeğiŋ aŋırmazı olmaz. **223/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 52[7323]]

7357. Eşeğiŋ semeri kendine yük olmaz (gelmez). **223/08**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 52[7324]]

7358. Eşek semeri kendine ağır gelmez. **223/09**

7359. Eşeğiŋ semeri altından daḫi olsa eşeğe yine eşek dėrler. **223/10**

7360. Eşeğiŋi evvel sağ[7325] ḳazığa bağla, soŋra Taŋrı’ya ısmarla[7326]. **223/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 52[7327]]

7361. Eşeğiŋi evvel bağla, soŋra Taŋrı’ya ısmarla. **223/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 52[7328]]

7362. Eşeği öŋce sağlam ḳazığa bağla, soŋra Allah’a emanet ėt. **223/13**

7363. Eşek soyunu sopunu bilmez. **223/14**

7364. Eşek suyunu, sapını çıḳarsa da ayıp değil. **223/15**

7365. Eşeği sahibiniŋ dėdiği yere bağla da isterse (varsın) ḳurt[7329] yėsin[7330]. **223/16**

7318 Yazmada: *Ḫʸāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

7319 Yazmada: *südiyle*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741ᵇ. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705ᵃ.

7320 Yazmada: *südiyle*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741ᵇ. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705ᵃ.

7321 Yazmada: *südini*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741ᵇ. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705ᵃ.

7322 Yazmada: *südinden*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741ᵇ. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705ᵃ.

7323 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eşegiŋ aŋırmazı olmaz.: 52.

7324 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eşegiŋ semeri kendine yük gelmez.: 52.

7325 TDK: *TTS*: sağ (I): 1. Sağlam, sıhhatte. 2. Temiz, saf, halis. 3. Doğru, gerçek, sahih.: V, 3220.

7326 Yazmada *ısmarla-* kelimesi iki farklı imla ile (اصمارلامق, اصمارلمق) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ışmarlamaḳ (اصمارلامق): 130ᵇ; ışmarlamaḳ (اصمارلمق): 130ᵇ.

7327 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eşegiŋi evvel ṣağ ḳazıġa bağla, ṣoŋra Taŋrı’ya ışmarla.: 52.

7328 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eşegiŋi evvel bağla, ṣoŋra Taŋrı’ya ışmarla.: 52.

7329 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092ᵇ; ḳurd: II, 1094ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482ᵇ; ḳurd: 1483ᵃ.

7330 Yazmada: *yesin*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (یه, یی, ییه, ایيه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*’tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210ᵃ; yimek (ییمك): 2224ᵇ.

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 53[7331]]

7366. Eşeği evvela emin[7332] ḳazığa bağla, soŋra Allah’a ısmarla. **223/17**

7367. Eşek sahibini hem tanır hem aŋırır. **223/18**

7368. Eşeği dama[7333] çıḳmaz; amma çıḳaran bulunur. **223/19**

7369. Eşeği dama[7334] çıḳtığı vaḳit vėrecek. **223/20**

7370. Eşeği dama[7335] çıḳaran, kendi indirir. **223/21**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 53[7336]]

7371. Eşek durduḳça (büyüdükçe) azar. **223/22**

7372. Eşek dağda ölür, zararı eve gelir. **223/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 52[7337]]

7373. Eşeğiŋ zırıltısını[7338] diŋlemek istemeyen eşek beslemez. **223/24**

7374. Eşek zırıltısını[7339] diŋlemeğe vaḳit yoḳ. **223/25**

7375. Eşeğe “Zır!” dėme, ḫuylanır. **223/26**

7376. Eşeği zırıldatma[7340]. **223/27**

7331 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eşegi ṣāḥibiniŋ dėdigi yere baġla da varsun ḳurd yėsün.: 53.

7332 Yazmada: *emn, emn̄*. Her ikisi de aynı kökten gelen bu kelimelerden *emn* ‘güven, korkusuzluk’ manasında iken *emn̄* ‘güvenilir, korkusuz, sağlam’ manasındadır ve bu sebeple, bu madde başında *emn̄* kelimesinin kullanılması daha muvafıktır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-amn: Ḳorḳusızlıġa dėnür, ki derūnda ḫavfdan eṯer olmayup sākin ve āsūde olmasından ‘ibāretdür.: III, 593; al-amīn: Ḳalbinde ḫavf ve endīşe olmayup āsūde-dil olan ādeme dėnür. Ve *amn̄* ġadr ve ḫıyānet naḳīṣasından me’mūn olan mevṯūḳ ve mu‘temed ādeme dėnür. Ve ḳavī ve zūr-mend ādeme dėnür, ḳuvvetine i‘timād olundıġı içün.: III, 593. ATAY: *A-TBL*: 1, 69[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 12[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luġa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *‘Emîn* ile *me’mûn* arasındaki fark: 335. Ş. Sāmī: *ḲT*: emn: I, 168[b]; emīn: I, 170[a].

7333 Yazmada: *ṭama*. TDK: *DS*: tam (I): 2. Yapıların üst bölümü, dam.: X, 3816[b]. Yazmada *dam* kelimesi iki farklı imla ile (dam, ṭam) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

7334 Yazmada: *ṭama*. TDK: *DS*: tam (I): 2. Yapıların üst bölümü, dam.: X, 3816[b]. Yazmada *dam* kelimesi iki farklı imla ile (dam, ṭam) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

7335 Yazmada: *ṭama*. TDK: *DS*: tam (I): 2. Yapıların üst bölümü, dam.: X, 3816[b]. Yazmada *dam* kelimesi iki farklı imla ile (dam, ṭam) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

7336 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eşegi ṭama çıḳaran, yine kendi indirür.: 53.

7337 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eşek ṭaġda ölür, żararı eve gelür.: 52.

7338 TDK: *DS*: zırıltı: 2. Kaba, gürültülü ses. 3. Eşek anırması.: XII, 4836[a]. Kelime yazmada *ẓırıltı* imlası ile yer alsa da Osmanlı Türkçesinde *zırıltı* ve *zırıldı* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: zırıldı: I, 684[c]. REDHOUSE: *TaEL*: zırıldı, zırıltı: 1008[b].

7339 TDK: *DS*: zırıltı: 2. Kaba, gürültülü ses. 3. Eşek anırması.: XII, 4836[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: zırıldı: I, 684[c]. REDHOUSE: *TaEL*: zırıldı, zırıltı: 1008[b].

7340 TDK: *DS*: zırıldamak: 1. Sürekli, baş ağrıtıcı ses çıkarmak. 2. Fırıl fırıl dönerek gürültü yapmak.: XI, 4377[a]. TDK: *DS*: zırlamak: Anırır gibi ses çıkarmak, bağırarak konuşmak.: XI, 4378[a]. TDK: *DS*: zırıltı: Eşek anırması.: XII, 4836[a]. Kelime yazmada *ẓırıldamaḳ* imlası ile yer alsa da Osmanlı Türkçesinde *zırıldamaḳ* imlası ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 684[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1008[b].

7377. Eşek zırıltısına[7341] beŋzer. **223/28**

7378. Eşekten erkân aranmaz. **223/29**

7379. Eşekten düştü vay başım diye Ḫoca'yı[7342] saraḳaya[7343] alan çocuḳlara[7344] "A evlatlar, düşmesem de zaten ben inecek idim." dėmiş. **223/30**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[7345]

7380. Eşek ayıbı ne bilir! **223/31**

7381. Eşeğini ḳaybėtmiş[7346] kervan[7347] gibi baḳınır. **223/32**

7382. Eşeği ḳaybolduysa[7348] semerini pek saḳlasın. **223/33**

7383. Eşeği ḳaybolduysa[7349] Ḳayseri'ye gitsin. **223/34**

7384. Eşeğini ḳaybėttiyse[7350] yularını ḳatıra taḳsın. **223/35**

7385. Eşeğiŋ faydasıyla zararını ḳullanandan sormalı. **223/36**

7386. Eşek, ḳarpuz ḳabuğu gördü. **223/37**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 52]

7387. Eşek ḳarpuz ḳabuğu gördüyse yükünü düşünmez. **223/38**

7388. Eşeğiŋ aḳı Ḳıbrıs'ta, ḳarası Ḳayseri'de[7351]… **223/39**

7341 TDK: *DS*: zırıltı: Eşek anırması.: XII, 4836ᵃ. Kelime yazmada *ẓırıltı* imlası ile yer alsa da Osmanlı Türkçesinde *zırıltı* ve *zırıldı* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: zırıldı: I, 684ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: zırıldı, zırıltı: 1008ᵇ.

7342 Yazmada: *Ḫᵛāce'yi*. Aslı Farsça *ḫᵛāca* olan bu kelime, yazmada *ḫᵛāca* ve *ḫoca* imlaları ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛāca: 479ᵃ; ḫoca: 482ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ḫᵛāce: 868ᵇ; ḫoca: 870ᵇ.

7343 TDK: *DS*: saraka: Alay, eğlence.: X, 3542ᵇ.

7344 Yazmada: *çoçuḳlara (چوچقلره)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چورجق, چورجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫᵛud çocuḳ (چوجوق): I, 518ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734ᵇ.

7345 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

7346 Yazmada: *ġayb ėtmiş*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 305ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335ᵃ; ġayb: 1355ᵇ; ḳayb: 1427ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961ᵇ; ġayb: II, 972ᵃ. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644ᵇ. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428ᵇ. TDK: *TS*: kayıp: 1364ᵃ.

7347 Yazmada: *kārvān*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada iki imlası mevcuttur: *kārbān, kārvān*. STEINGASS: *CP-ED*: kārbān: 1002ᵃ; kārvān: 1003ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *kārbān, kārvān* ve *kervān* olmak üzere üç faklı imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: kārbān: II, 1137ᵇ; kārvān: II, 1138ᵃ; kervān: II, 1160ᵃ. Yazmada bu imlaların üçü de kullanılmış.

7348 Yazmada: *ġayb oldıysa*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335ᵃ; ġayb: 1355ᵇ; ḳayb: 1427ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961ᵇ; ġayb: II, 972ᵃ. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644ᵇ. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428ᵇ. TDK: *TS*: kayıp: 1364ᵃ.

7349 Yazmada: *ġayb oldıysa*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335ᵃ; ġayb: 1355ᵇ; ḳayb: 1427ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961ᵇ; ġayb: II, 972ᵃ. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644ᵇ. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428ᵇ. TDK: *TS*: kayıp: 1364ᵃ.

7350 Yazmada: *ġayb ėtdise*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335ᵃ; ġayb: 1355ᵇ; ḳayb: 1427ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961ᵇ; ġayb: II, 972ᵃ. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644ᵇ. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428ᵇ. TDK: *TS*: kayıp: 1364ᵃ.

7351 Yazmada: *Ḳayṣer'de*.

7389. Eşek ḳoyun[7352] sürüsüyle gezerse de eşekten ḳurban olmaz. **224/01**

7390. Eşekten ḳurban olmaz. **224/02**

7391. Eşek ḳurt[7353] ile dost olmaz. **224/03**

7392. Eşeğini ḳurt[7354] yėmiş çoban gibi uğunur[7355]. **224/04**

7393. Eşeğiŋ ḳuyruğu da bir ḳulağı da. **224/05**

7394. Eşeğiŋ üstünde bulunmadığıma şükrėderim; eğer bulunsa idim onuŋla[7356] beraber ben de ḳaybolurdum[7357]. **224/06**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[7358]

7395. Eşek, ḳocamaḳla[7359] tavla başı olmaz. **224/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 52[7360]]

7396. Eşeğiŋ oḳuması o ḳadar olur, ondan ziyadesi eşeğiŋ insan olmasına tevaḳḳuf ėder. **224/08**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[7361]

7397. Eşek ḳocar, nice kervanbaşı[7362] olur. **224/09**

7352 Yazmada *koyun* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳoyun (قویون), ḳoyun (قیون)*] yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoyun (قویون): II, 1120ᶜ; ḳoyun (قیون): II, 1133ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قویون): 1501ᵇ; ḳoyun (قیون): 1511ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631ᵃ; koyun: 678ᵃ.

7353 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092ᵇ; ḳurd: II, 1094ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482ᵇ; ḳurd: 1483ᵃ.

7354 Yazmada: *ḳurd*. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092ᵇ; ḳurd: II, 1094ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482ᵇ; ḳurd: 1483ᵃ.

7355 Yazmada: *üğünür*. TDK: *DS*: üğünmek (V): Üzülmek.: XI, 4061ᵃ; uğunmak (III): Ağrıdan, acıdan kıvranmak.: XI, 4029ᵇ; uğunmak (IV): 1. Kederlenmek. 2. Olağanüstü üzülmek. 3. Olağanüstü acı duyarak sessiz, yakınmasız ağlamak.: XI, 4029ᵇ. TDK: *TS*: uğunmak: 1. Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak. 2. Ağlaya ağlaya bayılmak. 3. Soluğu tıkanmak.: 2412ᵃ. Bu kelimenin *oğunmak* biçimi de mevcuttur. TDK: *DS*: oğunmak: 1. Soluğu kesilmek, tıkanmak. 2. Çok ağlamaktan güçsüz kalmak, bayılır gibi olmak, bayılmak. 3. Yaralı, acıdan kıvranmak, çırpınmak. 4. Üzülmek, yaptığına acınmak.: IX, 3270ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: uvun-: 12ᵇ; uğun-: 87ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġunmaḳ: I, 210ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: oġunmaḳ: 252ᵇ.

7356 Yazmada: *anıŋla*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ᵃ; ol: 123ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: *ż*. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’ᵉⁿ-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55ᵇ.

7357 Yazmada: *ġā’ib olurdum*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā’ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā’ib: 1335ᵃ; ḳayb: 1427ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā’ib: II, 961ᵇ; ġayb: II, 972ᵃ. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644ᵇ. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428ᵇ. TDK: *TS*: kayıp: 1364ᵃ.

7358 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

7359 Yazmada: *ḳocamaġla*.

7360 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eşek, ḳocamaġla ṭavla başı olmaz.: 52.

7361 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

7362 Yazmada: *kārvānbaşı*. Aslı Farsça olan *kervan* kelimesinin Farsçada iki imlası mevcuttur: *kārbān, kārvān*. STEINGASS: *CP-ED*: kārbān: 1002ᵃ; kārvān: 1003ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *kārbān,*

7398. Eşeğe ḳılavuzluḳ[7363] ėttiren kervanıŋ[7364] yolu elbette daralır (dar[7365] olur). **224/10**

7399. Eşeğiŋ ḳuyruğunu ḳalabalıḳta[7366] kesince kimi "Uzun." dėr, kimi "Ḳısa." **224/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 52[7367]]

7400. Eşeğin ḳuyruğu çamura doḳunsa öldüm sanır (dėrmiş). **224/12**

7401. Eşeğiŋ ḳuyruğu gibi ne uzanır ne ḳısalır. **224/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 52[7368]]

7402. Eşeği Bağdat eşeği. **224/14**

7403. Eşeği tam riyazete alıştırdım; amma eceli de çabuḳ[7369] geldi. **224/15**

Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn[7370]

7404. Eşeğe gücü yetmez, semerini döver[7371]. **224/16**

---

kārvān ve *kervān* olmak üzere üç faklı imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: kārbān: II, 1137[b]; kārvān: II, 1138[a]; kervān: II, 1160[a]. Yazmada bu imlaların üçü de kullanılmış.

7363 Yazmada: *ḳulaġuzlıḳ (قولاغوزلق)*. CLAUSON: *EDPT*: kulāwuz: 617[b]. TDK: *DS*: kulağuz: Yol gösteren, kılavuz.: VIII, 2993[b]. Yazmada: *ḳılavuz (قلاووز)*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳılavuz (قلاوز)*, *ḳılavuz (قلاووز)*, *ḳulaġuz (قولاغوز)* ve *ḳulaġuz/ḳılaġuz (قلاغوز)* olmak üzere her biri yazmada da kullanılmış olan dört farklı imlası mevcut olup *قلاغوز* imlasının hem *ḳılaġuz* hem de *ḳulaġuz* telaffuzu mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılāġuz (قلاغوز): 1466[b]; ḳılavuz (قلاوز): 1467[a]; ḳılavuz (قلاووز): 1467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳulaġuz (قلاغوز): II, 1078[a]; ḳulaġuz (قولاغوز): II, 1107[c].

7364 Yazmada: *kārvānıŋ*. STEINGASS: *CP-ED*: kārbān: 1002[a]; kārvān: 1003[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kārbān: II, 1137[b]; kārvān: II, 1138[a]; kervān: II, 1160[a]. Yazmada bu imlaların üçü de kullanılmış.

7365 Bu kelime, yazmada *dar* ve *ṭar* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tār: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; ṭar: 1219[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭar: II, 859[a].

7366 Yazmada: *ġalebelikde*. Arapça *ġalaba*[t] + Türkçe *+lik*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ġalebelik* hem de *ḳalabalıḳ* biçimi kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġalaba[t]: I, 221. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġalebelik: [Zebān-zedi: *ḳalabalıḳ*.]: II, 968[c]. Yazmada kelimenin her iki biçimi de (85/22 ve 86/09'da) kullanılmıştır.

7367 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eşegiŋ ḳurūġını ġalebelikde kesince kimi "Uzun." dėr, kimi "Ḳışa.": 52.

7368 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eşegiŋ ḳuyruġı gibi ne uzar ne ḳışalur.: 52.

7369 Yazmada: *çābük (چابك)*. Aslı ile ilgili farklı görüşler (Farsça olduğu veya Türkçe *çap-* fiilinden geldiği ve Farsçaya geçtiği) ileri sürülen bu kelimenin Farsçada *çābuk (چابك)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *çabuḳ (چابق)*, *çābük (چابك)*, *çabuḳ (چابوق)*, *çapük (چاپك)* ve *çapük (چاپوك)* imlaları müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çābuk: 383[a]; çābūk: 383[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: çapmaḳ: I, 1539; çapük, çapük, çabük: I, 1538. CLAUSON: *EDPT*: çap-: 394[a]. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü ʾl-Luġāt*: çapuḳ: 333; çapmaḳ: 334. REDHOUSE: *TaEL*: çabuḳ (چابق): 698[a]; çābük (چابك): 698[a]; çabuḳ (چابوق): 698[a]; çapük (چاپك): 699[a]; çapük (چاپوك): 699[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çabuḳ (چابق): I, 492[a]; çābük (چابك): I, 492[a]; çabuḳ (چابوق): I, 492[b]. TDK: *DS*: çabık: III, 1031[a]; çapık (I): III, 1075[a]; çapik (II): III, 1076[b]; çapuk (I): III, 1078[b]. AYVERDİ: *MBTS*: çabuk: 206[a]; çapmak: 212[c]. NİŞANYAN: *NS*: çabuk: 139[a]. Kelime yazmada ise *çābük (چابك)*, *çabuḳ (چابوق)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

7370 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn merḥūm*.

7371 Yazmada: *döger*. CLAUSON: *EDPT*: tōg-: 477[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövmek (دوكمك): [Kāf'ı "v" gibi oḳunur.]: I, 631[b]. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 53[7372]]

7405. Eşeğe zahmet olmasın diye heybeyi[7373] kendi omuzuma aldım. **224/17**

Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn[7374]

7406. Eşeğin gözü uzaḳtan görürmüş. **224/18**

7407. Eşek gibi malıŋ olsun. **224/19**

7408. Eşek laḳırtı diŋlemez. **224/20**

7409. Eşek laftan aŋlamaz. **224/21**

7410. Eşeği ya Mısır'dır ya Bağdat, ya Ḳayseri'dir ya Ḳıbrıs. **224/22**

7411. Eşek de maldan sayılır. **224/23**

7412. Eşek ne vaḳitte olsa eşektir. **224/24**

7413. Eşek nalıyla[7375] geçinir âdemdir. **224/25**

7414. Eşek nalınıŋ[7376] aḳçesini öder. **224/26**

7415. Eşek nalıyla[7377] ticaret ėder âdemdir. **224/27**

7416. Eşek oyununa beŋzedi. **224/28**

7417. Eşek, yükünü alınca aŋırır. **224/29**

7418. Eşeği sudan geçirmek, deveye hendek[7378] atlatmaḳ inat cahile meram aŋlatmaḳ ḳadar güçtür. **224/30**

7419. Eşek, yüküyle yaraşır. **224/31**

7420. Eşek, yolunu tanır. **224/32**

7421. Eşek, yükünüŋ ateş ya su olduğun ne bilsin! **224/33**

7422. Eşek, yükünü tanımazsa da yolunu tanır. **224/34**

7423. Eşek, yularından tutulur; yuları olmasa ḳulağından tutulur. **224/35**

7372 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eşege güci yetmez, semerini döger.: 53.

7373 Yazmada: *hegbeyi*. Kelimenin aslı Arapça *ḥaḳība*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 396[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḥaḳībe* ve *hegbe* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ḥaḳībe: 795[b]; hegbe: 2166[b].

7374 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn merḥūm*.

7375 Yazmada: *naʻliyle*. Kelimenin aslı Arapça *naʻl*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-naʻl: Ayaġı yere çıplaḳ ṭoḳunmaḳdan ḥıfẓ ėdecek nesneye dėnür.: III, 363. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *nal* ve *naʻl* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: nal: II, 1450[c]; naʻl: II, 1464[c]. Yazmada bu imlaların ikisi de kullanılmıştır.

7376 Yazmada: *naʻliniŋ*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-naʻl: III, 363. Ş. Sāmī: *ḲT*: nal: II, 1450[c]; naʻl: II, 1464[c].

7377 Yazmada: *naʻliyle*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-naʻl: III, 363. Ş. Sāmī: *ḲT*: nal: II, 1450[c]; naʻl: II, 1464[c].

7378 Yazmada: *ḫandek*. Aslı Farsça *kanda* olan bu kelime, Arapçada *ḫandaḳ* olarak kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: 477[a]. ATAY: *A-TBL*: 1, 496[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde hem Farsçadan alınmış olan *kende* imlası ile hem de Arapçadan alındığı anlaşılan *ḫandaḳ* ve bunun değişmiş hâli olan *hendek* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫandaḳ: I, 589[b]; hendek: II, 1513[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫandaḳ: 866[b]; kende: 1577[a]; hendek: 2171[b]. Yazmada *hendek* kelimesi dört farklı imla ile (ḫandaḳ, ḥandek, ḫandek, hendek) yazılmış.

7424. Eşek yanına at bağlansa gitgide eşek olur. **224/36**

7425. Eşek, yüklü olunca aŋırmaz. **224/37**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 53]

7426. Eşek, yükünden şikâyet ėtmez, dövenden[7379] şikâyet ėder. **224/38**

7427. Eşeği kervana[7380] ḳılavuz[7381] yapmışlar, kendini kervancı sanmış. **224/39**

7428. Eşeğiŋ bile ḳuyruğu ḳulağıyla yaḳışır. **224/40**

7429. "Eşeğiŋ ḳılları sayılır mı?" diyene "Ya gökteki yıldızlar sayılır mı?" dėmiş. **224/41**

Ḥʸāce Naṣre 'd-dīn[7382]

7430. İşkembe suratlı[7383]…[7384] **225/01**

7431. İşkemde ḳazanında hep işkembe harcı vardır, düşünmeğe gelmez.[7385] **225/02**

7432. İşkembe-yi kübrâsından atar.[7386] **225/03**

7433. Eşiğini, teşiğini[7387] bıraḳmadı. **225/04**

7434. Eşik taşı, beşik taşı bir değil. **225/05**

7435. Eşiğine ayaḳ bastırmaz. **225/06**

7436. Eşiğiniŋ taşına[7388] baş ḳoyulacaḳ erenlerdendir. **225/07**

7437. Eşiğiniŋ taşı[7389] öpülecek güzellerdendir. **225/08**

7438. Eşini bilen işini bilir. **225/09**

7379 Yazmada: *dögenden*. CLAUSON: *EDPT*: tōg-: 477[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövmek (دوكمك): [Kāf'ı "v" gibi oḳunur.]: I, 631[b]. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

7380 Yazmada *kervan* kelimesi üç farklı imla ile (*kārbān, kārvān, kervān*) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada iki imlası mevcuttur: *kārbān, kārvān*. STEINGASS: *CP-ED*: kārbān: 1002[a]; kārvān: 1003[b]. Kelimenin yazmada kullanılan *kārbān, kārvān* ve *kervān* imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: kārbān: II, 1137[b]; kārvān: II, 1138[a]; kervān: II, 1160[a].

7381 Yazmada: *ḳılavuz (قلاووز)*. CLAUSON: *EDPT*: kulāwuz: 617[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳılavuz (قلاوز)*, *ḳılavuz (قلاووز)*, *ḳulaġuz (قولاغوز)* ve *ḳulaġuz/ḳılaġuz (قلاغوز)* olmak üzere her biri yazmada da kullanılmış olan dört farklı imlası mevcut olup *قلاغوز* imlasının hem *ḳılaġuz* hem de *ḳulaġuz* telaffuzu mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılāġuz (قلاغوز): 1466[b]; ḳılavuz (قلاوز): 1467[a]; ḳılavuz (قلاووز): 1467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳulaġuz (قلاغوز): II, 1078[a]; ḳulaġuz (قولاغوز): II, 1107[c].

7382 Yazmada: *Ḥʸāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

7383 Yazmada: *ṣuratlı*. Kelimenin aslı Arapça *ṣūra*[t]'tir. ATAY: *A-TBL*: 3, 83[a]. Kelime, yazmada hem *ṣurat* hem de *ṣūret* biçimi ile kullanılmış (258/04, 258/11). Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣūret: [Zebān-zedi: *ṣurat*.]: II, 837[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1190[b].

7384 Bu madde başının *İş* sırasında yer alması gerekirken *Eş* sırasına sonradan kaydedildiği anlaşılmaktadır.

7385 Bu madde başının *İş* sırasında yer alması gerekirken *Eş* sırasına sonradan kaydedildiği anlaşılmaktadır.

7386 Bu madde başının *İş* sırasında yer alması gerekirken *Eş* sırasına sonradan kaydedildiği anlaşılmaktadır.

7387 TDK: *DS*: teşik (I): Yün eğirmeye yarayan tahta araç, iğ.: X, 3897[b]; teşik (I): Sin, gömüt.: X, 3897[b].

7388 Yazmada: *eşigi taşına*.

7389 Yazmada: *eşigi taşı*.

7439. Eşiğiniŋ taşı[7390] yâriŋ olmadıḳça başlar altında, İlahî isterim ḳalsın o başlar taşlar altında. **225/10**

Mevzundur.

Yaḥyā Naẓīm[7391] [*Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 113] beyt

7440. Eşiğiniŋ taşına[7392] ḳurban olayım. **225/11**

7441. Eşini ḳaybėtmiş[7393] ḳuzu gibi bağırır. **225/12**

7442. Eşiği açıḳ, törü[7394] (sadr-ı ḫanesi) boş saḫî[7395] âdemdir. **225/13**

7443. Eşiğiniŋ taşı[7396] altından olsa yine minnet ėtmem. **225/14**

Namert için…

7444. Eşiği altından olsa namerde münnet ėtme. **225/15**

7445. Eşini, aşını bilen işini de bilir. **225/16**

7446. Eşiğine it işemiş, ḫayrola! **225/17**

7447. Eşiğine baş ḳoy merd-i merdan ise, eşiğine taş ḳoy namerd dendan ise. **225/18**

7448. Eşya-yı nefiseniŋ hiçbir vaḳit ḳıymet-i haḳiḳiyesi erbabı nezdinde tenezzül ėtmez. **225/19**

İbn Sīnā[7397]

7449. Eşḳıya başḳa, asfiyâ[7398] yine başḳadır. **225/20**

7450. Eşḳıya (eşirrâ[7399]) fitne ve fesada bahane isterler. **225/21**

Yavuz Sultan Selim Ḫan[7400] [1512 - 1520] hazretleriniŋ kelam-ı hikmet-i ittisâmları…

7390 Yazmada: *eşigi taşı*.

7391 Yazmada: *şā'ir Naẓīmī*.

7392 Yazmada: *eşigi taşına*.

7393 Yazmada: *ġā'ib ėtmiş*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

7394 CLAUSON: *EDPT*: tōr: 528[b]. TDK: *TS*: tör: Başköşe.: 2377[b]. TDK: *DS*: tör: Evde ya da odada saygıdeğer kişilerin oturduğu başköşe.: X, 3983[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: 115[a]. Niyāzī: *LNvİC*: 461, 1023. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ikinci cild, 182[a].

7395 Aslı Arapça *saḫī* olan bu kelime; 'cömert, eli açık' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 961[a].

7396 Yazmada: *eşigi taşı*.

7397 Yazmada: *ḥikmet-i kelām-ı İbn Sīnā*.

7398 Yazmada: *esfiyā*. Aslı Arapça olan *aṣfiyā* kelimesi *ṣāfī* kelimesinin cemi olup 'saf, içi temiz, tuttuğu yol doğru olan kimseler ve samimi dostlar, azizler' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 47[b].

7399 Yazmada: *eşirrā*. Aslı Arapça olan bu kelime; 'kötü, fena, adi, muzır kimseler' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 1095[b].

7400 Selim I [1512 - 1520]: Osmanlı padişahı. … Osmanlı belgelerinde adı Selim Şah diye geçer; ancak daha kendi döneminde sert mizacı, cesareti ve ataklığı sebebiyle "Yavuz" lakabıyla tanınmıştır. … Sekiz yıldan biraz fazla süren saltanatı dönemi Osmanlı tarihi için bir dönüm noktası teşkil eder. Özellikle Doğu meselelerini ele alışı ve bunlara kesin çözüm bulma çabalarıyla dikkati çekmiştir. Safevî tehdidini önlemesi ve onlara karşı ileride Osmanlı dinî düşüncesinin sınırlarını tayin edecek ölçüde katı Sünnî anlayışı öne çıkarması aynı zamanda siyasal ve sosyal hayatta da mühim bir dönüşümün habercisi olmuştur. Memlük Sultanlığı'na son verişi ise İslam dünyasının tek bir bayrak altında toplanması projesinin ilk adımını teşkil etmiştir. Böylece Osmanlılar önemli bir dinî misyonun temsilcisi sıfatıyla şöhret kazanmıştır. EMECEN, F.: "Selim I", *DİA*: 36, 407[a]-414[c].

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫī*[7401] 416[7402]

*Merḥūm Ḥasancān çūn-ki muḳarreb-i şehr-yār-i cehān ėdi. Anlardan menḳūldür, ki "Bu aḥvāl vuḳū'unda ḳarşularunda ḥāżır ve bu iḳdām-ı teftīşlerine nāẓır ėdüm. Ḳaṣr-ı sa'ādete 'avdet buyurduḳlarunda küstāḫ-āne ayıtdum ki: 'Şeh-zāde Sulṭān Murād'uŋ 'Acem'de maḳtūl oldıġına 'ilm-i şerīfiŋüz lā-ḥaḳḳ olup da bu efsānenüŋ bī-aṣl ėdügi muḥaḳḳaḳ ėken bu mertebe teftīş ve ḫāṭır-ı şerīfiŋüze teşvīş neden iḳtiżā eyledi." Dėdi ki: "**Eşirrā vü eşḳiyā fitne vü fesāda behāne isterler.** Bu gūne taḳayyüd olmayıcaḳ memālik-i maḥrūsamuzdan fesād ber-taraf olmaz ve bu ihtimāmdan ṣoŋra eşḳiyā min ba'd ḥarekete yol bulmaz. Āḫir ḥālimüz ve hengām-ı irtiḥālimüzdür.*[7403] *Şimdi bu diḳḳatleri biz ėtmez ėsek salṭanat evlādımuza intiḳāl ėtdükde re'āyā vü berāyā āsūde-ḥāl olmaḳ ne iḫtimāldür? Biz hemān bu nesl-i pākden mülk-i mevrūṯumuza eṭrāfdan ẓuhūr ėden fitne vü fesādı def' ve naẓm-ı umūra ṣarf-ı maḳdūr ėtmek içün gelmişüzdür. Beher ḥāl me'mūr oldıġımuz meṣāliḥ ṣūret bulmış ve kūs-i riḥlet çalacaḳ vaḳt gelmişdür. Bizüm beḳāmuz çoḳ kimsenüŋ fenāsın ister ve iḳtiżā ėder. 'Li-kulli zamānin davlata va ricāl.' fehvāsunca zamān-ı riḥletimüz ve dār-ı 'uḳbāya 'azīmetimüz ḳarībdür." deyü buyurdılar.*

7451. Eşḳıya; mal, can düşmanı… **225/22**

7452. Eşkin yürür, taşḳın söyler zorbadır. **225/23**

7453. Eşkin yürüyen at ile tėz söyleyen, tėz yürüyen insan hadidü 'l-mizaç olur. **225/24**

7454. Eşya ile ḳadın bir eviŋ yaraşığıdır[7404]. **225/25**

7455. Eşyasız ev, eşsiz insan yaraşmaz. **225/26**

7456. Eşyasız ev yaḳışmaz. **225/27**

7457. Eşya eviŋ ziynetidir. **225/28**

7458. Eşyaya göre ḳıymet biçilir. **225/29**

7459. Eşya, sahibini aŋdırır. **225/30**

7460. Eşyaya ḳıymeti aŋlayan biçer, söze ḳıymeti diŋleyen biçer. **225/31**

7461. Eşhür-i haram[7405]; şehr-i recep, zilḳade, zilhicce, muharremü 'l-haram aylarıdır, ki bu aylarda zaman-ı cahiliyet Arapları için harp ve ḳıtal haram ve memnu addolunmuştur. **225/32**

7401 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫī'nden bir fıḳradur.*

7402 Yazmada: *417*.

7403 ve bu ihtimāmdan ṣoŋra eşḳiyā min ba'd ḥarekete yol bulmaz. Āḫir ḥālimüz ve hengām-ı irtiḥālimüzdür: Yazmada yok.

7404 TDK: *TTS*: yaraşık: 1. Yakışık, yakışır, muvafık, münasip, layık. 2. Yakışıklı. 3. Süs, ziynet, güzellik.: VI, 4334. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yaraşıḳ: 291[a].

7405 Cahiliye devri Arapları, kamerî esasa göre tespit ettikleri yılın on iki ayını *safer, rebiülevvel, rebiülahir, cemaziyelevvel, cemaziyelahir, şaban, ramazan, şevval*den oluşan "olağan aylar" (eşhürün itiyadiyye) ve *zilkade, zilhicce, muharrem, recep*ten oluşan "dört haram ay" (eşhürün erbaatün hurum) şeklinde ikiye ayırıyorlardı. Bu aylardan *zilkade* on birinci, *zilhicce* on ikinci, *muharrem* birinci ve *recep* yedinci aydı. Haram aylar tabiri Kur'ân-ı Kerîm'de iki âyette çoğul (el-eşhürü 'l-hurum: 9. Sūratu 't-Tavba 5, 36), dört âyette de tekil şekliyle (eş-şehrü 'l-haram: 2. Sūratu

İş

7462. İşaretsiz baḳmaz. **226/01**

7463. İşaret çekildi, ḫayrola! **226/02**

7464. İşaretle aŋlatır, ima ile diŋletir. **226/03**

Sabrī [*Dīvān-ı Ṣabrī Şākir* 38[7406]] [beyt]

kilīd-i genc-i āmāl-i cehān hengām-ı cūdında
yā engüşt-i işāretdür yā-ḫʸud ebrū-yı īmādur

Arpaemīni-zāde Muṣṭafā Sāmī[7407] [*Dīvān* 379, 9, IV, 5[7408]] [mıṣrā‘]

ta‘yīn ėdemez anı ser-engüşt-i işāret

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ‘Işḳ* 89, 1283[7409]] [beyt]

sādāt-ı ḳabīle-yi maḥabbet
birbirine ėtdiler işāret

7465. İşaret ḳaldırıldı. **226/04**

7466. İşaretsiz gemi olmaz. **226/05**

7467. İşaretsiz gemi yol almaz. **226/06**

7468. İşaret çıḳan yerde hüküm var. **226/07**

Anṭakyalı Münīf[7410] [*Dīvān-ı Münīf* 96, 22, 12[7411]] [beyt]

heb işārāt-ı ḥudūd[7412]*-ı ḥikemi nāṭıḳdur*
vaż‘-ı mīzān-ı teḳābülde bu sırr-ı meknūn

7469. İşarete diḳḳat ister, imaya ḫizmet[7413]. **226/08**

7470. İşbâh-ı ümmeti davet ėden şeyi işleme. **226/09**

7471. İşbu mektup hâlâ İstanbul'da sakin sarı çizmeli Mehmet Ağa'ya vusule… **226/10**

7472. İşbu senet otuz bir gün vadelidir. **226/11**

7473. İşbu ḳafada işbu dert işbu senettendir. **226/12**

7474. İşte geldi bayram ayı… **226/13**

7475. İşte bayram topu atıldı. **226/14**

'l-Baḳara 194, 217; 5. Sūratu 'l-Mā'ida 2, 97) geçmektedir. ALGÜL, H.: "Haram Aylar", *DİA*: Cilt: 16, 105[a].

7406 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: işāret: [ḳısm-ı evvel,] 357[b].

7407 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*'de ve yazmada: *Sāmī*.

7408 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: işāret: [ḳısm-ı evvel,] 357[b].

7409 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: işāret: [ḳısm-ı evvel,] 357[a].

7410 Anṭakyalı Münīf: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*'de ve yazmada: *Münīf*.

7411 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: işārāt: [ḳısm-ı evvel,] 357[a].

7412 ḥudūd: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*'de ve yazmada: *ṣudūr*.

7413 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*ᵗ'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

7476. İşte[7414] benim hâlim budur. **226/15**

Cennetmekân Yavuz Sultan Selim Ḫan[7415] [1512 - 1520] hazretleriniŋ vükela ve ulemayı huzurlarına celp ile daha resm-i biatı icra ėtmeden evvel beyan-ı meslek tarzında emîrane, cihangirane irat buyurduḳları nutḳudur:

Sulṭān Selīm Ḫān-ı Evvel *Ḳāfile-yi Şu'arā* [I,] 11[a]

Ben pād-şāh olursam niyyetüm 'Arab-istān'ı Çerkeslerden, bilād-ı 'Acem'i Şī'a'dan taṭhīrdür. Mücerred İslām'ı bir noḳṭaya cem' içün Hind ve Tūrān'a gidecegüm. Şarḳ ve ġarbda i'lā-yı kelimeye çalışacaġum. Ẓalemeye evlādum olsa merḥamet ėtmeyecegüm. Zamānumda rāḥata varmaḳ ve ehālīye tasalluṭ ėtmek mümkin olamaz. ***İşte benüm ḥālüm budur.*** *Seferden ḳorḳmaz ėseŋüz beni iḫtiyār ėdiŋüz, ve-illā Sulṭān Aḥmed'i ḳabūl eyleyiŋüz.*

7477. İşte[7416] benim hâlim böyledir, ister beğeniŋiz ister beğenmeyiŋiz[7417]. **226/16**

7478. İşte[7418] benim hâlim budur, ister diŋleyiŋiz ister diŋlemeyiŋiz. **226/17**

7479. İşte[7419] bu ḳadar efendim, elimden gelen bu ḳadar. **226/18**

7480. İşte[7420] benim düşündüğüm budur, daha iyi düşünenler varsa düşüncelerini çekinmesinler söylesinler. **226/19**

7481. İşte[7421] benim bildiğim bu ḳadardır. **226/20**

7482. İşte[7422] benim elimden bu ḳadar gelir. **226/21**

7483. İşte erlik böyle olur. **226/22**

7484. İşte avcılar geliyor, başıŋıŋ selametine baḳ. **226/23**

Tilki ile ḳurduŋ hikâyesi…

[Rāşid-i Belgradī] *Tārīḫ-i Vaḳ'a-yı Ḫayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*[7423] [I,] 92

7414 Yazmada: *işte (اشته), işte (ايشته)*. Kelimenin bu madde başında gösterilen imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: işte (اشته): I, 117[a]; işte (ايشته): I, 242[a].

7415 Selim I [1512 - 1520]: Osmanlı padişahı. … Osmanlı belgelerinde adı Selim Şah diye geçer; ancak daha kendi döneminde sert mizacı, cesareti ve ataklığı sebebiyle "Yavuz" lakabıyla tanınmıştır. EMECEN, F.: "Selim I", *DİA*: 36, 407[a]-414[c].

7416 Yazmada: *işte (اشته), işte (ايشته)*. Ş. Sāmī: *ḲT*: işte (اشته): I, 117[a]; işte (ايشته): I, 242[a].

7417 Yazmada: *begenmeŋiz*.

7418 Yazmada: *işte (اشته), işte (ايشته)*. Ş. Sāmī: *ḲT*: işte (اشته): I, 117[a]; işte (ايشته): I, 242[a].

7419 Yazmada: *işte (اشته), işte (ايشته)*. Ş. Sāmī: *ḲT*: işte (اشته): I, 117[a]; işte (ايشته): I, 242[a].

7420 Yazmada: *işte (اشته), işte (ايشته)*. Ş. Sāmī: *ḲT*: işte (اشته): I, 117[a]; işte (ايشته): I, 242[a].

7421 Yazmada: *işte (اشته), işte (ايشته)*. Ş. Sāmī: *ḲT*: işte (اشته): I, 117[a]; işte (ايشته): I, 242[a].

7422 Yazmada: *işte (اشته), işte (ايشته)*. Ş. Sāmī: *ḲT*: işte (اشته): I, 117[a]; işte (ايشته): I, 242[a].

7423 Yazmada: *Vaḳ'a-yı Ḫayret-nümā'dan*. Rāşid-i Belgradī: *Tārīḫ-i Vaḳ'a-yı Ḫayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*: Burada bir ḥikāye ḫāṭırıma geldi: 'Tilki' 'ḳurda' rāst gelüp ḥīlesinden nāşī ḳurt ile ḳarındaş olup ikrām[en] "Gel seni şu bāġıma götürüp üzüm yedireyüm." Ḳurt cevābında "Ṣāḥibi rāżı olmaz ve bizi telef ėderler." Tilki daḫı redd-i cevāb ėderek "Ne söyleyeyorsın! Benim bā-ṭapu ve bā-sened ve hüccet mülk-i ṣarīḥimdür, hēç kimesne müdāḫale ėdemez ve avcılar daḫı gelemezler." deyüp her nice ėse birlikde bāġıŋ içine girüp serbest üzüm yemege başlamışlar. Bāġ bekcisi bunları görünce çapuḳ elden avcılara ḫaber ėdüp avcılar segirdüp gelmekde olduḳlarını tilki ḥiss ėtmekle semt-i firārı iḫtiyār eylediğini ḳurt görüp "Tilki ḳarındaş, nereye gideyorsın?" dėdükde "**İşte avcılar geliyor, başınıŋ selāmetine baḳ.**" cevābını vėrmiş ėse de "Gelsünler, bu bāġ seniŋ bā-ṭapu ve bā-

7485. İşte saŋa, işte baŋa… **226/24**

7486. İşte su namına benden görüp göreceğiŋ bundan ibarettir. **226/25**

Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn[7424]

7487. İşte bir budala daha… **226/26**

7488. İşte çattıḳ belaya. **226/27**

7489. İşte bulduŋ budalayı, işte bulduŋ belayı. **226/28**

7490. İşte bulduḳ belayı. **226/29**

7491. İşte geldi dayısı[7425], arḳasından ayısı. **226/30**

Herifiŋ biri…

7492. İştiha, dişiŋ (diliŋ) altında; istek, mideniŋ içindedir. **226/31**

Binaenaleyh, iştiha ve istek olmadan yėmek[7426] yėmekten fayda yerine zarar vardır, dėmişler.

7493. İşte balası[7427], işte belası. **227/01**

7494. İşte şimdi boru çaldı. **227/02**

[Rāşid-i Belgradī] *Tārīḫ-i Vaḳ‘a-yı Ḫayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*[7428] [I,] 76

7495. İşte ḳalem, işte kâğıt; durma yaz. **227/03**

---

sened mülkündür. Belki anlar da müsāferet tarīḳiyle üzüm yemege gelmekdedür?” diyerek ḳurt ṭarafından olunan redd cevābına “Be-hey ḳurt ḳarındaş, bunlarda musāfir gözü yoḳ. Gelişlerini begenmiyorum ve şimdi ṭapu ve sened ve hücceti kim oḳur, kim dinler ve ḥükm ėdecek żābiṭ ve ḥükūmet nerededür? Bāġ da anlaruŋ olsun. Hemān ḳaçmaġuŋ yoluna baḳalum; eger-çi postu ele vėrmeyerek ḳurtulmış olursek kendimüzi büyük baḫt-yārlardan ‘add ėderüz.” Der dėmez avcılar daḫı bāġuŋ eṭrāfını alup güç-ḥāl ile bir taḳrīb yaḳalarını ele vėrmeyerek ḳurtulmış ėseler de üst ve başları ber-bād olup ve tüy ve derileri çalılar üzerinde ḳalmış ve nihāyetü ’l-emr mu‘ammer olduḳları müddetce hey’et-i aṣliyyelerini bulmamışlar.: I, 92.

7424 Yazmada: *Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

7425 Yazmada *dayı* kelimesi *dayı* ve *ṭayı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tağāy: 474[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayı: 887[a]; ṭāyı: 1230[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayı: I, 602[a]. ṭayı: I, 874[c]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: tağay: 132.

7426 Yazmada: *yemek*. Yazmada *yemek* kelimesi iki farklı imla [yemek (يمك), yėmek (ييمك)] ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (ييمك): 2224[b].

7427 Bu kelime ‘yüksek, yüce’ (Farsça *bālā*) manasında anlaşılabileceği gibi ‘çocuk, oğul’ manasında da anlaşılabilir. STEINGASS: *CP-ED*: bālā: 149[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: bālā: 130. Ş. Sāmī: *ḲT*: bālā: I, 273[a]. TDK: *DS*: bala (I): 1. Çocuk, yavru, küçük. 2. Oğlan çocuğu.: II, 496[a]. CLAUSON: *EDPT*: balā: 332[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: bala: 193. Ş. Sāmī: *ḲT*: bala: I, 273[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bala: 71[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бала [bala]: 42[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bala (I): 23[a].

7428 Yazmada: *Vaḳ‘a-yı Ḫayret-nümā’dan bir fıḳradur*. Rāşid-i Belgradī: *Tārīḫ-i Vaḳ‘a-yı Ḫayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*: Belġrad vālisi müşārʷⁿ ileyh Ḥüseyn Paşa birḳaç gün soŋra ta‘līme çıḳup ol gün ḫaylīce saḳatlıḳ oldıġından bunuŋ ḳudūmunda bu beldeye ḫayr olmayacaḳdur deyü herkes ṭarafından söylenmege başlandı ve müşārʷⁿ ileyhüŋ derecesiz irtikābı oldıġına merḳūm Miloş āgāh olmaġın “**İşte şimdi borı çaldı.**” feḥvāsıyla ziyādesiyle memnūn olaraḳ külliyetlü aḳçe vėrmekle istedigini icrā ėtdirmege mübāşeret ėtdi.: I, 76.

Lā beyt

işte ḳalem işte kāġıd ṭurma yaz
işte ḳılıc işte meydān ṭurma bāz

[bāz:] Yırtıcı doğan.

7496. İşte ḳılıç, işte meydan… **227/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 72]

Lā beyt[7429]

işte ḳalem işte kāġıd ṭurma yaz
işte ḳılıc işte meydān ṭurma bāz

7497. İşte geldik, gidiyoruz; şen olasıŋ Halep şehri.[7430] **227/05**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 72]

7498. İşte görmediŋse gör. **227/06**

7499. İşte geldi aŋdığıŋ. **227/07**

7500. İşte müftü, işte ḳazaskerler[7431]; erkân-ı devlet bundadır. **227/08**

ʻMüddei iseŋ…ʼ dėmek.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 732

ʻUlemā-yı mezbūrdan baʻżılar "Aḫşam ḳarībdür, ḳaldı dīvān ėrteye." deyüp evlerine gidüp baʻż ṣūfī iḫtiyārlar daḫı āb-dest alup birden ikiden aḫşam namāzın ḳılmaḳ içün cāmiʻ-i şerīfe dāḫil olmaġa başladılar. Bu eṯnāda yeŋiçerilerüŋ deliḳanlıları ve Ḥüseyn Paşa tevābiʻleründen ve sāʾir ʻacemī oġlanundan nice ḫaḏele cemʻ olup ālāt-ı ḥarb u ḍarb ile ilerüye gönderüp "Varuŋ Sulṭān Meḥmed Ḫān Cāmiʻi ḥareminde olan eşḫāṣ-ı nā-terāşları ṭaġıduŋ, tā ki vāḳiʻ olan fitne ber-ṭaraf olup ve bir daḫı cemʻ ü telbīslik ėtmesünler." dėdükleründe zümre-yi mezbūr[7432] "Biz ʻulemāya nice el ḳaldıralum. Dīnimüze żarardur." deyüp gitmekde tehāvün eyledükleründe Ḥüseyn Paşa "Bre yürüŋ yoldaşlar, anlar ʻulemā zümresünden ḫāricdür. Ulü ʾl-emre iṭāʻat ėtmezler, ḳatle müstaḥaḳḳ olmışlardur. ***İşte müftī, işte ḳāḍī-ʻaskerler ve sāʾir erkān-ı devlet bundadur.*** *Yā siz nʼiçün[7433] ʻinād ėdersüz, ʻameliŋüz fetvā ile degil midür?"* ilā āḫirihi[7434]…

7501. İşte gül, işte bayram. **227/09**

7429 Yazmada bir kere yazılmış olan bu alıntı, ilgisi sebebiyle her iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

7430 Yazmada *işte* kelimesi iki farklı imla *(ایشته, اشته)* ile kullanıldığından bu madde başı hem -burada (227/05)- *İş* sırasında hem de *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında (507/25) kaydedilmiş. bk. İşte geldik, gidiyoruz; şen olasıŋ Ḥaleb şehri. 507/25. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: işte (اشته): I, 117[a]; işte (ایشته): I, 242[a].

7431 Yazmada: *ḳāḍī-ʻaskerler*. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1029[c]. İslam tarihinde askerler arasındaki davalara bakan ordu kadısı, Osmanlılarda Divanıhümayun'un üyesi, yargı ve eğitim teşkilatının sorumlusu. Geniş bilgi için bk. İPŞİRLİ, M.: "Kazasker", *DİA*: 25, 140[a]-143[c].

7432 zümre-yi mezbūr: Yazmada: *zümre-yi mezbūre*.

7433 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *nicün*.

7434 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭūʻdur, ki sāʾirleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis ʻalayhi ʾl-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

7502. İştah (iştiha) dişiŋ altındadır. **227/10**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 72[7435]]

7503. İşte geldi bayram ayı. **227/11**

7504. İşte leğen[7436], işte ibriḳ[7437]; işte peşkir iptedir; işte terlik (tespih), işte namazlıḳ; ḳıble bu caniptedir.[7438] **227/12**

Mevzundur.

‘Ehl-i züht ve taḳva iseŋ...’ dėmek.

7505. İşte levh[7439], işte ḳalem; işte kütüp[7440], işte fuhul[7441]… **227/13**

‘Ehl-i ilim ve kemal iseŋ...’ dėmek.

[Ḥāmī-yi Āmidī *Dīvān-ı Ḥāmī-yi Āmidī* Ḳaṣīde-yi der-vaṣf-ı Aḥmed Paşa 51]

7506. İşte doğdu bayram ayı. **227/14**

7507. İşte ḳadı, işte müftü; işte şahit, işte muhzır[7442]. **227/15**

7508. İşte efvâh-ı ḫavas, işte şifah-ı alâm[7443]. **227/16**

7435 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İştāh (iştihā) dişiŋ altındadur.: 72.

7436 Yazmada: *legen (لەگن), legen (لگن)*. Bu kelime, Farsçadan alınmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: lakan: 1127[b]; lagan: 1128[a]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: legen, leğen: [105]. Yazmada *leğen* kelimesi üç farklı imla (لگن, لگه ن, لەگن) ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: legen (لگن): II, 1244[b]. REDHOUSE: *TaEL*: leken (لگن): 1639[a]. Ayrıca, kelimenin *ileğen* biçimi de yazmada kullanılmıştır. TDK: *TTS*: ileğen: III, 2036. TDK: *DS*: ileğen: VII, 2519[a].

7437 Yazmada: *ibrīḳ*. “İbrīḳ” isminin Arapça *barḳ* ‘parlamak’ kökünden geldiği ileri sürülmüşse de genelde Farsça *āb-rēz* ‘su döken’ kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu kabul edilmektedir. Geniş bilgi için bk. BOZKURT, N. - S. ERTUĞRUL: “İbrik”, *DİA*: 21, 372[c]-376[c]. ATAY: *A-TBL*: ibrīḳ: 1, 115[b]. STEINGASS: *CP-ED*: āb-rēz: 7[a]; ibrīḳ: 8[a]. REDHOUSE: *TaEL*: āb-rīz: 12[a]; ibrīḳ: 12[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ibrīḳ [Zebān-zedi: *ibrik*.]: I, 66[a].

7438 Yazmada *işte* kelimesi iki farklı imla *(ایشته, اشته)* ile kullanıldığından bu madde başı hem hem de - burada (227/12)- *İş* sırasında hem de *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında (bk. 507/44) kaydedilmiş. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: işte (اشته): I, 117[a]; işte (ایشته): I, 242[a].

7439 Aslı Arapça *lavḥ* olan bu kelime, ‘üzerine yazı yazılabilir satıh’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-lavḥ: Muṭlaḳā yaṣṣı ṣaḥīfeye dėnür, gerek taḫta ve gerek kemik olsun. Cem‘i *elvāḥ* gelür ve cem‘ü ’l-cem‘i *elāvīḥ* gelür. Ve üzerine yazu yazılan kürek kemigine dėnür. Ṣāriḥ dėr ki: Muṭlaḳā üzerine yazu yazılan yaṣṣı nesneye dėnür.: I, 516. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1247[a].

7440 Aslı Arapça olan bu kelime, *kitāb* kelimesinin cemi olup ‘kitaplar’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 243. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 365[b].

7441 Aslı Arapça olan bu kelime, *faḥl* kelimesinin cemi olup ‘şairlikte üstün olanlar, ileri gelenler’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 311. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 310[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 983[b].

7442 Kelimenin aslı Arapça *muḥżır* olup ‘mübaşir’ manasındadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: muḥżır: II, 1302[a]. Ayrıca bu kelimenin *maḥżar* okunması da mümkündür: ilgili kelime de *muḥżır* kelimesi ile aynı kökten olup ‘imzalı dilekçe, sicil, müzekkere, tutanak’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 390[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: maḥżar: II, 1302[a].

7443 şifāh-ı a‘lām: Yazmada: *şifā-yı a‘lām*.

Nābī [*Dīvān* 1, 92, 13, 77] [mışrā‘[7444]]

7509. İştihası bozulmuş ḳurt[7445] gibi… **227/17**

7510. İştihasız yėmek[7446] aş olmaz. **227/18**

7511. İştihası maymun iştihası… **227/19**

7512. İştihasız yėmekten[7447], isteksiz ḫizmetten ḫayır gelmez. **227/20**

7513. İştiha gittikten soŋra aş aş olmaz, taş olur. **227/21**

Nābī [*Dīvān* 1, 176, IV, 1; 2] [beyt]

tehī destān-ı künc-i ġurbetüz berg ü nevāmuz yoḳ
nevāl-i vaṣldan ġayri nevāle iştihāmuz yoḳ

Nābī [*Dīvān* 2, 1092, 843, 7] [beyt]

geçürdi çāşnī-gīr-i felek ol deŋlü vaḳtin kim
nevāl-i ārzū meydāne geldi iştihā gitdi

7514. İştiha yėdikçe gelir. **227/22**

7515. Işḳırtıp fışḳırttı. **227/23**

7516. İştiha, dişiŋ altında; iş, ustanıŋ eli altında… **227/24**

7517. İşkembe-yi kübrâsından söz atar. **227/25**

7518. İşkembesinden başḳa şeyi düşünmez. **227/26**

7519. İşkembeci ḳazanından[7448] ne çıḳar sandıŋ? **227/27**

7520. İşkembeci ḳazanını[7449] çoḳ ḳarıştırmağa gelmez. **227/28**

7521. İşkembeden atar. **227/29**

7522. İşkembesi büyüktür. **227/30**

7444 BİLKAN, A. F.: *Nabi Divanı*: öpmemiş kimdür anuŋ dâmen-i ‘âlī-cāhın / işte efvâh-ı ḫavaṣ işte şifâh-ı a‘lām: 1, 92, 13, 77.

7445 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

7446 Yazmada: *yemek*. Yazmada *yemek* kelimesi iki farklı imla [yemek (يمك), yėmek (يیمك)] ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يیمك): 2224[b].

7447 Yazmada: *yemekden*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايیه) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يیمك): 2224[b].

7448 Yazmada: *ḳazanından, ḳazġanından*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳazġan: 219[b]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

7449 Yazmada: *ḳazġanını*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳazġan: 219[b]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a]. Yazmada *kazan* kelimesi, *ḳazan* ve *ḳazġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

7523. İşkembeden işer ibriḳ[7450]-ı mey gibi… **227/31**

Kānī mıṣrā‘

7524. İşkembe fener[7451].[7452] **227/32**

Keçeci-zāde ‘İzzet Mollā[7453] [*Miḥnet-keşān* 301] [beyt]

degil oṭa işkenbeden[7454] bir fenār
ḳılınmış-idi kāġıd ile istitār

7525. İşkembe suratlı[7455].[7456] **227/33**

7526. İşkilli âdemdir. **228/01**

7527. İşkillenmiş, işkilini bulamamış. **228/02**

7528. İşkili varsa arasın. **228/03**

7529. İşkili varsa müşkülü de var. **228/04**

7530. İşkilli âdem gibi ḳızarır. **228/05**

7531. İşkilli pazar, mideyi bozar. **228/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 72[7457]]

7532. İşkilli pazarlığa girişme. **228/07**

7533. İşkilli pazardan[7458] püsküllü müşkül çıḳar. **228/08**

7534. İşkili, müşkülü yoḳ. **228/09**

7535. İşitmeden he dènmez. **228/10**

7536. İşkili müşkül. **228/11**

7537. İşitmedim, bilmem; görmedim, almam. **228/12**

7538. İşitmek ile görmek bir değil. **228/13**

7539. İşitmek başḳa, görmek başḳa. **228/14**

7450 Yazmada: *ibrīḳ*. BOZKURT, N. - S. ERTUĞRUL: “İbrik”, *DİA*: 21, 372[c]-376[c]. ATAY: *A-TBL*: ibrīḳ: 1, 115[b]. STEINGASS: *CP-ED*: āb-rēz: 7[a]; ibrīḳ: 8[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ibrīḳ [Zebān-zedi: *ibrik*.]: I, 66[a].

7451 Yazmada: *fenār*. Aslı Yunanca *phanarion (φανάριον)* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *fenār* hem de *fener* imlaları ile müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: φανάρι(ον) [phanari(on)]: 848[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fenār [Zebān-zedi: *fener*.]: II, 1005[c]; fener: II, 1006[c]. Yazmada kelimenin her iki imlası da kullanılmıştır.

7452 Ş. Sāmī: *ḲT*: işkembe: işkembe fenār: İşkembe şekl ve biçiminde [fener]: I, 119[b].

7453 Yazmada: *‘İzzet Mollā*.

7454 Yazmada: *işkembe*.

7455 Yazmada: *ṣuratlı*. Kelimenin aslı Arapça *ṣūra*t’tir. ATAY: *A-TBL*: 3, 83[a]. Kelime, yazmada hem *ṣurat* hem de *ṣūret* biçimi ile kullanılmış (258/04, 258/11). Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣūret: [Zebān-zedi: *ṣurat*.]: II, 837[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1190[b].

7456 Ş. Sāmī: *ḲT*: işkembe: işkembe ṣūretli: İşkembe şekl ve biçiminde [surat]: I, 119[b].

7457 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İşkilli pazar, mi‘deyi bozar.: 72.

7458 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

7540. İştihasız yėmek[7459] yėmekten dayaḳ yėmek[7460] daha ḫayırlıdır. **228/15**

7541. İştigal iyi şeydir; amma beyhude olmamaḳ gerek. **228/16**

Lā[7461] [mıṣrā‘]

ėtmeyüŋ evlādlarum bī-hūde şeyle iştiġāl

Żiyā Paşa[7462] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Sebeb-i Tertīb-i *Ḫarābāt* I, 4[7463]] [beyt]

on beşde değildi sin ü sālim
kim naẓm ile vardı iştiġālüm

Lā[7464] [beyt]

yoḳ mı kimse ile muvālātuŋ
senüŋ bitmez mi iştiġālātuŋ

7542. İştigal ėt, iştikâ[7465] ėtme. **228/17**

7543. İştiha, azı[7466] dişiŋ altında; istek ve köstek[7467], kör nefsiŋ başı altında. **228/18**

7544. İştiyaḳsız âşıḳ olmaz. **228/19**

7545. İştiyaḳsız muhabbet muhabbet sayılmaz. **228/20**

Fużūlī [*Dīvān* 20, I, 87[7468]] [beyt]

muḳīm-i ḥücre-yi şevḳam feżā-yı ḳurbuŋda
hemīşe sem‘-i umēdümde iştiyāḳ-ı ṣadā

Yaḥyā[7469] [beyt]

göŋüller iştiyāḳunda perīşān
görenler görmeyenler oldı yeksān

7459 Yazmada: *yemek*. Yazmada *yemek* kelimesi iki farklı imla [yemek (يمك), yėmek (يیمك)] ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يیمك): 2224[b].

7460 Yazmada: *yemek*. Bu madde başında *ye-* kelimesi iki farklı imla ile (ye-, yė-) yazılmış. Ayrıca; bu kelime, yazmada dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايیه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē*-'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يیمك): 2224[b].

7461 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iştiġāl: [ḳısm-ı evvel,] 360[b].

7462 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*'de ve yazmada: *Lā*.

7463 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iştiġāl: [ḳısm-ı evvel,] 360[b].

7464 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iştiġālāt: [ḳısm-ı evvel,] 361[a].

7465 Aslı Arapça *iştikā* olan bu kelime; 'şikâyet etmek, yanıp yakılmak' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 1131[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 116[c].

7466 Yazmada: *azu*. Kelime yazmada hem *azı* hem de *azu* imlası ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: azu: I, 33[a]; azı: I, 33[a].

7467 Yazmada: *istek - köstek*. 'Aslı olmayan söz' manasında *estek* kelimesi ve 'bir işten kaçınmak, birini oyalamak veya kandırmak için bahaneler öne sürmek, şu bu demek' manalarında *estek köstek etmek* deyimi mevcut olmakla birlikte buradaki kelime 'arzu, şevk, rağbet; yerine getirilmesi başkalarından istenilen şey, talep' manalarındaki *istek* kelimesidir ve ايستە ك imlası ile kullanılmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: estek köstek: 354[b]; istek: 575[b]; köstek: 704[b]. TDK: *TS*: estek köstek: 821[a]; estek köstek etmek: 821[a]; istek: 1212[a]; köstek: 1505[a]. TDK: *DS*: estek (III): V, 1787[a]; estek köstek: V, 1787[a].

7468 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iştiyāḳ: [ḳısm-ı evvel,] 363[a].

7469 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iştiyāḳ: [ḳısm-ı evvel,] 363[a].

Lā[7470] [beyt]

eyledi bī-tāb ḥayret göŋlümi derd-i firāḳ
oldı mānī‘ ‘arż-ı iḫlāṣa kemāl-i iştiyāḳ

Mevlānā Celāle ’d-dīn-i Rūmī[7471] [*Meṯnevī-yi Ma‘nevī* I, 2[7472]] [beyt]

şerḥa şerḥa eylesün sīnem firāḳ
eyleyem tā şerḥ-i derd-i iştiyāḳ

Eş

7546. Ashab-ı tecaribiŋ kelimât-ı mücerrebesine, asaleten sem‘ ü itibar ḳıl; zira bil ki o tecrübeler ne büyük acılarla hasıl olmuştur. **228/21**

Cümel-i hikemiye…

7547. Ashab-ı semahat, daima evc-i âlâ-yı izzette bulunurlar. **228/22**

Fārābī[7473]

7548. Ashab-ı fil[7474], tayr-ı ebabil[7475]… **228/23**

7549. Ashab-ı ḫayır ve hasenat, dareynde[7476] muhteremdirler. **228/24**

7550. Ashab-ı fil[7477], ḫızlân[7478] oldu; onu[7479] bil. **228/25**

7551. Ashab-ı ḫayrıŋ ḫayrını yıḳmamaḳ gerek. **228/26**

7470 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iştiyāḳ: [ḳısm-ı evvel,] 363[a].

7471 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *Naḥīfī*.

7472 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iştiyāḳ: [ḳısm-ı evvel,] 363[b].

7473 Yazmada: *ḥikmet-i kelām-ı Fārābī*.

7474 Fil Vakası: Kâbe’yi yıkmak amacıyla Mekke üzerine yürüyen Habeş ordusunun Allah tarafından gönderilen kuşlar vasıtasıyla imha edilmesi olayı. Bu olay hakkında nazil olan *Kur’an-ı Kerim*’in 105. suresinde ordu mensuplarından “ashabü ’l-fil” şeklinde bahsedilmesi askerin önünde bir fil bulunduğunu göstermekte ve bundan dolayı söz konusu sureye “Fil Suresi” adının verilmesi gibi olaya da “Fil Vakası” denilmektedir. FAYDA, M.: “Fil Vak‘ası”, *DİA*: 13, 70[a]-71[a]. Fil Suresi’nde Allah’ın fil ashabına, yani Ebrehe el-Eşrem’e ve askerlerine ne yaptığı, onları nasıl helak ettiği vurgulu bir ifadeyle belirtildikten ve böylece bu olaydan ibret almak gerektiğine dikkat çekildikten sonra tuzaklarının nasıl boşa çıkarıldığı ve onların, Allah’ın gönderdiği sürü sürü kuşların attığı taşlarla nasıl ezilmiş saman çöpleri veya böceklerin yediği yapraklar gibi ansızın yere serilip perişan edildikleri bildirilmektedir. ÇAĞRICI, M.: “Fîl Sûresi”, *DİA*: 13, 69[a]-70[a]. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 105. Sūratu ’l-Fīl 1-5.

7475 ṭayr-ı ebābīl: Arapça *ṭayr* + Arapça *abābīl*: Ebabil kuşu. ATAY: *A-TBL*: ṭayr: 3, 236[a]. Ebabil: *Kur’an-ı Kerim*’de Ebrehe [ö. 570?]’nin ordusunu helak eden kuşlar hakkında kullanılan bir tabir. DİA: “Ebâbîl”, *DİA*: 10, 65[b]. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 105. Sūratu ’l-Fīl 3.

7476 Aslı Arapça *dārayn* olan bu kelime, ‘dünya ve ahiret’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 606[a]. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: I, 598[a].

7477 Ashab-ı fil: Kâbe’yi yıkmak amacıyla Mekke üzerine yürüyen ve Allah tarafından gönderilen kuşlar vasıtasıyla imha edilen Habeş ordusu. ÇAĞRICI, M.: “Fîl Sûresi”, *DİA*: 13, 69[a]-70[a]. FAYDA, M.: “Fil Vak‘ası”, *DİA*: 13, 70[a]-71[a]. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 105. Sūratu ’l-Fīl 1-5.

7478 Aslı Arapça *ḫiḏlān* olan bu kelime; ‘yardımsız kalmak, sukutihayale uğramak’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 445[a]. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: I, 575[a].

7479 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḫurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalnız ḫüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

7552. Ashab-ı filiŋ[7480] başına taş yağdırdı tayr-ı ebabil[7481]. **228/27**

7553. Asıl[7482] dost, düştüğüŋ zaman yerden ḳaldırandır; asıl düşman da düştüğüŋ vaḳit yüzüŋe gülendir. **228/28**

7554. Asıl azmaz[7483], soy ḳovar[7484].[7485] **228/29**

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 185[7486]]

7555. Asıl dost, ḳara günde belli olur. **228/30**

7480 Ashab-ı fil: Kâbe'yi yıkmak amacıyla Mekke üzerine yürüyen ve Allah tarafından gönderilen kuşlar vasıtasıyla imha edilen Habeş ordusu. ÇAĞRICI, M.: "Fîl Sûresi", *DİA*: 13, 69[a]-70[a]. FAYDA, M.: "Fil Vak'ası", *DİA*: 13, 70[a]-71[a]. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 105. Sūratu 'l-Fīl 1-5.

7481 ṭayr-ı ebābīl: Arapça *ṭayr* + Arapça *abābīl*: Ebabil kuşu. ATAY: *A-TBL*: ṭayr: 3, 236[a]. Ebabil: *Kur'an-ı Kerim*'de Ebrehe [ö. 570?]'nin ordusunu helak eden kuşlar hakkında kullanılan bir tabir. DİA: "Ebâbîl", *DİA*: 10, 65[b]. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 105. Sūratu 'l-Fīl 3.

7482 *Asıl* kelimesi yazmada hem *medli elif* sırasında (أصل) hem de -burada olduğu gibi- *medsiz elif* sırasında (اصل) kaydedilmiş. Bahse konu imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aslı Arapça olan ve bu dilde *medsiz elif*le (اصل) kullanılan bu kelimenin *اصل*/biçimi ise *aṣl*'ın cemi olan *āṣul*'dur. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-aṣl: III, 130. REDHOUSE: *TaEL*: aṣl (اصل): 129[b]; aṣl (أصل): 129[b].

7483 CLAUSON: *EDPT*: āz-: 279[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azmaḳ: 1. Coşmaḳ, tehevvür ve heyecāna gelmek, şımarmaḳ. 2. Taşmaḳ, feyeżāna gelmek. 3. Ṭoġrı yoldan çıḳmaḳ, ṭuġyān ėtmek. 4. Kesb-i şiddet ėtmek. 5. Şehveti ġalebe ėtmek. 6. Fenālaşmaḳ, iltihāb peydā ėtmek. 7. Ḳudurmaḳ. 8. Ṣararup temizlenemeyecek bir ḥāle gelmek. 9. Muḫtelifü 'l-cins iki ḥayvāndan tevellüd ve teḥaṣṣül ėtmek.: I, 33[a]. TDK: *TTS*: azmak (II): 1. Bozulmak, fasit olmak, tagayyür etmek. 2. Yolu kaybetmek, yolu şaşırmak. 3. Dalalete düşmek. 4. Azgınlaşmak.: I, 351. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: azmaḳ: Başdan çıḳmaḳ; yoldan şaşmaḳ; 'işyān, şekāvet ėtmek; güm-rāh olmaḳ; zebūn ve naḥīf ve lāġar olmaḳ.: 11[b]. ÖNER: *K-TTS*: az-: Azmak, ahlaksızlaşmak, kötüleşmek.: 41[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: az-: Azmak, sapmak, şaşırmak.: 19[a]. Ayrıca, müellif yazmada *az-* kelimesini şöyle açıklamıştır: azmaḳ: Cinsini tebdīl ėtmek. azmaḳ: Coşmaḳ, tehevvür ėtmek, ṭaşmaḳ, şımarmaḳ. bk. 59/09.

7484 Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta'ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

7485 Yazmada bu madde başının "Asil azmaz, soy kovar." biçimi de mevcuttur. bk. Aṣīl azmaz ṣoy ḳovar. 70/29.

7486 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʿa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Aṣl azmaz, ṣoy ḳoġar.: cüz'-i ṯānī, 185. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 9.

7556. Asıl[7487], asıldır; fer‘[7488], fer‘dir.[7489] **228/31**

Ḳaide…

7557. Asıl saḳıt olunca fer‘de saḳıt olur[7490].[7491] **228/32**

Ḳaide…[7492]

7558. Asıl malikü ’l-mülk, mutasarrıf-ı haḳîḳî o[7493] Ḫaliḳ-ı Yezdan ve kevn-i kâinat-ı devran-ı âlem ve mevcudat ve maḫluḳat-ı avalim olan cenab-ı Ḳâdir ve Ḳayyûm-ı müteal hazretleridir. **229/01**

Binaenaleyh, ehl-i ilim ve irfan dėmişlerdir ki: “Mevcudatta tasarruf-ı İlahî asıl ve aḳdem ve aḳdes olup esas-ı mevcudat ve […] maḫluḳattır.” dėmişler. Buŋa ima-yı şuara-yı zaman daḫi şu mısra ile arz-ı teslimiyet[7494] ve taḳririyette bulunmuştur:

esrār-ı ḫafiyye var bilinmez eṭvār-ı taṣarruf-ı Ḫudāda

7559. Ashabıŋ ḫayırlısı, ḫayra delalet ėdenidir. **229/02**

‘Alī İbn Ebī Ṭālib[7495]

ḫayru ’l-aṣḥābi man yadullu al-ḫayra[7496]

[=Ashabın hayırlısı, hayra delalet edendir.]

7560. Esnaf-ı ümem… **229/03**

7487 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-aṣl: Her nesnenin esfeline ya‘nī vücūdunuŋ aşağısına dėnür, ki *dip* ve *kök* ta‘bīr olunur.: III, 130. ‘Kök, dip, temel, kaide, kaynak, bir şeyin esası, dayanağı’ gibi manalara gelen *asıl* (çoğulu *usûl*), fıkıh terimi olarak başlıca şu anlamlarda kullanılır: ‘delil, küllî kaide, istishâb, vasfın mukabili, bir kimsenin soyundan geldiği en yakın akrabaları, kıyasın rükünlerinden biri,vakfedilen mal, Bazı dinî ve hukukî konularda öncelikle gerekli olan husus, Miras hukukunda ashabü ’l-feraizin hisselerinin ortak paydası… Geniş bilgi için bk. ÖZEL, A.: “Asıl - Fıkıh”, *DİA*: 3, 473[a-c].

7488 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-far‘: Her nesneniŋ yuḳarısına dėnür ve bir cemā‘atiŋ şerīf ve ḏī-şānına ıṭlāḳ olunur.: II, 636. AYVERDİ: *MBTS*: fer’: 1. Dal, budak. 2. Bir kökten bir asıldanayrılan kolların her biri; asıl olmayan, şube. 3. İkinci derecede olan şey.: 375[c]. ‘Bir şeyin üst tarafı; dal, kol, şube’ anlamındaki *fer‘* kelimesi; fıkıh usulünde, hükmü nasla belirlenmemiş olup asla kıyas edilen meseleyi ifade etmektedir. Geniş bilgi için bk. AKGÜNDÜZ, A.: “Fürû”, *DİA*: 13, 249[b]-250[c].

7489 Yazmada bu madde başının yanına “Ṣırasına geçirilecek.” notu düşülmüş. *Asıl* kelimesi yazmada hem *medli elif* sırasında (اَصل) hem de -burada olduğu gibi- *medsiz elif* sırasında (اصل) kaydedilmiş. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-aṣl: III, 130. REDHOUSE: *TaEL*: aṣl (اصل): 129[b]; aṣl (اَصل): 129[b].

7490 Mesela, alacaklının borçluyu ibrası hâlinde kefil de sorumluluktan kurtulur. bk. ÖZEL, A.: “Asıl - Fıkıh”, *DİA*: 3, 473[b].

7491 Yazmada bu madde başının yanına “Ṣırasına geçirilecek.” notu düşülmüş.

7492 *Mecelle-yi Aḥkām-ı ‘Adliyye*: Muḳaddime, Maḳāle-yi T̲āniyye - Ḳavā‘d-i Fıḳḥiyye Beyānındadur: 50. mādde: 28. s.

7493 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: “O” ism-i işāretine “lām” ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; “şol” gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

7494 arz-ı teslimiyet: Yazmada: *arz-ı teslimet*.

7495 Yazmada: *min kelām-ı Ḥażret-i ‘Alī İbn Ebī Ṭālib raḍiya’llāhu*.

7496 Yazmada alıntının başına “‘Arabī” diye not düşülmüş.

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i İstanbul 205, 13b, 375] mıṣrā‘[7497]

terbiyet-ḫāne-yi esnāf-ı ümem

Nābī[7498] [*Dīvān* 1, 111, 15, 79] mıṣrā‘[7499]

gerek eslāf-ı kirām vü gerek eṣnāf-ı ümem

7561. Ashab-ı semahat daima evc-i âlâ-yı izzette bulunurlar. **229/04**

Fārābī[7500]

7562. Asalet başḳa, vekâlet başḳa… **229/05**

7563. Asalet fazilettedir. **229/06**

7564. Asaletiŋ şerefi büyüktür. **229/07**

7565. Asalet salet[7501] yüzden, gözden belli olmaz; belki özden[7502] (ḳalpten), sözden belli olur. **229/08**

7566. Asilzadelikte[7503] başḳa hâl vardır. **229/09**

el-Ḥācc Seyyid Sögüdli Süleymān Rüşdī[7504] [*Manẓūme-yi Aḥvāl-i ‘Alāḳa* 9] beyt

bu bābda ne lāzım nice ḳīl ḳāl
aṣl-zādelikde var başḳaca ḥāl

7567. Asıl azmaz[7505], soy ḳovar[7506]; kötü ozmaz[7507], ḫuy ḳovar. **229/10**

7497 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Der-beyān-ı Şeref-i İstanbul: mevlid-i menşe’-i aṣḥāb-ı himem / terbiyet-ḫāne-yi esnāf-ı ümem: 205, 13b, 375.

7498 Yazmada: *keḍā Nābī*.

7499 BİLKAN, A. F.: *Nabi Divanı*: müşkil-i devleti hep andan ėderlerdi su’āl / gerek eslāf-ı kirām vü gerek eṣnāf-ı ümem: 1, 111, 15, 79.

7500 Yazmada: *ḥikmet-i Fārābī*.

7501 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣālet: Yalŋız, tek, mücerred, sāde.: II, 810[a].

7502 Yazmada: *özen*.

7503 Yazmada: *aṣl-zādelikde*. Kelimenin *aṣīl-zāde* olarak kaydedilmesi daha muvafıktır. ATAY: *A-TBL*: 1, 48[b].

7504 Yazmada: *Sögüdī Rüşdī*.

7505 CLAUSON: *EDPT*: āz-: 279[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azmaḳ: 1. Coşmaḳ, tehevvür ve heyecāna gelmek, şımarmaḳ. 2. Taşmaḳ, feyeżāna gelmek. 3. Ṭoġrı yoldan çıḳmaḳ, ṭuġyān ėtmek. 4. Kesb-i şiddet ėtmek. 5. Şehveti ġalebe ėtmek. 6. Fenālaşmaḳ, iltihāb peydā ėtmek. 7. Ḳudurmaḳ. 8. Ṣararup temizlenemeyecek bir ḥāle gelmek. 9. Muḫtelifü ’l-cins iki ḥayvāndan tevellüd ve teḥaṣṣül ėtmek.: I, 33[a]. TDK: *TTS*: azmak (II): 1. Bozulmak, fasit olmak, tagayyür etmek. 2. Yolu kaybetmek, yolu şaşırmak. 3. Dalalete düşmek. 4. Azgınlaşmak.: I, 351. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: azmaḳ: Başdan çıḳmaḳ; yoldan şaşmaḳ; ‘işyān, şekāvet ėtmek; güm-rāh olmaḳ; zebūn ve naḥīf ve lāġar olmaḳ.: 11[b]. ÖNER: *K-TTS*: az-: Azmak, ahlaksızlaşmak, kötüleşmek.: 41[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: az-: Azmak, sapmak, şaşırmak.: 19[a]. Ayrıca, müellif yazmada *az-* kelimesini şöyle açıklamıştır: azmaḳ: Cinsini tebdīl ėtmek. azmaḳ: Coşmaḳ, tehevvür ėtmek, ṭaşmaḳ, şımarmaḳ. bk. 59/09.

7506 Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta‘ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

7507 CLAUSON: *EDPT*: ōz-: 279[b]. TDK: *DS*: ozmak (I): Büyümek, yükselmek, büyük adam olmak.: IX, 3305[b]; ozmak (II): Öne geçmek, yarışı kazanmak.: IX, 3306[a]. ÖNER: *K-TTS*: uz-: 1. Geçmek, geride

Fużūlī [*Dīvān* 33, VII, 7[7508]] [mıṣrā‘]

fi‘ldür aṣl-ı rıżā-yı Ḥaḳḳ ne kim aṣl u neseb

7568. Aslı yoḳtan söz uydurur. **229/11**

7569. Esnafça alışvėriş gerek. **229/12**

7570. Esnafa yaḳışan insaftır. **229/13**

7571. Esnafa insaf gerek. **229/14**

7572. Esnafa baş gereği insaftır. **229/15**

7573. Esnaf bitaraf gerek. **229/16**

7574. Esnaf çırağıdır. **229/17**

7575. Esnafa ḫizmet ėtmiş âdem esnaf hâlini bilir. **229/18**

7576. Esnaf hâlini esnaf bilir. **229/19**

7577. Esnafa ḫizmet ėtmiş; insafa ḫizmet ėtmemiş. **229/20**

7578. Esnafıŋ yüz aḳlığı insaftır. **229/21**

7579. Esnaf ketḫüdası gibi… **229/22**

7580. Esnaf müşteriniŋ ḳılığına ḳıyafetine baḳmaz, kesesine[7509] baḳar. **229/23**

7581. Asam[7510] için mükerrer ḳamet olmaz. **229/24**

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mıṣrā‘]

7582. Esnaf-ı bî-insaf zümresinden… **229/25**

7583. Esnafın ḳarnı geniş olmaḳ gerek. **229/26**

7584. Asfer[7511] ḫanım… **229/27**

---

bırakmak, aşmak. 3. Seçimden galip çıkmak, seçilmek.: 526[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oz- (I): İleri geçmek, yetişmek.: 207[b]; oz- (II): Üstün olmak.: 207[b].

7508 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aṣl: [ḳısm-ı evvel,] 119[b].

7509 Yazmada: *kīsesine*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, bu dilde *kīsa* biçimi ile müstameldir. Ayrıca; Farsçada, *kīse* kelimesi ile aynı kökten geldiği anlaşılan Arapça *kīs* kelimesi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: kīs: 1068[b]; kīsa: 1069[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kīs: 689. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-kīs: II, 287. Farsçada olduğu gibi Arapça *kīs* kelimesi de kullanılmış olan Osmanlı Türkçesinde ise *kese* kelimesi, her ikisi de yazmada kullanılmış olan *kīse* ve *kese* biçimleri ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kese: II, 1168[a]; kīs: II, 1225[b]; kīse: II, 1225[c].

7510 Aslı Arapça olan bu kelime; ‘sağır ve sağırlık gösteren, vurdum duymaz’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 48[b].

7511 Aslı Arapça *aṣfar* olan bu kelime, ‘sarı’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 41[b].

Bāḳī [*Dīvān* 45, 19, 11[7512]] beyt[7513]

ḥasret-i laʻl-i leb-i yār ile taḥṣīl ėtmiş
ten-i lāġar ḳadd-i çenber[7514] ruḫ-i aṣfer ḫātem[7515]

7585. Asfar[7516] (sıfır) efendi, asfer[7517] (altın sarısı) ḫanım… **229/28**

Arpaemīni-zāde Muṣṭafā Sāmī[7518] [*Dīvān* 88, 1, 31[7519]] beyt

olur bidāyet-i ṣıfr intihā-yı her aṣfār
ʻidād-ı faẓl u kemālātın ėdemez maʻdūd

7586. Asıl azmaz, kemer tozmaz[7520].[7521] **229/29**

7587. Aslı bir iken âdemoğlunuŋ birbiriyle adüv olması anasır ve tabiatleriŋ zıddıyyetinden ileri[7522] gelir. **229/30**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Lā[7523] [beyt]

ʻanāṣırla ṭabāyiʻ reng-i ẓıddı da olup ḳā’im
biribiriyle[7524] olmışlar vaḥīdü ’l-aṣl ėken aʻdā

7588. Asıl[7525] batıl olunca ferʻ[7526] de batıl olur. **229/31**

Ḳaidedir.

7589. Asla ve ḳata itibar ėtmez. **229/32**

7590. Asla varmam, asla vėrmem. **229/33**

7512 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: aṣfer: [ḳısm-ı evvel,] 119[a].

7513 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

7514 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: ḳad-i çenber: 45, 19, 11.

7515 Yazmada: *ḫanım*.

7516 Aslı Arapça *aṣfār* olan bu kelime; ‘sıfırlar; boş, değersiz şeyler’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 41[b].

7517 Aslı Arapça *aṣfar* olan bu kelime, ‘sarı’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 41[b].

7518 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *Sāmī*.

7519 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: aṣfār: [ḳısm-ı evvel,] 119[a].

7520 TDK: *DS*: tozmak (III): Eskimek.: X, 3977[b]. Yazmada *tozmak (eskimek)* kelimesi iki farklı imla ile (tozmaḳ, ṭozmaḳ) yazılmış.

7521 Yazmada bu madde başının “Asil azmaz, kemer tozmaz.” biçimi de mevcuttur. bk. Aṣīl azmaz, kemer tozmaz. 70/ek1/05.

7522 Yazmada: *ilerü*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ileri* hem de *ilerü* imlası müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

7523 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: aṣl: [ḳısm-ı evvel,] 119[b].

7524 Yazmada: *birbiriyle*.

7525 ‘Kök, dip, temel, kaide, kaynak, bir şeyin esası, dayanağı’ gibi manalara gelen *asıl* (çoğulu *usûl*), fıkıh terimi olarak başlıca şu anlamlarda kullanılır: ‘delil, küllî kaide, istishâb, vasfın mukabili, bir kimsenin soyundan geldiği en yakın akrabaları, kıyasın rükünlerinden biri,vakfedilen mal, Bazı dinî ve hukukî konularda öncelikle gerekli olan husus, Miras hukukunda ashabü ’l-feraizin hisselerinin ortak paydası… Geniş bilgi için bk. ÖZEL, A.: “Asıl - Fıkıh”, *DİA*: 3, 473[a-c].

7526 ‘Bir şeyin üst tarafı; dal, kol, şube’ anlamındaki *fer‘* kelimesi; fıkıh usulünde, hükmü nasla belirlenmemiş olup asla kıyas edilen meseleyi ifade etmektedir. Geniş bilgi için bk. AKGÜNDÜZ, A.: “Fürû”, *DİA*: 13, 249[b]-250[c].

7591. Asıl yaramazı bulmalı, başını armut[7527] gibi ezmeli. **229/34**

7592. Asla inanma. **229/35**

Şerīf [mışrā‘]

i‘tibār ėtme tehī destānınuŋ aṣlā lāfına

7593. Asla yalan söylemez. **229/36**

7594. Asla farḳ olunmaz. **229/37**

Nef‘ī [*Dīvān* 173, 17, 20[7528]] [beyt]

iki edhem ḫ^yud iki şūḫ ‘Arab dil-beridür
ki tefāvütleri yoḳ biribirinden aṣlā

7595. Asıl meram öyle değil. **229/38**

Nābī [*Dīvān* 1, 20, 2, 98[7529]] [beyt]

çūn senüŋ ḏātuŋ ola aṣl-ı ḥayāt-ı dāreyn
ehl-i dāreyn ne bilsün seni ey aṣl-ı mevād[7530]

7596. Asla kendimi bulamam. **229/39**

Lā[7531] [beyt]

‘arż-ı ḥāl ėtmege cānā seni tenhā bulamam
seni tenhā bulıcaḳ ***kendimi aṣlā bulamam***

7597. Asla meram aŋlamaz heriftir[7532]. **229/40**

İŞ

7598. Sıtma[7533] marazı tuttu dėsene! **230/01**

7599. Sıtma[7534] gibi hem ḳızdırır hem üşütür. **230/02**

7600. Sıtma[7535] hapı yutturur. **230/03**

7601. Sıtma[7536] gibi titretti. **230/04**

7527 Yazmada: *armuṭ*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]5. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

7528 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aṣlā: [ḳısm-ı evvel,] 120[a].

7529 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aṣl: [ḳısm-ı evvel,] 120[a].

7530 mevād: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *merām*.

7531 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aṣlā: [ḳısm-ı evvel,] 120[a].

7532 Aslı Arapça ‘meslektaş’ manasında *ḥarīf* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde ise ‘meslektaş, arkadaş, adi ve bayağı âdem’ manalarında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥarīf: II, 740. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥarīf: I, 546[c].

7533 Yazmada: *ıṣıtma*. CLAUSON: *EDPT*: isit-: 243[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣıtma: [Aṣlı: *ıṣıtma*.]: II, 845[a]. TDK: *TTS*: ısıtma: 1. Sıtma. 2. Hastalık ateşi.: III, 1975. TDK: *DS*: ısıtma: Sıtma hastalığı.: VII, 2491[b].

7534 Yazmada: *ıṣıtma*. bk. 7533. dipnot.

7535 Yazmada: *ıṣıtma*. bk. 7533. dipnot.

7536 Yazmada: *ıṣıtma*. bk. 7533. dipnot.

7602. Sıtmaya[7537] tutulmuş gibi oldu. **230/05**

7603. Isıran it, dişini göstermez. **230/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 70]

7604. Issız çöl olur, izsiz yol olmaz. **230/07**

7605. Issız, ilsiz[7538] yurda bayḳuş ḳonar. **230/08**

7606. İsabet-i sehim, isabet-i nazar birbirinden beterdir. **230/09**

7607. İsabet-i nazar, isabet-i sehimden beterdir. **230/10**

7608. İsabet oldu. **230/11**

Lā [mıṣrāʻ]

ne re'y eylerse ḥükmi maḥż-ı tevfīḳ-i iṣābetdür

7609. İsabet oldu, ki varmadım. **230/12**

7610. Israrden ızrar doğar. **230/13**

İsmāʻīl Ṣafā[7539] [mıṣrāʻ]

nāzuŋda emān[7540] ıṣrār ėtme bu ḳadar sāḳī

Keçeci-zāde ʻİzzet Mollā[7541] [*Miḥnet-keşān* 93[7542]] [beyt]

ḫiṭāb eyleyüp aŋa tekrār aġa
ėdermiş ḥamāḳatde ıṣrār aġa

Sünbül-zāde Vehbī[7543] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-meşveret-i umūr 143, 953[7544]] [beyt]

ėtmeyüp re'y-i ḫaṭāda ıṣrār
ʻavdet ėt rāh-ı ṣavāba tekrār

7611. Israr ile ızrarıŋ arasında bir noḳta vardır. **230/14**

7612. Isını[7545] (sahibini) ağırlayan, itine kemik atar. **230/15**

7613. Islah-ı nefis ėtmek, ancaḳ kendi ḫata ve ḳusurunu görüp itirafla; istifa-yı ḳusur[7546], tashih-i nefis eylemekle mümkün olur. **230/16**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

7537 Yazmada: *ışıtmaya*. bk. 7533. dipnot.

7538 Yazmada: *ėlsiz/ilsiz*. TDK: *TS*: el (III): 2. Halk, ahali. 3. Oba, aşiret.: 779[b]; il: Eski Türklerde devlet.: 1170[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): 2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. 3. Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr. 4. Oba, aşiret.: III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: el (VI): Bir yerde yaşayanlar, oturanlar.: V, 1702[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c].

7539 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ışrār: [ḳısm-ı evvel,] 369[a].

7540 Yazmada: *aman*.

7541 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *ʻİzzet Mollā*.

7542 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ışrār: [ḳısm-ı evvel,] 369[a].

7543 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *Vehbī*.

7544 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ışrār: [ḳısm-ı evvel,] 369[a].

7545 Ş. Sāmī: *ḲT*: ış: Ṣāḥib, mālik, efendi: luṭf ışı= Luṭf ṣāḥibi; Işını ağırlayan, itine kemik atar.: I, 120[b]. REDHOUSE: *TaEL*: is: 83[b]; ış: 126[a]. TDK: *TTS*: is (issi): III, 2096. Kelimenin aslı için bk. CLAUSON: *EDPT*: iḍi: 41[a].

7546 DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: isti'fâ-yı ḳusûr: Özür dileme.: 455[b].

7614. Islananıŋ yağmurdan pervası olmaz. **230/17**

Farsî: *miḥnat-zada-rā ‘īd buvad miḥnat-i dīgar*

[=Mihnetzedeye başka bir mihnet, bayramdır.]

7615. Islanmışıŋ yağmurdan pervası yoḳ. **230/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 70[7547]]

7616. Islanmış ile uslanmışa doḳunma. **230/19**

7617. Islanmış, uslanmamış. **230/20**

7618. Islananı Allah görür. **230/21**

7619. Islananı da uslananı da Allah görür. **230/22**

7620. Islanmışıŋ yağmurdan pervası yoḳ, uslanmışıŋ değnekten ḳorḳusu yoḳ. **230/23**

7621. Islanmış şeker helva olur. **230/24**

7622. Islaḳ[7548] şeker teraziye[7549] gelmez. **230/25**

7623. Islaḳ şeker terazide[7550] durmaz. **230/26**

7624. Islanmış zaḫire elbette köplenir[7551]. **230/27**

7625. Islanmış zaḫireden ḫayır gelmez. **230/28**

7626. Islandıysa çaresine baḳmalı. **230/29**

7627. Islaḳ ise ḳurut. **230/30**

7628. Islaḳ gömlek giyilmez. **231/01**

7629. Islaḳ don[7552], ıslaḳ gömlek giyilmez.[7553] **231/02**

7547 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Işlanmışıŋ yaġmurdan pervæsı olmaz.: 70.

7548 Yazmada *ıslak* kelimesi iki farklı imla *(ايصلاق, اصلاق)* ile olup kelimenin yazmada kullanılan imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ışlaḳ (ايصلاق) yā-ḫᵛud ışlaḳ (اصلاق): I, 243ᶜ.

7549 Yazmada: *terāzūya*. Aslı Farsça *tarāzū* olan bu kelime, yazmada *terāzū* ve *terāzi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: 291ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi*.]: I, 392ᶜ.

7550 Yazmada: *terāzūda*. STEINGASS: *CP-ED*: 291ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi*.]: I, 392ᶜ.

7551 CLAUSON: *EDPT*: köp: 686ᵇ; köp-: 687ᵃ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: köpmek: Şişmek, intifāḫ olmaḳ.: 256ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: köp-: 158ᵇ. ÖNER: *K-TTS*: kübĕn-: 235ᵃ.

7552 Yazmada *don* kelimesi bu madde başında kullanılan (don) imlasının yanı sıra *ṭon* imlası ile de kullanılmış. Kelimenin aslı *tōn*’dur. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gėyecek demekdür, ki ḳaftan ma‘nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747ᵃ. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512ᵇ. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. ‘Ale ’l-ıṭlāḳ roba, ṯevb, libās, cāme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik. iç ṭonı: Teniŋ üzerine ve pantolon yā şelvār altında giyilen bir libās, ki çamaşırdan ma‘dūddur.: II, 911ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263ᵇ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801ᵃ; ṭon (don): üçüncü cilt, 451ᵃ. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498ᵇ.

7553 Yazmada *ıslak* kelimesi iki farklı imla *(ايصلاق, اصلاق)* ile kullanıldığından bu madde başı hem - burada (231/02)- *Iş* sırasında hem de *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında (bk. 508/06) kaydedilmiş. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ışlaḳ (ايصلاق) yā-ḫᵛud ışlaḳ (اصلاق): I, 243ᶜ.

7630. Islah-ı ibâd, inayet-bâd. **231/03**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

7631. Ismarlama[7554] dua ḳabul olmaz. **231/04**

[Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 71]

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira dua insanıŋ içinden gelir bir ḳuvve-yi ruhanîdir, ki mihman-ı ruh olan aziz göŋülden ḳopar. Onuŋ[7555] *için aziz göŋülden ḳopmayan “Ismarlama dua ḳabul olmaz.” dėmişler.*

7632. Ismarlama iş asılaḳalır. **231/05**

7633. Ismarlama dua başı sıḳar, ısmarlama çizme ayağı… **231/06**

7634. Ismarlama don dar gelir. **231/07**

7635. Ismarlama ayaḳḳabı ayağı sıḳar. **231/08**

7636. Ismarlama ḳavuḳ[7556] başa ağır gelir. **231/09**

7637. Ismarlama peyniri[7557] köpek yer. **231/10**

7638. Ismarlama hac ḳabul olmaz. **231/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 71]

7639. Ismarlanana baḳma, ısmarlatana baḳ. **231/12**

7640. Ismarlama yapar. **231/13**

7641. Ismarlamadır. **231/14**

7642. Ismarlama cübbeniŋ peşi[7558] gelmez. **231/15**

7643. Ismarlama ḳaftanıŋ[7559] eteği ḳısa gelir. **231/16**

7644. Ismarlama şalvarıŋ ağı uymaz. **231/17**

7554 Yazmada *ısmarla-* kelimesi iki farklı imla ile (اصمارلامق, اصمارلمق) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ışmarlamaḳ (اصمارلامق): 130[b]; ışmarlamaḳ (اصمارلمق): 130[b].

7555 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

7556 Yazmada *ḳavuḳ* biçimiyle kullanılan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde iki farklı imlası mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: kavuk: 583[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaġuḳ: II, 1030[c]; ḳavuḳ: II, 1043[b].

7557 Yazmada: *penīri*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

7558 Aslı Farsça *paş* olup ‘at yelesi, sarık ucu, kemerbend saçağı, püskül’ gibi manaları olan bu kelime, burada ‘elbisenin etek kısmı’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: paş: 251[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: paş: 207. NİŞANYAN: *NS*: peş: 671[a]. TDK: *TS*: peş (I): Elbisenin etek kısmı.: 1917[a].

7559 Yazmada: *ḫaftānıŋ*. Kökeni ile ilgili farklı görüşler (Farsça <*ḫaftān*, Türkçe <**ḳāp ṭōn*) olan bu kelime, hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde *ḫaftān* ve *ḳaftān* imlaları ile müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 1918. CLAUSON: *EDPT*: kaftān: 582[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ḫaftān: 468[a]; ḳaftān: 980[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḳufṭān: 352[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaptan: 639. REDHOUSE: *TaEL*: ḫaftān: 856[b]; ḳaftan: 1465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaftān: I, 585[a]; ḳaftān: II, 1077[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kaftan: 603[b]. NİŞANYAN: *NS*: kaftan: 399[b]. TDK: *TS*: kaftan: 1265[b]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

7645. Isıtılmış temcit pilavı gibi hep onuŋ[7560] sözü öŋe sürülür. **231/18**

7646. Isıtılmışa ḳoşar. **231/19**

7647. Isırgan ile taharet olmaz. **231/20**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 70]

7648. Isırgan otunu şifa niyetine yėr. **231/21**

7649. Isırgan daladıysa[7561] ebegümeci yalasın. **231/22**

7650. Isırgan otundan döşek olmaz. **231/23**

7651. Isırgana oturan acısına dayanır. **231/24**

7652. Isırgana dalanmış[7562] gibi ḳıvranır. **231/25**

7653. Isırgan gibi ısırırlar. **231/26**

7654. Isırırlar, gitme yanına. **231/27**

7655. Istılahperdaz âdemdir. **231/28**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ʻIşḳ* 52, 757[7563]] [beyt]

kerrāke-yi ṣūf pür-mübāhāt
mevc-āver-i baḥr-i ıṣṭılāḥāt

Nābī[7564] [beyt]

tā geçmeyünce medrese-yi ḳīl u ḳāldan
aŋlanmaz ıṣṭılāḥı kitāb-ı maḥabbetüŋ

Sünbül-zāde Vehbī[7565] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-men‘-i ıṣṭılāḥ-perdāzī 83, 399[7566]] [beyt]

ıṣṭılāḥ üzre tekellüm eyler
baḳup eṭrāfa[7567] *tebessüm eyler*

Sünbül-zāde Vehbī [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-men‘-i ıṣṭılāḥ-perdāzī 83, 402[7568]] [beyt]

coş ėder ṣan-ki yem-i ʻirfānı
ıṣṭılāḥāta boġar yārānı

Sünbül-zāde Vehbī[7569] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-‘ilm-i kīmiyā 56, 153[7570]] [beyt]

ıṣṭılāḥāt-ı müzeyyefdür heb
bir alay ḳavl-i müzaḫrefdür hep

7560 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

7561 Yazmada: *ṭaladıysa*. CLAUSON: *EDPT*: tala-: 492[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dalamaḳ: I, 598[c]; ṭalamaḳ: II, 868[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭalamaḳ: 1226[b]. TDK: *DS*: talamak (II): Ağrıyacak ve kızaracak biçimde sürtünmek, dalamak.: X, 3813[a].

7562 Yazmada: *ṭalanmış*. CLAUSON: *EDPT*: tala-: 492[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dalamaḳ: I, 598[c]; ṭalamaḳ: II, 868[b] TDK: *DS*: talamak (II): Ağrıyacak ve kızaracak biçimde sürtünmek, dalamak.: X, 3813[a].

7563 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ıṣṭılāḥāt: [ḳısm-ı evvel,] 371[a].

7564 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ıṣṭılāḥ: [ḳısm-ı evvel,] 370[b].

7565 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *Vehbī*.

7566 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ıṣṭılāḥ: [ḳısm-ı evvel,] 370[b].

7567 Yazmada: *eṭrāfına*.

7568 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ıṣṭılāḥāt: [ḳısm-ı evvel,] 371[a].

7569 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *Vehbī*.

7570 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ıṣṭılāḥāt: [ḳısm-ı evvel,] 371[a].

7656. Istılahsız lisan olmaz. **231/29**

7657. Istılahât ile iksir olmaz. **231/30**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i āmīziş-i ḳayd-ı iksīr 296,39a, 1444[7571]] [beyt]

kīmiyā-ger söz ile sīr olmaz
ıṣṭılāḥāt ile iksīr olmaz

[Uṣ]

7658. Usul-i içtimaî ḳaidelerinden birisi de herkesiŋ ḳomşuluḳ usul ve huḳuḳuna bihaḳḳın vuḳufla riayet eylemesidir. **231/31**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Yani herkesiŋ kendi ḳomşusuyla hür ve serbest ve doğru olaraḳ uz yaşaması, ḫoş geçinmesidir, dėmişler. Bunlar da ne ile olur: doğru ḳalp, hüsn-i terbiye ki hüsn-i hâl ve aḫlaḳ, hüsnüniyet, hüsn-i sîret ile olur.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

[232] [1/üst] Usul-i teşekkül ve inkişaf-ı millîde, [1] usul-i içtimaiye-yi beşerde ḳadimden beri cari ve meri[7572] ḳavaide-yi milliyede milliyetiŋ terettüp ve terekkübü nedir? [1/üst/1] Bir aileden cemaat, cemaatten ḳavmiyet, ḳavmiyetten millet ve milliyet [1/üst/2] nasıl doğar? Bu mesele tevârîḫ-i ensâl-i beşerde tamamen musarrah ve mazbuttur. Binaenaleyh, [1] nev-i beşeriŋ maruf ve malum dili, dini ve mezhebi müttehit ve muteber [2] cinsi ve ḳavmiyeti, örfü, malum ve saf ve muteber usul-i âdet ve ananesi, maişet ve muaşereti, adab-ı milliye ve ḳavmiyeleri [3] kendi aralarında malum ve maḳbul ve mamulün bih düstur maḳamında cari ve meri usulât-ı milliyesine tabi ve amil bulunan [4] aile ve aḳvamdan teşekkül ve terekküp ėden cemaat aḳvamıŋ iptida-yı emirde millî olaraḳ teşkil eyledikleri aile ocağından ve efrad-ı ailesinden [5] itibaren millet, milliyet, cinsiyet-i ḳavmiyet, ırḳıyet ocaḳları teşekkül ėder ve bu suretle giderek tekessür, tecemmu‘la azdan [6] efrad-ı millet çoğalaraḳ bir cemaat ve bir heyet-i millet meydana gelmiş olur ve bu suret-i milliye-yi tabiiye hayat-ı nüfus-i milliye-yi tekessür ve [7] intişar[7573] da tabiî olaraḳ kendi tariḳ-i milliyesini inkişaf ėttirir, gittikçe tevsi ve tekessürle cemaat şekil ve heyetini alır. [8] Teraḳḳi ve tezayüd-i nüfus yolunda bir cemiyet ve bir il ve vilayet ḫalḳı şekil ve suretini iktisapla ḳavmiyet [9] ve milliyet evsafını ihraz ėder ve idarî ve içtimaî eşkâl-i maḫsusasına irtiḳa ve irtifa‘la huḳuḳî, siyasî [10] ve idarî ve içtimaî ḳavânîn ve örf-i millîsini kendisi tevlit ėderek cemiyet ve huḳuḳ-ı idare-yi siyasîyle müttehiden [11] ve içtimaen bir re’s, hüküm ve irade ve idare altında yaşamağa muhtaç ve müstahaḳ bulunmuş olurlar. Binaenaleyh, [12] millet milliyet, milliyette usul-i içtimaiyet ḳavaid-i esasiye ve tabiiyesi bir minval-i meşru esasât-ı [13] ḳadimeye tebean teşekkül ve tekessürle nev-i beşer iktisab-ı milliyet eyler, giderek aşiretler teşkil eder[7574] ve aşiretler [14] daḫi milli hükümdarlıḳ ile siyasî

7571 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ıṣṭılāḥāt: [ḳısm-ı evvel,] 371ª.

7572 Yazmada: *mārrī*.

7573 Yazmada: *ve intişār*.

7574 teşkīl ėder: Yazmada: *teşkīl*.

varlıḳ ocağını ḳurar ve milel-i saireye [15] ḳarşı siyasî ve içtimaî velhasıl her umur ve ḫususta mevcudiyet-i [16] milliye ve huḳuḳ-ı siyasiyelerini istimale ḳâdir bir millet-i haḳiḳiye olduḳlarını [17] etraf ve eknafta bulunan milel-i ecanibe siyasetle aŋlatmağa ve kendi usul-i millî [18] ve içtimaîlerini her vech ve suretle[7575] *tanıttırmağa ve hayat-ı milliyet ve tariḫ-i [19] siyaset ve mevcudiyetlerini tamamen ibraz u izhara ve millî idarelerinin [20] nizam ve intizamını icra ve ifa ile asayiş-i bilâd-ı milliyeye ve inkişaf, temeddün [21] ve teraḳḳisine ḫadim ve muḳtedir bulunduḳlarını her hâlde ve her vechle ispat ve izhara [22] sahip ve malik ve müdrik bulunmaḳ gerektir, ki o millet millet [23] olsun, milliyeti müspet ve musaddaḳ bulunsun, dėmişler.*

7659. Usul, erkân bilmek gerek. **232/01**

7660. Usulsüz söz maḳbul değil. **232/02**

Zira usulüyle tekdir nasihat yerine geçer, usulsüz tekdir ḫusumet yerine geçer.

7661. Usule riayet gerek. **232/03**

7662. Usulsüz, nizamsız iş görülmez. **232/04**

7663. Usul ile iş görmeğe alış, çalış. **232/05**

7664. Usulsüz hiçbir şey öğrenilmez. **232/06**

Yani her şeyde ve her millette usule riayet âdettir. Âdet muhkemdir, terk olunmaz.

7665. Usulsüz hareket ėtmemek gerek. **232/07**

7666. Usul ile pişen helva tatlı olur. **232/08**

7667. Usul haḳiḳate vusul için bir vesiledir (yoldur); usulsüzlük[7576] (nizamsızlıḳ[7577] ve tertipsizlik) yolsuzluḳtur[7578]. **232/09**

7668. Usul değişmek ihtimal; anane (âdet), tabiat değişmek muhaldir. **232/10**

7669. Usul, ananeye riayet ėden milletler; 'milliyetlerine riayet ve muhabbet ėden milletler' dėmektir; milliyetini bilmeyen, görmeyen millet ciddî millet sayılmaz. **232/11**

Zira "Cinsine (soyuna) çekmeyen, melezdir. Melez ḳoyun, bilmez soyun." dėmişler.

İż

7670. İzafetledi[7579]. **232/12**

7575 Yazmada: *ṣūretlerle*.

7576 Yazmada: *uṣūlsüzlıḳ*.

7577 Yazmada: *niẓām*.

7578 Yazmada: *yolsuzlıḳ*.

7579 Aslı Arapça *iżāfat* olan bu kelime; 'eklemek, ilave etmek; sözü birine nispet etmek, isnat etmek; tamlamak; çabuklamak, koşmak; zorlamak' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 152[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin *iżāfe* ve *iżāfet* biçimleri farklı anlamları karşılamak için kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: iżāfet: Mużāf ile mużāf[un] ileyh dėnilen birbirine merbūṭ iki arasındaki nisbet ve irtibāṭ: I, 124[b]; iżāfe: [Luġat-ı ānifeniŋ 'aynı olup lisānımızda "te"niŋ iżhār ve ıżmārıyla ikiye ayrılarak her biri bir ma'nāda ḳullanılıyor.] Ḳatma, rabṭ, 'ilāve, żamm, ilḥāḳ.: I, 124[c].

7671. İzafetlemeden[7580] iş görmez. **232/13**

7672. Izrara ǧizmet ėtmek insanlıḳ sayılmaz. **232/14**

7673. Iztırarî[7581] değil, ihtiyarî iş kârlı çıḳar. **232/15**

Nef'ī [*Dīvān* 512, 97, 4[7582]] [beyt]

ıżṭırārī dil nice cān vėrmesün[7583] ol ġamzeye
çāre yoḳ tīr-i ḳażādan iḫtirāza n'eylesün

7674. İdlâl[7584] olunmuş biçaredir. **232/16**

Keçeci-zāde 'İzzet Mollā[7585] [*Miḫnet-keşān* 103[7586]] [beyt]

benüm şol ki şeyṭāna yoḳ ḥācetüm
'Azāzīl'i iḍlāle var ḳudretüm

Lā[7587] [mıṣrā']

bir şaḫṣı ki irşād ėde Ḥaḳḳ kim ėder iḍlāl

7675. İdlâl[7588], iğfal ile gün geçirenler aḳıbet masḳara[7589] olsa gerek. **232/17**

7676. Iztırap içinde buŋaldı[7590] ḳaldı. **232/18**

Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem[7591] [*Pijmurde* Buhrān-ı Sevdā 106[7592]] [beyt]

rūḥum yine ıżṭırāb içinde
fikrim yine keş-me-keşde nālān

7677. Iztırapsız göŋül bulunmaz. **232/19**

7580 Aslı Arapça *iżāfat* olan bu kelime; 'eklemek, ilave etmek, tamlamak; çabuklamak, koşmak; zorlamak' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 152[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin *iżāfe* ve *iżāfet* biçimleri farklı anlamları karşılamak için kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: iżāfet: I, 124[b]; iżāfe: I, 124[c].

7581 Aslı Arapça *iżṭirār* olan bu kelime; 'zorlama, icbar, ısrar etme; çaresizlik, ihtiyaç' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 114[b].

7582 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ıżṭırārī: [ḳısm-ı evvel,] 377[a].

7583 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *vėrmesin*.

7584 Aslı Arapça *iḍlāl* olan bu kelime; 'doğru yoldan saptırmak, baştan çıkarmak' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-iḍlāl: III, 267. ATAY: *A-TBL*: 3, 133[a].

7585 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *'İzzet Mollā*.

7586 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḍlāl: [ḳısm-ı evvel,] 377[b].

7587 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḍlāl: [ḳısm-ı evvel,] 377[b].

7588 Aslı Arapça *iḍlāl* olan bu kelime; 'doğru yoldan saptırmak, baştan çıkarmak' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-iḍlāl: III, 267. ATAY: *A-TBL*: 3, 133[a].

7589 Yazmada: *masḫara*. Kelimenin aslı Arapça 'alay ve eğlence konusu' manasında *masḫara*'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i'tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

7590 Yazmada *bunal-* kelimesi *buŋal-* ve *bunal-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: bun-: 348[b]. REDHOUSE: *TaEL*: buŋalmaḳ: 406[a]; bunalmaḳ: 410[b].

7591 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Ekrem*.

7592 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ıżṭırāb: [ḳısm-ı evvel,] 376[a].

Lā[7593] [beyt]

döner sīmāya[7594] fikr ėtdükce ḫüsnüŋ ıżṭırābından
göŋül bir yerde ey ārām-ı cān sensiz ḳarār ėtmez

7678. Iztırapsız dünya değil, vesselam! **232/20**

7679. Azgâs u ahlâm[7595] ḳabîlinden rüyadır.[7596] **232/21**

7680. İzmarı[7597] izhar, izharı izmar[7598] zordur. **232/22**

Kāzım Paşa[7599] [beyt]

ne müşkil derd ėmiş yā Rabb bu sevdā-yı maḥabbet kim
belā ender belādur emr-i iẓhārından iżmārı

Nābī [*Ḫayr-ābād* Tedbīr-i Faḫr der-ḥıfẓ-ı Cāvīd 176, 862[7600]] [beyt]

ol re'yi kim[7601] ėtmiş ėdi iżmār
ḫuddām u ḫavāṣṣa ėtdi iẓhār

7681. İzmarı[7602] izharından, izharı izmarından beterdir. **232/23**

7682. İzmarı[7603] izharından güç… **232/24**

7683. Erzurum'da[7604] bağ olmaz, (siyah[7605]) ḳara üzüm ağ[7606] (aḳ) olmaz.[7607] **233/01**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Alçaḳ yerde dağ olmaz, orman olur. Alçacıḳ tepecik kendisini dağ[7608], soŋra (dağ) orman keteni[7609] görmüş kendisini bağ sanmış. Hâlbuki alçaḳ yerde dağ olmaz,

---

7593 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ıżṭırāb: [ḳısm-ı evvel,] 376[a].

7594 Yazmada: *sīmāna*. *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de: *sīmāya*.

7595 Yazmada: *ażġāṯ u aḥlām*. Her iki kelimenin de aslı Arapça olup *ażġāṯ* kelimesi 'karışık şeyler' manasında iken *aḥlām* kelimesi 'rüyalar' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: aḥlām: 1, 407[a]; ażġāṯ: 3, 124[b]. *Ażġāṯu aḥlām* ifadesi 'karışık, korkunç rüyalar' manasında olup aynı ifade Osmanlı Türkçesinde de yazmadaki gibi *ażġāṯ u aḥlām* biçiminde yazılmaktadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ażġāṯ: ażġāṯ u aḥlām= Ḳarışıḳ rü'yālar.: I, 125[a].

7596 Bu madde başı *Eż* sırasında yer alması gerekirken *İż* sırasına kaydedilmiş.

7597 Aslı Arapça *iżmār* olan bu kelime; 'fikir, hatıra, kalbinde saklı, gizli' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 137[a].

7598 Aslı Arapça *iżmār* olan bu kelime; 'gizlemek, saklamak' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 136[b].

7599 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iżmār: [ḳısm-ı evvel,] 377[b].

7600 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iżmār: [ḳısm-ı evvel,] 378[a].

7601 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *ki*.

7602 Aslı Arapça *iżmār* olan bu kelime; 'gizlemek, saklamak' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 136[b].

7603 Aslı Arapça *iżmār* olan bu kelime; 'gizlemek, saklamak' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 136[b].

7604 Yazmada: *Eżurūm'da*.

7605 Yazmada: *siyeh*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de iki farklı imlası (siyāh, siyeh) mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: siyāh: 713[a]; siyah: 719[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: siyāh: I, 754[c]; siyeh: I, 760[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

7606 TDK: *DS*: ağ: (I) Ak, beyaz.: I, 77[a].

7607 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. 197/ek/17.

7608 Bu açıklamada *dağ* kelimeleri *daġ* ve *ṭaġ* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daġ: I, 598[b]; ṭaġ: II, 864[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: daġ, ṭaġ: üçüncü cilt, 386[a].

7609 Yazmada: *kettānı*. Kelimenin aslı Arapça *kattān*'dır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 366[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kettān: ṭaġ kettānı: II, 1145[a].

orman içinde bağ olmaz. Soŋra kendi kendini görmüş, kendi söylediklerinden kendi utanmış, dėrler.

Eṭ

7684. Etfal-ı vatan bir gün olur adam[7610] olurlar. **233/02**

7685. Etfaliŋ talim ve terbiyeleri muallimiŋ iḳtidarı nispetindedir. **233/03**

7686. Etfaliŋ talim ve terbiyesinde ḳusur olursa ebeveyninden ziyade vatan zararını çeker. **233/04**

7687. Etfaliŋ terbiyesi vezâif-i beşeriyeniŋ esası ve rüknüdür. **233/05**

7688. Etfale ḫizmet ėdilmeyince etfalden ḫizmet beklemek ḫatadır. **233/06**

7689. Etfal, vatan mahsulünüŋ eŋ ḫayırlısıdır. **233/07**

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 42] beyt

sā'ir eṭfāl içinde o ṣabī
ḥāṣıl eylerdi ṭarīḳ-i edebi

7690. Etfaliŋ talim ve terbiyesi fariza-yı zimmettir. **233/08**

7691. Etraf-ı erbaaya baḳınmaḳ gerek. **233/09**

Lā beyt

eṭrāf u civārını unutmaz
ḫattā ḫas u ḫārını unutmaz

7692. Etrafa göz gezdirmek gerek. **233/10**

7693. Etraflı iş tutan etrafına da göz gezdirmek gerek. **233/11**

7694. Etrafı çitten ḳale… **233/12**

7695. Etrafı çitten, cemaati Çıfıt'tan[7611] ḳaledir. **233/13**

7610 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

7611 Kelimenin aslı *yahūd* olup bu kelimenin kökeni ve manası ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. "Müslüman âlimler, *yehūd* ve *hūd* kelimelerini 'tövbe edip hakka dönme' anlamındaki *havd* (*hāda-yahūdu*) köküyle ilişkilendirmişlerdir. *Hūd, hāid*'in ('tövbe eden') çokluğudur veya *yahūd* kelimesindeki *yā* harfinin hazfedilmesiyle oluşmuştur; bazı kıraatlerde bu kelime *yahūd* şeklinde okunmaktadır. *Yahūd*'dan maksat ise 'yahūdiyyīn'dir ('tövbe edenler'). Bir diğer görüş ise *Yehūd*'un bir kabile ismi olduğu ve kelimenin aslı -Hz. Ya'ḳūb'un on iki oğlundan en büyüğü olan Yehuza'ya nispetle- 'yehūḏ' iken *ḏal* harfinin *dal* harfine çevrilmesiyle Arapçalaştığı şeklindedir…" bk. GÜRKAN, S. L.: "Yahudi", *DİA*: 43, 182[a]. Kelimenin Farsçada *Cuhūd, Çıfūd* ve *Yahūd* olmak üzere üç farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: Cuhūd: 382[a]; Çıfūd: 396[a]; Yahūd: 1539[a]. Farsçadan Türkçeye geçtiği anlaşılan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde ise her biri yazmada da kullanılmış olan *Cuhūd, Çıfıt, Çıfūt* ve *Yehūd* imlaları mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: I, 489[c]; Çıfūt (چفوت) yā-

7696. Etrafsız iş tutulmaz. **233/14**

7697. Atlas ḳaftan[7612] herkese göre değil. **233/15**

7698. İtnâb-ı kelamdan hazer[7613] ėt. **233/16**

7699. Etibba, ‘zıddını cem’ dėmektir. **233/17**

Aḥmed Cevdet Paşa[76147615]

Vāṣıf[7616] [mıṣrā‘]

ḫaste diller vėrür eczā-yı eṭibbāya revāc

T̲ābit[7617] [beyt]

ṣıḥḥat gibi bīmār-ı ġamma gec geliyorlar
öldirdi bizi nār-ı eṭibbā[7618] ne belādur

7700. Etibbaya ne yaḳın[7619] ol ne uzaḳ. **233/18**

7701. Etrafıŋ cav[7620] (harp) olsun; tek eviŋ içi sav[7621] (sağ) olsun. **233/19**

7702. Etrafını sardı, aldı. **233/20**

ḫ[v]ud Çıfıt (چفيت): I, 511[c]; Yehūd: II, 1571[b]. Kelime, Türkçede ‘Yahudî’ anlamının yanı sıra mecaz olarak ‘hileci, düzenbaz; inatçı, garazkâr’ anlamlarında da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: s. Fā. [“Yahūd”dan. Ġalaṭı: *Çıfūt*.] Yehūd ṭā’ifesinden ādem, Yehūdī. *mec.* ‘İnādcı ve ġaraz-kār ādem.: I, 489[c]. TDK: *TS*: Çıfıt: Yahudi.: 529[a]; çıfıt: Hileci, düzenbaz.: 529[a]. AYVERDİ: *MBTS*: Çıfıt: 228[a]; Çıfıtlık: 228[a].

7612 Yazmada: *ḫaftān*. Kökeni ile ilgili farklı görüşler (Farsça <*ḫaftān*, Türkçe <**ḳāp ṭōn*) olan bu kelime, hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde *ḫaftān* ve *ḳaftān* imlaları ile müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 1918. CLAUSON: *EDPT*: kaftān: 582[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ḫaftān: 468[a]; ḳaftān: 980[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḳufṭān: 352[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaptan: 639. REDHOUSE: *TaEL*: ḫaftān: 856[b]; ḳaftan: 1465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaftān: I, 585[a]; ḳaftān: II, 1077[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kaftan: 603[b]. NİŞANYAN: *NS*: kaftan: 399[b]. TDK: *TS*: kaftan: 1265[b]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

7613 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

7614 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *Cevdet Paşa*.

7615 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: eṭibbā’: [ḳısm-ı evvel,] 124[a].

7616 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: eṭibbā’: [ḳısm-ı evvel,] 124[a].

7617 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: eṭibbā’: [ḳısm-ı evvel,] 124[a].

7618 eṭibbā: Yazmada: *eṭibbāya*.

7619 Yazmada *yakın* kelimesi, üç farklı imla ile (ياقن, ياقين, يقين) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (ياقن): 2189[b]; yaḳın (ياقين): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (ياقين): [“يقين” yazılmamalı ve ‘Ar. “yaḳīn” ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c].

7620 TDK: *DS*: cav (II): Savaş.: III, 865[a]. Ayrıca, bk. MENINSKI: *Thesaurus…*: çav: I, 1568. CLAUSON: *EDPT*: çāv: 393[a]; yağı: 898[a]. TDK: *TTS*: cav: II, 755; çav (I): II, 838. TDK: *DS*: cav (II): Düşman.: III, 865[a]; çav (V): III, 1093[b]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: cav: cild-i evvel, 152[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: cav: ikinci cild, 277[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: çav: 149[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çav (I): 47[a]; çav (II): 47[a].

7621 CLAUSON: *EDPT*: sāğ: 803[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: sav: Sağ, zinde, diri; muhkem, kavi.: üçüncü cilt, 30[b]. TDK: *DS*: sav (I): Sağ.: XII, 4673[b]. ÖNER: *K-TTS*: sav: 1. Sağ, sağlıklı. 2. Canlı, diri, dinç.: 400[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sav (I): Sağ, sağlık, sıhhat.: 228[b].

7703. Etfal; fidana, dala[7622] beŋzer: ağaç yaş iken (fidan ve dal[7623] iken) eğrilir, büğrülür; etfal (çocuḳlar) fidan, dal[7624] gibi iken terbiye ėdilir. **233/21**

Zira "Terbiye mehdden lahde ḳadardır. Terbiye beşikten başlar. Talim, tahsil iki üçlükten (yaşından) başlar."

7704. Etfale kıblegâh, analar ḳucağıdır. **233/22**

Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem[7625] [*Nā-çīz* 24] [mıṣrā'[7626]]

7705. Etfali itaate alıştırmaḳ gerek. **233/23**

İṭ

7706. İtaat insanlarıŋ şerefini arttırır. **233/24**

7707. İtaat eŋ ziyade askerlikte aranır. **233/25**

7708. İtaatsiz olan asker harbe gitmez, gitse bile fayda[7627] gelmez. **233/26**

[Maḥmūd Şevket] "İṭā'at" *Ma'ārifden Bir Ṣadā*[7628] 2, 25[7629]

Bir 'askeriŋ 'askerligi iṭā'at ve mā-fevḳine olan ḥürmet ve inḳıyādından aŋlaşılur. İṭā'at 'askerligiŋ bir rükn-i 'azīmidür. ***İṭā'ati olmayan 'asker ile fā'ide ḥāṣıl ėdilecek hēçbir iş***[7630] ***görilemez****. Ḥattā devletleriŋ idāre-yi dāḫiliyyeleriniŋ miḥver-i lāyıḳında cereyānı içün dā'imī ṣūretde 'asker bulundırmaġa olan mecbūriyyetleriniŋ neticesi bile ḥuṣūl bulamaz. Ḥāṣılı bu miṯillü 'askerle umēd-i muẓafferiyyete düşmek baḫṯine gelince sāde mevhūmātla uġraşmaḳ dėmekdür.*

İṭā'at, ḳavānīn-i mevżū'aya ve niẓāmāt-ı mütteḫiḍeye ri'āyet dėmek oldıġından bu ḫuṣūṣ her ṣınf memūrīne lāzım oldıġı gibi 'asker içün elzemdür. ***İṭā'atsiz olan 'asker ḥarbe gitmez****, ḥarb üzerinde żābiṭiniŋ emrine i'tibār ėtmez, çapulcılıḳdan men' olunamaz, żabṭ u rabṭı mümkin olamaz. Şu ḥāller ėse bi 'l-āḫire mūcib-i perīşānī olmaz mı? İṭā'ati olan 'asker git dėdigiŋ yere gider, ṭur dėdigiŋ yerde ṭurur. Düşmeni ḳarşusında ṯebāt ėder. Emr olundıġı zamān şēr-āne hücūm eyler.*

7622 Yazmada: *tala*. Kelime yazmada *dal, tal, ṭal* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: 489[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598[c]; ṭal: II, 867[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105[a]; dal: ikinci cild, 695[b]; ṭal: üçüncü cilt: 392[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259[b].

7623 Yazmada: *tal*. CLAUSON: *EDPT*: 489[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598[c]; ṭal: II, 867[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105[a]; dal: ikinci cild, 695[b]; ṭal: üçüncü cilt: 392[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259[b].

7624 Yazmada: *tal*. CLAUSON: *EDPT*: 489[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598[c]; ṭal: II, 867[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105[a]; dal: ikinci cild, 695[b]; ṭal: üçüncü cilt: 392[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259[b].

7625 Yazmada: *Ekrem Beg*.

7626 Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem: *Nā-çīz*: eṭfāle ḳıble-gāh analar ḳucaġıdur / zīrā o yer vefā vü mürüvvet ocaġıdur / ḳorḳar çocuḳ daḫīl olur āġūş-i mādere / ninni terānesiyle uyur ġuṣṣa daġıdur: 24.

7627 Yazmada: *fā'id*. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: fā'da[t]: 329[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 980[a].

7628 Yazmada: *Ma'ārif'den Bir Ṣadā risālesinden bir fıḳradur*.

7629 Yazmada: *25, 26*.

7630 Yazmada: *şey*.

‘Avdet emrini alsa der-ḥāl gėrü döner. Żabṭ u idāresi ḳolay olur. Girdigi memleketde ḥuḳūḳ-ı ehālīye tecāvüz ėtmez.

Tekrār ėdelüm: İṭā‘atsiz ‘asker vaḳtinde hücūmdan çekinür, münāsebetsiz vaḳtde hücūma ḳalḳışur. İlerü emri vėrülse gėrü ḳaçar, gėrü denilse ilerü ḳoşar. Bir gün aç ḳalsa silkini taḫḳīre ve birçoḳ heḏeyāna başlar. Taṣavvur olunamayan bir fenālıġıŋ ẓuhūrına sebeb olur. Bu ḥālde netāyic-i ḥasene istiḥṣāli ḳābil olabilür mi? Lākin iṭā‘atli ‘asker aç ḳalur, elbisesiz ḳalur, ṣusuz ḳalur, çarıḳsız ḳalur yine sesini çıḳaramaz. Ne vėrürseŋ anı yer, vėrmezseŋ ṣabr ėder. İçirirseŋ içer, içürmezseŋ[7631] *taḥammül ėder. Geydirürseŋ giyer, geydirmezseŋ sükūt eyler. Bu ḥāller ėse bir ‘asker içün maḳbūl ‘add olunmaz mı?*

İşte iṭā‘at ḳażiyyesi ‘askerligiŋ rūḥı meṯābesinde oldıġından ümerā ve żābiṭānıŋ bu ḫuṣūṣa be-ġayet diḳḳat u i‘tinā ėtmeleri lāzım gelür. ‘Askeriŋ iṭā‘ati ne ḳadar lāzım ėse ‘askeri iṭā‘ate alışdırması ve olanca iḳtidārı bu yolda ṣarf ėtmesi żābiṭān içün ehemm ü elzemdür.

Żābiṭān iṭā‘atli ‘asker yetişdirmek içün efrādıŋ hėçbirini[7632] *iltizām u teṣāḥubla dīgerinden tefrīḳ ėtmemeli ve hepsine*[7633] *olan mu‘āmelātı ġaraż ve nefsāniyyetinden ‘ārī olaraḳ bir siyāḳda olmalı ve vėrilen emrler ḫilāfında ḥareket ėdenleriŋ tekdīr veyā icrā-yı mücāzātlarında tereddüd ve te’eḫḫür göstermeyüp sür‘atle icrā ėtmelidür. Her żābiṭ kendüsiniŋ ḳānūn ve niẓām muḳteżāsınca ḥareket ėtdigini efrāda aŋlatmalıdur.*[7634]

‘Asker arasında ġaraż ve nefsāniyyetle leke-dār olan bir żābiṭiŋ ḳazanmış oldıġı sū’-i ẓannı ḥüsn-i niyyete[7635] *taḥvīl ėtmesi hemān mümkinsüzdür. Her ḥālde żābiṭ olan ḏāt kendüsini ‘askere sevdirmeli ve evāmirini der-ḥāl icrā ėtdirecek vechle ‘askeri iṭā‘at ve inḳıyādda bulundırmaġa sa‘y ėtmelidür. ‘Askeriŋ iṭā‘ati ḫuṣūṣunda żābiṭānıŋ dirāyet ü feṭānetiniŋ ve temkīn ü metānetiniŋ daḫı daḫl-i ‘aẓīmi vardur. Dirāyetsizlikle efrād arasında nāmı çıḳan bir żābiṭiŋ ‘askere evāmirini ismā‘ ėtmesi pek güçdür; çūn-ki o żābiṭ ‘asker beyninde bir kerre dirāyetsizlikle müştehir ve ma‘rūf oldıġından vėrdigi emr ne ḳadar ṭoġrı olsa bile ‘aḳlı ėrmedigi içün ‘asker anı nā-ṣavāb diye diŋler. Metānetsizlik, ḳorḳaḳlıḳ ile ‘asker beyninde ma‘rūf olan żābiṭ ėse eṯnā-yı muḥārebede ric‘at iḳtiżā ėtdigi ḥālde ‘askerini ric‘at ėtdirmege bile muvaffaḳ olamaz; çūn-ki bir kerre ḳorḳaḳlıḳ nāmı çıḳmış oldıġından ric‘ate lüzūm görmesi ḳorḳaḳlıġına ḥaml olunur. Bu ḥāller ėse ‘askeriŋ iṭā‘atsizliginden başḳa neye ḥaml olunabilür?*

Ḥāṣılı iṭā‘at ‘askerligiŋ esāsı, rūḥı meṯābesinde oldıġından her żābiṭiŋ dā’ire-yi iḳtidārı dāḫilinde bu ḫuṣūṣa beḏl-i mesā‘ī ü ġayret ėtmesi ve aḫlāḳ u eṭvārınıŋ i‘tirāżdan berī bulunması şarṭ-ı a‘ẓamdur.

7631 *Ma‘ārifden Bir Ṣadā*’da: *icürmezsen*.

7632 *Ma‘ārifden Bir Ṣadā*’da: *hėçbirini*.

7633 *Ma‘ārifden Bir Ṣadā*’da: *hepisine*.

7634 Bu metnin devamı yazmada bir sonraki (iki yüz otuz dördüncü) sayfada yer almaktadır; ancak metinde bütünlük sağlanması için metnin kalan kısmı da buraya alındı.

7635 *Ma‘ārifden Bir Ṣadā*’da: *ḥüsn-i meyyite*.

7709. İtaatiŋ esası namus, mükâfatı muzafferiyettir. **233/27**

7710. İtaat fazâil-i aḫlaḳiyedendir. **233/28**

7711. İtaatsiz ḳadından ḳadın (ḫatun) olmaz. **233/29**

7712. İtaatsiz askerle harbe girilmez. **233/30**

7713. Itlaḳ ėttiler. **234/01**

7714. İtaat (ulü 'l-emre[7636]), vaciptir. **234/02**

Ser-dār-ı ekrem 'Ömer Paşa *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* [ḳısm-ı evvel,] 378[b][7637] fıḳra

Ulü 'l-emre iṭā'at vācibdür. *Ebeveynine iṭā'at ėden çocuḳ elbet maẓhar-ı felāḥ olur. İnsān bu ḥayāt-ı fānīde cenāb-ı Ḥaḳḳ'a 'ibādet, devletine iṭā'atla, vaṭana ḫıdmetle dünyā ve āḫiretini ma'mūr ėdebilir.*

7715. İtaat, herkese borçtur. **234/03**

Ser-dār-ı ekrem 'Ömer Paşa *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* [ḳısm-ı evvel,] 378[b][7638] fıḳra[7639]

Ulü 'l-emre iṭā'at vācibdür. Ebeveynine iṭā'at ėden çocuḳ elbet maẓhar-ı felāḥ olur. İnsān bu ḥayāt-ı fānīde cenāb-ı Ḥaḳḳ'a 'ibādet, devletine iṭā'atla, vaṭana ḫıdmetle dünyā ve āḫiretini ma'mūr ėdebilir.

7716. İtaat, askerliğiŋ şerefi ve birer rükn-i azîmidir. **234/04**

[Maḥmūd Şevket] "İṭā'at" *Ma'ārifden Bir Ṣadā*[7640] 2, 25[7641]

Bir 'askeriŋ 'askerligi iṭā'at ve mā-fevḳine olan ḥürmet ve inḳıyādından aŋlaşılur. ***İṭā'at 'askerligiŋ bir rükn-i 'aẕīmidür.*** *İṭā'ati olmayan 'asker ile fā'ide ḥāṣıl ėdilecek hėçbir iş*[7642] *görilemez. Ḥattā devletleriŋ idāre-yi dāḫiliyyeleriniŋ miḥver-i lāyıḳında cereyānı içün dā'imī ṣūretde 'asker bulundırmaġa olan mecbūriyyetleriniŋ neṯīcesi bile ḥuṣūl bulamaz. Ḥāṣılı bu miṯillü 'askerle umėd-i muẓafferiyyete düşmek baḫṯine gelince sāde mevhūmātla uġraşmaḳ dėmekdür.*

7717. İtaat insaniyet şanından sayılır. **234/05**

7718. İtaatsiz asker ile cenge değil, yola daḫi çıḳmaḳ ḫatadır. **234/06**

7719. İtaatsiz asker ile muzafferiyet umulmaz. **234/07**

7636 Her ikisi de Arapça kelimelerden mürekkep bu terkip, 'başkanlar, amirler, bilginler; buyruk, ferman sahipleri' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 66[b]. TÜRCAN, T.: "Ülü'l-Emr", *DİA*: 42, 295[c]-297[c]. Ayrıca bu ibare "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulü 'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir." mealindeki ayette de geçmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 4. Sūratu 'n-Nīsā 59.

7637 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iṭā'at: [ḳısm-ı evvel,] 378[b].

7638 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iṭā'at: [ḳısm-ı evvel,] 378[b].

7639 Yazmada bir kere yazılmış olan bu alıntı, ilgisi sebebiyle her iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

7640 Yazmada: *Ma'ārif'den Bir Ṣadā risālesinden bir fıḳradur.*

7641 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı. Metnin bu madde başı ile ilgili kısmı yazmada bir önceki (iki yüz otuz üçüncü) sayfada yer almaktadır.

7642 Yazmada: *şey*.

[Maḥmūd Şevket] "İṭā'at" *Ma'ārifden Bir Ṣadā*[7643] 2, 25[7644]

Bir 'askeriŋ 'askerligi iṭā'at ve mā-fevḳine olan ḥürmet ve inḳıyādından aŋlaşılur. İṭā'at 'askerligiŋ bir rükn-i 'aẓīmidür. İṭā'ati olmayan 'asker ile fā'ide ḥāṣıl ėdilecek hēçbir iş[7645] *görilemez. Ḥattā devletleriŋ idāre-yi dāḫiliyyeleriniŋ miḥver-i lāyıḳında cereyānı içün dā'imī ṣūretde 'asker bulundırmaġa olan mecbūriyyetleriniŋ neticesi bile ḥuṣūl bulamaz. Ḥāṣılı* ***bu mitıllü 'askerle umēd-i muẓafferiyyete düşmek baḫtine gelince sāde mevhūmātla uġraşmaḳ dėmekdür.***

7720. İtaatsiz askerlikte şeref olmaz. **234/08**

7721. İtaatsiz ailede ne şeref olur ne bereket. **234/09**

7722. İtaatsiz eviŋ bereketi olmaz. **234/10**

7723. İtaatsiz ḫalḳta hiçbir vaḳit şeref olmaz. **234/11**

7724. İtaatsizlik her umuru bozar. **234/12**

Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī[7646][7647] [beyt]

iṭā'at üzredür şer'-i mübīne dā'imā bunlar
ḳavīdür ḥaḳḳ bu kim bu ḫāndānuŋ ṣıdḳ u īmānı

7725. İtaatsizlik yüzünden bir ordu değil, ḳoca vatan mahvolur. **234/13**

7726. İtaat-i beşeriye fariza-yı beşeriyedir. **234/14**

7727. İtaat ėden aldanmaz. **234/15**

7728. İtaat ėden ile ḳanaat ėden aldanmaz. **234/16**

7729. İtaat ile ḳanaat fazâil-i insaniyedendir. **234/17**

7730. İtaatte ıttırat vardır, ıttıratta ḫayır. **234/18**

Nef'ī [*Dīvān* 320, 43, 17[7648]] [mıṣrā']

olur ḳat ḳat iṣābet fikr olunca ıṭṭırād üzre

7731. Ittıratsız işten, itaatsiz kişiden ḫayır bekleme. **234/19**

7732. İtaat ėden pişman[7649] olmaz. **234/20**

7733. İtaatli maymun gibi oturur. **234/21**

7734. İtaat askerliğiŋ esası ve ruhu sayılır. **234/22**

7643 Yazmada: *Ma'ārif'den Bir Ṣadā risālesinden bir fıḳradur.*

7644 Yazmada bir kere yazılmış olan bu alıntının bu madde başı ile alakalı kısmı burada da yazıldı. Metnin bu madde başı ile ilgili kısmı yazmada bir önceki (iki yüz otuz üçüncü) sayfada yer almaktadır.

7645 Yazmada: *şey*.

7646 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Hem-demī*.

7647 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iṭā'at: [ḳısm-ı evvel,] 378[b].

7648 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ıṭṭırād: [ḳısm-ı evvel,] 379[b].

7649 Yazmada: *peşīmān*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de iki farklı imlası (pişmān, peşīmān) mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

[Maḥmūd Şevket] "İṭā'at" *Ma'ārifden Bir Ṣadā*[7650] 2, 26[7651]

*Ḥāṣılı **iṭā'at 'askerliginiñ esāsı, rūḥu meṭābesinde** oldıġından her żābiṭiñ dā'ire-yi iḳtidārı dāḫilinde bu ḫuṣūṣa beḏl-i mesā'ī ü ġayret ėtmesi ve aḫlāḳ u eṭvārınıñ i'tirāżdan berī bulunması şarṭ-ı a'ẓamdur.*

İẓ

7735. İzhar ėt, izmar[7652] ėtme. **234/23**

7736. İzharı güç, izmarı[7653] güç… **234/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 71[7654]]

7737. İzharı güç, izmarı[7655] güç şey yoḳsulluḳtur. **234/25**

7738. İzhar-ı avamilden[7656] soŋra ibraz-ı haḳ ve izhar-ı adalet gerektir. **234/26**

7739. İzhar-ı haḳ, temin-i istihḳaḳ için bab-ı şeriatta yalancınıŋ (doğruluğa) şehadeti, müflisiŋ müflise kefaleti mesmu ve maḳbul değildir. **234/27**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

7740. İzhar-ı haḳ ve ibraz-ı adalette esas olan şey ancaḳ ḳavânîn-i huḳuḳuŋ hâkim bulunmasıdır; yoḳsa ḫatır göŋül, gösteriş, garaz ve araz-ı maraz dâhiyesi gibi şeyleriŋ ḳarıştırılması değildir. **234/28**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Yani Avrupalılar gibi saḫte etvar ve eşkâl-i cahil ve cühela-yı "lā yufliḥūn[7657]"a muḫtas olan eşkâl-i cahilane hamallığında değil, ancaḳ cevher-i aḳıl ve irfan ve haḳiḳati taşıyan haḳ ve adaletle meşhûn bulunan ḫazâin-i ḳalb-i insandadır, dėmişler.

7741. İzhar-ı haḳḳa medar olmaḳ için celp olunan şahit doğru söylemek gerek. **235/01**

7742. İzhar-ı haḳ, ihḳaḳıhaḳ… **235/02**

7743. İzhar-ı izmar[7658] eyledi. **235/03**

7744. İzhar-i niyaz eyledi. **235/04**

Fużūlī [*Dīvān* 339, CCXV, 9[7659]] [mışrā']

*Fużūlī nāzenīnler görseŋ **iẓhār-ı niyāz eyle***

7650 Yazmada: *Ma'ārif'den Bir Ṣadā risālesinden bir fıḳradur.*

7651 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

7652 Aslı Arapça *iżmār* olan bu kelime; 'gizlemek, saklamak' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 136[b].

7653 Aslı Arapça *iżmār* olan bu kelime; 'gizlemek, saklamak' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 136[b].

7654 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Iẓhārı güc, ızmārı güc.: 71.

7655 Aslı Arapça *iżmār* olan bu kelime; 'gizlemek, saklamak' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 136[b].

7656 Yazmada: *iẓhār, 'avāmilden*.

7657 Bu ifade 'kurtuluşa eremezler' manasındadır ve *Kur'an*'da "Allah'a karşı yalan uyduranlar" için kullanılmıştır. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 10. Sūratu Yūnus 69; 16. Sūratu 'n-Naḥl 116.

7658 iẓhār-ı ıżmār: Arapça *iẓhār* + Arapça *ıżmār*: *Akıldaki, kalpteki sırrı açıklamak, ortaya çıkarmak, aşikâr etmek*. ATAY: *A-TBL*: iẓhār: 3, 255[b]; ıżmār: 3, 137[a].

7659 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iẓhār: [ḳısm-ı evvel,] 383[b].

7745. İzhar-ı telaş, avareler kârıdır. **235/05**

İbn Kemāl [*Dīvān* 175[7660]] [beyt]

el vėrmedi mekkāre-yi dünyā deyü[7661] *ey dil*
āvāre olup eyleme iẓhār telāşı

Sünbül-zāde Vehbī[7662] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-ṭarīḳ-i ḫᵛācegānī 127, 793[7663]] [beyt]

pek büyük ġulġule eyler iẓhār
işiden oldı ṣanur[7664] *defter-dār*

7746. İzhar-ı mâ-fî 'z-zamir[7665] eyledi. **235/06**

E'

7747. Adâd[7666] adetten başlar. **235/07**

7748. Âmâ ile bînâ[7667] (basîr[7668], görücü) bir değil. **235/08**

Fużūlī [*Dīvān* 18, I, 47] mıṣrā'

velē ne sūd ki ṣāḥib-naẓar degil a'mā

7749. Âmâya Kâbe sürmesi ne yapsın? **235/09**

7750. Âmâdan[7669] yol sorar. **235/10**

7751. Âmâ, ziyadan hazzėtmez. **235/11**

Bāḳī [*Dīvān* 237, 223, 5] beyt[7670]

çirāġ-ı māh-ı ḫüsnüŋ ḳarşu ṭutma çeşm-i aġyāre[7671]
gözüm nūrı ***ne deŋlü eyleye a'mā ziyādan ḫaẓẓ***

7752. Âmâ Güneş'i inkâr ėtmekle Güneş yoḳ sayılmaz. **235/12**

7660 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iẓhār: [ḳısm-ı evvel,] 383[a]. Ayrıca, alıntıların tahkikinde kullanılan kaynak için bk. Kemālpaşa-zāde: *Āṯār-ı eslāfdan Kemālpaşa-zāde Dīvānı*: Ṭābi'i ve nāşiri: Aḥmed Cevdet: Der-i Sa'ādet 1312, İḳdām Maṭba'ası.

7661 *Kemālpaşa-zāde Dīvānı*'nda: *diye*.

7662 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Vehbī*.

7663 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iẓhār: [ḳısm-ı evvel,] 383[b].

7664 Yazmada: *ṣanır*.

7665 iẓhār-ı mā-fī 'ż-żamīr: Arapça *iẓhār* + Arapça *mā* + Arapça *fī* + Arapça *żamīr*: *Gönüldeki saklı fikri, duyguyu, sırrı açıklamak, ortaya çıkarmak, aşikâr etmek*. ATAY: *A-TBL*: iẓhār: 3, 255[b]; żamīr: 3, 137[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: mā-fī 'ż-żamīr: II, 1258[c].

7666 Aslı Arapça *a'dād* olan bu kelime, *'adad*'in cemi olup 'sayılar, rakamlar' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 299[b].

7667 Aslı Farsça *bīnā* olan bu kelime; 'gören, görücü; görüp anlayan' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: bīnā: 225[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: bīnā: 183.

7668 Aslı Arapça *baṣīr* olan bu kelime; 'gören, görücü; görüp anlayan' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 131[b].

7669 Yazmada: *a'mādan (اعمادن), a'mā (اعمی)*. Kelimenin aslı Arapça *a'mā (اعمی)*'dır. ATAY: *A-TBL*: 3, 491[b]. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: a'mā (اعما) yā-ḫᵛud a'mā (اعمی): I, 132[b].

7670 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: çerāġ-ı māh-ı ḥüsnüŋ ḳarşu ṭutma çeşm-i aġyāra / gözüm nūrı ne deŋlü eyleye a'mā żiyādan ḥaẓ: 237, 223, 5.

7671 ṭutma çeşm-i aġyāre: Yazmada: *ṭutdum çeşm-i nā-dāna*.

7753. Âmânıŋ ḫatırı için Güneş inkâr olunmaz. **235/13**

7754. Âmânıŋ ibret gözü açılmaḳ elbette mümkün değil. **235/14**

7755. Âmâya "İbret gözüŋü aç." dėnilmez. **235/15**

7756. Âmânıŋ ibret gözü elbette açılmaz. **235/16**

[Ṣūfī Allāh-yār] *Ṯebātü 'l-'Ācizīn* [69] [muḫammes[7672]]

şāḫ-ı ḥanẓal men żarardın özge yoḳ ḫāṣıyyetim
kim başım ḳaṭ' eylerse almaŋ̂ ḳışāş u diyetim
bilmedim hergiz şerāret birle öz ḫayriyyetim
yā mėŋ̂ baḫtım yamandur yā göŋ̂gülde niyyetim
dīde-yi 'ibret açılmay ḳaldı a'mālıġ bilen

Lā [beyt]

farḳ içün temyīz-i ehliyyetdeki noḳṣānını
ṣūret-i a'māda eslāf ėtdiler taṣvīr-i baḫt

7757. Âlâdan âlâ yaparım, dėr.[7673] **235/17**

7758. Âlâdan âlâdır. **235/18**

7759. Âlâ gelince edna[7674] ḳalḳar. **235/19**

7760. Âlâ gelince bir yere ednaya kim baḳar? **235/20**

Mevzundur.

Mütercim 'Āṣım[76757676]

7761. Âlâ, evsât, edna hep Allah'ıŋ maḫluḳudur dânâ[7677]. **235/21**

Mevzundur[7678].

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

[Meḥmed Ṣalāḥī] *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* [ḳısm-ı evvel,] 83[b][7679]

Nezd-i İlāhīde a'lā ile ednā müsāvīdür.

7762. Âlâ dururken ednaya gitme. **235/22**

7763. A'lem-i ulemadandır. **235/23**

7672 Yazmada: *Çaġatayca*.

7673 Yazmada *a'lā* kelimesi ile başlayan madde başları hem *medli elif* sırasında (bk. 71/12 vd.) hem de bu sayfada olduğu gibi *medsiz elif* sırasında kaydedilmiş. Kelime Arapçadan alınmış olup aslı *medsiz elif*'ledir ve Osmanlı Türkçesinde de bu imla ile kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 3, 477[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 131[c].

7674 Yazmada bu (235.) sayfadaki *ednā* kelimeleri, iki farklı imla ile (ادنا, ادنى) kullanılmış. Kelimenin aslı; 'yakın, en yakın; en alçak, daha alçak' manalarındaki Arapça *adnā (ادنى)*'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 597[a]. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ednā (ادنى) yā-ḫ[v]ud ednā (ادنا): I, 85[a].

7675 Yazmada: *Müterḥim-i ḳāmūs 'Āṣım*.

7676 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ednā: [ḳısm-ı evvel,] 83[b].

7677 Aslı Farsça *dānā* olan bu kelime; 'bilen, bilici, âlim' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 500[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 599[c].

7678 Yazmada: *mevrundur*.

7679 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ednā: [ḳısm-ı evvel,] 83[b].

7764. Âlâ gelince edna ḳalḳar, âlâ dururken ednaya kim baḳar. **235/24**

Mevzundur.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

7765. Âyansız memleketiŋ şerefi olmaz. **235/25**

7766. Âyansız, eşrafsız memleket işi görülmez. **235/26**

7767. Âlâ, edna hep Allah’ıŋ maḫluḳudur. **235/27**

7768. Eammıŋ[7680] eḫassa[7681] rüçhanı vardır. **235/28**

7769. Âmânıŋ hissi galiptir. **235/29**

7770. Âmâya değneğini çaldırmış ahmaḳtır. **235/30**

7771. A‘da[7682] ḳaçan[7683] uyur o zaman söylerim saŋa. **235/31**

Nedīm [*Dīvān* 292, 3, 4] mıṣrā‘[7684]

7772. Aşar[7685], aşar-ı şer‘iye onda bir yaḫut sekizde birdir. **235/32**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

a‘şār: ‘uşr’uŋ[7686] *cemi.*

Ḳaide: Aşarıŋ miḳtar-ı malumunu öşr-i şer‘î olan on veya sekizle darb-[7687] *olunursa hasıl-ı darb hasılat-ı arziyeniŋ ḳıymet-i asliye-yi umumiyesini aŋlamaḳ mümkündür dėmişler: 100 kile buğday aşarınıŋ hasılat-ı arziyesini bulmaḳ murat olunursa 100 x 10 = 1000 kile hasılat-ı arziye yaḫut 100 x 8 = 800 kile hasılat-ı arziye vuḳu bulduğu tebeyyün ve tahaḳḳuḳ ėtmiş olur.* ilā āḫirihi[7688]…

7680 Aslı Arapça *a‘amm* olan bu kelime; ‘daha genel, en umumî’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 490[a].

7681 Aslı Arapça *aḫaṣṣ* olan bu kelime; ‘daha özel, en hususî’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 465[a].

7682 Aslı Arapça *a‘dā* olan bu kelime, *‘aduvv*’un cemi olup ‘düşmanlar, hasımlar’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 310[a].

7683 CLAUSON: *EDPT*: kaçan: 592[a]. TDK: *TTS*: kaçan (haçan): Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vaktâki, nasıl, ne suretle, ne vakit.: IV, 2150. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaçan: II, 1017[c]. TDK: *DS*: kaçan (V): Ne zaman, ne vakit.: VIII, 2586[b].

7684 Yazmada: *mıṣrā‘-ı meşhūr*. MACİT, M.: *Nedîm Dîvânı* - Metin ve Tıpkıbasım: 292, 3, 4. Ḫalīl Nihād: *Nedīm Dīvānı* - Külliyyāt: vardur ḥużūra söyleyecek bir sözüm anı / a‘dā ḳaçan uyur o zamān söylerüm saŋa: 134.

7685 Aslı Arapça *a‘şār* olan bu kelime, *‘uşr*’un cemi olup ‘onda birler, İslam dinine göre toprak mahsullerinden alınan zekâtlar’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 378[b]. Geniş bilgi için bk. ERKAL, M.: “Öşür”, *DİA*: 34, 97[a]-100[c]. TABAKOĞLU, A.: “Öşür - Osmanlılar”, *DİA*: 34, 100[c]-103[a].

7686 Aslı Arapça olan *‘uşr* kelimesi ‘onda bir, İslam dinine göre toprak mahsullerinden alınan zekât, öşür’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 378[b].

7687 Yazmada metnin bundan sonraki kısmı aynı sayfanın yan tarafında yer almaktadır.

7688 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

İ‘

[236] [Mu‘allim Nācī *Luġat-i Nācī* 86a]

i‘tidāl[7689]***:*** *[‘A.] İki ḥāl beyninde mutavassıṭ olmış, orta ḥālde bulunmış: kesb-i i‘tidāl*[7690]*. İ‘tidāl-i hevā, i‘tidāl-i ḥarāret.* ***İ‘tidāl her şeyde memdūḥdur****. § Tenāsüb, uyġunlıḳ, biçimlilik: i‘tidāl-i iḳāmet. “Sang froid” tercemesi olan “ṣoġuḳ ḳan”a bedel “İ‘tidāl-i dem veyā i‘tidāl-i mizāc” ḳullanılmalı*[7691]*.*

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İtidal siyasette ḳuvve-yi maddiye ile ḳuvve-yi maneviye beynini bi ’l-müvazene hadd-i itidali tevazün ėtmek için ahvali dûr-endişane fetânetle tariḳ-i ḥaḳ ve adle sevḳ eylemek, heyecan ve galeyan-ı efkârı mucip hararetli hâl ve hareketi tadil ėtmek ve ahsen ve maḳul tariḳi intiḫabla hırs ve tamaha set çekmek ve haḳâyıḳ-ı ahval ve tariḳ-i sulh u müsalemete irca-yı mesâlihle sulh ve müsalemet-i âleme hakîmane, adilane sarf-ı ḫizmetle ibraz-ı siyaset ve kiyaset eylemektir, dėmişler.

7773. İtidal hiss-i heyecan ve galeyanı zapt ve teskin eyler. **236/01**

7774. İtidali elden bıraḳmamaḳ gerek. **236/02**

‘Alī Kemāl Beg beyt

kim ki bu ‘ālemde ṭarīḳ-i i‘tidāli terk eyler
‘ale ’t-taḥḳīḳ zevāl u iżmiḥlāli derk eyler

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i ālāyiş-i zīb-i ṣūret 234, 21b, 705] [beyt]

beŋzesün ḫalḳa bisāṭ u[7692] *atuŋ*
i‘tidāl üzre gerek ālātuŋ

Arabî: *fī kulli umūrin -aḫsanu aḫvaṭ- avsaṭuhā*

[=Bütün işlerin en güzeli ve en ihtiyatlı olanı orta olanıdır.]

7775. İtidal-i tabiatını muhafaza ėtti. **236/03**

7776. İtidal haḳ, adalet noḳtasıdır; âḳil olan haḳ ve adaletten ayrılmaz (ayrılmamaḳ gerek). **236/04**

7777. İtidali işiŋe mizan ėt. **236/05**

Mevzundur.

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i ālāyiş-i zīb-i ṣūret 235, 21b, 717] [mışrā‘]

li-muḥarririhī ‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī [mışrā‘]

her işiŋi i‘tidālle mīzān ėt

7778. İtizar ehliniŋ yüzü bazen aḳ iken ḳızarır, ḳızıl iken ḳararır. **236/06**

Vāṯıḳ [beyt]

yazduḳça yāre nāme varaḳ şermden ölür

7689 Yazmada bu alıntının başına “luġat” diye not düşülmüş.

7690 kesb-i i‘tidāl: Yazmada: *kesb-i i‘tidāl: Orta ḥāl ve ḥarekete intiḫāb ėtmek.*

7691 Tenāsüb, uyġunlıḳ, biçimlilik: i‘tidāl-i iḳāmet. “Sang froid” tercemesi olan “ṣoġuḳ ḳan”a bedel “İ‘tidāl-i dem” veyā “i‘tidāl-i mizāc” ḳullanılmalı: Yazmada: *İ‘tidāl-i dem, i‘tidāl-i mizāc ilā āḫirihi.*

7692 u: Yazmada: *ile*.

çūn rūy-ı i'tiḏār sefēd ü siyāh u sürḫ

7779. İtizar ėt, taannüt eyleme. **236/07**

Merd-i kâmil itizar eyler, taannüd eylemez.

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı ḥüsn-i kelām-ı mevzūn 261, 29b, 1037] [beyt]

belki nādim ola eṭvārından
i'tiḏār eyleye güftārından

7780. İtizarı hadd-i cirminden kebir. **236/08**

Mesel-i meşhurdur.

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mışrā']

7781. İtizar ile ėder arz-ı meta'-ı teslim. **236/09**

Mevzundur.

Anṭakyalı Münīf[7693] [*Dīvān-ı Münīf* 44, 5, 30[7694]] [mışrā']

7782. İtiraz-ı ale 'l-hüküm istidasını vėrdi. **236/10**

7783. İtiraz ḳolay; amma ibda güçtür. **236/11**

Cümel-i hikemiye…

7784. İtiḳatsıza kitap, kâinat yoḳtur; itimatsıza huzur-ı ḳalp ve emniyet yoḳtur. **236/12**

7785. İadesiz mal baḫşiş[7695] sayılır. **236/13**

7786. İade olunan şey hediye sayılmaz. **236/14**

7787. İanesiz insan insan sayılmaz. **236/15**

7788. İanesiz dünya dönmez. **236/16**

7789. İane insanlarıŋ dünya ve aḫiret şerefidir. **236/17**

7790. İane ile dünya göçer. **236/18**

7791. İaneye muhtaç olmayan insan zor bulunur. **236/19**

7792. İtibarî dünyasıdır.[7696] **236/20**

Żiyā Paşa [*Eş'ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 52[7697]] [beyt]

birdür Żiyā fenāda taḥḳīḳ ile taṣavvur
varı yoġı cehānıŋ heb emr-i i'tibārī[7698]

7693 Anṭakyalı Münīf: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* de ve yazmada: *Münīf*.

7694 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: i'tiḏār: [ḳısm-ı evvel,] 386[b].

7695 Yazmada: *baḫşīş*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *baḫşiş* hem de *baḫşīş* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: baḫşiş: 159[b]; baḫşīş: 160[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: baḫşiş: I, 282[a]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫşiş: 344[b]. Yazmada kelimenin her iki imlası da (baḫşiş, baḫşīş) kullanılmış.

7696 Bu madde başını hem *"İtibarı dünyasıdır."* hem de *"İtibarî dünyasıdır."* biçiminde okumak mümkündür.

7697 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: i'tibārī: [ḳısm-ı evvel,] 386[a].

7698 emr-i i'tibārī: Yazmada: *emr-i i'tibār*.

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ʻIşḳ* Ṭardiyye 121, 1722] [mıṣrā‘[7699]]

mest-i mey-i i‘tibār idüm ben

Żiyā Paşa[7700] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Aḥvāl-i Şu‘arā-yı Rūm I, 14[7701]] [beyt]

insān ki görür bu i‘tibārı
gitmez mi elinden iḫtiyārı

Yaḥyā Naẓīm[7702] [*Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* I, 15[7703]] [mıṣrā‘]

anda sīmurġa meges deŋlü olınmaz i‘tibār

Nābī [*Dīvān* 1, 78, 12, 22] [beyt]

ādemüŋ ḫāne-yi temkīnin ėdermiş vīrān
i‘tibārāt-ı keder-ḫēz ü ġamm-engīz-i li’ām

7793. İtibar sandıḳtaki aḳçeden ḳuvvetlidir. **236/21**

7794. İtibar büyük şereftir. **236/22**

7795. İtibarsız ticaret olmaz. **236/23**

7796. İtibarsız insan baḫtsız sayılır. **236/24**

7797. İtibar şimdi zengin ile güzelde ḳaldı. **236/25**

7798. İtibar itimatsız olmaz. **236/26**

7799. İtibara göre hareket lazım. **236/27**

Belīġ[7704] [mıṣrā‘]

i‘tibār eyler gedā ferzend-i nā-bīnāsına

Sünbül-zāde Vehbī[7705] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-aḥvāl-i ḫademe 155, 1069[7706]] [beyt]

biri hem ʻāḳil vü hem ṣādıḳdur
i‘tibār u naẓara lāyıḳdur

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı feraḥ-ı faṣl-ı behār 256, 27b, 965[7707]] [beyt]

i‘tibārāt-ı taḳāsüm ü fuṣūl
imtiyāzāt-ı maḳāmāt u uṣūl

7800. İtibardan düşen bedbaḫt sayılır. **236/28**

7801. İtibarını ḳaybėtmiş[7708]. **236/29**

7699 Şeyh Galib: *Hüsn ü Aşk*: Tardiyye: bir bāġ ėdi kim bu cāna me’vā / her ġuncası cennet ėdi gūyā / furḳat gelüp ėtdi cümle yaġmā / göŋlümde o neş’e ḳaldı ḫālā / mest-i mey-i i‘tibār ėdüm ben: 121, 1720-1722.

7700 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *Lā*.

7701 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: i‘tibār: [ḳısm-ı evvel,] 385[b].

7702 Yazmada: *Naẓīmī*.

7703 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: i‘tibār: [ḳısm-ı evvel,] 385[b].

7704 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: i‘tibār: [ḳısm-ı evvel,] 385[b].

7705 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *Vehbī*.

7706 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: i‘tibār: [ḳısm-ı evvel,] 385[b].

7707 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: i‘tibārāt: [ḳısm-ı evvel,] 385[b].

7708 Yazmada: *ġayb ėtmiş*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā’ib: I, 222. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 305[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ġā’ib: 1335[a]; ġayb: 1355[b]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*:

7802. İtibara malik olmaḳ mala malik olmaḳtan yeğdir. **236/30**

7803. İtibar salt aḳçe üzerine değildir. **236/31**

7804. İtibar ėtme tehi destanıŋ asla lafına. **236/32**

Mevzundur.

Şerīf[7709] [mıṣrā‘]

7805. İtibarlı tüccarıŋ ticareti itibarsızıŋ ticaretinden elbette şereflidir. **237/01**

7806. İtibar, itimat ticaretiŋ rükn-i azamıdır. **237/02**

7807. İtibar, itimat doğruluḳtan[7710] doğar. **237/03**

7808. İtiraza insaf ister, isbat ister. **237/04**

Lā [mıṣrā‘]

şāne-yi zülf-i suḫandur i‘tirāż

Rāġıb Paşa[7711] [*Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 59] [beyt]

çerādan dem urur mı mā-cerāyı fehm ėden Rāġıb
edeb māni‘ degil mi i‘tirāż-ı sun‘-ı bī-çūna

Lā [beyt]

vāḳi‘ göricek i‘tirāż
insāfla ḥaḳḳa ola rāżī

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ‘Işḳ* 16, 232] [beyt]

ėtdüm niçe[7712] dürlü i‘tirāżāt
hem her birisin de ėtdüm itbāt

7809. İtiraz ḳusuru isbat ve taḳrir ėtmektir, yoḳsa ḳuru itiraz ḳuru söz ḳabîlindendir. **237/05**

7810. İtiraz ėtmeli; amma haḳlı itiraz ėtmelidir. **237/06**

7811. İtiraf-ı ḳusur ėden hem mazur hem mafüvdür. **237/07**

7812. İtiraf-ı ḳusur ėtmek de fazilettir. **237/08**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ‘Işḳ* 16, 237[7713]] [beyt]

noḳṣānuma vardur i‘tirāfum
bī-hūde degil ve-lėk lāfum

ġā’ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

7709 Yazmada: *Lā*.

7710 Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġruluḳ: 1256[b]; ṭoġrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

7711 Yazmada: *Ḳoca Rāġıb Paşa*.

7712 Yazmada: *nice*.

7713 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘tirāf: [ḳısm-ı evvel,] 388[a].

Nef‘î [*Dîvân* 295, 38, 41[7714]] [beyt]

benüm de ‘aczüme var i‘tirâfum lêk şevḳümden
ḫulūṣum bundan özge nice taḥḳîḳ eylesem bilmem

Nābî [*Dîvân* 1, 440, IX, 74[7715]] [beyt]

dėdi ki var kendiye ṣor bî-güzâf
fażlına eyler mi o da i‘tirâf

Żiyā Paşa[7716] [*Ḫarâbât* Muḳaddime - Taḥdîṯ-i Ni‘met ve İḫṭār u ‘Ma‘ḏeret I, 25[7717]] [beyt]

kim ki eylese i‘tirâf-ı noḳsān
ma‘ḏūr ṭutar kerem-nihādān

Lā[7718] [mıṣrā‘]

‘āḳil eyler dā’imā ‘ālemde ‘aczin i‘tirâf

7813. İtisaftan (zulümden) hazer[7719] ėtmek gerek. **237/09**

Kāẓım Paşa [beyt]

fikr-i hevl roz-i maḥşer miḥnet-i dünyā-yı dūn
i‘tisâf teng-dest-i ṭâli‘-i nā-mihr-bān

7814. İtiḳatsız âdem. **237/10**

7815. İtiḳatsıza itimat caiz değil. **237/11**

Nef‘î [*Dîvân* 319, 43, 3[7720]] [beyt]

bu imdādı recā ėtmezdüm aṣlā baḫt u ṭâli‘den
degildüm rozgāra Ḥaḳḳ bilir bu i‘tiḳād üzre

7816. İtiḳatsız amel caiz değil. **237/12**

7817. İtiḳatlı, itimatlı âdemdir. **237/13**

Şeyḫ Ġālib[77217722] [mıṣrā‘]

dėdi ki[7723] ey sālik-i pāk-i‘tiḳād

7714 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: i‘tirāf: [ḳısm-ı evvel,] 388[a].

7715 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: i‘tirāf: [ḳısm-ı evvel,] 388[a].

7716 Yazmada: *Lā*.

7717 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: i‘tirāf: [ḳısm-ı evvel,] 388[a].

7718 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: i‘tirāf: [ḳısm-ı evvel,] 388[a].

7719 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

7720 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: i‘tiḳād: [ḳısm-ı evvel,] 389[b].

7721 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*’de ve yazmada: *Ġālib Dede*.

7722 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: i‘tiḳād: [ḳısm-ı evvel,] 390[a].

7723 ki: Yazmada yok.

Fużūlī [*Dāstān-ı Leylī vü Mecnūn* 83, 811[7724]] [mıṣrā‘[7725]]

muḥkem ḳıl[7726] *esās-ı i‘tiḳāduŋ*

7818. İtiḳadı batıl, kendisi atıl cüheladandır. **237/14**

7819. İtiḳatsızdan din, iman aranmaz. **237/15**

7820. İtiḳada ya ilim gerek ya hâl gerek, elhasıl ilmihâl gerek. **237/16**

7821. İtiḳatta iḫtilaf çoḳtur; yine de dolaşıp bir yola çıḳar. **237/17**

Lā[7727] [beyt[7728]]

yek-dīgere ne rütbe muḫālifse şaḥṣ u ‘āḳil
‘ālemde ol ḳadar müteḫālifdür i‘tiḳād

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i ṣabr u şekīb 263, 30a, 1058[7729]] [beyt]

i‘tiḳādında degil ehl-i felāḥ
olmayan dest-zen-i esb ü silāḥ

7822. İtiḳadı ḳavi olanlar muzafferdir. **237/18**

7823. İtiḳat, itimat Allah’adır. **237/19**

Bāḳī [*Dīvān* 218, 192, 2[7730]] [mıṣrā‘[7731]]

Allāh’adur tevekkülümüz i‘timādımuz

Żiyā Paşa[7732] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Aḥvāl-i Eş‘ār-ı Türkī I, 11[7733]] [beyt]

terk eyleye kibr ile ‘inādı
ḥaṣr ėtmeye nefse i‘timādı

Żiyā Paşa[7734] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Sebeb-i Tertīb-i *Ḫarābāt* I, 6[7735]] [beyt]

bu ‘āleme i‘timād olunmaz
derd-i ecele devā bulunmaz

7724 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘tiḳād: [ḳısm-ı evvel,] 390[a].

7725 Fuzuli: *Leylâ ile Mecnun*: şayed açıla gül-i murāduŋ / muhkem kıl esās-ı i‘tikāduŋ: 83, 811.

7726 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *ėt*.

7727 Yazmada: *Lā-edrī*.

7728 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘tiḳād: [ḳısm-ı evvel,] 390[a].

7729 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘tiḳād: [ḳısm-ı evvel,] 390[a].

7730 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘timād: [ḳısm-ı evvel,] 391[b].

7731 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: baş egmezüz edānīye dünyā-yı dūn içün / Allāh’adur tevekkülümüz i‘timādumuz: 218, 192, 2.

7732 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de: *Lā*.

7733 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘timād: [ḳısm-ı evvel,] 391[b].

7734 Yazmada: *ve lehu* [=bu da onun]. *Ḳāmūs-i ‘Otmānī*de: *Lā*. Müellifin “ve lehu” ifadesi ile Nâbî [1642-1712]’yi kastettiği anlaşılmaktadır. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ve lehu: 1146[a].

7735 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘timād: [ḳısm-ı evvel,] 392[a].

Sünbül-zāde Vehbī[7736] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-men‘-i kiḍb 83, 395[7737]] [beyt]

ne sa‘ādet saŋa[7738] ṣādıḳ diyeler
i‘timād ėtmege lāyıḳ diyeler

Sünbül-zāde Vehbī[7739] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-aḥvāl-i ḫademe 157, 1080[7740]] [mıṣrā‘]

i‘timād eyleme çoḳ[7741] sözlerine

Nef‘ī [*Dīvān* 301, 39, 44[7742]] [beyt]

i‘timād ėtmez ėseŋ eyledigüm da‘vāya
iḳtidārum ėdeyin[7743] fenn-i suḫanda taḳrīr

7824. İtimat ėtmediğiŋ adama iş ısmarlama. **237/20**

7825. İrap ve i‘lâlsiz nahiv kitabı oḳunmaz. **237/21**

İbn Kemāl [*Dīvān* 3[7744]] [beyt]

ḫaṭṭuŋa ṭolaşsa dil ḫüsnüŋ kitābunda n'ola
ekṯeriyyā baḥṯ-i tefsīr olur i‘rāb üstüne

7826. İtimat, ehline göredir. **237/22**

7827. İ‘lâlsiz, idgâmsız söz söylenmez. **237/23**

7828. İlamını aldı. **237/24**

7829. İlamını kendi yazdı[7745], kendi oḳudu. **237/25**

7830. İlam eylediği şey malumu ilam ḳabîlindendir. **237/26**

Rūḥī-yi Baġdādī [*Külliyyāt-ı Eş‘ār-ı Rūḥī-yi Baġdādī* Terkīb Bend 77[7746]] [beyt]

naḳşın çıḳarup eylemedin ḫālini[7747] ma‘lūm
başlarsuŋ aŋa eylemege faḳruŋı i‘lām

Nef‘ī [*Dīvān* 360, 50, 50[7748]] [beyt]

zūr-ı endīşe vü āṯār-ı ḫayālümdür ėden
n’idügin nükte-şināsān-ı zamāne i‘lām

7831. İlam olundu âleme tanzimat. **237/27**

Lā mıṣrā‘

7736 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *Vehbī*.
7737 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘timād: [ḳısm-ı evvel,] 392[a].
7738 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *ne*.
7739 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *Vehbī*.
7740 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘timād: [ḳısm-ı evvel,] 392[a].
7741 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *çūn*.
7742 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘timād: [ḳısm-ı evvel,] 392[a].
7743 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *ėdeyüm*.
7744 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘rāb: [ḳısm-ı evvel,] 395[b].
7745 Yazmada: *yazı*.
7746 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘lām: [ḳısm-ı evvel,] 398[a].
7747 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *ḏātını*.
7748 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘lām: [ḳısm-ı evvel,] 398[a].

Lā[7749] [beyt[7750]]

cülūs ėtdükde ol şāh ***eyledi i‘lān-ı tanẓīmāt***
emīn ü muṭma’in ḳıldı ser-ā-ser zīr-i destānı

7832. İlan-ı iflas ėden tacir gibi düşünür. **237/28**

7833. İlamsız ḳadılıḳ olduḳtan soŋra o da haḳlı bu da haḳlı sen de haḳlısıŋ ḳarıcığım. **237/29**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[7751]

7834. İlam-ı şer‘îde bozuḳluḳ yoḳ, bozuḳluḳ sizin ḳadınıŋ aḳidesinde. **237/30**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[7752]

7835. İlan-ı harp olmadan askere hazırlıḳ gerek. **237/31**

7836. İ‘câzperver[7753], i‘câz-ı kelam âdemdir. **237/32**

Nef‘ī [*Dīvān* 460, 20, 6[7754]] [beyt]

hem öldürür uftādesini hem ėder iḥyā
maḫṣūṣdur ol āfete i‘cāz-ı maḥabbet

Sünbül-zāde Vehbī[7755] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-‘ilm-i mu‘ammā 74, 313[7756]] [beyt]

anı cem‘ eylemiş işte Vaṣṣāf
ṭarz-ı i‘cāzda ḥaḳḳu ’l-inṣāf

7837. İmal-i fikir eylemek lazımdır insana. **237/33**

Sünbül-zāde Vehbī[7757] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-men‘ ez-keşf-i rāz 142, 940[7758]] [mıṣrā‘]

‘aḳluŋı eyle hemīşe i‘māl

Aġ

7838. Ağlamaḳ ile yâr ele girmez.[7759] **238/01**

7749 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Lā-edrī*.

7750 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘lān: [ḳısm-ı evvel,] 398[b].

7751 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

7752 Yazmada: *Ḫᵛāce merḥūm Naṣre ’d-dīn*.

7753 Aslı Arapça olan *i‘cāz* kelimesi ‘aciz bırakma; aciz bırakan şey, keramet, mucize; mucize sayılacak kadar düzgün söz söyleme, belagatin son mertebesi’ manalarındadır. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-i‘cāz: II, 185. Ş. Sāmī: *ḲT*: i‘cāz: I, 129[c]. AYVERDİ: *MBTS*: îcaz: 534[b]. *Türkçe Sözlük*’te *icaz* maddesinde *i‘cāz* ve *ʾicāz* kelimelerinin karıştırıldığı anlaşılmaktadır; zira bahse konu maddede kelimenin aslı olarak *i‘cāz* gösterilmiş olsa da anlam olarak Arapça *‘-c-z* kökünden *i‘cāz*’ın anlamı (aciz bırakma) değil, Arapça *ʾ-c-z* kökünden *ʾicāz*’ın anlamı (az sözle çok şey anlatma) verilmiştir. TDK: *TS*: icaz: 1139[b].

7754 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘cāz: [ḳısm-ı evvel,] 394[a].

7755 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Vehbī*.

7756 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘cāz: [ḳısm-ı evvel,] 394[a].

7757 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Vehbī*.

7758 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: i‘māl: [ḳısm-ı evvel,] 399[b].

7759 Yazmada bu madde başı *medli elif* ile başladığı hâlde *medsiz elif* sırasına kaydedilmiş. Ayrıca aynı madde başı *medli elif* sırasında mükerrer olarak 72/08, 90/15, 91/09 ve 92/01’de de yer almaktadır.

7839. Ağlarsa baŋa (haḳlı, acıḳlı) salt anam ağlar; baḳisi dıştır (boştur, düştür), hep yalan ağlar.[7760] **238/02**

7840. Ağnam[7761] ve aşar[7762] memurları… **238/03**

7841. Ağnam[7763] vėrgisi[7764] adet üzeredir. **238/04**

7842. Ağyarı sevindirir, yâri ağlatır âdemdir. **238/05**

7843. Ağniya müflis olur bir demde. **238/06**

Sünbül-zāde Vehbī[7765] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-fażā'il-i 'ilm-i şerīf 44, 48] [mışrā']

7844. Ağası, tıġası[7766] hep beraber gelmiş.[7767] **238/07**

7845. Ağyar nazarında değil, yâr nazarında daḫi çirkin görülecek fiillerden hazer[7768] ėtmek gerek. **238/08**

7846. Ağleb-i ihtimale göre böyledir. **238/09**

7847. Ağniyaya güçlük ölümdür[7769]. **238/10**

7848. Ağniyaya göre her gün düğün bayram. **238/11**

7849. Ağniyanıŋ malından saŋa[7770] ne! **238/12**

7850. Ağniya, ağniya-yı şakirîndir. **238/13**

7851. Ağyarını mâni, efradını cami söz sözdür. **238/14**

7760 Yazmada bu madde başı *medli elif* ile başladığı hâlde *medsiz elif* sırasına kaydedilmiş. Ayrıca bu madde başının benzer bir biçimi olan "Aġlarsa anam aġlar, ḳalanı yalan aġlar." *medli elif* sırasında 90/20'de yer almaktadır.

7761 Aslı Arapça *aġnām* olan bu kelime, aslında *ġanām*'ın cemi olup 'koyunlar' manasında olup 'küçükbaş hayvanlardan alınan vergi' manasında müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġanam: III, 527. Geniş bilgi için bk. EMECEN, F.: "Ağnam Resmi", *DİA*: 1, 478[a], 479[a].

7762 Aslı Arapça *a'şār* olan bu kelime, *'uşr*'un cemi olup 'onda birler, İslam dinine göre toprak mahsullerinden alınan zekâtlar' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 378[b]. Geniş bilgi için bk. ERKAL, M.: "Öşür", *DİA*: 34, 97[a]-100[c]. TABAKOĞLU, A.: "Öşür - Osmanlılar", *DİA*: 34, 100[c]-103[a].

7763 Aslı Arapça *aġnām* olan bu kelime, aslında *ġanām*'ın cemi olup 'koyunlar' manasında olup 'küçükbaş hayvanlardan alınan vergi' manasında müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġanam: III, 527. Geniş bilgi için bk. EMECEN, F.: "Ağnam Resmi", *DİA*: 1, 478[a], 479[a].

7764 Yazmada: *vėrgüsi*. CLAUSON: *EDPT*: bērgū: 362[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: vėrgü yā vėrgi [Zebān-zedi: *vergi*.]: II, 1500[b].

7765 Yazmada: *Vehbī*.

7766 Yazmada: *tuġası*. CLAUSON: *EDPT*: tağāy: 474[a]. YUDAHİN: *KS*: tağa: Dayı.: 697[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tıġa: Dayı.: 273[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: dığa: Küfür sözü, küçük oğlan çocuğu.: III, 77.

7767 Bu madde başının *A, Ā (medli elif)* sırasındaki biçimi için bk. Aġası, tuġası (ṭıġası) heb ber-ā-ber… 71/20.

7768 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

7769 Yazmada: *ölümdür (اولمدر), ölümdür (اولومدر)*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ölüm (اولم): 267[b]; ölüm (اولوم): 269[a].

7770 Yazmada *sana* ifadesi iki farklı imla ile [saŋa (ساڭه), saŋa (سڭا)] kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: saŋa (ساڭه): 1029[b]; saŋa (سڭا): 1065[a]; saŋa (سڭه): 1068[b].

7852. Ağyara ḳarşı[7771] yâri incitmek yaraşmaz. **238/15**

Lā[7772] [mıṣrā‘]

velē ‘alāḳa-yı aġyār var ėken dilde

Nef‘ī [*Dīvān* 504, 86, 1[7773]] beyt

aġyāre nigāh ėtmedigin[7774] nāz ṣanırdum
çoḳ luṭf ėmiş ol ‘āşıḳa ben az ṣanırdum

7853. Ağyar sözüyle amel olmaz. **238/16**

İġ

7854. İğbirar-ı ḫatırdan hazer[7775] ėtmek gerek. **238/17**

Nevres-i Ḳadīm[7776] [beyt]

sīnede ḫāk-i vaṭandan iġbirārum var daha
dostlar ‘ayb ėtmeŋ aḥbābı ferāmuş ėtdigüm

Mu‘allim Nācī [*Ātiş-pāre* İkinci Heyhāt 221, 4[7777]] [beyt]

olsamda ġubār olur mı zā’il
göŋlümdeki iġbirār heyhāt

‘Abdü ’l-Ḥaḳḳ Ḥāmid [*İlhām-ı Vaṭan* Merḳad-i Fātiḥ’i Ziyāret 53[7778]] [beyt]

bir dem yüzüŋ gülünce ‘ālem behār olurdı
miṯl-i küsūf her cā ẓāhirdi iġbirārıŋ

7855. İğfal olunmuş biçaredir. **238/18**

7856. İğfalci âdemdir. **238/19**

7857. İğfal maḳbuldür düşman[7779] haḳḳında olursa. **238/20**

7771 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشی): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشی): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشی): II, 1063[a].

7772 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aġyār: [ḳısm-ı evvel,] 138[b].

7773 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aġyār: [ḳısm-ı evvel,] 138[b].

7774 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *ėtmedigüŋ*.

7775 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

7776 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iġbirār: [ḳısm-ı evvel,] 401[a].

7777 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iġbirār: [ḳısm-ı evvel,] 400[b].

7778 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iġbirār: [ḳısm-ı evvel,] 401[a].

7779 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

7858. İğfal ile iğtinam ėder âdem mi ararsın? **238/21**

7859. İğtinam fırsatı ḳaçırmaz açıḳgözlerdendir. **238/22**

7860. İğbirar-ı ḫatır sözlerden hazer[7780] ėtmek gerek. **238/23**

7861. İğmâz[7781]-ı ayndan gelir. **238/24**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[7782] [cüz'-i evvel,] 52[7783]

7862. İğmâz ve tegafül gerek asayişe, yoḳsa… **238/25**

7863. Ağraz-ı şaḫsiyeyi umur-ı devlette ḳullanmaḳ muvafıḳ-ı aḳıl ve hikmet değildir.[7784] **238/26**

7864. İğmâzdan gelir. **238/27**

7865. İğva ėtmeden yürümez şeytandır. **238/28**

Uġ[7785]

7866. Uğrudan[7786] doğru[7787] arama. **239/01**

7867. Uğru[7788] ile yoldaş olanıŋ yolu elbette doğru çıḳmaz. **239/02**

7868. Uğrulara[7789] yolu uğramış. **239/03**

7780 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

7781 Yazmada: *iġmāz*. Kelimenin aslı Arapça 'göz yummak, müsamaha göstermek' manasında *iġmāḍ*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-iġmāḍ: Bir ḫuṣūṣda müsāmaḥa ve müsāhele eylemek ma'nāsınadur. Aṣl iġmāḍ göz yummaḳ ma'nāsına olmaġla ma'nā-yı mezbūr mecāzdur.: II, 436.

7782 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

7783 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: … sevḳ ü tesyīr isnād-ı mecāzī tarīḳesi üzre şerīfeye nisbet olunmayup da vesāyiṭden **iġmāż-ı 'ayn ile** mebādī-yi ba'īdeden dem urmaḳ bu inşā seniŋ olmayup bir 'ārif-i āgāh müsveddesi oldıġın işrāb ėder.: cüz'-i evvel, 52.

7784 Bu madde başı yazmada *Aġ* sırasına yazılması gerekirken *İġ* sırasına kaydedilmiş.

7785 Buradaki dokuz madde başı, benzer örneklerde olduğu gibi *elif vāv* sırasında kaydedilmiş olmalı idi.

7786 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oğrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oğrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: Hırsız.: VIII, 3269[a]; oğru (I): Hırsız.: VIII, 3269[a]; oğru (II): Gizli yapılan iş.: VIII, 3269[a]; ugri: Hırsız, yolkesen.: XI, 4025[a]; uğru (I): Hırsız, yolkesen.: XI, 4027[b]; uğru (I): Gizli.: XII, 4783[a]; uğru (II): Hırsız.: XII, 4783[a].

7787 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doğru: 924[a]; ṭoğru: 1256[b]; ṭoğrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

7788 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oğrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oğrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: VIII, 3269[a]; oğru (I): VIII, 3269[a]; ugri: XI, 4025[a]; uğru (I): XI, 4027[b].

7789 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oğrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oğrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: VIII, 3269[a]; oğru (I): VIII, 3269[a]; ugri: XI, 4025[a]; uğru (I): XI, 4027[b].

7869. Uğrular[7790] köyünden doğru arama. **239/04**

7870. Oğul, babaya; ḳız, anaya çeker. **239/05**

7871. Oğul; baba ocağını, baba yurdunu yapmaḳ, baba neslini üretmek, türetmek için; ḳız baba ana ocağını tüttürmek, aile tarlasını östürmek[7791] (büyütmek) içindir. **239/06**

7872. İftira ėt taşa, ağaca, insana; sil, yuḳmasa[7792] da iz bıraḳır.[7793] **239/07**

Kâfir münafıḳlar…

7873. İftira; 'ḳuru ağaç, (bilasebep) ḳan silmek' dėmektir.[7794] **239/08**

7874. İftira, 'bühtan, bela bühtan-ı ḳaza' dėmektir; *ḥafaẓana'llāhi min şarri şayṭān* [=Allah, şeytanın şerrinden korusun.] ve amal-i nifaḳtan Haḳ saḳlaya.[7795] **239/09**

7875. Uğurlar ola. **239/10**

7876. Uğursuz âdemle yola çıḳılmaz. **239/11**

7877. Uğurlu âdem ise ḳısmetiyle gelir. **239/12**

Ef

7878. Efazıl-ı fikir; "Ben neyim, kimim?" dėmek, kendini bilmeğe çalışmaḳ, "Ne oldum, soŋra ne olacağım?" diye tefekkür eylemektir[7796]. **239/13**

7879. Efdal fikir, kendini bilmek; efdal şükür, ḳanaatle "Elhamdülillah." dėmek; efdal iman, amentü billâh[7797]; efdal zikir, "Lâ ilâhe illâ'llâh.[7798]" dėmektir. **239/14**

7790 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: VIII, 3269[a]; oğru (I): VIII, 3269[a]; ugri: XI, 4025[a]; uğru (I): XI, 4027[b].

7791 LESSING: *M-TS*: ös-: Büyümek, çoğalmak, artmak.: 780[b]. YUDAHİN: *KS*: östür-: Büyütmek, yetiştirmek.: 616[a]. CLAUSON: *EDPT*: ös-: 241[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ösmek: Büyümek, 'ādet ėtmek, nümüvv ėtmek.: 34[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: üsmek: Büyümek, neşv ü nemā bulmaḳ, yetişmek, üste gelmek.: birinci cild, 394[a]; üsmek: Büyümek, neşv ü nemā bulmaḳ, artmaḳ, ziyāde olmaḳ.: birinci cild, 394[b]. TDK: *TTS*: üsmek: Yetişip büyümek.: VI, 4094. TDK: *DS*: ösmek (I): 1. Büyümek, boyu uzamak. 2. Yükselmek.: IX, 3355[b]; usturmak: Çocuk büyümek.: XI, 4044[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ös-(I): Yetişmek, gelişmek.: 212[b]; üs-: Uzanmak.: 298[b]. ÖNER: *K-TTS*: üstĕr: 1. Büyütmek, yaşatmak, besleyip büyütmek, yetiştirmek, bakmak. 2. Büyütmek, geliştirmek.: 533[a].

7792 CLAUSON: *EDPT*: yuk-: 897[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yuḳmaḳ: Sirāyet ėtmek, bulaşmaḳ.: 306[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yuk-: Bir şeye yapışıp kalmak.: 328[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yukmak: üçüncü cilt, 854[b].

7793 Bu madde başı *İf* sırasına yazılması gerekirken *Oġ, Uġ* sırasına kaydedilmiş.

7794 Bu madde başı *İf* sırasına yazılması gerekirken *Oġ, Uġ* sırasına kaydedilmiş.

7795 Bu madde başı *İf* sırasına yazılması gerekirken *Oġ, Uġ* sırasına kaydedilmiş.

7796 eylemekdür: Yazmada: *eylemek gerekdür*.

7797 "Āmantu bi'llāhi va malāikatihī va kutubihī va rusulihī va 'l-yavmi 'l-āḫiri va bi 'l-ḳadari ḫayrihī va şarrihī mina'llāhi te'ālā; va 'l-ba'ṯu ba'da 'l-mavti ḥaḳḳ aşhadu an lā ilāhe illā'llāh va aşhadu anna Muhammad[an] 'abduhū va rasūluh" = "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna iman ettim. Ölümden sonra diriliş gerçektir. Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederim" şeklinde sıralanan itikadî esasların hepsi amentü terimiyle ifade edilir. YAVUZ, Y. Ş.: "Âmentü", *DİA*: 3, 28[b]-30[a].

7798 Kelime-yi Tevhid'in aslı, "lā ilāha illā'llāh, Muḥammad[un] rasūlu'llāh" cümlelerinden ibaret olup 'Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed, Allah'ın resulüdür.' şeklinde Türkçeye çevrilir. Kelime-

7880. Efdal dua, "Elhamdülillah."tır. **239/15**

7881. Efdal dururken aptala iş gördürmek olmaz. **239/16**

7882. Efazıl-ı ulemadandır. **239/17**

7883. Efaḫim-i müşirândandır. **239/18**

7884. Efaḫim-i rical-i devlettendir. **239/19**

7885. Efendi efendiden elbette hazzėder. **239/20**

7886. Efendi rayiha vėrmez şükûfe-yi bâlîn. **239/21**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā'[7799]]

7887. Efkârı başḳa… **239/22**

7888. Efkârsız adamdır. **239/23**

Amma efkârsız adam olmaz; ancaḳ ekser insanlarıŋ fikri noḳsandır, bu da cehaletten ileri[7800] gelir.

7889. Efkârıŋ bozulması müzevir, müfsit kişiler tarafından saf insanlara yutturulan yaldızlı, zehirli hapların tesir-i manevîsinden ileri[7801] gelen ḫastalıḳtır. **239/24**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

7890. Efkâr yoḳlaması ḳabîlinden sözdür. **239/25**

7891. Efkâr-ı muzırradandır. **239/26**

7892. Efkârı aŋlaşılmaz ḳurnazdır. **239/27**

7893. Efkâr-ı muzırradan fayda[7802] değil, zarar gelir; zira muzır fikir, 'ḳalbi, fikri zehirlenmiş insanlarıŋ fikri' dėmektir. **239/28**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

... ki hazer ve içtinapla daima ihtiyatlı bulunmaḳ gerektir; zira "Zehir insanları delirtir, ḳudurtur; ḳudurmaḳ[7803] insanlarıŋ eceline sebep olmaḳtır." dėmişler.

7894. Efkârı fasit olanlardan şefaat umma; çünkü şeytandan şefaat umulmaz. **239/29**

7895. Efkârı bozuḳ kişiler[7804]; manen ve maddeten ḳalbi, midesi zehirlenmiş, bozulmuş; manen tedavisi müşkül dertle ḫasta olmuş kişiler dėmektir. **239/30**

---

yi Tevhid, inanç esaslarının ve dolayısıyla dinin özünü oluşturan iki temel üzerine kurulmuştur. Bunların ilki Allah'ın yüceliğini ve birliğini, ikincisi de O'nun insanlarla münasebetini sağlayan nübüvveti vurgulamaktadır. … Tevhid inancı, hak dinin temelini teşkil eder. İslam dinine girmek isteyen kimsenin yapması gereken ilk şey, Kelime-yi Tevhid'i içtenlikle benimsemesidir. Geniş bilgi için bk. KELPETİN-ARPAGUŞ, H.: "Kelime-i Tevhid", *DİA*: 25, 214[a]-215[b].

7799 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: efendi rāyiḥa vėrmez şikūfe-yi bālīn: 8.

7800 Yazmada: *ilerü*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ileri* hem de *ilerü* imlası müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

7801 Yazmada: *ilerü*. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

7802 Yazmada: *fā'id*. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: fā'da[t]: 329[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 980[a].

7803 Yazmada: *ḳudur*.

7804 Yazmada: *kişileriŋ*.

7896. Efendiyi efendi ėden uşağıdır. **240/01**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel,] 68[b][7805]

efendi: *Rūmcadan. Ṣāḥib, mevlā, rabb, ḫʸāce, seyyid, mollā, monlā, ḫudāvend, ḫūndī, çelebī gibi ʻunvāndur. Bir efendi ādem: Edīb, mekānetlü maʻnāsına ṣıfat.* ***Efendiyi efendi ėden uşaġıdur.*** *Oḳumışlara maḫṣūṣ şeh-zādegāna daḫı ʻunvān olmışdur. Ḥükkām-ı şerʻe dėnür: İstanbul efendisi. efendilik: Efendiye yaḳışan luṭf ve iḥsān ve ʻāṭıfet ve[7806] fütüvvet, efendi pāyesi ve ʻunvānı[7807]. Sābıḳda yeŋiçeri dīvān efendisi. ḫanımefendi: Büyük ḫātūn. efendimüz: Metbūʻ-i muʻaẓẓam.*

7897. Efendi efendiliğini bilmek gerek. **240/02**

7898. Efendilik başḳa şeydir. **240/03**

7899. Efendi olmaḳ, efendilik ėtmek herkese göre değil. **240/04**

7900. Efendi efendiliğe yaḳışan ḳılıḳta gezmek gerek. **240/05**

7901. Efendim, ḳuluŋuzuŋ evim barḳım Akdeŋiz'dir, baŋa deŋizden zarar gelmez. **240/06**

Barbaros Ḫayre 'd-dīn Paşa[7808] [882/1478? - 953/1546] haḳḳında bir fıḳradır.

[Aḥmed Midḥat "Aḳdeŋiz'de Bir Geşt ü Güḏār"] *Ḳırḳ-anbar*[7809] 5, 145

*Ḫayre 'd-dīn Paşa ḫużūr-ı hümāyūna gidüp kendisiniŋ birḳaç[7810] gemi ile o ḳış ṭaşrada geçürmesine müsāʻade istedi. Ḏāt-ı şāhāne "Hevā ḳışdur, saŋa bir żarar ėrişmesün diye ḳorḳarum." buyurunca "****Efendüm, ḳuluŋuzuŋ evim barḳım Aḳdeŋiz'dür, baŋa deŋizden żarar gelmez.****" diye istiḥṣāl-i müsāʻade ėderek intiḫāb eyledigi altmış ḳadırġa ile kendisi deŋizde ḳaldı.* ilā āḫirihi[7811]…

7902. Efendi gel, efendi git. **240/07**

7903. Efendi gelsin. **240/08**

7805 Yazmada: *69*.

7806 ve āṭıfet ve: *Lehce-yi ʻOṯmānī*'de: *āṭıfet*.

7807 ve ʻunvānı: Yazmada: *unvān*.

7808 Barbaros Hayreddin Paşa [882/1478? - 953/1546]: Ünlü Türk denizci ve kaptan-ı deryası. Vardar Yenicesinden gelip Midilli'nin fethinden sonra buraya yerleşen Yâkub adlı bir sipahinin oğludur. 1478 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Asıl adı Hızır olduğu hâlde Barbaros ve Hayreddin lakaplarıyla tanınır. Batılılar havuç rengine çalan kırmızı sakalından dolayı ağabeyi Oruç'a verdikleri "Barbarossa" adını daha sonra Hızır için de kullandıklarından Barbaros diye tanınmış, Hayreddin lakabını ise kendisine Yavuz Sultan Selim takmıştır. Geniş bilgi için bk. TURAN, Ş.: "Barbaros Hayreddin Paşa", *DİA*: 5, 65[b]-67[c].

7809 Yazmada: *Ḳırḳ-anbar risālesi*. Ayrıca, *ambar* kelimesini buradaki imlası gereği *enbār* biçiminde okumak mümkünse de kelimenin bahse konu imlasının Osmanlı Türkçesinde *anbar* olarak da kullanılması sebebiyle bu biçimi tercih edilmiştir. STEINGASS: *CP-ED*: 103[b]. REDHOUSE: *TaEL*: enbār: 207[a]; anbar [*medsiz elif*le]: 207[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: anbar [*medli elif*le]: I, 56[b]; enbār: I, 170[c].

7810 Yazmada: *birḳac*.

7811 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[7812] 706

Ol gün ḫᵛāce-yi Sulṭān şeh-nişīnde oturup[7813] *ḳapuları muḥkem ḳapamış ėdi. ʻAsākir-i İslām naʻralar urup "**Efendi gelsün.**" deyü ṣadāların ʻayyūḳa çıḳarup ḳapuyı ḳakdılar ve ayıtdılar…*

7904. Efendilik olunca böyle olmalı. **240/09**

7905. Efendi efendiliğiyle yaraşır. **240/10**

7906. Efendi zor görünce ḳomşu[7814] ḳapısından[7815] ḳaçarmış. **240/11**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[7816] 706

"Efendi gel, buyur; cānımuzdan cevābımuza vekīl olup aḥvālimüzi pād-şāhımuza iʻlām eyle." dėdükleründe ḫᵛāce ġalebeyi görüp ḳorḳusundan firār ėdüp tebdīl-i ṣūret ve taġbīr-i cāme[7817] *ile **ḳoŋşu ḳapusından çıḳup gitdi**. ʻAsākir-i İslām yine ṣadāların ʻayyūḳa çıḳarup içerüden ḫuddāmları cevāp vėrüp "Efendi bunda degil, serāy-ı pād-şāhīye*[7818] *gitmişdür." dėdükleründe ʻaskerden çoḳ kişiler ḫᵛāceyi görüp bildükleri ecldenʻ…* ilā āḫirihi[7819]…

7907. Efendiniŋ sözüne, ağanıŋ gözüne baḳ. **240/12**

7908. Efendilik, oḳumaḳla; ağalıḳ, efendi yanında oturup doḳumaḳladır[7820]. **240/13**

7909. Efrencî[7821] illeti iğrenç illettir, ki saḳınmaḳ gerek. **240/14**

7910. Efradını cami, ağyarını mâni olmayan söz mantıḳen maḳbul değildir. **240/15**

7911. Efrad-ı nâs başa baḳar. **240/16**

7912. Efrad-ı ailesi olan âdem ile olmayan âdem elbette bir hâlde olmaz. **240/17**

7913. Efe ararsaŋ Aydın'dan ara, efendi ararsaŋ İstanbul'dan. **240/18**

7914. Efe oğlu efedir. **240/19**

7812 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

7813 Yazmada: *oṭurup*.

7814 Yazmada: *ḳoŋşu*. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ḳoŋ͡gşı: 291v10. YUDAHİN: *KS*: konğşu: 483ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: konşı: 640ᵇ. BASKAKOV: *N-RS*: коньысы (koŋsı): 173ᵃ. TDK: *DS*: konşu: VIII, 2918ᵃ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoŋşı: 153ᵇ.

7815 Yazmada: *ḳosından*.

7816 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

7817 taġbīr-i cāme: Yazmada: *taġyīr-i cāme*.

7818 serāy-ı pād-şāhīye: Yazmada: *serāy-ı pād-şāha*.

7819 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭūʻdur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis ʻalayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ᵃ; ilā: 1, 64ᵇ.

7820 Yazmada: *ṭoḳumaḳladur*. Osmanlı Türkçesinde *doku-* kelimesi, her biri yazmada da kullanılmış olan *doḳu-*, *toḳu-* ve *ṭoḳu-* imlaları ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612ᵃ; doḳumaḳ: 924ᵃ; ṭoḳumaḳ: 1258ᵇ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205ᵇ; doḳumaḳ: ikinci cild, 794ᵇ; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443ᵃ. Ayrıca; yazmada müellif, *doku-* kelimesinin 'fiilen çalışmak' (bk. 41/02), 'okutmak' (bk. 343/05), 'okuyanlardan hisse almak' (bk. 455/12) ve 'okuyanlarla bulunmak; çok dinlemek, uz anlamak' (bk. 455/28) anlamlarında olduğunu da kaydetmiş.

7821 *Efrencī* kelimesi *Frengî* kelimesinin muarrebidir. ATAY: *A-TBL*: 1, 52ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *Efrencī* hem de *Frengī* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: Efrencī: I, 136ᵇ; Frengī: II, 993ᵃ.

7915. Efelioğlu zağarı[7822] gibi ne yelersin[7823]? **240/20**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[7824] 1, 654

Ḳaragöz ve Ḥācī İvad, ki Brusalı Ḥācī 'İvaż'dır Selçuḳīler zamānında Yorḳça[7825] *Ḫalīl ismiyle müsemmā peyk-i Resūlu'llāh ėdi, ki yetmiş yedi sene müddet Mekke'den Brusa'ya gidüp gelirdi. Efelioġulları nāmıyle ecdādları şöhret bulmışdı. Bu ḫānedān zaġar köpekleriyle meşhūrlardur, ki ḥālā elsine-yi nāsda "**Efelioġlı zaġarı gibi ne yėlürsüŋ?**" deyü ḍarb-ı meṯel olmışdur.* ilā āḫirihi[7826]…

7916. Efradını cami, ağyarını mâni söz maḳbuldür. **240/21**

7917. Efzun ömür, ḳısa söz matluptur. **240/22**

7918. Efsane diŋlemeğe vaḳit yoḳ. **240/23**

Nef'ī [*Dīvān* Sāḳī-nāme 426, 4, 32[7827]] [beyt]

dil-güşādur meclisüŋ ġāyetde hem rind-ānedür
her ne dėrlerse senüŋ ḥaḳḳuŋda heb efsānedür

7919. Efsane söyler yine ḳarnını doyurur. **240/24**

7920. Efsaneci, efsane söyleyip geçinir. **240/25**

7921. Efsane ile iş dönmez. **240/26**

Mu'allim Nācī [*Yād-gār-ı Nācī* Maṣārī' 455, 9[7828]] [mıṣrā']

ḥaḳīḳat ehli olmaz mā'il-i efsāne-perdāzī

7922. Efsane bezirgânı[7829] hava satar. **240/27**

7822 Yazmada: *zaġar (زغر)*, *zaġar (زاغار)*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin bu imlalarının yanı sıra زغار ve زاغر imlaları da kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: zaġar (زغار): 1009[b]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: zaġar (زاغار): cild-i ṯānī, 510[b]; zaġar (زغار): cild-i ṯānī, 514[c]. Ş. Sāmī: *ḲT*: zaġar (زغار) yā-ḫ[v]ud zaġar (زاغر): I, 685[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: zaġar (زغار), zaġar (زاغار), zaġar (زغر): ikinci cild, 955[b].

7823 Yazmada: *yėlirsin*. Yazmada *yel-* ve *yėl-* biçimleri ile kullanılmış olan bu kelimenin *yel-* biçimi, iki farklı imla ile (يلمك, يه لمك) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: yel-: 918[a]. TDK: *TTS*: yelmek, (yilmek): 1. Koşmak, şitap etmek, acele yürümek, esmek. 2. (Hayvan) tırıs gitmek, eşkin yürümek, hızlıca yürümek.: VI, 4505. TDK: *DS*: yelmek (I): 1. Bir işin, bir şeyin, birinin peşinde koşmak, koşturmak. 2. Çabuk yürümek 3. Amaçsız gezip dolaşmak.: XI, 4238[a]; yilmek (I): XI, 4277[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yėlmek: İsti'cāl ėtmek, sür'atle ḥareket ėtmek, ḳoşmaḳ, devīden.: 314[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yil-: Koşmak.: 323[a].

7824 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur*.

7825 Yazmada: *Borḳca*.

7826 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

7827 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: efsāne: [ḳısm-ı evvel,] 143[a].

7828 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: efsāne-perdāzī: [ḳısm-ı evvel,] 143[a].

7829 Yazmada: *bāzergān*. Kelimenin aslı Farsça *bāzāragān* olup kelimenin bu dilde hem *bāzārgān* hem de *bāzargān* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: bāzārgān: 144[b]; bāzargān: 145[a]. Osmanlı Türkçesinde *bezirgān* imlası da kullanılmış olan bu kelimenin yazmada kullanılan imlasının ise hem *bāzergān* hem de *bāzirgān* telaffuzu mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzergān: I, 263[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzirgān: 322[b]; bezirgān: 362[a].

7923. Efsane bezirgânları[7830], hava tellalları[7831]… **240/28**

Ḥurūfī ‘Arşī[7832] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*[7833] 181] beyt

bu fenā bāzārınuŋ[7834] ***efsāne bāzergānları***
ṣatdururlar raḫt-ı hestīsin ***hevā dellālına***

7924. Efsane söylemem ben. **240/29**

Muḥibbī *Dīvān* [650, 2207, 3] beyt[7835]

ḳıṣṣa-yı ġuṣṣam[7836] *uzun zülfüŋ gibi bir ḳıṣṣadur*
diŋle anı cān-ile kim ***söylemem efsāne ben***

7925. Efsane söyler. **240/30**

[beyt]

kendiniŋ bir çubuġı eksik ėdi elde hemān
ḳıṣṣadan artıḳ ėdi ***söylediği efsāne***

7926. Efsun ile aḳlı başına gelmez. **240/31**

Bāḳī[7837] [*Dīvān* 84, IV, 3] [beyt]

şöyle bī-hoş u ḫarāb eyledi efsāne-yi ġamm
‘aḳlımuz başımuza gelmeye efsūnlar ile

7927. Efsuncu, efsaneci; değil insanı, şeytanı bile musaḫḫar ėder. **241/01**

[mışrā‘]

aldanan var mı ‘aceb efsāne-yi efsūn-gere

7830 Yazmada: *bāzergānları*. STEINGASS: *CP-ED*: bāzārgān: 144[b]; bāzergān: 145[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzergān: I, 263[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzirgān: 322[b]; bezirgān: 362[a].

7831 Yazmada: *dellāl (دلال)*. Kelimenin aslı Arapça *dallāl*'dir; fakat imlası yazmada gösterilenden farklıdır (دلال). ATAY: *A-TBL*: 2, 582[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *dellāl (دلال)* hem de *tellāl* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: tellāl: I, 433[a]; dellāl: I, 616[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tellāl: 586[a]; dellāl: 910[b].

7832 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

7833 Hurûfî Arşî [1562-1620]'ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî'den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid ‘Abdu'llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî'den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* nüshası esas alınmıştır.

7834 Yazmada: *gül-zārınuŋ. Dīvān-ı ‘Arşī*'de: *gül-zārınuŋ*. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 167.

7835 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ḳışṣa-i ġuṣṣam uzun zülfüŋ gibi bir ḳışṣadur / dinle anı cān ile kim söylemem efsāne ben: 650, 2207, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: kıssa-i gussâm uzun zülfin gibi bir kıssadur / dinle ânı cân ile kim söylemem efsâne ben: 2, 352, 612, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ḳışṣa-i ġuṣṣam uzun zülfüŋ gibi bir ḳışṣadur / diŋle anı cān-ıla kim söylemem efsāne ben: 2, 1328, 2624, 3.

7836 Yazmada: *ḳışṣa-yı ġamm*.

7837 Yazmada: *Nef‘ī*.

Şerīf [mıṣrā‘]

ne füsūn ėtdi sāḳī bir ḳadehle yāri güldirdi

Żiyā Paşa[7838] [*Tercī‘ Bend* 10] [mıṣrā‘]

olmış kimi musaḫḫar-ı efsūn-ı çeşm-i yār

Yavuz Sulṭān Selīm [mıṣrā‘]

merdüm-i dīdeme bilmem ne füsūn ėtdi felek

7928. Efsunlanmış biçare… **241/02**

7929. Efsuncudan ḫazine sorar hamḳadandır[7839]. **241/03**

7930. Efsah-ı kelam, kelam-ı Arap… **241/04**

7931. Efsus ki vaḳitler beyhude geçer! **241/05**

7932. Efsus vah efsus ki beyhude ömürler geçiriyoruz! **241/06**

7933. Efsus ki beyhude geçirdim evḳatımı! **241/07**

Fużūlī *Dīvān* [501, VI] [rubā‘ī]

cānumda olan ḏaḫīre-yi nuṭḳ-ı ḥayāt
cismümde olan cevher-i ḥüsn-i ḥarekāt
ṣarf olmadı ḫūblaruŋ reh-i ‘ışḳında
efsūs ki bī-hūde geçürdüm evḳāt

Fehīm-i Ḳadīm[7840] [*Dīvān* 192, XV, 38[7841]] mıṣrā‘

zebānum eylemem ālūde efsūs u nedāmetden

Fehīm-i Ḳadīm[7842] [*Dīvān* 512, CLV, 2[7843]] mıṣrā‘[7844]

ehl-i dilden olsun efsūs u te’ssüf ber-ṭaraf

7934. Efdal ulemadandır. **241/08**

7935. Efdal ile aptal bir arada elbette[7845] yaşayamaz. **241/09**

7936. Efşanından ateş saçar ejderha gibi… **241/10**

7937. Efkârlı âdem… **241/11**

Lā[7846] [mıṣrā‘]

efkār-ı ‘Arab ḫayāl-i Īrān

7838 Yazmada: *Lā*.

7839 Aslı Arapça *ḥamḳā’* olan bu kelime, *aḥmaḳ* kelimesinin müennesi olup ‘akılsız, aptal, bön (kadın)’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 411[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 559[a].

7840 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Fehīm*.

7841 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: efsūs: [ḳısm-ı evvel,] 144[a].

7842 Yazmada: *Fehīm*.

7843 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: efsūs: [ḳısm-ı evvel,] 144[a].

7844 Yazmada: *keḏā [Fehīm]*.

7845 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*’dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

7846 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: efkār: [ḳısm-ı evvel,] 146[b].

Vāṣıf[7847] [mıṣrā‘]

kār-ı ferdāyı bugünden neye lāzım efkār

Nedīm [*Dīvān* 47, 6, 16[7848]] beyt

cehānı ėtmiş-iken ḥayretüŋ zebūn yā seni
kim ėtdi böyle ser-endāz ḥayret ü[7849] efkār

7938. Efkâra doḳunacaḳ sözden hazer[7850] ėt. **241/12**

7939. Efdal olanı böyledir. **241/13**

7940. Afgan[7851] efası[7852] meşhurdur. **241/14**

7941. Ef‘âl-i memdûha sahibini elbette muteber ḳılar. **241/15**

7942. Efkârı başḳa… **241/16**

7943. Eflatun-i zaman olsaŋ daḫi aḳlıŋa mağrur olma. **241/17**

Nef‘ī [*Dīvān* 495, 73, 2[7853]] beyt

‘aḳla maġrūr olma Eflāṭūn-ı vaḳt olsaŋ eger[7854]
bir edīb-i kāmili gördükde ṭıfl-ı mekteb ol

Fennī[7855] [beyt]

Skender-seyr ėseŋ de sedd-i nuṭḳ ėt pėş-i kāmilde
Felāṭūn-ı ḥaḳīḳat-bīne naḳl-i mā-cerā olmaz

7944. Efkâr taşır âdemdir. **241/18**

7945. Eflatun[7856] daḫi gelse çare bulamaz.[7857] **241/19**

7946. Efkâr-ı hayrete daldı[7858]. **241/20**

7847 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: efkār: [ḳısm-ı evvel,] 146[b].

7848 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: efkār: [ḳısm-ı evvel,] 146[b].

7849 ü: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*'de ve yazmada yok.

7850 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

7851 Yazmada: *Efġān*. STEINGASS: *CP-ED*: 84[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 137[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 159[a].

7852 Kelimenin aslı Arapça *af‘ā* olup ‘beyaz benekli zehirli yılan, engerek’ manasındadır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 323[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 137[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 158[b].

7853 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: eger: [ḳısm-ı evvel,] 158[b].

7854 Yazmada: *daḫı*.

7855 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: sedd: ḳısm-ı rābi‘, 18[b].

7856 Eflatun [MÖ 427 - MÖ 347]: İslam felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlk Çağ Yunan filozofu. Atina’da doğdu. Kendisine dedesi Aristo’nun adı verildiyse de daha sonra omuzunun veya alnının genişliğinden dolayı Platon denmiş ve tarih boyunca hep bu adla anılmıştır. Grekçeden yapılan tercümeler döneminde, Arapçada “p” sessizinin bulunmaması ve yan yana iki sessiz harfin telaffuzundaki güçlük sebebiyle adı İslamî literatürde Felâtun, Felâtûn veya daha yaygın olarak Eflâtûn şeklini almıştır. Geniş bilgi için bk. OLGUNER, F.: “Eflâtun”, *DİA*: 10, 469[b]-476[c].

7857 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ölüme Eflāṭūn daḫı gelse çāre bulamaz. 469/09.

7858 Yazmada: *ṭaldı*. Yazmada *dal-* kelimesi, *dal-* ve *ṭal-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tal-: 490[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭalmaḳ: II, 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dalmaḳ: 883[b]; ṭalmaḳ: 1227[a].

7947. Eflatun-i zaman geçinir âdemdir. **241/21**

7948. Eflatunî renk erbabına göre maḳbuldür. **241/22**

7949. Eflatun[7859] mezhebine ḫizmet[7860] ėder uḳaladandır[7861]. **241/23**

7950. Efkâr bozuḳ ise ezkâr da bozuḳ olur, efkâr doğru[7862] düzgün ise ezkâr (söz, mezkûr) da doğru düzgün olur. **241/24**

7951. Eflake ser çekmiş… **241/25**

7952. Eflake ser çekmiş minareli cami-yi şerif ararsaŋ İstanbul'da. **241/26**

7953. Efkârı tağlit, tağşiş[7863] ėden şey yalan yaŋlış, ifrata çıḳan ḫaberdir; efkârı tashih ve teskin ve tadil ėden şey ḫaber-i sahihtir. **241/27**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Onuŋ[7864] için dėmişlerdir ki: "Yalan yaŋlış söz ḳaşındırır, acındırır[7865]; doğru söz tanıştırır, düşündürür." 'Sahih söz efkârı tadil ėder; yalan yaŋlış söz efkârı bozar, tağlitle galeyana getirir.' dėmektir.

7954. Efkâra nihayet yoḳ, ezkâra da nihayet yoḳ. **241/28**

7955. Efkâr, ezkârda niyet doğru gerek. **241/29**

7956. Efkâr, eş'âr bir baptan gelir, bir baptan çıḳar. **241/30**

Eş'âr, efkâra göredir, dėmişler.

7957. Efkârı böyle söyler sahib-i efkâr söyleyince. **241/31**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] [mıṣrā']

Nā'ilī-yi Ḳadīm [mıṣrā']

eş'ārı böyle söyler ustād söyleyince

7958. Efkâr, ezkâr ile iş bitmez; ef'âl, amal ile iş biter. **241/32**

7959. Eflak, Boğdan; ikisi de Muḳan (Budan, Çingene[7866])'dır. **242/01**

7859 Eflatun [MÖ 427 - MÖ 347]: İslam felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlk Çağ Yunan filozofu. Geniş bilgi için bk. OLGUNER, F.: "Eflâtun", *DİA*: 10, 469[b]-476[c].

7860 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma[t]*'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḍmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḍmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḍmet* imlaları ile kullanılmıştır.

7861 Kelimenin aslı Arapça *'uḳalā* olup *āḳil* kelimesinin cemidir ve aslında 'akıllılar, akıl sahipleri' manasında olmasına rağmen Türkçede daha yaygın olarak 'akıllı geçinen' manasında kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 3, 444[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 944[a].

7862 Yazmada *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

7863 Yazmada: *taġsīş*.

7864 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḫurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalnız ḫüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoğrıdur.: I, 55[b].

7865 Yazmada: *açındırır*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: açın- (I): Acı duymak, acınmak.: 2[a].

7866 Yazmada: *Çingāne*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne*

7960. Efendi ile ḳuluŋ arasına kimse giremez. **242/02**

Lā[7867] mıṣrā‘

giremez kimse efendiyle ḳuluŋ arasına

7961. “Efem, efe[7868]” diye ağız ḳalabalığı[7869] ėdip durmaḳtansa insancasına “efendi” dėyivėr vesselam, ağzıŋa yapışmaz a! **242/03**

7962. Efendi aḳıntıya ḳarıştı[7870]. **242/04**

7963. Efendisini arar. **242/05**

7964. Efendi ile uşaḳ uygun çıḳtı. **242/06**

Bāḳī [*Dīvān* 81, VIII, 7[7871]] [beyt]

rāḥat yüzini görmedi çalışdı cān ile
çekdi efendi yolına bu deŋlü zaḥmeti

7965. Efendiye göre uşaḳ, uşağa göre ḳuşaḳtır. **242/07**

7966. Efendisiz uşaḳ, uşaḳsız efendi; ḳuşaḳsız bele beŋzer. **242/08**

7967. Efvâh-ı nâsta şayi olan söz pek asılsız değildir; amma tahḳiḳ gerek. **242/09**

7968. Efvâh-ı nâsa düşen sözüŋ sınırı[7872] (hududu) olmaz. **242/10**

---

ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind’den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mıṣr’dan baḥr[en] Avrupa’ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müsta‘mel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve ‘ale ’l-‘umūm ‘ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

7867 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: efendi: [ḳısm-ı evvel,] 148[b].

7868 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: efe: Köylü ışṭılāḥında efendi, āḫī, ece gibi ta‘bīrdür. Efendi muḫaffefi ėse ẓurefānıŋ “Efem!” dėmesine beŋzer.: cüz’-i evvel, 69[a].

7869 Yazmada: *aġız ġalebeligi*. Ş. Sāmī: *ḲT*: aġız: aġız ġalebeligi= Boş gürüldi.: I, 41[b]; ġalebelik: aġız ġalebeligi= Çoḳ söyleyüp söze boġma: Aġzı ġalebelik bir ādem.: II, 968[c]. Arapçadan alınmış olan *ġalebe* kelimesindeki imla değişikliği sebebiyle ilgili ifade Osmanlı Türkçesinde hem *aġız ġalebeligi* hem de *aġız ḳalabalıġı* biçiminde kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġalaba[t]: I, 221. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġalebelik: [Zebān-zedi: *ḳalabalıḳ*.]: II, 968[c]. Bu ifade, günümüz Türkiye Türkçesinde ise yalnızca *ağız kalabalığı* biçiminde kullanılmaktadır. TDK: *TS*: ağız kalabalığı: Birbirini tutmayan gereksiz sözler.: 48[b]. AYVERDİ: *MBTS*: ağız: ağız kalabalığı: Dinleyeni şaşkına çevirecek, oldu bittiye getirecek, düşünmesine vakit bırakmayacak şekilde arka arkaya ve çok söz söyleme.: 18[b]. Yazmada yalnızca *aġız ġalebeligi* şekli mevcut olan bu ifadenin benzer bir biçiminde ise hem *aġzı ġalebelik* (85/22) hem de *aġzı ḳalabalıḳ* (86/09) şekli mevcuttur.

7870 Yazmada *karış-* kelimesi iki farklı imla (قارشمق, قاريشمق) ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarışmaḳ (قارشمق): II, 1021[b]; ḳarış (قاريش): II, 1024[c].

7871 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: efendi: [ḳısm-ı evvel,] 148[b].

7872 Yazmada: *sınorı/sınurı*. Kelimenin aslı Yunanca *synoron (σύνορον)*’dur. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: σύνορον (synoron): 757[b]. Osmanlı Türkçesinde *sınor/sınur, sıŋur* ve *ṣınor/ṣınur* gibi farklı imlalar ile müstamel olan bu kelime, yazmada iki farklı imla (sınor/sınur, ṣıŋor/ṣıŋur) ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: sıŋur: 1068[a]; sınur: 1084[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sınor: I, 739[a]; ṣınor: II, 835[b]. TDK: *DS*: sınor: İki tarla arasındaki sınır.: X, 3613[a]; sinor: Sınır.: X, 3643[b].

Nābī [*Dīvān* 1, 92, 13, 77[7873]] [beyt]

öpmemiş kimdür anuŋ dāmen-i ʻālī-cāhın
işte efvāh-ı ḫavaṣṣ işte şifāh-ı aʻlām[7874]

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ʻIşḳ* 15, 215[7875]] [beyt]

efvāha sözüm olaydı dem-sāz
lāzım mı ėdi felekde pervāz

7969. Efendisine uygun uşaḳtır. **242/11**

7970. Efvâh-ı ḫavasta inci[7876] tanesi[7877], gûş[7878]-i avamda gevher yegânesi. **242/12**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Nābī [*Dīvān* 1, 82, 12, 74[7879]] [beyt]

silk-i naẓma[7880] *çekilen vaṣf-ı cehān-ārāsı*
dürr*[7881]*-i efvāh-ı ḫavāṣṣ u gevher-i goş-i ʻavām

7971. Efe, ʻAydın efendisiʼ dėmektir. **242/13**

7972. Efe, Aydın zeybeklerinin efendisi sayılır. **242/14**

7973. Efendinin nazarı, ata tımardır. **242/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 54]

7974. Efendi efendiliği bilmek gerek. **242/16**

7975. Efendilik ėtmek, herkesin elinden gelmez. **242/17**

7976. Afyonu[7882] bitmiş tiryakîye[7883] döndü. **242/18**

7873 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: efvāh: [ḳısm-ı evvel,] 149[a].

7874 şifāh-ı aʻlām: Yazmada: *şifā-yı aʻlām*.

7875 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: efvāh: [ḳısm-ı evvel,] 149[a].

7876 Yazmada: *incü*. CLAUSON: *EDPT*: yinçü: 944[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: incü: I, 174[a]; inci: I, 253[a]. REDHOUSE: *TaEL*: incü: 309[b]; inci: 310[a].

7877 Yazmada: *dānesi*. Kelimenin aslı Farsça *dāna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 501[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *dāne* ve *tāne* olmak üzere iki farklı telaffuz ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāne: Fā. [Tür. zebān-zedi: *tāne*.]: I, 600[a]. Günümüz Türkiye Türkçesinde ise bu kelime, farklı anlamları karşılayan iki farklı imla ile Türkçede kullanılmaktadır. TDK: *TS*: dane: Kuş yemi.: 592[b]; tane: 1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet. 2. Bazı bitkilerin tohumu. 3. Çekirdekli küçük meyve.: 2260[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: inci: inci dānesi: Dürr-dāne, pek güzel çocuḳ veyā ḳız.: I, 253[a].

7878 Aslı Farsça *goş* olan bu kelime, ʻkulakʼ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: goş: 1103[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: goş: 722. Ş. Sāmī: *ḲT*: gūş: II, 1204[c]. REDHOUSE: *TaEL*: gūş: 1594[b].

7879 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: efvāh: [ḳısm-ı evvel,] 149[a].

7880 naẓma: Yazmada: *naṭma*.

7881 BİLKAN, A. F.: *Nabi Divanı*: derd: 1, 82, 12, 74.

7882 Yazmada: *efyūnı*. Kelimenin aslı, Yunanca *opion (ὀπιον)*'dur. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ὀπιον (opion): 569[b]. STEINGASS: *CP-ED*: afyūn: 85[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-afyūn: III, 685. REDHOUSE: *TaEL*: efyūn: 161[a]. NİŞANYAN: *NS*: afyon: 9[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *afyon* ve *efyūn* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: afyon: I, 43[b]; efyūn: I, 139[b]. Yazmada da bu kelime *afyon* ve *efyūn* olmak üzere iki farklı imla kullanılmış olduğundan bu kelime ile başlayan madde başlarının bazıları *medli elif* sırasına kaydedilirken bazıları da *medsiz elif* sırasına kaydedilmiş.

7883 Aslı Yunanca *thēriakḗ (θηριακή)* olan bu kelime; Farsçada *tiryāk* biçimiyle, Arapçada ise *tiryāḳ* biçimiyle müstameldir. Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi yazmada da kelimenin hem *tiryāḳ* hem de

7977. Afyon[7884] tiryakîsi ile sabah sohbeti olmaz. **242/19**

Sünbül-zāde Vehbī[7885] [*Luṭfiyye-yi Vehbī*Der-taḥḏīr ez-mükeyyifāt 160, 1108[7886]] beyt

ne belādur hele berş ü efyūn
ki ėder ādemi süst ü mecnūn

Yeŋişehrli ʻAvnī Beg[7887] [*Dīvān* 197, 23, 27[7888]] [beyt]

*ṣabāh-ı maḥşere[7889] dek ḫ*ʸ*āb-ı ġaflet-efzādur*
sipihrüŋ ehl-i ḳıyāsa yėdürdigi[7890] efyūn

Nefʿī [*Dīvān* Sāḳī-nāme 426, 4, 27[7891]] [beyt]

saŋa ḥāşā beŋzedem efyūn u bengüŋ neşvesin[7892]
anlaruŋ daḫı[7893] ḫuṣūṣā[7894] keyfini kem bulmadum

7978. Afyonu[7895] patladı. **242/20**

7979. Afyon[7896] delisi… **242/21**

7980. Afyonu[7897] şifa niyetine yutar. **242/22**

7981. Efendi, afyonu[7898] yuttu. **242/23**

---

tiryāk biçimi kullanılmıştır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: θεριακή (theriakḗ): 350[b]; θηριακή (thēriakḗ): 353[a]. STEINGASS: *CP-ED*: tiryāḳ: 298[b]; tiryāk: 298[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: at-tiryāḳ: 32[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tiryāḳ: ʻAr. [Fā. *tiryāk*'den mu'arreb.] 401[b]; tiryāk: 401[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tiryak: 1259[a]. NİŞANYAN: *NS*: tiryak: 865[a].

7884 Yazmada: *efyūn*. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ὀπιον (opion): 569[b]. STEINGASS: *CP-ED*: afyūn: 85[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-afyūn: III, 685. Ş. Sāmī: *ḲT*: afyon: I, 43[b]; efyūn: I, 139[b]. NİŞANYAN: *NS*: afyon: 9[a].

7885 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*de ve yazmada: *Vehbī*.

7886 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: efyūn: [ḳısm-ı evvel,] 150[a].

7887 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*de ve yazmada: *ʻAvnī*.

7888 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: efyūn: [ḳısm-ı evvel,] 150[a].

7889 ṣabāh-ı maḥşere: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*de ve yazmada: *ṣabāh-ı ḥaşre*.

7890 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*de ve yazmada: *yedirdigi*.

7891 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: efyūn: [ḳısm-ı evvel,] 150[a].

7892 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*de ve yazmada: *neş'esin*.

7893 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*de ve yazmada: *dāḫı*. CLAUSON: *EDPT*: takı: 466[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: daḫı / daġı: 130[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dāḫı: 880[a]; daḫı: 892[a].

7894 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*de ve yazmada: *ḫuṣūṣ*^{an}.

7895 Yazmada: *efyūnı*. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ὀπιον (opion): 569[b]. STEINGASS: *CP-ED*: afyūn: 85[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-afyūn: III, 685. Ş. Sāmī: *ḲT*: afyon: I, 43[b]; efyūn: I, 139[b]. NİŞANYAN: *NS*: afyon: 9[a].

7896 Yazmada: *efyūn*. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ὀπιον (opion): 569[b]. STEINGASS: *CP-ED*: afyūn: 85[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-afyūn: III, 685. Ş. Sāmī: *ḲT*: afyon: I, 43[b]; efyūn: I, 139[b]. NİŞANYAN: *NS*: afyon: 9[a].

7897 Yazmada: *efyūnı*. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ὀπιον (opion): 569[b]. STEINGASS: *CP-ED*: afyūn: 85[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-afyūn: III, 685. Ş. Sāmī: *ḲT*: afyon: I, 43[b]; efyūn: I, 139[b]. NİŞANYAN: *NS*: afyon: 9[a].

7898 Yazmada: *afyonı*. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: ὀπιον (opion): 569[b]. STEINGASS: *CP-ED*: afyūn: 85[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-afyūn: III, 685. Ş. Sāmī: *ḲT*: afyon: I, 43[b]; efyūn: I, 139[b]. NİŞANYAN: *NS*: afyon: 9[a].

7982. Efendi efendiliğiyle tanılır[7899]. **242/24**

7983. Efendiliği balaḳtan[7900] -don[7901] paçası- çıḳmış. **242/25**

7984. Efendiyi efendi ėden, etbâ‘ıdır. **242/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 54[7902]]

İf

7985. İfade zapt olunmayınca hüküm haiz olmaz; meğerki[7903] cürmümeşhuda şevahit ola. **242/27**

7986. İfadesini al, zapt ėt (ḳaydėt[7904]). **242/28**

7987. İfadesi faydasız. **242/29**

7988. İfadesi mazbut, ‘kendisi de mazbut’ dėmektir. **242/30**

7989. İfadesi mazbutlu, mazmunludur. **242/31**

7990. İfadeden ifadeye farḳ vardır, efendiden efendiye farḳ olduğu gibi. **242/32**

7991. İfade doğru[7905] ise fetva[7906] da doğrudur. **243/01**

7992. İfadeye göre cevap, ifadeye göre fetva vėrilir. **243/02**

7993. İfade-yi şifahiyesi, ifade-yi tahririyesine uymayan şahit; haḳḳa şahit sayılmaz. **243/03**

7994. İfadesi noḳsan ise tamamlasın. **243/04**

7995. İfadeye mecali yoḳ. **243/05**

7996. İfadeye iḳtidarı olmayan ḫatip sayılmaz. **243/06**

7899 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu‘ārefeli bulunmaḳ, ma‘rūf olmaḳ.: II, 871[b]. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521[a].

7900 TDK: *DS*: balak (II): Donun, pantalonun paçası.: II, 498[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: balaḳ: 72[a].

7901 Yazmada *don* kelimesi *don* ve *ṭon* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *tōn*’dur. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. ‘Ale ’l-ıṭlāḳ roba, ṯevb, libās, cāme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik. iç ṭonı: Teniŋ üzerine ve pantolon yā şelvār altında giyilen bir libās, ki çamaşırdan ma‘dūddur.: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. Ayrıca, bk. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gėyecek demekdür, ki ḳaftan ma‘nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498[b].

7902 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Efendiyi efendi ėden etbā‘ısıdur.: 54.

7903 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında hem de ‘oysa, hâlbuki’ manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında, *meğerse* ifadesi ise ‘oysa, hâlbuki’ manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

7904 Yazmada: *ḳayd ėtmek*.

7905 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

7906 Aslı Arapça olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde *fetvā (فتوا)* ve *fetvā (فتوى)* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 309[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fetvā (فتوا) yā fetvā (فتوى): II, 982[a]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır.

7997. İftitah-ı kelama diḳḳat ister. **243/07**

7998. İftiraya uğramaḳ ateş-i belaya uğramaḳ gibidir. **243/08**

Keçeci-zāde ʻİzzet Mollā[7907] [*Miḥnet-keşān* 10] [beyt]

bu yolda telef oldı ʻOṯmān Aġa
o da düzde ėtmiş meger iftirā

7999. İftiradan Haḳ saḳlasın. **243/09**

8000. İftira gıybet ve nemîmeyi tevlit ėder, bunlarda eŋ nihayet iftiraḳı tevlit ėder, iftiraḳ ise her iki tarafça zaaf ve aczi tevlit ėder, zaaf ve acz daḫi maddî manevî esaret hayatı belki vaḳitsiz ifna-yı vücudu mucip olur. **243/10**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

8001. İftira gibi büyük vebal olmaz. **243/11**

8002. İftiradan, iftiracıdan saḳınmaḳ gerek. **243/12**

8003. İftira söz ateşten yaḳıcıdır. **243/13**

8004. İftira, bühtan; haset olanlarıŋ kârıdır, ki bühtan ʻhayata manen suiḳast’ dėmektir; böyle suiḳast ehli, maddeten cezasız ḳalsa bile manen cezasız ḳalmaz, gerek dünyevî ve gerek uḫrevî. **243/14**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

8005. İftitah tekbiriŋ sevabı büyüktür. **243/15**

8006. İftiḫar ile tefaḫḫür elbette bir değil. **243/16**

Muʻallim Nācī [*Mūsā bin Ebi ’l-Ġāzān yā-ḫ*ʸ*ud Ḥamiyyet* 106, 36[7908]] [beyt]

iftiḫār eyleriz bunuŋla ki[7909] biz
müstefīż-i meʼāṯir-i ʻArabʼız

Lā [beyt]

meṯeli vardur ḳavlini elbette inkār eylerüm
sevdigim maḥbūbe-yi raʻnāyı iftiḫār eylerüm

Yaḥyā Naẓīm[7910] [*Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* I, 15[7911]] [beyt]

ḳurretü ’l-ʻayn-i rusul nūr-i dū-çeşm[7912]-i enbiyā
mefḫar-i ʻālem vücūdı kāʼināta iftiḫār

7907 Yazmada: *ʻİzzet Mollā*.

7908 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iftiḫār: [ḳısm-ı evvel,] 409[b].

7909 ki: Yazmada yok.

7910 Yazmada: *Naẓīmī*.

7911 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iftiḫār: [ḳısm-ı evvel,] 409[a].

7912 dū-çeşm: Yazmada: *dū-ḥaşm*.

Żiyā Paşa[7913] [*Eş'ār-ı Żiyā* Muraṣṣa' 8[7914]] [beyt]

iftiḫār eyler vücūduŋla semā[7915]
iḳtiṣār eyler dürūduŋla[7916] *Żiyā*[7917]

8007. İftiḫar olunacaḳ şey, millet şerefine olunan ḫizmettir. **243/17**

8008. İftiḫar olunacaḳ şey; merd-i meydanda düşmanı mağlup ėtmek, intiḳam almaḳtır. **243/18**

8009. İftiḫar madalyası ḳazandı. **243/19**

8010. İḳbale set çekilmez, idbara[7918] med çekilmez; ne çekilirse talih, ḳaderden çekilir.[7919] **243/20**

8011. İftiḫar-ı daniş-i ecdat ile[7920] gelmez şeref. **243/21**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā'[7921]]

8012. İḳballi ḳızıŋ öŋüne ḳaşık çift gelirmiş.[7922] **243/22**

8013. İḳbal-i dünya, serap[7923] gibi öŋde ḳaçar.[7924] **243/23**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [377, 31, 6] [beyt]

teşnegān-ı cāha ṣaḥrā-yı ṭalebde şevḳle
görinür 'ayn-i serāb iḳbāl-i dünyā mevc mevc

8014. İftiḳar, zaruret ḳapısıdır. **243/24**

Vaḥīd[7925] beyt

cerr içün açduḳda leff-i iftiḳār
ol kişi iḥsān ėdüp ėtdi firār

7913 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Lā*.

7914 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḳtiṣār: [ḳısm-ı evvel,] 422[a].

7915 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *seḫā*.

7916 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *vürūduŋla*.

7917 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *ḥayā*.

7918 Aslı Arapça *idbār* olan bu kelime; aslında 'batı rüzgârına girmek, ölmek ve arkasını dönmek, ilgisini kesmek, yüz çevirmek' manalarında olup 'bahtsızlık, talihsizlik' manasında *ikbal* kelimesinin zıddı olarak kullanılır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 49[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: 410[a].

7919 Bu madde başı yazmada *İḳ* sırasına yazılması gerekirken *İf* sırasına kaydedilmiş.

7920 ecdād ile: Yazmada: *ecdād-ile*.

7921 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: iftiḫār-ı dāniş-i ecdād-ile gelmez şeref: 8.

7922 Bu madde başı yazmada *İḳ* sırasına yazılması gerekirken *İf* sırasına kaydedilmiş.

7923 Bu kelime, imlaları aynı olduğu için karıştırılan 'su kaynağı, göze' manasındaki Farsça *sar-āb* değil 'sıcak günlerde çorak yerlerde gün ortasında uzaktan su gibi görünen buğu, sis' manasındaki Arapça *sarāb*'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 967[b]. STEINGASS: *CP-ED*: sar-āb: 667[b]; sarāb: 667[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: serāb: I, 713[c]. REDHOUSE: *TaEL*: serāb: 1047[a]; serāb: 1047[b]. NİŞANYAN: *NS*: serap: 753[a].

7924 Bu madde başı yazmada *İḳ* sırasına yazılması gerekirken *İf* sırasına kaydedilmiş.

7925 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iftiḳār: [ḳısm-ı evvel,] 411[a].

Yaḥyā Naẓīm[7926] [*Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm*] Naʻt Şerīf [I, 15[7927]] [beyt]

ey ḫudāvend-i ḫudāvendān ki dā'im ėtmede
pād-şehler der-gehinde ʻarż-ı ḏell-i iftiḳār

8015. İftiraḳ, ne suretle olursa olsun acıḳlıdır. **243/25**

Żiyā Paşa[7928] [*Eş'ār-ı Żiyā* Muraṣṣaʻ 8[7929]] [beyt]

iştiyāḳın derd-nāk ėtdi beni
iftirāḳın gel helāk ėtdi beni

8016. İfşa-yı uyub ėtme midir gayret-i ahbap? **243/26**

Enderūnī Vāṣıf[79307931] [beyt]

ġayret ḳomayor dėr de ėder ġıybete āġāz
ifşā-yı ʻuyūb ėtme midür ġayret-i aḥbāb

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ʻIşḳ* 30, 431[7932]] [beyt]

lākin yine Ḥüsn-i ʻālem-ārā
ėtmezdi bu mā-cerāyı ifşā

8017. İfaḳat bulmayan derde müpteladır. **243/27**

Muʻallim Nācī [*Ātiş-pāre* Telāḳī 145, 16] [beyt]

kim görse bilüp nehāfetümden
nevmīd oluyor ifāḳatümden

8018. İfaḳatı müşkül dert: verem. **243/28**

8019. İfsad-ı umurdan, ifsad-ı mizaçtan hazer[7933] ėtmek gerek. **243/29**

Sünbül-zāde Vehbī[7934] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-meşveret-i umūr 143, 949] [beyt]

eyleye rāh-ı ṣavābı irşād
ėtmeye yaʻnī umūrı ifsād

Nābī [*Ḥayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı lāzime-yi ḥikmet ü ṭıbb 306, 42a, 1559] [beyt]

ėde tedbīr ü tecerrüble ʻilāc
ėtmeye cehl ile ifsād-ı mizāc

8020. İfşa-yı sır, ifşa-yı ayıbı; tabiat ėdinmemek gerek. **243/30**

7926 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *Naẓīm*.

7927 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iftiḳār: [ḳısm-ı evvel,] 411[a].

7928 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *Lā*.

7929 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iftirāḳ: [ḳısm-ı evvel,] 410[a].

7930 Yazmada madde başının yanına "- mışrā' - Enderūnī Vāṣıf", alıntının altına "Vāṣıf" yazılmış.

7931 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ifşā': [ḳısm-ı evvel,] 414[b].

7932 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ifşā': [ḳısm-ı evvel,] 414[b].

7933 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

7934 Yazmada: *Vehbī*.

Es‘ad Muḫliṣ Paşa [*Dīvānçe-yi Es‘ad Paşa* 29[a7935]] [beyt]

bir daḫı[7936] mürtebiṭ sözin tedbīr olamaz[7937]
dest-i ifşāya giren rişte-yi esrārıŋ ucı

8021. İfşa-yı sır, ifşa-yı ayıp; insanlığa yaḳışmaz. **243/31**

8022. İḳbal düşkünüdür.[7938] **243/32**

8023. İfrat ile tefritiŋ arası, noḳta-yı itidaldir; itidalden ayrılmamaḳ gerek. **243/33**

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 6[7939]] [beyt[7940]]

bir naẓar ḳıldı mehābetle[7941] aŋa
eriyüp oldı o gevher deryā

8024. İfrat ile tefritten hazer ėtmek gerek. **243/34**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

… ki insān her ḫuṣūṣ ve amalinde itidal üzere hareket ėtmelidir, dėmektir; zira itidal-i harekette israf ve fesat olmaz, dėmişlerdir.

Mu‘allim Nācī[7942] [mıṣrā‘]

olur ehl-i kemāl ifrāṭdan tefrīṭden ḫālī

8025. İfrat acı, tefrit acınıŋ acısı… **243/35**

… ki her ikisi de mucib-i nedamettir.

8026. İḳbalden düşmek; attan, itibardan düşmek gibidir.[7943] **243/36**

8027. İḳbal-i sabah, âsaf-i ser-bülend ḫayl gibidir: gâh reftar-ı sabada kişner, bâm-ı iḳbale uruç eyler; gâh reh-reve-yi idbarda sürçer, vadi-yi helake düşer, dâm-ı felekten ḫuruç eyler.[7944] **243/37**

8028. İftar ėttiğine razı olmaz, iftariye de dava ėder. **244/01**

Vaḥīd[7945] [mıṣrā‘]

taṣaffī eyle bu gėce ifṭār ḳıl

Sünbül-zāde Vehbī[7946] [*Dīvān* 289, 51, 70[7947]] [mıṣrā‘]

nuḳl-i ifṭāra getürmiş gibi ḫurmā-yı suḫan

8029. İftariyeye kim imrenmez. **244/02**

7935 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ifṣā’: [ḳısm-ı evvel,] 414[b].
7936 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *daha*.
7937 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *olmaz*.
7938 Bu madde başı yazmada *İḳ* sırasına yazılması gerekirken *İf* sırasına kaydedilmiş.
7939 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ifrāṭ: [ḳısm-ı evvel,] 413[b].
7940 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.
7941 bir naẓar ḳıldı mehābetle: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *baḳdı ifrāṭ-ı maḥabbetle*.
7942 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ifrāṭ: [ḳısm-ı evvel,] 413[b].
7943 Bu madde başı yazmada *İḳ* sırasına yazılması gerekirken *İf* sırasına kaydedilmiş.
7944 Bu madde başı yazmada *İḳ* sırasına yazılması gerekirken *İf* sırasına kaydedilmiş.
7945 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ifṭār: [ḳısm-ı evvel,] 415[a].
7946 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *Vehbī*.
7947 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ifṭār: [ḳısm-ı evvel,] 415[a].

8030. İftardan soŋra iftara davet olur mu! **244/03**

8031. İfrat bir aḳabe olduğu gibi tefrit daḫi bir aḳabedir; ancaḳ ikisiniŋ ortası itidal noḳtasıdır, ki sahil-i selamettir. **244/04**

8032. İfrat hareket, tefrit hâl muzırdır.[7948] **244/04**

8033. İfkten (iftiradan) Haḳ saḳlaya. **244/05**

8034. İflah olmayacaḳ dert hamaḳattir, cehalettir. **244/06**

8035. İfna ėttiği vücuda yazıḳ. **244/07**

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 44[7949]] [beyt]

kendü ifnā-yı vücūd ėtdi velē
rūḥ ṣırf oldı ten-i bī-bedeli[7950]

8036. İfham-ı meram, ifade-yi kelam ile olur. **244/08**

Sünbül-zāde Vehbī[7951] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-keyfiyyet-i ḫişān u ḥased-i işān 101, 561[7952]] [beyt]

saŋa ėtdüm bu ḳadarca ifhām
ḳıl tevārīḫe naẓar aŋla tamām

Nābī [*Dīvān* 1, 93, 13, 92[7953]] [beyt]

ḳudsiyān zümresine zāviye-dār-ı melekūt
feyż-i ḫāṣṣiyyet eyyāmuŋı eyler ifhām

8037. İfrat ile tefrit hâl ve hareket her hâlde muzırdır. **244/09**

8038. Aḫlaḳıŋ […] ḳısmı payedar[7954] olmayınca hayat-ı beşeriyet maddeten, manen taht-ı tehlikededir. **244/10**

8039. Aḫlaḳ-ı beşeriŋ dinî ḳısmı payedar[7955] olmayınca hayat-ı beşer maddeten, manen taht-ı tehlikededir. **244/11**

Uf

8040. *Ufḳî*, *amudî*niŋ zıddı; *dayı*, *amca*nıŋ[7956] zıddı olduğu gibi. **244/12**

8041. Ufuḳlara ḳayboldu[7957]. **244/13**

7948 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

7949 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ifnā': [ḳısm-ı evvel,] 417[a].

7950 bī-bedeli: Yazmada: *bī-bedel*.

7951 Yazmada: *Vehbī*.

7952 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ifhām: [ḳısm-ı evvel,] 417[a].

7953 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ifhām: [ḳısm-ı evvel,] 417[a].

7954 pāye-dār: Farsça: *pāya* + Farsça +*dār*: Rütbe sahibi, itibarlı. STEINGASS: *CP-ED*: pāya-dār: 236[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pâye-dar: 983[a].

7955 pāye-dār: Farsça: *pāya* + Farsça +*dār*: Rütbe sahibi, itibarlı. STEINGASS: *CP-ED*: pāya-dār: 236[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pâye-dar: 983[a].

7956 Yazmada: *ʻamucanıŋ*. TDK: *DS*: amuca: Amca.: I, 240[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'amca yā-ḫ[v]ud 'amuca: II, 950[b]. Kelimenin aslı Arapça *ʻamm*'dır. ATAY: *A-TBL*: 3, 490[a].

7957 Yazmada: *ġayb oldı*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 305[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ġayb: 1355[b]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

[Aḳ]

8042. Aḳraba[7958]; ağadan[7959] (biraderden), tığadan[7960] (dayıdan[7961]), amcadan[7962] terekküp ėder. **244/14**

8043. Aḳrabalıḳta (gerçek) bir tekneniŋ ḫamuru[7963], bir ḳoyunuŋ aşığı[7964], li-ebeveyn[7965] ḳardeş[7966] değil isek de bir tereğiŋ[7967] -mahsul ağacıŋ- li-ebeveyn[7968] ḳardeş[7969] yemişiyiz, mahsulüyüz[7970]. **244/15**

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī* [100b]

aḳribā': *['A.] "ḳarīb"iŋ cem'i. Yaḳın ḫıṣımlar: aḳribā vü ta'allukāt. rā'nıŋ fetḥiyle ġalaṭdur. Müfredi bu ma'nāda ḳullanılmaz.*

7958 Kelimenin aslı Arapça *aḳribā*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-aḳribā': I, 226. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 340a. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Arapçadaki imlasını korusa da galatımeşhur olarak *aḳrabā* telaffuzu ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: aḳrabā: 165a; aḳribā: 165b. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḳribā: I, 142a. Yazmada bu sayfadaki ilgili kelimelerin bazıları *aḳribā'* biçiminde okunmaları için harekelenmiştir.

7959 LESSING: *M-TS*: ah-a: Ağa, ağabey, büyük erkek kardeş; bey, ağa, daha yaşlı, yaşlı, saygı değer.: 96b. TDK: *DS*: ağa (I): Ağabey, büyük erkek kardeş.: I, 78b.

7960 CLAUSON: *EDPT*: tağāy: 474a. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tıġa: Dayı.: 2b. YUDAHİN: *KS*: tağa: Dayı.: 697a.

7961 Yazmada *dayı* kelimesi *dayı* ve *ṭayı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tağāy: 474a. REDHOUSE: *TaEL*: dayı: 887a; ṭāyı: 1230b. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayı: I, 602a. ṭayı: I, 874c. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: tağay: 132.

7962 Yazmada: *emce, 'amucadan*. Kelimenin aslı için bk. *aba eçesi* 'baba kardeşi' ve *'amm* 'amca'. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: amca: 127; 'amm: 127. CLAUSON: *EDPT*: abā/1 apā/ebē/epē: 5a; ėçī: 20a. ATAY: *A-TBL*: 3, 490a. TDK: *DS*: amuca: I, 240a; emce: V, 1730a; emice: V, 1735a. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'amca yā-ḫv'ud 'amuca: II, 950b. Yazmada *amca* kelimesi; *amca, emce, 'amca, 'amuca* olmak üzere dört farklı imla ile kullanılmış.

7963 Yazmada: *ḫamurı*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493a. Bu kelime, yazmada *ḫamīr* ve *ḫamur* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588c; ḫamīr: I, 589a.

7964 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: aşıḳ: heb bir ḳoyun aşığı: Elmanıŋ yarısı gibi.: cüz'-i evvel, 26b.

7965 Ş. Sāmī: *ḲT*: li-ebeveyn: Baba ve ana tarafından, her iki cihetden.: II, 1231a.

7966 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662a. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023c; ḳardaş: II, 1063a. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217b. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128a. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272a.

7967 TDK: *DS*: terek (IV): Ağaç.: X, 3889b. CLAUSON: *EDPT*: tėrēk: 543a. Müellif, "Dağ ve ormandan kesilmemiş büyük ve küçük ağaçlara lisan-ı Türkân'da 'terek'; kesilip şehir, köy ve kasabalara naklolunan tereklere 'ağaç' denir." diyerek "ağaç" ve "terek" arasında fark olduğunu belirtmiştir. bk. 70/ek2/02.

7968 Ş. Sāmī: *ḲT*: li-ebeveyn: Baba ve ana tarafından, her iki cihetden.: II, 1231a.

7969 Yazmada: *ḳardaş*. bk. 7966. dipnot.

7970 maḥṣūlüyüz: Yazmada: *maḥṣūlüyüz dėmekdür, maḥṣūlüyüz*.

8044. Aḳrabanıŋ[7971] uzaḳtaki kişneşir, yaḳındaki[7972] dişleşir.[7973] **244/16**

8045. Aḳraba[7974] her ne vaḳitte olsa aḳrabadır, yabana atılmaz. **244/17**

8046. Aḳrabasını tanımayan, supaḳtır[7975]. **244/18**

8047. Aḳrabanıŋ[7976] aḳrabaya muhabbeti bilâ-ivaz ve lâ-garazdır[7977]. **244/19**

8048. Aḳraba[7978] arasında riya, ribâ[7979] olmaz. **244/20**

8049. Aḳraba[7980] arasına girmek, etle tırnaḳ arasına giren kir gibidir. **244/21**

8050. Aḳraba muhabbeti candan, ciğerden (yürekten) gelir; yabancı muhabbeti sevḳ-i ihtiyaç ve zaruretten gelir. **244/22**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

... ki ekser yabancı kişileriŋ muhabbeti, zımnında celb-i menfaat ve def-i zaruret ḳaziyesi ile alakadar; yani ivazsız ve garazsız[7981] değildir. Her hâlde bir ihtiyac-ı dünyevî mündemiçtir, dėmişler.

8051. Aḳraba arasındaki merasim, merasim-i iḫvanîdir; ki tavr-ı arazî[7982] göstermek abestir. **244/23**

8052. Aḳraba aḳrabanıŋ ne oŋduğunu (yüzünüŋ[7983] güldüğünü) ister ne doŋduğunu (öldüğünü) ister. **244/24**

7971 Yazmada: *aḳribānıŋ*. Kelimenin aslı Arapça *aḳribā*’dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-aḳribā’: I, 226. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 340[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Arapçadaki imlasını korusa da galatımeşhur olarak *aḳrabā* telaffuzu ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: aḳrabā: 165[a]; aḳribā: 165[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḳribā: I, 142[a]. Yazmada bu sayfadaki ilgili kelimelerin bazıları *aḳribā’* biçiminde okunmaları için harekelenmiştir.

7972 Yazmada *yakın* kelimesi, üç farklı imla ile (یاقن, یاقین, یقین) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (یاقن): 2189[b]; yaḳın (یاقین): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (یاقین): [“یقین” yazılmamalı ve ‘Ar. “yaḳīn” ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c]. Yazmada 244/16 ve 245/26’da mükerrer olarak yazılan bu madde başında *yakın* kelimeleri, yukarıda zikredilen iki farklı imla ile (یقین, یاقین) yazılmış.

7973 Bu madde başı burada ve 245/26’da birkaç imla farklılığı ile birlikte mükerrer olarak kaydedilmiş. bk. Aḳrabānıŋ uzaḳtaki kişneşür, yaḳındaki dişleşür, dėrler. 245/26.

7974 Yazmada: *aḳribā*. bk. 7971. dipnot.

7975 Yazmada: *ṣubaḳ*. Bu kelimenin aslı, esasen ‘dübür, anüs’ manasında olsa da bir kişi hakkında olumsuz bir yargı için ‘nankör, alçak, hercaî adam’ manasında kullanılan Boşnakça *šupak* olmalıdır. BAYHAN, Ş.: *Boşnakça-Türkçe Sözlük*: šupak: 1344[a].

7976 Yazmada: *aḳribānıŋ*. bk. 7971. dipnot.

7977 bilā-‘ivaż ve lā-ġaraz: Karşılıksız, bir menfaat karşılığı olmayarak. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘ivaż: bilā-‘ivaż: Bir bedel ve menfa‘at muḳābilinde degil, ḥasbet[en] li’llāh.: II, 956[a]; ġaraż: bi-ġaraż: Ḫāliṣ, ġarażsız, aġrāż-ı nefsāniyyeden ‘ārī, bir niyyet ve menfa‘atden berī.: II, 964[c].

7978 Yazmada: *aḳribā*. bk. 7971. dipnot.

7979 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: ar-ribā: Fazlalık, faiz.: 125[a].

7980 Yazmada: *aḳribā*. bk. 7971. dipnot.

7981 Yazmada: *‘arażsız*.

7982 ṭavr-ı ‘arażī: Arapça *ṭavr* + Arapça *‘arażī*: Eğreti, rastgele davranış. ATAY: *A-TBL*: ṭavr: 3, 227[a]; ‘arażī: 3, 335[b].

7983 Yazmada: *yüzi*.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Mülahaza: *Bu söze göre aḳrabanıŋ aḳrabaya böyle hissiyat beslemesi mahzâ hiss-i hırs ve reḳabetiŋ*[7984] *tesiri olsa gerek. İkinci söze göre de aḳrabalıḳ huḳuḳ-i şer‘iyesi noḳtainazarından haḳḳ-ı veraset taalluḳu itibariyle olsa gerek. Allāhu a‘lam bi ’ṣ-ṣavāb.* [=Allah doğrusunu en iyi bilendir.]

8053. Aḳraba; aḳrabanıŋ oŋduğunu değil, öldüğünü ister. **244/25**

8054. Aḳacaḳ[7985] ḳan tende durmaz, çıḳacaḳ aḳçe cepte[7986] durmaz.[7987] **245/01**

8055. Aḳıttığı[7988] gözyaşına yazıḳ. **245/02**

8056. Aḳbeh yüz, aḳbeh söz… **245/03**

8057. Aḳdem-i umur Allah’a ḳulluḳ ėtmektir, efdalü ’l-umur adalettir. **245/04**

8058. Aḳran, emsalden ayıp. **245/05**

8059. Aḳran, emsaliŋden utan. **245/06**

8060. Aḳran, emsalden gėri[7989] ḳalmamağa gayret ėtmek gerek. **245/07**

8061. Aḳran, emsal aramaḳ gerek. **245/08**

8062. Aḳran, emsal ile görüşmek gerek. **245/09**

8063. Aḳranıŋ ile oḳran[7990] (savaş ėt). **245/10**

7984 Yazmada: *reḳābeti*.

7985 Yazmada *ak-* kelimesi hem *medli elif*le hem de burada olduğu gibi *medsiz elif*le yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu kelime *medli elif*le yazılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 45[b]. REDHOUSE: *TaEL*: 168[a].

7986 Yazmada: *çeybde*. Kelimenin aslı Arapça *cayb*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 319[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ceb* ve *ceyb* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ceb: I, 469[b]; ceyb: 1. Yaḳa, yaḳa açıḳlığı. 2. [Tür. zebān-zedi: *ceb*.] Eṯvābıŋ öte berisinde aḳçe, mendīl, evrāḳ ve sā’ire vaż‘ına maḫṣūṣ olaraḳ yapılan kīse. [Esās[en] ‘Arabalar yaḳa açığınıŋ gögse gelen ḳısmını bu işe ḳullandıḳlar’içün bu ismle tesmiye olunmışdur.]: I, 490[a]. Yazmada kelimenin hem *ceb* hem de *ceyb* imlası kullanılmıştır.

7987 Yazmada bu madde başının benzer bir biçimi *medli elif* sırasında yer almaktadır. bk. Aḳacaḳ ḳan tende ṭurmaz, çıḳacaḳ mal (aḳçe) elde ṭurmaz. 101/31.

7988 Yazmada *ak-* kelimesi hem *medli elif*le hem de burada olduğu gibi *medsiz elif*le yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu kelime *medli elif*le yazılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 45[b]. REDHOUSE: *TaEL*: 168[a].

7989 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

7990 Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: oḳramaḳ: 77v13. REDHOUSE: *TaEL*: oḳramaḳ: 260[b]. YUDAHİN: *KS*: okuran-: Yavaşça kişnemek.: 589[a]. TDK: *DS*: okranmak: Koç, koyunla çiftleşmek istemek.: IX, 3275[b]; okramak: 1. Bir şeye karşı çok istek duymak, gönülden sevmek. 2. Yem isteyen at, koyun, keçi vb. hayvanlar bağırmak, kişnemek.: IX, 3275[b]. CLAUSON: *EDPT*: okra-: 92[a]. İnsān, aḳrānıyla oḳranır (görişür). 335/22.

8064. Aḳranını[7991] çeldi geçti.[7992] **245/11**

8065. Aḳrabanıŋ aḳrabaya ėttiğini aḳrep ėtmez. **245/12**

8066. Aḳranı araba altında yatar. **245/13**

8067. Aḳranı, emsali yoḳ. **245/14**

Ḥurūfī ‘Arşī[7993] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*[7994]] Tercī‘ Bend[7995] [148] [naẓm]

oldı ḳā’im-maḳām faẓl-ı İlāh[7996]
şāh-ı merdān ‘Alī vü ‘İmrān’ı[7997]

faẓl-ı Ḥaḳḳ’dur ki[7998] *bī-naẓīr vezīr*
faẓl-ı Ḥaḳḳ’dur[7999] ***ki yoḳdur aḳrānı***

vaṣf- ḏātunda bu dil-i gūyā[8000]
ḥüccet ėtdi[8001] *bu naṣṣ-ı Ḳur’ān’ı*

māluku ’l-mulk vāḥidu ’l- ḳahhār
laysa fī ’d-dāri ġayruhu deyyār

Żiyā Paşa[8002] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Aḥvāl-i Şu‘arā-yı Rūm I, 17[8003] [mıṣrā‘]

Vehbī’ye luġatde yoḳdur aḳrān

Cevrī[8004] [mıṣrā‘]

ḏātını bencileyin fā’iḳ-i aḳrān eyler

7991 Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile kullanılmıştır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 343[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 142[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 165[a]. Yazmada kelime hem *medli elif*le hem de burada olduğu gibi *medsiz elif*le kullanılmıştır.

7992 Yazmada bu madde başının benzer bir biçimi *medli elif* sırasında yer almaktadır. bk. Aḳrānını çelik gibi çeldi geçdi, dėrler. 100/21.

7993 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

7994 Hurûfî Arşî [1562-1620]’ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî’den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid ‘Abdu’llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî’den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* nüshası esas alınmıştır.

7995 Yazmada: *ez Tercī‘ Bend*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*de: *müṯemmen*.

7996 faẓl-ı İlāh: Yazmada: *maḳām-ı faẓl-ı İlāh*.

7997 ‘Alī vü ‘İmrān’ı: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*de: *‘Alī ‘İmrān’ı*. *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *‘Alī vü ‘İmrān’ı*. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 120.

7998 ki: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*de yok.

7999 faẓl-ı Ḥaḳḳ’dur: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*de: *faẓl-ı Ḥaḳḳ*. *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *faẓl-ı Ḥaḳḳ’dur*.

8000 bu dil-i gūyā: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*de: *göŋlümüz gūyā*. *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *bu dil-i gūyā*.

8001 Yazmada: *ėdündi*.

8002 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *Lā*.

8003 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḳrān: [ḳısm-ı evvel,] 152[a].

8004 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḳrān: [ḳısm-ı evvel,] 152[a].

Anṭakyalı Münīf[8005] [*Dīvān-ı Münīf* 41, 5, 6[8006]] [mıṣrā‘]

görmedük ḥaḳḳ bu ki aḳrānuŋı[8007] *gerçi gördük*

8068. Aḳrabanıŋ[8008] eŋ kötüsü, ḳara gününde (ölüm döşeğinde) başıŋ ucunda bulunsun. **245/15**

8069. Aḳrabalıḳ[8009] başḳa, dostluḳ yine başḳadır. **245/16**

8070. Aḳrabaya aḳrabaca muamele gerek. **245/17**

8071. Aḳraba aḳrabanıŋ oŋduğunu pek istemezmiş. **245/18**

Sünbül-zāde Vehbī[8010] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-keyfiyyet-i ḫīşān u ḥased-i īşān 100, 551[8011]] [mıṣrā‘]

aḳribānuŋ ḥasedidür meşhūr

8072. Aḳrabanıŋ aḳrabaya aḳrep ėtmez ėttiğini. **245/19**

Mevzundur.

8073. Aḳrabaŋ düşman[8012] da olsa yad[8013], yabancıdan ehvendir. **245/20**

Sünbül-zāde Vehbī [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-keyfiyyet-i ḫīşān u ḥased-i īşān 102, 565[8014]] beyt

aḳribā olsa da farżā düşmen
ecnebīden yine elbet ehven

8074. Aḳraba, aḳrabanıŋ ḳadrini bilmek gerek. **245/21**

8005 Anṭakyalı Münīf: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *Münīf*.

8006 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḳrān: [ḳısm-ı evvel,] 152[a].

8007 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *aḳrānını*.

8008 Yazmada: *aḳribānıŋ*. Kelimenin aslı Arapça *aḳribā* dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-aḳribā’: I, 226. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 340[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Arapçadaki imlasını korusa da galatımeşhur olarak *aḳrabā* telaffuzu ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: aḳrabā: 165[a]; aḳribā: 165[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḳribā: I, 142[a]. Yazmada bu sayfadaki ilgili kelimelerin bazıları *aḳribā’* biçiminde okunmaları için harekelenmiştir.

8009 Yazmada: *aḳribālıḳ*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-aḳribā’: I, 226. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 340[a]. REDHOUSE: *TaEL*: aḳrabā: 165[a]; aḳribā: 165[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḳribālıḳ: I, 142[a].

8010 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *Vehbī*.

8011 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḳribā: [ḳısm-ı evvel,] 152[b].

8012 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

8013 Yazmada: *yat*. CLAUSON: *EDPT*: yat: 882[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yat: II, 1522[b]. TDK: *DS*: yat: Yabancı, el.: XI, 4198[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: yat, yad: 289[b]. ÖNER: *K-TTS*: yat: 563[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yat (I): 314[b].

8014 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ecnebī: [ḳısm-ı evvel,] 67[b].

8075. Aḳraba, aḳraba ile tapışır[8015] (buluşur); yad[8016], yabancıya o vaḳit bela yapışır. **245/22**

8076. Aḳraba arasında her şeye baḳılmaz. **245/23**

8077. Aḳraba her zaman aḳrabadır. **245/24**

8078. Aḳraba aḳrabayı ḳırḳ yıldan soŋra yine bulur. **245/25**

8079. Aḳrabanıŋ uzaḳtaki kişneşir, yaḳındaki[8017] dişleşir.[8018] **245/26**

8080. Aḳsam-ı mala ḳadı memur… **245/27**

8081. Aḳşam ḳarîbdir, ḳaldı divan ėrteye[8019].[8020] **245/28**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8021] 732

*'Ulemā-yı mezbūrdan ba'żlar "**Aḫşam ḳarībdür, ḳaldı dīvān ėrteye.**" deyüp evlerine gidüp ba'ż ṣūfī iḫtiyārlar daḫı āb-dest alup birden ikiden aḫşam namāzın ḳılmaḳ içün cāmi'-i şerīfe dāḫil olmaġa başladılar.* ilā āḫirihi[8022]…

8082. Aḳşam sabah dėyip[8023] gezer. **245/29**

8083. Aḳşam olmadan sabah olmaz, sabah olmadan aḳşam…[8024] **245/30**

8015 Yazmada: *tapışur*. TDK: *DS*: tapışmak [tabışmak]: Buluşmak, görüşmek.: X, 3826[b]. Kelime, yazmada *tapış-* ve *ṭapış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin her iki imlası da Türkçenin farklı lehçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tapış-: 446[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭapışmaḳ: 1218[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tapışmaḳ: 98[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ṭapış-: 262[b].

8016 Yazmada: *yat*. CLAUSON: *EDPT*: yat: 882[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yat: II, 1522[b]. TDK: *DS*: yat: Yabancı, el.: XI, 4198[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yat, yad: 289[b]. ÖNER: *K-TTS*: yat: 563[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yat (I): 314[b].

8017 Yazmada *yakın* kelimesi, üç farklı imla ile (یاقن, یاقین, یقین) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (یاقن): 2189[b]; yaḳın (یاقین): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (یاقین): [("یقین" yazılmamalı ve 'Ar. "yaḳīn" ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c]. Yazmada 244/16 ve 245/26'da mükerrer olarak yazılan bu madde başında *yakın* kelimeleri, yukarıda zikredilen iki farklı imla ile (یقین, یاقین) yazılmış.

8018 Bu madde başı burada ve 244/16'da birkaç imla farklılığı ile birlikte mükerrer olarak kaydedilmiş. bk. Aḳribānıŋ uzaḳtaki kişneşir, yaḳındaki dişleşir. 244/16.

8019 CLAUSON: *EDPT*: ėrtē: 202[b]. TDK: *TTS*: erte, (irte): Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın.: III, 1512. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėrte: I, 239[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrte: 48[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irte (I): 114[a]; irte (II): 114[a]; irte (III): 114[a]. TDK: *DS*: irte: 1. Gündüz. 2. Karanlık, gece.: VII, 2553[a].

8020 Yazmada bu madde başı *medli elif* sırasında da yer almaktadır. bk. Aḳşam ḳarībdür, ḳaldı dīvān ėrteye, dėmiş. 101/13. Yazmada *akşam* kelimesi hem *medli elif*le hem de burada olduğu gibi *medsiz elif*le yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu kelimenin hem *aḫşam* hem de *aḳşam* biçimi müstamel olup her ikisi de *medli elif*le yazılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 44[c]. REDHOUSE: *TaEL*: aḫşam: 45[a]; aḳşam: 165[b]. Kelimenin *aḫşam* ve *aḳşam* imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ahşam: 8[b]. CLAUSON: *EDPT*: axşam: 96[b].

8021 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

8022 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

8023 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

8024 Yazmada bu madde başının benzer bir biçimi *medli elif* sırasında yer almaktadır. bk. Aḳşam olmadan ṣabāḥ olmaz. 101/03. Yazmada *akşam* kelimesi hem *medli elif*le hem de burada olduğu gibi *medsiz elif*le yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu kelimenin hem *aḫşam* hem de *aḳşam* biçimi müstamel olup her ikisi de *medli elif*le yazılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 44[c]. REDHOUSE: *TaEL*: aḫşam: 45[a]; aḳşam: 165[b].

8084. Aḳşamcılara “küfelik” de dėrler. **245/31**

8085. Aḳşamıŋ işini[8025] ėrteye[8026] bıraḳma, ėrte günüŋ sahibi var. **245/32**

8086. Aḳsâ-yı şarḳ, aḳsâ-yı garp… **246/01**

8087. Aḳsâ-yı şarḳtan doğdu, aḳsâ-yı garpta battı. **246/02**

8088. Aḳsa ’l-merâtib, aḳsa ’l-meram; aḳsa ’l-meram, aḳsa ’l-merâtib. **246/03**

8089. Aḳtâbü ’z-zamandır. **246/04**

8090. Aḳtâr-ı meh… **246/05**

8091. Aḳtâr-ı cihandan âlim toplanmış. **246/06**

8092. Aḳıntıya[8027] ḳarıştı.[8028] **246/07**

8093. Eḳall-i ḳalîl derecededir. **246/08**

8094. Eḳalli beş gün daha bekle ki gün dolsun. **246/09**

8095. Aḳıntıya[8029] kürek çekilmez.[8030] **246/10**

8096. Aḳmişe-yi Hint gibi elden ele gezer. **246/11**

8097. Aḳvâl-i hükemâyı diŋlemek gerek. **246/12**

Nef‘î [*Dîvân* 366, 51, 27[8031]] [mışrā‘]

ṣubḥ-i ṯānî gibi aḳvāli ṣadāḳatde ‘alem

8098. Aḳvât-i yevmiyesini tedarikten âciz biçaredir. **246/13**

8099. Aḳvâ[8032] olanı böyledir. **246/14**

8100. Aḳvâ[8033] söz, manalı ḳısa sözdür. **246/15**

Kelimenin *aḫşam* ve *aḳşam* imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır. İbn Muhannā: *kitābu ḫilyatu ’l-insān va ḫalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ahşam: 8[b]. CLAUSON: *EDPT*: axşam: 96[b].

8025 Yazmada: *işi*.

8026 CLAUSON: *EDPT*: ėrtē: 202[b]. TDK: *TTS*: erte, (irte): Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın.: III, 1512. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėrte: I, 239[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrte: 48[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irte (I): 114[a]; irte (II): 114[a]; irte (III): 114[a]. TDK: *DS*: irte: 1. Gündüz. 2. Karanlık, gece.: VII, 2553[a].

8027 Yazmada *akıntı* kelimesi hem *medli elif*le hem de burada olduğu gibi *medsiz elif*le yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu kelimenin hem *aḳındı* hem de *aḳıntı* biçimi müstamel olup her ikisi de *medli elif*le yazılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 45[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 168[a].

8028 Yazmada bu madde başının benzer bir biçimi *Ef* sırasında yer almaktadır. bk. Efendi aḳıntıya ḳarışdı. 242/04.

8029 Yazmada *akıntı* kelimesi hem *medli elif*le hem de burada olduğu gibi *medsiz elif*le yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu kelimenin hem *aḳındı* hem de *aḳıntı* biçimi müstamel olup her ikisi de *medli elif*le yazılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 45[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 168[a].

8030 Yazmada bu madde başı *medli elif* sırasında da kaydedilmiş. bk. Aḳıntıya kürek çekilmez. 101/24.

8031 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḳvāl: [ḳısm-ı evvel,] 155[a].

8032 Yazmada: *aḳvā (اقوا), aḳvā (اقوی)*. Aslı Arapça olan bu kelime; ‘en kuvvetli, daha kuvvetli’ manasında olup Osmanlı Türkçesinde kelimenin yazmada gösterilmiş olan imlalarının ikisi de kullanılmıştır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 361[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḳvā (اقوا): I, 143[a]; aḳvā (اقوی): I, 143[a].

8033 Yazmada: *aḳvā (اقوا), aḳvā (اقوی)*. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 361[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aḳvā (اقوا): I, 143[a]; aḳvā (اقوی): I, 143[a].

8101. Aḳlâm-ı üdeba başḳa kesimdir. **246/16**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

8102. Aḳlâm-ı rical şimdi böyle yazar. **246/17**

Ḥādıḳ[8034] beyt

vaṣfını gülüŋ zer-endūd ile taḳ çarḫa
böyle taḥrīr ėder şimdi ricāl-i aḳlām

Nābī [*Dīvān* 1, 87, 13, 22[8035]] [mıṣrāʻ]

*ḫ*ʸ*āb içün şuḳḳaların çār-şeb ėtdi aʻlām*[8036]

İḳ

8103. İḳbal, idbarıŋ[8037] içyüzü… **246/18**

Keçeci-zāde ʻİzzet Mollā[8038] [*Miḥnet-keşān* 4[8039]] [beyt]

kimin mest-i ṣahbā-yı iḳbāl ėder
kimin teşne-yi āb-ı āmāl ėder

Riyāżī[8040] [mıṣrāʻ]

zamān-ı ʻayş u şādīdür dem-i iḳbāl-i devrāndur

Bāḳī [*Dīvān* 76, II, 1[8041]] [mıṣrāʻ[8042]]

ḥaḳḳā ki zīb ü zīnet-i iḳbāl ü cāh ėdi

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 15[8043]] [beyt]

aŋa iḳbāl ėdüp iḳbāl ehli
ḳālden ḥāle gelür ḥāl ehli

8104. İḳbal, idbar[8044]; hep insan için… **246/19**

8034 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: aḳlām: [ḳısm-ı evvel,] 154[a].

8035 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: aḳlām: [ḳısm-ı evvel,] 154[a].

8036 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*’de ve yazmada: *aḳlām*.

8037 Aslı Arapça *idbār* olan bu kelime; aslında ‘batı rüzgârına girmek, ölmek ve arkasını dönmek, ilgisini kesmek, yüz çevirmek’ manalarında olup ‘bahtsızlık, talihsizlik’ manasında *ikbal* kelimesinin zıddı olarak kullanılır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 49[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: 410[a].

8038 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*’de ve yazmada: *ʻİzzet Mollā*.

8039 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iḳbāl: [ḳısm-ı evvel,] 418[b].

8040 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iḳbāl: [ḳısm-ı evvel,] 418[b].

8041 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iḳbāl: [ḳısm-ı evvel,] 418[b].

8042 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: ḥaḳḳā ki zīb ü zīnet-i iḳbāl ü cāh idi / Şāh-ı Sikender-efser ü Dārā-sipāh idi: 76, II, 1.

8043 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iḳbāl: [ḳısm-ı evvel,] 418[b].

8044 Aslı Arapça *idbār* olan bu kelime; aslında ‘batı rüzgârına girmek, ölmek ve arkasını dönmek, ilgisini kesmek, yüz çevirmek’ manalarında olup ‘bahtsızlık, talihsizlik’ manasında *ikbal* kelimesinin zıddı olarak kullanılır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 49[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: 410[a].

8105. İḳbal, idbar[8045]; iki yüzlü aynaya[8046] beŋzer. **246/20**

8106. İḳbaliŋden gör. **246/21**

8107. İḳbalsiz âdemdir. **246/22**

8108. İḳbal, idbarıŋ[8047] zıddı… **246/23**

8109. İḳbalsizlik[8048] güç şeydir. **246/24**

8110. İḳbaline küssün. **246/25**

8111. İḳbal taşı gibi… **246/26**

8112. İḳbaline fal attırır. **246/27**

8113. İḳbali boşa çıḳtı. **246/28**

8114. İḳbal, aḳçeye beŋzer; bir yüzü iḳbal ise diğer yüzü idbardır[8049]. **247/01**

8115. İḳbale vėrme dil, ki onuŋ[8050] ḳalbi lâ-beḳa… **247/02**

Aḥmed Paşa[8051] [*Dīvān* 87, 30, 1, 6] mıṣrā‘[8052]

8116. İḳbal yel gibi geçer, idbar[8053] sel[8054] gibi göçer. **247/03**

8117. İḳbale nail oldu. **247/04**

8118. İḳbale set çekilmez. **247/05**

8045 idbār: Arkasını dönmek, ilgisini kesmek; bahtsızlık, talihsizlik. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a].

8046 Yazmada: *āyīneye*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā'īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā'īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

8047 idbār: Arkasını dönmek, ilgisini kesmek; bahtsızlık, talihsizlik. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a].

8048 Yazmada: *iḳbālsızlıḳ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: iḳbālsizlik: I, 140[a].

8049 idbār: Arkasını dönmek, ilgisini kesmek; bahtsızlık, talihsizlik. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a].

8050 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltiṣāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

8051 Yazmada: *Lā*.

8052 TARLAN, A. N.: *Ahmed Paşa Divanı*: iḳbāle virme ḳalbüŋi kim bī-beḳādur ol / görmez misin ki ḳalbi anuŋ lā-bekā imiş: 87, 30, 1, 6.

8053 idbār: Arkasını dönmek, ilgisini kesmek; bahtsızlık, talihsizlik. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a].

8054 Yazmada: *seyl*. Kelimenin aslı Arapça *sayl*'dir. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

8119. İḳbale set çekilmez, sele[8055] set çekilir. **247/06**

8120. İḳbalim olaydı anam beni ḳız doğururdu. **247/07**

8121. İḳbali namusundan ziyade sevenlerden ḫayır gelmez. **247/08**

8122. İḳbal-i baḫt[8056] cahili ferzâne[8057] gösterir, idbar-ı baḫt[8058] âḳili divane gösterir. **247/09**

Mevzundur.

[Keçeci-zāde ʻİzzet Mollā *Dīvān-ı ʻİzzet (Behār-ı Efkār)* İbtidā-yı Ġazeliyyāt 59] [mıṣrāʻ[8059]]

8123. İḳbalperesttir. **247/10**

8124. İḳbalperestlerden ḫayır umulmaz. **247/11**

8125. İḳbal düşkünü âdemdir. **247/12**

8126. İḳballi âdem yürüyüşünden bellidir. **247/13**

8127. İḳbal, devlet; insanlarıŋ zamiridir; devlet ve iḳbal çırağıŋ[8060] yanıyorsa herkes saŋa pervane olur. **247/14**

Cümel-i hikemiye…

8128. İḳbaline ḳara çıḳmış. **247/15**

8129. İḳbal idbarı[8061] taḳip ėder. **247/16**

İbn Sīnā[8062]

8130. İḳtidâ olunacaḳ şeyḫ değil. **247/17**

8055 Yazmada: *seyle*. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c].

8056 Yazmada: *iḳbāl, baḫt*.

8057 Yazmada: *ferver-āne*. Aslı Farsça olan *farzāna* kelimesi; ‘hakîm, filozof, arif’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: farzāna: 917[b]; farvar: 924[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: farzāna: 589. REDHOUSE: *TaEL*: ferzāne: 1375[a]; ferver: 1380[b].

8058 Yazmada: *idbār, baḫt*. idbār: Arkasını dönmek, ilgisini kesmek; bahtsızlık, talihsizlik. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a].

8059 Keçeci-zāde ʻİzzet Mollā: *Dīvān-ı ʻİzzet (Behār-ı Efkār)*: İbtidā-yı Ġazeliyyāt: idbār-ı saḫt ʻāḳili dēvāne gösterür / icbār-ı baḫt cāhili ferzāne gösterür: 59. İlgili beytin madde başındakine benzer bir biçimi için bk. AYVERDİ: *MBTS*: ferzâne: ikbâl ü baht cahili ferzâne gösterir / idbâr-ı saht âkıli dîvâne gösterir: 379[a].

8060 Kelimenin aslı Farsça olup bu dilde *çarāġ* ve *çirāġ* olmak üzere iki farklı telaffuzla müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çirāġ: 389[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çarāġ: Fetīledür, ki yaġla ālūde ėdüp yaḳarlar ve ‘otlamaḳ’ ve ‘yayılmaḳ ve ‘çerīden’ maʻnāsına gelür ve ‘at iki ellerin dikine ḳaldurmaḳ’ maʻnāsınadur, ki “şaḫlanmaḳ” taʻbīr olunur ve pīr ü mürşide ve delīl ü reh-nümāya daḫı ıṭlāḳ olunur ve aydınlıḳdan daḫı kināye ėderler.: 288. Ş. Sāmī: *ḲT*: çirāġ: Ḳandīl ve mūm ve meşʻale gibi vāsıṭa-yı tenvīr.: I, 507[b]. Yazmada kelimenin *Çi* sırasında yer aldığı hâlde *Çe* sırasında yer almamasından müellifin kelimeyi *çirāġ* biçiminde kullandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple; madde başlarında, ilgili kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan *çerağ* ve *çırağ* imlalarından *çırağ* tercih edilmiştir. TDK: *TS*: çerağ: 522[a]; çırağ: 537[b].

8061 Aslı Arapça *idbār* olan bu kelime; aslında ‘batı rüzgârına girmek, ölmek ve arkasını dönmek, ilgisini kesmek, yüz çevirmek’ manalarında olup ‘bahtsızlık, talihsizlik’ manasında *ikbal* kelimesinin zıddı olarak kullanılır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 49[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: 410[a].

8062 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

8131. İḳtidâ olunacaḳ imam değil. **247/18**

Nābī [*Dīvān* 1, 43, 7, 52[8063]] [beyt]

maḳāṣıd-ı ʻulemā[8064] *iḳtidā-yı hüḳm-i İlāh*
meṭālib-i vükelā[8065] *iltizām-ı cebr ü*[8066] *küsūr*

8132. İḳtibas-ı nur èder göŋlüm cemaliŋden seniŋ. **247/19**

Lā[8067] beyt

ben sönük bir ḏerreyim sen āftābımsın benim
iḳtibās-ı nūr èder göŋlüm cemāliŋden seniŋ

8133. İḳtidarsız bir âdemdir. **247/20**

Lā[8068] [beyt]

ey şeh-i devrān Cemşēd-i iḳtidār
v'ey meh-i tābān Ḫur-şēd-i iştihār

8134. İḳtidarsız imam cemaat önüne yaraşmaz. **247/21**

8135. İḳtidara göre hareket ètmek gerek. **247/22**

8136. İḳtidarını gizleyen aldanır. **247/23**

Nāmıḳ Kemāl[8069] [mıṣrāʻ]

ḳılma iḫfā iḳtidārıŋ ʻacze maḥmūl olmasun

8137. İḳtisâr-ı kelam matluptur. **247/24**

Żiyā Paşa[8070] [*Eş'ār-ı Żiyā* Muraṣṣaʻ 8[8071]] [beyt]

iftiḫār eyler vücūduŋla semā[8072]
iḳtiṣār eyler dürūduŋla Żiyā[8073][8074]

8138. İḳtizasına göre[8075] hareket ètmek gerek. **247/25**

Amel iḳtizaya mebnidir.

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı feraḥ-ı faṣl-ı behār 254, 27b, 950] [beyt]

goş ḳıl naġmesini murġānuŋ
iḳtiżā eyler èse insānuŋ

8063 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iḳtidā': [ḳısm-ı evvel,] 420[a].
8064 ʻulemā: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *fuḳahā*.
8065 vükelā: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *ʻuḳalā*.
8066 ü: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada yok.
8067 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iḳtibās: [ḳısm-ı evvel,] 419[a].
8068 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iḳtidār: [ḳısm-ı evvel,] 420[b].
8069 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iḫfā': [ḳısm-ı evvel,] 266[b].
8070 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *Lā*.
8071 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iḳtiṣār: [ḳısm-ı evvel,] 422[a].
8072 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *seḫā*.
8073 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *vürūduŋla*.
8074 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *ḥayā*.
8075 göre: Yazmada yok.

Sünbül-zāde Vehbī[8076] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-'ilm-i ṭıbb 48, 85] [beyt]

iḳtiżā ėtse tedāvī vü 'ilāc
olma öyle cühelāya muḥtāc

8139. İḳtizasız şeyi alma. **247/26**

8140. İḳdam ve tahammül gerek erbab-ı hayata.[8077] **247/27**

Nāmıḳ Kemāl [*Namık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri* Kıt'alar 365] mıṣrā'

8141. İḳdam, gayret olmayınca maḳsat hasıl olmaz. **247/28**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı nehy-i ḳażā vü ḳısmet 278, 34b, 1238[8078]] [mıṣrā']

ėtme zaḳḳūm-ı caḥīme iḳdām

Vaḥīd[8079] [beyt]

iki kişi eyledük iḳdām-ı tāmm
yüz devenüŋ yükini ṭutduḳ tamām

8142. İḳtidar her şeyde aranır. **247/29**

Żiyā Paşa[8080] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Sebeb-i Tertīb-i *Ḫarābāt* I, 5[8081] [beyt]

ḥelvācıya ṭable-kār lāzım
ol kāre de iḳtidār lāzım

8143. İḳrardan dönmek insanlıḳ şanından değil. **247/30**

8144. İḳrar da imandan sayılır. **247/31**

Arabî: *al-iḳrāru mina 'l-īmān*

[=İkrar imandandır.]

Nābī [*Dīvān* Na't-ı Şerīf 1, 20, 2, 100] [mıṣrā']

saŋa iḳrār iledür ṣıḥḥat-ı īmān-ı enām

8145. İḳrar sözüŋ senedi, yiğidiŋ[8082] namusudur. **248/01**

8146. İḳrar dil ile, tasdiḳ ḳalp ile… **248/02**

8147. İḳrarından dönen âdeme adam[8083] dėnilmez. **248/03**

8076 Yazmada: *Vehbī*.

8077 Bu madde başı "Erbāb-ı ḥayāta iḳdām u taḥammül gerek" biçimi ile 196/17'de de yer almaktadır.

8078 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḳdām: [ḳısm-ı evvel,] 424[b].

8079 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḳdām: [ḳısm-ı evvel,] 424[b].

8080 Yazmada: *Lā*.

8081 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḳdām: [ḳısm-ı evvel,] 424[b].

8082 Yazmada: *yigitiŋ*.

8083 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

8148. İḳrardan soŋra[8084] şahide hacet ḳalmaz. (?)[8085] **248/04**

8149. İḳtiran ėtmiş raḳib-i nahs o nazik meşrebe. **248/05**

Vāṣıf[8086] mıṣrā‘

Lā[8087] [beyt]

bābı ol burc-ı şarḳdur kim degil zer ḫalḳalar[8088]
mihr-i devlet māh-ı iḳbāl anda ėtmiş iḳtirān

8150. İḳtiran ėtti Zühre ile Müşteri, oldu sa‘deyn.**248/06**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] mıṣrā‘

8151. İḳlim-i şimalî, iḳlim-i cenubî… **248/07**

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 4[8089]] [beyt]

ḥāṣılı ey şeh-i iḳlīm-i vefā
saŋa cānum da fidā ben de fidā

Nābī [*Dīvān*] Na‘t-ı Şerīf [1, 13, 2, 25[8090]] [beyt]

fātiḥ-i daḫme-yi der-beste-yi ġayb-ı muṭlaḳ
ḫātim-i şāh-ı risālet şeh-i iḳlīm-i reşād

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ‘Işḳ* 7, 100[8091]] [beyt]

tā ėde o şāh-ı heft-iḳlīm
ḳāḍī-yi sipihre şer‘i ta‘līm

Nef‘ī [*Dīvān* 220, 26, 6[8092]] [beyt]

‘āşıḳa sencileyin yār olmaz
olsa yārān-ile pür-heft-iḳlīm

8152. İḳlime göre hava, iḳlime göre hareket olur. **248/08**

8153. İḳlime göre hareket ėtmek gerek. **248/09**

8154. İḳlime göre amel olur. (?)[8093] **248/10**

8155. İḳtisada riayet vaciptir. **248/11**

8084 Yazmada *sonra* kelimesi iki farklı imla ile (صكره, صوكره) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣoŋra (صكره): 1181[b]; ṣoŋra (صوكره): 1194[a].

8085 Bu işaret müellife aittir.

8086 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḳtirān: [ḳısm-ı evvel,] 421[b].

8087 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḳtirān: [ḳısm-ı evvel,] 421[b].

8088 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *ḫalḳalar*.

8089 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḳlīm: [ḳısm-ı evvel,] 428[a].

8090 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḳlīm: [ḳısm-ı evvel,] 428[b].

8091 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḳlīm: [ḳısm-ı evvel,] 428[a].

8092 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iḳlīm: [ḳısm-ı evvel,] 428[a].

8093 Bu işaret müellife aittir.

Sünbül-zāde Vehbī[8094] [*Luṭfiyye-yi Vehbī*'de Der-beyān-ı seḫāvet vü men' ez-isrāf ü sefāhat 110, 640[8095]] [beyt]

iḳtiṣād üzre gerek ya'nī seḫā
olmaya vāṣıl-ı ṭavr-ı süfehā

Sünbül-zāde Vehbī[8096] [*Luṭfiyye-yi Vehbī*'de Der-tedbīr-i umūr-ı beyt 144, 961; 962; 145, 964-966] [naẓm]

vėrmeyen ḫānesine ḫüsn-i niẓām
göremez rūy-ı ṣafā vü ārām

dā'ireŋ olsa büyük ḫaddüŋden
bil iḫāṭa ėdemezsin[8097] anı sen

olmasa ḫāle münāsib ḫāne
çoḳ ṭayanmaz tėz olur vīrāne

muntaẓam[8098] olmaġ-içün[8099] aḥvālüŋ
dā'imā tesviye eyle ḫālüŋ[8100]

maṣrafuŋ[8101] uyduragör irāde
tā ki[8102] ġammdan olasın[8103] āzāde

8156. İḳtisat sünnettir. **248/12**

8157. İḳtisat ėden, faḳir olmaz. **248/13**

[as-Suyūṭī *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaġīr min Aḥādīṯi 'l-Başīri 'n-Naḏīr* 5. C. 210. s. 7887. ḥadīṯ, al-Aclūnī *Kaşfu 'l-ḫafā' va muzīlu 'l-ilbāsi 'ammā 'ştahara min al-aḥādiṯi 'alā alsinati 'n-nāsi* II, 246] ḥadīṯ[8104]

mā 'āla man iḳtaṣada

=İḳtisat ėden, faḳir olmaz.

8158. İḳtisada riayet eyleyen kimse faḳir olmaz **248/14**

8159. İḳtisad-ı mal (maliye), refah-ı hâl (hâliye)dendir. **248/15**

İḳtisat uleması…

8160. İḳtisada riayet, aza ḳanaat aḫlaḳ-ı hamîdedendir. **248/16**

Zira "İḳtisat, ihtiyatı; ḳanaat, huzur-ı ḳalp ve rahatı muciptir. İhtiyatı olan, yeŋilmez; ḳanaat, ḳarın açırmaz(?)." dėmişler.

8161. İḳtisada riayet; 'istiḳbale, iḳbale ḫizmet' dėmektir. **248/17**

8162. İḳtisada riayet ihtiyata ḫizmetledir, ihtiyat ihtiyacı defėder. **248/18**

8094 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Vehbī*.
8095 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḳtişād: [ḳısm-ı evvel,] 422[a].
8096 Yazmada: *Vehbī*.
8097 Yazmada: *ėdemezsüŋ*.
8098 Yazmada: *mutanaẓẓım*.
8099 Yazmada: *olmaḳ içün*.
8100 Yazmada: *mālüŋ*.
8101 Yazmada: *maṣrafı*.
8102 ki: Yazmada yok.
8103 Yazmada: *olasuŋ*.
8104 Yazmada: *ḥadīṯ-i şerīf*.

8163. İḳlim-i erbaa (Şarḳ, Garp, Şimal, Cenup) ḫalḳı hep beniâdem iseler de cins ve ırḳ-ı beşer ahkâm ve tabiat-ı iḳlim iḳtizasınca her iḳliminiŋ insanları o iḳliminiŋ ahkâmına tabidirler. **248/19**

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira iḳlim-i erbaa da mevasim-i erbaa gibidir; yani iḳlim-i erbaa tıpḳı fusûl-i erbaaya beŋzer. Binaenaleyh, bir Şarḳlı bir Garplı olamayacağı gibi bir Şimalli de bir Cenuplu olamaz. Ne cinsen ve ne tabiaten birbirine beŋzerler; yani tıpḳı mevasim-i erbaadaki tabiat-ı fusûluŋ dördüde ḳanun-ı tabiatta dört türlü tecelli ve tezahürle ahkâm-ı havaiyelerini irâe ve icra eylemekte olduḳları gibi bir Çinli, bir Japon ve bir Ḳoreli de bir Fransız, bir Belçiḳalı[8105]*, bir İngiliz ve bir Alman olamadıḳları gibi bir Fransız, bir Belçiḳalı*[8106]*, bir İngiliz*[8107]*, bir Alman ve bir Hollandalı daḫi kezalik hiçbir vechle bir Çinli, Japon ve Ḳoreli olamazlar. Kezalik bir Sibiryalı*[8108]*, Rusyalı ve Finlandiyalınıŋ bir Hintli ve Arap ve Habeşistanlı olamayacağı gibi kezalik bunlar da aynen bir Sibiryalı ve Rusyalı*[8109] *ve Finlandiyalı olamayacaḳları şek ve şüpheden vareste bir ḳaziyedir. Binaenaleyh, mevasim-i erbaa içindeki maḫluḳat ve nebatat ve mahsulatıŋ husulü fusûl-i erbaa ḳanun-ı tabiiyesine tabi olduğu gibi sâlifü ʾz-zikr dört iḳliminiŋ abuhavası içindeki insanları da o iḳliminiŋ ḳanun-ı tabiatına tabidir, dėmişler.*

8164. İḳlim-i erbaa, fusûl ve mevasim-i erbaa (bahar, yaz, güz, ḳış) gibidir.[8110] **248/20**

Eg, Eğ, Ek, Eŋ

8165. Ekâbir-i ümmettendir. **249/01**

8166. Ekber evladıdır. **249/02**

8167. İktifa[8111]… **249/03**

8168. İktisab-ı fazâile, iktisab-ı ticarete çalışmaḳ; insanlarıŋ fariza-yı zimmetidir.[8112] **249/04**

8169. Ekser için hükm-i küll var. **249/05**

Leṭāʾif'den ḥikāye

*Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn merḥūmuŋ ḥaremi bir gün çamaşır yıḳamaḳ içün merḥūmdan kül getürmesini recā ėder. Merḥūm hemān bir ekser getürmiş. Ḥaremi "A efendi, yaŋlış mı aŋladıŋ? Ben çamaşır içün kül istedim, sen ėse ekser getürdüŋ. Ben bunı ne yapayım?" deyince "Hay cāhil ḳadın, sen ne bilürsin? '**Ekṯer içün ḥükm-i küll var.**' dėmişler. Ben de anuŋ içün getürdüm." dėmiş.*

8105 Yazmada: *Belçiḳa*.

8106 Yazmada: *Belçiḳa*.

8107 Yazmada: *İngilir*.

8108 Yazmada: *Sibirya*.

8109 Yazmada: *Rusya (روسيه)*.

8110 Yazmada bu madde başı bir önceki madde başının altında " = fuṣūl ü mevāsim-i erbaʻa (behār, yaz, güz, ḳış) gibidir, dėrler." biçiminde kaydedilmiş. Bu ifadenin başında yer alan "=" işareti ile hemen üzerindeki *iḳlīm-i erbaʻa* ifadesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır.

8111 *İk* sırasına kaydedilmesi gerekirken *Ek* sırasına kaydedilmiş.

8112 *İk* sırasına kaydedilmesi gerekirken *Ek* sırasına kaydedilmiş.

Arabî: *li 'l-akṯari ḥukmu al-kull*[8113]

[=Çoğunluk, tamamı hükmündedir.]

8170. Ekser âdem, âdet güder. **249/06**

8171. Ekser âdem, ḳıyas-ı nefis ile hükmėder. **249/07**

8172. Ekseriyet hangi[8114] tarafta ise hüküm de o taraftadır. **249/08**

Żiyā Paşa[8115] [*Ḥarābāt* Muḳaddime - Sebeb-i Tertīb-i *Ḥarābāt* I, 7[8116]] beyt

ḥükm eyledüm ekṯeriyyet üzre
şi'rindeki[8117] *istiḳāmet üzre*

8173. Ekser kişiniŋ suretine sîreti uymaz. **249/09**

Mevzundur.

Żiyā Paşa [*Terkīb Bend* 6] beyt

ekṯer kişiniŋ ṣūretine sīreti uymaz
yā Rabb bu ne ḥikmet İlāhī bu ne ḥālet

8174. Ekseriyet-i ârâ ile ḳarar vėrildi. **249/10**

Ekser için hükm-i küll var. (Ḳaidedir.)

8175. Ekseriyet her yerde haḳḳını muhafaza ėder. **249/11**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira her ḳavim ve millet nezdinde mültezim olan bu ḳaide her hâlde[8118] *mer'iyyü 'l-icra ḳanun gibi add u itibar olunmuştur; çünkü her fiil ve amelde her ḫususta gerek ekseriyetiŋ ve gerek eḳalliyetiŋ huḳuḳu nazar-ı muḳayese ve muhakemeye alınmaḳ ve izhar-ı haḳ ve adaletle hüküm infaz ve ifa-yı muamele olunmaḳ emrinde her iki tarafıŋ huḳuḳu sencîde-yi mizan-ı adalete ḳonaraḳ hadde-yi tetḳiḳ ve muvazeneden geçirilmek şeraiti mahâkim-i adaletiŋ vezâif-i asliye ve esasiyesinden madûd bir ḳaziye-yi mutena-bahadan bulunmasına binaen emr ü hükm-i ḳazada eḳalliyetiŋ huḳuḳu nezd-i mahâkim ve ḳanunda mahfuz bulunmaḳla beraber her hâlde ve her ḳavim ve milel nezdinde müspet ve meri bulunan ḳavaid-i ḳadime "Ekseriyetiŋ huḳuḳu eḳalliyetiŋ huḳuḳuna taḳaddümle tercih ve iltizam olunaraḳ hükm-i külli ḳazanır." yani her işte ve yerde ekseriyetiŋ huḳuḳu nazar-ı diḳḳat ve itinaya alınmaḳ ve ekseriyetiŋ huḳuḳuna hükmėdilmek âdet-i ḳadime ve cariyedendir, dėmişler.*

8176. Ekserisi çürük çıḳtı. **249/12**

8177. Ekdâr-ı dehri çekmez imiş müptela-yı aşḳ. **249/13**

Fıṭnat Ḫanım

8113 al-kull: Yazmada: *kull*.

8114 Yazmada: *ḳanġı*. CLAUSON: *EDPT*: kāŋū: 632[b]. TDK: *TTS*: kangı: Hangi.: IV, 2220. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳanġı yā-ḫ[v]ud ḫanġı ve ġalaṭ-ı fāḥişi hangi: II, 1086[a].

8115 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Lā*.

8116 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ekṯeriyyet: [ḳısm-ı evvel,] 157[b].

8117 Yazmada: *şīrīndeki*.

8118 Yazmada: *ḥāld*.

8178. Ektiği varsa çıḳar, diktiği varsa biter. **249/14**

8179. Ekmeden[8119] biçilmez. **249/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 54[8120]]

8180. Eker iseŋ biçersiŋ. **249/16**

Ne eker iseŋ onu[8121] biçersiŋ.

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Emsal-i kelam-ı nesâyih

Deve dikeni (çoban ḳalḳıtan[8122]) eken, ömür otu biçmez.

Elbette çapa (ḳazma), otu biçmez.

Ḫoşnutluḳ[8123] eken, ḫoşbuyluḳ[8124] biçer; ḫoşbuyluḳ[8125] eken, şebboyluḳ biçer; ḫunharlıḳ[8126] eken, ne biçer!

Ebucehil ḳarpuzu diken, bal ḳabağı dėvşirmez; elbette taş ḳabağı dėvşirir.

Ekin eken, ekin biçer; hiç ekmeyen ne biçer? Rüzgâr mı? Rüzgâr eken, elbette fıtına[8127] biçer.

8119 Yazmada: *ekmeden (اکمدن), ekmeden (اکمه دن).*

8120 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ekmeden biçilmez.: 54.

8121 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

8122 TDK: *TTS*: kalkıtmak: Sıçratmak, hoplatmak.: IV, 2191.

8123 Yazmada: *ḫᵛuşnūdlıḳ*. Aslı Farsça olan *hoşnut* kelimesinin Farsçada *ḫuşnūd* ve *ḫᵛuşnūd* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫuşnūd: 463[b]; ḫᵛuşnūd: 487[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlaları ile müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kelimenin her iki imlasının telaffuzu da *ḫoşnūd* olarak gösterilmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: I, 582[a]; ḫoşnūdlıḳ [ḫuşnūdlıḳ]: I, 582[a]; ḫoşnūd [ḫᵛuşnūd]: I, 592[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: 849[b]; ḫoşnūdluḳ [ḫuşnūdluḳ]: 849[b]; ḫoşnūd [ḫᵛuşnūd]: 874[a]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de aslına uygun biçimde *ḫuşnūd* ve *ḫᵛuşnūd* olarak okunmuştur.

8124 Yazmada: *ḫᵛuş-boylıḳ*. Kelimenin aslı ʻgüzel kokuluʼ manasında Farsça *ḫᵛuş-boy*ʼdur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛuş: ḫᵛuş-boy: 485[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlası ile müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde bu imlanın telaffuzu *ḫoş-bū(y)* olarak gösterilmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoş-bū: I, 591[c]. Kelimenin ilgili imlası aslına uygun biçimde *ḫᵛuş-boy* olarak okunmuştur.

8125 Yazmada: *ḫᵛuş-boylıḳ*. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛuş: ḫᵛuş-boy: 485[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoş-bū: I, 591[c].

8126 Yazmada: *ḫūn-ḫᵛārlıḳ*. Kelimenin aslı Farsça *ḫūn-ḫᵛār*ʼdır. STEINGASS: *CP-ED*: 489[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫūn-ḫᵛār: I, 592[b].

8127 Yazmada: *fortuna/furtuna (فورتنه)*. Aslı Latince *fortūna* olan bu kelime, yazmada *fırtına (فرتنه), fortuna/furtuna (فورتنه)* ve *forṭuna/furṭuna (فورطنه)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: fortūna: 773[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: fortuna, forṭuna: II, 3556. REDHOUSE: *TaEL*: furtuna (فرتونه): 1373[b]; furṭuna (فرطونه): 1376[b]; furtuna (فورتنه): 1400[a]; furṭuna (فورطنه): 1400[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fırṭuna (فرطونه): II, 990[a]; furṭuna (فورطنه): II, 1007[c]. TDK: *DS*: furtuna: V, 1880[a]. TIETZE: *TvETTL F-J*: fortuna/furtuna: II, 79[b]. NİŞANYAN: *NS*: fırtına: 258[a].

Zambaḳ[8128] *eken, buğday biçmez; ḫaşḫaş eken, pembe*[8129] *(pamuḳ*[8130]*) dėvşirmez.*

Zulum eken, lütuf biçmez; gadir biçer.

İyilik ėden, iyilik görür; kötülük ėden, kötülük görür; ḳaidedir.

Eken, biçer; diken, dėvşirir; her ne olursa olsun yerde ḳalmaz, çıḳar; gerek kem gerek kâst[8131].

8181. Ekmeyen[8132] biçemez. **249/17**

8182. Ekmeden biçilmez, dikmeden dėvşirilmez. **249/18**

8183. Eken ile ekmeyen bir değil. **249/19**

8184. Eken biçer, diken dėvşirir. **249/20**

Mükerrer[8133].

8185. Ekmeyen, dikmeyen elini ḳavşırır[8134]. **249/21**

8186. Ekilen tarladan[8135] yürümezler. **249/22**

8187. Ekin bereketi, âdem bereketi… **249/23**

8188. Ekin olmayınca ekmek[8136] olmaz. **249/24**

8189. Ekin ekmesini bilmez, ekmeğe[8137] bahane bulur. **249/25**

8190. Ekmeden biçilmez, dikmeden dėvşirilmez. **249/26**

Ne ekerseŋ onu biçersiŋ, ne biçerseŋ onu dėvşirirsiŋ.

Zambaḳ[8138] *eken buğday biçmez, turunç diken portaḳal dėvşirmez.*

8128 Yazmada: *zanbaḳ (زانباق)*. Kelimenin aslı Arapça *zanbaḳ (زنبق)*'tır. ATAY: *A-TBL*: 2, 896[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde hem Arapçadaki imlası *zanbaḳ (زنبق)* ile hem de *zambaḳ (زمبق)* biçimi ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: zambaḳ (زمبق): 1013[a]; zanbaḳ (زنبق): 1015[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: zanbaḳ (زنبق): I, 687[c]. Yazmada bu kelime hem *zanbaḳ* hem de *zambaḳ* biçiminde kullanılmış.

8129 Yazmada: *penbe*. Aslı Farsça olan bu kelime, 'pamuk' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: panba: 256[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: panba-baz: 212. Ş. Sāmī: *ḲT*: penbe: I, 358[c].

8130 Yazmada: *pambuḳ*. CLAUSON: *EDPT*: bamuk: 345[b]. TDK: *DS*: pambuk: Pamuk.: 3388[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: panbuḳ yā-ḫ[v]ud pambuḳ veyā pamuḳ: I, 358[b].

8131 Aslı Farsça olan bu kelime 'eksik, noksan' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 1004[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1138[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 1515[b].

8132 Yazmada: *ekmeyen (اکمه ین), ekmeyen (اکماین)*.

8133 Eken biçer, diken dėvşirir. 258/34.

8134 TDK: *DS*: kavşırmak: 1. Birleştirmek, bir araya getirmek. 2. İki eli birleştirerek tutmak, kucaklamak. 3. Elleri göğüste birleştirip saygıyla durmak.: VIII, 2692[b].

8135 Yazmada: *tarla (تارلا), tarla (ترلا)*. Kelimenin bu madde başında gösterilmiş olan imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: tarla (تارلا): 475[b]; tarla (ترلا): 538[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tarla (ترلا): I, 400[b]; tarla (ترلە): I, 372[a].

8136 Yazmada: *ekmek, etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

8137 Yazmada: *etmege*. bk. 8136. dipnot.

8138 Yazmada: *zambaḳ (زامباق)*. Kelimenin aslı Arapça *zanbaḳ (زنبق)*'tır. ATAY: *A-TBL*: 2, 896[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde hem Arapçadaki imlası *zanbaḳ (زنبق)* ile hem de *zambaḳ (زمبق)* biçimi ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: zambaḳ (زمبق): 1013[a]; zanbaḳ (زنبق): 1015[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: zanbaḳ (زنبق): I, 687[c]. Yazmada bu kelime hem *zanbaḳ* hem de *zambaḳ* biçiminde kullanılmış.

8191. Ekilen toḫum[8139] vaḳitsiz biçilmez. **249/27**

8192. Ekmeden ḫarman[8140], dikmeden bağ ve bostan olmaz. **250/01**

8193. Ekmeden ḫarman, dikmeden orman olmaz. **250/02**

8194. Ek sabanı, biç samanı; saḳla samanı, gelir zamanı. **250/03**

8195. Ek toḫumu[8141], bugün çıḳmasa yarın çıḳar. **250/04**

8196. Ekip toḫum-ı amel bu keşt-zâra, azimet eyledi darü 'l-ḳarara. **250/05**

Sultan Murad-ı Rabi' [1623 - 1640] hazretleriniŋ vefatına dairdir.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8142] 766

Biŋ ḳırḳ ṭoḳuz senesi şevvāliniŋ on beşinci güni gül-sitān-ı 'ömrlerine bād-ı ḫazān-ı mevt vezān olup rūḥ-ı per-fütūḥı ravża-yı rıḍvāna revān oldı.

(beyt)

gözin yumdı temāşā-yı cehāndan
ferāġat buldı ġavġā[8143]*-yı zamāndan*

ḳadem çekdi ḥükūmet pāyesünden
ṣoyundı salṭanat pīrāyesünden

eküp toḫm-ı 'amel bu keşt-zāra
'azīmet eyledi dārü 'l-ḳarāra

Raḥmetu'llāhi 'aleyh.

8197. Eğer insan-ı kâmil olmaḳ ister iseŋ fazâil-i aḫlaḳiye ve kemalât-ı ilmiyeye çalış.[8144] **250/06**

8198. Ekmeyen biçmez; armut[8145], elma dikmeyen dėvşirmez. **250/07**

8199. Ekmek benden, bereket senden; vėr Allah'ım, vėr. **250/08**

8200. Ekmeği benden, suyu senden. **250/09**

8139 Yazmada: *tuḫm*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *tuḫm*'dur. STEINGASS: *CP-ED*: 288[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *tuḫm* hem de *toḫum* imlası kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: tuḫm: 517[a]; toḫum: 607[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuḫm [Tür. zebān-zedi: *toḫum*.]: I, 389[a].

8140 Yazmada *harman* kelimesi, iki farklı imla ile [ḫarman (خرمان), ḫirmen] kullanılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *ḫirman* hem de *ḫarman* telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫirman, ḫarman: 456[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫirman: 322. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫirmen, ḫarman (خارمان)* ve *ḫarman (خرمان)* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarman (خارمان): 820[a]; ḫarman (خرمان): 841[b]; ḫirmen: 842[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫarman (خرمان): I, 579[a]; ḫirmen: I, 579[b].

8141 Yazmada: *tuḫmı*. STEINGASS: *CP-ED*: 288[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tuḫm: 517[a]; toḫum: 607[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuḫm [Tür. zebān-zedi: *toḫum*.]: I, 389[a].

8142 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

8143 Yazmada: *ġavġa (غاوغا)*.

8144 Bu madde başı aynı sayfanın sonunda (250/37'de) "Eger insān-ı kāmil olmaḳ ister ėseŋ kemālāt-ı 'ilmiyye, fażā'il-i aḫlāḳiyyeye ṣāḥib olmaġa çalışmaḳ gerekdür, dėmişler." biçimiyle yer almaktadır.

8145 Yazmada: *armuṭ*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30^{b}_{5}. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

8201. Ekmeden biçilmez, dikmeden dėvşirilmez.[8146] **250/10**

8202. Ekmedik yere biter. **250/11**

8203. Ekmedik yere biten çöğür otu (deve basmaz otu) gibi… **250/12**

8204. Ekinci yağmur ister, yolcu ḳuraḳ. **250/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 55]

mıṣrāʻ

ehl-i zirāʻ maṭar ister ḳuraḳ ebnā-yı sebīl

8205. Ekinci yağmur ister, kiremitçi ḳuraḳ; her ikisiniŋ dileğini vėrir Haḳ. **250/14**

Mevzundur.

8206. Ekinci ile kiremitçiniŋ hangisiniŋ[8147] duasına âmin dėmeli? **250/15**

8207. Ekinci yağmur ister, kiremitçi[8148] ḳuraḳ. **250/16**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 55[8149]]

8208. Ekmek[8150] haḳḳı büyüktür. **250/17**

8209. Ekmeğiŋ büyüğü, ḫamuruŋ[8151] çoğundan olur. **250/18**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 44[8152]]

8210. Ekmeğini[8153] taştan çıḳarır âdemdir. **250/19**

8211. Ekmeği[8154] taştan ḳatıdır[8155]. **250/20**

8212. Ekmek ḳan yapar, su ḳan yıkar. **250/21**

8213. Ekmeğine yağ sürdüler. **250/22**

8146 Yazmada bu madde başının yanına “Şırasına geçirilecek.” notu düşülmüş.

8147 Yazmada: *ḳanġısınıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: kāŋū: 632[b]. TDK: *TTS*: kangı: Hangi.: IV, 2220. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳanġı yā-ḫ[v]ud ḫanġı ve ġalaṭ-ı fāḥişi hangi: II, 1086[a].

8148 Yazmada: *kireminci*.

8149 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ekinci yagmur ister, kiremitci ḳuraḳ.: 55.

8150 Yazmada: *ekmek, etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

8151 Yazmada: *ḫamuruŋ*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada *ḫamīr* ve *ḫamur* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

8152 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Etmegin büyügi, ḫamīriŋ çoġundan olur.: 44.

8153 Yazmada: *ekmegini, etmegini*. bk. 8150. dipnot.

8154 Yazmada: *ekmegi, etmegi*. bk. 8150. dipnot.

8155 Yazmada *katı* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳatı (قاتى), ḳatı (قتى)*] kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: katığ: 597[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳatı (قاتى): 1407[b]. ḳatı (قتى): 1437[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳatı (قاتى): II, 1017[a]; ḳatı (قتى): II, 1055[c].

8214. Ekmek[8156] peynir[8157], tatlı yėnir[8158].[8159] **250/23**

8215. Ekmeği[8160] bol, sofrası[8161] meydanda cömerttir. **250/24**

8216. Ekmeği[8162] bol, ḳapısı açıḳ âdemdir. **250/25**

8217. Ekmek yoḳsulluğunu Allah göstermesin[8163]; zira insan başına bu da gelir ḳara ḳader günleridir. **250/26**

8218. Ekmeksiz yağ, bal da olsa yėnmez. **250/27**

8219. Eğer şuŋa buŋa dağıtsa idim ḳırḳ yıldan sirke ḳalır mı idi? **250/28**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[8164]

8220. Eğer doğru[8165] bensem siz arḳamda ḳalacaḳsız, siz öŋde gitseŋiz arḳaŋız benim önüme düşecek; imdi böylece binmek evladır. **250/29**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[8166]

8221. Eğri oturup[8167] doğru söylemek gerek. **250/30**

Yani “Düşman gibi oturup dost gibi doğru söylemek gerek.” dėrler.

8222. Eğer her köpeğiŋ duası ḳabul olaydı her gün gökten kemik yağardı. **250/31**

8223. Eğer maḳsut eserse mısra-yı berceste kâfidir. **250/32**

Rāġıb Paşa [*Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 60] mıṣrā‘

8224. Ekini belli ėtmez.[8168] **250/33**

Ṣ. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 55]

8225. Ekleme ip tėz ḳopar. **250/34**

8226. Ekleme işten fayda gelmez. **250/35**

8156 Yazmada: *ekmek, etmek*. bk. 8150. dipnot.

8157 Yazmada: *penīr*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359ᶜ; peynīr: I, 368ᶜ.

8158 Yazmada: *yenir*. Yazmada *ye*- kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē*-’tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210ᵃ; yimek (يىمك): 2224ᵇ.

8159 Bu madde başı 28/15’te “Açlıḳda ekmek penīr ṭatlı yėnir, dėrler.” biçimiyle yer almaktadır.

8160 Yazmada: *ekmegi, etmegi*. bk. 8150. dipnot.

8161 Yazmada: *sufresi*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*’dir. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062ᵃ; ṣofra: 1179ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725ᵇ; ṣofra: II, 840ᵃ. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

8162 Yazmada: *ekmegi, etmegi*. bk. 8150. dipnot.

8163 Yazmada: *gösermesün*.

8164 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

8165 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924ᵃ; ṭoġru: 1256ᵇ; ṭoġrı: 1257ᵃ. TDK: *DS*: toğru: X, 3944ᵃ.

8166 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

8167 Yazmada *otur*- kelimesi iki farklı imla ile (otur-, oṭur-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ²otur-: 67ᵇ; olur-: 150ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: oturmaḳ: I, 188ᵃ; oṭurmaḳ: I, 208ᵃ.

8168 Ş. Sāmī: *ḲT*: ek: ekini belli ėtmemek= Mahāretle eklemek ve *mec*. Gizli bir şey’ yapup kimseye sezdirmemek.: I, 143ᵇ.

8227. "Eğer size emrihaḳ vaḳi olsa size ne diye yas tutalım?" diyen ḳadınlara "Ḳadınlarıŋ sohbetine doymazdı diye yas tutuŋuz." dėmiş. **250/36**

Ḫʷāce Naṣre 'd-dīn[8169]

8228. Eğer insan-ı kâmil olmaḳ ister iseŋ kemalât-ı ilmiye, fazâil-i aḫlaḳiyeye sahip olmağa çalışmaḳ gerektir.[8170] **250/37**

8229. Ekmeden biçilmez, dikmeden dėvşirilmez. **251/01**

Bağı baḳarsaŋ bağ olur, baḳmazsaŋ dağ[8171] *olur.*

Bağ bahçe[8172]*, tarla*[8173] *terbiye, tımar görmeyince mahsul vėrmez.*

8230. Eğerçi[8174] söylemez; amma âşıḳ neler bilir. **251/02**

Mevzundur.

Ḫıżır Aġa-zāde Sa'īd Beg [*Dīvān-ı Ḫıżır Aġa-zāde Sa'īd Beg*[8175] İbtidā-yı Ġazeliyyāt 10] beyt

sükūtı bilmediginden degil edebdendür
eger-çi söylemez ammā neler bilür 'āşıḳ

8231. Eğer isterseŋ bu dünyada bir namıŋ ḳalsın, güzel bir eser bıraḳ. **251/03**

8232. Eğer adam olmaḳ ister iseŋ tahsil-i ilim ve marifete[8176] çalış. **251/04**

8233. Eğer yâr iş ehli olursa kâr ḳolaylaşır. **251/05**

***Farsî**: agar yār ahl-ast kār sahl-ast*

[=Eğer yâr ehilse iş kolaydır.]

8234. Eğer yağmur olsa kimseniŋ tarlasına yağmaz. **251/06**

Haset kişi…

8235. Eğer sen öyle yapar iseŋ ben de böyle yaparım. **251/07**

8169 Yazmada: *Ḫʷāce Naṣre 'd-dīn merḥūm.*

8170 Bu madde başı aynı sayfada (250/06'da) "Eger insān-ı kāmil olmaḳ ister ėseŋ fażā'il-i aḫlāḳiyye ve kemālāt-ı 'ilmiyyeye çalış." biçimiyle yer almaktadır.

8171 Yazmada *dağ* kelimesi, *daġ* ve *ṭaġ* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daġ: I, 598[b]; ṭaġ: II, 864[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: daġ, ṭaġ: üçüncü cilt, 386[a].

8172 Aslı Farsça *bāġça* olan 'küçük bağ' manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

8173 Yazmada: *tarlayı*.

8174 Aslı Farsça *agar-çi* olan bu kelime, burada 'gerçi, … ise de' manasında kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: agar-çi: 90[b]. REDHOUSE: *TaEL*: egerçi: 172[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eger-çi yā-ḫʷud gerçi: Her ne ḳadar, … olsa da, vāḳı'a … ėse de.: I, 146[a].

8175 Meḥmed Celāl: *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu'arā-yı 'Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Ḫıżır Aġa-zāde Sa'īd Beg: 509.

8176 ATAY: *A-TBL*: ma'rifat: *İlim* ile *marifet* arasında fark vardır. *Marifet*in karşıtı, *inkâr* etmek yani tanımamaktır. *İlm*in karşıtı, bilmemek yani *cehalet*tir. *Marifet*, bir şeyi cüzî ve tikel olarak bilmektir. *İlim* ise tümel, küllî olarak bütünü ile bilmektir. *Marifet,* bir şeyin esaslarını, belirtilerini bilmek olup bir şeyin özünü, mahiyetini, hakikatini bilmeye *ilim* denir. Bunun için "Allah ariftir." denmez de "Allah âlimdir." denir. Aynı şekilde "Allahı ilmen biliyor." denmez; fakat "Allahı marifet ile biliyor." denir.: 3, 338[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'İlm* ile *ma'rifet* arasındaki fark: 96.

8236. Eğer çömlek hesabına baḳacaḳ olursaŋız bugün ayıŋ yüz otuz beşidir. **251/08**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[8177]

8237. Eğer devlet-i iḳbal çırağıŋ yanmaḳta ise âlem daḫi pervane gezer. **251/09**

Cümel-i hikemiyeden…

8238. Eğer kendi perdeŋiŋ açılmamasın ister iseŋ sen de âlemiŋ perdesini açma. **251/10**

Muḥibbī *Dīvān*[8178] [647, 2195, 2] [beyt]

ister-iseŋ ki dilā açılmaya perdeŋ senüŋ[8179]
sen sen ol açma saḳın ‘ālemde kimse perdesin

8239. Eğer sırrıŋ faş olmamasını ister iseŋ sen daḫi kimseniŋ perdesin açma. **251/11**

Muḥibbī *Dīvān* [609, 2057, 4] [beyt]

ger dilerseŋ kim bugün sırruŋ senüŋ fāş olmaya
sen sen ol açma saḳın hēç kimsenüŋ gel perdesin[8180]

8240. Eğer kimseniŋ perdesin açmaz iseŋ kimse de seniŋ perden açmaz. **251/12**

8241. Eğri ağızdan doğru ḫaber çıḳmaz. **251/13**

Mevlānā Ḥamdu’llāh[8181] *Ḳāfile-yi Şu‘arā* [162ᵃ] naẓm

bulmayasun ėli ararsan eger
aġzı egri olanda ṭoġrı ḫaber

8242. Eğer cevir ve eğer mihnet, eğer gam onu[8182] ki[8183] yâr aydur[8184] (söyler) ayn-ı sefadır. **251/14**

Aşḳ ehline…

8177 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm.*

8178 Yazmada: *keḏā [Muḥibbī dīvānından]*. Yazmada bu alıntı bir sonraki madde başının örneği olarak yazılan Muḥibbī’nin *Dīvān*’ından yapılan alıntının altına yazılmış.

8179 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ister iseŋ ki dilā açılmaya perden senüŋ: 647, 2195, 2. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: ister isen geh dilâ açılmaya perden senün: 2, 345, 597, 2. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ister-iseŋ ki dilā açılmaya perdeŋ senüŋ: 2, 1279, 2518, 2.

8180 gel perdesin: Yazmada: *perdesin*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: perdesin (sen perdesin, gel perdesin): 609, 2057, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: sen perdesün: 2, 337, 580, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: gel perdesin: 2, 1273, 2504, 4.

8181 Yazmada: *Aḳ Şemse ’d-dīn-zāde Ḥamdu’llāh*. Hamdullah Hamdi [853/1449 - 909/1503]: Mesnevileriyle tanınan mutasavvıf şair. Akşemseddin’in en küçük oğludur. Asıl adı Mehmed Hamdullah olmakla birlikte daha çok Hamdi Çelebi adıyla anılmıştır. Geniş bilgi için bk. ÖZTÜRK, Z.: “Hamdullah Hamdi”, *DİA*: 15, 452ᵇ-454ᵃ.

8182 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ᵃ; ol: 123ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

8183 Yazmada: *kim*. CLAUSON: *EDPT*: kim: 720ᵇ. TDK: *TTS*: kim: Ki.: IV, 2561. Ş. Sāmī: *ḲT*: kim: II, 1227ᵃ.

8184 *ayıt-, ayt-, eyit-, eyt-* gibi farklı imlalar ile müstamel olan bu kelimenin birçok lehçede birden fazla biçimi aynı anda kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ay-: 266ᵃ; ayıt-: 268ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayıtmaḳ: I, 61ᶜ; eyitmek: I, 235ᶜ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ayıtmaḳ: birinci cild, 171ᵃ. TDK: *TTS*: ayıtmak (eyitmek, aytmak, eytmek, etmek, itmek): I, 323. TDK: *DS*: aytmak: I, 432ᵃ. TDK: *TS*: eyitmek: 840ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: aytmaḳ: 46ᵇ. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: eyt-: cild-i evvel, 70ᵃ. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: әйт- [eyt-]: 458ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ayd-: 17ᵇ; ayıt-: 18ᵃ; ayt-: 19ᵃ; eyid-: 78ᵇ; eyit-: 78ᵇ; eyt-: 79ᵃ; iyid-: 117ᵇ.

Muḥibbī [*Dīvān* 319, 984, 4] [beyt[8185]]

8243. Eğri ağızdan doğru söz, eğri âdemden doğru cevap almaḳ müşküldür. **251/15**

8244. Eğri ayaḳ, eğri ayaḳḳabı[8186]… **251/16**

8245. Eğri bıçaḳ, eğri keser; eğri ayaḳ, eğri basar. **251/17**

8246. Eğri ḳılıç, eğri ḳın ister. **251/18**

8247. Eğrilen ḳılıç kesmez. **251/19**

8248. Eğri ayaḳtan doğru iz arama. **251/20**

8249. Eğri oḳ, menzile ėrmez. **251/21**

8250. Eğri ḳılıcıŋ ḳını da (ḳılıfı[8187] da) eğri olur. **251/22**

8251. Eğri ḳılıç, doğru kesmez. **251/23**

8252. Eğri ḳılıç, doğru ḳına sığmaz. **251/24**

8253. Eğri ḳılıç[8188], doğru ḳına girmez; eğri ḳapıya doğru insan girmez. **251/25**

8254. Eğri ḳılıç, eğrileriŋ boynunu vurmaḳ[8189] için. **251/26**

8255. Eğriliğe doğruluḳ[8190]… **251/27**

8256. Eğriliğe daḫi sitâre gerek. **251/28**

Veysī merhumuŋ mektubundan…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẕ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẕ-Ẓurefā)*[8191] [cüz'-i ṯānī,] 116[8192]

Yā-ḪʸUd ol ṭuʻme-yi şemşēr Aḫmed Ḫān'ı ve maḳtūl-i tēġ-ı sulṭānı vezīr-i küştenī-yi mürteşī ile Edirne ḳażāsından yuḳaru altı dāne manṣıb-ı celīlü ʾl-ḳadri iki yüz biŋ altuna ḥāşā memleḥa iltizām ėder şeklünde taʻahhüd ėtdükleri yüz ḳaralıġı beyāża

---

8185 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: eger cevr ü eger miḥnet eger ġam / anı kim yār ider 'ayn-ı ṣafādur: 319, 984, 4.

8186 Yazmada: *ayaḳḳab*.

8187 Yazmada: *ġilāfi*. Kelimenin aslı Arapça *ġilāf*'tır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġilāf: 301[a].

8188 Yazmada: *ḳılıc*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

8189 Yazmada: *urmaḳ*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

8190 Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doğru: 924[a]; ṭoġruluḳ: 1256[b]; ṭoġrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8191 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

8192 Yazmada: *117*.

çıḳduḳda her biri yine kehfü ’l-enām yemīne iltecā ėdüp “Bizi sevenler ve ni‘metimüzi yiyenler yemīn ėtsün.” dėdükleründe kāffe-yi tevābi‘-i ḏeyl-i ṭāhir kelāma düşüp taṣdīḳ ėtdigimüŋ mücāzātı mıdur ***egrilige daḫı sitāre gerek****; ammā cenābıŋuz yārān-ı suḫan-şināsdan birine maḳām-ı i‘tiḏārda efendi ḫażretleri silme Allāh tekṯīr-i sevāda mā’il degildür, taḳlīl-i reşeḥāt-ı midāda mā’il oldıġı cihetden yazılmamışdur deyü buyurmışsuz. ‘uḏr badtar zi gunāhaş nigarīd* [=Özrü kabahatinden büyüktür.]. ilā āḫirihi[8193]…

8257. Eğri ḳapıya doğru[8194] girmez. **251/29**

8258. Eğri ḳapıya doğru girilmez. **251/30**

8259. Eğri ḳapıdan doğru çıḳmaz. **251/31**

8260. Eğri ḳapıdan doğru çıḳmaḳ ne aciptir[8195]! **251/32**

8261. Eğri atanıŋ doğru balasıdır[8196] (oğludur[8197]). **252/01**

8262. Eğri babanıŋ eğri oğlu. **252/02**

8263. Eğri ananıŋ eğri ḳızı. **252/03**

8264. Eğri ananıŋ doğru ḳızı. **252/04**

8265. Eğri âdemden doğru söz arama. **252/05**

8266. Eğri ağaç yayım, her gördüğüm dayım… **252/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 55]

8267. Eğri ayaḳ, eğri ayaḳḳabı[8198] ister. **252/07**

8268. Eğri ayaḳ, eğri çizme ister. **252/08**

8269. Eğri ise doğrulturlar[8199]. **252/09**

8270. Eğri, elde ḳalır yay gibi; doğru, yabana atılır oḳ gibi. **252/10**

8271. Eğri ağza elbette ḳaşıḳ doğru girmez. **252/11**

8272. Eğri ağacıŋ gölgesi de eğri olur. **252/12**

8193 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

8194 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8195 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘acīb: Pek ta‘accüb olunacaḳ şey’e dėnür, nādir veyā kem-yāb oldıġından yā-ḫ[v]ud fī ḏātihi aḥsen ve elṭāf oldıġından nāşī. Ve cem‘i *‘acāyib* gelür.: I, 198.

8196 TDK: *DS*: bala (I): 1. Çocuk, yavru, küçük. 2. Oğlan çocuğu.: II, 496[a]. CLAUSON: *EDPT*: balā: 332[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: bala: 193. Ş. Sāmī: *ḲT*: bala: I, 273[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bala: 71[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бала [bala]: 42[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bala (I): 23[a].

8197 Yazmada: *oġlı*.

8198 Yazmada: *ayaḳḳap*.

8199 Yazmada: *ṭoġrultırlar (طوغرولتيرلر)*. Yazmada *doğrult-* kelimesi *ṭoġrılt-*, *ṭoġrult- (طوغرلتمق)* ve *ṭoġrult- (طوغرولتمق)*: olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan üç farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭoġrulmaḳ (طوغرلمق): 1256[b]; ṭoġrultmaḳ (طوغرولتمق): 1256[b]; ṭoġrıltmaḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8273. Eğri ağaca “yayım”, her gördüğüne “dayım” dėnilmez. **252/13**

8274. Eğri ağaçtan doğru oḳ olmaz. **252/14**

8275. Eğri başa eğri külah gerek. **252/15**

8276. Eğri başa doğru külah girmez. **252/16**

8277. Eğri baş, eğri külah… **252/17**

8278. Eğri baş, eğri ayaḳ… **252/18**

8279. Eğri başıŋ eğri külahı olur. **252/19**

8280. Eğri başta külah doğru durmaz[8200]. **252/20**

8281. Eğri başta doğru külah durmaz. **252/21**

8282. Eğri başta doğru külah arama. **252/22**

8283. Eğri belde gezer. **252/23**

8284. Eğri belde semer doğru durmaz. **252/24**

8285. Eğri belden gelmiş. **252/25**

8286. Eğri baş, eğri aş… **252/26**

8287. Eğri bostanıŋ eğri ḫıyarı… **252/27**

8288. Eğri bıçaḳtan ters ḫançer… **252/28**

Kānî[8201] *[1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*[8202] [cüz’-i ṯānī,] 102

Ba‘ż taḥrīrāt-ı mel‘anet-gūnesini gūyā biz ‘an-aṣl vāḳıf degilüz yollu ta‘rīf ve tefhīm żımnında puṣula taḥrīr’içün vėrdigi ṯıḳletden bir mertebe infi‘āl ḥāṣıl olmışdur, ki “Ṭoġrı sözden ters tamġa ve ***egri bıçaḳdan ters ḫançer****…” dėdükleri bī-nevā ol ḳadar münfa‘il olmazdı.* ilā āḫirihi[8203]…

8289. Eğri bacadan duman doğru çıḳmaz. **252/29**

8290. Eğri bacadan doğru duman, eğri gemiden doğru ḳaptan[8204]… **252/30**

8291. Eğri bacanıŋ dumanı da eğri çıḳar. **252/31**

8292. Eğri bostana ḳorḳuluḳ istemez. **252/32**

8293. Eğri belden çıḳmış, doğru yol arar. **252/33**

8294. Eğri tekerlekten doğru iz arama. **253/01**

8200 Yazmada *dur-* kelimesi, ekserisi *ṭur-* biçimiyle olmak üzere *dur-* ve *ṭur-* imlalarıyla kullanılmış. Kelimenin aslı *tur-*’tır. CLAUSON: *EDPT*: 529[b]. TDK: *TTS*: durmak (turmak): II, 1261; turmak: V, 3856. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭurmaḳ: II, 896[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭurmaḳ: 1254[a].

8201 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: “Kânî”, *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

8202 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

8203 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

8204 Yazmada: *ḳapudan.* Aslı İtalyanca *capitano* olan bu kelime Osmanlı Türkçesinde *ḳaptan* ve *ḳapudan* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

8295. Eğri tekerleğiŋ yolu da eğri olur. **253/02**

8296. Eğri tekerlekten doğru yol olmaz. **253/03**

8297. Eğri tekerlek, eğri yol yapar. **253/04**

8298. Eğri tekerlek, doğru yolu bozar. **253/05**

8299. Eğri tekerlek, yol bozar; cahil molla, din bozar. **253/06**

8300. Eğri tekerlek, doğru yolda zor yürür. **253/07**

8301. Eğri tekerleğiŋ izi elbette eğri olur. **253/08**

8302. Eğri ƫıyar, acı turp[8205] salatası… **253/09**

8303. Eğri ƫıyar hazmolur, eğri söz hazmolunmaz. **253/10**

8304. Eğri söze doğru cevap vėrilmez. **253/11**

8305. Eğri söze doğru cevap vėren zor bulunur. **253/12**

8306. Eğriden doğru doğmaz. **253/13**

8307. Eğri baydan doğru bay doğmaz.[8206] **253/13**

8308. Eğri semere doğru oturmaḳ müşküldür. **253/14**

8309. Eğri şamdanda[8207] mum da eğri durur. **253/15**

8310. Eğri şamdan[8208], eğri mum… **253/16**

8311. Eğri şamdanda[8209] doğru mum da eğrilir. **253/17**

8312. Eğri şamdanda[8210] mum doğru durmaz. **253/18**

8313. Eğri şamdanda[8211] doğru mum aḳar. **253/19**

8314. Eğri şamdanıŋ[8212] mumu da eğri durur. **253/20**

8205 Yazmada: *ṭurub*. Aslı Farsça *turb* olup bu kelimenin Farsçada *turub* teleffuzu da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: 292[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *turb* hem *turp* hem de *ṭurp* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: turp: I, 449[b]; ṭurp: II, 895[a]. REDHOUSE: *TaEL*: turb: 527[b]; turp: 607[b]; ṭurp: 1253[b]. Yazmada *turp* kelimesi üç farklı imla ile (ṭurb, ṭurp, ṭurub) yazılmış.

8206 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

8207 Yazmada: *şemīdānda, şem'dānda*. Kelimenin aslı (Arapça *şam'* + Farsça +*dān*) *şam'dān*'dır. ATAY: *A-TBL*: şam'dān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şam'dān: 760[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *şamdan* ve *şem'dān* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şem'dān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şem'dān: 1137[a].

8208 Yazmada: *şemīdān, şem'dān*. ATAY: *A-TBL*: şam'dān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şam'dān: 760[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şem'dān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şem'dān: 1137[a].

8209 Yazmada: *şemīdānda, şem'dānda*. ATAY: *A-TBL*: şam'dān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şam'dān: 760[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şem'dān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şem'dān: 1137[a].

8210 Yazmada: *şemīdānda, şem'dānda*. ATAY: *A-TBL*: şam'dān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şam'dān: 760[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şem'dān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şem'dān: 1137[a].

8211 Yazmada: *şemīdānda, şem'dānda*. ATAY: *A-TBL*: şam'dān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şam'dān: 760[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şem'dān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şem'dān: 1137[a].

8212 Yazmada: *şemīdānıŋ*. ATAY: *A-TBL*: şam'dān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şam'dān: 760[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şem'dān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şem'dān: 1137[a].

8315. Eğri sofra[8213] ḳurulmaz. **253/21**

8316. Eğriye sofra[8214] ḳurulmaz. **253/22**

8317. Eğri saḳal, eğri baş… **253/23**

8318. Eğriye doğru ḳapı gösterilmez. **253/24**

8319. Eğriye doğru ḳapı açılmaz. **253/25**

8320. Eğriden doğru ḳapı sorulmaz. **253/26**

8321. Eğride toḳ görmedim, doğruda aç. **253/27**

Mevzundur.

8322. Eğriden doğru cevap arama. **253/28**

8323. Eğri ḳuvvetiyle (vasıtasıyla) oḳ gibi doğruyu atarlar. **253/29**

8324. Eğriden doğru yol sorma. **254/01**

8325. Eğriyi doğrultmaḳ[8215] gerek. **254/02**

8326. Eğriyi doğrultmaḳ müşküldür. **254/03**

8327. Eğri ḳaşıḳ, doğru[8216] ağza gelmez. **254/04**

8328. Eğri ḳaşıḳ, eğri ağız… **254/05**

8329. Eğri ḳaşıḳ, doğru ağza zor girer. **254/06**

8330. Eğri ḳaşıḳ ile doğru pilav yėnmez. **254/07**

8331. Eğri ḳapılı… **254/08**

8332. Eğri ḳaşıḳ, doğru ağza girmez; meğerki ağzıŋı da ḳaşığa beŋzetsin. **254/09**

8333. Eğri ḳapı, eğri namus… **254/10**

8334. Eğri ḳapı mahsulü… **254/11**

8335. Eğri ḳapıya gider. **254/12**

8336. Eğri mastardan doğru çizgi çıḳmaz. **254/13**

8337. Eğri mum, elbette aḳar; doğru durmaz. **254/14**

8338. Eğri mum, tėz söner. **254/15**

8339. Eğri mum, eğri şavḳ… **254/16**

8213 Yazmada: *sufre, ṣofra*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dir. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a].

8214 Yazmada: *sufre, ṣofra*. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a].

8215 Yazmada *doğrult-* kelimesi *ṭoġrılt-*, *ṭoġrult- (طوغرلتمق)* ve *ṭoġrult- (طوغرولتمق)*: olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan üç farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a].REDHOUSE: *TaEL*: ṭoġrulmaḳ (طوغرلمق): 1256[b]; ṭoġrultmaḳ (طوغرولتمق): 1256[b]; ṭoġrıltmaḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8216 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8340. Eğri mumuŋ ziyası da eğri olur. **254/17**

8341. Eğri ḳapıdan doğru çıḳmaz. **254/18**

8342. Eğri âdemden doğru âdem az doğar. **254/19**

8343. Eğri ḳapınıŋ[8217] eğrisidir, mahallesiniŋ doğrusudur. **254/20**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 55[8218]]

8344. Eğri gemiye doğru ḳaptan[8219]… **254/21**

8345. Eğri gemi, doğru sefer… **254/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 55[8220]]

8346. Eğri oturup doğru söyleşmek gerek. **254/23**

Kānī [1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʻa min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*[8221] [cüz’-i ṯānī,] 103[8222]

Biz anı ṭoġrı sözlü ṣādıḳu ’l-ḳavl, müstaḳīmü ’l-fiʻl bir ḏāt-ı ṣaḥīḥü ’n-naḳl ẓann ėderken bu rütbe tersledigi ṭoġrısı haẓma gelmez. Egri mi diyeyüm, ṭoġrı mı? Yā bunı gelür ṭoġrıldur yā-ḫʸud biz gelür ṭoġrısını söylerüz. Siz daḫı ṭoġrısını söyleŋ. ***Egri oturalum****[8223]****, ṭoġrı söyleyelüm.*** *Yā benüm de bir tersligüm vaḳtine rāst gelse işi boḳ[8224] ėtsem eyü olur mı?* ilā āḫirihi[8225]…

8347. Eğri otur[8226], doğru söyle. **254/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 55[8227]]

8348. Eğri otursaŋ otur; tek doğru söyle, doğru diŋle. **254/25**

8349. Eğri oturan, topunu tėz atar[8228]. **254/26**

8217 Yazmada: *ḳapunuŋ*.

8218 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Egri ḳapunuŋ egrisidür, maḥallesiniŋ ṭoġrısıdur.: 55.

8219 Yazmada: *ḳapudan*. Aslı İtalyanca *capitano* olan bu kelime Osmanlı Türkçesinde *ḳaptan* ve *ḳapudan* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

8220 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Egri gemi, ṭoġrı sefer…: 55.

8221 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

8222 Yazmada: *203.*

8223 Yazmada: *oṭuralum.*

8224 Yazmada: *poḳ.*

8225 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

8226 Yazmada *otur-* kelimesi iki farklı imla ile (otur-, oṭur-) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: [2]otur-: 67[b]; olur-: 150[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oturmaḳ: I, 188[a]; oṭurmaḳ: I, 208[a].

8227 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Egri otur, ṭoġrı söyle.: 55.

8228 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭop: ṭop atmaḳ= 1. Ṭop boşatmaḳ. 2. *mec.* İflās ėtmek.: II, 888[c]; ṭop: ṭopı atmaḳ= Vefāt ėtmek.: II, 888[c]. Bahse konu “top atmak” ifadesinin başka bir anlamı da ‘osurmak’ olmalı.

8350. Eyersiz[8229] atta doğru oturulmaz. **254/27**

8351. Eyersiz[8230] atta eğreti oturulur. **254/28**

8352. Eyerlenmiş[8231] atıŋ seferi sorulmaz. **254/29**

8353. Eğreti[8232] at velev altın eyerli[8233], değerli de olsa ėl atıdır, ėl atına binen tėz düşer. **254/30**

8354. Ekseriyet için hükm-i küll var, eḳalliyet(?) için hükm-i […] var. **254/31**

8355. Eğer maḳsut eserse mısra-yı berceste kâfidir. **254/32**

Rāġıb Paşa[8234] [*Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 60] mıṣrā‘

8356. Eğer maḳsat hars-i bahçe[8235] ise mezru bir köşe-yi bahçe yeter.[8236] **254/32**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

8357. Eğer hürriyet ele geçerse şefḳat, insaniyet, medeniyet elden ḳaçar; çünkü hürriyetiŋ suistimalinden ḳorḳulur. **254/33**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “Hürriyetiŋ suistimali esaretten muzırdır.” dėmişler.

8358. Eğreti[8237] ata binmek; memuriyete asaleten değil, vekâleten gelmek gibidir. **255/01**

8229 Yazmada: *egersiz, ėger*. CLAUSON: *EDPT*: CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اكر): [*egmek* fi‘linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b].

8230 Yazmada: *egersiz, ėgersiz*. CLAUSON: *EDPT*: CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اكر): [*egmek* fi‘linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b].

8231 Yazmada: *egerlenmiş, ėgerlenmiş*. CLAUSON: *EDPT*: CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اكر): [*egmek* fi‘linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b].

8232 Aslı, Arapça ‘ödünç’ manasındaki *‘āriyya[t]* (nispet *ī*’si ile *‘āriyyetī*) olan bu kelime; Osmanlı Türkçesinde -her biri yazmada da kullanılmış olan- *‘āriyyetī, egreti/eyreti* ve *ėgreti/igreti* biçimleriyle müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘āriyya[t]: Beyne ’n-nās mütedāvil olan şey’e dėnür, ki murād hibe olmayaraḳ biribirine ḥāceti bitinceye dek vėrdükleri nesnedür.: II, 46. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyreti (اكرتى): [*eymek (اكمك)* fi‘linden… ‘Ar. *‘āriyyetī*den olmamalı.] Ödünc alınmış, ḳullananıŋ kendi mālı olmayan, müste‘ār, ‘āriyyet.: I, 145[c]; ‘āriyyetī: *egreti* dėdigimiz luġatiŋ ṭoġrısı olmaḳ üzere īcād olunmış ġalaṭ-ı fāḥiş bir luġat olup ḏāt[en] “egreti” ḫāliṣ ve faṣīḥ Türkce bir luġat oldıġından bu īcād-ı ġarībe ḥācet yoḳdur.: II, 922[a]. REDHOUSE: *TaEL*: eyreti (اكرتى): 172[a]; ėgreti (ايكرتى): 301[a]; ‘āriyyetī: 1276[b]. TDK: *TS*: ariyet: 151[b]; eğreti: 763[b]. AYVERDİ: *MBTS*: âriyet: 66[b]; eğreti - iğreti: 327[a]. NİŞANYAN: *NS*: ariyet: 45[b]; eğreti: 213[b].

8233 Yazmada: *egerli*. CLAUSON: *EDPT*: CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اكر): [*egmek* fi‘linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b].

8234 Yazmada: *Sa‘du’llāh Paşa*.

8235 Aslı Farsça *bāġça* olan ‘küçük bağ’ manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

8236 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

8237 Ş. Sāmī: *ḲT*: eyreti (اكرتى): Ödünc alınmış, ḳullananıŋ kendi mālı olmayan, müste‘ār, ‘āriyyet.: I, 145[c].

8359. Eğreti[8238] at eyerli[8239] de olsa faydasızdır. **255/02**

8360. Eğreti[8240] ata binen tėz düşer. **255/03**

eğreti: bi-ma'nā-yı 'āriyya[t] [='ariyet' manasında].

8361. Eğreti saç[8241], eğreti taç… **255/04**

8362. Eğreti saç; baş üşütür, baş üşütmezse ḫalḳı başa güldürür. **255/05**

8363. Eğreti saç, başı örtmez. **255/06**

8364. Eğreti saç, baş ağrıtır[8242].[8243] **255/07**

8365. Eğreti saç, başıŋ ayıbını örtmez. **255/08**

8366. Eğreti saç, başa bela; eğreti yaḳa, boyna[8244] bela. **255/09**

8367. Eğreti[8245] ata (mevḳi-yi iḳbale) binen tėz düşer. **255/10**

Binen iner, inen biner.

8368. Eğreti diş, eğreti iş… **255/11**

8369. Eŋ kötü sağırlıḳ ḳalp sağırlığıdır. **255/12**

8370. Eŋ sağır ḳulaḳ sözü işitmeyen, işitmek istemeyen ḳulaḳtır.[8246] **255/12**

8371. Eğer isterseŋ ki dünyada güzel bir namıŋ ḳala güzel bir eser bıraḳ. **255/13**

8372. Ekmek[8247] vėren eli it ısırmaz. **255/14**

8373. Eğ başını aşağı. **255/15**

8374. Eğilen başı, sunulan boynu ḳılıç kesmez. **255/16**

8238 Ş. Sāmī: *ḲT*: eyreti (اکرتی): Ödünc alınmış, ḳullananıŋ kendi mālı olmayan, müste'ār, 'āriyyet.: I, 145[c].

8239 Yazmada: *egerli*. CLAUSON: *EDPT*: CLAUSON: *EDPT*: eḍer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اکر): [*egmek* fi'linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b].

8240 Ş. Sāmī: *ḲT*: eyreti (اکرتی): Ödünc alınmış, ḳullananıŋ kendi mālı olmayan, müste'ār, 'āriyyet.: I, 145[c].

8241 Yazmada: *ṣac*. Yazmada *saç* kelimesi dört farklı imla ile (sac, saç, ṣac, ṣaç) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: saç: 794[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaç: 1152[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaç: II, 800[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sac: 177[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: saç: 221[b]; ṣaç: 221[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: saç: üçüncü cilt, 3[b]; ṣaç: üçüncü cilt, 277[b].

8242 Yazmada: *aġırtır*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

8243 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Apudan (egreti) ṣaç baş aġırtır. 10/21.

8244 Yazmada: *boyuna (بویونه)*. Yazmada *boyun* kelimesi üç farklı imla ile (بوین, بویون, بیون) kullanılmış. Kelimenin ilgili üç imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: boyun (بوین): 413[a]; boyun (بویون): 413[b]; boyun (بیون): 428[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: boyun (بوین): ["Boy"dan olmaġla "بیون" yazılması ḫaṭādur.]: I, 325[a].

8245 Ş. Sāmī: *ḲT*: eyreti (اکرتی): Ödünc alınmış, ḳullananıŋ kendi mālı olmayan, müste'ār, 'āriyyet.: I, 145[c].

8246 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

8247 Yazmada: *ekmek, etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] mıṣrā‘

olmaz istīmān ėden maġlūb-ı tēġ

8375. Eğilen boynu ḳılıç kesmez. **255/17**

8376. Eğilen baş kesilmez. **255/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 55]

8377. Eŋ kötü aḳrabaŋ, öldüğüŋ vaḳit (zamanede[8248]) başıŋ ucunda hazır bulunsun. **255/19**

8378. Eksik olma efendim. **255/20**

İzhar-ı memnuniyet…

8379. Eksik olma bayır turbu[8249] gibi. **255/21**

8380. Eksik olmasın. **255/22**

8381. Eksik olmasın, var olsun. **255/23**

8382. Eksik olsun öylesi. **255/24**

8383. Eksik etek nisa; saçı[8250] uzun, aḳlı ḳısa. **255/25**

8384. Eksiği toḳsuğu yoḳ, tamamdır. **255/26**

8385. Eksiğini tamam ėt. **255/27**

8386. Eksiği gediği yoḳ. **255/28**

8387. Eksilen dolar, dökülen dolmaz. **255/29**

8388. Eksiksiz yalan söyler. **255/30**

8389. Eŋ baş dostuŋu kiraren tecrübe ėtmedikçe başıŋa inanma. **255/31**

8390. İksirdir nigâh-ı hümayun gedalara. **256/01**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā‘]

8391. İksir-i Loḳman da olsa yėmem gayrıŋ balını. **256/02**

Mevzundur.

8392. Eŋ derin tahassüsler insanı iskât ėdenlerdir. **256/03**

8393. Eŋ âḳil âdemler muterizlerini iskât ėdenlerdir. **256/04**

8394. Eksiğine mal satan elbette kâr ėtmez. **256/05**

8395. – Eŋ iyi şey nedir? – Lisan. – Eŋ fena şey nedir? – Lisan. **256/06**

8248 AYVERDİ: *MBTS*: zamâne: Devir, zaman. [Eskimiştir.]: 1377[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: zamâne: Devr, devrān. I, 686[c]. ATAY: *A-TBL*: 2, 894[a].

8249 Yazmada: *ṭurpı*. Aslı Farsça *turb* olup bu kelimenin Farsçada *turub* teleffuzu da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: 292[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *turb* hem *turp* hem de *ṭurp* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: turp: I, 449[b]; ṭurp: II, 895[a]. REDHOUSE: *TaEL*: turb: 527[b]; turp: 607[b]; ṭurp: 1253[b]. Yazmada *turp* kelimesi üç farklı imla ile (ṭurb, ṭurp, ṭurub) yazılmış.

8250 Yazmada: *saçı*. Yazmada *saç* kelimesi dört farklı imla ile (sac, saç, ṣac, ṣaç) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: saç: 794[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaç: 1152[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaç: II, 800[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sac: 177[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: saç: 221[b]; ṣaç: 221[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: saç: üçüncü cilt, 3[b]; ṣaç: üçüncü cilt, 277[b].

Emsal-i hikemiye…

[Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye” *Muḥarrir* 1, 5, 150[a]]

8396. Eŋ büyük faḳr cahilliktir. **256/07**

Cümel-i hikemiye…

[Taḥsīn “Ba‘ż Emṯāl-i Ḥikemiyye” *Eṭfāl* 9, 2[a][8251]]

8397. Ekini, yeŋini[8252] belli ėtmez ustadır.[8253] **256/08**

ekini[8254]: “ekle-[8255]” mastarından…

8398. Eŋ büyük insan, ret ve ḳabul olunacaḳ efkârı en ziyade temyize muḳtedir olanıdır. **256/09**

Cümel-i hikemiye…

8399. Eŋ evvel vücut sağlığı gerek. **256/10**

8400. Eŋ âlâ zevḳ ilim tahsil ėtmek, eŋ âlâ rahatlıḳ âlem-i vahdettir. **256/11**

8401. Eŋ âlâ zevḳ, tahsil-i ilim ve marifettir; bu zevḳiŋ mertebeten ifratı olmadığı gibi nedameti daḫi yoḳtur. **256/12**

Cümel-i hikemiyeden…

8402. Eŋ müşkül şey, cahile meram aŋlatmaḳtır. **256/13**

8403. Eŋ ḳolay şey ḳanaattir, eŋ fena şey hırs ve tamahtır. **256/14**

8404. Eŋ kötü ḫuy fitneliktir, eŋ iyi[8256] ḫuy söz diŋlemektir. **256/15**

8405. Eŋ sevmediğiŋ ot, ayağıŋ altına bitermiş. **256/16**

8406. Eŋ sevmediğiŋ tüy[8257], burnuŋa biter. **256/17**

8251 Taḥsīn: “Ba‘ż Emṯāl-i Ḥikemiyye”, *Eṭfāl*: 6 Ḥazīrān 1291/14 Cemāḏiye ’l-evvel 1292, Numero: 9, 2[a].

8252 Yazmada: *yėŋini/yiŋini*. TDK: *DS*: yin, yiŋ: Giysi kolu, kol ağzı.: XI, 4278[b]. Yazmada kelimenin hem *yeŋ* hem de *yėŋ/yiŋ* biçimi kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinde kelimenin her iki imlası da müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yėŋ: 940[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yeŋ: 2205[a]; yiŋ: 2223[b]. TDK: *DS*: yen, yeŋ (I): XI, 4244[a]; yin, yiŋ: XI, 4278[b]. Niyāzī: *LNvİC*: yėn͡g: 821. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yeŋ: 318[b]; yin (I): 323[b]; yiŋ: 323[b].

8253 Ş. Sāmī: *ḲT*: ek: ekini belli ėtmemek= Mahāretle eklemek ve *mec.* Gizli bir şey’ yapup kimseye sezdirmemek.: I, 143[b].

8254 Burada belirtilenin tam tersi olarak *ekle-* kelimesi *ek* kelimesinden türemiştir. *ek* kelimesi ile ilgili bilgi için bk. TIETZE: *TvETTL A-E*: en V: I, 720[a].

8255 Yazmada: *eklemek*.

8256 Yazmada: *eyü*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) /ایو imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

8257 Yazmada *tüy* kelimesi iki farklı imla (tüg, tüy) ile yazılmış. Kelimenin aslı *tū* dür. CLAUSON: *EDPT*: tū: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868.

8407. Eŋ ziyade sevilecek şey, ilim ve terbiyedir. **256/18**

8408. Eŋ sevilmeyecek ẖuy, terbiyesizliktir. **256/19**

8409. Eŋ sevmediğiŋ ot, burnuŋa biter. **256/20**

8410. Eŋ lazım olan şey edeptir. **256/21**

8411. Eŋ yaman aḳrabaŋ, eŋseŋde dursun. **256/22**

8412. Eŋ kötü aḳrabaŋ, ölürken başıŋ ucunda bulunsun. **256/23**

8413. Eŋi[8258], boyu bu ḳadar.[8259] **256/24**

8414. Eŋi, boyu gelmedi. **256/25**

8415. Eŋi, boyu belirsiz. **256/26**

8416. Eŋi uyar, boyu uymaz. **256/27**

8417. Eŋi boyuna göre değil.[8260] **256/28**

8418. Eŋi dar[8261], boyu uzun… **256/29**

8419. Eŋi geniş, boyu ḳısa… **256/30**

8420. Eŋ tatlı şey ihsan ėtmek, en acı şey istemek (arz-ı ihtiyaç eylemek). **256/31**

8421. Eŋ müşkül teklif iki yüzü de felaketi gösterendir. **256/32**

8422. Eŋinden kes, boyuna yapıştır. **257/01**

8423. Eŋinden kesti, boyuna yamadı. **257/02**

8424. Eŋsiz ḳumaştan yeŋsiz[8262] ḳaftan[8263]… **257/03**

8425. Eŋsiz, yeŋsiz ḳumaş gibi… **257/04**

8426. Eŋseŋde boza[8264] pişiririm. **257/05**

8258 Yazmada *en* kelimesi *en* ve *eŋ* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: eŋ: 169[a]; en: 205[b]. CLAUSON: *EDPT*: ēn: 165[b].

8259 Bu madde başı yazmada *En* sırasına da kaydedilmiş. bk. Eni, boyu bu ḳadar. 324/28

8260 Bu madde başı yazmada *En* sırasına da kaydedilmiş. bk. Eni boyuna göre degil. 324/29

8261 Bu kelime, yazmada *dar* ve *ṭar* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tār: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; ṭar: 1219[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭar: II, 859[a].

8262 Yazmada kelimenin hem *yeŋ* hem de *yėŋ/yiŋ* biçimi kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinde kelimenin her iki imlası da müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yėŋ: 940[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yeŋ: 2205[a]; yiŋ: 2223[b]. TDK: *DS*: yen, yeŋ (I): XI, 4244[a]; yin, yiŋ: XI, 4278[b]. Niyāzī: *LNvİC*: yėn͡g: 821. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yeŋ: 318[b]; yin (I): 323[b]; yiŋ: 323[b].

8263 Yazmada: *ẖaftān*. Kökeni ile ilgili farklı görüşler (Farsça <*ẖaftān*, Türkçe <**ḳāp ṭōn*) olan bu kelime, hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde *ẖaftān* ve *ḳaftān* imlaları ile müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 1918. CLAUSON: *EDPT*: kaftān: 582[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ẖaftān: 468[a]; ḳaftān: 980[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḳufṭān: 352[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaptan: 639. REDHOUSE: *TaEL*: ẖaftān: 856[b]; ḳaftan: 1465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ẖaftān: I, 585[a]; ḳaftān: II, 1077[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kaftan: 603[b]. NİŞANYAN: *NS*: kaftan: 399[b]. TDK: *TS*: kaftan: 1265[b]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

8264 Yazmada hem *boza (بوزا)* hem de -bu madde başında da olduğu gibi- *boza (بوزه)* imlası ile kullanılan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde ilgili imlalarının ikisi de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*:

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 55]

8427. Eŋse değil a, taḳkeci[8265] ḳalıbı[8266]! **257/06**

T. [Ebü ʼż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 55[8267]]

8428. Eŋsesinde butḳa[8268] (pilav) pişirdiler. **257/07**

8429. Eŋsesinde boza[8269] pişirdiler. **257/08**

8430. Eŋsesine yağ döktüler. **257/09**

8431. Eŋsesinde bittiler. **257/10**

8432. Eŋselerine bindiler. **257/11**

8433. Eŋselerine çıban gibi çıḳtılar. **257/12**

8434. Eŋselediler. **257/13**

8435. Eŋsesinden çıḳtılar. **257/14**

8436. Eŋsesine kedi binmiş, paçasına fare girmiş. **257/15**

8437. Eŋsesi pişmiş, dili yanmış âdem gibi… **257/16**

8438. Eŋselemişler. **257/17**

8439. Eŋsesine ḳarga gibi ḳondu. **257/18**

8440. Eŋse kökünden ḳaptı. **257/19**

8441. Eŋsesi ḳalın yiğittir. **257/20**

8442. Eŋsesi çığır[8270] -ḳuyu[8271] maḳarası- gibi… **257/21**

---

buxsum: 320[b]. STEINGASS: *CP-ED*: bozā: 206[b]; boza: 206[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: boza (بوزا): I, 311[c]; boza (بوزه): I, 313[c].

8265 Yazmada: *tāḳiyeci*. Bu kelime yazmada *tāḳiye/tāḳye* ve *ṭāḳiye/ṭāḳye* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. ATAY: *A-TBL*: ṭāḳ: 3, 230[b]; ṭāḳiyya[t]: 3, 230[b]. STEINGASS: *CP-ED*: ṭāḳ: 806[b]; ṭāḳiya, ṭāḳīya: 806[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: tāḳye: I, 1042; ṭāḳ: II, 3072; ṭāḳiye[t], ṭāḳiyye[t]: II, 3074. REDHOUSE: *TaEL*: taḳye: 478[b]; ṭāḳ: 1224[b]; ṭaḳye: 1225[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tāḳiye: I, 373[c]; ṭāḳ: II, 865[a]; ṭāḳiye: II, 867[b].

8266 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭāḳiyeci: ṭāḳiyeci ḳālıbı: Ṭāḳiyecilerin ṭāḳiyeleri ḳoduḳları ḳālıb, ki düz ve ḳalın bir odundan ʻibāret olmaġla sille ve ṭoḳat yėmege müsāʻid ḳalın eŋseden kināye olur. II, 867[b].

8267 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eŋse degil ā, tāḳiyeci ḳālıbı!: 55.

8268 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: butḳa: Pirinçle pişmiş süt, sütlaç.: 39[a].

8269 Yazmada hem -bu madde başında da olduğu gibi- *boza (بوزا)* hem de *boza (بوزه)* imlası ile kullanılan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde ilgili imlalarının ikisi de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: buxsum: 320[b]. STEINGASS: *CP-ED*: bozā: 206[b]; boza: 206[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: boza (بوزا): I, 311[c]; boza (بوزه): I, 313[c].

8270 Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: çıḳrıḳ: 219v7; çıḳır: 219v11. CLAUSON: *EDPT*: çığrı: 410[a]; çığrık/çıkrık: 410[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: çığırık II: Makara.: 83[b]. TDK: *TS*: çıkrık: Kuyudan kovayı çekmeye yarayan ve el ile çevrilen araç.: 534[b].

8271 Yazmada *kuyu* kelimesi iki farklı imla ile (قويو, قيو) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120[b]; ḳuyu (قيو): II, 1133[a].

8443. Eŋsesi taḳkeci[8272] ḳalıbına[8273] beŋzer. **257/22**

8444. Eŋsede biten saç gibi eŋseme bitme. **257/23**

8445. Eŋseden baḳar. **257/24**

8446. Eŋseden baḳar baḳar[8274] gibi… **257/25**

8447. Eŋsede biten saç, saçıŋ Çingene'sidir[8275]. **257/26**

8448. Ekşi bükşü, kendi yoğurdumdur[8276]. **258/01**

8449. Ekşi yoğurduŋ[8277] ayranı, dikenli[8278] bahçeniŋ[8279] seyranı… **258/02**

8450. Ekşi yoğurttan ayran, ısırganlıḳta seyran… **258/03**

8451. Ekşi suratlı[8280] âdemdir. **258/04**

8452. Ekşimeğe başladı. **258/05**

8453. Ekşime başımda ekşimiş boza gibi. **258/06**

8454. – Eŋ ḳolay şey nedir? – Ahmaḳ yalancıya (yalancı ahmağa[8281]) göre yalan söylemektir. **258/07**

8455. Ekşi ḳoruḳtan helva oluncaya[8282] ḳadar eŋsemde ot biter. **258/08**

8456. Ekşi yüzlüniŋ balı acı, tatlı sözlüniŋ hâli acı olur. **258/09**

8272 Yazmada: *ṭāḳiyeci*. Bu kelime yazmada *tāḳiye/tāḳye* ve *ṭāḳiye/ṭāḳye* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. ATAY: *A-TBL*: ṭāḳ: 3, 230[b]; ṭāḳiyya[t]: 3, 230[b]. STEINGASS: *CP-ED*: ṭāḳ: 806[b]; ṭāḳiya, ṭāḳīya: 806[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: tāḳye: I, 1042; ṭāḳ: II, 3072; ṭāḳiye[t], ṭāḳiyye[t]: II, 3074. REDHOUSE: *TaEL*: taḳye: 478[b]; ṭāḳ: 1224[b]; ṭaḳye: 1225[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tāḳiye: I, 373[c]; ṭāḳ: II, 865[a]; ṭāḳiye: II, 867[b].

8273 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭāḳiyeci: ṭāḳiyeci ḳālıbı: Ṭāḳiyecileriŋ ṭāḳiyeleri ḳoduḳları ḳālıb, ki düz ve ḳalın bir odundan 'ibāret olmaġla sille ve ṭoḳat yėmege müsā'id ḳalın eŋseden kināye olur. II, 867[b].

8274 Aslı Arapça *baḳar* olan bu kelime, 'sığır' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 148[a].

8275 Yazmada: *Çingāne'sidür*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān*, *Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind'den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mıṣr'dan baḥr[en] Avrupa'ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müsta'mel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve 'ale 'l-'umūm 'ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

8276 Yazmada: *yoġurtumdur*.

8277 Yazmada: *yoġurtuŋ*.

8278 Yazmada *diken* kelimesi, hem *diken* ve hem de *tiken* biçimiyle kullanılmış. (Farklı bir imla için bk. 510/25.) Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: tiken: 198r23. REDHOUSE: *TaEL*: tiken: 619[b]; diken: 938[b]. YUDAHİN: *KS*: tiken: 736[b]; tikenek: 736[b]. CLAUSON: *EDPT*: tiken: 483[b]. TDK: *DS*: tiken: X, 3930[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: diken: 61[b]; düken: 66[b]; tekenek: 268[b]; tiken: 275[b]; tikenek: 275[b]. ÖNER: *K-TTS*: tigenek: 474[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: tiken: 345[a].

8279 Aslı Farsça *bāġça* olan 'küçük bağ' manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

8280 Yazmada: *ṣūretli*. Kelimenin aslı Arapça *ṣūra[t]*'tir. ATAY: *A-TBL*: 3, 83[a]. Kelime, yazmada hem *ṣurat* hem de *ṣūret* biçimi ile kullanılmış (258/04, 258/11). Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣūret: [Zebān-zedi: *ṣurat*.]: II, 837[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1190[b].

8281 Yazmada: *aḥmaḳa*.

8282 Yazmada: *olunca*.

8457. Ekşi armut[8283] gibi boğazda durma. **258/10**

8458. Ekşim suratlı[8284]… **258/11**

8459. Eŋ ziyade sevilen şey, sevilen[8285] kimseniŋ vefa ėtmesidir. **258/12**

8460. Eŋ ziyade sevilen şey, ḳoşuda atıŋ geçmesidir. **258/13**

8461. İkindi[8286] vaḳti aḫir vaḳit… **258/14**

8462. – Eŋ bedbaḫt kimdir? – Düçar olduğu musibete[8287] merdane sabır ve tahammül ėdemeyen. **258/15**

Cümel-i hikemiye… Muhavereli…

[Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye” *Muḫarrir* 1, 5, 150[a]]

8463. – Eŋ ziyade tahammülü düşvâr[8288] olan şey nedir[8289]? – Zevce-yi bed-mizaç. **258/16**

Cümel-i hikemiye… Muhavereli…

[Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye” *Muḫarrir* 1, 5, 150[a]]

8464. – Eŋ ziyade hıfzı lazım olan şey nedir? – Lisan. **258/17**

Cümel-i hikemiye… Muhavereli…

[Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye” *Muḫarrir* 1, 5, 150[a]]

8465. – Eŋ emniyetli sefine hangisidir? – Limana vasıl olan. **258/18**

Cümel-i hikemiye… Muhavereli…

[Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye” *Muḫarrir* 1, 5, 150[a]]

8466. – Eŋ su‘ûbetli şeyler hangileridir? – Esrarı ketm, mezalime tahammül, evḳat-ı hayatı hüsn-i istimaldir. **258/19**

Cümel-i hikemiye… Muhavereli…

[Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye” *Muḫarrir* 1, 5, 150[a8290]]

8467. – Eŋ latif şey nedir? – Zaman. **258/20**

8283 Yazmada: *armuṭ*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]5. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

8284 Yazmada: *ṣuratlı*. Kelimenin aslı Arapça *ṣūra*’tır. ATAY: *A-TBL*: 3, 83[a]. Kelime, yazmada hem *ṣurat* hem de *ṣūret* biçimi ile kullanılmış (258/04, 258/11). Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣūret: [Zebān-zedi: *ṣurat*.]: II, 837[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1190[b].

8285 Yazmada: *sevdigiŋ*.

8286 Yazmada: *ekindi*. TDK: *DS*: ekindi: İkinci.: V, 1694[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ekindü: İkindi, ikindi namazı vakti.: 71[a].

8287 Yazmada: *muṣbīte*.

8288 Yazmada: *dūşvār*. Aslı Farsça olan ve ‘zor, güç’ manasındaki bu kelimenin Farsçada hem *duşvār* hem de *dūşvār* imlası müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: duşvār: 527[a]; dūşvār: 545[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ise daha çok *düşvār* imlası ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşvār: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşvār: 904[a]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: düşvār: 195[b].

8289 Yazmada: *nedür (ندر), nedür (ندر)*.

8290 Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ: “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye”, *Muḫarrir*: – Dünyāda eŋ su‘ūbetli şeyler hangileridür? – Esrārı ketm, mezālime taḥammül, evḳāt-ı ḥayātı ḥüsn-i isti‘māldür.: 1, 5, 150[a].

Cümel-i hikemiye… Muhavereli…

[Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye” *Muḫarrir* 1, 5, 149^{b}]

8468. – Eŋ ḫafi şey nedir? – İstiḳbal. **258/21**

Cümel-i hikemiye… Muhavereli…

[Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye” *Muḫarrir* 1, 5, 149^{b}]

8469. – Eŋ sadıḳ şey nedir? – Zemin. **258/22**

Cümel-i hikemiye… Muhavereli…

[Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye” *Muḫarrir* 1, 5, 149^{b}]

8470. – Eŋ ḫain şey nedir? – Deŋiz. **258/23**

Cümel-i hikemiye… Muhavereli…

[Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye” *Muḫarrir* 1, 5, 149^{b}]

8471. Eŋ ziyade sevilen şey, söylenen sözüŋ geçmesidir. **258/24**

Cümel-i hikemiye…[8291]

8472. Eŋ uzağa gidebilenler, gittikleri yeri bilmeyen ve görmeyenlerdir. **258/25**

Cümel-i hikemiye… [8292]

8473. Eğlence arar. **258/26**

8474. Eğlence ḳuru kestane… **258/27**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 55]

8475. Eğlencesi ḳuru kestane… **258/28**

8476. Eğlenmek, sırasında olmaḳ gerek. **258/29**

8477. Eŋ ziyade sevilmeyen şey ahmağıŋ[8293] sözü, sazıdır. **258/30**

8478. Eŋ ziyade arzu olunmayan şey saygısızıŋ[8294] vaz‘-ı nâsâzıdır. **258/31**

8479. Ekmeğini yediğiŋ ḳapıya ḫıyanet ėtme. **258/32**

8480. Ekmeyen biçmez, dikmeyen dėvşirmez.[8295] **258/33**

8481. Eken biçer, diken dėvşirir. **258/34**

8482. Ekmeden biçmek, dikmeden dėvşirmek olmaz. **258/35**

8291 Yazmada bu madde başının yanına denden işaretleri konularak “cümel-i ḫikemiyye” ve “ muḫāvereli” olduğu belirtilmişse de ilgili ifadede karşılıklı konuşma yer almadığından “muḫāvereli” ibaresi kaydedilmemiştir.

8292 Yazmada bu madde başının yanına denden işaretleri konularak “cümel-i ḫikemiyye” ve “ muḫāvereli” olduğu belirtilmişse de ilgili ifadede karşılıklı konuşma yer almadığından “muḫāvereli” ibaresi kaydedilmemiştir.

8293 Yazmada: *aḫmaḳıŋ.*

8294 Yazmada *saygı* kelimesi *ṣayġu* ve *ṣayġı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣayġu: 1164^{b}; ṣayġı: 1164^{b}.

8295 Yazmada bu madde başından itibaren bu (258.) sayfadaki madde başları, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

8483. Ekeniŋ tarlasına, dikeniŋ bağına, bostanına[8296], bahçesine[8297] elbette nur, rahmet yağar; ekmeyeniŋ[8298], dikmeyeniŋ bağına[8299], bahçesine ne yağar, yağsa ne fayda vėrir! **258/36**

İg, İğ, İk, İŋ

8484. İkramı, in'âmı çoḳtur Ḫâtem-i Tâî[8300] gibi. **259/01**

Nābī[8301] [*Ḫayriyye-yi Nābī*Maṭlab-ı ḥüsn-i kelām-ı mevzūn 261, 29b, 1033[8302]] [beyt]

anı sen luṭf ile eyle bende
'afv u ikrām ile ėt şermende

8485. Ekmek vėren eli köpek bile ısırmaz.[8303] **259/02**

8486. İkramsız kibardır. **259/03**

8487. İkramsız kibarıŋ fuḳaradan farḳı yoḳtur. **259/04**

8488. İkramıŋ ḳarşılığı[8304] yine ikramdır. **259/05**

8489. İkrama ḳarşı[8305] ikram ėtmek âdettir, ikramsıza ḳarşı[8306] ikram ėtmek ne aceptir[8307]! **259/06**

8490. İkramı sevmeyen olmaz; amma herkesiŋ elinden ikram ėtmek gelmez. **259/07**

8491. İkram, aḳan suyu durdurur. **259/08**

8492. İkram; aḳan suyu değil, aḳan ḳanı durdurur. **259/09**

8296 bāġına, bostānına: Yazmada: *bāġ, bostān*.

8297 Aslı Farsça *bāġça* olan 'küçük bağ' manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

8298 Yazmada: *ekmeyen*.

8299 Yazmada: *bāġ*.

8300 Hâtime 't-Tâî: Ebû Seffâne (Ebû Adî) Hâtim b. Abdillâh b. Sa'de 't-Tâîe 'l-Kahtânî [ö. 578?]: Cahiliye döneminin cömertliğiyle ünlü şairi. Geniş bilgi için bk. TÜLÜCÜ, S.: "Hâtim et-Tâî", *DİA*: 16, 472[b]-473[c].

8301 Yazmada: *Nāmī*.

8302 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ikrāh: [ḳısm-ı evvel,] 433[a].

8303 Bu madde başı yazmada *Ek* sırasına yazılması gerekirken *İk* sırasına kaydedilmiş.

8304 Yazmada: *ḳarşulıġı*. Yazmada *karşılık* kelimesi *ḳarşılıḳ* ve *ḳarşulıḳ* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu: ḳarşulıḳ: II, 1021[c]; ḳarşılıḳ: II, 1022[b].

8305 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

8306 Yazmada: *ḳarşu*. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

8307 Aslı Arapça *'acab* olan bu kelime; burada 'şaşılacak, tuhaf şey' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 285[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'aceb: ṣ. [Müḏekkeriyle müenneṯi bir] 'Acīb, ġarīb, şaşacaḳ, tuḥaf.: II, 928[b]. ()

8493. İkrama ḳarşı[8308] göz yumulmaz. **259/10**

8494. Eğreti[8309] (ariyetî[8310]) ata binen, tėz iner. **259/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 72[8311]]

8495. İğrenç âdem felah bulmaz. **259/12**

8496. İğrenç söz, iğrenç yüz yalancınıŋ sözüyle yüzüdür. **259/13**

8497. İkrah ile ḳılınan namazıŋ sevabı olmaz. **259/14**

8498. İkrah ile vėrilen ḫayrıŋ sevabı olmaz. **259/15**

8499. İkrah ile görülen işten ḫayır umma. **259/16**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı daġdaġa-yı pāşāyī 271, 32b, 1155[8312]] [beyt]

niçesi[8313] rāżī degil cāhından
aġlar iŋler[8314] çoġı ikrāhından

8500. İksir sanatı abestir. **259/17**

Eşref[8315] [beyt]

kīmiyā-ger nefsin altun ėdendür Eşref
ḫulyādur heves-i ṣanʻat-i iksīr ʻabes

Vaḥīd[8316] [beyt]

ḫāke naẓar eylese iksīr-vār
ḫāki ėdermiş zer-i ḫāliṣ-ʻiyār

8308 Yazmada: *ḳarşu*. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

8309 Yazmada: *igreti*. Aslı, Arapça ʻödünç' manasındaki *ʻāriyya*[t] (nispet *ī*'si ile *ʻāriyyetī*) olan bu kelime; Osmanlı Türkçesinde -her biri yazmada da kullanılmış olan- *ʻāriyyetī, egreti/eyreti* ve *ėgreti/igreti* biçimleriyle müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ʻāriyya[t]: Beyne 'n-nās mütedāvil olan şey'e dėnür, ki murād hibe olmayaraḳ biribirine ḫāceti bitinceye dek vėrdükleri nesnedür.: II, 46. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyreti (اكرتى): [*eymek (اكمك)* fiʻlinden… ʻAr. *ʻāriyyetī*'den olmamalı.] Ödünc alınmış, ḳullananıŋ kendi mālı olmayan, müsteʻār, ʻāriyyet.: I, 145[c]; ʻāriyyetī: *egreti* dėdigimiz luġatiŋ ṭoġrısı olmaḳ üzere īcād olunmış ġalaṭ-ı fāḥiş bir luġat olup ḏāt[en] "egreti" ḫāliş ve faṣīḥ Türkce bir luġat oldıġından bu īcād-ı ġarībe ḫācet yoḳdur.: II, 922[a]. REDHOUSE: *TaEL*: eyreti (اكرتى): 172[a]; ėgreti (ايكرتى): 301[a]; ʻāriyyetī: 1276[b]. TDK: *TS*: ariyet: 151[b]; eğreti: 763[b]. AYVERDİ: *MBTS*: âriyet: 66[b]; eğreti - iğreti: 327[a]. NİŞANYAN: *NS*: ariyet: 45[b]; eğreti: 213[b].

8310 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ʻāriyya[t]: Beyne 'n-nās mütedāvil olan şey'e dėnür, ki murād hibe olmayaraḳ biribirine ḫāceti bitinceye dek vėrdükleri nesnedür.: II, 46. Ş. Sāmī: *ḲT*: ʻāriyyetī: *egreti* dėdigimiz luġatiŋ ṭoġrısı olmaḳ üzere īcād olunmış ġalaṭ-ı fāḥiş bir luġat olup ḏāt[en] "egreti" ḫāliş ve faṣīḥ Türkce bir luġat oldıġından bu īcād-ı ġarībe ḫācet yoḳdur.: II, 922[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ʻāriyyetī: 1276[b].

8311 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İgreti (ʻāriyyetī) ata binen, tēz iner.: 72.

8312 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ikrāh: [ḳısm-ı evvel,] 433[a].

8313 Yazmada: *nicesi*.

8314 aġlar iŋler: Yazmada: *iŋler aġlar*.

8315 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iksīr: [ḳısm-ı evvel,] 434[a].

8316 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iksīr: [ḳısm-ı evvel,] 434[a].

8501. Ekmeklerine ḳatıḳ ararken yağ sildiler.[8317] **259/18**

8502. Ekmeğini[8318] taştan çıḳarır, gayretli âdemdir.[8319] **259/19**

8503. Ekmek[8320], tuz haḳḳı büyüktür.[8321] **259/20**

8504. Ekmeğini[8322] haḳ (helal) ėtti.[8323] **259/21**

Sadaḳat göstermek…

El

8505. Allah lafza-yı celali[8324] tariften müstağnidir; ehl-i iman ve itiḳada yalŋız iman ve itiḳat kâfidir, âlem, kâinat ve arza ve arzdaki mevcudata nazar-ı ibretle baḳmaḳ da kâfidir. **260/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Şairler daḫi bu bapta bir ḫayli şiir söylemişler. Hatta birisi şu sözüyle iktifa eylemiştir:

Mu‘allim Nācī[8325] [*Ātiş-pāre* Tevḥīd 125, 6] beyt

ta‘rīfine gitmemekdür evlā
ta‘rīfe gelir mi hėç Mevlā

[Mu‘allim Nācī] *Luġat-i Nācī*[8326] [111ᵇ]

***Allāh**: [‘A.] Seyyid Şerīf[8327] şöyle ta‘rīf ėder: “Bir ‘alemdür, ki kāffe-yi Esmā-yı Ḥüsnā’nıŋ ma‘anīsini cāmi‘ olmaḳ ṣūretiyle ilāh-i ḥaḳḳa delālet eyler.[8328]” Biz de kemāl-i ‘acz ile dėriz ki:*

8317 Bu madde başı yazmada *Ek* sırasına yazılması gerekirken *İk* sırasına kaydedilmiş.

8318 Yazmada: *etmegini*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60ᵃ; ekmek: 108ᵇ. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23ᵃ; ekmek: 176ᵇ. TDK: *DS*: etmek: V, 1799ᵇ. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

8319 Bu madde başı yazmada *Et* sırasına yazılması gerekirken *İk* sırasına kaydedilmiş.

8320 Yazmada: *etmek*. bk. 8318. dipnot.

8321 Bu madde başı yazmada *Et* sırasına yazılması gerekirken *İk* sırasına kaydedilmiş.

8322 Yazmada: *etmegini*. bk. 8318. dipnot.

8323 Bu madde başı yazmada *Et* sırasına yazılması gerekirken *İk* sırasına kaydedilmiş.

8324 lafza-yı celal: Allah ismi için kullanılan bir tabir. Sözlükte ‘kelime’ anlamına gelen *lafẓa* (*lafẓ*) ile ‘azamet ve yücelik’ manasındaki *calāl*’den (*celâle*) oluşan *lafza-yı celal* terkibi, ‘kayıt ve kıyas kabul etmeyen azamet ve yüceliği ifade eden kelime’ demektir ve yalnız Allah ismi için kullanılır. Aynı manada Türk kültüründe “ism-i celal” tabirine de rastlanır. *Lafz* kavramının kök anlamı ‘ağzındakini veya içindekini dışarıya atmak’ olduğundan bazı sözlükler “lafzu’llah” terkibinin kullanılmasının doğru olmadığını kaydeder. Bu telakki *Kur’an-ı Kerim*’in metni için de geçerli olup “lafzü ’l-*Kur’an*” yerine “nazmü ’l-*Kur’an*” tabiri tercih edilmiştir. TOPALOĞLU, B.: “Lafza-i Celâl”, *DİA*: 27, 47ᶜ-48ᵃ.

8325 Yazmada: *Lā*.

8326 Yazmada: *Luġat-i Nācī’deki beyānāt*.

8327 Ebü ’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî [ö. 816/1413]: Arap dili, kelam ve fıkıh âlimi. Geniş bilgi için bk. GÜMÜŞ, S.: “Cürcânî, Seyyid Şerîf”, *DİA*: 8, 134ᵇ-136ᶜ.

8328 al-CURCĀNĪ: *at-Ta‘rīfāt*: Allāh: 18.

[Mu'allim Nācī *Ātiş-pāre* Tevḥīd 125, 6] [naẓm]

ta'rīfine gitmemekdür evlā
ta'rīfe gelir mi hēç Mevlā

Allāh nedür dėyünce ġāfil
Allāh deyüp ḫamūş olur dil

8506. Allah, âdemi topraḳtan ḫalḳ ėtti, aḫir topraḳ ėtse gerek. **260/02**

8507. Allah, âdemi bir anda var da ėder yoḳ da ėder. **260/03**

8508. Allah'ıŋ iradesi olmayınca hiçbir şey olmaz. **260/04**

8509. Allah'ıŋ öldürmediğini kimse öldüremez. **260/05**

8510. Allah az vėrse az yė, çoḳ vėrse çoḳ yė. **260/06**

8511. Allah; at da vėrir, it de vėrir. **260/07**

8512. Allah'a ittiḳân ile çalışanlara Allah hesapsız vėrir. **260/08**

8513. Allah, edna ḳuluna muhtaç ėtmesin. **260/09**

8514. Allah, ata ana ile bir büyütsün. **260/10**

8515. Allah arttırsın, eksik ėtmesin. **260/11**

Kātibī[8329] [beyt]

yine gördük seni ey cām-ı muṣaffā sālime
meclisüŋ revnaḳısuŋ dünyāda ***art eksilme***

8516. Allah'a istinat ėt, ḳula değil. **260/12**

8517. Allah'tan iste, her şeyi vėren Allah'tır. **260/13**

8518. Allah, istediğine vėrir. **260/14**

8519. Allah'adır istinadım ancaḳ, nev-i beşeriŋ kemali yoḳtur. **260/15**

Nāmıḳ Kemāl[8330] [*Namık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri* Gazeller 273] [beyt[8331]]

8520. Allah'a istinat ėtmek gerek. **260/16**

8521. Allah; aşıŋa bereket, başıŋa sağlıḳ vėrsin. **260/17**

Eski Türkçe lisanlardan numunedir.

Kıpçakça dua

Allāh'ım aşdur ṭaşdur
bereket bersin aşıŋa
devlet ḳonsın başıŋa
budana day corġalap
Ḫıżır gelsin ḳarşıŋa

8329 Yazmada: *Kātibī, Brusalı*.

8330 Yazmada: *Kemāl*.

8331 GÖÇGÜN, Ö.: *Namık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*: Gzeller: Allâh'adıt i'timâdım ancak / nev-i beşerin Kemâl'i yokdur: 273.

amurġanıŋ cay bolsın
ṭuruşḳanıŋ ol bolsın
cavrende ḫāk bolsın
cav ḳayṭarġan emīrler bolsın
li-llāhi 'l-fātiḥa

8522. Allah; aşıŋı, işiŋi rast getirsin. **260/18**

8523. Allah, eşten dosttan ayırmasın. **260/19**

8524. Allah, eşi dostu eksik ėtmesin. **260/20**

8525. Allah'tan isterseŋ çoḳ iste. **260/21**

8526. Allah'a ısmarladığı[8332]; bastı, çıḳtı gitti. **260/22**

8527. Allah'a ısmarladığı, çekti gitti. **260/23**

8528. "Allah'a ısmarladıḳ." bile dėmedi. **260/24**

8529. Allah'ıŋ ihsanına çoḳ şükür! **260/25**

8530. Allah'ıŋ ihsanını kimse kimseden menėdemez. **260/26**

8531. Allah, iḫtiyarlıḳta yoksulluḳ göstermesin. **260/27**

8532. Allah adıyla başlayalım her söze. **260/28**

Mevzundur.

[Süleymān Çelebī *Vesīletü 'n-Necāt* 46, 1] [mışrā'[8333]]

8533. Allah adını ḳoma[8334] dilinden müdâm. **260/29**

Mevzundur.

[Süleymān Çelebī *Vesīletü 'n-Necāt* 46, 4] [mışrā'[8335]]

8534. Allah adıyladır her işin öŋü, hergiz[8336] ebter[8337] olmaya onuŋ[8338] soŋu. **260/30**

Mevzundur.

8332 Yazmada *ısmarla-* kelimesi iki farklı imla ile (اصمارلامق, اصمارلمق) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ışmarlamaḳ (اصمارلامق): 130[b]; ışmarlamaḳ (اصمارلمق): 130[b].

8333 Süleyman Çelebi: *Mevlid (Vesîletü'n-Necât)*: Allah adın zikredelim evvelâ / vâcip odur cümle işte her kula: 46, 1.

8334 CLAUSON: *EDPT*: kō-: 578[b]; kōḏ-: 595[b]. TDK: *TTS*: komak (koymak): Bırakmak, terk etmek, vazetmek.: IV, 2619. TDK: *DS*: komak: Koyuvermek, bırakmak.: XII, 4564[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳomaḳ yā-ḫ[v]ud ḳoymaḳ: Bırakmaḳ, terk ėtmek.: II, 1114[a].

8335 Süleyman Çelebi: *Mevlid (Vesîletü'n-Necât)*: her nefeste Allâh adın de müdâm / Allâh adiyle olur her iş tamâm: 46, 4.

8336 STEINGASS: *CP-ED*: hargiz: 1496[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: hargiz: Hēç vaḳt, hēç zamān ve ḳaṭ'[an] ma'nāsınadur ve hemīşe ve muttaṣıl ve ebedī ma'nāsınadur.: 833.

8337 ATAY: *A-TBL*: abtar: Kesik; kuyruğu kesik; sonu gelmeyen, çoluk çocuğu olmayan, zürriyetsiz; pek fakir; hayrı, iyiliği kalmamaış iş, nesne.: 1, 91[a].

8338 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltiṣāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

Süleymān Çelebī[8339] *Vesīletü 'n-Necāt*[8340] [46, 3] [beyt]

Allāh adı olsa her işiŋ öŋi
hergiz ebter olmaya anıŋ ṣoŋı

8535. Allah, ecel vėrse iman vėrsin. **260/31**

8536. Allah, ecrini vėrsin, gelirini kesmesin. **260/32**

Yaḥyā Naẓīm[8341] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ-i Muḫtelife[8342] [I, 139] [beyt]

tekyede bu kār-ı ḫayrı ėtdi icrā ecrini
iki 'ālemde vėre aŋa Ḫudā-yı Müste'ān

8537. Allah ile ḳulu arasına girilmez, ḳadın ile erkek (ḳoca) arasına da girilmez. **260/33**

8538. Allah a'lem, ben bilmem. **261/01**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i āmīziş-i ḳayd-ı iksīr 300, 40b, 1494; 1495] naẓm

hele ben bildigüm[8343] *ey cān-ı pider*
'ilm-i iksīrde ancaḳ bu ḳadar

daḫı a'lem var ėse ben bilmem
o da a'lem degil Allāh a'lem

8539. Allahu a'lem bi 's-sevap. [=Allah doğrusunu en iyi bilendir.] **261/02**

8540. Allahu a'lem bi 's-sevap ve bi-muradih. [=Allah doğrusunu ve istenileni en iyi bilendir.] **261/03**

8541. Allahualem öyle olmaḳ gerek. **261/04**

8542. Allahualem, lisan-ı gaybdır. **261/05**

'Allah bilir, ben bilmem.' dėmektir.

Nef'ī [*Dīvān* 345, 48, 5[8344]] beyt

dėnilmez ḫüsn-i ta'bīr-i beyānı
lisānü 'l-ġaybdur Allāhu a'lem

8543. Allah'a ağla, Allah'a yalvar. **261/06**

8544. Allah, ağlayanı da görür ağlatanı da görür. **261/07**

8545. Allah, iftiradan saḳlasın. **261/08**

Muḥibbī *Dīvān* [621, 2101, 5] [beyt[8345]]

Muḥibbī dėmişler cāna ḳıymaz
İlāhī ṣaḳla anı iftirādan

8339 Yazmada: *Süleymān Dede*.

8340 Yazmada: *Mevlūd-i Nebī*.

8341 Yazmada: *Naẓīmī*.

8342 Yazmada: *tārīḫ*.

8343 Yazmada: *bildügüm*.

8344 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: a'lem: [ḳısm-ı evvel,] 133ª.

8345 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: Muḥibbī dimişler cāna ḳıymaz / İlāhi ṣaḳla anı iftirādan: 621, 2101, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: Muhibbî dimişler cana kıymaz / İlâhî sakla ânı iftirâdan: 2, 342, 592, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: Muḥibbī'ye dimişler cāna ḳıymaz / İlāhī ṣaḳla anı iftirādan: 2, 1281, 2520, 5.

8546. Allah; afat[8346] söz, afat gözden saḳlasın. **261/09**

8547. Allah; afat ölüm, afat ḫastalıḳ vėrmesin. **261/10**

8548. Allah, afattan saḳlasın. **261/11**

8549. Allah; afat-ı semaviye ve arziyeden masun eylesin. **261/12**

8550. Allah, efendilik nasip ėtsin. **261/13**

8551. Allah; aḳrandan[8347], emsalden utandırmasın. **261/14**

8552. Allah; aḳrana değil, aḳrabaya bile muhtaç ėtmesin. **261/15**

8553. Allahuekber kebiran [=Allah, en büyüktür.]. **261/16**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8348] 332

Ḥattā gürūh^{en} *gürūh leşker-i pür-şükūhini ḫużūrına getürdüp "Benüm etmegüm yeyüp müstaḳīm ḳullarum olan cenge yürüsün*[8349]*." deyüp istimālet vėrünce "**Allāhuekber kebīr***^{an}*" ḳırḳ biŋ miḳdārı 'asker bir uġurdan hücūm ėdüp ve ṭoplara*[8350] *daḫı ātiş vėrülüp emvāc-ı fiten ṣarṣar-ı ḳahr ile coşa*[8351] *geldi.* ilā āḫirihi[8352]…

8554. Allah, eksikliğini göstermesin. **261/17**

8555. Allah, eksik ėtmesin. **261/18**

8556. Allah, oŋa[8353] mal vėrsin de fırsat vėrmesin (ḳaşınacaḳ tırnaḳ vėrmesin). **261/19**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8354]]

8557. Allah'ı aŋan, işini bilip sıdḳ göŋülle iş gören aç ḳalmaz. **261/20**

8558. Allahî; 'Allah adamı[8355], arif-i billah, veliyullah' dėmektir. **262/01**

8346 Arapça 'bela' manasındaki *āfat*'in cemi olup 'acip' manasında da müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aft: Dāhiye ve āfete dėnür ve 'aceb ya'nī 'acīb ma'nāsına ismdür. Ġarībdür, ki Farsīde hemzeniŋ meddiyle *āfet*, dāhiye ve eftid, 'aceb ve 'acīb ma'nāsınadur.: I, 290; al-āfat: Belāya dėnür, 'āhet ma'nāsına, 'alā-ḳavl$_{in}$ işābet eyledigi nesneyi tebāh ve ifsād ėden 'ārıżaya dėnür, cem'i *āfāt* gelür.: II, 729.

8347 Yazmada: *aḳrān*.

8348 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

8349 Yazmada: *buyursun*.

8350 Yazmada: *ṣoblara*.

8351 Yazmada: *çoşa*.

8352 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155^{c}. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20^{a}; ilā: 1, 64^{b}.

8353 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1^{a}; ol: 123^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. "O" żamīr-i ġā'ib ve ism-i işāretiniŋ mef'ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarüret-i vezn içün "اڭا *(aŋa)*" ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46^{a}.

8354 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, aŋa māl vėrsün de furṣat vėrmesün (ḳaşınacaḳ ṭırnaḳ vėrmesün).: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8355 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51^{b}; adam: 51^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25^{b}. TDK: *TS*: adam: 24^{b}; âdem: 28^{b}. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī*[8356] 111[b]

***Allāh**: ['A.] Seyyid Şerīf*[8357] *şöyle ta'rīf eder: "Bir 'alemdür, ki kāffe-yi Esmā-yı Ḥüsnā'nıŋ ma'anīsini cāmi' olmaḳ ṣūretiyle ilāh-i ḥaḳḳa delālet eyler.*[8358]*" Biz de kemāl-i 'acz ile dėriz ki:*

[Mu'allim Nācī *Ātiş-pāre* Tevḥīd 125, 6] [naẓm]

ta'rīfine gitmemekdür evlā
ta'rīfe gelir mi hėç Mevlā

Allāh nedür dėyünce ġāfil
Allāh deyüp ḫamūş olur dil

Müsteṯnā olaraḳ lām'ı tefḫīm olunur. Īrān şu'arāsı "māh, meh" ḳā'idesini bunda daḫı icrā ile lām'ıŋ[8359] *ḳaṣrını tecvīz ėtmişlerdür:*

Cāmī [beyt]

zad ba-cahān navbat-i şāhanşahī
kavkaba-yi faḳr-i 'abīdu'llāhī

Ḥaḳḳ-ı tecvīz seliḳa-yı şā'irāneniŋ olmaḳ üzere bu ṣūret bizde daḫı ḳabūl olunmışdur:

Nedīm [*Dīvān* 345, 105, 5] [beyt]

mū-be-mū diḳḳatler ėtdüm ḳıl ḳadar farḳ ėtmedüm
ḳaşlaruŋ bi'llah begüm dūşuŋdaki semmūrdan

Lafẓa-yı celāluh ba'ẕan ta'accüb ve taḫayyür mevḳi'inde īrād olunur:

[Mu'allim Nācī *Ātiş-pāre* Kebūter 132, 34] [beyt]

ṣabbāġına[8360] *ṣad hezār taḥsīn*
Allāh! nedür bu nūr-i renġīn

Bu maḳamda ekṯeriyyā tekrār ėdilir:

[Mu'allim Nācī *Ātiş-pāre* Feryād 149, 1] [beyt]

ṭurmaz ne yanarsın Allāh Allāh
yandım seni şu'le-bār ėdenden

---

kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

8356 Yazmada *Luġat-i Nācī* ifadesi bu alıntının hem başında hem sonunda yer almaktadır.

8357 Ebü 'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî [ö. 816/1413]: Arap dili, kelam ve fıkıh âlimi. Geniş bilgi için bk. GÜMÜŞ, S.: "Cürcânî, Seyyid Şerîf", *DİA*: 8, 134[b]-136[c].

8358 al-CURCĀNĪ: *at-Ta'rīfāt*: Allāh: 18.

8359 Yazmada bu metnin devamı bir sonraki (iki yüz altmış üçüncü) sayfanın üst kısmında ilgili alıntının karşısına yazılmış.

8360 Yazmada: *ṣabbāġ: boyacı*.

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī* 111[b]

***Allāhī**: ['A. F.] Allāh ādemi, 'ārif-i bi'llāh, veliyu'llāh: "Ėtdigiŋ bi'llāh Allāhīlere ḫayret vėrür."*

8559. Allahuekber azam ve kebiran [=Allah; en büyüktür, en yücedir.]. **262/02**

lā ilāha illā'llāh, Muḥammad[un] rasūlu'llāh[8361]

[=Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed, Allah'ın resulüdür.]

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8362] 501[8363]

Vezīr-i nuṣret-şi'ār Meḥmed Paşa'nuŋ ılġār ile gelüp ėrdigünden düşmen ḫāk-sār ḫaber-dār olduḳlarunda ḳal'a cenginden el çeküp 'askerinüŋ eṭrāfına ḫandaḳlar ḳazup ve 'arabaların öŋlerüne dizüp ḳal'a-yı āhenīne döndirüp bir metīn isṭabur ḳurdılar. Zümre-yi melā'īn ziyāde vefret ve nihāyetde ketret üzre olmaġın iki bölünüp bir bölügi ḳal'a cengine meşġūl ve bir fırḳası 'asker-i İslām ile ḍarb u ḫarb emründe sa'y ve diḳḳatlerin mebḏūl etnāsında ėken mābeynleründe bir ḫaber şāyi' oldı, ki sa'ādetlü Pād-şāh[8364]*-i heft-kişver-i 'ale 's-seḥer 'asker-i nuṣret-eterle gelüp ėrüşmeleri muḳarrerdür denilicek (**Allāhu ekber**) ol gėce 'adū-yı bī-dīn isṭaburların bıraġup Ṭuna yalısındaki gemilerine*[8365] *cān atup ve cemī' māmelekleründen geçüp firārı iḫtiyār ėtdükleri*[8366]*...* ilā āḫirihi[8367]…

Muḥibbī *Dīvān* [310, 955, 3] beyt[8368]

ḳaşuŋ miḥrābına ḳāmet getürdüm
*görüp yüzüŋ dėdüm **Allāhu ekber***

8560. Allahuekber-bang-i Muhammedî ile cihan doldu. **262/03**

8561. Allah ikramı ḳul ikramına beŋzemez. **262/04**

8562. Allah'a, Allah ėlçisine[8369] asi olmamaḳ gerek. **262/05**

8361 Kelime-yi Tevhid'in aslı, "lā ilāha illā'llāh, Muḥammad[un] rasūlu'llāh" cümlelerinden ibaret olup 'Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed, Allah'ın resulüdür.' şeklinde Türkçeye çevrilir. Kelime-yi Tevhid, inanç esaslarının ve dolayısıyla dinin özünü oluşturan iki temel üzerine kurulmuştur. Bunların ilki Allah'ın yüceliğini ve birliğini, ikincisi de O'nun insanlarla münasebetini sağlayan nübüvveti vurgulamaktadır. … Tevhid inancı, hak dinin temelini teşkil eder. İslam dinine girmek isteyen kimsenin yapması gereken ilk şey, Kelime-yi Tevhid'i içtenlikle benimsemesidir. Geniş bilgi için bk. KELPETİN-ARPAGUŞ, H.: "Kelime-i Tevhid", *DİA*: 25, 214[a]-215[b].

8362 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

8363 Yazmada: *502*.

8364 Yazmada: *pād-şā*.

8365 gemilerine: Yazmada yok.

8366 Yazmada: *ėtdiler*.

8367 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

8368 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ḳaşuŋ miḥrābına ḳāmet getürdüm / görüp yüzüŋ didüm Allāhuekber: 310, 955, 3.

8369 Yazmada: *elçisine*. Yazmada *elçi* kelimesi, *elçi* ve *ėlçi/ilçi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Aslı Moğolca olan bu kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. LESSING: *M-TS*: elçi(n): 389[a]. Zemahşerî: *Mukaddimetü 'l-Edeb - Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*: elçi: 196[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: elçi: I, 384; ilçi: I, 605. CLAUSON: *EDPT*: ėlçi: 129[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: elçi: I, 155[b]; ilçi: I, 247[a]. REDHOUSE: *TaEL*: elçi: 184[b]; ėlçi: 304[a]. TDK: *DS*: elçi, ėlçi:

8563. "Allah Allah…" dėmeyince müminiŋ işi yürümez. **262/06**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8370] 502

Budin'iŋ kelīsāları ṣūret-i aṣnāmdan taṭhīr ḳılınup ḳanādīl ve maḥfil ve minber ile ārāste ve imām ve ḫaṭīb ve mü'eḏḏinān ve 'aşr-ḫᵛānlar ile pīrāste olunduḳda hemān ol cum'asında pād-şāh-ı memālik-sitān ve vüzerā-yı ḏī-şān ve 'āmme-yi erkān ve kāffe-yi ehl-i īmān Budin'üŋ kenīse-yi kebīresinde iḥyā-yı dīn-i Aḥmedī ve icrā-yı şer'-i Muḥammedī içün ṣalāt-ı cum'ayı edā ėdüp du'ā vü ṯenā maḥallinde ġuzāt-ı ẓafer-reh-ber yer yer ***Allāh Allāh*** *ile gül-bānglar çeküp zemīn ü āsmāna velveleler ṣaldılar.*

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8371] 570

'Ākıbet kendüsi cür'et ü iḳdām-ı tāmm ėdüp bir semti āsān ve dögülmesi cesbān maḥallden ṭoplar ḳurdırup ṭoplaruŋ yanından ayrılmayup bi 'ḏ-ḏāt üzerine ṭurup yedi sekiz günüŋ içinde ol ḥiṣār-ı metīn ü müstaḥkem tesḫīre geldükde hemān ġuzāt-ı Müslimīn ve gürūh-i muvaḥḥidīn ***Allāh Allāh*** *içine ḳoyulup maḥṣūr olan melā'īn ü ḫāsirīnden on biŋ miḳdārı düşmen*[8372]*-i dozaḫ-ḳarārı ṭu'me-yi şemşēr-i ātiş-bār ėtdiler.* ilā āḫirihi[8373]…

8564. Allah, günahkârları tecziyeye ḳâdirdir; ihmal ėtmez, imhal ėder. **262/07**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

8565. "Allah, Allah…" diyelim, sancaḳ-ı şahı çekelim; yürüyüp her yaŋadan[8374] Şarḳ'a[8375] sipahı[8376] çekelim. **262/08**

Muḥibbī [*Dīvān* 562, 1890, 2] [beyt[8377]]

8566. Allah Allah; kâm alan kimdir, mihnet çeken kimdir! **262/09**

Fużūlī [*Dīvān* 157, XXXIII, 5] beyt

cevri göŋlümdür çeken gözdür gören ruḫsāruŋı[8378]
Allāh Allāh kām alan kimdür çeken kimdür te'ab

8567. Allah Allah; söyleyen kimdir, söyleten kimdir! **262/10**

8568. Allah Allah, ne durmaz yanar yaḳılırsın; iş varacağına varır! **262/11**

V, 1706[a]; ilçi: VII, 2518[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėlci: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elçi: 72[a]; ilçi: 109[a].

8370 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur.*

8371 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden.*

8372 Yazmada: *düşman (دوشمن). Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *düşmen (دشمن).*

8373 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

8374 TDK: *TTS*: yaŋa: Taraf, tarafa, tarafta, taraftan, tarafına.: VI, 4264. AYVERDİ: *MBTS*: yana: Taraf, yön, cihet.: 1332[c].

8375 *Şark* kelimesi, burada İran için kullanılmış. bk. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: 562, 1890, 1.

8376 Aslı Farsça olan *sipāh* kelimesi, 'asker, ordu' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: sipāh: 651[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sipāh: I, 707[a].

8377 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: Allāh Allāh diyelüm sancaḳ-ı şāhi çekelüm / yüriyüp her yaŋeden Şarḳa sipāhı çekelüm: 562, 1890, 1.

8378 Yazmada: *ruḫsārıŋı.*

Mu‘allim Nācī [*Ātiş-pāre* Feryād 149, 1] naẓm[8379]

volḳan mısın ey dil-i hevā-ḫᵛāh
ātiş-kede oldı sīne senden
ṭurmaz**[8380] **ne**[8381] **yanarsın Allāh Allāh
yandım seni şu‘le-bār ėdenden

8569. Allah Allah, ben saŋa dėmedim mi sözümü diŋle! **262/12**

8570. Allah, layığını[8382] vėrsin. **262/13**

8571. Allah Allah, ne acayip adam imiş! **262/14**

8572. Allah Allah, ne güzel olmuşsun! **262/15**

Revānī beyt

güzelüm serv-ḳāmet olmışsın
Allāh Allāh ne āfet olmışsın

8573. Allah’ıŋ öldürmediğini ḳul öldüremez, meğerki emrihaḳ ve ecel-i muḳadder meleği gelmiş almış ola; Ḫüda’nıŋ vėrdiğini kimse vėremez, meğerki cenab-ı Rahmanü ’r-Rahîm vėrmiş, vėr dėmiş ola. **262/16**

8574. Allah, imdatçımız[8383] olsun. **263/01**

8575. Allah, imdat ėde. **263/02**

8576. Allah, imdat eyleye alta gidenlere. **263/03**

8577. Allah, imdat eyleye fırtınaya[8384] tutulanlara. **263/04**

8578. Allah, imdat da ėder imhal de ėder; ancaḳ ihmal ėtmez. **263/05**

8579. Allah; imhal ėder, ihmal ėtmez. **263/06**

8379 Yazmada: *beyt*.

8380 Yazmada: *durmaz*.

8381 ne: Yazmada yok.

8382 Yazmada: *lāyıġını, lāyıḳını*.

8383 Aslı Arapça olan *imdād* kelimesi; ‘mühlet vermek, başkası eliyle yardım etmek’ manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-imdād: Bir ādeme bir nesne żımnında mühlet vėrmek… Bir kimseye bir ādem ġayri kimse ta‘yīni ile yardım eylemek… Ba‘żılar ‘indinde ṯülāṯīden olan *madd* māddesi şerr ve mekrūhda ve *imdād* māddesi ḫayr ve maḥbūbda isti‘māl olunur.: I, 690. Benzer kelimelerdeki anlam farklılıklarına dikkat edilmelidir; zira ‘mühlet vermek, başkası eliyle yardım etmek’ manalarındaki *imdād* kelimesine anlamca yakın olan ve her üçü de Arapça olan bu kelimelerden *naṣr* ‘bir âdemi bir nesneden kurtarmak suretiyle ona yardım etmek’ manasında iken *ẓahr* ‘bir kimseye arka çıkmak suretiyle yardım etmek’ manasında, *madd* ise ‘bir âdeme hayatını uzatacak mahiyette yardım etmek’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-madd: I, 689; al-imdād: I, 690; aẓ-ẓahr: II, 15; an-naṣr: II, 123; al-‘avn: III, 673. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *İ‘âne* ile *nusret* arasındaki fark: 275.

8384 Yazmada: *fortunaya/furtunaya (فورتنه یه)*. Aslı Latince *fortūna* olan bu kelime, yazmada *fırtına (فرتنه)*, *fortuna/furtuna (فورتنه)* ve *forṭuna/furṭuna (فورطنه)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: fortūna: 773[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: fortuna, forṭuna: II, 3556. REDHOUSE: *TaEL*: furtuna (فرتونه): 1373[b]; furṭuna (فرطونه): 1376[b]; furtuna (فورتنه): 1400[a]; furṭuna (فورطنه): 1400[a]. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: fırṭuna (فرطونه): II, 990[a]; furṭuna (فورطنه): II, 1007[c]. TDK: *DS*: furtuna: V, 1880[a]. TIETZE: *TvETTL F-J*: fortuna/furtuna: II, 79[b]. NİŞANYAN: *NS*: fırtına: 258[a].

[ALLĀH *Ḳur'ān* 14. Sūratu İbrahim 42[8385]]

[al-Buḫārī *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaḥīḥ* 65. Kitābu 't-Tafsīr 11. Sūratu Hūd, 161. bāb, 206. ḥadīṯ; al-Muslim *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaḥīḥ* 45. Birr, 15. bāb, 61. ḥadīṯ] [ḥadīṯ]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 60[8386]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8387]]

8580. Allah, imdat ėde top çeken beygirlere[8388]. **263/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 60[8389]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8390]]

8581. Allah'tan imdat umarım, iki gözüm yumarım, el ḳaldırıp ağlarım, elbet mağfiret ėder Allah. **263/08**

Mevzundur.

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

8582. Allah'tan ümidini kesme; zira Cenabıallah "Gafuru 'r-Rahîm[8391], erhamu 'r-Râhimîn[8392]"dir. **263/09**

8385 Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Allah onları ancak gözlerin dehşetle bakakalacağı bir güne erteliyor. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 14. Sūratu İbrahim 42.

8386 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Allāh, imhāl ėder; ihmāl ėtmez.: 60.

8387 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, imhāl ėder; ihmāl ėtmez.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8388 Yazmada: *bār-gīrlere*. Kelimenin aslı Farsça *bār-gīr*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 142[b]. Osmanlı Türkçesinde 'iğdiş edilmiş yük, binek atı' manasında kullanılan bu kelimenin *bār-gīr* ve *beygir* olmak üzere iki faklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: bār-gīr: I, 262[a]; beygir: Enenmiş at, igdīş, feres, esb: Binek, yük, araba, bostān, degirmen, saḳḳā beygiri.: I, 332[a].

8389 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Allāh, imdād eylesün ṭop çeken bār-gīrlere.: 60.

8390 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, imdād ėtsün ṭop çeken bār-gīrlere.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8391 Ġafūru 'r-Raḥīm: "Çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." mealindeki bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'de pek çok ayette geçmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 2. Sūratu 'l-Baḳara 173, 182, 192, 199, 218, 226; 3. Sūratu Āli 'İmrān 31, 89, 129; 4. Sūratu 'n-Nīsā 23, 25, 96, 100, 106, 110, 129, 152; 5. Sūratu 'l-Mā'ida 3, 34, 39, 74, 98; 6. Sūratu 'l-An'ām 54, 165; 7. Sūratu 'l-A'rāf 153, 167; 8. Sūratu 'l-Anfāl 69, 70; 9. Sūratu 't-Tavba 5, 27, 91, 99, 102; 10. Sūratu Yūnus 107; 11. Sūratu Hūd 41, 12. Sūratu Yūsuf 53, 98; 14. Sūratu İbrāhīm 36; 15. Sūratu 'l-Ḥicr 49; 16. Sūratu 'n-Naḥl 18, 110, 115, 119; 24. Sūratu 'n-Nūr 5, 22; 25. Sūratu 'l-Furḳān 6, 70; 28. Sūratu 'l-Ḳaṣaṣ 16; 33. Sūratu 'l-Aḥzāb 24, 50, 59, 73; 34. Sūratu Saba' 2 [Raḥīmu 'l-Ġafūr]; 39. Sūratu 'z-Zumar 53; 42. Sūratu 'ş-Şūrā 5; 46. Sūratu 'l-Aḥḳāf 8; 48. Sūratu 'l-Fatḥ 14; 49. Sūratu 'l-Ḥucurāt 5, 14; 57. Sūratu 'l-Ḥadīd 28; 58. Sūratu 'l-Mucādala 12; 60. Sūratu 'l-Mumtaḥina 12; 64. Sūratu 't-Taġābun 14; 66. Sūratu 't-Taḥrīm 1;73. Sūratu 'l-Muzzammil 20.

8392 arḥamu 'r-Rāḥimīn: "Merhametlilerin en merhametlisidir." mealindeki bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'den alınmıştır. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 12. Sūratu Yūsuf 64; 21. Sūratu 'l-Anbiyā 83.

8583. Allah'tan ümit kesilmez, "*lā-taḳnaṭū min raḥmati'llāh* [=Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.][8393]" buyurulmuştur[8394]. **263/10**

[Ṣūfī Allāh-yār] *Tebātü 'l-'Ācizīn*[8395] [Der-beyān-i efḍaliyyet-i Resūl-i Ekrem 55] [beyt]

ġaraz üzme[8396] umēd ey ṭālib-i rāh
dėdi "lā-taḳnaṭū min raḥmati'llāh[8397]"

ötülmes çerel şerrüŋ ey merd sālik
öter luṭf eylese mā-dūn ḏālik

'Alī İbn Ebī Ṭālib[8398]

yā ṣāḥibu 'ḏ-ḏanb lā-taḳnaṭunna
fa-anna'llāha ra'uf[un] ra'uf
va-lā-tarḥilan bi-lā-'arrat[in]
fa-anna 'ṭ-ṭarīḳa maḫūf[un] maḫūf

meali

ey günāh-kār ***Allāh'dan ḳat'-ı umēd ėtme***
zīrā cenāb-ı Allāh Raḥīm'dür Raḥīm
ve levāzım ve mühimmātıŋ olmaḳsızın riḥlet ėtme
çūn-ki ṭarīḳ ḳorḳulıdur ḳorḳulı

8584. Allah, ümitsizden vėrir. **263/11**

8585. "Allah'a emanet ol." bile dėmedi. **263/12**

8586. Allah emanetine ḫıyanet olmaz. **263/13**

8587. Allah'a emanet, Allah'a minnet… **263/14**

8588. Allah'a emanet, saŋa emanet. **263/15**

8589. Allah'a emanet ėt. **263/16**

8590. Allah'a emanet… **263/17**

8591. Allah, imdat ėde top çeken erlere (vezirlere). **263/18**

[İbrāhīm Peçevī] *Tārīḫ-i Peçevī*[8399] [cild-i ṯānī] 218

Ḥattā ṭopları daḫı ṣudan palamarların uzadup çekmekle geçürdiler. Anda gördük ṭob çekilürken ṣu üzerine çıḳup tekerleklerinüŋ birer miḳdārı ṣudan ṭaşra ẓāhir ėken yeldi geçti; ya'nī batup tekerlekleri ṣu dibinde olan ḫāk üzre[8400] ṭutmaġla geçmedi. Merhūm vezīr-i a'ẓam Murād Paşa ol zamaŋ Diyār-ı Bekr beglerbegisi ėdi, Öḏün

---

8393 "De ki: 'Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.'" mealindeki ayetin "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin." mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 39. Sūratu 'z-Zumar 53.

8394 Yazmada: *buyurılmışdur*. Ş. Sāmī: *ḲT*: buyurılmaḳ: I, 335[c]. TDK: *TTS*: buyurulmak: I, 733.

8395 Yazmada: *Çaġatayca Tebātü 'l-'Ācizīn nām eterden*.

8396 Yazmada: *üzme: kesme*.

8397 "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.". ALLĀH: *Ḳur'ān*: 39. Sūratu 'z-Zumar 53.

8398 Yazmada: *ḳāl-i Ḥażret-i 'Alī kerrema'llāhu vecheh ve raḍiya'llāhu 'anh*.

8399 Yazmada: *Peçevī Tārīḫi'nden Bedun muḥāṣarasından bir fıḳradur*.

8400 üzre: Yazmada yok.

Efendi merḥūm ki efendimüz Paşa merḥūmuŋ[8401] *kātib-i dīvānı bir Müselmān ve dīn-dār ādem ėdi; ikisi bir boyunduruġa girüp ṭob çekerlerdi ve Ṣūfī Sinān Paşa ki vezāret ile Anaṭolı beglerbegisi ve Ḥaleb beglerbegisi Maḥmūd Paşa ikisi anlar bir boyunduruġa girdi. Evḏen Efendi merḥūm: "Bunı tārīḫe ḳoyuŋ ve levḥ-i dile yazup nişanlayuŋ, ki sa'ādetlü pād-şāhımızuŋ iki vezīri ve bir beglerbegisi boyunduruġa girüp ṭob çekerler, ṭūl müddet ile unudulmasuŋ." dėdi.*

8592. Allah'ıŋ emri, Peygamber'iŋ ḳavliyle… **263/19**

8593. Allah'ıŋ emrine itaat ėtmek, ḳader ve ḳısmete ḳanaatle razı olmaḳ, vazifesine say u gayretle ḫizmet[8402] eylemek gerektir; zira insanlar vazife içinde vazifelerle mükelleftir. **263/20**

8594. Allah, anadan babadan ayırmasın. **263/21**

8595. Allah, anasına babasına bağışlasın. **263/22**

8596. Allah, insanı hâkime, hekime[8403] muhtaç ėtmesin; hâkimsiz, hekimsiz[8404] yere de düşürmesin. **263/23**

8597. "Allah'ıŋ enam ve ihsanına çoḳ şükürler olsun." dėmek de bir nevi ibadettir. **263/24**

8598. Allah'ıŋ öldürmediğini kimse öldüremez. **263/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 62]

8599. Allah, övünmüş[8405] de yaratmış. **263/26**

8600. Allah, övüp[8406] yaratmış. **263/27**

Yaḥyā Naẓīm[8407] [*Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* Ḳıṭa'āt-ı Mürettebe V, 484] ḳıṭ'a

ey ḏerre-yi mihr-i ḥüsni ḫ'ur-şēd ile māh
ḥayrān-ı cemāl-i pāki dervēş ile şāh
vaṣfuŋ n'ola cān u dilden eylerse Naẓīm
ḥaḳḳā ki ***seni ögüp yaratmış Allāh***

8601. Allah oŋara. **263/28**

8401 *Paşa merḥūmuŋ*: Yazmada: *merḥūm Meḥmed Paşa'nıŋ*.

8402 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*'tır. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

8403 Yazmada: *hekīme*. Kelimenin aslı Arapça *ḥakīm*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 401[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḥakīm* hem de *hekīm* imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556[a]; hekīm: "ḥakīm"den ġalaṭ iltizāmı.: II, 1509[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

8404 Yazmada: *hekīmsiz*. Kelimenin aslı Arapça *ḥakīm*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 401[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556[a]; hekīm: "ḥakīm"den ġalaṭ iltizāmı.: II, 1509[a].

8405 Yazmada: *ögünmiş*. CLAUSON: *EDPT*: [1]ögün-: 100[a]; ögün-: 110[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ögenmek: 263[b]; ögünmek: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övenmek (اوكنمك): 1. Kendi kendini medḥ, temeddüḥ ėtmek. 2. Tefāḫür ėtmek, müfteḫir olmaḳ.: I, 216[c]; övmek (اوكمك): Medḥ, ṯenā, sitāyiş ėtmek; iyiligini der-miyān ėderek ta'rīf ve tavṣīf ėtmek.: I, 216[b]. TDK: *DS*: öğünmek: Sevinmek.: XII, 4622[b]. Bu kelimeyi *oğunan* diye okumak da mümkündür. TDK: *DS*: oğunmak: Övünmek.: IX, 3270[b].

8406 Yazmada: *ögüp*. CLAUSON: *EDPT*: [1]ögün-: 100[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övmek (اوكمك): Medḥ, ṯenā, sitāyiş ėtmek; iyiligini der-miyān ėderek ta'rīf ve tavṣīf ėtmek.: I, 216[b].

8407 Yazmada: *Naẓīmī*.

Yaḥyā Naẓīm[8408] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭaʻāt-ı Mürettebe V, 476] noḳṭasız ḳıṭʻa

sevdā-ger[8409] *dil ki reh-rev-i sevdādur*
hemvāre heves-kār u hevā-yı kālādur
derd olsa aŋa revādur ism-i dil-dār
Allāh oŋara *müdāvim esmādur*

8602. Allah, öylesine ḳaşınacaḳ tırnaḳ vėrmesin. **263/29**

8603. Allah; insanıŋ evvela aḳlını, saniyen malını, salisen canını alır. **264/01**

8604. Allah, "Ah!" diyeniŋ ahını yerde bıraḳmaz. **264/02**

8605. Allah, "Ah!" diyeniŋ de ḳalbini[8410] bilir dėmeyeniŋ de. **264/03**

8606. Allah; ihmal ėtmez, imhal ėder. **264/04**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 14. Sūratu İbrahim 42[8411]]

[al-Buḫārī *al-Cāmiʻu 'ṣ-Ṣaḥīḥ* 65. Kitābu 't-Tafsīr 11. Sūratu Hūd, 161. bāb, 206. ḥadīṯ; al-Muslim *al-Cāmiʻu 'ṣ-Ṣaḥīḥ* 45. Birr, 15. bāb, 61. ḥadīṯ] [ḥadīṯ]

8607. Allah, ihmalci ḳulunu sevmez. **264/05**

8608. Allah, ihanet ėdeni sevmez. **264/06**

8609. Allah, ehlidili yarlıgar[8412]. **264/07**

8610. "Allah için söyle!" diyene ḳarşı yalan söylenmez. **264/08**

8611. Allah, insanıŋ ḳalbine göre vėrir. **264/09**

8612. Allah, insanıŋ ḳalbine baḳar, ḳalbindekini bilir. **264/10**

8613. "Allah için…" diyen menolunmaz. **264/11**

8614. Allah için söyle, Allah için diŋle. **264/12**

8615. Allah için ey mehliḳa lütfėt mürüvvet eyle gel. **264/13**

Nefʻī mıṣrāʻ

8616. Allah için güçlük yoḳtur. **264/14**

8617. Allah için iş görür adam gerek. **264/15**

8618. Allah için iş görür adamdır. **264/16**

8619. Allah'ıŋ işine ḳarışılmaz. **264/17**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 21. Sūratu 'l-Anbiyā 23] [āyet]

lā-yus'alu ʻammā yafʻal

8408 Yazmada: *Naẓīmī*.

8409 Yazmada: *sevdā eger*.

8410 de ḳalbini: Yazmada *ḳalbini de*.

8411 Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Allah onları ancak gözlerin dehşetle bakakalacağı bir güne erteliyor. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 14. Sūratu İbrahim 42.

8412 Yazmada: *yarlıġar*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968ª. MENINSKI: *Thesaurus…*: yarlıġamaḳ: III, 5538. TDK: *TTS*: yarlıgamak: Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak.: VI, 4352. REDHOUSE: *TaEL*: yarılġamaḳ: 2183ª. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187ª. TDK: *TS*: yarlıgamak: 2541ª.

[=O, yaptığından mesul olmaz.]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 62]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8413]]

8620. Allah işini bilir. **264/18**

8621. Allah, ėle[8414] (ėllere) muhtaç ėtmesin. **264/19**

8622. Allah, ėl eline muhtaç ėtmesin. **264/20**

8623. Allah; ėl eline, ėl ekmeğine[8415] muhtaç ėtmesin. **264/21**

8624. Allah, ėl ḳapısına muhtaç ėtmesin. **264/22**

8625. Allah, ėl ḳapısına el uzattırmasın[8416]. **264/23**

8626. Allah, ėl eline düşürmesin. **264/24**

8627. Allah ile ḳulu arasına girmek olmaz. **264/25**

Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn[8417]

8628. Allah, iki cihanda da yarlıgasın[8418]. **264/26**

8629. Allah, işiŋi oŋara. **264/27**

8630. Allah, işiŋi rast getirsin. **264/28**

8631. Allah; iyileri sever, iyilerle beraberdir. **264/29**

8632. Allah iyi[8419] yapar. **264/30**

8413 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh'ıŋ işine ḳarışılmaz.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8414 Yazmada: *ile*. TDK: *TTS*: il (II): 2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. 3. Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr.: III, 2029. TDK: *DS*: il (I): Yabancı: VII, 2517ᵃ; il (III): Yabancı yer.: VII, 2517ᵃ. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121ᵇ. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153ᵃ; ėl: I, 246ᶜ.

8415 Yazmada: *etmegine*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60ᵃ; ekmek: 108ᵇ. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23ᵃ; ekmek: 176ᵇ. TDK: *DS*: etmek: V, 1799ᵇ. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

8416 "El uzatmak" ifadesi, burada 'el açmak, yardım istemek' manasındadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152ᵇ. TDK: *TS*: el: el açmak: 1. Dilenmek. 2. Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak.: 773ᵃ; el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775ᵃ.

8417 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ʾd-dīn Efendi merḥūm*.

8418 Yazmada: *yarlıġasın*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968ᵃ. MENINSKI: *Thesaurus…*: yarlıġamaḳ: III, 5538. TDK: *TTS*: yarlıgamak: Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak.: VI, 4352. REDHOUSE: *TaEL*: yarılġamaḳ: 2183ᵃ. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187ᵃ. TDK: *TS*: yarlıgamak: 2541ᵃ.

8419 Yazmada: *eyi, eyü*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایی, ایو) imlalarının *eyi* veya *iyi* ve *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu dört biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin *ایو* imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) *ایو* imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. Bu sebeple, *ایو*imlası *eyü* diye okunurken bu iki (ایی, ایو) imlanın

8633. Allah iyiden, iyilikten ayırmasın. **264/31**

Dua…

8634. Allah iyilerden ḫoşnut[8420] olur. **264/32**

8635. Allah, iyilik ėdenlerden ecir ve mesûbâtını esirgemez. **264/33**

8636. Allah için ibadet, ḳul için dua ėtmek gerek. **264/34**

8637. Allah için ibadet ėdilir, yalancı dünya için âdet güdülür, ḳul (dostlar) için[8421] dua ėdilir. **264/35**

8638. Allah bir, *Ḳur'an* bir, din iman birdir. **265/01**

Şākir Aḥmed Paşa [beyt]

***birdür Allāh** ismü 'l-vāḥid*
birligine cehān ḳavī şāhid

İsmā'īl Ṣafā beyt

*pād-şāhum münferidsin münferid **Allāh bir***
çoḳ büyük ḫıdmetler ėtdüŋ dīn-i İslāmiyyete

Ḥalīm Girāy[8422] [*Dīvān-ı Ḥalīm Girāy Sulṭān*[8423] 18] ġazel

çeşm-i Ḥaḳḳ beyninde aġyār ile yār ikisi bir
bāġ-ı tevḥīdde zīrā gül ü ḫār ikisi bir

gāh[8424] *ruḫsāra ve geh zülfe baḳar nev-hevesān*
ehl-i taḥḳīḳe göre leyl ü nehār ikisi bir

şāhlar ḫāk-i siyāh içre faḳīr-āne yatur
der-geh-i Ḥaḳḳ'da ṣıġār-ile kibār ikisi bir

ehl-i tevḥīdde yoḳdur ikilik Allāh bir
naẓarumda gül-i firdevs ile nār ikisi bir

ittiḥād eyleyeli 'ışḳ ile dėvāne göŋül
telḫī-yi furḳat ile ḏevḳ-i kenār ikisi bir[8425]

---

birlikte kullanıldığı yerlerde bahse konu diğer (ایی) imlanın da *eyü* telaffuzuna benzer biçimde *eyi* olarak okunması uygun görülmüştür. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

8420 Yazmada: *ḫuşnūd*. Aslı Farsça olan *hoşnut* kelimesinin Farsçada *ḫuşnūd* ve *ḫʷuşnūd* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫuşnūd: 463[b]; ḫʷuşnūd: 487[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlaları ile müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kelimenin her iki imlasının telaffuzu da *ḫoşnūd* olarak gösterilmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: I, 582[a]; ḫoşnūd [ḫʷuşnūd]: I, 592[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: 849[b]; ḫoşnūd [ḫʷuşnūd]: 874[a]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de aslına uygun biçimde *ḫuşnūd* ve *ḫʷuşnūd* olarak okunmuştur.

8421 için: Yazmada yok.

8422 Yazmada: *Şeh-bāz Girāy-zāde Ḥalīm Girāy Sulṭān'ıŋ ġazelinden*.

8423 Yazmada: *Ḳāfile-yi Şu'arā*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Ḥalīm Girāy: 159[b].

8424 Yazmada: *geh*.

8425 *Dīvān-ı Ḥalīm Girāy Sulṭān*'da yer alan bu beyit, alıntı *Ḳāfile-yi Şu'arā*'dan yapıldığı için *Ḳāfile-yi Şu'arā*'da yer almadığından yazmada da kaydedilmemiştir. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Ḥalīm Girāy: 159[b].

vėrdiler vāṣıl olup bezm-i selāmīye selām
bu sene geldi Ḫalīm ‘īd u behār ikisi bir

8639. Allah birdir, *Ḳur’an* birdir; inanmayan kâfirdir. **265/02**

8640. Allah’ı bil. **265/03**

8641. Allah’ı bilen kendini bilir. **265/04**

8642. Allah bir, böyledir. **265/05**

Āgāh Paşa[8426] beyt

görme birden ġayri iṯbāt-ı İlāhī böyledür
geç ikilikden şuhūdāt-ı İlāhī böyledür

8643. “Allah birdir.” dėr, başḳa dėmez. **265/06**

Mu‘allim Nācī [*Ḫulāṣatu ’l-İḫlāṣ* kapak[8427]] beyt

ḥaḳḳ-perestim ‘arż-ı iḫlāṣ ėtdigüm der-gāh bir
bir nefes tevḥīdden ayrılmadum Allāh bir

8644. Allah birdir, Allah ḳatında her şey de birdir. **265/07**

Yaḥyā Naẓīm[8428] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 383] [beyt]

ṣaff-ı ḫūbān-ı şehr içre o mihr ü meh-liḳā birdür
belī āyīne çoḳ āyīne-yi ‘ālem-nümā[8429] birdür

melāḥatde n'ola bir dāne olsuŋ ḫüsnüŋe ṯānī
yine āyīnede var-ise ‘aksüŋdür Ḫudā birdür

8645. Allah bir, ötesini bilmem. **265/08**

8646. Allah bir, âlemde itiḳat muḫtelif. **265/09**

8647. Allah birde vėrdiğini ikide almaz. **265/10**

8648. Allah; bir de vėrir, biŋ de vėrir, yüz biŋler de vėrir; ḳuluna göre… **265/11**

8649. “Allah bir.” dėdiğine inan, başḳa sözüne inanma. **265/12**

Yalancı…

8650. Allah, bir gözüŋü öbür gözüŋe muhtaç ėtmesin. **265/13**

8651. Allah’ıŋ bildiğini yaşırma[8430]. **265/14**

8652. Allah’ı bir, peygamberi[8431] haḳ bilirseŋ doğru[8432] söyle. **265/15**

8653. Allah bilir. **266/01**

8426 Yazmada: *Manastır żabṭiyye ḳumandanı Āgāh Paşa’nıŋ ġazelinden*.

8427 Muallim Nâci [1849 - 1893]’nin *Ḫulāṣatu ’l-İḫlāṣ* adlı çeviri eserinin kapağında yer alan bu beyit, şairin mezar taşında da yer almaktadır.

8428 Yazmada: *Naẓīmī*.

8429 Yazmada: *‘āle-nümā*.

8430 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yaşır-: Gizlemek, saklamak.: 314[b].

8431 Yazmada: *beyġamberi*.

8432 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8654. Allah bilir; amma ḳul da sezer. **266/02**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8433]]

8655. Allah'ıŋ biŋ bir ismi vardır. **266/03**

8656. Allah, bela şerrinden esirgesin. **266/04**

8657. Allah bilir gaibi, ḳadı sever naibi[8434]. **266/05**

8658. Allah'tan başḳa kimsesi yoḳ. **266/06**

8659. Allah'tan başḳa kimsem yoḳ. **266/07**

8660. Allah'tan özge kimsesi yoḳ. **266/08**

Muḥibbī [*Dīvān* 643, 2181, 5] beyt

'ālemi gezdi Muḥibbī bulmadı ehl-i vefā
kimsesi yoḳ senden özge yā İlāhe 'l-'ālemīn[8435]

8661. Allah bes, baḳi heves. **266/09**

8662. Allah, bab-ı rahmetinden ḳomaz[8436] (ḳovmaz[8437]). **266/10**

8663. Allah, bab-ı rahmetinden dûr tutmaz. **266/11**

8664. Allah binasını yıḳan, dünya ve aḫiretini oda[8438] yaḳar. **266/12**

8665. Allah, bab-ı rahmetinden ayırmasın. **266/13**

8666. Allah, bir gözüŋü diğer gözüŋe muhtaç ėtmesin. **266/14**

m. [Mükerrer[8439]]

8433 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, bilür; ammā ḳul da sezer.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8434 Aslı Arapça *nā'ib* olan bu kelime; 'vekil, kadı vekili, kadı ve nöbetle gelen (kişi)' manalarındadır. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-navb: I, 275; an-nā'ib: I, 276. Ş. Sāmī: *ḲT*: nā'ib: II, 1453[a]. AVCI, C.: "Nâib", *DİA*: 32, 311[b]-312[b]. İPŞİRLİ, M.: "Nâib - Osmanlılar'da", *DİA*: 32, 312[b]-313[c].

8435 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: kimsesi yoḳ senden özge yā İlāhil-'ālemīn: 643, 2181, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: kimsesi yok senden özge yâ ilâhe'l-âlemîn: 2, 335, 576, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: kimsesi yok senden artuk yā İlāhe'l-'ālemīn: 2, 1315, 2598, 5.

8436 Bu kelime, burada 'geri çevirmek' manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: kō-: 578[b]; kōḏ-: 595[b]. TDK: *TTS*: komak (koymak): IV, 2619. TDK: *DS*: komak: XII, 4564[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳomaḳ yā-ḫ[v]ud ḳoymaḳ: Müsā'ade ėtmek, bıraḳmaḳ, müsāmaḥa eylemek, māni' olmamaḳ.: II, 1114[a].

8437 Yazmada: *ḳoġmaz*. TDK: *DS*: koğmak (I): Kovmak.: XII, 4563[a]. Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: II, 1104[a]. TDK: *DS*: koğmak (I): XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

8438 Bu kelime yazmada hem *od* hem de *ot* biçimi ile kullanılmıştır. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ot: 245. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: od: 203[a]; ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

8439 bk. Allāh, bir göziŋi öbür göziŋi muhtāc ėtmesin. 265/13, Allāh, bir göziŋi öbür göziŋi muhtāc ėtmesün. 266/29.

8667. Allah, başına vėrsin. **266/15**

8668. Allah, başa ne yazarsa göz onu[8440] görür. **266/16**

8669. Allah'ıŋ başa yazdığı görülse gerek. **266/17**

8670. Allah'a bir can borcum var, başḳa kimseye borcum yoḳ. **266/18**

8671. Allah, bugün vėrdiğini yarın almaz; ancaḳ vėrileniŋ[8441] ḳadrini bilmek, hâle[8442] çoḳ şükrėtmek gerek. **266/19**

8672. Allah; insanlara bir can, bir aḳıl ve fikir, bir vicdan, bir iman vėrmiş; bir de nefs-i emmâre ḫalḳ ėtmiştir. **266/20**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Bunlarıŋ hüsn-i suretle idaresi için bir de irade-yi cüziye vėrmiştir. Bunları tenvir için ilim ve hikmeti ve fazâil-i beşeriyeyi şamil ve ahkâm-ı haḳ, ḳaza ve adli mübeyyin Kitab-ı Kerim de göndermiştir. İşte insanlıḳ cevher-i alametleri bunlardır. İnsan ancaḳ bu cevher-i İlahî ile muttasıf, bunlarla mükellef ve insandır. Ve bunlarıŋ vücuduyla müşerref ve münevverdir ve bu sayede yaşar insan olur. Ancaḳ bu cevherleriŋ hüsn-i istimali ve idraki ile insan insan olur ve nüsḫa-yı kübrâ olduğunu kendisi de bilir âleme de tanıtır, dėmişler.

8673. Allah, bir ḳapıyı[8443] ḳaparsa biŋ ḳapıyı açar. **266/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 60[8444]]

N. Ẓ.[8445] [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8446]]

[Şeyḫ Süleymān *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi 'Oṯmānī* 213[a8447]] beyt[8448]

bir ḳapu mesdūd ėse yüz ḳapı açıḳdur devām
ḳaṭ'-ı umėd eylemem tā maḳṣad ḥāṣıl olmasa

8674. Allah; sebepsiz, ilim ve hikmetsiz, lüzumsuz, abes yere hiçbir şeyi ḫalḳ ėtmemiştir; ancaḳ cümlesiniŋ sebep, ilim ve hikmetini Cenabıhaḳḳ'ıŋ kendisi bilir. **266/22**

8675. Allah, bir şeyi murat ėdince onuŋ[8449] sebebini de ḫalḳ ėder. **266/23**

8440 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

8441 vėrileniŋ: Yazmada yok.

8442 ḥāle: Yazmada yok.

8443 Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu* (قپو) imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı* (قاپی) (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış. Yazmada: *ḳapuyı*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu* (قاپو), *ḳapu* (قپو) ve *ḳapı* (قاپی) olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a].

8444 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Allāh, bir ḳapuyı ḳaparsa biŋ ḳapuyı açar.: 60.

8445 Yazmada: *N. Ṭ.*

8446 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, bir ḳapuyı ḳaparsa biŋ ḳapuyı açar.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8447 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳapu: 213[a].

8448 Yazmada: *Çaġatayca beyt*.

8449 onıŋ: Yazmada yok.

[as-Suyūṭī *al-Cāmi'u 's-Ṣaġīr min Aḥādīṯi 'l-Başīri 'n-Naḏīr* 2. C. 463. s. 3246. ḥadīṯ] [ḥadīṯ]

[Nābī] beyt

murād ėdünce müsebbib bir ādemüŋ kārın[8450]
yed-i teşebbüṯini cüst ü cū[8451] *ėder esbāb*

Lā beyt

murād ėtse ḳaçan bir şey'i Mevlā
ėder esbābını anuŋ müheyyā

8676. Allah, bir şeyiŋ olmasını murat ėdince onuŋ[8452] sebebini de hazır ėder. **266/24**

8677. "Allah bir." dėdiğine inan, başḳa sözüne inanma. **266/25**

Yalancınıŋ[8453]*...*

8678. Allah'ıŋ buyurduğuna baş eğmek gerek. **266/26**

8679. Allah'ıŋ buyurduğu olur, ḳuluŋ buyurduğu değil. **266/27**

8680. Allah buyruğu[8454] buyruḳtur[8455], ḳul buyruğu ḳuyruḳtur. **266/28**

8681. Allah, bir gözüŋü öbür gözüŋe muhtaç ėtmesin. **266/29**

8682. Allah, bir günüŋü biŋ ėtsin. **267/01**

8683. Allah; beladan, ḳazadan saḳlasın. **267/02**

Bāḳī [*Dīvān* 16, 4, 19] beyt[8456]

belālardan emīn olsun cehānda
İlāhī 'izzetüŋ ḥaḳḳ'içün āmīn

8684. Allah; bela, ḳaza göstermesin. **267/03**

8685. Allah; bühtan beladan, ḳuru iftiradan saḳlasın. **267/04**

8686. Allah'tan bulsun. **267/05**

Anṭakyalı Münīf [*Dīvān-ı Münīf* 196, 46, 1] beyt

dėmem[8457] *ser-rişte-yi maḳṣūdı māl u cāhdan bulsun*[8458]
göŋül esbāba ėtmez iltica ***Allāh'dan bulsun***

8687. Allah'tan bulsun, benden bulmasın. **267/06**

8450 Yazmada: *kārını*.

8451 cüst ü cū: Yazmada: *cüst-cū*.

8452 onıŋ: Yazmada yok.

8453 Yazmada: *yalancıŋ*.

8454 Yazmada: *buyuruġı*. TDK: *TTS*: buyruğ: I, 724; buyuruk: I, 732. TDK: *DS*: buyuruk: II, 809[a].

8455 Yazmada: *buyuruḳdur*. TDK: *TTS*: buyuruk: I, 732. TDK: *DS*: buyuruk: II, 809[a].

8456 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: belālardan emīn olsun cihānda / İlāhī 'izzetüŋ ḥaḳḳıçün āmīn: 16, 4, 19.

8457 Yazmada: *dėm*.

8458 māl u cāhdan bulsun: Yazmada: *ehl-i cāhdur*.

[Żiyā Paşa *Eş‘ār Żiyā* Ġazeliyyāt 50] [mışrā‘[8459]]

8688. Allah bile ḳulunuŋ yüz ḳarasını yüzlemez. **267/07**

8689. Allah bile ḳulunuŋ yüz ḳarasını hemen yüzüne vurmaz[8460]. **267/08**

8690. Allah bile ḳulunuŋ ḫatasını yüzüne[8461] vurmaz[8462]. **267/09**

8691. Allah'tan bul, benden bulma! **267/10**

8692. Allah'tan bul, Allah'tan! **267/11**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8463] 719

Ve-lākin Sulṭān ‘Oṯmān salṭanat ḫavfından birāderi Şeh-zāde Sulṭān Meḥmed’i bī-günāh ḳatl eyledi. Āḫir cevābı bu oldı ki: “‘Oṯmān; Allāh’dan bul, Allāh’dan! Dilerüm ki tāc u taḫtuŋ ber-bād olsun. Ben nice ‘ömrümden behre-mend olmadum ise sen de ‘ömrüŋden[8464] behre-mend olmayasın.” deyü bed-du‘ā ėdüp şeh-zāde sulṭān-ı ma‘ṣūmuŋ du‘āsı maḳbūl olup az zamān mürūr ėtmedin biŋ otuz bir recebiŋ ṭoḳuzuncı güni Sulṭān ‘Oṯmān daḫi şehīd oldı.

8693. Allah bereket vėrsin. **267/12**

8694. Allah biŋ bereket vėrsin. **267/13**

8695. Allah, bereketini eksik ėtmesin. **267/14**

8696. Allah bile ḳulunuŋ ḳarasını yüzüne vurmaz[8465]. **267/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 61[8466]]

8697. Allah'ım, bu şeyleri kimden gizleyip kime göstereyim? **267/16**

‘Abdü ’l-Ḥaḳḳ Ḥāmid[8467] [“Fenā” *Ġayret* 8, 29[8468]] beyt

yā Rabb bu temāşāyı bu sevdāyı bu derdi
kimden ḳılup iẓmār kime eyleyim iẓhār

8459 Żiyā Paşa: *Eş‘ār Żiyā*: Ġazeliyyāt: düşmenleriŋ çerāġı dėmem rūşen olmasun / Ḥaḳḳ'dan bulur ėden kötülik benden olmasun: 50.

8460 Yazmada: *urmaz*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

8461 Yazmada: *yüz*.

8462 Yazmada: *urmaz*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

8463 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

8464 Yazmada: *‘ömründe*.

8465 Yazmada: *urmaz*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

8466 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Allāh bile ḳulınıŋ ḳarasını yüzine urmaz.: 61.

8467 Yazmada: *Lā*.

8468 ‘Abdü ’l-Ḥaḳḳ Ḥāmid: “Sa‘ādetlü ‘Abdü ’l-Ḥaḳḳ Ḥāmid Begefendi ḥażretleriniŋ yedinci nüsḫamızdaki mektūblarında gönderildigi beyān buyurılan manẓūmedür, ki ‘Fenā’ nāmıyla

8698. Allah, basiretini bağlamış. **267/17**

8699. Allah, basireti bağlı zümreden ėtmeye. **267/18**

8700. Allah'a bıraḳ her işiŋi, tevekkül ḳıl; emrine muti ol, esbabına tevessül ḳıl. **267/19**

Mevzundur.

8701. Allah, bir şeyiŋ husulünü murat ėdince onuŋ[8469] esbabını daḫi ḫalḳ ėder. **267/20**

[as-Suyūṭī *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaġīr min Aḥādīṯi 'l-Başīri 'n-Naḏīr* 2. C. 463. s. 3246. ḥadīṯ] [ḥadīṯ]

8702. Allah baŋa, ben de saŋa… **267/21**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 61[8470]]

8703. Allah'ım, beni muhtacıŋa muhtaç ėtme. **267/22**

Yaḥyā Naẓīm[8471] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭa'āt-ı Mürettebe V, 482] ḳıṭ'a

hergiz[8472] ne esīr-i nemed[8473] ü tāc olayum
manṣūbe-yi devletde ne leclāc[8474] olayum
yā Rabb beni muḥtācuŋa muḥtāc ėtme
muḥtāc ėsem ancaḳ saŋa muḥtāc olayum

8704. Allah'ıŋ bildiği şey, ḳuldan saḳlanmaz. **267/23**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8475]]

8705. Allah'ıŋ bildiği her şey, ḳula söylenmez. **267/24**

8706. Allah'ını bilmeyene kerlik[8476], körlük yaramaz. **267/25**

Aymazlıḳ[8477]…

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8478]]

8707. Allah'ıŋ bildiği, ḳuldan saḳlanmaz. **267/26**

---

yazmaḳda olduḳları eṯeriŋ bir pārçasıdur", *Ġayret*: 21 Şubaṭ 1301, Numero: 8, 30[a]. Muṣṭafā Reşīd: *Münteḫābāt-ı Cedīde - Ḳısm-ı Ṯānī: Naẓm*: 126.

8469 onıŋ: Yazmada yok.

8470 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Allāh baŋa, ben de saŋa…: 61.

8471 Yazmada: *Naẓīmī*.

8472 Yazmada: *hergiz: hēç*.

8473 Yazmada: *nemed: tāḳıyye, 'arāḳıyye*.

8474 Yazmada: *lecāḥ*.

8475 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh'ıŋ bildigi, ḳuldan ṣaḳlanmaz.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8476 Aslı Farsça *kar* olan bu kelime, 'sağır' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: kar: 1019[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kar: 638.

8477 Yazmada: *aġmazlıḳ*.

8478 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh'ını bilmeyene kerlik, körlük yaramaz.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

Ş. [Şināsī Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye 62]

8708. Allah, tevfiḳi refiḳ eyleye. **268/01**

... ki Cenabıhaḳḳ'ıŋ ḳulunuŋ işini rast getirmesi; yani Cenabıhaḳḳ'ıŋ kendi iradesini ḳulunuŋ maḳsadına uydurması: tevfīḳ-i İlahî, dėmektir.

Şināsī [*Münteḫabāt-ı Eş'ār* 25] beyt

ḫaḳḳ yol aramaḳ vācibedür ʻaḳl-i selīme
tevfīḳini isterse Ḫudā rāh-ber eyler

Fużūlī *Dāstān-ı Leylī vü Mecnūn*[8479] Münācāt [12, 90-92] [naẓm]

evvelde[8480] *çū luṭfuŋ oldı maʻlūm*
āḫir günde hem ėtme maḥrūm

çūn yād-ı viṣāl ėdüp revānum
ʻazm-i reh-i ḳurbuŋ ėde cānum

ol laḥẓa hem ėtme şefḳatüŋ kem
tevfīḳi refīḳum[8481] ***eyle her dem***

8709. Allah, tevfiḳini refiḳ ėderse refiḳini Ḫızır[8482] ile İlyas[8483] ėder. **268/02**

8479 Yazmada: *Dīvān*.

8480 Yazmada: *evveldi*.

8481 tevfīḳi refīḳum: Yazmada: *tevfīḳiŋe refīḳ*.

8482 Hızır: Hz. Musa döneminde yaşayan, kendisine İlahî bilgi ve hikmet öğretilen kişi. Arapça kaynaklarda *ḫaḍır* (*ḫaḍr, ḫıḍr*) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen kelime, Türkçede Hızır ve Hıdır biçiminde kullanılmaktadır. *Ḫaḍır*, 'yeşil, yeşilliği çok olan yer' manasındaki *aḫḍar* ile eş anlamlıdır. Bu manadan hareketle *ḫaḍır* kelimesinin özel isimden ziyade lakap ve sıfat olarak kabul edildiği söylenebilir. Nitekim bazı kaynaklarda Hızır'a bu ismin, kuru yerde oturduğunda altından otların yeşerip dalgalanması, cennet pınarından içtiği için bastığı her yerin yeşile bürünmesi sebebiyle verildiği kaydedilmektedir. ÇELEBİ, İ.: "Hızır", *DİA*: 17, 406ª. Tasavvuf ve Halk İnancı: *Kur'an-ı Kerim*'de anlatılan Hızır kıssası, başlangıcından beri en çok tasavvuf çevrelerini ilgilendirmiştir. Bunun sebebi, kıssanın âdeta tasavvufun iki ana ilkesi olan *irşad*ı ve *ilm-i ledünn*ü temsil etmiş olmasıdır; zira kıssada Allah'ın, kendisine Hz. Musa'nın bilemediği bir ilim (ilm-i ledün) verdiği kul (Hızır) Hz. Musa'ya kılavuzluk (irşad) etmektedir. ULUDAĞ, S.: "Hızır - Tasavvuf ve Halk İnancı", *DİA*: 17, 409ᶜ.

8483 İlyas: *Kur'an-ı Kerim*'de adı geçen peygamberlerden biri. *Kur'an*'da iki defa *İlyās* (6. An'ām 85; 37. Ṣāffāt 123), bir defa da *İlyāsīn* (37. Ṣāffāt 130) şeklinde ismen zikredilmekte, mümin kullardan olduğu, kavminin taptığı Ba'l inancıyla mücadele ettiği ve daha sonra gelenler arasında hayırla anıldığı belirtilmektedir. … İlyas peygamberin hâlen hayatta olduğuna dair *Kur'an-ı Kerim* ve hadislerde bilgi yoksa da bu konuda yine İsrailiyat türünde çeşitli rivayetler vardır. Kâ'b el-Ahbâr'dan nakledilen bir rivayete göre dört peygamber hâlen sağdır. Bunlardan İlyas ve Hızır yerde, İdris ve İsa göktedir. İlyas karalarda, Hızır ise denizlerde Muhammed ümmetinden darda kalanların imdadına yetişmekle mükelleftir. Ancak İbnü 'l-Cevzî; Hızır ve İlyas'ın hayatta olduğunu ileri süren bütün rivayetlerin uydurma olduğunu belirterek bunların öldüğüne dair çeşitli deliller ileri sürer. Mesela *Kur'an*'da, "Ey Muhammed! Biz senden önce dünyada hiçbir insana ebedîlik vermedik" buyrulurken (21. Sūratu 'l-Anbiyā 34) Hz. Peygamber de o anda hayatta olanlardan 100 yıl sonra kimsenin kalmayacağını ifade eden hadisiyle (Buhârî, "İlim", 41; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 18; Tirmizî, "Fiten", 64) hiçbir insanın ölümsüz olmadığına işaret etmiştir. Ayrıca İslam âlimlerinin çoğu İlyas'ın öldüğüne kanidir. HARMAN, Ö. F.: "İlyâs", *DİA*: 22, 160ᶜ-162ᶜ.

Yaḥyā Naẓīm[8484] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Tevārīḫ V, 388] beyt

ḳafāda leşker-i nuṣret refīḳi Ḫıżr[8485] *ile İlyās*
İlāhī baḥr eyle bir de muẓaffer ola bī-pervā

8710. Allahuteala cümleye galip ve ḳudreti her şeye şamildir ve cemi umurunda Hakîm[8486] ve Alîm'dir[8487]. **268/03**

8711. Allah, tövbe ėden ḳulunu mağfiret ėder. **268/04**

8712. Allah, tövbekârları mağfiret ėdicidir. **268/05**

8713. Allah; Tevvâbü 'r-Rahîm'dir, tövbe ėden ḳulunu yarlıgasa[8488] gerek. **268/06**

8714. Allah; tövbe ḳapısından reddėtmez, tövbe ėden ḳulunuŋ günahını mağfiret ėder. **268/07**

8715. Allahuteala her şeyiŋ erbabını bilir. **268/08**

8716. Allah, mütevekkil ḳulunu sever. **268/09**

8717. Allah'a tevekkül, Cenabıhaḳḳ'a teslim-i umur ile arz-ı inḳıyattır[8489]. **268/10**

[Muʻallim Nācī] *Luġat-i Nācī* [299[a8490]]

***tevekkül**: [ʻA.] Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a teslīm-i umūr ile ʻarż-ı inḳıyād: Tevekkülde "esbāba teşebbüṯi terk" māddesi*[8491] *bize göre ḳaṭʻ*[an] *mülāḥaẓa olunamaz. Tevekkül esbāba teşebbüṯden ṣoŋra olur. "Allāh ḳısmetimi göndersün!" deyü oṯurmaḳ tevekkül degil tenbellikdür.*

8484 Yazmada: *Naẓīmī*.

8485 Yazmada: *Ḫıżr*.

8486 Hakîm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek, hükmetmek' anlamına gelen *ḥukm* masdarından sıfat olup 'hüküm ve hikmet sahibi' demektir. Sözlük açısından hikmete verilebilecek çeşitli manalara paralel olarak *ḥakīm*'in anlamı da zenginleşmektedir. Kelimenin kökünde bulunan temel manadan hareketle *ḥakīm*'i 'kendisini gerçek dışı bilgilerden ve nefsanî arzulardan alıkoyan, düşünce istikametine ve davranış selametine sahip bulunan kimse' diye tanımlamak mümkündür. Kelime, Allah'a nispet edilince 'bütün sözleri ve fiilleri adalete, ilme ve teenniye (hilm) uygun olan' manasını kazanır. TOPALOĞLU, B.: "Hakîm", *DİA*: 15, 181[a]-182[a].

8487 Alîm, Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsnadan) biridir. Alîm kelimesi, Allah'a nispet edildiğinde 'ezelî ve ebedî ilim sahibi, her şeyi hakkıyla bilen' manasına gelir. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'Âlim* ile *'alîm* arasındaki fark: 109. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ālim ve al-'alīm: III, 520. ATAY: *A-TBL*: 'ālim: 3, 472[b]; 'alīm: 3, 473[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 'alīm: 281[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'ālim: II, 923[c]; 'alīm: II, 949[c]. AYVERDİ: *MBTS*: alim: 43[b]; âlim: 43[b].

8488 Yazmada: *yarlıġasa*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: yarlıġamaḳ: III, 5538. TDK: *TTS*: yarlıgamak: Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak.: VI, 4352. REDHOUSE: *TaEL*: yarılġamaḳ: 2183[a]. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187[a]. TDK: *TS*: yarlıgamak: 2541[a].

8489 'arż-ı inḳıyāddur: Yazmada: *'arż-ı inḳıyād*.

8490 Yazmada bu alıntı *Luġat-i Nācī*'den alınan metnin başına *Allāh'a* ifadesi eklenerek madde başlarının yazıldığı kısma kaydedilmiş. İlgili metnin tamamının madde başı olarak değil alıntı olarak kaydedilmesi daha muvafık görülmüş olup bu metnin ilk cümlesi (*Allāh'a tevekkül, cenāb-ı Ḥaḳḳ'a teslīm-i umūr ile 'arż-ı inḳıyād…*) ise yazmada bir kere yazılmış olmasına rağmen hem madde başı olarak hem de ilgili madde başının altında yer alan bu alıntı içerisinde kaydedilmiştir.

8491 Yazmada: *mādde*.

8718. Allah'a mütevekkil ol, her işiŋi Allah'a teslim eyle; ki mütevekkili Haḳ sıyanet ėder. **268/11**

Nedīm [*Dīvān* 235, V, 2] beyt

tevekkül eyleyüp ṣıdḳ-ile luṭf u cūdına dā'im
recā eyler ḫulūṣ-ı ḳalb-ile ifżāl u iḥsānuŋ

8719. Allah'a tevekkül ḳılanıŋ, yaveri Haḳ'tır onuŋ[8492]. **268/12**

Mevzundur.

[Żiyā Paşa *Terkīb Bend* 8] [mışrā'[8493]]

8720. Allah'a tevekkül ile beraber deveniŋ ayağını bağla. **268/13**

[as-Suyūṭī *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaġīr min Aḥādīṯi 'l-Başīri 'n-Naḏīr* 4. C. 518. s. 6933. ḥadīṯ] ḥadīṯ[8494]

Mevlānā Celāle 'd-dīn-i Rūmī [*Meṯnevī-yi Ma'nevī* I, 37] [mışrā'[8495]]

bā-tavakkul zānū-yi uştur ba-band
[=Tevekkülle beraber devenin ayağını bağla.]

Ṣā'ib beyt

bī-kārī u tavakkul dūr-ast az-muruvvat
bar doş-i ḫalḳ ma-fikan zinhār bād-i ḫ'ud-rā

***Meali**: İḫtiyar-ı ataletle izhar-ı tevekkül insaniyetten ḫariçtir; saḳın ḫalḳıŋ boynuna bâr olma, dėmektir.*

8721. Allah'a tevekkül ile işe tevessül eylemek gerek. **268/14**

8722. Allah, tembel ḳulunu sevmez. **268/15**

Arabî: *inna'llāha lā yuḥibbu 'l-baṭṭālīn*
[=Allah, aylakları sevmez.]

8723. Allahuteala; ḳullarına lütuf ve ihsan ėdicidir, ayıplarını setrėder[8496] ve cürümlerini affėder… ila aḫirihi[8497]… **268/16**

8492 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel şūreti olup aşlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

8493 Żiyā Paşa: *Terkīb Bend*: Allāh'a tevekkül ėdeniŋ yāveri Ḥaḳḳ'dur / nā-şād göŋül bir gün olur şād olacaḳdur: 8.

8494 Yazmada: *ḥadīṯ-i Nebevī*.

8495 Mevlānā Celāle 'd-dīn-i Rūmī: *Meṯnevī-yi Ma'nevī*: guft payġambar ba-āvāz-i buland / bā tavakkul zānū-yı uştur ba-band: I, 37.

8496 Yazmada: *setr*.

8497 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

Yaḥyā Naẓīm[8498] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭaʻāt-ı Mürettebe V, 482] ḳıṭʻa

yā Rabb ḳalem-i ʻafv-ile[8499] *maḥv ėt ḏellem*
luṭfuŋla beyāż eyle sevād ʻamelüm
ėtsün anı işküfte nesīm-i tevfīḳ
pijmurde[8500] *ḳoma ġunca-yı bāġ-ı emelüm*

8724. Allahuteala her şeyi bilir, hüküm ve hikmetini icra ėder. **268/17**

8725. Allah taḳsiratımızı affėtsin. **268/18**

8726. Allah, aḫiret sevabını isteyene zerresine dağ ḳadar, dünya metaını isteyene ezelden ḳısmet olanı vėrecektir. **268/19**

8727. Allah, sebat ėden ḳuluna nusret vėrse gerektir. **268/20**

8728. Allah, siyâb-ı kerimdir. **268/21**

8729. Allah, sevabı sever. **268/22**

8730. Allah, sevap işleyen ḳulunu sever. **268/23**

8731. Allah, pak[8501] ḳalbi sever. **269/01**

8732. Allah, pak ḳalpli ḳulunu sever. **269/02**

8733. Allah'ıŋ peygamberi, yalan söz söylemez. **269/03**

8734. Allah'a, Allah'ıŋ peygamberine asi olmamaḳ gerek. **269/04**

8735. Allah, Peygamberimiziŋ şefaatinden mahrum ėtmesin. **269/05**

8736. Allah, peygamber nedir bilmez herif[8502]. **269/06**

8737. Allah; piyade ḳulunu atlı, atlı ḳulunu da piyade ėtmeğe ḳâdirdir. **269/07**

8738. Allah; piyade ḳulunu da yarlıgar[8503], atlı ḳulunu da yarlıgar[8504]. **269/08**

8498 Yazmada: *Naẓīmī*.

8499 Yazmada: *ʻafv ile*.

8500 Yazmada: *pezmurde*.

8501 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- "paḳ" telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *"k"* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

8502 Aslı Arapça 'meslektaş' manasında *ḥarīf* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde ise 'meslektaş, arkadaş, adi ve bayağı âdem' manalarında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥarīf: II, 740. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥarīf: I, 546[c].

8503 Yazmada: *yarlıġar*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: yarlıġamaḳ: III, 5538. TDK: *TTS*: yarlıgamak: Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak.: VI, 4352. REDHOUSE: *TaEL*: yarılġamaḳ: 2183[a]. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187[a]. TDK: *TS*: yarlıgamak: 2541[a].

8504 Yazmada: *yarlıġar*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: yarlıġamaḳ: III, 5538. TDK: *TTS*: yarlıgamak: Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak.: VI, 4352. REDHOUSE: *TaEL*: yarılġamaḳ: 2183[a]. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187[a]. TDK: *TS*: yarlıgamak: 2541[a].

8739. Allah celle celaluh[8505]; Cebbar'dır[8506], Settar'dır. **269/09**

8740. Allah'a canıgöŋülden[8507] yalvarmaḳ gerek. **269/10**

8741. Allah; can da vėrir, mal da vėrir. **269/11**

8742. Allah, cemi maḫluḳatı ḫalḳ ėdici ve keyfiyet-i ahvallerini bilicidir. **269/12**

8743. Allah, cömert ḳulunu sever. **269/13**

8744. Allah, cümle belalardan emin eyleye. **269/14**

Süleymān Naḥīfī[85088509] [mışrā']

ėde Ḥaḳḳ cümle belālardan emīn

8745. Allah, cümle ḫata ve beladan emin eyleye. **269/15**

Żiyā Paşa[8510] [*Eş'ār-ı Żiyā* Ḳaṣīde-yi Cülūsiyye 10[8511]] [mışrā'[8512]]

ḳıl vücūd-i pākini cümle ḫaṭālardan emīn

8746. Allah, cümleyi ḫab-ı gafletten[8513] iḳaz eyleye. **269/16**

8747. Allah; çalışan ḳulunu sever, çalışana vėrir. **269/17**

8748. Allah, çalışmayana mal vėrmez. **269/18**

8749. Allah, çalışanıŋ[8514] ecrini vėrir. **269/19**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 3. Sūratu Āli 'İmrān 195; 18. Sūratu 'l-Kahf 30; 53. Sūratu 'n-Nacm 39, 41] [āyet]

8750. Allah, çalanı da görür çaldıranı da. **269/20**

8751. Allah, çalınanı da görür çalanı da. **269/21**

8752. Allah; çoḳ isteyene çoḳ, az isteyene az vėrir. **270/01**

8753. Allah'tan çoḳ iste, ki çoḳ vėrsin. **270/02**

8754. Allah'a çoḳ şükrėtmek gerek. **270/03**

8755. Allah'a çoḳ şükür ile sabır, ḳanaat; emrine itaat ėtmek gerek. **270/04**

8505 Celle celaluh: Allahuteala hakkında kullanılan bir saygı ifadesi. 'Büyüklük, ululuk, yücelik' manasındaki *calāl* ile aynı kökten türeyen ve 'büyük ve yüce oldu' anlamına gelen *calla* fiilinden oluşmuş bir tabirdir. Allah lafzı ve Allah'ın isimlerinden biriyle zikredildiği yerde 'azameti yüce ve ulu olan' anlamında bir saygı ifadesidir. KILIÇ, H.: "Celle Celâluh", *DİA*: 7, 271[c]. ATAY: *A-TBL*: calla calāluh: Allah yücelerden yücedir.: 1, 285[b].

8506 Yazmada: *Cebbār*.

8507 Yazmada: *cān, göŋülden*.

8508 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Naḥīfī*.

8509 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: emīn: [ḳısm-ı evvel,] 182[b].

8510 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Ṣafiyye Sulṭān-zāde Dāniş*.

8511 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: emīn: [ḳısm-ı evvel,] 182[b].

8512 Żiyā Paşa: *Eş'ār-ı Żiyā*: Ḳaṣīde-yi Cülūsiyye: ḏātını eyle serīr-i salṭanatda ber-devām / ḳıl vücūd-i pākini cümle ḫaṭālardan emīn: 10.

8513 Yazmada: *ḫᵛāb-ı ġafletden*. ḫᵛāb-ı ġaflet: Farsça *ḫᵛāb* + Arapça *ġaflat*: Gaflet uykusu. Yazmada *hab* kelimesi *ḫāb* ve *ḫᵛāb* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Aslı Farsça olan bu Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Farsçada kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫāb: 436[b]; ḫᵛāb: 478[a].

8514 Yazmada: *çalınanıŋ*.

8756. Allah'a çoḳ şükürler olsun. **270/05**

8757. Allah'a çoḳ şükür çoḳ ibadet sayılır. **270/06**

8758. Allah'a çoḳ şükrėt; arḳaŋa baḳ, çoḳ fikrėt. **270/07**

8759. Allah'tan isterseŋ çoḳ iste. **270/08**

8760. Allah; çoḳ da vėrir az da vėrir, hikmetini ancaḳ kendi bilir. **270/09**

8761. Allah, çölde ḳalanı da görür evde yatanı da görür. **270/10**

8762. Allah, çöldekini de bilir çuvaldakini de. **270/11**

8763. Allah, çuvaldakine[8515] bereket vėrsin. **270/12**

8764. Allah haḳ; biŋ altın naḳit, biri eksik olsa almam haḳ. **270/13**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[8516]

8765. Allah, hâkim-i mutlaḳtır. **270/14**

8766. Allah; Hakîm'dir[8517], Halîm'dir[8518]. **270/15**

8767. Allah; hâkim, hekim[8519] eline kimseyi düşürmesin. **270/16**

8768. Allah; hâkimsiz, hekimsiz[8520] ėllerde ḳomasın[8521]. **270/17**

8769. Allah'ıŋ hikmetinden sual olunmaz. **270/18**

8770. Allah'ıŋ hikmeti büyüktür, onu[8522] kimseniŋ aḳlı idrak ėdemez. **270/19**

Muḥibbī *Dīvān* [417, 1342, 4] beyt

bu ne ḥikmet bu ne 'ibret bu ne ḳudretdür Ḫudā

8515 Yazmada: *çuvāldakine, çuvāldakine*.

8516 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn Efendi merḥūm*.

8517 Yazmada: *Ḥakīm*. Hakîm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek, hükmetmek' anlamına gelen *ḥukm* masdarından sıfat olan 'hüküm ve hikmet sahibi' manasındaki *ḥakīm* kelimesi; Allah'a nispet edilince 'bütün sözleri ve fiilleri adalete, ilme ve teenniye (hilm) uygun olan' manasını kazanır. TOPALOĞLU, B.: "Hakîm", *DİA*: 15, 181ᵃ-182ᵃ.

8518 Halîm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. 'Sabırlı ve temkinli, akıllı ve ağır başlı olmak' manasındaki *ḥilm* masdarından sıfat olup 'sabırlı ve temkinli olan, acele ve kızgınlıkla muamele etmeyip ileride meydana gelecek gelişmelere fırsat tanıyan' demektir. Dil âlimleri kelimenin, 'kudreti olduğu hâlde cezalandırmayan' ve 'cezayı büsbütün terk etmeyip gelişmelere göre hareket eden' şeklindeki iki anlamına dikkat çekerler. *Halîm*; esmayıhüsnadan biri olarak 'sabırlı, acele ve kızgınlıkla muamele etmeyen' manasına gelir. TOPALOĞLU, B.: "Halîm", *DİA*: 15, 334ᶜ-335ᶜ.

8519 Yazmada: *ḥakīm*. Kelimenin aslı Arapça *ḥakīm*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 401ᵃ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḥakīm* hem de *hekīm* imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556ᵃ; hekīm: "ḥakīm"den ġalaṭ iltizāmı.: II, 1509ᵃ. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

8520 Yazmada: *ḥakīmsiz*. Kelimenin aslı Arapça *ḥakīm*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 401ᵃ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḥakīm* hem de *hekīm* imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556ᵃ; hekīm: "ḥakīm"den ġalaṭ iltizāmı.: II, 1509ᵃ. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

8521 CLAUSON: *EDPT*: kō-: 578ᵇ; kōḏ-: 595ᵇ. TDK: *TTS*: komak (koymak): Bırakmak, terk etmek, vazetmek.: IV, 2619. TDK: *DS*: komak: Koyuvermek, bırakmak.: XII, 4564ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳomaḳ yā-ḫᵛud ḳoymaḳ: Bıraḳmaḳ, terk ėtmek.: II, 1114ᵃ.

8522 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ᵃ; ol: 123ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. "O" żamīr-i ġā'ib ve ism-i işāretiniŋ mef'ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün "اڭا *(aŋa)*" ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46ᵃ.

āb u ātiş bād u ḫāki[8523] *eylemiş insānda cem‘*

Żiyā Paşa[8524] [*Terkīb Bend* 4[8525]] [beyt]

idrāk-i me‘ālī bu küçük ‘aḳla gerekmez
zīrā bu terāzū o ḳadar ṯıḳleti çekmez

8771. Allah’a hâlimiz malum. **271/01**

8772. Allah, hâlimize merhamet ėtsin. **271/02**

8773. Allah; Halîm’dir[8526], Hakîm’dir[8527]. **271/03**

8774. Allah; hâlden aŋlar, ḳalden de aŋlar. **271/04**

8775. Allah, helalinden vėrsin ne vėrirse. **271/05**

8776. Allah, helali helal, haramı haram ḳılmıştır; oŋa[8528] göre hareket ėtmek gerek. **271/06**

8777. Allah’ıŋ helal ḳıldığını helal, haram ḳıldığını haram bilmek gerek. **271/07**

8778. Allah himaye ėder. **271/08**

8779. Allah, hamiyetli ḳullarını sever. **271/09**

8780. Allah, hami-yi din-i mübinimize zeval vėrmesin. **271/10**

8781. Allah, Haḳ’tan ḳorḳan ḳulunu sever, himaye ėder. **271/11**

8782. Allah; haḳ sözden, haḳ yoldan ayırmasın. **271/12**

8783. Allah, haḳiḳati sever. **271/13**

8784. Allah’tan, Haḳ’tan bul! **271/14**

8785. Allah’a havale ėt. **271/15**

8786. Allah ḫallâḳ-ı âlemdir. **271/16**

8787. Allah; Ḫaliḳ ve Razıḳ[8529]-ı âlemdir. **271/17**

8523 Yazmada: *ḫāk*.

8524 Yazmada: *Lā*.

8525 Yazmadaki benzer örneklere bakıldığında bu alıntının *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* veya *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’nden alındığı ve ilgili eserlerde beytin kime ait olduğu kaydedilmediğinden yazmada da beytin ait olduğu kişi ve eserin belirtilemediği anlaşılmaktadır. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: idrāk: [ḳısm-ı evvel,] 271[b]. Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Altıncı ḳısm: Aḳvāl-i Ḥakīm-āne: 310.

8526 Yazmada: *Ḥalīm*. Halîm: Allah’ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. ‘Sabırlı ve temkinli, akıllı ve ağır başlı olmak’ manasındaki *ḥilm* masdarından sıfat olan ‘sabırlı ve temkinli olan, acele ve kızgınlıkla muamele etmeyip ileride meydana gelecek gelişmelere fırsat tanıyan’ manasındaki *ḥalīm*; esmayıhüsnadan biri olarak ‘sabırlı, acele ve kızgınlıkla muamele etmeyen’ manasına gelir. TOPALOĞLU, B.: “Halîm”, *DİA*: 15, 334[c]-335[c].

8527 Hakîm: Allah’ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte ‘iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek, hükmetmek’ anlamına gelen *ḥukm* masdarından sıfat olan ‘hüküm ve hikmet sahibi’ manasındaki *ḥakīm* kelimesi; Allah’a nispet edilince ‘bütün sözleri ve fiilleri adalete, ilme ve teenniye (hilm) uygun olan’ manasını kazanır. TOPALOĞLU, B.: “Hakîm”, *DİA*: 15, 181[a]-182[a].

8528 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. “O” żamīr-i ġā’ib ve ism-i işāretiniŋ mef‘ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün “اڭا *(aŋa)*” ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

8529 Yazmada: *zārıḳ*.

8788. Allah, Ḫalil İbrahim[8530] bereketi ihsan buyursun. **271/18**

8789. Allah, ḫainler şerrinden saḳlasın. **271/19**

8790. Allah; ḫayrėdenleri sever, ḫıyanetleri sevmez. **271/20**

8791. Allah, ḫayrı da bilir şerri de bilir. **271/21**

8792. Allah'a ḫayır dua ėtmek gerek. **271/22**

8793. Allah, ḫayrı ihsan ėtsin. **271/23**

8794. Allah, ḫayra tebdil eyleye. **271/24**

8795. Allah, ḫayırlı muradıŋı vėrsin. **271/25**

8796. Allah, ḫayırlı günler göstersin. **271/26**

8797. Allah, ḫayırlı yol vėrsin. **272/01**

8798. Allah, ḫayırlı mal vėrsin. **272/02**

8799. Allah, ḫayırlı pazar[8531] vėrsin. **272/03**

8800. Allah; ḫayırlı evlat, ḫayırlı ilim vėrsin. **272/04**

8801. Allah; ḫayırlı ilim, ḫayırlı ömür vėrsin. **272/05**

8802. Allah; ḫayırlı can, ḫayırlı mal vėrsin. **272/06**

8803. Allah, ḫayrını göstersin. **272/07**

8804. Allah, ḫayırlı işi ḳarşıŋa rast getirsin. **272/08**

8805. Allah, ḫıyaneti sevmez. **272/09**

8806. Allah, ḫaini sevmez. **272/10**

8807. Allah, ḫainleriŋ cezasını dünyada olmasa aḫirette mutlaḳa gösterse gerek. **272/11**

8808. Allah, ḫainleriŋ cezasını iki dünyada da gösterir. **272/12**

8809. Allah'a ḫilaf üzere olma, Allah'a ḫuşunet(?)[8532] üzere ol. **272/13**

8810. Allah, ḫilaf sözü sevmez. **272/14**

8811. Allah, ḫulus-ı ḳalbi sever; ḫulus-ı ḳalp ile yalvarmaḳ gerek. **272/15**

8812. Allah'tan ḫavf ėtmek gerek. **272/16**

8530 İbrahim: Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın müştereken kabul ettiği büyük peygamber. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "İbrâhim", *DİA*: 21, 266[c]-272[b]. … Türk Edebiyatı: Hz. İbrahim'in yürüttüğü tevhid mücadelesi (din-i İbrahim-Hanîflik), Allah'a teslimiyeti, azmi, sebatı ve kararlılığı, zekâsı, sofrası (Halil İbrahim sofrası), bereketi (Halil İbrahim bereketi), misafirperverliği, seyahatleri, aile hayatı ve bu konudaki tavsiyeleri dinî, ahlakî, tasavvufî ve edebî eserlerde geniş yer bulmuş, özellikle tevhid inancı tevhidlere, dua ve niyazları münacaatlara, kurbanla ilgili olaylar kurban bayramını konu alan ıydiyyelere, diğer birçok özelliği de ilahi, devriye ve duraklara malzeme oluşturmuştur. UZUN, M.: "İbrâhim - Türk Edebiyatı", *DİA*: 21, 272[c]-273[c]. Halilullah: 'Allah'ın dostu' anlamında Hz. İbrahim için kullanılan lakap. DİA: "Halîlullah", *DİA*: 15, 332[c].

8531 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

8532 ATAY: *A-TBL*: ḫuşūna[t]: Kalın, kaba, sert; sarhoş, zor; serkeş olmak.: 1, 463[a].

8813. Allah'tan ḫavf ėtmeyenden ḫavf ėt. **272/17**

8814. Allah'a ḫuşunet(?)[8533] üzere olmaḳ gerek. **272/18**

8815. Allah, ḫab-ı gafletten[8534] iḳaz eyleye. **272/19**

Dede 'Ömer Rūşenī[8535] *Āṯār-ı 'Işḳ* [3] beyt[8536]

beni sen ḫʸāb-ı ġafletden uyandur
uyanıḳlar boyaġına boyandur

8816. Allah, ḫan da vėrir ḫane de vėrir; ancaḳ Allah'tan istemeği[8537] bilmek gerek. **272/20**

8817. Allah, ḫizmet[8538] ėdeni aç bıraḳmaz. **272/21**

8818. Allah'a ḫizmet ėt, ki Allah ḫizmetini oŋara. **272/22**

8819. Allah'ıŋ ḫışmına uğrasın. **272/23**

Sultān Selīm-i Ṯāliṯ

8820. Allah deli divanesi… **272/24**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[8539] [cüz'-i ṯānī,] 151

Kānī merḥūmuŋ kemāl-i ġażabla[8540] Yegen Paşa dīvān kitābetinden müfāraḳatı

Yā 'Abdu'llāh, sen 'işyān ėtdin. Baġī ve ṭuġyān ne dėmek, 'Abdu'llāh oġlan ne dėmek? Dārende-yi rende-yi taṣdī'üŋ ilişene kesercesine destere-yi himmeti ḫavāle ėt, emr ėtdüm. Eger iṭā'at ėtmez ėseŋ seni iṭā'ata getürürem; zīrā ben Allāh'um efendüm ṭarafundan sulṭān-ı serīr-i 'ışḳ oldım, ḫaberüŋ yoḳ ėse al benden ḫaberi. "Benden al ḫaberi[8541]." dėdigüm ḫaber-i al gibi al reng olan ḳıṣṣa degildür; Lofçalı maġdūr[8542] ve bu ***Allāh deli dėvānesi***[8543] *ḫayret-zede ve ma'ḏūrdur hū.*

8821. Allah, deldiği boğazıŋ rızḳını kendi vėrir. **272/25**

8533 ATAY: *A-TBL*: ḫuşūnaᵗ: Kalın, kaba, sert; sarhoş, zor; serkeş olmak.: 1, 463ᵃ.

8534 Yazmada: *ḫʸāb-ı ġafletden*. ḫᵛāb-ı ġaflet: Farsça *ḫʸāb* + Arapça *ġaflat*: Gaflet uykusu. Yazmada *hab* kelimesi *ḫāb* ve *ḫʸāb* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Aslı Farsça olan bu Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Farsçada kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫāb: 436ᵇ; ḫᵛāb: 478ᵃ.

8535 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī. Āṯār-ı 'Işḳ*, Dede 'Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]'nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne'deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: "Dede Ömer Rûşenî", *DİA*: 9, 82ᶜ. Yazmada ise *Āṯār-ı 'Işḳ*'ın müellifi olarak Dede 'Ömer Rūşenī'nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

8536 AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkîdli Metni)*: Münācāt: beni sen ḫᵛāb-ı ġafletden uyandur / uyanıḳlar boyaġına boyandur: 83, II, 17.

8537 Yazmada: *istemege*.

8538 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*ᵗ'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834ᵃ; ḫıḏmet: 834ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574ᵇ. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

8539 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā*.

8540 Yazmada: *'ażabla*.

8541 benden al ḫaberi: Yazmada: *al ḫaberi*.

8542 Yazmada: *ma'ḏūr*.

8543 Yazmada: *dėvānesini*.

8822. Allah; Dâim'dir[8544], Ḳâdir'dir[8545], Ḳayyûm'dur[8546]. **273/01**

8823. "Allah!" diyen aç ḳalmaz; "Bismillah!" diyene iş, güç gelmez. **273/02**

8824. "Allah!" diyen aç ḳalmaz, ḳalp doğru[8547] gerek. **273/03**

8825. "Allah!" diyen aç ḳalmaz, Allah için güçlük olmaz. **273/04**

8826. "Allah!" diyen ḳul ėrer murada. **273/05**

Mevzundur.

[Süleymān Çelebī] *Vesīletü 'n-Necāt*[8548] [153] mıṣrā'[8549]

her murāda ėrişür Allāh dėyen

8827. "Allah!" diyen[8550] açıḳta ḳalmaz. **273/06**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8551]]

8828. "Allah!" diyen ḳul, mahrum ḳalmaz. **273/07**

Yaḥyā Naẓīm[8552] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [I, 42] [naẓm]

ey ḳıble-yi kūyı secde-fermā-yı cenāh
miḥrāb-ı derinde secde bir bende vü şāh
gül-bāng-i ṣalā-yı 'afvuŋı goş ėdeli
bir başḳa cemā'at oldılar ehl-i günāh

8544 Yazmada: *Dā'im*. *Dā'im* ismi de *Bāḳī* ismi ile aynı manada kullanılarak Allah'a nispet edilmiştir. Bu isimler, Allah'a nispet edildiklerinde 'gelecekte varlığının sona ermesi düşünülemeyen' anlamına gelir. TOPALOĞLU, B.: "Bâkî", *DİA*: 4, 536[b]-537[a].

8545 Yazmada: *Ḳādir*. Kâdir: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'gücü yetmek; ölçü ile yapmak, planlamak; kıymetini bilmek; rızkını daraltmak' anlamlarına gelen *ḳadr (ḳudra[t])* kökünden sıfat olup 'her şeye gücü yeten' demektir. … Âlimler, *Ḳādir* ismine genellikle 'âciz olmayan, aklen imkân dâhilinde bulunup muhal statüsüne girmeyen her şeye kayıtsız şartsız gücü yeten' şeklinde anlam vermiş ve bu ismin *irade* sıfatıyla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. TOPALOĞLU, B.: "Kâdir", *DİA*: 24, 124[a-c].

8546 Kayyûm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'doğrulup ayakta durmak, devam ve sebat etmek, bir işin idaresini üzerine almak, gözetip korumak' anlamındaki *ḳıyām* kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup 'her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kâinatı idare eden' demektir. *Ḳıyām* kökünün ifade ettiği manaların ilki maddî ve yaratılmışlık unsurları taşıdığından Allah'a nispet edilmemekte, diğerleri ise uluhiyet makamına yakışacak bir muhteva çerçevesinde *Ḳayyūm* ismi içinde mütalaa edilmektedir. TOPALOĞLU, B.: "Kayyûm", *DİA*: 25, 108[a]-109[a].

8547 Yazmada *doġru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8548 Yazmada: *Mevlūdü 'n-Nebī*.

8549 Süleyman Çelebi: *Mevlid (Vesîletü'n-Necât)*: Nüsha Farkları: ism-i pâkin pâk olur zikreyleyen / her murâda irişür Allâh diyen: 153.

8550 Yazmada: *deyen (دیان), dėyen (دییں)*. Yazmada *diyen* ifadesi, yedi farklı imla ile (دیه ن, دین, دیان, ده ین, دییه ن, دیین, دییان) yazılmış olup doğru okunması için bazı madde başlarında harekelenmiştir (*deyen* bk. 147/03).

8551 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": "Allāh!" diyen açıḳda ḳalmaz.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8552 Yazmada: *Naẓīmī*.

çūn-kim ola vāhibü 'l-'aṭāyā Allāh
eyler beni şād-kām in-şā'a'llāh
feryādın[8553] ėder resīde-yi sem' ḳabūl
bir kerre ḫulūṣla diyen yā Allāh

şād ėt dil-i nā-güşādumı yā Allāh
ḳıl beste der-i kesādımı yā Allāh
nā-kāmlaruŋ[8554] vėren murādın[8555] sensin
sen vėr baŋā da murādumı yā Allāh

sevdāŋ-ile vėr murādumı yā Allāh
dėvāne-yi 'ışḳ ėt adumı yā Allāh
bir neşve-yi müyesser eyle kim bilmeyeyüm
ne mebde' vü ne me'ādumı yā Allāh

yād ėt kerem-i müsebbibü 'l-esbābı
bāb-ı dile yaz müfettiḥü 'l-ebvābı
miftāḥ-ı ḫazīne-yi naṣīb aŋla Naẓīm
"ar-rizḳu iḏā atāka daḳḳu 'l-bāb"ı

8829. "Allah!" dėdi, bir daha dėmedi. **273/08**

8830. "Allah!" diyen, mahrum ḳalmaz. **273/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 61]

8831. "Allah!" dė, Allah ḳapısını çal. **273/10**

8832. "Allah!" dė, ḳurtul. **273/11**

8833. Allah destgîrdir[8556]. **273/12**

Cevrī [mıṣrā']

dest-gīr oldı şehenşāha yine Rabbü 'l-enām

8834. "Allah!" dėyip[8557] can vėrmiş, dayaḳ vurup[8558] nan vėrmiş. **273/13**

Mevzundur.

8835. Allah dert vėrse dermanı da vėrir; ancaḳ dermanını aramaḳ gerek. **273/14**

8836. Allah'ıŋ[8559] dėdiği olur. **273/15**

8837. Allah'ıŋ[8560] dėdiği olur, ḳuluŋ[8561] dėdiği değil. **273/16**

8553 Yazmada: *feryād*.

8554 *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm*'da ve yazmada: *nā-kāmların*.

8555 vėren murādın: Yazmada: *murādın vėren*.

8556 Farsça *dast* + Farsça +*gīr*: El tutan, yardımcı. STEINGASS: *CP-ED*: dast-gīr: 524[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dest-gīr: I, 609[b].

8557 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

8558 Yazmada: *urup*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

8559 Yazmada: *Allāh*.

8560 Yazmada: *Allāh*.

8561 Yazmada: *ḳul*.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8562] 547[8563]

Ṭoḳuz yüz altmış üç tārīḫi eṯnāsılarında Sulṭān Selīm cenābına lālā olmasını münāsib görüp anlaruŋ ḫıdmetine gönderdi, tā ki Bā-Yezīdli ėdügini bilüp bir gün behānesini bulup ḳatl u telef ve emrin ber-ṭaraf ėtmek iḫtimālli mülāḥaẓasında olup ḥaḳīḳat-i ḥāle naẓar ėtsüŋ; ***insān dėdügi olmaz, Ḥaḳḳ dėdigi olur****. İmdi müşār*[un] *ileyh Muṣṭafā Paşa bu bābda aṣlā çūn u çirā dėmeyüp bilā-tevaḳḳuf ʿazm-i Maġnisa ḳıldı.* ilā āḫirihi[8564]…

8838. Allah dilerse vėrir, dilemezse vėrmez. **273/17**

8839. Allah dilediğine vėrir. **273/18**

8840. Allah, duacı ḳulunu aç bıraḳmaz. **273/19**

8841. Allah'a dua ėt, dava ėtme. **273/20**

8842. Allah düşürmesin. **273/21**

8843. Allah düşeni görür. **273/22**

8844. Allah; düşeni de görür, düşüreni de. **273/23**

8845. Allah, düşeni ḳaldırır. **273/24**

8846. Allah, dosta düşmana[8565] muhtaç ėtmesin. **274/01**

8847. Allah, dosta evvelce[8566] düşmana[8567] tabi ėtmesin. **274/02**

8848. "Allah dost…" diyen âşıḳ-ı sadıḳlardandır. **274/03**

Muḥibbī *Dīvān* [104, 223, 2] beyt

ben[8568] *gedāya vaṣl ḫ*ʸ*ānın*[8569] *āh inʿām ėtmedi*
gerçi dėdüm ḳapusında nice kerre Allāh dost

8562 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

8563 Yazmada: *548*.

8564 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

8565 Yazmada: *düşmana (دوشمنه)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن), düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

8566 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

8567 Yazmada: *düşmana (دوشمنه)*. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a].

8568 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: bu: 104, 223, 2. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: ben: 1, 60, 44, 2. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ben: 1, 251, 271, 2.

8569 Yazmada: *ḫānın*. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: vasl-ı hânın: 1, 60, 44, 2.

8849. Allah, dostu[8570] düşmanı[8571] yüze güldürmesin. **274/04**

8850. Allah; dostuŋ düştüğünü, düşmanıŋ güldüğünü göstermesin. **274/05**

8851. Allah, denilere muhtaç ėtmesin. **274/06**

8852. Allah; dine[8572], devlete zeval vėrmesin. **274/07**

8853. Allah; dinden, imandan ayırmasın. **274/08**

8854. Allah, dilimizi fenadan saḳlasın. **274/09**

8855. Allah, dilimizi kötü sözlerden esirgesin. **274/10**

8856. Allah, deliyi de bilir veliyi de. **274/11**

8857. Allah, duamızı müstecâb eyle. **274/12**

8858. Allah'a dua ėdelim, müstecâb olursa gėcemiz ḳadar gündüzümüz de[8573] bayram olur. **274/13**

8859. Allah duamızı ḳabul ėderse gėcemiz ḳadar gündüzümüz de[8574] îd[8575] olur. **274/14**

Yaḥyā Naẓīm[8576] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [Müfredāt V, 468] [beyt]

Ḥaḳḳ te'ālā müstecāb eyler du'āmuz 'an-ḳarīb
'īd u ḳadr olur yine ṣubḥ u mesāmuz 'an-ḳarīb

8860. Allah'ıŋ deveciği… **274/15**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 7. Sūratu 'l-A'rāf 73; 11. Sūratu Hūd 64; 26. Sūratu 'ş-Şu'arā' 155; 91. Sūratu 'ş-Şams 13] [āyet]

8861. Allah, doğru[8577] ḳulunu sever. **274/16**

8862. Allah, doğru[8578] yoldan şaşırmasın[8579]. **274/17**

8863. Allah, doğru[8580] yoldan ayırmasın. **274/18**

8570 Yazmada: *dost*.

8571 Yazmada: *düşmanı (دوشمنی)*. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a].

8572 Yazmada: *dīn*.

8573 de: Yazmada yok.

8574 de: Yazmada yok.

8575 ATAY: *A-TBL*: 'Îd: Bayram, sevinç veya üzüntü için toplanma günü, ihtifal, âdet, gelenek hâline getirilen sevinçli veya üzüntülü, elemli gün.: 3, 512[a].

8576 Yazmada: *Naẓīmī*.

8577 Yazmada: *doġrı, ṭoġrı*. Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı*, *doġru*, *ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8578 Yazmada: *doġrı, ṭoġrı*. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8579 TDK: *TTS*: şaşırmak: Şaşırtmak.: V, 3650.

8580 Yazmada: *doġrı, ṭoġrı*. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8864. Allah, doğruluḳtan[8581] ayırmasın. **274/19**

8865. Allah, doğru[8582] ḳuluna yardımcıdır. **274/20**

8866. Allah, dirlik düzenlik vėrsin. **274/21**

8867. Allah, dünya aḫiret[8583] mesut eylesin. **274/22**

8868. Allah; dünya aḫiret[8584] muradıŋı vėrsin. **274/23**

8869. Allah; dünyada can selameti, aḫir nefeste iman selameti vėrsin. **274/24**

8870. Allah; dünyada tevfiḳ, aḫirette imanı refiḳ eylesin. **274/25**

8871. Allah; dünyada tevfiḳ, aḫirette iman yoldaşı[8585] vėrsin. **274/26**

[Ṣūfī Allāh-yār] *Tebātü 'l-'Ācizīn*[8586] Ġazel [74] [beyt]

ḥācetüm oldur Ḫudā'ya işlerim baş eylesüŋ
munda tevfīḳ anda īmānımnı yoldaş eylesüŋ

8872. Allah, dünya ve aḫiret tevfiḳat-ı İlahiyesine mazhariyetle memnun ve mesut eylesin. **274/27**

8873. Allahu zü 'l-celal[8587], lā-yus'alu 'ammā yaf'al[8588]. **275/01**

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 4] ḳıṭ'a

baḥr-i efkāra dalub[8589] *çekme emek*
nükte-yi çūn u çirādan el çek

kesmiş atmışdur anı ėtme cedel
*tėġ-ı "**lā-yus'alu ammā yaf'al***[8590]*"*

Ḫāḳānī[8591] [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 4] [beyt]

nuṭk-i ḥāl ile rumūz-i eşyā
***ḏū 'l-celāl** oldıġın eyler īmā*

8581 Yazmada: *doġrılıḳdan*. Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġruluḳ: 1256[b]; ṭoġrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8582 Yazmada: *doġrı*. Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a].REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8583 dünyā āḫiret: Yazmada: *dünyā ve āḫiret*. AYVERDİ: *MBTS*: dünya: dünya ahret: Her iki dünyada da, dünyada da ahirette de, her zaman.: 313[a].

8584 AYVERDİ: *MBTS*: dünya: dünya ahret: Her iki dünyada da, dünyada da ahirette de, her zaman.: 313[a].

8585 Yazmada: *yoldası*.

8586 Yazmada: *Çaġatayca Tebātü 'l-'Ācizīn nām eterden*.

8587 Allāhu ḏū 'l-calāl: Yücelik, ululuk sahibi Allah. ATAY: *A-TBL*: Allāh: 1, 63[b]; calāl: 1, 285[b]; ḏū: 2, 652[b].

8588 lā-yus'alu 'ammā yaf'al: "O, yaptığından mesul olmaz, onlar ise mesuldürler." mealindeki ayetin "O, yaptığından mesul olmaz." mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 21. Sūratu 'l-Anbiyā 23.

8589 Yazmada: *dalup*.

8590 "O, yaptığından mesul olmaz, onlar ise mesuldürler." mealindeki ayetin "O, yaptığından mesul olmaz." kısmı. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 21. Sūratu 'l-Anbiyā 23.

8591 Yazmada: *keḏā [Ḫāḳānī]*.

8874. Allahu zü ’l-celalden[8592] ḳorḳmaḳ gerek. **275/02**

8875. Allahu zü ’l-celaliŋ hikmetinden, kendisinden sual sorulmaz. **275/03**

Lā-yus’alu ‘ammā yaf‘al’dir.[8593]

8876. Allahu zü ’l-celal, muhavvilü ’l-havli ve ’l-ahvaldir[8594]. **275/04**

8877. Allah; zillet, meşaḳḳat çektirmesin. **275/05**

8878. Allah; zelil, ḫor[8595] ėtmesin. **275/06**

8879. Allah; zillet, minnet yüzü göstermesin. **275/07**

8880. Allah; Rahman, Rahîm’dir[8596]. **275/08**

Yaḥyā Naẓīm[8597] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭa‘āt-ı Mürettebe V, 480] ḳıṭ‘a

raḥm ėtse n'ola bükāmuza haẓret-i Ḥaḳḳ
zīrāki O’dur ‘uṣāta erḥam ü eşfaḳ
bād-ı keremiyle[8598] eylemek mümkindür
bir eşk-ile heft dozaḫı müstaġraḳ

8881. Allah’ıŋ rahmeti büyüktür. **275/09**

Belīġ [beyt]

rub‘-ı meskūnda olan dūde-yi şem‘-i ‘iṣyān
bir yere gelse ruḫ-ı raḥmete bir ḫāl olmaz

8882. Allah’ıŋ rahmeti çoḳtur, rahmetiniŋ[8599] nihayeti yoḳtur. **275/10**

8883. Allah, Rezzâḳ-ı âlemdir. **275/11**

8884. Allah, Rahmanü ’r-Rahîm’dir; kimseyi meyus ėtmez, çiftçiniŋ de çömlekçiniŋ de dileğini vėrir. **275/12**

8885. Allah, rahmet ḳapısından ayırmasın. **275/13**

8886. Allah, rahmet eylesin. **275/14**

8592 Allāhu ḏū ’l-calāl: Yücelik, ululuk sahibi Allah. ATAY: *A-TBL*: Allāh: 1, 63[b]; calāl: 1, 285[b]; ḏū: 2, 652[b].

8593 lā-yus’alu ‘ammā yaf‘al: “O, yaptığından mesul olmaz, onlar ise mesuldürler.” mealindeki ayetin “O, yaptığından mesul olmaz.” mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 21. Sūratu ’l-Anbiyā 23.

8594 muḥavvilu ’l-ḥavli va ’l-aḥvāl: Kudreti ve hâlleri değiştiren, başka şekle sokan. Kelimelerin üçü de aynı (Arapça *ḥavl*) köktendir. ATAY: *A-TBL*: aḥvāl: 1, 425[b]; ḥavl: 1, 425[b].

8595 Yazmada: *ḫ*ᵛ*ur*. ‘Zelil ve hakir’ manasındaki bu kelimenin aslı Farsça olup *ḫ*ᵛ*ur* ve *ḫ*ᵛ*ār* olmak üzere iki farklı imlası bulunmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛār: 479[b]; ḫᵛur: 483[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: 338. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫᵛār: I, 590[a]; ḫᵛur: I, 591[a]. Yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır.

8596 Her ikisi de esmayıhüsnadan olan, ‘merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak’ anlamındaki *raḥma*[t] (*ruḥm, marḥama*[t]) kökünden türeyen ve Allah’ın sıfatı olarak *Kur’an-ı Kerim*’de zikredilen Rahman ve Rahîm ile ilgili geniş bilgi için bk. TOPALOĞLU, B.: “Rahmân”, *DİA*: 34, 415[b]-417[a].

8597 Yazmada: *Naẓīmī*.

8598 bād-ı keremiyle: Yazmada: *bād-ı keremiyle ile*.

8599 raḥmetiniŋ: Yazmada yok.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8600] 423 naẓm

nice nālişler ėtmesün leşker
gitdi ʻuḳbāya öyle bir server

ṣan-ki İskender-i zamān ėdi
ʻaḳl u tedbīri ile yegāne ėdi

olsa bir ḳuta mālik ol dī-şān
özi ṣāḥib-ḳırān[8601] *olurdı ʻiyān*

Ḥaḳḳ teʻālā ġarīḳ-i raḥmet ėde
cāy-gāhun ḥarīm-i Cennet ėde

Yaḥyā Naẓīm[8602] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ[8603] [V, 488] [naẓm]

bu tīre ḫāk-dāndan ʻālem-i nūra revān oldı
vücūdın ġarḳa-yı envār-ı raḥmet eyleye Mevlā

ola dāʼim ḥarīm-i tekye-gāh-ı ʻArş-ı aʻlāda
revān-ı pāki hem-dest-i semāʻ-ı rūḥ-ı Mevlānā

Naẓīmā goş ėdüp fevtin dėdüm feryād ėdüp tārīḫ
«ola rūḥ-ı Neşāṭī ʻandelīb-i Sidre vü Ṭūbā» 1085[8604]

8887. "Allah, rahmet eylesin." diyeni Haḳ rahmet eylesin. **275/15**

8888. Allah; rahmet eylesin ölene, sağlıḳ vėrsin ḳalana. **275/16**

8889. Allah, rahmet eyleye bimar-ı hasrete. **275/17**

Yeŋişehrli ʻAvnī Beg[8605] [*Dīvān* 392, 375, 2] mıṣrāʻ

8890. Allah, rahmetinden dûr tutmasın. **275/18**

8891. Allah'ıŋ rahmetinden ümit kesilmez. **275/19**

Muḥibbī *Dīvān* [603, 2036, 6] [beyt]

bilürem çoḳdur günāhum ḥadden aşmışdur velē
kesmezem lākin umēdüm raḥmet-i Maʻbūd'dan

8600 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

8601 ṣāḥib-ḳırān: Yazmada: *ṣāḥib*.

8602 Yazmada: *Naẓīmī*.

8603 Yazmada: *tārīḫ*.

8604 *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm*'da ve yazmada: *1075*. Bu manzume, Sebk-i Hindî üslubunun önemli temsilcilerinden olan divan şairi Neşâtî'nin ölümü üzerine yazılmış olup Neşâtî, hicrî 1085 [1674] senesinde vefat etmiştir. Geniş bilgi için bk. KAYA, B. A.: "Neşâtî", *DİA*: 33, 18ª-19ᶜ.

8605 Yazmada: *ʻAvnī*.

Dede ‘Ömer Rūşenī[8606] *Āṯār-ı ‘Işḳ* [5] beyt[8607]

ne deŋlü ṣuçlı ėseŋ oḫı[8608] *geh gāh*
*dilā “**lā-taḳnaṭū min raḥmati’llāh***[8609]*”*

8892. Allah, rahmetini eksik ėtmesin. **275/20**

8893. Allah, rahmetini esirgemez. **275/21**

8894. Allah’ıŋ rızasına ḫizmet ėtmek gerek. **275/22**

8895. Allah’ıŋ rızasını talep ėtmek gerek. **275/23**

8896. Allah razı olsun. **275/24**

8897. Allah razı olursa peygamber de razı olur. **275/25**

8898. Allah, Rezzâḳ-ı âlemdir, herkesiŋ rızḳını ḫalḳ ėtmiştir; az ve çoḳ gönderir, vėrir. **276/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

[1] Lakin rızḳ-ı beşeriŋ istihsali için insanlarda Cenabıhaḳ aḳıl ve fikir ve yeden el ve ayaḳ vėrmiş [2] ve bedene ḳuvvet ve irade-yi cüziye de ḫalḳ ėtmiştir, ki bunlarıŋ istimaliyle tahsil-i maişet için çalışmağı şart ḳılmıştır. [3] Âlem-i dünyada ve âlem-i fezada kâffe-yi maḫluḳatıŋ rızıḳları kendi hilḳatleri derecesinde ḫalḳ ve ihsan buyrulmuş ve tahsili [4] için de ḳudret ve irade-yi cüziyeniŋ sarf ve istimali emrolunmuştur. Onuŋ[8610] *için cemi maḫluḳattan efdal olan [5] ebnâ-yı beşeri ancaḳ aḳıl ve fikir ile tafzil ve tezyin eylemiş ve rızḳ-ı maksûmunuŋ istihsali için de ulum ve fünûn-i hikemiyesine merbut [6] ve mekşûf meknûzât-i ḫazine-yi lâ-yefnâyı*[8611] *yerde ve gökte insanlar için mekşûf ve gayr-i mekşûf ḫalḳ ve icatla mestur [7] ve manzur ḫalḳ ve ihsan buyurmuştur. İşte uḳûl-i beşer ancaḳ ulum-i hikemiye ve İlahiyeyi ba‘de ’t-tahsil [8] o vasıta ile tahsil ve taleb-i maişeti uğrunda sarf-ı aḳıl ve ibraz-ı fikir ve ḳuvvetle istihsal-i rızḳ ve maişetiyle [9] min tarafi’llah memur ve mükellef ḳılınmıştır, ki bu bapta tafsilatlı irâe-yi edilleye ḳuvvet-i bizâ‘atım gayr-i*

8606 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī. Āṯār-ı ‘Işḳ*, Dede ‘Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]’nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne’deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*: 9, 82ᶜ. Yazmada ise *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ın müellifi olarak Dede ‘Ömer Rūşenī’nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

8607 AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Münācāt-ı Dīger: ne deŋlü ṣuçlu ise oḫı geh gāh / illā lā-taḳnaṭū min raḥmati’llāh: 88, III, 11.

8608 Yazmada: *oḳuŋa*.

8609 “De ki: ‘Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.’” mealindeki ayetin “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.” mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 39. Sūratu ’z-Zumar 53.

8610 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’ᵉⁿ-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55ᵇ.

8611 meknūzāt-ı ḫazīne-yi lā-yefnāyı: Yazmada: *menḳūzāt-ı ḫarīne-yi lā-yefāyı*.

muḳtedir [10] ve gayr-i kâfi olduğu için bu ḳadarlıḳ bir sözle iktifa ve baḳisini herkesiŋ kendi ḳudret-i [11] ilmiye ve idrakiyesine havale eylerim.

8899. Allah, Rezzâḳ-ı âlemdir; lakin rızḳ-ı maḳsumu hikmet-i İlahiyesiyle merbut ve meknuz ḫalḳ ėtmiştir ve istihsalini de ancaḳ ulum ve fünûn-i hikemiyesiniŋ tahsiline menut ḳılmıştır, onuŋ[8612] için ilimsiz yani bilgisiz bir şey tahsil olunamaz. **276/02**

8900. Allah, ribâkârla riyakârı sevmez. **276/03**

8901. Allah bir, söz de bir. **276/04**

Müslümanlarıŋ muḳavele senetleriniŋ başı, ardıyla yazılır; unutmamaḳ gerek.

8902. "Allah; zahmet, meşaḳḳat yüzü göstermesin." dėrler; amma (faḳat, ancaḳ) zahmetsiz, ḫizmetsiz rahmete ėrilmek[8613] mümkün olmaz. **276/05**

8903. Allah, ziyade eyleye saḫîler[8614] sofrasınıŋ[8615] bereketini. **276/06**

8904. Allah, ziyan ėttirmesin. **276/07**

8905. Allah, ziyankârı sevmez; (israf) ḫıyanetlik kötü ḫuydur, kötü ḫuylardan saḳınmaḳ gerek. **276/08**

8906. "Allah, zeval vėrmesin." dėrler; ancaḳ su-yi hâl, suistimal ve[8616] su-yi aḫlaḳ[8617] zevaliŋ birinci sebepleridir[8618]; bunlardan hazer[8619] ve içtinap ėtmek gerek. **276/09**

8907. Allah, zeval de vėrir kemal de mal da menâl de[8620] vėrir; ancaḳ şükür ėtmeli, şikâyet ėtmemelidir. **276/10**

8612 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

8613 Kelime, bu madde başında 'ermek, ulaşmak, varmak, vasıl olmak' anlamında kullanılmıştır; fakat *Türkçe Sözlük*'te *ermek* maddesi olmasına rağmen -sözlükteki benzer (var- > varıl- vb.) biçimlerin aksine- *erilmek* maddesi bulunmamaktadır. TDK: *TS*: ermek: 812[a]; varılmak: 2470[a]; varmak: 2471[a]. Kelime, *Derleme Sözlüğü*'nde ise bu (erilmek) biçimi ile sadece *boy* ve *yaş* için 'ulaşmak, erişmek' manasında kullanılmıştır. TDK: *DS*: erilmek: 1. Yaşı büyüyerek çocukluktan çıkıp, gençlik çağma ermek. 2. Boyu bir yere yetişmek.: V, 1769[b]. TDK: *TTS*: erilmek (irilmek): Erişilmek.: III, 1499. CLAUSON: *EDPT*: ėr-: 194[a]. REDHOUSE: *TaEL*: irilmek, erilmek: 294[a].

8614 Aslı Arapça *saḫī* olan bu kelime; 'cömert, eli açık' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 961[a].

8615 Yazmada: *ṣofrasınıŋ*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dir. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

8616 sū'-yi ḥāl, sū'-yi isti'māl ve: Yazmada: *sū'-yi ḥāl ve sū'-yi isti'māl*.

8617 sū'-yi aḫlāḳ: Arapça *sū'* + Arapça *aḫlāḳ*: Tabiat, ahlak kötülüğü. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: as-sū': I, 29. ATAY: *A-TBL*: aḫlāḳ: 1, 488[a].

8618 Yazmada: *sebeblerindür*.

8619 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

8620 menāl de: Yazmada: *menāldür*.

8908. Allah, Semî‘[8621] ve Basîr[8622], **276/11**

8909. Allah, Settaru ’l-uyûbdur. **276/12**

8910. Allah’ı severseŋ beni söyletme, gamım var. **276/13**

Sulṭān Veled beyt

taḳrīr ėdemem derd-i derūnum elemim var
Allāh’ı severseŋ beni söyletme ġamım var

[Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 63[8623]]

8911. Allah’ı severseŋ beni üzme, üzüm üzüm üzülürüm. **276/14**

8912. Allah’ı severseŋ baŋa doḳunma[8624]. **276/15**

8913. Allah’ı severseŋ söyletme beni, derdim ḳozar[8625]. **276/16**

8914. Allah, Settaru ’l-uyûb, Gaffaru ’z-zunûbdur. **276/17**

8621 Semî‘: Allah’ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte ‘işitmek, duymak, bir dileği kabul etmek, anlamak; duyurmak’ manalarındaki *sam‘* kökünden türeyen *samī‘* ‘işiten’ demektir. Allah’a nispet edildiğinde ‘işitilmeye konu teşkil eden her şeyi işiten’ diye açıklanır. Allah’ın işitmesi kulak gibi bir organa veya araca bağlı değildir. Geniş bilgi için bk. TOPALOĞLU, B.: “Semî‘”, *DİA*: 36, 492[a-c]. ATAY: *A-TBL*: 2, 1031[a].

8622 Basîr: Allah’ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. ‘Görmek, bilmek ve sezmek’ anlamındaki *baṣar* kökünden türetilmiş bir sıfattır. *Kur’an-ı Kerim*’de elli bir ayette geçmekte olup bunların kırk birinde Allah’ın sıfatlarından biri olarak kullanılmıştır. … *Basîr* kavramı esmayıhüsnadan biri olarak ‘görmeye konu olan şeyleri bütün özellikleriyle idrak edip gören’ şeklinde tarif edilebilir. Bu idrakin oluşması için insanlarda bulunması gereken fizik, fizyolojik ve psikolojik şartlar Allahuteala hakkında söz konusu değildir. Geniş bilgi için bk. TOPALOĞLU, B.: “Basîr”, *DİA*: 5, 102[b]-103[a]. ATAY: *A-TBL*: 1, 131[b].

8623 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Allāh’ı severseŋ beni söyletme, ġamım var. (Sulṭān Veled): 63.

8624 Yazmada *dokun*- kelimesi, üç farklı imla ile (دوقنمق, طوقنمق, طوقونمق) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokın-: 471[a]. TDK: *TTS*: dokanmak: II, 1196; dokunmak: II, 1198. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): II, 902[c]; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: doḳumaḳ (دوقومق): 924[a]; ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): 1258[b]; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): 1259[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): cüz’-i evvel, 549[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a].

8625 ÖZŞAHİN, M.: *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*: ḳuź-: Coşup artmak, güçlenmek; azmak (ağrı, sancı için).: 389[b].

Ḥurūfī ‘Arşī[8626] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*[8627]] Tercī‘ Bend[8628] [147] [beyt]

faẕlu’llāh u Ḫāliḳ u Dādār[8629]
vaḥdehu lā şerīk odur Settār[8630]

8915. Allah, sa‘îd eylesin. **276/18**

8916. Allah, sa‘îd defterine yazsın. **276/19**

8917. Allah sevsin, sen sevmeseŋ dursun. **276/20**

8918. Allah, sevdiğine dert vėrir. **276/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 61[8631]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 191[8632]]

8919. Allah, sevmiş yaratmış; sen sevmeseŋ dursun. **276/22**

8920. Allah, sevindirsin. **276/23**

8921. Allah, sevindirir. **276/24**

8922. Allah’ı severseŋ, insan nasıl sabrėder böyle şeye! **276/25**

Bāḳī [*Dīvān* 305, 331, 4] [beyt]

dāne-yi ḫāline baḳ cennet-i ruḫsārında
nice ṣabr eylesün Allāh’ı severseŋ ādem

8923. Allah’ıŋ sevmediğini peygamber dayaḳla ḳovar. **276/26**

8924. Allah’ıŋ sevmediğini ḳul da sevmez. **276/27**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 191[8633]]

8626 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

8627 Hurûfî Arşî [1562-1620]’ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî’den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*. İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*. İstinsah eden: es-Seyyid ‘Abdu’llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî’den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* nüshası esas alınmıştır.

8628 Yazmada: *ez Tercī‘ Bend*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*’de: *mütemmen*.

8629 faẕlu’llāh u Ḫāliḳ u Dādār: Yazmada: *faẕlu’llāh Ḫāliḳ u Dāver*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*’de: *faẕl-ı İlāh Ḫāliḳ Dādār*. *Dīvān-ı ‘Arşī*’de: *faẕlu’llāh Ḫāliḳ Dāver*. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 120.

8630 vaḥdehu lā şerīk odur Settār: Yazmada: *vaḥdehu lā şerīke lehdür Settār*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*’de: *vaḥdehu lā şerīk od Settār*. *Dīvān-ı ‘Arşī*’de: *vaḥdehu lā şerīk odur Settār*. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 120.

8631 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Allāh, sevdigine derd vėrür.: 61.

8632 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Allāh, sevdigine derd vėrür.: cüz’-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8633 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Allāh’ıŋ sevmedigini ḳul da sevmez.: cüz’-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8925. Allah'ını seven bizi tutmasın. **276/28**

N. Ẕ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8634]]

8926. Allah sayesi büyüktür, her maḫluḳuna yetişir. **276/29**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 2. Sūratu 'l-Baḳara 116[8635]] [āyet]

lahu mā fī 's-samāvāti va 'l-arḍ

[=Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nundur.]

Fużūlī [*Dīvān* 50, XI, 68] mıṣrā'

'āmm olur elbette feyż-i sāye-yi Perverdigār

8927. Allah, sevdiği ḳula doğru[8636] yolu gösterir, onu[8637] tariḳ-i hidayet ve inayete sevḳ eyler; ancaḳ tövbe ve istiğfarla Haḳ yoluna yolculuḳ gerek. **276/30**

8928. Allah sayesine sığınan, ḳul sayesine sığınmaz. **276/31**

8929. Allah; sebepsiz, lüzumsuz, abes yere hiçbir şeyi ḫalḳ ėtmez. **277/01**

8930. Allah, sebebini ḫalḳ ėtsin. **277/02**

8931. Allah, sebepsiz muaḫeze ėtmez. **277/03**

8932. Allah, saç[8638] vėrmiş; ama aḳıl vėrmemiş. **277/04**

8933. Allah, say ėdeni sever; zira sayde bereket, hareket hem saadet ve selamet vardır. **277/05**

8934. Allah, sayiŋi[8639] meşkûr eyleye. **277/06**

8935. Allah, sayiŋi[8640] meşkûr, haccıŋı maḳbul ėde. **277/07**

8634 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh'ını seven bizi bizi ṭutmasun.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8635 Ayrıca, bk. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 4. Sūratu 'n-Nīsā 170; 10. Sūratu Yūnus 55; 16. Sūratu 'n-Naḥl 52; 24. Sūratu 'n-Nūr 64; 55. Sūratu 'r-Raḥmān 29; 57. Sūratu 'l-Ḥadīd 1; 59. Sūratu 'l-Ḥaşr 24; 64. Sūratu 't-Teġābun 4.

8636 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8637 onu: Yazmada yok.

8638 Yazmada: *sac, ṣaç*. Yazmada *saç* kelimesi dört farklı imla ile (sac, saç, ṣac, ṣaç) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: saç: 794[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaç: 1152[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaç: II, 800[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sac: 177[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: saç: 221[b]; ṣaç: 221[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: saç: üçüncü cilt, 3[b]; ṣaç: üçüncü cilt, 277[b].

8639 say: Sözlükte 'çalışmak; yürümek, koşmak' gibi anlamlara gelen *sa'y*, fıkıh terimi olarak 'hac ve umre tavaflarından sonra Safâ tepesinden başlayarak dördü gidiş, üçü dönüş olmak üzere Safâ ile Merve tepeleri arasında toplam yedi defa gidip gelme'yi ifade eder. ÖĞÜT, S.: "Sa'y", *DİA*: 36, 206[b]-207[c]. Bu madde başında kelimenin hem kök anlamı olan 'çalışmak' hem de fıkhî ıstılahtaki anlamı olan 'Safâ ile Merve tepeleri arasında yedi defa gidip gelme' anlaşılabilir.

8640 say: Sözlükte 'çalışmak; yürümek, koşmak' gibi anlamlara gelen *sa'y*, fıkıh terimi olarak 'hac ve umre tavaflarından sonra Safâ tepesinden başlayarak dördü gidiş, üçü dönüş olmak üzere Safâ ile Merve tepeleri arasında toplam yedi defa gidip gelme'yi ifade eder. ÖĞÜT, S.: "Sa'y", *DİA*: 36, 206[b]-207[c].

Yaḥyā Naẓīm[8641] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [I, 60] [naẓm]

bih nihāl-i ser-āmed-i dū-sütūn
biri Ḥannān'dur[8642] *biri Mennān*

ėde meşkūr sa'yüŋi Bārī
ḳıla maḳbūl ḥaccuŋı Sübḥān

8936. Allah'a şükürden[8643], zikirden, fikirden gaflet ėtmemek, dergâh-ı İlahîden asla ayrılmamaḳ gerek; zira Allah zikir, şükür, fikir ėdeni sever. **277/08**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Çünkü zikru'llah; itiḳat ve imanı taḳviye ėder, vesavisten ḳalbi tasfiye ve muhafaza eyler. Şükür, inʻam-ı İlahî berekâtını arttırır. Fikir; nur-ı aḳıl ve zekâ ve idraki ve ilmi tezyit, ḳalbi tenvir, insanı ḫayru 'l-ḫadim ve fiʻal ve efʻâlini müfit ve aḫlaḳını muhkem ḳılar, dėmişler.

8937. Allah, saḫî[8644] ḳulunu sever, şaḳi ḳulunu değil. **277/09**

8938. Allah, saḫaveti sever. **277/10**

8939. Allah, saḫî[8645] ḳulunuŋ malına çoḳ bereket vėrir. **277/11**

8940. Allah; saḫavet, istiḳamet ėden ḳulunu sever. **277/12**

8941. Allah, saḫîleri[8646] ilk evvel Cennet'e ḳoyacaḳtır. **277/13**

8942. Allah, saḫavetle ibadet ėdenleriŋ ömürlerini bereketli ḳılar. **277/14**

8943. Allah'a suçlu[8647] olmamaḳ mümkün mü! **277/15**

8944. Allah, suçumuzu[8648] affėtsin. **277/16**

8945. Allah'a suçlu[8649] iken güçlü olma. **277/17**

8946. Allah saŋa, sen de baŋa. **277/18**

Çingene[8650] *duası…*

8641 Yazmada: *Naẓīmī*.

8642 Yazmada: *Ḥannān*.

8643 Yazmada: *secde-yi şükrden*.

8644 Aslı Arapça *saḫī* olan bu kelime; 'cömert, eli açık' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 961[a].

8645 Aslı Arapça *saḫī* olan bu kelime; 'cömert, eli açık' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 961[a].

8646 Aslı Arapça *saḫī* olan bu kelime; 'cömert, eli açık' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 961[a].

8647 Yazmada: *suçlı*. Yazmada *suçlu* kelimesi iki farklı imla ile (suçlı, şuçlı) kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *şuclı* ve *şuçlu* imlaları ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: şuclı: II, 837[b]. REDHOUSE: *TaEL*: şuçlu: 1190[a].

8648 Yazmada: *suçımızı*. Yazmada *suç* kelimesi iki farklı imla ile (suç, şuç) kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *şuc* ve *şuç* imlaları ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: şuc: II, 837[b]. REDHOUSE: *TaEL*: şuç: 1190[a].

8649 Yazmada: *suçlı, şuçlı*. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *şuclı* ve *şuçlu* imlaları ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: şuclı: II, 837[b]. REDHOUSE: *TaEL*: şuçlu: 1190[a].

8650 Yazmada: *Çingāne*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind'den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mışr'dan baḥr[en] Avrupa'ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ

8947. Allah, selamet vère yolcu olana. **277/19**

8948. Allah, selamet vèrsin. **277/20**

8949. Allah, seni ḫünkâra vezir ètsin. **277/21**

Ḫayır dua değil, şer manasına muhavveldir.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 426[8651]]

8950. Allah selamını esirger. **277/22**

8951. Allah, şaşırtmasın. **277/23**

8952. Allah, şaşıranlarıŋ yolunu doğrultsun[8652]. **277/24**

8953. Allah selamını al, yerde bıraḳma. **277/25**

8954. Allah'ıŋ sevmediğini (ḳulunu) Cennet'ten peygamber dayaḳla ḳovar. **277/26**

8955. Allah; Şekûr'dur[8653], Halîm'dir[8654]. **278/01**

8956. Allah'a şükrètmek gerek. **278/02**

8957. Allah; şükrèden ḳulunu sever, onu[8655] aç bıraḳmaz. **278/03**

8958. Allah'a şükèt, ḫulus ile zikrèt. **278/04**

8959. Allah'a şükür, ne var? **278/05**

8960. Allah'a şükrèt, şikâyet ètme. **278/06**

8961. Allah'a şükürler olsun; eliŋ sağ, beliŋ sağ; neden gam, ḳasvet èdersin? **278/07**

8962. Allah'a şükrèt, baŋa ne şikâyet èdersin? **278/08**

8963. Allah, şikâyetçi ḳulunu sevmez. **278/09**

8964. Allah'a şükrü yoḳ, hep şikâyet èder. **278/10**

---

bizce müsta'mel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve 'ale 'l-'umūm 'ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

8651 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: Ḥikāyet-i 'acībeden 'Ālī Efendi rivāyeti üzre bu daḫı menḳūldür, ki merḥūm-i maġfūruŋ devrinde vezīr nāmında olanlar ayına varmadın ḳatl olunmaġın a'yān-ı devlet biribirine bed-du'ā ètseler "Sulṭān Selīm'e vezīr olasun." dèrler èdi. Ḥattā ṣā'iriŋ birisi bu beyti ol eyyāmda söylemişdür (beyt) raḳībüŋ olmasuna çāre yoḳdur / meger vezīr ola Sulṭān Selīm'e: 426.

8652 Yazmada: *ṭoġrultsun*. Yazmada *doğrult-* kelimesi *ṭoġrılt-*, *ṭoġrult-* (طوغرلتمق) ve *ṭoġrult-* (طوغرولتمق): olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan üç farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭoġrulmaḳ (طوغرلمق): 1256[b]; ṭoġrultmaḳ (طوغرولتمق): 1256[b]; ṭoġrıltmaḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8653 Yazmada: *Şekūr*. Şekûr: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'yapılan bir iyiliğin sahibini övgü ile anmak' manasındaki *şukr (şukrān)* kökünden türeyen *şakūr*; 'çokça teşekkür eden' demektir. Kelime, Allah'a nispet edildiğinde 'az da olsa kulun iyi bir ameline fazlasıyla karşılık veren' anlamına gelir. TOPALOĞLU, B.: "Şekûr", *DİA*: 38, 493[a-b].

8654 Halîm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. 'Sabırlı ve temkinli, akıllı ve ağır başlı olmak' manasındaki *ḥilm* masdarından sıfat olup 'sabırlı ve temkinli olan, acele ve kızgınlıkla muamele etmeyip ileride meydana gelecek gelişmelere fırsat tanıyan' demektir. Dil âlimleri kelimenin, 'kudreti olduğu hâlde cezalandırmayan' ve 'cezayı büsbütün terk etmeyip gelişmelere göre hareket eden' şeklindeki iki anlamına dikkat çekerler. *Halîm*; esmayıhüsnadan biri olarak 'sabırlı, acele ve kızgınlıkla muamele etmeyen' manasına gelir. TOPALOĞLU, B.: "Halîm", *DİA*: 15, 334[c]-335[c].

8655 onu: Yazmada yok.

8965. Allah, şaḳiler zümresinden eylemeye. **278/11**

8966. Allah, şaḳiler defterine yazmasın. **278/12**

8967. Allah; şaḳileri sevmez, müttaḳileri sever. **278/13**

8968. Allah, şerefini arttırsın. **278/14**

8969. Allah, sadıḳlar zümresinden ėtsin. **278/15**

8970. Allah, sadıḳ ḳulunu sever. **278/16**

8971. Allah, sadaḳati sever. **278/17**

8972. Allah, sadaḳatten ayırmasın. **278/18**

8973. Allah; sadıḳ ḳulunu sıyanet, her işine muavenet ėder. **278/19**

8974. Allah; sabırlı ḳulunu sever, zafer ihsan ėder. **278/20**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8656]]

8975. Allah, sağ eliŋi sol eliŋe muhtaç ėtmesin. **278/21**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8657]]

8976. Allah, sağ gözüŋü sol gözüŋe muhtaç ėtmesin. **278/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 61[8658]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8659]]

8977. Allah, soŋunu ḫayreyleye. **278/23**

8978. Allah; suyunu, ekmeğini eksik ėtmesin. **278/24**

8979. Allah, sormadan vėrir; sebebini kendisi bilir. **279/01**

8980. Allah; su gibi aziz, bal gibi leziz ėtsin. **279/02**

8981. Allah, saf ḳalpli[8660] insanları sever. **279/03**

8982. Allah saḳlasın görünmez bela, görünmez ḳazalardan. **279/04**

8983. Allah saḳlarsa hiçbir şey olmaz. **279/05**

8656 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, ṣabrlu ḳulını sever.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8657 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, ṣaġ gözi ṣol göze muḥtāc ėtmesün. (Ṣaġ eli ṣol ele…): cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8658 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Allāh, ṣaġ gözi ṣol göze muḥtāc ėtmesün.: 61.

8659 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, ṣaġ gözi ṣol göze muḥtāc ėtmesün. (Ṣaġ eli ṣol ele…): cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8660 Yazmada: *ḳalbi*.

8984. Allah; sıhhati[8661], afiyeti daim ėtsin. **279/06**

8985. Allah; sıhhat, afiyet vėrsin. **279/07**

8986. Allah, sıhhatini bağışlasın. **279/08**

8987. Allah; sıhhat, selamet vėre. **279/09**

8988. Allah, sağlıḳ vėrsin. **279/10**

8989. Allah, sağlıḳtan ayırmasın. **279/11**

8990. Allah, sıyanet ėder. **279/12**

8991. Allah, salih[8662] ḳullarından eyleye. **279/13**

8992. Allah, salihler[8663] zümresinden eyleye. **279/14**

8993. Allah, salihleri[8664] sever. **279/15**

8994. Allah; salih[8665], selametten ayırmasın. **279/16**

8995. Allah, sâni‘-i mutlaḳtır. **279/17**

8996. Allah, sabırlı ḳulunu sever. **279/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 62[8666]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)* cüz’-i ṯānī, 191[8667]]

8997. Allah’a sığınmaḳ gerek. **279/19**

8998. Allah’a sığınırım[8668]. **279/20**

Żiyā Paşa[8669] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Sebeb-i Tertīb-i *Ḫarābāt* I, 4[8670]] beyt

kendüm de naẓīre dėr ėdüm gāh
ammā ne söz ***al-‘iyāḏu bi’llāh***

8999. Allaha sığındıḳ. **279/21**

9000. Allah, dalalete düşürmesin. **280/01**

8661 Yazmada: *ṣıḥḥat*.

8662 Aslı Arapça *ṣāliḥ* olan bu kelime; ‘iyi, uslu; dini tam, bütün; sağlam, sıhhatli; sadık, güvenilir’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 56[a].

8663 Aslı Arapça *ṣāliḥ* olan bu kelime; ‘iyi, uslu; dini tam, bütün; sadık, güvenilir’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 56[a].

8664 Aslı Arapça *ṣāliḥ* olan bu kelime; ‘iyi, uslu; dini tam, bütün; sadık, güvenilir’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 56[a].

8665 Aslı Arapça *ṣāliḥ* olan bu kelime; ‘büyük hayır, iyilik’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 56[a].

8666 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Allāh, ṣabrlı ḳulını sever.: 62.

8667 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Allāh, ṣabrlu ḳulını sever.: cüz’-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8668 Yazmada: *ṣıġırım*.

8669 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *Lā*.

8670 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: al-‘iyāḏu bi’llāh: [ḳısm-ı evvel,] 167[b].

9001. Allah; dâllîn[8671], mudillîn[8672] zümresinden ėtmeye. **280/02**

9002. Allah, zayi ėtmesin. **280/03**

9003. Allah, ziyasını söndürmesin. **280/04**

9004. Allah, ziyadan ayırmasın. **280/05**

9005. Allah; ziyalı ilim, fikir vėrsin[8673]. **280/06**

9006. Allah, zarar göstermesin. **280/07**

9007. Allah, zarar ziyan vėrmesin. **280/08**

9008. Allah, zarardan saḳlasın. **280/09**

9009. Allah; zarardan, zaruretten muhafaza ėtsin. **280/10**

9010. Allah, zarurete düşürmesin. **280/11**

9011. Allah, zaruret evine ḳoymasın. **280/12**

9012. Allah, zaruret göstermesin. **280/13**

9013. Allah, zaruret ḳapısından baḳtırmasın. **280/14**

9014. Allah, zaruret çektirmesin. **280/15**

9015. Allah, zarurete düçar ėtmesin. **280/16**

9016. Allah, zaruret yüzü göstermesin[8674]. **280/17**

9017. Allah, zaruret oduna yandırmasın. **280/18**

9018. Allah; zarurete giriftar, hâlini düşvar[8675] ėtmesin. **280/19**

9019. Allah, talep ėden ḳuluna her şeyi vėrir; ancaḳ talep ėtmek şarttır, şart bulunmayınca[8676] meşrut bulunmaz, ḳaidedir. **280/20**

9020. Allah, doğrunuŋ[8677] muinidir. **280/21**

9021. Allah; doğru ḳulunu sever, eğri ḳulunu muaḫeze ėder. **280/22**

8671 Aslı Arapça olan *ḍāllīn* kelimesi ‘baştan çıkmışlar, yolunu kaybetmişler, sapıklar’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 134[a]. İlgili kelime bu (ḍallīn) biçimiyle *Kur’an-ı Kerim*’de “Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil.” mealindeki ayette de geçmektedir. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 1. Sūratu ’l-Fātiḥa 7.

8672 Aslı Arapça olan *muḍillīn* kelimesi ‘baştan çıkaranlar, iğfal edenler’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 134[b].

8673 Yazmada: *versün*.

8674 Yazmada: *gösermesin*.

8675 Yazmada: *dūşvār*. Aslı Farsça olan ve ‘zor, güç’ manasındaki bu kelimenin Farsçada hem *duşvār* hem de *dūşvār* imlası müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: duşvār: 527[a]; dūşvār: 545[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ise daha çok *düşvār* imlası ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşvār: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşvār: 904[a]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: düşvār: 195[b].

8676 Yazmada: *bulınmayınḥa*.

8677 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

9022. Allah, doğruluḳtan[8678] ayırmasın. **280/23**

9023. Allah, doğruya yardımcıdır. **280/24**

9024. Allah, doğru yoldan ayırmasın. **280/25**

9025. Allah; doğru yoldan şaşırmasın[8679], eğriler yoluna düşürmesin. **280/26**

9026. Allah, toprаḳ tuttuŋ ise altın ėtsin. **281/01**

9027. Allah; toprаḳ tuttuŋsa altın, taş tuttuŋsa gümüş ėtsin. **281/02**

9028. Allah, taşına toprağına bereket vėrsin. **281/03**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 62[8680]]

9029. Allah, talepçi ḳulunu sever. **281/04**

9030. Allah, talep ėden ḳuluna vėrir. **281/05**

9031. Allah, talep ėdene vėrir. **281/06**

9032. Allah’tan talep ėt, her şeyde talep şarttır. **281/07**

9033. Allah, talep ėden ḳulunu mahrum ėtmez. **281/08**

9034. Allah, talepçi ḳulunu bıraḳmaz. **281/09**

9035. Allah, tul ömürlerle muammer ėtsin. **281/10**

Yaḥyā Naẓīm[8681] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ-i Muḫtelife[8682] [I, 137] [naẓm]

ṣadr-ı fetvāya yine pīrāye vėrdi maḳdemi
ṭūl-i ‘ömr ile mu‘ammer ėde Ḥayy-ı lem-yezel

‘izzet ü iḳbālle bulduḳca ḳadr ü iḥtirām
ḥāsid-i cāhı ola çāhī-yi edbār u ‘ilel

goş ėdüp teşrīfini tārīḫini dėdüm Naẓīm
«meclis-i fetvāyine Ṣādıḳ Efendi’ye maḥall» 1118

9036. Allah, doḳuzda vėrdiğini (vėrdiği ömrü) sekizde almaz. **281/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 62[8683]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ż-Żurefā (Nevādirü ’ż-Żurefā)* cüz’-i ṯānī, 191[8684]]

9037. Allah’ıŋ taḳati, ḳudreti her şeye yeter. **281/12**

8678 Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġruluḳ: 1256[b]; ṭoġrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8679 TDK: *TTS*: şaşırmak: Şaşırtmak.: V, 3650.

8680 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Allāh, ṭaşına ṭoprağına bereket vėrsün.: 62.

8681 Yazmada: *Naẓīmī*.

8682 Yazmada: *tārīḫ*.

8683 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Allāh, ṭoḳuzda vėrdigini sekizde almaz.: 62.

8684 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ż-Żurefā (Nevādirü ’ż-Żurefā)*: “Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl”: Allāh, ṭoḳuzda vėrdigini sekizde almaz. (Vėrdigi ‘ömri…): cüz’-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

9038. Allah taamına ḫor[8685] baḳma. **281/13**

9039. Allah; zulmėdenleri sevmez, itap ėder. **281/14**

9040. Allah, zıllu'llâh fî 'l-arz[8686] efendimize tükenmez ömürler vėrsin. **281/15**

9041. Allah, zalimler zümresinden eylemeye. **281/16**

9042. Allah, zalimleri sevmez. **281/17**

9043. Allah, zulmėdenleri muaḫeze ėtse gerektir. **281/18**

9044. Allah zulmėtmez, adalet ėder. **281/19**

9045. Allah, zalimler eline düşürmesin. **281/20**

9046. Allah, zalimleriŋ[8687] şerrinden emin eyleye. **281/21**

9047. Allah, zalimlere fırsat vėrmesin. **281/22**

9048. Allah, zalimleri kahrėder. **281/23**

9049. Allah, zalimlerde mazlumlarıŋ haḳḳını bıraḳmaz. **281/24**

9050. Allah, zalimleri cezasız bıraḳmaz. **281/25**

9051. Allah, zahîrimiz[8688] olsun. **281/26**

8685 Yazmada: *ḫʸur*. 'Zelil ve hakir' manasındaki bu kelimenin aslı Farsça olup *ḫʸur* ve *ḫʸār* olmak üzere iki farklı imlası bulunmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛār: 479ᵇ; ḫᵛur: 483ᵃ. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: 338. Ş. Sāmī̆: *ḲT*: ḫᵛār: I, 590ᵃ; ḫᵛur: I, 591ᵃ. Yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır.

8686 ẓıllu'llāh fī 'l-'arż: 'Allah'ın yeryüzündeki gölgesi' manasındaki bu ifade, Abbasî halifeleri tarafından halifelik unvanı olarak kullanılmıştır; ancak bu tabirin kullanılması İslam âlimlerinin geneli tarafından tasvip edilmemiştir. Ayrıca "ẓıllu'llāh" veya "ẓıllu'llāh fī 'l-'arż" ifadesi ile halifelerin gücünü İlahî bir temele dayandırmaya çalıştığını ileri sürenler olduğu gibi bu ifade ile halifelerin Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olma iddiasında bulunmaksızın sadece mevkilerini güçlendirmek ve itibarlarını arttırmak istediğini ileri sürenler de vardır. "Ḫalīfetu'llāh" tabiri Hz. Âdem için, "Ben yeryüzünde bir halife kılacağım." (2. Sūratu 'l-Baḳara 30) mealindeki İlahî beyana, "ẓıllu'llāh fī 'l-'arż" tabiri ise bazı kaynaklarda zikredilen fakat uydurma veya en azından zayıf olduğu tespit edilen "Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir; bütün mazlumlar ona sığınır." mealindeki hadise dayanmaktadır. AYDIN, M. Â.: "Anayasa", *DİA*: 3, 161ᵃ. Ayrıca, "ẓıllu'llāh" veya "ẓıllu'llāh fī 'l-'arż" ifadesi halifelerin yanı sıra Hz. Muhammed (sav), bazı hükümdarlar ve evliyaullah olarak kabul edilen bazı şahıslar için de kullanılmıştır. AVCI, C.: "Hilâfet", *DİA*: 17, 543ᵃ. AYDIN, M. S.: "İnsân-ı Kâmil", *DİA*: 22, 331ᵃ. BARDAKOĞLU, A.: "İslâm - Hukuk, İktisat ve Siyaset", *DİA*: 23, 22ᵇ. BİLGİN, O.: "Cüveynî, Atâ Melik", *DİA*: 8, 141ᵃ. DEMİRCİ, M.: "Hakîkat-i Muhammediyye", *DİA*: 15, 180ᵃ. EYİCE, S.: "Bâb-ı Hümâyun", *DİA*: 4, 360ᶜ. GÖKSOY, İ. H.: "Malezya", *DİA*: 27, 489ᵃ. GÜNDÜZ, T.: "Safevîler", *DİA*: 35, 455ᵇ. GÜNDÜZ, T.: "Şah", *DİA*: 38, 249ᵃ. İPŞİRLİ, M.: "Mahzar", *DİA*: 27, 399ᶜ. KONUKÇU, E.: "Ekber Şah", *DİA*: 10, 543ᶜ. KÜTÜKOĞLU, M. S.: "Elkāb", *DİA*: 11, 54ᵇ. ÖZAYDIN, A.: "Muhammed b. Tekiş", *DİA*: 30, 582ᵃ. ÖZAYDIN, A.: "Unvan", *DİA*: 42, 163ᶜ. TOKER, H.: "Muhammed - İslâm Kültüründe Hz. Muhammed / Urdu Edebiyatı", *DİA*: 30, 459ᶜ. YILDIZ, H. D.: "Abbâsîler", *DİA*: 1, 38ᶜ.

8687 Yazmada: *ẓālimler*.

8688 Aslı Arapça *ẓahr* kökünden gelen *ẓahīr* kelimesi 'arka çıkan, yardımcı' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 16. Benzer kelimelerdeki anlam farklılıklarına dikkat edilmelidir; zira 'bir kimseye arka çıkmak suretiyle yardım etmek' manasındaki *ẓahr* kelimesine anlamca yakın olan ve her üçü de Arapça olan bu kelimelerden *naṣr* 'bir âdemi bir nesneden kurtarmak suretiyle ona yardım etmek' manasında iken *madd* 'bir âdeme hayatını uzatacak mahiyette yardım etmek' manasında, *imdād* ise 'mühlet vermek, bir kimseye gayrı kimse tayini ile yardım eylemek' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-madd: I, 689; al-imdād: Ba'żılar 'indinde ṯülāṯīden olan *madd* māddesi şerr ve mekrūhda ve *imdād* māddesi ḫayr ve maḥbūbda isti'māl olunur.: I, 690; aẕ-ẓahr: II, 15; an-

9052. Allah, zahîriŋ[8689] olsun. **282/01**

9053. Allah, zunûn-ı batıla güruhundan ėtmesin. **282/02**

9054. Allah, zann-ı sûya düşürmesin. **282/03**

9055. Allah; abalıyı[8690] da bilir kebeliyi de, keçe külahlıyı da bilir beli silahlıyı da[8691]. **282/04**

9056. Allah, abes şey ḫalḳ ėtmez; cümle maḫluḳatıŋ ḫilḳatinde bir sırr-ı hikmet vardır. **282/05**

9057. Allah… **282/06**

9058. Allah; Âlim, Adil'dir. **282/07**

9059. Allah "Azîzün zû 'ntiḳâm"dır[8692], lütuf ve[8693] keremi 'âmmdır. **282/08**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8694] 236

Ve 'l-ḥāṣıl cem'-i māla mā'il[8695] *ve rozgāruŋ mekrüŋden ġāfil olup Ḳaraman vilāyetine dāḫil oldıġı gün re'āyāyı pāy-māl ve aġniyāsından aḫḏ-ı māl ėtmekle Larende'yi ḫarāb u yebāb ėtdükden mā'adā Eregli şehrini nevāḥīsi ile vīrān ve ehālī-yi ḳurāsını tālān eyledi. "Bu diyār Medīne-yi Münevvere evḳāfındandur." dėmekle dest-i ta'addīsini kotāh*[8696] *ėtmek isteyen bī-günāhları ol güm-rāh 'adem diyārına sürdi ve 'āḳıbet ėtdigi ẓulm ü fesāduŋ kendü daḫı cezāsını gördi.*

beyt[8697]

'āmmdur lutfı Ḥaḳḳ te'ālānuŋ
Müntaḳim'dür bir adı cenāb-ı Mevlā'nuŋ

---

naṣr: II, 123; al-'avn: III, 673. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *İ'âne* ile *nusret* arasındaki fark: 275.

8689 Aslı Arapça *ẓahr* kökünden gelen *ẓahīr* kelimesi 'arka çıkan, yardımcı' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-madd: I, 689; al-imdād: I, 690; aẕ-ẓahr: II, 15; an-naṣr: II, 123; al-'avn: III, 673.

8690 Yazmada: *'abālıyı*. Aslı Arapça *'abā* olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde -*'abā* imlası daha yaygın kullanılmakla birlikte- hem *abā* hem de *'abā* imlası müstameldir. ATAY: *A-TBL*: 3, 259[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'abā: II, 925[c]. Mu'allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: 'abā: 531[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: abā: cüz'-i evvel, 1[a]; 'abā: cüz'-i ṯānī, 1229[b]. REDHOUSE: *TaEL*: abā: 6[a]; 'abā: 1280[a]; 'abālu-lı: 1281[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

8691 keçe külāhlıyı da bilir beli silāḥlıyı da: Yazmada: *keçe külāhlı, belinde silāḥlı da bilir*.

8692 'Azīz[un] ḏū 'ntiḳām: "Mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." mealindeki bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'de "O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." ve "Sakın Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." meallerindeki ayetlerde zikredilmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 3. Sūratu Āli 'İmrān 4; 14. Sūratu İbrāhīm 47.

8693 ve: Yazmada yok.

8694 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

8695 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *māyil*.

8696 Yazmada: *kotā*.

8697 beyt: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

Ve bi 'l-cümle memālik-i ma'mūre-yi Ḳaraman'ı[8698] *ḫarāb ve sükkānını ḳarīn-i ıżṭırāb ėtdigünden*[8699] *ṣoŋra Varsaḳ diyārına varmaḳ istedi.* ilā āḫirihi[8700]…

9060. Allah, ali eyleye. **282/09**

9061. Allah; amil, âḳil eyleye. **282/10**

9062. Allah, Alîm'dir[8701]. **282/11**

9063. Allah, adelet ėdicidir. **282/12**

9064. Allah, adaleti sever. **282/13**

9065. Allah, adaletten ayırmasın. **282/14**

9066. Allah, âlim ḳullarını efdal ḳılmıştır. **282/15**

9067. Allah, âlimleri eksik ėtmesin. **282/16**

9068. Allah, ilim nasip eyleye. **282/17**

9069. Allah, ilmiyle amil olanlardan eyleye. **282/18**

9070. Allah, amel-i salih[8702] nasip eylesin. **282/19**

9071. Allah, amel-i salihten[8703] ayırmasın. **282/20**

9072. Allah "Azîzün zû 'ntiḳâm"dır[8704]. **282/21**

9073. Allah, adil ḳulunu sever. **282/22**

9074. Allah'a ibadet farzdır. **282/23**

9075. Allah'a ibadet ėtmek ibadullahıŋ borcudur. **282/24**

9076. Allah'a ibadet ėtmek gerek. **282/25**

9077. Allah, ibadet ėden ḳulunu sever. **282/26**

9078. Allah'a ibadet, rızasına ḫizmet[8705] ėtmek gerek. **282/27**

8698 memālik-i ma'mūre-yi Ḳaraman'ı: Yazmada: *ma'mūre-yi Ḳaraman'ı*.

8699 Yazmada: *ėtdükden*.

8700 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

8701 Alîm, Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsnadan) biridir. Alîm kelimesi, Allah'a nispet edildiğinde 'ezelî ve ebedî ilim sahibi, her şeyi hakkıyla bilen' manasına gelir. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'Âlim* ile *'alîm* arasındaki fark: 109. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ālim ve al-'alīm: III, 520. ATAY: *A-TBL*: 'ālim: 3, 472[b]; 'alīm: 3, 473[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 'alīm: 281[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'ālim: II, 923[c]; 'alīm: II, 949[c]. AYVERDİ: *MBTS*: alim: 43[b]; âlim: 43[b].

8702 ATAY: *A-TBL*: 'amel-i ṣāliḥ: İyi, faydalı iş, amel.: 3, 56[a].

8703 ATAY: *A-TBL*: 'amel-i ṣāliḥ: İyi, faydalı iş, amel.: 3, 56[a].

8704 'Azīz[un] ḏū 'ntiḳām: "Mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." mealindeki bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'de "O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." ve "Sakın Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." meallerindeki ayetlerde zikredilmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 3. Sūratu Āli 'İmrān 4; 14. Sūratu İbrāhīm 47.

8705 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma[t]*'tır. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

9079. Allah, ibadet ėdene inayet ėder. **282/28**

9080. Allah, inayet eyleye. **282/29**

9081. Allahuteala, abd-i şekûru[8706] sever. **282/30**

9082. Allahuteala, aḳlı olmayan mümini sevmez. **282/31**

9083. Allah'a asi olmamaḳ gerek. **283/01**

9084. Allah, asileri sevmez. **283/02**

9085. Allah'a[8707] isyan ėtmemek gerek. **283/03**

9086. Allah; âsım[8708] ḳulunu sever, âsim[8709] ḳulunu muaḫeze ėder. **283/04**

9087. Allah, ismeti[8710] sever. **283/05**

9088. Allah, asiler zümresinden ėtmeye. **283/06**

9089. Allah'a isyan işleme, gafil olup ihsanını nisyan eyleme. **283/07**

9090. Allah'a asi olmaḳ isteyen, ya mütevelli olsun ya vasi. **283/08**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8711]]

9091. Allah, aḳıl vėrsin. **283/09**

9092. Allah, aḳıl fikir vėrsin. **283/10**

9093. Allah; aḳıl, zihin açıḳlığı vėrsin. **283/11**

9094. Allah, ömrüŋüzü efzun eylesin. **283/12**

Yaḥyā Naẓīm[8712] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 122] [beyt]

kāküliyle çeşm-i koteh-bīne setr eyler ruḫun
'ömri olsun ol şeh-i ḫüsnüŋ füzūn kākül gibi

Nef'ī [*Dīvān* 178, 17, 77[8713]] [beyt]

'ömrüŋ efzūn ėde Allāhu te'ālā dilerüm
iltifātuŋla bu dil-mürdeyi ėtdüŋ iḥyā

9095. Allah, ömürler vėrsin. **283/13**

8706 "Çok şükreden kul" mealindeki bu ifade, *'abd[an] şakūr[an]* biçimiyle *Kur'an-ı Kerim*'de "Ey kendilerini Nuh ile birlikte (gemide) taşıdığımız kimselerin çocukları! Gerçek şu ki, o çok şükreden bir kuldu." mealindeki ayette geçmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 17. Sūratu 'l-İsrā' 3.

8707 Yazmada: *Allāh*.

8708 ATAY: *A-TBL*: 'āṣim: Koruyucu, muhafaza eden, sakındıran, koruyan, savunan.: 3, 395[b].

8709 ATAY: *A-TBL*: āṯim: Günahkâr, günah işleyen, günahlı.: 1, 14[a].

8710 ATAY: *A-TBL*: 'isma[t]: Koruma, muhafaza; namuslu, şerefli olma; koruma, menetmek, önleme; kuvvet, üstünlük; evlilik, nikâh bağı, akdi; insanı, nefsi fenalık yapmak ve kötülük işlemekten alıkoyan alışıklık, meleke, imkânı olduğu hâlde, elinde bulunduğu hâlde fenalık yapmaktan sakınma, kendini tutma gücü, hasleti.: 3, 395[a].

8711 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh'a 'āṣī olmaḳ isteyen, yā mütevellī olsun yā vaṣī.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8712 Yazmada: *Naẓīmī*.

8713 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iḥyā': [ḳısm-ı evvel,] 257[a].

9096. Allah, ömrüŋüze ömür bereketi vėrsin. **283/14**

9097. Allah, ayıp ve[8714] ḳusurumuzu af ve setreyleye. **283/15**

9098. Allah, gadrėdicileri sevmez. **283/16**

9099. Allah'ıŋ gadre rızası yoḳtur. **283/17**

mıṣrā'

ḥālet-i ġadre rıżā mı vėrür Allāh-ı Mu'īn

9100. Allah; Gani[8715] ve Kerim'dir, Gafur ve Rahîm'dir. **283/18**

9101. Allah, gani ḳılsın. **283/19**

9102. Allah, ganimet ihsan eyleye. **283/20**

9103. Allah Gayur'dur, kimseniŋ haḳḳını kimsede ḳomaz[8716]. **283/21**

Arabî: *Allāhu ġayūr*[un8717] *yuḥibbu al-ġayūra*

[=Allah gayurdur, çokça gayret edenleri sever.]

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i luṭf u kerem 221, 18a, 556; 557] naẓm

sende ẓāhir olıcaḳ 'acz ü fütūr
intiḳāmuŋ ḳomaz Allāh-ı Ġayūr

dest-ber-sīne-ver[8718] *u dervēş ol*
yüri var bī-ġamm u bī-teşvīş ol

9104. Allah, gaybı[8719] bilir ve görür. **283/22**

9105. Allah, ḳaybıŋı[8720] ödesin. **283/23**

9106. Allah, gariplere merhamet ėder. **283/24**

9107. Allah, gurbet ėllerde bıraḳmasın. **283/25**

9108. Allah, garip ėtmesin. **283/26**

9109. Allah gıybet ėdenleri sevmez. **283/27**

8714 ve: Yazmada yok.

8715 Yazmada: *ġannī*.

8716 CLAUSON: *EDPT*: kō-: 578[b]; kōḏ-: 595[b]. TDK: *TTS*: komak (koymak): Bırakmak, terk etmek, vazetmek.: IV, 2619. TDK: *DS*: komak: Koyuvermek, bırakmak.: XII, 4564[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳomaḳ yā-ḫ[v]ud ḳoymaḳ: Bıraḳmaḳ, terk ėtmek.: II, 1114[a].

8717 Yazmada: *ġayyūr*.

8718 Yazmada: *dest-ber-sīne*.

8719 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: Belürsiz, ġā'ib ve nā-bedīd olan şey'e dėnür.: I, 222. Gayb kelimesi Allah'a nispet edildiği yerlerde sadece Allah tarafından bilinebilen mutlak gaybı, "'ālimu 'l-ġayb, 'ālimu 'l-ġaybi va 'ş-şaḥāda, 'allāmu 'l-ġuyūb, 'ālimu ġaybi 's-samāvāti va 'l-'arḍ" şeklindeki terkiplerde Allah'ın evrende görünen ve görünmeyen her şeyi bildiğini, ayrıca "ġaybu 's-samāvāti ve 'l-'arḍ" tarzındaki kullanımlarda insanların mevcut şartlar açısından bilemedikleri her şeyi, "anbāu 'l-ġayb" terkibinde de geçmişte yaşanan ve ibret alınmak üzere nakledilen tarihî olayları ifade eder. ÇELEBİ, İ.: "Gayb", *DİA*: 13, 406[a].

8720 Yazmada: *ġaybıŋı*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 305[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ġayb: 1355[b]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

9110. Allah, garibe muindir. **283/28**

Ḫızır Aġa-zāde Sa‘īd Beg [*Dīvān-ı Ḫızır Aġa-zāde Sa‘īd Beg* Münācātü ’l-ḥażreti ḳāḍiyyü ’l-ḥācāt 3]

beyt

bir ġarīb ‘abdum[8721] *‘āciz ü aḥḳar*[8722]
*ey **ġarībe Mu‘īn olan Allāh***

9111. Allah; Fettâh’tır[8723], Alîm’dir[8724]. **284/01**

9112. Allah, “fa‘‘āl[un] limā yurīd[8725]”dir. **284/02**

9113. Allah, feyyaz-ı mutlaḳtır. **284/03**

9114. Allah, feyziŋi arttırsın. **284/04**

9115. Allah, fâid ėtsin. **284/05**

9116. Allah, fevz ve[8726] necat[8727] vėre. **284/06**

9117. Allah, faḳr-i hâle ḳulunu düçar ėtmesin; ėderse iḳna[8728] ėtsin, ah u zâr[8729] ėtmesin. **284/07**

9118. Allah, fuḳara ḳulunu da ḳayırır. **284/08**

9119. Allah, füzunî ömür ve afiyet ihsan buyursun. **284/09**

9120. Allah; felah ve necat göstersin. **284/10**

9121. Allah, felakete düşürmesin. **284/11**

9122. Allah, fazl-ı keremiyle yarlıgasın[8730]. **284/12**

8721 Yazmada: *‘abd*.

8722 ‘āciz ü aḥḳar: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *aḥḳar u ‘āciz*. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḥḳar: [ḳısm-ı evvel,] 73[a]. Yazmada bu alıntı 176/21’de de kaydedilmiş olup ilgili yerde beytin alındığı kaynak olarak *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* gösterilmiştir. bk. 176/21.

8723 Yazmada: *Fettāḥ*. Fettâh: Allah’ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. ‘Bir şeyi açmak, taraflar arasında hüküm vermek, birine yardım edip zafere ulaştırmak’ anlamındaki *fatḥ* kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup ‘iyilik kapılarını açan, bütün anlaşmazlıkların nihai hakemliğini yapmak suretiyle mutlak adaleti gerçekleştiren, hak ile batılı birbirinden ayırıp durumu açıklığa kavuşturan, mazlumlara yardım edip mümin kullarına zafer veren’ manalarına gelir. TOPALOĞLU, B.: “Fettâh”, *DİA*: 12, 482[b]-483[c].

8724 Alîm, Allah’ın isimlerinden (esmayıhüsnadan) biridir. Alîm kelimesi, Allah’a nispet edildiğinde ‘ezelî ve ebedî ilim sahibi, her şeyi hakkıyla bilen’ manasına gelir. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luġa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *‘Âlim* ile *‘alîm* arasındaki fark: 109. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ālim ve al-‘alīm: III, 520. ATAY: *A-TBL*: ‘ālim: 3, 472[b]; ‘alīm: 3, 473[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: ‘alīm: 281[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘ālim: II, 923[c]; ‘alīm: II, 949[c]. AYVERDİ: *MBTS*: alim: 43[b]; âlim: 43[b].

8725 “Dilediğini mutlaka yapandır.” mealindeki ayet. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 85. Sūratu ’l-Burūc 16.

8726 ve: Yazmada yok.

8727 el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luġa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Fevz* ile *necât* arasındaki fark: Necât, “kötülükten kurtuluş”tur; fevz ise “arzu edilene ulaşarak istenmeyenden kurtuluş”tur.: 307.

8728 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-iḳnā‘: Bir ādemi bir nesneye ḳāni‘ ve rāżī ḳılmaḳ ma‘nāsınadur. Ve bir kimse ḳıyām-ı namāzda ėtdigi gibi gözleri öŋünde ve iki ṭarafa ḳaṭ‘ā meyl ve iltifāt eylemeyerek başını dikip ṭurmaḳ ma‘nāsına müsta‘meldür.: II, 659.

8729 Yazmada: *āh zār*.

8730 Yazmada: *yarlıġasın*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: yarlıġamaḳ: III, 5538. TDK: *TTS*: yarlıgamak: Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak.: VI, 4352. REDHOUSE:

Nedîm [*Dîvân* 235, V, 2] beyt

tevekkül eyleyüp ṣıdḳ-ile luṭf u cūdına dā'im
recā eyler ḫulūṣ-ı ḳalb-ile ifżāl u iḥsānuŋ

9123. Allah'ıŋ fazl-ı keremine çoḳ şükür, fazl-ı keremi imtinansızdır. **284/13**

Yaḥyā Naẓîm[8731] *Dîvân-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓîm* [Ramażāniyye I, 61] [naẓm]

bir sözüŋ var mı o dîvānda, Nebî
olıcaḳ nā'ib vü ḳāḍî Allāh

iltecā eyle ḫabîb-i Ḥaḳḳ'a
der-i Ma'būd'ı ėdin[8732] cāy-ı penāh

aġla ḥālüŋ yüzüŋi sür şeb ü roz[8733]
eylemez sā'ili redd der-gāh

imtinānsızdur iki 'ālemde
'afv-ı Peyġamberî ile faẓl-ı İlāh

9124. Allah, fasıḳlara hidayet ėtmez. **284/14**

9125. Allah; Ḳadîr, Ḳayyûm'dur[8734]; Allah için güçlük yoḳtur. **284/15**

Lā [beyt]

ey ḳudretiŋe olmayan āġāz u tenāhî
mümkin degil evṣāfıŋı idrāk kemāhî

9126. Allah'ıŋ ḳudretinden sual olunmaz. **284/16**

9127. Allah, ḳadı; Nebi, naip[8735] olan divanda görüşürüz.[8736] **284/17**

Yaḥyā Naẓîm[8737] *Dîvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓîm* [Ramażāniyye I, 61] [beyt[8738]]

bir sözüŋ var mı o dîvānda, Nebî
olıcaḳ nā'ib vü ḳāḍî Allāh

TaEL: yarılġamaḳ: 2183[a]. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187[a]. TDK: *TS*: yarlıgamak: 2541[a].

8731 Yazmada: *Naẓîmî*.

8732 Yazmada: *idin*.

8733 şeb ü roz: Yazmada: *şeb roz*.

8734 Kayyûm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'doğrulup ayakta durmak, devam ve sebat etmek, bir işin idaresini üzerine almak, gözetip korumak' anlamındaki *ḳıyām* kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup 'her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kâinatı idare eden' demektir. *Ḳıyām* kökünün ifade ettiği manaların ilki maddî ve yaratılmışlık unsurları taşıdığından Allah'a nispet edilmemekte, diğerleri ise uluhiyet makamına yakışacak bir muhteva çerçevesinde *Ḳayyūm* ismi içinde mütalaa edilmektedir. TOPALOĞLU, B.: "Kayyûm", *DİA*: 25, 108[a]-109[a].

8735 Aslı Arapça *nā'ib* olan bu kelime; 'vekil, kadı vekili, kadı ve nöbetle gelen (kişi)' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-navb: I, 275; an-nā'ib: I, 276. Ş. Sāmî: *ḲT*: nā'ib: II, 1453[a]. AVCI, C.: "Nâib", *DİA*: 32, 311[b]-312[b]. İPŞİRLİ, M.: "Nâib - Osmanlılar'da", *DİA*: 32, 312[b]-313[c].

8736 Din (ceza, hesap) gününün sahibi Allah'tır. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 1. Sūratu 'l-Fātiḥa 4.

8737 Yazmada: *Naẓîmî*.

8738 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

9128. Allah; Ḳadîr, Ḳayyûm'dur[8739]; fazl-ı keremiyle yarlıgar[8740]. **284/18**

9129. Allah, ḳulunu dergâhından reddeylemez. **284/19**

Yaḥyā Naẓīm[8741] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ramażāniyye I, 61] [beyt[8742]]

aġla ḥālüŋ yüzŋi sür şeb ü roz[8743]
eylemez sā'ili redd der-gāh

9130. Allah; ḳulu gibi değildir, saili[8744] dergâhından reddeylemez. **284/20**

9131. Allah, ḳabul eyleye. **284/21**

9132. Allah, ḳabul ėderse ḳul da ḳabul ėder; Allah'ıŋ ḳabul ėtmediğini ḳulu da ḳabul ėtmez. **284/22**

9133. Allah'ıŋ ḳabul ėtmediğini Peygamber elbette ḳabul ėtmez. **284/23**

9134. Allah, ḳavm-i fasıḳîne hidayet ėtmez. **284/24**

9135. Allah; ḳardeşi[8745] ḳardeş[8746] yaratmış, ḳardeşleriŋ[8747] kesesini[8748] ayrı yaratmış. **284/25**

8739 Kayyûm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'doğrulup ayakta durmak, devam ve sebat etmek, bir işin idaresini üzerine almak, gözetip korumak' anlamındaki *ḳıyām* kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup 'her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kâinatı idare eden' demektir. TOPALOĞLU, B.: "Kayyûm", *DİA*: 25, 108[a]-109[a].

8740 Yazmada: *yarlıġar*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: yarlıġamaḳ: III, 5538. TDK: *TTS*: yarlıgamak: Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak.: VI, 4352. REDHOUSE: *TaEL*: yarılġamaḳ: 2183[a]. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187[a]. TDK: *TS*: yarlıgamak: 2541[a].

8741 Yazmada: *Naẓīmī*.

8742 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

8743 şeb ü roz: Yazmada: *şeb roz*.

8744 Aslı Arapça 'istemek, dilenmek, sormak' manasındaki *sa'ala* kökünden gelen *sā'il* kelimesi 'isteyen, dilenci' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: sa'ala: *Bir nesneyi bir kimseden istemek* ma'nāsınadur, ki Fārsīde *ḫᵛāsten* dėnür. Aṣl *dilenmek* ma'nāsına mevżū'dur. … Müellifiŋ *Baṣā'ir*'de beyānına göre işbu *su'āl* māddesi bir nesneyi bir kimseden bilmegi yā-ḫᵛud bilmege mü'eddā olan şey'i keḏālik bir kimseden māl yā-ḫᵛud māla mu'eddā olan nesneyi ṭaleb ve istid'ā eylemekden 'ibāretdür, ki bunlardan Türkīde *ṣormaḳ* yā-ḫᵛud *dilenmek* ile ta'bīr olunur. Ma'nā-yı evveliŋ cevābı lisānladur, ki ṣorılan şey'e ne gūne ėse cevāb vėrilür; el bunda lisānıŋ ḫalīfesi olur, ki kitābetle yā-ḫᵛud işāretle edā ėder. Ve ma'nā-yı ṯānīniŋ cevābı el ile olur, ki maṭlūbını i'ṭā ėder ve bunda lisān eliŋ ḫalīfesi olur, ki va'd ėder yā-ḫᵛud lā ile redd ėder. … Ḫulāṣası *dilenmek* ma'nāsında ḥaḳīḳatdür ve *ṣormaḳ* da gūyā ki ḫaberiŋ ṣıḥḥati cevābını dilenür olmaġla bi 'l-isti'āredür.: III, 239. ATAY: *A-TBL*: 2, 1060[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sā'illik: Dilencilik.: I, 703[c].

8745 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

8746 Yazmada: *ḳardaş*. bk. 8745. dipnot.

8747 ḳardeşleriŋ: Yazmada yok.

8748 Yazmada: *kīsesini*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, bu dilde *kīsa* biçimi ile müstameldir. Ayrıca; Farsçada, *kīse* kelimesi ile aynı kökten geldiği anlaşılan Arapça *kīs* kelimesi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: kīs: 1068[b]; kīsa: 1069[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kīs: 689. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-kīs: II, 287. Farsçada olduğu gibi Arapça *kīs* kelimesi de kullanılmış olan Osmanlı Türkçesinde ise

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 62[8749]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8750]]

9136. Allah, ḳavm-i zalimîne hidayet ėtmez. **284/26**

9137. Allah ḳatında iyilik zayi olmaz. **284/27**

9138. Allah'tan ḳorḳan, ayaḳlarınıŋ tırnağını keser; ḳuldan utanan, ellериniŋ tırnağını keser. **284/28**

... ki şerâyiʻ-i İslamiyeye ḫizmet emrindedir, cünüpten taharet ve nezafete ḫizmettir.

9139. Allah'tan ḳorḳmaḳ gerek. **284/29**

9140. Allah'tan ḳorḳmayan ḳuldan ḳorḳmaḳ gerek. **284/30**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8751]]

9141. Allah; ḳulunuŋ[8752] gözüŋe ḳuvvet, ḳılıcıŋa[8753] fütuhat vėrsin; uğruŋ açıḳ, yoluŋ uz[8754] düz ėtsin. **284/31**

Cenk erlerine alḳış...

9142. Allah'tan ḳorḳ; Allah'tan ḳorḳmaḳ, Allah'ıŋ vücuduna iman ėtmektir. **285/01**

9143. Allah'tan ḳorḳandan ḳorḳarlar.[8755] **285/01**

9144. Allah'tan ḳorḳ, kişiden utan. **285/02**

9145. Allah'tan ḳorḳ, Peygamber'den utan. **285/03**

9146. Allah'tan ḳorḳ, ḳuldan utan. **285/04**

9147. Allah'tan ḳorḳmaḳ gerek, Allah'tan ḳorḳmayan ḳuldan da ḳorḳmaḳ gerek. **285/05**

---

kese kelimesi, her ikisi de yazmada kullanılmış olan *kīse* ve *kese* biçimleri ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kese: II, 1168[a]; kīs: II, 1225[b]; kīse: II, 1225[c].

8749 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Allāh; ḳardaşı ḳardaş yaratmış, kīsesini ayrı yaratmış.: 62.

8750 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh; ḳarındaşı ḳarındaş yaratmış, kīsesini ayru yaratmış.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8751 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh'dan ḳorḳmayandan ḳorḳılur.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8752 Yazmada: *ḳulıŋa*.

8753 Yazmada: *ḳılıncıŋa*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

8754 TDK: *TS*: uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b].

8755 Ayrıca, bk. Allāh'dan ḳorḳmayandan ḳorḳılur. 285/06. Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

[Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem *Zemzeme - birinci ḳısm* Meṭāli‘ 60[8756]] [beyt]

öŋce ḫallāḳ-ı cehāndan ḳorḳmalı
ṣoŋra andan ḳorḳmayandan ḳorḳmalı

Żiyā Paşa [*Eş‘ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 50] beyt[8757]

kim ki ḳorḳmaz Ḥaḳḳ'dan andan ḳorḳar erbāb-ı ‘uḳūl
her ne isterse yapar Ḥaḳḳ'dan hirāsān olmayan

9148. Allah'tan ḳorḳmayandan ḳorḳulur. **285/06**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 61[8758]]

[Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8759]]

[Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem *Zemzeme - birinci ḳısm* Meṭāli‘ 60[8760]] [beyt][8761]

öŋce ḫallāḳ-ı cehāndan ḳorḳmalı
ṣoŋra andan ḳorḳmayandan ḳorḳmalı

9149. Allah'tan[8762] ḳorḳusu, ḳuldan ürküsü[8763] (çekinmesi, hayâsı) olmayandan ḳorḳ. **285/07**

9150. Allah ḳorkusu olmayan ne olursa yapar. **285/08**

Żiyā Paşa [*Eş‘ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 50] beyt[8764]

kim ki ḳorḳmaz Ḥaḳḳ'dan andan ḳorḳar erbāb-ı ‘uḳūl
her ne isterse yapar Ḥaḳḳ'dan hirāsān olmayan

9151. Allah, ḳulunu ḳuluna muhtaç ėtmesin. **285/09**

9152. Allah, ḳulunu söyletir[8765]. **285/10**

9153. Allah; ḳulu gibi değildir, ḳayırır. **285/11**

9154. Allah, ḳulunuŋ ḳaldıracağı (götüreceği) ḳadar vėrir. **285/12**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 2. Sūratu 'l-Baḳara 286; 6. Sūratu 'l-An‘ām 152; 7. Sūratu 'l-A‘rāf 42; 23. Sūratu 'l-Mu'minūn 62] [āyet]

8756 Yazmada: *Behār risālesinden*. İlgili alıntı, *Behār*'da Edebiyyāt bölümünde "Ekrem Begefendi ḥażretleriniŋdür." kaydı ile aktarılmış. Meḥmed Ṭāhir: "Edebiyyāt", *Behār*: Cild: I, Numero: 1, 3[b].

8757 Yazmada: *ġazel*.

8758 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Allāh'dan ḳorḳmayandan ḳorḳılur.: 61.

8759 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh'dan ḳorḳmayandan ḳorḳılur.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8760 Yazmada: *Behār risālesinden*. İlgili alıntı, *Behār*'da Edebiyyāt bölümünde "Ekrem Begefendi ḥażretleriniŋdür." kaydı ile aktarılmış. Meḥmed Ṭāhir: "Edebiyyāt", *Behār*: Cild: I, Numero: 1, 3[b].

8761 Yazmada bir kere yazılmış olan bu beyit, ilgisi sebebiyle iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

8762 Yazmada: *Allāh*.

8763 TDK: *DS*: ürkü: Çekingenlik.: XI, 4069[b].

8764 Yazmada: *ġazel*. Yazmada bir kere yazılmış olan bu beyit, ilgisi sebebiyle iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

8765 Yazmada: *söyletir, söyledir*.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8766]]

9155. Allah, ḳulunuŋ ayıp ve[8767] ḳusurunu yüzüne vurmaz[8768]. **285/13**

9156. Allah, ḳulunu aç ḳomaz[8769]. **285/14**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı ḳā'ide-yi istiġnā 217, 16b, 507; 508] nazm[8770]

olmaz ėtseŋ zer ü sīmi ḫirmen
bedel-i nān u pirinc ü revġan

çekme hēç gürsinelikden ḫaşyet[8771]
ḳulın[8772] ***aç***[8773] ***ḳor mı Veliyyü 'n-Ni'met***

9157. Allah, ḳulunu ḳayırır. **285/15**

9158. Allah, ḳuluna vėrir de alır da. **285/16**

9159. Allah, ḳulunuŋ her hâlini bilir, görür. **285/17**

9160. Allah, ḳulunuŋ ḳarasını yüzüne vurmaz[8774]. **285/18**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8775]]

9161. Allah, ḳuluna vėrince "Kimiŋ oğlu, kimiŋ ḳızı?" dėmez, vėrir. **285/19**

9162. Allah, ḳuluna nimetini minnetsiz vėrir; şükür gerek. **285/20**

8766 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh ne vėrür de ḳulı götürmez.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8767 ve: Yazmada yok.

8768 Yazmada: *urmaz*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

8769 CLAUSON: *EDPT*: kō-: 578[b]; kōḏ-: 595[b]. TDK: *TTS*: komak (koymak): Bırakmak, terk etmek, vazetmek. IV, 2619. TDK: *DS*: komak: Koyuvermek, bırakmak.: XII, 4564[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳomaḳ yā-ḫ[v]ud ḳoymaḳ: Ṭutmaḳ, bulundırmaḳ, bıraḳmaḳ.: II, 1114[a].

8770 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Maṭlab-ı Ḳā'īde-i İstiġnā: olmaz itseŋ zer ü sīmi ḫırmen / bedel-i nān u pirinc ü revġan: 217, 16b, 507; çekme hīç gürsinelükden ḫaşyet / ḳulın aç ḳor mı Veliyyü 'n-Ni'met: 217, 16b, 508.

8771 Yazmada: *ḫaşiyyet*.

8772 Yazmada: *ḳulun*.

8773 Yazmada: *ac*.

8774 Yazmada: *urmaz*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

8775 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, ḳulınıŋ ḳarasını yüzine urmaz.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

Nedīm [*Dīvān* 34, 3, 15] beyt

ḥaḳḳā ki ḥamdi vācib[8776] *o Feyyāż-ı muṭlaḳuŋ*
kim ni'meti 'ibādına bī-imtinān vėrür

9163. Allah; ḳullarınıŋ ḳalıbına değil, ḳalbine baḳar. **285/21**

[al-Muslim *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaḥīḥ* 45. Birr, 10. bāb 33. ḥadīt] [ḥadīṯ]

9164. Allah, ḳulunuŋ ḳalbindeki niyete baḳar. **285/22**

[al-Buḫārī *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaḥīḥ* Bad'u 'l-Vaḥy 1. bāb. 1. ḥadīṯ; al-Muslim *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaḥīḥ* 33. Amārat 45. bāb, 155. ḥadīt] [ḥadīṯ[8777]]

9165. Allah ḳuluna ḫor[8778] baḳmamaḳ gerek. **285/23**

9166. Allah, ḳuluna nefesi sayı ile vėrmiş. **285/24**

N. Ż. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8779]]

9167. Allah'ıŋ ḳulu, Peygamber'iŋ ümmetiyim. **285/25**

9168. Allah, ḳulundan geçmez. **285/26**

N. Ż. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8780]]

9169. Allah, ḳulunuŋ götüreceği ḳadar vėrir. **285/27**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 2. Sūratu 'l-Baḳara 286; 6. Sūratu 'l-An'ām 152; 7. Sūratu 'l-A'rāf 42; 23. Sūratu 'l-Mu'minūn 62] [āyet]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 62[8781]]

9170. Allah, ḳum tuttuŋsa altın ėtsin. **285/28**

Beyan-ı ḫoşnudī[8782]...

8776 Yazmada: *vācibdür*.

8777 Burada kaynakları gösterilen rivayet "Ameller, niyetlere göredir." rivayetidir.

8778 Yazmada: *ḫ^vur*. 'Zelil ve hakir' manasındaki bu kelimenin aslı Farsça olup *ḫ^vur* ve *ḫ^vār* olmak üzere iki farklı imlası bulunmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫ^vār: 479[b]; ḫ^vur: 483[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: 338. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫ^vār: I, 590[a]; ḫ^vur: I, 591[a]. Yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır.

8779 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, ḳulına nefesi ṣayı ile vėrmiş.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8780 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, ḳulından geçmez.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8781 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Allāh, ḳulınıŋ götürecegi ḳadar vėrür.: 62.

8782 Yazmada: *ḫuşnūdī*. Aslı Farsça olan bu kelime, 'rıza, memnuniyet' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫuşnūdī: 463[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoşnūdī [ḫuşnūdī]: I, 582[a]. *Hoşnut* kelimesinin Farsçada *ḫuşnūd* ve *ḫ^vuşnūd* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫuşnūd: 463[b]; ḫ^vuşnūd: 487[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlaları ile müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kelimenin her iki imlasının telaffuzu da *ḫoşnūd* olarak gösterilmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: I, 582[a]; ḫoşnūd [ḫ^vuşnūd]: I, 592[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫoşnūd [ḫuşnūd]: 849[b]; ḫoşnūd [ḫ^vuşnūd]: 874[a]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de aslına uygun biçimde *ḫuşnūd* ve *ḫ^vuşnūd* olarak okunmuştur.

9171. Allah; ḳalbe baḳar, ḳulunuŋ ḳalbine göre vėrir. **285/29**

9172. Allah, ḳara ḳazanıŋa vėrsin. **285/30**

9173. Allah; ḳara toprağa, ḳara ḳazana vėrsin. **285/31**

9174. Allah, ḳalbi sadıḳ ḳulunu meyus ėtmez. **286/01**

9175. Allah, ḳadere ne yazdıysa o olur. **286/02**

9176. Allah, ḳulunuŋ rızḳını ezelde ḫalḳ ėtmiştir, vėrir. **286/03**

9177. Allah, ḳısmet ėderse olur. **286/04**

9178. Allah, ḳısmetini arttırsın. **286/05**

9179. Allah, ḳısmet eylediğini elbette vėrir. **286/06**

9180. Allah, ḳısmet ėttiyse olur. **286/07**

9181. Allah, ḳınatmasın. **286/08**

9182. Allah, ḳahrėdecekse ḳahrına elbette sebep bulunur. **286/09**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8783] 69

Rivāyet olunur ki ol ḳavmüŋ ekṯeri ṭama‘ belāsına uġrayup “Yezīdīyüz[8784]*.” deyü kendülerin tehlikeye atdılar.*

(naẓm)

niceler ḥırṣla maġbūn oldı
nicesinüŋ cigeri ḫūn oldı

ḥırsdur ādemi güm-rāh ėden
ehl-i cāhuŋ yerini çāh ėden

çün-ki Ḥaḳḳ eyleye bir ḳavme ġażab
bulunur ḳahrına elbetde[8785] ***sebeb***

(neṯr) andan Yezīd’üŋ ḳabrin açdırup üstüẖ[y]*ānların çıḳardup ātişe yaḳdurdı*[8786]. ilā āḫirihi[8787]…

9183. Allah, ḳahrėtmesin. **286/10**

9184. Allah; ḳahır, ḳasvet yüzü göstermesin. **286/11**

9185. Allah’ıŋ ḳahrına[8788], ḫışmına uğrasın. **286/12**

8783 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur.*

8784 Yazmada: *biz Yezīdīyüz.*

8785 Yazmada: *elbette.*

8786 Yazmada: *yaḳdırdı.*

8787 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

8788 Yazmada: *ḳahr.*

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8789] 574[8790]

Fe-emmā bu eyyāmda ḥażret-i sulṭān-ı memālik-sitān mizāc-ı şerīfleri ve ʻunṣur-i laṭīfleri bir miḳdār inḥirāf taḥṣīl ėdüp ḳuvvetleri żaʻīf ve żaʻfları ḳuvvet bulmış ėdi. Ol[8791] *şehr-yār-i ʻālī-nijād ü pāk iʻtiḳād ehl-i cihāduŋ fetḥ güşādı içün der-gāh-ı Rabbü ʾl-ʻibāda dest-i niyāzı açup*

(mıṣrāʻ)

ātiş-i ḳahruŋla yā Rabb oda yansun bu ḥiṣār

deyü feryād-ı zārī ile münācāt ve ʻarż-ı ḥācāt ėtmegin sihām-ı duʻā hedef-i icābete ḳarīn olup bi-ḥikmeti'llāhi ʾl-meliki ʾl-Ḳahhār derūn-ı ḥiṣārda bārūt maḫzenine[8792] *ātiş düşüp cümle der ü dīvārı*[8793] *yanup ḫākister ve melāʻīn-i ḫāsirīne mesken ü maḳarr ḳalmayup ḫāke ber-ā-ber oldı.* ilā āḫirihi[8794]…

9186. Allah, ḳıyamet gününde meşaḳḳat göstermesin. **286/13**

9187. Allah, kâzibi (yalancıyı) sevmez. **286/14**

9188. Allah; Kerim'dir[8795], Rahîm'dir[8796]. **287/01**

9189. Allah, Kerim'dir; Allah'tan iste, ne isterseŋ vėrir. **287/02**

Muḥibbī *Dīvān* [506, 1681, 2] [beyt]

sen Ḫudā'dan iste ġayri kimseye uzatma el
gül-şen oldı ḳudret-i Ḥaḳḳ'la gör ol nār-ı Ḫalīl[8797]

9190. Allah, Kerim'dir; kerim[8798] ḳuyusu, derindir. **287/03**

'Çalış.' dėmektir.

8789 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

8790 Yazmada: *574*.

8791 Yazmada: *o*.

8792 Yazmada: *maḫzenine*.

8793 Yazmada: *dīvāy*.

8794 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

8795 Kerîm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'cömert olmak, iyi, ahlaklı, asil ve değerli olmak' anlamındaki *karam (karāma[t])* kökünden sıfat olan *karīm*; 'yaratılıştan cömert olan, insanın şerefiyle bağdaşmayan her türlü şeyden arınmış bulunan' demektir. *Kerem* kavramı Allah'a nispet edildiğinde 'lütuf ve ihsanda bulunma' manası ağır basar. Ebü 'l-Ḳāsım ez-Zeccācī [ö. 337/949], *kerîm* kelimesinin muhtevasını 'cömert olan, övgüye layık vasıfları şahsında toplayan, cezayı gerektiren davranışları affedip suçluyu bağışlayan' şeklinde üç noktada özetlemiş ve bu anlamların Allah için de söz konusu olduğunu söylemiştir. TOPALOĞLU, B.: "Kerîm", *DİA*: 25, 287[b]-288[a].

8796 Rahîm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. 'Merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak' anlamındaki *raḥma[t]* (*ruḥm, marḥama[t]*) kökünden türeyen ve Allah'ın sıfatı olarak *Kur'an-ı Kerim*'de zikredilen bu kelime, sadece müminleri kapsayan İlahî rahmeti ifade eder. Geniş bilgi için bk. TOPALOĞLU, B.: "Rahmân", *DİA*: 34, 415[b]-417[a].

8797 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: gülşen oldı ḳudret-i Ḥaḳḳ ile gör (ol) nār-ı Ḫalīl: 506, 1681, 2. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: gülşen oldu kudret-i hakla gör ol nâr-ı Halîl: 2, 260, 430, 2. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: gülşen oldı ḳudret-i Ḥaḳḳ-ıla gör nār-ı Ḫalīl: 2, 1024, 1950, 2.

8798 kerīm: Yazmada yok.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8799]]

9191. Allah kerimdir. **287/04**

Ṯābit *Ẓafer-nāme-yi Ṯābit* [19] [beyt]

Tātār ātişi tīr[8800] *ü peykānı āb*
cehān āb u ātişden olur ḫarāb

hele bizden iḳdām u sa'y-ı 'aẓīm
'ināyet-i Ḫudā'nıŋdur[8801] ***Allāh kerīm***

9192. Allah, görür; bir gün olur sorar. **287/05**

9193. Allah, kötüler nazarından saḳlasın. **287/06**

9194. Allah, görelim neyler; neylerse güzel eyler. **287/07**

Kānī mışrā'

9195. Allah'ı göŋlüŋden hiçbir vaḳit çıḳarma. **287/08**

9196. Allah, göŋlüne göre vėrsin. **287/09**

9197. Allah, göŋlüŋü mamur ėtsin. **287/10**

9198. Allah, göŋlüŋe ilham ėtsin. **287/11**

9199. Allah, göŋlüŋü ḳırmasın. **287/12**

9200. Allah; kötü gözden, kötü sözden saḳlasın. **287/13**

9201. Allah, kimseyi kimseye muhtaç ėtmesin. **287/14**

Yaḥyā Naẓīm[8802] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭa'āt-ı Mürettebe V, 482] ḳıṭ'a

hergiz[8803] *ne esīr-i nemed*[8804] *ü tāc olayum*
manṣūbe-yi devletde ne leclāc olayum
yā Rabb beni muḥtācıŋa muḥtāc ėtme
muḥtāc ėsem ancaḳ saŋa muḥtāc olayum

9202. Allah, kimseyi şaşırtmasın. **287/15**

9203. Allah, kimseyi doğru[8805] yoldan şaşırmasın[8806]. **287/16**

9204. Allah, kimseniŋ haḳḳını kimsede bıraḳmaz. **287/17**

9205. Allah, kimseyi mahzun ėtmesin. **287/18**

8799 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, Kerīm'dir; kerīm ḳuyısı derindür.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8800 Yazmada: *tēz*.

8801 Yazmada: *Ḫudā'nıŋdur*.

8802 Yazmada: *Naẓīmī*.

8803 Yazmada: *hergiz: hēç*.

8804 Yazmada: *nemed: tāḳıyye*.

8805 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoğru: 1256[b]; ṭoğrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8806 TDK: *TTS*: şaşırmak: Şaşırtmak.: V, 3650.

9206. Allah, kimseyi düşürmesin. **287/19**

9207. Allah, kimseyi namerde muhtaç ėtmesin. **287/20**

Ṣafiyye Sulṭān-zāde Meḥmed Dāniş[8807] beyt

ben bir ʻāciz ḳuluŋum noḳṣānımı ikmāl eyle
beni nāmerdlere muḥtāc eyleme ifżāl eyle

9208. Allah'ıŋ günü, ayı çoḳtur, tükenmez; ömür tükenir. **287/21**

9209. Allah kelamıdır, ḳulaḳ vėr; Allah'ıŋ selamını yerde bıraḳma. **287/22**

9210. Allah güzeldir, güzel yapar. **287/23**

9211. Allah gözden, ḳulaḳtan ayırmasın. **287/24**

9212. Allah'a güven, ḳuluna güvenme. **287/25**

9213. Allah, Kelime-yi Tevhid'den[8808] ayırmasın. **287/26**

9214. Allah, kemal de vėrir zeval de vėrir. **287/27**

9215. Allah'tan gelene ḳul da razı. **287/28**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8809]]

9216. Allah'a göre (için) güçlük yoḳ. **287/29**

9217. Allah, günahlarımızı affeyleye. **288/01**

9218. Allah'ıŋ gösterdiği yoldan ayrılmamaḳ gerek. **288/02**

9219. Allah; kimine çok vėrir, kimine az vėrir; hikmeti vardır. **288/03**

9220. Allah, kimini âlim ḳılar kimini cahil. **288/04**

9221. Allah, kimini âḳil ḳılar kimini gafil. **288/05**

9222. Allah, kimini abadan[8810] ḳılar kimini nadan. **288/06**

9223. Allah, kimini gani ḳılar kimini faḳir. **288/07**

8807 Yazmada: *Sulṭān-zāde Meḥmed Dāniş*.

8808 Tevhid inancı, hak dinin temelini teşkil eder. İslam dinine girmek isteyen kimsenin yapması gereken ilk şey, Kelime-yi Tevhid'i içtenlikle benimsemesidir. … Kelime-yi Tevhid'in aslı, "lā ilāha illā'llāh, Muḥammadun rasūlu'llāh" cümlelerinden ibaret olup 'Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed, Allah'ın resulüdür.' şeklinde Türkçeye çevrilir. Kelime-yi Tevhid, inanç esaslarının ve dolayısıyla dinin özünü oluşturan iki temel üzerine kurulmuştur. Bunların ilki Allah'ın yüceliğini ve birliğini, ikincisi de O'nun insanlarla münasebetini sağlayan nübüvveti vurgulamaktadır. Geniş bilgi için bk. KELPETİN-ARPAGUŞ, H.: "Kelime-i Tevhid", *DİA*: 25, 214[a]-215[b].

8809 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh'dan gelene ḳul da rāżī.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8810 STEINGASS: *CP-ED*: ābādān: 3[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ābādān: 27v6; ābdān: 27v10. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ābādān, ābdān: Güzel, eyü, ma'mūr, tuvānā, gösterişli, nēkū ḥāl.: 2[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ābādān: Şen, ma'mūr.: I, 16[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: ābādān: Geregi gibi, ġāyetde güzelce, eyü şey ma'nāsına. ābādānlıḳ: Ma'mūre, 'ammār, şenlik, ābādānī.: cüz'-i evvel, 1[b]. TDK: *DS*: abadan (II): Zengin.: I, 6[a]; abadan (III): Mesnetsiz konuşma tarzı.: I, 6[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ābādān: Şen, bayındır.: 1[a]. Ayrıca, müellif *abadan* kelimesinin 'büyüklük' anlamında olduğunu belirtmiş. bk. 5/17, 7/25.

Nābī [*Dīvān* Tevḥīd-i Bārī 1, 4, 1, 40[8811]] [beyt]

ėdüp yerlü yerinde[8812] *kār-gāh*[8813]*-ı ḥikmetin tertīb*
kimin ėtmiş gedā-yı kāse der-kef[8814] *kimisün iġnā*

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı fażl-ı zekāt u ṣadaḳāt 192, 10a, 222[8815]] [beyt]

seni iġnā[8816] *ėden Allāh-ı Ḳadīr*
eylemiş anı da ḥikmetle faḳīr

9224. Allah, kimini fazıl ḳılar kimini atıl. **288/08**

9225. Allah, kimini kâmil ḳılar kimini nadan. **288/09**

9226. Allah, kime ne vėrirse fazl-ı keremindendir. **288/10**

9227. Allah, kime ne vėrirse lütf-ı keremindendir. **288/11**

9228. Allah, kimseyi meyus ėtmez; sabır, ḳanaat gerek. **288/12**

9229. Allah'ıŋ günü darıdan[8817] çoḳtur; amma hesapsız değildir. **288/13**

9230. Allah, kimseyi hâkim, hekim[8818] eline düşürmesin. **288/14**

9231. Allah, kimseyi hekime[8819] muhtaç ėtmesin **288/15**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı lāzıme-yi ḫayr du'ā 313, 44a, 1636] beyt

görme derd-i ser ü çeşm ü dendān
olma muḥtāc-ı ḥakīmān-ı zamān

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı lāzime-yi ḥikmet ü ṭıbb 309, 43a, 1591-1600] naẓm

rence kāfī saŋa ṭıbb-ı nebevī
ṭıbb-ı şāfī ḥikem[8820]*-i Muṣṭafā*
mi'deye dėdi Nebī beytü 'd-dā'
ḥimye ḥaḳḳında re's-i devā

8811 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iġnā': [ḳısm-ı evvel,] 406[b].

8812 yerlü yerinde: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *yerli yerince*.

8813 kār-gāh: Yazmada: *kā-gāh*.

8814 der-kef: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *ber-kef*.

8815 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iġnā': [ḳısm-ı evvel,] 406[b].

8816 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme - Metin)*: aġnā: 192, 10a, 222

8817 Yazmada: *ṭarıdan*. Kelime 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

8818 Yazmada: *ḥakīm*. Kelimenin aslı Arapça *ḥakīm*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 401[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḥakīm* hem de *hekīm* imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556[a]; hekīm: "ḥakīm"den ġalaṭ iltizāmı.: II, 1509[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

8819 Yazmada: *ḥakīme*. Kelimenin aslı Arapça *ḥakīm*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 401[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḥakīm* hem de *hekīm* imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556[a]; hekīm: "ḥakīm"den ġalaṭ iltizāmı.: II, 1509[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

8820 ḥikem: Yazmada: *ḥakīm*.

eyle bu ḳā'ideyi pes̱-nihād
ėtme zinhār bu miḳdāra ziyād

eyle perhes̱i muḥāfıẓ[8821] *bedene*
girmesün ḫaṣm-ı maraż ḳasr-ı tene

faṣl-ı nıs̱āndaki faṣd u lı̄net
oldı müstevcib-i ḥıfẓ-ı ṣıḥḥat

çār-şenbihde gerek şurb-i devā[8822]
'ameli[8823] *mu'tedil olsun ammā*

faṣda se-şenbihdür[8824] *ey rūḥ-i revān*
elli dirhem ḳadar olsun cereyān

ḥuḳne vü lı̄netüŋ nef'i ketı̄r
'ilel-i mi'deyi def'e iksı̄r

bunlaruŋ ėtme verāsına güder
şerbet-i ḫārreden[8825] *eyle ḫaḍer*

Ḥaḳḳ seni ėtmeye muḥtāc-ı ḫakı̄m
ṭūl-i 'ömr-ile vėre ṭab'-ı selı̄m

9232. Allah, geliştirir. **288/16**

9233. Allah, geliştirir; her cezasını[8826] bir şeye iliştirir. **288/17**

9234. Allah için güçlük yoḳtur; dilerse bir fırḳayı mal ile gani ḳılar, bir taifeyi de kesple ḳani ėder. **288/18**

9235. Allah'ıŋ nimeti ḳuluŋ himmetine (say u gayretine) vadolunmuştur. **288/19**

9236. Allah'ıŋ nimeti (lütuf ve keremi) bî-nihaye, bî-imtinandır; kendi vücuduŋ buŋa burhandır. **288/20**

'Abdü 'l-Ḥalı̄m Ḥaḳḳı̄

9237. Allah, lâ-yefnâ vėrir. **289/01**

9238. Allah, elbette lâ-yefnâ vėrse gerek. **289/02**

9239. Allah'ıŋ lütuf ve keremine çoḳ şükürler ėtmek gerek. **289/03**

9240. Allah'ıŋ lanet ėttiği şeytana uyma. **289/04**

9241. Allah'ıŋ lanet ėttiği laine yâr ėtmesin. **289/05**

8821 muḥāfıẓ: Yazmada: *muḥāfaẓa*.

8822 şurb-i devā: Yazmada: *şurb u devā*.

8823 'ameli: Yazmada: *'ilmi*.

8824 faṣda se-şenbihdür: Yazmada: *faṣd se-şenbihde*.

8825 şerbet-i ḫārreden: Yazmada: *şerbet-i ḫārrdan*.

8826 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca 'işlenen kötü bir fiile verilen acı verici karşılık' için kullanılan bu kelime, burada Arapça aslına da uygun biçimde 'işlenen fiilin mahiyetine göre verilen iyi veya kötü her türlü karşılık' manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cazā': Mükāfāt 'ale 'ş-şey' ma'nāsına ismlerdür, ki bir nesneye muḳābil 'ivażdan 'ibāretdür… ve cezā' maṣdar olur, mükāfat eylemek ma'nāsına… ve kāfī olmaḳ ma'nāsınadur… ve ödemek ma'nāsınadur.: III, 784.

9242. Allah'ım lütuf ve keremiŋe çoḳ şükrolsun[8827], ḳaybolan[8828] aḳçemi yine ġėri[8829] ihsan ėttiŋ; ancaḳ beni de bab-ı İlahîŋde aḳşamdan sabaha ḳadar ağlattıŋ da soŋra vėrdiŋ, bu sırr-ı hikmetiŋe de aḳlım ėrmez. **289/06**

Hikâyesi malum…

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[8830]

9243. Allah; lehv[8831] ü la'ibi[8832] haram ḳılmıştır. **289/07**

9244. Allah, mübarek eyleye. **289/08**

Nef'ī [*Dīvān* 202, 22, 41[8833]] [mıṣrā']

mübārek ola ṣubḥ u şāmınuŋ encām u āġāzı[8834]

9245. Allah, Muhammed'i[8835] göster görelim. **289/09**

9246. Allah, Muhammed'i aşḳına yarlıgasın[8836]. **289/10**

9247. Allah, Muhammed ümmetinden (ümmetiŋ ḫayırlısından) ayırmaya. **289/11**

9248. Allah, Muhammed Mustafa şefaatinden mahrum ėtmeye. **289/12**

Muḥibbī *Dīvān* [319, 984, 7] [beyt[8837]]

Muḥibbī ġamm yėme[8838] *çoġ-ısa cürmüŋ*
şefā'atçi ḳulına Muṣṭafā'dur

9249. Allah, muin-i mutlaḳtır. **289/13**

8827 Yazmada: *şür olsun*.

8828 Yazmada: *ġā'ib olan*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

8829 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫᵛud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

8830 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

8831 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-lahv: Oyun oynamaḳ ma'nāsınadur. Şāriḥ dėr ki: "Aṣl *lehv*, insānı mühimm ve mā-ya'nīden şarf ėden nesne ile meşġūl olmaḳ ma'nāsınadur, ki *la'ib* andan eḫaṣṣdur.": III, 924.

8832 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-la'b ve al-li'b ve al-la'ib ve at-tal'āb: Oynamaḳ, bāzīden ma'nāsınadur, ki maḳṣad-ı ṣaḥīḥe dāll olmayan iş işlemekden 'ibāretdür.: I, 260.

8833 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: encām: [ḳısm-ı evvel,] 184[b].

8834 encām u āġāzı: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*de ve yazmada: *āġāz u encāmı*.

8835 Yazmada: *Muḥammed*. Hz. Muhammed [ö. 11/632]: Son peygamber. Geniş bilgi için bk. FAYDA, M.: "Muhammed - Hayatı", *DİA*: 30, 408[a]-423[a].

8836 Yazmada: *yarlıġasun*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: yarlıġamaḳ: III, 5538. TDK: *TTS*: yarlıgamak: Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak.: VI, 4352. REDHOUSE: *TaEL*: yarılġamaḳ: 2183[a]. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187[a]. TDK: *TS*: yarlıgamak: 2541[a].

8837 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: Muḥibbī ġam yime çoġ ise cürmüŋ / şefā'atçi ḳuluna Muṣṭafā'dur: 319, 984, 7.

8838 Yazmada: *yeme*.

mıṣrā‘

ḥālet-i ġadre rıżā mı vėrür Allāh-ı Mu‘īn

9250. Allah, mağfiret ėdicidir. **289/14**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [301, 55, VII, 7] [beyt]

ḳaldı işimüz maġfiret-i Rabb-i celīle
şāyān ėde ‘iṣyānımuzı ‘afv-ı cemīle

9251. Allah, muinimiz ola. **289/15**

9252. Allah, muin olsun. **289/16**

Yaḥyā Naẓīm[8839] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [Tevārīḫ V, 488] [beyt]

benüm gibi hezār uftāde hāle dest-gīr oldı
ola dā’im mu‘īn her ḫuṣūṣ[8840] ḥażret-i Mevlā

9253. Allah, merhamet ėtsin; sen merhamet ėtmezseŋ devirsin[8841]. **289/17**

9254. Allah, merhamet ėder. **289/18**

Yaḥyā Naẓīm[8842] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭa‘āt-ı Mürettebe V, 484] ḳıṭ‘a

yā Rabb beni ėtdi ma‘ṣiyet gum-şude rāh
dil oldı hevāya ben hevā-yı dile āh
geldüm ḳapuŋa siyāh rū ḫ’ār u ḏelīl
sen merḥamet eyle ḥālüme yā Allāh

9255. Allah, merhamet ėdicidir. **289/19**

9256. Allah, muŋ[8843] (mahzun, mükedder) ėtmesin. **289/20**

9257. Allah, muradıŋı vėrsin. **289/21**

9258. Allah; merhamet sahibidir, merhametini esirgemez. **289/22**

9259. Allah; mert, cömert ḳulunu sever. **289/23**

Cennet ḳapısını mertler, cömertler açacaḳ, dėrler.

9260. Allah; merhameti sever, merhamet ėden ḳuluna çoḳ merhamet ėder. **289/24**

9261. “Allah’ım sen merhamet eyle.” dėdikten soŋra Allah, ḳulunu merhamet ḳapısından reddėtmez, niyet doğru gerek. **289/25**

9262. Allah, merhametinden dûr ėtmesin **290/01**

9263. Allah’ıŋ merhameti çoḳtur, had ve nihayeti yoḳtur. **290/02**

9264. Allah’ıŋ merhametinden ümit kesilmez. **290/03**

9265. Allah, mağfiret ėder; tövbe gerek. **290/04**

8839 Yazmada: *Naẓīmī*.

8840 Yazmada: *ḫuṣūṣ*.

8841 Osmanlı Türkçesinde *devir-* kelimesi iki farklı imla ile (devir-, dėvir-) kullanılmıştır. Kelime yazmada sadece *devir-* imlası ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: devirmek: I, 624[c]; dėvirmek: I, 646[c].

8842 Yazmada: *Naẓīmī*.

8843 CLAUSON: *EDPT*: buŋ: 347[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: muŋ͡g: Derd, ġamm, elem, keder.: 280[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: muŋ (II): Bun, sıkıntı.: 187[b].

[Ṣūfī Allāh-yār *Tebātu 'l-'Ācizīn* 63[8844]] ḳıṭ'a[8845]

ḫāliḳā tökdüm 'ibādet tāsını[8846]
sėn tüzersin bendeni[8847] *kem-kāsını*
ḳulları⁀ bolġansa[8848] *'iṣyānlārıġa*[8849]
aḳızursın maġfiret deryāsını

9266. Allah, muzaffer ḳılsın. **290/05**

9267. Allah, mal da vėrir can da vėrir. **290/06**

9268. Allah, mal da vėrir can da vėrir; illa sağlıḳ illa sağlıḳ gerek. **290/07**

9269. Allah'tan maldan ziyade can sağlığı iste. **290/08**

9270. Allah'tan maldan ziyade mağfiret iste. **290/09**

9271. Allah'tan mal da iste can da iste, vėrir. **290/10**

9272. Allah'a minnet, Allah'a emanet ėtmek gerek. **290/11**

Bāḳī [*Dīvān* 440, 1, 7] beyt

gerçi kāmillere 'ālemde nihāyet yoḳdur
minnet Allāh'a *seni cümleden ėtmiş*[8850] *ekmel*

9273. Allah, mübarek eyleye. **290/12**

9274. Allah'ıŋ mübarek ḳuludur. **290/13**

9275. Allah, mübarek eyleye; tuttuğu ḳolay gelsin. **290/14**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8851] 345

'Āḳıbet Ḫudāvendigār ḥażretleri bu iḳdām u hücūma ṭāḳat getüremeyüp bī-iḫtiyār lafẓ-ı dürer-bārlarundan bu nuṭḳ ẓāhir oldı ki "Vėrdüm, oġlum Sulṭān Selīm Ḫān'umı yerime naṣb eyledüm. ***Allāh, mübārek eyleye; ṭutdıġı ḳolay gelsün.****" lafẓı ṣādır oldı. Ḥāżır olan cemm-i ġafīr tekbīr getürüp serāy-ı behcet-efzāyı yanḳulandurdılar.*

9276. Allah, mert olanıŋ muradını vėrse gerek. **290/15**

9277. Allah, mert ve namerde muhtaç ėtmesin. **290/16**

9278. Allah'ıŋ murat eylediği bir şeyi ḳulu menėdemez. **290/17**

9279. Allah murat ėderse her şey olur. **290/18**

9280. Allah murat ėdince her şeyiŋ esbabını da ḫalḳ ėder. **290/19**

[as-Suyūṭī *al-Cāmi'u 's-Ṣaġīr min Aḥādīṯi 'l-Başīri 'n-Naḏīr* 2. C. 463. s. 3246. ḥadīṯ] [ḥadīṯ]

8844 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aḳızmaḳ: 17[a].
8845 Yazmada: *Çaġatayca ḳıṭ'a*.
8846 *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *ṭāsını*.
8847 *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *bendeni⁀*.
8848 Yazmada: *bolġansa: olınca*.
8849 *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *'iṣyān lāyıġa*.
8850 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: itmiş: 408, 495, 6.
8851 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8852] 396[8853]

Pād-şāh-ı ʻālī-himmet ḫulūṣ-i niyyet ile tesḫīr-i Mıṣr'a raġbetleri kemālde olmaġın (muṣarraʻ)

hidāyet hedhedi hādī olursa
ėrem sīmurġa biŋ vādī olursa

(neṯr) maẓmūnı üzre hādīü 's-sebīl[8854] *der-gāhına tevessül ėdüp Mıṣr üzerine ʻazm-i hümāyūnların muḳarrer ḳıldılar; ammā Ġazze ile Ṣāliḥiyye sekiz ḳonaḳ menzildür, ki ʻurbān ile memlū ve biyābān ve muḫarriḳ bir rīg-istāndur, ki Ḳaṭye dėmekle maʻrūf vādī-yi bī-ābdur. Timur Ḫān leşker-i firāvān ile ol biyābāndan ʻubūra çāre vü imkān bulmamış ėken ʻīd-i aẓḥāyı edā ėdüp gėrü*[8855] *dönmişdür. Andan ṣoŋra Sulṭān Ġavrī'nüŋ Mıṣr'dan Şām'a*[8856] *geldigi evḳātde der-maḫzen*[8857] *olan ġılāliŋe naṣīb ʻasker-i sulṭānı ölmiş ėdi. Develere taḥmīl ve levāzım-ı sefer tekmīl olunup "Mutavakkil*[an] *ʻala'llāh." diyerek ʻazm-i rāh*[8858] *ḳıldılar. Te'yīd-i imdād-ı İlāhī pād-şāh-ı dīn-penāh*[8859] *ḥaẓretlerinüŋ delīl-i rāhı olup ḳaṭʻ-ı menāzil ve ṭayy-ı merāḥil ėderek ol biyābān-ı bī-pāyān içünden çekilüp gitdiler. "İḏā arāda'llāhi şay'*[an] *hayy-i asbāba." muḳteżāsınca ʻamel olunup yaʻnī muḳteżā-yı ḥikmeti'llāh bunuŋ üzerinedür, ki her zamānda*

(beyt)

murād ėtse ḳaçan bir şey'i Mevlā
ėder esbābını anuŋ müheyyā

ilḫ[8860].

9281. Allah; mütevekkil ḳullarını sever, muhafaza ėder. **290/20**

9282. Allah'a mütevekkil olmaḳ gerek. **290/21**

9283. Allah, Müslüman'ı sever. **290/22**

9284. Allah, Müslümanları ḳayırır. **290/23**

9285. Allah, Müslümanları iki cihanda aziz ḳılmıştır. **290/24**

9286. Allah, Müslümanlıḳtan ayırmasın[8861]. **290/25**

9287. Allah, mümin ḳullarını sever. **290/26**

9288. Allah, müminler zümresinden[8862] ayırmasın. **290/27**

9289. Allah, müminlere iki dünyada yardımcıdır. **290/28**

8852 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.
8853 Yazmada: *396, 397*.
8854 *hādīü 's-sebīl*: Yazmada: *hādü 's-sebīl*.
8855 Yazmada: *gėrü gėrü*.
8856 Mıṣr'dan Şām'a: Yazmada: *Mıṣr ve Şām'a*.
8857 Yazmada: *der-maḫzen*.
8858 ʻazm-i rāh: Yazmada: *ʻazm-i rā*.
8859 pād-şāh-ı dīn-penāh: Yazmada: *pād-şāh-ı den-penāh*.
8860 Yazmada: *sene 922, ilḥ*.
8861 Yazmada: *ayırmasyun*.
8862 Yazmada: *rümresinden*.

9290. Allah, müsrifleri sevmez. **291/01**

9291. Allah misafirini bile ḳabul ėtmez ḫasistir. **291/02**

9292. Allah; münafığı sevmez, muvafıḳı[8863] sever; yalanı (yalancıyı) sevmez, doğruluğu[8864] (doğruları[8865]) sever. **291/03**

9293. Allah, münafıḳlara hidayet ėtmez. **291/04**

9294. Allah, müfsitleri sevmez. **291/05**

9295. Allah; Na‘îm ve Kerim’dir. **291/06**

9296. Allah’ıŋ nimeti çoḳtur, bilmek gerek. **291/07**

9297. Allah, nimeti ḫalḳ ėder. **291/08**

9298. Allah, nanunimetini[8866] eksik ėtmesin. **291/09**

9299. Allah’ıŋ nanunimetine[8867] çoḳ şükür. **291/10**

9300. Allah’ıŋ nimetine çoḳ şükrėtmek gerek. **291/11**

9301. Allah’ıŋ nimetini inkâr ėden oŋmaz. **291/12**

9302. Allah’ıŋ nimeti boldur. **291/13**

9303. Allah’ıŋ nanunimetiniŋ[8868] ḳadrini bilmek gerek. **291/14**

9304. Allah’ıŋ nanunimetine[8869] nigerân eyleme, abîdane şükran eyle. **291/15**

9305. Allah, namerde muhtaç ėtmesin. **291/16**

9306. Allah, nar-ı Cehennem’den ḫalas eyleye. **291/17**

9307. Allah, nurunu üzerimizden eksik ėtmesin. **291/18**

9308. Allah’a niyaz ėtmek gerek. **291/19**

9309. Allah, niyaz ėdeni mahrum ėtmez. **291/20**

9310. Allah’a niyaz ėt, ki cümleniŋ penahı ve padişahlar padişahıdır. **291/21**

8863 Kelimenin aslı Arapça *muvāfiḳ* olup burada ‘uzlaşan, muvafakat eden, uygun’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-vafḳ: III, 66. Ş. Sāmī: *ḲT*: muvāfıḳ: Uyġun, uyar, muḫālif ve żıdd olmayan.: II, 814[c]. AYVERDİ: *MBTS*: muvâfık: Aynı tarafı destekleyen, aynı görüşü paylaşan, birbirine muhalif olmayan kimselerden her biri.: 860[b]. NİŞANYAN: *NS*: muvafık: 586[b]. TDK: *TS*: muvafık: Uygun.: 1717[a].

8864 Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġruluḳ: 1256[b]; ṭoġrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8865 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

8866 Yazmada: *nān ni‘metini*. Ş. Sāmī: *ḲT*: nān: nān u ni‘met: Veliyy-i ni‘metden görilen iyilik, iḥsān.: II, 1452[c].

8867 Yazmada: *nān ni‘metine*. bk. 8866. dipnot.

8868 Yazmada: *nān ni‘metiniŋ*. bk. 8866. dipnot.

8869 Yazmada: *nān ni‘mete*. bk. 8866. dipnot.

Nevres-i Ḳadīm [beyt]

mevc-i ḫāṭırdan olmadı āsāyişe medār
tā yanına oṭurmış ėdüm nā-ḫudālaruŋ

sulṭān-ı lā-yezāle niyāz eyle Nevresā
oldur penāhı mīrlerüŋ pād-şāhlaruŋ

9311. Allah'ıŋ narı da var nuru da var, nanı da var nimeti de var. **291/22**

9312. Allah'ıŋ narını, nurunu kim inkâr ėdebilir? **291/23**

9313. Allah'ıŋ nuru, cümlede görünür; amma görmeğe âmâ değil, açıḳ göz gerek. **291/24**

Ḥurūfī 'Arşī[8870] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*[8871] 71] beyt

pertev-i nūr-i Ḫudā cümlede ẓāhir[8872] *ammā*
göremez anı a'mā[8873] *aŋa açıḳ dīde*[8874] *gerek*

9314. Allah'ıŋ narını, nurunu farḳ ėtmeğe açıḳ göz gerek. **291/25**

9315. Allah, nar da vėrir nur da vėrir. **291/26**

9316. Allah neye ḳâdir değil! **291/27**

9317. Allah ne vėrirse ḳul onu[8875] ḳaldırır. **292/01**

9318. Allah ne vėrir ki ḳul götüremez! **292/02**

9319. Allah ne vėrdiyse ḳul oŋa[8876] razı olmaḳ gerek. **292/03**

9320. Allah ne vėrir de ḳulu götürmez! **292/04**

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8877]]

8870 Yazmada: *'Arşī Dede*.

8871 Hurûfî Arşî [1562-1620]'ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî'den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: 'Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. 'Arşī: *Dīvān-ı 'Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid 'Abdu'llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî'den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī* nüshası esas alınmıştır.

8872 Yazmada: *ẓāhirdür*.

8873 *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī* de ve *Dīvān-ı 'Arşī* de: *'amā*. 'Arşī: *Dīvān-ı 'Arşī*: 76.

8874 Yazmada: *göz*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī* de ve *Dīvān-ı 'Arşī* de: *dīde*.

8875 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel şūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

8876 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. "O" żamīr-i ġā'ib ve ism-i işāretiniŋ mef'ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün "اڭا *(aŋa)*" şūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

8877 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh ne vėrür de ḳulı götürmez!: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

9321. Allah ne vėrir ki ḳul götürmez! **292/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 62]

9322. Allah ne gösterir baḳalım! **292/06**

9323. Allah neylerse güzel eyler. **292/07**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*[8878] [cüz'-i evvel,] 62[8879]

Ḫulāṣ imdi cenāb-ı nihāyet-baḫş her müşkilāt-ı keşīde olan metāʻib ve muḳāsāta mükāfāt ėtmez degildür ve her kim ėtmez dėrse zümre-yi ḳānıṭīndendür, ṯelle-yi ḳānitīnden olamaz, sözi mesmūʻ ve bir ḳaẓiyyeye mevżūʻ olamaz:

Allāh görelüm n'eyler
n'eylerse güzel eyler

9324. Allah ne vėrirse ḳara toğrağa vėrsin. **292/08**

Köylünüŋ duası…

9325. Allah ne ḫalḳ ėderse vaḳtinde ḫalḳ ėder. **292/09**

9326. Allah ne emrėderse onu[8880] baş üstüne ḳoymaḳ gerek. **292/10**

Muḥibbī *Dīvān* [742, 2553, 1] [beyt]

meyl ėdüp dehre ḳoma bir ṭaşı[8881] *bir ṭaş üstine*
her ne emr ėtse Ḫudā ḳo anı sen baş üstine

9327. Allah ne emrėderse o olur. **292/11**

9328. Allah ne ḳısmet ėttiyse o olur. **292/12**

9329. Allah, nevm-i gafletten iḳaz eyleye. **292/13**

9330. Allah ne yaparsa güzel yapar. **292/14**

9331. Allah'tan ne ister iseŋ onu[8882] vėrir, ihsan ėder. **292/15**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ancaḳ istemeniŋ yolunu, ilmini bilmek, aḳıl ve zekâ ile ḳuvve-yi bedeniyeyi ve irade-yi cüziyeyi sarf ėtmeği ve ne istediğiŋi bilmek, istediğiŋ şeyiŋ aslını bilmek ve tanımaḳ şarttır, dėmişler.

9332. Allah'tan ḳorḳan, ayağınıŋ; ḳuldan utanan, ḳolunuŋ tırnağını keser. **292/16**

9333. Allah Vâhid'dir; şeriki, naziri yoḳtur. **292/17**

9334. Allah, vaadinde ḫilaf ėtmez. **292/18**

9335. Allah, vaadinde ḫilaf ėdeni sevmez. **292/19**

8878 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

8879 Yazmada: *63.*

8880 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

8881 Yazmada: *ṭaş*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ṭaş: 742, 2553, 1. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: taş: 3, 442, 740, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: taşı: 2, 1442, 2883, 1.

8882 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

9336. Allah, vaadinde duranı sever, vadeli borcuŋ ödenmesine muavenet eyler; ancaḳ iş vaadinde durmaḳtır. **292/20**

9337. Allah; vaḳtinde vėrir, vaḳtinde alır. **292/21**

9338. Allah, vaḳitsiz bir şeyi ḫalḳ ėtmez. **292/22**

9339. Allah; varı yoḳ, yoḳu[8883] var ėtmeğe ḳâdirdir. **292/23**

9340. Allah, var ėtsin. **292/24**

9341. Allah, varı yoḳu[8884] hep görür. **292/25**

9342. Allah, var da ėder yoḳ da ėder. **292/26**

9343. Allah vėrir. **292/27**

9344. Allah vėrsin. **292/28**

9345. Allah vėrirse çoḳ vėrir. **292/29**

9346. Allah vėrince "Kimiŋ oğlu, kimiŋ ḳızı?" dėmez. **292/30**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 63]

9347. Allah vėrgisi[8885] doyumluḳ […], ḳul vėrgisi ḫatırlıḳtır[8886]. **292/31**

9348. Allah vėrgisi[8887] doyumluḳ, ḳul vėrgisi ḫatırlıḳtır[8888]. **293/01**

9349. Allah'ıŋ vaat ve lütfu, ḫulf[8889] ḳabul ėtmez. **293/02**

9350. Allah, vėrir de alır da; kim ne dėr? **293/03**

9351. Allah, vaadinde ḫulf[8890] ėtmez; zira Allah'ıŋ vaadi, hem dünyada hem aḫirette ḳarşı gelse gerektir. **293/04**

9352. Allah'ıŋ vėrdiğine çoḳ şükür. **293/05**

9353. Allah'ıŋ vėrdiğine çoḳ şükrėt. **293/06**

9354. Allah'ıŋ vėrdiği nimetlerine şükrėtmek ibadetten sayılır. **293/07**

9355. Allah'ıŋ vėrdiğine ḳanaat ėtmek gerek. **293/08**

[as-Suyūṭī *al-Cāmiʻu 'ṣ-Ṣaġīr min Aḥādīṯi 'l-Başīri 'n-Naḏīr* 5. C. 191. s. 7832. ḥadīṯ, al-Aclūnī *Kaşfu 'l-ḫafā' va muzīlu 'l-ilbāsi ʻammā 'ştahara min al-ahādiṯi ʻalā alsinati 'n-nāsi* II, 102]

al-ḳanāʻatu kanzu lā-yafnā

[=Kanaat, bitmeyen hazinedir.]

8883 Yazmada: *yoḳı*.

8884 Yazmada: *yoḳı*.

8885 Yazmada: *vėrgüsi*. CLAUSON: *EDPT*: bēргū: 362[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: vėrgü yā vėrgi [Zebān-zedi: *vergi*.]: II, 1500[b].

8886 Yazmada: *ḫāṭırlikdür*.

8887 Yazmada: *vėrgüsi*. CLAUSON: *EDPT*: bēргū: 362[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: vėrgü yā vėrgi [Zebān-zedi: *vergi*.]: II, 1500[b].

8888 Yazmada: *ḫāṭırlikdür*.

8889 ATAY: *A-TBL*: ḫulf: Cayma, sözünü yerine getirmeme, vazgeçme.: 1, 486[b].

8890 ATAY: *A-TBL*: ḫulf: Cayma, sözünü yerine getirmeme, vazgeçme.: 1, 486[b].

Muḥibbī *Dīvān* [742, 2553, 1; 5] [beyt]

meyl ėdüp dehre ḳoma bir ṭaşı[8891] *bir ṭaş üstine*
her ne emr ėtse Ḫudā ḳo anı sen baş üstine

dil vėrüp dünyāya ḫarc ėtme ʻömr ser-māyesin
ḫʸāce gibi her ḳumāşın ėtmese baş üstine

her ne kim vėre Ḫudā eyle ḳanāʻt cān-ile
az u çoḳ dėme ṣaḳın ėtme nizāʻ aş üstine

dāġlarla sīnemüŋ eṭrāfını zeyn eyledüm
ḳalmadı bir yėr[8892] *ḳoyam bir dāne ḫaşḫāş*[8893] *üstine*

ey Muḥibbī kime baḳsaŋ[8894] *bil anı ṣunʻ-ı Ḫudā*
ṭaʻna ṭaşın[8895] *atma gördükde göz ü ḳaş üstine*

9356. Allah'ıŋ vėrdiğine razı olmaḳ gerek. **293/09**

9357. Allah'ıŋ vėrdiğini inkâr ėtmemek gerek. **293/10**

9358. Allah, vėrecekse kimseden sormaz. **293/11**

9359. Allah'ıŋ vėrdiğine ḳıl ḳanaat, ḳoy baş üstüne. **293/12**

Muḥibbī *Dīvān* [742, 2553, 1; 3] [naẓm[8896]]

meyl ėdüp dehre ḳoma bir ṭaşı[8897] *bir ṭaş üstine*
her ne emr ėtse Ḫudā ***ḳo anı sen baş üstine***

dil vėrüp dünyāya ḫarc ėtme ʻömr ser-māyesin
ḫʸāce gibi her ḳumāşın ėtmese baş üstine

her ne kim vėre Ḫudā eyle ḳanāʻt cān-ile
az u çoḳ dėme ṣaḳın ėtme nizāʻ aş üstine

9360. Allah, vėrecek ḳulunu bilir. **293/13**

9361. Allah, vėrince "Kimiŋ oğlu?" dėmez. **293/14**

8891 Yazmada: *ṭaş*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ṭaş: 742, 2553, 1. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: taş: 3, 442, 740, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: taşı: 2, 1442, 2883, 1.

8892 Yazmada: *yer*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: yirde: 743, 2553, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: yir: 3, 442, 740, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: yir: 2, 1443, 2883, 4.

8893 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ḫaşḫaş: 743, 2553, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: haşhaş: 3, 442, 740, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ḫaşḫāş: 2, 1443, 2883, 4.

8894 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: baḳsan: 743, 2553, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: baksan: 3, 442, 740, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: baḳsaŋ: 2, 1443, 2883, 5.

8895 Yazmada: *ṭaş*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ṭaşı: 743, 2553, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: taş: 3, 442, 740, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: daşın: 2, 1443, 2883, 5.

8896 Yazmada bu beyitlerin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle beyitler burada da yazıldı.

8897 Yazmada: *ṭaş*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ṭaş: 742, 2553, 1. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: taş: 3, 442, 740, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: taşı: 2, 1442, 2883, 1.

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8898]]

9362. Allah, vėren canı; Allah, alır onu[8899]. **293/15**

Żiyā Paşa *Tercī' Bend*[8900] [12] [naẓm]

eyler ṣabāḥ şāmı vü leyli nehār ėder
ṣayfı ḳılar şitā vü ḫazānı behār ėder

nez'-i ḫayāt-ı ḥayy ėder emvāta cān vėrür
eyler ġubārı ādem vü cismi ġubār ėder

cism-i Ḫalīl'e nārı ėder nūr[8901] *ḳudreti*
nūrı Kelīm'e ḥikmeti hem-reng-i nār ėder

Leylī-yi ḥüsnü çeşmine Şīrīn gösterüp
Ferhād-ı 'ışḳı derd[8902] *ile Mecnūn u zār*[8903] *ėder*

demlerce bir ṭama'la ḳılar ḳalbi bī-ḥużūr
yıllarca bir emelle dili bī-ḳarār ėder

bir mülki bir ḥarīṣ-i sitem-kār içün yıḳar
bir ḳavmi bir münāfıḳ ile tār u mār[8904] *ėder*

bir cismi 'izz ü nāz ile ṣad sāl besleyüp
encām-ı kār pençe-yi merge şikār ėder

yüz yılda bir vücūdı ḳılup genc-i ma'rifet
āḫir yerin nişėmen-i ḫāk-i mezār ėder

'ārif odur ki mu'terif-i 'acz olup Żiyā
bu ḥādiṯāt-ı cāriyyeden i'tibār ėder

mülkinde Ḥaḳḳ[8905] *taṣarruf ėder "kayfa mā-yaşā"*
isterse[8906] *kevni yoḳ ėder isterse var ėder*

subḥāna man taḥayyara fī ṣun'ihi al-'uḳūl
subḥāna man bi-ḳudratihi yu'cizu al-fuḥūl

9363. Allah, hiçbir şeyi noḳsan ḫalḳ ėtmemiştir; zira Allah noḳsandan münezzehtir. **293/16**

9364. Allah, her ne yaparsa iyi yapar. **293/17**

8898 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, vėrince "Kimiŋ oġlı?" dėmez.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

8899 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

8900 Yazmada: *ez Tercī' Bend*.

8901 ėder nūr: Yazmada: *nūr ėder*.

8902 Ferhād-ı 'ışḳı derd: Yazmada: *Ferhād'ı derd-i 'ışḳ*.

8903 Mecnūn u zār: Yazmada: *Mecnūn-ı zār*.

8904 tār u mār: *Tercī' Bend*'de: *tār-mār*.

8905 Yazmada: *ḥattā*.

8906 Yazmada: *ister*.

Kānī [beyt]

sen elem çekme ey göŋül
her ne yaparsa ḫażret-i Allāh yapar

9365. Allah, her şeyde adaleti ŋalḳ ėtmiştir. **293/18**

9366. Allah, her ne ki[8907] vėrdiyse ḳıl ḳanaat, ḳoy onu[8908] baş üstüne. **293/19**

Muḥibbī *Dīvān* [742, 2553, 1; 3] [naẓm[8909]]

meyl ėdüp dehre ḳoma bir ṭaşı[8910] bir ṭaş üstine
her ne emr ėtse Ḫudā ḳo anı sen baş üstine

dil vėrüp dünyāya ŋarc ėtme ʻömr ser-māyesin
ŋʸāce gibi her ḳumāşın ėtmese baş üstine

her ne kim vėre Ḫudā eyle ḳanāʻt cān-ile
az u çoḳ dėme ṣaḳın ėtme nizāʻ aş üstine

9367. Allah Hâdî'dir[8911], hidayet ėder. **293/20**

9368. Allah, hidayet ėder; amma kendiŋ de talep ve himmet ŋizmetinde bulunmağı unutmamaḳ gerek. **293/21**

9369. Allah, her ne vėrirse canla başla ḳanaat ėt. **293/22**

Muḥibbī *Dīvān* [743, 2553, 3] [beyt[8912]]

her ne kim vėre Ḫudā eyle ḳanāʻt cān-ile
az u çoḳ dėme ṣaḳın ėtme nizāʻ aş üstine

9370. Allah, her şeyiŋ Rabb'i[8913], Ḫaliḳ'ıdır; her şeyi bilir, görür. **293/23**

9371. Allah, her şeyi bir sebep tahtında ŋalḳ ėder. **293/24**

9372. Allah, her şeyi bilir; her şeyi görür, işitir. **293/25**

9373. Allah, her şeye ḳâdirdir; şüphe ėtmemek gerek. **293/26**

9374. Allah, her şeyi vaḳtizamanında yaratır. **293/27**

9375. Allah, her şeyi vaḳtinde var ėder, vaḳtinde yoḳ ėder. **293/28**

8907 Yazmada: *kim*. CLAUSON: *EDPT*: kim: 720[b]. TDK: *TTS*: kim: Ki.: IV, 2561. Ş. Sāmī: *ḲT*: kim: II, 1227[a].

8908 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

8909 Yazmada bu beyitlerin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle beyitler burada da yazıldı.

8910 Yazmada: *ṭaş*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ṭaş: 742, 2553, 1. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: taş: 3, 442, 740, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: taşı: 2, 1442, 2883, 1.

8911 Hâdî: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. 'Doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek' anlamındaki *hudā (hady, hidāya[t])* kökünden türemiş bir sıfat olup 'yol gösteren, hayır ve mutluluk veren bir hedefe rehberlik eden' manasına gelir. *Kur'an-ı Kerim*'de birçok yerde Allah'a nispet edilen *hidayet* kavramının kullanılışını göz önünde bulunduran âlimler, *Hādī* isminin manasını, 'insana hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan akıl, muhakeme ve zarurî bilgileri veren; ebedî mutluluğunu sağlayacak manevî yolu ona gösteren' şeklinde iki noktada yoğunlaştırmışlardır. TOPALOĞLU, B.: "Hâdî", *DİA*: 15, 9[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-Hādī: III, 955.

8912 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle beyit burada da yazıldı.

8913 Yazmada: *Rabb'isi*.

9376. Allah, her şeyi nizam ve intizam üzere ḫalḳ ėtmiştir; her şey[8914] haḳ ve adaletle ḳaim ve daimdir. **293/29**

9377. Allah, hiçbir şeyiŋ vaḳti gelmeyince nizamını bozmaz. **293/30**

9378. Allah, her şeyi isterse bir anda var ėder, isterse yoḳ ėder. **293/31**

Żiyā Paşa *Tercī‘ Bend*[8915] [12] [beyt[8916]]

mülkinde Ḫaḳḳ[8917] taṣarruf ėder "kayfa mā-yaşā"
isterse[8918] kevni yoḳ ėder isterse var ėder

9379. Allah'a her gizli şey aşikârdır, her meçhul malumdur. **293/32**

‘Abīdī beyt

ey Ḫudā-yı kār-sāz u bī-niyāz
āşikārādur saŋa her gizli rāz

9380. Allah, her şeyi yaratmağa ḳâdirdir; ḳuru ağaçtan yeşil yapraḳ, yeşil ağaçtan ḳızıl od çıḳarır. **293/33**

Arabî: *fī kulli şacarat$_{in}$ nār^{un}*
[=Her ağaçta ateş vardır.]

9381. Allah, herkesiŋ ḫaliḳı ve sahibidir; baḳar, ḳayırır. **293/34**

Ḥ. [‘Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Lakin insanlar daḫi aḳıl ve zekâ fıtratıyla eşref ve nüsḫa-yı kübrâ itibar olunan maḫluḳ olduğu için kendisine baḫşolunan aḳıl ve zekâ ile irade-yi cüziyesini ve ḳuvve-yi bedeniyesini sarf ile istihsal-i maişetinde gaflet ėtmemek gerekir; çünkü "Talep ėden aç ḳalmaz, bulur." dėmişlerdir.

9382. Allah, herkesiŋ ḳaldıracağı ḳadar vėrir. **294/01**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 2. Sūratu 'l-Baḳara 286; 6. Sūratu 'l-An‘ām 152; 7. Sūratu 'l-A‘rāf 42; 23. Sūratu 'l-Mu'minūn 62] [āyet]

9383. Allah, herkesiŋ ḳaderine ne yazdıysa onu[8919] vėrir, gösterir. **294/02**

9384. Allah, herkesiŋ rızḳını vėrir. **294/03**

9385. Allah, herkesiŋ göŋlüne göre vėrir. **294/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 63]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū‘a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)* cüz'-i ṯānī, 191[8920]]

8914 her şey: Yazmada yok.

8915 Yazmada: *ez Tercī‘ Bend*.

8916 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle beyit burada da yazıldı.

8917 Yazmada: *ḫattā*.

8918 Yazmada: *ister*.

8919 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1^{a}; ol: 123^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55^{b}.

8920 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: "Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl": Allāh, herkesiŋ göŋline göre vėrür.: cüz'-i ṯānī, 191. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: 15.

9386. Allah, herkesiŋ ḳalbini bilir, ḳalbine göre[8921] vėrir. **294/05**

9387. Allah, herkesiŋ (göŋlünü bilir) göŋlüne göre vėrir. **294/06**

m. [Mükerrer[8922]]

9388. Allah, herkesiŋ muradını hasıl ėder; ancaḳ esbabına tevessül ile çalışmaḳ, sabır ve ḳanaatle (itiḳat ve imanla) tevekkül ėtmek gerektir. **294/07**

9389. Allah, herkesiŋ muradını ḫalḳ ėder. **294/08**

9390. Allah, her ḳulunu ḳayırır. **294/09**

9391. Allah, her ḳulunu birer hâl ile müteselli ḳılar[8923]. **294/10**

Lā beyt

ḫallāḳ-ı ezel (cehān) ʻāleme ḳılduḳda tecellī
her ḳulı birer ḥāl ile ḳılmış mütesellī

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 5, 580 beyt[8924]

ḫallāḳ-ı cehān ʻāleme ḳılduḳda tecellī
her bir ḳulı bir ḥāl ile ḳılmış mütesellī[8925]

9392. Allah'a asi olmaḳ isterseŋ vasi ol. **294/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 63]

9393. Allah, hiç kimseden nimetini esirgemez. **294/12**

9394. Allah, hiç kimseyi mahzun ve mükedder ḳılmaz. **294/13**

9395. Allah, hiçbir kimseyi sebepsiz ağlatmaz. **294/14**

9396. Allah, yattığı yeri (ḳabrini) nur ėtsin. **294/15**

Mevlānā Luṭfī Tārīḫ-i fevt-i ḥażret-i Fātiḥ Sulṭān Meḥmed Ḫān beyt

hest tārīḫ-i bihterīn ura
«nevvera'llāhu ḳabrehu nūrā» 886[8926]

9397. Allah, yarattığını bilir. **294/16**

9398. Allah yarattı dėmez. **294/17**

Zalim…

9399. Allah, yaratıcıdır[8927]. **294/18**

9400. Allah, yardımcıdır. **294/19**

9401. Allah yardımcıŋ olsun. **294/20**

8921 Yazmada: *gör*.

8922 bk. Allāh, insānıŋ ḳalbine göre vėrür. 264/09, Allāh, herkesiŋ göŋlüne göre vėrür. 294/04, Allāh, herkesiŋ ḳalbini bilir, ḳalbine gör[e] vėrür. 294/05.

8923 Yazmada: *ḳılur*.

8924 Yazmada: *beyt-i dīger*.

8925 Yazmada: *tesellī*.

8926 Yazmada: *sene 908*.

8927 Yazmada: *yaradıcıdur*.

Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg[8928] [*Dīvān-ı Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg*[8929] İbtidā-yı Ġazeliyyāt 14] beyt[8930]

olmamış yār senüŋ ḥālüŋe āgāh göŋül
ġayri yardımcuŋ ola ḫażret-i Allāh göŋül

çekdigüŋ derd ü ġammı bilmez ėdüm evvel
acıdum şimdi saŋa vāh göŋül vāh göŋül

vādī-yi ‘ışḳda ẓulmetde n'içün ḳalmışsın
söndi mi meş‘ale-yi āh seher-gāh göŋül

9402. Allah yardım eder. **294/21**

9403. Allah, yarlıgayıcıdır[8931]. **294/22**

9404. Allah, yarlıgar[8932]. **294/23**

9405. Allah yarlıgasın[8933]. **294/24**

9406. Allah’ıŋ yazdığı (taḳdir ėttiği) bozulmaz. **294/25**

al-muḳaddaru lā-yuġayyaru

[=Takdir edilen değişmez.]

al-muḳaddaru kā’in[un]

[=Takdir edilen gerçekleşir.]

kullu şay’in bi-ḳadarin[8934]

[=Her şey kaderledir.]

9407. Allah’ıŋ yaḳtığı çırağı[8935] kimse söndüremez. **294/26**

8928 Yazmada: *Enderūnī Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg*.

8929 Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu‘arā-yı ‘Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg: 509.

8930 Yazmada: *ḳıṭ‘a*.

8931 Yazmada: *yarlıġayıcıdur*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: yarlıġamaḳ: III, 5538. TDK: *TTS*: yarlıgamak: Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak.: VI, 4352. REDHOUSE: *TaEL*: yarılġamaḳ: 2183[a]. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187[a]. TDK: *TS*: yarlıgamak: 2541[a].

8932 Yazmada: *yarlıġar*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968[a]. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187[a].

8933 Yazmada: *yarlıġasun*. CLAUSON: *EDPT*: yarlıka-: 968[a]. TDK: *DS*: yarlığamak: Bağışlamak, korumak.: XI, 4187[a].

8934 bk. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 54. Sūratu ’l-Ḳamar 49.

8935 Kelimenin aslı Farsça olup bu dilde *çarāġ* ve *çirāġ* olmak üzere iki farklı telaffuzla müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çirāġ: 389[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çarāġ: Fetīledür, ki yaġla ālūde ėdüp yaḳarlar ve ‘otlamaḳ’ ve ‘yayılmaḳ ve ‘çerīden’ ma‘nāsına gelür ve ‘at iki ellerin dikine ḳaldurmaḳ’ ma‘nāsınadur, ki “şaḫlanmaḳ” ta‘bīr olunur ve pīr ü mürşide ve delīl ü reh-nümāya daḫı ıṭlāḳ olunur ve aydınlıḳdan daḫı kināye ėderler.: 288. Ş. Sāmī: *ḲT*: çirāġ: Ḳandīl ve mūm ve meş‘ale gibi vāsıṭa-yı tenvīr.: I, 507[b]. Yazmada kelimenin *Çi* sırasında yer aldığı hâlde *Çe* sırasında yer almamasından müellifin kelimeyi *çirāġ* biçiminde kullandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple; madde başlarında, ilgili kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan *çerağ* ve *çırağ* imlalarından *çırağ* tercih edilmiştir. TDK: *TS*: çerağ: 522[a]; çırağ: 537[b].

Mu'allim Nācī [*Fürūzān* 265[8936]] beyt

biter mi bitdi[8937] *dėnilmekle nūr-i nā-mütenāhī*
nefesle ḳābil-i iṭfā mıdur çirāġ-ı İlāhī

9408. Allah'ıŋ yaḳtığı çırağ cihan üflese sönmez. **294/27**

9409. Allah yaŋıltmasın. **294/28**

9410. Allah yaŋlış yola düşürmesin. **294/29**

9411. Allah, yolunu yaŋıltmasın. **294/30**

9412. Allah, yolunu rast getirsin. **294/31**

9413. Allah yoluna baş ḳoy. **294/32**

9414. Allah yoluna baş vėrmiş. **294/33**

9415. Allah yoluna baş ḳoymuş, düşman[8938] yoluna taş ḳoymuş **294/34**

9416. Allah yoluna vėrmiş. **295/01**

9417. Allah yoluna sarf olunan mal zayi olmaz. **295/02**

9418. Allah, yoluŋu şaşırtmasın. **295/03**

9419. Allah, yoluŋu açıḳ ėtsin. **295/04**

9420. Allah, yoluŋa Ḫızır'ı[8939] rehber ėtsin. **295/05**

9421. Allah, yoluŋu doğrultsun[8940]. **295/06**

9422. Allah, yolundan ayırmasın. **295/07**

8936 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: iṭfā': [ḳısm-ı evvel,] 380[a].

8937 biter mi bitdi: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *söner mi söndi*.

8938 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

8939 Hızır: Hz. Musa döneminde yaşayan, kendisine İlahî bilgi ve hikmet öğretilen kişi. Arapça kaynaklarda *ḫaḍır* (*ḫaḍr*, *ḫıḍr*) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen kelime, Türkçede Hızır ve Hıdır biçiminde kullanılmaktadır. *Ḫaḍır*, 'yeşil, yeşilliği çok olan yer' manasındaki *aḫḍar* ile eş anlamlıdır. Bu manadan hareketle *ḫaḍır* kelimesinin özel isimden ziyade lakap ve sıfat olarak kabul edildiği söylenebilir. Nitekim bazı kaynaklarda Hızır'a bu ismin, kuru yerde oturduğunda altından otların yeşerip dalgalanması, cennet pınarından içtiği için bastığı her yerin yeşile bürünmesi sebebiyle verildiği kaydedilmektedir. ÇELEBİ, İ.: "Hızır", *DİA*: 17, 406[a]. Tasavvuf ve Halk İnancı: *Kur'an-ı Kerim*'de anlatılan Hızır kıssası, başlangıcından beri en çok tasavvuf çevrelerini ilgilendirmiştir. Bunun sebebi, kıssanın âdeta tasavvufun iki ana ilkesi olan *irşad*ı ve *ilm-i ledünn*ü temsil etmiş olmasıdır; zira kıssada Allah'ın, kendisine Hz. Musa'nın bilemediği bir ilim (ilm-i ledün) verdiği kul (Hızır) Hz. Musa'ya kılavuzluk (irşad) etmektedir. ULUDAĞ, S.: "Hızır - Tasavvuf ve Halk İnancı", *DİA*: 17, 409[c].

8940 Yazmada: *ṭoġrultsun (طوغرلتسون)*. Yazmada *doğrult-* kelimesi *ṭoġrılt-*, *ṭoġrult- (طوغرلتمق)* ve *ṭoġrult- (طوغرولتمق)*: olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan üç farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭoġrulmaḳ (طوغرلمق): 1256[b]; ṭoġrultmaḳ (طوغرولتمق): 1256[b]; ṭoġrıltmaḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

9423. Allah, yoluŋu düz ėtsin. **295/08**

9424. Allah; yoluŋu, işini hazır ėtsin, yoldaşıŋı Ḫızır[8941]. **295/09**

9425. Allah, yoldaşıŋı Ḫızır[8942] ėtsin. **295/10**

9426. Allah, yeşil abdar[8943] ağaçtan ateş çıḳarır, ḳurumuş ağacı yeşil yapraḳla bezetir; her şeye ḳâdirdir. **295/11**

9427. Allah'a yalvarmalı, ki ḳadıyü 'l-hâcât ancaḳ Allah'tır. **295/12**

Sünbül-zāde Vehbī [*Dīvān* 47, 1, 1] beyt

İlāhī sensin ol ḳāḍī-yi ḥācāt
ki lāyıḳdur[8944] *saŋa 'arż-ı münācāt*

9428. Allah'a yalvar, ki hâcâtı reva gören ancaḳ Allah'tır **295/13**

9429. Allah, sevdiği ḳullarından lütuf ve keremini esirgemez. **295/14**

Şeref Ḫanım [*Dīvān-ı Şeref Ḫanım* Münācāt 2] beyt

yā İlāhī degilim müstaḥaḳḳ iḥsān eyle
kerem ü luṭfıŋı ḥaḳḳımda firāvān eyle

9430. Allah'ıŋ lütuf ve keremine biŋlerle hamdüsenalar olsun. **295/15**

9431. Allah yalancı ḳulunu sevmez. **295/16**

9432. Allah yalanı sevmez. **295/17**

9433. Allah, yalancıları ıŋ iki dünyada yüzlerini ḳara ėder. **295/18**

9434. Allah, ḳulunu yalancı ḳoymasın. **295/19**

9435. Allah, yamanlar[8945] zümresinden ėtmeye. **295/20**

9436. Allah, yamanlar eline düşürmesin. **295/21**

9437. Allah; yaman[8946] eline, yaman yoluna düşürmesin. **295/22**

9438. Allah; yaman elinden, yaman dilinden saḳlasın. **295/23**

9439. Allah, yamana yoldaş ėtmesin. **295/24**

9440. Allah, yaḫşiler ile yoldaş ėtsin. **295/25**

8941 Hızır: Hz. Musa döneminde yaşayan, kendisine İlahî bilgi ve hikmet öğretilen kişi. ÇELEBİ, İ.: "Hızır", *DİA*: 17, 406[a].

8942 Hızır: Hz. Musa döneminde yaşayan, kendisine İlahî bilgi ve hikmet öğretilen kişi. ÇELEBİ, İ.: "Hızır", *DİA*: 17, 406[a].

8943 Aslı Farsça *āb-dār* olan bu kelime, 'taze, parlak, manidar' manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: āb-dār: 5[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: āb-dār: I, 16[b].

8944 Yazmada: *lāzımdur*.

8945 Yazmada bu sayfadaki *yaman* kelimeleri iki farklı imla ile (یامان, یمان) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yamān: 937[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yaman (یامان): 2193[a]; yaman (یمان): 2209[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaman (یامان): II, 1537[a]; yaman (یمان): II, 1554[b].

8946 Bu madde başındaki *yaman* kelimeleri iki farklı imla ile (یامان, یمان) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yamān: 937[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yaman (یامان): 2193[a]; yaman (یمان): 2209[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaman (یامان): II, 1537[a]; yaman (یمان): II, 1554[b].

9441. Allah, yıldızlarını yaraşıḳ[8947] ėtsin. **295/26**

9442. Allah'ı severseŋ dilimi, derdimi ḳozdurma[8948]. **295/27**

9443. Allah'ı sevmeyen olur mu? **295/28**

9444. El üstünde ḫatt-ı hümayun gibi, öp öp de başıŋ üstüne ḳoy. **295/29**

9445. El işlerse dil öğünür[8949], ḳalp beğenir. **296/01**

9446. "Elbette[8950] varmam, elbette[8951] vėrmem." dėnen yerde dideler ruşen olmaz. **296/02**

9447. Elbiseniŋ eski olması ayıp değildir, kirli olması ayıptır. **296/03**

9448. Eli işte, gözü oynaşta durandan iş bekleme. **296/04**

9449. Elleriyle armut[8952] toplamıyor ya! **296/05**

9450. Eli ile yapar, dili ile bozar. **296/06**

9451. Elleri ḳınalı[8953] değil ya! **296/07**

9452. Elbette[8954] tamah olan yerde zulüm de olur. **296/08**

9453. Elbette[8955] zulüm ile hükümet payidar olmaz.[8956] **296/08**

9454. Elleri ḳınalı, ayaḳları buḳağılı[8957] değil a! **296/09**

9455. Elbiseŋi yırtma. **296/10**

8947 TDK: *TTS*: yaraşık: 1. Yakışık, yakışır, muvafık, münasip, layık. 2. Yakışıklı. 3. Süs, ziynet, güzellik.: VI, 4334; yaraşmak: Yakışmak, muvafık gelmek, uygun düşmek, layık ve münasip olmak.: VI, 4337. TDK: *TS*: yaraşık: Yaraşma, uyma, uygunluk.: 2534[a]; yaraşmak: Yakışmak, uymak.: 2534[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yaraşıḳ: 291[a].

8948 Yazmada: *ḳordırma*. ÖZŞAHİN, M.: *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*: ḳuź-: Coşup artmak, güçlenmek; azmak (ağrı, sancı için).: 389[b].

8949 Yazmada: *ögenür*.

8950 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

8951 Yazmada: *elbetde*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

8952 Yazmada: *armuṭ*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]$_5$. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

8953 Yazmada *kına* kelimesi *ḥınnā* ve *ḳına* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmıştır. Kelimenin aslı Arapça *ḥinnā'*dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥinnā': Ḳınaya dėnür, ki nisvān ellerine ve ayaḳlarına yaḳarlar.: I, 16. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ilgili imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥınnā: I, 560[b]; ḳına: II, 1083[b].

8954 Yazmada: *elbetde*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

8955 Yazmada: *elbetde*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

8956 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

8957 Yazmada: *buġavlı*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: buġav: Kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek.: 36[b].

9456. Elbiseŋi (esvabıŋı) temiz tut. **296/11**

9457. Ellerinde maarif ve sanayi[8958] olan kimseler elbette bir gün mertebe-yi âlâya suud ėderler. **296/12**

İbn Sīnā[8959]

9458. Eş-şerîki ke ’l-ḳardaş, velev kâne Ḳızılbaş. **296/13**

[=Kızılbaş dahi olsa ortak, kardeş gibidir.]

9459. Elâ ey âşıḳ-ı hazret[8960] mine ’l-eyn ile ’l-ayn! **296/14**

Yazıcıoġlı [Meḥmed] *Muḥammediyye* [mışrā‘]

9460. Elâ ey berr ü bahriŋ padişahı; cihanıŋ puştu[8961], devranıŋ penahı! **296/15**

Şeyḫī [beyt[8962]]

9461. Elâ ey saḳi-yi sîmîn-binâgûş, baŋa sun cam-ı zerrin eyleyeyim nûş! **296/16**

Sinān Paşa [beyt[8963]]

9462. Elaman çağrıştılar. **296/17**

Yaḥyā Naẓīm[8964] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Medḥiyye I, 48] [naẓm]

kefen ber-gerden vü şemşēr-i burrān ber-dehen ḥālā
hücūm-i saṭvetünden düşmen-i dīn ***el-emān***[8965] ***söyler***

8958 Bu kelimenin anlamı, günümüz Türkiye Türkçesinde kısmen daralmıştır; ancak Osmanlı Türkçesinde kelime bugün kullandığımız *güzel sanatlar, sanayi, sınaat* ve *zanaat* kavramlarının tamamını kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣanā‘at, ṣınā‘at: ‘Ar. cem. ṣanāyi‘. 1. İḫtiyācāt-ı beşeriyyeden biriniŋ ḥuṣūl ve vücūda getirilmes’içün icrā olunan ‘amel, ki taḥṣīl ile berā-ber tecribe ve idmān ve mümārese ile ve ba‘ż[an] yalŋız idmān ve mümārese ile ögrenilir, çulhalıḳ, derzīlik, demircilik, maranġozluḳ ve sā’ire gibi, ḥirfet. 2. Yalŋız taḥṣīl ile elde ėdilemeyüp ‘ameliyyāt ve tecāribe daḫı muḫtāc olan ‘ilm ü fenn, ṭabābet ve cerrāḥlıḳ ve mühendislik gibi. 3. Mahāret ve ustalıḳ: Bu işte ṣanā‘at vardur. Dārü ’ṣ-ṣanā‘at= Bir ṣan‘atiŋ icrā olundıġı maḥall, fabriḳa. [Bu terkīb vaḳtiyle ‘Arablarca tersāne ma‘nāsıyla ḳullanılup Venediklilerce “dārsāne” ṣūretinde taḥrīf olunmış ve onlardan bir derece daha taḥrīfle “tersāne” ṣūretinde lisānımıza geçmişdür.] Mekteb-i ṣanāyi‘: Muḫtelif ṣan‘atleriŋ ‘amelī ṣūretde taḥṣīline maḫṣūṣ dāḫilī mekteb. Ṣanāyi‘-i nefīse: Fr. *Beaux Arts* dėnilen hünerler, ki resm, naḳr (heykeltıraşlıḳ), müsiḳī ve bunlara mümāṯil ma‘rifetlerdür: Ṣanā‘yi‘-i Nefīse Mektebi.: II, 833[b].

8959 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

8960 hazret: ‘İlahî veya kevnî herhangi bir hakikat ve bunun âlemdeki tecellileri’ anlamında bir tasavvuf terimi. Hazret, sözlükte ‘yakında ve yanında olmak, önünde bulunmak’ anlamına gelir. … Özellikle İbnü ’l-Arabî’nin geliştirdiği hazret teorisi; yavaş yavaş dinî ve siyasî hayatı da geniş ölçüde etkilemiş, bunun neticesi olarak terim sufi olmayan din ve devlet adamları hakkında da kullanılmıştır. Arapçada “hazretü ’ş-şeyh”, Farsçada “hazret-i şeyh”, Türkçede “şeyh hazretleri” şeklinde kullanılan kelime; son asırlarda daha çok Allah, peygamberler, sahabe, melekler, padişah ve devletin ileri gelen şahsiyetleri için de kullanılmaya başlanmıştır. DEMİRCİ, M.: “Hazret”, *DİA*: 17, 146[c]-147[b].

8961 Kelimenin aslı Farsça *puşt* olup ‘arka’ manasındadır ve *penāh* kelimesi ile birlikte (puşt u penāh) ‘koruyucu ve sığınak’ manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: puşt: puşt u panāh: 251[b]. REDHOUSE: *TaEL*: puşt: puşt u penāh: 448[b].

8962 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: elā: [ḳısm-ı evvel,] 163[a].

8963 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: elā: [ḳısm-ı evvel,] 163[a].

8964 Yazmada: *Naẓīmī*.

8965 Yazmada: *el-aman*.

delüp bag̱rın kesüp başın ʻadūnuŋ ṣaḫn-ı heycāda[8966]
sinān'a tēg̱-i burrān tēg̱-i burrāna sinān söyler

9463. Ela göz, tatlı söz maḳbuldür. **296/18**

9464. Eliŋi, elbiseŋi temiz tut. **296/19**

9465. Elaman dilinden, illa Allah şerrinden fitne-yi fücuruŋ! **296/20**

9466. Elaman, ėl[8967] pek yaman! **296/21**

9467. Elaman, ey nur-i didem elaman! **296/22**

Keçeci-zāde ʻİzzet Mollā[8968] [*Miḫnet-keşān* 22[8969]] [mıṣrāʻ[8970]]

ne gördüm emān el-emān el-emān

9468. Elaman, hicran ve mihnetten elaman! **296/23**

Mevzundur.

Fużūlī [*Dīvān*] Terciʻ Bend[8971] [433, 3, 1-6] [naẓm]

bülbül-i zārem gül-i ruḫsār-i alüŋden cüdā
ṭūṭī-yi lālem[8972] *şeker nisbet mekālüŋden cüdā*

dėr ėdüm ṣabr eyleyem olsam[8973] *cemālüŋden cüdā*
bilmedüm düşvār[8974] *ėmiş olmaḳ viṣālüŋden cüdā*

tīre oldı rozgārum zülf ü ḫālüŋden[8975] *cüdā*
oldı ṣaḥrā menzilüm vaḥşī g̱azālüŋden cüdā

mū tek inceldi tenüm nāzük nihālüŋden cüdā
ḫām getürdi ḳāmetüm müşkīn[8976] *hilālüŋden cüdā*[8977]

8966 ṣaḫn-ı heycāda: Yazmada: *heycāda*.

8967 Yazmada: *el, ėl*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *el* ve *ėl* imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. Ayrıca kelimenin *il* biçimi de mevcuttur. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el*, *ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır.

8968 Yazmada: *ʻİzzet Mollā*.

8969 İlgili eserin kullandığımız neşrinde sayfalarda numaralandırma hatası mevcut olup 21. sayfadan sonra iki sayfa boş bırakılarak aslında 24. sayfa olması gereken sayfaya "22" kaydı düşülmüş ve numaralandırmaya bu şekilde devam edilmiş. Bahse konu alıntı eserin numaralandırılmayan asıl 22. sayfasındandır. Keçeci-zāde Meḥmed ʻİzzet Mollā: *Manẓumetü 'l-Müsemmā bi-Miḫnet-keşān*: İstanbul 1269, Cerīde-yi Ḥavādiṯ Maṭbaʻası.

8970 Keçeci-zāde Meḥmed ʻİzzet Mollā: *Manẓumetü 'l-Müsemmā bi-Miḫnet-keşān*: ne gördüm emān el-emān el-emān / emān bir perī bir bulūrīn dukān: [22].

8971 Yazmada: *ez Tercīʻ Bend*.

8972 Yazmada: *lām*.

8973 Yazmada: *olmam*.

8974 Yazmada: *dūşvār*.

8975 Yazmada: *cālüŋden*.

8976 Yazmada: *teskīn*.

8977 Yazmada bu beyit ile sonraki beyit yer değiştirmiş.

çıḫdı[8978] *cān-ı nā-tüvān şīrīn zülālüŋden cüdā*
oldum el-ḳıṣṣa ruḫ[8979]*-i ferḫunde-fālüŋden cüdā*

sensüz olman[8980] *ayru miḥnetden belādan bir zamān*
el-emān hicrān belā vü miḫnetinden[8981] ***el-emān***

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Mülahaza: *Fuzûlî merhum şuara-yı ḳadim-i Osmaniye meyanında özü sözü ciddî, ḳalbi mert ve ḳani, ḳalender meşrep olanlarıŋ serfirazı, ve dalḳavuḳluḳ*[8982]*, mürailik zilletinden ari ve pak*[8983] *ve mert ḳalpli âşıḳ-ı haḳîḳî bir şair-i bî-müdânî olduğu eser-i mebruru bulunan Divan’ınıŋ cümle-yi mürekkebatından müstebandır, dėrim.*

9469. Elhamdülillah, defoldu gitti billah. **296/24**

Ḥayret[8984] [beyt]

el-ḥamdu li’llāh benüm sa‘ādetüm var
bir ḫaylī ‘ulūma nisbetüm var

[beyt[8985]]

bir sözle iḳnā‘ ėtdüm ‘anīdi
gitdi başumdan al-ḥamdu li’llāh

9470. “Elhamdülillah.” dėr idik, daha olsa yėr idik. **296/25**

9471. El-hamdü li’llâhi hamden kesîran, bükreten ve esîlâ. **296/26**

[=Sabah akşam çokça hamt Allah’adır.]

9472. El-haḳḳu mürrün, velev kâne dürrün. **296/27**

[=İnci gibi dahi olsa doğru söz acıdır.]

9473. Elhaḳ süḫanı gibi süḫan yoḳ, gerçi biraz istiaresi çoḳ. **296/28**

Lā [beyt]

9474. Elhaḳ sözü gibi söz yoḳ; amma içinde özünüŋ sözü yoḳ. **296/29**

8978 Yazmada: *çıḳdı*.

8979 Yazmada: *rūḥ*.

8980 Yazmada: *olman: olmam*.

8981 Yazmada: *miḥnetden*.

8982 Yazmada: *ṭalḳavuḳlarıŋ*. Esasen ‘sarıksız kavuk giyen’ demek olan bu kelime; ‘vakarsız, haysiyetsiz kimse, soytarı’ anlamında kullanılmaktadır. REDHOUSE: *TaEL*: ṭal: ṭalḳavuḳ: 1226[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭalḳağuḳ: II, 869[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *dalḳavuḳ* imlası da mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: dalḳavuḳ: I, 598[c]. Kelimenin ilgili (dalḳavuḳ, ṭalḳavuḳ) imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır. Ayrıca, Osmanlı Türkçesinde *kavuk* kelimesinin de iki farklı imlası mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: kavuk: 583[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳağuḳ: II, 1030[c]; ḳavuḳ: II, 1043[b].

8983 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- “paḳ” telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *“k”* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

8984 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: al-ḥamdu li’llāh: [ḳısm-ı evvel,] 166[a].

8985 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: al-ḥamdu li’llāh: [ḳısm-ı evvel,] 166[a].

9475. El-emrü emriküm. **296/30**

[=Emriniz başüstüne.]

Emir altında yaşayanlar için…

9476. El-hükmü li'llâh[8986], elden ne gelir! **296/31**

Mu'allim Nācī [*Yād-gār-ı Nācī* Meṭāli' 447, 12[8987]] beyt

öldürmek ister 'uşşāḳı ol māh
'āşıḳ ne dėrsin ***al-ḥukmu li'llāh***

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[8988] 407[8989]

Ṭomanbay cevāb-ı pād-şāhīden şermende olup ayıtdı ki: "Va'llāhu 'l-'aẓīm, ṭaraf-ı 'āliyyeŋüzden gelen ėlçileri 'izzet ü ikrām ile dārü 'ż-żiyāfeye ḳondırmaġa irsāl eyledüm. Emīr 'Allān dėdükleri maġrūr u sefīh rāst gelüp ḳatl eyledi. Ba'de 'l-vuḳū' tedbīrüŋ fā'idesi olmadı. ***al-ḥukmu li'llāh, elden ne gelür!*** *Ṭā'ife-yi Çerākisenüŋ zevāli ve sizüŋ sa'ādet ṭāli'iŋüzüŋ iḳbāli muḳadder ve ḳalem-i ḳudret ile muḥarrer olmasa ẓuhūra gelmezdi. Biz sizüŋle ceng ü cidāl u ḥarb u ḳitāl ėtdigimüz ehl ü 'iyālimüz vü māl u menālimüzi ṣıyānet içündür; ammā ki siz bizüm üzerimize ḳılıc çeküp ḳanımuz dökmege ne vechle istiḥlāl ėdersüŋüz?"*

['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

[1] ***Muḫtıra:****[8990] Vaḳtiŋ Mısır sultanı olup Yavuz Sultan Selim Ḫan'la Mısır muharebesinde mağluben Yavuz Sultan Selim [2] Ḫan'ıŋ yed-i şahanelerine esaretle düşen Tomanbay yani zat-ı hazret-i padişahîniŋ ru-be-ru [3] Tomanbay'a ḳarşı ahd-ı hümayunlarınıŋ bir zübdesi olan: "Hemān ḫuṭbe ve*[8991] *sikke bizüm*[8992] *nāmımuza olsun; ġayrisi [4] kendülere mübārek olsun." dėmiş*[8993] *olmalarına ve buŋa ḳarşı mezbur Tomanbay-i [5] mağrur eser-i gurur-i şeytanîsiyle hazret-i padişahıŋ kendisine gönderdikleri müteaddit ėlçileriŋ teklifat-ı şahaneyi isalde [6] memur olmalarından gayrı bir vebal ve taḳsirleri olmadıḳları hâlde mahzâ cehalet ve eser-i kibir ve gurur-i [7] ḫodkâmaneye tebean her gelen ėlçileri bilâ-cerem ḳatil fezâhatini irtikap ėtmiş ve bu muameleden [8] rencide-yi ḫatır olan hazret-i Yavuz Mısır'ıŋ fethine azmeylemiş ve nihayet avn-i Haḳ besalet [9] ve satvet-i şahaneleriyle Mısır'ı feth ve sultan-ı mağrurı olan merḳum Tomanbay'ı*[8994] *ḳayd-ı esaretle huzur-ı [10] hümayunlarına ihzar olunduḳta mükâleme-yi şahaneleri ve*

8986 al-hukmu li'llāh: Hüküm Allah'ındır. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 6. Sūratu 'l-An'ām 57; 12. Sūratu Yūsuf 40, 67; 40. Sūratu 'l-Mu'min 12; 42. Sūratu 'ş-Şūrā 10.

8987 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: al-ḥukmu li'llāh: [ḳısm-ı evvel,] 166[a].

8988 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳra yazılacaḳdur*.

8989 Yazmadaki "*Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳra yazılacaḳdur*." ifadesi sebebiyle ilgili alıntı buraya eklenmiştir.

8990 Müellifin burada anlatıklarını *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nden aldığı anlaşılmaktadır. bk. Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: 406-407.

8991 ve: Yazmada yok.

8992 bizüm: Yazmada yok.

8993 dėmiş: Yazmada: *dėdük, dėmiş*.

8994 Yazmada: *Ṭomanyab'ı*.

*o[8995] mağrur ḥaḳḳında yine Osmanlılara ḫas [11] ulüvv-i cenabı merasimi icra buyrulduḳtan soŋra hazret-i Yavuz Sultan Selim Ḫan harpten evvelki teklif-i [12] hümayunlarınıŋ bir zübdesi olan sâlifü 'z-zikr kelam-ı mülûkane-yi hikmet-ittisamlarını tekrarla teyid-i müddea [13] ve buŋa ḳarşı o[8996] mağrur tarafından ėlçi-yi sultanîler ḥaḳḳında bilasebep reva ve icra olunan ḳatl fazîhasınıŋ [14] esbab-ı mucibesini bizzat istilam ve "Ėlçiye zeval yoḳ." darbımesel-i hakîmanesinden bile ḫaberi olmayan o[8997] [15] anut cahiliŋ şimdi ḳayd-ı esarette olduḳlarını imaen bu veballere ḳarşı hükm-i cezanıŋ [16] kendisi tarafından taḳdirini işaret yollu vuḳu bulan istifham-ı mülûkaneye cevaben o[8998] bedbaḫt[8999] [296/ek] mağrur da "**al-ḥukmu li'llāh, elden ne gelür?**" dėmiş, dėrler.*

9477. El elden üstündür. **296/32**

Ḫayır için, şer için…

9478. El üstünde el var, dil üstünde dil var. **296/33**

9479. El el üstünde tefevvuḳ ėder. **296/34**

9480. El elden üstündür, göğe (kürsîye[9000]) ḳadar; aḳıl aḳıldan öskündür(?)[9001] (uzundur[9002]), arşa ḳadar. **296/35**

9481. El elden üstündür, arşa çıḳıncaya ḳadar. **296/36**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 55]

9482. El elde, elli arabada[9003] yüz yumurta. **296/37**

8995 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba'ż ta'birātında isti'māl olunuyor.: I, 217[c].

8996 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

8997 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

8998 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

8999 Yazmada bu metnin devamı bir sonraki (296/ek) sayfanın alt bölümünde yer almaktadır.

9000 *Kürsî* için bk. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 2. Sūratu 'l-Baḳara 255. YAVUZ, Y. Ş.: "Kürsî", *DİA*: 26, 572[c]-573[c]. AYVERDİ: *MBTS*: kürsü - kürsî: 728[c].

9001 Bu kelime, 'büyümek, uzanmak, artmak' manalarında *ös-* kelimesi ile ilgili olmalıdır. LESSING: *M-TS*: ös-: 780[b]. YUDAHİN: *KS*: ös-: 616[a]. CLAUSON: *EDPT*: ös-: 241[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ösmek: 34[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: üsmek: birinci cild, 394[a]; üsmek: birinci cild, 394[b]. TDK: *TTS*: üsmek: VI, 4094. TDK: *DS*: ösmek (I): IX, 3355[b]; usturmak: XI, 4044[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ös-(I): 212[b]; üs-: 298[b]. PEKACAR: *KuTS*: ösmek: 224[a]. ÖNER: *K-TTS*: üs-: 532[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: üs-: 674[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: ösmek: 251[b].

9002 Yazmada: *uzun*.

9003 Yazmada: *'arabada*. Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, 'araba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«'araba» ṣūretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26[c]. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56[b]; 'araba: 1291[b]; 'arrāde: 1291[b]; 'araba: 1292[b]. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *'arrāda*[t] 'top atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet', Arapça < *rubā'* 'dörtlü', Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: арaба/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32[a]. EREN: *TDES*: araba: 14[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190[a]. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'arrāda[t]: I, 644; rubā': II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521[c].

9483. Eli armut[9004] dėvşirmiyor[9005] ya! **296/38**

9484. Ėl[9006] eliyle ḳuş doymaz, ėl düğünüyle kişi doymaz. **296/39**

9485. Ėl[9007] ağzıyla ḳuş tutulmaz. **296/40**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 55[9008]]

9486. Ėl[9009] eliyle yılan tutulmaz, ėl yalanıyla haḳ ḳututulmaz(?)[9010]. **296/41**

9487. Ėl, ėliŋ[9011] aynasıdır[9012].[9013] **296/42**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 56[9014]]

9488. Ėlçiye[9015] zeval yoḳ, amelinden sual çoḳsa da vebal yoḳ.[9016] **296/43**

9489. Ėl[9017] eliyle yılan tutar. **296/44**

9004 Yazmada: *armuṭ*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]5. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

9005 Yazmada *devşir*- kelimesi iki farklı imla ile (devşir-, dėvşir-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: devşirmek: I, 627[c]; dėvşirmek: I, 646[c].

9006 Yazmada: *el, ėl*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9007 Yazmada: *el, ėl*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9008 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El aġzıyla ḳuş ṭutılmaz.: 55.

9009 Yazmada: *el, ėl*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9010 Yazmada: قوطوتولماز. CAFEROĞLU: *EUTS*: ḳututmaḳ: Mesut kılmak, saadet bahşetmek, bahtiyar etmek.: 190.

9011 ėl ėliŋ: Yazmada: *el eliŋ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9012 Yazmada: *āyīnesidür*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā'īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā'īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

9013 Ayrıca, bk. Ėl ėliŋ āyīnesidür. 530/ek2/16.

9014 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El eliŋ āyīnesidür.: 56.

9015 Yazmada *elçi* kelimesi, *elçi* ve *ėlçi/ilçi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Aslı Moğolca olan bu kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. LESSING: *M-TS*: elçi(n): 389[a]. Zemahşerî: *Mukaddimetü ʾl-Edeb - Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*: elçi: 196[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: elçi: I, 384; ilçi: I, 605. CLAUSON: *EDPT*: ėlçi: 129[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: elçi: I, 155[b]; ilçi: I, 247[a]. REDHOUSE: *TaEL*: elçi: 184[b]; ėlçi: 304[a]. TDK: *DS*: elçi, ėlçi: V, 1706[a]; ilçi: VII, 2518[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ėlci: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elçi: 72[a]; ilçi: 109[a].

9016 *Elçi* kelimesi ile başlayan madde başları, -bu madde başı hariç- *İy, [Ė, İ, Î]* sırasına kaydedilmiş. bk. 532/13 vd.

9017 Yazmada: *el, ėl*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 56[9018]]

9490. Ėl[9019] eliyle yılan tutmaḳ ister İngilizler gibi. **296/45**

9491. El-İslâmu ke ’l-ḳardaş, velev kâne Ḳızılbaş. **296/ek/01**

[=Kızılbaş dahi olsa Müslümanlar kardeş gibidir.]

9492. El-İslâmu bi ’l-îmân, velev kâne biŋ yaman. **296/ek/02**

[=Çok kötü de olsa Müslümanlık imanladır.]

9493. Ėl[9020] için ağlayan, iki gözden çıḳar. **296/ek/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 56[9021]]

9494. Ėl[9022] için ḳuyu[9023] ḳazan, eŋ iptida kendi düşer. **296/ek/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 56[9024]]

ʻAṭā’ī[9025] beyt

ḳazdugı ḳuyuya düşer ḫışm-nāk
çogın ėder kendi tüfengi helāk

9495. Elbet bir aslı vardır. **296/ek/05**

9496. “Elbette[9026] varmam, vėrmem.” diyene cebir olmaz. **296/ek/06**

9497. Ėl[9027] için yanma nara, yaḳ çubuğuŋu[9028] sefaŋı ara. **296/ek/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 57[9029]]

9018 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El eliyle yılan ṭutar.: 56.

9019 Yazmada: *el*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9020 Yazmada: *el, ėl*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9021 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El içün aġlayan, iki gözden çıḳar.: 56.

9022 Yazmada: *el, ėl*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9023 Yazmada *kuyu* kelimesi iki farklı imla ile (قويو, قيو) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120[b]; ḳuyu (قيو): II, 1133[a].

9024 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El içün ḳuyu ḳazan, en ibtidā kendi düşer.: 56.

9025 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El içün ḳuyu ḳazan, en ibtidā kendi düşer.: 56.

9026 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

9027 Yazmada: *el, ėl*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9028 Ş. Sāmī: *ḲT*: çubuḳ: Tütün içmege maḫṣūṣ içi delik degnek, ki bir ucunda imāme dėnilen aġızlıḳ ve dīger ucunda tütünüŋ vaż‘ olundıġı lüle bulunur: çubuḳ içmek, çekmek= Çubuḳla tütün içmek.: I, 518[a]. Yazmada *çubuk* kelimesi iki farklı imla ile (چوبوق, چبوق) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: çubuḳ (چبوق): I, 505[c]; çubuḳ (چوبوق): I, 518[a].

9029 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El içün yanma nāra, yaḳ çubuġunı ṣafāŋı ara.: 57.

9498. Ėl[9030] ile gelen, düğün bayramdır.[9031] **296/ek/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 57[9032]]

9499. Ėl[9033] eliyle ḳuş doymaz. **296/ek/09**

9500. Elbette[9034] olur ev yıḳanıŋ ḫanesi viran. **296/ek/10**

mıṣrāʻ

9501. Ėle[9035] ėden, saŋa da ėder. **296/ek/11**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 64[9036]]

9502. Ėle[9037] iğne soḳmaḳ isteyen, eŋ iptida çuvaldızı[9038] kendine soḳmalıdır. **296/ek/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 64[9039]]

9503. Ėle[9040] vėrir talḳını[9041], kendi yutar salḳımı.[9042] **296/ek/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 64[9043]]

9504. El-cennetü tahte aḳdâmi ’l-ümmehâti. **296/ek/14**

[=Cennet, anaların ayakları altındadır.]

9030 Yazmada: *el, ėl*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9031 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ėl ile gelen belā, düğün bayram… 528/34, Ėl ile gelen belā, düğün bayram… 529/01, Ėl ile gelen belā, düğün bayram… 530/ek1/17.

9032 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El ile gelen, düğün bayramdur.: 57.

9033 Yazmada: *el, ėl*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9034 Yazmada: *elbetde*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

9035 Yazmada: *ele, ėle*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9036 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ele ėden, saŋa da ėder.: 64.

9037 Yazmada: *ele, ėle*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9038 Yazmada *çuvaldız* kelimesi iki farklı imla ile (چوالدز, چوالديز) yazılmış. Farsçada *çuval* kelimesinin *cuvāl* ve *çuvāl* olmak üzere iki imlası mevcuttur; *çuvaldız* kelimesi ise *cuvāl-doz* şeklinde müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: cuvāl: 376[a]; cuvāl-doz: 376[a]; çuvāl: 401[a]. *Çuvaldız* kelimesinin Osmanlı Türkçesinde ise üç farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: çuvāldūz: I, 517[c]; çuvāldız: I, 517[c]. REDHOUSE: *TaEL*: cuvāl: 686[a]; cuvāldūz: 686[a]; çuval: 733[a]; çuvaldız-dūz: 733[a].

9039 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ele igne ṣoḳmaḳ isteyen, eŋ ibtidā çuvāldızı kendine ṣoḳmalıdur.: 64.

9040 Yazmada: *ele, ėle*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9041 Bu kelimeyi hem *talkın* hem de *telkin* olarak okumak mümkündür. Kelimenin aslı Arapça *talḳīn*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 703. Günümüz Türkiye Türkçesinde kelimenin hem *telkin* hem de *talkın* biçimi kullanılmaktadır. TDK: *TS*: talkın: 2256[a]; telkin: 2323[b].

9042 Bu madde başının mükerrer biçimleri için bk. Ėle vėrür talḳını/telḳīni, kendi yutar ṣalḳımı. 530/ek2/21, Ėle vėrür talḳını/telḳīni, kendi yutar ṣalḳımı. 531/34.

9043 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ele vėrür telḳīni, kendi yutar ṣalḳımı.: 64.

[as-Suyūṭī *al-Cāmi‘u ’ṣ-Ṣaġīr min Aḥādīṯi ’l-Başīri ’n-Naḏīr* 5. C. 19. s. 7343. ḥadīṯ, al-‘Aclūnī *Kaşfu ’l-ḫafā’ va muzīlu ’l-ilbāsi ‘ammā ’ştahara min al-ahādiṯi ‘alā alsinati ’n-nāsi* I, 401] ḥadīṯ[9044]

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Muḫtıra: *Ana anadır, baba babadır. Evlat üstünde ana ve baba haḳḳı çoḳ ve büyüktür. Gerçi evlatlar ana ve babadan bi-hasbelḳader bu fâni dünyada maddeten ulüv mertebeye nail olmaḳ mümkündür; faḳat (ancaḳ) sebeb-i vücudu olan ana ve babadan manen büyük olamazlar. Onuŋ[9045] içindir ki “al-Cannatu taḥta aḳdāmi ’l-ummuhāt.” hadis-i ḳutsî-yi Nebevî şeref-sudûr buyuraraḳ ana ve babanıŋ ḳadir ve menzileti ḳayıt ve taḳdir buyuraraḳ işaret[9046] ve beşaret-i Nebevî ile taḳdis ve tahfiz buyrulmuştur.*

9505. El-uhdetü ’r-râvî. **296/ek/15**

[=Sorumluluk, rivayet edenindir.]

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Dėrler ki: “Bir rivayet tevatür derecede ḫalḳ arasında şayi olup da sıdḳ ve kizbinde tereddüt hasıl olunca ‘Bu sözüŋ sıdḳ ve kizbi ravisine aittir.’ maḳamında serd ve ityân olunur.”

9506. Ėl[9047] yumruğunu yėmeyen, kendi yumruğunu Buz Dağı’nıŋ[9048] armudu[9049] sanır.[9050] **296/ek/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 66[9051]]

9507. “El-aḳdemü fe ’l-aḳdem.[9052] [=Önce olan önceliklidir.]” ḳaidesine riayet gerek. **296/ek/17**

9044 Yazmada: *ḥadīṯ-i Nebevī*.

9045 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel şūreti olup aşlı “o”dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

9046 Yazmada bu metnin devamı aynı sayfanın yan tarafında yer almaktadır.

9047 Yazmada: *el, ėl*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9048 İlgili madde başının *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*’deki biçiminde de yer alan “Buz Ṭaġı’nıŋ” ifadesi, yazma üzerinde Velet İZBUDAK [1869 - 1950] tarafından “boztaġan” şeklinde düzeltilmiştir.

9049 Yazmada: *armudı*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]5. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

9050 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ėl yumruġın yėmeyen kendi yumruġın boztoġan armuṭı şanurmış. 531/37.

9051 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: El yumruġını yemeyen kendi yumruġını Buz Ṭaġı’nıŋ armudı şanur.: 66.

9052 *Mecelle-yi Aḥkām-ı ‘Adliyye*: Kitābu ’l-Ḳażā, Kitābu Sādis ‘Aşar, Faṣl-ı Tāliṯ - Ḥākimiŋ Veẓā’ifi Beyānındadur: 1810. mādde: 602. s.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Amma “El-aḳdemü fe ’l-aḳdem, nefis her şeyden aḳdem.” daḫi dėrler. Binaenaleyh, şu sözleri de söylemişler: “Nefse uyan, ‘şeytana uyan’ dėmektir. Nefis; insanı ḳuyuya düşürür, şeytan gibi insanı insana güldürür.” dėmişler.

9508. Elek altı ėttiler. **296/ek/18**

9509. Elenen un tozlanır[9053]. **296/ek/19**

9510. Elekten geçme… **296/ek/20**

‘Temyiz’ dėmektir.

9511. Elekten geçmeyen elden geçer. **296/ek/21**

9512. Elenip tapğan[9054] -bulduğum- eşimi keçi dėyip[9055] öldürdü. **296/ek/22**

Tatarca, lehce-yi Ḳıpçaḳî

9513. Elekten geçmeyen un un değil. **296/ek/23**

9514. Elek, ḳasnağıyla; balta, sapıyla tutulur. **296/ek/24**

9515. Es-sulhu seyyidü ’l-ahkâmi. **296/ek/25**

[=Sulh, ahkâmın efendisidir.]

9516. El-bâdî azlamu. **296/ek/26**

=‘Sebep olup taḳaddüm ėdenler, daha ziyade zalimdirler.’ dėmektir.

9517. Et-tekrâru ahsen, velev kâne yüz seksen. **296/ek/27**

[=Yüz seksen kere dahi olsa tekrar iyidir.]

9518. “El-cevap: Allahualem.” dėmeğe ḳâdir müftüler. **296/ek/28**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[9056] 3, 429[9057]

9519. El-cezâü min cinsi ’l-amel. **296/ek/29**

[=Ceza (iyi veya kötü karşılık), amelin cinsindendir.]

9520. “Es-selamualeyküm kör ḳadı.” ḳabîlinden doğru[9058] söylemek de mugayir-i edeptir. **296/ek/30**

9521. El-fazlu mâ-şehidet bihi el-a‘dâu. **296/ek/31**

9053 Yazmada: *tozlanmaḳ (توزلنمق), tozlanmaḳ (توزلانمق)*. REDHOUSE: *TaEL*: tozlanmaḳ (توزلانمق): 609[a]; tozlanmaḳ (توزلنمق): 609[a].

9054 CLAUSON: *EDPT*: tap-: 435[b]. ÖNER: *K-TTS*: tap-: 1. Gerekli bir şeyi bulmak. 2. Tekrar bulmak. 3. Arayıp ele geçirmek. 4. Bir şeyi yerine getirmek, bir meseleyi halletmek. 5. Çalışıp para kazanmak. 6. Zengin olmak.: 446[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: табыл- [tabıl-]: Bulunmak.: 291[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tap- (I): 1. Bulmak. 2. Kazanmak, elde etmek.: 262[b].

9055 Yazmada: *tėyüp*. ÖNER: *K-TTS*: di-: 1. Söylemek, demek, haber vermek. 2. … diye bakmak, … adını vermek. 3. … diye farz etmek. 4. Niyet etmek. 5. Dikkate almak, hesap etmek.: 106[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ti-: Söylemek, demek.: 274[b].

9056 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme’sinden bir fıḳradur*.

9057 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: Üçünci ḥākimi, meḏheb-i Ḥanefī’den şeyḫü ’l-İslāmıdur. Anuŋ taḥt-ı ḥükūmetünde meḏāhib-i Şāfi‘iyye, Ḥanbeliyye, Mālikiyye müftīleri “**el-Cevāb: Allāhu a‘lem**…” dėmege fetvā başuna ‘ibādu’llāhdan onar aḳçe alup ḳūt ėdinirler. Ġayri ‘avā’idleri yoḳdur.: 3, 429.

9058 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

[=Fazilet, düşmanın şahitlik ettiğidir.]

Arabî mesel: *ad-dunyā maradu himār$_{in}$ cīfat$_{in}$ ṭālibuhā kalb^{un} ʻaḳūra^{tun}*

[=Dünya, ölmüş eşek katığıdır; taliplisi de yırtıcı köpektir.]

9522. El-hubbu li'llâh ve 'l-buğzu li'llâh. **296/ek/32**

[=Allah için sevmek, Allah için buğzetmek…]

9523. El-abdu yudebbir va'llâhu yuḳaddir. **296/ek/33**

[=Kul tedbir alır, Allah takdir eder.]

9524. El-uzru inda'llâh ve inde kirâmi 'n-nâs maḳbuldür. **296/ek/34**

[=Özür, Allah'ın ve kerem sahibi insanların katında makbuldür.]

9525. El-fazlu li 'l-müteḳaddim. **296/ek/35**

[=Üstünlük, önde gelenindir.]

Ḳaidedir.

9526. El-fazlu li 'l-mütekellim. **296/ek/36**

[=Üstünlük, söz söyleyenindir.]

Ḳaidedir.

9527. Ez-zarûrâtü tubîhü 'l-mahzûrât[9059]. **297/ek/01**

='Zaruretler (zaruret-i müşedded) memnu olan şeyleri mübah ḳılar.' [9060] dėmektir.

9528. Ėlden[9061] gelen öğün olmaz, o da vaḳtinde bulunmaz. **297/ek/02**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 58[9062]]

9529. Ėlden[9063] ülüş[9064] olmaz, olsa daḫi vaḳtinde gelmez. **297/ek/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 58[9065]]

9059 maḥẓūrāt: Yazmada: *maḥẓūrāt*. *Mecelle-yi Aḥkām-ı ʻAdliyye*: Muḳaddime, Maḳāle-yi Tāniyye - Ḳavā'd-i Fıḳḥiyye Beyānındadur: 21. mādde: 25. s. ATAY: *A-TBL*: aż-żarūrātu tubīḥu 'l-maḥẓūrāt: Zaruretler yasak olan şeyleri mübah kılar.: 1, 392[a].

9060 *Mecelle-yi Aḥkām-ı ʻAdliyye*: Muḳaddime, Maḳāle-yi Tāniyye - Ḳavā'd-i Fıḳḥiyye Beyānındadur: 21. mādde: 25. s.

9061 Yazmada: *elden, ėlden*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *el* ve *ėl* imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. Ayrıca kelimenin *il* biçimi de mevcuttur. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır.

9062 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Elden gelen ögün olmaz, o da vaḳtinde bulınmaz.: 58.

9063 Yazmada: *elden, ėlden*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9064 . CLAUSON: *EDPT*: ülüş: 153[a]. TDK: *TTS*: ülüş: Hisse, pay, kısmet, kısım, bölük.: VI, 4069. TDK: *DS*: ülüş (I): Komşuların birbirine gönderdiği yemek.: XI, 4064[b]; ülüş (II): Pay.: XI, 4064[b].

9065 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Elden gelen ülüş olmaz, olsa daḫı vaḳtinde gelmez.: 58.

al-Fīrūzābādī[9066] *al-Uḳyānūsu 'l-Basīṭ fī Tarcamati 'l-Ḳāmūsi 'l-Muḥīṭ*[9067] [II, 909]

ar-rizḳ: *(rā'nıŋ kesriyle.) ... ve ba'ż*[an] *cevfe vāṣıl olan ġıdā' ve ḳūtda isti'māl olunur, ki buŋa Fārsīde "rozī" ve Türkīde "**ülüş**" dėnür. Niteki Türk beyninde meṯeldür ki "**Ėlden gelen ülüş**[9068] **olmaz, olsa da vaḳtinde gelmez.**" dėrler.*

9530. El bükülmez[9069], etek öpülmez. **297/ek/04**

9531. El var bükülür, el var bükülmez. **297/ek/05**

9532. El var öpülür, el var öpülmez; sel[9070] var geçilir, sel[9071] var geçilmez. **297/ek/06**

9533. Ėlden[9072] vefa, zehirden şifa… **297/ek/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 58[9073]]

9534. Eldeki fırsatı ḳaçırma, bir daha geçmez ele. **297/ek/08**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 58]

9535. Eliŋ ėrmediği şeye el[9074], aḳlıŋ ėrmediği şeye dil uzatma[9075]. **297/ek/09**

9536. Ėlde[9076] âdet bizde bidat mi? **297/ek/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 58[9077]]

9537. Eldeki paranıŋ ḳıymeti gittikten soŋra aŋlaşılır. **297/ek/11**

9066 Yazmada: *'Āṣım*. Bahse konu eserin müellifi al-Fīrūzābādī [ö. 817/1415] olup Mütercim Âsım [ö. 1235/1819] eseri tercüme etmiştir. bk. KAÇALİN, M. S.: "Mütercim Âsım Efendi", *DİA*: 32, 200[c].

9067 Yazmada: *ḳāmūs tercemesi, rizḳ māddesi*.

9068 Yazmada: *ülüş, gün*.

9069 Yazmada: *bükülmez (بوكلمز), bükülmez (بوكولمز)*. REDHOUSE: *TaEL*: bükülmek (بوكلمك): 406[b]; bükülmek (بوكولمك): 407[b].

9070 Yazmada: *sel*. Kelimenin aslı Arapça *sayl*'dir. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

9071 Yazmada: *sel*. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c].

9072 Yazmada: *elden, ėlden*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *el* ve *ėl* imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. Ayrıca kelimenin *il* biçimi de mevcuttur. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır.

9073 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Elden vefā, zehrden şifā…: 58.

9074 Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a]. Ayrıca, "el uzatmak" ifadesi yazmada 'el açmak, yardım istemek' manasında da kullanılmıştır. bk. Acından öl; tek namerde el uzatma. 23/20.

9075 Ş. Sāmī: *ḲT*: dil: dil uzatmaḳ: Ḥaddiŋ ḫāricinde olaraḳ biriniŋ 'aleyhinde söylemek, iṭāle-yi lisān, zebān-dırāzlıḳ ėtmek.: I, 644[a].

9076 Yazmada: *elde, ėlde*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9077 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Elde 'ādet, bizde bid'at mi?: 58.

9538. Ėldeki[9078] yara, yarasıza duvar[9079] deliği gibidir.[9080] **297/ek/12**

al-Fīrūzābādī[9081] *al-Uḳyānūsu 'l-Basīṭ fī Tarcamati 'l-Ḳāmūsi 'l-Muḥīṭ*[9082] [I, 851]

***ad-dabir**: ("katif" vezninde.) Ṣırtı yaġır olan ṭavara dėnür. Va minhu 'l-maṯalu: "Hāna 'ala 'l-amlasi mā-lāḳi 'd-dabiru." ya'nī "Ṣırtı ṣaġ olan dābbeye yaġır olan dābbeniŋ ḥāli āsān gelür." "**Ġayrdaki**[9083] **yāre, yāresize dīvār deligi gibidür.**" meṯeliyle yek-me'āldür. Bir kimse aḥbāb u aṣḥābınıŋ giriftār oldıġı miḥnete mübālāt u ihtimām eylemedigi ṣūretde ḍarb olunur.*

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 58[9084]]

9539. Elinden gelmez, elek sallar; dilinden gelmez, el dil sallar zavallıdır. **297/ek/13**

9540. Elinden gelse canını alır. **297/ek/14**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 63[9085]]

9541. Elinden gelmeyen işi diline dolar. **297/ek/15**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 63[9086]]

9542. Ėl[9087], ariftir; tėz duyar. **297/ek/16**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 59[9088]]

9543. Elzemi al, lazımı soŋraya bıraḳ. **297/ek/17**

9544. Elzem dururken lazım alınmaz.[9089] **297/ek/17**

9545. Ėl[9090] arı, düşman gayreti… **297/ek/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 59[9091]]

9546. Elden geçen ile yoldan geçeniŋ hesabı yoḳtur. **297/ek/19**

9078 Yazmada: *eldeki, ėldeki*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9079 Yazmada: *dīvār*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

9080 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Ėldeki yāre, yāresize dīvār deligi gelürmiş. 529/05, Ėliŋ yāresi, yāresiz ėle (yāresize) dīvār deligi gibi gelür. 530/11.

9081 Yazmada: *'Āṣım*. Bahse konu eserin müellifi al-Fīrūzābādī [ö. 817/1415] olup Mütercim Âsım [ö. 1235/1819] eseri tercüme etmiştir. bk. KAÇALİN, M. S.: "Mütercim Âsım Efendi", *DİA*: 32, 200[c].

9082 Yazmada: *ḳāmūs tercemesi, dabir māddesi*.

9083 Yazmada: *ġayrideki*.

9084 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eldeki yāre, yāresize dīvār deligi gibidür.: 58.

9085 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Elinden gelse cānını alır.: 63.

9086 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Elinden gelmeyen işi diline ṭolar.: 63.

9087 Yazmada: *el, ėl*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9088 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: El, 'ārifdür; tėz ṭuyar.: 59.

9089 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

9090 Yazmada: *el, ėl*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9091 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: El 'ārı, düşmen ġayreti…: 59.

9547. Ėliŋ[9092] acısı, ėle[9093] gici[9094] gelir. **297/ek/20**

Ėldeki…[9095]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 59[9096]]

9548. Eli elma dėvşirmiyor ya! **297/ek/21**

9549. Ėlin[9097] ağzı torba değil, ki çekip büzesin. **297/ek/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 59[9098]]

9550. Eliŋle ėttiğiŋ ŋayrı, diliŋle eyleme zayi. **297/ek/23**

Mevlānā Ḥüseyn-i Kefevī mışrāʻ

9551. Ėlin[9099] ağzına baḳan, aç ḳalır. **297/ek/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 59[9100]]

9552. El üstünde el var ta arşa ḳadar. **297/ek/25**

Allah'ıŋ yed-i ḳudreti, cümlemiziŋ elleri üstündedir.[9101]

9553. Eliŋ ile vėr, ayağıŋ ile ara. **297/ek/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 60]

9554. Elinden geleni arḳasına ḳoymasın. **297/ek/27**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 63]

9555. Eliŋ ölçüsü avuçtur. **297/ek/28**

9092 Yazmada: *el.* Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9093 Yazmada: *ele.* Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9094 TDK: *TTS*: gici: Kaşınma, kaşıntı, uyuz hastalığı.: III, 1693. CLAUSON: *EDPT*: kiçi- (gici-): 695[a].

9095 Yazmada: *eldeki*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a]. İlgili madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan "eldeki" ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliŋ acısı, ele gici gelür. ([bk.] Eldeki…): 59; Eldeki yāre, yāresize dīvār deligi gibidür.: 58.

9096 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliŋ acısı, ele gici gelür. ([bk.] Eldeki…): 59. Buradaki "eldeki" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Eldeki yara, yarasıza duvar deliği gibidir." maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eldeki yāre, yāresize dīvār deligi gibidür.: 58.

9097 Yazmada: *eliŋ, ėliŋ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9098 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliŋ aġzı ṭorba degil, ki çeküp büzesin.: 59.

9099 Yazmada: *eliŋ, ėliŋ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9100 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliŋ aġzına baḳan, aç ḳalur.: 59.

9101 Ayrıca, "Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir." mealindeki ayet için bk. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 48. Sūratu 'l-Fatḥ 10.

9556. Eliŋ terazisi[9102] yoḳtur. **297/ek/29**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 60[9103]]

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Amma bir ḳararda vardır. Binaenaleyh, dėmişlerdir ki: ‘‘El terazisi var, dil terazisi var. Aḳıl ve ilim, alım satım terazisi var. Düz ḳarar terazisi var. Göz, söz terazisi var. Velhasıl herkesiŋ ölçü kendi elinde, yanındadır; yani aḳlıyla gözünüŋ öŋündedir.’’ dėrler.

9557. Ėliŋ[9104] derdi, ėle[9105] yalan gelir. **297/ek/30**

Ėldeki…[9106]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 60[9107]]

9558. Ėliŋ[9108] türlü[9109] taamından bizim tarḫanamız[9110] yeğdir. **297/ek/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 60[9111]]

9559. Ėliŋ[9112] ayıbını söyleyen seniŋkini de söyler. **297/ek/32**

9102 Yazmada: *terāzūsı*. Aslı Farsça *tarāzū* olan bu kelime, yazmada *terāzū* ve *terāzi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: 291[a]. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi*.]: I, 392[c].

9103 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliŋ terāzūsı yoḳdur.: 60.

9104 Yazmada: *eliŋ, ėliŋ*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *el* ve *ėl* imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. Ayrıca kelimenin *il* biçimi de mevcuttur. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır.

9105 Yazmada: *ele*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9106 Yazmada: *eldeki*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a]. İlgili madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*’den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan “eldeki” ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliŋ derdi ele yalan gelür. ([bk.] Eldeki…): 60; Eldeki yāre, yāresize dīvār deligi gibidür.: 58.

9107 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliŋ derdi ele yalan gelür. ([bk.] Eldeki…): 60. Buradaki “eldeki” ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan “Eldeki yara, yarasıza duvar deliği gibidir.” maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eldeki yāre, yāresize dīvār deligi gibidür.: 58.

9108 Yazmada: *eliŋ, ėliŋ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9109 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aşlı: *türlük*.]: I, 606[c].

9110 Yazmada: *terḫānemiz*. Aslı Farsça olan bu kelime, Farsçada *tarḫāna* ve *tarḫᵛāna* imlaları ile müstameldir. Kelime, yazmada *tarḫana (تارخانا), tarḫana (تارخانه)* ve *terḫāne* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: tarḫāna: 293[b]; tarḫᵛāna: 293[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tārḫāna: 475[a]; terḫāne: 531[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tarḫana (ترخانه): 396[a].

9111 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliŋ dürlü ṭaʻāmından bizüm terḫānemiz yegdür.: 60.

9112 Yazmada: *eliŋ, ėliŋ*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *el* ve *ėl* imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. Ayrıca kelimenin *il* biçimi de mevcuttur.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 60[9113]]

9560. Ėliŋ[9114] geçtiği köprüden sen de geç. **297/ek/33**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 60[9115]]

9561. El öpmekle ağız (dudaḳ) aşınmaz. **297/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 56[9116]]

9562. El uzatılan[9117] yere ayaḳ uzatılmaz. **297/02**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 56[9118]]

9563. El uzatılmaḳ var, dil uzatılmaḳ yoḳ. **297/03**

Dil…[9119]

T.[9120] [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 56[9121]]

TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır.

9113 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliŋ ʻaybını söyleyen, seniŋkini de söyler.: 60.

9114 Yazmada: *eliŋ, ėliŋ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9115 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliŋ geçdigi köpriden sen de geç.: 60.

9116 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El öpmekle aġız aşınmaz.: 56.

9117 Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a]. Ayrıca, "el uzatmak" ifadesi yazmada 'el açmak, yardım istemek' manasında da kullanılmıştır. bk. Acından öl; tek namerde el uzatma. 23/20.

9118 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El uzadılan yere ayaḳ uzadılmaz.: 56.

9119 İlgili madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan "dil" ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El uzadılan yere dil uzadılmaz. ([bk.] Dil…): 56; Dil uzadılan yere el uzadılmaz. ([bk.] El…): 243.

9120 Yazmada: *Ş. [Şināsī]*. Yazmada *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'den yapılan alıntılar gösterilirken ilgili madde başını Şināsī [1826-1871] kaydetmişse "Ş", Ebü ʾż-Żiyā Meḥmed Tevfīḳ [1849-1913] kaydetmişse "T" işareti kullanıldığından burada *T.* işareti kullanılmalı idi; zira bu madde başı Ebü ʾż-Żiyā Tevfīḳ tarafından kaydedilmiştir.

9121 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El uzadılan yere dil uzadılmaz. ([bk.] Dil…): 56. Buradaki "dil" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Dil uzatılan yere el uzatılmaz." maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Dil uzadılan yere el uzadılmaz. ([bk.] El…): 243.

Dede ‘Ömer Rūşenī[9122] *Āṯār-ı ‘Işḳ* 77[9123] [tuyuğ[9124]]

söylemegil bed[9125] *suḫan dervēş ėseŋ*
hēç dėme ken meken dervēş ėseŋ
uzadup dil kimseyi yandurmaġıl
gül dėyüp vėrme diken dervēş ėseŋ[9126]

9564. El üstünde el var ta arşa ḳadar. **297/04**

Muḥibbī *Dīvān* [105, 226, 1; 2] [beyt]

serverā[9127] *ḳaddüŋ yanında serv pest*
ḫuʷuş dėmişler dest-ber-bālā-yı dest

nāṣiḥā[9128] *pend eyleme ėtmez eṯer*
‘āşıḳ oldum çūn-ki ben roz-ı elest

9565. El, eli yur[9129]; iki el, yüzü yur[9130]. **297/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 56[9131]]

9122 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī*. *Āṯār-ı ‘Işḳ*, Dede ‘Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]’nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne’deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*: 9, 82[c]. Yazmada ise *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ın müellifi olarak Dede ‘Ömer Rūşenī’nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

9123 Yazmada: *76*.

9124 AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: 279, 57. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: 233, 58.

9125 *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ta ve yazmada: *bir*. AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: bed: 279, 57. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: bed: 233, 58.

9126 AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: yoḫ yire urma dögün dervīş iseŋ: 279, 57. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: yoh yire urma dögün dervîş iseŋ: 233, 58.

9127 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: servarā: 105, 226, 1. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: serverâ: 1, 60, 43, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: serverā: 1, 265, 302, 1.

9128 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: nāṣiḥa: 105, 226, 2. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: nâsihâ: 1, 60, 43, 2. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: nāṣiḥā: 1, 265, 302, 2.

9129 Yazmada: *yuyar*. CLAUSON: *EDPT*: yū-: 870[a]. TDK: *TTS*: yumak: VI, 4708; yuymak (I): VI, 4741. TDK: *DS*: yumaḫ, yumak (I): XI, 4314[b]; yuymak (I): XI, 4325[a]; yümek: XI, 4330[b]. Kelimenin geniş zaman çekimi, Osmanlı Türkçesinde hem *yur* hem de *yuyar* biçimiyle müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: yumaḳ: II, 1570[a].

9130 Yazmada: *yuyar*. CLAUSON: *EDPT*: yū-: 870[a]. TDK: *TTS*: yumak: VI, 4708; yuymak (I): VI, 4741. TDK: *DS*: yumaḫ, yumak (I): XI, 4314[b]; yuymak (I): XI, 4325[a]; yümek: XI, 4330[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yumaḳ: II, 1570[a].

9131 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: El, eli yuyar, iki el, yüzi yuyar.: 56.

9566. "Elbette[9132] vėrmem, elbette[9133] alırım." dėmekten ne çıḳar? – Ḳavga[9134]. **297/06**

9567. El elden üstündür, aḳıl aḳıldan öskündür[9135]; ta arşa ḳadar. **297/07**

9568. Elbette[9136] gelen gitse gerek. **297/08**

9569. Elbette gider gelen cihana. **297/09**

Mevzundur.

Żiyā Paşa[9137] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Sebeb-i Tertīb-i *Ḫarābāt* I, 6[9138]] beyt

bir ḳā'idedür bu cāvidāna
elbette gider gelen cehāna

9570. Elbette olur zir-i zemin cay-ı ḳararıŋ, istersen eğer padişah[9139]-ı ruy-i zemin ol. **297/10**

Mevzundur.

Yaḥyā Naẓīm[9140] [*Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 103] beyt

9571. El işini ayaḳ, ḳılıç işini dayaḳ[9141] göremez. **297/11**

9572. El işini ayaḳ göremez, ḳılıç[9142] yerine ḳalem giremez. **297/12**

9132 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

9133 Yazmada: *elbetde*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

9134 Yazmada: *ġavġa (غاوغا)*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

9135 Bu kelime, 'büyümek, uzanmak, artmak' manalarında *ös-* kelimesi ile ilgili olmalıdır. LESSING: *M-TS*: ös-: 780[b]. YUDAHİN: *KS*: ös-: 616[a]. CLAUSON: *EDPT*: ös-: 241[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ösmek: 34[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: üsmek: birinci cild, 394[a]; üsmek: birinci cild, 394[b]. TDK: *TTS*: üsmek: VI, 4094. TDK: *DS*: ösmek (I): IX, 3355[b]; usturmak: XI, 4044[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ös-(I): 212[b]; üs-: 298[b]. PEKACAR: *KuTS*: ösmek: 224[a]. ÖNER: *K-TTS*: üs-: 532[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: üs-: 674[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: ösmek: 251[b].

9136 Yazmada: *elbetde*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

9137 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Lā*. Yazmada ilgili madde başının yanına da *Lā* ifadesi kaydedilmiş.

9138 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: elbet, elbette: [ḳısm-ı evvel,] 164[a].

9139 Yazmada: *pād-şeh*. STEINGASS: *CP-ED*: pād-şā, pād-şāh: 229[b]; pādşah: 229[b].

9140 Yazmada: *Naẓīmī*.

9141 Yazmada: *ṭayaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: X, 3851[a].

9142 Yazmada: *ḳılıc*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ

Nābī Ḫayriyye-yi Nābī[9143] [174, 5a, 22-175, 5a, 24] naẓm

göremez maṣlaḥatın ātişüŋ āb
ėdebilmez ‘amel-i bādı türāb[9144]

ėdemez āhenüŋ ef‘ālini zer
vėremez çāşnī-yi milḥi[9145] *şeker*

göremez destüŋ umūrını ḳadem
varamaz seyf maḳāmına ḳalem

9573. Eliyle getirir, ağzıyla götürür. **297/13**

9574. Eliŋ ile ḳoymadığıŋ şeye doḳunma. **297/14**

Ş. [Şināsī Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye 60[9146]]

9575. Eliŋ ile ḳoymadığıŋ çıḳınıŋ ağzın çözme. **297/15**

9576. Eliyle ḳoymadığı çıḳınıŋ ağzın çözer. **297/16**

Kānī[9147] *[1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*[9148] [cüz’-i ṯānī,] 102

… ekşi yoġurt süzici, kendiliginden söz düzici, bildigi bilmedigi ṣuḥbete dudaḳ büzici, erba‘īnde “Üzüm yer misin?” deyü ḫaste üzüci, ***eliyle ḳomadıġı çıḳınıŋ aġzın çözüci****…* ilā āḫirihi[9149]…

9577. El ile vėrdiğiŋ varsa ayağıŋ ile ara. **297/17**

9578. El etek öptürür, yedi yerden yer öptürür zamandır bu. **297/18**

9579. El etek öptürmek ḳula yaḳışmaz. **297/19**

Nābī [Ḫayriyye-yi Nābī Der-beyān-ı şeref-i ḫulḳ-i ḥasen 223, 18b, 581] beyt

saŋa lāzım yere yüzler sürmek
ḳula düşmez el etek öpdürmek

9580. El etek öptürmek kendini bilene göre değil. **297/20**

9581. El öpmekle dudaḳ aşınmaz, taraḳ görmekle baş ḳaşınmaz. **297/21**

9582. Elden ne gelir, çâk-i girîban elimizde! **297/22**

Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

9143 Yazmada: *Kitāb-ı Ḫayriyye’den*.

9144 ‘amel-i bādı türāb: Yazmada: *‘amel-i bādī-yi türāb*.

9145 çāşnī-yi milḥi: Yazmada: *çāşnī-yi milḥ*.

9146 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eliŋ ile ḳoymadıġıŋ şey’e ṭoḳunma.: 60.

9147 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: “Kânî”, *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

9148 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan bir fıḳra-yı laṭīfedür*.

9149 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

Nef‘ī[9150] [*Dīvān* 520, 110, 1] beyt[9151]

ḳalmazsa ger ol[9152] *goşe-yi dāmān elimüzde*
elden ne gelür[9153] ***çāk-i girībān elimüzde***

9583. Elden gelen iyiliği esirgememek gerek. **297/23**

9584. Elinden gelen iş olmasa da iş sahibi olmaḳ ister. **297/24**

9585. Elinden geleni gėri[9154] ḳoymasın. **297/25**

9586. Elinden gelmez; amma dilinden gelir. **297/26**

9587. Elinden iş gelmediği hâlde diline dolar. **297/27**

9588. Elinden iş gelmeyen bari sükût ėtse. **297/28**

9589. Elinden bir iş gelmez, dili de durmaz. **297/29**

9590. Elinden iş gelmeyeniŋ dili durmaz. **297/30**

9591. Elinden gelmez, dili söyler. **297/31**

9592. Elinden gelmez, dilinden de gelmez. **297/32**

9593. Elinden gelmez, elinden gelirse neler yapar! **297/33**

9594. Elinden gelmez, yoḳsa… **297/34**

9595. Elde istidat olunca kâr kendin gösterir. **298/01**

[Çelebī-zāde ‘Āṣım] [mıṣrā‘]

9596. Elde istidat olmayınca ar kendin gösterir.[9155] **298/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

9597. Elinden de gelir dilinden de. **298/02**

9598. Elden geleni esirgememek gerek. **298/03**

9599. Elden gelen dilden de gelir sanma. **298/04**

9600. Elden gelen dilden gelmez, dilden gelen elden gelmez. **298/05**

9601. Ele gelenden dile gelen çoḳ olur. **298/06**

9602. Elinden gelse bir ḳaşıḳ suda boğar. **298/07**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 63]

9603. Elinden gelse bir damla[9156] su damlatmaz. **298/08**

9150 Yazmada: *Nef‘ī’niŋ ġazelinden bir beyt.*

9151 Yazmada ilgili madde başının yanına *mıṣrā‘*, alıntının yanına ise *beyt* yazılmış.

9152 ger ol: Yazmada: *eger*.

9153 Yazmada: *gelir*.

9154 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

9155 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

9156 Yazmada: *damla, ṭamla*. CLAUSON: *EDPT*: tam-: 503[a]. TDK: *TTS*: dammak (tammak): II, 985; tammak: V, 3710. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭamla: II, 870[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭamla: 1228[a].

9604. Elinden gelen varsa arḳasına ḳoymasın. **298/09**

9605. Elinden gelmez, elek[9157] sallar. **298/10**

9606. Elinden iş çıḳmaz. **298/11**

9607. Elinden iş, cebinden[9158] diş çıḳar âdemdir. **298/12**

9608. Elinden iş çıḳmaz; amma cebinden[9159] diş çıḳar. **298/13**

9609. Elinden gelen her gün et yėr. **298/14**

9610. Elinden gelen altın tastan su içer. **298/15**

9611. Elinden gelmezse elek tutmasın. **298/16**

9612. Eliŋden gelmeyecek işi üzeriŋe alma. **298/17**

9613. Eliŋden gelmeyeceği hâlde herkesi oyalama (oyğalama[9160]). **298/18**

9614. Eliŋden gelmeyen işi "Yaparım." dėme. **298/19**

9615. Eliŋden geldiği ḳadar yap. **298/20**

9616. Eliŋden geldiği ḫayrı diriğ ėtme gedalardan. **298/21**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā'[9161]]

[Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 60[9162]]

9617. Elinden iş çıḳmayana, usta dėnilmez. **298/22**

9618. Elinde aḳçe değil, su bile durmaz. **298/23**

Müsrif...

9619. Eline aḳçe girmez… **298/24**

9620. El açıp dua ėder, arḳasından dava ėder taḳımdandır. **298/25**

9621. Eli el üstünde, el pençe divan durur. **298/26**

9622. El üstünde gezdirdiler. **298/27**

9623. El üstünde el var, dil üstünde dil var. **298/28**

m. [Mükerrer[9163]]

9157 Yazmada: *elek (الك), elek (اله ك)*. Ş. Sāmī: *ḲT*: elek (الك): I, 157[b]; elemek (المك) yā-ḫ[v]ud elemek (اله مك): I, 159[c]. REDHOUSE: *TaEL*: elek (الك): 187[b]; elemek (المك): 189[b]; elemek (اله مك): 191[b].

9158 Yazmada: *ceybinden*. Kelimenin aslı Arapça *cayb*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 319[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ceb* ve *ceyb* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ceb: I, 469[b]; ceyb: 1. Yaḳa, yaḳa açıḳlığı. 2. [Tür. zebān-zedi: *ceb*.] Eṯvābıŋ öte berisinde aḳçe, mendīl, evrāḳ ve sā'ire vaż'ına maḫṣūṣ olaraḳ yapılan kīse. [Esās[en] 'Arablar yaḳa açıġınıŋ gögse gelen ḳısmını bu işe ḳullandıḳlar'içün bu ismle tesmiye olunmışdur.]: I, 490[a]. Yazmada kelimenin hem *ceb* hem de *ceyb* imlası kullanılmıştır.

9159 Yazmada: *ceybinden*. ATAY: *A-TBL*: 1, 319[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ceb: I, 469[b]; ceyb: I, 490[a].

9160 Ş. Sāmī: *ḲT*: oyġalamaḳ: Muvaḳḳat ve seyrek dikişle pārçaları ṭutdırmaḳ. = Yılan gibi ṭalġalanaraḳ ḥareket ėtmek.: I, 228[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 274[a].

9161 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: elüŋden geldigi ḫayrı dirēġ ėtme gedālardan: 8.

9162 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eliŋden gelen eyiligi dirēġ ėtme.: 60.

9163 bk. El üstünde el var, dil üstünde dil var. 296/33.

9624. El el üstüne gelir, dil dil üstüne gelmez. **298/29**

9625. Elde kir durmaz, dilde sır durmaz. **298/30**

9626. Eldeki kiri su temizler, dildeki şerri (kiri) tövbe temizler. **298/31**

9627. El öpmek eski âdettir. **298/32**

9628. El oğuşturmaḳla iş bitmez, diş sıḳmaḳla diş bitmez. **298/33**

9629. Eli ele vurmaḳla[9164] toz çıḳmaz, eli başa ḳoymaḳla[9165] göz çıḳmaz. **298/34**

9630. El ulağım[9166] evde ḳalmış. **298/35**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 56]

9631. El birliği; dil birliği, can dirliği… **299/01**

9632. El birliği; dil birliği, can dirliği; can birliği din, devlet dirliği… **299/02**

9633. El birliği, dil birliği gerek. **299/03**

9634. El birliği, dil birliği ile iş görülür. **299/04**

9635. Elleri beratlı… **299/05**

9636. Ellerine berat ile vėrilmiş gibi… **299/06**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[9167] 256

‘Āḳıbet emān ile alup taḫliye ėtdükden ṣoŋra ātişe urup ikisini de ḫāke ber-ā-ber eylediler. Bu feṯḥ Boġdan seferinden buçuḳ ay soŋra vāḳi‘ olmışdur. Bu sefer-i ẓafer-reh-berden serīr-i sa‘ādete ‘avdet buyurılduḳda aṣḥāb-ı tīmāruŋ ***ellerine berāt-ı ‘alī-şān ber-mūcib-i fermān muṭaṣarrıf olmaḳlıḳ ḳānūn oldı****. Bundan evvel ancaḳ hemān “Ze‘āmeti fulān İbn fulāna vėrdüm.” deyü yazılur ėdi.*

9637. Eliyle ḳoymuş gibi aldı. **299/07**

9638. Eli belde, eli çabuḳ[9168] tirendazdır. **299/08**

9164 Yazmada: *urmaḳla*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

9165 Yazmada: *ḳomaḳla*. CLAUSON: *EDPT*: kō-: 578[b]; kōḏ-: 595[b]. TDK: *DS*: komak: Koyuvermek, bırakmak.: XII, 4564[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳomaḳ yā-ḫ[v]ud ḳoymaḳ= Yerleşdirmek, vaż‘ ėtmek.: II, 1114[a].

9166 Ş. Sāmī: *ḲT*: ulaḳ: el ulağı: Eliŋ yetişdigi, el altında bulınan, mā-ḥażar.: I, 219[a]; ulaḳ: el ulaġı: Yardımcı: I, 219[a].

9167 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

9168 Yazmada: *çabuḳ (چابوق)*. Aslı ile ilgili farklı görüşler (Farsça olduğu veya Türkçe *çap-* fiilinden geldiği ve Farsçaya geçtiği) ileri sürülen bu kelimenin Farsçada *çābuk (چابك)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *çabuḳ (چابق), çābük (چابك), çabuḳ (چابوق), çapük (چاپك)* ve *çapük (چاپوك)* imlaları müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çābuk: 383[a]; çābūk: 383[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: çapmaḳ: I, 1539; çapük, çapük, çabük: I, 1538. CLAUSON: *EDPT*: çap-: 394[a]. Meḥmed Es‘ad: *Lehcetü ’l-Luġāt*: çapuḳ: 333; çapmaḳ: 334. REDHOUSE: *TaEL*: çabuḳ (چابق): 698[a]; çābük (چابك): 698[a]; çabuḳ (چابوق): 698[a]; çapük (چاپك): 699[a]; çapük (چاپوك): 699[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çabuḳ (چابق): I, 492[a]; çābük (چابك): I, 492[a]; çabuḳ (چابوق): I, 492[b]. TDK: *DS*: çabık: III, 1031[a]; çapık (I): III, 1075[a]; çapik (II): III, 1076[b]; çapuk (I): III, 1078[b]. AYVERDİ: *MBTS*: çabuk: 206[a];

9639. Eli, ağzı düz mürşit ister. **299/09**

Kānī [1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[9169] [cüz'-i ṯānī,] 110

… ve yine ol ṭarafda bunlardan mā'adā şāṭır eteklü, ayva göbeklü, ṭatlı sözlü, güler yüzlü, ḳara gözlü, ṭūṭī dillü, ince bellü, ḳalem parmaḳlu, gümüş ṭırnaḳlu, melek ḫoylu, uzun boylu, cufte[9170] *beŋlü, hemān o deŋlü, orta yaşlu, hilāl ḳaşlu, göŋül eglencesi, ḳaṣıḳ*[9171] *diŋlencesi, öŋi leḏḏetlü, ardı furḳatlü,* ***eli aġzı düz mürşid****lere ve 'āmil*[9172] *fāzıllara derūn-i dilden ve cān-ı göŋülden selāmlar olunup ḫāṭır-ı şerīfleri isti'lām olunur.*

9640. Eli, dili uzundur. **299/10**

9641. Eli uzun[9173], etek altından iş becerir. **299/11**

9642. Eli uz[9174], ağzı düz olmaḳ gerek. **299/12**

9643. Eliyle beceremediğini diliyle tutmaḳ ister. **299/13**

9644. Elbette olacaḳ olur. **299/14**

9645. Eli açıḳtır. **299/15**

9646. Eli açıḳ saḫîdir[9175]. **299/16**

9647. Eli, gözü açıḳ âdemdir. **299/17**

9648. Eli açıḳ; amma gözü de açıḳ ha! **299/18**

9649. Eldeki aḳçeniŋ ḳıymeti elden gidince bilinirmiş. **299/19**

9650. Eli açıḳ; amma ağzı da açıḳ. **299/20**

9651. Elinden ne gelir; eli ėrmez, gücü yetmez! **299/21**

9652. Eli gözü bağlı ḳuldur. **299/22**

9653. Eli ėrmez, gücü yetmez. **299/23**

9654. Elini kesti, dilini kesmedi. **299/24**

9655. Eli ėrmez, elinden gelmez. **299/25**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[9176] 342

Sulṭān Aḥmed'üŋ ḫ[y]ud ḥāli ma'lūm bir laḥza rāḥatı dünyāya vėrmez ve şerā'iṭ-i salṭanat cem'ine ***eli ėrmez ve elinden daḫi gelmez****. Sulṭān Ḳorḳud'uŋ eger-çi evṣāf-*

çapmak: 212[c]. NİŞANYAN: *NS*: çabuk: 139[a]. Kelime yazmada ise *çābük (چابك), çabuḳ (چابوق)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

9169 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

9170 Yazmada: *çifte.*

9171 *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*'da ve yazmada: *ḳasıḳ.*

9172 'āmil: Yazmada: *'āmil ve.*

9173 Ş. Sāmī: *ḲT*: el: eli uzun: İḳtidārı ve nüfūḏı olan.: I, 152[b].

9174 TDK: *TS*: eli uz: Usta, belli bir işte becerikli, mahir (kimse).: 789[a].

9175 Aslı Arapça *saḫī* olan bu kelime; 'cömert, eli açık' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 961[a].

9176 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur.*

ı ḥamīdesi diller ile şerḥ ü beyān olunmaz[9177] *ve ʻilm ü ʻirfānda hergiz naẓīri bulunmaz; ve-lākin ceng gününüŋ eri vü meydān-ı kār u zāruŋ hüner-veri ve ṣāḥibi degildür.* ilā āḫirihi[9178]…

9656. Elde değil, ḳuvvede bile yoḳ. **299/26**

9657. Eli bayraḳlı… **299/27**

Şerirler zümresiniŋ fitne ve fesat ḳaldırmaḳ için ellerinde taşıdıḳları bayraḳtan kinayedir, ki o zümreye mensup olanlar haḳḳında irat olunur.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 65[9179]]

9658. Elinde baḳi ḳalan sıfır. **299/28**

9659. Elini ayağını kesti. **299/29**

9660. Elini ayağını çekti. **299/30**

9661. Eli çöğürlü… **299/31**

Yeŋiçeri şairi…

9662. Eline beline sağlıḳ… **300/01**

9663. Eline gözüne sağlıḳ… **300/02**

9664. Eli beli sağ, ėlden[9180] elenip dilenmeğe utanmıyor mu? **300/03**

9665. Eli sağ, beli sağ, taşı sıḳsa suyunu çıḳarır, yüze tükürse gözü çıḳarır; utanmadan dilenir herif. **300/04**

9666. Eli sağ, beli sağ… **300/05**

9667. Eli ağır ustadan iş şikâyet ėder. **300/06**

9668. Eli ayağı düz olsun; tek ḳız olsun. **300/07**

9669. Eli ayağı düz, aḳlı uz olsun. **300/08**

9670. Eli açıḳ, ağzı ḳapalı… **300/09**

9671. Eli avucu açıḳ, ağzı ḳapalı… **300/10**

9672. Eli avucu pektir. **300/11**

9673. Elini avucunu pek yumar, damlasa[9181] yalar. **300/12**

9674. Eli açıḳ, cebi[9182] delik… **300/13**

9177 olunmaz: Yazmada yok.

9178 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

9179 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eli bayraḳlı…: 65.

9180 Yazmada: *elden, ėlden.* Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9181 Yazmada *damla-* kelimesi *damla-* ve *ṭamla-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tam-: 503[a]. TDK: *TTS*: dammak (tammak): II, 985; tammak: V, 3710. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭamlamaḳ: II, 870[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭamlamaḳ: 1228[a].

9182 Yazmada: *ceybi*. Kelimenin aslı Arapça *cayb*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 319[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ceb* ve *ceyb* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ceb: I, 469[b]; ceyb: 1. Yaḳa, yaḳa açıḳlıġı. 2. [Tür. zebān-zedi: *ceb*.] Eṯvābıŋ öte berisinde aḳçe, mendīl, evrāḳ ve sā'ire vaż'ına maḫṣūṣ olaraḳ yapılan kīse. [Esās[en] 'Arablar yaḳa açıġınıŋ gögse gelen ḳısmını bu işe

9675. Eli, dili durmaz[9183] âdemdir. **300/14**

9676. Eli, dili ḫatalı âdemdir. **300/15**

9677. Eli şifalı, dili şifalıdır. **300/16**

9678. Elini avucunu açıḳ alıştırmış. **300/17**

9679. Eli arḳasında bağlı gezer taḳımdandır. **300/18**

9680. Elini oğuşturur. **300/19**

9681. Eli[9184] bereketli… **300/20**

9682. El çırpar, ay çapçar(?)[9185]. **300/21**

9683. Elde de var, dilde de var. **300/22**

9684. Eli değnekli… **300/23**

Edepsiz, yaramaz…

9685. Eli böğründe ḳalmış. **300/24**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 65[9186]]

9686. Eli bereketsiz âdem… **300/25**

9687. Eli ḫayırsız âdem… **300/26**

9688. Eli ḳazalı âdem… **300/27**

9689. Elinden düşeni ḳırḳ parça ėder. **300/28**

9690. Eli titrek ḫasis olur. **300/29**

9691. Eli titrek ḫasis olur, dili titrek haris olur. **300/30**

9692. Eliyle baş yarar, diliyle taş yalar. **300/31**

Şerir…

9693. Elden geleni esirgememek gerek. **301/01**

9694. Eli bayraḳlı zümredendir. **301/02**

9695. Eliyle yapar, diliyle bozar. **301/03**

9696. Eli ile dilenir, dili ile yalanır. **301/04**

9697. Eli beratlı, gedik[9187] sahibi âdemdir. **301/05**

ḳullandıḳlar’içün bu ismle tesmiye olunmışdur.]: I, 490[a]. Yazmada kelimenin hem *ceb* hem de *ceyb* imlası kullanılmıştır.

9183 Yazmada *dur-* kelimesi ekserisi *ṭur-* biçimiyle olmak üzere *dur-* ve *ṭur-* imlalarıyla kullanılmış. Kelimenin aslı *tur-*’tır. CLAUSON: *EDPT*: 529[b]. TDK: *TTS*: durmak (turmak): II, 1261; turmak: V, 3856. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭurmaḳ: II, 896[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭurmaḳ: 1254[a].

9184 Yazmada: *elini*.

9185 Yazmada: *آی چاپچار*. Aynı ifadenin kullanıldığı öbür madde başı için bk. Ata binen, ay çapçar. 17/30. CLAUSON: *EDPT*: çap-: 394[a]. YUDAHİN: *KS*: çapmak IV: 1. Hızlı koşmak. 2. Kesmek. 3. Atılmak.: 251[a]; çapçı-: Ön ayağıyla, tırnağıyla yere vurmak (at, yabanî hayvan hakkında).: 251[b].

9186 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eli bögrinde ḳaldı.: 65.

9187 gedik: Osmanlı hukukunda ‘imtiyaz ve inhisar esasına dayanan tasarruf hakkı’ anlamında bir terim. … İnhisar usulü, yani belli miktarda esnafın belli sanatları icra edebilme usulü kabul edildiğinde inhisarına karar verilen sanat ve esnaflık ruhsatı, önce bu sanatları eskiden beri icra eden ve çoğunluğu vakıf olan dükkânlarda gedik hakkına sahip olan kişilere verilmiştir. Bunun sebebi, vakıf dükkânlarda bulunan “âlât-ı lazıme” olduğundan bunlar münhasıran bir sanatın icrasına ait ruhsat

9698. Eli beratlı[9188] âdemdir. **301/06**

9699. Eliŋden geleni gėri[9189] ḳoyma. **301/07**

9700. Elinde altın ḳalem, ferman yazar. **301/08**

9701. Eli bağlı[9190], ciğeri dağlı[9191]… **301/09**

[İbrāhīm Peçevī] *Tārīḫ-i Peçevī*[9192] [cild-i evvel] 95[9193]

9702. Elindeki sanat altın bilezik… **301/10**

9703. El ile alınmayan şey elli sene yerinde durur. **301/11**

9704. Elinde bilezik, parmağında elmas yüzük nazlı ḫanım. **301/12**

9705. Elindekini aldırmış, dalına[9194] ḳara ḳuş ḳondurmuş. **301/13**

9706. Elindekini aldırmış, şimdi ėldekine baḳar. **301/14**

9707. Elindeki belindeki ḳalmamış. **301/15**

9708. Elinde avucunda hiçbir şey bıraḳmamış. **301/16**

9709. Elde yoḳ, avuçta yoḳ; ne yapsın elini oğuşturmasın da! **301/17**

9710. Elde avuçta bir şey ḳalmamış; yos yopalla(?)[9195], sivri külah[9196]. **301/18**

---

ve imtiyazın sembolü olmuştur. Gerçekten inhisar duvarında bir delik açmanın şartı böyle bir gediğe sahip olmak olduğundan mana da uygun düşmüştür. AKGÜNDÜZ, A.: "Gedik", *DİA*: 13, 541[a]-543[a]. ÖZCAN, A.: "Gedikli", *DİA*: 13, 548[b]-549[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gedik: 4. Büyük dā'irede ve 'ale 'l-ḫuṣūṣ serāy-ı hümāyūnda bir ḫıdmet-i maḫṣūṣanıŋ başlıġı, vaẓīfe ve imtiyāzı. 5. Eṣnāfa kendi başlarına icrā-yı ṣan'at ėtmek üzere vėrilen ruḫṣat ve imtiyāz, patente: eṣnāf gedigi.: II, 1152[b].

9188 AYVERDİ: *MBTS*: beratlı: 1. Kendisine berat verilmiş olan (kimse), imtiyazlı. 2. Kendisini her istediğini yapmakta serbest sayan (kimse).: 135[a].

9189 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

9190 Yazmada: *baġlı, baġlu*. Ş. Sāmī: *ḲT*: bağlı yā bağlu: I, 270[c]. REDHOUSE: *TaEL*: bağlı-lu: 331[a].

9191 Yazmada: *dāġlı, dāġlu*. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāğlı: I, 598[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dāğlı-lu: 882[b]. STEINGASS: *CP-ED*: dāġ: 498[a].

9192 Yazmada: *Peçevī Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

9193 İbrāhīm Peçevī: *Tārīḫ-i Peçevī*. Esīr olan keferenüŋ iḥżārı daḫı fermān olundı. Fī 'l-ḥāl dört biŋden ziyāde **eli bağlu, cigeri dāğlu** küffār getürilüp içleründen ancaḳ dil içün dört kāfir alıḳonup mā'adāsına ḳılıc üşirilüp ḫāk-i helāke düşürdiler.: cild-i evvel, 95.

9194 Bu kelime yazmada *dal, tal, ṭal* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: 489[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598[c]; ṭal: II, 867[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105[a]; dal: ikinci cild, 695[b]; ṭal: üçüncü cilt: 392[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259[b].

9195 Yazmada: يوص يوپالاه. Sivri külah ifadesiyle birlikte kullanılan çeşitli biçimler mevcuttur: ibadullah, ib ib Allah, ibibullah, ip ip Allah, ip ipullah, ipipullah, üf üf Allah… Yazmadaki öbür biçim için bk. 491/11. Millî Kütüphane Başkanlığı: *Türk Atasözleri ve Deyimleri II*: İbib-ullah sivri külâh.: 27. AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 2 Deyimler Sözlüğü*: İp ipullah sivri külah. (Malı, mülkü, çoluk çocuğu olmayan tek başına bir kişi.): 744. ALBAYRAK, N.: *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*: İp ipullahtır. (Bir insanın ömür boyu bağlı kalacağı yol, Allah'ın kullarına gösterdiği yoldur.): 561[a].

9196 AYVERDİ: *MBTS*: sivri: sivri külah: Devşirme usulüyle toplanan Hıristiyan çocuklarına toplu halde merkeze sevkleri sırasında giydirilen sivri tepeli, sarı renkli külâh.: 1116[a].

9711. Elinde yağ olsa kendi başına sürsün. **301/19**

9712. Elinde yağ olsa kendi başına sürerdi. **301/20**

9713. Elinde yağ olsa başḳasına sürmek istemez. **301/21**

9714. Elim yağlı olsa kendi başıma sürer idim. **301/22**

9715. Eliŋ yağlı ise kendi başıŋa sür. **301/23**

9716. Eldekine şükrėtmek gerek. **301/24**

9717. Eldekiniŋ ḳadrini bilmek gerek. **301/25**

9718. Eldekine şükrėt, ki ondan[9197] da mahrum ḳalmayasın. **301/26**

9719. Eldekini ḳaptırmaz iseŋ pehlivansın. **301/27**

9720. Eliŋdekine sadıḳ ol. **301/28**

9721. Eldekine ḳanaat ėtmek gerek. **301/29**

9722. Elindeki keseri hep kendine yontar. **301/30**

9723. Eldekine ḳanaat ėtmeyen ondan[9198] da mahrum ḳalır. **301/31**

9724. Eldekine ḳanaat ile şükrėden baḫtiyardır. **301/32**

9725. Elindekiniŋ ḳadrini bilmeyen ondan da mahrum ḳalsa gerek.[9199] **301/32**

9726. Eli ḳulağında… **301/33**

‘Ḫasmına galebe çalacaḳ.’ dėmek.

9727. Elinden bir şey çıḳmaz. **302/01**

9728. Elinden ağzından bir şey çıḳmaz. **302/02**

9729. Elinden dilinden bir şey çıḳmaz. **302/03**

9730. Elindekini, ağzındakini ḳaptırmaz. **302/04**

9731. El altından iş görür. **302/05**

9732. Elinden alma, eline vėr. **302/06**

9733. El uzatıp[9200], boyun büküp alışmış. **302/07**

9734. El uzatıp alışmaḳ zordur. **302/08**

9735. El uzatıp, dil uzatıp[9201] alışmamaḳ gerek. **302/09**

9197 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

9198 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

9199 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

9200 Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a]. Ayrıca, “el uzatmak” ifadesi yazmada ‘el açmak, yardım istemek’ manasında da kullanılmıştır. bk. Acından öl; tek namerde el uzatma. 23/20.

9201 Ş. Sāmī: *ḲT*: dil: dil uzatmaḳ: Ḥaddiŋ ḫāricinde olaraḳ biriniŋ ‘aleyhinde söylemek, iṭāle-yi lisān, zebān-dırāzlıḳ ėtmek.: I, 644[a].

9736. Eldekini gözet, ėldekine el uzatma. **302/10**

9737. Elindekiniŋ ḳadrini bilen, ėle el uzatmaz. **302/11**

9738. Elinde dilinde perhiz yoḳ. **302/12**

9739. El etek altından iş becerir. **302/13**

9740. Elinde biz, rast gelene cız. **302/14**

9741. Eliŋdeki iğneyi[9202]; evvelce[9203] kendiŋe soḳ, soŋra âleme. **302/15**

9742. El hüneri, sahibini muhterem[9204] ḳılar. **302/16**

9743. Elindeki hüner altın kemerdir, ḳadrini bilmeli. **302/17**

9744. Elindeki hüner altın bilezik… **302/18**

9745. Elindeki hüneri altın kemeridir. **302/19**

9746. Elinde hüner, belinde kemer olmayan ne iş görür? **302/20**

9747. El hüneri, dil hüneri bir kişide olunca sahibini elbette muhterem ėder. **302/21**

9748. Eli bayraḳlı… **302/22**

Baş ḳaldıran…

9749. Eli maşalı, Ḳasımpaşalı zeylli[9205] ḫanım. **302/23**

9750. Eli böğründe ḳaldı. **302/24**

9751. El hüneri, dil hüneri elbette bir değil. **302/25**

9752. Eli cebinde[9206] gezer. **302/26**

9753. Ellerini soğuḳ[9207] suya soḳmaz. **302/27**

9754. Elini yüzünü köpek yalasa doyacaḳ. **302/28**

9202 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *iğne* hem de *iŋne* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

9203 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

9204 Yazmada: *maḫrem*.

9205 Aslı Arapça olan *ḏeyl* kelimesi 'etek, kuyruk' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 652[a].

9206 Yazmada: *ceybinde*. Kelimenin aslı Arapça *cayb*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 319[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ceb* ve *ceyb* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ceb: I, 469[b]; ceyb: I, 490[a]. Yazmada kelimenin hem *ceb* hem de *ceyb* imlası kullanılmıştır.

9207 Yazmada: *ṣavuḳ*. Bu kelimenin imlası gereği hem *ṣavuḳ* hem *ṣo'uḳ* hem de *ṣovuḳ* okunması mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [صغوق ve صوؤق yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo'uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış.

9755. Elinden iş çıḳmayan ustaya, usta dėnmez. **302/29**

9756. Eline geç ustadan ayağına çabuḳ[9208] dilenci yeğdir. **302/30**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 64[9209]]

9757. Eline su dökemez. **303/01**

9758. Eline su ḳoymağı[9210] bile bilmez. **303/02**

9759. El var öpülür, el var öpülmez. **303/03**

9760. Eli öpülecek erenlerdendir. **303/04**

9761. Eli öpülecek şeyḫ değil. **303/05**

9762. Eli öpülecek, sözü tutulacaḳ erenlerden değil. **303/06**

9763. El öptürüp alışanlarıŋ eli hep uzanıp durur. **303/07**

9764. Eldekiniŋ[9211] avuçtakiniŋ ḳadri[9212] bilinmek gerek. **303/08**

9765. Ele avuca sığmaz. **303/09**

9766. Elde avuçta durmaz. **303/10**

9767. Ele avuca gelmez. **303/11**

9768. Eli kendi ağzına ėrmez, ėliŋ[9213] ağzına el uzatır. **303/12**

9769. Eliŋ var iken ėllere iş inanma. **303/13**

Yaḥyā Naẓīm[9214] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [III, 221] [naẓm]

sende de el var-iken[9215] ele iş inanma
goş dutup ʻibret al naṣīḥatüme baḳ

9208 Yazmada: *çabuḳ (چابوق)*. Aslı ile ilgili farklı görüşler (Farsça olduğu veya Türkçe *çap-* fiilinden geldiği ve Farsçaya geçtiği) ileri sürülen bu kelimenin Farsçada *çābuk (چابك)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *çabuḳ (چابق), çābük (چابك), çabuḳ (چابوق), çapük (چاپك)* ve *çapük (چاپوك)* imlaları müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çābuk: 383[a]; çābūk: 383[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: çapmaḳ: I, 1539; çapük, çapük, çabük: I, 1538. CLAUSON: *EDPT*: çap-: 394[a]. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: çapuḳ: 333; çapmaḳ: 334. REDHOUSE: *TaEL*: çabuḳ (چابق): 698[a]; çābük (چابك): 698[a]; çabuḳ (چابوق): 698[a]; çapük (چاپك): 699[a]; çapük (چاپوك): 699[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çabuḳ (چابق): I, 492[a]; çābük (چابك): I, 492[a]; çabuḳ (چابوق): I, 492[b]. TDK: *DS*: çabık: III, 1031[a]; çapık (I): III, 1075[a]; çapik (II): III, 1076[b]; çapuk (I): III, 1078[b]. AYVERDİ: *MBTS*: çabuk: 206[a]; çapmak: 212[c]. NİŞANYAN: *NS*: çabuk: 139[a]. Kelime yazmada ise *çābük (چابك), çabuḳ (چابوق)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

9209 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eline geç ustadan ayaġına çabuḳ dilenci yegdür.: 64.

9210 Yazmada: *ḳoymaġa*.

9211 Yazmada: *elde*.

9212 Yazmada: *ḳadir*.

9213 Yazmada: *eliŋ, ėliŋ*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *el* ve *ėl* imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. Ayrıca kelimenin *il* biçimi de mevcuttur. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır.

9214 Yazmada: *Naẓīmī*.

9215 Yazmada: *var ėken*.

çarḫ-ı felek çarḫınuŋ hisābın ėdünce
her ser-i meh gösterür hilāl aŋa barmaḳ[9216]

9770. Eliŋ var iken ėllere el sunma[9217]. **303/14**

9771. Eline, diline perhizi yoḳ. **303/15**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 64[9218]]

9772. Eline, diline perhizi olmayan; elinden, dilinden tutulsa gerek. **303/16**

9773. Eline ḳına[9219] ḳoysun. **303/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 64[9220]]

9774. Eline ḳına ḳoyacaḳ zamanı daha gelmemiş. **303/18**

9775. Elinde ḳına durmaz. **303/19**

9776. Elinde ḳına tutmaz. **303/20**

9777. "Eliŋi sallasaŋ ellisi, başıŋı sallasaŋ[9221] tellisi var; nikâh da helal talaḳ da…" diyenden ḳorḳ. **303/21**

9778. Elini ḳılıca ḳoydu. **303/22**

9779. Elleri ḳabarmış, ḳadı ḳızı gibi… **303/23**

9780. Eli, dili toḳmaḳ gibi… **303/24**

9781. Eli ḫamurlu[9222] ile eli çamurlu elbette başḳa başḳa insanlardır; lakin âdemoğullarınıŋ asıl[9223] çalışḳını[9224] onlardır[9225]. **303/25**

9782. Eliniŋ sütünü[9226] emmiş.[9227] **303/26**

9216 Yazmada: *parmaḳ*.

9217 "El sunmak" ifadesi, burada 'el açmak, yardım istemek' manasındadır. TDK: *TS*: el: el açmak: 1. Dilenmek. 2. Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak.: 773[a]. Ayrıca bk. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TTS*: el sunmak: 1. El uzatmak. 2. Cüret etmek.: III, 1445. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: el: el ṣunmaḳ: El uzatmak. *Mecāz*[en] - Bir işe başlamak, şürū' ve mübāşeret ėtmek.: birinci cild, 975[a].

9218 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eline, diline perhēzi yoḳ.: 64.

9219 Yazmada: *ḫınnā, ḳına*. Kelimenin aslı Arapça *ḥinnā'* dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥinnā': Ḳınaya dėnür, ki nisvān ellerine ve ayaḳlarına yaḳarlar.: I, 16. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḫınnā* ve *ḳına* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫınnā: I, 560[b]; ḳına: II, 1083[b]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

9220 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eline ḫınnā ḳoysun.: 64.

9221 Yazmada: *ṣallasa*.

9222 Yazmada: *ḫamurlı*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada - her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olan- *ḫamīr* ve *ḫamur* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

9223 ādemoġullarınıŋ aṣl: Yazmada: *aṣl ādemoġullarınıŋ*.

9224 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: çalışḳır: Çalışḳan.: 78[a].

9225 Yazmada: *anlardur*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

9226 Yazmada: *südini*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

9227 Müellif "elinin sütünü emmek" ifadesini 'emeği geçmek' diye açıklamıştır. İlgili açıklama için bk. 314/22. Bu ifadenin '(bir kimseden) faydalanmak' manasında olduğu, 'emeği geçmek' anlamının ise faydası dokunan kişi zaviyesinden bir anlamlandırma olduğu anlaşılmaktadır.

9783. Eliniŋ sütünü[9228] emdiği emeksizidir[9229].[9230] **304/01**

9784. Elinden gelse esirgemez. **304/02**

9785. Elden gelen ḫayrı diriğ ėtme.[9231] **304/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 57[9232]]

9786. Elden geleni esirgememek gerek, dilden geleni gizlememek gerek. **304/04**

9787. Elde tespih ve asası, salavatıyla durur. **304/05**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 9] [mışrāʻ]

9788. Alan bir mûdan alır padişahım.[9233] **304/05**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 9] [mışrāʻ[9234]]

9789. Elini diline öptürmüş… **304/06**

9790. Elini diline öptürmüş söz ebesi gibi… **304/07**

9791. Ėliŋ[9235] attığı taş, uzaḳ düşer. **304/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 59[9236]]

9792. Eliŋiŋ[9237] ḫamuruyla[9238] erkek işine ḳarışma[9239]. **304/09**

9793. Eliŋiŋ[9240] ḳınasıyla erkek işine ḳarışma. **304/10**

9794. Eliŋiŋ[9241] çamuruyla ḫamur[9242] işine ḳarışma. **304/11**

9228 Yazmada: *südini*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

9229 TDK: *DS*: emeksiz: 1. Üvey evlat, evlatlık. 2. Hizmetçi.: V, 1732[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: emeksiz: I, 167[b].

9230 Müellif, "elinin sütünü emmek" ifadesini 'emeği geçmek' şeklinde açıklamıştır. İlgili açıklama için bk. 314/22. Bu ifadenin '(bir kimseden) faydalanmak' manasında olduğu, 'emeği geçmek' anlamının ise faydası dokunan kişi zaviyesinden bir anlamlandırma olduğu anlaşılmaktadır.

9231 Benzer madde başları için bk. Elden gelen iyiligi esirgememek gerek. 297/23, Eliŋden geldigi ḫayrı dirēġ ėtme gedālardan. 298/21. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliŋden gelen eyiligi dirēġ ėtme.: 60.

9232 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Elden gelen ḫayrı dirēġ ėtme.: 57.

9233 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

9234 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: el-ān bir mūdan alur pād-şāhum: 8.

9235 Yazmada: *eliŋ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

9236 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliŋ atdığı ṭaş, uzaḳ düşer.: 59.

9237 Yazmada: *eliŋ*.

9238 Yazmada: *ḫamurıyla*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada *ḫamīr* ve *ḫamur* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

9239 Yazmada *karış*- kelimesi iki farklı imla (قارشمق, قاريشمق) ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarışmaḳ (قارشمق): II, 1021[b]; ḳarış (قاريش): II, 1024[c].

9240 Yazmada: *eliŋ*.

9241 Yazmada: *eliŋ*.

9242 Yazmada: *ḫamur*. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

9795. El-vekîli ke ’l-asîl, velev kâne Kör Vasil. **304/12**

[=Kör Vasil dahi olsa vekil, asil gibidir.]

9796. El vėrmeyeniŋ[9243] eli öpülmez. **304/13**

9797. El vėrdiğiŋ biz de vėrmek olur mu? **304/14**

Müsevvidi Kāmī[9244] *[1059/1649 - 1136/1724] merhum…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*[9245] [cüz’-i evvel,] 48

El vėrdigin biz de vėrmek*[9246] *olur mı? *Lākin ziyāde mülāḥaẓası yine ḳomazdı benüm sulṭānum. Fī ’l-ḥaḳīḳa eyyām-ı güḏeşteden*[9247] *berü bārān te‘āḳub ėtmezse*[9248] *ātiş-i teḥassür ve iştiyāḳ-i ṭāḳat-güdāz olurdı. ‘Öḏrem be-beyān cürm be-ḏeyl kerem be-poş.*

9798. Elvėrdi ise elvėrdi, artıḳ yetişir! **304/15**

9799. Elvėrmezse başḳa yerden arasın. **304/16**

9800. Elvėrirse alsın, elvėrmezse dursun. **304/17**

9801. El vėrmeyen[9249], kepçe[9250] tutmaz. **304/18**

9802. El vėrmeyen[9251], elekçi[9252] olmaz. **304/19**

9803. Elvėrirse elvėrir, illallah dėdik! **304/20**

9804. Elvėrirse nefesiŋ borazan[9253] ol. **304/21**

[Ḥıfẓī *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrā‘[9254]]

9805. Elvėrir saḳi-yi dil başımı tuttuŋ. **304/22**

Mevzundur.

9243 Bu ifadeyi hem *el vėrmeyeniŋ* hem de *elvėrmeyeniŋ* biçiminde okumak mümkün olduğundan ilgili madde başını da hem ‘Elini uzatmayanın eli öpülmez.’ hem ‘Yardım etmeyenin eli öpülmez.’ hem de ‘Uygun (eli öpülmeye değer, müsait, münasip vb.) olmayanın eli öpülmez.’ biçiminde anlamak mümkündür. TDK: *TS*: el: el vermek: 775[a]; elvermek: 791[b].

9244 Kâmî [1059/1649 - 1136/1724]: Divan şairi. Asıl adı Mehmed olup Edirne Gülşenî Tekkesi şeyhlerinden İbrahim Gülşenî’nin oğludur. “Edirneli Efendi” veya “Edirneli Çelebi” olarak da anılır. Geniş bilgi için bk. YAZICI, G.: “Kâmî”, *DİA*: 24, 279[a]-280[a].

9245 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

9246 Yazmada: *vėrmek vėrmek.*

9247 güḏeşteden: Yazmada: *güḏeşeden*.

9248 Yazmada: *ėtmez*.

9249 Bu ifadeyi hem *el vėrmeyen* (elini uzatmayan; yardım etmeyen, öğretmeyen) hem de *elvėrmeyen* (uygun gelmeyen) biçiminde anlamak mümkündür. TDK: *TS*: el: el vermek: 775[a]; elvermek: 791[b].

9250 Yazmada: *kefçe*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *kafça*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: kafça: 1037[b]. Aşçıların “kepçe” dedikleri alete denir. Kaşığa dahi derler. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kafça: 658. Kelime yazmada hem *kefçe* hem de *kepçe* imlası ile kullanılmış olup bu iki imla da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kepçe: II, 1143[c]; kefçe: II, 1171[c].

9251 Bu ifadeyi hem *el vėrmeyen* (elini uzatmayan; yardım etmeyen, öğretmeyen) hem de *elvėrmeyen* (uygun gelmeyen) biçiminde anlamak mümkündür. TDK: *TS*: el: el vermek: 775[a]; elvermek: 791[b].

9252 TDK: *DS*: elekçi: 1. Dilenci. 2. Kavgacı, küfürbaz, çingene, çingene mizaçlı.: V, 1709[b]. TDK: *TS*: elekçi: Elek yapan veya satan kimse.: 782[a].

9253 Yazmada: *borızan*. Ş. Sāmī: *ḲT*: borı-zen yā boru-zen: [Zebān-zedi: *borazan*.]: I, 311[b].

9254 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: elvėrürse nefesüŋ borı-zen ol: 8.

9806. Elvėrdiği yerden al. **304/23**

9807. Elvėrirse al. **304/24**

9808. Elvėrmeyen, malını kiraya vėrmez. **304/25**

9809. El vėrince[9255] böyle el vėrsin kişiye rüzgâr[9256]. **304/26**

Lā mışrā‘

9810. Elvėrirse sefa fırsatı fevt eyleme bir dem; dünya oŋa[9257] değmez, ki cefasın çeke âdem. **304/27**

Mevzundur.

Lā [beyt]

9811. El bolluğu, yol bolluğu… **304/28**

9812. El bolluğu, ḫatır bolluğu; el darlığı[9258], ḫatır darlığı… **304/29**

9813. El darlığı[9259], ḫatırı dar ėder. **304/30**

Bāḳī [*Dīvān* 408, 495, 6] beyt

kāseler[9260] ṣun bize meclisde ġınā vėrmez[9261] ayaḳ
sāḳiyā ***ḫāṭırı teng eyledi el ṭarlıġı***[9262]

9814. El hünerli, dil marifetli gerek; eliŋ yaptığını dil bozmamaḳ gerek. **304/31**

9815. El, ḳol ile ḳuvvet bulur. **304/32**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 59]

9816. El, ḳol ile ḳuvvet bulur; dil, ḳalp ile ḳuvvet bulur. **304/33**

9817. Eliŋ ḳuvveti ḳalpten gelir, diliŋ ḳuvveti de ḳalpten gelir. **304/34**

9255 Bu ifadeyi hem *el vėrince* hem de *elvėrince* biçiminde okumak mümkün olduğundan ilgili madde başını da hem ‘Kader kişiye yardım edince böyle yardım etsin.’ hem de ‘Kader kişiye uygun gelince böyle uygun gelsin.’ biçiminde anlamak mümkündür. TDK: *TS*: el: el vermek: 775[a]; elvermek: 791[b].

9256 Bu kelimenin aslı Farsça *rozgār* olup ‘geçici zaman/dönem; fırsat, müddet, ruhsat’ manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: rozgār: 593[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: rozgār: Zamāne-yi nā-pāy-dārdur ve furṣat ve müddet ve ruḫṣat ma‘nāsınadur. Ve edāt-ı ism-i zamān olur: “rozgār-ı cevānī” gibi.: 411.

9257 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. “O” żamīr-i ġā’ib ve ism-i işāretiniŋ mef‘ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün “ﺍﻧﻜﻰ *(aŋa)*” ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

9258 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭarlıḳ: el ṭarlıġı: Ḫisset, buḫl.: II, 860[a]. Bu kelime, yazmada *darlıḳ* ve *ṭarlık* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir.CLAUSON: *EDPT*: tar: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; darlaşmaḳ: 881[b]; ṭarlıḳ: 1221[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭarlıḳ: II, 860[a].

9259 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭarlıḳ: el ṭarlıġı: Ḫisset, buḫl.: II, 860[a]. Bu kelime, yazmada *darlıḳ* ve *ṭarlık* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir.CLAUSON: *EDPT*: tar: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; darlaşmaḳ: 881[b]; ṭarlıḳ: 1221[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭarlıḳ: II, 860[a].

9260 Yazmada: *ṭolular*.

9261 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: virmez: 408, 495, 6.

9262 Yazmada: *darlıġı*.

9818. Elden her şey geçer; amma elekten[9263] geçmez. **305/01**

9819. Elden geçen, elekten geçmez. **305/02**

9820. Elinden gelmezse bari dilinden[9264] gelsin. **305/03**

9821. Elinden gelmediği gelmedik, bari dilinden gelse. **305/04**

9822. Elinden gelmezse bari dilinden de mi gelmez? **305/05**

9823. Elden ele, dilden dile… **305/06**

9824. Elden ele gezerken dilden dile düştü. **305/07**

9825. Eldeki fırsatı ḳaçırmağa gelmez. **305/08**

9826. Eldeki fırsatı ḳaçırma; zira bir daha ele ya geçer ya geçmez. **305/09**

9827. Elinden gelmez, yoḳsa yapmayacağı yoḳtur. **305/10**

9828. Eldeki aḳçeniŋ ele zahmeti duyulmaz. **305/11**

9829. Eldeki aḳçeniŋ zahmeti ne ele belli olur ne ėle. **305/12**

9830. Eldeki aḳçeniŋ ḳadrini bilen ėldeki aḳçeye muhtaç olmaz. **305/13**

Cümel-i hikemiye: Eldekiniŋ ḳadrini bil ki zâr, dar olmayasın; ėle[9265] *bâr, zor olmayasın; zira "Ėl eliyle ḳuş doymaz." dėmişler.*

9831. Eliniŋ ėrmediğine dil uzatır[9266]. **305/14**

9832. Eliŋiŋ ėrmediğine ne el uzat ne dil. **305/15**

9833. Eliniŋ ėrmediğine dilini uzatır, gözüniŋ görmediğine elini uzatır âdem mi ararsıŋ? **305/16**

9834. El ḳısa, dil ḳısa… **305/17**

9835. Eli ḳısa, dili de ḳısa gerek. **305/18**

9836. Eli ḳısa olanıŋ ümidi eline fırsat elvėrmez. **305/19**

Yaḥyā Naẓīm[9267] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 385] [beyt]

benümle ʻahd u peymāna o mest-i naḫvet elvėrmez
dirēġā dest-i günāh umēde furṣat elvėrmez

9837. Eli, dili ḳısa âdemdir. **305/20**

9263 Yazmada: *elekden (الكدن), elek (اله ك)*. Ş. Sāmī: *ḲT*: elek (الك): I, 157[b]; elemek (المك) yā-ḫ[v]ud elemek (اله مك): I, 159[c]. REDHOUSE: *TaEL*: elek (الك): 187[b]; elemek (المك): 189[b]; elemek (اله مك): 191[b].

9264 Yazmada bu (305.) sayfadaki *dil* kelimeleri iki farklı imla ile (دل, ديل) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: dil (دل): I, 616[a]; dil (ديل): I, 643[c].

9265 Yazmada: *ile*. TDK: *TTS*: il (II): 2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. 3. Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr.: III, 2029. TDK: *DS*: il (I): Yabancı.: VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c].

9266 Ş. Sāmī: *ḲT*: dil: dil uzatmaḳ: Ḥaddiŋ ḫāricinde olaraḳ biriniŋ ʻaleyhinde söylemek, iṭāle-yi lisān, zebān-dırāzlıḳ ėtmek.: I, 644[a]. Yazmada bu (305.) sayfadaki *uzatır* ifadeleri *uzadur* ve *uzatur* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış.

9267 Yazmada: *Naẓīmī*.

9838. Eli, dili ḳısa olanıŋ ümidi de tebah olur onuŋ[9268]. **305/21**

9839. Eliŋi ḳısa tut, ki diliŋ uzun olmasın. **305/22**

Noşirvān[9269]

9840. Elinden gelen, el uzatır[9270]; elinden gelmeyen, dil uzatır. **305/23**

9841. El uzatmaḳ var, dil uzatmaḳ yoḳ. **305/24**

9842. El ile alınmayan, elli yıl durur. **305/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 57]

9843. El yardımı, dil yardımı hep yardımdır. **305/26**

9844. Eli uzun[9271]… **305/27**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 65]

9845. Eli uzun[9272] kişi kendi işini kendi görür. **305/28**

9846. Eli işte, gözü oynaşta… **305/29**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 65[9273]]

9847. Eli bağlı gezer. **305/30**

9848. Eli bağlı, ciğeri dağlı… **305/31**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[9274] 365

Ḳalʻa-yı Mākūʾye tevābiʻinden Ḳazlıgöl nāḥiyyesine nāzil olduḳlarunda ser-dār-ı çarḫaciyān emīr-i nām-dār Şeh-süvār-oġlı ʻAlī Beg Ḳızılbaş ḳovalamadan ḳızıl ḳana ġarḳ olmış birḳaç dāne ***eli bağlu ve cigeri dāğlu*** *dil gönderüp şāh-ı güm-rāhuŋ Ḫoy ṣaḥrāsunda olup ol ṣaḥrāya nüzūlı ḫaberin ʻarż eyledi.* ilā āḫirihi[9275]…

9849. El üstünde tuttular. **306/01**

9850. El üstünde tuttular ḫatt-ı hümayun gibi… **306/02**

Mevzundur.

9268 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

9269 Kisrâ Enûşirvân I. Hüsrev b. Kubâd [531 - 579]: Sâsânî [226 - 651] hükümdarı. Enûşervân, Nûşîrevân, Nûşervân şeklinde de kaydedilen bu kelime, Pehlevîce'de 'ölümsüz ruh' anlamına gelen ve Zerdüşt metinlerinde ölüler için övgü sıfatı olarak kullanılan *enûşeg - rüvân*ın değişik bir şeklidir. İslamî kaynaklarda adil bir hükümdar olarak zikredilen Enûşirvân'la ilgili hikâye ve menkıbelere sıkça yer verilir. Bu sebeple, adap ve ahlaka dair Pehlevîce kaynaklarda, İslamî eserlerdeki pek çok hikmetli söz ona atfedilmiştir. TEFAZZÜLÎ, A.: "Enûşirvân", *DİA*: 11, 255[a-c].

9270 Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a]. Ayrıca, "el uzatmak" ifadesi yazmada 'el açmak, yardım istemek' manasında da kullanılmıştır. bk. Acından öl; tek namerde el uzatma. 23/20.

9271 Ş. Sāmī: *ḲT*: el: eli uzun: İḳtidārı ve nüfūḏı olan.: I, 152[b]. TDK: *TS*: eli uzun: Fırsat buldukça öteberi aşıran, hırsız (kimse).: 789[a].

9272 Ş. Sāmī: *ḲT*: el: eli uzun: İḳtidārı ve nüfūḏı olan.: I, 152[b].

9273 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eli işde, gözi oynaşda.: 65.

9274 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

9275 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭūʻdur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

Tābit *Ẓafer-nāme-yi Tābit*[9276] [16] [beyt]

inüp raḫşdan ser-efrāz-ı zemīn
hübūṭ ėtdi merīḫ-i çarḫ-ı berīn

yedi perdeden geçdi gerdūn gibi
el üstünde ḫaṭṭ-ı hümāyūn gibi

9851. Elinden gelmezse de dilinden bal damlar[9277]. **306/03**

9852. Elinden gelmez ki ihsan ėtsin. **306/04**

9853. Elinde, dilinde altın, gümüş eksik değil; amma yoḳsa elinden ihsan ėtmek gelmez. **306/05**

Edirneli ʻİlmī beyt

dilleründen sīm ü zer eksik degil
elleründen gelmez iḥsān eylemek

9854. Elindeki dilinde, dilindeki elinde değil. **306/06**

9855. Eliniŋ ḫamuruyla[9278] erkek işine ḳarışır. **306/07**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 64[9279]]

9856. Elinden iş gelmez, dikiş oyğalamaḳ[9280] ister. **306/08**

9857. Ele geçmeyen, dile geçer. **306/09**

9858. Eline su dökemez. **306/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 64]

9859. El-uhdetü ʾr-râvî. **306/11**

[=Sorumluluk, rivayet edenindir.]

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[9281] 136

Baʻż tevārīḫ ḳavlünce Mevlānā Bedre ʾd-dīn'üŋ fetvāsı kendüye gösterüldükde "Ḳatli ḥelāl ve mālı ḥarām." dėnüldigi ḳavlini kendüsi daḫı imżā ėtdigüne binā'en "Ḳatline[9282] *cevāz gösterüldi." deyü yazmışlar*[9283]. ***al-ʻuhdatu ʻala ʾr-rāvī***...

9276 Yazmada: *Ẓafer-nāme-yi Tābit - li-ġazā-yı Selīm Girāy Ḫān-ı ṯāliṯ*. Bu eser; Osmanlı padişahı II. Süleyman [1687 - 1691] zamanında Avusturya seferine çağrılan Kırım hanı Selim Giray [1671 - 1704] adına divan şairi Tābit [ö. 1124/1712] tarafından yazılmıştır. *Ġazā-nāme* ve *Selīm-nāme* olarak da anılan eserin bazı kaynaklarda Kaçanik ya da Macar seferiyle ilgili olduğu söylenirse de Selim Giray'ın kazandığı Prekop zaferini anlatır. KARACAN, T.: "Sâbit", *DİA*: 35, 349ᵃ.

9277 Yazmada: *damlar, ṭamlar*. CLAUSON: *EDPT*: tam-: 503ᵃ. TDK: *TTS*: dammak (tammak): II, 985; tammak: V, 3710. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭamlamaḳ: II, 870ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: ṭamlamaḳ: 1228ᵃ.

9278 Yazmada: *ḫamurıyla, ḫamīriyle*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493ᵃ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin yazmada kullanılan imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588ᶜ; ḫamīr: I, 589ᵃ.

9279 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eliniŋ ḫamīriyle erkek işine ḳarışır.: 64.

9280 Ş. Sāmī: *ḲT*: oyġalamaḳ: Muvaḳḳat ve seyrek dikişle pārçaları ṭutdırmaḳ.: I, 228ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: 274ᵃ.

9281 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

9282 Yazmada: *ḳatle*.

9283 Yazmada: *yazmışlardur*.

Mezbūruŋ ne ḳadar ʻālim vü fāżıl oldıġın bilmek isteyenler Şaḳāyıḳ'a naẓar ėtsünler.

9860. Elden çıḳan, dilden çıḳmaz. **306/12**

9861. Elden çıḳan, dilden çıḳmaz; dilden çıḳan, elden çıḳmaz. **306/13**

9862. Elini, dilini ḳısa tut. **306/14**

Fena fiil, fena sözden…

9863. Elden çıḳan, ele girmez. **306/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 57]

9864. Elden çıḳan tekrar ele girerse baḫşiş[9284] bil. **306/16**

9865. Elden çıḳan, ele girmez; ele girse ağza girmez. **306/17**

9866. El değmedik nesi ḳaldı? **306/18**

9867. El değirmeni, yel değirmeni hep bir değirmen; amma dönmeleri başḳa. **306/19**

9868. El değirmenine el değirmen[9285] (değirme). **306/20**

Müsevvidi Kāmī[9286] *[1059/1649 - 1136/1724] merhum…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[9287] [cüz'-i evvel,] 40

*Daḳīḳ iştirācısı ben saŋa "**El degirmenine el degirmen**[9288]." dėr "Nevbetiŋe ḳā'il ol." dėsem "Nevbet degirmende olur." deyü fırfır döner "Dād u feryād bu ẓālimüŋ elünden. Benüm ḥakkımı ḥaḳḳ eyle." deyü…* ilā āḫirihi[9289]…

9869. El ėrmez, güç yetmezse ne yapılır! **306/21**

9870. Eli ėrmez, gücü yetmez; ne yapsın! **306/22**

9871. Eli açıḳ… **306/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 65]

9872. Elimizden ne gelir talihimiz yâr değil! **306/24**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrāʻ[9290]]

9873. Elimizden ne gelir ḫayır duadan gayrı! **306/25**

Mevzundur.

9284 Yazmada: *baḫşīş*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *baḫşiş* hem de *baḫşīş* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: baḫşiş: 159[b]; baḫşīş: 160[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: baḫşiş: I, 282[a]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫşiş: 344[b]. Yazmada kelimenin her iki imlası da (baḫşiş, baḫşīş) kullanılmış.

9285 TDK: *DS*: değirmek: Vurmak, değdirmek, dokundurmak.: IV, 1401[a].

9286 Kâmî [1059/1649 - 1136/1724]: Divan şairi. Asıl adı Mehmed olup Edirne Gülşenî Tekkesi şeyhlerinden İbrahim Gülşenî'nin oğludur. "Edirneli Efendi" veya "Edirneli Çelebi" olarak da anılır. Geniş bilgi için bk. YAZICI, G.: "Kâmî", *DİA*: 24, 279[a]-280[a].

9287 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

9288 Yazmada: *degirmen, degirme*.

9289 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

9290 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: elimüzden ne gelür ṭāli'imüz yār degil: 8.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 9] [mışrā‘[9291]]

9874. Eli ėrmez, gücü yetmez. **306/26**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 65[9292]]

9875. Eli ėrmez, gözü görmez; ne yapsın! **306/27**

9876. El şifası olur, dil şifası olmaz. **307/01**

9877. El şifası başḳa, dil şifası başḳa… **307/02**

9878. El yarası[9293] oŋulur[9294], dil yarası oŋulmaz. **307/03**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 65[9295]]

9879. El yayıp dua ėtti, Haḳ ḳabul eyleye. **307/04**

9880. Eli yayda, gözü oḳta tirendaz. **307/05**

9881. Eliŋ yay mı eğiriyor yoḳsa yüŋ mü[9296]? **307/06**

9882. Elem çekme, bu dünya baḳi değil. **307/07**

9883. Elem çekme yavrum[9297]. **307/08**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*[9298] [cüz’-i evvel,] 55[9299]

9884. Elem çekme, bu dünya ne saŋa[9300] ḳalır ne baŋa. **307/09**

9885. Elemsiz baş, taştan ḳatı[9301]… **307/10**

9291 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: elimüzden ne gelür ḫayr du‘ādan ġayri: 9.

9292 Şināsī̄ - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eli ėrmez, güci yetmez.: 65.

9293 Yazmada: *yarası, yāresi*. İlgili iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstamel olan bu kelime, şiirlerde *yāre* biçiminde de kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: yara: 2181[b]; yare 2183[b]. AYVERDİ: *MBTS*: yara: 1336[c].

9294 Bu madde başındaki *onul-* kelimeleri, *-اوگول*/imlası ile kullanılmıştır. Yazmada *on-* kelimesi üç farklı imla ile [on-, oŋ- (-اوگ), oŋ- (-اوڭ)] yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: on-: 168[b]; oŋ-: 169[a]. TDK: *TTS*: oŋmak (oŋmağ, uŋmak): V, 2993. REDHOUSE: *TaEL*: oŋmaḳ: 263[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: oŋmaḳ [ve ġl.: vāv-ı maḳbūża ile: *uŋmaḳ*.]: I, 216[b]. TDK: *DS*: oŋmag (I): IX, 3283[b]; oŋmag (II): IX, 3283[b]; oŋmak: IX, 3284[a]; unmak: XI, 4039[b]; onmak: XII, 4614[a]; unmak, uŋmak: XI, 4786[a].

9295 Şināsī̄ - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: El yāresi oŋılur, dil yāresi oŋılmaz.: 65.

9296 Yazmada: *yün mi, yüŋ mi*. REDHOUSE: *TaEL*: yüŋ: 2217[a]; yün 2221[a].

9297 Yazmada: *yavrım*. Yazmada *yavru* kelimesi *yavru* ve *yavrı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: yavru: II, 1539[a]; yavrı: II, 1539[a]. TDK: *DS*: yavrı: Yavru.: XI, 4205[b].

9298 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan bir fıḳra-yı laṭīfedür*.

9299 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: Bi ’ż-żarūre nā-kām ve nāle-künān ‘avdet ve beytü ’l-ḥüzn faḳīr-ānemize sevḳ-i maṭiyye-yi ric‘at eyledüm. Elem çekme yavrım.: 55.

9300 Yazmada *sana* ifadesi iki farklı imla ile [saŋa (ساڭه), saŋa (سڭا)] kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: saŋa (ساڭه): 1029[b]; saŋa (سڭا): 1065[a]; saŋa (سڭه): 1068[b].

9301 Yazmada *katı* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳatı (قاتى), ḳatı (قتى)*] kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: katığ: 597[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳatı (قاتى): 1407[b]. ḳatı (قتى): 1437[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: ḳatı (قاتى): II, 1017[a]; ḳatı (قتى): II, 1055[c].

9886. Elemsiz, kedersiz gün geçmez. **307/11**

9887. Elemsiz, kedersiz; dünyada yaşayan kim? **307/12**

9888. Elemsiz, kedersiz; dünyada yaşanılmaz. **307/13**

9889. Elem çekme bu dünyaya taḳdir-i ezel ne ise o olur. **307/14**

9890. Elem-i aşḳı çekmeyen dertsiz âşıḳ; dünyayı, Ḳonya'yı ne bilir! **307/15**

9891. Elem çekmekle dünya elini vėrmez. **307/16**

9892. Elemsiz dünya değil ki… **307/17**

9893. Elemsiz dünya değil, vesselam! **307/18**

9894. Elemsiz dünya olmaz, çilesiz[9302] külah giyilmez[9303]. **307/19**

9895. Elemi, kederi insan çeker; yüklenen yükü hayvan çeker. **307/20**

9896. Elemi, aşḳı çekmeyen dertsiz âşıḳ; aşḳ elemin ne bilir! **307/21**

Ḥurūfī 'Arşī[9304] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*[9305] 40] [ġazel]

bī-ḫaber[9306] *rūḥ n'idügin ne bilür*
ḏāt-ı memdūḥ n'idügin ne bilür

cānib-i Ḥaḳḳ'a olmayan bīnā
bāb-ı meftūḥ n'idügin ne bilür

9302 Yazmada: *çilesiz (چیله سز)*. Kelimenin aslı Farsça *çilla*'dir ve kelimenin *çila* biçimi de bu dilde müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çilla, çila: 398[b]. STEINGASS: *CP-ED*: 398[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çilla: Üc ma'nāsı var: Biri, ol iplige dėnür, ki çulhalar işledükleri beziŋ 'arżından ziyāde gelmekle anı işlemeyüp parmaḳlarıyla ḳıvırup bir ṭarafa ṣalıverürler. Tānī, yay kirişine dėnür. Tāliṯ, sūfiyyānıŋ ḫalvetde çıḳarduḳları ḳırḳ güne dėnür. Bu üc ma'nāda ta'yīnle Türkīde daḫı müsta'meldür: bez çillesi, yay çillesi ve dervēş çillesi ta'bīr ėderler.: 297. Kelime, Osmanlı Türkçesinde yukarıda zikredilen anlamlara ek olarak 'meşakkat, eziyet, zahmet' anlamlarında ve *çile (چله)* ve *çille* imlaları ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çile: I, 515[a]; çille: I, 515[a]. REDHOUSE: *TaEL*: çile: 729[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: çile: cüz'-i ṯānī, 1068[a]. Mu'allim Nācī: *Luġat-ı Nācī*: çile: 336[b]. Kelime yazmada ise *çile (چله)*, *çille* ve *çile (چیله)* imlaları ile kullanılmıştır.

9303 Yazmada: *geyilmez*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *keḏ-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey-* ve *giy-* şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: geymek: cüz'-i evvel, 724[b]; giymek: cüz'-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey-* ve *giy-* farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

9304 Yazmada: *'Arşī Dede*.

9305 Hurûfî Arşî [1562-1620]'ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî'den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: 'Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. 'Arşī: *Dīvān-ı 'Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid 'Abdu'llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî'den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī* nüshası esas alınmıştır.

9306 bī-ḫaber: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*'de: *bī-ḫaberān*. *Dīvān-ı 'Arşī*'de: *bī-ḫaber*. 'Arşī: *Dīvān-ı 'Arşī*: 50.

fülk-i cismine girmeyen hālik
keştī-yi Nūḥ[9307] *n'idügin ne bilür*

elem-i 'ışḳ[9308] ***çekmeyen bī-derd***
ḥāl-i mecrūḥ n'idügin ne bilür

olmayan 'Arş ī şāriḥ-i ma'nā
rāz-ı meşrūḥ n'idügin ne bilür

9897. Elem, keder insan için; almaḳ, vėrmek Allah için. **307/22**

9898. Elem-i aşḳı çekmeyen âşıḳ aşḳ elemini bilmez. **307/23**

9899. Elemim mi, ḳalemim mi? **307/24**

9900. Elemimden elim ḳalemim tutmaz, dilim ḳalbim tutmaz. **307/25**

9901. Elemimden ḳalemim söz tutmaz, elim ḳalemim… **307/26**

9902. Elemimi sorma, elemimi sorarsaŋ elemimden elim ḳalemim tutmaz. **307/27**

9903. Elem ėtse elini, dilini ḳısa tutsun. **307/28**

9904. Elem çekme, bu dünya seniŋ değil. **307/29**

9905. Elemim yoḳ, hazzım var. **307/30**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Özüŋden, sözüŋden hazzım var, elemim yoḳ.

Malıŋdan, canıŋdan pek hazzėttim; sözüm var, gözüm yoḳ.

9906. "*al-muḳaddaru lā-yuġayyaru* [=Takdir edilen değişmez.], *al-muḳaddaru kā'in*[un] [=Takdir edilen gerçekleşir.]" cümel-i cemilesine inanıp […] ėdenler, her hâlde muḳadderata razı olup "*tavakkaltu ala'llāh* [=Allah'a tevekkül ettim.]" diyerek boyun bükenler, *'alâ külli hâl* [=her hâlde] say u gayretle tahsil-i rızḳta "*tavakkaltu ala'llāh* [=Allah'a tevekkül ettim.]" ile kefâf-ı nefis eyleyenler; dünyanıŋ şusundan busundan şikâyetle muğber olmaz ve müteellim olmazlar. **308/01**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

9907. Elemime elem, kederime keder ḳattı. **308/02**

9908. Ėl[9309] mi yaman[9310], bey[9311] mi yaman? **308/03**

9307 keştī-yi Nūḥ: Yazmada: *keşte-yi Nūḥ.*

9308 elem-i 'ışḳı: Yazmada: *elemi 'ışḳı.*

9309 Yazmada: *el*. TDK: *TS*: el (III): 2. Halk, ahali. 3. Oba, aşiret.: 779[b]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): 2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. 3. Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr. 4. Oba, aşiret.: III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: el (VI): Bir yerde yaşayanlar, oturanlar.: V, 1702[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c].

9310 Yazmada *yaman* kelimesi iki farklı imla ile (يامان, يمان) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yamān: 937[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yaman (يامان): 2193[a]; yaman (يمان): 2209[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaman (يامان): II, 1537[a]; yaman (يمان): II, 1554[b].

9311 Yazmada: *beg*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 63[9312]]

9909. Elem ėlden, keder kendiŋden gelir. **308/04**

9910. Elma, ḳabuğuyla; armut[9313], sapıyla yaraşır. **308/05**

9911. Elma kürkü[9314] sarınmış Elvend Ağa gibi… **308/06**

9912. Elma gibi elden ele gezende edep, hayâ olmaz. **308/07**

Muʻīdī *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* [ḳısm-ı evvel,] 82[a][9315]

cām-ı mey öperse lebüŋi ger ʻaceb olmaz
elden ele düşmişde ḥayā vü edeb olmaz

9913. Elma gibi elden ele gezende hayâ olmaz, ėlçi[9316] gibi iki ortada gezeniŋ sözüne inanılmaz. **308/08**

9914. Elma, tereğinden[9317] (ağacından) ayrı düşmez. **308/09**

Yani ʻİnsan, soyuna çeker.ʼ dėmek.

9915. Elmanıŋ iyisini ḳurt[9318] yėr. **308/10**

9916. Elmanıŋ ḳurtsuzu az olur. **308/11**

9917. Elma gibi al yanaḳlı… **308/12**

9918. Elma gibi elden ele atılır. **308/13**

9919. Elma, dalında yaraşır. **308/14**

9920. Elma ile çocuḳ[9319] aldatılır. **308/15**

---

kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

9312 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: El mi yaman, beg mi yaman?: 63.

9313 Yazmada: *armud*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]5. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

9314 Ş. Sāmī: *ḲT*: elma: elma kürk= Tilki postunuŋ bir cinsi, ki kenārına "elma dibi" dėnür.: I, 159[a].

9315 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: edeb: [ḳısm-ı evvel,] 82[a].

9316 Yazmada *elçi* kelimesi, *elçi* ve *ėlçi/ilçi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Aslı Moğolca olan bu kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. LESSING: *M-TS*: elçi(n): 389[a]. Zemahşerî: *Mukaddimetü ʼl-Edeb - Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*: elçi: 196[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: elçi: I, 384; ilçi: I, 605. CLAUSON: *EDPT*: ėlçi: 129[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: elçi: I, 155[b]; ilçi: I, 247[a]. REDHOUSE: *TaEL*: elçi: 184[b]; ėlçi: 304[a]. TDK: *DS*: elçi, ėlçi: V, 1706[a]; ilçi: VII, 2518[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ėlci: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elçi: 72[a]; ilçi: 109[a].

9317 TDK: *DS*: terek (IV): Ağaç.: X, 3889[b]. CLAUSON: *EDPT*: tėrēk: 543[a]. Müellif, "Dağ ve ormandan kesilmemiş büyük ve küçük ağaçlara lisan-ı Türkân'da 'terek'; kesilip şehir, köy ve kasabalara naklolunan tereklere 'ağaç' denir." diyerek "ağaç" ve "terek" arasında fark olduğunu belirtmiştir. bk. 70/ek2/02.

9318 Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

9319 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *چوجق, چوجوق* imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

9921. Elma suya ḳonmaz. **308/16**

9922. Elmasiye[9320] gibi tir tir titrer durur. **308/17**

9923. Elmas gibi… **308/18**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ʿIşḳ* 125, 1781[9321]] [beyt]

yāḳūt gibi şerāb-ı engūr
***elmās gibi** piyāle-yi nūr*

9924. Elmas gibi maşallah. **308/19**

9925. Elması elmas keser. **308/20**

9926. Elmas, ne vaḳitte olsa elmastır; ḳıymetten düşmez. **308/21**

Yaḥyā Naẕīm[9322] *Dīvān-ı Belāġat-ʿunvān-ı Naẕīm* [I, 61] [beyt]

ḳıymet-i şeb-çirāġ pest olmaz
ḳadrüm ėtmezse de ḥasūd iḏʿān

yetişür bu ḳaṣīde-yi ġarrā
iddiā-yı kemālüme burhān

[Nāmıḳ Kemāl "Besālet-i ʿOṯmāniyye ve Ḥamiyyet-i İnsāniyye[9323]" *Vaḳit* 236, 2[b9324]] beyt[9325]

ḥaḳīr oldıysa millet şānuna noḳṣān gelür ṣanma
yere düşmekle cevher sāḳıṭ olmaz ḳadr ü ḳıymetden

9927. Elmastıraş[9326] bardaḳ, latif olur. **308/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 63[9327]]

Şeyḫ Ġālib [*Dīvān* Sāḳī-nāme 272, 9, 1[9328]] beyt

sāḳī vėr ol piyāle-yi elmāsa fer ü tāb
elmās içünde mevc ura ammā ki laʿl-i nāb

9928. Elmas tanesi[9329] (parçası) gibi… **308/23**

9320 Ş. Sāmī: *ḲT*: elmāsiyye: Ṭoŋmış et ṣuyıyla şeker ve sā'ireden ma'mūl, billūr gibi parlaḳ ve şeffāf bir ṭatlı.: I, 159[b].

9321 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*: elmās: [ḳısm-ı evvel,] 171[a].

9322 Yazmada: *Naẕīmī*.

9323 Daha yaygın bilinen ismiyle *Ḥürriyyet Ḳaṣīdesi*.

9324 Kemāl Beg: "Besālet-i 'Oṯmāniyye ve Ḥamiyyet-i İnsāniyye", *Vaḳit*: 10 Cemādiye 'l-Ūlā 1293/21 Mayıs-ı Rūmī 1292/2 Ḥazīrān-ı Efrencī 1876, Numero: 236, 2[b].

9325 Yazmada: *beyt-i diġer*. Yazmada bir kere yazılmış olan bu beyit, ilgisi sebebiyle iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

9326 Ş. Sāmī: *ḲT*: elmās-tırāş: s. Cāmıŋ eŋ maḳbūlı, ki elmās-ile veyā elmās gibi yontulmış ẓann olunur, billūr, ḳristal. = ṣ. Bu ḥālde olan billūrdan ma'mūl: Elmās-tırāş bardaḳ: I, 159[b].

9327 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Elmās-terāş bardaḳ, laṭīf olur.: 63.

9328 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*: elmās: [ḳısm-ı evvel,] 171[a].

9329 Yazmada: *dānesi*. Kelimenin aslı Farsça *dāna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 501[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *dāne* ve *tāne* olmak üzere iki farklı telaffuz ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāne: Fā. [Tür. zebān-zedi: *tāne*.]: I, 600[a]. Günümüz Türkiye Türkçesinde ise bu kelime, farklı anlamları karşılayan iki farklı imla ile Türkçede kullanılmaktadır. TDK: *TS*: dane: Kuş yemi.: 592[b]; tane: 1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet. 2. Bazı bitkilerin tohumu. 3. Çekirdekli küçük meyve.: 2260[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: inci: inci dānesi: Dürr-dāne, pek güzel çocuḳ veyā ḳız.: I, 253[a].

Lā[9330] beyt

*yā ḳaṭre ḳaṭre şeb-nem yā **ḳıṭ'a ḳıṭ'a elmās***
yā 'aks-i mihr-i tābān yā nūr-i feyż-i Bārī

9929. Elmas, elmas yanında yaraşır. **308/24**

9930. Elmas, elmasa yaraşır; elma, meclis-i muhabbete yaraşır. **308/25**

9931. Elmas, çamura da düşse yine elmastır. **308/26**

beyt[9331]

cevher-i ḏāt istitār etmekle olmaz kem behā
ebr-poş olmaḳla mihr-i āsmān zīnetlenür

[Nāmıḳ Kemāl "Besālet-i 'Oṯmāniyye ve Ḥamiyyet-i İnsāniyye[9332]" *Vaḳit* 236, 2[b9333]] beyt[9334]

ḥaḳīr oldıysa millet şānuna noḳṣān gelür ṣanma
yere düşmekle cevher sāḳıṭ olmaz ḳadr ü ḳıymetden

9932. Elması çamura atmışlar, elmas yine elmas. **308/27**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 63[9335]]

9933. Elmasıŋ ḳadrini erbabı bilir. **308/28**

9934. Elmas; yėnilmez[9336], içilmez ziḳıymet bir taştır; zira açlığa, toḳluğa faydası yoḳtur. **308/29**

9935. Elmasa delik istemez. **308/30**

9936. Elmasta nazar çoḳtur. **308/31**

9937. Elmasıŋ büyüğü hem ecele hem açlığa sebeptir. **308/32**

9938. Elmasıŋ ḳazası büyüktür; zira herkesiŋ nazarı elmasta ḳalır, nazar ise taş çatlatır, at patlatır hırs ve tamah ve hasetten mütevellit olmaḳla öyle elmasları ŋ ḳazası hep mevt ile neticelenir. **309/01**

9939. Elmastan hapı bulsa herkes yutar. **309/02**

9940. Elmas macununu herkes yaptıramaz. **309/03**

9941. Elmastan macunu ancaḳ padişah-ı Âl-i Osman'dan Sultan Süleyman-ı Ḳanunî[9337] yaptırmıştır. **309/04**

9330 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: elmās: [ḳısm-ı evvel,] 171[a].

9331 Yazmada: *beyt-i dīger*.

9332 Daha yaygın bilinen ismiyle *Ḥürriyyet Ḳasīdesi*.

9333 Kemāl Beg: "Besālet-i 'Oṯmāniyye ve Ḥamiyyet-i İnsāniyye", *Vaḳit*: 10 Cemādiye 'l-Ūlā 1293/21 Mayıs-ı Rūmī 1292/2 Ḥazīrān-ı Efrencī 1876, Numero: 236, 2[b].

9334 Yazmada: *beyt-i dīger*.

9335 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Elmāsı çamura atmışlar; yine elmās, yine elmās.: 63.

9336 Yazmada: *yenilmez*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (یه, یی, ییه, ایيه) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yĕ-: 869[b]; yĕm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يیمك): 2224[b].

9337 Süleyman I [1520 - 1566]: Osmanlı padişahı. … Babası Yavuz Sultan Selim [1512 - 1520], annesi Hafsa Sultan [1478? - 1534]'dır. *Hünernâme*'ye göre adını *Kur'an*'dan açılan sayfada geçen Hz. Süleyman'dan almıştır. Ayrıca babası Selim'in, bu adı kendi isminin küçültmesi (tasgiri) olan "Süleyman"dan hareketle verdiği hakkında bir rivayet daha vardır. Bugün isminden çok "Kanunî" unvanıyla tanınırsa da bu sıfat XVIII. yüzyılda ilk defa Dimitrie Cantemir'in [1673 - 1723] Osmanlı

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[9338] 585

Sa‘ādetlü pād-şāh ḥażretleri (Ḳānūnī Sulṭān Süleymān Ḫān)[9339] *mesrūr olup ḏikr olunan oġlana ḫila‘-i fāḫire geydirüp ve Dārü ’s-sa‘āde aġasına ḫiṭāb buyurup “Aġa bu bāzū-bend ecdādumdan bu āna degin çoḳ kimesne yedi, al-ḥamdu li’llāhi te‘ālā ben bunı yemek naṣīb oldı.” deyü*[9340] *ḥakīmbaşıyı da‘vet ėdüp* ***elmās-ı mezbūrı hāven içüne ḳoyup dögdirüp bir mufarriḥ ma‘cūn ėtdirdiler***[9341]. *Raḥmetu’llāhi ‘aleyh.* ilā āḫirihi[9342]…

9942. Elmastan macun yuttursaŋ bile devasız derde çare olmaz. **309/05**

9943. Elmas, elde de durur gönde de durur. **309/06**

9944. Elmas, ḳara taştan geçer. **309/07**

9945. Elmas, dalgalı seng-i ḫaradan doğar. **309/08**

Muḥibbī *Dīvān* [224, 653, 4; 5] [beyt[9343]]

ṭaş ėşigüŋ bekleyüp her gün yüzin sürer güneş[9344]
ferr ü[9345] *şevketle eger-çi çarḫ-ı mīnādan geçer*

bilsem eşküm n'içün ėtmez göŋline yārüŋ eṯer
dėrler[9346] ***elmās ey Muḥibbī seng-i ḫārādan geçer***

9946. Elmas; ziynet, ziḳıymettir. **309/09**

9947. Elmas, kir ḳabul ėtmez. **309/10**

9948. Elmas, hile ḳabul ėtmez. **309/11**

---

tarihinde geçmiş, XIX. yüzyılda Osmanlı tarihçileri tarafından benimsenerek yaygınlık kazanmıştır. Çağdaşı Batılı yazarlar onu “Muhteşem” (Magnificent, Magnifique) veya “Büyük Türk” (Grand Turc) lakaplarıyla anmışlardır. Ayrıca Batı kaynaklarında Fetret döneminde Osmanlı tahtına oturan Süleyman Çelebi dolayısıyla II. Süleyman şeklinde de nitelendirilmiştir. EMECEN, F.: “Süleyman I”, *DİA*: 38, 62[b].

9338 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

9339 Ḳānūnī Sulṭān Süleymān Ḫān: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*’nde yok.

9340 Yazmada: *deyüp*.

9341 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*’nde: *ėtdirürdiler*.

9342 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

9343 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: daş (ṭaş) işigüŋ bekleyüp her gün yüzin sürer güneş / ferr ü şevketle egerçi çarḫ-ı mīnādan geçer / bilsem āhum (eşküm) niçün itmez göŋlüne yārüŋ eṯer / dirler elmās ey Muḥibbī seng-i ḫārādan geçer: 224, 653, 4; 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: taş işiğün bekleyüb her gün yüzin sürer güneş / ferr-i şevketle eğerçi çarh-ı mînâdan geçer / bilsem eşküm niçün itmez gönlüne yārin eser / dirler elmas ey Muhibbî seng-i hârâdan geçer: 1, 78, 81, 3; 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: taş işigüŋ bekleyüp her gün yüzin sürer güneş / ferr ü şevketle egerçi çarḫ-ı mīnādan geçer / bilsem eşküm (āhum) n'içün itmez göŋline yārüŋ eṯer / dirler elmās iy (ey) Muḥibbī seng-i ḫārādan geçer: 1, 602, 1038, 3; 4.

9344 Yazmada: *güneş (كنش), güneş (كونش)*. MENINSKI: *Thesaurus…*: güneş (كنش), güneş (كونش): II, 4040; güneş (كونش): II, 4096. REDHOUSE: *TaEL*: güneş (كونش): 1604[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: güneş (كونش): cüz’-i evvel, 740[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: güneş (كونش): II, 1217[c]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: güneş (كونش): dördüncü cilt, 216[a].

9345 ü: Yazmada yok.

9346 Yazmada: *derler*.

9949. Elmasa hile ḳatmaḳ ister. **309/12**

9950. Elmas yüzük gibi yerinde parladı. **309/13**

9951. Elması çaḳıl taşı mı sandıŋ? **309/14**

9952. Elmas, çaḳıl taşından efzundur. **309/15**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ʻIşḳ*] der-vaṣf-ı ān Nüzhet-gāh[9347] [46, 668; 669; 676] [naẓm]

raḫşende çirāġı nūr-ı tenzīl
ferş-i çemen anda bāl-i Cibrīl

şebbūları şeb-çirāġ-ı īmān
gül-berg-i ḫazānı cevher-i cān

aḫterle döşenme saḥn-ı hāmūn
elmās çaḳıl ṭaşundan efzūn

9953. Elması herkes sever; amma herkesiŋ eline geçmez. **309/16**

9954. Elmaspare gibi… **309/17**

Nefʻī [*Dīvān* 155, 14, 2[9348]] beyt

pāre-yi elmāsdur *seng-i fesānı n'eyler ol*
çarḫa çekme bir daha şemşēr-i vālā-gevheri

Rāsiḫ[9349]] [mıṣrāʻ]

pāre-yi elmās *eger her açdıġı zaḥme o şūḫ*

9955. El-me'mûru maʻzûrun muḳteza 'l-umûri. **309/18**

[=Emredilen kişi, gerektiğinde mazurdur.]

9956. El-emânetu lâ-tuzmanu. **309/19**

[=Emanet, garantilenemez.]

9957. El-maʻnâ fî batni 'ş-şâʻir. **309/20**

[=Mana, şairin karnındadır.]

9958. El-İslâmu ke 'l-ḳardaş, velev kâne Ḳızılbaş. **309/21**

[=Kızılbaş dahi olsa Müslümanlar kardeş gibidir.]

9959. El-minnetü li'llâh [=minnet Allah'adır], ki zaman ahd-i keremdir. **309/22**

Nefʻī [*Dīvān* 408, 59, 1[9350]] beyt

al-minnatu li'llāh ki zamān ʻahd-i keremdür
ebnā-yı zamān muġtenem-i nāz u niʻamdur

Fehīm-i Ḳadīm [*Dīvān* 528, CLXVI, 6[9351]] beyt

biŋ devlet-ile eyledi memnūn beni devrān
al-minnatu li'llāh *ki elümde hünerüm yoḳ*

9347 Yazmada: *Şeyḫ Ġālib'iŋ "vaṣf-ı Nüzhet-gāh-ı Maʻnā"dan bir iki beyti*.

9348 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: elmās-pāre: [ḳısm-ı evvel,] 171[a].

9349 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: elmās-pāre: [ḳısm-ı evvel,] 171[a].

9350 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: al-minnatu li'llāh: [ḳısm-ı evvel,] 171[b].

9351 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: al-minnatu li'llāh: [ḳısm-ı evvel,] 171[b].

Şeyḫü ’l-İslām Yaḥyā [*Dīvān-ı Yaḥyā* Ġazeliyyāt 244[9352]] beyt

sevdā-yı ser-i zülfiŋi elden ḳomam ey māh
ser-rişte-yi ‘ışḳ eldedür ***al-minnatu li’llāh***

9960. Eş-şerîki ke ’l-ḳardaş, velev kâne Ḳızılbaş. **309/23**

[=Kızılbaş dahi olsa ortak, kardeş gibidir.]

9961. El-afvu zekâtu ’z-zafer. **309/24**

[=Affetmek zaferin zekâtıdır.]

9962. El-ahkâmu mu‘allalatun fî ’l-İslâm. **309/25**

[=Hükümler, İslam’da delillendirilmiştir.]

[‘Alī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*[9353] [cild-i ṯāliṯ, 1023[a]]

mu‘allel[9354]*: [‘A. ṣ.] Ta‘līl ėdilmiş, ‘illet olmaḳ üzere gösterilmiş, ‘illet, sebeb beyān ėdilmiş: Mu‘allel*[un] *bi ’l-aġrāżi = Şā’ibe-yi ġaraźla mu‘allel olan.*

9963. El-hedâyâ tüşterek, velev kâne beş börek. **309/26**

[=Beş börek dahi olsa hediyeler paylaşılır.]

9964. Elveda topu atıldı. **309/27**

9965. Elvanî renk Güneş’ten gelir. **309/28**

9966. Elvan-ı muḫtelifeyi göstereŋ, şemsiŋ ziyasınıŋ[9355] tesiridir. **309/29**

Nāmıḳ Kemāl [*Namık Kemâl’in Şairliği ve Bütün Şiirleri* Gazeller 220] beyt

ẓuhūr-i reng-i keṯret pertev-i mihr-i Ḫudā’dandur
televvün hey’et-i eşyāda te’ṯīr-i żiyādandur

9967. Elvanî renk insana celb-i nazarıdiḳḳat ėttirir, baḳtıḳça ruha şevḳ, zevḳ ve riḳḳat getirir. **309/30**

9968. El-vekîli ke ’l-asîl, velev kâne Kör Vasil. **309/31**

[=Kör Vasil dahi olsa vekil, asil gibidir.]

9969. Elli, adıŋ belli. **310/01**

9970. Elleme[9356] kömürü gibi… **310/02**

9971. Elbet[9357] bir aslı vardır. **310/03**

9972. Elbet bir gün olur görüşürüz. **310/04**

9973. Elbet elime geçer. **310/05**

9974. “Elbet almadan gitmezüz.” dėr, ayaḳ direr. **310/06**

9975. Elbet bir gün olur ḫarap olur. **310/07**

9976. Elbet bir gün olur ḫarap olur, içi dışı dolu gurâb olur. **310/08**

9352 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: al-minnatu li’llāh: [ḳısm-ı evvel,] 171[b].

9353 Yazmada: *Resmli Ḳāmūs*.

9354 Yazmada bu alıntının başına “luġat” diye not düşülmüş.

9355 Yazmada: *żiyāsı*.

9356 Ş. Sāmī: *ḲT*: elleme: El ile seçilmiş, birer birer ayrılmış, seçme, münteḫab: elleme kömür.: I, 157[c].

9357 Yazmada: *elbet, elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

Mevzundur.

9977. Elbet bir gün olur cezasın[9358] görür. **310/09**

9978. Elbet bir gün olur âdem ėttiğiniŋ cezasını görür. **310/10**

9979. Elbette cezasını bulsa gerek. **310/11**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī*Nehy-i a'yānī vü ẓulm-i fuḳarā 243, 24a, 816] beyt

görür ālāyiş-i ṭūl-i emelin
bulur elbetde**[9359] **cezā-yı 'amelin

9980. Elbette çekilecek çile[9360] başa gelse gerek. **310/12**

9981. Elbette duman çıḳan yerde ateş vardır. **310/13**

9982. Elbette[9361] Allah'ıŋ bir saḳladığı vardır. **310/14**

9983. Elbette Allah'ıŋ oŋa[9362] da bir saḳladığı gün vardır. **310/15**

9984. Elbette[9363] olur ev yıḳanıŋ ḫanesi viran. **310/16**

Mevzundur.

9985. Elbet bir gün olur ḳısmeti arar bulur. **310/17**

9986. Elbet bir gün olur onuŋla[9364] ḳozumuzu paylaşırız. **310/18**

9358 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca 'işlenen kötü bir fiile verilen acı verici karşılık' için kullanılan bu kelime, burada Arapça aslına da uygun biçimde 'işlenen fiilin mahiyetine göre verilen iyi veya kötü her türlü karşılık' manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-cazā': Mükāfāt 'ale 'ş-şey' ma'nāsına ismlerdür, ki bir nesneye muḳābil 'ivaždan 'ibāretdür… ve cezā' maṣdar olur, mükāfat eylemek ma'nāsına… ve kāfī olmaḳ ma'nāsınadur… ve ödemek ma'nāsınadur.: III, 784.

9359 Yazmada: *elbette*.

9360 Yazmada: *çile (چیله)*. Kelimenin aslı Farsça *çilla*'dir ve kelimenin *çila* biçimi de bu dilde müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çilla, çila: 398[b]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: çilla: Üc ma'nāsı var: Biri, ol iplige dėnür, ki çulhalar işledükleri beziŋ 'arżından ziyāde gelmekle anı işlemeyüp parmaḳlarıyla ḳıvırup bir ṭarafa ṣalıverürler. T̲ānī, yay kirişine dėnür. T̲āliṯ, sūfiyyānıŋ ḫalvetde çıḳarduḳları ḳırḳ güne dėnür. Bu üc ma'nāda ta'yīnle Türkīde daḫı müsta'meldür: bez çillesi, yay çillesi ve dervēş çillesi ta'bīr ėderler.: 297. Kelime, Osmanlı Türkçesinde yukarıda zikredilen anlamlara ek olarak 'meşakkat, eziyet, zahmet' anlamlarında ve *çile (چله)* ve *çille* imlaları ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḴT*: çile: I, 515[a]; çille: I, 515[a]. REDHOUSE: *TaEL*: çile: 729[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: çile: cüz'-i ṯānī, 1068[a]. Mu'allim Nācī: *Luġat-ı Nācī*: çile: 336[b]. Kelime yazmada ise *çile (چله), çille* ve *çile (چیله)* imlaları ile kullanılmıştır.

9361 Yazmada: *elbette, elbetde*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

9362 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḴT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. "O" żamīr-i ġā'ib ve ism-i işāretiniŋ mef'ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün "*اڭه (aŋa)*" ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

9363 Yazmada: *elbette, elbetde*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

9364 Yazmada: *anıŋla*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḴT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḫurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḫüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

9987. Elbet bir gün olur ḳarga bizim başımıza da ḳonar. **310/19**

9988. Elbet bir gün olur biz de bir gün görürüz. **310/20**

9989. Elbet bir gün olur devlet ḳuşu bizim de başımıza ḳonar. **310/21**

9990. Elbette bizim elimize de fırsat geçse gerektir. **310/22**

9991. Elbette[9365] bu terazi[9366] o ḳadar sıḳleti (yükü) çekmez. **310/23**

[Żiyā Paşa *Terkīb Bend* 4] [mıṣrā'[9367]]

9992. Elbette bir gün olur ipliği pazara[9368] çıḳar. **310/24**

Yaḥyā Naẕīm[9369] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẕīm* [I, 46] [beyt]

ṭālib olanuŋ o Yūsuf ḥüsne Naẕīm
elbette çıḳarmış[9370] ipligi bāzāra

9993. "Elbette[9371] vėrmem, elbette[9372] varmam." diyene yalvarmaḳ olmaz. **310/25**

9994. Elbet bu dünya saŋa da ḳalmaz. **310/26**

9995. Elbet bu dünyanıŋ bir soŋu vardır. **310/27**

9996. Elbette, elbette alsam gerek. **310/28**

9997. Elbette olsa gerek. **311/01**

9998. Elbette bal tutan parmağını yalar. **311/02**

9999. Elbette bize gelen nöbet size de gelse gerek. **311/03**

10000. Elbette ėle[9373] gelen nöbet bize de gelse gerek. **311/04**

10001. Elbet bir gün olur nöbet bize de gelir. **311/05**

9365 Yazmada: *elbetde*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

9366 Yazmada: *terāzū*. Aslı Farsça *tarāzū* olan bu kelime, yazmada *terāzū* ve *terāzi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: 291[a]. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi*.]: I, 392[c].

9367 Żiyā Paşa: *Terkīb Bend*: idrāk-i me'ālī bu küçük 'aḳla gerekmez: **zīrā bu terāzū o ḳadar ṯıḳleti çekmez**: 4.

9368 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

9369 Yazmada: *Naẕīmī*.

9370 Yazmada: *çıḳar*.

9371 Yazmada: *elbetde*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

9372 Yazmada: *elbetde*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

9373 Yazmada: *ile*. TDK: *TTS*: il (II): 2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. 3. Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr.: III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el*, *ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c].

[‘Abdü ’l-Ḥaḳḳ Ḥāmid] *Bunlar Odur*[9374] ‘Avdet-i Māżī [40] naẓm

meydānda ne yer ne yār ḳalmış
bir çeşme ile bir çenār ḳalmış

elbet bize de gelir yā nevbet
bir gün uyaruz cehāna elbet

ta‘ḳīb ėderüz o gün ‘umūmı
yoḳ ölmeniŋ ölmeden[9375] *lüzūmı*

10002. Elbet bir sebebi vardır. **311/06**

10003. Elbet bir sebepsiz değildir. **311/07**

10004. Elbet sebepsiz asmazlar. **311/08**

10005. Elbet soyuna çeker. **311/09**

10006. Elbette saḳlınıŋ günü gelse gerektir. **311/10**

10007. Elbette sabrėden selamete ėrer. **311/11**

10008. Elbette sabrėden derviş tekkeniŋ[9376] pilavını yėrmiş. **311/12**

10009. Elbette sabrėden muradına ėrse gerek. **311/13**

10010. El-mâzî lâ yüzker. **311/14**

[=Geçmişin sözü edilmez.]

10011. Elbet ḳoḳusu çıḳar. **311/15**

10012. Elbet ḳısmetini bulur. **311/16**

10013. “Elbette görmeyince gitmezüz.” dėr, bir daha dėmezler. **311/17**

Çelebi Sultan Mehmed Ḫan [1413-1421] hazretleriniŋ vefatına dair…

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[9377] 137

Sulṭān-ı ḫuld-i āşiyānuŋ intiḳāli eyyāmı mümtedd ve ‘askerüŋ iştiyāḳı müştedd olıcaḳ ḥāżır bulınan sipāh cümlet[en] *dīvāna gelüp aḥvāl-i sulṭānı su’āl ėdüp ‘arż-ı iştiyāḳ ve dīdār-ı ferḫunde āṯārların müşāhede ėtmegi ittifāḳ ėtdiler. Vüzerā-yı nėk-re’y hezār güne i‘tiḏār ėdüp ayıtdılar ki: “Mizāc-ı şerīfleri bir miḳdār semt-i ṣıḥḥate müteveccih olmışdur; lākin ‘Ḥareket bā‘iṯ-i meḳṯdür.’ deyü eṭıbbā görinmelerine rıżā vėrmezler ve hem şimdi ṣıḥḥat u vefātı şübheŋüzi kendülere ‘arż ėdecek olursaḳ ḫāṭır-ı nāzüklerine ḫ*[y]*uş gelmeyüp vücūdlarına dibelek ża‘af müstevlī olmaḳ iḫtimālı vardur.” deyü her çend ki sa‘y ėtdiler müfīd olmadı. “**Elbetde görmeyünce***

9374 Yazmada: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri’nden ṣ.: 379*. Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Yedinci ḳısmı: Eş‘ārımızdan bir nebḏe: 379.

9375 ölmeniŋ ölmeden: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’nde ve yazmada: *ölmeden ölmeniŋ.*

9376 Yazmada: *tekyeniŋ.* Farklı görüşler de olmakla birlikte kelimenin aslının Arapça olup ‘oturmak, yaslanmak’ manalarındaki *v-k-’* kökünden geldiği düşünülmektedir. Kelimenin aslı ile ilgili tartışmalar için bk. KARA, M.: “Tekke”, *DİA*: 40, 368[b]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 65. ATAY: *A-TBL*: 1, 199[a]. STEINGASS: *CP-ED*: takya: 319[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tekye: 585[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tekye: I, 432[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tekke: 1226[a]. NİŞANYAN: *NS*: tekke: 843[b]. TDK: *TS*: tekke: 2304[b].

9377 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur.*

***gitmezüz**.” dėnildükde bi ’ż-żarūrī rıżā vėrülüp “‘Ale ’ṣ-ṣabāḥ gelün, maḳṣūdıŋuz ḥāṣıldur.” deyüp def‘-i meclis ėtdiler.* ilā āḫirihi[9378]…

10014. Elbette her ḳuş, yuvasında gördüğünü işler. **311/18**

10015. Elbiseŋi vücuduŋa göre uydur. **311/19**

10016. Elbisem vücuduma göredir. **311/20**

10017. Elli, adıŋ belli. **312/01**

İḫtiyarlıḳ basamağı…

10018. Elleme! **312/02**

10019. Elekçiye[9379] de işiŋ düştüğü gün olur. **312/03**

10020. Elekten, elden, kürekten geçmeden ekmek[9380] fırından[9381] çıḳmaz. **312/04**

10021. Elekten geçmedir. **312/05**

10022. Elleşen dilleşir[9382], söyleşen aŋlaşır. **312/06**

10023. Ellenen dillenir[9383]. **312/07**

10024. Elzem olanı al, lazım olanı alma. **312/08**

10025. Elveda ey ehl-i vatan, elveda! **312/09**

10026. Elveda ey ehl-i iman, elveda! **312/10**

10027. Elveda ey dostlar, elveda! **312/11**

10028. Elveda, elfiraḳ ya şehr-i ramazan, elveda! **312/12**

Kemāl[9384] [mıṣrā‘]

el-vidā ey ḥāl-i ḥasret el-firāḳ ey seng-i ġamm

10029. Elvedayı çekti gitti. **312/13**

10030. Elifi görse mertek zannėder cahildir. **312/14**

10031. Elifi elifine… **312/15**

10032. Elifbanıŋ bâsından ḫaberi yoḳ, mollalıḳ satar. **312/16**

10033. Elifbanıŋ daha elifini bile öğrenememiş. **312/17**

9378 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

9379 TDK: *DS*: elekçi: 1. Dilenci. 2. Kavgacı, küfürbaz, çingene, çingene mizaçlı.: V, 1709[b].

9380 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

9381 Yazmada: *furundan*. Kelimenin aslı Yunanca *phournos (φούρνος)*’tur. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: φούρνος (phournos): 868[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: furun: II, 993[c]. REDHOUSE: *TaEL*: furun: 1381[b].

9382 TDK: *DS*: dilleşmek: Kavga etmek, ağız kavgası yapmak.: IV, 1496[b].

9383 TDK: *DS*: dillenmek (I): Cevap vermek, karşısındakine inat edercesine konuşmak.: IV, 1496[a].

9384 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: el-firāḳ: [ḳısm-ı evvel,] 169[a].

10034. Elifi görse mertek sanır, mollalıḳtan dem vurur[9385]. **312/18**

10035. Elifi görse mertek sanır, iki görse bir tek sanır. **312/19**

10036. "Elif" dėmeği[9386] bilmez iken mollalıḳ taslar. **312/20**

10037. Elif, be, te, se[9387]; cim, dâl (zâl) köse; babaŋ köse, dedeŋ köse; onlardan[9388] doğan sen köse. **312/21**

10038. Elifi görse mertek sanır. **312/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 59[9389]]

10039. El-yevm söylenen sözdür: "İnsan din dünyasını bilmek gerek." **312/23**

10040. El-yevm mevcut derttir. **312/24**

10041. El-yevm söylenen sözdür: "İnsan; dilini, dinini sever." **312/25**

10042. El-yevm söylenen sözdür: "İnsan, dinini gütmek gerek." **312/26**

10043. El-yevm söylenen sözler öz lisanımızıŋ sözleridir. **312/27**

10044. Elimi sallasam ellisi, başımı sallasam tellisi gelir. **312/28**

[Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 63[9390]]

10045. Elimi sallasam ellisi gelir, belimi sallasam biŋi… **312/29**

10046. Elimi sallasam ellisi, yeŋimi[9391] sallasam yüzü gelir. **312/30**

10047. El yorulur, dil yorulmaz. **312/31**

10048. Eli tutar, gözü görür. **312/32**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 66[9392]]

10049. Eli uz[9393], ağzı düz gerek. **312/33**

Eli, ağzı doğru[9394]…

9385 Yazmada: *urur*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

9386 Yazmada: *dėmege*.

9387 Yazmada: *ṯe, se*.

9388 Yazmada: *anlardan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

9389 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Elifi görse mertek ṣanur.: 59.

9390 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Elimi ṣallasam ellisi, başımı ṣallasam tellisi gelür.: 63.

9391 Yazmada kelimenin hem *yeŋ* hem de *yėŋ/yiŋ* biçimi kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinde kelimenin her iki imlası da müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yėŋ: 940[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yeŋ: 2205[a]; yiŋ: 2223[b]. TDK: *DS*: yen, yeŋ (I): XI, 4244[a]; yin, yiŋ: XI, 4278[b]. Niyāzī: *LNvİC*: yėn̂g: 821. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yeŋ: 318[b]; yin (I): 323[b]; yiŋ: 323[b].

9392 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Eli ṭutar, gözi görür.: 66.

9393 TDK: *TS*: eli uz: Usta, belli bir işte becerikli, mahir (kimse).: 789[a].

9394 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

İl

10050. İlzam mümkün olmaz hussâd-ı nâ-bekârı. **313/01**

Nāmıḳ Kemāl[9395] *Sāḳī-nāme* [40[9396]] [mıṣrā‘]

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ‘Işḳ* 27, 384[9397]] [beyt]

baḫt ėtse ėder cehānı ilzām
bir sözle ėder fiḫāmı ifḥām[9398]

10051. İlzamı mümkün olmayan davanıŋ (mübahaseniŋ) terki evladır. **313/02**

10052. İltifatıŋdır beni ihya ėden. **313/03**

[Żiyā Paşa *Eş‘ār-ı Żiyā* Muraṣṣa‘ 8[9399]] beyt[9400]

feyż-i ḏātuŋdur beni güyā ėden
iltifātuŋdur beni iḥyā ėden

10053. İltifatıŋ[9401] muḳabili hürmettir, hürmetiŋ[9402] muḳabili şefḳattir. **313/04**

Nābī [*Dīvān* 441, IX, 81[9403]] [beyt]

eyleyüp ol sāḳī-yi feyż iltifāt
ṣundı hemān[9404] *destine cām-ı ḥayāt*[9405]

10054. İltifatıŋıza nail olamadıḳ efendim. **313/05**

10055. İltifat ėtmeden geçmez ḳadirşinastır. **313/06**

10056. İltifat, hürmet nedir bilmez foduldur[9406]. **313/07**

10057. İltifat eyleme bî-ar olana. **313/08**

Yaḥyā[9407] [mıṣrā‘]

9395 Yazmada: *Nāmıḳ*.

9396 GÖÇGÜN, Ö.: *Namık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*: Sâkînâme: 40.

9397 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ilzām: [ḳısm-ı evvel,] 444[a].

9398 Yazmada: *ifḥām*.

9399 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iltifāt: [ḳısm-ı evvel,] 439[a].

9400 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *muraṣṣa‘ ḳaṣīde*.

9401 Yazmada: *iltifāt*.

9402 Yazmada: *ḥürmet*.

9403 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iltifāt: [ḳısm-ı evvel,] 439[a].

9404 hemān: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *ol ān*.

9405 ḥayāt: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *memāt*.

9406 Yazmada: *fużūldür*. Kelimenin aslı, Arapça *fuḍūl*'dür. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-fuḍūlī: Dā'imā ‘abes ve mā-lā-ya‘nīye müstaġil olan boşboġaz kimseye dėnür. Şāriḥiŋ beyānına göre *fuḍūl*, *faḍl*'ıŋ cem‘idür, ki burada ḥadd ü vaẓīfeden zā'id ḳavl ü fi‘l dėmekdür, ba‘dehu cem‘i müfred mevḳi‘inde isti‘māl ėdüp lafẓına nisbetle "fuḍūlī" dėdiler.: III, 316. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-fuḍūl: Faydasız şey. Kendini ilgilendirmediği şeye karışma.: 322[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *fuḍūl/fużūl* imlasının yanı sıra *fodul* imlası ile de kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: fużūl (vul. *fodol*): II, 3529. REDHOUSE: *TaEL*: fużūl: 1389[a]; fodul: 1399[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: ṣ. [Zebān-zedi: *fodul*.] Ḫ[v]ud-bīn ve ḫ[v]ud-re'y ve mütekebbir, serkeş, kibirli, müte‘ażżım: fużūl ādem, hem kel hem fużūl.: II, 999[a]. Ayrıca, bk. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: bü 'l-fużūl: [Aṣlı: *ebü 'l-fużūl*.]: Fażla ve lüzūmsuz söz söyler ve tecāvüz-kār-āne ḥareketde bulunur (ādem).: II, 999[a].

9407 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iltifāt: [ḳısm-ı evvel,] 439[a].

10058. İlahi çocuḳ, sen mi idiŋ o! Ben başḳası sandım. **313/09**

10059. İltifat muhabbetiŋ[9408] eseridir. **313/10**

10060. İltifat ekseriya bir maḳsat ve menfaate mebni olup hissiyat-ı ḳalbiyeniŋ metḫali pek cüzidir. **313/11**

10061. Elem çekme, ayağıŋ merdane bas.[9409] **313/12**

10062. Elemsiz, kedersiz dünya dönmez; devran-ı âlem böyledir.[9410] **313/13**

10063. El-vekîli ke ’l-asîl, velev kâne Kör Vasil.[9411] **313/14**

[=Kör Vasil dahi olsa vekil, asil gibidir.]

Ḳaide-yi ilmiyedendir…

10064. Eş-şerîki ke ’l-ḳardaş, velev kâne Ḳızılbaş.[9412] **313/15**

[=Kızılbaş dahi olsa ortak, kardeş gibidir.]

Ḳaide-yi ilmiyedendir…

Ul

10065. Ülfet (tecrübe) ėtmediğiŋ kimselere ne laubalilik ėt ne de sır, şer, şaḳa[9413] söyle. **313/16**

10066. Ülfet, iltifat ister. **313/17**

10067. Ülfeti terk ėtti. **313/18**

10068. Ülfeti bütün bütüne terk ėtti. **313/19**

10069. Ülfet, külfet ḳabul ėtmez. **313/20**

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 157[a][9414]]

Şarṭ-ı ülfet, terk-i külfetdür[9415].

Yani ülfette külfet olmaz.

10070. Ülfet ḳuvvet bulunca külfet aradan ḳalḳar. **313/21**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 111]

10071. Uluhiyet davasını Firavun[9416] ḳıldı, eŋ soŋunda cezasını da buldu. **313/22**

9408 Yazmada: *maḥabbet*.

9409 Bu madde başı yazmada *El* sırasına yazılması gerekirken *İl* sırasına kaydedilmiş.

9410 Bu madde başı yazmada *El* sırasına yazılması gerekirken *İl* sırasına kaydedilmiş.

9411 Bu madde başı yazmada *El* sırasına yazılması gerekirken *İl* sırasına kaydedilmiş.

9412 Bu madde başı yazmada *El* sırasına yazılması gerekirken *İl* sırasına kaydedilmiş.

9413 ne de sırr, şerr, şaḳa: Yazmada: *ne sırr, şerr ve ne şaḳa*.

9414 Ş. Sāmī: *ḲT*: ülfet: 3. Dostluḳ, maḥabbet, vedād: Şarṭ-ı ülfet terk-i külfettir.: I, 157[a].

9415 terk-i külfetdür: Yazmada: *terk-i külfet*.

9416 Firavun: Eski Mısır krallarının unvanı. … Eski Mısır inancında firavun hem kral hem de tanrının oğlu ve dolayısıyla tanrıdır. … Eski Mısır inancında firavun, yeryüzündeki düzenin muhafaza ve devamından sorumlu olduğu gibi dinî hayatın da en önemli ve yetkili kişisiydi. Ülkenin bütün mâbedlerinde ibadet onun adına yapılıyordu. Bütün Mısır onundu ve idarî, adlî, askerî ve dinî yetkiler onun elindeydi. Gerektiğinde yetkilerinin bir kısmını vezirlere bırakıyordu. İnanışa göre firavun öldüğünde babası Tanrı Rê’ye yükseliyor, güneş kayığında ona refakat ediyordu. … Kur’an’da yetmiş dört yerde geçen Firavun Hz. Musa’nın karşısında yer alan, büyüklük taslayan, böbürlenen, ilahlık iddiasında bulunacak kadar kendini beğenen, Musa’nın tanrısına ulaşmak için

Em

[‘Alī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* [cild-i evvel, 64ª]

emṯāl[9417]***:*** *[‘A. s.] cem. (miṯl): Eş, mānend, şebīh, naẓīr. § Numūne. § Bir kemmiyyet-i riyāżiyyeniŋ ḳaç miṯli alınacaġını bildiren ‘aded. emṯālsiz= Naẓīrsiz (Ta‘bīrāt-ı ‘āmiyānedendür.) emṯāl-i inbisāṭ= Ecsāmıŋ - vāḥid-i ḳıyāsī-yi inbisāṭına naẓar*[an] *- derece-yi inbisāṭını ta‘yīn ėden miḳdār.*

[‘Alī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* [cild-i evvel, 64ª]

emṯāl: *[‘A. s.] cem. (meṯel): Dil pesengi olan şeyler, ḳıṣṣalar, dāstānlar: ḍurūb-ı emṯāl, emṯāl-i aḫlāf, emṯāl-i ‘Arab.*

[‘Alī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* [cild-i evvel, 64ª]

emṯile: *[‘A. s.] cem. (miṯāl): § Ḥarf-i ‘Arabīniŋ ef‘āl-i taṣrīfātına numūne olmaḳ üzere yalıŋız ṯülāṯī mücerrediŋ birinci bābından (naṣara) fi‘liniŋ taṣrīf cedvelini ḥāvī risāle-yi ma‘rūfe.*

10072. Emsalim misilli[9418]… **313/23**

- Emanet: **314/01**

10073. Emanet ata binen, tėz iner. **314/02**

10074. Emanet; taştan ağır, demirden ḳatıdır[9419]. **314/03**

10075. Emanet alma, aldıḳtan soŋra[9420] edasına ḫizmet[9421] ėtmek gerektir. **314/04**

10076. Emaneti su ḳaldıramaz. **314/05**

10077. Emaneti dağ taş ḳaldıramaz. **314/06**

10078. Emanete ḫıyanet olmaz. **314/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 66]

10079. Emanete ḫıyanet ėden, iki dünyada da oŋmaz. **314/08**

10080. Emanet namusla beraberdir. **314/09**

---

kuleler yaptıracak kadar taşkınlık gösteren, halkını küçümseyip zayıfları ezen, gerçeklere sırt çeviren bir kral olarak tasvir edilmektedir. HARMAN, Ö. F.: “Firavun”, *DİA*: 13, 118ᵇ-121ᵇ.

9417 Yazmada bu alıntının başına “luġat” diye not düşülmüş.

9418 Yazmada: *miṯillü*. Ş. Sāmī: *ḲT*: miṯillü yā miṯilli: Beŋzer, şebīh, naẓīr, mānend, gibi, ḳabīlinden.: II, 1289ᵇ. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, ‘zat/öz bakımınından benzer’ demek iken *maṯal*, ‘sıfat bakımından benzer’ demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

9419 Yazmada *katı* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳatı (قاتی), ḳatı (قتی)*] kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: katığ: 597ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: ḳatı (قاتی): 1407ᵇ. ḳatı (قتی): 1437ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳatı (قاتی): II, 1017ª; ḳatı (قتی): II, 1055ᶜ.

9420 Yazmada *sonra* kelimesi iki farklı imla ile (صکڑه, صوکڑه) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣoŋra (صکڑه): 1181ᵇ; ṣoŋra (صوکڑه): 1194ª.

9421 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdmaᵗ*’tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444ª. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834ª; ḫıḏmet: 834ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet.*]: I, 574ᵇ. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

10081. Emanet, ehline teslim olunur. **314/10**

Nābī [*Dīvān* 1, 89, 13, 51[9422]] [mıṣrā‘]

ehline şimdi olunmaḳla[9423] *emānet teslīm*

Nābī[9424] [beyt]

ėtdi emr ehline teslīm emāneti Ḫudā
ne olur emr-i İlāhī daha bundan aḥkem

10082. Emaneti yerine teslim ėtmek gerek. **314/11**

10083. Emaneti hıfzėder iseŋ Allah da seni hıfzėder. **314/12**

10084. Emanet bardağından su içilmez, emanet köprüsünden geçilmez. **314/13**

10085. Emanete ḫıyanet ėdene emniyet ėdilmez. **314/14**

10086. Emanet malıŋ ölümü tėz olur. **314/15**

10087. Emanet yumurta kendi kendine ḳırılır. **314/16**

10088. Emaret, imaret dėmek. **314/17**

10089. Emniyetsiz âdemdir[9425]. **314/18**

‘Kimseye itimat ėtmeyen, inanmayan kimse’ dėmek.

10090. Emin[9426] ḳazığa evvelce[9427] atı bağla, soŋra Allah’a ısmarla. **314/19**

10091. Emn ü eman[9428] yoḳtur. **314/20**

10092. Emn ü eman[9429] üzere… **314/21**

9422 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emānet: [ḳısm-ı evvel,] 175[b].

9423 Yazmada: *olunmaġla*.

9424 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: aḥkem: [ḳısm-ı evvel,] 73[b].

9425 Ş. Sāmī: *ḲT*: emniyyetsiz: 1. Emniyyet ve āsāyişden ‘ārī. 2. Emniyyet ve i‘timāda şāyān olmayan: Emniyyetsiz ādemdir. 3. Kimseye emniyyet ve i‘timād ėtmeyen.: I, 168[c].

9426 Yazmada: *emn*. Bu madde başında ‘güven, korkusuzluk’ manasındaki *emn* kelimesinin yerine bu kelime ile aynı kökten gelen ‘güvenilir, korkusuz, sağlam’ manasındaki *emīn* kelimesinin kullanılması daha muvafıktır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-amn: Ḳorḳusızlıġa dėnür, ki deründa ḫavfdan eṯer olmayup sākin ve āsūde olmasından ‘ibāretdür.: III, 593; al-amīn: Ḳalbinde ḫavf ve endīşe olmayup āsūde-dil olan ādeme dėnür. Ve *amīn* ġadr ve ḫıyānet naḳīṣasından me’mūn olan mevṯūḳ ve mu‘temed ādeme dėnür. Ve ḳavī ve zūr-mend ādeme dėnür, ḳuvvetine i‘timād olundıġı içün.: III, 593. ATAY: *A-TBL*: 1, 69[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 12[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luġa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *‘Emîn* ile *me’mûn* arasındaki fark: 335. Ş. Sāmī: *ḲT*: emn: I, 168[b]; emīn: I, 170[a].

9427 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

9428 Yazmada: *emn, emān*. Her ikisi de aynı kökten gelen bu kelimelerden *emn* ‘güven, korkusuzluk’ manasında iken *emān* ‘korkusuz olma, asude olma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 593. ATAY: *A-TBL*: 1, 69[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 12[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: emān: Ḳorḳusızlıḳ, emn, emniyyet: Emn ü emān bir kemāldir: I, 162[c]; emn: Ḳorḳusızlıḳ, emīnlik, emniyyet: emn ü emān.: I, 168[b].

9429 Yazmada: *emn, aman*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 593. ATAY: *A-TBL*: 1, 69[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 12[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: emān: Ḳorḳusızlıḳ, emn, emniyyet: Emn ü emān bir kemāldir: I, 162[c]; emn: Ḳorḳusızlıḳ, emīnlik, emniyyet: emn ü emān.: I, 168[b]. Ayrıca *emān* kelimesinin farklı imlaları için bk. Ş. Sāmī: *ḲT*: āmān [Aşlı ‘Arabī olup medsiz elifledür.]: I, 54[b]; emān: I, 162[c]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: amān: cüz’-i evvel, 48[b]; amān: cüz’-i tānī, 874[a]; emān: cüz’-i tānī,

Nābī [*Dīvān* 1, 85, 13, 4[9430]] mıṣrā‘[9431]

keştī-yi ***emn ü emān***[9432] *buldı muvāfıḳ eyyām*

Lā[9433] mıṣrā‘[9434]

zamānında zemīn ü āsmān ***emn ü emān üzre***

Nedīm *Dīvān* [46, 5, 54] [beyt]

hemīşe tā ki seyf ü ḫāmenüŋ ibrām u naḳżından
ola aḥvāl-i ‘ālem muntaẓam ***emn ü emān***[9435] ***üzre***

10093. Emceğiniŋ[9436] (memesiniŋ) sütünü[9437] emmese de eliniŋ sütünü emmiştir. **314/22**

[emcek:] emecek < em-[9438].

[eliniŋ sütünü em-[9439]*:] ‘Emeği sebḳat ėtmek*[9440]*’ dėmek.*

10094. Emdiğim sütü[9441] burnumdan getirdi. **314/23**

10095. İmece[9442] günü bulutlu, görmeyen bunu ne mutlu. **314/24**

10096. Emniyetsiz âdeme emanet teslim olunmaz. **314/25**

10097. Emdiği sütü[9443] daha ağzında ḳoḳar. **314/26**

10098. Emdiği sütüŋ[9444] sarısı daha ağzından gitmemiş. **314/27**

895[a]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emān: [ḳısm-ı evvel,] 174[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: aman: birinci cild, 141[a]; eman: birinci cild, 291[b]. REDHOUSE: *TaEL*: emān: 194[b]; aman: 194[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: amān: 8[b].

9430 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emn: [ḳısm-ı evvel,] 180[b].

9431 Yazmada: *mıṣrā‘lar*.

9432 Yazmada: *aman*.

9433 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emn: [ḳısm-ı evvel,] 180[b].

9434 Yazmada: *mıṣrā‘lar*.

9435 emn ü emān: Yazmada: *emn emān*.

9436 TDK: *DS*: emcek (I): Meme.: V, 1730[a]. TDK: *TTS*: emcek: III, 1458. CLAUSON: *EDPT*: emçek: 156[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: emcek: 21[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: emçek: 72[b]. ÖNER: *K-TTS*: imçek: 169[b].

9437 Yazmada: *südini*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

9438 Yazmada: *emmekden, emecekden*. Kelimenin etimolojisi *em-ıg+çek* biçiminde olmalıdır. CLAUSON: *EDPT*: emçek: 156[b]; emig: 158[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ėmçek: 933.

9439 Müellif, “elinin sütünü emmek” ifadesini ‘emeği geçmek’ şeklinde açıklamış olsa da bu ifadenin ‘(bir kimseden) faydalanmak’ manasında olduğu, ‘emeği geçmek’ anlamının ise faydası dokunan kişi zaviyesinden bir anlamlandırma olduğu anlaşılmaktadır.

9440 Yazmada: *ėtmişdür*.

9441 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

9442 Yazmada: *emece*. Ş. Sāmī: *ḲT*: emece: ‘Umūmuŋ yardımıyla ve el birligiyle görilen işe ıṭlāḳ olunur: emece güni, emece iş.: I, 164[c]. TDK: *TTS*: imece: III, 2070; imeci: III, 2071.

9443 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

9444 Yazmada: *südüŋ*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

10099. Emdiği sütüŋ[9445] haḳḳı yoḳ mu? **314/28**

10100. Emir sizden, ḫizmet bizden. **314/29**

10101. Emreyle fındıḳ ḳabuğunuŋ içine gireyim. **314/ek/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 66[9446]]

10102. Emre itaat şarttır. **314/ek/02**

10103. Emre itaat insan için vazifedir; amma emrėden de vazifesini bilmek gerek. **314/ek/03**

10104. Emri hep "emir bi 'l-maruf, nehiy ani 'l-münker[9447]"dir. **314/ek/04**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

***İzahat-ı muḫtasara**: Emir bi 'l-maruf, bütün iyiliklere şamil bir kelime olmaḳ üzere tefsir olunur. Nehiy ani 'l-münker, bilcümle fenalıḳlara ait ve muhit olmaḳ üzere tefsir ve tarif olunur. Tafsilatı kütüb-i şerʻiyede çoḳtur.*

10105. "Emir bi 'l-maruf, nehiy ani 'l-münker"e[9448] ḫizmet ėtmek gerek. **314/ek/05**

10106. Emr-i padişah, ḳanundur. **314/ek/06**

10107. "Emir bi 'l-maruf" ve "nehiy ani 'l-münker" farz-ı kifayedir[9449]. **314/ek/07**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Onuŋ[9450] için "emir bi 'l-maruf" ve "nehiy ani 'l-münker"i iḳame ėdecek dâʻî-yi ḫayr bir cemaat (heyet-i ümmet) bulunması şarttır.

10108. Emr-i Rabbanîye ḳarşı boyun bükmekten başḳa çare ne? **314/ek/08**

10109. Emri saḳalından öteye geçmez. **314/ek/09**

10110. Emir demirden ḳatıdır[9451]. **314/ek/10**

10111. Emr-i dinde cebir yoḳtur. **314/ek/11**

Çünkü vicdana hüküm olamaz.

10112. Emr-i şeriat emr-i Rabbanîdir. **314/ek/12**

9445 Yazmada: *südüŋ*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

9446 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Emr eyle funduḳ ḳabuġınıŋ içine gireyim.: 66.

9447 Emir bi 'l-maruf, nehiy ani 'l-münker: İyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma yönündeki faaliyetler için kullanılan dinî, ahlakî ve hukukî bir tabir. Geniş bilgi için bk. ÇAĞRICI, M.: "Emir bi'l-Maʻrûf Nehiy ani'l-Münker", *DİA*: 11, 138[a]-141[c].

9448 Emir bi 'l-maruf, nehiy ani 'l-münker: İyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma yönündeki faaliyetler için kullanılan dinî, ahlakî ve hukukî bir tabir. Geniş bilgi için bk. ÇAĞRICI, M.: "Emir bi'l-Maʻrûf Nehiy ani'l-Münker", *DİA*: 11, 138[a]-141[c].

9449 CÜRCÂNÎ: *Kitabu't-Taʻrîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: farz-ı kifâye: Mükelleflerden bir kısmının yapmasıyla diğerlerinden farziyeti düşen vazifedir, cenaze namazı gibi.: 171[a]. "Emir bi 'l-maruf, nehiy ani 'l-münker" farz-ı kifayedir. bk. ÇAĞRICI, M.: "Emir bi'l-Maʻrûf Nehiy ani'l-Münker", *DİA*: 11, 141[b].

9450 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

9451 Yazmada *katı* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳatı (قاتى), ḳatı (قتى)*] kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: katığ: 597[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳatı (قاتى): 1407[b]. ḳatı (قتى): 1437[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳatı (قاتى): II, 1017[a]; ḳatı (قتى): II, 1055[c].

10113. Emr-i dinden bahsėden kişi, ancaḳ evvela kendi dindar (ehl-i züht ve taḳva) gerek. **314/ek/13**

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī*[117b]

emrāż[9452]***:*** *['A.] Maraż'ıŋ cem'i. Ḫastalıḳlar: emrāż-ı cildiyye, emrāż-ı mühlike*[9453]*.*

[Mu'allim Nācī] *Luġat-i Nācī*[751a]

maraż[9454]***:*** *['A.] Ṭabī'atıŋ i'tidālini ġā'ib ėtmesi, vücūduŋ ef'āl-i ṭabī'iyye ḫāricinde 'āriżī taġayyürāta uġraması, ḫastalıḳ; māddī ve ma'nevī ḫastalıḳda*[9455] *ḳullanılır: maraż-ı cismānī. maraż-ı nefsānī: Şekk, nifāḳ, fütūr. ẓulmet, nefsān, sū'-i 'aḳīde, ḥıḳd u ḥased, meyl-i ma'āṣī gibi şeyler. fī ḳulūbihim maraż*[un] *fazādahum Allāhu maraż*[an9456]*. Cem'i: emrāż: Emrāż-ı cismāniyye, emrāż-ı rūḥāniyye. maraż-ı mevt= "Ol ḫastalıḳdur, ki anda ölüm ḳorḳusı oldıġı ḥālde ḫasta ḏükūrdan ėse ḫānesi ḫāricinde, inātdan ėse ḫānesi dāḫilinde olan meṣāliḥini görmekden 'āciz olup bu ḥāl üzerine bir sene mürūr ėtmeden vefāt eyleye, gerek ṣāḥib-firāş olsun gerek olmasun." (Mecelle*[9457]*)*

10114. Emrazıŋ öŋünü al, emeğiŋ[9458] (say u gayretiŋ) soŋunu al. **314/ek/14**

10115. Emraz-ı maddiyeniŋ devası bulunabilir; amma emraz-ı maneviyeniŋ devası bulunmaz. **314/ek/15**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Mesela maddî emrazıŋ menbaı midedir, manevî emrazıŋ menbaı aḫlaḳ yani su-yi aḫlaḳtır. Su-yi aḫlaḳ ise noḳsan talim ve terbiye ile iman ve vicdana ḳarşı irtikâp olunan fazâyih ve ḳabîh mezmûme ve merdûdelerdir, ki 'su-yi aḫlaḳ mamulatı' dėmektir. İşte bu amal-i mezmûmeye "emraz-ı maneviye"dir dėmişler. Binaenaleyh, "Emraz-ı maddiyeniŋ devası bulunur; emraz-ı maneviyeniŋ devası bulunmaz, bulunsa bile zor bulunur." dėmişler. Yani "Tövbe ve istiğfar ėtmek gerek." dėmişler.

10116. Emrazıŋ menbaı, ekser hâlde midedir; mideyi ifsat ėtmekten saḳınmaḳ gerek. **314/ek/16**

10117. Emir, amiriŋ veya emîriŋdir; emre itaat amire değil, emîredir. **314/ek/17**

9452 Yazmada bu alıntının başına "luġat" diye not düşülmüş.

9453 emrāż: ['A.] Maraż'ıŋ cem'i. Ḫastalıḳlar: emrāż-ı cildiyye, emrāż-ı mühlike: Yazmada: *emrāż: Maraż'ıŋ cem'idür*.

9454 Yazmada bu alıntının başına "luġat" diye not düşülmüş.

9455 Yazmada: *ḫasta*.

9456 "Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır." mealindeki ayet. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 2. Sūratu 'l-Baḳara 10.

9457 *Mecelle-yi Aḥkām-ı 'Adliyye*: Kitābu 'l-İḳrār, Kitābu Tāliṯ 'Aşar, Faṣl-ı Tāliṯ - İḳrār-ı Marīż Beyānındadur: 1595. mādde: 507. s.

9458 Yazmada: *emegiŋ, emgegiŋ ya'nī sa'y u ġayretiŋ*. YUDAHİN: *KS*: emgek: Emek.: 329b. CLAUSON: *EDPT*: [1]emgēk: 159a. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: emgek: Emek, sa'y, cehd, renc, zaḥmet.: 21b. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: emgek (II): Emek.: 73a. ÖNER: *K-TTS*: imgek: 1. Bela, eziyet. 2. Zahmet, sıkıntı.: 170a.

10118. Emr-i nikâhta keramet var, hüsn-i aḫlaḳa[9459] delalet var. **314/ek/18**

10119. Emr-i nikâhta küfüv[9460] aranır. **314/ek/19**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Emr-i nikâhta küfüv aramaḳ şarttır. “Her hâlde tarafeyniŋ[9461] *rızası ile aḳd-i nikâh sahih olur.” dėmişler.*

10120. Emeksiz, temele ėrilmez[9462]. **315/ek/01**

10121. Emeği, sağdıç emeğine döndü. **315/ek/02**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 66[9463]]

10122. Emmim[9464], dayım[9465] kesem[9466]; elimi soḳsam, yėsem. **315/ek/03**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 66[9467]]

10123. Eme seme yaramaz. **315/ek/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 66]

9459 ḫüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḫusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

9460 Kefâet: Evlenecek eşler arasında dinî, ekonomik ve sosyal konum bakımından denkliği anlatan fıkıh terimi. Sözlükte ‘eşitlik, denklik, benzerlik ve yeterlik’ anlamlarına gelen kefâet, bir fıkıh terimi olarak evlenecek eşler arasında belli hususlarda denkliğin bulunmasını, daha çok da evlenecek eşlerden erkeğin kadına denkliğini ifade eder. Denk olan erkeğe *küfüv* denilir. AKTAN, H.: “Kefâet”, *DİA*: 25, 166[a]-168[c]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: kafā’a[t]: Eş, denk; ehliyet, yeterlik.: 372[b]. AYVERDİ: *MBTS*: küfüv - küfv: Denk, benzer, eş.: 725[a].

9461 Yazmada: *ṭarafeyn*.

9462 Kelime, bu madde başında ‘ulaşılmak, erişilmek, varılmak’ anlamında kullanılmıştır; fakat *Türkçe Sözlük*’te *ermek* maddesi olmasına rağmen -sözlükteki benzer (var- > varıl- vb.) biçimlerin aksine-*erilmek* maddesi bulunmamaktadır. TDK: *TS*: ermek: 812[a]; varılmak: 2470[a]; varmak: 2471[a]. Kelime, *Derleme Sözlüğü*’nde ise bu (erilmek) biçimi ile sadece *boy* ve *yaş* için ‘ulaşmak, erişmek’ manasında kullanılmıştır. TDK: *DS*: erilmek: 1. Yaşı büyüyerek çocukluktan çıkıp, gençlik çağma ermek. 2. Boyu bir yere yetişmek.: V, 1769[b]. TDK: *TTS*: erilmek (irilmek): Erişilmek.: III, 1499. CLAUSON: *EDPT*: ėr-: 194[a]. REDHOUSE: *TaEL*: irilmek, erilmek: 294[a].

9463 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Emegi, şaġdıc emegine döndi.: 66.

9464 Yazmada: *emmim*/*emim, ‘ammım*. Kelimenin aslı Arapça *‘amm*’dır. ATAY: *A-TBL*: 3, 490[a]. TDK: *DS*: emi: V, 1735[a]; emmi: V, 1740[a].

9465 Yazmada *dayı* kelimesi *dayı* ve *ṭayı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tağāy: 474[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayı: 887[a]; ṭāyı: 1230[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayı: I, 602[a]. ṭayı: I, 874[c]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: tağay: 132.

9466 Yazmada: *kīsem*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, bu dilde *kīsa* biçimi ile müstameldir. Ayrıca; Farsçada, *kīse* kelimesi ile aynı kökten geldiği anlaşılan Arapça *kīs* kelimesi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: kīs: 1068[b]; kīsa: 1069[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kīs: 689. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-kīs: II, 287. Farsçada olduğu gibi Arapça *kīs* kelimesi de kullanılmış olan Osmanlı Türkçesinde ise *kese* kelimesi, her ikisi de yazmada kullanılmış olan *kīse* ve *kese* biçimleri ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kese: II, 1168[a]; kīs: II, 1225[b]; kīse: II, 1225[c].

9467 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Emmim (‘ammım), dayım, kīsem; elimi şoḳsam yėsem.: 66.

[‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Yani “eniḳonu[9468]” terkibi gibi medrûcan ve memzûcan ḳullanılan eski Türkçe tabirâttır.

10124. Emval-i devlet; emanet, emval-i millettir.[9469] **315/ek/05**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

... ki ‘Emval-i devlete ihanet[9470] ėdenler, hem devlete hem millete ḳarşı ḫıyanet ėtmiş olurlar.’ dėmek olur.

10125. Emval-i devlet, ihanet[9471] değil; sıyanet, himayet ister.[9472] **315/ek/06**

10126. Emval-i devlet, başḳa; emval-i eytam, yine başḳadır.[9473] **315/ek/07**

Şeyḫülislam Musa Kâzım Efendi [1858 - 1920] hazretleriniŋ Millet Meclisi’nde irat eyledikleri mesail-i şer‘iye ve ḳanuniyeden bir fıḳradır.

Şeyḫü ’l-İslām Mūsā Kāzım[9474]

“Emvāl-i devlet” ehālī üzerine ṭarḥ u tevzī‘ olunan rüsūm veyā vėrgüden ‘ibāretdür. Binā’en-‘aleyh “emvāl-i eytām” bu ḳażiyyeye binā’en emvāl-i devletden ‘add olunamaz. Belki tenmiyesi ve idāresi bāb-ı şerī‘atden manṣūb bir yed-i emīnler[9475] ma‘rifetiyle idāre olunan emvāl-i eytām bir emānetdür, ki bunuŋ ḥisāb u kitābı mes’ele-yi şer‘iyyeniŋ taḳdīr ve ta‘yīni dā’iresinde mer’ī ve maḥfūẓdur, ki emvāl-i eytāmı vaṣī ve velīleri muḥāfaẓa ėtmekle mükellefdürler. Yoḳsa emvāl-i devlet gibi emvāl-i eytām ehālī üzerine ṭarḥ olunan bir vėrgü degildür, ki emvāl-i devletden ‘add olunsun.

10127. Emval-i devlet, milletiŋ; emval-i eytam, vâris sübyanıŋ emanetleridir.[9476] **315/ek/08**

li-muḥarririhī ‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Mütalaa: İnsanlardaki ḫulḳ-i ahsenden olan hüsn-i hâl ve istiḳamet doğruluğu[9477], doğruluḳ sadaḳati, sadaḳat emniyeti, emniyet itimadı doğurur. İtimat ve itibar ile[9478] beraber huzur ve asayiş rahatı ve neticeten fazâil-i aḫlaḳiye ile beraber sıhhat ve selameti ve bilcümle saadet ve bilcümle fevz, necat[9479] fazâili tevlit eyler.

9468 Yazmada: *eni-ḳonı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: eniḳonı [ve daha ṭoġrısı eŋiḳonı]: ‘Arīż ve ‘amīḳ, geregi gibi, lāyıḳıyla, ‘ādetā, ḫāṭırı şayılır.: I, 182c. REDHOUSE: *TaEL*: eŋ: eŋiḳoŋı (eniḳonı): 169b.

9469 Yazmada bu madde başı, “Ṣırasına Geçecek Ḍurūb-ı Emṯāller” başlığı altında kaydedilmiş.

9470 Yazmada: *iḫānet*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ihānat: III, 720.

9471 Yazmada: *iḫānet*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ihānat: III, 720.

9472 Yazmada bu madde başı, “Ṣırasına Geçecek Ḍurūb-ı Emṯāller” başlığı altında kaydedilmiş.

9473 Yazmada bu madde başı, “Ṣırasına Geçecek Ḍurūb-ı Emṯāller” başlığı altında kaydedilmiş.

9474 Yazmada bu alıntıdan önce ilgili madde başının yanına, “miṯāl fıḳrāsı” notu düşülmüş.

9475 Yazmada: *yedd-i emīnler*.

9476 Yazmada bu madde başı, “Ṣırasına Geçecek Ḍurūb-ı Emṯāller” başlığı altında kaydedilmiş.

9477 Yazmada: *ṭoġrunlıġı*.

9478 i‘timād - i‘tibār ile: Yazmada: *i‘timād - i‘tibār-ile*.

9479 el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luġa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Fevz* ile *necât* arasındaki fark: Necât, “kötülükten kurtuluş”tur; fevz ise “arzu edilene ulaşarak istenmeyenden kurtuluş”tur.: 307.

10128. Emniyet ve itimat[9480]; refah-ı hâl, saadet ve selameti doğurur[9481]; saadet ve[9482] refah daḫi emniyeti…[9483] **315/ek/09**

li-muḥarririhī ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Emniyet; eminiŋ doğurduğu, muiniŋ muhafaza ėttiği bir meta-yı manevî olan bir emanettir, ki buŋa doğruluŋ (doğruluğuŋ) oğlu, doğruluŋ ḳızı da tabir olunur. Binaenaleyh, sadaḳat ve istiḳamet[9484] emniyetiŋ her ikisi ḳardeşleridir[9485]; zira sadaḳat ve istiḳamet[9486] olmayınca emniyet ve itimat[9487] olmaz. Emniyet ve itimat[9488] olmayınca cemiyet-i beşeriyede salah-i hâl, refah ve selamet-i menâl bulunmaz. Bunlar da olmayınca fazâil ve hasâil-i aḫlaḳ-ı umumiye husul bulmaz. Yani taammüm ve tevessüʻ eyleyerek cemiyet-i beşeriyeyi tenvir ve saadet-i hâl ve selamet-i menâli tevlit ėdemez, fevt olur. İşte ahval-i âlem bu türlü kesat ve fesat aḫlaḳtan dolayı düçar-ı felaket ve inhitat olaraḳ giderek mahv u harap olur gider, dėmişler. Her şey yavaş yavaş öser[9489], tedrici kemal bulur; faḳat her şeyiŋ zevali ani (birdenbire) olur. Çünkü kemal, umumuŋ kemal-i say u gayret ve pek çoḳ sarf-ı emek ve ḫizmet ve himmetiyle mahall-i maḳsut olan refah ve saadet tepesine tul müddetle tedricen çıḳarılan emel, temel taşı; zeval daḫi ya ḳaza ve gafletle yaḫut su-yi zan ve istimal ve ḳasıtla o taşı aşağı doğru elden ḳaçıraraḳ yuvarlatmaḳ daḫi aynen ve ani olaraḳ zeval vadisine yuvarlatmaḳ dėmektir, ki bu devran-ı âlemce meşhut ve mücerrep olan şuûnât-ı ahval-i âlem ve vaḳâyi-yi müellim-i devrandır, dėmişler. Böyle vaḳâyi âlem-i devranda tariḫen malum ve müspettir, dėmişler.

10129. Emdiği sütü[9490] helal ėtmek isteyen evlat anasını incitmez. **315/01**

10130. Emdiğiŋ sütüŋ[9491] haḳḳını eda ėdemezsin anaŋ[9492] helal ėtmezse. **315/02**

10131. Emsalini çeldi geçti. **315/03**

9480 Yazmada: *emniyyet - iʻtimād*.

9481 Yazmada: *ṭoġururur*.

9482 ve: Yazmada yok.

9483 Yazmada bu madde başı, "Ṣırasına Geçecek Ḍurūb-ı Emṯāller" başlığı altında kaydedilmiş.

9484 Yazmada: *ṣadāḳat - istiḳāmet*.

9485 Yazmada: *ḳardaşlarıdur*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

9486 Yazmada: *ṣadāḳat - istiḳāmet*.

9487 Yazmada: *emniyyet - iʻtimād*.

9488 Yazmada: *emniyyet - iʻtimād*.

9489 LESSING: *M-TS*: ös-: Büyümek, çoğalmak, artmak.: 780[b]. YUDAHİN: *KS*: östür-: Büyütmek, yetiştirmek.: 616[a]. CLAUSON: *EDPT*: ös-: 241[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ösmek: Büyümek, 'ādet ėtmek, nümüvv ėtmek.: 34[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: üsmek: birinci cild, 394[a]; üsmek: birinci cild, 394[b]. TDK: *TTS*: üsmek: VI, 4094. TDK: *DS*: ösmek (I): IX, 3355[b]; usturmak: XI, 4044[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ös-(I): 212[b]; üs-: 298[b]. ÖNER: *K-TTS*: üstĕr: 533[a].

9490 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

9491 Yazmada: *südüŋ*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

9492 Yazmada: *ana*.

Şeyḫ Vaṣfī [beyt]

mālüküm bir feyż-i isti'dād kim bī-iştibāh
ben tefevvuḳ eylerüm her vechle emṯālüme

10132. Emsile-yi muttarıda başḳa, emsile-yi muḫtelife başḳa… **315/04**

Münīf [beyt]

'ayn-i ef'āl-i zamān emṯile-yi reyb-i menūn

10133. Emsalsiz güzeldir. **315/05**

10134. Emsalim misilli[9493]… **315/06**

10135. Emsal aramaḳ âdettir. **315/07**

Sünbül-zāde Vehbī[9494] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-'ilm-i mu'ammā 75, 321] beyt

fenn-i emṯāle ėderseŋ himmet
gelür inşā-yı kelāma ḳuvvet

10136. *Emsal, mesel*'iŋ cemi; durûb-ı emsal[9495], ki 'atalardan ḳalma sözler' dėmektir. **315/08**

10137. Emsal-i meşhuredir, ki: "Atalar sözünü tutmasaŋ da işit." **315/09**

10138. Emsali yoḳtur. **315/10**

Żiyā Paşa[9496] [*Ḫarābāt* Muḳaddime - Aḥvāl-i Şu'arā-yı Rūm I, 14[9497] [beyt]

zīrā iki münteḫab eṯerdür
***emṯāli görülmemiş** güherdür*

10139. Emsalini araba[9498] altından aramalı. **315/11**

10140. Emsali, araba altında yatar[9499]. **315/12**

9493 Yazmada: *miṯillü*. Ş. Sāmī: *ḲT*: miṯillü yā miṯilli: Beŋzer, şebīh, naẓīr, mānend, gibi, ḳabīlinden.: II, 1289[b]. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

9494 Yazmada: *Vehbī*.

9495 Ş. Sāmī: *ḲT*: ḍarb: ḍarb-ı meṯel: Mebnī 'ale 'l-ḥikāye olup miṯāl gibi īrād olunan meşhūr söz, atalar sözi.: II, 853[a]; ḍurūb-ı emṯāl: II, 853[b]. *Ḍurūb-ı emṯāl*, *ḍarb-ı meṯel*'in cemidir.

9496 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Lā-edrī*.

9497 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: emṯāl: [ḳısm-ı evvel,] 176[b].

9498 Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, 'araba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«'araba» ṣūretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26[c]. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56[b]; 'araba: 1291[b]; 'arrāde: 1291[b]; 'araba: 1292[b]. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *'arrāda*[t] 'top atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet', Arapça < *rubā'* 'dörtlü', Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: apaбa/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32[a]. EREN: *TDES*: araba: 14[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190[a]. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'arrāda[t]: I, 644; rubā': II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521[c].

9499 Yazmada: *yaṭur*.

10141. Emr ü ferman efendimiziŋdir. **315/13**

10142. Emir şer‘iŋdir[9500]. **315/14**

10143. Emir Ḫüda’nıŋ imiş, taḳdir-i İlahî böyle imiş diye[9501] taht-ı ḳaleden avdet ėttik. **315/15**

10144. Emir Ḫüda’nıŋdır, ḫizmet ḳuluŋ. **315/16**

10145. Emre itaat ḳuluŋ borcudur. **315/17**

10146. Emziksiz büyüttüğü emeksizidir[9502]. **315/18**

10147. Emziksiz, emeksiz büyümüş. **315/19**

10148. Emeği boşa gitti. **315/20**

10149. Emeksiz, aş pişmez; emeksiz, baş büyümez. **315/21**

10150. Emeksizi[9503] baştan çıḳmış. **315/22**

10151. Emeksiz; insan büyümez, ekmek yėnmez. **315/23**

10152. Emeksiz, çocuḳ[9504] büyümez. **315/25**

10153. Emeksiz, can büyümez. **315/25**

10154. Emeksiz, mal bulunmaz. **315/26**

10155. Emeksiz, mal da ḳazanılmaz can da. **315/27**

10156. Emeksiz, ekmeksiz[9505]; öksüz büyümez. **315/28**

10157. Emeksiz, ḳuş bile büyümez. **315/29**

10158. Emeksiz, emelsiz; ḳuş bile büyütülmez. **315/30**

10159. Emeksiz, loḳma yutulmaz. **315/31**

10160. Emeksiz büyümüş bulsa alacaḳ. **315/32**

10161. Emeline taş mı dikmişler. **315/33**

10162. Emel dünyası bu. **315/34**

9500 ATAY: *A-TBL*: şar‘: Din, yol, Alla’ın kulları için vazettiği kanunlar, şeriat.: 2, 1098[b].

9501 Yazmada: *deyü*. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): Diye.: II, 1127. Yazmada *diye* kelimesi *deye, deyi, deyü* ve *diye* olmak üzere dört farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ديه imlasının hem *deye* hem de *diye* teleffuzu mevcuttur; ancak yazmada esas alınan telaffuzu tefrik etmek mümkün olmadığından ilgili imla *diye* olarak okunmuştur. TDK: *DS*: deyi: IV, 1446[a]. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): II, 1127. Ş. Sāmī: *ḲT*: deyü: I, 646[a]; deye: I, 646[c]. REDHOUSE: *TaEL*: diyü, deyü, deye: 940[b]; diye, deye: 942[b].

9502 TDK: *DS*: emeksiz: 1. Üvey evlat, evlatlık. 2. Hizmetçi.: V, 1732[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: emeksiz: I, 167[b].

9503 TDK: *DS*: emeksiz: 1. Üvey evlat, evlatlık. 2. Hizmetçi.: V, 1732[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: emeksiz: I, 167[b].

9504 Yazmada: *çoçuḳ (چوچوق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

9505 Yazmada: *etmeksiz*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

10163. Emeksiz, yėmek[9506] olmaz. **316/01**

Yėmek[9507] *…*[9508]

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 66[9509]]

10164. Emeği havaya gitti. **316/02**

10165. Emeği boşa gitmiş, emel arḳasından ḳoşagitmiş. **316/03**

10166. Emeksiz, emele yetişilmez. **316/04**

Lā beyt

āh her demde olur ḥiṣṣe dile hem vü elem
her emek-dāra ‘iṭā vü keremüŋdür ishām

Ṣabrī [*Dīvān-ı Ṣabrī Ṣākir* 35[9510]] beyt

felek peymāne-yi himmet umēd ü kām hem-ṣuḥbet[9511]
kerem sāḳī-yi bī-minnet emel bezm-i müheyyādur

10167. Emek ile yoldaş olan, emel ile ḳardeş[9512] olur. **316/05**

10168. Emek sarf ėtmeden emele ėrilmez[9513]. **316/06**

10169. Emeksiz aşım, ḳaygısız başım. **316/07**

10170. Emek ile emele ėrilir, emel ile temele ėrilir. **316/08**

10171. Emeksiz; emel, temel bulunmaz. **316/09**

10172. Emeksiz eğlence tuzsuz taama beŋzer. **316/10**

10173. Emektar âdemdir. **316/11**

9506 Yazmada: *yemek*. Yazmada *yemek* kelimesi iki farklı imla [yemek (يمك), yėmek (يېمك)] ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]; yēm: 934[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يېمك): 2224[b].

9507 Yazmada: *yemek*.

9508 İlgili madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*’den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan “yemek” ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Emeksiz, yemek olmaz. ([bk.] Yemek…): 66; Yemek, emek ister. ([bk.] Emeksiz…): 492.

9509 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Emeksiz, yemek olmaz. ([bk.] Yemek…): 66. Buradaki “yemek” ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan “Yemek, emek ister.” maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Yemek, emek ister. ([bk.] Emeksiz…): 492.

9510 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emel: [ḳısm-ı evvel,] 179[b].

9511 felek peymāne-yi himmet umēd ü kām hem-ṣuḥbet: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *fekk peymāne-yi ni‘met umēd kām-ı maġfiret.*

9512 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

9513 Kelime, bu madde başında ‘ulaşılmak, erişilmek, varılmak’ anlamında kullanılmıştır; fakat *Türkçe Sözlük*’te *ermek* maddesi olmasına rağmen -sözlükteki benzer (var- > varıl- vb.) biçimlerin aksine *erilmek* maddesi bulunmamaktadır. TDK: *TS*: ermek: 812[a]; varılmak: 2470[a]; varmak: 2471[a]. Kelime, *Derleme Sözlüğü*’nde ise bu (erilmek) biçimi ile sadece *boy* ve *yaş* için ‘ulaşmak, erişmek’ manasında kullanılmıştır. TDK: *DS*: erilmek: 1. Yaşı büyüyerek çocukluktan çıkıp, gençlik çağma ermek. 2. Boyu bir yere yetişmek.: V, 1769[b]. TDK: *TTS*: erilmek (irilmek): Erişilmek.: III, 1499. CLAUSON: *EDPT*: ėr-: 194[a]. REDHOUSE: *TaEL*: irilmek, erilmek: 294[a].

10174. Emektarıŋ emektaşıdır. **316/12**

10175. Emeliŋ beli büküldü. **316/13**

Emīn [*Muḥākeme-yi Ye's ü Emel*[9514] 27] beyt

olan eṯḳāl-keş-i bār-ı belāyā-yı emel
çarḫ-āsā olur elbet ***ḳaddi dū-tā-yı emel***

10176. Emeliŋ oğlu temeldir. **316/14**

10177. Emel ḳuyusuna[9515] düşmemek gerek. **316/15**

10178. Emele temel gerek. **316/16**

Emel, 'istek' manasına…

10179. Emel ḳuyusu dipsiz ḳuyu… **316/17**

10180. Emele emek gerek. **316/18**

10181. Emeli hep serap gibi boştur. **316/19**

10182. Emelsiz, emeksiz değil insan, hayvan bile büyütülmez. **316/20**

10183. Emelsiz, ḳuş bile uçmaz. **316/21**

10184. Emeline göre olur. **316/22**

10185. Emel, tedavisi uzun süren bir illettir. **316/23**

Cāzim[9516] [*Muḥākeme-yi Ye's ü Emel*[9517] 4] beyt

ṭab'-ı insānda bir 'illet-i müşkil-terdür
uzaduḳça uzar 'ālemde müdāvā-yı emel

Ṭrabzonī Zühdī [*Muḥākeme-yi Ye's ü Emel*[9518] 6] beyt

bunı ḥaṣr ėtme gedāyāne ki şāhān-ı cehān
oldılar bende-yi der-gāh-ı mu'allā-yı emel

10186. Emelsiz insan, temelsiz bina… **316/24**

10187. Emelsiz, dünyada yaşamaḳ olmaz. **316/25**

10188. Emelsiz iş görülmez. **316/26**

9514 Emīn Ḥilmī: *Muḥākeme-yi Ye's ü Emel*: Emīn Efendinüŋ "olan eṯḳāl-keş-i bār-ı belāyā-yı emel / çarḫ-āsā olur elbet ḳaddi dū-tā-yı emel" beyti mü'ddāsınca o maḳūlelerüŋ ḳāmetleri…: 27.

9515 Yazmada *kuyu* kelimesi iki farklı imla ile (قويو, قيو) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120[b]; ḳuyu (قيو): II, 1133[a].

9516 Yazmada: *Ṭrabzonī Cāzim*. Câzim Efendi [ö. 1286/1869-70] Tarbzon'da defterdarlık yapmış olmakla birlikte Trabzonlu değil İstanbulludur. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Cāzim: 93[a-b]. Mehmed Süreyya: *Sicill-i Osmanî*: Câzim Efendi: 2, 385[b].

9517 Emīn Ḥilmī: *Muḥākeme-yi Ye's ü Emel*: Şu'arā-yı şöhret-şi'ārdan Ṭrabzon defter-dārı esbaḳ Cāzım Efendi merḥūmuŋ işbu "ṭab'-ı insānda bir 'illet-i müşkil-terdür / uzaduḳça uzar 'ālemde müdāvā-yı emel" beytini bi't-tilāve kendüsinüŋ ḳalb ü ḳālıb-ı beşerde bir cerīḥa-yı müşkilü 'd-devā oldıġını taḥkiye ve ityān ėdüp…: 4.

9518 Emīn Ḥilmī: *Muḥākeme-yi Ye's ü Emel*: Şu'arā-yı zamāneden Ṭrabzonī Zühdī Efendinüŋ mānend-i dürr-i ṯemīn naẓm-ı silk-i tebyīn eyledigi "bunı ḥaṣr ėtme gedāyāne ki şāhān-ı cehān / oldılar bende-yi der-gāh-ı mu'allā-yı emel" beyt ḥaḳīḳat iştimālī mü'eddāsınca…: 6.

10189. Emeliniŋ, emeğiniŋ mahsulüdür. **316/27**

10190. Emeliniŋ dibine darı[9519] ektiler. **316/28**

10191. Emeli, emeği; heba-yı menşur oldu gitti. **316/29**

Lā beyt

ḳopdı bir velvele kim ehl-i şürūr
eyledi mülki hebā-yı menşūr

10192. Emeli boşa gitti, arḳasından ḳoşagitti. **316/30**

10193. Emeline malik olmaḳ, insan için büyük muvaffaḳıyettir; faḳat elde olana ḳanaat ise ondan[9520] daha büyük baḫtiyarlıḳ ve muvaffaḳıyettir. **316/31**

Cümel-i hikemiye…

10194. Emeline nail olmaḳ isteyen sabır ve tahammül ėtmek gerek. **316/32**

10195. Emeldaşı[9521] emektarıdır. **316/33**

10196. Emeldaşı[9522], emektaşını yanında taşır. **316/34**

10197. Emel ümit bağında oturur, temel gayret dağında… **316/35**

10198. Emel bağında gül dėvşirir[9523]. **316/36**

10199. Emel bağında say ėdeniŋ dest-i ümidi boş ḳalmaz. **316/37**

10200. Emel tarlasında çalışanıŋ dest-i ümidi, sümbüle-yi çîn husul ėder. **316/38**

Yaḥyā Naẕīm[9524] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẕīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 92] beyt

keşt-i emelde ber-zede-dāmān-i saʻy olan
dest-i umėdi sünbüle-yi çīn ḥuṣūl ėder

10201. Emel tarlasında kütük devirir[9525]. **316/39**

10202. Emeli zırp(?) çıḳtı, umduğu turp[9526] çıḳtı. **316/40**

9519 Kelime, ‘ufak taneli zahire’ manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

9520 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

9521 Yazmada: *emeldaşı, emeldeş*.

9522 Yazmada: *emeldaşı, emeldeş*.

9523 Yazmada *devşir-* kelimesi iki farklı imla ile (devşir-, dėvşir-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: devşirmek: I, 627[c]; dėvşirmek: I, 646[c].

9524 Yazmada: *Naẕīmī*.

9525 Osmanlı Türkçesinde *devir-* kelimesi iki farklı imla ile (devir-, dėvir-) kullanılmıştır. Kelime yazmada sadece *devir-* imlası ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: devirmek: I, 624[c]; dėvirmek: I, 646[c].

9526 Yazmada: *ṭurb*. Aslı Farsça *turb* olup bu kelimenin Farsçada *turub* teleffuzu da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: 292[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *turb* hem *turp* hem de *ṭurp* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: turp: I, 449[b]; ṭurp: II, 895[a]. REDHOUSE: *TaEL*: turb: 527[b]; turp: 607[b]; ṭurp: 1253[b]. Yazmada *turp* kelimesi üç farklı imla ile (ṭurb, ṭurp, ṭurub) yazılmış.

10203. Emelsiz, temel ḳazılmaz; sebepsiz, fetva[9527] yazılmaz. **316/41**

10204. Emîre, emre itaat gerek. **317/01**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[9528] 358

Ve birḳaç yügrük atlu daḫı Pād-şāh-i cehān ṭarafına at ḳoparup ḫaber ėdünce ‘ale ’l-fevr bir ḫayme gönderilüp üzerine ḳurdılar ve ṭaraf-ı ‘aliyyeleründen ne işāret olunur deyü muntaẓır olup ṭurdılar. Ol maḥallde emr-i pād-şāh-i ‘ālem-penāh ile Sinān Aġa gelüp niẓām-ı ‘ālem içün ḳavā‘id-i Āl-i ‘Oṯmān aydihim Allāhu ’l-maliku ’l-mannān üzere ḳaydı görüldi.

(beyt)

Sinān Aġa ***ėdüp emre iṭā‘at***
gelüp şeh-zādeyi[9529] *ėtdi iżā‘at*

10205. Emîre itaat vaciptir.[9530] **317/02**

[Ser-dār-ı ekrem ‘Ömer Paşa *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* ḳısm-ı evvel, 378[b9531]]

10206. Emîre asi olmaḳ, Allah’a asi olmaḳ gibidir. **317/03**

10207. Emîrü ’l-hac[9532]… **317/04**

10208. Emîr-i Mekke[9533]… **317/05**

10209. Emîr Ayyâr’ıŋ (Ömer[9534]) dağarcığı[9535] gibi büyüdükçe büyüdü. **317/06**

9527 Aslı Arapça olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde *fetvā (فتوا)* ve *fetvā (فتوى)* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 309[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fetvā (فتوا) yā fetvā (فتوى): II, 982[a]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır.

9528 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

9529 Yazmada: *şeh-zādeyi: Sulṭān Aḥmed*.

9530 “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulü ’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.” mealindeki ayete dayanan ulü ’l-emre itaat meselesi için bk. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 4. Sūratu ’n-Nīsā 59. TÜRCAN, T.: “Ülü’l-Emr”, *DİA*: 42, 295[c]-297[c].

9531 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iṭā‘at: **Ulü ’l-emre iṭā‘at vācibdür**. Ebeveynine iṭā‘at ėden çocuḳ elbet maẓhar-ı felāḥ olur. İnsān bu ḥayāt-ı fānīde cenāb-ı Ḥaḳḳ’a ‘ibādet, devletine iṭā‘atla, vaṭana ḫıdmetle dünyā ve āḫiretini ma‘mūr ėdebilir. – Ser-dār-ı ekrem ‘Ömer Paşa: [ḳısm-ı evvel,] 378[b].

9532 Emîr-i hac: Haccın kurallarına uygun şekilde ve emniyet içinde eda edilmesini sağlamak üzere görevlendirilen kimse. Hac emirliği, Mekke’nin fethinden sonra [8/630] ihdas edilmiş bir görevdir. Emîr-i hac (emîrü ’l-hac) olanların hac kervanlarını güvenlik içinde götürüp getirmenin dışında cezaların uygulanmasına nezaret etmek gibi önemli görevleri vardı. ATALAR, M.: “Emîr-i Hac”, *DİA*: 11, 131[b]-133[c]. Ş. Sāmī: *ḲT*: emīr: emīrü ’l-ḥacc: I, 170[a].

9533 Mekke emîrliği: “Mekke emîri” tabiri, genel olarak Mekke’nin fethinden başlayarak Mekke valilerini, özel olarak da IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mekke’yi yöneten şerifleri (Benî Hasen, Hasenîler) ifade eder. KÜÇÜKAŞÇI, M. S.: “Mekke - Mekke Emirliği”, *DİA*: 28, 572[a]-575[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: emīr: emīr-i Mekke-yi Mükkereme: I, 170[a].

9534 Yazmada: *‘Ömer ve ‘Ayyār*.

9535 Yazmada: *ṭaġarcıġı*. CLAUSON: *EDPT*: tağār: 471[b]. TDK: *TTS*: dağar (tağar): II, 965; tağar: V, 3697. STEINGASS: *CP-ED*: taġār: 311[a]; ṭaġār: 815[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: taġār: Ma‘rūfdur, ki ‘āmme taḥrīfle *daġār* ve *ṭaġār* dėrler.: 244. REDHOUSE: *TaEL*: taġar: 566[a]; taġarcıḳ: 566[a]; ṭaġar: 1241[a]; ṭaġarcıḳ: 1241[a]. TDK: *DS*: tağar: X, 3799[b]; tağarcık: XII, 4732[a].

Aḥmed Midḥat [“İfāde-yi Merām”] *Ṭaġarcıḳ*[9536] 1, 3[a]

Bu ṭaġarcıḳ şimdiki ḥāliyle be-heme-ḥāl on beş günde bir def‘a ṭolar; ancaḳ (al-minnatu li-llāh) her eṯerimiŋ nā’il oldıġı raġbet-i ‘umūmiyyeye bu da nā’il olur ėse Ṭaġarcıḳ bu ḥālde ḳalmayaraḳ ***Emīr ‘Ayyār’ıŋ ṭaġarcıġı gibi büyüdükçe büyümege*** *daḫı müste‘iddür.*

[Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 67[9537]]

10210. Emniyet olmayınca vicdan rahat ėdemez. **317/07**

‘Abdü ’l-Ḥaḳḳ Ḥāmid[9538] [“Hayd Parḳ’dan Geçerken” *Ġayret* 12, 35[b][9539]] [mıṣrā‘]

vėrür vicdāna ol neş’et-geh-i edyāna emniyyet

10211. Emniyet olmadan iş görülmez. **317/08**

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 16[9540]] [beyt]

bā‘iṯ-i maġfiret Ḥażret ola
sebeb-i pāye-yi emniyyet ola

10212. Emin âdemdir. **317/09**

10213. Emin-i vahy-i İlahî, Muhammed-i Arabî[9541]. **317/10**

Arpaemīni-zāde Muṣṭafā Sāmī[9542] [*Dīvān* 87, 1, 19[9543]] [mıṣrā‘]

Ṯābit[9544] [mıṣrā‘]

emīn-i mülk-i nübüvvet medār-ı ḫatmiyyet

10214. Eminiŋ muini Allah’tır. **317/11**

10215. Emin ol, ki muin olsunlar. **317/12**

10216. Eminiŋ hamisi Muin’dir. **317/13**

10217. Emvali kendisinden uzaḳ olan âdemiŋ ahvali perişan olur.[9545] **317/14**

Zemaḫşerī *Nevābiġu ’l-Kelim* [23]

man tanāzaḥat amvālahu tarāzaḥat aḥvāluhu

[=Mallarından uzaklaşanın hâli kötüleşir.]

9536 Yazmada: *Ṭaġarcıḳ risālesinden bir fıḳradur*.

9537 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Emīr ‘Ayyār’ıŋ ṭaġarcıġı…: 67.

9538 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Lā*.

9539 ‘Abdü ’l-Ḥaḳḳ Ḥāmid: “Hayd Parḳ’dan Geçerken”, *Ġayret*: 21 Mart 1302, Numero: 12, 35[b]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emniyyet: [ḳısm-ı evvel,] 180[a]. Muṣṭafā Reşīd: *Münteḫābāt-ı Cedīde - Ḳısm-ı Ṯānī*: *Naẓm*: 129.

9540 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emniyyet: [ḳısm-ı evvel,] 180[a].

9541 Hz. Muhammed [ö. 11/632]: Son peygamber. Geniş bilgi için bk. FAYDA, M.: “Muhammed - Hayatı”, *DİA*: 30, 408[a]-423[a].

9542 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Sāmī*.

9543 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emīn: [ḳısm-ı evvel,] 182[a].

9544 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emīn: [ḳısm-ı evvel,] 182[a].

9545 Zemaḫşerī: *Nevābiġu ’l Kelim*: “man tanāzaḥat amvālahu tarāzaḥat aḥvāluhu”= Emvāli kendüsinden uzaḳ olan ādemiŋ aḥvāli perīşān olur.: 23.

10218. Emîrü ’l-Müminîn[9546] efendilerimizden imdat umarız. **317/15**

10219. İmraḫorluḳ[9547] ile ḳadri âlâ ėdildi. **317/16**

Nābī [*Dīvān* 1, 42, 7, 42[9548]] [beyt]

o ṣāf[9549] dil ki ėderse tevāżu‘ından ėder
ıṣṭabl-ı ḫāṣṣına Efrasyāb’ı mīr-i āḫ^{v}*ur*

10220. Emîrü ’l-ümeralıḳ[9550] ile be-kâm[9551] buyruldu[9552]. **317/17**

Nef‘ī [*Dīvān* 93, 2, 13[9553]] [mıṣrā‘]

ne ḥakīm-i Ġaznevīyem ne emīr-i Dihlevī

Ṣerīf[9554] [mıṣrā‘]

neşr-i ṣīt eyler emīrān hey’etin tebdīl ile

10221. Emval-i devlet, emvac-ı bahre beŋzer; bir yandan gelir, bir yandan gider. **317/18**

9546 Emîrü ’l-Müminîn: İslam tarihinde Hz. Ömer’den itibaren devlet başkanlarına verilen unvan. İslam devlet başkanlarına “halife” ve “imam” denildiği gibi daha yaygın olarak “emîrü ’l-Mü’minîn” de (müminlerin emîri) denilmektedir. Bu tabir ilk defa, hicretin on yedinci ayında (Receb 2/Ocak 624) Hz. Peygamber tarafından Kureyş kervanını basmak üzere Batn-ı Nahle’ye gönderilen seriyyenin kumandanı Abdullah b. Cahş’a verilmiştir. FAYDA, M.: “Emîrü’l-Mü’minîn”, *DİA*: 11, 156^{b}-157^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: emīr: emîrü ’l-Mü’minīn: I, 170^{a}.

9547 Yazmada: *emīr-i āḫ*^{v}*urlıḳ*. Mîrâhur: Saraya ve özellikle hükümdara ait hayvanlarla ilgilenen teşkilatın başı. Arapça *amīr* (bey) kelimesinin Farsçalaşmış şekli olan *mīr* ile Farsça *āḫ*^{v}*ur*’un (ahır) birleşmesinden meydana gelen *mīr-āḫ*^{v}*ur* (*amīr-i āḫ*^{v}*ur*), Osmanlıcada bu şeklin yanı sıra *imraḫor* imlasıyla da kullanılmıştır. Orta Çağ’da her devletin saray ve ordusunda büyük oranda atlardan ve diğer bazı hayvanlardan yararlanılmış, dolayısıyla onlarla ilgili kuruluşların çeşitli adlar taşıyan yöneticileri büyük önem ve itibar sahibi olmuştur. Geniş bilgi için bk. SABBÂĞ, A.: “Mîrâhur”, *DİA*: 30, 141^{a-c}. AFYONCU, E.: “Mîrâhur - Osmanlı Devletinde”, *DİA*: 30, 141^{c}-143^{b}. STEINGASS: *CP-ED*: amīr: amīr-i āḫ^{v}ur: 102^{a}; mīr-āḫ^{v}ur: 1361^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: āḫ^{v}ur: mīr-i āḫ^{v}ur= Ḥükm-dār ḥayvānlarınıŋ idāresine me’mūr ādem, ıṣṭabl-ı ‘āmire müdīri.: I, 24^{c}; emīr: emīr-i āḫ^{v}ur yā-ḫ^{v}ud mīr-i āḫ^{v}ur: I, 170^{a}. Kelimenin *imraḫor* biçimi için bk. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: āḫ^{v}ur: emīr-i āḫ^{v}ur (Lisān-ı ḫalḳda “imraḫor” telaffuẓ ėdilir.): birinci cild, 39^{a}. Ayrıca, Farsçadan alınmış olan *ahır* kelimesinin Farsçada *āḫ*^{v}*ur* ve *āḫ*^{v}*ar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur ve kelimenin her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır STEINGASS: *CP-ED*: āḫ^{v}ur, āḫ^{v}ar: 26^{b}. TDK: *DS*: ahar, aḫar: I, 124^{a}; ahur, aḫur: I, 135^{a}.

9548 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emīr: [ḳısm-ı evvel,] 181^{b}.

9549 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *pāk*.

9550 Emîrü ’l-ümera: Bazı İslam devletlerinde çeşitli idarî yetkilere sahip kumandanlara verilen unvan. Geniş bilgi için bk. YILDIZ, H. D.: “Emîrü’l-Ümerâ”, *DİA*: 11, 158^{b}-159^{c}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ümerā: emīrü ’l-ümerā= 1. Ḫulefā-yı ‘Abbāsiyye zamānında Āl-i Būye ve Selçūḳīlerden umūr-i ‘askeriyyeye ve żabṭ u rabṭa baḳmaḳ ṣūretiyle Baġdād’da muḳīm olanlara vėrilen ‘unvāndur. 2. El-yevm rüteb-i mülkiyyeden ıṣṭabl-ı ‘āmire ile mīr-i mīrānlıḳ arasında bir rütbeyi ḥā’iz olan kimse, ki ‘unvānı ‘izzetlü paşadur.: I, 165^{c}; emīr: emîrü ’l-ümerā: I, 170^{a}.

9551 STEINGASS: *CP-ED*: kām: ba-kām: 1009^{a}. AYVERDİ: *MBTS*: bekâm: İsteğine kavuşan; meramına, maksadına erişen; mesut.: 129^{a}.

9552 Yazmada: *buyurıldı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: buyurılmaḳ: I, 335^{c}. TDK: *TTS*: buyurulmak: I, 733.

9553 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emīr: [ḳısm-ı evvel,] 181^{b}.

9554 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emīr: [ḳısm-ı evvel,] 181^{b}.

İm

10222. İmameli[9555] çubuğu[9556] elinden düşmez tiryakîdir[9557]. **317/19**

Müstaḳīm-zāde [*Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[9558] cüz'-i evvel, 16] beyt

çubuḳ oyar ile aġız aġıza ṣuḥbet ėder
imāmesin çevirürdüm elime girse eger

10223. İmamesini[9559] çevirmiş. **317/20**

Müstaḳīm-zāde [*Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[9560] cüz'-i evvel, 16] beyt[9561]

çubuḳ oyar ile aġız aġıza ṣuḥbet ėder
imāmesin çevirürdüm elime girse eger

10224. İmamesi[9562] ağzına göre değil. **317/21**

10225. İmam evinden aş, ölü gözünden yaş…[9563] **317/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 72]

İmam evinde aş, kör gözünde yaş olmaz.

10226. İmama vėr, isteme. **317/23**

Ḫasise vėr; tek isteme.

10227. İmam evinden aş, kör gözünden yaş çıḳmaz. **317/24**

10228. İmam malınıŋ yarısı zekât, yarısı adaḳ… **317/25**

10229. İmam her vaḳit lazım. **317/26**

10230. İmama göre cemaat, cemaate göre imam. **317/27**

10231. İmam osurunca cemaat ötesine geçer (sıçar). **317/28**

9555 Ş. Sāmī: *ḲT*: imāme: Çubuḳ ve siġaralıġıŋ başına ṭaḳılan kehrubā ve sā'ireden aġızlıḳ.: I, 162[c].

9556 Ş. Sāmī: *ḲT*: çubuḳ: Tütün içmege maḫṣūṣ içi delik degnek, ki bir ucunda imāme dėnilen aġızlıḳ ve dīger ucunda tütünüŋ vaż' olundıġı lüle bulunur: çubuḳ içmek, çekmek= Çubuḳla tütün içmek.: I, 518[a]. Yazmada *çubuk* kelimesi iki farklı imla ile (چبوق, چوبوق) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: çubuḳ (چبوق): I, 505[c]; çubuḳ (چوبوق): I, 518[a].

9557 Aslı Yunanca *thēriakḗ (θηριακή)* olan bu kelime; Farsçada *tiryāk* biçimiyle, Arapçada ise *tiryāḳ* biçimiyle müstameldir. Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi yazmada da kelimenin hem *tiryāḳ* hem de *tiryāk* biçimi kullanılmıştır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: θεριακή (theriakḗ): 350[b]; θηριακή (thēriakḗ): 353[a]. STEINGASS: *CP-ED*: tiryāḳ: 298[b]; tiryāk: 298[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: at-tiryāḳ: 32[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tiryāḳ: 'Ar. [Fā. *tiryāk*'den mu'arreb.] 401[b]; tiryāk: 401[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tiryak: 1259[a]. NİŞANYAN: *NS*: tiryak: 865[a].

9558 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: cüz'-i evvel, 16.

9559 Ş. Sāmī: *ḲT*: imāme: Çubuḳ ve siġaralıġıŋ başına ṭaḳılan kehrubā ve sā'ireden aġızlıḳ.: I, 162[c].

9560 Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: cüz'-i evvel, 16.

9561 Yazmada bir kere yazılmış olan bu beyit, ilgisi sebebiyle iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

9562 Ş. Sāmī: *ḲT*: imāme: Çubuḳ ve siġaralıġıŋ başına ṭaḳılan kehrubā ve sā'ireden aġızlıḳ.: I, 162[c].

9563 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İmām evinden aş, kör gözinden yaş çıḳmaz. 317/24, Ölü gözinden yaş, imām evinden aş çıḳmaz. 468/04.

10232. İmamsuyu… **317/29**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 72]

10233. İmamsız cemaat, cemaatsiz imam olmaz. **317/30**

10234. İmama uygun cemaat… **317/31**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 72]

10235. İmam Aḫfeş’iŋ[9564] keçisi gibi hep başını sallar.[9565] **317/32**

Ḳara cahiller haḳḳındadır.

10236. İmam-ı zamandır. **318/01**

Nābī [*Ḫayr-ābād* Maḳāle-yi Mi‘rāciyye 108, 334[9566]] [beyt]

ya‘nī olup enbiyā cemā‘at
faḫr-i rusul eyledi imāmet

10237. İmam-ı Azam[9567] hazretlerine sormuşlar: “Sen ne bilirsin?” “Hiçbir şey; hiç, hiç…” dėmiş. **318/02**

Lā[9568]

10238. İmam nikâh da ḳıyar, telḳin[9569] de vėrir. **318/03**

10239. İmam fasıḳ olunca cemaati de fesada vėrir. **318/04**

10240. İmam fasıḳ, fesat olunca cemaat helali, haramı ne bilir! **318/05**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[9570] 329

Binā’en-alā-ḏālik Tekke sancaġında Elmalu nām ḳaryede sākin müfsidlerüŋ eşḳiyāsı ve güm-rāhlar içünde Ḳarabıyuḳoġlı deyü şöhret bulup ṣūret-i ṣalāḥda şeyḫ nāmı ile meḏkūr ve Şeyṭānḳulı laḳabı ile meşhūr ve ser-i sürḫlere ve aṣḥāb-ı fesād u şer u şor olan bed-baḫt olanlara “Baŋa erenlerden işāret olmışdur, ḥālā

9564 Ahfeş: Bazı Arap dili âlimlerinin lakabı. *Ḫafaş* kökünden türetilerek ‘iyi göremeyen küçük gözlü kimse’ veya ‘gece görüp gündüz göremeyen kimse’ anlamında kullanılan *ahfeş*, gözlerindeki görme bozukluğu sebebiyle ondan fazla âlime lakap olmuştur. Hemen hepsinin müşterek özelliği Arap dil âlimi olmalarıdır. Geniş bilgi için bk. KANDEMİR, M. Y.: “Ahfeş”, *DİA*: 1, 524[c]-525[a]. Arap dil âlimi Ahfeş, kendisini dinleyecek kimse bulamazsa dersini keçisine anlatır ve keçinin başına bağladığı ipi çekerek kendisini tasdik ettirirmiş. Bundan kaynaklı olarak “Ahfeş’in keçisi” ibaresi, ‘herhangi bir sözü/fikri anlamadan başını sallayarak kolayca tasdik eden’ kişiler için kullanılmaktadır. AYVERDİ: *MBTS*: Ahfeş: 22[c]. TDK: *TS*: Ahfeş: 53[b].

9565 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Aḫfeş’iŋ keçisi gibi başını ṣallar. 179/25, Aḫfeş’iŋ keçisi gibi ne söylerseŋ başını ṣallar. 179/26.

9566 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: imāmet: [ḳısm-ı evvel,] 449[a].

9567 Ebû Hanîfe Nu‘mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh [ö. 150/767]: İslam’da hukukî düşüncenin ve içtihat anlayışının gelişmesinde önemli payı olup daha çok “Ebû Hanîfe” veya “İmam-ı Azam” diye şöhret bulmuştur. … ‘Büyük imam’ anlamına gelen “İmam-ı Azam” sıfatının verilmesi; çağdaşları arasında seçkin bir yere sahip bulunması, hukukî düşünce ve içtihat metodunda belli bir çığır açması, döneminden itibaren birçok fakihin onun görüşleri ve metodu etrafında kümelenmiş olması gibi sebeplerle açıklanabilir. UZUNPOSTALCI, M.: “Ebû Hanîfe”, *DİA*: 10, 131[a]-138[a].

9568 Yazmada: *Lā-edrī*.

9569 Kelimenin aslı Arapça *talḳīn*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 703. Günümüz Türkiye Türkçesinde kelimenin hem *telkin* hem de *talkın* biçimi kullanılmaktadır. TDK: *TS*: talkın: 2256[a]; telkin: 2323[b].

9570 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

ṣāḥib-i ẓuhūr olan Şāh İsmā'īl'iŋ ḫalīfesiyüm." deyü ḫurūc eyledi. 'Ale 'l-fevr başına niçe[9571] *biŋ güm-rāhı cem' ėdüp min ba'd "Devlet ve salṭanat bizümür." deyü da'vā vü ġavġāya başladı.*

(naẓm)

oldı aṣḥāb-ı fesāda imām
dėdi heb birden ḫelāliyle ḥarām

ġāret ėtdi her diyārı bī-ḥisāb
kūyleri ḳıldı ḫarāb-ender-ḫarāb

dėdi cāhil ḳavlidür fi'l-i nikāh
oldı her 'avrat rıżāsıyla mübāḥ

10241. İmam cemaate değil, cemaat imama uyar. **318/06**

10242. İmamsuyu dėr, ḳoltuğunda taşır. **318/07**

10243. İmam feneri gibi döndükçe döner. **318/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 72[9572]]

10244. İmamıŋ evine baḳlava gitmiş saŋa ne! **318/09**

Ḫ^{v}āce Naṣre 'd-dīn[9573]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 72[9574]]

10245. İmama haḳ değsin de kim ölürse ölsün. **318/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 72[9575]]

10246. İmama haḳ değsin de[9576] nereden değerse değsin. **318/11**

10247. İmamıŋ gözü doymaz. **318/12**

10248. İmamıŋ özü doyar, gözü doymaz. **318/13**

10249. İmamıŋ evine baḳlava, börek gitmiş baŋa ne; benim evime gelmiş saŋa ne! **318/14**

Ḫ^{v}āce Naṣre 'd-dīn[9577]

10250. İmam imam da farḳ var. **318/15**

10251. İmamü 'l-Müminîn, ḫalife-yi İslam… **318/16**

9571 Yazmada: *nice*.

9572 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İmām fenāri gibi döndükce döner.: 72.

9573 *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*'de ve yazmada: *Ḫ^{v}āce*. İlgili madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*'den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan "Ḫ^{v}āce" ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İmāmıŋ evine baḳlava gitmiş saŋa ne! ([bk.] Ḫ^{v}āce…): 72; Ḫ^{v}āce Naṣre 'd-dīn'iŋ evine baḳlava gitmiş saŋa ne!: 214.

9574 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İmāmıŋ evine baḳlava gitmiş saŋa ne! ([bk.] Ḫ^{v}āce…): 72. Buradaki "Ḫ^{v}āce" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Ḫ^{v}āce Naṣre 'd-dīn'iŋ evine baḳlava gitmiş saŋa ne!" maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ḫ^{v}āce Naṣre 'd-dīn'iŋ evine baḳlava gitmiş saŋa ne!: 214.

9575 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İmāma ḥaḳḳ degsün de kim ölürse ölsün.: 72.

9576 de: Yazmada yok.

9577 Yazmada: *Ḫ^{v}āce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

[Żiyā Paşa *Eş‘ār-ı Żiyā* Ḳaşīde-yi Culūsiyye[9578] 10] [beyt]

Ḥaḳḳ sebeb-i ḫalḳ eyledi ḏātuŋ niẓām-ı ‘āleme
sendedür ḫalḳuŋ umēdi ey ***imāmü ’l-mü’minīn***

10252. İmam-ı Azam Ebû Hanîfe[9579]… **318/17**

Sahib-i mezhep hazret-i Nu‘mân bin Sabit…

Yaḥyā Naẓīm[9580] [*Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* I, 32] [beyt]

Mescid-i Aḳṣā-yı maḳṣūduŋ İmām-ı A‘ẓām’ı
cāmi‘-i esrār u ‘irfānuŋ ḫaṭīb-i minberi

10253. İmam-ı azam kisvesi taşır; amma İmam-ı Azam[9581] ondan[9582] davacı. **318/18**

10254. İmtihana çekerler saḳın ha! **318/19**

Żiyā Paşa[9583] [*Ḥarābāt* Muḳaddime - Sebeb-i Tertīb-i *Ḥarābāt* I, 7[9584]] [beyt]

hem rütbelerünce ‘āciz-āne
çekdüm şu‘arāyı imtiḥāne

10255. İmtihana çekmeğe gelmez bedaht[9585] olanı. **318/20**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ‘Işḳ* 117, 1665[9586]] [beyt]

ėtme beni furḳate nişāne
bed-‘ahdi ne ḥācet imtiḥāne

10256. İmtihan-ı İlahî… **318/21**

9578 Yazmada: *Medḥiyye-yi Hümāyūn*.

9579 Ebû Hanîfe Nu‘mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh [ö. 150/767]: İslam’da hukukî düşüncenin ve içtihat anlayışının gelişmesinde önemli payı olup daha çok “Ebû Hanîfe” veya “İmam-ı Azam” diye şöhret bulmuştur. “Ebû Hanîfe” onun künyesi olarak zikrediliyorsa da Hanîfe adında bir kızının, hatta oğlu Hammâd’dan başka çocuğunun bulunmadığı bilinmektedir. Bu şekilde anılması, Iraklılar arasında “hanîfe” denilen bir tür divit veya yazı hokkasını devamlı yanında taşıması veya *hanîf* kelimesinin sözlük anlamından hareketle haktan ve istikametten ayrılmayan bir kimse olmasıyla izah edilmiştir. Buna göre “Ebû Hanîfe”yi gerçek anlamda künye değil bir lakap ve sıfat olarak kabul etmek gerekir. Onun öncülüğünde başlayan ve talebelerinin gayretiyle gelişip yaygınlaşan Irak fıkıh ekolü de imamın bu künyesine nispetle “Hanefî mezhebi” adını almıştır. ‘Büyük imam’ anlamına gelen “İmam-ı Azam” sıfatının verilmesi de çağdaşları arasında seçkin bir yere sahip bulunması, hukukî düşünce ve içtihat metodunda belli bir çığır açması, döneminden itibaren birçok fakihin onun görüşleri ve metodu etrafında kümelenmiş olması gibi sebeplerle açıklanabilir. UZUNPOSTALCI, M.: “Ebû Hanîfe”, *DİA*: 10, 131[a]-138[a].

9580 Yazmada: *Naẓīmī*.

9581 Ebû Hanîfe Nu‘mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh [ö. 150/767]: İslam’da hukukî düşüncenin ve içtihat anlayışının gelişmesinde önemli payı olup daha çok “Ebû Hanîfe” veya “İmam-ı Azam” diye şöhret bulmuştur. … ‘Büyük imam’ anlamına gelen “İmam-ı Azam” sıfatının verilmesi; çağdaşları arasında seçkin bir yere sahip bulunması, hukukî düşünce ve içtihat metodunda belli bir çığır açması, döneminden itibaren birçok fakihin onun görüşleri ve metodu etrafında kümelenmiş olması gibi sebeplerle açıklanabilir. UZUNPOSTALCI, M.: “Ebû Hanîfe”, *DİA*: 10, 131[a]-138[a].

9582 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

9583 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* de ve yazmada: *Lā*.

9584 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: imtiḥān: [ḳısm-ı evvel,] 450[a].

9585 bed-‘ahd: Farsça *bad* + Arapça *‘ahd*: Verdiği sözde durmayan, yalancı. STEINGASS: *CP-ED*: bad: 160[b]; bad-‘ahd: 164[a]. ATAY: *A-TBL*: ‘ahd: 3, 506[b].

9586 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: imtiḥān: [ḳısm-ı evvel,] 449[b].

Ḥāfıẓ Paşa [*Tārīḫ-i Na'īmā* I, 439[9587]] [beyt]

ātiş-i sūzān-ı a'dāya bizümle girmege
dehr içünde imtiḥān olmış semender yoḳ mıdur

10257. İmtinan ėtme -başa ḳaḳma- ayale[9588], hazer[9589] ėt; rahim ve şefḳat ile hüsn-i nazar ėt. **318/22**

Mevzundur.

Sünbül-zāde Vehbī[9590] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-tedbīr-i umūr-ı beyt 145, 969[9591]] [beyt]

10258. İmdat[9592] talep ėdene imdadıŋı hâline göre esirgeme. **318/23**

10259. İmdat ėden imdat bulur. **318/24**

10260. İmdatçılar alay gösterdi. **318/25**

Cennetmekân Sultan Murad Ḫan-ı Sani[9593] *[1421-1444, 1446-1451 hazretleriniŋ Sofya ve Ḳosova muharebelerine ait…*

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[9594] 182

Ḥażret-i Ḫudāvendigār 'ālī-miḳdār tevekkül-i Kird-gār ėdüp Ṣofya ṣaḥrāsında vüzerā ve ümerā alayını bir bir gözden geçirüp her birinüŋ maḥall ve maḳāmını ta'yīn buyurup ġazāya raġbet ve firār ėdenlere la'net-i muḥaḳḳaḳ oldıġını beyān ėtdiler. Ḳaraman 'askeri daḫı naẓar-ı şehr-yāra gelüp ***alay gösterdüklerinde*** *ḳaltaḳ egerlü, ḳayış üzengilü, ḳılıcları baġı ipden bir alay Ṭurġud Türkleri, ki her birinüŋ ṭoġrılıġı at oġrılıġı ėdi, bu hey'et ve bu ḳıyāfet ile utanmayup 'arṣa-gāh-ı sipāh içüne gelüp girdiler. Ḥażret-i Ḫudāvendigār ol birḳaç nekbet-i rozgāruŋ evżā'*

9587 Muṣṭafā Na'īmā Efendi: *Tārīḫ-i Na'īmā*: I, 439.

9588 Aslı Arapça *'iyāl* olan bu kelime; 'birinin geçindirmek zorunda olduğu kimseler, eş, çoluk çocuk' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 527[a].

9589 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

9590 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Vehbī*.

9591 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: imtinān: [ḳısm-ı evvel,] 451[b].

9592 Aslı Arapça olan *imdād* kelimesi; 'mühlet vermek, başkası eliyle yardım etmek' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-imdād: Bir ādeme bir nesne żımnında mühlet vėrmek… Bir kimseye bir ādem ġayri kimse ta'yīni ile yardım eylemek… Ba'żılar 'indinde ṯülāṯīden olan *madd* māddesi şerr ve mekrūhda ve *imdād* māddesi ḫayr ve maḥbūbda isti'māl olunur.: I, 690. Benzer kelimelerdeki anlam farklılıklarına dikkat edilmelidir; zira 'mühlet vermek, başkası eliyle yardım etmek' manalarındaki *imdād* kelimesine anlamca yakın olan ve her üçü de Arapça olan bu kelimelerden *naṣr* 'bir âdemi bir nesneden kurtarmak suretiyle ona yardım etmek' manasında iken *ẓahr* 'bir kimseye arka çıkmak suretiyle yardım etmek' manasında, *madd* ise 'bir âdeme hayatını uzatacak mahiyette yardım etmek' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-madd: I, 689; al-imdād: I, 690; aẓ-ẓahr: II, 15; an-naṣr: II, 123; al-'avn: III, 673. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *İ'âne* ile *nusret* arasındaki fark: 275.

9593 Murad II: Osmanlı padişahı. Geniş bilgi için bk. İNALCIK, H.: "Murad II", *DİA*: 31, 164[c]-172[a].

9594 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

u eṭvārını göricek tebessüm-künān ser-dārlarına buyurdılar ki: "'Askerimizüŋ masḫarası yoġidi, hele keremleründen Ḳaramanoġlı ol ḫıdmeti edā ėtmiş."

(naẓm)

biz andan ėtmezüz imdād umēdin
hemān tek bozmasun 'ahdin kilīdin

ferāmoş eylesün semt-i nifāḳı
dilerse olmaġa mülkinde bāḳī

(neṯr) Ḥāṣıl-ı kelām tertīb-i 'asker-i İslām olunup niyyet-i ġazā ile cānib-i a'dāya 'azīmet ḳıldılar. ilā āḫirihi[9595]…

10261. İmdatçı arar. **318/26**

10262. İmdatçı Allah'tır. **318/27**

10263. İmdatçı alayını gösterdi. **318/28**

10264. İmdadına Ḫızır[9596] gibi yetişti. **318/29**

10265. İmdadından vazgeçtik; tek ahdin kilidin bozmasın. **318/30**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[9597] 182 naẓm[9598]

biz andan ėtmezüz imdād umēdin
hemān tek bozmasun 'ahdin kilīdin

ferāmoş eylesün semt-i nifāḳı
dilerse olmaġa mülkinde bāḳī

10266. İmdat umar. **318/31**

10267. İmdat yeli gibi veradan gelip çattı. **318/32**

9595 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

9596 Hızır: Hz. Musa döneminde yaşayan, kendisine İlahî bilgi ve hikmet öğretilen kişi. Arapça kaynaklarda *ḫaḍır* (*ḫaḍr, ḫıḍr*) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen kelime, Türkçede Hızır ve Hıdır biçiminde kullanılmaktadır. *Ḫaḍır*, 'yeşil, yeşilliği çok olan yer' manasındaki *aḫḍar* ile eş anlamlıdır. Bu manadan hareketle *ḫaḍır* kelimesinin özel isimden ziyade lakap ve sıfat olarak kabul edildiği söylenebilir. Nitekim bazı kaynaklarda Hızır'a bu ismin, kuru yerde oturduğunda altından otların yeşerip dalgalanması, cennet pınarından içtiği için bastığı her yerin yeşile bürünmesi sebebiyle verildiği kaydedilmektedir. ÇELEBİ, İ.: "Hızır", *DİA*: 17, 406[a]. Tasavvuf ve Halk İnancı: *Kur'an-ı Kerim*'de anlatılan Hızır kıssası, başlangıcından beri en çok tasavvuf çevrelerini ilgilendirmiştir. Bunun sebebi, kıssanın âdeta tasavvufun iki ana ilkesi olan *irşad*ı ve *ilm-i ledünn*ü temsil etmiş olmasıdır; zira kıssada Allah'ın, kendisine Hz. Musa'nın bilemediği bir ilim (ilm-i ledün) verdiği kul (Hızır) Hz. Musa'ya kılavuzluk (irşad) etmektedir. ULUDAĞ, S.: "Hızır - Tasavvuf ve Halk İnancı", *DİA*: 17, 409[c].

9597 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

9598 Yazmada bu beyitlerin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyitler burada da yazıldı.

Keçeci-zāde ‘İzzet Mollā[9599] [*Miḥnet-keşān* 27] [beyt]

verādan gelüp çatdı imdād-ı bād
deŋiz coşa[9600] geldi olup ḳalbi şād

10268. İmdada ḳoş, ki imdadına ḳoşsunlar. **319/01**

10269. İmdat bekler, ki cenk ėde; düşmanıŋ başına dünyayı teng[9601] (dar) ėde. **319/02**

10270. İmdattan imdat gören Osmanlı’dır. **319/03**

10271. İmdatsız iş dönmez. **319/04**

10272. İmdat gören mağlup olmaz. **319/05**

10273. İmdada ėrenden imdat gören ziyade sevinir. **319/06**

10274. Emraz-ı nefsaniye, insanı emraz-ı ebdâniyeye müptela ėder.[9602] **319/07**

10275. Emraz-ı nefsaniyeye mağlup olanlar, haḳ ve haḳiḳati kabul ėdemezler.[9603] **319/08**

Cümel-i hikemiye…

10276. İm‘an-ı (atf-ı) nazar ėdene dünyada pek çoḳ ibretli şey[9604] görünür. **319/09**

Sünbül-zāde Vehbī[9605] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-‘ilm-i ṭıbb 48, 83[9606]] [beyt]

oḳu üslūb-ı ḥakīm üzre hemān
fenn-i teşrīḥe de eyle im‘ān

‘Ākif[9607] [*Eş‘ār-ı el-Ḥācc ‘Ākif Efendi* Ḳaṣīde-yi ‘Adem 7[9608]] [beyt]

çeşm-i im‘ān ile baḳduḳça vücūd-i ‘ademe
ṣaḥn-ı cennet görinür ādeme ṣaḥrā-yı ‘adem

10277. Emraz-ı ruhaniye başḳa, emraz-ı cismaniye başḳadır; biri manevî, diğeri maddîdir.[9609] **319/10**

10278. İmsak[9610] ile israf beyninde itidal gerek. **319/11**

Zira “Ziyade imsak, ḫissete[9611]; ziyade israf, gaflete delalet eyler.” dėmişler.

9599 Yazmada: *‘İzzet Mollā*.
9600 Yazmada: *çoşa*.
9601 Aslı Farsça tang olan bu kelime ‘dar’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: tang: 330[a].
9602 Bu madde başı *Em* sırasına kaydedilmesi gerekirken *İm* sırasına kaydedilmiş.
9603 Bu madde başı *Em* sırasına kaydedilmesi gerekirken *İm* sırasına kaydedilmiş.
9604 Yazmada: *şeyler*.
9605 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Vehbī*.
9606 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: im‘ān: [ḳısm-ı evvel,] 454[b].
9607 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *‘Ākif Paşa*.
9608 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: im‘ān: [ḳısm-ı evvel,] 454[b].
9609 Bu madde başı *Em* sırasına kaydedilmesi gerekirken *İm* sırasına kaydedilmiş.
9610 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: imsāk: Cimrilik.: 410[a].
9611 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca ‘cimrilik’ manası ile kullanılsa da *ḫisset* kelimesi; ‘alçaklık, adilik, cimrilik, tamahkârlık’ manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 231. ATAY: *A-TBL*: I, 458[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 847[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 581[a]. TDK: *TS*: hisset: 1105[a].

10279. İmsak, orucuŋ[9612] soŋ ḳapısıdır[9613]. **319/12**

Sünbül-zāde Vehbī[9614] [*Dīvān* 288, 51, 69[9615]] [beyt[9616]]

eyleyüp[9617] *şi'ri varaḳ-pāre-yi imsākiyye*
ramażānda ṭaġıdur ḫalḳa hedāyā-yı suḫan

10280. İmsaki yoḳ, imkânı (ihtiyatı) yoḳ. **319/13**

Nābī [*Ḫayr-ābād* Āġāz-ı dāstān-ı Ḫurrem Şāh 148, 648[9618]] [beyt]

bir güne ėdi keremde çālāk
ṣavm olmasa eylemezdi imsāk

Mu'allim Nācī [*Yazmış Bulundum* 495, 7, 1[9619]] [beyt]

imkānı yoḳ istitār-ı 'ışḳuŋ
dermānı gibi nizār-ı 'ışḳuŋ

10281. İmsak ile toplanan aḳçe ya Beytü 'l-haram'a[9620] ya Beytü 'l-mamur'a[9621] gider. **319/14**

10282. İmsak; boşboğazlığa, gıybete lazımdır. **319/15**

10283. İmsak, ḫayrı menėder. **319/16**

10284. İmkânsız, ihsan olmaz. **319/17**

9612 Yazmada *oruç* kelimesi iki farklı imla ile (اورج, اوروج) kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: oruc, uruç: [135]. REDHOUSE: *TaEL*: oruc (اورج): 244[b]; oruc (اوروج): 248[a]. Ayrıca, yazmada *oruç* kelimesinin *oraza/uraza* biçimi de kullanılmıştır. BASKAKOV: *N-RS*: opaza (oraza): 249[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: oraza: 490[b]. ÖNER: *K-TTS*: uraza: 518[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: uraźa: 660[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: oraza: 244[a]. Oruç kelimesi, sözlükte 'bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak' anlamına gelen Arapça *ṣavm*'ın (*ṣiyām*) Farsça karşılığı olan *roza* kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. YİTİK, A. İ.: "Oruç", *DİA*: 33, 414[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavm ve aṣ-ṣiyām: Oruc ṭutmaḳ ma'nāsınadur. Müellifiŋ *Baṣā'ir*'de beyānına göre ṣavm; imsāk ve sükūn 'ani 'l-fi'l ma'nāsına mevżū'dur ve 'örf-i şer'de ṭa'ām ve şerāb ve cimā'dan niyyete muḳārin ḫayṭ-ı ebyāżdan ḫayṭ-ı esvede ḳadar imsāk eylemekte isti'māl olundı.: III, 500. STEINGASS: *CP-ED*: roza: 594[a].

9613 Yazmada: *ḳapusı*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫᵛud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

9614 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Vehbī*.

9615 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: imsāk: [ḳısm-ı evvel,] 453[b].

9616 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

9617 Yazmada: *ėdüp*.

9618 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: imsāk: [ḳısm-ı evvel,] 453[b].

9619 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: imkān: [ḳısm-ı evvel,] 455[a].

9620 Beytü 'l-ḥarām: Kâbe. ÜNAL, S.: "Kâbe", *DİA*: 24, 15[a]. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 5. Sūratu 'l-Mā'ida 2, 97.

9621 Beytü 'l-ma'mūr: Semada, içinde meleklerin ibadette bulunduğu rivayet edilen mabet. Ayrıca; Beytü 'l-ma'mūr, Kâbe için de kullanılmıştır. Geniş bilgi için bk. KÜÇÜK, A.: "Beytülma'mûr", *DİA*: 6, 94[c]-95[b]. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 5. Sūratu 't-Ṭūr 4.

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ʿIşḳ* 8, 121[9622]] [beyt]

buldı şeref-i ḳabūle imkān
fevt olmadı bir daḳīḳa iḥsān

10285. İmkânsız ihsan, ihsan sayılmaz. **319/18**

10286. İmkânsız bir şey olmaz; meğerki[9623] tavḳ-ı beşerden ḫariç ola. **319/19**

Nābī [*Ḫayr-ābād* 66, 25[9624]] [beyt]

şīrāze-keş-i kitāb-ı imkān
mecmūʿa-nüvīs-i kān-mā-kān

10287. "İmkânı yoḳtur." dėr, inat ėder. **319/20**

Öküzleri dikti.

İnatçılıḳ...

10288. İmlasız kitaba mana vėrilmez. **319/21**

Żiyā Paşa[9625] [*Ḥarābāt* Muḳaddime - Sebeb-i Tertīb-i *Ḥarābāt* I, 6[9626]] [beyt[9627]]

āṯār-ı selefden ėtdüm imlā
bir ḫaylī nevādir-i dil-ārā

10289. İmlaya gelmez[9628] sözler… **319/22**

10290. İmlaya gelecek[9629] herif[9630] değil. **319/23**

Lā [mıṣrāʿ]

biŋ naṣīḥat eyleseŋ gelmez yine imlāya o

10291. İmlaya gelmez[9631]… **319/24**

10292. İmlasız mektup, Bağdat'tan gėri[9632] döner. **319/25**

9622 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*: imkān: [ḳısm-ı evvel,] 455[a].

9623 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

9624 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*: imkān: [ḳısm-ı evvel,] 455[a].

9625 *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*'de ve yazmada: *Lā*.

9626 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*: imlā: [ḳısm-ı evvel,] 455[b].

9627 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

9628 Ş. Sāmī: *ḲT*: imlā: imlāya gelmemek= Yazılamamak. || *mec.* imlāya gelmemek= Işlāḥı mümkin olmamaḳ.: I, 168[a].

9629 Ş. Sāmī: *ḲT*: imlā: imlāya gelmemek= Yazılamamak. || *mec.* imlāya gelmemek= Işlāḥı mümkin olmamaḳ.: I, 168[a].

9630 Aslı Arapça 'meslektaş' manasında *ḥarīf* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde ise 'meslektaş, arkadaş, adi ve bayağı âdem' manalarında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥarīf: II, 740. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥarīf: I, 546[c].

9631 Ş. Sāmī: *ḲT*: imlā: imlāya gelmemek= Yazılamamak. || *mec.* imlāya gelmemek= Işlāḥı mümkin olmamaḳ.: I, 168[a].

9632 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere

10293. İmlasız, Bağdat'a mektup yazsaŋ ya Bağdat'tan çağırırlar ya yeriŋden ararlar. **319/26**

10294. İmlasız mektup, ecelsiz ölüme sebep olur. **319/27**

10295. İmlasız kitap, cahil mollayı dinden çıḳarır. **319/28**

10296. İmzasız mektup, teemmülsüz insanları yoldan çıḳarır.[9633] **319/28**

Üm

10297. Ümmet-i Muhammed'dendir. **320/01**

10298. Ümmet-i Muhammed'e yazıḳtır. **320/02**

10299. Ümmet-i Muhammed, haḳḳını ister. **320/03**

10300. Ümmet-i Muhammed, altmış ile yetmiş arasında gider. **320/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 111]

10301. Ümmet-i Muhammed'i gözetmek gerek. **320/05**

10302. Ümmet-i Muhammed'e zâr çektirmemek gerek. **320/06**

10303. Ümm-i dünya[9634], Mısır yaḫut Asya-yı suğra[9635] ise Bâm-ı dünya[9636], Asya-yı ulyâ yani Himalaya dağlarıdır. **320/07**

Mezkûr dağlarıŋ sath-ı bahirden irtifası, 7500'den 12000 metreye ḳadar olduğu mervîdir.

10304. Ümmet-i merhuma merhamet gerek. **320/08**

10305. Ümm-i dünya'dan[9637] Bâm-ı dünya'ya[9638] dek aradım, bulamadım. **320/09**

10306. Ümmet-i muḳteside teşviḳ ister. **320/10**

10307. Ümmet-i Muhammed bölüğünden ayrılmamaḳ gerek. **320/11**

---

dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫʸud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü-* kullanılmıştır.

9633 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

9634 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: "Ümm-i dünyā" dėnmege şāyān olan Mıṣr'da Defter-dār İbrāhīm Paşa…: 1, 286. AYVERDİ: *MBTS*: üm: Ümm-i dünya - Ümmü 'd-dünya: 'Dünyanın anası' Kahire şehri.: 1295[c].

9635 Günümüzde Türkiye'nin Asya kesimindeki topraklarına verilen Anadolu adı henüz yaygınlaşmadan önce, aşağı yukarı aynı alan içinde kalan bölgeler için Küçük Asya (Asia Minor) adı kullanılıyordu. Bu kavram zaman içinde sahasını doğuya doğru genişletti. Asya adı önceleri sadece Ege denizine komşu bir alana verilirken sonradan kıtanın o dönemde bilinen bütün topraklarına yayılmış ve bu Büyük Asya'nın (Asia Major) önce yalnız Sakarya'ya, sonra da Kızılırmak'a kadar olan batı kesimine Küçük Asya denilmiştir. Daha sonraları ise bu ad Akdeniz ile Karadeniz arasında uzanan yarımadanın tamamına verilmiştir. TUNCEL, M.: "Anadolu - Coğrafya", *DİA*: 3, 106[c].

9636 Bām-ı dünyā: Farsça *bām* + Arapça *dunyā*: Yeryüzünün, dünyanın çatısı. STEINGASS: *CP-ED*: bām: 151[b]. ATAY: *A-TBL*: dunyā: 2, 597[a].

9637 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: "Ümm-i dünyā" dėnmege şāyān olan Mıṣr'da Defter-dār İbrāhīm Paşa…: 1, 286. AYVERDİ: *MBTS*: üm: Ümm-i dünya - Ümmü 'd-dünya: 'Dünyanın anası' Kahire şehri.: 1295[c].

9638 Bām-ı dünyā: Farsça *bām* + Arapça *dunyā*: Yeryüzünün, dünyanın çatısı. STEINGASS: *CP-ED*: bām: 151[b]. ATAY: *A-TBL*: dunyā: 2, 597[a].

10308. Ümm-i dünya'dan (Mısır'dan) Ümmü 'l-ḳurâ'ya[9639] (Mekke'ye) gitti. **320/12**

10309. Ümmet-i Muhammed'e birlik gerek, dirlik gerek. **320/13**

... ki 'Birlikten, dirlikten ayrılanlar; elbette düşmanıŋ yed-i zulmüne geçerler, mahv ve munḳarız olurlar.' dėmektir.

10310. Ümm-i dünya, Asya değil. **320/14**

10311. Ümm-i dünya bu. **320/15**

10312. Ümm-i dünya, Mısır-ı ulyâdır; Bâm-ı dünya[9640], Himalaya'dır. **320/16**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[9641] 1, 286

Evlād-ı ḏevī'l-iḫtirāmları olan şeh-zādegān: Tārīḫ-i vilādet-i Şeh-zāde Muṣṭafā Ḫān İbn Meḥmed Ḫān-ı Rābi' fātiḥ-i Ḳandiye:

ḥażret-i Ḫān-ı Meḥmed-i Rābi'
Ṭavval'allāhu 'umruhu abad[an]

Ṯāniyā ṣūret-i mu'ammāda:
naẓm-i tārīḫi buldı "semt-i edā"

yazdı[9642] *levḥ-i burūc üzre felek*
anbat'allāhu nabāt[an] *ḥasan*[an]
sene 1071

'Adl ü dādunda ābādān ėtdükleri 'imāretler: ***"Ümm-i dünyā" dėnmege şāyān olan Mıṣr****'da Defter-dār İbrāhīm Paşa "Ḳademaltı" nām teferrüc-gāh u ziyāret-gāhda bir cāmi'-i 'ālī binā ėdüp ecr ü meṯūbātını Sulṭān Meḥmed Ḫān'a hibe eyledi.* ilā āḫirihi[9643]…

10313. Ümm-i dünya'da[9644] carlandı[9645] (tellal[9646] oḳundu), hâlâ sen duymadıŋ mı? **320/17**

9639 "Ümmü 'l-kurâ" ifadesi, 'şehirlerin anası' manasında olup Mekke'nin *Kur'an-ı Kerim*'de zikredilen isimlerinden biridir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 6. Sūratu 'l-An'ām 92; 42. Sūratu 'ş-Şūrā 7. BOZKURT, N. - M. S. KÜÇÜKAŞÇI: "Mekke", *DİA*: 28, 555[c]. DİA: "Ümmülkurâ", *DİA*: 42, 336[a].

9640 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: "Ümm-i dünyā" dėnmege şāyān olan Mıṣr'da Defter-dār İbrāhīm Paşa…: 1, 286. AYVERDİ: *MBTS*: üm: Ümm-i dünya - Ümmü 'd-dünya: 'Dünyanın anası' Kahire şehri.: 1295[c].

9641 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur*.

9642 Yazmada: *yazı*.

9643 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

9644 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: "Ümm-i dünyā" dėnmege şāyān olan Mıṣr'da Defter-dār İbrāhīm Paşa…: 1, 286. AYVERDİ: *MBTS*: üm: Ümm-i dünya - Ümmü 'd-dünya: 'Dünyanın anası' Kahire şehri.: 1295[c].

9645 CLAUSON: *EDPT*: çarla-: 429[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: carlamaḳ: 1. Car car ėtmek, çoḳ söylemek, gevezelik ve lāf-zenlik ėtmek. 2. Dellāllıḳ ėtmek. 3. Dellāl vāsıṭasıyla i'lān ėtmek, dellāl çağırtmaḳ.: I, 464[b]. REDHOUSE: *TaEL*: carlamaḳ: 634[b]. TDK: *DS*: car (VII): Çağrı, tellal ile duyurma.: III, 859[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: carlamaḳ: 139[b].

9646 Yazmada: *dellāl (دللال)*. Kelimenin aslı Arapça *dallāl*'dir; fakat imlası yazmada gösterilenden farklıdır (دلال). ATAY: *A-TBL*: 2, 582[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *dellāl (دللال)* hem de *tellāl* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: tellāl: I, 433[a]; dellāl: I, 616[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tellāl: 586[a]; dellāl: 910[b].

10314. Ümm-i dünya duydu[9647], hâlâ sen duymadıŋ mı? **320/18**

10315. Ümm-i dünya'ya ulaḳlar (sâ'î[9648], posta tatarı[9649]) saldırdılar. **320/19**

10316. Ümm-i dünya bir araya[9650] gelse barışmanıŋ imkânı yoḳ. **320/20**

10317. Ümm-i aḳvam, ümem-i salife… **320/21**

10318. Ümm-i dünya'yı zapt ėtti. **320/22**

10319. Ümm-i rezâil, cehil ve nadanîdir[9651]. **320/23**

10320. Ümem-i salife, ümm-i aḳvam-ı salifedir. **320/24**

10321. Ümm-i re's, dimaġdır (aḳıl, idrak). **320/25**

10322. Ümem-i salife, aḳvam-ı müstaḳbeleniŋ ḫadimidir. **320/26**

İbn Sīnā[9652]

10323. Ümm-i fazâil, ilim ve fazâil-i aḫlaḳtır. **320/27**

10324. Ümm-i cihan[9653] duydu[9654], sen duymadıŋ mı? **320/28**

10325. Ümmü 'l-fazâil, ilimdir; ümmü 'r-rezâil, cehildir. **320/29**

10326. Ümmü 'l-fazâil, ilim ile hikmet ve[9655] hüsn-i aḫlaḳtır[9656]. **320/30**

10327. Ümmü 'l-kelam; rind-i cihan, arif, nüktedan çelebilerdir. **320/31**

9647 Yazmada: *duydı, ṭuydı*. Yazmada *duy-* kelimesi *duy-*, *tuy-* ve *ṭuy-* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ekseriyetle *ṭuy-* imlası ile müstamel olmakla birlikte *duy-* imlası ile de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tuy- (d-): 567[b]. TDK: *TTS*: duydurmak: II, 1297; tuydurmak: VI, 3864. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭuymaḳ (d): II, 913[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1264[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tuymaḳ: 129[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuy-: 286[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: duymaḳ: ikinci cild, 806[b].

9648 Aslı Arapça *sā'ī* olan bu kelime 'postacı' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 988[b].

9649 Ş. Sāmī: *ḲT*: tatar: Mektūb naḳl ėden serī'ü 'l-ḥareke sā'ī, posta, ḳāṣıd, berīd. [Vaḳtiyle bu ḫıdmeti sür'at-i meşy ile meşhūr olan Tatar efrādı īfā ėtdüklerinden bu ma'nāya taḫṣīṣ olunmışdur.]: I, 370[c]. HALAÇOĞLU, Y.: "Ulak", *DİA*: 42, 77[b].

9650 Yazmada: *bir araya [ارایه بر], bir araya [یه ارە بر]*. Yazmada *ara* kelimesi, ارا ve ارە imlalarının hem bu madde başında olduğu gibi *medli elif*li hem de *medsiz elif*li biçimleri ile kullanılmış. Kelimenin yazmada yer verilen bütün imlaları Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ara (ارا) yā-ḫ[v]ud ara (ارە): I, 26[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ara (ارا): 55[b]; ara (ارە): 75[a].

9651 Kelimenin aslı Farsça *nā-dānī* olup 'bilmezlik, cehalet' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 1369[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1446[b].

9652 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

9653 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: "Ümm-i dünyā" dėnmege şāyān olan Mıṣr'da Defter-dār İbrāhīm Paşa…: 1, 286. AYVERDİ: *MBTS*: üm: Ümm-i dünya - Ümmü 'd-dünya: 'Dünyanın anası' Kahire şehri.: 1295[c].

9654 Yazmada: *duydı, ṭuydı*. Yazmada *duy-* kelimesi *duy-*, *tuy-* ve *ṭuy-* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ekseriyetle *ṭuy-* imlası ile müstamel olmakla birlikte *duy-* imlası ile de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tuy- (d-): 567[b]. TDK: *TTS*: duydurmak: II, 1297; tuydurmak: VI, 3864. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭuymaḳ (d): II, 913[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1264[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tuymaḳ: 129[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuy-: 286[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: duymaḳ: ikinci cild, 806[b].

9655 ve: Yazmada yok.

9656 ḫüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* [2, 33[9657]]

10328. Ümmü 'l-*Kitap*[9658], *Ḳur'an*-ı azîmü 'ş-şan; Ümmü 'l-*Ḳur'an*[9659], sure-yi Fatiha-yı şerifedir. **320/32**

10329. Ümmü 'l-ḳurâ[9660] (Mekke-yi Mükerreme), Ümmü 'd-dünya[9661] (Mısır-ı ulyâ)… **320/33**

10330. Ümmü 'l-aḫbardır, hikmet-i Loḳman'dan[9662] ḫaber vérir. **320/34**

10331. Ümm-i ḫabâis, bilcümle müskirattır; müptelasınıŋ fazâil-i aḫlaḳiyesini iḫlal éder, fısḳ u fücuru[9663] tevlit eyler ve ifsad-ı âlemi ve fitneyi bâdî olur, hiss-i haset ve fesadı tahrik éder. **320/35**

Sünbül-zāde Vehbī [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-taḥḏīr ez-mükeyyifāt 158, 1094[9664]] beyt

ey oġul ümm-i ḫabā'iṯdür mey
fısḳı tevlīde sebeb pey-der-pey

10332. Ümm-i ḫabâisiŋ (maddî, manevî) ikincisi, ribâ ile riyadır. **320/36**

10333. Ümitli yaşamaḳ ümitsiz yaşamaḳtan yeğdir. **321/01**

9657 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: Evṣāf-ı kār u kesb, lisān u libās-ı ehl-i Brusa: Meṯelā "Aḥmed Çelebī" yerine "Eḥmet Çebü", "Meḥmed Çelebī" yerine "Memet Çebü", "İsmā'īl" yerine "Işmayil", "Ca'fer" yerine "Cafar" dérler. Daha nice nā-ma'lūm elfāẓları vardur. Ammā ba'ż şehr oġlanları vardur, ki ümmü 'l-kelām, rind-i cehān, 'ārif, nükde-dān çelebīlerdür.: 2, 33.

9658 "Ümmü 'l-*Kitap*" ifadesi, '*Kitap* [*Kur'an*]'ın anası/esası' manasında olup Fatiha Suresi için kullanılan isimlerden biridir. IŞIK, E.: "Fâtiha Sûresi", *DİA*: 12, 253[a]. Ayrıca, *Kur'an*'ın isimleri (*Kitap* vb.) için bk. BİRIŞIK, A.: "Kur'an", *DİA*: 26, 383[a]-384[a].

9659 "Ümmü 'l-*Kur'an*" ifadesi, '*Kur'an*'ın anası/esası' manasında olup Fatiha Suresi için kullanılan isimlerden biridir. IŞIK, E.: "Fâtiha Sûresi", *DİA*: 12, 253[a].

9660 "Ümmü 'l-kurâ" ifadesi, 'şehirlerin anası' manasında olup Mekke'nin *Kur'an-ı Kerim*'de zikredilen isimlerinden biridir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 6. Sūratu 'l-An'ām 92; 42. Sūratu 'ş-Şūrā 7. BOZKURT, N. - M. S. KÜÇÜKAŞÇI: "Mekke", *DİA*: 28, 555[c]. DİA: "Ümmülkurâ", *DİA*: 42, 336[a].

9661 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: "Ümm-i dünyā" dénmege şāyān olan Mışr'da Defter-dār İbrāhīm Paşa…: 1, 286. AYVERDİ: *MBTS*: üm: Ümm-i dünya - Ümmü 'd-dünya: 'Dünyanın anası' Kahire şehri.: 1295[c].

9662 Lokman: *Kur'an*'da kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamberliği tartışmalı bir din büyüğü. … Gerçekte biri *Kur'an*'da zikredilen ve kendisine hikmet verilmesi sebebiyle Luḳmānu 'l-ḥakīm (Lokman Hekim) diye maruf olan, diğeri ise Arap şiirinde Luḳmān b. 'Ād olarak geçen iki kişinin mevcudiyeti yanında zaman içinde muhtelif kişilere ait çeşitli özellikler de bu isim etrafında toplanmıştır. … Lokman; diğer özellikleri yanında hekimliğin atası olarak da tanınmış, onun bütün bitkilerin özünü bildiği söylenmiş ve kendisinden dertlere şifa olacak reçeteler ve formüller nakledilmiştir. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "Lokman", *DİA*: 27, 205[a]-206[c]. Türk edebiyatında Lokman, Arap edebiyatında öne çıkan özellikleri yanında hakîm / filozof kimliğinden çok hekim / tabip hüviyetinde görülmektedir. … Türk-İslam edebiyatı ve kültüründe Lokman'ın tabip özelliğinin öne çıkması, *hakîm* kelimesinin halk ağzında *hekim*'e dönüşmesi ve eski dönemde felsefenin tıp dâhil olmak üzere devrin belli başlı ilimlerini de içine almasıyla olmuştur. Geniş bilgi için bk. UZUN, M.: "Lokman - Türk Edebiyatı", *DİA*: 27, 206[c]-208[a]. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 31. Sūratu Luḳmān 12-19.

9663 el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Fısq* ile *fucûr* arasındaki fark: Fısk, 'büyük bir günah işleyerek Allah'a itaatten çıkmak' anlamına gelir. Fücur ise 'Allah'a isyanlar konusunda cüretkâr olmak ve onları bolca işlemek'tir. Fücur kelimesinin aslı su bendinde bir delik açıp oradan su fışkırmaya başladığı zaman söylenen *afcartu 's-sikra* [Su bendini patlattım.] ifadesinden gelmektedir.: 339.

9664 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ümm: ḳısm-ı ṯānī, 454[b].

10334. Ümitle yaşamalı; amma ḫayal[9665], ḫali (boş), ḫam, ḫılat ümitle değil; müfit ve haḳîḳî ümitle yaşamaḳ gerek. **321/02**

10335. Ümit dünyası bu, Allah'tan ümit kesilmez. **321/03**

[Fużūlī *Dīvān*[9666] 361, CCXXXVII, 3] beyt

kesme umēd *göŋül başına*[9667] *çizginmekden*[9668]
ola tā ki düşe furṣat ele ***devrāndur bu***

10336. Ümit emeliŋ ḳılavuzu[9669], emel temeliŋ… **321/04**

10337. Ümit kesilmez, ümit dünyasıdır bu; öksüz belki Mısır'a sultan ola. **321/05**

10338. Ümit canlı gerek, emel şanlı gerek; at, insan hem şanlı hem daima idmanlı gerek. **321/06**

10339. Ümitsiz, dünyada yaşanılmaz. **321/07**

10340. Ümitsiz, insan yaşamaz. **321/08**

M[eḥmed] Nādir "Umēd" *Āfāḳ*[9670] 7, 320

İstirāḥat u sa'ādet-i 'umūmiyye teraḳḳī ve medeniyyetle ḫāṣıl olur. Teraḳḳī ve medeniyyeti muṭlaḳ fenn ve ṣan'at tevlīd eder. Fenn ve ṣan'atiŋ ḫuṣūli ise "ġayret-i ciddiyye"ye muḥtācdur. "Ġayret-i ciddiyye" ile çalışmaḳ ḳuvvet ve ḫy̆āhişle olur. ***Ḳuvvet ve ḫy̆āhişi veren umēd-i 'umūmīdür****. Umēd-i 'umūmī zaḫm*[9671]*-ı 'umūmīye bir merḥem-i devā-sāzdur. Dünyāda her ḥareket, her sa'y u 'amel; umēdle ḫuṣūle gelir. İşte ben de bu* ***"Umēd"i bir büyük umēdle yazdum****.*

Mu'allim Nāci[9672] [*Ātiş-pāre* Ḳuzı 136, 6] naẓm[9673]

sen olmasaŋ ey ḫayāl-i umēd
ḳābil midür izdiyād-ı 'ömrüm
sāyeŋdedür imtidād-ı 'ömrüm
biŋler yaşa ey nihāl-i umēd

10341. Ümit hayat-ı dünya, hayat-ı insandır. **321/09**

10342. Ümit de bir murattır. **321/10**

9665 Yazmada: *umēd, ḫayāl*.

9666 Yazmada: *Lehce-yi 'Oṯmānī*'den. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: çizginmek: cüz'-i evvel, 369[a].

9667 *Lehce-yi 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *başuŋa*.

9668 Yazmada: *çizginmekden: deverān etmekden*.

9669 Yazmada: *ḳılavuzı (قلاوزى)*. CLAUSON: *EDPT*: kulāwuz: 617[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳılavuz (قلاوز)*, *ḳılavuz (قلاووز)*, *ḳulaġuz (قولاغوز)* ve *ḳulaġuz/ḳılaġuz (قلاغوز)* olmak üzere her biri yazmada da kullanılmış olan dört farklı imlası mevcut olup *قلاغوز* imlasının hem *ḳılaġuz* hem de *ḳulaġuz* telaffuzu mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılāġuz (قلاغوز): 1466[b]; ḳılavuz (قلاوز): 1467[a]; ḳılavuz (قلاووز): 1467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳulaġuz (قلاغوز): II, 1078[a]; ḳulaġuz (قولاغوز): II, 1107[c].

9670 Yazmada: *Āfāḳ risālesinden "umēd" ḥaḳḳında bir fıḳradur*.

9671 Yazmada: *zaḫm*.

9672 Yazmada: *Keḏā Āfāḳ risālesinden manẓūme-yi Mu'allim Nācī*. M[eḥmed] Nādir: "Umēd", *Āfāḳ*: 7, 318.

9673 Yazmada bu kıtanın da içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle bu kıta burada da yazıldı.

10343. Ümit ile ḳanaat ėden, açlıḳtan ölür. **321/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 111[9674]]

10344. Ümit iledir beḳa-yı âlem, ümit değil mi ruh-ı Âdem? **321/12**

Mevzundur.

10345. Ümitsiz, beşikte çocuḳ bile ağlamaz. **321/13**

Muʻallim Nācī[9675] [*Ātiş-pāre* Ḳuzı 135, 5; 136, 6] naẓm

umēd iledür bükā-yı eṭfāl
süt vėrmede bī-emel mi māder
herkes bir umēde ḫıdmet eyler
umēd iledür cehānda her ḥāl

sen olmasaŋ ey ḫayāl-i umēd
ḳābil midür izdiyād-ı ʻömrüm
sāyeŋdedür imtidād-ı ʻömrüm
biŋler yaşa ey nihāl-i umēd

10346. Ümitsiz, ḳuş bile uçmaz. **321/14**

10347. Ümit iledir cihanda her hâl. **321/15**

Mevzundur.

Muʻallim Nācī[9676] [*Ātiş-pāre* Ḳuzı 135, 5] naẓm[9677]

umēd iledür bükā-yı eṭfāl
süt vėrmede bī-emel mi māder
herkes bir umēde ḫıdmet eyler
umēd iledür cehānda her ḥāl

10348. Ümit peşinde ḫayal besler. **321/16**

10349. Ümit arḳasından ḫayal gezer, ḫayal arḳasından sahipsiz mal gezer. **321/17**

10350. Ümidini kesme; zira bir gün ola lütf-ı Ḫüda mihman ola. **321/18**

Muḥibbī *Dīvān* [756, 2604, 5] beyt

nā-umēd olma Muḥibbī vaṣlın[9678] *iste roz u*[9679] *şeb*
bir gün ola ėrişüp luṭf-i Ḫudā mihmān ola

9674 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ümmīd ile ḳanāʻat ėden, açlıḳdan ölür.:111.

9675 Yazmada: *Keḏā Āfāḳ* risālesinden *manẓūme-yi Muʻallim Nācī*. M[eḥmed] Nādir: "Umēd", *Āfāḳ*: 7, 318.

9676 Yazmada: *Keḏā Āfāḳ risālesinden manẓūme-yi Muʻallim Nācī*. M[eḥmed] Nādir: "Umēd", *Āfāḳ*: 7, 318.

9677 Yazmada bu kıtanın da içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili iki madde başının geçtiği bölüm de metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu kıta burada da yazıldı.

9678 Yazmada: *vuṣlat*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: vaṣlın: 756, 2604, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: vaslun: 1, 441, 777, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: vaṣlın: 1, 191, 137, 5.

9679 u: Yazmada yok.

10351. Ümit ile emele ėrilir[9680]. **321/19**

10352. Ümit ile emele ėrilir, emel ile temele girilir. **321/20**

10353. Ümidini kesme tevekkül ḳıl, her zahmete tahammül ḳıl. **321/21**

Nigār binti ‘Oṯmān[9681] *Efsūs*[9682] [Münācāt I, 8] naẓm

ey ilāh-ı kā’ināt ey maṣdar-ı sun‘-i kemāl
varlıġıŋdur var olan yoḳdur o varlıḳda zevāl

raḥmetiŋden ḳat‘-ı umēd ėtmeyi men‘ ėtmeseŋ
farṭ-ı ‘iṣyānımla bulmazdım münācāta mecāl

Nigār binti ‘Oṯmān[9683] *Efsūs*[9684] [Umēd I, 16] naẓm

ḳalmadı bir ḥālden dünyāda memnūn meşrebim
olmadı imkān-peḏīr efsūs hēç bir maṭlubum

ṭāli‘im menḥūs[9685] *u muẓlim münḥasifdür kevkebim*
ol sebebden geçmede mātemle her roz u şebim

rabṭ-ı ḳalb ėtdüm Ḫudā’ya ṣabr ėdüp pek çoḳ zamān
bir gün eyler ḫāṭır-ı me’yūsum elbet kām-rān

10354. Ümit Allah’tandır, Allah’tan ümit kesilmez. **321/22**

10355. Ümit ile yaşayan, mihnet ile can vėrir. **321/23**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 111[9686]]

10356. Ümitsiz ümmet şefaatsiz ḳalır. **321/24**

10357. Ümit arḳasından ḫayal gezer, çoban arḳasından mal gezer. **321/25**

10358. Ümitsiz geldi. **321/26**

10359. Ümidi boşa gitti. **321/27**

10360. Ümidi uzun yol gösterdi. **321/28**

9680 Kelime, bu madde başında ‘ulaşılmak, erişilmek, varılmak’ anlamında kullanılmıştır; fakat *Türkçe Sözlük*’te *ermek* maddesi olmasına rağmen -sözlükteki benzer (var- > varıl- vb.) biçimlerin aksine-*erilmek* maddesi bulunmamaktadır. TDK: *TS*: ermek: 812[a]; varılmak: 2470[a]; varmak: 2471[a]. Kelime, *Derleme Sözlüğü*’nde ise bu (erilmek) biçimi ile sadece *boy* ve *yaş* için ‘ulaşmak, erişmek’ manasında kullanılmıştır. TDK: *DS*: erilmek: 1. Yaşı büyüyerek çocukluktan çıkıp, gençlik çağma ermek. 2. Boyu bir yere yetişmek.: V, 1769[b]. TDK: *TTS*: erilmek (irilmek): Erişilmek.: III, 1499. CLAUSON: *EDPT*: ėr-: 194[a]. REDHOUSE: *TaEL*: irilmek, erilmek: 294[a].

9681 Yazmada: *Nigār Ḫanımefendi*.

9682 Yazmada: *Efsūs risālesinden edībe-yi ‘Oṯmānīden Nigār Ḫanımefendi’niŋ eş‘ār-ı laṭīfesidür*.

9683 Yazmada: *keḏā [Nigār Ḫanımefendi]*.

9684 Yazmada: *keḏā [Efsūs risālesinden edībe-yi ‘Oṯmānīden Nigār Ḫanımefendi’niŋ eş‘ār-ı laṭīfesidür.]*

9685 Yazmada: *menḥūs*. İlgili kelimelerden *menḥūs* ‘uğursuz’ manasında iken *menḫūs* ise ‘zayıf, çelimsiz; uyuz’ manalarındadır. REDHOUSE: *TaEL*: menḥūs: 1996[a]; menḫūs: 1997[a]. Yazmada kaydedilen *menḥūs* kelimesi beytin anlamına uygun olsa da ilgili kelime alıntının yapıldığı eserin hem birinci baskısında (Nigār: *Efsūs*: 18.) hem de birinci baskıya göre pek çok imla değişikliği yapılmış olan ikinci baskısında (Nigār binti ‘Oṯmān: *Efsūs*: I, 16.) *menḫūs* olarak kaydedilmiştir. Nigār: *Efsūs*: İstanbul 1304, Ḳarabet ve Ḳasbar Maṭba‘ası. Nigār binti ‘Oṯmān: *Efsūs*: İstanbul 1308, Birinci Ḳısm, Aḫter Maṭba‘ası.

9686 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ümmīd ile yaşayan, miḥnet ile cān vėrür.:111.

10361. Ümitsiz tavşan gibi ḳaçar. **321/29**

10362. Ümidiŋ soŋu gelmezse döner misin, yoḳsa ümidiŋ acısına güver[9687] (tahammül ėder) misin? **321/30**

10363. Ümitsiz kişi olmaz, ümide her kişi nail olmaz. **321/31**

10364. Ümitsizden devlete ḳonmuş. **321/32**

10365. Ümitsizden devlete ḳonmaḳ ister. **321/33**

10366. Ümitsizden gelen devlet, ümitsizden gider. **321/34**

10367. Ümitsiz yaşamaḳtan ümitli yaşamaḳ evladır. **321/35**

10368. Ümitsizden biḫaber[9688]… **322/01**

10369. Ümitsiz beşer bazen şaşar. **322/02**

10370. Ümitsizden devlete ḳonan beşer, bazen şaşar. **322/03**

10371. Ümit gayretiŋ ḳamçısıdır. **322/04**

10372. Ümit ḳudret ḳamçısıdır. **322/05**

Mu'allim Nāci[9689] [*Ātiş-pāre* Ḳuzı 136, 6] [beyt]

sen olmasaŋ ey ḫayāl-i umēd
ḳābil midür izdiyād-ı 'ömrüm

10373. Ümidiŋi kesme, ki bir gün olur sen de sevinirsin. **322/06**

10374. Ümit ḳapısından[9690] ayrılma, ki bir gün olur açılır. **322/07**

10375. Ümit bağını dėvşiren[9691], emeline ėrer[9692]; ümit evinde oturan, temeline ėrer. **322/08**

10376. Ümit evinde oturan, temele ėrer. **322/09**

10377. Ümit bağını dėvşirir, ki emele ėre. **322/10**

10378. Ümidim ruz-i mahşerde Muhammed Mustafa'dandır[9693]. **322/11**

Mevzundur.

Lā [beyt]

benüm iki cehān içre murādum ol Ḫudā'andur
umēdüm roz-i maḥşerde Muḥammed Muṣṭafā'dandur

9687 TDK: *DS*: güvmek: Dayanmak, beklemek. sabretmek.: VI, 2242[a].

9688 Yazmada: *bir-ḫaber*.

9689 Yazmada: *'İzzet Mollā*.

9690 Yazmada: *ḳapusından*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

9691 Yazmada *devşir-* ve *dėvşir-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanınan *devşir-* kelimesi bu (322.) sayfadaki madde başlarında *devşir-* imlası ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: devşirmek: I, 627[c]; dėvşirmek: I, 646[c].

9692 Yazmada *ėrür, ėrer*.

9693 Hz. Muhammed [ö. 11/632]: Son peygamber. Geniş bilgi için bk. FAYDA, M.: "Muhammed - Hayatı", *DİA*: 30, 408[a]-423[a].

10379. Ümit bağı açıldı; amma iş merhabaya ḳaldı. **322/12**

Ḥurūfī ʻArşī[9694] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī*[9695] 171] taḫmīs

yād eyleyüp ol āfet ʻArşī-yi müstemendi
bindi semend-i nāza[9696] *luṭf-ile geldi kendi*
açıldı bāġ-ı umēd *gül gibi tāzelendi*
yār ile ey Muḥīṭī hicrān güni tükendi
ʻīd-i viṣāle erdüŋ bir merḥabāya ḳaldı

10380. Ümitler gül gibi tazelendi. **322/13**

Ḥurūfī ʻArşī[9697] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī* 171] mıṣrāʻ[9698]

açıldı bāġ-ı umēd gül gibi tāzelendi

10381. Ümit gülü solmaz. **322/14**

10382. Ümit bağında ömür uzatır. **322/15**

10383. Ümitsiz, insan yaşamaz; zira herkes bir nevi ümit arḳasından ḳoşar. **322/16**

10384. Ümidiŋ tut, ki gele ḫayrıŋ ağır, ḳaçan[9699] ki[9700] ḳurula mahşerde mizan. **322/17**

Mevzundur.

Muḥibbī [*Dīvān* 42, 6, 4] [beyt[9701]]

10385. Ümit dağında, emel bağında murat var. **322/18**

9694 Yazmada: *Muḥīṭī'niŋ taḫmīsi - ġazel-i ʻArşī Dede*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī*'de: *ġazel-i Muḥīṭī - taḫmīs-i ʻArşī*.

9695 Hurûfî Arşî [1562-1620]'ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî'den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ʻArşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ʻArşī: *Dīvān-ı ʻArşī*: İstinsah eden: es-Seyyid ʻAbdu'llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî'den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī* nüshası esas alınmıştır.

9696 Yazmada: *semend-i nāzla*. *Dīvān-ı ʻArşī*'de: *semend-i nāza*. ʻArşī: *Dīvān-ı ʻArşī*: 161.

9697 Yazmada: *Muḥīṭī'niŋ taḫmīsi - ġazel-i ʻArşī Dede*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī*'de: *ġazel-i Muḥīṭī - taḫmīs-i ʻArşī*.

9698 Yazmada bu mısranın da içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu mısra burada da yazıldı.

9699 CLAUSON: *EDPT*: kaçan: 592[a]. TDK: *TTS*: kaçan (haçan): Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vaktâki, nasıl, ne suretle, ne vakit.: IV, 2150. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaçan: II, 1017[c]. TDK: *DS*: kaçan (V): Ne zaman, ne vakit.: VIII, 2586[b].

9700 Yazmada: *kim*. CLAUSON: *EDPT*: kim: 720[b]. TDK: *TTS*: kim: Ki.: IV, 2561. Ş. Sāmī: *ḲT*: kim: II, 1227[a].

9701 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ümīdüŋ ṭut ki ḫayrüŋ ola (gele ḫayrüŋ) aġır / ḳaçan kim ḳurula maḥşerde mīzān: 42, 6, 4.

Yaḥyā Naẓīm[9702] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 353] [naẓm]

gül-i emelde bitürse[9703] *behār bāġ-ı umēd*
zükām-ı ye'sle leb-rēzdür dimāġ-ı umēd

olursa üstüne mīnā-yı çarḫ eger ser-poş
bu rozgārda yanmaz yine çirāġ-ı umēd

müdām neşvesi maḫż-ı ḫumār-ı ḥasretdür
şerāb-ı ye's ile ser-şārdur eyāġ-ı umēd

ʻaceb ne gün oluram ḳevḳu şevḳ-ile yā Rabb
muḳīm goşe-yi kāşāne-yi ferāġ-ı umēd

Naẓīm durma fetīl eyle rişte-yi ṭalebi
ser emel yine oldı sezā-yı dağ[9704]*-ı umēd*

10386. Ümit dağında oturan gün görse gerek. **322/19**

10387. Ümit dağında oturan, emel bağına el uzatır. **322/20**

10388. Ümit dağında oturur; amma emel bağından üzüm dėvşirir. **322/21**

10389. Ümit dağında oturan, emel bağında oturandan elbette ḫaber sorar. **322/22**

10390. Ümit bağında zükâma tutulmuş biçaredir. **322/23**

Yaḥyā Naẓīm[9705] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 353] [beyt[9706]]

gül-i emelde bitürse[9707] *behār* ***bāġ-ı umēd***
zükām-ı ye'sle leb-rēzdür *dimāġ-ı umēd*

10391. Ümit çırağı[9708] rüzgârda yanmaz. **322/24**

9702 Yazmada: *Naẓīmī*.

9703 Yazmada: *yetürse*.

9704 Yazmada: *ṭaġ*.

9705 Yazmada: *Naẓīmī*.

9706 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

9707 Yazmada: *yetürse*.

9708 Kelimenin aslı Farsça olup bu dilde *çarāġ* ve *çirāġ* olmak üzere iki farklı telaffuzla müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çirāġ: 389[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çarāġ: Fetīledür, ki yaġla ālūde ėdüp yaḳarlar ve 'otlamaḳ' ve 'yayılmaḳ ve 'çerīden' ma'nāsına gelür ve 'at iki ellerin dikine ḳaldurmaḳ' ma'nāsınadur, ki "şaḫlanmaḳ" ta'bīr olunur ve pīr ü mürşide ve delīl ü reh-nümāya daḫı ıṭlāḳ olunur ve aydınlıḳdan daḫı kināye ėderler.: 288. Ş. Sāmī: *ḲT*: çirāġ: Ḳandīl ve mūm ve meş'ale gibi vāsıṭa-yı tenvīr.: I, 507[b]. Yazmada kelimenin *Çi* sırasında yer aldığı hâlde *Çe* sırasında yer almamasından müellifin kelimeyi *çirāġ* biçiminde kullandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple; madde başlarında, ilgili kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan *çerağ* ve *çırağ* imlalarından *çırağ* tercih edilmiştir. TDK: *TS*: çerağ: 522[a]; çırağ: 537[b].

Yaḥyā Naẕīm[9709] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẕīm* [Ġazeliyyāt V, 353] [beyt[9710]]

olursa üstüne mīnā-yı çarḫ eger ser-poş
bu rozgārda yanmaz yine çirāġ-ı umēd

10392. Ümit kâşanesiniŋ köşesinde oturur. **322/25**

Yaḥyā Naẕīm[9711] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẕīm* [Ġazeliyyāt V, 353] [beyt[9712]]

ʻaceb ne gün oluram ḏevḳ u şevḳ-ile yā Rabb
muḳīm goşe-yi kāşāne-yi ferāġ-ı umēd

10393. Ümit bağınıŋ yaprağı solmaz. **322/26**

10394. Ümit ömür fitilidir, durmaz yanar; ömür tükenir, ümit de biter. **322/27**

10395. Ümit bağınıŋ ḫâsiyeti[9713], yaprağı solmaz defne[9714] dalına[9715] beŋzer. **322/28**

Yaḥyā Naẕīm[9716] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẕīm* [Tevārīḫ-i Muḫtelife I, 138] [beyt]

feyż-i behār-ı cūdı o ġāyetde kim ėder
bāġ-ı umēdi ḫāṣṣiyyeti bī-ḫazān-ı bīm

10396. Ümitsiz yaşamaḳtan ümitle yaşamaḳ iyidir. **322/29**

10397. Ümitsiz bağıŋ kütüğü ḳurur. **322/30**

10398. Ümide ėrmek gibi tatlı şey olmaz. **323/01**

10399. Ümitsiz hâlde ḫastadır. **323/02**

10400. Ümitsiz, cenge giren asker muzaffer olamaz. **323/03**

10401. Ümitsiz ḳumandan askeriŋ gayretini de ḳırar, belki askeri de ḳırdırır. **323/04**

10402. Umur-ı diniye (diyâniye), umur-ı dünyeviye hep hayat-ı insaniyede mevcut iki sahife ve safha-yı beşerdir, ki her ikisiyle de alaḳadar ve meşgul bulunmaḳ vezâif-i mecburiye-yi insaniyedir. **323/05**

10403. Umur-ı diniye (diyâniye) başlıca iman, itiḳat ve ibadât-ı ibaddır. **323/06**

10404. Umuruŋ ḫayırlısı, orta olanıdır. **323/07**

9709 Yazmada: *Naẕīmī*.

9710 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

9711 Yazmada: *Naẕīmī*.

9712 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

9713 Kelimenin aslı Arapça *ḫāṣṣiyya*[t] olup 'bir şeye has ve mahsus olan hâl, kuvvet ve tesir' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫāṣṣiyyet: I, 568[a].

9714 Yazmada: *tefne*. Aslı Yunanca *daphnē (δάφνη)* olan kelime, Osmanlı Türkçesinde *defne* imlası ile kullanılmıştır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: δάφνη (daphnē): 175[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: defne: I, 612[b]. REDHOUSE: *TaEL*: defne: 907[a].

9715 Yazmada: *dalına, ṭalına*. Kelime yazmada *dal, tal, ṭal* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: 489[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598[c]; ṭal: II, 867[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105[a]; dal: ikinci cild, 695[b]; ṭal: üçüncü cilt: 392[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259[b].

9716 Yazmada: *Ḳeḏā meḏkūr [Naẕīmī] dīvānından*.

[el-Ḥācc Nūrī Efendi] "Ümmehāt-ı Fażā'il Olan Nüfūs-i İnsāniyeniŋ Taḳsīmi Beyānındadur" *Keşkūl*[9717] [cild-i evvel,] 37

Ḏikr olunan aḳsām-ı ṯelāṯeden her bir ḳısmıŋ ṭarafeyni ve evsaṭı olup ṭarafeyni reḏīlet[9718] *ve evsaṭı fażīlet olmaġla "**Ḫayru 'l-umūri avsaṭuhā.**" kelāmı işbu ḥadd-i i'tidāliŋ şān-ı fażā'il nişānı ḥaḳḳında olması münāsebāt-ı maḳbūledendür.*

10405. Umuruŋu orta tut, artıḳ eksikten eliŋi tarta[9719] tut. **323/08**

10406. Umuruŋu tevekkül-i tam ile Haḳḳ'a tefviz eyle. **323/09**

10407. Umuruŋu Haḳḳ'a tefviz eylemeŋ gerek. **323/10**

Yaḥyā Naẓīm[9720] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭa'āt-ı Mürettebe V, 472] [ḳıṭ'a]

dāmān u girībānuŋı çāk ėtse ḳażā
sen eyle umūruŋ yine tefvīż-i Ḫudā
iki yaḳasın görmedi bir yerde daḫı
iki yaḳanuŋ şāḥibi ėken deryā

10408. Umurunu Haḳḳ'a tefviz ėden kişi yaŋılmaz. **323/11**

10409. Umuruŋu manen Haḳḳ'a tefviz ile maddeten kendiŋ görmeŋ gerektir. **323/12**

10410. Umurunu kim ki Haḳḳ'a tefviz eyler; o kimse, ne zilletten ne mihnetten ne gamdan ihtiraz eyler. **323/13**

Mevzundur.

Yaḥyā Naẓīm[9721] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 91] [beyt]

dehān-ı yārdan ol kim recā-yı ḥarf-i nāz eyler
teninde her ser-i mūyın zebān-ı ṣad niyāz eyler

ne ḏilletden ne miḥnetden ne ġammdan iḥtirāz eyler
umūrın ol ki tefvīż-i cenāb-ı kār-sāz eyler

ėder ḫūn-girye mīnā-veş olur 'acz ile ser-der-pėş
külāh-ı naḫvet ol maġrūrı kim gerden-ferāz eyler

Yaḥyā Naẓīm[9722] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 99] [beyt]

teslīm ėdüp umūrını Ḫaḳḳ'a *Naẓīm-ı zār*
ser-rişte-yi irādeti taḳdīre baġlamış

Vāṣıf [mıṣrā']

Ḫaḳḳ'a tefvīż-i umūr ėt ne elem çek ne keder

9717 Yazmada: *Keşkūl risālesinden bir fıḳradur.*

9718 Yazmada: *reḏliyyet.*

9719 TDK: *TTS*: tartmak (I): Çekmek.: V, 3764; tartmak (II): Esirgemek, menetmek, alıkoymak.: V, 3764. Niyāzī: *LNvİC*: tartar: 385; tart-: 1008. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tartmaḳ: 99[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭartmaḳ: II, 859[c]. YUDAHİN: *KS*: tart-: 711[a]. TDK: *DS*: tartmak (II): X, 3836[a]. CLAUSON: *EDPT*: tart-: 534[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tart- (II): 1. Çekmek. 2. Çekip çıkarmak.: 264[a]; ṭart-: 264[a]. ÖNER: *K-TTS*: tart-: Çekmek, kendine çekmek.: 449[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: tart-: 583[a].

9720 Yazmada: *Nazīmī.*

9721 Yazmada: *Nazīmī.*

9722 Yazmada: *Keḏā meḏkūr [Naẓīmī] dīvānından.*

10411. Umuru ifsat èden şey, umura ḳarıştırılan yalan sözlerdir. **323/14**

Nābī *Ḫayriyye-yi Nābī*[9723] [Nehy-i ālūdegī-yi kiḏb ü ḫilāf 245, 25a, 846; 847] beyt

kiḏb ma'dūmdur aṣlı yoḳdur
bāb-ı İslām'da faṣlı yoḳdur

kiḏbdür aṣl-ı fesādāt*[9724]*-ı umūr
irtikāb èdmez anı ehl-i şu'ūr

10412. Umur-ı devlette haḳḳaniyet ve adaletle iş görmek düsturu esastır, gaflet olunmaya. **323/15**

10413. Umuruŋ ihmali caiz değildir. **323/16**

10414. Umur devletiŋ ise ḫizmet[9725] milletiŋ… **323/17**

10415. Umur sahibi âdemdir. **323/18**

10416. Umursanmadı bile. **323/19**

10417. Umurunda değil. **323/20**

10418. Umursuzdur. **323/21**

10419. Umursuz âdemdir. **323/22**

10420. Umur èdmez. **323/23**

10421. Umurdide[9726]. **323/24**

10422. Umuraşina[9727] âdemdir. **323/25**

10423. Ümmi âdemiŋ hepsi cahil sayılmaz. **323/26**

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* I, 169[b]

ümmī: *ṣ. 'Ar. ["umm"den smn.*[9728]*] Ya'nī vālidesinden naṣıl ṭoġmış èse öyle ḳalup oḳuyup yazmaḳ bilmeyen, oḳumamış. [Oḳumaḳ bilmeksizin kāffe-yi 'ulūm ve ḫaḳāyıḳ-ı ledunniyyeye maẓhar ve vāḳıf olmalarından ṭolayı Faḫr-i 'Ālem (ṣallā'llāhu ta'ālā 'alayhi va sallam) Efendimiz ḥażretlerine vaṣf olur.]*

"Ümmī" ile "cāhil" arasında çoḳ farḳ vardur*: Ümmī yalıız oḳuyup yazmaḳ bilmeyendür; cāhil èse velev biraz oḳuyup yazma bilse de bir şey'i bilmeyen nā-dāndur.* ***Her ümmī cāhil degildür****; anadan kūr ṭoġmış nice ḏevāt geçmişdür, ki bi 'ṭ-ṭab' oḳuyup yazmaḳdan maḥrūm olduḳları ḥālde ekṯer 'ulūm u funūnda e'imme ṣırasına geçmişlerdür.*

10424. Ümmi ile cahiliŋ arasında çoḳ farḳ vardır. **323/27**

10425. Ümmi başḳa, cahil yine başḳa… **323/28**

9723 Yazmada: *Kitāb-ı Ḫayriyye'den*.

9724 Yazmada: *fesād*.

9725 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*t'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

9726 umūr-dīde: Arapça *umūr* + Farsça *dīde*: İş görmüş, tecrübeli. ATAY: *A-TBL*: umūr: 1, 66[b]. STEINGASS: *CP-ED*: umūr-dīde: 101[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: umūr-dīde: 169[a].

9727 umūr-āşnā: Arapça *umūr* + Farsça *āşnā*: İş bilir, tecrübeli. ATAY: *A-TBL*: umūr: 1, 66[b]. STEINGASS: *CP-ED*: āşnā: 66[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: umūr-āşnā: 169[a].

9728 smn.: *İsm-i mensūb*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭa'āt: [I, 12[b]].

10426. Umur-ı devlet ve milleti rü'yetle mükellef olanlar, umur-ı umum ve ḫususta şart-ı esas olan tevzi-yi ḥaḳ ve adalet düsturunu emr-i tevzi ve tatbiḳ de zinhar gaflet ėtmemek gerek. **323/29**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira "Hayat-ı devlet ve millet ancaḳ ḥaḳ ve adaletle ḳaimdir." dėmişler. Ḥaḳ ve adalet asayiş-i âleme, aḳs-i hâl fitne ve fesada delalet eyler.

10427. Ümmi, zimmi… **323/30**

En

10428. Enaniyet[9729] davasını ḳılar âdem enayidir[9730]. **324/01**

10429. Enayilik ėtme. **324/02**

10430. Enayi olma. **324/03**

10431. Enayi mi sandıŋ! **324/04**

10432. Enayiniŋ biridir. **324/05**

10433. Enaniyette üstüne kimse çıḳamaz[9731]. **324/06**

10434. Enaniyet davası âḳil âdeme göre değil. **324/07**

Es'ad Muḫliṣ Paşa[9732] [*Dīvānçe-yi Es'ad Paşa* 18[b9733]] [beyt]

lāf-ı da'vā-yı enāniyyet ne lāyıḳ 'āḳile
herkesiŋ 'ālemde biŋ mā-fevḳi[9734] biŋ mā-dūnı[9735] var

Nābī [*Dīvān* 441, IX, 84[9736]] [beyt]

resm-i enāniyyeti olup hebā
buldı o bī-çāre beḳā der-fenā

Ṣerīf[9737] [mıṣrā']

hėç fāżıla tercīḥ olunur mı merd-i enāyī[9738]

10435. Enaniyet cehaletten doğar. **324/08**

10436. Enaniyet nedameti muciptir. **324/09**

9729 Aslı Arapça olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde *enā'iyyet* ve *enāniyyet* olmak üzere iki farklı imla ile müstameldir. İlgili imlaların ikisi de yazmada kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: enāniyyet: 207[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: enāniyyet: I, 170[c]; enāiyyet: I, 170[c].

9730 Yazmada *enā'ī* imlası ile kullanılmış olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde *enā'ī* ve *enāyī* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: enā'ī, enāyī: 207[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: enā'ī: ['Arabī "anā"dan yapılmış ėse de 'Arabīde müsta'mel degildür.] Kendini bir şey' ẓann ėder maġrūr ve cāhil ve bayaġı (ādem).: I, 170[c].

9731 Yazmada: *çıḳarmaz*.

9732 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*de ve yazmada: *Muḫliṣ Es'ad Paşa*.

9733 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: enā'iyyet, enāniyyet: [ḳısm-ı evvel,] 183[a].

9734 *Dīvānçe-yi Es'ad Paşa*'da: *fevḳi*.

9735 *Dīvānçe-yi Es'ad Paşa*'da: *dūnı*.

9736 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: enā'iyyet, enāniyyet: [ḳısm-ı evvel,] 183[a].

9737 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: enāyī: [ḳısm-ı evvel,] 183[a].

9738 Yazmada: *enānī*.

10437. Enaniyet vadilerinde gezer. **324/10**

Sergüzeşt-i Kānī [1124/1712 - 1206/1792] merhum…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[9739] [cüz'-i evvel,] 88

… ve ḳādir oldıġım mertebe ***enā'iyyet***[9740] ***ve nefsāniyyet vādīlerinden geçenler****den ėdügimi bilmez ėseŋ bizi sevenlerden*[9741] *ve sevmeyenlerden kirār*[en] *ve mirār*[en] *işitmeŋ*[9742] *gereksin…* ilā āḫirihi[9743]…

10438. Enayiler ile davaya duruşulmaz[9744]. **324/11**

10439. Engüşt-i hayret başḳa, engüşt-i ibret başḳa. **324/12**

Şeyḫ Ġālib[9745] [*Ḥüsn ü 'Işḳ* 145, 2075[9746]] beyt[9747]

engüşt-i ḫaṭā uzatma öyle
beş beytine bir naẓīre[9748] *söyle*

Keçeci-zāde 'İzzet Mollā[9749] beyt[9750]

bizde yoḳdur beyān-ı ḥāle mecāl
mest-i ṣahbā-yı ḥayretüz şimdi

'Ākif Beg mıṣrā'[9751]

bu bir 'ibretdür ammā olmayaydu böyle bir 'ibret

10440. Enayilere ḳatılma, enayilik eyleme. **324/13**

10441. Enamil-i keremiŋ maḳtu mudur ki görmediŋ hiç parmaḳ ucun? **324/14**

Lā mıṣrā'

Ṯābit[9752] beyt

enāmil-i keremüŋ ḥall ėder umėdüm odur
olursa rişte-yi kārumda ṣad kerre ma'ḳūd

Ḥādıḳ[9753] [mıṣrā']

maḳṭū'dur enāmil-i inkārımuz bizüm

9739 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳradur.*

9740 Yazmada: *enāniyyet.*

9741 *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*'da: *sevenlerinden.*

9742 *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*'da: *yeşitmeŋ.*

9743 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

9744 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭurışmaḳ: Ḳarşı ḳarşı gelüp bir işe mübāşeret ėtmek, mübāḥaṯe, cenge girişmek.: II, 895[c].

9745 Yazmada: *Ġālib.*

9746 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: engüşt: [ḳısm-ı evvel,] 192[a].

9747 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

9748 Yazmada: *naẓīr.*

9749 Yazmada: *'İzzet Monlā.*

9750 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

9751 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

9752 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: enāmil: [ḳısm-ı evvel,] 183[a].

9753 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: enāmil: [ḳısm-ı evvel,] 183[a].

10442. Enbiya sözü, ehadis. **324/15**

10443. Enbeta'llâhu nebâten hasenâ. **324/16**

[=Allah, güzel bitkiler bitirsin.]

Yaḥyā Naẓīm[9754] [*Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ-i Muḫtelife I, 132] mışrā'

[Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 1, 286]

10444. Enbiya sözü, ehadis; evliya sözü, keramet; atalar sözü ulu sözü; tutana bilü[9755] sözü (bilmek, ilim ve nasihat), bilmeyen ve tutmayana davultozu[9756]. **324/17**

10445. İner[9757], biner; serçe ḳuşu gibi. **324/18**

10446. Endişe ile dûr-endişlik olmaz. **324/19**

10447. İndi[9758], bindi; ḳara ḳuş gibi. **324/20**

10448. Endişe ve ihtiyaç insanları ihmal ve teseyyübe sevḳ eder. **324/21**

10449. Ensiz[9759], boysuz… **324/22**

10450. İnişte[9760] biner, yoḳuşta iner. **324/23**

10451. İniş[9761] ise ben, yoḳuş ise sen… **324/24**

10452. İniş[9762] ile yoḳuşuŋ zahmetini deveden sor. **324/25**

10453. Engerek yılanı gibi semnâk olan acuzelere zinhar muḳarenet ėtme. **324/26**

İbn Sīnā[9763]

9754 Yazmada: *Naẓīmī*.

9755 CLAUSON: *EDPT*: bilig: 339[a]. TDK: *TTS*: bilü (bili): 1. Bilgi, ilim irfan, idrak, malumat. 2. Zihin, fikir.: I, 569. *bilüv*: 'Bilmek'. BASKAKOV: *N-RS*: блуьв (bilüv): 81[a]. BASKAKOV: *R-NS*: знать (znat'): 216[b]. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: bil-: 59[b].

9756 Yazmada *davul* kelimesi, dört farklı imla ile (داول, داوول, طاول, طاوول) kullanılmış. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: Ma'lūmdur, ki ṣurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'ul (طاؤل): II, 873[a]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

9757 Yazmada: *ener*. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *en-* ve *in-* olmak üzere iki farklı imla ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ėn-: 168[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: inmek (enmek): I, 254[a]. REDHOUSE: *TaEL*: enmek: 230[a]; inmek (enmek): 311[a].

9758 Yazmada: *endi*. CLAUSON: *EDPT*: ėn-: 168[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: inmek (enmek): I, 254[a]. REDHOUSE: *TaEL*: enmek: 230[a]; inmek (enmek): 311[a].

9759 Yazmada: *ensiz, eŋi*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: eŋ: 169[a]; en: 205[b]. CLAUSON: *EDPT*: ēn: 165[b].

9760 Yazmada: *enişde*. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *eniş* ve *iniş* olmak üzere iki farklı imla ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ėniş: 191[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: iniş (eniş): I, 254[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eniş: 232[a]; iniş (eniş): 310[b]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır.

9761 Yazmada: *eniş*. CLAUSON: *EDPT*: ėniş: 191[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: iniş (eniş): I, 254[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eniş: 232[a]; iniş (eniş): 310[b].

9762 Yazmada: *eniş*. CLAUSON: *EDPT*: ėniş: 191[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: iniş (eniş): I, 254[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eniş: 232[a]; iniş (eniş): 310[b].

9763 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

10454. Eni[9764] bu, boyu bu; yüzü bu, astarı bu. **324/27**

10455. Eni, boyu bu ḳadar.[9765] **324/28**

10456. Eni boyuna göre değil.[9766] **324/29**

10457. Enemişler. **324/30**

10458. Enelmiş dana[9767] gibi… **324/31**

10459. Envâr-ı medeniyet ve mamuriyetiŋ ruzberuz tezayüt ėtmesi maarifle husul-pezîrdir. **325/01**

İbn Sīnā[9768]

10460. Eniḳonu[9769] ḳardeş[9770] çıḳmış dėsene! **325/02**

10461. Eniḳonu[9771] bir[9772] şeyler bellemiş, mollalıḳ satar. **325/03**

10462. Enine[9773] çektim yırtıldı, boyuna çektim uzandı. **325/04**

10463. Enine boyuna… **325/05**

10464. İnişsiz[9774], yoḳuşsuz yol olmaz. **325/06**

10465. İntihar[9775] ėtmek; âlem-i İslam'da dinen, aḫlaḳen[9776] ve itiḳaden merdûd ve memnudur. **325/07**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira böyle bir fiil-i mezmûm ve memnu'u işlemek Cenabıhaḳḳ'a ḳarşı azîm bir isyan ve küfran-ı nimet olduğu için faili dünya ve aḫiret mesul ve muateb olur. Ve ilim ve hikmet ve ḫilḳat-i İlahiyeye, din ve aḫlaḳa ve adaba ve cemiyet-i beşeriye

---

9764 Yazmada *en* kelimesi *en* ve *eŋ* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: eŋ: 169[a]; en: 205[b]. CLAUSON: *EDPT*: ēn: 165[b].

9765 Bu madde başı yazmada *Eŋ* sırasına da kaydedilmiş. bk. Eŋi, boyu bu ḳadar. 256/24

9766 Bu madde başı yazmada *Eŋ* sırasına da kaydedilmiş. bk. Eŋi boyuna göre degil. 256/28

9767 Yazmada: *ṭana*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

9768 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

9769 Yazmada: *eni, ḳonı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: eniḳonı [ve daha ṭoġrısı eŋiḳonı]: 'Arīż ve 'amīḳ, geregi gibi, lāyıḳıyla, 'ādetā, ḫāṭırı ṣayılır.: I, 182[c]. REDHOUSE: *TaEL*: eŋ: eŋiḳoŋı (eniḳonı): 169[b].

9770 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lı, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

9771 Yazmada: *eni, ḳonı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: eniḳonı [ve daha ṭoġrısı eŋiḳonı]: 'Arīż ve 'amīḳ, geregi gibi, lāyıḳıyla, 'ādetā, ḫāṭırı ṣayılır.: I, 182[c]. REDHOUSE: *TaEL*: eŋ: eŋiḳoŋı (eniḳonı): 169[b].

9772 Yazmada: *biraz*.

9773 Yazmada: *enine, eŋine*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: eŋ: 169[a]; en: 205[b]. CLAUSON: *EDPT*: ēn: 165[b].

9774 Yazmada: *enişsiz*. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *eniş* ve *iniş* olmak üzere iki farklı imla ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ėniş: 191[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: iniş (eniş): I, 254[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eniş: 232[a]; iniş (eniş): 310[b]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır.

9775 Yazmada: *intiḫār*.

9776 dīn[en], aḫlāḳ[en]: Yazmada: *dīn[en] ve aḫlāḳ[en]*.

ḳavânînine de mugayir ve muḫalif ve aḳlen münâfî-yi adap bulunmasına binaen faili âdeta büyük bir cinayet işlemiş[9777] *addolunur, dėmişler.*

10466. Eniştesi ḳocası olmuş. **325/08**

10467. İnişte[9778] de lazım, yoḳuşta da lazım. **325/09**

10468. İnişte[9779] ḳoşturur, yoḳuşta coşturur. **325/10**

10469. İniş[9780], biniş… **325/11**

10470. İniş[9781] varsa biniş, biniş varsa iniş[9782] vardır. **325/12**

10471. İndirir[9783], bindirir merdivendir bu dünya. **325/13**

10472. Ambarına[9784] ot bitmiş. **325/14**

10473. Entarisi al basmadan… **325/15**

10474. Entriḳacı âdemdir. **325/16**

[entriḳa:] Hile ve desise…

10475. Entriḳasını bilir. **325/17**

10476. Entriḳa çevirmek ister. **325/18**

10477. Encama ėrmeyen şey olmaz. **325/19**

Neylī[9785] [mıṣrā‘]

encāma ėrer mevsim gül ḫārede ḳalmaz

10478. Encümen-i daniş… **325/20**

Nūrī[9786] [mıṣrā‘]

ayaġ-ı meyden el çek ārzū-yı encümenden geç

9777 Yazmada: *işlenmiş*.

9778 Yazmada: *enişde*. CLAUSON: *EDPT*: ėniş: 191[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: iniş (eniş): I, 254[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eniş: 232[a]; iniş (eniş): 310[b].

9779 Yazmada: *enişde*. CLAUSON: *EDPT*: ėniş: 191[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: iniş (eniş): I, 254[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eniş: 232[a]; iniş (eniş): 310[b].

9780 Yazmada: *eniş*. CLAUSON: *EDPT*: ėniş: 191[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: iniş (eniş): I, 254[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eniş: 232[a]; iniş (eniş): 310[b].

9781 Yazmada: *eniş, iniş*. CLAUSON: *EDPT*: ėniş: 191[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: iniş (eniş): I, 254[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eniş: 232[a]; iniş (eniş): 310[b].

9782 Yazmada: *eniş*. CLAUSON: *EDPT*: ėniş: 191[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: iniş (eniş): I, 254[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eniş: 232[a]; iniş (eniş): 310[b].

9783 Yazmada: *endirür*. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *en-* ve *in-* olmak üzere iki farklı imla ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ėn-: 168[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: inmek (enmek): I, 254[a]. REDHOUSE: *TaEL*: enmek: 230[a]; inmek (enmek): 311[a].

9784 Yazmada: *enbārına*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem Farsçada olduğu gibi *medsiz elif*le (enbār, anbar) hem de *medli elif*le (anbar) müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: 103[b]. REDHOUSE: *TaEL*: enbār: 207[a]; anbar [*medsiz elif*le]: 207[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: anbar [*medli elif*le]: I, 56[b]; enbār: I, 170[c]. Kelimenin kökeni için bk. EREN: *TDES*: ambar: 11[b]. NİŞANYAN: *NS*: ambar 28[a]. Ayrıca bu kelime Arapçada da *anbār* biçimiyle müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-anbār: II, 115. Yazmada kelimenin hem *medli elif*li biçimi hem de bu madde başında olduğu gibi *medsiz elif*li biçimi kullanılmıştır.

9785 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: encām: [ḳısm-ı evvel,] 184[b].

9786 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: encümen: [ḳısm-ı evvel,] 185[a].

10479. Encümen-i maarif… **325/21**

10480. Encümen-i adliye… **325/22**

10481. Encüm-i sipah… **325/23**

10482. Encüm-i cihan… **325/24**

Nef‘î [*Dîvân* 158, 14, 35[9787]] [mışrā‘]

‘aksidür anuŋ felekde ḫirmen-i encüm degil

Żiyā Paşa[9788] [*Ḥarābāt* Muḳaddime - Tevḥîd-i Bārî ve Münācāt I, 1[9789]] [beyt]

encüm ile ‘ālemi ṭonatduŋ
her necmde biŋ cehān yaratduŋ

10483. Encüm-i raḫşan… **325/25**

Mu‘allim Nācî [*Sünbüle* Ḫātıra-yı Bedr-i Kübrā 346, 4[9790]] [beyt]

naẓm-ı Ḳur’ān gibi ey ***encüm-i raḫşān****-ı hudā*
sizi ustād-ı felek ėtmedi tanẓîr henūz

‘Abdü ’l-Ḥalîm Ḥaḳḳî

[326] Ḳadim sav u sınav-ı Türkân: Reis-i ensâl-i hükümdarân-ı Türkân’dan Sartağul (Oğuz, Ḳara Ḫan) atanıŋ atlarına binen, baḳan, cenubî Altay’daki […] ovalarında sakin […] Mangıt, […] Ḳara Ḫıtay, Toḳuz Oğuz, Ḳaşḳır […] reis-i Türkân olan Issı Göl isteplerinde oturan, doğan ve yaşayan çimri, çıdamlı at al tay, aḳ tay, ḳara tay, demirḳırı munis taylar ve ceri, cesur ve çimri, çıdamlı ḳadınlarından doğan yiğit, er, ḳahraman Tartağullarla doğma mert Sartağullar, Altay Aladağ’ıŋ Tügin dağındaki Ḳaraḳurum’da oturan Gök Moğullarıŋ başları, Sartağul (Türk) atanıŋ yayını ḳasıp oḳunu atarlarsa; ḳılıçları çekip, ḳargıları dikip, düşmanları birbirinden ayırıp öŋlerine ḳatarlarsa işte o zaman aḫirzaman Türkân […] bir gün olur, dėmişler.

10484. Endazesiz bez (ḳumaş) endazesiz (ölçüsüz) israf, endazesiz söz yalan yaŋlış laf olur. **326/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalîm Ḥaḳḳî]

10485. Endazesiz, arşınsız; bez ölçmezler[9791]. **326/02**

10486. Endazeye gelen hesaba da gelir. **326/03**

10487. Endazaye, teraziye[9792] göre değil. **326/04**

10488. Endazeye gelir, hesaba gelmez sözdür. **326/05**

9787 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: encüm: [ḳısm-ı evvel,] 185[a].

9788 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*’de ve yazmada: *Lā*.

9789 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: encüm: [ḳısm-ı evvel,] 185[a].

9790 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: encüm: [ḳısm-ı evvel,] 185[a].

9791 Yazmada: *ölçümezler*.

9792 Yazmada: *terāzūya*. Aslı Farsça *tarāzū* olan bu kelime, yazmada *terāzū* ve *terāzi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: 291[a]. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525[b]. Ş. Sāmî: *ḲT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi*.]: I, 392[c].

Ṣabrī [*Dīvān-ı Ṣabrī Şākir* 38[9793]] [mıṣrā‘]

metā‘-ı nuṭḳına kilk-i edīb ġayb-ı endāze

10489. Endazesinden dışarı iş gören, söz söyleyen aḳıbet pişman[9794] olur. **326/06**

10490. Endaze ile vėr, hesap ile al. **326/07**

10491. Endam aynasına[9795] baḳan, el aynasına[9796] baḳar mı! **326/08**

10492. Endam satar. **326/09**

10493. Endamı, yordamı yerinde. **326/10**

Vāṣıf[9797] beyt

o gül endām al şāla bürünsün yürüsün[9798]
ucı göŋlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün[9799]

Lā[9800] [mıṣrā‘]

nedür tenāsüb-i endām vü ḥüsn-i naḳş u nigār

Nābī [*Dīvān* 1, 87, 13, 28[9801]] [mıṣrā‘]

ḥalḳa[9802]*-yı gėsū-yı ḫūbān-ı mülāyim endām*

10494. Endamsız, yordamsızdır. **326/11**

10495. Endamına göre değil. **326/12**

10496. Enderunî Mehmed Efendi meşhurdur. **326/13**

10497. Enderun-i hümayundan çıraḳ[9803] çıḳmış âdemdir. **326/14**

9793 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: endāze: [ḳısm-ı evvel,] 186[b].

9794 Yazmada: *peşīmān*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de iki farklı imlası (pişmān, peşīmān) mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

9795 Yazmada: *āyīnesine*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā'īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā'īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

9796 Yazmada: *āyīnesine*.

9797 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: endām: [ḳısm-ı evvel,] 186[b].

9798 Yazmada: *yürünsün*.

9799 Yazmada: *yürünsün*.

9800 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: endām: [ḳısm-ı evvel,] 186[b].

9801 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: endām: [ḳısm-ı evvel,] 186[b].

9802 Yazmada: *ḫalḳa*.

9803 Yazmada: *çıraġ*. Yazmada hem *çıraġ* hem de *çıraḳ* imlaları ile kullanılan bu kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çırāġ: I, 507[b]; çırāḳ: I, 507[c].

‘Alī Rıżā[9804] beyt[9805]

eyledüm tevcīh iç ėlden dāġ-ı dil tīmārını
enderūn-ı sīneden çıḳsun çirāġum olsun āh

10498. Enderun-i hümayun ağaları gibi… **326/15**

10499. Ender (nadir) olan şey ḳıymetli olur. **326/16**

10500. Endülüs[9806] padişahlarınıŋ şaşaa-yı medeniyetleri şimdi ėllere ḳaldı. **326/17**

Żiyā Paşa[9807] [*Ḫarābāt* Na‘t-ı Nebevī I, 3[9808]] beyt

ger olmasa Endelüs-i żiyā-dār
kim Avrupa’yı ėderdi bīdār

10501. Endülüs[9809] devri geçti. **326/18**

10502. Endûhsuz, endişesiz insan az bulunur. **326/19**

Fużūlī [*Şikāyet-nāme* 61, 186[9810]] [mıṣrā‘]

gerçi endūh u miḥnetüm çoḳdur

Ṣabrī [*Dīvān-ı Ṣabrī Şākir* 39[9811]] [mıṣrā‘]

dehān-ı ġuṣṣa bir peymāne-yi endūh-fersādur

10503. Endişesiz dünya değil ki… **326/20**

10504. Endişe ile iş bitmez, dûr-endişlik ile biter. **326/21**

Recā’ī-zāde Maḥmūd Ekrem[9812] [*Zemzeme - birinci ḳısm* Laḥn VII 25[9813]] [mıṣrā‘]

ne bir endīşesi ne bir ġammı var

Lā[9814] [mıṣrā‘]

kār-ı evvelde kişi ‘āḳıbet-endīş gerek

9804 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: enderūn: [ḳısm-ı evvel,] 187[b].

9805 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

9806 Yazmada: *Endelüs*. Endülüs: Araplar tarafından İspanya için kullanılan ve ülkeden tamamen çıkarılmalarından sonra İspanyolcaya *Andalucia* şeklinde ve önceleri yalnız ‘Müslüman İspanyası’ anlamında geçen *Endülüs (Endelüs)* kelimesinin kökeni, kesin biçimde tesbit edilebilmiş değildir. Bugün genellikle, *Hispania* karşılığı olarak ilk defa fetihten sonra 98 (716) yılında basılmış bir sikke üzerinde görülen ismin, V. yüzyılda Kuzey Afrika’ya geçmeden önce on sekiz yıl kadar İspanya’nın güneyinde kalan Vandalların (Vandalus) adından türetilmiş olabileceği (Vandalicia [Vandal ülkesi]) kabul edilmektedir. ÖZDEMİR, M.: “Endülüs”, *DİA*: 11, 211[a]. Ş. Sāmī: *Ḳāmūsü ’l-A‘lām*: Endelüs: 1047[b].

9807 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Lā*.

9808 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: bīdār: ḳısm-ı ṯānī, 225[b].

9809 Yazmada: *Endelüs*. Endülüs (Endelüs) ile ilgili geniş bilgi için bk. ÖZDEMİR, M.: “Endülüs”, *DİA*: 11, 211[a]-225[b]. Ş. Sāmī: *Ḳāmūsü ’l-A‘lām*: Endelüs: 1047[b].

9810 KARAHAN, A.: “Fuzûlî’nin Mektupları II”, *İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*: C.: III, S.: 1-2; 61. s. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: endūh: [ḳısm-ı evvel,] 188[b]. Ebū ’ż-Żiyā Tevfīḳ: *Numūne-i Edebiyye-i ‘Oṯmāniyye*: Fużūlī - Şikāyet-nāme: 35.

9811 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: endūh: [ḳısm-ı evvel,] 188[b].

9812 Yazmada: *Ekrem*.

9813 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: endīşe: [ḳısm-ı evvel,] 189[a].

9814 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: endīş: [ḳısm-ı evvel,] 188[b].

Cevrī[9815] [beyt]

luṭfı bu dürlüdür endīşemüŋ ammā ġażabı
kişver-i fitneyi bir laḥẓada vīrān ėder

10505. Ensâbı, ensâli meçhul… **326/22**

10506. Ensâb, ensâl arayan yoḳ (arayan çoḳ[9816]). **326/23**

10507. Ensâbı, ensâli Araplar sorar, güder idiler. **326/24**

10508. Ensâb, ensâl aramaḳ eski zaman âdeti idi. **326/25**

10509. Ensar[9817], Arap Medinelileriŋ eşref[9818] ḳabilesidir; Ḳureyşîler[9819], Mekkelileriŋ eşrafıdır. **327/01**

Eşref-i Rūmī ilāhī

Mekke'de ṭoġduŋ Medīne içinde ḳılduŋ ḳarār ey Faḫr-i 'Ālem

10510. Enzâr-ı âleme ḳarşı[9820]… **327/02**

10511. Enzâr-ı diḳḳati celp ėdecek sözdür. **327/03**

9815 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: endīşe: [ḳısm-ı evvel,] 189[a].

9816 arayan çoḳ: Yazmada: *yā da arayan çoḳ*.

9817 Ensar: Bu kelime, 'yardım etmek' anlamındaki *naṣr* kökünden türeyen *nāṣir* sıfatının çokluğudur. İslam literatüründe *ensar*, Hz. Peygamber'i ve muhacirleri yurtlarında barındırmak ve korumak suretiyle onlara büyük yardımda bulunan Evs ve Hazrec kabilelerine mensup Yesribli (Medineli) Müslümanlar için kullanılmıştır. Enes b. Mâlik'in belirttiğine göre bu isim ilk defa *Kur'an-ı Kerim*'de yer almıştır. *Ensar*, bu anlamıyla *Kur'an*'da iki ayette (9. Sūratu 't-Tavba 100, 117) muhacirlerle birlikte geçmekte ve Allah'ın her iki topluluktan da hoşnut olduğu belirtilmektedir. ALGÜL, H.: "Ensar", *DİA*: 11, 251[a]-252[c]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-anṣār: II, 124. Benzer kelimelerdeki anlam farklılıklarına dikkat edilmelidir; zira 'bir âdemi bir nesneden kurtarmak suretiyle ona yardım etmek' manasındaki *naṣr* kelimesine anlamca yakın olan ve her üçü de Arapça olan bu kelimelerden *ẓahr* 'bir kimseye arka çıkmak suretiyle yardım etmek' manasında iken *madd* 'bir âdeme hayatını uzatacak mahiyette yardım etmek' manasında, *imdād* ise 'mühlet vermek, bir kimseye gayrı kimse tayini ile yardım eylemek' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-madd: I, 689; al-imdād: Ba'żılar 'indinde ṯülāṯīden olan *madd* māddesi şerr ve mekrūhda ve *imdād* māddesi ḫayr ve maḥbūbda isti'māl olunur.: I, 690; aẕ-ẓahr: II, 15; an-naṣr: II, 123; al-'avn: III, 673. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *İ'âne* ile *nusret* arasındaki fark: 275.

9818 Yazmada: *eşrāf*.

9819 Kureyş (Benî Kureyş): Hz. Peygamber'in mensup olduğu Arap kabilesi. Adnânîlerin Mudar kolundan olup genellikle kabul edildiğine göre adını Kureyş lakabıyla bilinen Fihr b. Mâlik'ten alır. … Kabileye bu adın verilmesiyle ilgili olarak ileri sürülen diğer görüşlerden birine göre Kureyş kelimesi 'toplanmak, bir araya gelmek; ticaret yapmak' anlamındaki *taḳarruş* kökünden gelmekte ve Fihr b. Mâlik'in soyunun, Kusay b. Kilâb liderliğinde Mekke ve çevresinde ikamet etmek üzere bir araya toplanmış olması veya ticaret yapması sebebiyle böyle adlandırıldığı kaydedilmektedir. Diğer bir görüşe göre ise Kureyş; Kelb ve Esed kabilelerinde olduğu gibi bir hayvan isminden hareketle 'köpek balığı' manasındaki *ḳirş* kelimesinden türetilmekte ve köpek balığının denizdeki diğer balıklar karşısında güçlü olması gibi Kureyş'in de diğer kabilelere karşı üstünlüğünü ifade etmektedir. AVCI, C.: "Kureyş (Benî Kureyş)", *DİA*: 26, 442[a]-444[c].

9820 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

Nābī [*Ḫayr-ābād* Vaṣf-ı maḥbūb-ı Cāvīd 154, 703[9821]] [beyt]

nāz ile olunca nerm[9822] reftār
laġzīde[9823] olurdı pāy-ı güftār[9824]

10512. Enfes mahsul… **327/04**

10513. Enḳazı, yıḳana taşıtırlar. **327/05**

ʻĀkif[9825] [*Eş ʻār-ı el-Ḥācc ʻĀkif Efendi* Ḳaṣīde-yi ʻAdem 9[9826]] [mıṣrāʻ]

yapdı enḳāz elemden beni bennā-yı ʻadem

10514. Enfiyede keyif yetiştirir; amma gel saḳal ile burundan[9827] sor. **327/06**

Sünbül-zāde Vehbī[9828] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-taḥḏīr ez-mükeyyifāt 161, 1121[9829]] [beyt]

*ḫ*ʸ*uşca bir keyf ėdi enfiyye ḫabīṯ*
ėtmese rīş u burunı telvīṯ

10515. Engerek yılanı gibi tehlikelidir. **327/07**

10516. Engelsiz dernek[9830] olmaz.[9831] **327/08**

T. [Ebü ʼż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 67]

10517. Engûr-i mey ile maḫmur olmuş gibi… **327/09**

Rūḥī-yi Baġdādī[9832] [*Külliyyāt-ı Eş ʻār-ı Rūḥī-yi Baġdādī* Terkīb Bend 74[9833]] [mıṣrāʻ]

ṣanmaŋ bizi kim şīre-yi engūr-ile mestüz

10518. Eniklemiş köpek gibi ḳısḳanır. **327/10**

10519. Enişte, baldız; bir gün olur çuvaldız[9834]. **327/11**

9821 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: enẓār: [ḳısm-ı evvel,] 190[a].

9822 olunca nerm: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *ėdünce bezme*.

9823 *Hayrâbâd*'da: *lafzîde*.

9824 güftār: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *enẓār*.

9825 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *ʻĀkif Paşa*.

9826 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: enḳāż: [ḳısm-ı evvel,] 191[b].

9827 Yazmada *burun* kelimesi, üç farklı imla ile (برون, بورن, بورون) yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu imlalarının üçü de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: burun (برون): I, 290[c]; burun (بورن): I, 310[a]; burun (بورون): I, 311[a].

9828 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *Vehbī*.

9829 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: enfiyye: [ḳısm-ı evvel,] 191[b].

9830 Farklı bir okuma için bk. *direng*. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dirang: Beş maʻnāsı var: Biri: Çaŋ, nāḳūs ve sāz ṣadāsıdur ve faġfūr, ṣırça ve ṣīşe miṯillü nesneler ḳırılduḳda ẓāhir olan ṣavttan ḥikāyedür. Ṯānī: Renc ve miḥnet ve ders ve żucret maʻnāsınadur. Ṯāliṯ: Vaḳt, sāʻat ve zamān maʻnāsınadur. Rābiʻ: Ṭurmaḳ ve eglenmek ve ārām ve teʼḫīr maʻnāsınadur. Ḫāmis: ʻĀlem-i āḫiret maʻnāsınadur.: 361. STEINGASS: *CP-ED*: dirang: 514[b].

9831 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Angılsız dernek olmaz, çengelsiz örnek olmaz. 138/07.

9832 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *Rūḥī*.

9833 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: engūr: [ḳısm-ı evvel,] 193[b].

9834 Yazmada *çuvaldız* kelimesi iki farklı imla ile (چوالدز, چوالديز) yazılmış. Farsçada *çuval* kelimesinin *cuvāl* ve *çuvāl* olmak üzere iki imlası mevcuttur; *çuvaldız* kelimesi ise *cuvāl-doz* şeklinde müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: cuvāl: 376[a]; cuvāl-doz: 376[a]; çuvāl: 401[a]. *Çuvaldız* kelimesinin Osmanlı Türkçesinde ise üç farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: çuvāldūz: I, 517[c]; çuvāldız: I, 517[c]. REDHOUSE: *TaEL*: cuvāl: 686[a]; cuvāldūz: 686[a]; çuval: 733[a]; çuvaldız-dūz: 733[a].

10520. Envâr-ı Muhammedî ḳapladı şarḳ ile garbı. **327/12**

Lā[9835] [beyt]

bu vech ile ḳapladı ʻiyānı
envār-ı Muḥammedī cehānı

10521. Enver-i âlem… **327/13**

Riyāżī[9836] [mıṣrāʻ]

döşünde siper olsa meh-i ***enver-i ʻālem***

10522. Enis-i muharremidir. **327/14**

Recāʼī-zāde Maḥmūd Ekrem[9837] [*Pijmurde* Terennüm 155[9838]] [beyt]

rūḥunuŋ sensin nedīm-i ḫuʾuş-demi
göŋlünüŋ sensin ***enīs-i muḥarrem****i*

Lā[9839] [mıṣrāʻ]

enīs ü ġamm-güsārum sensin ancaḳ şām-ı ġurbetde

10523. İyilik[9840] fena bulmaz. **327/15**

10524. İyiliğe[9841] kemlik olagelmiştir. **327/16**

İn

10525. İnabesiz, sofuluḳ satar. **327/17**

10526. İnabeyi mürşid-i kâmilden al. **327/18**

10527. İnci[9842] gibi sözdür. **327/19**

10528. İnci[9843] gibi yalan söyler. **327/20**

… ki zarif yalanlardır.

10529. İntibah hasıl olunca vicdan nefse galebe çalar. **327/21**

9835 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: envār: [ḳısm-ı evvel,] 194[b].

9836 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: enver: [ḳısm-ı evvel,] 195[a].

9837 Yazmada: *Ekrem*.

9838 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: enīs: [ḳısm-ı evvel,] 195[b].

9839 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: enīs: [ḳısm-ı evvel,] 195[b].

9840 Yazmada: *eyülik*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ايو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) /ايو imlasının -*İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

9841 Yazmada: *eyülige*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

9842 Yazmada: *incü*. CLAUSON: *EDPT*: yinçü: 944[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: incü: I, 174[a]; inci: I, 253[a]. REDHOUSE: *TaEL*: incü: 309[b]; inci: 310[a].

9843 Yazmada: *incü*. CLAUSON: *EDPT*: yinçü: 944[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: incü: I, 174[a]; inci: I, 253[a].

10530. İncir[9844] yėmez köfteḫor… **327/22**

10531. İntihal eylediği asar ile tefaḫür ėder. **327/23**

10532. İntihap ėttiği şeye baḳ. **327/24**

10533. İntihar, bu mezmûm ve[9845] medḫûl ḫulḳ[9846], aḫlaḳ-ı beşeriŋ deva-nâ-pezîr bir maluliyetinden münbais bir illet-i maneviyedir. **327/25**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira "İntihar[9847] cevher-i aḳlıŋ tehlikeli bir illetle malul bulunmasından neşet ėder." dėmişler; çünkü intihar aḳlıŋ ḫuffetine, zaafına delalet ėden bir fiil-i zaaf eseridir, ki intihar ėtmek fiili bir yiğitlik, cesaret, mertlik eseri olmayıp bilakis insanlarıŋ her hâl ve surette manen ve maddeten malul ve düçar-ı zaaf[9848] olan mezlûl ve sefihe zümresinde zuhur eyler bir hâl ve cinnet anıdır. Hatta intihar ėtmek fiili bilcümle edyân nezdinde merdûd bir fiil-i ḳabîh ve insaniyeten mezmûm ve medḫûl ve her vechle şayan-ı ret ve taḳbîh bir ahval-i müessife ve mecnunedir; zira intihar ėtmek fiili evvela Ḫaliḳteala hazretlerine ḳarşı büyük bir isyan ve küfran-ı nimet sayılacağı gibi kendi ailesine ve cemiyet-i beşeriye ve insaniye huḳuḳuna vesaireye de münâfîdir; çünkü bu fiil-i mezmûm fazâil-i beşeriye vü aḫlaḳiyeye de mugayir olduğu için erbab-ı ilim ve fen böyle bir fiil-i mezmûmu ilmen ve fennen bir illet-i arazî ve marazî olduğu keşf ve teşḫis eylemişlerdir.

Buŋa binaen, ef'âl-i mecnunaneyi ekseriyetle aḳl u fikr-i beşerde tam aḳlıŋ ḳabul ėdemeyeceğini müdrik ve müsellim bulunmasına binaen aḳl-ı insanî de intiharı bir eser-i insaniyetsizlik, bir cebânet, hayata ḫıyanet, insaniyete düşmanlıḳ, ḫilḳat u huḳuḳ-ı insaniyete tecavüz ve hürmetsizlikle ḫıyanet, cinayetkârlıḳ, mensubu olduğu din ve mezhebe ḳarşı isyan ve küfran-ı nimet, ḳadr-i nâsâzlıḳ, imansızlıḳ, itiḳatsızlıḳ, namertlik, aḫlaḳsızlıḳ, metanetsizlik, biçarelik ile tavsif eylemişlerdir. Velhasıl öyle insanlar cemiyet-i beşeriye içinde her vechle her türlü evsafla müttehem ve her cihetçe zaaf-ı ḳuvâya müptela, malulu 'l-ḳalp ve aḳıl olan bir deli olmaḳla mahkûm tanınırlar vesselam! Hafazanallah…

10534. İntisabıyla tefaḫḫür ėder. **327/26**

10535. İntisap eylediği ḫanedan-ı aile şayan-ı hürmettir. **327/27**

10536. İntizam her ḫususta faydalıdır. **328/01**

Nābī [*Dīvān* Tevḥīd-i Bārī 1, 6, 1, 62[9849]] [beyt]

binā-yı intiẓām-ı dīn ü dünyāya ėdüp ālet
zebāne nuṭḳ vėrmiş goşa vėrmiş ḳuvvet-i ışġā

9844 Yazmada: *incir (انجير)*. Aslı Farsça *ancīr* olan *incir* kelimesi, Osmanlı Türkçesinde hem *encīr* hem de *incir (انجير)* ve *incir (اينجير)* imlaları ile müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ancīr: 107[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: encīr: I, 174[a]; incir (اينجير) yā-ḫ[v]ud incir (انجير): 253[b].

9845 ve: Yazmada yok.

9846 Aslı Arapça *ḫulḳ* olan bu kelime; 'huy, tabiat' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḫulḳ: 1, 488[a].

9847 Yazmada: *intiḫār*.

9848 dūçār-ı ża'af: Yazmada: *dūçār-ı ża'af ża'af*.

9849 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: intiẓām: [ḳısm-ı evvel,] 462[a].

Lā[9850] [beyt]

vėrdi mülk-i ber-devāma intiẓām
girdi silk-i intiẓāma her mehām

10537. İntizamsızlıḳ her hâlde büyük zararları mucip olur. **328/02**

10538. İntizamsızlıḳ güzel şeyi çirkin, ḳıymetli şeyi ḳıymetsiz gösterir. **328/03**

10539. İntizam, sahib-i tabiat olanlarıŋ kârıdır. **328/04**

10540. İntizam, her şeyi güzel gösterir ve maḳbul-i âlem ėder. **328/05**

10541. İntizam, zor şeyi ḳolay ḳılar; intizamsızlıḳ, ḳolay şeyi zor ḳılar. **328/06**

10542. İntizamı sevmeyen göŋül olmaz; faḳat intizam bilmeyen çoḳtur. **328/07**

10543. İntizamsız, nizamsız; dünya dönmez. **328/08**

10544. İntizam, tabiat-ı haseneden sayılır. **328/09**

10545. İntizama ḫizmet ėden aldanmaz. **328/10**

10546. İntizam 'nizam' dėmek olup her şeyi Ḫaliḳ-ı Yezdan nizam üzere ḫalḳ buyurmuştur. **328/11**

10547. İntizama riayet hüsn-i tabiata delalet ėder. **328/12**

10548. İntizam süruru muciptir. **328/13**

10549. İntizam üzeredir eşya, nizam üzeredir dünya. **328/14**

10550. İntizam-ı âlem beḳa-yı nizam ile ḳaimdir. **328/15**

10551. İntizarı boşa çıḳtı. **328/16**

10552. İntizar ölmekten eşeddir[9851]. **328/17**

Muḥibbī *Dīvān* [288, 882, 3; 4] [beyt[9852]]

kūyiŋe vardum nice yıl görmedüm dīdārını
ḫaḳḳ dėmişler bunı ***ölmekden eşeddür intiẓār***

ġırre olup fülk-i dünyāya girüp dil baġlama
ġāfil olma dā'imā olmaz muvāfıḳ rozgār

10553. İntizar ateşten eşeddir. **328/18**

9850 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Lā-edrī*. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: intiẓām: [ḳısm-ı evvel,] 462[a].

9851 Aslı Arapça *aşadd* olan bu kelime, 'daha veya pek şiddetli, pek ağır, pek kuvvetli, pek sert, pek güç' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aş-şadīd: I, 629. Ş. Sāmī: *ḲT*: eşedd: 117[c].

9852 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: kūyuŋa vardum nice yıl görmedüm dīdāruŋı (dīdārını) / ḫaḳ dimişler bunı ölmekden eşeddür intiẓār / ġırra olup felek dünyāya girüp dil baġlama / ġāfil olma dāyimā olmaz muvāfıḳ rūzgār: 288, 882, 3; 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: kûyuna vardum nice yıl görmedüm didârını / hak dimişler bunu ölmekden eşeddür intizâr / gurre olub fülk-i dünyâya girüb dil bağlama / gâfil olma dâima olmaz muvâfık rûzigâr: 1, 130, 182, 3; 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: kūyuŋa vardum niçe yıl görmedüm dīdāruŋı / ḫaḳ dimişler bunı ölmekden eşeddür intiẓār / ġırre olup fülk-i dünyāya girüp dil baglama / ġāfil olma dāyimā olmaz muvāfıḳ rūzigār: 1, 491, 802, 3; 4.

Arabî: *al-intiẓāru aşaddu mina 'n-nār*[9853]

[=Beklemek ateşten şiddetlidir.]

Fużūlī [*Dīvān* 50, XI, 66[9854]] [mıṣrā'[9855]]

yā Rabb olmaz mı ola zā'il bu renc-i intiẓār

Lā[9856] mıṣrā'

ātiş-i dozaḫdan olur tēz nār-ı intiẓār

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü 'Işḳ* 107, 1532[9857]] [mıṣrā'[9858]]

yā Rabb ne intiẓārdur bu

Alaybegi-zāde Nācī beyt[9859]

vardur isti'dādı cān yaḳmaḳda ātişler ḳadar
intiẓār ėtdürme nār-ı intiẓārumdan ṣaḳın

[Yavuz Sulṭān Selīm[9860]] mıṣrā'

gülşen gözüme dozaḫ olur intiẓārla

10554. İntizar taştan ḳatı[9861], odundan yaḳıcıdır. **328/19**

10555. İntizar ateşten gömlektir. **328/20**

10556. İntizar ateşten ḳatıdır. **328/21**

10557. İntiḳal zamana mütevaḳḳıftır. **328/22**

Yani "Zamansız intiḳal fennen (hükmen) batıldır." dėmişler.

10558. İntiḳam alma (almaḳ), gazadır. **328/23**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 72[9862]]

10559. İntizar, inkisar almaḳ iyi şey değildir. **328/24**

9853 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ātişden eşeddür intiẓār. (Bu meṯeliŋ me'āli 'Arabīden alınmadur.) 'Arabī: al-İntiẓāru aşaddu mina 'n-nār.: 9.

9854 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: intiẓār: [ḳısm-ı evvel,] 461[b].

9855 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: yā Rab olmaz mı ola āḫir bu derd-i iştiyāḳ / yā Rab olmaz mı ola zā'il bu renc-i intiẓār: 50, XI, 66.

9856 Ḥıfżī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: 8.

9857 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: intiẓār: [ḳısm-ı evvel,] 461[b].

9858 Şeyh Galib: *Hüsn ü Aşk*: Tardiyye: yā Rabb ne intiẓārdur bu / geçmez niçe rozgārdur bu / hep ġussa vü ḫārḫārdur bu / ṭuysam ki ne şēve-kārdur bu / vuṣlat gibi bir merāmı yoḳ mı: 107, 1532-1534.

9859 Yazmada: *Fużūlī'ye naẓīre, ġazel*.

9860 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: ḫātır ḫarāb u 'aḳl müşevveş sen irmeseŋ / gül-zār-ı cennet olmaya dil-keş sen irmeseŋ / güller çemende görinür āteş sen irmeseŋ // ey nev-bahār-ı ḥüsn Ḫıżır-veş sen irmeseŋ / gülşen gözüme dozaḫ olur intiẓārla: 95, 6, IV. Bu mısra Yavuz Sultan Selim [1512 - 1520]'e ait olup Bâkî [1526/27-1600] bu mısranın bulunduğu beyit üzerine tahmis bina etmiştir.

9861 Yazmada *katı* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳatı (قاتی), ḳatı (قتی)*] kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: katığ: 597[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳatı (قاتی): 1407[b]. ḳatı (قتی): 1437[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳatı (قاتی): II, 1017[a]; ḳatı (قتی): II, 1055[c].

9862 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İntiḳām alma, ġazādur.: 72.

10560. İntiḳama heves ėtme; zira Ḫüda "Azîzün zû 'ntiḳâm"dır[9863]. **328/25**

[intiḳam:] Öç, acı çıḳarmaḳ.

Nef'ī [*Sihām-ı Ḳażā* 55, 8, 10[9864]] [beyt]

intiḳām almaz ėsem hicv ile ben de andan[9865]
şā'iriyyet baḫa her vech-ile bühtān olsun

Nef'ī [*Sihām-ı Ḳażā* 45, 2, 48[9866]] [mıṣrā']

hele ben tā'ib oldum hicv ile hem intiḳām aldum

10561. İntiḳamdan alınan lezzet fâni, merhametten hasıl olan ise daimîdir. **328/26**

Cümel-i hikemiye…

10562. "İntiḳam almaḳ da kâm almaḳtır." dėrler; amma aḳlı olan heves ėtmez. **328/27**

Zira Cenabıallah "Azîzün zû 'ntiḳâm"dır. Cenabıhaḳ her şeye ḳâdir Ḳayyûm iken hikmeti kendine malum esbaptan naşi aḫz-ı intiḳamda acele ėtmez. Yani imhal ėder, ihmal ėtmez; her şeyi vaḳt-i merhununa muallaḳ ėder.

Rāġıb Paşa [*Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 37[9867]] [mıṣrā']

muẓaffer vaḳt-i furṣatda 'adüvvden intiḳām almaz

Sünbül-zāde Vehbī[9868] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-ġayret-kārī 96, 512[9869]] [beyt]

'afv eger-çi eyü[9870] nām almaḳdur
intiḳām almaḳ da kām almaḳdur

10563. İnci[9871] gibi… **328/28**

10564. İnci[9872] gibi diş, kiraz gibi dudaḳ… **328/29**

10565. İnci[9873] sedeften çıḳar. **328/30**

10566. İnci[9874] gibi diş, bal gibi söz… **328/31**

9863 'Azīz[un] ḏū 'ntiḳām: "Mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." mealindeki bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'de "O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." ve "Sakın Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." meallerindeki ayetlerde zikredilmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 3. Sūratu Āli 'İmrān 4; 14. Sūratu İbrāhīm 47.

9864 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: intiḳām: [ḳısm-ı evvel,] 464[a].

9865 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *senden*.

9866 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: intiḳām: [ḳısm-ı evvel,] 464[a].

9867 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: intiḳām: [ḳısm-ı evvel,] 464[a].

9868 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Vehbī*.

9869 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: intiḳām: [ḳısm-ı evvel,] 464[b].

9870 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *eyi*.

9871 Yazmada: *incü*. CLAUSON: *EDPT*: yinçü: 944[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: incü: I, 174[a]; inci: I, 253[a].

9872 Yazmada: *incü*. bk. 9871. dipnot.

9873 Yazmada: *incü*. bk. 9871. dipnot.

9874 Yazmada: *incü*. bk. 9871. dipnot.

10567. İnci[9875] Aden'de[9876] bulunur, lal Yemen'de[9877]. **328/32**

Eşref Paşa beyt[9878]

dendān ile la'li o mehüŋ ḳanda yetişmiş
durr-dāne 'Aden'de bulunur la'l Yemen'de

['Alī Seydī] *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*[9879] [cild-i evvel, 114ª]

insān[9880]*: ['A. s.] Cevher-i nuṭḳ ve 'aḳl ile ḫayvānāt-ı sā'ireden mümtāz olan ve ḫaḳīḳat*[en] *aḥsen-i taḳvīm üzre yaradılan maḫlūḳ-ı ḏī-ḥayāt. § İyi ādem, vicdānlı ādem. insānca: İnsāna yaḳışır ṣūretde. insānü 'l-'ayn: Gözbebegi, merdümek*[9881]*. insānlıḳ: Adamlıḳ, insāniyyet. insānī: İnsāna mensūb; kemālāt-ı insāniyye. insāniyyet: İnsānlıḳ. || Vicdānlılıḳ, iyilik, ḫaṣā'il-i ḥasene ile ittiṣāf. insāniyyet ėtmek: İyilik ėtme. insāniyyetsiz: Fażā'il-i inṣāniyyeden maḥrūm. insāniyyet-kār: İnsāniyyetli, iyi, vicdānlı ādem*[9882]*. insāniyyet-kār-āne: İnsāniyyetli olana yaḳışacaḳ ṣūretde. insāniyyet-kārī: İnsāniyyet-kārlıḳ.*

[Meḥmed Ṣalāḥī] *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* [ḳısm-ı evvel, 471ª]

insān[9883]*: ['A.] Ḥayvān-ı nāṭıḳ. Benī-ādemden erkek ḳadın her ferde ıṭlāḳ olunur.*

10568. İnsan; ana babadan doğar, ana baba olur[9884]. **328/33**

10569. İnsan, ancaḳ say ile insan olur. **328/34**

10570. İnsan, insana gerek olur; iki serçeden börek olur.[9885] **328/35**

10571. İnsan; açgözlü değil, toḳgözlü olmaḳ gerektir; zira toḳgözlü insanlar pek (doğru[9886], sağlam) sözlü[9887] olanlardır. **329/01**

10572. İnsan, açgöz olursa aḳıbeti sefalet (dilencilik) olur. **329/02**

10573. İnsan, acı da söyler tatlı da; illa tatlı söylemeğe dili alıştırmaḳ gerek. **329/03**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İnsan; insana evvela güler yüz, tatlı dil göstermek soŋra göreceği muḳabeleye ḳarşı muḳabele ėtmek gerek, dėmişler; zira insanıŋ insana dinen ve aḫlaḳen evvela hüsn-

---

9875 Yazmada: *incü*. bk. 9871. dipnot.

9876 Aden: Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin başşehri ve tarihî liman. Geniş bilgi için bk. BİLGE, M. L.: "Aden", *DİA*: 1, 367ᵇ-369ª.

9877 Yemen: Arap yarımadasının güneybatısında ülke. Geniş bilgi için bk. KURT, H.: "Yemen - Fizikî ve Beşerî Coğrafya", *DİA*: 43, 400ᵇ-401ᶜ.

9878 Yazmada: *ġazel*.

9879 Yazmada: *Resmli Ḳāmūs*.

9880 Yazmada bu alıntının başına *luġatde* diye not düşülmüş.

9881 merdumek: Yazmada yok.

9882 insāniyyet-kār= İnsāniyyetli, iyi, vicdānlı ādem: Yazmada yok.

9883 Yazmada bu alıntının başına *luġatde* diye not düşülmüş.

9884 Yazmada: *olar, olur*.

9885 Burada ve 341/11'de mükerrer olarak kaydedilmiş olan bu madde başı, 36/08'de de "Ādem ādeme gerek olur, iki serçeden börek olur." biçimiyle kaydedilmiş.

9886 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473ª. REDHOUSE: *TaEL*: doğru: 924ª; ṭoğru: 1256ᵇ; ṭoġrı: 1257ª. TDK: *DS*: toğru: X, 3944ª.

9887 *pek (ṭoġrı, ṣaġlam) sözli*: Yazmada: *pek -ṭoġrı- sözli, pek -ṣaġlam- sözli*.

i nazar ve teveccüh (ėtmek) göstermek ḥaḳ ve borcudur[9888]*, saniyen (sonrası) göreceği muḳabeleye ḳarşı muḳabelede bulunması da ḥaḳ ve borcudur, dėmişler.*

10574. İnsanıŋ ahmağı[9889]; âlemi zem, kendini methėdenidir. **329/04**

10575. İnsanıŋ adı çıḳmaḳtan ise canı çıḳmaḳ yeğdir. **329/05**

10576. İnsan; anadan doğar, babadan azar. **329/06**

10577. İnsanıŋ ahmağı[9890], methe aldananıdır. **329/07**

10578. İnsan, anadan doğarken çıplaḳ doğar. **329/08**

10579. İnsan, ana babanıŋ ḳadir ve ḳıymetini bilmek gerek. **329/09**

10580. İnsan, ana baba ḳadirini bilmezse zaman öğretir. **329/10**

[Es'ad Muḫliṣ Paşa[9891] *Dīvānçe-yi Es'ad Paşa* 8ª] beyt

ḳıymet ü ḳadr-ı ḥayāt-ı piderin[9892] *bilmeyene*
bildirür ṣoŋra zamāne ne ėmiş ḳıymet-i eb

10581. İnsan, arar ise Allah'ını bulur. **329/11**

10582. İnsan adaşır[9893]. **329/12**

10583. İnsan, adı sanı ile anılmağı sever. **329/13**

10584. İnsan, adamına[9894] göre söz söylemek gerek. **329/14**

10585. İnsan arslandan heybetlidir. **329/15**

10586. İnsan, ararsa aradığını bulur. **329/16**

10587. İnsan; arayınca yâri de bulur, Yaradan'ı da bulur. **329/17**

9888 Yazmada: *borcıdur, dėmişler*.

9889 Yazmada: *aḥmaḳı*.

9890 Yazmada: *ahmaḳı*. Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 411ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 78ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: 40ᵇ. Kelime, yazmada ise -bu madde başında da olduğu gibi- ekseriyetle *medli elif*le kullanılmıştır.

9891 Yazmada: *Veliyyü 'd-dīn-zāde Aḥmed Paşa*. Yazmada bu yanlışlığın yapılmasının sebebi, örnek metnin *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*'nden alınırken Es'ad Paşa adına değil de adı geçen eserde ilgili bölümün birkaç sayfa öncesinde kendisinden bahsedilen Ḳāḍī-'asker Veliyyü 'd-dīn-zāde Aḥmed Paşa adına kaydedilmesi olmalıdır. Meḥmed Celāl: *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu'arā-yı 'Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Aḥmed Paşa: 465; Es'ad Paşa: 471.

9892 Yazmada ve *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*'nde: *pideri*.

9893 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: adaşmaḳ: Yolı ġā'ib ėtmek. Şaşırmaḳ. Sehv ü ḫaṭā ėtmek. Müşāreketle teġannī ve terennüm ėtmek.: 7ª. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: adaşmaḳ: cild-i evvel, 13ᵇ. ÖNER: *K-TTS*: adaş-: 1. Yolunu kaybetmek, yoldan çıkmak. 2. Yanlış fikirde olmak. 3. Kötü yola girmek.: 25ª.

9894 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51ᵇ; adam: 51ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25ᵇ. TDK: *TS*: adam: 24ᵇ; âdem: 28ᵇ. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14ᵇ; ādem: cüz'-i ṯānī, 862ᵇ.

10588. İnsan, arḳadaşıyla aŋılır. **329/18**

10589. İnsan azmayınca -aḫlaḳsız olmayınca- bela gelmez. **329/19**

10590. İnsanı azdıran fena arḳadaşıdır. **329/20**

10591. İnsan, ağzıyla; hayvan, burnuyla aŋlaşır. **329/21**

10592. İnsan ağzı bu: bal da aḳar, zehir de. **329/22**

10593. İnsan, ağzına pek olmalı. **329/23**

10594. İnsan, ağzından çıḳan sözüŋ sahibi olmaḳ gerek. **329/24**

10595. İnsan, ağrımayan[9895] başına bez bağlamaz. **329/25**

10596. İnsan, arḳadaşından (aḳranından) azar. **329/26**

10597. İnsanca oturup ḳalḳmalı. **329/27**

10598. İnsan, aḳçeden ziyade aḳlına güvenir. **329/28**

10599. İnsanıŋ adı -kötü adı- çıḳmadan canı çıḳması ḫayırlıdır. **329/29**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 74[9896]]

10600. İnsan, anadan doğarken ümmi olaraḳ doğar. **329/30**

10601. İnsan, anasından büyük olaraḳ doğmaz. **329/31**

10602. İnsan, anasından büyük doğmaz. **329/32**

10603. İnsanıŋ alacası içinde olur, hayvanıŋ alacası dışında… **329/33**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 74[9897]]

10604. İnsan, anasından gözü ḳapalı olaraḳ doğar, aḫirete yine gözü ḳapalı olaraḳ gider. **329/34**

10605. İnsan, ebnâ-yı nevine[9898] bilâ-ivaz[9899] ve lâ-garaz[9900] manen ve maddeten elinden geldiği mertebe muavenete ve huḳuḳa riayete içtimaen borçludur. **329/35**

9895 Yazmada: *aġırmayan*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92ª. CLAUSON: *EDPT*: 91ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24ª. Kelime, yazmada ekserisi -غير/olmak üzere -غر/ ve -غير/imlalarıyla kullanılmış.: bk. 76/04, 77/12. Bazı madde başlarında kelimenin -غر/imlasının hem *ağrı-* hem de *ağır-* biçiminde okunması mümkündür.: bk. 26/ek1/08. Ancak bazen aynı madde başı içerisinde -غير/biçimiyle birlikte kullanılmış olması (bk. 77/12) ve ayrıca *ağır-* biçiminde okunmasının zorunlu olduğu yerlerin de mevcudiyeti (bk. 76/31) sebepleriyle ilgili imla yazmanın tamamında *ağrı-* değil *ağır-* şeklinde okunmuştur.

9896 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İnsānıŋ adı çıḳmadan cānı çıḳması ḫayrlıdur.: 74.

9897 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İnsānıŋ alacası içindedür, ḫayvānıŋ alacası ṭışındadur.: 74.

9898 ebnā-yı nevʻ: Arapça *abnā* + Arapça *navʻ*: Hemcinsler. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: an-navʻ: Dürlü ve gūne ve ḏarb ve ṣınf maʻnāsınadur ve bu *cins*'den eḫaṣṣdur. Meṯelā: ḥayvān *cins*dür, insān *nevʻ*dür.: II, 683; al-ibn: Velede dėnür, ki murād oġuldur. … Cemʻi *abnāʼ* gelür.: III, 772. Ş. Sāmī: *ḲT*: ibn: ebnā-yı cinsimiz= Hem-cinslerimiz olan efrād-ı beşer.: I, 66ᶜ.

9899 Yazmada: *bilā-ġivaż*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ʻivaż: bilā-ʻivaż: Bir bedel ve menfaʻat muḳābilinde degil, ḥasbetᵉⁿ li'llāh.: II, 956ª.

9900 bilā-ʻivaż ve lā-ġaraż: Karşılıksız, bir menfaat karşılığı olmayarak. Ş. Sāmī: *ḲT*: ʻivaż: bilā-ʻivaż: Bir bedel ve menfaʻat muḳābilinde degil, ḥasbetᵉⁿ li'llāh.: II, 956ª; ġaraż: bī-ġaraż: Ḫāliṣ, ġarażsız, aġrāż-ı nefsāniyyeden ʻārī, bir niyyet ve menfaʻatden berī.: II, 964ᶜ.

Emsal-i hikemiye…

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

10606. İnsan salt isimle, cisimle, ḳuru nam ve unvanla insan olmaz; ancaḳ tahsil-i ilim ve irfanla, tenvir-i aḳıl ve fikirle, tezyin-i zat ve sıfatla ve tezyin-i hüner ve marifetle, iktisab-ı tecrübe ve terbiye ve maharetle ve ittisaf-ı hüsnühâl ve fazâil-i aḫlaḳ ve tevazu ve edeple insan olur; zira insanıŋ ziynet ve meziyet-i maneviyesi bunlardır. **330/01**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

10607. İnsan, altmışından soŋra ḳopuz[9901] çalmağı öğrenemez. **330/02**

10608. İnsan; ararsa Mevla’sını da bulur, belasını da. **330/03**

10609. İnsan, ana babayı ḫoş tutmaḳ gerek. **330/04**

10610. İnsan, ana babanıŋ sözünü diŋlemek gerek. **330/05**

10611. İnsanıŋ aynası iştir, lafa baḳılmaz. **330/06**

Żiyā Paşa *Terkīb Bend* [5] naẓm

anlar ki vėrir lāf ile dünyāya niẓāmāt
biŋ dürlü teseyyüb bulunur ḫānelerinde
āyīnesi işdür kişiniŋ lāfa baḳılmaz
şaḫṣıŋ görinür rütbe-yi ‘aḳlı eṯerinde

10612. İnsanıŋ aynası, kendi amalidir.[9902] **330/07**

10613. İnsanıŋ aynası, ef‘âlidir[9903].[9904] **330/08**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 74[9905]]

İnsanıŋ ayine-yi amali, mamul-i ef‘âlidir.

10614. İnsanı ayartan kötü arḳadaşıdır. **330/09**

10615. İnsan, et de sever at da sever; illa at, illa at… **330/10**

9901 Yazmada: *ḳobuz*. CLAUSON: *EDPT*: kopuz: 588[b]. TDK: *DS*: kobuz: Akordeonun küçüğü, bir çeşit çalgı.: VIII, 2890[b]. TDK: *TTS*: kobuz: Ut biçiminde eski bir Türk sazı.: IV, 2588; kubuz: IV, 2710.

9902 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ādemiŋ āyīnesi, ‘amelidür. 38/03. İnsānıŋ ef‘āli (a‘māli), āyīne-yi rūşenāsıdur. 335/12.

9903 Aslı Arapça *af‘āl* olan bu kelime *fi‘l* kelimesinin cemi olup ‘fiiller, işler’ manasındadır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: af‘āl: 323[b].

9904 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ādemiŋ āyīnesi, ‘amelidür. 38/03. İnsānıŋ ef‘āli (a‘māli), āyīne-yi rūşenāsıdur. 335/12.

9905 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İnsānıŋ āyīnesi ef‘ālidür.: 74.

10616. İnsan, aytışıp[9906] (sözleşip[9907]); hayvan, dürtüşüp[9908] barışır (tanışır). **330/11**

10617. İnsan eti, ağır çeker. **330/12**

10618. İnsan; ebesiz, gebesiz olamaz. **330/13**

10619. İnsanıŋ eti yėnmez, derisi giyilmez[9909]; tatlı dilinden başḳa nesi var! **330/14**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 74[9910]]

10620. İnsan etsiz, ekmeksiz[9911] zor yaşar[9912]. **330/15**

10621. İnsan, eseriyle aŋılır. **330/16**

10622. İnsanıŋ eseri ḳalır, hayvanıŋ semeri ḳalır. **330/17**

10623. İnsan, eserinden; hayvan, semerinden tanılır[9913]. **330/18**

10624. İnsanlarıŋ ecelsiz ölümleri ya bir ḳazadan ya da cehaletten, aḫlaḳsızlıḳtandır. **330/19**

10625. İnsan, ecel gelmeyince ölmez. **330/20**

10626. İnsanıŋ (bir milletiŋ) ölümü (eceli, mahv ve munḳarız olması) aḫlaḳsızlıḳtan, atıŋ ölümü (eceli) arpasızlıḳtandır (baḳımsızlıḳtandır[9914]).[9915] **330/20**

9906 CLAUSON: *EDPT*: ay-: 266[a]; ayıt-: 268[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayıtmaḳ: I, 61[c]; eyitmek: I, 235[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ayıtmaḳ: birinci cild, 171[a]. TDK: *TTS*: ayıtmak (eyitmek, aytmak, eytmek, etmek, itmek): I, 323. TDK: *DS*: aytmak: I, 432[a]. TDK: *TS*: eyitmek: 840[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aytmaḳ: 46[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: eyt-: cild-i evvel, 70[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: әйт- [eyt-]: 458[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ayd-: 17[b]; ayıt-: 18[a]; ayt-: 19[a]; eyid-: 78[b]; eyit-: 78[b]; eyt-: 79[a]; iyid-: 117[b].

9907 CLAUSON: *EDPT*: sōzle-: 863[a]; sōzleş-: 864[a]. TDK: *TTS*: sözlemek: Söylemek.: V, 3555. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sözlemek: Söylemek. Maḳāle. Nuṭḳ. Suḫan. Güft-gū ėtmek. Tekellüm ve beyān ve ifāde eylemek.: 190[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sözleş-: 1. Konuşmak, söyleşmek. 2. Hitap etmek.: 242[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sözleşmek: Söz ėtmek, mu'āraza eylemek, birbirine sert ve nā-sezā söz söylemek.: I, 747[a].

9908 Yazmada: *türtüşüp*. CLAUSON: *EDPT*: türt-: 535[a]; türtüş-: 537[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: türtmek: El ve ālet ile ṣançmaḳ. İcbār. Īḳāẓ. A'żā taḥrīk ėtmek. Dürtmek.: 115[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: türt-: Dürtmek.: 288[a].

9909 Yazmada: *geyilmez*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *keԀ*-'tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey-* ve *giy-* şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: geymek: cüz'-i evvel, 724[b]; giymek: cüz'-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey-* ve *giy-* farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

9910 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İnsānıŋ eti yenmez, derisi geyilmez; ṭatlı dilinden başḳa nesi var!: 74.

9911 Yazmada: *etmeksiz*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

9912 Bu madde başında *yaşar* ifadesinin iki farklı imlası da (یشار, یاشار) gösterilmiş. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: yaşamaḳ (یاشامق): 2186[a]; yaşamaḳ (یشامق): 2203[a].

9913 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu'ārefeli bulunmaḳ, ma'rūf olmaḳ.: II, 871[b]. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521[a].

9914 Yazmada: *baḳımsızlıḳdan*.

9915 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

10627. İnsan, eceli gelince bir ḳaşıḳ suda boğulur. **330/21**

10628. İnsan, eceli yeterse ölür; amma ecel-i müsemma[9916] var, ecel-i ḳaza[9917] var.[9918] **330/22**

10629. İnsan, ecnebi ėlinde garipser. **330/23**

10630. İnsan, ecnebi de olsa insan olanı tanır. **330/24**

10631. İnsan ölür (fevt olur); amma ḫatırı dünyada ḳalır. **330/25**

10632. İnsan, aç olunca ḳuru ekmeği[9919] ḳurabiye gibi yėr. **330/26**

10633. İnsan, açlıḳ ile terbiye olur. **330/27**

10634. İnsan; aç da ḳalır, çıplaḳ da ḳalır; ancaḳ insan, kendisiniŋ kim[9920] olduğunu unutmamaḳ gerek. **330/28**

10635. İnsan, ateş daḫi olsa cirmi ḳadar yer yaḳar. **330/29**

10636. İnsan, ahsen-i taḳvim[9921] üzere ḫalḳ olunmuştur. **330/30**

10637. İnsan, ahbap ḫatırına riayet ėtmek gerek. **330/31**

10638. İnsan, ahbabını[9922], yâranını unutmamaḳ gerek. **330/32**

9916 Ş. Sāmī: *ḲT*: ecel: ecel-i müsemmā= Min ṭarafi'llāh muayyen ve muḳadder olan ecel.: I, 73[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ecel-i müsemmâ: Tabiî olarak gelen ecel.: 201[a].

9917 Ş. Sāmī: *ḲT*: ecel: ecel-i ḳażā= Bir ḳażāya uġrayaraḳ vefāt.: I, 73[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ecel-i kazâ: Tehlikeye uğramak suretiyle, tesadüfî olarak gelen ecel.: 201[a].

9918 Ecel meselesi, kader problemine bağlı olarak kelam âlimleri arasında tartışılan önemli konulardandır. … Mu'tezile'nin Bağdat ekolü, En'âm Suresi'nin ikinci ayetini de dikkate alarak insanın "ecel-i kaza" ve "ecel-i müsemma" denilen iki eceli bulunduğunu ileri sürmüştür. Buna göre insan herhangi bir dış müdahale olmadan ölürse ecel-i müsemmaya, kaza veya katil sebebiyle ölürse ecel-i kazaya göre ölmüş olur. İkinci durumda ölen kişi kazaya uğramasaydı veya öldürülmeseydi ecel-i müsemmasına kadar yaşayacaktı. Aksi takdirde onu öldürenin cezalandırılması veya kendisine ait olmayan bir hayvanı kesen kimsenin tazminat ödemesi anlamsız olurdu. … Selefiyye, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye'den oluşan Ehlisünnet âlimlerine göre … ilgili ayetteki "ecel-i müsemma" kıyametin kopmasına dair olup bununla insanın değil kâinatın eceline işaret edilmiştir. Tabiî yolla da olsa, kaza ve katil yoluyla da olsa herkes kendi eceliyle ölür. "Maktul öldürülmeseydi yaşardı." demek vakıaya aykırıdır, ecel ise vakıanın ifadesidir. *Kur'an-ı Kerim*'de Allah'ın izni olmadıkça hiçbir nefsin ölmeyeceği, ölümün vakti tayin edilmiş bir yazıya göre vuku bulduğu bildirilmiştir (3. Sūratu Āli 'İmrān 145). Ayrıca eceli gelen hiçbir nefsin yaşatılmayacağı kesin bir şekilde anlatılarak herkesin eceliyle öldüğüne işaret edilmiştir (63. Sūratu 'l-Munāfiḳūn 11). TUNÇ, C.: "Ecel", *DİA*: 10, 380[c]-382[c]. Ecel ile ilgili ayetler için bk. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 3. Sūratu Āli 'İmrān 145; 6. Sūratu 'l-An'ām 2, 60; 7. Sūratu 'l-A'rāf 34, 185; 10. Sūratu Yūnus 11, 49; 13. Sūratu 'r-Ra'd 38; 15. Sūratu 'l-Ḥicr 5; 16. Sūratu 'n-Naḥl 61; 23. Sūratu 'l-Mu'minūn 43; 29. Sūratu 'l-'Ankabūt 53; 35. Sūratu Fāṭir 45; 39. Sūratu 'z-Zumar 5, 42; 40. Sūratu 'l-Mu'min 67; 42. Sūratu 'ş-Şūrā 14; 46. Sūratu 'l-Aḥḳāf 3; 63. Sūratu 'l-Munāfiḳūn 11; 71. Sūratu Nūḥ 4.

9919 Yazmada: *etmegi*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

9920 kim: Yazmada yok.

9921 Ahsen-i takvim: İnsana Allah tarafından verilen en güzel ve en mükemmel biçim. Geniş bilgi için bk. ULUDAĞ, S.: "Ahsen-i Takvîm", *DİA*: 2, 178[a-b]. "*Aḥsani taḳvīm*" ifadesi *Kur'an-ı Kerim*'de "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık." mealindeki ayette zikredilmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 95. Sūratu 't-Tīn 4.

9922 Yazmada: *aḥbāb*.

10639. İnsan, ihsan ḳuludur. **330/33**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 73[9923]]

Arabî: *an-nāsu ʻabīdu ʾl-iḥsān*[9924]

[=İnsanlar, ihsanın kuludur.]

al-insānu ʻabīdu ʾl-iḥsān[9925]

[=İnsan, ihsanın kuludur.]

10640. İnsan, insanlıḳla mükelleftir. **330/34**

10641. İnsanı insan tanır. **330/35**

10642. İnsan, insanlığıyla; hayvan, hayvanlığıyla aŋılır. **330/36**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

[331] İnsan aslen, esasen, tabʻan ve ḫilḳaten medeniyü ʾt-tabʻ bir maḫluḳtur[9926]*; zira insanlar bilcümle maḫluḳat meyanında bulunan bir nüsḫa-yı kübrâdır, ki kendisiniŋ sair maḫluḳattan eşrefiyet ve mümtaziyet ve istisnaiyet-i ḫılḳiyesi olan ve bir ihsan ve eşrefiyet-i İlahî cevahir-i lâ-yefnâ-yı ezelîsi bulunan cevher-i aḳl u fikri ve ḫasâil-i idrak ü tedebbürü ve seciye ve kiyaset ve fetâneti ve sair mezâyâ ve ḳuvâ-yı ruhaniye ve maneviyesiyle sair maḫluḳattan fazla bir ḫilḳate mazhariyetle mümtaz bulunmasına mebni "İnsan; bir eşref maḫluḳ*[9927] *ve bir nüsḫa-yı kübrâ-yı maḫluḳat, medeniyü ʾt-tabʻ bir cins-i beşer ve ebnâ-yı beşer ve zürriyet-i Âdem'dir." dėmişler.*

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İnsanlar için birçoḳ usul-i terbiye[9928] *vardır. Bunuŋ başlıcaları dinî, aḫlaḳî, millî, ferdî*[9929] *ve içtimaî olmaḳ için esas-ı terbiyeye taassuptan ari ve salim bulunmaḳ üzere sahip olmaḳ gerektir; zira ki cemiyet-i beşeriyeye duḫule kesb-i liyaḳat ve istihḳaḳ ėtmiş olasıŋ. Ve ondan*[9930] *soŋra da daha pek çoḳ şerait-i hayatiyeler ve içtimaiyeler vardır, ki onlarıŋ*[9931] *daḫi darü ʾl-ulum ve fünûn mekâtibiyle medârisiniŋ rahle-yi tedrisi ve terbiyelerinde bulunup tahsil olunur. Ve bir ḫaylisi de cemiyet-i beşeriye ve içtimaiye arasında bilvasıta iktisap ėdilir, dėmişler.*

10643. İnsan, ihsanını erbabından (ehlinden) esirgememek gerek. **331/01**

9923 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İnsān, iḥsān ḳulıdur.: 73.

9924 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İnsān, iḥsān ḳulıdur.: 73.

9925 Yazmada bu cümlenin önüne "dīger" kaydı düşülmüş.

9926 Yazmada: *maḫlūḳdurlar*.

9927 eşref maḫlūḳ: Yazmada: *bir eşref bir maḫlūḳ*.

9928 Yazmada: *uṣūl-i terbiyeler*.

9929 millī, ferdī: Yazmada: *millī ve ferdī*.

9930 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mefʻūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müstaʻmel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-ʻaleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55ᵇ.

9931 Yazmada: *anlarıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

10644. İnsan, ihsanını gėri[9932] almaz. **331/02**

10645. İnsan kendi amelinden mesuldür. **331/03**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

“Her ḳoyun kendi bacağından asılır. Amelleriŋ ḳabulü -amal-i hasene- imana menuttur.” dėmişler.

10646. İnsan, ihsanı sever[9933] başına ḳaḳılmazsa; insan, nalçayı[9934] da sever çıplaḳ tabana çaḳılmazsa. **331/04**

10647. İnsan olmaḳ zordur; zira insan hüsn-i aḫlaḳıyla muhterem, hüsn-i sîretiyle (aḳıl, istiḳamet[9935] ve fetânetiyle; terbiye, ilim, kemal ve tevazusuyla) muteberdir. **331/05**

10648. İnsana ahsen tariḳ ḳanaattir, doğruluḳtur[9936]. **331/06**

10649. İnsan, ahmaḳ olunca elindekini ya ėl alır ya yel alır. **331/07**

10650. İnsana, ihtiyat ikinci bir tabiat olmaḳ gerektir. **331/08**

Yani “İnsana, her hâlde ihtiyat gerektir.” dėmişler; zira “İhtiyat, ihtiyacı defėder.”

10651. İnsan, ihtiyatsız olursa ihtiyaçtan ḳurtulamaz. **331/09**

li-muḥarririhī ‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Çünkü “İhtiyaç, ihtiyatsızları taḳip ėder.”

10652. İnsan, ihtiyatsız olursa daima mağlup sayılır. **331/10**

10653. İnsan, ihtiyatsız söz söylememek gerek. **331/11**

10654. İnsan, ihtiyaçsız olamaz; ihtiyatsız olmamaḳ gerek. **331/12**

10655. İnsanıŋ ihtiyacı ki bir loḳma nanadır. **331/13**

Mevzundur.

Żiyā Paşa *Tercī‘ Bend*[9937] [1] [naẓm]

bu kārgāh-ı sun‘ ‘aceb ders-ḫānedür
her naḳşı[9938] *bir kitāb-ı ledünden nişānedür*

9932 Yazmada: *geri, gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

9933 Yazmada: *sever (سور), sever (سه ور)*. CLAUSON: *EDPT*: sev-: 784[b]. REDHOUSE: *TaEL*: sevmek (سومك): 1094[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sevmek (سومك): I, 750[a].

9934 Yazmada: *na‘lçei*. Na‘lçe: Arapça *na‘l* + Farsça *+ça*: Kundura ve çizme topuklarına mıhlanan demir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-na‘l: III, 363. STEINGASS: *CP-ED*: na‘lça: 1412[a]. Kelime, yazmada *nalça* ve *na‘lçe* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: na‘lçe: [Tü. zebān-zedi: *nalça.*]: II, 1464[c].

9935 ‘aḳl, istiḳāmet: Yazmada: *‘aḳl ve istiḳāmet*.

9936 Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġruluḳ: 1256[b]; ṭoġrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

9937 Yazmada: *ez Tercī‘ Bend*.

9938 Yazmada: *naḳşı*.

gerdūn[9939] *bir āsiyāb-ı felāket-medārdur*
gūyā içinde ādem āvāre dānedür

mānend-i dēv beççelerin[9940] *iltiḳām ėder*
köhne ribāṭ-ı dehr ʻaceb āşiyānedür

taḥḳīḳ olunsa naḳş-ı temāṯīl-i kāʼināt
yā ḫʸāb veyā ḫayāl veyā-ḫʸud bir fesānedür

müncer olur umūr-ı cehān bir nihāyete
ṣayfıŋ şitāya meyli behārıŋ ḫazānedür

kesb-i yaḳīne ādem içün yoḳdur iḫtimāl
her iʻtiḳād ʻaḳla göre ġāʼib-ānedür

yā Rabb nedür bu keş-me-keş-i derd-i ihtiyāc
insānıŋ iḫtiyācı ki bir loḳma nānedür

[Rūḥī-yi Baġdādī *Külliyyāt-ı Eş ʻār-ı Rūḥī-yi Baġdādī* Terkīb Bend 77] mıṣrāʻ[9941]

et loḳması lāzım mı ṭoyurmaz mı seni nān

10656. İnsan iḫtiyarlayınca sabi menzilesine iner. **331/14**

10657. İnsanıŋ ihtiyacı baḳılırsa bir loḳma, bir ḫırḳadır. **331/15**

10658. İnsan, ihtiyatsızlıḳ yüzünden büyük zararlar görür. **331/16**

10659. İnsanıŋ iḫtiyarı kendi elinde değildir. **331/17**

10660. İnsanıŋ iḫtiyarı elinde olsa neler yapmaz! **331/18**

10661. İnsan, aḫlaḳ-ı hasene[9942] sahibi olmaḳ gerek. **331/19**

10662. İnsan, aḫlaḳ-ı hasene iledir; yoḳsa yalŋız tezyinat-ı zahiriye uyûb-ı bâtıneyi setrėdemez. **331/20**

İbn Sīnā[9943]

10663. İnsanıŋ aḫlaḳsızıyla yâr, yoldaş olmamaḳ gerek. **331/21**

10664. İnsan, aḫlaḳ-ı hasene ile insan sayılır. **331/22**

10665. İnsanlarıŋ aḫlaḳı bozulunca bela üstüne bela yağar, musibet üstüne musibet doğar. **331/23**

9939 Yazmada: *gerdun*.

9940 Yazmada: *peççelerin*.

9941 Yazmada bu mısra ve Ziya Paşa'nın "insānıŋ iḫtiyācı ki bir loḳma nānedür" mısrası ile birlikte beyit olarak kaydedilmiş. Rûhî-yi Bağdâdî'nin "et loḳması lāzım mı ṭoyurmaz mı seni nān" mısrasının da içerisinde yer aldığı *Terkîb Bend*'ine Ziya Paşa da bir nazire yazmıştır; ancak "insānıŋ iḫtiyācı ki bir loḳma nānedür" mısrası bu nazire içerisinde mevcut değildir. *Tercī*ʻ *Bend-i Rūḥī ile Sāmī'niŋ ve Żiyā Paşa'nıŋ naẓīreleri*: 33-48. Żiyā Paşa: *Eş ʻār-ı Żiyā*: Tercīʻ Bend: 67. Bu alıntı üzerinde Ziya Paşa'nın bahse konu mısrası ayrıca yer aldığından burada sadece Rûhî'nin mısrasının kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

9942 aḫlāḳ-ı ḥasene: Arapça *aḫlāḳ* + Arapça *ḥasana*: Güzel huy, ahlak. ATAY: *A-TBL*: ḥasan: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

9943 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

10666. İnsanı insan ėden hüsn-i aḫlaḳtır[9944]. **331/24**

10667. İnsan, iḫvanlarını unutmamalıdır[9945]. **331/25**

10668. İnsan, iḫvan huḳuḳuna riayet ėtmek gerek. **331/26**

10669. İnsan için eŋ kötü (fena) şey; ḳulaḳ sağırlığı değil, ḳalp sağırlığıdır. **331/27**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira ḳalp sağırlığı; insanlarıŋ kendisine ḳarşı vuḳua gelen istirhamâta atf-ı ehemmiyet ve hamiyetle ḳalbiniŋ riḳḳate ve atıfete gelerek sızlamaması, ḳulağıyla işitip canḳulağıyla -ḳalbiyle- işitmek, duymaḳ[9946] istememesi, ḳalbinde maḳam-ı haḳ ve adliŋ hâkim-i manevîsi bulunan ve iman ve itiḳat, merhamet ve insaniyet eviniŋ sahib ve mihmanı olan vicdanına ḳarşı isyanla, mücerret nefs-i emmareye tebaiyetle münkirîn-i hamiyet ü insaniyet muzellaḳa sıfat-ı mezmûmesini bile bile irtikâp eylemesi fazîhasıdır, ki işte buŋa “İnsan için eŋ kötü sağırlıḳ ḳalp sağırlığıdır.” dėmişler.

10670. İnsan, irade-yi şaḫsiyeye maliktir; kendi iradesini, kendi nefsini idare için hüsn-i istimal ėtmeği bilmek gerek. **331/28**

10671. İnsan, irade-yi cüziyesini hüsn-i istimal eylerse nefsi suistimalden viḳayeye muvaffaḳ olur. **331/29**

10672. İnsan, hazret[9947]-i Âdem (aleyhisselam[9948]) oğullarıdır; adamlığıyla müşerref ve mübâhîdir; tahḳir olunmaz, ihtihza ėdilmez. **332/01**

9944 ḫüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḫusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

9945 Yazmada *unut-* kelimesi *unud-* ve *unut-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde *unut-* kelimesi ek aldığında kelimenin sonundaki /t/ sesinin yumuşayarak /d/ olduğu (ör. unudur, unudılmaḳ) görülse de yazmada çoğunlukla ilgili /t/ sesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- korunmuştur. Ş. Sāmī: *ḲT*: unutmaḳ: [unudur] I, 225[c]; unudılmaḳ: I, 226[a]. REDHOUSE: *TaEL*: unutmaḳ: 272[a]; unudulmaḳ: 272[a].

9946 Yazmada: *tuymaḳ*. Yazmada *duy-* kelimesi *duy-*, *tuy-* ve *ṭuy-* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ekseriyetle *ṭuy-* imlası ile müstamel olmakla birlikte *duy-* imlası ile de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tuy- (d-): 567[b]. TDK: *TTS*: duydurmak: II, 1297; tuydurmak: VI, 3864. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭuymaḳ (d): II, 913[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1264[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tuymaḳ: 129[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuy-: 286[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: duymaḳ: ikinci cild, 806[b].

9947 hazret: ‘İlahî veya kevnî herhangi bir hakikat ve bunun âlemdeki tecellileri’ anlamında bir tasavvuf terimi. Hazret, sözlükte ‘yakında ve yanında olmak, önünde bulunmak’ anlamına gelir. … Özellikle İbnü ’l-Arabî’nin geliştirdiği hazret teorisi; yavaş yavaş dinî ve siyasî hayatı da geniş ölçüde etkilemiş, bunun neticesi olarak terim sufi olmayan din ve devlet adamları hakkında da kullanılmıştır. Arapçada “hazretü ’ş-şeyh”, Farsçada “hazret-i şeyh”, Türkçede “şeyh hazretleri” şeklinde kullanılan kelime; son asırlarda daha çok Allah, peygamberler, sahabe, melekler, padişah ve devletin ileri gelen şahsiyetleri için de kullanılmaya başlanmıştır. DEMİRCİ, M.: “Hazret”, *DİA*: 17, 146[c]-147[b].

9948 Yazmada: *‘am.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘am: Enbiyā ve ba‘ż[en] ehl-i beyt-i cenāb-ı Nebevī ḥaḳḳında īrādı mu‘tād olan «‘aleyhi ’s-selām» du‘āsınıŋ muḫtaṣar[an] yazılışıdur.: II, 950[a]. Aleyhisselam: Peygamberlerden biri anıldığında söylenmesi gereken ‘Allah’ın selamı üzerine olsun.’ anlamında bir tazim ifadesi. DİA: “Aleyhisselâm”, *DİA*: 2, 370[a].

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “İnsan nüsḫa-yı kübrâdır.” Taḥḳir ėdeni gün (bir zaman) gelir taḥḳir ėderler, istihza ėdeni de istihza ėderler. Binaenaleyh, “Âḳil (aḳıllı) ol, gafil olma; ḳo[9949] *seni divane sansınlar.” dėmiş, dėrler.*

10673. İnsan, aḳıl ve fikriyle ve lisanıyla müşerref, ilim ve aḫlaḳ fazâil ve ḫasâiliyle münevver ve müzeyyendir, ki bed muameleye insaniyeten layıḳ görülmezler; meğerki kendisinde insaniyete mugayir ve muḫalif ahval ola. **332/02**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

10674. İnsan, bir şeyle her gün uğraşırsa o şey ne ḳadar ḳıymetdar daḫi olsa nazardan düşer. **332/03**

10675. İnsana adı insan vėrir, şanı şöhreti zaman vėrir; aşını, yaşını Yaradan, Ḫüda vėrir. **332/04**

10676. İnsanıŋ edânîsiyle[9950] ülfet ėtmek; insan olana şan değil, şeyn olur. **332/05**

10677. İnsan bir baba, bir ana evladıdır; Âdem - Havva evlatlarıdır. **332/06**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Binaenaleyh, herkes hep bir soydan, bir boydandır[9951]*. Bu itibarla aralarında neviyetçe hiçbir ġûne başḳalıḳ yoḳtur; varsa ancaḳ aile, din ve aḫlaḳ ile dil ve mezhepleridir. Sair cihetlerce olan iddialar aḳlıselim hükmüyle düşünülürse de hep vahi ve insaniyeten ve aḳlen batıl ve aḫlaḳen ve dinen ve hükmen batıl ve merdûd olup hep nefs-i şeyâtîniŋ iğfal ve idlâliyle düçar-ı gaflet ve dalaletle sırf bir kör nefse tebaiyetle bilerek ve bilmeyerek benî-nevine ve ḫilḳat ve aḳlıselim ve tab-ı halim ve ilim ve hikmete ḳarşı isyanla vebal-i azîm ve ḳanun-ı ḫaliḳ-ı İlahîye mugayir ve münâfî ve aḳlıselim ve aḫlaḳ-ı halim ve idrak ve ḫulḳiyet-i beşeriyete tamamen mugayir olan birtaḳım fecâyi‘ ve şuûnât-ı beşeriye-yi nâ-layıḳalarla uğraşıp muvaḳḳat bir hayat-ı dünya ve fâni bir ömr-i beşeriyet için aḫlaḳ, medeniyet ve hayat-ı insaniyemizi elyevm -sad hezâr teessüfler olsun- ale ’l-amyâ heder ve ifnadan asla vazgeçilemedi. İlim ve hikmet, din ve aḫlaḳ ile medeniyet ve muhabbet ve insaniyet fazâili ve ahkâmı nerede ḳaldı? İnsanlıḳ, medeniyet, din ve aḫlaḳ dünyada insaniyet ve medeniyet sırf nefis ve hevâ için midir acaba? Heyhāte heyhāte limā tū‘adūn.*[9952]

9949 CLAUSON: *EDPT*: kō-: 578[b]; kōḏ-: 595[b]. TDK: *TTS*: komak (koymak): Müsaade etmek, izin vermek, serbest bırakmak, salıvermek.: IV, 2619. TDK: *DS*: komak: Koyuvermek, bırakmak.: XII, 4564[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳomaḳ yā-ḫʷud ḳoymaḳ: Müsā‘ade ėtmek, bıraḳmaḳ, müsāmaḥa eylemek, māni‘ olmamaḳ.: II, 1114[a].

9950 Aslı Arapça *adānī* olan bu kelime, *adnā*'nın cemi olup ‘en alçaklar, en bayağılar’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 597[a].

9951 Yazmada: *boydandurlar*.

9952 “Hâlbuki bu size vaad olunan şey, ne kadar da uzak!” mealindeki ayet. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 23. Sūratu ’l-Mu’minūn 36. İlgili ayet inkârcıların *Kur’an-ı Kerim*’de nakledilen sözlerindendir.: “O peygamberin kavminden, Allah'ı inkar eden, ahireti yalanlayan ve bizim dünya hayatında kendilerine bol bol nimet verdiğimiz ileri gelenler şöyle dediler: ‘O da ancak sizin gibi bir insandır. Sizin yediğiniz şeylerden yiyor, içtiğiniz şeylerden içiyor. Andolsun, kendiniz gibi bir beşere itaat ederseniz mutlaka ziyana uğrarsınız. O, öldüğünüz, toprak ve kemik hâline geldiğiniz zaman sizin tekrar mutlaka (diriltilip) çıkarılacağınızı mı vaad ediyor? Hâlbuki bu size vaad olunan şey, ne kadar

10678. İnsan, adıyla sanıyla çağrılır. **332/07**

10679. İnsan, eda ėdemeyeceği borcuŋ altına girmemeğe gayret ėtmek gerek. **332/08**

10680. İnsan, idaresini bilirse kendisini bay sansın. **332/09**

10681. İnsan, adaḳ ile yol almaz; adamlıḳ (âdemlik) ile yol alır. **332/10**

10682. İnsan, idare bilirse aç olmaz; idare bilene geçinmek güç gelmez. **332/11**

10683. İnsan, idare bilmek gerek. **332/12**

10684. İnsan, edip olmaḳ için edep öğrenmek gerek. **332/13**

10685. İnsan, edepli insanlara hürmet, sıyanet ėtmek gerek. **332/14**

10686. İnsan, edebe ḫizmet[9953] ėtmek gerek. **332/15**

10687. İnsan, edip olanlara hürmet, ḫizmet ėtmek gerek. **332/16**

10688. İnsan, adaḳ ile insan olmaz, çalışmaḳ (ilim, edep[9954] ve irfan) ile insan olur. **332/17**

10689. İnsan, edepliden edep öğrenir, edepsizden hisse ḳapar. **332/18**

10690. İnsan, edep ḳazanmaḳ gerek. **332/19**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İnsanıŋ, insanlarıŋ hatta bazı haris devletleriŋ her hâllerinden bir hâlleri de cümle cihan ḫalḳınca daima malum ve mücerrebâttandır, ki ancaḳ menafi-yi şaḫsiye ve ḫususiyelerініŋ istihsali için ekser hâlde menafi-yi umumiyeden bahisle mücerret menafi-yi şaḫsiyesini temin saiḳasıyla âdeta hasbî bir müddeiumumîlik veya ücretsiz dava vekâleti yaḫut da parasız tellal[9955] ḫizmetini görmek isterler, ki zahirde şayan-ı hayret ve istiğrâb bir insaniyet ve ömr-i güzariş evḳatından masruf pek büyük fedakârlıḳ ve baḫş-ı hayat-ı insanîsinden semihane bir cömertlik ve saḫavet beşerde cümlece şayan-ı imtisal bir insaniyetperverlik göstermek isteyenler vardır. Şu hâller birçoḳ insanı[9956] da bir ḫayli ümit, ḫülya ve zanlara düşürür; âdeta zihinleri çeler. Haḳiḳat dalaletle maḫlut türlü[9957] efkâra sevḳ ve imale eyler. Hâlbuki neticede ne zuhur ėder? Hep gene kendi menafi-yi şaḫsiyesi, hoḳḳabazlığı,

---

da uzak! Hayat, bu dünya hayatından ibarettir. Ölürüz ve yaşarız. Biz tekrar diriltilecek değiliz. Bu, Allah’a karşı yalan uyduran bir kimseden başkası değildir. Biz ona inanmayız.” ALLĀH: *Ḳur’ān*: 23. Sūratu ’l-Mu’minūn 33 - 38.

9953 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*t’tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444a. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834a; ḫıḍmet: 834b. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḍmet*.]: I, 574b. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḍmet* imlaları ile kullanılmıştır.

9954 ‘ilm, edeb: Yazmada: *‘ilm ve edeb*.

9955 Yazmada: *dellāl (دللال)*. Kelimenin aslı Arapça *dallāl*’dir; fakat imlası yazmada gösterilenden farklıdır (دلال). ATAY: *A-TBL*: 2, 582a. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *dellāl (دلال)* hem de *tellāl* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: tellāl: I, 433a; dellāl: I, 616b. REDHOUSE: *TaEL*: tellāl: 586a; dellāl: 910b.

9956 Yazmada: *insānları*.

9957 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546b. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607b; dürlü: 897a. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606c.

madrabazlığı[9958]*, tellallığı*[9959]*, müddeiliği, avuḳatlığı… Belki de dolandırıcılıḳ şarlatanlığı çıḳar. İşte cümle insanlarca malum ve mücerrep bulunan işbu ahval-i dalalet-iştimal mesleğiŋ erbabı ta devr-i Âdem'den beri bir aḫlaḳ-ı fasidedir ki böyle gelmiş, böyle gitse gerek, dėmişlerdir.*

10691. İnsanoğulları; hep bir ḳoyunuŋ aşığı[9960], bir tekneniŋ ḫamuru[9961] sayılırlar. **332/20**

10692. İnsan, izinsiz kimseniŋ malını almamaḳ gerek. **332/21**

10693. İnsana eziyet haramdır. **332/22**

10694. İnsan, eziyete alışmalı; faḳat eziyet ėtmekten ḳaçınmalıdır. **332/23**

10695. İnsanoğlu acayiptir: kimi at besler, kimi it besler, kimi kedi, kimi ḳul köle besler, mal can besler, kimi hepsini besler, kimi bir can besler ya da kendisini de besleyemez. **332/24**

10696. – İnsanlar arasında ve baḫusus iki dost beyninde mucib-i iğbirar olacaḳ şey nedir? – Zem, ḳadh ve mizah[9962]… **332/25**

Cümel-i hikemiye…

[Ebü 'ż-Żiyā Tevfīḳ "Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye" *Muḫarrir* 1, 5, 149[b][9963]]

10697. İnsan, ėrken[9964] yatıp ėrken ḳalḳmağı âdet ėdinirse aldanmaz. **332/26**

10698. İnsan, arḳadaşından azar. **332/27**

10699. İnsan, erazil maḳulesinden saḳınmaḳ gerek. **332/28**

10700. İnsan, erbap âdemlere iş gördürürse aldanmaz. **332/29**

9958 Yazmada: *matrabāzlıġı*. Kelimenin aslı Farsça *madara-bāz*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 1202[a].

9959 Yazmada: *dellāllıġı (دللاللغى)*. Kelimenin aslı Arapça *dallāl*'dir; fakat imlası yazmada gösterilenden farklıdır (دلال). ATAY: *A-TBL*: 2, 582[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *dellāl (دلال)* hem de *tellāl* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: tellāl: I, 433[a]; dellāl: I, 616[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tellāl: 586[a]; dellāl: 910[b].

9960 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: aşıḳ: heb bir ḳoyun aşıġı: Elmanıŋ yarısı gibi.: cüz'-i evvel, 26[b].

9961 Yazmada *hamur* kelimesi -her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olan- *ḫamīr* ve *ḫamur* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a]. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a].

9962 Günümüz Türkiye Türkçesinde isim olarak kullanılsa da aslında *mizāḥ* kelimesi, 'şaka yapmak' manasında fiildir; kelimenin 'şaka' manasındaki isim biçimi ise *muzāḥ*'tır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-muzāḥ va al-muzāḥat: (*mīm'leriŋ żammıyla*) İsmlerdür, lāġ u laṭīfeye dėnür.: I, 519; al-mizāḥ: (*mīm'iŋ kesriyle*) Biri biriyle lāġ u laṭīfe eylemek manasınadur.: I, 519. Ş. Sāmī: *ḲT*: muzāḥ: 'Ar. [Bunı *mīm*'iŋ kesriyle ḳullanıyorsaḳ da o şūreti mufā'ale bābından maṣdar-ı ṯānī olup müşāreket beyān ėder.] Şaḳa, laṭīfe, eglence: Ṭabī'atı muzāḥa mā'ildür.: II, 1330[a]. TDK: *TS*: mizah: 1692[a]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Mizâh* ile *istihzâ'* arasındaki fark: *Mizâh*, mizâh yapılan kişiyi tahkiri ve onun hakir olduğuna itikadı gerektirmez. Nitekim reisler ve krallar, tebaları ile mizâh [şaka] yapar ve bu onları tahkiri ve hakir olduklarına itikad etmeyi gerektirmez; ancak daha önce, eserin başında belirttiğimiz gibi, onlara ünsiyet [yakınlık] göstermelerini gerektirir. Oysa *istihzâ'* [alay], kendisi ile istihzâ' edilenin tahkirini ve onların hakir olduklarına itikadı gerektirir.: 376.

9963 Ebü 'ż-Żiyā Tevfīḳ: "Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye", *Muḫarrir*: – İnsānlar arasında ve bā-ḫuṣūṣ iki dost beyninde mūcib-i iġbirār olacaḳ şey nedür? – Mizāḥ.: 1, 5, 149[b].

9964 Yazmada: *erken, ėrken*. Ş. Sāmī: *ḲT*: erken: I, 91[b]; ėrken: I, 239[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrken: 49[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irken: 114[a]. TDK: *DS*: irken: VII, 2552[a].

10701. İnsan, irtişadan saḳınmaḳ gerek. **332/30**

10702. İnsan, irtikâp ve irtişadan hazer[9965] ėtmek gerek. **332/31**

10703. İnsanıŋ iradeti[9966] kendi elindedir. **332/32**

Aḳıl sayesinde…

10704. İnsan, arḳadaşından sorulur. **332/33**

10705. İnsanlar arasında hüsn-i aḫlaḳıŋ[9967] bozulması insanlar arasına su-yi aḫlaḳlı[9968] kimseleriŋ girmesinden, soḳulmasından ileri[9969] gelen sâri illettir. **332/34**

10706. İnsanıŋ arḳadaşı, kendisiniŋ cep[9970] aynası[9971] sayılır. **333/01**

10707. İnsan er, erbap olanlara baş ḳatmaḳ gerek. **333/02**

10708. İnsanıŋ er olanlarından zarar gelmez. **333/03**

10709. İnsanıŋ ezelden ėttiği ahd ü peymanı birdir.[9972] **333/04**

9965 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

9966 CÜRCÂNÎ: *Kitabu’t-Ta‘rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-irāda[t]: Dileme.: 16[b]; al-irāda[t]: Kalbin kendi arzusuyla ruhun gıdasını istemesidir.: 16[b]. ATAY: *A-TBL*: al-irāda[t]: İstemek, arzu etmek.: 1, 488[a]. İrade: Bir davranışı tercih edip gerçekleştirme gücü anlamında terim. Sözlükte ‘istemek, dilemek’ anlamına gelen *irade* terim olarak ‘nefsin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmeyi istemesi, ona yönelmesi’ veya ‘canlıyı, kendisinden değişik mahiyetteki fiillerin doğmasını sağlayacak bir duruma getiren nitelik’ yahut ‘bir fayda elde etme inancının ardından doğan eğilim’ gibi değişik şekillerde tanımlanmıştır. Geniş bilgi için bk. ÇAĞRICI, M. - H. HÖKELEKLİ: “İrade”, *DİA*: 22, 380[c]-384[b].

9967 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

9968 sū’-yi aḫlāḳ: Arapça *sū’* + Arapça *aḫlāḳ*: Tabiat, ahlak kötülüğü. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: as-sū’: I, 29. ATAY: *A-TBL*: aḫlāḳ: 1, 488[a].

9969 Yazmada: *ilerü*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ileri* hem de *ilerü* imlası müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

9970 Yazmada: *ceyb*. Kelimenin aslı Arapça *cayb*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 319[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ceb* ve *ceyb* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ceb: I, 469[b]; ceyb: 1. Yaḳa, yaḳa açıḳlıġı. 2. [Tür. zebān-zedi: *ceb*.] Eṭvābıŋ öte berisinde aḳçe, mendīl, evrāḳ ve sā’ire vaż‘ına maḫṣūṣ olaraḳ yapılan kīse. [Esās[en] ‘Arabalar yaḳa açığınıŋ gögse gelen ḳısmını bu işe ḳullandıḳlar’içün bu ismle tesmiye olunmışdur.]: I, 490[a]. Yazmada kelimenin hem *ceb* hem de *ceyb* imlası kullanılmıştır.

9971 Yazmada: *āyīnesi*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā’īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā’īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

9972 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. İnsānıŋ ahd ü peymānı birdir. 373/05

Muḥibbī *Dīvān* [319, 987, 3] [beyt[9973]]

çūn ezelden eyledüŋ iḳrār ü dėdüŋ sen belī
lāzım oldı ***ėdesün sen ėtdügüŋ***[9974] ***peymānı bir***

10710. İnsan, ezelden ne taḳdir ėdildiyse onu[9975] görse gerektir. **333/05**

10711. İnsan, aza ḳanaat ėtmek gerek. **333/06**

10712. İnsan, az yėyip[9976] çoḳ şükrėtmeli. **333/07**

10713. İnsan, isteyip alışmamalı. **333/08**

10714. İnsan, üstatsız[9977] üstat olamaz. **333/09**

10715. İnsan, üstadına ḫizmet ėtmek gerek. **333/10**

10716. İnsan, üstadına hürmet ėtmeğe borçludur. **333/11**

10717. İnsan, eşref maḫluḳtur. **333/12**

Dede ‘Ömer Rūşenī[9978] *Āṯār-ı ‘Işḳ* 30 [beyt]

eger-çi ***cümleden eşrefdür insān***
*ki ‘ayn-i ‘āleme ḫ*ᵛ*uş olup insān*

10718. İnsan, eşref maḫluḳ ve nüsḫa-yı kübrâdır. **333/13**

10719. İnsan, eş dost ile yaşar. **333/14**

10720. İnsan aşına, işine hile ḳatmamaḳ gerektir. **333/15**

10721. İnsan, eşten dosttan belli olur. **333/16**

10722. İnsan; israftan da hazer[9979] ėtmek gerek, lüzumundan ziyade imsakten[9980] de imsak[9981] ve içtinap ėtmek gerek. **333/17**

9973 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: çün ezelden eyledüŋ iḳrār u didüŋ sen belī / lāzım oldı idesin sen itdügüŋ peymānı bir: 319, 987, 3.

9974 Yazmada: *etdügüŋ*.

9975 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

9976 Yazmada: *yeyüp*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yė-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

9977 Yazmada *üstat* kelimesi *ūstād* ve *ustād* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de ilgili imlaların ikisi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ustād: 49[a]; ūstād: 120[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ustād: 87[b]; ūstād: 252[b].

9978 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī*. *Āṯār-ı ‘Işḳ*, Dede ‘Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]'nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne'deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: "Dede Ömer Rûşenî", *DİA*: 9, 82[c]. Yazmada ise *Āṯār-ı ‘Işḳ*'ın müellifi olarak Dede ‘Ömer Rūşenī'nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

9979 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

9980 Aslı Arapça olan bu kelime, burada 'cimrilik' manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 113. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 166[b]. TDK: *TS*: imsak: 1184[a].

9981 Aslı Arapça olan bu kelime, burada 'bir şeyden el çekmek, kaçınmak' manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 113. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 166[b]. TDK: *TS*: imsak: 1184[a].

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira her ikisi de bî-lüzum ve bî-fayda ve neticesi her hâlde mucib-i nikbet ve nedamet olup insanlarıŋ hamaḳat ve ciddiyetleriniŋ mizan ve muvazenesine bir miyar-ı sahih ve tabiî bir alettir; çünkü “israf” sefahat ve hamaḳate, lüzumundan fazla “imsak” daḫi eser-i ḫisset[9982] *ve tab-ı denaete dâll olup erbabı nezd-i beşerde ḫasislik, hamiyetsizlik ile müttehem ve müştehir olur ve herkesiŋ menfur ve merdûdu sayılır. Böyleleri efvâh-ı nâsta pintilik, ḫasislik, merhametsizlik, insaniyetsizlik unvan-ı zemâimine*[9983] *layıḳ ve maruz ḳalaraḳ merdûd ve menfur-i âlem olurlar. Hâlbuki insan lisan ve cevher-i aḳıl ve zekâ ile müşerref ve mücehhez olmaḳla cümle maḫluḳtan eşref ve mümtaz ḫalḳ olunmuş bulunmasına binaen muḫill-i şeref ü mümtaziyet-i ḫilḳat-i beşeriye olan hâlât-ı merdûde ve menfureden madûd bulunan “İsraf ve imsakten*[9984] *hazer ėtmek gerek.” dėmişler.*

10723. İnsan, esrarı hıfzėtmek gerek. **333/18**

10724. İnsan, isim ile insan olamaz, aḳıl ve izan ile olur. **333/19**

10725. İnsan; isim ile değil, cisim ile, cisimdeki aḳıl ile ayırt[9985] olunur. **333/20**

10726. İnsan, aş vėrip başa ḳaḳmamaḳ[9986] gerek. **333/21**

10727. İnsan, esir-i pençe-yi ḳudret değil midir? **333/22**

10728. İnsanıŋ aşına, işine ḳarışmamaḳ gerek. **333/23**

10729. İnsanıŋ aşağısı münafıḳ, hayvanıŋ aşağısı burnu[9987] sivri ve canpûk(?) (ḫınzır) domuzdur[9988]. **333/24**

10730. İnsanı esir ėden tamah ile nefistir. **333/25**

10731. İnsan asaleti sever, asil olanlardan kötülük gelmez. **333/26**

10732. İnsan, asalet ile iftiḫar ėderse aldanır. **333/27**

10733. İnsan, asaletten ziyade ilim ve hünerle şeref ḳazanır. **333/28**

10734. İnsan asılsız, faydasız şeylere ömür telef ėtmemek gerek. **333/29**

9982 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca ‘cimrilik’ manası ile kullanılsa da *ḫisset* kelimesi; ‘alçaklık, adilik, cimrilik, tamahkârlık’ manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 231. ATAY: *A-TBL*: I, 458[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 847[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 581[a]. TDK: *TS*: hisset: 1105[a].

9983 Yazmada: *ḏemāyimine*. Kelimenin her iki biçimi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olmakla birlikte aslı *ḏemā’im*’dir.REDHOUSE: *TaEL*: ḏemā’im: 949[a].

9984 isrāf ve imsākden: Yazmada: *isrāf - imsāk*.

9985 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḏırt: 64[b].

9986 Yazmada: *ḳaḳımamaḳ*. TDK: *TTS*: kakımak: 1. Öfkelenmek, kızmak. 2. İtiraz etmek, karşı gelmek. 3. Azarlamak, tekdir etmek.: IV, 2166. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaḳımaḳ: Azarlamaḳ, paylamaḳ, ta‘zīr ėtmek.: II, 1032[a].

9987 Yazmada: *burunı, burnı*. Yazmada *burun* kelimesi, üç farklı imla ile (برون, بورن, بورون) yazılmış. Osmanlı Türkçesinde bu imlalarının üçü de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: burun (برون): I, 290[c]; burun (بورن): I, 310[a]; burun (بورون): I, 311[a].

9988 Yazmada *domuz* kelimesi, *ṭoŋuz* ve *ṭomuz* olmak üzere iki faklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: toŋuz: 527[b]. TDK: *TTS*: toŋuz: V, 3821. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭomuz: [Aṣlı: ṭoŋuz]: II, 911[b].

10735. İnsanıŋ asil olanından zarar gelmez; meğerki[9989] ḳanı bozuḳ olmasın. **333/30**

10736. İnsan, ızrara ḫizmet ėtmemeli. **333/31**

10737. İnsan, etraf-ı erbaasını gözetmek gerek. **333/32**

10738. İnsan, itnâb-ı kelamdan hazer[9990] ėtmek gerek. **333/33**

10739. İnsanıŋ aslı bir avuç[9991] toprāḳtır, ki[9992] insan yine aslına rücu ėtse gerektir. **333/34**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

[334] İnsan (âdem) oğulları cenab-ı Ḫaliḳteala tarafından fi ’l-asl ve ’l-haḳiḳa celb-i menfaat ve def-i mazzarrat[9993] emrinde bir sırr-ı ilim ve hikmet ḫamuruyla[9994] yoğuraraḳ[9995] tasvir ve tersimle ḫalḳ olunmuş ve cevher-i aḳl u fikr ü idrak hisleri ve pek çoḳ ḫasâil ve fazâil ḫazineleri ile tezyin ve tenvir olunmuştur. Buŋa binaendir ki sair zî-ruh maḫluḳlar gibi insanlar da tariḫ-i tevellütlerinden itibaren taharri-yi teayyüş hisleriyle mahsus oraraḳ mehd tufuliyetinden o[9996] hisle uyanaraḳ bağırıp çağıraraḳ celb-i menfaat ve def-i mazarrat[9997] emrinde bilâ-iḫtiyar ağlayıp sızlarlar. Buŋa binaen atalarımız söylemişlerdir ki: “Ağlamayan sızlamayan çocuğa[9998] meme vėrmezler.” Binaenaleyh, âdemoğulları ḫilḳaten bu ḫasâil hissiyatıyla mahsus oraraḳ maḫluḳ bulunduḳlarını tab‘an[9999] bilirler. Buŋa binaen, insanlar daimen istihsal-i maişet[10000] uğrunu[10001] güderek o yolda uğraşıyorlar; zira insanlar bidayette (doğuşta) her ne ḳadar cahil ve tecrübesiz de olsalar yine az ve çoḳ menfaat ve mazarrat hikmetini bilmeyen, faydasını düşünmeyen, talep ve istihsali yolunu görmeyen[10002], gözlemeyen olmaz. Binaen-alâ-zâlik, eşref maḫluḳ

9989 Yazmada: *dėrler, ki megerki*.

9990 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

9991 Yazmada *avuç* kelimesi iki farklı imla ile (اوچ, اووچ) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: avuç: 6[a]; aḏut: 44[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: avuç (اوچ) yā-ḫ[v]ud avuc (اووج): I, 58[b].

9992 Yazmada: *dėrler, ki*.

9993 *celb-i menfa‘at ve def‘-i maẕarrat*: Yazmada: *celb-i menfa‘at - def‘-i maẕarrat*.

9994 Yazmada: *ḫamīriyle*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada -her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olan- *ḫamīr* ve *ḫamur* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

9995 Yazmada: *yoġurıraḳ*.

9996 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: “O” ism-i işāretine “lām” ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; “şol” gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalnız medḫ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

9997 *celb-i menfa‘at ve def‘-i maẕarrat*: Yazmada: *celb-i menfa‘at - def‘-i maẕarrat*.

9998 Yazmada: *çoçuġa (چوچغه)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

9999 Yazmada: *ta‘b[an]*.

10000 Yazmada: *istiḥṣāl-i ma‘īşeti*.

10001 Yazmada: *uġurını*.

10002 Yazmada: *göremeyen görmeyen*.

olan insanlar daha pek çoḳ türlü mevâd ve atâyâ u cevahir ü gevahir-i bî-nihaye-yi İlahî ile muḫammer ve maḫluḳ ve musavver ve müressem bulunmaḳtadır; faḳat (ancaḳ) Vacibteala hazretlerini-ŋ ḫalḳ buyurduğu cemi eşya ve maḫluḳatı-ŋ celp ve cem'i, tahsil-i tenvir ve inkişafına, kemal ve zevaline dair bir ḫayli esbap ve vasıtalar ve mânialar ilmî ve hikemî ahval ve hadiseler de ḫalḳ ve icat buyurmuştur. Bu-ŋa binaen, dünyada her şeyi-ŋ ifrat ile tefrite sevḳi muzırr-ı mutlaḳ olduğu gibi bab-ı ḳanaatte yaşamaḳ emrindeki noḳta-yı itidale ḫizmet etmek emrindeki enfas-ı beşeri celp ve daveti daḫi aḳlen ve ilmen ve hikmeten gayet musîb ve müfîttir; zira sırf menfaat peşini[10003] *ḳovmaḳ yani çoḳ ḳazanmaḳ derdini, yolunu bilâ-ârâm taḳip ėtmek illeti âlem-i insaniyeti-ŋ taharri-yi taayyüş tariḳindeki hüsn-i itidal-i harekât intizamını bozar.*[10004] [335] *Âlem-i beşeriyet arasına tamiri müşkül ve belki gayr-i ḳabil ḫasarât ve mazarrâtı mucip herekât-ı gayr-i layıḳalar soḳar. Dinen ve aḫlaḳen muzır ve merdûd ve insaniyeten gayr-i ḳabil ve ḳabul hiss-i reḳabeti ihdas ve ihzar eyler. Âlem-i insaniyetteki sened-i sahih ve metn-i ḫalas bu alamât emniyet ve itimad-ı haḳîḳî olan hüsn-i aḫlaḳ ve insaniyeti de bozaraḳ büsbütün selp ve izale ėder. Bilakis su-yi aḫlaḳa dâll ve alet olan hiss-i hırs marazını*[10005] *ve tamah illetini tevlit ve izhar ėder ve o gayr-i ḳabil-i tedavi ve ıslah ve işfâ maraz-ı mevt illetine iptila ḳılar ve bu suretle itiyat olunan bu illeti-ŋ devm ve iştidadını her gün geçtikçe arttırır ve onu-ŋ*[10006] *eser-i fesadı olan hiss-i hasedi tenmiye ve âlem-i devran-ı beşeriyet intizamını iḫlal eyleyerek aḫlaḳ-ı umumiye-yi beşeri külliyen garaz, ifsat ve hiss-i haset ve fesat, cidal ve kesadı uyandıraraḳ zeval-i kemali, mamuriyet ve medeniyet ve alamât-ı insaniyeti mahv ve taḫribe sebeb-i müstaḳil olur.*

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Yoḳsa âlem-i insaniyet hep celb-i menfaat ve def-i mazarrat ilim ve hikmetini az ve çoḳ herkes bilir ve çalışır ve müdriktirler; faḳat (ancaḳ) her şeyi-ŋ ifratı ile tefriti muzır, haḳ ve adalete delalet ėden itidal noḳtası müfît olduğunu bilmek gerektir; çünkü çoḳ menfaatperverliği-ŋ soŋu mücerrebâttandır ki ya kemal-i mahrumiyet ve ḫüsranla telef-i nefse müncer olur yaḫut beyne 'n-nâs mezmûm-i aḫlaḳla müştehir ve mayûb arsız olur veya da medḫûl ve merdûd-i tabiata tebaiyetle meşhur ḫırsız olur ve neticeten nihayet herkesi-ŋ menfuru olan aḫlaḳsız ve namussuzları-ŋ birisi olur, dėmişler. İşte müfrit menfaatperest olanları-ŋ derece-yi ifratı ḳısımlarının netayic-i mazarrât ve aḳıbet-i menzil-i muvasalatları derecâtı da ber-vech-i maruz şerh ve izah olunan ahval-i elimelerdir. Hafazanallah.

10003 Yazmada: *pēşini*. Aslı Farsça olan ve bu dilde *pēş* ve *piş* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılan kelime 'ön' manasında iken aslı Farsça *pas* olan ve Osmanlı Türkçesinde *peş* imlası ile kullanılan kelime 'arka' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: pas: 249[a]; piş: 251[a]; pēş: 265[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: pēş: 223. Ş. Sāmī: *ḲT*: pes: I, 355[b]; peş: I, 356[a]; pēş: I, 366[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pes: 447[a]; peş: 448[b]; pīş: 464[a].

10004 Yazmada bu metnin devamı bir sonraki (335.) sayfanın kenarlarında yer almaktadır.

10005 Yazmada: *maraż*.

10006 Yazmada: *anı-ŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Binaen-alâ-zâlik, insanlar kendi nefisleri için min tarafi’llah tahsil-i maişet ve temin-i muaşeret uğrunda hep itidal dairesinde leyl ü nehâr say u gayretle mükellef ve memur ḳılınmışlardır.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Binaenaleyh, çalış; hep noḳta-yı hadd-i itidalde çalış. Diŋlen (eğlen) menzil-i itidalde olsun. Amal, ibadât ve ıyadât hep hadd-i itidalde olsun; zira “İtidal-i harekât hep tariḳ-i haḳ ve adalete ḫizmettir. İfrat-ı harekât hep nefs-i emmareye ḫizmettir. Tefrit atalet, gaflet ve nedamete ḫizmettir. Buŋa binaen, erbab-ı aḳıl ve feraset bu mesail-i ilmiye ve hikemiyeyi böylece bilmektir.” dėmişler.

10740. İnsan; itibarla gün görür, ümit ve itimatla yaşar, doğruluḳla (hüsn-i aḫlaḳla[10007]) itibar ve emniyet bulur, ilim ve terbiye, say u gayret ve hüsn-i ḫizmet sayesinde şeref ve meziyet ve servet ḳazanır. **334/01**

10741. İnsan, itibar ḳazanmağa gayret ėtmek gerek. **334/02**

10742. İnsan, itibar sayesinde insan olur. **334/03**

10743. İnsan, itibara itibar ėtmek gerek. **334/04**

10744. İnsan, itibar ėdene itibar ėtmek gerek. **334/05**

10745. İnsan; itibar ile mal da ḳazanır, can da ḳazanır. **334/06**

10746. İnsan, itiḳat sahibi olmaḳ gerek. **334/07**

10747. İnsanıŋ itiḳatsızından insanlıḳ bekleme. **334/08**

10748. İnsan, ianesiz yaşayamaz. **334/09**

10749. İnsan, ianeye el alıştırmaḳ gerek. **334/10**

10750. İnsan; itimatsız, itinasız iş göremez. **334/11**

10751. İnsan, itimat ḳazanmaḳ gerek. **334/12**

10752. İnsan, itimatsız iş göremez. **334/13**

10753. İnsanı itiyadından vazgeçirmek zordur. **334/14**

10754. İnsan, itina ile iş görür. **334/15**

10755. İnsanoğlu, bir tabiat sahibi olmaḳ gerektir, ki bu da ancaḳ hüsn-i tabiat ve hüsn-i aḫlaḳtır; işte bu sıfat-ı memdûha, sahibini her daim ve her yerde memdûh ve muhterem ḳılar.[10008] **334/16**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

“İnsanlara, insaniyete bu âlem-i devranda layıḳ ve lâ-büd, ehem ve elzem olan şeyler nedir?” sualine ḳarşı erbab-ı ilm ü hikmet ve ashab-ı fazilet ve hüsn-i aḫlaḳ ehli olanlar cevaben dėmişler ki: “Bu âlem-i devrandaki insanlarıŋ filhaḳiḳa insan gibi insan olaraḳ ahsen-i ahvalde yaşamaları, bu âlem-i devranıŋ iktisab-ı bereket

---

10007 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

10008 Yazmada bu madde başının önüne “ya‘nī” ifadesi eklenmiş. Bunun sebebinin ilgili madde başının müellifin aşağıda naklettiğimiz ifadeleriyle münasebeti olduğu anlaşılmaktadır.

ü ziynet ü mamuriyeti ve ebnâ-yı nev-i beşeriŋ huzur, saadet ve selamet ahvali, sükûn u asayiş-i âlem-i devranıŋ mesail-i mühimmeleri insanlarıŋ her hâlde taḳlit ve noḳsan ve belki düzme, yalan nümayiş ve gösterişte, tab'an ve aḫlaḳen düşkün ve münhezim ve munḳarız bulunmaḳta, dinen ve mezheben her türlü taḳayyüt ve itiḳattan mahrum ve müberra bulunan güruh-i bî-din ve bî-mezhep ve lâ-mükellef olan mezâhib-i batıla-yı safile erbabı mesleği olan ehl-i fitne vü fesat ve hiss-i hasetle zümre-yi 'lā yufliḥūn'[10009] olan haris ve mariz tab-ı tamahkârân taifesi bulunmaḳta değil, ancaḳ evvela evlad-ı âdem baş terbiye-yi Âdem aleyhisselam[10010] olan hüsn-i aḫlaḳ u niyet ve hiss-i sadaḳat u istiḳamet, ashab-ı itimat u emniyet ehil ve erbabı olmaḳtadır. Saniyen, bu âlem-i beşeriyet devranına ḳatılmazdan evvel insana, insaniyete layıḳ ve lâ-büd ve ehem ve elzem olan tahsil ü talim-i ulum u fünûn ve hüsn-i terbiye, iktisab-ı ilm ü hüner ü sanat u marifet eylemektedir. Salisen, sahib-i hüsn-i aḫlaḳ ve her hâlde numune-yi fazâil-i ilm ü ahval ehlinden bulunmaḳtadır; zira bu âlem-i devrandaki ebnâ-yı beşeriŋ huzur, rahat, saadet ve selamet ve asayiş üzere yaşaması ve bu âlem-i devranıŋ sükûn ve asayiş üzere mamur ve müzeyyen ve bereketli ve mesut olması ancaḳ bu âlem-i beşeriŋ hüsn-i ahval ve hüsn-i aḫlaḳ ve sahib-i hüner ü marifet ve ehl-i ḳanaat ve erbab[10011]-ı istiḳamet u sadaḳat ve hiss-i haḳ u adaletle me'lûf ve aḫlaḳ-ı hasene ve faziletle meşhûnü 'l-ḳalb ve muttasıf ve aks-i ahvali olan su-yi amal u aḫlaḳtan ebnâ-yı beşeriŋ münezzeh ve mütecennib bulunmasıdır." dėmişlerdir.

10756. İnsan, amal-i ḫayra ḫizmet ėtmek gerek. **334/17**

10757. İnsanoğlu ne acip[10012] tabiatlı maḫluḳtur![10013] **334/18**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İnsanlarda bazen ne acip mağşuş tabiatlar görülür; bunu gören de şaşar, gösteren de şaşar. Onuŋ[10014] için "İnsanoğlu hem âḳildir hem gafildir." dėmişlerdir; çünkü "İnsanoğlu ne acip tabiatlı maḫluḳtur!" nida-yı istiğrap ve istifhamını davet ėden hâller görülür, ki şayan-ı diḳḳat ve teemmüldür. İnsanoğullarınıŋ bazılarınıŋ[10015] hâllerinde görülegelen garabetlerden eŋ mühimi kendisi arîf[10016], zarif, vaḳur veya

---

10009 Bu ifade 'kurtuluşa eremezler' manasındadır ve *Kur'an*'da "Allah'a karşı yalan uyduranlar" için kullanılmıştır. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 10. Sūratu Yūnus 69; 16. Sūratu 'n-Naḥl 116.

10010 Yazmada: *'am.* Ş. Sāmī: *ḲT*: 'am: Enbiyā ve ba'ż[en] ehl-i beyt-i cenāb-ı Nebevī ḥaḳḳında īrādı mu'tād olan «'aleyhi 's-selām» du'āsınıŋ muḫtaṣar[an] yazılışıdur.: II, 950[a]. Aleyhisselam: Peygamberlerden biri anıldığında söylenmesi gereken 'Allah'ın selamı üzerine olsun.' anlamında bir tazim ifadesi. DİA: "Aleyhisselâm", *DİA*: 2, 370[a].

10011 Yazmada: *ebāb*.

10012 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'acīb: Pek ta'accüb olunacaḳ şey'e dėnür, nādir veyā kem-yāb oldığından yā-ḫ[v]ud fī ḏātihi aḥsen ve elṭāf oldığından nāṣī. Ve cem'i *'acāyib* gelür.: I, 198.

10013 Bu madde başı yazmada aşağıda nakledilen izahat içerisinde kaydedilmiştir.

10014 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10015 Yazmada: *ba'żılarında*.

10016 Aslı Arapça *'arīf* olan bu kelime; 'bilgiç, kavminin ahval ve ef'âlini bilici kimse' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 811.

mutasavvıf sıfatlarla görünür ve göstermek ister ve her türlü[10017] menhiyatta perhizkârlıḳ ėtmek sevdasında ve tabiatında bulunduğunu[10018] her türlü[10019] hâl ve ḳaliyle gösterir ve söyler. Hatta riya, ribâ ve rüşvetten; kizb, düruğ, fiten ve fesattan; hiss-i hırs ve hasetten[10020] velhasıl cemi su-yi aḫlaḳtan gayet mütehazzir ve mütecennib bulunduğunu özüyle[10021] sözüyle aŋlatır ve söyler durur da… Her neden ise bu misilli[10022] aḫlaḳ-ı merdûdeleriŋ ekserisini de bilerek bilmeyerek bilfiil ve 'l-amel celi ve ḫafî işler ve gösterir de yine kendi fiil ve amelindeki mağşuşâtı dolayısıyla meydana getirir ve gösterir dururken yine fazâil-i aḫlaḳ-ı beşerden dem vurur[10023] dururlar. İşte bu hâlât-ı acibe kendisiniŋ her iki taraflı bir tabiat-ı saniyesi yerine geçmiş iken şu saḳatlığı asla hatırına getiremez yaḫut getirmek istemez. Hâlbuki şöyle iki türlü[10024] ahval-i ruhiye ile muztarip ve malul olan öyle insanlarıŋ öyle hâlleri calib-i diḳḳat ve merhamettir ve şayan-ı tashih ve iḳazdır; zira öyle hâllere müptelalar kendi ḳusurlarını göremez ve kendi hâllerini bilip taḳrir ėdemez derecede tariḳ-i gaflette pûyân[10025] ve yayan ḳalanlardır, ki muhtac-ı irşat ve iḳazdırlar. Çünkü eser-i gaflet olaraḳ su-yi ahval-i ḫafifeniŋ ekserisi kendinde[10026] bir tabiat-ı saniye derecesinde mevcut ve hükmü cari olduğu hâlde bu hâllerinden hiçbirisini göremez ve tashih ve tedavi ėdemez. İşte acep[10027] ve garabet böylelerindedir. Böyleleri haḳḳında birçoḳ emsal-i Türkîden birḳaç misali buraya ḳayıt ile vesile-yi intibah addeyleriz:

Durûb-ı emsal:

"Kendi gözündeki merteği gör(e)mez de ėl âleminiŋ gözünde çöp arar.

Ey derviş, içmeyicek[10028] işiŋ ne bu meyḫanede?

Bu perhiz ne, bu turşu salatası ne?

10017 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

10018 Yazmada: *bulundıġı*.

10019 Yazmada: *dürlü*. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

10020 Yazmada: *ḫaseden*.

10021 Yazmada: *özi*.

10022 Yazmada: *miṯillü*. Ş. Sāmī: *ḲT*: miṯillü yā miṯilli: Beŋzer, şebīh, naẓīr, mānend, gibi, ḳabīlinden.: II, 1289[b]. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

10023 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b].

10024 Yazmada: *dürlü*. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

10025 Aslı Farsça olan bu kelime, 'koşan' manasında olup 'dalmış' manası ile de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: pūyā, pūyān: 261[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: pūyān: 217. Ş. Sāmī: *ḲT*: pūyān: I, 364[b].

10026 Yazmada: *kendinde kendinde*.

10027 Aslı Arapça *'acab* olan bu kelime; burada 'şaşılacak, tuhaf şey' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 285[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'aceb: ṣ. [Müḏekkeriyle müenneṯi bir] 'Acīb, ġarīb, şaşacaḳ, tuḥaf.: II, 928[b].

10028 TDK: *TTS*: -ıcak (-icek; -ucak, -ücek; -ıncak, -incek): -ınca, -dığı vakit.: VII, 113.

Özü, dili sevaptan[10029] *bahsėder; gözü, eli günah yoluna gider.*

Ya göründüğüŋ gibi ol ya olduğuŋ gibi görün."

dėmişlerdir.

10758. İnsan, ağraz-ı şaḫsiyeden ḳaçınmaḳ gerek. **334/19**

10759. İnsan, iğfal ile iş göremez. **334/20**

10760. İnsan; iğfalden, iğvâdan saḳınmaḳ gerek. **334/21**

10761. İnsan bir din, bir mezhepte; bir tabiat, bir meslekte olmaḳ gerek. **334/22**

10762. İnsanıŋ ağniyasından zarar gelmez. **334/23**

10763. İnsan ikiyüzlü, iki dilli, iki ḳalpli olmamaḳ gerektir. **334/24**

Zira "İkiyüzlü olandan gelmez kerem.[10030]*" dėmişlerdir.*

10764. İnsan, ağyarı ağyar, yâri yâr bilmek gerek. **334/25**

10765. İnsan, ağyara müdara ile galebe çalar. **334/26**

10766. İnsanlarıŋ aslı, soyu bozulursa aḫlaḳı da bozulur, aḫlaḳ-ı insan bozulursa her şey de bozulur. **334/27**

10767. İnsanlarıŋ manevî hayatları din ve aḫlaḳtır, din ve aḫlaḳ bozulursa her şey de bozulur. **334/28**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

10768. İnsanıŋ afat[10031] sözü kendi başına bela getirir. **334/29**

10769. İnsan, afat söz söylememek gerek. **334/30**

10770. İnsan için her hâlde ecel muḳadder, gerek ecel-i ḳaza[10032] gerek ecel-i müsemma[10033]; mutlaḳa -insan kendisi için muḳadder olan- o yevm-i maḫsusa bir gün olup ėrse, gelse, görse gerek. **335/01**

beyt[10034]

taḳdīre çāre olmaz ecele ṣabr
görecek gün bir olaydı (ber-ā-ber) düşecek ḳabr[10035]

10029 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavāb: Ecr ve cezā ma'nāsınadur, ki a'māl muḳābilinde i'ṭā olunan pādāşdan 'ibāretdür. Meczī olan kimseye 'āiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müsta'meldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85.

10030 bk. 180/08, 525/29: Lā: ikiyüzli olmaġıl (olma gel) ey şāhī kerem / **ikiyüzli olanlardan gelmez kerem** / iki yüzli oldı kāġıd lā-cerem / yüzine ḳara sürer dā'im ḳalem.

10031 Arapça 'bela' manasındaki *āfat*'in cemi olup 'acip' manasında da müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aft: Dāhiye ve āfete dėnür ve 'aceb ya'nī 'acīb ma'nāsına ismdür. Ġarībdür, ki Farsīde hemzeniŋ meddiyle *āfet*, dāhiye ve eftid, 'aceb ve 'acīb ma'nāsınadur.: I, 290; al-āfat: Belāya dėnür, 'āhet ma'nāsına, 'alā-ḳavl$_{in}$ işābet eyledigi nesneyi tebāh ve ifsād ėden 'ārıżaya dėnür, cem'i *āfāt* gelür.: II, 729.

10032 Ş. Sāmī: *ḲT*: ecel: ecel-i ḳażā= Bir ḳażāya uġrayaraḳ vefāt.: I, 73^{c}. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ecel-i kazâ: Tehlikeye uğramak suretiyle, tesadüfî olarak gelen ecel.: 201^{a}.

10033 Ş. Sāmī: *ḲT*: ecel: ecel-i müsemmā= Min ṭarafi'llāh muayyen ve muḳadder olan ecel.: I, 73^{c}. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ecel-i müsemmâ: Tabiî olarak gelen ecel.: 201^{a}.

10034 Yazmada: *Ḳıpçaḳī lehcesinde bir beyt*.

10035 Yazmada beytin sonunda "dėmiş dėrler" ifadesi yer almakta.

10771. İnsan afat[10036] söze ağız alıştırmamaḳ gerek; zira afat söz afat ölümü davet ėder. **335/02**

10772. İnsan, afat sözden, iftiradan saḳınmaḳ gerek; zira afat söz ve iftira, su-yi aḫlaḳa[10037] delalet eyler hüsn-i aḫlaḳ[10038] erbabına mucib-i ar ve şeyndir. **335/03**

10773. İnsan, iftiradan saḳınmaḳ gerek; zira iftira, iftiraḳı muciptir. **335/04**

10774. İnsan, iftiradan (iftiracıdan) hazer[10039] ėtmek gerek; zira su-yi hâl, su-yi aḫlaḳ zehr-i ḳâtildir, insanı ifna ėder. **335/05**

10775. İnsan, efrad-ı nâsıŋ huḳuḳuna riayet ėtmek gerek; zira her kimiŋ haḳḳı olursa olsun gerek huzur-ı Haḳ'ta gerek nezd-i ḫalḳta mesmu ve meşrudur, yani mesul olur. **335/06**

10776. İnsan, iftiḫar olunacaḳ şeyle iftiḫar ėdebilir; faḳat iftiḫarı kendisi değil, âlem ėttiğini görmeğe gayret ėtmek gerek. **335/07**

10777. İnsan, efrat iken icma-yı ümmetten olmuş; ancaḳ icma, ümmetle yaşar. **335/08**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira ḳanun-ı tabiat ahkâmınca her şey küçükten büyür, azdan çoğalır, cüzden küll olur. Fertlerden icma olur, icmadan giderek kesretli cemaat olur, cemaatler de giderek tekessür eyleyerek cemiyetler, ḳavmiyetler teşkil ėderler. Bunlar daḫi giderek ḳısım ḳısım ḳavim ve milletler ve ümmetler teşkil ve tesisiyle ufaḳ ufaḳ beylikler, ḫanlıḳlar, padişahlıḳları türlü türlü nam ve unvanlarla teşekkül ėderler. Yani insanlar, işte bu usul ü suret ü esas-ı ḳadime-yi beşeriye üzere[10040] her türlü hükümetler ve saltanatlar, debdebe dârâtlarla icra-yı hükm-i hükümet ve idare-yi umur-ı cemiyet ü millet eylerler. Buŋa tevârîḫ-i âlem-i beşer şahit ve meşhut, malum ve müspettir.

10036 Arapça 'bela' manasındaki *āfat*'in cemi olup 'acip' manasında da müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aft: Dāhiye ve āfete dėnür ve 'aceb ya'nī 'acīb ma'nāsına ismdür. Ġarībdür, ki Farsīde hemzeniŋ meddiyle *āfet*, dāhiye ve eftid, 'aceb ve 'acīb ma'nāsınadur.: I, 290; al-āfat: Belāya dėnür, 'āhet ma'nāsına, 'alā-ḳavl$_{in}$ iṣābet eyledigi nesneyi tebāh ve ifsād ėden 'ārıżaya dėnür, cem'i *āfāt* gelür.: II, 729.

10037 sū'-yi aḫlāḳ: Arapça *sū'* + Arapça *aḫlāḳ*: Tabiat, ahlak kötülüğü. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: as-sū': I, 29. ATAY: *A-TBL*: aḫlāḳ: 1, 488[a].

10038 ḫüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḫusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḫusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

10039 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

10040 Yazmada: *üzere insānlar*.

10778. İnsan; ifrat ile tefritten hazer[10041] ėtmek, daima itidale ḫizmet[10042] ėtmek gerektir. **335/09**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “İfrat, ifsada; tefrit, atalete (tefessühe) delalet ve davet ėder.” dėmişler. İtidal ise haḳ ve adaletten münbais olup ashabını daima nail-i âmâl, muvaffaḳiyete sevḳ ėder.

10779. İnsan, efrad-ı ailesiyle; ağaç, meyvesiyle[10043] yaraşır; vaḳti gelinceye ḳadar beraber yaşar, yaşamaḳ ister. **335/10**

10780. İnsan, ef‘âl-i haseneye ḫizmet ėtmek gerek. **335/11**

10781. İnsanıŋ ef‘âli (amali), ayine-yi ruşenâsıdır. **335/12**

10782. İnsan, efḳar-ı fuḳarayı gözetmek gerek. **335/13**

10783. İnsan, efkârını rast gelene söylememek gerek. **335/14**

10784. İnsanda aḫlaḳıŋ bozulması, din ve itiḳadıŋ ya[10044] bozulmasına ya adem-i vücuduna delalet ėder. **335/15**

Zira aḫlaḳ-ı beşer, ḳuvâ-yı maneviyeniŋ baş sermayesidir; din ve itiḳadıŋ sıvası, cilasıdır. Binaenaleyh, din ve itiḳadıŋ bozulması ve mevcut bulunmaması, âlem-i insaniyetteki mevcut olan fazâil ü ḫasâil-i aḫlaḳ-ı beşeriyeniŋ tamamen zeval ve indirâsına başlıca sebep ve sened-i maḫsus ve alamât-ı umum u ḫusustur. Binaenaleyh, cemiyet-i beşeriye-yi ilmiye vü aḫlaḳiye erbabı, daima bu gibi içtimaî ve ferdî emraz-ı maneviyeleri celi ve ḫafi cidden enzâr-ı tedḳiḳ ve tecessüs altında bulundurarаḳ maddî ve manevî tedavisine ve her hâlde ıslah ve teşfiyesine damender-miyan say u gayrete sarf-ı himmet eylemek gerektir, dėmişler.

10785. İnsan, iflah-ı hâle ḫizmet ėtmek gerek. **335/16**

10786. İnsan, efendisini tanımaḳ gerek. **335/17**

10787. İnsan, iḳbal de idbar[10045] de görür; faḳat ne iḳbal ile iftiḫar ne de idbara teessüf ėtmemek gerek. **335/18**

10041 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḫtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

10042 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*t’tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

10043 Bu kelimenin aslı Farsça *mīva*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 1365[a]. Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlasını koruyan bu kelimenin telaffuzda ise hem *mīve* hem de *meyve* şekli mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: meyve: II, 1444[c]. REDHOUSE: *TaEL*: meyve: 2057[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: meyve: 639[a]; mîve: 654[a]. Bu sebeple, bu kelime; alıntılarda *mīve*, madde başlarında *meyve* olarak kaydedilmiştir.

10044 yā: Yazmada yok.

10045 Aslı Arapça *idbār* olan bu kelime; aslında ‘batı rüzgârına girmek, ölmek ve arkasını dönmek, ilgisini kesmek, yüz çevirmek’ manalarında olup ‘bahtsızlık, talihsizlik’ manasında *ikbal* kelimesinin zıddı olarak kullanılır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 49[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: 410[a].

10788. İnsan, iḳtidarı nispetinde her şeyi fehm ve idrak ėdip ḫarice tecavüz ėdemez. **335/19**
İbn Sīnā[10046]

10789. İnsan, iḳrarından dönmez. **335/20**

Muḥibbī *Dīvān* [656, 2228, 4] [beyt]

cān u dil alduŋ baŋa bir bose iḳrār eyledüŋ
var mı bir meḏhebde dönmek hēç kişi iḳrārdan

10790. İnsan; aḳran ve[10047] emsaliyle yâr ve yoldaş olur. **335/21**

10791. İnsan, aḳranıyla oḳranır[10048] (görüşür). **335/22**

10792. İnsan, aḳranından azar. **335/23**

el-Ḥācc Seyyid Sögüdli Süleymān Rüşdī[10049] [*Manẓūme-yi Aḥvāl-i ʻAlāḳa* 21] beyt

kār-ı ʻāḳil degil işte bu bāzār
meşhūrdur ki[10050] ***kişi aḳrāndan azar***

10793. İnsan, iḳrarından; hayvan, yularından tutulur. **335/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 73[10051]]

10794. İnsan, iḳrarıyla; hayvan, yularıyla tutulur. **335/25**

10795. İnsan, aḳtan ḳaradan[10052] vazgeçmeli. **335/26**

[aḳtan ḳaradan:] Boş ve beyhude iddialardan…

10796. İnsan; aḳı, ḳarayı tanımaḳ gerek. **335/27**

10797. İnsan; aḳrabayı aḳraba, dostu dost bilmek gerek. **335/28**

10798. İnsan için, adaşmaḳ[10053] -yolunu azıtmaḳ- yoldan ḳalmaḳtır; yolundan ḳalmaḳ ömrü ḳısaltmaḳtır. **335/29**

10046 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

10047 ve: Yazmada yok.

10048 Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: oḳramaḳ: 77v13. REDHOUSE: *TaEL*: oḳramaḳ: 260[b]. YUDAHİN: *KS*: okuran-: Yavaşça kişnemek.: 589[a]. TDK: *DS*: okranmak: Koç, koyunla çiftleşmek istemek.: IX, 3275[b]; okramak: 1. Bir şeye karşı çok istek duymak, gönülden sevmek. 2. Yem isteyen at, koyun, keçi vb. hayvanlar bağırmak, kişnemek.: IX, 3275[b]. CLAUSON: *EDPT*: okra-: 92[a]. Ayrıca, bk. Aḳrānıŋ ile oḳran (ṣavaş ėt). 245/10.

10049 Yazmada: *Sögüdī Rüşdī*.

10050 ki: *Manẓūme-yi Aḥvāl-i ʻAlāḳa*'da yok.

10051 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İnsān, iḳrārından; ḥayvān, yularından ṭutılur. ([bk.] Öküz…): 73. Buradaki "öküz" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Öküzü boynuzundan, insanı sözünden tutarlar." maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Öküzi boynuzından, insānı sözinden ṭutarlar.: 110.

10052 Yazmada: *ḳaradan (قرادن)*, *ḳaradan (قره دن)*. CLAUSON: *EDPT*: karā: 643[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳara (قارا): 1410[a]; ḳara (قره): 1448[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳara (قارا): II, 1020[a]; ḳara (قره): 1066[a].

10053 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: adaşmaḳ: Yolı ġā'ib ėtmek. Şaşırmaḳ. Sehv ü ḫaṭā ėtmek. Müşāreketle teġannī ve terennüm ėtmek.: 7[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: adaşmaḳ: cild-i evvel, 13[b]. ÖNER: *K-TTS*: adaş-: 1. Yolunu kaybetmek, yoldan çıkmak. 2. Yanlış fikirde olmak. 3. Kötü yola girmek.: 25[a].

10799. İnsan ölür (vefat ėder), ḫatırı ḳalır; ḳatır ölür, kemeri ḳalır; eşek ölür, semeri ḳalır; at ölür, eyeriyle[10054] poladı[10055] ḳalır; öküz, inek[10056] ölür, aḫırıyla[10057] aḫiretliği (dölü[10058], toḫumu[10059]) ḳalır. **336/01**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Buŋa binaen "Âlim (fazıl) ölür, eseri ḳalır; cahil ölür, kederi ḳalır." dėmişler.

10800. İnsanlarıŋ alacası içinde olur, hayvanlarıŋ alacası dışında olur. **336/02**

10801. İnsan, iḳbal ve idbar[10060] hâlleriniŋ[10061] birisiyle yaşar[10062]. **336/03**

Ḫilḳat-i âlem böyledir; zira "Devran-ı âlem gâh iḳbal ile gâh idbar iledir." dėmişler.

10802. İnsan, insanı aldatırsa şeytanettir, aldatmazsa insaniyettir; zira aldatmaḳ bed tıynetlik (ḳahpelik), aldanmaḳ daḫi ahmaḳlıḳ, safderunluḳtur[10063]. **336/04**

İnsan ne kimseyi aldatmalı ne kimseye aldanmalıdır.

10803. İnsan, iḳtidarına göre hareket ėtmek gerek. **336/05**

10804. İnsan, iḳtisada ḫizmet ėtmek gerek. **336/06**

10805. İnsan, iḳdam ve[10064] gayret ėtmek gerek. **336/07**

10806. İnsan, insandır; hayvan, hayvandır; ancaḳ insan, insandan; hayvan, hayvandan farḳlıdır. **336/08**

10054 Yazmada: *egeriyle*. CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اكر): [*egmek* fiʻlinden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b].

10055 Aslı Farsça *pūlād* olan ʻçelikʼ manasındaki bu kelime, burada ʻgemʼ veya ʻzırhʼ manasında kullanılmış olmalıdır. STEINGASS: *CP-ED*: pūlād: 260[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: pūlād: 217. TDK: *DS*: polat (II): Zırh.: XII, 4651[a].

10056 Yazmada bu madde başının devamı bir sonraki (337.) sayfanın üst kısmında yer almaktadır.

10057 Yazmada: *āḫʸurıyla*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin Farsçada *āḫʸur* ve *āḫʸar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: āḫʸur, āḫʸar: 26[b]. Kelimenin her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

10058 Yazmada: *töli*. CLAUSON: *EDPT*: tōl: 490[a]. TDK: *DS*: töl (III): Çocuk.: X, 3979[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: töl: 124[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: töl (I): Döl.: 282[a].

10059 Yazmada: *yaʻnī ṭuḫmı*. Farsçadan alınmış olan *tohum* kelimesinin aslı *tuḫm*ʼdur. STEINGASS: *CP-ED*: 288[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *tuḫm* hem de *toḫum* imlası kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: tuḫm: 517[a]; toḫum: 607[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuḫm [Tür. zebān-zedi: *toḫum*.]: I, 389[a].

10060 Aslı Arapça *idbār* olan bu kelime; aslında ʻbatı rüzgârına girmek, ölmek ve arkasını dönmek, ilgisini kesmek, yüz çevirmekʼ manalarında olup ʻbahtsızlık, talihsizlikʼ manasında *ikbal* kelimesinin zıddı olarak kullanılır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 49[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: 410[a].

10061 iḳbāl ve idbār ḥāllerinin: Yazmada: *iḳbāl, idbār iki ḥālin*.

10062 Yazmada bu (336.) sayfadaki *yaşar* ifadeleri iki farklı imla ile (يشار, ياشار) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: yaşamaḳ (ياشامق): 2186[a]; yaşamaḳ (يشامق): 2203[a].

10063 Yazmada: *ṣāf-derūnlükdür*.

10064 ve: Yazmada yok.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İşte bu farḳları ayırt[10065] *ėtmek, tayin ve taḳdir*[10066] *eylemek ve herkesiŋ bilgisine (ilim, irfan*[10067] *ve havsalasına) muhavveldir.*

10807. İnsan, iḳbal ve iḳtidarıyla iftiḫar ėderse aldanır. **336/09**

10808. İnsanlarıŋ yani milletleriŋ zeval ve indirâsı ilimde cehaleti, emr-i dinde ve hüsn-i aḫlaḳta mübâlâtı sebeb-i mahz ve alamet-i marazdır. **336/10**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

10809. İnsan, iḳtiza-yı hâle göre hareket ėderse aldanmaz. **336/11**

10810. İnsanlar için ilim bir gıda-yı manevî sayılır. **336/12**

Zira ilimsiz, fensiz sanat olmaz, ilmi ve[10068] *sanatı olmayan insanlar insan-ı haḳîḳî ve medenî sayılmaz; çünkü ilim ve fen ve sanat medeniyetiŋ esası ve vasf-ı mümeyyizi add u itibar olunur. Buŋa binaen “İlim insanlar için bir gıda-yı manevîdir.” dėmişler.*

10811. İnsan, iḳtizasız şeyi almamaḳ gerek. **336/13**

10812. İnsan, aḳrabalıḳ haḳḳına riayet ėtmek gerek. **336/14**

10813. İnsanlar ancaḳ ilim, terbiye ve[10069] aḫlaḳ ile insan-ı haḳîḳî sayılırlar. **336/15**

10814. İnsan, iḳlime göre hareket ėder; iḳlim, insana göre değil.[10070] **336/16**

10815. İnsan, hiss-i hasetle hırstan ḫilḳaten, tabiaten salim ve mücerret ise o insan halim selim olur, daima huzur-ı ḳalple yaşar; değil ise o insan bedbaḫttır, kendi eceline kendi sebep olur. **336/17**

10816. İnsan oŋa[10071] dėrler, ki iḳrarından dönmeye. **336/18**

Mevzundur.

Arabî: *al-iḳrāru mina ’l-īmān*

[=İkrar imandandır.]

10817. İnsanları maddî, manevî idare ėden ḳuvâ (ḳuvvetler) ilim, din ve[10072] aḫlaḳtır. **336/19**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Buŋa binaen, burada “ilim, din, aḫlaḳ” kelimeleri mutlaḳ zikrolunmuştur. Mutlaḳ, ḳaideten ıtlaḳı üzere caridir. ‘Eḫass, eamm ferd-i kâmili şamildir.’ dėmek olur.

10065 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḏırt: 64[b].

10066 ta‘yīn ve taḳdīr: Yazmada: *ve ta‘yīn ve taḳdīr*.

10067 ‘ilm, ‘irfān: Yazmada: *‘ilm ve ‘irfān*.

10068 ve: Yazmada yok.

10069 ve: Yazmada yok.

10070 Bu madde başının izahı için bk. 248/19.

10071 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. “O” żamīr-i ġā’ib ve ism-i işāretiniŋ mef‘ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün “اڭا *(aŋa)*” ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

10072 ve: Yazmada yok.

10818. İnsan, ektiğini biçer, diktiğini dėvşirir[10073]. **336/20**

10819. İnsan, iktisab-ı ilim ve hünere gayret ėtmek gerek. **336/21**

10820. İnsan, iktisab-ı fazâile çalışmaḳ gerek. **336/22**

10821. İnsan, ekseriyete muḫalefet ėderse ḫata ėtmiş sayılır. **336/23**

Ḳavaid-i kelamiyeler:

Cumhura muḫalefet kuvve-yi ḫatadandır

Ekser için hükm-i küll vardır.

Biŋ ağız birleşirse bir ağız boğulur, ölür, yoḳ olur.

10822. İnsan ikramı sever. **336/24**

10823. İnsan, ikrama el alıştırmaḳ gerek. **336/25**

10824. İnsan; ikrah ėttiği şeyden hazzėtmez, nisap[10074] alamaz. **336/26**

10825. İnsan, ekâbir-i ümmete hürmet ėtmeğe borçludur. **336/27**

10826. İnsan, eğri otursa da doğru[10075] söylemek gerek. **336/28**

10827. İnsan, eğriden saḳınmalı, doğruya taḳılmalı. **336/29**

10828. İnsan, eğri ile doğruyu farḳ ėtmek gerek. **336/30**

10829. İnsan, eğrilik ile iş göremez. **336/31**

10830. İnsan, ikramını ehlinden esirgememek gerek. **336/32**

10831. İnsanı insan ėden, insan gösteren ḫasâil-i cemilelerden başlıcaları vaḳtiyle alınan terbiye, tecrübe; vaḳtiyle iktisap olunan ilim, hilm, tevazu, hüsn-i aḫlaḳ[10076], sadaḳat, doğruluḳ, merhamet, insaniyet, şefḳat, şefaat, … ila aḫirihi[10077] ḫasâil ve fazâil-i insaniyelerdir. **336/33**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

10832. İnsan, her yirmi[10078] dört saatte bir kere kendi nefsinden şu suali sormağı âdet ėdinmek gerektir: “Ey … bugün yirmi dört[10079] saatte ḫayır ve şer amelden ne yaptıŋ, ne işlediŋ?” **337/01**

10073 Yazmada *devşir-* kelimesi iki farklı imla ile (devşir-, dėvşir-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: devşirmek: I, 627[c]; dėvşirmek: I, 646[c].

10074 Aslı Arapça *niṣāb* olan bu kelime, bu madde başında ‘hisse, nasip’ manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 270. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: nisâb: 840[a].

10075 Yazmada *doġru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

10076 ḫüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḫusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḫusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

10077 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

10078 Yazmada: *yigirmi*. CLAUSON: *EDPT*: yėgirmi: 915[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yigirmi: II, 1550[c].

10079 yirmi dört: Yazmada: *24*.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Saniyen, “Bugün ne iş gördüm, yarın ne iş göreceğim?” sualleridir; zira “İnsan kendi nefsiniŋ hem amir hâkimi, hem hekimidir. Herkes amelinden sual olunur.” müeddâlarınca amel ėtmek gerek. “Dünya fâni, aḫiret baḳidir. Dünyaya[10080] *gelen gitse gerek. Herkes kendi amelinden sorulsa, aḫirette Ḫüday*[10081] *Taŋrı divanı ḳurulsa gerek; fâni dünyada ne ėttiŋ, ne işlediŋ hep onda*[10082] *sorulsa*[10083] *gerek. Ḫayır ve şer*[10084] *herkesiŋ*[10085] *işlediği ameliniŋ cezası*[10086] *aḫirette çekilse gerek.” dėmişler.*

10833. İnsan eğlence de ister. **337/02**

10834. İnsan, ekşiden hazzėder de ekşi surattan[10087] hazzėtmez. **337/03**

10835. İnsan, ḳıtlıḳta (yoḳluḳta) yarı aç yarı toḳ (ḳıt ḳanaat) geçinmeğe alışırsa kendini bay, baḫtiyar sansın; eğer ḳıt ḳanaat geçinmeğe[10088] alışamazsa genç iken kendini iḫtiyar sansın. **337/04**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira bu da meseldir, ki dėrler: “ – Ḳıtlıḳ (yoḳluḳ) nereye gidiyorsuŋ? – Ḳarartmağa (yoḳ ėtmeğe)… – Varlıḳ nereye gidiyorsuŋ? – Var ėtmeğe, ağartmağa; soŋra yoḳ ėtmeğe gidiyorum.” dėmiş, dėrler.

10836. İnsan, eğilmekle küçük düşmez. **337/05**

10837. İnsan oŋa[10089] dėrler, ki ėde ḳalb-i raḳiḳi âlâm-ı benî-nevi ile kesb-i melamet. **337/06**

10080 Yazmada: *dünyā.*

10081 *Hüda* kelimesinin Farsçadaki aslî biçimi olan *Ḫudāy*, ‘kendiliğinden var’ manasında olup hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde kelimenin *Ḫudā* ve *Ḫudāy* imlaları müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: āy: 127[b]; ḫudā: 448[b]; ḫud-āy: 448[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫudā: 832[b]; ḫudāy: 833[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḫoda: 157[a]; ḫoday: 157[a].

10082 Yazmada: *anda*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aşlı “o”dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

10083 ṣorulsa: Yazmada yok.

10084 Yazmada: *ḫayr - şerr*.

10085 Yazmada: *herkes*.

10086 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca ‘işlenen kötü bir fiile verilen acı verici karşılık’ için kullanılan bu kelime, burada Arapça aslına da uygun biçimde ‘işlenen fiilin mahiyetine göre verilen iyi veya kötü her türlü karşılık’ manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cazā’: Mükāfāt ‘ale ’ş-şey’ ma‘nāsına ismlerdür, ki bir nesneye muḳābil ‘ivaždan ‘ibāretdür… ve cezā’ maṣdar olur, mükāfat eylemek ma‘nāsına… ve kāfī olmaḳ ma‘nāsınadur… ve ödemek ma‘nāsınadur.: III, 784.

10087 Yazmada: *ṣūretden*. Kelimenin aslı Arapça *ṣūra*’tır. ATAY: *A-TBL*: 3, 83[a]. Kelime, yazmada hem *ṣurat* hem de *ṣūret* biçimi ile kullanılmış (258/04, 258/11). Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣūret: [Zebān-zedi: *ṣurat*.]: II, 837[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1190[b].

10088 ḳıt ḳanā‘at geçinmege: Yazmada: *ḳıṭ ḳanā‘ate*.

10089 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. “O” żamīr-i ġā’ib ve ism-i işāretiniŋ mef‘ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün “*اڭا (aŋa)*” ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

Żiyā Paşa[10090] [*Terkīb Bend* 6] [beyt]

10838. İnsan, aŋlamadığı sözü ḳarıştırmamalı. **337/07**

10839. İnsan, aŋlamadığı sözü aŋlamağa çalışmalı. **337/08**

10840. İnsan, aŋlamadığını sorup öğrenmek gerek. **337/09**

10841. İnsan için bu dünyada rahatça yaşamaḳ evvela kendiŋi bilmek, niçin yaşadığıŋı öğrenmek, ilim ve sanat, hüner ve marifet ehli olmaḳ, kimseniŋ aşına işine ḳarışmamaḳ, doğru ve sadıḳ[10091] olmaḳ, yalan söylememek, riya ve ribâdan hazer ėtmek, mensup olduğuŋ dine, din, devlet ve millete ḫulus-i niyet ve sadaḳat-i ḳalple, hüsn-i aḫlaḳla elden geldiği mertebede sarf-ı say u gayret ve himmetle, ifa-yı ḫizmetle ve ḳanaatle mümkün ve müyesser olur. **337/10**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

10842. İnsan, aŋlar aŋlamaz[10092] her söze, her işe ḳarışmamaḳ gerek. **337/11**

10843. İnsan, ėl hâlini kendi hâliyle aŋlar. **337/12**

İğneyi[10093] evvela kendiŋe batır, soŋra çuvaldızı ėllere soḳ, dėmişler.

10844. İnsan, ekmek haḳḳını ödeyemez; meğerki sahibi helal ėde. **337/13**

10845. İnsan, ana baba haḳḳını ödeyemez; meğerki ana baba haḳlarını helal ėde.[10094] **337/13**

10846. İnsan, ekmeğini yėdiği[10095] yere ḫıyanet gözüyle baḳmaz. **337/14**

10847. İnsan, ekmek[10096] haḳḳını bilmek gerek. **337/15**

10848. İnsan, evvela kendisini (kendi nefsini) ıslah ėtmeli, soŋra ėl âlemiŋ ıslahı yoluna ḫizmet eylemelidir. **337/16**

10849. İnsanıŋ eŋ baḫtiyarı rıza ile ḳanaat ėdenidir. **337/17**

10850. İnsanıŋ eŋ faḳiri cahil olanıdır. **337/18**

10851. İnsanıŋ eŋ haḳirini Allah bilir. **337/19**

10090 Yazmada: *Lā-edrī*.

10091 Yazmada: *ṣāḳ*.

10092 Yazmada *anlar anlamaz* ifadesi ‘anlamadan, anlayıp dinlemeden’ manasında kullanılmış.

10093 Yazmada: *ineyi*. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: igne: 57[a]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b].

10094 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

10095 Yazmada: *yedigi*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*’tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

10096 Yazmada: *ekmek, etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

10852. İnsanıŋ eŋ yaḳın[10097], haris düşmanı[10098] kendi nefsidir. **337/20**

10853. İnsanıŋ eŋ ḳavi düşmanı kendi nefsidir. **337/21**

ḥadīṯ[10099]

a‘dā ‘aduvvuka nafsuka ’l-latī[10100] bayna canbayk

[Senin en azılı düşmanın iki omzun arasındaki nefsindir.]

10854. İnsanıŋ eŋ yaḳın, sadıḳ dostu kendi vicdanıdır. **337/22**

10855. İnsanıŋ eŋ fena günü enfas-ı madûdesiniŋ munḳatı olduğu günüdür, ki muhibbânınıŋ kâffesi ondan müfâraḳat ėder[10101]. **337/23**

İbn Sīnā[10102]

10856. İnsana eŋ ziyade acı tesir ėden şey açlıḳ ile ḳuru isnattır (iftiradır). **337/24**

Ḳuru isnat (iftira) yaş ağacı ḳurutur, ḳuru ağacı çürütür, dėmişler.

10857. İnsanıŋ eŋ sevmediği burnunda biter. **337/25**

10858. İnsana eŋ acı gelen şey iftiradır. **337/26**

10859. İnsan, eŋ evvel kendi nefsini düşünür. **337/27**

10860. İnsan, daima kendi nefsini ėl nefsi ile ḳıyaslamaḳ gerek. **337/28**

Zira kendi nefsine ağır gelen şey el nefsine de ağır gelir, kendi nefsine ḫafif (ḫoş) gelen şey el nefsine de öyle gelir; zira “Saŋa acı gelen şey başḳasına tatlı gelmez.” dėmişler.

10861. İnsanıŋ eŋ sadıḳ dostu, düştüğü yerden ḳaldıranıdır. **337/29**

10097 Yazmada *yakın* kelimesi, üç farklı imla ile (ياقن, ياقين, يقين) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (ياقن): 2189[b]; yaḳın (ياقين): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (ياقين): [“يقين” yazılmamalı ve ‘Ar. “yaḳīn” ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c].

10098 Yazmada: *düşmanı (دوشمنى)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

10099 Yazmada: *ḥadīṯ-i Nebevī*.

10100 Yazmada: *nafsu ’l-latī*.

10101 Yazmada: *ėderler*.

10102 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

10862. İnsanıŋ eŋ iyi[10103] dostu, ḳara günde (yoḳsul günde) el uzatanıdır[10104]. **337/30**

10863. İnsanıŋ eŋ kötüsü fitnelik ėdenidir. **337/31**

10864. İnsanıŋ eŋ kötüsü, iyiliğe ḳarşı kötülük ėdeni; ėn iyisi, kötülüğe ḳarşı iyilik ėdenidir.[10105] **337/31**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

10865. İnsanıŋ eŋ aşağısı nankörlük ėdenidir. **337/32**

10866. İnsan, ilmi bilenden, edebi ehlinden, hüner ve marifeti erbabından öğrenmek gerek. **337/33**

10867. İnsanlar arasında vuḳua gelen zulüm ve teaddiniŋ soŋu; ferden mucib-i niza, içtimaen bâdî-yi cenk ve cidal olur; malum ve mücerreptir, tevârîḫ-i âlem şahittir. **338/01**

10868. İnsanıŋ saḳlı (bayramlıḳ, misafirlik) urbası (giyeceği) sandığında, üstünden çıḳardığı (kirli çamaşır) sepetinde durmaḳ âdetidir. **338/02**

Sandıḳ, sepet; her eve[10106] gerek.

10869. İnsanıŋ eŋ alçağı ırz düşmanıdır[10107]. **338/03**

10870. İnsanıŋ eŋ fenası bühtan, iftira ėdenidir. **338/04**

10871. İnsanıŋ eŋ ḫaini vatan düşmanıdır[10108]. **338/05**

10872. İnsanıŋ eŋ yaramazı hasede ve fesada[10109] ḫizmet ėdenidir. **338/06**

10103 Yazmada: *eyi, eyü*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایی, ایو) imlalarının *eyi* veya *iyi* ve *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu dört biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin *ایو/* imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) *ایو/* imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. Bu sebeple, *ایو/*imlası *eyü* diye okunurken bu iki (ایی, ایو) imlanın birlikte kullanıldığı yerlerde bahse konu diğer (ایی) imlanın da *eyü* telaffuzuna benzer biçimde *eyi* olarak okunması uygun görülmüştür. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

10104 TDK: *TS*: el: el (veya elini) uzatmak: Yardım etmek.: 775[a].

10105 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

10106 Yazmada: *evge, eve*. *+ĠA* yönelme durumu eki için bk. KÂŞGARLI: *DLT*: ḲA: 269[a]$_{12}$. TDK: *TTS*: -ga, (-ge): VII, 91. Niyāzī: *LNvİC*: +ĠA: 950.

10107 Yazmada: *düşmanıdur (دوشمنیدر)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن), düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aşl Türkçesi: *yaġı, yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

10108 Yazmada: *düşmanıdur (دوشمنیدر)*. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a].

10109 ḫasede ve fesāda: Yazmada: *ḫased, fesāda*.

10873. İnsanıŋ eŋ ednası[10110] yalancı olanıdır. **338/07**

10874. – İnsan, eŋ ziyade ne ile müteselli olur? – Ümit ile… **338/08**

Cümel-i hikemiye…

[Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye” *Muḥarrir* 1, 5, 150[a10111]]

10875. – İnsan, eŋ ziyade ne ile mahzuz olabilir? – Kesp ile… **338/09**

Cümel-i hikemiye…

[Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye” *Muḥarrir* 1, 5, 150[a10112]]

10876. İnsan, elem ile doğar, dert ile geçer, gamla ölür. **338/10**

Żiyā Paşa [*Eş‘ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 48] ġazel

sipihr medfenini[10113] me’kel ėtmiş insānıŋ
olur yine ten-i insān ġıdāsı insānıŋ

ṭoġar elemle geçer derd ile ölür ġammla
bilinse āh ne demdür ṣafāsı insānıŋ

Żiyā sezā olamaz ni‘met maḥabbetiŋe
cevān olursa daḫı bī-vefāsı insānıŋ

10877. İnsan elemsiz, kedersiz ömür geçiremez. **338/11**

10878. İnsanıŋ alacası içinde, hayvanıŋ alacası dışında olur. **338/12**

10879. İnsan, dünyada el etek öpmekle kâmil insan olmaz; nadan namerde boyun bükmekle nail-i âmâl olmaz. **338/13**

Mevzundur.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ṭāhirü ’l-Mevlevī naẓm

merd-i kāmil eylemez taḳbīl-i ḏeyl-i ehl-i cāh
āb-ı rūyı çūn-ki insāniyyetiŋ pā-māl olur

ey teraḳḳī isteyen dünyāda ẓann ėtme kim
el etek öpmekle insān nā’il-i āmāl olur

10880. İnsan elinden uçan ḳuş, ḳaçan ḳurt ḳurtulmaz. **338/14**

10881. İnsan, aldığını vėrmekle[10114], vėrdiğini almaḳla mükelleftir. **338/15**

10110 Yazmada *ednā* kelimesi iki farklı imla ile (ادنا, ادنى) kullanılmış. Kelimenin aslı; ‘yakın, en yakın; en alçak, daha alçak’ manalarındaki Arapça *adnā (ادنى)*’dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 597[a]. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ednā (ادنى) yā-ḫ[v]ud ednā (ادنا): I, 85[a].

10111 Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ: “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye”, *Muḥarrir*: – İnsān, eŋ ziyāde neyle müteselli olabilür? – Umēd ile.: 1, 5, 150[a].

10112 Ebü ’ż-Żiyā Tevfīḳ: “Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye”, *Muḥarrir*: – Eŋ ziyāde ne ile maḥẓūẓ olabilür? – Kesb ile.: 1, 5, 150[a].

10113 Yazmada: *medfeni*.

10114 Yazmada: *vėrmek*.

Vicdanî ve nefsanî iki türlü[10115] *vezâif-i insaniyedir.*

10882. İnsanıŋ elinden her şey gelir; ancaḳ arif ise. **338/16**

10883. İnsanıŋ elinden eŋ güzel iyilik, güzel geçinmek ve ḫoşça ülfet eylemektir. **338/17**

10884. İnsan, el şaḳasını ḳaldırır; amma dil şaḳasını ḳaldırmaz. **338/18**

10885. İnsan, el şaḳası ėtse bile dil şaḳası ėtmemek gerek. **338/19**

10886. İnsanı insan ėden, lisan ile insandır; lisanı lisan ėden de insan ile lisandır. **338/20**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira ‘Aḳıl, ilim, talim ve terbiye[10116]*; hem insanı hem lisanı insan ve lisan ėder.’ dėmek olur. Onuŋ*[10117] *için dėmişlerdir ki: “Lisan, ayn-i insandır.” ‘İnsan da ayn-i lisandır.’ dėmek olmuş olur.*

10887. İnsan, aḳıl ve ilim ile insan olur; lisan da ancaḳ aḳıl ve ilim sayesinde lisan olur. **338/21**

10888. İnsan, eliyle ėttiği ḫayrı diliyle bozmamalı. **338/22**

10889. İnsan, lisan; lisan, ayn-i insandır[10118]. **338/23**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İzah, Mülahaza ve Mütalaa[10119]*: İnsanı insan terbiye ve talim ederse insan insan olur. Lisanıŋ ḳamus ve lügati ilm-i sarf ve nahvi, bedî‘ ve beyan ve mantığı olursa lisan daḫi o ilim, talim ve terbiye sayesinde aynı insan gibi terbiyeli ve talimli, vâsi ve feyizli ve münevver bir lisan olmuş olur, dėmektir. Lisanıŋ ayn-i insan olması, insanıŋ ayn-i lisan oluşu ve birbirinden lazım-ı gayr-i müfârıḳ yaratılışınıŋ*[10120] *sırr-ı hikmet, ser-i aḳıl ve ilim bulunuşuŋ zarf ve mazruf tarzında ve sıfat u mevsuf-ı esasî ü aslî oluşlarına bir delil-i aḳlî ve vasfî ve şahid-i haḳîḳî de Arap ve Acem lisanlarınıŋ da tıpḳı Türk lisanı vasfında ve zümresinde bulunduḳları hâlde bu iki lisanıŋ birer deve yükü ḳadar ḳamus ve lügatleri ve bunlardan mütevellit ve müellef ve müdevven müteaddit yani on on beş cilt ḳadar lügat ve emsile, sarf ve nahv ve*

10115 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

10116 ‘aḳl, ‘ilm, ta‘līm ve terbiye: Yazmada: *‘aḳl ve ‘ilm ve ta‘līm ve terbiye.*

10117 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10118 ‘ayn-i insān: Arapça *‘ayn* + Arapça *insān*: İnsanın aynısı, kendisi, çok benzeri. ATAY: *A-TBL*: insān: 1, 73[a]; ‘ayn: 3, 528[b]. Arapça *‘ayn* kelimesinin ‘bir şeyin aynısı, bizzat kendisi, hakikati’ manasında Farsça izafet kesresi *-i* ile *ayn-i ...* biçiminde kullanıldığı terkiplerde izafet kesresi zamanla kalıplaşmış ve Türkçe iyelik ekiyle karıştırılmıştır; daha sonra iyelik fonksiyonunun güçlü olduğu bazı yeni kullanımlar da ortaya çıkmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: aynı - ayni: 94[c]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘ayn: II, 957[c].

10119 Yazmada bu açıklamanın başına *fiḳra* diye not düşülmüş.

10120 Osmanlı Türkçesinde *yaradılış* imlası ile kullanılan bu kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde *yaradılış* biçimi ‘huy, mizaç; fıtrat, hilkat’ manalarında kullanılırken *yaratılış* biçimi ‘yaratılma işi; Allah tarafından var edilme işi’ manalarında kullanılmaktadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaradılış: II, 1524[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yaradılış: 2181[b]. TDK: *TS*: yaradılış: 2532[a]; yaratılış: 2534[b].

bedî‘ ve beyan, tasavvurât ve tasdiḳât, mantıḳ, Īsāġūcī[10121]*, Muġnī ’ṭ-Ṭullāb*[10122] *vesaire gibi ilm-i nahivden al-‘Avāmil*[10123]*, al-Mu‘arrab*[10124] *ile beraber İẓhār*[10125]*,*

10121 *Īsāġūcī*: Furfûriyûs (Phrephorius) tarafından Aristo'nun *Kategoriler*'ine giriş olarak yazılan eser; İslam dünyasında aynı yolda yazılmış eserlerin ortak adı. Süryânî asıllı Yeni Eflatuncu filozof Furfûriyûs'un (ö. 304), Aristo'nun mantık kitaplarının ilki olan *Kategoriler*'in anlaşılmasını sağlamak amacıyla kaleme aldığı, bu sebeple de *Eisagōgḗ* (*Εισαγωγή* 'giriş') adını verdiği eserin asıl konusu yazarın "beş ses" veya "beş lafız" (quinqui voces) dediği "beş küllî"dir. Kitap, Arapçaya çevrildiği dönemden itibaren İslam kültür dünyasında Grekçe isminin Arapçadaki söylenişiyle *Īsāġūcī* (ايساغوجى) olarak anılmış, Müslüman müellifler de eserin tercüme ve şerhleriyle aynı mahiyetteki kendi telifleri için ya bu ismi veya Arapçadaki karşılığı olan *al-madḫal* kelimesini kullanmışlardır. … *Īsāġūcī* ve onun konusu üzerinde çalışmalar yapmak, hatta bu ismi taşımasına rağmen içerik olarak Furfûriyûs'un eserinden kısmen veya tamamen farklı eserler yazmak; İslam mantığında bir gelenek hâlini almış olup bunlar arasında İbn Sînâ çizgisinin önemli isimlerinden Esîrüddîn el-Ebherî [ö. 663/1265?]'nin *Īsāġūcī fi ’l-manṭıḳ* adlı eserinin özel bir yeri vardır. *ar-Risālatu ’l-Asīriyya fi ’l-manṭıḳ* adıyla da tanınan bu kitap, özet bir şekilde klasik mantığın bütün konularını içermektedir. Bundan dolayı medreselerde okutulan ilk ders kitabı olma özelliğini kazanmış olan bu kitabın çeşitli şerh ve haşiyeleri de yapılmıştır. Furfûriyûs'un *Eisagōgē*'si ile Ebherî'nin *Īsāġūcī*'si arasındaki tek münasebet, Furfûriyûs'un kitabının temel konusunu teşkil eden beş küllînin Ebherî'nin *Īsāġūcī*'sinde de çok kısa olarak yer almasıdır. BİNGÖL, A.: "Îsâgûcî", *DİA*: 22, 488[a]-489[b]. BİNGÖL, A.: "Ebherî, Esîrüddin", *DİA*: 10, 75[c]-76[c].

10122 *Muġnī ’ṭ-Ṭullāb*, Esîrüddîn el-Ebherî [ö. 663/1265?]'nin medreselerde okutulan ve *ar-Risālatu ’l-Asīriyya fi ’l-manṭıḳ* adıyla da tanınan *Īsāġūcī* adlı mantık kitabının Mahmûd bin Hasan el-Muğnîsî [ö. 1222/1807] tarafından yazılmış şerhidir.

10123 Yazmada: *‘avāmil*. *al-‘Avāmil*: Arapçada kelimelerin irabına tesir eden amillerin özeti mahiyetindeki kitaplara genel olarak "al-'Avāmilu 'l-Mi'a" adı verilmekte olup bu eserlerin en meşhurlarından biri olan Abdülkāhir el-Cürcânî [ö. 471/1078-79?]'nin *al-‘Avāmil*'i Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunda, Arap âleminde, İran'da, Hindistan ve Pakistan'da; Birgivî [ö. 981/1573]'ninki ise Anadolu'nun diğer yörelerinde ve Balkanlar'da asırlarca medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Her iki eser nahiv klasikleri arasında haklı bir şöhrete sahip olmuştur. Birgivî'nin *al-‘Avāmil*'i, aynı müellifin *İẓhār (u ’l-Asrār)*'ı ve İbnü 'l-Hâcib [ö. 646/1249]'in *al-Kāfiya*'si; *Nahiv Cümlesi* veya *Nahiv Mecmuası* adıyla bir arada basılarak yüz yıllarca medreselerde okutulmuştur. Birgivî'nin *al-‘Avāmil*'i, *İẓhār* adlı eserinin bir özeti mahiyetinde olup konular aynı ana başlıklar altında ve aynı metotla ele alınmıştır. DURMUŞ, İ.: "el-Avâmilü'l-Mie", *DİA*: 4, 106[c]-107[b].

10124 Yazmada: *mu‘arreb*. *al-Mu‘arrab*: Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkî [ö. 540/1145]'nin Arapçaya başka dillerden giren kelimelere dair sözlüğü. Tam adı *al-mu‘arrab mina ’l-kalāmi ’l-a‘camī (‘acamī) ‘alā ḥurūfi ’l-mu‘cam* olup *al-Mu‘arrabāt* diye de anılır. ELMALI, H.: "el-Muarreb", *DİA*: 30, 327[a-c].

10125 *İẓhār(u ’l-Asrār)*: Birgivî [ö. 981/1573]'nin Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan Arap nahvine dair eseri. Müellif, daha önce yazdığı *al-‘Avāmil* adlı nahiv kitabının şerhi mahiyetindeki bu eserinde, Arap nahvinin temel konularını özlü bir şekilde ve kısa sürede öğretmeyi amaçladığından genellikle yalnız Basra dil mektebinin görüşlerine yer vermiş; ancak az da olsa farklı görüşleri belirttiği ve bazı zayıf görüşleri tercih ettiği de olmuştur. *İẓhāru ’l-Asrār*'da; *al-‘Avāmil*'de sadece adları ve birer örneği verilen konuların tanımları yapılmış, şartları belirtilmiş, açıklamalı örnekleri çoğaltılmış, ayrıca esere bir giriş bölümü eklenmiştir. Örnekler, ayetlerden ve güzel sözlerden seçilmiştir. ELMALI, H.: "İzhârü'l-Esrâr", *DİA*: 23, 506[c]-507[c].

al-Kāfiya[10126], *aş-Şāfiya*[10127], *Aṭalı*[10128], *Mollā Cāmī*[10129], *'İṣāmu 'd-dīn*[10130], *Siyālkūṭī*[10131], *'Abdu 'l-Ġafūr-i Lārī*[10132] *vesaire vesaire gibi müdevvenât-ı muteberelerdir, ki asırlardan beri bilumum medâris-i ilmiyelerde dürûs-i mertebe-yi mecburiye ve zaruriye-yi ilmiye olaraḳ talim ve tedris olunmaḳta bulunduğu*

10126 Yazmada: *Kāfiye*. *al-Kāfiya*: İbnü 'l-Hâcib [ö. 646/1249]'in Arap nahvine dair muhtasarı. Arap gramerine dair kaleme alınmış üç temel eserin sonuncusudur. Bunların ilki olan Sîbeveyhi [ö. 180/796]'nin *al-Kitāb*'ında nahiv ve sarf konuları zengin örneklerle geniş bir biçimde ancak karışık olarak incelenmiş, Zemahşerî [ö. 538/1144] de bu malzemeyi kısmen özetleyip düzene sokmak suretiyle *al-Mufaṣṣal*'ını meydana getirmiştir. İbnü 'l-Hâcib ise *al-Mufaṣṣal*'dan yararlanarak nahve dair konuları daha öz ve yalın bir anlatımla *al-Kāfiya*'sinde, sarfa dair bilgileri de *aş-Şāfiya*'sinde toplamıştır. Dolayısıyla bu eserler birbirinin temel kaynağıdır. Asıl kaynağı *al-Mufaṣṣal* olmakla birlikte *al-Kāfiya* onun bir kopyası değildir. KILIÇ, H.: "el-Kâfiye", *DİA*: 24, 153[b]-154[a].

10127 Yazmada: *Şāfiye*. *aş-Şāfiya*: İbnü 'l-Hâcib [ö. 646/1249]'in Arap sarfına dair muhtasar eseri. Eşi *al-Kâfiya* ile birlikte Arap gramerine dair üç temel kitaptan biridir (diğerleri ise Sîbeveyhi [ö. 180/796]'nin *al-Kitāb*'ı ve Zemahşerî [ö. 538/1144]'nin *al-Mufaṣṣal*'ıdır). *aş-Şāfiya*; *al-Kitāb*'ın hülasasını teşkil eden *al-Mufaṣṣal*'da yer alan sarfla ilgili konuların bir araya getirilip ayıklama, düzeltme ve özetlemelerle birlikte gerekli ilavelerin yapılması suretiyle oluşturulmuş olup hemen bütün sarf konularını kapsayan ilk muhtasar sarf kitabıdır. KILIÇ, H.: "eş-Şâfiye", *DİA*: 38, 247[b]-248[c].

10128 Şeyh Mustafa Adalı [ö. 1085/1674?]: Osmanlı devri Arap dil bilgisi âlimi. Adalı'nın *Natā'icu 'l-Afkār* adlı eseri Birgivî [ö. 981/1573]'nin *İẓhār (u 'l-Asrār)* adlı eserinin şerhi iken *Ḥāşiyetu Aṭalı 'ala 'l-İmtiḥān* adlı eseri ise yine Birgivî'nin *İmtiḥānu 'l-Aḏkiyā'* adlı eserinin haşiyesidir. Geniş bilgi için bk. DURMUŞ, İ.: "Adalı, Şeyh Mustafa", *DİA*: 1, 347[b-c].

10129 Câmî, Abdurrahman [1414 - 1492]: Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî. Nakşibendî tarikatına mensup İranlı âlim ve şair. Daha çok "Molla Câmî" unvanıyla tanınır. Birinci divanının mukaddimesinde Câm şehrine nispetle ve Ahmed-i Nâmekî-yi Câmî [ö. 536/1141]'nin hatırasına saygısının bir ifadesi olarak "Câmî" mahlasını aldığını söyler. OKUMUŞ, Ö.: "Câmî, Abdurrahman", *DİA*: 7, 94[b]-99[a]. Molla Câmî: İbnü 'l-Hâcib [ö. 646/1249]'in Arap gramerine dair *al-Kāfiya*'sine Abdurrahman-ı Câmî [1414 - 1492]'nin *al-Favā'idu 'ż-Żiyā'iyya* adıyla yazdığı, ancak daha çok şârihin lakabıyla tanınan şerh. DİA: "Molla Câmî", *DİA*: 30, 241[b].

10130 Yazmada: *'İṣām*. İsferâyînî, İsâmüddîn [1468 - 1538]: Ebû İshâk İsâmüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî. Arap dili, kelam ve mantığa dair şerh ve haşiyeleriyle tanınan âlim. … *Ḥāşiyatu 'l-'İṣām 'ala 'l-Cāmī*: Abdurrahman-ı Câmî (Molla Câmî) [1414 - 1492]'nin, oğlu Ziyâeddîn Yûsuf için İbnü 'l-Hâcib [ö. 646/1249]'in nahve dair eseri *al-Kāfiya* üzerine yazdığı *al-Favā'idu 'ż-Żiyā'iyya* adlı şerhine haşiyedir. İsferâyînî, haşiyede hocası Câmî ile Câmî'ye haşiye yazan Abdülgafûr-i Lârî [ö. 912/1506]'ye sık sık eleştiriler yöneltmiştir. Medreselerde büyük ilgi görmüş olan haşiyenin birçok baskısı yapılmıştır. *Ḥāşiyatu 'l-'İṣām* üzerine de birçok haşiye yazılmıştır. DURMUŞ, İ.: "İsferâyînî, İsâmüddin", *DİA*: 22, 516[b]-517[c].

10131 Yazmada: *Selkūṭī*. Siyâlkûtî [1580? - 1657]: Abdülhakîm b. Şemsiddîn Muhammed es-Siyâlkûtî. Dil, belagat, tefsir, kelam ve mantık alanlarında haşiyeleriyle tanınan Hindistanlı âlim. Hindî ve Pencâbî nisbeleriyle de anılır. Bazı kaynaklarda Siyâlkût şehri Silkût diye kaydedilmekte ve bu sebeple kendisine "Silkûtî" denmekteyse de daha çok "Siyâlkûtî" diye şöhret bulmuştur. Siyâlkûtî'nin yazdığı haşiyeler Osmanlı uleması tarafından okunmuş ve Osmanlıların son döneminde basılmıştır. AKÇAY, M.: "Siyâlkûtî", *DİA*: 37, 292[c]-293[c].

10132 Yazmada: *'Abdu 'l-Ġafūr*. Abdülgafûr-i Lârî [ö. 912/1506]: Radıyüddîn Abdülgafûr-i Lârî. Abdurrahmân-ı Câmî (Molla Câmî) [1414 - 1492]'nin önde gelen müridlerinden, âlim ve mutasavvıf. … Şeyhi Abdurrahman-ı Câmî'nin İbnü 'l-Hâcib [ö. 646/1249]'e ait *al-Kāfiya* adlı esere yazdığı şerhe *Ḥāşiya 'alā şarḥi 'l-Cāmī li 'l-Kāfiya* adıyla bir haşiye yazmıştır. "Lârî" nisbesi sebebiyle Abdülgafûr-i Lârî ile Muslihuddîn-i Lârî [ö. 797/1571] birbirine karıştırılarak Abdülgafûr'un eseri, kendisi de aynı esere *Ḥāşiya 'ala 'l-Favā'idi 'ż-Żiyā'iyya* adlı bir haşiye yazmış olan Muslihuddîn'e nispet edilmiştir. DİA: "Abdülgafûr-i Lârî", *DİA*: 1, 204[b]-205[a]. KILIÇ, H.: "Lârî, Muslihuddin", 27, 103[b]-104[b].

bilcümle âlem-i insan ve İslamlarca malum ve musaddaḳ ve talimiyle meşhut ve müteallim ve mükellef bulunduğumuz azade-yi arz u beyan bulunduğu hâlde acaba Türkçe ve Osmanlıca lisanıŋ el-yevm elde mevcut ve müellef ve müdevven bir ḳamusu, bir lügati ve tıpḳı Arabî ve Acemî usul-i lisaniyesi üzerine mürettep, tedvin olunmuş sâlifü 'z-zikr isimlerle müsemma ve mürettep ve bilcümle medâris-i ilmiyelerde bilmecburiye talim ve tedrise layıḳ ve şayan Türkçe ve Osmanlıca muharrer ilm-i sarf ve nahiv, mantıḳ, bedî' ve beyana müşabih edebiyat-ı Türkiye kitapları var mıdır? [339] Elbette yoḳtur. O hâlde ḳamussuz, lügatsiz ve ulum-i sarfiye ve nahviye ve mantıḳıye ve edebiyeden külliyen mahrum Türkçe ve Osmanlıca lisanından da tıpḳı Arap ve Acem lisanları gibi müdevven ve mükemmel ve bilcümle ḳavaid-i ilmiyesi -lisaniyesi- mazbut usul-i edebiyat-ı lisaniye aramaḳ ve çalışmak aynı[10133] ḳuru dağlardan abıhayat aramağa ve çotuḳsuz (köksüz) bağlarda çalışıp daha dikmeden üzüm, çoraḳ çöllerde saban sürüp ekmeden nanunimet[10134] ümit eylemeğe beŋzemez mi? Acaba şimdiki hâlde Şinâsî[10135] [1826 - 1871], 'Abdü 'l-Ḥaḳḳ Ḥâmid[10136] [1852 - 1937], Ẓiyâ Paşa[10137] [1829 - 1880] ve Nâmıḳ Kemâl[10138] [1840 - 1888] ve Recâî-zâde Maḥmûd Ekrem[10139] [1847 - 1914] ve Aḥmed Midḥat[10140] [1844 - 1912] vesaire vesaireler gibi esâtîz-i lisan-ı Osmanî ulemasınıŋ meydana ḳoyup gittikleri usul-i tahrir ve şiirlerde filhaḳiḳa usul-i lisan-ı Arap ve Acem gibi temelli ve asl u esaslı, emelli bir ulum ve ḳavaid-i haḳiḳiye var mıdır, ulum-i lisaniyeye müstenit ve merbut ve muntazam ve mazbut bir lisan-ı Türkî ve Osmanî midir? Yoḳsa o zatlarıŋ o usul-i tahrirleri sırf şaḫsılarına münhasır ve içtihad-ı şaḫsiyelerinden mütevellit ve kesret-i tahrirle iştigallerinden mütehassıl veya ḫulḳî[10141] ve tabiî bir baḫşâyiş-i İlahî neticesi mi veya daḫi usul-i tahrirde iktisap eyledikleri derecât-ı ilmiye ve melekât-ı aḳlıye ve fikriye zübde ve ḫülasası mıdır? Böyle olduğuna şüphe yoḳtur, ki o zatlarıŋ usul-i tahrirlerini daha el-yevm aynen iktisapla aynen tahrire hiçbir kimse muvaffaḳ olamadığı gibi hatta taḳlidine

---

10133 Arapça *'ayn* kelimesinin 'bir şeyin aynısı, bizzat kendisi, hakikati' manasında Farsça izafet kesresi *-i* ile *ayn-i ...* biçiminde kullanıldığı terkiplerde izafet kesresi zamanla kalıplaşmış ve Türkçe iyelik ekiyle karıştırılmıştır; daha sonra iyelik fonksiyonunun güçlü olduğu bazı yeni kullanımlar da ortaya çıkmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: aynı - ayni: 94[c]. ATAY: *A-TBL*: 'ayn: 3, 528[b].

10134 Yazmada: *nān ni'met*. Ş. Sāmī: *ḲT*: nān: nān u ni'met: Veliyy-i ni'metden görilen iyilik, iḥsān.: II, 1452[c].

10135 Şinâsî [1826 - 1871]: Batılılaşma dönemi öncülerinden, şair ve gazeteci. Geniş bilgi için bk. KAHRAMAN, Â.: "Şinâsi", *DİA*: 39, 166[b]-169[b].

10136 Yazmada: *Ḥāmid*. Abdülhak Hâmid TARHAN [1852 - 1937]: Tanzimat'tan sonraki yenileşme devri Türk edebiyatının tanınmış şairi ve tiyatro yazarı. Geniş bilgi için bk. ENGİNÜN, İ.: "Abdülhak Hâmid Tarhan", *DİA*: 1, 207[a]-210[a].

10137 Ziyâ Paşa [1829 - 1880]: Tanzimat devri devlet ve fikir adamı, gazeteci ve şair. Geniş bilgi için bk. UÇMAN, A.: "Ziyâ Paşa", *DİA*: 44, 475[b]-479[a].

10138 Nâmık Kemâl [1840 - 1888]: XIX. yüzyılın ikinci yarısında Türk edebiyatı ve siyasî hayatında büyük tesirler meydana getiren vatan ve hürriyet şairi, dava ve mücadele adamı, edip, yazar, gazeteci ve idareci. Geniş bilgi için bk. AKÜN, Ö. F.: "Nâmık Kemal", *DİA*: 32, 361[c]-378[c].

10139 Yazmada: *Ekrem*. Recâizâde Mahmûd Ekrem [1847 - 1914]: Tanzimat devri şairi, tiyatro yazarı ve romancı. Geniş bilgi için bk. UÇMAN, A.: "Recâizâde Mahmud Ekrem", *DİA*: 34, 503[a]-504[c].

10140 Yazmada: *Midḥat*. Ahmed Midhat Efendi [1844 - 1912]: Yazar, gazeteci, romancı ve naşir. Geniş bilgi için bk. OKAY, M. O.: "Ahmed Midhat Efendi", *DİA*: 2, 100[c]-103[a].

10141 Aslı Arapça *ḫilḳī* olan bu kelime, 'yaratılışa ait' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḫilḳī: 1, 488[a].

heves ėdenler bile onlarıŋ[10142] *ka'bına ve usul-i tahrirlerindeki derecât-ı melekâta aynen vasıl olamayıp ancaḳ şaḫsına münhasır ḫulḳî ve tabiî ve kesbî ve sırf kendi ḳariha ve melekâtı derecesinden öteye aşamamışlardır ve aşılmaz da; çünkü melekât-ı şaḫsiyeye münhasır ḫulḳî ve tabiî usul-i tahrir ḳavaid-i ilmiyeye merbut ve mazbut ve maruf usul-i talim ve tahrir gibi ḳabil-i talim ve taḳlit olamaz; zira tabiat ve ḫilḳat fi'âli aynen ḳabil-i talim ve taḳlit değildir, velev olsa bile aynen değil, ancaḳ kendi melekât-ı şaḫsiyesiyle maḫlut ve saḫte bir usul-i tahrir olmuş olur. Buraları zaten herkesçe de malum ve mücerreptir. Ḳavaid-i ilmiyeye mensup usul-i tahrirde ise emr ber-akistir.*

10890. İnsan, eliyle gelen iyiliği esirgememek gerek. **338/24**

10891. İnsan; elinden, dilinden gelen iyiliği ḳısḳanmamaḳ gerek. **338/25**

10892. İnsan, eline geçen fırsatı fevt ėtmemek gerek. **338/26**

10893. İnsan elinden çoḳ şey gelir geçer. **338/27**

10894. İnsan, elinden gelmeyecek işi "Yaparım." dėmemeli. **338/28**

10895. İnsanıŋ yapamadığı şeyler; insanıŋ bilmediği, elinden dilinden gelmediği şeylerdir. **338/29**

10896. İnsan, el avuç açıp alışmamaḳ gerek. **338/30**

Saillik[10143] *...*

10897. İnsan, el uzatır[10144]; amma dil uzatmamaḳ[10145] gerek. **338/31**

10898. İnsan, bildiği derecede iş görmeğe çalışırsa işsiz ḳalmaz, pek çoḳ iş bulur ve görebilir; meğerki tembel ve mütekebbir[10146] ve mağrur olmaya. **338/32**

10899. İnsan, iltifattan hazzėder. **338/33**

10900. İnsan, elzem dururken lazım şeye el uzatmamaḳ gerek. **338/34**

10901. İnsan, elek sallarsa da bilek sallamamalı. **338/35**

10142 Yazmada: *anlarıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10143 Aslı Arapça 'istemek, dilenmek, sormak' manasındaki *sa'ala* kökünden gelen *sā'il* kelimesi 'isteyen, dilenci' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: sa'ala: *Bir nesneyi bir kimseden istemek* ma'nāsınadur, ki Fārsīde *ḫᵛāsten* dėnür. Aṣl *dilenmek* ma'nāsına mevżū'dur. … Müellifiŋ *Baṣā'ir*'de beyānına göre işbu *su'āl* māddesi bir nesneyi bir kimseden bilmegi yā-ḫᵛud bilmege mü'eddā olan şey'i keḏālik bir kimseden māl yā-ḫᵛud māla mu'eddā olan nesneyi ṭaleb ve istid'ā eylemekden 'ibāretdür, ki bunlardan Türkīde *ṣormaḳ* yā-ḫᵛud *dilenmek* ile ta'bīr olunur. Ma'nā-yı evveliŋ cevābı lisānladur, ki ṣorılan şey'e ne gūne ėse cevāb vėrilür; el bunda lisānıŋ ḫalīfesi olur, ki kitābetle yā-ḫᵛud işāretle edā ėder. Ve ma'nā-yı ṯānīniŋ cevābı el ile olur, ki maṭlūbını i'ṭā ėder ve bunda lisān eliŋ ḫalīfesi olur, ki va'd ėder yā-ḫᵛud lā ile redd ėder. … Ḫulāṣası *dilenmek* ma'nāsında ḫaḳīḳatdür ve *ṣormaḳ* da gūyā ki ḫaberiŋ ṣıḥḥati cevābını dilenür olmaġla bi 'l-isti'āredür.: III, 239. ATAY: *A-TBL*: 2, 1060[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sā'illik: Dilencilik.: I, 703[c].

10144 Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a]. Ayrıca, "el uzatmak" ifadesi yazmada 'el açmak, yardım istemek' manasında da kullanılmıştır. bk. Acından öl; tek namerde el uzatma. 23/20.

10145 Ş. Sāmī: *ḲT*: dil: dil uzatmaḳ: Ḥaddiŋ ḫāricinde olaraḳ biriniŋ 'aleyhinde söylemek, iṭāle-yi lisān, zebān-dırāzlıḳ ėtmek.: I, 644[a].

10146 Yazmada: *mütebekkir*.

10902. İnsan, kendi eliniŋ emeğiyle yaşarsa rahat yaşar, ḳarnı doyar; yoḳsa ėl eliyle ḳuş doymaz, araba[10147] göçmez, ḳuş uçmaz. **338/36**

10903. İnsana ilham-ı İlahî varit olur. **339/01**

10904. İnsanda eŋ müessir iki türlü hâl vardır: birisi hüsn-i aḫlaḳ[10148], diğeri su-yi aḫlaḳtır[10149]. **339/02**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Hüsn-i aḫlaḳ insanıŋ daima feyiz ve teraḳḳi ve tealisine ve salah-i hâline, fevz ve necatına[10150] sebep olur. Su-yi aḫlaḳ ise insanıŋ her vechle felaket ve zaruretine ve nihayet teraḳḳisiyle muzmahil ve perişan ėderek nesliniŋ daḫi zıyâ‘ını intaç ve ailesiniŋ ḫarabiyetiyle tamamen mahv ve inḳırazına sebeb-i müstaḳil olur. Beşeriyette bu iki avamiliŋ tesirât-ı maddiye ve maneviyesi fertten icmaa, cüzden külle şamil olmaḳ emrinde hükmü daima cari ve meri[10151] iki türlü hâkim-i manevî teşkil ėder, dėmişlerdir.

10905. İnsan, eliyle de iş görür[10152], diliyle de… **339/03**

10906. İnsanıŋ amiri, hâkimi vicdanıdır. **339/04**

[Recā’ī-zāde Maḥmūd Ekrem *Zemzeme - birinci ḳısm* Ḳıṭa‘āt 59] beyt

vicdānıdur isā’et-i fi‘linde ādemüŋ
da‘vācısı şuhūdı ḳavānīni ḥākimi

10907. İnsan, emeline emek ile nail olur. **339/05**

10147 Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, ‘araba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Es‘ad: *Lehcetü ’l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«‘araba» ṣūretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26c. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56b; ‘araba: 1291b; ‘arrāde: 1291b; ‘araba: 1292b. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *‘arrāda*t ‘top atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet’, Arapça < *rubā‘* ‘dörtlü’, Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23a. SEVORTYAN: *ESTY*: арабa/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32a. EREN: *TDES*: araba: 14a. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190a. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43a. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘arrādat: I, 644; rubā‘: II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521c.

10148 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378b; aḫlāḳ: 1, 488a.

10149 sū’-yi aḫlāḳ: Arapça *sū’* + Arapça *aḫlāḳ*: Tabiat, ahlak kötülüğü. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: as-sū’: I, 29. ATAY: *A-TBL*: aḫlāḳ: 1, 488a.

10150 el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Fevz* ile *necât* arasındaki fark: Necât, “kötülükten kurtuluş”tur; fevz ise “arzu edilene ulaşarak istenmeyenden kurtuluş”tur.: 307.

10151 Yazmada: *mārrī*.

10152 Yazmada: *gör*.

Cāzim[10153] [*Muḥākeme-yi Ye's ü Emel*[10154] 4] beyt

ṭab'-ı insānda bir 'illet-i müşkil-terdür
uzaduḳça uzar 'ālemde müdāvā-yı emel

10908. İnsan, emek sarf ėtmeden emeline nail olamaz. **339/06**

10909. İnsan emelsiz yaşamaz[10155]. **339/07**

10910. İnsan emelsiz, bina temelsiz yaşamaz[10156]. **339/08**

10911. İnsan, emeline emek ḳatmaḳ gerek. **339/09**

10912. İnsan, emeline nail olmaḳ isterse sabır ile emek sarf ėtmek gerek. **339/10**

10913. İnsan emeliyle, bina temeliyle… **339/11**

10914. İnsan değil, hatta ayı[10157] bile yeŋilmesini istemez. **339/12**

10915. İnsan (âlim insan) ölür, eseri ḳalır; cahil, maldar[10158] ölür, malıyla kederi ḳalır; at ile eşek ölür, çılbırı[10159] ile semeri ḳalır. **339/13**

10916. İnsan, emdiği sütüŋ[10160] haḳḳını ödeyemez; meğerki[10161] helal ėdeler. **339/14**

10917. İnsana bir iman bir itiḳat gerek, iman ve itiḳada itimatla ḫizmet gerek. **339/15**

10918. İnsan imama tabidir. **339/16**

10153 Yazmada: *Ṭrabzonī Cāzim*. Câzim Efendi [ö. 1286/1869-70] Tarbzon'da defterdarlık yapmış olmakla birlikte Trabzonlu değil İstanbulludur. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Cāzim: 93[a-b]. Mehmed Süreyya: *Sicill-i Osmanî*: Câzim Efendi: 2, 385[b].

10154 Emīn Ḥilmī: *Muḥākeme-yi Ye's ü Emel*: Şu'arā-yı şöhret-şi'ārdan Ṭrabzon defter-dārı esbaḳ Cāzım Efendi merḥūmuŋ işbu "ṭab'-ı insānda bir 'illet-i müşkil-terdür / uzaduḳça uzar 'ālemde müdāvā-yı emel" beytini bi't-tilāve kendüsinüŋ ḳalb ü ḳālıb-ı beşerde bir cerīḥa-yı müşkilü 'd-devā oldıġını taḥkiye ve ityān ėdüp…: 4.

10155 Bu madde başında *yaşamaz* ifadesinin iki farklı imlası da (یشاماز, یاشاماز) gösterilmiş. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: yaşamaḳ (یاشامق): 2186[a]; yaşamaḳ (یشامق): 2203[a].

10156 Bu madde başında *yaşamaz* ifadesinin iki farklı imlası da (یشاماز, یاشاماز) gösterilmiş. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: yaşamaḳ (یاشامق): 2186[a]; yaşamaḳ (یشامق): 2203[a].

10157 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

10158 māl-dār: Arapça *māl* + Farsça *+dār*: Mal sahibi, zengin. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: māl: 419[b]. STEINGASS: *CP-ED*: māl-dār: 1143[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: māl-dār: II, 1260[a].

10159 LESSING: *M-TS*: çilbugur: Çılbır, dizgin, gem veya yulara bağlı uzun deri sicim; hayvanı bağlama ipi.: 244[b]. TDK: *DS*: çılbır (I): Hayvanların yular başlığının çene altındaki halkasına bağlanan ip veya takılan zincir.: III, 1171[a]. TDK: *TTS*: çılbır (cılbır, cılbur, çılbur): Yular, yular sapı.: II, 895.

10160 Yazmada: *südüŋ*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

10161 Yazmada: *megerse*. Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

10919. İnsan imama, imana muhtaçtır. **339/17**

10920. İnsana imam her daim gerek. **339/18**

10921. İnsana imam da gerek, iman da gerek. **339/19**

10922. İnsan, emniyet ėtmediği âdemden fayda beklemez. **339/20**

10923. İnsan, emanete ḫıyanet ėtmemek gerek. **339/21**

10924. İnsan, emniyet ve[10162] hüsnüniyet ile iş görür. **339/22**

10925. İnsan, emsaline göre hareket ėder. **339/23**

10926. İnsan, emsale (hüsn-i aḫlaḳta[10163]) numune-yi imtisal olmaḳ gerek. **339/24**

10927. İnsan, imdada daima muhtaçtır. **339/25**

10928. İnsan, imdat talep ėdene elinden gelen imdadı esirgememek gerek. **339/26**

10929. İnsanıŋ özü (tabiatı), sözünden belli olur. **339/27**

Diḳḳat ister.

10930. İnsan, emre göre hareket ėtmek gerek. **339/28**

10931. İnsan emir ḳuludur. **339/29**

10932. İnsan, emniyeti suistimal ėtmemek gerek. **339/30**

10933. İnsan, özü sözü doğru[10164] olmaḳ gerek. **339/31**

10934. İnsan ölse de ḫatırı ölmez. **339/32**

10935. İnsana döven[10165] yarar, deveye diken yarar. **340/01**

10936. İnsan ölür, kemerli eseri ḳalır; eşek ölür, kederli semeri kalır. **340/02**

10937. İnsan, haddini tecavüz ėtmemek gerektir. **340/03**

Zira haddini tecavüz ėdenleriŋ hadd-i hududunu bildirir ve tanırlar; çünkü "Zaman her şeyden ḳuvvetlidir." dėmişler.

10938. İnsan, ümit ile yaşar[10166]. **340/04**

mıṣrā‘

dėrler ki umēd olmasa insān yaşamazmış

10939. İnsan, ümit ile emel peşinden gezer. **340/05**

10940. İnsan, ümit ile müteselli olur. **340/06**

10162 ve: Yazmada yok.

10163 ḫüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

10164 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

10165 Yazmada: *dögen*. CLAUSON: *EDPT*: tŏg-: 477[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövmek (دوكمك): [Kāf'ı "v" gibi oḳunur.]: I, 631[b]. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

10166 Bu madde başında *yaşar* ifadesinin iki farklı imlası da (يشار, ياشار) gösterilmiş. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: yaşamaḳ (ياشامق): 2186[a]; yaşamaḳ (يشامق): 2203[a].

10941. İnsan; emirsiz, eminsiz yerde yaşayamaz. **340/07**

10942. İnsan, emire itaate borçludur. **340/08**

10943. İnsan, ümidine daim nail olamaz. **340/09**

10944. İnsan, ümitsiz doğar, ümit ile yaşar. **340/10**

10945. İnsan, ümitli emeliyle yaşar; bina, harçlı temeliyle yaşar. **340/11**

10946. İnsan, umur bilmek gerek. **340/12**

Yani "Umur-ı dünyada insan için her şeyi bilmek gerek." dėmişlerse de insan için her şeyi cidden aŋlayıp tamamen müstefìt olmaḳ mümkün olmasa gerek; zira umur-ı dünya nâ-mahdut, ömr-i enfas-i beşer ise hem mahdut ve hem madûddur.

10947. İnsan, oḳumadan âlim; oḳutmadan muallim olamaz. **340/13**

10948. İnsan, emin olursa her şeyi ḳazanır. **340/14**

10949. İnsan, oḳuduğunu aŋlarsa âlim sayılır. **340/15**

10950. İnsan, ümmi olaraḳ doğar; ancaḳ ne olursa soŋradan olur. **340/16**

10951. İnsan, ümmi ile cahili farḳ ėtmek gerek. **340/17**

10952. İnsana ana baba gibi yâr olmaz. **340/18**

10953. İnsan, insanlıḳ için yaşamaḳ gerektir. **340/19**

Akvâl-i ulemadan bir bir fıkradır.

Muṣṭafā Ṣabrī fıḳra

Naẓar-ı İslāmda ya'nī şerī'atde insān; yaşamaḳ, insāniyyete ḫıdmet eylemek ve Ḫāliḳ te'ālāya 'arż-ı 'ubūdiyyet ve maḫlūḳıyyet ėtmek içün yėr ve yaşar. Yoḳsa yėmek içmek, geyinüp ḳuşanmaḳ, nefsiŋ bitmek tükenmek bilmeyen hevāsāt ve şehevātına esīr olmaḳ içün yaşamaz. Böyle sefīl bir ḥayātıŋ ḥayāt-ı ḥayvānīden ne farḳı vardur?

10954. İnsan, insan sayesinde insan olur. **340/20**

10955. İnsan; hayvanlıḳ için değil, insanlıḳ için yaşar. **340/21**

10956. İnsan, insanıŋ şeytanıdır. **340/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 73]

10957. İnsan aldanır, aldatılır; faḳat vicdan aldanmaz, aldatılmaz. **340/23**

10958. İnsan, anasından büyük doğmaz. **340/24**

İnsan, anasından doğarken büyük adam olaraḳ doğmaz.

10959. İnsan, anadan babadan büyük olmaz. **340/25**

10960. İnsan, insanıŋ sözünden ziyade gözünden aŋlar. **340/26**

10961. İnsan, insanıŋ şeytanıdır. **340/27**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

... ki insanıŋ riyakârı insanı riyakârlıḳ sıfatıyla iğfal ėderek insanıŋ istiḳlaliyet ve istiḳamet ve haḳḳaniyet ve vicdaniyet efkârını ve insaniyet ve hamiyet ve mürüvvet

... ila aḫirihi[10167] *sıfât-ı fazâil-i aḫlaḳiyesini büsbütün selb ve öyle sıfât-ı cemile-yi mümtazadan tamamen tecritle büsbütün mahrumiyetine ve tariḳ-i dalalet ve zelalet-i nefsaniyeye girmesine ḫizmet ėderek tıpḳı kendisi gibi şeytan olmasına gayret ėdenleridir. Ḥafaẓana'llāhi min şarri ḏālik* [=Allah, bu şerden korusun.] *Binaenaleyh, erbab-ı aḳıl ve feraset olanlar "Bu sıfat-ı mekruha ve merdûde ile muttasıf olanlardan mümkün mertebe gayet saḳınmaḳ gerektir." dėmişlerdir.*

10962. İnsan, insandan yaŋılır. **340/28**

10963. İnsan, insana yürek olur; iki serçeden börek olur. **340/29**

10964. İnsan, insana hem gerek olur hem yürek olur. **340/30**

10965. İnsan; insandan ḳaçar mı, herkese derdini açar mı? **340/31**

Fātıma Nevber Ḫanım ḳıṭ'a

'āşıḳından sen n'içün bu rütbe eylersin firār
***insān insāndan ḳaçar mı** söyle ey rūḥ-i revān*
maḳṣadıŋ tezyīd-i 'ışḳ u iştiyāḳ ėtmekse āh
başdan aşdı 'ışḳımız sen vėrmediŋ ḥālā nişān

10966. İnsan, insandan hisse ḳapar. **340/32**

10967. İnsan; insandan hisse ḳapar, gitgide ḳapı yapar. **340/33**

10968. İnsan; insandan ḳorḳmaz, ḫatıra riayet ėder. **340/34**

10969. İnsan, insanıŋ kardeşidir[10168]. **340/35**

10970. İnsan, insan ḳarnından çıḳar; yer ḳarnından değil. **340/36**

10971. İnsan, insan ḳarnından çıḳar; amma yer ḳarnına girer[10169]. **340/37**

10972. İnsan; insana fayda da ėder, zarar da ėder. **340/38**

10973. İnsan; insan olursa yâr da bulur, yoldaş da bulur. **340/39**

10974. İnsan, insana gerek olur. **340/40**

10975. İnsan, ana ḳarnından çıḳar, yer ḳarnına girer[10170]; ḳıyamette yine yer ḳarnından çıḳsa gerek. **340/41**

10167 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

10168 Yazmada: *ḳardaşıdur*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

10169 Yazmada: *girir*.

10170 Yazmada: *girir*.

10976. İnsan, insanıŋ cinstaşı hem ḳoldaşıdır[10171]; İslam[10172], İslamıŋ ḳardeşi[10173] hem yoldaşıdır.[10174] **341/01**

10977. İnsan, insana beŋzer; lakin aynı değildir. **341/02**

10978. İnsan, insana ḳol ḳanat olmaḳ gerek. **341/03**

Mu‘allim Nācī [*Ātiş-pāre* Behār İçinde Ḫazān yā-ḫ^{v}ud Ye’s-i Muhāceret 155, 34] [beyt]

bu ne encāmı yoḳ teġābündür
beşere şān vėren te‘āvündür

10979. İnsan, insana her zaman lazım olur. **341/04**

10980. İnsan, insana her vaḳit gerektir. **341/05**

10981. İnsan, insanıŋ ḳadrini bilmek gerek. **341/06**

10982. İnsan, insanlığı bilmek gerek. **341/07**

10983. İnsan, insanlığı ile aŋılmaḳ ister. **341/08**

10984. İnsan, insan olunca her şeyiŋ ḳadrini bilir. **341/09**

10985. İnsan, insanlığı bilir. **341/10**

10986. İnsan, insana gerek olur; iki serçeden börek olur.[10175] **341/11**

10987. İnsan, insana lazım olur. **341/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 74]

10988. İnsan, insanlığını; hayvan, hayvanlığını icra ėder. **341/13**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Çünkü insan, sahib-i aḳıl ve izan ve kelam olmaḳla mümtaz; hayvan, sahib-i his ve ferasetiyle ve sevḳ-i hayvaniyetiyle bî-imtiyaz ve bî-kelam bulunmaḳla maḫluḳ ve müteḫallıḳtır. Yoḳsa yaradılış[10176] ve yėmek içmek itibariyle her ikisi hayvan maḫluḳ addolunurlar; ancaḳ insan zî ’l-uḳûl ve kelamdan olduğu için ḳavaid-i mantıḳıyece insan hayvandır; faḳat insan hayvan-ı nâtıḳtır, hayvan hayvan-ı nâ-haḳtır. Yani gayr-i nâtıḳtır, sevḳ-i tabiîye tabidir; lakin hissiyat ve feraset-i neviye ve cinsiyeleriyle mümtaz ve mefruḳturlar, dėmişler.

10171 CLAUSON: *EDPT*: koldaş: 619[a]. TDK: *TTS*: koldaş: Yardımcı, muavin, arkadaş.: IV, 2617. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoldaş: Arḳadaş, mu‘īn, yardaḳ.: II, 1110[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳoldaş: 239[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoldaş: Arkadaş, yoldaş.: 152[b].

10172 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112[c].

10173 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

10174 Bu madde başı 213/47’de “İslām, İslām’ıŋ ḳardaşı hem yoldaşıdur; insān, insanıŋ cinsdaşı hem ḳoldaşıdur.” biçimiyle kaydedilmiş.

10175 Burada ve 328/35’te mükerrer olarak kaydedilmiş olan bu madde başı, 36/08’de de “Ādem ādeme gerek olur, iki serçeden börek olur.” biçimiyle kaydedilmiş.

10176 Osmanlı Türkçesinde *yaradılış* imlası ile kullanılan bu kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde *yaradılış* biçimi ‘huy, mizaç; fıtrat, hilkat’ manalarında kullanılırken *yaratılış* biçimi ‘yaratılma işi; Allah tarafından var edilme işi’ manalarında kullanılmaktadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaradılış: II, 1524[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yaradılış: 2181[b]. TDK: *TS*: yaradılış: 2532[a]; yaratılış: 2534[b].

10989. İnsan, insanıŋ rızasını da gözetmek gerek. **341/14**

10990. İnsan, insanlığını[10177] ef'âl[10178] ve harekâtıyla ispat eder. **341/15**

10991. İnsan, insana beŋzer; aḳıl ve aḫlaḳıyla ayırt[10179] edilir. **341/16**

10992. İnsan; insandır aḳlı ile, hayvandır yemesiyle[10180] içmesiyle. **341/17**

10993. İnsan, insaniyeti bilmek gerek. **341/18**

10994. İnsan; evvela kendini ıslah ve nefsini terbiye etmeli, soŋra âlemi düşünmeli. **341/19**

10995. İnsana, insanlıḳ yaraşır. **341/20**

10996. İnsan; evvela kendini bilip öğrenmeli, soŋra el âlemi öğrenmeği tecrübe etmelidir. **341/21**

10997. İnsana, insaf gerek. **341/22**

10998. İnsan, evvela kendi nefsini düşünür; amma âlemiŋ nefsini de ḫatırdan çıḳarmamaḳ gerektir. **341/23**

10999. İnsana, insaf gerek; her baltaya bir sap gerek. **341/24**

11000. İnsan; evvela kendi nefsini terbiye etmelidir, soŋra âlemiŋ nefsini terbiye ve irşada ḫizmet etmelidir. **341/25**

11001. İnsan; önünü ardını, solunu sağını gözetmek gerek. **341/26**

Lā[10181] *Muḥākeme-yi Ye's ü Emel*[10182] [47] beyt

önin ardın gözet fikr-i daḳīḳ et onda bir söyle
ögütmege aġız ki her ne gelürse āsiyāb-āsā

11002. İnsan; evvela kendini insan etmeli, soŋra başḳalarını insanlığa davet etmelidir. **341/27**

11003. İnsan, ot gibi yerden çıḳar.[10183] **341/28**

11004. İnsan; evvela kendini idare etmeği bilmeli, soŋra ḫalḳı idare etmeği öğrenmelidir. **341/29**

11005. İnsan olana insanlıḳ yaḳışır. **341/30**

11006. İnsan; evvela kendini terbiye etmeli, soŋra ḫalḳı terbiye etmelidir. **341/31**

11007. İnsan olmağa irfan gerek. **341/32**

10177 Yazmada: *insānlıġı*.

10178 Aslı Arapça *af'āl* olan bu kelime *fi'l* kelimesinin cemi olup 'fiiller, işler' manasındadır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: af'āl: 323[b].

10179 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḏırt: 64[b].

10180 Yazmada: *yemesiyle*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

10181 Bu beyit; bazı kaynaklarda Veysî [ö. 1628]'ye, bazılarında Nevres-i Kadîm [ö. 1762]'e, bazılarında ise Osman Nevres [ö. 1876]'e izafe edilmektedir.

10182 Yazmada: *Muḥākeme-yi Ye's ü Emel risālesinden*. Emīn Ḥilmī: *Muḥākeme-yi Ye's ü Emel*: 47.

10183 bk. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 71. Sūratu Nūḥ 17.

Niyāzī-yi Mıṣrī[10184] [*Dīvān* 255, 78, 4] beyt

ṣavm u ṣalāt u[10185] *ḥacc-ile ṣanma biter zāhid işüŋ*
insān-ı kāmil olmaġa lāzım olan ‘irfān ėmiş

11008. İnsan; evvela kendi talim ve terbiye görmeli, soŋra başķalarını talim ve terbiye ėtmelidir. **341/33**

11009. İnsanoğlu tėz tecrübe olunamaz; zira âķil sandığıŋ gafil, gafil sandığıŋ âķil çıķar. **341/34**

11010. İnsanoğlu çiğ[10186] süt emmiştir; tecrübe ėtmediğiŋ kimselere ķarşı açılıp saçılma, müteyaķķız bulun, ihtiyat üzere ol. **341/35**

11011. İnsanoğluna ķolay ķolay inanılmaz. **341/36**

11012. İnsanoğlu hem âķildir hem gafildir.[10187] **341/37**

11013. İnsanoğlu intiķam almağı sever; amma Allah "Azîzün zû 'ntiķâm[10188]"dır[10189]. **341/38**

Sünbül-zāde Vehbī[10190] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-ġayret-kārī 96, 512[10191]] [beyt]

‘afv eger-çi eyü[10192] *nām almaķdur*
intiķām almaķ da kām almaķdur

Rāġıb Paşa [*Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 37[10193]] [mıṣrā‘]

muẓaffer vaķt-i furṣatda ‘adüvvden intiķām almaz

11014. İnsan olan, ķavil ve ķararından[10194] sebepsiz dönmez. **341/39**

11015. İnsan olan insan, ihsanını esirgemez. **341/40**

11016. İnsan olan insan, iķrarından dönmez. **341/41**

Muḥibbī *Dīvān* [656, 2228, 4] beyt

cān u dil alduŋ baŋa bir bose iķrār eyledüŋ
var mı bir meḏhebde dönmek hėç kişi iķrārdan

10184 Yazmada: *li-cenāb-ı Niyāzī*.

10185 u: Yazmada yok.

10186 Yazmada: *çi*. TDK: *DS*: çi: Pişmemiş.: III, 1202ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çi (II): Çiğ, pişmemiş.: 51ª. CLAUSON: *EDPT*: çig: 413ª.

10187 Bu madde başı 39/24/te "Ādemoğlı hem ‘āķildür hem ġāfildür." biçimiyle kaydedilmiş. Müellifin bu madde başı ile ilgili açıklaması için bk. 334/18.

10188 ‘azīz[un] ḏū 'ntiķām'dur: Yazmada: *‘azīz[un] ḏū 'ntiķām'dur ḏū 'ntiķām'dur*.

10189 ‘Azīz[un] ḏū 'ntiķām: "Mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." mealindeki bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'de "O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." ve "Sakın Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." meallerindeki ayetlerde zikredilmektedir. ALLĀH: *Ķur'ān*: 3. Sūratu Āli ‘İmrān 4; 14. Sūratu İbrāhīm 47.

10190 *Ķāmūs-i ‘Oṯmānī*'de ve yazmada: *Vehbī*.

10191 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ķāmūs-i ‘Oṯmānī*: intiķām: [ķısm-ı evvel,] 464ᵇ.

10192 *Ķāmūs-i ‘Oṯmānī*'de ve yazmada: *eyi*.

10193 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ķāmūs-i ‘Oṯmānī*: intiķām: [ķısm-ı evvel,] 464ª.

10194 ķavl ü ķarārından: Yazmada: *ķavl ķarārından*.

11017. İnsan olan, acz ve noḳsanını bilmek gerek. **341/42**

11018. İnsan olan, kimseyi istihza ėtmez. **341/43**

Sünbül-zāde Vehbī[10195] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-tevḳīr-i pīrān 99, 538[10196]] [beyt]

sözini ėtmez ėseŋ de ışġā
ėtme maʿtūhı daḫı istihzā

11019. İnsan olan; kimseyi haḳir görüp kimseye[10197] ḫor[10198] baḳmaz, ḫalḳı aldatıp can yaḳmaz. **341/44**

11020. İnsanlıḳ; ḳalıpta değil, ḳalptedir.[10199] **342/01**

11021. İnsan, evlenmek isterken kendi küfvünü[10200] aramaḳ gerektir; zira küfüvsüz insan, kefensiz insana beŋzer. **342/02**

11022. İnsan olanıŋ sözü senet, özü kefildir; bu misilli[10201] ḳavil ve ḳarara da Allah vekildir. **342/03**

11023. İnsan odur, ki ḫuyu (ḫulḳu[10202]) ile düşmanı dost, lütfu ile dünyayı kendisine[10203] ḳul ėde. **342/04**

Yaḥyā Naẓīm[10204] *Dīvān-ı Belāġat-ʿunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 92] [beyt]

insān odur ki ḫulḳı[10205] ėde dost düşmeni
dünyāyı luṭfla kişi kendüye ḳul ėder

11024. İnsan; evvela kendisi insanlığı bilmeli, soŋra ėl âlemden insanlıḳ aramalı. **342/05**

10195 *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī* de ve yazmada: *Vehbī*.

10196 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*: ışġā: [ḳısm-ı evvel,] 372[b].

10197 kimseye: Yazmada yok.

10198 Yazmada: *ḫʷur*. ‘Zelil ve hakir’ manasındaki bu kelimenin aslı Farsça olup *ḫʷur* ve *ḫʷār* olmak üzere iki farklı imlası bulunmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫʷār: 479[b]; ḫʷur: 483[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: 338. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫʷār: I, 590[a]; ḫʷur: I, 591[a]. Yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır.

10199 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. İslāmlıḳ (İslāmiyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 213/52, İnsānlıḳ; ḳālıbda -ḳıyāfetde- degil, ḳalbdedür. 342/ek2/12, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, Merḥamet; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, İnsāniyyet (insānlıḳ); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/02, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/35, İnsānlıḳ (insāniyyet, fażā’il-i beşeriyye); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 386/02, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda (şaḫısda) degil, ḳalbde; īmān, iʿtiḳād evindedür. 393/01.

10200 Kefâet: Evlenecek eşler arasında dinî, ekonomik ve sosyal konum bakımından denkliği anlatan fıkıh terimi. Sözlükte ‘eşitlik, denklik, benzerlik ve yeterlik’ anlamlarına gelen kefâet, bir fıkıh terimi olarak evlenecek eşler arasında belli hususlarda denkliğin bulunmasını, daha çok da evlenecek eşlerden erkeğin kadına denkliğini ifade eder. Denk olan erkeğe *küfüv* denilir. AKTAN, H.: “Kefâet”, *DİA*: 25, 166[a]-168[c]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: kafā’aᵗ: Eş, denk; ehliyet, yeterlik.: 372[b]. AYVERDİ: *MBTS*: küfüv - küfv: Denk, benzer, eş.: 725[a].

10201 Yazmada: *miṯillü*. Ş. Sāmī: *ḲT*: miṯillü yā miṯilli: Beŋzer, şebīh, naẓīr, mānend, gibi, ḳabīlinden.: II, 1289[b]. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, ‘zat/öz bakımınından benzer’ demek iken *maṯal*, ‘sıfat bakımından benzer’ demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

10202 Aslı Arapça *ḫulḳ* olan bu kelime; ‘huy, tabiat’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḫulḳ: 1, 488[a].

10203 Yazmada: *kendüye*.

10204 Yazmada: *Nazīmī*.

10205 Yazmada: *ḫulḳı ile*.

11025. İnsan olmaḳ için zengin yaḫut büyük olmaḳ lazım değil, âlim ve hüsn-i aḫlaḳ ve sîret olmaḳ gerektir. **342/06**

11026. İnsan; ölmek için doğar, bilmek için yaşar. **342/07**

11027. İnsan; evvela kendisini ıslah (talim ve terbiye) ėtmeli[10206], soŋra ėl âlemi. **342/08**

11028. İnsan olacaḳ kişi, perişan uyumaz.[10207] **342/09**

Muḥibbī *Dīvān* [364, 1146, 3] [beyt[10208]]

şāneler[10209] görsem eger zülfini uyḫum[10210] aparur[10211]
*bu meṯeldür **olıcaḳ kişi perīşān uyumaz***

11029. İnsan; evvela kendisi doğru[10212] olmalı, soŋra ėl âlemiŋ eğrisini doğrusunu sormalıdır. **342/10**

11030. İnsan olacaḳ çocuḳ[10213], boḳundan (uyḳusundan) bellidir.[10214] **342/11**

11031. İnsan olan, âlemiŋ aḳına ḳarasına ḳarışmaz. **342/12**

Muḥibbī *Dīvān* [570, 1919, 7] beyt

cür'a-yı cām-ı maḥabbetden Muḥibbī mest olup
'ālemüŋ nice geçer[10215] aḳ u ḳarasın bilmedüm

11032. İnsan olmayan, insan ḳadrini bilmez; hayvan görmeyen, hayvan ḳadrini bilmez. **342/13**

11033. İnsan olanıŋ özü sözü doğru olmaḳ gerek. **342/14**

10206 ėtmeli: Yazmada yok.

10207 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Olacaḳ kişi perīşān uyumaz. 461/21.

10208 Madde başı ile örnek uyuşmuyor; zira alıntı yapılan "Olıcaḳ kişi perīşān uyumaz." ifadesinin manası, 'Kişi perişan olursa [olunca] uyumaz.'dır. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: 364, 1146, 3.

10209 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: şānelü: 364, 1146, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: şâneler: 1, 177, 274, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: şāneler: 1, 750, 1356, 3.

10210 Yazmada: *uyḫu: uyḳu*.

10211 Yazmada: *öperür*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: aparur: 364, 1146, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: öperir: 1, 177, 274, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: aparur: 1, 750, 1356, 3.

10212 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

10213 Yazmada: *çoçuḳ (چوچوق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

10214 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Adam olacak çocuk nigâhından (bakışından) bellidir. 38/37, İnsan olacak çocuk, sözünden bellidir. 342/16, İnsan olacak çocuk, simasından bellidir. 342/18.

10215 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: giçer: 570, 1919, 7. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: geçer: 2, 271, 471, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: geçer: 2, 1215, 2371, 7.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira insanıŋ özünde doğruluḳ, sözünde sebat olmazsa o insana emniyet, itimat ėden olmaz. “Emniyet ve itimada layıḳ görülmeyen insan, refah ve saadete mazhar olamaz.” dėmişler. “Özü doğru olanıŋ sözü de doğru olur onuŋ[10216]*.” dėrler.*

11034. – İnsan olmaḳ ḳolay mıdır? – Elbette[10217] değil. **342/15**

11035. İnsan olacaḳ çocuḳ[10218], sözünden bellidir. **342/16**

11036. İnsan; isimle, cisimle değil; ilimle, irfanla insan olur[10219]; zira insanı insan ėden şeyler, aḳıl ile izan ve ilim ile irfandır[10220]. **342/17**

11037. İnsan olacaḳ çocuḳ[10221], simasından bellidir. **342/18**

11038. İnsan arḳasından söz diŋleyiciliği ėdenler, mücerreptir ki hep kendini, kendi zemmini işitir. **342/19**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira insanlarıŋ arḳasını taḳiben ḳulaḳ misafiri olmaḳ yani diŋleyicilik ėtmek âdeti (tabiatı) gayet çirkin ve ayıp ve abes bir ḫuydur. Yani aḫlaḳ-ı haseneye mugayir, belki bed aḫlaḳa dâll, münâfî-yi adap ve muḫalif-i fazâil-i beşeriye sayılır, dėmişler; çünkü bu bed ḫuyuŋ neticesi bazen olur beyne ’l-beşer müessif ve müellim ahval-i elimeye muḫbir olur, daima nifaḳ ve şiḳâḳa sebep olur, dėmişler. Böyle ḫuylulardan hazer ve içtinap[10222] *ėtmek gerek, dėmişler.*

11039. İnsan olacaḳ çocuğuŋ[10223] baḳışından bellidir. **342/20**

11040. İnsan olanıŋ sözü senettir. **342/21**

11041. İnsan olan, “İnsanım!” diyen; kibir ve nahvetle me’lûf ve mağrur olmaz; çünkü gurur sıfatı, insanlıḳ değil, melun şeytanlıḳ sıfatıdır; insan olan, şeytan sıfatıyla me’lûf ve muttasıf olmaz. **342/22**

11042. İnsan olana bir söz hem yeter hem artar. **342/23**

11043. İnsan olmayana biŋ nasihat kâr ėtmez. **342/24**

10216 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10217 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

10218 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *چوجق, چوجوق* imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

10219 Yazmada: *olur, dėmişler*.

10220 ‘aḳl ile iḏ‘ān ve ‘ilm ile ‘irfāndur: Yazmada: ‘aḳl ile iḏ‘ān - ‘ilm ile ‘irfāndur.

10221 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

10222 Yazmada: *ictinā*.

10223 Yazmada: *çoçuġuŋ (چوچغڭ)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *چوجق, چوجوق* imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

11044. İnsan olmayan, insan ḳadrini bilmez; Süleyman[10224] olmayan, Asaf'ıŋ[10225] ḳadrini bilmez. **342/25**

Ziyā Paşa [*Eş'ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 50] naẓm[10226]

Āṣaf'ıŋ miḳdārını bilmez Süleymān olmayan
bilmez insān ḳadrini 'ālemde insān olmayan

zülfine dil vėrmeyen bilmez göŋül aḥvālini
aŋlamaz ḥāl-i perīşānı perīşān olmayan

11045. İnsan olmayan, insan ḳadrini bilmez. **342/26**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 74]

11046. İnsana bir ölmek güç, bir bilmek güç. **342/27**

11047. İnsan, hürmetle yâd olunmaḳ için insanlıḳ bilmek gerek. **342/28**

11048. İnsan oluncaya[10227] ḳadar doḳsan fırınıŋ[10228] ekmeğini[10229], doḳuz öküzüŋ başını yėrsin. **342/29**

11049. İnsan, öleceğini düşünürse kötülük ėtmez. **342/30**

11050. İnsan, öleceğini unutmamaḳ gerek. **342/31**

11051. İnsan ocağı söner, şeytan ocağı sönmez. **342/32**

11052. İnsan, olacaḳ ile öleceği bilemez. **342/33**

Mu'allim Nācī [*Ātiş-pāre* Behār İçinde Ḫazān yā-ḫ^{v}ud Ye's-i Muhāceret 154, 27] [beyt]

gerçi her roz ḳaṭ'-ı rāh ėderüm
bilmem ammā ne vaḳte dek giderüm

11053. İnsan; ölüsüne tükürtür, dirisine tükürtmez. **342/34**

11054. İnsan ölür, eseri ḳalır; hayvan ölür, semeri ḳalır. **342/35**

11055. İnsan olmaḳ güçtür. **342/36**

11056. İnsan -iyi insan- ölmeyince ḳadri bilinmezmiş. **342/37**

11057. İnsan; umduğunu değil, bulduğunu yėr. **342/38**

10224 Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta sadece kral, İslam'da ise hükümdar-peygamber kabul edilen ve edebiyatta dünyevî gücün ve saltanatın sembolü olarak kullanılan, İsrailoğullarına gönderilen peygamber. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "Süleyman", *DİA*: 38, 56^{b}-60^{c}. AKKAYA, H.: "Süleyman - Edebiyat", *DİA*: 38, 60^{c}-62^{a}.

10225 İslamî kaynaklarda Hz. Süleyman'ın kâtibi veya veziri olduğu kaydedilen kişi. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "Âsaf b. Berahyâ", *DİA*: 3, 455^{b-c}.

10226 Yazmada: *ġazel*.

10227 Yazmada: *olunca*.

10228 Yazmada: *furunıŋ*. Kelimenin aslı Yunanca *phournos (φούρνος)*'tur. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: φούρνος (phournos): 868^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: furun: II, 993^{c}. REDHOUSE: *TaEL*: furun: 1381^{b}.

10229 Yazmada: *etmegini*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60^{a}; ekmek: 108^{b}. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23^{a}; ekmek: 176^{b}. TDK: *DS*: etmek: V, 1799^{b}. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

11058. İnsan, "ölmeyeceğim" gibi çalışmaḳ gerek; faḳat (ancaḳ) "yarın öleceğim" diye huzur-ı Haḳḳ'a hazır bulunmaḳ gerek. **342/39**

11059. İnsan; umduğunu değil, gömdüğünü bulur.[10230] **342/40**

11060. İnsan için, yėmek içmek; hem yaşamaḳ hem çalışmaḳ içindir. **342/41**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Çalışmaḳ ve[10231] yaşamaḳ da hem oḳumaḳ ve yazmaḳla beraber tahsil-i ilm ü maişet ve kesb-i hüner ü marifet-i dünya hem amal-i hasene ile ihzar-ı tariḳ-i aḫiret için yani insanlarıŋ yėmesi içmesi, yaşaması ve[10232] çalışması hep dünya ve aḫiretiŋ mamuriyeti, kendisiniŋ dareynde mesudiyeti içindir, dėmişler.

11061. İnsan, istediğini yapabilmek için istemeği bilmelidir. **342/42**

11062. İnsanı (arabayı[10233]) ummadığı taş devirir. **342/43**

11063. İnsan ölür, eseri ḳalır; eşek ölür, semeri ḳalır. **342/44**

11064. İnsan, ölüsünü aŋarsa dirisi de aŋılır. **342/45**

11065. İnsan, içinden ısınır. **342/46**

11066. İnsan, işlediği fiilinde hayrette ḳalırsa vicdanına danışmaḳ gerektir. **342/47**

11067. İnsan için, her şeyi tecrübe ėtmek var; tecessüs ėtmek yoḳtur. **342/48**

11068. İnsan için (milletler için de öyle) dünyada doğruluḳtan büyük şey (fazilet) olmaz[10234]; doğruluḳ sıfatı sözünde ve özünde sebat, emniyet, sadaḳat ve istiḳamettir[10235], ki şaḫsına ve şaḫs-ı âḫara vedia ve emanete sıyanet ve himayet ėtmektir. **342/ek1/01**

Erkân-ı ḫasâil ve fazâil-i aḫlaḳiye ḳaziyelerinden bazı mühim fıḳralardır.

İnsanlar için (milletler için de öyle) dünyada üç uḳde-yi celileniŋ vücudu şarttır, dėmişler, ki yani erkân-ı ḫasâil ve fazâil-i aḫlaḳiyedendir, demişler.

Birincisi: İnsanıŋ arzî bir melek ve eşref maḫluḳ olduğuna inanmaḳ, fazâil-i aḫlaḳiye ve kemalât-ı ilmiyeden mütevellit ve terbiyeden müteşaʻib bir sıfat-ı

10230 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İnsān; gömdigini bulur, ekdigini biçer. 380/11, Umdığı degil, gömdigi çıḳar kişiniŋ. 470/04, Umdığıŋ degil, gömdigiŋ çıḳar. 470/06.

10231 ve: Yazmada yok.

10232 ve: Yazmada yok.

10233 Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, ʻaraba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Esʻad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«ʻaraba» ṣūretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26[c]. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56[b]; ʻaraba: 1291[b]; ʻarrāde: 1291[b]; ʻaraba: 1292[b]. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *ʻarrāda*[t] ʻtop atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet', Arapça < *rubāʻ* ʻdörtlü', Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: арaба/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32[a]. EREN: *TDES*: araba: 14[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190[a]. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ʻarrādaᵗ: I, 644; rubāʻ: II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521[c].

10234 faż̄ilet olmaz: Yazmada: *yaʻnī faż̄ilet olmaz dėmişler ki*.

10235 ṯebāt, emniyyet, ṣadāḳat ve istiḳāmetdür: Yazmada: *ṯebāt ve emniyyet ve ṣadāḳat, istiḳāmetdür*.

memdûhadır; bu da hayâ ve imandır, ki bu ḫasâil insanları daima mümtaz ve muti ve ḳani ve sâ'î olmağa ve daima sıdḳ ve istiḳametle yani doğruluḳla muttasıf bulunmağa saiḳ bir sıfat-ı celiledir, dėmişler.

İkincisi: Kendini şecaat ve besalette, ḳadir ve vaḳar ve haysiyette, sadaḳat ve istiḳamette yani emanete sıyanet eylemekte milletini sair milletleriŋ efdali bilip diğerlerine tercih ėtmektir, dėmişler.

Üçüncüsü: Bir misafirḫaneden yani bir kulübe-yi ahzândan farḳı olmayan işbu dar ve ḳaraŋlıḳ[10236] âlemden daha âlâ ve daha evsa' bir âleme intiḳal ėtmek için insanıŋ kesb-i kemalât ėtmek üzere âlem-i vücuda geldiğine itiḳat eylemekten ibarettir, dėmişler.

11069. İnsan için; hayâ, hicap fazâil-i aḫlaḳiyedendir. **342/ek1/02**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Teşrihât[10237]:

İşbu ḫasletlerden birincisi, hayâdır; ki "al-Ḥayā'u mina 'l-īmān." [=Hayâ imandandır.][10238] *hadis-i ḳutsî-yi nebevîdendir. Hayâ, bilcümle ef'âl-i mezmûme ve amal-i ḳabîha ve şenî'adan içtinap ėtmektir ve âlem-i beşeriyette ve baḫusus tariḳ-i şeriat-ı İslamiyette ilmen ve aḳlen memdûh sayılan fazâil-i ilmiye vü aḫlaḳiye ile muttasıf olmaḳtır. Eğer insanda hayâ olmazsa ruh-i insanî ḫisset[10239] peyda ėder, muazzep olur, vaḳar ve haysiyet-i insanîye ḫalel gelir ve kimse kendisine emniyet ve itimat ve itibar ėtmez, bilakis herkes[10240] içtinap ve nefret ėder; zira hayâsızlıḳ 'aḫlaḳsızlıḳ' dėmektir, ki cemi ḳabâih[10241] ve zemâimi[10242] cami ve havidir. Onuŋ[10243] için "İnsan, 'al-Ḥayā'u mina 'l-īmān.'* [=Hayâ imandandır.] *fehvasınca fazâil-i insaniye ve adab-ı beşeriyeniŋ renk ve rükn-i azîmi olan hayâ ve edeple muttasıf olmaḳ gerektir." dėmişler.*

İşbu ḫasletlerden ikincisi, emaneti sıyanettir. Yani "Emanete ḫıyanetlik olmaz." dėmişler. "Emanete ḫıyanet ėden insan, muavenet ve saadet yüzü görmez."

10236 Yazmada: *ḳaraŋlıḳ*. CLAUSON: *EDPT*: karaŋğu: 662b. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraŋlıḳ: [Aṣlı *ḳaraŋulıḳ. ḳaranlıḳ* yazmamalı.]: II, 1060c; ḳaraŋu: II, 1061a; ḳaraŋulıḳ: II, 1061a; ḳaranlıḳ: II, 1061c. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraŋlıḳ: 1443a; ḳaraŋu, ḳaraŋı: 1443a; ḳaraŋulıḳ: 1443a; ḳaranlıḳ: 1444a. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaraŋğu: 650. ÖNER: *K-TTS*: ḳaraŋğı: 270a. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaraŋğı: 127b; ḳaraŋğu: 127b; ḳaraŋğuluḳ: 127b.

10237 Yazmada bu açıklamanın ve ilgili madde başının yanına *(3)* notu düşülerek açıklamanın bu madde başı ile ilgili olduğu belirtilmiş. Bununla birlikte, bu açıklama; mahiyeti itibariyle bir önceki madde başı ile de ilgilidir.

10238 al-Buḫārī: *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaḥīḥ*: 1. Kitābu 'l-Īmān: 15. bāb, 17. ḥadīṯ.

10239 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca 'cimrilik' manası ile kullanılsa da *ḫisset* kelimesi; 'alçaklık, adilik, cimrilik, tamahkârlık' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 231. ATAY: *A-TBL*: I, 458a. REDHOUSE: *TaEL*: 847a. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 581a. TDK: *TS*: hisset: 1105a.

10240 herkes: Yazmada yok.

10241 Yazmada: *ḳabāyiḥ*. Kelimenin her iki biçimi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olmakla birlikte aslı *ḳabā'iḥ*'tir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳabā'iḥ: 1432a.

10242 Yazmada: *ḏemāyimi*. Kelimenin her iki biçimi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olmakla birlikte aslı *ḏemā'im*'dir. REDHOUSE: *TaEL*: ḏemā'im: 949a.

10243 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1a; ol: 123a. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55b.

dėmişler. Bu sözler fertten icmaa şamildir; ki fert olsun, millet olsun, hükümet olsun cümlesini ihata ėder. Onuŋ[10244] *için "Emanet, emanete sıyanet; beḳa-yı insanıŋ ḳıvamı ve hükümetiŋ esas-ı devamıdır." dėmişlerdir. Emanete sıyanet olunmazsa insana emniyet olunmaz ve o insanda vaḳar ve haysiyet de olmaz. Binaenaleyh, dünyada gerek tek bir insanıŋ gerek milletleriŋ saadet hâli emniyet-i müteḳabile düsturuna riayetle ḳaimdir. Devletlerce de esas düsturul 'l-amel-i siyasî daḫi emniyet-i müteḳabile muamelatı esasına müstenit bulunur; zira münasebat-ı beynelmilel münasebat-ı ticariye vü iḳtisadiye vü maliye ile ve sair ile başlar ve onunla cereyan ėder ve devam eyler. Onuŋ*[10245] *için insanlar arasında da emniyet-i müteḳabile olmayınca muamelat-ı nâs sıhhat ve selametiyle cereyan ėtmez ve devam eylemez ve yekdiğerine ḳarşı muamelatında hürriyet ü serbestî-yi harekâtı muhafaza ėdemez ve ittihad-ı fikr ü âmâliŋ devamı mümkün olmaz, muamelatta itilaf-ı dostane üzere yaşayamazlar ve hiçbir suretle tarafeyn beyninde matlup vechle teraḳḳi ve kesb-i tefeyyüz ėdemez ve saadet yüzü göremezler. Velhasıl, "İnsanlar birbirinden, devletler yekdiğerinden emin olmazlarsa hiçbir vaḳit temin-i asayiş ėdemez ve vaḳar ve haysiyetlerini layıḳıyla viḳaye ve muhafaza ėdemezler." dėmişler.*

İşbu ḫasletlerden üçüncüsü, doğruluḳtur; ki "Doğruya Haḳ yardımcıdır." yaḫut "Doğrunuŋ yardımcısı Allah'tır." dėmişler; zira "Doğruluḳ, nev-i beşeriŋ saadet-i manevîsidir; ki rükn-i rekîn-i beḳa ve devamı, heyet-i umumiye ve içtimaiyeniŋ ḥabl-i metîn-i ḳıvamıdır." dėmişler. Onuŋ[10246] *için "Fazâil-i beşeriyeniŋ saadet hâline ve selamet-i mal ve canına delalet ve kefalet ėden ḳuvve-yi maneviyeden birisi de doğruluḳtur." dėmişler; zira malum-ı enamdır, ki insanlarıŋ devran-ı hayatında birçoḳ ihtiyacâtı olduğu gibi birçoḳ zaruriyâtı da vardır. Binaenaleyh, bu iki muamelat-ı beşerde mündemiç bulunan celb-i menafi ve def-i zaruriyât emrinde cemiyet-i beşeriye arasında insanlarıŋ cemi ahvalde yekdiğerine ḳarşı*[10247] *olan ihtiyaç ve zaruriyâtı daima tezahür ve tahaḳḳuḳ ėder ve yekdiğerine müteḳabil ve müteârız bulunur ve birbirinden istimdat ve istianeye "ḳanun-i tabiat u cemiyet ve ihtiyac-ı beşeriye-yi maddiye vü maneviye iḳtizasınca" muhtaç olur. İşte bu nikât-ı mühimme-yi zaruriyeye binaen beyne 'l-beşer "almaḳ ve vėrmek" fiilleri hep zarurî olan muamelat-ı beşeriye muḳtezasıdır ve bu muamelatta ise şerait-i esasiye "ahde ve taahhüde vefa ve sözünde sebat ve özünde doğruluḳ" ḳaziyelериniŋ vücududur ve vücûbudur. Onuŋ*[10248] *için dėmişlerdir ki: "İnsan olanıŋ sözü senet, özü kefildir ve bu misilli*[10249] *ḳavil ve ḳarara da Allah vekildir."*

10244 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10245 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10246 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10247 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

10248 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10249 Yazmada: *miṯillü*. Ş. Sāmī: *ḲT*: miṯillü yā miṯilli: Beŋzer, şebīh, naẓīr, mānend, gibi, ḳabīlinden.: II, 1289[b]. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek

dėmişler. Ḳadimden beri beyne 'l-İslam muamelat, bu yolda cari bulunmuştu; faḳat zaman her şeyi tebdil ve tağyir ėdegeldiği için bu muamelatıŋ devamına da giderek ḫalel târî olmuştur. Faḳat (ancaḳ) âlem-i insan ve İslam arasında bu ḳavliŋ yine hükmü cari ve emniyet-i müteḳabileye mübtenî ve baḳidir. Binaenaleyh, muamelat-i medeniye-yi İslamiyede daim bulunan bu gibi muamelatta müstenid-i İlahî ve şartı azam tanılan ḫasâilden eŋ memdûh ve maḳbulü insanıŋ "sözünde sebat, özünde doğruluḳ" mezâyâ-yı ḳadime-yi medeniye ve İslamiyeniŋ vücudu ḳaziyesidir; zira almaḳ ve vėrmekte insanda doğruluḳ ve sözde sebat olmazsa beyne 'n-nâs emniyet-i müteḳabile muamelesi de payidar olmaz. Bu olmayınca da birbirinden istimdat ve istiane de mümkün olmaz. Şu surette ise bâlâda zikr ve beyan olunan şerait-i fazâil-i aḫlaḳa ḫizmet ve aḫlaḳî muamelat-ı nâsa riayet ėdilmemiş olur, yani cemiyet-i beşeriye ḳavânîn-i esasiye-yi maneviyeniŋ ahkâmına riayet ėdilmemiş olur. O hâlde, cemiyet-i beşeriyeniŋ de saadet [342/ek2] *ve refahına ḫalel târî olmuş olur. Ḫülasa, gerek şaḫsî ve ḫususî bir ailede olsun ve gerek cemiyet-i beşeriyeden müteşekkil bir hey'ât-i mecmua-yı millette olsun onlarda "özde doğruluḳ, sözde sebat" gibi emniyet-i müteḳabile ḫasâili mevcut olmayınca o insanlar/milletler hiçbir vaḳit mazhar-ı refah ve saadet olamazlar ve başḳaları tarafından ciddî surette asla emniyet ve itimada layıḳ görülemezler, dėmektir.*

11070. İnsan için; bir ölmek, bir bilmek güçtür. **342/ek1/03**

11071. İnsanıŋ eŋ ziyade gücüne giden şey, yapmadığı kötülüğü yaptı diye iftiraya uğramasıdır. **342/ek1/04**

11072. İnsanıŋ eŋ ziyade ḫoşuna giden şey; âşıḳı ve muhtacı olduğu, eline geçiremediği[10250] bir şeyi iḫvan ve ehibbadan birisiniŋ bilâ-teklif vehleten ve hediyeten baḫş ve ihsan ėtmesidir. **342/ek1/05**

11073. İnsanıŋ eŋ çoḳ ḫoşuna giden şey, sadme-yi dehrle düştüğü[10251] yerden insaniyeten ḳaldıranıŋ himmetidir. **342/ek1/06**

11074. İnsanı aş yaşatmaz, iş (ilim, sanat, hüner, marifet) yaşatır. **342/ek1/07**

[342/ek2] ***Muhtıra:*** *İyi ve mücerrep sözlerden bazıları, ber-vech-i ati üzere ḳayıt ve tespit ḳılındı:*

li-muḥarririhī 'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Mütalaa: *Tevârîḫ rivayetiyle müspet bulunduğuna nazaran, insanlarda bazen medeniyet-i şaḫsiye-yi tabiiye (ḫulḳiye) ve hilmiye, bazılarında medeniyet-i ilmiye-yi içtimaiye ve kesbiye mevcut bulunur; faḳat bazı insanlarda bu iki meziyet-i medeniye-yi insaniyeniŋ birisi, bazısında ise her ikisiniŋ de beraber mevcut bulundığı tecrübeten meşhut ve tariḫen mervî ve müspettir. Binaenaleyh, bu iki meziyet-i ulviyeden bir de birisiniŋ bir insanda mevcut bulunması bir şeref ve*

---

iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

10250 oldığı, eline geçiremedigi: Yazmada: *oldıġıŋ, eliŋe geçiremediġiŋ.*

10251 Yazmada: *düşdigiŋ.*

baḫtiyarlıḳ[10252] *baḫşėdeceği gibi o iki meziyet-i beşeriyeniŋ her ikisiniŋ bir şaḫsta tezahürle tecellisi ve bir nefiste vücuduyla içtimaî keyfiyeti o şaḫsıŋ ulüvv-i ḳadir ve menziletini teali ve terfiye de bir mizan ve miyar-ı sahih sayılsa gerektir; zira âlem-i beşeriyette memdûh ve muteber olan fazâil ve ḫasâil-i beşeriyeden eŋ mümtazları şüphesiz 'fazâil-i aḫlaḳiye ve kemalât-ı ilmiye ve mezâyâ-yı insaniye-yi hilmiye ve ulüv-i cenab-ı ḫulḳıyeden olan' meziyet-i içtimaiye-yi müktesebe ve ilmiyeye ve meziyet-i tabiiye ve ḫulḳıyeye sahip ve malik olmaḳ, insan için büyük meziyet ve baḫtiyarlıḳtır*[10253]*. Binaenaleyh, işbu fazâil-i beşeriye ve hüsn-i aḫlaḳ-ı insaniye mezâyâsına malikiyet filhaḳiḳa bir şeref ve baḫtiyarlığa*[10254] *delalet ėder, dėmişler.*

11075. İnsanlar da sair hayvanlar gibi yėr içer, öyle yaşarlar; faḳat yaşamaḳ için aşamaḳ[10255] (yėmek) olduğu gibi çalışmak var, çalışmaḳ için de aşamaḳ[10256] (yėmek) vardır. **342/ek2/01**

Muhtıra: *İyi ve mücerrep sözlerden bazı cümleler, ber-vech-i ati ḳayıt ḳılındı:*

11076. İnsanlar boy boy (cins cins, ḳavim ḳavim), soy soy (ḳabile ḳabile, aile aile) hem daḫi her insan ḫuy ḫuy (türlü türlü tabiatta) olurlar; onuŋ[10257] için onlarıŋ kimi boy ḳovar[10258], kimi soy ḳovar, kimi daḫi Çingene[10259] gibi ḫuy, boy ḳovar. **342/ek2/02**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

11077. İnsanoğlu, dünyalıḳ saadeti (devleti) vehleten (birden, def'aten) veya soŋradan görürse ya eceline ya emeğine sebep olur. **342/ek2/03**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Onuŋ[10260] *için, dėrler ki: "Soŋradan görmüş; başı dönmüş, ne oldum budalası olmuş." dėrler; çünkü ḳarnı doyar, nefsi ḳabarırsa -hükm-i nefsaniyetle- sabıḳ*

10252 Yazmada: *baḫt-yārīlik*.

10253 Yazmada: *baḫt-yārīlikdür*.

10254 Yazmada: *baḫt-yārīlige*.

10255 CLAUSON: *EDPT*: aşa-: 256[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aşamaḳ: 118[a]. TDK: *DS*: aşamak (I): Yemek yemek.: I, 350[b].

10256 CLAUSON: *EDPT*: aşa-: 256[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aşamaḳ: 118[a]. TDK: *DS*: aşamak (I): Yemek yemek.: I, 350[b].

10257 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10258 Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta'ḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

10259 Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind'den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mışr'dan baḥr[en] Avrupa'ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müsta'mel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve 'ale 'l-'umūm 'ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

10260 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

ahvalini derhâl unutur[10261]*. Gözlerini nankörlük*[10262] *gafleti bürür. Tab-ı nefsaniyeti isyanla galeyana gelir, hükm-i şeytana uyar ve kendi nanunimet sofrasını devirir, Ḥaḳḳ'ın nimetine ḳarşı bilerek veya bilmeyerek küfran-ı nimet eyler. Bunun her gün bin türlüsü görülmekle meşhut ve müspet bulunmaḳtadır. İşte aḫlaḳ-ı hasene ile aḫlaḳ-ı seyyieye emsal-i müspetenin en bariz ve haḳîḳî vesaiḳi bu gibi ahval-i mezmûme-yi beşer ve haşr u neşrlerdir; zira (çünkü) tab-ı beşeriyet ve beşeriyetin ḫaslet-i asliye ve esasiyesinin safiyet-i ahval ve aḫlaḳını ve meziyetini ancaḳ ruh-i safiyet ve ḳuvâ-yı dem ḫalisiyetiyle temin ve muhafaza ėder. Onun*[10263] *için atalarımız dėmişler ki "Asil azmaz, kemer tozmaz. Soy bozuldu, ḫuy bozuldu. Ḳan bozuldu, can bozuldu. Ḫuy (aḫlaḳ) bozuldu, evi bozuldu." meselleri insanların ruhen ve manen bozulmalarına ve sefahete delalet eyler felsefe-yi milliyedendir. Buna binaen, tab ve ḫilḳat-i insaniyede mevcut ve müteḫallıḳ bulunan bu iki ḫavass-ı asliyenin bozulmasıyla ḫasâil ve fazâil-i beşer ḳuvâ-yı maneviyesi de düçar-ı indirâs ve inḫirafla neticede insaniyet her vechle zeval ve inḳıraza yüz tutar. Binaenaleyh, ebnâ-yı beşerdeki maddî ve manevî ḳuvâ ve salâbet ve safiyet ḫasâili ancaḳ ḳuvâ-yı maneviye cevahiri olan hüsn-i aḫlaḳtan mütevellit ve münşaib olan ziya-yı nur-i İlahî ḳuvâsının ḫasâil ve fazâil-i manevîsi eserleridir. O envâr-ı füyûzât-ı maneviye ḳuvâsıyla idame-yi hayatla yaşar ve daima feyz-yâb sudûr ve pürnur olur, dėmişler. İşte bu eserler bir insanın vücudunda düçar-ı tefessüḫ ve zeval ile ḳuvâ-yı manevîsi bu suretle fesada giderse o insanda ḫasâil ve fazâil-i insaniye tekrar vücut bulmaz, bulsa bile ḳırılan ve zeval bulan fazâil-i aḫlaḳiye ve kemalât-ı hilmiye-yi hamîde yerine gelmez, nitekim ḳırılan cam yerine gelmediği gibi…*

11078. İnsanoğlu; garip ahval, acayip tab maḫluḳtur. **342/ek2/04**

11079. İnsan (âdem) beşerdir; bazen şaşar, töbe topağa düşer, af ve mağfiretle mazhar-ı lütf-ı İlahî olur, rahmet-i Rahman'a ulaşır, hasret hasrete ḳarışır, birbiriyle görüşür, birbiriyle buluşur, birleşir, Haḳ muradına erişir. **342/ek2/05**

11080. İnsan, eşref maḫluḳtur; kemal-i aḳıl ve fikir ve zekâsı, kemal-i ilim (terbiye) ve hüsn-i aḫlaḳı, ciddî şefḳat ve irfanı, samim ve amîm merhamet ve insaniyeti ile münevver ve müşerreftir. **342/ek2/06**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11081. İnsan; hayatta iken ḳadir ve ḳudretiyle her şey olur, öldükten soŋra hiç olur… ila aḫirihi[10264]… **342/ek2/07**

11082. İnsan, hayatta iken hiçbir şey değildir de öldükten soŋra her şey olur. **342/ek2/08**

10261 Yazmada: *unudur*. Yazmada *unut-* kelimesi *unud-* ve *unut-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde *unut-* kelimesi ek aldığında kelimenin sonundaki /t/ sesinin yumuşayarak /d/ olduğu (ör. unudur, unudılmaḳ) görülse de yazmada çoğunlukla ilgili /t/ sesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- korunmuştur. Ş. Sāmī: *ḲT*: unutmaḳ: [unudur] I, 225[c]; unudılmaḳ: I, 226[a]. REDHOUSE: *TaEL*: unutmaḳ: 272[a]; unudulmaḳ: 272[a].

10262 Yazmada: *nān-kūrlıḳ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: nān-kūrlik: II, 1452[c].

10263 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10264 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İşte bu hâller, hep sırr-ı ḳader ve amal-i beşeriŋ hükm-i manevî-yi muḳadderiniŋ tecellisidir, dėmişler.

11083. İnsan, daima hayatla memat arasında yaşar; yaşadığını da bilir iken yine bir ümid-i iḳbal ve istiḳbal ile yaşar. **342/ek2/09**

Mücerreptir.

11084. İnsan; her hâlde, her vechle ḫilḳatte huḳuḳen müsavi ḫalḳ olunduğu için huḳuḳ-ı iḫvaniyet ve insaniyeti[10265], huḳuḳ-ı beşer-i umumu unutmamaḳ gerekir. **342/ek2/10**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira baş ata ve anamızıŋ (Hazret-i Âdem ve Havva aleyhisselam[10266]) ata ve anası var mıdır? -Elbette yoḳtur. Onları[10267] yoḳtan ḫalḳ ėden cenab-ı Ḫaliḳteala hazretleri bizi de onlar[10268] vasıtasıyla yoḳtan ḫalḳ ėttiği için biz insanlar da esasen o[10269] ata ve ananıŋ evlatları değil miyiz? -Elbette şüphesizdir. O hâlde ‘Bilcümle insanlar esasen ve ḫilḳaten huḳuḳta birbiriyle müsavidir.” dėmek olur; yani ‘Cümlemiz evlad-ı Âdem olduğumuz için ḫilḳatte huḳuḳen müsaviyiz.’ dėmektir.

11085. İnsanlar, maddî ve manevî huḳuḳ-ı verasette emval-i metrukeye vâris olabilirler; faḳat (ancaḳ) vârislerde aranacaḳ şerait ve liyaḳat ve istidad-ı maddiye ve maneviyeleriŋ vücudu da şerait-i verasette mevcut ve meşruttur: Evvela, vârisleriŋ sabi olmayıp mürâhıḳ ve aḳıl baliğ olması; kendisinde ehliyet, liyaḳat, istidat ve istiḳamet[10270] vesairece ḫasâil ve fazâil-i aḫlaḳiyeniŋ mevcut bulunması vesaire vesaire… **342/ek2/11**

11086. İnsanıŋ sözü doğru[10271] ise özü de doğrudur. **342/ek2/12**

Özü doğru, sözü doğru…

Sözü özüne, özü sözüne uymayan insan, insan değildir.

11087. İnsanlıḳ; ḳalıpta -ḳıyafette- değil, ḳalptedir.[10272] **342/ek2/13**

10265 ḥuḳūḳ-ı iḫvāniyyet ü insāniyyeti: Yazmada: *ḥuḳūḳ-ı iḫvāniyyet ve insāniyyet ḥuḳūḳı*.

10266 Aleyhisselam: Peygamberlerden biri anıldığında söylenmesi gereken ‘Allah’ın selamı üzerine olsun.’ anlamında bir tazim ifadesi. DİA: “Aleyhisselâm”, *DİA*: 2, 370[a].

10267 Yazmada: *anlar*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

10268 Yazmada: *anlar*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10269 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: “O” ism-i işāretine “lām” ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; “şol” gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

10270 ehliyyet, liyāḳat, isti‘dād ve istiḳāmet: Yazmada: *ehliyyet ve liyāḳat ve isti‘dād, istiḳāmet*.

10271 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

10272 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. İslāmlıḳ (İslāmiyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 213/52, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 342/01, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, Merḥamet; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, İnsāniyyet (insānlıḳ); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/02, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/35, İnsānlıḳ (insāniyyet, fażā’il-i

Ḫasâil ve şemail-i memdûhanıŋ vücudu şartla meşruttur, dėmişler.

11088. İnsanlıḳ ḳalpte, ilim de ḳalpte, iman da vicdan da ḳalptedir; aḳıl[10273] başta, fikir[10274] ḳalptedir. **342/ek2/14**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Aḳıl ve[10275] fikir, bir teraziye[10276] beŋzer: bir kefesi başta, diğer kefesi de ḳalptedir. Ehl-i ilm ü aḳıl ve sahib-i vicdan ve ehl-i insaf u iman olan insan, kendisiniŋ ḫilḳaten sahip olduğu kütüphane-yi zatîsiyle mahkeme-yi vicdanınıŋ öŋünde vuḳu bulan maddî ve manevî her türlü alışvėrişindeki huḳuḳu daima sencîde-yi haḳ ve adaletle tartması için cenab-ı Ḫaliḳteala hazretleri bünyân-ı beşere zikrolunan ḫasâil-i mahkemeyi ḫalḳ ve icat eylemiştir, dėmişler.

11089. İnsan; bildiği şeyiŋ âlimi, bilmediği şeyiŋ cahilidir. **342/ek2/15**

Her âlim, âlim değil; her cahil, cahil değil.

Her şeyde âlim geçinen cahildir, her şeyde cahil geçinen âlimdir.

---

beşeriyye); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 386/02, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda (şaḫısda) degil, ḳalbde; īmān, i‘tiḳād evindedür. 393/01.

10273 ATAY: *A-TBL*: ‘aḳl: Akıl, anlayış, zihin, hafıza, us; düşünme, muhakeme gücü, kabiliyeti; kab; diyet; kale, sığınak, korugan, siper; çirkin ve güzelin arasını ayıran, arasındaki farkı anlayan manevî bir kuvvet; insan zihninde bazı ön bilgiler vasıtasıyla meydana gelen manalar ve kavramların toplamından, bilikte bir bütünlük teşkil etmesinden ibaretttir, bu kavramlar ve ön bilgiler vasıtasıyla yararlı işlere layık oldukları ve gerektiği şekilde sevk ve idare etmek üzere gelişmiş ve kendini bütünlemiş olur, insanın davranışı ve sözleri hususunda kendisinde teşekkül eden ve bulunan övülmeye layık bir durum ve yaratılış tarzından ibarettir. Aklın, kavramların taplamına delaleti hakikat ve son iki manada mecaz olur. Doğrusu akıl, insanın tecrübî ve nazarî ilimleri kendisi ile anladığı ve idrak ettiği ruhanî bir nurdur. Akıl, insanın ana rahminde cenin olarak teşekkül etmesi ile var olmaya başlar ve büluğ çağına kadar tedricî bir şekilde gelişir, büyür ve artar. Aklın etimolojik anlamı; ‘tutmak, kendini tutmak, geri tutmak’tan ibaret olduğundan insanı çirkin şeylerden menettiği ve alıkoyduğu düşünülerek iyi ile kötüyü ayırt eden ve insanı daima iyiye doğru yönelten güce *akıl* denmiştir.: 3, 444[b]. Bu açıklamanın aslı için bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘aḳl: III, 291. CÜRCÂNÎ: *Kitabu’t-Ta‘rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-‘aḳl: 154[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: ‘aḳl: Akıl. Kalb. Muhakeme kabiliyeti. Diyet. Kale, sığınak.: 277[b]. BOLAY, S. H.: “Akıl”, *DİA*: 2, 238[c]-242[b]. YAVUZ, Y. Ş.: “Akıl - Kelâm”, *DİA*: 2, 242[c]-246[a]. ULUDAĞ, S.: “Akıl - Tasavvuf”, *DİA*: 2, 246[a]-247[b].

10274 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-fikr: Bir nesnede i‘māl-i naẓar eylemek ma‘nāsınadur, ki *düşünmek* ṭa‘bīr olunur. Fārsī de *andīşa* dėnür. *Fikr*’iŋ cem‘i *afkār*’dur. … Ve *fikr* maṣdar olur, düşünmek ma‘nāsınadur.: II, 71. CÜRCÂNÎ: *Kitabu’t-Ta‘rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-fikr: Bilinmeyene erişmek için, bilinen umuru tertip etmektir.: 173[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: fikr: Tefekkür. Görüş. İhtiyaç. Alaka.: 325[b]. KUTLUER, İ.: “Düşünme”, *DİA*: 10, 53[a]-57[b]. DİA: “Fikir”, *DİA*: 13, 66[a].

10275 ve: Yazmada yok.

10276 Aslı Farsça *tarāzū* olan bu kelime, yazmada *terāzū* ve *terāzi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: 291[a]. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi*.]: I, 392[c].

11090. İnsan, her şeyi âlim değildir; her şeyi âlim ancaḳ cenab-ı Alîm[10277], Hakîm[10278], Ḳadîr, Ḳayyûm[10279] olan hazret-i mevla-yı Kerim[10280] ve Gafur-ı Rahîm[10281] olan Allahuteala'dır. **342/ek2/16**

11091. İnsanıŋ ayine-yi amali; dişinde değil, işindedir. **342/ek3/01**

11092. İnsan, insanlığı manen, maddeten yani hem dinen hem örfen bilmek, bilmeğe çalışmaḳ gerektir. **342/ek3/02**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira "Ben de insanım!" dėmek için evvela manen ve maddeten insanlıḳ alamet ve usul ve şeraitini öğrenmek, dinen ve ilmen ve hikmeten ve insaniyeten bilmek şart-ı esasıdır; çünkü insan dinen insanlığıyla mükellef, ilmen ve hikmeten aḳıl, fikir, vicdan ve irfanla münevver ve müşerreftir. Binaenaleyh, bir insan insanlığını

10277 Alîm, Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsnadan) biridir. Alîm kelimesi, Allah'a nispet edildiğinde 'ezelî ve ebedî ilim sahibi, her şeyi hakkıyla bilen' manasına gelir. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'Âlim* ile *'alîm* arasındaki fark: 109. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ālim ve al-'alīm: III, 520. ATAY: *A-TBL*: 'ālim: 3, 472[b]; 'alīm: 3, 473[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 'alīm: 281[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'ālim: II, 923[c]; 'alīm: II, 949[c]. AYVERDİ: *MBTS*: alim: 43[b]; âlim: 43[b].

10278 Hakîm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek, hükmetmek' anlamına gelen *ḥukm* masdarından sıfat olup 'hüküm ve hikmet sahibi' demektir. Sözlük açısından hikmete verilebilecek çeşitli manalara paralel olarak *ḥakīm*'in anlamı da zenginleşmektedir. Kelimenin kökünde bulunan temel manadan hareketle *ḥakīm*'i 'kendisini gerçek dışı bilgilerden ve nefsanî arzulardan alıkoyan, düşünce istikametine ve davranış selametine sahip bulunan kimse' diye tanımlamak mümkündür. Kelime, Allah'a nispet edilince 'bütün sözleri ve fiilleri adalete, ilme ve teenniye (hilm) uygun olan' manasını kazanır. TOPALOĞLU, B.: "Hakîm", *DİA*: 15, 181[a]-182[a].

10279 Kayyûm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'doğrulup ayakta durmak, devam ve sebat etmek, bir işin idaresini üzerine almak, gözetip korumak' anlamındaki *ḳıyām* kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup 'her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kâinatı idare eden' demektir. *Ḳıyām* kökünün ifade ettiği manaların ilki maddî ve yaratılmışlık unsurları taşıdığından Allah'a nispet edilmemekte, diğerleri ise uluhiyet makamına yakışacak bir muhteva çerçevesinde *Ḳayyūm* ismi içinde mütalaa edilmektedir. TOPALOĞLU, B.: "Kayyûm", *DİA*: 25, 108[a]-109[a].

10280 Kerîm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'cömert olmak, iyi, ahlaklı, asil ve değerli olmak' anlamındaki *karam (karāma[t])* kökünden sıfat olan *karīm*; 'yaratılıştan cömert olan, insanın şerefiyle bağdaşmayan her türlü şeyden arınmış bulunan' demektir. *Kerem* kavramı Allah'a nispet edildiğinde 'lütuf ve ihsanda bulunma' manası ağır basar. Ebü 'l-Ḳāsım ez-Zeccācī [ö. 337/949], *kerîm* kelimesinin muhtevasını 'cömert olan, övgüye layık vasıfları şahsında toplayan, cezayı gerektiren davranışları affedip suçluyu bağışlayan' şeklinde üç noktada özetlemiş ve bu anlamların Allah için de söz konusu olduğunu söylemiştir. TOPALOĞLU, B.: "Kerîm", *DİA*: 25, 287[b]-288[a].

10281 Ġafūru 'r-Raḥīm: "Çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." mealindeki bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'de pek çok ayette geçmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 2. Sūratu 'l-Baḳara 173, 182, 192, 199, 218, 226; 3. Sūratu Āli 'İmrān 31, 89, 129; 4. Sūratu 'n-Nīsā 23, 25, 96, 100, 106, 110, 129, 152; 5. Sūratu 'l-Mā'ida 3, 34, 39, 74, 98; 6. Sūratu 'l-An'ām 54, 165; 7. Sūratu 'l-A'rāf 153, 167; 8. Sūratu 'l-Anfāl 69, 70; 9. Sūratu 't-Tavba 5, 27, 91, 99, 102; 10. Sūratu Yūnus 107; 11. Sūratu Hūd 41, 12. Sūratu Yūsuf 53, 98; 14. Sūratu İbrāhīm 36; 15. Sūratu 'l-Ḥicr 49; 16. Sūratu 'n-Naḥl 18, 110, 115, 119; 24. Sūratu 'n-Nūr 5, 22; 25. Sūratu 'l-Furḳān 6, 70; 28. Sūratu 'l-Ḳaṣaṣ 16; 33. Sūratu 'l-Aḥzāb 24, 50, 59, 73; 34. Sūratu Saba' 2 [Raḥīmu 'l-Ġafūr]; 39. Sūratu 'z-Zumar 53; 42. Sūratu 'ş-Şūrā 5; 46. Sūratu 'l-Aḥḳāf 8; 48. Sūratu 'l-Fatḥ 14; 49. Sūratu 'l-Ḥucurāt 5, 14; 57. Sūratu 'l-Ḥadīd 28; 58. Sūratu 'l-Mucādala 12; 60. Sūratu 'l-Mumtaḥina 12; 64. Sūratu 't-Taġābun 14; 66. Sūratu 't-Taḥrīm 1;73. Sūratu 'l-Muzzammil 20.

manen ve maddeten bilmezse o insan pek noḳsandır; belki -inde 'l-havas- o insan tam insan sayılmaz, dėmişler.

11093. İnsan, mal ceminde haris, borcunu edada baḫîl[10282] olmamaḳ gerek. **342/ek3/03**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Hâlbuki "İnsan, li-hikmetin mal cemine haris, eda-yı huḳuḳa baḫîl ḫalḳ olundu." buyrulmuştur; faḳat hırs ve tamahıŋ, buḫl ve hiss-i imsakiŋ soŋu mucib-i saadet olmayıp bilakis bais-i felaket, bâdî-yi nedamet ve perişaniyet olageldiği bu devranı âlem-i beşerde daima görülegelmekle müspet ve mücerreptir, dėmişler.

11094. İnsana bir din, bir iman gerek; her dine bir ḫizmet, her imana bir vicdan, bir itiḳat gerek; her itiḳada, itimatla (aşḳ ve muhabbetle) ḫizmet gerek. **342/ek3/04**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

11095. İnsan (kişi), kendine maḫsus olaraḳ taze bir şey aldığında[10283] veya yeŋi bir şeyini gödüğünde[10284] husule gelen sevinci hengâmında insan kendine min tarafi'llah vehleten[10285] baḫşolan ihsan-ı İlahîye ḳarşı berây-ı hamdüsena emrinde "Maşallah[10286]!" yaḫut "Süphanallah[10287]!" ya da "İnşallah[10288]!" kelimât-ı taḳdirât ve teşekkürâtını tilavet ve ḳıraat eylemeği, yani söylemeği unutmamaḳ gerek…[10289] **342/ek3/05**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Usul ve ḳavaid-i muaşeret-i ḳadimeden bir fıḳra:

10282 Aslı Arapça *baḫīl* olan bu kelime, 'cimri, hasis, tamahkâr, cahil' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: baḫīl: 1, 98[b].

10283 Yazmada: *alduḳda*.

10284 Yazmada: *gördükde*.

10285 vehle[ten]: Yazmada: *kendine vehle[ten]*.

10286 maşallah: Daha çok beğenme duygusunu anlatmak üzere kullanılan bir tabir. Arapçada *mā* edatı ile 'dilemek, istemek' anlamındaki *şay'* kökünden türeyen *şā'a* fiili ve lafza-yı celalden meydana gelen *maşallah (mā-şā'a'llāh),* 'Allah dileyince her şey olur' manasına gelir. Bu tabir İlahî iradenin her yerde geçerli olduğunu ifade eden, 'Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz.' anlamındaki hadise de işaret etmektedir. YAŞAROĞLU, M. K.: "Maşallah", *DİA*: 28, 104[c]-105[b].

10287 süphanallah: 'Yüce Allah'ı uluhiyetle bağdaşmayan sıfatlardan tenzih ederim, O'nu en üstün sıfatlarla anarım.' manasındaki tesbih. Geniş bilgi için bk. YURDAGÜR, M.: "Tesbih", *DİA*: 40, 527[c]-528[c].

10288 inşallah: Yapılacak her işin İlahî irade ve izne bağlı olarak gerçekleşebileceğini belirtmek amacıyla işin öncesinde söylenmesi gereken bir söz. Arapçada şart edatı olan *in* ile 'dilemek, istemek' anlamındaki *şay'* kökünden türeyen *şā'a* fiili ve lafza-yı celalden meydana gelen *inşallah (in-şā'a'llāh),* 'Allah dilerse' demektir. *Kur'an-ı Kerim*'de Hz. Peygamber'e, Allah'ın dilemesine bağlamadıkça hiçbir şey hakkında, "Şunu yarın yapacağım." dememesi emredilmiştir (18. Sūratu 'l-Kahf 23-24). ÖZBEK, D.: "İnşallah", *DİA*: 22, 342[c]-343[a]. *Kur'an-ı Kerim*'de "in-şā'allāh" tabirinin yer aldığı ayetler için bk. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 12. Sūratu Yūsuf 99; 18. Sūratu 'l-Kahf 23-24, 69; 28. Sūratu 'l-Ḳaṣaṣ 27; 37. Sūratu 's-Ṣaffāt 102; 48. Sūratu 'l-Fatḥ 27.

10289 Yazmada bu madde başının sonuna "ilŋ [ilā āḫirihi]" diye not düşülmüş. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilŋ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

İnsan, hemcins ve hemneviyle hiç birbirini evvelden görmeyip, bilmeyip birdenbire görüşüldüğü hâlde bi 'l-icap görüşmek, tanışmaḳ icap ėttiği taḳdirde ḳadimde tanışıḳ ėtme usulü ve adabı başta yani evvela, göz ve söz tanış ėtmek gerek. Saniyen; ḳavim, ḳabile, yer, yurt, od ocaḳ[10290]*, oba, ėl - ulus*[10291]*, soy, boy; salisen, ḫuy soruşup tanışmaḳ, aŋlaşmaḳ gerek; zira eski zaman aḳvam-ı Türkân'ı arasında icat ve ihdas olunan işbu usul ve ḳaideleriŋ tahtında müstetir ve mündemiç bulunan fayda ve mana ve meram; tanış ėttiğiŋ âdemiŋ gerek yeri yurdu, gerek ėl, vilayet, od ocaḳ*[10292]* ve obası ve ḫuy ḫısalı haḳḳında ve gerek cinsen, ḳavim ve ḳabileten emin ve mutemet ve saḳim veya müstaḳim veya malum ve maruf ya da muzır veya da her türlü hüviyeti meçhul ve meşkûk zümrelerden olup olmadığını layıḳıyla ve sıhhatiyle bizzat görüp, sorup aŋlamaḳ ve keşfėtmek ve bilmek ve öğrenmek usul ve ḳavaid-i ḳadime-yi milliye cümlesinden olan eŋ iptidaî ve tecrübî millî bir usul olmaḳ üzere mervî ve mahkî bulunmuştur. Binaenaleyh, buŋa yani bu usul ve ḳaidelere eŋ iptidaî ve yabancı tanışıḳ usulü ve buŋa ait millî savlardan birisi de "Kişi sözleşip*[10293]*, gözleşip, soruşup*[10294]* tanışır, aŋlaşır; hayvan dürtüşüp*[10295]*, ḳoḳlaşıp aŋlaşır, tanışır." dėrler; yani "Kişi söyleşip, hayvan ḳoḳlaşıp tanışır." dėrler.*

11096. İnsan; aḳlıyla, aḫlaḳıyla tanılır[10296] (ayırt[10297] ėdilir), ilmiyle hürmet ve şeref bulur. **342/ek3/06**

11097. İnsan; bildiği şeyiŋ âlimi, bilmediği şeyiŋ cahilidir. **342/ek3/07**

10290 Yazmada: *ot ocaḳ*. Yazmada bu ifade 'ev bark (aile)' manasında kullanılmıştır. İlgili ifade *od ocaḳ* biçimi ile de kullanılmıştır. bk. 188/19. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54ª. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫᵛud od: Ātiş, nār.: I, 185ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ot: 24ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206ª. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521ᵇ. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356ᵇ.

10291 Bu kelime, 'şehir, halk, kabile' manalarındadır. CLAUSON: *EDPT*: ulus: 151ᵇ; uluş: 152ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ulus: 40ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ulus: 293ª. TDK: *DS*: ulus: 1. Göçebe. 2. Oba. 3. Aşiret, kavim.: XI, 4035ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ulus: Ḳavm, ümmet; 'aşīretiŋ büyügi: Ulus ėllere, ėl oymaḳlara, oymaḳ uruḳlara taḳsīm olunur.: I, 223ª.

10292 Yazmada: *ot ocaḳ*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54ª. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫᵛud od: Ātiş, nār.: I, 185ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ot: 24ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206ª. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521ᵇ. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356ᵇ.

10293 CLAUSON: *EDPT*: sōzle-: 863ª; sōzleş-: 864ª. TDK: *TTS*: sözlemek: Söylemek.: V, 3555. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sözlemek: Söylemek. Maḳāle. Nuṭḳ. Suḫan. Güft-gū ėtmek. Tekellüm ve beyān ve ifāde eylemek.: 190ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sözleş-: 1. Konuşmak, söyleşmek. 2. Hitap etmek.: 242ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: sözleşmek: Söz ėtmek, mu'āraza eylemek, birbirine sert ve nā-sezā söz söylemek.: I, 747ª.

10294 Yazmada: *ṣoraşup*.

10295 Yazmada: *türtüşüp*. CLAUSON: *EDPT*: türt-: 535ª; türtüş-: 537ª. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: türtmek: El ve ālet ile şançmaḳ. İcbār. Īḳāẓ. A'żā taḥrīk ėtmek. Dürtmek.: 115ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: türt-: Dürtmek.: 288ª.

10296 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu'ārefeli bulunmaḳ, ma'rūf olmaḳ.: II, 871ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521ª.

10297 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293ª; ayırd: 293ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: aḍırt: 64ᵇ.

11098. İnsanıŋ -faraza- bildiği şey ağzındaki[10298] veya ḳaşındaki tüy[10299] ḳadar ise bilmediği şey de bütün başındaki[10300] belki bütün bedenindeki tüy[10301] ḳadar çoḳ, hatta bütün kâinat ḳadar çoḳ büyüktür. **342/ek3/08**

11099. İnsan; iman ve itiḳatla yaşar, aḳıl ve ilimle ve hüsn-i aḫlaḳla kesb-i şeref eyler, emniyet ve itimad-ı âleme hürmetle mazhar olur. **342/ek3/09**

Zira "Saadet-i hayat-ı beşer, iman ve itiḳatla müşerref ve hüsn-i aḫlaḳla müzeyyen ve ḳaimdir." dėmişler.

11100. İnsan, yaŋlışını düzelte düzelte molla olur. **342/ek3/10**

11101. İnsan; yürüye yürüye seyyah, yaŋlışa yaŋlışa[10302] mellâh[10303] olur. **342/ek3/11**

11102. İnsan, evvela kendini düşünür, soŋra ebnâ-yı nevini[10304]; zira her şeyden nefis aḳdemdir. **342/ek3/12**

El-aḳdemu fe 'l-aḳdemu[10305], nefis her şeyden aḳdem.

11103. İnsan, insana gerek olur; iki serçeden börek olur; börek aşı, işi pek tatlı, zevḳli olur, her kişiye onu[10306] tınmaḳ[10307] (söylemek) yatlı[10308] (ayıplı[10309]) olur. **342/ek3/13**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11104. İnsanıŋ iyisi, iyi ŋulḳlu[10310] (ŋuylu), iyi soylu olanıdır. **342/ek3/14**

10298 Yazmada: *aġzında*.

10299 Yazmada: *tüg (توك)*. Bu kelimenin, imlası gereği *tüg* veya *tük* biçiminde okunması mümkün olduğu gibi -Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kaydedildiği üzere- *tüy* biçiminde okunması dahi mümkündür. Kelimenin aslı *tū* dür. CLAUSON: *EDPT*: tū: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868. Yazmada *tüy* kelimesi iki farklı imla ile (tüg, tüy) kullanılmış.

10300 Yazmada: *başında*.

10301 Yazmada: *tüg (توك)*. CLAUSON: *EDPT*: tū: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868.

10302 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yaŋlış-: Yanılmak, yanlış yapmak.: 288[a].

10303 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-mallāḥ: Kaptan.: 415[a].

10304 ebnā-yı nev': Arapça *abnā* + Arapça *nav'*: Hemcinsler. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-nav': Dürlü ve gūne ve ḏarb ve ṣınf ma'nāsınadur ve bu *cins*'den eḫaṣṣdur. Meṯelā: ḥayvān *cins*dür, insān *nev'*dür.: II, 683; al-ibn: Velede dėnür, ki murād oġuldur. … Cem'i *abnā'* gelür.: III, 772. Ş. Sāmī: *ḲT*: ibn: ebnā-yı cinsimiz= Hem-cinslerimiz olan efrād-ı beşer.: I, 66[c].

10305 *Mecelle-yi Aḥkām-ı 'Adliyye*: Kitābu 'l-Ḳażā, Kitābu Sādis 'Aşar, Faṣl-ı T̲ālit̲ - Ḥākimiŋ Veẓā'ifi Beyānındadur: 1810. mādde: 602. s. Yazmada: *al-Aḳdamu fa 'l-aḳdam: 'Arabī*.

10306 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10307 TDK: *TTS*: tınmak: Ses çıkarmak, söz söylemek.: V, 3799.

10308 TDK: *TTS*: yatlu (yatlı): Kötü, şom, âdi, fena.: VI, 4390. TDK: *DS*: yatlı: Yaramaz, kötü, aşağılık.: XI, 4202[b].

10309 Yazmada: *ya'nī 'ayblı*.

10310 Aslı Arapça *ŋulḳ* olan bu kelime; 'huy, tabiat' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ŋulḳ: 1, 488[a].

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

***Mütalaa ve mülahaza-yı âcizanedir**:*[10311]

İnsan için her şeyde bir fayda bir de zarar memul olmasına binaen insanıŋ kendisine -kendi nefsine- her şey ḳabil-i ḳıyas ve mülahaza ve tefekkürdür; zira her şeyde mucib-i fayda ve îrâs-ı zarar[10312] *ėdecek ḫasâil de mevcut ve melhuz bulunur. Binaenaleyh, insanıŋ kendisi -kendi nefsi- ve kendi ve nefsi; her şey için bir delil-i aḳlî, bir delil-i haḳîḳî, bir burhan-ı celidir. Onuŋ*[10313] *için, insan; evvelemirde kendi nefsini düşünmek ve kendi nefsini muhakeme ve tetḳiḳ ve tatbiḳ ėtmek, ėtmeği*[10314] *bilmek gerek; çünkü insanıŋ kendi nefsi her şeyde ve her hâlde bir miyar-ı tam haḳîḳî, bir şiar-ı endaze-yi enam-ı sahihidir; yani bir mizanu ’l-haḳ, bir dar-ı intibaḳtır; zira insanıŋ min ḳıbeli ’r-Rahmân bir lütuf ve ihsan-ı İlahî ve baḫşâyiş ve gevher-i bî-müdânî olan vicdanı bir kitab-ı haḳ ve bir hâkim-i bî-müdânî ve adil-i mutlaḳtır. Buŋa binaen insan, sırf ahkâm-ı nefsine tabi olmayıp emir ve ahkâm-ı vicdanına da gûş-i insafla ahkâm-ı haḳ ve adaleti istimâ‘, haḳ ve adalet-i haḳiḳati sem‘-i ıttla ve intibahına almaḳ gerektir; zira insan, gevher-i vicdanında meknûz iman ve feraseti ve kiyaseti ile müşerref ve mümtaz ve cevher-i aḳıl ve idrak ve izanında mevcut mülahaza ve tefekküre salih ve kâfi nur-i iman ve ḫasâil-i hüsn-i aḫlaḳiyesi ile de vâyedardır. İşte, insan (insanlar); umumen ber-vech-i maruz ḫasâil-i cemilelerle min tarafi’llah maḫluḳ ve mücehhez ve müzeyyen ve müsmir bir şecere-yi beşeriyedir. Binaen-alâ-zâlik, “İnsan; evvelemirde kendisiniŋ eşref maḫluḳ, bir nüsḫa-yı kübrâ olduğunuŋ esbap ve esasını bilmek, aŋlamaḳ gerektir.” dėmişler; zira “Kendiŋi bil; kendini bilen, her şeyi bilir (Allah’ını da bilir).” dėmişler.*

11105. İnsan; sırf (yalŋız) oḳumaḳla değil, belki oḳutmaḳla âlim (molla) olur. **342/ek3/15**

11106. İnsan; oḳumadan âlim, oḳutmadan muallim olamaz.[10315] **342/ek3/15**

11107. İnsanlar; soysuz insanlarıŋ ḳurnaz ve gammazlarından[10316], tilki[10317] tabiatlı hilebazlarıŋ mekr[10318] ve hilelerinden saḳınmaḳ gerektir. **342/ek3/16**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira öyleleri insanı iğfal için biŋ türlü tezvirat ile iğfal dolaplarına düşürmek için ḳurnazlıḳ ve gammazlıḳ[10319] *babında saŋa âdeta hikâyât-ı ḳadimeden “Boz Ḳuzu,*

10311 Yazmada metnin sonunda müellifin imzası yer almasına rağmen ilgili metne başlık olarak sonradan eklenen bu ifadenin yanında da müellifin parafı (Ḥ.) yer alıyor.

10312 mūcib-i fā’ide ve īrāṯ-ı żarar: Yazmada: *mūcib-i fā’id - īrāṯ-ı żarar*.

10313 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10314 Yazmada: *ėtmege*.

10315 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

10316 ḳurnāz ve ġammāzlarından: Yazmada: *ḳurnāz - ġammāzlarından*.

10317 Yazmada *tilki* kelimesi; *dilki*, *dilkü* ve *tilki* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: dilki, dilkü: 912[a]; tilkü: 589[a]; tilki: 589[a]. TDK: *TTS*: dilgü: II, 1152; dilki: II, 1153; dilkü: II, 1153. TDK: *DS*: dilki (I): IV, 1495[b]. CLAUSON: *EDPT*: tilkū: 498[b].

10318 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-makr:: Hile, aldatma.: 414[a].

10319 ḳurnāzlıḳ ve ġammāzlıḳ: Yazmada: *ḳurnāzlıḳ - ġammāzlıḳ*.

Boz Teke, Boz Eşek" masallarını oḳurlar... ila aḫirihi[10320] *... Hilebazlar ise insanı dolab-ı ihtiyâllerine düşürmek ḳasdıyla "Biŋ Bir Gėce" masallarıyla biŋ türlü martaval oḳurlar. Nihayet, gammazlar iğfal ėdeceklerini öylece iğfal ile dolab-ı tezvirlerine düşürerek kemal-i melanetle saŋa ḳarşı gülerler. Hilebazlar da idlâl ėdeceklerini öylece iğfal ile ihtiyâl çuḳuruna düşürürler de soŋra beyan-ı mazaretle af dilerler. İşte buŋa binaendir ki "Gammazlardan, ḳurnazlardan*[10321] *ciddî (haḳîḳî) dost olmaz; yalancı, hizlebazlardan ḫayır ve fayda gelmez." dėmişler. "Gammazlarla, ḳurnazlarla*[10322] *ortaḳ, arḳadaş olma; yalancılarla*[10323]*, hilebazlarla yoldaş, ḳoldaş*[10324] *olma." dėmişler.*

11108. İnsanlar için iş (derece-yi ehemmiyet); isimde değil, cisimdedir, ki ḳuvve-yi bedeniye, aḳıl, ilim, irfan[10325], zekâ, feraset ve idrak… ila aḫirihi[10326] ḫasâiliniŋ[10327] ve fazâiliniŋ mevcudiyetindedir. **342/ek4/01**

11109. İnsanlar için en ziyade diḳḳat olunacaḳ ahvallerden (terbiyeden) birisi; -yabancı bir yerde- oturacağı yeri bilip oturmaḳ, yerine göre söyleyeceği sözü bilip söylemektir[10328]. **342/ek4/02**

11110. İnsanlar için ölüm ne ise devletler için de inḳıraz odur[10329]. **342/ek4/03**

11111. İnsan; hırs ve tamah-ı galizden, hiss-i haset ve gayz ve nifaḳtan salim ve mücerret bulunursa o insan kendini baḫtiyar bilsin. **342/ek4/04**

11112. İnsanlarıŋ büyüklüğü, tariḫ-i beşerde belli olur; çünkü tariḫ-i beşer, büyük insanlarıŋ ayine-yi amali ve büyük âdemleriŋ mihenk[10330] taşıdır; zira büyüklük, küçüklük sıfatı o ayinede görülür ve o taşa yazılır. **342/ek4/05**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11113. İnsanlarıŋ büyüklüğü; ilim, irfan[10331] ve fazâil-i aḫlaḳta kemal bulmaḳ ve sahib-i vicdan ve aḳıl ve izan olmaḳ iledir. **342/ek4/06**

10320 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" taʻbīrinden maḳṭūʻdur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis ʻalayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

10321 ġammażlardan, ḳurnāzlardan: Yazmada: *ġammāz - ḳurnāzlardan*.

10322 ġammażlarla, ḳurnāzlarla: Yazmada: *ġammāz - ḳurnāzlarla*.

10323 Yazmada: *yalancı*.

10324 CLAUSON: *EDPT*: koldaş: 619[a]. TDK: *TTS*: koldaş: Yardımcı, muavin, arkadaş.: IV, 2617. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoldaş: Arḳadaş, muʻīn, yardaḳ.: II, 1110[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳoldaş: 239[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoldaş: Arkadaş, yoldaş.: 152[b].

10325 ʻaḳl, ʻilm, ʻirfān: Yazmada: *ʻaḳl ve ʻilm ve ʻirfān*.

10326 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" taʻbīrinden maḳṭūʻdur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis ʻalayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

10327 Yazmada: *ḫaṣā'il*.

10328 söylemekdür: Yazmada: *söylemek bir vaẓīfedür*.

10329 odur: Yazmada: *bir ölüm ṣayılur*.

10330 Yazmada: *miḥekk*. Kelimenin aslı Arapça *miḥakk*'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 400[a].

10331 ʻilm, ʻirfān: Yazmada: *ʻilm ve ʻirfān*.

11114. İnsanlar; ancaḳ kendi dili, kendi dini ile insandır; zira insanlar, kendi dinini, kendi dilini ihmal ėderlerse neticesi esaretle ḫüsran ve nikbetle ḫizlândır[10332]. **342/ek4/07**

11115. İnsan, ne çekerse kendi ḳurtlu dilinden çeker. **342/ek4/08**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

... ki ʻDilini fena sözden ḥıfẓ ėtmeyen (boşboğazlıḳ ėden), daima kendi dilinin belasını çeker.’ dėmektir.

11116. İnsanın[10333] bihaḳḳın insan-ı kâmil olması[10334] için pek çoḳ çalışması ve pek çoḳ şey bilmesi lâ-büd ve lazımdır. **342/ek4/09**

ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Evvela, tahsil ve iktisab-ı ilim ve fünûn ve hüner ve marifet; saniyen, iktisab-ı fazâil-i ilmiye-yi diniye vü aḳide vü aḫlaḳiye ėtmek; salisen, levazım-ı dünyeviyeden olan ulum ve hüner ve marifet-i zamaniyeyi zamanına göre tatbiḳen ilm-i insaniyete ḳudreti yettiği mertebede sarf-ı say u gayret ve ibzal-i himmet eylemek gibi fevâid-i beşeriyeye ḫizmet ėtmek ḳaziyesinin fazâil-i insaniye vü aḫlaḳiyeden olduğunu bilmek ve taḳdir eylemek ise eser-i fazilet ve irfandır. Fazâil-i ilmiye vü aḫlaḳiye ile muttasıf ve kesb-i imtiyaz ėdenler ise “insan-ı kâmil” sıfât-ı cemilesine kesb-i istihḳaḳ ėder, dėmek olur.

11117. İnsanların ḫulḳı[10335] (tabiatları); teninde gelir, teneşirinde gider. **342/ek4/10**

11118. İnsan oḳumaḳla, hayvan baḳmaḳla artar. **342/ek4/11**

11119. İnsan oḳumaḳla artar, hayvan baḳmaḳla, keten (bez) doḳumaḳla[10336] artar; iş görülmekle biter, yol yürümekle ḳısalır. **342/ek4/12**

11120. İnsan, hem oḳumaḳla hem oḳutmaḳla insandır. **342/ek4/13**

11121. İnsan; oḳuduğunu bilmek, oḳumadığını öğrenmekle insan olur. **342/ek4/14**

11122. İnsan, oḳumaḳ için ar ėtmemeli; ancaḳ oḳumadığı için ar ėtmelidir. **342/ek4/15**

11123. İnsanların ekserisi, özünü sözünü hep doğru[10337], haḳ sanır[10338]; amma (faḳat) pazar-ı aḫz ve itaya gel baḳ baḳalım ayine-yi beşer öyle midir! **342/ek4/16**

10332 Yazmada: *ḫiḏlāndur*. Aslı Arapça *ḫiḏlān* olan bu kelime; ‘yardımsız kalmak, sukutihayale uğramak’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 445[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 575[a].

10333 Yazmada: *insān*.

10334 Yazmada: *olmaḳ*.

10335 Aslı Arapça *ḫulḳ* olan bu kelime; ‘huy, tabiat’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḫulḳ: 1, 488[a].

10336 Yazmada: *ṭoḳumaḳla*. Osmanlı Türkçesinde *doku-* kelimesi, her biri yazmada da kullanılmış olan *doḳu-*, *toḳu-* ve *ṭoḳu-* imlaları ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612[a]; doḳumaḳ: 924[a]; ṭoḳumaḳ: 1258[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205[b]; doḳumaḳ: ikinci cild, 794[b]; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a].

10337 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

10338 Yazmada: *ṣanırlar*.

11124. İnsan âlim olur, üstat[10339] olur; yine üstatlarına borçlu ḳalır; bu borcu ödeyebilecek ancaḳ ḫayır dua ile rıza-yı Bârî'dir. **342/ek4/17**

11125. İnsan, daima üstatlarına[10340] ḫayır dua ėtmekle ve hürmetle mükelleftir. **342/ek4/18**

11126. İnsan, üstatlarına ḫayır duada ve hürmette tegafül ėderse fevz ve felah bulmaz. **342/ek4/19**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

... ki zira "Talibiŋ üstattan istediği şey, iktisab-ı ilim ve hüner ve marifetle fevz ve felah; üstadıŋ daḫi taliblerden umduğu şey, ancaḳ hürmetle ḫayır duadır." dėmişlerdir.

11127. İnsan; üstat da olur, usta da olur. **342/ek4/20**

11128. İnsan ölür, marifet ölmez. **342/ek4/21**

11129. İnsan için ilimsiz, hüner ve marifetsiz yaşamaḳ güçtür; ilim, hüner ve marifeti öğrenmemek de insan için suçtur. **342/ek4/22**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11130. İnsanıŋ ikiyüzlü olanında kerem, keramet olmaz.[10341] **342/ek4/23**

11131. İnsanıŋ ikiyüzlü olanında kerem, keramet olmaz; iki dilli, iki kalpli olanından rahim ve şefḳat umulmaz. **342/ek4/24**

11132. İnsanlar, fikren hür ve müstaḳil olmayınca, nefse tebaiyetten ḳurtulmayınca kendine, vicdanına sahip ve malik olamazlar. **342/ek4/25**

11133. İnsan, zayi (-i ḳuvvet) olur; amma insanıŋ haḳḳı zayi olmaz. **342/ek4/26**

11134. İnsanlar arasında ekseriyetle cari olan ḳaidelerden birisi de "muḳabele bi 'l-misil[10342]" ḳaidesidir; bu ḳaide hem ḳadim hem daimdir. **342/ek4/27**

11135. İnsanlarıŋ birbirine maddeten dostluğu filhaḳiḳa ihtiyaç saiḳasıyladır[10343]; faḳat bu da emniyet-i müteḳabil ile menfaat-ı müteḳabil[10344] üzerine mebni ve müstenittir. **342/ek4/28**

11136. İnsanıŋ midesi bir nevi değirmen, ḳarnı çuvaldır: her ne ḳoysan öğütür ve alır; faḳat (ancaḳ) zıddı olmaya (haddini tecavüz ėtmeye). **342/ek4/29**

10339 Yazmada: *ūstād, ustād*. Yazmada kelimenin asıl imlasının *ustād* olduğunu göstermek için bu imlanın yanına "ṣaḥ. [Sahih]" notu düşülmüş. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de ilgili imlaların ikisi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ustād: 49[a]; ūstād: 120[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ustād: 87[b]; ūstād: 252[b].

10340 Yazmada: *ūstādlarına, ustād*. STEINGASS: *CP-ED*: ustād: 49[a]; ūstād: 120[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ustād: 87[b]; ūstād: 252[b].

10341 bk. 180/08, 525/29: Lā: ikiyüzli olmaġıl (olma gel) ey ṣāḥī kerem / **ikiyüzli olanlardan gelmez kerem** / iki yüzli oldı kāġıd lā-cerem / yüzine ḳara sürer dā'im ḳalem.

10342 Mukabele bi 'l-misil: 'Bir davranışa aynıyla veya benzeriyle karşılık verme' anlamında fıkıh terimi. Sözlükte 'aynı şekilde, benzeriyle karşılık vermek' manasına gelen "mukabele bi 'l-misl", klasik İslam hukuk literatüründe kavram olarak sözlük anlamı çerçevesinde ele alınmış, sadece devletler arası ilişkilerde değil özel hukukta ve kamu hukukunun diğer dallarında da geniş bir kapsam ve kullanıma sahip olmuştur. ÖZEL, A.: "Mukābele bi'l-Misl", *DİA*: 31, 103[b]-107[b].

10343 Yazmada: *sā'iḳasıdur*.

10344 müteḳābil: Yazmada: *muḳābil*.

11137. İnsanıŋ eŋ iyi dostu, düştüğü vaḳit ḳaldıranıdır. **342/ek4/30**

11138. İnsanıŋ dostu, destgîr[10345] olanı…[10346] **342/ek4/30**

11139. İnsanıŋ eŋ kötü düşmanı, kendi nefsidir (nefs-i emmâredir[10347]). **342/ek4/31**

11140. İnsanıŋ ayarı; bir bilmek, bir bilmemek, bir baylıḳ -zenginlik-, bir gedaylıḳ[10348], bir yeŋi evlenmek, bir yeŋi gün (terfi-yi mansıp) görmektir. **342/ek4/32**

11141. İnsanıŋ asaletine miyar, varlıḳ ile yoḳluḳ -yoḳsulluḳ- hâllerine ḳarşı muḳabelesinde belli olur. **342/ek4/33**

11142. İnsan, insandan doğar; hayvan, hayvandan doğar; her ikisi terbiyesiyle, tabiatıyla yaşar. **342/ek4/34**

11143. İnsan, iki yüzlüdür: biri dış yüzü, diğeri içyüzüdür; dış yüzü, içyüzüniŋ aynasıdır[10349]. **342/ek4/35**

11144. İnsan, kendi kendiniŋ hâkimi ve hekimidir[10350]; zira insan, sahib-i aḳıl ve vicdandır. **343/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İnsan, kendi kendini ıslah ve iflah eyler; çünkü insan, sahib-i aḳıl ve idrak ve feraset ve ḫilḳaten sahibü ’l-aḫlaḳ ve erbab-ı tefekkür ve taaḳḳuldür. Binaenaleyh, insanıŋ her hâli ve her meramı, kendi yed-i ḳudret ve tefekkürüyle yed-i iḫtiyarındadır; ancaḳ insan, ehl-i tefekkür ve sahib-i aḫlaḳ ve ehl-i mülahaza ve erbab-ı mütalaa olmaḳ gerek, dėmişler.

10345 Farsça *dast* + Farsça +*gīr*: El tutan, yardımcı. STEINGASS: *CP-ED*: dast-gīr: 524[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dest-gīr: I, 609[b].

10346 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

10347 İnsanın kişiliğini ve benliğini meydana getiren, bütün yeteneklerinin merkezi olan ve çeşitli mertebelerden teşekkül eden nefsin benmerkezci ve hazcı durumuna “nefs-i emmâre” (12. Sūratu Yūsuf 53), kendini sorgulama ve değerlendirme boyutuna “nefs-i levvâme” (75. Sūratu ’l-Ḳıyāma[t] 2), dinî ve ahlakî değerlerle tam uyumlu en üst basamağına da “nefs-i mutmainne” (89. Sūratu ’l-Facr 27, 28) denmiştir. DEMİR, O.: “Vicdan”, *DİA*: 43, 101[a].

10348 Yazmada: *gedāylıḳ*. Aslı Farsça olan ve ‘fakir, dilenci’ manalarındaki bu kelimenin Farsçada hem *gadā* hem de *gadāy* biçimi mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: gadā: 1075[a]; gadāy: 1075[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ise daha çok *gedā* biçimi ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: gedā: II, 1151[c]. REDHOUSE: *TaEL*: gedā: 1530[a]. Yazmada kelimenin hem *gedā* hem de *gedāy* biçimi kullanılmıştır. Kelimenin *bay (zengin)* kelimesiyle birlikte kullanıldığı yerlerde, ses uyumunu sağlamak için, *geday* biçimi ile kaydedildiği anlaşılmaktadır.

10349 Yazmada: *āyīnesidür*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā’īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā’īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

10350 Yazmada: *hekīmidür*. Kelimenin aslı Arapça *ḥakīm*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 401[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḥakīm* hem de *hekīm* imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556[a]; hekīm: “ḥakīm”den ġalaṭ iltizāmı.: II, 1509[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

11145. İnsan ölüsü nerede olsa zayi olmaz, meydana çıḳsa gerek. **343/02**

Mektûm cinayet haḳḳında olacaḳ...

11146. İnsan; evde doğar, meydan-ı cenkte (veğâda[10351]) can vėrir. **343/03**

11147. İnsan; oḳumadan âlim, gezmeden seyyah olamaz. **343/04**

11148. İnsan oḳumalı[10352]; amma soŋra doḳumalıdır[10353]. **343/05**

Doḳuyan, oḳuyandan kârlıdır.

dokuyan: 'Okutan' manasınadır.

11149. İnsan uyur, hafıza uyumaz. **343/06**

Emsal-i hikemiye...

"Ruh daḫi uyumaz." dėrler.

11150. İnsan, oyuna meraḳlı olmamaḳ gerek; zira oyun, insanı hem azdırır hem tozdurur (aḫlaḳını ifsat ėder). **343/07**

11151. İnsan, oyun ile uyḳuya aldanmamalı; zira oyun sefalete, uyḳu atalete işarettir. **343/08**

11152. İnsan, evvelce[10354] kendini[10355] düşünür, soŋra başḳasını. **343/09**

10351 Aslı Arapça *vaġā* olan bu kelime; 'şamata, gürültü, feryat' manasında olmakla birlikte 'savaş' manasında da kullanılmaktadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 950. REDHOUSE: *TaEL*: 2143[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1494[a].

10352 Bu madde başında *okumalı* ifadesi iki farklı imla (اوقومالى, اوقوملى) ile kullanılmış. Yazmada kelimenin doğru imlasının *اوقومالى* olduğunu göstermek için bu imlanın yanına "ṣaḥ. [Sahih]" notu düşülmüş. CLAUSON: *EDPT*: okı-: 79[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oḳumaḳ: I, 212[c]. REDHOUSE: *TaEL*: oḳumaḳ: 261[a].

10353 Bu madde başında *dokumalı* ifadesi iki farklı imla (طوقومالى, طوقوملى) ile kullanılmış. Yazmada kelimenin doğru imlasının *طوقومالى* olduğunu göstermek için bu imlanın yanına "ṣaḥ. [Sahih]" notu düşülmüş. Osmanlı Türkçesinde *doku-* kelimesi, her biri yazmada da kullanılmış olan *doḳu-*, *toḳu-* ve *ṭoḳu-* imlaları ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612[a]; doḳumaḳ: 924[a]; ṭoḳumaḳ: 1258[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205[b]; doḳumaḳ: ikinci cild, 794[b]; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a]. *Doku-* kelimesinin 'okutmak' anlamı sözlüklerde tespit edilemedi; fakat ilgili kelimenin *Türkçe Sözlük*'te yer alan 'en ince noktalarına kadar özen göstererek, emek vererek ortaya çıkarmak' anlamı, 'bir kimseyi okutmak, yetiştirmek' manasında değerlendirilebilir. TDK: *TS*: dokumak: 695[a]. Müellifin *doku-* kelimesinin 'okutmak' anlamında kullanıldığını belirttiği farklı bir madde için bk. Oḳumadan ṭoḳumaḳ olmaz. 455/27. Ayrıca; yazmada müellif, *doku-* kelimesinin 'fiilen çalışmak' (bk. 41/02), 'okuyanlardan hisse almak' (bk. 455/12) ve 'okuyanlarla bulunmak; çok dinlemek, uz anlamak' (bk. 455/28) anlamlarında olduğunu da kaydetmiş.

10354 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

10355 Yazmada: *kendikini*.

11153. İnsan, evvelce iğneyi[10356] kendine soḳmalı, soŋra ėle[10357] soḳmalı. **343/10**

11154. İnsan, ehl-i ilim ve marifet[10358] olmağa gayret ėtmelidir. **343/11**

11155. İnsan, ehl-i himmet olmaḳ gerek. **343/12**

11156. İnsan, ehline iş teslim ėtmelidir. **343/13**

11157. İnsan, ehl-i ilim ve marifet olursa aç ḳalmaz. **343/14**

11158. İnsan, ehl ü iyalini[10359] ḫoş tutmaḳ gerek. **343/15**

11159. İnsan, iki kere ölmez. **343/16**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 74[10360]]

11160. İnsan, ėttiğiniŋ cezasını[10361] bulsa gerektir. **343/17**

11161. İnsan, iyilik[10362] ėdeni unutmamaḳ gerek. **343/18**

11162. İnsanı iyiliğe sevḳ ėden; dirayet değil, vicdanî hissiyattır. **343/19**

10356 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *iğne* hem de *iŋne* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

10357 Yazmada: *ile*. TDK: *TTS*: il (II): 2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. 3. Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr.: III, 2029. TDK: *DS*: il (I): Yabancı: VII, 2517[a]; il (III): Yabancı yer.: VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c].

10358 ATAY: *A-TBL*: ma'rifa[t]: *İlim* ile *marifet* arasında fark vardır. *Marifet*in karşıtı, *inkâr* etmek yani tanımamaktır. *İlm*in karşıtı, bilmemek yani *cehalet*tir. *Marifet*, bir şeyi cüzî ve tikel olarak bilmektir. *İlim* ise tümel, küllî olarak bütünü ile bilmektir. *Marifet,* bir şeyin esaslarını, belirtilerini bilmek olup bir şeyin özünü, mahiyetini, hakikatini bilmeye *ilim* denir. Bunun için "Allah ariftir." denmez de "Allah âlimdir." denir. Aynı şekilde "Allah'ı ilmen biliyor." denmez; fakat "Allah'ı marifet ile biliyor." denir.: 3, 338[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'İlm* ile *ma'rifet* arasındaki fark: 96.

10359 ehl ü 'iyāl: Karı ve çoluk çocuk; ev halkı, aile. REDHOUSE: *TaEL*: ehl: elh ü 'iyāl: 280[a]. AYVERDİ: *MBTS*: ayal - ıyal - iyal: 91[a]; ehl: ehl ü ayal: 327[b].

10360 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İnsān, iki kerre ölmez.: 74.

10361 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca 'işlenen kötü bir fiile verilen acı verici karşılık' için kullanılan bu kelime, burada Arapça aslına da uygun biçimde 'işlenen fiilin mahiyetine göre verilen iyi veya kötü her türlü karşılık' manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cazā': Mükāfāt 'ale 'ş-şey' ma'nāsına ismlerdür, ki bir nesneye muḳābil 'ivażdan 'ibāretdür… ve cezā' maṣdar olur, mükāfat eylemek ma'nāsına… ve kāfī olmaḳ ma'nāsınadur… ve ödemek ma'nāsınadur.: III, 784.

10362 Yazmada: *eyülik*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ايو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ايو imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

11163. İnsan, iyiliği iyilik, kötülüğü kötülük bilmek; ‘dostu dost, düşmanı düşman bilmek’ dėmektir. **343/20**

11164. İnsan, iyilik[10363] ḳadrini bilmek gerek. **343/21**

11165. İnsan; iyilik[10364] yaparsa iyilik bulur, kötülük yaparsa kötülük bulur. **343/22**

11166. İnsan iyi[10365] de olur, kötü de olur; ancaḳ iyi[10366] insan muteberdir. **343/23**

11167. İnsan, iyiliğe[10367] iyilik[10368] ile muḳabele ėtmek gerek. **343/24**

11168. İnsanıŋ iyi[10369] ameliniŋ şefaatçısı vicdanıdır. **343/25**

11169. İnsan; iyiliği[10370] de bilir, kötülüğü de. **343/26**

11170. İnsan, işinden belli olur. **343/27**

11171. İnsan, işinden; hayvan, dişinden belli olur. **343/28**

11172. İnsan, işinden; hayvan, yürüyüşünden belli olur. **343/29**

11173. İnsanıŋ işi, ayine-yi amalidir. **343/30**

[Żiyā Paşa *Terkīb Bend* 5] [beyt[10371]]

11174. İnsan için her ne hasıl olursa say ile olur. **343/31**

11175. İnsan için, irfanıŋ başı; noḳsanını bilmek, bilmediğini iḳrar ėtmektir. **343/32**

11176. İnsan için; bilmemek ayıp değil, bilmek için bilenden sormamaḳ ayıptır. **343/33**

11177. İnsan için, evvela terbiye-yi cismaniye ve terbiye-yi maneviye (terbiye-yi bedeniye ve terbiye-yi diniye) gerek. **343/34**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

… ki insan evvela, bedenen terbiye görerek ḳuvve-yi bedeniyesini tezyit ėtmek; saniyen, terbiye-yi diniyesini öğrenerek aḳaid-i maneviyesini taḳviye ve ḫizmetle tenvir eylemek gerek. Daha soŋra pek çoḳ türlü terbiyeler de vardır, ki sırasıyla ve

---

10363 Yazmada: *eyülik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

10364 Yazmada: *eyilik, eyülik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

10365 Yazmada: *eyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

10366 Yazmada: *eyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

10367 Yazmada: *eyülige*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

10368 Yazmada: *eyülik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

10369 Yazmada: *eyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

10370 Yazmada: *eyüligi*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

10371 Żiyā Paşa: *Terkīb Bend*: āyīnesi işdür kişiniŋ lāfa baḳılmaz / şaḫşıŋ görinür rütbe-yi ‘aḳlı eṯerinde: 5.

yolu ve vaḳtiyle ve zamanla onları[10372] *da tariḳ-i ilim ve marifetle tahsil ve o terbiyelerle muttasıf olmaḳ gerektir, dėmişler.*

11178. İnsan için, semere-yi sayinden başḳa bir şey yoḳtur. **343/35**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 53. Sūratu 'n-Nacm 39, 41] [āyet]

11179. İnsanıŋ içyüzü başḳa, dış yüzü yine başḳadır. **343/36**

11180. İnsan için, tövbe büyük nimettir. **343/37**

11181. İnsanıŋ içyüzü bilinmez; amma tecrübe ile belli olur. **343/38**

11182. "İnsanıŋ içi dışı bir olmalı." dėrler; amma mümkün müdür? **343/39**

11183. İnsanıŋ içyüzü, içinden çıḳan sözü ile belli olur. **343/40**

11184. İnsan için yalŋız birḳaç şey vardır; ki itiḳat ve imandır, ḳuvvetli ebdân ve aḳıl ve izan, ilim ve irfan, hüsn-i aḫlaḳ ve doğruluḳ vesaire ḫasâil-i beşeriyesidir, ki lâ-büd ve lazımdır. **343/41**

11185. İnsanlarıŋ içyüzü belli olmaz. **343/42**

11186. İnsan, seveniŋ yanından gölge gibi ayrılamaz. **343/43**

11187. İnsan, beğendiğiniŋ yanından gölge gibi gider mi? **343/44**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [475, 178, 5] [beyt]

miṯāl-i sāye yanundan gider mi Vehbī-yi zār
begenmiş āh o ḳadd-i bülendi sulṭānum

11188. İnsanıŋ iç yüzü gülmek gerek; zira iç yüzü güleniŋ dış yüzü de gülse gerek[10373]. **343/45**

11189. İnsan için eŋ büyük bela ve maraz; ancaḳ kendini bilmemek, kendi ḳusurunu görmemek hâlât-ı cahiliyesidir. **343/46**

11190. İnsan için, ticaret iki nevdir: birisi maddî, diğeri manevîdir. **344/01**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Maddî ticaret, kesb-i maişet yolundadır; manevî ticaret, Cenabıhaḳḳ'a arz-ı ubudiyet ėtmek babındadır, dėmişler;[10374] **[345]** *zira aḳvâl-i ulema ve hükemâya göre ticaret-i beşeriye haḳḳında dėniliyor ki: "Nefsiŋi Haḳḳ'a secde ėtmeğe alıştır; zira ticaretiŋ eŋ efdali, Cenabıhaḳḳ'a ibadet ėtmekledir. Soŋra idame-yi hayatıŋ ve saadetiŋ ve idare-yi aileŋ ve efradıŋ için kesb-i kâr emrinde ḥalālun min Allah çalışmaḳ gerektir." gibi nesâyih-i hükmiyesiyle müeyyettir.*

11191. İnsan, hiçbir zaman hiçbir şeyi istihza ėtmemek gerektir; zira insan istihza ėtdiği şey ile cezalanır. **344/02**

11192. İnsan için en büyük baŋtiyarlıḳ, hem âlim hem zengin olmaḳtır. **344/03**

10372 Yazmada: *anları*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10373 Yazmada: *gerek anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10374 Yazmada metnin bundan sonraki kısmı üç yüz kırk dördüncü sayfanın üst bölümünde yer almaktadır.

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Bu iki mevhibe-yi İlahînin her ikisi de İmam-ı Azam Ebû Hanîfe[10375] *hazretlerine nasip olmuştur, dėrler.*

11193. İnsan; bir kere ölür, iki kere değil.[10376] **344/04**

Yaḥyā Naẓīm[10377] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 381] [beyt]

ḥallāl-i ḥasretüne tēġ-ı cevri eyleme der-kār
kişiye şāhum ölüm birdür iki kerre degildür

Yaḥyā Naẓīm[10378] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 120] [naẓm]

pervāne gibi şemʻle olsaḳ n'ola bu şeb
ben bir senüñle ey meh-i nā-mihr-bān iki

cevrüñ helāk ėder ne belā taʻne-yi raḳīb
birdür ölüm olur mı bir ey bī-imān iki

11194. İnsan; bir kere yıḳılmasın, yıḳıldıktan soŋra pek ḳolay ḳalḳamaz. **344/05**

11195. İnsana bir iman, bir itiḳat gerek; nefse itimatla say ve amel gerek. **344/06**

11196. İnsan, bu âlemiŋ gidişine aḳıl sır ėrdiremez. **344/07**

11197. İnsanlarıŋ bu âlemde her biri bir emel ḳazığına bağlıdır. **344/08**

Żiyā Paşa *Tercīʻ Bend*[10379] [10] [naẓm]

ėtmiş kimisi rāḥatın iḳbāl içün fidā
olmış kimi beliyye-yi idbāra mübtelā

olmış kimi tüvān-ger-i devrān ėken ḏelīl
olmış kimine ṯerveti[10380] *ser-māye-yi ʻanā*[10381]

10375 Ebû Hanîfe Nuʻmân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh [ö. 150/767]: İslam’da hukukî düşüncenin ve içtihat anlayışının gelişmesinde önemli payı olup daha çok “Ebû Hanîfe” veya “İmam-ı Azam” diye şöhret bulmuştur. “Ebû Hanîfe” onun künyesi olarak zikrediliyorsa da Hanîfe adında bir kızının, hatta oğlu Hammâd’dan başka çocuğunun bulunmadığı bilinmektedir. Bu şekilde anılması, Iraklılar arasında “hanîfe” denilen bir tür divit veya yazı hokkasını devamlı yanında taşıması veya *hanîf* kelimesinin sözlük anlamından hareketle haktan ve istikametten ayrılmayan bir kimse olmasıyla izah edilmiştir. Buna göre “Ebû Hanîfe”yi gerçek anlamda künye değil bir lakap ve sıfat olarak kabul etmek gerekir. Onun öncülüğünde başlayan ve talebelerinin gayretiyle gelişip yaygınlaşan Irak fıkıh ekolü de imamın bu künyesine nispetle “Hanefî mezhebi” adını almıştır. ‘Büyük imam’ anlamına gelen “İmam-ı Azam” sıfatının verilmesi de çağdaşları arasında seçkin bir yere sahip bulunması, hukukî düşünce ve içtihat metodunda belli bir çığır açması, döneminden itibaren birçok fakihin onun görüşleri ve metodu etrafında kümelenmiş olması gibi sebeplerle açıklanabilir. … Ebû Hanîfe ticaretle uğraşan varlıklı bir ailenin çocuğudur. Kendisi de ilim öğrenmeye başlamadan önce kumaş tüccarlığı yapmıştır. Kûfe’de Amr b. Hureys bölgesinde bir dükkânının bulunduğundan söz edilir. İlim hayatına atılınca ticaret işini ortakları aracılığıyla sürdürdüğü, onun bu sıralarda öğrencilerine ve başkalarına yaptığı maddî yardımlardan anlaşılmaktadır. UZUNPOSTALCI, M.: “Ebû Hanîfe”, *DİA*: 10, 131ª-138ª.

10376 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ölüm; bir kerredür, iki kerre degil. 469/14.

10377 Yazmada: *Nazīmī*.

10378 Yazmada: *diger Nazīmī dīvānından*.

10379 Yazmada: *ez Tercīʻ Bend*.

10380 Yazmada: *devleti*.

10381 ser-māye-yi ʻanā: Yazmada: *ser-māye-yi ġınā*.

ṭoplar kimisi vāriṯ ü ḥādiṯ içün nuḳūd
eyler kimisi ṯervet içün ʻömrini hebā

düşmiş kimi tecessüs-i kibrīt-i aḥmere
olmış kimine mūcib-i iflās kīmiyā

ėtmiş kimin[10382] ḥarīṣ-i ḳıtāl ārzū-yı şān
ḳılmış ṭamaʻ kimisini cān-dāde-yi veġā

olmış kimi musaḫḫar-ı efsūn-ı çeşm-i yār
olmış kimi muḳayyed-i gīsū-yı dil-rubā

ėtmiş hevā-yı lāle kimin dāġ-dār-ı ġamm
olmış kimine derd-i gül ü yāsemen belā

tefrīḳ içün kimisi oḳur[10383] ruḳye-yi füsūn[10384]
tesḫīr içün kimisi yazar nüsḫa-yı duʻā

olmış kimi ṣafā ile rind-i piyāle-keş
olmış kimisi ḥırṣ ile uftāde-yi riyā

ėtmiş ḫulāṣa bir emel-i ḫāṣṣ-ı bī-lüzūm
her şaḫs-ı ḥürri ḳayd-ı esāretle mübtelā

subḥāna man taḥayyara fī ṣunʻihi al-ʻuḳūl
subḥāna man bi-ḳudratihi yuʻcizu al-fuḥūl

[=Yaratışıyla akılları hayrete düşüreni tespih ederim, kudretiyle üstünlükleri âciz bırakanı tespih ederim.]

11198. İnsan için, dünyada birbiriyle ḫoş geçinmek gibi lezzetli şey olmaz. **344/09**

11199. İnsanlarıŋ bu âlemde her biri bir emel peşinde gezer. **344/10**

11200. İnsan başına neler gelmez! **344/11**

11201. İnsanıŋ imanıyla parası sır gibi saḳlıdır. **344/12**

11202. İnsanlar için, ḳanun ve ḳaide bilmek ve icabında hükm-i ḳanun ve ḳaideye riayet eylemek; bir vazife-yi mühimmedir. **344/13**

11203. İnsan, bu bezm-i âlemde bir hâl üzere olamaz. **344/14**

Yaḥyā Naẓīm[10385] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 115] [naẓm]

gāh maḫmūr-i keder gāh ḳadeḥ-noş-i neşāṭ
bezm-i ʻālemde degildür kişi bir ḥāl üzre

lā-beḳā olduġın ėtmez mi taṣavvur bilmem
bir iki gün dem uran mesned-i iḳbāl üzre

11204. İnsan, bu dünyada daima bir hâl üzere ḳalmaz. **344/15**

11205. İnsan, bu dünyada bir yol tutar; amma o yolda daima çatal çıḳar. **344/16**

11206. İnsan başı, çeki taşından ağırdır. **344/17**

10382 Yazmada: *kimi*.
10383 oḳur: Yazmada yok.
10384 ruḳye-yi füsūn: Yazmada: *raḳībe füsūn*.
10385 Yazmada: *dīger Nazīmī dīvānından*.

11207. İnsan, başı ile insandır; gövdesiyle[10386] değil. **344/18**

11208. İnsan için evvela lazım olan üç şey vardır: Evvela itiḳat, saniyen iman, salisen say ve ameldir. **344/19**

11209. İnsanlarda iki hâl vardır (cari ve daimdir): Birisi ḳuvve-yi maddiye, diğeri ḳuvve-yi maneviyedir; bu iki hâlden yalŋız birisiniŋ vücudu, tek tekerlekli; ikisiniŋ birden vücudu, çift tekerlekli arabaya[10387] beŋzer. **344/20**

11210. İnsan, başına gelecek ḳazayı bilemez. **344/21**

11211. İnsan; ne vaḳit ve ne zaman ve nerede öleceğini, başına nasıl ḳaza ve bela geleceğini bilemez. **344/22**

11212. İnsan, başına geleceği bilemez. **344/23**

11213. İnsan; bildiği şeyiŋ âlimi, bilmediği şeyiŋ cahilidir. **344/24**

11214. İnsanıŋ bildiği şey -ağzından çıḳan söz-, ağzı üstündeki tüy[10388] ḳadar ise bilmediği şey de başındaki tüy[10389] ḳadardır.[10390] **344/24**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Bu misal ilim ile cehle yani âlim ile cahile misaldir, dėmişler; yoḳsa insanıŋ bilmediği bütün kâinattır.

11215. İnsan, başına yazılanı görür. **344/25**

10386 Yazmada: *gögdesiyle*. Kelimenin bu madde başındaki imlası (كوكده) gereği hem *göğde* hem *gövde* hem de *göyde* biçiminde okunması mümkün olup kelimenin her üç biçimi de Türkçede müstameldir. Ayrıca *gövde* kelimesi yazmada *gevde/göde (كوده)* biçimiyle de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: kövdöŋ: 688[a]. TDK: *TTS*: gevde: III, 1674. Ş. Sāmī: *ḲT*: gövde (كوكده) [Zebān-zedi: *gövde (كووده)*.]: II, 1208[b]. REDHOUSE: *TaEL*: göde: 1585[a]; göyde (كوكده): 1597[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kevde: 142[a]. ÖNER: *K-TTS*: gevde: 137[b]. TDK: *DS*: göğde: VI, 2127[a].

10387 Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, ‘araba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Es‘ad: *Lehcetü ’l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«‘araba» ṣūretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26[c]. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56[b]; ‘araba: 1291[b]; ‘arrāde: 1291[b]; ‘araba: 1292[b]. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *‘arrāda*[t] ‘top atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet’, Arapça < *rubā‘* ‘dörtlü’, Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: apaбa/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32[a]. EREN: *TDES*: araba: 14[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190[a]. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘arrāda[t]: I, 644; rubā‘: II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521[c].

10388 Yazmada: *tüg (توك)*. Bu kelimenin, imlası gereği *tüg* veya *tük* biçiminde okunması mümkün olduğu gibi -Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kaydedildiği üzere- *tüy* biçiminde okunması dahi mümkündür. Kelimenin aslı *tüg*dür. CLAUSON: *EDPT*: tü: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868. Yazmada *tüy* kelimesi iki farklı imla ile (tüg, tüy) kullanılmış.

10389 Yazmada: *tüg (توك)*. CLAUSON: *EDPT*: tü: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868.

10390 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

11216. İnsan başı ile hayvan (at) başına pek çoḳ şeyler gelir. **344/26**

11217. İnsan başı ağırdır. **344/27**

11218. İnsan başı, hayvan başı bir değil. **344/28**

11219. İnsan başı, bostanda bitmez. **344/29**

11220. İnsanıŋ binası sudur. **344/30**

Żiyā Paşa [*Eş'ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 48] beyt[10391]

taḥammül ėtdigi evẓā'a ṭaġlar ėdemez
ṣudur baḳılsa esās bināsı insānıŋ

11221. İnsanıŋ binası, anasır-ı erbaadan[10392] mürekkeptir. **344/31**

anasır-ı erbaa: Su, toprak, ateş, hava.

11222. İnsanı baştan çıḳaran, ḫayırsız arḳadaşıdır. **344/32**

11223. İnsanı başta arḳadaşından sorarlar, soŋra ḳomşusundan. **344/33**

11224. İnsan, başından ḳorḳarsa diline saḳıt[10393] olsun. **344/34**

11225. İnsanıŋ başına gelen bela, hep kendi dilindendir. **344/35**

11226. İnsan, başını severse dilini tutsun. **344/36**

11227. İnsan[10394], hayat-ı dünyada lezzet-i hayatla yaşamaḳ isterse ḳanaat babında huzur-ı ḳalp ile inbisât-ı ḫatırla yaşamaḳ gerektir. **344/37**

11228. İnsan için, bu âlemde huzur-ı ḳalp, inbisât-ı ḫatır gerektir. **344/38**

Es'ad[10395] beyt

eyyām-ı inbisāṭ iledür leḏḏet-i ḥayāt
ṭūfān-ı ġammda ādeme lāzım mı 'ömr-i Nūḥ

11229. İnsan, beşerdir; bazen şaşar, şaşırır, düşer, düşürür. **344/39**

11230. İnsan, beşerdir; bazen şaşar, düşer; insanlıḳ, düşeni ḳaldırmaḳtır. **344/40**

11231. İnsan; bu âlemde âleme -insanlara- su-yi misal için değil, hüsn-i misal için numune-yi imtisal olmaḳ gerek. **344/41**

... ki bu numune-yi imtisal olmaḳ ḳaziyesi, ancaḳ hüsn-i aḫlaḳ sahibi olmaḳladır.

11232. İnsana başta -evvela- baş gereği terbiyedir; soŋra, talim ve tahsil-i hüner ve marifettir. **344/42**

10391 Yazmada: *ġazel*.

10392 anasır-ı erbaa: İlk Çağ Yunan, Orta Çağ İslam ve Hristiyan felsefesinde tabiî varlıkların ilkesi sayılan dört madde. Anasır-ı erbaa; 'dört unsur' demek olup klasik felsefede "toprak, su, hava ve ateş"ten ibarettir. Geniş bilgi için bk. KARLIĞA, H. B.: "Anâsır-ı Erbaa", *DİA*: 3, 149[b]-151[b].

10393 'İhtiyatlı; müteyakkız, uyanık, gözü açık,' manalarındaki bu kelime; günümüz Türkiye Türkçesinde, aslı olan *sak* biçimiyle müstameldir. YUDAHİN: *KS*: sak I: 629[a]; sakıt I: Tetikte bulunan, uyanık.: 629[b]. CLAUSON: *EDPT*: sak: 803[b]. TDK: *TTS*: sak (I): Müteyakkız, uyanık, çabuk duyan, tetikte, ihtiyatlı.: V, 3850. TDK: *TS*: sak (I): 2011[a]. ÖNER: *K-TTS*: saḳ (I): Çok dikkatli davranan kimse. 2. Duyuları çok hassas olan. 3. Pek tasarruflu davranan, müsrif olmayan.: 393[b].

10394 Yazmada: *insān için*.

10395 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: inbisāṭ: [ḳısm-ı evvel,] 457[b].

Terbiye; ‘evvela, insanı manen tarla gibi nadas ve ziraat ėtmek; soŋra, talim ve tahsil-i ilim ve hüner toḫumu[10396] *ekmek ve mahsul almaḳ’ dėmektir, dėmişler.*

11233. İnsan, bulduḳça bunar; hep “Daha var mı?” dėr, ḳalbine hiç ḳanaat liḳâsını getirmez, kör nefsi asla doymaḳ bilmez. **345/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Doymayan gözü toprak doyurur, durmayan haris nefsi ya zillet ve sefalet ya mevt-i afet durdurur[10397]*. “Kâr-ı evvelde kişi fırsat-bîn değil, ḳanaatle aḳıbet-bîn olmaḳ gerek.” dėmişler.*

11234. İnsan, bazen parasıyla da masḳara[10398] olur. **345/02**

11235. İnsan, bilmediğini ayağınıŋ altına alsa başı göğe ėrer. **345/03**

[E. Reşād “Muvāzene-yi Ḥaḳīḳat[10399]”] *Dolāb*[10400] [11,] 86[a]

Dolāb’ıŋ altıncı nüsḫasında “İnsān, bilmedigini ayaġınıŋ altına alsa başı göge ėrer.’ meṯeli münker degildür. İḫtimāl degil, ṣaḥīḥ ki Dolāb’ıŋ münderecātında daḫı ḫaṭālar vardur…” ilā āḫirihi[10401]…

11236. İnsan, bildiğini esirgememek gerek. **345/04**

11237. İnsan; bildiğini öğretmeli, bilmediğini öğrenmelidir. **345/05**

11238. İnsanıŋ başı ve yaşı[10402] beraber büyüdükçe özü sözü (aḳlı fikri) ve[10403] aḫlaḳı da beraber büyür, öser[10404]. **345/06**

10396 Yazmada: *tuḫmı*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *tuḫm*’dur. STEINGASS: *CP-ED*: 288[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *tuḫm* hem de *toḫum* imlası kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: tuḫm: 517[a]; toḫum: 607[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuḫm [Tür. zebān-zedi: *toḫum*.]: I, 389[a].

10397 Yazmada: *ṭoyurur*.

10398 Yazmada: *masḫara*. Kelimenin aslı Arapça ‘alay ve eğlence konusu’ manasında *masḫara*[t]’dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i‘tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

10399 İlgili metinde yer verilen alıntılar ‘Alāe ’d-dīn Tevfīḳ’in *Dolāb*’da yayımlanmış *Vecībe* isimli yazısından yapılmıştır. ‘Alāe ’d-dīn Tevfīḳ: “Vecībe”, *Dolāb*: [6,] 42[a].

10400 Yazmada: *Dolāb risālesinden bir fıḳradur*.

10401 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

10402 başı ve yaşı: Yazmada: *başı - yaşı*.

10403 ve: Yazmada yok.

10404 LESSING: *M-TS*: ös-: Büyümek, çoğalmak, artmak.: 780[b]. YUDAHİN: *KS*: östür-: Büyütmek, yetiştirmek.: 616[a]. CLAUSON: *EDPT*: ös-: 241[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ösmek: Büyümek, ‘ādet ėtmek, nümüvv ėtmek.: 34[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: üsmek: Büyümek, neşv ü nemā bulmaḳ, yetişmek, üste gelmek.: birinci cild, 394[a]; üsmek: Büyümek, neşv ü nemā bulmaḳ, artmaḳ, ziyāde olmaḳ.: birinci cild, 394[b]. TDK: *TTS*: üsmek: Yetişip büyümek.: VI, 4094. TDK: *DS*: ösmek (I): 1. Büyümek, boyu uzamak. 2. Yükselmek.: IX, 3355[b]; usturmak: Çocuk büyümek.: XI, 4044[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ös-(I): Yetişmek, gelişmek.: 212[b]; üs-: Uzanmak.: 298[b]. ÖNER: *K-TTS*: üstĕr: 1. Büyütmek, yaşatmak, besleyip büyütmek, yetiştirmek, bakmak. 2. Büyütmek, geliştirmek.: 533[a].

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Lakin (ancaḳ) “Terbiye beşikten, talim eşikten başlar.” müeddâsınca terbiye ve[10405] *talim de onlarla*[10406] *beraber olmaḳ gerek, dėmişler.*

11239. İnsan için[10407], bilmediğini sormaḳ ayıp değildir. **345/07**

11240. İnsan, bilmediği şeyleri bilenlerden öğrenmek gerek. **345/08**

11241. İnsan; bitiremeyeceği işi, getiremeyeceği (götüremeyeceği) yükü üstüne almamaḳ gerek. **345/09**

11242. İnsanlar[10408], birbirinden hisse ḳapar. **345/10**

11243. İnsan, bilmeyerekten bazen çoḳ faydalı işler yapar. **345/11**

11244. İnsan, büyüklere hürmet[10409] ėtmekle mükelleftir. **345/12**

11245. İnsan; büyüğü büyük, küçüğü küçük bilmek gerek. **345/13**

Yani ‘Büyüklere hürmet, küçüklere merhamet ve muhabbet ėtmek gerek.’ dėmektir.

11246. İnsan; bu âlemde ėl âleme su-yi misal için değil, hüsn-i misal için numune-yi imtisal olmaḳ gerek. **345/14**

11247. İnsan, büyük söz söylememek gerek. **345/15**

Servete, mal ve mansıba vesaireye mağrur olmamaḳ gerek; zira bunlar hep arazî, marazî şeylerdir; tėz zeval bulur, dėmişler.

Arabî: *al-‘arazu va ’l-marazu ka ’l-ma‘dūmi*

[=Araz ve maraz yok hükmündedir.]

11248. İnsan; büyük sözü, büyük loḳmayı boğazına soḳmamaḳ gerek; zira tehlikelidir. **345/16**

11249. İnsan, büyük söylerse küçük düşer. **345/17**

11250. İnsanıŋ boğazı doḳuz boğumdur, boşboğazlıḳ ėtmemek gerektir. **345/18**

Boğazıŋa bek[10410] *ol; hem pek, tek*[10411]*, tekin*[10412]*, metîn, çetin ol, dėmişler.*

11251. İnsan, boşboğazlıḳ ėtmemek gerek. **345/19**

Boşboğazlıḳ, pek ḫatalı şey olup bu bapta pek çoḳ hadise[10413] *olmuştur.*

11252. İnsanıŋ boşboğazından insanlıḳ gelmez. **345/20**

11253. İnsanıŋ gırtlağı, hâl-i ihtizârda[10414] düşer. **345/21**

11254. İnsan, bilmeye bilmeye ḳoynunda yılan da beslermiş. **345/22**

10405 ve: Yazmada yok.

10406 Yazmada: *anlarla*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10407 Yazmada: *insān*.

10408 Yazmada: *insān*.

10409 Yazmada: *ḫürmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḥurma*t’tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 363[b].

10410 TDK: *DS*: bek (I): Sert, katı, sağlam, kuvvetli.: II, 600[a]. CLAUSON: *EDPT*: 323[a].

10411 TDK: *DS*: tek (I): Uslu.: X, 3862[a].

10412 TDK: *DS*: tekin (II): 1. Uyanık, tetikte. 2. Uslu.: X, 3865[b].

10413 Yazmada: *ḥādiṯeler*.

10414 ḥāl-i iḥtiżār: Arapça *ḥāl* + Arapça *iḥtiżār*: Can çekişme durumu. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-iḥtiżār: I, 821; al-ḥāl: III, 189.

Dost görülen zalim, ẖainlerle zalim, ẖain ḳadından[10415] kinayedir.

11255. İnsanıŋ bilmediği, bildiğinden çoḳtur. **345/23**

11256. İnsan olan, insanlıḳ davasın ḳılan; insanlıḳ vazifelerini bilmek ve öğrenmek ve huḳuḳ-ı insaniyete riayet ėtmek ve insaniyete ẖizmetle ispat eylemek gerektir. **345/24**

11257. İnsan; dünyada huḳuḳ-ı beşeri, huḳuḳ-ı aile ve aḳrabayı haḳḳıyla bilmek ve ahkâmına cidden riayet ėtmek gerektir. **345/25**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira huḳuḳ-ı aile ve aḳraba meselesi, akdem ve pek mühim ve ciddî mesail-i içtimaiye-yi beşeriyedendir, ki ihmal ve reddi dünya ve aẖiret mesuliyeti dâîdir. Gerçi ẖusım aḳraba ve efrad-ı aile aralarında bazen bozuḳluḳ ve küskünlük olmaz değildir, olur ve münasebat-ı aile ve iẖvaniye de bazen su-yi tefehhüm ve baẖusus haset ve müfsit ve münafıkları ıŋ ilḳâât-ı nâ-revaları neticesi olan bazı elim hâller ve ẖoşnutsuzluklar ve dediḳodular zuhuruyla asar-ı iğbirar yüz gösterir ve meydan alır ve aradaki muhabbet-i iẖvaniye buz gibi soğuyaraḳ incimâd ėder. Âdeta ḳatʻ-ı münasebet ėtmek derecesinde münasebetsiz hâller husule gelir; fakat bunlar hep tarafeyniŋ eser-i gafleti ve huḳuḳ-ı iẖvaniyeniŋ sır ve hikmetinden cehaleti ve şeytan nefsine ziyadesiyle meyil ve dalaleti yüzünden ve etraftan kendisine sulta olan müfsit ve münafıḳlarıŋ iğvâ ve idlâllerine bilmeyerek aldanması gafleti cihetindendir, ki bu hâller ekseriyetle âlem-i İslamiyette ve ẖususuyla terbiye-yi zatiye ve terbiye-yi içtimaiye-yi ailede ve huḳuḳ-ı ihvaniye ḳaziye-yi mühimmesindeki noḳsan terbiye ve ilmiyesinde mündemiç hâlât ve mübâlâttan mütevellit cehaletleriŋ semeresidir. Hâlbuki, belne ʾl-aile ve aḳraba zuhur ėden iğbirarlar ekseriyetle müsavi derecede terbiye-yi aileye adem-i muvaffaḳiyetten ve daha sair ahval-i araziye ve nefsiyeden ve teẖâlüf-i efkâr vesaireden de tevellüt ėderse de haḳiḳatte ciddî olmayıp caʻlî olduğu ve yalıŋız ḳalp ve ẖatır ḳırgınlığı ve küskünlüğü gibi hâlât-ı maraziye ve araziyelerden ibaret olduğu da tecrübeten sabittir. Binaenaleyh, bu bapta sevap[10416] ve sevap[10417] olan tedâbîr-i insaniye ancaḳ öyle hâllere iptidaen meydan vėrmemeğe gayret ėtmek gerektir. Şayet ẖilafen maraz zuhura gelirse öyle hâlleriŋ derhâl refʻ ve izalesi ve tashih-i münasebat ve devam-ı iẖvaniyete sarf-ı himmet olunması vaciptir, ki ıslah-ı beyne ʾl-aẖaveyn şerʻan vaciptir. Binaenaleyh, nefis ve hevâ-yı şeytana uymayıp ancaḳ huḳuḳ-ı insaniyeyi kâfil vicdana uymaḳ gerektir. Onuŋ için insan beyne ʾl-aile ve aḳraba daima huḳuḳ-ı uẖuvvetiŋ muhafazasına diḳḳat ve ḳalpleri gıllıgıştan tasfiye ile muhabbet-i iẖvaniyeniŋ idamesine sarf-ı himmet ve gayret eylemek gerektir, dėmişler; zira beyne ʾl-aḳraba olan muaşeret garaz ve ivazdan salim ve mücerrettir.

10415 dost görilen ẓālim, ḫā'inlerle ẓālim, ḫā'in ḳadından: Yazmada: *ẓālim, ḫā'in dost görilenlerle ḳadından*.

10416 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavāb: Rast ve dürüst maʻnāsına ismdür, ki *ḫaṭā'* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ, bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (II): 2080ª.

10417 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavāb: Ecr ve cezā maʻnāsınadur, ki aʻmāl muḳābilinde iʻṭā olunan pādāşdan ʻibāretdür. Meczī olan kimseye ʻāiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müstaʻmeldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85.

11258. İnsan, huḳuḳ-ı insaniyete ve huḳuḳ-ı iḫvaniyete layıḳıyla riayet ėtmezse o insan, iḫvanları arasında inbisât-ı ḫatır ve huzur-ı ḳalple yaşayamaz. **345/26**

11259. İnsan, haḳḳaniyete ḫizmet eylemeği vazife-yi insaniye bilmek gerektir. **345/27**

11260. İnsanıŋ pek muhabbet ėttiği şey, bazen olur eceline sebep olur. **345/28**

11261. İnsan, aslen ve esasen ahsenü 'l-ḫâliḳîn[10418] olan cenab-ı Ḫaliḳteala marifetiyle ahsen-i taḳvim[10419] olaraḳ ḫalḳ olunmuştur. **345/29**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Onuŋ[10420] için insan, hüsn-i aḫlaḳla müteḫallıḳtır; faḳat (ancaḳ) insanlar, üzerine soŋradan sulta olan Şeytan-ı lain ve nefs-i şeytanîniŋ iğfal ve iğvâ ve idlâliyle ve cehaliteŋ inzimamı yani talim ve terbiyeniŋ noḳsan ve fıḳdanı yüzünden ḫilḳatine muḫalif su-yi aḫlaḳa da müptela olurlar. İşte bu iptila-yı arazî ile mariz[10421] olan insanlar, insanlıḳ şerefinden âdeta mahrum olaraḳ yaşarlar, dėmişler.

11262. İnsan bu: insan var, rahmetiŋ yağmasını ister; insan var, rahmetiŋ yağmamasını ister. **346/01**

Cenabımevla ise Adil, Rahîm ve Kerim'dir; rahmeti 'âmm ve kesîrdir: ekinciniŋ dilediğini de vėrir, kiremitçiniŋ dilediğini de vėrir; faḳat vaḳt-i merhununda, sırasında vėrir, dėmişler.

11263. İnsan, hem hürdür hem hür değildir; zira insan… **346/02**

11264. İnsan, perişan olmayınca perişanıŋ hâlini ne bilsin! **346/03**

Żiyā Paşa [*Eş'ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 50] beyt[10422]

zülfine dil vėrmeyen bilmez göŋül aḥvālini
aŋlamaz ḥāl-i perīşānı perīşān olmayan

11265. İnsanlar (milletler); dini, diliyle doğar, adı sanı, tariḫiyle yaşar, şöhretiyle gün görür, yiğitliğiyle can vėrir, yurdu yolunda mertlikle ölür. **346/04**

11266. İnsan, pak[10423] ḳalpli olmak gerek. **346/05**

10418 "*Aḥsanu 'l-ḫāliḳīn*" ifadesi, *Kur'an-ı Kerim*'de "Sonra bu az suyu 'alaka' haline getirdik. Alakayı da 'mudga' yaptık. Bu 'mudga'yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!" mealindeki ayette zikredilmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 95. Sūratu 't-Tīn 4.

10419 Ahsen-i takvim: İnsana Allah tarafından verilen en güzel ve en mükemmel biçim. Geniş bilgi için bk. ULUDAĞ, S.: "Ahsen-i Takvîm", *DİA*: 2, 178[a-b]. "*Aḥsani taḳvīm*" ifadesi, *Kur'an-ı Kerim*'de "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık." mealindeki ayette zikredilmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 95. Sūratu 't-Tīn 4.

10420 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10421 Yazmada: *maraż*.

10422 Yazmada: *ġazelinden bir beyt*.

10423 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- "paḳ" telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *"k"* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

11267. İnsan, peri tutmuş[10424] gibi daima bir yerde oturamaz. **346/06**

11268. İnsanıŋ bir piri, şeytanı vardır; bir dini, imanı vardır. **346/07**

Şeyṭānım var, aytdım[10425]; īmānım var, ḳaytdım[10426].[10427]

11269. İnsan, bu darıdünyada huzur, rahat üzere yaşamaḳ isterse doğru[10428] olmaḳ gerek. **346/08**

Yani her hâlde hüsn-i hâl, hüsn-i aḫlaḳ sahibi olmaḳ gerek; zira diğer insanlara su-yi misal olmamaḳ gerek. Bunuŋ başlıcası da: insan, her hâlde doğruluğa ḫizmet ėtmek gerek; çünkü hüsn-i aḫlaḳıŋ esası doğruluḳtur. Onuŋ[10429] için, dėnilmiştir ki: "Doğrunuŋ yardımcısı Cenabıallah'tır." Gaflet ėtmemek gerek.

11270. İnsana para aḳıl öğretir. **346/09**

Pek doğru değildir; doğrusu zıddı ve ḳani olmaḳtır, dėmişler.

11271. İnsanlıḳ, para ile değil; aḳıl, ilim ve hüner ve edep iledir. **346/10**

11272. İnsanlıḳ; parada değil, aḳıldadır. **346/11**

11273. İnsan, parasız da iş[10430] görebilir. **346/12**

11274. İnsan; özü sözü, iki gözü ile iş görür, kemal-i ilim ve aḳlıyla ve […] fikriyle söz söyler, ifa-yı vazife ve meram eyler. **346/13**

10424 Bu ifade 'cinlerin/perilerin etkisiyle delirmek' manasındadır. bk. TDK: *TS*: cin tutmak: Cinlerin etkisiyle delirmek.: 467[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: peri: I, 354[c]. Peri: Efsanelerde yer alan, olağan üstü güzel hayalî varlık. Farsça *parī* kelimesinin aslı *Zend Avesta*'nın çeşitli bölümlerinde geçen *pairika* olup 'büyü yapan, büyüleyen kadın' anlamına gelmektedir. İslam'da peri inancı yoktur; ancak Müslüman toplumlarda peri, cinle ve cinlerin aslının melek olduğu inancı ile irtibatlandırılmıştır. Türk halkı arasında peri, genellikle cin taifesinin güzel ve zararsız kısmına verilen addır ve bu sebeple, güzelliğin simgesi olmuştur. BOZKURT, N.: "Peri", *DİA*: 34, 232[a]-233[a].

10425 Yazmada: *aytdım: söyledim*. *ayıt-, ayt-, eyit-, eyt-* gibi farklı imlalar ile müstamel olan bu kelimenin birçok lehçede birden fazla biçimi aynı anda kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ay-: 266[a]; ayıt-: 268[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayıtmaḳ: I, 61[c]; eyitmek: I, 235[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ayıtmaḳ: birinci cild, 171[a]. TDK: *TTS*: ayıtmak (eyitmek, aytmak, eytmek, etmek, itmek): I, 323. TDK: *DS*: aytmak: I, 432[a]. TDK: *TS*: eyitmek: 840[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aytmaḳ: 46[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: eyt-: cild-i evvel, 70[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: әйт- [eyt-]: 458[b]. ÖNER: *K-TTS*: eyt-: 119[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ayd-: 17[b]; ayıt-: 18[a]; ayt-: 19[a]; eyid-: 78[b]; eyit-: 78[b]; eyt-: 79[a]; iyid-: 117[b].

10426 Yazmada: *ḳaytdım: döndüm*. CLAUSON: *EDPT*: kaḍıt-: 597[a]; kayt-: 675[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaytmaḳ: 1427[b]. TDK: *TTS*: kayıtmak: IV, 2385. TDK: *DS*: kayıtmak: VIII, 2702[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳaytmaḳ: Rücū' ve 'avdet ėtmek. Taḥavvül. Dönmek. Sözinden rücū' eylemek. İnkār olmaḳ. 225[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳayt-: cild-i ṯānī, 37[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: кайт- [kayt-]: 130[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳayt-: 283[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayıd-: 133[a]; ḳayıt-: 133[b]; ḳayıṭ-: 134[a]; ḳayt-: 134[b]; ḳayṭ-: 134[b].

10427 Ayrıca, bk. Tatarca: Şeyṭānım var, aytım -söyledim-; īmānım var, ḳaytım -döndüm-. 364/05.

10428 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

10429 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10430 Yazmada: *iş de*.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Bunlar, nefs-i […] alâim[10431] *ve esas hikmetidir, muḫalefet olunmaz. Asıl insanlıḳ budur, menolunmaḳ olmaz, dėmişlerdir.*

11275. İnsan, parasız iş göremez. **346/14**

11276. İnsan, parasıyla her şeye çare bulabilir; amma ecele çare bulamaz. **346/15**

11277. İnsan, piyade baş bir eve yaraşmaz; piyade baş, mezarda yaraşır. **346/16**

11278. İnsan, peynir ekmek ile de geçinebilir; amma nefis başḳasını da ister, onuŋ[10432] için çalışmaḳ gerek. **346/17**

11279. İnsan, perhize de devam ėtmek gerek. **346/18**

11280. İnsan, Taŋrı’nıŋ sun‘ı ve ḳuludur; insanlara ḫor[10433] baḳmamaḳ gerek.[10434] **346/19**

11281. İnsan, Taŋrıteala’dan ḳorkmaḳ gerek. **346/20**

11282. İnsan, Taŋrıteala’nıŋ tarlasıdır. **346/21**

11283. İnsana, tazîr dayaḳtan ḳatı[10435] gelir. **346/22**

11284. İnsan, taḳvalıḳ ėtmeli; amma kendisi bilmeli. **346/23**

11285. İnsanlar[10436], tespih tanelerine[10437] beŋzerler; din, tespihiŋ ipliği gibidir. **346/24**

Emsal-i hikemiye…

[Taḥsīn “Ba‘ż Emṯāl-i Ḥikemiyye” *Eṭfāl* 9, 2[a10438]]

11286. İnsana, tevekkül gerek; her işine tevekkül ile tevessül gerek. **346/25**

11287. İnsan; tövbeyi dilinden, göŋlünden çıḳarmamaḳ gerek. **346/26**

11288. İnsan, tükürüğünü tekrar yalamaz. **346/27**

11289. İnsan, tarlada bitmez. **346/28**

10431 Yazmada: *‘alāyim*. ‘Belirtiler, nişanlar, alametler’ manasındaki bu kelimenin aslı Arapça *‘alā’im*’dir. Kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *‘alā’im* hem de *‘alāyim* telaffuzu ile kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 3, 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ‘alā’im (vulg. ‘alāyim): 1316[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘alā’im: II, 946[c]. Yazmada kelimenin her iki biçimi de kullanılmıştır. bk. 213/16.

10432 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10433 Yazmada: *ḫᵛur*. ‘Zelil ve hakir’ manasındaki bu kelimenin aslı Farsça olup *ḫᵛur* ve *ḫᵛār* olmak üzere iki farklı imlası bulunmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛār: 479[b]; ḫᵛur: 483[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: 338. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫᵛār: I, 590[a]; ḫᵛur: I, 591[a]. Yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır.

10434 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ey Muḥibbī kime baḳsan bil anı ṣun‘-ı Ḫudā / ṭa‘na ṭaşı atma gördükde göz ü ḳaş üstine: 743, 2553, 5.

10435 Yazmada *katı* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳatı (قاتی), ḳatı (قتی)*] kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: katığ: 597[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳatı (قاتی): 1407[b]. ḳatı (قتی): 1437[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳatı (قاتی): II, 1017[a]; ḳatı (قتی): II, 1055[c].

10436 Yazmada: *insān*.

10437 Yazmada: *dānelerine*. Kelimenin aslı Farsça *dāna*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 501[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *dāne* ve *tāne* olmak üzere iki farklı telaffuz ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāne: Fā. [Tür. zebān-zedi: *tāne*.]: I, 600[a]. Günümüz Türkiye Türkçesinde ise bu kelime, farklı anlamları karşılayan iki farklı imla ile Türkçede kullanılmaktadır. TDK: *TS*: dane: Kuş yemi.: 592[b]; tane: 1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet. 2. Bazı bitkilerin tohumu. 3. Çekirdekli küçük meyve.: 2260[a].

10438 Taḥsīn: “Ba‘ż Emṯāl-i Ḥikemiyye”, *Eṭfāl*: 6 Ḥazīrān 1291/14 Cemāḏiye ’l-evvel 1292, Numero: 9, 2[a].

11290. İnsanıŋ tiryakîsiyle[10439] şaḳa olmaz. **346/29**

11291. İnsanıŋ ters tabiatlısıyla ḳonuşulmaz. **346/30**

11292. İnsan; ters sözden, ters yüzden hazer[10440] ėtmek gerek. **346/31**

11293. İnsanıŋ tahammül ėttiğine dağlar taşlar tahammül ėdemez.[10441] **346/32**

Żiyā Paşa [*Eş'ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 48] beyt[10442]

taḥammül ėtdigi evẓā'a ṭaġlar ėdemez[10443]
ṣudur baḳılsa esās bināsı insānıŋ

11294. İnsan, terlemeden ekmek[10444] yiyemez. **346/33**

11295. İnsan, terlemeden aḳçe ḳazanamaz. **346/34**

11296. İnsan, insanlıḳ terbiyesini teallüm ėderek bilmek ve esas-ı tabiat ėdinmek gerektir; ki insan, insan olsun, herkes insanlığına inansın ve şehadet ėtsin. **346/35**

Zira insan, insanlıḳ terbiyesinden mahrum ḳalınca öyle insanlarıŋ yaşaması faydasızdır ve hiçtir, dėmişler.

11297. İnsan terbiyesi beşikte başlar, mekteplerde kemal bulur[10445]; bulamazsa nihayet kendi ḳazandığı ilim ve fazilet sayesinde say u gayretle, hüsn-i ḫizmetle kemal bulur. **346/36**

Mücerreptir.

11298. İnsan, terbiyeden mahrum olursa insanlar arasında her şeyden mahrum ḳalır. **347/01**

11299. İnsanıŋ terbiyesi[10446]; ziyneti, çiçeği sayılır. **347/02**

11300. İnsan için talim, terbiye farzdır. **347/03**

10439 Aslı Yunanca *thēriakḗ (θηριακή)* olan bu kelime; Farsçada *tiryāk* biçimiyle, Arapçada ise *tiryāḳ* biçimiyle müstameldir. Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi yazmada da kelimenin hem *tiryāḳ* hem de *tiryāk* biçimi kullanılmıştır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: θεριακή (theriakḗ): 350[b]; θηριακή (thēriakḗ): 353[a]. STEINGASS: *CP-ED*: tiryāḳ: 298[b]; tiryāk: 298[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: at-tiryāḳ: 32[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: tiryāḳ: 'Ar. [Fā. *tiryāk*'den mu'arreb.] 401[b]; tiryāk: 401[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tiryak: 1259[a]. NİŞANYAN: *NS*: tiryak: 865[a].

10440 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

10441 Bu ifade ile ilgili olarak bk. "Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir." mealindeki ayet. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 33. Sūratu 'l-Aḥzāb 72.

10442 Yazmada: *ġazelinden*.

10443 ėdemez: Yazmada: *taḥammül ėdemez*.

10444 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī̆ Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

10445 Yazmada: *bular*.

10446 Yazmada: *terbiyesini*.

11301. İnsan; bu dünyada (devran-ı âlemde) teallüm ve tederrüs ėtmeden (ėtmeksizin) -yani oḳumadan, öğrenmeden evvel- âlim, müderris, muallim -talim ve tedris[10447] ḳuvvet ve ḳudretini haiz- olamaz. **347/04**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Yani “İnsan (insanlar) evvelemirde kendisi oḳumadan, öğrenmeden oḳutmaḳ, öğretmek fiil ve salahiyetini ihraz ėdemez.” dėmişler.

İşbu sıfât-ı aliyyeden bir nebze şerh ve izahât-ı sathiye ber-vech-i ati üzere bast u beyan ḳılınır: Şöyle ki:

Tariḳ-i talim ve tedris vezâifiniŋ yalŋız ilm-i nazarî ve amelîsinden bir noḳta ḳabîlinden bir nebze bast u beyanı, şerh ve izahı lazım gelirse mesele yine pek uzatılmaḳ -uzun boylu sözler söylemek icap ėdeceğinden- bu bapta iḫtiyar-ı sükûtla ancaḳ bir iki kelime ve cümle-yi kelamiye ile iktifayı sevap[10448] gördük. Bu devran-ı âlemde gerek oḳumaḳ gerek oḳutmaḳ isteyen insanlar, “İnsanlarıŋ bu dünyada ilmî yaşayış ile gayr-i ilmî yaşayış arasındaki farḳı aḳlen, ilmen, tecrübeten bilmek, öğrenmek gerek.” Çünkü bu dünyadaki ilmen yaşayıştaki fevâid ile gayr-i ilmî yaşayıştaki fevâid ve mazarrât, şüphesiz erbab-ı ilim ve ehl-i aḳıl ve tecrübe ve tefekkürce her hâlde şayan-ı taaḳḳul ve tefekkür ve teemmül mesâil-i mühimme ve elzemiyeden olan amal ve vezâif-i insaniye cümlesindendir; zira dünyada hiçbir şeyiŋ “Aslı aŋlaşılmadan faslı, kâr ve zararı bilinmeden zarar ve faydası aŋlaşılmaz.” dėmişler. Buŋa binaen, ilmen yaşayıştaki mana ve maḳsadı gerek oḳuyan gerek oḳutan için -maddî ve manevî fayda ve zarar babında- kâr ve zarar yani bu baptaki mana ve maḳsut nedir? Oḳumaḳ, öğrenmek; oḳutmaḳ, öğretmekteki gaye, nihaye, emel ve arzu nedir? Yani biraz daha izahen dėnilebilir ki: İnsanlar bidayet-i devr-i sinîn-i sâl-i hayat-ı ibtidaîsi olan 12 yaşı devri çağından itibaren herkesiŋ devr-i talim ve terbiye devresine girmesindeki esbab-ı ilim ve hikmet nedir? İnsanlarıŋ o hayat-ı ibtidaiyesinden itibaren oḳumaḳta ve oḳutmaḳtaki[10449] mana ve murat ve emel ve arzu nedir? İnsanlarıŋ bu âlem-i medeniyet-i içtimaiye, milliye ve diniyede şer‘ ve ḳanun ve usul ve ḳavait ve fevâid ve avâide ḫizmet ve şerait-i diniye ve milliye ve içtimaiye ahkâmına tebaiyet[10450] ve inḳıyatla yaşamaḳtaki ḳasıt ve gayeler nedir? Ve bu ḳasıt ve gayelere gerek ulum ve fünûn-i hikmet ve tevârîḫ ve coğrafî ḳuvâ ve vasıtalarıyla gerek fünûn-ı sanayi ve ziraî ve ticarî[10451] ve millî harsî iane ve fevâidi inzimamıyla iktisab-ı servet ve mamuriyete sahip ve malik olmaḳ sır ve hikmeti ve kemal-i huzur ve rahata muvaffaḳıyet ilmi ancaḳ fazâil-i ilmiye vü aḫlaḳiye ile ve tariḳ-i haḳ ve adalete ḫizmet eylemekle temin olunmaḳ mümkün olan sulh ve selamet ve asayiş-i cihan-ı âlem sayesinde nail-i emel ve arzu-yı umum beşer mesudiyeti -ancaḳ sâlifü ’z-zikr-âlem-i beşeriyetiŋ ibtida-yı hayat-ı insaniyesinden itibaren başlayan talim ve tedris

---

10447 ta‘līm ve tedrīs: Yazmada: *ta‘līm - tedrīs*.

10448 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavāb: Rast ve dürüst ma‘nāsına ismdür, ki *ḫaṭā’* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ, bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (II): 2080ª.

10449 oḳumakta ve oḳutmaḳtaki: Yazmada: *oḳumakta - oḳutmaḳtaki*.

10450 Yazmada: *ṭabī‘yyet*.

10451 zirā‘ī ve ticārī: Yazmada: *zirā‘ī - ticārī*.

usul-i ḳadimesiniŋ nazarî ve amelî mevzu, ḳavait ve fevâid-i asliye ve esasiyesiniŋ gerek oḳuyan gerek oḳutan insanlarıŋ aḳlen ve ilmen ve tecrübeten bu baptaki mana ve maḳsudu, kâr ve zararı, fevâid ve avâidi enzâr-ı diḳḳat ve tetebbu ve tetḳiḳe alınaraḳ tayin ve taḳdir-i mahiyet ve ḳıymet ėdilmek herkesiŋ vezâif-i esasiyesi olduğunu bilmek gerektir, dėmişler.

11302. İnsanıŋ semere-yi sayi, huzûzât ve lezâiziŋ eŋ tatlısıdır. **347/05**

Cümel-i hikemiye…

11303. İnsanıŋ baş ḫatası; nefis, hevâ ve hevese uyaraḳ huzûzât ve lezâiz-i nefsaniyesi peşinden[10452] ḳoşmasıdır. **347/06**

11304. İnsan, sebat ėderse ümidine nail olur. **347/07**

11305. İnsan, azminde sebat ve sözünde sadıḳ gerektir. **347/08**

11306. İnsan, saḳil söze dil alıştırmamalı. **347/09**

11307. İnsan, sıḳlet vėrici söz söylememeli. **347/10**

11308. İnsan, sevabı[10453] da sever, sevbi[10454] de sever. **347/11**

Birisi ḳuvve-yi maneviyeden, diğeri ḳuvve-yi maddiyeden olduğu içindir.

11309. İnsan, sevabı[10455] severse sevap[10456] söz söylemek gerek. **347/12**

11310. İnsan, canınıŋ tatlı olduğunu ekser ḫastalığında pek bilir. **347/13**

11311. İnsan, canını pek severse boğazına pek olmaḳ gerek. **347/14**

11312. İnsanıŋ canı azizdir, nefsi zelil. **347/15**

11313. İnsanıŋ[10457] canı tatlıdır. **347/16**

11314. İnsan canı, etle ekmektir[10458]. **347/17**

10452 Yazmada: *pēşinden*. Aslı Farsça olan ve bu dilde *pēş* ve *piş* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılan kelime ‘ön’ manasında iken aslı Farsça *pas* olan ve Osmanlı Türkçesinde *peş* imlası ile kullanılan kelime ‘arka’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: pas: 249[a]; piş: 251[a]; pēş: 265[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: pēş: 223. Ş. Sāmī: *ḲT*: pes: I, 355[b]; peş: I, 356[a]; pēş: I, 366[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pes: 447[a]; peş: 448[b]; pīş: 464[a].

10453 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavāb: Ecr ve cezā ma‘nāsınadur, ki a‘māl muḳābilinde i‘ṭā olunan pādāşdan ‘ibāretdür. Meczī olan kimseye ‘āiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müsta‘meldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85.

10454 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavb: İnsānıŋ egnine giyecegi libāsa dėnür. Aṣl mensūc olan bez ve ketān ve ḥarīr ve ṣūf maḳūlesine dėnür.: I, 85; aṯ-ṯavb: Gėrü dönmek, rücū‘ ma‘nāsınadur… Ya‘nī mensūc olan beze *ṯevb* ıṭlāḳı nessācıŋ müteḫayyilesinde taḳdīr ve taṣvīr olunan ḫālete medār-ı nesc olan rişteniŋ ‘avdet eyledigi mülāḥazasına mebnīdür… Gūyā ki libās ile lābis beyninde mu‘āvedet oldıġına mebnīdür.: I, 84.

10455 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavāb: Ecr ve cezā ma‘nāsınadur, ki a‘māl muḳābilinde i‘ṭā olunan pādāşdan ‘ibāretdür. Meczī olan kimseye ‘āiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müsta‘meldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85.

10456 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavāb: Rast ve dürüst ma‘nāsına ismdür, ki *ḫaṭā’* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ, bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (II): 2080[a].

10457 Yazmada: *insān*.

10458 Yazmada: *etmekdür*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek:

11315. İnsan; cefaya da gelir, sefaya da. **347/18**

11316. İnsan, cefa çekmeyince sefanıŋ ḳadrini bilmez. **347/19**

11317. İnsan, cevir ve[10459] cefa görmeyince insan ḳadrini bilmez. **347/20**

11318. İnsanıŋ[10460] canı acıyınca gözü görmez. **347/21**

11319. İnsan, cinsiniŋ imdadına nefsini feda ėderse; haşre dek insanlar, namını ḫayırla yâd ėderler. **347/22**

Żiyā Paşa [*Eş'ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 51] ġazel

nev'-i insān ḫaşre dek ta'ẓīm ėderler adına
kim fidā-yı nefs ėderse cinsiniŋ imdādına

ṭaşdan olsa tevbeniŋ ḳalbi ṭayanmaz bāġda
neylersiŋ efġānına bülbülleriŋ feryādına

rūy-ı ḫāki ẓulm ile pā-māl ėden ẓālimleriŋ
zīr-i ḫākiŋ ḥālini gelmez mi yā Rabb yādına

11320. İnsanıŋ canı emanettir, emanete ḫıyanetlik olmaz. **347/23**

11321. İnsanıŋ canı cennet ister; amma günahı ḳoyuvėrse. **347/24**

11322. İnsanıŋ cûd ve seḫâsına riya ḳarışırsa fevâid-i maneviyesi mefḳûddur. **347/25**

Emsal-i hikemiye…

11323. İnsan, sözüne özüne riyayı refiḳ ėderse o insan, sadıḳ sayılmaz. **347/26**

11324. İnsan, cinsine çeker. **347/27**

Arabî: *al-cinsu ma'a 'l-cins.*

[=Cins, cinsiyle birliktedir.]

11325. İnsan, can ḳadrini de mal ḳadrini de bilmek gerek. **347/28**

11326. İnsan; canı da sever, cananı da sever, malı da sever; illa can, illa can! **347/29**

11327. İnsan, canından bezmez (usanmaz); meğerki[10461] can kendisinden bezmiş ola. **347/30**

11328. İnsan, cahil olup da bir taḳım ḫatırlarda bulunmaḳtansa[10462] ölüp ḳurtulmalıdır. **347/31**

11329. İnsan; "Başım rahat ėtsin." dėrse dilini tutsun, "Canım (ruhum) rahat ėtsin." dėrse dinini gütsün. **347/32**

23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

10459 ve: Yazmada yok.

10460 Yazmada: *insān*.

10461 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḴT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

10462 Yazmada: *bulunmaḳdan ėse*.

Ḥāfī̄[10463] [*Risāle-yi Ḥāfī̄*] Naẓīre[10464] [3, 9ᵇ] [beyt]

lisānıŋdur seni iżrār ėden söyle sükūt ėtsün
cehānıŋ her belāsından seni āzād lāzımsa

li-muḥarririhī̄ Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī̄] Naẓīre-yi Ḥaḳḳī̄ [beyt]

nefsiŋdür seni dū cehānda iżrār u iġfāl ėden metīn ebsem ṭur ṣāfī̄ ol
‘aḳl u vicdānıŋa tābi‘ ol ṭut ṭarīḳ-i selāmeti İslām dīnini güd sa‘ādet-i dāreyn lāzımsa

11330. İnsan, cihanı aldatır[10465]; lakin nefsini aldatamaz. **347/33**

11331. İnsanıŋ canı çıḳmayınca ḫuyu çıḳmaz. **347/34**

Ḫuy, canıŋ altındadır.

11332. İnsanıŋ cibiliyetinde kendini, kendi ḳavmini methėtmek, ėttirmek ḫassaları vardır. **347/35**

11333. İnsanıŋ çektiği, hep kendi amelinin cezasıdır[10466]. **347/36**

Gerek maddî, gerek manevî…

11334. İnsan, çalışmadan geçinemez. **348/01**

11335. İnsan, çuvaldan çıḳmaz. **348/02**

11336. İnsan, çiğ[10467] süt[10468] emmiştir. **348/03**

11337. İnsan, hâlini bilmek gerek. **348/04**

11338. İnsanıŋ hâkim-i manevîsi vicdanı. **348/05**

11339. İnsan, haddini bilmek gerek. **348/06**

11340. İnsan, halim selim tabiatlı olmaḳ gerek. **348/07**

10463 Yazmada: *Ḥāfī Beg*.

10464 Ḥāfī̄: *Risāle-yi Ḥāfī̄*: ‘Uṭūfetlü [Nāmıḳ] Kemāl [1840- 1888] Begefendi ḥażretleriniŋ “saŋa senden olur bir işde ancaḳ dād lāzımsa / umēdiŋ kes ẓaferden ġayrdan imdād lāzımsa” maṭlā‘ıyla başlayan ġazellerine nāçiz bir naẓīre: Numero: 3, 9ᵃ.

10465 Yazmada: *aldadır, aldatır*. Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde *aldat-* kelimesi ek aldığında kelimenin sonundaki /t/ sesinin yumuşayarak /d/ olduğu (ör. aldadan) görülse de yazmada çoğunlukla ilgili /t/ sesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- korunmuştur (ör. aldatan). Ş. Sāmī̄: *ḲT*: aldatmaḳ: mż. [Mużāri‘]: aldadır.: I, 51ᵇ; aldadan: I, 51ᵇ; aldadıcı: I, 51ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: aldatmaḳ: 185ᵇ; aldadan: 185ᵇ; aldadılmaḳ: 185ᵇ.

10466 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca ‘işlenen kötü bir fiile verilen acı verici karşılık’ için kullanılan bu kelime, burada Arapça aslına da uygun biçimde ‘işlenen fiilin mahiyetine göre verilen iyi veya kötü her türlü karşılık’ manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cazā’: Mükāfāt ‘ale ’ş-şey’ ma‘nāsına ismlerdür, ki bir nesneye muḳābil ‘ivażdan ‘ibāretdür… ve cezā’ maṣdar olur, mükāfat eylemek ma‘nāsına… ve kāfī olmaḳ ma‘nāsınadur… ve ödemek ma‘nāsınadur.: III, 784.

10467 Yazmada: *çi*. TDK: *DS*: çi: Pişmemiş.: III, 1202ᵃ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çi (II): Çiğ, pişmemiş.: 51ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: çig: 413ᵃ.

10468 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798ᵇ. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: süd: I, 741ᵇ. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705ᵃ.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Faḳat bu biraz mümkün değildir; çünkü ancaḳ şöyle suretlerde mütecelli bulunursa mümkündür: Tabiat-ı beşeriyede hilmiyet, selimiyet ḫassası hem ḫulḳî hem terbiyevîdir. Ḫulḳî olan hilmiyet, selimiyet tabiatı min tarafi’llah pek büyük baḫşâyiş[10469]-i İlahî, baḫtiyarlıḳ-ı insanîdir. Bu bir tabiî ḫilattır, ki sahibi olan insan manen bir baḫtiyar dėmektir. Bu tabiatıŋ bir de kesbî ve terbiyevî nevi de vardır, ki bu neviniŋ istihsal ve iktisabı ilmî -ilm-i dinî ve aḫlaḳî ve itiḳadî- talim ve tedris ve terbiye ile münevver olursa yani ilmen ve itiḳaden ve aḫlaḳen terbiye ve tenvir olunursa o insan için itidal-i dem ve harekât ve sekenât tabiatınıŋ yer tutması mümkündür; zira buŋa pek büyük diḳḳat ve ihtimam ve sarf-ı say ve[10470] ḫizmet[10471] ve irşat gerektir, dėmişler. İşte bu suretle husul bulan ve istihsal ve iktisap olunan halimiyet ve selimiyet-i tab-ı beşer daḫi ilmî ve aḫlaḳî ve itiḳadî ve terbiyevî fazâil-i aḫlaḳ-ı insanîden madûd bulunan aḫlaḳ-ı hasene-yi ilmiye ve müktesebeye de “tab‘-ı selim ve halim” ıtlaḳ olunmuştur. Yoḳsa âlem-i insanîde malum ve meşhut bulunan muḫtelif suretlerde cari ve mer’i olan tabiatlarıŋ bir derece-yi sabite ve hadd-i itidalde bulunmaması sebepleri de evvela insanıŋ zikrolunan hem ḫulḳî hem ilmî olan tabiatlardan mahrum bulunması ile beraber su-yi terbiye ve talimden ve aḫlaḳ bozuḳluğundan ve dinî amel ve itiḳat yoḳluğundan ve su-yi ḳarînden münbais arazî hâlet-i ruhiye-yi meşumedir. Saniyen, insanıŋ cinsen mensup olduğu cinsiyet-i ırḳıye ve ḳavmiye ḳanınıŋ ırḳ-ı âḫar ḳanına ıstıfa tariḳiyle ḳarışaraḳ cinsiyet ve ırḳıyet-i safiye ḳanınıŋ iḫtilaten bozularaḳ öz ırḳ damarı ḳuvâsınıŋ tedricen zayi ve milliyet benliğiniŋ ḳaybolmasından[10472] neşet ėden bî-ḳarar ve bî-sebat mütelevvin bir mizac-ı insanîdir, ki gâh ifrata ve gâh tefrite düşer, gâh daḫi kesb-i itidal eyler. Salisen, işbu hâle yardım ėden gerek irsî ve gerek kesbî emraz-ı a‘sâbiyeye bulaşmasından mütevellit arazî marazlarıŋ a‘sâb-ı beşerde daimî olaraḳ icra-yı ahkâm eylemesinden dolayı zuhura gelen tabâyi‘-i muḫtelife ve müvelledeleriŋ tabiat-ı asliye ve esasiye-yi insaniyeye mücadeleten iḫtilatından husul bulan ve marazî tabiatsızlıḳlardır, ki asıl şayan-ı teemmül ve teessür ahval-i ruhiye-yi beşer olan noḳta bu noḳta-yı marazî olsa gerektir, dėmişler.

11341. İnsan, haddini tecavüz ėtmemek gerek.[10473] **348/08**

Muḥibbī *Dīvān* [105, 224, 5] [beyt]

ey Muḥibbī key saḳın ***ḥadden tecāvüz eyleme***
çūn bilürsin bir daḫı girmez ele ‘ömr-i güḏeşt

11342. İnsana, haddini bilmek de şarttır. **348/09**

10469 Yazmada: *baḫāyiş*.

10470 ve: Yazmada yok.

10471 Yazmada *ḫıḏmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*t’tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

10472 Yazmada: *ġā’ib olmasından*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā’ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā’ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā’ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

10473 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. İnsān, ḥaddini tecāvüzden ḥaḏer ėtmek gerek. 377/10.

11343. İnsan, hâline razı olmaḳ gerek. **348/10**

11344. İnsan, hâline razı olsa bela yüzü çoḳ görmez. **348/11**

11345. İnsan, hâline razı olaydı bela çoḳ olmaz idi. **348/12**

Żiyā Paşa [*Eş ʿār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 48] naẓm[10474]

olaydı oldıġı ḥāle rıżāsı insānıŋ
bu rütbe olmaz ėdi çoḳ belāsı insānıŋ

nedür o ḥüsn o tenāsüb o ḳāmet-i bālā
seni görür de ḳalur mı riyāsı insānıŋ

11346. İnsanıŋ hiddeti aḳlına zarardır. **348/13**

11347. İnsan, çalışıp ḳazanmazsa rahat ėdemez. **348/14**

11348. İnsanıŋ hiddetini sükût yeŋer. **348/15**

11349. İnsan, hiddet ile söz söylememek gerek **348/16**

11350. İnsan; hâlden, ḳalden aŋlamaḳ gerek. **348/17**

11351. İnsan hürdür, hür doğmuştur, hür yaşar; ancaḳ mensup olduğu dini, dili sayesindedir. İnsan hür doğmuştur, mükelleftir; diniyle hür, muti ve münḳâd yaşar; şerʿ ve ḳanun-ı millî sayesindedir. **348/18**

ʿAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

11352. İnsan hâli bu… **348/19**

11353. İnsan; hâli, istiḳbali düşünmek gerek. **348/20**

11354. İnsan, hâli geçmiş zamanıŋ hâlinden aŋlar. **348/21**

11355. İnsan, hürriyette kemal bulur. **348/22**

11356. İnsanıŋ hırsınıŋ artması, ʿhüsn-i aḫlaḳınıŋ[10475] eksilmesiʾ dėmektir. **348/23**

11357. İnsan, hâline göre hareket ėtmek gerek. **348/24**

11358. İnsan, hâline göre davranmalı. **348/25**

11359. İnsan, havass-ı ḫamseye[10476] maliktir; ki “görmek, işitmek, tutmaḳ, tatmaḳ, ḳoḳlamaḳ” fiilleridir, ki ihdâ-yı İlahîdir. **348/26**

Nābī [*Dīvān* Tevḥīd-i Bārī 1, 7, 1, 64[10477]] beyt

ėdüp nerm ü dürüşti lāmise bī-çāreye taʿyīn[10478]
meşāmı būye vaḳf ėtmiş meḏāḳa leḏḏeti ihdā

10474 Yazmada: *ġazel*.

10475 ḫüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḫusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

10476 ḫavāss-ı ḫamse: Arapça *ḥavāss* + Arapça *ḫamsa*: Beş duyu. ATAY: *A-TBL*: ḫavāss: 1, 375[b]; ḫamse: I, 492[b]; ḫavāssu ʾl-ḫamsu: Beş duygu; işitme, görme, koklama, tatma ve dokunma duyumları.: I, 493[a].

10477 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*: ihdāʾ: [ḳısm-ı evvel,] 489[b].

10478 bī-çāreye taʿyīn: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*de ve yazmada: *taʿyīnine mevḳūf*.

11360. İnsanıŋ[10479] hâline, insan merhamet ėtmek gerek. **348/27**

11361. İnsan, hâlini bilmek gerektir. **348/28**

11362. İnsanıŋ hâli, sormadan aŋlaşılır. **348/29**

11363. İnsan; hür doğmuştur, hürdür, hür olmalıdır. **348/30**

Aḥmed Midḥat [“Ḥürriyyetiŋ Māhiyyeti Ḥaḳḳında Ḥükemānıŋ Ḫulāṣa-yı Efkārı”] *Ṭaġarcıḳ*[10480] 6, 164[b]

*Ṣunūf-ı ḥükemānıŋ yuḳaruda ḫulāṣa ėdilen ṣuver-i efkārını bizim mebādīsini göstermiş oldıġımız muḥākemātıŋ devāmıyla muḥākeme ėtdükden ṣoŋra ḳāri’īn-i kirām ḥażerātı vücūd-ı ḥürriyyeti teslīm ve ḳabūl ėdecekleri ve “**İnsān; ḥürr ṭoġmışdur, ḥürrdür, ḥürr olmalıdur.**” diyecekleri der-kārdur; faḳaṭ bu ḥürriyyet kendi ‘āleminde olup hey’et-i ‘umūmiyye-yi beşeriyyeniŋ ḥürriyyetini iḫlāle cür’et ėtmemek şarṭıyladur*[10481].

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İnsan hürdür; ancaḳ ḫususiyette kendi aile efradınıŋ, umumiyette bilcümle insanlarıŋ usul-i içtimaiyeleri huḳuḳuna tamamen riayet ve ḫizmet eylemek, usul ve adab-ı umumiyeyi iḫlal ve ızrar ėtmemek, namus-i şaḫsî ve umumîyi iḫlal ėtmeyip muhafaza ve himaye ve sıyanet eylemek şartıyla hürdür. Zira şeriatta “Baş başa, baş şeriata bağlıdır. Hürriyet-i beşeriye de nas ve ḳanuna bağlıdır.” dėmişler.

11364. İnsan, hâzim[10482] olmalı. **348/31**

11365. İnsan; hazım[10483], cezim[10484] sahibi olmaḳ gerek. **348/32**

11366. İnsan ile hayvanıŋ alacası bir değil. **348/33**

11367. İnsanıŋ hayvanlığı yėmek içmekle; insanlığı söz söylemekledir. **348/34**

11368. İnsanıŋ hayat-ı maddiyesi, hayat-ı beşeriyetiyle yaşamaḳtır; hayat-ı maneviyesi de hayat-ı aḫlaḳıdır. **348/35**

10479 Yazmada: *insān*.

10480 Yazmada: *Ṭaġarcıḳ risālesinden bir fıḳradur*.

10481 faḳaṭ bu ḥürriyyet kendi ‘āleminde olup hey’et-i ‘umūmiyye-yi beşeriyyeniŋ ḥürriyyetini iḫlāle cür’et ėtmemek şarṭıyladur: *Ṭaġarcıḳ*’ta yok. Hem ilgili metnin ilk yayımlandığı *Bedr*’de hem de daha sonra neşredildiği *Ṭaġarcıḳ*’ta yer almasa da metnin devamı ile aynı mahiyete sahip olan bu ifade, müellif tarafından metnin devamının özeti olarak kaydedilmiş olmalı. Aḥmed Midḥat: “Ḥürriyyetiŋ Māhiyyeti Ḥaḳḳında Ḥükemānıŋ Ḫulāṣa-yı Efkārı (mā-ba‘d)”, *Bedr*: 27 Eylül 1288 Çehār-şenbih, 10, 4[c]. Aḥmed Midḥat: “Ḥürriyyetiŋ Māhiyyeti Ḥaḳḳında Ḥükemānıŋ Ḫulāṣa-yı Efkārı (mā-ba‘d)”, *Ṭaġarcıḳ*: 6, 164[b].

10482 Aslı Arapça *ḥāzim* olan bu kelime; ‘işinde, fikrinde sağlam, doğru görüşlü, basiretli; kararlı; ihtiyatlı’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: ḥāzim: 1, 369[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥāzim: Ḥazm u iḥtiyāṭ ṣāḥibi, baṣīretli.: I, 535[c].

10483 Aslı Arapça *ḥazm* olan bu kelime; ‘basiret, ihtiyat; karar, sebat’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: ḥazm: 1, 368[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥazm: Metīn ve ṭoġrı re’y ve niyyet. ‘Azm-i ḳavī.: I, 535[c].

10484 Aslı Arapça *cazm* olan bu kelime; ‘kesin karar vermek, kavi niyet etmek’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: cazm: 1, 368[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: cezm: ḳaṭiyyen ḳararlaşdırma, ḳarār-ı ḳaṭ‘ī vėrme, ḳaviyyen ‘azm u niyyet ėtme.: I, 475[c].

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

... ki doğruluḳ, sadaḳat, emniyet ve itimatla yaşamaḳtır; ki bu hayat-ı faziletkârıdır, ki bir devlet ve milletiŋ asla eskimez, tozmaz bir kisve-yi daime-yi hayat-ı câvidânîsi ve bir şöhret-i ebedîsi; gitmez, bitmez ve tam ibre-yi nişanesidir. İşte âḳil ve şeci-yi maneviyesi olan devlet ve milletler tariḫ-i âleme ebedî ibre-yi hayat nişanına sahip ve malik olmaḳtır. Eŋ büyük şeref ve fazilet-i maneviye-yi milliye budur, dėmişler.

11369. İnsan da hayvan nevindendir. **348/36**

11370. İnsan, hayvan; hep cinsine çeker. **348/37**

11371. İnsan da hayvan cinsinden olduğu için hayvanata merhamet ėtmek gerek. **348/38**

11372. İnsan; hayvan haḳḳını da gözetmek gerek. **348/39**

11373. İnsan hayvandır; amma hayvan-ı nâtıḳtır. **348/40**

11374. İnsan, hayvanı baḳarsa hayvan da insanı baḳar. **348/41**

11375. İnsan ve[10485] hayvan, hep tabiatıyla yaşar. **349/01**

Binaenaleyh, "Mal, sahibini aŋdırır; sahib-i mal, tabiatını aŋdırır." dėmişlerdir.

11376. İnsan ve[10486] hayvan; baḳmaḳla, talim ve terbiye ėtmekle işe yarar; aksi hâlde her ikisi de faydasız olur. **349/02**

11377. İnsan, haḳça iş görmek gerek. **349/03**

Haḳḳa ḳarşı[10487], aḳan sular durur.

Haḳḳına razı olan aldanmaz.

Haḳḳı izhar, ihḳaḳ ėtmek adalettir; adalet, haḳ ile ḳaimdir.

11378. İnsan; haḳça iş görmeli, haḳça söz söylemelidir. **349/04**

11379. İnsan; hür olmayınca haḳça iş göremez[10488], haḳça söz söyleyemez. **349/05**

11380. İnsanıŋ haḳḳı, ne vaḳitte olsa haḳtır. **349/06**

11381. İnsan; haḳîḳî insan olmağa, fazâil ve kemalât-ı ilmiye ve ḫasâil-i memdûha-yı aḫlaḳiye sahibi olmağa say u gayret eylemek; ehl-i ilim ve irfan ve erbab-ı fen ve hikmet zümresine ḳatılmağa çalışmaḳ gerektir. **349/07**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira tam ve haḳîḳî insan sıfatları bunlardır, dėmişler. Yoḳsa insan, tam ve haḳîḳî insan (âdem) olmadıḳtan soŋra vezir, paşa, bey, efendi, rical falan filan olmuş fayda ėtmez; bu gibi arazî sıfatlar insana âdeta marazî hâller gibi arız olan geçici şeylerdir. Yani bunlar hep sevḳ-i talih, tecelli-yi ḳader ḳuvâsıyla teveccüh ėden arazî şeyler olup ciddî insanlara bunlar ḳat'an medar-ı gurur ve iftiḫar olacaḳ olan

---

10485 ve: Yazmada yok.

10486 ve: Yazmada yok.

10487 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

10488 göremez: Yazmada yok.

sıfatlardan değildir; çünkü buŋa dėmişlerdir ki: "al-'arażu ka 'l-maraż, al-ārıżu ka 'l-ma'dūm' [=Araz, maraz gibidir; arız olan yok hükmündedir.] *ḳabîlinden olan şeyler olup ehl-i ilim ve irfan olanlara asla yaḳışmaz." Yani ehlidil ve ehl-i ilim ve irfan, sahib-i aḳıl ve izan ve ehl-i tecrübe ve vicdan olan insanlar, tam ve haḳîḳî insanlar; öyle arazî, marazî, hevâî, cühelaî, fâni şeylere cidden atf-ı nazar ve ehemmiyet ve iltifat ėtmezler ve öyle sevda peşinde gezmezler.; ancaḳ ehl-i ilim ve irfan olanlar her hâlde maddî ve manevî kendi nefsi ile beraber umumuŋ nef' ve ḫayrına da sâri ve cami olmaḳ üzere "va an laysa li 'l-insāni illā mā sa'ā*[10489]*"* [=İnsan için ancak çalıştığı vardır.] *nass-ı ḳanun-ı celili mucibince sarf-ı say u gayret eyler, kemal-i ḳanaat ve sadaḳat üzere ve ciddî sabır ve şükürle say ve ḫizmet üzere ifa-yı vezâif-i insaniyede bulunur; zira "Her şey fâni olduğu için her hâlde say-i itidal gerek." dėmişler.*

11382. İnsan, haḳ huḳuḳu bilmek gerek. **349/08**

11383. İnsan, Haḳ'tan ḳorḳmaḳ gerek. **349/09**

11384. İnsan, huḳuḳ-ı ibaddan saḳınmaḳ gerek. **349/10**

11385. İnsan, haḳḳından vazgeçse de Cenabıhaḳ vazgeçmez. **349/11**

11386. İnsan, haḳḳa ḫizmet ėtmek gerek. **349/12**

11387. İnsan, haḳḳı haḳ bilmek gerek. **349/13**

11388. İnsanı hükemâ dört ḳısma taḳsim ėtmiştir: Ḳısm-ı evvel, âḳil-i müşavir; ḳısm-ı sani, âḳil-i gayr-i müşavir; ḳısm-ı salis, gafil-i müşavir; ḳısm-ı rabi', gafil-i gayr-i müşavir olup ḳısm-ı evvel, insan-ı kâmil; ḳısm-ı sani ile ḳısm-ı salis, insan-ı naḳıs; ḳısm-ı rabi', hiç maḳulesi addolunur. **349/14**

İbn Ḫaldūn [*Muḳaddime*[10490]] Faṣl-ı Sādis, 12[10491]

11389. İnsan; haḳtan, adaletten, haḳiḳatten ayrılmamaḳ gerek. **349/15**

10489 va an laysa li 'l-insāni illā mā sa'ā: Yazmada: *laysa 'l-insāni ilḫ.* ALLĀH: *Ḳur'ān*: 53. Sūratu 'n-Nacm 39.

10490 İbn Haldun [732/1332 - 808/1406]'un bu eserinin asıl adı, *Kitābu 'l-'İbar va dīvānu 'l-mubtada' va 'l-ḫabar fī ayyāmi 'l-'Arab va 'l-'Acam va 'l-Barbar va man āṯarahum min ḏavi 's-sulṭāni 'l-akbar*'dir. Bu eser; birinci kitabını I. cildin, ikinci kitabını II. - V. ciltlerin ve üçüncü kitabını VI. ve VII. ciltlerin meydana getirdiği dünya tarihi niteliği taşıyan bir eserdir. İbn Haldun; eserin girişinde tarih ilminin önemine, tarih yazımında takip edilen usullerin araştırılmasına, tarihçilerin düştükleri hatalara temas etmiş ve tarih ilminin kapsamlı bir tarifini yaparak kendi tarih anlayışını ortaya koymuştur. Müellifin "beşerî umran ilmi" adını verdiği yeni ve özgün bir ilim dalından da bahsettiği bu girişe, araştırmacılar ayrı bir değer vermişlerdir. İbn Haldun'un *Muḳaddime* olarak bilinen meşhur eseri, aslında bu girişin de içinde yer aldığı *Kitābu 'l-'İbar*'in altı ana bölüme ayrılmış olan birinci kitabıdır. Daha geniş bilgi için bk. ULUDAĞ, S.: "İbn Haldûn", *DİA*: 19, 538[b]-543[c].

10491 İbn Ḫaldūn: *Muḳaddime*: Ḥikmet-i 'ameliyye, bir minvāl-i meşrūḥ-i tecārib-i ṣaḥīḥ ile kesb olunur mevāddan olmaġın herkesiŋ tecribesine göre bu bābda bir dürlü ma'lūmāt-ı maḫṣūṣası olabileceginden her ḥālde pend ü naṣīḥati ve 'uḳalā ile olan meşvereti ġanīmet bilmek lāzım gelür. Bu sebebden ḥükemā insānı dört ḳısma taḳsīm ėderler: Ḳısm-ı evvel 'āḳil-i müşāvir ve ḳısm-ı ṯānī 'ākil-i ġayr-i müşāvir ve ḳısm-ı ṯāliṯ ġāfil-i müşāvir ve ḳısm-ı rābi' ġāfil-i ġayr-i müşāvir olup ḳısm-ı evvel insān-ı kāmil ve ḳısm-ı ṯānī ile ḳısm-ı ṯāliṯ insān-ı nāḳıs ve ḳısm-ı rābi' hēç maḳūlesi 'add olunur, dėrler.: 12. İbn Ḫaldūn: *Muḳaddime* - Faṣl-ı Sādis: Tercüme eden: Aḥmed Cevdet: *Muḳaddime-yi İbn Ḫaldūn'uŋ Faṣl-ı Sādis'iniŋ Tercemesidür*: İstanbul 1277, Takvīm-ḫāne-yi 'Āmire.

11390. İnsan; haḳiḳatli, merhametli olmaḳ gerek. **349/16**

11391. İnsan, haḳḳına razı olmaḳ gerek. **349/17**

11392. İnsanıŋ haḳlı sözü, yüzüniŋ aḳıdır. **349/18**

11393. İnsanlarda hiss-i hırsıŋ artması; ara yerdeki hiss-i insaniyet ve iḫvaniyetiŋ eksilmesine, giderek hub ve muvâlâtıŋ tedricen zevaline sebep olur. **349/19**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11394. İnsanda hürriyet, doğarken beraber doğar; faḳat ne olursa soŋradan olur. **349/20**

11395. İnsan; doğarken hür doğmuştur, hür yaşamaḳ ister; ancaḳ dini, lisanı, mensup olduğu milletiŋ, devletiŋ usul-i şerʻ ve ḳanunu dairesinde (sayesinde) hür yaşar. **349/21**

11396. İnsan, haḳlı haḳsız her söze ḳarışmamalıdır. **349/22**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira söz var mahrem veya muzır ve batıl, söz var gayr-i müfit ve muharrik, söz var müfit; faḳat sence ḫaric-i havsala ve vazifedir. Binaenaleyh, "Saŋa ait olmayan şeye ḳarışmamaḳ gerektir." dėmişler.

11397. İnsan, haḳsız ise haḳsızlığını iḳrar ėtmek gerek. **349/23**

11398. İnsanıŋ, haḳsızlığı iḳrar ėtmesi de insanlıḳ sayılır. **349/24**

11399. İnsan, haḳḳından gelemeyeceği işi üzerine almamaḳ gerek. **349/25**

11400. İnsan, hesaptan kitaptan dış iş görmemelidir. **349/26**

Sünbül-zāde Vehbī[10492] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-ittiṣāf-ı eṣnāf be-ʻadem inṣāf 138, 900[10493]] [beyt]

bil ḥisābuŋ çeker ėseŋ de teʻab
kim taġarrur olur iflāsa sebeb

11401. İnsan, huḳuḳa riayet ėtmek gerek. **349/27**

11402. İnsan, haḳsızlığı iḳrar ėtmek de insanlıḳ sayılır. **349/28**

m. [Mükerrer[10494]]

11403. İnsan, haset olursa her şeyden mahrum olur. **349/29**

11404. İnsan, hasetçi olmamaḳ gerek. **349/30**

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Hiss-i haset, su-yi ḫulḳtan deva-nâ-pezîr bir maraz-ı ḫilḳattir; ki ömr-i beşer, bunuŋla manen bî-huzur ve muzazzep olur ve mahrumiyetle bî-mezâḳ olaraḳ ifna-yı hayat-ı ömür eyler ve türlü bela ve musibet ve felaketler, hep hiss-i hasetten tevellüt ėder, dėmişlerdir.

11405. İnsan, hesapsız iş işlememeli. **349/31**

11406. İnsan; hüsn-i huḳ, hüsn-i sîret sahibi olmaḳ gerek. **349/32**

10492 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* de ve yazmada: *Vehbī*.

10493 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iflās: [ḳısm-ı evvel,] 416[b].

10494 Yazmada bu ifade ile madde başının 349/24 ve 349/28'de mükerrer olduğu belirtilmiş. bk. İnsānıŋ, ḥaḳsızlıġı iḳrār ėtmesi de insānlıḳ ṣayılur. 349/24.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira insan, hüsn-i ḫulḳ sahibi olursa her yerde ve herkes indinde sıyı[10495]*, rağbeti artar. Herkesiŋ hürmet ve itimat ve itibarına nail olur ve o sayede insan-ı maḳbul-i âlem olaraḳ insan sırasına geçer, insan olur ve dünya ve aḫiret saadet yüzünü görür, dėmişlerdir.*

11407. İnsan, hasenâtı sever; ancaḳ elinden gelirse. **349/33**

11408. İnsan, hissiyatsız yaşayamaz. **349/34**

11409. İnsan-ı kâmiliŋ[10496] ve haḳîḳî insanıŋ hamiyeti, sadaḳati ve şecaati; fetâneti[10497] ve rezâneti para ve pul ile satın[10498] alınamaz[10499]. **349/35**

11410. İnsanıŋ hissiyatı büyüktür; faḳat hissiyat esasta daima iki türlü levhada tecelli ėder: birisi hissiyat-ı vicdaniye, diğeri hissiyat-ı nefsaniyedir. **349/36**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Hissiyat-ı vicdaniye, haḳ ve adalete ve hep ḫayra delalet ėder; hissiyat-ı nefsaniye, ekseriyetle su-yi fikir ve amele muḳârin olan ef‘âle ḫizmet eyler, dėmişlerdir.

11411. İnsan, huḳuḳ-ı aile ve iḫvaniyeniŋ ahkâm ve âdât ve şeraitine riayeti unutmamaḳ gerektir. **349/37**

Emsal-i hikemiye…

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11412. İnsanda haḳâyıḳ-ı eşyayı idrak ėden ḳuvvet; aḳıldır ve vicdandır. **349/38**

11413. İnsan, haḳḳıyla kemal bulmayınca haḳḳıyla rical-i devlet olamaz; nitekim sim ve zeriŋ tutya-yı amelden geçmeden altın ve gümüş aḳçe olamadığı gibi. **350/01**

11414. İnsanıŋ haysiyeti, meziyeti; hüsn-i ḫulḳla, ilim ve fazilet ve terbiye ile ve huḳuḳ-ı insaniyete ḫizmet ve riayetle muhafaza olunur; cehaletle, tekebbür ve nefse tebaiyetle gurur ėdenleriŋ meziyeti, haysiyeti zayi olur. **350/02**

Emsal-i hikemiye…

11415. İnsan, hayâ ėtmek gerek. **350/03**

[al-Buḫārī *al-Cāmi‘u ’ṣ-Ṣaḥīḥ* 1. Kitābu ’l-Īmān 15. bāb, 17. ḥadīṯ] [ḥadīṯ]

al-ḫayā’u mina ’l-īmān[10500]

[=Hayâ imandandır.]

10495 YUDAHİN: *KS*: sıy: 1. Hediye, mükâfat, ikramiye. 2. Hürmet, izaz, ikram. *es.* Ziyafet.: 652[a]. TDK: *DS*: sıy: Armağan.: X, 3623[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sıy: Şeref.: 236[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: sıy: İkram, ziyafet.: 304[b].

10496 Yazmada: *insān-ı kāmil*.

10497 ḥamiyyet, ṣadāḳat ve şecā‘ati; feṭāneti: Yazmada: *ḥamiyyet ve ṣadāḳat ve şecā‘ati; feṭānet*.

10498 Yazmada: *ṣatun*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ṣatın* hem de *ṣatun* imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣatun: II, 800[a]; ṣatın: II, 800[b]. Kelimenin aslı için bk. CLAUSON: *EDPT*: satġın: 800[a].

10499 Yazmada: *alınmaz.*

10500 Yazmada bu cümlenin hadis olduğu belirtilmemiş sadece başına “‘Arabī” notu düşülmüştür.

Ḫākānī [*Ḥilye-yi Ḫākānī* 27] [beyt]

İbn ʿAbbās dėr ol ḫāṣṣ-ı Ḫudā
gülmege eyler ėdi istiḥyā

11416. İnsanıŋ hayâsızı her kötülüğü yapar. **350/04**

11417. İnsanıŋ hayatı sudur. **350/05**

11418. İnsan, hayvanatıŋ eŋ eşrefidir. **350/06**

11419. İnsan da hayvandır; hayat, memat sahibidir; faḳat sair hayvanattan nefs-i nâtıḳa, aḳıl ve fikr-i beşeriyesiyle mümtazdır. **350/07**

11420. İnsan, haysiyeti bilmek gerek. **350/08**

İnsanıŋ haysiyeti bilmek, tanıtmaḳ istemesi; ancaḳ kendisiniŋ âḫarıŋ huḳuḳ-ı haysiyetine riayetle bilmesi ve tanımasıyla müspet ve mümkündür, dėmişler.

11421. İnsan, haysiyetini tanımaḳ gerek. **350/09**

11422. İnsan, Ḫalıḳteala hazretlerine ḳulluḳ ėtmek ile mükelleftir. **350/10**

11423. İnsan, ḫaliḳını bilmek gerek. **350/11**

11424. İnsan, ḫaliḳına ḫizmet[10501] ėtmek gerek. **350/12**

11425. İnsan, ḫasta olmaḳla ölmez; meğerki[10502] ecel ḳarşı gelmiş ola. **350/13**

Ecel gelmiş ise oŋa çare olmaz, dėmişler.

11426. İnsan, ḫasta olmamaḳ için hıfzıssıhha ilmini bilmek ve nasihatini tutmaḳ gerek. **350/14**

11427. İnsan, hüsn-i ḫulḳ[10503] (tabiat) sahibi olmaḳ gerek. **350/15**

11428. İnsanıŋ[10504] ḫayal ile meşgul olacağına ḫizmetle meşgul olması yeğdir. **350/16**

11429. İnsan; ḫayale meyyaldir, ḫayalden hazzėder; lakin ḫayal gemisi yürümez, ḫayal ile ḳazan ḳaynamaz. **350/17**

Aç ayı[10505] oynamaz, dėrler.

10501 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*^{t}'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834^{a}; ḫıḏmet: 834^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574^{b}. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

10502 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302^{b}. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396^{b}. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788^{a}; meğerki: 788^{a}; meğerse: 788^{a}. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543^{b}. TDK: *TS*: meğer: 1645^{a}; meğerki: 1645^{a}; meğerse: 1645^{a}.

10503 Aslı Arapça *ḫulḳ* olan bu kelime; 'huy, tabiat' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḫulḳ: 1, 488^{a}.

10504 Yazmada: *insān*.

10505 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏığ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10^{a}. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63^{b}; ayı: I, 63^{b}. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432^{a}. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

11430. İnsan; ḫayaliyle maldar[10506] olmaz, haḳiḳate ḫizmetle maldar olur. **350/18**

11431. İnsanıŋ ḫaini ḫaindir. **350/19**

11432. İnsan, ḫainden uzaḳ durmalı. **350/20**

11433. İnsan, ḫainden daima saḳınmaḳ gerek. **350/21**

11434. İnsan; ḫayal (ḫülya) ile mal bulmaz, ḫizmetle mal bulur. **350/22**

11435. İnsan, ḫıyanetliğe meylėtmemek gerek. **350/23**

11436. İnsanıŋ ḫıyanetinden uzaḳ durmaḳ gerek. **350/24**

11437. İnsan, ḫatıra riayet ėtmek gerek. **350/25**

11438. İnsan ḫatırı, bilene göre büyüktür. **350/26**

11439. İnsan ölür, ḫatırı yine ḳalır. **350/27**

11440. İnsan, ḫatır göŋül yıḳmamaḳ gerek. **350/28**

11441. İnsanıŋ ḫatırına ḫayır şey gelmesi, ilham-ı Rabbanîdir; şer şey gelmesi, iğfal-i şeytanîdir. **350/29**

11442. İnsan, ḫatıra gelen her şeyi yapmaz. **350/30**

11443. İnsan; ḫatır ve[10507] ḫayali gözetir, ḫatıra ḫizmet ėder. **350/31**

11444. İnsan, kendi ḫatırını saydırmaḳ isterse kendisi de ėl ḫatırı saymağı bilmek gerek. **350/32**

11445. İnsan, ḫatırı severse ḫatîra ḫizmet ėder. **350/33**

11446. İnsan; ḫatırını sevdiği âdemiŋ değil, kendine ḳatırına bile ḫizmet ėder. **350/34**

11447. İnsaniyete ḫizmet; insanlıḳ vazifesidir, ki insan için hem borç ve hem büyük fazilet ve ebedî ve manevî şeref temin ėder. **350/35**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira bu mesele; âlem-i İslamiyette bir borç, aḫlaḳî bir fazilet ve insanî bir şeref add u itibar olunmuştur.

11448. İnsan, ḫizmet ėtmeden himmet göremez. **350/36**

Baba himmet, oğul ḫizmet…

11449. İnsaniyete ḫizmet; maddî, manevî mükâfatsız ḳalmaz. **350/37**

Zira “İyilik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫâliḳ bilir.” dėmişler.

11450. İnsan; ḫatıra da ḫizmet ėder, ḳatıra da ḫizmet ėder; ancaḳ sırasına göredir. **351/01**

11451. İnsan, ḫatasız olmaz. **351/02**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 74]

11452. İnsan, ḫatasız olmaz; tövbe sultanım! **351/03**

Mevzundur.

10506 māl-dār: Arapça *māl* + Farsça *+dār*: Mal sahibi, zengin. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: māl: 419[b]. STEINGASS: *CP-ED*: māl-dār: 1143[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: māl-dār: II, 1260[a].

10507 ve: Yazmada yok.

11453. İnsan, ḫatasını bilip tashih ėderse o insan; mert, âḳil ve ariftir; eğerçi[10508] ḫatasında ısrar ėderse gafil, nadan, mağrurdur. **351/04**

11454. İnsan, ḫatasını bilmek gerek; zira ḳul ḫatasız olmaz, tövbe sultanım! **351/05**

11455. İnsana ḫatasını bilmek de irfan sayılır, gaflet ise isyan sayılır, isyan ise küfran-ı nimet dėmektir. **351/06**

[Ṭālib[10509]] mıṣrā‘

kişi noḳṣānını bilmek gibi ‘irfān olmaz[10510]

11456. İnsan, ḫatasını ne ḳadar saḳlarsa o ḳadar ıslah-ı hâl ėdemez. **351/07**

11457. İnsan, ḫatasını iḳrar ėdince onu[10511] affėtmek, insanlıḳ şanındandır. **351/08**

Żiyā Paşa [*Eş‘ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 48] beyt[10512]

āṯim-i mu‘terife merḥamet mürüvvetdür
ḳarīn-i ‘afv olagelmiş ḫaṭāsı insānıŋ

11458. İnsanıŋ ḫatası affolunur, iḳrar ėderse. **351/09**

11459. İnsan, ḫata ve ḳusurunu daima iḳrar ėtmek gerek. **351/10**

11460. İnsan, ḫatasız olmaz; ancaḳ ḫata var affolunur, ḫata var affolunmaz. **351/11**

11461. İnsanıŋ ḫatasını, Allah affėder de ḳul affėtmez olur mu! **351/12**

11462. İnsan, ḫata ve nisyandan mürekkeptir. **351/13**

11463. İnsan; ḫata da ėder, atâ (sevap[10513]) da işler; ancaḳ ḫatasınıŋ affı için iḳrarla nedamet ve istiğfar ėtmek, sevabıŋ ḳabulünü ḫulus-ı ḳalple istida eylemek gerek. **351/14**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11464. İnsan; ḫitabı, kitabı diŋlemek gerek. **351/15**

11465. İnsan; ḫitaptan, ḫutbeden aŋlamaḳ gerek. **351/16**

11466. İnsan; ḫitaba, ḫutbeye ḳulaḳ vėrmeli. **351/17**

11467. İnsanlar[10514], ḫoş geçinmek isterse ara yerde senlik benlik ḳalmaz. **351/18**

Lā beyt

rind meşreb lā-ubālī meḏheb ‘ālī dilüz
ḫᵛuş geçinmekdür cehānda aḥsen-i āmālimüz

10508 Aslı Farsça *agar-çi* olan bu kelime, burada ‘eğer, şayet’ manasında kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: agar-çi: 90ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: egerçi: 172ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eger-çi yā-ḫᵛud gerçi: I, 146ᵃ.

10509 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: inṣāf: [ḳısm-ı evvel,] 476ᵃ. [Nāmıḳ] Kemāl: *Taḫrīb-i Ḫarābāt*: 113.

10510 kişi noḳṣānını bilmek gibi ‘irfān olmaz: Yazmada: *ki kişi ḫaṭāsını iḳrār ėtmek gibi ‘irfān olmaz.*

10511 onu: Yazmada yok.

10512 Yazmada: *ġazelinden bir beyt.*

10513 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavāb: Ecr ve cezā ma‘nāsınadur, ki a‘māl muḳābilinde i‘ṭā olunan pādāşdan ‘ibāretdür. Meczī olan kimseye ‘āiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müsta‘meldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85.

10514 Yazmada: *insān*.

11468. İnsanlar[10515], ḫoş geçinmek isterse sen ben davasından vazgeçmek gerektir. **351/19**

11469. İnsan; ḫalḳen (tab'an) vücudu alışmadığı bir sıḳlete tahammül ėdemez. **351/20**

11470. İnsan, ḫattıhareketini mülahazaya bağlı tutmaḳ gerek. **351/21**

11471. İnsanlar[10516], ḫoş geçinmek isterse birbiriniŋ haḳḳına tecavüz ėtmemelidir. **351/22**

11472. İnsanıŋ (iyi ve kötü[10517]) ḫuyu teneşire ḳadar gider. **351/23**

11473. İnsanıŋ ḫuyu teninde gelir, teneşirde gider. **351/24**

11474. İnsanıŋ ḫuyu, soyundan (nesebinden) çoḳ olur. **351/25**

11475. İnsan, ḫuyunu insanlar ile ḫoş geçinmeğe alıştırmaḳ gerektir. **351/26**

11476. İnsanıŋ ḫuysuzu, saygı[10518] nedir bilmez. **351/27**

11477. İnsanıŋ ḫuysuzu, soysuzu ḫatır göŋül bilmez. **351/28**

11478. İnsanıŋ ḫuysuzu acı ḫıyar gibidir. **351/29**

11479. İnsan, ḫata ve nisyandan mürekkeptir; nisyan ve ḫatadan ḫali olmadığını unutmamaḳ (bilmek) gerektir. **351/30**

11480. İnsanı (munis) insan ėden şey (esbap), ilim ve fazâil-i aḫlaḳ ile muttasıf ve ḫaluḳ olmaḳ ve varlıḳta (toḳluḳta[10519]) israftan[10520] içtinap ile mevcuda ḳanaattır; insanı hayvan (ve vahşi) ėden şey, yoḳluḳta aḫlaḳ-ı seyyieye iptila ve adem-i sabırla ḳanaatsizliktir. **351/31**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İnsanı (munis) insan ėden şey (esbap), ilim ve fazâil-i aḫlaḳ ile muttasıf ve ḫaluḳ olmaḳ ve varlıḳta (toḳluḳta[10521]) israftan[10522] içtinap ile mevcuda ḳanaattır; ki ne ḳadar memdûh ve müstahsen ve maḳbul fazâil-i beşeriye hep bunda mevcuttur. İnsanı hayvan (ve vahşi) ėden şey, yoḳluḳta aḫlaḳ-ı seyyieye iptila ve adem-i sabırla ḳanaatsizliktir; ki ne ḳadar mezmûm ve medḫûl ve merdûd aḫlaḳ-ı ḳabîha ve seyyie bunda mestur ve mündemiçtir, dėmişler.

11481. İnsanıŋ açgöz, haris olanı; hazmėdemeyeceği loḳmayı ağzına alanı, yutmaḳ isteyenidir. **351/32**

11482. İnsan, midesiniŋ hazmėdemeyeceği şeyi (loḳmayı) yutarsa boğulur. **351/33**

11483. İnsan, hazmėdemeyeceği loḳmayı hırs ile ağzına almamaḳ gerek. **351/34**

10515 Yazmada: *insān*.

10516 Yazmada: *insān*.

10517 iyi ve kötü: Yazmada: *iyi - kötü*.

10518 Yazmada *saygı* kelimesi *ṣayġu* ve *ṣayġı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣayġu: 1164[b]; ṣayġı: 1164[b].

10519 Yazmada: *ṭoḳluḳ*.

10520 Yazmada: *ve isrāfdan*.

10521 Yazmada: *ṭoḳluḳ*.

10522 Yazmada: *ve isrāfdan*.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira hırs ile yutulan loḳma; boğazdan geçmez, mideye düşmez, hazmolunmaz. Yani aş olmaz, belki taş olur. “Kemal-i hırs ve hiddetle söylenen söz; ḳalp ḳulağına girmez, can ḳulağıyla dinlenmez, şayan-ı ḳabul olmaz.” dėmişler. Binaenaleyh, “Sözü hiddetle söyleme, loḳmayı hırsla yutma; zira her ikisi de tehlikelidir.” dėrler.

11484. İnsanda on taḫta[10523] (tabiî hasseler[10524], ḳuvâ-yı hasse) vardır; bunlardan[10525] biri eksik olsa o insana “taḫtası eksik (noḳsan)” dėrler. **352/01**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İşte bu taḫtaları, zümre-yi ulema ve hükemâ; ber-vech-i ati üzere beyan ve tarifle tadat ėtmişlerdir: Mesela: havass-ı ḫamse-yi zahire “1. Görmek. 2. İşitmek. 3. Tatmaḳ. 4. Ḳoḳlamak. 5. Tutmaḳ.” fiilleridir, ki hiss-i ḫaricî yani duygudur; havass-ı ḫamse-yi bâtına “1. Hafıza. 2. Muḫayyile. 3. Müdrike. 4. Vâhime. 5. Hâkime.” fiilleridir, ki hiss-i dâḫilî yani duygudur.

Bunları ḳuvâ-yı ḫamse-yi zahire -ḳuvve-yi bâsıra, sâmi‘a, zâiḳa, şâmme (şemme), lamisedir- ḳuvâ-yı ḫamse-yi bâtına -ḳuvve-yi hafıza, müteḫayyile, mutasarrıfa, müdrike, mümeyyizedir- namlarıyla da yâd ėderler.

Ḳuvâ-yı ḫamse-yi zahirenin mana ve mefhumları:

1. Ḳuvve-yi bâsıra: Görmek hissi, gözdeki görücülük ḳuvvetidir.
2. Ḳuvve-yi sâmi‘a: Ḳulaḳtaki işiticilik ḳuvvetidir.
3. Ḳuvve-yi zâiḳa: Ağızdaki tadıcılıḳ ḳuvvetidir.
4. Ḳuvve-yi şâmme: Burundaki ḳoḳu almaḳ ḳuvvetidir.
5. Ḳuvve-yi lamise: Eşya-yı ḫariciyenin yumuşaḳlığını, ḳalınlığını hissėtmek ḳuvvetidir.

Ḳuvâ-yı ḫamse-yi bâtınanın mana ve mefhumları:

1. Ḳuvve-yi hafıza: Zihinde hıfzėdip unutmamaḳ ḳuvvetidir.
2. Ḳuvve-yi müteḫayyile: Hissolunan şeyin gıyabında resm ve tasviri ḳuvvetidir.
3. Ḳuvve-yi mutasarrıfa: Müteḫayyile vasıtasıyla zihinde izhar ėdilen şeyleri tertip ėdebilmek ḳuvvetidir.
4. Ḳuvve-yi müdrike: Zahirdeki ḳuvvetlerden birine maḫsus olan şeyi, zihnen de hissėden ḳuvvettir.
5. Ḳuvve-yi mümeyyize: Bâtınan mahsus[10526] olan şeyleri birbirinden temyiz ėden ḳuvvettir.

İşte bu on havas; taḫta-yı bina-yı beşerin en ehem ve elzem olan hasseleridir, ki tek birisinin eksikliğini Allah göstermesin. Bilcümle ef‘âl ve amal-i insanî bunlarla icra ve ifa olunur. Tek birisi noḳsan olursa insana “noḳsan insan” dėnir; zira insanlıḳ bunlarla ḳaim ve mevcud-ı sahih addolunur. fa ’l-yata’ammal [=Düşünün!]

10523 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde *taḫta* telaffuzu ile kullanılsa da imlası değiştirilmemiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 387[b]. Kelimenin aslı *taḫta*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: 287[a].

10524 Aslı Arapça *ḥāssa* olan bu kelime; ‘duygu, duyu’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 375[b].

10525 bunlardan: Yazmada yok.

10526 Aslı Arapça *maḥsūs* olan bu kelime; ‘hissedilen, anlaşılan’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 376[a].

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İnsandaki işbu on taḫta yani bu on hasse, insan yapısınıŋ hem iç hem dış ḳaplamalarıdır; ki içeriden, dışarıdan birbirine merbut ve mıḫlı olup birbirine daima alaḳadardırlar. Birisiniŋ noḳsanlığı diğerlerine de tesir ėder, dėmişler.

11485. İnsan; ḫayrı sever, bilen olsa. **352/02**

11486. İnsan, ḫayra ḫizmet etmek gerek. **352/03**

11487. İnsan; ḫayra da gelir, şerre de gelir. **352/04**

11488. İnsan; ḫayrı işler bilerek, şerri işler bilmeyerek yaḫut nefse, şeytana uyaraḳ. **352/05**

11489. İnsan; kötü ḫuyundan belli olur, kötü soyundan tanılır[10527]. **352/06**

11490. İnsan, ḫayır işler; alacağı ecir ise aḳlî derecesine göredir. **352/07**

11491. İnsan; ḫayır işlerse ḫayır, şer işlerse şer görür. **352/08**

11492. İnsanıŋ ḫayrına (iyiliğine) ḳarşı şer yapan; ‘haḳiḳat insan olmayan -soyu, ḫuyu, sütü[10528], mayası bozuḳ olan- insan’ dėmektir. **352/09**

“İyilik, kötünüŋ ya gözüne ya götüne batar.” dėrler, mücerreptir.

11493. İnsan, ḫayra ḳarşı[10529] kötülükle muḳabele ėtmez (ėtmemek gerektir). **352/10**

11494. İnsanıŋ ḫayırlısı, nâs için menfaati çoḳ olanıdır. **352/11**

Arabî: *ḫayru ’n-nās anfa‘ahum li ’n-nās.*

[=İnsanların en hayırlısı, insanlara en yararlı olandır.]

11495. İnsanıŋ ḳalıbınıŋ[10530] (suretiniŋ[10531]) güzel olup ḳalbiniŋ (ḫuyunuŋ ve sîretiniŋ[10532]) çirkin olması, tıpḳı Ebucehil ḳarpuzuna (şamamaya[10533]) beŋzer. İnsanıŋ suretiniŋ[10534] çirkin, sîretiniŋ (ḫuyunuŋ, ḳalbiniŋ[10535]) doğru (saf, temiz,

---

10527 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu‘ārefeli bulunmaḳ, ma‘rūf olmaḳ.: II, 871[b]. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521[a].

10528 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sü̱t: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

10529 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشی): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشی): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشی): II, 1063[a].

10530 Yazmada: *ḳālıbı*.

10531 Yazmada: *ṣūreti*.

10532 Yazmada: *ḫoyı ve sīreti*.

10533 Yazmada: *şemmāmeye, şamaya*. Kelimenin aslı Arapça ‘koklamak’ manasındaki *şamm* kökünden gelen *şammām*’dır ve burada ‘güzel kokulu, kötü tatlı kavun’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aş-şammām: Muḥarrefi *şamama* ve Fārsīde *dastanbūya* dėdükleri nesnedür, ki Ebūcehl ḳavunı ṭarzında küçük ve ḳırmızı ve yeşil ve ṣarı alaca ve muḫaṭṭaṭ olur, rāyiḥası bārid ve raṭb olup dimāġı müleyyin ve nevmi cālib ve ekli telyīn-i tabī‘atde mü’ettirdür.: III, 492. ATAY: *A-TBL*: şammām: 2, 1140[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: şammām: 214[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamama: I, 766[b]; şemmāme: Şamama dėnilen mīve-yi ġayr-i me’kūle.: I, 784[c]. TDK: *DS*: şama (II): Kokulu küçük kavun.: X, 3740[b]; şamama: Ekşimsi küçük kavun.: X, 3741[a].

10534 Yazmada: *ṣūreti*.

10535 sīretiniŋ, ḫoyınıŋ, ḳalbiniŋ: Yazmada: *sīreti, ḫoyı, ḳalbi*.

pak[10536]) olması aynı portaḳal ve incire beŋzer; belki misk[10537] ve[10538] amber ağacı[10539] gibi daima rayiha-yı tayyibe neşrėden nebatata beŋzer. **352/12**

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira şaḫsî güzellik, ḳalbî (tabiî) güzelliğe taḳaddüm ėdemez; çünkü birisi muvaḳḳat, diğeri müebbettir. Muvaḳḳat müebbede taḳaddüm ėdemez, dėmişler.

11496. İnsanıŋ ḳalıbı güzel olmaḳtan ziyade, ḳalbi güzel olmaḳ yeğdir.[10540] **352/12**

Hem ḳalıp hem ḳalp güzel olursa o insan kendini yer melaikesi sansın.

11497. İnsan, ḫayır ėtmeli; insan bilmezse Allah bilir. **352/13**

11498. İnsan, ḫayrı rıza-yı Haḳ için ėder. **352/14**

11499. İnsan, insanıŋ salt ḳalıbına baḳmamalı, ḳalbine de baḳmaḳ gerektir. **352/15**

11500. İnsanlığıŋ (insaniyetiŋ) en büyük meziyeti (ḫassası); mertlik, cömertlik, ulüvv-i cenaplıḳtır; eŋ çirkin (bed ve kerih) tabı; namertlik, hırs, tamah ve ḫisset[10541] marazıdır. **352/16**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11501. İnsanlıḳ (insaniyet); ḳalıpta değil, ḳalptedir.[10542] **352/17**

Merhamet; ḳalıpta değil, ḳalptedir.

10536 ṣāf, temīz, pāk: Yazmada: *ṣāf ve temīz, pāk*. Farsçadan alınmış olan *pak* kelimesi, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- "paḳ" telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *"k"* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

10537 Aslında 'misk geyiğinden elde edilen güzel kokulu madde' demek olan *misk*, bazı kokulu bitkilere de ad olarak verilir: misk otu, çiçeği, gülü, orkidesi, kavunu gibi. BAYTOP, T. - N. BOZKURT: "Misk", *DİA*: Misk geyiğinden elde edilen güzel kokulu madde. Kelimenin aslı Sanskritçe *muşka* (husye, testis, er bezi) olup Farsça aracılığıyla (muşk) ve Farsçada kazandığı bugünkü anlamla Grekçeye (moschos) ve Arapçaya (misk), onlardan da diğer dillere geçmiştir. Türkçede Arapçadaki telaffuzuyla *misk* ve halk arasında daha çok *mis* şeklinde söylenir. … Bazı kokulu bitkilere de bu ad verilir: misk otu, çiçeği, gülü, orkidesi, kavunu gibi.: 30, 181[a-b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: misk: misk nebātı: II, 1343[c]. REDHOUSE: *TaEL*: misk: misk otı, misk çiçegi: 1855[b]. STEINGASS: *CP-ED*: muşk, mişk: 1247[b]; mişg: 1248[b]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-misk: III, 113.

10538 ve: Yazmada yok.

10539 AYVERDİ: *MBTS*: akar amber: Asya ve Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişen, kabuğundan aselbent çıkarılan, odunu kıymetli büyük ağaç.: 26[c]; amber ağacı: Küçük, sarı ve çok güzel kokulu çiçekler veren bir cins mimoza ağacı. Geum urbonum.: 51[b].

10540 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda bir önceki madde başının açıklamasının altında yer almakta.

10541 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca 'cimrilik' manası ile kullanılsa da *ḫisset* kelimesi; 'alçaklık, adilik, cimrilik, tamahkârlık' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 231. ATAY: *A-TBL*: I, 458[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 847[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 581[a]. TDK: *TS*: hisset: 1105[a].

10542 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. İslāmlıḳ (İslāmiyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 213/52, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 342/01, İnsānlıḳ; ḳālıbda -ḳıyāfetde- degil, ḳalbdedür. 342/ek2/12, İnsāniyyet (insānlıḳ); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/02, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/35, İnsānlıḳ (insāniyyet, faż̄ā'il-i beşeriyye); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 386/02, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda (şaḫısda) degil, ḳalbde; īmān, i'tiḳād evindedür. 393/01.

11502. İnsanıŋ nefsi için sıŋır[10543] (hudut) yoḳtur; yorulmaz, doymaz. **352/18**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira nefs-i beşer, o ḳadar haristir ki ne ḳadar bulursa o ḳadar daha olsun dėr; hatta bütün dünyayı bir nefse teslim ėtseler “Bu pek az.” dėr. İşte buŋa şahid-i haḳîḳî; bu dünyaya şimdiye ḳadar gelip geçmiş, el-yevm mevcut bulunmuş olan bilcümle düvel ve milel ve aḳvam-ı muḫtelifeniŋ bütün dünya üzerinde harisane ve tamah-ı istilakârane cari ve daim ahval ve şuûnât-i nefsaniyeleridir. Binaenaleyh, dünya yüzünde ta devr-i Âdem’den devr-i hazıra gelinceye ḳadar bütün tevârîḫ-i âlemde mestur ve mazbut ve gayr-i mestur ve muḳayyet bulunan kâffe-yi hadisât ve şuûnât-ı tevârîḫ-i beşeriŋ müsebbibi ve menbaı; -gerek ferdî ve gerek içtimaî- ancaḳ nefs-i beşeriŋ âlem-i insaniyete ḳarşı tahaddüs ve tahakküm ėden asar-ı bagî ve tuğyan ve isyanı neticesidir, başḳa bir şey değildir. Buŋa binaen, nefs-i beşeriŋ ila ḳıyami ’s-saat böyle gelip böyle gideceğine hiç şek ve şüphe olmayan tahakküm-i nefse, hırs ve tamah-ı tabiî insana ḳarşı “şöyledir veya böyledir” gibi tevilâtla uğraşmaḳ hem abes hem beyhude kelam-ı malayanidir. “Hüküm galibiŋdir. Nefis, nefsi esir ėder galip gelirse; nefis, nefse tahakküm ėder nefis hür olursa. Nefis, nefse ḳahrėder nefis fırsat bulup isyan ėderse. Nefis için insaf, hudut yoḳtur; fırsat bulursa bütün cihana talip olur.” dėmişler. “Nefsi terbiye ėden; ḳuvâ-yı vicdan ile riyazâttır, sabır ile ḳanaattir, istiḳamet, haḳ ve adalettir, kendi hisse-yi musîbesine rızalıḳ, hüsn-i idare ve istimaline gayret ėtmektir.”

11503. İnsan, çaresiz de parasız da ḳalır. **352/19**

Sabır ve ḳanaatle say u gayret gerek.

11504. İnsanıŋ çaresizlerine insaniyet ėtmek gerek. **352/20**

11505. İnsan, çaresizlere insaniyet ėtmek gerek. **352/20**

11506. İnsan; fazâil-i aḫlaḳiye, kemalât-ı ilmiye ile tam insan sayılır. **352/21**

11507. İnsanıŋ fazâil-i aḫlaḳiyesi fazâil-i ilmiyesiyle beraber tecelli ėderse müfittir, maḳbuldür. **352/22**

11508. İnsan; çardaḳta da oturur, çergede[10544] de… **352/23**

11509. İnsanıŋ çardaḳta oturanı ile çergede[10545] oturanı elbette bir değil. **352/24**

10543 Yazmada: *ṣıŋor/ṣıŋur*. Kelimenin aslı Yunanca *synoron (σύνορον)*’dur. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: σύνορον (synoron): 757[b]. Osmanlı Türkçesinde *sınor/sınur, sıŋur* ve *ṣınor/ṣınur* gibi farklı imlalar ile müstamel olan bu kelime, yazmada iki farklı imla (sınor/sınur, ṣıŋor/ṣıŋur) ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: sıŋur: 1068[a]; sınur: 1084[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sınor: I, 739[a]; ṣınor: II, 835[b]. TDK: *DS*: sınor: İki tarla arasındaki sınır.: X, 3613[a]; sinor: Sınır.: X, 3643[b].

10544 Kelime hem *çerge* hem de *çerke* şeklinde okunabilir. TDK: *DS*: çerge (I): Kilim, bir çeşit dokuma örtü.: III, 1145[b]; çerge (II): Göçebe çadırı, tente.: III, 1146[a]; çerke: Kilim, bir çeşit dokuma örtü.: III, 1146[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çerge: Çingāneleriŋki gibi iki direkli ḫafīf oba.: I, 509[b].

10545 Kelime hem *çerge* hem de *çerke* şeklinde okunabilir. TDK: *DS*: çerge (I): Kilim, bir çeşit dokuma örtü.: III, 1145[b]; çerge (II): Göçebe çadırı, tente.: III, 1146[a]; çerke: Kilim, bir çeşit dokuma örtü.: III, 1146[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çerge: Çingāneleriŋki gibi iki direkli ḫafīf oba.: I, 509[b].

11510. İnsan, çocuḳluğunda[10546] ḳazanır ne ḳazanırsa. **352/25**

11511. İnsan, çirkin ḫuylardan hazer[10547] ėtmek gerek. **352/26**

11512. İnsan, çirkin de olsa güzel ḫuyu ile güzeller arasında gezer. **352/27**

11513. İnsanıŋ çirkin suretini güzel ḫuyu örter. **352/28**

11514. İnsanlar da sair maḫluḳat gibi nefsiyle beraber yaratılmıştır, ḫalḳ olunmuştur. **352/29**

11515. İnsan, nefsine zulmėtmemek gerek; zira insanıŋ özü aḳlıyla muhterem ve müşerreftir, nefsiyle aziz ve muḳaddemdir.[10548] **352/29**

Nefse zulüm, insana zulüm sayılır; insana zulüm olmaz, haḳ ve adalet olur, dėmişler.

11516. İnsanıŋ çırpınması ya sevince ya kedere işarettir. **352/30**

11517. İnsan; çeŋe[10549] ile iş görmez, el ile görür. **352/31**

11518. İnsan, nefsini talim ve terbiye ėtmeği[10550] bilmek gerek. **352/32**

11519. İnsanlar da âdeta ḳarıncalar gibi erbab-ı say u gayretleriyle, kemal-ı hırs ve tamahlarıyla say u gayret ėderler. **352/33**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira insanlar da ḳarıncalar gibi nefsi ḫor olup ve tıpḳı onlar gibi haris nefisle yaşarlar ve o sayede idame ve idare-yi hayat ėderler, dėmişler.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ḳarınca ḳararınca; herkes hâlli hâlince[10551]; herkes miḳtarıyla, miḳtarınca yıḳar.

11520. İnsan için; bir doğmaḳ, bir bilmek, bir yaşamaḳ, bir ölmek var. **353/01**

10546 Yazmada: *çoçuḳlıġında (*چوچڤلغنده*)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

10547 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

10548 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

10549 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek çizgi (*ګ*)*’nin ortak bir harf olarak bazen /g/’yi bazen de /ŋ/’yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. 6/07, 52/18, 348/15). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *çege* hem de *çeŋe* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. TDK: *DS*: çege: III, 1107[a]; çeŋe: III, 1135[b]. Kelimenin aslı Farsça *çāna* olup Farsçada kelimenin hem *çāna* hem de *çana* biçimi mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: çāna: 387[a]; çana: 401[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çāna: 285; çana: 300. REDHOUSE: *TaEL*: çāne: 711[a]; çeŋe: 727[a]; çene: 733[a].

10550 Yazmada: *ėtmege*.

10551 ḳarınca ḳarārınca, herkes ḫālli ḫālince: Yazmada: *ḳarınca -herkes ḥālli ḥālince- ḳarınca*.

11521. İnsan, doğar bilmek için; bilmek yaşamaḳ için, yaşamaḳ hem aşamaḳ[10552] (yėmek) hem ölmek için.[10553] **353/01**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Buŋa binaen dėrler ki: “İnsan için; bir doğmaḳ var, bir bilmek var, bir yaşamaḳ ve aşamaḳ[10554], bir ölmek var.” Bunlar için de insana bunları bilerek çalışmaḳ, bilerek yaşamaḳ var; zira bu devran-ı âlemde insanlar için bir vazife vardır, ki o da her şeyiŋ -insanıŋ- bir mebdei, bir gayesi (maḳsadı, meramı[10555]), bir de nihayesi (müntehası) olduğunu bilerek yaşamaḳ var. Mebde: varlıḳ, mevcudiyet; gaye: bir maḳsad-ı (meram-ı) meşruuŋ husulüne ḫizmet ėtmek, çalışmaḳ; nihayet: nail-i meram olaraḳ yaşamağa muvaffaḳ olduḳtan soŋra nihayet insanıŋ fâni olduğuna müteḳit bulunmasına binaen âlem-i fenadan âlem-i beḳaya rihlet ėdececiğini de düşünmek (bilmek), yol azığını hazırlamaḳ gerek, dėmişler; çünkü “Gelen gider, ḳonan uçar, kervan göçer.” müeddâsınca ahval-i tabiiye ve zaruriye her hâlde vaḳi olsa gerektir; zira “Ḫilḳat-ı âlem, devran-ı âlem böyle gelmiş, böyle gitse gerektir.” dėmişler.

11522. İnsan çalışmalı, vėrici Allah’tır.[10556] **353/02**

Zira “Çalışan mal ü menâlini de bulur, Mevla’sını da bulur.” dėmişler.

11523. İnsana, çalışmaḳ borçtur. **353/03**

11524. İnsanıŋ çalışması da bir nevi ibadettir. **353/04**

11525. İnsan çalışmalı; amma[10557] bilip çalışmalı. **353/05**

11526. İnsan, çalışmayınca mal mülk bulamaz. **353/06**

11527. İnsan; ḫuyundan soyundan bilinir, tanılır[10558]. **353/07**

Zira delâil-i mücerrebe ve alamât-ı zahire-yi ḳaviye bunlardır; faḳat daha pek çoḳ işarât-ı mühimme malum ve meşhut ve müstedeldir[10559].

11528. İnsan; çalışdığı vaḳit ne olduğunu aŋlar, çalışmaz ise kendisini unutur[10560]. **353/08**

10552 CLAUSON: *EDPT*: aşa-: 256[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aşamaḳ: 118[a]. TDK: *DS*: aşamak (I): Yemek yemek.: I, 350[b].

10553 Yazmada bu madde başı, önüne “ta‘bīr-i dīgerle” notu düşülerek bir önceki madde başının yanına kaydedilmiş.

10554 CLAUSON: *EDPT*: aşa-: 256[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aşamaḳ: 118[a]. TDK: *DS*: aşamak (I): Yemek yemek.: I, 350[b].

10555 ġāyesi, maḳṣadı, merāmı: Yazmada: *ġāye, maḳṣad, merām*.

10556 Yazmada bu madde başının yanına “Muḫṭıra: İşbu *çīm* ḥarfi *cīm* ḥarfinden ṣoŋra yazılacaḳ ėken sehv[en] ṣoŋraya ḳalmaġla tebyīżinde ṣırasına geçirilecekdür.” notu düşülmüş.

10557 ammā: Yazmada yok.

10558 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu‘ārefeli bulunmaḳ, ma‘rūf olmaḳ.: II, 871[b]. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521[a].

10559 Yazmada: *müstedleldür*. Ş. Sāmī: *ḲT*: müstedell: [‘müstedlel’ dėmemeli.]: II, 1337[a].

10560 Yazmada *unut-* kelimesi *unud-* ve *unut-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde *unut-* kelimesi ek aldığında kelimenin sonundaki /t/ sesinin yumuşayarak /d/ olduğu (ör. unudur, unudılmaḳ) görülse de yazmada çoğunlukla ilgili /t/ sesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- korunmuştur. Ş. Sāmī: *ḲT*: unutmaḳ: [unudur] I, 225[c]; unudılmaḳ: I, 226[a]. REDHOUSE: *TaEL*: unutmaḳ: 272[a]; unudulmaḳ: 272[a].

11529. İnsan, çocuḳtan[10561] olur; çocuḳ[10562] da terbiye (ve talim) ile insan olur. **353/09**

11530. İnsan, çağında çalışmaz ise iḫtiyarlığında zahmet çeker. **353/10**

11531. İnsaniyeti, İslamiyeti tutan (yaşatan) ḳuvve-yi maneviye sayılan hüsn-i aḫlaḳtır. **353/11**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Hüsn-i aḫlaḳıŋ bozulması; ‘insaniyet ve İslamiyetiŋ bozulması’ demektir. Neticesi ise -hafazanallah- zeval ve inḳıraz ve tefriḳayı intaç eyler. Binaenaleyh, hüsn-i aḫlaḳıŋ bozulmamasına ve hasen suretle muhafazasına sarf-ı say ve[10563] gayret ve himmet eylemek, uli ’l-emr olanlarıŋ vecibe-yi diniyesidir. “Soŋraki pişmanlıḳ başa düşmanlıḳtır, fayda etmez.”

Diniŋ bir direği ibadet, ikinci direği de hüsn-i aḫlaḳtır. Bu direk yıḳılırsa ikinci ibadet direği de elbet payidar olmaz, yıḳılır. İşte, bu suretle hüsn-i aḫlaḳa ḫalel arız olursa emr-i din de bu neticeyi mucip olur. Buŋa binaen; insaniyet, İslamiyet binasınıŋ esas istinadı olan bu iki ḳuvâ-yı manevî imâdınıŋ payidar olmasına, adem ve[10564] indirâsına diḳḳat ve itina eylemek bilcümle alaḳadar ehl-i imanıŋ fariza-yı zimmetidir, demişler. “İnsaniyet İslamiyet, İslamiyet insaniyettir.” demişler.

11532. İnsaniyet İslamiyet, İslamiyet insaniyettir. **353/12**

11533. İnsan; çağrılan yere baş, çağrılmayan yere taş olmaḳ gerek. **353/13**

11534. İnsan, çift ḫalḳ olunmuştur. **353/14**

11535. İnsan; çoḳ kere danayı[10565] ḳaldırır da bazen olur darıyı bile ḳaldıramaz.[10566] **353/15**

11536. İnsan; birçoḳ şeyi bilir, birçoḳ şeyi de bilmez. **353/16**

10561 Yazmada: *çoçuḳdan (چوچوقدن)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

10562 Yazmada: *çoçuḳ (چوچوق)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

10563 ve: Yazmada yok.

10564 ve: Yazmada yok.

10565 Yazmada: *ṭanayı*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

10566 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İnsān; gāh olur ṭaġı ḳaldırur, gāh olur ṭarıyı ḳaldıramaz. 376/47, İnsān; gāh olur deveyi ḳaldırur, gāh olur ṭarıyı ḳaldıramaz. 377/06.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

... ki doğrudur; zira “İnsanıŋ bildiği -faraza- ağzında biten tüy[10567] *ḳadar ise bilmediği de değil başındaki tüy*[10568] *ḳadar, hatta belki bütün kâinat ḳadar çoḳtur ve büyüktür.” dėmişler.*

11537. İnsanıŋ çoḳ söyleyeni çoḳ yaŋılır. **353/17**

11538. İnsan, çuvaldan çıḳmamış. **353/18**

11539. İnsan, çoban da olsa insandır. **353/19**

11540. İnsanıŋ çoḳ bilirim diyeninden ḳorḳma. **353/20**

11541. İnsan; çoḳ da söyler, az da söyler; insanına göredir. **353/21**

11542. İnsanıŋ çoḳ yaşayanından sorma; çoḳ bilen, çoḳ gezeninden sor. **353/22**

11543. İnsanıŋ çoḳ yaşayanı bilmez, çoḳ okuyup çoḳ gezeni bilir. **353/23**

11544. İnsan; çıplaḳ doğar, çıplaḳ gider. **353/24**

11545. İnsan, çıdamlı (sabırlı, tahammüllü) olmaḳ gerek. **353/25**

11546. İnsan, çiğnemeden loḳma yutamaz. **353/26**

11547. İnsan, çiğ[10569] süt[10570] emmiştir. **353/27**

11548. İnsan; çiğ[10571] etten hasıl olmuş, çiğ[10572] süt[10573] emmiştir. **353/28**

11549. İnsana hürriyet-i şaḫsiye lazımsa hürriyet-i fikriye de elzemdir. **354/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İnsana hürriyet-i şaḫsiye nasıl gerekse hürriyet-i fikriye de öylece gerektir; zira insana hürriyet-i şaḫsiye lazımsa hürriyet-i fikriye de elzemdir; çünkü birisi maddî, diğeri manevî fevâidi temin ėder, dėmişler.

10567 Yazmada: *tüg (توك)*. Bu kelimenin, imlası gereği *tüg* veya *tük* biçiminde okunması mümkün olduğu gibi -Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kaydedildiği üzere- *tüy* biçiminde okunması dahi mümkündür. Kelimenin aslı *tū*’dür. CLAUSON: *EDPT*: tū: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868. Yazmada *tüy* kelimesi iki farklı imla ile (tüg, tüy) kullanılmış.

10568 Yazmada: *tüg (توك)*. CLAUSON: *EDPT*: tū: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868.

10569 Yazmada: *çi*. TDK: *DS*: çi: Pişmemiş.: III, 1202[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çi (II): Çiğ, pişmemiş.: 51[a]. CLAUSON: *EDPT*: çig: 413[a].

10570 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

10571 Yazmada: *çi*. TDK: *DS*: çi: Pişmemiş.: III, 1202[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çi (II): Çiğ, pişmemiş.: 51[a]. CLAUSON: *EDPT*: çig: 413[a].

10572 Yazmada: *çi*. TDK: *DS*: çi: Pişmemiş.: III, 1202[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çi (II): Çiğ, pişmemiş.: 51[a]. CLAUSON: *EDPT*: çig: 413[a].

10573 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

11550. İnsana, hürriyet; terbiye-yi şaḫsiye, terbiye-yi fikriye ve aḳliye ve ilmiyeden[10574] soŋra vėrilmek gerektir. **354/02**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira bu ḫasâilden evvel vėrilen hürriyet, fesad-ı aḫlaḳı hatta fezâhati mucip olur, dėmişler.

11551. İnsan; meşrutiyet-i idarede yaşamaḳ için öŋce hürriyet-i idare şeraitini terbiyeten, ilmen yani şaḫsen, fikren, maddeten ve manen[10575] bilmek ve öğrenmek ve her hâlde tabiat-ı saniye derecesinde huḳuḳ-ı hürriyet ve meşrutiyete riayet ḳaziyesini şaḫsında cem ve irâe eylemek gerektir. **354/03**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11552. İnsan; daimen bir hâl üzere ḳalmaz, hâlden hâle girer. **354/04**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İḳbal-i dünya; bir hâl üzere yaşamaz, renkten renge girer; gâh iḳbal, gâh idbar[10576] çaresiz yüz gösterir, dėmişler.

11553. İnsan, daima rıza-yı Bârî’yi gözetmek gerek. **354/05**

11554. İnsan, darıdünyada rahat yaşamaḳ için tahsil-i ilim ve marifet[10577] ve iktisab-ı fazâil-i aḫlaḳ eylemek gerektir. **354/06**

11555. İnsan; dar da[10578] giyer, geniş de giyer. **354/07**

11556. İnsan; darlıḳ[10579] da görür, varlıḳ da görür. **354/08**

11557. İnsanıŋ dar[10580] vaḳti de olur, var vaḳtide olur. **354/09**

10574 terbiye-yi fikriyye ve ‘aḳliyye ve ‘ilmiyye: Yazmada: *terbiye-yi fikriyye - ‘aḳliyye - ‘ilmiyye*.

10575 mādde[ten] ve ma‘nı[en]: Yazmada: *mādde[ten] - ma‘n[en]*.

10576 Aslı Arapça *idbār* olan bu kelime; aslında ‘batı rüzgârına girmek, ölmek ve arkasını dönmek, ilgisini kesmek, yüz çevirmek’ manalarında olup ‘bahtsızlık, talihsizlik’ manasında *ikbal* kelimesinin zıddı olarak kullanılır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 49[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: 410[a].

10577 ATAY: *A-TBL*: ma‘rifa[t]: *İlim* ile *marifet* arasında fark vardır. *Marifet*in karşıtı, *inkâr* etmek yani tanımamaktır. *İlm*in karşıtı, bilmemek yani *cehalet*tir. *Marifet*, bir şeyi cüzî ve tikel olarak bilmektir. *İlim* ise tümel, küllî olarak bütünü ile bilmektir. *Marifet,* bir şeyin esaslarını, belirtilerini bilmek olup bir şeyin özünü, mahiyetini, hakikatini bilmeye *ilim* denir. Bunun için “Allah ariftir.” denmez de “Allah âlimdir.” denir. Aynı şekilde “Allah’ı ilmen biliyor.” denmez; fakat “Allah’ı marifet ile biliyor.” denir.: 3, 338[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *‘İlm* ile *ma‘rifet* arasındaki fark: 96.

10578 Yazmada: *dar da, ṭar da*. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tār: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; ṭar: 1219[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭar: II, 859[a].

10579 Yazmada: *darlıḳ*. Bu kelime, yazmada *darlıḳ* ve *ṭarlık* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir.CLAUSON: *EDPT*: tār: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; darlaşmaḳ: 881[b]; ṭarlıḳ: 1221[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭarlıḳ: II, 860[a].

10580 Yazmada: *dar, ṭar*. CLAUSON: *EDPT*: tār: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; ṭar: 1219[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭar: II, 859[a].

11558. İnsan; dar[10581] da giyer, bol da giyer; zamanına göre.[10582] **354/10**

11559. İnsan; darı[10583] da yėr, deri de giyer; vaḳtine göre. **354/11**

11560. İnsan; darı[10584] da yėr, daru[10585] da yėr. **354/12**

11561. İnsan, danışmadan iş görürse ḳusurunu kendi sırtında taşır. **354/13**

11562. İnsan; danışmadan[10586], düşünmeden iş görmemeli. **354/14**

11563. İnsan, danışıḳsız[10587] iş görürse ḫatalı olur. **354/15**

11564. İnsanıŋ danışmadan[10588] biçtiği ḳaftanıŋ[10589] peşi[10590] gelmez. **354/16**

10581 Yazmada: *dar, ṭar*. CLAUSON: *EDPT*: tār: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; ṭar: 1219[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭar: II, 859[a].

10582 Bu madde başı, burada ve 367/13'te mükerrer olarak kaydedilmiş.

10583 Yazmada: *darı, ṭarı*. Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

10584 Yazmada: *darı, ṭarı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a].

10585 Aslı Farsça *dārū* olan bu kelime, 'ilaç' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 497[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dārū: I, 597[c]. REDHOUSE: *TaEL*: dārū: 881[b].

10586 Yazmada: *danışmadan, ṭanışmadan*. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re'yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

10587 Yazmada: *danışıḳ, ṭanışıḳ*. Bu madde başında *danışık* kelimesini hem 'müşavere' hem de 'mukavele' manasında anlamak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışık (tanışık): II, 995; tanışık (I): V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanışıḳ: Müḏākere, müşāvere, istişāre. 2. Muḳāvele, muvāfaḳat, ittifāḳ.: II, 871[b].

10588 Yazmada: *danışmadan, ṭanışmadan*. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

10589 Yazmada: *ḫaftānıŋ*. Kökeni ile ilgili farklı görüşler (Farsça <*ḫaftān*, Türkçe <**ḳāp ṭōn*) olan bu kelime, hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde *ḫaftān* ve *ḳaftān* imlaları ile müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 1918. CLAUSON: *EDPT*: kaftān: 582[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ḫaftān: 468[a]; ḳaftān: 980[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḳufṭān: 352[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaptan: 639. REDHOUSE: *TaEL*: ḫaftān: 856[b]; ḳaftan: 1465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaftān: I, 585[a]; ḳaftān: II, 1077[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kaftan: 603[b]. NİŞANYAN: *NS*: kaftan: 399[b]. TDK: *TS*: kaftan: 1265[b]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

10590 Aslı Farsça *paş* olup 'at yelesi, sarık ucu, kemerbend saçağı, püskül' gibi manaları olan bu kelime, burada 'elbisenin etek kısmı' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: paş: 251[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: paş: 207. NİŞANYAN: *NS*: peş: 671[a]. TDK: *TS*: peş (I): Elbisenin etek kısmı.: 1917[a].

11565. İnsan; danışır[10591] ise dağ[10592] aşar, danışmaz ise dağ değil, bağ bile aşamaz. **354/17**

11566. İnsan, danişment olanların sohbetine ḳulaḳ vėrmeli. **354/18**

[danişment[10593]:] İlim ve irfan sahibi.

11567. İnsan; dağda[10594] da gezer, bağda da gezer; dağı dağ, bağı bağ bilmeli. **354/19**

11568. İnsan, dağda doğar da bağda büyür; bu sevḳ-i ḳaderdir, buŋa kim ne dėr! **354/20**

11569. İnsan; dayısız[10595], amcasız[10596] olmazsa da ikisini de birlikte görememek de vardır. **354/21**

li-muḥarririhī ‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Faḳat “Amca[10597], baba tülevi[10598] (bedeli); dayı, ana dölüdür[10599] (toḫum[10600], nesil, ensâl, ensâb, hars).” dėrler.

10591 Yazmada: *danışur, ṭanışur*. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

10592 Yazmada: *daġ, ṭaġ*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daġ: I, 598[b]; ṭaġ: II, 864[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: daġ, ṭaġ: üçüncü cilt, 386[a].

10593 Kelimenin aslı Farsça *dānişmand*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: dānişmand: 501[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dānişūmend: ‘Dānişger’ ma‘nāsınadur, ki ‘allāme murādifidür. Mübālaġayı mutażammındur.: 352.

10594 Yazmada: *daġda, ṭaġ*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daġ: I, 598[b]; ṭaġ: II, 864[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: daġ, ṭaġ: üçüncü cilt, 386[a].

10595 Yazmada: *dayısız, ṭayısız*. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de (*dayı*, *ṭayı*) Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tağāy: 474[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayı: 887[a]; ṭāyı: 1230[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayı: I, 602[a]. ṭayı: I, 874[c]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: tağay: 132.

10596 Yazmada: *‘amucasız, emcesiz*. Kelimenin aslı için bk. *aba eçesi* ‘baba kardeşi’ ve *‘amm* ‘amca’. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: amca: 127; ‘amm: 127. CLAUSON: *EDPT*: abā/1 apā/ebē/epē: 5[a]; ėçī: 20[a]. ATAY: *A-TBL*: 3, 490[a]. TDK: *DS*: amuca: I, 240[a]; emce: V, 1730[a]; emice: V, 1735[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘amca yā-ḫ[v]ud ‘amuca: II, 950[b]. Yazmada *amca* kelimesi; *amca, emce, ‘amca, ‘amuca* olmak üzere dört farklı imla ile kullanılmış.

10597 Yazmada: *‘amca*. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: amca: 127; ‘amm: 127. CLAUSON: *EDPT*: abā/1 apā/ebē/epē: 5[a]; ėçī: 20[a]. ATAY: *A-TBL*: 3, 490[a]. TDK: *DS*: amuca: I, 240[a]; emce: V, 1730[a]; emice: V, 1735[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘amca yā-ḫ[v]ud ‘amuca: II, 950[b].

10598 KÂŞGARLI: *DLT*: Çeviri: töledi: III, 271_6; töle-: Döllemek, kuzulamak.: IV, 645_6; tüle-: IV, 669_{26}. KOWALEWSKI: *DM-R-F*: II, 1922[a]. LESSING: *M-TS*: tölü-: Ödemek, bedel veya borç ödemek, karşılığını vermek, ücret vermek.: 988[b]. DOERFER: *TMEN*: tölämīšī: II, 630. YUDAHİN: *KS*: tölö- II: Ödemek.: 754[b]. NECİP: *YUTS*: tölimek: Ödemek.: 423[b]. CLAUSON: *EDPT*: [1]töle-: 492[b]; [2]töle-: 492[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tülemek: Tażmīn ėtmek.: 124[b]; tülemiş: ‘İvaż vėrmiş.: 125[a]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: tüle-: Edā ḳılmaḳ, buruçını birmek.: cild-i evvel, 144[a]; tülev: Birüv, birüş, edā.: cild-i evvel, 144[a]. ÖNER: *K-TTS*: tüle- (I): 1. Ödemek. 2. Borcunu vermek.: 505[b]; tüle- (II): Çocuk doğurmak.: 505[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: töle-: Ödemek, para vermek.: 282[a].

10599 Yazmada: *tölidür*. CLAUSON: *EDPT*: tōl: 490[a]. TDK: *DS*: töl (III): Çocuk.: X, 3979[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: töl: 124[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: töl (I): Döl.: 282[a].

10600 Yazmada: *tuḫmı*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *tuḫm*’dur. STEINGASS: *CP-ED*: 288[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *tuḫm* hem de *toḫum* imlası kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: tuḫm: 517[a]; toḫum: 607[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuḫm [Tür. zebān-zedi: *toḫum*.]: I, 389[a].

Mütalaa ve mülahaza: *Binaenaleyh, şimdiki "Anaṭolı" kelimesi ḳadim aḳvam-ı Türkân lisanı (lehçesi) olan mezkûr "Anatöli" kelimesinden muharref olsa gerek; yoḳsa bazı hür âdemleriŋ ḳalemleriyle yazdıḳları gibi asıl Türkçe olan "Anatöli=Anaṭolı" kelimesini "Anadöli" şekil ve imlasında yazmaḳ doğru olmasa gerek.*

11570. İnsanıŋ maddî, manevî dertsizi bulunmaz. **354/22**

Dertli baş, dar-ı fenada gezer; dertsiz baş, dar-ı beḳada (mezarda) bulunur.

11571. İnsanıŋ derdini Allah bilir. **354/23**

11572. İnsan dert vėren Allah, dermanını da vėrir. **354/24**

11573. İnsan, derdini saḳlarsa dermanını zor bulur. **354/25**

11574. İnsan, derdine deva aramaḳ gerek. **354/26**

11575. İnsanıŋ dertsizi olmaz. **354/27**

11576. İnsanlar dört türlüdür[10601]: Birincisi, bilir; bildiğini de bilir: işte o âlimdir, oŋa[10602] sormalı. İkincisi, bilir; faḳat bildiğini bilmez: işte o nâsîdir, oŋa[10603] iḫtar ėtmeli. Üçüncüsü, bilmez; faḳat bilmediğini[10604] bilir: işte o müsterşiddir, onu[10605] irşat ėtmeli. Dördüncüsü, bilmez; bilmediğini de bilmez: işte o cahildir, ondan[10606] saḳınmalıdır. **354/28**

Faḳat oŋa[10607] [cahile] mümkün mertebe muavenet ėtmek gerektir.

11577. İnsan, derdini bir Allah'a söyler. **354/29**

11578. İnsanıŋ denisinden dost olmaz. **354/30**

11579. İnsanıŋ derisi giyilmez, eti yėnilmez. **354/31**

[Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 74[10608]]

11580. İnsanıŋ denisinden vefa gelmez. **354/32**

11581. İnsanıŋ denisi yanan ateşe beŋzer, ki ateşe emniyet olmaz. **354/33**

10601 Yazmada: *dürlüdür*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aşlı: *türlük*.]: I, 606[c].

10602 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. "O" żamīr-i ġā'ib ve ism-i işāretiniŋ mef'ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün "اڭا *(aŋa)*" ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

10603 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: aŋa: I, 46[a].

10604 Yazmada: *bilmedigini de*.

10605 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aşlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

10606 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: an: I, 55[b].

10607 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: aŋa: I, 46[a].

10608 Şināsī̄ - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İnsānıŋ eti yenmez, derisi geyilmez; ṭatlı dilinden başḳa nesi var!: 74.

Lā beyt[10609]

eger ātiş-perest eylerse yüz yıl ātişe ḫıdmet
düşerse aŋa bir dem yaḳar anı eylemez ḫürmet

11582. İnsan, deni kimseler sözüne aldanmamaḳ gerek. **354/34**

11583. İnsan; deniden, denaetten saḳınmaḳ gerek. **354/35**

11584. İnsanıŋ dostu da olur, düşmanı[10610] da olur; ancaḳ dostluḳ batmanla, düşmanlıḳ misḳalle (kitmânla) olur. **355/01**

Dosta dostluḳ yüzü (bezi), dostluḳ sözü, dostluḳ astarı vėrilir; lakin düşmana ihtiyaç bezi, ihtiyat sözü vėrilir.

11585. İnsan; dostu dost, düşmanı düşman bilmek gerek; zira dostuŋ iyi sözü var, düşmanıŋ kötü izi var. **355/02**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11586. İnsan dengiyle (dengi, aḳranı ile) dost olmaḳ gerek. **355/03**

11587. İnsan; dostunu, düşmanını ayırt[10611] ėtmek gerek. **355/04**

11588. İnsanıŋ dostla düşman, düşmanla dost olduğu zaman da olur[10612]; lakin dosta ihtiyaç, düşmana ihtiyat gerek. **355/05**

Bu hükm-i zamandır: Zaman[10613] yine o zamandır, yaman yine o yamandır, ḳoyun ḳoyundur, ḳurt[10614] yine ḳurttur.

11589. İnsan, dostla düşmanı ayırt[10615] ėtmek gerek. **355/06**

Zira dostunu, düşmanını haḳḳıyla bilmeyenler; soŋradan çoḳ pişman olmuşlardır. Ölegitseler gerek; lakin (ancaḳ) “Soŋraki pişmanlıḳ, başa düşmanlıḳ.” dėmişler.

11590. İnsan, dost ararsa evvelce[10616] kendisini düşünmeli. **355/07**

10609 Benzer bir mısra için bk. ÖZGÜL, M. K.: *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler V - Muallim Naci Efendi*: *Yâdigâr-ı Nâcî*: Mesâri‘: âteş âteş-pereste rahm etmez: 455, 4.

10610 Yazmada: *düşmanı (دوشمنی), düşmeni (دشمنی)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن), düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ŋaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Bu (355.) sayfadaki madde başlarında iki farklı imla ile [*düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış olan bu kelime, yazmada toplamda üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

10611 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḏırt: 64[b].

10612 insānıŋ dostla düşman, düşmanla dost olduġı zamān da olur: Yazmada: *insān; dostla düşman, düşman ile dost da olduġı zamān olur*.

10613 Yazmada: *ancaḳ zamān*.

10614 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

10615 Yazmada: *ayırd*. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b].

10616 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11591. İnsan, dostunu tecrübe ėtmek gerek. **355/08**

11592. İnsan; dostunu tecrübe ėtmeden destine[10617], testisine[10618] yapışmamalı. **355/09**

11593. İnsan, dostunu tecrübe ėtmeden destine[10619] dest uzatmamaḳ gerek. **355/10**

11594. İnsan; dostu[10620], düşmanı bilmek, aŋlamaḳ için kendisi haḳîḳî misaldir, tefekkür ėtmek gerektir; faḳat (ancaḳ) dostuŋ[10621], düşmanıŋ kendiŋden fazla şeylerini düşünmek ve hesaba ḳatmaḳ gerektir. **355/11**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11595. İnsanıŋ dostu, delil-i aḳlıdır. **355/12**

Arabî: *ḫalīlu ’l-mar’i dalīlu ‘aḳlihi*

[=Kişinin dostu, aklının kılavuzudur.]

11596. İnsanıŋ dostu, ḳara gününde bulunanıdır. **355/13**

11597. İnsanıŋ dostu, düştüğü vaḳit ḳaldıranıdır. **355/14**

Fārābī[10622]

Dost, insānıŋ dūçār oldıġı aḥvāl-i mü’ellimesinden ḳurtarana dėrler.

11598. İnsan, dostuna (ḳomşusuna) gülmemek gerek. **355/15**

Zira “Gülme ḳomşuŋa, gelir başıŋa.” dėmişler.

11599. İnsan, dostlarından aŋlaşılır. **355/16**

Hikemu ’r-Rifâî…

Arabî*: daftaru ḥāli ’-r-ricāli aṣḥābuhu*

Meali*: İnsanıŋ defter-i hâli, muḳârinleridir.*

11600. İnsan, dostuyla aŋılır. **355/17**

11601. İnsan, dostunu unutmamaḳ gerek. **355/18**

11602. İnsan, dost-ı sadığa malik olursa baḫtiyardır. **355/19**

Cümel-i hikemiye…

10617 Aslı Farsça *dast* olan bu kelime, ‘el’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 525[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dast: 364.

10618 Yazmada: *destīsine*. Kelimenin aslı Farsça *dastī*dir. STEINGASS: *CP-ED*: 525[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dastī: El ile ṭutup götürmesi mümkin olan ẓarfa dėrler. Ma‘hūd ṣu ḳonılan ẓarfa, ki küpçükdür, *destī* ıṭlāḳı bu i‘tibārladur. *dastīc* mu‘arrebidür ve yār ve yāverlik ve yardımcılıḳ ve i‘ānet ma‘nāsına gelür.: 369. Ş. Sāmī: *ḲT*: destī: Fā. [Tür. zebān-zedi: *testi*.]: I, 610[a].

10619 Aslı Farsça *dast* olan bu kelime, ‘el’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 525[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dast: 364.

10620 Yazmada: *dost*.

10621 Yazmada: *dost*.

10622 Yazmada: *ḥikmet-i kelām-ı Fārābī*.

11603. İnsan, dostunuŋ öŋünde evvelce yalan bir sözle tecrübe ėtmeli; dostu olan onu[10623] bir başḳasına söylemez ise soŋra doğru[10624] söz söylemeli. **355/20**

11604. İnsan, deveye binmekle hacı sayılmaz. **355/21**

11605. İnsan; deveye binmekle hacı, başına sarıḳ sarmaḳla ḫoca[10625] sayılmaz. **355/22**

11606. İnsan düşer, er ḳaldırır; er ḳaldırmazsa yer ḳaldırır.[10626] **355/23**

11607. İnsan, düştüğü yerden ḳalkar. **355/24**

Düştüğüŋ...[10627]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 391[10628]]

11608. İnsan düşmesin, düştükten soŋra[10629] ḳaldıran az bulunur. **355/25**

11609. İnsana diḳḳatli diḳḳatli iş gördüren; tatlı dil, güler yüzdür. **355/26**

11610. İnsan düşerse yer ḳaldırır, yer ḳaldırmazsa er ḳaldırır[10630], er ḳaldırmazsa sahibi Allah ḳaldırır. **355/27**

11611. İnsan, dünyada ve aḫirette[10631] ne çekerse kendi vebalini çeker. **356/01**

Zira "Herkes kendi sual olunur; mücazatını[10632], mükâfatını kendi görür." dėmişlerdir.

11612. İnsan; düşmanını küçük görmekle kendi büyük olmaz, kendisini alçaḳ göŋüllü -tevazulu- göstermekle kendisi küçük olmaz. **356/02**

Alçal ki yükselesiŋ.

10623 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10624 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

10625 Yazmada: *ḫʸāce*. Aslı Farsça *ḫʸāca* olan bu kelime, yazmada *ḫʸāca* ve *ḫoca* imlaları ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛāca: 479[a]; ḫoca: 482[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫᵛāce: 868[b]; ḫoca: 870[b].

10626 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Abananı (düşeni) er ḳaldırır, er ḳaldırmazsa yer ḳaldırır. 4/38, Er düşerse er ḳaldırır, er ḳaldırmazsa yer ḳaldırır. 194/ek2/14.

10627 İlgili madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan "düştüğün" ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Kişi, düşdigi yerden ḳalḳar. ([bk.] Düşdigiŋ…): 391; Düşdigiŋ yerden ḳalḳ.: 253.

10628 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Kişi, düşdigi yerden ḳalḳar. ([bk.] Düşdigiŋ…): 391. Buradaki "düştüğün" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Düştüğün yerden kalk." maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Düşdigiŋ yerden ḳalḳ.: 253.

10629 Yazmada *sonra* kelimesi iki farklı imla ile (صكره, صوكره) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣoŋra (صكره): 1181[b]; ṣoŋra (صوكره): 1194[a].

10630 Yazmada: *ḳaldır*.

10631 dünyāda ve āḫiretde: Yazmada: *dünyā ve āḫiret*.

10632 Yazmada: *mücāzāt*.

Zira mahsul ağacıŋ dallarınıŋ eğrilmesi mahsulünüŋ çoḳ olmasına delalet ėder; insanıŋ da mütevazı bulunması hem sahib-i aḳıl ve terbiye ve hem erbab-ı ilim ve tecrübe olmasına delalet eyler, dėmişler.

11613. İnsan; düşünmeden iş görmemeli, söz de söylememeli. **356/03**

11614. İnsan, düşünmeden iş görse ne yaptığını bilmez ve bir netice de hasıl olmaz. **356/04**

11615. İnsan, düşünmeden söz söylerse bazen çıḳılmaz çuḳura[10633] düşer. **356/05**

11616. İnsanıŋ dünyaya gelişi de bir, gidişi de bir. **356/06**

Maddeten çıplaḳ gelip çıplaḳ gidişi…

11617. İnsan; düşünürse neler bulmaz, neler bilmez! **356/07**

11618. İnsan, dünyaya aldanmamağa gayret ėtmek gerek. **356/08**

11619. İnsan, deni dünyaya aldanmaḳsızın yaşayamaz. **356/09**

11620. İnsan, dünyada insanlığı bilmek gerek. **356/10**

11621. İnsan; dünyasını da aḫiretini de düşünmek gerek. **356/11**

11622. İnsan; dünyaya çıplaḳ gelmiş, yine çıplaḳ gider. **356/12**

Yaḥyā Naẓīm[10634] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [III, 222] [beyt]

bār-ı vücūd eyleme perend ü ḫarīri
‘āleme ‘uryān[10635] gelen gider yine çıplaḳ

11623. İnsan, dünyada her şeyden ziyade iyi nam bıraḳmalıdır. **356/13**

11624. İnsan, dünyada çalışmalı; amma[10636] bilip çalışmalı. **356/14**

11625. İnsan, dünyada çalışmazsa aḫireti de mamur olamaz. **356/15**

11626. İnsan, dünyaya çalışmaḳ için gelmiştir. **356/16**

Bunuŋ[10637] başlıca delili; aḳıl, fikir, ḳuvvet-i bedeniye[10638] ve irade-yi cüziye gibi mühimmatıŋ vücud-ı beşere Cenabıḫaliḳ tarafından ḫalḳ ve ihsan buyrulmasıdır.

11627. İnsan, dünya ve aḫiretini ateşe yaḳmamalı. **356/17**

10633 Bu madde başında *çukur* kelimesinin iki farklı imlası da (چقور, چوقور) gösterilmiş. Kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çuḳur (چقور): I, 512[a]; çuḳur (چوقور): I, 522[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çuḳur (چقور): 724[a]; çuḳur (چوقور): 737[b].

10634 Yazmada: *Nazīmī*.

10635 Yazmada: *‘uryān: çıplaḳ*.

10636 ammā: Yazmada yok.

10637 bunuŋ: Yazmada yok.

10638 ‘aḳl, fikr, ḳuvvet-i bedeniyye: Yazmada: *‘aḳl ve fikr ve ḳuvvet-i bedeniyye*.

[‘Alāe ’d-dīn Tevfīḳ[10639] “Isḳāṭ-ı Cenīn”] *Dolāb*[10640] [9,] 67[a]

Isḳāt-ı cenīn gibi şer‘[an] ve ‘aḳl[en] ḳat‘ā[10641] *mücāz olmayan bir fi‘l-i fecī‘i irtikāb ėtmek* ***hem dünyāsını hem***[10642] ***‘uḳbāsını yıḳmaḳdur****. Evet,* ***dünyāsını yıḳmaḳdur****; çūn-ki ısḳāṭ içün ekl ü isti‘māl eylediği edviye vü edevātıŋ maẓarratını, sū’-i ‘āḳıbetini be-heme-ḥāl vücūdunda görecekdür. Evet,* ***‘uḳbāsını yıḳmaḳdur****; çūn-ki ḫilāf-ı Şer‘-i Şerīf ḥareket eylediginden elbet cezāsını çekecekdür…* ilā āḫirihi[10643]…

11628. İnsana dünyayı dört dolaştıran, maişettir. **356/18**

11629. İnsan, dünyada doğruluğa[10644] ḫizmet ėderse dünyada da aḫirette de yüzü aḳ olur. **356/19**

11630. İnsan; dünyayı dünya, aḫireti aḫiret bilmek gerek. **356/20**

11631. İnsan, ancaḳ dünyada işlediği ḫayır ve şer ne ise onuŋla[10645] ceza[10646] olunur. **356/21**

11632. İnsana döven[10647] yarar, deveye diken. **356/22**

11633. İnsanıŋ dini aḳlıdır, aḳlı olmayanıŋ dini de olmaz. **356/23**

11634. İnsanıŋ[10648] dėdiği olmaz, Haḳḳ’ıŋ[10649] dėdiği olur. **356/24**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[10650] Ḥikāyet 547[10651]

“Nādirü ’l-Meḥārib” nām kitābunda bu vechle beyān ve bu rāz-ı nühüfteyi böylesine ‘iyān ėder ki bu ḫuṣūṣa ‘illet ü bā‘is ve bu deŋlü fitneye sebeb ü ḥādiṯ olan cümle[ten] Lālā Muṣṭafā Paşa ėdi; zīrā-ki mezbūr evā’il ḥālinde Sulṭān Bā-Yezīd’üŋ āsitānesine intisāb ile meşhūr olup ve hem maḳtūl olan Aḥmed Paşa’nuŋ tevābi‘indendür deyü Rüstem Paşa lālā-yı mesfūrı min ba‘d sevmez ėdi ve Sulṭān Bā-Yezīd vālī oldıġına

---

10639 *Dolāb*’da “Isḳāṭ-ı Cenīn” başlığı altında yer alan bu metnin kime ait olduğu yazmada ve *Dolāb*’da zikredilmemiştir. ‘Alāe ’d-dīn Tevfīḳ: *Dolāb*: [2,] 13[b].

10640 Yazmada: *Dolāb risālesinden ısḳāṭ-ı cenīn ḥaḳḳındaki maḳāleden bir fıḳradur*.

10641 Yazmada: *ḳaṭ‘[an]*.

10642 Yazmada: *hem hem*.

10643 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

10644 Yazmada *doġruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġruluḳ: 1256[b]; ṭoġrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

10645 Yazmada: *anıŋla*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10646 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca ‘işlenen kötü bir fiile verilen acı verici karşılık’ için kullanılan bu kelime, burada Arapça aslına da uygun biçimde ‘işlenen fiilin mahiyetine göre verilen iyi veya kötü her türlü karşılık’ manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cazā’: Mükāfāt ‘ale ’ş-şey’ ma‘nāsına ismlerdür, ki bir nesneye muḳābil ‘ivaždan ‘ibāretdür… ve cezā’ maṣdar olur, mükāfat eylemek ma‘nāsına… ve kāfī olmaḳ ma‘nāsınadur… ve ödemek ma‘nāsınadur.: III, 784.

10647 Yazmada: *dögen*. CLAUSON: *EDPT*: tög-: 477[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövmek (دوكمك): [Kāf’ı “v” gibi oḳunur.]: I, 631[b]. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

10648 Yazmada: *insān*.

10649 Yazmada: *insān*.

10650 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden ḥikāye fıḳrasıdur*.

10651 Yazmada: *548*.

hergiz rıżā vėrmez ėdi. Binā'en-'alā-ḏālik, mīr-i āḫ'ur-ı ṣaġīr ėken ġadr-i ṣarīḥ ile çāşni-gīr-başı ėtdi. Ba'dehū aŋa daḫı ḳanā'at ėtmeyüp Sıġla sancaġına atdı. Ḥattā żāyi' olmaḳ maṣlaḥatı içün ṭoḳuz yüz altmış üç tārīḫi eṯnāsılarunda Sulṭān Selīm cenābına lālā olmasını münāsib görüp anlaruŋ ḫıdmetine gönderdi, tā ki Bā-Yezīdli ėdügini bilüp bir gün behānesini bulup ḳatl u telef ve emrin ber-ṭaraf ėtmek iḫtimālı mülāḥaẓasında olup ḥaḳīḳat-i ḥāle naẓar ėtsüŋ; ***insān dėdügi olmaz, Ḥaḳḳ dėdigi olur****. İmdi müşār[un] ileyh Muṣṭafā Paşa bu bābda aṣlā çūn u çirā dėmeyüp bilā-tevaḳḳuf 'azm-i Maġnisa[10652] ḳıldı…* ilā āḫirihi[10653]…

11635. İnsan, dinine sahip olmaḳ gerek. **356/25**

11636. İnsan, diliyle dinine sahip olmaḳ gerek. **356/26**

11637. İnsan, diline sahip olmaḳ gerek. **356/27**

11638. İnsan, dilini tutarsa rahat ėder. **356/28**

Arabî: *ḥıfẓu 'l-lisāni salāmatu 'l-insāni*

[=İnsanın selameti, dilini korumasındadır.]

diğer

cirāḥatu 's-sinān lahā iltiyām
valā yaltāmu mā-caraḥa al-lisān

[=Mızrak yarası iyileşir, dilin yaraladığı şey iyileşmez.]

11639. İnsan, dilini uzatmamaḳ gerek. **356/29**

11640. İnsanıŋ diliyle açtığı yara, şifa bulmaz bir yaradır; hâlbuki oḳ yarası şifa bulur. **356/30**

11641. İnsan, dini ve dünyası için[10654] çalışmaḳ gerek; zira insana din de gerek, dünya da gerek. **356/31**

Çünkü "Din, hem dünya hem aḫiret rehberi; hayat-ı dünya ise hayat-ı insan mi'beri[10655] (köprüsü)." dėmişler.

11642. İnsanlar, dengi dengiyle uygun, olgun -her cihetçe muvazin- küfüvdeş[10656] gerek; hayvanlar da rengi rengiyle hem-renk, hem-denk -yani ḳuvvetdeş ve türdeş- gerek. **357/01**

10652 Yazmada: *Ma'nisa*.

10653 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

10654 dīni ve dünyāsı içün: Yazmada: *dīn, dünyās'içün*.

10655 Yazmada: *mu'abberi*. Her ne kadar müellif tarafından *mu'abber* okunması için harekelenmiş olsa da bu kelimenin 'tabir edilen, açıklanan' manasındaki *mu'abber* olarak değil, bu kelime ile aynı imlaya sahip olan 'köprü' manasında *mi'ber* olarak okunması daha muvafık olacaktır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-mi'bar: Kendüsiyle nehrüŋ öte yaḳasına geçilür olan şey'e dėnür: ḳayıḳ ve köpri ve kelek ve ṭulum gibi.: II, 19. ATAY: *A-TBL*: mi'bar: 3, 266[a].

10656 Kefâet: Evlenecek eşler arasında dinî, ekonomik ve sosyal konum bakımından denkliği anlatan fıkıh terimi. Sözlükte 'eşitlik, denklik, benzerlik ve yeterlik' anlamlarına gelen kefâet, bir fıkıh terimi olarak evlenecek eşler arasında belli hususlarda denkliğin bulunmasını, daha çok da evlenecek eşlerden erkeğin kadına denkliğini ifade eder. Denk olan erkeğe *küfüv* denilir. AKTAN, H.: "Kefâet", *DİA*: 25, 166[a]-168[c]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: kafā'a[t]: Eş, denk; ehliyet, yeterlik.: 372[b]. AYVERDİ: *MBTS*: küfüv - küfv: Denk, benzer, eş.: 725[a].

11643. İnsan, diliyle hem dinden çıḳar hem dine girer. **357/02**

11644. İnsanıŋ dini aḳlı ile müşerreftir. **357/03**

11645. İnsan, dilinden; hayvan, boynuzundan… **357/04**

11646. İnsan, dilinden; at, dizgininden tutulur. **357/05**

11647. İnsan; diliyle, diniyle insan sayılır. **357/06**

11648. İnsan, dilini ḳısa tutmaḳ gerek. **357/07**

11649. İnsanıŋ dili rahat dururs̱a başı da rahat durur. **357/08**

Lā beyt

baŋa benden olur her ne olursa
başım rāḥat bulur dilim ṭurursa

11650. İnsanıŋ dili hem tatlıdır hem acı. **357/09**

11651. İnsanıŋ dili baldan tatlı, zehirden acıdır. **357/10**

11652. İnsan; diliyle dünyayı yıḳar, yaḳar, yapar. **357/11**

11653. İnsan, dilinden bulur ne bulursa. **357/12**

Lā beyt[10657]

baŋa benden olur her ne olursa
başım rāḥat bulur dilim ṭurursa

11654. İnsanıŋ[10658] dili ateşten yaḳıcıdır. **357/13**

11655. İnsanıŋ diliyle açtığı yarayı ḳılıç bile açamaz. **357/14**

11656. İnsan dili, dikenlidir. **357/15**

11657. İnsan dili, kemiksizdir; her tarafa döner. **357/16**

11658. İnsan; diliyle insan, aḳlıyla (diniyle) adam[10659] olur. **357/17**

11659. İnsanıŋ dili, kalbiniŋ tercümanıdır; ḳalbi, vicdanınıŋ mihmanıdır, vicdan imanınıŋ mihmanıdır. **357/18**

11660. İnsan; diliyle tanışır, diniyle tapışır[10660]. **357/19**

10657 Yazmada bir kere yazılmış olan bu beyit, ilgisi sebebiyle her iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

10658 Yazmada: *insān*.

10659 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

10660 Yazmada: *ṭapışır*. TDK: *DS*: tapışmak [tabışmak]: Buluşmak, görüşmek.: X, 3826[b]. Kelime, yazmada *tapış-* ve *ṭapış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin her iki imlası da Türkçenin farklı lehçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tapış-: 446[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭapışmaḳ: 1218[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tapışmaḳ: 98[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ṭapış-: 262[b].

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] beyt

cehān degirmeni lisānla döner cehānıŋ her işi insānla oŋar
āsiyāb-ı devlet ‘irfānla döner ‘ālemde her şey ḫikmetle[10661] *döner*

11661. İnsan değil ki… **357/20**

11662. İnsan değil, hayvan bile rahatı sever. **357/21**

11663. İnsan; diliyle, diniyle yaşar: bu ikisine sahip ve malik olmayan insan, insan olmaz. **357/22**

11664. İnsan; dinine de ḫizmet ėder, dünyasına da ḫizmet ėder. **357/23**

11665. İnsan; din ve[10662] dünyasını düşünür. **357/24**

11666. İnsanıŋ ḳuvvet-i maneviyesi din, ḳuvvet-i madiyesi dünyadır (paradır[10663]). **357/25**

11667. İnsan; sözde sükût ėtse de ḳalpten tefekkür, mülahaza ėtmek gerek. **357/26**

11668. İnsanıŋ zikri ne ise fikri de odur. **357/27**

Zira ‘Zikir, fikirden çıḳar.’ dėmek olur.

11669. İnsan; zikri, fikri ḫayra alıştırmaḳ gerek. **357/28**

11670. İnsanın zühtü; suretinden, sîretinden bellidir. **357/29**

11671. İnsan, insana daima gerek olur; iki serçeden bir börek olur. **357/30**

11672. İnsandan insan olması, iki insanıŋ bir arada yaşamasıyla olur. **357/31**

11673. İnsan söyleşip, hayvan ḳoḳlaşıp aŋlaşır (tanışır). **357/32**

11674. İnsan; bir miḳtar ilim bilmekle kendini allameicihan âlim sanmamaḳ gerektir; zira bildiğiŋ bilmediğiŋe nispetle belki zerre, bilmediğiŋ bildiğiŋe nispetle âlem-i kâinatta bir küredir[10664]. **358/01**

11675. İnsan, Rabb’ini[10665] bilmek gerek; nefsini bilen, Rabb’ini[10666] bilir. **358/02**

11676. İnsan, Rabb’iniŋ[10667] rızasına ḫizmet ėtmek gerek. **358/03**

11677. İnsanlarıŋ tabiat, meslek ve gidişleri; şayan-ı tetḳiḳ ve tetebbu bir kitab-ı hayat-ı beşerdir ve insanlar[10668], eşref maḫluḳtur. **358/04**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İnsanlarıŋ ekser hâlde tabiatları ḳadimden beri meşhut ve maruf ve mücerrep ve tariḫen mervî ve müspet bulunduğu üzere icbarî ve iḫtiyarî her hâl ve

---

10661 ḫikmetle: Yazmada: *‘aḳl u ‘ilmle: nesḫ hikmetle*.

10662 ve: Yazmada yok.

10663 Yazmada: *para*. Kelimenin aslı Farsça *pāra*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 230[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası ile kullanılmış; fakat ‘parça’ anlamında *pāre* telaffuzu ile kullanılırken ‘nakit’ anlamında *para* telaffuzu ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāre: I, 343[c]; para: I, 343[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pāre (vulg. para): 432[b].

10664 Yazmada: *kürredür*. Kelimenin aslı Arapça *kura*[t]’tir. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-kura[t]: 370[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kürre: II, 1160[b].

10665 Yazmada: *Rabb’isini*.

10666 Yazmada: *Rabb’isini*.

10667 Yazmada: *Rabb’isiniŋ*.

10668 insānlar: Yazmada yok.

hareketlerinde ve her fiil ve amellerinde ve her usul ve umurlarında sunûf-ı ahaliniŋ riyaset ve tabaḳa-yı ûlâsınıŋ derecâtını işgal ėdenleriŋ ez-gayr-i din [=dinden başka] *meslek ve mezheplerine sülukle tebaiyet göstererek iyi ve kötü tabaḳa-yı ûlâniŋ amellerini taḳlitle usul-i içtimaîniŋ tedavül ve temellüküne ḫizmetle usul ve âdât-ı milliye ve içtimaiyeniŋ tamim ve intişarına vasıta ve amil ve ḫadim olmaḳla izhar-ı ḫidemât eylerler. İşbu ahval ve amal-i beşer -min evvelihi ilā āḫirihi*[10669] [=başından sonuna kadar]- *böyle gelmiş, böyle görülüp böyle bilinmiştir; böyle gitse gerektir; ancaḳ ara yerde zuhur ve tekevvün ėden ve tahavvül ve tezayüt ve tenaḳuz eyleyen ahval-i içtimaiye-yi beşeriyeleriŋ şuûnât*[10670] *ve zuhurat-ı gûnâgûnîsi ve sahâif-i tevârîh-i beşere biŋ türlü*[10671] *eşkâliyle geçirilmesi hep bu amal ve ahval-i beşeriŋ tevârîḫ-i beşer ve terâcim-i ahval-i maziye hükmüne girmesi bi-eyyi ḥāl* [=her hâlde] *ebnâ-yı beşeriŋ tabaḳa-yı ûlâsınıŋ dinden gayrı mezhep ve meslek-i mütteḫazlarınıŋ devran-ı ahval-i içtimaiye-yi beşerde gösterdiği muhsinât ve seyyiatıŋ bir miyar ve mizanı ve ḫata ve sevabınıŋ*[10672]*, fayda ve zararınıŋ ve daima içtimaiyat-ı beşeriyede düsturu 'l-amel bir ḳaide-yi maḳbule ve müspete veya menfiye hâline girip girmeyeceğini tecrübesiyle ve devam ėden şuûnâtıyla*[10673] *müstedel*[10674] *ve müspet ve müstedrek bulunan mesâlik ve mezâhib-i milliye ve aḫlaḳ ve âdât-ı milliye-yi içtimaiyeleriŋ her daim ve her hâlde tetḳiḳ ve tetebbu olunması lüzumu bedihî ve aşikâr olsa gerektir.*

11678. İnsan, Rabb'ini[10675] bilirse kendisini de bilir. **358/05**

11679. İnsan, ribâdan[10676] ḳaçınmaḳ gerek. **358/06**

11680. İnsan; ribâdan, riyadan saḳınmaḳ gerek. **358/07**

11681. İnsana, ribâ da riya da haramdır. **358/08**

11682. İnsanıŋ riya ve ribâdan içtinap ėtmemesi salik olduğu din ve mezhebiŋ ahkâmıyla muhkem insaniyeti haḳḳıyla taḳdir ve itimat ve itiḳat eyleyememesine dâldır. **358/09**

11683. İnsan; ricasız, niyazsız meramına nail olamaz. **358/10**

11684. İnsan, rica ėderse rahmete ėrer. **358/11**

10669 Yazmada: *min evvel ilā āḫir*. Ş. Sāmī: *ḲT*: evvel: min evvelihi ilā āḫirihi: İbtidāsından nihāyetine dek.: I, 218[a].

10670 Yazmada: *su'ūnāt*.

10671 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

10672 Yazmada: *ṯevābınıŋ*. Burada, her ikisi de Arapça olan ve günümüz Türkiye Türkçesinde her ikisi de aynı imla (sevap) ile yazılan *ṯevāb* ve *ṣevāb* kelimelerinden *hata* kelimesinin mukabili olan *ṣevāb*'ın kullanılması daha muvafıktır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavāb: Ecr ve cezā ma'nāsınadur, ki a'māl muḳābilinde i'ṭā olunan pādāşdan 'ibāretdür. Meczī olan kimseye 'āiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müsta'meldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85; aṣ-ṣavāb: Rast ve dürüst ma'nāsına ismdür, ki *ḫaṭā'* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ*, *bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (I): 2080[a]; sevap (II): 2080[a].

10673 Yazmada: *su'ūnātıyla*.

10674 Yazmada: *müstedlel*. Ş. Sāmī: *ḲT*: müstedell: ['müstedlel' dėmemeli.]: II, 1337[a].

10675 Yazmada: *Rabb'isini*.

10676 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: ar-ribā: Fazlalık, faiz.: 125[a].

11685. İnsan, rica ėderse rızaya muvaffaḳ olur **358/12**

11686. İnsanıŋ rica ve minnetini izhar eylemesi, hem ḫulusuna ve hem aczıniŋ itirafıyla arz-ı ihtiyaç ve teslimiyetine dâldır. **358/13**

11687. İnsanı mesut ėdecek ve rahat ėttirecek[10677] şey; "yutum" değil, "tutum"dur. **358/14**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Yutum: "yut-[10678]" mastarından 'yėnilecek şeyler'; tutum: "tut-[10679]" mastarından 'yutulacaḳ şeylerle saire gûnâ şeyleri hüsn-i suretle tutmaḳ ve idare ėtmeği[10680] bilmek, yetiştirmeğe gayret ėtmek, velhasıl tedbir-i menzil ḳaidelerine riayeti bilmek' dėmektir; yoḳsa vėryansın israf ėtmek değildir; zira müteraḳḳi kişiler (milletler) hep bu ḳaziye sayesinde teraḳḳi ėtmişlerdir, dėmişler.

11688. İnsan rahatı sever; faḳat esbabına ḫizmet ėtmek gerek. **358/15**

11689. İnsan, rahatı ister; amma yolunu bulamaz. **358/16**

11690. İnsan, rahata ėrmek için zahmete ḳatlanmaḳ gerek. **358/17**

11691. İnsan, rahatlıḳ isterse ḳanaat ėtmek gerek. **358/18**

11692. İnsana huzur ve rahatlıḳ, ḳanaat ile gani ḳalpten gelir; hırs ve tamahtan ve hiss-i hasetlikten ve mâsivâdan ḳaçınmaḳ ile hasıl olur. **358/19**

11693. İnsana rahatlıḳ, ḳanaat ile râiḳ ve rahîḳ ḳalp ve tabiattan gelir. **358/20**

11694. İnsan; rahmete de gelir, zahmete de. **358/21**

11695. İnsan, rahmet ile zahmetiŋ birde birisiyle meluftur. **358/22**

11696. İnsan; rahmeti de bilir, zahmeti de. **358/23**

11697. İnsana rahmet oḳurlar merhamet ėtmiş ise. **358/24**

11698. İnsan, zahmet çekmeyince rahmete ėrmez. **358/25**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İnsanlar evvela ilim bilmek, hüsn-i terbiye görmek gerektir. Soŋra, dünyada rahat ve mesudane yaşamaḳ için ehl-i say ve erbab-ı gayret ve ehl-i ḳanaat ve erbab-ı sınaat[10681], çalışḳır[10682] ve gayur ve müstaḳim velhasıl ehl-i namus ve haysiyet ve dirayet ve hüsn-i aḫlaḳ sahibi olmaḳ gerek. Kendisini, işini gücünü, vezâif-i zatiyesini ekseriyetle bizzat ifaya muḳtedir, fayda ve zararını bilmektir. Saniyen; dünyayı, dünyadaki ḫalḳı, dünyanıŋ âlem-i maişetindeki suret-i devranını bilmek ve öğrenmek gerektir. Salisen, hüsn-i sîret ve suretle hüsn-i aḫlaḳ sahibi olanlarıŋ emniyet ve itimatlarını ḳazanaraḳ bir kenardan insanlar içine ḳatılaraḳ girmektir. Râbian, kendisine ėdilen emniyet ve itimada asla ḫalel getirmeyerek hüsn-i hâl ve

---

10677 mesʻūd ėdecek ve rāḥat ėtdürecek: Yazmada: *mesʻūd, rāḥat ėdecek.*

10678 Yazmada: *yutmaḳ.*

10679 Yazmada: *ṭutmaḳ.*

10680 Yazmada: *ėtmege.*

10681 Bu kelimenin anlamı, günümüz Türkiye Türkçesinde kısmen daralmıştır; ancak Osmanlı Türkçesinde kelime bugün kullandığımız *güzel sanatlar, sanayi, sınaat* ve *zanaat* kavramlarının tamamını kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣanāʻat, ṣınāʻat: II, 833[b].

10682 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: çalışqır: Çalışkan.: 78[a].

hüsn-i sîretle işini görmek işini hüsn-i istimal eylemeği bilmek ve öğrenmektir, dėmişler.

11699. İnsan, reḫavet ėderse mağlup olur. **358/26**

11700. İnsan, ruḫsatsız iş görmemeli. **358/27**

11701. İnsan; ruhsatsız, kimseniŋ malını almamalı. **358/28**

11702. İnsan, saḫaveti sever.[10683] **358/29**

11703. İnsan; sade sözlü, sade ḳıyafetli, sade tabiatlı olmaḳ gerek.[10684] **358/30**

11704. İnsan; sermeyesiz, bir şey hasıl ėdemez.[10685] **358/31**

Yani "İnsan, maddî, manevî sermayesiz hiçbir şey yapamaz." dėmişler.

Eḳonomi politiḳ sözü…

11705. İnsanıŋ (bazen sıçanıŋ) sevmediği ot burnunda bitermiş.[10686] **359/01**

11706. İnsan, sevdiğiyle haşrolunur.[10687] **359/02**

[al-Buḫārī: *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaḥīḥ*: 78. Kitābu 'l-Adab: 96. bāb, 192.-193. ḥadīṯ.] [ḥadīṯ]

11707. İnsan, say ėtmeyince bir şeye nail olamaz.[10688] **359/03**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 53. Sūratu 'n-Nacm 39] [āyet]

va an laysa li 'l-insāni[10689] *illā mā sa'ā*

[=İnsan için ancak çalıştığı vardır.]

11708. İnsan, saḫte hareketten hazer[10690] ėtmek gerek.[10691] **359/04**

11709. İnsan; saḫte tavır, saḫte sözle insan sayılmaz.[10692] **359/05**

11710. İnsan, rüşvetten hazer[10693] ėtmek gerek. **359/06**

11711. İnsana, rüşvet haramdır. **359/07**

10683 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

10684 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

10685 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

10686 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

10687 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

10688 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

10689 va an laysa li 'l-insāni: Yazmada: *laysa 'l-insāni*.

10690 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

10691 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

10692 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

10693 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İnsanlarıŋ ayaḳ yürüyüşleriniŋ, el oynatıp iş tutuşlarınıŋ bir usul ve ḳaidesi, yolu yordamı olduḳça ve kendi yollarını kendileri bilerek ve yaptıḳça ve kendi işlerini kendileri becerip görebildikçe ve aḳılları ilmen ve hikmeten ve fennen işledikçe, gördükçe velhasıl o insanlar sair insanlara olduḳça muhtaç ḳalmadıḳça ve kendi işlerini kendileri görmeğe yarar ve aŋlar insanlar olduḳça ve kendileri de yer yurt sahibi olaraḳ yaşadıḳça o insanlarıŋ yeri yurdu başḳaları tarafından cebren ve ḳahren ve hileten gasp olunaraḳ yağma ve talan olunur mu? Baḫusus, kendi hâllerinde ve kendi yollarında yürüyüp hiçkimselere zarar ve ziyanları olmadıḳça ve kendi yağlarıyla -bahçe[10694] ve bağlarıyla- kendileri ḳavrulduḳça, kendi ḫarmanlarını[10695] kendileri savurduḳça, yer ve yurtlarında kendileri yurdange[10696] -demirbaş- ėl, vilayet sahip ve ehli, el marifet ve yordamlı, çıdamlı ve ceri[10697] cesur, merd-i meydan, pehlivan, saf ve sadıḳ insanlar bulunduḳça öyle insanlara kimiŋ ne dėmeğe haḳḳı olabilir? Öyle insanlarıŋ ėl ve ülkesi yağmalanır mı? Yağmalayan insanlara âlem-i beşeriyet ve insaniyette insan-ı medenî ve terbiyeli insanlar dėnir mi? Heyhat, sad hezâr teessüf ve telehhüfler olsun, öyle insanlara medenî ve terbiyeli insan diyenlere! Bu zamanıŋ böyle insanları, medeniyet ve insaniyet namına mal ve meslek, hâl ve nişan ḳazanmadılar; belki vicdanlarına, nam ve namus-ı düvel-i millîlerine ve bütün âlem-i medeniyet ve insaniyete ḳarşı azîm ve ḳabîh bir melanetli bir şeyn-i sevâd ḳazanmış oldular, ki dünya ḳurulalı beri bu ḳadar büyük vahşet alameti görülmemiş ve işitilmemiştir. Buŋa umum tevârîḫ-i âlem-i cihan daima şahid-i haḳîḳî olsa gerektir. İşte saḫte medeniyetiŋ içyüzüne haḳîḳî ve sabit bir misal-i emsal…

fa ’l-yata’ammal yā uli ’l-abṣār[10698] [=Ey basiret sahipleri, düşünün!]

10694 Aslı Farsça *bāġça* olan ‘küçük bağ’ manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

10695 Yazmada: *ḫirmenlerini*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *ḫirman* hem de *ḫarman* telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫirman, ḫarman: 456[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫirman: 322. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫirmen, ḫarman (خارمان)* ve *ḫarman (خرمان)* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarman (خارمان): 820[a]; ḫarman (خرمان): 841[b]; ḫirmen: 842[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫarman (خرمان): I, 579[a]; ḫirmen: I, 579[b]. Yazmada *harman* kelimesi, *ḫarman (خرمان)* ve *ḫirmen* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

10696 DANKOFF: *EÇSOS*: eye, eğe: Sahip, efendi (Tatarca; özellikle yurd / vilayet eyesi veya Kırım eyesi).: 129; yurd: 285. CLAUSON: *EDPT*: iḍi: 41[a]; yurt: 958[a]. ÖNER: *K-TTS*: iye: 182[b]; yort: 582[a].

10697 Bu kelimeyi üç farklı biçimde anlamak mümkündür: Bunlardan birincisi, aslı Arapça olan ve ‘yiğit, cesur, cüretkâr’ manasındaki *carī*dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 255[b]. İkincisi, belki yukarıdaki kelime ile de ilgili olan ve ‘kuvvetli’ manasındaki *ceri*’dir. TDK: *DS*: ceri (II): Kuvvetli, güçlü, keskin.: III, 886[b]. Üçüncüsü ise ‘akmak, süratle geçmek, koşmak’ manasındaki Arapça *cary* kelimesi ile ilgili olabilecek ‘çabuk’ anlamındaki *ceri*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 263[a]. TDK: *DS*: ceri (I): 1. Canlı, becerikli, eli çabuk. 2. Çabuk.: III, 886[a].

10698 Benzer bir ifade için bk. *fa‘tabirū yā uli ’l-abṣār*: “O, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah’tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri, ibret alın!” mealindeki ayetin “Ey basiret sahipleri, ibret alın!” mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 59. Sūratu ’l-Ḥaşr 2.

11712. İnsanıŋ sarhoşuyla serkeşinden ḫayır gelmez. **359/08**

11713. İnsan, sözünde sadıḳ gerek. **359/09**

11714. İnsan, sükûtu ḳabul ėderse aldanmaz. **359/10**

11715. İnsan, serkeşlikten hazer[10699] ėtmek gerek. **359/11**

11716. İnsan, şerefi doğruluḳta[10700] aramalı. **359/12**

11717. İnsan, saadeti ḳanaatte bulur. **359/13**

11718. İnsan, sefaleti israftan bulur. **359/14**

11719. İnsan, selamet isterse sükût ėtsin. **359/15**

11720. İnsan, sual[10701] olunmayan şeye cevap vėrmez. **359/16**

11721. İnsanı sual cevap ėtmeden asmazlar. **359/17**

11722. İnsanıŋ sözü senettir. **359/18**

11723. İnsan, sözüne sahip olmaḳ gerek. **359/19**

11724. İnsanıŋ[10702] sözü ağzından çıḳar. **359/20**

11725. İnsan sözleşip[10703], hayvan ḳoḳlaşıp aŋlaşır.[10704] **359/21**

11726. İnsan, sevilmek isterse[10705] doğru[10706] olmaḳ gerek.[10707] **359/22**

10699 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

10700 Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġruluḳ: 1256[b]; ṭoġrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

10701 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: sa’ala: *Bir nesneyi bir kimseden istemek* ma‘nāsınadur, ki Fārsīde *ḫᵛāsten* dėnür. Aṣl *dilenmek* ma‘nāsına mevżū‘dur. … Müellifiŋ *Baṣā’ir*’de beyānına göre işbu *su’āl* māddesi bir nesneyi bir kimseden bilmegi yā-ḫᵛud bilmege mü’eddā olan şey’i keḏālik bir kimseden māl yā-ḫᵛud māla mu’eddā olan nesneyi ṭaleb ve istid‘ā eylemekden ‘ibāretdür, ki bunlardan Türkīde *ṣormaḳ* yā-ḫᵛud *dilenmek* ile ta‘bīr olunur. Ma‘nā-yı evveliŋ cevābı lisānladur, ki ṣorılan şey’e ne güne ėse cevāb vėrilür; el bunda lisānıŋ ḫalīfesi olur, ki kitābetle yā-ḫᵛud işāretle edā ėder. Ve ma‘nā-yı ṯānīniŋ cevābı el ile olur, ki maṭlūbını i‘ṭā ėder ve bunda lisān eliŋ ḫalīfesi olur, ki va‘d ėder yā-ḫᵛud lā ile redd ėder. … Ḫulāṣası *dilenmek* ma‘nāsında ḥaḳīḳatdür ve *ṣormaḳ* da güyā ki ḫaberiŋ ṣıḥḥati cevābını dilenür olmaġla bi ’l-isti‘āredür.: III, 239.

10702 Yazmada: *insān*.

10703 CLAUSON: *EDPT*: sözle-: 863[a]; sözleş-: 864[a]. TDK: *TTS*: sözlemek: Söylemek.: V, 3555. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sözlemek: Söylemek. Maḳāle. Nuṭḳ. Suḫan. Güft-gū ėtmek. Tekellüm ve beyān ve ifāde eylemek.: 190[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sözleş-: 1. Konuşmak, söyleşmek. 2. Hitap etmek.: 242[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sözleşmek: Söz ėtmek, mu‘āraza eylemek, birbirine sert ve nā-sezā söz söylemek.: I, 747[a].

10704 Yazmada bu madde başının yanına “Ṣırasına…” notu düşülmüş.

10705 Yazmada: *ister*.

10706 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

10707 Yazmada bu madde başının yanına “Ṣırasına…” notu düşülmüş.

11727. İnsanıŋ sevdiği kendine güzel görünürmüş. **359/23**

11728. İnsan, sevilmek isterse haḳiḳatli olmaḳ gerek. **359/24**

11729. İnsan, sevdiğini haḳir görmek istemez. **359/25**

11730. İnsan, sevdiğiniŋ ḳusurlarına baḳmaz (iğmâz ėder[10708]). **359/26**

11731. İnsan, şükrü dilinden terk ėtmemek gerek. **359/27**

11732. İnsan, şeriat yoluna ḫizmet ėtmek gerek. **359/28**

11733. İnsanıŋ şerefi fazâil-i aḫlaḳıdır. **359/29**

11734. İnsanıŋ şan ve[10709] şerefi, benî-nevine ḫayır ḫizmetidir. **359/30**

11735. İnsanıŋ şerefi; ilim ve tevazu ile artar, taassup ve tekebbürle eksilir. **359/31**

Emsal-i hikemiye…

11736. İnsanıŋ sevmediği ḳarşı[10710] gelirmiş. **359/32**

11737. İnsan, rıza babından ayrılmamalı.[10711] **359/33**

11738. İnsan, rıza ḳapısında[10712] ricada bulunmalı.[10713] **359/34**

11739. İnsan, rızaen li'llah iş görmek gerek.[10714] **359/35**

11740. İnsan, rıza-yı Haḳḳ'ı gözetmek gerek.[10715] **359/36**

11741. İnsan, rızaen li'llah söz söylemeli.[10716] **359/37**

11742. İnsaniyet olan (bilen) yerde vahşet olmaz; vahşet olan yerde insaniyet, medeniyet olmaz. **360/01**

11743. İnsaniyet olmayan yerde merhamet, medeniyet olmaz; medeniyet olan yerde insaniyet, merhamet olur, vahşet olmaz. **360/02**

li-muḫarririhī ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

11744. İnsanıŋ ḫuyu kendisiyle beraber doğar, kendisiyle beraber ölür. **360/03**

11745. İnsan, riayeti bilmek gerek. **360/04**

11746. İnsan, riayet ėtmeği marifet bilmek gerek. **360/05**

11747. İnsanıŋ (iyi, kötü) ḫuyu; sabit boyaya beŋzer, tėz çıḳmaz. **360/06**

10708 Yazmada: *ya'nī iġmāż ėder*.

10709 ve: Yazmada yok.

10710 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

10711 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

10712 Yazmada: *ḳapusında*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپى)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫᵛud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپى): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپى)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

10713 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

10714 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

10715 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

10716 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

Zira “Ḫuy canıŋ altında durur, can çıḳmayınca ḫuy çıḳmaz. Tende gelen, teneşirde gider.” diye onuŋ[10717] *için söylemişlerdir, dėrler.*

11748. İnsan, refah hâl isterse hâline ḳanaat ėtmeli. **360/07**

11749. İnsan; rahat yaşamaḳ isterse bulduğuna ḳanaat ėtmek gerek, sabır ve sükûnetle say u gayret eylemek gerek. **360/08**

11750. İnsan, refiḳsiz zor yaşar. **360/09**

11751. İnsan; refiḳsiz, raḳipsiz olamaz. **360/10**

11752. İnsan, rıfḳla muamele ėtmeği marifet bilmek gerek. **360/11**

11753. İnsan, raḳipsiz olmaz. **360/12**

11754. İnsan, raḳibini müdara ile yeŋer. **360/13**

11755. İnsanıŋ ruhu (canı), hazzėtmediğini sevmez. **360/14**

11756. İnsan, riyadan hazer[10718] ėtmek gerek. **360/15**

11757. İnsana, riya da ribâ[10719] da haramdır. **360/16**

11758. İnsan, riya ile iş göremez. **360/17**

11759. İnsan, riya ile cennete giremez. **360/18**

11760. İnsan; riya söze, riya ḫuya alışmamaḳ gerek. **360/19**

11761. İnsanıŋ riyakârı, şeytanıŋ masḳarasıdır[10720]. **360/20**

11762. İnsanıŋ riyakârı; şeytanıŋ değil, insanıŋ daḫi masḳarasıdır[10721]. **360/21**

11763. İnsan, riya ile diş çevirse de iş çeviremez. **360/22**

11764. İnsanıŋ riyakârlıḳta kemal bulanı; riyaya, riyakâra asla atf-ı ehemmiyet ėtmeyenlere -yani ḫilḳaten ve tab‘an riyakâr olmayanlara- kendi sıfat-ı kâşifesini yine kendi riyakârlığı tesiriyle âḫar[10722] kimselere riyakârlıḳ isnat ėdenleridir. **360/23**

10717 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10718 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

10719 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: ar-ribā: Fazlalık, faiz.: 125[a].

10720 Yazmada: *masḫarasıdur*. Kelimenin aslı Arapça ‘alay ve eğlence konusu’ manasında *masḫara*[t]’dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i‘tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

10721 Yazmada: *masḫarasıdur*. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

10722 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-āḫar: Ġayr ma‘nāsınadur, ki Fārsīde *dīger* murādifidür. İki nesneniŋ birine nisbetle ol biridür.: I, 746. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Âhir* ile *âhar* arasındaki fark: *Âhar*, ‘ikinci’ anlamına gelir. İkincisi ve daha fazlası caiz olan her şey konusunda *âhar*, dişili için de *uhrâ* kelimesi kullanılır. Üçüncüsü

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Çünkü bu hâletiruhiye; fertten icmaa, asgardan ekbere varıncaya ḳadar küll-i yevm cari ve meridir[10723]*. Buŋa tevârîḫ-i beşer ve şuûnât-ı ruz-merre-yi âlem-i insan şahit ve daima mevcuttur, dėmişler.*

11765. İnsanıŋ riyakârı, insanıŋ şeytan-ı idlâlkârıdır[10724]. **360/24**

11766. İnsan, zahmet çekmeyince rahmete ėremez. **360/25**

11767. İnsan, zahmet çekmeyince rahmetiŋ ḳadrini çoḳtan çoḳ taḳdir ėdemez. **360/26**

11768. İnsan; her şeye sabır ve tahammül ėder de bühtan ve iftira ile haḳḳınıŋ ret ve inkâr olunmaḳ adaletsizliğine sabır ve tahammül ėdemez. **360/27**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira bu âlem-i fena-yı beşerde bühtan ve iftira isnadıyla haḳḳıŋ ret ve iptalini irtikâp ve şu insaniyetsizlik ve hiss-i hamiyetsizlik ve adaletsizlik ef‘âl-i gayrimeşru‘a ve menfuresini ḳabul ve icra ėdenleriŋ işbu hareket-i mezmûmesine ḳarşı vicdan-ı beşer-i âlem daima galeyanla sabır ve tahammülüŋ tükendiğini ima ve izhar sadediyle tuğyan ve vuḳua gelen o misilli[10725] *nâ-meşru ahvale ḳarşı isyan ėdegeldikleri tevârîḫ-i âlemle müspet ve meşhuttur.*

11769. İnsan; zahmet de çeker, rahmet de görür. **360/28**

11770. İnsan, zahmete ḳatlanırsa rahmete ėrer. **360/29**

11771. İnsanıŋ zahmeti muḳabili rahmettir, sabır ve tahammül gerek. **360/30**

11772. İnsana paranıŋ (aḳçeniŋ) çoḳluğu da düşmandır, yoḳluğu da düşmandır. **360/31**

11773. İnsan, aḳçeniŋ esiri olmamalı; aḳçe, insanıŋ esiri olmaḳ gerektir. **360/32**

Aḳçe seni ḳullanmasın, sen aḳçeyi ḳullan.

11774. İnsan, insanıŋ esiri; aḳçe, akçeniŋ esiri; gâhi insan aḳçeniŋ esiridir. **360/33**

Akçeniŋ yüzü sıcaḳtır, insanıŋ da yüzü sıcaḳtır.

11775. İnsan, dünyada çalışmaḳsızın yaşayamaz. **361/01**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Binaenaleyh, insan çalışmaḳ için maddî ve manevî[10726] *iki türlü sermayeye muhtaçtır: Bunuŋ birisi evvela, manevî sermayeden olan sahih ve sağlam aḳıl ve fikirle salim vücuduŋ ve lazım olan ilim ve tecrübeniŋ ve talim ve terbiyeniŋ, huzur-*

---

ve daha fazlası olmayan varlıklar konusunda da *evvel* [ilk] ve *âhir* [son] kelimeleri kullanılır. “Rebî‘ü ’l-evvel” ve “Rebî‘ü ’l-âhir” ifadeleri bu türden, üçüncüsü olmayan anlamındadır.: 441. TDK: *DS*: ahar (IV): Yabancı, yerli olmayan.: I, 125[b].

10723 Yazmada: *mārrīdür*.

10724 şeyṭān-ı iḍlāl-kār: Arapça *şeyṭān* + Arapça *iḍlāl* + Farsça +*kār*: Yoldan çıkaran iblis. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: şeyṭān: III, 656; al-iḍlāl: III, 267. ATAY: *A-TBL*: 3, 133[a].

10725 Yazmada: *miṯillü*. Ş. Sāmī: *ḲT*: miṯillü yā miṯilli: Beŋzer, şebīh, naẓīr, mānend, gibi, ḳabīlinden.: II, 1289[b]. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, ‘zat/öz bakımınından benzer’ demek iken *maṯal*, ‘sıfat bakımından benzer’ demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

10726 maddī ve ma‘nevī: Yazmada: *maddī - ma‘nevī*.

ı ḳalp ve fikriŋ vücudu; saniyen, icabı ḳadar maddî sermaye-yi naḳdiŋ vücudu şartla meşruttur, dėmişler. Tabir-i diğerle; insana, çalışmaḳ için hem ḳuvâ-yı maddiye hem ḳuvâ-yı maneviye lazım ve lâ-büddür; zira ḳuvâ-yı maddiye, maddî sermayeleriŋ vücuduyla; ḳuvâ-yı maneviye, manevî sermayeleriŋ vücuduyla meşrut ve mümkündür, dėmişler.

11776. İnsan; zora da gelir, ḳolaya da. **361/02**

11777. İnsana zorla güzellik olmaz. **361/03**

11778. – İnsan, zaman-ı iptilada ne ile mütelezziz olabilir? – Belasına sebep olanlarıŋ belaya uğradıḳlarını ḫaber almaḳla (görmekle)… **361/04**

'Şeytan kârı ve mesleği' dėmektir.

Cümel-i hikemiye…

[Ebü 'ż-Żiyā Tevfīḳ "Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye" *Muḥarrir* 1, 5, 150[a][10727]]

11779. İnsan, zinadan saḳınmaḳ gerek. **361/05**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira zina, fesat ve fena-yı âlem, sebeb-i inḳıraz-ı devran-ı âlemdir; ki[10728] günah-ı kebâiriŋ en büyüklerinden birisi de bu fiildir, hazerü 'l-hazer gerek, dėmişler.

11780. İnsan; zenginleştikçe "Yoḳum[10729]." dėr, "Toḳum[10730]." dėmez. **361/06**

Rāġıb Paşa [*Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa* 22[10731]] beyt

kāse-yi leb-rėz[10732] faġfūr olsa da[10733] vėrmez ṣadā
ṭervet efzāyiş bulınca aġniyā ḫissetlenür

11781. İnsan, ziyankâr olmamaḳ gerek. **361/07**

11782. İnsan, ziyanı düşünürse kârı görür. **361/08**

11783. İnsan; ziyan da ėder, kâr da ėder; ancaḳ idare bilmek şarttır. **361/09**

11784. İnsan da sair maḫluḳlardan bir maḫluḳtur; lakin insan sair maḫluḳlardan eşref ve mümtaz maḫluḳtur ve nüsḫa-yı kübrâdır. **361/10**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira insanıŋ eşrefiyet ve mümtaziyeti sair maḫluḳlardan ziyade lisan -ḳuvve-yi nâtıḳaya malikiyet- aḳıl ve zekâ ve feraset ve idrakle mücehhez ve mümtaz olaraḳ ḫalḳ olunmuş, sair maḫluḳlarda bulunmayan ḫasâil ve meziyetlerle müzeyyen ve müşerref olmaḳla efdal-i maḫluḳ ve nüsḫa-yı kübrâ-yı beniâdem olaraḳ yaratılmıştır, dėmişler.

10727 Ebü 'ż-Żiyā Tevfīḳ: "Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye", *Muḥarrir*: – İnsān, zamān-ı ibtilāda neyle müteleḏḏiḏ olabilür? – Belāsına sebeb olanlarıŋ belāya uġradıḳlarını ḫaber almaḳla.: 1, 5, 150[a].

10728 Yazmada: *ki zinā'*.

10729 Yazmada: *yoḳ ım (یوق ایم)*.

10730 Yazmada: *ṭoḳ ım (طوق ایم)*.

10731 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: efzāyiş: [ḳısm-ı evvel,] 142[a].

10732 Yazmada: *leb-rėz: ṭolu*.

10733 olsa da: Yazmada: *da olsa*.

11785. İnsan, âlem-i ticarette ziyan görmeyince kârı bilmez; kârı görmeyince, bilmeyince ticaret yolunu, yurdunu bilmez. **361/11**

11786. İnsan; ziyana ziyan, kâra kâr gözüyle baḳmaḳ gerek; zira âlem-i ticarette mizan bir, kefe-yi mizan iki. **361/12**

11787. İnsan; ziyana esef ėtmemeli, kâra da pek sevinmemeli; zira mizan-ı ticaret kefesiniŋ birisi kârı, birisi zararı gösterir, diḳḳat ėtmek gerek. **361/13**

11788. İnsana gâh olur ziyan da aḳıl öğretir, gâh olur zaman da aḳıl öğretir, gâh daḫi olur para (aḳçe) da aḳıl öğretir. **361/14**

11789. İnsana ziyade mal zarar getirmez; ḳullanmağı, muhafazasını bilmek gerek. **361/15**

11790. İnsan; ziyade yėmekten, ziyade söylemekten saḳınmaḳ gerek. **361/16**

11791. İnsan, sebepsiz kimseye doḳunmamaḳ[10734] gerektir. **361/17**

11792. İnsanlarıŋ sihirbazıyla hoḳḳabazı, ziyankârıyla fitnekârı, müfsidi ile harisi, tamahkârı ile tufeyl hilekârı, gammazıyla yalancı ve[10735] yağmacı dilbazı, zalimiyle gaddar ve[10736] cebbarı, arsızı ile ḫırsızı, soysuzu ile ḫuysuzu, aḳılsızı ile fikirsiz ahmağı, cahili ile inadı, mağruruyla[10737] kibir ve naḫvet erbabı ve bütün aḫlaḳsız ve hamiyetsizi; hep firaḳ-ı dâlleden ve aḫlaḳı bozuḳ ve noḳsan olanlar zümresinden madûddur. **361/18**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

11793. İnsan, sadeye alışmaḳ gerek. **361/19**

11794. İnsan, sade yiyip sade giyinmek[10738] gerek. **361/20**

11795. İnsan, sırrını saḳlarsa nedamet çekmez. **361/21**

11796. İnsan; sarḫoştan, sarḫoşluḳtan hazer[10739] ėtmek gerek. **361/22**

10734 Yazmada *dokun*- kelimesi, üç farklı imla ile (دوقنمق, طوقنمق, طوقونمق) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokın-: 471[a]. TDK: *TTS*: dokanmak: II, 1196; dokunmak: II, 1198. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): II, 902[c]; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: doḳumaḳ (دوقومق): 924[a]; ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): 1258[b]; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): 1259[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): cüz’-i evvel, 549[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a].

10735 ve: Yazmada yok.

10736 ve: Yazmada yok.

10737 Yazmada: *maġrūr*.

10738 Yazmada: *geyinmek*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *keḏ*-’tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey*- ve *giy*- şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: geymek: cüz’-i evvel, 724[b]; giymek: cüz’-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey*- ve *giy*- farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

10739 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira sarḫoşluḳ, insanlıḳ şeref ve haysiyetini bilmemek ve insaniyeti ret ve fazâil-i beşeriyeyi inkârla kendi kendini masḳara[10740]-i âlem ėtmek, beyne ’l-aḳran mekâdîr ve haysiyet ve meziyetini tenzile sebep olmaḳla beraber her daim muvaḳḳat mecnunlar zümresinden addolunmaḳ, nezd-i nâsta evvelden ḳazanabilmiş olduğu maddî ve manevî itibarı varsa sarḫoşlar onu[10741] daḫi yalnız kendi mesâvî ahvaliyle tamamen selp ve zıyâ‘ına kendisi sebep olmuş bulunmaḳla müttehem ve mücrim addolunurlar… ila aḫirihi[10742]…

11797. İnsan, sırrını eŋ ziyade dostuna ifşa eylemekten hazer[10743] ėtmelidir. **361/23**

11798. İnsan, sır saklamaḳ gerek. **361/24**

11799. İnsan; sır sahibi olmalı, kir sahibi değil. **361/25**

11800. İnsan sır saḳlamaḳla, hayvan kir toplamaḳla ḫuyunu belli ėder. **361/26**

11801. İnsanıŋ sırrı namusudur. **361/27**

11802. İnsanlar söyleşip, hayvanlar ḳoḳlaşıp aŋlaşırlar. **361/28**

11803. İnsan, sırrını bir kimseye faş ėdip de o daḫi başḳasına faş eylese tekdir ėdip gücenmek ahmaḳlıḳtır; zira seniŋ ḳalbiŋ sırrını saḳlayamayacaḳ ḳadar dar ve tahammülsüz olunca başḳasınıŋ ḳalbi iki ḳat dar olmaḳ lazım gelir. **361/29**

‘Ömerü ’l-Fārūḳ[10744]

Hikmet-i kelam…

Maḳsut olan hikmet ‘Sana sır olan başḳasına sır olmaz, elbette faş ėder.’ dėmektir.

11804. İnsan, say u gayretten gėri[10745] durmamaḳ gerek; zira insana ne olursa -nasıl feyz-i saadete vusul bulursa- ancaḳ say u gayretle olur. **361/30**

11805. İnsan, say u gayret ėtmedikçe matlubu husul-pezîr değildir. **361/31**

10740 Yazmada: *masḫara*. Kelimenin aslı Arapça ‘alay ve eğlence konusu’ manasında *masḫara*[t]’dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i‘tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

10741 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10742 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

10743 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḫtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

10744 Yazmada: *Ḥażret-i ‘Ömerü ’l-Fārūḳ raḍiya’llāhu ‘anh*.

10745 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

İbn Sīnā[10746]

11806. İnsan; servet-i saadeti ilim ve kemal ile değil, feraset ile bulur. **361/32**

Cümel-i hikemiyeden…

11807. İnsan, sevdiğinden bahsèttiği gibi sevmediğinden de bahsèder; birisi muhabbetinden, diğeri nefretinden naşidir. **362/01**

11808. İnsan; sevmediğinden hazzètmez, sevdiğiniŋ yanından ayrılıp gitmez. **362/02**

11809. İnsanıŋ saadeti, baylıḳta (zenginlikte) değil; göŋül rahatlığında, huzur-ı ḳalple ve ḳanaatle yaşamaḳtadır. **362/03**

11810. İnsanıŋ[10747] sofrasına[10748] ḫizmet, hürmet ètmek gerek. **362/04**

11811. İnsan, sofra[10749] başında ḳavga[10750] ve niza ètmemek gerek; zira sofra başında hürmet ve şükranla nimet yèmek, Cenabıhaḳḳ'a ḳarşı hamdüsena ètmek ve ibadet eylemek gibidir[10751]. **362/05**

11812. İnsan; sefalet de görür, saadet de. **362/06**

11813. İnsan, sefillere baş ḳatmamaḳ gerek. **362/07**

11814. İnsanı sefahate, fesada, ifsada sevḳ èden şey, kendi nefs-i emmâresidir[10752]; tehzib-i aḫlaḳ ve intibaha davet èden de ancaḳ vicdanıdır. **362/08**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11815. İnsan, saḳat söze ağız alıştırmamaḳ gerek. **362/09**

11816. İnsan, sehiv ve ḫatadan ari değildir; ancaḳ insan, sehiv ve ḫatayı tashih ètmek gerektir. **362/10**

10746 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

10747 Yazmada: *insān*.

10748 Yazmada: *sufresine, ṣofra: zebān-zedi*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dır. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a].

10749 Yazmada: *sufre*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dır. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

10750 Yazmada: *ġavġā*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

10751 gibidür: Yazmada: *maḥalli gibidür*.

10752 İnsanın kişiliğini ve benliğini meydana getiren, bütün yeteneklerinin merkezi olan ve çeşitli mertebelerden teşekkül eden nefsin benmerkezci ve hazcı durumuna "nefs-i emmâre" (12. Sūratu Yūsuf 53), kendini sorgulama ve değerlendirme boyutuna "nefs-i levvâme" (75. Sūratu 'l-Ḳıyāma[t] 2), dinî ve ahlakî değerlerle tam uyumlu en üst basamağına da "nefs-i mutmainne" (89. Sūratu 'l-Facr 27, 28) denmiştir. DEMİR, O.: "Vicdan", *DİA*: 43, 101[a].

11817. İnsan; saḳim de olur, müstaḳim de olur. **362/11**

11818. İnsan; sevdiğine muhabbet ėder, sevdiğinden bahsėder; âdettir. **362/12**

11819. İnsanıŋ sepisi[10753] (iyi terbiyesi) çalışmaḳtır. **362/13**

11820. İnsan sözleşip[10754], hayvan ḳoḳlaşıp aŋlaşır. **362/14**

11821. İnsan sözleşe[10755] söyleşe, hayvan ḳoḳlaşa dürtüşe[10756] aŋlaşır. **362/15**

11822. İnsan söyleşmekle, hayvan ḳoḳlaşmaḳla aŋlaşır. **362/16**

11823. İnsan, sevmediği insanla dost olamaz. **362/17**

11824. İnsan; sözüyle güler[10757], gözüyle ağlar. **362/18**

11825. İnsan sözü, taştan geçer. **362/19**

11826. İnsan sözü; ḳılıçtan keskin, oḳtan ötkündür[10758] (geçkindir[10759]). **362/20**

11827. İnsan, sözünü tanımaḳ gerek. **362/21**

11828. İnsan, sözünüŋ sahibi olmaḳ gerek. **362/22**

11829. İnsanıŋ[10760] sözü, demiriŋ kertiği gibi olmalı. **362/23**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

“İnsan, sözünüŋ sahibi olmaḳ gerektir.” zira “Söz çıḳan yerden can çıḳar, ḫilaf söz çıḳan yerden iman da çıḳar.” dėmişler.

11830. İnsanıŋ sözü; ‘özü, kendisi’ dėmektir.[10761] **362/23**

11831. İnsanıŋ sözü senettir, sözünden dönen dönektir. **362/24**

11832. İnsan, sözünü bilip söylemek gerek. **362/25**

11833. İnsan, sözünü bilirse yaŋılmaz. **362/26**

11834. İnsan, sözüyle tutulur; hayvan, yularıyla tutulur. **362/27**

10753 Ş. Sāmī: *ḲT*: sepi: 1. Derileriŋ saḫtiyān ḥāline getirilmes’içün icrā olunan ‘ameliyyāt, debāġat. 2. Kürküŋ boyanup terbiye edilmesi.: I, 708[a]. TDK: *TTS*: sepi: V, 3387. TDK: *TS*: sepi: 2068[a].

10754 CLAUSON: *EDPT*: sözle-: 863[a]; sözleş-: 864[a]. TDK: *TTS*: sözlemek: Söylemek.: V, 3555. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sözlemek: Söylemek. Maḳāle. Nuṭḳ. Suḫan. Güft-gū ėtmek. Tekellüm ve beyān ve ifāde eylemek.: 190[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sözleş-: 1. Konuşmak, söyleşmek. 2. Hitap etmek.: 242[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sözleşmek: Söz ėtmek, mu‘āraza eylemek, birbirine sert ve nā-sezā söz söylemek.: I, 747[a].

10755 CLAUSON: *EDPT*: sözle-: 863[a]; sözleş-: 864[a]. TDK: *TTS*: sözlemek: Söylemek.: V, 3555. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sözlemek: Söylemek. Maḳāle. Nuṭḳ. Suḫan. Güft-gū ėtmek. Tekellüm ve beyān ve ifāde eylemek.: 190[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sözleş-: 1. Konuşmak, söyleşmek. 2. Hitap etmek.: 242[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sözleşmek: Söz ėtmek, mu‘āraza eylemek, birbirine sert ve nā-sezā söz söylemek.: I, 747[a].

10756 Yazmada: *türtüşe*. CLAUSON: *EDPT*: türt-: 535[a]; türtüş-: 537[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: türtmek: El ve ālet ile ṣançmaḳ. İcbār. Īḳāẓ. A‘żā taḥrīk ėtmek. Dürtmek.: 115[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: türt-: Dürtmek.: 288[a].

10757 Yazmada: *gülür*.

10758 TDK: *TTS*: ötkün: Tesirli, nafiz, keskin, delip geçici.: V, 3133. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ötkün: ‘Ābir. Āmir. Mü’ettir. Oḳuŋ tėmür yeri.: 25[a].

10759 TDK: *TTS*: geçkin (geçgin, geçgün): Pek geçen, çok işleyen, müessir.: III, 1618.

10760 Yazmada: *insān*.

10761 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

11835. İnsan, sevdiğinden canını esirgemez. **362/28**

11836. İnsan, sevmediği insanla ünsiyet peyda ėdemez. **362/29**

11837. İnsan, sözünüŋ esiridir. **362/30**

11838. İnsan, sözünde sebat ėtmek gerek. **362/31**

11839. İnsan, sözünden dönmez; meğerki[10762] sebep ola. **362/32**

11840. İnsan, sözünden tanılır[10763]; gözünden, yüzünden belli olur. **362/33**

11841. İnsan, sözünden tutulur; hayvan, yularından tutulur. **362/34**

m. [Mükerrer[10764]]

11842. İnsan, sözünü gėri[10765] almamalı; meğerki zaruret messėde. **362/35**

11843. İnsan; sözüyle tutulur, gözünden aŋlaşılır, yüzünden tanılır[10766]. **362/36**

11844. İnsanıŋ sevgisi, canınıŋ ondan[10767] hazzėtmesindendir. **362/37**

11845. İnsanıŋ sevdiğine sözü, nazı geçer. **362/38**

11846. İnsanıŋ siması, ayine-yi hâli ve[10768] amalidir. **363/01**

11847. İnsanıŋ hâli (tab'ı, ḫulḳu[10769], ḫuyu) simasından bellidir. **363/02**

Mu'allim Nāc̄ī [*Fürūzān* Ḳıṭ'alar - Biraz Söyleneyim 271, 13, 6] mıṣrā'[10770]

herkesüŋ ḥālin ulü 'l-ebṣāra s̄īmā söylüyor

10762 Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

10763 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu'ārefeli bulunmaḳ, ma'rūf olmaḳ.: II, 871[b]. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521[a].

10764 Yazmada aynı madde başı 362/27'de "İnsān, söziyle ṭutulur; ḥayvān, yularıyla ṭutulur, dėrler." biçimiyle yer almakta.

10765 Yazmada *geri* kelimesi ekseriyetle *gėrü* olmak üzere iki farklı imla (*geri, gėrü*) kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c].

10766 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu'ārefeli bulunmaḳ, ma'rūf olmaḳ.: II, 871[b]. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521[a].

10767 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

10768 ve: Yazmada yok.

10769 Aslı Arapça *ḫulḳ* olan bu kelime; 'huy, tabiat' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḫulḳ: 1, 488[a].

10770 Yazmada bu mısra ve alttaki beyit aynı manzumeye aitmiş gibi "beyt-i Mu'allim Nāc̄ī" başlığı altında birlikte kaydedilmiş.

Mu'allim Nācī [*Sünbüle* Tevbīḥ 359, 5] beyt

beŋziyor mı dāmenüŋden nūr[10771] *uman sīmālara*
çihre-yi Nācī'ye 'aṭf ėt naẓra-yı im'ānuŋı

11848. İnsan; sevdiği yere taş ḳoyar, sevdiğiniŋ yoluna baş ḳoyar. **363/03**

11849. İnsan, sevdiği şeyle ülfet ėder. **363/04**

11850. İnsan, söz şaḳasından saḳınmaḳ gerek. **363/05**

11851. İnsan; sevmediğinden ḫoşlanmaz, velev güzel daḫi olsa. **363/06**

11852. İnsanıŋ sözü; çiğ[10772] deriye beŋzer, ne tarafa çekilirse o tarafa gider. **363/07**

11853. İnsan söyleşe söyleşe, hayvan ḳoḳlaşa ḳoḳlaşa (tanışır). **363/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 74[10773]]

11854. İnsanıŋ (sıçanıŋ) sevmediği, burnunda bitermiş. **363/09**

11855. İnsan, şap ile şekeri farḳ ėtmek gerek. **363/10**

11856. İnsan, sevmediği şeyle ülfet ėdemez. **363/11**

11857. İnsanıŋ şerefi; ilim ile, fazl-ı kemal iledir. **363/12**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[10774] 469 beyt[10775]

şerefiyyet kişiye rütbe vü cāh ile degil
belki insāna şeref 'ilmledür faẓlladur

11858. İnsanıŋ sözünüŋ gaip olması, 'özünüŋ gaip olması' dėmektir. **363/13**

11859. İnsanıŋ sözünüŋ değişmesi, 'özünüŋ değişmesi' dėmektir. **363/14**

11860. İnsan için, söz vėrmek (vadėtmek) can vėrmekle beraberdir. **363/15**

11861. İnsanıŋ şerefi; rütbe ve câh ile değil, belki ilim ve fazl iledir. **363/16**

Zuhur ėden Ḳābız[10776] *[ö. 934/1527] nam bir mülhit hikâyesinden…*

10771 Yazmada: *feyż*.

10772 Yazmada: *çi, çig*. Kelime burada 'işlenmemiş, ham' manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: çig: 413[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çig: I, 531[a]. TDK: *DS*: çi: III, 1202[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çi (II): 51[a].

10773 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İnsān, söyleşe söyleşe; ḥayvān, ḳoḳlaşa ḳoḳlaşa…: 74.

10774 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

10775 Yazmada bir kere yazılmış olan bu beyit, ilgisi sebebiyle her iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

10776 Molla Kābız [ö. 934/1527]: Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'den üstün olduğu fikrini ileri sürüp yaymaya çalışan kişi. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Kaynaklarda "Ḳābız-ı 'Acem, Ḳābız-ı 'Acemī, Ḳābız-ı Mülḥid, Ḳābız-ı Fāsid" gibi lakaplarla da anılır. Osmanlı vakayinamelerinde Kābız'la ilgili bütün bilgiler, onun iddiaları sebebiyle Divanıhümayun'da yargılanması ve idam edilmesinden ibarettir. Şeyhülislam Kemâlpaşazâde [ö. 940/1534], önce Kābız'ın fikirlerini dinlemiş; ardından onun, dayandığı *Kur'an* ayetlerini ve hadisleri yanlış anladığını göstermiş; ileri sürdüğü delillerin tutarsızlığını ortaya koymuştur. Bunun üzerine Kābız söyleyecek hiçbir şey bulamamıştır. Şeyhülislam, Kābız'ın zındıklık suçu işlediğini belirten fetvasını verdikten sonra Kadı Sâdeddin, Kābız'ı iddiasından vazgeçip Ehlisünnet inancına dönmeye davet etmiştir. Kābız, bu teklife yanaşmayınca kadı, onun idamına hükmetmiş ve Kābız'ın boynu vurulmuştur. ÜZÜM, İ.: "Molla Kābız", *DİA*: 30, 254[c].

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[10777] 468[10778]

Ḳābız-ı mu'ārıż 'inādından dönmedi. Muṣırr olup her çend ki cehd eylediler ḳabża basīṭ ve tebdīl 'aḳīdesini semt-i ṣalāḥa taḥvīl ėdemediler. Bi 'l-āḫire ḳāḍī-yi dānā "hakamtu bi-ḳatlihi" ḳavlini icrā ve ḥüccet-i mā-cerāyı yed-i sa'ādeti ile imżā ḳılup ol ān cellād-ı bī-emān[10779] *elinden ser-i bī-sa'ādeti zemīne ġalṭān olundı. Ol gün dīvānda ḥāżır ve müstemi' nāẓır olan kibār u ṣıġār bā-ḫuṣūṣ 'adl penceresinden keyfiyyet-i aḥvāli müşāhede ėden ḥażret-i Ḫudāvendigār Kemālpaşa-zāde'nüŋ faż-ı vaḳārını ve Mevlānā Sa'dī Çelebī'nüŋ ol 'aṣr ḳāḍī-'askerlerine tefavvuḳ ėtdügin 'ayne 'l-yaḳīn ve 'ilme 'l-yaḳīn bildiler ve liyāḳat ve istiḥḳāḳ manṣıb-ı 'āliyye ile olmadıġını idrāk ḳıldılar.*

(beyt)

şerefiyyet kişiye rütbe vü cāh ile degil
belki insāna şeref 'ilmledür fażlladur

ol ki ḏātunda eger yoġise isti'dādı
bilmiş olsun nereye varsa ḫacālet biledür

11862. İnsan şeriftir, şerafeti bilmek gerek. **363/17**

11863. İnsanıŋ şerefi; aḳçe ile değil, aḳıl iledir. **363/18**

11864. İnsanıŋ şerefi; zer ve ziver[10780], ziynet ve cevherle değil, ilim ve hünerledir. **363/19**

Bāḳī [*Dīvān* 30, 11, 9] beyt[10781]

şeref vėrmez dürr ü gevher kemāl olmaz zer ü zīver
hüner kesb ėt hüner baḥr-i fażīlet kān-ı 'irfān ol

11865. İnsan; şeref ve[10782] haysiyeti muhafaza ėtmek gerek. **363/20**

11866. İnsana şan vėren muavenettir. **363/21**

Mu'allim Nācī [*Ātiş-pāre* Behār İçinde Ḫazān yā-ḫ^{v}ud Ye's-i Muhāceret 155, 34] [beyt]

bu ne encāmı yoḳ teġābündür
beşere şān vėren te'āvündür

11867. İnsan, şükürle tahdîs-i nimet ėtmek gerek. **363/22**

11868. İnsan, şükrü dilinden bıraḳmamaḳ gerek. **363/23**

11869. İnsan; şer sözden, şer işten saḳınmaḳ gerek. **363/24**

11870. İnsan, şirkten kendini saḳınmaḳ gerek. **363/25**

11871. İnsan; şerre de gelir, ḫayra da. **363/26**

10777 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

10778 Yazmada: *469*.

10779 Yazmada: *bī-aman*.

10780 Yazmada: *zer - zīver*.

10781 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: şeref virmez dür ü gevher kemāl olmaz zer ü zīver / hüner kesb it hüner baḥr-i fażilet kān-ı 'irfān ol: 30, 11, 9.

10782 ve: Yazmada yok.

11872. İnsan, şerri ve[10783] ḫayrı ayırt[10784] ėtmeli. **363/27**

11873. İnsan; şerri şer, ḫayrı ḫayır bilmek gerek. **363/28**

11874. İnsana, şair olmaḳ için ilim ve edep ile terbiye ve fikir[10785] lazım; tabiatında tabiat-ı şiiriye lazım. **363/29**

... ki ḳanun-ı edep böyledir, dėmişler.

11875. İnsanıŋ şeremeti[10786] (hicabı) da vardır, kerameti de. **363/30**

11876. İnsan; Şer'-i Şerif'iŋ ahkâmına razı olmaḳ gerek. **363/31**

11877. İnsan; Şer'-i Şerif'i tanımaḳ, bilmek gerek. **363/32**

11878. İnsan; Şer'-i Şerif'iŋ gösterdiği yoldan ayrılmamaḳ gerek. **363/33**

11879. İnsanıŋ başı, şeriata bağlıdır. **363/34**

Baş, başa; baş şeriata bağlı.

11880. İnsanı insan ėden, oŋa[10787] insan dėdirten; ilm-i müktesebi, irfanı ve kendi başıdır. **363/35**

Zira "Başa sığan taşa sığmaz. İlim, satırdan sadra geçer. Aḳıl yaşta değil, baştadır. Baş, ḳudret-i Haḳtan mamul bir kitabe-yi hayat-ı insandır." dėmişler.

11881. İnsan, şeytanetle şeref bulmaz; ancaḳ insaniyetle bulur. **364/01**

11882. İnsan, daima şeytanetle ḫatır saydıramaz; ancaḳ insaniyetle ḫatır saydırabilir. **364/02**

11883. İnsan, şeytana uymamaḳ gerek. **364/03**

11884. İnsan; şeytan şerrinden, hükümdar ḳahrından, ḳadın mekrinden[10788] saḳınmaḳ gerek. **364/04**

11885. İnsanıŋ şeytanı var fena söyler, imanı var tövbe ile döner. **364/05**

10783 ve: Yazmada yok.

10784 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḏırt: 64[b].

10785 'ilm ü edeb ile terbiye vü fikr: Yazmada: *'ilm ü edeb ve terbiye vü fikriyye*.

10786 Yazmada: *şerameti, şeremeti*. Türkçede 'cesur, çevik' ve 'edepsiz (kötülükte çevik)' manalarında müstamel olan *şeremet* kelimesi, madde başı üzerinde bu kelimenin yanına *hicap* kelimesinin kaydedilmiş olmasından da anlaşıldığı üzere 'utanma, hicap' manasında kullanılmıştır. Bu anlam farklılığının ortaya çıkmasının sebebi, Farsça 'cesur' manasındaki *şēr-mard* kelimesinin muharrefi olduğu değerlendirilen *şeremet* kelimesinin müellif tarafından 'utanma/utangaç' manalarındaki Farsça *şarm/şarmand* kelimeleriyle ilgili olarak değerlendirilmesi olabilir. STEINGASS: *CP-ED*: şarm: 742[b]; şarmanda: 742[b]; şēr-mard: 774[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: şerm: Utanma, maḥcūbiyyet, ḫacālet. ‖ bī-şerm: Utanmaz, arsız.: I, 776[a]; şeremet: 1. Yaramaz, kötilikde cüst u çālāk ve cerbezeli, edebsiz. 2. Rāhvān.: I, 776[a]; şermende: 1. Utanan, utanġac, maḥcūb. 2. Utanacaḳ bir işde bulunan, ḫacil.: I, 776[b]; şēr-merd: Arslan gibi cesūr recül.: I, 793[b]. REDHOUSE: *TaEL*: şerm: 1123[a]; şeremet: 1123[a]; şermende: 1123[a]; şermīde: 1123[a]; şēr-merd: 1146[b]. TDK: *DS*: şeremet: Çalışkan, becerikli, eli çabuk, çevik.: X, 1007; şeremet: 1. İvecen, tez canlı. 2. Coşku, heyecan.: XII, 4723[b].

10787 oŋa: Yazmada yok.

10788 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-makr:: Hile, aldatma.: 414[a].

Tatarca: *Şeyṭānım var, aytım*[10789]*; īmānım var, ḳaytım*[10790]*.*[10791]

11886. İnsan, şeytanete meyyaldir; faḳat hazer[10792] ėtmek gerek. **364/06**

11887. İnsan, sabahleyin yatağında uyanınca sağ çıḳtığı için Cenabıhaḳḳa'a şükrėtmelidir. **364/07**

Emsal-i hikemiye…

[Taḥsīn "Ba'ż Emṯāl-i Ḥikemiyye" *Eṭfāl* 9, 2[a10793]]

11888. İnsan, sâni'-i mutlaḳ hazretleriniŋ masnuat-ı İlahîsine ibret gözüyle baḳmalıdır. **364/08**

11889. İnsan; sabanı sanat bilmek gerek, vasıta-yı maişet bilmek gerek. **364/09**

11890. İnsan, sabana ḫizmet[10794] ėderse ḳarnı doyar. **364/10**

11891. İnsan, sabana ḫizmet ėderse yabana gitmez. **364/11**

11892. İnsan, saban ile; hayvan, saman ile… **364/12**

11893. İnsaniyet; satın[10795] alınmaz, öğrenmek gerek. **364/13**

11894. İnsanın sağlığı zenginliğidir **364/14**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Her şey, insanıŋ sağlığı (sıhhat ve afiyeti) ile mümkünü 'l-husuldür.

10789 Yazmada: *aytım: söyledim*. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: eyt-: cild-i evvel, 70[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: əйт- [eyt-]: 458[b]. ÖNER: *K-TTS*: eyt-: 119[a]. *ayıt-*, *ayt-*, *eyit-*, *eyt-* gibi farklı imlalar ile müstamel olan bu kelimenin birçok lehçede birden fazla biçimi aynı anda kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ay-: 266[a]; ayıt-: 268[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayıtmaḳ: I, 61[c]; eyitmek: I, 235[c]. Ḥüseyn Kāẕım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ayıtmaḳ: birinci cild, 171[a]. TDK: *TTS*: ayıtmak (eyitmek, aytmak, eytmek, etmek, itmek): I, 323. TDK: *DS*: aytmak: I, 432[a]. TDK: *TS*: eyitmek: 840[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aytmaḳ: 46[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ayd-: 17[b]; ayıt-: 18[a]; ayt-: 19[a]; eyid-: 78[b]; eyit-: 78[b]; eyt-: 79[a]; iyid-: 117[b].

10790 Yazmada: *ḳaytım: döndüm*. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳayt-: cild-i ṯānī, 37[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: кайт- [kayt-]: 130[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳayt-: 283[a]. CLAUSON: *EDPT*: kaḏıt-: 597[a]; kayt-: 675[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaytmaḳ: 1427[b]. TDK: *TTS*: kayıtmak: IV, 2385. TDK: *DS*: kayıtmak: VIII, 2702[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳaytmaḳ: Rücū' ve 'avdet ėtmek. Taḥavvül. Dönmek. Sözinden rücū' eylemek. İnkār olmaḳ. 225[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayıd-: 133[a]; ḳayıt-: 133[b]; ḳayıṭ-: 134[a]; ḳayt-: 134[b]; ḳayṭ-: 134[b].

10791 Yazmada bu ifade "Şeyṭānım var, aytdım -söyledim-; īmānım var, ḳaytdım -döndüm-, dėrler." biçimiyle de kaydedilmiş. bk. 346/07.

10792 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhėz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

10793 Taḥsīn: "Ba'ż Emṯāl-i Ḥikemiyye", *Eṭfāl*: 6 Ḥazīrān 1291/14 Cemāḏiye 'l-evvel 1292, Numero: 9, 2[a].

10794 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

10795 Yazmada: *ṣatun*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ṣatın* hem de *ṣatun* imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣatun: II, 800[a]; ṣatın: II, 800[b]. Kelimenin aslı için bk. CLAUSON: *EDPT*: satġın: 800[a].

Barıŋ[10796] *-her şeyiŋ- başı, baş sağlığıdır.*

11895. İnsan, sabırlı olmaḳ gerek; zira sabrėdenler zafer bulur, saadet ve selamete ėrer. **364/15**

11896. İnsan, sabır ve tahammül ėderse çoḳ şeye nail olur. **364/16**

[Aḥmed İbn Kemāl Paşa] beyt

insāndur memerr-i vuḳū'āt-ı nēk ü bed
ṣabr ėt Kemāl miḥnete īn-nīz ba-guẕarad

Arabî: *va 'l-'usr bi-calbi 'l-yusr*

[=Zorluk, kolaylığı celbeder.]

11897. İnsan, sahib-i ilim ve hüner olmağa gayret ėtmek gerek. **364/17**

11898. İnsan, kerametten ḫali değildir[10797]; zira insanı sahib-i keramet ėden hâllerden birisi de ilm-i tecrübedir (sınavcılıḳtır). **364/18**

li-muḫarririhī Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Muḫtıra ve Mütalaa-yı li-muharririhî*: Dėrler ki malum ve meşhur-ı cihan-ı siyasîden 19. asır siyasiyyûnundan Almanyalı -Pomeranyalı- (yani Prusyalı) Prens Bismarḳ*[10798] *âlem-i meslek-i siyasette hem vehbî ve hem kesbî ve tecrübî bir siyasî-yi şehir olaraḳ teferrüt ėden -asr-ı zaman- siyasiyyûndan idi; zira -onuŋ*[10799] *ilm-i siyasetteki maharet ve dirayeti ve oŋa*[10800] *kâfi ve cesbân zekâ ve aḳıl ve irfan ve kiyaset ve fart-ı ferasetten naşi- ehl-i tecrübe kimseler kendisine "Bismarḳ, âlem-i siyasiyyûn arasında sahib-i keramettir." dėmişler. Eŋ nihayet o daḫi hâl-i herem-i hayatınıŋ soŋ demine geldikte kendisine olacaḳ ḫalef meselesini düşünmüşler. O*[10801] *vaḳit pek genç bir çağda olan ve veliaht ve ḫanedan-ı imparatorî efradından bulunan malum-ı cihan-ı tevârîḫ-i âlem olan imparator Vilhem-i Sani*[10802]*, "Prens Bismarḳ'a ḫalef ben olacağım." dėmiş imiş. Bismarḳ'a bu ḫaberi o vaḳit işar eylediklerinde o da -yani Bismarḳ da- dėmiş imiş ki: "Evet, o Vilhem hazretleri sırf -sade- baŋa değil, ḫanedan-ı alişanına da ḫalef olacaḳ odur; lakin ėdilen bunca zahmetler -fedakârlıḳlar- beyhude ve hiçe gidecektir. Ben oŋa*[10803] *esef ėderim." dėmiş, dėnilir. İşte bu sözleri -yani Bismarḳ'ıŋ keramet gibi sadıḳ ve musîb olan bu*

10796 Bu kelime (bār), *var* kelimesinin aslı olup 'mevcut' manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: bār: 353ª. TEKİN: *TDBUÜ*: 172. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 261ª. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: 67ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bar: 23ᵇ.

10797 degildür: Yazmada: *degildür dėmişler*.

10798 Otto von Bismarch [1815 - 1898]: Alman İmparatorluğu'nun 1871 - 1890 yılları arasında görev yapmış olan ilk şansölyesi. Tam adı Otto Eduard Leopold'dur.

10799 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

10800 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: I, 46ª.

10801 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḫ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba'ż ta'birātında isti'māl olunuyor.: I, 217ᶜ.

10802 II. Wilhelm [1888 - 1918]: Son Alman imparatoru ve Prusya kralı. Tam adı Friedrich Wilhelm Viktor Albrecht'tir.

10803 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: I, 46ª.

sözlerini- tevâriḫ-i âlem-i zaman tamamen ispat ve tasdiḳ eylemiştir. fa 'l-yata'ammal yā uli 'l-abṣār[10804] [=Ey basiret sahipleri, düşünün!]

11899. İnsan, sadaḳatten ayrılmamaḳ gerek. **364/19**

11900. İnsan, sadaḳatiyle şeref bulur. **364/20**

11901. İnsan; sahib-i servet ve nail-i refah ve izzet olduğu hâlde hâl-i sabıḳını ferâmûş[10805] ėttiğine taaccüp olunmaz mı? **364/21**

Cümel-i hikemiye…

[Fārābī̇[10806]]

11902. İnsan, safiyet-i ḳalbe malik olmaḳ gerek. **364/22**

11903. İnsan; sefaya da gelir, cefaya da. **364/23**

11904. İnsan; sefa da görür, cefa da. **364/24**

11905. İnsan, sefaya aldanmamaḳ gerek. **364/25**

11906. İnsanıŋ sağlığı varlığıdır. **364/26**

11907. İnsanıŋ saḳındığı gözüne çöp düşer. **364/27**

11908. İnsan, başına sarıḳ sarmaḳla (sarıḳ sallamaḳla) molla sayılmaz; insan, kürek sallamaḳla da mellâh[10807] sayılmaz. **364/28**

11909. İnsan, sarıḳ sarmaḳla ne molla sayılır ne hacı. **364/29**

11910. İnsanıŋ sağlığı olduğu gibi ḫastalığı da vardır. **364/30**

11911. İnsan, sağlığınıŋ ḳadir ve ḳıymetini bilmek gerek. **364/31**

… ki 'Sağlığında vazifesine say u gayretten gėri[10808] *durmamaḳ gerek.' dėmektir.*

11912. İnsan, sandığına ne ḳoyarsa onu[10809] bulur. **364/32**

10804 Benzer bir ifade için bk. *fa'tabirū yā uli 'l-abṣār*: "O, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri, ibret alın!" mealindeki ayetin "Ey basiret sahipleri, ibret alın!" mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 59. Sūratu 'l-Ḥaşr 2.

10805 Aslı Farsça olan bu kelime; 'unutmak, nisyan etmek' manasındadır. Kelimenin Farsçada *farāmuş* ve *farāmoş* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan bu imlaların her ikisi de yazmada kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: farāmuş: 914[a]; farāmoş: 914[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: farāmuş: 587. REDHOUSE: *TaEL*: ferāmuş: 1372[b]; ferāmūş: 1372[b].

10806 Bu cümle, 367/12'de Fârâbî [ö. 950]'ye ait olarak kaydedilmiş.

10807 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-mallāḥ: Kaptan.: 415[a].

10808 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī̇: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

10809 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī̇: *ḲT*: an: I, 55[b].

11913. İnsan sarraflığı, göz ve[10810] söz terazisiyle[10811]; altın sarraflığı, ecza ve el terazisiyledir[10812]. **364/33**

11914. İnsan suretinde yaratılmış huri misalidir. **364/34**

Nābī [*Ḫayr-ābād* Maḳāle-yi Mi'rāciyye 100, 282[10813]] beyt

sīmāsı miṯāl-i ḥūr-i rıḍvān
ruḫsārı miṯāl-i rūy-i insān

11915. İnsan sarraflığı tecrübe ile, altın sarraflığı terazi[10814] ile olur. **364/35**

11916. İnsan, söylenen sözüŋ özünü aŋlamağa diḳḳat ėtmek gerek, soŋra oŋa[10815] göre cevap vėrmek gerek. **365/01**

11917. İnsan, sormaḳla; hayvan (at), yürümekle yol alır. **365/02**

11918. İnsan, sora sora[10816] Bağdat'ı bulur. **365/03**

11919. İnsan, sora sora[10817] molla olur. **365/04**

11920. İnsan, hayvan ve[10818] cemi eşyanıŋ sarraflığı tecrübe iledir. **365/05**

11921. İnsan, susamayınca aḳan suyuŋ ḳadrini bilmez. **365/06**

Muḥibbī *Dīvān* [658, 2237, 4] [beyt]

benüm serv-i ḫirāmānum gözüm yaşına baḳmazsın
ki bilmez olmasa teşne kişi āb-ı revān ḳadrin

11922. İnsan, insanıŋ cinstaşı; İslam[10819], İslamıŋ ḳardeşi[10820] hem oynaşı hem ḳoynaşıdır(?). **365/07**

11923. İnsan, soḳulgan olmaḳ gerek; amma solucan[10821] gibi olmamaḳ gerek. **365/08**

10810 ve: Yazmada yok.

10811 Yazmada: *terāzūsıyla*. Aslı Farsça *tarāzū* olan bu kelime, yazmada *terāzū* ve *terāzi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: 291[a]. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi*.]: I, 392[c].

10812 Yazmada: *terāzūsıyladur*. STEINGASS: *CP-ED*: 291[a]. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi*.]: I, 392[c].

10813 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: insān: [ḳısm-ı evvel,] 471[b].

10814 Yazmada: *terāzū*. STEINGASS: *CP-ED*: 291[a]. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi*.]: I, 392[c].

10815 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. "O" żamīr-i ġā'ib ve ism-i işāretiniŋ mef'ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün "ڭا *(aŋa)*" ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

10816 Yazmada: *ṣoraya ṣoraya*. CLAUSON: *EDPT*: [2]sor-: 843[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: sora-: Sormak.: 583[a]. ÖNER: *K-TTS*: sora-: Sormak.: 414[a].

10817 Yazmada: *ṣoraya ṣoraya*. CLAUSON: *EDPT*: [2]sor-: 843[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: sora-: Sormak.: 583[a]. ÖNER: *K-TTS*: sora-: Sormak.: 414[a].

10818 ve: Yazmada yok.

10819 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112[c].

10820 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

10821 Yazmada: *ṣoġulcan*. TDK: *TTS*: soğulcan: V, 3494. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣoġılcan: II, 839[c]. TDK: *DS*: soğulcan: VIII, 2902[b].

11924. İnsanıŋ sol eli, sağ eliniŋ muavinidir. **365/09**

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Her ikisi, her türlü işte birbiriniŋ maddî ve manevî muavenetine muhtaçtırlar. Sair aza-yı beşer de bu nispette birbirine muavenetleriyle ve ḫilḳatleriyle alaḳadar ve muvenetdarlıḳla merbut ve müteallik̇ bulunup tekâmül-i ḫilḳatten birisiniŋ noḳsanlığı aza-yı beşeriŋ sair nevâhîsine nispet-i taalluḳu derecede su-yi tesir eylemekten ḫali değildir. Binaenaleyh, buŋa ḳıyasen âlem-i beşeriyetteki sair gûnâ amal ve efʻâliŋ ahval-i maddiye ve maneviyelerinde meşhut ve manzur olan noḳsanlıḳlarıŋ tesirâtı da bu misilli[10822] *taalluḳ nispeti derecede icra-yı tesirden ḫali ḳalmaz, dėmişler. Onuŋ*[10823] *için, Şeyḫ Saʻdī-yi merhum "Banī-ādam, aʻżā-yı yak-dīgarand…" dėmişlerdir.*

İslam[10824]*, İslamıŋ ḳardeşi*[10825]*; insan, insanıŋ cinstaşıdır.*

11925. İnsanı suya götürüp susuz getirenler de bulunur. **365/10**

11926. İnsan, susuz yaşayamaz; zira su, insanıŋ binasıdır. **365/11**

11927. İnsanıŋ soyu iyi ise ḫuyu da iyidir; zira insanıŋ soyu, ḫuyunuŋ aynasıdır. **365/12**

İnsan, soyuna çeker; ḫuyu da soyuna boyuna çeker, dėmişler.

11928. İnsanıŋ soyu bir, ḫuyu biŋdir. **365/13**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 75]

11929. İnsan, soyunu saḳlamaz. **365/14**

11930. İnsan, soyunu sopunu tanımaḳ gerek. **365/15**

11931. İnsan; suyuna değil, soyuna sopuna çeker. **365/16**

11932. İnsan, soyuyla ayırt[10826] ėdilir. **365/17**

11933. İnsan, soyuyla; hayvan, ḫuyuyla… **365/18**

11934. İnsan, soyuna elbette çekse gerek. **365/19**

11935. İnsan, soyuyla; hayvan, boyuyla… **365/20**

11936. İnsanıŋ soysuzu, soy sop tanımaz. **365/21**

11937. İnsanıŋ soysuzu ḫuysuz olur. **365/22**

11938. İnsanıŋ soysuzu saygısız olur. **365/23**

10822 Yazmada: *miṯillü*. Ş. Sāmī: *ḲT*: miṯillü yā miṯilli: Beŋzer, şebīh, naẓīr, mānend, gibi, ḳabīlinden.: II, 1289[b]. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, ʻzat/öz bakımınındanʼ benzer demek iken *maṯal*, ʻsıfat bakımındanʼ benzer demektir. al-FīRūZĀBĀDī: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûḳ fi ʾl-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

10823 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10824 Ş. Sāmī: *ḲT*: İslām: Müslimān, Müslim.: I, 112[c].

10825 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

10826 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḍırt: 64[b].

11939. İnsanıŋ soysuzuna biŋ nasihat kâr ėtmez. **365/24**

11940. İnsanıŋ soysuzu; nefsine, malına, canına mağrur olanıdır. **365/25**

11941. İnsanıŋ soyu, yer damarından[10827] çoḳ olur. **365/26**

11942. İnsan, soy ḳovar[10828]; hayvan ḫuy, boy ḳovar. **365/27**

11943. İnsanıŋ soysuzu soğan gibidir, insanıŋ soylusu doğan gibidir. **365/28**

11944. İnsan, soğan gibi bostanda bitmez; anadan doğar, doğan gibi yaşar. **365/29**

11945. İnsan, soğan gibi herkesiŋ gözüne düşmemeli. **365/30**

11946. İnsan türlenir[10829], tabiat türlenmez. **366/01**

11947. İnsan ve hayvan[10830]; öçüktürseŋ[10831] arsız olur, acıḳtırsaŋ[10832] ḫırsız olur.[10833] **366/02**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İnsanı[10834] ve hayvanı öçüktürür -yüz ve söz vėrerek azdırır- iseŋ (yani kendisine arḳa olaraḳ fenalığa teşviḳ ve tergîb ėder iseŋ) arsız olur ya da acıḳtırır iseŋ ḫırsız olur.

11948. İnsan, sanat bilirse aç ḳalmaz. **366/03**

Sanat sahibi, aç ḳalmaz.

Sanat ehline, iş yapmaḳ güç gelmez.

11949. İnsan ölür, sanat ölmez.[10835] **366/03**

11950. İnsan, sanat sahibi olmaḳ gerek. **366/04**

10827 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭamar: 2. Ṭamar veyā köke beŋzeyüp bir cismiŋ her ṭarafına teşa‘‘ub ėden yollar, ṭuruḳ-i iḫtilāṭ: Yaġmur ṣuları yeriŋ ṭamarlarına girer.: II, 870ª. CLAUSON: *EDPT*: 508ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: طامار (ṭamar) [yā-ḫᵛud طمار (ṭamar)]: II, 870ª. REDHOUSE: *TaEL*: طامار [ṭamar]: 1227ᵇ; طمر [ṭamar]: 1245ª. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: damar, ṭamar: üçüncü cilt, 395ª.

10828 Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, ta‘ḳīb ėtmek.: II, 1104ª. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902ᵇ; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563ª. TDK: *TS*: kovmak: 1491ª. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳoġmaḳ: 237ᵇ. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155ª; ḳov- (II): 155ª.

10829 GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: төрлән- [törlen-]: Değişmek.: 348ª. ÖNER: *K-TTS*: törlen-: 1. Türlenmek, çeşitlenmek. 2. Değişmek, başkalaşmak.: 489ª.

10830 insān ve ḥayvān: Yazmada: *insān - ḥayvān*.

10831 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: öçükdirmek: Çocuḳları münāza‘aya sevḳ ėtmek, ṭutuşdırmaḳ.: birinci cild, 347ᵇ. YUDAHİN: *KS*: öçük-: İntikam, kin beslemek.: 607ª. CLAUSON: *EDPT*: öçük-: 25ª; öçüktür-: 26ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öçü: Tahrik etmek, kışkırtmak.: 209ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: öcük-: Öfke duymak, öfkesi artmak.: 501ª; öcükdir-: Birine karşı kışkırtmak, üzerine saldırtmak.: 501ª. ÖNER: *K-TTS*: üçĕk-: Öç duygusuyla yaşamak, öfke duymak.: 529ª; üçĕkle-: Tahrik etmek, fişteklemek, alay etmek.: 529ª.

10832 acıḳdursaŋ: Yazmada: *insān - ḥayvān, açıḳdursaŋ*.

10833 Yazmada bu ifade, madde başının daha kısa bir biçimi olarak örnekler ve açıklamaların verildiği kısımda “muḫtaṣar[en] meṯel” başlığı altında kaydedilmiş. Bu sebeple, aynı içeriğe sahip bu iki cümleden daha kısa olanı, madde başı olarak kaydedilmiştir.

10834 Yazmada: *insān*.

10835 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

11951. İnsana sanat gerek, sanata ḫizmet ėtmek gerek. **366/05**

11952. İnsanda meziyet ve[10836] ḫaslet; ḳalıpla[10837] (ḳıyafetle) değil, ḳalb-i saf ve vicdan ve ḫulus ve sadaḳatle ve fazâil-i aḫlaḳ ve terbiye-yi ilim ve irfanladır. **366/06**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11953. İnsanıŋ sanatı, ḳolu ḳanadıdır. **366/07**

11954. İnsan, talim ve terbiye görmeden; ilim, hüner ve sanat ve marifet öğrenmeden hür ve serbest yaşayamaz. **366/08**

11955. İnsanıŋ soysuzu, saygısızı[10838] ve merhametsizi[10839]; ḳaygısız olur. **366/09**

11956. İnsan, saygı bilmek gerek. **366/10**

11957. İnsanıŋ saygısızı, eŋ soysuzudur. **366/11**

11958. İnsanları ve milletleri[10840] devran-ı âlemde aldatan (iğfal ėden) hâlât; ḫayalatla taḳlid-i haḳiḳat (saḫte) gösterişlerdir.[10841] **366/12**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Hâlbuki “Ḫayal ile haḳiḳat bulunmaz, haḳiḳat taḳlit olmaz.” dėmişler.

11959. İnsan, sayanı -saygı ėdeni- saymaḳ gerek. **366/13**

11960. İnsanıŋ iyisi soy ḳovar, kötüsü ḫuy ḳovar. **366/14**

11961. İnsandan ve hayvandan öŋce soy ve ḫuy ararlar. **366/15**

11962. İnsanıŋ soysuzu, acı soğan gibidir. **366/16**

11963. İnsan, sevabı[10842] ve[10843] ḫatayı ayırt[10844] ėtmek gerek; zira insan sevabı da, ḫatayı da işler; bunuŋla beraber insan sevabı[10845] da, günahı da işlemiş bulunur. **366/17**

11964. İnsan; soyuna da çeker, ḫuyuna da. **366/18**

10836 ve: Yazmada yok.

10837 Yazmada: *ḳālıb*.

10838 Yazmada *saygı* kelimesi *ṣayġu* ve *ṣayġı* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣayġu: 1164[b]; ṣayġı: 1164[b].

10839 ṣayġısızı ve merḥametsizi: Yazmada: *ṣayġısız, merḫametsizi*.

10840 insānları ve milletleri: Yazmada: *insānları - milletleri*.

10841 Bu hususla ilgili müellifin mütalaası için bk. 2. cilt, 1009. sayfa.

10842 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavāb: Rast ve dürüst ma‘nāsına ismdür, ki *ḫaṭā’* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ, bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (II): 2080[a].

10843 ve: Yazmada yok.

10844 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḏırt: 64[b].

10845 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavāb: Ecr ve cezā ma‘nāsınadur, ki a‘māl muḳābilinde i‘ṭā olunan pādāşdan ‘ibāretdür. Meczī olan kimseye ‘āiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müsta‘meldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85.

11965. İnsan için eŋ ḳolay, eŋ doğru[10846] yol; su-yi ef'âl ü amalden[10847] yani su-yi aḫlaḳtan içtinap ve ihtiraz ėtmek, tariḳ-i ahsen-i aḫlaḳı tutmaḳtır. **366/19**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira dünya ve mâfîhâda her kötülük su-yi aḫlaḳtan, her iyilik hüsn-i aḫlaḳtan[10848] gelir. "İnsanlar, iki cihanda ancaḳ kendi amelinden mesuldür." dėmişler.

11966. İnsana zarar (ceza) gelecekse din ve aḫlaḳ vasıtasıyla gelsin; tek dinsizlik, aḫlaḳsızlıḳ vasıtasıyla[10849] gelmesin. **366/20**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira "Dinsizlikte adalet, aḫlaḳsızlıḳta aḳıl olmaz." Hâlbuki din ve aḫlaḳ ve ahkâmı; haḳ ve adaletten münbaistir. Onuŋ[10850] için dėnilmiştir ki: "Şeriatıŋ kestiği parmaḳ acımaz."

11967. İnsan; zarar da görür, kâr da. **366/21**

11968. İnsan, zarar görmeyince kâr ėtmez. **366/22**

11969. İnsan; zarar, ziyan her ne ise kendisi bilmek gerek. **366/23**

11970. İnsan, zaruret çekmeyince elindekiniŋ ḳadrini bilmez. **366/24**

11971. İnsan, zarurette tecrübe olunur. **366/25**

11972. İnsan; zarar, zaruret görmezse elindekiniŋ ḳadir ve ḳıymetini bilmez. **366/26**

11973. İnsan; zaruret de çeker, refahiyet de görür. **366/27**

11974. İnsanlar, esasen terbiye-yi din ve aḫlaḳla mükelleftirler. **366/28**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira insanlar, terbiye-yi din ve aḫlaḳsız hür yaşayamazlar; nitekim terbiyesiz[10851] (dizginsiz), terkisiz[10852] ata binilmediği gibi[10853], dėrler. Binaenaleyh, insanlar da

---

10846 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

10847 a'mālden: Yazmada: *a'māl*.

10848 Yazmada: *aḥsen aḫlāḳdan*.

10849 Yazmada: *vāsıṭa*.

10850 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10851 Aslı Arapça 'beslemek' manasında *tarbiya*[t] olan bu kelime, günümüz Türkiye Türkçesinde hem 'eğitim, görgü' hem de 'dizgin' manalarında müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: at-tarbiya[t]: Beslemek ma'nāsınadur, ki neşv ü nemāyı mūcibdür.: III, 819. ATAY: *A-TBL*: 2, 678[a]. TDK: *DS*: terbiye: Dizgin.: X, 3888[b]. TDK: *TS*: terbiye (I): 1. Eğitim. 2. Görgü. 5. Hayvanı alıştırma.: 2328[a]; terbiye (II): Araba hayvanlarının dizginleri.: 2328[a].

10852 *terbiyesiz (dizginsiz), terkisiz*: Yazmada: *terbiyesiz, terkisiz -dizginsiz-*. Aslında 'eyer kayışı' manasında olan ve 'eyerin arka bölümü, atın sağrısı, atlara yüklenen eşya/yük' anlamlarında müstamel olan bu kelime, yazmada bu anlamlarının yanı sıra 'eyer' (bk 12/ek2/11) ve 'eğitim, görgü' (bk. 202/26) manalarında da kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tėrgü: 544[a]. TDK: *TS*: terki: 1. Eyerin arka bölümü. 2. Binek hayvanının sağrısı.: 2330[b]. TDK: *DS*: terki: 1. Atın arkası. 2. At vb. hayvanlara yüklenen eşya, yük.: X, 3891[b]. Yazmada *dizgin* kelimesi *terki* kelimesinden sonra yazılmış olduğundan *terki* kelimesi burada (366/28) 'dizgin' manasında kullanılmış gibi görülse de *dizgin* kelimesi *terbiye* kelimesinin açıklaması olmalı ve *terki* kelimesi de 'eyer' manasında kullanılmış olmalı.

10853 Yazmada: *gibi gibi*.

hem terbiye-yi diniye hem ḳuvâ-yı maneviye ile mükelleftirler. Yani insanlar ḳuvâ-yı diniye vü aḫlaḳiyeye sahip ve malik olmaḳ gerektir; zira insanlarda yani hayat-ı beşeriyede fazâil ve meziyet-i ilmiye vü hilmiye vü aḫlaḳiyeniŋ vücudu şart ve esastır, dėmişler.

11975. İnsanlarıŋ din babında tuttuḳları yol, hep bir noḳtaya müteveccihtir[10854]; amma kimi çıḳar yol, kimi çıḳmaz yoldur. **366/29**

11976. İnsan, (dağa ve ormana[10855]) selam vėrirse dağ ve orman selam alır, selam vėrir; bazı insanlar, ne selam alır ne selam vėrir. **366/30**

Dağ ve ormanda aks-i savt ve sedadan münhariftir.

Mücerreptir.

11977. İnsan, taptığı diniŋ ḫadimidir. **366/31**

11978. İnsanlar[10856], birbiriyle evvela tanış, biliş[10857] olmadan ḳolay ḳolay konuşamaz; zira evvela tanış, saniyen ḳonuş, soŋra alış, vėriş. **366/32**

11979. İnsan, tatmadığı lezzeti elbette[10858] bilmez. **366/33**

11980. İnsaniyet olmayınca medeniyet olmaz, medeniyet insaniyetten doğar. **366/34**

11981. İnsaniyet, hüsn-i aḫlaḳ-ı beşeriyede bir ḫaslet-i mümtazedir; kesbî olmaḳtan ziyade cibillî vârisidir. **366/35**

11982. İnsanlarıŋ tabiatı ḳolay ḳolay değişmez; meğerki emr-i maişette bir sebep ola. **366/36**

11983. İnsanları bu hayat-ı dünyada aldatan şeyler de hep yalan ve yaldız ve saḫte şeylerdir. **366/37**

11984. İnsanlarıŋ[10859], su-yi ahval ve harekâtından dolayı mesul ve muâteb ve düçar-ı mücazat olduğu ḳadar hüsn-i ahval ve aḫlaḳtan dolayı da huḳuḳen ve adaleten mazhar-ı mükâfat olması daḫi mucib-i haḳ, muḳteza-yı adalet ve icab ve usul-i medeniyet olmaḳ gerektir. **367/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11985. İnsan, tabiatından bahsolunmaz. **367/02**

10854 noḳṭaya müteveccihdür: Yazmada: *noḳṭayadur müteveccühdür*.

10855 ṭaġa ve ormana: Yazmada: *ṭaġa - ormana*.

10856 Yazmada: *insān*.

10857 TDK: *TTS*: biliş: Bildik, tanıdık, dost, aşina.: I, 562. TDK: *DS*: biliş (I): Tanıdık.: II, 693[b]. TDK: *TS*: biliş: Bildik, tanıdık.: 343[a].

10858 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

10859 Yazmada: *insānlar*.

11986. İnsanlarıŋ -ekser hâlde- tabiatlarınıŋ -eski hâline nispetle- türlenerek[10860] değişmesi[10861], ya servetiniŋ artması ya da devlet, millet işinde emr-i itibarî olan mesnediniŋ yükselmesi[10862] yüzündendir. **367/03**

11987. İnsan, tabiat (-ı hasene) sahibi olmaḳ gerek. **367/04**

11988. İnsan, tabiatını türlendirmemeli[10863]. **367/05**

11989. İnsan, tabiatından; hayvan, tâbından[10864] (izinden) belli olur. **367/06**

11990. İnsanıŋ tabansızı ile yola çıḳılmaz. **367/07**

11991. İnsan; tabanından ḳapar, dert ḳaparsa. **367/08**

11992. İnsan, darlıḳta[10865] zorluḳ çoḳ görür. **367/09**

11993. İnsan; darlıḳ da görür, varlıḳ da görür. **367/10**

11994. İnsan, darlıḳta dayandığı yeri unutmamaḳ gerek. **367/11**

11995. İnsan, darlıḳ vaḳtindeki dostunu varlığında unutmamaḳ gerek. **367/12**

Fārābī[10866]

İnsān; ṣāḥib-i ṯervet ve nā'il-i refāh u 'izzet oldıġı ḥālde hāl-i sābıḳı ferāmoş ėttigine ta'accüb olunmaz mı?

11996. İnsan; dar da giyer, bol da giyer; zamanına göre.[10867] **367/13**

11997. İnsan, darlıḳ gününü ḫatırından çıḳarmamaḳ gerek. **367/14**

11998. İnsan; darlıḳta dar, bolluḳta bol yėr, giyerse yaraşır. **367/15**

11999. İnsan, tasa ėtmekle talih dönmez. **367/16**

10860 ÖNER: *K-TTS*: törlen-: 1. Türlenmek, çeşitlenmek. 2. Değişmek, başkalaşmak.: 489[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: төрлән- [törlen-]: Değişmek.: 348[a].

10861 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *değiş-* hem de *deŋiş-* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. TDK: *DS*: deniştirmek: Değiştirmek.: IV, 1424[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

10862 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *yüğsel-* hem de *yüŋsel-* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. TDK: *DS*: yüğselmek: Yükselmek.: XI, 4327[a]; yüŋselmek: Yükselmek.: XI, 4331[a]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

10863 GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: төрлән- [törlen-]: Değişmek.: 348[a]. ÖNER: *K-TTS*: törlen-: 1. Türlenmek, çeşitlenmek. 2. Değişmek, başkalaşmak.: 489[a].

10864 Yazmada: *ṭābından, tābından*. Bu kelime 'iz, ayak izi' manasındadır. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi için de bk. CLAUSON: *EDPT*: tāb: 434[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tāp: 97[b].

10865 Bu kelime, yazmada *darlıḳ* ve *ṭarlık* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir.CLAUSON: *EDPT*: tār: 528[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dar: 880[b]; darlaşmaḳ: 881[b]; ṭarlıḳ: 1221[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dar: I, 597[c]; ṭarlıḳ: II, 860[a].

10866 Yazmada: *kelām-ı ḥikmet-i Fārābī*.

10867 Bu madde başı, burada ve 354/10'da mükerrer olarak kaydedilmiş.

12000. İnsan, taş yürekli olmamaḳ gerek. **367/17**

12001. İnsanıŋ taş yüreklisinden merhamet umma. **367/18**

12002. İnsan damarı[10868] (ensâbı[10869]), yer damarından[10870] çoḳtur.[10871] **367/19**

12003. İnsan, damarına tartar[10872] (çeker). **367/20**

12004. İnsan; taştan pek, gülden naziktir. **367/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 74]

12005. İnsan; toprāḳtan ḫalḳ olunmuştur, toprāḳta yaşar, toprāḳta ölür ve toprağa[10873] gömülür. **367/22**

Arabî: *kullu şay'in yarciʻu ilā aṣlihi*

[=Her şey, aslına döner.]

12006. İnsan, tuz ekmek[10874] haḳḳı bilmek gerek. **367/23**

12007. İnsan, taşıyamayacağı yüküŋ altına girmemeli. **367/24**

12008. İnsan, tuz ekmek[10875] yėdireni[10876] unutmamaḳ gerek. **367/25**

12009. İnsan, doğruluḳtan[10877] ayrılmamaḳ gerek; zira doğruluḳtan zarar gelmez, zarar gelse bile nefse olur, namus ve vicdana zarar olmaz. **367/26**

12010. İnsan, doğru[10878] sözle doğru işten zarar görmez. **367/27**

10868 Yazmada: *ṭamarı (طامری), ṭamarı (طماری)*. CLAUSON: *EDPT*: 508ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: طامار (ṭamar) [yāḫʸud طمار (ṭamar)]: II, 870ª. REDHOUSE: *TaEL*: طامار [ṭamar]: 1227ᵇ; طمر [ṭamar]: 1245ª. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: damar, ṭamar: üçüncü cilt, 395ª.

10869 Yazmada: *ṭamarı: ensābı*.

10870 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭamar: 2. Ṭamar veyā köke beŋzeyüp bir cismiŋ her ṭarafına teşa''ub ėden yollar, ṭuruḳ-i iḫtilāṭ: Yaġmur şuları yeriŋ ṭamarlarına girer.: II, 870ª.

10871 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İnsān ṭamarı (ensābı), yer ṭamarından çoḳdur.194/ek1/07, İnsānıŋ şoyı, yer ṭamarından çoḳ olur. 365/26.

10872 YUDAHİN: *KS*: tart-: Birisine çekmek (benzemek).: 711ª. ÖNER: *K-TTS*: tart-: Soyca çekmek, benzemek.: 449ᵇ. Niyāzī: *LNvİC*: tartar: 385; tart-: 1008. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tartmaḳ: 99ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭartmaḳ: II, 859ᶜ. TDK: *TTS*: tartmak (I): V, 3764. TDK: *DS*: tartmak (II): X, 3836ª. CLAUSON: *EDPT*: tart-: 534ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tart- (II): 264ª; ṭart-: 264ª. TDK: *TS*: tartmak: 2273ᵇ.

10873 ṭopraġa: Yazmada yok.

10874 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60ª; ekmek: 108ᵇ. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23ª; ekmek: 176ᵇ. TDK: *DS*: etmek: V, 1799ᵇ. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

10875 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60ª; ekmek: 108ᵇ. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23ª; ekmek: 176ᵇ. TDK: *DS*: etmek: V, 1799ᵇ. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

10876 Yazmada: *yedireni*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (یه, یی, ییه, ایيه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210ª; yimek (ييمك): 2224ᵇ.

10877 Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473ª. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924ª; ṭoġruluḳ: 1256ᵇ; ṭoġrılıḳ: 1257ª. TDK: *DS*: toğru: X, 3944ª.

10878 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473ª. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924ª; ṭoġru: 1256ᵇ; ṭoġrı: 1257ª. TDK: *DS*: toğru: X, 3944ª.

12011. İnsanlarıŋ işine yarayan her şey, servettir. **367/28**

Eḳonomi politiḳ...

Tabir-i diğer: İşimize yarayan her şey, servettir. Her şey, servet ve sâmân iledir.

12012. İnsan; doğduḳtan soŋra ölse gerek, başına yazılanı görse gerek. **367/29**

12013. İnsanıŋ doğduğu[10879] yer, Bağdat sayılır. **367/30**

12014. İnsan; doğduğu[10880] yerde değil, büyüdüğü yerde yaşar. **367/31**

12015. İnsan; doğar ölmek için, yaşar bilmek için. **367/32**

12016. İnsan, doğurur; yer, yoğurur. **367/33**

12017. İnsanıŋ doğup büyüdüğü yer, şehri; yiyip içtiği yer, vatanı[10881]; öldüğü yer, lahdi sayılır. **367/34**

12018. İnsanlardaki manevî güzellik sıfatı üç türlüdür: Birincisi ilim, ikincisi hilim ve hüsn-i aḫlaḳ, üçüncüsü terbiye-yi şaḫsiye ve maneviyedir. **368/01**

12019. İnsan; toḳ gözlü, pek sözlü olmalı. **368/02**

12020. İnsan; toḳ gözlü olmalı, tavuḳ gözlü olmamalı. **368/03**

Nābī *Ḫayriyye-yi Nābī*[10882] [Maṭlab-ı ḳā'ide-yi istiġnā 215, 16a, 486; 488; 16b, 492] [naẓm]

eyleme kimseye 'arż-ı ḥācet
olma ḫam-geşte-yi bār-ı minnet

ṣāḥib-i ḥırṣ u ṭama' rüsvādur
kīmiyā-yı şeref[10883] *istiġnādur*

'ālī ėt himmetüŋi ḫ^vār olma
gördigüŋ şey'e ṭaleb-kār olma[10884]

12021. İnsan; insandan doğar, ölür; ulum ve fünûndan doğan şey, ölmez. **368/04**

12022. İnsan, toḳ ḳarna iş göremez. **368/05**

12023. İnsanıŋ özü doysa da gözü doymaz; illa toprаḳ doyurur. **368/06**

10879 Yazmada: *ṭoġdı*.

10880 Yazmada: *ṭoġdı*.

10881 vaṭanı: Yazmada: *vaṭanı ṣayılır*.

10882 Yazmada: *Ḫayriyye-nāme'sinden*.

10883 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Maṭlab-ı Ḳā'īde-ī İstiġnā: kīmyā-yı şeref: 215, 16a, 488.

10884 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Maṭlab-ı Ḳā'īde-ī İstiġnā: 'ālī it himmetüŋi ḫār olma / gördügüŋ şey'e ṭalebkār olma: 215, 16b, 492.

Lā[10885] beyt

aġaclar[10886] altun olsa inciler yapraḳ
insānıŋ gözin doyurmaz illā ṭopraḳ

[beyt]

ṭoymayan nefsi zehr-i zaḳḳūm yapraḳ ṭoyurur
ṭoymayan gözi ḳara ṭopraḳ ṭoyurur

12024. İnsan, taḳati yettiği ḳadar iş görür. **368/07**

12025. İnsanda (insanıŋ her hâl ve hareketinde) doğruluḳ olmayınca (o insana) emniyet, itimat olunmaz. **368/08**

12026. İnsan, damdan[10887] düşer gibi söze ḳarışmamalı. **368/09**

12027. İnsan, tamah belasıyla zelil olur. **368/10**

ʻAlī İbn Ebī Ṭālib[10888]

ḏullu 'l-mar'i fī 't-ṭama'i[10889]

[=Kişinin zilleti tamah etmesindedir.]

12028. İnsan, tamahtan hazer[10890] ėtmek gerek. **368/11**

12029. İnsan, tamah yüzünden türlü belalara ḳalır. **368/12**

12030. İnsan, daima gerek şeyiŋ fazlasını (artığını) saḳlamaḳ gerektir. **368/13**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira "Ey kişi, "Neme gerek!" dėme; alagör, eski demir de olsa saḳla; ihtimaldir, bir günüŋe gerek olur; çünkü bugüne gereken şey; ihtimaldir, ki bir gün gelir yine (tekrar) gerek olur." dėmişler.

10885 Tokat Kalesi'nin fethi üzerine Fatih Sultan Mehmed [1444 - 1446 / 1451 - 1481] tarafından Yûşaʻ Tepesi'nin eteklerinde inşa ettirilen ve Kanunî [1520 - 1566]'den sonra 1682'de ve I. Mahmud [1730 - 1754] tarafından da 1746'da yenilenmiş ve Hümâyunâbâd Kasrı olarak da adlandırılmış olan Tokat Köşkü'nün üç kitabesinden birinde *aġaclar altun olsa inciler yapraḳ / insānıŋ gözin doyurmaz illā ṭopraḳ* beytinin, birinde de *fikr ėt ey dil ki doġduġuŋ vaḳtin / ḫalḳ ḫandān ėdi ve sen giryān / aŋa saʻy ėt ki öldüğüŋ vaḳtin / ḫalḳ giryān ola sen ḫandān* kıtasının yer aldığı zikredilmiştir. GALLAND, A.: *İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673)*: II (1673), 92-93. Ayrıca, Tokat Köşkü ile ilgili bilgi için bk. GÖKBİLGİN, M. T.: "Boğaziçi", *DİA*: 6, 257[c]. Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: Ṭoḳat Bāġçesi: 1, 464.

10886 Yazmada: *aġaclar (اغجلر), aġaclar (اغاجلر).*

10887 Yazmada: *ṭamdan*. TDK: *DS*: tam (I): 2. Yapıların üst bölümü, dam.: X, 3816[b]. Yazmada *dam* kelimesi iki farklı imla ile (dam, ṭam) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

10888 Yazmada: *hikmet-i kelām-ı cenāb-ı imām 'Alī raḍiya'llāhu 'anh*.

10889 Yazmada bu alıntının başına "'Arabī" diye not düşülmüş.

10890 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

12031. İnsan, danışmadan[10891] iş tutmamaḳ gerek. **368/14**

12032. İnsan, danışırsa[10892] dağ[10893] aşar. **368/15**

12033. İnsan, tanımadığı şeyi erbabına danışaraḳ[10894] almalı. **368/16**

12034. İnsan, tanımadan tanışıḳ ėder yerine göre. **368/17**

12035. İnsanıŋ talihi yardım ėtmeli. **368/18**

12036. İnsan, tay[10895] baḳarsa at sahibi olur. **368/19**

At, taydan olur.

12037. İnsanıŋ talihi yardım ėderse âlâlar zümresine dâḫil olur. **368/20**

12038. İnsanda talih olmalı. **368/21**

12039. İnsana dayanma (istinat ėtme) ölür, duvara[10896] (paraya, mala, menâle[10897]) dayanma yıḳılır; ancaḳ Yaradan Allah'a istinat eyle ki Baḳi, Ḳadim, Hâkim-i mutlaḳ O'dur[10898]. **368/22**

12040. İnsanıŋ dış yüzüyle içyüzü bir değil. **368/23**

12041. İnsanı tanıtan, tutan bir dil, bir dindir. **368/24**

12042. İnsanıŋ dış yüzü, içyüzünüŋ aynasıdır[10899]. **368/25**

10891 Yazmada: *ṭanışmadan*. Bu kelime, yazmada *danış-* ve *ṭanış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup bu imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re'yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

10892 Yazmada: *ṭanışırsa*. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re'yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

10893 Yazmada *dağ* kelimesi, *daġ* ve *ṭaġ* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daġ: I, 598[b]; ṭaġ: II, 864[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: daġ, ṭaġ: üçüncü cilt, 386[a].

10894 Yazmada: *ṭanışmadan*. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re'yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

10895 *Tay* bir iki yaşındaki at yavrusu olup bunun daha genci (yeni doğmuş olanı) ise *kulun*'dur. CLAUSON: *EDPT*: tāy: 566[b]; kulun: 622[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tay: 482[b]; ṭāy: 1230[a].

10896 Yazmada: *dīvāra*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

10897 Yazmada: *para, māl, menāl*.

10898 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "ṣol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba'ż ta'birātında isti'māl olunuyor.: I, 217[c].

10899 Yazmada: *āyīnesidür*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā'īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği

Tabiat ve sıhhatten kinayedir.

12043. İnsan var ki doğarken kendi ağlar, ḫalḳ güler; ölürken kendi güler, ḫalḳ ağlar. **368/26**

Lā[10900] ḳıṭ'a

fikr ėt ey dil ki doġduġuŋ vaḳtin
ḫalḳ ḫandān ėdi ve sen giryān
aŋa sa'y ėt ki öldügüŋ[10901] vaḳtin
ḫalḳ giryān ola sen ḫandān

12044. İnsan, doğarken büyük doğmaz. **368/27**

12045. İnsan; doğarken etten gömlekle çıplaḳ doğar, öldükte de ancaḳ altı arşın[10902] bezden gömlekle gider; işte dünya malı budur. **368/28**

12046. İnsaniyet, insaniyetiŋ asıl ve esası ve manası; insanoğullarınıŋ esasen ve aslen hep bir ana ve baba evlatları olduḳlarını -yani bilcümle nev-i beşeriŋ evlad-ı Âdem ve Havva zürriyeti bulunduḳlarını- bilmektir[10903]. **369/01**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira insaniyet, 'âlem-i beşeriŋ huḳuḳuna riayeti bilmek ve riayet ėtmek' dėmektir.

12047. İnsan, gerçi esasen suret-i mutlaḳada hürdür; faḳat dinen, mezheben, aḫlaḳen[10904], milliyeten ve mesleken[10905] her hâlde bir taḳım *lā-yu'addu ve lā-yuḥṣā* [=sayısız ve hesapsız] vezâif-i insaniye ve huḳuḳ-ı beşeriye ve şerait-i ahkâm-ı diniye ve

---

maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā'īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

10900 Bu kıta, aslı Necme 'd-dīn-i Kübrā [ö. 618/1221]'ya yahut Sa'dī-yi Şīrāzī [610/1213? - 691/1292]'ye nispet edilen Farsça bir kıtanın tercümesidir. Tokat Kalesi'nin fethi üzerine Fatih Sultan Mehmed [1444-1446 / 1451-1481] tarafından Yûşa' Tepesi'nin eteklerinde inşa ettirilen Tokat Köşkü'nün üç kitabesinden birinde yer aldığı zikredilen bu kıtanın, Edirne Sarayı'nın sınırları içinde yer aldığı bilinen ancak bugün hiçbir izi kalmayan, hatta yeri bile belli olmayan Aynalı Köşk'ün tavanındaki aynanın yüzünde ta'lik hatla yazılı olduğu da belirtilmiştir. EYİCE, S.: "Aynalı Köşk", *DİA*: 4, 264[a]. GALLAND, A.: *İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673)*: II (1673), 92-93. Aynı kıtanın hem Farsçası hem de Arapçası mevcuttur. bk. İZ, M.: *Yılların İzi*: 232-233. Bahse konu kıtanın Farsçadan ve Arapçadan Türkçeye ayrı ayrı biçimlerde aktarılmış olduğu anlaşılmaktadır. Yazmada kaydedilen kıtanın öbür biçimi olan *yadında mı doğduğun zamanlar / sen ağlar idin gülerdi âlem / bir öyle ömür geçir ki olsun / mevtin sana hande halka matem* kıtası, Mehmed Âkif ERSOY [1873-1936]'a nispet edilmektedir; ancak ilgili çeviri Mehmed Âkif'e ait değildir. TANSEL, F. A.: *Mehmet Akif Ersoy*: 230. Kıtanın Arapça biçimi için bk. Eşref Edib: *Mehmet Akif*: 591. Ayrıca, Tokat Köşkü ile ilgili bilgi için bk. GÖKBİLGİN, M. T.: "Boğaziçi", *DİA*: 6, 257[c]. Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: Ṭoḳat Bāġçesi: 1, 464.

10901 Yazmada: *öldügün*.

10902 Yazmada: *arşun*. Türk lehçelerinde *arşun, arçın, arjın* ve *alçin* şeklinde yer alan bu kelime, Pehlevîce *araşn*'den (yeni Farsça *araş, raş*) gelmektedir. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder; Arapçası *ḏirā'*'dır. Geniş bilgi için bk. ERKAL, M.: "Arşın", *DİA*: 3, 411[a]-413[b]. STEINGASS: *CP-ED*: araş: 37[a]; raş: 577[a]. Kelime, yazmada iki farklı imla ile (arşın, arşun) kullanılmış. TDK: *DS*: arşın (I): 1. 40 cm.lik uzunluk ölçüsü. 2. Açılmış iki kol arasındaki uzunluk. 3. 65 cm.lik uzunluk ölçüsü. 4. Büyük adım. 5. 12 karış. 6. 75 cm.lik uzunluk ölçüsü.: I, 333[a]; arşun: Metre.: I, 333[a].

10903 Yazmada: *bilmek gerekdür*.

10904 meḏheb[en], aḫlāḳ[en]: Yazmada: *ve meḏheb[en] ve aḫlāḳ[en]*.

10905 milliyyet[en] ve meslek[en]: Yazmada: milliyyet[en] - meslek[en].

mezhebiyeniŋ ifa ve edasıyla mükellef ve muvazzaf bulunduğu için nim hürdür; belki de insan hür değil, -manen- ḫilḳaten bir memur-i mükelleftir. **369/02**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12048. İnsan, zalimden sakınmaḳ gerek. **369/03**

12049. İnsan, zulüm ile haḳiḳati ispat ėdemez. **369/04**

12050. İnsan; zulüm ile şeref bulamaz, adalet ile bulur. **369/05**

12051. İnsan, zulüm ile zebunküşlük ėtmemek gerek. **369/06**

12052. İnsan, zulüm ile muameleden pek hazer[10906] ėtmek gerek. **369/07**

12053. İnsan; zandan ziyade yaḳinden, yaḳinden ziyade haḳiḳatten bahsėtmek gerek. **369/08**

12054. İnsanın zan ile söylediği söz, tevehhümden ḫali değildir. **369/09**

12055. İnsan, zan ile şehadet ėdemez. **369/10**

12056. İnsan; âdetiyle ayırt[10907] olur, adaletiyle itibar bulur, ilim ve hüsn-i aḫlaḳıyla[10908] hürmet ve sıyanet görür, doğruluğuyla itimat ve himayet ḳazanır. **369/11**

12057. İnsan; aba[10909] da giyer[10910], diba da giyer; vaḳtine, hâline ve sırasına göre. **369/12**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Lakin “İnsan, insanlıḳ; ḳıyafetle değil, ḳalple, ilim ve terbiye ve tevazu ile belli olur, yaraşır.” dėmişler.

12058. İnsanlıḳ; abada[10911], dibada değil; ḳafadadır. **369/13**

12059. İnsan, ibadullahıŋ haḳḳından saḳınmaḳ gerek. **369/14**

12060. İnsan, ibadullahıŋ huḳuḳunu düşmandan[10912] sıyanetle mükelleftir. **369/15**

10906 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

10907 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḏırt: 64[b].

10908 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

10909 Yazmada: *‘abā, abā*. Aslı Arapça *‘abā* olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde -*‘abā* imlası daha yaygın kullanılmakla birlikte- hem *abā* hem de *‘abā* imlası müstameldir. ATAY: *A-TBL*: 3, 259[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘abā: II, 925[c]. Mu‘allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: ‘abā: 531[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: abā: cüz’-i evvel, 1[a]; ‘abā: cüz’-i ṯānī, 1229[b]. REDHOUSE: *TaEL*: abā: 6[a]; ‘abā: 1280[a].

10910 Yazmada: *giyer (كيير), giyer (كي يه ر)*.

10911 Yazmada: *‘abāda, abāda*. Aslı Arapça *‘abā* olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde -*‘abā* imlası daha yaygın kullanılmakla birlikte- hem *abā* hem de *‘abā* imlası müstameldir. ATAY: *A-TBL*: 3, 259[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘abā: II, 925[c]. Mu‘allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: ‘abā: 531[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: abā: cüz’-i evvel, 1[a]; ‘abā: cüz’-i ṯānī, 1229[b]. REDHOUSE: *TaEL*: abā: 6[a]; ‘abā: 1280[a].

10912 Yazmada: *düşmandan (دوشمندن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن), düşman (دوشمان)* ve

12061. İnsan, ibadet ve itaate[10913] ḫizmet ėtmek gerek. **369/16**

12062. İnsan, ibadetle mükelleftir. **369/17**

12063. İnsan, ibadetle mabuduna ėrer. **369/18**

12064. İnsan; ibadeti Allah için ėder, ḳul için ėtmez. **369/19**

12065. İnsan, itap ve iḳâbdan hazer[10914] ėtmek gerek. **369/20**

12066. İnsan; âdet de güder, ibadet de ėder; ancaḳ her ikisi de sırasında, vaḳtinde, yerli yerinde gerek. **369/21**

12067. İnsan, âdete meyyaldir. **369/22**

12068. İnsana âdetini terk ėttirmek müşküldür. **369/23**

Muḥibbī *Dīvān* [801, 2770, 4] [beyt]

cefā vü cevri terk ėtmez tażarru‘ eyleseŋ yāre
ki zīrā ḳatı müşkildür kişi terk ėde mu‘tādı

12069. İnsan; âdet yolun güder özü -kendi- için, din -ibadet- yolun güder Yaradan’ı -Allah- için. **369/24**

12070. İnsanlar, kendi usul ve âdet-i milliyesini terk ve zayi ėderlerse âdeta milliyetini de zayi ėtmiş sayılırlar; milliyetini zayi ėden milletler ise mesut ve baḫtiyar sayılmaz. **369/25**

12071. İnsanlar, kendi âdet-i (tabiat-ı) milliyesiyle yaşamaḳ gerektir. **369/26**

12072. İnsanlar; kendi usul-i âdât-ı ḳavmiye ve milliyesiyle ayırt[10915] ėdilir, kendi diliyle, diniyle tanılır[10916]; ancaḳ milliyetiyle şeref ve yol bulur, müstaḳil bir millet sayılır. **369/27**

12073. İnsanı baḳan (idare ėden), ulular dır[10917] (büyüklerdir); büyükleri tutan, küçüklerdir (evlatlar, gençlerdir); dünyayı idare ėden, ölüler yani ölenleriŋ kendi izleri, eserleridir. **370/01**

---

düşman (دوشمن)] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

10913 Bu ifadenin “ibādet ü ṭā‘at” olması daha muvafıktır.

10914 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

10915 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḏırt: 64[b].

10916 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu‘ārefeli bulunmaḳ, ma‘rūf olmaḳ.: II, 871[b]. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521[a].

10917 Yazmada: *uluġlar*, *uluvlar*. KÂŞGARLI: *DLT*: uluġ: 22[b]$_9$. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ulug: 80[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136[b]. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

[371] Tabir ve tefsir-i diğerle: Yani dünyada insanlar; ne olurlarsa, ne yaparlarsa hep kendi amelleri eseridir; gerek ḫayır gerek şer, gerek müfit gerek muzır, hep kendi hüner ve marifetleri eseridir, dėmişler.[10918]

At ayağın -izin- tay basar, insan ayağın (şanlı) insan basar.

12074. İnsan, acele ile iş görürse mutlaḳa sehvėder. **370/02**

Acele işe şeytan ḳarışır.

12075. İnsan, acele ėtmekle muradına ėrmez. **370/03**

12076. İnsanı insan ėden; aḳıl ile izanı, ciddi talim ve terbiyesi, ilim ve irfanıyla hüsn-i aḫlaḳıdır[10919]. **370/04**

12077. İnsan, aczini bilmek gerek. **370/05**

12078. İnsanlar; aḫlaḳen, dinen düçar-ı zeval olurlarsa neticeten o insanlarıŋ cemiyetleri daḫi[10920] düçar-ı zeval ve inḳıraz olur[10921]. **370/06**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira insanlarıŋ hayat-ı maddiye ve maneviyeleri ḳuvâ-yı din ve aḫlaḳla ḳaim ve payidardır; çünkü din ve aḫlaḳ zeval bulunca şeref ve haysiyet, şan ve nişan daḫi zeval ve inḳıraz bulur, dėmişlerdir.

12079. İnsan, adet ile vėrdiğini adet ile almaḳ gerek. **370/07**

12080. İnsan; adet[10922] de görür, iddet[10923] de. **370/08**

12081. İnsan, adaveti ḳalbinden çıḳarmaḳ gerek. **370/09**

12082. İnsan, arif gerek. **370/10**

12083. İnsan, örf-i beldeye riayet ėtmek gerek. **370/11**

12084. İnsan, irfan sahibi olmaḳ gerek. **370/12**

10918 Yazmada bu açıklama, bir sonraki (370.) sayfada ilgili madde başının karşısında yer almaktadır.

10919 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

10920 o insānlarıŋ cem‘iyyetleri daḫı: Yazmada: *daḫı o insānlarıŋ cem‘iyetleri*.

10921 Yazmada: *olurlar*.

10922 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: ‘adad: Sayı.: 260[b]; ‘udda[t], ‘udad: Hazırlık, malzeme.: 260[b].

10923 İddet: ‘Evliliği sona eren kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken süre’ anlamında fıkıh terimi. Sözlükte ‘saymak, sayılan şeyin miktarı, adet’ anlamına gelen *iddet* kelimesi İslam hukukunda, evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder. … Bu bekleme süresi, *Kur’an* ve hadiste aile hukukunun diğer konularına nispetle daha ayrıntılı biçimde ele alınmış, evliliğin sona eriş tarzına veya kadının durumuna göre farklı süre belirlemelerine gidilmiştir. … Kocası ölen kadın hamile değilse beklemesi gereken süre dört ay on gündür. ACAR, H. İ. “İddet”, *DİA*: 21, 466[c]-471[a]. ‘İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.’ ALLĀH: *Ḳur’ān*: 2. Sūratu ’l-Baḳara 234.

Niyāzī-yi Mışrī[10924] [*Dīvān* 255, 78, 4] beyt

ṣavm u ṣalāt u[10925] ḥacc-ile ṣanma biter zāhid işüŋ
insān-ı kāmil olmaġa lāzım olan 'irfān ėmiş

12085. İnsana irfan gerek, irfana izan gerek. **370/13**

12086. İnsan, arefe[10926] günü yalan söylerse bayram günü masḳara[10927] olur. **370/14**

12087. İnsanıŋ arifine tarif gerekmez. **370/15**

12088. İnsanıŋ izzeti, irfanından bellidir. **370/16**

12089. İnsana izzetüikram ėderler, irfanı için. **370/17**

12090. İnsan; dini ve aḫlaḳıyla müşerref, dili ve ilmiyle müzeyyen ve muteberdir. **370/18**

12091. İnsan, azmėttiği işi bitirmek gerek. **370/19**

12092. İnsan; nefer asker de olur, ḳazasker[10928] de olur; faḳat ḳaderiyle ne olursa ancaḳ meziyeti, iḳtidarı iş başında belli olur. **370/20**

12093. İnsan, asel[10929] yėmekle dili tatlı olmaz. **370/21**

12094. İnsan, aşḳ ile iş görürse muvaffaḳ olur. **370/22**

12095. İnsan, aşḳ ile her murada ėrer. **370/23**

12096. İnsan, aşḳa ḫizmet ėderse cananı bulur. **370/24**

12097. İnsan, aşḳ ile Mevla'sını bulur. **370/25**

12098. İnsan, işret ile belasını bulur. **370/26**

12099. İnsan; işret yüzünden her derde, her belaya giriftar olsa gerek. **370/27**

12100. İnsan; işret yüzünden felah bulmaz, bela bulur. **370/28**

12101. İnsan; salt kendi gölgesine baḳaraḳ söz söylememeli, zamanıŋ hükmüyle kendi bilgisine göre hareket ėderek söz söylemelidir. **370/29**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

10924 Yazmada: *cenāb-ı Niyāzī ḳuddise sırruh*.

10925 u: Yazmada yok.

10926 Aslı Arapça *'arafa* olan ve 'belirli bir günün, olayın bir önceki günü' manasında kullanılan bu kelime; aslında hususi olarak 'Kurban Bayramı'ndan bir gün önce yani hacıların Arafat'a çıktıkları Zilhicce ayının dokuzuncu günü' için kullanılırdı. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: yavmu 'arafa[t]: II, 809; 'Arafāt: II, 809. ATAY: *A-TBL*: 'Arafāt: 3, 341[a]; yavmu 'arafa[t]: 3, 341[a]. Kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde hem *arefe* hem de *arife* imlası kullanılmaktadır. TDK: *TS*: arefe: 148[a]; arife: 151[a].

10927 Yazmada: *masḫara*. Kelimenin aslı Arapça 'alay ve eğlence konusu' manasında *masḫara*[t]'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i'tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

10928 Yazmada: *ḳāḍī-'asker*. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1029[c]. İslam tarihinde askerler arasındaki davalara bakan ordu kadısı, Osmanlılarda Divanıhümayun'un üyesi, yargı ve eğitim teşkilatının sorumlusu. Geniş bilgi için bk. İPŞİRLİ, M.: "Kazasker", *DİA*: 25, 140[a]-143[c].

10929 Aslı Arapça *'asal* olan bu kelime, 'bal' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'asal: Bala dėnür, ki Fārsīde *angabīn* dėrler, bal arısınıŋ lu'ābından 'ibāretdür.: III, 286. ATAY: *A-TBL*: 'asal: Bal.: 3, 372[b].

12102. İnsan olan (er oğlu, er oğlan), kendi işini kendi görendir; kendi ekmeğini kendi doğuran, kendi doğrayan; kendi ḳarpuzunu[10930] kesen; kendi tarlasını kendi eken; kendi bağını (bahçesini[10931]) bostanını kendi tımar ėdip baḳan, dėvşiren; kendi ḫarmanını kendi döven[10932]; kendi değirmenini kendi döndüren; kendi kölüğünü[10933] (arabasını) kendi göçürendir[10934]. **371/01**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Velhasıl, er olan kendi işini kendi görendir; kendi aşını kendi pişirip kendi ḳotaran[10935], kendi işini kendi başaran, becerendir; çünkü “Öksüz oğlan, er oğlan; kendi göbeğini kendi keser.” dėmişler.

12103. İnsan, ismet[10936] sahibi olmaḳ gerek. **371/02**

12104. İnsan, ismetsizlik[10937] ėtmemek gerek. **371/03**

12105. İnsan, atıl olursa ameli de batıl olur. **371/04**

12106. İnsan; atalet, batâletten[10938] hazer[10939] ėtmek gerek. **371/05**

12107. İnsan, atalet ile iş göremez. **371/06**

12108. İnsan, atıfet[10940] ve merhameti bilmek gerek. **371/07**

10930 Yazmada: *ḳarbuzını*. Kelimenin aslı Farsça *ḫarbuz - ḫarbuza*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫarbuz: 452[b]; ḫarbuza: 452[b]; ḫarbūza: 452[b]. DOERFER: *TMEN*: qārpūz: III, 380. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳarbuz: cild-i ṯānī, 31[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarbuz: 837[b]; ḫarbeze: 837[b]; ḫarbūze: 837[b]; ḳarpuz: 1410[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarpuz: II, 1020[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳarbız: 272[a].

10931 Aslı Farsça *bāġça* olan ‘küçük bağ’ manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

10932 Yazmada: *dögen*. CLAUSON: *EDPT*: tög-: 477[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövmek (دوكمك): [Kāf’ı “v” gibi oḳunur.]: I, 631[b]. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

10933 TDK: *DS*: gölük (I): 1. At, eşek, beygir, katır vb. yük taşıyan ve binilen hayvan. 2. Eşek yavrusu. 3. At, eşek, beygir, kısrak vb. hayvanların sürüsü.: VI, 2145[b]; gülük (II): Eşek.: VI, 2145[b]; külük (II): Eşek.: VIII, 3032[a]; 2. Hayvan. 4. Yaşlı kısrak. 5. Eşek. 6. Dişi eşek. 7. Beygir, katır vb. yük hayvanları.: VIII, 2954[b]; külük (II): Eşek.: VIII, 3032[a]. TDK: *TS*: gölük: Yük taşıyan ve binilen at, eşek, beygir, katır vb. hayvan.: 961[a]; kölük: İş ve yük hayvanı.: 1498[a].

10934 TDK: *TS*: göçürmek: Göçmesine sebep olmak.: 955[b]. TDK: *TTS*: *göçürmek*: Yerini değiştirmek, yer değiştirmek, nakletmek.: III, 1723.

10935 TDK: *DS*: kotarmak (I): 1. Bir kaptan başka bir kaba yemek boşaltmak, yemeği kaplara dağıtmak. 2. Yemeği hazırlayıp yenecek duruma getirmek.: VIII, 2936[a]; kotarmak (II): 1. Bir işi bitirmek, başarmak. 2. Tutumlu kullanmak.: VIII, 2936[b].

10936 ATAY: *A-TBL*: ‘isma[t]: Koruma, muhafaza; namuslu, şerefli olma; koruma, menetmek, önleme; kuvvet, üstünlük; evlilik, nikâh bağı, akdi; insanı, nefsi fenalık yapmak ve kötülük işlemekten alıkoyan alışıklık, meleke, imkânı olduğu hâlde, elinde bulunduğu hâlde fenalık yapmaktan sakınma, kendini tutma gücü, hasleti.: 3, 395[a].

10937 ATAY: *A-TBL*: ‘isma[t]: 3, 395[a].

10938 Aslı Arapça *baṭālat* olan bu kelime, ‘avare kalmak’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-baṭālat: Yāve ve bī-hūde söz söylemek ma‘nāsınadur. … Ve ırġad āvāre ḳalmaḳ ma‘nāsınadur. … Ve bahādur olmaḳ ma‘nāsınadur.: III, 143.

10939 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

10940 ATAY: *A-TBL*: ‘āṭifat: Akrabalık sebebi, doğum ciheti ile olan; şefkat, merhamet, insalcıl duygu, vicdan sesi: 3, 411[b].

12109. İnsan, azametten içtinap ėtmek gerek. **371/08**

12110. İnsan, azametten ziyade atıfet[10941] göstermek gerek. **371/09**

12111. İnsan; aḳıl ve fikriyle müşerref, ilim ve aḫlaḳ-ı fazâiliyle münevver ve müzeyyendir. **371/10**

12112. İnsan; iffet, istiḳamet sahibi olmaḳ gerek. **371/11**

12113. İnsanıŋ afifi[10942], suyuŋ ḫafifi sevilir. **371/12**

12114. İnsan; ilim ile kemal, edep (aḫlaḳ) ile cemal bulur. **371/13**

12115. İnsan, âḳil de olsa gaflet ėtse gerektir. **371/14**

12116. İnsan, âḳil olunca her şeyiŋ çaresini bulur. **371/15**

12117. İnsan; âḳil olmalı, gafil olmamalı. **371/16**

12118. İnsan âḳildir, nâtıḳtır. **371/17**

12119. İnsan; aḳlı ile müşerreftir, aḳlına danışmadan[10943] hissiyatına mağlup olmamaḳ gerektir. **371/18**

12120. İnsan; aḳlıyla cüret, ilmiyle şeref bulur.[10944] **371/19**

12121. İnsan; aḳlıyla bulur ne bulursa. **371/20**

12122. İnsanıŋ aḳlı, mucib-i şerefidir. **371/21**

10941 ATAY: *A-TBL*: ʻāṭifat: Akrabalık sebebi, doğum ciheti ile olan; şefkat, merhamet, insalcıl duygu, vicdan sesi: 3, 411[b].

10942 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ʻafīf: Ḳabāyiḥden ve ḥarāmdan perhēz ve ictināb ėden ādeme dėnür.: II, 815.

10943 Yazmada: *ṭanışmadan*. Bu kelime, yazmada *danış-* ve *ṭanış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup bu imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re'yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

10944 Madde başının benzer bir biçimi için bk. İnsān; fikriyle cür'et bulur, ʻaḳlıyla şöhret bulur. 373/33.

12123. İnsanıŋ aḳlı[10945] dümen, fikri[10946] yelken gerektir. **371/22**

12124. İnsan, aḳlıyla[10947] bulduğunu fikriyle[10948] tartmalı. **371/23**

12125. İnsan, aḳlı ėrmediği şeyi aḳlı ėrenden sormalı. **371/24**

12126. İnsan, aḳlına danışmadan[10949] iş görmemeli. **371/25**

12127. İnsan, aḳlına geleni[10950] hemen yapmamalı. **371/26**

12128. İnsanda aḳıl ile fikir, feraset ile vicdan beraber bulunursa o insan amelinde çoḳ ḫata ėtmez. **371/27**

12129. İnsan, aḳlıyla ḳılı ḳırḳ yarar da sıra gelir bir cevizi yaramaz. **371/28**

12130. İnsan, aḳıl ve ferasete malik olunca aç ḳalmaz. **371/29**

12131. İnsan, yalŋız aḳıl ile iş göremez; meğer[10951] ilim ve hüner, fikir ve talih ile feraset ve izan sahibi ola. **371/30**

10945 ATAY: *A-TBL*: ‘aḳl: Akıl, anlayış, zihin, hafıza, us; düşünme, muhakeme gücü, kabiliyeti; kab; diyet; kale, sığınak, korugan, siper; çirkin ve güzelin arasını ayıran, arasındaki farkı anlayan manevî bir kuvvet; insan zihninde bazı ön bilgiler vasıtasıyla meydana gelen manalar ve kavramların toplamından, bilikte bir bütünlük teşkil etmesinden ibaretttir, bu kavramlar ve ön bilgiler vasıtasıyla yararlı işlere layık oldukları ve gerektiği şekilde sevk ve idare etmek üzere gelişmiş ve kendini bütünlemiş olur, insanın davranışı ve sözleri hususunda kendisinde teşekkül eden ve bulunan övülmeye layık bir durum ve yaratılış tarzından ibarettir. Aklın, kavramların taplamına delaleti hakikat ve son iki manada mecaz olur. Doğrusu akıl, insanın tecrübî ve nazarî ilimleri kendisi ile anladığı ve idrak ettiği ruhanî bir nurdur. Akıl, insanın ana rahminde cenin olarak teşekkül etmesi ile var olmaya başlar ve büluğ çağına kadar tedricî bir şekilde gelişir, büyür ve artar. Aklın etimolojik anlamı; ‘tutmak, kendini tutmak, geri tutmak’tan ibaret olduğundan insanı çirkin şeylerden menettiği ve alıkoyduğu düşünülerek iyi ile kötüyü ayırt eden ve insanı daima iyiye doğru yönelten güce *akıl* denmiştir.: 3, 444[b]. Bu açıklamanın aslı için bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘aḳl: III, 291. CÜRCÂNÎ: *Kitabu’t-Ta‘rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-‘aḳl: 154[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: ‘aḳl: Akıl. Kalb. Muhakeme kabiliyeti. Diyet. Kale, sığınak.: 277[b]. BOLAY, S. H.: “Akıl”, *DİA*: 2, 238[c]-242[b]. YAVUZ, Y. Ş.: “Akıl - Kelâm”, *DİA*: 2, 242[c]-246[a]. ULUDAĞ, S.: “Akıl - Tasavvuf”, *DİA*: 2, 246[a]-247[b].

10946 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-fikr: Bir nesnede i‘māl-i naẓar eylemek ma‘nāsınadur, ki *düşünmek* ṭa‘bīr olunur. Fārsī de *andīşa* dėnür. *Fikr*’iŋ cem‘i *afkār*’dur. … Ve *fikr* maṣdar olur, düşünmek ma‘nāsınadur.: II, 71. CÜRCÂNÎ: *Kitabu’t-Ta‘rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-fikr: Bilinmeyene erişmek için, bilinen umuru tertip etmektir.: 173[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: fikr: Tefekkür. Görüş. İhtiyaç. Alaka.: 325[b]. KUTLUER, İ.: “Düşünme”, *DİA*: 10, 53[a]-57[b]. DİA: “Fikir”, *DİA*: 13, 66[a].

10947 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘aḳl: III, 291. ATAY: *A-TBL*: ‘aḳl: 3, 444[b]. CÜRCÂNÎ: *Kitabu’t-Ta‘rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-‘aḳl: 154[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: ‘aḳl: 277[b]. BOLAY, S. H.: “Akıl”, *DİA*: 2, 238[c]-242[b]. YAVUZ, Y. Ş.: “Akıl - Kelâm”, *DİA*: 2, 242[c]-246[a]. ULUDAĞ, S.: “Akıl - Tasavvuf”, *DİA*: 2, 246[a]-247[b].

10948 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-fikr: II, 71. CÜRCÂNÎ: *Kitabu’t-Ta‘rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-fikr: 173[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: fikr: 325[b]. KUTLUER, İ.: “Düşünme”, *DİA*: 10, 53[a]-57[b]. DİA: “Fikir”, *DİA*: 13, 66[a].

10949 Yazmada: *ṭanışmadan*. Bu kelime, yazmada *danış-* ve *ṭanış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup bu imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re’yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

10950 Yazmada: *geleni (كلانى), geleni (كلنى)*.

10951 Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan ve ‘ancak, illa, …den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın; oysa, hâlbuki’ manalarında müstamel olan *meğer* kelimesi, bu madde başında ‘…den başka, eğer …

12132. İnsan olan insan; aḳıl, fikir ve vicdan[10952] ile haḳ, adalet ve insafıŋ[10953] ahkâmına muḫalif hâl ve harekette bulunmamaḳ gerektir. **372/01**

12133. İnsan; aḳlına danışmağı[10954], fikrini ḳullanmağı[10955] bilmek, öğrenmek gerek. **372/02**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira aḳıl, insan saatiniŋ aḳrebi; fikir, yelḳovanı mesabesindedir. Binaenaleyh, aḳıl ve[10956] fikir; âlem-i beşeriŋ rehber-i hayatı, sönmez fener[10957]-i ziyadar-ı tariḳ-i müniridir, dėmişler. “Aḳıl ve fikir[10958], asıl insan odur. İnsan, aḳıl ve fikriyle münevver ve müşerref insan sayılır. Ḳalpağıŋa (aklıŋa) danışmadan[10959], oydasalıŋla (fikriŋle) ḳonuşmadan büyük iş tutma.” dėmişler.*

**[oydasal[10960]]: (“oylan-[10961]” mastarından) Tefekkür ėtmek ameli, düşünmek.*

12134. İnsan; aḳlıyla muhterem, mücevherdir; fikriyle müzeyyen, münevverdir. **372/03**

---

değilse’ manalarında kullanılmıştır. Ayrıca, *meğerki* ifadesi ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki olmasın’ manalarında kullanılmakta iken *meğerse* ifadesi ‘oysa, hâlbuki’ manasında müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

10952 ‘aḳl, fikr ü vicdān: Yazmada: *‘aḳl u fikr ü vicdān*.

10953 ḥaḳḳ, ‘adālet ü insāfıŋ: Yazmada: *ḥaḳḳ u ‘adālet ü insāfıŋ*.

10954 Yazmada: *ṭanışmaġa*. Bu kelime, yazmada *danış-* ve *ṭanış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup bu imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re’yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

10955 Yazmada: *ḳullanmaġa*.

10956 ve: Yazmada yok.

10957 Yazmada: *fenār*. Aslı Yunanca *phanarion (φανάριον)* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *fenār* hem de *fener* imlaları ile müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: φανάρι(ον) [phanari(on)]: 848[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fenār [Zebān-zedi: *fener*.]: II, 1005[c]; fener: II, 1006[c]. Yazmada kelimenin her iki imlası da kullanılmıştır.

10958 ‘aḳl u fikr: Yazmada: *‘aḳl - fikr*.

10959 Yazmada: *ṭanışmadan*. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re’yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

10960 Kelimenin kökü olan *oy*, ‘fikir’ manasındadır; fakat kelimenin “oydasal” biçimi tespit edilememiştir. YUDAHİN: *KS*: oy: Fikir, düşünce, meşgale, kaygı.: 603[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: oй I (oy I): 241[a]. TDK: *TTS*: oy: Rey, fikir.: V, 3035. ÖNER: *K-TTS*: uy: 1. Akıl, fikir. 2. Endişe, kaygı.: 524[a].

10961 Yazmada: *oylanmaḳ*. YUDAHİN: *KS*: oylon-: Düşünceye dalmak, kendini düşünceye kaptırmak, yeniden düşünmek.: 604[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: oylanmaḳ: Tefekkür, te’emmül, mülāḥaẓa ėtmek, düşünmek, ṭanışmaḳ.: 44[a]. TDK: *DS*: oylanmak: Düşünmek, geçmiş bir olayı anımsamak.: IX, 3301[a]. ÖNER: *K-TTS*: uylan-: Derin düşüncelere dalmak, efkârlanmak.: 525[b].

Aḳıl[10962]*, görür; fikir*[10963] *bilir, bulur.*

12135. İnsan, Allâmü 'l-Guyûb[10964] hazretleriniŋ işine ḳarışmamaḳ gerek. **372/04**

12136. İnsana ilim ile irfan, aḳıl ile izan gerek. **372/05**

12137. İnsan, allameicihan olsa yine ḫata ve ḳusurdan salim olamaz. **372/06**

12138. İnsan, âlim olursa aç ḳalmaz. **372/07**

12139. İnsan, âlim olana hürmet ėtmekle mükelleftir. **372/08**

12140. İnsan, ilmiyle amil gerek. **372/09**

12141. İnsan, ilim ve kemale çalışmaḳ gerek. **372/10**

12142. İnsan; aḳıl, ilim[10965] ve kemal ile şeref bulur, metîn ve maḳbul terbiye[10966], tevazu ve hüsn-i aḫlaḳ[10967] ile münevver ve müşerref olur. **372/11**

12143. İnsan, ömrünü beyhude israf ėtmemek gerek. **372/12**

12144. İnsanlar, ilim ve marifet[10968] sayesinde rahat yaşar. **372/13**

12145. İnsanıŋ ömrü uzadıḳça emeli daḫi uzar. **372/14**

10962 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'aḳl: III, 291. ATAY: *A-TBL*: 'aḳl: Akıl, anlayış, zihin, hafıza, us; düşünme, muhakeme gücü, kabiliyeti; kab; diyet; kale, sığınak, korugan, siper; çirkin ve güzelin arasını ayıran, arasındaki farkı anlayan manevî bir kuvvet; insan zihninde bazı ön bilgiler vasıtasıyla meydana gelen manalar ve kavramların toplamından, bilikte bir bütünlük teşkil etmesinden ibaretttir.: 3, 444[b]. CÜRCÂNÎ: *Kitabu't-Ta'rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-'aḳl: 154[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 'aḳl: 277[b]. BOLAY, S. H.: "Akıl", *DİA*: 2, 238[c]-242[b]. YAVUZ, Y. Ş.: "Akıl - Kelâm", *DİA*: 2, 242[c]-246[a]. ULUDAĞ, S.: "Akıl - Tasavvuf", *DİA*: 2, 246[a]-247[b].

10963 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-fikr: Bir nesnede i'māl-i naẓar eylemek ma'nāsınadur, ki *düşünmek* ṭa'bīr olunur.: II, 71. CÜRCÂNÎ: *Kitabu't-Ta'rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-fikr: Bilinmeyene erişmek için, bilinen umuru tertip etmektir.: 173[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: fikr: Tefekkür. Görüş. İhtiyaç. Alaka.: 325[b]. KUTLUER, İ.: "Düşünme", *DİA*: 10, 53[a]-57[b]. DİA: "Fikir", *DİA*: 13, 66[a].

10964 AYVERDİ: *MBTS*: allâm: allāmu 'l-guyūb: Gaybı bilen, Allah.: 45[c]. Gayb kelimesi Allah'a nispet edildiği yerlerde sadece Allah tarafından bilinebilen mutlak gaybı, "'ālimu 'l-ġayb, 'ālimu 'l-ġaybi va 'ş-şaḥāda, 'allāmu 'l-ġuyūb, 'ālimu ġaybi 's-samāvāti va 'l-'arḍ" şeklindeki terkiplerde Allah'ın evrende görünen ve görünmeyen her şeyi bildiğini, ayrıca "ġaybu 's-samāvāti ve 'l-'arḍ" tarzındaki kullanımlarda insanların mevcut şartlar açısından bilemedikleri her şeyi, "anbāu 'l-ġayb" terkibinde de geçmişte yaşanan ve ibret alınmak üzere nakledilen tarihî olayları ifade eder. ÇELEBİ, İ.: "Gayb", *DİA*: 13, 406[a]. *'Allāmu 'l-ġuyūb*, "Allah'ın, içlerinde gizlediklerini ve fısıltılarını bildiğini ve Allah'ın gaybleri çok iyi bilen olduğunu bilmediler mi?" mealinde ayetin "gaybleri çok iyi bilen" mealindeki kısmıdır. ALLÂH: *Ḳur'ān*: 9. Sūratu 't-Tavba 78.

10965 'ilm, 'aḳl: Yazmada: *'ilm ve 'aḳl*. Ayrıca, *ilim* ve *akıl* arasındaki fark için bk. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'İlm* ile *'aql* arasındaki fark: 101.

10966 metīn ve maḳbūl terbiye: Yazmada: *metīn, maḳbūl terbiye ve*.

10967 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

10968 ATAY: *A-TBL*: ma'rifa[t]: *İlim* ile *marifet* arasında fark vardır. *Marifet*in karşıtı, *inkâr* etmek yani tanımamaktır. *İlm*in karşıtı, bilmemek yani *cehalet*tir. *Marifet*, bir şeyi cüzî ve tikel olarak bilmektir. *İlim* ise tümel, küllî olarak bütünü ile bilmektir. *Marifet,* bir şeyin esaslarını, belirtilerini bilmek olup bir şeyin özünü, mahiyetini, hakikatini bilmeye *ilim* denir. Bunun için "Allah ariftir." denmez de "Allah âlimdir." denir. Aynı şekilde "Allah'ı ilmen biliyor." denmez; fakat "Allah'ı marifet ile biliyor." denir.: 3, 338[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'İlm* ile *ma'rifet* arasındaki fark: 96.

[Aḥmed Cevdet Paşa] *Tārīḫ-i Cevdet*[10969] 6, 109[10970]

12146. İnsanıŋ kendisi; ḳudretten bir ḳafestir; ömrü, ḳafeste sayılı nefestir. **372/15**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Binaenaleyh; insan, hayat-ı ömrünü beyhude yere (emele) tüketmemek gerek, dėmişler.

Ömür muḳarrer, ecel muḳadderdir.

12147. İnsan ömrünüŋ daḳiḳası pahalıdır. **372/16**

12148. İnsanıŋ ömrü, yanan muma beŋzer. **372/17**

12149. İnsanıŋ ömrü tükenir, Allah’ıŋ günü tükenmez. **372/18**

12150. İnsanıŋ ömrü ḳısadır; amma vatanıŋ ömrü uzundur. **372/19**

12151. İnsan, ömrünüŋ bereketini ibadetle adalette bulur. **372/20**

12152. İnsanıŋ ömrü fânidir, ḫatırı baḳidir. **372/21**

12153. İnsan; ömrü için çalışmaz, odu ocağı[10971] için çalışır. **372/22**

12154. İnsan, inat ėtmemek gerek. **372/23**

12155. İnsan inat ėderse şeytan sevinir. **372/24**

12156. İnsan, ömründe bir kere hacca gitse borcundan ḳurtulur. **372/25**

Hacca borçlu ise…

12157. İnsan, anasır-ı erbaadan[10972] mürekkeptir. **372/26**

… ki [anasır-ı erbaa;] “su, toprak, ateş, hava”dır.

12158. İnsanıŋ ömrü fâni, huḳuḳu baḳidir. **372/27**

Cümel-i hikemiye…

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

10969 Yazmada: *Cevdet Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

10970 Aḥmed Cevdet Paşa: *Tārīḫ-i Cevdet*: Daġistānī Efendi’niŋ ‘ömri āḫir olaraḳ ilerüde manṣıb żabṭ ėdüp de ḥāṣılāt alabilmesi kendüsiniŋ ḳuvā-yı bedeniyyesinden daha ża‘īf oldıġından mümkin mertebe żarūret ve meżāyıḳadan vāreste olmas’içün Ḳayseriyye arpalıġı ‘uhdesine tevcīh olunup ḥālbuki insānıŋ ‘ömri ne ḳadar uzun olsa ḳalbinde rīşe-yi emel daḫi o ḳadar uzayup ṣoŋ nefese ḳadar vādī-yi ṭūl-i emelde pūyān ve …: 6, 109.

10971 Yazmada: *otı ocaġı*. Yazmada bu ifade ‘ev bark (aile)’ manasında kullanılmıştır. İlgili ifade *od ocaḳ* biçimi ile de kullanılmıştır. bk. 188/19. İbn Muhannā: *kitābu ḫilyatu ’l-insān va ḫalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

10972 anasır-ı erbaa: İlk Çağ Yunan, Orta Çağ İslam ve Hristiyan felsefesinde tabiî varlıkların ilkesi sayılan dört madde. Anasır-ı erbaa; ‘dört unsur’ demek olup klasik felsefede “toprak, su, hava ve ateş”ten ibarettir. Geniş bilgi için bk. KARLIĞA, H. B.: “Anâsır-ı Erbaa”, *DİA*: 3, 149[b]-151[b].

12159. İnsan, ivaz[10973] garazı[10974] ile mariz[10975] olmamaḳ gerek. **372/28**

12160. İnsanıŋ gıda-yı manevîsi, talim ve terbiyedir. **372/29**

12161. İnsan, ivazsız[10976] insanlıḳ ėderse maḳbuldür. **372/30**

12162. İnsan, avarız-ı kevniyeden bütün bütüne masun ḳalamaz. **372/31**

12163. İnsanıŋ ömrü, hesapta sayılı an ve gündür; her geçirilen ömür bir daha geri[10977] dönmez, geçer gider bir sürgündür. **372/32**

Onuŋ[10978] için ömrü beyhude zayi ėderek geçirmemek gerektir; zira ruz-i cezada hesabı sorulsa gerek, dėmişler.

12164. İnsan ḳanatlanmış, havaya uçmuş: mümkündür, insan bu ya; deve ḳanatlanmış, deŋizi geçmiş: mümkündür, hayvan bu ya! **372/33**

12165. İnsanıŋ[10979] hep kendini beğenip başḳasını beğenmemesi[10980], kendini hep ḫalḳtan efdal sanması[10981] ḳadar dünyada büyük aptallıḳ (ahmaḳlıḳ[10982]) olmaz. **372/34**

12166. İnsan; her ne ḳadar kendini yer meleği sansa da yine yer ḳarnına gireceğini -yeryüzünde işlediği amelinden sorulacağını- unutmamaḳ gerektir. **372/35**

12167. İnsanı insanlar baştan çıḳardıḳları gibi, insanı insanlar ve zaman molla ėder. **372/36**

Mücerreptir.

10973 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ‘ivaż: Bedel ve ḫalefe dėnür.: II, 434. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *‘Ivaz* ile *bedel* arasındaki fark: 351. TDK: *TS*: ivaz: 1. Ödün. 2. Edim. 3. Karşılık.: 1234[b].

10974 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġaraż: Nişāna dėnür, ki aŋa oḳ ve ḳurşun atarlar. Cem‘i *aġrāż* dur. Şāriḥ dėr ki: Teşbīh ṭarīḳiyle maḳṣad ma‘nāsına da müsta‘meldür. … Ḳalb ṣıḳılup melālet peydā eylemek ma‘nāsınadur. Ve bir nesneye müştāḳ ve ārzū-mend olmaḳ ma‘nāsınadur.: II, 435. TDK: *TS*: garaz: 1. Kin. 2. Hedef, amaç, maksat.: 903[a].

10975 Yazmada: *maraż*.

10976 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ‘ivaż: Bedel ve ḫalefe dėnür.: II, 434. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *‘Ivaz* ile *bedel* arasındaki fark: 351. TDK: *TS*: ivaz: 1. Ödün. 2. Edim. 3. Karşılık.: 1234[b].

10977 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

10978 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

10979 Yazmada: *insān*.

10980 Yazmada: *begenmemek*.

10981 Yazmada: *ṣanmaḳ*.

10982 Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 411[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 78[b]. REDHOUSE: *TaEL*: 40[b]. Yazmada kelime -burada (372/34) da olduğu gibi- ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da birkaç madde başında *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Müellif, *aḫmaḳ* ile başlayan madde başlarının yer aldığı yazmanın 31. sayfasının başında *aḫmaḳ* kelimesinin “medli olarak söylenmesi” sebebiyle ilgili madde başlarının *medli elif* sırasında kaydedildiğini ancak *medsiz elif* sırasına geçirilebileceğini belirtmiş.

12168. İnsanıŋ havas-ı müdafaa-yı maddî ve manevî (ḫaricî ve dâḫilî[10983]) aletleri on ikidir[10984]; bunlardan her biriniŋ noḳsanlığı, noḳsanlıḳtır; tamamiyeti, sahih ve sağlamlıḳ[10985], emn[10986], selamet ve asanlıḳtır[10987]. **373/01**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Binaenaleyh, bu cevahir-i havas-ı beşeriyeden eŋ ileri gelenleri “ḳulaḳ, göz, öz (aḳıl) ve dildir[10988] (sözdür).” “Ḳulaḳ işitir, göz görür, öz (aḳıl) ėrer, dil söyler.” dėmişler. İşte, insan binasınıŋ en mühim temel ve emel[10989] taşları bunlardır. Bu on ikisinden birisiniŋ beden-i beşerde noḳsanlığı noḳsanlıktır, tamamlığı tamamlıḳtır; zira ebnâ-yı beşeriŋ asıl ve[10990] esası, bu on iki havas cevherinden müteşekkil ve münteşir ḳuvâ-yı maneviyelerdir; yani insan, ancaḳ onlarla ḳaim ve insandır, dėmişler.

12169. İnsan, ahdinde ḫilaf ėtmemek gerek. **373/02**

12170. İnsan, ahdinde sebat ėtmek gerek. **373/03**

12171. İnsanıŋ ahdinde ḫilaf ėdenine insan dėnmez. **373/04**

12172. İnsanıŋ ahd ü peymanı birdir.[10991] **373/05**

[Muḥibbī *Dīvān* 319, 987, 3] [beyt[10992]]

12173. İnsan-ı kâmil, ahdinde vefa ėdendir. **373/06**

12174. İnsan, uhdesinden gelemeyeceği[10993] bir işi üstüne almamaḳ gerek. **373/07**

12175. İnsan; galat kelam, ḫam[10994] ḫayal ile değil; fasih kelam, ciddi gayret ve sahih himmet ile nail-i meram olur. **373/08**

12176. İnsanıŋ ayyaşından[10995] fayda umulmaz. **373/09**

10983 ḫāricī ve dāḫilī: Yazmada: *ḫāricī - dāḫilī.*

10984 Yazmada: *on ikidir dėmişler*.

10985 Yazmada: *ṣaġlamaḳ*.

10986 Aslı Arapça olan bu kelime; ‘güven, korkusuzluk’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-amn: Ḳorḳusızlıġa dėnür, ki derūnda ḫavfdan eṯer olmayup sākin ve āsūde olmasından ‘ibāretdür.: III, 593. ATAY: *A-TBL*: 1, 69[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 12[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: emn: I, 168[b].

10987 Kelimenin aslı Farsça *āsān* olup ‘kolay’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 47[a]. ŞÜKÛN, Z.: *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*: 51[b]. *Türkçe Sözlük*’te bulunmayan bu kelime, *Derleme Sözlüğü*’nde ‘kolaylık’ anlamı ile yer almaktadır. TDK: *DS*: asan: Kolaylık.: XII, 4425[a]. AYVERDİ: *MBTS*: âsan: 71[c].

10988 ve dildür: Yazmada: *dil*.

10989 temel ve emel: Yazmada: *temel - emel*.

10990 ve: Yazmada yok.

10991 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. İnsānıŋ ezelden ėttigi ahd ü peymānı birdir. 333/04

10992 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: çün ezelden eyledüŋ iḳrār u didüŋ sen belī / lāzım oldı idesin sen itdügüŋ peymānı bir: 319, 987, 3.

10993 Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘uhde: Bi-ḥaḳḳın icrā, altında ḳalmama, becerme: O ādem, bu işiŋ ‘uhdesinden gelebilir.: II, 906[b]. TDK: *TS*: uhde: uhdesinden gelmek: Becermek, başarmak.: 2412[a].

10994 Aslı Farsça *ḫām* olan bu kelime burada ‘gerçekleşmesi imkânsız, boş, abes’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫām: 442[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫām: I, 570[b]. TDK: *TS*: ham: 1036[b].

10995 Yazmada: *‘ayyāşlarından*.

12177. İnsanıŋ ayıbını yüzüne yüzlemek[10996], insanlıķ şanından değildir. **373/10**

12178. İnsan; ayan beyan haķiķate ķarşı inat ėderse mağlup sayılır; zira inatlıķ mükâberedir, mükâbere beyhude münazaadır. **373/11**

12179. İnsan, ayıp şeyleri söylememek gerek; zira ayıbı söylemek, dinen ve edeben memnudur. **373/12**

12180. İnsanlar[10997]; aynı[10998] baba, aynı anne evladı iken birbirine beŋzemez, sureta beŋzerse de sîretâ beŋzemezler; bu bir sırr-ı ẖilķattir. **373/13**

12181. İnsan, ayıpsız[10999] ve ķusursuz olamaz. **373/14**

12182. İnsan, ayıbı örtmek gerek. **373/15**

12183. İnsan, ganiyy-i kerim olan Cenabıallah'tan istemeli ne isterse; zira kerem ve merhamet[11000] ancaķ Kerim[11001], Rahîm[11002] olan Allah'tandır. **373/16**

12184. İnsan; gani de olur, faķir de olur; hep ķısmet ve ķaderini görür. **373/17**

12185. İnsanıŋ gazabını, sükût yeŋer; hırs ve tamahını, ķanaatle sabır ve şükür yeŋer.**373/18**

12186. İnsanıŋ gazabına ķarşı, sükût gerek. **373/19**

12187. İnsan, gazap ėtmemek gerek. **373/20**

12188. İnsana gazap gelirse aķıl gider. **373/21**

12189. İnsan; gafildir, ẖata da ėder. **373/22**

12190. İnsan; gafildir, bazen münafığa da aldanır. **373/23**

12191. İnsanıŋ fazilet ve semahati, iki türlü tecrübe olunur: Birinci hâl iķtidarında, diğer hâl zaruretindedir. **373/24**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaķķī

İşte, bu iki hâlde o kimse eser-i tebeddül ve tahavvül göstermezse haķiķaten o kimseniŋ ehl-i fazilet ve semahatten olduğunu tahaķķuk ėtmiş addolunur. Eğer tebeddül ve tahavvül gösterirse ya ahkâm-ı zamanıŋ zebunu olduğuna ya da

---

10996 Ş. Sāmī: *ḲT*: yüzlemek: Yüzine ķarşı 'itāb ve serzeniş ėtmek.: II, 1562[c]. TDK: *TS*: yüzlemek: Kusurunu veya suçunu yüzüne karşı söyleyip birini utandırmak.: 2635[a].

10997 Yazmada: *insān*.

10998 Arapça *'ayn* kelimesinin 'bir şeyin aynısı, bizzat kendisi, hakikati' manasında Farsça izafet kesresi *-i* ile *ayn-i ...* biçiminde kullanıldığı terkiplerde izafet kesresi zamanla kalıplaşmış ve Türkçe iyelik ekiyle karıştırılmıştır; daha sonra iyelik fonksiyonunun güçlü olduğu bazı yeni kullanımlar da ortaya çıkmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: aynı - ayni: 94[c]. ATAY: *A-TBL*: 'ayn: 3, 528[b].

10999 Yazmada: *'ayb*.

11000 kerem ve merḥamet: Yazmada: *kerem - merḥamet*.

11001 Kerîm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'cömert olmak, iyi, ahlaklı, asil ve değerli olmak' anlamındaki *karam (karāma[t])* kökünden sıfat olan *karīm*; 'yaratılıştan cömert olan, insanın şerefiyle bağdaşmayan her türlü şeyden arınmış bulunan' demektir. *Kerem* kavramı Allah'a nispet edildiğinde 'lütuf ve ihsanda bulunma' manası ağır basar. Ebü 'l-Ḳāsım ez-Zeccācī [ö. 337/949], *kerîm* kelimesinin muhtevasını 'cömert olan, övgüye layık vasıfları şahsında toplayan, cezayı gerektiren davranışları affedip suçluyu bağışlayan' şeklinde üç noktada özetlemiş ve bu anlamların Allah için de söz konusu olduğunu söylemiştir. TOPALOĞLU, B.: "Kerîm", *DİA*: 25, 287[b]-288[a].

11002 Rahîm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. 'Merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak' anlamındaki *raḥma[t]* (*ruḥm, marḥama[t]*) kökünden türeyen ve Allah'ın sıfatı olarak *Kur'an-ı Kerim*'de zikredilen bu kelime, sadece müminleri kapsayan İlahî rahmeti ifade eder. Geniş bilgi için bk. TOPALOĞLU, B.: "Rahmân", *DİA*: 34, 415[b]-417[a].

tabiatınıŋ ve hâletiruhiyesiniŋ nefsine tebaiyetle mahkûmiyetine hükmolunur, dėmişler.

12192. İnsan, gaflet ėtmemeğe gayret ėtmek gerek. **373/25**

12193. İnsan, gazabını yeŋerse büyük bir düşmanını[11003] yeŋmiş sayılır. **373/26**

12194. İnsan, gıybet sözden dilini saḳınmaḳ gerek. **373/27**

12195. İnsan, garaz[11004] marazından hazer[11005] ėtmek gerek. **373/28**

12196. İnsan, gıyaben insanı hem sever hem söver[11006]; bu tabiat-ı beşeriyedir. **373/29**

12197. İnsanı gam yıḳar, duvarı[11007] nem yıḳar. **373/30**

12198. İnsan, fikriyle fazilet sahibi olur. **373/31**

12199. İnsana fikir gerek, şükür gerek; efkârı, şükrü olmayan insan, insan olamaz. **373/32**

12200. İnsan; fikriyle cüret bulur, aḳlıyla şöhret bulur.[11008] **373/33**

12201. İnsan; faydalı şeye vėrdiği parasına acımaz, belki ḫayır dua ėder. **373/34**

12202. İnsan, faydasız şeyle uğraşmamaḳ gerek; zira nefes-i hayat tespih tanesi[11009] gibi sayılıdır. **374/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11003 Yazmada: *düşmanını (دوشمنینی)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Bu (355.) sayfadaki madde başlarında iki farklı imla ile [*düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış olan bu kelime, yazmada toplamda üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

11004 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġaraż: Nişāna dėnür, ki aŋa oḳ ve ḳurşun atarlar. Cem‘i *aġrāż*’dur. Ṣāriḥ dėr ki: Teşbīh ṭarīḳiyle maḳṣad ma‘nāsına da müsta‘meldür. … Ḳalb ṣıḳılup melālet peydā eylemek ma‘nāsınadur. Ve bir nesneye müştāḳ ve ārzū-mend olmaḳ ma‘nāsınadur.: II, 435. TDK: *TS*: garaz: 1. Kin. 2. Hedef, amaç, maksat.: 903[a].

11005 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

11006 Yazmada: *söger*. CLAUSON: *EDPT*: sōg-: 818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 749[a].

11007 Yazmada: *dīvārı*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

11008 Madde başının benzer bir biçimi için bk. İnsān; ‘aḳlıyla cür’et, ‘ilmiyle şeref bulur. 371/19.

11009 Yazmada: *dānesi*. Kelimenin aslı Farsça *dāna*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: 501[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *dāne* ve *tāne* olmak üzere iki farklı telaffuz ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāne: Fā. [Tür. zebān-zedi: *tāne*.]: I, 600[a]. Günümüz Türkiye Türkçesinde ise bu kelime, farklı anlamları karşılayan iki farklı imla ile Türkçede kullanılmaktadır. TDK: *TS*: dane: Kuş yemi.: 592[b]; tane: 1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet. 2. Bazı bitkilerin tohumu. 3. Çekirdekli küçük meyve.: 2260[a].

12203. İnsanlar için feyiz, şeref, necat ve felah, saadet ve selamet ile[11010] baḫtiyarlıḳ; ancaḳ milliyetini bilmek, tanımaḳ[11011] ve oŋa[11012] hürmet ve muhabbetle ḫizmet ile âdet-i milliyesini gütmeğe mütevaḳḳıftır. **374/02**

12204. İnsan, fayda ėdene ḳarşı nankörlük[11013] ėtmemek gerek. **374/03**

12205. İnsan; faydayı, zararı farḳ ėtmek gerek. **374/04**

12206. İnsan, fırsatı fevt ėtmemek gerek mümkün ise. **374/05**

12207. İnsan, faydalı faydasız her şeyi[11014] meraḳ ėtmemeli. **374/06**

12208. İnsan, faydasız şeyi almamalı. **374/07**

12209. İnsan, faydasız işe ḳarışmamalı[11015]. **374/08**

12210. İnsan, fitneden saḳınmaḳ gerek. **374/09**

12211. İnsan, faydasını umduğu şeye çalışmalı. **374/10**

12212. İnsan, faydasını gördüğü insanı unutmamalı. **374/11**

12213. İnsan, fedakârlığı göze alınca[11016] zararı çoḳ düşünmez. **374/12**

12214. İnsanıŋ fazileti; süsünden değil, sözünden aŋlaşılır. **374/13**

12215. İnsanıŋ fazileti; ḳalıbından değil, ḳalbinden bilinir. **374/14**

Ḥāfī̄[11017] [*Risāle-yi Ḥāfī̄*] Naẓīre[11018] [3, 9[b]] [beyt]

bilinmez cevher-i ḏātī̄si insānıŋ ḳıyāfetinden
beni bir imtiḥān ėt gel gör isti'dād lāzımsa

12216. İnsan, fezâhat ve sefaleti cehaletten alır; cehalet ise her türlü[11019] fenalığı ḳabul ėtmektir ve nefis, heva ve hevese ḫadim olmaḳtır. **374/15**

12217. İnsan, faḳir olmaḳla insanlıḳtan çıḳmaz. **374/16**

12218. İnsanıŋ fezâhat ve sefalete inhimakleri, hep iğvâ-yı nefsaniye inhimaklerinden tevellüt ėder. **374/17**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11010 Yazmada: *ve*.

11011 bilmek, ṭanımaḳ: Yazmada: *bilmek ve ṭanımaḳ*.

11012 oŋa: Yazmada yok.

11013 Yazmada: *nān-kūrlıḳ*. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: nān-kūrlik: II, 1452[c].

11014 Yazmada: *şey'e*.

11015 Yazmada *karış-* kelimesi iki farklı imla (قارشمق, قاريشمق) ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: ḳarışmaḳ (قارشمق): II, 1021[b]; ḳarış (قاريش): II, 1024[c].

11016 Yazmada: *aldırınca*.

11017 Yazmada: *Ḥāfī̄ Beg*.

11018 Ḥāfī̄: *Risāle-yi Ḥāfī̄*: 'Uṭūfetlü [Nāmıḳ] Kemāl [1840- 1888] Begefendi ḥażretleriniŋ "saŋa senden olur bir işde ancaḳ dād lāzımsa / umēdiŋ kes ẓaferden ġayrdan imdād lāzımsa" maṭlā'ıyla başlayan ġazellerine nāçiz bir naẓīre: numero 3, 9[a].

11019 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

12219. İnsanıŋ faḳiri, ganisi; âlimi, cahili[11020] hep Allah'ıŋ ḳuludur; aḫir aḳıbeti de ancaḳ Allah bilir. **374/18**

12220. İnsanıŋ fitnesi, fesadı; ḳâtilden de fenadır. **374/19**

12221. İnsan, fuḳaradan himmetini esirgememek gerek. **374/20**

12222. İnsan, faḳirlere muavenet ėtmek gerek. **374/21**

12223. İnsanıŋ fikri, ḳılavuzudur[11021]. **374/22**

12224. İnsan, vehim ve ḫayal ile haḳiḳati keşfėdemez; ancaḳ ilim, irfan[11022] ve kemal ile keşfėdebilir. **374/23**

mıṣrā'

urma dem-i keşf-i ḫaḳāyıḳdan belā-yı vehm ile

12225. İnsan, fâni dünyaya aldanmamaḳ gerek. **374/24**

12226. İnsan; fenayı[11023], iyiyi farḳ ėtmek gerek. **374/25**

12227. İnsan; fena tabiata alışmamaḳ gerek. **374/26**

12228. İnsan; fenayı[11024] fena, iyiyi[11025] iyi bilmek gerek. **374/27**

12229. İnsan; fena ḫuya, fena söze alışmamaḳ gerek. **374/28**

12230. İnsan, fena söze ağız alıştırmamaḳ gerek. **374/29**

12231. İnsan, fenadan saḳınmaḳ gerek. **374/30**

12232. İnsan, fena kimselere yoldaş olmamaḳ gerek. **374/31**

12233. İnsan; fikren[11026], aḳlen[11027] terbiyeli olmaḳ gerek. **374/32**

11020 insānıŋ faḳīri, ġanīsi; 'ālimi, cāhili: Yazmada: *insān; faḳīr, ġanī, 'ālim, cāhil*.

11021 Yazmada: *ḳılavuzıdur (قلاووزيدر)*. CLAUSON: *EDPT*: kulāwuz: 617[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳılavuz (قلاوز)*, *ḳılavuz (قلاووز)*, *ḳulaġuz (قولاغوز)* ve *ḳulaġuz/ḳılaġuz (قلاغوز)* olmak üzere her biri yazmada da kullanılmış olan dört farklı imlası mevcut olup *قلاغوز* imlasının hem *ḳılaġuz* hem de *ḳulaġuz* telaffuzu mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılāġuz (قلاغوز): 1466[b]; ḳılavuz (قلاوز): 1467[a]; ḳılavuz (قلاووز): 1467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳulaġuz (قلاغوز): II, 1078[a]; ḳulaġuz (قولاغوز): II, 1107[c].

11022 'ilm, 'irfān: Yazmada: *'ilm ü 'irfān*.

11023 Yazmada: *fenā'ı*.

11024 Yazmada: *fenā'ı*.

11025 Yazmada: *iyi'i*.

11026 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-fikr: Bir nesnede i'māl-i naẓar eylemek ma'nāsınadur, ki *düşünmek* ṭa'bīr olunur. Fārsī de *andīşa* dėnür. *Fikr*'iŋ cem'i *afkār*'dur. … Ve *fikr* maṣdar olur, düşünmek ma'nāsınadur.: II, 71. CÜRCÂNÎ: *Kitabu't-Ta'rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-fikr: Bilinmeyene erişmek için, bilinen umuru tertip etmektir.: 173[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: fikr: Tefekkür. Görüş. İhtiyaç. Alaka.: 325[b]. KUTLUER, İ.: "Düşünme", *DİA*: 10, 53[a]-57[b]. DİA: "Fikir", *DİA*: 13, 66[a].

11027 ATAY: *A-TBL*: 'aḳl: Akıl, anlayış, zihin, hafıza, us; düşünme, muhakeme gücü, kabiliyeti; kab; diyet; kale, sığınak, korugan, siper; çirkin ve güzelin arasını ayıran, arasındaki farkı anlayan manevî bir kuvvet; insan zihninde bazı ön bilgiler vasıtasıyla meydana gelen manalar ve kavramların toplamından, bilikte bir bütünlük teşkil etmesinden ibaretttir, bu kavramlar ve ön bilgiler vasıtasıyla yararlı işlere layık oldukları ve gerektiği şekilde sevk ve idare etmek üzere gelişmiş ve kendini bütünlemiş olur, insanın davranışı ve sözleri hususunda kendisinde teşekkül eden ve bulunan övülmeye layık bir durum ve yaratılış tarzından ibarettir. Aklın, kavramların taplamına delaleti hakikat ve son iki manada mecaz olur. Doğrusu akıl, insanın tecrübî ve nazarî ilimleri kendisi ile

12234. İnsan; feyzini anası babasıyla üstatlarınıŋ rızasında aramaḳ gerek. **374/33**

12235. İnsanıŋ fikri, şükrü çoḳ olmaḳ gerek. **374/34**

12236. İnsanıŋ fikri ne ise zikri de odur. **374/35**

Faḳat gizli fikirleri keşif için, zikrolunan söze diḳḳat ėtmek gerektir.

12237. İnsan; ḳanun, ḳaide bilmek gerek. **374/36**

12238. İnsan; ḳusursuz olmaz, ne ḳadar âlim, fazıl[11028] ve kâmil olsa bile. **374/37**

Zira "İnsan, ḳusurlarıyla beraber ḫalḳ olunmuştur." dėmişler.

12239. İnsan; fazileti ulumdan, ḳuvve-yi maneviyeyi vicdandan alır; uluma müstenit ve mensup ḳuvve-yi maneviye ise fazâil-i aḫlaḳiyeden sayılır. **374/38**

12240. İnsan; kendi ḳadir ve ḳıymetini bilmek, tanımaḳ gerek. **375/01**

12241. İnsanıŋ ḳıvamı aḳlıdır, aḳlı olmayanıŋ dini de yoḳtur. **375/02**

12242. İnsan, ḳabadayılıḳ[11029] ile pehlivan sayılmaz. **375/03**

12243. İnsanıŋ ḳabadayısından mertlik umma. **375/04**

12244. İnsanıŋ ḳuvve-yi maneviyesi itiḳat ile vicdandan doğar; itiḳat ile vicdandan iman doğar, iman olmayınca ḳuvve-yi maneviye olmaz. **375/05**

12245. İnsan, ḳaba söylese de doğru söylemek gerek. **375/06**

12246. İnsanıŋ ḳabası ḳabadır. **375/07**

12247. İnsan, ḳaba olmaḳla fena sayılmaz; ancaḳ fenalıḳtan hazer[11030] ėtmek gerek. **375/08**

12248. İnsan; dünyada, aḫirette ḳomşusundan sorulur. **375/09**

12249. İnsan, ḳatı sözle ḫatır ḳırmamaḳ gerek. **375/10**

12250. İnsanıŋ[11031] ḳatı sözü, ḳatı[11032] taştan yamandır. **375/11**

12251. İnsanıŋ tabiatı (ahval-i hususiyesi), ḳomşusundan sorulur. **375/12**

---

anladığı ve idrak ettiği ruhanî bir nurdur. Akıl, insanın ana rahminde cenin olarak teşekkül etmesi ile var olmaya başlar ve büluğ çağına kadar tedricî bir şekilde gelişir, büyür ve artar. Aklın etimolojik anlamı; 'tutmak, kendini tutmak, geri tutmak'tan ibaret olduğundan insanı çirkin şeylerden menettiği ve alıkoyduğu düşünülerek iyi ile kötüyü ayırt eden ve insanı daima iyiye doğru yönelten güce *akıl* denmiştir.: 3, 444[b]. Bu açıklamanın aslı için bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-'aḳl: III, 291. CÜRCÂNÎ: *Kitabu't-Ta'rîfât / Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: al-'aḳl: 154[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 'aḳl: Akıl. Kalb. Muhakeme kabiliyeti. Diyet. Kale, sığınak.: 277[b]. BOLAY, S. H.: "Akıl", *DİA*: 2, 238[c]-242[b]. YAVUZ, Y. Ş.: "Akıl - Kelâm", *DİA*: 2, 242[c]-246[a]. ULUDAĞ, S.: "Akıl - Tasavvuf", *DİA*: 2, 246[a]-247[b].

11028 'ālim, fāżıl: Yazmada: *'ālim ve fāżıl*.

11029 Yazmada: *ḳabada'ılıḳ*.

11030 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

11031 Yazmada: *insān*.

11032 Yazmada: *ḳatı (قاتی), ḳatı (قتی)*. CLAUSON: *EDPT*: katığ: 597[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳatı (قاتی): 1407[b]. ḳatı (قتی): 1437[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳatı (قاتی): II, 1017[a]; ḳatı (قتی): II, 1055[c].

12252. İnsan; ḳaçmaḳla ecelden, ḳazadan[11033] ḳurtulamaz. **375/13**

12253. İnsan, ḳaderine razı olmaḳ gerek. **375/14**

12254. İnsan, ḳudreti yetişmediği işe girişmemeli. **375/15**

12255. İnsan, ḳudretine göre hareket ėder. **375/16**

12256. İnsan, ḳadarınca ḳaldırır. **375/17**

12257. İnsan, ḳader ve ḳısmetinden ziyade bir şey bulamaz. **375/18**

12258. İnsanıŋ ḳadir ḳıymeti ya öldükten soŋra ya gittikten soŋra bilinir. **375/19**

12259. İnsan ḳadrini insan bilir, para ḳadrini sarraf bilir.[11034] **375/20**

12260. İnsanı ḳısmet çeker. **375/21**

12261. İnsan; ḳısmetini yėr, ḳısmetinden ziyade yiyemez. **375/22**

12262. İnsanıŋ ḳarındaşı, arḳasıdır. **375/23**

12263. İnsan; ḳırḳından soŋra tekemmül ėder, adam[11035] olur. **375/24**

Emsal-i hikemiye…

12264. İnsanıŋ ḳarnı acıḳırsa ekmeği ḳurabiye niyetine yėr. **375/25**

12265. İnsanıŋ, ḳarnı doysa da gözü doymaz taḳımı da vardır. **375/26**

12266. İnsan; ḳarından çıḳar, yer deliğinden değil. **375/27**

12267. İnsan, ḳardeşiniŋ[11036] ayıplarını örtmek ve mesâvîsini daḫi cümle-yi mesaisinden sayıp selamet-i zamirine hamlėtmek her kimseniŋ hüsn-i seciye ve aḫlaḳ-ı hamîdesindendir. **375/28**

11033 kaza: ‘İlahî takdirin zamanı gelince gerçekleştirilmesi’ anlamında bir terim. Allah’ın yaratıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini ifade etmek üzere literatürde *kader* ve *kaza* kelimeleri kullanılır. Bu iki terim âlimlerce farklı şekillerde tanımlanır. Sözlükte ‘gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak’ gibi manalara gelen *kader*, ‘Allah’ın bütün nesne ve olayları ezelî ilmiyle bilip belirlemesi’ diye tarif edilir. ‘Hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek’ anlamlarındaki *kaza* ise ‘Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezelî planını gerçekleştirmesi’ şeklinde tanımlanır. Geniş bilgi için bk. YAVUZ, Y. Ş.: “Kader”, *DİA*: 24, 58[a]-63[c]. DİA: “Kazâ”, *DİA*: 25, 110[b].

11034 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. İnsān ḳıymetini, insān ṣarrāfı; para ḳıymetini, para ṣarrāfı bilür. 376/42.

11035 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: adam: cüz’-i evvel, 14[b]; ādem: cüz’-i ṯānī, 862[b].

11036 Yazmada: *ḳardaşınıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

Zemaḫşerī *Nevābiġu 'l Kelim* [22[11037]]

12268. İnsan, ḳarîninden aŋlaşılır. **375/29**

12269. İnsan ḳıtlığında insan sayıldıḳ. **375/30**

12270. İnsan ḳıtlığında keçiye "Abdullah Çelebi" dėrler.[11038] **375/31**

12271. İnsan, ḳaldıramayacağı yüküŋ altına girmemek gerek. **375/32**

12272. İnsanıŋ ḳalbi gani, özü ḳani; tabiatı halim selim, sadıḳ sâbir[11039], müstaḳim, şakir-i niam, sabit, metîn[11040], gayur[11041], ḫayru 'l-ḫadim, azim cezim[11042] sahibi, faal gerek. **375/33**

12273. İnsanıŋ ḳalıbına baḳma, ḳalbine baḳ. **375/34**

12274. İnsanıŋ ḳalbinde arslan yatar. **375/35**

12275. İnsanıŋ ḳalbi rahat ėderse kendi de rahat ėder. **375/36**

12276. İnsanıŋ ḳalıbı, ḳalbi temiz olmaḳ gerektir; ki birisi hikmete, diğeri fazilete ḫizmettir. **376/01**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Yani 'Birisi ilm-i ebdâniŋ, diğeri ilm-i edyâniŋ emr ve ahkâm-ı mühimme-yi münife ve müfitesidir.' dėmek olur.

12277. İnsaniyet (insanlıḳ); ḳalıpta değil, ḳalptedir.[11043] **376/02**

"Aḳıl; yaşta değil, baştadır. (İlim, satırdan sadra geçerse) İlim; satırda değil, sadırdadır." dėmişler.

12278. İnsanıŋ ḳalbi vicdan evidir, vicdan olan yerde iman olur. **376/03**

12279. İnsan, ḳusursuz olamaz. **376/04**

11037 Zemaḫşerī: *Nevābiġu 'l Kelim*: "min ḥusni saciyyati 'l-ḥurr an yusacciya ma'ā'iba aḫīhi, va an ya'tadda bi-masāvīhi fī cumlati masā'īhi"= İnsān, ḳardaşınıŋ 'uyūbını setr ėtmek ve mesāvīsini daḫı cümle-yi mesā'īsinden şayup selāmet-i żamīrine ḥaml eylemek her kimseniŋ ḥüsn-i seciyye ve aḫlāḳ-ı hamīdesindendür.: 22.

11038 Madde başının benzer biçimleri için bk. Ādam ḳıtlığında şaḳallı keçiye "'Abdu 'r-Raḥmān Çelebī" dėrlermiş. 34/33, Ādam ḳıtlığında (ḳaḥtlığında) kösemen keçiye "'Abdu 'r-Raḥmān Çelebī" dėrler. 42/36, İnsān yoḳlığında keçiye "'Abdu 'r-Raḥmān Çelebī" dėrler. 393/23.

11039 Aslı Arapça olan *ṣābir* kelimesi; 'sabır gösteren, katlanan' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣābir: Muṣībet ve ḥāditeye ceza' u feryād eylemeyüp sākin ve müteḥammil olan ādeme dėnür.: I, 929.

11040 ṯābit, metīn: Yazmada: *ṯābit ve metīn ve*.

11041 Yazmada: *ġayyūr*.

11042 Aslı Arapça *cazm* olan bu kelime; 'kesin karar vermek, kavi niyet etmek' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: cazm: 1, 368[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: cezm: ḳaṭiyyen ḳararlaşdırma, ḳarār-ı ḳaṭ'ī vėrme, ḳaviyyen 'azm u niyyet ėtme.: I, 475[c].

11043 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. İslāmlıḳ (İslāmiyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 213/52, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 342/01, İnsānlıḳ; ḳālıbda -ḳıyāfetde- degil, ḳalbdedür. 342/ek2/12, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, Merḥamet; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/35, İnsānlıḳ (insāniyyet, faż̄ā'il-i beşeriyye); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 386/02, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda (şaḫısda) degil, ḳalbde; īmān, i'tiḳād evindedür. 393/01.

12280. İnsan, ḳusursuz; aḳçe ve lisan[11044] küsursuz olmaz; tövbe sultanım! **376/05**

Zira "İnsan, kendi ḳusurunu bilmez, görmezse o insan, insan-ı sahih ve kâmil olamaz." dėmişler.

[Ṭālib[11045]] mıṣrā'[11046]

kişi noḳṣānını bilmek gibi 'irfān olmaz[11047]

12281. İnsanıŋ ḳalbi iman evidir. **376/06**

12282. İnsan, ḳalp ḳırmamaḳ gerek. **376/07**

12283. İnsanıŋ ḳalbi, bir aynadır[11048]; ḳırılsa yerine gelmez. **376/08**

Alaybegi-zāde Nācī beyt[11049]

ḳalb bir āyīnedür dest-i ḳażā āyīne-dār
ḳalbümi ḳırma Fużūlī inkisārumdan ṣaḳın

12284. İnsanıŋ hem ḳalbi doğru[11050], hem ḳalbi (göŋlü) toḳ olmalı. **376/09**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira "Ḳalbi doğru olanıŋ özü sözü doğru olur. Ḳalbi toḳ olanıŋ ḳarnı toḳ, sözü pek, özü bek[11051] olur." dėmişler.

Aç gözlüde toḳ, toḳ gözlüde aç olmaz; mücerreptir, dėmişler.

12285. İnsanıŋ ḳalbi pak[11052] olursa dili de pak olur. **376/10**

12286. İnsanıŋ ḳalbi ḳararırsa gözü de ḳararır. **376/11**

12287. İnsanıŋ ḳalbi gani, gözü toḳ; özü doğru, sözü pek olmaḳ gerek. **376/12**

11044 aḳçe ve lisān: Yazmada: *aḳçe - lisān*.

11045 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: inṣāf: [ḳısm-ı evvel,] 476[a]. [Nāmıḳ] Kemāl: *Taḫrīb-i Ḫarābāt*: 113.

11046 Yazmada: *mıṣrā'-ı meşhūr*.

11047 kişi noḳṣānını bilmek gibi 'irfān olmaz: Yazmada: *kişiye kendi ḳuṣūrını bilmek gibi 'irfān olamaz*.

11048 Yazmada: *āyīnedür*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā'īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā'īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

11049 Yazmada: *Fużūlī'niŋ ġazeline naẓīre olaraḳ söylenen ġazelinden bir beyt*.

11050 Yazmada *doġru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

11051 TDK: *DS*: bek (I): Sert, katı, sağlam, kuvvetli.: II, 600[a]. CLAUSON: *EDPT*: 323[a].

11052 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- "paḳ" telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *"k"* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

12288. İnsanıŋ ḳalbi gani olmayınca mal ile insan gani olmaz. **376/13**

Sünbül-zāde Vehbī[11053] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-men‘-i ḫisset 108, 623[11054]] beyt

māl ėse ādemi ėtmez iġnā
evvelā gelmeyicek ḳalbe ġınā

12289. İnsanı ḳılıç[11055] öldürmez, insanıŋ başı yazısı ne ise o olur. **376/14**

12290. İnsan, ḳanaat babından ayrılmamaḳ gerek. **376/15**

12291. İnsan; ḳanaat ile idareyi öğrenirse dünyada aç ḳalmaz, ėl âleme muhtaç olmaz. **376/16**

12292. İnsan, ḳanaat evinde otururbut (çalışırsa) selammet bulur. **376/17**

12293. İnsan ḳanaat ėdince bir loḳma, bir ḫırḳa yeter. **376/18**

Muḥibbī *Dīvān* [506, 1682, 6] [beyt]

çūn-ki bu dünyā metā‘ıdur hemīn bir ‘āriyet
ādeme bir ḫırḳa besdür sen ḳabādan vāzgel

12294. İnsan; ḳavmiyet, cinsiyet de gözetir. **376/19**

12295. İnsan ḳuldur, ḳul gibi ḫizmet ėtmek gerek. **376/20**

Ḳul bilmez, ḳul vėrmez; ancaḳ molla bilir, molla vėrir.

12296. İnsan olan; ḳolunu ḳanat, ayağını at ėder yine işinden geri[11056] ḳalmaz. **376/21**

12297. İnsan, ḳavlinde durmaḳ gerek. **376/22**

12298. İnsanıŋ ḳavli, fiiline uymaḳ gerek. **376/23**

11053 Yazmada: *Vehbī*.

11054 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iġnā’: [ḳısm-ı evvel,] 406[b].

11055 Yazmada: *ḳılınc*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

11056 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kēr̈ü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

Ḥurūfī ‘Arşī[11057] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*[11058] 176] beyt

fi‘li ḳavline uya *söylemede işlemede*[11059]
sözi sencīde dili pāk vü ḳaddi dal gerek[11060]

12299. İnsan ḳocadıḳça[11061] çocuḳ[11062] masḳarası[11063] olur, ḳurt[11064] ḳocadıḳça[11065] köpek masḳarası[11066] olur. **376/24**

12300. İnsanıŋ ḳorḳtuğu şey, ḳarşısına[11067] gelir. **376/25**

12301. İnsan, ḳorḳtuğuna uğrar. **376/26**

12302. İnsan, ḳorḳu ile ticaret ėdemez. **376/27**

12303. İnsan ḳocadıḳça[11068] (iḫtiyarladıḳça) iki hasleti artarmış: biri hırs, diğeri tul-i emeldir. **376/28**

11057 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

11058 Hurûfî Arşî [1562-1620]’ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî’den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid ‘Abdu’llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî’den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* nüshası esas alınmıştır.

11059 söylemede işlemede: Yazmada: *söylemekde işlemekde*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* de: *söylemede işlemede*. *Dīvān-ı ‘Arşī* de: *söylemede işlemede*. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 168.

11060 sözi sencīde dili pāk vü ḳaddi dal gerek: Yazmada: *sözi sencīde dil ü pāk ḳaddi dal gerek*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* de: *sözi sencīde dili pāk vü ḳaddi dal gerek*. *Dīvān-ı ‘Arşī* de: *sözi sencīde dil pāk ḳaddü dal gerek*.

11061 Yazmada: *ḳocardıḳca*.

11062 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

11063 Yazmada: *masḫarası*. Kelimenin aslı Arapça ‘alay ve eğlence konusu’ manasında *masḫara*’dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i‘tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

11064 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

11065 Yazmada: *ḳocardıḳca*.

11066 Yazmada: *masḫarası*. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

11067 Yazmada: *ḳarşusına*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

11068 Yazmada: *ḳocardıḳca*.

12304. İnsan; ḳavmini[11069], ḳabilesini sever. **376/29**

12305. İnsanı ḳılıç[11070] öldürmez, ḳaderi (muḳadderi) öldürür. **376/30**

12306. İnsanıŋ yazısı (muḳadderi) ne ise o olur.[11071] **376/30**

Başa yazılan bozulmaz.

Başa yazılanı göz görür.

Ḳaderde olan ya ḳarşıŋa çıḳar, ya ḳaşığıŋa gelir.

Herkes, başına yazılanı görür.

Herkes, ḳaderinde olanı görse gerek.

Herkes, muḳadderini bulsa (görse, alsa) gerek.

Herkesiŋ başına gelen, başına yazılan ḳaderidir; görülse gerek.

12307. İnsan; ḳahır yüzünden bazen lütuf da görür, gâh olur lütuf yüzünden ḳahır da görür. **376/31**

Ḳahrı ve lütfu[11072], talih ve[11073] ḳaderden gör.

12308. İnsanıŋ ḳorktuğu şey, kendi ḳurduğu vehmidir (ẖayalidir). **376/32**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira ḳorḳu, ẖayalden doğar. H̱ayal ise vehimden (evhamdan) doğar. Evham; alamet-i cinnettir, meraḳ illetinden doğar. Meraḳ, irsî eser-i ẖisset[11074] olup bu daẖi hırs ve tamahtan doğan ḳaviyyü ’l-bünye kötü nefs-i emmâreden neşâet ve tevellüt ėden nefis illetidir, dėmişler.

12309. İnsan; ḳahır, ḳasvet ile iş göremez. **376/33**

12310. İnsanıŋ ḳahramanlığı, harp meydanında; pehlivanlığı, güreş meydanında belli olur. **376/34**

12311. İnsanlıḳ; ḳalıpta değil, ḳalptedir.[11075] **376/35**

11069 Yazmada: *ḳavm*.

11070 Yazmada: *ḳılınc*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyẖ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

11071 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

11072 Yazmada: *ḳahr, lutfi*.

11073 ve: Yazmada yok.

11074 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca ‘cimrilik’ manası ile kullanılsa da *ẖisset* kelimesi; ‘alçaklık, adilik, cimrilik, tamahkârlık’ manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 231. ATAY: *A-TBL*: I, 458[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 847[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 581[a]. TDK: *TS*: hisset: 1105[a].

11075 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. İslāmlıḳ (İslāmiyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 213/52, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 342/01, İnsānlıḳ; ḳālıbda -ḳıyāfetde- degil, ḳalbdedür. 342/ek2/12, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, Merẖamet; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, İnsāniyyet (insānlıḳ); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/02, İnsānlıḳ (insāniyyet, faż̈ā’il-i beşeriyye); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 386/02, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda (şaẖısda) degil, ḳalbde; īmān, i‘tiḳād evindedür. 393/01.

12312. İnsan, ḳahır ile ḳahraman sayılmaz. **376/36**

12313. İnsanıŋ ḳahramanı, yoḳsulluḳ ile belaya ḳarşı[11076] sabır ve tahammül ėdenidir. **376/37**

12314. İnsan ḳulaḳlaşır[11077], hayvan ḳoḳlaşır aŋlaşırlar. **376/38**

12315. İnsanlıḳ; ḳıyafetle değil, faziletledir. **376/39**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira su selvisi de sevimlidir; amma sair hemcinsleri gibi fayda göstermez, işe yaramaz, tek bir boy gösterirler, dėmişler.

12316. İnsanıŋ ḳalıp gözü amâ olsa da ḳalp gözü basîr[11078] olmaḳ gerektir. **376/40**

12317. İnsan ḳıymetini insan bilir. **376/41**

12318. İnsan ḳıymetini, insan sarrafı; para ḳıymetini, para sarrafı bilir.[11079] **376/42**

12319. İnsanıŋ ḳoḳu[11080] (tezeği) Çingene’dir[11081], hayvanıŋ ḳoḳu da tezeğidir, demiriŋ ḳoḳu[11082] da tezeğidir. **376/43**

12320. İnsan, ḳoyun[11083] meselidir[11084] (aslıdır). **376/44**

12321. İnsan; kibirden, gururdan hazer[11085] ėtmek gerek; zira kibir, gurur şeytan sıfatıdır. **376/45**

11076 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

11077 TDK: *TTS*: kulaklaşmak: Birbirinin kulağına fısıldamak.: IV, 2717. REDHOUSE: *TaEL*: ḳulaḳlaşmaḳ: 1493[b].

11078 Aslı Arapça *baṣīr* olan bu kelime; ‘gören, görücü; görüp anlayan’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 131[b].

11079 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. İnsān ḳadrini insān bilür, para ḳadrini sarrāf bilür. 375/20.

11080 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: qoq: 1. Kabarcık. 2. Gübre.: 200[a].

11081 Yazmada: *Çingāne*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: I, 517[a].

11082 YUDAHİN: *KS*: kok: Kıvılcım.: 477[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: qoq: 1. Kabarcık. 2. Gübre.: 200[a].

11083 Yazmada *koyun* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳoyun (قويون), ḳoyun (قيون)*] yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoyun (قويون): II, 1120[c]; ḳoyun (قيون): II, 1133[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قويون): 1501[b]; ḳoyun (قيون): 1511[b]. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631[a]; koyun: 678[a].

11084 Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, ‘zat/öz bakımından benzer’ demek iken *maṯal*, ‘sıfat bakımından benzer’ demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

11085 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

Zira insanıŋ eŋ büyük gafleti; kibir ve gururla me'lûf olmasıdır.

12322. İnsanıŋ ḳuvâ-yı fikriyesi müsterih olmadıḳça vücudu rahat olmaz ve vücudu rahat olmayan hemen dünyada mevcut sayılmaz. **376/46**

Emsal-i hikemiye…

12323. İnsan; gâh olur dağı ḳaldırır, gâh olur darıyı[11086] ḳaldıramaz.[11087] **376/47**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 74[11088]]

12324. İnsanlar ḳıyamete ḳadar baḳi ise ziraat, felâhat de ḳıyamete ḳadar[11089] baḳi dėmektir; zira insanlar ziraatsiz, felâhatsiz yaşayamazlar. **376/48**

… ki "Yaşamaḳ için ekmek[11090] gerek, ekmek için ekmek gerek." dėmişler.

12325. İnsan, ḳoyun[11091] meselidir[11092]. **377/01**

12326. İnsan için, âlem-i insaniyet ve İslamiyette kendini bilmek şarttır. **377/02**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İslamiyetiŋ şart-ı evveli malum bulunan beş avamiliŋ altıncısı insaftır. İnsaf; haḳ ve adaleti iḫtar ėder. Haḳ ve adalet, hem kendi nefsini bilmek hem ėl âlemiŋ nefsini de düşünmek faziletini işar eyler; eğerçi insan bu nükte-yi faziletten mahrum ve muarrâ ise o insan filhaḳiḳa insan-ı kâmil sayılmaz. "Kendini bilmeyen âlemi bilemez. al-insafu niṣfu 'd-dīn." [=İnsaf, dinin yarısıdır.] *cümlesiniŋ bir mana-yı mefhumu da budur, dėmişler.*

12327. İnsan, kepazelik ėtmemeli. **377/03**

12328. İnsan, kibarlıḳ ėtse bile kibirlik ėtmemek gerek; zira kibirlik başḳa, kibarlıḳ yine başḳadır. **377/04**

11086 Yazmada: *ṭarıyı*. Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

11087 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İnsān; çoḳ kerre ṭanayı ḳaldırur da ba'*ż*[en] olur darıyı bile ḳaldıramaz. 353/15, İnsān; gāh olur deveyi ḳaldırur, gāh olur ṭarıyı ḳaldıramaz. 377/06.

11088 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İnsān; gāh olur ṭaġı ḳaldırur, gāh olur ṭarıyı ḳaldıramaz.: 74.

11089 ḳadar: Yazmada yok.

11090 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

11091 Yazmada *koyun* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳoyun (قويون), ḳoyun (قيون)*] yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoyun (قويون): II, 1120[c]; ḳoyun (قيون): II, 1133[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قويون): 1501[b]; ḳoyun (قيون): 1511[b]. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631[a]; koyun: 678[a].

11092 Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-miṯl: III, 345; al-maṯal: III, 345. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

Süleymān Naḥīfī[11093] [*Dīvān* 2, 460, 457, 4[11094]] beyt

lāzım degil ‘ināyeti ehl-i tekebbürüŋ
baḫş eyledüm ‘aṭāsını vech-i ‘abūsına

12329. İnsan; kitap ḳoltuḳlamaḳla molla sayılmaz, yelken (kürek) ḳaldırmaḳla mellâh[11095] sayılmaz. **377/05**

12330. İnsan; gâh olur deveyi ḳaldırır, gâh olur darıyı[11096] ḳaldıramaz.[11097] **377/06**

12331. İnsan, kibirlenmemek gerek; zira insan, tekebbürü nispetinde küçüklüğünü biḥaberane itiraf ėtmiş olur. **377/07**

12332. İnsanıŋ kibirlenmesi cehaletine alamettir. **377/08**

12333. İnsanıŋ geçirdiği ömür, bir daha[11098] ele girmez. **377/09**

Muḥibbī *Dīvān* [105, 224, 5] [beyt]

ey Muḥibbī key saḳın ḥadden tecāvüz eyleme
çūn bilürsin ***bir daḫı girmez ele ‘ömr-i güḏeşt***

12334. İnsan, haddini tecavüzden hazer[11099] ėtmek gerek.[11100] **377/10**

Muḥibbī *Dīvān* [105, 224, 5] [beyt[11101]]

ey Muḥibbī key ***saḳın ḥadden tecāvüz eyleme***
çūn bilürsin bir daḫı girmez ele ‘ömr-i güḏeşt

12335. İnsan, geçen ile göçeni ḳovmamaḳ gerek. **377/11**

12336. İnsan olsun, hayvan olsun; tek cins ve terbiyeli, enis, munis, epsem[11102] ve itaatli; cinsi, soyu, kökü belli; ḫuyu, saygısı, […] malum, saf ve temiz olsun. Böyle

---

11093 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *Naḥīfī*.

11094 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: baḫş: [ḳısm-ı evvel,] 104[a].

11095 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-mallāḥ: Kaptan.: 415[a].

11096 Yazmada: *ṭarıyı*. Bu kelime; ‘ufak taneli zahire’ manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

11097 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İnsān; çoḳ kerre ṭanayı ḳaldırur da ba‘ż[en] olur darıyı bile ḳaldıramaz. 353/15, İnsān; gāh olur ṭaġı ḳaldırur, gāh olur ṭarıyı ḳaldıramaz. 376/47.

11098 Yazmada: *daḫı*. CLAUSON: *EDPT*: takı: 466[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: daḫı / daġı: 130[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dāḫı: 880[a]; daḫı: 892[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḫı: [Eski ve Çaġatayca imlāsı: *daġı*.]: … “daha” yerine de vaḳtiyle “daḫı” ḳullanılırdı.: I, 603[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: dağı: 169[a].

11099 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

11100 Bu madde başının benzeer bir biçimi için bk. İnsān, ḥaddini tecāvüz ėtmemek gerek. 348/08.

11101 Yazmada bir kere yazılmış olan bu beyit, ilgisi sebebiyle her iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

11102 Yazmada: *ebsem*. Yazmada kelimenin hem *ebsem* hem de *epsem* imlası kullanılmıştır. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ebsem: 27v12. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ebsem: Sākit, uşlu, mebhūt, aşamm, ḫāmūş.: 2[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: epsem: ṣ. 1. Dilsiz, ebkem. 2. Sükūt ėden, sākit, sessiz. epsem olmaḳ= Sükūt ėtmek, ses çıḳarmamaḳ. epsem ėtmek= Ṣusdırmaḳ.: I, 67[b]. TDK: *DS*: ebsem: Susma.: XII, 4490[b]. TDK: *TTS*: epsem: Sessiz, ses çıkarmayan, susan.: III, 1479.

olmayan; cinsi, soyu bozuḳ olan bed mayalardan ḫayır gelmez; ḫayırlı can, mal olmaz. Öylelerine mal, can ḳataraḳ sermayeni bed maya ile bulaştırma. **377/12**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12337. İnsana kederden fayda gelmez, keder ėtmekle iş bitmez. **377/13**

12338. İnsan; -gerek ferden olsun gerek icmaen olsun- düşmanlara ḳarşı[11103] evvel Allah, saniyen kendi ḳuvvet ve azm-i niyetine güvenmelidir; soŋra icap ėderse sadıḳ bir dosta da el vėrmelidir. **377/14**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12339. İnsan; kâr da ėder, zarar da ėder. **377/15**

12340. İnsan; kârı, zararı kendi bilmek gerek. **377/16**

12341. İnsan; kârı sever, zararı şikâyet ėder. **377/17**

12342. İnsan-ı kâmil; nefsine hâkim, vicdanına muti olandır. **377/18**

12343. İnsan-ı kâmil olmağa irfan gerek, izan gerek. **377/19**

12344. İnsan-ı kâmil olmağa ilim ile irfan, aḳıl ile izan gerek. **377/20**

12345. İnsan-ı kâmil olmağa lazım olan irfan imiş. **377/21**

Niyāzī-yi Mıṣrī[11104] [*Dīvān* 255, 78, 1-4] [naẓm]

dermān arardum derdüme[11105] derdüm baŋa dermān ėmiş
burhān arardum aṣluma aṣlum baŋa burhān ėmiş

ṣaġ u ṣolum gözler ėdüm dost yüzini görsem deyü
ben ṭaşrada arar ėdüm ol cān içinde cān[11106] ėmiş

öyle ṣanurdum ayruyam dost ġayrıdur ben ġayrıyam
benden görüp işideni bildüm ki ol cānān ėmiş

ṣavm u ṣalāt u[11107] ḥacc-ile ṣanma biter zāhid işüŋ
insān-ı kāmil olmaġa lāzım olan ‘irfān ėmiş

12346. İnsan-ı kâmil, kimseyi istiḫfaf ėtmez; zira başḳasını istiḫfaf ėden, kendisini istiḫfaf ėtmiş olur. **377/22**

12347. İnsan-ı kâmil oŋa[11108] dėrler, ki nefsini zapta ḳâdir ola. **377/23**

11103 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

11104 Yazmada: *cenāb-ı Niyāzī ḳuddise sırruh*.

11105 Yazmada: *derdime*.

11106 Yazmada: *cānān*.

11107 u: Yazmada yok.

11108 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. “O” żamīr-i ġā’ib ve ism-i işāretiniŋ mef‘ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün “*اكّى (aŋa)*” ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46[a].

12348. İnsan-ı kâmiliŋ mesleğine muarız bulunanlar için fevz ve necat[11109] yoḳtur. **377/24**

Muḥyī ’d-dīn İbnü ’l-‘Arabī[11110]

12349. İnsan-ı kâmil, ehl-i zahiriŋ birtaḳım ağrazât ve maḳalât-ı nâ-muhiḳḳasına hiçbir vaḳit havale-yi sem‘-i itibar ėtmez. **377/25**

Muḥyī ’d-dīn İbnü ’l-‘Arabī[11111]

12350. İnsan-ı kâmil, ehl-i zahiriŋ istiḳbaliniŋ[11112] pek vaḫim olduğunu müşahede ėder. **377/26**

Muḥyī ’d-dīn İbnü ’l-‘Arabī[11113]

12351. İnsan-ı kâmiliŋ damen-i himmetini muhkem tut, ki seni hiyel-i şeytaniyeden taḫlis ėtsin. **377/27**

Muḥyī ’d-dīn İbnü ’l-‘Arabī[11114]

12352. İnsan-ı kâmiliŋ lisanıhâliyle zeban-ı ḳali müttehittir. **377/28**

Muḥyī ’d-dīn İbnü ’l-‘Arabī[11115]

12353. İnsan; kendi ḳadrini, kendi ḳıymetini taḳdir ėderek bilmek gerektir. **377/29**

12354. İnsanlarıŋ kâffe-yi mesaisi ancaḳ bir “Aferin!”dir. **377/30**

Reḳabet-i fikriye…

12355. İnsan; kendi ḳulağını ısırır, ısırır hatta düşer de başı bile yarılır. **377/31**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[11116]

12356. İnsan; kendi ḳudretini taḳdir ėderse ariftir, kendi ḳusurunu itiraf ėderse yine ariftir. **377/32**

12357. İnsan, kendini ne zemmėtmeli ne methėtmelidir. **377/33**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Binaenaleyh, insan; kendinden emin ve ḳalbi mutmain olduḳça ne zemmėdenden ḳorḳmalı ve ne de methėdene emniyet ėtmelidir.

12358. İnsanlar; kendilerini[11117] memnun ėdenlerden[11118] hazzėderler, mücerreptir; kendilerini[11119] memnun ėtmeyenlerden de hazzėtmezler, bu da mücerreptir. **377/34**

11109 el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Fevz* ile *necât* arasındaki fark: Necât, “kötülükten kurtuluş”tur; fevz ise “arzu edilene ulaşarak istenmeyenden kurtuluş”tur.: 307.

11110 Yazmada: *Kelām-ı ḥikmet-i ittisām-ı Şeyḫü ’l-Ekber Muḥyī ’d-dīn ‘Arabī.*

11111 Yazmada: *Kelām-ı ḥikmet-i ittisām-ı Şeyḫü ’l-Ekber Muḥyī ’d-dīn ‘Arabī.*

11112 Yazmada: *istiḳbāli*.

11113 Yazmada: *Kelām-ı ḥikmet-i ittisām-ı Şeyḫü ’l-Ekber Muḥyī ’d-dīn ‘Arabī.*

11114 Yazmada: *Kelām-ı ḥikmet-i ittisām-ı Şeyḫü ’l-Ekber Muḥyī ’d-dīn ‘Arabī.*

11115 Yazmada: *Kelām-ı ḥikmet-i ittisām-ı Şeyḫü ’l-Ekber Muḥyī ’d-dīn ‘Arabī.*

11116 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

11117 Yazmada: *kendini*.

11118 Yazmada: *ėdenden*.

11119 Yazmada: *kendini*.

12359. İnsan, ḫilḳatte gerçekten *min tarafi'llah* [=Allah tarafından] ekmel olaraḳ ḫalḳ buyrulmuş[11120] bir nüsḫa-yı kübrâdır. **378/01**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Faḳat (ancaḳ) insan için hayatında "yaşamaḳ ve yaşamaḳ için çalışmaḳ" efʻâl ve amelleri de ḫilḳat-i beşerde mevcut ve mündemiç ve bunu idrak için aḳıl ve fikir ve izan ile müzeyyen ve mükellef bulunduğu için idame-yi hayatı ve saadet-i hâl ve selamet-i mal u menâl ve necatı emrinde her hâlde tahsil ve tedarik-i maaş ve maişete muhtaç ve müfteḳirdir ve bunu istihsale vasıta ve alet olan ulum u fünûn ve hüner ü marifeti tahsil ü talime ve iktisap u istihsale de muhtaçtır. İşte bu ihtiyaçları her hâlde insanların elde ėtmesi vezâif-i asliye ve esasiyesinden olduğunu bilerek tahsil-i maaş ve maişeti için evvelemirde tahsil-i ilm ü irfan ve sahib-i hüner ü marifetle tenvir ve tezyin-i zat ve sıfâtı idrak ve izan eylemek gerektir, dėmişler.

12360. İnsan, gerçek Allah'ın ḳuludur; faḳat paranıŋ da esiri[11121], abdi ve kölesidir. **378/02**

12361. İnsan, kâfir-i nimet olmamaḳ gerek. **378/03**

12362. İnsan; küfürden, şirkten dilini saḳınmaḳ gerek. **378/04**

12363. İnsan, küfür sözden hazer[11122] ėtmek gerek. **378/05**

12364. İnsan, küfran-ı nimet ėtmemek gerek. **378/06**

12365. İnsan-ı kâmil odur, ki bu ḳubbede bir ḫoş seda bıraḳa. **378/07**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] beyt

gerçi bu fānī dünyāda heb cānlar fidā ėmiş
maḥbūb olan bu ḳubbede bir ḫuʾuş ṣadā ėmiş[11123]

12366. İnsanıŋ kendi aḳlı, kendine hem fener[11124] hem rehberdir; gerek tam, tâst(?) gerek kem, kâst[11125]. **378/08**

12367. İnsanı gül ėdip başına taḳarlar insan ise, sinek gibi defėderler muzır maḫluḳ ise. **378/09**

12368. İnsana kendi eli, kendi emeğiyle ḳazandığı şey; pek tatlı gelir. **378/10**

12369. İnsan, kendi kendiniŋ dostu olmaḳ gerektir. **378/11**

11120 Yazmada: *buyurılmış*. Ş. Sāmī: *ḲT*: buyurılmaḳ: I, 335[c]. TDK: *TTS*: buyurulmak: I, 733.

11121 Yazmada: *esīr*.

11122 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

11123 bk. KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: Bāḳī ḳalan bu ḳubbede bir ḫoş ṣadā imiş: 234, 218, 3.

11124 Aslı Yunanca *phanarion (φανάριον)* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *fenār* hem de *fener* imlaları ile müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: φανάρι(ον) [phanari(on)]: 848[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fenār [Zebān-zedi: *fener*.]: II, 1005[c]; fener: II, 1006[c]. Yazmada kelimenin her iki imlası da kullanılmıştır.

11125 Aslı Farsça olan bu kelime, 'eksik, noksan' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 1004[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1138[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 1515[b].

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Çünkü insan kendi kendiniŋ dostu ise herkesi kendine dost sansın; eğerçi kendi kendiniŋ düşmanı ise herkesi kendine düşman sansın, dėmişler.

12370. İnsanda kemal olmazsa onu[11126] kem aḳçe gibi ele, dile almazlar. **378/12**

12371. İnsan, kâmil olmayınca kem aḳçe gibidir. **378/13**

12372. İnsan, kendini bilmeğe çalışmaḳ gerek; zira kendini bilirse Allah’ını da bilir, herkesi de bilir, kendi kendini de ıslah-ı nefse muvaffaḳ olur. **378/14**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İş ancaḳ kendini[11127] bilmektedir, kendi nefsini ıslah eylemektedir, dėmişler.

Kendini bilen; Allah’ını da bilir, herkesi de…

12373. İnsan, günahını aŋaraḳ tövbe ėtmek gerek. **378/15**

12374. İnsan için kendi vatanında doğmaḳ, kendi vatanında yaşamaḳ, kendi vatanında ölmek ne büyük baḫtiyarlıḳtır. **378/16**

12375. İnsan, kendi sanatını çoḳ söyler. **378/17**

12376. İnsan, kendi kendisiniŋ dostu olmazsa hiçkimse onuŋ[11128] dostu olmaz. **378/18**

12377. İnsanıŋ kendi güzel olursa âlem de güzel olur. **378/19**

12378. İnsan, kendi kendiniŋ hekimi[11129] olmaḳ gerek. **378/20**

12379. İnsanıŋ kendisi kötü olmazsa âlem kötülük ėtmez. **378/21**

12380. İnsan, kendi eviniŋ sultanıdır. **378/22**

12381. İnsanıŋ kendi nefsi, kendine düşmandır[11130]. **378/23**

Nābī [*Dīvān* Na‘t-ı Şerīf 1, 23, 2, 131] beyt

‘aybdur ‘āḳile şeyṭān beni aldatdı dėmek
kendi nefsümdür ėden nefsüme ilḳā-yı fesād

Diyār-ı Bekrli Sa‘īd Paşa beyt

seyyi’āt insāna nefs-i kemterīnünden gelür
her ḫacālet ādeme sū’-i ḳarīninden gelür

11126 onu: Yazmada yok

11127 Yazmada: *insān kendini*.

11128 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

11129 Yazmada: *ḥakīmi*. Kelimenin aslı Arapça *ḥakīm*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 401[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḥakīm* hem de *hekīm* imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556[a]; hekīm: “ḥakīm”den ġalaṭ iltizāmı.: II, 1509[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

11130 Yazmada: *düşmandur (دوشمندر)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

12382. İnsan, gün gelir düşmanından medet[11131] umar. **378/24**

12383. İnsan, kendi nefsini düşünmek gerek; zira nefis muḳaddemdir. **378/25**

Faḳat büsbütün nefsine de aldanmamaḳ gerek, dėmişler; zira insanıŋ kendi nefsi, kendine düşmandır.

12384. İnsan, kendi nefsine zulmėtmemek gerek. **378/26**

12385. İnsan, kendine göre pay biçmeli. **378/27**

12386. İnsan erkek ise kendi eviniŋ hem beyi[11132], efendisi ve[11133] ağası hem uşağı, ḳulu ve kölesidir; ḳadın ise hem sultanı ve[11134] ḫanımı hem ḫalayığı[11135] (cariyesi), aşçısı ve[11136] işçisidir. **378/28**

12387. İnsan, kendini güzel ėtmeğe çalışmaḳ gerek. **378/29**

12388. İnsan, kendi eviniŋ her şeyidir. **378/30**

12389. İnsan, kendini bilmek gerek. **378/31**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

***Muḫtıra**: İnsanıŋ kendini bilmesi; ‘sırf kendiniŋ Ahmet’iŋ veyaḫut Mehmet’iŋ[11137] oğlu olduğunu bilmek veya da aḳ veya ḳara, güzel veya[11138] çirkin olup olmadığını aynada görüp öğrenmek ve bilmek değildir; ancaḳ kendini, insanlığını ve insan vazifesini bilmek ve öğrenmek için Cenabıhaḳḳ’ıŋ bilinmesini emreylediği cemi ulum ve fünûnu yani dünya ve aḫiret ilimlerini tamamen olmasa bile mümkün mertebe tahsil ile iktisab-ı fazl u kemal ile ebnâ-yı beşere ilim ve kemalini de ilme ’l-yaḳin görmek ve gösterip öğretmek, bildirmek’ dėmektir, dėmişler.*

12390. İnsan, kendini bilirse herkesi de bilmiş olur. **378/32**

12391. İnsan, kendini bilirse Allah’ını da bilir. **378/33**

12392. İnsan, kendini bilirse her şeyi de bilmiş olur. **378/34**

12393. İnsan, kendi hâlini bilmek gerek. **378/35**

11131 Benzer kelimelerdeki anlam farklılıklarına dikkat edilmelidir; zira her biri Arapça olan yakın anlamlı kelimelerden *naṣr* ‘bir âdemi bir nesneden kurtarmak suretiyle ona yardım etmek’ manasında, *ẓahr* ‘bir kimseye arka çıkmak suretiyle yardım etmek’ manasında, *madd* ‘bir âdeme hayatını uzatacak mahiyette yardım etmek’ manasında iken *imdād* ise ‘mühlet vermek, başkası eliyle yardım etmek’ manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-madd: I, 689; al-imdād: Ba‘żılar ‘indinde ṯülāṯīden olan *madd* māddesi şerr ve mekrūhda ve *imdād* māddesi ḫayr ve maḥbūbda isti‘māl olunur.: I, 690; aẕ-ẓahr: II, 15; an-naṣr: II, 123; al-‘avn: III, 673. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luġa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *İ‘âne* ile *nusret* arasındaki fark: 275.

11132 Yazmada: *begi*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

11133 ve: Yazmada yok.

11134 ve: Yazmada yok.

11135 Yazmada: *ḫalāyıḳ*.

11136 ve: Yazmada yok.

11137 Yazmada: *Mehmed*.

11138 Yazmada: *ve*.

12394. İnsan, ne yaparsa kendine yapar. **378/36**

12395. İnsan, hâlihazırına aldanmayıp atisinden ḫavf ėtmemelidir.[11139] **378/37**

İbn Sīnā[11140]

12396. İnsan, kendi ekmeğini kendi alnınıŋ teriyle ḳazanmaḳ gerek. **378/38**

12397. İnsan, kendi kârını âlemiŋ zararında aramamalı. **378/39**

12398. İnsan, herkesi kendi nefsiyle ḳıyas ėtmek gerek. **378/40**

12399. İnsan, kendi nefsinden azar. **378/41**

12400. İnsan, kendini nasıl biliyorsa başḳasını öyle bilmek gerek. **378/42**

12401. İnsan, kendi ḳusurunu görürse âlemiŋ ḳusurunu göremez. **378/43**

12402. İnsan, kendi kendine himmet ėderse Cenabıhaḳḳ'ıŋ muavenetine[11141] de nail olur. **378/44**

Zira "Ḳul sıḳılmayınca eren yetişmez." dėmişler.

12403. İnsan; kendi hüneriyle öğrenir, kendi himmetiyle geçinir. **378/45**

12404. İnsan, kendi vicdanınıŋ ḳabul ėtmediği bir şeyi nâ-haḳ yere başḳasına isnatla ḳabul ėttirmeğe çalışmamaḳ gerektir. **378/46**

12405. İnsanıŋ[11142] kendi lisanını öğrenmeden âḫar[11143] bir lisanı öğrenmeğe çalışması[11144]; kendi evi dururken âḫarıŋ evinde misafirlikte gezinmeğe beŋzer. **378/47**

12406. İnsan; kendi evini, kendi vatanını bilmeden ve öğrenmeden[11145] ėl âlemiŋ evini, vatanını bilmeğe ve öğrenmeğe ḳalḳışırsa uḳalalıḳ[11146] değil, budalalıḳ ėtmiş olur. **378/48**

12407. İnsan, kendinde bulunmayan ḫassayı (şeyi) raḳibinde görünce haset ėdermiş. **378/49**

12408. İnsan; kendini ḫalḳtan büyük (efdal), ḫalḳı küçük (aptal) sanırsa gaflet ve cehaletiŋ eŋ büyüğü de budur. **378/50**

11139 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

11140 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā.*

11141 Yazmada: *mu'āvetine*.

11142 Yazmada: *insān*.

11143 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-āḫar: Ġayr ma'nāsınadur, ki Fārsīde *dīger* murādifidür. İki nesneniŋ birine nisbetle ol biridür.: I, 746. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Âhir* ile *âhar* arasındaki fark: *Âhar*, 'ikinci' anlamına gelir. İkincisi ve daha fazlası caiz olan her şey konusunda *âhar*, dişili için de *uhrâ* kelimesi kullanılır. Üçüncüsü ve daha fazlası olmayan varlıklar konusunda da *evvel* [ilk] ve *âhir* [son] kelimeleri kullanılır. "Rebî'ü 'l-evvel" ve "Rebî'ü 'l-âhir" ifadeleri bu türden, üçüncüsü olmayan anlamındadır.: 441. TDK: *DS*: ahar (IV): Yabancı, yerli olmayan.: I, 125[b].

11144 Yazmada: *çalışmaḳ*.

11145 Yazmada bu madde başındaki *öğren-* kelimelerinin her ikisi de اكرنمك biçiminde yazılmış. İlgili imla, Osmanlı Türkçesinde *iğrenmek* kelimesinin imlası olup *öğrenmek* kelimesi ise اوكرنمك imlasıyla müstameldir ve yazmada da bu imla ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: igrenmek: 172[b]; ögrenmek: 262[b].

11146 Kelimenin aslı Arapça *'uḳalā* olup *āḳil* kelimesinin cemidir ve aslında 'akıllılar, akıl sahipleri' manasında olmasına rağmen Türkçede daha yaygın olarak 'akıllı geçinen' manasında kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 3, 444[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 944[a].

12409. İnsan; kendi yaḳtığı çırağı[11147] -iyiliği, babalığı- kendi söndürmez, kendi yaptığı ocağı kendi yıḳmaz. **378/51**

12410. İnsan, ancaḳ kendi sayi ile yaşamalıdır. **378/52**

12411. İnsan; kendini sevenden, kendi sevdiğinden ḫoşlanır (hazzėder). **378/53**

12412. İnsanı kötü yola girdiren şey, işsizlik ile aşsızlıḳtır (açlıḳtır). **378/54**

12413. İnsan, kendini bilirse kimseye kötülük ėdemez. **378/55**

12414. İnsan, kendi kendini idareye muḳtedir olmazsa sair muḳtedir insanlarıŋ esiri olurlar. **378/56**

12415. İnsanlar, gerçek Allah'ıŋ ḳullarıdır; faḳat paranıŋ esirleridirler. **379/01**

12416. İnsan, kendisiniŋ hem hâkimi hem hekimi[11148] olmaḳ gerek. **379/02**

12417. İnsan, kendini beğendiği ḳadar kendini bilmeğe de gayret ėderse o insan, insan olur. **379/03**

12418. İnsan; görüşe görüşe alışır, söyleşe söyleşe sevişir. **379/04**

12419. İnsan, kötü tabiata alışmamaḳ gerek. **379/05**

12420. İnsanıŋ kötü fiiliniŋ davacısı, kendi vicdanıdır. **379/06**

Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem[11149] [*Zemzeme - birinci ḳısm* Ḳıṭa'āt 59] beyt

vicdānıdur isā'et-i fi'linde ādemiŋ
da'vācısı şuhūdı ḳavānīni[11150] ḥākimi

12421. İnsan; kötülüğü de bilir, iyiliği[11151] de bilir. **379/07**

11147 Kelimenin aslı Farsça olup bu dilde *çarāġ* ve *çirāġ* olmak üzere iki farklı telaffuzla müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çirāġ: 389[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çarāġ: Fetīledür, ki yaġla ālūde ėdüp yaḳarlar ve 'otlamaḳ' ve 'yayılmaḳ ve 'çerīden' ma'nāsına gelür ve 'at iki ellerin dikine ḳaldurmaḳ' ma'nāsınadur, ki "şaḫlanmaḳ" ta'bīr olunur ve pīr ü mürşide ve delīl ü reh-nümāya daḫı ıṭlāḳ olunur ve aydınlıḳdan daḫı kināye ėderler.: 288. Ş. Sāmī: *ḲT*: çirāġ: Ḳandīl ve mūm ve meş'ale gibi vāsıṭa-yı tenvīr.: I, 507[b]. Yazmada kelimenin *Çi* sırasında yer aldığı hâlde *Çe* sırasında yer almamasından müellifin kelimeyi *çirāġ* biçiminde kullandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple; madde başlarında, ilgili kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan *çerağ* ve *çırağ* imlalarından *çırağ* tercih edilmiştir. TDK: *TS*: çerağ: 522[a]; çırağ: 537[b].

11148 Yazmada: *ḥakīmi*. Kelimenin aslı Arapça *ḥakīm*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 401[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḥakīm* hem de *hekīm* imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556[a]; hekīm: "ḥakīm"den ġalaṭ iltizāmı.: II, 1509[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

11149 Yazmada: *Recā'ī-zāde Ekrem Beg*.

11150 ḳavānīni: Yazmada yok.

11151 Yazmada: *eyüligi*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ایو/ imlasının -*İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: edgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

12422. İnsan; kötülükten hazer[11152], iyiliğe[11153] ḫizmet ėtmek gerek. **379/08**

12423. İnsanıŋ kötülüğünü iyiliği[11154] örter. **379/09**

12424. İnsan, kötü de olsa "kötüdür" dėmemek gerek. **379/10**

12425. İnsan, kötü olmaz; meğerki[11155] züğürt ola. **379/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 75[11156]]

12426. İnsan, günahını düşünüp ağlamaḳ (tövbe ėtmek) gerektir. **379/12**

12427. İnsan, gücü yettiği ḳadar ḳaldırır. **379/13**

12428. İnsan, gücü yetmeyeceği taşı ḳucaḳlamamalı. **379/14**

12429. İnsanıŋ gücüne gidecek sözü söylememeli. **379/15**

12430. İnsan; göre göre alışır, alışa alışa sever. **379/16**

12431. İnsan; görmediğini "Gördüm!", işitmediğini "İşittim!" dėrse yaŋılır, yalancı sayılır. **379/17**

12432. İnsanıŋ görmesi ile işitmesi bir değil. **379/18**

12433. İnsanıŋ gözü (isabet-i ayn), taşı çatlatır. **379/19**

12434. İnsan, kör nefsiyle bela ḳuyusuna[11157] düşer. **379/20**

12435. İnsan, kör şeytana uymamaḳ gerek; zira "Cehenneme giden, yoldaş arar." dėmişler. **379/21**

12436. İnsan, körle yoldaş olursa düşeceği yer çuḳurdur. **379/22**

12437. İnsanıŋ gözü, hâliniŋ (ḳalbiniŋ) aynasıdır[11158]. **379/23**

11152 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

11153 Yazmada: *eyülige*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

11154 Yazmada: *eyüligi*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

11155 Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

11156 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İnsānıŋ kötüsi olmaz; megerki zügürd ola.: 75.

11157 Yazmada *kuyu* kelimesi iki farklı imla ile (قويو, قيو) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120[b]; ḳuyu (قيو): II, 1133[a].

11158 Yazmada: *āyīnesidür*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā'īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği

12438. İnsanıŋ gözünü bir avuç toprak doyurur. **379/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 75[11159]]

12439. İnsanıŋ gözü doymazsa toprak doyurur. **379/25**

12440. İnsan, gözüyle görmediği şeyi görmüşçesine methėtmemeli. **379/26**

12441. İnsanıŋ güzelliği, dilinden belli olur. **379/27**

[as-Suyūṭī *al-Cāmiʻu ʾṣ-Ṣaġīr min Aḥādīṯi ʾl-Başīri ʾn-Naḏīr* 3. C. 457. s. 5068. ḥadīṯ] [ḥadīṯ]

camālu ʾr-raculi faṣāḥatu lisānihi[11160]

[=Kişinin güzelliği, dilinin fesahatindedir[11161]]

12442. İnsanıŋ güzelliği yalŋız dilinden, hüner ve marifeti elinden değil; kendisiniŋ görünüşünden, işiniŋ gösterişinden de belli olur. **379/28**

12443. İnsanıŋ gözünü toprak doyurur. **379/29**

12444. İnsanıŋ[11162] (hâsidiŋ[11163]) gözü, taşı eritir[11164]. **379/30**

12445. İnsanıŋ gözünü (bir avuç) toprak doyurur, böceğiŋ (keçiniŋ) gözünü yaprak doyurur. **379/31**

12446. İnsan gözü, deryadır; göze yasak olmaz.[11165] **379/32**

12447. İnsanıŋ gözü, ḳalbiniŋ aynasıdır[11166]. **379/33**

12448. İnsanıŋ gözünü garaz[11167] perdesi bürürse haḳiḳati göremez. **379/34**

12449. İnsanıŋ gözü toḳ olmaḳ hürriyettir, aç olmaḳ esarettir. **379/35**

---

maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā'īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

11159 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İnsānıŋ gözini bir avuc ṭoprak ṭoyurur.: 75.

11160 Yazmada bu cümlenin hadis olduğu belirtilmemiş sadece başına "'Arabī" notu düşülmüştür.

11161 Aynı hadis, yazmada madde başı olarak da mevcuttur: Ādemiŋ güzelligi, lisānınıŋ feṣāḥatindedir. 42/ek/09. Bu alıntı için bk. Meḥmed Şükrī: "Cümel-i ḥikemiyye-yi İslāmiyye", *Āfāḳ*: 7, 299.

11162 Yazmada: *insān*.

11163 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥasad: Bir fāżıl ve mütena''im ādemüŋ ni'meti ve fażīlet kendüsine müteḥavvil olmasını yā-ḫ^{v}ud andan zā'il ve meslūb olmasını temennī eylemek ma'nāsınadur. … Şāriḥ dėr ki "*Ġıbṭa* ile farḳı bu cihetdendür; zīrā *ġıbṭa* bir ādemüŋ nā'il oldıġı ni'metüŋ miṯli kendide daḥı olmaġı temennī eylemekdür, yine ol ādemde ol ni'met ber-ḳarār olmaḳ üzere.": I, 597; al-ḥāsid: Andan ism-i fā'ildür.: I, 597.

11164 Yazmada: *ėridür*. Osmanlı Türkçesinde *eri-* biçimiyle kullanılan bu kelimenin bu madde başındaki imlası (ėri-) ise Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: erü:-: 198[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrimek: 50[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: iri-: 113[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: erimek: I, 92[a]. REDHOUSE: *TaEL*: erimek: 76[b].

11165 İlgili madde başları için bk. Göz deryā, söz ırmaḳ gibidür. 1530/12, Göz deryā, seyr bedāvā… 1530/14, Göz deryādur, göze yasaḳ olmaz. 1530/15.

11166 Yazmada: *āyīnesidür*.

11167 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġaraż: Nişāna dėnür, ki aŋa oḳ ve ḳurşun atarlar. Cem'i *aġrāż* dur. Şāriḥ dėr ki: Teşbīh ṭarīḳiyle maḳṣad ma'nāsına da müsta'meldür. … Ḳalb şıḳılup melālet peydā eylemek ma'nāsınadur. Ve bir nesneye müştāḳ ve ārzū-mend olmaḳ ma'nāsınadur.: II, 435. TDK: *TS*: garaz: 1. Kin. 2. Hedef, amaç, maksat.: 903[a].

12450. İnsan, gözünden belli olur (tanılır[11168]). **379/36**

12451. İnsan, gözünden ısınır. **379/37**

12452. İnsan; gözünden, sözünden tanılır[11169]. **379/38**

12453. İnsan, kendi yağıyla yaḫni ḳavurmaḳ usulünü bilmek gerek. **380/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “Kendi yağıyla ḳavrulan yaḫni kendi eliŋde, diliŋde tatlı olur; amma ėl yağıyla ḳavrulan yaḫni ėl elinde, ėl dilinde tatlı matlı olur, yine yanıḳ yaman adlı olur.” dėmişler. Binaenaleyh, “Borç ile alınan etiŋ, kemiği yırtar betiŋ.” dėmişler.

12454. İnsan, kendi yorganına göre ayaḳların uzatmağı[11170] bilmek gerek. **380/02**

12455. İnsanıŋ kendi nefsi, her şey için haḳîḳî bir ölçü ve endazedir. **380/03**

12456. İnsanıŋ gözü (ḳarnı) doyar; faḳat nefsi doymaz, velev dünyayı yutsa (malik olsa) yine doymaz. **380/04**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Faḳat doymayan gözleri toprаḳ doyurur. Gerek fert gerek icma hâlinde hep böyle görülmüş ve böyle bilinmiştir ve tariḫen daḫi böyle sabittir. Mesela, ḳurûn-ı ûlâda Firavunlar, ḳurûn-ı vustâda Romalılar, ḳurûn-ı uḫrâda[11171] daḫi Ruslar ve İngilizlerle vesairelerdir, ki her ikisi dünyanıŋ hemen birer sülüsüne malik olduḳları hâlde hâlâ bu iki şeytan tabiatlı, Firavun ḫuylu devletiŋ[11172] özü ve gözü dünyaya hiç doymadı gitti ve el-yevm açgözlü ve haris tabiatlılardır, ki şeytan marazı olan hiss-i haset ve fitne fesat ve hırs ve tamah ve iftira ve bühtan laḳırtılarla bütün cihan ḫalḳınıŋ başını tutup ağrıtıp[11173] duruyorlar. Nihayet bir gün olup bu cihanıŋ başına bir bela ve felaket çıḳarmadan rahat durmayacağa beŋzerler. İnşallah onlar[11174] da “kullu kamālin zavālun” [=Her kemalin zevali vardır.] *fehvasınca ve emsal-i sabıḳları gibi düçar-ı inḳıraz olsalar[11175] gerektir. Kemaliŋ soŋu zevaldir. Dünyaya sığmayanlar[11176] ve doymayanlar, dünyanıŋ dar ḳarnına sığsalar gerektir ve gözlerini elbette toprаḳlar doyursa gerektir; zira meşiyet ve ḳanun-ı İlahî böyle caridir, tevârîḫ-i âlem daima buŋa şahittir.*

12457. İnsan; güzel ḫuy ile güzel sayılır, kötü ḫuy ile kötü sayılır. **380/05**

12458. İnsan; güzel ararsa kendisinden, kötü ararsa yine kendisinden aramalı. **380/06**

11168 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu‘ārefeli bulunmaḳ, ma‘rūf olmaḳ.: II, 871[b]. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521[a].

11169 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu‘ārefeli bulunmaḳ, ma‘rūf olmaḳ.: II, 871[b]. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521[a].

11170 Yazmada: *uzatmaġa*.

11171 Yazmada: *ḳurūn-ı uḫrā*.

11172 Yazmada: *devletleriŋ*.

11173 Yazmada: *aġırtup*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

11174 Yazmada: *anlar*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

11175 Yazmada: *olsa*.

11176 Yazmada: *ṣıġmanlar*.

12459. İnsanıŋ göze görünür düşmanı, münafıḳ dostudur[11177]; göze görünmez düşmanı, şeytan nefsidir. **380/07**

12460. İnsanıŋ güzelliği; hep surette değil, sîrette de vardır. **380/08**

12461. İnsanıŋ güzelliği; surette, sîrette tam olunca emsali bulunmaz güzeldir. **380/09**

12462. İnsanda güler yüz, tatlı dil maḳbuldür. **380/10**

Lā beyt

şerr-i şürūr olma cehānda kimse baḳmaz çihreŋe
ālemiŋ maḳbūlidür ebr u ferāḫı[11178] dā'imā

12463. İnsan; gömdüğünü bulur, ektiğini biçer.[11179] **380/11**

Zambaḳ (ḫaşḫaş) eken, gül dėvşirmez.

12464. İnsan gemisiniŋ dümeni, kendi dimağıdır; taaḳḳul ve tefekkür gerek: dimağsız insan yürümez, dümensiz gemi yürümez. **380/12**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12465. İnsanıŋ gömleği kirlenmeyince (terlemeyince) yėdiği[11180] helal sayılmaz. **380/13**

12466. İnsanlarıŋ hepsi, evlad-ı Âdem ve mevlud-i Havva’dırlar. **380/14**

Yani beşeriyet, hep gene evlad-ı Âdem ve ahfad-ı Nuh, ensâl-i beşer-i sanidirler. Birbiriyle cinstaş ve ḳardeştirler[11181]. Bunuŋ böyle olduğu gayr-i ḳabil-i inkâr bir muadele-yi muhaḳḳaḳa ve bir mesele-yi mühimme ve insaniyedir.

12467. İnsan, gününe göre hareket ėder. **380/15**

12468. İnsan, insandır; hayvan, hayvandır; hayvan, insan olmaz; insan, hayvan olmaz. **380/16**

Cinsen ve hilḳaten…

12469. İnsanıŋ gözü yumulunca ḳadir ve ḳıymeti o vaḳit belli olur. **380/17**

12470. İnsana güvenme, ölür; duvara[11182] dayanma[11183], yıḳılır. **380/18**

11177 Yazmada: *dostı*.

11178 ebr u ferāḫı: Yazmada: *ebr u ferāḫı: beşāşetli güler yüz*.

11179 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İnsān; umdığını degil, gömdigini bulur 342/40 Umdığı degil, gömdigi çıḳar kişiniŋ. 470/04, Umdığıŋ degil, gömdigiŋ çıḳar. 470/06.

11180 Yazmada: *yedigi*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*’tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

11181 Yazmada: *ḳardaşdurlar*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

11182 Yazmada: *dīvāra*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

11183 Yazmada: *dayanma, ṭayanma*. CLAUSON: *EDPT*: ṭayan- (dayān-): 569[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dayanmaḳ: 886[b]; ṭayanmaḳ: 1230[a]; ṭayanmaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayanmaḳ: II, 874[a].

İbn Sīnā[11184]

Metīn ve müstaḥkem olan dīvārlar bir gün olur ki münhedim olur.

12471. İnsana bir ölmek, bir de kendini bilmek güçtür. **380/19**

12472. İnsanıŋ güvendiğinden, beğendiği yeğdir. **380/20**

12473. İnsan, kimseyi istihza[11185] ėtmemek gerek; zira istihza ėden bir gün olur kendisi de istihzaya müstahaḳ olur. **380/21**

Sünbül-zāde Vehbī [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-men'-i istihzā vü nemīme 84, 411[11186]] [beyt]

kimseyi ėtme ṣaḳın istihzā
görme Ḥaḳḳ'uŋ ḳulını hezle sezā

Sünbül-zāde Vehbī[11187] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-tevḳīr-i pīrān 99, 538[11188]] beyt[11189]

sözini ėtmez ėseŋ de ışġā
ėtme ma'tūhı daḫı istihzā

12474. İnsan, kimseye haset ėtmemek gerek; zira hasetten fesat doğar, fesattan cümle bela doğar. **380/22**

12475. İnsan, kimseye ḫor[11190] baḳmamaḳ gerek; zira insanıŋ insana ḫor baḳması, 'kendi kendini ḫorlaması' dėmektir. **380/23**

12476. İnsan, kimseyi incitmezse kendisi de incinmez. **380/24**

12477. İnsan, kime ne ėttiyse onu[11191] bulur, görür. **380/25**

12478. İnsan; kindar olmamalı, dindar olmalıdır. **380/26**

12479. İnsan; kin de tutar, din de tutar; lakin kin duran yerde din durmaz. **380/27**

12480. İnsanlıḳ hâli; yalan da söyler, yaŋlış da söyler; ancaḳ gerçek[11192] ve doğru[11193] söylemek, yalanı ret, yaŋlışı doğrultmaḳ gerektir. **380/28**

11184 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā.*

11185 el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Mizâh* ile *istihzâ'* arasındaki fark: *Mizâh*, mizâh yapılan kişiyi tahkiri ve onun hakir olduğuna itikadı gerektirmez. Nitekim reisler ve krallar, tebaları ile mizâh [şaka] yapar ve bu onları tahkiri ve hakir olduklarına itikad etmeyi gerektirmez; ancak daha önce, eserin başında belirttiğimiz gibi, onlara ünsiyet [yakınlık] göstermelerini gerektirir. Oysa *istihzâ'* [alay], kendisi ile istihzâ' edilenin tahkirini ve onların hakir olduklarına itikadı gerektirir.: 376.

11186 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: istihzā': [ḳısm-ı evvel,] 341[a].

11187 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* de ve yazmada: *Vehbī*.

11188 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: istihzā': [ḳısm-ı evvel,] 341[a].

11189 Yazmada: *beyt, dīger*.

11190 Yazmada: *ḫ[v]ur*. 'Zelil ve hakir' manasındaki bu kelimenin aslı Farsça olup *ḫ[v]ur* ve *ḫ[v]ār* olmak üzere iki farklı imlası bulunmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫ[v]ār: 479[b]; ḫ[v]ur: 483[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: 338. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫ[v]ār: I, 590[a]; ḫ[v]ur: I, 591[a]. Yazmada ilgili imlaların ikisi de kullanılmıştır.

11191 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: *ż*. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel şūreti olup aşlı "o"dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

11192 gerçek: Yazmada: *baş geregi gerçek*.

11193 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

12481. İnsanlıḳ, hep almaḳla değil; insan, vėrmekle de mükelleftir. **380/29**

12482. İnsanlıḳ, insaniyet ėtmesini öğrenmek ve bilmek gerektir. **380/30**

12483. İnsan, laḳırtısını[11194] bilip söylemek gerek. **380/31**

12484. İnsan, laḳırtısınıŋ sahibi olmaḳ gerek. **380/32**

12485. İnsan, laḳırtısını evvelce[11195] düşünmeden söylememeli. **380/33**

12486. İnsan, lisanıyla; hayvan, yularıyla tutulur. **380/34**

12487. İnsan lafı taşı deler, kemiği ḳırar; onuŋ[11196] için ḫatır ḳırıcı, can ağrıtıcı[11197] söz söylemekten saḳınmaḳ gerek. **380/35**

12488. İnsan, laf-ı küzâbdan[11198] dilini saḳınmaḳ gerek. **380/36**

12489. İnsan; laḳayıt bulunmamalı, her şeye diḳḳatle muḳayyet olmalıdır. **380/37**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “Laḳayıtlıḳ[11199], ataletle ihmale delalet ėder, ki muzırdır; muḳayyetlik, diḳḳatle teyaḳḳuza delalet eyler, ki müfittir.” dėmişler.

12490. İnsan; lafügazafla vaḳit geçirmemeli, işiyle ve vazifesini görmekle geçirmelidir. **380/38**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “İşsizlik, ömr-i azizi beyhude zayi ve telef eylemektir, ki zararıŋ başıdır.” dėmişler.

12491. İnsanıŋ lisanı, ḳalbiniŋ tercümanıdır. **380/39**

Zira “Fetva (hüküm), söylenen söze göre vėrilir.” dėmişler.

12492. İnsan, loḳmayı ağzına göre almalı. **380/40**

Zira “Loḳma, ağza göre; söz de ağza (hâle) göre alınmaḳ gerek.” dėmişler.

12493. İnsan, loḳma (lahm) haḳḳına riayet ėtmek gerek. **380/41**

Zira “Nanunimet[11200] haḳḳı büyüktür, ödenmez; baba haḳḳıyla beraberdir, inkâr olunmaz.” dėmişler.

12494. İnsana bir aḳıl ve ilim, bir emel, bir temel gerek; lisana bir temel, üç emel gerek, binaya da bunlarıŋ hepsi gerek. **381/01**

11194 Bu madde başında *lakırtı* kelimesinin iki farklı imlası (لقردى, لاقردى) gösterilmiş olup kelimenin ilgili imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: laḳırdı (لقردى) yā laḳırdı (لاقردى): II, 1243[b]. REDHOUSE: *TaEL*: laḳırdı (لاقردى): 1620[a]; laḳırdı (لقردى): 1637[b].

11195 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11196 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

11197 Yazmada: *aġırıtıcı*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

11198 lāf-ı kuḏāb: Farsça *lāf* + Arapça *kuḏāb*: Yalan söz. STEINGASS: *CP-ED*: lāf: 1112[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-kuḏāb: Yalan söze dėnür; lākin mü’ellif *Baṣā’ir*’de bunları daḫı maṣdar olmaḳ üzere ṯebt eylemişdür.: I, 247.

11199 Yazmada: *lā-ḳaydlik*.

11200 Yazmada: *nān ni‘met*. Ş. Sāmī: *ḲT*: nān: nān u ni‘met: Veliyy-i ni‘metden görilen iyilik, iḥsān.: II, 1452[c].

12495. İnsan, lisan; emelsiz, temelsiz olmaz; bina da emelsiz, emeksiz, temelsiz olmaz. **381/02**

12496. İnsan; lisanıyla insandır, yėmesi[11201] içmesi ile hayvanlardandır[11202] (hayvan-ı natıḳtır). **381/03**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Binaenaleyh, “İnsan, lisanıyla insandır; lisan, lügatiyle lisandır.” dėmişler. Buŋa binaen de “Lisan (dil) olmazsa insan, insan olmaz; lügat olmazsa lisan, lisan olmaz.” dėmişler.

12497. İnsan, loḳmaya ḫizmet ėder; amma loḳma haḳḳını ödemek gerek. **381/04**

12498. İnsan; lisanıyla tanılır[11203], lisanıyla tutulur. **381/05**

12499. İnsanı leyte leal[11204] ile oyalayıp durmaḳtansa doğrusunu söyle vesselam! **381/06**

12500. İnsan “Lâ[11205]!” da dėr, “Neam[11206]!” da dėr; amma ikisiniŋ birisiyle amel ėtmek gerek. **381/07**

12501. İnsan “Lâ[11207]!” ve “Neam[11208]!” bir söz söylemek gerek. **381/08**

12502. İnsana “Lâ[11209]!” dėdirmezler. **381/09**

12503. İnsan, layıḳsız iş yapmamaḳ gerek. **381/10**

12504. İnsan; liyaḳatine göredir, ḳıyafetine göre değil. **381/11**

12505. İnsan, layığı layığına[11210] göre yapmalı. **381/12**

12506. İnsanıŋ maddî zenginleri, hem baḫtiyardır hem bedbaḫttır. **381/13**

12507. İnsanıŋ maddî zenginlerinden bazıları, manevî zenginlere nispetle sıfır derecededir. **381/14**

12508. İnsan, maddî zenginlikten ziyade manevî zenginliğe sahip olmaḳ gerektir. **381/15**

12509. İnsanıŋ maddî zenginliğine sebep hüsn-i aḫlaḳ[11211], hüsn-i say u gayretle istiḳamet ve hüsn-i idaredir; manevî zenginliğine sebep de sahib-i ilim ve irfan ve hüner ve

---

11201 Yazmada: *yemesi*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يىى, يىيه, ايىيه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė̄-*’tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

11202 Yazmada: *ḥayvānlardan*.

11203 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu‘ārefeli bulunmaḳ, ma‘rūf olmaḳ.: II, 871[b]. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521[a].

11204 Ş. Sāmī: *ḲT*: le‘al: Şāyed, belki, meger. leyte le‘al: Behāne, bugün yarın diye ṣallama.: II, 1241[b]; leyte: Olsa ėdi, kāş-kī. leyte le‘al: Baḳalım ve bugün yarın gibi sözlerle oyalandırma, te‘allül, sürüncemede bıraḳma.: II, 1249[c]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: layta: I, 325; la‘al: III, 344.

11205 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: lā: Olumsuzluk ve nefy edatı.: 382[a]. AYVERDİ: *MBTS*: lâ: 1. Dilimizde “-siz, yok, değil” anlamına gelen olumsuzluk edatı. 2. Hayır.: 731[a].

11206 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: na‘am: Evet.: 444[b]. AYVERDİ: *MBTS*: neam - naam: Evet.: 921[a].

11207 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: lā: Olumsuzluk ve nefy edatı.: 382[a]. AYVERDİ: *MBTS*: lâ: 1. Dilimizde “-siz, yok, değil” anlamına gelen olumsuzluk edatı. 2. Hayır.: 731[a].

11208 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: na‘am: Evet.: 444[b]. AYVERDİ: *MBTS*: neam - naam: Evet.: 921[a].

11209 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: lā: Olumsuzluk ve nefy edatı.: 382[a]. AYVERDİ: *MBTS*: lâ: 1. Dilimizde “-siz, yok, değil” anlamına gelen olumsuzluk edatı. 2. Hayır.: 731[a].

11210 Yazmada: *lāyıḳı lāyıḳına*.

11211 ḫüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

marifetle hüsn-i aḫlaḳ ve sabır ve ḳanaatle tariḳ-i istiḳametten ayrılmamaḳ, nefis ve hevâya esir olmamaḳ, vicdana tebaiyetten uzaḳ durmamaḳ, haḳ ve haḳiḳate ve adalete ve insaniyete ḫadim ve ḳader ve ḳısmete razı olmaḳla alâ ḳadri 'l-imkân zamana göre say ve amele meşgul olmaḳ ve dünyanıŋ gıllıgışından içtinapla kendi ḳazancına ḳanaatle bilerek çalışmaḳ ḫususlarıdır. **381/16**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

12510. İnsan, maddiyatla maneviyat beyninde muḫayyer bulunur. **381/17**

12511. İnsan; malına güvenmemeli, Mevla'sına güvenmelidir. **381/18**

12512. İnsana mal vėrecek Gani[11212] Mevla'dır; ancaḳ talep (çalışmaḳ) şarttır. **381/19**

Şart bulunmayınca meşrut bulunmaz, dėmişler.

12513. İnsan; mal da bulur, dost da bulur; ancaḳ başı, sağlıḳtır. **381/20**

12514. İnsan; mal da sever, can da sever; illa can, illa can. **381/21**

12515. İnsana mal da, can da vėrici ancaḳ Allah'tır; lakin çalışmaḳ şarttır. **381/22**

Şart bulunmayınca meşrut bulunmaz, dėmişler.

12516. İnsan, malını baḳarsa mal da insanı baḳar. **381/23**

12517. İnsanlıḳ; mal ile değil, kemal iledir. **381/24**

12518. İnsan, mal ḳazanır canı için[11213]; can büyütür malı, canı için hem milleti, devleti[11214] ve vatanı için. **381/25**

12519. İnsan, malınıŋ ḳadrini bilmek gerek. **381/26**

12520. İnsanlarda vücudu şart-ı esas olan hicap, hayâ, arlanmaḳ[11215] gibi hâller din, aḫlaḳ, iman, itiḳat[11216], itimat, sadaḳat ve istiḳamet ve emniyet gibi fazâil ve ḫasâil-i cemile ve muhsineler gibi şerait ve esas alamât din ve aḫlaḳıŋ vücuduna delalet ve şehadet ėden ḳuvâ-yı maneviyeleriŋ erkân-ı cemileleridir, ki âlem-i insaniyetteki alamât-ı matlube-yi mutmainneler işte bu şerait[11217] ve erkânıŋ biz insanlarda vücudu lazım ve lâ-büddür. **381/27**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

11212 Ganî: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. *Ganî* kelimesi, sözlükte 'zengin olmak, ihtiyacı bulunmayıp müstağni kalmak; bir yerde ikamet etmek, hayatiyetini sürdürmek' manalarındaki *ġina* (*ġanā'*) kökünden sıfat olup 'zengin, kendi varlığıyla yetinip başkasına muhtaç olmayan, müstağni' anlamına gelir. … Gerek esmayıhüsnaya dair eserlerde gerekse konuyla ilgilenen âlimlerin muhtelif açıklamalarında Ganî ismine genellikle 'zatında ve sıfatlarında her türlü ihtiyaçtan münezzeh olan' şeklinde mana verilmiştir. … Esmayıhüsnadan biri olarak Ganî'ye verilen bu manalar şüphe yok ki Allah'a mahsustur ve *ganiyy-i mutlak* sadece O'dur. O'ndan başkasına izafe edilen bütün zenginlikler, aslında 'mevcut olan bir ihtiyacın giderilmesi' anlamına geleceğinden nisbî ve mecazî bir nitelik taşır. TOPALOĞLU, B.: "Ganî", *DİA*: 13, 348[a].

11213 Yazmada: *cān'içün, cānı içün*.

11214 milleti, devleti: Yazmada: *millet ve devlet*.

11215 Yazmada: *arlanmaḳ, 'ārlanmaḳ*. Kelimenin aslı Arapça *'ār*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 48. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: arlanmaḳ: 72[b]; 'ārlanmaḳ: 1276[b].

11216 dīn, aḫlāḳ, īmān, i'tiḳād: Yazmada: *dīn ve aḫlāḳ ve īmān ve i'tiḳād*.

11217 Yazmada: *şerā'iṭ'iṭ*.

12521. İnsanıŋ malı, canınıŋ yongasıdır. **381/28**

12522. İnsan, malik olduğu şeylere ḳarşı Cenabıhaḳḳ'a hamdüsenada gaflet ėtmemek gerektir. **381/29**

12523. İnsan, malınıŋ ḳadrini bilirse canı rahat ėder. **381/30**

12524. İnsan, malınıŋ sahibi olmaḳ gerek. **381/31**

12525. İnsanıŋ malı, avucunuŋ kiridir. **381/32**

12526. İnsan; mal da ḳazanır, can da ḳazanır; ancaḳ her ikisiniŋ ḳadir ve ḳıymetlerini bilmek gerek. **381/33**

12527. İnsan, malik olamayacağı şeyi talep ėtmemelidir. **381/34**

12528. – İnsanıŋ malik olamayacağı şey nedir? – Ḳaderinde olmayan, ḳudreti taalluḳ ėtmeyen şeylerdir. **381/35**

12529. İnsan olan, insan olmaḳ isteyen; kendisine yapılan kötülüğü ḫoş görmek (affėtmek) yani unutmaḳ gerek. Onuŋ[11218] yerine kendisine ėdilen[11219] -cüzî ve küllî[11220]- her türlü iyiliği asla unutmamaḳ gerek. **382/01**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira atalarımız bu sözlerini şu sözleriyle de tekit ve teyit eylemişlerdir: "Bir fincan ḳahveniŋ ḳırḳ yıllıḳ ḫatırı var." dėdikleri gibi "İyiliğe ḳarşı iyilik ėtmek her kişiniŋ elinden gelir, kötülüğe ḳarşı iyilik ėtmek er kişiniŋ elinden gelir." İşbu sözler, fazâil-i beşeriyeden bir numunedir.

12530. – İnsanıŋ insandan zahiren farḳı nedir? – Bilmek ile bilmemek, faḳr ile gınadır. **382/02**

12531. İnsanıŋ mahiyetini bilderen, ameliniŋ eseridir. **382/03**

Şināsī[11221] [*Münteḫabāt-ı Eş'ār* 25] beyt

māhiyyeti iṯbāt ėden āṯār-i 'ameldür
miḳdārına nisbetle kişi ḫayr vü şerr eyler

12532. İnsan, mihnette tecrübe olunur. **382/04**

12533. İnsan, mihnette tecrübe olunur; demir, ateşte… **382/05**

12534. İnsan; mihnete köner[11222] (alışır), minnete döner. **382/06**

12535. İnsan, meyus olmamaḳ gerek. **382/07**

12536. İnsanıŋ meyus olanından iş beklememeli. **382/08**

11218 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

11219 Yazmada bu madde başının devamı bir sonraki (üç yüz seksen üçüncü) sayfanın üst kısmında yer almaktadır.

11220 cüz'ī ve küllī: Yazmada: *cüz'ī- küllī.*

11221 Yazmada: *Şināsī Beg*.

11222 CLAUSON: *EDPT*: kön-: 726[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: künmek: Gömmek, defn ėtmek, üstini örtmek, ketm eylemek, ḳāyil ve rıżā olmaḳ.: 263[a]; kündelmek: 'Ādet, ülfet peydā ėtmek, āmūḫte olmaḳ, rāżīlaşmaḳ.: 263[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kön-: İtiraf etmek, kabul etmek.: 157[b]; kün-: İtiraf etmek, kabul etmek.: 168[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: kün-: 1. Alışmak. 2. Razı olmak; boyun eğmek.: 308[b]. TDK: *DS*: gönelmek (II): Güler yüz göstermek, yakınlık duymak.: VI, 2153[b].

12537. İnsanı, insanları mahiyet-i haḳiḳiyeyi bihaḳḳın ve tetḳiḳ ve tetebbudan ve bitarafane muhakeme-yi fikriye ile hükm-i layığı vėrmekten menėden şey ve esbabıŋ başlıcası; hiss-i haset, buğz-i adavet ve eser-i gurur ve taassuptan mütevellit gaflet marazıdır, ki haḳ ve adaleti taḳdirden, sevap[11223] ve haḳiḳati dürüst aŋlayıp doğru söylemekten zühul ėttirir ve mahrum ḳılar. **382/09**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

12538. İnsanı meyus ėtmemek gerek. **382/10**

12539. İnsan, muhabbet ėttiği şeyi bulundurmağa meyyaldir. **382/11**

12540. İnsan, muhtaç olmayınca muhtacıŋ ḳadrini ne bilsin! **382/12**

12541. İnsan, muhtaca merhametini esirgememek gerek. **382/13**

12542. İnsanıŋ methe aldananları âḳil değil, gafildir. **382/14**

12543. İnsan; methe aldanmamalı, zemme de icap ėtmezse muḳabele ėtmemelidir. **382/15**

12544. İnsanıŋ müddet-i ömrü içinde yâd ve teselliye layıḳ bir mevsim-i saadet var ise o da tahsil-i marifetle geçen zamandır. **382/16**

Recā’ī-zāde Maḥmūd Ekrem[11224] [“Taḥṣīl-i Ma‘rifetiŋ Fażīleti” *Behār* 2[a11225]]

12545. İnsan, methe layıḳ görülür; faḳat her daim değil. **382/17**

12546. İnsanıŋ mürebbi-yi haḳîḳîsi, kendi vicdanıdır. **382/18**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

12547. İnsanıŋ mürüvvetinde endaze olmaz. **382/19**

12548. İnsan, medeniyü ’t-tab‘dır. **382/20**

12549. İnsanlarıŋ mürur ėden eyyamı, tercümeihâliniŋ kitabıdır; ki bu kitabıŋ sahâifi mütalaa olunursa kendiniŋ ḫata ve sevabı[11226] her vaḳit meydana çıḳar. **382/21**

İbn Sīnā[11227]

12550. İnsan; meth de olunur[11228], zem de olunur; ancaḳ kâr-ı aḳıl odur[11229], ki ne methe aldanmaḳ ve ne de zemden ḳorḳmaḳ gerektir. Yalŋız, insan kendisinden emin ve kendisine[11230] sahip olmaḳ ve kendisini bilmek gerektir. **382/22**

11223 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavāb: Rast ve dürüst ma‘nāsına ismdür, ki *ḫaṭā’* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ*, *bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (II): 2080[a].

11224 Yazmada: *Recā’ī-zāde Ekrem Beg*.

11225 Recā’ī-zāde Maḥmūd Ekrem: “Taḥṣīl-i Ma‘rifetiŋ Fażīleti”, *Behār*: Cild: I, Numero: 1, 2[a]-3[a]. *Behār*’da Bend-i Maḫṣūṣ bölümünde yer alan bu yazının başında yazının müellifi ile ilgili olarak “Nevādir-i rozgārdan ma‘dūd edīb-i ‘ālī-ḳadr sa‘ādetlü Ekrem Begefendi ḥażretleriniŋdür.” açıklaması yer almaktadır. Meḥmed Ṭāhir: “Bend-i Maḫṣūṣ”, *Behār*: Cild: I, Numero: 1, 2[a].

11226 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavāb: Rast ve dürüst ma‘nāsına ismdür, ki *ḫaṭā’* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ*, *bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (II): 2080[a].

11227 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*.

11228 Yazmada: *olur*.

11229 Yazmada: *oldur*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: “O” ism-i işāretine “lām” ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; “şol” gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

11230 kendisine: Yazmada yok.

12551. İnsan, mürüvvet sahibi olmaḳ gerek. **382/23**

12552. İnsan, merhametini insanlardan esirgememek gerek. **382/24**

İbn Sīnā[11231]

İnsān, hem-nev'ine mu'avenet ėtmesiyle kendiniŋ 'ulüvv-i cenābını bir ḳat daha tezyīd ėder.

12553. İnsan, murat ėderse pek çoḳ şeyi yapar. **382/25**

12554. İnsan; murat üzere yaşar, murat arḳasından ḳoşar. **382/26**

12555. İnsan, meram ėdince elinden çoḳ şeyler gelir. **382/27**

12556. İnsan, kendi muradını taḳdir ėderse ėr geç[11232] murat ve maḳsuduna ėrse gerektir. **382/28**

12557. İnsan, mert olmalı. **382/29**

12558. İnsana, mertlik yaraşır. **382/30**

12559. İnsan; mert olmalı, sert değil. **382/31**

Sert sirke, ḳabına zarar getirir.

12560. İnsan; mert, cömert olmaḳ gerek. **382/32**

12561. İnsan, mezara girinceye[11233] ḳadar çalışmaḳ gerek. **382/33**

12562. İnsan, müzevvirlikten hazer[11234] ėtmek gerek. **382/34**

12563. İnsanlar, medenî ve[11235] bedevî namlarıyla iki ḳısım usul-i maişete (yaşayışa) münḳasımdır. **382/35**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

'Her ikisi, birbiriniŋ maişeten zıttı' dėmektir. Medeniyü 't-tab' olanlar, tabiatları iḳtizası olaraḳ hâl-i bedeviyeti terkle hâl-i medeniyete yani meskûn ve sahib-i vatan ve yurt olmağa meylėderek köy ve ḳasaba ve şehirlerde iskâna ve ḫalḳla beraber müctemian yaşamağa mecbur olurlar ve giderek talim ve terbiye görerek kesb-i marifetle temeddün ėder ve böylece insanlarıŋ ḳısm-ı medenîsine dâḫil olmuş olurlar. Bedevîler ise münferiden ve müteferriḳan yaşayışta haz bulduḳları için her şeyden bî-nasip ve cehaletle mariz olduḳları hâlde dağlarda ve vadilerde hayvan sürüleriyle beraber hayvan misali yaşarlar, ki bunuŋ sebebi de cehalettir. Cehalet ise bedâvet ve vahşet ile müradiftir. "Bedevîlik badiyenişinliktir." dėmişler.

12564. İnsaniyet İslamiyet, İslamiyet medeniyet ve insaniyettir. **382/36**

12565. İnsan, bir meziyet sahibi olmaḳ gerek. **382/37**

11231 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā*. Bu alıntı, 391/11'de Fârâbî [ö. 950]'nin sözü olarak kaydedilmiş.

11232 Yazmada: *ėr ve geç*.

11233 Yazmada: *girince*.

11234 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

11235 ve: Yazmada yok.

12566. İnsanlarıŋ[11236] meziyetli olanları muhteremdir, meziyetsiz olanları kötürümdür[11237]. **382/38**

12567. İnsan, misafire riayet ėtmek gerek. **383/01**

12568. İnsan, misafirperver olmaḳ gerek. **383/02**

12569. İnsan, müsrif olmamaḳ gerek. **383/03**

12570. İnsanıŋ müsrif olanlarını Allah sevmez. **383/04**

12571. İnsan müsrif olmazsa paralar çabuḳ[11238] toplanır. **383/05**

12572. İnsan; misafircilik ile faḳir olmaz, müsriflik ile faḳir olur. **383/06**

12573. İnsan; meşrepsiz, meşrebesiz[11239] olmaz. **383/07**

12574. İnsan; meşaḳḳate sabır, tahammül ėtmek gerek. **383/08**

12575. İnsan, meşaḳḳat çekmeyince muradına ėremez. **383/09**

12576. İnsan; maslahatsız, maḳsatsız olmaz. **383/10**

12577. İnsan, muaveneti[11240] ehlinden esirgememek gerek. **383/11**

12578. İnsan, muavenet ėtmekle mükelleftir. **383/12**

12579. İnsan, muavenet ėderse nusret ḳazanır. **383/13**

12580. İnsan, marifet[11241] sahibi olmaḳ gerek. **383/14**

12581. İnsan, marifet ḳazanmağa çalışmaḳ gerek. **383/15**

12582. İnsanıŋ marifeti, işinden belli olur. **383/16**

12583. İnsanıŋ marifeti, iş başında belli olur. **383/17**

12584. İnsanıŋ marifeti; elinde de olur, dilinde de olur. **383/18**

11236 Yazmada: *insānıŋ*.

11237 Yazmada: *kötürümdürler*.

11238 Yazmada: *çābük (چابك)*. Aslı ile ilgili farklı görüşler (Farsça olduğu veya Türkçe *çap-* fiilinden geldiği ve Farsçaya geçtiği) ileri sürülen bu kelimenin Farsçada *çābuk (چابك)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *çabuḳ (چابق), çābük (چابك), çabuḳ (چابوق), çapük (چاپك)* ve *çapük (چاپوك)* imlaları müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çābuk: 383[a]; çābūk: 383[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: çapmaḳ: I, 1539; çapük, çapük, çabük: I, 1538. CLAUSON: *EDPT*: çap-: 394[a]. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: çapuḳ: 333; çapmaḳ: 334. REDHOUSE: *TaEL*: çabuḳ (چابق): 698[a]; çābük (چابك): 698[a]; çabuḳ (چابوق): 698[a]; çapük (چاپك): 699[a]; çapük (چاپوك): 699[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çabuḳ (چابق): I, 492[a]; çābük (چابك): I, 492[a]; çabuḳ (چابوق): I, 492[b]. TDK: *DS*: çabık: III, 1031[a]; çapık (I): III, 1075[a]; çapik (II): III, 1076[b]; çapuk (I): III, 1078[b]. AYVERDİ: *MBTS*: çabuk: 206[a]; çapmak: 212[c]. NİŞANYAN: *NS*: çabuk: 139[a]. Kelime yazmada ise *çābük (چابك), çabuḳ (چابوق)* ve *çābūk (چابوك)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

11239 TDK: *DS*: meşrebe: Görgü, eğitim.: XII, 4593[a].

11240 Yazmada: *mu'āveteni*.

11241 ATAY: *A-TBL*: ma'rifa[t]: *İlim* ile *marifet* arasında fark vardır. *Marifet*in karşıtı, *inkâr* etmek yani tanımamaktır. *İlm*in karşıtı, bilmemek yani *cehalet*tir. *Marifet*, bir şeyi cüzî ve tikel olarak bilmektir. *İlim* ise tümel, küllî olarak bütünü ile bilmektir. *Marifet,* bir şeyin esaslarını, belirtilerini bilmek olup bir şeyin özünü, mahiyetini, hakikatini bilmeye *ilim* denir. Bunun için "Allah ariftir." denmez de "Allah âlimdir." denir. Aynı şekilde "Allah'ı ilmen biliyor." denmez; fakat "Allah'ı marifet ile biliyor." denir.: 3, 338[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'İlm* ile *ma'rifet* arasındaki fark: 96.

12585. İnsan, maişetini tahsile borçludur. **383/19**

12586. İnsan, maişet yolunu gözetir. **383/20**

12587. İnsanıŋ mağruru ahmaḳ[11242] olanıdır. **383/21**

12588. İnsan, mağrur olursa aldanır. **383/22**

12589. İnsan, mağrur olmamaḳ gerek. **383/23**

12590. İnsan, muğfil olmamaḳ gerek. **383/24**

12591. İnsana marifet ḳadar maharet de gerek. **383/25**

12592. İnsan; marifetsiz, maharetsiz iş göremez. **383/26**

12593. İnsanlıḳ çalışmaḳ, çarpışmaḳladır; hayvanlıḳ aşamaḳ[11243], dürtüşmek[11244], oynamaḳladır. **383/27**

12594. İnsan; her ne söylerse kendi mahiyetini söyler, her ne yaparsa kendisine yapar. **384/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12595. İnsanları haḳiḳatte iyi gösteren ḫassa, ḫasâil-i cemile; ilim, terbiye ve hüsn-i aḫlaḳtır[11245]. **384/02**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İnsanlardaki muteber güzellik bunlardır, dėmişler[11246]; zira ilim ḫassası, insanıŋ insana hürmetini; terbiye ḫassası[11247], muhabbet ve meveddet ve teveccühünü; hüsn-i aḫlaḳ ḫassası[11248], itimat ve emniyet ve muhabbetini celp ve davet eyler, dėmişler.

12596. İnsanlar, -bir muḳteza-yı ḫilḳat- aslen bir iseler de nefsen başḳa yaratılmıştır; binaenaleyh insanlar, ḫilḳaten aslına değil, nefsine tabidirler (nefsine çekerler). **384/03**

11242 Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 411[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 78[b]. REDHOUSE: *TaEL*: 40[b]. Yazmada kelime -burada (383/21) da olduğu gibi- ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da birkaç madde başında *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Müellif, *aḫmaḳ* ile başlayan madde başlarının yer aldığı yazmanın 31. sayfasının başında *aḫmaḳ* kelimesinin “medli olarak söylenmesi” sebebiyle ilgili madde başlarının *medli elif* sırasında kaydedildiğini ancak *medsiz elif* sırasına geçirilebileceğini belirtmiş.

11243 CLAUSON: *EDPT*: aşa-: 256[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aşamaḳ: 118[a]. TDK: *DS*: aşamak (I): Yemek yemek.: I, 350[b].

11244 Yazmada: *türtüşmek*. CLAUSON: *EDPT*: türt-: 535[a]; türtüş-: 537[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: türtmek: El ve ālet ile ṣançmaḳ. İcbār. Īḳāẓ. A‘żā taḥrīk ėtmek. Dürtmek.: 115[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: türt-: Dürtmek.: 288[a].

11245 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

11246 Yazmada bu mütalaanın devamı bir sonraki (üç yüz seksen beşinci) sayfanın üst kısmında yer almaktadır.

11247 ḫāṣṣası: Yazmada yok.

11248 ḫāṣṣası: Yazmada yok.

12597. İnsan, müfteri olmamaḳ gerek; zira insana bilasebep iftira ve bühtan isnat ėtmek büyük vebal ve haḳaret ve tamiri gayrimümkün bir cinayettir. **384/04**

12598. İnsan, mefhumunu aŋlamadığı söze ḳarışmamaḳ gerek. **384/05**

12599. İnsan, müfsitten saḳınmaḳ gerek; müfsitlik, şeytana ḫalifelik meslek-i melanetidir. **384/06**

hafaẓan'allāhu min şarri şayṭānin mufsidin

[=Allah, ifsat eden şeytanın şerrinden korusun.]

12600. İnsan, muḳadderden ziyade şeye nail olamaz. **384/07**

Arabî: *al-muḳaddaru lā-yuġayyaru*

[=Takdir edilen değişmez.]

12601. İnsan, muḳaddere razı olmaḳ gerek. **384/08**

12602. İnsan, muḳadderde olanı görür ve bulur; muḳadderde olmayan şey için tasa ėtmek gerekmez. **384/09**

12603. İnsan, miḳtarınca ḳaldırır. **384/10**

12604. İnsan; miḳtarına göre ḫayır da işler, şer de. **384/11**

Şināsī̄ [*Münteḫabāt-ı Eş'ār* 25] beyt

māhiyyeti iṯbāt ėden āṯār-i 'ameldür
miḳdārına nisbetle kişi ḫayr vü şerr eyler

12605. İnsan, miḳtarına göre çalışmalı, mesleğine göre işlemelidir; ki teraḳḳi ve teali ėtsin, feyiz bulsun. **384/12**

12606. İnsan; muḳaddem, gayur[11249] olmaḳ gerek. **384/13**

12607. İnsan, muḳtedir olabildiği ḳadar işle uğraşırsa muvaffaḳ olacağına şek ve şüphe ėtmemelidir; illaki sabır ve tahammül gerek. **384/14**

12608. İnsan, muḳtedir olamayacağı işe girişmemeli. **384/15**

12609. İnsan; elbette bir maḳsat, bir meram uğrunda çalışır. **384/16**

Maḳsatsız ve meramsız, iş işlenmez.

12610. İnsan, maḳsadına nail olursa elbette[11250] sevinir. **384/17**

12611. İnsan, maḳsatsız çalışmaz. **384/18**

12612. İnsan, maksudunuŋ husulü için sabır ile çalışmaḳ gerek. **384/19**

12613. İnsana bir mekân gerek, bir iman gerek. **384/20**

12614. İnsanıŋ aslı; bir avuç toprak, bir iki damla[11251] sudur. **384/21**

11249 Yazmada: *ġayyūr*.

11250 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

11251 Yazmada *damla* kelimesi *damla* ve *ṭamla* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tam-: 503[a]. TDK: *TTS*: dammak (tammak): II, 985; tammak: V, 3710. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: ṭamla: II, 870[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭamla: 1228[a].

12615. İnsanıŋ mükedderini sevindirmek iyi şeydir. **384/22**

12616. İnsanı mükedder ėtmemeğe gayert ėtmek gerek. **384/23**

12617. İnsanıŋ mükedderi, iyi[11252] iş göremez. **384/24**

12618. İnsan, mekânsız yaşayamaz. **384/25**

12619. İnsana; mükâfat, gayret ḳamçısıdır; mücazat, ibret ḳamçısıdır. **384/26**

12620. İnsanı melek, cihanı cennet sanma. **384/27**

Nāmıḳ Kemāl[11253] [*Cezmī* 210] [beyt]

eṭrāfımı seyr ėder ṣanırdum
insānı melek cehānı cennet

12621. İnsan, mülahazasız ne söz söylemeli ne iş görmeli. **384/28**

12622. İnsan; mülahaza ėderse çoḳ şey bilir, çoḳ şey bulur. **384/29**

12623. İnsan; mülayim sözlü, güler yüzlü olmaḳ gerek. **384/30**

12624. İnsan, mülahazayı âdet ėdinmeli. **384/31**

12625. İnsan; meme ile de büyür[11254], memesiz de büyür; meme sütü[11255] başḳadır. **384/32**

12626. İnsan; mağrur, mütekebbir insanlardan hazer[11256] ėtmek gerektir; zira gurur ve kibir şeytan sıfatıdır, "İnsanım!" diyenlere yaḳışmaz; öylelerden garazsız[11257], ivazsız[11258] insanlıḳ ümit olunmaz. **384/33**

11252 Yazmada: *eyü*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ايو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ايۏ/ imlasının -*İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

11253 Yazmada: *Kemāl*.

11254 Bu madde başında *büyü-* kelimesinin iki farklı imlası (بويومك, بيومك) gösterilmiş. Ş. Sāmī: *ḲT*: biyümek (بيومك): I, 336[c]. REDHOUSE: *TaEL*: büyümek (بويمك): 413[a]; biyümek (بيومك): 428[a]. Kelimenin aslı için bk. CLAUSON: *EDPT*: beḏü-: 299[a].

11255 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

11256 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

11257 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġaraż: Nişāna dėnür, ki aŋa oḳ ve ḳurşun atarlar. Cem'i *aġrāż*'dur. Ṣārih dėr ki: Teşbīh ṭarīḳiyle maḳṣad ma'nāsına da müsta'meldür. … Ḳalb ṣıḳılup melālet peydā eylemek ma'nāsınadur. Ve bir nesneye müştāḳ ve ārzū-mend olmaḳ ma'nāsınadur.: II, 435. TDK: *TS*: garaz: 1. Kin. 2. Hedef, amaç, maksat.: 903[a].

11258 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: 'ivaż: Bedel ve ḫalefe dėnür.: II, 434. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'Ivaz* ile *bedel* arasındaki fark: 351. TDK: *TS*: ivaz: 1. Ödün. 2. Edim. 3. Karşılık.: 1234[b].

12627. İnsan, memdûh olmayan tabiattan hazer[11259] ėtmek gerek. **384/34**

12628. İnsan, Mevla'sını bilmek gerek. **385/01**

12629. İnsan, Mevla'nıŋ buyurduğunu işlemek gerek. **385/02**

12630. İnsan, Mevla'sına sadıḳ gerek. **385/03**

12631. İnsan, mum gibi doğru[11260] olmalı. **385/04**

12632. İnsan, muvaffaḳıyeti Mevla'dan dilemeli. **385/05**

12633. İnsan, munis olursa sevilir. **385/06**

12634. İnsan, mehdden lahde ḳadar ilim ve kemal tahsil etmek gerek. **385/07**

12635. İnsan, mehdden lahde ḳadar çalışmağa borçludur. **385/08**

12636. İnsan, mehd-i beşerden lahd-i ḳabre girinceye ḳadar insanlığı bilmeğe ve insanlığa ḫizmet ėtmeğe borçludur. **385/09**

12637. İnsan, maharetsiz olunca muvaffaḳ olamaz. **385/10**

12638. İnsan, maharetsiz olunca marifetinden istifade ėdemez. **385/11**

12639. İnsan; maharetsiz, marifetsiz iş göremez. **385/12**

12640. İnsan, mühimi eheme takdim ėtmemek gerek. **385/13**

12641. İnsan; mümkünü 'l-husul olan, kendisiniŋ elinden şeylerden hiçbir vaḳit ḳaçınmamaḳ, menus olup meyus olmamaḳ gerektir. **385/14**

Zira "Meyusiyet, ataletle mahrumiyete; menusiyet, marufiyetle muvaffaḳıyete delalet ėder." dėmişler.

12642. İnsan, minnet altında ḳullanılır. **385/15**

12643. İnsan; minare gibi doğru, mum gibi mülayim olmalı. **385/16**

12644. İnsan, menâhîden saḳınmaḳ gerek. **385/17**

12645. İnsan, mansıpla şeref bulmaz; ilim ve irfan, edep ve izanla şeref bulur. **385/18**

12646. İnsan, meyve[11261] gibi ağaçta bitmez; lakin meyve gibi, ağaç gibi büyür. **385/19**

Çünkü "Nesl-i beşer, semereli şecer gibidir." dėrler.

12647. İnsan da meyvedir; amma insan meyvesidir. **385/20**

12648. İnsanıŋ ismi değişmekle mahiyeti (ḫuyu) değişmez. **385/21**

12649. İnsan; meymenetli olmalı, maymun tabiatlı değil. **385/22**

11259 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

11260 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

11261 Bu kelimenin aslı Farsça *mīva*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 1365[a]. Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlasını koruyan bu kelimenin telaffuzda ise hem *mīve* hem de *meyve* şekli mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: meyve: II, 1444[c]. REDHOUSE: *TaEL*: meyve: 2057[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: meyve: 639[a]; mîve: 654[a]. Bu sebeple, bu kelime; alıntılarda *mīve*, madde başlarında *meyve* olarak kaydedilmiştir.

12650. İnsan, ne olursa olsun yine insandır[11262]; şaşar, düşer, nisyan ėder, ḫata ėder, isyan da eyler. **385/23**

12651. "İnsanlar ne vaḳte ḳadar doğar, ölürler?" diyene "Cennet ile cehennem doluncaya ḳadar." dėmiş. **385/24**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[11263]

12652. İnsan nefis sahibidir, herkes kendi nefsine ḫizmet ėtmek ister; onuŋ[11264] için bu bapta herkesi kendiŋ gibi bil. **385/25**

12653. İnsan, ne ḳadar büyük daḫi olsa ana ve babadan büyük olmaz. **385/26**

12654. İnsan, nefsine çekmeksizin yaşayamaz; zira insanıŋ nefsi idame-yi hayatı dėmektir, hayat ise her şeyden muḳaddemdir. **385/27**

12655. İnsan; ne ḳadar ḫatasını sayıḳlarsa o ḳadar ıslah-ı hâl ėdemez ve o ḳadar da düçar-ı musibet olur, felaketten felakete düşer, bir türlü[11265] baş ve yaḳasını beladan ḳurtaramaz ve selameti ele alamaz, hiçbir muvaffaḳıyet göremez. **385/28**

12656. İnsan, nanunimet[11266] düşmanı olursa nanunimet[11267] insanıŋ gözünü dizini tutsa gerektir. **385/29**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İnsan, insanlar; evvela aslen ve neslen hep bir evlad-ı Âdem aleyhisselam[11268] olup soŋra ba'de 't-tufan ebü 'l-beşer-i sani add u itibar olunan hazret-i Nuh aleyhisselamıŋ üç evladı olan Yafes, Ham, Sam'dan tevellüt ėden neslen ve ırḳen işbu üç asab ve neseb-i Nuh'tan beri dünyaya gelip giden ve el-yevm tenasül ve tekâsürle bu dünyayı baştan başa dolduran ebnâ-yı beşer filhaḳiḳa işbu üç ḳardeşten[11269] mütevellit ḳardeşler[11270] iken tariḫ-i tevellüt ve zuhurlarından itibaren zaman-ı hâle gelinceye ḳadar işbu üç nesliŋ evlatları tenasül ėtmeğe başlayaraḳ evvela bir ocaḳ ailesi olmuş, soŋra evlat ve ahfadıŋ tekessürüyle her biri birer ocaḳ teşkil ve tefriḳ ėderek başḳa başḳa ailelere ayrılmış ve bu aile

---

11262 Yazmada: *insān insāndur*.

11263 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

11264 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

11265 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aşlı: *türlük*.]: I, 606[c].

11266 Yazmada: *nān ni'met*. Ş. Sāmī: *ḲT*: nān: nān u ni'met: Veliyy-i ni'metden görilen iyilik, iḥsān.: II, 1452[c].

11267 Yazmada: *nān ni'met*. Ş. Sāmī: *ḲT*: nān: nān u ni'met: II, 1452[c].

11268 Yazmada: *'am*. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'am: Enbiyā ve ba'ż[en] ehl-i beyt-i cenāb-ı Nebevī ḥaḳḳında īrādı mu'tād olan «'aleyhi 's-selām» du'āsınıŋ muḫtaṣar[an] yazılışıdur.: II, 950[a]. Aleyhisselam: Peygamberlerden biri anıldığında söylenmesi gereken 'Allah'ın selamı üzerine olsun.' anlamında bir tazim ifadesi. DİA: "Aleyhisselâm", *DİA*: 2, 370[a].

11269 Yazmada: *ḳardaşdan*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

11270 Yazmada: *ḳardaşlar*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

giderek nihayet bir türlü[11271] cemaat şekline girmiş ve bu üç nesliŋ teşkil eylediği cemaatler kendi nesli ve aḳraba vü taalluḳatı içtimaıyla cemaat şeklinden ḳavmiyet heyetine girmiş ve bu heyetler de tariḳ-i tenasül-i beşerde daima tekessür ėderek bu ḳavmiyetler de her biri birer reis-i aileye tab'an cemaat ve ḳavim ve ḳabile heyet ve sıfatında üreyip türeyerek içlerinden birer ikişer aḳıldanelerini riyaset-i ḳavim ve ḳabileye tayin ve intiḫapla cümlesi cemiyet hâlinde yaşamağı ḳurarak her ḳavim ve ḳabile birer millet heyetine ve bir reis idaresi altında müttehiden içtimaa ve giderek teşkil-i idare-yi milliyet ve hükümete başlamışlar ve soŋra birbiriyle niza ve cidale de girişmişler, vuruşmuşlar[11272], dövüşmüşler[11273], alışıp vėrişmişler, kimi altına gitmiş, kimi üstüne çıḳmış. İşte bu ebnâ-yı âdem ḫilḳaten ve cibilleten meftûr bulunduḳları tabayi'-i nefsaniyeye tab'an daima ve el-yevm bu minval üzere sâlifü 'z-zikr üç ḳardeş[11274] evlatları ve esas bir baba ve bir anadan doğduḳları hâlde "bir muḳteza-yı hikmet-i İlahî" işbu âdemoğulları böyle hep bir ḳarından çıḳmış "bir ḳoyunuŋ aşığı[11275], bir tekneniŋ ḫamuru[11276]" iken ne hikmettir ki el-yevm birbiriyle daimen gėce gündüz niza, feza' ve cidal üzere yaşamaḳtadırlar.

[Żiyā Paşa *Tercī' Bend* 1-12] [beyt]

subḥāna man taḥayyara fī ṣun'ihi al-'uḳūl
subḥāna man bi-ḳudratihi yu'cizu al-fuḥūl[11277]

[=Yaratışıyla akılları hayrete düşüreni tespih ederim, kudretiyle üstünlükleri âciz bırakanı tespih ederim.]

Hani[11278] insaniyet, medeniyet falan davası nerede? Heyhat!

12657. İnsanıŋ[11279] men olduğu şey için hırsı artar, nail olamayacağı şey için hiss-i haset ve tamahı artar. **386/01**

11271 Yazmada: *dürlü*. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aşlı: *türlük*.]: I, 606[c].

11272 Yazmada: *uruşmışlar*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruşmak: VI, 3982. TDK: *DS*: urmak (I): Vurmak.: XI, 4041[b]. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruşmaḳ: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

11273 Yazmada: *dögüşmişler*. CLAUSON: *EDPT*: tög-: 477[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövüşmek (دوكشمك): I, 630[c]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

11274 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

11275 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: aşıḳ: heb bir ḳoyun aşıġı: Elmanıŋ yarısı gibi.: cüz'-i evvel, 26[b].

11276 Yazmada *hamur* kelimesi -her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olan- *ḫamīr* ve *ḫamur* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a]. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a].

11277 subḥāna man taḥayyara fī ṣun'ihi al-'uḳūl / subḥāna man bi-ḳudratihi yu'cizu al-fuḥūl: Yazmada: *subḥāna man taḥayyara fī ṣun'ihi al-'uḳūl, subḥāna…*

11278 Yazmada: *haniya*. CLAUSON: *EDPT*: kāŋū: 632[b]. TDK: *TTS*: kanı: Hani, nerede.: IV, 2226. TDK: *DS*: haniye: Hani, nerede.: VII, 2275[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳanı: 1426[a]; haniya: 2156[a].

11279 Yazmada: *insān*.

12658. İnsanlıḳ (insaniyet, fazâil-i beşeriye); ḳalıpta değil, ḳalptedir.[11280] **386/02**

Aḳıl yaşta değil, baştadır.

12659. İnsan, nail olamayacağı şeyi talep ėtmemeli. **386/03**

12660. İnsanlar arasında senlik benlik geçerse her kişi beraber olur. **386/04**

Acaba bu mümkün müdür? Zira "Herkesiŋ bir nefsi, bir vicdanı, bir türlü ḫulḳ[11281] ve ḫuyu, bir de şeytanı var." dėmişler.

12661. İnsan, nail olduğu nimetiŋ şükrünü edaya çalışmaḳ gerek; zira nanunimet[11282], eser-i rahmet-i Rahmân ve bedel-i şükran olup ḳadir ve ḳıymeti şükranla taḳdir olunur, yoḳsa israf ve isyanla ve küfranla değildir. **386/05**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12662. İnsan; narı, nuru bilmek gerek[11283]; lakin nar başḳa, nur başḳadır. **386/06**

Ancaḳ (nar, nur) her ikisi de[11284] Cenabıhaḳḳ'ıŋ birer türlü hikmet envârıdır; sebep ve hikmetini de ancaḳ Ḳadîr Mevla'nıŋ kendisi bilir, dėmişler.

12663. İnsan; nam da alır, kâm da alır; faḳat o dereceye vasıl olabilirse. **386/07**

12664. İnsan; nam, şan ḳazanmağa meyyaldir; ancaḳ nam ve şan ḳazanmağıŋ yolu biŋ bir türlüdür, ki bu yolları bulup, bilip hareket ėtmek ve fedakârlıḳ eylemekle ḳazanılır ve mümkün olur. **386/08**

12665. İnsanıŋ namusu olmayınca namdan ne hasıl olur! **386/09**

12666. İnsan, namus esiridir; ancaḳ namus sayesinde hür yaşar. **386/10**

12667. İnsan; nazı da bilir, niyazı da; ancaḳ sırasında ėtmek gerek. **386/11**

12668. İnsan, nazdan ziyade niyaz ėtmek gerek. **386/12**

12669. İnsan, nanunimetiŋ[11285] şükrünü ifa ėtmek gerek. **386/13**

11280 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. İslāmlıḳ (İslāmiyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 213/52, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 342/01, İnsānlıḳ; ḳālıbda -ḳıyāfetde- degil, ḳalbdedür. 342/ek2/12, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, Merḥamet; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, İnsāniyyet (insānlıḳ); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/02, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/35, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda (şaḫısda) degil, ḳalbde; īmān, i'tiḳād evindedür. 393/01.

11281 Aslı Arapça *ḫulḳ* olan bu kelime; 'huy, tabiat' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḫulḳ: 1, 488[a].

11282 Yazmada: *nān ni'met*. Ş. Sāmī: *ḲT*: nān: nān u ni'met: Veliyy-i ni'metden görilen iyilik, iḥsān.: II, 1452[c].

11283 Yazmada: *gerek dėrler*.

11284 de: Yazmada yok.

11285 Yazmada: *nān ni'metiŋ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: nān: nān u ni'met: Veliyy-i ni'metden görilen iyilik, iḥsān.: II, 1452[c].

12670. İnsan, nanunimete[11286] ḳarşı[11287] nankörlük[11288] ėtmemek gerek. **386/14**

12671. İnsan; nesebiyle, hasebiyle iftiḫar ėdebilirse de insanlıḳ; neseple değil, ilim ve kemal iledir. **386/15**

Yaḥyā Naẓīm[11289] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 373] [beyt]

ey faḫr ėden neseble çalış kim Naẓīm-veş
mensūb-ı bāb-ı ehl-i kemāl ol neseb budur

12672. İnsanlıḳ; neseple değil, ancaḳ ilim ve kemale nispetledir (intisapladır). **386/16**

12673. İnsan, namını insan defterine yazdırmalı. **386/17**

12674. İnsan, nisyandan ḫali değildir. **386/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 75[11290]]

12675. İnsan, nisyandan mürekkeptir. **386/19**

Arabî: *al-insanu murakkabatun mina 'n-nisyān*

[=İnsan, nisyandan mürekkeptir.]

Arabî: *al-insanu murakkabun ʻani 'n-nisyān*[11291]

[=İnsan, nisyandan mürekkeptir.]

Arabî: *fa'inna 'l-insāna manşa'u 'n-nisyān*

[=Muhakkak ki insan, nisyanın kaynağıdır.]

12676. İnsan; nisyansız, noḳsansız olmaz; lakin küfran-ı nimetle isyan ėtmemek gerek. **386/20**

12677. İnsan; nisyan da ėder, isyan da ėder; faḳat nisyandan ziyade isyandan saḳınmaḳ gerek. **386/21**

12678. İnsan, ne ḳadar olsa insandır. **386/22**

Faḳat insan olduğunu unutmamaḳ ve insanlıḳ vazifelerinin ne olduğunu bilmek ve öğrenmek gerek, dėmişler.

12679. İnsan; ne yaparsa kendine yapar, gerek ḫayır gerek şer. **386/23**

Lā beyt

baḫa benden olur her ne olursa
başım rāḥat bulur dilim ṭurursa

12680. İnsana ne olursa kendinden olur. **386/24**

12681. İnsana bela gelirse kendi dilinden gelir. **386/25**

11286 Yazmada: *nān ni'mete*. Ş. Sāmī: *ḲT*: nān: nān u ni'met: Veliyy-i ni'metden görilen iyilik, iḥsān.: II, 1452[c].

11287 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

11288 Yazmada: *nān-kūrlıḳ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: nān-kūrlik: II, 1452[c].

11289 Yazmada: *Naẓīmī*.

11290 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İnsān, nisyāndan ḫālī degildür.: 75.

11291 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İnsān, nisyāndan ḫālī degildür.: 75.

‘Alī İbn Ebī Ṭālib[11292]

balā’u ’l-insāni mina ’l-lisāni[11293]

[=İnsanın belası, dilindendir.]

12682. İnsan, ne ḳadar yaşarsa[11294] yaşasın aḳıbet toprağa ḳarışsa gerek. **386/26**

[Nāmıḳ Kemāl] *Hirre-nāme* [341[11295]] beyt

heb şaşup ḳalmış ėken baḫtına aḳrān etrāb
‘āḳıbet eyledi devrān anı da maḥv u türāb

12683. İnsan, nefsine uymamaḳ gerek. **386/27**

12684. İnsan, nefsiniŋ sahibi olmaḳ gerek. **386/28**

12685. İnsanlar, nefislериniŋ esiridirler.[11296] **386/29**

12686. İnsan nefsine uyarsa kör ḳuyuya[11297] düşer. **386/30**

12687. İnsan; ne yaparsa kendisine yapar, gerek kem gerek kâst[11298], gerek eğri gerek rast. **386/31**

12688. İnsanıŋ nefsi, şeytanıŋ ḳapısıdır[11299]. **386/32**

12689. İnsanıŋ nefsi doymaḳ bilmez. **386/33**

12690. İnsan, nefsini zapt ėderse çoḳ kötülükleri başından defėder. **386/34**

12691. İnsan, nefsini zapt ėtmek gerek; zira nefsine uyan aldanır, vicdanına uyan aldanmaz, mübtenî olur. **386/35**

12692. İnsanıŋ nefsini ancaḳ açlıḳ zapt ėder. **386/36**

12693. İnsan; ne söylerse kendisini söyler, ne yaparsa kendisine yapar. **386/37**

12694. İnsanıŋ sözü; özü (kendisi) dėmektir. **386/38**

12695. İnsan; sözü, özü; soyu, ŧuyu ile tanılır[11300], tutulur. **387/01**

11292 Yazmada: *Ḥażret-i ‘Alī raḍiya’llāhu ‘anh*.

11293 Yazmada bu alıntının başına “‘Arabī” diye not düşülmüş.

11294 Yazmada: *yaşasa*.

11295 GÖÇGÜN, Ö.: *Namık Kemâl’in Şairliği ve Bütün Şiirleri*: Hırrenâme: 341. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oŧmānī*: etrāb: [ḳısm-ı evvel,] 60[b].

11296 Yazmada bu madde başının yanına “ilŋ [ilā āŋirihi]” diye not düşülmüş. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilŋ: “İlā āŋirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āŋir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

11297 Yazmada: *ḳuyuya (قويويه), ḳuyuya (قيويه)*. Kelimenin bu madde başında gösterilen imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuŧuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120[b]; ḳuyu (قيو): II, 1133[a].

11298 Aslı Farsça olan bu kelime ‘eksik, noksan’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 1004[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1138[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 1515[b].

11299 Yazmada: *ḳapusıdur dėrler; ya‘nī*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو), ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپى)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ŧᵛud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپى): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپى)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

11300 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu‘ārefeli bulunmaḳ, ma‘rūf olmaḳ.: II, 871[b]. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521[a].

12696. İnsanıŋ sözü, özü; sav[11301] (sağlam) gerek. **387/02**

12697. İnsanlıḳta (hayat-ı insanda) başlıca aranacaḳ meziyet; meslek-i maḳbul, itidal-i hareket ve sükûnet meziyet ve mesleğidir. **387/03**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira her şey itidal ile maẖluḳ ve mevcut ve her hayat itidal ile ḳaim ve mükellef, itidal-i ḳavânîn-i İlahiyesiyle mürettep ve manzum bulunmuştur, dėmişler.

12698. İnsan, nimete şükürden ẖali bulunmamalıdır; zira hamdüsana (şükür), nimetiŋ feyiz ve bereketini arttırır. **387/04**

12699. İnsan, nimete şükrėtmezse nikbete düşer. **387/05**

12700. İnsan, nimeti nimet bilmek gerek. **387/06**

12701. İnsan, nimetiŋ ḳadrini bilmek gerek. **387/07**

12702. İnsan, kendi ḳusur ve noḳsanını bilmek gerek. **387/08**

12703. İnsan, nüsẖa-yı kübrâdır. **387/09**

Aḥmed Midḥat [“Ḥürriyyetiŋ Māhiyyeti Ḥaḳḳında Ḥükemānıŋ Ḫulāṣa-yı Efkārı”] *Ṭaġarcıḳ*[11302] 6, 162[b]

*Bedīhīdür, ki cenāb-ı Ḥaḳḳ insānı “**bir nüsẖa-yı kübrā**” olmaḳ içün o derece mükemmel bir ṣūretle yaratmışdur, ki insānlıġını icrā içün artıḳ ḳuvve-yi muḥarrike-yi ẖāriciyyeye iḥtiyācı ḳalmaz.* ilā āẖirihi[11303]…

12704. İnsan; nüsẖa-yı kübrâ, ekmel-i maẖluḳat ve masnuat-ı Ḫüda’dır. **387/10**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

… ki ẖilḳat-i beşerdeki ekmeliyet tarif ve tavsiften muarrâ ve gayrimümkündür; çünkü vücud-ı beşerden[11304] bir ḳıl düşse ve eksilse her hâlde nazra-yı diḳḳate çarpar, vücud-ı beşer aḳsamından eŋ küçüğü bir zarar ve ẖasara düçar olsa her hâlde o zarar ve o ẖasar hissolunur ve görülür, noḳsanlığı derhâl belli olur. Binaenaleyh, nüsẖa-yı kübrâ ve ekmel-i maẖluḳat ve masnuat-ı Kibriyâ olan insanlarıŋ yaratılışındaki[11305] ekmeliyeti tarif ve tavsifte aḳl u idrak ü ḳudret-i beşer kâfi değildir vesselam!

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Velhasıl, ẖilḳat-ı beşerde bir şeyiŋ yani vücud-ı beşerde bir ḳılıŋ noḳsaniyeti noḳsan, fazlalığı -velev elde ve ayaḳta olsun- fazla görülür diye bilerek izhar-i acz ėdilir.

11301 CLAUSON: *EDPT*: sāğ: 803[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: sav: Sağ, zinde, diri; muhkem, kavi.: üçüncü cilt, 30[b]. TDK: *DS*: sav (I): Sağ.: XII, 4673[b]. ÖNER: *K-TTS*: sav: 1. Sağ, sağlıklı. 2. Canlı, diri, dinç.: 400[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sav (I): Sağ, sağlık, sıhhat.: 228[b].

11302 Yazmada: *Ṭaġarcıḳ risālesinden bir fıḳradur*.

11303 Yazmada: *ilẖ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilẖ: “İlā āẖirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āẖir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

11304 vücūd-ı beşerden: Yazmada: *ẖilḳat-i vücūd-ı beşerden*.

11305 Osmanlı Türkçesinde *yaradılış* imlası ile kullanılan bu kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde *yaradılış* biçimi ‘huy, mizaç; fıtrat, hilkat’ manalarında kullanılırken *yaratılış* biçimi ‘yaratılma işi; Allah tarafından var edilme işi’ manalarında kullanılmaktadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaradılış: II, 1524[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yaradılış: 2181[b]. TDK: *TS*: yaradılış: 2532[a]; yaratılış: 2534[b].

12705. İnsan, noḳsansız iş göremez. **387/11**

Şināsī[11306] beyt[11307]

bir eṯeriŋ fā'ili ki insān ola
mümkin midür ki anda noḳṣān olmaya

12706. İnsan, nöbetine razı olmaḳ gerek. **387/12**

12707. İnsan; ne ḳadar büyük de olsa beniâdemdir, anasından babasından büyük olamaz. **387/13**

12708. İnsan, nehyolunan şeylerden hazer[11308] ėtmek gerek ve emrolunan şeye ḫizmet[11309] ėtmek gerek. **387/14**

12709. İnsan; "Ne oldum?" dėmemeli, "Ne olacağım?" dėmeli. **387/15**

12710. İnsan, ne alilik davasını ḳılmalı ne de zelillik derecesini ḳabul ėtmeli. **387/16**

12711. İnsan, niyetine göre amel ėder. **387/17**

12712. İnsan; ḫulus-i niyet ile amel ėder, aşḳ ile ḫizmet görür. **387/18**

12713. İnsan, ne ḳadar büyük olsa babasından büyük olamaz. **387/19**

12714. İnsan, ne yaparsa kendine yapar gerek ḫoş gerek naḫoş, gerek kem gerek kâst[11310] **387/20**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12715. İnsanda her şeyden müteessir olan, dimağdır. **387/21**

Emsal-i hikemiye…

12716. İnsanıŋ nefsine güç gelen şey; bühtan, iftira sözlerdir. **387/22**

12717. İnsan; her istediğini yapamaz, velev maldar[11311] ve zengin bile olsun. **387/23**

12718. İnsan, her neye vasıl olursa vusulü say ile hasıl olur.[11312] **387/24**

[ALLĀH *Ḳur'ān* 53. Sūratu 'n-Nacm 39] āyet[11313]

va an laysa li 'l-insāni[11314] *illā mā sa'ā*

[=İnsan için ancak çalıştığı vardır.]

11306 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: insān: [ḳısm-ı evvel,] 471[a].

11307 Yazmada: *beyt, ḥakīm-āne söz*.

11308 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

11309 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*t'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

11310 Aslı Farsça olan bu kelime, 'eksik, noksan' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 1004[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1138[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 1515[b].

11311 māl-dār: Arapça *māl* + Farsça +*dār*: Mal sahibi, zengin. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: māl: 419[b]. STEINGASS: *CP-ED*: māl-dār: 1143[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: māl-dār: II, 1260[a].

11312 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

11313 Yazmada: *'Arabī, āyet*.

11314 va an laysa li 'l-insāni: Yazmada: *laysa 'l-insāni*.

12719. İnsan, her işiŋ erbabı olamaz.[11315] **387/25**

Buŋa ömr-i beşer kâfi değil; ancaḳ faydalı bir şeyiŋ erbabı olmaḳ gerek.

12720. İnsan, her işitttiğini söylemez, her gördüğünü "Gördüm!" dėmez. **387/26**

12721. İnsanlarıŋ (cemiyet-i beşeriyeniŋ) her günü, bir tariḫ sayfasıdır. **387/27**

Gazeteleriŋ her günkü sayfaları, şuûnât-ı tariḫ-i âlemiŋ bir sayfasıdır.

12722. İnsan, nefsiniŋ esiridir. **387/28**

12723. İnsanıŋ nefsine güç gelen şey[11316], bazen haḳḳında ḫayırlıdır. **387/29**

12724. İnsanıŋ nefsine eŋ ağır gelen şey, bühtan ve iftiradır. **387/30**

12725. "İnsanım!" diyen gurulanmaz; zira gurur şeytan sıfatıdır. **387/31**

12726. İnsanıŋ her fiil ve ameliniŋ[11317] mutedil buluması meşruttur. **387/32**

Yani insanıŋ her nev fiil ve amelinde itidal üzere hareket ėtmesi faydalı, ifrat ve tefrit üzere hareket eylemesi faydasız ve muzırdır, dėmişler.

12727. İnsanı acındırsaŋ[11318] (acı, kötü sözle) arsız olur, acıḳdırsaŋ[11319] ḫırsız (yaramaz) olur, öçüktürseŋ[11320] -fesat sözle öğütleseŋ- yüzsüz, hayâsız olur. **387/33**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12728. İnsanıŋ[11321] her nasıl işte olursa olsun hadd-i itidali tecavüz ėtmesi, tazmin ve tamiri gayrimümkün mazarratı mucip olur, fayda vėrmez; hadd-i itidalde hareket ėderse her vecihle faydası görülür, zarar vėrmez. **387/34**

12729. İnsan, her şeyden (ilim ve umurdan[11322]) bahsėdemez. **387/35**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Çünkü insan, velev dehrî-yi zaman daḫi olsa bildiği, bilebileceği şeyler ancaḳ dudağındaki tüyler[11323] ḳadar ise bilmediği, bilemeyeceği şeyleriŋ de başındaki

---

11315 Yazmada bu madde başının yanına "Ṣırasına…" notu düşülmüş.

11316 şey': Yazmada yok.

11317 Yazmada: *'ameli*.

11318 TDK: *DS*: acınmak: Üzülmek, acı duymak, kederlenmek.: I, 51[b].

11319 Yazmada: *açıḳdursaŋ*. CLAUSON: *EDPT*: açık- (ācık-): 23[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: açık-: 2[a]. ÖNER: *K-TTS*: açık-: 24[a].

11320 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: öçükdirmek: Çocuḳları münāza'aya sevḳ ėtmek, ṭutuşdırmaḳ.: birinci cild, 347[b]. YUDAHİN: *KS*: öçük-: İntikam, kin beslemek.: 607[a]. CLAUSON: *EDPT*: öçük-: 25[a]; öçüktür-: 26[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öçü: Tahrik etmek, kışkırtmak.: 209[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: öcük-: Öfke duymak, öfkesi artmak.: 501[a]; öcükdir-: Birine karşı kışkırtmak, üzerine saldırtmak.: 501[a]. ÖNER: *K-TTS*: üçėk-: Öç duygusuyla yaşamak, öfke duymak.: 529[a]; üçėkle-: Tahrik etmek, fişteklemek, alay etmek.: 529[a].

11321 Yazmada: *insān*.

11322 'ilm ü umūrdan: Yazmada: *'ilm - umūrdan*.

11323 Yazmada: *tügler (توكلر)*. Bu kelimenin, imlası gereği *tüg* veya *tük* biçiminde okunması mümkün olduğu gibi -Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kaydedildiği üzere- *tüy* biçiminde okunması dahi mümkündür. Kelimenin aslı *tū*'dür. CLAUSON: *EDPT*: tū: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868. Yazmada *tüy* kelimesi iki farklı imla ile (tüg, tüy) kullanılmış.

tüyler[11324] *ḳadar, belki kâinat ḳadar çoḳ ve büyük olduğunu bilmek gerek, dėmişlerdir.*

12730. İnsan, her şeyden bahsėdemez; velev gavvasa-yı ilm-i bahir olsun. **387/36**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Her gavvasa-yı bahir, her bahre giremez; velev mürg-i dehr, seyyah-i esmâk-i bahir olsun, dėmişler.

12731. İnsan; her ne ḳadar âlim, fazıl, arif, kâmil olsa da yine bir cihetçe noḳsandır, ḫata ve ḳusurdan ḫali değildir. **388/01**

Zira "Ḳul ḳusursuz olmaz, tövbe sultanım!" dėmişler.

12732. İnsan; aslen ve esasen bir ana, bir babadan doğan ḳarındaş (ḳardeş[11325]) insanlar değil midir? O hâlde bir loḳma için, bir ḫırḳa için birbiriyle niza nedir? **388/02**

12733. İnsan; her ne ḳadar ilmen, fikren, emelen, irfanen memleketi içinde (müşarün bi 'l-benân) müstesna bulunsa, istidadı da o mertebede olsa yine o memleketiŋ nüfuz-i reisi tesirinden kendini ḳurtarıp şaḫsına maḫsus istidadını pek ḳolay izhar ėdemez; meğerki talih ve zaman tuluuyla, zemin ve mekân kendine yâr, ḳader ve talihi de her işine yaver ve rehber ola. **388/03**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

kullu şay'in bi-ḳadarin[11326]

[=Her şey kaderledir.]

12734. İnsan, Vacibteala hazretlerine ḳulluḳ ėtmek gerek. **388/04**

12735. İnsan; var da olur, yoḳ da olur; hâline razı olmaḳ gerek. **388/05**

12736. İnsan; varlıḳ da görür, yoḳluḳ da görür; varlıḳta saḫavet ve semahatle, yoḳluḳta ḳanaat ve sabırla yaşamaḳ gerektir. **388/06**

12737. İnsan var, çardaḳta oturur; insan var, çergede[11327]… **388/07**

12738. İnsan, hem varlıḳta (zenginlikte) hem yoḳluḳta (faḳirlikte) tecrübe olunur. **388/08**

Zira "İnsan, ateş-i mihnette; demir, ḳızıl ateşte tecrübe olunur." dėrler.

12739. İnsan var gani, insan var faḳir. **388/09**

11324 Yazmada: *tügler (توكلر)*. CLAUSON: *EDPT*: tǖ: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868.

11325 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

11326 bk. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 54. Sūratu 'l-Ḳamar 49.

11327 Kelime hem *çerge* hem de *çerke* şeklinde okunabilir. TDK: *DS*: çerge (I): Kilim, bir çeşit dokuma örtü.: III, 1145[b]; çerge (II): Göçebe çadırı, tente.: III, 1146[a]; çerke: Kilim, bir çeşit dokuma örtü.: III, 1146[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çerge: Çingāneleriŋki gibi iki direkli ḫafīf oba.: I, 509[b].

12740. İnsanı acıḳtırsaŋ[11328] ya arsız olur ya ḫırsız olur, öçüktürseŋ[11329] arsız ve yüzsüz olur[11330]; iti üstletsen insana saldırır, acıḳtırsaŋ ḳudurur, herkese dalaşır[11331]. **388/10**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12741. İnsan var gani, saḫî[11332]; insan var faḳir, sâbir[11333]. **388/11**

12742. İnsan, din ve aḫlaḳla mükelleftir; dinsizlik, aḫlaḳsızlıḳ sâri olup her ikisi birbirine bağlıdır. **388/12**

Binaenaleyh, “Âlem-i İslam, birbiriniŋ ḳardeşi[11334] sayılır[11335].” dėmişler.

12743. İnsan var gani, baḫîl[11336]; insan var faḳir, şaki. **388/13**

12744. İnsan var faḳir, sabîr[11337]; insan var[11338] faḳir, gayr-i sâbir[11339]. **388/14**

12745. İnsan var, parasıyla; insan var, parasız masḳara[11340] olur. **388/15**

12746. İnsan; vara, yoğa[11341] razı olmaḳ gerek. **388/16**

12747. İnsan var arif, insan var kâhil. **388/17**

11328 Yazmada: *açıḳdursaŋ*. CLAUSON: *EDPT*: açık- (ācık-): 23ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: açık-: 2ª. ÖNER: *K-TTS*: açık-: 24ª.

11329 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: öçükdirmek: Çocuḳları münāza‘aya sevḳ ėtmek, ṭutuşdırmaḳ.: birinci cild, 347ᵇ. YUDAHİN: *KS*: öçük-: İntikam, kin beslemek.: 607ª. CLAUSON: *EDPT*: öçük-: 25ª; öçüktür-: 26ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öçü: Tahrik etmek, kışkırtmak.: 209ª. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: öcük-: Öfke duymak, öfkesi artmak.: 501ª; öcükdir-: Birine karşı kışkırtmak, üzerine saldırtmak.: 501ª. ÖNER: *K-TTS*: üçėk-: Öç duygusuyla yaşamak, öfke duymak.: 529ª; üçėkle-: Tahrik etmek, fişteklemek, alay etmek.: 529ª.

11330 Yazmada: *olur dėrler*.

11331 Yazmada: *ṭalaşır*. CLAUSON: *EDPT*: talaş-: 502ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭalaşmaḳ: II, 868ª. REDHOUSE: *TaEL*: ṭalaşmaḳ: 1226ᵇ. TDK: *TTS*: dalaşmak: II, 981; talaşmak: V, 3705. TDK: *DS*: talaşmak: X, 3814ª.

11332 Aslı Arapça olan *saḫī* kelimesi; ‘cömert, eli açık’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 961ª.

11333 Aslı Arapça olan *ṣābir* kelimesi; ‘sabır gösteren, katlanan’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣābir: Muṣībet ve ḥāditeye ceza‘ u feryād eylemeyüp sākin ve müteḥammil olan ādeme dėnür.: I, 929.

11334 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662ª. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023ᶜ; ḳardaş: II, 1063ª. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128ª. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272ª.

11335 Yazmada: *ṣayılırlar*.

11336 Aslı Arapça *baḫīl* olan bu kelime, ‘cimri, hasis, tamahkâr, cahil’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: baḫīl: 1, 98ᵇ.

11337 Aslı Arapça olan *ṣabīr* kelimesi; ‘sabır gösteren, katlanan’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣabīr: Muṣībet ve ḥāditeye ceza‘ u feryād eylemeyüp sākin ve müteḥammil olan ādeme dėnür.: I, 929.

11338 var: Yazmada yok.

11339 Aslı Arapça olan *ṣābir* kelimesi; ‘sabır gösteren, katlanan’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣābir: Muṣībet ve ḥāditeye ceza‘ u feryād eylemeyüp sākin ve müteḥammil olan ādeme dėnür.: I, 929.

11340 Yazmada: *masḫara*. Kelimenin aslı Arapça ‘alay ve eğlence konusu’ manasında *maskara*ᵗ’dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i‘tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342ª; masḳara: II, 1343ᵇ. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

11341 Yazmada: *yoḳa*. TDK: *TS*: vara yoğa: Her şeye.: 2469ª.

12748. İnsan var âlim, insan var cahil. **388/18**

12749. İnsan var âlim-i kâmil, insan var âlim-i fazıl. **388/19**

12750. İnsan var fazıl, insan var fodul[11342]. **388/20**

12751. İnsan var âḳil, insan var gafil. **388/21**

12752. İnsanlarıŋ salik ve malik olduḳları din ve mezhep herhangi[11343] din ve mezhep olursa olsun o din ve mezhebiŋ ahkâm ve muḳtezasınca amel ėden insanlara icra-yı amel ėtmek sair din ve mezhep ashabı için mucib-i adavet ve bâdî-yi ḫusumet ve sebeb-i niza ve nefret olamaz. **388/22**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira filhaḳiḳa bilcümle efrad-ı beşer, birbiriyle ḳardeş yani insanlar fi ’l-asıl birbiriyle ana baba bir ḳardeş ve soydaştırlar. Yalıŋız ara yerdeki başḳalıḳ varsa o, tahsil-i maaş ve usul-i sanat u ticaret ü muaşerettir ve icab-ı maişettir. Bunuŋ için birbiriyle ḳan, can bahanesine daima cenk, cidal ve niza ėtmek mugayir-i insaniyet ve mucib-i ar u hicap ve fazâil-i ilm ü hikmet, hüsn-i aḫlaḳa da muḫalif olsa gerektir. Binaenaleyh, insanlar ilm-i fazilet ü medeniyet ve ahkâm-ı huḳuḳ-ı beşeriyet ve icab-ı insaniyet muḳtezasınca birbiriyle hüsn-i hâl suretle yaşamaḳ gerektir. Yoḳsa mücerret iğvâ-yı nefs-i şeytan, hırs ve nefsaniyetiŋ uğrunda birbiriniŋ mahv ve itlafından hazer ve içtinap ve hayâ ve hicap eylemek gerektir, ki şeâir-i insaniyet ve ahkâm-ı ilm ü hikmet ve fazâil-i aḫlaḳ-ı beşeriyet ü medeniyet ve icab-ı ilm ü hikmet olmasa gerektir. Cenk ve cidal fikr-i vahşeti; fazl-ı ilmiye vü aḫlaḳiye icap ve şeraiti olmasa gerektir. Sırf bir kör nefis uğrunda muvaḳḳat bir hayat için gayrimeşru bir tariḳle temin-i hayat, tahsil-i mal ve derc-i servetle uğraşmaḳ; kâr-ı aḳl u insaf bir meslek-i sevap olmasa gerektir. Buŋa binaen, insanlar birbiriyle daima yalan ve yaŋlış fikirlerle icra-yı amal ve ahkâm ėtmeyip icab-ı ahkâm-ı zaman fazâil-i ilm ü hikmet ü medeniyet ü insaniyete filhaḳiḳa sahih ve salim olaraḳ ifa-yı ḫizmetle ispat-ı hüviyet eylemek gerektir; çünkü insanlar âḳil ve münevver ve muteber fikirli olduḳlarını tespit için daima sulh u salah ve hüsn-i ahval u aḫlaḳla ve hüsn-i hürmet ü niyet ü amaliyle ebnâ-yı nevine daima numune-yi misal-i imtisal olmaḳ gerektir. Dünyada her türlü saadet-i beşer ancaḳ zikrolunan meslek-i cemilede mündemiçtir. Ahsen suret bir sulh ve müsâlemet-i beşer, birbiriyle daima hüsn-i muaşeretle yaşamaḳta ve sulh u selamet, hüsn-i ahval ve fazâile şamil ve aḫlaḳiyeye müstenit bulunmaḳtadır. Binaenaleyh, âḳil ü âlim ve

---

11342 Yazmada: *podul, fużūl*. Kelimenin aslı, Arapça *fuḍūl*’dür. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-fuḍūlī: Dā’imā ʻabes ve mā-lā-yaʻnīye müstaġil olan boşboġaz kimseye dėnür. Şāriḥiŋ beyānına göre *fuḍūl, faḍl*’ıŋ cemʻidür, ki burada ḥadd ü vaẓīfeden zā’id ḳavl ü fiʻl dėmekdür, baʻdehu cemʻi müfred mevḳiʻinde istiʻmāl ėdüp lafẓına nisbetle “fuḍūlī” dėdiler.: III, 316. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-fuḍūl: Faydasız şey. Kendini ilgilendirmediği şeye karışma.: 322[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *fuḍūl/fużūl* imlasının yanı sıra *fodul* imlası ile de kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: fużūl (vul. *fodol*): II, 3529. REDHOUSE: *TaEL*: fużūl: 1389[a]; fodul: 1399[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: ṣ. [Zebān-zedi: *fodul*.] Ḫ[v]ud-bīn ve ḫ[v]ud-reʼy ve mütekebbir, serkeş, kibirli, müteʻażżım: fużūl ādem, hem kel hem fużūl.: II, 999[a]. Ayrıca, bk. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: bü ’l-fużūl: [Aşlı: *ebü ’l-fużūl*.]: Faźla ve lüzūmsuz söz söyler ve tecāvüz-kār-āne ḥareketde bulunur (ādem).: II, 999[a].

11343 yazmada: *yaʻnī herḫangi*.

ilm ü hikmete, fazâil-i aḫlaḳa ve şerait-i insaniyet ü medeniyete tabi, ḫadim olanlar için tariḳ-i haḳîḳî, salik-i ḫayru 'l-ḫadim olmaḳ gerekir; zira sırf kizb ve düruğla yani sırf riba ve riya ile devran-ı âlem, ahval-i âlem dönmez. Yalanıŋ soŋu daima böyle nâ-meşru ahvaliŋ zuhurunu müstevciptir, bu ise tevârîḫ-i âlemle müspet ve müsteşhettir. Bunuŋ için fazâil-i beşeriŋ asl u esası olan fazâil-i aḫlaḳa sahip ve malik olaraḳ yaşamaḳ gerekir. Bilcümle saadet, selamet, huzur ve rahat yüzü ve sözü bundadır. İşte bu sebeplere mebni dėmişlerdir ki: "Herhangi din ve mezhep olursa olsun mesâlikleri için onlar mucib-i ḫusumet ve niza değildir ve olamaz." dėmişler.

12753. İnsan var âlim-i amil, insan var âlim-i gayr-i amil. **388/23**

12754. İnsanıŋ ömrü muḳarrer, eceli muḳadderdir. **388/24**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ya ecel-i müsemma[11344] *(ecel-i mevut*[11345]*) ya da ecel-i ḳaza*[11346] *iledir, dėmişler.*[11347]

12755. İnsan var ḳani, insan var mâni. **388/25**

12756. İnsan var faḳir-i ḳani, insan var faḳir hem sabırsız. **388/26**

12757. İnsan var doğru[11348], insan var eğri. **388/27**

12758. İnsan var ehl-i niyaz, insan var bînamaz. **388/28**

11344 Ş. Sāmī: *ḲT*: ecel: ecel-i müsemmā= Min ṭarafi'llāh muayyen ve muḳadder olan ecel.: I, 73ᶜ. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ecel-i müsemmâ: Tabiî olarak gelen ecel.: 201ᵃ.

11345 Ş. Sāmī: *ḲT*: mevʻūd: ecel-i mevʻūd= Mevt-i ṭabīʻī.: II, 1431ᵃ. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ecel-i mevʻûd: Tabiî olarak gelen ecel.: 201ᵃ; ecel-i mevʻûd: Tabiî ölüm.: 637ᵃ.

11346 Ş. Sāmī: *ḲT*: ecel: ecel-i ḳażā= Bir ḳażāya uġrayaraḳ vefāt.: I, 73ᶜ. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: ecel-i kazâ: Tehlikeye uğramak suretiyle, tesadüfî olarak gelen ecel.: 201ᵃ.

11347 Ecel meselesi, kader problemine bağlı olarak kelam âlimleri arasında tartışılan önemli konulardandır. … Mu'tezile'nin Bağdat ekolü, En'âm Suresi'nin ikinci ayetini de dikkate alarak insanın "ecel-i kaza" ve "ecel-i müsemma" denilen iki eceli bulunduğunu ileri sürmüştür. Buna göre insan herhangi bir dış müdahale olmadan ölürse ecel-i müsemmaya, kaza veya katil sebebiyle ölürse ecel-i kazaya göre ölmüş olur. İkinci durumda ölen kişi kazaya uğramasaydı veya öldürülmeseydi ecel-i müsemmasına kadar yaşayacaktı. Aksi takdirde onu öldürenin cezalandırılması veya kendisine ait olmayan bir hayvanı kesen kimsenin tazminat ödemesi anlamsız olurdu. … Selefiyye, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye'den oluşan Ehlisünnet âlimlerine göre … ilgili ayetteki "ecel-i müsemma" kıyametin kopmasına dair olup bununla insanın değil kâinatın eceline işaret edilmiştir. Tabiî yolla da olsa, kaza ve katil yoluyla da olsa herkes kendi eceliyle ölür. "Maktul öldürülmeseydi yaşardı." demek vakıaya aykırıdır, ecel ise vakıanın ifadesidir. *Kur'an-ı Kerim*'de Allah'ın izni olmadıkça hiçbir nefsin ölmeyeceği, ölümün vakti tayin edilmiş bir yazıya göre vuku bulduğu bildirilmiştir (3. Sūratu Āli 'İmrān 145). Ayrıca eceli gelen hiçbir nefsin yaşatılmayacağı kesin bir şekilde anlatılarak herkesin eceliyle öldüğüne işaret edilmiştir (63. Sūratu 'l-Munāfiḳūn 11). TUNÇ, C.: "Ecel", *DİA*: 10, 380ᶜ-382ᶜ. Ecel ile ilgili ayetler için bk. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 3. Sūratu Āli 'İmrān 145; 6. Sūratu 'l-An'ām 2, 60; 7. Sūratu 'l-A'rāf 34, 185; 10. Sūratu Yūnus 11, 49; 13. Sūratu 'r-Ra'd 38; 15. Sūratu 'l-Ḥicr 5; 16. Sūratu 'n-Naḥl 61; 23. Sūratu 'l-Mu'minūn 43; 29. Sūratu 'l-'Ankabūt 53; 35. Sūratu Fāṭir 45; 39. Sūratu 'z-Zumar 5, 42; 40. Sūratu 'l-Mu'min 67; 42. Sūratu 'ş-Şūrā 14; 46. Sūratu 'l-Aḥḳāf 3; 63. Sūratu 'l-Munāfiḳūn 11; 71. Sūratu Nūḥ 4.

11348 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924ᵃ; ṭoġru: 1256ᵇ; ṭoġrı: 1257ᵃ. TDK: *DS*: toğru: X, 3944ᵃ.

12759. İnsan var haset, insan var fesat. **388/29**

12760. İnsan var minare gibi doğru, mum gibi mülayim; insan var merdiven gibi eğri, taş gibi ḳatı. **388/30**

12761. İnsan var münafıḳ, insan var muvafıḳ[11349]. **388/31**

12762. İnsan var ümmi, insan var cahil.[11350] **388/32**

12763. İnsan var ehl-i hüner, insan var bî-hüner. **388/33**

12764. İnsan var hüneriyle, insan var semeriyle geçinir. **388/34**

12765. İnsan var yalan söyler, insan var gerçek söyler. **388/35**

12766. İnsan var yaḫşi, insan var yaman. **388/36**

12767. İnsan; var da olur, yoḳ da olur. **388/37**

12768. İnsan, varlığına (gınasına) itimatla vezâif-i insanîsini terk ve ihmal ėtmemek gerektir. **388/38**

Emsal-i hikemiye…

12769. İnsan; varlığa da gelir, darlığa da gelir. **388/39**

12770. İnsan; pamuḳtan yumuşaḳ, taştan ḳatıdır. **388/40**

12771. İnsanlarıŋ[11351] faḫrle hasep ve nesebine ta‘n ėtmek şer‘an memnu, aḳlen ve insaniyeten mezmûm ve medḫûldür. **389/01**

[Ḥusayn Vā‘iẓ-i Kāşifī[11352] *Mevāḳib*[11353] 49.] Sūratu ’l-Ḥucurāti Madaniyya 516

13. ***yā ayyuha ’n-nāsu…*** *ilā āḫiri ’l-āya*[t]

Ey nās, biz sizi bir recül ve bir nisādan ḫalḳ ėtdük. (Ya‘nī Ādem ve Ḥavvā’dan oldıġıŋuz ḥālde[11354] ḳabīleden faḫr ve nesebe ta‘n ėtmeniŋ vechi nedür?) ve[11355] sizi şu‘ūb u ḳabā’il ḳılduḳ, ki birbiriŋüzi bilüp farḳ olunasız. Allāhu te‘ālā ‘indinde

---

11349 Kelimenin aslı Arapça *muvāfiḳ* olup burada ‘uzlaşan, muvafakat eden, uygun’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-vafḳ: III, 66. Ş. Sāmī: *ḲT*: muvāfıḳ: Uyġun, uyar, muḫālif ve żıdd olmayan.: II, 814[c]. AYVERDİ: *MBTS*: muvâfık: Aynı tarafı destekleyen, aynı görüşü paylaşan, birbirine muhalif olmayan kimselerden her biri.: 860[b]. NİŞANYAN: *NS*: muvafık: 586[b]. TDK: *TS*: muvafık: Uygun.: 1717[a].

11350 Ş. Sāmī: *ḲT*: ümmī: “Ümmī” ile “cāhil” arasında çoḳ farḳ vardur: Ümmī yalıŋız oḳuyup yazmaḳ bilmeyendür; cāhil ėse velev biraz oḳuyup yazma bilse de bir şey’i bilmeyen nā-dāndur. Her ümmī cāhil degildür; anadan kūr ṭoġmış nice ḏevāt geçmişdür, ki bi ’ṭ-ṭab‘ oḳuyup yazmaḳdan maḥrūm olduḳları ḥālde ekṯer ‘ulūm u funūnda e’imme ṣırasına geçmişlerdür.: I, 169[b].

11351 Yazmada: *insānlar içün, insānlarıŋ.*

11352 Ḥusayn Vā‘iẓ-i Kāşifī [ö. 910/1504-1505]: Mavlānā Kamālü ’d-dīn Ḥusayn bin ‘Alī-yi Bayhaḳī-yi Sabzavārī. İranlı müfessir, mutasavvıf ve şair. KARAİSMAİLOĞLU, A.: “Hüseyin Vâiz-i Kâşifî”, *DİA*: 19, 16[c].

11353 Asıl adı *al-Mavāhibu ’l-‘Aliyya* olan ve *Tafsīr-i Ḥusaynī* adıyla da bilinen bu eseri İsmā‘īl Ferruḫ [ö. 1256/1840] bazı ilave ve kısaltmalarla *Mevākib* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. BİRIŞIK, A.: “Muhtasar - Tefsir”, *DİA*: 31, 59[c]. KARAİSMAİLOĞLU, A.: “Hüseyin Vâiz-i Kâşifî”, *DİA*: 19, 17[b]. YETİŞ, K.: “Beşiktaş Cem‘iyyet-i İlmiyyesi”, *DİA*: 5, 553[a].

11354 oldıġıŋuz ḥālde: *Mevākib*’de yok.

11355 ve: Yazmada yok.

sizüŋ kibār ve ekremiŋüz[11356] *ziyāde taḳvālıŋuzdur. Taḥḳīḳ Allāhu ʻaẓīmü'ş-şān siziŋ aṣl u neseb ü rütbeŋüzde ʻalīm ve aḥvāliŋüze*[11357] *ḫabīrdür.*

Maʻlūm ola, ki şaʻb cemʻ-i ʻaẓīmdür, ki cümlesi andan tefrīḳ olunmışdur. Meṯelā şaʻbdan ḳabīle, andan ʻamā'ir, andan buṭūn, andan efḫāḏ, andan faṣīl aḫḏ olunur, ki Hazīme şaʻb ve Kenāne ḳabīle ve Ḳarış ʻammāre ve Ḳaṣī baṭn ve Hāşim faḫḏ ve ʻAbbās faṣīldür ve dėnüldi ki şuʻūb, buṭūn (umūm) ʻAcem ve kabā'il, buṭūn (ḫuṣūṣ) ʻArab'dur.

Bu āyet-i kerīmenüŋ sebeb-i nüzūlünde dėnüldi ki: "Feṯḥ-i Mekke güni Bilāl[11358] *raḍiya'llāhu teʻālā ʻanh me'mūr*[en] *bām-ı Beyt-i Şerīf'de eḏān oḳurken nesebine ṭaʻn vechiyle*[11359] *biri dėdi ki 'Muḥammed ʻaleyhi 's-selām bu ḳarġadan ġayri eḏān oḳuyacaḳ kimesne*[11360] *bulamadı mı?' Bu kelāmı redd ile ḳabā'il faḫrı nehy oldı."*

12772. İnsanlarıŋ cümlesi ana baba bir ḳardeş[11361] olduḳlarını unutmamaḳ gerek. **389/02**

12773. İnsan, varı yoḳ ėder; amma yoḳu var ėdemez, yoḳu var ėden ancaḳ Ḳadîr, Ḳayyûm[11362] olan Allah'tır. **389/03**

İsmāʻīl Ṣafā beyt

bir şey'i ṭutar var ėken iʻdām ėder insān
yā Rabb yoḳ ėken bir çöbi[11363] *īcād ėdecek yoḳ*

12774. İnsan; varlıḳ da görür, yoḳluḳ da görür; onuŋ[11364] için insan, her hâlde ḳanaat üzere yaşamaḳ gerektir. **389/04**

12775. İnsan, varlığında tanıdığını yoḳluğunda da tanımaḳ gerek[11365]; zira asalet, insaniyet bundadır. **389/05**

12776. İnsan; vaḳar ve haysiyetini muhafaza emrinde kibir ve gururla naḫvet göstermek değil, fazâil-i beşeriyeden olan edep ve tevazu ile fazâil-i aḫlaḳiyeye numune-yi imtisal olmaḳ gerektir. **389/06**

11356 Yazmada: *ikrāmıŋuz*.

11357 Yazmada: *aḥvāliŋüz*.

11358 Yazmada: *Bilāl-i Ḥabeşī*.

11359 Yazmada: *vechle*.

11360 Yazmada: *kimse*.

11361 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

11362 Kayyûm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte 'doğrulup ayakta durmak, devam ve sebat etmek, bir işin idaresini üzerine almak, gözetip korumak' anlamındaki *ḳıyām* kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup 'her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kâinatı idare eden' demektir. *Ḳıyām* kökünün ifade ettiği manaların ilki maddî ve yaratılmışlık unsurları taşıdığından Allah'a nispet edilmemekte, diğerleri ise uluhiyet makamına yakışacak bir muhteva çerçevesinde *Ḳayyūm* ismi içinde mütalaa edilmektedir. TOPALOĞLU, B.: "Kayyûm", *DİA*: 25, 108[a]-109[a].

11363 Bu kelimeyi hem *çöb* hem de *çūb* okumak mümkündür. Farsça *çūb* 'ağaç parçası, değnek' manasında iken Türkçe *çöp* 'tortu, posa; süprüntü; saman parçası, kıymık' manasındadır. MENINSKI: *Thesaurus…*: çūb, çöp: I, 1672. STEINGASS: *CP-ED*: çūb: 401[a]. CLAUSON: *EDPT*: çōb: 394[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: çöp: I, 535[a]. AYVERDİ: *MBTS*: çöp: 241[c]. NİŞANYAN: *NS*: çöp[1]: 158[b]; çöp[2]: 158[b].

11364 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

11365 Yazmada: *gerek dėrler*.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

12777. İnsan; varı “Var!”, yoḳu “Yoḳ!” dėmeli[11366]; amma herkes diyemez. **389/07**

12778. İnsanın vicdanı, bir hâkim-i ḳanun-ı adalettir. **389/08**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12779. İnsan; vahi fikre ḫizmet ėderse aldanır, ziyan ėder. **389/09**

12780. İnsan; vücuduyla ḳaimdir, ilmiyle daimdir. **389/10**

12781. İnsana vücut sağlığı gerek; zira vücut sağlığı hem[11367] baylıḳ hem beyliktir[11368]. **389/11**

12782. İnsan, vücudu sağlam olmazsa hiçbir şeyden fayda göremez. **389/12**

12783. İnsan vücudu sağ olunca her şey vücut bulur. **389/13**

12784. İnsanıŋ vicdanı, ḫayır ve şer amelleriniŋ hâkim-i bî-müdânîsidir. **389/14**

Recā’ī-zāde Maḥmūd Ekrem[11369] [*Zemzeme - birinci ḳısm* Ḳıṭa‘āt 59] beyt[11370]

vicdānıdur isā’et-i fi‘linde ādemiŋ
da‘vācısı şuhūdı ḳavānīni ḥākimi[11371]

12785. İnsan, vaḳarını bilmek gerektir; amma vaḳar ve haysiyetini muhafaza emrinde kibir ve gururla eser-i naḫvet ve cebbarlıḳ göstermemek gerektir. **389/15**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī[11372]

İnsanıŋ vaḳar ve haysiyetini muhafaza ėtmek ḳaziyesi; zenginliğe veya menâsıb, rüteb ve memuriyete ve kibr ü naḫvete ḫas ve mütevaḳḳıf olmayıp ancaḳ bilcümle erbab-ı namus ve fazâil-i aḫlaḳ sahibi olanlara ḫas bir vezâif-i insaniyedir. Kibr ü naḫvet izharı ise nefis ve gurur-ı şeytana uymaḳ cehaletinden tevellüt ėden bir eser-i gaflettir. Hâlbuki vaḳar ve haysiyet-i beşer[11373]*; fazâil-i beşeriye cümlesinden olan semahat, nezaket ve tevazu ile muhafaza olunur, dėmişler.*

12786. İnsanıŋ kötü fiiliniŋ baş davacısı vicdanıdır. **389/16**

11366 Yazmada: *dėmeli dėrler*.

11367 hem: Yazmada yok.

11368 Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

11369 Yazmada: *Recā’ī-zāde Maḥmūd Ekrem Beg*.

11370 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle burada da yazıldı.

11371 Yazmada: *meḥākimi*.

11372 Yazmada bu mütalaa madde başlarının yazıldığı kısma (389/17) kaydedilmiş. İlgili metnin madde başı olarak değil açıklama olarak kaydedilmesi daha muvafık görülmüş olup ilgisi sebebiyle buraya nakledilmiştir.

11373 vaḳār u ḥayṯiyyet-i beşer: Yazmada: *vaḳār u ḥayṯiyyet-i beşer beşer*.

Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem[11374] [*Zemzeme - birinci ḳısm* Ḳıṭa'āt 59] beyt

vicdānıdur isā'et-i fi'linde ādemiŋ
da'vācısı şuhūdı ḳavānīni ḥākimi[11375]

12787. İnsan, vaḳti naḳit bilmek gerek. **389/17**

12788. İnsan, vaḳtinde çalışmaḳ gerek. **389/18**

12789. İnsan, vaḳtinde çalışırsa soŋradan pişman[11376] olmaz. **389/19**

Soŋraki[11377] *pişmanlıḳ başa düşmanlıḳ.*

12790. İnsan; vaḳtinde iş görmeli, vaḳtinde söz söylemeli. **389/20**

12791. İnsan, vatanınıŋ hem gülü hem bülbülüdür. **389/21**

12792. İnsan, vaḳtinde hareket ėtmek gerek. **389/22**

12793. İnsan, vaḳitsiz doğarsa elbette yaşamaz. **389/23**

12794. İnsan; vatan için yaşar, vatan için ölür (fevt, mevt olur). **389/24**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī "Millī Vaṭan Şarḳīsı"

bülbül öter vaṭan içün
insān yaşār vaṭan içün

gül ġuncası açılınca
al bayraġı ṣaçılınca

öter bülbül gül içün
gül de güler bülbül içün

arḳadaşlar geliŋiz
vaṭan içün ötelim

biz de bülbül olalım
vaṭan için ötelim

bir anadan ṭoġmışız
vaṭana ayaḳ basmışız

yaşamaḳ vaṭanı bilmek içün
vaṭan uġrına ölmek içün

vaṭan bizi besliyor
evlādlar diye sesliyor

arḳadaşlar geliŋiz
vaṭan içün ötelim

11374 Yazmada: *Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem Beg*.

11375 Yazmada: *meḥākimi*.

11376 Yazmada: *peşīmān*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de iki farklı imlası (pişmān, peşīmān) mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

11377 Yazmada: *ṣoŋra*.

biz de bülbül olalım
vaṭan için ötelim

vaṭan insān bāġıdur
vaṭan yürekler yaġıdur

vaṭansız insān insān olmaz
vaṭansızıŋ dünyāda yüzi gülmez

anuŋ içün dėdiler vaṭana sütana
vaṭansız sütana olmaz insānsız vaṭan (sütana) olmaz

arḳadaşlar geliŋiz
vaṭan içün ötelim
biz de bülbül olalım
vaṭan için ötelim

12795. İnsan, vatansız yaşayamaz; vatansız insan, insan olmaz. **389/25**

Vatansız, 'imansız' dėmektir.

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī "Millī Vaṭan Şarḳīsı"[11378]

vaṭan insān bāġıdur
vaṭan yürekler yaġıdur

vaṭansız insān insān olmaz
vaṭansızıŋ dünyāda yüzi gülmez

anuŋ içün dėdiler vaṭana sütana
vaṭansız sütana olmaz insānsız vaṭan (sütana) olmaz

arḳadaşlar geliŋiz
vaṭan içün ötelim
biz de bülbül olalım
vaṭan için ötelim

12796. İnsan, vehim ile doğru iş göremez. **389/26**

12797. İnsansız vatan olmaz, vatansız insan olmaz. **389/27**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī "Millī Vaṭan Şarḳīsı"[11379]

vaṭan insān bāġıdur
vaṭan yürekler yaġıdur

vaṭansız insān insān olmaz
vaṭansızıŋ dünyāda yüzi gülmez

anuŋ içün dėdiler vaṭana sütana
vaṭansız sütana olmaz insānsız vaṭan (sütana) olmaz

11378 Yazmada bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

11379 Yazmada bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

arḳadaşlar geliŋiz
vaṭan içün ötelim
biz de bülbül olalım
vaṭan için ötelim

12798. İnsanı analar doğurur, vatan besler, büyütür; onuŋ[11380] için insan vatanı sever, vatan uğrunda ölür. **389/28**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12799. İnsanlar, vatan evladı sayılırlar. **389/29**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī “Millī Vaṭan Şarḳīsı”[11381]

bir anadan ṭoġmışız
vaṭana ayaḳ basmışız
yaşamaḳ vaṭanı bilmek içün
vaṭan uġrına ölmek içün
vaṭan bizi besliyor
evlādlar diye sesliyor
arḳadaşlar geliŋiz
vaṭan içün ötelim
biz de bülbül olalım
vaṭan için ötelim

12800. İnsan, vatanınıŋ hem ḳuzusu hem arslanıdır. **389/30**

12801. İnsan, vatanını arzular (sever[11382]). **389/31**

12802. İnsan, (gurbette) vatan hasreti çeker. **389/32**

12803. İnsan, insan ise vatanına ḫıyanet ėtmez. **389/33**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Yani insan, vatanına ḫıyanetlik ėtmemek gerektir; zira vatana ḫıyanet, eser-i cenbânettir. Cebânet ehli, inayet ehli olamaz, dėmişler.

12804. İnsanıŋ vatanı, öz anası gibidir. **389/34**

11380 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

11381 Yazmada bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

11382 Yazmada: *sevir, sever*.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Kendi teknesinde yoğurur. Kendi fırınında[11383] *pişirir*[11384]*. Kendi teknesine dėvşirir*[11385]*. Doğurur; kendi bağrında, ḳucağında baḳar, besler, büyütür. Üretir, türetir; ehil, evlat, ḳavim, ḳabile, yer yurt*[11386]*, devlet, millet sahibi ėder. Ėl*[11387] *ve vilayet içine ḳatar; seni de milletten bir millet adamı yapar; zira atalarımız dėmişlerdir ki: “Bir kişi, bir dişi; oldu âdem eşi. Âdem eşinde soŋ olur, soŋra âdem olur. Yani âdemden âdem olur. Âdem olan; ehil ve evlat ü ayal*[11388] *sahibi olur, yer yurt maliki olur, ėl ve vilayet içinde ḳavim ve ḳabilesiyle yaşar, efrad-ı milletten bir ferd-i mert olur; çünkü fert vatandan doğar, vatan içine ḳatılır, efrad-ı milletten biri olur; devlet, milletten, millet devletten olur; yani devletsiz millet, milletsiz devlet olmaz.” dėmişler.*

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī “Millī Vaṭan Ṣarḳīsı”[11389]

vaṭan insān bāġıdur
vaṭan yürekler yaġıdur

vaṭansız insān insān olmaz
vaṭansızıŋ dünyāda yüzi gülmez

anuŋ içün dėdiler vaṭana sütana
vaṭansız sütana olmaz insānsız vaṭan (sütana) olmaz

arḳadaşlar geliŋiz
vaṭan içün ötelim
biz de bülbül olalım
vaṭan için ötelim

12805. İnsan, düştüğü yerden ḳalḳar. **390/01**

Düşen insanı er ḳaldırır, er ḳaldırmazsa yer ḳaldırır.

11383 Yazmada: *furununda*. Kelimenin aslı Yunanca *phournos (φούρνος)*’tur. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: φούρνος (phournos): 868[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: furun: II, 993[c]. REDHOUSE: *TaEL*: furun: 1381[b].

11384 Yazmada: *bişirir*. TDK: *TTS*: bişürmek: 1. Pişirmek. 2. Olgunlaştırmak. 3. Beslemek, geliştirmek.: I, 613. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: biş-: Pişmek.: 32[b]. Yazmada *pişmek* kelimesi üç farklı imla ile [biş- (بيشمك), piş- (پشمك), piş- (پيشمك)] yazılmış.

11385 Yazmada *devşir*- kelimesi iki farklı imla ile (devşir-, dėvşir-) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: devşirmek: I, 627[c]; dėvşirmek: I, 646[c].

11386 Yazmada: *yurd*. CLAUSON: *EDPT*: yurt (yurd): 958[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yurt, yurd: dördüncü cilt, 830[b].

11387 Bu kelimeyi hem *ėl* hem de *il* okumak mümkündür. TDK: *TTS*: el (II): 1. Diyar, iklim, memleket, ülke, yurt, vilayet. 4. Oba, aşiret.: III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (III): Vatan.: VII, 2517[a]. TDK: *TS*: el (III): 1. Ülke, yurt, il. 2. Halk, ahali. 3. Oba, aşiret.: 779[b]; il: 1. Ülkenin vali yönetimindeki bölümü, vilayet. 2. Şehrin niteliklerini taşıyan büyük yerleşim yeri. 3. Ülke, yurt. 4. Eski Türklerde devlet.: 1170[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c].

11388 Aslı Arapça *‘iyāl* olan bu kelime; ‘birinin geçindirmek zorunda olduğu kimseler, eş, çoluk çocuk’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 527[a].

11389 Yazmada bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle metnin bu madde başı ile ilgili kısmı burada da yazıldı.

12806. İnsan, düşmesin; düşen insanı ḳaldıran zor bulunur ya da[11390] hiç bulunmaz. **390/02**

12807. İnsan; hangi dili çoḳ bilirse o diliŋ tercümanı olur, hangi dini çoḳ aŋarsa o diniŋ muhibbi olur. **390/03**

12808. İnsan, her neye vasıl olursa say ile olur. **390/04**

12809. İnsanıŋ[11391] her hâlde vazifesini bilmesiniŋ, görmesiniŋ[11392] vazife-yi insanlıḳ olduğunu aŋlamaḳ gerek; zira insan vazifesiz olmaz, vazifesiz yaşayamaz. **390/05**

12810. İnsan, Hâdî[11393]-i mutlaḳ hazretlerine sıdḳ-ı göŋül ile sığınırsa hidayete vasıl olur. **390/06**

12811. İnsanıŋ (askeriŋ) vazifesi dün ne idiyse bugün de odur, yarın da odur. **390/07**

12812. İnsan, hiçbir kimseye yalan söylemek gerek. **390/08**

12813. İnsan, hidayete himmetle vasıl olur. **390/09**

12814. İnsanıŋ her duası ḳabul olmaz. **390/10**

12815. İnsanıŋ her duası ḳabul olacaḳ olsa cihan ḫalḳı her nefeste biŋ şekle girer. **390/11**

Ziyā Paşa [*Eş'ār-ı Ziyā* Ġazeliyyāt 48] naẓm[11394]

dirēġ 'ömr 'ibāretse ger bu miḥnetden
geçer umēd ile ṣubḥ u mesāsı insānıŋ

hezār şekle girer her nefesde ḫalḳ-ı cehān
ḳabūl olunsa eger her du'āsı insānıŋ

12816. İnsanıŋ her duası ḳabul olacaḳ olsa rahmet yerine taş yağardı. **390/12**

12817. İnsan olan, "İnsanım!" diyen; vėrdiği sözünden dönmemek gerektir; zira sözünden dönen, mesel-i ḳarıdır[11395]; sözüŋ ufağı, mesel-i darıdır[11396]. **390/13**

11390 Yazmada: *yā*.

11391 Yazmada: *insān*.

11392 bilmesiniŋ, görmesiniŋ: Yazmada: *bilmek, görmek*.

11393 Hâdî: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. 'Doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek' anlamındaki *hudā (hady, hidāya[t])* kökünden türemiş bir sıfat olup 'yol gösteren, hayır ve mutluluk veren bir hedefe rehberlik eden' manasına gelir. *Kur'an-ı Kerim*'de birçok yerde Allah'a nispet edilen *hidayet* kavramının kullanılışını göz önünde bulunduran âlimler, *Hādī* isminin manasını, 'insana hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan akıl, muhakeme ve zarurî bilgileri veren; ebedî mutluluğunu sağlayacak manevî yolu ona gösteren' şeklinde iki noktada yoğunlaştırmışlardır.TOPALOĞLU, B.: "Hâdî", *DİA*: 15, 9[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-Hādī: III, 955.

11394 Yazmada: *ġazelinden*.

11395 meṯel-i ḳarı: Arapça *maṯal* + Türkçe *ḳarı*: *Karı benzeri*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-maṯal: III, 345. CLAUSON: *EDPT*: karı: 644[b]. Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

11396 meṯel-i ṭarı: Arapça *maṯal* + Türkçe *ṭarı*: *Darı benzeri*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-maṯal: III, 345. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

12818. İnsan, "Aḳıllıyım!" dėr de bazen olur aḳılsızcasına iş görür; bu hâl ise hep gaflet eseri ve nefs-i şeytanıŋ iğfali semeresidir, ki haḳiḳaten şayan-ı teessür ve teessüf ahvaldir. **390/14**

12819. İnsan, her vaḳit bir hâl üzere olmaz. **390/15**

12820. İnsan, her daim bir hâlde bulunamaz. **390/16**

12821. İnsan, her şeyde örnek arar. **390/17**

12822. İnsan, her vaḳit göreneğe meyyaldir. **390/18**

12823. İnsan, her şeyi bilemez; zira her şeyi bilmek Cenabıhaḳḳ'a maḫsustur. **390/19**

12824. İnsan her ilmi[11397], her hüner ve marifeti[11398] bilemez; zira her insan ancaḳ öğrendiğini bilir. **390/20**

12825. İnsan, her şeyi bilemez; her şeyi bilen, mekândan münezzehtir. **390/21**

Vāṣıf ["Ber-cevāb-ı 'ālī-yi 'Alī"] *Kevkebü 'l-'İlm*[11399] [cild I,] 168 ḫikāye

İmām 'Alī (kerrema'llāhu vecheh ve raḍiya'llāhu 'anh) ḥażretleriniŋ zamān-ı feyż-nişān-ı ḫilāfetinde bir gün vücūd-i aḳdesleri şeref-baḫş-ı minber-i hidāyet ėken bir sā'il kendilerine mes'ele-yi su'āl ve cevābına ibḏāl-i 'ināyet-i Murtażāyı isti'cāl ėder. İmām-ı hümām, müşār[un] *ileyhe mes'ele-yi meḏkūreyi bilemedüklerini cevāb*[en] *beyān buyurmaları üzerine sā'il "Yā 'Alī, seniŋ bulundıġıŋ mekān her şey'i bilenleriŋ mekānıdur. Mādām-ki ṣordıġımı bilemiyorsun, oradan in de yeriŋe bir bilen çıḳsun." dėr. Dervāze-yi medīne-yi 'ilm ü ḥikem ḥażret-i Murtażā-yı aḳdes-şiyem "**Benim bulundıġım mekān, ba'ż şey'i bilüp ba'ż şey'i bilmeyenleriŋ mekānıdur. Her şey'i bilen, mekāndan münezzehdür.**" cevāb-ı ḥikmet-niṣābıyla intibāh-baḫş-ı iḏhān-ı muvaḥḥidīn olurlar.*

12826. İnsan; her sözü ağzına almamalı, her söze ḳarışmamalı. **390/22**

12827. İnsan, herkesiŋ miḳtarına göre söz söylemek gerek. **390/23**

12828. İnsan, herkesiŋ miḳtarını aŋlamaḳ gerek. **390/24**

12829. İnsan, her ne söyleyecek ise düşünmeden söylememeli. **390/25**

12830. İnsan, her ne yaparsa düşünüp yapmaḳ gerek. **390/26**

12831. İnsan, her şeyden evvel kendi nefsini[11400] ıslah ėtmek gerek. **390/27**

12832. İnsan, her ayıbı görmemek gerek. **390/28**

12833. İnsan; her şeyi göre göre alışır, alışa alışa sever. **390/29**

11397 Yazmada: *hüner 'ilmi*.

11398 ATAY: *A-TBL*: ma'rifa[t]: *İlim* ile *marifet* arasında fark vardır. *Marifet*in karşıtı, *inkâr* etmek yani tanımamaktır. *İlm*in karşıtı, bilmemek yani *cehalet*tir. *Marifet*, bir şeyi cüzî ve tikel olarak bilmektir. *İlim* ise tümel, küllî olarak bütünü ile bilmektir. *Marifet,* bir şeyin esaslarını, belirtilerini bilmek olup bir şeyin özünü, mahiyetini, hakikatini bilmeye *ilim* denir. Bunun için "Allah ariftir." denmez de "Allah âlimdir." denir. Aynı şekilde "Allah'ı ilmen biliyor." denmez; fakat "Allah'ı marifet ile biliyor." denir.: 3, 338[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'İlm* ile *ma'rifet* arasındaki fark: 96.

11399 Yazmada: *Kevkeb risālesinden*.

11400 Yazmada: *nefsi*.

12834. İnsanıŋ her saadeti[11401], her baḫtiyarlığı ömür ve hayatıyla ḳaimdir. **390/30**

Cümel-i hikemiye…

12835. İnsan; her yaptığını, her söylediğini ḫulus-ı ḳalple yapar ve söyler gibi görünür; hâlbuki ef'âl ve aḳvâliniŋ biŋde biri bile ḫalis değildir. **390/31**

Cümel-i hikemiye…

12836. İnsan, her ne yaparsa kendine yapar. **390/32**

12837. İnsan, her şeye tahammül eder; ancaḳ haḳaretle iftiraya tahammül etmez. **390/33**

12838. İnsana her vaḳit devlet ḳuşu ḳonmaz. **390/34**

12839. İnsan, her mezellete tahammül eder; lakin mezellet için yaratılmamıştır. **390/35**

12840. İnsan için[11402] her şeyi bilmekten kendini bilmek yeğdir. **391/01**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira kendini bilen Allah'ını da bilir, her şeyi de bilir; ancaḳ iş[11403] her şeyi bilmekte değil, marifetü 'n-nefs ilmini bilmektedir, dėmişler.

12841. İnsan, her ne olursa -iyi veya kötü- talim ve terbiye ile olur. **391/02**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12842. İnsan, her iḳlimde yaşar; ancaḳ iḳlime göre hareket etmeli, iḳliminiŋ hâlini bilmeli. **391/03**

12843. İnsan, "Her şeyi bilirim!" dėr de biŋ bir şeyi bilmediğini unutur, ki birinci bilmediği şey de evvela kendini bilmediğidir, saniyen vicdanına ḳarşı kendi nefsini tecrübe ve temin ėdememesi, salisen hiss-i haset ve tamaha galebe ėdememesi ve ila aḫirihi[11404]… **391/04**

12844. İnsan helak olur, insanıŋ eseri helak olmaz. **391/05**

12845. İnsan, hemcinsini ve mezheptaşını sever. **391/06**

12846. İnsan, hemen görmeğe değil, göstermeğe de müstaittir. **391/07**

12847. İnsan, himmetini müstahaḳından esirgememek gerek. **391/08**

12848. İnsan, himmet isterse ḫizmet ėtmek gerek. **391/09**

12849. İnsan, hem hürdür hem hür değildir. **391/10**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Hürdür… Evvela, Cenabıhaḳḳ'a ve metbuuna ḳarşı mükellef bulunduğu bilcümle vezâifi hüsn-i ifa eylemekle hürdür. Saniyen, fazâil-i aḫlaḳiye ve kemalât-ı ilmiye vü insaniyeye malik olmaḳ mucibince amil olmaḳla hürdür. Salisen, âlem-i insaniyeye ḳarşı mükellef bulunduğu bilcümle huḳuḳa bihaḳḳın riayet ve sadaḳat ve istiḳamet göstermek ve doğruluğunu ispat ve vezâif-i insaniyesini hüsn-i ifa ve say u gayret ve izhar-ı hamiyet ü mürüvvet ü insaniyet ėtmekle hürdür. İşbu

---

11401 Yazmada: *sa'ādet*.

11402 içün: Yazmada yok.

11403 ancaḳ iş: Yazmada: *iş ancaḳ*.

11404 ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilā: ilā āḫirihi: Ṣoŋuna dek.: I, 155[c].

mükellefiyet ü şerait-i insaniyeyi hüsn-i ifa ėdemeyen insan, manen ve maddeten kendini hür sanmamalıdır, dėmişler.

12850. İnsan, hemnevine muavenet ėtmesiyle kendiniŋ ulüvv-i cenabını bir ķat daha tezyit ėder. **391/11**

Fārābī[11405]

12851. İnsan için bihaķķın insan-ı kâmil olmaķ ķolay değildir; zira insan olmaķ için yol birdir, şeraiti biŋ birdir. **391/12**

12852. İnsan, hüneriyle; hayvan, semeriyle yaraşır. **391/13**

12853. İnsanlarıŋ her hâlini tayin ėden iki miyar-ı haķîķî vardır: birisi aĥlaķ, diğeri ilimdir. **391/14**

12854. İnsana hüner gerek, hayvana semer, semere kemer (ķolan) gerek. **391/15**

12855. İnsan, hüneriyle; hayvan, semeriyle ķullanılır. **391/16**

12856. İnsan, hüneriyle; hayvan, semeriyle iş görür. **391/17**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaķķī][11406]

İnsana her hâlde evvela terbiye ile aķıl ve zekâ, ilim ve irfan gerek. Saniyen, meslek ve marifet ve faaliyet daim gerek. Salisen, hüsn-i sadaķat ve himmetle hüsn-i aĥlaķ, şecaat-i İslamiye, saĥavet-i insaniye ve hüsn-i merhamet-i diniye gerek. Say u gayret-i şaĥsiyede her işe salih istidad-ı Ĥüda-dâd ile ķabiliyet-i ĥılķiye ve irfaniye mevcut gerek, dėmişler.

12857. İnsan hiçtir, dėrler; amma insan hiç değildir, nüsĥa-yı kübrâdır. **391/18**

12858. İnsaniyetli âdem, sözünden bellidir. **391/19**

12859. İnsaniyetli âdemdir. **391/20**

Anṭakyalı Münīf[11407] [*Dīvān-ı Münīf* 215, 11[11408]] [beyt]

anuŋla bir[11409] *perīnüŋ āfṭāb-ı tal‘atın gördüm*
bugün ben merdüm-i çeşmüŋ bir insāniyetin gördüm

12860. İnsaniyet bilir âdemdir. **391/21**

12861. İnsaniyet bilmeyene iyilik yaraşmaz. **391/22**

12862. İnsaniyetsiz heriftir[11410]. **391/23**

12863. İnsaniyeti yoķtur. **391/24**

11405 Yazmada: *ĥikmet-i Fārābī*. Bu cümle 382/24’te İbn Sînâ [ö. 1037]’nın sözü olarak kaydedilmiş.

11406 Yazmada bu mütalaa madde başlarının yazıldığı kısma (391/18) kaydedilmiş. İlgili metnin madde başı olarak değil açıklama olarak kaydedilmesi daha muvafık görülmüştür.

11407 Anṭakyalı Münīf: *Ķāmūs-i ‘Oŧmānī*’de ve yazmada: *Münīf*.

11408 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ķāmūs-i ‘Oŧmānī*: insāniyyet: [ķısm-ı evvel,] 472[a].

11409 anuŋla bir: *Ķāmūs-i ‘Oŧmānī*’de ve yazmada: *gözümle ol*.

11410 Aslı Arapça ‘meslektaş’ manasında *ĥarīf* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde ise ‘meslektaş, arkadaş, adi ve bayağı âdem’ manalarında kullanılmıştır. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTĶM*: al-ĥarīf: II, 740. Ş. Sāmī: *ĶT*: ĥarīf: I, 546[c].

Ḥālet[11411] beyt

perīsin bī-bedelsin ṭarz u ṭavrıŋ hep müsellemdür
ne çāre bī-vefāsın āh ***insāniyyetiŋ yoḳdur***

12864. İnsaniyet nedir bilmez. **391/25**

12865. İnsan; ya delidir ya velidir, bu ikisinden ḫali değildir. **391/26**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Yani insan, bu iki hâlden birde birisiyle muttasıftır; çünkü insanda tab‘an ve terbiyeten mevcut bulunan iki nev hâletiruhiye de buŋa dâll olsa gerek, ki birisi hüsn-i aḫlaḳ, diğeri su-yi aḫlaḳ sıfatlarıdır. Bu iki hâliŋ ahval-i beşerdeki tesirâtı birisi amal-i hasene, diğeri amal-i seyyie suretinde tecelli ve tezahür eylemektedir. Binaenaleyh, bu iki hâliŋ tab ve amal-i beşere de iki türlü tecelli ve tezahüründe ifrat ve tefriti ḳaziyelerініŋ neticesi insanı ya deliliğe ya veliliğe sevḳ ėder, dėmişler. Onuŋ[11412] *için, “İnsan, ya delidir ya velidir.” dėrler.*

12866. İnsanda doḳuz türlü delilik vardır. **391/27**

Lakin ehl-i tetḳiḳ ve tetetbu ve sahib-i tecrübe nezdinde insanlarda doḳuz türlü değil, doḳsan türlü delilik var imiş.

12867. İnsan; yârini, yoldaşını bilmek gerek; zira yâr, yoldaş doğru[11413] ve sadıḳ olursa o yoldaşlıḳ selametledir, aks-i hâl melametledir. **391/28**

12868. İnsanıŋ yüreği (ḳalbi) gâh[11414] ḫamurdan[11415] yumuşaḳ olur, yağ gibi erir[11416]; gâh[11417] taştan, demirden ḳatı olur[11418], erimez[11419]; ḳulaḳlar işitmez, gözler görmez olur. **391/29**

Buŋa nefis ile vicdanıŋ mücadelesi dėnir.

12869. İnsan, ya ḳorḳtuğuna ya yorduğuna uğrar. **391/30**

11411 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: insāniyyet: [ḳısm-ı evvel,] 472[b].

11412 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

11413 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

11414 Yazmada: *gāh olur*.

11415 Yazmada: *ḫamīri*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada - her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olan- *ḫamīr* ve *ḫamur* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

11416 Yazmada: *ėrir*. Osmanlı Türkçesinde *eri*- biçimiyle kullanılan bu kelimenin bu madde başındaki imlası (ėri-) ise Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: erü:-: 198[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrimek: 50[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: iri-: 113[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: erimek: I, 92[a]. REDHOUSE: *TaEL*: erimek: 76[b].

11417 Yazmada: *gāh olur*.

11418 olur: Yazmada yok.

11419 Yazmada: *ėrimez*. CLAUSON: *EDPT*: erü:-: 198[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrimek: 50[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: iri-: 113[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: erimek: I, 92[a]. REDHOUSE: *TaEL*: erimek: 76[b].

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī][11420]

Her hâlde Cenabıallah’a tevekkül ėt, işiŋi öyle gör. Her ne söyler iseŋ söyle; tek ḫayır söyle ya sükût eyle, ḫayra yor, dėmişler.

12870. İnsanlarıŋ hayatında iki ḳuvve-yi maneviye (din ve[11421] hüsn-i aḫlaḳ) esas-ı hayattır. **392/01**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Çünkü insanları saf ve ḫalis ve müsterih ve mesut insan olaraḳ yaşatan ve gösteren iki ḳuvve-yi maneviye vardır, ki birisi din ve dine iman ve itiḳatla Haḳ yoluna ḫizmet ėtmek, Cenabıhaḳḳ’ı tanımaḳ ve bilmek ve itimat eylemektir; çünkü Cenabıhaḳḳ’a iman ve itiḳat ve itimatla Haḳ yoluna ḫizmet eylemek, ‘insanlarıŋ marifetu’llaha ḫizmet ve itiḳat ve iman eylemesi’ dėmek olup “ra’su ’l-ḥikmati maḫāfatu’llāhi” [=Hikmetin başı, Allah korkusudur.] *müeddâsınca hikmet-i İlahiyeyi ḳalben tasdiḳ ve iman eylemektir, ki hikmet-i ilmiye-yi diniyeniŋ rükn-i esası tezayüd-i nur-ı ḳalb-i insanî ve husul-i istirahat-i vicdanî ancaḳ dine itiḳat ve imanla mümkündür; zira ḳalp ve vicdanıŋ istirahatine[11422] başlıca sebep, iman ve itiḳatla dine mütâbaatle ḫizmettir. Saniyen, emr-i diniŋ lazım-ı gayr-i müfârıḳı sayılan ikinci ḳuvve-yi maneviye daḫi hüsn-i aḫlaḳtır, ki insanlarıŋ sıfat-ı asliye ve esasiyesi olan insaniyet, merhamet, mürüvvet sıfatıdır, ki bu sıfatla mevsuf insanlar adl ve ihsanı emrėden Cenabıhaḳḳ’a ḳarşı olan iman ve itiḳadını daima temin ve teyit eylemiş olacağından naşi öyle sıfatlarla muttasıf bulunanlara ilim ve aḫlaḳiyatta hüsn-i aḫlaḳ sahibi insan dėnir. İşte, bu iki ḳuvve-yi maneviyedir, ki insanlığı ve insanları müsterihü ’l-ḳalp ve vicdan olaraḳ yaşatır ve âlem-i insaniyetiŋ selamet ü saadet-i hayatı ve mevcudiyeti ve beḳa vü idame-yi beşeriyeti ancaḳ bu iki ḳuvve-yi maneviye sayesinde mümkün ve mümin ve mesuttur, dėmişler.*

12871. İnsan, Yaradan Allah’ı düşünür, ḫavf ėder. **392/02**

12872. İnsan; yâr, yoldaş ister. **392/03**

12873. İnsan; yârsiz, ağyarsız olmaz. **392/04**

12874. İnsana yardımcı ancaḳ Yaradan Allah’tır. **392/05**

12875. İnsan, yaŋılmaḳla; dost, aŋılmaḳla… **392/06**

12876. İnsan; yâri, ağyarı farḳ ėtmek gerek. **392/07**

12877. İnsan, yârini ağyarına zemmėtmemek gerek. **392/08**

12878. İnsan; yâri yâr, ağyarı ağyar bilmek gerek. **392/09**

12879. İnsan; yâr da bulur, yoldaş da bulur. **392/10**

12880. İnsan, yaŋılmaḳla âlim olur. **392/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 76[11423]]

11420 Yazmada bu mütalaa madde başlarının yazıldığı kısma (391/18) kaydedilmiş. İlgili metnin madde başı olarak değil açıklama olarak kaydedilmesi daha muvafık görülmüştür.

11421 ve: Yazmada yok.

11422 Yazmada: *isrāḥatine*.

11423 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İnsān, yaŋılmaġla ‘ālim olur.: 76.

12881. İnsan; yaşamaḳ için çalışmağa, çalışmaḳ için yėmeğe mecburdur. **392/12**

12882. İnsan; yirmi[11424] dört saatiŋ altısını uyḳuya, altısını ibadete, altısını iş görmeğe, altısını rahat ėtmeğe sarf ėtmelidir; çünkü uyḳu, bedeniŋ yorgunluğunu alır; ibadet, aḫireti ḳazandırır; iş işlemek, aç ḳalmamaḳ içindir; rahat ėtmek[11425], fikir ve ḳalbiŋ yorgunluğunu defėder. **392/13**

Emsal-i hikemiye…

[Taḥsīn "Ba'ż Emṯāl-i Ḥikemiyye" *Eṭfāl* 9, 2[a11426]]

12883. İnsan, yaŋılır. **392/14**

12884. İnsan, yaŋıla yaŋıla âlim olur. **392/15**

12885. İnsan; yaŋıla yaŋıla âlim, aŋıla aŋıla dost olur. **392/16**

12886. İnsan, yalan söylemeli; amma zaruret hissėderse; zira zarurette teyemmüm caizdir. **392/17**

12887. İnsan, yalan sözden dilini saḳınmaḳ gerek. **392/18**

12888. İnsan, Yaradan'a yalvarmaḳ gerek. **392/19**

12889. İnsan, yalvarmaḳ ile maḳsuduna nail olur. **392/20**

12890. İnsan; yalŋız almağı[11427] değil, vėrmeği[11428] de bilmek gerek. **392/21**

12891. İnsan; yalŋız yėmeği[11429] değil, yėdirmeği de bilmeli. **392/22**

12892. İnsan, yalan söylerse iki dünyada da yüzü ḳaradır. **392/23**

12893. İnsan; yalŋız görmeğe[11430] değil, göstermeğe de layıḳtır. **392/24**

12894. İnsan; yalŋız varlıḳ gününüŋ[11431] dostu olmalı değil, yoḳluḳ gününüŋ de dostu olmaḳ gerek. **392/25**

12895. İnsan, yalan yere yemin ėtmemek gerek. **392/26**

12896. İnsan, yaman ile yaḫşiyi ayırt[11432] ėtmek gerek. **392/27**

12897. İnsan, yaman ile yalandan saḳınmaḳ gerek. **392/28**

12898. İnsanlarıŋ yeminlerinden ziyade fiillerine itimat ėtmek gerek. **392/29**

12899. İnsan; yaşamaḳ için çalışmağa, çalışmaḳ için yėmeğe muhtaçtır. **392/30**

11424 Yazmada: *yigirmi*. CLAUSON: *EDPT*: yėgirmi: 915[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yigirmi: II, 1550[c].

11425 ėtmek: *Eṭfāl*'de ve yazmada yok.

11426 Taḥsīn: "Ba'ż Emṯāl-i Ḥikemiyye", *Eṭfāl*: 6 Ḥazīrān 1291/14 Cemāḏiye 'l-evvel 1292, Numero: 9, 2[a].

11427 Yazmada: *almaġa*.

11428 Yazmada: *vėrmege*.

11429 Yazmada: *yėmege*.

11430 Yazmada: *görmele*.

11431 Yazmada: *günüŋ*.

11432 Yazmada: *ayırd*. Kelime Osmanlı Türkçesinde hem *ayırd* hem de *ayırt* imlası ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ayırt: 293[a]; ayırd: 293[b]. CLAUSON: *EDPT*: aḏırt: 64[b].

12900. İnsan; yėmek için yaşamalı[11433] değil, yaşamaḳ için yėmelidir. **392/31**

12901. İnsan, yaşamaḳ için yėmeğe muhtaçtır. **392/32**

12902. İnsan; yalŋız yėmeği[11434] değil, yėdirmeği[11435] de bilmek gerek. **392/33**

12903. İnsan, yėmek yėdiği[11436] yere düşman gözüyle baḳmaz. **392/34**

12904. İnsanlıḳ (insaniyet); ḳalıpta (şaḫısta) değil, ḳalpte; iman, itiḳat evindedir.[11437] **393/01**

12905. İnsan; yerini yurdunu pek sever, gurbet elinde hasretliğini çeker. **393/02**

Mücerreptir.

Onuŋ[11438] içindir, ki "Gurbette gezenlere yedi yılda bir kere sılayırahim vaciptir." dėmişlerdir.

12906. İnsan; yer ḳarnından çıḳmamıştır, insan ḳarnından çıḳmıştır; amma yine yer ḳarnına girse gerektir. **393/03**

12907. İnsanlar (Müslümanlar); yirmi dört[11439] saati dörde taḳsim ėtmişler, taḳsim-i say u ameliŋ adaletle görülmesini bu taḳassümde de bulmuşlar. **393/04**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Mesela:

[Taḥsīn] "Ba'ż Emṯāl-i Ḥikemiyye" *Eṭfāl[11440]* 9, 2[a][11441]

"İnsān, yigirmi dört[11442] saatiŋ altısını uyḳuya, altısını 'ibādete, altısını iş görmege, altısını rāḥat ėtmege ṣarf ėtmelidür; çūn-ki uyḳu bedeniŋ yorġunlıġını alur, 'ibādet

---

11433 Bu madde başında *yaşamalı* ifadesinin iki farklı imlası (یشامالی, یاشامالی) gösterilmiş. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: yaşamaḳ (یاشامق): 2186[a]; yaşamaḳ (یشامق): 2203[a].

11434 Yazmada: *yėmege*.

11435 Yazmada: *yėdirmege*.

11436 Yazmada: *yedigi*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (یه, یی, ییه, ایيه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (ییمك): 2224[b].

11437 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. İslāmlıḳ (İslāmiyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 213/52, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 342/01, İnsānlıḳ; ḳālıbda -ḳıyāfetde- degil, ḳalbdedür. 342/ek2/12, İnsānlıḳ (insāniyyet); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, Merḥamet; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 352/17, İnsāniyyet (insānlıḳ); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/02, İnsānlıḳ; ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 376/35, İnsānlıḳ (insāniyyet, faż'ā'il-i beşeriyye); ḳālıbda degil, ḳalbdedür. 386/02.

11438 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

11439 Yazmada: *24*.

11440 Yazmada: *Eṭfāl ġazetesi*.

11441 Taḥsīn: "Ba'ż Emṯāl-i Ḥikemiyye", *Eṭfāl*: 6 Ḥazīrān 1291/14 Cemāḏiye 'l-evvel 1292, Numero: 9, 2[a].

11442 Yazmada: *24*.

āḫireti ḳazandırır, iş işlemek aç ḳalmamaḳ içündür, rāḥat ėtmek[11443] fikr ü[11444] ḳalbiŋ yorġunluġını def‘ ėder.”

dėmişler. Binaenaleyh, işbu taḳsim-i say ve amel ḳaide-yi ilmiye ve hikemiyesi ciddi düşünülür ve aḳlıselim ve ḳalb-i halimle tefekkür ve teemmül olunursa tabiî teslim olunur ve haḳ vėrilir, ki işbu taḳsim-i say ve amel-i beşer-i evḳattaki itidal ilmen ve hikmeten nazar-ı daḳiḳ ve diḳḳatte sencîde-yi mizan-ı haḳ ve adaletten geçirilerek ahkâm-ı ilim ve hikmet muḳtezasına tevfiḳan ve ḫilḳat ve ilm-i aḫlaḳ ve itidal-i hayat ve ahkâm-ı din-i beşer icabınca gayet mutedil taḳsimat-ı evḳat-ı say ve amel düsturu ancaḳ bu suretle terettüp ve tanzim olunmuştur; faḳat hükemâ-yı Şarḳıŋ bazıları daḫi -taḳassüm-i say ve ameli- yirmi dört[11445] saati üçe taḳsim eylemişler. sekiz[11446] saati uyḳu, sekiz[11447] saati say ve amel, sekiz[11448] saati istirahat ve ibadet ėtmeğe tevzi ve taḳsim ėtmişlerdir. Bu taḳsim de zaman-ı hâl-i hazır taḳsim-i mesai hesabatına[11449] nispetle gayetle maḳul ve mutedildir.

12908. İnsan, yer altına girse gerek. **393/05**

12909. İnsan, yerine göre hareket ėder. **393/06**

12910. İnsan, yorganına göre ayaḳ uzatmaḳ gerek. **393/07**

12911. İnsan, yürekli olmaḳ gerek. **393/08**

12912. İnsan, yedisinde -yedi yaşında- ne ise yetmişinde de odur. **393/09**

‘İyi[11450] veya[11451] kötü terbiyeniŋ tesiri’ dėmektir.

12913. İnsanıŋ yüreğinde Allah ḳorḳusu, peygamber saygısı olmalıdır. **393/10**

12914. İnsan, yaşlığında[11452] (sabâvetinde); ağaç, dalında[11453] -yaş iken- eğrilir, doğrulur. **393/11**

... ki ‘Terbiyeye gelir.’ dėmektir.

12915. İnsan yürür, dağ yürümez; su aḳar, taş erimez[11454]. **393/12**

11443 ėtmek: *Eṭfāl*’de yok.

11444 ü: *Eṭfāl*’de yok.

11445 Yazmada: *24*.

11446 Yazmada: *8*.

11447 Yazmada: *8*.

11448 Yazmada: *8*.

11449 Yazmada: *ḥisābānıta*.

11450 Yazmada: *eyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: edgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

11451 veyā: Yazmada yok.

11452 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: yaşlıq: Gençlik.: 378[b].

11453 Yazmada: *ṭalında*. Kelime yazmada *dal, tal, ṭal* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: 489[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: I, 598[c]; ṭal: II, 867[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: tal: ikinci cild, 105[a]; dal: ikinci cild, 695[b]; ṭal: üçüncü cilt: 392[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tal (I): 259[b].

11454 Yazmada: *ėrimez*. Osmanlı Türkçesinde *eri-* biçimiyle kullanılan bu kelimenin bu madde başındaki imlası (ėri-) ise Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: erü:-: 198[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrimek: 50[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: iri-: 113[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: erimek: I, 92[a]. REDHOUSE: *TaEL*: erimek: 76[b].

12916. İnsan yüzlü (suratlı[11455]) bir şeytandır. **393/13**

12917. İnsanıŋ yüzüne ḳarşı[11456] methėdeni düşmanı[11457], ḳabahatlerini göstereni dost ve muhibbidir. **393/14**

12918. İnsanıŋ yüzü sıcaḳtır. **393/15**

12919. İnsanlarıŋ yüzde doḳsanı deli, doḳuzu uslu, birisi veli imiş. **393/16**

12920. İnsan, yüz aḳlığı ėtmeyince mükâfat göremez. **393/17**

12921. İnsan; yüz yüze, göz göze gelse gerektir. **393/18**

12922. İnsanıŋ yüzü ḳızaracaḳ gün de olur. **393/19**

12923. İnsan, yüzünden tanılır[11458]. **393/20**

12924. İnsanı insan ėden şey, fikirdir; insanı ıslah ėden şey[11459], şükürdür. **393/21**

12925. İnsan yoḳluğunda "insan" dėmişler. **393/22**

12926. İnsan yoḳluğunda keçiye "Abdurrahman Çelebi" dėrler.[11460] **393/23**

12927. İnsan, ancaḳ yoḳluḳta terbiye-yi nefis ėder, her şeyiŋ ḳadir ve ḳıymetini taḳdir ėder; varlıḳta çoḳtan çoḳ ḳâdir olamaz. **393/24**

12928. İnsan; yoḳluğunda sınanmaz[11461] (deŋenmez[11462]), varlığında sınanır[11463]. **393/25**

12929. "İnsanım!" diyen, vicdanınıŋ hükmünden ḫarice çıḳmamaḳ gerektir; zira insanıŋ ḳalbinde hâkim-i manevî vicdanıdır, ki mesuliyet-i maneviye ile mahkûm olmaya. **393/26**

12930. "İnsanım!" diyen, insanlığa ḫizmet ėtmek gerek. **393/27**

11455 Yazmada: *ṣuratlı*. Kelimenin aslı Arapça *ṣūra*^{t}'tir. ATAY: *A-TBL*: 3, 83^{a}. Kelime, yazmada hem *ṣurat* hem de *ṣūret* biçimi ile kullanılmış (258/04, 258/11). Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣūret: [Zebān-zedi: *ṣurat*.]: II, 837^{c}. REDHOUSE: *TaEL*: 1190^{b}.

11456 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663^{b}. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411^{a}; ḳarşı (قارشی): 1411^{a}; ḳarşu (قرشو): 1445^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021^{c}; ḳarşı (قارشی): II, 1021^{c}; ḳarşı (قرشی): II, 1063^{a}.

11457 Yazmada: *düşmanı (دوشمنی)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526^{b}; duşman: 526^{b}. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610^{b}. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904^{a}; düşmen (دشمن): 904^{a}; duşman (دوشمان): 923^{a}; düşman, duşman (دوشمن): 923^{a}. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

11458 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanılmaḳ: Bilinmek, kendisiyle mu'ārefeli bulunmaḳ, ma'rūf olmaḳ.: II, 871^{b}. CLAUSON: *EDPT*: tanul-: 521^{a}.

11459 şey': Yazmada yok.

11460 Madde başının benzer biçimleri için bk. Ādam ḳıtlıġında şaḳallı keçiye "'Abdu 'r-Raḥmān Çelebī" dėrlermiş. 34/33, Ādam ḳıtlığında (ḳaḥtlığında) kösemen keçiye "'Abdu 'r-Raḥmān Çelebī" dėrler. 42/36, İnsān ḳıtlığında keçiye "'Abdu'llāh Çelebī" dėrler. 375/31.

11461 Yazmada: *ṣınalmaz*. YUDAHİN: *KS*: sınal- II: Tecrübe edilmek, denenmek.: 650^{a}. CLAUSON: *EDPT*: sınal-: 839^{b}. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: сынал- [sınal-]: Denenmek.: 283^{a}.

11462 Yazmada: *deŋelmez, denelmez*. CLAUSON: *EDPT*: teŋe-: 516^{a}.

11463 Yazmada: *ṣınalır*. YUDAHİN: *KS*: sınal- II: Tecrübe edilmek, denenmek.: 650^{a}. CLAUSON: *EDPT*: sınal-: 839^{b}. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: сынал- [sınal-]: Denenmek.: 283^{a}.

‘alā kulli ḥāl$_{in}$ [=Her hālde[11464]…]

12931. İnsan, yoḳ yere yemin ėtmemek gerek; zira bilâ-teklif[11465] yemin haramdır (yani vebaldir). **393/28**

12932. İnsanıŋ yıḳımı (insanı[11466] yıḳan) boğaz meselesindendir[11467] (meselesidir). **393/29**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[11468]

12933. İnsanı sevdiren, mahbub-i ḳulûb insan ėden ḫassa-yı beşeriye edeptir.[11469] **393/30**

12934. İnsanı güzel ėden, güzel gösteren ḫassalardan bir ḫassa da edep ve terbiyedir. **393/31**

12935. İnsan, şaḫsen güzel olduğu ḳadar tab‘an da güzel olursa o güzel üstüne güzel olmaz. **393/32**

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 177^{c}]

in-şā’a’llāh *(انشاءالله) ve in-şā’a’llāhi ta‘ālā: Allāh isterse, Allāh’ıŋ emri olursa ma‘nāsıyla ketīrü ’l-isti‘māl du‘ā ta‘bīridür, ki istiḳbālden baḫt olunurken ḳullanılır: Yarın in-şā’a’llāh erkenden çıḳup giderüz. Yarın gelecek misiŋüz? – İn-şā’a’llāh. Ba‘z*^{en} *“in-şā’a ’l-Mevlā” daḫı dėnilir. [Ṭoġrısı ان شاءالله ṣūretinde ayrı yazılmaḳdur*[11470]*.]*

12936. “İnşallah[11471]!” dė, ėrte[11472] günüŋ sahibi var. **393/33**

12937. İnşallahu ’l-ekber, iki başı beraber. **393/34**

11464 Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘alā: ‘alā kulli ḥāl: Her ḥālde.: II, 949^{b}. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: alâ külli hâl: Şöyle böyle, olduğu kadar.: 25^{b}.

11465 Yazmada: *bilā-teklīf, bilā-teklīf*.

11466 insānı: Yazmada yok.

11467 mes’elesindendür: Yazmada yok.

11468 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

11469 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. İnsānı güzel ėden, güzel gösteren ḫāṣṣalardan bir ḫāṣṣa da edeb ve terbiyedir. 393/31.

11470 Yazmada: *yazmaḳdur*.

11471 inşallah: Yapılacak her işin İlahî irade ve izne bağlı olarak gerçekleşebileceğini belirtmek amacıyla işin öncesinde söylenmesi gereken bir söz. Arapçada şart edatı olan *in* ile ‘dilemek, istemek’ anlamındaki *şay’* kökünden türeyen *şā’a* fiili ve lafza-yı celalden meydana gelmiş olup ‘Allah dilerse’ demektir. *Kur’an-ı Kerim*’de Hz. Peygamber’e, Allah’ın dilemesine bağlamadıkça hiçbir şey hakkında, “Şunu yarın yapacağım.” dememesi emredilmiştir (18. Sūratu ’l-Kahf 23-24). ÖZBEK, D.: “İnşallah”, *DİA*: 22, 342^{c}-343^{a}. *Kur’an-ı Kerim*’de “in-şā’a’llāh” tabirinin yer aldığı ayetler için bk. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 12. Sūratu Yūsuf 99; 18. Sūratu ’l-Kahf 23-24, 69; 28. Sūratu ’l-Ḳaṣaṣ 27; 37. Sūratu ’ṣ-Ṣaffāt 102; 48. Sūratu ’l-Fatḥ 27.

11472 CLAUSON: *EDPT*: ėrtē: 202^{b}. TDK: *TTS*: erte, (irte): Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın.: III, 1512. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėrte: I, 239^{a}. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrte: 48^{b}. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irte (I): 114^{a}; irte (II): 114^{a}; irte (III): 114^{a}. TDK: *DS*: irte: 1. Gündüz. 2. Karanlık, gece.: VII, 2553^{a}.

[Müstaḳīm-zāde] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[11473] [cüz'-i evvel,] 16

*... neşīdesince "**İn-şā'a'llāhu 'l-ekber, iki başı ber-ā-ber**..." ne pek ġaliẓ ve ne pek lāġar bir nihāl-i yāsemen tedārik ve bir ān evvel bilā-te'ḫīr sūy-ı dil-cūy-ı ṣafā-maḳarra irsāle tehālükde dizgin-kerd-şiken de olmayasuz...* ilā āḫirihi[11474]...

12938. İnsan, yaŋıla yaŋıla (yaŋlışa yaŋlışa[11475]) molla olur. **393/35**

12939. "İnşallah"sız iş tutma, iş sahibi Allah'tır. **393/36**

Allah murat ėderse her iş olur, murat ėtmezse hiçbir şey olmaz; binaenaleyh, "inşallah" kelamıyla işi Allah'a havale ile tevekkül ve teslim olmaḳ gerek, dėmişler.

12940. İnsanı acıḳtırsaŋ ḫırsız olur, öçüktürseŋ[11476] -teşviḳ ve tesvîḳ eylemek- (şımartsaŋ) arsız olur. **394/01**

12941. "İnşallah" kelamı; âlem-i İslamiyette hüsnüniyete, Allah'a tevekkül ve teslimiyete delalet eyler. **394/02**

12942. "İnşallah!" ile biter her iş; "İlla!" ile bitmez, biterse de ḫayrėtmez. **394/03**

Ṣabīḥ[11477] [mıṣrā'[11478]]

yoḳdan āṯār-ı 'ināyet ėder inşā' Allāh

12943. "İnşallah!" diyelim, inşallah olur. **394/04**

12944. "İnşallah"sız iş, ya yarım ḳalır ya hiç yapılmaz. **394/05**

12945. İnşallah, ki ben galibim. **394/06**

Fużūlī *Dāstān-ı Leylī vü Mecnūn*[11479] [34, 294-300] [naẓm]

kānı niçe[11480] kim nihān dutar[11481] daş[11482]
eyler anı la'l 'āleme fāş

ḥālā meger iḳtiżā-yı devrān
oldur ki ola genc[11483] pinhān

11473 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

11474 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi..." ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī..." gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

11475 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yaŋlış-: Yanılmak, yanlış yapmak.: 288[a].

11476 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: öçükdirmek: Çocuḳları münāza'aya sevḳ ėtmek, ṭutuşdırmaḳ.: birinci cild, 347[b]. YUDAHİN: *KS*: öçük-: İntikam, kin beslemek.: 607[a]. CLAUSON: *EDPT*: öçük-: 25[a]; öçüktür-: 26[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öçü: Tahrik etmek, kışkırtmak.: 209[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: öcük-: Öfke duymak, öfkesi artmak.: 501[a]; öcükdir-: Birine karşı kışkırtmak, üzerine saldırtmak.: 501[a]. ÖNER: *K-TTS*: üçĕk-: Öç duygusuyla yaşamak, öfke duymak.: 529[a]; üçĕkle-: Tahrik etmek, fişteklemek, alay etmek.: 529[a].

11477 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: inşā': [ḳısm-ı evvel,] 474[a].

11478 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

11479 Yazmada: *Dīvān*.

11480 Yazmada: *nice*.

11481 Yazmada: *dutar: ṭutar*.

11482 Yazmada: *ṭaş*.

11483 Yazmada: *genç*.

devrān-ile ben naḳīż-ı seyrem[11484]
devr ehlinden megerki ġayrem

devrān ister ki ḫ[y]*ār ola naẓm*
bī-'izzet ü i'tibār ola naẓm

ben muntaẓıram vėrem revācın
bīmār ėse eyleyem 'ilācın

ol nefy-i kemāl-i ḥikmet eyler
lāzım bilürem ḫasāret eyler

ta'mīr-i ḫarāba ṭālibem ben
in-şā'a'llāh[11485] ***ġālibem ben***

12946. İnşallah, maşallah ḳabîlindendir. **394/07**

12947. "İnşallah, maşallah" ile avutur. **394/08**

12948. İnşa[11486] oḳumaḳla insan kâtip olmaz. **394/09**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü 'Işḳ* 13, 190[11487]] [beyt]

inşāya vėrür eger-çi zīnet
Türkī söz içünde 'ayn-i ṭıḳlet

12949. İnşa ve şiire rağbet, o da bir zaman imiş. **394/10**

Enderūnī Vāṣıf[11488] [beyt]

kim şimdi naẓm u neṯre ėder Vāṣıf i'tibār
inşā' u şi're rağbet o da bir zamān ėmiş

12950. İnşad-ı şiir; herkesiŋ elinden, dilinden gelmez. **394/11**

Fużūlī [*Dāstān-ı Leylī vü Mecnūn* 255, 2591[11489]] [beyt[11490]]

Leylī'ni[11491] *severseŋ eyle bünyād*[11492]
bir şi'r ü geçen zamānuŋ ėt yād

11484 Yazmada: *naḳīżī seyrem*.

11485 Yazmada: *in-şā'a'llāh ki*.

11486 İnşa: Türk edebiyatında inşa, Arap ve Fars edebiyatlarında bir dil bilimi terimi ve resmî yazışmaları konu edinen bir disiplin olarak kazandığı anlamı yanında bir tür kompozisyon tekniği ve güzel yazı yazma sanatı olarak da anlaşılmıştır. İnşa -Ziya Paşa'nın *Şiir ve İnşa* adlı makalesinde olduğu gibi- doğrudan doğruya nesir yerine de kullanılmıştır. Ayrıca kelimelerin cümle içinde söz dizimi (terkib-i kelam) kurallarına göre sıralanmasını da ifade eder. Bu çerçevede ve daha özel anlamda "inşāü 'n-neṯr" tabiri, 'tahriren ifade-yi meram etme fenni' veya 'yazıların münşi adıyla anılan usta yazarların beğenecekleri özelliklere sahip olması için bilinmesi gerekenleri öğreten fen' olarak tarif edilmiştir. Benzer bilgileri tekrarlayan Kâtib Çelebi buna, "İfadede yerine, konusuna ve amacına yakışan güzel ibareler kullanmaktır." şeklinde bir ilavede bulunur. UZUN, M.: "İnşâ - Edebî Tür Olarak İnşâ / Türk Edebiyatı", *DİA*: 22, 338[a].

11487 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: inşā': [ḳısm-ı evvel,] 474[a].

11488 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: inşā': [ḳısm-ı evvel,] 474[a].

11489 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: inşād: [ḳısm-ı evvel,] 474[b].

11490 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

11491 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Leylī'yi*.

11492 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *inşād*.

12951. İnşirah-ı ḳalp, insana her daim gelmez bir lütuftur. **394/12**

Mu'allim Nācī [*Şerāre* Ġazeller 247, 24, 3[11493]] [beyt]

'arż ėder[11494] *bir başḳa 'ālem şimdi her ṣaḥrā baŋa*
inşirāḥum şerḥ olunmaz ġayri dünyālar benüm

Lā[11495] [beyt]

görmeyor dünyāyı dīdem şevḳ-ı vaṣl-ı yār ile
inşirāḥum ol ḳadar parlaḳ ki ta'rīf istemez

12952. İnsaf yahu! **394/13**

12953. İnsaf olunsun efendim, biz de Allah'ıŋ ḳuluyuz! **394/14**

Nābī[11496] [*Dīvān* 1, 648, 252, 6[11497]] [mıṣrā']

inṣāf olunsa biz daḫı anuŋ[11498] *raḳībiyüz*

12954. İnsaf eyle, söz diŋle. **394/15**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü 'Işḳ* 51, 737] [beyt]

ey ṭālib-i şeb-çirāġ-ı ma'nā
inṣāf eyle ḳıl kelāmum ıṣġā

12955. İnsafı elden bıraḳmamaḳ gerek. **394/16**

12956. İnsaf, esnafa gerektir. **394/17**

12957. İnsaf, diniŋ yarısıdır.[11499] **394/18**

al-inṣāfu niṣfu 'd-dīn[11500]

[=İnsaf, dinin yarısıdır.]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 76[11501]]

12958. İnsaf da insaniyetiŋ şartındandır. **394/19**

Ṭālib[11502] [beyt]

çeşm-i inṣāf ḳadar 'ārife mīzān olmaz
kişi noḳṣānını bilmek gibi 'irfān olmaz

12959. İnsaf, sıfatlarıŋ ḫayırlısıdır. **394/20**

Arabî: *fa'inna 'l-inṣāfa ḫayru 'l-avṣāfi*

[=İnsaf, vasıfların en hayırlısıdır.]

11493 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: inşirāḥ: [ḳısm-ı evvel,] 475[b].

11494 'arż ėder: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *gösterür*.

11495 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: inşirāḥ: [ḳısm-ı evvel,] 475[b].

11496 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Lā-edrī*.

11497 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: inṣāf: [ḳısm-ı evvel,] 476[a].

11498 daḫı anuŋ: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *de raḳībüŋ*.

11499 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: inṣāf: [ḳısm-ı evvel,] 476[a].

11500 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İnṣāf, dīniŋ yarısıdur.: 76.

11501 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İnṣāf, dīniŋ yarısıdur.: 76.

11502 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: inṣāf: [ḳısm-ı evvel,] 476[a]. [Nāmıḳ] Kemāl: *Taḫrīb-i Ḫarābāt*: 113.

12960. İnsafıŋ yoḳ mu be hey adam[11503]! **394/21**

12961. İnsaf (hesap) olunsa biz de raḳibiŋ raḳibiyiz. **394/22**

Nābī[11504] [*Dīvān* 1, 648, 252, 6[11505]] [mıṣrā‘[11506]]

inṣāf olunsa biz daḫı anuŋ[11507] raḳībiyüz

12962. İnsafıŋ da mı yoḳ! **394/23**

12963. İnsaf eyle. **394/24**

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ‘Işḳ* 54, 780[11508]] [beyt]

*tedḳīk-i naẓarla **eyle inṣāf***
ol feyżi tüketdiler mi eslāf

Nābī [*Ḥayriyye-yi Nābī* Nehy-i āmīziş-i ḳayd-ı iksīr 300, 40b, 1491[11509]] [beyt]

kīneden ḫāṭıruŋı[11510] ṣāf eyle
*yazmayum mı seni[11511] **inṣāf eyle***

Yaḥyā Naẓīm[11512] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [Ṣarḳiyyāt V, 498] şarḳī

*bu cefālar yeter oldı **inṣāf***
ṣaḳın ey ġunca ṣaḳın āhumdan

12964. İnsaf, esnafa yaraşır. **394/25**

12965. İnsaf ise ancaḳ olur. **394/26**

Yaḥyā Naẓīm[11513] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [Şarḳiyyāt V, 498] [naẓm]

‘ahde vefā eylemedüŋ durmaduŋ
ancaḳ olur sevdigim insāf ėse

ḥālini bī-çāre dilüŋ ṣormaduŋ
ancaḳ olur sevdigim inṣāf ėse

12966. İnsafsızdır. **394/27**

11503 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: adam: cüz’-i evvel, 14[b]; ādem: cüz’-i ṯānī, 862[b].

11504 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *Lā-edrī*.

11505 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: inṣāf: [ḳısm-ı evvel,] 476[a].

11506 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle burada da yazıldı.

11507 daḫı anuŋ: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *de raḳībüŋ*.

11508 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: inṣāf: [ḳısm-ı evvel,] 476[a].

11509 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: inṣāf: [ḳısm-ı evvel,] 476[a].

11510 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *ḫāṭırıŋı*.

11511 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *hele*.

11512 Yazmada: *Nazīmī*.

11513 Yazmada: *keḏā [Naẓīmī dīvānından]*.

Nef‘î [*Dîvân* 494, 71, 2[11514]] [beyt]

ehl-i dildür diyemem sînesi ṣâf olmayana
ehl-i dil birbirini bilmemek inṣâf degil

12967. İn‘am-ı İlahîye nihayet olmaz. **394/28**

[Żiyā Paşa *Eş‘ār-ı Żiyā* Muraṣṣa‘ 7[11515]] beyt[11516]

şerbet-i in‘āmıdur mā’e ’l-ḥayāt
ḍarbet-i ṣamṣāmıdur dā’e ’l-memāt

Nābî [*Ḫayr-ābād* İḥsān-kerden-i Şāh Cāvîd rā be-Faḫr-i Cürcān 170, 818[11517]] [beyt]

in‘ām-ı şehān degil mecāzî
iḥsān-ı mülūk olur mı bāzî[11518]

12968. İnzimam-ı reyledir bu işler hep. **394/29**

12969. İntaḳ-ı Haḳ ḳabîlinden sözdür. **394/30**

12970. Enzâr-ı ammeye vazolunan bir usul, tèz ḳalḳmaz. **394/31**

12971. İnḳılab-ı zaman, her daim yüz gösterir. **394/32**

12972. İnḳıbaza müptela olmayan kişi az bulunur. **394/33**

Keçeci-zāde ‘İzzet Mollā[11519] [*Miḥnet-keşān* 152[11520]] [beyt]

eger vėrse rencūre rāvend-i Çîn
olur inḳıbāż-ı mizāca mu‘în

12973. İnḳıbaz da türlü türlüdür[11521]: inḳıbaz-ı derun, inḳıbaz-ı ḳalp. **394/34**

12974. İnḳıraz bulmasın, dursun[11522] ila inḳırazu ’d-devran. **394/35**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalîm Ḥaḳḳî] [mıṣrā‘]

Keçeci-zāde ‘İzzet Mollā[11523] [*Miḥnet-keşān* 11[11524]] [mıṣrā‘[11525]]

ėdenler de varsa bula inḳırāż

12975. İnḳıraza yüz tuttu dėsene! **394/36**

11514 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: inṣāf: [ḳısm-ı evvel,] 476[a].

11515 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: in‘ām: [ḳısm-ı evvel,] 478[b].

11516 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*de ve yazmada: *muraṣṣa‘ ḳaṣîde*.

11517 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: in‘ām: [ḳısm-ı evvel,] 478[b].

11518 Yazmada: *bārî*.

11519 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*de ve yazmada: *‘İzzet Mollā*.

11520 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: inḳıbāż: [ḳısm-ı evvel,] 483[a].

11521 Yazmada: *dürlü dürlüdür*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmî: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

11522 Yazmada *dur-* kelimesi ekserisi *ṭur-* biçimiyle olmak üzere *dur-* ve *ṭur-* imlalarıyla kullanılmış. Kelimenin aslı *tur-*’tır. CLAUSON: *EDPT*: 529[b]. TDK: *TTS*: durmak (turmak): II, 1261; turmak: V, 3856. Ş. Sāmî: *ḲT*: ṭurmaḳ: II, 896[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭurmaḳ: 1254[a].

11523 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*de ve yazmada: *‘İzzet Mollā*.

11524 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānî*: inḳırāż: [ḳısm-ı evvel,] 483[b].

11525 Keçeci-zāde Meḥmed ‘İzzet Mollā: *Manẓūmetü ’l-Müsemmā bi-Miḥnet-keşān*: degildi sözüm devlete i‘tirāż / ėdenler de varsa bula inḳırāż: 11.

12976. İngiliz ticareti, ḳara madeni -kömürü- sarı madene -altına- değiştirmek[11526]; siyaseti, başı başa toḳuşturmaḳ ve ara yerde düşen külahı kendi ḳapmaḳtır. **395/01**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī[11527]

İngilizler, gerek hâl gerek istiḳbal için hep ihtiyaç ve ihtiyat noḳtasını gözetir, zamanına göre suhuletle istilacı olup mücerret menfaati düşünür, faydası olan ve olacaḳ şeye zift gibi yapışır, faydası memul olmayan şeye asla ḳulaḳ asmaz, göz gezdirmezler, bezirgân tabiatlı milletlerdir. Bilcümle siyasetleri de buŋa mübtenidir, dėmişler. Kezalik, Almanlar da ve Avusturyalılar da onları taḳip ėderler; faḳat Fransızlarıŋ şaḫıslarına münhasır tabiatları olup ekseriyetle nümayişperver ve müstebittirler ve mütelevvin mizaçtır. Biraderi Romalılar da ikinci nevidir. Ruslar şarḳıŋ eŋ müstebit tabiatlısı, istilacı, gösteriş meraḳlısıdır. Türkler, Acemler ırḳen ve tab'an yekdiğeriniŋ ḳadimden beri hep zıdd-ı kâmili olaraḳ ḳadim hâlleriyle yaşarlar… ila aḫirihi[11528]…

12977. İngilizler; mağrur tabiatlı, yüksekten baḳar, sert sözlüdür. **395/02**

12978. İngilizleriŋ ilk sözü, Rusların soŋ sözü vaḳit götürür mevâddandır[11529]; ki evvelkiniŋ müstaḳbele, soŋrakiniŋ hâle şümul, delalet[11530] ve işareti vardır. **395/03**

12979. İngiliz arması (armadası) donattı[11531]. **395/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 76[11532]]

12980. İnkâra mecali ḳalmadı. **395/05**

12981. İnkisar alma bu âlemde, ḫayır dua al. **395/06**

Şeyḫü 'l-İslām Yaḥyā [*Dīvān-ı Yaḥyā* Ġazeliyyāt 113] beyt

āb-ı ḥayvān olsa da vaṣluŋ getürmem[11533] göŋlüme
ḫaylī demdür şīşe-yi ḫāṭırda vardur inkisār

Behā'ī beyt

yāruŋ tecelliyātını ṣad gūne eyleyen
āyīne-yi dilimde olan inkisār

11526 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڧ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *değiş-* hem de *deŋiş-* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. TDK: *DS*: deniştirmek: Değiştirmek.: IV, 1424[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڧ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

11527 Yazmada bu mütalaa madde başlarının yazıldığı kısma (395/09) kaydedilmiş. İlgili metnin madde başı olarak değil açıklama olarak kaydedilmesi daha muvafık görülmüş olup ilgisi sebebiyle buraya nakledilmiştir.

11528 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

11529 mevāddāndur: Yazmada: *mevāddandur dėmişlerdür*.

11530 şümūl, delālet: Yazmada: *şümūl ve delālet*.

11531 Yazmada *donat-* kelimesi *donat-* ve *ṭonat-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tonat-: 517[b]; tonan-: 523[a]. REDHOUSE: *TaEL*: donatmaḳ: 928[a]; ṭonanmaḳ: 1263[b].

11532 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İngiliz arması gibi donatdı.: 76.

11533 Yazmada: *getirmem*.

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü ʿIşḳ* 61, 884] beyt

ol merd ile düşmez inkisāruŋ
āyīnesidür cemāl-i yāruŋ

Lā beyt

inkisār-ı ḳalbe cür'et ėden nā-dānlaruŋ
şīşe-yi ḳalbin Ḫudā ėtsün ḳarīn-i inkisār

12982. İnkisar almaḳ iyi değildir. **395/07**

12983. İnkisar-ı ehlidil ėtmez ḳabul iltiyâm. **395/08**

Şeyḫü 'l-İslām Vaṣṣāf 'Abdu'llāh[11534] [mıṣrā'[11535]]

12984. İngiliz çaḳısı gibi su gösterir. **395/09**

12985. İngiliz gibi soğuḳḳanlı[11536]. **395/10**

12986. İngiliz çaḳısı gibi dili keskindir. **395/11**

12987. İngiliz ḳaşığıyla Fransız çorbası içmeğe beŋzer. **395/12**

12988. İngilizleriŋ yumruḳ ḳavgası meşhurdur. **395/13**

12989. İngiliz çuḫası[11537] gibi tava ḳaçmaḳ… **395/14**

Hileli şeyden kinaye…

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʿOṯmānī* [cüz'-i evvel, 363[b11538]]

12990. İngiliz hırsı, İngiliz ḫisseti[11539] cihana sığmaz, cihanda emsali bulunmaz bir ḫaslettir. **395/15**

… ki ancaḳ İngilizlere ḫas bir tabiat-i cibillî ve millîleridir ve kâffe-yi ahval ve amalleriyle müspet ve güneş gibi zahir ve aşikârdır, dėmişler.

12991. İngiliz gibi inattır. **395/16**

… ki "İngiliz inadı, meşhur-ı cihandır." dėrler.

11534 *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*'de ve yazmada: *ʿAbdu'llāh Vaṣṣāf*.

11535 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*: iltiyām: [ḳısm-ı evvel,] 442[a].

11536 Yazmada: *ṣo'uḳḳanlı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣo'uḳ: II, 844[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [صغوق ve صوؤق yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo'uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a].

11537 Yazmada: *çoḳası*. Kelimenin aslı Farsça *çūḫā*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 402[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çūḫā: Yüŋden ėderler, ma'rūf libāsdur, ki Türkīde daḫı *çuḫa* dėrler. Naṣārā ruhbānlarına maḫṣūṣ bir libāsdur, ki yeŋleri olmaz, üstden giyerler, ferāce menzilindedür.: 301. REDHOUSE: *TaEL*: çoḫa: 734[b]; çoḳa: 738[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çoḫa: I, 519[a]; çoḳa: I, 522[c]. TDK: *DS*: çoka (II): Köylü dokuma ve örgüsünden yapılan ceket.: III, 1259[a]; çuka (II): Kepenek.: III, 1302[a]; çuka (II): Çuha.: III, 1302[a].

11538 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʿOṯmānī*: çoḳa: 363[b].

11539 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca 'cimrilik' manası ile kullanılsa da *ḫisset* kelimesi; 'alçaklık, adilik, cimrilik, tamahkârlık' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 231. ATAY: *A-TBL*: I, 458[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 847[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 581[a]. TDK: *TS*: hisset: 1105[a].

12992. İngiliz mertliği, Yahudî cömertliği ḳadardır. **395/17**

12993. İnkisar; âdemi perişan ėder, yüz yıllıḳ ḫayrını[11540] bî-nişan ėder. **395/18**

Mevzundur.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12994. İnkisar-ı ḫatır, inkisar-ı ḫayalden beterdir[11541]. **395/19**

Şeyḫü ’l-İslām Yaḥyā [*Dīvān-ı Yaḥyā* Ġazeliyyāt 113] beyt

āb-ı ḫayvān olsa da vaṣluŋ getürmem[11542] *göŋlüme*
ḫaylī demdür şīşe-yi ḫāṭırda vardur inkisār

12995. İnkisar yetişir, inkisar almaḳ gerek. **395/20**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı ḥüsn-i kelām-ı mevzūn 261, 29b, 1032[11543]] beyt

inkisārı yetişür ḳāṣır ėse
intiḳāma çalışur ḳādir ėse

12996. İntihapezir oldu; tepesi çıḳtı, külahı yerine ḳondu. **395/21**

Mühim iş…

12997. İntihasız şey ancaḳ mükevvenat-ı İlahîdir. **395/22**

Mu‘allim Nācī [*Ātiş-pāre* Tevḥīd 126, 14] beyt

baḳ mülkine var mı intihāsı
baḳ ḏihne ṣıġar mı kibriyāsı

12998. İncili[11544] Çavuş’u[11545] mat ėden Türklerdendir. **395/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 73[11546]]

12999. İncili[11547] Çavuş[11548] hikâyesi[11549] gibi bitmez tükenmez sözdür. **395/24**

11540 Yazmada: *ḫayrıŋı*.

11541 Yazmada: *bedterdür*. Kelimenin aslı Farsça ‘daha kötü’ manasında *badtar*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: badtar: 162[a].

11542 Yazmada: *getirmem*.

11543 *Hayriyye-i Nâbî* neşrinde beyitler numaralandılırken “1031” numarası iki kere kullanılmıştır. KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme - Metin)*: 261.

11544 Yazmada: *incüli*. CLAUSON: *EDPT*: yinçü: 944[b]. REDHOUSE: *TaEL*: incüli-lü: 309[b]; inci: 310[a].

11545 İncili Çavuş: Fıkra ve nükteleriyle tanınan saray musahibi. Kimliği hakkında bilinenler çok sınırlı olup bunların bir kısmı yakıştırmadır. Asıl adının Mehmed veya Mustafa olduğu, XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı sanılmaktadır. *İncili* lakabının, ‘müjde getirici’ anlamında “İncilli-Evangéliste”ten yahut zamanın şeyhülislamına yazdığı biri Arapça, diğeri Türkçe iki risalede Hz. Peygamber’in adının İncil’de zikredildiğini anlattığından veya bir ok yarışındaki başarısı üzerine padişah tarafından çavuşluk rütbesi verilmesi ve kavuğuna inci takılmasından ya da bıyıklarına inci takarak talime çıkmasından kaynaklandığı şeklinde değişik rivayetler vardır. ALBAYRAK, N.: “İncili Çavuş”, *DİA*: 22, 277[a].

11546 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İncüli Çavuş’ı māt ėden Türklerdendür.: 73.

11547 Yazmada: *incüli*. CLAUSON: *EDPT*: yinçü: 944[b]. REDHOUSE: *TaEL*: incüli-lü: 309[b]; inci: 310[a].

11548 İncili Çavuş: Fıkra ve nükteleriyle tanınan saray musahibi. ALBAYRAK, N.: “İncili Çavuş”, *DİA*: 22, 277[a].

11549 İncili Çavuş fıkralarının mihverini, genel olarak sarayda ve saray çevresinde bulunan çok renkli tiplerden oluşan insanlar, bu insanların toplum hayatındaki tutum ve davranışları meydana getirir. … İlk defa Süleyman Tevfik (Zorluoğlu) tarafından derlenen İncili Çavuş fıkralarının dikkat çeken

13000. İntiḳamı Allah'a bıraḳ; zira hazret-i Allah "Azîzün zû 'ntiḳâm"dır[11550]. **395/25**

13001. İnḳıyattan[11551] ayrılmamaḳ gerek. **395/26**

13002. İntiḳam tatlıdır, dėrler; amma Allah "Azîzün zû 'ntiḳâm"dır[11552], intiḳamdan hazer[11553] ėtmek gerek. **395/27**

13003. İntikam; dindar kişiniŋ kârı değil, kindar kişiniŋ[11554] kârıdır. **395/28**

13004. İntiḳamdan i'tisâm ėtmek gerek. **395/29**

13005. İnhizâmıŋ encamı zaferdir. **395/30**

Ḳırımī Raḥmī beyt

şeb maḥv olur hemīşe ki necm-i seḥer ṭoġar
encām-ı inhizāmda mihr-i ẓafer ṭoġar

li-muḥarririhī Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] naẓm[11555]

ṣabr eyle āmāl-ı maḳṣūda ėrmek içün şām u seher
leyl ü nehār 'ālem deverāndur bu 'ālem-i devrānda

leyli gören iḫtimāldür nehārı da görür
ṣabr eyle meşīme-yi şebden necm-i iḳbāl u āmāl ḏoġar

13006. İnhizâmıŋ encamı zaferdir, zaferiŋ encamı inhizâm; devran-ı âlem böyledir. **395/31**

13007. İçen içer, gitgide aḳlı da içer.[11556] **395/32**

---

en önemli yönü onların hikâye niteliğinde olmasıdır. Metinlerin büyük bir kısmı fıkra ölçülerini aşarak hikâyeye yaklaşmaktadır. ALBAYRAK, N.: "İncili Çavuş", *DİA*: 22, 277[a].

11550 Yazmada: *'Azīzun ḏī (ḏū) 'ntiḳām*. 'Azīzun ḏū 'ntiḳām: "Mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." mealindeki bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'de "O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." ve "Sakın Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." meallerindeki ayetlerde zikredilmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 3. Sūratu Āli 'İmrān 4; 14. Sūratu İbrāhīm 47.

11551 Yazmada: *inḳıyādan*.

11552 'Azīzun ḏū 'ntiḳām: "Mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." mealindeki bu ifade *Kur'an-ı Kerim*'de "O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." ve "Sakın Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir." meallerindeki ayetlerde zikredilmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 3. Sūratu Āli 'İmrān 4; 14. Sūratu İbrāhīm 47.

11553 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

11554 Yazmada: *kişiniŋdür*.

11555 Yazmada: *beyt*.

11556 Bu madde başı, yazmada *İy [Ė, İ, Î]* sırasında kaydedilmesi gerekirken *İn* sırasında kaydedilmiş. Madde başının benzer bir biçimi için bk. İçen -raḳı içen- içer; ancaḳ içen, 'aḳlını da ber-ā-ber içer. 494/21.

li-muḥarririhī Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] naẓm[11557]

içerseŋ raḳı gider ‘aḳlınıŋ rafı
giderse ‘aḳlınıŋ rafı ḳalmaz miḥrābı

ḳalmaz başıŋda ḥayāt-ı nūr
gider fikriŋ āb-ı ṣāfı

raḳı içmek ‘aḳlı içmek ‘aḳıldan geçmekdür
aḫlāḳı ifsād ėder insānı mecnūn eyler

kār-ı ‘aḳl degildür erbāb-ı ‘aḳla, dūn eyler
eŋ nihāyet atar gird-āb-ı felākete sefīl ser-gerdān ėder fülūs-i aḫmere muḥtāc bi-‘ilāc eyler

Ün

13008. Ünsiyet, insanıŋ refahına bir rehberdir. **395/33**

13009. Ünsiyet; maya-yı beşer, sermaye-yi maneviyedir. **395/34**

13010. Ünsiyet, hürriyet-i beşer alametidir. **395/35**

13011. Ünsiyetiŋ faydası çoḳtur, tecrübe gerek. **395/36**

13012. Ünsiyet, feyz-i insaniyete delalet ve ḫizmet eyler. **395/37**

Ev

13013. Evet, Fransa bizim dostumuzdur; faḳat onları daima izcilikte düşmanlarımızla beraber görürüz. **396/01**

Osmanlı vezirlerinden birisi…

13014. Evet, senden utandığımdan dolaba saḳlandım; evde çalacaḳ bir şey bulamadığıŋa mahzun oldum. **396/02**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[11558]

13015. Evet, işte ben de onu düşünüyordum. **396/03**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[11559]

13016. Ev adamıdır[11560]. **396/04**

“Evcimendir[11561].” dėrler, ki ‘Eviŋ idaresini kendi kesesine[11562] göre döndürür.’ dėmektir.

11557 Yazmada: *beyt*.

11558 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

11559 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

11560 Ş. Sāmī: *ḲT*: ev: ev adamı: Pek teklīfsiz ve maḥrem adam.: I, 183ª.

11561 Yazmada: *evcümendir*. TDK: *TTS*: evcümen: Evine bağlı.: III, 1567. TDK: *DS*: evcümen: Ev işlerinde becerikli, çalışkan olan, derleyip toparlayan (kadın).: V, 1802ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: evcümend: Ṭoplı, idāreli, evini muntaẓam ṭutan.: I, 190ᶜ. AYVERDİ: *MBTS*: evcimen - evciment: Evine düşkün, evini iyi yöneten (kimse).: 360ᶜ.

11562 Yazmada: *kīsesine*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, bu dilde *kīsa* biçimi ile müstameldir. Ayrıca; Farsçada, *kīse* kelimesi ile aynı kökten geldiği anlaşılan Arapça *kīs* kelimesi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: kīs: 1068ᵇ; kīsa: 1069ª. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kīs: 689. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-

13017. Evi ev ėden, ḳadındır. **396/05**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 68]

13018. Evi ev ėden, erkeğini erkek ėden; ev ḳadınıdır. **396/06**

13019. Ev[11563] aş ister, baş ister; ev yapmağa toprak ile taş ister. **396/07**

13020. Ev[11564]; aşsız, başsız ev sayılmaz. **396/08**

13021. Ev[11565]; aşsız, başsız olmaz. **396/09**

13022. Ev[11566] aşı tükenir, ev işi tükenmez. **396/10**

13023. Ev[11567] aşı, ev işi ḳadına göredir. **396/11**

13024. Ev alma, ḳomşu al. **396/12**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 67]

13025. Ev alma, ḳomşu al; ata binseŋ ḳamçı al.[11568] **396/12**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī̄

Ev alma, ḳomşu al; ata binseŋ ḳamçı al, dėrler; zira ḳomşu, ḳomşunuŋ gün gelir gülüne, gün gelir külüne muhtaç olur; bir gün olur serine, sırrına da muhtaç olur. Aḫiret günü ḳomşudan… (Yani dünya ve aḫiret, ḳomşudan sorulur.) Ḳomşu ile dargın, her şeyde argın (uzaḳ) olmamaḳ gerek. Ḳomşuda pişsin[11569], ḳoḳusu burnuŋa gelsin. Ḳomşu, ḳomşunuŋ derdine yanar; mum, herkesiŋ derdine yanar. (Yani iyi ve doğru kişiler herkesiŋ derdine yanar.) Ḳomşu, ḳomşunuŋ derdiyle dertli olur. Ḳomşu, ḳomşunuŋ sır aynası, kir sandığı gibidir, dėmişler.

---

kīs: II, 287. Farsçada olduğu gibi Arapça *kīs* kelimesi de kullanılmış olan Osmanlı Türkçesinde ise *kese* kelimesi, her ikisi de yazmada kullanılmış olan *kīse* ve *kese* biçimleri ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kese: II, 1168[a]; kīs: II, 1225[b]; kīse: II, 1225[c].

11563 Yazmada: *ev, öy/üy*. Kelimenin ikinci imlasının hem *öy* hem de *üy* olarak okunması muvafık olup *ev* kelimesinin bahse konu *öy* ve *üy* biçimleri, Türkçenin farklı lehçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3[b]. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: öy: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213[b]. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451[b]. Yazmada *ev* kelimesi; *ev (او), ev (ئو)* ve *öy/üy (اوی)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

11564 Yazmada: *ev, öy/üy*. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3[b]. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: öy: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213[b]. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451[b].

11565 Yazmada: *ev, öy/üy*. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3[b]. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: öy: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213[b]. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451[b].

11566 Yazmada: *ev, öy/üy*. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3[b]. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: öy: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213[b]. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451[b].

11567 Yazmada: *ev, öy/üy*. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3[b]. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: öy: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213[b]. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451[b].

11568 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılarak önüne “dīgeri” diye not düşülmüş.

11569 Yazmada: *bişsin*. CLAUSON: *EDPT*: bış-: 376[b]. TDK: *TTS*: bişmek: Pişmek.: I, 613. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: biş-: Pişmek.: 32[b]. Yazmada *pişmek* kelimesi üç farklı imla ile [biş- (بیشمك), piş- (پشمك), piş- (پیشمك)] yazılmış.

13026. Ev alma, köy al; köy almaz iseŋ gölge al. **396/13**

13027. İvmekle[11570] yol alınmaz. **396/14**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 68[11571]]

13028. Eve opsaŋ[11572] -oba[11573] gibi yığsaŋ- yetişmez.[11574] **396/15**

13029. Ev eşyası, ev işi ḳadınlara maḫsus… **396/16**

13030. Evden bir şey artmaz. **396/17**

13031. Evde ḳazan[11575], ḳap[11576] taḳırdamadığı gün olmaz. **396/18**

13032. Ev barḳ sahibi adamdır. **396/19**

13033. Eve baş gerek, başa eş gerek, eşe iş gerek. **396/20**

13034. Eve baş da gerek, taş da gerek. **396/21**

13035. Eviŋ başı baş olmasa başına aş yerine taş yağar. **396/22**

13036. Eviŋ başı dururken ayağından sual[11577] sorulmaz. **396/23**

13037. Eviŋ başı kim ise tanıtmaḳ gerek. **396/24**

11570 Yazmada: *evmekle*. Aslı *ēv-* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ev-* hem de *ėv-* biçimi ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ēv-: 4[b]. TDK: *TTS*: evmek: Acele etmek, istical etmek.: III, 1573; ivmek: III, 2135. TDK: *DS*: evmek: Acele etmek, acele ettirmek.: V, 1811[b]; ivmek: Acele etmek.: VII, 2572[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: evmek: I, 224[a]; ėvmek: I, 254[c].

11571 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Evmekle yol alınmaz.: 68.

11572 LESSING: *M-TS*: obuy-: Kabarmak, şişmek, çıkıntı oluşmak; huni biçiminde yükselmek.: 730[a]. karş. CLAUSON: *EDPT*: ōp-: 4[b]. TDK: *TTS*: obmak (opmak): Somurup yutmak.: V, 2906. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: opmaḳ: Setr ve aḫfā ėtmek. Ḳapamaḳ.: 24[a]. TDK: *DS*: opmak (II): Koymak.: IX, 3285[a]. NİŞANYAN: *NS*: oba: 625[a].

11573 LESSING: *M-TS*: obag-a: 729[a]; obug-a(n): Yığın, top, küme, öbek; taş yığını; bilhassa "obo", çevresinde din törenleri düzenlenen mezar veya anıt olarak yapılmış taş yığını veya kurgan; tümsek; sınır işareti, an.: 729[b]. TDK: *DS*: oba (III): Tepe.: IX, 3259[a]; öbe: Durgun suların yüzündeki yeşil birikinti.: IX, 3307[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oba: Tepe.: 203[a]. CLAUSON: *EDPT*: oba: 5[b].

11574 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. Eve opsaŋ (oba, tepe yapsaŋ) yine yetişmez. 398/24.

11575 Yazmada: *ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳazġan: 219[b]. ʻAbdü ʾl-Ḳayyūm ʻAbdü ʾn-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a]. Yazmada *kazan* kelimesi, *ḳazan* ve *ḳazġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

11576 Yazmada: *ḳab*. CLAUSON: *EDPT*: kāb: 578[b]. TDK: *TTS*: kab: IV, 2143.

11577 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: sa'ala: *Bir nesneyi bir kimseden istemek* maʻnāsınadur, ki Fārsīde *ḫᵛāsten* dėnür. Aṣl *dilenmek* maʻnāsına mevżūʻdur. … Müellifiŋ *Baṣā'ir*'de beyānına göre işbu *su'āl* māddesi bir nesneyi bir kimseden bilmegi yā-ḫᵛud bilmege mü'eddā olan şey'i keḏālik bir kimseden māl yā-ḫᵛud māla mu'eddā olan nesneyi ṭaleb ve istidʻā eylemekden ʻibāretdür, ki bunlardan Türkīde *ṣormaḳ* yā-ḫᵛud *dilenmek* ile taʻbīr olunur. Maʻnā-yı evveliŋ cevābı lisānladur, ki ṣorılan şey'e ne güne ėse cevāb vėrilür; el bunda lisānıŋ ḫalīfesi olur, ki kitābetle yā-ḫᵛud işāretle edā ėder. Ve maʻnā-yı ṯānīniŋ cevābı el ile olur, ki maṭlūbını iʻṭā ėder ve bunda lisān eliŋ ḫalīfesi olur, ki vaʻd ėder yā-ḫᵛud lā ile redd ėder. … Ḫulāṣası *dilenmek* maʻnāsında ḥaḳīḳatdür ve *ṣormaḳ* da gūyā ki ḫaberiŋ ṣıḥḥati cevābını dilenür olmaġla bi ʾl-istiʻāredür.: III, 239.

13038. Evdeki pazarlıḳ[11578] çarşıya[11579] uymaz. **396/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 67[11580]]

13039. Eviŋ canı ḳadındır. **396/26**

13040. Eviŋ çiçeği ḳadındır, kelebeği çocuḳ[11581]. **396/27**

13041. Eviŋ hayatı ḳadındır. **396/28**

13042. Evdeki hesap, çarşıya[11582] uymaz ḳasap. **396/29**

Muḥibbī *Dīvān* [745, 2561, 4] [beyt]

cān vėrüben ḫāk-i pāyüŋ ol şehüŋ bulam dėme
ev ḥisābı rāst gelmez degmede bāzārda[11583]

13043. Eviŋ direği erkek, duvarı[11584] ḳadındır. **396/30**

13044. Evdeki pazar çarşıya[11585] uymaz. **396/31**

13045. Eviŋ ziyneti evlattır. **396/32**

13046. Ev içinde çanaḳ çömlek taḳırdadığı gün de olur. **396/33**

Ḳarı ḳoca ḳavgası…

11578 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

11579 Yazmada: *çarşuya*. Kelimenin aslı Farsça *çār-sū*'dur. STEINGASS: *CP-ED*: 385[a]. Kelime yazmada *çār-sū, çarşı* ve *çarşu* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış olup ilgili imlaların üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çār-sū: I, 497[b]; çarşı yā-ḫ[v]ud çarşu: I, 497[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çār-sū: 703[a]; çarşu, çarşı: 703[a].

11580 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Evdeki pazarlıḳ çarşuya uymaz.: 67.

11581 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *چوجق, چوجوق* imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

11582 Yazmada: *çarşuya*. Kelimenin aslı Farsça *çār-sū*'dur. STEINGASS: *CP-ED*: 385[a]. Kelime yazmada *çār-sū, çarşı* ve *çarşu* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış olup ilgili imlaların üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çār-sū: I, 497[b]; çarşı yā-ḫ[v]ud çarşu: I, 497[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çār-sū: 703[a]; çarşu, çarşı: 703[a].

11583 ev ḥisābı rāst gelmez degmede bāzārda: Yazmada: *ev ḥisābı rāst degmede bāzāra da*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: o ḥesābı rāst gelmez degmede bāzārda: 745, 2561, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: o hisâbı rast gelmez degmede bâzârda: 3, 426, 748, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ev ḥisābı rāst gelmez degmede bāzārda: 2, 1555, 3131, 4.

11584 Yazmada: *dīvārı*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

11585 Yazmada: *çarşuya*. Kelimenin aslı Farsça *çār-sū*'dur. STEINGASS: *CP-ED*: 385[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çār-sū: I, 497[b]; çarşı yā-ḫ[v]ud çarşu: I, 497[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çār-sū: 703[a]; çarşu, çarşı: 703[a].

13047. Eviŋ büyük[11586] iyesi[11587] var, ḳadınıŋ aḳ giyesi[11588] var, ḳazanıŋ ḳara küyesi[11589] var. **397/01**

13048. Evli evinde, köylü köyünde… **397/02**

13049. Ev ḫalḳınıŋ muhip olması, ana babanıŋ birbirine olan muhabbetleri eseridir. **397/03**

13050. Eviŋ sırrı, ev içinde ḳalmaḳ gerek. **397/04**

13051. Eviŋ sırrı içinde, sırı[11590] dışında gerek. **397/05**

13052. Eviŋ sırrı içinde durmazsa saray da olsa tėz yıḳılır. **397/06**

13053. Eviŋ sırrı, içinde; aynanıŋ[11591] sırrı, arḳasında durur. **397/07**

13054. Evdeki söz, evde ḳalmaḳ gerek. **397/08**

13055. Evdeki sözüŋ ḳulağı dışarıdadır[11592]. **397/09**

13056. Eviŋ şerefi, ev ḫalḳınıŋ birbirine olan muhabbetidir. **397/10**

13057. Evde dövüş[11593] ėtmekten cenkte dövüş[11594] ėtmek yeğdir. **397/11**

11586 Yazmada: *öyük/üyük yā-ḫ'ud büyük*. Bu madde başında *öyük/üyük* kelimesinin *iye* kelimesi ile birlikte kullanılabilecek muvafık bir anlamı tespit edilemedi. CLAUSON: *EDPT*: öyük: 271[b]; beḏük: 302[b]. REDHOUSE: *TaEL*: üyük: 276[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: öyük: 1. Bostān ḳorḳılıġı. 2. Yapma tepe, tümsek. I, 231[a]. TDK: *TTS*: üyük: 1. Üst üste toprak yığılarak meydana gelmiş olan ve kazı ile içerisinden eski eserler çıkarılan yapma tepecik. 2. Bostan korkuluğu, oyuk.: VI, 4129. TDK: *DS*: öyük: Toprak tepe, höyük.: XI, 4084[a]; üyük (I): Büyük, yığma toprak tepe.: XI, 4084[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: üyük: Büyük tepe, höyük.: 299[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: öyök: Küme, yığın, takım.: 469[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: üymek: Yığmak.: 366[b].

11587 CLAUSON: *EDPT*: iḏi: 41[a]. Aynı kelimenin yazmada kullanılan *aya* biçimi için bk. 398/12.

11588 TDK: *DS*: giye: Çorap şişi.: VI, 2086[a].

11589 TDK: *DS*: küye: Kurum, is.: VIII, 3056[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: köye: Kurum, is.: 301[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: küye: Kurum.: 177[b].

11590 TDK: *TS*: sır (I): 1. Bazı nesnelere parlaklık verme, dış etkilerden koruma, sızmalarını önleme vb. amaçlarla sürülen, saydam veya donuk vernik. 2. Aynaların arkasına ve kaplama metal eşyanın yüzüne sürülen ince tabaka.: 2097[b]. Kelimenin aslı Çincedir. CLAUSON: *EDPT*: sır: 842[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sır: II, 823[a].

11591 Yazmada: *āyīneniŋ*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā'īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā'īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

11592 Yazmada: *ṭışardadur*. Yazmada bu kelimenin hem *ṭışarda* hem de *ṭışarıda* biçimi kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: taş: 556[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭışarı: 1240[a].

11593 Yazmada: *dögüş*. CLAUSON: *EDPT*: tōg-: 477[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövüş (دوكش): I, 630[c]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

11594 Yazmada: *dögüş*. CLAUSON: *EDPT*: tōg-: 477[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövüş (دوكش): I, 630[c]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

13058. Evdeki hesap çarşıya[11595] uymaz, çarşıdaki hesap ceplere[11596] sığmaz. **397/12**

13059. Evdeki pazar, mideyi bozar. **397/13**

13060. Evde güftârıŋ uymaz sevdiğim pazara hiç. **397/14**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā‘]

13061. Ev, sahibini aŋar. **397/15**

13062. Ev sahibi, mülk sahibi; nerede acep ilk sahibi? **397/16**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 67]

Yūnus Emre[1159711598] beyt[11599]

ev ṣāḥibi mülk ṣāḥibi ḳanı bunuŋ ilk ṣāḥibi
ev de yalan mülk de yalan var bir zamān sen oyalan[11600]

13063. Ev, sahipsiz olmaz. **397/17**

13064. Ev sahibi, misafiriniŋ ḫizmetkârıdır. **397/18**

13065. Ev sahibi, misafiriniŋ ḫizmetkârıdır; misafir ise şahbaz-ı şikârıdır. **397/19**

13066. Ev sahibi ḳurnaz ise ḳıymayı ince ḳıyar, ḳurnaz ḳonuḳçu[11601] (misafir) ise ikişer üçer yutar. **397/20**

13067. Ev sahibiniŋ bir evi, kiracınıŋ biŋ evi var. **397/21**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 67]

13068. Ev, ḳadınsız olmaz. **397/22**

13069. Ev, ḳadınsız olmaz; ocaḳ, odunsuz olmaz. **397/23**

13070. Ev; odsuz, ocaḳsız[11602] olmaz. **397/24**

11595 Yazmada: *çarşıya*. Kelimenin aslı Farsça *çār-sū*’dur. STEINGASS: *CP-ED*: 385[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çār-sū: I, 497[b]; çarşı yā-ḫ[v]ud çarşu: I, 497[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çār-sū: 703[a]; çarşu, çarşı: 703[a].

11596 Yazmada: *ceblere*. Kelimenin aslı Arapça *cayb*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 319[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ceb* ve *ceyb* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ceb: I, 469[b]; ceyb: 1. Yaḳa, yaḳa açıḳlığı. 2. [Tür. zebān-zedi: *ceb*.] Eṯvābıŋ öte berisinde aḳçe, mendīl, evrāḳ ve sā’ire vaż‘ına maḫṣūṣ olaraḳ yapılan kīse. [Esās[en] ‘Arabalar yaḳa açıġının gögse gelen ḳısmını bu işe ḳullandıḳlar’içün bu ismle tesmiye olunmışdur.]: I, 490[a]. Yazmada kelimenin hem *ceb* hem de *ceyb* imlası kullanılmıştır.

11597 Yazmada: *Yūnus Emrem*. *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*’de: *Emrem Yūnus*.

11598 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ev ṣāḥibi, mülk ṣāḥibi; nerede ‘aceb ilk ṣāḥibi?: 67.

11599 *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*’de ve yazmada: *ġazel*.

11600 Yazmada: *oyalan: oyġalan*.

11601 TDK: *TS*: konukçu: Yabancı konukların yanına verilen, onları gezdiren, onlarla ilgilenen kılavuz veya arkadaş, mihmandar.: 1476[a].

11602 Bu madde başındaki *od* ve *ocak* kelimelerini hem gerçek anlamlarıyla hem de -yazmadaki başka örneklerde de olduğu gibi- birlikte ‘ev bark (aile, çoluk çocuk)’ manasında anlamak mümkündür. bk. *ot ocaḳ*: 24/ek1/11. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

13071. Eviŋ odunu, ocağını[11603] yandıran da ḳadın, söndüren de ḳadın. **397/25**

13072. Eve lazım, camiye haram. **397/26**

13073. Eve lazım olmayan şey olmaz; ancaḳ lazım var, elzem var; elzemi almaḳ var, lazımı soŋa bıraḳmaḳ[11604] var. **397/27**

Bu ḳaziye, tedbir-i menzil ḳaideleridir, ki herkesiŋ bilmesi şarttır, dėmişler.

13074. "Evimdir!" diye söylenme, yeriŋ ḳulağı var. **397/28**

Muḥibbī *Dīvān* [318, 982, 4] [beyt]

ėtdüm[11605] ḫaṭāyı gün yüzine gül dėdüm anuŋ
ḳorḳum budur ki işide ***yėrüŋ[11606] ḳulaġı var***

Bāḳī *Dīvān* [132, 53, 3] [beyt[11607]]

āh ėtme na'l-i esb nişānın görüp dilā
şāyed kimesne işide ***yėrüŋ[11608] ḳulaġı var***

13075. "Evimdir!" diye söylenme, ḳapı[11609] ardında ḳaz[11610] var. **397/29**

13076. "Evimdir!" diye söylenme, ḳapınıŋ[11611] ḳulağı var. **397/30**

13077. "Evimdir!" diye söylenme, ḳapı[11612] ardında ḳaba[11613] ḳulaḳ[11614] var. **397/31**

13078. Eve yaraşan, evi yaraştıran ḳadındır. **397/32**

13079. Eviŋ yaraşığı[11615] (ziyneti) ḳadındır. **397/33**

11603 Bu madde başındaki *od* ve *ocak* kelimelerini hem gerçek anlamlarıyla hem de -yazmadaki başka örneklerde de olduğu gibi- birlikte 'ev bark (aile, çoluk çocuk)' manasında anlamak mümkündür. bk. *ot ocaḳ*: 24/ek1/11. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

11604 Yazmada: *ḳalmaḳ*.

11605 Yazmada: *etdüm*.

11606 Yazmada: *yerüŋ*.

11607 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: āh itme na'l-i esb nişānın görüp dilā / şāyed kimesne işide yirüŋ ḳulaġı var: 132, 53, 3.

11608 Yazmada: *yerüŋ*.

11609 Yazmada: *ḳapu*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

11610 Müellif, bu kelimenin 'boşboğaz' manasında olduğunu belirtmiş. bk. 398/02.

11611 Yazmada: *ḳapunıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a].

11612 Yazmada: *ḳapu*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a].

11613 TDK: *TTS*: kaba: Büyük, iri, kocaman.: IV, 2143.

11614 Müellif; "kaba kulak" ifadesinin 'dinleyici, mütecessis münafık' manasında olduğunu belirtmiş. bk. 398/02. TDK: *TS*: kulak: kulak kabartmak: 1518[b].

11615 TDK: *TTS*: yaraşık: 1. Yakışık, yakışır, muvafık, münasip, layık. 2. Yakışıklı. 3. Süs, ziynet, güzellik.: VI, 4334. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yaraşıḳ: 291[a].

13080. Eviŋe velev düşmanıŋ daḫi gelse aşıŋ vėrme, ḳaşıŋ[11616] vėr. **398/01**

Yani "Güler yüz, tatlı dil göster." dėmişler.

13081. "Evimdir!" diye söyleme; ḳapı[11617] ardında ḳaz yatar, ḳaz yatmasa ḳaba[11618] ḳulaḳ yatar. **398/02**

[ḳaz:] Boşboğaz.

[ḳaba ḳulaḳ:[11619]] 'Tınçı[11620] münafıḳ'; yani 'diŋleyici, mütecessis münafıḳ' dėmektir.

13082. Evlen; tek dillenme[11621]. **398/03**

13083. Ev ḳadınıdır. **398/04**

13084. Evde ḳazan[11622], ayaḳ[11623] taḳırdamadığı gün olmaz. **398/05**

13085. Evde çanaḳ çömlek taḳırdamadığı gün olmaz. **398/06**

Ḳarı ḳoca şamatası…

13086. Evraḳ-ı perişan torbasında ḳaldı derdi, davası. **398/07**

13087. Evlenmek, evlat ḳazanmaḳ ḳolay ise bile ev baḳmaḳ, evlat büyütmek ḳolay değildir. **398/08**

13088. Evleneniŋ borcunu Allah öder. **398/09**

13089. Ev yeŋi, duvar[11624] yeŋi; eleğim[11625] seni nere asayım? **398/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 68[11626]]

11616 Müellifin *kaş* ile ilgili açıklaması için bk. Aşıŋı vėrme, ḳaşıŋı vėr. 64/17 *"Ḳaş"dan murād güler yüzdür.* Aşıŋ vėrme, ḳaşıŋ vėr. 64/18 *[ḳaş:] Güler yüz, tatlı dil.*

11617 Yazmada: *ḳapu*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a].

11618 TDK: *TTS*: kaba: Büyük, iri, kocaman.: IV, 2143.

11619 TDK: *TS*: kulak: kulak kabartmak: 1518[b].

11620 TDK: *DS*: dın: Saklı, gizli olarak dillenen söz.: IV, 1496[a]. TDK: *TTS*: dın (tın): Ses, seda.: III, 1130. CLAUSON: *EDPT*: tīn: 512[a].

11621 TDK: *DS*: dillenmek (I): Dile düşmek, dedikodusu yapılmak.: IV, 1496[a].

11622 Yazmada: *ḳazan, ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

11623 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ayak (III): Kap kacak.: 17[b]. TDK: *TTS*: ayak (I): Tas, çanak.: I, 297. CLAUSON: *EDPT*: aḍak: 45[a].

11624 Yazmada: *dīvār*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

11625 Yazmada: *elegim (الكم), elegim (اله كم)*. Ş. Sāmī: *ḲT*: elek (الك): I, 157[b]; elemek (المك) yā-ḫ[v]ud elemek (اله مك): I, 159[c]. REDHOUSE: *TaEL*: elek (الك): 187[b]; elemek (المك): 189[b]; elemek (اله مك): 191[b].

11626 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ev yeŋi, dīvār yeŋi; elegim seni nereye aşayım?: 68.

13090. Eviŋ için, cav[11627] -cenk ḫırsızı, yağmakârlar- çapsa[11628] -yağma ėtse- aralaş[11629] da sen de çap. **398/11**

Çağatayca

13091. Eviŋ ayası[11630], insanıŋ sır mayası; insana süt[11631] vėren ḳadındır. **398/12**

13092. Ev ailesi, gailesiz olmaz. **398/13**

13093. Ev, gailesiz olmaz. **398/14**

13094. Evi yapan da ḳadındır, yıḳan da ḳadındır. **398/15**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Çünkü ev idaresi bilmek, ev ḳadını olmaḳ büyük fazilettir; zira ev idaresi, ev ḳadınınıŋ yed-i ḳudret-i idare ve terbiyesine muhavveldir; ancaḳ ḳadın ḳısmı, emre itaat ve saygı ve hürmet bilmek ve kendisinde yazıḳsınmaḳ[11632] hâlâtı bulunmaḳ gerektir. Soŋra ev ḳadınında cibillî ve ḫulḳî ve terbiyevî esas-ı ḫasâisten olan şerait-i insaniyeniŋ bulunması şarttır. Daha soŋra namus, hayâ ve hicap gibi hayat-ı maneviyeniŋ vücudu, derece-yi vücûbdadır. Daha soŋra ḳadında hayat-ı maneviye ve şefḳat ve merhamet ve tedbir-i menzil ve himayet ve sıyanet ve muhafaza ve istiḳamet ve sadaḳat ve sair gibi fazâil-i şaḫsiyesine mevdu ve müfevvez şeyler bir emr-i maddî ü manevî ve bir vazife-yi asliye vü esasiye-yi beytiyedir, dėmişler. fa‘tabirū yā uli ’l-abṣār[11633] [=Ey basiret sahipleri, ibret alın!]

13095. Ev yap, ev yıḳma. **398/16**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 68]

13096. Eviŋ bekçisi ikidir: biri kelp[11634] (it), biri kedidir; biri dışarıyı baḳar, biri içeriyi baḳar. **398/17**

11627 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: çav: Düşmen, ‘adüvv, yaġı.: 149[a]. TDK: *DS*: cav (II): Düşman.: III, 865[a]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī̄*: cav: ‘Asker.: cild-i evvel, 152[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī̄: *TL-TDİvEL*: cav: *Ḳazan* - Düşmen, ‘adüvv.: ikinci cild, 277[b]. CLAUSON: *EDPT*: yağı: 898[a].

11628 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: çapmaḳ: Nehb ü ġāret ėtmek.: 145[a]. TDK: *TTS*: çapmak: Yağma, çapul etmek, saldırmak, atılmak, vurmak, hücum etmek.: II, 826. CLAUSON: *EDPT*: çap-: 394[a].

11629 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: aralaşmaḳ: Ḳarışmaḳ. Girişmek. Kendisini ortaya atmaḳ.: 7[b].

11630 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: aya ve ige: Aṣl, ige, mālik.: 45[a]. CLAUSON: *EDPT*: [1]iḍi: 41[a]. Bu kelime günümüz Türkiye Türkçesinde *iye* biçimi ile kullanılmakta ise de bu madde başında, öbür kelimelerle olan ses uyumu sesebiyle yazmadaki imlasına uygun olarak *aya* biçimi ile kaydedilmesi muvafık görülmüştür. Ayrıc, bk. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: aya (II): Kaya.: 17[a].

11631 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a]. Ayrıca, bk. STEINGASS: *CP-ED*: sūd: 707[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: sūd: Fā’ide ve menfa‘at ve aṣṣı ma‘nāsınadur.: 495.

11632 TDK: *DS*: yazıkmak: Acımak, üzülmek.: XI, 4217[a].

11633 fa‘tabirū yā uli ’l-abṣār: “O, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah’tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri, ibret alın!” mealindeki ayetin “Ey basiret sahipleri, ibret alın!” mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 59. Sūratu ’l-Ḥaşr 2.

11634 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-kalb: Köpek.: 374[b].

13097. Ev yapmasaŋ yapma da tek ev yıḳma. **398/18**

13098. Ev yapanıŋ evi yıḳılmaz[11635]; ev yıḳanıŋ evi yapılmaz, iki dünyada yüzü gülmez, iki yaḳası bir araya gelmez, eğerçi[11636] yüz yaş yaşasa oŋmaz. **398/19**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

13099. Ev yapanıŋ evini Allah yapar. **398/20**

13100. Ev yıḳan ile ev yaḳanıŋ evleri yapılmaz, yıḳılır.[11637] **398/20**

13101. Ev yapan ile evleneniŋ yardımcısı Allah’tır. **398/21**

13102. Ev yaḳan ile ev yıḳanıŋ[11638] ikisi de bir. **398/22**

13103. Evine ḳuş ḳonmaz. **398/23**

Ḫasis kişi.

13104. Eve opsaŋ[11639] (oba[11640], tepe yapsaŋ) yine yetişmez. **398/24**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ancaḳ ev idaresini bilmek gerek; zira ahmaḳ müsrif insanlar hep hazırı yerler, bitirirler. Soŋra zelil, sefil, elleri boş ḳaldıḳtan soŋra çalışıp ḳazanmasını da bilmezler, ar ėderler. Hâlbuki “Ar ėden, kâr ėtmez; zarar ile aç ḳalır.” Ḫubs ve hamaḳatinden özün döver[11641]. Ḫasis kişi, tabiî eser-i gafletten derdine dert ḳatarak dizin döver[11642], ağlar. Âḳil ve uslu[11643] kişiler; çalışıp çabalar, bulduğunu düzgün yerinden büküp bağlar, dertlileri dağlar, dertsizleri selametle sağlar[11644], dėmişler.

13105. Evine değil insan, ḳuş bile ḳonmaz. **398/25**

13106. Evlenene, ev yapana Allah yardımcıdır. **398/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 68]

11635 Yazmada: *yılıḳmaz*.

11636 Aslı Farsça *agar-çi* olan bu kelime, burada ‘gerçi, … ise de’ manasında kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: agar-çi: 90[b]. REDHOUSE: *TaEL*: egerçi: 172[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eger-çi yā-ḫ[v]ud gerçi: Her ne ḳadar, … olsa da, vāḳı‘a … ėse de.: I, 146[a].

11637 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

11638 Yazmada: *yıḳan*.

11639 LESSING: *M-TS*: obuy-: Kabarmak, şişmek, çıkıntı oluşmak; huni biçiminde yükselmek.: 730[a]. karş. CLAUSON: *EDPT*: ōp-: 4[b]. TDK: *TTS*: obmak (opmak): Somurup yutmak.: V, 2906. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: opmaḳ: Setr ve aḫfā ėtmek. Ḳapamaḳ.: 24[a]. TDK: *DS*: opmak (II): Koymak.: IX, 3285[a]. NİŞANYAN: *NS*: oba: 625[a].

11640 LESSING: *M-TS*: obag-a: 729[a]; obug-a(n): Yığın, top, küme, öbek; taş yığını; bilhassa “obo”, çevresinde din törenleri düzenlenen mezar veya anıt olarak yapılmış taş yığını veya kurgan; tümsek; sınır işareti, an.: 729[b]. TDK: *DS*: oba (III): Tepe.: IX, 3259[a]; öbe: Durgun suların yüzündeki yeşil birikinti.: IX, 3307[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oba: Tepe.: 203[a]. CLAUSON: *EDPT*: oba: 5[b].

11641 Yazmada: *döger*. CLAUSON: *EDPT*: tōg-: 477[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövmek (دوكمك): [Kāf’ı “v” gibi oḳunur.]: I, 631[b]. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

11642 Yazmada: *döger*. CLAUSON: *EDPT*: tōg-: 477[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövmek (دوكمك): [Kāf’ı “v” gibi oḳunur.]: I, 631[b]. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

11643 ‘āḳil ve uṣlu: Yazmada: *‘āḳil - uṣlu*.

11644 TDK: *TTS*: sağlamak: Sağlamlaştırmak, sağlama bağlamak.: V, 3240.

13107. Evlilik hâliyle bekarlıḳ hâli elbette bir değil. **398/27**

13108. Evli adam, bağlı adam… **398/28**

13109. Ev gediğidir. **398/29**

13110. Ev gediği tükenmez. **398/30**

13111. Evvelki çamlar bardaḳ[11645] oldu.[11646] **398/31**

13112. Eve gelen delilerdendir. **398/32**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 68]

13113. "Evet efendim, sepet efendim…" ile geçinir taḳımdandır. **398/33**

13114. Ev yanmış; amma borç bacadan ḳaçmış. **398/34**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 68]

13115. Evraḳ-ı nâ-neveşte[11647], asude pîç[11648] ve ḫamdan[11649]. **398/35**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrāʻ]

13116. Evi yanmış Çıfıt[11650] ḳarısı gibi gibi yaygara eder. **398/36**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 69[11651]]

11645 TDK: *DS*: bardak: 2. Çamdan yapılmış su testisi. 3. Toprak, çam veya madenden yapılmış ibrik.: II, 528[a].

11646 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Eski, bildigiŋ çamlar bardaḳ oldı. 202/40, O çamlar bardaḳ oldı. 421/13.

11647 evrāḳ-ı nā-neveşte/nivişte: Arapça *avrāḳ* + Farsça *nā* + Farsça *navaşta/nivişta*: Dürülmemiş/yazılmamış yapraklar, kâğıtlar. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 487[b]. STEINGASS: *CP-ED*: nā: 1365[a]; navaşta: 1434[b]; nivişta: 1434[b].

11648 Aslı Farsça *pēç* olan bu kelime; 'büklüm, kıvrım' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: pēç: 263[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: pēç: Büklüm ve burġuş ve ḳıvrım ma'nāsınadur ve ḫasedden kināye olunur.: 221.

11649 Aslı Farsça *ḫam* olan bu kelime 'eğri' ve 'büklüm' manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫam: 473[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫam: Egri ve münḥanī ma'nāsınadur ve çatıḳ ve büklüm ma'nāsına da gelür: kemer ve ebrū ve kemān çatıġı gibi.: 221.

11650 Kelimenin aslı *yahūd* olup bu kelimenin kökeni ve manası ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. "Müslüman âlimler, *yehūd* ve *hūd* kelimelerini 'tövbe edip hakka dönme' anlamındaki *havd* (*hāda-yahūdu*) köküyle ilişkilendirmişlerdir. *Hūd, hāid*'in ('tövbe eden') çokluğudur veya *yahūd* kelimesindeki *yā* harfinin hazfedilmesiyle oluşmuştur; bazı kıraatlerde bu kelime *yahūd* şeklinde okunmaktadır. *Yahūd*'dan maksat ise 'yahūdiyyīn'dir ('tövbe edenler'). Bir diğer görüş ise *Yehūd*'un bir kabile ismi olduğu ve kelimenin aslı -Hz. Ya'ḳūb'un on iki oğlundan en büyüğü olan Yehuza'ya nispetle- 'yehūḏ' iken *ḏal* harfinin *dal* harfine çevrilmesiyle Arapçalaştığı şeklindedir…" bk. GÜRKAN, S. L.: "Yahudi", *DİA*: 43, 182[a]. Kelimenin Farsçada *Cuhūd, Çıfūd* ve *Yahūd* olmak üzere üç farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: Cuhūd: 382[a]; Çıfūd: 396[a]; Yahūd: 1539[a]. Farsçadan Türkçeye geçtiği anlaşılan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde ise her biri yazmada da kullanılmış olan *Cuhūd, Çıfıt, Çıfūt* ve *Yehūd* imlaları mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: I, 489[c]; Çıfūt (چفوت) yā-ḫ[v]ud Çıfıt (چفيت): I, 511[c]; Yehūd: II, 1571[b]. Kelime, Türkçede 'Yahudî' anlamının yanı sıra mecaz olarak 'hileci, düzenbaz; inatçı, garazkâr' anlamlarında da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: s. Fā. ["Yahūd"dan. Ġalaṭı: *Çıfūt*.] Yehūd ṭā'ifesinden ādem, Yehūdī. *mec.* 'İnādcı ve ġaraz-kār ādem.: I, 489[c]. TDK: *TS*: Çıfıt: Yahudi.: 529[a]; çıfıt: Hileci, düzenbaz.: 529[a]. AYVERDİ: *MBTS*: Çıfıt: 228[a]; Çıfıtlık: 228[a].

11651 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Evi yanmış Çıfıt ḳarısı gibi yayġara eder.: 69.

13117. Evsaf-ı Ḫüda'ya gayet[11652] olmaz, feyz-i süḫana nihayet olmaz. **398/37**

Mevzundur.

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü 'Işḳ* 54, 779] [beyt]

13118. Evzâı[11653] şütür-gürbe[11654]. **398/38**

13119. Evir çevir; yine gön, yine gön. **398/39**

13120. Ev yıḳanıŋ evi olmaz. **398/40**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 69]

13121. Ev yıḳanıŋ evi yapılmaz, yıḳılır. **398/41**

13122. Eveci[11655], geveci[11656]; ben neciyim? **399/01**

13123. Ev yap, yıḳma; ev al, satma. **399/02**

13124. Evliya gibi adamdır. **399/03**

13125. Evliya devesi gibi… **399/04**

13126. Evliya devesi gibi[11657] semersiz, yularsız gezer. **399/05**

13127. Evliya nazarı, taşı altın ėder. **399/06**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i ālūdegī-yi kiḏb ü ḫilāf 250, 26a, 904-251, 26b, 912] naẓm

ḫalḳa[11658] baḳmaz ki velāyet ṣata ol
söz arasına kerāmet ḳata ol

olmış ol maḥv-ı fenā[11659]-yı ıṭlāḳ
nefes aldurmaz aŋa istiġrāḳ

evliyā mürdeyi iḥyā eyler
pīr-i ṣad-sāleyi bernā eyler

evliyā ṭaşa baḳarsa zer ėder
ḫas u ḫāşāki dürr ü[11660] gevher ėder

evliyādur nüdemā-yı ḥaẓret
cāyıdur zīr-i ḳıbāb-ı 'izzet

evliyādur ümenā-yı esrār
evliyādur üdebā-yı Settār

11652 Aslı Arapça *ġāya*[t] olan bu kelime, 'son, nihayet' manasındadır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġāya[t]: 306[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 961[c].

11653 Aslı Arapça *avżā'* olan bu kelime, *vaż'* kelimesinin cemi olup 'durumlar, hâller, vaziyetler' manasındadır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 495[b].

11654 Farsça *şutur* ('deve') ve *gurba* ('kedi') kelimelerinden müteşekkil bu ifade; 'uyumsuz, karışık, ilgisiz' manalarında hem Farsçada hem de Türkçede müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: şutur: 733[b]; şutur-gurba: 734[b]; gurba: 1078[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: şütür: şütür gürbe: Deve ile kedi, iyi kötü, ḳarışık, nā-muvāfıḳ, ġayr-i mütenāsib.: II, 961[c].

11655 TDK: *DS*: eve (I): Oyunda ebe.: V, 1802[b].

11656 TDK: *DS*: geve (I): Halı.: VI, 2008[b]; geve (II): Kahve.: VI, 2008[b].

11657 Bu kelime, yazmaya Velet İZBUDAK [1869 - 1950] tarafından eklenmiş.

11658 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme - Metin)*: ḫālḳa: 250, 26a, 904.

11659 feżā: Yazmada: *fenā*.

11660 ü: Yazmada yok.

mūm-veş kendü[11661] *zemīnde ber-pā*
pertev-i nūrı ṣalar ʻarşa żiyā

olur ārāyiş-i çeşm-i eflāk
evliyānuŋ ḳademi baṣdıġı ḫāk

evliyādur sebeb-i ḥıfẓ-ı cehān
evliyā ile ṭurur[11662] *kevn ü mekān*

13128. Evliya çırağı[11663], yelden sönmez. **399/07**

13129. Evliya çırağıdır, sönmez. **399/08**

13130. Evliya çırağı sönmez. **399/09**

13131. Evliya çırağı, yelden sönmez; evliya çerisi (askeri) cenkten dönmez. **399/10**

13132. Evliya çıraḳlarıdır, cenkten dönmez. **399/11**

13133. Evliya olmalı, ki keşfėde. **399/12**

13134. Evliyadır ümenâ-yı esrar, evliyadır üdebâ-yı Settâr. **399/13**

Mevzundur.

Nābī [*Ḥayriyye-yi Nābī* Nehy-i ālūdegī-yi kiḏb ü ḫilāf 251, 26b, 909] [beyt[11664]]

evliyādur ümenā-yı esrār
evliyādur üdebā-yı Settār

13135. Evliyadır sebeb-i hıfz-ı cihan, evliya ile[11665] durur[11666] kevn ü mekân. **399/14**

Mevzundur.

Nābī [*Ḥayriyye-yi Nābī* Nehy-i ālūdegī-yi kiḏb ü ḫilāf 251, 26b, 912] [beyt[11667]]

evliyādur sebeb-i ḥıfẓ-ı cehān
evliyā ile ṭurur[11668] *kevn ü mekān*

11661 Yazmada: *kendi*.

11662 Yazmada: *durur*.

11663 Kelimenin aslı Farsça olup bu dilde *çarāġ* ve *çirāġ* olmak üzere iki farklı telaffuzla müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çirāġ: 389[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çarāġ: Fetīledür, ki yaġla ālūde ėdüp yaḳarlar ve ʻotlamaḳ' ve ʻyayılmaḳ ve ʻçerīden' ma'nāsına gelür ve ʻat iki ellerin dikine ḳaldurmaḳ' ma'nāsınadur, ki "şaḫlanmaḳ" ta'bīr olunur ve pīr ü mürşide ve delīl ü reh-nümāya daḫı ıṭlāḳ olunur ve aydınlıḳdan daḫı kināye ėderler.: 288. Ş. Sāmī: *ḲT*: çirāġ: Ḳandīl ve mūm ve meş'ale gibi vāsıṭa-yı tenvīr.: I, 507[b]. Yazmada kelimenin *Çi* sırasında yer aldığı hâlde *Çe* sırasında yer almamasından müellifin kelimeyi *çirāġ* biçiminde kullandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple; madde başlarında, ilgili kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan *çerağ* ve *çırağ* imlalarından *çırağ* tercih edilmiştir. TDK: *TS*: çerağ: 522[a]; çırağ: 537[b].

11664 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

11665 ile: Yazmada yok.

11666 Yazmada *dur-* kelimesi ekserisi *ṭur-* biçimiyle olmak üzere *dur-* ve *ṭur-* imlalarıyla kullanılmış. Kelimenin aslı *tur-*'tır. CLAUSON: *EDPT*: 529[b]. TDK: *TTS*: durmak (turmak): II, 1261; turmak: V, 3856. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭurmaḳ: II, 896[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭurmaḳ: 1254[a].

11667 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

11668 Yazmada: *durur*.

13136. Evliya; mala tenezzül ėder mi, sıḳlet-i nâsa tahammül ėder mi? **399/15**

Mevzundur.

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i ālūdegī-yi kiḏb ü ḫilāf 250, 26a, 902] [beyt[11669]]

13137. Evliyada ne işi var delḳıŋ; setrėder Haḳ, nazarından ḫalḳıŋ. **399/16**

Mevzundur.

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i ālūdegī-yi kiḏb ü ḫilāf 250, 26a, 903] [beyt]

[el-Ḥācc Nūrī Efendi] "Fevā'id-i Mühimme Beyānındadur" *Keşkūl*[11670] [cild-i evvel,] 33[11671]

"Evliyā'ī taḥti ḳibābī lā-yu'arrifahum ġayrī [=Ben'im dostlarım kubbelerimin altındadırlar; Ben'den başkası onları bilemez.]*" fehvāsınca aḥvāl-i ma'nevīleri ḫalḳdan mestūr ve libās-ı beşeriyyeetle mülebbes sā'ir ebnā-yı beşere mümāṯil müteşābihātdan olduḳları cihetle 'aḳl-ı mücerred ile bilinemezler.*

13138. Evliyalıḳ satar, her sözünüŋ arasına keramet ḳatar. **399/17**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i ālūdegī-yi kiḏb ü ḫilāf 250, 26a, 904] [beyt[11672]]

ḫalḳa baḳmaz ki velāyet ṣata ol
söz arasına kerāmet ḳata ol

13139. Evliyanıŋ nefesidir saŋa[11673] yâr ve hemdem. **399/18**

Nābī [*Dīvān* 1, 113, 15, 98] [beyt]

iştibāh ėtme ki manẓūrısuŋ ehlu'llāhuŋ
evliyānuŋ nefesidür saŋa yār u hem-dem

13140. Evliyaullahıŋ uzûbet ve halavet lisanı, mürde dillere ne derece hayat-baḫş olur. **399/19**

Muḥyī 'd-dīn İbnü 'l-'Arabī[11674]

13141. Evliyaullahıŋ lisanı, lisanu 'l-gayb; aḫlaḳı, aḫlaḳ-ı İlahî; adabı, adab-ı Peygamberîdir. **399/20**

Muḥyī 'd-dīn İbnü 'l-'Arabī[11675]

13142. Evliyaya el ḳaldıran çarpılır. **399/21**

13143. Evliyasız dünya durmaz. **399/22**

13144. Evliya hâlini Allah bilir. **399/23**

11669 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme - Metin)*: Nehy-i Ālūdegī-yi Kiḏb ü Ḫilāf: evliyā māla tenezzül mi ider / ṣıḳlet-i nāsa taḥammül mi ider: 250, 26a, 902.

11670 Yazmada: *Keşkūl risālesinden bir fıḳradur*.

11671 Yazmada: *32 ve 33*.

11672 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili madde başının geçtiği bölüm metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

11673 Yazmada *sana* ifadesi iki farklı imla ile [saŋa (ساڭه), saŋa (سڭا)] kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: saŋa (ساڭه): 1029[b]; saŋa (سڭا): 1065[a]; saŋa (سڭه): 1068[b].

11674 Yazmada: *ḥikmet-i kelām-ı Muḥyī 'd-dīn 'Arabī*.

11675 Yazmada: *ḥikmet-i kelām-ı Muḥyī 'd-dīn 'Arabī*.

13145. Evliya Burcu'dur[11676] toprağıŋ eşrefi. **399/24**

Fużūlī [*Dīvān* 45, XI, 3] beyt

Evliyā Burcı dėmiş[11677] *zīrā ki ḫāk-i eşrefi*
buḳ'a buḳ'a evliyāu'llāha olmışdur mezār

13146. Evliya, rehnümâ-yı dünya ve uḳbâdır. **399/25**

Lā naẓm

kec[11678] *naẓarla baḳma zāhid evliyāyā serserī*
bilmedin sen serin anıŋ çek eliŋ andan yüri

evliyā bir reh-nümādur *kim ṭutarsa dāmenin*
bir görür ḏātın Ḫudā'nıŋ gösterür Peyġamber'i

evliyādur dest-i ḳudret gėce gündüz māh u sāl
döndüren oldur ḥaḳīḳat ne felekden çenberi

sırr-ı ekberdür ezelden bilmiş ol kim evliyā
'aḳl ėrişmez ḳudretine söyledür ol mermeri

13147. Evliya sandığımız adama baḳ! **399/26**

13148. Evliya olsa can ḳurban, evliya değil; evliya muḳallidi, budala[11679], ḳalender derviş. **399/27**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Veya budala insan, ki insanlar da soyca ve neslen cari ve sâri soy boy ḳovar, irsî ve neslî illetten böŋ, sümsük, ahmaḳ, çolpa adam, aptal, aptalsı, aptallıḳ, budalalıḳ, safi, saf, safderunluḳ vesaire sıfatlarıdır, ki avarız ilel ve emraz-ı sâriyyeden madûddur, dėrler.

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* [cüz'-i evvel, 2[a][11680]]

13149. Evliya da olsa o meseleyi hallėdemez. **399/28**

'Halli müşkül, muğlaḳ ve muamma-amîz mesele' dėmektir.

13150. Evliya tabanca, sen yedi[11681]. **399/29**

13151. Eviŋde olanı ḳomşuŋdan, köyüŋde olanı ḳomşu köyden sor. **399/30**

13152. Evḳaftan doḳuz aḳçe, beytülmaldan doḳsan… **400/01**

11676 Evliya Burcu (veya Burc-ı Evliya), Bağdat şehrini ifade eder; zira yerleri belli ve sabit olduğu için burçlar felekte şehirleri de temsil eder. UZUN, M.: "Burç - Edebiyatta Burç", *DİA*: 6, 426[b].

11677 Yazmada: *ėmiş*.

11678 Yazmada: *keç*.

11679 Yazmada *budala* kelimesi; *budelā (بدلا), budala (بودلا)* ve *budala (بودلا)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin aslı Arapça *budalā' (بدلاء)*'dır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102[a]. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: budala (بودالا): I, 307[a]; budala (بودلا): I, 307[a]. REDHOUSE: *TaEL*: budelā (بدلا): 347[b]; budala (بدلا): 348[a]; budala (بودالا): 392[b]; budala (بودلا): 393[a].

11680 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: abdal: is. Budelā ve budala gibi dilenci, evliyā muḳallidi ḳalender dervēş. ṣ. Böŋ, sümsük, aḥmaḳ, çolpa ādem. abdalsı: Abdal gibi. abdallıḳ: Budelālıḳ, ṣāf-derūnlıḳ.: cüz'-i evvel, 2[a].

11681 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-yad: Kol ile beraber el. El, tutak, tutulacak yer.: 509[b].

13153. Evḳaftan doḳuz aḳçe alıp[11682] vazifeye ḳanaat ėder iken beytülmaldan doḳsan aḳçe alır da yine ḳanaat ėtmez. **400/02**

13154. Evlat, emeksiz büyümez; her emekte bir emel var, her emelde bir temel var, her temelde bir meram, bir maḳsat bir murat var; her maḳsat ve muratta bir saadet, sevinç ve nail-i nimet-i emel olmaḳ var. **400/03**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

13155. Evlat; şefḳat ister, sebḳat ister. **400/04**

13156. Evlat; baba yurdunda, ana ḳucağında büyütülmek gerektir. **400/05**

13157. Evlat; evlat ise baba yurdundan, ana ḳucağından ayrılmaz, geçmez; meğerki[11683] bir sebep mecbur ḳıla. **400/06**

13158. Evvela ana baba haḳḳı, soŋra[11684] ḫoca[11685] (muallim) haḳḳı büyüktür, ödenemez. **400/07**

13159. Evlat; baba yurdunu, ana ḳucağını sebepsiz terk ėderse o ocaḳ yıḳılır. **400/08**

13160. Evvela atıŋı, itiŋi, işiŋi, eşiŋi sağlam ḳazığa bağla; soŋra cümlesini Allah’a ısmarla. **400/09**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

13161. Evlad-ı Hüseyn’iŋ[11686] ḳulu, ḳurbanıyız elhaḳ. **400/10**

Şeyḫ Ġālib [*Dīvān* 265, 4, 4] mıṣrā‘

13162. Evvela, her zaman bir şeyi tefekkür ve tasavvurla tertip ėtmek var; saniyen, her şeyi tasvir ile teşkil ėtmek var; salisen, tanzim ve hesapla ıslah eylemek var. **400/11**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira her zaman her şeyde tefekkürsüz, tasavvursuz tertip olmaz. Tertipsiz tasvir olmaz. Tasvirsiz teşkilat olmaz. Teşkilatsız tanzimat; tanzimatsız, idaresiz ıslahat olmaz. Islahatsız ḳaide olmaz. Bu bir ḳaidedir. Her ḳaidede bir fayda vardır. Faydasız ḳaide olmaz. Ḳaidesiz tertibat olmaz. Tefekkürsüz, tertipsiz tasavvur ve fayda olmaz. Faydasız tasvir olmaz. Tasvirsiz teşkilat olmaz. Teşkilatsız tanzimat ve ıslahat olmaz; çünkü teşkilat, ihtiyaçtan tevellüt ėder. İhtiyaç ise lā-yu‘addu ve lā-yuḥṣā [=sayısız ve hesapsız] *levazım-ı beşer-i umum ve ḫususdur. Bu ihtiyaçları zaman*

11682 alup: Yazmada yok.

11683 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında hem de ‘oysa, hâlbuki’ manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında, *meğerse* ifadesi ise ‘oysa, hâlbuki’ manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

11684 Yazmada *sonra* kelimesi iki farklı imla ile (صكره, صوكره) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ṣoŋra (صكره): 1181[b]; ṣoŋra (صوكره): 1194[a].

11685 Yazmada: *ḫʸāce*. Aslı Farsça *ḫʸāca* olan bu kelime, yazmada *ḫʸāca* ve *ḫoca* imlaları ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫʸāca: 479[a]; ḫoca: 482[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫʸāce: 868[b]; ḫoca: 870[b].

11686 Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî eş-Şehîd [ö. 61/680]: Hz. Peygamber’in torunu, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali’nin küçük oğlu, Kerbelâ şehidi. Geniş bilgi için bk. FIĞLALI, E. R.: “Hüseyin”, *DİA*: 18, 518[b]-521[c].

tevlit ėder. Zamanıŋ tevlit ve irâe ėttiğini hiçbir şey tevlit ve irâe eylemez. Her ihtiyaç; zamanını gözetir, zamanında zuhur eyler, dėmişler.

13163. Evlat; emeksiz, emceksiz[11687] (memesiz) büyümez. **400/12**

13164. Evladı evlat gibi baḳmaḳ gerek. **400/13**

13165. Evladıŋ (ekseriyet üzere) ḫayırlı veya ḫayırsız olması; ana ve babanıŋ evlat terbiyesindeki noḳsanından, ḫata, gaflet ve cehaletinden veya diḳḳatli ve hüsn-i misal[11688] olmamasından ileri gelir. **400/14**

13166. Evladıŋ ḫayırlı olmasını isteyen; terbiye, tımarında ḳusur ėtmemek gerek. **400/15**

Żiyā Paşa [*Eş'ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 49] beyt[11689]

bıraḳsun ḏikr-i ḫayr āṯār u ef'āliyle 'ālemde
eger bir ādeme ḫayru 'l-ḫalef evlād lāzımsa

13167. Evladını vaḳtinde terbiye ėtmeyenleri, zaman terbiye ėder. **400/16**

13168. Evlat; ḳalırsa ėl beğensin, eğer ölürse yer beğensin. **400/17**

13169. Evlat; ana babanıŋ ciğerparesidir. **400/18**

13170. Evladı evlat büyütür. **400/19**

Arabî: *avlādunā akbārunā*

[=Evlatlarımız büyüklerimizdir.]

13171. Evladıŋ var mı derdiŋ var. **400/20**

... ki "O dert, evladıŋ hüsn-i suretle talim ve terbiyesine ḫizmet ėtmektir." dėmişler.

13172. Evlat; ana babanıŋ semere-yi fevâidü 'l-hayat-ı gevher-i kihteridir, ki nesl-i ensâb-ı ecdadıŋ mâdâmü 'd-dünya idame-yi ensâline ḫadim toḫum-ı beşer ve semere-yi ensâl-i insan-ı şecer dėmektir. **400/21**

13173. Evladı olmayan ile evladı olanıŋ hâli bir değildir. **400/22**

13174. Evladı olmayan şaḫsıŋ gözünde nur bulunmaz. **400/23**

13175. Evladını terbiye ėtmeyen, terbiyeyi evlat yüzünden görür. **400/24**

13176. Evladını baḳmayan analar, evlat yerine bağrına taş ḳoçar[11690]. **400/25**

13177. Evlat gibi tatlı yemiş olmaz. **400/26**

13178. Evlat, evlattır; evladından analar geçmez. **400/27**

13179. Evladı vaḳtiyle sen baḳmaz iseŋ evlat da tabiî seni baḳamaz, baḳmaya ḳâdir olamaz. **400/28**

13180. Evham ve ḫayalat içinde olanlar, beyhude izâ'a-yı evḳât ėderler. **401/01**

11687 TDK: *DS*: emcek (I): Meme.: V, 1730[a]. CLAUSON: *EDPT*: emçek: 156[b]. TDK: *TTS*: emcek: III, 1458. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: emcek: 21[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: emçek: 72[b].

11688 diḳḳatli ve ḥüsn-i miṯāl: Yazmada: *diḳḳat ve sū'-i miṯāl*.

11689 Yazmada: *ġazelinden*.

11690 CLAUSON: *EDPT*: kuç-: 590[a]. TDK: *TTS*: koçmak (kocmak, koşmak): Kucaklamak, sarılmak, bağrına basmak.: IV, 2593. TDK: *DS*: koçmak: Kucaklamak, kucaklaşmak, sarılmak.: VIII, 2895[a]; kocmak: VIII, 2892[b]; kucmak: VIII, 2989[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳuçmaḳ: 232[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳuç-: 161[b].

İbn Sīnā[11691]

13181. Evham ve zunûn[11692] ile haḳiḳate erilmez. **401/02**

Anṭakyalı Münīf[11693] [*Dīvān-ı Münīf* 99, 22, 42[11694]] [beyt]

duvumīn[11695] *ṣubḥ-ı yaḳīndür dil-i pāküm olsa*
n'ola vāreste-yi ālāyiş-i evhām u ẓunūn

Ḫāḳānī [*Ḥilye-yi Ḫāḳānī* 5[11696]] [beyt]

nice biŋ sa'y-i belīġ ėtse enām
gene ḏātına ėrişmez evhām

13182. Evvela kendiŋi düşün, soŋra ėl âlemi düşün. **401/03**

Fayda, zarar…

13183. Evvelü 'l-evvelîn, aḫirü 'l-aḫirîn[11697]. **401/04**

Evsaf-ı İlahîdendir.

13184. Evvela kendini bil, soŋra ėl âlemi öğren, bil. **401/05**

13185. Evvel acı, soŋra tatlı… **401/06**

13186. Evvel Âdem, soŋra[11698] Havva… **401/07**

13187. Evvelîn, aḫirîn… **401/08**

Yaḥyā Naẓīm[11699] [*Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* I, 14[11700]] [mıṣrā']

gevher-i genc-i 'ulūm-ı evvelīn ü āḫirīn

Anṭakyalı Münīf[11701] [*Dīvān-ı Münīf* 41, 5, 8[11702]] [mıṣrā']

evvelīn pāyedür a'lā-yı senām-ı devlet

Riyāżī[11703] [beyt]

āḫirīn 'ilm-i cevher-i evvel

11691 Yazmada: *ḥikmet-i İbn Sīnā.*

11692 Aslı Arapça olan bu kelime; *ẓann* kelimesinin cemi olup 'sanmalar, şüpheye düşmeler, sezmeler' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aẓ-ẓann: III, 665. ATAY: *A-TBL*: 3, 254[a]. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: evhām: *Vehm*'iŋ cem'i. *Vehm* ḥükmüŋ ṭaraf-ı mercūḥı, taraf-ı rāciḥi *ẓann*'dur. *Vehm*, dimāġıŋ bir ḳuvve-yi müdrikesidür, ki ġalaṭ, sehv, ḫavfdan mürekkebdür.: [ḳısm-ı evvel,] 205[a].

11693 Anṭakyalı Münīf: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Münīf*.

11694 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: evhām: [ḳısm-ı evvel,] 205[b].

11695 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *maṭla'*.

11696 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: evhām: [ḳısm-ı evvel,] 205[b].

11697 ALLĀH: *Ḳur'ān*: 57. Sūratu 'l-Ḥadīd 3.

11698 Bu madde başında *sonra* kelimesinin iki farklı imlası (صكره, صوكره) gösterilmiş. Kelimenin ilgili imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: şoŋra (صكره): 1181[b]; şoŋra (صوكره): 1194[a].

11699 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Naẓīm*.

11700 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: evvelīn: [ḳısm-ı evvel,] 205[a].

11701 Anṭakyalı Münīf: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Münīf*.

11702 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: evvelīn: [ḳısm-ı evvel,] 205[a].

11703 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: evvelīn: [ḳısm-ı evvel,] 205[a].

evvelīn rütbe-yi kemānumdur

Nābī [*Dīvān* 1, 15, 2, 46[11704]] [mıṣrā‘]

evvelīn noḳṭası rūḥı ḳalem-i a‘lānuŋ

13188. Evvel ata, soŋra ana… **401/09**

13189. Evvel atan, evvel vuran[11705] ḳazanır. **401/10**

13190. Evvel oḳumalı, soŋra oḳutmalı. **401/11**

13191. Evvel uçan ile evvel ḳaçan ḳurtulur. **401/12**

13192. Evvelce[11706] oğlana ad ḳoyalım, çağırması ḳolay olur.[11707] **401/13**

13193. Evvel vurandır[11708] kemankeş menzile. **401/14**

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā‘[11709]]

13194. Evvel atan değil, evvel vuran[11710] kemankeş sayılır. **401/15**

13195. Evvela amir, soŋra memur… **401/16**

13196. Evvel izin al, soŋra ustalıḳ ėt. **401/17**

13197. Evvel maziyi (geçmiş zamanı) bil, oŋdan hâli (zaman-ı hazırı) taḳdir eyle; soŋra istiḳbali (gelecek zamanı) düşün, tedbir eyle. **401/18**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Yani ‘Geçen dünkü günü iyi düşün, bugünkü günü oŋa göre tayin ve taḳdir eyle; soŋra yarınki günüŋü bugünkü günüŋe göre tedbir eyle.’ dėmektir.

13198. Evvel ek, soŋra biç. **401/19**

13199. Evvel ekmeli, soŋra biçmeli. **401/20**

13200. Evvel ekmeli, soŋra bereket ummalı. **401/21**

13201. Evvel aḳrabaya, soŋra arḳadaşa… **401/22**

11704 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: evvelīn: [ḳısm-ı evvel,] 205[a].

11705 Yazmada: *uran*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

11706 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11707 Benzer bir madde için bk. Oğlanıŋ adı belli olsun, çağırması ḳolay olur. 401/13. Müellif, 401. sayfadaki bu madde başının yanına “Erbāb-ı himmet ve keremiŋ vėrecegi hediyye ve behiyye ve i‘āneniŋ cins ve miḳdārını ta‘yīn emrinde söylenir sözdür.” kaydını düşmüştür.

11708 Yazmada: *urandur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

11709 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: evvel urandur kemān-keş menzile: 8.

11710 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

13202. Evvel vuran[11711] ḳazanır. **401/23**

13203. Evvela işe tevessül ėt, soŋra Allah'a tevekkül eyle. **401/24**

13204. Evvela eşeği (deveyi) sağlam ḳazığa bağla, soŋra Allah'a ısmarla. **401/25**

[as-Suyūṭī *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaġīr min Aḥādīṯi 'l-Başīri 'n-Naḏīr* 4. C. 518. s. 6933. ḥadīṯ] [ḥadīṯ]

13205. Evvelki ormanlar şimdi bostan oldu. **401/26**

13206. Evvel insan idi, şimdi şeytan olmuş. **401/27**

13207. Evvela atı ḳazığa bağla, soŋra Allah'a ısmarla. **401/28**

13208. Evvela atı sağlam ḳazığa bağla, bent ėt; soŋra Allah'a emanet ėt. **401/29**

13209. Evvelce[11712] ana, soŋra ḳaynana[11713]… **401/30**

13210. Evvela istiḫare, soŋra istişare… **401/31**

13211. Evvela istiḳamet, soŋra ispat-ı sadaḳat… **401/32**

13212. Evvel eş bul, soŋra yoldaş ol. **401/33**

13213. Evvel uygun arḳadaş bul, soŋra yola çıḳ. **401/34**

13214. Evvel ırmaḳ imiş, şimdi çoraḳ çöl olmuş. **401/35**

13215. Evvel irat, soŋra masraf… **401/36**

13216. Evvela iradı bul, hazırla; soŋra masrafı ḫatırla.[11714] **401/36**

13217. Evvela iğneyi[11715] kendiŋe soḳ, soŋra çuvaldızı[11716] ėl âleme soḳ.[11717] **402/01**

11711 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

11712 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11713 Yazmada: *ḳa'in ana*. Yazmada *kayın* kelimesi, *ḳayın* ve *ḳa'in* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *ḳaḏın*'dır. CLAUSON: *EDPT*: kaḏın: 602[a]; kayın: 678[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳayın: 65-69; ḳayın ana ~ ḳayın ene: 265-267. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayın: II, 1046[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳayn, ḳayın: 1429[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳayn: Bedel, 'ivaż. Anuŋ içün *ḳayn aġa* ve *ḳayn pider* dėmişler, *ḳayn ata* ve *ḳayn ana* gibi, *ḳayn ini* ve *ḳayn aġa*.: 226[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayın (II): 133[b]; ḳayın ana: 133[b]; ḳaynana: 134[a].

11714 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

11715 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *iğne* hem de *iŋne* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

11716 Yazmada *çuvaldız* kelimesi iki farklı imla ile (چوالدز, چوالديز) yazılmış. Farsçada *çuval* kelimesinin *cuvāl* ve *çuvāl* olmak üzere iki imlası mevcuttur; *çuvaldız* kelimesi ise *cuvāl-doz* şeklinde müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: cuvāl: 376[a]; cuvāl-doz: 376[a]; çuvāl: 401[a]. *Çuvaldız* kelimesinin Osmanlı Türkçesinde ise üç farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: çuvāldūz: I, 517[c]; çuvāldız: I, 517[c]. REDHOUSE: *TaEL*: cuvāl: 686[a]; cuvāldūz: 686[a]; çuval: 733[a]; çuvaldız-dūz: 733[a].

11717 Bu madde başı burada ve 402/06'da mükerrer olarak kaydedilmiş.

13218. Evvela görüş, tanış[11718]; soŋra alış, vėriş. **402/02**

13219. Evvela işe başla; saniyen işiŋi (işte muvaffaḳiyeti) Allah'a ısmarla (tevekkül ėt). **402/03**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

... ki "Evvela deveniŋ ayağını bağla; soŋra tevekkül eyle, Allah'a ısmarla." (Hadis-i Nebevî[11719] meali) buyurulmuştur. Binaenaleyh, bilâ-mazeret hiçbir iş yapmayıp ataleti iḫtiyar ėtmek, "Tavakkaltu... [=Tevekkül ettim.]*" diyerek ḳurbanlıḳ ḳoyun gibi bilâ-kesp yatmaḳ hayata, insanlığa ḳarşı büyük bir vebal, neticesi züll-i sual ve ḫorluḳtur ve ebnâ-yı cinsine, evlat ve ahfadına bar ve zorluḳtur, dėmişler.*

13220. Evvel iyi idi, şimdi ne oldu! **402/04**

13221. Evvel iman, soŋra cennet… **402/05**

13222. Evvelce[11720] iğneyi[11721] kendiŋe soḳ, soŋra çuvaldızı âleme soḳ.[11722] **402/06**

13223. Evvel irat, soŋra masraf… **402/07**

13224. Evvel iman, soŋra şefaat… **402/08**

13225. Evvel iman-ı kâmil, soŋra itiḳatla amel ister. **402/09**

13226. Evvelki bardaḳlar şimdi cam oldu.[11723] **402/10**

13227. Evvel baba, soŋra ana… **402/11**

13228. Evvel biliş[11724], tanış; soŋra alış, vėriş, ḳarış, giriş hep mümkündür. **402/12**

13229. Evvel buzağı, soŋra öküz… **402/13**

13230. Evvel bilmek, soŋra bildirmektir. **402/14**

13231. Evvel bereket, soŋra hareket… **402/15**

13232. Evvela bir şeyiŋ sebebini aŋla, soŋra fikrini söyle. **402/16**

11718 Bu kelimeyi hem *danış-* hem de *tanış-* biçiminde anlamak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

11719 as-Suyūṭī: *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaġīr min Aḥādīṯi 'l-Başīri 'n-Naḏīr*: 4. C. 518. s. 6933. ḥadīṯ.

11720 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11721 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *iğne* hem de *iŋne* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oğlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

11722 Bu madde başı burada ve 402/01'de mükerrer olarak kaydedilmiş.

11723 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Eski bardaḳlar cām oldı. 202/38.

11724 TDK: *TTS*: bilişmek: Tanışmak.: I, 566. TDK: *DS*: bilişmek (I): 1. Öğrenmek. 2. Tanışık, tanıdık çıkmak.: II, 694[a]. TDK: *TS*: bilişmek: 1. Birbirini tanımak, muarefesi olmak. 2. Öğrenmek.: 343[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bilişmek: Birbirini bilmek veyā ögrenmek, ṭanışmaḳ, muʻārefeli çıḳmaḳ veyā muʻārefe peydā ėtmek.: I, 333[a].

Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn[11725]

13233. Evvel ehil ve evladıŋı doyur, soŋra èli. **402/17**

13234. Evvel baḫşiş[11726], baḫşiştir. **402/18**

13235. Evvel bu hâller asla yoḳ idi sende, şimdi ne oldu bilmem! **402/19**

Fehīm-i Ḳadīm[11727] [*Dīvān*[11728] Terkīb Bend[11729]] [266, IV, 3, 1-4] [naẓm]

bī-mürüvvet ne èdi ‘arż-ı maḥabbet evvel
ne èdi eyledigüŋ luṭf u mürüvvet evvel

neye vèrdüŋ dile neẕẕāreye ruḫṣat evvel
n’içün ètdüŋ dil-i bī-çāreye şefḳat evvel[11730]

ètmek èdi ġaraż-uŋ çūn-ki ferāġat evvel
ne èdi tā bu ḳadar germī-yi ülfet evvel[11731]

üns èdi elde èken şānuŋa ‘ādet evvel
şāh-bāzum yoḳ èdi sende bu vaḥşet evvel

13236. Evvela parayı hazırla, soŋra ḫarcèt. **402/20**

13237. Evvel pazar, pazardır. **402/21**

13238. Evvel para, soŋra minare… **402/22**

13239. Evvel peşin, soŋra vèresiye… **402/23**

13240. Evvel tevessül, soŋra tevekkül gerek. **402/24**

Hazret-i Peygamber, A‘rabiyeye buyurdu ki: “Allah’a tevekkül ile beraber deveniŋ ayaḳlarını da bağlamaḳ gerek.”

[as-Suyūṭī *al-Cāmi‘u ’ṣ-Ṣaġīr min Aḥādīṯi ’l-Başīri ’n-Naḏīr* 4. C. 518. s. 6933. ḥadīṯ] [ḥadīṯ]

13241. Evvelki terkiyi[11732] terkiler[11733]. **402/25**

11725 Yazmada: *Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

11726 Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *baḫşiş* hem de *baḫşīš* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: baḫşiş: 159[b]; baḫşīş: 160[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: baḫşiş: I, 282[a]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫşiş: 344[b]. Yazmada kelimenin her iki imlası da (baḫşiş, baḫşīş) kullanılmış.

11727 *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’inde ve yazmada: *Fehīm*.

11728 Yazmada: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri’inden*. Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Dördünci Ḳısm: Aḳsām-ı Eş‘ār: Terkīb Bend: 238.

11729 Yazmada: *ez Terkīb Bend*.

11730 *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’inde ve yazmada: neye vèrdüŋ èdi neẕẕāreye ruḫṣat evvel / n'içün ètdüŋ dil-i bī-çāreye şefḳat evvel.

11731 *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*’inde ve yazmada: ètmek èdi ġaraż-uŋ çūn-ki ferāġat evvel / ne èdi tā bu ḳadar germī-yi ülfet evvel.

11732 Aslında ‘eyer kayışı’ manasında olan ve ‘eyerin arka bölümü, atın sağrısı, atlara yüklenen eşya/yük’ anlamlarında müstamel olan bu kelime, yazmada bu anlamlarının yanı sıra ‘eyer’ (bk 366/28) ve ‘eğitim, görgü’ (bk. 202/26) manalarında da kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tėrgü: 544[a]. TDK: *TS*: terki: 1. Eyerin arka bölümü. 2. Binek hayvanının sağrısı.: 2330[b]. TDK: *DS*: terki: 1. Atın arkası. 2. At vb. hayvanlara yüklenen eşya, yük.: X, 3891[b].

11733 TDK: *DS*: terkilemek: At vb. hayvanlar terkilerinde yük taşıyamaz duruma gelmek.: X, 3892[a].

13242. Evvelce[11734] tatar[11735] gelsin baḳalım, soŋra ḫaber. **402/26**

13243. Evvel Taŋrı'ya yalvar, soŋra ḳula. **402/27**

13244. Evvela tedbir eyle, soŋra ayine-yi taḳdire baḳ. **402/28**

Yaḥyā Naẓīm[11736] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 105] [naẓm]

ḫ[y]ābda Yūsuf-ı umēdümi taṣvīr ėtdüm
vuṣlat-ı şāhid-i maḳṣūd-ile taʻbīr ėtdüm

görmege şāhid-i maḳṣūdumı tedbīr ėtdüm
cilve-gāhın anuŋ[11737] āyīne-yi taḳdīr ėtdüm

13245. Evvel telḳin[11738], soŋra iman… **402/29**

13246. Evvel teallüm, soŋra muallim… **402/30**

13247. Evvelki tilki, yine o tilkidir. **402/31**

13248. Evvelki tilki şimdi kedi olmuş. **402/32**

13249. Evvelki tilkiniŋ postu, şimdi kürkçü dükkânındadır. **402/33**

13250. Evvela tövbe ėt, soŋra mağfiret um. **402/34**

13251. Evvel bil, soŋra oḳut. **402/35**

13252. Evvel sebat, soŋra şecaat… **402/36**

13253. Evvela bilmek, soŋra yaşamaḳ gerek. **402/37**

13254. Evvela insan irade-yi cüziyeyi sarf ėtmeli, soŋra ḳadere bağlanmalı; zira irade-yi cüziyeyi sarf ėtmeyen ḳadere bühtan ėtmiş olur. **402/38**

13255. Evvela can, soŋra canan… **402/39**

13256. Evvela can gerek, soŋra canan gerek; canana cennet gerek, cennete minnet gerek, ḫizmet gerek. **402/40**

13257. Evvel can, soŋra mal… **403/01**

13258. Evvel canı, soŋra cananı… **403/02**

13259. Evvel cemaat, soŋra imam… **403/03**

13260. Evvel cem, soŋra taḳsim… **403/04**

11734 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11735 Ş. Sāmī: *ḲT*: tatar: Mektūb naḳl ėden serī'ü 'l-ḥareke sā'ī, posta, ḳāṣıd, berīd. [Vaḳtiyle bu ḫıdmeti sür'at-i meşy ile meşhūr olan Tatar efrādı īfā ėtdüklerinden bu ma'nāya taḫṣīṣ olunmışdur.]: I, 370[c]. HALAÇOĞLU, Y.: "Ulak", *DİA*: 42, 77[b].

11736 Yazmada: *Naẓīmī*.

11737 anuŋ: Yazmada yok.

11738 Kelimenin aslı Arapça *talḳīn*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 703. Günümüz Türkiye Türkçesinde kelimenin hem *telkin* hem de *talkın* biçimi kullanılmaktadır. TDK: *TS*: talkın: 2256[a]; telkin: 2323[b].

13261. Evvela cin[11739] olmalı, soŋra adam[11740] çarpmalı. **403/05**

13262. Evvel cenk, soŋra muzafferiyet… **403/06**

13263. Evvela cemaat, saniyen cemiyet… **403/07**

13264. Evvela can, soŋra cihan… **403/08**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 2, 407

*Ba'de 'l-fecr borular urılup göç olacaġı şāyi' olunca ḳaraḳulluḳcılaruŋ ser-i kārde olanları sār-bān ve ser-neferleri[11741] çāder-i mihterleri ve sā'ireleri[11742] Paşaḳapusı'na cem' olup "Cümlemizi ḳırsalar bizüm ḳalḳmaġa dermānımuz yoḳdur." dėdiler. "Bre size onar ġuruş baḫşiş vėrelüm." dėnüldiyse de "**Evvelā cān, ṣoŋra cehān**…" dėdiler.* ilā āḫirihi[11743]…

13265. Evvela can, soŋra canan düşünülür. **403/09**

m. [Mükerrer[11744]]

13266. Evvela cefa, soŋra sefa… **403/10**

13267. Evvelki camlar şimdi bardaḳ oldu.[11745] **403/11**

11739 Yazmada: *cin (جين)*. Kelimenin aslı Arapça *cinn (جن)*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cinn: III, 610. Sözlükte 'örtmek, örtünmek, gizli kalmak' anlamındaki *cann* kökünden türeyen bir isim olup müfredi olan *cinnī*'örtülü ve gizli şey' manasına gelir. Terim olarak ise 'duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, İlahî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü' anlamına gelir. ŞAHİN, M. S.: "Cin", *DİA*: 8, 5[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cinn: Gėceniŋ ẓulmetine yā-ḫ[v]ud iḫtilāṭına dėnür. … ve *cinn*, melāikeye ıṭlaḳ olunur; mestūr olduḳlar'içün *cinnet* daḫı dėnür. Müellif *Baṣā'ir*'de dėdi ki: "*Cinn* ḥaḳḳında iki güne maḳāle vardur. Birisi budur ki: *Cinn*, muṭlaḳā ḥavāssıŋ mecmū'ından müstetir olan rūḥāniyyūna ıṭlāḳ olunur, ki *ins* muḳābili olur. Bu ṣūretde melāike ve şeyāṭīn dāḫil olur. Pes melāike ile cinn beyninde 'umūm ve ḫuṣūṣ-ı muṭlaḳ vardur. Her melāike cinndür ve her cinn melāike degildür. T̲ānī, *cinn* rūḥāniyyūnuŋ ba'żına ıṭlaḳ olunur; zīrā rūḥāniyyūn üç ḳısmdur: *aḫyār*dur, ki melāikedür ve *eşrār*dur, ki şeyāṭīndür ve *evsāṭ*dur, ki aḫyār ve eşrārı müştemildür, cinn ṭā'ifesidür.": III, 610. Yazmada *cin* kelimesi, iki farklı imla ile (جن, جين) kullanılmış.

11740 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

11741 ser-neferleri: Yazmada: *neferleri*.

11742 ve sā'ireleri: Yazmada yok.

11743 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

11744 bk. Evvel cānı, şoŋra cānānı… 403/02.

11745 Farsça *cām* kelimesi, 'kadeh' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: cām: 350[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: cām: I, 465[b]. Dolayısıyla; "Evvelki cāmlar şimdi bardaḳ oldı." ifadesi, 'devir değişti, kıymetli şeyler değersizleşti, kıymetli şeylere değer verilmez oldu' şeklinde anlaşılabir; ancak buradaki *bardak* kelimesi 'çamdan yapılan su testisi' olarak anlaşılır ve *cam* kelimesi de *çam* biçiminde okunursa ilgili madde başı 'devir değişti, eski tutumların değeri kalmadı' anlamında "Evvelki çamlar bardaḳ oldı." şeklinde de okunabilir. TDK: *DS*: bardak: 2. Çamdan yapılmış su testisi. 3. Toprak, çam veya madenden yapılmış ibrik.: II, 528[a]. TDK: *TS*: eski: eski çamlar bardak oldu: 817[a]. Ayrıca, yazmada

13268. Evvel çıḳan[11746], evvel vuran[11747], evvel varan ḳazanır. **403/12**

13269. Evvelce[11748] çalışmalı, soŋra rahatlığı düşünmeli. **403/13**

13270. Evvelce çalış, soŋra ḳazanmağı düşün. **403/14**

13271. Evvelki çeşmeler şimdi aḳmaz oldu. **403/15**

13272. Evvelce çalışmalı, soŋra oynamalı. **403/16**

13273. Evvelki çeşmeniŋ suyunu arama. **403/17**

13274. Evvelce çocuğa[11749], soŋra büyüğe… **403/18**

13275. Evvelce hürmet, soŋra şefḳat… **403/19**

13276. Evvel hâl, soŋra mazi… **403/20**

13277. Evvel helal, soŋra haram… **403/21**

13278. Evvela harfü ’l-lâm ve tâ ve mîm ve nûn ėt; soŋra maḳale-yi kâne, yekûnu ve kün eyle.[11750] **403/22**

13279. Evvela hurûf, soŋra maḳale-yi kün. **403/23**

13280. Evvel hami idi, şimdi mahmî oldu. **403/24**

13281. Evvel hâkim idi, şimdi mahkûm oldu. **403/25**

13282. Evvel hâkim, soŋra mahkûm… **403/26**

13283. Evvelki hâller şimdi masal oldu. **403/27**

13284. Evvelki hamam, evvelki tas…[11751] **403/28**

13285. Evvelki hamamıŋ tavı[11752] çoḳtan tavsadı[11753]. **403/29**

13286. Evvel harp, soŋra sulh… **403/30**

13287. Evvela hareket, soŋra sükûnet… **403/31**

“Evvelki çamlar bardaḳ oldı.” (bk. 398/31) şeklinde başka bir madde başının da mevcut olduğu dikkate alındığında bu madde başının “Evvelki cāmlar şimdi bardaḳ oldı.” şeklinde kaydedilmesi daha uygun olacaktır. Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Eski cāmlar bardaḳ oldı. 202/38, O cāmlar çoḳdan bardaḳ oldı. 421/04, O seniŋ bildigiŋ cāmlar bardaḳ oldı. 425/20.

11746 Yazmada: *çıḳan ḳazanır*.

11747 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

11748 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11749 Yazmada: *çoçuġa (*چوچغه*)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چرجق, چرجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

11750 Yazmada bu madde başının yanına “tedḳīḳ” diye not düşülmüş.

11751 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Eski ḥammām, eski ṭās… 203/17, Eski ḥammām, eski ṭās… 203/18.

11752 Yazmada: *ṭavı*. STEINGASS: *CP-ED*: tāv: 277[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: tāb: 226; tāv: 230. REDHOUSE: *TaEL*: tāv: 481[b]; tav: 481[b]; ṭav: 1228[b].

11753 Yazmada: *ṭavsadı*. STEINGASS: *CP-ED*: tāv: 277[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tavsamaḳ: 482[a]; ṭavsamaḳ: 1229[a]. TDK: *TS*: tavsamak: Bir iş, bir durum vb. gücünü, hızını kaybetmek, yavaşlamak, gevşemek.: 2288[b].

13288. Evvel hesap, soŋra ḳasap… **403/32**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 67[11754]]

13289. Evvela hesap ėt, soŋra icmal yap. **403/33**

13290. Evvel hac, soŋra say[11755]… **404/01**

13291. Evvel ḫizmet[11756], soŋra mükâfat… **404/02**

13292. Evvel ḫizmet, soŋra şöhret… **404/03**

13293. Evvel ḫadim, soŋra efendi… **404/04**

13294. Evvel ḫizmet, soŋra himmet… **404/05**

13295. Evvel ḫanım, soŋra ḫalayıḳ… **404/06**

13296. Evvela ḫalayıḳ idi, soŋra ḫanım oldu. **404/07**

13297. Evvelce[11757] ḫizmet, soŋra şefaat… **404/08**

13298. Evvel ḫarman[11758], soŋra değirmen… **404/09**

13299. Evvela ḫulus-ı ḳalp gerek, soŋra huzur-ı ḳalp. **404/10**

13300. Evvel Ḫaliḳ'ıŋa yalvar, soŋra ḳula. **404/11**

13301. Evvelki ḫırsız (evvel ḫırsız idi), şimdi sofu oldu. **404/12**

13302. Evvelki ḫuysuz, yine o ḫuysuzdur. **404/13**

13303. Evvelki ḫain, yine o ḫain… **404/14**

13304. Evvelki ḫuyu şimdi değişti[11759]. **404/15**

13305. Evvelce derdiŋi aŋla, soŋra dermanını düşün. **404/16**

11754 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Evvel ḥisāb, şoŋra ḳaṣṣāb…: 67.

11755 say: Sözlükte 'çalışmak; yürümek, koşmak' gibi anlamlara gelen *saʻy*, fıkıh terimi olarak 'hac ve umre tavaflarından sonra Safâ tepesinden başlayarak dördü gidiş, üçü dönüş olmak üzere Safâ ile Merve tepeleri arasında toplam yedi defa gidip gelme'yi ifade eder. ÖĞÜT, S.: "Sa'y", *DİA*: 36, 206[b]-207[c]. Bu madde başında kelimenin hem kök anlamı olan 'çalışmak' hem de fıkhî ıstılahtaki anlamı olan 'Safâ ile Merve tepeleri arasında yedi defa gidip gelme' anlaşılabilir.

11756 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*t'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

11757 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11758 Yazmada: *ḫirmen*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *ḫirman* hem de *ḫarman* telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫirman, ḫarman: 456[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫirman: 322. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫirmen*, *ḫarman (خارمان)* ve *ḫarman (خرمان)* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarman (خارمان): 820[a]; ḫarman (خرمان): 841[b]; ḫirmen: 842[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫarman (خرمان): I, 579[a]; ḫirmen: I, 579[b]. Yazmada *harman* kelimesi, *ḫarman (خرمان)* ve *ḫirmen* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

11759 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ك)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *değiş-* hem de *deŋiş-* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. TDK: *DS*: deniştirmek: Değiştirmek.: IV, 1424[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ك)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

13306. Evvel dua, soŋra "Âmin!"… **404/17**

13307. Evvel dua, soŋra Fatiha[11760]… **404/18**

13308. Evvela dua ėt, soŋra icabet um. **404/19**

13309. Evvel dava, soŋra hüküm… **404/20**

13310. Evvel davet, soŋra icabet… **404/21**

13311. Evvelce davet evini öğren, soŋra icabet eyle. **404/22**

13312. Evvel düğün, soŋra düven[11761]… **404/23**

13313. Evvela düğün evini öğrenmeli, soŋra düğüne gitmeli. **404/24**

13314. Evvel düğün, soŋra yüz aḳlığı[11762]… **404/25**

13315. Evvel düğün, soŋra paça[11763]… **404/26**

13316. Evvel düğün ėt, soŋra gözaydınlar bekle. **404/27**

13317. Evvel darıyı[11764] hazırla, soŋra tavuğu[11765] al. **404/28**

13318. Evvel dost, dosttur. **404/29**

13319. Evvel delil[11766], soŋra sebil[11767] (yolculuḳ)… **404/30**

Arabî: *ad-dalīlu ṯumma 's-sabīli*

[=Önce kılavuz, sonra yol…]

13320. Evvela derdi aŋlamalı, soŋra devasını düşünmeli. **405/01**

11760 *Kur'an-ı Kerim*'in ilk suresidir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 1. Sūratu 'l-Fātiḥa 1-7. Bu surenin her türlü hayırlı faaliyetlerin başında veya sonunda, çeşitli vesilelerle tertip edilen meclislerde, merasimlerde, kabirlerde vb. yerlerde dua niyetiyle okunması zamanla Müslümanlığın en köklü şiarlarından biri hâline gelmiştir. IŞIK, E.: "Fâtiha Sûresi", *DİA*: 12, 254[b]. AYVERDİ: *MBTS*: Fâtiha: Fâtiha çekmek (demek): "El-Fâtiha!" veya sadece "Fâtiha!" diyerek etraftakileri Fâtiha okumaya davet etmek. 371[c].

11761 Yazmada: *dögen/dügen*. CLAUSON: *EDPT*: tög-: 477[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: döven (دوكن): Ḫarmanda ekini dögdükleri çaḳmaḳ ṭaşlı ālet.: I, 632[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]; dügen (I): IV, 1618[b]; düğen (I): IV, 1620[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

11762 Bu ifade, 'yüz görümlüğü' manasında kullanılmış olmalı. Ş. Sāmī: *ḲT*: yüz: yüz aḳı: Nāmūs, āb-rū.: II, 1561[a]; yüz görümi: Güveyiŋ gelini ilk gördiginde ve ṣan-ki yüzini gördigine ḳarşı hediyye vėrdigi elmās.: II, 1561[c]. TDK: *TS*: yüz aklığı: İftihar edilecek, onurlanacak durum.: 2633[a]; yüz görümlüğü: Damadın düğün günü geline verdiği armağan.: 2634[b].

11763 TDK: *DS*: paça (V): Düğünün ertesi günü yapılan eğlenti.: IX, 3375[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: paça: paça güni: Dügünüŋ ṣoŋ güni ya'nī gerdege girildigi günüŋ ėrtesi, ki paça yemegi yedirilmesi 'ādetdür.: I, 340[c].

11764 Yazmada: *darıyı, ṭarıyı*. Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

11765 Yazmada *tavuk* kelimesi, üç farklı imla ile [ṭaġuḳ, ṭavuḳ (طاوق), ṭavuḳ (طاووق)] yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: takīğu: 468[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'uḳ yā-ḫ[v]ud ṭaġuḳ: II, 872[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭāġuḳ: 1224[b]; ṭavuḳ (طاوق): 1229[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: tavuk (طاووق, طاوق): üçüncü cilt, 399[a].

11766 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ad-dalīl: Ḳulaġuza dėnür.: III, 211. AYVERDİ: *MBTS*: delil: 1. Yol gösteren, kılavuz, rehber. 2. Hacılara hac ibâdetini yaparken rehberlik eden kimse.: 264[c]. TDK: *TS*: delil: Kılavuz, rehber.: 617[a].

11767 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: as-sabīl: Açıḳ ulu yola dėnür.: III, 240.

13321. Evvel (evvelki) dost, soŋraki düşman[11768]… **405/02**

13322. Evvelce[11769] dosta, soŋra düşmana[11770]… **405/03**

13323. Evvela düşün taşın, soŋra söyle söyleyecek sözüŋ, soŋra gör görecek işiŋ. **405/04**

13324. Oylanmayıp[11771] -düşünmeyip- söylenen söz, ya baş ağrıtır[11772] ya başa bir bela getirir.[11773] **405/05**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “Düşünmeden taşınmadan söylenen söz; ya daraya[11774] çıḳar, hükümsüz ḳalır ya araya girer, işi bozar, biŋ türlü bahaneye sebep olur, dediḳoduya yol olur.” dėmişler.

13325. Evvel düşün, soŋra söyle. **405/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 67]

13326. Evvel düşünülecek şey, boğaz. **405/07**

13327. Evvel dünya, soŋra aḫiret… **405/08**

13328. Evvelki dünya, yine o dünya; amma zaman başḳa. **405/09**

13329. Evvelki devri ḳovalar hep. **405/10**

13330. Evvelce din, soŋra dünya… **405/11**

13331. Evvelce diniŋi öğren, soŋra dünyayı. **405/12**

11768 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

11769 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11770 Yazmada: *düşmana (دوشمنه)*. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

11771 YUDAHİN: *KS*: oy: Fikir, düşünce, meşgale, kaygı.: 603[b]; oylon-: Düşünceye dalmak, kendini düşünceye kaptırmak, yeniden düşünmek.: 604[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: oylanmaḳ: Tefekkür, te’emmül, mülāḥaẓa ėtmek, düşünmek, ṭanışmaḳ.: 44[a]. BASKAKOV: *N-RS*: oй I (oy I): 241[a]; oylav (ойлав): 241[b]. TDK: *DS*: oylanmak: Düşünmek, geçmiş bir olayı anımsamak.: IX, 3301[a]. ÖNER: *K-TTS*: uy: 1. Akıl, fikir. 2. Endişe, kaygı.: 524[a]; uylan-: Derin düşüncelere dalmak, efkârlanmak.: 525[b].

11772 Yazmada: *aġırtır*. TDK: *DS*: ağırmak (II): Ağrımak.: I, 92[a]. CLAUSON: *EDPT*: 91[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: agır-: 24[a].

11773 Bu madde başı, *O[y]*, *U[y]* sırasına (472. s. vd.) kaydedilmesi gerektiği hâlde *Ev* sırasına kaydedilmiş.

11774 Yazmada: *daraya, ṭaraya*. REDHOUSE: *TaEL*: dara: 881[a]; ṭara: 1221[a].

13332. Evvela düşün, soŋra taşın, soŋra tanış, alış, vėriş, ḳarış; soŋra toy[11775], düğün ėt. **405/13**

13333. Evvelce[11776] (öŋce) düşünmek gerek, soŋra söylemek gerek. **405/14**

13334. Evvelce diŋle, soŋra söyle. **405/15**

13335. Evvelce diŋle, soŋra cevap vėr. **405/16**

13336. Evvel delil[11777], soŋra hac… **405/17**

13337. Evvel zikir, soŋra şükür… **405/18**

13338. Evvelen zaḫireyi hazırla, soŋra değirmeni düşün. **405/19**

13339. Evvelen zat-ı bî-raḳibiŋ için, saniyen sevdiğim Habib'iŋ[11778] için. **405/20**

Mevzundur.

Mu'allim Nācī̄ [*Yād-gār-ı Nācī̄* 416, 66] [beyt]

13340. Evvel zimmet[11779], soŋra matlup[11780]… **405/21**

'Evvel irat, soŋra masraf…' dėmektir.

13341. Evvel zelil imiş, soŋra delil olmuş. **405/22**

13342. Evvela Rabb'iŋe ibadet ėt, soŋra kendiŋe ḫizmet ėt. **405/23**

13343. Evvelce[11781] Rabb'iŋe ḳulluḳ ėt, soŋra merhamet talep eyle. **405/24**

13344. Evvel recep, soŋra şaban… **405/25**

13345. Evvel rica, soŋra ümit… **405/26**

13346. Evvel rahmet, soŋra bereket… **405/27**

13347. Evvela refiḳ[11782], sümme 't-tariḳ… **405/28**

Arabî: *ar-rafīḳu ṯumma 't-ṭarīḳi*

[=Önce yoldaş, sonra yol…]

13348. Evvelce ruḫsat al, soŋra ḳullan. **405/29**

13349. Evvel riayet, soŋra şefḳat… **405/30**

11775 *Türkçe Sözlük*'te yalnızca 'ziyafet' manasıyla kaydedilmiş olsa da kelime, bu anlamının yanı sıra 'düğün' manasıyla da müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: toy: 566[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: ṭoy: II, 912[c]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: toy: 129[a]. ÖNER: *K-TTS*: tuy: 502[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: toy (I): 281[b]. TDK: *TS*: toy (II): Ziyafet.: 2376[a]. TDK: *DS*: toy (I): Düğün.: XII, 4771[a].

11776 Ş. Sāmī̄: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11777 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ad-dalīl: Ḳulaġuza dėnür.: III, 211. AYVERDİ: *MBTS*: delil: 1. Yol gösteren, kılavuz, rehber. 2. Hacılara hac ibâdetini yaparken rehberlik eden kimse.: 264[c]. TDK: *TS*: delil: Kılavuz, rehber.: 617[a].

11778 Bu tabir, "Habibullah"ın kısaltması olarak Hz. Muhammed (sav) için kullanılmaktadır. TOPALOĞLU, B.: "Muhammed - Dindeki Yeri / Kur'an ve Sünnet'e Göre Hz. Muhammed", *DİA*: 30, 440[b]. AYVERDİ: *MBTS*: habip - habib: 452[a].

11779 ATAY: *A-TBL*: ḏimmet: Teminat, ahd, eman, zimmet; söz; tazmin; garanti; borç; vicdan; saygı, hak, mükellefiyet, sorumluluk; güven; hayat sigortası, can ve mal teminatı.: 2, 643[b].

11780 ATAY: *A-TBL*: maṭlūb: İstenilen hak, borç.: 3, 200[b].

11781 Ş. Sāmī̄: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11782 Yazmada: *er-refīḳ*.

13350. Evvel riayet, soŋra inayet… **405/31**

13351. Evvelce riayet ėt, soŋra inayet bekle. **406/01**

13352. Evvelce riayet ėt, soŋra şefaat um. **406/02**

13353. Evvel rıza, soŋra ruḫsat… **406/03**

13354. Evvela refiḳ, soŋra azm-i tariḳ… **406/04**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 2, 4

Baŋa ḫiṭāb[en] *"Birāderüm Evliyā! Gel senüŋle 'evvelā refīḳ ṯümme 'ṭ-ṭarīḳ' feḥvāsınca refīḳ olup beş on gün içünde taḫt-ı ḳadīm olan Brusa şehrini seyr ü temāşā ėdelüm."* ilā āḫirihi[11783]…

13355. Evvel Ramazan bayram, soŋra Ḳurban bayram… **406/05**

13356. Evvel ramazan, soŋra bayram… **406/06**

13357. Evvel ramazanı tut, soŋra bayram ėt. **406/07**

13358. Evvel ramazan, soŋra şevval… **406/08**

13359. Evvel rükûb[11784], soŋra nüzul… **406/09**

13360. Evvel rüya, soŋra tabir… **406/10**

13361. Evvel rende, soŋra turp[11785]… **406/11**

13362. Evvel rivayet, soŋra tevatür… **406/12**

13363. Evvelki riyacılar şimdi ricacı oldular. **406/13**

13364. Evvelki zebani, yine o zebani… **406/14**

13365. Evvelki zaîmler[11786] şimdi ḳalḳtı. **406/15**

13366. Evvelki zaîmler[11787], evvelki tımarlar şimdi ḳalmadı. **406/16**

13367. Evvel zahmet çeken, soŋra rahat ėder. **406/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 67]

13368. Evvel zahmet, soŋra rahmet… **406/18**

13369. Evvelce[11788] zahmet çeken, soŋra rahmet görse gerek. **406/19**

11783 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

11784 ATAY: *A-TBL*: rukūb: Binmek, üstüne çıkmak.: 2, 785[b].

11785 Yazmada: *ṭurb*. Aslı Farsça *turb* olup bu kelimenin Farsçada *turub* teleffuzu da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: 292[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *turb* hem *turp* hem de *ṭurp* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: turp: I, 449[b]; ṭurp: II, 895[a]. REDHOUSE: *TaEL*: turb: 527[b]; turp: 607[b]; ṭurp: 1253[b]. Yazmada *turp* kelimesi üç farklı imla ile (ṭurb, ṭurp, ṭurub) yazılmış.

11786 Osmanlı askerî teşkilatı terminolojisinde genel olarak askerî hizmette bulunanlara verilen, 20.000 ile 100.000 akçe arasındaki dirlikleri (zeameti) tasarruf eden kimselere *zaîm* denilir. AFYONCU, E.: "Zeâmet", *DİA*: 44, 162[b].

11787 Osmanlı askerî teşkilatı terminolojisinde genel olarak askerî hizmette bulunanlara verilen, 20.000 ile 100.000 akçe arasındaki dirlikleri (zeameti) tasarruf eden kimselere *zaîm* denilir. AFYONCU, E.: "Zeâmet", *DİA*: 44, 162[b].

11788 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

13370. Evvel zengin, soŋra fuḳara… **406/20**

13371. Evvel ziyaret, soŋra şefaat… **406/21**

13372. Evvela ziyaret ėt, soŋra şefaat um. **406/22**

13373. Evvel zer, soŋra sim… **406/23**

13374. Evveli züğürt idi, soŋra zengin oldu. **406/24**

13375. Evvel ziyan, soŋra kâr… **406/25**

13376. Evvelce[11789] zengine, soŋra fuḳaraya… **407/01**

13377. Evvela zamanı düşün, soŋra samanı sat. **407/02**

… ki zaman satar samanı.

13378. Evvelce safranı[11790] hazırla, soŋra zerdeli pilavı[11791] düşün. **407/03**

13379. Evvela diŋlemek, soŋra söylemek gerektir. **407/04**

13380. Evvel zerdali[11792], soŋra şeftali[11793]… **407/05**

13381. Evvelki zaman ile şimdiki zaman elbette bir değil. **407/06**

13382. Evvelki zaman şimdi masal oldu. **407/07**

13383. Evvel sual[11794], soŋra cevap… **407/08**

13384. Evvel selam, soŋra aleykümselam… **407/09**

13385. Evvel selam, soŋra kelam… **407/10**

13386. Evvela serdengeçti, soŋra dalḳılıç geçer. **407/11**

13387. Evvel söz, soŋra sükût… **407/12**

13388. Evvela söyle, soŋra diŋle. **407/13**

13389. Evvel söyleyene baḳ, soŋra diŋleyene baḳ. **407/14**

11789 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11790 Yazmada: *za'ferānı*. Aslı Arapça *za'farān* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde *ṣafran* ve *za'ferān* biçimleriyle müstamel olup günümüz Türkiye Türkçesinde *safran* ve *zafran* biçimleriyle kullanılmaktadır. ATAY: *A-TBL*: za'farān: 2, 867[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: za'ferān: I, 685[b]; ṣafran: II, 828[a]. TDK: *TS*: safran: 2003[a]; zafran: 2639[b].

11791 STEINGASS: *CP-ED*: palāv, pilāv: 254[b].

11792 Yazmada: *zerd-ālū*. Aslı Farsça *zard-ālū* olan bu kelime, 'sarı erik' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ālū: 95[b]; zard: 614[a]; zard-ālū: 614[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ālū: 55.

11793 Yazmada: *şeft-ālū*. Aslı Farsça *şaft-ālū* olan bu kelime, 'semiz erik' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ālū: 95[b]; şaft: 748[b]; şaft-ālū: 748[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ālū: 55; şaft: 528; şaft-ālū: 528.

11794 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: sa'ala: *Bir nesneyi bir kimseden istemek* ma'nāsınadur, ki Fārsīde *ḫᵛāsten* dėnür. Aṣl *dilenmek* ma'nāsına mevżū'dur. … Müellifiŋ *Baṣā'ir*'de beyānına göre işbu *su'āl* māddesi bir nesneyi bir kimseden bilmegi yā-ḫᵛud bilmege mü'eddā olan şey'i keḏālik bir kimseden māl yā-ḫᵛud māla mu'eddā olan nesneyi ṭaleb ve istid'ā eylemekden 'ibāretdür, ki bunlardan Türkīde *ṣormaḳ* yā-ḫᵛud *dilenmek* ile ta'bīr olunur. Ma'nā-yı evveliŋ cevābı lisānladur, ki ṣorılan şey'e ne güne ėse cevāb vėrilür; el bunda lisānıŋ ḫalīfesi olur, ki kitābetle yā-ḫᵛud işāretle edā ėder. Ve ma'nā-yı ṯānīniŋ cevābı el ile olur, ki maṭlūbını i'ṭā ėder ve bunda lisān eliŋ ḫalīfesi olur, ki va'd ėder yā-ḫᵛud lā ile redd ėder. … Ḫulāṣası *dilenmek* ma'nāsında ḥaḳīḳatdür ve *ṣormaḳ* da gūyā ki ḫaberiŋ ṣıḥḥati cevābını dilenür olmaġla bi 'l-isti'āredür.: III, 239.

13390. Evvela söylenen sözü aŋla, soŋra cevap vėr. **407/15**

13391. Evvel “Seni sevmem!” dėr idiŋ, şimdi ne dėrsiŋ baḳalım? **407/16**

13392. Evvela söyleyeni diŋle, soŋra sen söyle. **407/17**

13393. Evvel “Seni sevmem!” dėr idiŋ, şimdi ne dėrsiŋ; âlem baŋa âşıḳ dėr idiŋ, şimdi ne dėrsiŋ? **407/18**

Yaḥyā Naẓīm[11795] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 100] [beyt]

evvel seni sevmem dėr ėdüŋ şimdi ne dėrsüŋ
ʻāşıḳ baŋa ʻālem dėr ėdüŋ şimdi ne dėrsüŋ

13394. Evvela söz danış, soŋra göz tanış. **407/19**

13395. Evvela söyleşmek, soŋra aŋlaşmaḳ var. **407/20**

13396. Evvela şükür, soŋra sena… **407/21**

13397. Evvela Şam, soŋra Bağdat… **407/22**

13398. Evveli de şâm, aḫiri de şâm … **407/23**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 68]

13399. Evveliŋ de şâm, aḫiriŋ de şâm… **407/24**

13400. Evvel şeker, soŋra şerbet… **407/25**

13401. Evvelce[11796] şekeri hazırla, soŋra şerbeti iste. **407/26**

13402. Evvel şecaat, soŋra mükâfat… **407/27**

13403. Evvelki şecaatler şimdi müzeḫanelere[11797] girdi. **407/28**

13404. Evvel şaban, soŋra ramazan… **407/29**

13405. Evvelce şefaat, soŋra ḫalas… **407/30**

13406. Evvelce şaḳi idi, şimdi sofu oldu. **408/01**

13407. Evvelce şaḳa olur, soŋra ḳaḳa (ḳavga[11798]). **408/02**

13408. Evvelki şehirler şimdi köy, köyler şehir oldu. **408/03**

13409. Evvelki şöhret ḳalmadı. **408/04**

13410. Evvel şöhret, soŋra şeref… **408/05**

11795 Yazmada: *Naẓīmī*.

11796 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11797 Ş. Sāmī: *ḲT*: müze: s. [Fr. *musée*]. Āṯār-ı ʻatīḳa ve muṣanna‘anıŋ vaż‘ ve teşhīrine maḫṣūṣ binā. [Müze-ḫāne dėmege ḥācet yoḳdur.]: II, 1428[c].

11798 Yazmada: *ġavġā*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*’dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā’: 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā’: 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

13411. Evvelce şamdan, soŋra mum… **408/06**

13412. Evvelki şamdanlar[11799] şimdi mangal oldu. **408/07**

13413. Evvelki şamdanlarıŋ[11800] mumlarını şimdi arama. **408/08**

13414. Evvelki şahinler şimdi ḳartal oldu. **408/09**

13415. Evvelce[11801] şahin idi, şimdi şahbaz oldu. **408/10**

13416. Evvelki şahbazlar şimdi şahindir. **408/11**

13417. Evvel şahbaz idi, şimdi hilebaz oldu. **408/12**

13418. Evvel "şöyle…, böyle…" dėr idiŋ, şimdi ne dėrsin baḳalım? **408/13**

13419. Evvelki şeytan, yine o şeytan… **408/14**

13420. Evvel şeytan idi; şimdi cin oldu, adam çarpar. **408/15**

13421. Evvela suyu hazırla, soŋra çeşmeyi yap. **408/16**

13422. Evvel saban, soŋra ekmek… **408/17**

13423. Evvel saban, soŋra saman… **408/18**

13424. Evvelce sadaḳat, soŋra mükâfat. **408/19**

13425. Evvel salat[11802], soŋra selam[11803]… **408/20**

13426. Evvel sevap[11804], soŋra sevap[11805]… **408/21**

11799 Yazmada: *şam'dānlar, şemīdānlar*. Kelimenin aslı (Arapça *şam'* + Farsça +*dān*) *şam'dān*'dır. ATAY: *A-TBL*: şam'dān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şam'dān: 760[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *şamdan* ve *şem'dān* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şem'dān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şem'dān: 1137[a].

11800 Yazmada: *şam'dānlarıŋ, şemīdānlarıŋ*. Kelimenin aslı (Arapça *şam'* + Farsça +*dān*) *şam'dān*'dır. ATAY: *A-TBL*: şam'dān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şam'dān: 760[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *şamdan* ve *şem'dān* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şem'dān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şem'dān: 1137[a].

11801 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11802 Salat: 'Dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak' manalarındadır. Terim olarak *salat*; tekbirle başlayıp selamla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadeti ifade eder. Namaz ibadetindeki rükünlerin aynı zamanda fiilî ve sözlü bir dua niteliğinde olması *salat* kelimesinin terim ve sözlük anlamları arasındaki ilişkiyi teyit etmektedir. YAŞAROĞLU, M. K.: "Namaz", *DİA*: 32, 350[b]. Salatüselam: 'Hz. Peygamber'in manevî şahsiyetini selamlama' anlamında bir tabir. Sözlükte 'dua, tazim, rahmet' gibi anlamlara gelen *salat* ile (çokluğu *salavat*) 'esenlik' manasındaki *selam* kelimelerinden oluşan *salatüselam*, "'alayhi 'ṣ-ṣalātu va 's-salām" veya "ṣalla'llāhu 'alayhi va sallam" şeklindeki dua cümlelerinin yerine daha çok Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. MERTOĞLU, M. S.: "Salâtü Selâm", *DİA*: 36, 23[a].

11803 Selam: Namazdan çıkmak için başı sağa sola çevirerek okunan dua cümlesi. ÖĞÜT, S.: "Selâm", *DİA*: 36, 344[a]. Salatüselam: 'Hz. Peygamber'in manevî şahsiyetini selamlama' anlamında bir tabir. Sözlükte 'dua, tazim, rahmet' gibi anlamlara gelen *salat* ile (çokluğu *salavat*) 'esenlik' manasındaki *selam* kelimelerinden oluşan *salatüselam*, "'alayhi 'ṣ-ṣalātu va 's-salām" veya "ṣalla'llāhu 'alayhi va sallam" şeklindeki dua cümlelerinin yerine daha çok Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. MERTOĞLU, M. S.: "Salâtü Selâm", *DİA*: 36, 23[a].

11804 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavāb: Rast ve dürüst ma'nāsına ismdür, ki *ḫaṭā'* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ, bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (II): 2080[a].

11805 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavāb: Ecr ve cezā ma'nāsınadur, ki a'māl muḳābilinde i'ṭā olunan pādāşdan 'ibāretdür. Meczī olan kimseye 'āiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müsta'meldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85.

13427. Evvel su, soŋra abdest… **408/22**

13428. Evvel su, soŋra taharet… **408/23**

13429. Evvel sandığı hazırla, soŋra çeyizi[11806] düşün. **409/01**

13430. Evvelce[11807] suyu, soğanı hazırla, soŋra ḳazanı[11808]. **409/02**

13431. Evvelki soysuz, yine o soysuzdur. **409/03**

13432. Evveli sofu idi, soŋra sapıttı. **409/04**

13433. Evveli sofu idi, soŋra sıpa oldu. **409/05**

13434. Evvel savm[11809], soŋra iftar… **409/06**

13435. Evvel siyâm[11810], soŋra iftar… **409/07**

13436. Evvela saygı gerek, soŋra sevgi (muhabbet). **409/08**

13437. Evvela danış[11811], soŋra kendi aḳlıŋa göre iş gör. **409/09**

11806 Aslı Arapça olan bu kelimenin Arapçada hem *cihāz* hem de *cahāz* telaffuzu mevcuttur. Kelime, Farsçada *cahāz/cihāz* imlasına ek olarak *cahīz* biçimi ile de kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin *cehāz/cihāz* ve *cehīz* imlalarının yanı sıra *çehīz* ve -bu madde başında da olduğu gibi- *çeyiz* biçimleri de müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cihāz/cahāz: Meyyit ve ‘arūs ve musāfir maḳūlesiniŋ muḥtāc olduḳları esbāb ve mühimmāta dėnür.: II, 168. STEINGASS: *CP-ED*: cahāz: 380[b]; cahīz: 382[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: cihāz: 2. Geliniŋ pideri evinden ḳocası evine ve ber-ā-berinde getürdigi elbīse ve eşyā ve ṭāḳımlar. [Lisānımızda eŋ müsta‘meli bu olup zebān-zedi: *cehīz*.]: I, 488[b]; cehīz: I, 489[c]; çehīz: I, 525[b]. REDHOUSE: *TaEL*: cehāz, cihāz: 693[a]; cehīz: 695[a]; çehīz: 742[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: cehīz: Lisān-ı ḫalḳda “çeyiz” telaffuẓ ėdilir.: ikinci cild, 357[a]. Yazmada *çeyiz* kelimesi, *çeyiz* ve *cihāz* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

11807 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11808 Yazmada: *ḳazanı, ḳazġanı*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳazġan: 219[b]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

11809 Aslı Arapça olan bu kelime, ‘oruç; bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavm ve aṣ-ṣiyām: Oruc ṭutmaḳ ma‘nāsınadur. Müellifiŋ *Baṣā’ir*’de beyānına göre ṣavm; imsāk ve sükūn ‘ani ’l-fi‘l ma‘nāsına mevżū‘dur ve ‘örf-i şer‘de ṭa‘ām ve şerāb ve cimā‘dan niyyete muḳārin ḫayṭ-ı ebyāżdan ḫayṭ-ı esvede ḳadar imsāk eylemekte isti‘māl olundı.: III, 500. YİTİK, A. İ.: “Oruç”, *DİA*: 33, 414[a].

11810 Aslı Arapça olan bu kelime, ‘oruç; bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavm ve aṣ-ṣiyām: Oruc ṭutmaḳ ma‘nāsınadur. Müellifiŋ *Baṣā’ir*’de beyānına göre ṣavm; imsāk ve sükūn ‘ani ’l-fi‘l ma‘nāsına mevżū‘dur ve ‘örf-i şer‘de ṭa‘ām ve şerāb ve cimā‘dan niyyete muḳārin ḫayṭ-ı ebyāżdan ḫayṭ-ı esvede ḳadar imsāk eylemekte isti‘māl olundı.: III, 500. YİTİK, A. İ.: “Oruç”, *DİA*: 33, 414[a].

11811 Yazmada: *ṭanış*. Bu kelime, yazmada *danış-* ve *ṭanış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup bu imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḫaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re’yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “Danışan[11812] *yaŋılmaz. Danışmaḳla iş gėri*[11813] *ḳalmaz. Danışan arabasını dağdan aşırır, danışmayan arabasını belki dereye düşürür. Danışmaḳ sünnet, danışmamaḳ minnettir.” dėmişler.*

13438. Evvel zarar, soŋra kâr… **409/10**

13439. Evvel tanış, soŋra biliş[11814]. **409/11**

13440. Evvel tanış[11815], soŋra ḳonuş. **409/12**

13441. Evvel danış[11816], soŋra düşün. **409/13**

13442. Evvela tanış[11817], soŋra alış, vėriş. **409/14**

13443. Evvelce[11818] tadını baḳ, soŋra yė. **409/15**

13444. Evvelki dağ[11819] şimdi bağ oldu. **409/16**

13445. Evvelki dağlar şimdi orman oldu. **409/17**

13446. Evvelki dağıŋ tavşanını şimdi arama. **409/18**

13447. Evvelki tavşanıŋ izini artıḳ arama. **409/19**

11812 Bu mütalaadaki *danış-* kelimeleri, *ṭanış-* imlası ile kaydedilmiş. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

11813 Yazmada: *geri*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ŋ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü-* kullanılmıştır.

11814 TDK: *TTS*: bilişmek: Tanışmak.: I, 566. TDK: *DS*: bilişmek (I): 1. Öğrenmek. 2. Tanışık, tanıdık çıkmak.: II, 694[a]. TDK: *TS*: bilişmek: 1. Birbirini tanımak, muarefesi olmak. 2. Öğrenmek.: 343[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bilişmek: Birbirini bilmek veyā ögrenmek, ṭanışmaḳ, mu‘ārefeli çıḳmaḳ veyā mu‘ārefe peydā ėtmek.: I, 333[a].

11815 Bu kelimeyi hem *danış-* hem de *tanış-* (bk. 366/32) biçiminde anlamak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

11816 Yazmada: *ṭanış*. Bu kelime, yazmada *danış-* ve *ṭanış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup bu imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re’yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

11817 Bu kelimeyi hem *danış-* hem de *tanış-* biçiminde anlamak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

11818 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11819 Yazmada *dağ* kelimesi, *dag̱* ve *ṭag̱* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dağ: I, 598[b]; ṭağ: II, 864[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: dağ, ṭağ: üçüncü cilt, 386[a].

13448. Evvelki tavı[11820] tavsadı[11821].[11822] **409/20**

13449. Evvelki tavı[11823], eski tavşanı ḳovalama.[11824] **409/21**

13450. Evvelki danalar[11825] şimdi analar oldu. **409/22**

13451. Evvel tavuḳ[11826], soŋra yumurta… **409/23**

13452. Evvelce[11827] doğmaḳ, soŋra ölmek… **409/24**

13453. Evvelce talep ėt, soŋra matlubuŋu düşün. **409/25**

13454. Evvelki tavuslar şimdi hindi oldu. **410/01**

13455. Evvelki tavusların şimdi tüyü[11828] ḳalmadı. **410/02**

13456. Evvelki tavuslar çoḳtan uçtu. **410/03**

13457. Evvelce tay, soŋra at… **410/04**

13458. Evvelki tay şimdi attır. **410/05**

13459. Evvel taam, soŋra kelam… **410/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 67[11829]]

13460. Evvel taam, soŋra dua… **410/07**

13461. Evvel taam, soŋra "lâ[11830]" ve "neam[11831]"… **410/08**

13462. Evvelki zalimler şimdi ḳoyun[11832] gibi mazlum oldu. **410/09**

11820 Yazmada: *ṭavı*. STEINGASS: *CP-ED*: tāv: 277[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: tāb: 226; tāv: 230. REDHOUSE: *TaEL*: tāv: 481[b]; tav: 481[b]; ṭav: 1228[b].

11821 Yazmada: *ṭavsadı*. STEINGASS: *CP-ED*: tāv: 277[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tavsamaḳ: 482[a]; ṭavsamaḳ: 1229[a]. TDK: *TS*: tavsamak: Bir iş, bir durum vb. gücünü, hızını kaybetmek, yavaşlamak, gevşemek.: 2288[b].

11822 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Eski ṭavı ṭavsadı. 206/17.

11823 Yazmada: *ṭavı*. STEINGASS: *CP-ED*: tāv: 277[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: tāb: 226; tāv: 230. REDHOUSE: *TaEL*: tāv: 481[b]; tav: 481[b]; ṭav: 1228[b].

11824 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Eski ṭav, eski ṭavşan ḳovalar. 206/13.

11825 Yazmada: *ṭanalar*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

11826 Yazmada *tavuk* kelimesi, üç farklı imla ile [ṭaġuḳ, ṭavuḳ (طاوق), ṭavuḳ (طاووق)] yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: takīğu: 468[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'uḳ yā-ḫ[v]ud ṭaġuḳ: II, 872[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭāġuḳ: 1224[b]; ṭavuḳ (طاوق): 1229[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: tavuk (طاوق, طاووق): üçüncü cilt, 399[a].

11827 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11828 Yazmada *tüy* kelimesi iki farklı imla (tüg, tüy) ile yazılmış. Bu kelimenin *تـوك* imlasının *tüg* veya *tük* biçiminde okunması mümkün olduğu gibi -Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kaydedildiği üzere- *tüy* biçiminde okunması dahi mümkündür. Kelimenin aslı *tī*'dür. CLAUSON: *EDPT*: tī: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868.

11829 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Evvel ṭa'ām, ṣoŋra kelām…: 67.

11830 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: lā: Olumsuzluk ve nefy edatı.: 382[a]. AYVERDİ: *MBTS*: lâ: 1. Dilimizde "-siz, yok, değil" anlamına gelen olumsuzluk edatı. 2. Hayır.: 731[a].

11831 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: na'am: Evet.: 444[b]. AYVERDİ: *MBTS*: neam - naam: Evet.: 921[a].

11832 Yazmada *koyun* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳoyun (قويون), ḳoyun (قيون)*] yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoyun (قويون): II, 1120[c]; ḳoyun

13463. Evvelki zanlar şimdi haḳiḳat oldu. **410/10**

13464. Evvel zafer, zaferdir. **410/11**

13465. Evvela cenk, soŋra zafer… **410/12**

13466. Evvel asker, soŋra cenk… **410/13**

13467. Evvel âḳil, soŋra nâḳil… **410/14**

13468. Evvel âḳil, soŋra maḳul… **410/15**

13469. Evvel âḳil, soŋra ilim… **410/16**

13470. Evvel ilim, soŋra amel… **410/17**

13471. Evvel âlim, soŋra cahil… **410/18**

13472. Evvelce[11833] âlim buyurur, soŋra cahil yürür. **410/19**

13473. Evvel ilm-i ebdân, soŋra ilm-i edyân… **410/20**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı lāzime-yi ḥikmet ü ṭıbb 305, 42a, 1548] beyt

mü'mine farżdur eyā rūḥ-i revān
'ilm-i ebdān ile 'ilm-i edyān

13474. Evvel âlim, soŋra amil… **410/21**

13475. Evvel amil, soŋra mamul… **410/22**

13476. Evvel aḳıl, soŋra fikir… **410/23**

13477. Evvelce amel ėt, soŋra sevap[11834] ümit eyle. **410/24**

13478. Evvel galip, soŋra mağlup… **411/01**

13479. Evvel ḳavga[11835], soŋra barışıḳ[11836]… **411/02**

13480. Evvelki gulâm şimdi efendidir. **411/03**

13481. Evvel gulâm idi, şimdi efendi oldu. **411/04**

13482. Evvel gani idi, soŋra faḳir oldu. **411/05**

13483. Evvelce[11837] ḳaybėden[11838], soŋra bulur. **411/06**

(قیون): II, 1133[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قویون): 1501[b]; ḳoyun (قیون): 1511[b]. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631[a]; koyun: 678[a].

11833 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11834 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavāb: Ecr ve cezā ma'nāsınadur, ki a'māl muḳābilinde i'ṭā olunan pādāşdan 'ibāretdür. Meczī olan kimseye 'āiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müsta'meldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85.

11835 Yazmada: *ġavġā*. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

11836 TDK: *TTS*: barışık: Barışıklık, sulh.: I, 401.

11837 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11838 Yazmada: *ġayb ėden*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 305[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ġayb: 1355[b]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*:

13484. Evvel ganimet, soŋra meymenet… **411/07**

13485. Evvelce faḳir, soŋra gani… **411/08**

13486. Evvelce fayda ėt, soŋra avâid talep eyle. **411/09**

13487. Evvelce fazıl iken şimdi fodul[11839] olmuş. **411/10**

13488. Evvel faḳir idi, soŋra gani oldu. **411/11**

13489. Evvel fâni, soŋra baḳi… **411/12**

13490. Evvelce fikrėt, soŋra şükrėt. **411/13**

13491. Evvelki ḳapılar[11840] şimdi penceredir. **411/14**

13492. Evvel ḳazan, soŋra yė. **411/15**

13493. Evvel ḳâf, soŋra nûn… **411/16**

13494. Evvela ḳalḳ, soŋra otur. **411/17**

13495. Evvelki ḳaz şimdi ördek gibi oldu. **411/18**

13496. Evvelce ḳazanmaḳ, soŋra sarf ėtmek gerek. **411/19**

13497. Evvelki ḳazıŋ şimdi budunu arama. **411/20**

13498. Evvelce ḳarı imiş, şimdi ḳoca olmuş. **411/21**

13499. Evvel ḳaçan, ḳurtulur. **411/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 68]

13500. Evvel ḳaçan, evvel uçan ḳurtulur. **411/23**

13501. Evvel ḳaçan, ḳurtulur; soŋraya ḳalan, tutulur. **411/24**

13502. Evvel ḳardeşe[11841], soŋra yoldaşa… **412/01**

13503. Evvel ḳardeş[11842], soŋra arḳadaş… **412/02**

ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

11839 Yazmada: *podul*, *fużūl*. Kelimenin aslı, Arapça *fuḍūl*'dür. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-fuḍūlī: Dā'imā 'abes ve mā-lā-ya'nīye müstaġil olan boşboġaz kimseye dėnür. Şāriḥiŋ beyānına göre *fuḍūl*, *faḍl*'ıŋ cem'idür, ki burada ḥadd ü vaẓīfeden zā'id ḳavl ü fi'l dėmekdür, ba'dehu cem'i müfred mevḳi'inde isti'māl ėdüp lafẓına nisbetle "fuḍūlī" dėdiler.: III, 316. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-fuḍūl: Faydasız şey. Kendini ilgilendirmediği şeye karışma.: 322[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *fuḍūl/fużūl* imlasının yanı sıra *fodul* imlası ile de kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: fużūl (vul. *fodol*): II, 3529. REDHOUSE: *TaEL*: fużūl: 1389[a]; fodul: 1399[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: ṣ. [Zebān-zedi: *fodul*.] Ḫ[v]ud-bīn ve ḫ[v]ud-re'y ve mütekebbir, serkeş, kibirli, müte'ażżım: fużūl ādem, hem kel hem fużūl.: II, 999[a]. Ayrıca, bk. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: bü 'l-fużūl: [Aşlı: *ebü 'l-fużūl*.]: Faźla ve lüzūmsuz söz söyler ve tecāvüz-kār-āne ḥareketde bulunur (ādem).: II, 999[a].

11840 Yazmada: *ḳapular*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

11841 Yazmada: *ḳardaşa*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

11842 Yazmada: *ḳardaş*. bk. 11841. dipnot.

13504. Evvel ḳardeş[11843], soŋra sırdaş… **412/03**

13505. Evvel ḳaraḳol[11844] idi, şimdi ḳorkuluḳ oldu. **412/04**

13506. Evvel ḳarîbe, soŋra ba‘îde… **412/05**

13507. Evvelce[11845] ḳorkuluḳ idi, şimdi ḳaraḳol[11846] oldu. **412/06**

13508. Evvel ḳız, soŋra ḳadın… **412/07**

13509. Evvelki ḳızlar şimdi ḳadın oldu. **412/08**

13510. Evvelki ḳasvet, yine o ḳasvet… **412/09**

13511. Evvel ḳail, soŋra maḳûl… **412/10**

13512. Evvel ḳadı, soŋra naip[11847]…[11848] **412/11**

13513. Evvel ḳailiŋ ḳavlini oḳu, diŋle; soŋra maḳûluŋ mefhumunu aŋla. **412/12**

13514. Evvelki ḳatır, yine o ḳatırdır. **412/13**

13515. Evvel ḳalem, soŋra ḳılıç… **412/14**

13516. Evvelki ḳan davasını gütmek olmaz. **412/15**

13517. Evvel ḳanun, soŋra siyaset… **412/16**

13518. Evvelce[11849] ḳalbi doğrultmalı[11850], soŋra dili. **412/17**

13519. Evvelce ḳalbiŋi temizle, soŋra ibadet eyle. **412/18**

13520. Evvelce ḳalemci idi, soŋra ḳalender oldu. **412/19**

13521. Evvelce ḳomşudan[11851] sual[11852] olunur. **412/20**

11843 Yazmada: *ḳardaş*. bk. 11841. dipnot.

11844 Yazmada: *ḳaravul, ḳaraġul*. Kelimenin aslı Moğolca *ḳaraġul*'dur. LESSING: *M-TS*: haragul: Karakol, gözcü, nöbetçi, bekçi, keşif kolu.: 1104[a]. DOERFER: *TMEN*: qarāvul: I, 399. TDK: *TTS*: karavul: Gözcü, nöbetçi, karakol.: IV, 2283. TDK: *DS*: karavul (I): 1. Görüntü, hayalet. 2. Gölge.: VIII, 2654[a]; karavul (II): 1. Gece bekçisi. 2. Gözcü, nöbetçi, öncü.: VIII, 2654[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraġol: II, 1060[c]; ḳaravul: II, 1061[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraġol: 1442[b]; ḳaraḳol: 1443[a]; ḳaravol: 1444[a].

11845 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11846 Yazmada: *ḳaravul, ḳaraġul*. bk. 11844. dipnot.

11847 Aslı Arapça *nā'ib* olan bu kelime; 'vekil, kadı vekili, kadı ve nöbetle gelen (kişi)' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-navb: I, 275; an-nā'ib: I, 276. Ş. Sāmī: *ḲT*: nā'ib: II, 1453[a]. AVCI, C.: "Nâib", *DİA*: 32, 311[b]-312[b]. İPŞİRLİ, M.: "Nâib - Osmanlılar'da", *DİA*: 32, 312[b]-313[c].

11848 bk. Evvel nā'ib, şoŋra ḳāḍī… 416/12.

11849 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11850 Yazmada *doğrult-* kelimesi *ṭoġrılt-, ṭoġrult- (طوغرلتمق)* ve *ṭoġrult- (طوغرولتمق)*: olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan üç farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭoġrulmaḳ (طوغرلمق): 1256[b]; ṭoġrultmaḳ (طوغرولتمق): 1256[b]; ṭoġrıltmaḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

11851 Yazmada: *ḳoŋşudan, ḳomşu*. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ḳoŋ͡gşı: 291v10. YUDAHİN: *KS*: konğşu: 483[a]. CLAUSON: *EDPT*: konşı: 640[b]. BASKAKOV: *N-RS*: коньысы (koŋsı): 173[a]. TDK: *DS*: konşu: VIII, 2918[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoŋşı: 153[b].

11852 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: sa'ala: *Bir nesneyi bir kimseden istemek* ma'nāsınadur, ki Fārsīde *ƫʸāsten* dėnür. Aṣl *dilenmek* ma'nāsına mevżū'dur. … Müellifiŋ *Baṣā'ir*'de beyānına göre işbu *su'āl* māddesi bir nesneyi bir kimseden bilmegi yā-ƫʸud bilmege mü'eddā olan şey'i keḏālik bir kimseden

13522. Evvelce ḳomşuya[11853], soŋra […][11854]… **412/21**

13523. Evvelki ḳurt[11855], yine o bildiğiŋ ḳurttur. **412/22**

13524. Evvelce ḳul idi, şimdi bey[11856] oldu. **412/23**

13525. Evvelkini ḳovalar hep. **412/24**

13526. Evvelki ḳaymaḳ şimdi yoğurt oldu. **412/25**

13527. Evvelce ḳayıḳçı idi, şimdi gemici oldu. **412/26**

13528. Evvelki ḳayıḳçı şimdi ḳaptandır[11857]. **412/27**

13529. Evvelce[11858] ḳuyuyu[11859] ḳaz, soŋra suyunu düşün. **412/28**

13530. Evvel kebab-ı gevher, soŋra şarab-ı kevser ister. **413/01**

13531. Evvel kâtip, soŋra mektup… **413/02**

13532. Evvelce kitap oḳu, soŋra mollalıḳ sat. **413/03**

13533. Evvel kâfir idi, şimdi Müslüman oldu. **413/04**

13534. Evveli kedi idi, şimdi arslan kesildi. **413/05**

13535. Evvela gör, soŋra al. **413/06**

---

māl yā-ḫ^{v}ud māla mu'eddā olan nesneyi ṭaleb ve istid'ā eylemekden 'ibāretdür, ki bunlardan Türkīde *ṣormaḳ* yā-ḫ^{v}ud *dilenmek* ile ta'bīr olunur. Ma'nā-yı evveliŋ cevābı lisānladur, ki ṣorılan şey'e ne güne ėse cevāb vėrilür; el bunda lisānıŋ ḫalīfesi olur, ki kitābetle yā-ḫ^{v}ud işāretle edā ėder. Ve ma'nā-yı ṯānīniŋ cevābı el ile olur, ki maṭlūbını i'ṭā ėder ve bunda lisān eliŋ ḫalīfesi olur, ki va'd ėder yā-ḫ^{v}ud lā ile redd ėder. … Ḫulāṣası *dilenmek* ma'nāsında ḥaḳīḳatdür ve *ṣormaḳ* da gūyā ki ḫaberiŋ ṣıḥḥati cevābını dilenür olmaġla bi 'l-isti'āredür.: III, 239.

11853 Yazmada: *ḳoŋşuya*. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: ḳoŋ͡gşı: 291v10. YUDAHİN: *KS*: koŋğşu: 483[a]. CLAUSON: *EDPT*: konşı: 640[b]. BASKAKOV: *N-RS*: коньысы (koŋsı): 173[a]. TDK: *DS*: konşu: VIII, 2918[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoŋşı: 153[b].

11854 Yazmada: قومیتّه قویمتّه.

11855 Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

11856 Yazmada: *beg*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

11857 Yazmada: *ḳapudandur*. Aslı İtalyanca *capitano* olan bu kelime Osmanlı Türkçesinde *ḳaptan* ve *ḳapudan* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

11858 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11859 Yazmada *kuyu* kelimesi iki farklı imla ile (قویو, قیو) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قویو): II, 1120[b]; ḳuyu (قیو): II, 1133[a].

Görülüp alınan, baḫşiş[11860] *(hediye) sayılmaz; çünkü "Baḫşiş*[11861] *atıŋ dişine baḳılmaz. Hediyeniŋ işine baḳılmaz." dėrler.*

13536. Evvelce kervanbaşı[11862] iken şimdi mezar taşı oldu. **413/07**

13537. Evvelce kiremit taşı idi, şimdi keramet taşı kesildi. **413/08**

13538. Ev[11863], hem[11864] oylandırır[11865] -düşündürür- hem ḫuylandırır; zira oylanmayan ḫuylanmaz, ḫuylanmayan hem soylanmaz hem sayılmaz hem de saylanmaz[11866]. **413/09**

13539. Evi[11867] yoḳuŋ ḫuyu yoḳ, ḫuyu yoḳuŋ soyu -sahih nesli- yoḳ. **413/10**

13540. Evvel gelen evvel gider. **413/11**

13541. Evvelce[11868] gelmek, soŋra gitmek… **413/12**

13542. Evvelki gülistan şimdi bülbülistan oldu. **413/13**

13543. Evvelki gülüŋ bülbülünü arama. **413/14**

13544. Evvelki gülüŋ ḳoḳusu ḳalmadı. **413/15**

13545. Evvelki gülüŋ şimdi dikeni bile ḳalmadı. **413/16**

11860 Yazmada: *baḫşīş*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *baḫşiş* hem de *baḫşīş* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: baḫşiş: 159[b]; baḫşīş: 160[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: baḫşiş: I, 282[a]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫşiş: 344[b]. Yazmada kelimenin her iki imlası da (baḫşiş, baḫşīş) kullanılmış.

11861 Yazmada: *baḫşīş*. STEINGASS: *CP-ED*: baḫşiş: 159[b]; baḫşīş: 160[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: baḫşiş: I, 282[a]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫşiş: 344[b].

11862 Yazmada: *kārvānbaşı*. Aslı Farsça olan *kervan* kelimesinin Farsçada iki imlası mevcuttur: *kārbān, kārvān*. STEINGASS: *CP-ED*: kārbān: 1002[a]; kārvān: 1003[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *kārbān, kārvān* ve *kervān* olmak üzere üç faklı imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: kārbān: II, 1137[b]; kārvān: II, 1138[a]; kervān: II, 1160[a]. Yazmada bu imlaların üçü de kullanılmış.

11863 Yazmada: *öy/üy (اوى), ev (او)*. Kelimenin ilk imlasının hem *öy* hem de *üy* olarak okunması muvafık olup *ev* kelimesinin bahse konu *öy* ve *üy* biçimleri, Türkçenin farklı lehçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3[b]. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: öy: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213[b]. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451[b]. Yazmada *ev* kelimesi; *ev (او), ev (او)* ve *öy/üy (اوى)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

11864 hem: Yazmada yok.

11865 YUDAHİN: *KS*: oy: Fikir, düşünce, meşgale, kaygı.: 603[b]; oylon-: Düşünceye dalmak, kendini düşünceye kaptırmak, yeniden düşünmek.: 604[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: oylanmaḳ: Tefekkür, te'emmül, mülāḥaẓa ėtmek, düşünmek, ṭanışmaḳ.: 44[a]. BASKAKOV: *N-RS*: ой I (oy I): 241[a]; oylav (ойлав): 241[b]. TDK: *DS*: oylanmak: Düşünmek, geçmiş bir olayı anımsamak.: IX, 3301[a]. ÖNER: *K-TTS*: uy: 1. Akıl, fikir. 2. Endişe, kaygı.: 524[a]; uylan-: Derin düşüncelere dalmak, efkârlanmak.: 525[b].

11866 TDK: *DS*: saylamak (II): Önemsemek, saymak.: X, 3560[b]; saylanmak (I): Seçilmek.: X, 3560[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: saylamaḳ: Seçkek, intiḫāb ėtmek, ḥisāb ṭutmaḳ.: 184[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sayla-: Temizlemek, sağalmak.: 230[a]. ÖNER: *K-TTS*: saylan-: Seçilmek, tercih edilmek.: 401[a].

11867 Yazmada: *öyü/üyü (اويو), evi (اوى)*. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3[b]. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: öy: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213[b]. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451[b].

11868 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

13546. Evvel görüş, soŋra biliş[11869]. **413/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 68]

13547. Evvel göl, soŋra deŋiz… **413/18**

13548. Evvelki göller şimdi deŋiz oldu. **413/19**

13549. Evvelki göller çoḳtan ḳurudu. **413/20**

13550. Evvelce[11870] görüş, soŋra tanış, soŋra biliş[11871], soŋra ḳarış[11872]. **413/21**

13551. Evvel kendiŋi, soŋra âlemi… **413/22**

13552. Evvel kendiŋi düşün, soŋra âlemi. **413/23**

13553. Evvela göz tanış, soŋra alış, ḳarış. **413/24**

13554. Evvel günah ise, soŋra tövbe gerek. **413/25**

13555. Evvela kendi nefsiŋi terbiye ėt, soŋra âlemiŋ nefsini terbiye eyle. **413/26**

13556. Evvela kendiŋi bil, kendiŋi düşün; soŋra âlemi bil, âlemi düşün. **413/27**

13557. Evvel gir, soŋra çıḳ. **414/01**

13558. Evvel (evvela) kendiŋi bil (öğren), soŋra âlemi (başḳasını) bil (öğren). **414/02**

13559. Evvel laf, soŋra sükût… **414/03**

13560. Evvel lâm, soŋra mîm… **414/04**

13561. Evvel leşker, soŋra cenk… **414/05**

13562. Evvel lanet, soŋra şeytan… **414/06**

13563. Evvel metanet, soŋra nedamet… **414/07**

13564. Evvel mader, soŋra peder… **414/08**

13565. Evvel muharebe, soŋra sulh… **414/09**

13566. Evvel müdara, soŋra dubara… **414/10**

13567. Evvelki marazı tuttu dėsene! **414/11**

13568. Evvelki masalları oḳutur. **414/12**

13569. Evvel mekânı, soŋra zamanı düşün. **414/13**

13570. Evvelen müdâvele-yi efkâr, saniyen muḳavele-yi efʿâl olur. **414/14**

11869 TDK: *TTS*: bilişmek: Tanışmak.: I, 566. TDK: *DS*: bilişmek (I): 1. Öğrenmek. 2. Tanışık, tanıdık çıkmak.: II, 694[a]. TDK: *TS*: bilişmek: 1. Birbirini tanımak, muarefesi olmak. 2. Öğrenmek.: 343[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bilişmek: Birbirini bilmek veyā ögrenmek, ṭanışmaḳ, muʻārefeli çıḳmaḳ veyā muʻārefe peydā ėtmek.: I, 333[a].

11870 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11871 TDK: *TTS*: bilişmek: Tanışmak.: I, 566. TDK: *DS*: bilişmek (I): 1. Öğrenmek. 2. Tanışık, tanıdık çıkmak.: II, 694[a]. TDK: *TS*: bilişmek: 1. Birbirini tanımak, muarefesi olmak. 2. Öğrenmek.: 343[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bilişmek: Birbirini bilmek veyā ögrenmek, ṭanışmaḳ, muʻārefeli çıḳmaḳ veyā muʻārefe peydā ėtmek.: I, 333[a].

11872 Yazmada *karış-* kelimesi iki farklı imla (قارشمق, قاريشمق) ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarışmaḳ (قارشمق): II, 1021[b]; ḳarış (قاريش): II, 1024[c].

13571. Evvel muhabbet, soŋra dost… **414/15**

13572. Evvel mihnet, soŋra muhabbet… **414/16**

13573. Evvel mihnet, soŋra sefa… **414/17**

13574. Evvel misafire, soŋra kendiŋe… **414/18**

13575. Evvel muallimi, soŋra mektebi… **414/19**

13576. Evvel mektep, soŋra muallim… **414/20**

13577. Evvel mektep, soŋra medrese… **414/21**

13578. Evvel Mekke, soŋra Medine… **414/22**

13579. Evvel molla, soŋra cemaat… **414/23**

13580. Evvel mülayim idi, soŋra sert oldu. **414/24**

13581. Evvel melul idi, soŋra mesrur oldu. **414/25**

13582. Evvel mal ḳazan, soŋra zekât vėr. **415/01**

13583. Evvel mal, soŋra menâl… **415/02**

13584. Evvel memur, soŋra amir… **415/03**

13585. Evvel memur imiş, soŋra menkûb olmuş. **415/04**

13586. Evvel minnet, soŋra himmet… **415/05**

13587. Evvel münafıḳ idi, şimdi muvafıḳ[11873] olmuş. **415/06**

13588. Evvel münafıḳ idi, şimdi mümin olmuş. **415/07**

13589. Evvelki münafıḳ, yine o münafıḳ… **415/08**

13590. Evvelce[11874] muvafıḳ arḳadaş bul; soŋra yâr, yoldaş ol. **415/09**

13591. Evvelce Mevla'ya yalvar, soŋra ḳula. **415/10**

13592. Evvelce Mevla'ya ḫizmet, soŋra ḳula… **415/11**

13593. Evvel mum idi, şimdi minare gibi oldu. **415/12**

13594. Evvel meydanlıḳ gerek, soŋra pehlivanlıḳ gerek. **415/13**

13595. Evvel nikâh, soŋra zifaf… **416/01**

13596. Evvel nikâh, sonra düğün… **416/02**

13597. Evvel nefer, soŋra zabit… **416/03**

13598. Evvela nazariyat, sonra ameliyat… **416/04**

11873 Kelimenin aslı Arapça *muvāfiḳ* olup burada 'uzlaşan, muvafakat eden, uygun' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-vafḳ: III, 66. Ş. Sāmī: *ḲT*: muvāfıḳ: Uyġun, uyar, muḫālif ve żıdd olmayan.: II, 814[c]. AYVERDİ: *MBTS*: muvâfık: Aynı tarafı destekleyen, aynı görüşü paylaşan, birbirine muhalif olmayan kimselerden her biri.: 860[b]. NİŞANYAN: *NS*: muvafık: 586[b]. TDK: *TS*: muvafık: Uygun.: 1717[a].

11874 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

13599. Evvelce nimeti yėmeli, soŋra "Fatiha[11875]!" dėmeli[11876]. **416/05**

13600. Evvel nimeti yėmeli, soŋra hamdüsena[11877] ėtmeli. **416/06**

13601. Evvel ne idi, şimdi ne oldu! **416/07**

13602. Evvela ne olduğuŋu bil, soŋra ne olacağıŋı düşün. **416/08**

13603. Evvel nefsiŋi[11878] düşün, soŋra hepsini düşün. **416/09**

13604. Evvelce[11879] nefsiŋi[11880] doyur, soŋra hepsini doyur. **416/10**

13605. Evvela kendiŋi bil, soŋra başḳasını bil (öğren). **416/11**

13606. Evvel naip[11881], soŋra ḳadı…[11882] **416/12**

13607. Evvel nöbet bizim idi, şimdi nöbet size ėrdi. **416/13**

Devlet-i Selçuḳiye'den 'İzze'd-dīn [1211 - 1220]'iŋ vasiyet eylediği türbe tariḫi…

[Necīb 'Āṣım] *Türk Tārīḫi* I, 417 [beyt[11883]]

biz cehānı ki terk ėdüp gitdük
rencini dilde berk ėdüp gitdük

şimdiden gerü nevbet ėrdi size
nitekim evvel ėrmiş-idi bize

13608. Evvelen niyet, saniyen amel… **416/14**

13609. Evvel niyet, soŋra amel… **416/15**

13610. Evvelce varlıḳ, soŋra yoḳluḳ zordur. **416/16**

13611. Evvel varan ile evvel vuran[11884] ḳazanır. **416/17**

11875 *Kur'an-ı Kerim*'in ilk suresidir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 1. Sūratu 'l-Fātiḥa 1-7. Fatiha 'açmak, açıklığa kavuşturmak, sıkıntı ve meşakkati gidermek, başlamak' anlamındaki *fatḥ* kökünden türemiş bir isim olup *hatime*nin zıddı olarak 'bir şeyin evveli, baş tarafı, başlangıcı, giriş' manasında kullanılır. Geniş bilgi için bk. IŞIK, E.: "Fâtiha Sûresi", *DİA*: 12, 252[c]-254[c].

11876 AYVERDİ: *MBTS*: Fâtiha: Fâtiha çekmek (demek): "El-Fâtiha!" veya sadece "Fâtiha!" diyerek etraftakileri Fâtiha okumaya davet etmek. Fâtihasını çekmek: Bir işe başlamak.: 371[c]. TDK: *TS*: Fatiha: (bir şeye) Fatiha okumak: O şeyden umudunu kesmek.: 854[b].

11877 Yazmada: *ḥamd ṯenā'*.

11878 Yazmada: *nefsini*.

11879 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11880 Yazmada: *nefsini*.

11881 Aslı Arapça *nā'ib* olan bu kelime; 'vekil, kadı vekili, kadı ve nöbetle gelen (kişi)' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-navb: I, 275; an-nā'ib: I, 276. Ş. Sāmī: *ḲT*: nā'ib: II, 1453[a]. AVCI, C.: "Nâib", *DİA*: 32, 311[b]-312[b]. İPŞİRLİ, M.: "Nâib - Osmanlılar'da", *DİA*: 32, 312[b]-313[c].

11882 bk. Evvel ḳāḍī, ṣoŋra nā'ib… 412/11.

11883 Bu beyitler *Türk Tarihi*'ne Yazıcı-zāde 'Alī'nin *Tevārīḫ-i Āl-i Selcūḳ* adlı eserinden alınmıştır. İlgili eser için bk. Yazıcı-zāde 'Alī: *Selçuḳ-nāme* - İndeksli Tıpkıbasım: Hazırlayan: Abdullah BAKIR: Ankara 2014, Türk Tarih Kurumu.

11884 Yazmada: *uran*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

13612. Evvel varan çoḳ alır, soŋraya ḳalan somurdanaḳalır[11885]. **416/18**

13613. Evvelce var idi, soŋra yoḳ oldu. **416/19**

13614. Evvelce vėr, soŋra al. **416/20**

13615. Evvel vėrmeli, soŋra almalı. **416/21**

13616. Evvelce vėrmiş, soŋra almış. **416/22**

13617. Evvelki viranlıḳ şimdi gülzar oldu. **416/23**

13618. Evvelki virane şimdi seyranedir. **416/24**

13619. Evvela her işiŋ esbabına tevessül ėt, soŋra husulü için Cenabıhaḳḳ'a tevvekkül eyle. **416/25**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

13620. Evvel Hâdî[11886]-i mutlaḳa yalvar, soŋra hidayet bekle. **417/01**

13621. Evvel hidayet, soŋra inayet… **417/02**

13622. Evvel himmet, soŋra hidayet… **417/03**

13623. Evvelki himmet şimdi minnet bağındadır. **417/04**

13624. Evvelki Hindistan şimdi İngilizistan[11887] oldu. **417/05**

13625. Evvelki hindileriŋ şimdi tüyü[11888] bile ḳalmadı. **417/06**

13626. Evvelki hindiler şimdi Hüma ḳuşu oldu. **417/07**

11885 TDK: *TTS*: somurdanmak: Homurdanmak, kendi kendine anlaşılmaz şekilde söylenmek.: V, 3507. TDK: *DS*: somurdanmak: Söylenmek, homurdanmak, gönülsüz iş görmek.: X, 3663[b]. CLAUSON: *EDPT*: sorut- (sorıt-?): 847[a].

11886 Hâdî: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. 'Doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek' anlamındaki *hudā (hady, hidāya[t])* kökünden türemiş bir sıfat olup 'yol gösteren, hayır ve mutluluk veren bir hedefe rehberlik eden' manasına gelir. *Kur'an-ı Kerim*'de birçok yerde Allah'a nispet edilen *hidayet* kavramının kullanılışını göz önünde bulunduran âlimler, *Hādī* isminin manasını, 'insana hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan akıl, muhakeme ve zarurî bilgileri veren; ebedî mutluluğunu sağlayacak manevî yolu ona gösteren' şeklinde iki noktada yoğunlaştırmışlardır.TOPALOĞLU, B.: "Hâdî", *DİA*: 15, 9[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-Hādī: III, 955.

11887 STEINGASS: *CP-ED*: İngiliz: 115[a]; sitān: 655[a].

11888 Yazmada *tüy* kelimesi iki farklı imla (tüg, tüy) ile yazılmış. Bu kelimenin توك imlasının *tüg* veya *tük* biçiminde okunması mümkün olduğu gibi -Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kaydedildiği üzere- *tüy* biçiminde okunması dahi mümkündür. Kelimenin aslı *tū*'dür. CLAUSON: *EDPT*: tū: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868.

13627. Evvelki Hüma ḳuşu[11889] şimdi Anḳa[11890] oldu. **417/08**

13628. Evvelce[11891] hindiler tekkesinde[11892] idi, şimdi tavuḳlar kümesindedir. **417/09**

13629. Evvel yapmaḳ, soŋra yaḳıştırmaḳ gerek. **417/10**

13630. Evvel yâr-i muvafıḳ bul; soŋra yâr, yoldaş ol. **417/11**

Yaḥyā Naẓīm[11893] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 103] [naẓm]

ʻayşuŋı telḫ ėtmesün dėrseŋ eger fikr-i vaṭan
bir muvāfıḳ yārle var leḏḏet-i ġurbet-çeş ol

merd-i meydān-ı hünerseŋ esb-i ṭabʻuŋla Naẓīm
yeke-tāzān-ı suḫanla semt-i maʻnāda eş ol

13631. Evvel yâr, soŋra yoldaş… **417/12**

13632. Evvela yâr-i muvafıḳ, sonra azm-i tarīḳ… **417/13**

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mışrāʻ]

evvel[en] yār-i muvāfıḳ ṯānī[yen] ʻaẓm-i ṭarīḳ

13633. Evvela yâri bul, soŋra vuslat iste. **417/14**

13634. Evvel yoldaş bul, soŋra yoluŋu düşün. **417/15**

13635. Evvel yâr, soŋra ağyar… **417/16**

13636. Evvel yâr idi, soŋra ağyar oldu. **417/17**

13637. Evvela yolu öğren, soŋra yolcu ol. **417/18**

13638. Evvel yaradana yalvar, soŋra yâre. **417/19**

13639. Evvela yarayı gör, soŋra merhemi hazırla. **417/20**

11889 Hüma: Doğu mitolojilerinde ve divan şiirinde üstün özellikleriyle yer alan efsanevî kuş. Bazı Türk lehçelerinde *kumay*, Anadolu Türkçesinde *hüma/huma* şeklinde söylenen Farsça *humā/humāy* adındaki bu mitolojik kuş, İslamiyet öncesi Türk inançları içinde de yer alan hayat ağacı ile hayat suyu yanında üçüncü önemli motiftir. … Yine bazı ortak özellikleri dolayısıyla *hüma*; *simurg, anka, garuda, kaknus* ve *phoenix* gibi diğer efsanevî kuşlarla karıştırılmıştır. *Hüma*yı diğerlerinden ayıran en önemli özellik "cennet ve devlet kuşu" olmasıdır. KURNAZ, C.: "Hümâ", *DİA*: 18, 478[a]. STEINGASS: *CP-ED*: humā: 1507[a]; humāy: 1508[a].

11890 Anka: İslam tasavvuf ve sanatında *anka* veya *simurg*, halk arasında *zümrüdüanka* adlarıyla anılan efsanevî kuş. Arapların *ʻanḳā'*, İranlıların *sīmurġ* adını verdikleri, Türkçede ise her iki şekliyle birlikte zümrüdüanka (sīmurġ u 'anḳā') olarak da adlandırılan Ön Asya efsanelerindeki bu kuş, pek çok kaynakta birlikte ele alındığı Batı'daki Eski Mısır kökenli *phoenix* ve İslamî çevrelerdeki *hümā/devlet kuşu*ndan tamamen, Hint mitolojisindeki *garuda* ile Altay mitolojisindeki çift başlı kartaldan ise kısmen farklı özelliklere sahiptir. ERDEM, S.: "Anka", *DİA*: 3, 198[c]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'anḳā': III, 30.

11891 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11892 Yazmada: *tekyesinde*. Farklı görüşler de olmakla birlikte kelimenin aslının Arapça olup 'oturmak, yaslanmak' manalarındaki *v-k-'* kökünden geldiği düşünülmektedir. Kelimenin aslı ile ilgili tartışmalar için bk. KARA, M.: "Tekke", *DİA*: 40, 368[b]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 65. ATAY: *A-TBL*: 1, 199[a]. STEINGASS: *CP-ED*: takya: 319[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tekye: 585[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tekye: I, 432[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tekke: 1226[a]. NİŞANYAN: *NS*: tekke: 843[b]. TDK: *TS*: tekke: 2304[b].

11893 Yazmada: *Naẓīmī*.

13640. Evvel yaranmalı, soŋra aranmalı[11894]. **417/21**

13641. Evvel yalvar, soŋra el vėr. **417/22**

13642. Evvelce[11895] yalvarmalı, soŋra el vėrmeli. **417/23**

13643. Evvelce yoldaş, soŋra yolu aş. **417/24**

13644. Evham ile ḫayal bir maraz-ı manevîdir, ki tedavisi müşküldür. **417/25**

13645. Evham (ḫayal) haḳiḳat olmaz, endam-ı haḳiḳat ḫayal olmaz.[11896] **417/25**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Bu meseldir ḳadim aḳvam-ı Türkân’da beyan-ı haḳiḳat-ı burhanda, dėrler. Aḫlafa memnu olan ḫilaftır haḳiḳate ḫayal söz; aḫlafa miras olan gılâftır ḫayale haḳiḳat söz. Yoḳtan ḫayal ile ileriye[11897] giden, yoḳtan haḳiḳat yolunda gėriye[11898] dönen… Ḫayal söz ile murada ėrilmez, yalan söz ile cennete girilmez.” dėmişler.

13646. Evvelce yaz, soŋra oḳu. **418/01**

13647. Evvel yazmaḳ, soŋra oḳumaḳ gerek. **418/02**

13648. Evvel yaḳmalı, soŋra ısıtmalı. **418/03**

13649. Evvel yaḳına[11899], soŋra uzağa… **418/04**

13650. Evvel yoldaş, soŋra sırdaş… **418/05**

13651. Evvelce Yahudî idi, soŋra Müslüman oldu. **418/06**

13652. Evvel yėmeli, soŋra dua ėtmeli. **418/07**

13653. Evvel yėmek[11900], soŋra şükrėtmek gerek. **418/08**

13654. Evvel yayan, soŋra atlı… **418/09**

13655. Evvel yėmek, soŋra “He!” dėmek. **418/10**

13656. Evveli fasit olanıŋ aḫiri de fasit olur. **418/11**

11894 TDK: *DS*: aranmak: 1. Kavga etmek için sataşmak, fırsat kollamak. 2. Tahmin etmek.: I, 298[a]. TDK: *TS*: aranmak: 1. Arama işine konu olmak. 2. İsteklisi bulunmak. 3. Eksikliği duyulmak. 4. Kendi kendine bir şeyler aramak. 5. Şart koşulmak. 6. Olumsuz, kötü davranışlarda bulunarak zor duruma düşmek. 7. Kendisine eş veya sevgili aramak.: 144[b].

11895 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

11896 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

11897 Yazmada: *ilerüye*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ileri* hem de *ilerü* imlası müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

11898 Yazmada: *gėrüye*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası - ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

11899 Yazmada *yakın* kelimesi, üç farklı imla ile (يقين ,ياقين ,ياقن) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (ياقن): 2189[b]; yaḳın (ياقين): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (ياقين): [“يقين” yazılmamalı ve ‘Ar. “yaḳīn” ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c].

11900 Yazmada: *yemek*. Yazmada *ye*- kelimesi dört farklı imla ile (يه ,يى ,ييه ,ايه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē*-’tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يمك): 2224[b].

[O, U]

13657. O ağız, o göt sende dururken[11901] nereye gitseŋ oŋmazsın. **418/12**

13658. Evi[11902] (ḫaneyi) yaraştıran ḳadın ile eşyadır. **418/13**

13659. O abıhayattan herkes içemez. **418/14**

13660. O ata herkes binemez. **418/15**

13661. O atta herkes oturamaz. **418/16**

13662. O at, bu ḳatırı doğurmuş; amma babası nerede? **418/17**

13663. O, eski; bu, yeŋi… **418/18**

13664. O eskiye bu yeŋi vėrilmez. **418/19**

13665. O eski başa bu daz[11903] (kel) yaraşmaz. **418/20**

13666. O, uğru[11904]; bu, uğru; hangisi bunuŋ doğru[11905]? **418/21**

13667. O, uğru[11906]; bu, doğru… **418/22**

13668. O, aç; bu, toḳ… **418/23**

13669. O iş oluncaya[11907] ḳadar bu yaza ot biter. **418/24**

13670. O oyunuŋ saḳalı bitti, köseniŋ (kösemeniŋ[11908], tekeniŋ) saḳalı bitmedi. **418/25**

13671. O oyuna ben gelmem. **418/26**

11901 Yazmada *dur-* kelimesi ekserisi *ṭur-* biçimiyle olmak üzere *dur-* ve *ṭur-* imlalarıyla kullanılmış. Kelimenin aslı *tur-*'tır. CLAUSON: *EDPT*: 529[b]. TDK: *TTS*: durmak (turmak): II, 1261; turmak: V, 3856. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭurmaḳ: II, 896[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭurmaḳ: 1254[a].

11902 Yazmada: *öyi/üyi*. Kelimenin bu (اوى) imlasının hem *öy* hem de *üy* olarak okunması muvafık olup *ev* kelimesinin bahse konu *öy* ve *üy* biçimleri, Türkçenin farklı lehçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3[b]. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: öy: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213[b]. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451[b]. Yazmada *ev* kelimesi; *ev (او), ev (نو)* ve *öy/üy (اوى)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

11903 Yazmada: *taz*. Türkçede *tas, taz, ṭaz* ve *daz* gibi farklı biçimleri ile müstamel olan bu kelime, yazmada *taz* ve *ṭaz* imlaları ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tāz: 570[b]. TDK: *TTS*: daz (taz): Kel, saçsız.: II, 1031; taz: V, 3782. REDHOUSE: *TaEL*: taz: 476[b]; daz: 881[b]; ṭaz: 1221[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: 266[b]; ṭaz: 266[b]. TDK: *DS*: daz (I): 1. Kellerin başında kellikten geri ye kalmış izlere denir. 2. Saçsız baş, kel.: IV, 1390[a]; taz: Çıplak, saçsız baş.: X, 3853[b]. TDK: *TS*: daz: 1. Dazlak.: 603[a].

11904 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: Hırsız.: VIII, 3269[a]; oğru (I): Hırsız.: VIII, 3269[a]; oğru (II): Gizli yapılan iş.: VIII, 3269[a]; ugri: Hırsız, yolkesen.: XI, 4025[a]; uğru (I): Hırsız, yolkesen.: XI, 4027[b]; uğru (I): Gizli.: XII, 4783[a]; uğru (II): Hırsız.: XII, 4783[a].

11905 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

11906 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: VIII, 3269[a]; oğru (I): VIII, 3269[a]; oğru (II): VIII, 3269[a]; ugri: XI, 4025[a]; uğru (I): XI, 4027[b]; uğru (I): XII, 4783[a].

11907 Yazmada: *olunca*.

11908 TDK: *DS*: kösemen (I): Çobana alışkın ve sürünün önünden giden dört yaşında keçi ya da koyun: VIII, 2972[a].

13672. O, öyle bir âdemdir; ki onuŋ bu devranda biŋ taraḳta bezi var, her tarafta biŋ bir tarḫanda[11909] özlü ünü, biŋ turḫanda gizli bizli sözü var, bu dünyanıŋ dört tarafında dört gözü var; onuŋ[11910] için öylesiniŋ yanında asla boş, ihtiyatsız bulunma, boşboğaz olma. **418/27**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

13673. O; öyle gelmiş, öyle görmüş, öyle gider. **418/28**

Tende gelen ḫuy, teneşirde gider; boyuŋdan gelen kötü soy, mahşerde gider.

13674. O âdem, o ḳadar beceriksizdir; ki iki besili atı bir arabaya[11911] ḳoşamaz, iki öküze bir gėcelik saman vėremez. **419/01**

13675. O âdem ile söz söyleşilmez. **419/02**

13676. O, atası; bu, babası… **419/03**

13677. O arabada yükümüz yoḳ. **419/04**

13678. O, arslan; bu, ḳaplan… **419/05**

13679. O atanıŋ evladı öyle olur. **419/06**

13680. O; atadan olan evlattır, nereye gider? **419/07**

13681. O, ana; bu, ana; hani[11912] bizim ḳaynana[11913]? **419/08**

13682. O eşeğiŋ yavrusu bu ḳatırdır. **419/09**

11909 Tarhan: Eski Türklerde yüksek rütbeli devlet görevlilerinin taşıdığı bir unvan, Türk ve Moğol hânedanlarında hükümdar tarafından bazı devlet adamlarına tanınan imtiyaz. AHMETBEYOĞLU, A.: “Tarhan”, *DİA*: 40, 19[c]. CLAUSON: *EDPT*: tarxān: 539[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ter-ḫān: 531[a]; ṭarḫān: 1236[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tarhan - tarkan: 1203[a].

11910 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt için girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

11911 Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, ‘araba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Es‘ad: *Lehcetü ’l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«‘araba» ṣūretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26[c]. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56[b]; ‘araba: 1291[b]; ‘arrāde: 1291[b]; ‘araba: 1292[b]. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *‘arrāda*[t] ‘top atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet’, Arapça < *rubā‘* ‘dörtlü’, Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: apaбa/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32[a]. EREN: *TDES*: araba: 14[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190[a]. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘arrāda[t]: I, 644; rubā‘: II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521[c].

11912 Yazmada: *haniya*. CLAUSON: *EDPT*: kāŋū: 632[b]. TDK: *TTS*: kanı: Hani, nerede.: IV, 2226. TDK: *DS*: haniye: Hani, nerede.: VII, 2275[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳanı: 1426[a]; haniya: 2156[a].

11913 Yazmada: *ḳa’in ana*. Yazmada *kayın* kelimesi, *ḳayın* ve *ḳa’in* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *ḳaḏın*’dır. CLAUSON: *EDPT*: kaḏın: 602[a]; kayın: 678[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳayın: 65-69; ḳayın ana ~ ḳayın ene: 265-267. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayın: II, 1046[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳayn, ḳayın: 1429[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳayn: Bedel, ‘ivaż. Anuŋ içün *ḳayn aġa* ve *ḳayn pider* dėmişler, *ḳayn ata* ve *ḳayn ana* gibi, *ḳayn ini* ve *ḳayn aġa*.: 226[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayın (II): 133[b]; ḳayın ana: 133[b]; ḳaynana: 134[a].

13683. O ananıŋ o evladı… **419/10**

13684. O aygırdan bu tay… **419/11**

13685. O, oŋmaz; bu, oŋmaz; hangisi bunuŋ oŋarı? **419/12**

13686. O işiŋ ötesi dumandır. **419/13**

Yaḥyā Naẓīm[11914] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Müfredāt I, 124] [beyt]

āhum ġamm-ı zülfüŋle şerer-ḫīz duḫāndur
bir toz ḳoparursa ötesi yine dumandur

13687. O işe ben ḳarışmam vesselam! **419/14**

13688. O inekten bu buzağı… **419/15**

13689. "O, vurdu[11915]; bu, vurdu[11916]" davasınıŋ hükmü haḳlaşmaḳtır[11917]. **419/16**

13690. O arslandan bu tavşan doğmuş! **419/17**

13691. O ağız sende dururken oŋmazsın. **419/18**

13692. O, iyi[11918] laḳırtı söylerse bu da iyi[11919] düşünür. **419/19**

Ḫ[v]āce Naṣre 'd-dīn[11920]

Tûtî ḳuşu ile baba hindi meselesi…

13693. O babanıŋ oğlu… **419/20**

13694. O babanıŋ o oğlu yabana gitmez. **419/21**

13695. O babanıŋ o ḫayırsızı nereye gider? **419/22**

13696. O babanıŋ o oğlu, o soyuŋ o soysuzu… **419/23**

13697. Evbâş ile başa çıḳılmaz. **419/24**

13698. O, bir taze güldür; ki serçeye "Çıḳ bre!" dėr.[11921] **419/25**

13699. O; bir diken[11922], yoḳtur eken; her yerde biter, herkese batar. **419/26**

11914 Yazmada: *Naẓīmī*.

11915 Yazmada: *urdı*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

11916 Yazmada: *urdı*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

11917 TDK: *TTS*: haklaşmak: Hesaplaşmak, birbirinde alacak verecek bırakmamak.: III, 1895. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥaḳlaşmaḳ: Birbirine ḥaḳḳını vėrerek alacaḳ vėrecek ḳalmamaḳ.: I, 553[c].

11918 Yazmada: *ayı*. TDK: *TTS*: eyi: İyi.: III, 1582. Kelimenin aslı için bk. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b].

11919 Yazmada: *eyi*. TDK: *TTS*: eyi: İyi.: III, 1582. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b].

11920 Yazmada: *Ḫ[v]āce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

11921 Ayrıca, bk. O tāze gül ne bilür serçeye çubuḳ beredür. 420/30. Ḥıfżī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: o tāze gül ne bilür serçeye çubuḳ beredür: 8.

11922 Yazmada *diken* kelimesi, hem *diken* ve hem de *tiken* biçimiyle kullanılmış. (Farklı bir imla için bk. 510/25.) Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: tiken: 198r23. REDHOUSE: *TaEL*: tiken: 619[b]; diken: 938[b]. YUDAHİN: *KS*: tiken: 736[b]; tikenek: 736[b]. CLAUSON: *EDPT*: tiken: 483[b]. TDK: *DS*: tiken: X, 3930[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: diken: 61[b]; düken: 66[b]; tekenek: 268[b]; tiken: 275[b]; tikenek: 275[b]. ÖNER: *K-TTS*: tigenek: 474[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: tiken: 345[a].

13700. O, bir Hüma ḳuşu[11923] idi; uçtu gitti, bir daha[11924] gelmez. **419/27**

13701. O, bir bela yeli idi; esti geçti. **419/28**

13702. O, bir devlet yeli idi; esti gitti. **419/29**

13703. O, bir fırtına[11925] idi; geçti gitti. **419/30**

13704. O, bir yel idi, esdi gitti. **419/31**

13705. O, bir oḳtur; ki ucu âşıḳ-ı şeydâya değer. **419/32**

Mevzundur.

Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg [*Dīvān-ı Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg*[11926] İbtidā-yı Ġazeliyyāt 9] beyt

çeşmine dā’ir olan ṣuḥbeti ter geçmelidür
o bir oḳdur ki ucı ‘āşıḳ-ı şeydāya deger

13706. O bağıŋ üzümünden şarab-ı kevser olmaz. **419/33**

13707. O, bir güzel av idi; amma bir daha ele gelmez (geçmez). **419/34**

13708. O, bir gün idi; ki şeb-i yeldâ gibi geldi geçti. **419/35**

[T̲ābit] beyt

şeb-i yeldāyı müneccimle muvaḳḳıt ne bilür
mübtelā-yı ġamma ṣor kim ġeceler ḳaç sā‘at

13709. O, bir eşek arısıdır; ne mum yapar ne bal yapar, ne yaparsa hep vebal yapar. **420/01**

Zürriyetsiz, hamiyetsiz, müfsit münafıḳlar haḳḳındadır.

13710. O bülbül, bu bahçeye[11927] ḳonmaz. **420/02**

13711. O bağdan bu bahçe ḫayırlıdır. **420/03**

13712. O bağıŋ üzümünde ümidimiz yoḳ. **420/04**

11923 Hüma: Doğu mitolojilerinde ve divan şiirinde üstün özellikleriyle yer alan efsanevî kuş. Bazı Türk lehçelerinde *kumay*, Anadolu Türkçesinde *hüma/huma* şeklinde söylenen Farsça *humā/humāy* adındaki bu mitolojik kuş, İslamiyet öncesi Türk inançları içinde de yer alan hayat ağacı ile hayat suyu yanında üçüncü önemli motiftir. … Yine bazı ortak özellikleri dolayısıyla *hüma*; *simurg, anka, garuda, kaknus* ve *phoenix* gibi diğer efsanevî kuşlarla karıştırılmıştır. *Hüma*yı diğerlerinden ayıran en önemli özellik "cennet ve devlet kuşu" olmasıdır. KURNAZ, C.: "Hümâ", *DİA*: 18, 478[a]. STEINGASS: *CP-ED*: humā: 1507[a]; humāy: 1508[a].

11924 Yazmada: *daḫı*. CLAUSON: *EDPT*: takı: 466[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: daḫı / daġı: 130[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dāḫı: 880[a]; daḫı: 892[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḫı: [Eski ve Çaġatayca imlāsı: *daġı*.]: … "daha" yerine de vaḳtiyle "daḫı" ḳullanılırdı.: I, 603[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: daġı: 169[a].

11925 Yazmada: *fortuna/furtuna (فورتنه)*. Aslı Latince *fortūna* olan bu kelime, yazmada *fırtına (فرتنه)*, *fortuna/furtuna (فورتنه)* ve *forṭuna/furṭuna (فورطنه)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: fortūna: 773[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: fortuna, forṭuna: II, 3556. REDHOUSE: *TaEL*: furtuna (فرتونه): 1373[b]; furṭuna (فرطونه): 1376[b]; furtuna (فورتنه): 1400[a]; furṭuna (فورطنه): 1400[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fırtuna (فرطونه): II, 990[a]; furṭuna (فورطنه): II, 1007[c]. TDK: *DS*: furtuna: V, 1880[a]. TIETZE: *TvETTL F-J*: fortuna/furtuna: II, 79[b]. NİŞANYAN: *NS*: fırtına: 258[a].

11926 Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu‘arā-yı ‘Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg: 508.

11927 Aslı Farsça *bāġça* olan 'küçük bağ' manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

13713. O, bir derttir; ki belasını çeken bilir. **420/05**

13714. O, bir sağanaḳlı[11928] yağmur idi; geldi geçti. **420/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 95[11929]]

13715. O, bir fitnedir; ki eliniŋ[11930] değdiği yer yıḳılır, diliniŋ[11931] değdiği yer yanar. **420/07**

13716. O, bir Hüma ḳuşudur[11932]; alçaḳlara ḳonmaz. **420/08**

13717. O, bir devlet ḳuşu idi; bir daha ḳonmaz. **420/09**

13718. O, bir bela yeli idi; geçti gitti. **420/10**

13719. O, bir ḳaza idi; geçti gitti. **420/11**

13720. O, bir şeytandır; ki şerrinden ḫalas… **420/12**

13721. O, bir düşeş idi. **420/13**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 95[11933]]

13722. O, bir ḳuyruḳlu yıldızdır; ki her daim doğmaz. **420/14**

15 Kânunuevvel 325 [28 Aralık 1909] ve Nisan ve Mayıs 326 [1910] aylarında İstanbul'da doğduğu görülen Halley yıldızı gibi…

13723. O, bir sağanaḳ idi; geldi geçti. **420/15**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 95[11934]]

13724. O, bir ḳuyruḳlu yıldız idi; bir daha[11935] (her zaman) doğmaz. **420/16**

13725. O, bir yılandır; ki herkese ağzını açar, herkese zehrini saçar; zehrine deva yoḳtur. **420/17**

13726. O, bir ḳuyruḳlu aḫterdir; tulu ėder mi bir daha[11936]? **420/18**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrāʻ[11937]]

11928 REDHOUSE: *TaEL*: ṣaġanaḳlu: 1158[b].

11929 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: O, bir ṣaġanaḳlı yaġmur ėdi; geldi geçdi.: 95.

11930 Yazmada: *eli*.

11931 Yazmada: *dili*.

11932 Hüma: Doğu mitolojilerinde ve divan şiirinde üstün özellikleriyle yer alan efsanevî kuş. Bazı Türk lehçelerinde *kumay*, Anadolu Türkçesinde *hüma/huma* şeklinde söylenen Farsça *humā/humāy* adındaki bu mitolojik kuş, İslamiyet öncesi Türk inançları içinde de yer alan hayat ağacı ile hayat suyu yanında üçüncü önemli motiftir. … Yine bazı ortak özellikleri dolayısıyla *hüma*; *simurg, anka, garuda, kaknus* ve *phoenix* gibi diğer efsanevî kuşlarla karıştırılmıştır. *Hüma*yı diğerlerinden ayıran en önemli özellik "cennet ve devlet kuşu" olmasıdır. KURNAZ, C.: "Hümâ", *DİA*: 18, 478[a]. STEINGASS: *CP-ED*: humā: 1507[a]; humāy: 1508[a].

11933 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: O, bir dū-şeş ėdi.: 95.

11934 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: O, bir ṣaġanaḳ ėdi; geldi geçdi.: 95.

11935 Yazmada: *daḫı*. CLAUSON: *EDPT*: takı: 466[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: daḫı / daġı: 130[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dāḫı: 880[a]; daḫı: 892[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḫı: [Eski ve Çaġatayca imlāsı: *daġı*.]: … "daha" yerine de vaḳtiyle "daḫı" ḳullanılırdı.: I, 603[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: daġı: 169[a].

11936 Yazmada: *dāḫı*. CLAUSON: *EDPT*: takı: 466[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: daḫı / daġı: 130[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dāḫı: 880[a]; daḫı: 892[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḫı: [Eski ve Çaġatayca imlāsı: *daġı*.]: … "daha" yerine de vaḳtiyle "daḫı" ḳullanılırdı.: I, 603[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: daġı: 169[a].

11937 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: o bir ḳuyruḳlı aḫterdür ṭulūʻ eyler mi bir dāḫı: 8.

13727. O parça siziŋ ise bu parça da bizim. **420/19**

13728. O pazarlığa[11938] girişme. **420/20**

13729. O pazarda malımız yoḳ. **420/21**

13730. O pazarlıḳ uymadı. **420/22**

13731. O pazarda bizim de haḳḳımız var. **420/23**

13732. O payda (hissede) bizim de haḳḳımız var[11939]. **420/24**

13733. O bülbül, bu ḳafese girmez. **420/25**

13734. O perdeyi ḳapa. **420/26**

13735. O perdeyi açma, Çapanoğlu[11940] çıḳar. **420/27**

13736. O tuzağa düşecek ḳuş daha uçmadı. **420/28**

13737. O tariḫten bu tariḫe ḳadar neler olup geçti! **420/29**

13738. O taze gül, ne bilir; serçeye çubuḳ beredir! **420/30**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā‘]

13739. O taze aş, bu eski ağza göre değil. **420/31**

13740. O tuzağa düşecek ḳurt[11941] daha doğmadı. **420/32**

13741. O servet, o sâmân; saman gibi yandı gitti. **420/33**

11938 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

11939 Yazmada: *va*. TDK: *DS*: va, vā (I): Var.: XI, 4088[a]. Kelimenin aslı *bār*'dır. CLAUSON: *EDPT*: bār: 353[a].

11940 AYVERDİ: *MBTS*: Çapanoğlu: Aslında bir derebeyi ailesinin adı olan kelime 'karışık, başa dert olacak belalı iş veya durumla karşılaşmak' anlamında *altından çapanoğlu çıkmak* deyiminde ve bu deyimin değişik şekillerinde kullanılır.: 212[b].

11941 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

13742. O salep[11942] güğümü gibi içeriden[11943] ḳaynar. **420/34**

13743. O, canan; bu, civan[11944]; biri Leyla, biri Mecnun[11945]; elbette birbirini arasa gerek. **420/35**

13744. O, can; bu, canan; can cananı, canan canı arasaŋ. **421/01**

13745. O, can; bu, ciğer… **421/02**

13746. O can, candır. **421/03**

13747. O camlar çoḳtan bardaḳ oldu.[11946] **421/04**

11942 Yazmada: *ṯa'leb*. Aslında 'tilki' manasında Arapça bir kelime olan *ṯa'leb*, ilgili bitkinin kökünde yer alan yumruların şekilleri sebebiyle *ḫuṣyatu 'ṯ-ṯa'lab* yani 'tilki hayası' (veya *ḫuṣā 'ṯ-ṯa'lab* [=tilki hayaları]) diye adlandırılması neticesinde hem bu yumruların hem bunların dövülmesiyle elde edilen tozun hem de bu tozdan yapılan içeceğin adı olmuştur. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯa'lab: I, 82; al-ḫuṣy va al-ḫuṣyat: III, 804. *Salep* kelimesinin aslının *saḫlep* olduğu da ileri sürülmüştür; ancak ilgili bitkinin kökündeki yumruların "tilki hayaları"nı andırması sebebiyle kelimenin aslı -yukarıda da zikredildiği üzere- *ḫuṣyatu 'ṯ-ṯa'lab* [=tilki hayası] (veya *ḫuṣā 'ṯ-ṯa'lab* [=tilki hayaları]) olmalıdır. Ayrıca, ilgili bitkinin diğer bir adı olarak kullanılan *orkide* (<Fransızca *orchidée*) kelimesinde de aynı benzetme durumu söz konusudur; zira bu kelimenin aslı olan Yunanca *orchis (órχις)* kelimesi, aslında 'husye, haya' manasında olup hem Yunancada hem de Latincede 'salep, orkide' manasında da müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: órχις (orchis): 577[a]. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: orchis: 1276[c]. KAROL - SULUDERE - AYVALI: *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*: orkide: 488[b]; salep: 569[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: saḫleb: Aṣlı *ḫuṣā'u 'ṯ-ṯa'lab* (ya'nī *tilki ḫāyeleri*) olması muḥtemel olan ma'rūf *ṯa'leb*'iŋ (veyā *sāleb*'iŋ) aṣlı olmaḳ üzere luġat-ı 'Arabiyye ṣıfatıyla ba'ż luġaviyyūnumuz ṭarafından ḳayd olunmış ėse de hēçbir 'Arabī luġat kitābında böyle bir kelimeye dest-res olamadıḳ.: I, 711[b]. ATAY: *A-TBL*: saḫlab: 2, 956[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṯa'leb: ḫuṣā 'ṯ-ṯa'lab: 625[a]; sālep: 1030[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: ṯa'leb: Dilkü, tilkü. Ḫuşyetü 'ṯ-ṯa'leb: Sāleb.: cüz'-i ṯānī, 1048[b]. NIŞANYAN: *NS*: salep: 730[b]. Günümüz Türkiye Türkçesinde hem *salep* hem de *sahlep* biçimiyle kullanılan bu kelime; Osmanlı Türkçesinde *ṯa'leb, sāleb ve saḫleb* olmak üzere üç farklı imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sāleb yā-ḫ^{v}ud ṯa'leb: I, 701[b]; saḫleb: I, 711[b]. TDK: *TS*: sahlep: 2009[b]; salep: 2018[a]. *Salep* kelimesi, yazmada ise iki farklı imla ile (sāleb [1013/12], ṯa'leb) kullanılmış.

11943 Yazmada: *içerden*. Yazmada bu kelimenin hem *içerde* hem de *içeride* biçimi kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: iç: 17[a]. REDHOUSE: *TaEL*: içeri: 290[b].

11944 Farsçadan alınmış olan bu kelime, 'genç' manasında olup Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlasını korumakla birlikte *cevān*, *civān* ve *cüvān* olmak üzere üç farklı telaffuzla kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: cavān: 376[a]. REDHOUSE: *TaEL*: cevān, civān, cüvān: 686[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: cüvān: Fā. [Tür. zebān-zedi cīmiŋ kesriyle.]: I, 485[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: cevân: 137[a]; civân: 144[b]; cüvân: 149[b].

11945 Leyla ve Mecnun: Doğu edebiyatlarında çok işlenmiş bir aşk hikâyesinin kahramanları ve bu hikâyeyi konu alan eserlerin ortak adı. Özellikle Arap, Türk, Fars ve Urdu edebiyatlarında ele alınmış bu aşk hikâyesinin iki kahramanından biri olan Mecnūn, 70 (689) yılı civarında öldüğü ve adının Ḳays b. Mülevvah el-Āmirī olduğu kabul edilen şairin lakabıdır. Leylā'ya duyduğu aşk yüzünden aklını kaybetmesi sebebiyle kendisine takılan bu lakap sonraları isminin yerini almıştır. Leylā ise aynı kabileye mensup ve bir rivayete göre Mecnūn'un amcasının kızı olan Leylā bint Mehdī el-Āmiriyye'dir. Leylā ve Mecnūn'un başından geçmiş gibi anlatılan hikâyelerin hemen hepsi, Mecnūn el-Āmirī'ye ait olan ya da ona nispet edilen şiirlerde geçen küçük vakaların birtakım yorum ve ilavelerle bir dereceye kadar birbirine bağlanarak büyük bir hikâye hâline getirilmesi sonucunda meydana çıkmış izlenimi vermektedir. DURMUŞ, İ.; "Leylâ ve Mecnûn", *DİA*: 27, 159[a].

11946 Farsça *cām* kelimesi, 'kadeh' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: cām: 350[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: cām: I, 465[b]. Dolayısıyla; "O cāmlar çoḳdan bardaḳ oldı." ifadesi, 'devir değişti, kıymetli şeyler değersizleşti, kıymetli şeylere değer verilmez oldu' şeklinde anlaşılabir; ancak buradaki *bardak* kelimesi 'çamdan yapılan su testisi' olarak anlaşılır ve *cam* kelimesi de *çam* biçiminde okunursa ilgili madde başı 'devir değişti, eski tutumların değeri kalmadı' anlamında "O çamlar çoḳdan bardaḳ

13748. O cürmüŋ özrü müşküldür, ki kâmilden zuhur eyler. **421/05**

Şeyḫ Ġālib [*Dīvān* 387, 70, 1] mıṣrā‘

13749. O, cani; bu, ḫain… **421/06**

13750. O cinayet bu caniden… **421/07**

13751. O cefakârdan vefa gelmez. **421/08**

13752. O, cefasını; bu, sefasını sürdü. **421/09**

13753. O ceylanı sen avlayamazsıŋ. **421/10**

13754. O ceylan, bu merkeple yâr, yoldaş olmaz. **421/11**

13755. O çocuḳ[11947] bu anadan… **421/12**

13756. O çamlar bardaḳ[11948] oldu.[11949] **421/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 97]

13757. O, çaldı; bu, oynadı. **421/14**

13758. O, çaldı; bu, çağırdı. **421/15**

13759. O, çaldı; bu, sattı. **421/16**

13760. O, Çingene[11950]; bu, Ḳurbet[11951]… **421/17**

[ḳurbet:] ġurbet’iŋ muharrefi.

---

oldı.” şeklinde de okunabilir. TDK: *DS*: bardak: 2. Çamdan yapılmış su testisi. 3. Toprak, çam veya madenden yapılmış ibrik.: II, 528[a]. TDK: *TS*: eski: eski çamlar bardak oldu: 817[a]. Ayrıca, yazmada “O çamlar bardaḳ oldı.” (bk. 421/13) şeklinde başka bir madde başının da mevcut olduğu dikkate alındığında bu madde başının “O cāmlar çoḳdan bardaḳ oldı.” şeklinde kaydedilmesi daha uygun olacaktır. Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Eski cāmlar bardaḳ oldı. 202/38, Evvelki cāmlar şimdi bardaḳ oldı. 403/11. O seniŋ bildigiŋ cāmlar bardaḳ oldı. 425/20.

11947 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

11948 TDK: *DS*: bardak: 2. Çamdan yapılmış su testisi. 3. Toprak, çam veya madenden yapılmış ibrik.: II, 528[a].

11949 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Eski, bildigiŋ çamlar bardaḳ oldı. 202/40, Evvelki çamlar bardaḳ oldı. 398/31.

11950 Yazmada: *Çingāne*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind’den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mıṣr’dan baḥr[en] Avrupa’ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müsta‘mel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve ‘ale ’l-‘umūm ‘ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

11951 TDK: *TTS*: Kurbet: Yurt tutmayan, gezici, Çingene.: IV, 2734. TDK: *DS*: Kurbat: Çingene.: VIII, 3005[b]; Kurbet: Çingene.: VIII, 3005[b].

13761. O çomağı[11952] sen yėse[11953] idiŋ dört ayaḳlı olur idiŋ. **421/18**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[11954]

13762. O, hacı; bu, hacı; kim olacaḳ boyacı? **421/19**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 97]

13763. O, hacı; bu, deveci… **421/20**

13764. O, hacı; bu, gacı… **421/21**

13765. O, hacı; bu, duacı… **421/22**

13766. O, hacı; bu, davacı… **421/23**

13767. O, hacı; bu, hacı; hangisi bunuŋ deveci? **421/24**

13768. O hacınıŋ tacını bu gacı çalmış. **421/25**

13769. O hacı sandığımızıŋ boynundan ḫaçı çıḳtı. **421/26**

13770. O, hâkim; bu, mahkûm… **421/27**

13771. O ḫastalığıŋ dermanı yoḳ. **422/01**

13772. O ḫasta, öyle bir ḫasta; ki ne tabip ne deva el vėrdi. **422/02**

Yaḥyā Naẓīm[11955] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 119] [naẓm]

ne ṣundı la‘lini cānān ne ṭutdı nabż-ı dili
o ḫasteye ne devā ne ṭabīb el vėrdi

per ėtdi nāle-yi dil kūy-ı dil-beri bilmem
o gül-şene nice bir ‘andelīb el vėrdi

13773. O ḫuysuz, yine o ḫuysuzdur. **422/03**

13774. O ḫayal ile insan zengin olmaz. **422/04**

13775. O ḫain ile sözleşilmez[11956]. **422/05**

13776. O ḫainiŋ sözü ḫıyar gibi acıdır, onuŋla[11957] sözleşilmez[11958]. **422/06**

11952 Yazmada: *çomaġı, çoḳmarı*. YUDAHİN: *KS*: çokmor: Topuz, ucunda top bulunan değnek, sopa.: 278ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: çomak: 422ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: çoḳmar: 737ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: çoḳmar: İri ve ṭoparlaḳ başlı ṭopuz, ḳalın ceng çomaġı.: I, 522ᵃ. TDK: *TTS*: çokmar: Topuz, başı topuzlu değnek, çomak.: II, 938. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çoḳmar (II): Çomak, sopa, topuz.: 52ᵇ. ÖNER: *K-TTS*: çukmar: Topuz, gürz.: 101ᵃ.

11953 Yazmada: *yese*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė-*’tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210ᵃ; yimek (يىمك): 2224ᵇ.

11954 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

11955 Yazmada: *Naẓīmī*.

11956 CLAUSON: *EDPT*: sözle-: 863ᵃ; sözleş-: 864ᵃ. TDK: *TTS*: sözlemek: Söylemek.: V, 3555. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sözlemek: Söylemek. Maḳāle. Nuṭḳ. Suḫan. Güft-gū ėtmek. Tekellüm ve beyān ve ifāde eylemek.: 190ᵃ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sözleş-: 1. Konuşmak, söyleşmek. 2. Hitap etmek.: 242ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: sözleşmek: Söz ėtmek, mu‘āraza eylemek, birbirine sert ve nā-sezā söz söylemek.: I, 747ᵃ.

11957 onuŋla: Yazmada yok.

11958 CLAUSON: *EDPT*: sözle-: 863ᵃ; sözleş-: 864ᵃ. TDK: *TTS*: sözlemek: Söylemek.: V, 3555. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sözlemek: Söylemek. Maḳāle. Nuṭḳ. Suḫan. Güft-gū ėtmek. Tekellüm ve beyān ve ifāde eylemek.: 190ᵃ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sözleş-: 1. Konuşmak, söyleşmek. 2.

13777. O dert, bu dert; hep devasız dert. **422/07**

13778. O derdi vėren, dermanını da vėrir. **422/08**

13779. "Odur, budur…" ile iş bitmez, bodur tavuğuŋ yumurtası yoḳ. **422/09**

13780. O devirler şimdi yoḳtur. **422/10**

13781. O devir de bir devir idi. **422/11**

13782. O devirler de bir devir imiş, geçti gitti. **422/12**

13783. O dereden su, bu tepeden ot getirir. **422/13**

13784. O da bir zaman imiş, geçti. **422/14**

Yaḥyā Naẓīm[11959] *Dīvān-ı Belāġat-ʿunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 97] [beyt]

ol[11960] *ḏevḳler o cilveler ol*[11961] *hāy u*[11962] *hūylar*
heb geldi geçti ey dil o da bir zamān ėmiş

13785. O dert, devasız dert. **422/15**

13786. O devede yükümüz yoḳ. **422/16**

13787. O devede yükümüz, o davada bâkimiz[11963] (ḳorḳumuz) yoḳ. **422/17**

13788. O davada ahdimiz yoḳ. **422/18**

13789. O dava[11964] aḫirete ḳaldı. **422/19**

13790. O devede bu hacı varken o davada bu deveci elbette mahkûm olur. **422/20**

13791. O, deli; bu, deli; hangisi bunuŋ uslu? **422/21**

13792. O, delil; bu, zelil… **422/22**

13793. O delil[11965] ile hacca gidilmez. **422/23**

13794. O, deli; bu, veli… **422/24**

13795. O dünya ile bu dünya bir değil. **422/25**

13796. O dünya baḳi, bu dünya fâni… **422/26**

13797. O deni, bu ḫainden doğmuştur. **422/27**

13798. O, dubara ėder; bu, müdara ėder. **422/28**

Hitap etmek.: 242[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sözleşmek: Söz ėtmek, muʿāraza eylemek, birbirine sert ve nā-sezā söz söylemek.: I, 747[a].

11959 Yazmada: *Naẓīmī*.

11960 Yazmada: *o*.

11961 Yazmada: *o*.

11962 u: Yazmada yok.

11963 Aslı Farsça *bāk* olan bu kelime, 'korku' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: bāk: 149[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: bāk: Ḳorḳu ve ḫavf ve ḫaşyet ve ṣaḳınma ve iḥtirāz maʿnālarınadur. Ve yönelmek ve teveccüḥ ve iltifāt maʿnāsına gelür. Ve eŋsesine dönüp baḳmaḳ maʿnāsınadur. Ve nevʿ ve güne ve dürlü maʿnāsına da gelür.: 129. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāk: I, 272[c].

11964 Yazmada bu sayfadaki *dava* kelimeleri iki farklı imla ile (دعوا, دعوى) yazılmış olup kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. ATAY: *A-TBL*: daʿvā (دعوى): 2, 961[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daʿvā (دعوا): I, 610[c]; daʿvā (دعوى): I, 611[a].

11965 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ad-dalīl: Ḳulaġuza dėnür.: III, 211. AYVERDİ: *MBTS*: delil: 1. Yol gösteren, kılavuz, rehber. 2. Hacılara hac ibâdetini yaparken rehberlik eden kimse.: 264[c]. TDK: *TS*: delil: Kılavuz, rehber.: 617[a].

13799. O demler de bir gün idi; geldi, geçti gitti. **422/29**

13800. O da yalan, bu da yalan; fili yuttu bir yılan. **422/30**

13801. O da yalan, bu da yalan; ḳubbeyi yıḳtı bir pire, fili yuttu bir yılan[11966]. **422/31**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İzah: *Zaman-ı ḳadimde aḳvam-ı Türkân arasında şayi olan bu sözleriŋ vâsıf ve ḳailleri ḳadimde biri İran, biri Yunan milletleri olmaḳ üzere mübalağacılıḳta birbiriyle hemayar olduḳlarını imaen irat olunur istihzayı cami darbımesellerdir, dėnir.*

13802. O dünya, bu dünyaya beŋzemez. **422/32**

13803. O demler, bu demler değil. **422/33**

13804. O zelili kimse ḳabul ėtmez, bu delili de kimse ḳabul ėtmez. **423/01**

13805. O zahmete ḳarşı[11967] bu ḫizmet elbette azdır. **423/02**

13806. O riya ile dua ḳabul olmaz. **423/03**

13807. O riyakârla duaya âmin dėnilmez. **423/04**

13808. O riya sende dururken hacca gitseŋ hacı olamazsın. **423/05**

13809. O rüyanıŋ tabiri zordur. **423/06**

13810. O rüyayı bu riyakâr tabir ėdemez. **423/07**

13811. O rezaletiŋ soŋu kötüdür. **423/08**

13812. O zorbalıḳ şimdi ḳalḳtı. **423/09**

13813. O zeki, bu gabiden doğmuştur. **423/10**

13814. O, zor; bu, zor; ḳolayını bul da iş gör. **423/11**

13815. Öz özüne bey[11968]… **423/12**

11966 bir yılan: Yazmada: *bir yılan ḳabīlindendür dėrler ki.*

11967 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشى): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشى): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشى): II, 1063[a].

11968 Yazmada: *beg*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

13816. Özbek[11969], öz özüne bek[11970].[11971] **423/12**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

... ki ‘Özbek ḳabilesi, öz özüne bey ḳabîlindendir.’ dėmektir, ‘Özbeklerde ḳavmiyeten beylik asalet ve salahiyeti yoḳtur.’ dėmek olur.

13817. O, zavallıdır; o zavallıya doḳunma. **423/13**

13818. O, zavallı; bu, zavallı… **423/14**

13819. O, zavallı; bu, veballi… **423/15**

13820. O, ziyan; bu, ziyan… **423/15**

13821. O, ziyade; bu, noḳsan… **423/17**

13822. O ziyadeden bu noḳsana ḳat, tamam olsun. **423/18**

13823. O ziyan, bu kârdan olmaz. **423/19**

13824. O sepette yumurta durmaz. **423/20**

13825. O, saḫî[11972]; bu, baḫîl[11973]… **423/21**

13826. O, selamet yaḳasını buldu. **423/22**

13827. O sözüŋ irapta mahalli yoḳ. **423/23**

13828. O, sefil; bu, sefih… **423/24**

13829. O sefahatiŋ soŋu yoḳtur (zelâlettir). **423/25**

13830. O sefahatiŋ soŋu sefalettir. **423/26**

13831. O söz, su ḳaldırmaz. **423/27**

11969 Özbekler: Orta Asya’da yaşayan bir Türk topluluğu. Bugün büyük bir kısmı Özbekistan’da bulunan Özbeklerin menşei Cengiz Han’ın en büyük oğlu Cuci’nin dönemine kadar iner. Cuci’nin ulusu, bozkır halkı diye isimlendirilebilecek göçer Türk boylarından oluşmaktaydı. Bunların içinde yer alan ve sayıları fazla olmayan Moğollar da Türk dilini benimseyerek bu boyların arasında eridi. Bozkırda genellikle tanınmış bir idarecinin veya kumandanın başında bulunduğu grubun zamanla onun adını taşıması geleneği uyarınca Cuci’nin haleflerinden Özbek Han’ı liderleri olarak kabul eden Cuci ulusunun dört şubesi; onun ismini kendilerini tanımlamak üzere kullanmaya başlamış, böylece Özbekler denen topluluk ortaya çıkmıştır. ALPARGU, M.: “Özbekler”, *DİA*: 34, 119[c]. Ayrıca Harezm ve Maveraünnehir’de hüküm süren ve Cengiz Han [1206-1227]’ın soyundan gelen bir İslam hanedanı olan Özbekler (Şeybânîler) için bk. TÜRKOĞLU, İ.: “Şeybânîler”, *DİA*: 39, 45[b].

11970 Yazmada: *bek (بك)*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. Bu sebeple, birlikte kullanıldığı kelimelerle olan ses benzerliği (*Özbek - bek*) dikkate alınarak kelimenin burada *bek* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

11971 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

11972 Aslı Arapça *saḫī* olan bu kelime; ‘cömert, eli açık’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 961[a].

11973 Aslı Arapça *baḫīl* olan bu kelime, ‘cimri, hasis, tamahkâr, cahil’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: baḫīl: 1, 98[b].

13832. O seniŋ dėdiğiŋ belki olur; amma onu görmeğe ömr-i Nuh[11974], sabr-ı Eyüp gerek. **424/01**

13833. O seneden bu seneye ḳadar besledim, derdini çektim. **424/02**

13834. O söz, bu senede uymaz. **424/03**

13835. O seneler devri geçti. **424/04**

13836. O, senin bileceğiŋ şey değil. **424/05**

13837. O, saŋa göre değil. **424/06**

13838. O saŋa uymasa sen oŋa[11975] uy. **424/07**

13839. O, seniŋ bildiğiŋ değil. **424/08**

13840. O, seniŋ yapacağıŋ iş değil. **424/09**

13841. O sözüŋ iraptan hattı yoḳ. **424/10**

13842. O söze (haḳiḳat söze) i‘lâl, idgâm gerekmez. **424/11**

13843. O, sel-i bela idi; aḳtı geçti. **424/12**

13844. O soḳaḳ, çıḳmaz soḳaḳ[11976]. **424/13**

13845. O, siyah; bu, beyaz… **424/14**

13846. O soḳaḳ, tariḳ-i âmm değil mi? O, berhavadır; kimseniŋ mülkü olamaz. Bu surette, ne saŋa düşer ne buŋa düşer; o nesne, ḳadı efendiye düşer. **424/15**

Ḫ^{v}āce Naṣre ’d-dīn[11977]

13847. O şaḳaya ben gelmem. **424/16**

13848. O “şap” dėr, bu “şeker” dėr; hangisine[11978] inanalım? **424/17**

13849. O, Şam’ıŋ şekeri; bu, Arap’ıŋ yüzü… **424/18**

13850. O, şap; bu, şeker… **424/19**

13851. O şerbet, bu şekerden… **424/20**

13852. O, şâkir, bu zâkir… **424/21**

13853. O, şikâyet ėder, bu şükreyler. **424/22**

13854. O şeytan, bu şaḳiden doğmuş. **424/23**

13855. “O, şaḳi; bu, sait…” diyecek kim? **424/24**

13856. O şekeri sen yiyemezsin. **424/25**

11974 Yazmada: *‘ömr-i Nūḥ ‘am*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘am: Enbiyā ve ba‘ż^{en} ehl-i beyt-i cenāb-ı Nebevī ḥaḳḳında īrādı mu‘tād olan «‘aleyhi ’s-selām» du‘āsınıŋ muḫtaṣar^{an} yazılışıdur.: II, 950^{a}. Aleyhisselam: Peygamberlerden biri anıldığında söylenmesi gereken ‘Allah’ın selamı üzerine olsun.’ anlamında bir tazim ifadesi. DİA: “Aleyhisselâm”, *DİA*: 2, 370^{a}.

11975 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1^{a}; ol: 123^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa ve daha ṭoġrısı oŋa: ż. “O” żamīr-i ġā’ib ve ism-i işāretiniŋ mef‘ūl-i ileyhidür: Aŋa (oŋa) söyledim. [Żarūret-i vezn içün “اڭا *(aŋa)*” ṣūretinde de yazarlar.]: I, 46^{a}.

11976 Yazmada: *soḳ*.

11977 Yazmada: *Ḫ^{v}āce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

11978 Yazmada: *ḳanġısına*. CLAUSON: *EDPT*: kāŋū: 632^{b}. TDK: *TTS*: kangı: Hangi.: IV, 2220. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳanġı yā-ḫ^{v}ud ḫanġı ve ġalaṭ-ı fāḥişi hangi: II, 1086^{a}.

13857. Oburla iddia olmaz. **424/26**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 95]

13858. Obur ile arḳadaş olan elbette aç ḳalır. **424/27**

13859. Oburuŋ ölümü (eceli) boğazından… **424/28**

13860. Obasına ot bitmedi.[11979] **425/01**

13861. Obasında ot bitmedi, ocağında duman tütmedi. **425/02**

13862. Obasına incir diktiler. **425/03**

13863. Obasına tek ot bitmedi. **425/04**

13864. Obur gitti, oynayalım; cadı[11980] gitti, caynayalım[11981].[11982] **425/05**

13865. Oba[11983] tepe[11984] oldular. **425/06**

13866. Obura “obur” dėdiren, kendi boğazıdır. **425/07**

13867. Obur, oyuna gitti; cadı, suyuna gitti. **425/08**

13868. Obur gitti, oyuldu; cadı gitti, cayıldı[11985] (yayıldı). **425/09**

11979 Yazmada bu sayfanın başına “İşbu ṣaḥīfe ṣırasına geçirilecek.” notu düşülmüş.

11980 Yazmada *cadı* kelimesi, *cādī* ve *cādū* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı Farsça olup ‘büyücü, sihirbaz’ manasındadır ve bu dilde *cādū* ve *cāḏū* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: cādū: 349[a]; cāḏū: 349[a]. Osmanlı Türkçesinde birden fazla imlası (cādī, cādū, cāḏū) mevcut olan bu kelime ‘büyücü’ anlamının yanı sıra ‘hortlak’ anlamıyla da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: cādū: I, 463[c]; cādī: I, 463[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: câdû: 121[b]; câzû: 127[b].

11981 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ceymek, yeymek: *Ḳazan* - Yaymaḳ, yazmaḳ, açup sermek; herkese duyurmaḳ, fāş u i‘lān ėtmek, yaymaḳ; geŋişletmek, tevsī‘ ėtmek.: ikinci cild, 280[b]. YUDAHİN: *KS*: cay-: 1. Sermek, yaymak, asmak. 2. Yaymak. 3. Otlağa çıkarmak.: 189[a]; cayna-: Geniş ve çok dökülmek. 2. Güzel ve büyük olmak. 3. Gönül kaparcasına güzel olmak.: 192[b]. ÖNER: *K-TTS*: cey-: 1. Yaymak, açmak, sermek. 2. Örtü yazmak, döşemek. 3. Genişletmek. 4. Birisine bir söz duyurmak, haber vermek.: 76[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: caymaq: 1. Yaymak. 2. Gaza basmak, gazlamak.: 70[a]. TDK: *DS*: cağnamak: Hayvanlar yerde keyifle yuvarlanmak.: III, 846[a]. Ayrıca, bk. CLAUSON: *EDPT*: ağna-: 87[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: aġnamaḳ: Gülmekden bayılmaḳ, telabbuṭ ėtmek, debelenmek, kendinden geçmek.: 16[a]. BASKAKOV: *N-RS*: авнав (avnav): 22[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avna-: Yere yatıp debelenmek.: 16[b]. ÖNER: *K-TTS*: avna-: 1 Ağnamak, debelenmek, yerde yuvarlanmak. 2. Oyalanmak.: 39[a]. TDK: *TTS*: ağnamak: 1. Debelenmek, yatıp yuvarlanmak. 2. Bolluk içinde rahat yaşamak.: I, 53. TDK: *DS*: ağnamak (I): 1. Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak. 2. Balık kendine has hareketler yapmak. 3. Sevinçten coşup oynamak.: I, 106[a]. AYVERDİ: *MBTS*: ağnamak: (Hayvanlar için) Yere yatıp yuvarlanmak, debelenmek.: 20[c].

11982 ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca’daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Obur kettî oynayık, cadı kettî caynayık.: 75. Ayrıca, bu madde başının mükerrer biçimi için bk. 432/01.

11983 LESSING: *M-TS*: obag-a: 729[a]; obug-a(n): Yığın, top, küme, öbek; taş yığını; bilhassa “obo”, çevresinde din törenleri düzenlenen mezar veya anıt olarak yapılmış taş yığını veya kurgan; tümsek; sınır işareti, an.: 729[b]. TDK: *DS*: oba (III): Tepe.: IX, 3259[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oba: Tepe.: 203[a]. CLAUSON: *EDPT*: oba: 5[b].

11984 Yazmada: *töbe, tepe*. CLAUSON: *EDPT*: töpü (töpö): 436[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tebe: 107[a]; töpe: 112[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tebe: 267[a]; tepe: 270[a]; töpe: 282[b]; tüpe: 287[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tepe: 492[a].

11985 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: caymek, yaymek: *Ḳazan* - Yaymaḳ, yazmaḳ, açup sermek; herkese duyurmaḳ, fāş u i‘lān ėtmek, yaymaḳ; geŋişletmek, tevsī‘ ėtmek.: ikinci cild, 280[b]. YUDAHİN: *KS*: cay-: 1. Sermek, yaymak, asmak. 2. Yaymak. 3. Otlağa çıkarmak.: 189[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: caymaq: Yaymak.: 70[a].

13869. “Öpme, öpme!” dėr de el uzatır. **425/10**

13870. Öpülecek el olsa bari! **425/11**

13871. Öpülecek el bellidir. **425/12**

13872. Öpüşmeden barışılmaz. **425/13**

13873. Öpmece çıḳarmış ise öptürsün. **425/14**

13874. Optan[11986] (hüpten) gelen, toptan gider. **425/15**

13875. Optan[11987] gelen, toptan gider; haydan gelen, huya gider, ya mevlacılar[11988] toya[11989] gider. **425/16**

13876. O, seniŋ arabaŋa[11990] yol olmaz. **425/17**

13877. O, seniŋ arabaŋa binmez. **425/18**

13878. O, seniŋ zannėttiğiŋ gibi değil. **425/19**

13879. O seniŋ bildiğiŋ camlar bardaḳ oldu.[11991] **425/20**

13880. O, seniŋ ağzıŋa göre değil. **425/21**

13881. O, seniŋ ağzınıŋ[11992] ḳaşığı değil. **425/22**

11986 CLAUSON: *EDPT*: ōp-: 4[b]. TDK: *TTS*: obmak (opmak): Somurup yutmak.: V, 2906. ÖNER: *K-TTS*: up-: Oburca yemek.: 516[b].

11987 CLAUSON: *EDPT*: ōp-: 4[b]. TDK: *TTS*: obmak (opmak): Somurup yutmak.: V, 2906. ÖNER: *K-TTS*: up-: Oburca yemek.: 516[b].

11988 Müellif “ya mevlacı” tabirini ‘hilekâr’ olarak tarif etmiş. bk. 1830/14.

11989 *Türkçe Sözlük*’te yalnızca ‘ziyafet’ manasıyla kaydedilmiş olsa da kelime, bu anlamının yanı sıra ‘düğün’ manasıyla da müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: toy: 566[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoy: II, 912[c]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: toy: 129[a]. ÖNER: *K-TTS*: tuy: 502[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: toy (I): 281[b]. TDK: *TS*: toy (II): Ziyafet.: 2376[a]. TDK: *DS*: toy (I): Düğün.: XII, 4771[a].

11990 Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, ‘araba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Es‘ad: *Lehcetü ’l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«‘araba» ṣūretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26[c]. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56[b]; ‘araba: 1291[b]; ‘arrāde: 1291[b]; ‘araba: 1292[b]. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *‘arrāda*[t] ‘top atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet’, Arapça < *rubā‘* ‘dörtlü’, Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: арабa/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32[a]. EREN: *TDES*: araba: 14[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190[a]. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘arrāda[t]: I, 644; rubā‘: II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521[c].

11991 Farsça *cām* kelimesi, ‘kadeh’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: cām: 350[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: cām: I, 465[b]. Dolayısıyla; “O seniŋ bildigiŋ cāmlar bardaḳ oldı.” ifadesi, ‘devir değişti, kıymetli şeyler değersizleşti, kıymetli şeylere değer verilmez oldu’ şeklinde anlaşılabir; ancak buradaki *bardak* kelimesi ‘çamdan yapılan su testisi’ olarak anlaşılır ve *cam* kelimesi de *çam* biçiminde okunursa ilgili madde başı ‘devir değişti, eski tutumların değeri kalmadı’ anlamında “O seniŋ bildigiŋ çamlar bardaḳ oldı.” şeklinde de okunabilir. TDK: *DS*: bardak: 2. Çamdan yapılmış su testisi. 3. Toprak, çam veya madenden yapılmış ibrik.: II, 528[a]. TDK: *TS*: eski: eski çamlar bardak oldu: 817[a]. Ayrıca, yazmada “O çamlar bardaḳ oldı.” (bk. 421/13) şeklinde başka bir madde başının da mevcut olduğu dikkate alındığında bu madde başının “O seniŋ bildigiŋ cāmlar bardaḳ oldı.” şeklinde kaydedilmesi daha uygun olacaktır. Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Eski cāmlar bardaḳ oldı. 202/38, Evvelki cāmlar şimdi bardaḳ oldı. 403/11, O cāmlar çoḳdan bardaḳ oldı. 421/04.

11992 Yazmada: *aġzıŋ*.

13882. O, seniŋ aradığıŋ değil. **425/23**

13883. O seniŋ bildiğiŋ demler geçti. **425/24**

13884. O, seniŋ ayağıŋa uymaz. **425/25**

13885. O seniŋ bildiğiŋ yuvanıŋ ḳuşları, çoḳtan uçtu. **425/26**

13886. O seniŋ bildiğiŋ ayı, yine o ayıdır. **425/27**

13887. O seniŋ bildiğiŋ tilki, yine o tilkidir. **425/28**

13888. O, şap; bu, şeker… **426/01**

13889. O şuḫ meşrep seni aldatır. **426/02**

13890. O şikârı herkes ele geçiremez. **426/03**

13891. O şaşḳınlıḳ[11993] sende dururken her vaḳit eliŋ böğrüŋde ḳalır. **426/04**

13892. O şeytan, yine o şeytandır. **426/05**

13893. O şeytan mı o şeytan! **426/06**

13894. O sap, bu baltaya gelmez. **426/07**

13895. O, saygısız; bu, soysuz… **426/08**

13896. O saygısız, bu soysuzdandır. **426/09**

13897. O soysuz mu o soysuz! **426/10**

13898. O sadırda[11994] herkes Süleyman[11995] olamaz. **426/11**

Sadrazamlıḳ ėdemez.

11993 Yazmada: *şaşḳılıḳ*.

11994 Yazmada: *ṣadrda, sedirde*. Kelimenin aslı Arapça *ṣadr*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: aṣ-ṣadr: I, 931. ATAY: *A-TBL*: ṣadr: Her nesnenin üst, ön tarafı; … reis, başkan, başta olan.: 3, 12[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ṣadr* hem de *sedir* biçimi müstameldir; fakat *ṣadr* kelimesi -günümüz Türkiye Türkçesinden farklı olarak- hem "oturulacak mahal" hem de 'reis, başkan; sadrazam' manalarında kullanıldığı hâlde *sedir* kelimesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- yalnızca 'oturulacak mahal' manasında kullanıldığı için bu madde başında kelimenin *ṣadr* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḴT*: sedir: ['Ar. "ṣadr"dan ġalaṭ.] 1. Oṭanıŋ eŋ yuḳarı ṭarafında üstine minder ve yaṣdıḳ ḳonmaġa maḫṣūṣ kerevet. 2. Üsti minderli ve şilteli kerevet.: I, 713[a]; ṣadr: 3. Herşeyiŋ öŋi, başı, ilerisi, eŋ 'ālī ve refī' maḥall: Ṣadra geçmek, ṣadrda ḳurulmaḳ. [Oṭanıŋ baş ṭarafında oturmaġa maḫṣūṣ olan "sedir" daḫı bundan ġalaṭdur.] 4. Baş, re'īs, eŋ 'ālī maḳāmda bulunan: ṣadr-ı a'ẓam, ṣadr-ı 'ālā. … 5. ["ṣadr-ı a'ẓam"dan muḫaffef.] Devlet-i Oṯmāniyye'de re'īs-i vükelā, vekīl-i muṭlaḳ-ı ḥażret-i pād-şāhī.: II, 821[c]. REDHOUSE: *TaEL*: sedir (سدر): 1045[b]; sedir (سدير): 1046[b]; ṣadr: 1171[a]. TDK: *TS*: sadır: 2001[a]; sedir (I): 2055[b].

11995 Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta sadece kral, İslam'da ise hükümdar-peygamber kabul edilen ve edebiyatta dünyevî gücün ve saltanatın sembolü olarak kullanılan, İsrailoğullarına gönderilen peygamber. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "Süleyman", *DİA*: 38, 56[b]-60[c]. AKKAYA, H.: "Süleyman - Edebiyat", *DİA*: 38, 60[c]-62[a].

13899. O sadırda[11996] (törde[11997], yüksekte) her ḳarınca[11998] Süleyman[11999] olamaz. **426/12**

Sadrazamlıḳ ėdemez.

13900. O surattan[12000] meymenet umma. **426/13**

13901. O sularda her gemi yelken açamaz. **426/14**

13902. O sandığa[12001] bu meta girmez. **426/15**

13903. O sandığa[12002] bu baç[12003] sığmaz. **426/16**

13904. O suyu herkes içer; amma geçemez. **426/17**

13905. O suyu bu at içemez, geçemez. **426/18**

13906. O, dârib[12004]; bu, madrup… **426/19**

13907. O soy ile bu soy bir değil. **426/20**

13908. O dârib[12005], bu dârib; hangisi bunuŋ madrup? **426/21**

13909. O zararı zaman öder. **426/22**

11996 Kelimenin aslı Arapça *ṣadr*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣadr: I, 931. ATAY: *A-TBL*: ṣadr: Her nesnenin üst, ön tarafı; … reis, başkan, başta olan.: 3, 12[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ṣadr* hem de *sedir* biçimi müstameldir; fakat *ṣadr* kelimesi -günümüz Türkiye Türkçesinden farklı olarak- hem "oturulacak mahal" hem de 'reis, başkan; sadrazam' manalarında kullanıldığı hâlde *sedir* kelimesi -günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi- yalnızca 'oturulacak mahal' manasında kullanıldığı için bu madde başında kelimenin *ṣadr* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: sedir: I, 713[a]; ṣadr: II, 821[c]. REDHOUSE: *TaEL*: sedir (سدر): 1045[b]; sedir (سدیر): 1046[b]; ṣadr: 1171[a]. TDK: *TS*: sadır: 2001[a]; sedir (I): 2055[b].

11997 Yazmada: *tör*. CLAUSON: *EDPT*: tör: 528[b]. TDK: *TS*: tör: Başköşe.: 2377[b]. TDK: *DS*: tör: Evde ya da odada saygıdeğer kişilerin oturduğu başköşe.: X, 3983[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: 115[a]. Niyāzī: *LNvİC*: 461, 1023. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ikinci cild, 182[a].

11998 Yazmada: *ḳarınḥa*.

11999 HARMAN, Ö. F.: "Süleyman", *DİA*: 38, 56[b]-60[c]. AKKAYA, H.: "Süleyman - Edebiyat", *DİA*: 38, 60[c]-62[a].

12000 Yazmada: *ṣuratdan*. Kelimenin aslı Arapça *ṣūra*[t]'tir. ATAY: *A-TBL*: 3, 83[a]. Kelime, yazmada hem *ṣurat* hem de *ṣūret* biçimi ile kullanılmış (258/04, 258/11). Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣūret: [Zebān-zedi: *ṣurat*.]: II, 837[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1190[b].

12001 Yazmada: *ṣandūḳa, sandıġa*. Aslı Yunanca olan bu kelime, *ṣandūḳ/ṣundūḳ* biçimiyle Arapçaya, Arapçadan da *ṣandūḳ/ṣandıḳ* biçimiyle Türkçeye geçmiştir. ATAY: *A-TBL*: ṣundūḳ: 3, 73[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣandūḳ: II, 834[a]; ṣandıḳ: II, 834[a]. AYVERDİ: *MBTS*: sandık: 1059[a]. NİŞANYAN: *NS*: sandık: 734[a]. TDK: *TS*: sandık: 2027[a].

12002 Yazmada: *ṣandūḳa, sandıġa*. Aslı Yunanca olan bu kelime, *ṣandūḳ/ṣundūḳ* biçimiyle Arapçaya, Arapçadan da *ṣandūḳ/ṣandıḳ* biçimiyle Türkçeye geçmiştir. ATAY: *A-TBL*: ṣundūḳ: 3, 73[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣandūḳ: II, 834[a]; ṣandıḳ: II, 834[a]. AYVERDİ: *MBTS*: sandık: 1059[a]. NİŞANYAN: *NS*: sandık: 734[a]. TDK: *TS*: sandık: 2027[a].

12003 Yazmada: *bāc*. Aslı Farsça olan bu kelime; 'vergi, haraç' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: bāc: 136[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: bāc: Ol emvāl ü esbāba dėnür ki 'aẕīmü 'ş-şān olan pād-şāh kendinden dūn olan pād-şāhlardan aḫḏ ėder ve memleket żābitlerinden ve re'āyādan alınan 'öşr ü ḫarāc ve yollarda āyende vü revendeden ve tüccārlardan alınan aḳçeye dėnür, ki gümrük ta'bīr olunur.: 119. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāc: Vaḳtiyle bir yerden bir yere naḳl olunan eşyā ve emti'adan alınan resm. [Ma'nā-yı aṣlīsi vėrgi ve ḫarācdur.]: I, 259[a].

12004 Aslı Arapça *ḍārib* olan bu kelime; 'vuran, döven; giden; çarpan' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: ḍārib: Çok vuran, döven, şiddetli vurucu; giden, seyahat eden.: 3, 110[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḍārib: II, 851[c].

12005 Aslı Arapça *ḍārib* olan bu kelime; 'vuran, döven; giden; çarpan' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: ḍārib: Çok vuran, döven, şiddetli vurucu; giden, seyahat eden.: 3, 110[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḍārib: II, 851[c].

13910. O, zarar; bu zarar; hangisi bunuŋ faydalı? **426/23**

13911. O, zararlı; bu zararlı; hangisi bunuŋ kârlısı? **426/24**

13912. O zararla bu gemi batmaz. **426/25**

13913. O zaruret, bu zaruret hâlâ. **426/26**

13914. O, zarurî; bu, mecburî… **426/27**

13915. O, zarurî; bu, ihtiyarî… **426/28**

13916. O, zararı; bu, kârı. **426/29**

13917. O zararı bu kâr ödeyemez. **426/30**

13918. O düğünde anamız yoḳ, ḳatlamada[12006] -bohça[12007] böreği- tamahımız yoḳ. **426/31**

13919. O devede yükümüz, bu düşmandan bâkimiz[12008] yoḳ. **426/32**

13920. O taraḳta bezimiz yoḳ. **426/33**

13921. O arabada yükümüz yoḳ. **426/34**

13922. O taraḳta bezimiz, o tarafta gözümüz yoḳ. **426/35**

13923. O taḳ-ı zaferiŋ altından geçme. **427/01**

13924. O dağda[12009] bu tavşan barınamaz (sığınamaz). **427/02**

13925. O dağda boran varsa bu dağda börü[12010] (ḳurt) var. **427/03**

13926. O dağda boran, bu dağda seyran… **427/04**

13927. O dağdaki ayı[12011] ile bu dağdaki börü[12012] (ḳurt) güreşemez. **427/05**

13928. O dağdaki duman, bu dağdaki civanları boğdu. **427/06**

13929. O dağdaki tavşandan ümidimiz yoḳ. **427/07**

12006 TDK: *DS*: katlama: Mayasız hamurdan yapılan peynirli ya da peynirsiz pide.: VIII, 2684[b].

12007 Yazmada: *boġça*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]. TDK: *TS*: bohça böreği: Bohça biçiminde katlanarak içine peynir, kıyma, patates vb. maddeler konarak yapılan bir börek türü.: 373[b].

12008 Aslı Farsça *bāk* olan bu kelime, 'korku' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: bāk: 149[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: bāk: Ḳorḳu ve ḫavf ve ḫaşyet ve ṣaḳınma ve iḥtirāz ma'nālarınadur. Ve yönelmek ve teveccüḥ ve iltifāt ma'nāsına gelür. Ve eŋsesine dönüp baḳmaḳ ma'nāsınadur. Ve nev' ve güne ve dürlü ma'nāsına da gelür.: 129. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāk: I, 272[c].

12009 Yazmada *dağ* kelimelesi *daġ* ve *ṭaġ* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daġ: I, 598[b]; ṭaġ: II, 864[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: daġ, ṭaġ: üçüncü cilt, 386[a].

12010 Yazmada: *böri*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: böri: 118[a]. CLAUSON: *EDPT*: böri: 356[a]. Niyāzī: *LNvİC*: böri: Ḳurda dėrler, ki *gurg* ma'nāsına…: 361. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: böri: Ḳurt.: 80[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: böri: Kurt.: 36[a]. TDK: *DS*: boru (II): Kurt.: II, 741[a]; börü (I): Kurt.: II, 772[b].

12011 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

12012 Yazmada: *böri*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: böri: 118[a]. CLAUSON: *EDPT*: böri: 356[a]. Niyāzī: *LNvİC*: böri: Ḳurda dėrler, ki *gurg* ma'nāsına…: 361. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: böri: Ḳurt.: 80[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: böri: Kurt.: 36[a]. TDK: *DS*: boru (II): Kurt.: II, 741[a]; börü (I): Kurt.: II, 772[b].

13930. O dağıŋ odunundan bu bağıŋ kütüğü yeğdir. **427/08**

13931. O dağda her ḳurt[12013] yaşayamaz. **427/09**

13932. O dağıŋ tavşanlarını ürkütmeğe gelmez. **427/10**

13933. O talih bizde olsa idi biz de danaya[12014], taya malik olur idik. **427/11**

13934. O talih bizde olsa idi bu dananıŋ[12015] ḳuyruğu ḳopar idi. **427/12**

13935. O dananıŋ[12016] ḳuyruğunu çoḳtan ḳopardılar. **427/13**

13936. O dananıŋ[12017] anası, bu dananıŋ[12018] anası bir ḳardeş[12019]. **427/14**

13937. O danaya[12020] baḳma, bu anaya baḳ. **427/15**

13938. O tavşanıŋ yağı yoḳtur. **427/16**

13939. O tavşanıŋ derisinden çarıḳ olmaz. **427/17**

13940. O tavuḳtan[12021] bu yumurta yeğdir. **427/18**

13941. O tavuḳtan bu yumurta, bu yumurtadan o çipçe[12022] (civciv[12023])…[12024] **427/19**

12013 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

12014 Yazmada: *ṭanaya*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

12015 Yazmada: *ṭananıŋ*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

12016 Yazmada: *ṭananıŋ*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

12017 Yazmada: *ṭananıŋ*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

12018 Yazmada: *ṭananıŋ*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

12019 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

12020 Yazmada: *ṭanaya*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

12021 Yazmada *tavuk* kelimesi, üç farklı imla ile [ṭaġuḳ, ṭavuḳ (طاوق), ṭavuḳ (طاووق)] kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: takīğu: 468[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'uḳ yā-ḫ^{v}ud ṭaġuḳ: II, 872[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭāġuḳ: 1224[b]; ṭavuḳ (طاوق): 1229[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: tavuk (طاووق, طاوق): üçüncü cilt, 399[a].

12022 TDK: *DS*: çipçe (II): Kümes hayvanlarının yavrusu, civciv.: III, 1231[b].

12023 Yazmada: *civcivi*.

12024 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Öyle ṭavuḳdan öyle yumurṭa, öyle yumurṭadan öyle çipçe (civicivi) çıḳar. 476/05.

13942. O davuluŋ[12025] sesi bize ẖoş gelmez. **427/20**

13943. O davulu vurma[12026], patlatırsın; içindekini çatlatırsın. **427/21**

13944. O davuluŋ sesi bize göre değil. **427/22**

13945. O davuluŋ çomağı[12027] bizdedir. **427/23**

13946. O davuluŋ sesi ile bu davuluŋ sesi bir değil. **427/24**

13947. O davuluŋ derisi, bizim öküzüŋ derisidir. **427/25**

13948. O toŋguç[12028], bu ortanca, öbürü gence[12029]; hangisi işiŋe gelirse al sence. **427/26**

13949. O toŋgucu[12030], bu soŋgucu[12031], o ḳargıcı[12032] (ḳızı)… **427/27**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İzah: *“Toŋguç[12033]” ilk doğan, “ortanca” ilk doğanıŋ ardınca doğan, “soŋguç” veyaẖut “gence[12034]” eŋ soŋ doğan çocuḳlara[12035] ḳadim Türkçede alem olmuştur. “Ḳargıç” ḳazan ve ẖamur[12036] teknesini “ḳırgıç[12037]” dėnilen aletle ḳırıp temizleyici ḳıza mecazen alem olmuştur.*

12025 Yazmada *davul* kelimesi, dört farklı imla ile (طاول, طاوول, داول, داوول) kullanılmış. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*’dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: Ma‘lūmdur, ki ṣurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa’ul (طاؤل): II, 873[a]. ‘Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa’ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

12026 Yazmada: *urma*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12027 Yazmada: *çomaġı, çoḳmarı*. YUDAHİN: *KS*: çokmor: Topuz, ucunda top bulunan değnek, sopa.: 278[a]. CLAUSON: *EDPT*: çomak: 422[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çoḳmar: 737[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çoḳmar: İri ve ṭoparlaḳ başlı ṭopuz, ḳalın ceng çomaġı.: I, 522[a]. TDK: *TTS*: çokmar: Topuz, başı topuzlu değnek, çomak.: II, 938. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çoḳmar (II): Çomak, sopa, topuz.: 52[b]. ÖNER: *K-TTS*: çukmar: Topuz, gürz.: 101[a].

12028 Yazmada: *ṭoŋġuç*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tonġuc: İlk ṭoġan evlād. Evvel ve nuḫust tevellüd ėden. İbtidā meydāne gelen. Veliyy-i ‘ahd.: 128[a]. TDK: *DS*: tonguç (I): En büyük çocuk: X, 3959[b].

12029 Bu kelime, ‘ailenin en küçük çocuğu’ manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: kēnç: 727[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: kence: İḫtiyārlıḳda tevellüd ėdüp pek söyleyen çoçuḳ.: 255[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: kence: Ailede en küçük çocuk.: 158[a].

12030 Yazmada: *ṭoŋġuçı*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tonġuc: İlk ṭoġan evlād. Evvel ve nuḫust tevellüd ėden. İbtidā meydāne gelen. Veliyy-i ‘ahd.: 128[a]. TDK: *DS*: tonguç (I): En büyük çocuk: X, 3959[b].

12031 Yazmada: *ṣoŋġuçı*.

12032 Yazmada: *ḳarġıçı*.

12033 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tonġuc: 128[a]. TDK: *DS*: tonguç (I): X, 3959[b].

12034 CLAUSON: *EDPT*: kēnç: 727[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: kence: 255[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: kence: 158[a].

12035 Yazmada: *çoçuḳlara (چوچڤلره)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

12036 Yazmada: *ẖamīr*. Kelimenin aslı Arapça *ẖamīr*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada - her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olan- *ẖamīr* ve *ẖamur* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ẖamur: I, 588[c]; ẖamīr: I, 589[a].

12037 TDK: *DS*: kırgıç (II): Hamur kazımaya yarayan araç.: VIII, 2821[b].

13950. O zalim, bu zalimiŋ oğlu… **427/28**

13951. O, zalim ise bu, zulümdür. **427/29**

13952. O, zalim; bu, maznun… **427/30**

13953. O zalimden bu maznun doğmuş. **427/31**

13954. O zalimden doğan bu mazlumdur. **427/32**

13955. O, zuhurata tabidir. **428/01**

13956. O zan, bu ḳıyasla mesele hallolunmaz. **428/02**

13957. O adalet, o millette dururken; bu adaletsilik, bu millette dururken elbette mağlup olunur. **428/03**

13958. O aḳıl ile nereye gitseŋ oŋmazsın. **428/04**

13959. O, ali; bu, edânî[12038]… **428/05**

13960. O ali, bu ahaliden… **428/06**

13961. "O Ali Efendi, bu Veli Efendi…" dėyip durma. **428/07**

13962. O Ali Efendi, bu Veli Efendi; hep Allah'ıŋ ḳulu, efendi! **428/08**

13963. O, âlim; bu, cahil… **428/09**

13964. O âlim, bu cahilden doğmuş. **428/10**

13965. O, âlim ise bu, amildir; o, kâmil ise bu, kâhildir. **428/11**

13966. O, âlim; bu, kâmil… **428/12**

13967. O amilden, bu kâmil… **428/13**

13968. O, âlim; bu, hâkim… **428/14**

13969. O âlem, bu âlem… **428/15**

13970. O aḳıl ile Kabe'ye gitseŋ hacı olamazsıŋ. **428/16**

13971. O ayıbı, bu özür örtemez. **428/17**

13972. O aḳıl ile bir baltaya sap olamazsıŋ. **428/18**

13973. O, gabi; bu, zeki… **428/19**

13974. O gabi, bu zekiden doğmuş. **428/20**

13975. O, galip; bu, mağlup… **428/21**

13976. O, ḳaybėtmiş[12039]; bu, bulmuş. **428/22**

13977. O, gani; bu, faḳir… **428/23**

13978. O gani, bu faḳiriŋ oğludur. **428/24**

13979. O, gayet çoḳ iyi söylerse bu da gayet çoḳ iyi diŋler. **428/25**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[12040]

12038 Aslı Arapça *adānī* olan bu kelime, *adnā*'nın cemi olup 'en alçaklar, en bayağılar' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 597[a].

12039 Yazmada: *ġā'ib ėtmiş*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

12040 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ḳırşehir’iŋ tavuḳçular pazarında Ḫoca[12041] *merhumuŋ baba hindisi ile tavuḳçunuŋ tûtî ḳuşu pazarlığı meselesidir.*

13980. O, gayb; bu, gayb… **428/26**

13981. O ḳaybı[12042] artıḳ arama. **428/27**

13982. O faydasızı artıḳ anma. **429/01**

13983. O, faydasız; bu, faydasız; faydalısı hangisi? **429/02**

13984. O, fodul[12043]; bu, fazıl… **429/03**

13985. O, faḳir; bu, gani… **429/04**

13986. O faḳirden bu gani doğmuş. **429/05**

13987. O, fuḳara babası; bu, zenginler (ağniya) babası. **429/06**

13988. O, fikrinden dönmez. **429/07**

13989. O, fikirsiz; bu, şükürsüz… **429/08**

13990. O fikirle hacca gitseŋ hacı olamazsıŋ. **429/09**

13991. O, feylesofluḳ davasında; bu, farmasonluḳ[12044]. **429/10**

13992. O, onlar; ḳarınlarına aş yerine taş bağlar zümredendir. **429/11**

...ki nefse ḳarşı, baḫusus dosta düşmana ḳarşı ḫissetteki ifratıŋ derecesini müşir bir cümle-yi kelamiyedir.

13993. Ev[12045] ḳadını, eviŋ ḳurum ve tutumundan, tertip ve terbiyesinden belli olur. **429/12**

12041 Yazmada: *ḫᵛāce*. Aslı Farsça *ḫᵛāca* olan bu kelime, yazmada *ḫᵛāca* ve *ḫoca* imlaları ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛāca: 479ᵃ; ḫoca: 482ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ḫᵛāce: 868ᵇ; ḫoca: 870ᵇ.

12042 Yazmada: *ġaybı*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā’ib: I, 222. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 305ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ġā’ib: 1335ᵃ; ġayb: 1355ᵇ; ḳayb: 1427ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā’ib: II, 961ᵇ; ġayb: II, 972ᵃ. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644ᵇ. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428ᵇ. TDK: *TS*: kayıp: 1364ᵃ.

12043 Yazmada: *fużūl*. Kelimenin aslı, Arapça *fuḍūl*’dür. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-fuḍūlī: Dā’imā ʻabes ve mā-lā-yaʻnīye müstaġil olan boşboğaz kimseye dénür. Şāriḥiŋ beyānına göre *fuḍūl*, *faḍl*’ıŋ cemʻidür, ki burada ḥadd ü vaẓīfeden zā’id ḳavl ü fiʻl démekdür, baʻdehu cemʻi müfred mevḳiʻinde istiʻmāl édüp lafẓına nisbetle “fuḍūlī” dédiler.: III, 316. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-fuḍūl: Faydasız şey. Kendini ilgilendirmediği şeye karışma.: 322ᵃ. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *fuḍūl/fużūl* imlasının yanı sıra *fodul* imlası ile de kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus...*: fużūl (vul. *fodol*): II, 3529. REDHOUSE: *TaEL*: fużūl: 1389ᵃ; fodul: 1399ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: ṣ. [Zebān-zedi: *fodul*.] Ḫᵛud-bīn ve ḫᵛud-re’y ve mütekebbir, serkeş, kibirli, müteʻażżım: fużūl ādem, hem kel hem fużūl.: II, 999ᵃ. Ayrıca, bk. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: bü ’l-fużūl: [Aṣlı: *ebü ’l-fużūl*.]: Fażla ve lüzūmsuz söz söyler ve tecāvüz-kār-āne ḥareketde bulunur (ādem).: II, 999ᵃ.

12044 Yazmada: *farmaṣon, fran maṣon*. Mason kelimesi, Fransızca ‘duvar ustası’ anlamındaki *maçon*’dan gelir; masonlara “farmason” veya “franmason” da (franc maçon: ‘serbest duvarcı’) denir. Geniş bilgi için bk. ÖZCAN, A.: “Masonluk”, *DİA*: 28, 95ᶜ-99ᵇ. TDK: *TS*: farmason: 1. Mason. 2. Dinsiz, imansız.: 852ᵃ.

12045 Yazmada: *ev (ئو), ev (أو)*. Yazmada *ev* kelimesi; *ev (او), ev (ئو)* ve *öy/üy (اوی)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3ᵇ. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: öy: 42ᵇ. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213ᵇ. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374ᵃ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451ᵇ.

13994. Ev ḳadını, eviŋ canlı aynasıdır[12046]. **429/12**

13995. O, ḳayın[12047]; bu, ḫain… **429/13**

13996. O, ḳaynana[12048]; bu, ḫain ata… **429/14**

13997. O ḳaba adam[12049], bu zarif adamıŋ oğludur. **429/15**

13998. O, ḳaplan ise bu, arslandır. **429/16**

13999. O ḳapıya[12050] herkes sığmaz. **429/17**

14000. O, ḳarpuz[12051]; bu, ḳabaḳ… **429/18**

12046 Yazmada: *āyīnesidür*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā'īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā'īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

12047 Yazmada: *ḳa'in*. Yazmada *kayın* kelimesi, *ḳayın* ve *ḳa'in* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *ḳaḏın*'dır. CLAUSON: *EDPT*: kaḏın: 602[a]; kayın: 678[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳayın: 65-69. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayın: II, 1046[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳayn, ḳayın: 1429[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳayn: Bedel, 'ivaż. Anuŋ içün *ḳayn aġa* ve *ḳayn pider* dėmişler, *ḳayn ata* ve *ḳayn ana* gibi, *ḳayn ini* ve *ḳayn aġa*.: 226[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayın (II): 133[b].

12048 Yazmada: *ḳa'in ana*. CLAUSON: *EDPT*: kaḏın: 602[a]; kayın: 678[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳayın: 65-69; ḳayın ana ~ ḳayın ene: 265-267. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayın: II, 1046[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳayn, ḳayın: 1429[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳayn: Bedel, 'ivaż. Anuŋ içün *ḳayn aġa* ve *ḳayn pider* dėmişler, *ḳayn ata* ve *ḳayn ana* gibi, *ḳayn ini* ve *ḳayn aġa*.: 226[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayın (II): 133[b]; ḳayın ana: 133[b]; ḳaynana: 134[a].

12049 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

12050 Yazmada: *ḳapuya*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫʸud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

12051 Yazmada: *ḳarbuz*. Kelimenin aslı Farsça *ḫarbuz - ḫarbuza*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: ḫarbuz: 452[b]; ḫarbuza: 452[b]; ḫarbūza: 452[b]. DOERFER: *TMEN*: qārpūz: III, 380. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳarbuz: cild-i ṯānī, 31[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarbuz: 837[b]; ḫarbeze: 837[b]; ḫarbūze: 837[b]; ḳarpuz: 1410[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarpuz: II, 1020[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳarbız: 272[a].

14001. O ḳarpuzu[12052] kesen yėsin[12053]. **429/19**

14002. O ḳazıŋ yürüyüşüyle bu ḳızıŋ yürüyüşü bir değil. **429/20**

14003. O, ḳaz; bu, budu… **429/21**

14004. O ḳazdan bu yumurta… **429/22**

14005. O ḳazıŋ sesiyle bu ḳızıŋ sesi elbette bir değil. **429/23**

14006. O, ḳaz; bu, ḳız… **429/24**

14007. O ḳaşıḳ, herkesiŋ ağzına sığmaz. **429/25**

14008. O ḳaşıḳ, seniŋ ağzıŋa göre değil. **429/26**

14009. O ḳaşıḳla bu pilav yėnmez. **429/27**

14010. O ḳaşığıŋ ağzı bizde yoḳ. **429/28**

14011. O ḳaşıḳla bu yoğurt yėnmez. **429/29**

14012. O ḳaşıḳ, bu ḫoşafa[12054] göre değil. **429/30**

14013. O ḳaşıḳ, bu ağza göre değil. **429/31**

14014. O, ḳardeş[12055]; bu, yoldaş… **430/01**

14015. O, ḳadın; bu, ḳız… **430/02**

14016. O, ḳadın; bu, ḳız; o biber[12056]; bu, tuz… **430/03**

14017. O ḳaçanla bu göçen ne vaḳitte olsa ḳavuşur. **430/04**

14018. O ḳavgamız danışıḳlı[12057] dövüştür[12058], ki işte bu baḳlavayı yėmek için idi; şimdi meramımız hasıl oldu, sizi Allah'a ısmarladıḳ ağalar! **430/05**

12052 Yazmada: *ḳarbuzı*. STEINGASS: *CP-ED*: ḫarbuz: 452[b]; ḫarbuza: 452[b]; ḫarbūza: 452[b]. DOERFER: *TMEN*: qārpūz: III, 380. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳarbuz: cild-i ṯānī, 31[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarbuz: 837[b]; ḫarbeze: 837[b]; ḫarbūze: 837[b]; ḳarpuz: 1410[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarpuz: II, 1020[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳarbız: 272[a].

12053 Yazmada: *yesin*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

12054 Yazmada: *ḫʸuş-āba*. Kelimenin aslı Farsça *ḫʸuş-āb* olup bu dilde *ḫoş-āb* ve *ḫʸaş-āb* biçimleri de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ḫoş-āb, ḫʸuş-āb, ḫʸaş-āb: 487[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫʸuş-āb: 343. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫoşaf* imlasının yanı sıra Farsçadaki imlası ile de müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde bu imlanın telaffuzu *ḫoş-āb* olarak gösterilmiştir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫoş-āb: 873[a]; ḫoşaf: 873[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoş-āb: s. Fa. [ḫʸuş= İyi - āb= Şu. Tür. zebān-zedi: *ḫoşaf*.]: Bol şu ve şekerle pişmiş ḳurı yemiş ki şo'uḳ olaraḳ, yemek āḫirinde, buŋa maḫṣūṣ geŋiş ḳaşıḳla içilir…: I, 591[c]; ḫoşaf: I, 591[c]. Kelimenin ilgili imlası aslına uygun biçimde *ḫʸuş-āb* olarak okunmuştur.

12055 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

12056 Yazmada: *büber*. REDHOUSE: *TaEL*: biber: 338[b]; buber: 391[b].

12057 Yazmada: *ṭanışıḳlı*. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışık (tanışık): II, 995; tanışık (I): V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanışıḳ: Müḏākere, müşāvere, istişāre. 2. Muḳāvele, muvāfaḳat, ittifāḳ.: II, 871[b].

12058 Yazmada: *dögüşdür*. CLAUSON: *EDPT*: tōg-: 477[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövüş (دوكش): I, 630[c]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

Ḫʸāce Naṣre ’d-dīn[12059]

14019. O, ḳarı[12060]; bu, ḳoca… **430/06**

14020. O ḳarınıŋ bu ḳocası… **430/07**

14021. O, ḳardeşi[12061]; bu, oynaşı… **430/08**

14022. O, ḳardeşi[12062]; bu, sırdaşı… **430/09**

14023. O, ḳadar büyük söyleme, ağzıŋ büyük olur. **430/10**

14024. O ḳadar ayıp, ḳusur; ḳadı ḳızında da bulunur. **430/11**

14025. O ḳadarcıḳ ḳusur, ḳadı ḳızında da bulunur. **430/12**

14026. O ḳadar büyük loḳma alma, boğazıŋda durur. **430/13**

14027. O ḳadar uğraşmaya değeri yoḳ. **430/14**

14028. O ḳadar özenip bezendiğine göre bari kel olmasa. **430/15**

14029. O ḳadar yüksekten atma, ardından seni de atarlar. **430/16**

14030. O ḳadar söz, bir fındıḳ ḳabuğunu doldurmadı. **430/17**

14031. O ḳadar yükseğe uçma; zira düşeceğiŋ yer yine ḳara yerdir. **430/18**

14032. O ḳadar pek uçma; zira bu felek niceleri uçurdu, yine düşürdü. **430/19**

Keçeci-zāde ‘İzzet Mollā[12063] [*Dīvān-ı ‘İzzet (Behār-ı Efkār)* İbtidā-yı Ġazeliyyāt 149] beyt

uçurma kendüŋ ey murġ-ı felek-peymā-yı evc-i cāh[12064]
niçe[12065] *‘Anḳāları güm-kerde*[12066] *ėtmiş āşiyāndur bu*

14033. O ḳavimden bu ḳabile… **430/20**

14034. O ḳoyuna[12067] bu ḳurttan dostluḳ olmaz. **430/21**

14035. O ḳoyunuŋ sürüsünde bizim de hissemiz var. **430/22**

12059 Yazmada: *Ḫʸāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

12060 CLAUSON: *EDPT*: 644[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarı: [Aṣl Türkī-yi ḳadīmde “iŋtiyār” ma‘nāsıyla ṣıfatdur. Zevceyn birbirine “iŋtiyār” dėmek her lisānda mu‘tād oldıġından yine bu ma‘nāda olan “ḳoca” zevc ma‘nāsını aldıġı gibi bu luġat da zevce ma‘nāsını alup ba‘dehū ‘ale ’l-ıṭlāḳ mer’e ve zen ma‘nāsıyla ḳullanılmışdur.]: II, 1024[b].

12061 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

12062 Yazmada: *ḳardaşı*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

12063 Yazmada: *‘İzzet Mollā*.

12064 cāh: Yazmada: *cā*.

12065 Yazmada: *güm-geşte*.

12066 Yazmada: *nice*.

12067 Yazmada *koyun* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳoyun (قويون), ḳoyun (قيون)*] yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoyun (قويون): II, 1120[c]; ḳoyun (قيون): II, 1133[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قويون): 1501[b]; ḳoyun (قيون): 1511[b]. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631[a]; koyun: 678[a].

14036. O ḳoyundan bu ḳuzu… **430/23**

14037. O, ḳoyun; bu, ḳurt… **430/24**

14038. O ḳoyunuŋ postu, bu ḳurduŋ arḳasındadır (sırtındadır). **430/25**

14039. O ḳurt[12068] ile bu ḳoyun dost olmazlar; zira ḳurt[12069] ḫuyundan geçmez, ḳoyun suyundan geçmez. **430/26**

Ḳurt[12070] zalimdir, ḳoyun mazlumdur; zalimle mazlum bir arada yaşayamazlar.

14040. O ḳurttan bu ḳoyuna çoban olmaz. **430/27**

14041. O ḳurduŋ pöstekisi[12071] ne vaḳitte olsa bu pazara gelir. **430/28**

14042. O ḳadar ileri[12072] gitme, ilerisi[12073] uçurumdur. **430/29**

14043. O ḳadar uzağa gitmeğe ne hacet, örneği kendi yorganıŋdadır! **430/30**

14044. O ḳumru[12074], bu ḳarga ile yâr, yoldaş olmaz. **430/31**

14045. O ḳumru, bu ḳarga yuvasına girmez. **430/32**

14046. O, ḳarınca; bu, Süleyman[12075]… **431/01**

14047. O, ḳarınca yuvası; bu, ḳurt ḳobası[12076] (ini). **431/02**

14048. O ḳalem bu hoḳḳaya giremez. **431/03**

14049. O ḳalemden ḳan damlar[12077], bu ḳalemden mürekkep bile damlamaz. **431/04**

14050. O gülü herkes ḳoḳlayamaz. **431/05**

12068 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

12069 Yazmada: *ḳurd*. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

12070 Yazmada: *ḳurd*. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

12071 Kelimenin aslı Farsça olup ‘kılları/tüyleri üstünde bulunan hayvan derisi’ manasındadır. MENINSKI: *Thesaurus…*: postekī: I, 923. Ş. Sāmī: *ḲT*: pöstekī: I, 361[c].

12072 Yazmada: *ilerü*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ileri* hem de *ilerü* imlası müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

12073 Yazmada: *ilerüsi*. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

12074 Aslı Arapça *ḳumrī* olan bu kelime, yazmada her üçü de Osmanlı Türkçesinde müstamel üç farklı imla ile (قمرى, قومرو, قومرى) kullanılmış. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḳumriyy[at]: II, 87. STEINGASS: *CP-ED*: ḳumrī: 988[b]; ḳumrīyat: 988[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳumrı (قمرى): 1473[a]; ḳumru (قومرو), ḳumrı (قومرى): 1497[b].

12075 Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta sadece kral, İslam’da ise hükümdar-peygamber kabul edilen ve edebiyatta dünyevî gücün ve saltanatın sembolü olarak kullanılan, İsrailoğullarına gönderilen peygamber. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: “Süleyman”, *DİA*: 38, 56[b]-60[c]. AKKAYA, H.: “Süleyman - Edebiyat”, *DİA*: 38, 60[c]-62[a].

12076 TDK: *DS*: koba (III): Mağara.: VIII, 2889[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoba: Oyuk, kovuk, hendek.: 151[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: qoba: İn.: 200[a].

12077 Yazmada: *damlar, ṭamlar*. CLAUSON: *EDPT*: tam-: 503[a]. TDK: *TTS*: dammak (tammak): II, 985; tammak: V, 3710. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭamlamaḳ: II, 870[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭamlamaḳ: 1228[a].

14051. O güle herkes âşıḳ. **431/06**

14052. O güzel; evvel baŋa sabır aḳçesi saydırdı, şimdi de baŋa ip üstünde saḳal saydırdı. **431/07**

Yaḥyā Naẓīm[12078] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Müfredāt I, 126] [beyt]

naḳd-i ṣabrı baŋa evvel o güzel ṣaydırdı
ḫaṭṭ ber-āverde olup şimdi ṣaḳal[12079] ṣaydırdı

14053. O güzelden vefa umma. **431/08**

14054. O gidiş gidiştir bir daha[12080] gelmez. **431/09**

14055. O gidiştir, ki gider hâlâ gider. **431/10**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i āmīziş-i ḳayd-ı iksīr 299, 40a, 1481] beyt

gence nā'il olan iksīri n'ėder
o gidişdür ki gider dāḫı gider

Kānī[12081] [1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[12082] [cüz'-i evvel,] 62

Biz daḫı seyr-i gül-geşt-i riyāż-ı İstanbul me'mūliyle murġ-i nā-āzmūn miṯāl havālanduḳ ammā "murġ-i zīrak çūn ba-dām uftad taḥammul bāyadaş" mışrāʻını henūz sāḥa-yı ḫıyābān-ı bihişt-nişānına ḳonmadan ḳulaġımıza ḳoydılar. ***O gidişdür, ki gider ḏāḫı gider****. Ḫulāṣ imdi cenāb-ı nihāyet-baḫş her müşkilāt-ı keşīde olan metāʻib ve muḳāsāte mükāfāt ėtmez degildür.* ilā āḫirihi[12083]…

14056. O gidiş, bu gidiş hâla gider. **431/11**

14057. O gidiş öyle bir gidiştir, ki avdetiŋ imkânı yoḳ. **431/12**

Mevzundur.

14058. O da gitti, bu da gitti; daha gidecek, daha gidecek; nihayet bu gidişle bitecek. **431/13**

14059. O da gider, bu da gider. **431/14**

14060. O gelip geçen günler de bir zaman imiş. **431/15**

Yaḥyā Naẓīm[12084] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 97] [naẓm]

derd-i derūnı şerḥe ne ḥācet ki ʻāşıḳuŋ
her bir nigāhı rāz-ı dile tercemān ėmiş

12078 Yazmada: *Naẓīmī*.

12079 Yazmada: *ṣaḳal (صقل), ṣaḳal (صقال)*.

12080 Yazmada: *daḫı*. CLAUSON: *EDPT*: takı: 466[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: daḫı / daġı: 130[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dāḫı: 880[a]; daḫı: 892[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḫı: [Eski ve Çaġatayca imlāsı: *daġı*.]: … "daha" yerine de vaḳtiyle "daḫı" ḳullanılırdı.: I, 603[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: daġı: 169[a].

12081 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: "Kânî", *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

12082 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür*.

12083 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12084 Yazmada: *Naẓīmī*.

ol[12085] *ḏevḳler o cilveler ol*[12086] *hāy u*[12087] *hūylar*
heb geldi geçti ey dil o da bir zamān ėmiş

ṣūretde noḳṭadur dil-i şeydā Naẓīm lēk
maʿnīde ders[12088]*-ḫāne-yi kevn ü mekān*[12089] *ėmiş*

14061. "O gün de bir gün imiş." dėdiğiŋ gün de olur. **431/16**

14062. "O gün de bir aḳ gün imiş." dėdiğiŋ gün de olur. **431/17**

14063. O, luḳatacıdır[12090]. **431/18**

14064. O, luḳata[12091] bulsa ḳapar. **431/19**

14065. O; laf bilmez, laftan aŋlamaz. **431/20**

14066. O lafıŋ arḳasını ḳomağa gelmez. **431/21**

14067. O, laḳırtı değirmenidir; onuŋla[12092] başa çıḳılmaz. **431/22**

14068. O lafı vazgeç. **431/23**

14069. O lübcüdür, lübb-i inciri arar. **431/24**

14070. O da yalan, bu da yalan; fili yuttu bir yılan[12093], bu da oldu bir yalan. **431/25**

"Mübalağada kizb yoḳ." diyenlere göredir.

14071. O maldan bu can ḫayırlıdır. **432/01**

12085 Yazmada: *o*.

12086 Yazmada: *o*.

12087 u: Yazmada yok.

12088 Yazmada: *der*.

12089 kevn ü mekān: Yazmada: *kevn mekān*.

12090 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-luḳaṭa: Yerden ḳaldırılan buluntıya dėnür.: II, 511. Lukata: Buluntu mal. Sözlükte masdar olarak 'bir malı yerden kaldırıp almak', isim olarak 'buluntu mal' anlamına gelen *luḳaṭa*; İslam hukukunda 'maliki bilinmeyen fakat mübah mal grubunda da yer almayan buluntu mal' veya 'üzerindeki hakkını terk etme niyeti olmaksızın malikinin iradesi dışında kaybolmuş ve bir başkası tarafından bulunmuş sahibi bilinmeyen mal' manasında kullanılır. Malı bulana *mülteḳıṭ*, bulup alma işine de *iltiḳāṭ* denilir. 'Buluntu çocuk' anlamındaki *laḳīṭ* ile 'kaybolan hayvan' karşılığındaki *ḍālle* terimleri eşya için kullanılmaz. KÖSE, S.: "Lukata", *DİA*: 27, 223[c].

12091 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-luḳaṭa: Yerden ḳaldırılan buluntıya dėnür.: II, 511. Lukata: Sözlükte masdar olarak 'bir malı yerden kaldırıp almak', isim olarak 'buluntu mal' anlamına gelir. KÖSE, S.: "Lukata", *DİA*: 27, 223[c].

12092 Yazmada: *anıŋla*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḫurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḫüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

12093 Yazmada: *yılan, dėmiş*.

14072. Obur gitti, oynayalım; cadı[12094] gitti, caynayalım[12095].[12096] **432/01**

Genç ḳadınıŋ birisi: "Kâhya[12097] gitti, çalalım çağıralım; ḳadı gitti, ḳarışalım ḳaynaşalım. Ḳaynana gitti, yiyeyim içelim, gülelim, oynayalım." dėmiş.*

**ḳadı: Ḳayınpederden[12098] kinayedir.*

14073. O mah ağladı, asuman ağladı. **432/02**

Lā mışrā'

14074. O, mal ḳaydında; bu, can ḳaydında. **432/03**

14075. O masḳara[12099] ile başa çıḳılmaz. **432/04**

14076. O, muradına ėrdi. **432/05**

12094 Yazmada *cadı* kelimesi, *cādī* ve *cādū* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı Farsça olup 'büyücü, sihirbaz' manasındadır ve bu dilde *cādū* ve *cāḏū* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: cādū: 349[a]; cāḏū: 349[a]. Osmanlı Türkçesinde birden fazla imlası (cādī, cādū, cāḏū) mevcut olan bu kelime 'büyücü' anlamının yanı sıra 'hortlak' anlamıyla da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: cādū: I, 463[c]; cādī: I, 463[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: câdû: 121[b]; câzû: 127[b].

12095 Ḥüseyn Kāẕım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ceymek, yeymek: *Ḳazan* - Yaymaḳ, yazmaḳ, açup sermek; herkese duyurmaḳ, fāş u i'lān ėtmek, yaymaḳ; geŋişletmek, tevsī' ėtmek.: ikinci cild, 280[b]. YUDAHİN: *KS*: cay-: 1. Sermek, yaymak, asmak. 2. Yaymak. 3. Otlağa çıkarmak.: 189[a]; cayna-: Geniş ve çok dökülmek. 2. Güzel ve büyük olmak. 3. Gönül kaparcasına güzel olmak.: 192[b]. ÖNER: *K-TTS*: cey-: 1. Yaymak, açmak, sermek. 2. Örtü yazmak, döşemek. 3. Genişletmek. 4. Birisine bir söz duyurmak, haber vermek.: 76[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: caymaq: 1. Yaymak. 2. Gaza basmak, gazlamak.: 70[a]. TDK: *DS*: cağnamak: Hayvanlar yerde keyifle yuvarlanmak.: III, 846[a]. Ayrıca, bk. CLAUSON: *EDPT*: ağna-: 87[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aġnamaḳ: Gülmekden bayılmaḳ, telabbuṭ ėtmek, debelenmek, kendinden geçmek.: 16[a]. BASKAKOV: *N-RS*: авнав (avnav): 22[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avna-: Yere yatıp debelenmek.: 16[b]. ÖNER: *K-TTS*: avna-: 1 Ağnamak, debelenmek, yerde yuvarlanmak. 2. Oyalanmak.: 39[a]. TDK: *TTS*: ağnamak: 1. Debelenmek, yatıp yuvarlanmak. 2. Bolluk içinde rahat yaşamak.: I, 53. TDK: *DS*: ağnamak (I): 1. Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak. 2. Balık kendine has hareketler yapmak. 3. Sevinçten coşup oynamak.: I, 106[a]. AYVERDİ: *MBTS*: ağnamak: (Hayvanlar için) Yere yatıp yuvarlanmak, debelenmek.: 20[c].

12096 Yazmada bu madde başı ve altında yer alan benzer biçimleri; "Ḍarb-ı Meṯeller" başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda kaydedilmiş. Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. 425/05. Ayrıca, bk. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Obur kettī oynayık, cadı kettī caynayık.: 75.

12097 Yazmada: *kehya*. Kelimenin aslı Farsça *kad-ḫudā*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: kat-ḫudā: 1014[b]; kad-ḫudā: 1014[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ket-ḫudā: 1524[b]; ked-ḫudā: 1530[b]; kehya: 1608[a].

12098 Yazmada: *ḳa'in pider*. Yazmada *kayın* kelimesi, *ḳayın* ve *ḳa'in* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *ḳaḏın*'dır. CLAUSON: *EDPT*: kaḏın: 602[a]; kayın: 678[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳayın: 65-69; ḳayın ata: 260-262. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayın: II, 1046[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳayn, ḳayın: 1429[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳayn: Bedel, 'ivaż. Anuŋ içün *ḳayn aġa* ve *ḳayn pider* dėmişler, *ḳayn ata* ve *ḳayn ana* gibi, *ḳayn ini* ve *ḳayn aġa*.: 226[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayın (II): 133[b]; ḳayın ana: 133[b]; ḳaynana: 134[a].

12099 Yazmada: *masḫara*. Kelimenin aslı Arapça 'alay ve eğlence konusu' manasında *masḫara*[t]'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i'tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

14077. O masal diŋlenmez. **432/06**

14078. O masalları şimdi kimse diŋlemez. **432/07**

14079. O meymenetsize minnet ėtseŋ de faydasızdır. **432/08**

14080. O, maymun tabiatlı; bu, tilki. **432/09**

14081. O nüsḫanıŋ[12100] ez de suyunu iç.[12101] **432/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 101[12102]]

14082. O ne ḳumaştır (yadigâr gibi), biliriz. **432/11**

Fitne âdem…

Kirāmī[12103] beyt

felegüŋ ḥāline ey Ḫʷāce naẓar ḳılmazsaŋ
çarḫ-ı aṭlas ne ḳumāş ėdügini bilmezsin

14083. Onuŋ canı can da benim canım patlıcan[12104] mı? **432/12**

14084. O nerede, bu nerede; anam nerede, babam nerede? **432/13**

14085. Onu ne sen sor ne de ben söyleyeyim[12105]! **432/14**

Ḫʷāce Naṣre ʼd-dīn[12106]

14086. O, nankör adamdır, iyilik bilmez. **432/15**

14087. O hay huy[12107] günleri de bir gün imiş. **432/16**

14088. O niyet ile amel olmaz. **432/17**

14089. O; hevâsını, hevesini almış; bir daha[12108] yola gelmez. **432/18**

14090. O, yabancı; bu, meyancı[12109]… **432/19**

12100 Aslı Arapça olan bu kelime, bu madde başındaki anlamı ile günümüz Türkiye Türkçesinde *muska* biçiminde müstameldir. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: nusḫaᵗ: 435ᵃ. AYVERDİ: muska: 855ᵇ; nüsha - nusha: 942ᵃ. TDK: *TS*: muska: 1713ᵃ.

12101 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ez de ṣuyını iç. 199/11, Ez ez de ṣuyını iç. 199/12, Ey şeyḫ(-i kerāmet-furūş), o nüsḫanıŋ ez de ṣuyın iç. 487/11.

12102 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: O nüsḫanıŋ ez de ṣuyını iç.: 101.

12103 Yazmada: *Lehce-yi ʻOṯmānī*'den. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: ḳumāş: cüz'-i evvel, 636ᵃ.

12104 Yazmada: *baṭlıcan*. Aslı Farsça *bādingān* olan bu kelime, yazmada *bādincān, baṭlıcan* ve *paṭlıcan* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. *Bādincān* imlası, kelimenin muarreb biçimi olup Farsçada da müstameldir. Kelimenin yazmada kullanılan *bādincān, baṭlıcan* ve *paṭlıcan* imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: bātingān: 136ᵃ; bādilcān: 140ᵃ; bādincān: 140ᵃ; bādingān: 140ᵃ. MENINSKI: *Thesaurus…*: badlıcan, badılcan: I, 640. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: bāḏincān: 16ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: bādincān: 318ᵃ; baṭlıcan: 328ᵇ; patlıcan: 431ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: bādincān: I, 260ᵇ; paṭlıcan: I, 345ᵃ. AYVERDİ: *MBTS*: patlıcan: 982ᵇ. NİŞANYAN: *NS*: patlıcan: 662ᵃ. TDK: *TS*: patlıcan: 1900ᵇ.

12105 Yazmada: *söyleyim*.

12106 Yazmada: *Ḫʷāce Naṣre ʼd-dīn merḥūm*.

12107 Ş. Sāmī: *ḲT*: hay: hay huy: Gürüldi, patırdı, te'emmülsüz ḥareket.: II, 1505ᵃ.

12108 Yazmada: *daḫı*. CLAUSON: *EDPT*: takı: 466ᵃ. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: daḫı / daġı: 130ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: dāḫı: 880ᵃ; daḫı: 892ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḫı: [Eski ve Çaġatayca imlāsı: *daġı*.]: … "daha" yerine de vaḳtiyle "daḫı" ḳullanılırdı.: I, 603ᵃ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: daġı: 169ᵃ.

12109 Ş. Sāmī: *ḲT*: meyāncı: Araya giren, iki kişiniŋ aralarını bulan, tavassuṭ ėden.: II, 1440ᵃ.

14091. O yaşayış, bir yaşayış idi; geçti. **432/20**

14092. O yalancı ile mahkemeye gitseŋ mahkûm olursun. **432/21**

14093. O yalana kimse ḳanmaz. **432/22**

14094. O yalancınıŋ sözüne ḳanan aldanır. **432/23**

14095. O yaprağı ḳapayalım. **432/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 101]

14096. O, yalan; bu, yalan; gerçeği hangisi? **432/25**

14097. O, yolcu; ben, ḫancı iken yine görüşsek gerek. **432/26**

14098. O, yalancı; bu, yaymacı[12110]… **432/27**

14099. O yuvanıŋ ḳuşları, bu yurduŋ kişileri çoḳtan uçtu, göçtü. **432/28**

14100. O, yalancı; bu, dolandırıcı… **432/29**

14101. O yuvada her ḳuş ötemez. **432/30**

14102. O yurduŋ[12111] ḳuşu çoḳtan uçtu. **432/31**

14103. O yuvaya her ḳuş sığmaz. **432/32**

14104. O yüzüğüŋ taşı olamaz. **432/33**

14105. O yuvaya her ḳuş ḳonamaz. **432/34**

14106. O yurduŋ[12112] taşına toprağına ḳurban olayım. **432/35**

14107. O yuvada her ḳuş yumurtlayamaz. **432/36**

14108. O yurttan ḫaber sorma. **432/37**

14109. O yükte bacımız yoḳ. **432/38**

14110. O yol, çıḳar yol değil. **432/39**

14111. O yük, seniŋ ḳantarıŋa göre değil.[12113] **432/40**

14112. O yükü seniŋ ḳantarıŋ almaz. **432/41**

14113. O yükte bacımız, bu ḳatarda hacımız yoḳ. **432/42**

14114. O yükten baç[12114] (gümrük) alınmaz, o yüke ilaç vėrilmez. **432/43**

12110 TDK: *DS*: yaymacı: Gezgin satıcı.: XI, 4213[a].

12111 Yazmada: *yurduŋ, yurt*. CLAUSON: *EDPT*: yurt (yurd): 958[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yurt, yurd: dördüncü cilt, 830[b].

12112 Yazmada: *yurduŋ, yurtuŋ*. CLAUSON: *EDPT*: yurt (yurd): 958[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yurt, yurd: dördüncü cilt, 830[b].

12113 Yazmada bu madde başından itibaren bu (432.) sayfada yer alan madde başları (toplam 7 madde başı); "Meṯeller, Meşhūr Sözler" başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda kaydedilmiş.

12114 Yazmada: *bāc*. Aslı Farsça olan bu kelime; 'vergi, haraç' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: bāc: 136[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: bāc: Ol emvāl ü esbāba dėnür ki 'aẕīmü 'ş-şān olan pād-şāh kendinden dūn olan pād-şāhlardan aḫḏ ėder ve memleket żābitlerinden ve re'āyādan alınan 'öşr ü ḫarāc ve yollarda āyende vü revendeden ve tüccārlardan alınan aḳçeye dėnür, ki gümrük ta'bīr olunur.: 119. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāc: Vaḳtiyle bir yerden bir yere naḳl olunan eşyā ve emti'adan alınan resm. [Ma'nā-yı aṣlīsi vėrgi ve ḫarācdur.]: I, 259[a].

Gebelik.

14115. O yoldan yürünmez[12115], bu yoldan geçilmez; hangi yoldan yürüyelim? **432/44**

14116. O yol eğri, bu yol büğrü; hangi yol doğru? **432/45**

14117. "O yol uğrularıŋ[12116], bu yol doğrularıŋ[12117]…" diyecek adam ister. **432/46**

14118. Obur gibi yaladı tuttu.[12118] **433/01**

14119. Obur optu[12119], cadı çarptı. **433/02**

14120. Öbür dünyada alırsın! **433/03**

14121. Oburuŋ eceli boğazından, baḫîliŋ[12120] (ḫasisiŋ) eceli de boğazındandır; birisiniŋ pek çoḳ, diğeriniŋ pek az yėmesindendir. **433/04**

14122. Utanmaḳ da edeptendir. **433/05**

14123. Utananıŋ yüzünde hayâ perdesi olur. **433/06**

14124. Ot gibi yeşillendi. **433/07**

14125. Utananıŋ yüzünde hayâ nuru olur, utanmayanıŋ yüzünde ḳaya tozu olur. **433/08**

14126. Ot, nebatıŋ yeşilidir; edep, insanıŋ yeşilidir. **433/09**

14127. Utanmazıŋ yüzüne tükürmüşler, yağmur sanmış. **433/10**

14128. Utanmaz ise yüzüne ḳalbur tutsun[12121]. **433/11**

14129. Utanmaz ki… **433/12**

14130. Utanmaḳ nedir bilmez. **433/13**

14131. Utananıŋ oğlu, ḳızı olmamış[12122]. **433/14**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 102]

14132. Utanmaz yüz, tükenmez söz yalancıda… **433/15**

Damarı çatlamaḳ[12123]…

14133. Utanmaz yüzlü, tükenmez sözlü yalancıdır. **433/16**

12115 Yazmada: *yürülmez*.

12116 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oğrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oğrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: Hırsız.: VIII, 3269[a]; oğru (I): Hırsız.: VIII, 3269[a]; oğru (II): Gizli yapılan iş.: VIII, 3269[a]; ugri: Hırsız, yolkesen.: XI, 4025[a]; uğru (I): Hırsız, yolkesen.: XI, 4027[b]; uğru (I): Gizli.: XII, 4783[a]; uğru (II): Hırsız.: XII, 4783[a].

12117 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doğru: 924[a]; ṭoğru: 1256[b]; ṭoğrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

12118 Yazmada bu sayfanın başına "Muḫṭıra: 425'inci ṣaḥīfede muḥarrer 'ibārātıŋ mā-ba'dı olup mu'aḫḫar[en] naḳlolunacaḳ." notu düşülmüş.

12119 Yazmada: *obdı*. CLAUSON: *EDPT*: ōp-: 4[b]. TDK: *TTS*: obmak (opmak): Somurup yutmak.: V, 2906.

12120 Yazmada: *buḫluŋ*. Aslı Arapça olan *baḫīl* kelimesi, 'cimri, hasis, tamahkâr, cahil' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: baḫīl: 1, 98[b].

12121 Yazmada: *ṭutsın, ṭutsun*.

12122 Yazmada: *olmamış (اولمامش), olmamış (اولمه مش)*.

12123 Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭamar: Alnınıŋ ṭamarı çatlamış: Utanmaz.: II, 870[a].

14134. Utangaç[12124] ḳız yârine "Dayım!" dėrmiş. **433/17**

14135. Utandıysa yüzüne ḳalbur tutsun[12125]. **433/18**

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 185[b]]

otaġ: *s.*[12126] *ve* ***otaḳ***: *s.: [İçinde ātiş yandıġ'içün "ot"dan veyā "oturmaḳ"dan müştaḳḳ olsa gerekdür. – "Ḳāf" ḥarekelenince "ġayn" olur. – "Ġayn" ile Fārsīye daḫı geçmiş oldıġından o ṭarīḳle "otaġ-ı hümāyūn" ta'bīri ġalaṭ degildür.] Ḥükmdārān ve sā'ir büyüklere maḫṣūṣ, vāsi', yüksek etekli ve süsli çāder; büyük ḫayme, ḫargāh, ṭārem: Oṭaḳ ḳurdılar. ["Oṭa" bundan me'ḫūḏ olsa gerekdür.]*

14136. Otağını başına teng[12127] (dar) ėtti düşmanıŋ[12128]. **433/19**

Lā mışrā'

14137. Otağ-ı hümayuna baş eğmeyen düşman mı ḳaldı! **433/20**

Lā mışrā'

14138. Otağına ḳıran düştü. **433/21**

Münis[12129] beyt[12130]

baş üzre otaġanda gevher-i mū ėken āyā
yā ayġa ḳıran ėtken aḫter-i mū ėtken āyā

14139. Otağına od vurdular[12131]. **433/22**

beyt[12132]

otav u otaġını yaḳdı yıḳdı
ḫarmanını ṣavurdı ocaġını yıḳdı

12124 Yazmada: *utancaḳ*. TDK: *TTS*: utancak: Mahcup, utangaç.: VI, 4003. TDK: *DS*: utancak: Utangaç.: XI, 4045[b].

12125 Yazmada: *ṭutsın, ṭutsun*.

12126 s.: *İsm*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭa'āt: [I, 12[a]].

12127 Aslı Farsça tang olan bu kelime 'dar' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: tang: 330[a].

12128 Yazmada: *düşmanıŋ (دوشمنك)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı, yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

12129 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: otaġa: 24[b].

12130 Yazmada: *dīger*.

12131 Yazmada: *urdular*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur*- kelimesi, *ur*- ve *vur*- olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12132 Yazmada: *Çaġatayca beyt*.

14140. Otağ[12133]-ı hümayun… **433/23**

Mūnis [*Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi ʻOṯmānī* 24[a12134]] beyt[12135]

çarḫ-ı kök ḫar-gehidin bolmas ėdi hēç ġamı
bezm-i mey tutsaḳ ėkevlen ḳuruban bir aḳ otav

14141. Ötrük[12136] -yalan, yaŋlış- söz, ötmez[12137] -geçmez- aḳçe gibidir; gerçek söz, sırmalı bohça[12138] gibidir. **433/24**

14142. Oturduğu[12139] yerde iş emrėder. **433/25**

14143. Otuz iki dişten çıḳan, otuz iki mahalleye yayılır. **433/26**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 96]

14144. Otağını başına yıḳtılar. **433/27**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[12140] 233

Eyālet-i Ḳaraman Şeh-zāde Sulṭān Muṣṭafā'ya erzānī ḳılınup serīr-i saʻādet ṭarafına mürācaʻat buyurdılar. Ḳaraḥiṣār'a geldüklerinde Maḥmūd Paşa'nuŋ ***otaġını başına yıḳdırup*** *maʻzūl ėtdiler. Yerine İsḥāḳ Paşa vezīr olmışdur.* ilā āḫirihi[12141]…

14145. Ötmeyen bülbül olma, meğerki[12142] vaḳti gelmeye; açmayan gül olmaz, meğerki vaḳti gelmeye. **433/28**

14146. Otuz ikişer yaşında olacaḳ imiş ehl-i Cennet. **433/29**

14147. Öttürdüğü boru dağları iŋletti. **433/30**

12133 Yazmada: *otav, otaġ*. CLAUSON: *EDPT*: otāğ: 46[b]. TDK: *TTS*: otağ: V, 3021; otak (I): V, 3022. TDK: *DS*: otağ: X, 3292[a]; otak: X, 3292[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: otaġ ve otav: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: otaḳ: 206[b].

12134 Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: otaġ ve otav: 24[a].

12135 Yazmada: *dīger*.

12136 CLAUSON: *EDPT*: ötrük: 66[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ötrük: Yalan, kiḏb, erācīf.: 24[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ötrük (II): Yalan.: 213[a].

12137 CLAUSON: *EDPT*: öt-: 39[a]. TDK: *TTS*: ötmek (I): Geçmek, aşmak.: V, 3024. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ötmek: Geçmek.: 25[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öt- (II): 1. Geçmek, delmek. 2. Geçmek, nüfuz etmek.: 213[a].

12138 Yazmada: *boġça*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b]; bohça: Bütçe: XII, 4462[b]. Ayrıca *akçe bohça* ikilemesi 'hediye' ve 'rüşvet' manalarında kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: boġça: aḳçe boġça: 403[b].

12139 Yazmada *otur-* kelimesi iki farklı imla ile (otur-, oṭur-) kullanılmış olup hem *Ot* sırasında hem de *Oṭ* sırasında *otur-* ile başlayan madde başları kaydedilmiş. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: [2]otur-: 67[b]; olur-: 150[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oturmaḳ: I, 188[a]; oṭurmaḳ: I, 208[a].

12140 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

12141 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭūʻdur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12142 Aslı Farsça (*magar*<*ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

14148. Ötsün boru, gelsin çeri. **433/31**

14149. Otuz bir üstünde… **433/32**

14150. Ötesi dumandır, vesselam! **433/33**

14151. Ötesine git, duman; berisine git, yaman. **433/34**

14152. Oturduğu yerde ot bitmez. **433/35**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 95[12143]]

14153. Otuz iki dişini söktürür. **433/36**

14154. Ötmeyen, uçmayan ḳuş olmaz; ancaḳ her ḳuşuŋ ötüşü, uçuşu başḳa başḳadır. **434/01**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[12144] 5,

14155. Ötesinde gâvur köyü yoḳ ya! **434/02**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 107]

14156. Ötesine bile geçerim. **434/03**

14157. Ötesi çıḳmaz soḳaḳ… **434/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 108]

14158. Öteki köyden ḫaber getiren yoḳ. **434/05**

14159. Od ocaḳ[12145] yap, yıḳma; zira od ocaḳ[12146] yapanıŋ odu ocağı[12147] yapılır, yıḳılmaz. **434/06**

14160. Öter ḫoroz[12148], biter ot bıraḳmadılar. **434/07**

14161. Oduŋ[12149] yanadursun, ocağıŋ tütedursun. **434/08**

14162. Öteberi âdem değil ha! **434/09**

12143 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Oturdıġı yerde ot bitmez.: 95.

12144 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

12145 Yazmada: *ot ocaḳ*. Yazmada bu ifade 'ev bark (aile)' manasında kullanılmıştır. İlgili ifade *od ocaḳ* biçimi ile de kullanılmıştır. bk. 188/19. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ʾl-insān va ḥalbatu ʾl-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54ª. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫᵛud od: Ātiş, nār.: I, 185ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ot: 24ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206ª. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521ᵇ. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356ᵇ.

12146 Yazmada: *ot ocaḳ*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ʾl-insān va ḥalbatu ʾl-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54ª. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫᵛud od: Ātiş, nār.: I, 185ᵇ. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356ᵇ.

12147 Yazmada: *otı ocaġı*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ʾl-insān va ḥalbatu ʾl-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54ª. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫᵛud od: Ātiş, nār.: I, 185ᵇ. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356ᵇ.

12148 Yazmada: *ḫuros*. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457ᵇ. Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros*, *ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579ᶜ; ḫoroz: I, 591ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḫuros: 166ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98ª; ḫoroz: 98ª.

12149 Yazmada: *otuŋ*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ʾl-insān va ḥalbatu ʾl-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54ª. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫᵛud od: Ātiş, nār.: I, 185ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ot: 24ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206ª. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521ᵇ. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356ᵇ.

14163. Odu, ocağı[12150] elleme, külle[12151]; tarla ile bağı bahçeyi[12152] külleme, elle (belle, ḳaz, ḳarıştır). **434/10**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira oda[12153], ocağa herkes ḳarışır, onu herkes[12154] ḳarıştırırsa o od, ocaḳ layıḳıyla (tabiatıyla) yanmaz, belki söner. “Çoḳ örselenen od, ocaḳ yanmaz, söner; çoḳ ḳazılan, ḳarıştırılan bağ ile tarla (bahçe, bostan) mahsül vėrmez, belki toḫumu[12155] yerinden oynar, döner, ḳurur gider.” dėmişler.

14164. Ötesi berisi şu ḳadar tuttu… **434/11**

14165. Öteki “Şöyledir…” dėr, beriki “Böyledir…” dėr; hangisine inanalım? **434/12**

14166. Öteye beriye başvurduḳ[12156], olmadı. **434/13**

14167. Od ocaḳ[12157] ehlidir. **434/14**

14168. Ocaḳ bucaḳ[12158] arandı. **434/15**

Bucaḳ[12159]: Rusya’da ḳalan Ḳırım eyaleti.

14169. Ocağına incir dikildi. **434/16**

12150 Yazmada: *otı ocaġı*. Bu madde başındaki *od* ve *ocak* kelimelerini hem gerçek anlamlarıyla hem de -yazmadaki başka örneklerde de olduğu gibi- birlikte ‘ev bark (aile, çoluk çocuk)’ manasında anlamak mümkündür. bk. 434/06. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

12151 TDK: *DS*: küllemek: Kusurlu işleri örtbas etmek.: VIII, 3030[a]. TDK: *TS*: küllemek: Genellikle ateşin üzerini külle örtmek. 2. Bir acıyı, bir sıkıntıyı unutturmak.: 1557[b].

12152 Yazmada: *bāġ bāġçeyi*. Aslı Farsça olan *bāġça* kelimesi, ‘küçük bağ’ manasındadır. Kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

12153 Yazmada: *ota*. Bu mütalaada yer alan *od* kelimeleri, *ot* imlasıyla kullanılmış. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

12154 onu herkes: Yazmada yok.

12155 Yazmada: *tuḫmı*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *tuḫm*’dur. STEINGASS: *CP-ED*: 288[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *tuḫm* hem de *toḫum* imlası kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: tuḫm: 517[a]; toḫum: 607[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuḫm [Tür. zebān-zedi: *toḫum*.]: I, 389[a].

12156 Yazmada: *başurmak.* CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12157 Yazmada: *ot ocaḳ*. Yazmada *od oca*k ifadesi, ‘ev bark (aile)’ manasında kullanılmıştır. Ayrıca, bk. AYVERDİ: *MBTS*: ocak: ocak halkı: Yaya asker, yeniçeriler.: 943[c]. *Od* kelimesi için bk. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): IX, 3356[b].

12158 AYVERDİ: *MBTS*: ocak: ocak bucak: Bulunulan yerin her tarafı.: 943[c]. TDK: *TS*: bucak bucak: Her yerde, her yanda, her tarafta.: 402[a].

12159 Bucak: Osmanlılar zamanında Besarabya’nın güneyinde yer alan siyasî ve idarî bölge. Türkçe bir kelime olan *bucak*, ‘uzak, sınırsız bölge, köşe, uç’ gibi manalara gelir. Ayrıca nehir boylarında uzanan çalılık, kumluk yerlere de bu isim verilir ki bu da bir dereceye kadar Bucak arazisini tasvir etmektedir. Bucak, siyasî ve idarî bir bölge olarak Osmanlı Devleti’nin Kuzey Karadeniz hâkimiyetiyle ortaya çıkmış ve XIX. yüzyılın başlarında bu hâkimiyetin sona ermesiyle tarihe karışmıştır. KARPAT, K.: “Bucak”, *DİA*: 6, 341[a].

14170. Ocağıŋ eğriliğine baḳma, tütünüŋ doğru çıḳışına baḳ. **434/17**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 96]

14171. “Ocaḳ âdetidir, ḳazan[12160] ḳaldırılır.” diyen cebbardırlar. **434/18**

[Keçeci-zāde ‘İzzet Mollā *Dīvānçe-yi ‘İzzet (Ḫazān-ı Āṯār)* 748, II, XXXIV, 2[12161]] beyt[12162]

ḳoyup indirmeden ikide bir de
«ḳazan devrildi söndürdi ocaġı» *1241*[12163]

14172. Ocağı söndü. **434/19**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 97]

14173. Ocağı, pirler ocağı… **434/20**

14174. Ocağını söndürdüler. **434/21**

Sünbül-zāde Vehbī [*Dīvān* 114, 8, 17] [beyt]

levendānuŋ ***ocaġın*** *bir nefesde eyledi ber-bād*
söyündürdi *kerāmetle şerār-ı nār-ı eşrārı*

Sünbül-zāde Vehbī[12164] [*Dīvān* 123, 12, 10] [beyt]

ocaġın söndürüp *a‘dā-yı dīnüŋ āb-ı şemşērüŋ*
vėrür seylāba mülkin ser-be-ser şevketlü hünkārum

14175. Ocaḳ ehli[12165] ḳazan[12166] taşır. **434/22**

Yeŋiçeriler…

14176. Ocağını söndürdü, ḫarman[12167]-ı hayatlarını yele vėrdi. **434/23**

12160 Yazmada: *ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳazġan: 219[b]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a]. Yazmada *kazan* kelimesi, *ḳazan* ve *ḳazġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

12161 ŞAHİN, E. S.: *Keçeci-zâde İzzet Molla’nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*: *Ḫazān-ı Āṣār*: 748, II, XXXIV, 2.

12162 Yazmada: *beyt türkī*.

12163 1241: Yazmada yok. İlgili tarih, yeniçeri ocağının kaldırılmasının hicrî takvime göre tarihidir (1241 [=1826]).

12164 Yazmada: *keḏā [Sünbül-zāde Vehbī]*.

12165 AYVERDİ: *MBTS*: ocak: ocak halkı: Yaya asker, yeniçeriler.: 943[c].

12166 Yazmada: *ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳazġan: 219[b]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

12167 Yazmada: *ḫirmen*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *ḫirman* hem de *ḫarman* telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫirman, ḫarman: 456[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫirman: 322. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫirmen, ḫarman (خارمان)* ve *ḫarman (خرمان)* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarman (خارمان): 820[a]; ḫarman (خرمان): 841[b]; ḫirmen: 842[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫarman (خرمان): I, 579[a]; ḫirmen: I, 579[b]. Yazmada *harman* kelimesi, *ḫarman (خرمان)* ve *ḫirmen* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[12168] 161[12169]

Yürgeç Paşa bir mektūb inşā' ėdüp Ṭayfūr Çelebī'ye böyle ḫaber gönderdi ki: "Eger ḳal'a-yı mezbūrede cem' olunan ḏaḫīre anbārına ātiş urup ḳal'a ehlini ḫirmen-i ḥayātların bād vėrmege iḳdām ėderseŋ her ne ri'āyet ki ārzū-yı ḫāṭıruŋdur. Āsitāne-yi pād-şāhīden taḥṣīline mütekeffil oluram." dėmiş Ṭayfūr-ı mezbūr[12170] *daḫı tama'-ı māl u cāh ile ḫuḳūḳ-ı ni'met-i sābıḳayı ferāmūş ėdüp ma'hūd anbāra*[12171] *ātiş bıraḳmaġla bī-çāre Ḥaydar Beg'iŋ* ***ocāġını söyündürdi***[12172]*. Yürgeç Paşa ḳıṣṣadan ḫaber-dār olıcaḳ ılġār ile ḥiṣār üzerine varup muḥāṣara eyledükde Ḥaydar Beg ḏaḫīresiz muḳāvemete iḳtidārı olmayacaġın iḏ'ān ėdüp bī-iḫtiyār teslīm-i ḥiṣār eyledi. Yürgeç Paşa daḫı ḥiṣārı żabṭ ėdüp müjde-yi fetḥi der-gāh-ı pād-şāh*[12173]*-ı 'ālem-penāha i'lām ėtdükde Sulṭān Murād-ı kerem-kār*[12174] *Ḥaydar Beg'e bir eyü tīmār ve daḫı nice iḥsān-ı bī-şümār*[12175] *ėdüp āḫir 'ömrine dek sāye-yi Devlet-i Otmāniyye'de evḳāt geçürdi.*

14177. Ocağı batası! **434/24**

Yeŋiçeri ocağından kinayedir.

14178. Öç almaḳ da bir murattır. **434/25**

14179. Ucunu bucağını bulamadı. **434/26**

14180. Öç ocaḳ almağa ya hâl gerek ya hile. **434/27**

14181. Ocağına ot bitti. **434/28**

14182. Ocağına ot bitmedi. **434/29**

14183. Ocağı söndü, hâlâ ḳazan[12176] taşır. **434/30**

14184. Ocağına (obasına) incir[12177] dikti. **434/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 96[12178]]

12168 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

12169 Yazmada: *160 - 161*.

12170 Ṭayfūr-ı mezbūr: Yazmada: *mezbūr*.

12171 Yazmada: *anbārına*.

12172 Yazmada: *söndürdi*.

12173 Yazmada: *pād-şā*.

12174 Yazmada: *kām-kār*.

12175 iḥsānlar bī-şümār: Yazmada: *iḥsān-ı bī-şümār*.

12176 Yazmada: *ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

12177 Yazmada: *incir (اینجیر)*. Aslı Farsça *ancīr* olan *incir* kelimesi, Osmanlı Türkçesinde hem *encīr* hem de *incir (انجیر)* ve *incir (اینجیر)* imlaları ile müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ancīr: 107[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: encīr: I, 174[a]; incir (اینجیر) yā-ḫ[v]ud incir (انجیر): 253[b].

12178 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ocağına encīr dikdi.: 96.

Şinās̄i[12179] [*Münteḫabāt-ı Eş‘ār* 14] beyt

bitince mī̇ve-yi faẓlım behār-ı ‘ömrümde
dikildi bāġ-ı cehānda ocaġıma encī̇r[12180]

[‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

“Ocağına incir dikmek” tabiri, ‘zalimiŋ zulmüyle bir aileniŋ odu ocağı[12181] *sönmek yani o aile efradı mahv ve perişan olmaḳ’ dėmektir.*

14185. Ocağına od (ateş) vurdular[12182]. **434/32**

Tābit *Ẓafer-nāme-yi Tābit*[12183] [19] [beyt]

ḫurūşān olup nev-behārān gibi
aḳınlar ṣalam ebr-i nīsān[12184] *gibi*

Tatar’ı ṣalup ṣaġına ṣoluna[12185]
*bir **ātiş uram**[12186] **düşmen ocaġına***

14186. Ocağına ateş, çaŋına ot tıḳtılar. **434/33**

14187. Ocaḳ yıḳmaḳ ḳolay; amma ocaḳ yapmaḳ zordur. **434/34**

14188. Ocağına incir diktiler dėsene! **434/35**

Şinās̄i [*Münteḫabāt-ı Eş‘ār* 14] beyt

bitince mī̇ve-yi faẓlım behār-ı ‘ömrümde
dikildi bāġ-ı cehānda ocaġıma encī̇r[12187]

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*[12188] [cüz’-i ṯānī, 109]

Benim cānım Ḳuzıcı Meḥmed Aġa ḫażretleri; ol pezevenk kürsī̇de ṣorudursa ṣorutsun, anasını düzeyim[12189] *ve **ocaġına encī̇r aġacı dikeyim**; lākin buŋa ḫayretdeyim, ki bize n'içün ṭulum düdük çalmaz? Buŋa cevāb ḳā’il ėse ḏū-fünūn*

12179 Yazmada: *Lā.*

12180 Yazmada: *incir (انجير).*

12181 Yazmada: *otı ocaġı*. Yazmada bu ifade, ‘ev bark’ manasında kullanılmıştır. İlgili ifade *od ocaḳ* biçimi ile de kullanılmıştır. bk. 188/19. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī̇: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

12182 Yazmada: *urdular*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī̇: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12183 Yazmada: *Ẓafer-nāme-yi Ṯābit - li-ġazā-yı Selīm Girāy Ḫān*. Bu eser; Osmanlı padişahı II. Süleyman [1687 - 1691] zamanında Avusturya seferine çağrılan Kırım hanı Selim Giray [1671 - 1704] adına divan şairi Ṯābit [ö. 1124/1712] tarafından yazılmıştır. *Ġazā-nāme* ve *Selīm-nāme* olarak da anılan eserin bazı kaynaklarda Kaçanik ya da Macar seferiyle ilgili olduğu söylenirse de Selim Giray’ın kazandığı Prekop zaferini anlatır. KARACAN, T.: “Sâbit”, *DİA*: 35, 349[a].

12184 ebr-i nīsān: Yazmada: *ebr ü nīsān*.

12185 ṣaġına ṣoluna: Yazmada: *ṣaġa ṣola*.

12186 Yazmada: *urur*.

12187 Yazmada: *incir (انجير).*

12188 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

12189 Yazmada: *düz…*

olan rü'esā-yı aṣḥāb-ı cünūndan su'āl ile def'-i ẓunūn buyurmaları mercūdur. ilā āḫirihi[12190]…

14189. Ocaḳ yaḳanıŋ, ocaḳ yıḳanıŋ ocağı yaḳılır, yıḳılır. **434/36**

Sebepsiz…

Maddî, manevî ocaḳ yapanla ocaḳ yıḳan bir değil.

14190. Ocaḳ (baca) eğri olsa da dumanı doğru çıḳar. **434/37**

14191. Ocaḳ dolusu öksüzü mü var? **434/38**

14192. Ucu bizli, sapı bulaşıḳ… **434/39**

14193. Ucunu, ortasını bulmaḳ müşkül. **434/40**

14194. Ucunu, bulana aşḳ olsun! **434/41**

14195. Ucunu elden bıraḳma. **434/42**

İpiŋ…

14196. Ucunu bulmuş. **434/43**

14197. Ucu elinde. **434/44**

14198. Ucuna çıḳmışlar. **434/45**

14199. Ucuz satan tėz satar, pahalı satan gėç satar. **434/46**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Pahalı vėren, ucuz vėrene yan yan baḳar; ucuz vėren de yan yatar, keyfine baḳar; zira "Zaman, zamanı; zaman, samanı; yaḫşi, yamanı satar." dėmişler.

14200. Ucuz satan (vėren) tėz satar. **434/47**

14201. Od[12191] yoḳ, ocaḳ yoḳ. **434/ek1/01**

14202. Ötesi berisi tam ḳırḳ oḳḳa. **434/ek1/02**

14203. Öteden beri tanıdığımdır; şimdi tasması değişmiş. **434/ek1/03**

Mevḳi-yi iḳbale geçen supaḳ[12192] soylunuŋ ilzamından kinayedir.

14204. Odsuz, ocaḳsız[12193] yerde elbette ḳadın durmaz. **434/ek1/04**

12190 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" taʻbīrinden maḳṭūʻdur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis ʻalayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12191 Yazmada: *ot, od*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

12192 Yazmada: *ṣubaḳ*. Bu kelimenin aslı, esasen 'dübür, anüs' manasında olsa da bir kişi hakkında olumsuz bir yargı için 'nankör, alçak, hercaî adam' manasında kullanılan Boşnakça *šupak* olmalıdır. BAYHAN, Ş.: *Boşnakça-Türkçe Sözlük*: šupak: 1344[a].

12193 Bu madde başındaki *od* ve *ocak* kelimelerini hem gerçek anlamlarıyla hem de -yazmadaki başka örneklerde de olduğu gibi- birlikte 'ev bark' manasında anlamak mümkündür. bk. *ot ocaḳ*: 24/ek1/11. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

14205. Öten ḫoroz[12194] ile ötmeyen ḫoroz[12195] bir değil. **434/ek1/05**

14206. Öten ḫoroza[12196] "Ne için ötüyor?" dėnilmez. **434/ek1/06**

14207. Ötmeyen ḫoroza[12197] ḫoroz[12198] dėnilmez. **434/ek1/07**

14208. Ötkün[12199] söz, keskin ḳılıç gibidir. **434/ek1/08**

14209. Ocağa ḫizmet ėtmek isyeten, ocaḳ ehliniŋ ḳıyafetine girmek gerek. **434/ek1/09**

14210. Ocaḳ ehli, ocağıŋ hâlini bilir. **434/ek1/10**

14211. Ocağı batası zorbalar, ocağı batırdılar[12200]. **434/ek1/11**

14212. Ucuz etiŋ çorbası[12201] tatsız olur. **434/ek1/12**

14213. Ucuz mal, uyuz(lu) mal… **434/ek1/13**

14214. Ucuz satan tėz satar, pahalı satan gėç satar (yan yan baḳar). **434/ek1/14**

14215. Ucuzdur, illeti var; pahalıdır, hikmeti var. **434/ek1/15**

14216. Ucuz mal tėz satılır. **434/ek1/16**

14217. Ucuz malıŋ hilesi üstünde… **434/ek1/17**

14218. Od ocaḳ[12202] sahibidir. **434/ek1/18**

'Güçlü, ḳuvvetli, candandır.' dėmektir.

14219. Ocaḳtandır (ocaḳlıdır). **434/ek1/19**

'Ḳavim, ḳabile sahibi' dėmek olur.

14220. Ocaḳ yıḳanıŋ ocağı yapılmaz. **434/ek1/20**

14221. Odu ocağı[12203] sönen, ḫasistir. **434/ek1/21**

12194 Yazmada: *ḫuros*. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros, ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

12195 Yazmada: *ḫuros*. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b].

12196 Yazmada: *ḫurosa*. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b].

12197 Yazmada: *ḫurosa*. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b].

12198 Yazmada: *ḫurosa*. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b].

12199 TDK: *TTS*: ötkün: Tesirli, nafiz, keskin, delip geçici.: V, 3133. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ötkün: 'Ābir. Āmir. Mü'ettir. Oḳuŋ tėmür yeri.: 25[a].

12200 Yazmada *bat-* kelimesi, *bat-* ve *baṭ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: bat-: 298[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: baṭ-: 25[a]. REDHOUSE: *TaEL*: batmaḳ: 315[b]; batı: 315[b]; batı: 328[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: batmaḳ: I, 258[b]; batı: I, 258[c]; batı: I, 268[b].

12201 Yazmada: *şorbā*. Yazmada *çorba* kelimesi üç farklı imla ile (çorbā, çorba, şorbā) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *şorbā* olup bu dilde kelimenin *çorbā* imlası da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: çorbā: 402[b]; şorbā: 765[b]. Kelimenin yazmada yer alan imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: çorba yā-ḫ[v]ud çorbā: I, 519[b]; şorbā: I, 788[a].

12202 Yazmada: *ot ocaḳ*. Yazmada bu ifade 'ev bark (aile)' manasında kullanılmıştır. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

12203 Yazmada: *otı ocaġı*. Yazmada bu ifade 'ev bark (mal mülk)' manasında kullanılmıştır. İlgili ifade *od ocaḳ* biçimi ile de kullanılmıştır. bk. 188/19. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-*

14222. Od[12204] yoḳ, ocaḳ yoḳ; yurt var, nacaḳ yoḳ. **434/ek1/22**

14223. Ucuz malıŋ (etiŋ) illeti var; pahalı malıŋ hikmeti var. **434/ek1/23**

14224. Ocaḳ zorbaları "Zorba ḳalḳa, zorba ḳalḳa!" diye diye eŋ nihayet zorbalar ocağı ḳalḳtı, battı gitti. **434/ek1/24**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Tevârîḫ-i Osmanî rivayetine nazaran ocaḳ ağalarınıŋ eŋ cahilleri, eŋ zalimleri ve eŋ zorbaları[12205] Sultan İbrahim ve Sultan Mehmed-i Rabiʻ ve Murad-ı Rabiʻ ahd-i saltanatlarına zuhur ėdenleridir, (Ḳara Hasan oğlu Hüseyin Ağa, Ḳoca Muslihiddin Ağa, Bektaş Ağa, Ḳara Murat Ağa namıyla be-nam yeŋiçeri ocağı ağaları olduğu mervîdir. Bu ağalarıŋ devrine ait tariḫ oḳunmaḳ gerekir.) ki "Ocağı batası!" sözü Anadolu'da el-yevm zeban-zed-i avamdır. Bu meşhur sözüŋ nezd-i İlahîde ḳarîn-i ḳabul olduğuna tariḫ-i Osmanî şehadet ėdiyor, ki bu ocaḳ zorbalığı ve zorbaları eŋ nihayet selatin-i Osmaniyeden Sultan Mahmud Ḫan-ı Sani-yi Adlî ahd-i saltanatında tamamen[12206] ref ve ilga ile zorbalar zorbalığı mahut ocaḳlarıyla beraber söndürülerek ve bünyan-ı devlet ve millette daima iltiyâm-nâ-pezîr ḳangren mütemadi maraz şeklinde devam ėtmekte bulunan bu ḳadim ḫastalığı kökünden defėtmek suretiyle sultan-ı müşarünileyh muvaffaḳ olduğu yine tevârîḫ-i Osmanî bast u beyan eylemektedir; faḳat bu ocağıŋ tekrar ihyası devrini arayanlar zuhur ėtmemiş değildir. Herşeyi zaman gösterir, zaman tevlit ėder. fa 'l-yata'ammal [=Düşünün!]

14225. Ocaḳ ağaları, çâr[12207] rükn-i Bektaşiye'dendir. **434/ek1/25**

14226. Ocaḳ başı bilgisi[12208] satar. **434/ek1/26**

14227. Ocaḳ başı ağası gibi ḳurulur (azamet gösterir). **434/ek1/27**

14228. Ocaḳ başı pehlivanlığı ėder. **434/ek1/28**

14229. Ocaḳ başı pehlivanınıŋ aḳranı kül ardında yatar. **434/ek1/29**

---

lisān / İbni-Mühennâ Lûgati: ot: 54ª. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫᵛud od: Ātiş, nār.: I, 185ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ot: 24ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206ª. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521ᵇ. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356ᵇ.

12204 Yazmada: *ot*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54ª. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫᵛud od: Ātiş, nār.: I, 185ᵇ. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356ᵇ.

12205 eŋ cāhilleri, eŋ ẓālimleri ve eŋ zorbaları: Yazmada: *eŋ cāhili ve eŋ ẓālimi ve zorbaları*.

12206 Yazmada: *tamāmᵉⁿ tamāmᵉⁿ*.

12207 Aslı Farsça olan bu kelime, 'dört' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: çār: 384ª. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çār: Çehār muḫaffefi olur, ki a'dāddan dört 'aded ismidür.: 282. Ş. Sāmī: *ḲT*: çār: I, 496ª.

12208 Yazmada: *bilgüsi*. REDHOUSE: *TaEL*: bilgi-gü: 383ᵇ; bilgi: 383ᵇ. TDK: *TTS*: bilgi (bilgü): I, 560. TDK: *DS*: bilgü: II, 692ᵇ.

14230. Ocağı yapan, tüttüren Ḫüday[12209] Taŋrı'dır; zira yanan, tüten ocağı söndürmek, yıḳmaḳ 'o[12210] Taŋrıteala'ya ḳarşı büyük bir isyan' dėmektir. **434/ek2/01**

14231. Ocaḳ (ev) yap, yıḳma; ki ocağıŋ yapılsın. **434/ek2/02**

14232. Ocaḳ (ev) yapanıŋ ocağı yapılır, ocaḳ yıḳanıŋ ocağı yıḳılır. **434/ek2/03**

14233. Ocaḳ (ev) yapmaḳ ḫayra, ocaḳ yıḳmaḳ şerre delalet ėder. **434/ek2/04**

14234. Ocaḳ (ev) yapan başḳa, ocaḳ yıḳan başḳadır; zira ocaḳ yapmaḳ Taŋrı'nıŋ emrine itaat ėtmek, ocaḳ yıḳmaḳ Taŋrı'ya isyan eylemektir. **434/ek2/05**

14235. Ocak (ev) yapanıŋ ocağı sönmez, ocaḳ yıḳanıŋ ocağı yanmaz (tütmez). **434/ek2/06**

14236. Ocaḳ (ev) yapılır, yıḳılmaz; nacaḳ (balta) alınır, satılmaz; yer yurt[12211] alınır, satılmaz. **434/ek2/07**

14237. Ocaḳ eğri olsun; tek dumanı doğru olmaḳ gerek. **434/ek2/08**

Ocağa baḳma, ocaḳtan çıḳan dumana baḳ.

14238. Uçan ḳuşa, ḳaçan tavşana borcu var. **434/ek2/09**

14239. Uçan ḳuştan, ḳaçan tavşandan imdat[12212] umar. **434/ek2/10**

Ne çaresizlik…

14240. Uçan ḳuştan ḫam, göçen buluttan nem ḳapar hassastırlar. **434/ek2/11**

14241. Uçacaḳ bir ḳuş için iki ḳanat lazımsa yaşayacaḳ bir devlet için de iki ḳanat lazımdır: Bunuŋ birisi ordu, birisi donanmadır. **434/ek2/12**

14242. Uçmayan ḳuş olmaz; meğerki ḳanadı tek ola, ya ḳırıḳ ya ḳırpıḳ ola. **434/ek2/13**

14243. "– Uçtu, uçtu; ḳarga uçtu! – Uçar. – Uçtu, uçtu; insan uçtu! – Uçmaz." dėmiş; amma şimdi insan da uçuyor.[12213] **434/ek2/14**

12209 *Hüda* kelimesinin Farsçadaki aslî biçimi olan *Ḫudāy*, 'kendiliğinden var' manasında olup hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde kelimenin *Ḫudā* ve *Ḫudāy* imlaları müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: āy: 127[b]; ḫudā: 448[b]; ḫud-āy: 448[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫudā: 832[b]; ḫudāy: 833[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḫoda: 157[a]; ḫoday: 157[a].

12210 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba'ż ta'birātında isti'māl olunuyor.: I, 217[c].

12211 Yazmada: *yurd, yurt*. CLAUSON: *EDPT*: yurt (yurd): 958[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yurt, yurd: dördüncü cilt, 830[b].

12212 Aslı Arapça olan *imdād* kelimesi; 'mühlet vermek, başkası eliyle yardım etmek' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-imdād: Bir ādeme bir nesne żımnında mühlet vėrmek… Bir kimseye bir ādem ġayri kimse ta'yīni ile yardım eylemek… Ba'żılar 'indinde ṯülāṯīden olan *madd* māddesi şerr ve mekrūhda ve *imdād* māddesi ḫayr ve maḥbūbda isti'māl olunur.: I, 690. Benzer kelimelerdeki anlam farklılıklarına dikkat edilmelidir; zira 'mühlet vermek, başkası eliyle yardım etmek' manalarındaki *imdād* kelimesine anlamca yakın olan ve her üçü de Arapça olan bu kelimelerden *naṣr* 'bir âdemi bir nesneden kurtarmak suretiyle ona yardım etmek' manasında iken *ẓahr* 'bir kimseye arka çıkmak suretiyle yardım etmek' manasında, *madd* ise 'bir âdeme hayatını uzatacak mahiyette yardım etmek' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-madd: I, 689; al-imdād: I, 690; aẓ-ẓahr: II, 15; an-naṣr: II, 123; al-'avn: III, 673. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *İ'âne* ile *nusret* arasındaki fark: 275.

12213 TDK: *TS*: uçtuuçtu: Birkaç kişi arasında oynanan ve uçmayan şeyleri de uçar gibi göstererek şaşırtma temeline dayanan bir çocuk oyunu.: 2408[a].

14244. Üç ocaḳlı ḫandandandır. **434/ek2/15**

14245. Üç ḳarış boyu var, türlü türlü[12214] ḫuyu var. **434/ek2/16**

14246. Üçün(?) (gerçek) olsa üçe cek[12215]… **434/ek2/17**

14247. Ucunu bul da yağa, bala vėr. **435/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 102]

14248. Ucuz satan tėz satar, pahalı satan balçığa batar. **435/02**

14249. Ucuzu Yahudî alır, Yahudî satar; her alavėresine hile ḳatar. **435/03**

14250. Ucuzu Yahudî pazarından[12216] aramalı. **435/04**

14251. Ucuz atıŋ nalı[12217] baş deler, ucuz etiŋ kemiği diş ḳırar. **435/05**

14252. Ucuz ise illeti var, pahalı ise hikmeti var. **435/06**

14253. Ucuz ise sorma; pahalı ise görme, alma. **435/07**

14254. Ucuz etiŋ çorbası[12218] (yaḫnisi) tatsız olur. **435/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 102[12219]]

14255. Ucuz etiŋ tiridi o ḳadar olur. **435/09**

14256. Ucuz olup yavuz olacağına az olsun, uz[12220] olsun. **435/10**

14257. Ucuz at ile ucuz etten fayda bekleme. **435/11**

12214 Yazmada: *dürlü dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

12215 üçe cek: Yazmada: *üçe cek, ʻüç kerre' dėmek*. Ş. Sāmī: *ḲT*: caḳ, cek: Edāt-ı intihā olup "…ye dek, …ye ḳadar" maʻnāsını ifāde eder: ṣabāḥa caḳ= Ṣabāḥa ḳadar, ṣabāḥa dek; şehre cek= Şehre ḳadar, şehre dek. - Yalnız daḫı ḳullanılırdı: caḳ bu ḳadar= Tā bu ḳadar, bu ḳadara varıca. [El-yevm metrūkdür.]: I, 478[a].

12216 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

12217 Yazmada: *naʻli*. Kelimenin aslı Arapça *naʻl*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-naʻl: Ayaġı yere çıplaḳ ṭoḳunmaḳdan ḥıfẓ ėdecek nesneye dėnür, ki *ayaḳḳabı* ve *pā-poş* taʻbīr olunur. Fārsīde *pāy-afzār* dėrler, envāʻına şāmildür, her maḥallde bir güne diküp ayaḳlarına giyerler ve Türkīde *nalın* dėdükleri, ki çamurluḳda giyilür; *naʻleyn* muḥarrefidir.: III, 363. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *nal* ve *naʻl* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: nal: II, 1450[c]; naʻl: II, 1464[c]. Yazmada bu imlaların ikisi de kullanılmıştır.

12218 Yazmada: *çoba*. Kelimenin aslı Farsça *şorbā* olup bu dilde kelimenin *çorbā* imlası da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: çorbā: 402[b]; şorbā: 765[b]. Kelime yazmada *çorbā, çorba, şorbā* imlaları ile kullanılmış olup bahse konu imlaların üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çorba yā-ḫ[v]ud çorbā: I, 519[b]; şorbā: I, 788[a].

12219 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ucuz etiŋ yaḫnīsi ṭatsız olur.: 102.

12220 Bu kelimenin *öz* olarak okunması da mümkün olmakla birlikte *uz* olarak okunması daha muvafıktır. TDK: *TS*: az: az olsun, uz olsun: 213[a]; öz: Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre.: 1865[a]; uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (I): 1. Doğru, temiz, uslu, dikkatli (kişi için). 2. Uysal, yumuşak yapılı (kişi için). 3. Bön, saf.: XI, 4052[a]. uz (II): Becerikli, akıllı, anlayışlı.: XI, 4052[a].uz (III): Sinsi, kurnaz.: XI, 4052[b]. uz (IV): Yakın, içten.: XI, 4052[b]. uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b]; öz: 278[a].

14258. Üç loḳmaya razı ol; ancaḳ biri et, biri ekmek[12221], biri yağ olsun. **435/12**

14259. Uçan ḳuşa borcu var. **435/13**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 102]

14260. Üç dört saḳimden bir müstaḳim çıḳar. **435/14**

[Aḥmed Midḥat “Tārīḫiŋ Me’ḫaḏları”] *Ṭaġarcıḳ*[12222] 3, 96[a]

Meṯelā bir muḥārebede hem ġālib hem maġlūb hem de bī-ṭaraf milletleriŋ[12223] *o muḥārebe ḥaḳḳındaki rivāyātı cem‘ eyledükde* ***üç dört saḳimden bir müstaḳim çıḳarılmaḳ*** *iḫtimāli inkār olunamayacaġından…* ilā āḫirihi[12224]…

14261. Üç kere üç doḳuz èder gibi malumdur. **435/15**

14262. Uçan ḳuşuŋ aḳsağı belli olmaz. **435/16**

14263. Uçan ḳuştan imdat[12225] umar. **435/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 102[12226]]

14264. Uçan ḳuştan imdat, ḳaçan ḳurttan ḳısmet umar. **435/18**

14265. Uçan ḳuşa borçlu. **435/19**

14266. Uçan ḳuşa borçlu, ḳaçan ḳurttan alacaḳlı. **435/20**

14267. Uçardı; amma ḳanadı yoḳ. **435/21**

14268. Uçardım bulsam; amma neyleyim bâl u perim yoḳtur. **435/22**

Vecdī[12227] mıṣrā‘

14269. Uçan ḳuşuŋ gölgesi yere inmez. **435/23**

14270. Uçan ḳuştan, baḳan gözden saḳınır. **435/24**

12221 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

12222 Yazmada: *Ṭaġarcıḳ risālesinden bir fıḳradur*.

12223 Yazmada: *milletler*.

12224 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12225 Aslı Arapça olan *imdād* kelimesi; ‘mühlet vermek, başkası eliyle yardım etmek’ manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-imdād: Bir ādeme bir nesne żımnında mühlet vėrmek… Bir kimseye bir ādem ġayri kimse ta‘yīni ile yardım eylemek… Ba‘żılar ‘indinde ṯülāṯīden olan *madd* māddesi şerr ve mekrūhda ve *imdād* māddesi ḫayr ve maḥbūbda isti‘māl olunur.: I, 690. Benzer kelimelerdeki anlam farklılıklarına dikkat edilmelidir; zira ‘mühlet vermek, başkası eliyle yardım etmek’ manalarındaki *imdād* kelimesine anlamca yakın olan ve her üçü de Arapça olan bu kelimelerden *naṣr* ‘bir âdemi bir nesneden kurtarmak suretiyle ona yardım etmek’ manasında iken *ẓahr* ‘bir kimseye arka çıkmak suretiyle yardım etmek’ manasında, *madd* ise ‘bir âdeme hayatını uzatacak mahiyette yardım etmek’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-madd: I, 689; al-imdād: I, 690; aẓ-ẓahr: II, 15; an-naṣr: II, 123; al-‘avn: III, 673. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *İ‘âne* ile *nusret* arasındaki fark: 275.

12226 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Uçan ḳuşdan imdād umar.: 102.

12227 Yazmada: *Lā*.

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [377, 30, 2; 3] [naẓm]

nev-nihālüm bilürem üstüne ḳuş ḳondurmaz
başına dönmede murġ-ı dil-i āvāre ʻabeṯ

müncelī āyīne-yi ḥüsni naẓardan ṣaḳınur
perde-yi ṭurrasını çekmez o ruḫsāra ʻabeṯ

14271. Uçan ile ḳaçanı ḳovma[12228]. **435/25**

14272. Uçan ile geçeniŋ arḳası ḳovulmaz. **435/26**

14273. Uçurduḳça uçurdu. **435/27**

Mübalağalı senaya ḳarşı kinayeli sözdür.

Keçeci-zāde ʻİzzet Mollā[12229] [*Dīvān-ı ʻİzzet (Behār-ı Efkār)* İbtidā-yı Ġazeliyyāt 149] beyt

uçurma kendüŋ ey murġ-ı felek-peymā-yı evc-i cāh
niçe[12230] ʻAnḳāları güm-kerde[12231] ėtmiş āşiyāndur bu

14274. Uçtu geldi ḳargalar. **435/28**

14275. Uçtuḳça uçtu, artıḳ yere inmez. **435/29**

14276. Uçtu geldi bir ḳarga, aldı gitti bir aḫlat (armut[12232]); olacaḳtı bir ḫoşaf[12233], atḳaracaḳtı[12234] -geçirecekti- bir ḳonaḳ[12235] (misafir). **435/30**

Bir tatıŋ[12236] birisi söylemiş.

12228 Yazmada: *ḳovma, ḳoġma*. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: Arḳasına düşmek, taʻḳīb ėtmek.: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: Takibetmek, izlemek, kovalamak.: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: Sürekli arkasına düşmek, izlemek.: VIII, 2902[b]; koğmak (II): İz sürmek, izlemek.: XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

12229 Yazmada: *ʻİzzet Mollā.*

12230 Yazmada: *güm-geşte*.

12231 Yazmada: *nice*.

12232 Yazmada: *armuṭ*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]5. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

12233 Yazmada: *ḫᵛuş-āb*. Kelimenin aslı Farsça *ḫᵛuş-āb* olup bu dilde *ḫoş-āb* ve *ḫᵛaş-āb* biçimleri de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ḫoş-āb, ḫᵛuş-āb, ḫᵛaş-āb: 487[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫᵛuş-āb: 343. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫoşaf* imlasının yanı sıra Farsçadaki imlası ile de müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde bu imlanın telaffuzu *ḫoş-āb* olarak gösterilmiştir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫoş-āb: 873[a]; ḫoşaf: 873[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoş-āb: s. Fa. [ḫᵛuş= İyi - āb= Şu. Tür. zebān-zedi: *ḫoşaf*.]: Bol şu ve şekerle pişmiş ḳurı yemiş ki şo'uḳ olaraḳ, yemek āḫirinde, buŋa maḫṣūṣ geŋiş ḳaşıḳla içilir…: I, 591[c]; ḫoşaf: I, 591[c]. Kelimenin ilgili imlası aslına uygun biçimde *ḫᵛuş-āb* olarak okunmuştur.

12234 YUDAHİN: *KS*: atkar-: 1. Ata bindirmek yahut binmeye yardım etmek. 2. Yollamak, yola çıkarmak. 3. Başarmak, icra eylemek; yerine getirmek.: 59[a].

12235 CLAUSON: *EDPT*: konak/konuk (konok): 637[b]. TDK: *DS*: konak (II): Konuk, misafir.: VIII, 2915[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳonaḳ (II): 153[a].

12236 CLAUSON: *EDPT*: tat: 449[a]. TDK: *TTS*: tat: Yabancı, ecnebi, özel olarak Acem.: V, 3770. TDK: *TS*: Tat: Türklerin egemen olduğu yerlerde yaşayan Arap veya İranlılar. 2. Hazar Denizi kıyısında, İran Azerbaycanı sınırında yaşayan, İran soyundan olan bir topluluğun adı.: 2283[b]. Niyāzī: *LNvİC*: tat:

14277. Uçtu gitti ḳargası. **435/31**

14278. Uçtuuçtu[12237] oyununa beŋzetti. **435/32**

14279. – Uçtu, uçtu; deve uçtu! – Yalandır, uçmaz. – Uçtu, uçtu; pire uçtu! – Doğrudur, uçar. – Göçtü, göçtü; ḳabirler göçtü! – Yalandır, göçmez[12238]. – Göçtü, göçtü; Çingeneler[12239] göçtü! – Doğrudur, göçer.[12240] **435/33**

14280. Uçuḳtaki (şebnemdeki) iz, gece gündüz belli olur. **436/01**

14281. Uçuḳ (şebnem) gibi güneş görse hemen uçar gider. **436/02**

14282. Uçuḳ (şebnem), aydan perva ėtmez; amma güneş görünce ḳararı ḳalmaz. **436/03**

Nābī [*Dīvān* 2, 671, 285, 2] [beyt]

şeb-nem gibi futāde[12241]-yi ḫāk-i maḥabbetüz
ḳalmaz bir āftābı görince ḳararımuz

14283. Uçuḳ (şebnem), güneşe dayanmaz, uçar. **436/04**

14284. Üç göç, bir yangın yerini tutar. **436/05**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 111]

14285. Üç günlük ömür için iki gün çalışmaḳ gerek. **436/06**

14286. Uçurdu, artıḳ gelmez. **436/07**

14287. Uçan gelmez, göçen dönmez. **436/08**

14288. Üçün(?) (gerçek) olsa üçe cek[12242].[12243] **436/09**

14289. Uçḳunsuz[12244] ateş olmaz. **436/10**

[uçḳun:] Ateş ḳıvılcımı[12245].

14290. Uçḳunsuz, dumansız ateş olmaz. **436/11**

14291. Üç evli bir köye bir imam gerek. **436/12**

14292. Üç paralıḳ adam iken beş paralıḳ keyif çatar. **436/13**

Re‘āyādan bir tāyifeye dėrler, ki şehrde sākin olmayanlar. Ve ekābir ḳulından ġayri yanında ḫıdmetinde olanlara dėrler. Ve bī-kār ve levend tāyife ma‘nāsına daḫı gelür.: 384.

12237 TDK: *TS*: uçtuuçtu: Birkaç kişi arasında oynanan ve uçmayan şeyleri de uçar gibi göstererek şaşırtma temeline dayanan bir çocuk oyunu.: 2408[a].

12238 Yazmada: *göçmez, dėmiş*.

12239 Yazmada: *Çingāne*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: I, 517[a].

12240 TDK: *TS*: uçtuuçtu: Birkaç kişi arasında oynanan ve uçmayan şeyleri de uçar gibi göstererek şaşırtma temeline dayanan bir çocuk oyunu.: 2408[a].

12241 Yazmada: *uftāde*.

12242 Ş. Sāmī: *ḲT*: caḳ, cek: Edāt-ı intihā olup “…ye dek, …ye ḳadar” ma‘nāsını ifāde ėder: ṣabāḥa caḳ= Ṣabāḥa ḳadar, ṣabāḥa dek; şehre cek= Şehre ḳadar, şehre dek. - Yalnız daḫı ḳullanılırdı: caḳ bu ḳadar= Tā bu ḳadar, bu ḳadara varıca. [El-yevm metrūkdür.]: I, 478[a].

12243 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. 434/ek2/17.

12244 Ş. Sāmī: *ḲT*: uçḳun: Ātişden uçan ātiş pārçecigi, ḳıġılcım.: I, 192[a].

12245 Yazmada: *ḳıġılcımı*. TDK: *TTS*: kığılcım: Kıvılcım.: IV, 2472. TDK: *DS*: kığılcım: Kıvılcım.: VIII, 2789[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳıġılcım: II, 1076[c].

‘Haddini bilmez müsrif’ dėmektir.

14293. Üç paralıḳ mum al da sen de derdiŋe yan. **436/14**

14294. Üç bıçaḳ attırır. **436/15**

14295. Üç nal[12246] ile bir ata ḳaldı. **436/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 112[12247]]

14296. Üç beş ne ise alışvėrişine baḳ. **436/17**

14297. Üçe beşe baḳmaz, işiniŋ bittiğine baḳar. **436/18**

14298. Üç günlüğü tuttu. **436/19**

14299. Üç gün misafir, dördüncü gün “Git kâfir!” **436/20**

14300. Üç günlüğüne uğradı. **436/21**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 111]

14301. Öçüktürseŋ[12248] (öğüt vėrseŋ) arsız olur, acıḳtırsaŋ ḫırsız olur. **436/22**

Âdemoğlunu…

14302. Öçük[12249] (öğüt) kâr ėtmez inattır. **436/23**

14303. Uçḳuru kendinden… **436/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 103]

14304. Uçḳuruna pek olsun. **436/25**

14305. Üç derde bir deva olmaz, olsa olsa bir Allah’tan olur. **436/26**

12246 Yazmada: *nal, na‘l*. Kelimenin aslı Arapça *na‘l*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: an-na‘l: Ayaġı yere çıplaḳ ṭoḳunmaḳdan ḥıfẓ ėdecek nesneye dėnür, ki *ayaḳḳabı* ve *pā-poş* ta‘bīr olunur. Fārsīde *pāyafzār* dėrler, envā‘ına şāmildür, her maḥallde bir güne diküp ayaḳlarına giyerler ve Türkīde *nalın* dėdükleri, ki çamurluḳda giyilür; *na‘leyn* muḥarrefidir.: III, 363. Kelimenin *nal* ve *na‘l* imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḴT*: nal: II, 1450[c]; na‘l: II, 1464[c].

12247 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Üç nal (na‘l) ile bir ata ḳaldı.:112.

12248 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: öçükdirmek: Çocuḳları münāza‘aya sevḳ ėtmek, ṭutuşdırmaḳ.: birinci cild, 347[b]. YUDAHİN: *KS*: öçük-: İntikam, kin beslemek.: 607[a]. CLAUSON: *EDPT*: öçük-: 25[a]; öçüktür-: 26[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öçü: Tahrik etmek, kışkırtmak.: 209[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: öcük-: Öfke duymak, öfkesi artmak.: 501[a]; öcükdir-: Birine karşı kışkırtmak, üzerine saldırtmak.: 501[a]. ÖNER: *K-TTS*: üçėk-: Öç duygusuyla yaşamak, öfke duymak.: 529[a]; üçėkle-: Tahrik etmek, fişteklemek, alay etmek.: 529[a].

12249 Bu kelimenin ‘öğüt’ manası tespit edilememiştir. Bununla birlikte; *öç-* fiilinden türeyen *öçük* kelimesi ‘sönük’ manasında iken *öçük-* ‘uyanmak, öfke duymak’ manasında, *öçüktür-* kelimesi ise ‘uyandırmak, tahrik etmek’ manalarındadır ve bu kelime (*öçüktür-*), yazmada “öğütle-” kelimesi ile beraber de kullanılmıştır (bk. 24/16). Yazmada *öçüktür-* kelimesinin ‘yüz vermek, fesat sözle öğütlemek, fenalığa teşvik etmek’ manalarında kullanıldığı müellif tarafından belirtilmiş (bk. 26/ek1/16, 26/ek2/05 366/02) olup *öğüt, öğütle-/öğüt ver-* ifadeleri ise bazen ‘iyiliğe teşvik edici söz/etmek’ manasında (bk. 11/05) bazen de ‘fenalığa teşvik edici söz/etmek’ manasında (bk. 478/12) kullanılmıştır. *Öçüktür-* ve *öğütle-* kelimelerinin birlikte kullanıldığı yerlerde ‘kötülüğe teşvik etmek’ manasında kullanılmasına karşılık bu madde başında *öçük* ve *öğüt* kelimelerinin ‘iyiliğe teşvik edici söz’ manasında kulanıldığı anlaşılmaktadır. Niyāzī: *LNvİC*: öçük | uçun͡g: 263. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: öçükdirmek: birinci cild, 347[b]. YUDAHİN: *KS*: öçük-: İntikam, kin beslemek.: 607[a]. CLAUSON: *EDPT*: öç-: 19[b]; öçük-: 25[a]; öçüktür-: 26[a]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: öcük-: 501[a]; öcükdir-: 501[a]; öçük: 501[b]. ÖNER: *K-TTS*: üçėk-: 529[a]; üçėkle-: 529[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öçü: 209[a].

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] beyt

derdim üçtür dėmezem birin aġyāre ben
üçün birden bir bilür söylerem ol yāre ben

14306. Uçḳuruna pektir. **436/27**

14307. Uçḳuru ḳopmuş. **436/28**

14308. Uçḳurluḳtan aşağı söz, yüzü gözü açar. **436/29**

14309. Üç hoḳḳalı ḫattat… **436/30**

Hattat Hüseyin Can-ı Bursevî[12250] *[ö. 1107/1695-96]*

[Ḥabīb] *Ḫaṭṭu Ḫaṭṭāṭān*[12251] 109[12252] beyt

üç ḥuḳḳa devātında ne var dėrse o şāhum
ḫūn-ı cigerüm dūd-i dilüm baḫt-ı siyāhum

[Ḥabīb] *Ḫaṭṭu Ḫaṭṭāṭān*[12253] 109[12254] ḳıṭ‘a

üç ḥuḳḳa devātında dėdi yār ne vardur
dėdim aŋa ey ḫüsrev-i şīrīn şeker leb
zülf-i siyehüŋ la‘l-i lebüŋ çeşm-i kebūduŋ
evṣāfını taḥrīr içün üç dürlü mürekkeb

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] beyt

üç ḫuḳḳada üç dürlü mürekkeb
üçi de üç şeyden mürekkeb

14310. Üç ḳardeş[12255], beş ḳardeş hep bir ḳarındaştır. **436/31**

14311. Üç günlük bayram, Müslümanlarıŋ üç yıllıḳ kinini giderir. **436/32**

14312. “Oḫ!” çalmaḳ, oḳ ile vurmaḳtan[12256] kötüdür. **437/01**

Oḫ: Lisanen “intiḳam almaḳ” üzere de ḳullanılır.

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ‘Oṯmānī* [cüz’-i evvel,] 123[b]

***oḫ**: nidā. Taḥsīn ve taṣvīb izhār-ı sürūr ma‘nāsıyla: peh peh, āferīn. Nevāziş, talṭīf: “Oḫ benim oġlum!” Raġm ma‘nāsına: “Oḫ olsun! ‘Āh’ dėme ki düşmenüŋ ‘oḫ’ dėmesün.”*

12250 Bursevī: Yazmada: *Bervīniŋ*. Ḥabīb: *Ḫaṭṭu Ḫaṭṭāṭān*: Ḥüseyn Cān: Brusalı ve Nefesī-zāde İsma‘īl Efendi’den mücāzdur. Elvān ḳāġaḍa gün-ā-gün mürekkeble kitābete mā‘il olup üç ḥuḳḳalı bir devāt eṭrāfında kendü güftārından olan bu ebyāt mersūm ėdi: üç ḥuḳḳa devātında ne var dėrse o şāhum / ḫūn-ı cigerüm dūd-i dilüm baḫt-ı siyāhum: 109. Ayrıca bk. Müstaḳīm-zāde Süleymān Sa‘de ’d-dīn Efendi: *Tuḥfe-yi Ḫaṭṭāṭīn*: Ḥüseyn Cān: 180.

12251 Yazmada: *risāle-yi Ḫaṭṭu Ḫaṭṭāṭān*.

12252 Yazmada: *105, 107*.

12253 Yazmada: *keḏā [risāle-yi Ḫaṭṭu Ḫaṭṭāṭān]*.

12254 Yazmada: *105, 107*.

12255 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

12256 Yazmada: *urmaḳdan*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14313. “Oḫ!” dème, “Yuf!” dème sırası saŋa da gelir. **437/02**

14314. “Oḫ!” dème, başıŋa gelir; “Yuf!” dème, ḳarşıŋa gelir. **437/03**

14315. “Oḫ!” çalan ile “Yuf!” diyenden ḳorḳ. **437/04**

14316. “Oḫ!” diyen ile “Of!” diyenden, “Yuf!” diyenden bir şey umma. **437/05**

14317. “Oḫ!” dème, ki düşmanıŋ[12257] da “Oḫ!” dèmesin. **437/06**

14318. “Oḫ olsun, yuf olsun!” dème, ki düşmanıŋ da saŋa “Oḫ!” dèmesin. **437/07**

14319. “Oḫ!” çalmaḳtan ise oḳ ile vurmaḳ[12258] yeğdir. **437/08**

14320. “Oḫ!” çalma, göŋül al. **437/09**

14321. “Oḫ!” çalma, ḫoş çal. **437/10**

14322. Oduncunuŋ gözü ağaçtadır. **437/11**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 97]

14323. Odunu da giydirseŋ[12259] adam olur. **437/12**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 97[12260]]

14324. Ödünç; güle güle gider, ağlaya ağlaya gelir. **437/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 108[12261]]

14325. Od (ateş) yoḳ, ocaḳ yoḳ; odu, ocağı yaḳacaḳ yoḳ. **437/14**

14326. Odu, ocağı[12262] sönmüş. **437/15**

14327. Odsuz, ocaḳsız[12263] ev olmaz; odsuz, ocaḳsız evde insan oturmaz. **437/16**

12257 Yazmada: *düşmanıŋ (دوشمنك)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن), düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

12258 Yazmada: *urmaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12259 Yazmada: *geydirseŋ*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *keḏ*-’tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey*- ve *giy*- şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: geymek: cüz’-i evvel, 724[b]; giymek: cüz’-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey*- ve *giy*- farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

12260 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Odunı da geydirseŋ ādem olur.: 97.

12261 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ödünc; güle güle gider, aġlaya aġlaya gelir.: 108.

12262 Bu madde başındaki *od* ve *ocak* kelimelerini hem gerçek anlamlarıyla hem de -yazmadaki başka örneklerde de olduğu gibi- birlikte ‘ev bark (aile)’ manasında anlamak mümkündür. bk. *ot ocaḳ*: 24/ek1/11. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

12263 Bu madde başındaki *od* ve *ocak* kelimelerini hem gerçek anlamlarıyla hem de -yazmadaki başka örneklerde de olduğu gibi- birlikte ‘ev bark’ manasında anlamak mümkündür. bk. *ot ocaḳ*:

14328. Od alıp ḳamışa[12264] ḳoştu.[12265] **437/17**

Ḥâsidiŋ hiss-i hasedi alametini tasvirdir.

14329. Odsuz, ocaḳsız evde insan değil, cin[12266] bile durmaz. **437/18**

14330. Ödü[12267] ḳoptu ḳorḳağıŋ. **437/19**

[İbrāhīm Peçevī] *Tārīḫ-i Peçevī*[12268] [cild-i evvel] 122

14331. Ödünç alınan odunuŋ muhabbeti odun iledir. **437/20**

14332. Oda düşman ḫoroz[12269] gibi oldu. **437/21**

Ḳusurunu ve ḳabahatini meydana çıḳaranları tasvirdir.

14333. Odun lazım, un da lazım; illa et, illa yağ. **437/22**

Âḳile ḳadınıŋ biri…

Tabir-i diğerle "Hay gidi; et, yağ yoḳ; un, odun olsa börek pişirirdim[12270]*." dėrler.*

24/ek1/11. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54[a]. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ot yā-ḫ[v]ud od: Ātiş, nār.: I, 185[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ot: 24[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206[a]. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521[b]. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356[b].

12264 CLAUSON: *EDPT*: kamış: 628[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳamış: 1423[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳamış: II, 1038[c]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳamış: 223[a]. BASKAKOV: *N-RS*: камыс (kamıs): 143[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳamış: 125[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳamış: 1. Kamış, saz, kargı. 2. Sazlık.: 262[a].

12265 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ātiş alup ḳamışa ḳoşar, söz alup ḳomşuya ḳoşar. 12/ek3/01, Ātiş alup ḳamışa ḳoşdı. 13/27.

12266 Yazmada *cin* kelimesi, iki farklı imla ile (جن, جين) kullanılmış. Kelimenin aslı Arapça *cinn (جن)*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cinn: III, 610. Sözlükte 'örtmek, örtünmek, gizli kalmak' anlamındaki *cann* kökünden türeyen bir isim olup müfredi olan *cinnī* 'örtülü ve gizli şey' manasına gelir. Terim olarak ise 'duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, İlahî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü' anlamına gelir. ŞAHİN, M. S.: "Cin", *DİA*: 8, 5[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cinn: Gėceniŋ ẓulmetine yā-ḫ[v]ud iḫtilāṭına dėnür. … ve *cinn*, melāikeye ıṭlaḳ olunur; mestūr olduḳlar'içün *cinnet* daḫı dėnür. Müellif *Baṣā'ir*'de dėdi ki: "*Cinn* ḥaḳḳında iki gūne maḳāle vardur. Birisi budur ki: *Cinn*, muṭlaḳā ḥavāssıŋ mecmū'ından müstetir olan rūḥāniyyūna ıṭlāḳ olunur, ki *ins* muḳābili olur. Bu ṣūretde melāike ve şeyāṭīn dāḫil olur. Pes melāike ile cinn beyninde 'umūm ve ḫuṣūṣ-ı muṭlaḳ vardur. Her melāike cinndür ve her cinn melāike degildür. Tānī, *cinn* rūḥāniyyūnuŋ ba'żına ıṭlaḳ olunur; zīrā rūḥāniyyūn üç ḳısmdur: *aḫyār*dur, ki melāikedür ve *eşrār*dur, ki şeyāṭīndür ve *evsāṭ*dur, ki aḫyār ve eşrārı müştemildür, cinn ṭā'ifesidür.": III, 610.

12267 Yazmada: *ödi, öti*. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 35[b]. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: öd: 163. REDHOUSE: *TaEL*: 241[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: öd: I, 193[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öt: 212[b].

12268 Yazmada: *Peçevī Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

12269 Yazmada: *ḫuros*. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros*, *ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

12270 Yazmada: *bişirirdim*. TDK: *TTS*: bişürmek: 1. Pişirmek. 2. Olgunlaştırmak. 3. Beslemek, geliştirmek.: I, 613. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: biş-: Pişmek.: 32[b]. Yazmada *pişmek* kelimesi üç farklı imla ile [biş- (بيشمك), piş- (پشمك), piş- (پيشمك)] yazılmış.

li-muḫarririhī [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Mülahaza: *İşbu cümel-i kelamiyeye atf-ı nazar-ı diḳḳat ėden kişi, görür ve aŋlar ki Türkçe cümel-i kelamiyelerde dört adet hurûf-i […] bir arada bilâ-rekâket ve lâ-sıḳlet-i kelam sarf ve edası mümkün imiş.*

14334. Odun gerek ise merkebe baḳ, un lazım ise[12271] erkeğe baḳ; et, yağ gerek ise ḳoyun ile sığıra[12272] baḳ. **437/23**

14335. Odunu dağdan, üzümü bağdan gelir; neden ḳasvet çeker? **437/24**

14336. “Odunlar yarayım, ocaḳlar süpüreyim!” avazesine beŋzedi. **437/25**

14337. Ödeyemeyeceğiŋ borcu ėdinme. **437/26**

14338. Odun yarıcınıŋ hıḳ[12273] dėyicisiyim. **437/27**

14339. Ödeyene göre borç, borç sayılmaz. **437/28**

14340. O da mahkûm-ı ḳazadır, neylesin! **437/29**

mışrā‘

14341. O da insandır; amma melek gibidir. **437/30**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Hâlbuki insan, insandır; melek olmaz. Melekten insan olmaz; ancaḳ hüsn-i hâl ve aḫlaḳıyla meleğe beŋzemek var. Binaenaleyh, her daim ve ekser ahvalde meri bulunduğu üzere “Kişi arḳadaşından azar. Domuza[12274] ėren, saza[12275] düşer. Kötüye sürtünme, hilesi yuḳar[12276]. Boya ḳazanına yaḳlaşma, ya boyası ya ḳarası yuḳar.” dėmişler. Buŋa binaen, insanlar bazen mehâsin-i aḫlaḳ ve hâllerden gaflet ve mesâvî-yi ahvale dalaletle ve delaletle düşegeldikleri malum ve her daim meşhut bulunan ḳazâyâ-yı ḳazalardan bulunmasına binaen insan-ı kâmil olmaḳ isteyen insanlar mesâvî-yi ahvali bâdî olan aḫlaḳ-ı seyyieden ve erbabından hazer ve içtinap ve bilcümle memnuât ve menâhîden tenzih ile ıslah-ı nefse çalışır, aḫlaḳ-ı seyyie çirkefinden[12277] kendini muhafazaya ḳâdir olursa gerçi o insan melek olmaz; faḳat melek gibi olur, dėmişler.

12271 ėse: Yazmada yok.

12272 Yazmada: *ṣıġırıŋa*.

12273 Yazmada: *hıḫ*.

12274 Yazmada: *ṭoŋuza*. CLAUSON: *EDPT*: toŋuz: 527[b]. TDK: *TTS*: toŋuz: V, 3821. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭomuz: [Aṣlı: ṭoŋuz]: II, 911[b].

12275 ÖNER: *K-TTS*: saz (I): 1. Saz, kamış, sazlık. 2. Fazla sulanmaktan ötürü bataklık olmuş yer. 3. Yeniliklere karşı çıkan tutum veya çevre.: 401[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: saz (I): Bataklık, çamur.: 230[a]; saz (II): Orman.: 230[a]. TDK: *DS*: saz (I): Çayır.: X, 3561[b].

12276 CLAUSON: *EDPT*: yuk-: 897[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: yuḳmaḳ: Sirāyet ėtmek, bulaşmaḳ.: 306[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yuk-: Bir şeye yapışıp kalmak.: 328[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yukmak: üçüncü cilt, 854[b].

12277 Yazmada: *çirk-āb*. Kelimenin aslı ‘pis su’ manasındaki Farsça *çirk-āb*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: 891[b]. Osmanlı Türkçesinde hem *çirk-āb* hem de *çirkef* imlaları mevcut olan kelime ‘pis su’ anlamının yanısıra mecaz olarak ‘edepsiz ve terbiyesiz âdem’ manasında da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: çirk-āb: I, 509[b]; çirkef: I, 509[b]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de (çirk-āb, çirkef) kullanılmış.

14342. O da yalan, bu da yalan; fili yuttu bir yılan[12278]. **437/31**

m. [Mükerrer[12279]]

14343. Özün bilmeyen, sözün bilmez. **437/32**

14344. O da biter, bu da biter, sandıḳtaki (sepetteki) de biter; ancaḳ bu yalan dünyanıŋ ḳılüḳali, yalama köseniŋ ḳılsız saḳalı bitmez. **437/33**

14345. Özü sözü doğru adamdır. **437/34**

14346. Özüne sözüne toz ḳondurmaz. **437/35**

Özüŋki[12280], özüŋe özek[12281] -araba oḳu- soḳar.

14347. Ortaḳlıḳ boḳu it yėmez. **438/01**

14348. Ortaḳ sığır, sütsüz[12282] olur.[12283] **438/01**

14349. Ortaḳ inek, buzağılamaz.[12284] **438/01**

14350. Ortaḳ öküzüŋ boynuzu ḳırıḳ olur; ortaḳ atıŋ arḳası yağır[12285], ḳulağı sağır olur.[12286] **438/01**

14351. Ortaḳ ḳoyun ḳuzulamaz (doğurmaz), ortaḳ deve buzlamaz[12287].[12288] **438/01**

14352. Ortaḳlaştı canaylar. **438/02**

14353. Ortaḳ aşı, ortaḳ işi hep birdir. **438/03**

14354. Ortaḳ aş, ortaḳ iş tatlı olur; arsızlıḳ, ḫırsızlıḳ onda yatlı[12289] (ayıplı) olur.[12290] **438/03**

14355. Üznü[12291] (ḳulağı) büyük, kâhildir; dudağı büyük, cahildir. **438/04**

12278 bir yılan: Yazmada: *bir yılan ḳabīlindendür dėrler*.

12279 bk. O da yalan, bu da yalan; fili yuttı bir yılan. 422/30.

12280 'Senin kendine ait olan, kendininki' manasında.

12281 TDK: *DS*: özek (III): Arabalarda ön ve arka dingili birbirine bağlayan uzun ağaç direk.: IX, 3369[b]; özek (II): İki tekerleği birbirine bağlayan ağaç.: XII, 4630[b]. TDK: *TS*: özek ağacı: 1866[b]. CLAUSON: *EDPT*: özek: 285[a].

12282 Yazmada: *südsüz*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

12283 Bu madde başı yazmada örnekler ve açıklamalar kısmında yazılmış.

12284 Bu madde başı yazmada örnekler ve açıklamalar kısmında yazılmış.

12285 TDK: *TTS*: yağır: 1. Hayvanların sırtında hasıl olan yara. 2. Sırtı yaralı (hayvan).: VI, 4198. CLAUSON: *EDPT*: yağır: 905[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaġır: II, 1531[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yaġır: 296[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yaġır: 306[a]. TDK: *DS*: yağır (I): Yük ve binek hayvanının sırtında, eyer ve semerin açtığı yara: XI, 4119[b].

12286 Bu madde başı yazmada örnekler ve açıklamalar kısmında yazılmış.

12287 TDK: *DS*: buzlamak: Doğurmak (inek hakkında).: II, 810[b].

12288 Bu madde başı yazmada örnekler ve açıklamalar kısmında yazılmış.

12289 TDK: *TTS*: yatlu (yatlı): Kötü, şom, âdi, fena.: VI, 4390. TDK: *DS*: yatlı: Yaramaz, kötü, aşağılık.: XI, 4202[b].

12290 Bu madde başı yazmada örnekler ve açıklamalar kısmında yazılmış.

12291 Yazmada: *üḏni (اونى)*. Aslı Arapça *uḏn/uḏun (اذن)* olan bu kelime 'kulak' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: uḏn ve uḏun: III, 590. ATAY: *A-TBL*: uḏun: 1, 26[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Arapçadaki imlası *(اذن)* ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: üḏn: I, 86[a]. REDHOUSE: *TaEL*: üzn, üzün: 55[a]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: üzn: 1131[b]. Bu kelime, yazmada iki farklı imla ile (اوذن, اذن) kullanılmış.

14356. Ortada dönen bir ḫatırdır, yoḳsa…[12292] **438/05**

14357. "Ortada fol yoḳ, yumurta yoḳ." dėr de yumurtlayıp başında ḳaḳaḳaḳ ėden tavuḳtan ḫaberi yoḳ. **438/06**

14358. Ortada fol yoḳ, folluḳ yoḳ; paradan puldan bahsėder. **438/07**

14359. Ortada dönen bir ḫatır olmasa ötesine bile geçerdim.[12293] **438/08**

14360. Ortalığı ḳastı ḳavurdu. **438/09**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 98]

14361. Ortalığa ḳan ağlattı. **438/10**

14362. Ortalığı birbirine ḳattı. **438/11**

14363. Ortalığı boş bulmuş, istediği gibi at ḳoşturur. **438/12**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 98[12294]]

14364. Ortalığa dal saldı, her yere ḳol. **438/13**

14365. Ortalığı ḳırdı, içti, döktü, saçtı. **438/14**

14366. Ortalıḳ ḳan ağlıyor. **438/15**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 98[12295]]

14367. Ortalıḳ ateş pahasınadır. **438/16**

14368. Ortalıḳ sükûta daldı[12296]. **438/17**

14369. Ortalıḳ süt[12297] gibi limanlıḳ[12298]… **438/18**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 2, 56

Bozburun gird-ābından ḳurtılup yelkenleri açaraḳ "Ḳaṭırlı" nām ṭaġıŋ dibinde "Baba Burunı" nām maḥallde "Baba Sulṭān" rūḥına bir Fātiḥa oḳuduḳ. Elli mil deryāyā çıḳup ilerüledigimizde eyyām müsā'id olaraḳ ***ortalıḳ süd liman*** *oldı, herkes ḫayretde ḳaldı.*

12292 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Arada dönen bir ḫāṭırdur. 44/13, Arada ṭuran bir ḫāṭırdur, yoḳsa… 44/ek1/05, Arada dönen bir ḫāṭırdur. 44/ek1/05, Arada ṭuran bir ḫāṭırdur, yoḳsa… 197/ek/13, Ortada dönen bir ḫāṭır olmasa ötesine bile geçerdim. 438/08.

12293 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Arada dönen bir ḫāṭırdur. 44/13, Arada ṭuran bir ḫāṭırdur, yoḳsa… 44/ek1/05, Arada dönen bir ḫāṭırdur. 44/ek1/05, Arada ṭuran bir ḫāṭırdur, yoḳsa… 197/ek/13, Ortada dönen bir ḫāṭırdur, yoḳsa… 438/05.

12294 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ortalıġı ḫālī buldı, istedigi gibi at ḳoşdırur.: 98.

12295 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ortalıḳ ḳan aġlayor.: 98.

12296 Yazmada: *ṭaldı, daldı*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tal-: 490[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭalmaḳ: II, 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dalmaḳ: 883[b]; ṭalmaḳ: 1227[a].

12297 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

12298 TDK: *TS*: limanlık: Yatışmış, dalgasız, sakin (deniz, hava).: 1586[b]; sütliman: 1. Durgun, sakin. 2. Gürültüsüz, olaysız.: 2191[b].

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [367, 16, 2] [beyt]

o ṭıfl-ı nāzı ***süd liman*** *deyü zevraḳ-süvār ėtsem*
yem-i pür-şorı ol şeb reşk-i cūy-ı şīr ėder meh-tāb

14370. Ortalıḳ sükût içinde. **438/19**

14371. Ortalıḳ ḳaraŋlıḳ[12299]. **438/20**

14372. Ortalıḳ, ḳıyamet gününden bir gün gibi… **438/21**

14373. Ortalıḳ ḳırḳ bıçaḳ oldu, ḫaberiŋ yoḳ! **438/22**

14374. Ortalıḳ ḳızıl ḳan… **438/23**

14375. Ortalıḳ ḳızıl ḳıyamet… **438/24**

14376. Ortalıḳ ḳıyamet oldu. **438/25**

14377. Ortalıḳ çorba[12300] oldu. **438/26**

14378. Ortada fol yoḳ, yumurta yoḳ. **438/27**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 98]

14379. Ortalıḳ, ḳıyamet iken yine güzellendi[12301]. **438/28**

Āgehī [beyt]

müzeyyen ėdeli ḫançerle ol miyān bendi
ḳıyāmet oldı yine orṭalıḳ güzellendi

14380. Ortalıḳ mayna… **438/29**

14381. Orta şamdanı[12302] gibi dikilip durur. **438/30**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 98[12303]]

14382. Ortalıḳ, köşe ḳapmaca oyununa beŋzedi. **438/31**

14383. Ortalıḳ; hamam ḳızdı, değirmen döndü, dön baba dön oyunu oynuyor[12304]. **438/32**

14384. Ortaoyununa çıḳar gibi… **438/33**

14385. Orta iskemlesi gibi her nerede olsa ortaya düşer. **438/34**

12299 Yazmada: *ḳaranlıḳ, ḳaraŋlıḳ*. CLAUSON: *EDPT*: karaŋğu: 662[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraŋlıḳ: [Aşlı *ḳaraŋulıḳ. ḳaranlıḳ* yazmamalı.]: II, 1060[c]; ḳaraŋu: II, 1061[a]; ḳaraŋulıḳ: II, 1061[a]; ḳaranlıḳ: II, 1061[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraŋlıḳ: 1443[a]; ḳaraŋu, ḳaraŋı: 1443[a]; ḳaraŋulıḳ: 1443[a]; ḳaranlıḳ: 1444[a]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaraŋ͡ğğu: 650. ÖNER: *K-TTS*: ḳaraŋğı: 270[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaraŋğı: 127[b]; ḳaraŋğu: 127[b]; ḳaraŋğuluḳ: 127[b].

12300 Yazmada: *çorbā, şorbā*. Kelimenin aslı Farsça *şorbā* olup bu dilde kelimenin *çorbā* imlası da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: çorbā: 402[b]; şorbā: 765[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin -yazmada da her biri kullanılmış olan- üç farklı imlası (*çorbā, çorba, şorbā*) mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: çorba yā-ḫ[v]ud çorbā: I, 519[b]; şorbā: I, 788[a].

12301 TDK: *TTS*: güzellenmek: Güzelleşmek.: III, 1890. Ş. Sāmī: *ḲT*: güzellenmek: II, 1202[a].

12302 Yazmada: *şem'dānı*. Kelimenin aslı (Arapça *şam'* + Farsça +*dān*) *şam'dān*'dır. ATAY: *A-TBL*: şam'dān: 2, 1138[a]. STEINGASS: *CP-ED*: şam'dān: 760[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *şamdan* ve *şem'dān* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamdan: I, 766[b]; şem'dān: I, 786[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şamdan: 1111[a]; şem'dān: 1137[a].

12303 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Orta şem'dānı gibi dikilüp ṭurur.: 98.

12304 Yazmada: *oynayor*.

Dalḳavuḳ[12305]...

14386. Ortalığı çorbaya[12306] döndürdü. **438/35**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 98[12307]]

14387. Ortalığı boş buldu, istediği gibi at ḳoşturur. **438/36**

14388. Ördek, ḳazla eğeşirse[12308] (iddiaya[12309] girerse, reḳabet ėderse) ördeğiŋ ödü patlar, ödü patlamazsa götü patlar. **438/ek1/01**

14389. Örtbas ėttiler. **438/ek1/02**

14390. Ört, ki öleyim. **438/ek1/03**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 108]

14391. Örtünecek yorganım olsa el ḳanadı altına sığınır mı idim! **438/ek1/04**

14392. Ördek gibi sudan çıḳmaz. **438/ek1/05**

14393. Ördek muhabbetti suda da olur. **438/ek1/06**

14394. Ördek muhabbeti gibi sade "Vah vah vah!" dėr. **438/ek1/07**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 108]

14395. Ördek çorbası içiyorum. **438/ek1/08**

Ḫ^{v}āce Naṣre 'd-dīn[12310]

14396. Ördek gibi pisboğaz… **438/ek1/09**

14397. Ördek gölden hazzėder, çulluḳ çölden; bülbül gülden hazzėder, eşek külden. **438/ek1/10**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

12305 Yazmada: *ṭalḳavuḳ*. Esasen 'sarıksız kavuk giyen' demek olan bu kelime; 'vakarsız, haysiyetsiz kimse, soytarı' anlamında kullanılmaktadır. REDHOUSE: *TaEL*: ṭal: ṭalḳavuḳ: 1226^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭalḳaġuḳ: II, 869^{b}. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *dalḳavuḳ* imlası da mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: dal: dalḳavuḳ: I, 598^{c}. Kelimenin ilgili (dalḳavuḳ, ṭalḳavuḳ) imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır. Ayrıca Osmanlı Türkçesinde *kavuk* kelimesinin iki farklı imlası mevcut olsa da yazmada bu imlalardan yalnızca *ḳavuḳ* kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kavuk: 583^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaġuḳ: II, 1030^{c}; ḳavuḳ: II, 1043^{b}.

12306 Yazmada *çorba* kelimesi üç farklı imla ile (çorbā, çorba, şorbā) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *şorbā* olup bu dilde kelimenin *çorbā* imlası da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: çorbā: 402^{b}; şorbā: 765^{b}. Kelimenin yazmada yer alan imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: çorba yā-ḫ^{v}ud çorbā: I, 519^{b}; şorbā: I, 788^{a}.

12307 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ortalığı çorbaya döndürdi.: 98.

12308 Bu kelimeyi *egeş-, eğeş-, ekeş-* ve *eŋeş-* biçimlerinde okumak mümkündür. TDK: *DS*: egeşmek: İddialaşmak.: V, 1672^{b}; eğeşmek: 1. Herhangi bir işin yapılmasını birbirinden bekleyerek iki kişi iddialaşmak. 2. Yarışmak. 3. Güvenmek. 4. Şakalaşmak, sataşmak. 5. Bir işin yapılmasını emretmek. 6. Söz etmek.: V, 1677^{a}; ekeşmek: Birinin yaptığı işi aynen yapmak, rakip çıkmak.: V, 1694^{b}; eŋeşmek: İddialaşmak, bahse girişmek.: V, 1751^{b}. CLAUSON: *EDPT*: igeş-: 119^{a}.

12309 Yazmada: *iddi'ā*.

12310 Yazmada: *Ḫ^{v}āce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

14398. Orucu[12311] tutmaḳ her Müslim için farzdır; ancaḳ Ay görüp tutmaḳ, Ay görüp açmaḳ (bayram ėtmek) gerek. **438/ek1/11**

14399. Öresi[12312] uçtu. **438/ek1/12**

‘Ḳorḳtu.’ dėmek.

14400. Öreke[12313] dayağı[12314] gibi baş bağlar. **438/ek1/13**

14401. Öreke[12315] dayağı[12316] gibi başı bağlı. **438/ek1/14**

14402. Vurdumduymaz[12317] olmuş. **438/ek1/15**

Aptallıḳ...

14403. Oruç oğlu (soŋu) bayram… **438/ek1/16**

14404. Oruç, Haḳ borcu… **438/ek1/17**

12311 Bu sayfadaki (438/ek1) *oruç* kelimeleri iki farklı imla ile (اورج, اوروج) yazılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: oruc, uruç: [135]. REDHOUSE: *TaEL*: oruc (اورج): 244[b]; oruc (اوروج): 248[a]. Ayrıca, yazmada *oruç* kelimesinin *oraza/uraza* biçimi de kullanılmıştır. BASKAKOV: *N-RS*: opaзa (oraza): 249[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: oraza: 490[b]. ÖNER: *K-TTS*: uraza: 518[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: uraźa: 660[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: oraza: 244[a]. Oruç kelimesi, sözlükte ‘bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak’ anlamına gelen Arapça *ṣavm*’ın (*ṣiyām*) Farsça karşılığı olan *roza* kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. YİTİK, A. İ.: “Oruç”, *DİA*: 33, 414[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavm ve aṣ-ṣiyām: Oruc ṭutmaḳ ma‘nāsınadur. Müellifiŋ *Baṣā’ir*’de beyānına göre ṣavm; imsāk ve sükūn ‘ani ’l-fi‘l ma‘nāsına mevżū‘dur ve ‘örf-i şer‘de ṭa‘ām ve şerāb ve cimā‘dan niyyete muḳārin ḫayṭ-ı ebyāżdan ḫayṭ-ı esvede ḳadar imsāk eylemekte isti‘māl olundı.: III, 500. STEINGASS: *CP-ED*: roza: 594[a].

12312 TDK: *DS*: öre (I): Güç, erke.: IX, 3344[a]. Ayrıca, aslında ‘ayakta dik durmak’ manasında olan ve ‘destek’ manasında da kullanılan *öre* kelimesi için bk. CLAUSON: *EDPT*: öre: 197[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öre: 211[b].

12313 TDK: *TS*: öreke: Eğrilmekte olan yün, keten vb. şeylerin tutturulduğu, bir ucu çatal değnek.: 1857[a]. TDK: *TTS*: öreke: İplik eğirecek alet.: V, 3114. TDK: *DS*: öreke: Yün tarağı.: IX, 3345[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: öreke yā-ḫ[v]ud örike: Ḳadınlarıŋ bükdükleri yüŋ ve keten ve sā’ireyi ṭaḳduḳları, tepesi çatal degnek; ki bellerine ṣoḳaraḳ ṣol elleriyle o yüŋden birer parça çeker ve ṣaġ elleriyle igiyi çevirerek bükerler, miftele. || ebe örekesi: Cāhil ebeleriŋ ṭoġurtduḳları ḳadınları oturtduḳları bir cins iskemle. || öreke ṭaşı: Deŋizde yaşşı ḳaya.: I, 198[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öreke: 246[b]; örike: 249[a]. AYVERDİ: *MBTS*: öreke: 966[b].

12314 Yazmada: *ṭayaġı*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

12315 TDK: *TS*: öreke: Eğrilmekte olan yün, keten vb. şeylerin tutturulduğu, bir ucu çatal değnek.: 1857[a]. TDK: *TTS*: öreke: V, 3114. TDK: *DS*: öreke: IX, 3345[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: öreke yā-ḫ[v]ud örike: I, 198[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öreke: 246[b]; örike: 249[a]. AYVERDİ: *MBTS*: öreke: 966[b].

12316 Yazmada: *ṭayaġı*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

12317 Yazmada: *urdumduymaz*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b]. Yazmada *duy-* kelimesi *duy-*, *tuy-* ve *ṭuy-* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ekseriyetle *ṭuy-* imlası ile müstamel olmakla birlikte *duy-* imlası ile de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tuy- (d-): 567[b]. TDK: *TTS*: duydurmak: II, 1297; tuydurmak: VI, 3864. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭuymaḳ (d): II, 913[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1264[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tuymaḳ: 129[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuy-: 286[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: duymaḳ: ikinci cild, 806[b].

14405. Oruç haḳ, borç da haḳ. **438/ek1/18**

14406. Oruç, her gün (her daim) tutulmaz. **438/ek1/19**

14407. Ürümesini bilmeyen köpek olmaz. **438/ek1/20**

14408. Ürümesini bilmeyen köpek, sürüye ḳurt[12318] getirir. **438/ek1/21**

'Tembel köpek' dėmek.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 112[12319]]

14409. Ürümeyen köpek olmaz; ancaḳ cins köpek, ürüşünden bellidir. **438/ek1/22**

14410. Ürüyen köpek ısırmaz. **438/ek1/23**

Çoḳ ürüyen…

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 112[12320]]

14411. Ürüyen köpek; ḫuyundan değil, soyundandır. **438/ek1/24**

Ürüyen köpeğiŋ ürümesi; ḫuyundan değil, soyundandır.

14412. Ürüyen köpek olsun, üreyen ḳoyun olsun; ḳurttan ḳorḳma. **438/ek1/25**

14413. Üredi, türedi. **438/ek1/26**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[12321] 3, 392[12322]

14414. Üreyen ḳoyuna ürüyen köpek ister, çoban ister, toban[12323] (saman) ister. **438/ek1/27**

14415. Ördek, ḳaz ile eğeşirse[12324] (iddia ėderse, reḳabet ėderse) ördeğiŋ ödü[12325] çatlar, ödü[12326] çatlamazsa götü çatlar (patlar). **438/ek1/28**

m. [Mükerrer[12327]]

12318 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

12319 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ürümesini bilmeyen köpek, süriye ḳurd getirür.:112.

12320 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ürüyen köpek ışırmaz.:112.

12321 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

12322 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: Ṣarfiyā'īl, ibtidā Rūm'a gelüp devrān u seyrān ėderek Ṣofya arāżīsiniŋ āb u hevāsından ḥaẓẓ ėderek anda sākin olup evlād ü ensāli **üredi ve türedi**.: 3, 392.

12323 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: toban: Saman.: 347[a].

12324 Bu kelimeyi *egeş-, eğeş-, ekeş-* ve *eŋeş-* biçimlerinde okumak mümkündür. TDK: *DS*: egeşmek: İddialaşmak.: V, 1672[b]; eğeşmek: 1. Herhangi bir işin yapılmasını birbirinden bekleyerek iki kişi iddialaşmak. 2. Yarışmak. 3. Güvenmek. 4. Şakalaşmak, sataşmak. 5. Bir işin yapılmasını emretmek. 6. Söz etmek.: V, 1677[a]; ekeşmek: Birinin yaptığı işi aynen yapmak, rakip çıkmak.: V, 1694[b]; eŋeşmek: İddialaşmak, bahse girişmek.: V, 1751[b]. CLAUSON: *EDPT*: igeş-: 119[a].

12325 Yazmada: *öti, ödi*. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 35[b]. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: öd: 163. REDHOUSE: *TaEL*: 241[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: öd: I, 193[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öt: 212[b].

12326 Yazmada: *öti*. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 35[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: öd: I, 193[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öt: 212[b].

12327 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Ördek, ḳazla egeşirse (iddi'ā girerse, reḳābet ėderse) ördegiŋ ödi patlar, ödi patlamazsa göti patlar. 438/ek1/01, Ördek, ḳaz ile egeşirse (iddi'ā ėderse, reḳābet ėderse) ördegiŋ öti (ödi) çatlar, öti çatlamazsa göti çatlar (patlar). 438/ek1/28, Ördek, ḳaz ile egeşirse (baḫt ėderse) çatlar. 439/23, Ördek, ḳaz ile egeşirse (iddi'ā girerse) öti çatlar, öti çatlamazsa da göti çatlar. 458/05.

14416. Ördek, ķaz susuz olmaz (yaşamaz); tavuķ[12328], mısır[12329] (hindi) suya girmez, sudan hazzėtmez; ancaķ etleri, yumurtaları[12330] birbirinden leziz ve tatlıdır. **438/ek1/29**

Ördek, ördektir; ķaz, ķazdır; hindi, hindidir; tavuķ, tavuķtur; cinsleri değişmez.

14417. Ördeği suya sal, ķazı çayıra[12331]; tavuğu darıya sal[12332], hindiyi çimenli bayıra. **438/ek1/30**

14418. Örümcek, ağıyla; sinek, ķanadıyla geçinir. **438/ek1/31**

Sinek, her ne ķadar zeyrek de olsa bir gün olur örümceğiŋ ağına düşer, esir olur.

14419. Örümcek gibi ağını serdi. **438/ek1/32**

14420. Örümceğiŋ ķısmeti ayağına, ağına gelir.[12333] **438/ek1/32**

14421. Ortaķ sığır, doğurmaz. **438/ek2/01**

14422. Örs ile çekiç arasında ķalan demir gibi ezdiler. **438/ek2/02**

14423. Rus[12334] oyunu, ŋulķtan[12335] başķadır. **438/ek2/03**

14424. Rus[12336], oyun bozar. **438/ek2/04**

14425. Rus[12337]; oyun bozar, pek darılsa ŋuyun bozar. **438/ek2/05**

14426. Rus[12338]; oyun bozar, yüz vėrirseŋ cıyın[12339] (cemiyet) bozar. **438/ek2/06**

12328 Yazmada *tavuk* kelimesi, üç farklı imla ile [ṭaġuķ, ṭavuķ (طاوق), ṭavuķ (طاووق)] kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: takīğu: 468[b]. Ş. Sāmī: *ĶT*: ṭa'uķ yā-ŋ[v]ud ṭaġuķ: II, 872[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭāġuķ: 1224[b]; ṭavuķ (طاوق): 1229[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: tavuk (طاوق, طاووق): üçüncü cilt, 399[a].

12329 TDK: *DS*: mısır (III): Hindi.: IX, 3189[b]; misir (I): Hindi.: IX, 3203[a].

12330 Yazmada: *yumuṭaları*.

12331 Yazmada: *çayıra, dėrler*.

12332 tarıya şal: Yazmada: *tarıya*. Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ĶT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ŋ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

12333 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

12334 Yazmada: *Urus, Rus*. TDK: *TTS*: Urus: VI, 3981. REDHOUSE: *TaEL*: Urus: 245[a]; Rus: 993[a]. Ş. Sāmī: *ĶT*: Rus: [Zebān-zedi: *Urus*.]: I, 674[b]. Şeyŋ Süleymān: *LÇvT'O*: Urus: 29[b]. ÖNER: *K-TTS*: Urıs: 519[b].

12335 Aslı Arapça *ŋulķ* olan bu kelime; 'huy, tabiat' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ŋulķ: 1, 488[a].

12336 Yazmada: *Urus, Rus*. TDK: *TTS*: Urus: VI, 3981. REDHOUSE: *TaEL*: Urus: 245[a]; Rus: 993[a]. Ş. Sāmī: *ĶT*: Rus: [Zebān-zedi: *Urus*.]: I, 674[b]. Şeyŋ Süleymān: *LÇvT'O*: Urus: 29[b]. ÖNER: *K-TTS*: Urıs: 519[b].

12337 Yazmada: *Urus, Rus*. TDK: *TTS*: Urus: VI, 3981. REDHOUSE: *TaEL*: Urus: 245[a]; Rus: 993[a]. Ş. Sāmī: *ĶT*: Rus: [Zebān-zedi: *Urus*.]: I, 674[b]. Şeyŋ Süleymān: *LÇvT'O*: Urus: 29[b]. ÖNER: *K-TTS*: Urıs: 519[b].

12338 Yazmada: *Urus, Rus*. TDK: *TTS*: Urus: VI, 3981. REDHOUSE: *TaEL*: Urus: 245[a]; Rus: 993[a]. Ş. Sāmī: *ĶT*: Rus: [Zebān-zedi: *Urus*.]: I, 674[b]. Şeyŋ Süleymān: *LÇvT'O*: Urus: 29[b]. ÖNER: *K-TTS*: Urıs: 519[b].

12339 YUDAHİN: *KS*: cıyın: 1. Toplama (diyelim, mahsulat). 2. Toplantı, kalabalık.: 214[b]. ÖNER: *K-TTS*: cıyın: 1. Bir sorunu halletmek için bir araya gelen topluluk, meclis. 2. Düğün. 3. Yaz mevsiminde ekin işleri bittikten sonra yapılan köy bayramı, saban tuy.: 79[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: cıyın: Dernek, eğlenti, toplantı, suare.: 73[a].

14427. Orospunuŋ[12340] ḳazandığı, bezendiğine yetmez. **438/ek2/07**

14428. Orospunuŋ[12341] mumu yatsıya[12342] ḳadar yanar. **438/ek2/08**

14429. Ortaḳ ḳazanı[12343] ḳaynamaz. **438/ek2/09**

14430. Ortaḳ ḳazanıŋ[12344] ḳulağı[12345] ḳırıḳ (ḳopuḳ) olur. **438/ek2/10**

14431. Ortaḳ malı ortada yatsa alma. **438/ek2/11**

14432. Ortaḳ tersi it yėmez[12346]. **438/ek2/12**

14433. Vuran vurana[12347], ḳıran ḳırana; vur[12348] abalıya, vur[12349]! **438/ek2/13**

12340 Yazmada: *osfunuŋ*. Kelimenin aslı Farsça *rūspī*dir. STEINGASS: *CP-ED*: rūspī: 594[b]. Türkçede birkaç (orasbı, oruspi, rospi vb.) biçimi bulunun kelimenin bu madde başında gösterilen *orusfu* biçimi, tespit edilememiştir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: orospu, orospı, oruspı, oraspı, rospı, ruspı: [135]. REDHOUSE: *TaEL*: orospu, orospi: 248[b]; rospu, rospi: 993[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: rospi: [Zebān-zedi: *orospi*.]: I, 674[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oruspi: 206[a]; oruspu: 206[a]. TDK: *DS*: orasbı: IX, 3287[a]; orusbu: XII, 4615[a].

12341 Yazmada: *orusfunuŋ*. STEINGASS: *CP-ED*: rūspī: 594[b]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: orospu, orospı, oruspı, oraspı, rospı, ruspı: [135]. REDHOUSE: *TaEL*: orospu, orospi: 248[b]; rospu, rospi: 993[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oruspi: 206[a]; oruspu: 206[a]. TDK: *DS*: orasbı: IX, 3287[a]; orusbu: XII, 4615[a].

12342 Yazmada: *yatsuya*. Ş. Sāmī: *ḲT*: yatsu yā yatsı: Yatma vaḳti.: II, 1522[c]. REDHOUSE: *TaEL*: yatsu, yatsı: 2180[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yatsu: 315[a].

12343 Yazmada: *ḳazanı, ḳazġanı*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

12344 Yazmada: *ḳazġanıŋ*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a]. Yazmada *kazan* kelimesi, *ḳazan* ve *ḳazġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

12345 Bu kelime, burada 'kulp' manasında kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: ḳulaḳ: 1493[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳulaḳ: 4. Bir şey'e bir ucundan merbūṭ pārça.: II, 1108[a]. TDK: *DS*: kulak (X): Kenar.: VIII, 2994[a]; kulak (I): Kolayca taşınması için çuvalın ağzının iki yanına yapılan tutma yeri, kulp.: XII, 4571[b]. Benzer bir kullanım için bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: uḏn ve uḏun: Ma'rūfdur, ki ḳulaġa dėnür. … ve *uḏn* her nesneniŋ el ile yapışacaḳ ḳabżasına ve ḳulpına ıṭlāḳ olunur.: III, 590.

12346 Yazmada: *yemez*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يمك): 2224[b].

12347 Yazmada: *uran urana*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12348 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12349 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14434. Oranyasasız[12350] (parolasız) ordudan[12351] geçilmez, ortil(?) (dil[12352], esir) almadan düşmandan geçilmez. **438/ek2/14**

Ḳadim Türkçeden Ḳırımca (Ḳıpçaḳî lehçe) tabir-i maḫsusasır.

14435. Oranyasa[12353] (parola) vėrmeden ordudan[12354] geçilmez; gür(?), baç[12355] (gümrük) vėrmeden Orḳapı'dan[12356] geçilmez. **438/ek2/15**

Ḳadim Türkçeden Ḳırımca (Ḳıpçaḳî lehçe) tabir-i maḫsusasır.

14436. Ortada dönen bir ḫatırdır; yoḳsa yoḳ… **438/ek2/16**

14437. Ortalıḳ; vur[12357] patlasın, çal oynasın havasına oynar hep. **438/ek2/17**

14438. Or(?)[12358] dövüşüyle[12359] kör dövüşü birbirini aŋdırır, danışıḳlı[12360] dövüşle yalan (şaḳa) dövüşü de birbirini aŋdırır. **438/ek2/18**

12350 YUDAHİN: *KS*: uraan: 1. Savaşa davet nidası. 2. Şiar, parola.: 785[a]. ÖNER: *K-TTS*: oran: Savaş çağrısı, "hurra".: 366[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: oran: Boyu bir yere çağırırken ya da düşmana karşı gitmeye çağırırken kullanılan çağrı, davet; alarm.: 450[a].

12351 YUDAHİN: *KS*: ordo: Hanın karargâhı, bir asilzadenin karargâhı, belli başlı bir adamın muhteşem obası.: 598[b]; ordu: Yer, mahal; ordu.: 599[a]. TDK: *TTS*: ordu (ortu): 1. Askerin toplandığı, toplu olarak bulunduğu yer, ordugâh, karargâh, makar. 2. Mahal, mahalle.: V, 3011. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ordu: Ordu, şehir.: 205[b].

12352 TDK: *TTS*: dil (IV): Düşman ahvalini söyletmek için alınan esir.: II, 1146.

12353 YUDAHİN: *KS*: uraan: 1. Savaşa davet nidası. 2. Şiar, parola.: 785[a]. ÖNER: *K-TTS*: oran: Savaş çağrısı, "hurra".: 366[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: oran: Boyu bir yere çağırırken ya da düşmana karşı gitmeye çağırırken kullanılan çağrı, davet; alarm.: 450[a].

12354 YUDAHİN: *KS*: ordo: Hanın karargâhı, bir asilzadenin karargâhı, belli başlı bir adamın muhteşem obası.: 598[b]. TDK: *TTS*: ordu (ortu): 1. Askerin toplandığı, toplu olarak bulunduğu yer, ordugâh, karargâh, makar. 2. Mahal, mahalle.: V, 3011. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ordu: Ordu, şehir.: 205[b].

12355 Yazmada: *bāc*. Aslı Farsça olan bu kelime; 'vergi, haraç' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: bāc: 136[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: bāc: Ol emvāl ü esbāba dėnür ki 'aẕīmü 'ş-şān olan pād-şāh kendinden dūn olan pād-şāhlardan aḫḏ ėder ve memleket żābitlerinden ve re'āyādan alınan 'öşr ü ḫarāc ve yollarda āyende vü revendeden ve tüccārlardan alınan aḳçeye dėnür, ki gümrük ta'bīr olunur.: 119. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: bāc: Vaḳtiyle bir yerden bir yere naḳl olunan eşyā ve emti'adan alınan resm. [Ma'nā-yı aṣlīsi vėrgi ve ḫarācdur.]: I, 259[a].

12356 Yazmada: *Orḳapu'dan*. Orkapı: Kırım yarımadasını ana karaya bağlayan berzah ve bu berzah üzerinde bulunan kasaba. bk. DİA: "Kırım", *DİA*: 25, 447[c]. REDHOUSE: *TaEL*: or: Orḳapu: 242[b]. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳapu: 126[b]; or: Siper, mevzi.: 205[b].

12357 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12358 Yazmada: *اوور*. YUDAHİN: *KS*: or I: Çukur, hendek.: 598[b]. TDK: *TTS*: or (oru): 1. Kale, kale burcu. 2. Hendek.: V, 3004. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: or: Siper, mevzi.: 205[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: ur (1): 1. Hendek, çukur. 2. Siper.: 660[b]; ur (2): Hırsız, yankesici.: 660[b].

12359 Yazmada: *dögüşiyle*. CLAUSON: *EDPT*: tög-: 477[a]. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: dövüş (دوكش): I, 630[c]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

12360 Yazmada: *ṭanışıḳlı*. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışık (tanışık): II, 995; tanışık (I): V, 3729. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: ṭanışıḳ: Müḏākere, müşāvere, istişāre. 2. Muḳāvele, muvāfaḳat, ittifāḳ.: II, 871[b].

14439. Vur[12361] abalıya[12362] (garip, abdal, dervişe), vur[12363]! Ḳabahatini bilmez, vurdumduymaz[12364], vėrdim doymaz bir aptaldır. **438/ek2/19**

14440. Ortasını bul, ötesine geçme. **439/01**

14441. Ortasına basma, oyulur; kenarına basma, ḳırılır. **439/02**

14442. Ortaḳlıḳ eti (ortaḳ boḳu) it yėmez. **439/03**

14443. Ortaḳlıḳ eti it yėmez, kel başı bit yėmez. **439/04**

14444. Ortaḳ çoḳ olunca ziyan az olur. **439/05**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 97]

14445. Ortaḳ gemisi yürümüş[12365], ėlti[12366] gemisi yürümemiş. **439/06**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 97[12367]]

14446. Ortaḳlıḳ maldan yėme, ortaḳ çeşmesinden su içme. **439/07**

14447. Ortaḳ ineği doğurmaz. **439/08**

14448. Ortaḳ öküzüŋ boynuzu ḳırıḳ olur. **439/09**

14449. Ortaḳ atıŋ arḳası yağır[12368] olur. **439/10**

14450. Ortaḳlıḳ öküzden buzağı yeğdir. **439/11**

12361 Yazmada: *ur*, *vur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12362 Yazmada bu sayfadaki (438/ek2) *aba* kelimeleri *abā* ve *'abā* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Aslı Arapça *'abā* olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde -*'abā* imlası daha yaygın kullanılmakla birlikte- hem *abā* hem de *'abā* imlası müstameldir. ATAY: *A-TBL*: 3, 259[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'abā: II, 925[c]. Mu'allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: 'abā: 531[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: abā: cüz'-i evvel, 1[a]; 'abā: cüz'-i ṯānī, 1229[b]. REDHOUSE: *TaEL*: abā: 6[a]; 'abā: 1280[a].

12363 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12364 Yazmada: *urdumtuymaz*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b]. CLAUSON: *EDPT*: tuy- (d-): 567[b]. TDK: *TTS*: duydurmak: II, 1297; tuydurmak: VI, 3864. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭuymaḳ (d): II, 913[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1264[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tuymaḳ: 129[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuy-: 286[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: duymaḳ: ikinci cild, 806[b].

12365 Yazmada: *yürür*.

12366 Yazmada: *elti*, *ėlti*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ilti: Hanım.: 33[b]. TDK: *TS*: elti: Kadına göre kocasının erkek kardeşlerinin eşlerinden her biri.: 791[a]. TDK: *DS*: elti: 1. Erkeğin iki karısının birbirine nispetle aldıkları ad, ortak, kuma. 2. Görümce.: V, 1728[b]; ilti (I): 1. İki erkek kardeşin eşlerinin birbirine olan durumu, elti. 2. İki kız kardeş eşlerinin birbirlerine olan durumu, bacanak. 3. Evli erkeğin ikinci kez aldığı hanım.: VII, 2533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėlti (elti): I, 247[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėlti: İki birāderiŋ zevcesi ve ḥaremi.: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ilti: Kadın.: 110[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: elti: I, 707[b]. NİŞANYAN: *NS*: elti: 221[a].

12367 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ortaḳ gemisi yürümiş, ėlti gemisi yürümemiş.: 97.

12368 TDK: *TTS*: yağır: 1. Hayvanların sırtında hasıl olan yara. 2. Sırtı yaralı (hayvan).: VI, 4198. CLAUSON: *EDPT*: yağır: 905[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaġır: II, 1531[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yaġır: 296[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yaġır: 306[a]. TDK: *DS*: yağır (I): Yük ve binek hayvanının sırtında, eyer ve semerin açtığı yara: XI, 4119[b].

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 97[12369]]

14451. Ortalığa örnek oldu. **439/12**

14452. Ortası burası, ötesini bilmem! **439/13**

14453. Ortalıḳta kesat, insanlarda fesat… **439/14**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 98[12370]]

14454. Orta boy, orta hâl iyidir. **439/15**

14455. Ortancasını al, küçüğünü bıraḳ. **439/16**

14456. Ortasını al ne alırsaŋ; tek ortaya düşme. **439/17**

14457. Oruç tutmadan bayram olmaz. **439/18**

14458. Oruç tutmadan bayram yapmaḳ ister. **439/19**

14459. Urçuḳ[12371] başı gibi, başımı[12372] döndürdü. **439/20**

Yüŋ ve pamuḳ ipi eğiren alete "urçuḳ[12373]" dėnir, 'öreke[12374] urçuğu' dėmek.

14460. Ördek çorbası yiyorum[12375]. **439/21**

Ḫʷāce Naṣre ʾd-dīn[12376]

14461. Ördek, ḳaza baḳarsa çatlar. **439/22**

14462. Ördek, ḳaz ile eğeşirse[12377] (bahis ėderse) çatlar.[12378] **439/23**

14463. Ördek, ḳaz gibi yüzer; amma ḳaz gibi yumurtlayamaz. **439/24**

14464. Ördek gibi bir taraftan suya girip bir taraftan çamura batmaḳ temizlik sayılmaz. **439/25**

12369 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ortaḳlıḳ öküzden buzaġı yegdür.: 97.

12370 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: "Ortalıḳda kesād, insānlarda fesād…" dėmişler.: 98.

12371 TDK: *DS*: urçuk: 1. Öreke. 2. İğ, kirmen.: XI, 4041[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urçuḳ: I, 196[c]. REDHOUSE: *TaEL*: urçuḳ: 244[b].

12372 Yazmada: *başım*.

12373 TDK: *DS*: urçuk: 1. Öreke. 2. İğ, kirmen.: XI, 4041[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urçuḳ: I, 196[c]. REDHOUSE: *TaEL*: urçuḳ: 244[b].

12374 TDK: *TS*: öreke: Eğrilmekte olan yün, keten vb. şeylerin tutturulduğu, bir ucu çatal değnek.: 1857[a]. TDK: *TTS*: öreke: V, 3114. TDK: *DS*: öreke: IX, 3345[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: öreke yā-ḫʷud örike: I, 198[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öreke: 246[b]; örike: 249[a]. AYVERDİ: *MBTS*: öreke: 966[b].

12375 Yazmada: *yeyorum*.

12376 Yazmada: *Naṣre ʾd-dīn Ḫʷāce merḥūm*.

12377 Bu kelimeyi *egeş-, eğeş-, ekeş-* ve *eŋeş-* biçimlerinde okumak mümkündür. TDK: *DS*: egeşmek: İddialaşmak.: V, 1672[b]; eğeşmek: 1. Herhangi bir işin yapılmasını birbirinden bekleyerek iki kişi iddialaşmak. 2. Yarışmak. 3. Güvenmek. 4. Şakalaşmak, sataşmak. 5. Bir işin yapılmasını emretmek. 6. Söz etmek.: V, 1677[a]; ekeşmek: Birinin yaptığı işi aynen yapmak, rakip çıkmak.: V, 1694[b]; eŋeşmek: İddialaşmak, bahse girişmek.: V, 1751[b]. CLAUSON: *EDPT*: igeş-: 119[a].

12378 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ördek, ḳazla egeşirse (iddiʻā girerse, reḳābet ėderse) ördegiŋ ödi patlar, ödi patlamazsa göti patlar. 438/ek1/01, Ördek, ḳaz ile egeşirse (iddiʻā ėderse, reḳābet ėderse) ördegiŋ öti (ödi) çatlar, öti çatlamazsa göti çatlar (patlar). 438/ek1/28, Ördek, ḳaz ile egeşirse (iddiʻā girerse) öti çatlar, öti çatlamazsa da göti çatlar. 458/05.

14465. Orası bize göre ḳaraŋlıḳtır[12379]. **439/26**

Müsevvidi Kāmī[12380] *[1059/1649 - 1136/1724]*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā'vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[12381] [cüz'-i evvel,] 35

Çirāġ ma'hūde şem'dān ile mūm ėken Aḥmed Çelebī'niŋ rūy-ı viṣāliŋ görmedik, ***orası bize ḳaraŋulıḳdur*** *deyü yanup yaḳılması pervāne ḥikāyesidür.* ilā āḫirihi[12382]…

14466. Orasın saḳi-yi gülçehreniŋ ibrâmı bilir. **439/27**

Nābī [*Dīvān* 1, 607, 197, 2[12383]] mıṣrā'

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 97[12384]]

14467. Orada da pöstekisi[12385] serilidir. **439/28**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 97[12386]]

14468. Urgansız (ipsiz) ḳova ile ḳuyudan su çıḳmaz. **439/29**

14469. Urgansız ḳova[12387], yorgansız yataḳ faydasızdır. **439/30**

14470. Urgansız at, yerinde durmaz; yorgansız kişi, yataḳta yatmaz.[12388] **439/30**

14471. Urgana göre değil, yorgana göre uzanmaḳ gerek. **439/31**

14472. Orduda sarı çizmeli Mehmet Ağa… **439/32**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 98[12389]]

14473. Ordubozan zümresindendir. **439/33**

14474. Urfa güzeli meşhurdur. **440/01**

14475. Orḫun ḫattı, eski Türk yazısı… **440/02**

12379 Yazmada: *ḳaraŋlıḳdur*. CLAUSON: *EDPT*: karaŋğu: 662[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaraŋlıḳ: [Aşlı *ḳaraŋulıḳ. ḳaranlıḳ* yazmamalı.]: II, 1060[c]; ḳaraŋu: II, 1061[a]; ḳaraŋulıḳ: II, 1061[a]; ḳaranlıḳ: II, 1061[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaraŋlıḳ: 1443[a]; ḳaraŋu, ḳaraŋı: 1443[a]; ḳaraŋulıḳ: 1443[a]; ḳaranlıḳ: 1444[a]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaraŋ͡ġu: 650. ÖNER: *K-TTS*: ḳaraŋġı: 270[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳaraŋġı: 127[b]; ḳaraŋġu: 127[b]; ḳaraŋġuluḳ: 127[b].

12380 Kâmî [1059/1649 - 1136/1724]: Divan şairi. Asıl adı Mehmed olup Edirne Gülşenî Tekkesi şeyhlerinden İbrahim Gülşenî'nin oğludur. "Edirneli Efendi" veya "Edirneli Çelebi" olarak da anılır. Geniş bilgi için bk. YAZICI, G.: "Kâmî", *DİA*: 24, 279[a]-280[a].

12381 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

12382 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12383 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Orasın sāḳī-yi gül-çihreniŋ ibrāmı bilir. (mıṣrā'-ı Nābī): 97.

12384 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Orasın sāḳī-yi gül-çihreniŋ ibrāmı bilir. (mıṣrā'-ı Nābī): 97.

12385 Yazmada: *postekī.* Kelimenin aslı Farsça olup 'kılları/tüyleri üstünde bulunan hayvan derisi' manasındadır. MENINSKI: *Thesaurus…*: postekī: I, 923. Ş. Sāmī: *ḲT*: pöstekī: I, 361[c].

12386 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Orada da postekīsi serilidür.: 97.

12387 Yazmada: *ḳova, ḳoġa*. CLAUSON: *EDPT*: kovğa: 583[b]. TDK: *DS*: koğa (IV): Ağaç su kabı, kova.: VIII, 2901[a].

12388 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

12389 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Orduda ṣarı çizmeli Meḥmed Aġa…: 98.

14476. Orḫun, Orçun bir ḳardeş[12390]… **440/03**

14477. Rus[12391], oyun bozar; orospu, soyun bozar. **440/04**

14478. Vuruşmadan[12392] barışılmaz. **440/05**

Çekişmek, ḳavga[12393]…

14479. Vuruşmalı[12394]; amma barışmalı. **440/06**

14480. Vuruşmadan[12395] dostluḳ artmaz. **440/07**

14481. Vuruşmaḳ[12396] varsa barışmaḳ (sulh ėtmek) da vardır. **440/08**

Yani 'Ḳavga ėtmek varsa sulh ėtmek de var.' dėmek.

14482. Vuruşmadan[12397] barışılmaz. **440/09**

14483. "Vur[12398]!" dėdilerde "Öldür!" dėmediler ya! **440/10**

14484. Vurmağıŋ[12399] ölçüsü yoḳtur. **440/11**

14485. Vur[12400] aşağı, tut yuḳarı; pazarlıḳ oldu bitti. **440/12**

12390 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

12391 Yazmada: *Urus, Rus*. TDK: *TTS*: Urus: VI, 3981. REDHOUSE: *TaEL*: Urus: 245[a]; Rus: 993[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Rus: [Zebān-zedi: *Urus*.]: I, 674[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: Urus: 29[b]. ÖNER: *K-TTS*: Urıs: 519[b].

12392 Yazmada: *uruşmadan*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruşmak: VI, 3982. TDK: *DS*: urmak (I): Vurmak.: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruşmaḳ: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12393 Yazmada: *ġavġā*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغ): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغ): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

12394 Yazmada: *uruşmalı*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruşmak: VI, 3982. TDK: *DS*: urmak (I): Vurmak.: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruşmaḳ: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12395 Yazmada: *uruşmadan*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruşmak: VI, 3982. TDK: *DS*: urmak (I): Vurmak.: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruşmaḳ: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12396 Yazmada: *uruşmaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruşmak: VI, 3982. TDK: *DS*: urmak (I): Vurmak.: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruşmaḳ: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12397 Yazmada: *uruşmadan*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruşmak: VI, 3982. TDK: *DS*: urmak (I): Vurmak.: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruşmaḳ: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12398 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12399 Yazmada: *urmaġın*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12400 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14486. Vur[12401] patlasın… **440/13**

14487. Vur[12402] patlasın, çal oynasın âleminde gezer. **440/14**

14488. Vurdumduymaz[12403], sordum bilmez aptallardandır. **440/15**

14489. Vurdular[12404] birbirine tığ ve teber, payimal oldu nice efser. **440/16**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[12405] 552

Fe-emmā bāġīlerüŋ daḫı eż'āfı ol ma'reke-yi ātiş-nākde ḫāk-i helāke düşdi.

(beyt)

urdılar birbirine tēġ ü teber
pāy-māl oldı nice efser

14490. Vurdumduymaz[12406]… **440/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 103[12407]]

14491. Vurdumduymaz[12408], vėrdim doymaz. **440/18**

14492. "Vur[12409]!" dėmeden öldürür. **440/19**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 103[12410]]

12401 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12402 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12403 Yazmada: *urdumduymaz*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b]. Yazmada *duy*- kelimesi *duy*-, *tuy*- ve *ṭuy*- olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ekseriyetle *ṭuy*- imlası ile müstamel olmakla birlikte *duy*- imlası ile de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tuy- (d-): 567[b]. TDK: *TTS*: duydurmak: II, 1297; tuydurmak: VI, 3864. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭuymaḳ (d): II, 913[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1264[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tuymaḳ: 129[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuy-: 286[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: duymaḳ: ikinci cild, 806[b].

12404 Yazmada: *urdılar*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12405 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

12406 Yazmada: *urdumṭuymaz*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b]. CLAUSON: *EDPT*: tuy- (d-): 567[b]. TDK: *TTS*: duydurmak: II, 1297; tuydurmak: VI, 3864. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭuymaḳ (d): II, 913[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1264[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tuymaḳ: 129[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuy-: 286[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: duymaḳ: ikinci cild, 806[b].

12407 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Urdumṭuymaz…: 103.

12408 Yazmada: *urdumduymaz*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b]. CLAUSON: *EDPT*: tuy- (d-): 567[b]. TDK: *TTS*: duydurmak: II, 1297; tuydurmak: VI, 3864. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭuymaḳ (d): II, 913[c]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tuymaḳ: 129[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: duymaḳ: ikinci cild, 806[b].

12409 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12410 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: "Ur!" dėmeden öldirür.: 103.

14493. Vurmanıŋ[12411] (vurmağıŋ[12412]) da bir ölçüsü vardır. **440/20**

14494. Vur[12413] abalıya[12414]. **440/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 103[12415]]

14495. Vur[12416] geç değil, gör geç[12417]. **440/22**

14496. Ürküttüler avareleri. **440/23**

14497. Ürkütmeyicek[12418] sayılmaz avareler. **440/24**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrāʻ]

14498. Ürkütmeden sayılmadı avareleri. **440/25**

Bereket-i tenasülden kinayedir.

14499. Ürkütme deveyi, çiğnetirsin laḫanayı[12419]. **440/26**

14500. Ürkütme ḳurbağayı, aḳşam ėdersin. **440/27**

14501. Ürkütme tavşanı, arslan ėdersin, ürkütme ḳurbağayı, aḳşam ėdersin. **440/28**

14502. Ürkütme tavşanı, oturur arslan postuna. **440/29**

14503. Ürkütmeden sayılmaz üremişlerdendir. **440/30**

14504. Ordubozan…[12420] **440/31**

ʻMüfsitlikʼ dėmek.

14505. Orduda sarı çizmeli Mehmet Ağa…[12421] **440/32**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 95[12422]]

12411 Yazmada: *urmanıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12412 Yazmada: *urmaġıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12413 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12414 Yazmada: *ʻabālıya*. Aslı Arapça *ʻabā* olan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde -*ʻabā* imlası daha yaygın kullanılmakla birlikte- hem *abā* hem de *ʻabā* imlası müstameldir. ATAY: *A-TBL*: 3, 259[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ʻabā: II, 925[c]. Muʻallim Nācī: *Luġat-i Nācī*: ʻabā: 531[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: abā: cüz'-i evvel, 1[a]; ʻabā: cüz'-i ṯānī, 1229[b]. REDHOUSE: *TaEL*: abā: 6[a]; ʻabā: 1280[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de (abā, ʻabā) kullanılmış.

12415 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ur ʻabālıya…: 103.

12416 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12417 Ayrıca, bk. TDK: *TTS*: -gaç (-geç): -ınca, -arak.: VII, 91.

12418 TDK: *TTS*: -ıcak (-icek; -ucak, -ücek; -ıncak, -incek): -ınca, -dığı vakit.: VII, 113.

12419 Yazmada: *laḫanayı*. Aslı, ʻsebzeʼ ve ʻkelemʼ manalarında Yunanca *lachanon (λάχανον)* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde *laḫana (لاخنه)* ve *laḫana (لخنه)* imlaları ile müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: λάχανον (lachanon): 454[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: laḫana (لاخنه): II, 1232[b]; laḫana (لخنه): II, 1238[a]. REDHOUSE: *TaEL*: laḫana (لخنه): 1628[b].

12420 Bu madde başı *Or (ر)* sırasında kaydedilmesi gerekirken *O, U (و)* sırasında kaydedilmiş.

12421 Bu madde başı *Or (ر)* sırasında kaydedilmesi gerekirken *O, U (و)* sırasında kaydedilmiş.

12422 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Orduda ṣarı çizmeli Meḥmed Aġa…: 95.

14506. Ormana balta vurmuşlar[12423], "Sapı bendendir." dėmiş.[12424] **440/33**

[Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 24[12425]]

14507. Orman taşlıyor[12426]. **440/34**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 98[12427]]

14508. Ormana bir balta girmiş, sapı yine kendisinden imiş. **440/35**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 98]

14509. Urlu -Ur ḳasabası ahalisi-; oyun bozar, yüksek orunda[12428] -sedirde- otursa ḫuyun bozar. **441/01**

Ḳırım ıstılahıncadır.

14510. Urluḳsuzuŋ[12429] -toḫumsuzuŋ[12430]- oğlu, urluḳsuzdur. **441/02**

14511. Orman kebabı, zevḳlendirir ahbabı. **441/03**

14512. Orman baltalıyor. **441/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 98]

14513. Vurmağıŋ[12431] ölçüsü olmaz, vurup[12432] alışmaḳ gerek. **441/05**

14514. Vurma[12433] muḫannete[12434] (ḳahpeye), cesur ėdersin. **441/06**

14515. Orman beyi[12435] gibi serttir. **441/07**

12423 Yazmada: *urmışlar*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12424 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Aġacı balṭalamışlar, o da "Ṣapı bendendür." dėmiş. 74/03.

12425 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Aġaca balṭa urmışlar, "Ṣapı bendendür." dėmiş.: 24.

12426 Yazmada: *ṭaşlayor*.

12427 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Orman ṭaşlayor.: 98.

12428 TDK: *TS*: orun: 1. Özel yer. 2. Makam, mansıp, mesnet, mevki.: 1819[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: orun: Yer, mahal.: 206[a]; urun: Mertebe, yer.: 293[b].

12429 CLAUSON: *EDPT*: urluk: 229[a]. CAFEROĞLU: *EUTS*: urluġ: Aile, soy, soysop.: 266. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur: Tohum.: 293[a]; urluḳ: Tohumluk.: 293[b]. TDK: *TTS*: uruk: 1. Irk, soy, sülâle, hanedan, aile, nesil. 2. Aşiret kolu, boy, oymak.: VI, 3976.

12430 Yazmada: *tuḫm*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *tuḫm*'dur. STEINGASS: *CP-ED*: 288[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *tuḫm* hem de *toḫum* imlası kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: tuḫm: 517[a]; toḫum: 607[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuḫm [Tür. zebān-zedi: *toḫum*.]: I, 389[a].

12431 Yazmada: *urmaġıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12432 Yazmada: *urup*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12433 Yazmada: *urma*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12434 Yazmada: *muḫanata*. Aslı Arapça *muḫannaṯ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *muḫanneṯ* hem de *muḫanat* biçimi ile müstameldir. ATAY: *A-TBL*: muḫannaṯ: 1, 496[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: muḫanneṯ: II, 1311[a]; muḫanat: II, 1426[c]. REDHOUSE: *TaEL*: muḫannes: 1781[b]; mūḫānāt: 2026[a]. TDK: *DS*: muhanat (II): Hain. IX, 4041[b].

12435 Yazmada: *begi*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK:

14516. Orman kibarı… **441/08**

14517. Ormanda mı büyümüş! **441/09**

14518. Orman bekçisi gibi… **441/10**

14519. Orman gibi saḳal sahibidir. **441/11**

14520. Ormana köpeksiz, silahsız girilmez. **441/12**

14521. Ormanda ḳışla e mi! **441/13**

14522. Örneksiz, hesapsız ḳaftan[12436] bile biçilmez. **441/14**

14523. Örneksiz naḳış olmaz, görmeksiz baḳış olmaz. **441/15**

14524. Örnek, ülkü[12437] gerek; her işte bilgi[12438] gerek. **441/16**

14525. Örneği ve ülküyü[12439] elden, ėlden naḳşėt; her ülküyü ve bilgiyi[12440] kendiŋe iş güç ėt[12441]. **441/17**

İyi ve maḳbul [örneği, ülküyü]…

DS: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

12436 Yazmada: *ḫaftān*. Kökeni ile ilgili farklı görüşler (Farsça <*ḫaftān*, Türkçe <**ḳāp ṭōn*) olan bu kelime, hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde *ḫaftān* ve *ḳaftān* imlaları ile müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 1918. CLAUSON: *EDPT*: kaftān: 582[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ḫaftān: 468[a]; ḳaftān: 980[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḳufṭān: 352[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaptan: 639. REDHOUSE: *TaEL*: ḫaftān: 856[b]; ḳaftan: 1465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaftān: I, 585[a]; ḳaftān: II, 1077[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kaftan: 603[b]. NİŞANYAN: *NS*: kaftan: 399[b]. TDK: *TS*: kaftan: 1265[b]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

12437 Müellif tarafından bu kelimenin 'numune' manasında olduğu kaydedilmiş. bk. 466/21. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ülgü: Mīzān, terāzū, vezn ve ölçmek.: 39[b]. *ülkü*: 'terazi, kantar'. REDHOUSE: *TaEL*: ülkü: 267[b]. YUDAHİN: *KS*: ülgü: 1. Örnek, misal. 2. Biçki kalıbı, model.: 794[a]. DOERFER: *TMEN*: ülgǖ: II, 119. CAFEROĞLU: *EUTS*: ülgü: 1. Hisse, kısım, parça, pay. 2. Ölçü, miktar, adet, sayı.: 272. NECİP: *YUTS*: ülge: Örnek, model.: 445[a]; ülgilik: Örneklik, numunelik.: 445[a]. CLAUSON: *EDPT*: ülgǖ: 142[b]. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: ülgü: 1. Örnek. 2. Biçki modeli.: 197[b]. ÖNER: *K-TTS*: ölgĕ: 1. Örnek. 2. Giysi biçmek üzere kullanılan patron, model. 371[b]. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: örnek: Ürnek, ölgĕ, moděl, makĕt.: 241[a]. Kelimenin *ölgi, ölgö, ülgä* ve *ülgi* biçimleri için bk. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: örnek: 680-681. Ayrıca bk. TDK: *DS*: ölkü: Düşünce.: IX, 3332[a]; ülgü (III): Tutum, davranış, durum, eğitim.: 4063[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ülkü: Hedef, nişangâh, ülkü.: 297[b].

12438 Yazmada: *bilgü*. REDHOUSE: *TaEL*: bilgi-gü: 383[b]; bilgi: 383[b]. TDK: *TTS*: bilgi (bilgü): I, 560. TDK: *DS*: bilgü: II, 692[b].

12439 Müellif tarafından bu kelimenin 'numune' manasında olduğu kaydedilmiş. bk. 466/21. CLAUSON: *EDPT*: ülgǖ: 142[b]. YUDAHİN: *KS*: ülgü: 1. Örnek, misal. 2. Biçki kalıbı, model.: 794[a]. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: ülgü: 1. Örnek. 2. Biçki modeli.: 197[b]. ÖNER: *K-TTS*: ölgĕ: 1. Örnek. 2. Giysi biçmek üzere kullanılan patron, model. 371[b]. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: örnek: Ürnek, ölgĕ, moděl, makĕt.: 241[a]. NECİP: *YUTS*: ülge: Örnek, model.: 445[a]; ülgilik: Örneklik, numunelik.: 445[a]. Kelimenin *ölgi, ölgö, ülgä* ve *ülgi* biçimleri için bk. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: örnek: 680-681.

12440 Yazmada: *bilgüyi*. REDHOUSE: *TaEL*: bilgi-gü: 383[b]; bilgi: 383[b]. TDK: *TTS*: bilgi (bilgü): I, 560. TDK: *DS*: bilgü: II, 692[b].

12441 Ş. Sāmī: *ḲT*: iş: iş güc ėtmek: Medār-ı iştiġāl ittiḫāḏ ėtmek.: I, 242[a].

14526. Oru[12442] (çuḳur) ḳazarsaŋ derin ḳaz. **441/18**

14527. Örümcek yuvası gibi nazik… **441/19**

14528. Örümcek, avını yuvasında (ağında[12443]) avlar. **441/20**

14529. Örümcek, avını ağında[12444] avlar. **441/21**

14530. Örümcek ağı gibi bürümcekten[12445] gömlek giyer. **441/22**

14531. Örümcek gibi olmuş. **441/23**

14532. Örümcek, kendi ağınıŋ ortasında oturur. **441/24**

14533. Üredi -tenasül ėtti-, türedi, gitti. **441/25**

14534. Öresi[12446] -ḳuvve-yi maneviyesi- uçtu ḳorḳaḳ bahadırıŋ. **441/26**

14535. Orospunuŋ[12447] doḳuzdur donu[12448]; sekizini ėle[12449] giydirir[12450], birini kendi giyer[12451]. **441/27**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 98[12452]]

12442 CLAUSON: *EDPT*: oru: 197[b]. TDK: *TTS*: oru: Hendek.: V, 3017. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oru: Mahzen, hububat anbarı.: 205[b]. TDK: *DS*: or (I): Hendek, düşman saldırısına karşı koymak için düzenlenmiş yer.: IX, 3285[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ör: Ḫandaḳ.: I, 194[a].

12443 Yazmada: *aġını*.

12444 Yazmada: *aġında, avında*. CLAUSON: *EDPT*: āğ: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: av (III): Ağ.: 16[a]. TDK: *DS*: av (II): Ağ.: I, 374[a].

12445 TDK: *DS*: börümcek: Bürünecek şey.: II, 772[b]; bürümcek (I): Ham ipekten dokunmuş bez.: II, 829[a].

12446 TDK: *DS*: öre (I): Güç, erke.: IX, 3344[a]. Ayrıca, aslında ‘ayakta dik durmak’ manasında olan ve ‘destek’ manasında da kullanılan *öre* kelimesi için bk. CLAUSON: *EDPT*: öre: 197[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öre: 211[b].

12447 Yazmada: *orospiniŋ*. Kelimenin aslı Farsça *rūspī*dir. STEINGASS: *CP-ED*: rūspī: 594[b]. Kelime, Türkçede birkaç (orasbı, orospi, rospi vb.) imla ile müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: orospu, orospı, oruspı, oraspı, rospı, ruspı: [135]. Ş. Sāmī: *ḲT*: rospi: [Zebān-zedi: *orospi*.]: I, 674[b]. REDHOUSE: *TaEL*: orospu, orospi: 248[b]; rospu, rospi: 993[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oruspi: 206[a]; oruspu: 206[a]. TDK: *DS*: orasbı: IX, 3287[a]; orusbu: XII, 4615[a].

12448 Yazmada: *ṭonı*. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gėyecek demekdür, ki ḳaftan ma‘nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): 1. Elbise, kılık kıyafet. 2. Renk.: II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. ‘Ale ’l-ıṭlāḳ roba, ṯevb, libās, cāme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik. iç ṭonı: Teniŋ üzerine ve pantolon yā şelvār altında giyilen bir libās, ki çamaşırdan ma‘dūddur.: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498[b].

12449 Yazmada: *ele*. Yazmada *el* kelimesi; *el, ėl* ve *il* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

12450 Yazmada: *geydirür*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *keċ*-’tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey-* ve *giy-* şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: geymek: cüz’-i evvel, 724[b]; giymek: cüz’-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey-* ve *giy-* farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

12451 Yazmada: *girer*.

12452 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Orospiniŋ ṭoḳuzdur ṭonı; sekzini ele geydirür, birini kendi girer.: 98.

14536. Rus[12453] ḫıyarı gibi sarardı. **441/28**

14537. Vuruşmaḳ[12454] varsa barışmaḳ da var. **441/29**

14538. Orospunuŋ mumu yatsıya[12455] ḳadar yanar. **441/30**

14539. Orospunuŋ ḳazandığı, bezendiğine yetişmez. **441/31**

14540. Öresi[12456] uçtu, ḳorḳaḳ bahadırıŋ. **441/32**

m. [Mükrrer[12457]]

14541. Uzaḳtan merhaba ėder şimdi aḫir zaman avrağı[12458]. **442/01**

14542. Uzaḳtaki kişneşir, yaḳındaki dişleşir.[12459] **442/01**

14543. Uzaḳtakine ḳulaḳ asanıŋ[12460], yaḳındakinden ḫaberi olmaz.[12461] **442/01**

14544. Uzaḳtakine göz ol, yaḳındakine ḳulaḳ ol.[12462] **442/01**

14545. Uzaḳtan uzağa selam vėrir. **442/02**

14546. Uzaḳtan merhaba ey ayı[12463] ḳardeş[12464]! **442/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 103[12465]]

14547. Özü özüne (kendi kendine) bey[12466] olmuş. **442/04**

12453 Yazmada: *Urus, Rus*. TDK: *TTS*: Urus: VI, 3981. REDHOUSE: *TaEL*: Urus: 245[a]; Rus: 993[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Rus: [Zebān-zedi: *Urus*.]: I, 674[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: Urus: 29[b]. ÖNER: *K-TTS*: Urıs: 519[b].

12454 Yazmada: *uruşmaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruşmak: VI, 3982. TDK: *DS*: urmak (I): Vurmak.: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruşmaḳ: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12455 Yazmada: *yatsuya*. Ş. Sāmī: *ḲT*: yatsu yā yatsı: Yatma vaḳti.: II, 1522[c]. REDHOUSE: *TaEL*: yatsu, yatsı: 2180[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yatsu: 315[a].

12456 TDK: *DS*: öre (I): Güç, erke.: IX, 3344[a]. Ayrıca, aslında 'ayakta dik durmak' manasında olan ve 'destek' manasında da kullanılan *öre* kelimesi için bk. CLAUSON: *EDPT*: öre: 197[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öre: 211[b].

12457 bk. Öresi uçdı ḳorḳaḳ bahāduruŋ. 441/26.

12458 TDK: *DS*: avrak: Ahmak, aptal.: I, 390[b].

12459 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

12460 Yazmada: *aṣan*.

12461 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

12462 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

12463 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

12464 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

12465 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Uzaḳdan merḥabā ey ayu ḳardaş!: 103.

12466 Yazmada: *beg (بك)*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

14548. Uzaḳtan aşinalıḳ[12467] ėder[12468]. **442/05**

14549. Özü bey, özü ḫan olmuş. **442/06**

14550. Özbekler[12469] gibi özü özüne bey, ḫan olmuşlar. **442/07**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel,] 141[a]

Özbek[12470]***:*** *Kendi kendine müstaḳil maʻnāsına Özbek Ḫān nāmında bir begiŋ başına ṭoplanan Müslim Moġol ʻaşāyiri, ki ḥālā Türkī zebān olmışdur. Ṭoḳsan iki ʻaşīretlerdirler*[12471]*. Buḫara ve Ḫoḳand'ı temellük ėtmişlerdür.*

14551. Özbekler gibi özü bey, özü hacı olmuş. **442/08**

14552. Uzaḳtaki düşmandan ziyade yaḳındaki[12472] düşmandan ḳorḳulur.[12473] **442/08**

14553. Öz eli, öz ağzı; öz anası, öz babası birbirinden tiksinmezler[12474], birbirini[12475] yadırgamazlar. **442/09**

14554. Öz dilini, öz dinini bilmemek ḳadar kişiye büyük cehalet ve ḫacâlet olmaz. **442/10**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira dil, insanıŋ hüviyet-i şaḫsiye-yi maneviyesine delalet ėder; din daḫi insanıŋ ḳuvâ-yı maneviyesiyle mensubiyet-i diniye ve milliyesine delalet eyler. Bu iki alamet-i mütemayizeye sahip olmayan bir insan, 'millî ve dinî müddeasını ispata gayr-i muḳtedir insan' dėmektir, dėmişler.

14555. Uzandıḳça uzandı. **442/11**

14556. "Uzan!" dėdikçe uzandı. **442/12**

14557. Öz anası, öz babası tatlıdır kişiniŋ. **442/13**

14558. Öz (millî) dilini değiştirmek, dinini değiştirmekle beraberdir (kişiye). **442/14**

12467 Bu kelimenin aslı Farsça *āşnā*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 66[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin imlası aynı kalmakla birlikte hem *āşnā* hem de *āşinā* telaffuzu kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: āşnā: Aṣlı Fārsīde şīn'i sākin ėken lisānımızda ġalaṭ olaraḳ meksūr oḳunur: I, 35[b]. Bu sebeple, bu kelime; alıntılarda *āşnā*, madde başlarında *āşinā* olarak kaydedilmiştir.

12468 Ş. Sāmī: *ḲT*: āşnālıḳ: Muʻārefeye delālet ėden selām ve temennā gibi ʻalāmet. [İltifātdan ḫafīfdür.] || āşnālıḳ ėtmek: Selām vėrmek, temennā ėtmek, merḥabā dėmek: I, 35[b].

12469 Özbekler: Orta Asya'da yaşayan bir Türk topluluğu. Bugün büyük bir kısmı Özbekistan'da bulunan Özbeklerin menşei Cengiz Han'ın en büyük oğlu Cuci'nin dönemine kadar iner. Cuci'nin ulusu, bozkır halkı diye isimlendirilebilecek göçer Türk boylarından oluşmaktaydı. Bunların içinde yer alan ve sayıları fazla olmayan Moğollar da Türk dilini benimseyerek bu boyların arasında eridi. Bozkırda genellikle tanınmış bir idarecinin veya kumandanın başında bulunduğu grubun zamanla onun adını taşıması geleneği uyarınca Cuci'nin haleflerinden Özbek Han'ı liderleri olarak kabul eden Cuci ulusunun dört şubesi; onun ismini kendilerini tanımlamak üzere kullanmaya başlamış, böylece Özbekler denen topluluk ortaya çıkmıştır. ALPARGU, M.: "Özbekler", *DİA*: 34, 119[c]. Ayrıca Harezm ve Maveraünnehir'de hüküm süren ve Cengiz Han [1206-1227]'ın soyundan gelen bir İslam hanedanı olan Özbekler (Şeybânîler) için bk. TÜRKOĞLU, İ.: "Şeybânîler", *DİA*: 39, 45[b].

12470 Yazmada bu alıntının başına "luġat" diye not düşülmüş.

12471 Yazmada: *ʻaşīretlerdür*.

12472 Yazmada *yakın* kelimesi, üç farklı imla ile (یاقن, یاقین, یقین) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (یاقن): 2189[b]; yaḳın (یاقین): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (یاقین): ["یقین" yazılmamalı ve 'Ar. "yaḳīn" ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c].

12473 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

12474 Yazmada *titsinmezler*. TDK: *TTS*: titsinmek: V, 3804. TDK: *DS*: titsinmek: X, 3941[b].

12475 birbirini: Yazmada yok.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira dil; insanıŋ, milliyetiŋ; din, maneviyatıŋ sıfat-ı kâşifesi, şahid-i aslî ve haḳîḳîsidir. Binaenaleyh, bunlarıŋ değiştirilmesi ‘hars-ı millî ve ḳuvâ-yı diniyeniŋ değiştirilmesi’ dėmektir; bu ise müfit değil, muzırdır, dėmişler.

14559. Uzaḳta ḳalan yâr, unutulur. **442/15**

14560. Öz diliŋ, öz rehberiŋ ve tercümanıŋ[12476]; öz diniŋ, öz tercümeihâliŋdir. **442/16**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

14561. Öz evladır tatlıdır kişiniŋ. **442/17**

14562. Uzaḳtan davuluŋ sesi ḫoş gelir. **442/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 103[12477]]

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı daġdaġa-yı pāşāyī 270, 32a, 1135[12478]] beyt

baġlama ṭanṭana-yı ṭabla[12479] göŋül
dūrdan ḫᵛuş gelür[12480] āvāz-ı duhul

14563. Uzaḳtan boru sesi ḫoştur (güzel gelir). **442/19**

[el-Ḥācc Seyyid Sögüdli Süleymān Rüşdī] *Manẓūme-yi Aḥvāl-i ‘Alāḳa*[12481] 22 [naẓm]

maḥbūb maḥbūbeyi göz ile görmek
bu ‘ışḳıŋ şarṭıdur derūnī sevmek
yoḫsa el söziyle olursaŋ ‘āşıḳ
ṣoŋ ucı bulunmaz hem saŋa yazıḳ
el söziyle ‘āşıḳ olma ḳulaḳdan
borı sesi güzel gelür uzaḳdan

14564. Yüzdük yüzdük[12482], soŋuna ḳadar geldik. **442/20**

14565. Uzaḳ yerdeki aḳrabadan yaḳındaki dost yeğdir. **442/21**

14566. Öz evlat, başḳa evlada beŋzemez. **442/22**

14567. Özüŋden doğmayan oğul, oğul olmaz; parası vėrilmeyen ḳul, ḳul olmaz. **442/23**

14568. Uzaḳ yola giden, özüne arḳadaş uydurmaḳ gerek. **442/24**

14569. Uzaḳ yoldan gelen misafir gibi yorgun argın… **442/25**

14570. Uzaḳ yola gideniŋ dağarcığı[12483] boynunda gerek. **442/26**

12476 öz rehberiŋ ve tercemānıŋ: Yazmada: *öz rehber - tercemānıŋ*.

12477 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Uzaḳdan ṭavuluŋ sesi ḫᵛuş gelir.: 103.

12478 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Uzaḳdan ṭavuluŋ sesi ḫᵛuş gelir.: 103.

12479 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Maṭlab-ı Daġdaġa-yı Paşayī: ṭanṭaŋa-i ṭabla: 270, 32a, 1135.

12480 Yazmada: *gelir*.

12481 Yazmada: *Aḥvāl-i ‘Alāḳa risālesinden*.

12482 Yazmada: *üzdük üzdük*. CLAUSON: *EDPT*: yüz-: 984[b]. REDHOUSE: *TaEL*: üzmek: 251[b]. TDK: *DS*: üzmek (II): Yüzmek.: XI, 4085[b]; üzmek (II): Deri vb. yüzmek.: XII, 4799[b].

12483 Yazmada: *ṭaġarcıġı*. CLAUSON: *EDPT*: tağār: 471[b]. TDK: *TTS*: dağar (tağar): II, 965; tağar: V, 3697. STEINGASS: *CP-ED*: taġār: 311[a]; ṭaġār: 815[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: taġār: Ma‘rūfdur, ki ‘āmme taḥrīfle

14571. Uzaḳ yoluŋ dağarcığı[12484] büyük olur. **442/27**

14572. Uzağa gitmeğe ne hacet, örneği göz öŋünde! **442/28**

14573. Öz sözüyle özü tutuldu. **442/29**

14574. Uzağa gitmeğe ne hacet, yaḳın yerde orman var! **442/30**

14575. Uzaḳtan uzağa aşinalıḳ[12485], uzaḳtan ayı[12486] ḳardeşe[12487] merhabalıḳ ḳabîlindendir. **442/31**

14576. Uzaḳtan baḳar. **442/32**

14577. Uzaḳta olsa kişneşir, yaḳında olsa dişleşir. **442/33**

Kötü dost, kötü aḳrabadan kinayedir.

14578. Uzaḳ otursun öylesi. **442/34**

14579. Özü sözüne uymayandan vefa umma. **442/35**

14580. Öz eliŋ öz ağzıŋa yetişirse ötesini arama. **442/36**

14581. Öz aḳrabaŋ, özüŋe özek[12488] soḳar. **442/37**

14582. Öz elim, öz ağzım… **442/38**

14583. Özünde sebat, sözünde sevap[12489] olmayandan bir şey umma. **442/39**

14584. "Öz garibiŋim!" diye sığınan ḳovulmaz. **442/40**

14585. Öz fuḳarasını baḳan âdem adam[12490] sayılır. **442/41**

---

daġār ve *ṭaġār* dėrler.: 244. REDHOUSE: *TaEL*: taġar: 566[a]; taġarcıḳ: 566[a]; ṭaġar: 1241[a]; ṭaġarcıḳ: 1241[a]. TDK: *DS*: tağar: X, 3799[b]; tağarcık: XII, 4732[a].

12484 Yazmada: *ṭaġarcıġı*. CLAUSON: *EDPT*: tağār: 471[b]. TDK: *TTS*: dağar (tağar): II, 965; tağar: V, 3697. STEINGASS: *CP-ED*: taġār: 311[a]; ṭaġār: 815[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: taġār: Ma'rūfdur, ki 'āmme taḥrīfle *daġār* ve *ṭaġār* dėrler.: 244. REDHOUSE: *TaEL*: taġar: 566[a]; taġarcıḳ: 566[a]; ṭaġar: 1241[a]; ṭaġarcıḳ: 1241[a]. TDK: *DS*: tağar: X, 3799[b]; tağarcık: XII, 4732[a].

12485 Ş. Sāmī: *ḲT*: āşnālıḳ: Mu'ārefeye delālet ėden selām ve temennā gibi 'alāmet. [İltifātdan ḫafīfdür.] || āşnālıḳ ėtmek: Selām vėrmek, temennā ėtmek, merḥabā dėmek: I, 35[b].

12486 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

12487 Yazmada: *ḳardaşa*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

12488 TDK: *DS*: özek (III): Arabalarda ön ve arka dingili birbirine bağlayan uzun ağaç direk.: IX, 3369[b]; özek (II): İki tekerleği birbirine bağlayan ağaç.: XII, 4630[b]. TDK: *TS*: özek ağacı: 1866[b]. CLAUSON: *EDPT*: özek: 285[a].

12489 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavāb: Rast ve dürüst ma'nāsına ismdür, ki *ḫaṭā'* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ, bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (II): 2080[a].

12490 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (أدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da

14586. Özüŋ ağlasın, gözüŋ ağlamasın. **442/42**

14587. Özü sözü doğru adamdır. **442/43**

14588. Üzümünü yė de bağını sorma. **442/44**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 112]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*]

14589. Üzümüŋ bile çöpü var. **442/45**

14590. "Üzümüŋ çöpü, armuduŋ sapı var." dėyip[12491] dursuŋ aç ḳalırsın. **442/46**

14591. "Üzümüŋ çöpü, armuduŋ sapı var." dėyip[12492] durma; ḳusur sende de var, bende de var. **442/47**

14592. Uzaḳ yeri urgan ile ölçme. **442/48**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 104]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*]

14593. Üzüm, bağında; ḳız, çağında gerek. **442/49**

14594. Üzüm, çöpsüz olmaz. **442/50**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 112]

14595. Üzümsüz bağıŋ kütüğü ḳurusun, odunsuz dağıŋ çotuğu[12493]. **443/01**

14596. Üzümden her türlü[12494] şerbet, şarap olur; lakin ḳuru ağaçtan hiçbir şey olmaz. **443/02**

14597. Üzümsüz bağıŋ kütüğü ḳurusun. **443/03**

Tilki…

14598. Üzüm, birbirine baḳaraḳ ḳararır. **443/04**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 112]

14599. Üzüm, üzüme baḳa baḳa ḳararır. **443/05**

Muḥibbī *Dīvān* [556, 1868, 2] [beyt]

eyülerden eylik[12495] ögren sen de ġayre eylik ėt
bu meṯeldür ḳararur üzüme göre çūn üzüm

Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

12491 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

12492 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

12493 TDK: *TS*: çotuk: 1. Dışarıda kalmış ağaç kökü. 2. Kesilen ağacın topraktan yukarıda kalan bölümü. 3. Asma kütüğü, tevek.: 563[a].

12494 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aşlı: *türlük*.]: I, 606[c].

12495 Yazmada: *eyülik*.

14600. Üzümüŋ çöpü var, armuduŋ[12496] sapı var. **443/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 112[12497]]

14601. Üzüm sirkesi gibi serttir. **443/07**

14602. Üzüm bir türlü olmaz: üzüm var, insan üzümü; üzüm var, it üzümü; üzüm var, ḳuş üzümü; üzüm var, tilki üzümü; üzüm var, pinti üzümü; çoḳ… **443/08**

14603. Üzümünü satmış, küfesini devirmiş. **443/09**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 112]

14604. Üzümünü yė[12498], bağını sorma. **443/10**

m. [Mükerrer[12499]]

14605. Üzüm gibi gözlü, bal gibi sözlü güzeldir. **443/11**

14606. Üzüm, salḳımında yaraşır. **443/12**

14607. Üzüm, üzüm, üzüme; üzüm sapı gözüme ḳabîlinden… **443/13**

14608. Üzümden çoḳ şey olur da ağacından hiçbir şey olmaz. **443/14**

14609. Üzüm üzüm üzüldü, iki gözüm süzüldü. **443/15**

Bitap ḳalmaḳ...

14610. Üzerlik[12500] tütsüsü ile büyüyen çocuḳtur[12501]. **443/16**

14611. Uzatma saḳalı, taraḳla düşman[12502] ėdersin; uzatma maḳalı (sözü, dili), diliŋle pişman ėdersin. **443/17**

Mevzundur.

li-muḥarririhī Ḥaḳḳī [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

14612. Üzerine mal ėtmez. **443/18**

14613. Üzerine varmaya gelmez. **443/19**

12496 Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]5. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

12497 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Üzümüŋ çöpi var, armuduŋ şapı var.:112.

12498 Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (یه, یی, ییه, ایيه) yazılmış.

12499 bk. Üzümüni yė de bāġını şorma. 442/44.

12500 TDK: *DS*: üzerlik: Tütsüsü nazara iyi geldiğine inanılan kokulu bir ot.: XI, 4085[a].

12501 Yazmada: *çoçuḳdur (چوچقدر)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *چوجق*, *چوجوق* imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

12502 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ʻAdüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

14614. Uzun emel, uzun yol; uzun ömür, demir[12503] çarıḳ ister. **443/20**

Yani 'Uzun emel, uzun ömür ister; uzun yol, demir çarıḳ ister.' dėmektir.

14615. Üzerinden ḳuş uçurmaz. **443/21**

Yeŋi türedi gidişi…

14616. Uzun emel taşıyanın sakalı tez ağarır. **443/22**

14617. Uzun ömür, ḳısa söz; arzu olunur şeylerdendir. **443/23**

14618. Uzun emel, derin temel ardına, derdine düşmek olmaz. **443/24**

14619. Uzun yol, uzun söz yorar. **443/25**

14620. Uzun süren fasl-ı hazanı gören, fasl-ı baharıŋ ḳıymetini bilir. **443/26**

14621. Uzun söz, uzun gėceye yaraşır. **443/27**

14622. Uzun sözüŋ ḳısası sükûttur. **443/28**

14623. Uzun söz, uyḳu getirir; ḳısa söz, uytu(?)getirir. **443/29**

Ḳızdırmaḳtan kinaye…

14624. Uzun sözden ḳısa mana çıḳar. **443/30**

14625. Uzun söz, dili yorar; uzun etek, beli yorar. **443/31**

14626. Uzun etek, ya elde ya belde durur. **443/32**

14627. Uzun etek, ayağa dolaşır; uzun söz, dile dolaşır. **443/33**

14628. Uzun etek, uzun saç[12504]; ḳadınlara yaraşır. **443/34**

14629. Uzun ömür, keskin aḳıl iste. **443/35**

14630. Uzun söz; dost sohbetinde ḫoş olur, gayrı yerde boş olur. **443/36**

Kānī[12505] [1712 - 1792] merhumuŋ Yegen Meḥmed Paşa [ö. 1745]'ya yazdığı mektubundan…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā'vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[12506] [cüz'-i ṯānī,] 99[12507]

"Ḳaldı ki bu ḳadar bī-hūde kelimāt taḥrīri ile taṣdī'e ne ḥācet ėdi?"[12508] *deyü su'āl vārid olur ėse "**iṯnāb-ı dar-mukālama-yi dost ḫuş-tar-ast**"* [=Dostun söyleşmeyi uzatması

12503 Yazmada: *temür*. CLAUSON: *EDPT*: temir: 508[b]. REDHOUSE: *TaEL*: temur: 595[a]; tīmūr: 620[a]; demür: 915[a]; demir: 915[b].

12504 Yazmada *saç* kelimesi dört farklı imla ile (sac, saç, ṣac, ṣaç) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: saç: 794[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaç: 1152[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaç: II, 800[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sac: 177[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: saç: 221[b]; ṣaç: 221[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: saç: üçüncü cilt, 3[b]; ṣaç: üçüncü cilt, 277[b].

12505 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: "Kânî", *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

12506 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳradur.*

12507 Yazmada: *99 ve 100.*

12508 ḳaldı ki bu ḳadar bī-hūde kelimāt taḥrīri ile taṣdī'e ne ḥācet ėdi: Yazmada yok.

daha güzeldir.] *mıṣrā‘ı ma‘lūm-ı deletiŋüzdür; eger maḥabbet-ı ḫuṣūṣī tecessüs buyurılur ėse…* ilā āḫirihi[12509]…

14631. Özleyen ile gözleyenlere ḳarşı uzun sözünü ḳısa kes. **443/37**

14632. Uzun sözüŋ soŋu, işte bu ḳadardır bu hikâyet; var ötesini sen hesapla, sen hikâye ėt. **443/38**

‘Tam ve musîb bir hikâyeniŋ soŋu’ dėmektir.

14633. Uzun sözün ḳısası, ne ise söyle. Cevap[12510]: “Es-sükûtu ḫayrun mine ’d-dırdır [=Susma, dırdırdan hayırlıdır.]” **443/39**

14634. Uzun sözüŋ gürültüsü, uzun ḳulağıŋ zırıltısı gibidir.[12511] **443/39**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

14635. Uzun sözüŋ ḳısası, böyledir. **443/40**

14636. Uzunu, ḳısası şöyle, böyle. **443/41**

14637. Uzun yalancı, Uzun Çarşı’nıŋ alt tarafında bir yalan söylemiş; yuḳarısına çıḳmış, kendi de inanmış. **443/42**

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 104[12512]]

14638. Uzuncaova[12513] panayırı[12514] gibi uzadı. **444/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 104]

14639. Uzun boy, selviye yaḳışır. **444/02**

14640. Uzun boylu, uzun saḳallı; ahmaḳ olur. **444/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 104[12515]]

14641. Uzun boy, uzun saḳal; uzun ḫuy, uzun maḳal… **444/04**

[uzun ḫuy:] Hamaḳatten kinayedir.

14642. Uzun boy, tarlaya yaḳışır. **444/05**

14643. Uzun boy, ḳadınlara yaḳışır. **444/06**

Kānī [1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…

12509 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12510 Yazmada: *c*.

12511 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılarak önüne “ya‘nī” diye not düşülmüş ve müellifin yazmada örnekler ve açıklamalar kısmında yer alan madde başlarını belirttiği usul ile köşeli parantez içinde yazılmış.

12512 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Uzun Çarşı’nıŋ alt ṭarafında bir yalan söylemiş; yuḳarısına çıḳmış, kendi inanmış.: 104.

12513 Uzuncaova: Günümüzde Bulgaristan’da Haskovo adıyla bilinen eski bir Osmanlı kaza merkezi. Bulgaristan’ın güneyinde Rodop dağlarının kuzey eteklerindeki ova üzerinde yer almaktadır. Osmanlı döneminde adı, Hasköy’ün yanı sıra Uzuncaova (Uzuncaâbâd) şeklinde de geçer. Uzuncaova adı ise bu yerleşme yerinin bulunduğu ovadan gelmektedir. ŞAHİN, İ.: “Hasköy”, *DİA*: 16, 390[b].

12514 Uzuncaova panayırı ile ilgili geniş bilgi için bk. ŞEN, Ö.: “Bulgaristan’da Kurulan Uluslararası Bir Panayır (Fuar): Uzuncaâbad-ı Hasköy (1771-1871)”, *Toplumsal Tarih*: 1, 5 (Mayıs 1994): 47-52.

12515 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Uzun boylı, uzun şaḳallı; aḥmaḳ olur.: 104.

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ż-Żurefā (Nevādirü 'ż-Żurefā)*[12516] [cüz'-i ṯānī,] 110

... ve yine ol ṭarafda bunlardan mā'adā şāṭır eteklü, ayva göbeklü, ṭatlı sözlü, güler yüzlü, ḳara gözlü, ṭūṭī dillü, ince bellü, ḳalem parmaḳlu, gümüş ṭırnaḳlu, melek ḫoylu, ***uzun boylu****, cufte*[12517] *beŋlü, hemān o deŋlü, orta yaşlu, hilāl ḳaşlu, göŋül eglencesi...* ilā āḫirihi[12518]...

14644. Uzun yola düşen, dağarını[12519] doldurmaḳ gerek. **444/07**

14645. Uzun boy, güzel ḫuy; ḳadınlara pek yaraşır. **444/08**

14646. Uzun yoluŋ yolcusu gibi çemrendi[12520]. **444/09**

14647. Uzun boy, uzun saç; ḳadınlara yaraşır. **444/10**

14648. Uzun ḳulaḳtan işitildi. **444/11**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 104]

14649. Uzun boylu söz aŋlatır. **444/12**

14650. Uzun ḳulaḳlı... **444/13**

14651. Özendiğine değmedi. **444/14**

14652. Uzun emel, uzun ümit beslemek; uzun ömürle uzun ḫayal ardından ḳoşmaḳ ḳadar güçtür. **444/15**

14653. Özendiği bezendiği yanına kâr ḳaldı. **444/16**

14654. Özenip bezendiğine değmedi. **444/17**

Özenmekten...

14655. Uzun söz, uzun boylu hayvan gibi soğuḳ[12521] düşer. **444/18**

14656. Uzun boylu hayvan gibi soğuḳtur[12522]. **444/19**

12516 Yazmada: *Nevādir-i Żurefā'dan bir fiḳra-yı laṭīfedür.*

12517 Yazmada: *çifte.*

12518 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi..." ta'bīrinden maḳṣūd ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī..." gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12519 Yazmada: *ṭaġarcıġı*. CLAUSON: *EDPT*: tağār: 471[b]. TDK: *TTS*: dağar (tağar): II, 965; tağar: V, 3697. STEINGASS: *CP-ED*: taġār: 311[a]; ṭaġār: 815[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: taġār: Ma'rūfdur, ki 'āmme taḥrīfle *daġār* ve *ṭaġār* dėrler.: 244. REDHOUSE: *TaEL*: taġar: 566[a]; taġarcıḳ: 566[a]; ṭaġar: 1241[a]; ṭaġarcıḳ: 1241[a]. TDK: *DS*: tağar: X, 3799[b]; tağarcık: XII, 4732[a].

12520 TDK: *DS*: çemrenmek: Etekleri toplamak, paçaları sıvamak, hazırlanmak.: XII, 4477[a].

12521 Yazmada: *ṣo'uḳ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣo'uḳ: II, 844[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [*صغوق* ve *صوؤق* yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo'uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a].

12522 Yazmada: *ṣo'uḳdur*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣo'uḳ: II, 844[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [*صغوق* ve *صوؤق* yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo'uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk

14657. Üzengisi uzun… **444/20**

Ayağı ḳısadan kinayedir.

Faḳat bu söz, tariḫte Ḳırım ḫanlarından ḳasîrü 'l-ḳâme Hacı Giray Ḫan haḳḳında söylenmiş, dėrler.[12523]

14658. Üzengisi parlaḳtır. **444/21**

14659. Üzengisi altından olsa atına binme. **444/22**

Namerdiŋ...

14660. Üzengiden yuḳarı ḳar idi. **444/23**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[12524] 256

Ṭuna Ṣuyı şöyle ṭoŋmış ėdi, ki buz ḳalınluġı on dört ḳarış var ėdi ve ***üzengüden yuḳaru***[12525] ***ḳar ėdi****. Ṣāni'-i Ḥakīm, Ṭuna üzerine billūrdan çekdügi cisr-i 'aẓīm üstünden geçilüp ol ḳal'aları muḥāṣara ėtdiler.*

14661. Üzengiden ḳan giden meydan var. **444/24**

14662. Üzüntülü[12526] iş, sermayesiz başlanan iş; üzüntülü[12527] söz, söz bilmez kibarıŋ ağzından çıḳan sözdür. **444/25**

14663. Özenip bezenmek kel[12528] başa göre değil. **444/26**

Kel, özenip bezeninceye ḳadar toy (cemiyet) dağılır.

14664. Özenir[12529] de bezenir haftalıḳ gelin gibi. **444/27**

14665. Uzanan el olsun; tek dil olmasın. **444/28**

Ḫayır için uzanan el olsun, şer için uzanan tek dil olmasın.

14666. Uzatma mebhas-ı zülfü yılan hikâyesidir. **444/29**

Mevzundur.

Lā [mıṣrā']

14667. Öz eliŋ, öz ağzıŋdır; zarar ėtmez. **444/30**

(صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a].

12523 Ḥalīm Girāy: *Gülbün-i Ḫānān*: Ḥācī Girāy Ḫān-ı Ṯānī: Ḫān-ı mütercem celādet ü şecā'atde 'ilm ü farṭ-ı imsāk-ı denā'etle müttehem ve ḥiddet ü ġażab ile meşhūr ve ḳaṣīrü 'l-ḳāme oldıġından kināye olaraḳ "üzengisi uzun" laḳabıyla elsine-yi Tatar'da meḏkūrdur. Raḥmetu'llāhi 'aleyh.: 75.

12524 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

12525 Yazmada: *yuḳarı*.

12526 Yazmada: *üzüntili, üzündili*. Ş. Sāmī: *ḲT*: üzündili: 1. Çoḳ külfet ve ihtimāmla yapılmış. 2. Çoḳ zaḥmet ve ṣıḳındıyı mūcib: Üzündili işdür. 3. Merāḳlı, endīşeli: Üzündili ādem.: I, 204[b].

12527 Yazmada: *üzündili*. Ş. Sāmī: *ḲT*: üzündili: 1. Çoḳ külfet ve ihtimāmla yapılmış. 2. Çoḳ zaḥmet ve ṣıḳındıyı mūcib: Üzündili işdür. 3. Merāḳlı, endīşeli: Üzündili ādem.: I, 204[b].

12528 Yazmada: *kel (كه ل), kel (كل)*. Kelimenin aslı Farsça *kal (كل)*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: kal: 1039[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kel (كل): II, 1173[b]. REDHOUSE: *TaEL*: kel (كل): 1559[a].

12529 Yazmada: *özenir (اوزه نير), özen (اوزن)*. Ş. Sāmī: *ḲT*: üzenmek (اوزنمك): [Aṣlı vāv-ı mebsūṭa iledür.] I, 204[b]. REDHOUSE: *TaEL*: üzenmek, özenmek (اوزنمك): 251[b]. TDK: *DS*: üzenmek (I): Özenmek.: XI, 4085[a].

‘Zarar[12530] ėderse kendiŋe ėder.’ dėmektir.

14668. Özü sözü doğru[12531] adamdır. **444/31**

14669. Özüŋki[12532], özüŋe özek[12533] soḳar. **444/32**

14670. Özü sözü doğru, saf, sadıḳ gerek. **444/33**

14671. Özü doğru, sözü de doğru; özü eğri, sözü de eğri olur. **444/34**

14672. Özü sözü doğru adam gerek. **444/35**

14673. Özü doğru olanıŋ sözü de doğru olur onuŋ[12534].[12535] **444/35**

14674. Özü maḳbul olanıŋ sözü de maḳbul olur onuŋ[12536]. **444/36**

14675. Uzatma sözü, zülfüyâre doḳunur. **444/37**

14676. Özü ağlasa da gözü ağlamaz adamdır. **444/38**

14677. Özü doğru, sözü doğru; sözü doğru, özü doğru. **444/39**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Özü doğru olanıŋ ḳalbi de doğru olur onuŋ[12537]; zira “Dil, ḳalbiŋ tercümanı; ḳalp, vicdanıŋ mihmanıdır. Ḳalp gözü görür, ḳulağı işitir; insanıŋ özü, özeğidir (kendisidir).” dėmişler. Binaenaleyh, insanlar her şeyi beden-i zahirî ve ḫaricî gözüyle görür ve hissėder ve ḳulağıyla işitir; soŋra beden-i bâtınî sayılan ḳalp gözüyle de görür, ḳalp ḳulağıyla da diŋler, işitir ve aŋlar; ki bu vesaitle insanıŋ özüne merbut bulunan aḳıl, zekâ ve fikriyle tefekkür, idrak ve mülahaza eyler. Ḫariç ve dâḫil ulvî vesaitle gördüğü ve işittiği şeyleriŋ mutlaḳ müfit veya muzır olup olmadığını bi ’t-teemmül aḳlen ve fikren, ilmen ve tecrübeten bilip anladıḳtan soŋra bir de muhakeme-yi hüküm-i vicdaniye ve menfaat-i nefsaniyesine bi ’l-havale her iki daire-yi ahkâmda taht-ı tezekkür ü tefekkür ü taaḳḳul ve usul, ḳanun ve vicdana tatbiḳatıyla dâḫilen müzakere ve münaḳaşa ile ḳarar-ı muhakeme-yi fikriye ve vicdaniyede veya nefsaniyede bulunulur ve nefsiŋ mutâlebesi eğerçi musîb ve müfit ise onuŋ[12538] reyi de ḳabul olunur, muzır ise reddėdilerek mücerret aḳıl ve vicdanıŋ reyiyle amel olunmaḳ üzere muhakeme-yi vicdaniyeniŋ ḳabul ėttiği ve müfit gördüğü şeyleri hükm-i ahkâm-ı muhakeme-yi vicdan ḳarar u ḳanun u iman-ı

12530 żarar: Yazmada yok.

12531 Yazmada *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

12532 ‘Senin kendine ait olan, kendininki’ manasında.

12533 TDK: *DS*: özek (III): Arabalarda ön ve arka dingili birbirine bağlayan uzun ağaç direk.: IX, 3369[b]; özek (II): İki tekerleği birbirine bağlayan ağaç.: XII, 4630[b]. TDK: *TS*: özek ağacı: 1866[b]. CLAUSON: *EDPT*: özek: 285[a].

12534 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

12535 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

12536 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

12537 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

12538 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

musaddaḳası, ḳarar-ı vicdanî olmaḳ üzere tarafeyne tebliġ ve tariḳ-i müstaḳime sevḳ ve irşad-ı manevî yolları, muhakeme-yi vicdanıŋ tercüman-ı sadıḳı olan dil vasıtasıyla âleme iblaġ ve ilan olunur, dėmişler.

14678. Özü doğru olanıŋ sözü de doğru olur. **444/40**

14679. Özüŋe gerek, camiye haram… **444/41**

14680. Özüne baḳma, sözüne baḳ. **444/42**

Yani 'İnsanlıḳ ḳalıpta değil, ḳalptedir.' dėmektir.

14681. Özüne baḳma, sözüne baḳ; sözüne de baḳmasaŋ gözüne baḳ. **444/43**

14682. Uzatma sözü, zülfüyâre bâr olur. **444/44**

Mevzundur.

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

14683. Özü eğri, sözü de eğri… **444/45**

14684. Özü sözü doğru adam gerek. **444/46**

14685. Özü eğri olanıŋ sözü de eğri olur onuŋ[12539]. **444/47**

14686. Özü doğru olmayanıŋ sözü de doğru olmaz. **444/48**

14687. Öz (kendi) pasiyetini(?)[12540] (haysiyetini) özü ḳaçırdı. **444/49**

14688. Özüŋ sözüŋ (ḳalbiŋ) güzel olsun, yüzüŋ gözüŋ çirkin olsa olsun; ancaḳ (tek) sözüŋ, ḳalbiŋ bed ḫuy, çirkin olmasın. **444/50**

14689. Özlü -sermayeli, mayalı, faydalı, manalı, iyi- söz, güzel -ḳara gözlü, uzun kirpikli, buğday çehreli- ḳız gibidir. **445/01**

14690. Özlü söz, özlü bez gibi her tarafa çekseŋ uzanır. **445/02**

14691. Özlü (iyi) söz, iyi bez; değme adama vėrilmez.[12541] **445/02**

12539 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

12540 Yazmada: پاسيتنى.

12541 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14692. Özüne ovmaç[12542] ovmağı[12543] bilmezken âlemiŋ laḳşasını[12544] (laḳırdısını) -bir nevi maḳarna- kesmek ister. **445/03**

Ovmaç[12545], 'tarḫanaya[12546] beŋzer ḳaba şehriye' dėmek.

Daha kendi başını bağlayamazken düğünde baş bağlayıcılığa çıḳar.

14693. Öz ağlamayınca göz yaşarmaz. **445/04**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 108]

14694. Özü (kendisi) düşen uğunmaz[12547] (teessüf ėtmez). **445/05**

14695. Özü (kendi) düşen ağlamaz. **445/06**

14696. Özü sözü güzel adamdır. **445/07**

14697. Öz aḳlını ve fikrini beğenen kişi, bir de ėl aḳlına ve fikrine (ihtiyaten) danışmaḳ gerek. **445/08**

12542 Yazmada: *omaç, oġmaç*. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: умач [umaç]: Ovmaç.: 358[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: umaç: Oğmaç, ovmaç, uvmaç, umaç [çorbası].: 360[b]. TDK: *TS*: ovmaç: 1. Hamuru ovalayarak yapılan kırıntılarla pişirilmiş çorba. 2. Taze tarhana.: 1826[b]. TDK: *DS*: oğmaç: 1. Elle ufalanmış hamurdan yapılan çorba. 2. Tarhana. 3. Kavrulmamış buğday unundan yapılan pelte koyuluğunda bir yemek. 4. Parçalanmış yufka ekmeğini yağda kızartarak yapılan, istenirse üstüne yoğurt dökülen çoban yemeği. 5. Ekmek, yağ ve pekmez karıştırılarak yapılan yemek. 6. Unu suyla karıştırarak yapılan hayvan yemi. 7. Marul salatası.: IX, 3268[a]; oğmaç: Tereyağda pişirilen yumurtaya yufka ufalanarak yapılan yiyecek.: XII, 4609[b]; omaç (II) 1. Helva. 2. Un çorbası. 3. Elle ufalanmış hamurdan yapılan çorba. 4. Undan yapılıp kurutulan ve kışa saklanan yiyecek. 5. Peynir ve ekmek kırıntısı ile yapılan köfte. 6. Doğranmış ekmeği yağ ve yumurta ile karıştırıp kızartarak yapılan bir çeşit yemek. 7. Yoğurt, pekmez ve ekmek kabuğu ile yapılan yemek.: IX, 3279[b]; omaç: Ovularak elde edilen arpa büyüklüğündeki hamur parçalarından yapılan, kimi zaman sarımsaklı yoğurt eklenerek yenilen bir çeşit çorba.: XII, 4612[b]. TDK: *TTS*: omaç (II), (omaç aşı, oğmaç aşı, ovmaç): İçine ekmek, peynir, soğan ve bazen yağ, pekmez konup yoğrularak yapılan bir yemek.: V, 2981.

12543 Yazmada: *oġmaġa*. CLAUSON: *EDPT*: uv-: 4[b]. REDHOUSE: *TaEL*: oġmaḳ: 257[b]; ovmaḳ: 272[b].

12544 *lakşa:* Erişte. STEINGASS: *CP-ED*: lāḫişta, lāḫişa: 1111[a]; lākça: 1112[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: laḫşa: 73[a]; laḳşa: 73[a]. BASKAKOV: *N-RS*: лакса (laksa): 206[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: laqşa: 209[b].

12545 Yazmada: *oġmaç*. TDK: *TS*: ovmaç: 1. Hamuru ovalayarak yapılan kırıntılarla pişirilmiş çorba. 2. Taze tarhana.: 1826[b]. TDK: *DS*: oğmaç: 1. Elle ufalanmış hamurdan yapılan çorba. 2. Tarhana. 3. Kavrulmamış buğday unundan yapılan pelte koyuluğunda bir yemek.: IX, 3268[a].

12546 Yazmada: *terḫāneye*. Aslı Farsça olan bu kelime, Farsçada *tarḫāna* ve *tarḫ^{v}āna* imlaları ile müstameldir. Kelime, yazmada *tarḫana (تارخانا), tarḫana (تارخانه)* ve *terḫāne* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: tarḫāna: 293[b]; tarḫ^{v}āna: 293[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tārḫāna: 475[a]; terḫāne: 531[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tarḫana (ترخانه): 396[a].

12547 Yazmada: *üğünmez*. TDK: *DS*: üğünmek (V): Üzülmek.: XI, 4061[a]; uğunmak (III): Ağrıdan, acıdan kıvranmak.: XI, 4029[b]; uğunmak (IV): 1. Kederlenmek. 2. Olağanüstü üzülmek. 3. Olağanüstü acı duyarak sessiz, yakınmasız ağlamak.: XI, 4029[b]. TDK: *TS*: uğunmak: 1. Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak. 2. Ağlaya ağlaya bayılmak. 3. Soluğu tıkanmak. 4. İsteksiz davranmak, savsaklamak.: 2412[a]. Bu kelimenin *oğunmak* biçimi de mevcuttur. TDK: *DS*: oğunmak: 1. Soluğu kesilmek, tıkanmak. 2. Çok ağlamaktan güçsüz kalmak, bayılır gibi olmak, bayılmak. 3. Yaralı, acıdan kıvranmak, çırpınmak. 4. Üzülmek, yaptığına acınmak.: IX, 3270[b]. CLAUSON: *EDPT*: uvun-: 12[b]; uğun-: 87[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġunmaḳ: I, 210[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġunmaḳ: 252[b].

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Ėl, aḳlını ve fikrini vėrmezse ya da onuŋ[12548] *fikri öz fikriŋe ėrmezse, uymazsa öz fikriŋe özlü saḳız gibi yapışmaḳ gerek.*

14698. Özüŋe göre pay biç, soŋra âleme don[12549], ḳaftan[12550] biç. **445/09**

14699. Özüŋki[12551], özüŋe özek[12552] -araba[12553] oḳu- soḳar. **445/10**

m. [Mükerrer[12554]*]*

14700. Özüŋe gerek, camiye haram… **445/11**

m. [Mükerrer[12555]*]*

14701. Yüzdük yüzdük[12556], ḳuyruğuna geldik. **445/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 112[12557]]

14702. Özeksiz[12558] (özsüz), budaḳsız ağaç olmaz. **445/13**

12548 onuŋ: Yazmada yok.

12549 Yazmada: *ṭon*. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gėyecek demekdür, ki ḳaftan ma‘nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. ‘Ale ’l-ıṭlāḳ roba, ṯevb, libās, câme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik.: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498[b].

12550 Yazmada: *ḫaftān*. Kökeni ile ilgili farklı görüşler (Farsça <*ḫaftān*, Türkçe <**ḳāp ṭōn*) olan bu kelime, hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde *ḫaftān* ve *ḳaftān* imlaları ile müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 1918. CLAUSON: *EDPT*: kaftān: 582[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ḫaftān: 468[a]; ḳaftān: 980[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḳufṭān: 352[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaptan: 639. REDHOUSE: *TaEL*: ḫaftān: 856[b]; ḳaftan: 1465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaftān: I, 585[a]; ḳaftān: II, 1077[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kaftan: 603[b]. NİŞANYAN: *NS*: kaftan: 399[b]. TDK: *TS*: kaftan: 1265[b]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

12551 ‘Senin kendine ait olan, kendininki’ manasında.

12552 TDK: *DS*: özek (III): Arabalarda ön ve arka dingili birbirine bağlayan uzun ağaç direk.: IX, 3369[b]; özek (II): İki tekerleği birbirine bağlayan ağaç.: XII, 4630[b]. TDK: *TS*: özek ağacı: 1866[b]. CLAUSON: *EDPT*: özek: 285[a].

12553 Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, ‘araba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Es‘ad: *Lehcetü ’l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«‘araba» ṣūretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26[c]. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56[b]; ‘araba: 1291[b]; ‘arrāde: 1291[b]; ‘araba: 1292[b]. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *‘arrāda*[t] ‘top atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet’, Arapça < *rubā‘* ‘dörtlü’, Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: apaбa/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32[a]. EREN: *TDES*: araba: 14[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190[a]. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘arrāda[t]: I, 644; rubā‘: II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521[c].

12554 bk. Özüŋki, öziŋe özek soḳar. 445/20.

12555 bk. Öziŋe gerek, cāmi‘e ḥaramdur. 445/18.

12556 Yazmada: *üzdük üzdük, yüzdük*. CLAUSON: *EDPT*: yüz-: 984[b]. REDHOUSE: *TaEL*: üzmek: 251[b]. TDK: *DS*: üzmek (II): Yüzmek.: XI, 4085[b]; üzmek (II): Deri vb. yüzmek.: XII, 4799[b].

12557 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Üzdük üzdük, ḳuyruġına geldik.:112.

12558 TDK: *DS*: özek (VI): 1. Ağacın, bitkinin içi, özü. 2. Bir şeyin içi, özü.: IX, 3369[b]; özek (VII): Bitki filizi.: IX, 3370[a]. CLAUSON: *EDPT*: özek: 285[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: özek: Ağacın bedeni, özü: 214[a]. ÖNER: *K-TTS*: üzek: 1. Merkez. 2. Orta, iç.: 535[b]. TDK: *TS*: özek: Merkez.: 1866[b].

14703. Özüŋü sözüŋe uydur. **445/14**

14704. Özüŋü düşünüp, sözüŋü bilip söyle. **445/15**

14705. Özünü bilen, Allah'ını da bilir.[12559] **445/15**

14706. Özünü bilen, sözünü de bilir.[12560] **445/15**

14707. Özü sözü yerinde, doğru adamdır.[12561] **445/15**

14708. Özü sözüne uymayanlarla söz yarıştırma.[12562] **445/15**

14709. Özüŋü sözüŋe, ayaḳ ḳabıŋı ayağıŋa uydur. **445/16**

14710. Özüŋü âlemden yüksek tutma, ki küçük düşmeyesin. **445/17**

14711. Özüŋe gerek, camiye haramdır. **445/18**

14712. Üzengi üzengiye çattılar. **445/19**

14713. Özüŋki[12563], özüŋe özek[12564] soḳar. **445/20**

özek: Öküz arabasınıŋ bel kemiği mesabesinde olan omurga[12565] ağacıdır.

14714. Üzengi parlattı. **445/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 113]

14715. Özleyen elbette gözler. **445/22**

14716. Özlediği, üzüldüğü ḳadar varmış.[12566] **445/22**

14717. Üzdür[12567] çaldılar. **445/23**

14718. Üzülüp büzülmeğe gelmez. **445/24**

14719. Üzülen[12568] (ḳopan) ip olsun; tek ḫatır olmasın. **445/25**

14720. Üzengisi altından olsa merkep yine merkeptir. **445/26**

14721. Üzengi tepti. **445/27**

14722. Üstat[12569] işi başḳa, çıraḳ[12570] işi yine başḳadır. **445/28**

12559 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

12560 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

12561 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

12562 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

12563 'Senin kendine ait olan, kendininki' manasında.

12564 TDK: *DS*: özek (III): Arabalarda ön ve arka dingili birbirine bağlayan uzun ağaç direk.: IX, 3369[b]; özek (II): İki tekerleği birbirine bağlayan ağaç.: XII, 4630[b]. TDK: *TS*: özek ağacı: 1866[b]. CLAUSON: *EDPT*: özek: 285[a].

12565 Yazmada: *oŋurġa*. TDK: *TTS*: oŋurga: Bel kemiği, amudufıkari, omurga.: V, 3001. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oŋurġa: Omurga.: 205[a]. CLAUSON: *EDPT*: oğurğa: 92[b].

12566 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

12567 ÖNER: *K-TTS*: özdĕr-: Güzel çalgı çalmak.: 374[b].

12568 CLAUSON: *EDPT*: üzül-: 287[a]. TDK: *TTS*: üzülmek: Kopmak, koparılmak, kırılmak, kopup dağılmak, bozulmak, kesilmek, sökülmek, uzaklaşmak.: VI, 4137. TDK: *DS*: üzülmek (I): İncelmek, yıpranmak, eskimek, kopacak duruma gelmek (kumaş vb. için).: XI, 4086[a].

12569 Yazmada: *ūstād, ustād*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de ilgili imlaların ikisi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ustād: 49[a]; ūstād: 120[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ustād: 87[b]; ūstād: 252[b].

12570 Yazmada: *çıraġ*. Yazmada hem *çıraġ* hem de *çıraḳ* imlaları ile kullanılan bu kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çırāġ: I, 507[b]; çırāḳ: I, 507[c].

el-Ḥācc Ṣādıḳ beyt

farḳ olunmaz mı esātīḏ ü telāmīḏ-i ʿulūm
kāmil āṯār-ı kemālinden olur mı maḥrūm

14723. Ustaya (üstada) ḫizmet[12571] ėtmeden ustalıḳ olmaz. **445/29**

14724. Usta işi bellidir, şahit istemez. **445/30**

14725. Ustasına rahmet. **445/31**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 104]

14726. Ustalıḳ, çıraḳlıḳtan soŋradır. **445/32**

14727. Ustamıŋ (babamıŋ[12572]) adı Ḥıdır, elimden gelen budur. **445/33**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye* 105[12573]]

14728. Usta, çıraḳlığından yetişir. **445/34**

14729. Ustaya biŋ "Aferin!", çırağa bir "Aferin!". **445/35**

14730. Ustaya bir aḳçe, çırağa bir "Aferin!"le geçer gider.[12574] **445/35**

14731. Ustasından gördüğünü işler kişi. **446/01**

14732. "Ustam, baŋa böyle öğretti." dėr, başḳa dėmez. **446/02**

14733. Ustalıḳ da alete baḳar. **446/03**

14734. Ustayı usta ėden, alettir; şeyḫi şeyḫ ėden, hâlettir. **446/04**

14735. Ustasından usta[12575] çıḳmış. **446/05**

14736. Ustasına ḫizmet ėtmiş adam… **446/06**

14737. Usta[12576] çıḳmış da üste çıḳmış. **446/07**

14738. Usta işi, üstte durur. **446/08**

12571 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*ᵗ'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834ᵃ; ḫıḏmet: 834ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574ᵇ. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

12572 Bu madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*'den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan "babamın" ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Ustamıŋ adı Ḥıdır, elimden gelen budur. ([bk.] Babamıŋ…): 105; Babamıŋ adı Ḥıdır, elimden gelen budur. ([bk.] Usta…): 116. Bu sebeple, bu madde başının -atıfta bulunulmuş olan diğer madde başını da işaret edecek biçimde- yukarıdaki şekilde kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

12573 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Ustamıŋ adı Ḥıdır, elimden gelen budur. ([bk.] Babamıŋ…): 105. Buradaki "babamın" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Bababım adı Hıdır, elimden gelen budur." maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʿOṯmāniyye*: Babamıŋ adı Ḥıdır, elimden gelen budur. ([bk.] Usta…): 116.

12574 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

12575 Bu kelimeyi hem *usta* hem de *üste* diye okumak mümkündür.

12576 Yazmada bu (446.) sayfadaki *usta* kelimeleri, ekserisi *usta* (اوسته) olmak üzere *ustā (اوستا)* ve *usta (اوسته)* imlaları ile kullanılmış. Aslı Farsça olan (ustā<ustād) *usta* kelimesi; Farsçada *ustā (استا)* imlası ile, Osmanlı Türkçesinde ise *ustā (استا)*, *ustā (اوستا)* ve *usta (اوسته)* imlaları ile müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ustā (استا): 49ᵃ; ustād: 49ᵃ; ūstād: 120ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: ustā (استا): 87ᵃ; ustā (اوستا): 252ᵇ; usta (اوسته): 253ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: usta (اوسته): I, 206ᵃ.

14739. Ustaya ḫizmet ėtmek gerek. **446/09**

Ṣāhidī [*Tuḥfe-yi Ṣāhidī* 20[b]] mıṣrā‘[12577]

ėt ustāda ḫıdmet ṣaḳın[12578] *olmaġıl lūş*

14740. Ustalıḳ lazım ise ustaya ḫizmet ėtmek gerek. **446/10**

Żiyā Paşa [*Eş‘ār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 49] beyt[12579]

Żiyā-āsā Kemāl-i kāmile pey-revlik ėtsünler
her demendān içün taḳlīde ustād lāzımsa

14741. Üstadına[12580] rahmet! **446/11**

Yaḥyā Naẓīm[12581] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 115] [beyt]

ustādına raḥmet deyerek şi‘r-i Naẓīm’i[12582]
ḥālā götürür maḥrem ü bėgāne başında

14742. Ustasından ders almış. **446/12**

14743. Ustası, peştamalini bağlamış[12583]. **446/13**

14744. Ustalıḳ, iş başında belli olur. **446/14**

14745. Ustanıŋ keseri belinde, bıçḳısı elinde yaraşır. **446/15**

14746. Usta iseŋ düş temele. **446/16**

14747. Usta iseŋ çal, diŋlesinler. **446/17**

14748. Usta, söylemez. **446/18**

14749. Usta, söylemez; söyleyince böyle söyler. **446/19**

Nedīm *Dīvān* [86, 16, 34; 35] [naẓm]

bendene dėrsün bıraḳduŋ ṣafḥa-yı eş‘ārı sen
ṭāḳ-ı nisyān üzre ser-meşḳ-ı elif bā tā gibi

āṣafā meşhūrdur kim ***söylemez ustād lėk***
söyleyünce böyle söyler *gevher-i yek-tā gibi*

14750. Usta (üstat), söylemez; söylerse üstatça söyler. **446/20**

14751. Usta, söylemez; işi, söyler. **446/21**

14752. Ustadan (üstattan) tahsil görmeyen, sanat ėdemez. **446/22**

12577 Ṣāhidī: *Tuḥfe-yi Ṣāhidī*: fe‘ūlün fe‘ūlün fe‘ūlün fe‘ūlün / ėt ustāda ḫıdmet ṣaḳın olmaġıl lūş: 20[b].

12578 ṣaḳın: Yazmada yok.

12579 Yazmada: *ġazelinden*.

12580 Yazmada: *ūstādına, ustād*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de ilgili imlaların ikisi de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ustād: 49[a]; ūstād: 120[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ustād: 87[b]; ūstād: 252[b].

12581 Yazmada: *Naẓīmī*.

12582 şi‘r-i Naẓīm’i: Yazmada: *şi‘rüŋ Naẓīmī*.

12583 TDK: *TS*: peştamal: peştamal kuşanmak: Bir zanaatta ustalık kazanmak.: 1918[b]. AYVERDİ: *MBTS*: peştemal - peştamal: peştemal kuşanma: Eskiden bir zanaatı öğrenen çırağın lonca tarafından imtihan edilerek ustalık mertebesini kazanması üzerine törenle beline peştemal bağlanması.: 992[c]. Ustalığa terfi eden üyelere peştamal kuşatmak; esnaf, sanatkâr ve tüccarlar arasında şeyhin temsilcisi durumunda olan nakibin görevlerindendir. UYAR, G.: “Nakib”, *DİA*: 32, 322[a].

Muḥibbī *Dīvān* [654, 2220, 5] [beyt]

benden ögrensün Muḥibbī yanmaġı[12584] *pervāneler*
eylemez taḥṣīl-i ṣan'at görmeyen ustādan

14753. Usta elinden, usta dilinden çıkan şey başḳadır. **446/23**

14754. Usta, söyleyince bilgi söyler. **446/24**

Bilmekten…

14755. Ustalıḳ; elde değil, alettedir. **446/25**

14756. Ustanıŋ çekicini ḳantar almaz, ustanıŋ sözünü gemi ḳaldırmaz. **446/26**

14757. Ustanıŋ çekici biŋ altın… **446/27**

14758. Usta elinden çıḳan iş, ustayı aŋdırır. **446/28**

14759. Usta elinden çıḳan iş, ustayı aŋdırır; acemi elinden çıḳan, sahibini utandırır. **446/29**

14760. Usta ḫırsız, ev sahibini bastırırmış. **447/01**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 104[12585]]

14761. Üstüne at sürdü. **447/02**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 113]

14762. Üstüne evlenen ḳocaya ḳarılar düşman[12586] olur. **447/03**

14763. Üstüne varma, üste vėrme. **447/04**

14764. Üstüne ḳuş ḳondurmaz. **447/05**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [377, 30, 2] [beyt]

nev-nihālüm bilürem ***üstüne ḳuş ḳondurmaz***
başına dönmede murġ-ı dil-i āvāre 'abeṯ

14765. Üstüne toz ḳondurmaz. **447/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 114]

14766. Üstüne kir ḳabul ėtmez. **447/07**

14767. Üstü, astına (altına) beŋzemez. **447/08**

14768. Üstü ḳaval, altı (astı) şişhane çıḳtı. **447/09**

14769. Üstü pişmiş, altı çiğ[12587]. **447/10**

12584 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: yanmaġa: 654, 2220, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: yanmağı: 2, 362, 633, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: yanmagı: 2, 1377, 2736, 5.

12585 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Usta ḫırsız, ev ṣāḥibini basdırur.: 104.

12586 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

12587 Yazmada: *çi*. TDK: *DS*: çi: Pişmemiş.: III, 1202[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çi (II): Çiğ, pişmemiş.: 51[a]. CLAUSON: *EDPT*: çig: 413[a].

14770. Üstesinden (haḳḳından, uhdesinden) gelemeyeceğiŋ işiŋ altına girme. **447/11**

14771. Üstesinden (haḳḳından, uhdesinden) gelemeyeceğiŋ işi, üstüŋe alma. **447/12**

14772. Üstüne varma, ḳorḳutursun; yanından geçme, ürkütürsün. **447/13**

14773. "Üstüme iyilik sağlıḳ!" dėr, silkinir durur. **447/14**

14774. Üst tetikten atar. (?)[12588] **447/15**

14775. Üst tetiği ḳurdu. (?)[12589] **447/16**

14776. Üstünden ḳuş uçurtmaz. **447/17**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[12590] 114

Kör Şāh Melik daḫı bu furṣatı ġanīmet bilüp mu'āvenet-i Tekfūr ile ḫıdmet-i Sulṭān Meḥmed'e (Çelebī Sulṭān Meḥmed)[12591] *vāṣıl olduḳda mertebesince i'zāz*[12592] *u ikrām olunduḳdan ṣoŋra Rūm-ėli'ne geçmek tedbīrini aŋa danışdılar. Şāh Melik ayıtdı: "Tedbīr budur; ki Gelibolı ḳaḍīsı Mevlānā Faẓlu'llāh İstanbul'a varsun, tā ki Tekfūr'dan icāzet ile Rūm-ėli ṭarafına ol semtden güḏār oluna." Zīrā Gelibolı Boġazı'nı Mūsā Çelebī muḥāfaẓa ėdüp* ***ḳuş uçurtmaz ėdi****. Ḥaḳīḳatde Mevlānā-yı mezbūr, ḳurb-ı civārı sebebiyle İstanbul tekfūrınuŋ āşnāsı olmaġın Sulṭān-ı cehān, Ḳaḍī Faẓlu'llāh'ı İstanbul'a gönderüp Rūm-ėli'ne geçmek içün gemiler iḥżārını recā ėdüp Rūm-ėli teshīr olundıġı taḳdīrce nice va'de-yi iḥsānlar ta'ahhüd olundı.* ilā āḫirihi[12593]…

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[12594] [cüz'-i ṯānī,] 31

Ṣūret-i mektūb-ı be-iltizām-ı esāmī ü ışṭılāḥāt-ı ṭuyūr bā-tesvīd-i Çeşmī-zāde merḥūm Reşīd Efendi

"Dāme düşmez, dāne-yi eşk-i tere ėtmez nigāh." me'āline mā-ṣadaḳ ṭurna telli, ṭūṭī dilli, keklik sekişli, bülbül ötüşlü bir hümāy-ı evc-i istiġnā ėken anıŋla hem-pervāzlıḳ da'vāsı saŋa yarar mı? Yarasa daḫı murġ-ı diliŋ zīr-i ṭāḳ-ı ebrūsında ḳırlanġıc ḳuşı gibi āşiyān-sāzlıḳ münāsib midür? 'Ale 'l-ḫuṣūṣ, ki ***üstünden ḳuş uçurmazlar****; "Meydān-ı maḥabbetde ne başlar yuvalandı!" ma'nāsını der-ḫāṭır ėtseŋe!* ilā āḫirihi[12595]…

14777. Uşaḳlıḳtan beylik[12596]… **448/01**

12588 Bu işaret müellife aittir.

12589 Bu işaret müellife aittir.

12590 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur.*

12591 Çelebī Sulṭān Meḥmed: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

12592 Yazmada: *i'zār.*

12593 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12594 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

12595 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12596 Yazmada: *beglik*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30,*

14778. Uşaḳ, efendisinden üste çıḳmış. **448/02**

14779. Uşaḳ, uşaḳ ise efendi, efendiliğini ėder. **448/03**

14780. Uşağı[12597] işe ḳoş, ardına kendiŋ düş. **448/04**

14781. Uşaḳ, uslu gerek; efendi, efendi gerek. **448/05**

14782. Üşümüş elma gibi… **448/06**

14783. Üşümüş elmadan ḫoşaf[12598] olmaz, üşenen adamdan ḫoş iş beklenmez. **448/07**

14784. Üşümüş doğanıŋ yaḫnisi olmaz. **448/08**

14785. Üşümüş de üşenmiş[12599]. **448/09**

14786. Üşeneniŋ[12600] oğlu, ḳızı olmamış. **448/10**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 114]

14787. Üşenen (tembel), kâr ėtmez. **448/11**

14788. Üşenen, üşüyeḳalır. **448/12**

14789. Üşeneniŋ elinden iş gelmez. **448/13**

14790. Üşütmüş. **448/14**

14791. Üşenmemiş, üşümüş. **448/15**

14792. Üşenen oŋmaz, üŋenen(?) (çalışan) aç ḳalmaz. **448/16**

14793. Üşenen[12601] ile usanan[12602] bir arada olunca iş öyle olur. **448/17**

14794. Üşenen ile usanandan iş beklenmez. **448/18**

14795. Üşenen, usanan; hep bir. **448/19**

423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18) ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

12597 TDK: *TS*: uşak: 1 Çocuk. 2. Herhangi bir bölgenin halkından olan erkek. 3. Erkek hizmetçi. 4. Tayfa.: 2422[b]. TDK: *TTS*: uşak: 1. Ufak, küçük. 2. Çocuk.: VI, 3995. CLAUSON: *EDPT*: uvşak: 16[a]; uşak: 259[a].

12598 Yazmada: *ḫʷuş-āb*. Kelimenin aslı Farsça *ḫʷuş-āb* olup bu dilde *ḫoş-āb* ve *ḫʷaş-āb* biçimleri de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ḫoş-āb, ḫᵛuş-āb, ḫᵛaş-āb: 487[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫᵛuş-āb: 343. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫoşaf* imlasının yanı sıra Farsçadaki imlası ile de müstamel olup Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde bu imlanın telaffuzu *ḫoş-āb* olarak gösterilmiştir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫoş-āb: 873[a]; ḫoşaf: 873[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫoş-āb: s. Fa. [ḫᵛuş= İyi - āb= Şu. Tür. zebān-zedi: *ḫoşaf*.]: Bol şu ve şekerle pişmiş ḳurı yemiş ki şo’uḳ olaraḳ, yemek āḫirinde, buŋa maḫṣūṣ geŋiş ḳaşıḳla içilir…: I, 591[c]; ḫoşaf: I, 591[c]. Kelimenin ilgili imlası aslına uygun biçimde *ḫʷuş-āb* olarak okunmuştur.

12599 TDK: *TTS*: üşenmek: 1. Üzülmek, sıkılmak, rahatı kaçmak, tedirgin olmak, fütur getirmek. 2. Çekinmek, ihtitaz etmek, korkmak. 3. Usanmak, bıkmak.: VI, 4113. TDK: *TS*: üşenmek: Kendinde bir gevşeklik duyarak bir işi yapmaya isteği olmamak, erinmek.: 2456[b].

12600 TDK: *TTS*: üşenmek: 1. Üzülmek, sıkılmak, rahatı kaçmak, tedirgin olmak, fütur getirmek. 2. Çekinmek, ihtitaz etmek, korkmak. 3. Usanmak, bıkmak.: VI, 4113. TDK: *TS*: üşenmek: Kendinde bir gevşeklik duyarak bir işi yapmaya isteği olmamak, erinmek.: 2456[b].

12601 TDK: *TTS*: üşenmek: 1. Üzülmek, sıkılmak, rahatı kaçmak, tedirgin olmak, fütur getirmek. 2. Çekinmek, ihtitaz etmek, korkmak. 3. Usanmak, bıkmak.: VI, 4113. TDK: *TS*: üşenmek: Kendinde bir gevşeklik duyarak bir işi yapmaya isteği olmamak, erinmek.: 2456[b].

12602 TDK: *TS*: usanmak: Tekrarlanması, uzun sürmesi dolayısıyla bir şeyden hoşlanmaz veya sıkılır duruma gelmek, bıkmak, bezmek.: 2420[b].

14796. Üşenen iki oturur, bir kalkar; yine işini ferdaya saḳlar. **448/20**

14797. Üşüştüler avareler. **448/21**

14798. Üşüşen ḳargalar, sebepsiz üşüşmezler. **448/22**

14799. Üşüşen ḳarga ile cenk ėder. **448/23**

14800. Üşüşen arıdan bal almaḳ zordur. **448/24**

14801. Üşüştüler arı gibi, dağıldılar darı[12603] gibi. **448/25**

14802. Öşekçi[12604] (dėdiḳoducu) öşeklemeden[12605] oturmaz. **448/26**

14803. Öşek[12606] -gıybet- söyleyen, eşektir. **448/27**

14804. Öşek[12607] söyleyeniŋ iki dünyada yüzü ḳaradır. **448/28**

14805. Öşek[12608] ḳaynatır, eşek oynatır ḳadınlardandır. **448/29**

14806. Öşekçiye[12609] uyan, giderek öşekçi olur; eşekçiye yoldaş olan, giderek eşekçi olur. **448/30**

14807. "Hoşt[12610] köpek!" diyen yoḳ.[12611] **449/01**

14808. Oşoşlar[12612] geldi. **449/02**

14809. "Hoşt[12613] köpek!" diyen olmadı. **449/03**

14810. "Hoşt[12614] köpek!" diyen yoḳ idi. **449/04**

14811. Öşek[12615]-gıybet- söylemek haramdır. **449/05**

14812. Öşek ayan; olur ayıp, gayb-ı insan. **449/06**

12603 Yazmada: *ṭarı*. Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

12604 TDK: *DS*: öşek (I): Dedikodu, abartma.: IX, 3356[a]. CLAUSON: *EDPT*: uvşak: 16[a]; uşak: 259[a]; uşakçı: 259[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: öşekçi: Dedikoducu.: 252[a].

12605 TDK: *DS*: öşeklemek: Kötülemek, yermek.: IX, 3356[a]. CLAUSON: *EDPT*: uvşak: 16[a]; uşak: 259[a]; uşaklā-: 260[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: öşeklemek: Dedikodu etmek.: 252[a].

12606 TDK: *DS*: öşek (I): Dedikodu, abartma.: IX, 3356[a]. CLAUSON: *EDPT*: uvşak: 16[a]; uşak: 259[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: öşek: Dedikodu.: 252[a].

12607 bk. 12606. dipnot.

12608 bk. 12606. dipnot.

12609 bk. 12604. dipnot.

12610 Yazmada: *oş*. TDK: *DS*: oş: Köpek kovalama ünlemi, hoşt.: IX, 3291[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oş, oşt: I, 206[c]. CLAUSON: *EDPT*: oş: 255[a].

12611 Ş. Sāmī: *ḲT*: oş, oşt: oş köpek dėmemek: Kināye ṭarīḳiyle iltifāt ėtmemek, yüze baḳmamaḳ, köpek yerine bile ḳomamaḳ.: I, 206[c].

12612 TDK: *DS*: oşoş: Köpek.: IX, 3292[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oş, oşt: oş oş, oş oşlar (çocuḳ lisānında): Köpek.: I, 206[c]. CLAUSON: *EDPT*: oş: 255[a].

12613 Yazmada: *oş*. TDK: *DS*: oş: Köpek kovalama ünlemi, hoşt.: IX, 3291[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oş, oşt: I, 206[c]. CLAUSON: *EDPT*: oş: 255[a].

12614 Yazmada: *oş*. TDK: *DS*: oş: Köpek kovalama ünlemi, hoşt.: IX, 3291[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oş, oşt: I, 206[c]. CLAUSON: *EDPT*: oş: 255[a].

12615 bk. 12606. dipnot.

14813. Öşekçi[12616], od ḳarıştırır. **449/07**

14814. Öşekçi[12617], laf bulamazsa od ḳarıştırır; bulursa ayıp ve ḳusurunu söyler, söz ḳarıştırır. **449/08**

14815. Usanç, dünyaya tembellik tarafından girmiştir. **449/09**

Cümel-i hikemiye…

14816. Usanma, utan. **449/10**

14817. Usanan[12618] ile üşeneniŋ[12619] işine ḳarışma. **449/11**

14818. Usanan ile üşenene iş ısmarlanmaz. **449/12**

14819. Usandım ağlayıp ah eylemekten, nedir bu çektiğim zalim felekten! **449/13**

[Ḥācī̄ ʻĀrif Beg *Mecmūʻa-yı ʻĀrifī*] şarḳī̄

14820. Usandıran ile utandırandan ḳaçmaḳ gerek. **449/14**

14821. Uslu -akıllı- adam… **449/15**

14822. Uslu, edepli, ebli[12620], cibillî(?) âdem gerek. **449/16**

14823. Usu, edebi yerindedir. **449/17**

14824. Uslanmış; uslu, edepli olmuş. **449/18**

14825. Uslanan; ıslanan ḳayıştan yeğdir (mülayimdir). **449/19**

14826. Oğul yėdi, oyuna gitti; çoban yėdi, ḳoyuna gitti; Çingene[12621] yėdi, ya suyuna gitti ya ḫuyuna gitti. **449/20**

14827. Oğluŋa ėl aşını[12622] tattırma, ḳul ėttirirsiŋ; ḳızıŋı ėl evinde yattırma, köle ėttirirsin. **449/21**

12616 bk. 12604. dipnot.

12617 TDK: *DS*: öşek (I): Dedikodu, abartma.: IX, 3356[a]. CLAUSON: *EDPT*: uvşak: 16[a]; uşak: 259[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: öşek: Dedikodu.: 252[a].

12618 Yazmada: *uṣana*. TDK: *TS*: usanmak: Tekrarlanması, uzun sürmesi dolayısıyla bir şeyden hoşlanmaz veya sıkılır duruma gelmek, bıkmak, bezmek.: 2420[b].

12619 TDK: *TTS*: üşenmek: 1. Üzülmek, sıkılmak, rahatı kaçmak, tedirgin olmak, fütur getirmek. 2. Çekinmek, ihtitaz etmek, korkmak. 3. Usanmak, bıkmak.: VI, 4113. TDK: *TS*: üşenmek: Kendinde bir gevşeklik duyarak bir işi yapmaya isteği olmamak, erinmek.: 2456[b].

12620 LESSING: *M-TS*: eb: Anlaşma, uyum, barış; bağlantı; sistem, düzen; eğilim; yeterlilik, muktedirlik.: 361[a]. YUDAHİN: *KS*: ep: Ustaca, akıllıca, beceriklice, maharet, ustaca hareket, ahvale uygunlaşabilme, müsait an.: 334[b]. NECİP: *YUTS*: ep: Rahat, uygun, kolay. 114[a].

12621 Yazmada: *Çingāne*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ṣ. Sāmī̄: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind'den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mıṣr'dan baḥr[en] Avrupa'ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müstaʻmel ismidür, Ḳıbṭī̄. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve ʻale 'l-ʻumūm ʻārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

12622 oğluŋa ėl aşını: Yazmada: *oġluŋı ėl aşına*.

14828. Oturan[12623] adamıŋ[12624] üstüne don[12625] biçilmez. **450/01**

don: 'dizlik'. Don[12626], eski Türçede 'kürk ve gocuḳ' manasına gelir.

14829. Oturmaḳla iş, diş oŋmaz[12627], dönmez; işlemekle iş oŋar, diş döner. **450/02**

14830. Oturanı ḳaldırma. **450/03**

14831. Oturanı ḳaldırma, oynayanı güldürme. **450/04**

14832. Otur; amma tek[12628], tekin[12629] otur. **450/05**

14833. Oturduğu yerden don[12630] biçmek ister. **450/06**

14834. Oturduğu yerde oḳ atmaḳ ister. **450/07**

14835. Otur ḳızım, urazaŋ[12631] (orucuŋ) açılsın; açılısın da başıŋa güller saçılsın. **450/08**

12623 Yazmada *otur-* kelimesi iki farklı imla ile (otur-, oṭur-) kullanılmış olup hem *Ot* sırasında hem de *Oṭ* sırasında *otur-* ile başlayan madde başları kaydedilmiş. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ²otur-: 67ᵇ; olur-: 150ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: oturmaḳ: I, 188ᵃ; oṭurmaḳ: I, 208ᵃ.

12624 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51ᵇ; adam: 51ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25ᵇ. TDK: *TS*: adam: 24ᵇ; âdem: 28ᵇ. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14ᵇ; ādem: cüz'-i ṯānī, 862ᵇ.

12625 Yazmada: *don, ṭon*. Kelimenin aslı *tōn*'dur. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gèyecek demekdür, ki ḳaftan ma'nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747ᵃ. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512ᵇ. TDK: *TTS*: don (ton): Elbise, kılık kıyafet.: II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. 'Ale 'l-ıṭlāḳ roba, ṯevb, libās, cāme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik.: II, 911ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263ᵇ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801ᵃ; ṭon (don): üçüncü cilt, 451ᵃ. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498ᵇ.

12626 Yazmada: *ṭon*. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gèyecek demekdür, ki ḳaftan ma'nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747ᵃ. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512ᵇ. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet. 3. Hayvanın kürkü.: 498ᵇ.

12627 Yazmada: *onmaz*. Yazmada *on-* kelimesi üç farklı imla ile [on-, oŋ- (-اوگ), oŋ- (-اوڭ)] yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: on-: 168ᵇ; oŋ-: 169ᵃ. TDK: *TTS*: oŋmak (oŋmağ, uŋmak): V, 2993. REDHOUSE: *TaEL*: oŋmaḳ: 263ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: oŋmaḳ [ve ġl.: vāv-ı maḳbūża ile: *uŋmaḳ*.]: I, 216ᵇ. TDK: *DS*: oŋmag (I): IX, 3283ᵇ; oŋmag (II): IX, 3283ᵇ; oŋmak: IX, 3284ᵃ; unmak: XI, 4039ᵇ; onmak: XII, 4614ᵃ; unmak, uŋmak: XI, 4786ᵃ.

12628 TDK: *DS*: tek (I): Uslu.: X, 3862ᵃ.

12629 TDK: *DS*: tekin (II): 1. Uyanık, tetikte. 2. Uslu.: X, 3865ᵇ.

12630 Yazmada: *ṭon*. Niyāzī: *LNvİC*: ton: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: 747ᵃ. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512ᵇ. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: II, 911ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263ᵇ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801ᵃ; ṭon (don): üçüncü cilt, 451ᵃ. ÖNER: *K-TTS*: tun: 498ᵇ.

12631 BASKAKOV: *N-RS*: opaзa (oraza): 249ᵇ. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: oraza: Oruç.: 490ᵇ. ÖNER: *K-TTS*: uraza: Oruç.: 518ᵃ. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: oruç: Uraza, ruza.: 235ᵇ. ÖZŞAHİN: *BTS*: uraźa: Oruç.: 660ᵇ. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: oraza: Oruç.: 244ᵃ. Ayrıca, bu madde başı ile muvafık farklı bir anlam için bk. TDK: *DS*: uraz: Baht, şans.: XI, 4040ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: uraz: Sa'ādet, baḫt, iḳbāl, tecellī.: 29ᵃ.

14836. Oturmaḳ, durmaḳ da hünerdir; ehline göredir. **450/09**

14837. Oturan, oturur ḳalır; yürüyen, yol alır; menzil-i maḳsuda ėrer. **450/10**

14838. Oturan, umalır[12632] ḳalır; yürüyen, yol alır. **450/11**

14839. Otağ-ı hümayun, Hümay-ı devlet[12633] gibi ḳondu. **450/12**

14840. Otağasını[12634] (üsküfünü[12635]) başından aldılar, kendisini ḳaynamış ḳazana saldılar. **450/13**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel, 162ª]

üsküf: *is.[12636] Meksūr daḫı olur. Baş āleti, ısḳufa ve panbuḳlu ṭarpūş. altun üsküf: Sābıḳda serāy aġalarınıŋ külāh-ı zeri, ṭās şeklinde ve ḳulaḳlusı olurdı. üsküflü ṭoġan: Bāz-ı sefēd.*

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[12637] 337[12638]

Bundan ṣoŋra yine[12639] Şāh ḥażretleri ayıtdı ki: "Yā bu oṭaġa, ki başuŋdadur; kimüŋ iḏni ile ṭaḳınduŋ?" Ol daḫı ayıtdı: "Ġāzīler 'alāmetidür." Şāh ayıtdı: "Oṭaġa ṭaḳınmaḳ pād-şāhlar[12640] iḏnine mevḳūfdur. Sen ne zamānda ġāzī oldın? Müselmānlaruŋ nā-ḥaḳḳ yere ḳanın dökmek ġazā mıdur? Saŋa bu kār-ı nā-hemvār sezā mıdur?" deyü ümerāsından birine Sulṭān ḫiṭāb ėdüp ayıtdı: "Oṭaġadan ḥaẕẕuŋ var ėse ḳalḳ, şu pelīdüŋ başundan al; kendü başuŋa ṭaḳın." deyünce mezbūr hemān yeründen ṣıçrayup ḫarīfüŋ oṭaġasın alup başuna ṭaḳınup āyīn-i bāṭılları üzere Şāh'a secde eyledi. O sā'at eṭrāfundan fī'l-ḥāl üşdiler, ikisini de muḥkem bend ėdüp ol ḳazġanlar, ki ātişde ėdi, içine atdılar ve sā'ir ümerāsını daḫı ḳatl ėdüp a'māl-i seyyi'elerin cezāsın vėrdiler.

14841. Oturduğu yere ot bitmez. **450/14**

14842. Oturduğu yeriŋ suyu çıḳmadı ya! **450/15**

14843. Oturan ile yürüyen elbette bir değil. **450/16**

14844. Oturduğu yerden buyurur. **450/17**

14845. Oturduğu yerde ot bitmez. **450/18**

12632 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: umalmaḳ: Mu'allaḳ aşmaḳ. Mu'allaḳ ṭurmaḳ.: 41ª. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: omalmaq I: Aldatılmak, kandırılmak.: 242ª; omalmaq II: Uyumak, uykuya dalmak; içi geçmek.: 242ª.

12633 Hüma: Doğu mitolojilerinde ve divan şiirinde üstün özellikleriyle yer alan efsanevî kuş. Bazı Türk lehçelerinde *kumay*, Anadolu Türkçesinde *hüma/huma* şeklinde söylenen Farsça *humā/humāy* adındaki bu mitolojik kuş, İslamiyet öncesi Türk inançları içinde de yer alan hayat ağacı ile hayat suyu yanında üçüncü önemli motiftir. … Yine bazı ortak özellikleri dolayısıyla *hüma*; *simurg, anka, garuda, kaknus* ve *phoenix* gibi diğer efsanevî kuşlarla karıştırılmıştır. *Hüma*yı diğerlerinden ayıran en önemli özellik "cennet ve devlet kuşu" olmasıdır. KURNAZ, C.: "Hümâ", *DİA*: 18, 478ª. STEINGASS: *CP-ED*: humā: 1507ª; humāy: 1508ª.

12634 TDK: *TTS*: otağa: Tuğ, çelenk.: V, 3022.

12635 Yazmada: *üsküf*. TDK: *TTS*: üsküf: Başlık, serpuş.: VI, 4091. TDK: *TS*: üsküf: Yüksek aşamadaki yeniçeri subaylarının giydikleri, yarısı arkaya sarkan uzun bir sarık.: 2451ª.

12636 is.: *İsm*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: rumūżāt, [8].

12637 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

12638 Yazmada: *338*.

12639 yine: Yazmada yok.

12640 Yazmada: *pād-şāhlaruŋ*.

14846. Oğluŋu evlendirirseŋ görmeden alma, sormadan vėrme; ḳızını evlendirirseŋ oğlanı sorup, görüp, yerini yurdunu görüp, bilip vėr; ehliŋe evladıŋa danışıp[12641], sözleşip[12642], düşünüp vėr. **450/19**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “Ėl malını, canını almaḳ varsa da vėrmek de vardır. Herkes, aḳranıyla oḳranmaḳ[12643] gerektir.” dėrler. Onuŋ[12644] için, evvelce tanışıp sözleşmek, anlaşmaḳ gerek; soŋra toy, düğün ėtmek gerek. “Evvelce sabanında anlaşmayan, ḫarmanında hiç anlaşamaz; ḫır ḫır[12645] olur. Bu ḫır ḫırlar herkes için büyük dırdır olur.” dėrler.

Oğluŋu, ḳızıŋı evlendirmek isteyenler haḳḳında ḳadim aḳvam-ı Türkân’ıŋ usullerinden olan bazı sözlerdir.

14847. Oğluŋa at alırsaŋ binmeden, yürütmeden, bir gün durutmadan[12646] alma. **450/20**

14848. Otur ḳızım, urazaŋ[12647] (orucuŋ) açılsın. **450/21**

14849. Oğlum Osman, sen Haḳḳ’ıŋ bir kemter ḳulusuŋ; ancaḳ Oğuz-Ḳara Ḫan neslisiŋ. **450/22**

Müessis-i bünyan-ı saltanat-ı Osmaniye olan Sultan Osman Ḫan [1302-1324][12648]

[Sulṭān ‘Oṯmān Ḫān-ı Evvel *Ḳāfile-yi Şu‘arā* I, 7ª] [beyt[12649]]

12641 Yazmada: *ṭanışup*. Bu kelime, yazmada *danış-* ve *ṭanış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup bu imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: 526ᵇ. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600ª; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re’yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885ª; ṭanışmaḳ: 1228ᵇ.

12642 CLAUSON: *EDPT*: sōzle-: 863ª; sōzleş-: 864ª. TDK: *TTS*: sözlemek: Söylemek.: V, 3555. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: sözlemek: Söylemek. Maḳāle. Nuṭḳ. Suḫan. Güft-gū ėtmek. Tekellüm ve beyān ve ifāde eylemek.: 190ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sözleş-: 1. Konuşmak, söyleşmek. 2. Hitap etmek.: 242ª.

12643 Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: oḳramaḳ: 77v13. REDHOUSE: *TaEL*: oḳramaḳ: 260ᵇ. YUDAHİN: *KS*: okuran-: Yavaşça kişnemek.: 589ª. TDK: *DS*: okranmak: Koç, koyunla çiftleşmek istemek.: IX, 3275ᵇ; okramak: 1. Bir şeye karşı çok istek duymak, gönülden sevmek. 2. Yem isteyen at, koyun, keçi vb. hayvanlar bağırmak, kişnemek.: IX, 3275ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: okra-: 92ª. Ayrıca, bk. Aḳrānıŋ ile oḳran (ṣavaş ėt). 245/10, İnsān, aḳrānıyla oḳranır (görişür). 335/22.

12644 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ª; ol: 123ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

12645 TDK: *TS*: hır: Kavga dalaş.: 1093ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫır: Gögüsden çıḳan ḳısıḳ ve boğuḳ sesi taḳlīd ve taṣvīr ėderek ekṯeriyyā mükerrer ḳullanılır: Nezleden gögsi ḫır ḫır ėdiyor. ‖ ḫır çıḳarmaḳ: Münāza‘a çıḳarmaḳ.: I, 575ª.

12646 Yazmada: *ṭurutmadan*. TDK: *TTS*: turutmak: Durdurmak, kaim kılmak.: V, 3858.

12647 BASKAKOV: *N-RS*: opaɜa (oraza): 249ᵇ. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: oraza: Oruç.: 490ᵇ. ÖNER: *K-TTS*: uraza: Oruç.: 518ª. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: oruç: Uraza, ruza.: 235ᵇ. ÖZŞAHİN: *BTS*: uraźa: Oruç.: 660ᵇ. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: oraza: Oruç.: 244ª. Ayrıca, bu madde başı ile muvafık farklı bir anlam için bk. TDK: *DS*: uraz: Baht, şans.: XI, 4040ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: uraz: Sa‘ādet, baḫt, iḳbāl, tecellī.: 29ª.

12648 Müellif; yazmanın muhtelif sayfalarında (105., 451. ve 452.) ilgili ifadelerin Osman Gazi [1302-1324]’ye değil, Ertuğrul Gazi [ö. 1281?]’ye ait olduğunu kaydetmiş.

12649 Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu‘arā*: Selāṭīn-i cehānıŋ ser-ferāzı esās-ı salṭanat ‘Oṯmān Ġāzī: ‘Oṯmān, Ertuġrul oğlusun / Oğuz-Ḳara Ḫān neslisin / Ḥaḳḳ’ıŋ bir kemter ḳulusun / İslāmbol’ı aç gül-zār yap:

14850. Uğru[12650] ol, haramî ol; doğruluğu[12651] elden bıraḳma. **450/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 105[12652]]

14851. Oğul, baba damarıdır; ḳız, ana tımarıdır. **450/24**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Onuŋ[12653] için, meşhur sözdür, ki söylerler: “Oğuluŋ[12654] babasını gör, sözünü işit; soŋra oğulu özüŋe hem yâr ve hemhâl yoldaş ėt. Ḳızıŋ anasını gör, ḳızını al; soŋra özüŋe hem yâr ve hem can yoldaş, arḳadaş ėt.” dėmişlerdir.

14852. Oğlan[12655], evlenince bey[12656] oldum sanır. **450/25**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 98[12657]]

14853. Oğlan, dayıya; ḳız, ḫalaya çeker. **450/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 98]

14854. Oğlan, evlenmek isterse “Gurbete çıḳacağım.”; ḳız, ḳocaya varmaḳ isterse “Allah canımı alsın!” dėrmiş. **450/27**

[Meḥmed Esʻad “Vaʻż u Īḳāż - İbn Kemāl’iŋ Fetvāsı” *Derme Çatma* I, 1, 13[a]]

[ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Faḳat bu sözleriŋ ḫatalı olduğuna delil-i vazıh şu meseledir: Kemālpaşa-zāde Aḥmed Şemse ’d-dīn Efendi[12658] [873/1469 - 940/1534] merhum meşiḫatleri avânında ita buyurduḳları şu fetvaya diḳḳat gerektir:

I, 7[a]. İbnü ’r-Reşād ʻAlī Ferruḫ: “Evzān-ı Milliyyeniŋ Terkiyle Evzān-ı ʻArūżiyyeniŋ Ḳabūli”, *Mir’āt-i ʻĀlem*: ʻOṯmān! Erṭuġrul oġlısuŋ / Ḥaḳḳ’ıŋ bir kemter ḳulısuŋ / Oġuz-Ḳara Ḫān neslisüŋ / İstanbul’ı aç gül-zār yap: I, 15-16, 119[b].

12650 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oğrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oğrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: Hırsız.: VIII, 3269[a]; oğru (I): Hırsız.: VIII, 3269[a]; ugri: Hırsız, yolkesen.: XI, 4025[a]; uğru (I): Hırsız, yolkesen.: XI, 4027[b]; uğru (II): Hırsız.: XII, 4783[a].

12651 Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doğru: 924[a]; ṭoğruluḳ: 1256[b]; ṭoğrılıḳ: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

12652 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Uğrı ol, ḥarāmī ol; ṭoğrılığı elden bıraḳma.: 105.

12653 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

12654 Yazmada: *oġuluŋ (اوغللڭ), oġuluŋ (اوغولڭ)*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: oğul: 83[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oğul (اوغل): I, 209[b]. REDHOUSE: *TaEL*: oğul (اوغل): 257[a]; oğul (اوغول): 258[a].

12655 Yazmada *oğlan* kelimesi iki farklı imla ile (اوغلان, اوغلن) kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: oğul: 83[b]; oğlān: 85[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oğlan (اوغلان): 257[b]; oğlan (اوغلن): 257[b].

12656 Yazmada: *beg*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

12657 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Oğlan, evlenince beg oldum ṣanır.: 98.

12658 Kemâlpaşazâde [873/1469 - 940/1534]: Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisi. Asıl adı Şemseddîn Ahmed’dir. Şehzâde Bayezid’e (II. Bayezid) lalalık yapan büyükbabası Kemâl Paşa’ya nispetle

[Meḥmed Es‘ad “Va‘ż u Īḳāż - İbn Kemāl’iŋ Fetvāsı”] *Derme Çatma*[12659] [I, 1,] 13[b]

Zeyd, ba‘ż ḫuṣūṣda incinüp “Bārī Ḥaḳḳ[12660] *te‘ālā cānumı alsa da ḳurtulsam!” dėse ne lāzım gelür? el-Cevāb: “İstiġfār lāzım gelür.” dėmiş.*

14855. Oğlan, cevizleri gözünce şimdi oynamağa çıḳar. **450/28**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[12661]

14856. Oğlan oyuncağı mı sandıŋ? **450/29**

14857. Uğraḳ yoluŋ ḫancısı; uğrulara[12662] da rast gelir, doğrulara[12663] da rast gelir. **450/30**

14858. Oğul oynar, ağlar; ḳız çiner(?)[12664], caynar[12665]. **450/31**

14859. Oğlan doğuran övünsün[12666], ḳız doğuran dövünsün[12667]. **450/32**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 98[12668]]

14860. Oğul, temel taşı; ḳız, emel taşı, ėl aşı. **450/33**

Kemâlpaşazâde, Kemâlpaşaoğlu veya İbn Kemâl diye anılır. Geniş bilgi için bk. TURAN, Ş.: “Kemalpaşazâde”, *DİA*: 25, 238[a]-240[c].

12659 Yazmada: *Derme Çatma risālesinden*.

12660 Ḥaḳḳ: Yazmada yok.

12661 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

12662 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: VIII, 3269[a]; oğru (I): VIII, 3269[a]; oğru (II): VIII, 3269[a]; ugri: XI, 4025[a]; uğru (I): XI, 4027[b]; uğru (I): XII, 4783[a].

12663 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı*, *doġru*, *ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

12664 TDK: *DS*: çinmek (I): Yıkanmak.: III, 1229[b]; çinmek (II): Alkışlamak.: III, 1229[b].

12665 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ceymek, yeymek: *Ḳazan* - Yaymaḳ, yazmaḳ, açup sermek; herkese duyurmaḳ, fāş u i‘lān ėtmek, yaymaḳ; geŋişletmek, tevsī‘ ėtmek.: ikinci cild, 280[b]. YUDAHİN: *KS*: cay-: 1. Sermek, yaymak, asmak. 2. Yaymak. 3. Otlağa çıkarmak.: 189[a]; cayna-: Geniş ve çok dökülmek. 2. Güzel ve büyük olmak. 3. Gönül kaparcasına güzel olmak.: 192[b]. ÖNER: *K-TTS*: cey-: 1. Yaymak, açmak, sermek. 2. Örtü yazmak, döşemek. 3. Genişletmek. 4. Birisine bir söz duyurmak, haber vermek.: 76[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: caymaq: 1. Yaymak. 2. Gaza basmak, gazlamak.: 70[a]. TDK: *DS*: cağnamak: Hayvanlar yerde keyifle yuvarlanmak.: III, 846[a].

12666 Yazmada: *ögünsün*. CLAUSON: *EDPT*: [1]ög-: 100[a]; ögün-: 110[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ögenmek: 263[b]; ögünmek: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övenmek (اوكنمك): 1. Kendi kendini medḥ, temeddüḥ ėtmek. 2. Tefāḫür ėtmek, müfteḫir olmaḳ.: I, 216[c]; övmek (اوكمك): Medḥ, ṯenā, sitāyiş ėtmek; iyiligini der-miyān ėderek ta‘rīf ve tavṣīf ėtmek.: I, 216[b]. TDK: *DS*: öğünmek: Sevinmek.: XII, 4622[b]. Bu kelimeyi *üğünsün* diye okumak da mümkündür. TDK: *DS*: üğünmek (V): Üzülmek.: XI, 4061[a]. Ayrıca, bk. TDK: *TS*: uğunmak: 1. Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak. 2. Ağlaya ağlaya bayılmak. 3. Soluğu tıkanmak.: 2412[a]. TDK: *DS*: oğunmak: 1. Soluğu kesilmek, tıkanmak. 2. Çok ağlamaktan güçsüz kalmak, bayılır gibi olmak, bayılmak. 3. Yaralı, acıdan kıvranmak, çırpınmak. 4. Üzülmek, yaptığına acınmak. 5. Heyecanlanmak. 6. Övünmek.: IX, 3270[b]; uğunmak (III): Ağrıdan, acıdan kıvranmak.: XI, 4029[b]; uğunmak (IV): 1. Kederlenmek. 2. Olağanüstü üzülmek. 3. Olağanüstü acı duyarak sessiz, yakınmasız ağlamak.: XI, 4029[b]. CLAUSON: *EDPT*: uvun-: 12[b]; uğun-: 87[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġunmaḳ: I, 210[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġunmaḳ: 252[b].

12667 Yazmada: *dögünsün*. CLAUSON: *EDPT*: tög-: 477[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dögünmek: 925[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövinmek (دوكنمك): I, 632[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

12668 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Oğlan ṭoğuran ögünsün, ḳız ṭoğuran dögünsün.: 98.

14861. Oğluŋa ėl aşını tattırma, ḳızıŋı ėl evinde yattırma. **450/34**

Zira bu sözlerde mücerrep hikmet-i nazar vardır.

14862. Oğluŋ fena (kötü) olsa geliniŋden gör, geliniŋ kötü olsa oğluŋdan gör; kezalik ḳızıŋ fena olsa damadıŋdan gör, damadıŋ fena olsa ḳızıŋdan gör. **451/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Bu ḳaideleriŋ diğer makûsleri de vardır, ki bunlar da nazar-ı diḳḳate alınmaḳ gerektir: “Kişi kötü arḳadaşından azar.” dėmişlerdir, diḳḳat gerek.

14863. Oğlumuŋ babası merhum oldu da onuŋ yasını tutarım. **451/02**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[12669]

14864. Uğrattılar[12670] divaneyi. **451/03**

14865. Oğluŋuzuŋ adını Eyüp ḳoymayıŋ, gitgide “ip[12671]” olur. **451/04**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[12672]

14866. Oğluŋdan oğulluḳ dilerseŋ şefḳat ėt; edep ehli olmasın dilerseŋ zillete alıştır, ḳul ėt. **451/05**

Cümel-i hikemiye…

Fużūlī *Dīvān* [*Dīvān* 494, XXXVIII, 1; 2] [naẓm]

ey ḫᵛāce ger ḳuluŋdan oġullıḳ murād ėse
şefḳat göziyle baḫ[12673] aŋa dā’im oġul kimi[12674]

v’er[12675] oġlıŋı dilerseŋ ola ṣāḥib-i edeb
elbette eyle ḏillete mu‘tād ḳul kimi[12676]

14867. Oğluŋ kötü olsa geliniŋden gör, damadıŋ kötü olsa ḳızıŋdan gör[12677]; hepsi de fena olsa kendiŋden gör. **451/06**

14868. Oğluŋu adam ėtmek dilerseŋ mihnete alıştır. **451/07**

Fużūlī *Dīvān* [*Dīvān* 494, XXXVIII, 2] [beyt[12678]]

v’er[12679] oġlıŋı dilerseŋ ola ṣāḥib-i edeb
elbette eyle ḏillete mu‘tād ḳul kimi[12680]

14869. Oğlanı mihnete, ḳızı muhabbete alıştır. **451/08**

12669 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn Efendi merḥūm.*
12670 TDK: *DS*: uğratmak: Kovmak.: XI, 4027ᵇ.
12671 Yazmada: *ib.* CLAUSON: *EDPT*: ip: 4ᵃ; yıp: 870ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ib: İp, iplik.: 105ᵃ. TDK: *DS*: iblik: VII, 2503ᵃ.
12672 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn Efendi merḥūm.*
12673 Yazmada: *baḳ.*
12674 Yazmada: *gibi.*
12675 Yazmada: *der.*
12676 Yazmada: *gibi.*
12677 Yazmada: *gör dėrler.*
12678 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.
12679 Yazmada: *der.*
12680 Yazmada: *gibi.*

14870. Oğluŋa ėl aşını tattırma, ėl işini tutturma; ḳızını ėl evinde yatırma. **451/09**

14871. Oğlan, babaya; ḳız, anaya çeker. **451/10**

14872. Oğluŋa ėl (ḳomşu) aşını tattırma, ḳızını ėl (ḳomşu) evinde yattırma (yatırma). **451/11**

m. [Mükerrer[12681]*]*

14873. Oğul, irat; ḳız, masraf; her ikisi, hem irat hem masraftır. **451/12**

14874. Oğul, ev[12682] gediği; ḳız, ėl gediği. **451/13**

14875. Oğlan yėdi, ya oyuna ya babasına gitti; ḳız yėdi, yaban obasına gitti; çoban yėdi, ya[12683] ḳoyuna[12684] ya suyuna gitti; ḳurt[12685] aldı, kendi ḳobasına[12686] gitti. **451/14**

14876. Oğlan aldı, oyuna gitti; çoban aldı, ḳoyuna gitti. **451/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 98]

14877. Oğlanıŋ adı belli olsun, çağrılması ḳolay olur.[12687] **451/16**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Erbab-ı himmet ve keremiŋ vėreceği hediye ve behiye ve ianeniŋ cins ve miḳtarını tayin emrinde söylenir sözdür; yaḫut mana-yı tezerrîye mahmul olur.

14878. Oğlum doğdu ise Haḳḳ’a şükür, saŋa ne! **451/17**

Müjdeciye…

Ḫ[v]āce Naṣre ’d-dīn[12688]

12681 Benzer madde başları için bk. Oğluŋı ėl aşına ṭatdırma, ḳul ėtdirirsiŋ; ḳızıŋı ėl evinde yatdırma, köle ėtdirirsiŋ. 449/21, Oğluŋa ėl aşını ṭatdırma, ḳızıŋı ėl evinde yatdırma. 450/34, Oğluŋa ėl aşını ṭatdırma, ėl işini ṭutdırma; ḳızıŋı ėl evinde yatırma. 451/09.

12682 Yazmada: *öy/üy*. Kelimenin bu (اوی) imlasının hem *öy* hem de *üy* olarak okunması muvafık olup *ev* kelimesinin bahse konu *öy* ve *üy* biçimleri, Türkçenin farklı lehçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3[b]. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: öy: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213[b]. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451[b]. Yazmada *ev* kelimesi; *ev (او), ev (نو)* ve *öy/üy (اوی)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

12683 yā: Yazmada yok.

12684 Yazmada bu sayfadaki *koyun* kelimeleri iki farklı imla ile [*ḳoyun (قویون), ḳoyun (قیون)*] yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoyun (قویون): II, 1120[c]; ḳoyun (قیون): II, 1133[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قویون): 1501[b]; ḳoyun (قیون): 1511[b]. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631[a]; koyun: 678[a].

12685 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

12686 TDK: *DS*: koba (III): Mağara.: VIII, 2889[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoba: Oyuk, kovuk, hendek.: 151[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: qoba: İn.: 200[a].

12687 Benzer bir madde için bk. Evvelce oġlana ad ḳoyalım, çaġırması ḳolay olur. 401/13.

12688 Yazmada: *Ḫ[v]āce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

14879. Oğlan, oyalandırır[12689]; ḳız, sayalandırır[12690].[12691] **451/18**

14880. Oğlan, babasına; ḳız, anasına çekse gerek. **451/19**

14881. Oğlan, anasına; ḳız, babasına çeker.[12692] **451/19**

14882. Uğurlu ol, uğursuz ol; tek doğru ol. **451/20**

14883. Uğurlu kedi gibi oḳşadılar. **451/21**

14884. Uğurlu kedi, sahibini tanır.[12693] **451/21**

14885. Uğurlu kediniŋ ḳısmeti ayağına dolaşır. **451/22**

14886. Uğursuzuŋ obasına ot bitmez. **451/23**

14887. Uğursuzuŋ bastığı yere ot bitmez. **451/24**

14888. Uğursuzuŋ ayağı; Nil'i[12694], Fırat'ı ḳurutur. **451/25**

14889. Uğrunuŋ[12695] yolu uğramış âdem gibi düşünür. **451/26**

14890. Uğurlar ola, uğrular[12696] görmeye. **451/27**

14891. Uğur ola, arḳadaşıŋ Ḫızır[12697] ola. **451/28**

14892. Oğuz Ḫan, cümle Türkleriŋ büyük atasıdır. **451/29**

12689 TDK: *TS*: oyalanmak: 2. Boşuna zaman harcamak. 3. Vakit geçirmek. 4. Beklemek.: 1827[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oyalan-: Şımarmak.: 207[a]. TDK: *DS*: oylanmak: Düşünmek, geçmiş bir olayı anımsamak.: IX, 3301[a].

12690 TDK: *DS*: sayalanmah: İyileşmek.: X, 3558[b]. Ayrıca, *saya* kelimesinin bu madde başı ile ilgisi kurulablecek anlamları için bk. TDK: *DS*: saya (II): 1. Ağıl. 2. Ahır. 3. Yayla ve kırlarda hayvanlar için yapılan üstü samanla örtülü hangar. 4. Avlu. 5. Sofa, salon. 6. Bodrum. 7. Bir çeşit evaltı.: X, 3557[a]; saya (III) 1. Yeldirme. 2. Manto. 3. Kadın giysisi, entari. 4. Yelek, cepken. 5. Al şerit ile süslenmiş ak gelin giysisi. 6. Eteklik. 7. İş önlüğü. 8. Elde bükülen pamuktan dokunmuş ak ceket. 9. Üçetek.: X, 3557[b]; saya (IV): İnce, dar ağızlı bıçak.: X, 3557[b]; saya (VII): Takma ad, lakap.: X, 3557[b].

12691 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Oynaş, oyalandırur; gündaş, ṣayalandırur. 478/15.

12692 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılarak önüne "yā-ḫ^{v}ud" diye not düşülmüş.

12693 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

12694 Yazmada: *Nīl*.

12695 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oğrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oğrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: Hırsız.: VIII, 3269[a]; oğru (I): Hırsız.: VIII, 3269[a]; ugri: Hırsız, yolkesen.: XI, 4025[a]; uğru (I): Hırsız, yolkesen.: XI, 4027[b].

12696 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oğrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oğrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: VIII, 3269[a]; oğru (I): VIII, 3269[a]; ugri: XI, 4025[a]; uğru (I): XI, 4027[b].

12697 Hızır: Hz. Musa döneminde yaşayan, kendisine İlahî bilgi ve hikmet öğretilen kişi. Arapça kaynaklarda *ḫaḍır* (*ḫaḍr, ḫıḍr*) şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olduğu kabul edilen kelime, Türkçede Hızır ve Hıdır biçiminde kullanılmaktadır. *Ḫaḍır*, 'yeşil, yeşilliği çok olan yer' manasındaki *aḫḍar* ile eş anlamlıdır. Bu manadan hareketle *ḫaḍır* kelimesinin özel isimden ziyade lakap ve sıfat olarak kabul edildiği söylenebilir. Nitekim bazı kaynaklarda Hızır'a bu ismin, kuru yerde oturduğunda altından otların yeşerip dalgalanması, cennet pınarından içtiği için bastığı her yerin yeşile bürünmesi sebebiyle verildiği kaydedilmektedir. ÇELEBİ, İ.: "Hızır", *DİA*: 17, 406[a]. Tasavvuf ve Halk İnancı: *Kur'an-ı Kerim*'de anlatılan Hızır kıssası, başlangıcından beri en çok tasavvuf çevrelerini ilgilendirmiştir. Bunun sebebi, kıssanın âdeta tasavvufun iki ana ilkesi olan *irşad*ı ve *ilm-i ledünn*ü temsil etmiş olmasıdır; zira kıssada Allah'ın, kendisine Hz. Musa'nın bilemediği bir ilim (ilm-i ledün) verdiği kul (Hızır) Hz. Musa'ya kılavuzluk (irşad) etmektedir. ULUDAĞ, S.: "Hızır - Tasavvuf ve Halk İnancı", *DİA*: 17, 409[c].

Onuŋ[12698] *için Türkler birbirlerine "Oğuz oğlu Oğuz'dur." dėrler. "Oğuz-Ḳara Ḫan oğlu Türk'tür." dėrler.*

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Müessis-i bünyan-ı saltanat-ı seniyye Osman Ḫan Gazi'niŋ pederi mükerremleri Ertuğrul Ḫan'ıŋ müşarünileyh Sultan Osman Ḫan hazretlerine söyledikleri vasiyetnamelerinde evvela şöyle ḫitap eylemiştir.

[İbnü 'r-Reşād 'Alī Ferruḫ "Evzān-ı Milliyyeniŋ Terkiyle Evzān-ı 'Arūżiyyeniŋ Ḳabūli" *Mir'āt-i 'Ālem* 119[b]] [beyt[12699]]

'Oṯmān! Erṭuġrul oġlısuŋ[12700]
Oġuz-Ḳara Ḫān neslisüŋ[12701]

Ḥaḳḳ'ıŋ bir[12702] *kemter ḳulısuŋ*[12703]
İstanbul'ı aç[12704] *gül-zār yap*

Tamam-ı beyt-i hurûf 7047 tariḫ-i hübûtını işar ėder, (İstanbul'uŋ[12705] *fethiniŋ sinîn-i devriyesi 7512*[12706]*-7047= 465) ki İstanbul'uŋ hazret-i Fatih Sultan Mehmed Ḫan tarafından fethi*[12707] *tariḫidir. İşte Ertuğrul Ḫan hazretleriniŋ oğluna eyittiği vasiyetnamesindeki keramet elhaḳ bu ilk beyitleriniŋ hesab-ı ebcetle İstanbul'uŋ tariḫ-i feth-i celiline tam tariḫ düşmek suretiyle de tezahür eylemiştir, ki hem lafzen ve hem manen muvafıḳ ve mutabıḳ ve vaḳıaya sadıḳ düşen mülûk-ı kelamdan en birincisi, müşarünileyhiŋ işbu kelam-ı mülûkâneleri olsa gerektir; çünkü müşarünileyhiŋ ḳalbiniŋ pek doğru olduğu işbu beyitleriŋ maddeten yani lafzen ve manen muhtevî bulunduğu haḳiḳatlerle müstedel*[12708] *ve müspettir; zira oğluna evvelce kendisiniŋ mensub-ı ensâliniŋ*[12709] *kimler olduğunu, saniyen Haḳteala hazretleriniŋ nasıl âciz ḳulu olduğu haḳiḳatlerini derḫatır ėttirilmekle beraber ecdadınıŋ nasıl şöhretli ve şehâmetli olduḳlarını ruhen his ve taḳdirle ḳalben ne ḳadar büyük tasavvurlarla meşhûn bulunduğunu şu iki beyit ile ilham ve kendisiniŋ bu emel ve arzuya zemin ve zamanıŋ müsaadesini adem hisseylemesine binaen bu*

12698 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

12699 *Mir'āt-i 'Ālem*'de bu mısralar beyit düzenine göre kaydedilmemiştir. İbnü 'r-Reşād 'Alī Ferruḫ: "Evzān-ı Milliyyeniŋ Terkiyle Evzān-ı 'Arūżiyyeniŋ Ḳabūli", *Mir'āt-i 'Ālem*: 'Oṯmān! Erṭuġrul oġlısuŋ / Ḥaḳḳ'ıŋ bir kemter ḳulısuŋ / Oġuz-Ḳara Ḫān neslisüŋ / İstanbul'ı aç gül-zār yap: I, 15-16, 119[b]. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Selāṭīn-i cehānıŋ ser-ferāzı esās-ı salṭanat 'Oṯmān Ġāzī: 'Oṯmān, Erṭuġrul oğlusun / Oġuz-Ḳara Ḫān neslisin / Ḥaḳḳ'ıŋ bir kemter ḳulusun / İslāmbol'ı aç gül-zār yap: I, 7[a].

12700 Yazmada: *oġlusuŋ*.

12701 Yazmada: *neslisiŋ*.

12702 Yazmada: *sen*.

12703 Yazmada: *ḳulusuŋ*.

12704 Yazmada: *al*.

12705 Yazmada: *İstanbul*.

12706 Hübûtî 7512 yılı ilgili notun yazıldığı tarihe işaret etmekte olup müellifin kaydettiği hesaplamalara göre miladî 1918'e karşılık gelmektedir.

12707 ṭarafından feṯḥi: Yazmada: *ṭarafından İstanbul'uŋ feṯḥi*.

12708 Yazmada: *müstedlel*. Ş. Sāmī: *ḲT*: müstedell: ['müstedlel' dėmemeli.]: II, 1337[a].

12709 Yazmada: *mensūb-ı ensāliŋ*.

emel-i mühimin husulü için evlat ve ahfadına bir vedia-yı ḳalb-i pederâne olmaḳ üzere tavsiye ve irşat eylemiş oluyor. İşbu tavsiye tarihen ve aynen husule gelerek niyet-i haḳ u haḳiḳat hanedan-ı aliyyeniŋ mülûkâne temellüküyle kesb-i sübut eylemiş bulunuyor. İşte doğru söz, doğru ḳalp, doğru niyet; böyle doğru çıḳar.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Binaenaleyh, Tārīḫ-i ‘Ālem’iŋ[12710] *rivayet ve beyanatına nazaran ensâl-i Türkân’ıŋ mebdei ber-vech-i ati üzere zuhuruyla teşaüb ve intişar eylediği mervî ve mestûrdur:*

Nuh aleyhisselam ibn Yafes ibn Türk bin Tütenk bin Elçi Ḫan bin Dib Baḳuy Ḫan bin Alınca Ḫan bin Moğol Ḫan, Tatar Ḫan (Moğol ve Tatar ḫanlar Alınca Ḫan’ıŋ tevem oğulları olduğu mervîdir.) Moğol Ḫan bin Ḳara Ḫan bin Ḫüsrev Oğuz Ḫan bin Gün Ḫan, Ay Ḫan, Yıldız Ḫan, Gök Ḫan, Dağ Ḫan[12711]*, Deŋiz Ḫan (Oğuz Ḫan’ıŋ altı oğlu*[12712]*). Gerek hükümdarân-ı ensâl-i Türkân’ıŋ asil ensâli işbu altı oğuluŋ ensâlinden teşaüb eylediği ve gerek sâlifü ’z-zikr Ertuğrul Ḫan Gazi’niŋ ecdatlarınıŋ iptidası Ḫüsrev Oğuz Ḫan’ıŋ en büyük oğlu Gün Ḫan’a müntehî olduğu mervîdir. Sair Moğol ve Tatar ḫanlarla sair hükümdarân*[12713]*-ı Türkân’ıŋ ensâlini işbu Oğuz Ḫan oğullarından hangilerine intisap eylediklerine dair tafsilatlı malumat, inşallah tahrir ve tertibiyle iştigal eylediğim “Şecere-yi Sâl-i Türkân” nam eser-i âcizîde bilmünasebe ve mümkün mertebe izah olunacaḳtır.*

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ‘Oṯmānī* [cüz’-i evvel, 128[a]][12714]

Oġuz*[12715]: ṣ.*[12716] *Muḫaffefi: “uz” ṭosun’. “Öküz” kelimesi bunuŋ muraḳḳaḳı olmaḳ gerekdür.*[12717] *Ṣāf, pāk ṭıynet, mübārek, ṣāf-derūn, ṣaḥrā’ī, ṭaşra ādemi, böŋ. ‘İlm-i Oġuz Ḫān: Tārīḫ-i Etrāk, anıŋ esāṭīrinden bed’ ėder. Türk ve Çīn rivāyetine göre Türk ṭā’ifeleri birḳaç öbek olup çoġalmış ve bu Türkler beş biŋ sene muḳaddem uluslar ya‘nī ḳavmler teşkīl ėdüp Oġuzlar cümlesine ġalebe ėtmiş. Oġuz-nāme: Miṯāl dėrdiler. Oġuzluḳ: Rūstā’īlik, ṣāflıḳ.*

14893. Oğuz’uŋ oğlu doḳuzdur, ḳızı ḳırḳ; cümle Türkler bu soydan, bu boydan doğmuştur. **451/30**

14894. Uğrattı bu ümit beni umma[12718] rencine. **451/31**

12710 Süleymān Ḥüsnī: *Tārīḫ-i ‘Ālem*: Faṣl-ı sābi‘: Ṭavā’if-i Türk: 383-395.

12711 ḫān: Yazmada yok.

12712 Oġuz Ḫān’ıŋ altı oğlı: Yazmada: *nāmlarında Oġuz Ḫān’ıŋ altı oġlı*.

12713 Yazmada: *ḥükm-darān*.

12714 Yazmada bir önceki (450.) sayfaya yazılmış olan bu alıntının ve ilgili madde başının yanına “3” notu düşülerek alıntının bu madde başıyla ilgili olduğunun belirtilmiş olması sebebiyle alıntı buraya nakledildi.

12715 Yazmada bu alıntının başına “luġat” diye not düşülmüş.

12716 ṣ.: *Ṣıfat*. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: rumūżāt, [8].

12717 DOERFER: *TMEN*: hūkär: I, 539. CLAUSON: *EDPT*: öküz: 120[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: I, 521. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: öküz: birinci cild, 422[a]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: Oğuz: 108.

12718 TDK: *TTS*: umma: Umduğu eline geçmeyen kimsenin uğradığı hastalık.: VI, 3958. TDK: *DS*: umma: 1. Özenme, bundan dolayı duyulan üzüntü. 2. Özenilen şeyin ele geçmemesinden dolayı lohusada meme, erkekte üreme organında olan şişlik, acı. 3. Erkekte cinsel güç yokluğu.: XI, 4036[b].

umma: ummaḳ'tan, "humma" değil.

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrā'[12719]]

14895. Uğrudan[12720] uğruya hisse var, uğrudan doğruya[12721] ḳıssa var. **451/32**

14896. Uğrudan[12722] uğruya hisse var. **451/33**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[12723] 5, 424[12724]

14897. Oğul balı[12725] gibi özlüdür. **451/34**

14898. Oğul[12726] balı bulsa kendi yutardı. **451/35**

14899. Oğul balı gibi maḳbul âlimdir. **451/36**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[12727] [cüz'-i evvel,] 5

... ve nār-ı ġayret ile yüregiŋiz yaġın pür-sūz u güdāz ėdüp zaḥmet keşīde oldıġıŋız ancaḳ ***oġul balı gibi maḳbūl 'ālim*** *ve pişmiş ḳotarılmış ṣāḥib-i simāṭ birer veliyyü 'n-ni'am olmaŋıza dāll ėken...* ilā āḫirihi[12728]…

14900. Oğul balı bulsa ne oğluna vėrir ne ḳızına, kendi yėr idi. **451/37**

14901. Uğursuzuŋ tabanı düz olurmuş. **451/38**

14902. Oğlu, ḳızı olmayan avrattan eski hasır yeğdir. **451/39**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 98]

12719 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: uġratdı bu umēd beni umma rencine: 8.

12720 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: VIII, 3269[a]; oğru (I): VIII, 3269[a]; oğru (II): VIII, 3269[a]; ugri: XI, 4025[a]; uğru (I): XI, 4027[b]; uğru (I): XII, 4783[a].

12721 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

12722 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: VIII, 3269[a]; oğru (I): VIII, 3269[a]; oğru (II): VIII, 3269[a]; ugri: XI, 4025[a]; uğru (I): XI, 4027[b]; uğru (I): XII, 4783[a].

12723 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

12724 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: Bir dere içinde on yedi insān na'şı ve birçoḳ sepet, ṣandūḳ ve eṯvāb u eṯḳāl yıġılmış ṭuruyor bulduḳ; meger henüz ḥarāmī bunları ṣoyup bizleri görerek firār ėdüp kemīn-gāhda pinhān olmışlar. Biz daḫı "**Oğrıdan oğrıya ḫışşe var.**" diye pāy-māl-i rimāl olan emti'a-yı fāḫire ve aḳmişe-yi nādire bir ḳatı beyāż bir ḳatı ṣarı ṣırma ve yedi pārçe Frenk ḳaṭīfesi, yedi ṭonlıḳ çūḳa ile yedi re's bār-gīr alup buradan cānib-i cenūba gitdük.: 5, 424.

12725 TDK: *TS*: oğul balı: 1. Oğul arılarının yaptığı bal. 2. Bir büyükanneye veya büyükbabaya göre oğuldan olan erkek torun.: 1790[a].

12726 Yazmada: *oġul (اوغل), oġul (اوغول)*. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: oğul: 83[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġul (اوغل): I, 209[b]. REDHOUSE: *TaEL*: oġul (اوغل): 257[a]; oġul (اوغول): 258[a].

12727 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

12728 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14903. Uğurlu çoban, dayağıyla[12729] gelir; uğurlu gelin, ayağıyla. **451/40**

14904. Uğurlar olsun gidene. **451/41**

14905. Uğurlar olsun, uğruna[12730] uğrular[12731] dursun, uğramayan yolcu o olsun. **451/42**

Çapulcu misafir haḳḳındadır.

14906. Oğuz oğlu oğuzdur. **452/01**

Oğuz[12732], 'yavuz[12733]' dėmektir. Yavuz; 'mert, yiğit, asil fasih dilli' dėmektir ve oğuz; 'mert, yiğit' manasına da gelir.

İzah: *Oğuz'uŋ Türkçe manası 'erkek, mert' dėmektir. Diğer ıstılahî manaları da vardır. Ḳabâil-i Türk arasında lehçe itibariyle tekellümde teḫalüf ėder. İnek doğurduğu günü sağılan süt, sarımtıraḳ ve ḳoyu olaraḳ çıḳar. İşte bu süte[12734] "oğuz[12735], avuz[12736], ağuz[12737]" dėrler. Bu sütü[12738] pişirirler çocuḳlara[12739] yėdirirler bir nevi peynir[12740] gibi olur; lakin "oğuz" sütünü[12741] yeŋi doğan*

12729 Yazmada: *ṭayaġıyla*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

12730 TDK: *DS*: uğru (II): Yol.: XI, 4027[b]; uğru (IV): 1. Yan. 2. Ön. 3. Arka.: XI, 4027[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġrı: Uġranılan yer, yol, çizgi, ḫaṭṭ: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġrı: 257[a].

12731 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġrı: I, 209[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġrı: 257[a]. TDK: *DS*: oğrı: VIII, 3269[a]; oğru (I): VIII, 3269[a]; oğru (II): VIII, 3269[a]; ugri: XI, 4025[a]; uğru (I): XI, 4027[b]; uğru (I): XII, 4783[a].

12732 KÂŞGARLI: *DLT*: Oġuz: 20[b]$_4$. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: Oġuz: 108. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: oġuz: 35[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oġuz: 203[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: oġuz, ögüz: birinci cild, 405[b]; Oġuz: birinci cild, 406[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġuz: I, 210[b]. REDHOUSE: *TaEL*: oġuz: 258[a]. TDK: *TTS*: oğuz: 1. Mübarek, pâk, iyi yaradılışlı. 2. Gabi, anlaması kıt, bön, ahmak, sade-dil, saf.: V, 2936. TDK: *DS*: oğuz: 1. Cana yakın olmayan, sevgi ve ilgi çekmeyen (kimse). 2. Anlayışı kıt olan. 3. Uslu (kimse).: IX, 3272[a].

12733 CLAUSON: *EDPT*: yavız: 881[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yavuz: 301[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yavuz: 316[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yavuz: dördüncü cilt, 790[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yavuz: II, 1539[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yavuz: 2195[b]. TDK: *TTS*: yavuz (yavız): 1. Fena, kötü. 2. Sert, kızgın, keskin, güçlü, çetin, yaman, şiddetli. 3. Fenalık.: VI, 4418. TDK: *DS*: yavuz: 1. İyi, güzel, iyi huylu. 2. Yiğit, mert. 3. Eliaçık. 4. Becerikli, çalışkan. 5. Sert, keskin, yabanıl. 6. Isırgan (köpek için).: XI, 4208[a]. TDK: *TS*: yavuz: 1. Güçlü, çetin. 2. İyi, gürbüz, güzel. 3. Kötü, fena.: 2553[b].

12734 Yazmada: *süde*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

12735 CLAUSON: *EDPT*: ağuj/ağuz: 98[a].

12736 CLAUSON: *EDPT*: ağuj/ağuz: 98[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avuz (II): 17[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: avuz: birinci cild, 158[b]. TDK: *DS*: avuz: I, 397[a].

12737 CLAUSON: *EDPT*: ağuj/ağuz: 98[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: aġuz: 16[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: aġuz: 4[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aġız: I, 41[c]. REDHOUSE: *TaEL*: aġuz: 152[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: aġuz: birinci cild, 102[b]. TDK: *DS*: ağuz (I): I, 115[a].

12738 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

12739 Yazmada: *çoçuḳlara (چوچقلره)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ^{v}ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

12740 Yazmada: *penīr*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

12741 Yazmada: *südini*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

buzağıya içirirler, artarsa çocuḳlara[12742] da pişirerek içirirler. Binaenaleyh, ḳadim Türklerde yeŋi doğan buzağıya ve çocuğa "oğuz" laḳabını da vėrirler. İşte Oğuz Ḫan'ıŋ laḳabı veyaḫut ismi bundan muharref olsa gerektir; ancaḳ Tārīḫ-i 'Ālem[12743] ifadesine nazaran Oğuz Ḫan bi-hikmeti'llahi teala üç[12744] yaşına geldikte yine ḳadim Türk usulünce yeni doğan çocuḳ[12745] üç yaşına ḳadar doğduḳtan[12746] soŋra tesmiye olunan laḳabı ile çağırılıp üç yaşına geldikte beyne 'l-ḳabâil merasim ve usul-i maḫsusa-yı Türkiyye mucibince bir cemiyet yapılaraḳ çocuğa ad ḳonulur imiş. İşte o çocuḳ[12747] lisana gelerek "Benim adım Oğuz Ḫüsrev olsun."[12748] dėmiş. Soŋra o cemiyette bulunanlarıŋ hepsi hayret ve taaccüplerde ḳalaraḳ üç yaşındaki bir sabiniŋ lisana gelerek kendi adını kendisiniŋ temiyesine bir ḳudret-i lisaniye ve maneviye de bulunmasından dolayı cümlesi mütağraḳ-ı sürur ve tefekkür bu çocuğuŋ[12749] Türk milleti içinde Haḳ tarafından büyük bir nesil ve recül olacağını memul ve mülahaza ile hüsn-i tefeül olaraḳ cümlesi "Oğuz Ḫüsrev" ismini çocuğuna[12750] ad vėrmişler ve o[12751] zaman usulünce merasim-i maḫsusa icra eylemişlerdir, dėniyor.

14907. Oğuz Ḫan[12752] gibi yavuz[12753]. **452/02**

12742 Yazmada: *çoçuḳlara (چوچقلره)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

12743 Süleymān Ḥüsnī: *Tārīḫ-i 'Ālem*: Faṣl-ı sābi': Ṭavā'if-i Türk: 387.

12744 *Şecere-yi Terākime*'de, *Şecere-yi Türk*'te ve *Tārīḫ-i 'Ālem*'de ilgili merasimin çocuk bir yaşına geldiğinde yapıldığı kaydedilmiştir. Ebulgazi Bahadır Han: *Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*: 123. Ebü 'l-ġāzī Bahādur Ḫān: *Türk'üŋ Şeceresi (Şecere-yi Türk)*: 19. Süleymān Ḥüsnī: *Tārīḫ-i 'Ālem*: Faṣl-ı sābi': Ṭavā'if-i Türk: 387. Yazmada aynı merasimin çocuk iki yaşına geldiğinde yapıldığı da kaydedilmiştir. bk. 42/17.

12745 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

12746 Yazmada: *ṭoġdan*.

12747 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

12748 Ebulgazi Bahadır Han: *Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*: 123. Ebü 'l-ġāzī Bahādur Ḫān: *Türk'üŋ Şeceresi (Şecere-yi Türk)*: 19. Süleymān Ḥüsnī: *Tārīḫ-i 'Ālem*: Faṣl-ı sābi': Ṭavā'if-i Türk: 387. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: Oġuz: 35[b].

12749 Yazmada: *çoçuġuŋ (چوچغڭ)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

12750 Yazmada: *çoçuġına (چوچغنه)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

12751 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḫ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba'ż ta'birātında isti'māl olunuyor.: I, 217[c].

12752 Geniş bilgi için bk. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: Oġuz: birinci cild, 406[a].

12753 TDK: *TTS*: yavuz (yavız): 1. Fena, kötü. 2. Sert, kızgın, keskin, güçlü, çetin, yaman, şiddetli. 3. Fenalık.: VI, 4418. TDK: *DS*: yavuz: 1. İyi, güzel, iyi huylu. 2. Yiğit, mert. 3. Eliaçık. 4. Becerikli, çalışkan. 5. Sert, keskin, yabanıl. 6. Isırgan (köpek için).: XI, 4208[a]. TDK: *TS*: yavuz: 1. Güçlü, çetin. 2. İyi, gürbüz, güzel. 3. Kötü, fena.: 2553[b]. CLAUSON: *EDPT*: yavız: 881[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yavuz: 301[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yavuz: 316[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yavuz: dördüncü cilt, 790[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yavuz: II, 1539[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yavuz: 2195[b].

14908. Uğruyu[12754], doğruyu[12755] ayırt ėtmek gerek. **452/03**

14909. Uğruyu[12756] doğrular arasından aramamaḳ[12757] gerek. **452/04**

14910. Osman; Oğuz-Ḳara Ḫan neslisiŋ. **452/05**

Ertuğrul Gazi [ö. 1281?]'niŋ[12758] Osman Ḫan-ı Evvel [1302-1324]'e ḳarşı ḫitabesinden bir mısradır.

[Sulṭān ʻOṯmān Ḫān-ı Evvel *Ḳāfile-yi Şuʻarā* I, 7ª] [beyt[12759]]

14911. Ufaḳ bir yara, baḳılmasa büyük bir para ḳapısını[12760] açar. **452/06**

14912. Ufaḳ çıban, ḳocaman çoban olur. **452/07**

14913. Ufaḳ bir delik, büyük bir gedik olur. **452/08**

14914. Ufaḳ iken büyük olur. **452/09**

14915. Ufaḳtan büyür ne büyür ise. **452/10**

14916. Ufaḳtan büyük olur, büyükten küçük. **452/11**

14917. Ufaḳ bir söz, giderek bir söze ḳılavuz[12761] olur. **452/12**

14918. Ufaḳ şeyden büyük şey olur. **452/13**

12754 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġrı: I, 209ª. REDHOUSE: *TaEL*: oġrı: 257ª. TDK: *DS*: oğrı: Hırsız.: VIII, 3269ª; oğru (I): Hırsız.: VIII, 3269ª; oğru (II): Gizli yapılan iş.: VIII, 3269ª; ugri: Hırsız, yolkesen.: XI, 4025ª; uğru (I): Hırsız, yolkesen.: XI, 4027ᵇ; uğru (I): Gizli.: XII, 4783ª; uğru (II): Hırsız.: XII, 4783ª.

12755 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473ª. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924ª; ṭoġru: 1256ᵇ; ṭoġrı: 1257ª. TDK: *DS*: toğru: X, 3944ª.

12756 Bu kelimeyi hem *oġrı* hem de *uġrı* okumak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: oğrı: 90ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġrı: I, 209ª. REDHOUSE: *TaEL*: oġrı: 257ª. TDK: *DS*: oğrı: VIII, 3269ª; oğru (I): VIII, 3269ª; oğru (II): VIII, 3269ª; ugri: XI, 4025ª; uğru (I): XI, 4027ᵇ; uğru (I): XII, 4783ª.

12757 Yazmada: *aramaḳ*.

12758 Yazmada: *Orḫan Ḫān'ıŋ*. İlgili ifadeler Orhan Gazi [1324-1362]'ye ait olmamakla birlikte müellif; 105. sayfada "İşbu manzum vasiyetnameyi Osman Han Gazi hazretleri tarafından oğlu Orhan Han Gazi'ye hitaben irat edilmiş tarzında nakledenler de varsa da mesail-i vasiyetname dahi şehadet ediyor ki o vasiyet veyahut nasihat Ertuğrul Gazi tarafından oğlu Osman Han hazretlerine hitaben irat edildiği aşikârdır." diyerek ilgili ifadelerin Osman Gazi [1302-1324]'ye de değil, Ertuğrul Gazi [ö. 1281?]'ye ait olduğunu kaydetmiş.

12759 Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʻarā*: Selāṭīn-i cehānıŋ ser-ferāzı esās-ı salṭanat ʻOṯmān Ġāzī: ʻOṯmān, Erṭuġrul oġlusun / Oġuz-Ḳara Ḫān neslisin / Ḥaḳḳ'ıŋ bir kemter ḳulusun / İslāmbol'ı aç gül-zār yap: I, 7ª. İbnü 'r-Reşād ʻAlī Ferruḫ: "Evzān-ı Milliyyeniŋ Terkiyle Evzān-ı ʻArūżiyyeniŋ Ḳabūli", *Mir'āt-i ʻĀlem*: ʻOṯmān! Erṭuġrul oġlısuŋ / Ḥaḳḳ'ıŋ bir kemter ḳulısuŋ / Oġuz-Ḳara Ḫān neslisüŋ / İstanbul'ı aç gül-zār yap: I, 15-16, 119ᵇ.

12760 Yazmada: *ḳapusını*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583ª. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو), ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫᵛud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054ª. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

12761 Yazmada: *ḳılavuz (قلاووز)*. CLAUSON: *EDPT*: kulāwuz: 617ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳılavuz (قلاوز), ḳılavuz (قلاووز), ḳulaġuz (قولاغوز)* ve *ḳulaġuz/ḳılaġuz (قلاغوز)* olmak üzere her biri yazmada da kullanılmış olan dört farklı imlası mevcut olup *قلاغوز* imlasının hem *ḳılaġuz* hem de *ḳulaġuz* telaffuzu mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılāġuz (قلاغوز): 1466ᵇ; ḳılavuz (قلاوز): 1467ª; ḳılavuz (قلاووز): 1467ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳulaġuz (قلاغوز): II, 1078ª; ḳulaġuz (قولاغوز): II, 1107ᶜ.

14919. "Of!" dėmek ayıptır. **452/14**

14920. Üfürükçüye kendini üfürt. **452/15**

14921. Ufacıḳ yumurtadan ḳocaman piliç olur. **452/16**

14922. Üfür gitsin. **452/17**

14923. Üfle gitsin. **452/18**

14924. Üfle samanı, çıḳsın dumanı. **452/19**

14925. Öfkeyi yenen, halimdir; sükût ėden, selimdir. **452/20**

beyt[12762]

öfkeliseŋ öfke aşa[12763] ṭarılsaŋ ṭalaḳ
ḳıstarman bilege maşaman[12764] ḳalaḳ

['Abdü'l-Ḥalīm Haḳḳī]

Türkçe öfke[12765], 'aḳciğer' dėmektir; ki hiddet hâlinde şişer.

14926. Öfke[12766] (gazap) ile ḳalḳan, ziyan ile oturur. **452/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 108[12767]]

14927. Öfke[12768] ile ḳalḳan, uğunaraḳ[12769] (pişmanlanaraḳ) oturur. **452/22**

12762 Yazmada: *Çaġatayca beyt.*

12763 Yazmada: *aşa: yė.*

12764 Yazmada: *maşaman: maşa ile.*

12765 Aslında 'akciğer' demek olan bu kelime, Türkçenin farklı lehçelerinde farklı biçimleri ile 'akciğer' manasında kullanıldığı gibi 'kızgınlık, gazap vb.' manalarında da kullanılmaktadır. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: öpke: 55[b]. CLAUSON: *EDPT*: öpke: 9[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: öpke: 24[a]; öfke: 36[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öfke: 209[a]; övke: 213[b]; öyke: 213[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öpke: 234[b]; öfke: 259[a]; öyke: 274[b]. TDK: *TTS*: övke: V, 3139; öyke: V, 3139. TDK: *DS*: öğke: IX, 3315[b]; öpge: IX, 3343[a]; öpke: IX, 3343[a]; örke (I): IX, 3347[b]; öyke: IX, 3365[a]; öyken: IX, 3365[a].

12766 Yazmada: *öfke, öpke*. Aslında 'akciğer' demek olan bu kelime, Türkçenin farklı lehçelerinde farklı biçimleri ile 'akciğer' manasında kullanıldığı gibi 'kızgınlık, gazap vb.' manalarında da kullanılmaktadır. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: öpke: 55[b]. CLAUSON: *EDPT*: öpke: 9[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: öpke: 24[a]; öfke: 36[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öfke: 209[a]; övke: 213[b]; öyke: 213[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öpke: 234[b]; öfke: 259[a]; öyke: 274[b]. TDK: *TTS*: övke: V, 3139; öyke: V, 3139. TDK: *DS*: öğke: IX, 3315[b]; öpge: IX, 3343[a]; öpke: IX, 3343[a]; örke (I): IX, 3347[b]; öyke: IX, 3365[a]; öyken: IX, 3365[a].

12767 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Öfke ile ḳalḳan, ziyān ile oturur.: 108.

12768 Yazmada: *öfke, öpke*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: öpke: 55[b]. CLAUSON: *EDPT*: öpke: 9[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: öpke: 24[a]; öfke: 36[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öfke: 209[a]; övke: 213[b]; öyke: 213[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öpke: 234[b]; öfke: 259[a]; öyke: 274[b]. TDK: *DS*: öpge: IX, 3343[a]; öpke: IX, 3343[a]; öyke: IX, 3365[a].

12769 Yazmada: *üğünerek*. TDK: *DS*: üğünmek (V): Üzülmek.: XI, 4061[a]; uğunmak (III): Ağrıdan, acıdan kıvranmak.: XI, 4029[b]; uğunmak (IV): 1. Kederlenmek. 2. Olağanüstü üzülmek. 3. Olağanüstü acı duyarak sessiz, yakınmasız ağlamak.: XI, 4029[b]. TDK: *TS*: uğunmak: 1. Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak. 2. Ağlaya ağlaya bayılmak. 3. Soluğu tıkanmak.: 2412[a]. Bu kelimenin *oğunmak* biçimi de mevcuttur. TDK: *DS*: oğunmak: 1. Soluğu kesilmek, tıkanmak. 2. Çok ağlamaktan güçsüz kalmak, bayılır gibi olmak, bayılmak. 3. Yaralı, acıdan kıvranmak, çırpınmak. 4. Üzülmek, yaptığına acınmak.: IX, 3270[b]. CLAUSON: *EDPT*: uvun-: 12[b]; uğun-: 87[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġunmaḳ: I, 210[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġunmaḳ: 252[b].

14928. Öfke[12770] ile ḳalḳan, zarar ile otursa gerek. **452/23**

14929. Öfkesinden[12771] ateş püskürür. **452/24**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 108[12772]]

14930. Öfke, ciğer; anaŋı beller. **452/25**

14931. Öfke, baldan tatlıdır. **452/26**

14932. Öfkesiz düğün, tasasız gün olmaz. **452/27**

14933. Öfke, topuğuna çıḳtı. **452/28**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 108[12773]]

14934. Öfkesi[12774] ağzından çıḳacaḳ gibi olmuş. **452/29**

14935. Öfkem topuğumu aşıyor (aştı). **452/30**

Hakkâk Fânî Dede ile Ḳastamonulu Ömer Ağa'nıŋ mühür ḳazdırmaḳ haḳḳında beynlerinde cereyan ėden muhavereleridir.

[Meḥmed Es'ad "Tuḥaf Bir Mühr Pazarlığı"] *Derme Çatma*[12775] [I, 1,] 12[b][12776] ḥikāye

Ömer Ağa: Çatdūḳ 'ulan, ġoca paracuġumlan hem de eşşek gibi ġafaŋa ḫura ḫura oŋatdıruram; sen beni biliyün mi! Baŋa atlı ṣanlı "Uġsuz Ömer" derler.

Fānī Dede: Cānım ne derlerse desünler. Hele sen şurdan ipini çöz baḳayım; zīrā yavaş yavaş ***öfke ṭopuġımı aşıyor****!*

14936. O ḳadar cahil, o ḳadar kâhil ki elifi görse mertek, gözlüğü görse bertik[12777] sanır; öyle iken bu adam yine bilgiçlik satar. **452/31**

12770 Yazmada: *öfke, öpke*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: öpke: 55[b]. CLAUSON: *EDPT*: öpke: 9[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: öpke: 24[a]; öfke: 36[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öfke: 209[a]; övke: 213[b]; öyke: 213[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öpke: 234[b]; öfke: 259[a]; öyke: 274[b]. TDK: *DS*: öpge: IX, 3343[a]; öpke: IX, 3343[a]; öyke: IX, 3365[a].

12771 Yazmada: *öfkesinden, öpke*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: öpke: 55[b]. CLAUSON: *EDPT*: öpke: 9[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: öpke: 24[a]; öfke: 36[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öfke: 209[a]; övke: 213[b]; öyke: 213[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öpke: 234[b]; öfke: 259[a]; öyke: 274[b]. TDK: *DS*: öpge: IX, 3343[a]; öpke: IX, 3343[a]; öyke: IX, 3365[a].

12772 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Öfkesinden ātiş püskürür.: 108.

12773 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Öfke, ṭopuġına çıḳdı.: 108.

12774 Türkçenin farklı lehçelerinde farklı biçimleri ile hem 'akciğer' manasında hem de 'kızgınlık, gazap vb.' manalarında kullanılan bu kelimeyi bu madde başında her iki manasıyla da anlamak mümkündür. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: öpke: 55[b]. CLAUSON: *EDPT*: öpke: 9[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: öpke: 24[a]; öfke: 36[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öfke: 209[a]; övke: 213[b]; öyke: 213[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öpke: 234[b]; öfke: 259[a]; öyke: 274[b]. TDK: *DS*: öpge: IX, 3343[a]; öpke: IX, 3343[a]; öyke: IX, 3365[a].

12775 Yazmada: *Derme Çatma risālesinden*.

12776 Yazmada bu alıntının yanına "Ḥikāye yazılacaḳdur. Ḥikāye ṣoŋra yazılacaḳdur." notları düşülmüş olduğundan ilgili alıntı burada kaydedilmiştir.

12777 TDK: *TS*: bertik 1. Yara, bere. 2. Deride mor leke, çürük.: 313[b].

14937. O ḳadar aptal, ahmaḳ; o ḳadar böŋ, ḫamur[12778] aptalı; ki daima ayağına giydiği ayaḳḳabılarını[12779] bir saat soŋra kendi giymek istese "Acaba bu benim ayaḳḳabılarım[12780] çedik (çizme) miydi, yoḳsa taḳunya mıydı?" diye yanındakilerden sorar[12781]; öyle iken bu adam, bazen meclis-i urefâda ilimden, hikmetten, hamiyet ve kerametten dem vurur[12782]. **452/32**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

14938. Oḳ atan, kirişi ḳulağına getirmek gerek. **453/01**

14939. Oḳçunuŋ ḳuburu (sadağı) omuzunda durur. **453/02**

14940. Oḳu çeken ile çektiren başḳa başḳadır. **453/03**

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Birisi amir, diğeri memurdur. Memur, amiriŋ emrine tabidir; oḳ dahi yaya tabidir. Oḳ, vezir; yay, hâkim hükümdardır. Hâkim hükmetmeyince ḳaza olmaz. Emr-i ḳaza olmayınca mesele faslolmaz. Yay, oḳu ḳurar[12783]; oḳ menzile varır, şikârı vurur[12784], mesele de hallolmuş olur. Şikâr; vuranıŋ[12785] değil, vurduranındır[12786]. Onuŋ[12787] için "Oḳ, yaya tabidir. Yay, amir; oḳ, memurdur." dėmişler.

14941. Oḳçu oğlu oḳçudur. **453/04**

14942. Oḳçu Musa[12788] gibi hep yan baḳar.[12789] **453/04**

12778 Yazmada: *ḫamīr*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada - her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olan- *ḫamīr* ve *ḫamur* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

12779 Yazmada: *ayaḳḳabnı*.

12780 Yazmada: *ayaḳḳablarım*.

12781 şorar: Yazmada: *şoran böŋ, ḫamīr abdalı şanırsıŋ.*

12782 Yazmada: *urar*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur*- kelimesi, *ur*- ve *vur*- olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12783 Yazmada: *ḳurur*. TDK: *DS*: kurmak: Atmak, salmak.: VIII, 3008[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳur- (III): Ok atmak.: 163[a].

12784 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12785 Yazmada: *uranıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12786 Yazmada: *urdıranıŋdur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12787 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

12788 Okçu Musa hakkında bilgi elde edilememiştir. Karaköy'den Şişhane Meydanı'na çıkan yokuşta aynı adı taşıyan bir mescit (Okçu Musa Mescidi) bulunmaktadır. Geniş bilgi için bk. EYİCE, S.: "Galata - Galata'da Türk Eserleri", *DİA*: 13, 308[c].

12789 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14943. Oḳçu, oḳ meydanında[12790]; sipahi, at meydanında[12791] belli olur. **453/05**

14944. Oḳçunuŋ cübbesi ḳısa gerek. **453/06**

14945. Oḳçu iseŋ oḳ meydanına, cebeci[12792] iseŋ top meydanına ḳoş. **453/07**

14946. Oḳu kirişten çıḳtı, arşa ėrdi. **453/08**

14947. Oḳunu attı, yayını arşa astı. **453/09**

14948. Oḳ atılır, yay elde ḳalır. **453/10**

14949. Oḳ, yaya tabidir. **453/11**

14950. Oḳun atmış, yayın yasmış[12793]. **453/12**

14951. Oḳ gibi ciğerine saplandı. **453/13**

14952. Oḳun attı terkeş[12794], yayın astı ḳavis. **453/14**

Mevzundur.

Tābit *Ẓafer-nāme-yi Tābit*[12795] [40] [beyt]

ʻamel-mānde bāzūlar iş ṭutmadan
zirihler de ḳaldı dikiş ṭutmadan

12790 TDK: *TS*: ok meydanı: Ok atma ustalığı edinilen veya ok atma yarışı yapılan alan.: 1791[b]. Bu kelimenin *Okmeydanı* olarak anlaşılması da muvafıktır. *Okmeydanı*: Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethi sırasında karargâhını Kasımpaşa sırtlarına kurmuş, deniz savaşlarını ve özellikle Haliç'te meydana gelen savaşları buradan yönetmiştir. Fatih aynı zamanda burayı okçular için bir talimgâh olarak kullanmış ve İstanbul'u aldıktan sonra burayı okçulara tahsis etmiştir. Günümüze üç tanesi ulaşabilmiş olan kitabeli on dokuz sınır taşıyla meydanın sınırları belirlenmiş ve bu sınırların ihlali yasaklanmıştır. O tarihten beri bu geniş araziye Okmeydanı denilmiş, zamanla halkın çevgân ve cirit oyunları tertiplediği, büyük kutlamalar ve felaketlerde toplandığı bir meydan hâline gelmiştir. Geniş bilgi için bk. GÜNDÜZ, F.: "Okmeydanı", *DİA*: 33, 339[b]-340[c].

12791 TDK: *TS*: at meydanı:1. Atların pazarlandığı yer. 2. At veya at arabası koşularının yapıldığı yer.: 188[a]. Bu kelimenin *Atmeydanı* olarak anlaşılması da muvafıktır. *Atmeydanı*: Osmanlılar zamanında İstanbul'da Sultan Ahmed Camii'nin önündeki meydana verilen ad. Bizans döneminde Ayasofya'nın güneybatısında yer alan ve araba yarışları yapılacak şekilde düzenlenmiş bulunan meydan; Hippodromos (hipodrom, at koşusu alanı) adıyla anılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra, ortasında Hipodrom'un bulunduğu bu alan, Atmeydanı adı ile at yarışlarının ve cirit oyunlarının yapıldığı bir yer olarak varlığını sürdürmüştür. Geniş bilgi için bk. CANTAY, T.: "Atmeydanı", *DİA*: 4, 82[b]-83[c].

12792 Osmanlı Devleti [1300-1922]'nde "ok, yay, kılıç, zırh, tüfek, barut, kurşun, kazma, kürek gibi silâh ve savaş malzemesi temini, bunların yapımı, tamiri ve korunması ile uğraşan ocak" Cebehâne-yi Âmire iken "top dökümü ile uğraşan ocak" Tophâne-yi Âmire idi. Cebehâne-yi Âmire'nin en büyük zabiti cebecibaşı olup bunun teşrifattaki yeri topçubaşından önce gelirdi. Geniş bilgi için bk. AYDÜZ, S.: "Tophâne", *DİA*: 41, 253[c]-256[a]. KILIÇARSLAN, Y.: "Cebeci", *DİA*: 7, 182[c]-183[c].

12793 Bu kelime, 'düz duruma getirmek, yayın kirişini gevşetmek' manalarındadır. CLAUSON: *EDPT*: yas-: 973[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaşmaḳ: (Gergin şey'i) Gevşetmek.: Oḳı atup yayı yaşmaḳ [Ġalatı: *aṣmak.*]: II, 1530[b]. TDK: *TS*: yasmak: 2544[a].

12794 Aslı Farsça *tīr-kaş* olan bu kelime, 'sadak, ok kuburu, yeleğin ok duran yanı' manasındadır. Farsçada kelimenin hem *tīr-kaş* hem de *tarkaş* biçimi mevcut olup kelimenin her iki imlası Osmanlı Türkçesinde de (tīr-keş, terkeş) müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: tarkaş: 296[b]; tīr-kaş: 341[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: terkeş: *tīr-keş* muḫaffefidür, ki yelegiŋ oḳ ṭuran yanıdur.: 238; tīr-keş: 260. Ş. Sāmī: *ḲT*: terkeş: I, 399[c]; tīr-keş: I, 456[c].

12795 Yazmada: *Ẓafer-nāme-yi Tābit - li-ġazā-yı Selīm Girāy Ḫān*. Bu eser; Osmanlı padişahı II. Süleyman [1687 - 1691] zamanında Avusturya seferine çağrılan Kırım hanı Selim Giray [1671 - 1704] adına divan şairi Tābit [ö. 1124/1712] tarafından yazılmıştır. *Ġazā-nāme* ve *Selīm-nāme* olarak da anılan eserin bazı

oḳın atdı terkeş yayın aṣdı ḳavs
kiriş ḳırmaḳ üzre ayaḳ baṣdı ḳavs

14953. Oḳ gibi doğru olmayınca menzile varılmaz. **453/15**

Muḥibbī *Dīvān* [795, 2748, 4] [beyt]

oḳ gibi ṭoġrulmayınca varımazsın menzile
kimde yoḳ perr-i ʻamel yolda ḳalur seg-zen gibi[12796]

14954. Oḳ gibi menzile atıldı. **453/16**

14955. Oḳ, menzilin aldı. **453/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 99[12797]]

14956. Oḳ, menzile göre atılır; söz de yerine, sırasına göre söylenir. **453/18**

14957. Oḳ, menziline varır; söz de yolcu da menziline varır.[12798] **453/18**

14958. Oḳu atılmış, yayı çekilmiş. **453/19**

14959. Oḳu atılmış, yayı ḳasılmış. **453/20**

14960. Oḳu atılmış, yayı yasılmış[12799]. **453/21**

Yaḥyā Naẓīm[12800] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ-i Muḫtelife[12801] [I, 144] naẓm[12802]

gerçi oḳın atdı yayını yaṣdı *velē*
peykān-ı firāḳı cānı deldi geçdi
bu cisr-i fenāda görmeyüp resm-i beḳā
sū-yı Ḥaḳḳ'a cān-ile yöneldi geçdi
tārīḫini cevherī ḥurūf-ile dėdüm
«ḥayfā Ramażān Efendi geldi geçdi[12803]*»* *1103*[12804]

14961. Oḳunu attı, yayını ḳastı[12805]. **453/22**

---

kaynaklarda Kaçanik ya da Macar seferiyle ilgili olduğu söylenirse de Selim Giray'ın kazandığı Prekop zaferini anlatır. KARACAN, T.: "Sâbit", *DİA*: 35, 349[a].

12796 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: kimde yoḳ per-i 'amel yolda ḳalur sekren gibi: 795, 2748, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: kimde yok perr-i amel yolda kalır segzen gibi: 3, 460, 818, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: kimde yoḳ perr-i 'amel yolda ḳalur segzen gibi: 2, 1700, 3461, 4.

12797 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Oḳ, menzilin aldı.: 99.

12798 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

12799 Yazmada bu kelimenin yanına "Luġate baḳılacaḳ." notu düşülmüş. Kelime, 'düz duruma getirmek, yayın kirişini gevşetmek' manalarındadır. CLAUSON: *EDPT*: yas-: 973[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaşmaḳ: (Gergin şey'i) Gevşetmek.: Oḳı atup yayı yaşmaḳ [Ġalatı: *aṣmak*.]: II, 1530[b]. TDK: *TS*: yasmak: 2544[a].

12800 Yazmada: *Naẓīmī*.

12801 Yazmada: *Tārīḫ*.

12802 Yazmada: *beyt*.

12803 Yazmada bu beyitten önce "keḏā" notu düşülmüş olup burada nakledilen beyitlerin arasında *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm*'da iki beyit daha mevcuttur.

12804 Yazmada: *1103 sene*.

12805 Yazmada bu kelimenin yanına "Luġate baḳılacaḳ." notu düşülmüş. Kelime, 'titretmek; gergin duruma getirmek, kısaltmak, daraltmak' manalarındadır. CLAUSON: *EDPT*: kas-: 665[b]; kasna:-:

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 99[12806]]

14962. Oḳunu ileride[12807] arayan toz ḳoparanlardandır[12808]. **453/23**

14963. Oḳ, menzili aştı. **453/24**

14964. Oḳ atılır, yay elde ḳalır; oḳ, yayıŋ hükmüne tabidir. **453/25**

14965. Oḳ ile pireyi gözünden vuran[12809] taḳımdandır. **454/01**

14966. Oḳ meydanı, er meydanı… **454/02**

14967. Oḳ meydanı[12810] başḳa, at meydanı[12811] başḳa… **454/03**

14968. Oḳ, gezden atılır. **454/04**

14969. Oḳ, gezden atılır; insan, sözden tutulur. **454/05**

14970. Oḳ meydanında buḫur yaḳıyor.[12812] **454/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 99[12813]]

14971. Oḳ, nişan ister. **454/07**

14972. Oḳ, nişan ister; söz de nişan ister. **454/08**

14973. Oḳ, yaydan çıḳmış bulundu. **454/09**

14974. Oḳ meydanında menzil taşı olur, er meydanında cündîbaşı. **454/10**

Yaḥyā Naẓīm[12814] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ-i Muḫtelife[12815] [I, 139] [naẓm]

ḥazret-i Şeh-zāde Sulṭān Aḥmed-i ṣāḥib-hüner
dikdi menzil ṭaşını tīrin atup yaṣdı kemān[12816]

668[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳaşmaḳ: II, 1029[a]. TDK: *TS*: kasmak: 1. Kasları gergin duruma getirmek. 2. Kısaltmak. 3. Daraltmak. 4. Bölmek, ayırmak. 5. Baskısı altında tutmak.: 1344[a]. Bu kelimenin ʻdüz duruma getirmek, yayın kirişini gevşetmek' manalarında "yasmak" olması daha muvafıktır. CLAUSON: *EDPT*: yas-: 973[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaşmaḳ: (Gergin şey'i) Gevşetmek.: Oḳı atup yayı yaşmaḳ [Ġalatı: *aşmak*.]: II, 1530[b]. TDK: *TS*: yasmak: 2544[a].

12806 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Oḳını atdı, yayını aṣdı.: 99.

12807 Yazmada: *ilerüde*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ileri* hem de *ilerü* imlası müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

12808 *Toz koparmak* ifadesi 'nam salmak' manasında müstamel olup ok atmakta mahir kimseler için de *toz koparan* tabiri kullanılmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: toz: toz koparmak: 1265[b]. Ayrıca, *tōz* kelimesi için bk. TDK: *TTS*: toz: Yayın kabzası üzerine kaplanan kayın ağacı kabuğu ve kirişi.: V, 3840. LESSING: *M-TS*: tous: Ağaç kabuğu, huş ağacı kabuğu.: 983[b]. DOERFER: *TMEN*: tōz: II, 611. STEINGASS: *CP-ED*: toj: 335[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: toj: Yay tozına dėnür. Ekṯeriyyā acı bādem aġacı ḳabuġından ėderler. *tūc* mu'arrebidür.: 256.

12809 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12810 bk.12790. dipnot.

12811 bk. 12791. dipnot.

12812 TDK: *TS*: ok meydanı: ok meydanında buhurdan yakmak: 1. Geniş bir yeri yetersiz bir şeyle ısıtmaya çalışmak. 2. Önemli bir iş için yetersiz imkânlardan yararlanmaya çalışmak.: 1791[b].

12813 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Oḳ meydānında baḫūr yaḳıyor.: 99.

12814 Yazmada: *Naẓīmī*.

12815 Yazmada: *Tārīḫ*.

12816 Yazmada: *kemān: yay*.

dėdüm atduḳda ṭoḳuz yüz ḳırḳ kez tārīḫini
«menzil Şeh-zāde Sulṭān Aḥmed'e oldı nişān[12817]*»* *1109*[12818]

14975. Oḳ, yaydan çıḳtı; yay, elden. **454/11**

14976. Oḳunu ileride[12819] arayan toz ḳoparanlardandır[12820]. **454/12**

Müsevvidi merhum Ḥıfẓī Efendi

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[12821] [cüz'-i evvel,] 18

"Şimdi şāhīn-i maḥabbet o yuvadan uçdı." müsted'āsınca şāhīn-i maḥabbetüŋ āşiyāne-yi iḳbālden uçurmış ve meḏbele-yi idbāre ḳondurmış[12822] *zu'munca kendüsin mücerred pāk ve meydān-ı iġlāmda ṭaş diken bir pehlevān-ı bī-bāk 'add ėdüp ol vādīde zümre-yi muġlimānuŋ* ***oḳın ilerüde arayan toz ḳoparanlarından*** *geçinür ėdi.* ilā āḫirihi[12823]…

14977. Oḳ, yaydan[12824] çıḳtıḳtan soŋra emir vėrilmez. **454/13**

14978. Oḳ atımı yerden selam vėrir huluskârlardandır. **454/14**

14979. Oḳ, yaydan çıḳsa da yay elde ḳalır. **454/15**

14980. Oḳ, yaydan çıḳsa da yeri boş ḳalmaz. **454/16**

14981. Oḳ, çileden[12825] çıḳtıḳtan soŋra pişmanlıḳ[12826] fayda ėtmez. **454/17**

14982. Oḳ, yaydan çıḳtı. **454/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 99]

12817 Yazmada bu beyitten önce "keḏā" notu düşülmüş olup burada nakledilen beyitlerin arasında *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm*'da yedi beyit daha mevcuttur.

12818 Yazmada: *1109 sene*.

12819 Yazmada: *ilerüde*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ileri* hem de *ilerü* imlası müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

12820 *Toz koparmak* ifadesi 'nam salmak' manasında müstamel olup ok atmakta mahir kimseler için de *toz koparan* tabiri kullanılmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: toz: toz koparmak: 1265[b]. Ayrıca, *tōz* kelimesi için bk. TDK: *TTS*: toz: Yayın kabzası üzerine kaplanan kayın ağacı kabuğu ve kirişi.: V, 3840. LESSING: *M-TS*: tous: Ağaç kabuğu, huş ağacı kabuğu.: 983[b]. DOERFER: *TMEN*: tōz: II, 611. STEINGASS: *CP-ED*: toj: 335[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: toj: Yay tozına dėnür. Ekṯeriyyā acı bādem aġacı ḳabuġından ėderler. *tūc* mu'arrebidür.: 256.

12821 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

12822 "Şimdi şāhīn-i maḥabbet o yuvadan uçdı." müsted'āsınca şāhīn-i maḥabbetiŋ āşiyāne-yi iḳbālden uçurmış ve meḏbele-yi idbāre ḳondurmış: Yazmada yok.

12823 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12824 Yazmada: *yaydı*.

12825 Yazmada: *çeleden*. 'Yay kirişi' manasındaki bu kelimenin aslı, Farsçadır ve Osmanlı Türkçesinde *çile* biçiminin yanı sıra *çele* biçimi de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: çilla: 398[b]; kala: 1044[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çilla: 297; kala: 662. REDHOUSE: *TaEL*: çele: 729[b]; çile: 729[b].

12826 Yazmada: *peşīmānlıḳ*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de iki farklı imlası (pişmān, peşīmān) mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

14983. Oḳ, yaydan çıḳtıḳtan soŋra gėri[12827] dönmez. **454/19**

[Rāşid-i Belgradī] *Tārīḫ-i Vaḳ'a-yı Ḫayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*[12828] [I,] 96

14984. Oḳ, çileden[12829] (çıḳtan?); söz, çeŋeden[12830] çıḳınca pişmanlıḳ fayda ėtmez. **454/20**

14985. Oḳ atımı[12831] yerden gelir, üç günlük yoldan gelen misafiri bastırır. **454/21**

14986. Oḳ atımı[12832] yerden gelen yolcuya misafir dėnilmez mi? **454/22**

14987. Oḳ atan, pazısına; söz atan, çeŋesine güvenir. **454/23**

14988. Oḳ elinden bir; ėresin kemale, olasın pir. **454/24**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[12833] [1,] 581

*Eṣnāf-ı ta'līm-ḫāneciyān: Dükkān 45, neferāt 50. Pīrleri "Sa'dü 'd-dīn bin Kereb Ġāzī"dür. Enes bin Mālik kemer-bestesidür. Bedr ġazāsında şehīd olup Bedr şühedāsı cenbinde defn olunmışdur. Bu ta'līm-ḫāneciler taḫt-ı revānlar üzere ta'līm-ḫāneler inşā ėdüp ba'ż kemān-dārān oḳ atışır ėken büyüklerinden birḳaç kimseler de iki fırḳa olup ḳarşu ḳarşuya ṭururlar. Kemān-dārlar birinci oḳı atduḳlarında birinci fırḳa "**Oḳ elinden bir**…", ikinci fırḳa daḫı "**Ėresin kemāle, olasın pīr.**" diye bülend āvāz ile çaġrışırlar*[12834] *ve ikinci oḳı atduḳlarında fırḳa-yı ūlā "Oḳ elinden iki…", fırḳa-yı ṯāniyye "Saŋa lāzım oḳuŋ peyki." dėrler. Üçüncide "Oḳ elinden üç, görmesün bāzūlarıŋ güc.", dördüncide "Oḳ elinden dört, düşmeniŋ baġrına derd.", beşincide "Oḳ elinden beş, olasıŋ pīrlere eş." deyüp on ikinci oḳa*

12827 Yazmada: *ġėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kēr̈ü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

12828 Yazmada: *Vaḳ'a-yı Ḫayret-nümā'dan bir fıḳradur*. Rāşid-i Belgradī: *Tārīḫ-i Vaḳ'a-yı Ḫayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*: Her naşılsa bir kerre "oḳ yaydan" çıḳınca gėrüye alınmaması emr-i ṭabī'ī olup ḫuṣūṣ[en] cümlesi hicret ėdecek deyü şifāh[en] i'lān ü irāde buyurıldıġından artıḳ Belġrad'da ḳalmaḳ iḫtimāli olmadıġından ve ḏāt[en] herkes ṭarafından hicret hevesine düşülmüş olmasıyla pek de iḫtār ṣıralarında bulunmamış-ėdi.: I, 96.

12829 Yazmada: *çeleden*. 'Yay kirişi' manasındaki bu kelimenin aslı, Farsçadır ve Osmanlı Türkçesinde *çile* biçiminin yanı sıra *çele* biçimi de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: çilla: 398[b]; kala: 1044[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çilla: 297; kala: 662. REDHOUSE: *TaEL*: çele: 729[b]; çile: 729[b].

12830 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek çizgi (ک)*'nin ortak bir harf olarak bazen /g/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. 6/07, 52/18, 348/15). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *çege* hem de *çeŋe* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. TDK: *DS*: çege: III, 1107[a]; çeŋe: III, 1135[b]. Kelimenin aslı Farsça *çāna* olup Farsçada kelimenin hem *çāna* hem de *çana* biçimi mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: çāna: 387[a]; çana: 401[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çāna: 285; çana: 300. REDHOUSE: *TaEL*: çāne: 711[a]; çeŋe: 727[a]; çene: 733[a].

12831 Yazmada: *atım*.

12832 Yazmada: *atım*.

12833 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

12834 *Siyāḥat-nāme*'de: *çayşırlar*.

varduḳda "On iki imām-ı hümām, rūḥları şād ola, 'ışḳına oḳlarıŋız tamām oldı." deyüp vācibü 's-seyr bir hāy hūy ile güẕer[12835] *ėderler.* ilā āḫirihi[12836]…

14989. Oḳ elinden iki, saŋa[12837] lazım oḳuŋ peyki. **454/25**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[12838] [1,] 581[12839]

Kemān-dārlar birinci oḳı atduḳlarında birinci fırḳa "Oḳ elinden bir…", ikinci fırḳa daḫı "Ėresin kemāle, olasın pīr." diye bülend āvāz ile çaġrışırlar[12840] *ve ikinci oḳı atduḳlarında fırḳa-yı ūlā "**Oḳ elinden iki**…", fırḳa-yı ṯāniyye "**Saŋa lāẕım oḳuŋ peyki.**" dėrler.*

14990. Oḳ, yayıŋ dilidir; yay, yiğidiŋ[12841] elidir. **454/26**

14991. Oḳ, yaydan; söz, ḳalpten çıḳar. **454/27**

14992. Oḳ, atanıŋdır; yay, tutanıŋdır. **454/28**

14993. Oḳ nişanı, on iki ḳadir. **454/29**

14994. Oḳ, atanıŋ; ḳılıç, çekeniŋdir. **454/30**

14995. Oḳ, yaysız; yay, oḳsuz iş göremez. **454/31**

14996. Oḳ, yaya tabidir. **454/32**

14997. Oḳ atılır, yay elde ḳalır; yay kimde ise oḳ da onuŋdur[12842].[12843] **454/32**

['Abdü'l-Ḥalīm Haḳḳī]

Fıḳra: *Ḳadim Türklerde cari usul ve ḳanun-ı muteber, yay hangi ḳabilede ve tarafta ise oḳ yaya tabi tutulur imiş. Binaenaleyh yay, padişah; oḳ, vüzerâ addolunur imiş. Onuŋ*[12844] *için "Oḳ, yaya tabidir." sözü de pek ḳadimdir, ki Oğuz Ḫan töresi yani ḳanunu olmaḳ üzere rivayât-ı tarihiye vardır.*

14998. Oḳ, yaydan; söz, ağızdan (ḳalpten) çıḳar; ḳalp, doğru[12845] ve ḳuvvetli gerek. **455/01**

14999. Oḳu yeŋinde ḳalmış. **455/02**

12835 Yazmada: *güḏār*.

12836 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12837 Yazmada *sana* ifadesi iki farklı imla ile [saŋa (ساڭه), saŋa (سڭا)] kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: saŋa (ساڭه): 1029[b]; saŋa (سڭا): 1065[a]; saŋa (سڭه): 1068[b].

12838 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

12839 Yazmada bu alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgili iki madde başının geçtiği bölüm de her iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

12840 *Siyāḥat-nāme*'de: *çayşırlar*.

12841 Yazmada: *yigitiŋ*.

12842 Yazmada: *anıŋdur*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

12843 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

12844 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

12845 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

15000. Oḳ menzilinden ḳuş vurur[12846]. **455/03**

15001. Oḳ yarası şifa bulur, dil yarası şifa bulmaz. **455/04**

beyt

ḳābil-i dermāndur gerçi cerāḥāt-ı sinān
yāresi lākin lisānuŋ bulmaz aṣlā iltiyām

15002. Oḳçu olduğuŋu ḳuburuŋdan aŋladıḳ. **455/05**

15003. Oḳçu olduğuŋu ḳurumuŋdan aŋladıḳ yiğidim. **455/06**

15004. Oḳ geçmez, ḳılıç kesmez, ip üzer, ḳazıḳ ḳırar dualarını talim eder. **455/07**

Müsevvidi Ḥıfẓī Efendi merhum

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[12847] [cüz'-i evvel,] 20

Ba'dehū ḫademe ile tenhā ḳaldıġında babayigitlere ***oḳ geçmez ve ḳılıc kesmez, ip üzer, ḳazıḳ ḳırar du'ālarını ta'līm*** *ve biribirileri ile 'ışḳ-bāzlıḳ*[12848] *semtine hevesḳār olan sāde rūyān ve çār ebrūyān ve nev ḫaṭṭāne teshīr ve maḥabbet bābından ve şi'rīnlik kitābından vefḳlar*[12849] *ḳonup bir nice eyyām u leyāl bulundıġı meclisde ḳıṣṣa-ḫᵛān tedārikine ḥācet ḳomayup suḫan-sāzlıḳ ve ḥādiṯe-perdāzlık ile meclis-ārālıḳ éder édi.* ilā āḫirihi[12850]…

15005. Oḳ ile yumurta vuran[12851] taḳımdandır. **455/08**

15006. Oḳutsun kendini[12852] divane olmuş ḫâce-yi mektep.[12853] **455/09**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrā'[12854]]

15007. Oḳumadan mollalıḳ, bilmeden âlimlik (allamelik) satmaḳ olmaz. **455/10**

15008. Oḳunmadan yürümez, üfürmeden oturmaz. **455/11**

Ḫam, ḫum, sofu, ḳam[12855]…

12846 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194ᵇ. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199ᵃ; vurmaḳ: II, 1499ᵇ.

12847 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳradur.*

12848 Yazmada: *'ışḳ.*

12849 Yazmada: *vaḳflar*.

12850 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ᵃ; ilā: 1, 64ᵇ.

12851 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194ᵇ. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199ᵃ; vurmaḳ: II, 1499ᵇ.

12852 Yazmada: *kendüyi*.

12853 Ṯābit'e ait bu mısra, ilk olarak *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*'deki biçimiyle "oḳutsun kendüyi dėvāne olmış" şeklinde kaydedilmiş, daha sonra ilgili mısranın sonuna "ḫᵛāce-yi mekteb" ifadesi eklenmiş.

12854 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: oḳutsun kendüyi dėvāne olmış: 8.

12855 CLAUSON: *EDPT*: kām: 625ᵃ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳam: Ṭabīb, ḥekīm. Dānişmend. Feylesof.: 222ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳam (I): Şaman.: 124ᵇ; ḳam (III): Hekim.: 124ᵇ; ḳam (V): Sihirbaz.: 124ᵇ.

15009. Oḳumamış, doḳumuş[12856]. **455/12**

‘Oḳuyanlardan hisse almış.’ dėmek olur.

15010. Oḳumaḳ bilen ile bilmeyen bir değil. **455/13**

15011. Oḳuyan ile oḳumayan elbette bir değil. **455/14**

15012. Oḳuyan, oḳ gibi; oḳumayan, yoḳ gibi… **455/15**

15013. Oḳuyan, ḳuş gibi uçar; oḳumayan, ḳurt gibi ḳaçarmış. **455/16**

15014. “Oḳu!” dėdim, oḳumadı; vardı böyle[12857] oldu. **455/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 99]

15015. Oḳu, yaz; ḳış yaz; ilim çoḳ, ömür az. **455/18**

Sünbül-zāde Vehbī[12858] [*Tuḥfe-yi Vehbī* 28, 350] mıṣrā‘[12859]

eyleme vaḳtüŋi[12860] *żāyi‘ dėme ḳış yaz oḳu yaz*

15016. Oḳumalı, yazmalı; saçmalamamalı. **455/19**

15017. Oḳumuş âdem, oḳumamış olanlarıŋ (cahil ḳalanlarıŋ) yanında daima kendini saydırır. **455/20**

15018. Oḳu kelamullahı, canıŋ tazele; itiḳat ḳıl diniŋe, imanıŋ tazele. **455/21**

Ḥurūfī ‘Arşī[12861] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*[12862] 119] ġazel[12863]

oḳu te’vīl-i kelāmu’llāhı[12864] ***cānuŋ tāzele***
i‘tiḳād ėt[12865] ***‘ilm-i te’vīle īmānuŋ tāzele***

12856 Yazmada: *ṭoḳumış*. Osmanlı Türkçesinde *doku-* kelimesi, her biri yazmada da kullanılmış olan *doḳu-*, *toḳu-* ve *ṭoḳu-* imlaları ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612[a]; doḳumaḳ: 924[a]; ṭoḳumaḳ: 1258[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205[b]; doḳumaḳ: ikinci cild, 794[b]; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a]. Ayrıca; yazmada müellif, *doku-* kelimesinin ‘fiilen çalışmak’ (bk. 41/02), ‘okutmak’ (bk. 343/05) ve ‘okuyanlarla bulunmak; çok dinlemek, uz anlamak’ (bk. 455/28) anlamlarında olduğunu da kaydetmiş.

12857 Yazmada “böyle” kelimesinin üstü çizilmiş ve kurşun kalemle “molla” yazılmış.

12858 Yazmada: *Vehbī*.

12859 Sünbül-zāde Vehbī: *Tuḥfe-yi Vehbī*: germ ü serdine baḳılmaz bu fenā dünyānuŋ / eyleme vaḳtüŋi żāyi‘ dėme ḳış yaz oḳu yaz: 28, [350].

12860 Yazmada: *vaḳtini*.

12861 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

12862 Hurûfî Arşî [1562-1620]’ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî’den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid ‘Abdu’llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî’den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* nüshası esas alınmıştır.

12863 Hurûfî Arşî’ye ait temin edebildiğimiz divan nüshalarındaki tertibin aksine yazmada bu gazelin ikinci ve üçüncü beyitleri yer değiştirmiş olarak kaydedilmiştir. Burada, divanlardaki tertip esas alınmıştır. ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: 119. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 132.

12864 te’vīl-i kelāmu’llāhı: *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *te’vīl-i Ḳur’ān’ı*.

12865 Yazmada: *ḳıl*.

i‘tibār-ı ẓāhirinden[12866] *gec bu mülk-i fānīnüŋ*
‘ālem-i ma‘nāya ric‘at[12867] *ḳıl mekānuŋ tāzele*

ibn vaḳt ol türrehāt[12868]*-ı māżīye ṭutma ḳulaḳ*
vāridāt-ı ġaybīyi[12869] *diŋle beyānuŋ tāzele*

“kulla yavmin huva fī şa’n” içre olġıl muttaṣıf
cilve eyle[12870] *ḏāt-ı Sübḥān ile şānuŋ tāzele*

ḳātil-i deccāl-i şirk olmaḳ dilerseŋ ‘Arşiyā
mehdī-yi cān u ten ol devr-i zamānuŋ tāzele

15019. Oḳumadan âlim, gezmeden seyyah… **455/22**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 99]

15020. Oḳumadan âlim, oḳutmadan muallim olunmaz[12871].[12872] **455/22**

15021. Oḳumadan âlim, gezmeden seyyah olunmaz[12873]. **455/23**

15022. Oḳumadan yazmaḳ, yazmadan oḳumaḳ olmaz. **455/24**

15023. Oḳuma canıma değdi. **455/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 99]

15024. Oḳur, yazamaz; yazar, oḳuyamaz. **455/26**

15025. Oḳumadan dokumaḳ[12874] olmaz. **455/27**

“Oḳumadan oḳutmaḳ olmaz.” taḳdirindedir.

15026. Oḳu, oḳuduğunu doḳu[12875]. **455/28**

[doḳu-:] Uz ve iyi bellemek.

12866 i‘tibār-ı ẓāhirinden: *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *i‘tibārī ẓāhirinden*.

12867 Yazmada: *naẓar*.

12868 Yazmada: *türrehiyyāt*.

12869 vāridāt-ı ġaybīyi: Yazmada: *vāridāt-ı ġaybı*. *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *vārid ġaybını*.

12870 Yazmada: *ḳıl*.

12871 Yazmada: *olmaz*.

12872 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

12873 Yazmada: *olmaz*.

12874 Yazmada: *ṭoḳumaḳ*. Osmanlı Türkçesinde *doku-* kelimesi, her biri yazmada da kullanılmış olan *doḳu-*, *toḳu-* ve *ṭoḳu-* imlaları ile müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612[a]; doḳumaḳ: 924[a]; ṭoḳumaḳ: 1258[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205[b]; doḳumaḳ: ikinci cild, 794[b]; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a]. *Doku-* kelimesinin ‘okutmak’ anlamı sözlüklerde tespit edilemedi; fakat ilgili kelimenin *Türkçe Sözlük*’te yer alan ‘en ince noktalarına kadar özen göstererek, emek vererek ortaya çıkarmak’ anlamı, ‘bir kimseyi okutmak, yetiştirmek’ manasında değerlendirilebilir. TDK: *TS*: dokumak: 695[a]. Müellifin *doku-* kelimesinin ‘okutmak’ anlamında kullanıldığını belirttiği farklı bir madde için bk. İnsān, oḳumalı; ammā ṣoŋra ṭoḳumalıdur. 343/05. Ayrıca; yazmada müellif, *doku-* kelimesinin ‘fiilen çalışmak’ (bk. 41/02), ‘okuyanlardan hisse almak’ (bk. 455/12) ve ‘okuyanlarla bulunmak; çok dinlemek, uz anlamak’ (bk. 455/28) anlamlarında olduğunu da kaydetmiş.

12875 Yazmada: *ṭoḳu*. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612[a]; doḳumaḳ: 924[a]; ṭoḳumaḳ: 1258[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205[b]; doḳumaḳ: ikinci cild, 794[b]; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a].

"Oḳumamış; faḳat doḳumuş[12876]." dėrler, ki 'Oḳuyanlarla bulunmuş; çoḳ diŋlemiş, uz aŋlamış.' dėmektir.

15027. Oḳursaŋ Arabî, gider ḳalbiŋ ḫarabı. **455/29**

Mevzundur.

Lā [mışrā']

15028. Oḳursaŋ Farsî[12877], gider deyniŋ[12878] yarısı. **455/29**

Mevzundur.

Lā [mışrā']

15029. Oḳuryazar, atlıya; cahil, yayaya beŋzer. **455/31**

15030. Oḳumuş ile oḳumamış bir değil. **455/32**

15031. Oḳuyanıŋ sözü, oḳ gibi geçer; oḳumayanıŋ sözü[12879], yoḳ gibi geçer gider. **455/33**

15032. Öksüz ḳız (oğlan), dilini ḳıs. **456/01**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Niçin? Zira öksüzler[12880], üveyler[12881], yetimler; hiçkimseniŋ aşına işine ḳarışamazlar; çünkü öksüzler, üveyler daima ėl yumruğu altında yaşadıḳları için elleri dilleri ḳısa ḳalmıştır. Binaenaleyh, onlar haḳḳında bu mesel; bir muḫtır-ı düsturu olaraḳ irat olunmuştur ve ber-vech-i ati sözlerle de tekit ve teyit ėdilmiştir: "Öksüz, üvey ḳız; hâlinizi biliŋiz; ımpıs tımpıs diliŋizi pek ḳıs oturuŋuz; tek[12882], tekin[12883] oturana doḳunmazlar. Öksüz, üvey; Allah'ıŋ öksüzüdür, hamisi de Allah'tır. Öksüz; ölmez, örselenerek büyür; belki bir gün olur ḫalḳıŋ başına altın taç olur, altın tastan su içer." dėmişler.

15033. Öksüz; ölmez, örselenir (ḫırpalanır).[12884] **456/02**

15034. Öksüzüŋ şeytanı doḳuz, terbiyesi ḳıt. **456/03**

15035. Öksüzüŋ can[12885] acırı çoḳ olur, başına faydası yoḳ olur.[12886] **456/04**

12876 Yazmada: *toḳu*. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612[a]; doḳumaḳ: 924[a]; ṭoḳumaḳ: 1258[b]. Ḥüseyn Kāẕım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205[b]; doḳumaḳ: ikinci cild, 794[b]; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a].

12877 Yaygın kullanımının aksine *Fārisī* değil *Fārsī* olmalı. STEINGASS: *CP-ED*: Fārsī: 903[a].

12878 TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: ad-dayn: Vadeli borç. Bedel. Veresiye. Ölüm.: 112[b].

12879 sözi: Yazmada yok.

12880 Yazmada: *öksüz*.

12881 Yazmada: *ögeyler*. CLAUSON: *EDPT*: ögēy: 119[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ögey: 79-83. Ş. Sāmī: *ḲT*: övey (اوکی): I, 217[c]. TDK: *DS*: öğey: IX, 3315[b]; ögey: XII, 4621[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ögey: 36[b]. YUDAHİN: *KS*: ögöy: 607[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ögey: 209[a]. ÖNER: *K-TTS*: ögiy: 529[b].

12882 TDK: *DS*: tek (I): Uslu.: X, 3862[a].

12883 TDK: *DS*: tekin (II): 1. Uyanık, tetikte. 2. Uslu.: X, 3865[b].

12884 Bu madde başı, aynı sayfada mükerrer olarak kaydedilmiş. bk. 456/16.

12885 Yazmada: *çān*.

12886 Bu madde başının aynı (456.) sayfa içerisindeki benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Öksüzüŋ cān acırı çoḳ olur; başına fā'idesi yoḳ olur. 456/25, Öksüz çoçuġuŋ cān acırı çoḳ olur; başına fā'idesi yoḳ olur. 456/38.

15036. Oḳumaḳ, insana borçtur. **456/05**

15037. Öksüz oğlan, erek[12887] (uzaḳ) dolan. **456/06**

15038. Oḳḳa bastı. **456/07**

15039. Öksüz oğlan, kendi göbeğin kendi keser.[12888] **456/08**

15040. Oḳḳanıŋ altına gitti. **456/09**

15041. Oḳḳa[12889], her yerde dört yüz dirhem. **456/10**

'Aḳıl için her yerde yol bir' dėmek...

15042. Oḳḳa, her yerde bir değil. **456/11**

15043. Öksüzü[12890] incitmemek gerek; zira öksüzü öksüz ėden Allah'tır, hamisi de Allah'tır. **456/12**

15044. Öksüzüŋ bir doyarı ayran, bir doyarı bayram.[12891] **456/13**

15045. Öksüz oğlan, kendi göbeğini kendi keser.[12892] **456/14**

15046. Öksüz[12893] oğlanıŋ bağrı yağ bağlamaz. **456/15**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 108[12894]]

Öksüz oğlan; erekte[12895] (uzaḳta) dolan, gerekte ḳolan gerek.

15047. Öksüz; ölmez, örselenir (ḫırpalanır).[12896] **456/16**

15048. Öksüze şaḳa ėtseŋ gerçek sanır. **456/17**

15049. Öksüzüŋ ayağına baḳma, gözüne baḳ; gözüne baḳmasaŋ sözüne baḳ. **456/18**

15050. Öksüz; ölmez, örselenir; öksüz, büyür ḫırpalanır. **456/19**

15051. Öksüz ölmese bir gün olur gün görür. **456/20**

15052. Öksüz; ölmez, örselenir; bir gün olur elbette gün görür. **456/21**

12887 CLAUSON: *EDPT*: ırāk 214[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: epaĸ [yırak]: Uzak, ırak.: 94[b].

12888 Bu madde başının aynı (456.) sayfa içerisindeki benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Öksüz oġlan, kendi göbegini kendi keser. 456/14, Öksüz çoçuḳ, kendi göbegini kendi keser. 456/39.

12889 Yazmada: *oḳḳa (اوققه), oḳḳa (اوقه)*. Kelimenin aslı Arapça *ūḳiyya*[t]'dir. ATAY: *A-TBL*: ūḳiyya[t]: 1, 81[b]. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: oḳḳa (اوققه): 260[b]; oḳḳa (اوقه): 261[b].

12890 Yazmada: *öksüzi (اوكسزى), öksüz (اوكسوز)*. Bu imlalardan ikincisinin yanına "ṣaḥ. [Sahih]" notu düşülerek bu imlanın doğru olduğu ileri sürülmüştür. İlgili imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ögsüz: 116[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öksüz (اوكسز): 260[b]; öksüz (اوكسوز): 261[b].

12891 Bu madde başı, aynı sayfada mükerrer olarak kaydedilmiş. bk. 456/31.

12892 Bu madde başının aynı (456.) sayfa içerisindeki benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Öksüz oġlan, kendi göbegin kendi keser. 456/08, Öksüz çoçuḳ, kendi göbegini kendi keser. 456/39.

12893 Yazmada: *öksüz (اوكسز), öksüz (اوكسوز)*. CLAUSON: *EDPT*: ögsüz: 116[b]. REDHOUSE: *TaEL*: öksüz (اوكسز): 260[b]; öksüz (اوكسوز): 261[b].

12894 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Öksüz oġlanıŋ baġrı yaġ bağlamaz.: 108.

12895 CLAUSON: *EDPT*: ırāk 214[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: epaĸ [yırak]: Uzak, ırak.: 94[b].

12896 Bu madde başı, aynı sayfada mükerrer olarak kaydedilmiş. bk. 456/02.

15053. Öksüz, ölmezse altın[12897] tastan su içer. **456/22**

15054. Öksüz, […][12898] malına göz diken tamahkârdan ḫayır umma. **456/23**

15055. Öksüzüŋ malın ėl ḳapar, ėl ḳapmasa yel (sel) ḳapar.[12899] **456/23**

15056. Öksüzüŋ adını ėl ḳoyar. **456/24**

15057. Öksüzüŋ can acırı çoḳ olur, başına faydası yoḳ olur.[12900] **456/25**

15058. Öksüze aḳıl vėren çoḳ olur, ekmek[12901] vėren yoḳ olur (olmaz). **456/26**

15059. Öksüzüŋ (yetimiŋ) acıyıcısı çoḳ olur; faḳat başına faydası yoḳ olur. **456/27**

15060. Öksüz sevindirmek iyi şeydir. **456/28**

15061. Öksüzler babasıdır. **456/29**

15062. Öksüzü evlendiren ile öksüzü ayartan elbette bir değil. **456/30**

15063. Öksüzüŋ bir doyarı ayran, bir doyarı bayram. **456/31**

m. [Mükerrer][12902]

15064. Öksüzüŋ malına sahip çıḳan çoḳ olur; amma kendine sahip çıḳan olmaz. **456/32**

15065. Öksüzü uğundurma[12903], evlendir. **456/33**

15066. Öksüze öğüt vėrme, babasınıŋ mezarını satar. **456/34**

15067. Öksüze öğüt vėrme, ekmek[12904] vėr; ekmek[12905] vėrmeseŋ aḳıl vėr. **456/35**

12897 Yazmada: *altun*. Osmanlı Türkçesinde *altın* ve *altun* olmak üzere iki farklı imlası mevcut olan bu kelime, yazmada ekseriyetle *altun* imlası ile kullanılmıştır. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: altun: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: altūn: 131[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: altun yā-ḫ[v]ud altın: I, 50[b].

12898 Yazmada: *اوره چه*.

12899 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

12900 Bu madde başının aynı (456.) sayfa içerisindeki benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Öksüzüŋ cān acırı çoḳ olur; başına fā'idesi yoḳ olur. 456/04, Öksüz çoçuġuŋ cān acırı çoḳ olur; başına fā'idesi yoḳ olur. 456/38.

12901 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuznâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

12902 Öksüzüŋ bir ṭoyarı ayran, bir ṭoyarı bayram. 456/13.

12903 Yazmada: *üğündürme*. TDK: *DS*: üğünmek (V): Üzülmek.: XI, 4061[a]; uğunmak (III): Ağrıdan, acıdan kıvranmak.: XI, 4029[b]; uğunmak (IV): 1. Kederlenmek. 2. Olağanüstü üzülmek. 3. Olağanüstü acı duyarak sessiz, yakınmasız ağlamak.: XI, 4029[b]. TDK: *TS*: uğunmak: 1. Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak. 2. Ağlaya ağlaya bayılmak. 3. Soluğu tıkanmak. 4. İsteksiz davranmak, savsaklamak.: 2412[a]. Bu kelimenin *oğunmak* biçimi de mevcuttur. TDK: *DS*: oğunmak: 1. Soluğu kesilmek, tıkanmak. 2. Çok ağlamaktan güçsüz kalmak, bayılır gibi olmak, bayılmak. 3. Yaralı, acıdan kıvranmak, çırpınmak. 4. Üzülmek, yaptığına acınmak.: IX, 3270[b]. CLAUSON: *EDPT*: uvun-: 12[b]; uğun-: 87[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġunmaḳ: I, 210[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġunmaḳ: 252[b].

12904 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuznâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

12905 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuznâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

15068. Öksüze acır çoḳ; amma ekmek[12906] vėrir yoḳ. **456/36**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 109[12907]]

15069. Öksüz, öksüzlüğünden ağlar; ḫuysuz, ḫuysuzluğundan. **456/37**

15070. Öksüz çocuğuŋ[12908] can acırı çoḳ olur, başına faydası yoḳ olur. **456/38**

Mükerrer.[12909]

15071. Öksüz çocuḳ[12910], kendi göbeğini kendi keser. **456/39**

m. [Mükerrer][12911]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 108[12912]]

15072. Öksüzüŋ şeytanı doḳuz olur. **456/40**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 109]

15073. Öksüzüŋ ḳarnı doymaz. **456/41**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 109]

15074. Öksüz ḳuzuyu seven çoḳ olur; amma merhametinden değil, menfaatini düşündüğündendir. **456/42**

Etini yėmek, derisini giymek gibi…

15075. Öksüz güzelliği, her dem eslenmez; öksüzler, her ḳapıda[12913] bir beslenmez. **457/01**

15076. Öksüze verdiğiŋ bal da olsa yine bahane bulur. **457/02**

15077. "Öksüz, ḫuysuz olur." dėrler; ki ḳabahat öksüzde değil, öksüze hamilik ėdendedir. **457/03**

15078. Öksüz ḳız, diliŋi ḳıs. **457/04**

15079. Öksüz ḳuzu gibi peşinden ayrılmaz. **457/05**

12906 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

12907 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Öksüze acır çoḳ; ammā etmek vėrür yoḳ.: 109.

12908 Yazmada: *çoçuġuŋ (چوچغڭ)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫᵛud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

12909 Öksüzüŋ cān acırı çoḳ olur, başına fā'idesi yoḳ olur. 456/04, Öksüzüŋ cān acırı çoḳ olur; başına fā'idesi yoḳ olur. 456/25.

12910 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫᵛud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

12911 Öksüz oġlan, kendi göbegin kendi keser. 456/08, Öksüz oġlan, kendi göbegini kendi keser. 14.

12912 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Öksüz çocuḳ, göbegini kendi keser.: 108.

12913 Yazmada: *ḳapuda*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫᵛud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

15080. Öksüz ḳuzu asrasaŋ[12914] (besleseŋ) ağzıŋ burnuŋ yağ olur (may[12915] ėder), öksüz çocuḳ[12916] (bala[12917]) asrasaŋ ağzıŋ burnuŋ ḳan olur (ėder). **457/06**

15081. Öksüzüŋ soyu bir ise ḫuyu biŋ olur. **457/07**

15082. Öksüzüŋ şeytanı doḳuz, (terbiyesi ḳıt,) ḫuyu yavuz[12918] olur. **457/08**

15083. Öksüzüŋ başına vurmuşlar[12919], "Vay arḳam!"; göğsüne vurmuşlar[12920], "Ay arḳam!" dėmiş. **457/09**

15084. Öksüzüŋ boynu bükük olur, sesi ḳısıḳ. **457/10**

15085. Öksüzüŋ bağrı yanıḳ olur, gözü sönük. **457/11**

15086. Öksüzüŋ ḳalbi zayıf olur. **457/12**

15087. Öksüzüŋ ḳalbi ḳırıḳ olur. **457/13**

15088. Öksüzüŋ bağrında aş yerine taş durur. **457/14**

15089. Öksüzüŋ dili, eli ḳısa olur. **457/15**

15090. Öksüz, güler mi; meğer[12921] yaŋıla. **457/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 109]

15091. Öksüzüŋ gözü yaşlı olur. **457/17**

15092. Öksüzüŋ yüreğinde yağ olmaz. **457/18**

12914 TDK: *DS*: asramak: Hayvan beslemek, büyütmek.: I, 347[a]. TDK: *TTS*: asramak: Muhafaza etmek, sakınmak, esirgemek, korumak.: I, 247.

12915 TDK: *DS*: may: 1. Yağ, tereyağ. 2. Yoğurt.: IX, 3138[b].

12916 Yazmada: *çoçuḳ (چوچڤ)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچڤ, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجوق, چوجق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

12917 TDK: *DS*: bala (I): 1. Çocuk, yavru, küçük. 2. Oğlan çocuğu.: II, 496[a]. CLAUSON: *EDPT*: balā: 332[b]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: bala: 193. Ş. Sāmī: *ḲT*: bala: I, 273[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bala: 71[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бала [bala]: 42[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bala (I): 23[a].

12918 TDK: *TTS*: yavuz (yavız): 1. Fena, kötü. 2. Sert, kızgın, keskin, güçlü, çetin, yaman, şiddetli. 3. Fenalık.: VI, 4418. TDK: *DS*: yavuz: 1. İyi, güzel, iyi huylu. 2. Yiğit, mert. 3. Eliaçık. 4. Becerikli, çalışkan. 5. Sert, keskin, yabanıl. 6. Isırgan (köpek için).: XI, 4208[a]. TDK: *TS*: yavuz: 1. Güçlü, çetin. 2. İyi, gürbüz, güzel. 3. Kötü, fena.: 2553[b]. CLAUSON: *EDPT*: yavız: 881[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yavuz: 301[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yavuz: 316[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yavuz: dördüncü cilt, 790[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yavuz: II, 1539[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yavuz: 2195[b].

12919 Yazmada: *urmışlar*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12920 Yazmada: *urmışlar*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12921 Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan ve 'ancak, illa, …den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın; oysa, hâlbuki' manalarında müstamel olan *meğer* kelimesi, bu madde başında '…den başka, eğer … değilse' manasında kullanılmıştır. Ayrıca, *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki olmasın' manalarında kullanılmakta iken *meğerse* ifadesi 'oysa, hâlbuki' manasında müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

15093. Öksüzü dövmüşler[12922], “Vay arḳam!” dėmiş. **457/19**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 109[12923]]

15094. Öksüzüŋ ḳalbini ḳırma, göŋlünü al. **457/20**

15095. Öksüzler bayramı, Ḳurban Bayramı[12924] dėrler. **457/21**

15096. Öksüz ile ne eğleş ne dilleş. **457/22**

15097. Oŋma[12925] (ölme[12926]), bitme; ḳapımdan[12927] gitme. **457/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 106[12928]]

15098. Oŋmadıḳ[12929] baş, görünmedik taşa çarpar. **457/24**

15099. Oŋmaz hacıyı deve üstünden yılan çaḳar (ısırır, soḳar). **457/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 105[12930]]

15100. Oŋmaz ırgada “Oŋma, bitme; ḳapımdan[12931] gitme.” dėrler. **457/26**

15101. Oŋmadıḳ[12932] babanıŋ evladı… **457/27**

12922 Yazmada: *dögmişler*. CLAUSON: *EDPT*: tög-: 477[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövmek (دوكمك): I, 631[b]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

12923 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Öksüzi dögmişler, “Vay arḳam!” dėmiş.: 109.

12924 Yazmada: *bayram*.

12925 Yazmada *on-* kelimesi üç farklı imla ile [on-, oŋ- (-اوگ), oŋ- (-اوڭ)] yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: on-: 168[b]; oŋ-: 169[a]. TDK: *TTS*: oŋmak (oŋmağ, uŋmak): V, 2993. REDHOUSE: *TaEL*: oŋmaḳ: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oŋmaḳ [ve ġl.: vāv-ı maḳbūża ile: *uŋmaḳ*.]: I, 216[b]. TDK: *DS*: oŋmag (I): IX, 3283[b]; oŋmag (II): IX, 3283[b]; oŋmak: IX, 3284[a]; unmak: XI, 4039[b]; onmak: XII, 4614[a]; unmak, uŋmak: XI, 4786[a].

12926 Bu madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*’den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan “ölme” ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Uŋma, bitme; ḳapumdan gitme. ([bk.] Ölme…): 106; Ölme, yetme; ḳapumdan gitme. ([bk.] Uŋma…): 110. Bu sebeple, bu madde başının -atıfta bulunulmuş olan diğer madde başını da işaret edecek biçimde- yukarıdaki şekilde kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

12927 Yazmada: *ḳapumdan*. CLAUSON: *EDPT*: kapıġ: 583[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپى): II, 1054[a].

12928 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Uŋma, bitme; ḳapumdan gitme. ([bk.] Ölme…): 106. Buradaki “ölme” ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan “Ölme, yetme; kapımdan gitme.” maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ölme, yetme; ḳapumdan gitme. ([bk.] Uŋma…): 110.

12929 TDK: *TTS*: oŋmadık (oŋmadığ, oŋmaduk): Bedbaht, menhus, talihsiz, iflah olmayan, salah bulmayan, uğursuz.: V, 2993. TDK: *DS*: onmadık: 1. Beceriksiz. 2. Gelişmemiş.: IX, 3283[b]; oŋmadık: İşi iyi gitmeyen.: XII, 4614[a]. CLAUSON: *EDPT*: on-: 168[b]; oŋ-: 169[a]. TDK: *TTS*: oŋmak (oŋmağ, uŋmak): V, 2993. REDHOUSE: *TaEL*: oŋmaḳ: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oŋmaḳ [ve ġl.: vāv-ı maḳbūża ile: *uŋmaḳ*.]: I, 216[b]. TDK: *DS*: oŋmag (I): IX, 3283[b]; oŋmag (II): IX, 3283[b]; oŋmak: IX, 3284[a]; unmak: XI, 4039[b]; onmak: XII, 4614[a]; unmak, uŋmak: XI, 4786[a].

12930 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Uŋmadıḳ ḥācīyi deve üstinde yılan ṣoḳar.: 105.

12931 Yazmada: *ḳapumdan*. CLAUSON: *EDPT*: kapıġ: 583[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپى): II, 1054[a].

12932 TDK: *TTS*: oŋmadık (oŋmadığ, oŋmaduk): Bedbaht, menhus, talihsiz, iflah olmayan, salah bulmayan, uğursuz.: V, 2993. TDK: *DS*: onmadık: 1. Beceriksiz. 2. Gelişmemiş.: IX, 3283[b]; oŋmadık: İşi iyi gitmeyen.: XII, 4614[a]. CLAUSON: *EDPT*: on-: 168[b]; oŋ-: 169[a]. TDK: *TTS*: oŋmak

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 105[12933]]

15102. Oŋmaz ḳadın, ḳocasını zemmėdermiş. **457/28**

15103. Oŋmadıḳ hacıyı deve tepip öldürür. **457/29**

15104. Oŋdurmadı, doŋdurdu. **457/30**

15105. Oŋa da ḳalmaz. **457/31**

15106. Oŋa da ḳalmaz, görürsün; "Ne oldu?" diye[12934] sorarsın. **457/32**

15107. Oŋarmadı artıḳ. **458/01**

15108. Oŋmamış, doŋmuş. **458/02**

15109. Oŋmadıḳ[12935] suḫtelerden[12936] (softalardan) ḳazasker[12937] yapmış. **458/03**

Düzme Mustafa[12938] [ö. 1555] haḳḳındaki hikâyeden…

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[12939] 532

Ya'nī Eregli ḳurbında merḥūmuŋ siyāseti fermān olunduḳda ḳatline me'mūr olanlar Şeh-zāde'ye merḥametlerinden aŋa müşābih bir şaḥṣı ḳatl ėtmiş olalar ve Şeh-zāde'yi ṣalıvėrüp şeh-zāde-yi mezbūr tebdīl-i ṣūret be-ṭarīḳ-i siyāḥat niçe[12940] memleket gezüp sa'ādetlü Pād-şāh seferde ve 'asker ba'īd yerde bulunmaġla "maḥall-i furṣatdur" deyü kendüyi āşikār ve gizlü rāzını iẓhār ėtmiş ola. Bu i'tiḳād-

---

(oŋmağ, uŋmak): V, 2993. REDHOUSE: *TaEL*: oŋmaḳ: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oŋmaḳ [ve ġl.: vāv-ı maḳbūża ile: *uŋmaḳ*.]: I, 216[b]. TDK: *DS*: oŋmag (I): IX, 3283[b]; oŋmag (II): IX, 3283[b]; oŋmak: IX, 3284[a]; unmak: XI, 4039[b]; onmak: XII, 4614[a]; unmak, uŋmak: XI, 4786[a].

12933 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Uŋmadıḳ babanıŋ evlādı…: 105.

12934 Yazmada: *deyü*. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): Diye.: II, 1127. Yazmada *diye* kelimesi *deye, deyi, deyü* ve *diye* olmak üzere dört farklı imla ile kullanılmış. Osmanlı Türkçesinde kelimenin ديه imlasının hem *deye* hem de *diye* teleffuzu mevcuttur; ancak yazmada esas alınan telaffuzu tefrik etmek mümkün olmadığından ilgili imla *diye* olarak okunmuştur. TDK: *DS*: deyi: IV, 1446[a]. TDK: *TTS*: deyü (diyü, deyi, diyi): II, 1127. Ş. Sāmī: *ḲT*: deyü: I, 646[a]; deye: I, 646[c]. REDHOUSE: *TaEL*: diyü, deyü, deye: 940[b]; diye, deye: 942[b].

12935 TDK: *TTS*: oŋmadık (oŋmadığ, oŋmaduk): Bedbaht, menhus, talihsiz, iflah olmayan, salah bulmayan, uğursuz.: V, 2993. TDK: *DS*: onmadık: 1. Beceriksiz. 2. Gelişmemiş.: IX, 3283[b]. CLAUSON: *EDPT*: on-: 168[b]; oŋ-: 169[a]. TDK: *TTS*: oŋmak (oŋmağ, uŋmak): V, 2993. REDHOUSE: *TaEL*: oŋmaḳ: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oŋmaḳ [ve ġl.: vāv-ı maḳbūża ile: *uŋmaḳ*.]: I, 216[b]. TDK: *DS*: oŋmag (I): IX, 3283[b]; oŋmag (II): IX, 3283[b]; oŋmak: IX, 3284[a]; unmak: XI, 4039[b]; onmak: XII, 4614[a]; unmak, uŋmak: XI, 4786[a].

12936 Kelimenin aslı Farsça *soḫta* olup 'yanmış, tartılmış' manalarındadır. Osmanlı Türkçesinde *ṣofta* biçimiyle de müstamel olan bu kelime, 'medrese talebesi' manasında kullanılmakla birlikte ilmiye sınıfını aşağılamak için de kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: soḫta: 706[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: sūḫte: Yanmış ve muharreḳ ma'nāsınadur. … Rūm diyārında ṭālib-i 'ilme "sūhte" dėnür, birḳaç cihetle yanıḳ olduḳları ḥasebiyle.: 495. REDHOUSE: *TaEL*: sūḫte: 1087[b]; ṣofta: 1192[b].

12937 Yazmada: *ḳāḍī-'asker*. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 1029[c]. İslam tarihinde askerler arasındaki davalara bakan ordu kadısı, Osmanlılarda Divanıhümayun'un üyesi, yargı ve eğitim teşkilatının sorumlusu. Geniş bilgi için bk. İPŞİRLİ, M.: "Kazasker", *DİA*: 25, 140[a]-143[c].

12938 Kanunî Sultan Süleyman [1520 - 1566]'nın oğlu Şehzade Mustafa [1515 - 1553]'nın idamından sonra Şehzade Mustafa olduğu iddiasıyla Rumeli'de isyan eden asi. Bu husus ile ilgili bk. AFYONCU, E.: "Sokullu Mehmed Paşa", *DİA*: 37, 355[b]. İLGÜREL, M.: "Celâlî İsyanları", *DİA*: 7, 253[a]. TURAN, Ş.: "Mustafa Çelebi", *DİA*: 31, 291[c].

12939 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

12940 Yazmada: *nice*.

ı fāsid ile ol eṭrāfıŋ levendātından yanına on biŋ miḳdārı ādem uydurmış ḫattā āyīn-i ʻOṯmānī üzere ʻālī otaḳlar ve begler ve vezīrler ve bir iki ***oŋmaduḳ sūḫtelerden***[12941] ***ḳāḍī-ʻaskerler yapmış*** *ve aḳıncı ṭāʼifesinden Evilṭoġdı nām bir şaḫsı iʻtimād yüzünden vezīr-i aʻẓamlik ile behre-mend ve ber-murād eylemiş…* ilā āḫirihi[12942]…

15110. Oŋmadıḳ ipten palan olur, palandan ḳolan olur, ne olursa yalandan olur. **458/04**

Zinhar yalancı ile yoldaş, ḳoldaş[12943] *olma; hep fenalıḳ yalandan, yalancıdan çıḳar, dėmişler.*

15111. Ördek, ḳaz ile eğeşirse[12944] (iddiaya[12945] girerse) ödü[12946] çatlar, ödü[12947] çatlamazsa da götü çatlar.[12948] **458/05**

Binaenaleyh, ʻZengin kişi ile faḳir kişi iddiaya[12949] *giremez.ʼ dėmektir. Mesela Osmanlılarla İngilizler gibi birbiriyle ḳuvvetçe denk olmayanlarıŋ müsavi olmadıḳları hâlde cenk ve ḳıtal etmesi aḳlen münasip olmadığı, aḳlen caiz olmadığı hâlde bilasebep onuŋla iddialaşılması ḫatalı olduğu gibi…*

12941 Yazmada: *sūḫtelerden, ṣofta*.

12942 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" taʻbīrinden maḳṭūʻdur, ki sāʼirleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis ʻalayhi ʼl-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12943 CLAUSON: *EDPT*: koldaş: 619[a]. TDK: *TTS*: koldaş: Yardımcı, muavin, arkadaş.: IV, 2617. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoldaş: Arḳadaş, muʻīn, yardaḳ.: II, 1110[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳoldaş: 239[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoldaş: Arkadaş, yoldaş.: 152[b].

12944 Bu kelimeyi *egeş-, eğeş-, ekeş-* ve *eŋeş-* biçimlerinde okumak mümkündür. TDK: *DS*: egeşmek: İddialaşmak.: V, 1672[b]; eğeşmek: 1. Herhangi bir işin yapılmasını birbirinden bekleyerek iki kişi iddialaşmak. 2. Yarışmak. 3. Güvenmek. 4. Şakalaşmak, sataşmak. 5. Bir işin yapılmasını emretmek. 6. Söz etmek.: V, 1677[a]; ekeşmek: Birinin yaptığı işi aynen yapmak, rakip çıkmak.: V, 1694[b]; eŋeşmek: İddialaşmak, bahse girişmek.: V, 1751[b]. CLAUSON: *EDPT*: igeş-: 119[a].

12945 Yazmada: *iddiʻā*.

12946 Yazmada: *öti*. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 35[b]. Meḥmed Esʻad: *Lehcetü ʼl-Luġāt*: öd: 163. REDHOUSE: *TaEL*: öd: 241[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: öd: I, 193[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öt: 212[b].

12947 Yazmada: *öti*. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 35[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: öd: I, 193[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öt: 212[b].

12948 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Ördek, ḳazla egeşirse (iddiʻā girerse, reḳābet ėderse) ördegiŋ ödi patlar, ödi patlamazsa göti patlar. 438/ek1/01, Ördek, ḳaz ile egeşirse (iddiʻā ėderse, reḳābet ėderse) ördegiŋ öti (ödi) çatlar, öti çatlamazsa göti çatlar (patlar). 438/ek1/28, Ördek, ḳaz ile egeşirse (baḫt ėderse) çatlar. 439/23.

12949 Yazmada: *iddiʻā*.

15112. Öŋde[12950] giden övünür[12951], arḳada ḳalan dövünür[12952]. **458/06**

15113. Öŋce varan ile öŋce vuran[12953] ḳazanır.[12954] **458/07**

15114. Öŋce gelen ḳazandı, soŋra gelen ḳuru ḳaldı. **458/08**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[12955] 705

Sa'ādetlü Pād-şāh sefer-i hümāyūna gitmezden bir yıl muḳaddem eṭrāf-ı memālikde olan beglerbegilere ve ḳapuḳullarına emr-i şerīf ile müstaḳil ādemler irsāl ėdüp sefer tedārikine muḥkem ḳıldılar; çūn-ki Pād-şāh sefer-i hümāyūna revāne olduḳda ḳaṣaba-yı İsaḳcı'da[12956] *cisr-i kebīr binā olup 'asker-i İslām dernegi tamām olduḳda Pād-şāh sefer in'āmıŋ mevcūd bulunan ḳapuḳullarına emr-i şerīfleri ile vėrilüp ṣonra gelenler in'āmdan maḥrūm oldılar. Ol sebebden ceng emrinde baḫşiş almayan ḳul, düşmen ile ceng ėtmede terāḫī ve aġır ṣavaş eylediler.* ilā āḫirihi[12957]…

15115. Öŋce gelen ḳazanır, soŋraya ḳalan somurdanır[12958]. **458/09**

15116. Öŋce iğneyi[12959] kendine soḳ, soŋra âleme soḳ. **458/10**

Acı söz…

15117. Oŋa ne baḳarsıŋ? Onlar, ununu elemiş; eleğini ḳasmış, çiviye asmış. **458/11**

12950 Yazmada kelimenin hem *öŋ* hem de *ön* (bk. 43/ek/06) biçimi kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: [1]öŋ: 167[b]. Kelimenin *ön* biçiminin galat olması ile ilgili bk. REDHOUSE: *TaEL*: öŋ: 261[b].

12951 Yazmada: *ögünür*. CLAUSON: *EDPT*: [1]ögün-: 100[a]; ögün-: 110[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ögenmek: 263[b]; ögünmek: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övenmek (اوكنمك): 1. Kendi kendini medḥ, temeddüḥ ėtmek. 2. Tefāḫür ėtmek, müfteḫir olmaḳ.: I, 216[c]; övmek (اوكمك): Medḥ, ṯenā, sitāyiş ėtmek; iyiligini der-miyān ėderek ta'rīf ve tavṣīf ėtmek.: I, 216[b]. TDK: *DS*: öğünmek: Sevinmek.: XII, 4622[b]. Bu kelimeyi *öğünür* diye okumak da mümkündür. TDK: *DS*: üğünmek (V): Üzülmek.: XI, 4061[a]. Ayrıca, bk. TDK: *TS*: uğunmak: 1. Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak. 2. Ağlaya ağlaya bayılmak. 3. Soluğu tıkanmak.: 2412[a]. TDK: *DS*: oğunmak: 1. Soluğu kesilmek, tıkanmak. 2. Çok ağlamaktan güçsüz kalmak, bayılır gibi olmak, bayılmak. 3. Yaralı, acıdan kıvranmak, çırpınmak. 4. Üzülmek, yaptığına acınmak. 5. Heyecanlanmak. 6. Övünmek.: IX, 3270[b]; uğunmak (III): Ağrıdan, acıdan kıvranmak.: XI, 4029[b]; uğunmak (IV): 1. Kederlenmek. 2. Olağanüstü üzülmek. 3. Olağanüstü acı duyarak sessiz, yakınmasız ağlamak.: XI, 4029[b]. CLAUSON: *EDPT*: uvun-: 12[b]; uğun-: 87[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġunmaḳ: I, 210[a]. REDHOUSE: *TaEL*: oġunmaḳ: 252[b].

12952 Yazmada: *dögünür*. CLAUSON: *EDPT*: tög-: 477[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dögünmek: 925[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövinmek (دوكنمك): I, 632[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

12953 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

12954 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Evvel varan ile evvel uran ḳazanur. 416/17.

12955 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

12956 Yazmada: *ḳaṣaba-yı İsaḳçı'da*.

12957 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

12958 TDK: *TTS*: somurdanmak: Homurdanmak, kendi kendine anlaşılmaz şekilde söylenmek.: V, 3507. TDK: *DS*: somurdanmak: Söylenmek, homurdanmak, gönülsüz iş görmek.: X, 3663[b]. CLAUSON: *EDPT*: sorut- (sorıt-?): 847[a].

12959 Yazmada: *ineyi*. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b].

15118. Oŋa baḳma, kendiŋe baḳ; kendi -buğdayıŋ (buğdaylı unundan) pek güzel ekmek olur; âleme baḳma, kendi işiŋe baḳ, vesselam. **458/12**

15119. Öŋce ḳaçan, ḳurtulur; soŋraya ḳalan, tutulur. **458/13**

15120. Öŋdeki ḳaçar, arḳadaki ḳovar. **458/14**

15121. Öŋde giden arḳasına da baḳmaḳ gerek. **458/15**

15122. Oŋa da "Hoşt[12960] köpek!" diyen yoḳ ya![12961] **458/16**

15123. Öŋde gidene ayaḳ uydur. **458/17**

15124. Öŋde gidene ayaḳ uydur, yanda gidene söz. **458/18**

15125. Öŋünden börü[12962] (ḳurt[12963]) geçmiş ise uğurdur. **458/19**

15126. Oŋmadıḳ[12964] hacıyı, haramîler ḳurban eder. **458/20**

15127. Öŋündekine tükürür, ardındakine püskürür. **458/21**

15128. Oŋulmaz yara, baḫtsız başa açılır. **458/22**

Żiyā Paşa [*Eş'ār-ı Żiyā* Şarḳiyyāt 59] şarḳī[12965]

ḥüsnüŋüŋ oldı Żiyā āvāresi
ölüme var ayrılmanıŋ yoḳ çāresi

göŋlümüŋ oldı ***oŋulmaz yāresi***
iştiyāḳıŋ cānıma kār ėtdi pek

15129. Oŋulmaz yara, merhem ḳabul ėtmez. **458/23**

12960 Yazmada: *oş*. TDK: *DS*: oş: Köpek kovalama ünlemi, hoşt.: IX, 3291[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oş, oşt: I, 206[c]. CLAUSON: *EDPT*: oş: 255[a].

12961 Ş. Sāmī: *ḲT*: oş, oşt: oş köpek dėmemek: Kināye ṭarīḳiyle iltifāt ėtmemek, yüze baḳmamaḳ, köpek yerine bile ḳomamaḳ.: I, 206[c]. Benzer madde başı için bk. "Oş köpek!" diyen yoḳ. 449/01.

12962 Yazmada: *böri*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: böri: 118[a]. CLAUSON: *EDPT*: böri: 356[a]. Niyāzī: *LNvİC*: böri: Ḳurda dėrler, ki *gurg* ma'nāsına…: 361. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: böri: Ḳurt.: 80[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: böri: Kurt.: 36[a]. TDK: *DS*: boru (II): Kurt.: II, 741[a]; börü (I): Kurt.: II, 772[b].

12963 Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

12964 TDK: *TTS*: oŋmadık (oŋmadığ, oŋmaduk): Bedbaht, menhus, talihsiz, iflah olmayan, salah bulmayan, uğursuz.: V, 2993. TDK: *DS*: onmadık: 1. Beceriksiz. 2. Gelişmemiş.: IX, 3283[b]; oŋmadık: İşi iyi gitmeyen.: XII, 4614[a]. CLAUSON: *EDPT*: on-: 168[b]; oŋ-: 169[a]. TDK: *TTS*: oŋmak (oŋmağ, uŋmak): V, 2993. REDHOUSE: *TaEL*: oŋmaḳ: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oŋmaḳ [ve ġl.: vāv-ı maḳbūża ile: *uŋmaḳ*.]: I, 216[b]. TDK: *DS*: oŋmag (I): IX, 3283[b]; oŋmag (II): IX, 3283[b]; oŋmak: IX, 3284[a]; unmak: XI, 4039[b]; onmak: XII, 4614[a]; unmak, uŋmak: XI, 4786[a].

12965 *Eş'ār-ı Żiyā*'da: *Ḥicāz-kār*. Yazmada: *Ḥicāz-kār şarḳī*.

Żiyā Paşa[12966] [*Külliyyāt-ı Żiyā Paşa - Naẓm Ḳısmı* Tercī‘ Bend 153] [naẓm[12967]]

sen mi ḳaldıŋ hey efendi dehre vėrmek'çün niẓām
öyle[12968] merhemler ile bu yāre bulmaz iltiyām

ġāze-yi ‘aṭṭār ile gelmez ‘acūze intiẓām
‘aṣrımızda ṣıdḳ u ġayret ehli bulmaz iḥtirām

15130. Oŋmadık yara, başımıza açıldı. **458/24**

15131. Oŋulmaz yaradır ne çare! **458/25**

15132. Oŋulmaz yara açtılar. **458/26**

15133. Öŋüne baḳ, ardına baḳ; yan gel de keyfiŋe baḳ. **458/27**

15134. Öŋde giden kervan, haramîye (yolbastıya[12969]) ḳurban olur; arḳada ḳalan kervan, çapulcuya (yağmacıya) ḳurban olur. **458/28**

15135. Öŋüne ot, ardına saman ḳoymağa beŋzer. **458/29**

15136. Öŋüne baḳma, soŋuna baḳ. **458/30**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 109]

15137. Öŋüne geleni ḳapar, ardına geleni teper. **458/31**

Nasredddin Ḫoca merhumuŋ eşeği haḳḳındadır.[12970]

15138. Öŋüne baḳmayan sürçer. **459/01**

15139. Öŋüne baḳmayan[12971] çuḳura düşse gerek. **459/02**

15140. Öŋe arda baḳmadan söz söylenmez. **459/03**

15141. Öŋü ardına, ardı peşine[12972] uymaz. **459/04**

15142. Oŋan ḳuluŋ ḳısmeti ayağına gelir. **459/05**

15143. Oŋan ḳuluŋ ḳısmeti ayağına dolaşır. **459/06**

12966 Yazmada: *Lā-edrī*.

12967 Bu alıntı, yazmada birinci beytin ikinci mısrası ile ikinci beytin birinci mısrası bir beyit oluşturacak şekilde (böyle merhemler ile bulmaz bu yāre iltiyām / ġāze-yi ‘aṭṭār ile gelmez ‘acūze intiẓām) kaydedilmiş. İlgili alıntı, yazmada kaydedilen şekliyle *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de yer almaktadır ve alıntının bu sözlükten alındığı anlaşılmaktadır. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iltiyām: [ḳısm-ı evvel,] 442[a].

12968 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*de ve yazmada: *böyle*.

12969 Sözlüklerde tespit edemediğimiz “yolbastı” ifadesi, “ayakbastı” ve “toprakbastı” gibi örneklerden hareketle ‘yoldan geçenlerden alınan para’ manasında anlaşılsa da burada ‘haramî, şaki, yolkesen’ manasında kullanılmıştır. Müellifin bu ifadeyi ‘haramî’ manasında kullandığı farklı bir örnek için bk. Āḫiret köprisinden ḳorḳan, dünyā köprisinde yolbaṣdılıḳ ėtmez. 33/24. TDK: *TS*: ayakbastı: 197[b]; toprakbastı: 2371[b]; yolkesen: 2605[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yol: yol basmak: Yol kesmek, haramîlik etmek.: dördüncü cilt, 860[b].

12970 bk. 459/10.

12971 Yazmada: *baḳmaya*.

12972 Aslı Farsça *paş* olup ‘at yelesi, sarık ucu, kemerbend saçağı, püskül’ gibi manaları olan bu kelime, burada ‘elbisenin etek kısmı, eteğin sarkan ucu’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: paş: 251[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: paş: 207. NİŞANYAN: *NS*: peş: 671[a]. TDK: *TS*: peş (I): Elbisenin etek kısmı.: 1917[a]. Bu ifade, ‘Ardı önüne uymaz.’ manasında anlaşılırsa bu kelimenin Farsça ‘ön’ manasındaki *pēš* olarak kaydedilmesi gerekir. STEINGASS: *CP-ED*: piş: 251[a]; pēş: 265[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: pēş: 223.

15144. Öŋüne baḳma, soŋuna baḳ. **459/07**

15145. Öŋüŋüz deŋiz, arḳaŋız düşman[12973]. **459/08**

15146. Öŋümüz deŋiz, arḳamız domuz[12974]. **459/09**

15147. Öŋüne geleni ḳapar, ardına geleni teper. **459/10**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 109]

Hikâye

Ḫoca Nasreddin merhumdan ḫalḳ, merkebiniŋ haşareliğinden şikâyet ėtmişler. Onuŋ[12975] üzerine "Artıḳ merkebi satıp ḳurtulayım." dėr; doğru pazara götürür, mezada vėrir, tellal[12976] gezdirirmiş. Merkep, ***öŋüne geleni ḳapar, arḳasına geleni tepermiş****. Tellal[12977], merkebi getirip "Bunu kimse almaz;* ***öŋüne geleni ḳapıyor, ardına geleni tepiyor****." dėmesiyle "Ben de onu satmaḳ için getirmedim, kendisinden ne çektiğimi ḫalḳ görsün diye getirdim." dėmiş.*

15148. Öŋüne geleni ḳapmaḳ, ardına geleni tepmek insanlıḳ alameti değildir. **459/11**

15149. Öŋüŋ deŋiz, arḳaŋ domuz[12978]; nereye gidersin Oğuz? **459/12**

Azaḳ Ḳalesi Muharebesi'ne aittir.

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[12979] 2, 119

Bu cebe-ḫāne-yi pād-şāhīyi kime bıraḳacaġız ve ne cānibe gidecegiz? Şimāl ṭarafı Kāfir-istān, şarḳ u ḳıblesi Heyhāt Ṣaḫrāsı. Bunıŋ üzerine her ḳafādan biŋ ṣadā gelüp āḫirü 'l-emr Ḳoca Ken'ān Paşa ile tersāne ket-ḫudāsı Piyāle Aġa buyurdılar ki…

15150. Öğüt[12980], insana iş öğretir. **459/13**

12973 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

12974 Yazmada *domuz* kelimesi, *ṭoŋuz* ve *ṭomuz* olmak üzere iki faklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: toŋuz: 527[b]. TDK: *TTS*: toŋuz: V, 3821. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭomuz: [Aṣlı: ṭoŋuz]: II, 911[b].

12975 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

12976 Yazmada: *dellāl (دللال)*. Kelimenin aslı Arapça *dallāl*'dir; fakat imlası yazmada gösterilenden farklıdır (دلال). ATAY: *A-TBL*: 2, 582[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *dellāl (دلال)* hem de *tellāl* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: tellāl: I, 433[a]; dellāl: I, 616[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tellāl: 586[a]; dellāl: 910[b].

12977 Yazmada: *dellāl (دللال)*. ATAY: *A-TBL*: 2, 582[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tellāl: I, 433[a]; dellāl: I, 616[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tellāl: 586[a]; dellāl: 910[b].

12978 Yazmada: *ṭoŋuz*. CLAUSON: *EDPT*: toŋuz: 527[b]. TDK: *TTS*: toŋuz: V, 3821. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭomuz: [Aṣlı: ṭoŋuz]: II, 911[b].

12979 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur*.

12980 Yazmada *öğüt* kelimesi iki farklı imla ile (ögüd, ögüt) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: ögüt: 102[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ögüt: 264[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ögüt: 37[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ögüt: 209[a]. ÖNER: *K-TTS*: ügĕt: 529[b].

15151. Öğüt, gayret arttırır; sükût, ibret arttırır. **459/14**

15152. Öğüt, sükût; aŋlayana[12981] göredir. **459/15**

15153. Övüngen[12982] âdem, eŋ soŋra öŋüne baḳar. **459/16**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 109[12983]]

15154. Övünme[12984] -tefaḫür- çentik -gedikli-, yel esti gördük. **459/17**

15155. Övünürse[12985] baḫt övünsün. **459/18**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 109[12986]]

15156. Üvey[12987] oğlu oŋarmadı. **459/19**

15157. Öğren; tek övünme[12988]. **459/20**

15158. Öğrenmediŋse artıḳ öğren. **459/21**

15159. Öğrenmeğe ar olmaz. **459/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 108]

15160. Öğrenmeye ar ėtmeyen, altmışından soŋra da ḫoca[12989] olur. **459/23**

15161. Öğrenmeden kelamullahı tefsir eyleme. **459/24**

12981 Yazmada: *aŋlanaya*.

12982 Yazmada: *ögüngen*. CLAUSON: *EDPT*: [1]ög̃-: 100[a]; ögün-: 110[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ögenmek: 263[b]; ögünmek: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övenmek (اوكنمك): 1. Kendi kendini medḥ, temeddüḥ ėtmek. 2. Tefāḫür ėtmek, müfteḫir olmaḳ.: I, 216[c]; övmek (اوكمك): Medḥ, ṯenā, sitāyiş ėtmek; iyiligini der-miyān ėderek ta‘rīf ve tavṣīf ėtmek.: I, 216[b]. TDK: *DS*: öğüngen: Kendi kendini öven, övüngen.: IX, 3321[a]; övüŋgen: Çok övünen.: IX, 3364[a]; öğüngen: Övüngen.: XII, 4621[a]; öğüngen: Kendini beğenen, onurlu.: XII, 4622[b]; öğünmek: Sevinmek.: XII, 4622[b]. Bu kelimeyi *oğunur* diye okumak da mümkündür. TDK: *DS*: oğunmak: Övünmek.: IX, 3270[b].

12983 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Öğüngen ādem, eŋ ṣoŋra öŋüne baḳar.: 109.

12984 Yazmada: *ögünme*. CLAUSON: *EDPT*: [1]ög̃-: 100[a]; ögün-: 110[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ögenmek: 263[b]; ögünmek: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övenmek (اوكنمك): 1. Kendi kendini medḥ, temeddüḥ ėtmek. 2. Tefāḫür ėtmek, müfteḫir olmaḳ.: I, 216[c]. TDK: *DS*: öğünmek: Sevinmek.: XII, 4622[b]. Bu kelimeyi *oğunur* diye okumak da mümkündür. TDK: *DS*: oğunmak: Övünmek.: IX, 3270[b].

12985 Yazmada: *ögünürse*. CLAUSON: *EDPT*: [1]ög̃-: 100[a]; ögün-: 110[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ögenmek: 263[b]; ögünmek: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övenmek (اوكنمك): 1. Kendi kendini medḥ, temeddüḥ ėtmek. 2. Tefāḫür ėtmek, müfteḫir olmaḳ.: I, 216[c]. TDK: *DS*: öğünmek: Sevinmek.: XII, 4622[b]. Bu kelimeyi *oğunur* diye okumak da mümkündür. TDK: *DS*: oğunmak: Övünmek.: IX, 3270[b].

12986 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Öğünürse baḫt öğünsün.: 109.

12987 Yazmada: *ögey*. CLAUSON: *EDPT*: ögēy: 119[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ögey: 79-83. Ş. Sāmī: *ḲT*: övey (اوكى): I, 217[c]. TDK: *DS*: öğey: IX, 3315[b]; ögey: XII, 4621[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ögey: 36[b]. YUDAHİN: *KS*: ögöy: 607[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ögey: 209[a]. ÖNER: *K-TTS*: ögiy: 529[b].

12988 Yazmada: *ögünme*. CLAUSON: *EDPT*: [1]ög̃-: 100[a]; ögün-: 110[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ögenmek: 263[b]; ögünmek: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övenmek (اوكنمك): 1. Kendi kendini medḥ, temeddüḥ ėtmek. 2. Tefāḫür ėtmek, müfteḫir olmaḳ.: I, 216[c]. TDK: *DS*: öğünmek: Sevinmek.: XII, 4622[b]. Bu kelimeyi *oğunur* diye okumak da mümkündür. TDK: *DS*: oğunmak: Övünmek.: IX, 3270[b].

12989 Yazmada: *ḫ[v]āce*. Aslı Farsça *ḫ[v]āca* olan bu kelime, yazmada *ḫ[v]āca* ve *ḫoca* imlaları ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫ[v]āca: 479[a]; ḫoca: 482[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫ[v]āce: 868[b]; ḫoca: 870[b].

Dede ‘Ömer Rūşenī[12990] *Āṯār-ı ‘Işḳ* 77[12991] [beyt[12992]]

varuben bir kişiden işitmedin
gel kelāmu’llāhı tefsīr eyleme

15162. Öğrenen övünür[12993], öğrenmeyen dövünür[12994]. **459/25**

15163. Ökseye tutulmuş ḳuş gibi çabalar. **459/26**

15164. Öküz öldü, ortaḳ da ayrıldı. **460/01**

Zevceynden birisiniŋ vefatıyla yalŋız ḳalanı haḳḳında söylenir sözdür, ki burada erkeğiŋ vefatından ḫaber vėrmiştir. Yaḫut harpte müttefiḳlerden birisiniŋ mağlubiyeti mealinde darbolunur.

15165. Öküz âşığı[12995] olmuş. **460/02**

Gençlik hâli, şebabet sevdası…

15166. Öküz altında[12996] buzağı[12997] ararlar. **460/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 110[12998]]

15167. Öküzoğluöküz[12999]… **460/04**

15168. Öküz yorulsa boyunduruğa asılır. **460/05**

15169. Öküz, buzağıdan[13000] olur. **460/06**

12990 Yazmada: *İbrāhīm Gülşenī. Āṯār-ı ‘Işḳ*, Dede ‘Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]’nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne’deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*: 9, 82[c]. Yazmada ise *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ın müellifi olarak Dede ‘Ömer Rūşenī’nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

12991 Yazmada: *75*.

12992 Dede ‘Ömer Rūşenī: *Āṯār-ı ‘Işḳ*: bilmedigüŋ sözi taḳrīr eyleme / ḫᵛāb-ı nā-mā‘lūmı ta‘bīr eyle / varuben bir kişiden işitmedin / gel kelāmu’llāhı tefsīr eyleme: 77. AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: 290, 88. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: 239, 82.

12993 Yazmada: *ögünür*. CLAUSON: *EDPT*: ¹ögg-: 100[a]; ögün-: 110[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ögenmek: 263[b]; ögünmek: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övenmek (اوكنمك): 1. Kendi kendini medḥ, temeddüḥ ėtmek. 2. Tefāḫür ėtmek, müfteḫir olmaḳ.: I, 216[c]. TDK: *DS*: öğünmek: Sevinmek.: XII, 4622[b]. Bu kelimeyi *oğunur* diye okumak da mümkündür. TDK: *DS*: oğunmak: Övünmek.: IX, 3270[b].

12994 Yazmada: *dögünür*. CLAUSON: *EDPT*: tögg-: 477[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dögünmek: 925[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövinmek (دوكنمك): I, 632[a]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

12995 Yazmada: *‘āşıḳı*.

12996 Yazmada: *altından*.

12997 Yazmada: *buzav, buzaġ*. CLAUSON: *EDPT*: buzāğu: 391[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: buzaġı yā-ḫvud buzaġu veyā buzaḳ: I, 311[c]. TDK: *DS*: buzak: II, 809[b]; buzav: XII, 4467[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: buzaġu: 80[a]; buzav burnı: 80[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бозау [bozau]: 53[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: buzaġu: 39[b]; buzaḳu: 39[b]; buzav: 39[b]; buzavu: 39[b]. ÖNER: *K-TTS*: bozav: 65[b].

12998 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Öküz altında buzaġı arar.: 110.

12999 Benzer biçimleri için bk. TDK: *TS*: itoğluit: 1234[a]; köpekoğluköpek: 1499[b].

13000 Yazmada: *buzaġdan*. CLAUSON: *EDPT*: buzāğu: 391[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: buzaġı yā-ḫvud buzaġu veyā buzaḳ: I, 311[c]. TDK: *DS*: buzak: II, 809[b]; buzav: XII, 4467[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: buzaġu: 80[a]; buzav burnı: 80[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бозау [bozau]: 53[b]. TOPARLI-

15170. Öküz gibi… **460/07**

15171. Öküze “Oha!” dėnir, eşeğe (eşeklik ėden adama) “Yuha!” dėnir. **460/08**

15172. Öküz gibi malıŋ olsun; öküz olmasa saban, araba durur[13001]; bunlar olmasa her şey durur. **460/09**

15173. Öküzüŋ boynuzundan, atıŋ yularından tutarlar. **460/10**

15174. Öküzü semirtip keserler. **460/11**

15175. Öküzü dama[13002] çıḳaran indirsin. **460/12**

15176. Öküzü öküz damına[13003] tıḳtılar. **460/13**

15177. Öküz damı[13004] gibi baḳtı.[13005] **460/14**

15178. Öküze boynuzu gerek. **460/15**

15179. Öküze boynuzu ağır gelmez. **460/16**

Öküze kendi boynuzu ağır gelmez.

Sığıra kendi yavrusu ağır gelmez.

Her ağaç, kendi dalını ḳaldırır.

Her ağaç; kendi dalıyla, kendi yaprağıyla yaraşır.

15180. Öküz, boynuzuyla tecessüs ėder. **460/17**

15181. Öküz, buzağıdan[13006]; at, taydan olur. **460/18**

[Necīb ‘Āṣım] *Türk Tārīḫi*[13007] [I,] 203[13008]

VURAL-KARAATLI: *KTS*: buzaġu: 39[b]; buzaḳu: 39[b]; buzav: 39[b]; buzavu: 39[b]. ÖNER: *K-TTS*: bozav: 65[b].

13001 Yazmada *dur-* kelimesi ekserisi *ṭur-* biçimiyle olmak üzere *dur-* ve *ṭur-* imlalarıyla kullanılmış. Kelimenin aslı *tur-*’tır. CLAUSON: *EDPT*: 529[b]. TDK: *TTS*: durmak (turmak): II, 1261; turmak: V, 3856. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭurmaḳ: II, 896[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭurmaḳ: 1254[a].

13002 Yazmada: *ṭama*. TDK: *DS*: tam (I): 2. Yapıların üst bölümü, dam.: X, 3816[b]. Yazmada *dam* kelimesi iki farklı imla ile (dam, ṭam) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

13003 Yazmada: *ṭamına*. TDK: *DS*: tam (I): 1. Ahır.: X, 3816[a]. Yazmada *dam* kelimesi iki farklı imla ile (dam, ṭam) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

13004 Yazmada: *ṭamı*. TDK: *DS*: tam (I): 1. Ahır.: X, 3816[a]. CLAUSON: *EDPT*: 502[b].

13005 Bu ifadenin tam hâli “Öküz damı gibi bakmış donanmayı Tosun Paşa” olmalı. Bahse konu ifade ile tarih (1180) düşülmüştür.

13006 Yazmada: *buzaġdan*. CLAUSON: *EDPT*: buzāğu: 391[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: buzaġı yā-ḫvud buzaġu veyā buzaḳ: I, 311[c]. TDK: *DS*: buzak: II, 809[b]; buzav: XII, 4467[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: buzaġu: 80[a]; buzav burnı: 80[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бозау [bozau]: 53[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: buzaġu: 39[b]; buzaḳu: 39[b]; buzav: 39[b]; buzavu: 39[b]. ÖNER: *K-TTS*: bozav: 65[b].

13007 Yazmada: *Türk Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

13008 Necīb ‘Āṣım: *Türk Tārīḫi*: İslāmiyyet bir ṭarafdan da Ḫazar memleketine ṭoġrı tevessü‘ ėdiyordı. 104 tārīḫinde Cerrāḥ bin ‘Abdu’llāh el-Ḥakemī, Ḫazar üzerine yürüyüp bir ḫaylī mevāḳi‘ żabṭ eyledi. Bu ḥarbde Ḫazar Türkleri müdāfa‘a içün buzaġu ḳullanıyorlardı. (Türk ordusunda öküz yavrısı ḳullanılmaḳ ‘ādeti, pek eski bir şey olmalı. “Oġuz-Ġuz”lara bu vāsıṭa-yı müdāfa‘adan ṭolayı böyle bir ism vėrilmesi iḥtimāli ḫāṭıra geliyor.): I, 203.

15182. Öküzü boynuzundan, insanı sözünden tutarlar. **460/19**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 110]

15183. Öküz öldü, ortaḳ ayrıldı. **460/20**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 110[13009]]

15184. Öküz öğürür[13010], eşek aŋırır. **460/21**

15185. Öküz, ḳuyruğundan boyunduruğa ḳoşulmaz. **460/22**

15186. Öküzü boyunduruğa ḳuyruğundan vurur[13011]. **460/23**

Mevzundur.

Zamane işgüzarı[13012]...

15187. “Öküz öküz” dėyip[13013] durma; öküz, ektikte[13014] saçtıḳta beraber idi, şimdi yėdikte ayrı mı olsun? **460/24**

15188. Öküz üvendireye[13015] baḳar gibi yan yan baḳar. **460/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 110[13016]]

15189. Öküz, boynuzuyla yaraşır[13017]; at, yâl[13018] ve ḳuyruğuyla yaraşır. **460/26**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira insana el nasıl yaraşır ve iş görür ise o hayvanların boynuzuyla ḳuyruḳları da hem kendilerine yaraşır hem kendi işlerini görürler; çünkü Cenabıhaḳ hazretleri hiçbir şeyi kem ḫalḳ ėtmemiş her şeyi tam ve ekmel ḫalḳ ėtmiştir, hata ve noḳsandan ari ve beri ve münezzehtir. Binaenaleyh, fî zamanında görülmekte bulunan at ḳuyruğunu mısır ḳoçanı gibi dibinden kesmek kezalik öküz boynuzunu da öyle yapmaḳ ityadı eŋ âḳil zannolunanlar arasında zuhur ėtmiş bir görenek belası olup bu da ancaḳ emsali misilli tehlikeli bir illet olaraḳ milel-i ecnebiyeden sirayet ėden sâri bir illet ḳabîlindendir. Hâlbuki bu âdet ne millî ne de aḳlîdir; belki görenek ve bî-fayda hatta külliyen muzır ve gayet çirkin ve gayet abes, tabiat-ı milliyemize taban tabana zıt ve hayvanatıŋ da şekl-i şemâiline ve tabiatlarına tamamen muḫalif

---

13009 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Öküz öldi, ortaḳlıḳ ayrıldı.: 110.

13010 TDK: *TS*: öğürmek: Böğürmek.: 1841[a]. TDK: *TTS*: öğürmek: Böğürmek, bağırmak, yüksek sesle haykırmak.: V, 3067. TDK: *DS*: öğürmek (I): IX, 3322[b].

13011 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

13012 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: öküz: Öküzi boynuruġa ḳuryuġundan urur: Zamāne iş-güḏārı.: cüz’-i evvel, 145[b].

13013 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

13014 TDK: *TTS*: -dıkda (-dükde): -dığı zaman: VII, 82.

13015 Yazmada: *ögendireye*. TDK: *TTS*: öğendire: V, 3057. TDK: *DS*: öğendire: IX, 3315[b]. TDK: *TS*: üvendire: Çifte koşulan öküzleri yürütmek için kullanılan, ucuna nodul çakılmış uzun değnek, gönder.: 2457[b].

13016 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Öküz ögendireye baḳar gibi yan yan baḳar.: 110.

13017 Yazmada: *yaraşır (يراشير), yaraşır (ياراشير)*. REDHOUSE: *TaEL*: yaraşır (ياراشير): 2181[b]; yaraşır (يراشير): 2200[b].

13018 TDK: *TTS*: yal (I): Yele, hayvanlarda boyun üzerindeki saç.: VI, 4222. CLAUSON: *EDPT*: yāl: 916[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yal (I): 307[a]. ÖNER: *K-TTS*: yal (II): 548[b]. Ayrıca, bk. yāl: ‘boyun; yele; sorguç, ibik; püskül’. STEINGASS: *CP-ED*: yāl: 1527[a].

olan hâlâttandır. Niçin hükemâ ve ulema dėmişlerdir ki: "Tabiata muḫalefet, ḳuvve-yi ḫatadandır?"

15190. Öküzüŋ boynuzu, atıŋ yâlı[13019] ile ḳuyruğu; ḳıymetiniŋ yarısıdır. **460/27**

15191. Üvey[13020] ḳız, üvey[13021] oğul; sofraya[13022] sığmazmış. **460/28**

15192. Üvey[13023] anadan analıḳ olmaz, üvey[13024] babadan babalıḳ olmaz. **460/29**

15193. Üvey[13025] analıḳ ėtti. **460/30**

15194. Üvey[13026] ḳaynananıŋ[13027] analığı, şalgam[13028] yumurtanıŋ ḳayganalığı[13029]… **460/31**

15195. Üvey[13030], negey(?) beraber. **460/32**

15196. Olan oldu, torba doldu. **460/33**

13019 TDK: *TTS*: yal (I): Yele, hayvanlarda boyun üzerindeki saç.: VI, 4222. CLAUSON: *EDPT*: yāl: 916[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yal (I): 307[a]. ÖNER: *K-TTS*: yal (II): 548[b]. Ayrıca, bk. yāl: 'boyun; yele; sorguç, ibik; püskül'. STEINGASS: *CP-ED*: yāl: 1527[a].

13020 Yazmada: *ögey*. CLAUSON: *EDPT*: ögēy: 119[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ögey: 79-83. Ş. Sāmī: *ḲT*: övey (اوکی): I, 217[c]. TDK: *DS*: öğey: IX, 3315[b]; ögey: XII, 4621[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ögey: 36[b]. YUDAHİN: *KS*: ögöy: 607[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ögey: 209[a]. ÖNER: *K-TTS*: ögiy: 529[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: ögey: 249[a].

13021 Yazmada: *ögey*. bk. 13020. dipnot.

13022 Yazmada: *sufreye*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dır. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

13023 Yazmada: *ögey*. bk. 13020. dipnot.

13024 Yazmada: *ögey*. bk. 13020. dipnot.

13025 Yazmada: *ögey*. CLAUSON: *EDPT*: ögēy: 119[b]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ögey: 79-83. Ş. Sāmī: *ḲT*: övey (اوکی): I, 217[c]. TDK: *DS*: öğey: IX, 3315[b]; ögey: XII, 4621[a].

13026 Yazmada: *öğey*. bk. 13020. dipnot.

13027 Yazmada: *ḳa'in ananıŋ*. Yazmada *kayın* kelimesi, *ḳayın* ve *ḳa'in* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *ḳaḏın*'dır. CLAUSON: *EDPT*: kaḏın: 602[a]; kayın: 678[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳayın: 65-69; ḳayın ana ~ ḳayın ene: 265-267. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayın: II, 1046[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳayn, ḳayın: 1429[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳayn: Bedel, 'ivaż. Anuŋ için *ḳayn aġa* ve *ḳayn pider* dėmişler, *ḳayn ata* ve *ḳayn ana* gibi, *ḳayn ini* ve *ḳayn aġa*.: 226[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayın (II): 133[b]; ḳayın ana: 133[b]; ḳaynana: 134[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: qaynana: 193[b].

13028 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: şalqam II: (Yumurta için) bozuk, çürük, cılk.: 319[b].

13029 Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayġana: Çalḳanup yaġda pişen yumurṭa.: II, 1045[b]. TDK: *TS*: kaygana: 1. Omlet. 2. Yumurta çalkanarak yapılan bir çeşit tatlı.: 1363[a]; kayganalık: kaygana için gereken (malzeme).: 1363[a]. TDK: *DS*: kaygana: Omlet.: VIII, 2699[a]; kaykanaḫ: Yağda pişirilmiş yumurta.: VIII, 2702[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayġana: Un ve yumurta ile yapılıp içine yağ dökülen tatlı.: 133[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: qayqana: Omlet, sahanda yumurta.: 193[b]. IŞIN, P. M.: *Osmanlı Mutfak Sözlüğü*: kaygana: Çırpılmış yumurtayı ince tabaka hâlinde tavada kızartarak hazırlanan yemek. 15. yüzyılın ilk yarısında Kaygusuz Abdal şiirlerinde ballı kayganadan bahsediyor. Aynı yüzyıla ait en erken tarife göre içine yufka konuyordu: "Bir mikdar çalkanmış yumurtaya sulanmış yufka batırıp bir tepsi içene birbiri üzerine döşeyip yağla pişirip kaygana adı verilir." 18. yüzyıl ve sonrasına ait tariflerde yufka yoktur. Şekerli, reçelli, kıymalı, patlıcanlı ve maydanozlu çeşitleri yapılıyordu.: 201[a].

13030 Yazmada: *ögey*. bk. 13020. dipnot.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 100[13031]]

15197. Olan oldu, nacaḳ ḳırıldı. **460/34**

15198. Olup yapana "merdane" dėrler, olmayıp yapana "divane" dėrler. **460/35**

15199. O[13032] pazar-ı ganimette arşın[13033] ile alıp endaze ile satar oldular. **460/36**

15200. Olup da vėrmeyene "namert" dėrler, olup da vėrene "mert, cömert" dėrler. **460/37**

15201. Olacaḳ oldu, ölecek öldü. **461/01**

15202. Olacaḳ ile öleceğe çare yoḳtur. **461/02**

15203. Olta ile toy tutulmaz. **461/03**

15204. Ulü 'l-emre[13034] itaat, şerait ü ahkâm-ı diniye vü aḫlaḳiyedendir. **461/04**

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

[Ser-dār-ı ekrem ʻÖmer Paşa *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī* ḳısm-ı evvel, 378[b13035]]

15205. Olta atar, gelen olsa; volta[13036] vurur[13037], gören olsa. **461/05**

15206. Olta görmedik göl balığı arar. **461/06**

15207. Olacaḳ olur. **461/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 101]

15208. Olacaḳ nesne değildir, tamah-ı ḫam[13038] ėtme. **461/08**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrāʻ]

13031 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Olan oldı, ṭorba ṭoldı.: 100.

13032 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalnız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ baʻż taʻbirātında istiʻmāl olunuyor.: I, 217[c].

13033 Yazmada: *arşun*. Türk lehçelerinde *arşun*, *arçın*, *arjın* ve *alçin* şeklinde yer alan bu kelime, Pehlevîce *araşn*'den (yeni Farsça *araş*, *raş*) gelmektedir. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder; Arapçası *ḏirāʻ*''dır. Geniş bilgi için bk. ERKAL, M.: "Arşın", *DİA*: 3, 411[a]-413[b]. STEINGASS: *CP-ED*: araş: 37[a]; raş: 577[a]. Kelime, yazmada iki farklı imla ile (arşın, arşun) kullanılmış. TDK: *DS*: arşın (I): 1. 40 cm.lik uzunluk ölçüsü. 2. Açılmış iki kol arasındaki uzunluk. 3. 65 cm.lik uzunluk ölçüsü. 4. Büyük adım. 5. 12 karış. 6. 75 cm.lik uzunluk ölçüsü.: I, 333[a]; arşun: Metre.: I, 333[a].

13034 Her ikisi de Arapça kelimelerden mürekkep bu terkip, 'başkanlar, amirler, bilginler; buyruk, ferman sahipleri' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 66[b]. TÜRCAN, T.: "Ülü'l-Emr", *DİA*: 42, 295[c]-297[c]. Ayrıca bu ibare "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulü 'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir." mealindeki ayette de geçmektedir. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 4. Sūratu 'n-Nīsā 59.

13035 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iṭāʻat: Ulü 'l-emre iṭāʻat vācibdür. Ebeveynine iṭāʻat ėden çocuḳ elbet maẓhar-ı felāḥ olur. İnsān bu ḥayāt-ı fānīde cenāb-ı Ḥaḳḳ'a 'ibādet, devletine iṭāʻatla, vaṭana ḫıdmetle dünyā ve āḫiretini maʻmūr ėdebilir. – Ser-dār-ı ekrem 'Ömer Paşa: [ḳısm-ı evvel,] 378[b].

13036 Yazmada: *olta*. Ş. Sāmī: *ḲT*: olta: 1. Geminiŋ rozgāra ḳarşı gidebilmek içün bir ṣaġa bir ṣola ṣapup ṭolaşması: olta urmaḳ. 2. Bir aşaġı bir yuḳarı gezinme.: I, 219[a]. REDHOUSE: *TaEL*: olta: 266[a].

13037 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

13038 ṭama'-ı ḫām: Arapça ṭama' + Farsça ḫām: Olmayacak istek. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ṭama': II, 633. STEINGASS: *CP-ED*: ḫām: 442[b]. TDK: *TS*: ham: 1036[b]; tamah: 2256[b].

15209. Olacaḳ şeyi bıraḳma, olmayacaḳ şeyle uğraşma. **461/09**

15210. Olacaḳ olsa gerek, ölecek ölse gerek. **461/10**

15211. Olacaḳ ile öleceğe çare bulunmaz; olacaḳ olur, ölecek ölür; buŋa kim mana bulur? **461/11**

15212. Olacağa çare olmaz, biŋ nasihat vėrilse ḳulağa girmez. **461/12**

[Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 2, 42] beyt[13039]

ėdemez ref‘ ṣaḳınmaḳla ḳażāyı kimse
biŋ ṣaḳınsaŋ yine lā-büdd ***olacaḳ olsa gerek***

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13040] 72

Anḳara ṭarafına müteveccih oldı; çūn ṭaḳdīr-i ‘Alīm ü Ḳadīr[13041] *muḳteżāsı üzre rūy-ı zemīne fitne ve āşūb deryālarınıŋ ḥareketleri irāde olunmış ėdi ve ḫūn-ı Müslimīn ile rūy-i zemīn rengīn olmaġa ḳarīn olmış-idi. Nāṣiḥlerüŋ pend ü naṣīḥati hėç bir ṭarafa fā’ide vėrmedi ve ātiş-i şiḳāḳ şu‘lesine kimse ḥā’il olmaḳ mümkin olmadı. Ol iki baḥr-i mevvāc ya‘nī ol iki pād-şāh*[13042]*-ı taḫt u tāc bir yere gelüp emvāc-ı fiten mütelāṭım ve efvāc-ı miḥen müterākim olmaḳ lāzım geldi. (ḏālika taḳdīru ’l-‘Azīzi ’l-‘Alīm*[13043]*)* ilā āḫirihi[13044]…

15213. Olacağa, öleceğe çare olmaz. **461/13**

15214. Olacağa çare yoḳtur. **461/14**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 100]

15215. Olacağı, öleceği Ḫüda bilir. **461/15**

15216. Olacaḳ olur, ölecek ölür; ancak olmayacaḳ şey olmaz. **461/16**

15217. “Olsa” ile “bulsa”yı bir yere ekseler “yel” ile “yuf” biter. **461/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 100]

15218. Olacaḳ oldu, ayna[13045] ḳırıldı. **461/18**

13039 Yazmada bu beyitten sonra “ėdemez def‘ ṣaḳınmaḳla ḳazayı kimse / biŋ ṣaḳınsaŋ yine öŋ ṣoŋ olacaḳ olsa gerek” beyti yazılarak yanına “beyt-i dīger” ile “ṣaḥ. [Sahih]” notları düşülmüş ve kaydedilen bu ikinci biçimin doğru olduğu belirtilmiştir.

13040 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

13041 Ḳadīr: Yazmada yok.

13042 Yazmada: *pād-şā*.

13043 ALLĀH: *Ḳur’ān*: 36. Sūratu Yāsīn 38.

13044 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

13045 Yazmada: *āyīne*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā’īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā’īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

15219. Oldu, olacaḳ; ḳırıldı nacaḳ. **461/19**

m. [Mükerrer[13046]]

'Olacaḳ oldu, nacaḳ ḳırıldı.' dėmektir.

15220. Olacağı o ḳadar, vesselam! **461/20**

15221. Olacaḳ kişi, perişan uyumaz.[13047] **461/21**

Muḥibbī *Dīvān* [364, 1146, 3] [beyt[13048]]

şāneler[13049] görsem eger zülfini uyḫum[13050] aparur[13051]
*bu meṯeldür **olıcaḳ kişi perīşān uyumaz***

15222. Olacaḳ iş değil! **461/22**

Muḥibbī *Dīvān* [362, 1139, 2] [beyt]

***olacaḳ**[13052] **iş** çūn **degil** ṭolaşdı zülf-i yāre dil*
ol sebebden yėl[13053] gibi yoḳdur bizüm ārāmumuz

15223. Olacaḳ iş, baştan belli olur. **461/23**

15224. Olacaḳ işi oluruna[13054] bağlamaḳ gerek.[13055] **461/24**

15225. Olacaḳ işi uzatma, olmayacaḳ işe söz ḳatma. **461/25**

15226. Olacaḳ işi oluruna[13056] bağlamaḳ gerek, olmayacaḳ işi ḳolayına bıraḳmaḳ gerek. **461/26**

15227. "Olsa da ḫoş, olmasa da ḫoş!" dėnilse alışvėriş olmaz. **461/27**

15228. Olursa, pazarım; olmazsa, bozarım. **461/28**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 100]

15229. Olursa, benim; olmazsa, seniŋ. **461/29**

15230. "Olmaz, olmaz." dėme; olmaz, olmaz. **461/30**

13046 bk. Oldı, olacaḳ; ḳırıldı nacaḳ. 463/23.

13047 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. İnsān olacaḳ kişi, perīşān uyumaz. 342/09.

13048 Madde başı ile örnek uyuşmuyor; zira alıntı yapılan "Olıcaḳ kişi perīşān uyumaz." ifadesinin manası, 'Kişi perişan olursa [olunca] uyumaz.'dır. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: 364, 1146, 3.

13049 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: şānelü: 364, 1146, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: şâneler: 1, 177, 274, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: şāneler: 1, 750, 1356, 3.

13050 Yazmada: *uyḫu*.

13051 Yazmada: *öperür*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: aparur: 364, 1146, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: öperir: 1, 177, 274, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: aparur: 1, 750, 1356, 3.

13052 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: olacaḳ: 362, 1139, 2. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: olıcak: 1, 178, 275, 2. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: olacaḳ: 1, 747, 1351, 2.

13053 Yazmada: *yel*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: yel: 362, 1139, 2. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: yil: 1, 178, 275, 2. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: yil: 1, 747, 1351, 2.

13054 Yazmada: *olarına*.

13055 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. İşi olarına baġlamaḳ gerek. 501/09.

13056 Yazmada: *olarına*.

Lā beyt[13057]

bu cehānda olacaḳlar olmaz
olmaz olmaz dėme olmaz olmaz

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 100[13058]]

['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Olmayan şey, olmaz; olan şey, olur; yani 'Bu dünyada olmayan şey, elbette olmaz.' dėmek olacaḳ. Asıl iş, mümkün ve adem olmadadır. Binaenaleyh; mümkün olan, olur; mümkün olmayan şey, olmaz.

15231. Olmaz, olur mu? Olacaḳ, olur; olmayan, olmaz. **461/31**

15232. Olmaz istîmân ėden mağlub-ı tığ. **461/32**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mıṣrā']

15233. Olmaya baḫt ve[13059] saadet dünyada[13060] vahdet gibi.[13061] **461/33**

Muḥibbī[13062] [*Dīvān* 763, 2627, 2] mıṣrā'[13063]

15234. Olmadı bostan, bitmedi ḳarpuz. **461/34**

15235. Olma nâ-malum râha rehnümûn[13064]. **461/35**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mıṣrā']

15236. Olma sübyan ile hemreh, düşse bârıŋ şad olur.[13065] **461/36**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā']

15237. Olmaya iş illa[13066] ḫayır. **461/37**

13057 Yazmada ilgili madde başının yanına *mıṣrā'-ı meşhūr*, alıntının yanına ise *beyt* yazılmış. "Mıṣrā'-ı meşhūr" ifadesi, *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*'den alınmış olmalıdır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: "Olmaz, olmaz." dėme; olmaz, olmaz. (mıṣrā'-ı meşhūr): 100.

13058 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: "Olmaz, olmaz." dėme; olmaz, olmaz.: 100.

13059 ve: Yazmada yok.

13060 Yazmada: *dünyede, dünyāda*.

13061 Bu madde başının mükerrer biçimleri için bk. Olmaya baḫt [ü] sa'ādet dünyāda vaḥdet gibi. 462/03, Olmaya baḫt [ü] sa'ādet dünyede vaḥdet gibi. 468/03.

13062 Yazmada: *Bāḳī*. Bu beyit Muhibbî'ye (yani Kanuni Sultan Süleyman [1520-1566]'a) ait olup Bâkî [1526/27-1600] üzerine tahmis bina etmiştir. KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: ehl-i vaḥdet kā'inātuŋ 'āḳil ü dānāsıdur / merd-i fāriġ 'ālemüŋ mümtāz ü müsteşnāsıdur / gör ne dir ol kim sözi gūyā Mesīḥ enfāsıdur // salṭanat didükleri ancaḳ cihān ġavġāsıdur / olmaya baḫt u sa'ādet dünyede vaḥdet gibi: 90, 4, II.

13063 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: salṭanat didükleri ancaḳ cihān ġavġāsıdur / olmaya baḫt ü sa'ādet dünyede vaḥdet gibi: 763, 2627, 2.

13064 Aslı Farsça olan bu kelime 'kılavuz, rehber' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: rah-namūn: 600[a].

13065 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. 463/10.

13066 ATAY: *A-TBL*: illā: İstisna edatı. Manası: meğer, ancak, başka, hariç, bilinenden ayrı, ama.: 1, 59[a]. AYVERDİ: *MBTS*: 1. Ne olursa olsun, muhakkak, mutlaka, ille. 2. Bilhassa, hele, özellikle. 3. Aksi takdirde, aksi hâlde. 4. "-den başka" anlamında istisna bildirir, ancak, sadece: 554[c].

Kānī[13067] *[1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[13068] [cüz'-i ṯānī,] 99

Bizüm maḳṣadımuz ancaḳ vesīle-yi neşāṭ ve ḏerī'a-yı inbiṣāṭ olacaḳ bir iki saṭr ziyāde taḥrīrine bir ser-rişte aramaḳdur; lā-ġayr hele teşrīf buyuruŋ, ***olmaya illā ḫayr****! "Ḳaldı ki bu ḳadar bī-hūde kelimāt taḥrīri ile taṣdī'e ne ḥācet ėdi?" deyü su'āl vārid olur ėse*[13069]*...* ilā āḫirihi[13070]…

15238. Ölüm (ölmek) kimse için uzaḳ yerde durmaz; faḳat ölümüŋ[13071] geldiği belli olmaz ve[13072] ölümü kimse ileri geri ḳovamaz. **462/01**

15239. Olmayacaḳ şeyle uğraşma. **462/02**

15240. Olmaya baḫt ve[13073] saadet dünyada vahdet gibi. **462/03**

Mevzundur.

Muḥibbī [*Dīvān* 763, 2627, 2] [mıṣrā'[13074]]

15241. Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.[13075] **462/04**

Muḥibbī *Dīvān*[13076] [763, 2627, 1] beyt[13077]

ḫalḳ içinde mu'teber bir nesne yoḳ devlet gibi[13078]
olmaya devlet cehānda bir nefes ṣıḥḥat gibi

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 100[13079]]

15242. Olmaya rahat maḳam köşe-yi uzlet gibi. **462/05**

13067 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: "Kânî", *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

13068 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

13069 deyü su'āl vārid olur ėse: Yazmada yok.

13070 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

13071 ölümüŋ: Yazmada yok.

13072 Yazmada: *ancaḳ.*

13073 ve: Yazmada yok.

13074 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: salṭanat didükleri ancaḳ cihān ġavġāsıdur / olmaya baḫt ü sa'ādet dünyede vaḥdet gibi: 763, 2627, 2.

13075 Bu madde başının mükerrer biçimleri için bk. Olmaya devlet cehānda bir nefes sıḥḥat gibi. 465/18, Olmaya devlet cehānda bir nefes sıḥḥat gibi. 468/02.

13076 Yazmada: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Sulṭān Süleymān-ı Ḳānūnī: 14. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Ḳānūnī Sulṭān Süleymān Ḫān ibn Yavuz Sulṭān Selīm Ḫān: I, 14[a].

13077 Yazmada ilgili madde başının yanına *mıṣrā'-ı meşhūr,* alıntının yanına ise *beyt* yazılmış.

13078 ḫalḳ içinde mu'teber bir nesne yoḳ devlet gibi: *Ḳāfile-yi Şu'arā*'da ve yazmada: *salṭanat dėdükleri ancaḳ cehān ġavġāsıdur.*

13079 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: olmaya devlet cehānda bir nefes ṣıḥḥat gibi. (mıṣrā'-ı Sulṭān Süleymān-ı Ḳānūnī): 100.

Muḥibbī[13080] [*Dīvān* 763, 2627, 5] mışrā‘[13081]

15243. Olmaya vahdet maḳamı köşe-yi uzlet gibi. **462/06**

Muḥibbī [*Dīvān* 763, 2627, 5] mışrā‘[13082]

15244. Olmayacaḳ ne var; iş muradda, murat olunca her şey olur! **462/07**

15245. Olma gafil; er gibi depren, özüŋ merdane tut. **462/08**

Fużūlī [*Dīvān* 167, XLIII, 7] beyt

ey Fużūlī dehr-i zālüŋ sen firībinden saḳın[13083]
olma ġāfil er gibi depren özüŋ merd-āne ṭut[13084]

15246. Olmayan olmaz. **462/09**

15247. Olmayacaḳ işi, zamanına bıraḳmaḳ gerek. **462/10**

15248. Olmayan şey, olmaz; olmayan şey, ölmeyen şey nedir? **462/11**

15249. Olduğu ḳadar olur; olmayan gėri[13085] dursun, olan beri dursun. **462/12**

15250. Oluruna[13086] bağlamalı. **462/13**

Uzlaşma işi.

15251. Olursa olur, olmazsa vur[13087] geç. **462/14**

15252. O[13088] ḳadar germ-ülfetiz, ki[13089] beynimizden[13090] sızmaz ab. **462/15**

Mevzundur.

13080 Yazmada: *Bāḳī*. Bu beyit Muhibbî'ye (yani Kanuni Sultan Süleyman [1520-1566]'a) ait olup Bâkî [1526/27-1600] üzerine tahmis bina etmiştir. KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: menzil-i āsāyiş-i ‘uḳbāya isterseŋ vüṣūl / ḥubb-i dünyādan ferāġat gibi olmaz toġrı yol / şād-mān erbāb-ı ‘uzletdür hemān Bāḳī melūl // ger ḥużūr itmek dilerseŋ ey Muḥibbī fāriġ ol / olmaya vaḥdet maḳāmı gūşe-i ‘uzlet gibi: 91, 4, V.

13081 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ger ḥużūr itmek dilerseŋ ey Muḥibbī fāriġ ol / olmaya vaḥdet cihānda (maḳāmı) kūşe-i ‘uzlet gibi: 763, 2627, 5.

13082 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ger ḥużūr itmek dilerseŋ ey Muḥibbī fāriġ ol / olmaya vaḥdet cihānda (maḳāmı) kūşe-i ‘uzlet gibi: 763, 2627, 5.

13083 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: ey Fużūlī dehr Zāl'inüŋ firībinden saḫın: 167, XLIII, 7. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: ey Fuzûlî dehr zâlinin firîbinden sakın: 29, XLI, 7.

13084 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: olma ġāfil er kimi depren işüŋ merdāne dut: 167, XLIII, 7. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: olma gaafil er gibi (kimi) depren (tepren, terpen) işin merdâne dut: 29, XLI, 7.

13085 Yazmada *geri* kelimesi, burada kullanılan *geri* imlasının yanı sıra *gerü* ve -ekseriyetle de- *gėrü* imlaları ile de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c].

13086 Yazmada: *olarına*.

13087 Yazmada: *ur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

13088 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

13089 Yazmada: *kim*. CLAUSON: *EDPT*: kim: 720[b]. TDK: *TTS*: kim: Ki.: IV, 2561. Ş. Sāmī: *ḲT*: kim: II, 1227[a].

13090 Aslı Arapça *bayn* olan bu kelime, ‘ara' manasındadır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: bayn: 30[b].

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrā‘[13091]]

15253. Olmuş, olacaḳtan elbette iyidir. **462/16**

15254. Olağan şeydir. **462/17**

15255. Olmuşu da bu, olacağı da bu. **462/18**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 100]

15256. Olmuş (olgun) meyveler, olmamış meyveleri de olgun gösterir. **462/19**

15257. Oldu bizim salımız taḫt-ı Süleyman’ımız. **462/20**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13092] 23[13093]

Fī ’l-ḥāl iki ‘aẓīm ṣal peydā ėdüp her birine ḳırḳ nām-dār süvār olup esbāb-ı ḥarb u ḳıtāl ve levāzım-ı ceng ü cidāl ile ol ṣallara yüklenüp bir ṣala ḳırḳ nefer-i bahādur ile Şeh-zāde Süleymān Paşa ve bir ṣala ḳırḳ nefer-i dil-āver ile Ḥācī Ėl Begi ve Ece Beg ve Fāżıl Beg ve Evrenos Beg binüp bir şeb-i ẓulmānīde ‘ināyet-i Rabbānī ile Rūm-ėli yaḳasına geçdiler gūyā ki bu ebyātı ṣu gibi ezber oḳudılar:

(naẓm)

Aḳdeŋiz’i geçmişüz biz bir iki ṣalla
himmet-i merdānla ġaybdan irsālle

oldı bizüm ṣalımuz taḫt-ı Süleymān’ımuz
gözlerimüz açmışuz aḥsen-i a‘mālle

15258. Olur; amma neden soŋra! **462/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 100]

15259. Olur mirata suret mürtesem, ressama hacet ne! **462/22**

Seyyid Vehbī [*Dīvān* 2, 648, 213, 1] mışrā‘[13094]

15260. O[13095] gün, bir gün; ki biŋ bir ayaḳ, bir ayaḳ üstüne… **462/23**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13096] 744

Culūs-i ḥażrat-i Sulṭān Salīm Ḫān bā-taḫt-ı ‘Oṯmānī dar-ḥayāt-ı padariş sana-yi 918

Bir roz-ı fīroz, ki āftāb-ı ‘ālem-tāb ḥamel burcına taḥvīl ėdüp rūy-ı zemīn nev-behār ve gūh u ṣaḥrā lāle-zār çemenler ile murġ-zār olmış ėdi. Dīde-yi rozgār baḫt-ı Şeh-zāde-yi kām-kār gibi bīdār u müsā‘ade-yi ṭāli‘ ile şāhid-i maḳṣūdı der-kenār eyledi. Ṭoḳuz yüz on sekiz Ṣafer’iniŋ on sekizinci güni, ki yevmü ’s-sebt ėdi, nā-gāh yeŋiçeri ġāzīleri ve sipāh serverleri ittifāḳ üzre ḳalḳup alay-ı ‘azīm ile şeh-zāde-yi kām-kār u be-nām ḥażret-i Sulṭān Selīm Ḫān-ı gerdūn-iḥtişām ḥażretlerinüŋ menzil-gāhlarına ṭoġrı yüridiler. Fī ’l-ḥāl atlandurup öŋünce ve ardunca ta‘ẓīm ile der-

---

13091 Ḥıfżī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: ol ḳadar germ-ülfetüz kim beynimüzden ṣızmaz āb: 8.

13092 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

13093 Yazmada: *24*.

13094 DİKMEN, H.: *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*: żamīr-i ṣāfa esrār-ı dili i‘lāma ḥācet ne / olur mir’āta ṣūret mürtesem ressāma ḥācet ne: 2, 648, 213, 1.

13095 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

13096 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

gāh-ı felek bār-gāh-ı iştibāha alup geldiler. ***Ol gün, bir gün; ki biŋ bir ayaġ bir ayaġ üstine****... Şöyle ki Ortaḳapu'dan ṭaşra ḳapusına varınca 'asker māl-ā-māl ve igne bıraḳsaŋ yere düşmez ve daḫı düşmek mümkin degildi.* ilā āḫirihi[13097]…

15261. Olursa, pazarım; olmazsa, bozarım.[13098] **462/24**

15262. "Olur, olmaz" dėmeğe ḳâdir ulema gerek. **462/25**

15263. Olur olmaz âdemi ḳabul ėtmezler. **462/26**

15264. Olur olmaz Etrâk'i[13099] irşada ḳabul ėdip bizi terbiyeden îrâz ėdersiniz[13100]. **462/27**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13101] 200

Vaḳt-i ma'hūdda peyker-i ẓafer müşāhede olıcaḳ Pād-şāh ḥażretleri (Fātiḥ Sulṭān Meḥmed Ḫān[13102]) hem-'inānları olan Veliyyü 'd-dīnoġlı Aḥmed Paşa'ya buyurmışlar ki: "Bu fetḥ-i cedīdüŋ sürūrundan ol kāşif-i esrār olan velī-yi beḏr-güvār (Aḳ Şemse 'd-dīn ḥażretleri[13103]) ile mülāḳāt olmanuŋ sürūrı ziyādedür." deyü[13104] ba'de 'l-fetḥ ol şāh-ı dervēş-nihād şeyḫe kemāl-i i'tiḳādlarundan dervēş-āne vaż'la[13105] varup 'arż-ı irādet ḳılmışlar ve tekmīl-i ḫalvet içün icāzet istemişler. Şeyḫden ruḫṣat olmayacaġını fehm ėdicek iẓhār-ı inkisār ėdüp buyurdılar ki: "'Aceb ḥāldür, isti'dādı nā-ma'lūm olan ***olur olmaz Etrāk'i irşāda ḳabūl ėdüp bizi terbiyeden i'rāz ėdersüz****." dėdükleründe Şeyḫ daḫı böyle cevāb vėrdiler: "Dervēşlikde bir ḥālet vardur, ki eger leḏḏet alınursa salṭanat umūrına taḳayyüdden el çekmek lāzım gelür ve memleket emri iḫtilāl bulur. Ol taḳdīrce hem siz ve hem biz vebāle girmek görinür. El-ḥamdu li'llāhi te'ālā irşād-ı İlāhī terbiyeŋüz emrini tekmīl ėtmişdür Selāṭīne lāzım olan ṣalāḥ-ı ḥāl ve 'adl ü dād ve şer'-i şerīfe inḳiyāddur. Bu ṣıfāt-ı ḥamīde ve eṭvār-ı pesendīdeden eyü meslek olmaz." deyü naṣīḥat u pend ėtdiler. Pād-şāh ḥażretleri şeyḫ meclisinden tesellī-yi ḫāṭır ile bār-gāhlarına gitdiler.* ilā āḫirihi[13106]…

15265. "Olmaz!" dėme; olmaz (olmayan şey), olmaz.[13107] **462/28**

15266. Olanı gör geç[13108], olmayanı vur[13109] geç. **462/29**

13097 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

13098 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. Olursa, bāzārım; olmazsa, bozarım. 461/28.

13099 *Türk* kelimesinin Arapça çokluğu olan bu kelime, hem 'Türkler' hem de 'köylüler' manasında müstameldir. AYVERDİ: *MBTS*: Etrak: 359[b].

13100 Yazmada: *ėdersüz*.

13101 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir ḥikāyeniŋ fıḳrasıdur*.

13102 Fātiḥ Sulṭān Meḥmed Ḫān: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

13103 Aḳ Şemse 'd-dīn ḥażretleri: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde yok.

13104 Yazmada: *deyüp*.

13105 vaż'la: Yazmada yok.

13106 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

13107 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. "Olmaz, olmaz." deme; olmaz, olmaz. 461/30.

13108 Ayrıca, bk. TDK: *TTS*: -gaç (-geç): ınca, -arak.: VII, 91.

13109 Yazmada: *ur*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a].

15267. Olanı al, olmayanı seyrine sal (bırakˌ). **462/30**

15268. Olmadı bostan, bitmedi ḳarpuz. **462/31**

15269. Olmayacakˌ şey için boğaz germe. **462/32**

15270. "Olmaz!" dėdiler. **462/33**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13110] 342

"Sulṭān Ḳorḳud'uŋ eger-çi evṣāf-ı ḥamīdesi diller ile şerḥ ü beyān olunmaz ve 'ilm ü 'irfānda hergiz[13111] *naẓīri bulunmaz ve-lākin ceng güninüŋ eri ve meydān-ı kār u zāruŋ*[13112] *hüner-veri ve ṣāḥibi degildür. 'Ale 'l-ḫuṣūṣ nesli maḳṭū' olup evlādı olmadıġı cihetden ṣāḥib-i serīr-i 'Oṯmānī olmaġa lāyıḳ degildür ve* ***olmaz." dėdiler****.*

(naẓm)

çūn-ki olmışdur şeh-zāde 'aḳīm
anı şāh ėtmek olur fikr-i saḳīm

salṭanat Sulṭān Selīm'üŋ ḥaḳḳıdur
bende-yi āzāde o şāhuŋ rıḳḳıdur

15271. Olmayacakˌ şey, ölmeyecek can olmaz. **462/34**

15272. Olmayacakˌ şey, olmaz; meğerki[13113] göŋül olmaya. **462/35**

15273. Olma ey tab-ı haris, enbân(heybe[13114])-güşâ-yı ızdırap. **462/36**

Nābī [*Dīvān* 1, 596, 180, 2] [mıṣrā'[13115]]

15274. Ölen dirilmez; dirilen ölmez. **462/37**

15275. Olacakˌ oldu, ölecek öldü, ḳırılacakˌ ḳırıldı; artıḳ bunuŋ üzerine nedametle pişmanlıḳ ėtmek abestir, fayda vėrmez. **463/01**

Soŋ pişmanlıḳ, başa düşmanlıḳtır.

15276. Olacakˌ olur, ölecek ölür, ḳadere yazılan başa gelir, başa yazılanı göz görür; buŋa çare yoḳtur. **463/02**

TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

13110 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

13111 Yazmada: *hergiz: hėç*.

13112 meydān-ı kār u zāruŋ: Yazmada: *meydān-ı kār-zāruŋ*.

13113 Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında hem de 'oysa, hâlbuki' manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi '…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın' manalarında, *meğerse* ifadesi ise 'oysa, hâlbuki' manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

13114 Yazmada: *hegbe*. Kelimenin aslı Arapça *ḥaḳība*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 396[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḥaḳībe* ve *hegbe* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: ḥaḳībe: 795[b]; hegbe: 2166[b].

13115 BİLKAN, A. F.: *Nabi Divanı*: olma ey ṭab'-ı ḥarīṣ enbān-güşā-yı ıżṭırāb / kār u bārı āsiyāb-ı 'ālemüŋ nevbetledür: 1, 596, 180, 2.

al-muḳaddaru kā'in[un]

[=Takdir edilen gerçekleşir.]

al-muḳaddaru lā-yuġayyaru

[=Takdir edilen değişmez.]

kullu şay'[in] *bi-ḳadar*[in][13116]

[=Her şey kaderledir.]

15277. Ölmek var, dönmek yoḳ. **463/03**

Harp yolunda…

15278. Olan oldu. **463/04**

Arabî: *kāna mā-kāna*

[=Olan oldu.]

15279. Olma âlemde saḳın[13117] ateş süḫan. **463/05**

Lā mışrā'

15280. O[13118] Hüma[13119] alçaḳlara ėtmez tenezzül, neyleyim! **463/06**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrā']

15281. O[13120] gördüğüŋ viran mülk, Süleyman[13121] mülküdür; felek viran eylemiş. **463/07**

13116 bk. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 54. Sūratu 'l-Ḳamar 49.

13117 Bu (463.) sayfada iki farklı (صاقين, صاقن) imla ile kullanılmış olan *sakın* kelimesi, yazmada toplamda üç farklı imla ile (صاقن, صاقين, صقن) kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣaḳın (صاقن) yā-ḫvud ṣaḳın (صاقين): I, 809[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaḳın (صاقن): 1159[b].

13118 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba'ż ta'birātında isti'māl olunuyor.: I, 217[c].

13119 Hüma: Doğu mitolojilerinde ve divan şiirinde üstün özellikleriyle yer alan efsanevî kuş. Bazı Türk lehçelerinde *kumay*, Anadolu Türkçesinde *hüma/huma* şeklinde söylenen Farsça *humā/humāy* adındaki bu mitolojik kuş, İslamiyet öncesi Türk inançları içinde de yer alan hayat ağacı ile hayat suyu yanında üçüncü önemli motiftir. … Yine bazı ortak özellikleri dolayısıyla *hüma*; *simurg, anka, garuda, kaknus* ve *phoenix* gibi diğer efsanevî kuşlarla karıştırılmıştır. *Hüma*yı diğerlerinden ayıran en önemli özellik "cennet ve devlet kuşu" olmasıdır. KURNAZ, C.: "Hümâ", *DİA*: 18, 478[a]. STEINGASS: *CP-ED*: humā: 1507[a]; humāy: 1508[a].

13120 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba'ż ta'birātında isti'māl olunuyor.: I, 217[c].

13121 Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta sadece kral, İslam'da ise hükümdar-peygamber kabul edilen ve edebiyatta dünyevî gücün ve saltanatın sembolü olarak kullanılan, İsrailoğullarına gönderilen peygamber. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "Süleyman", *DİA*: 38, 56[b]-60[c]. AKKAYA, H.: "Süleyman - Edebiyat", *DİA*: 38, 60[c]-62[a].

Fużūlī [*Dīvān* 76, CXXXV, 4[13122]] beyt

dehr ārā ger bir ṣınıḳ dīvār görseŋ eyle[13123] *bil*
ol Süleymān mülkidür kim çarḫ vīrān eylemiş

15282. O[13124] zevḳler, o cilveler, o[13125] hay huylar hep geldi geçti ey dil; o da bir zaman imiş. **463/08**

Mevzundur.

Yaḥyā Naẓīm[13126] [*Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 97] [beyt[13127]]

15283. Olma bed-kâr olana yaver saḳın. **463/09**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrāʻ]

15284. Olma sübyan ile hemreh, düşse bârıŋ şad olur. **463/10**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrāʻ]

15285. Olsa ger bir ḫanede iki ḫoroz[13128], olmaz sabah. **463/11**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrāʻ]

15286. Olur her şey, hemen ser zinde olsun. **463/12**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrāʻ]

15287. O[13129] ibretli günü görenler, ḳıyamet ḳoptu sandılar. **463/13**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13130] 408

Ṭomanbay otaġ-ı hümāyūn öŋine gelicek ḳapu aġası içerüden çıḳup emr-i pād-şāh-ile Bābü ʼz-Zuvayleʼde ṣalb içün ḫaṭṭ-ı hümāyūn ibrāz ėdicek hemān-dem mezbūrı

13122 GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: 76, CXXXV, 4. Bu beyit, Fuzuli'nin divanından yapılan diğer alıntıların aksine Abdülbâki GÖLPINARLI'nın *Fuzûlî Dîvânı* adlı neşrinden tahkik edilmiştir; zira Fuzuli'nin divanından yapılan alıntıların tahkiki için kullandığımız Kenan AKYÜZ, Süheyl BEKEN, Sedit YÜKSEL ve Müjgân CUNBUR'un birlikte yaptıkları neşirde ilgili beyit de bu beytin yer aldığı gazel de yoktur. GÖLPINARLI, divanın yalnızca İstanbul basmasında yer alan bu gazelin Fuzuli'ye aidiyetinin şüpheli olduğunu belirtmiştir. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: 76, CXXXV, 1.

13123 Yazmada: *öyle*.

13124 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

13125 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

13126 Yazmada: *Naẓīmī*.

13127 Yaḥyā Naẓīm: *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm*: İbtidā-yı Ġazeliyyāt: ol ḏevḳler o cilveler ol hāy u hūylar / heb geldi geçti ey dil o da bir zamān ėmiş: I, 97.

13128 Yazmada: *ḫuros*. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros*, *ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

13129 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

13130 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

bir ḳaṭıra bindirüp öniŋce münādīler ile ṭoġrı Bulaḳ'dan Mercuşiye'ye ve andan Beyne 'l-Ḳaṣreyn öniŋden şehrüŋ ortasından giriftār oldıġın inkār ėdenlere ḳarşu ṭoḳuz kerre ṭolandırup ḫalḳ-ı 'ālem Ṭomanbay'uŋ bu ḥālde oldıġın göricek ġırīv u feryād u vāveylā ḳoparup yüziḳoyu ḳapandılar. ***Ol roz-ı 'ibret-endāzı görenler ḳıyāmet ḳopdı ṣandılar****. Bu ḥāl ile götürüp Bābü 'z-Zuvayle'de ber-dār ėtdiler.*

15288. Olur şeyi oluruna[13131] (ḳolayına) bağlamaḳ gerek. **463/14**

15289. Olduğu, olacağı o ḳadar. **463/15**

15290. Olmayan şeye cebir yoḳ, olan şeye sabır yoḳ. **463/16**

15291. Ülkü[13132] (örnek) gerek, ülküye bilgi[13133] gerek. **463/17**

15292. Ülküsüz[13134], bilgisiz[13135] marifet[13136] olmaz.[13137] **463/17**

15293. Olmuş meyve[13138], ağacından kendi düşer. **463/18**

13131 Yazmada: *olarına*.

13132 Müellif tarafından bu kelimenin 'numune' manasında olduğu kaydedilmiş. bk. 466/21. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ülgü: Mīzān, terāzū, vezn ve ölçmek.: 39[b]. *ülkü*: 'terazi, kantar'. REDHOUSE: *TaEL*: ülkü: 267[b]. YUDAHİN: *KS*: ülgü: 1. Örnek, misal. 2. Biçki kalıbı, model.: 794[a]. DOERFER: *TMEN*: ülgī: II, 119. CAFEROĞLU: *EUTS*: ülgü: 1. Hisse, kısım, parça, pay. 2. Ölçü, miktar, adet, sayı.: 272. NECİP: *YUTS*: ülge: Örnek, model.: 445[a]; ülgilik: Örneklik, numunelik.: 445[a]. CLAUSON: *EDPT*: ülgī: 142[b]. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: ülgü: 1. Örnek. 2. Biçki modeli.: 197[b]. ÖNER: *K-TTS*: ölgĕ: 1. Örnek. 2. Giysi biçmek üzere kullanılan patron, model. 371[b]. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: örnek: Ürnek, ölgĕ, moděl, makĕt.: 241[a]. Kelimenin *ölgi, ölgö, ülgä* ve *ülgi* biçimleri için bk. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: örnek: 680-681. Ayrıca bk. TDK: *DS*: ölkü: Düşünce.: IX, 3332[a]; ülgü (III): Tutum, davranış, durum, eğitim.: 4063[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ülkü: Hedef, nişangâh, ülkü.: 297[b].

13133 Yazmada: *bilgü*. REDHOUSE: *TaEL*: bilgi-gü: 383[b]; bilgi: 383[b]. TDK: *TTS*: bilgi (bilgü): I, 560. TDK: *DS*: bilgü: II, 692[b].

13134 Müellif tarafından bu kelimenin 'numune' manasında olduğu kaydedilmiş. bk. 466/21. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ülgü: Mīzān, terāzū, vezn ve ölçmek.: 39[b]. *ülkü*: 'terazi, kantar'. REDHOUSE: *TaEL*: ülkü: 267[b]. YUDAHİN: *KS*: ülgü: 1. Örnek, misal. 2. Biçki kalıbı, model.: 794[a]. DOERFER: *TMEN*: ülgī: II, 119. CAFEROĞLU: *EUTS*: ülgü: 1. Hisse, kısım, parça, pay. 2. Ölçü, miktar, adet, sayı.: 272. NECİP: *YUTS*: ülge: Örnek, model.: 445[a]; ülgilik: Örneklik, numunelik.: 445[a]. CLAUSON: *EDPT*: ülgī: 142[b]. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: ülgü: 1. Örnek. 2. Biçki modeli.: 197[b]. ÖNER: *K-TTS*: ölgĕ: 1. Örnek. 2. Giysi biçmek üzere kullanılan patron, model. 371[b]. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: örnek: Ürnek, ölgĕ, moděl, makĕt.: 241[a]. Kelimenin *ölgi, ölgö, ülgä* ve *ülgi* biçimleri için bk. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: örnek: 680-681. Ayrıca bk. TDK: *DS*: ölkü: Düşünce.: IX, 3332[a]; ülgü (III): Tutum, davranış, durum, eğitim.: 4063[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ülkü: Hedef, nişangâh, ülkü.: 297[b].

13135 Yazmada: *bilgüsiz*. REDHOUSE: *TaEL*: bilgi-gü: 383[b]; bilgi: 383[b]. TDK: *TTS*: bilgi (bilgü): I, 560. TDK: *DS*: bilgü: II, 692[b].

13136 ATAY: *A-TBL*: ma'rifa[t]: *İlim* ile *marifet* arasında fark vardır. *Marifet*in karşıtı, *inkâr* etmek yani tanımamaktır. *İlm*in karşıtı, bilmemek yani *cehalet*tir. *Marifet*, bir şeyi cüzî ve tikel olarak bilmektir. *İlim* ise tümel, küllî olarak bütünü ile bilmektir. *Marifet*, bir şeyin esaslarını, belirtilerini bilmek olup bir şeyin özünü, mahiyetini, hakikatini bilmeye *ilim* denir. Bunun için "Allah ariftir." denmez de "Allah âlimdir." denir. Aynı şekilde "Allah'ı ilmen biliyor." denmez; fakat "Allah'ı marifet ile biliyor." denir.: 3, 338[b]. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luġa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'İlm* ile *ma'rifet* arasındaki fark: 96.

13137 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

13138 Bu kelimenin aslı Farsça *mīva*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 1365[a]. Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlasını koruyan bu kelimenin telaffuzda ise hem *mīve* hem de *meyve* şekli mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: meyve: II, 1444[c]. REDHOUSE: *TaEL*: meyve: 2057[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: meyve: 639[a]; mîve: 654[a]. Bu sebeple, bu kelime; alıntılarda *mīve*, madde başlarında *meyve* olarak kaydedilmiştir.

15294. Olan, dört bağlar; olmayan, dert bağlar. **463/19**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 100]

15295. Olmuş, olacaḳtan iyidir[13139]. **463/20**

15296. Olan oldu, ḳırılan kırıldı, mezâ mâ-mezâ[13140] [=geçen geçti]. **463/21**

15297. Olan oldu, ölen öldü. **463/22**

15298. Oldu, olacaḳ; ḳırıldı nacaḳ[13141]. **463/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 100]

15299. Oldu dubara, buldu budala. **463/24**

15300. O[13142] gün, ḳıyamet günlerinden bir gün oldu. **463/25**

Cennetmekân Sultan Murad Ḫan-ı Sani[13143] [1421-1444, 1446-1451 hazretleriniŋ Ḳosova'da Ḳos Sahrası'nda vuḳu bulan muharebesine dair fıḳra-yı tariḫiyedir.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13144] 182[13145]

Bu ġazā[13146] Ḳosava Ṣaḥrāsı'nda Sulṭān Murād Ḫān-ı bihişt-āşiyān[13147] ḥażretlerinüŋ ġazā-yı ekberidür, ki selāṭīn-i pēşīnden[13148] bir pād-şāh-ı ṣāḥib-i temkīne müyesser olmamışdur. Ba'ż ṣāḥib-i zu'm tārīḫ-şināsgeçinenler Ḳosava'da Sulṭān Murād-ı Evvel'üŋ şehādetini Sulṭān Murād-ı Ṯānī i'tiḳādında olup teşḫīṣlerinde ḫaṭā-yı fāḥiş ėtdüklerin ve ġalaṭ aŋladuḳlarınuŋ maḥallidür, ki eṣaḥḥ rivāyet ne keyfiyyet ile olmışdur ġaraż anı beyāndur. el-Ḳıṣṣa: Ḫaḳḳa 'l-yaḳīn, sipāh-ı dīn bu āyīn üzre tertīb ü tezyīn olınup cenge āġāz hengāmında pād-şāh-ı ser-ferāz iki rek'at namāz ḳılup Ḫudā-yı çāre-sāz u bende-nevāz der-gāhına 'arż-ı niyāz[13149] eyledi ve recā-yı furṣat ve istid'ā-yı nuṣret ėdüp el yüze sürdi. Bu vechle münācāt ve 'arż-ı ḥācetden ṣoŋra 'avn-i perverd-gāra istinād ėdüp semend-i reh-vāra süvār ve ḳalb-i sipāh-ı ẓafer-medārda kūh gibi üstüvār olup 'arṣa-yı gīrde "uḳtulū 'l-muşrikīn[13150]" āyetini ġāzīlere telḳīn eyledi ve ḳosava ṣadā-yı nefīr ve

---

13139 Yazmada: *eyüdür*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ایو imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

13140 Yazmada: *māżā mā-māżā*.

13141 Yazmada: *nacaḳ (ناجاق), nacaḳ (ﻧﺠﺎق), nacaḳ (ﻧﺠﻖ)*. STEINGASS: *CP-ED*: nāçaḫ: 1367[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: nacaḳ (ناجاق) yā nacaḳ (نجاق): II, 1145[c].

13142 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: I, 217[c].

13143 Murad II: Osmanlı padişahı. Geniş bilgi için bk. İNALCIK, H.: "Murad II", *DİA*: 31, 164[c]-172[a].

13144 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

13145 Yazmada: *182-183*.

13146 ġazā: Yazmada yok.

13147 āşiyān: Yazmada: *āsitān*.

13148 pēşīnden: Yazmada: *pēşinden*.

13149 'arż-ı niyāz: Yazmada: *'arż u niyāz*.

13150 ALLĀH: *Ḳur'ān*: 9. Sūratu 't-Tavba 5.

kös ile ṭolup gūyā ki ***ol gün ḳıyāmet günleründen bir gün olup*** *ʻarṣa-yı zemīn mütezelzil oldı.*

(naẓm)

iki ʻasker biribirine girdi
ṣadā-yı hāy u[13151] *hūy eflāke érdi*

kime kim tīr-i bürrān oldı nāzil
ʻadem vādīsi oldı aŋa menzil

yiyen ḫʸud ḍarbını gürz-i girānuŋ
ferāmūş eyledi fikrin cehānuŋ

(neṯr) Ḥāṣılı ol gün hengām ṣabāḥdan aḫşam érişünce ceng ü neberd istiḥkām bulup seyl-i ḫūn mānend-i Ceyḥun her ṭarafa revān ve kelle-yi aʻdā ʻarṣa-yı kār u zārda[13152] *ġalṭān oldı. ...*[13153] *Tevfīḳ-i İlāhī karīn-i iḳbāl-i şehenşāhī olmaġla bu sefer-i ẓafer-reh-berde ʻasker-i İslām ġanāyim-i firāvān ile şād u*[13154] *kām oldılar. Bu cihād-ı ekberden ṣoŋra ḥażret-i pād-şāh-ı hümāyūn fāl sürūr u*[13155] *iḳbāl ile dārü ʼs-salṭana Edirne ṭarafına irtiḥāl buyurdılar.* ilā āḫirihi[13156]…

15301. “Oldu bitti, yaman gitti” oyununa beŋzedi. **463/26**

15302. Olan oldu, geçen geçti; sen de geç. **463/27**

15303. Ol[13157] mihr-i bivefanıŋ camekânda bir dem ḫayalin gördüm, divane oldum; lakin ayinede bir an aks-i cemalin gördüm, pervane oldum. **463/28**

Lā [beyt]

15304. Olmadı bostan, bitmedi ḳarpuz. **463/29**

15305. Ölçmeden[13158], tartmadan, saymadan vérmek Allah’a mahsus. **464/01**

15306. Ölçmeden[13159], tecrübe étmeden aḳan çay (su, nehir) da olsa geçilmez; ölçüp[13160] biçmeden dibadan (ḳumaştan) hazır, […] ḳaftan da olsa giyilmez; tatmadan, ḳoḳlamadan[13161] (ḳoḳlayıp[13162] baḳmadan) amberli şerbet de olsa içilmez. **464/02**

15307. Ölçüsüz söz, ecelsiz ölüm… **464/03**

15308. Ölçüsüz, bez vérilmez. **464/04**

13151 u: Yazmada yok.

13152 Yazmada: *kār-zārda*.

13153 Yazmada: *45 saṭrdan ṣoŋra*. Metnin devamı, *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*’nin 185. sayfasından alınmıştır.

13154 u: Yazmada yok.

13155 u: Yazmada yok.

13156 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ʻalayhi ʼl-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

13157 CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: “O” ism-i işāretine “lām” ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; “şol” gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

13158 Yazmada: *ölçümeden*.

13159 Yazmada: *ölçümeden*.

13160 Yazmada: *ölçüyüp*.

13161 Yazmada: *ḳoḳmadan*.

13162 Yazmada: *ḳoḳlayıp*.

15309. Ölçüsüz söz olur, ölçüsüz bez olmaz. **464/05**

15310. Ölçüsüz, mezar bile ḳazılmaz. **464/06**

15311. Ölçüsüz mezara ölü sığmaz, ölçüsüz pazara hesap sığmaz. **464/07**

15312. Ölçmeden[13163] hesap aŋlaşılmaz. **464/08**

15313. Ölçüsüz tartısız hiçbir şey yoḳtur; velev zerre, velev kürre[13164]; pire mire. **464/09**

15314. Ölçüsüz, bez satılmaz. **464/10**

15315. Ölçüsüz tarla, dişsiz taraḳ olmaz. **464/11**

15316. Ölçüsüz vuruş[13165], izinsiz vuruş[13166] olmaz. **464/12**

15317. Ölçmeden[13167] ḳaftan, don[13168] biçilmez; baḳmadan, tatmadan baldan şerbet de olsa içilmez. **464/13**

15318. Ulular[13169] sözü gerçektir, ölüler (cahiller) sözü sürçektir[13170]. **464/14**

[sürçek:] "sürün-[13171]" mastarından…

15319. Ulu[13172] dağda ulu[13173] bayram[13174]… **464/15**

[ulu dağ:] Arafat[13175].

13163 Yazmada: *ölçümeden*.

13164 Yazmada: *kürre*. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: kura[t]: Yuvarlak her cisim. Yer küresi.: 370[a]. *Küre* kelimesi, *kürre* biçimiyle de kullanılmıştır. bk. AYVERDİ: *MBTS*: küre: 728[a]. Ayrıca; dönem, bölge ve ölçülen şeyin cins ya da vasfına göre farklı değerleri ifade eden *kür*, pek çok dilde *kor, korâ, koros, kûrâ, kurru* vb. farklı biçimlerle müstamel bir ölçü birimidir. Ayrıca, Uygurca'da *kur, küre, küri* ve *kürre* gibi farklı şekillerde telaffuz edilen yaklaşık 22,4 kilogramlık tahıl ölçeği de mevcuttur. Geniş bilgi için bk. KALLEK, C.: "Kür", *DİA*: 26, 559[c]-561[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: kurr: Bir ölçek. (60 kafîz: 1 ton civarında): 368[b].

13165 Yazmada: *uruş*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruş: VI, 3981. TDK: *DS*: urmak: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruş: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

13166 Yazmada: *uruş*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruş: VI, 3981. TDK: *DS*: urmak: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruş: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

13167 Yazmada: *ölçümeden*.

13168 Yazmada *don* kelimesi bu madde başında kullanılan (don) imlasının yanı sıra *ṭon* imlası ile de kullanılmış. Kelimenin aslı *tōn*'dur. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gèyecek demekdür, ki ḳaftan ma'nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. 'Ale 'l-ıṭlāḳ roba, ṯevb, libās, cāme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik. iç ṭonı: Teniŋ üzerine ve pantolon yā şelvār altında giyilen bir libās, ki çamaşırdan ma'dūddur.: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498[b].

13169 Yazmada: *uluvlar, uluġlar*. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

13170 CLAUSON: *EDPT*: sürçük: 845[b]. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: sürçek: Hikâye.: 65[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sürçek: Hikâye.: 245[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sürçek: Ḳayılacaḳ ve ṭayacaḳ maḥall.: 189[a].

13171 CLAUSON: *EDPT*: sürçük: 845[b].

13172 Yazmada: *uluv, uluġ*. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

13173 Yazmada: *uluġ*. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

13174 TDK: *TTS*: ulu bayram: Ramazan Bayramı.: VI, 3950.

13175 Ulu bayram, 'Ramazan Bayramı' manasında olmakla birlikte Arafat, Kurban Bayramı'ndan bir gün önce yani Zilhicce ayının dokuzuncu günü hacıların çıktıkları mevkifin adıdır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ:

15320. Ululuḳ; sâl, mal, câh ile değil; belki kemal iledir. **464/16**

Kemālpaşa-zāde Sa‘īd müt̲elle t̲[13176]

ne nesl iledür ne sāl iledür
ne cāh iledür ne māl iledür
begim ululuḳ kemāl iledür

15321. Ulular[13177] sözü, ulu[13178] güne ḳadar (ḳıyamete ḳadar) ḳalır. **464/17**

15322. Ulular[13179] sözünü tutmaḳ gerek. **464/18**

15323. Ulu sözü diŋlemeyen uluyaḳalır. **464/19**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emt̲āl-i ‘Ot̲māniyye* 106]

15324. Ulu[13180] bayramda[13181] at, küçük bayramda et yaraşır. **464/20**

15325. Ulular[13182] sözünü diŋlemeyen uluyaḳalır, yaḫşiler sözünü diŋlemeyen yolda ḳalır. **464/21**

15326. Ulular[13183] meclisine boş el ile varılmaz. **464/22**

Muḥibbī *Dīvān* [806, 2790, 2; 3] [beyt]

ben nice ėtmeyeyim göz yaşını āb-ı revān
ṣalınur her ṭarafa[13184] nāzla ol serv-i sehī

kūy-i dil-dāre varup cān u dili[13185] piş-keş ilet
çūn varılmaz ulular meclisine dest tehī[13186]

15327. Ulularıŋ sözü, yere düşmez dünya durduḳça. **464/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emt̲āl-i ‘Ot̲māniyye* 106]

15328. Ulu orta gider. **464/24**

UBTḲM: ‘Arafāt: Ḥuccācıŋ yevm-i ‘arafede vuḳūf ėtdükleri mevḳifiŋ ismidür, Mekke’ye on iki mīl mesāfedür.: II, 809.

13176 Yazmada: *beyt - müt̲elle t̲*.

13177 Yazmada: *uluġlar*. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

13178 Yazmada: *uluġ*. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

13179 Yazmada: *uluġlar*. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

13180 Yazmada: *uluġ*. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

13181 TDK: *TTS*: ulu bayram: Ramazan Bayramı.: VI, 3950.

13182 Yazmada: *uluġlar*. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

13183 Yazmada: *uluġlar*. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

13184 Yazmada: *ṭarafına*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ṭarafa: 806, 2790, 2. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: tarafa: 3, 484, 866, 2. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ṭarafa: 2, 1652, 2350, 2.

13185 Yazmada: *li*.

13186 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: dest tehī: 806, 2790, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: dest-i tehî: 3, 484, 866, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: dest tehī: 2, 1652, 2350, 3.

Bitarafane…

15329. Ulaḳ gibi yola düştü, seğirtti, uçtu gitti. **464/25**

ulaḳ: Eski zamanda Türklerce 'postacı, ḫaber getirici âdem' dėmektir.

15330. Ulaḳlar saldılar, ḫaberi ondan aldılar. **464/26**

[ulaḳ:] Eski zamanda postacıların, sâ'îlerin unvan-ı maḫsusu.

15331. Ulaḳ (postacı) vari ılgar eyledi. **464/27**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 423[13187]]

15332. Ulaḳ tavrında gitti. **464/28**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13188] 422

Andan vezīr-i a'ẓam Pīrī Paşa'nuŋ re'y ü tedbīrleri ile şeh-zāde-yi cevān-penāh - ḫuldu'llāhu ḫilāfatihī va ibḳāhī- ḥażretlerinüŋ cenāb-ı sa'ādet-āşiyānlarına mektūb yazılup "Taḳdīr-i Ḫudā ile Sulṭān Selīm Ḫān ḥażretleri dār-ı beḳāya rıḥlet ėdüp cenāb-ı ḫilāfet-me'ābları bāḳī ve müstedām ola. İmdi tecemmülāt-ı esbāba tevaḳḳuf ėtmeyüp ber-vech-i ılgār **ulaḳ ṭavrunda** *taḫt-ı sa'ādet-baḫta ėrüşmege himmet olına." deyü sileḥ-dārlar ket-ḫudāsı Süleymān Aġa'yı kemāl-i isti'cāl ile irsāl eylediler.* ilā āḫirihi[13189]…

15333. Ulaḳ yolda, ḫaber onda… **464/29**

15334. Ulaḳlar, solaḳlar hep beraber fisebilillah cihat diye Peşte'ye[13190], Beç'e[13191] azm-i râh-ı gaza oldular. **464/30**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[13192]

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi 'Oṯmānī* [cüz'-i evvel, 500[b]]

ṣolaḳ[13193]***:*** *Yesārī, a'ser. Sābıḳda 61, 62, 63, 64'ünci bölük ḫalḳı ve rikāb me'mūrı, kemān-keş*[13194]*, ṣaġlu ṣollu 'asker iki yana selāma dizilüp yol olmış.*

15335. Ulaḳtan ḫaber, solaḳtan teber… **464/31**

15336. Olan oldu, nacaḳ ḳırıldı. **464/32**

13187 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: Ḫāṣṣa-yı ḥareme müte'allıḳ olan ḫazīne-yi 'āmire 'arabalarını Pīrī Paşa mühürleyüp Muṣṭafā Paşa'yı ḫazīne üzerine ḳoyup ve Ferhād Paşa'yı meyyit ile alıḳoyup kendüsi aḫşam namāzundan ṣoŋra **ulaḳ vārī** Dārü 's-salṭana'ya **ılġār eyledi**.: 423.

13188 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur.*

13189 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

13190 Tuna nehrinin sol kıyısında yer alan ve nehrin sağ kıyısındaki Buda (Budin) ve Buda'nın kuzeyindeki Obuda (Eski Buda) ile bugünkü Budapeşte şehrini teşkil eden yerleşim yeri. Geniş bilgi için bk. DÁVID, G.: "Budin", *DİA*: 6, 344[c]-348[b].

13191 Macarcada *Bécs*; Boşnak, Sırp ve Hırvat dilinde *Beč* olarak geçen *Beç* ismi; Osmanlı Türkçesinde de Avustarya'nın başşehri Viyana için kullanılmıştır. Geniş bilgi için bk. BEYDİLLİ, K.: "Viyana", *DİA*: 43, 113[c]-119[c].

13192 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

13193 Yazmada bu alıntının başına "luġat" diye not düşülmüş.

13194 *Lehce-yi 'Oṯmānī*'de: *kemān-eş.*

Olacaḳ ile öleceğe çare olmaz.

15337. Ölen atıŋ yelesi, ḳuyruğu yâdlı; kendisi adlı sanlı olur.[13195] **465/01**

15338. Ölen öküz (çift) tek boynuzlu olur, ölen sığır sütlü mütlü[13196] olur. **465/01**

15339. Ölen eşeğe sahip çıḳan olmaz. **465/01**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Ḳaçan tavşanıŋ ḳuyruğu, ḳulağından uzun olur.

Ḳaçarken görülen yılanıŋ hikâyesi, ḳuyruğundan uzun olur.

Ḳurt[13197] ile tilki, kendi masalıyla hikâyesini ḳuzu ve ḳarga[13198] ile beraber kendi üzerlerinde taşırlar.

Köpek ile kediniŋ hikâyesini[13199] diŋleyen olmaz.

15340. Ulaḳ gibi seğirtir. **465/02**

15341. Öl benim için, öleyim seniŋ için. **465/03**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 100[13200]]

15342. Öleceğe çare olmaz, öleceğe ilaç şifa olmaz. **465/04**

15343. Ölecek ölmeyince ḳalacaḳ gün görmez. **465/05**

15344. Ölecek ile olacağa çare olmaz. **465/06**

15345. Ölecek ile çıḳacağa çare olmaz. **465/07**

15346. Olacaḳ ile öleceğe çare bulunmaz. **465/08**

15347. Öleceğini düşünen kibrėtmez. **465/09**

15348. Ölecek âdem kibrėder mi! **465/10**

15349. Olacaḳ olur, gelecek görülür. **465/11**

15350. Ölecek ḫastanıŋ başı ucunda rüya tabir olunmaz. **465/12**

15351. Olacaḳ olur, ölecek ölür; ancaḳ ne olursa olur hep muḳadder olan olur. **465/13**

15352. Ölecek ḫasta gibi türlü türlü[13201] sözler söyler. **465/14**

13195 Yazmada tek bir madde başı olarak “Ölen atıŋ yelesi, ḳuyruġı yādlı; kendisi adlı ṣanlı olur. Ölen öküzü (çift) tek boynuzlı olur, ölen ṣıġır südli müdli olur. Ölen eşege ṣāḥib çıḳan olmaz. Ḳaçan ṭavşanıŋ ḳuyrıġı, ḳulaġından uzun olur. Ḳaçarken görilen yılanıŋ hikāyesi, ḳuyruġından uzun olur. Ḳurd ile tilki, kendi maṣalıyla hikāyesini ḳuzı - karga ile ber-ā-ber kendi üzerlerinde ṭaşırlar. Köpek ile kediniŋ hikāyesin diŋleyen olmaz.” biçiminde kaydedilen ve altında müellifin imzası bulunan ifadelerin burada ayrı ayrı yazılması muvafık bulunmuştur.

13196 Yazmada: *südli müdli*. Bahṣāyiṣ bin Çalıça: *Bahṣayiṣ Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

13197 Yazmada: *ḳurd*. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

13198 ḳuzı ve ḳarġa: Yazmada: *ḳuzı - ḳarġa*.

13199 Yazmada: *ḥikāyesin*.

13200 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Öl benim içün, öleyim seniŋ içün.: 110.

13201 Yazmada: *dürlü dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

Muḥibbī *Dīvān* [794, 2743, 2] [beyt]

ġamm şebinde ḫaste dil eyler temennā-yı viṣāl
dürlü dürlü fikr eder bir ölecek[13202] *ṣayru gibi*[13203]

15353. Ölecek keçi, çobanıŋ dayağına[13204] sürünür. **465/15**

15354. Ölecek âdem için baş ağrısı bahanedir. **465/16**

15355. Ölü çıḳmış eve beŋzedi. **465/17**

15356. Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi. **465/18**

Muḥibbī [*Dīvān* 763, 2627, 1] mıṣrā'[13205]

15357. Öldüğüne duacı, ḫayırsız evlattır. **465/19**

15358. Öldürseler ḳanı çıḳmaz (aḳmaz). **465/20**

Ḫasis…

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 110[13206]]

15359. Öldüğüme yanmam, adam[13207] olmadığıma yanarım. **465/21**

15360. Öldüğüne baḳmaz da ḳoz ağacından tabut ister. **465/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 110[13208]]

15361. Ölseŋ öl; tek baygınlıḳ gösterme. **465/23**

15362. Ölene rahmet, ḳalana sağlıḳ iste. **465/24**

15363. Ölene rahmet, malına bereket; gammaza lanet… **465/25**

15364. Ölürseŋ şehit, öldürürseŋ sait… **465/26**

13202 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ölicek: 794, 2743, 2. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: olıcak: 3, 457, 811, 2. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ölecek: 2, 1654, 3356, 2.

13203 ṣayru gibi: Yazmada: *ṣayru gibi*: *ḫaste gibi*.

13204 Yazmada: *ṭayaġına*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

13205 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ḫalḳ içinde mu'teber bir nesne yoḳ devlet gibi / olmaya devlet cihānda bir nefes sıḥḥat gibi: 763, 2627, 1.

13206 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Öldirseler ḳanı aḳmaz.: 110.

13207 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (ادام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

13208 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Öldigine baḳmaz da ḳoz aġacından tābūt ister.: 110.

Tābit *Ẓafer-nāme-yi Tābit*[13209] [34] [beyt]

ḳanı bir bugünki[13210] *gibi yevm-i ʻīd*
ölürseŋ şehīd öldirirseŋ saʻīd

murād alacaḳ ḳutlı gündür bugün
delīr-āne bayram dügündür bugün

ḳalan ġāzīye nām u kām-ı nigū
şehīde temāşā-yı dīdār-ı Hū

15365. Ölürseŋ şehit, ḳalır iseŋ gazi… **465/27**

Lā beyt

ölürsek şehīd ḳalursaḳ ġāzī
ḳudretden yazılmış başa öyle yazı

15366. Ölüsünü saymayanıŋ (anmayanıŋ) dirisi sayılmaz. **465/28**

15367. Ölüsüne hürmeti olmayanıŋ dirisine hürmet olmaz. **465/29**

15368. Öldüğüm vaḳit beni eski ḳabre ḳoyunuz, ḳabrimiŋ eskiliğinden bahisle belki sual meleklerinden yaḳayı ḳurtarırırm. **465/30**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[13211]

15369. Ölümden ḳorḳan insan, insan değildir. **465/31**

15370. Ölmek istemeyen millet, dünyada yaşayamaz. **465/32**

15371. Ölürsem görmeden millette ümit ėttiğim feyzi, yazılsın seng-i ḳabrimde “Vatan mahzun, ben mahzun…” **465/33**

Nāmıḳ Kemāl [*Namık Kemâl’in Şairliği ve Bütün Şiirleri* Rübâîler 381] beyt

15372. Ölecek dėnilen ölmez de ölmeyecek zannolunan ölür. **466/01**

15373. Ölüye[13212] (mevtaya[13213]) söven[13214] (gıybet, nemîme söyleyen), ulu[13215] kişilere[13216] söven[13217] insan; insan değildir. **466/02**

13209 Yazmada: *Ẓafer-nāme-yi Tābit - li-ġazā-yı Selīm Girāy Ḫān*. Bu eser; Osmanlı padişahı II. Süleyman [1687 - 1691] zamanında Avusturya seferine çağrılan Kırım hanı Selim Giray [1671 - 1704] adına divan şairi Tābit [ö. 1124/1712] tarafından yazılmıştır. *Ġazā-nāme* ve *Selīm-nāme* olarak da anılan eserin bazı kaynaklarda Kaçanik ya da Macar seferiyle ilgili olduğu söylenirse de Selim Giray’ın kazandığı Prekop zaferini anlatır. KARACAN, T.: “Sâbit”, *DİA*: 35, 349ᵃ.

13210 Yazmada: *günki*.

13211 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

13212 Yazmada: *ölü*.

13213 Yazmada: *mevt*.

13214 Yazmada: *sögen*. CLAUSON: *EDPT*: sög-: 818ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 749ᵃ.

13215 Yazmada: *uluv, ulug*. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136ᵇ. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

13216 Yazmada: *kişileri*.

13217 Yazmada: *sögen*. CLAUSON: *EDPT*: sög-: 818ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 749ᵃ.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira ölmüş insanlardan değil insanlar, şeytanlar bile alaḳasını kesmiştir. Binaenaleyh, ölmüş insanlara[13218] *sövmek*[13219]*, onlar*[13220] *haḳḳında itâle-yi lisanda bulunmaḳ; haḳlı haḳsız, şer‘an memnudur, aḳlen ve vicdanen de merdûd ve memnudur. “İnsanım!” diyenler öyle fezâhati asla ḳabul ėtmeyenlerdir. Büyüklere*[13221] *sövmek*[13222] *de şer‘an memnudur.*

15374. Ölür müsün, öldürür müsün? **466/03**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 111[13223]]

beyt

öldirmeli mi ölmeli mi n'eylemeli āh
lā ḥavla va lā ḳuvvata illā bi’llāh

15375. Ölende mi ḳabahat, öldürende mi? **466/04**

“Sultanım; ḳabahat öldürende değil, ölendedir.” dėmiş.

15376. Ölüsünü ananıŋ dirisi de aŋılır. **466/05**

15377. Ölüsüne hürmet ėdenleriŋ dirisine de hürmet ėdilir.[13224] **466/05**

15378. Öldürmeyince Mevla, kim öldürebilir molla? **466/06**

[Rāşid-i Belgradī] *Tārīḫ-i Vaḳ‘a-yı Ḥayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*[13225] [I,] 231

15379. Öleniŋ arḳasından kim ölmüş! **466/07**

15380. Öleniŋ ölüsü ortada ḳalmaz. **466/08**

15381. Öleni, yer ḳabul ėder. **466/09**

15382. Ölüye ağlama, diriye ağla. **466/10**

15383. Ölünüŋ başı ucunda ağlanır. **466/11**

15384. Ölüye selamı kendiŋ vėr, kendiŋ al. **466/12**

13218 Yazmada: *insānları*.

13219 Yazmada: *sögmek*. CLAUSON: *EDPT*: sög-: 818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 749[a].

13220 Yazmada: *anlar*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

13221 Yazmada: *büyükleri*.

13222 Yazmada: *sögmek*. CLAUSON: *EDPT*: sög-: 818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 749[a].

13223 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ölür misiŋ, öldirür misiŋ!: 111.

13224 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

13225 Yazmada: *Vaḳ‘a-yı Ḥayret-nümā’dan bir fıḳradur*. Rāşid-i Belgradī: *Tārīḫ-i Vaḳ‘a-yı Ḥayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*: Ṣırb-istān’a vėrülen imtiyāz ḳānūn-nāmesünde öyle ḳatle ḳadar ḥükm ėdilmesine ṣarāḥat yoḳdur. Bu ėse teb‘a-yı Devlet-i ‘Aliyye’den bulundıġına binā’[en] bu miṯillü ḥükm-nāme evvel-emrde Bāb-ı ‘Ālī’ye ‘arż ve icrāsına irāde-yi seniyye şeref-ta‘alluḳ ėtmeyünce ḳatl u siyāset ėdemeyeceklerini ve ėtdükleri ḥālde nezd-i Devlet-i ‘Aliyye’de mes’ūl ṭutılacaḳlarını resm[en] serī‘[an] ḫaber gönderdükde her nice ėse emāret-i meḏkūre merḳūm Kirüman’ı maḥall-i siyāsetden gėrü alup ḳatl u i‘dāmundan ṣarf-ı naẓar ėtdürmiş oldı. “**Öldürmeyünce Mevlā, kim öldürebilir?**” Burası da böyledür.: I, 22.

15385. Ölen, öldüren hep bir olur, bizim o[13226] davaya liyaḳatimiz yoḳtur. **466/13**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13227] 726[13228]

"Ṣoŋra yaġmācılıḳ sipāh ve yeŋiçeri nāmına çıḳar. Cevānib-i erba'ada bize 'Pādşāhuŋ pāy-i taḫtı olan şehri yaġmā ėden bunlardur.' dėrler ve eşḳiyā ẓuhūr ėdüp ayaḳ altında fuḳarā pāy-māl olur; lākin bu aḥvāli Pād-şāh'a i'lām eylemege bizüm liyāḳatımuz yoḳdur. Ḥadden tecāvüz ėdenleri biz żābiṭlerimüze ifāde ėdelüm. Żābiṭlerimüz, aġalarımuz daḫı şevketlü pād-şāhımuza i'lām eylesünler. Eger pādşāhımuz olan Sulṭān Muṣṭafā ḳarındaşı oġlı Sulṭān 'Oṯmān'nuŋ ḳatline fermān eyledi ėse ***ölen pād-şāh, öldüren daḫı pād-şāh; bizüm ol da'vāya liyāḳatimüz yoḳdur****. Pād-şāhuŋ ḳanı da'vāsı bize düşmez. Nihāyet biz Pād-şāh ḥażretlerine i'lām eyleyelüm, ḳātil kim ėse bilsün. Biz de ve siz de bühtāndan ḫalāṣ olalum." deyüp cem'iyyet perīşān oldı.* ilā āḫirihi[13229]…

15386. Öleniŋ malı daḫi beraber ölür. **466/14**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 111]

15387. Ölüye ağlama, deliye gülme. **466/15**

15388. Öleniŋ arkasından ölmek olmaz. **466/16**

15389. Ölen ile beraber ölünmez. **466/17**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 111]

15390. Ölen mümine Mevla rahmet eyleye. **466/18**

Neşâtî [ö. 1085/1674]'niŋ[13230] *vefatına dair Yahya Nazîm [ö. 1139/1727]'ıŋ*[13231] *söylediği tariḫtir.*

13226 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba'ż ta'birātında isti'māl olunuyor.: I, 217[c].

13227 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

13228 Yazmada: *727*.

13229 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṣūdur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

13230 Neşâtî [ö. 1085/1674]: Sebk-i Hindî üslubunun önemli temsilcilerinden, divan şairi. XVII. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Edirneli olup adı Ahmed'dir. Şairi Nişancı Ahmed Dede ve Neşâtî Süleyman Dede şeklinde ananlar da vardır. … Neşâtî'nin ölümü üzerine aralarında Nâbî, Nazîm, Reşîd, Dâniş ve Fasîh Ahmed Dede'nin de bulunduğu pek çok şair tarih düşürmüş, Ammecizâde Rüşdü Mehmed Efendi'nin söylediği, "Fevtini gûş edicek Rüşdî dedi târîhin / Bezm-i gülzâr-ı naîm ola Neşâtî'ye makâm" mısraları şairin mezar taşına yazılmıştır. Geniş bilgi için bk. KAYA, B. A.: "Neşâtî", *DİA*: 33, 18[a]-19[c].

13231 Yazmada: *Naẓmī'niŋ*. Nazîm [ö. 1139/1727]: Naatlarıyla tanınan divan şairi, musikişinas. İstanbul'un Kumkapı semtinde Gedikpaşa'da dünyaya geldi. Bu sebeple, Gedikpaşalı Nazîm diye anıldı. Sadece Atâ Bey onun Kasımpaşa'da doğduğunu zikreder. Kaynaklarda vefatında seksen yaşlarında olduğu belirtildiğine göre 1059 (1649) civarında doğduğu söylenebilir. Asıl adı Yahyâ olup aynı mahlası kullananlardan ayırt edilmek için Nazîm Yahyâ Çelebi ismiyle tanınmakta, sadece İsmâil Belîğ adını Mustafa, lakabını da Kürkçübaşızâde diye kaydetmektedir. UZUN, M. - N. ÖZCAN: "Nazîm", *DİA*: 32, 452[a].

Yaḥyā Naẓīm[13232] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ[13233] [V, 488] [naẓm]

bu tīre[13234] *ḫāk-dāndan ʻālem-i nūra revān oldı*
vücūdın ġarḳa-yı envār-ı raḥmet eyleye Mevlā

ola dāʼim ḥarīm-i tekye-gāh-ı ʻArş-ı aʻlāda
revān-ı pāki hem-dest-i semāʻ-ı rūḥ-ı Mevlānā

Naẓīmā goş ėdüp fevtin dėdüm feryād ėdüp tārīḫ
«ola rūḥ-ı Neşāṭī ʻandelīb-i Sidre vü Ṭūbā» 1085[13235]

15391. Ölüye (ölene) gününde ağlarlar. **466/19**

15392. Ölü çıḳan evde, ağlayan; düğün olan evde, gülen olsa gerek. **466/20**

15393. Ülkü[13236], örnek olmadan ustalıḳta bilgi olmaz. **466/21**

[ülkü:] ʻNumuneʼ manasınadır.

15394. Ölen mümine iman refiḳ, *Ḳurʼan* delil[13237] ola. **466/22**

Yaḥyā Naẓīm[13238] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ-i Muḫtelife[13239] [I, 140] [naẓm]

Ḥācī Selīm Girāy vefāt eyledi dirėġ
leb-rėz-i nūr-ı raḥmet ėde ḳabrini İlāh

aŋa bihişt-i ʻAdn olup Baġçe-serāy
ʻazm eyledi cināne o ḫān-ı cehān-penāh

rūḥ-ı revānı oldı revān-ı ḳaṣr-ı cennet
īmān refīḳ-i rāh ola Ḳurʼān delīl-i rāh

gencīne gibi oldı nihān ḫāk-i tīrede
bir gevher-i kemāl ėdi ḥaḳḳā o pād-şāh

13232 Yazmada: *Naẓīmī*.

13233 Yazmada: *tārīḫ*.

13234 Yazmada: *tīr*.

13235 *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm*'da: *1075*. Yazmada: *1075 sene*. Bu manzume, Sebk-i Hindî üslubunun önemli temsilcilerinden olan divan şairi Neşâtî'nin ölümü üzerine yazılmış olup Neşâtî, hicrî 1085 [1674] senesinde vefat etmiştir. Geniş bilgi için bk. KAYA, B. A.: "Neşâtî", *DİA*: 33, 18ª-19ᶜ.

13236 Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ülgü: Mīzān, terāzū, vezn ve ölçmek.: 39ᵇ. *ülkü*: 'terazi, kantar'. REDHOUSE: *TaEL*: ülkü: 267ᵇ. YUDAHİN: *KS*: ülgü: 1. Örnek, misal. 2. Biçki kalıbı, model.: 794ª. DOERFER: *TMEN*: ülgǖ: II, 119. CAFEROĞLU: *EUTS*: ülgü: 1. Hisse, kısım, parça, pay. 2. Ölçü, miktar, adet, sayı.: 272. NECİP: *YUTS*: ülge: Örnek, model.: 445ª; ülgilik: Örneklik, numunelik.: 445ª. CLAUSON: *EDPT*: ülgǖ: 142ᵇ. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: ülgü: 1. Örnek. 2. Biçki modeli.: 197ᵇ. ÖNER: *K-TTS*: ölgě: 1. Örnek. 2. Giysi biçmek üzere kullanılan patron, model. 371ᵇ. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: örnek: Ürnek, ölgě, moděl, makět.: 241ª. Kelimenin *ölgi, ölgö, ülgä* ve *ülgi* biçimleri için bk. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: örnek: 680-681. Ayrıca bk. TDK: *DS*: ölkü: Düşünce.: IX, 3332ª; ülgü (III): Tutum, davranış, durum, eğitim.: 4063ª. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ülkü: Hedef, nişangâh, ülkü.: 297ᵇ.

13237 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ad-dalīl: Ḳulaġuza dėnür.: III, 211. TDK: *TS*: delil: Kılavuz, rehber.: 617ª.

13238 Yazmada: *Naẓīmī*.

13239 Yazmada: *keḏā tārīḫ*.

tārīḫ-i fevtini dėdi ṣad ḥüzn-ile Naẓīm
«Ḥācī Selīm Girāy'a ola ḫuld cāy-gāh» *1114*[13240]

15395. Olduğuŋ gibi görün, göründüğüŋ gibi ol. **466/23**

15396. Ölürse yer beğensin, ḳalırsa ėl beğensin. **466/24**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 111[13241]]

15397. Ulu[13242] (ḳurt, sırtlan soylu) yılı[13243], ulutur; yılan yılı, yılıtır[13244]. **466/25**

[Ulu yılı,] sâl-i Türkân'da beşinci yıldır. Yılan yılı, sâl-i Türkân'da altıncı yıldır. [ulut-:] 'Dehşetli ağlatmak[13245]' manasınadır. [yılıt-:] 'Yılıştırmak[13246].' manasınadır.

15398. Ölü, bir iken iki oldu; mezarı geniş ḳaz. **466/26**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 111]

15399. Ölürüm diyeniŋ üstüne varılmaz. **466/27**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 111]

15400. Ölüm, ḳaş ile göz arasında. **466/28**

15401. Ölene iman selameti, ḳalana ömür bereketi… **466/29**

15402. Ölümden ölüm beğen! **466/30**

15403. Ölmüş ise Allah ölene iman baylığı (zenginliği), ḳalana ömür uzunluğu vėrsin. **466/31**

15404. Ölüm ile pazarlıḳ olmaz. **466/32**

15405. Ölüm her daim hazırdır. **466/33**

13240 Yazmada: *1114 sene*.

13241 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ölürse yer begensün, ḳalırsa ėl begensün.: 111.

13242 Yazmada: *uluv*. CLAUSON: *EDPT*: uluğ: 136[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: uluġ: I, 548. TDK: *TTS*: uluğ: Ulu, büyük.: VI, 3950.

13243 On iki hayvanlı Türk takvimi sisteminde, on iki yılda bir devreden yıl adları şunlardır: Sıçgan (sıçan), ud (öküz), bars (pars), tavışgan (tavşan), lu (ejder), yılan, yund (kısrak), kon (koyun), biçin (maymun), takıgu (tavuk), it (köpek), tonguz (domuz). Geniş bilgi için bk. AKGÜR, A. N.: "Takvim", *DİA*: 39, 487[a]-490[b]. KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: 87^{a}_{13}-88^{a}_{13}; Çeviri: 344_{20}-348_{5}.

13244 Yazmada: *yulutur*. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yılmaḳ: Kaymak.: dördüncü cilt, 891[a]. *yılıt-*: 'Isıtmak'. *yulıt-*: 'Yağmalatmak'. CLAUSON: *EDPT*: yılıt-: 923[a]; yulıt-: 923[a]. TDK: *DS*: yılışmak (III): Korkmak, sinmek.: XI, 4270[b]; yılışmak: 1. Hoşa gitmeyecek biçimde sataşmak. 2. Gülümsemek.: XII, 4821[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yıl- (II): Sürünmek.: 321[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: yılışmaq: Çekilmek; ilerilemek (*sürünerek veya kayarak yer değiştirmek*).: 382[b].

13245 Yazmada: *aġladur*.

13246 Yazmada: *yılışdırur*. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yılmaḳ: Kaymak.: dördüncü cilt, 891[a]. *yılış-*: 'Isınmak'. *yuluş-*: 'Yağmalamak'. CLAUSON: *EDPT*: yılış-: 933[a]; yuluş-: 933[a]. TDK: *DS*: yılışmak (III): Korkmak, sinmek.: XI, 4270[b]; yılışmak: 1. Hoşa gitmeyecek biçimde sataşmak. 2. Gülümsemek.: XII, 4821[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yıl- (II): Sürünmek.: 321[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: yılışmaq: Çekilmek; ilerilemek (*sürünerek veya kayarak yer değiştirmek*).: 382[b].

15406. Ölüm, paklıktır[13247].[13248] **466/33**

15407. Ölüm ırak̦ yerde değil, k̦aşla göz arasındadır. **466/34**

15408. Ölümle k̦avga[13249] ėden, düşmanla cenk ėdendir. **467/01**

15409. Ölümden ölüm beğen! **467/02**

Herkes ölüm avıdır, dėrler; zira "Ölüm geldi bedene, baş ağrısı bahane." dėrler; lakin "Başa yazılanı göz görür. Ecele çare olmaz. Ancak̦ eceli yeten ölür (yani k̦ırk̦ yıl k̦ırgın harp olsa yine eceli yeten ölür)." dėmişler.

15410. Ölme eşeğim, arpa yėrsin. **467/03**

15411. Ölme eşeğim; arpa yėrsiŋ, gelecekte körpe[13250] yėrsiŋ. **467/04**

15412. Ölme eşeğim, ölme; yonca bitecek. **467/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 110]

15413. Ölmeden dirilme bir hâldedir. **467/06**

15414. Ölmüş k̦oyun, k̦urttan elbette k̦orḳmaz.[13251] **467/07**

15415. Ölmüş eşek, k̦urttan k̦orḳmaz. **467/08**

15416. Ölmeyince gelmedi mesken Vefa Meydanı'na. **467/09**

13247 Yazmada: *pāklikdür*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- "paḳ" telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḴT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *"k"* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

13248 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

13249 Yazmada: *ġavġā*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā'*dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḴT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

13250 Müellif, *körpe* kelimesinin kullanıldığı bazı madde başlarında bu kelimenin ilgili madde başındaki manasını şu şekilde belirtmiş: 'buğday kırması, bulgur' (bk. 24/17), 'bulgur' (bk. 26/ek2/05, 43/ek/02), 'dövülmüş arpa ve buğday' (bk. 44/ek2/08), 'kepek' (bk. 49/14, 15). 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: körpe: Unnı ėlegeç ėlek üstinde ḳalġan ḳabuḳlar.: cild-i ṯānī, 61[a]. BASKAKOV: *N-RS*: куьрпе (kürpe): 195[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: көрпə II [körpe]: Un elendiğinde elekte kalan un ve kepek kalıntısı.: 194[b]. ÖNER: *K-TTS*: körpe (II): Kepek, kalbur kalıntısı, çalkantı.: 229[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: körpe (1): Hububat, yarma.: 299[a]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: kŭrpe: Bulgur.: 240[a].

13251 Bu madde başının aynı (467.) sayfa içerisinde kaydedilmiş diğer biçimi için bk. Ölmiş k̦oyun (k̦uzı), k̦urddan k̦orḳmaz. 467/26.

Necātī Beg[13252] mışrā‘[13253]

15417. Ölmek var, ayrılıḳ yoḳ. **467/10**

Żiyā Paşa [*Eş‘ār-ı Żiyā* Şarḳiyyāt 59] şarḳī[13254]

ḥüsnüŋüŋ oldı Żiyā āvāresi
ölüme var ayrılmanıŋ yoḳ çāresi

15418. Ölmeyen eşek, bir gün olup gün görse gerek. **467/11**

15419. Ölmek var, dönmek yoḳ. **467/12**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 110[13255]]

15420. Ölmüş eşek, kendi kendini azat ėder. **467/13**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 110[13256]]

15421. Ölmüş sığırıŋ mersiyesini oḳur. **467/14**

15422. Ölmüş sığır, sütlü[13257] olur. **467/15**

Cümel-i hikemiye: Bir şeyiŋ ḳıymeti o şey elden gittikten soŋra bilinir.

15423. Ölmüş âdemden şeytan bile alaḳasını kesmiş. **467/16**

m. [Mükerrer[13258]]

15424. Öl (vefat ėt); tek namert ḳapısına[13259] el uzatıp[13260] arz-ı ihtiyaç ėtme.[13261] **467/17**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

13252 Yazmada: *Necātī 914*. Burada yer alan 914, hicrî takvime göre şairin ölüm tarihidir. Necâtî Bey [848/1444? - 914/1509]: Divan şiirinin temelini atan en büyük sanatkârlardan. Asıl adı Îsâ’dır. Ailesi hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte çocukken Edirneli yaşlı bir hanım tarafından köle olarak alınıp sonradan evlat edinildiği ve yetişmesinde Sâilî adlı bir şairin katkısı olduğu bilinmektedir. Geniş bilgi için bk. KAYA, B. A.: “Necâtî Bey”, *DİA*: 32, 477[a]-478[c].

13253 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: 914 tārīḫinde şarṣar-ı fenādan Necātī necāt u rehā bulamayup kendi mışrā‘ı üzre “ölmeyünce gelmedi mesken Vefā Meydānı’na” āḫir cināze Meydān-ı Vefā’da edā ėdilüp yuḳarudaki maḥallde defn ėdildi.: 1, 358.

13254 *Eş‘ār-ı Żiyā*’da: *Ḥicāz-kār*. Yazmada: *ġazel*.

13255 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ölmek var, dönmek yoḳ.: 110.

13256 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ölmiş eşek āzād ėder.: 110.

13257 Yazmada: *südli*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

13258 bk. Ölmiş ādemden şeyṭān bile ‘alāḳasını kesmiş, sen neden ‘alāḳa ėdersin? 467/23.

13259 Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte -bu madde başında da olduğu gibi- *ḳapı (قاپی)* imlası ile de kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a].

13260 “El uzatmak” ifadesi, burada ‘el açmak, yardım istemek’ manasındadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el açmak: 1. Dilenmek. 2. Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak.: 773[a]; el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a].

13261 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Abdal ol, abadanlık satma; acından öl, namerdin sofrasına el uzatma. 7/26, Acından öl, namerde el uzatma. 23/20, Acından öl; tek namerde el sunma. 24/ek2/30, Acından öl; tek namerde -bahîl leîme- el uzatma. 26/ek2/04.

15425. Ölmüşüŋ arḳasını ḳovmazlar[13262]. **467/18**

15426. Ölmüş eşeğiŋ nalını[13263] söker. **467/19**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 110[13264]]

15427. Ölmüş eşeğiŋ nalını[13265] arar. **467/20**

15428. Ölmüş eşeğe nal[13266] çaḳılmaz. **467/21**

15429. Ölmüş eşeğiŋ nalıyla[13267] geçinir. **467/22**

15430. Ölmüş âdemden şeytan bile alaḳasını kesmiş, sen neden alaḳa ėdersin? **467/23**

15431. Ölmüşten sual[13268] olunmaz. **467/24**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[13269] 1, 250[13270]

Ḫunkār: Hāy veled ne ḳadar ʻārifdür! ***Ölmiş ādemlere*** *isnād ėtdi, ki* ***anlardan bir daḫı su'āl olunmaz.***" ilā āḫirihi[13271]…

15432. Ölmüşüŋ gıybeti olmaz (memnudur). **467/25**

13262 Yazmada: *ḳoġmazlar*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: 3. Arḳasına düşmek, taʻḳīb ėtmek. 4. Biriniŋ şaḳlamaḳ istedigi bir ḥālini ḫaber vėrmek, nemmāmlıḳ ve ġammāzlıḳ ėtmek.: II, 1104[a]. Yazmada bu kelime, *ḳov-* ve *ḳoġ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kov-: 580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoġmaḳ: II, 1104[a]. TDK: *TTS*: koğmak: IV, 2602; kovmak (koğmak): IV, 2679. TDK: *DS*: koğmak: VIII, 2902[b]; koğmak (II): XII, 4563[a]. TDK: *TS*: kovmak: 1491[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳoġmaḳ: 237[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuv-: 308[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳov- (I): 155[a]; ḳov- (II): 155[a].

13263 Yazmada: *naʻlini*. Kelimenin aslı Arapça *naʻl*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-naʻl: Ayaġı yere çıplaḳ ṭoḳunmaḳdan ḥıfẓ ėdecek nesneye dėnür, ki *ayaḳḳabı* ve *pā-poş* taʻbīr olunur. Fārsīde *pāyafzār* dėrler, envāʻına şāmildür, her maḥallde bir güne diküp ayaḳlarına giyerler ve Türkīde *nalın* dėdükleri, ki çamurluḳda giyilür; *naʻleyn* muḥarrefidir.: III, 363. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *nal* ve *naʻl* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: nal: II, 1450[c]; naʻl: II, 1464[c]. Yazmada bu imlaların ikisi de kullanılmıştır.

13264 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ölmiş eşegiŋ naʻlini söker.: 110.

13265 Yazmada: *naʻlini*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-naʻl: III, 363. Ş. Sāmī: *ḲT*: nal: II, 1450[c]; naʻl: II, 1464[c].

13266 Yazmada: *naʻl*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-naʻl: III, 363. Ş. Sāmī: *ḲT*: nal: II, 1450[c]; naʻl: II, 1464[c].

13267 Yazmada: *naʻliyle*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-naʻl: III, 363. Ş. Sāmī: *ḲT*: nal: II, 1450[c]; naʻl: II, 1464[c].

13268 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: sa'ala: *Bir nesneyi bir kimseden istemek* maʻnāsınadur, ki Fārsīde *ḫˇāsten* dėnür. Aṣl *dilenmek* maʻnāsına mevżūʻdur. … Müellifiŋ *Baṣā'ir*'de beyānına göre işbu *su'āl* māddesi bir nesneyi bir kimseden bilmegi yā-ḫˇud bilmege mü'eddā olan şey'i keḏālik bir kimseden māl yā-ḫˇud māla mu'eddā olan nesneyi ṭaleb ve istidʻā eylemekden ʻibāretdür, ki bunlardan Türkīde *ṣormaḳ* yā-ḫˇud *dilenmek* ile taʻbīr olunur. Maʻnā-yı evveliŋ cevābı lisānladur, ki ṣorılan şey'e ne güne ėse cevāb vėrilür; el bunda lisānıŋ ḫalīfesi olur, ki kitābetle yā-ḫˇud işāretle edā ėder. Ve maʻnā-yı ṯānīniŋ cevābı el ile olur, ki maṭlūbını i'ṭā ėder ve bunda lisān eliŋ ḫalīfesi olur, ki vaʻd ėder yā-ḫˇud lā ile redd ėder. … Ḫulāṣası *dilenmek* maʻnāsında ḥaḳīḳatdür ve *ṣormaḳ* da güyā ki ḫaberiŋ ṣıḥḥati cevābını dilenür olmaġla bi 'l-istiʻāredür.: III, 239.

13269 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

13270 Yazmada: *294.*

13271 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" taʻbīrinden maḳṭūʻdur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis ʻalayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

15433. Ölmüş ḳoyun (ḳuzu), ḳurttan[13272] ḳorḳmaz. **467/26**

15434. Ölmüş arslana tavşanlar bile hücum ėder. **467/27**

15435. Ölmeyen, çoḳ yaşayan; bir gün olur gün görür. **467/28**

15436. Ölmeyen[13273], gün görür; ölen, aḫiret yolun tutar, nöbetinden ḳurtulur; hayat-ı beşeriŋ evveli, aḫiri; dünyaya gelmek, gitmektir. **467/29**

15437. Ölmeyen; çoḳ şey görür, bilir; faḳat bir şeyi göremez, bilemez: o da ölümüŋ nasıl ve ne vaḳit geleceğidir. **467/30**

15438. Ölmeyen öksüz, bir gün olur gün görür şeksiz. **467/31**

15439. Ölmeği kim ister, kim sever? Faḳat doğmaḳ, ölmek için; yaşamaḳ, bilmek için. **467/32**

Doğan ölür; gelen gider.

15440. Ölmeyecek kim var? İnsanlar, ölmese bu dünyaya sığarlar mı? Şimdi bile sığmıyorlar. **467/33**

15441. Ölme (oŋma[13274]), yetme; ḳapımdan[13275] gitme. **467/34**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 110[13276]]

15442. Ölümü görünce ḫastalığa ḳail olur. **467/35**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 110[13277]]

Sürūrī [*Hezliyyāt-ı Sürūrī* 64[13278]] mışrāʻ

ölümi görmeyicek sıtmaya ḳā'il olmaz

15443. Ölmeyen öksüz; bir gün olur adam olur, gün görür. **467/36**

15444. Ölmemiş, dünyasını değiştirmiş. **467/37**

Faydalı kimseler haḳḳında…

13272 Yazmada: *ḳurddan*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

13273 Yazmada: *ölmeyen (اولمين), ölmeyen (اولميه ن)*.

13274 Bu madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan "onma" ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ölme, yetme; ḳapumdan gitme. ([bk.] Uŋma…): 110; Uŋma, bitme; ḳapumdan gitme. ([bk.] Ölme…): 106. Bu sebeple, bu madde başının -atıfta bulunulmuş olan diğer madde başını da işaret edecek biçimde- yukarıdaki şekilde kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

13275 Yazmada: *ḳapumdan*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a].

13276 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ölme, yetme; ḳapumdan gitme. ([bk.] Uŋma…): 110. Buradaki "onma" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Onma, bitme; kapımdan gitme." maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Uŋma, bitme; ḳapumdan gitme. ([bk.] Ölme…): 106.

13277 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ölümi görünce ḫastelige ḳā'il olur.: 110.

13278 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ölümi görünce ḫastelige ḳā'il olur.: 110.

15445. Olmayan şey, olmaz bu âlemde; meğerki[13279] vaḳit ve zamanı gelmemiş ola. Ölmeyen şey, olmaz bu fâni cihanda; meğerki vaḳit ve zamanı gelmemiş ola. **468/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

15446. Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi. **468/02**

Mevzundur.

Muḥibbī [*Dīvān* 763, 2627, 1] mışrā‘[13280]

15447. Olmaya baḫt ve[13281] saadet dünyada[13282] vahdet gibi. **468/03**

Mevzundur.

Muḥibbī[13283] [*Dīvān* 763, 2627, 2] mışrā‘[13284]

15448. Ölü gözünden yaş, imam evinden aş çıḳmaz.[13285] **468/04**

Kānī[13286] *[1712 - 1792] merhumuŋ temessük mektubundan…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*[13287] [cüz’-i evvel,] 83

*Bunlar şāhid-i zūr ve bu deyn tārīḫ-i ḳıyām-ı sā‘atden yüz yigirmi ṭoḳuz biŋ kerre ṭoḳsan altı biŋ üç yüz yetmiş ṭoḳuz yıl on bir ay ḳırḳ altı hafta altı gün ṭoḳuz buçuḳ sā‘at üç çār-yek on üç daḳīḳa yigirmi sekiz ṯāniyye ḥulūlünde edā olınacaḳ duyūn-ı müsteḥīletü ’l-edādan olmaġla “**Ölü gözünden yaş, imām evinden aş**…” dėdigi gibi benden bu aḳçenüŋ taḥṣīli zındīḳ-ı bed-meẕhebüŋ mebḥaṯ-i baʿiṯ min fī ’l-ḳubūrda olan iʿtiḳād-ı bāṭılı gibi…* ilā āḫirihi[13288]…

15449. Ölüsünü aŋanıŋ dirisi de aŋılır. **468/05**

13279 Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında hem de ‘oysa, hâlbuki’ manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında, *meğerse* ifadesi ise ‘oysa, hâlbuki’ manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

13280 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ḫalḳ içinde muʿteber bir nesne yoḳ devlet gibi / olmaya devlet cihānda bir nefes sıḥḥat gibi: 763, 2627, 1.

13281 ve: Yazmada yok.

13282 Yazmada: *dünyede*.

13283 Yazmada: *Bāḳī*. Bu beyit Muhibbî’ye (yani Kanuni Sultan Süleyman [1520-1566]’a) ait olup Bâkî [1526/27-1600] üzerine tahmis bina etmiştir. KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: ehl-i vaḥdet kā’inātuŋ ‘āḳil ü dānāsıdur / merd-i fāriġ ‘ālemüŋ mümtāz ü müsteṣnāsıdur / gör ne dir ol kim sözi gūyā Mesīḥ enfāsıdur // salṭanat didükleri ancaḳ cihān ġavġāsıdur / olmaya baḫt u sa‘ādet dünyede vaḥdet gibi: 90, 4, II.

13284 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: salṭanat didükleri ancaḳ cihān ġavġāsıdur / olmaya baḫt ü sa‘ādet dünyede vaḥdet gibi: 763, 2627, 2.

13285 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İmām evinden aş, ölü gözinden yaş… 317/22, İmām evinde aş, kör gözinde yaş olmaz. 317/22, İmām evinden aş, kör gözinden yaş çıḳmaz. 317/24.

13286 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: “Kânî”, *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

13287 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

13288 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

15450. Ölmedi, ölen[13289] (ot) tarttı[13290]. **468/06**

15451. Ölmedi; amma ölen[13291] (ot) tarttı[13292]. **468/07**

15452. Ölmek, hemserlerine niyaz ėtmekten evladır. **468/08**

Noşirvān[13293]

"Noşirvān'ıŋ anası Türk, ķarısı Tatar'dır." dėrler.

15453. Öl, düşmana muhtaç olma. **468/09**

beyt

bir belā ėtmem taṣavvur 'ālem-i imkānda
iḥtiyāc 'arż eylemek gibi kişi a'dāsına

13289 DOERFER: *TMEN*: õläng: II, 161. SEVORTYAN: *ESTY*: öleŋ (өлеҥ): I, 527. LESSING: *M-TS*: öleng: 768[b]. CLAUSON: *EDPT*: öleŋ: 147[b]. CAFEROĞLU: *EUTS*: öläng: Sulak yer, bataklık arazi, yaş, rutubetli.: 150; ölänglik: Çayır, otlak.: 150. NECİP: *YUTS*: öleŋ II: Ot, bitki.: 304[b]. ÖNER: *K-TTS*: ülen: Ot.: 531[a]. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: ölöŋ: Ot, kuru ot.: 143[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ölen͡g: Çayır, çimen.: 39[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ölen͡g: Muṭlaķ sebzezāra dėrler.: 293. TDK: *DS*: ölen (III): Çiçekli çayır.: IX, 3330[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: ülen: Ot, bitki.: 670[b].

13290 Niyāzī: *LNvİC*: tartar: 385; tart-: Çekmek, içmek.: 1008. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tartmaķ: Çekmek, elde ṣallayup atmaķ, vezn ėtmek, endāz ve mīzān eylemek, sencīden.: 99[a]. Ş. Sāmī: *ĶT*: ṭartmaķ: II, 859[c]. YUDAHİN: *KS*: tart-: 1. Çekmek, sürüklemek. 2. Sofraya yemek çekmek, yemek sunmak. 4. Tartmak (teraziye çekmek). 6. Öğütmek. 8. Tütün içmek yahut tütünü ağza atmak.: 711[a]. TDK: *TTS*: tartmak (I): Çekmek.: V, 3764; tartmak (III): Saklamak.: V, 3764. TDK: *DS*: dartmak (IV): El değirmeninde bir şey öğütmek.: IV, 1374[a]; tartmak (II): Çekmek.: X, 3836[a]. CLAUSON: *EDPT*: tart-: 534[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tart- (II): 1. Çekmek. 2. Çekip çıkarmak. 3. Asılmak.: 264[a]; ṭart-: 264[a]. ÖNER: *K-TTS*: tart-: 1. Çekmek, kendine çekmek. 2. Taşımak. 3. Kaldırıp taşıyabilmek. 4. Bağlamak.: 449[b]. TDK: *TS*: tartmak: 2273[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: tart-: 1. Çekmek, germek. 2. Taşımak. 3. Kaldırıp taşıyabilmek. 4. Bağlamak. 5. Sigara içmek. 6. İçine çekmek. 7. Öğütmek (buğday vs. için).: 583[a].

13291 DOERFER: *TMEN*: õläng: II, 161. SEVORTYAN: *ESTY*: öleŋ (өлеҥ): I, 527. LESSING: *M-TS*: öleng: 768[b]. CLAUSON: *EDPT*: öleŋ: 147[b]. CAFEROĞLU: *EUTS*: öläng: Sulak yer, bataklık arazi, yaş, rutubetli.: 150; ölänglik: Çayır, otlak.: 150. NECİP: *YUTS*: öleŋ II: Ot, bitki.: 304[b]. ÖNER: *K-TTS*: ülen: Ot.: 531[a]. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: ölöŋ: Ot, kuru ot.: 143[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ölen͡g: Çayır, çimen.: 39[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ölen͡g: Muṭlaķ sebzezāra dėrler.: 293. TDK: *DS*: ölen (III): Çiçekli çayır.: IX, 3330[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: ülen: Ot, bitki.: 670[b].

13292 Niyāzī: *LNvİC*: tartar: 385; tart-: Çekmek, içmek.: 1008. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tartmaķ: Çekmek, elde ṣallayup atmaķ, vezn ėtmek, endāz ve mīzān eylemek, sencīden.: 99[a]. Ş. Sāmī: *ĶT*: ṭartmaķ: II, 859[c]. YUDAHİN: *KS*: tart-: 1. Çekmek, sürüklemek. 2. Sofraya yemek çekmek, yemek sunmak. 4. Tartmak (teraziye çekmek). 6. Öğütmek. 8. Tütün içmek yahut tütünü ağza atmak.: 711[a]. TDK: *TTS*: tartmak (I): Çekmek.: V, 3764; tartmak (III): Saklamak.: V, 3764. TDK: *DS*: dartmak (IV): El değirmeninde bir şey öğütmek.: IV, 1374[a]; tartmak (II): Çekmek.: X, 3836[a]. CLAUSON: *EDPT*: tart-: 534[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tart- (II): 1. Çekmek. 2. Çekip çıkarmak. 3. Asılmak.: 264[a]; ṭart-: 264[a]. ÖNER: *K-TTS*: tart-: 1. Çekmek, kendine çekmek. 2. Taşımak. 3. Kaldırıp taşıyabilmek. 4. Bağlamak.: 449[b]. TDK: *TS*: tartmak: 2273[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: tart-: 1. Çekmek, germek. 2. Taşımak. 3. Kaldırıp taşıyabilmek. 4. Bağlamak. 5. Sigara içmek. 6. İçine çekmek. 7. Öğütmek (buğday vs. için).: 583[a].

13293 Kisrâ Enûşirvân I. Hüsrev b. Kubâd [531 - 579]: Sâsânî [226 - 651] hükümdarı. Enûşervân, Nûşîrevân, Nûşervân şeklinde de kaydedilen bu kelime, Pehlevîce'de 'ölümsüz ruh' anlamına gelen ve Zerdüşt metinlerinde ölüler için övgü sıfatı olarak kullanılan *enûşeg - rüvân*ın değişik bir şeklidir. İslamî kaynaklarda adil bir hükümdar olarak zikredilen Enûşirvân'la ilgili hikâye ve menkıbelere sıkça yer verilir. Bu sebeple, adap ve ahlaka dair Pehlevîce kaynaklarda, İslamî eserlerdeki pek çok hikmetli söz ona atfedilmiştir. TEFAZZÜLÎ, A.: "Enûşirvân", *DİA*: 11, 255[a-c].

15454. Ölüsünden ḳorḳ, dirisinden ḳorḳ; nedir bu! **468/10**

15455. Öl, namerde el açma. **468/11**

15456. Ölüsünden böyle ḳaçarsın, ya dirisi gelmiş olsa ne çare ėderdiŋ? **468/12**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13294] 126

Laṭīfe: Meşhūrdur, ki Ḳaramanoġlı'nuŋ "Ḫirmen Ṭanası" dėmekle ma'rūf ḳadīmī bir nedīmi var ėdi. Ġayet cütte-dār olmaġın etnā-yı firārda yelmekden[13295] *yorılup cānundan bīzār olıcaḳ Ḳaramanoġlı'na dėmiş ki: "Ḫānum, 'Oṯmānoġlı'nuŋ* ***ölüsünden böyle ḳaçarsın, yā dirisi gelmiş olsa ne çāre ėderdüŋ****?" dėdükde ol bed-girdār bu nükdeden 'ār ėdüp nedīm-i mezbūrı hemān ol sā'at bir dıraḫta ber-dār ėtmişdür. 'Ākıbet naḳż-ı 'ahd cezāsın görse gerekdür.* ilā āḫirihi[13296]…

15457. Ölme eşeğim, arpa yėrsiŋ. **468/13**

15458. Ölen ölür; amma ḫatırı dünyada ḳalır. **468/14**

15459. Ölüm ile şaḳa olmaz. **468/15**

15460. Ölüm ile öç alınmaz. **468/16**

Ṣ. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 110[13297]]

15461. Ölüm, dirim; bizim içindir. **468/17**

Ṣ. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 110[13298]]

15462. Ölmeden ḳabir ḳazılmaz. **468/18**

15463. Ölümden ḳurtulmaḳ ḳabil mi? **468/19**

15464. Ölümden ḳurtulmuş yoḳ, vesselam! **468/20**

15465. Ölüm ırmağınıŋ girecek yerleri var; amma çıḳacaḳ yeri yoḳtur. **468/21**

Ḳus bin Sā'ida[13299] [*Ḳıṣaṣ-ı Enbiyā ve Tārīḫ-i Ḫulefā*[13300] cüz'-i evvel, 104]

15466. Ölüm, bir devedir; her ḳapıya[13301] çökedir. **468/22**

15467. Ölüm, bir devedir; ki herkesiŋ ḳapısına[13302] çökse gerek. **468/23**

13294 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

13295 yelmekden: Yazmada: *yelmekden: ḳoşmaḳdan*.

13296 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

13297 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ölüm ile öc alınmaz.: 110.

13298 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ölüm, dirim; bizim içündür.: 110.

13299 Yazmada: *Ḳus bin Sa'ida*. Kus b. Sâide b. Amr el-İyâdî [ö. 600]: Cahiliye döneminde Hz. Peygamber'in kendisini dinlediği, tevhit inancına bağlı hatip ve şair. Geniş bilgi için bk. KAPAR, M. A.: "Kus b. Sâide", *DİA*: 26, 460[a-b].

13300 Aḥmed Cevdet: *Ḳıṣaṣ-ı Enbiyā ve Tārīḫ-i Ḫulefā*: cüz'-i evvel, 104.

13301 Yazmada: *ḳapuya*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫᵛud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

13302 Yazmada: *ḳapusına*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫᵛud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a].

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 110[13303]]

15468. Ölüm, herkesiŋ ḳapısına[13304] çökecek bir devedir. **468/24**

15469. Ölüm ile pazarlıḳ olmaz. **468/25**

15470. Ölüm, baş ucunda dolaşır. **468/26**

15471. Ölen sığır, aslında sütsüz[13305] iken masalında -öldükten soŋra- sütlü[13306] olur. **468/27**

15472. Ölen sığır, sütlü[13307] olur.[13308] **468/27**

Ḳaybolan (çalınan) at, yüğrük[13309] olur.

15473. Ölümden ḳaçmaḳla ḳurtulmuş olmaz. **468/28**

15474. Ülfet, tabiat-ı saniye hükmündedir; terki güçtür.[13310] **468/29**

15475. Ölümden ḳorḳmaḳ ahmaḳlıḳtır. **468/30**

15476. Ölüm haḳ, miras helal… **468/31**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 110]

15477. Ölüm haḳtır, ölümü ḫatırıŋdan çıḳarma. **468/32**

13303 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ölüm, bir devedür; ki herkesiŋ ḳapusına çöker.: 110.

13304 Yazmada: *ḳapusına*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a].

13305 Yazmada: *südsiz*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

13306 Yazmada: *südli*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

13307 Yazmada: *südli*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

13308 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

13309 Yazmada: *yüyrük*. TDK: *DS*: yüyrük: Güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk.: XI, 4335[a]; yüğrük (I): Güçlü, çevik, çalışkan, eline ayağına çabuk.: XI, 4325[b]; yüğrük (II): 1. İyi yürüyen, koşan (at vb. için). 3. Koşu atı.: XI, 4326[a]; yürük (I): XI, 4333[b]; yürük (II): XI, 4333[b]. CLAUSON: *EDPT*: yügrük: 914[b]. TDK: *TTS*: yüğrük: VI, 4743. TDK: *TS*: yüğrük: 2621[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: yügürük: Serīʻ, sebük-pā.: 307[b].

13310 Bu madde başı *Ül (ﻝ)* sırasında kaydedilmesi gerekirken *O, U (ﻭ)* sırasında kaydedilmiş.

Sultan Bayezid-i Veli[13311] *[1481 - 1512] hazretlerinin kendi iradetleriyle şehzadesi Yavuz Sultan Selim Ḫan*[13312] *[1512 - 1520] hazretlerine terk-i taḫt ėttiği vaḳit söyledikleri nasihatlerinden…*

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13313] 346 naẓm

dest būs ėdüp o şāh-ı ser-feräz
el ḳavuşdurdı gösterdi niyāz

iltifāt-ı ḫüsrevī buldı ẓuhūr
ḳalmadı elṭāf-ı şāhīde ḳuṣūr

şefḳat-i mihr ile o şāh-ı sa'īd
ḫāme-yi İslām Sulṭān Bā-Yezīd

tāc u[13314] *taḫtın aṇa teslīm eyledi*
luṭf-ile ta'ẓīm ü tekrīm eyledi

luṭf-ile şeh-zādeye ėdüp ḫiṭāb
dėdi "lāzımsa saṇa āḫir ṯevāb

ẓulmi terk ėt 'adl ü dādı pėşe ḳıl
çūn ölüm ḥaḳḳdur anı endīşe ḳıl

merḥamet ḳıl 'āciz ü bī-çāreye
şefḳat eyle bī-kes ü āvāreye

kimseye ḳahr ile āzār eyleme
memleket ehlini bīzār eyleme

ger dilerseṇ ola 'ālem saṇa rām
ḳıl müdām ehl-i kemāle iḥtirām

bir murādum var daḫı senden[13315] *hemīn*
çūn-ki girdi ḥükmine rūy-i zemīn

eyleme iḫvānına hergiz cefā
kim bu devrān kimseye ėtmez vefā

13311 Bayezid II [1481 - 1512]: Osmanlı padişahı. … Babasının üzerine yürüyen Selim, Uğraşköy savaşında yenilerek Kefe'ye döndü. Ancak Ahmed'in İstanbul'a çağırılması onu istemeyen yeniçerileri ayaklandırdı (21 Eylül 1511). Geri dönen Ahmed, Konya'yı ele geçirdi. Bu defa da yeniçeriler padişahın idaresizliğini öne sürerek Selim'in kendilerine serdar tayin edilmesini istediler. Sonunda Bayezid bu teklifi kabul etmek zorunda kaldı. Olaylar sırasında Bayezid'in hizmetinde bulunan Cenevizli Antonio Menovino'nun naklettiğine göre 19 Nisan'da İstanbul'a gelen Selim, Yenibahçe'de karargâhını kurduktan sonra saraya gidip babasının elini öptü. Bayezid, onun Anadolu'ya geçmesini isteyince de tahtın sahibi olursa gönül rahatlığıyla savaşabileceğini belirtti. Bunun üzerine Bayezid, saltanatı ona bıraktı. Böylece yeniçerilerin desteğiyle tahta çıkan Bayezid 30 yıl 11 ay 2 gün süren bir saltanattan sonra yine yeniçerilerin baskısıyla 24 Nisan 1512'de tahttan çekilmiş oldu. TURAN, Ş.: "Bayezid II", *DİA*: 5, 234[b]-238[b].

13312 Selim I [1512 - 1520]: Osmanlı padişahı. … Osmanlı belgelerinde adı Selim Şah diye geçer; ancak daha kendi döneminde sert mizacı, cesareti ve ataklığı sebebiyle "Yavuz" lakabıyla tanınmıştır. EMECEN, F.: "Selim I", *DİA*: 36, 407[a]-414[c].

13313 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden manẓūm bir fıḳradur*.

13314 u: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde ve yazmada yok.

13315 Yazmada: *sinān*.

çekme ol anlara sen tēġ u kīn
ḳaṭ'-ı raḥm ėtme żarūret olmadın

luṭfuŋ ile anları ḫuş-nūd ḳıl
fitne resmini dehrden nā-būd ḳıl"

15478. Öleceğim aḳlımda, öyle şey hiç aḳlıma gelmemişti. **468/33**

15479. Ölecek ölmeyince ḳalacaḳ gün görmez. **468/34**

15480. Ölüm köprüsünden geçmeyecek kim? **469/01**

15481. Ölüm köprüsü, göze görünmez. **469/02**

15482. Ölümü haḳ bilen, ölümden ḳorḳmaz. **469/03**

15483. Ölümden ḳorḳmaḳ, isyan sayılır. **469/04**

15484. Ölüm, aman diŋlemez. **469/05**

15485. Ölüm, vaḳti geldikte aman diŋlemez. **469/06**

15486. "Ümit ile yeis arasındaki farḳ nedir?" dėrlerse dünkü geçen ahvalim ile yarınki göreceğim ahval-i âlemi, göreceğim ahvali muḳayese ėtmek; soŋra beynlerindeki[13316] farḳı öğrenmektir. **469/07**

15487. Ölüm, cümleniŋ başına esecek bir yeldir. **469/08**

15488. Ölüme Eflatun[13317] daḫi gelse çare bulamaz.[13318] **469/09**

13316 Aslı Arapça *bayn* olan bu kelime, 'ara' manasındadır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: bayn: 30[b].

13317 Eflatun [MÖ 427 - MÖ 347]: İslam felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlk Çağ Yunan filozofu. Atina'da doğdu. Kendisine dedesi Aristo'nun adı verildiyse de daha sonra omuzunun veya alnının genişliğinden dolayı Platon denmiş ve tarih boyunca hep bu adla anılmıştır. Grekçeden yapılan tercümeler döneminde, Arapçada "p" sessizinin bulunmaması ve yan yana iki sessiz harfin telaffuzundaki güçlük sebebiyle adı İslamî literatürde Felâtun, Felâtûn veya daha yaygın olarak Eflâtûn şeklini almıştır. Geniş bilgi için bk. OLGUNER, F.: "Eflâtun", *DİA*: 10, 469[b]-476[c].

13318 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ecele Loḳmān da gelse çāre bulamaz. 173/28, Eflāṭūn daḫı gelse çāre bulamaz. 241/19.

15489. Ölüme Loḳman[13319] daḫi çare bulamaz.[13320] **469/10**

15490. Ölümden yedi ḳonaḳlıḳ değil, yedi derya geçseŋ ölüm yine bulur. **469/11**

15491. Ölüm, vaḳtini şaşırmaz. **469/12**

15492. Ölümden ḫavf ėden (ḳorḳan), cenge gitmez. **469/13**

Yavuz Sultan Selim[13321] [1512 - 1520] hazretleriniŋ Acem seferine giderken yeŋiçerileriŋ küstaḫane sözlerine ḳarşı vėrdikleri cevab-ı şahaneleriden…

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13322] 364[13323]

Sulṭān-ı ʿālī-cenāb ol küstāḫlara cevāb vėrüp aytdı ki: "Bendelik resmi bu mıdur ve iṭāʿat daʿvāsı mücerred güft u gū mıdur? Ehl ü ʿiyāl ḳaydında olanlara destūrdur, gitsünler ve goşe-yi istirāḥate çekilüp ḥużūr ėtsünler. Biz böyle dėmek içün gelmedük. Semt-i maḳṣūda ḳarīb gelmiş ėken rücūʿ ėtmek ʿāḳil işi ve ḫured-mend goşi degildür. Kimseler zaḥmetsiz rāḥata ėrmez ve renc ü teʿab çekmeyünce gevher ele girmez ve umėde ėrilmez, ḥużūr ve āsāyiş isteyen[13324] bu yolda yaraşmaz ve yanar ātişe girmez, vādī-yi ṭalebden menzile ėrişmez. Bizi isteyüp yolımızda cān u baş fidā ėdenlerüŋ tėġ u terkeşi belinden gitmez ve ölümden ḫavf ėtmez. Ölümden ḫavf ėden ten-perverlerüŋ iḫtiyārı elinde olsun." deyü buyurduḳlarunda yeŋiçeri ṭāʾifesi pād-şāh ḥażretleriniŋ ḫāṭırları inḥirāfın bilüp mülāḥaẓa ėtdükleri meslekden inṣirāfın göricek ḫᵛāh u nā-ḫᵛāh mülāzım-ı der-gāh-ı ḥaşmet-penāh olup rikāb-ı ẓafer-niṣābları yanınca hem-rāh oldılar ve ʿaliyyü ʾl-ittifāḳ Āḏerbaycān üzerine ṭoġrıldılar.

13319 Lokman: *Kur'an*'da kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamberliği tartışmalı bir din büyüğü. *Luḳmān* kelimesinin İbranice veya Süryanice olduğu belirtilmektedir. *Kur'an*'da Lokman'la ilgili bilgiler, aynı adı taşıyan surede onun iki defa ismen zikredilmesinden ve oğluna verdiği bazı öğütlerin naklinden ibarettir (31. Sūratu Luḳmān 12-19). Buna karşılık Cahiliye şiirinde ve kısas-ı enbiya başta olmak üzere bazı İslamî kaynaklarda Lokman'a dair çeşitli rivayetler yer almakta ve bu rivayetlerdeki bilgilerin aynı adı taşıyan veya benzer niteliklere sahip farklı kişilere ait olduğu ve bunların birbirine karıştırıldığı ifade edilmektedir. Gerçekte biri *Kur'an*'da zikredilen ve kendisine hikmet verilmesi sebebiyle Luḳmānu 'l-ḥakīm (Lokman Hekim) diye maruf olan, diğeri ise Arap şiirinde Luḳmān b. ʿĀd olarak geçen iki kişinin mevcudiyeti yanında zaman içinde muhtelif kişilere ait çeşitli özellikler de bu isim etrafında toplanmıştır. … Lokman; diğer özellikleri yanında hekimliğin atası olarak da tanınmış, onun bütün bitkilerin özünü bildiği söylenmiş ve kendisinden dertlere şifa olacak reçeteler ve formüller nakledilmiştir. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "Lokman", *DİA*: 27, 205ᵃ-206ᶜ. Türk edebiyatında Lokman, Arap edebiyatında öne çıkan özellikleri yanında hakîm / filozof kimliğinden çok hekim / tabip hüviyetinde görülmektedir. … Türk-İslam edebiyatı ve kültüründe Lokman'ın tabip özelliğinin öne çıkması, *hakîm* kelimesinin halk ağzında *hekim*'e dönüşmesi ve eski dönemde felsefenin tıp dâhil olmak üzere devrin belli başlı ilimlerini de içine almasıyla olmuştur. Geniş bilgi için bk. UZUN, M.: "Lokman - Türk Edebiyatı", *DİA*: 27, 206ᶜ-208ᵃ. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 31. Sūratu Luḳmān 12-19.

13320 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ecele Loḳmān da gelse çāre bulamaz. 173/28.

13321 Selim I [1512 - 1520]: Osmanlı padişahı. … Osmanlı belgelerinde adı Selim Şah diye geçer; ancak daha kendi döneminde sert mizacı, cesareti ve ataklığı sebebiyle "Yavuz" lakabıyla tanınmıştır. EMECEN, F.: "Selim I", *DİA*: 36, 407ᵃ-414ᶜ.

13322 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

13323 Yazmada: *365*.

13324 isteyen: Yazmada yok.

15493. Ölüm; bir keredir, iki kere değil.[13325] **469/14**

Yaḥyā Naẓīm[13326] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 381] [beyt]

ḥallāl-i ḥasretüŋe tēġ-ı cevri eyleme der-kār
kişiye şāhum ***ölüm birdür iki kerre degildür***

15494. Ölüm bir, Allah da bir; buŋa kim ne dėr? **469/15**

15495. Ölüye ağlamaz, diriye gülmez. **469/16**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 111]

15496. Ölüye ağlamaḳtansa dua ėtmek evladır. **469/17**

15497. Ölüyü gören, ağır ḫastalığa razı olur. **469/18**

15498. Ölümü günde biŋ kere aŋmaḳ gerek. **469/19**

15499. Ölümü aŋ; gafil olma, öldüm san. **469/20**

Muḥibbī *Dīvān* [509, 1694, 7] [beyt]

ölümüŋ[13327] *aŋ Muḥibbī günde biŋ kez*
ṣaḳın bu pendümi ṭut olma ġāfil

15500. Ölümü aŋmaḳ da insanlıḳtır. **469/21**

15501. Ölüye gömlek[13328] satan kimseden ḫayır gelmez. **469/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 111[13329]]

15502. Ölüm var, ayrılıḳ yoḳ! **469/23**

Lā beyt[13330]

ölüm var ayrılıḳ yoḳ
şāhid olsun ḫāliḳ u maḫlūḳ

15503. Ölümden başḳa bir şey ayıramaz. **469/24**

Fużūlī [*Dīvān* 297, CLXXIII, 1] beyt

eyle müsteṯnā güzelsen kim saŋa yoḫdur bedel[13331]
senden ey cān ***munḳaṭıʻ ḳılmaz*** *meni*[13332] ***illā ecel***

15504. "Öleceğim!" diyen ölmez de "Ölmem!" diyen ölür. **469/25**

13325 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. İnsān; bir kerre ölür, iki kerre degil. 344/04.

13326 Yazmada: *Nazīmī*.

13327 Yazmada: *ölümi*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ölümüŋ: 509, 1694, 7. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: ölümün: 2, 266, 442, 7. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ölümüŋ: 2, 1031, 1967, 7.

13328 Yazmada: *gönlek*. CLAUSON: *EDPT*: köŋlek: 732[a]. TDK: *DS*: gönlek: Gömlek.: VI, 2155[a].

13329 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ölüye gönlek ṣatan kimseden ḫayr gelmez.: 111.

13330 Yazmada: *keḍā [beyt]*.

13331 eyle müsteṯnā güzelsen kim saŋa yoḫdur bedel: Yazmada: *öyle müsteṯnā güzelsin kim saŋa yoḳdur bedel*. Fuzûlî: *Türkçe Divan*: eyle müsteṯnā (müstağnī, mestāne, bī-hemtā) güzelsen kim saŋa (ḫüsŋüne) yoḫdur (olmaz) bedel: 297, CLXXIII, 1. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: eyle müstesnâ (müstağni) güzelsin kim sanâ yoktur (yohtur) bedel: 96, CLXXV, 1.

13332 meni: Yazmada: *beni*. Fuzûlî: *Türkçe Divan*: meni: 297, CLXXIII, 1. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: benî (meni): 96, CLXXV, 1.

15505. Ummadığıŋ taş, ummadığıŋ ağaç; araba devirir.[13333] **470/01**

15506. Uma uma döndüm muma. **470/02**

Misafir; umduğunu değil, bulduğunu (ḳısmet ėttiğini) yėr.

15507. Umduğu gibi çıḳmadı. **470/03**

15508. Umduğu değil, gömdüğü çıḳar kişiniŋ.[13334] **470/04**

15509. Umarım Yarab[13335] beni mesut ėdersin. **470/05**

15510. Umduğuŋ değil, gömdüğüŋ çıḳar. **470/06**

15511. Ummadığıŋ taş, araba devirir; beğenmediğiŋ insan, ḫarman çevirir.[13336] **470/07**

15512. Ovmaç[13337] ovmağı[13338] bilmezken baḳlava börek ḫamuru açmağa çabalar.[13339] **470/08**

15513. Ummadığıŋ taş, baş yarar[13340]; beğenmediğiŋ baş (insan), aş ḳurtarır. **470/09**

15514. Ummadığıŋ insan, sırrıŋı keşfėder. **470/10**

13333 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İḥtimāldür; ummadıġıŋ ṭaş, araba avdar (devirür). 166/ek1/23, Eslemediġiŋ (ummadıġıŋ) ṭaş, ‘araba devirir. 207/21, Eslemediġiŋ ṭaş, baş yarar, abaysımadıġıŋ (ehemmiyyet vėrmediġiŋ) ādem, ādam olur. 207/22, İnsānı (arabayı) ummadıġı ṭaş devirir. 342/43, Ummadıġıŋ ṭaş, araba devirir; begenmediġiŋ insān, ḫarman çevirir. 470/07, Ummadıġıŋ ṭaş, baş yarır; begenmediġiŋ baş (insān), aş ḳurtarır. 470/09, Ummadıġıŋ çotuḳ (kütük), araba devirür. 470/11, Ummadıġıŋ ṭaş, baş yarar (yarır). 470/13, Ummadıġıŋ çuḳur, ummadıġıŋ ṭaş; araba devirir. 470/18.

13334 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. İnsān; umdıġını degil, gömdigini bulur 342/40, İnsān; gömdigini bulur, ekdigini biçer. 380/11, Umdıġıŋ degil, gömdigiŋ çıḳar. 470/06.

13335 Ş. Sāmī: *ḲT*: yā Rabb: Terkīb ‘Ar. Ey Rabb’im, ey Mevlā’m, Allāh’ım, āmān yā Rabbī. [Teşdīdsiz daḫı ḳullanılır.]: II, 1525[b].

13336 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İḥtimāldür; ummadıġıŋ ṭaş, araba avdar (devirür). 166/ek1/23, Eslemediġiŋ (ummadıġıŋ) ṭaş, ‘araba devirir. 207/21, Eslemediġiŋ ṭaş, baş yarar, abaysımadıġıŋ (ehemmiyyet vėrmediġiŋ) ādem, ādam olur. 207/22, İnsānı (arabayı) ummadıġı ṭaş devirir. 342/43, Ummadıġıŋ ṭaş, ummadıġıŋ aġaç; araba devirür. 470/01, Ummadıġıŋ ṭaş, baş yarır; begenmediġiŋ baş (insān), aş ḳurtarır. 470/09, Ummadıġıŋ çotuḳ (kütük), araba devirür. 470/11, Ummadıġıŋ ṭaş, baş yarar (yarır). 470/13, Ummadıġıŋ çuḳur, ummadıġıŋ ṭaş; araba devirir. 470/18.

13337 Yazmada: *omaç*, *oġmaç*. TDK: *TS*: ovmaç: 1. Hamuru ovalayarak yapılan kırıntılarla pişirilmiş çorba. 2. Taze tarhana.: 1826[b]. TDK: *DS*: oğmaç: 1. Elle ufalanmış hamurdan yapılan çorba. 2. Tarhana. 3. Kavrulmamış buğday unundan yapılan pelte koyuluğunda bir yemek. 4. Parçalanmış yufka ekmeğini yağda kızartarak yapılan, istenirse üstüne yoğurt dökülen çoban yemeği. 5. Ekmek, yağ ve pekmez karıştırılarak yapılan yemek. 6. Unu suyla karıştırarak yapılan hayvan yemi. 7. Marul salatası.: IX, 3268[a]; oğmaç: Tereyağda pişirilen yumurtaya yufka ufalanarak yapılan yiyecek.: XII, 4609[b]; omaç (II) 1. Helva. 2. Un çorbası. 3. Elle ufalanmış hamurdan yapılan çorba. 4. Undan yapılıp kurutulan ve kışa saklanan yiyecek. 5. Peynir ve ekmek kırıntısı ile yapılan köfte. 6. Doğranmış ekmeği yağ ve yumurta ile karıştırıp kızartarak yapılan bir çeşit yemek. 7. Yoğurt, pekmez ve ekmek kabuğu ile yapılan yemek.: IX, 3279[b]; omaç: Ovularak elde edilen arpa büyüklüğündeki hamur parçalarından yapılan, kimi zaman sarımsaklı yoğurt eklenerek yenilen bir çeşit çorba.: XII, 4612[b]. TDK: *TTS*: omaç (II), (omaç aşı, oğmaç aşı, ovmaç): İçine ekmek, peynir, soğan ve bazen yağ, pekmez konup yoğrularak yapılan bir yemek.: V, 2981.

13338 Yazmada: *oġmaġa*. CLAUSON: *EDPT*: uv-: 4[b]. REDHOUSE: *TaEL*: oğmaḳ: 257[b]; ovmaḳ: 272[b].

13339 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Özine omaç (oġmaç) oġmaġa bilmezken ‘ālemiŋ laḳşasını (laḳırdısını) -bir nevi maḳarna- kesmek ister. 445/03.

13340 Yazmada: *yarır*.

Żiyā Paşa [*Terkīb Bend* 8] beyt

eŋ ummadıġıŋ keşf ėder esrār-ı derūnuŋ
sen herkesi kūr ʻālemi sersem mi ṣanursıŋ[13341]

15515. Ummadığıŋ çotuḳ[13342] (kütük), araba devirir. **470/11**

15516. Ummadığıŋ ḳısraḳ, küheylan doğurur. **470/12**

15517. Ummadığıŋ taş, baş yarar[13343]. **470/13**

Ş. [Şināsī̆ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 106[13344]]

15518. Ummadığıŋ hayvan, ceylan doğurur. **470/14**

15519. Ummadığıŋ âdem, sır çalar; umduğuŋ âdem, ağzını açaḳalır[13345]. **470/15**

15520. Ummadığıŋ delikten tilki[13346] çıḳar. **470/16**

Ş. [Şināsī̆ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 106[13347]]

15521. Ummadan sevinmek, ya ölüm getirir ya ḫastalıḳ. **470/17**

15522. Ummadığıŋ çuḳur, ummadığıŋ taş; araba devirir. **470/18**

15523. Ummadığı devlete ḳonmuş dėsene! **470/19**

15524. Ummadığıŋ dikenden gül çıḳar. **470/20**

15525. Uma uma muma döndü. **470/21**

13341 Yazmada: *ṣanırsın*.

13342 TDK: *TS*: çotuk: 1. Dışarıda kalmış ağaç kökü. 2. Kesilen ağacın topraktan yukarıda kalan bölümü. 3. Asma kütüğü, tevek.: 563[a].

13343 Yazmada: *yarar, yarır*.

13344 Şināsī̆ - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ummadığıŋ ṭaş, baş yarar.: 106.

13345 Yazmada: *açaḳalar*.

13346 Yazmada *tilki* kelimesi; *dilki*, *dilkü* ve *tilki* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: dilki, dilkü: 912[a]; tilkü: 589[a]; tilki: 589[a]. TDK: *TTS*: dilgü: II, 1152; dilki: II, 1153; dilkü: II, 1153. TDK: *DS*: dilki (I): IV, 1495[b]. CLAUSON: *EDPT*: tilkū: 498[b].

13347 Şināsī̆ - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ummadığıŋ delikden tilki çıḳar.: 106.

15526. O, öyle bir âdemdir; ki arpa içinde bir buğday[13348], darı[13349] içinde bir […][13350] -ḳonaḳay[13351]- gibi belli başlı, belgili, asil bir âdemdir.[13352] **470/22**

Ḳıpçaḳî lehçesinde sav u sınavdır.

15527. Ummaya[13353] uğradı. **470/23**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 106]

15528. Umacı[13354] gibi ḳarşıma çıḳtı. **470/24**

15529. Uma uma döndüm muma. **470/25**

m. [Mükerrer[13355]]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 106[13356]]

15530. Omuz omuza… **470/26**

15531. Omuzladı gitti dėsene! **470/27**

15532. Omuz öpüştüler, el silkiştiler. **470/28**

15533. Unutçaḳlıḳ[13357] (nisyan), ölümle beraberdir. **470/29**

15534. Unutçaḳlıḳ[13358] (unutḳanlıḳ), eser-i gaflettir.[13359] **470/29**

13348 Yazmada: *boday/buday, buġday*. CLAUSON: *EDPT*: buğdāy: 312[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: boday: 33[b]; buday: 36[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: boġday: I, 316[a].

13349 Yazmada: *tarı*. Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

13350 Yazmada: موشای.

13351 KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: ḳonaḳ: 97[a]$_6$; Çeviri: ḳonaḳ: Çavdar.: I, 384$_{11}$; konak: Bir çeşit kaba darı.: IV, 343$_7$. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳonaġ: Bir nev' ufaḳ darı ve nev'-i erzen.: 240[b]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: qonaq: 455[b]. LESSING: *M-TS*: honug: 1137[b]. 389[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: konak (конак): VI, 56. RAMSTEDT: *KWb*: xon[o]g: 185[a]. YUDAHİN: *KS*: konok II: İtalyan darısı.: 484[a]. BASKAKOV: *N-RS*: конакай (konakay): 172[a]. CLAUSON: *EDPT*: konak: 637[a]. CAFEROĞLU: *EUTS*: ḳonaḳ: Darı.: 181. NECİP: *YUTS*: ḳonaḳ I: Mısır.: 243[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳonaḳ tarıġ: Bir cins darı.: 153[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: konak: Sert bir içki çıkarılan bir nevi darı.: üçüncü cilt, 891[b]. ÜLKÜSAL, M.: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Kol üstünde konakat. (El üstünde hayvanları semirtmek için yararlı bir ot olup darıya benzer siyah tohumu vardır.): 174.

13352 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Arpa içinde bir buġday, ṭarı içinde bir ḳonaḳay gibi ėdi. 44/ek2/09, Arpa içinde bir buġday, ṭarı içinde bir ḳonaḳay gibidir. 49/03.

13353 TDK: *TTS*: umma: Umduğu eline geçmeyen kimsenin uğradığı hastalık.: VI, 3958. TDK: *DS*: umma: 1. Özenme, bundan dolayı duyulan üzüntü. 2. Özenilen şeyin ele geçmemesinden dolayı lohusada meme, erkekte üreme organında olan şişlik, acı. 3. Erkekte cinsel güç yokluğu.: XI, 4036[b].

13354 Yazmada: *ummacı, umacı*. TDK: *DS*: ummacı: Korku verici yaratık, hayalet.: XI, 4037[a].

13355 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Uma uma döndüm mūma. 470/02, Uma uma mūma döndi. 470/21.

13356 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Uma uma döndüm mūma.: 106.

13357 YUDAHİN: *KS*: unutçaak: Unutkan, çok unutan.: 784[a]. ÖNER: *K-TTS*: onıtçaḳ: Unutkan.: 366[b]. TDK: *TTS*: unutsak: Unutkan.: VI, 3963; unutsaklık: Unutkanlık, nisyan.: VI, 3964. CLAUSON: *EDPT*: unıt-: 179[b].

13358 YUDAHİN: *KS*: unutçaak: Unutkan, çok unutan.: 784[a]. ÖNER: *K-TTS*: onıtçaḳ: Unutkan.: 366[b]. TDK: *TTS*: unutsak: Unutkan.: VI, 3963; unutsaklık: Unutkanlık, nisyan.: VI, 3964. CLAUSON: *EDPT*: unıt-: 179[b].

13359 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

15535. Unutçaḳ[13360] âdemden canlı iş bekleme. **470/30**

15536. Unutçaḳlıḳ[13361] (unutḳanlıḳ), bir illettir; ki ‘aḳıl ve fikriŋ savatı[13362], ziya ve nuru, cilası ve ḳuvveti yoḳ olmuş, zayi olmuş’ dėmektir; ancaḳ tedavisi lazımdır. **470/31**

15537. Unutçaḳ[13363]; aḳşam yėdiklerini sabah unutan, dün söylediklerini bugün unutan kimselerdir. **470/32**

15538. Unutmadığıŋ şey; iyiliğe[13364] iyilik[13365] ėtmek, ėttiğiŋ borcu ödemek olsun; unuttuğuŋ şey de saŋa ėdilen kötülüğü Allah’a havale ėtmemek[13366], alacağıŋı affėtmemek[13367] olsun; her şeye Allah ḳâdir ve vekildir. **470/33**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

[471] İnşallahuteala tariḫen müspettir, ki bu âlem-i devranda zuhuruyla neticeten felaket-i umumiyeyi bais olan nice müessif ve müellim hâlleriŋ zuhur ve devamıyla taḫribat-ı âlemi bâdî olan nice şiḳâḳ ve adavetleriŋ nihayet lütf-ı Haḳ ve hüsnüniyet ile ḳalb-i saflar hürmetine her hâlde soŋu ḫayra, vifaḳa; nice ḫusumet ve adavetleriŋ mürüvvet ve muhabbetlere mübeddel olaraḳ ortalığıŋ sükûn ve asayiş ve huzur ve refah ve salah ve saadet ahvali temin ve iade olunagelmiştir, dėmişler. Geldiği de mervî ve mahkî ve müspet ve meşhut bulunmuştur. “Her şeyde hüsnüniyet ile ḳalb-i saf u pak[13368], mübeddil-i şiḳâḳ u adavettir.” dėmişler.

13360 YUDAHİN: *KS*: unutçaak: Unutkan, çok unutan.: 784[a]. ÖNER: *K-TTS*: onıtçaḳ: Unutkan.: 366[b]. TDK: *TTS*: unutsak: Unutkan.: VI, 3963; unutsaklık: Unutkanlık, nisyan.: VI, 3964. CLAUSON: *EDPT*: unıt-: 179[b].

13361 YUDAHİN: *KS*: unutçaak: Unutkan, çok unutan.: 784[a]. ÖNER: *K-TTS*: onıtçaḳ: Unutkan.: 366[b]. TDK: *TTS*: unutsak: Unutkan.: VI, 3963; unutsaklık: Unutkanlık, nisyan.: VI, 3964. CLAUSON: *EDPT*: unıt-: 179[b].

13362 ‘Gümüş üstüne işlenen kara nakış ve bahse konu nakışta kullanılan mahlul’ manalarndaki bu kelime, müellif tarafından ‘gümüş takım üzerine nakşolunan siyah macun (1142/01) ve kuyumcuların kara kalem nakışı, gümüş üzerine yapılır (1142/17)’ şeklinde açıklanmış ve “savatsız” kelimesinin ‘manasız’ anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (bk. 1142/03, 17). Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavat: II, 813[b].

13363 Yazmada: *unutçaḳlıḳ*. YUDAHİN: *KS*: unutçaak: Unutkan, çok unutan.: 784[a]. ÖNER: *K-TTS*: onıtçaḳ: Unutkan.: 366[b]. TDK: *TTS*: unutsak: Unutkan.: VI, 3963; unutsaklık: Unutkanlık, nisyan.: VI, 3964. CLAUSON: *EDPT*: unıt-: 179[b].

13364 Yazmada: *eyülige*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایو) imlasının *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu iki biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin bu imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ایو imlasının -*İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. CLAUSON: *EDPT*: e̲dgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

13365 Yazmada: *eyülige*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: e̲dgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

13366 *ḫavāle ėtmemek*: Yazmada: *ḫavāle ėtmek*.

13367 ‘afv ėtmemek: Yazmada: *‘afv ėtmek*.

13368 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- “paḳ” telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *“k”* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

15539. On iki culâh[13369] bir tilkiyi beceremedi[13370]. **471/01**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13371] 256

Sefer-i mezbūra giderken Anaṭolı beglerbegisi olan Dāvud Paşa, Pād-şāh-ı kişver-güşā ile yanaşup muṣāḥabet ėderken aytdı ki: "Ṭavşanlu bāzārunda culāh kār-ḫānesine bir ṭavşan girer. ***On iki culāh bir tilkiyi öldüremeyip*** *ḳaçırdıġun ḥikāyet ėtdükde ol zamāndan berü culāh başına beşer aḳçe cerīme buyurılup Ṭavşanlu şubaşısına maḥṣūl ta'yīn olındı.*

15540. On ikiniŋ biri yoḳ. **471/02**

15541. On ikiniŋ biri olmazsa umur görülmez mi? **471/03**

15542. On ikiniŋ biri olmasa meclis ḳurulmaz mı? **471/04**

15543. Onsuz, bu; bunsuz, o yaşayamazlar. **471/05**

Nitekim zıll-i ḫayalde Ḳaragöz'süz Hacivat'ıŋ[13372] *(Hacı Evhad?, Hacı İvaz?) Hacivat'sız Ḳaragöz'üŋ oynamadığı gibi…*

15544. On ikiniŋ hiçbiri yoḳ, düğün derdine düşmüş. **471/06**

15545. On beşindeki ḳız, ya erde ya yerde… **471/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 101[13373]]

15546. On parmağım, iki elim aḫirette yaḳaŋdadır. **471/08**

15547. Un çuvalınıŋ altı, üstü sırdır. **471/09**

15548. Un çuvalı gibi vurduḳça[13374] tozlanır (tozar). **471/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 106[13375]]

15549. Un çuvalıyla pamuḳ çuvalı bir değil. **471/11**

15550. Un çuvalıdır, omuzlasaŋ da değeri var. **471/12**

13369 Aslı Farsça olan ve günümüz Türkiye Türkçesinde *çulha* biçimiyle kullanılan 'dokumacı' manasındaki bu kelime, hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde birden fazla imla ile müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: cullāh, culāh: 367[b]; cullah: 369[b]; cūlāh: 379[a]; ; cūlāha: 379[a]; çulāh: 398[a]; çūlāh: 403[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: cūlāh: 280; cūlāha: 280; cūlah: 280; cūlaha: 280. REDHOUSE: *TaEL*: culāh, cullāh: 668[b]; culleh: 672[b]; cūlāh: 690[b]; cūleh: 690[b]; culha: 690[b]; culhe: 690[b]; cūlehe: 690[b]; çulāh: 728[a]; çulha: 740[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çulha: I, 524[a].

13370 Ş. Sāmī: *ḲT*: becermek: Ḳatl ve i'dām ėtmek.: I, 280[b].

13371 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

13372 Geniş bilgi için bk. AND, M.: "Karagöz", *DİA*: 24, 401[a]-403[a]. Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: 1, 654.

13373 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: On beşindeki ḳız, yā evde gerek yā yerde.: 101.

13374 Yazmada: *urduḳça.* Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

13375 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Un çuvālı gibi urduḳca tozar.: 106.

15551. Unsuz evden[13376] ḫamur[13377], etsiz evden bavur[13378] -ciğer- alır yavuzlardandır. **471/13**

Cerrar âdem…

15552. Onlar ėrmiş muradına, biz[13379] çıḳalım kiremidine. **471/14**

15553. "Un" da dėriz, "on" da dėriz. **471/15**

un: daḳiḳ. on: adet.

15554. Un -daḳiḳ[13380]- başḳa, on -adet- başḳa… **471/16**

15555. Un da gerek, ün da gerek. **471/17**

15556. Ün lazım değil, un lazım. **471/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 114]

15557. On adedi, on iki değildir. **471/19**

Şiller [Schiller] [1759-1805]'iŋ asar-ı münteḫabesinden tercüme suretiyle "Ḥikmet-i Esāsiyye" maḳalesinden bir fıḳradır.

Nāmıḳ Kemāl[13381] "Ḥikmet-i Esāsiyye"

*O ḥikmet-i esāsiyye "**On ʻadedi, on iki degildür.**" ṣūretinden ʻibāretdür, ki aṣl ḥikmet bunda olan bedāhetden ʻibāretdür.*

15558. Unutçaḳlıḳ[13382] fena illettir, ki sahibi ölü ḳabîlinden sayılır. **471/20**

15559. Unutçaḳ[13383] insan, aşını yaşını bilmez. **471/21**

15560. Un da (daḳiḳ[13384] de) yoḳ, et de yoḳ; yağ ile[13385] tuz olsa, ateşiyle beraber bulunsa hemen börek pişirirdim. **471/22**

13376 Yazmada: *öyden/üyden, evden*. Kelimenin ilk imlasının hem *öy* hem de *üy* olarak okunması muvafık olup *ev* kelimesinin bahse konu *öy* ve *üy* biçimleri, Türkçenin farklı lehçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3[b]. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: öy: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213[b]. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451[b]. Yazmada *ev* kelimesi; *ev (او), ev (و)* ve *öy/üy (اوی)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

13377 Yazmada: *ḫamur*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada *ḫamīr* ve *ḫamur* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

13378 TDK: *DS*: bavur (II): Karaciğer.: II, 574[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bavur: 25[b]. CLAUSON: *EDPT*: bağır: 317[a].

13379 Yazmada: *bir*.

13380 Aslı Arapça *daḳīḳ* olan bu kelime 'un' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-daḳīḳ: Una ıṭlāḳ olunur, ṭaḥīn ma'nāsına ve ince nesneye dėnür.: II, 903. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḳīḳ: I, 613[a].

13381 Yazmada: *Kemāl Beg*.

13382 YUDAHİN: *KS*: unutçaak: Unutkan, çok unutan.: 784[a]. ÖNER: *K-TTS*: onıtçaḳ: Unutkan.: 366[b]. TDK: *TTS*: unutsak: Unutkan.: VI, 3963; unutsaklık: Unutkanlık, nisyan.: VI, 3964. CLAUSON: *EDPT*: unıt-: 179[b].

13383 YUDAHİN: *KS*: unutçaak: Unutkan, çok unutan.: 784[a]. ÖNER: *K-TTS*: onıtçaḳ: Unutkan.: 366[b]. TDK: *TTS*: unutsak: Unutkan.: VI, 3963; unutsaklık: Unutkanlık, nisyan.: VI, 3964. CLAUSON: *EDPT*: unıt-: 179[b].

13384 Aslı Arapça *daḳīḳ* olan bu kelime 'un' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-daḳīḳ: Una ıṭlāḳ olunur, ṭaḥīn ma'nāsına ve ince nesneye dėnür.: II, 903. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḳīḳ: I, 613[a].

13385 ile: Yazmada yok.

15561. Onda bir öşürdür[13386]. **471/23**

15562. On sekiz biŋ âlemiŋ Rabb'i[13387] yarlıgar. **471/24**

15563. On sekiz biŋ âlemi yaradan Allah'ı düşünmüyor musun? **471/25**

15564. On bir ayıŋ sultanı, ramazan ayıdır. **471/26**

15565. Onda[13388] olan bende de var. **471/27**

15566. On şeytana bir cin[13389] yetişir. **471/28**

15567. Unuttuğuŋ, kin olsun; unutmadığıŋ, din olsun. **471/29**

Zira dėmişler: "Kin duran yerde din durmaz."

15568. Onuŋla ḳırḳ yıl bir ḳazanda ḳaynarsaḳ yine ḳanımız, canımız ḳarışmaz, barışmaz. **472/01**

15569. Onuŋ sesine bizim diyarda kimse ḳulaḳ vėrmez, abes değildir. **472/02**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[13390]

15570. On dört yaşında sinede bir nev-civanı[13391] var. **472/03**

Yaḥyā Naẓīm[13392] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 85] [naẓm]

ol kim miṯāl-i hāle-yi meh mihr-bānı var
on dört yaşında sīnede bir nev-cevānı var

13386 Aslı Arapça *'uşr* olan *öşür* kelimesi; 'onda bir, İslam dinine göre toprak mahsullerinden alınan zekât' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 378[b].

13387 Yazmada: *Rabb'isi.*

13388 Yazmada: *anda*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

13389 Yazmada *cin* kelimesi, iki farklı imla ile (جن, جين) kullanılmış. Kelimenin aslı Arapça *cinn (جن)*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: al-cinn: III, 610. Sözlükte 'örtmek, örtünmek, gizli kalmak' anlamındaki *cann* kökünden türeyen bir isim olup müfredi olan *cinnī* 'örtülü ve gizli şey' manasına gelir. Terim olarak ise 'duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, İlahî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü' anlamına gelir. ŞAHİN, M. S.: "Cin", *DİA*: 8, 5[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: al-cinn: Gėceniŋ ẓulmetine yā-ḫᵛud iḫtilāṭına dėnür. … ve *cinn*, melāikeye ıṭlaḳ olunur; mestūr olduḳlar'içün *cinnet* daḫı dėnür. Müellif *Baṣā'ir*'de dėdi ki: "*Cinn* ḥaḳḳında iki güne maḳāle vardur. Birisi budur ki: *Cinn*, muṭlaḳā ḥavāssıŋ mecmū'ından müstetir olan rūḥāniyyūna ıṭlāḳ olunur, ki *ins* muḳābili olur. Bu ṣūretde melāike ve şeyāṭīn dāḫil olur. Pes melāike ile cinn beyninde 'umūm ve ḫuṣūṣ-ı muṭlaḳ vardur. Her melāike cinndür ve her cinn melāike degildür. Ṯānī, *cinn* rūḥāniyyūnuŋ ba'żına ıṭlaḳ olunur; zīrā rūḥāniyyūn üç ḳısmdur: *aḫyār*dur, ki melāikedür ve *eşrār*dur, ki şeyāṭīndür ve *evsāṭ*dur, ki aḫyār ve eşrārı müştemildür, cinn ṭā'ifesidür.": III, 610.

13390 Yazmada: *Ḫᵛāce merḥūm.*

13391 Farsçadan alınmış olan *nev-cevān* kelimesi, 'oldukça genç, delikanlı' manasındadır. Ayrıca, aslı Farsça olan *civan* kelimesi, Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlasını korumakla birlikte *cevān*, *civān* ve *cüvān* olmak üzere üç farklı telaffuzla kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: cavān: 376[a]; nav-cavān: 1432[a]. REDHOUSE: *TaEL*: cevān, civān, cüvān: 686[a]; nev-civān: 2109[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: cüvān: Fā. [Tür. zebān-zedi cīmiŋ kesriyle.]: I, 485[c]; nev-cüvān: II, 1474[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: cevân: 137[a]; civân: 144[b]; cüvân: 149[b]; nev-civân: 828[b].

13392 Yazmada: *Naẓīmī.*

yārüŋ hümā-yı kākülinüŋ sāyesündedür
bir bī-dilüŋ başunda ki devlet nişānı var

15571. On dört yaşında bir nev-civandır. **472/04**

15572. Ununu eledi, eleğini astı. **472/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 106]

15573. Ununu elemiş, eleğini asmış. **472/06**

15574. Ununu elemiş, eleğini asmış; aşını aşamış[13393], yaşını yaşamış âdemden ne istersin? **472/07**

15575. Ununa göre ḫamur[13394], ḫamuruna göre ekmek[13395] olur. **472/08**

15576. Unuturlar seni biçare hemen, sen ölme. **472/09**

[Lā] mıṣrāʻ[13396]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 106[13397]]

15577. Ova ile orman bir değil. **472/10**

15578. Ovada büyüyen ile ormanda büyüyen elbette bir değil. **472/11**

15579. Onu ne sen sor ne de ben söyleyeyim! **472/12**

Ḫʷāce Naṣre ʾd-dīn[13398]

15580. Ununa un ḳatar, yine kendi çaresine baḳar. **472/13**

15581. Onu ben bilmem, çöpçatan bilir. **472/14**

... ki ʻOnu taḳdir-i Ḫüda bilir.ʼ dėmektir. Onuŋ içün, dėrler ki:

Ḳıpçaḳça[13399] bir beyt-i millîdir:

taḳdīre çāre olmaz ecele ṣabr
görecek gün bir olġaydı düşecek ḳabr

15582. Ohayı çekti, araba da durdu. **472/15**

Öküzlere...

15583. “Oha!” dėnir; ama “Yuha!” dėnmez. **472/16**

13393 CLAUSON: *EDPT*: aşa-: 256[b]. REDHOUSE: *TaEL*: aşamaḳ: 118[a]. TDK: *DS*: aşamak (I): Yemek yemek.: I, 350[b].

13394 Yazmada *hamur* kelimesi -her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olan- *ḫamīr* ve *ḫamur* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a]. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a].

13395 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

13396 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Unudurlar seni bī-çāre hemān, sen ölme. (mıṣrāʻ): 106.

13397 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Unudurlar seni bī-çāre hemān, sen ölme.: 106.

13398 Yazmada: *Ḫʷāce merḥūm*.

13399 Yazmada: *ehl-i Ḳıpçaḳca*.

Zira "oha" durmaḳ, durdurmaḳ fiilleridir; "yuha" ise insanı istihza ve alay ėtmek, ḳızdırmaḳ fiilleridir.

15584. Uyarına[13400] baḳmalı.[13401] **472/17**

15585. Uyarır[13402] (uyandırır) ḫalḳı efganım, ḳara baḫtım uyanmaz mı? **472/18**

[Fużūlī *Dīvān* 388, CCLXIV, 4] mıṣrā'[13403]

[Ḥalīm Girāy] *Gülbün-i Ḫānān*[13404] [Ḳara Devlet Girāy Ḫān-ı Tālit] 88[13405]

15586. Uyan ey sevdiğim, uyan; ḳara baḫtım uyanmaz mı? **472/19**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] mıṣrā'

15587. Uyan ey gözlerim, uyan; sabah vaḳti, seher vaḳti. **472/20**

Mevzundur.

15588. Uyan ey gözlerim, uyan; sabah oldu, seher oldu. **472/21**

Mevzundur.

15589. Uyuyan arslanıŋ ḳuyruğuna basma.[13406] **472/22**

15590. Uyuyan baḫta âlem ne yapsın! **472/23**

15591. Uyuyan ejderiŋ ḳuyruğun bastılar. **472/24**

Tābit *Ẓafer-nāme-yi Tābit*[13407] [38] [beyt]

sehāb-ı derre yaġdırup ġayt-ı ḫūn
nükūl ėtdi ḳurşun 'adüvvden bīrūn

tüfeng olmış ātiş-feşān ejdehā[13408]
aġız veznesi kej-düm-i pür-cefā

köb falya-yı ṭopa nā-geh şerer
uyur ejderüŋ ḳuyruġuŋ baṣdılar

13400 TDK: *DS*: uyar: 1. Uygun, denk. 2. Kolay uzlaşılabilen, geçimli, uysal.: XI, 4047[b].

13401 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. İşiŋ uyarına baḳmalı. 506/11.

13402 TDK: *DS*: uyarmak: 1. Öğütle, eğitimle yola getirmeye çalışmak. 2. Uykudan uyandırmak. 3. Sönmüş ateşi canlandırmak.: XI, 4048[a].

13403 Yazmada: *mıṣrā'-ı meşhūr*. Fuzûlî: *Türkçe Divan*: şeb-i hicrān yanar cānum töker ḳan çeşm-i giryānum / uyadur (uyardur, uyarur) ḫalḳı efġānum ḳara baḫtum uyanmaz mı: 388, CCLXIV, 4.

13404 Yazmada: *Gülbün-i Ḫānān'dan bir fıḳradur.*

13405 Ḥalīm Girāy: *Gülbün-i Ḫānān*: Ḳara Devlet Girāy Ḫān-ı Tālit: Ba'de 'l-'azl Yanbolı civārında ārām-nişīn "**uyarur ḫalḳı efġānum ḳara baḫtum uyanmaz mı**" naġmesiyle terennüm-sāz-ı nāle vü enīn ėken Ḳaplan Girāy Ḫān'ıŋ ref'inden biŋ yüz yigirmi sekiz senesi evā'il-i dī 'l-ḥiccesinde külliyetlü 'asker ile ordu-yı hümāyūn ma'iyyetine ėrişmek şarṭıyla Ḳırım ḫānlıġı tevcīh ve bir gün evvel ordu-yı hümāyūna ėrişmesi te'kīd olunup…: 88

13406 Bu madde başından itibaren yazmanın 472. sayfasında yer alan madde başları, imlaları gereği 477. sayfa vd. yer almalı idi.

13407 Yazmada: *Ẓafer-nāme-yi Tābit - li-ġazā-yı Selīm Girāy Ḫān*. Bu eser; Osmanlı padişahı II. Süleyman [1687 - 1691] zamanında Avusturya seferine çağrılan Kırım hanı Selim Giray [1671 - 1704] adına divan şairi Tābit [ö. 1124/1712] tarafından yazılmıştır. *Ġazā-nāme* ve *Selīm-nāme* olarak da anılan eserin bazı kaynaklarda Kaçanik ya da Macar seferiyle ilgili olduğu söylenirse de Selim Giray'ın kazandığı Prekop zaferini anlatır. KARACAN, T.: "Sâbit", *DİA*: 35, 349[a].

13408 Yazmada: *ejderhā.*

15592. Uyuyan yılanıŋ ḳuyruğuna basma. **472/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 107]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri ʾl-Üdebā vü Āṯāri ʾẓ-Ẓurefā (Nevādirü ʾẓ-Ẓurefā)*]

15593. Uyuyan arslanı uyandırma. **472/26**

15594. Uyuyan arslanı uyandırma, oynayan çocuğuŋ[13409] uyununu bozma. **472/27**

15595. Uyuyan düşmana[13410] fırsat vėrmemeli. **472/28**

15596. Uyuyan çocuğu[13411] öpme, ağlayan çocuğu bağrıŋa basma. **472/29**

15597. Uyuyan köpeğe doḳunma geç. **472/30**

15598. Uyuyana baḳma, uyutana baḳ. **472/31**

15599. Uyuyan köpeği uyandırma. **472/32**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 107]

15600. Uyuyanıŋ üstüne ḳar yağar. **472/33**

15601. Uyuyan tavşan avlanmaz. **472/34**

15602. Uyuza tırnaḳ, kele taraḳ vėrmeğe gelmez. **472/35**

15603. Uymayan işi uydurmaḳ; bilinen işi, uyan işi uydurmamaḳ bilmeyeniŋ işi. **473/01**

15604. Uymayan hesabı tadil ile uydurmaḳ, icab-ı zamana göre caizdir. **473/02**

15605. Uytapay(?) gibi yapışır. **473/03**

[uytapay:] Bir nevi yapışaḳ mercimek gibi ot, ḳırda gezen ḳoyun ve deve sırtına yapışır.

ʻYapışaḳ âdem' dėmek…

15606. Uytapay(?) gibi yapışıp sarmaşıḳ gibi sarıldılar. **473/04**

15607. Uytapaysız(?) deve, ḳoyun tüyü[13412] olmaz. **473/05**

13409 Yazmada: *çoçuġuŋ (چوچغڭ)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

13410 Yazmada: *düşmana (دوشمنه)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ʻAdüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav.*: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

13411 Yazmada: *çoçuġı (چوچغی)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

13412 Yazmada: *tügi (توکی)*. Bu kelimenin, imlası gereği *tüg* veya *tük* biçiminde okunması mümkün olduğu gibi -Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kaydedildiği üzere- *tüy* biçiminde okunması dahi mümkündür. Kelimenin aslı *tū*dür. CLAUSON: *EDPT*: tū: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK:

15608. Uyarır[13413] ḫalḳı efganım, ḳara baḫtım uyanmaz mı? **473/06**

[Fużūlī *Dīvān* 388, CCLXIV, 4] mışrā‘[13414]

[Ḥalīm Girāy] *Gülbün-i Ḫānān*[13415] Ḳara Devlet Girāy Ḫān-ı Tālit̲[13416] 88[13417]

15609. Ev[13418] yapmış ise borcu bacadan çıḳmamış ya! **473/07**

15610. Uydur uydur yaz, uymadıysa boz ḳabîlinden. **473/08**

15611. “Uydur gitsin, üfür ötsün[13419].” dėr hep. **473/09**

15612. Uygusuz[13420] (aḳılsız), duygusuz (hissiz) insandan insanlıḳ umma. **473/10**

15613. Uydurabildiğiŋ ḳadar… **473/11**

15614. Uymadıysa uyarına[13421] baḳ. **473/12**

15615. Uygur yazısı, meşhurdur. **473/13**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

... ki eski Türkleriŋ Çin yazısına beŋzer[13422] bir nevi yazısıdır, dėrler. İşte kâr-ı aḳıl budur, ki şimdiki Osmanlılar bu miras-ı ecdadı tekrar ihya ve ıslah ėderek istimal ėderlerse zarar ėtmiş olmazlar, belki kâr ederler; zira “Ölüm haḳ, miras helal.” müeddâsınca millî olan ecdat mirası elbette hem helal hem istimali -millî yazı olmaḳ noḳta-yı nazarından- vazife-yi vacibe olsa gerektir.

TTS: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868. Yazmada *tüy* kelimesi iki farklı imla ile (tüg, tüy) kullanılmış.

13413 TDK: *DS*: uyarmak: 1. Öğütle, eğitimle yola getirmeye çalışmak. 2. Uykudan uyandırmak. 3. Sönmüş ateşi canlandırmak.: XI, 4048[a].

13414 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: şeb-i hicrān yanar cānum töker ḳan çeşm-i giryānum / uyadur (uyardur, uyarur) ḫalḳı efġānum ḳara baḫtum uyanmaz mı: 388, CCLXIV, 4.

13415 Yazmada: *Gülbün-i Ḫānān’dan bir fıḳradur.*

13416 Yazmada: *Ḥācī Melik Girāy Ḫān yā-ḫʸud Ḳara Baḫt Girāy Ḫān.*

13417 Ḥalīm Girāy: *Gülbün-i Ḫānān*: Ḳara Devlet Girāy Ḫān-ı Tālit̲: Ba‘de ’l-‘azl Yanbolı civārında ārām-nişīn “**uyarur ḫalḳı efġānum ḳara baḫtum uyanmaz mı**” naġmesiyle terennüm-sāz-ı nāle vü enīn ėken Ḳaplan Girāy Ḫān’ıŋ ref‘inden biŋ yüz yigirmi sekiz senesi evā’il-i d̲ī ’l-ḥiccesinde külliyetlü ‘asker ile ordu-yı hümāyūn ma‘iyyetine ėrişmek şarṭıyla Ḳırım ḫānlıġı tevcīh ve bir gün evvel ordu-yı hümāyūna ėrişmesi te’kīd olunup…: 88

13418 Yazmada: *öy/üy, ev*. Kelimenin ilk imlasının hem *öy* hem de *üy* olarak okunması muvafık olup *ev* kelimesinin bahse konu *öy* ve *üy* biçimleri, Türkçenin farklı lehçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3[b]. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: öy: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213[b]. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451[b]. Yazmada *ev* kelimesi; *ev (او), ev (و)* ve *öy/üy (اوی)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

13419 İlgili kelimeye bu madde başında verilebilecek farklı anlamlar için bk. TDK: *TS*: ötmek: Üflemeli çalgıların sesi çıkmak.: 1863[a]. CLAUSON: *EDPT*: öt-: 39[a]. TDK: *TTS*: ötmek (I): Geçmek, aşmak.: V, 3024. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ötmek: Geçmek.: 25[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öt- (II): 1. Geçmek, delmek. 2. Geçmek, nüfuz etmek.: 213[a]. TDK: *DS*: ötmek (V): Ölmek.: IX, 3358[b]; ötmek (VI): Oyunda kazanarak karşısındakinin elinde olanı almak.: IX, 3358[b].

13420 YUDAHİN: *KS*: oy: Fikir, düşünce, meşgale, kaygı.: 603[b]; oyğoruu: Tasavvur, tahmin, fikir, zihnen karar.: 604[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: ой I (oy I): 241[a]. TDK: *TTS*: oy: Rey, fikir.: V, 3035. ÖNER: *K-TTS*: uy: 1. Akıl, fikir. 2. Endişe, kaygı.: 524[a].

13421 TDK: *DS*: uyar: 1. Uygun, denk. 2. Kolay uzlaşılabilen, geçimli, uysal.: XI, 4047[b].

13422 Soğd alfabesine dayanan ve bu alfabenin küçük çaplı değişimiyle oluşmuş bir yazı Uygur yazısının Çin yazısıyla benzerliği bulunmamaktadır. ÇANDARLIOĞLU, G.: “Uygurlar”, *DİA*: 42, 243[c].

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 227[c]]

***Uyġur**: s.*[13423] *Büyük bir Türk ḳabīlesi, ki Māverā'ü 'n-Nehr'iŋ şimāl ve şarḳ cihetlerinde münteşir olup eŋ evvel temeddün ėden ve ḫaṭṭ isti'māl ėderek Türkceyi yazan bunlar olmaġla*[13424] *eski Türkce*[13425]*; Uyġur lisānı ve yazısı, Uyġur ḫaṭṭı nāmıyla şöhret bulmışdur. Cengiz Ḫān'dan ṣoŋra İslām'a gelen Moġollarla ḳarışup "Çaġatay" nāmını almışdur.*

15616. Uygun eş, uygun peş… **473/14**

15617. Uygun eş, uygun ses; daima aranır. **473/15**

15618. Uygun söz, ongun[13426] (taŋrı) sözü gibidir. **473/16**

15619. Uygun arḳadaş, uygun rüyayı kim sevmez. **473/17**

15620. Uygun aş, uygun iş; her daim bulunmaz. **473/18**

15621. Uyḳu, bedeniŋ mimarıdır. **473/19**

Mükerrer[13427].

15622. Uyuyan şeytanıŋ (düşmanıŋ, yılanıŋ) ḳuyruğuna basmazlar. **473/20**

15623. Uyuyor hâlâ! **473/21**

15624. Uyusun da büyüsün ninni… **473/22**

15625. Uyḳu, insanı besler. **473/23**

15626. Uyḳu, ölümüŋ ḳardeşidir[13428]. **473/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 106[13429]]

15627. Uyḳu değil muradı işvedir. **473/25**

Ḥalīm Girāy[13430] [*Dīvān-ı Ḥalīm Girāy Sulṭān*[13431] 30] beyt

o şūḫ o mertebe mest-i şerāb-ı nāb degil
bize bir ***'işvedür** ancaḳ*[13432] ***murādı ḫvāb degil***

15628. Uyḳu ile ölümüŋ arasında hicap yoḳtur. **473/26**

13423 s.: *İsm*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭa'āt: [I, 12[a]].

13424 Burada nakledilenin aksine Uygur yazısından önce Göktürk yazısı kullanılmıştır ve Türkiye'de Göktürk harfli metinler üzerine ilk çalışma, bu sözlüğün (*Ḳāmūs-i Türkī*'nin) de müellifi Şemse'd-dīn Sāmī [1850-1904] tarafından yapılmış ancak yayımlanamamıştır. KAÇALİN, M. S.: "Orhon Yazıtları", *DİA*: 33, 392[c].

13425 eski Türkce: Yazmada yok.

13426 TDK: *TS*: ongun (II): İlkel toplumlarda topluluğun kendisinden türediği sanılarak kutsal sayılan hayvan, ağaç, rüzgâr vb. doğal nesne veya olay, totem.: 1805[a]. TDK: *DS*: ongun (V): Tapılan kişi.: IX, 3283[b]. YUDAHİN: *KS*: onğ I: Münasip, uygun.: 592[a]. CLAUSON: *EDPT*: [1]oŋ: 166[b]; [2]oŋ: 167[a]. ÖNER: *K-TTS*: uŋ (II): Uygun, denk, yararlı.: 515[a].

13427 bk. Uyḳu, bedeniŋ mi'mārıdur. 474/18.

13428 Yazmada: *ḳardaşıdur*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

13429 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Uyḳu, ölümüŋ ḳardaşıdur.: 106.

13430 Yazmada: *Ḥalīm Girāy Ḫān*.

13431 Yazmada: *Taḫrīb-i Ḫarābāt'dan*.

13432 ancaḳ: Yazmada yok.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* [355] naẓm

güft-gū ile alup çūn anı ḫ^{v}*āb*
ḫāb ile merg arasında yoḳ ḥicāb

15629. Uyḳunuŋ ḳılavuzu[13433], esnemektir. **473/27**

15630. Uyḳu, uyḳu ile; ölü, diri ile tendir[13434]. **473/28**

15631. Uyḳu, uyḳu ile; ölü, diri ile tendir[13435]. **473/29**

15632. Uyḳu, uyḳunuŋ sermayesi; ḳaygana[13436] ḳaynananıŋ[13437] mayası. **473/30**

15633. Uyḳu sersemliği… **473/31**

15634. Uyḳudan uyanırcasına… **473/32**

15635. Uyḳunuŋ gözü yoḳ. **473/33**

15636. Uyḳu sardı bedeni, severim ḳalḳıp gideni. **473/34**

Mevzundur.

Zürefadan birisi dėmiş.

15637. Uyḳunuŋ gözü yoḳ, uyuyanıŋ sözü yoḳ. **473/35**

15638. Uyḳu, gözüŋ ḳara perdesi; gülmek, yüzüŋ sarı zerdesi. **473/36**

13433 Yazmada: *ḳılavuzı (قلاوزى), ḳılaġuzı/ḳulaġuzı (قلاغوزى)*. CLAUSON: *EDPT*: kulāwuz: 617[b]. TDK: *DS*: kulağuz: Yol gösteren, kılavuz.: VIII, 2993[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳılavuz (قلاوز), ḳılavuz (قلاووز), ḳulaġuz (قولاغوز)* ve *ḳulaġuz/ḳılaġuz (قلاغوز)* olmak üzere her biri yazmada da kullanılmış olan dört farklı imlası mevcut bu madde başında kullanılmış olan *قلاغوز* imlasının hem *ḳılaġuz* hem de *ḳulaġuz* telaffuzu mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılāġuz (قلاغوز): 1466[b]; ḳılavuz (قلاوز): 1467[a]; ḳılavuz (قلاووز): 1467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳulaġuz (قلاغوز): II, 1078[a]; ḳulaġuz (قولاغوز): II, 1107[c].

13434 Yazmada: *tendir, teŋdir*. Günümüz Türkiye Türkçesinde *denk* biçimi ile kullanılan bu kelimenin aslı, Çince *têng*'dir. Kelimenin aslı Çince *têng*'dir. DOERFER: *TMEN*: teng: II, 574. CLAUSON: *EDPT*: teŋ: 511[a]. CLAUSON: *EDPT*: teŋ: 511[a]. Niyāzī: *LNvİC*: tėn͡g: *Barābar* ma'nāsınadur.: 449. REDHOUSE: *TaEL*: dek: 908[a]; deŋ: 908[a]; denk: 916[a]. TDK: *DS*: ten (III): Yan yana olan, dizi.: X, 3877[a]; ten (IV): Denk, arkadaş.: X, 3877[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: deng/teng/tek/denk: I, 588[a].

13435 DOERFER: *TMEN*: teng: II, 574. CLAUSON: *EDPT*: teŋ: 511[a]. Niyāzī: *LNvİC*: tėn͡g: 449. REDHOUSE: *TaEL*: dek: 908[a]; deŋ: 908[a]; denk: 916[a]. TDK: *DS*: ten (III): X, 3877[a]; ten (IV): X, 3877[a].

13436 Yazmada: *ḳayḳana, ḳayġana*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayġana: Çalḳanup yaġda pişen yumurṭa.: II, 1045[b]. TDK: *TS*: kaygana: 1. Omlet. 2. Yumurta çalkanarak yapılan bir çeşit tatlı.: 1363[a]. TDK: *DS*: kaygana: Omlet.: VIII, 2699[a]; kaykanaḫ: Yağda pişirilmiş yumurta.: VIII, 2702[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayġana: Un ve yumurta ile yapılıp içine yağ dökülen tatlı.: 133[b]. IŞIN, P. M.: *Osmanlı Mutfak Sözlüğü*: kaygana: Çırpılmış yumurtayı ince tabaka hâlinde tavada kızartarak hazırlanan yemek. 15. yüzyılın ilk yarısında Kaygusuz Abdal şiirlerinde ballı kayganadan bahsediyor. Aynı yüzyıla ait en erken tarife göre içine yufka konuyordu: "Bir mikdar çalkanmış yumurtaya sulanmış yufka batırıp bir tepsi içene birbiri üzerine döşeyip yağla pişirip kaygana adı verilir." 18. yüzyıl ve sonrasına ait tariflerde yufka yoktur. Şekerli, reçelli, kıymalı, patlıcanlı ve maydanozlu çeşitleri yapılıyordu.: 201[a].

13437 Yazmada: *ḳa'in ananıŋ*. Yazmada *kayın* kelimesi, *ḳayın* ve *ḳa'in* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *ḳaḏın*'dır. CLAUSON: *EDPT*: kaḏın: 602[a]; kayın: 678[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳayın: 65-69; ḳayın ana ~ ḳayın ene: 265-267. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayın: II, 1046[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳayn, ḳayın: 1429[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳayn: Bedel, 'ivaż. Anuŋ içün *ḳayn aġa* ve *ḳayn pider* dėmişler, *ḳayn ata* ve *ḳayn ana* gibi, *ḳayn ini* ve *ḳayn aġa*.: 226[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayın (II): 133[b]; ḳayın ana: 133[b]; ḳaynana: 134[a].

15639. Uyḳu, can tazeler; gülgü[13438] (gülmek), ḳan tazeler. **473/37**

15640. Uyḳu; canıŋ mayası, aḳlıŋ sermayesidir. **473/38**

15641. Uyḳuda yatan avlanmaz. **474/01**

15642. Uyḳuya varan tavşan avlanmaz. **474/02**

15643. Uyumayan genç, uyuyan iḫtiyar ḫastadır. **474/03**

15644. Uyḳu hasretliği başḳa hasretliğe beŋzemez. **474/04**

15645. Uyḳuya hasret ḳaldım. **474/05**

Muḥibbī *Dīvān* [622, 2105, 1] [beyt]

olmadum teskīne ḳādir gözden aḳan āba ben
ḥasret oldum gėceler tā ṣubḥ olınca ḫ^{v}āba ben

15646. Uyḳunuŋ gözü yoḳ, sözü yoḳ. **474/06**

15647. Uyḳucuya döşek, oydurucuya köşkek(?) gerekmez. **474/07**

[köşkek(?):] Teşviḳ aleti. Taş ḳaldıran pehlivan demiri daḫi dėrler.

15648. Uyḳunuŋ sözü yoḳ. **474/08**

15649. Uyḳunuŋ sözü yoḳ, geceniŋ gözü yoḳ. **474/09**

15650. Uyḳu, uyḳunuŋ mayası; uyḳu, tenbelliŋ sermayesi. **474/10**

15651. Uyḳuda iken kürsüye çıḳmağa beŋzer. **474/11**

15652. Uyḳuda ağlayan, gülse gerek. **474/12**

15653. Uyḳuda ağlayan, uyanıp gülse gerek. **474/13**

Mevzundur.

Vaḥdetī [*Dīvān* 21^{a}] beyt[13439]

āḫiret ister ėseŋ dünyāda giryān ol kim
ḫ^{v}ābda aġlayan ey dil uyanup gülse gerek

15654. Uyḳuda ağlayan âşıḳ-ı şeyda, uyanıp da gülse gerek. **474/14**

Mevzundur.

15655. Uyḳu, gıda-yı ruhtur. **474/15**

15656. Uyḳu babası… **474/16**

15657. Uyḳu geldikten soŋra ha köhne hasır ha altından[13440] sedir, heb birdir. **474/17**

13438 CLAUSON: *EDPT*: külgü (g-): 718^{a}. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: külgü: Güliş, ḳahḳaha, ḍıḥk, ḫande, gülmek, tebessüm.: 260^{b}. Niyāzī: *LNvİC*: külgü: Gülmek ma'nāsınadur.: 747.

13439 Yazmada: *naẓīre*. Divanın esas aldığımız yazmasında böyle bir kayıt olmadığı gibi bu divanın farklı nüshaları esas alınarak yapılan yüksek lisans tezinde de ilgili beyit böyle bir kayıt olmaksızın *Gazeller* kısmında yer almaktadır. ÖZTÜRK, Y.: *17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî'nin Divan'ının Tenkitli Metni*: Gazeller: 89, 71, 1.

13440 Yazmada: *altundan*. Osmanlı Türkçesinde *altın* ve *altun* olmak üzere iki farklı imlası mevcut olan bu kelime, yazmada ekseriyetle *altun* imlası ile kullanılmış. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: altun: 40^{b}. CLAUSON: *EDPT*: altūn: 131^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: altun yā-ḫ^{v}ud altın: I, 50^{b}.

Münîf Paşa *Ḫarâb-nâme-yi Münîf Paşa* [naẓm]

râḥat-ı cism[13441] *ü cânsız ey ḫvâb*
lâ-cerem furḳatiŋ ʿaḏâb-ı saʿîr
saŋa miʿmâr-ı ten dėnilse sezâ
çün-ki eylersin anı sen taʿmîr
muḳaddemiŋ tâze cân vėrür bedene
saŋa dėrler eger-çi mevt-i ṣaġîr

şâd olur dil seniŋ viṣâliŋle
olsa da cây-gâhı köhne ḫaṣîr
defʿ-i renc ü kelâl içün olmış
der-gehüŋ melceʾ-i ṣaġîr ü kebîr
birisi ėtse saʿyde ifrâṭ
der-ʿaḳab sensin aŋa dâmen-gîr

sen gibi bir ʿazîz mihmâna
sîm ü zerden sezâ yapılsa sedir
ceyş-i vehm ü ḫayâl olduḳça
şeb-i târ içre râh-yâb-ı żamîr
mülk-i dil pây-mâl olurdı eger
olmasaŋ sen aŋa muʿîn ü ẓahîr

istemem ben seniŋle olmaz ėse
taḫt-ı zerrîn vü câme-yi ḫvâb-ı ḫarîr
gösterüp muḫtelif ʿalâmetler
gâh olursın beşîr vü gâh neḏîr
nʾola ger ḫâme-yi bedîʿ-i nigâr
vaṣfıŋı böyle eylese taḥrîr

maẓhar-ı vâridât-ı ʿâlem-i ġayb
kâşif-i râz-nâme-yi taḳdîr
bâr-gâh-ı ḫarîm-i maʿnâda
ne ʿaceb levḥalar ėder taṣvîr
hele ʿuşşâḳ-ı zâr leyl ü nehâr
ḫasretiŋle firâş-ı ġammda esîr

sitemiŋ bârını çeken çoḳdur
biri de işte Münîf-i ḫaḳîr

15658. Uyḳu, bedeniŋ mimarıdır. **474/18**

Münîf Paşa *Ḫarâb-nâme-yi Münîf Paşa* [naẓm[13442]]

râḥat-ı cism[13443] *ü cânsız ey ḫvâb*
lâ-cerem furḳatiŋ ʿaḏâb-ı saʿîr

13441 Yazmada: *çeşm*.
13442 Yazmada bu bentin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen madde başıyla ilgili olan kısım metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan bu bent burada da yazıldı.
13443 Yazmada: *çeşm*.

saŋa mi'mār-ı ten dėnilse sezā
çūn-ki eylersin anı sen ta'mīr
muḳaddemiŋ tāze cān vėrür bedene
saŋa dėrler eger-çi mevt-i ṣaġīr

15659. Uyḳu; bedeniŋ sıvası, aḳlıŋ civası gibidir. **474/19**

15660. Uyḳusuz, insan yaşayamaz. **474/20**

15661. Uyḳusuz insan, uyutḳusuz[13444] (mayasız) yoğurda beŋzer. **474/21**

15662. Uyḳu, küçük ölümdür. **474/22**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 107]

Münīf Paşa *Ḫᵛāb-nāme-yi Münīf Paşa* [naẓm[13445]]

rāḥat-ı cism[13446] ü cānsıŋ ey ḫᵛāb
lā-cerem furḳatiŋ 'aḏāb-ı sa'īr
saŋa mi'mār-ı ten dėnilse sezā
çūn-ki eylersin anı sen ta'mīr
muḳaddemiŋ tāze cān vėrür bedene
saŋa dėrler eger-çi mevt-i ṣaġīr

15663. Uyḳu, bedeniŋ mayasıdır. **474/23**

15664. Uyḳu, her şeyden tatlıdır. **474/24**

15665. Uyḳu, (küçük, yarım) ölümdür. **474/25**

15666. Uyḳu, selam almaz. **474/26**

15667. Uyḳu arasında türkü çağırır. **474/27**

15668. Uyḳu olmadıḳtan soŋra altından sedirde yatsaŋ daḫi faydasız. **474/28**

Münīf Paşa *Ḫᵛāb-nāme-yi Münīf Paşa* [naẓm[13447]]

istemem ben seniŋle olmaz ėse
taḫt-ı zerrīn vü cāme-yi ḫᵛāb-ı ḥarīr
gösterüp muḫtelif 'alāmetler
gāh olursın beşīr vü gāh neḏīr
n'ola ger ḫāme-yi bedī'-i nigār
vaṣfıŋı böyle eylese taḥrīr

15669. Uyḳu marazına uğramış. **474/29**

13444 YUDAHİN: *KS*: uyutku: Yoğurt mayası.: 792ᵃ. BASKAKOV: *N-RS*: уйыткы (uyıtkı): 382ᵃ. ÖNER: *K-TTS*: oyıtḳı: Maya.: 368ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: uyuġmaḳ: Süti uyutup yoġurt yapmaḳ.: 44ᵇ. TDK: *DS*: uyutmak (I): Yoğurt yapmak için sütü mayalamak.: XI, 4051ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: uḍıt-: 332ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: uyut- (II): Sütü uyutmak.: 296ᵃ.

13445 Yazmada bu bentin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen madde başıyla ilgili olan kısım metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan bu bent burada da yazıldı.

13446 Yazmada: *çeşm*.

13447 Yazmada bu bentin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen madde başıyla ilgili olan kısım metin üzerinde işaretlenmiş olduğundan bu bent burada da yazıldı.

15670. Uyḳu ḫastalığı, sâri ḫastalıḳtır; saḳınmaḳ gerek.[13448] **474/29**

15671. Uyḳu, ayine-yi âlemnümâdır. **474/30**

15672. Uyḳu, can tazeler; uyanmaḳ, ḳan tazeler. **474/31**

Münīf Paşa *Ḫᵛāb-nāme-yi Münīf Paşa* [naẓm[13449]]

rāḥat-ı cism[13450] ü cānsıŋ ey ḫᵛāb
lā-cerem furḳatiŋ ʿaḏāb-ı saʿīr
saŋa miʿmār-ı ten dėnilse sezā
çūn-ki eylersin anı sen taʿmīr
muḳaddemiŋ tāze cān vėrür bedene
saŋa dėrler eger-çi mevt-i ṣaġīr

15673. Uyḳuya muhtaç olmayan mı var! **474/32**

15674. Uyḳu; gıda üstüne gıdadır, gıda-yı ruhtur. **474/33**

15675. Öyle cahildir, ki cahiller onu teçhil ėder. **474/34**

Nihād Beg[13451] [beyt]

15676. Öyle aptaldır, ki aptallar onu[13452] alaya çeker.[13453] **474/34**

15677. Öyle ḫain, öyle ḫasis; ki atına bir torba arpa asar (vėrir), "Saŋa ödünç vėrdim." dėr; itine yėmek vėrir, "Saŋa gündelik vėrdim." dėr; ahbabına bir fincan ḳahve vėrir, "Bir fincan ḳahveniŋ ḳırḳ yıllıḳ ḫatırı var, dėmişler; siz de bizi ḫatır-nişanıŋızdan çıḳarmazsıŋız inşallah!" dėr; bir faḳire bir dilim nan vėrir, "Başım gözüm sadaḳası, cemi günahımıŋ kefaretidir; vebalim saŋa olsun!" dėr. **475/01**

Ḥ. [ʿAbdü 'l-Ḥalīm Ḫaḳḳī]

Bir ḫasis, leîm haḳḳında mervî hikâyâtdan bir fıḳradır.

15678. Uykusuzluḳ, adamı sersem ėder. **475/02**

15679. Uykusuzluḳ sersemliği ile parasızlıḳ sersemliği çekilir dert değildir. **475/03**

15680. Öyle keliŋ öyle tıraşı olur. **475/04**

15681. Öyle keklik, öyle seker. **475/05**

15682. Öyle keklik, öyle seker; öyle ḫoroz[13454], öyle öter. **475/06**

15683. Öyle gelmiş, öyle gider; öyle keklik, öyle öter. **475/07**

15684. Öykünmeğe değecek bir dert olsa bari! **475/08**

13448 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

13449 Yazmada bu bentin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle bu bent burada da yazıldı.

13450 Yazmada: *çeşm*.

13451 Yazmada: *Lā*.

13452 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

13453 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

13454 Yazmada: *ḫuros*. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros*, *ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʿO*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

15685. Öyle gelmiş, öyle gider; öyle öküz, öyle çeker. **475/09**

15686. Öyle ise bilenler bilmeyenlere öğretsin. **475/10**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[13455]

15687. Üykeni[13456] (büyüğü) dururken küçüğü elbette evlenemez. **475/11**

Âdettir.

15688. Öyle ise ekmeğine yağ sürüldü dėsene! **475/12**

15689. Öyle baş, öyle tıraş… **475/13**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 111[13457]]

15690. Öyle ince, öyle marifetli, çelebi âdemdir; ki bir tek pirinç üstüne bir Fatiha Suresi’n[13458] yazar. **475/14**

15691. Öyle âdemiŋ laḳırtısı, eski baḳırıŋ taḳırtısı diŋlenmez. **475/15**

15692. Öyle köyüŋ öyle cemaati olur. **475/16**

15693. Öyle köyüŋ öyle cemaati olur, öyle cemaatiŋ öyle imamı olur. **475/17**

15694. Öyle ḫorozuŋ[13459] öyle kikriği[13460] olur. **475/18**

15695. Öyle babanıŋ öyle oğlu olur. **475/19**

15696. Öyle ananıŋ öyle balası[13461] (evladı), öyle balanıŋ (evladıŋ) öyle belası (yâdı) olur. **475/20**

15697. Öyle bir emele ėrmek[13462] için Nuh ömrü, Eyüp sabrı ister. **475/21**

Yaḥyā Naẓīm[13463] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭa‘āt-ı Mürettebe V, 474] ḳıṭ‘a

ey serv-i çemān çemen-i gül-şen-i rūḥ
reftārı şikest-āver ṣad kār-ı naṣūḥ

13455 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn Efendi merḥūm.*

13456 üyken (уйкен): ‘büyük’. BASKAKOV: *N-RS*: уйкен (üyken): 388[a].

13457 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Öyle baş, böyle terāş…: 111.

13458 *Kur’an-ı Kerim*’in ilk suresidir. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 1. Sūratu ’l-Fātiḥa 1-7. Fatiha ‘açmak, açıklığa kavuşturmak, sıkıntı ve meşakkati gidermek, başlamak’ anlamındaki *fatḥ* kökünden türemiş bir isim olup *hatime*nin zıddı olarak ‘bir şeyin evveli, baş tarafı, başlangıcı, giriş’ manasında kullanılır. Geniş bilgi için bk. IŞIK, E.: “Fâtiha Sûresi”, *DİA*: 12, 252[c]-254[c].

13459 Yazmada: *ḫurosuŋ*. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

13460 EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: ibik: Kikrik: 157[a]. ÖNER: *K-TTS*: kikrik: İbik.: 204[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: kikrěk: İbik.: 284[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: kekirek I: [Horoz] ibiği.: 156[b].

13461 TDK: *DS*: bala (I): 1. Çocuk, yavru, küçük. 2. Oğlan çocuğu.: II, 496[a]. CLAUSON: *EDPT*: balā: 332[b]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: bala: 193. Ş. Sāmī: *ḲT*: bala: I, 273[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bala: 71[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бала [bala]: 42[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bala (I): 23[a].

13462 CLAUSON: *EDPT*: ėr-: 194[a]; ėriş-: 239[b]. TDK: *TTS*: ermek (irmek): III, 1507; irmek: III, 2095. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrmek: 49[b]; ėrişmek: 50[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: er- (I): 74[a]; eriş-: 75[a]; ir- (I): 113[a]; iriş- (I): 113[b]; irüş-: 114[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ermek: I, 91[c]; ėrişmek: I, 239[b]; ėrmek: I, 239[c]. REDHOUSE: *TaEL*: erişmek: 68[a]; ermek: 73[a]; ėrişmek: 293[b]; ėrmek: 294[b]. TDK: *DS*: irişmek (II): VII, 2552[a].

13463 Yazmada: *Naẓīmī.*

bā-ḳayd-ı ḫayāt manṣıb-ı kākülüŋe
dil ṣabr ile Eyyūb gerek ‘ömr ile Nūḥ

15698. Öyle bağıŋ kökü ḳurusun. **475/22**

15699. Öyle bir dert, ki Loḳman[13464] gelse derman bulamaz.[13465] **475/23**

15700. Öyle bağıŋ öyle üzümü olur. **475/24**

15701. Öylesi ne mescide ḫayrėder ne manastıra. **475/25**

15702. Öylesiniŋ malından ne Beytü ’l-haram’a[13466] ḫayır olur ne Beytü ’l-mamur’a[13467]. **475/26**

15703. Öylesiniŋ ne malından ne canından ḫayır gelir. **475/27**

15704. Öylesine, öyle dėmekten başḳa çare ne? **475/28**

15705. Öylesi terbiye ḳabul ėtmez.[13468] **475/29**

15706. Öyle iyi, öyle iyi; ki ḳoḳ ḳoḳ da gül ėt, başıŋa taḳ. **475/30**

15707. Öyle bir derde müptelayım, ki ne gizlenmesi mümkün ne söylenmesi mümkün. **475/31**

Fużūlī *Dīvān* [394, CCLXX, 7] beyt

Fużūlī’ni dehānuŋ ḫayreti bir derde ṣalmış kim
ne pinhān ėtmegi mümkindür ol derdüŋ ne iẓhārı

15708. Öyle bir derdim var, ki ne izmarı[13469] mümkün ne izharı mümkün ne daḫi hazmı ḳabil. **475/32**

15709. Öyle ağacıŋ öyle budağı, öyle sığırıŋ öyle buzağısı[13470] olur. **475/33**

[ağaç:] Erkek insan. [sığır:] Ḳadın.

13464 Lokman: *Kur’an*’da kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamberliği tartışmalı bir din büyüğü. … Lokman; diğer özellikleri yanında hekimliğin atası olarak da tanınmış, onun bütün bitkilerin özünü bildiği söylenmiş ve kendisinden dertlere şifa olacak reçeteler ve formüller nakledilmiştir. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: “Lokman”, *DİA*: 27, 205[a]-206[c]. Türk edebiyatında Lokman, Arap edebiyatında öne çıkan özellikleri yanında hakîm / filozof kimliğinden çok hekim / tabip hüviyetinde görülmektedir. … Türk-İslam edebiyatı ve kültüründe Lokman’ın tabip özelliğinin öne çıkması, *hakîm* kelimesinin halk ağzında *hekim*’e dönüşmesi ve eski dönemde felsefenin tıp dâhil olmak üzere devrin belli başlı ilimlerini de içine almasıyla olmuştur. Geniş bilgi için bk. UZUN, M.: “Lokman - Türk Edebiyatı”, *DİA*: 27, 206[c]-208[a]. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 31. Sūratu Luḳmān 12-19.

13465 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ölüme Loḳmān daḫı çāre bulamaz. 469/10.

13466 Beytü ’l-ḥarām: Kâbe. ÜNAL, S.: “Kâbe”, *DİA*: 24, 15[a]. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 5. Sūratu ’l-Mā’ida 2, 97.

13467 Beytü ’l-ma‘mūr: Semada, içinde meleklerin ibadette bulunduğu rivayet edilen mabet. Ayrıca; Beytü ’l-ma‘mūr, Kâbe için de kullanılmıştır. Geniş bilgi için bk. KÜÇÜK, A.: “Beytülma‘mûr”, *DİA*: 6, 94[c]-95[b]. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 52. Sūratu ’ṭ-Ṭūr 4.

13468 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Öylesi naṣīḥat ḳabūl ėtmez. 476/18.

13469 Aslı Arapça *iẓmār* olan bu kelime; ‘gizlemek, saklamak’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 3, 136[b].

13470 Yazmada: *buzaġı*. CLAUSON: *EDPT*: buzāğu: 391[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: buzaġı yā-ḫvud buzaġu veyā buzaḳ: I, 311[c]. TDK: *DS*: buzak: II, 809[b]; buzav: XII, 4467[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: buzaġu: 80[a]; buzav burnı: 80[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бозау [bozau]: 53[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: buzaġu: 39[b]; buzaḳu: 39[b]; buzav: 39[b]; buzavu: 39[b]. ÖNER: *K-TTS*: bozav: 65[b].

15710. Öyle meyus vücuduz bu elemḫanede, ki[13471] ademi biŋ dil ve can ile temenna ėderiz. **475/34**

Mevzundur.

İsmā‘īl Paşa-zāde İbrāhīm Ḥaḳḳī Beg[13472] [*Dīvān-ı Ḥaḳḳī Beg* İbtidā-yı Ġazeliyyāt 48] [beyt[13473]]

15711. Öyle bir hâldeyim, ki ölmeği biŋ dil ve canla temenna eylerim. **475/35**

15712. Öyle sığırıŋ öyle buzağısı[13474], öyle ḳızıŋ öyle yüz ağı[13475] olur. **475/36**

15713. Öyle pis, ki ḳırḳ desturla girip çıḳ. **475/37**

15714. Öyle temiz, öyle temiz; ki bal dök de yala. **475/38**

15715. Öyle bir cenk oldu, ki gökteki melekler bile sad[13476] aferinler oḳudular. **475/39**

Osmanlılarıŋ eski muharebelerinden birisi için söylenmiştir.

15716. Öyle bir cenk oldu, ki şeytan bile payını aldı. **475/40**

Cengiz[13477] Ḫan'ıŋ Çin payitaḫtı olan (Beşbalıḳ'ı) Pekin'i fethėttiği vaḳitte olan cenkte söylendiği mervîdir.

15717. Öyle cahilsiŋ, ki eçheller seni teçhil ėder; sence hep meçhuldür dünyadaki malumlar. **476/01**

Mevzundur.

Nihād Beg [beyt]

15718. Öyle güzel, öyle güzeldir; ki felekte bir melektir. **476/02**

15719. Öyle hilekâr, öyle hilekâr; ki kârında şeytana çarığını ters giydirir. **476/03**

15720. Öyle gėceniŋ böyle seheri olur. **476/04**

15721. Öyle tavuḳtan öyle yumurta, öyle yumurtadan öyle çipçe[13478] (civciv[13479]) çıḳar.[13480] **476/05**

15722. Öyle ḳızıŋ öyle yâdı olur. **476/06**

13471 Yazmada: *kim*. CLAUSON: *EDPT*: kim: 720[b]. TDK: *TTS*: kim: Ki.: IV, 2561. Ş. Sāmī: *ḲT*: kim: II, 1227[a].

13472 Yazmada: *İsmā‘īl Paşa-zāde Ḥaḳḳī*.

13473 İsmā‘īl Paşa-zāde İbrāhīm Ḥaḳḳī Beg: *Dīvān-ı Ḥaḳḳī Beg*: İbtidā-yı Ġazeliyyāt: öyle me'yūs vücūduz bu elem-ḫānede kim / ‘ademi biŋ dil ü cān-ile temennā ėderüz: 48

13474 Yazmada: *buzaġı*. CLAUSON: *EDPT*: buzāğu: 391[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: buzaġı yā-ḫvud buzaġu veyā buzaḳ: I, 311[c]. TDK: *DS*: buzak: II, 809[b]; buzav: XII, 4467[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: buzaġu: 80[a]; buzav burnı: 80[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бозау [bozau]: 53[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: buzaġu: 39[b]; buzaḳu: 39[b]; buzav: 39[b]; buzavu: 39[b]. ÖNER: *K-TTS*: bozav: 65[b].

13475 Bu ifade ‘peçe’ manasında olmalı. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yüz: yüz örtüsü: Peçe.: 333[b]. Benzer bir kullanım için bk. 530/30.

13476 Farsça olan bu kelime, ‘yüz (sayı)’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ṣad: 783[a].

13477 Yazmada: *Cingiz*. *Cengiz* kelimesi üç farklı imla ile (جنكيز, جينكز, جينكيز) yazılmış. LESSING: *M-TS*: Çinggis: Cengiz.: 253[b].

13478 TDK: *DS*: çipçe (II): Kümes hayvanlarının yavrusu, civciv.: III, 1231[b].

13479 Yazmada: *civicivi*.

13480 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. O ṭavuḳdan bu yumurṭa, bu yumurṭadan o çipçe (civcivi)… 427/19.

15723. Öyle ḳazıŋ öyle budu, öyle ḳızıŋ öyle yâdı olur. **476/07**

15724. Öyle ḳazıŋ öyle budu olur. **476/08**

15725. Öyle ḳızıŋ öyle yüz ağı[13481] olur. **476/09**

15726. Öyle değil ḳazıŋ ayağı! **476/10**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 111]

15727. Öyle dilbaz, öyle hilebazdır; ki hiç değil ağzına şeytan tükürmüş. **476/11**

15728. Öyle başıŋ öyle tıraşı olur. **476/12**

15729. Öyle güzeli rüyada bile görmemiştir. **476/13**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [369, 18, 2] [beyt]

düzdīde ġamzesi gibi ḫᵛābīde fitneyi
rü'yāda görmemiş olalı belki ḫᵛāb ḫᵛāb

15730. Öyle gelmiş, öyle gider; öyle görmüş, öyle ėder. **476/14**

Kötü tabiat…

15731. Öyle hasettir, ki hasetliğinden ḳan tükürür. **476/15**

15732. Öyle ḫorozuŋ öyle kikriği[13482] olur, öyle cemaatiŋ öyle titreği (imamı) olur. **476/16**

15733. Öyle ise bildiğiŋden gėri[13483] ḳalma. **476/17**

Cehalette inat…

15734. Öylesi nasihat ḳabul ėtmez. **476/18**

15735. Öylesine, biŋ nasihat bir musibet yerine değer. **476/19**

15736. Öyle bir fitnedir, ki fitnelikte aḳranı yoḳ. **476/20**

Mehmed Rüşdī terbī'[13484]

ṣanma ḳalb-i nāle-ḫᵛāhıŋ ġamm-fezā cānānı yoḳ
öyle bir fettānı var kim fitnede aḳrānı yoḳ
varlıġım maḥv eyledi[13485] 'ışḳıyla bir īmānı yoḳ
'avdet ėtmez fevt olan ḥürriyyetim imkānı yoḳ

la'l rengine şerāb olmaz mu'ādil neşvede
pek de müsteṯnā güzeldür dengi yoḳdur cilvede

13481 Bu ifade 'peçe' manasında olmalı. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yüz: yüz örtüsü: Peçe.: 333ᵇ. Benzer bir kullanım için bk. 530/30.

13482 EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: ibik: Kikrik: 157ᵃ. ÖNER: *K-TTS*: kikrik: İbik.: 204ᵃ. ÖZŞAHİN: *BTS*: kikrĕk: İbik.: 284ᵇ. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: kekirek I: [Horoz] ibiği.: 156ᵇ.

13483 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736ᵇ. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136ᵃ; gerü: II, 138ᵃ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541ᵇ; gėrü: 1611ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160ᵃ; geri yā-ḫᵛud gėri veyā gėrü: II, 1160ᶜ. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

13484 Yazmada: *terbī'-i ġazel - Ekrem Beg*. Bu terbinin temeli olan gazel için bk. Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem: *Zemzeme - üçünci ḳısm*: Teġazzül Tenezzül Degildür: 53-54.

13485 Yazmada: *oldı*.

ıżṭırābım aŋlayan olmaz ki ‘ışḳ u ‘işvede
göŋlümüŋ hem-pāyesi cānānımıŋ aḳrānı yoḳ

baḳmadı sīmā-yı zerde sevdigim fettān henūz
her recāma olmada bilmem neden ḫandān henūz
miḥnet-i hicrān ile pāyāna yetdi cān henūz
miḥnet-i hicrānınıŋ bilmem n'içün pāyānı yoḳ

vāḳıf-ı efġāndur dil-i miḥnet-zede cānān içün
ittifāk ėtmiş belālar gūyiyā bu cān içün
cān u cānānı fidā eyledüm ol dermān içün
āh kim derd-i dil-i bī-çāremiŋ dermānı yoḳ

bulmaġa ṭab‘ımca söz yoḳdur mecālim ye’s ile
öyle fehm ėtdüm ki vāḳi‘dür zevālim ye’s ile
maṭla‘-ı envār ėken Ekrem ḫayālim ye’s ile
döndi ol deycūre kim bir aḫter-i tābānı ile

15737. Öyle bir gidiştir, ki dönmeniŋ imkânı yoḳ. **476/21**

Recā’ī-zāde Maḥmūd Ekrem[13486] [*Zemzeme - üçünci ḳısm* Teġazzül Tenezzül Degildür 53] beyt[13487]

varlıġım maḥv eyledi[13488] ‘ışḳıyla bir īmānı yoḳ
‘avdet ėtmez fevt olan ḫürriyyetim imkānı yoḳ

15738. Öyle bir güzeldir, ki cilvede dengi yoḳ. **476/22**

Mehmed Rüşdī beyt[13489]

la‘l rengine şerāb olmaz mu‘ādil neşvede
pek de müsteṯnā güzeldür dengi yoḳdur cilvede

15739. Öyle bir mihnettir, ki had ve payanı yoḳ. **476/23**

Recā’ī-zāde Maḥmūd Ekrem[13490] [*Zemzeme - üçünci ḳısm* Teġazzül Tenezzül Degildür 53] beyt[13491]

miḥnet-i hicrān ile pāyāna yetdi cān henūz
miḥnet-i hicrānınıŋ bilmem n'içün pāyānı yoḳ

15740. Öyle bir derd-i mihnet, ki dermanı yoḳ. **476/24**

13486 Yazmada: *Ekrem Beg*.

13487 İçinde yer aldığı alıntı üzerinde işaretlenmiş olduğundan burada da kaydedilen bu beyit, yazmada Mehmed Rüşdī’ye ait terbi içerisinde yazılmış olmasına rağmen burada asıl ait olduğu müellif (Recā’ī-zāde Maḥmūd Ekrem) adına kaydedilmiştir.

13488 Yazmada: *oldı*.

13489 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen ilgisi sebebiyle bu beyt burada da yazıldı.

13490 Yazmada: *Ekrem Beg*.

13491 İlgisi sebebiyle burada da kaydedilen bu beyit, yazmada Mehmed Rüşdī’ye ait terbi içerisinde yazılmış olmasına rağmen burada asıl ait olduğu müellif (Recā’ī-zāde Maḥmūd Ekrem) adına kaydedilmiştir.

Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem[13492] [*Zemzeme - üçünci ḳısm* Teġazzül Tenezzül Degildür 53] beyt[13493]

cān u cānānı fidā eylerdüm ol dermān içün
āh kim derd-i dil-i bī-çāremiŋ dermānı yoḳ

15741. Öyle bir ḫaindir; ki yılana süt vėrir, insana su bile vėrmez. **476/25**

15742. Öyle bir inat, ki sözünden döndürmeniŋ imkânı yoḳ. **476/26**

15743. Öyle tekeniŋ öyle saḳalı olur. **476/27**

15744. Öyle güzel, öyle güzel; ki görenin aḳlı gider, özge temaşadır bu. **476/28**

15745. Öyle yalan, ki tek ḳulağıyla ḳuyruğu yoḳ. **476/29**

15746. Öyle yaramazla başa çıḳılmaz. **476/30**

15747. Öyle işe ḳarışılmaz. **476/31**

15748. Öyle silahendazdır, ki serçeyi gözlerinden vurur[13494]. **476/32**

15749. Öyle silahendazdır, ki pireyi vurur[13495]. **476/33**

15750. Öyle temiz, öyle temiz; ki suyu, sütü[13496] üfleyip[13497] içer. **476/34**

15751. Öyle iş, öyle şiş ister. **476/35**

15752. Öyle iş becerir, ki iki baş beraber. **476/36**

15753. Öyle âdemler vardır; ki bu âlemde öŋünde beş on baş mal gütmekle kendisini mandacı, tırnağında azıcıḳ[13498] peynir[13499] görmekle kendisini mandıracı sanırlar. **476/37**

15754. Öyle zengin, öyle zengin oldular; ki evlerinde yalŋız ḳuş sütü[13500] eksiktir. **477/01**

15755. Öyle yüksek, öyle cesim dağ; ki tepesinden ḳuş uçmaz, kervan göçmez. **477/02**

Elbruz Dağları[13501] haḳḳında söylenir.

13492 Yazmada: *Ekrem Beg*.

13493 İlgisi sebebiyle burada da kaydedilen bu beyit, yazmada Mehmed Rüşdī'ye ait terbi içerisinde yazılmış olmasına rağmen burada asıl ait olduğu müellif (Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem) adına kaydedilmiştir.

13494 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

13495 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

13496 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

13497 Yazmada: *üflep*.

13498 Yazmada: *azacıḳ*. Yazmada *azacıḳ* kelimesi, iki farklı imla ile (آزاجق, آزه جق) yazılmış. Kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: azacıḳ (آزاجق): 77[a]; azacıḳ (آزه جق): 82[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: azacıḳ (آزاجق): I, 31[c]. TDK: *DS*: azacık: I, 434[a]; azacuk: I, 434[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: azaçuḳ: 19[a].

13499 Yazmada: *penīr*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

13500 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

13501 Elbruz Dağı: Büyük Kafkas dağ silsilesi üzerindeki yer alan en yüksek (5642 m.) zirvelerden biri. DURSUN, D.: "Kafkasya", *DİA*: 24, 157[b]. TÜRKOĞLU, İ.: "Karaçaylar-Balkarlar", *DİA*: 24, 380[b].

15756. Oymacı[13502], aynacı[13503] bir çarşıda[13504]… **477/03**

15757. Oymacı, oydurucu; beraber gezer. **477/04**

15758. Öyle mahzar, öyle mazbata; ki sanki mecmua-yı hakkâke[13505] dönmüş. **477/05**

Nābī [*Dīvān* 1, 507, 66, 3[13506]] [mışrā‘]

derūn-ı pür-heves mecmū‘a-yı ḥakkāke dönmişdür

Enderūnī Fāżıl [beyt]

dāġ-ı ḫūbān ile sīnem ṭoldı
ṣan-ki mecmū‘a-yı ḥakkāk oldı

15759. Oymacı, oydurucu; birbirini aldatmaḳ ister. **477/06**

15760. Oymacı, ḳıymacı; bir yerde durmaz. **477/07**

15761. Öyle meşum (ḫayırsız) bir ḳademi vardır, ki değil salt bastığı yeri hatta üstünde oturduğu ḳayık ya da[13507] salla Nil’i veya Fırat’ı[13508] geçse onları daḫi[13509] ḳurutur.[13510] **477/08**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

15762. Oymaḳ[13511] (yüksük[13512]) gibi ağız ister, ki vav diye. **477/09**

13502 Yazmada: *oymacı (اویماجی), oymacı (اویمه جی)*. REDHOUSE: *TaEL*: oymacı (اویمه جی): 275[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oymacı (اویمه جی): I, 229[a].

13503 Yazmada: *āyīneci*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā’īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā’īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

13504 Yazmada: *çarşuda*. Kelimenin aslı Farsça *çār-sū*’dur. STEINGASS: *CP-ED*: 385[a]. Kelime yazmada *çār-sū, çarşı* ve *çarşu* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış olup ilgili imlaların üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çār-sū: I, 497[b]; çarşı yā-ḫ[v]ud çarşu: I, 497[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çār-sū: 703[a]; çarşu, çarşı: 703[a].

13505 mecmua-yı hakkâk: Hakkâkların kazıdıkları mühürleri sahiplerine vermeden önce bastıkları defter. Bununla hem kimlere mühür hazırlandığı bilinir hem de kaybolan mührün yerine yenisi yapılırken eskisine benzememesine dikkat edilerek sahtekârlık önlenmiş olurdu. KUŞOĞLU, M. Z.: “Hakkâklık”, *DİA*: 15, 205[b].

13506 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ḥakkāk: ḳısm-ı ṯālis̱, 261[a].

13507 Yazmada: *yā*.

13508 Yazmada: *Nīl - Fırat’ı*.

13509 onları daḫı: Yazmada yok.

13510 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Uġursızıŋ ayaġı Nīl, Fırat’ı ḳurudur. 451/25.

13511 TDK: *DS*: oymak (III): Yüksük.: IX, 3302[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 558. REDHOUSE: *TaEL*: oymaḳ: 275[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: oymaḳ: 44[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oymaḳ: 207[b].

13512 TDK: *TS*: yüksük: Dikiş dikerken, iğnenin batmasını önlemek için parmak ucuna takılan kesik koni biçiminde gereç.: 2625[a].

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İzahat: *Oymaḳ, eski Türkçede birḳaç türlü*[13513] *manada ḳullanılır: Oymaḳ, bir Türk ḳabilesinin topluca oturan büyük cemaatine dėnildiği gibi iğne durutmaḳ*[13514] *ve batırmaḳ için parmağa geçirilen dikiş yüzüğüne de “oymaḳ” dėnilir. Taḫta, ağaç ve taş oyuntusuna da “oymaḳ” dėnir, oyucusuna “oymacı” dėrler. Nahiye reisine de “oymaḳağası”, alay kumandanına “oymaḳ beyi” ıtlaḳ olunmuştur.*

15763. Oyunuŋ saḳalı bitti, köseniŋ[13515] (kösemeniŋ[13516], -sürünüŋ başı- tekeniŋ) saḳalı bitmedi. **477/10**

15764. Uymayan işi, uymayan peşi[13517] kes de at. **477/11**

15765. Öyle cemaatiŋ öyle imamı, öyle ḫorozuŋ öyle kikriği[13518] olur. **477/12**

15766. Oyun ebesi… **477/13**

15767. Oyun ebesi, uyḳu anası… **477/14**

15768. Oyuncu ile uydurucu bir ipte… **477/15**

15769. Oyunuŋ saḳalı bitti. **477/16**

‘Düşman, ḳazandı.’ dėmek.

15770. Oyun başḳa, şaka başḳa… **477/17**

15771. Oyunuŋ saḳalı bitti, köseniŋ saḳalı bitmedi. **477/18**

15772. Oyun olsa öçecek[13519]. **477/19**

15773. Oynamasını bilmeyen ḳız, “Yerim dar.” dėmiş; yerini bollatmışlar, “Yenim dar.” dėmiş. **477/20**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 101]

15774. Oynamalı, gülmeli; saçmalamamalı. **477/21**

15775. Oynamasını bilmez, el ḳaldırır. **477/22**

15776. Oyunbozar zümredendir. **477/23**

15777. Oyunuŋ saḳalı bitti, yeŋilenler hapı yuttu. **477/24**

13513 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

13514 Yazmada: *ṭurutmadan*. TDK: *TTS*: turutmak: Durdurmak, kaim kılmak.: V, 3858.

13515 Yazmada: *köse*.

13516 Yazmada: *kösemen*. TDK: *DS*: kösemen (I): Çobana alışkın ve sürünün önünden giden dört yaşında keçi ya da koyun: VIII, 2972[a].

13517 Aslı Farsça *paş* olup ‘at yelesi, sarık ucu, kemerbend saçağı, püskül’ gibi manaları olan bu kelime, burada ‘elbisenin etek kısmı’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: paş: 251[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: paş: 207. NİŞANYAN: *NS*: peş: 671[a]. TDK: *TS*: peş (I): Elbisenin etek kısmı.: 1917[a].

13518 EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: ibik: Kikrik: 157[a]. ÖNER: *K-TTS*: kikrik: İbik.: 204[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: kikrĕk: İbik.: 284[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: kekirek I: [Horoz] ibiği.: 156[b].

13519 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öç-: 1. Yarışmak. 2. Bahis tutuşmak.: 209[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: öceşmaḳ: Baḫṯe ṭutışmaḳ, iddi‘āya düşmek, muḫāṣame ve ‘adāvet ėtmek.: 26[b]. CLAUSON: *EDPT*: 1 öçe-: 21[a]; 2 öçe-: 21[a]; 1 öçeş-: 32[a]; 2 öçeş-: 32[a].

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

... ki bu darbımesel; büyük ve küçük harp, darp oyunlarıyla sair gûnâ etfal oyunlarına ḳadar mahall-i tatbiḳ bulur efradını cami, ağyarını mani millî bir cümle-yi hikemiye düsturudur.

15778. Oyuncu, oyuna doymaz. **477/25**

15779. Oyuncu, oyuna doymaz; yıḳılan, güreşe doymaz. **477/26**

15780. Oyunuŋ saḳalı bitti, köseniŋ (kösemeniŋ[13520]) saḳalı maḳalı bitmedi.[13521] **477/27**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī ḳıṭ‘a[13522]

mücerrebdür ki devrān-ı ‘ālem
böyle gelmiş böyle gider
lākin ‘ālem-i devrāniŋ ḳahr u elemi
Ḫāliḳ-i devrān-ı ‘ālemiŋ luṭf u keremi bitmedi

ey dil-i perīşān ḥāl-i bed-endīş hemān dört senedür (ḥarb-i ‘umūmī i’tilāf-i düvel ve ‘Otmānlı) tārīḫ-i mütāreke devri
el-ān ṣulḥ olmadı düşmenler ḳapularımızdan gitmedi
ey dil-i dervēş sen derdiŋe yan püryān ol
faḳat bu devrān-ı ‘ālemde ātiş-i sūzān bitmedi

her şey bu ‘ālem-i devrānda muḳadderdür muḳadderle devr ėder
ancaḳ luṭf-ı Ḫaḳḳ ‘ilm ü fenn ve ḥikmetle ḥaḳḳ ve ‘adālet fażā’il-i aḫlāḳla döner
bütün kā’ināt ve ḫilḳat-ı devrān-ı ‘ālem ḥaḳḳ ve ‘adālet
fażā’il ve kemālāt-ı ‘ilmiyye ve ḥüsn-i niyyet ve istiḳāmet ciddī sa‘y u ġayretle döner

lākin olacaḳ oldı ḳırılacaḳ ḳırıldı devrilecek devrildi
yerine ḳurulacaḳ ḳuruldı oldı bitti
biri ölmeden dīgeri gün görmez ḳabīlinden babamız raḥmetle öldüyse
yerine ḳardaşımız biraz zaḥmetle sa‘y u ġayret ḥüsn-i ḫiḍmetle geldi

ḫulāṣa-yı kelām netīce-yi merām işte devrān-ı ‘ālem ḳuruldı ḳurulalı
şu’ūnāt-ı tārīḫ-i ‘ālem heb böyle gelmiş böyle gider aḥvāl-i ‘ālem böyledir
buŋa tārīḫ-i ‘ālem şāhiddür a‘māl-i beşer
heb böyle gelür böyle gider devrān-ı ‘ālem böyle döner

15781. Oyundan ḳazanılan mal bıḳmaz. **477/28**

15782. Oyundan ḳazanılan aḳçe, ev yapmaz; ev yıḳar. **477/29**

15783. Oyuncu oŋmaz, kürekçi doŋmaz. **477/30**

15784. Oyuncu uyuyaḳalır. **477/31**

15785. Oyuncudan tüccar, uydurucudan neccâr olmaz. **477/32**

13520 TDK: *DS*: kösemen (I): Çobana alışkın ve sürünün önünden giden dört yaşında keçi ya da koyun: VIII, 2972[a].

13521 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. O oyunuŋ saḳalı bitti, köseniŋ (kösemeniŋ, tekeniŋ) saḳalı bitmedi. 418/25.

13522 Yazmada beyit düzeninde kaydedilerek numaralanmış olmasına rağmen ilgili mısraların başına “ḳıṭ‘a” notu düşülmüş olduğundan bu metin burada kıta düzeninde kaydedilmiştir.

15786. Oyun olsa öçecek[13523] (uçacaḳ[13524]). **478/01**

15787. Oyunuŋ saḳalı bitti, yeŋilenler hapı yuttu. **478/02**

15788. Oyuncu ozmaz[13525] (geçmez), azar; kendi mezarını kendi ḳazar. **478/03**

15789. Oynamasını ayı[13526] bile istermiş. **478/04**

15790. Oyunuŋ saḳalı bitti. **478/05**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 101]

15791. Uyuyan arslanı uyandırma. **478/06**

15792. Oynaşı, gündaşı[13527] (ortağı[13528]) beraber gezer. **478/07**

15793. Uyuyan yılanı uyandırma. **478/08**

15794. Oynaḳ ḳız, ḳocaya varsa da calcamaz(?)[13529] (rahat durmaz). **478/09**

15795. Oynaḳtır. **478/10**

15796. Oynaḳ ḳız, ḳocada durmaz. **478/11**

15797. Uyuyan fitneyi uyandırma (öğüt vėrme); zira fitnede hicap, hayâ, Allah ḳorḳusu yoḳtur. **478/12**

Ümm-i cihanı ayağa ḳaldırır tevârîḫte emsal fitne çoḳtur, ibret almaḳ gerek, dėmişlerdir. Onuŋ[13530] içindir, ki "Fitne-yi cihandan el-hazer." dėrler.

15798. Oynaşı, göz oynatır; gündaşı[13531], söz. **478/13**

13523 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öç-: 1. Yarışmak. 2. Bahis tutuşmak.: 209[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: öceşmaḳ: Baḫṯe ṭutışmaḳ, iddi'āya düşmek, muḫāṣame ve 'adāvet ėtmek.: 26[b]. CLAUSON: *EDPT*: 1 öçe-: 21[a]; 2 öçe-: 21[a]; 1 öçeş-: 32[a]; 2 öçeş-: 32[a].

13524 Yazmada: *uçaḳdur*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: uç- (II): At yarışında veya ok atışında bahse girmek.: 291[a]. Ayrıca, *uç-* kelimesinin 'yüreği çarpmak, sevinmek, bir şeyi çok isteyerek yapmak' anlamları için bk. TDK: *DS*: uçmak (I): Bir şeyi çok isteyerek, sevinerek yapmak, yapmaya ivmek.: XI, 4022[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: uçmek: 27[b]. CLAUSON: *EDPT*: uç-: 19[b].

13525 CLAUSON: *EDPT*: öz-: 279[b]. TDK: *DS*: ozmak (II): Öne geçmek, yarışı kazanmak.: IX, 3306[a]. ÖNER: *K-TTS*: uz-: 1. Geçmek, geride bırakmak, aşmak. 3. Seçimden galip çıkmak, seçilmek.: 526[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oz- (I): İleri geçmek, yetişmek.: 207[b]; oz- (II): Üstün olmak.: 207[b].

13526 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

13527 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: kündeş: Ḳadın ortaḳı, iki ḫātūn bir ādemiŋ nikāhında bir evde bulunması.: 262[a]. TDK: *DS*: gündaş: Çok kadınla evli erkeğin karılarından her biri, kuma.: VI, 2225[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kündeş: Ortak.: 168[b]. ÖNER: *K-TTS*: köndeş: 1. Kuma. 2. Rakip erkek. 3. Karşı taraf, mücadelede rakip.: 227[b].

13528 TDK: *TS*: ortak: Kuma.: 1815[b].

13529 Aynı kelime yazmada 66/07'de "calçımaz" olarak kaydedilmiş.

13530 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: an: I, 55[b].

13531 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: kündeş: Ḳadın ortaḳı, iki ḫātūn bir ādemiŋ nikāhında bir evde bulunması.: 262[a]. TDK: *DS*: gündaş: Çok kadınla evli erkeğin karılarından her biri, kuma.: VI, 2225[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kündeş: Ortak.: 168[b]. ÖNER: *K-TTS*: köndeş: 1. Kuma. 2. Rakip erkek. 3. Karşı taraf, mücadelede rakip.: 227[b].

15799. Uyarır[13532] ḫalḳı efganım, ḳara baḫtım uyanmaz mı? **478/14**

Mevzundur.

[Fużūlī *Dīvān* 388, CCLXIV, 4] [mıṣrā‘[13533]]

[Ḥalīm Girāy *Gülbün-i Ḫānān*[13534]] Ḳara Devlet Girāy Ḫān-ı Tāliṭ [88[13535]]

15800. Oynaş, oyalandırır[13536]; gündaş[13537], sayalandırır[13538].[13539] **478/15**

15801. Uyuz, duvara[13540] sürünür. **478/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 107[13541]]

15802. Uyuz köpek, elbette duvara[13542] sürünür. **478/17**

15803. Uyuz köpek gibi her duvara[13543] sürtünür. **478/18**

15804. Uyuza tırnaḳ, kel başa taraḳ istemez. **478/19**

Eh

15805. Ahalisiz hükümet, hükümetsiz ahali olmaz. **478/20**

13532 TDK: *DS*: uyarmak: 1. Öğütle, eğitimle yola getirmeye çalışmak. 2. Uykudan uyandırmak. 3. Sönmüş ateşi canlandırmak.: XI, 4048[a].

13533 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: şeb-i hicrān yanar cānum töker ḳan çeşm-i giryānum / uyadur (uyardur, uyarur) ḫalḳı efġānum ḳara baḫtum uyanmaz mı: 388, CCLXIV, 4.

13534 Yazmada: *Gülbün-i Ḫānān'dan bir fıḳradur*.

13535 Ḥalīm Girāy: *Gülbün-i Ḫānān*: Ḳara Devlet Girāy Ḫān-ı Tāliṭ: Ba‘de ’l-‘azl Yanbolı civārında ārām-nişīn "**uyarur ḫalḳı efġānum ḳara baḫtum uyanmaz mı**" naġmesiyle terennüm-sāz-ı nāle vü enīn ėken Ḳaplan Girāy Ḫān'ıŋ ref‘inden biŋ yüz yigirmi sekiz senesi evā'il-i ḏī ’l-ḥiccesinde külliyetlü ‘asker ile ordu-yı hümāyūn ma‘iyyetine ėrişmek şarṭıyla Ḳırım ḫānlıġı tevcīh ve bir gün evvel ordu-yı hümāyūna ėrişmesi te'kīd olunup…: 88

13536 TDK: *TS*: oyalanmak: 2. Boşuna zaman harcamak. 3. Vakit geçirmek. 4. Beklemek.: 1827[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oyalan-: Şımarmak.: 207[a]. TDK: *DS*: oylanmak: Düşünmek, geçmiş bir olayı anımsamak.: IX, 3301[a].

13537 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: kündeş: Ḳadın ortaḳı, iki ḫātūn bir ādemiŋ nikāhında bir evde bulunması.: 262[a]. TDK: *DS*: gündaş: Çok kadınla evli erkeğin karılarından her biri, kuma.: VI, 2225[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kündeş: Ortak.: 168[b]. ÖNER: *K-TTS*: köndeş: 1. Kuma. 2. Rakip erkek. 3. Karşı taraf, mücadelede rakip.: 227[b].

13538 TDK: *DS*: sayalanmah: İyileşmek.: X, 3558[b]. Ayrıca, *saya* kelimesinin bu madde başı için muvafık görülebilecek anlamları için bk. TDK: *DS*: saya (II): 1. Ağıl. 2. Ahır. 3. Yayla ve kırlarda hayvanlar için yapılan üstü samanla örtülü hangar. 4. Avlu. 5. Sofa, salon. 6. Bodrum. 7. Bir çeşit evaltı.: X, 3557[a]; saya (III) 1. Yeldirme. 2. Manto. 3. Kadın giysisi, entari. 4. Yelek, cepken. 5. Al şerit ile süslenmiş ak gelin giysisi. 6. Eteklik. 7. İş önlüğü. 8. Elde bükülen pamuktan dokunmuş ak ceket. 9. Üçetek.: X, 3557[b]; saya (IV): İnce, dar ağızlı bıçak.: X, 3557[b]; saya (VII): Takma ad, lakap.: X, 3557[b].

13539 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Oġlan, oyalandırur; ḳız, ṣayalandırur. 451/18.

13540 Yazmada: *dīvāra*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

13541 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Uyuz, dīvāra sürinür.: 107.

13542 Yazmada: *dīvāra*. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvār*.]: I, 646[a].

13543 Yazmada: *dīvāra*. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvār*.]: I, 646[a].

15806. Uyuzuŋ duvara[13544] sürünmesi, gidişmesindendir[13545].[13546] **478/21**

15807. Ahali, hükümet için değil; hükümet, ahali içindir. **478/22**

15808. Ahaliye bir baş gerek; hükümete bir baş, biŋ aḳıldaş gerek.[13547] **478/22**

15809. Ahaliye göre hükümet değil, hükümete göre ahali olur; zira memleket bir cami, hükümet bir imam, ahali cemaattir.[13548] **478/22**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Cami, cemaat olmayınca imam olmaz. İmam olmayınca cemaat olmaz. Cemaat, imama uyar; imam, Allah’a uyar. “Allah’a uyanı, Allah ḳayırır; şeytana uyanı, şeytan ḳayırır.” dėmişler. Cennete giden (gitmek isteyen); bir baş, ḳoldaş[13549] arar. Cehenneme giden, yoldaş arar.

15810. Ahali, kendi din ve mezhebi yoluyla terbiye olunur; başḳa yolda terbiye olunmaz. **478/23**

15811. Uyuz ise ḳatran küpüne, kel ise baldıran küpüne daldırmaḳ gerek.[13550] **478/24**

15812. Ehl-i İslam, ehl-i imandır[13551]; ehl-i iman, ehl-i ḳıbledir; ehl-i ḳıble, ehl-i *Ḳur’an*’dır. **478/25**

15813. Ehl-i insaf, daima haḳḳı iltizam ėder. **478/26**

15814. Ehl-i aḫiret başḳa, ehl-i dünya başḳadır; zira ehl-i aḫiret, aḫireti dünyayaya tercih ėder; ehl-i dünya, dünyayı aḫirete tercih eyler. **478/27**

Çünkü dünya fâni, aḫiret baḳidir.

15815. Ehl-i imana nezafet lazım, câmede yani taharet lazım. **478/28**

Mevzundur.

Sünbül-zāde Vehbī[13552] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-libās-ı edīb-āne 92, 485] [beyt]

15816. Ehl-i taḳva, ehl-i tariḳ; dünya ve mâfîhâya aldanmaz. **478/29**

15817. Ehl-i cenk olanlar, cenk meydanında erlik eder, celalet[13553] gösterir; ehl-i gaflet, ehl-i dalal; encam-ı kârda pişmanlıḳla melamet gösterir. **478/30**

13544 Yazmada: *dīvāra*. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvār*.]: I, 646[a].

13545 CLAUSON: *EDPT*: kişi- (gici-): 695[b]; kėtiş: 707[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gedişmek: II, 1152[a]; gicişmek: II, 1222[c]; gidişmek: II, 1223[a]. TDK: *DS*: gidişmek (I): Kaşınmak.: VI, 2075[a].

13546 Bu madde başı, aynı (478.) sayfada biten *O[y], U[y]* sırasına kaydedilmesi gerekirken *Eh* sırasına sırasına kaydedilmiş.

13547 Bu madde başı yazmada örnekler ve açıklamalar kısmında yazılmış.

13548 Bu madde başı yazmada örnekler ve açıklamalar kısmında yazılmış.

13549 CLAUSON: *EDPT*: koldaş: 619[a]. TDK: *TTS*: koldaş: Yardımcı, muavin, arkadaş.: IV, 2617. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoldaş: Arḳadaş, mu‘īn, yardaḳ.: II, 1110[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳoldaş: 239[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoldaş: Arkadaş, yoldaş.: 152[b].

13550 Bu madde başı, aynı (478.) sayfada biten *O[y], U[y]* sırasına kaydedilmesi gerekirken *Eh* sırasına sırasına kaydedilmiş.

13551 Yazmada: *ehl-i īmān*.

13552 Yazmada: *Vehbī*.

13553 celālet: Yücelik, büyüklük, ululuk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-calāla[t]: I, 165. ATAY: *A-TBL*: 1, 285[b].

15818. Ehl-i tevazu, daimen maḳbul-i enamdır. **478/31**

15819. Ehl-i cibal; mail-i istiḳlal olur, muhiti menî'bulunduğu için; ehl-i cebbar; gaddar olur, vadi-yi gaflette pûyân[13554] ve hükm-i cezadan kendini masun bulduğu için. **478/32**

Ḫalḳı ma'ḳuv[13555], kendini aḳıbet-i encamdan ma'füv[13556] sanır.

15820. Ehl-i hâl, ehl-i aşḳ olanlar; tecelli perdesinden keramet gösterir; ehl-i gaflet, ehl-i dalal; ḫayal perdesinden rüsvaylıḳla dalalet, nedamet gösterir. **478/33**

15821. Ehl-i hâl, ehl-i aşḳ olanlar; düşmüşlere destgîr[13557] olur, selamet gösterir. **478/34**

15822. Ehl-i hâl olan, gülşen-i âlemde ḫazan olacaḳ yaprağı bilir. **478/35**

Muḥibbî *Dîvân* [293, 898, 1; 2] [beyt[13558]]

gül-şen içre her varaḳ geh zerd ü gāhī al olur
ehl-i ḥāl olan bilür anı ḫazāna dāll olur

ḥāl-i 'ālem bir degildür gāh şādī gāh ġamm
bülbül anuŋ'çün[13559] gehī[13560] gūyā vü gāhī lāl olur

15823. Ehl-i hâle bezm-i gamda[13561] altın cama ne hacet, göŋül ḫununu içmeğe dide-yi bînâs1[13562] yeter. **478/36**

Muḥibbî *Dîvân* [285, 870, 3] [beyt]

bezm-i ġammda ehl-i ḥāle cām-ı zer ḥācet degil
içmege ḫūn-ı dili bu dīde-yi bīnā[13563] yėter[13564]

15824. Ehl-i hâli geçemez aḳsaḳ ve aḳsan(?) olanlar, ehl-i kemali çekemez ilimle aḳıldan noḳsan olanlar. **478/37**

15825. Ehl-i ḫalvete bir loḳma, bir ḫırka yeter. **478/38**

13554 Aslı Farsça olan bu kelime, 'koşan' manasında olup 'dalmış' manası ile de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: pūyā, pūyān: 261[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: pūyān: 217. Ş. Sāmī: *ḲT*: pūyān: I, 364[b].

13555 ma'ḳuvv: Menedilmiş, engellenmiş; hapsedilmiş. ATAY: *A-TBL*: 3, 447[b].

13556 ma'fuvv: Affedilmiş, istisna edilmiş. ATAY: *A-TBL*: 3, 428[b]. AYVERDİ: *MBTS*: mâfüv: 753[a].

13557 dest-gīr: Farsça *dast* + Farsça *+gīr*: El tutan, yardımcı. STEINGASS: *CP-ED*: dast-gīr: 524[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dest-gīr: I, 609[b].

13558 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: gülşen içre her varaḳ geh zerd ü gāhi āl olur / ehl-i ḥāl olan bilür anı ḥazāna dāl olur / ḥāl-i 'ālem bir degüldür gāh şādī gāh ġam / bülbül anuŋ için gehi gūyā vü gāhi lāl olur: 293, 898, 1; 2. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: gülşen içre her varak geh zerd ü gâhî âl olur / ehl-i hâl olan bilür ânı hazana dâl olur / hâl-i âlem bir değüldür gâh şâdi gâh gam / bülbül anınçün gehi gûyâ vü gâhî lâl olur: 1, 90, 106, 1; 2. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: gülşen içre her varaḳ ki zerd ü gāhī al olur / ehl-i ḥāl olan bilür anı ḫazāna dāl olur / ḥāl-i 'ālem bir degüldür gāh şādī gāhi ġam / bülbül anuŋçün gehī gūyā vü gāhī lāl olur: 1, 642, 1128, 1; 2.

13559 Yazmada: *anuŋ için*.

13560 Yazmada: *gāhī*.

13561 bezm-i ġamm: Farsça *bazm* + Arapça *ġamm*: Üzüntü, kaygı meclisi. STEINGASS: *CP-ED*: bazm: 184[a]; ġamm: 894[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: bazm: 152. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġamm: III, 526.

13562 dīde-yi bīnā: Farsça *dīda* + Farsça *bīnā*: Gören göz. STEINGASS: *CP-ED*: bīnā: 225[b]; dīda: 551[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: bīnā: 183; dīda: 387.

13563 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: dīde-i binā: 285, 870, 3.

13564 Yazmada: *yeter*.

15826. Ehl-i ḫarman[13565] matar[13566] ister, ḳuraḳ ebnâ-yı sebil[13567]. **478/39**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrā‘]

15827. Ehl-i hâl ile ehl-i hırs bir değil. **478/40**

15828. Ehl-i dert ahvalin, ehlidilden sor; ehl-i mihnet ahvalin, mihneti çekenlerden sor.[13568] **479/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Velhasıl her türlü ahval-i âlemi hep bilenlerden, görenlerden, çekenlerden sor; ancaḳ “Deveniŋ ḫuyunu, ḳoyunuŋ tabiat ve soyunu; yedenlerden, besleyip güdenlerden sor.” dėmişler.

Ṣā‘ir Ferīdūn beyt[13569]

dil-i derd-i ülfet aḥvālin Ferīdūn ehl-i dilden ṣor
miḥnet derdini bī-derdlerden ṣorma bilmezler

15829. Ehl-i aşḳ (ehlidil), ehl-i mihnet olmayanlar; ehl-i dert ahvalin bilmezler; dert dengini çeken ve niamât-ı beşeri taşıyan, yaşayan bu iki mübarek ahvalin bilmezler. **479/02**

Ṣā‘ir Ferīdūn beyt[13570]

dil-i derd-i ülfet aḥvālin Ferīdūn ehl-i dilden ṣor
miḥnet derdini bī-derdlerden ṣorma bilmezler

15830. Ehl-i İslam, Ḳızılelma’ya ḳadar fethėdecektir. **479/03**

Ḳanunî Sultan Süleyman[13571] [1520 - 1566] devrindeki muzafferiyetler olsa gerek.

13565 ehl-i ḫirmen: Arapça *ahl* + Farsça *ḫirman*: Çiftçi. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ahl: III, 136. Aslı Farsça olan *harman* kelimesinin Farsçada hem *ḫirman* hem de *ḫarman* telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: ḫirman, ḫarman: 456[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ḫirman: 322. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *ḫirmen, ḫarman (خارمان)* ve *ḫarman (خرمان)* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarman (خارمان): 820[a]; ḫarman (خرمان): 841[b]; ḫirmen: 842[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫarman (خرمان): I, 579[a]; ḫirmen: I, 579[b]. Yazmada *harman* kelimesi, *ḫarman (خرمان)* ve -burada da olduğu gibi- *ḫirmen* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

13566 Aslı Arapça *maṭar* olan bu kelime ‘yağmur’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-maṭar: II, 110.

13567 ebnā-yı sebīl: Arapça *abnā* + Arapça *sabīl*: Yolcu. *ebnā-yı sebīl* ifadesi her ne kadar ‘yolcu’ manasında kullanılsa da bu madde başında ilgili ifadeyi ‘sebilci’ yani ‘hayır için dağıtılan suyu (sebili) sokaklarda dolaşarak dağıtan, sebilhanede su dağıtmakla görevli olan kimse’ manalarında anlamak daha muvafıktır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: as-sabīl: III, 240; ibnu ’s-sabīl: İbnu ’ṭ-ṭarīḳ dėmekdür, ki yolcıya ıṭlāḳ olınur.: III, 240; al-ibn: Velede dėnür, ki murād oġuldur. … Cem‘i *abnā*’ gelür.: III, 772. TDK: *TS*: sebilci: 2052[b].

13568 Yazmada bu madde başının “Ehl-i derd aḥvalin ehl-i dilden ṣor, ehl-i miḥnet ahvālin” kısmı bir önceki (478.) sayfanın üst bölümünde yer almakta.

13569 Yazmada bu beyit, bir önceki (478.) sayfanın üst bölümünde yer almakta.

13570 Yazmada bir önceki (478.) sayfanın üst bölümünde yer alan bu beyit, ilgisi sebebiyle iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

13571 Süleyman I [1520 - 1566]: Kanunî Sultan Süleyman, miladî takvime göre kırk altı yıl süren hükümdarlığıyla Osmanlı tarihinde tahtta en uzun süre kalan padişahtır. İcra ettiği on üç büyük sefere yakışır şekilde savaş meydanında ölümüyle sona eren bu saltanat yılları daha sonraki dönemlerde hiç unutulmamış, onun şahsında Osmanlı Devleti’nin en parlak zamanını yaşadığı

15831. Ehl-i İslam'ıŋ nigâhbanı[13572], Âl-i Osman'dır adı şanı (sanı). **479/04**

Mevzundur.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* Der-Beyān-i Fihrist-i Şāhān 3[13573] [naẓm]

ḫaṭālardan emīn eyle İlāhī ***Āl-i 'Oṯmān****'ı*
çūn ėtdüŋ bunları sen ***ehl-i İslām'uŋ nigeh-bānı***

bu nesl-i pākle dīn-i Muḥammed taḳviyyet buldı
şeref-baḫş oldı dīne bunlaruŋ āyīn ü erkānı

15832. Ehl-i tecrübeyi, tecrübe aldatmaz; zira her şey, tecrübe ve istidlal tarikiyle keşfolunur; mücerreptir. **479/05**

li-muḥarririhī 'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

15833. Ehl-i vicdan, ehl-i iman; haḳ sözden ayrılmazlar. **479/06**

Cümel-i hikemiye…

15834. Ehl-i vicdan, haḳşinas olur; ehl-i heva, ehl-i nefis ise haḳ-nâşinas olur. **479/07**

15835. Ehl-i tevhide yoḳtur ikilik, Allah bir. **479/08**

Ḥalīm Girāy[13574] [*Dīvān-ı Ḥalīm Girāy Sulṭān* 18] mıṣrā'[13575]

15836. Ehl-i ehvâ, ehl-i saz; ekserisi beynamaz[13576]. **479/09**

[Meḥmed Ṣalāḥī] *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī* [ḳısm-ı evvel, 208ª]

ehvā'*: ['A.] Nefsiŋ ārzū ve ḥaẓẓ ėtdigi şey ma'nāsına "hevā"nıŋ cem'i, nefsiŋ istedükleri, şehevāt: [Şu şarṭla, ki bāḥiṯ olan mütāba'at ehvā' u evhām ėtmeyüp mevżū'ātu 'l-ulūm…][13577] § Ehl-i ḳıbleden i'tiḳādları ehl-i sünnet i'tiḳādına uymayan ba'żı fırḳalara "ehl-i ehvā" dėrler.*

15837. Ehl-i tahḳiḳe göre leyl ve nehâr ikisi bir. **479/10**

Ḥalīm Girāy[13578] [*Dīvān-ı Ḥalīm Girāy Sulṭān* 18] mıṣrā'[13579]

15838. Ehlidile göre; leyl ve nehâr, Leyla ve Mecnun[13580] ikisi bir. **479/11**

---

kanaati daha torunu tahtta iken yaygınlaşmış ve daima ideal bir devir olarak anılmıştır. Bu düşünce ileriki yıllarda kriz dönemlerinde belirgin hâle gelmiş, zamanla bunu nitelemek üzere "altın çağ" kavramı kullanılmıştır. EMECEN, F.: "Süleyman I", *DİA*: 38, 72ª.

13572 Yazmada: *nigeh-bānı*. STEINGASS: *CP-ED*: nigāh-bān: 1424ª; nigah-bān: 1424ᵇ.

13573 Yazmada: *4*.

13574 Yazmada: *Ḥalīm Girāy Ḫān*.

13575 Ḥalīm Girāy: *Dīvān-ı Ḥalīm Girāy Sulṭān*: ehl-i tevḥīdde yoḳdur ikilik Allāh bir / naẓarumda gül-i firdevs ile nār ikisi bir: 18.

13576 Yazmada: *bī-namāz*. Aslı Farsça 'namaz kılmayan, ibadetsiz kimse' manasında *bī-namāz*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bī-namāz: 226ª. Ş. Sāmī: *ḲT*: bī-namāz: [Zebān-zedi bā'nıŋ fetḥiyledür.]: I, 335ª.

13577 ehvā': ['A.] Nefsiŋ ārzū ve ḥaẓẓ ėtdigi şey ma'nāsına "hevā"nıŋ cem'i, nefsiŋ istedükleri, şehevāt: [Şu şarṭla, ki bāḥiṯ olan mütāba'at ehvā' u evhām ėtmeyüp mevżū'ātu 'l-ulūm…]: Yazmada yok.

13578 Yazmada: *Ḥalīm Girāy Ḫān*.

13579 Ḥalīm Girāy: *Dīvān-ı Ḥalīm Girāy Sulṭān*: gāh ruḫsāra ve geh zülfe baḳar nev-hevesān / ehl-i taḥḳīḳe göre leyl ü nehār ikisi bir: 18.

13580 Leylā ve Mecnūn: Yazmada: *Leylā-yı Mecnūn*.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] mıṣrā‘

15839. Ehl-i riyanıŋ sohbetinden ḳaçınmaḳ gerek. **479/12**

Bāḳī [*Dīvān* 200, 157, 7] beyt[13581]

ictināb ėt ṣuḥbet-i ehl-i riyādan *Bāḳiyā*
kim rıżā-yı ḥażret-i Bārī te‘ālā bundadur

15840. Ehl-i şuhûduŋ ḳalbi, sıdḳla ekmel-i tevhittir. **479/13**

Arpaemīni-zāde Muṣṭafā Sāmī[13582] [*Dīvān* 91, 1, 61] [beyt]

ba-haḳḳ-ı[13583] aşhadu an lā ilāha illā’llāh
ba-sıdḳ-ı akmal-i tavḥīd-i ḳalb-i ahl-i şuhūd

15841. Ehl-i kemal, izhar-ı kemalât ėder, kendin gösterir; ehl-i ilim ve hikmet olanlar, şems-i tâbân gibi nur-ı fazlıyla hem pendin hem kendin gösterir. **479/14**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

15842. Ehl-i kemal, nadana sohbet ağzını açmaz. **479/15**

Ḥurūfī ‘Arşī[13584] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*[13585] 55] beyt

kemāl ehli olup nā-dāna hem[13586] ṣuḥbet dehen açmaz
kelāġ-ı lāşeye ṭūṭī-yi şeker-ḫāy suḫan açmaz

15843. Ehl-i kemaliŋ ḳadrini ehli bilir, ehl-i nadanıŋ kederini dünya bilir. **479/16**

15844. Ehl-i kemal, kemali arar; ehl-i dalal, zevali arar, bulur. **479/17**

15845. Ehl-i belagate göŋüller daim alçaḳtadır. **479/18**

Bāḳī [*Dīvān* 375, 444, 5] beyt

semend-i ṭab‘a süvār[13587] oldı ‘azm ėder Bāḳī
belāġat ehline yā Hū göŋüller alçaḳda[13588]

15846. Ehl-i dünya, sim ve[13589] zer; ehl-i hüner, fazl ve[13590] kemal… **479/19**

Mevzundur.

13581 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: ictināb it ṣoḥbet-i ehl-i riyādan Bāḳiyā / kim rıżā-yı Ḥażret-i Bārī te‘ālā bundadur: 200, 157, 7.

13582 Yazmada: *Sāmī*.

13583 Yazmada: *bi-ḥaḳḳın*.

13584 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

13585 Hurûfî Arşî [1562-1620]’ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî’den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ‘Arşî: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ‘Arşî: *Dīvān-ı ‘Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid ‘Abdu’llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî’den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* nüshası esas alınmıştır.

13586 nādāna hem: *Dīvān-ı ‘Arşī*’de: *hem nādāna*. ‘Arşî: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 59.

13587 Yazmada: *rüsvāy*.

13588 Yazmada: *alçaḳdadur*.

13589 ve: Yazmada yok.

13590 ve: Yazmada yok.

Fużūlī [*Dīvān* 488, XXVII, 2] [mışrā‘[13591]]

15847. Ehl-i dünya, ehl-i ehvâ; herkese her dem kesb-i (kem) meksûbun gösterir; ehl-i ilim, ehl-i kemal (hikem); herkese her dem ketb-i (kesb-i) mektubun gösterir. **479/20**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

15848. Ehl-i kemal gitse hüsn-i eseri ḳalır, ehl-i dalal gitse su-yi eseri ile büyük kederi ḳalır. **479/21**

15849. Ehl-i kemali çekemez noḳsan olanlar. **479/22**

Yaḫut “Erbab-ı kemali çekemez naḳıs olanlar.[13592]”

15850. Ehl-i kemaliŋ bir yüzü sükût, öbür yüzü öğüttür. **479/23**

15851. Ehl-i kemal gitse şöhreti ḳalır, ehl-i nadan gitse şirreti ḳalır. **479/24**

Nāmıḳ Kemāl[13593] ḳıṭ‘a

seyr ėt ‘ulüvv-i himmet ü farṭ-ı ḥamiyyeti
bir zāllesinde ‘āḳil ėseŋ çeşm-i ‘ibreti
bī-ġayretiŋ vücūdı ile nāmı maḥv olur
ehl-i kemāl gitse ḳalur ḫüsn-i şöhreti

15852. Ehl-i dünyanıŋ, değirmen beygirinden[13594] farḳı yoḳtur. **479/25**

Lā[13595] [beyt]

farḳ olınmaz ḫar-i ṭāḥūneden ehl-i dünyā
ėl içün çūn-ki ėder her biri nefes it‘āb

15853. Ehlidil, cihanda infiradı sever. **479/26**

Nef‘ī [*Dīvān* 323, 43, 49[13596]] beyt

vücūdı her birinüŋ başḳa ‘ālemdür ḥaḳīḳatde
olur anuŋ'çün ehl-i dil cehānda infirād üzre

15854. Ehlidile göre her zaman düğün bayram. **479/27**

Hātif beyt

eglen cehānla çekme te‘ab ol ṭarab-güzīn
dārü ’ṭ-ṭarabdur ehl-i dile her zamān zemīn

13591 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: dehr bir bāzārdur her kim metā‘ın ‘arż ider / ehl-i dünyā sīm ü zer ehl-i hüner faż̧l ü kemāl: 488, XXVII, 2.

13592 Żiyā Paşa: *Tercī‘ Bend*: erbāb-ı kemāli çekemez nāḳıṣ olanlar / rencīde olur dīde-yi ḫuffāş żiyādan: 4.

13593 Yazmada: *Lā*.

13594 Yazmada: *bār-girinden*. Kelimenin aslı Farsça *bār-gīr*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 142[b]. Osmanlı Türkçesinde ‘iğdiş edilmiş yük, binek atı’ manasında kullanılan bu kelimenin *bār-gīr* ve *beygir* olmak üzere iki faklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: bār-gīr: I, 262[a]; beygir: Enenmiş at, igdīş, feres, esb: Binek, yük, araba, bostān, degirmen, saḳḳā beygiri.: I, 332[a].

13595 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: it‘āb: [ḳısm-ı evvel,] 228[b].

13596 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: infirād: [ḳısm-ı evvel,] 481[b].

15855. Ehlidil ol, ehl-i kemale ḫizmet[13597] eyle. **479/28**

15856. Ehlidil olanlar, birbirini bilirler. **479/29**

15857. Ehlidil, birbirini bilmemek insaf değil. **479/30**

Mevzundur.

Nef‘î [*Dīvān*[13598] 494, 71, 2[13599]] beyt[13600]

ehl-i dildür diyemem sīnesi ṣāf olmayana
ehl-i dil birbirini bilmemek inṣāf degil

[Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 69[13601]]

15858. Ehlidiller meclisinden ey melek çekme ayaḳ. **479/31**

Ḥurūfī ‘Arşī[13602] [*Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* 74] mıṣrā‘[13603]

15859. Ehlidiller, hazırcevap olur. **479/32**

15860. Ehlidil olanıŋ nalesinden saḳınmaḳ gerek. **479/33**

Yaḥyā Naẓīm[13604] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 94] [beyt]

nāle-yi ehl-i dili alma ṣaḳın
ḳalbüŋe ṭaş ėse de eyler eṯer

15861. Ehlidiliŋ nalesi, taşı eritir. **479/34**

Yaḥyā Naẓīm[13605] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 94] [beyt[13606]]

nāle-yi ehl-i dili alma ṣaḳın
ḳalbüŋe ṭaş ėse de eyler eṯer

15862. Ehlidiliŋ inkisarı, iltiyâm ḳabul ėtmez. **479/35**

Şeyḫü ’l-İslām Vaṣṣāf ‘Abdu’llāh[13607] [beyt[13608]]

inkisār-ı ehl-i dil ėtmez ḳabūl iltiyām
‘özr ėdüp sāḳī-yi gerdūn ṣunsa nüh peymānesin

13597 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*t’tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444a. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834a; ḫıḍmet: 834b. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḍmet*.]: I, 574b. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḍmet* imlaları ile kullanılmıştır.

13598 Yazmada: *Taḫrībī-i Ḫarābāt’dan*.

13599 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ehl: [ḳısm-ı evvel,] 207a.

13600 Yazmada hem ilgili madde başının yanına hem de alıntının üzerine *Nef‘ī* kaydı düşülmüş.

13601 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ehl-i dil, birbirini bilmemek inṣāf degil.: 69.

13602 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

13603 ‘Arşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*: ehl-i diller meclisinden ey melek çekme ayaḳ / ādem olan ehl-i ‘irfāna ḳarīn olmaḳ gerek: 74. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: ehl-i diller ṣuḥbetinden ey melek çekme ayaḳ / ādem olan ehl-i ‘irfāna ḳarīn olmaḳ gerek: 78.

13604 Yazmada: *Naẓīmī*.

13605 Yazmada: *Naẓīmī*.

13606 Yazmada bir kere yazılmış olan bu beyit, ilgisi sebebiyle her iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

13607 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *‘Abdu’llāh Vaṣṣāf*.

13608 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: iltiyām: [ḳısm-ı evvel,] 442a.

15863. Ehl-i zaman; züht, zikir[13609] ve taati leziz görmez[13610]. **479/36**

Muḥibbī *Dīvān* [142, 361, 1; 2] [beyt]

zühd ü ḏikr ü ṭā'ati ehl-i zamān görmez leḏīḏ
gerçi nāfi'dür velē cān-ı girān görmez leḏīḏ
ḫᵛāb-ı ġafletden[13611] uyan yārān ḳamu göçmekdedür
çın seḥer uyḳusını çün kārbān görmez leḏīḏ[13612]

15864. Ehl-i salik; himmetsiz, hizmetsiz menzile èremezler. **479/37**

15865. Ehl-i saliki ser-menzile mürşid-i kâmiliŋ himmeti èrgüzer[13613]. **479/38**

Yaḥyā Naẓīm[13614] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [Müfredāt V, 468] [beyt]

*çün **èder sāliki ser-menzile vāṣıl himmet***
himmet eyle bize ey mürşid-i kāmil himmet

15866. Ehl-i süluk, himmetsiz menzile èremez. **479/39**

15867. Ehl-i sükûtuŋ sükûtu; ḳorḳtuğundan değil, belki mertliğindendir. **479/40**

Müverriḫ Rāşid[13615] mıṣrā'

sükūtın merd dānā-yı ḫaṣmını ilzām içün ṣaḳlar

15868. Ehl-i imanıŋ melcei Âl-i Aba'dır[13616]. **479/41**

Lā[13617] mıṣrā'

dürr-i Āl-i 'Abā'dur melce'i erbāb-ı īmānıŋ

15869. Ehl-i tecrübe için şap ile şeker, kalay ile gümüş elbette bir değil. **479/42**

15870. Ehl-i hırs ve tamah olanlardan ḫayır gelmez. **479/43**

15871. Ehl-i reyb, ehl-i zunûn; haḳ ve hakiḳate, ilim ve fünûna haḳḳıyla vusul bulamazlar. **480/01**

15872. Ehl-i hırsıŋ her umuru noḳsan olur. **480/02**

13609 zühd, ḏikr: Yazmada: *zühd ve ḏikr*.

13610 Yazmada: *görmezler*.

13611 Yazmada: *ḫāb-ı ġafletden*.

13612 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ḫᵛāb-ı ġafletden uyan yārān ḳamu göçmekdedür / çīn seḥer uyḳusını (uyḫusını) bil kārvān (kārbān) görmez leẕīẕ: 142, 361, 2. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: hâb-ı gafletden uyan yârân kamû göçmekdedür / çîn-i seher uykusunu çün karbân görmez lezîz: 1, 74, 72, 2. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ḫᵛāb-ı ġafletden uyan yārān ḳamu göçmekdedür / çın seḥer uyḫusını bil kārbān görmez leẕīẕ: 1, 318, 418, 2.

13613 *ergüz-* kelimesi burada 'ulaştırmak' manasında kullanılmıştır; ancak 'eritmek' ve 'ulaştırmak' manalarında *ergür-* biçiminde iki farklı kelime bulunmasına rağmen *ergüz-* biçiminin yalnızca 'eritmek' manası tespit edilebilmiştir. CLAUSON: *EDPT*: 1 ergür-: 227ᵃ; 2 ergür-: 227ᵇ; ergüz-: 227ᵇ. MENINSKI: *Thesaurus…*: irgörmek: I, 591.

13614 Yazmada: *Naẓīmī*.

13615 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ilzām: [ḳısm-ı evvel,] 444ᵃ.

13616 Âl-i Aba: Hz. Peygamber'i ve yakın akrabasından belli kişileri ifade eden, daha çok Fars ve Türk edebiyatında kullanılan bir tabir. Geniş bilgi için bk. ULUDAĞ, S.: "Âl-i Abâ", *DİA*: 2, 306ᶜ-307ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: 'abā: Āl-i 'Abā= Ehl-i beyt-i cenāb-ı Nebevī, ki cümlesini mübārek 'abālarıyla şarmış olduḳlarından bu ism ḳalmışdur.: II, 965ᶜ.

13617 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: āl: [ḳısm-ı evvel,] 36ᵃ.

15873. Ehl-i zindana bir içim su ile olsun ḫayrėtmek gerek. **480/03**

Muḥibbī *Dīvān* [738, 2537, 4] [beyt[13618]]

zenaḫ çāhında[13619] ʻuşşāḳı esirge leblerüŋ göster
bir içim ṣu ile ḫayruŋ ėrişsün ehl-i zindāna

15874. Ehl-i butlanıŋ sözün terviç ėden âdem midir! **480/04**

Muʻallim Nācī[13620] [*Sünbüle* Kerbelā Ne Söyler 363, 9] mıṣrāʻ[13621]

15875. Ehil, erbap gerek; her binaya bir bap gerek. **480/05**

15876. Ehl-i tecrübe ve erbab-ı sanatıŋ sözü, yaŋlış olsa da yalan olmaz. **480/06**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “Yaŋlış söz, mevcudu tarif ve beyandan zuhura gelir; yalan söz, hiç aslı ve vücudu olmayan şeyi icat, tarif ve beyandan zuhur ėder.” dėmişler.

15877. Ehil, erbap gerek; her binaya bir bap, her baba bir bevvap gerek. **480/07**

15878. Ehlullah, evliya; ehl-i şeriat, enbiyadır. **480/08**

Nābī [*Dīvān* 1, 113, 15, 98[13622]] [mıṣrāʻ]

iştibāh ėtme ki manẓūrısuŋ ehlu’llāhuŋ

15879. Ehlullah ile[13623] ehl-i ḫülya bir değildir; zira ehlullah, hep Haḳ yolunu gözetir; ehl-i ḫülya, sırf yalan dünyada ḫayal ile hep yoḳ, çoḳ yolunu gözetir. **480/09**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

15880. Ehl-i cihat, daima ceht üzere bulunmaḳ gerek. **480/10**

15881. Ehl-i ḫülyanıŋ ihsanı çoḳtur; amma vücudu yoḳtur. **480/11**

15882. Ehl-i hâliŋ mahremi, Habib-i Ḫüda’dır. **480/12**

Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī[13624] [*Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 2] naẓm

tā ezelden ehl-i ḥālüŋ maḥremi
bende-yi Hādī Meḥemmed Hem-demī

15883. Ehl-i ḫülya ile yoldaş olan, ya aç ḳalır ya geç ḳalır. **480/13**

15884. Ehl-i servet olana ölümden başḳa güçlük yoḳtur. **480/14**

15885. Ehl-i zarara muavenet, ehl-i zarurete merhamet ister. **480/15**

13618 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: zeneh çāhında ʻuşşāḳı esirge leblerüŋ göster / bir içim ṣu ile ḫayrüŋ irişsün ehl-i zindāna: 738, 2537, 4. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: zanah câhında uşşâkı esirge leblerün göster / bir içim su ile hayrın irişsün ehl-i zindâna: 3, 413, 722, 4. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: zenaḫ çāhında ʻuşşāḳı esirge leblerüŋ göster / bir içim ṣu-y-ıla ḫayruŋ irişsün ehl-i zindāna: 2, 1550, 3120, 4.

13619 Yazmada: *cāhında*.

13620 Yazmada: *Lā (Ẓiyā Paşa’nıŋ olmaḳ gerekdür)*.

13621 ÖZGÜL, M. K.: *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler V - Muallim Naci Efendi*: *Sünbüle*: Kerbelā Ne Söyler: ehl-i hakkın reng-i mağdûriyyetin taʻrîf içün / mâcerâ-yı Âl’i söyler Kerbelâ her dem sana / ehl-i butlânın sözün tervîc eden âdem midir / âdem ol isterse hasm olsun bütün âlem sana: 363, 9.

13622 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: iştibāh: [ḳısm-ı evvel,] 358[b].

13623 ile: Yazmada yok.

13624 Yazmada: *Lā*.

15886. Ehl-i dalale uymamaḳ gerek; zira ehl-i dalale göre fazilet ile cehaletiŋ[13625] ikisi bir. **480/16**

Nef‘ī [*Dīvān* 380, 53, 46[13626]] [mıṣrā‘]

bir bölük bī-ḫıred vü mā-ṣadaḳ-ı “bal hum aḍall[13627]*”*

15887. Ehl-i zarurete merhamet, vecibe-yi zimmettir. **480/17**

15888. Ehl-i dalaliŋ şerrinden Haḳ saḳlaya! **480/18**

15889. Ehl-i dalal ile yâr, yoldaş olma. **480/19**

15890. Ehl-i hikmet dėdi: “Cemi emval, kesb-i sermeye-yi esbab-ı nevâl.” **480/20**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Nehy-i ālāyiş-i zīb-i ṣūret 234, 21b, 714[13628]] [mıṣrā‘]

15891. Ehl-i haḳiḳat yanında medihle zemmiŋ ikisi bir; nitekim ehl-i tahḳiḳe göre leyl ve nehârıŋ ikisi bir olduğu gibi. **480/21**

15892. Ehl-i tariḳ, ehl-i tariḳe aşinalıḳ ėtse[13629] gerektir. **480/22**

15893. Ehl-i hâl ile[13630] ehl-i tariḳe göre mihnet ile muhabbetiŋ ikisi bir. **480/23**

Muḥibbī *Dīvān* [105, 227, 4] [beyt]

maḥabbet senden olmayunca ey dost
baŋa birdür hemān miḥnet maḥabbet

15894. Ehl-i tariḳe aşina görünce tevazu ėtmek âdettir. **480/24**

Fużūlī *Dīvān* [176, LII, 1] [beyt]

olur ḳaddüm dū-tā ‘ışḳuŋ yolında bir belā görgeç[13631]
ṭarīḳ ehline ‘ādetdür tevāżu‘ āşnā görgeç[13632]

15895. Ehl-i keşif, ehl-i tariḳ… **480/25**

15896. Ehl-i tariḳ, aşinasına tevazu gösterir. **480/26**

15897. Ehlidile göre köşe-yi vahdet gibi maḳam-ı izzet olmaz. **480/27**

Ḥaḳḳī mıṣrā‘

15898. Ehlidil, came-yi diba ile zîbâlanmaz. **480/28**

Bāḳī [*Dīvān* 196, 151, 5] mıṣrā‘[13633]

13625 Yazmada: *cehālet*.

13626 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: eḍall: [ḳısm-ı evvel,] 123[b].

13627 ALLĀH: *Ḳur’ān*: 7. Sūratu ’l-A‘rāf 179.

13628 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: emvāl: [ḳısm-ı evvel,] 180[b].

13629 Ş. Sāmī: *ḲT*: āşnālıḳ: Mu‘ārefeye delālet ėden selām ve temennā gibi ‘alāmet. [İltifātdan ḫafīfdür.] || āşnālıḳ ėtmek: Selām vėrmek, temennā ėtmek, merḥabā dėmek: I, 35[b].

13630 ile: Yazmada yok.

13631 Yazmada: *görgeç: görünce*.

13632 Yazmada: *görgeç: görünce*.

13633 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: ehl-i dil câme-i dībā ile zībālanmaz / Bāḳīyā ‘ārif olan kimseye bir şāl yiter: 196, 151, 5.

15899. Ehl-i tarīḳ kispetin[13634] giyen, dünya ve mâfîhâda mâsivâdan Haḳ yolunda abdal gerek; ehl-i ilim ve hikmet libasın giyen, ilmiyle amil ḫalḳ yolunda efdal gerek. **480/29**

15900. Ehl-i sohbet ile[13635] erbab-ı (ehli) dil, saḳret dėmektir; peşinden ayrılma, ki zararı olmaz. **480/30**

15901. Ehl-i tarīḳ kispetin[13636] giyen, hem abdal gerek hem sahib-i hâl gerek. **480/31**

Ḥurūfī ‘Arşī[13637] *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī* [176] [naẓm[13638]]

kisvet-i ehl-i ṭarīḳat geyen[13639] ebdāl gerek
revişi[13640] seyr-i sülūkı[13641] ḳamu ebdāl gerek
meskenet göstere gördükde ṭarīḳat ehlin[13642]
*ḳīl ü ḳāl ėtmeye ef‘āli[13643] ḳamu **ḫāl gerek***

15902. Ehl-i irfana layıḳ olan, yaḳtığı çırağ[13644] üstüne pervane olmaḳ gerek. **480/32**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ‘Oṯmānī* [cüz’-i evvel, 269[b13645]] beyt

budur lāyıḳ olan cānım cehānda ehl-i ‘irfāna
ki yaḳdıġı çirāġ üstine dā’im ola pervāne

15903. Ehl-i tarīḳe göre Bağdat yolu ḳısadır. **480/33**

15904. Ehl-i zahiriŋ taarruzât-ı eblehânesinden meyus ve mükedder olma. **480/34**

Muḥyī ’d-dīn İbnü ’l-‘Arabī[13646]

13634 Yazmada: *kisvetin*. Kelimenin aslı, Arapça ‘arkaya giyilecek giysi’ manasında *kusvat/kisvat*’tir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: kusvat: III, 914. Ş. Sāmī: *ḲT*: kisbet: I, 1164c; kisvet: [Zebān-zedi: *kisbet*.]: I, 1168c.

13635 ile: Yazmada yok.

13636 Yazmada: *kisvetin*. Kelimenin aslı, Arapça ‘arkaya giyilecek giysi’ manasında *kusvat/kisvat*’tir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: kusvat: III, 914. Ş. Sāmī: *ḲT*: kisbet: I, 1164c; kisvet: [Zebān-zedi: *kisbet*.]: I, 1168c.

13637 Yazmada: *‘Arşī Dede*.

13638 Yazmada bu alıntının yanına “Muḥīṭī” kaydı düşülmüş. Hurûfî Arşî, Muhîtî’ye ait bazı gazeller üzerine tahmis bina etmiş olsa da bu beyitler onlardan değildir.

13639 kisvet-i ehl-i ṭarīḳat geyen: *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *kisvet geyen ehl-i ṭarīḳat*. ‘Arşī: *Dīvān-ı ‘Arşī*: 168. Yazmada: *kisvet giyen ehl-i ṭarīḳ*.

13640 *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *dervēşi*. Yazmada: *revīşi vü*.

13641 seyr-i sülūkı: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*de: *seyr ü sükūkı*. *Dīvān-ı ‘Arşī*de: *seyr-i sükūkı*.

13642 *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ‘Arşī*de: *ehlüŋ*. Yazmada: *ehli*.

13643 *Dīvān-ı ‘Arşī*de ve yazmada: *ef‘āl*.

13644 Kelimenin aslı Farsça olup bu dilde *çarāġ* ve *çirāġ* olmak üzere iki farklı telaffuzla müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: çirāġ: 389a. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çarāġ: Fetīledür, ki yaġla ālūde ėdüp yaḳarlar ve ‘otlamaḳ’ ve ‘yayılmaḳ ve ‘çerīden’ ma‘nāsına gelür ve ‘at iki ellerin dikine ḳaldurmaḳ’ ma‘nāsınadur, ki “şaḫlanmaḳ” ta‘bīr olunur ve pīr ü mürşide ve delīl ü reh-nümāya daḫı ıṭlāḳ olunur ve aydınlıḳdan daḫı kināye ėderler.: 288. Ş. Sāmī: *ḲT*: çirāġ: Ḳandīl ve mūm ve meş‘ale gibi vāsıṭa-yı tenvīr.: I, 507b. Yazmada kelimenin *Çi* sırasında yer aldığı hâlde *Çe* sırasında yer almamasından müellifin kelimeyi *çirāġ* biçiminde kullandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple; madde başlarında, ilgili kelimenin günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan *çerağ* ve *çırağ* imlalarından *çırağ* tercih edilmiştir. TDK: *TS*: çerağ: 522a; çırağ: 537b.

13645 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: pervāne: cüz’-i evvel, 269b.

13646 Yazmada: *ḥikmet-i cenāb-ı Muḥyī ’d-dīn ‘Arabī*.

15905. Ehl-i zahir; ekser hâlde gaflet ėder, aldanır. **480/35**

15906. Ehl-i ırza daḫlėdip bâr olma, ehl-i garaza göŋül vėrip yâr olma. **480/36**

15907. Ehl-i ırz, hayat-ı cavidanî taşır; ehl-i garaz, hayat-ı maraz ve fâni taşır.[13647] **480/36**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḫaḳḳī]

15908. Ehl-i ırz olana ehl-i garaz düşmandır[13648]. **480/37**

15909. Ehl-i ırzıŋ hamisi, Allah’tır; ehl-i garazıŋ yoldaşı, nefs-i şeytandır.[13649] **480/37**

15910. Ehl-i ırz ol, ehl-i garaz olma. **480/38**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḫaḳḳī]

Zira ehl-i garaz; tedavisi müşkül, doğma bir maraza müptelalardır; ki “Teninde gelen maraz, teneşirinden mezarına ḳadar gitse gerektir.” dėmişler.

15911. Ehl-i aşḳa göre Bağdat uzaḳ değil. **480/39**

15912. Ehl-i isyanıŋ nizam-ı âlem için ḳatli yeğdir. **480/40**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13650] 560

“Fe-emmā muḫālefet olunmadıġı ḥālde te’kīd-i maḥabbet ü dād bā‘iṯ-i izdiyād-ı ḫulūṣ u sedād içün muḳābelesinde niçe in‘ām-i firāvān belki bir genc-i şāygāne ‘aṭıyye vü iḥsān ėtseler cā’izdür.” deyü ḫiṭāb-ı müsteṭābdan ṣoŋra ġaraż ne ėdügi ma‘lūm olıcaḳ Şāh Ṭahmasb ṭarafına tekrār bu vechle nāme-yi müşk-bār yazıldı, ki

(naẓm)

pek ḫaṭā ėtdi Bā-Yezīd-i ‘anīd
‘afv olınmaḳ günāhı emr-i ba‘īd

ḳıldı fermān-ı Ḥaḳḳ’a çūn-ki ḫilāf
ehl-i İslām’a çekdi tėġ-i maṣāf

rāh-ı ‘iṣyānda dökdigi dem içün
ḳatli yegdür niẓām-ı ‘ālem içün

çūn-ki ėtdi bu gūne ‘iṣyānı[13651]
ḳo dökülsün anuŋ daḫı ḳanı

13647 Yazmada tek bir madde başı olarak “Ehl-i ‘ırża daḫlėdip bār olma, ehl-i ġaraża göŋül vėrip yār olma; zīrā ehl-i ‘ırż, ḥayāt-ı cāvidānī ṭaşır, ehl-i ġaraż ḥayāt-ı maraż ve fānī ṭaşır, dėmişler.” biçiminde kaydedilmiş olan bu iki cümlenin ayrı ayrı kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

13648 Yazmada: *düşmandur (دوشمندر)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav.*: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

13649 Yazmada tek bir madde başı olarak “Ehl-i ‘ırż olana ehl-i ġaraż düşmandur, dėrler; ki ‘Ehl-i ‘ırżıŋ ḥāmīsi, Allāh’dur; ehl-i ġarażıŋ yoldaşı, nefs-i şeyṭāndur.’ dėmişler.” biçiminde kaydedilmiş olan bu iki cümlenin ayrı ayrı kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

13650 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

13651 Yazmada: *‘iyānı*.

şol nihālüŋ ki telḫ ola yemişi
anı ḳaṭ‘ eylemekdür bāġ-bānuŋ işi

dū cehān mülkine olan mālik
buyurur bu veche “leyse min ehlik”

(neṯr) Çūn-ki şehr-yār-i bülend-iḳtidār risālet ḫıdmetine sābıḳ[an] Şeh-zāde Sulṭān Selīm’e lālā olan Ṣūfī ‘Alī Paşa ve Ḳapucıbaşı Ḥasan Aġa, ki her biri maṣlaḥat deminde bī-meṯel ve bī-hem-tā kimesneler ėdi, Şāh’dan gelen ėlçiler ile der-ḥāl ma‘an irsāl olundı. ilā āḫirihi[13652]…

15913. Ehl-i ilim, ilmiyle amil; ehl-i sanat, sanatıyla meşgul gerek. **480/41**

15914. Ehl-i aşḳa göre Taŋrı’nıŋ evi (Mekke) yaḳındır[13653]. **480/42**

15915. Ehl-i isyandan hazer[13654] ėtmek gerek. **480/43**

15916. Ehl-i ilim ve irfan olanlar, daima yüksektedirler. **480/44**

15917. Ehl-i ilim ve irfan olanlar, daima aranırlar. **480/45**

15918. Ehl-i ilim ve irfan olanlarıŋ ḳadri alidir; faḳat ekseriniŋ ḳadri bilinmez. **480/46**

15919. Ehl-i ilim ve irfan olanlara şöhret ile şeref helal maldır (sıfat-ı kâşifedir). **480/47**

15920. Ehl-i aḳıl, ehl-i iffet olanlar; dünyada kimseye su-yi misal olmazlar. **481/01**

Cümel-i hikemiye…

15921. Ehl-i aşḳa kâm gerekmez, ehlidile nam gerekmez. **481/02**

15922. Ehl-i aşḳıŋ iḫtiyarı elinde değil. **481/03**

Lā ḳıṭ‘a

çeker ‘āşıḳ ‘acebdür bār-ı ‘ışḳı
çekemez anı bu çarḫuŋ ḳiṭārı
baŋa dėrler selāmet iḫtiyār ėt
olur mı ehl-i ‘ışḳun iḫtiyārı

15923. Ehl-i aşḳ; dert, bela mihnetin bilmez. **481/04**

Muḥibbī *Dīvān* [83, 148, 3] [beyt]

ehl-i ‘ışḳuŋ ne bilür derd ü belā vü[13655] miḥnetin
döne döne olmayan bu sīḫ-i miḥnetle kebāb

15924. Ehl-i aşḳ olan, ehl-i melamet sayılır. **481/05**

13652 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

13653 Yazmada *yakın* kelimesi, üç farklı imla ile (یاقن, یاقین, یقین) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (یاقن): 2189[b]; yaḳın (یاقین): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (یاقین): [“یقین” yazılmamalı ve ‘Ar. “yaḳīn” ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c].

13654 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḫtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

13655 vü: Yazmada yok.

15925. Ehl-i aşḳ; durmaz, seyrėder. **481/06**

Muḥibbī *Dīvān* [253, 757, 5] [beyt]

naḫl-i gülden tāze terdür bu Muḥibbī'nüŋ sözi
anuŋ içün[13656] ***ehl-i 'ışḳ olan ėder her-bār seyr***[13657]

15926. Ehl-i melamet, selamet istemez. **481/07**

Muḥibbī *Dīvān*[13658] [105, 225, 1-3] [beyt]

ḳıyām ėtse[13659] *ḳaçan ol serv-ḳāmet*
ḳoparur başuma ol gün ḳıyāmet

eṭibbā el urup nabżuma dėdi[13660]
cünūn-i 'ışḳ ancaḳ bu 'alāmet

olam sālim baŋa ḳılmaŋ du'āyı[13661]
selāmet istemez ehl-i melāmet

15927. Ehl-i ilim, ehl-i marifet; ilmiyle marifetin gösterir. **481/08**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [359, 4, 6; 7] [naẓm]

anuŋ'çün çār mevc-i ıżṭırāba düşmüşüz böyle
güher var sīnemüzde ma'rifet 'ammānıyuz cānā

ḳalursa adımuz bāḳī ḳalur Vehbī deyü yoḫsa
fenā dünyāda Bāḳī gibi biz de fānīyüz cānā

15928. Ehl-i aşḳ, ehl-i süḫanla[13662]; ehl-i ilim, ehl-i irfanla yaraşır. **481/09**

15929. Ehl-i aşḳ; selamet istemez, melamet ister. **481/10**

Muḥibbī *Dīvān* [99, 206, 3] [beyt]

gözler mi 'ālem içre nāmūs u 'ārı ***'āşıḳ***
herkes selāmet ister bunlar diler melāmet

15930. Ehl-i aşḳıŋ cümlesini Hallac-ı Mansur[13663] sanma. **481/11**

Muḥibbī *Dīvān* [262, 793, 2] [beyt]

degme nā-kes cāna ḳıymaz 'ışḳ-ārā ber-dār ola
ehl-i 'ışḳuŋ cümlesini ṣanma kim[13664] ***Manṣūr'dur***

13656 anuŋ içün: Yazmada: *anuŋ'çün*.

13657 *ėder her-bār seyr*: Yazmada: *her-bār seyr ėder*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: Muḥibbī ider her-bār seyr: 253, 757, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: ider her kâr seyr: 1, 115, 154, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ider her bār seyr: 1, 610, 1054, 5.

13658 Yazmada: *Ke̲dā me̲ḏkūr dīvāndan*.

13659 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: itse: 105, 225, 1.

13660 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: didi: 105, 225, 2.

13661 olam sālim baŋa ḳılmaŋ du'āyı: Yazmada yok.

13662 Yazmada: *ehl-i suḫan*.

13663 Yazmada: *Manṣūr Ḥallāc*: Ebü 'l-Mugıs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî [244/858-309/922]: Asıl adı Hüseyin olduğu hâlde daha çok "Mansur" veya "Hallac-ı Mansur" şeklinde babasının adıyla anılmış olan idam edilmiş ünlü mutasavvıf. Geniş bilgi için bk. ULUDUĞ, S.: "Hallâc-ı Mansûr", *DİA*: 15, 377[b] -381[b].

13664 kim: Yazmada yok.

15931. Ehl-i aşḳ olan, dünya ve mâfîhâyı hiçe sayar. **481/12**

15932. Ehl-i aşḳ; yâr elinden eğer zehir içse tiryak[13665] olur, yâr elinden tiryak içse zehir gelir. **481/13**

Muḥibbî *Dîvân* [312, 959, 3] [beyt]

yār elünden zehr eger noş eylesem tiryāk olur
yād elünden ger içem tiryāki sem gelür

15933. Ehl-i garaz, ehl-i maraz dėmektir; illet-i maddî ve manevîden salim ve ḫali değildir, dėmektir. **481/14**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demî Çelebî] *Ṣolaḳ-zāde Tārîḫi*[13666] [8]

'Oṯmān Ḫān merḥūm babası ṭarîḳine sülūk ėdüp ser-dār-ı Rūmiyān ve meydān-ı ġazāda dāmen-der-miyān oldı ve 'ulemā ve meşāyiḫe mezîd i'tiḳādı olmaġla ol zamānuŋ ***ehl-i ḥāli ṣāḥib-i maḳām-ı 'ālî Şeyḫ Adebālî ḫıdmetine 'ale 't-tevālî mürāca'at u istid'ā-yı du'ā vü himmet eylemekden ḫālî degil ėdi****. İttifāḳ*[en] *bir ġėce 'ādet-i me'lūfesi üzre cenāb-ı Vehhāb'a ve der-gāh-ı Rabbü 'l-erbāba münācāt u 'arż-ı ḥācāt ėderken kendüye nevm ġalebe ėdüp 'ālem-i rü'yāda görür, ki Şeyḫ Adebālî'nüŋ ḳoynından bir ay ṭoġar*[13667] *gelür, kendi*[13668] *ḳoynına girer ve göbegünden bir şecer-i müntehā biter ve ol şecerüŋ dalı ve budaġı bütün dünyāyı iḥāṭa ėder. Ḫalḳ-ı 'ālem kimi bostān ṣuvarur ve kimi zirā'at ėder; kimi seyrāncı, kimi temāşācı… 'Oṯmān Ġāzî*[13669] *ol maḥall-i ḫ*[y]*ābdan bî-dār olduḳda ṣubḥ namāzını edā ėdüp Şeyḫ ḥaretlerinüŋ ḥużūrlarına varur. Gördigi vāḳı'ayı bir bir taḳrîr ėdüp ta'bîrin iltimās eyleyicek Şeyḫ Adebālî biraz murāḳabeye varup ba'dehū baş ḳaldırup 'Oṯmān Ġāzî'ye dėr ki: "Ey yigit, bişāret olsun! Saŋa ve senüŋ neslüŋe pād-şāhlıḳ vėrildi. Ol ay -ki düşüŋde gördüŋ; ḳoynumdan çıḳdı, senüŋ ḳoynuŋa girdi- sen benüm ḳızum alup baŋa dāmād olacaḳsın. Andan evlād u ensābuŋ olup ilā inḳırāżu 'd-devrān yedi iḳlîme ḥükm ėdeceklerdür." deyüp der-ḥāl Müslimîn ḥużūrunda kerîmesi Rābi'a'yı 'Oṯmān Ḫān Ġāzî'ye 'aḳd-i nikāḥ*[13670] *ėdüp Orḫān Ġāzî andan vücūda gelmişdür.* ilā āḫirihi[13671]…

15934. Ehl-i hâle ḫizmet ėden, ser-menzile ėrse gerek. **481/15**

15935. Ehl-i hâle ḫizmet ėden, himmetin görse gerek. **481/16**

13665 Aslı Yunanca *thēriakḗ (θηριακή)* olan bu kelime; Farsçada *tiryāk* biçimiyle, Arapçada ise *tiryāḳ* biçimiyle müstameldir. Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi yazmada da kelimenin hem *tiryāḳ* hem de *tiryāk* biçimi kullanılmıştır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: θεριακή (theriakḗ): 350[b]; θηριακή (thēriakḗ): 353[a]. STEINGASS: *CP-ED*: tiryāḳ: 298[b]; tiryāk: 298[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: at-tiryāḳ: 32[b]. Ş. Sāmî: *ḲT*: tiryāḳ: 'Ar. [Fā. *tiryāk*'den mu'arreb.] 401[b]; tiryāk: 401[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tiryak: 1259[a]. NİŞANYAN: *NS*: tiryak: 865[a].

13666 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārîḫi'nden bir fıḳradur*.

13667 Yazmada: *ṭoġrı*.

13668 kendi: Yazmada yok.

13669 'Oṯmān Ġāzî: Yazmada: *Ġāzî 'Oṯmān*.

13670 'aḳd-i nikāḥ: Yazmada: *nikāḥ*.

13671 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmî: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bîrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳî…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

15936. Ehl-i hâl, erbab-ı maḳal bir değil; zira biri salt diŋler, diğeri hep söyler. **481/17**

15937. Ehl-i hâl, sahib-i maḳam her kim ise ḫizmet ėtmek gerek. **481/18**

15938. Ehl-i hâl olan, ehl-i mala minnet eylemez. **481/19**

15939. Ehl-i garazdan maraz eksik olmaz. **481/20**

15940. Ehl-i garazdan uzaḳ durmaḳ gerek. **481/21**

15941. Ehl-i garaz, fesat marazıdır; ehl-i hırs, haset marazıdır. **481/22**

15942. Ehl-i fesat, baba oğul arasını bozar. **481/23**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13672] 331[13673]

15943. Ehl-i fesada yâr, yoldaş olma; zira fesada gidersiŋ; ehl-i kesatla (ḫasis madrabazla[13674]) ortaḳ olma, mezada gidersiŋ. **481/24**

15944. Ehl-i maarif, sahib-i hünerden hazzėtmezmiş. **481/25**

Sünbül-zāde Vehbī *Dīvān* [449, 140, 5] [beyt]

ne ḥikmet Vehbiyā maḥẓūẓ ėken hem-cinsinden herkes
n'içün ***ehl-i ma'ārif eylemez ṣāḥib-i hünerden ḥaẓẓ***

15945. Ehl-i fesat, ehl-i hasetten doğar. **481/26**

15946. Ehl-i fesadıŋ zararı, kendinden ziyade âleme doḳunur. **481/27**

15947. Ehl-i fesadıŋ zararı, din ve imana olur. **481/28**

15948. Ehl-i fesat, etle tırnaḳ arasına girer. **481/29**

15949. Ehl-i fesat, dinini dünyasına değişir. **481/30**

15950. Ehl-i fesadıŋ cezasını Allah vėrir. **481/31**

15951. Ehl-i kitap, ehl-i din sayılır. **481/32**

15952. Ehl-i kitabıŋ kestiği ḳoyun helaldir. **481/33**

15953. Ehl-i kitabıŋ kestiği, içtiği helaldir; amma ḫınzır ile şarap müstesnadır. **481/34**

15954. Ehl-i kemal gitse de hüsn-i şöhreti ḳalır. **481/35**

13672 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

13673 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: Vezīr-i a'ẓam 'Alī Paşa Sulṭān Aḥmed'üŋ ṭarafına kemāl-i mertebe meyli var ėdi. Pād-şāhuŋ 'arabası yanına yanaşup örtüsinüŋ Şeh-zāde 'askeründen ṭarafa ḳaldırup leşker-i bī-ḥisāb ile Şeh-zāde'nüŋ gelişini gösterdi ve görinen pür-silāh ve mükemmel alaylarına baḳup "Oġul, babayı ziyāret içün midür yā-ḫʸud şemşēr-i kīn ile ḳatl ü ḫasāret içün midür bir kerre baḳuŋ görüŋ ve 'izz-i ḥużūrıŋuza cā'iz ėse bī-ġaraż kimesnelerden ṣoruŋ." deyünce pād-şāh-ı cehānuŋ ḳalb-i şerīflerine şübhe 'ārız oldı. Eger-çi Sulṭān Selīm Ḫān ṭarafında anuŋ gibi fikr ü endīşe yoġ-idi; ancaḳ babaları ziyāretine ve tedbīr-i memālik niyyetine gelmiş ėdi, ammā fāsidler gör ne fesād eyledi. (naẓm) dėr ėdi ḥaḳḳı ketm ėdüp vüzerā / pād-şāha ḫilāf ėdüp inhā / vardı yaġmāya mülk-i 'Oṯmānī / ḫʸāb-ı ġafletdedür nigeh-bānı (neṯr) Lākin bir ṭarafında müfsidlerüŋ ġaraż-āmīz ve fitne-engīz sözleri Ḫudāvendigār'a te'ṯīr ėdüp Sulṭān Selīm tekrār bu ṭarz ve üslūb ile üzerine gelişinden nev'[an] müteġayyir ve ḫaylī mütekeddir oldı.: 331.

13674 Yazmada: *maṭrabāzla*. Kelimenin aslı Farsça *madara-bāz*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 1202[a].

Nāmıḳ Kemāl ḳıṭʿa

seyr ėt ʿulüvv-i himmet ü farṭ-ı ḥamiyyeti
bir zāllesinde ʿāḳil ėseŋ çeşm-i ʿibreti
bī-ġayretiŋ vücūdı ile nāmı maḥv olur
ehl-i kemāl gitse ḳalur ḥüsn-i şöhreti

15955. Ehl-i kemal gitse kemalâtı miras ḳalır; ehl-i dalal gitse dalaleti miras ḳalır. **481/36**

15956. Ehl-i kemal her felaketten bir ders-i ibret alır, noḳsanını ikmal ėder; ehl-i dalal felaketten ḳorḳar, dersi ters alır, helakini ihzar ėder. **481/37**

Ḥ. [ʿAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

15957. Ehl-i kesbiŋ kesesi dar olmaz; geçinmek, ehl-i kesbe zor olmaz. **482/01**

15958. Ehl-i kemali çekemez noḳsan olanlar. **482/02**

mıṣrāʿ

[Żiyā Paşa *Tercīʿ Bend* 4] mıṣrāʿ[13675]

erbāb-ı kemāli çekemez nāḳıṣ olanlar

15959. Ehl-i kemal, ehl-i hasediŋ düşmanıdır. **482/03**

15960. Ehl-i kemal, her dem kemalâtın gösterir; ehl-i dalal, her dem kem âlâtıyla cehaletin gösterir. **482/04**

15961. Ehl-i kemal, kemalât gösterir; ehl-i dalal, cehaletle dalalet gösterir. **482/05**

15962. Ehl-i kemal, kemalâtın gösterir; ehl-i kesp, malın ve ehl-i gurur, mal ve menâlin gösterir. **482/06**

15963. Ehl-i kemal huzurunda sesiŋi ḳıs. **482/07**

Fennī [beyt]

Skender-seyr ėseŋ de sedd-i nuṭḳ ėt pēş-i kāmilde
Felāṭūn-ı ḥaḳīḳat-bīne naḳl-i mā-cerā olmaz

Lā[13676] mıṣrāʿ

ʿumūm^{en} *ehl-i kemāle merām u emr-i ehemm*

15964. Ehl-i kemal olanlar, daima hayattadır. **482/08**

15965. Ehl-i kemal olanlar, hayat ve mematında kemalâtın gösterir. **482/09**

15966. Ehl-i kemal için, şöhret ile şeref helal maldır. **482/10**

15967. Ehl-i namusu Allah da sever, ḳul da sever. **482/11**

15968. Ehl-i melal, melalet gösterir; ehl-i dalal, dalalet gösterir; ehl-i hüner, hünerin gösterir; ahmaḳ[13677] zengin, belindeki kemerin gösterir. **482/12**

13675 Yazmada: *mıṣrāʿ-ı dīger*. Żiyā Paşa: *Tercīʿ Bend*: erbāb-ı kemāli çekemez nāḳıṣ olanlar / rencīde olur dīde-yi ḫuffāş żiyādan: 4.

13676 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*: ehemm: [ḳısm-ı evvel,] 207^{b}.

13677 Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası ile kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 411^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 78^{b}. REDHOUSE: *TaEL*: 40^{b}. Yazmada kelime -burada (482/12) da olduğu gibi- ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da birkaç madde başında *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Müellif, *aḥmaḳ* ile başlayan madde başlarının yer aldığı yazmanın

15969. Ehl-i namus baḫtiyardır. **482/13**

15970. Ehl-i nazdan ehl-i niyaz yeğdir. **482/14**

15971. Ehl-i naz olmaḳ, ehline göre… **482/15**

15972. Ehl-i naz, ehl-i saz ile ehl-i söz arasında… **482/16**

15973. Ehl-i naz olma, ehl-i niyaz (manevî) ol. **482/17**

15974. Ehl-i niyaz ḳandile beŋzer. **482/18**

Yaḥyā Naẕīm[13678] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẕīm* Müfredāt [I, 125] beyt

ḫān-mān-sūz-ı nigāh olmış ėdi şuʻle-yi nāz
olmadan eşk-i terüm revġan-ı ḳandīl-i niyāz

15975. Ehl-i niyaz, sabaha ḳadar ḳandillese[13679] gerek. **482/19**

15976. Ehl-i naza söz ile saz ister, ehl-i niyaza tek himmet ister. **482/20**

15977. Ehl-i niyazıŋ ey dil, işi Ḫüda'ya ḳaldı! **482/21**

Mevzundur.

[Muḥīṭī] [mışrāʻ]

Ḥurūfī ʻArşī[13680] *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī* [170[13681]] taḫmīs[13682]

uftāde oldı göŋlüm bir dil-rubāya ḳaldı
bend oldı dām-ı ʻışḳa zülf-i dū-tāya ḳaldı
ṣabr eylemek cefāya ben pārsāya ḳaldı
cevr-ile nāz ḳılmaḳ ol bī-vefāya ḳaldı
ehl-i niyāzuŋ ey dil işi Ḫudā'ya ḳaldı

15978. Ehl-i niyaz mahrum ḳalmaz. **482/22**

15979. Ehl-i niyaz söz, naz istemez; himmet ister. **482/23**

15980. Ehl-i nifaḳtan uzaḳ durmaḳ gerek. **482/24**

15981. Ehl-i nifaḳ ve[13683] ehl-i fesattan hazer[13684] ėtmek gerek. **482/25**

---

31. sayfasının başında *aḫmaḳ* kelimesinin "medli olarak söylenmesi" sebebiyle ilgili madde başlarının *medli elif* sırasında kaydedildiğini ancak *medsiz elif* sırasına geçirilebileceğini belirtmiş.

13678 Yazmada: *Naẕīmī*.

13679 'Mum gibi dosdoğru, kıpırtısız beklemek; uyumamak' manasında.

13680 Yazmada: *ʻArşī Dede Dīvānı'ndan*. Hurûfî Arşî [1562-1620]'ye ait altı farklı divan nüshası temin edebildik; ancak müellifin Hurûfî Arşî'den yaptığı alıntılar ile temin edebildiğimiz bu nüshaların hiçbirisi tam olarak uyuşmadığından yazmadaki alıntıları tashih ederken ilgili nüshalardan yazmadaki alıntılara en uygun olan iki tanesini esas aldık: ʻArşī: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī*. İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: İstanbul 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K.: 827. ʻArşī: *Dīvān-ı ʻArşī*. İstinsah eden: es-Seyyid ʻAbdu'llāh Vaḥīd: İstanbul 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz.: 379. Hurûfî Arşî'den yapılan alıntıların sayfa numaralarının tespitinde *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī* nüshası esas alınmıştır.

13681 ʻArşī: *Dīvān-ı ʻArşī*: 161.

13682 Yazmada: *taḫmīs ġazel*. *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı ʻArşī*'de: *ġazel-i Muḥīṭī - taḫmīs-i ʻArşī*.

13683 ve: Yazmada yok.

13684 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar:

15982. Ehl-i nazmıŋ arasında mertsin, vallahi mert. **482/26**

Muḥibbī *Dīvān* [138, 344, 4; 5] [beyt[13685]]

būyına[13686] aldanma dil vėrme bu dünyā ḫüsnine
cidd ü cehd ile düriş[13687] bir yār bul kim ola ferd

ey Muḥibbī naẓm-ile burduŋ Niẓāmī nicesin
ehl-i naẓmuŋ arasında merdsün v'allāhi merd

15983. Ehl-i nifaḳ ile ehl-i vifaḳ, bir araya sığmaz. **482/27**

15984. Ehl-i hüner; naz ėtmez, söz ėder. **482/28**

15985. Ehl-i hüner, hünerin gösterir. **482/29**

15986. Ehl-i hüner, fazl-i kemalin gösterir; ehl-i dünya, altın ve gümüşün gösterir. **482/30**

Fużūlī *Dīvān* [488, XXVII, 1; 2] [naẓm]

ṣarf-i naḳd-i 'ömr ėdüb men[13688] kesb-i 'irfān ėtmişem
ehl-i dünyā hem kemāl-i cehl-ile taḥṣīl-i māl

dehr bir bāzārdur herkes metā'ın 'arż ėder
ehl-i dünyā sīm ü[13689] zer ehl-i hüner faż̄l u[13690] kemāl

15987. Ehl-i hüner, himmetin gösterir; ehl-i erbap, minnetin gösterir. **482/31**

15988. Ehl-i hüner olanlar, hünerin gösterir; ehl-i dirhem olanlar, kemerin gösterir. **482/32**

15989. Ehl-i hüner, hünerin gösterir; ḫûb (güzel) olan elbette kendin gösterir. **482/33**

[Bāḳī[13691] *Dīvān* 209, 174, 1] mıṣrā'[13692]

ḫūb olan elbette kendin gösterür

15990. Ehl-i hüner olanlar, pazar-ı revaçta hüner ve[13693] himmetin gösterir. **482/34**

Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

13685 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: būyına aldanma dil virme bu dünyā ḫüsnine / cedd ü cehd ile düriş bir yār bul kim ola ferd / ey Muḥibbī naẓm ile bürduŋ Niẓāmī nicesin / ehl-i naẓmuŋ arasında merdsen vallah merd: 138, 344, 4; 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: bûyına aldanma dil virme bu dünyâ hüsnine / cidd ü cehdle dürüşen bir yâr bul kim ola ferd / ey Muhibbî nazm ile burdın Nizâmî nicesin / ehl-i nazmun arasında merdsin vallâh merd: 1, 72, 69, 4; 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: būyına aldanma dil virme bu dünyā ḫüsnine / cidd ü cehd eyle düriş bir yār bul kim ola ferd / iy Muḥibbī naẓm-ıla burduŋ Niẓāmī pençesin / ehl-i naẓmuŋ arasında merdsen vallāhi merd: 1, 314, 405, 4; 5.

13686 Yazmada: *būyuna*.

13687 Yazmada: *dürişen*. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: dürüşen: 1, 72, 69, 4.

13688 ėdüb men: Yazmada: *ėdüben*. Fuzûlî: *Türkçe Divan*: idüb men (idüb ben): 488, XXVII, 1.

13689 ü: Yazmada yok.

13690 u: Yazmada yok.

13691 Yazmada: *Nābī*.

13692 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: sevdügüm ḳadd-i bülendin gösterür / ḫūb olan elbette kendin gösterür: 209, 174, 1. Yazmada bu alıntı, Nâbî [1642 - 1712] adına ve "ḫᵛācenüŋ urdığı yerlerde gül biter / ḫūb olan elbette kendin gösterür" şeklinde bir beyit olarak kaydedilmişse de Nâbî'ye ait böyle bir beyit tespit edilememiştir.

13693 ve: Yazmada yok.

15991. Ehl-i hüner düşmanıŋ[13694] daḫi olsa ehl-i hünere düşman[13695] olma, hazer[13696] ėt. **482/35**

Yaḥyā Naẓīm[13697] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 93] [beyt]

düşmen-i ehl-i hüner olma ḫaḏer
düşmenüŋ olsa daḫı ehl-i hüner

15992. Ehl-i hünere düşmanlıḳ[13698] ėden aldanır. **482/36**

15993. Ehl-i hüner aç ḳalmaz. **482/37**

15994. Ehl-i hünere iş, güç gelmez. **482/38**

15995. Ehl-i hüner himaye ister, cebine[13699] sermaye ister. **483/01**

15996. Ehl-i hüner teşviḳ ister, tergîb ister. **483/02**

15997. Ehl-i hünerіŋ ḳadri ali olur. **483/03**

Sünbül-zāde Vehbī[13700] [*Tuḥfe-yi Vehbī* 8, 117] [mıṣrā‘[13701]]

eyle taḥṣīl-i hüner tā ola ḳadrüŋ a‘lā

15998. Ehl-i vicdan (ciddî insanlar) başḳa, ehl-i zahir (gayriciddî insanlar) yine başḳadır. **483/04**

13694 Yazmada: *düşmanıŋ (دوشمنڭ)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

13695 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a].

13696 Aslı Arapça *ḫaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

13697 Yazmada: *Naẓīmī*.

13698 Yazmada: *düşmanlıḳ (دوشمنلق)*. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a].

13699 Yazmada: *ceybine*. Kelimenin aslı Arapça *cayb*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 319[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ceb* ve *ceyb* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ceb: I, 469[b]; ceyb: 1. Yaḳa, yaḳa açıḳlığı. 2. [Tür. zebān-zedi: *ceb*.] Eṯvābıŋ öte berisinde aḳçe, mendīl, evrāḳ ve sā’ire vaż‘ına maḫṣūṣ olaraḳ yapılan kīse. [Esās[en] ‘Arablar yaḳa açığınıŋ gögse gelen ḳısmını bu işe ḳullandıḳlar’içün bu ismle tesmiye olunmışdur.]: I, 490[a]. Yazmada kelimenin hem *ceb* hem de *ceyb* imlası kullanılmıştır.

13700 Yazmada: *Vehbī*.

13701 Sünbül-zāde Vehbī: *Tuḥfe-yi Vehbī*: fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün / eyle taḥṣīl-i hüner tā ola ḳadrüŋ a‘lā: 8, [117].

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Çünkü ehl-i vicdan (ciddî insanlar), zahir-perest değildir; zira ehl-i vicdan (ciddî insanlar), her şeyiŋ zahirine, zarfına değil; mazrufuna[13702] *diḳḳat ve itina ėderler. Ehl-i zahir ise her şeyiŋ zahir hâline, saḫte gösterişine aldanır; mazrufa değil, zarfa itibar ėderler. va ḳis ʻala ʾl-bavāḳī*[13703] [=Kalanları da buna kıyas et.]… *İşte ciddî insanlarla gayriciddî insanlar arasındaki ilmî ve hikemî farḳları, ulema ve hükemâ-yı zaman o*[13704] *vecihle tarif ve tasvir eylemişlerdir.*

15999. Ehl-i vaḳar âdem, edepsiz ile iḫtilat ėtmez. **483/05**

16000. Ehl-i vaḳar âdemdir. **483/06**

16001. Ehl-i himmet olan vaadinde sadıḳ gerek. **483/07**

Lā mıṣrāʻ

ṣādıḳu ʾl-vaʻd olur ehl-i himmet

16002. Ehl-i himmetiŋ ḳalbi mülayim olur. **483/08**

16003. Ehl-i himmet, ab-ı sâfîye[13705] beŋzer. **483/09**

16004. Ehl-i yesâr, ehl-i mesâr hep bir… **483/10**

16005. Ehl-i yesâra Bağdat yolu dümdüz… **483/11**

16006. Ehl-i yesâra himmet ḳapısı[13706] daima açıḳtır. **483/12**

ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī

… ki ehl-i yesâr olanlar, ehl-i ihtiyacıŋ her hâline vaḳıf gerek; zira ehl-i ihtiyacı mesrur ėderlerse ehl-i yesâr da maddî ve manevî ehl-i mesârdan olmuş olurlar, dėmişler. Ehl-i ḫisset ise tıpḳı ḳapalı ambar[13707] *gibidirler. Onlarıŋ mudaḫḫarları, mektûm olup maʻdûm ve mefsuḫ sayılırlar. Binaenaleyh, ehl-i yesârdan değil, ehl-i ḫasar u mazârdan madûd bulunurlar, dėmişler.*

16007. Ehl-i yesâr, ehl-i ihtiyacıŋ hâlini daima bilmek, tanımaḳ gerek. **483/13**

13702 Yazmada: *maẓrufuna*. ATAY: *A-TBL*: maẓrūf: 3, 243[a].

13703 Ş. Sāmī: *ḲT*: bevāḳī: va ḳis ʻalayhi ʾl-bavāḳī= Ḳalanları da buŋa ḳıyās ėt.: I, 305[c].

13704 Yazmada: *ol*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" ʻilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ baʻż taʻbirātında istiʻmāl olunuyor.: I, 217[c].

13705 āb-ı ṣāfī: Farsça *āb* + Arapça *ṣāfī*: Arı, halis su. STEINGASS: *CP-ED*: āb: 1[a]. ATAY: *A-TBL*: ṣāfī: 3, 47[b].

13706 Yazmada: *ḳapusı*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫᵛud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

13707 Yazmada: *anbar*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem Farsçada olduğu gibi *medsiz elif*le (enbār, anbar) hem de *medli elif*le (anbar) müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: 103[b]. REDHOUSE: *TaEL*: enbār: 207[a]; anbar [*medsiz elif*le]: 207[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: anbar [*medli elif*le]: I, 56[b]; enbār: I, 170[c]. Kelimenin kökeni için bk. EREN: *TDES*: ambar: 11[b]. NİŞANYAN: *NS*: ambar 28[a]. Ayrıca bu kelime Arapçada da *anbār* biçimiyle müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-anbār: II, 115. Yazmada kelimenin hem *medli elif*li biçimi hem de -burada (483/12) da olduğu gibi- *medsiz elif*li biçimi kullanılmıştır.

16008. Ehl-i yesâra ölümden başḳa güçlük yoḳ. **483/14**

16009. Ehli değil iseŋ ḫamur[13708] işine, çamur işine ḳarışma. **483/15**

16010. Ahali, ḳoyun sürüsüne beŋzer. **483/16**

Żiyā Paşa[13709] [*Eş ʻār-ı Żiyā* Ġazeliyyāt 46[13710]] beyt

ehālī tābiʻ-i metbūʻdur şāha ḫaḳīḳatde
yekūnuŋ ḥükmi bālāsındaki miḳdāra tābiʻdür

16011. Ahali, baş ister. **483/17**

16012. Ahali; baş ister, iş ister. **483/18**

16013. Ahali, hem baş ister hem aş ister. **483/19**

16014. Ahaliniŋ alisi de olur, edânîsi[13711] de olur. **483/20**

16015. Ahali, tarlada biten ekine beŋzer: kiminiŋ başı yuḳarı, kiminiŋ başı aşağı durur. **483/21**

16016. Ehem dururken mühime yapışma. **484/01**

16017. Ehem, mühime taḳdim olunur. **484/02**

Ḳaidedir.

Arabî: *taḳdīmu ʼl-ahammi ʻala ʼl-muhimmi*

[=Mühime göre ehem önceliklidir.]

Serasker-i esbaḳ merhum Hüseyin Avni Paşa [1819 - 1876]ʼnıŋ Girit'ten avdetinde Meclis-i Umumîʼye ḫitaben irat eyledikleri nutuḳlarından bir fıḳradır.

[ʻAbdü ʼl-Ḥalīm Ḥilmī] *Münteḫabāt-ı Mecmūʻa-yı Cevāhiü ʼl-Ātār* 24-25

Şöyle ki: Cemʻiyyetiŋiziŋ aṣl vaẓīfesi, vaṭanıŋızıŋ maʻmūriyyetini ve ehālīsiniŋ esbāb-ı teraḳḳī ve saʻādetini ve yollar ve mektebler ve limanlarıŋ güşādını ve sāʼir iḥtiyācāt-ı ṣaḥīḥa-yı ehālīyi müḏākere ėtmek ḳażiyyesi ėse de bu birincisine yalıŋız bunlarla iktifā olunmayup "Taḳdīmu ʼl-ahamm ʻala ʼl-muhimm." ḳāʻidesince ḥāl-i iḫtilāliŋ açdıġı yāreler tekrār deşilüp açılmamasınıŋ çāre ve tedbīrini evvel-be-evvel naẓar-ı müṭālaʻaya almaḳ lāzımdur. ilā āḫirihi[13712]…

16018. Ehem olanı, artıḳ dua ėtmektir. **484/03**

13708 Yazmada: *ḫamur, ḫamīr*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının (ḫamīr, ḫamur) her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

13709 Yazmada: *Lā*.

13710 Yazmadaki benzer örneklere bakıldığında bu alıntının *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'den alındığı ve ilgili eserde beytin altına "Lā" kaydı düşüldüğünden yazmada aynı kaydın tekrar edildiği anlaşılmaktadır. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: ehālī: [ḳısm-ı evvel,] 205[b].

13711 Aslı Arapça *adānī* olan bu kelime, *adnā*'nın cemi olup 'en alçaklar, en bayağılar' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 597[a].

13712 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" taʻbīrinden maḳṭūʻdur, ki sāʼirleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis ʻalayhi ʼl-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

Nef‘ī [*Dīvān* 165, 15, 37[13713]] [mıṣrā‘]

şimdi du‘ā ėtmek saŋa hem müsteḥabdur hem ehemm

Nef‘ī [*Dīvān* 411, 59, 39[13714]] [beyt]

Nef‘ī ḳo bu taḥḳīḳi tamām oldı ḳaṣīde
şimden gėrü āġāz-ı du‘ā ėtmek ehemmdür

16019. Ehemi, mühime tercih ėtmek; ‘muḳteza-yı hâle riayet eylemek’ dėmektir. **484/04**

16020. Ehemi mühime, elzemi lazıma taḳdim; ḳaide-yi külliyedir. **484/05**

16021. Ehemmiyetsiz gördüğüŋ yara, baḳmaz iseŋ ḳangren olur. **484/06**

16022. Ehemmiyet vėren olsa bari! **484/07**

[Mu‘allim Nācī Mıṣrā‘lar 540, 3[13715]] [mıṣrā‘]

kim ehemmiyyet vėrür Nācī melāmet sengine

16023. Ehvenişer, aḳıllı düşmandan[13716]; ağır şer, aḳılsız dosttan çıḳar. **484/08**

16024. Ehven söz, “ya olur ya olmaz”dır. **484/09**

16025. Ehvenişer oldu. **484/10**

16026. Ehveni varsa arada bul. **484/11**

Sünbül-zāde Vehbī[13717] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-meşveret-i umūr 143, 951[13718]] [mıṣrā‘]

arayup bul ne ėse ehvenini

İh

16027. İhanet ėden, felah bulmaz.[13719] **484/12**

Nef‘ī[13720] [*Dīvān* 233, 28, 10[13721]] [beyt]

rāżī degilse ger buŋa nāmūs-i dil-berī
‘uşşāḳa dėrse böyle ihānet yaman olur

13713 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ehemm: [ḳısm-ı evvel,] 207[b].

13714 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ehemm: [ḳısm-ı evvel,] 207[b].

13715 ÖZGÜL, M. K.: *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler V - Muallim Naci Efendi*: Kitaplara Girmeyen Şiirler: Mısrâlar: 540, 3. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ehemmiyyet: [ḳısm-ı evvel,] 207[b].

13716 Yazmada: *düşmandan (دوشمندن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav.*: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

13717 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Vehbī*.

13718 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ehven: [ḳısm-ı evvel,] 208[b].

13719 Yazmada *İh* sırasında yer alan 12 madde başının tamamı için “Ṣırasına geçirilecek.” notu düşülmüş; ancak ilgili madde başlarının kendi içlerindeki sıralamada birkaç hata mevcut olsa da -yazmadaki usule muvafık olarak *Eh* sırasından sonra *İh* sırasının gelmesi hasebiyle- yerlerinde herhangi bir hata yoktur.

13720 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de: *Lā-edrī*. Yazmada: *Lā*.

13721 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ihānet: [ḳısm-ı evvel,] 488[b].

Fużūlī [*Dāstān-ı Leylī vü Mecnūn* 263, 2671[13722]] [beyt]

çūn düşdi mecālüŋ ėtme ihmāl
gel nezrüŋi dut[13723] *emānetüŋ al*

'Aṭāyī[13724] [mıṣrā']

kimse iḳdām ėdemez ihmāle

Şeyḫ Ġālib [*Ḥüsn ü 'Işḳ* 25, 353[13725]] [beyt]

çūn geçdi bu ḥāl ile meh ü sāl
vaḳt oldı ki ėtmeye ġamm ihmāl

['Oṯmān Nevres *Dīvān* 80, 6, 38[13726]] [beyt]

dėsem[13727] *İskender hemālüŋdür*[13728] *olur āyne*[13729]
münḳalib timṯāl-i ihmāle hemālüŋ ṣūreti

16028. İhanet ėden, merhamet görmez. **484/13**

16029. İhdâ-yı tehâyâ ėdelim ruh-ı Resul'e. **484/14**

Lā mıṣrā'

16030. İhmal ėtme, himmet ėt; himmet ihmale ḳalp olunmaz. **484/15**

16031. İhmaliŋ ikbali yoḳtur. **484/16**

16032. İhmalciniŋ işi yürümez. **484/17**

16033. İhmalci, hamalcı[13730] evinde oturur. **484/18**

16034. İhmal ėden, mesul olur. **484/19**

16035. İhmalci, zarar evinde oturur. **484/20**

16036. İhmal himmete, himmet ihmale galip ve mağlup olurlar. **484/21**

16037. İhmal ėden uğunur[13731] (teessüf ėder), himmet ėden sevinir. **484/22**

13722 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ihmāl: [ḳısm-ı evvel,] 490[b].

13723 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *ṭut*.

13724 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ihmāl: [ḳısm-ı evvel,] 490[b].

13725 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ihmāl: [ḳısm-ı evvel,] 490[b].

13726 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ihmāl: [ḳısm-ı evvel,] 490[b].

13727 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *dėnse*.

13728 Yazmada: *hemmālüŋdür*.

13729 ÖZGÜL, M. K.: *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler IV - Osman Nevres Efendi*: âyîne: 80, 6, 38.

13730 Aslı Arapça olan *ḥamāl* kelimesi, 'diyet' manasında olup *hamalcı* ifadesi 'diyeti üstlenen' manasında olmalıdır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥamāla[t]: Şol diyete dėnür, ki bir ḳavm cihetinden ḳavm-i āḫar taḥammül ėdüp der-'uhde ėdeler; *ḥamāl* daḫı dėnür. … Müellif, ḳavm ile ta'bīri mücerred temṯīl ḳabīlinden ekṯerīye mebnīdür; yoḫsa bir ādem daḫı taḥammül ėder. Meṯelā iki ṭā'ife muḳātele ėderken ḫāricden biri miyānelerine duḫūl ve maḳtūlleriŋ diyetini taḥammül birle ıṣlāḥ-ı mā-beyn ėder.: III, 185. REDHOUSE: *TaEL*: ḥamāl, ḥimāl: 804[a].

13731 Yazmada: *üğünür*. TDK: *DS*: üğünmek (V): Üzülmek.: XI, 4061[a]; uğunmak (III): Ağrıdan, acıdan kıvranmak.: XI, 4029[b]; uğunmak (IV): 1. Kederlenmek. 2. Olağanüstü üzülmek. 3. Olağanüstü acı duyarak sessiz, yakınmasız ağlamak.: XI, 4029[b]. TDK: *TS*: uğunmak: 1. Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak. 2. Ağlaya ağlaya bayılmak. 3. Soluğu tıkanmak.: 2412[a]. Bu kelimenin *oğunmak* biçimi de mevcuttur. TDK: *DS*: oğunmak: 1. Soluğu kesilmek, tıkanmak. 2. Çok ağlamaktan güçsüz kalmak, bayılır gibi olmak, bayılmak. 3. Yaralı, acıdan kıvranmak, çırpınmak. 4. Üzülmek, yaptığına

16038. İhmaliŋ her gün zararı çekilir. **484/23**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 76]

Ey

16039. Ey âdem, iş ehli iseŋ işte iş, işte aş; durma gör, sorma gir; ḫanımız, ḫanemiz bu semttedir![13732] **484/24**

16040. Ey âdem, derviş iseŋ işte leğen, işte ibriḳ[13733]; işte peşkir[13734] iptedir; işte tespih, işte seccade; ḳıble bu caniptedir![13735] **484/25**

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 233^{b}]

***ey**: ḥd.[13736] 1. Nidāya ya‘nī çaġırmaġa yarar: Ey dostum; Ey benim yār-i ‘azīzim; Ey Allāh’ım! [Farsī ile müşterek ėse de Farsīde hemzesi meksūrdur.] 2. Īcāb edātıdur; evet, peki, olur. [Bu ma‘nā ile “eh” telaffuẓ olunur.] 3. Nidāya cevāb içün ḳullanılır: Efendim, ne var: çaġırdım, ey, dėdi. 4. Su’āl ve isticvāb içün ḳullanılır: Ey, ṣoŋra? Ey, söyle baḳalım. 5. Taṣdīḳ edātıdur: Ey, orası öyle. 6. Ṣabrsızlıḳla iktifāyı āmirdür: Ey cānım, elvėrür. Ey, artıḳ çoḳ oldı! 7. Hey, yāhū: Ey! Kimdir o?*

16041. Ey abdal[13737], ey derviş; aḳçe ile biter her iş! **485/01**

Mevzundur.

---

acınmak.: IX, 3270^{b}. CLAUSON: *EDPT*: uvun-: 12^{b}; uğun-: 87^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: oġunmaḳ: I, 210^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: oġunmaḳ: 252^{b}.

13732 Bu madde başının sonraki (484/25) madde başı ile tek bir madde başı oluşturacak biçimde birlikte kaydedildiği biçimi için bk. 501/15.

13733 Yazmada: *ibrīḳ*. “İbrīḳ” isminin Arapça *barḳ* ‘parlamak’ kökünden geldiği ileri sürülmüşse de genelde Farsça *āb-rēz* ‘su döken’ kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu kabul edilmektedir. Geniş bilgi için bk. BOZKURT, N. - S. ERTUĞRUL: “İbrik”, *DİA*: 21, 372^{c}-376^{c}. ATAY: *A-TBL*: ibrīḳ: 1, 115^{b}. STEINGASS: *CP-ED*: āb-rēz: 7^{a}; ibrīḳ: 8^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: āb-rīz: 12^{a}; ibrīḳ: 12^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ibrīḳ [Zebān-zedi: *ibrik*.]: I, 66^{a}.

13734 Kelimenin aslı Farsça *pēş-gīr*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: pēş-gīr: 267^{b}. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *peşkir (پشکر), peşkir (پشکیر)* ve *pēş-gīr* imlaları ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: peşkir (پشکیر): I, 356^{b}; pēş-gīr: I, 367^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: peşkir (پشکر): 449^{b}; peşkir (پشکیر): 449^{b}; pēş-gīr: 465^{b}.

13735 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. İşte legen, işte ibrīḳ; işte peşkir ipdedür; işte terlik (tesbīḥ), işte namāzlıḳ; ḳıble bu cānibdedür. 227/12, İşte ilegen, işte ibrīḳ; işte peşkir ipdedür; işte seccāde, işte tesbīḥ; ḳıble bu cānibdedir. 507/44. Ayrıca; yazmada bu madde başı ve önceki madde başı, tek bir madde başı olacak biçimde birlikte de kaydedilmiştir. bk. 501/15.

13736 ḥd.: *Ḥarf-i nidā*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭa‘āt: [I, 12^{a}].

13737 Aslı Arapça olup Arapçada *medsiz elif*le yazılan bu kelime Osmanlı Türkçesinde hem *medli elif*le hem de *medsiz elif*le kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: abdal [*medli elif*le]: I, 16^{b}; ebdāl: I, 65^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: ebdāl: 9^{b}; abdal [*medsiz elif*le]: 10^{a}. Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Abdalı tekyede görürsün. (“Abdal” lafẓı ‘Arabīde evveliŋ feṯḥiyledür. Türkīde ėse elif-i ṯaḳīle oḳunur.): 5. Kelime, yazmada ekseriyetle *medli elif*le kullanılsa da bazı alıntılarda *medsiz elif*le de kullanılmıştır. Kelimenin *abdal* [*medsiz elif*le] ve *ebdāl* biçimlerini tefrik etmek mümkün olmadığından kelime -ister *medli elif*le ister *medsiz elif*le yazılmış olsun- madde başlarında *abdal*, -özellikle *abdal* okunması gerektiği belirtilenler müstesna olmak üzere- alıntılarda ise *ebdāl* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca; bu kelime, günümüz Türkiye Türkçesinde anlamına göre iki farklı imla ile (*abdal* ‘derviş, dilenci’; *aptal* ‘ahmak’.) kullanılmaktadır. TDK: *TS*: abdal: 3^{b}; aptal: 138^{a}.

Şinâsî [*Münteḫabât-ı Eş‘âr* Müfredât 46[13738]] beyt

şimdi altunla biterken her iş
aḳçe eyler mi du‘ā-yı dervēş

[Şinâsî *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 69[13739]]

16042. Ey abdal, ey derviş; âḳil ol, arif ol; ḳo[13740] saŋa aptal dėsinler! **485/02**

16043. Ey Allah'ım, sen var iken ya ben kime yalvarayım! **485/03**

‘Āşıḳ Yūnus[13741] [93, 102, 1] mışrā‘[13742]

16044. Ey ahmaḳ, ey; Ḫaliḳ'ıŋı öğrenmeden maḫluḳuŋ hikmetini neden aŋlamağa çalışırsın? **485/04**

16045. Ey âdem, bilmez misin âdem olduğuŋ? **485/05**

16046. Ey efendim; daha çıḳmaz mısın, aḳşam oldu? **485/06**

Şeyḫü 'l-İslām İsḥāḳ Efendi mışrā‘

16047. Ey efendim, sayeŋde adam[13743] oldum! **485/07**

16048. Ey efendiler, muayyep ėtmeyiŋiz; eğer bizim evde yağ, pirinç olsa idi size şu tas ile çorba çıḳaracaḳ idim! **485/08**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[13744]

16049. Ey oğullar, mademki yarın ḳıyamet ḳopacaḳ imiş; esvabı, esbabı ne yapacaḳsınız? **485/09**

Mesele-yi malum…

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[13745]

16050. Ey birader, âḳil iseŋ açma sırrıŋ dostuna; zira dostunuŋ dostu vardır, o da söyler dostuna, sen ḳalırsın astına (altına)! **485/10**

16051. Ey birader, diler iseŋ eliŋe gire mahbup; gerektir hüzn-i Yaḳup, sabr-i Eyüp! **485/11**

13738 Şinâsî - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ey abdal, ey dervēş; aḳçe ile biter her iş.: 69.

13739 Şinâsî - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Ey abdal, ey dervēş; aḳçe ile biter her iş.: 69.

13740 CLAUSON: *EDPT*: kō-: 578[b]; kōḏ-: 595[b]. TDK: *TTS*: komak (koymak): Müsaade etmek, izin vermek, serbest bırakmak, salıvermek.: IV, 2619. TDK: *DS*: komak: Koyuvermek, bırakmak.: XII, 4564[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳomaḳ yā-ḫᵛud ḳoymaḳ: Müsā‘ade ėtmek, bıraḳmaḳ, müsāmaḥa eylemek, māni‘ olmamaḳ.: II, 1114[a].

13741 Yazmada: *Yūnus Emrem*.

13742 Yazmada: *mışrā‘ ilāhī*. TATCI, M.: *Yûnus Emre Külliyâtı IV - Âşık Yûnus*: a sultânım sen var iken / yâ ben kime yalvarayım / İsmin Ganî Settâr iken / yâ ben kime yalvarayım: 93, 102, 1.

13743 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

13744 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

13745 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

Mevzundur.

Muḥibbī [*Dīvān* 74, 115, 1] [beyt[13746]]

16052. Ey birader, dehriŋ hâlini güle ḳıyas ėt; evvel cemal vėrmiş, soŋra üryan eylemiş! **485/12**

Mevzundur.

Fużūlī [*Dīvān* 254, CXXX, 7] beyt

ey Fużūlī dehr ḥālin şāḫ-ı gülden ḳıl ḳıyās[13747]
kim vėrüp evvel tecemmül ṣoŋra ʻuryān eylemiş[13748]

16053. Ey birader; gafil olma, aç gözüŋ, bu dünyanıŋ hilesine aldanma! **485/13**

Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī[13749] [*Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 110] beyt

rozgāruŋ ḳıl naẓar ʻibret göziyle āline
ġāfil olma aç gözüŋ aldanma mekr ü āline

16054. Ey baḫt-ı siyah[13750], ḳara ḫaberden daha[13751] ne'ŋ var? **485/14**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 9] [mıṣrāʻ]

16055. "Ey cemaat, Ḳonya'nıŋ havasıyla bizim Aḳşehir'iŋ havası birdir!" dėmiş. Cemaat "Neden bildiŋ?" dėyince "Aḳşehir'de ne ḳadar yıldız varsa burada da o ḳadar var." dėmiş. **485/15**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[13752]

16056. Ey Taŋrıteala, ḳudretiŋden sual olunmaz! **485/16**

16057. Ey canan; yâre baḳmazsın, ağyara baḳarsın! **485/17**

16058. Ey harim-i harem-i lem-yezelî, mahrem-i perde-sera-yı ezelî! **485/18**

13746 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: dilerseŋ kin elüme gire maḥbūb / gerekdür ḥüzn-i Yaḳūb ṣabr-ı Eyyūb: 74, 115, 1. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: dilersen kim elüne gire mahbûb / gerekdür hüzn-i Ya'kub sabr-ı Eyyûb: 1, 54, 31, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: dilerseŋ kim elüŋe gire maḥbūb / gerekdür ḥüzn-i Ya'ḳūb ṣabr-ı Eyyūb: 1, 213, 186, 1.

13747 ey Fużūlī dehr ḥālin şāḫ-ı gülden ḳıl ḳıyās: Yazmada: *ey Fużūlī dehrüŋ ḥālin şāḫ-ı gülden ḳıl ḳıyās*. Fuzûlî: *Türkçe Divan*: ey Fużūlī dehr ḥālin şāḫ-i gülden ḳıl ḳıyās: 254, CXXX, 7. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: Ey Fuzûlî dehr hâlin şâh-ı gülde kıl kıyâs: 77, CXXXVII, 7.

13748 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: kim virüb evvel tecemmül ṣoŋra 'uryān eylemiş: 254, CXXX, 7. GÖLPINARLI, A.: *Fuzûlî Dîvânı*: kim verip evvel tecemmül sonra uryân eylemiş: 77, CXXXVII, 7.

13749 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Efendi*.

13750 *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*'de ve yazmada: *siyeh*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de iki farklı imlası (siyāh, siyeh) mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: siyāh: 713[a]; siyah: 719[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: siyāh: I, 754[c]; siyeh: I, 760[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

13751 *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*'de ve yazmada: *dāḫı*. CLAUSON: *EDPT*: takı: 466[a]. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: daḫı / daġı: 130[b]. REDHOUSE: *TaEL*: dāḫı: 880[a]; daḫı: 892[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḫı: [Eski ve Çaġatayca imlāsı: *daġı*.]: … "daha" yerine de vaḳtiyle "daḫı" ḳullanılırdı.: I, 603[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: daġı: 169[a].

13752 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

Yaḥyā Naẓīm[13753] [*Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* I, 36] [beyt]

16059. Ey Hayy ve Ḳadîr olan Allah'ım, nelere ḳâdir değilsiŋ; ḳatreyi ḳulzüm, nutfeyi âdem ėden Allah! **485/19**

Żiyā Paşa [*Ḥarābāt* Muḳaddime - Tevḥīd-i Bārī vü Münācāt[13754] I, 2] [naẓm]

ey Ḥayy u Ḳadīr olan İlāhī
bī-miṯl ü müşābih ü mużāhī

ey ḳaṭreyi ḳulzüm ėden Allāh
ey nuṭfeyi ādem ėden Allāh

16060. Ey cemaat; Haḳteala'ya şükrediŋ, ki[13755] deveye ḳanat vėrmedi; yoḳsa damlarıŋızı[13756] başlarıŋıza yıḳardı![13757] **485/20**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[13758]

16061. Ey hayvan ey, bir tane[13759] darı[13760] için tuzağa mı düştüŋ! **485/21**

16062. Ey çarḳ-ı deni, seni gören ne dun macun idiğiŋ bilmez mi acaba![13761] **485/22**

Yaḥyā Naẓīm[13762] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭaʻāt-ı Mürettebe V, 481] ḳıṭʻa

ʻālem bilür ey çarḫ-ı denī dūn ėdügüŋ
devrüŋ gibi her devrde diger gūn ėdügüŋ
bu ḥuḳḳa-yı mīnāda bu keyfiyyet ile
bilmez mi gören seni ne maʻcūn ėdügüŋ

16063. Ey ḫoca[13763], lisan-ı şuara başḳa lisandır! **485/23**

13753 Yazmada: *Naẓīmī*.

13754 Yazmada: *tevḥīd*.

13755 ki: Yazmada yok.

13756 Yazmada: *ṭamlarıŋızı*. TDK: *DS*: tam (I): 2. Yapıların üst bölümü, dam.: X, 3816[b]. Yazmada *dam* kelimesi iki farklı imla ile (dam, ṭam) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: 502[b]. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347[b]; tam (I): X, 3816[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599[a]; ṭam: II, 869[a].

13757 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ey Müslimānlar; Haḳḳ teʻālāya çoḳ şükr ėdiŋ, ki deveye ḳanad vėrmedi; yoḳsa ṭamlarıŋızı başıŋıza yıḳardı! 488/28.

13758 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

13759 Yazmada: *dāne*. Kelimenin aslı Farsça *dāna*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 501[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *dāne* ve *tāne* olmak üzere iki farklı telaffuz ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: dāne: Fā. [Tür. zebān-zedi: *tāne*.]: I, 600[a]. Günümüz Türkiye Türkçesinde ise bu kelime, farklı anlamları karşılayan iki farklı imla ile Türkçede kullanılmaktadır. TDK: *TS*: dane: Kuş yemi.: 592[b]; tane: 1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet. 2. Bazı bitkilerin tohumu. 3. Çekirdekli küçük meyve.: 2260[a].

13760 Bu kelime; 'ufak taneli zahire' manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫᵛud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

13761 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk Ey felek, seniŋ ne maʻcūn ėdügiŋ gören bilmez mi! 488/02.

13762 Yazmada: *Naẓīmī*.

13763 Yazmada: *ḫᵛāce*. Aslı Farsça *ḫᵛāca* olan bu kelime, yazmada *ḫᵛāca* ve *ḫoca* imlaları ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫᵛāca: 479[a]; ḫoca: 482[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫᵛāce: 868[b]; ḫoca: 870[b].

Yeŋişehrli ‘Avnī Beg[13764] [*Dīvān* 193, 22, 8] mıṣrā‘

16064. Ey ḫoca[13765], fena ehline zinhar ululanma! **485/24**

Rūḥī-yi Baġdādī[13766] [*Külliyyāt-ı Eş‘ār-ı Rūḥī-yi Baġdādī* Terkīb Bend 75[13767]] mıṣrā‘

[486] [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī][13768]

Ey efendim, iki gözüm, ḳuzum, canım, ḳardeşim! Sana söyleyeceğim işbu sözler, babalarıŋ, eski atalarıŋ bizlere kendileriniŋ tul ömürlerinde uzun müddetle fehîm-i beşer kânında eritip isâğa eylediği sahih ve sağ ve mücerrep sözleridir, ki sav, sınav yani tecrübeden geçmiş sahih ve sağlam, atalarımızıŋ kendi miras-ı sahih ve vasiyet-i haḳîḳîlerini havi ve aŋlayana ve dinleyene nafi ve nasihat-i sahih hikmet-amiz sözlerdir, ki “Atalar sözü kitabıdır, tutmasaŋ da işit ve diḳḳat eyle, daima düşün ve tefekkür ėt.” Gerçi eski zaman sözleri maddeten gayr-i müfit ve bî-sûd görülür ise de antiḳa nevindendir. Ehil ve erbabına göre birer nev ḳulaḳlardaki küpeler gibi olmasa da birer nev ḳıymet ü ziynet-i maneviyeyi haiz antiḳa sözler küpeleridir. Binaenaleyh, erbabına belki eski zaman antiḳaları gibi manevî bir ziynet olur; belki sırasında gayet nafi, müfit ve hikmet-amiz sözler cevheridir. Elhasıl “Alagör eski demirle kibrit!” dėrler, o ḳabîlden olsun işiŋe yarar. Gerçi “Söz söylemek gümüş ise nasihat diŋlemek, söz tutmaḳ soŋra sükût eylemek de altındır.” dėmişler. Buŋa binaen, gerçek söz söylemek haphazır sohbet helvası sofrası başında insanlarıŋ öyle birbiriyle tatlı tatlı sohbet ėtmeleri, yumuşaḳ ekmekle helva yėmeleri pek ḫoş, öyle pek lezzetli ömür geçirerek muhabbet eylemeleri pek münasip ve ḳolay ise de “Her şeyiŋ soŋunuŋ ḫayırlı olmasını da düşünmemek gerek.” dėrler, ki bu sözler de nazar-ı itibar ve hesaba ḳatılırsa “Onları yani sohbet helvası sofrasında yėnilenleri alıp biçmek, dikip dėvşirmek yani ḫarmanda dövüp bağ ve bahçeden derleyip toplamaḳ, fırında pişirip soŋra böyle sohbet helvası sofrasına getirip ḳoymaḳ güçtür.” dėmişler. Tabir-i diğerle: “Yėmeli, içmeli; lakin israf ėtmemeli. Oynamalı, gülmeli; ḫoş sohbet, tatlı muhabbet ėtmeli ve sahib-i nan u nimetler için Cenabıhaḳḳ’a çoḳ hamdüsena ile çoḳ şükürler taḳdim ve tilavet eylemek gerektir; zira emr-i din ve aḫlaḳî meziyet de budur.”

16065. Ey benim sevgili Mevla’m, seniŋ aşḳıŋ ḳanda[13769] var? **486/01**

‘Āşıḳ Yūnus [114, 131, 1] [mıṣrā‘[13770]]

13764 Yazmada: *‘Avnī Beg*.

13765 Yazmada: *ḫ^{v}āce*. STEINGASS: *CP-ED*: ḫ^{v}āca: 479^{a}; ḫoca: 482^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: ḫ^{v}āce: 868^{b}; ḫoca: 870^{b}.

13766 *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*’de ve yazmada: *Rūḥī*.

13767 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: ey: [ḳısm-ı evvel,] 208^{b}.

13768 Yazmaya sonradan eklendiği anlaşılan müellife ait bu mütalaalar, yazamada 486. sayfanın başından başlayarak aynı sayfadaki öbür madde başlarının aralarına yazılmış.

13769 CLAUSON: *EDPT*: kāŋū: 632^{b}; kanta: 635^{b}. TDK: *TTS*: kanda: Nerede, nereye: IV, 2209. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳanda: 1040^{c}.

13770 TATCI, M.: *Yûnus Emre Külliyâtı IV - Âşık Yûnus*: ey benim sevgili Mevlâm / senin ‘aşkın kimde var yâ Hû: 114, 131, 1.

16066. Ey çile-yi ümit, daha sıraŋ gelmedi mi? **486/02**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16067. Ey çile-keşan, daha ne ḳadar döneceksin?[13771] **486/02**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16068. Ey bivefa; eğer seni sevmek günah ise hükm-i kitab-ı aşḳ ile öldür, gir sevaba! **486/03**

Süleymān Naḥīfī [*Dīvān* 2, 441, 438, 3[13772]] beyt

ḥükm-i kitāb-ı ‘ışḳ ile öldür ṯevāba gir
ey bī-vefā eger seni sevmek günāh ėse

16069. Ey biaman, gayrı eliŋden aman seniŋ! **486/04**

Şeyḫ Ġālib [*Dīvān* 483, 216, 5] beyt[13773]

cānān mısın belā mısın āşūb-ı cān mısın
ey bī-emān[13774] ġayri eliŋden emān[13775] seniŋ

16070. Ey çile-yi aşḳ, daha dolmadıŋ mı? **486/05**

Feyżī mışrā‘

16071. Ey çocuḳlar[13776], ortalıḳ bozuldu; ne olur ne olmaz, herkesiŋ malı başı altında gerek! **486/06**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[13777]

16072. Ey dost; muhabbet senden olmayınca baŋa muhabbetle mihnet birdir! **486/07**

Muḥibbī *Dīvān* [105, 227, 3-5] [beyt]

başuma ḫāk-i pāyuŋdur sa‘ādet
dirėġā ḳanı başumda o devlet

maḥabbet senden olmayunca ey dost
baŋa birdür hemān miḥnet maḥabbet

Muḥibbī ḳāmetin gördi nigāruŋ
dėdi bugün-durur[13778] baŋa ḳıyāmet[13779]

13771 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

13772 Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu‘arā-yı ‘Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Süleymān Naḥīfī: 525.

13773 Yazmada ilgili madde başının yanına *mışrā‘*, alıntının yanına ise *beyt* yazılmış.

13774 Yazmada: *bī-aman*.

13775 Yazmada: *aman*.

13776 Yazmada: *çoçuḳlar (چوچڤلر)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400ᵇ. Osmanlı Türkçesinde kelimenin چوجق, چوجوق imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫᵛud çocuḳ (چوجوق): I, 518ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734ᵇ.

13777 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

13778 Yazmada: *bugündür*.

13779 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: Muḥibbī ḳāmetüŋ gördi nigāruŋ / didi bugündürür baŋa ḳıyāmet: 105, 227, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: Muhibbî kâmetün gördi nigârun / didi bu gündurur bana kıyâmet:

16073. Ey dost; muhabbet senden, mihnet benden! **486/08**

16074. Ey dost; sen sağ ol, ben selamet! **486/09**

16075. Ey dost, gönlümü aldıktan soŋra can ise ḳastıŋ can ile başımı çoḳtan yoluŋa ḳoymuşum! **486/10**

Muḥibbī *Dīvān* [102, 217, 4; 5] [beyt]

yā ḳaşlaruŋa[13780] *cān ile*[13781] *ḳurbān olalıdan*
ġamzeŋ oḳına sīnemi ėtdüm siper ey dost

göŋlümi alup şimdi eger[13782] ***ḳaṣduŋ ėse cān***[13783]
çoḳdan ḳomışam yoluŋa ben cān u ser ey dost

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Mülahaza: *Âlem-i meddiyat ve maneviyatta Muhibbî şiiri hep şahanedir.*

16076. Ey derviş; içmeyicek[13784] işiŋ ne meyḫanede! **486/11**

Mevzundur.

16077. Ey dertli sofu; o perhiz ne, bu turşu ne! **486/12**

16078. Ey dilber-i zaman, dėdikleriŋ olur; amma zaman geçer, şevḳ ve zevḳ-i cihan geçer! **486/13**

16079. Ey dilber; haddeden geçmiş tespih gibi ḳarşıma geldiŋ, tövbe ėttirmek mi istersin? **486/14**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16080. Ey dilber, haddeden geçmiş yâl[13785] -boyun saçı- ve bâliŋ[13786] ile canımı yaḳmağa mı geldiŋ? **486/15**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16081. Ey derviş; âḳil ol, ḳo[13787] seni aptal sansınlar![13788] **486/16**

16082. Ey derviş, köy-i yârdan ayrılma, yarın varacağıŋ menzil yine orasıdır! **486/17**

1, 62, 48, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: Muḥibbī ḳāmetin gördi nigāruŋ / didi bugün-durur baŋa ḳıyāmet: 1, 252, 273, 5.

13780 yā ḳaşlaruŋa: Yazmada: *baḳışlarına*.

13781 ile: Yazmada yok.

13782 eger: Yazmada yok.

13783 ėse cān: Yazmada: *cān ėse*.

13784 TDK: *TTS*: -ıcak (-icek; -ucak, -ücek; -ıncak, -incek): -ınca, -dığı vakit.: VII, 113.

13785 TDK: *TTS*: yal (I): Yele, hayvanlarda boyun üzerindeki saç.: VI, 4222. CLAUSON: *EDPT*: yāl: 916[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yal (I): 307[a]. ÖNER: *K-TTS*: yal (II): 548[b]. Ayrıca, bk. yāl: ‘boyun; yele; sorguç, ibik; püskül’. STEINGASS: *CP-ED*: yāl: 1527[a].

13786 yāl ü bāl: Endam, boy bos. Ş. Sāmī: *ḲT*: yāl: yāl ü bāl: Tenāsüb-i a‘żā.: II, 1534[c]. REDHOUSE: *TaEL*: yāl: yāl ü bāl ṣāḥibi: 2190[b]. yāl ü bāl: ‘Sorguç/ibik ve kanat’. STEINGASS: *CP-ED*: bāl: 149[b]; yāl: 1527[a]; yāl-bāl: 1527[b]; yāl ü bāl: 1527[b].

13787 CLAUSON: *EDPT*: kō-: 578[b]; kōḏ-: 595[b]. TDK: *TTS*: komak (koymak): Müsaade etmek, izin vermek, serbest bırakmak, salıvermek.: IV, 2619. TDK: *DS*: komak: Koyuvermek, bırakmak.: XII, 4564[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳomaḳ yā-ḫ[v]ud ḳoymaḳ: Müsā‘ade ėtmek, bıraḳmaḳ, müsāmaḥa eylemek, māni‘ olmamaḳ.: II, 1114[a].

13788 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. A abdal; ‘āḳil ol, ḳo seni dēvāne ṣansınlar! 4/18.

16083. Ey dilber; haddeden geçmiş boyunu, gül yüzüŋü gördüm; biri gül gibi ḫoy[13789] olmuş, biri daḫi güzel işlenmiş destmal[13790] olmuş saŋa! **486/18**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Nedīm [*Dīvān* 291, 2, 1; 2] naẓm[13791]

ḥaddeden geçmiş nezāket yāl ü bāl olmış saŋa
mey süzülmiş şīşeden ruḫsār-ı âl olmış saŋa

boy-ı gül taḳṭīr olınmış nāzıŋ işlenmiş ucı
biri olmış ḫ[y]ai biri dest-māl olmış saŋa

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Mülahaza: *Zamanıŋ neşvebazlığı, işvebazlığı âdeta müşarunileyh şair Nedim’e münhasır gibidir; zira maneviyattan ziyade maddiyata ehemmiyet vėrmiş, zevḳ ü şevḳ-i beşeri tasvir emrinde göŋlü asla ḳocamamış[13792]; “Taptaze, şen, şatır, şapşadi bir hâlde yaşamaḳ isteyen zevḳperest bir şahin-i berhava bir şairdir.” dėnilse layıḳtır.*

16084. Ey dil, dėdikleriŋ olur; amma zaman geçer![13793] **486/19**

Żiyā Paşa [*Eş‘ār-ı Żiyā* 55] beyt

bir gün olur cefādan o şūḫ-ı cehān geçer
ey dil dėdükleriŋ olur ammā zamān geçer

16085. Ey dost (göŋül), dėdikleriŋ olur; amma zaman geçer![13794] **486/20**

16086. Ey dost; saŋa sabır, baŋa sefer gerek! **486/21**

16087. Ey dilber, bu gėceniŋ seheri var! **486/22**

16088. Ey derviş; tutmayıcaḳ[13795] sözüŋ ne peymânede, içmeyicek işiŋ ne meyḫanede! **486/23**

Mevzundur.

16089. Ey dünyayı yoḳtan var ėden Allah’ım, nelere ḳâdir değilsin! **486/24**

13789 Aslı Farsça olan bu kelime, ‘ter’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫ[y]ai: 489[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫay: 875[a].

13790 Aslı Farsça olan bu kelime, ‘yağlık, mendil’ manasındadır. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dast-māl: El silecek yaġlıḳ ve maḳrame ma‘nāsınadur ve esīr ve giriftārdan kināye ėderler.: 368. STEINGASS: *CP-ED*: 524[b]. AYVERDİ: *MBTS*: destmal - destimal - destemal: El ve yüz silmeye yarayan mendil, peşkir, yağlık vb. şeyler [Pamuk, keten ve ham ipekten çok sık olarak dokunurdu. Hediyelik olanlarına dokunurken veya sonradan ipek ve sırma ile hediye edilecek kişiye göre âşıkâne veya dindarâne mısralar, çeşitli nakışlar işlenirdi.]: 275[c].

13791 Yazmada: *ġazel*.

13792 Yazmada: *ḳocarmamış*.

13793 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Ey dost (göŋül), dėdükleriŋ olur; ammā zamān geçer! 486/21, Ey güzelim, dėdükleriŋ olur; lākin zamān geçer! 488/23.

13794 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Ey dil, dėdükleriŋ olur; ammā zamān geçer! 486/20, Ey güzelim, dėdükleriŋ olur; lākin zamān geçer! 488/23.

13795 TDK: *TTS*: -ıcak (-icek; -ucak, -ücek; -ıncak, -incek): -ınca, -dığı vakit.: VII, 113.

Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg[13796] [*Dīvān-ı Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg*[13797] İbtidā-yı Ġazeliyyāt 19] beyt

ne ḥāletdür bu ey dünyāyı yoḳdan var ėden Allāh
gözümde ḳaṭredür ‘ālem[13798] *dehān-ı yāri aŋduḳca*

16090. Ey dünya-yı deveran[13799], devran-ı âlemde neler var? **486/25**

16091. Ey dünya, ey; kimini ağlatırsın, kimini güldürürsün! **486/26**

16092. Ey dünya, ey; kimi ağlar, kimi güler; kimi oynar, kimi zıplar! **486/27**

16093. Ey divane, ey; aḳlıŋ zıvanasından çıḳmış, hâlâ uḳalalıḳ[13800] dümbeleği çalarsın! **486/28**

16094. Ey derviş-i bed-endiş, dėme salt Mecnun-ı Leyla'ya[13801] deli; insafla nazar eyle, gör ahval-i âlemi: herkes bir gûnâ deli, bir kişi bir günde veli! **486/29**

16095. Eyler ihsana kifayet bu ḳadar arz-ı meram. **486/30**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 9] [mışrā‘]

16096. Eyleme vaḳtiŋi[13802] zayi, dėme ḳış yaz; oḳu, yaz. **486/31**

Mevzundur.

Sünbül-zāde Vehbī[13803] [*Tuḥfe-yi Vehbī* 28, 350] [mışrā‘[13804]]

13796 Yazmada: *Enderūnī Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg*.

13797 Meḥmed Celāl: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu‘arā-yı ‘Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Ḫıżır Aġa-zāde Sa‘īd Beg: 510.

13798 ‘ālem: Yazmada yok.

13799 Aslı Arapça *davarān* olan bu kelime, ‘dönmek’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 604[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde Arapçadaki imlası ile yazılsa da anlamına göre *deverān* (‘dönüp dolaşma, cevelan’) ve *devrān* (‘dünya, felek, talih’) olmak üzere iki farklı telaffuzla kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: deverān: I, 624[a]. Kelime günümüz Türkiye Türkçesinde de aynı anlam farklılığı esasına göre iki farklı imla ile kullanılmaktadır. TDK: *TS*: deveran: Dolaşım, dönme.: 646[b]; devran: 1. Dünya. 2. Kader, talih. 3. Zaman, çağ.: 649[a].

13800 Kelimenin aslı Arapça *‘uḳalā* olup *āḳil* kelimesinin cemidir ve aslında ‘akıllılar, akıl sahipleri’ manasında olmasına rağmen Türkçede daha yaygın olarak ‘akıllı geçinen’ manasında kullanılmıştır. ATAY: *A-TBL*: 3, 444[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: II, 944[a].

13801 Mecnūn-ı Leylā: Yazmada: *Leylā-yı Mecnūn*. Leyla ve Mecnun: Doğu edebiyatlarında çok işlenmiş bir aşk hikâyesinin kahramanları ve bu hikâyeyi konu alan eserlerin ortak adı. Özellikle Arap, Türk, Fars ve Urdu edebiyatlarında ele alınmış bu aşk hikâyesinin iki kahramanından biri olan Mecnūn, 70 (689) yılı civarında öldüğü ve adının Ḳays b. Mülevvah el-Āmirī olduğu kabul edilen şairin lakabıdır. Leylā'ya duyduğu aşk yüzünden aklını kaybetmesi sebebiyle kendisine takılan bu lakap sonraları isminin yerini almıştır. Leylā ise aynı kabileye mensup ve bir rivayete göre Mecnūn'un amcasının kızı olan Leylā bint Mehdī el-Āmiriyye'dir. Leylā ve Mecnūn'un başından geçmiş gibi anlatılan hikâyelerin hemen hepsi, Mecnūn el-Āmirī'ye ait olan ya da ona nispet edilen şiirlerde geçen küçük vakaların birtakım yorum ve ilavelerle bir dereceye kadar birbirine bağlanarak büyük bir hikâye hâline getirilmesi sonucunda meydana çıkmış izlenimi vermektedir. DURMUŞ, İ.; "Leylâ ve Mecnûn", *DİA*: 27, 159[a].

13802 Yazmada: *vaḳtini*.

13803 Yazmada: *Lā*.

13804 Sünbül-zāde Vehbī: *Tuḥfe-yi Vehbī*: germ ü serdine baḳılmaz bu fenā dünyānuŋ / eyleme vaḳtüŋi żāyi‘ dėme ḳış yaz oḳu yaz: 28, [350].

16097. Eyleme ömrüŋü beyhude zayi, dėme ḳış yaz; işiŋi gör, durma ḳaz.[13805] **486/31**

16098. Ey recep ayı; sanma, ki şabanı tutarlar; bunda âdem var, ki ramazanı yutarlar! **487/01**

[Aḥmed Vefīḳ Paşa] *Lehce-yi ʻOṯmānī* [cüz'-i evvel,] 840[b][13806]

16099. Ey göŋül, ne ah ėdersin? Buŋa "felek" dėrler; kimine göŋül vėrir, şâb ėder[13807], oynatır, güldürür, caynatır[13808]; kiminiŋ göŋlünü alır, pir-i fâni ėder, ağlatır, dağlatır[13809]. **487/02**

Devran-ı felek böyle gelmiş, böyle gider. Bu feleğiŋ ta ezelden ḫuyu, havası, suyu, tabiatı, devranı hep ömr-i insana göredir. Devran-ı felek böyledir. Her şey gelir geçer, ömr-i insan da tükenir, o da geçer; ancaḳ felek devr-i devranından geçmez, o ḳalır. Zaman, yine o zaman; devran, yine o devrandır, devrėder durur. İşte devran-ı felek böyledir; öyle gelmiş, öyle gider, dėmiş.

Şeyḫü 'l-İslām Yaḥyā [*Dīvān-ı Yaḥyā* Ġazeliyyāt 200] beyt

vaḳti geçmiş ʻayş u noşuŋ devri dönmiş sāġaruŋ
ḥaẓẓ olunmaz bir ʻaceb devrāna geldüŋ ey göŋül

ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Mülahaza: *Müşarünileyh şeyhü 'l-İslam, müftiyyü 'l-inam Yahya Efendi hazretleriniŋ işbu beyt-i garrası zü 'l-vecheyn maânîyi şamil olmaḳla beraber hem maddiyatı ve hem maneviyatı lafzen ve manen gösterir ve ifade eyler gayet muciz ve müessir bir şiirdir; faḳat ömr-i beşeriŋ hem şâb ve hem şeyḫ safahatını irâe ėderek bu iki safhanıŋ ömr-i beşer gülistanınıŋ kemaliyle zevali devranından dolayı hâletiruhiyesiniŋ pek müteessir olduğundan âdete şikâyet derecesine ḳadar çıḳmış[13810] bulunuyor ve göŋlünden müteaccibane bir hâl ile istifsar u istimdad-ı maddiye ve maneviyede bulunmuş oluyor ve devran-ı şâbîniŋ bahr-i ummanında*

13805 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

13806 Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: yutmaḳ: cüz'-i evvel, 840[b].

13807 Yazmada: *göŋül vėrür, şāb ėder ("şāb ėdüp göŋül vėrür" ḳā'ilindedür)*.

13808 Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ceymek, yeymek: *Ḳazan* - Yaymaḳ, yazmaḳ, açup sermek; herkese duyurmaḳ, fāş u iʻlān ėtmek, yaymaḳ; geŋişletmek, tevsīʻ ėtmek.: ikinci cild, 280[b]. YUDAHİN: *KS*: cay-: 1. Sermek, yaymak, asmak. 2. Yaymak. 3. Otlağa çıkarmak.: 189[a]; cayna-: Geniş ve çok dökülmek. 2. Güzel ve büyük olmak. 3. Gönül kaparcasına güzel olmak.: 192[b]. ÖNER: *K-TTS*: cey-: 1. Yaymak, açmak, sermek. 2. Örtü yazmak, döşemek. 3. Genişletmek. 4. Birisine bir söz duyurmak, haber vermek.: 76[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: caymaq: 1. Yaymak. 2. Gaza basmak, gazlamak.: 70[a]. TDK: *DS*: cağnamak: Hayvanlar yerde keyifle yuvarlanmak.: III, 846[a]. Ayrıca, bk. CLAUSON: *EDPT*: ağna-: 87[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: aġnamaḳ: Gülmekden bayılmaḳ, telabbuṭ ėtmek, debelenmek, kendinden geçmek.: 16[a]. BASKAKOV: *N-RS*: авнав (avnav): 22[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: avna-: Yere yatıp debelenmek.: 16[b]. ÖNER: *K-TTS*: avna-: 1 Ağnamak, debelenmek, yerde yuvarlanmak. 2. Oyalanmak.: 39[a]. TDK: *TTS*: ağnamak: 1. Debelenmek, yatıp yuvarlanmak. 2. Bolluk içinde rahat yaşamak.: I, 53. TDK: *DS*: ağnamak (I): 1. Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak. 2. Balık kendine has hareketler yapmak. 3. Sevinçten coşup oynamak.: I, 106[a]. AYVERDİ: *MBTS*: ağnamak: (Hayvanlar için) Yere yatıp yuvarlanmak, debelenmek.: 20[c].

13809 Yazmada *dağla-* kelimesi *daġla-* ve *ṭaġla-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *daġla-* imlası ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: daġlamaḳ: I, 598[b]. REDHOUSE: *TaEL*: daġlamaḳ: 882[b]. CLAUSON: *EDPT*: tağla:-: 469[b]. STEINGASS: *CP-ED*: dāġ: 498[a].

13810 Yazmada: *çıḳışmış*.

göŋlüŋ gavvâs-ı felek olaraḳ şad ve şatırlığından ve hulul-i heremiŋ devran-ı felekte şadlıḳ, şatırlıḳ değil âdeta devran-ı feleğiŋ gulgule-yi avazı göŋlünü üzüp büzüp fevḳalade rahatsız eylediğinden şekva ėtmiş oluyor. Allāhu a'lam bi 'ṣ-ṣavāb. [=Allah doğrusunu en iyi bilendir.]

16100. Ey rahmeten li 'l-âlemîn, sen bilirsin! **487/03**

16101. Ey Rahîm[13811] olan Allah, saŋa sığınırım! **487/04**

16102. Ey göŋül, hiss-i eleme ḳapılma; devran-ı felek böyle gelmiş, böyle gitse gerektir! **487/05**

16103. Ey zaman, ey; gün geçtikçe sen türlenirsin[13812]! **487/06**

16104. Ey zaman, ey; neler göstereceksin! **487/07**

16105. Ey[13813], size artıḳ Haḳ selamet vėre! **487/08**

16106. Ey sözleri ḫayalimi sevindiren melek! **487/09**

Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem[13814] *Tefekkür* [47] beyt

ey sözleri ḫayālimi talṭīf ėden melek
ey neş'esi derūnuma riḳḳat vėren çiçek

16107. Ey sevdiğim dilber, aman ḳaşları ḳara! **487/10**

şarḳī

16108. Ey şeyḫ(-i kerametfuruş), o nüsḫanıŋ[13815] ez de suyun iç![13816] **487/11**

Tābit[13817] beyt

nüsḫaŋ maraż-ı 'ışḳa 'ilāc eylemedi hėç
ey şeyḫ-i kerāmet-furūş ez de ṣuyın iç

16109. Ey şeytan, ey! **487/12**

13811 Rahîm: Allah'ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. 'Merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak' anlamındaki *raḥma*^{t} (*ruḥm, marḥama*^{t}) kökünden türeyen ve Allah'ın sıfatı olarak *Kur'an-ı Kerim*'de zikredilen bu kelime, sadece müminleri kapsayan İlahî rahmeti ifade eder. Geniş bilgi için bk. TOPALOĞLU, B.: "Rahmân", *DİA*: 34, 415^{b}-417^{a}.

13812 GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: төрлән- [törlen-]: Değişmek.: 348^{a}. ÖNER: *K-TTS*: törlen-: 1. Türlenmek, çeşitlenmek. 2. Değişmek, başkalaşmak.: 489^{a}.

13813 Ş. Sāmī: *ḲT*: ey: ḥd. 1. Nidāya ya'nī çağırmaġa yarar: Ey dostum; Ey benim yār-i 'azīzim; Ey Allāh'ım! [Farsī ile müşterek ėse de Farsīde hemzesi meksūrdur.] 2. Īcāb edātıdur; evet, peki, olur. [Bu ma'nā ile "eh" telaffuẓ olunur.] 3. Nidāya cevāb içün ḳullanılır: Efendim, ne var: çaġırdım, ey, dėdi. 4. Su'āl ve isticvāb içün ḳullanılır: Ey, ṣoŋra? Ey, söyle baḳalım. 5. Taṣdīḳ edātıdur: Ey, orası öyle. 6. Ṣabrsızlıḳla iktifāyı āmirdür: Ey cānım, elvėrür. Ey, artıḳ çoḳ oldı! 7. Hey, yāhū: Ey! Kimdir o?: I, 233^{b}.

13814 Yazmada: *Maḥmūd Ekrem*.

13815 Aslı Arapça olan bu kelime, bu madde başındaki anlamı ile günümüz Türkiye Türkçesinde *muska* biçiminde müstameldir. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: nusḫa^{t}: 435^{a}. AYVERDİ: muska: 855^{b}; nüsha - nusha: 942^{a}. TDK: *TS*: muska: 1713^{a}.

13816 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ez de ṣuyını iç. 199/11, Ez ez de ṣuyını iç. 199/12, O nüsḫanıŋ ez de ṣuyını iç. 432/10.

13817 Yazmada: *Ṭāhir-i Mevlevī*.

16110. Ey sahipḳıran (Timurlenk[13818]), seniŋ de unvanıŋ "ne'ûzu bi'llâh[13819]" olurdu! **487/13**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[13820]

16111. Ey musavvir, rehgüzarı üzere çek temsilimi! **487/14**

Fużūlī [411, CCXXXVII, 2] mıṣrā'[13821]

'Tariḳ-i mesleğimi bil, oŋa göre beni tasvir ve temsil eyle.' dėmektir.

16112. Ey dağ[13822] başı, ey maḳam-ı mesut, ey merkez-i ins-i vahşet-âlûd! **487/15**

Mevzundur.

Lā [mıṣrā']

16113. Ey Âşık Ömer; aç başıŋı, tuz ekecekler! **487/16**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 69]

16114. Ey âşıḳ garip; zamana da aḳıl gerek, izan gerek; zaman bir hâl üzere ḳalmaz, renkten renge girer[13823]; bunu keşif için ilim, irfan gerek! **487/17**

li-muḥarririhī 'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

16115. Ey âşıḳ-ı mihnetzede, bulduḳça buŋarsın! **487/18**

Mevzundur.

Şāmī Muṣṭafā[1382413825] [mıṣrā']

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā'[13826]]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 69[13827]]

16116. Ey âlem-i can ve can-ı âlem, görmedi naziriŋ ayn-i âdem! **487/19**

Muḥibbī [Dīvān 576, 1938, 1] mıṣrā'[13828]

16117. Ey âşıḳ-ı mihnetzede, buŋadıḳça[13829] buŋarsın! **487/20**

13818 Timur [1370 - 1405]: Timurlu hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarı. Geniş bilgi için bk. AKA, İ.: "Timur", *DİA*: 41, 173[b]-177[a].

13819 "Ne'ûzu bi'llâh" ifadesi, 'Allah'a sığınırız.' manasında olup her türlü kötülükten korunabilmek için sözle Allah'ın yardım ve himayesini istemek için kullanılır. DEMİRCİ, M.: "İstiâze", *DİA*: 23, 318[b]-319[a].

13820 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn merḥūm.*

13821 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: tā ki servüm baa başum üzre gāh bir ḳadem / ey muṣavvir reh-güẕārı üzre çek timṡālümi: 411, CCXXXVII, 2.

13822 Yazmada *dağ* kelimesi, *daġ* ve *ṭaġ* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daġ: I, 598[b]; ṭaġ: II, 864[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: daġ, ṭaġ: üçüncü cilt, 386[a].

13823 Yazmada: *girir.*

13824 Yazmada: *Şāmī-zāde.*

13825 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ey 'āşıḳ-ı miḥnet-zede bulduḳca buŋarsın.: 69.

13826 Ḥıfżī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: ey 'āşıḳ-ı miḥnet-zede bulduḳca bunarsın: 8.

13827 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ey 'āşıḳ-ı miḥnet-zede bulduḳca buŋarsın.: 69.

13828 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ey 'ālem-i cān u cān-ı 'ālem / görmedi senüŋ naẓīrüŋ (görmedi naẓīrüŋ 'ayn-ı) ādem: 576, 1938, 1.

13829 Yazmada "buŋadıḳca" ifadesinin üzeri çizilerek "bulduḳca" yazılmış.

Belīġ [mıṣrā‘]

16118. Ey gaziler, yol göründü benim[13830] garip başıma! **487/21**

16119. Ey garib-i mihnetzede; Hint’ten, Yemen’den ne ḫaberiŋ var! **487/22**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16120. Ey faḫr-i cihan, cihaniyânıŋ sebebi; Mekkî, Medenî ve Hâşimî hem Arabî! **487/23**

Yaḥyā Naẓīm[13831] [*Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* I, 42] [beyt]

16121. Ey felek, ey; ben seni vefakâr sandım, sen beni cefakâr sandıŋ! **487/24**

16122. Ey felek, dervişleriŋ şahı hani[13832]; evc-i devlet burcunuŋ mahı hani[13833]? **487/25**

Şehzade Ḳorḳut[13834] [1467? - 1513]’uŋ vefatı hengâmında söylenmiş mersiyedendir.[13835]

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13836] 356

Piyāle Beg-i ṣāf-dil ḳażiyyeden ġāfil bulunup bir zamāndan ṣoŋra hücreye gelicek Şeh-zāde’nüŋ nefesi beste ve cān-ı vücūdın şikeste gördükde nāle vü efġāna başladı[13837] ve iki eline ṭaş olup sīnesini ṭaşladı.

(naẓm)

aġlayup hem dėr ėdi ey kec-rev sipihr
derre deŋlü yoḳ mıdur göŋlüŋde mihr

ey felek dervēşlerüŋ şāhı ḳanı
evc-i devlet burcınuŋ[13838] māhı ḳanı

(neṯr) Böyle sūzān-ı ciger söz söyleyerek aġladı. Şöyle ki cān u cigerler ṭaġladı. Sinān Aġa tekrār Piyāle Beg’i yanuna da‘vet ėdüp ḫāṭırın tesliyyet ėtdi. ilā āḫirihi[13839]…

13830 Yazmada “benim” ifadesinin üzeri çizilerek “yine” yazılmış.

13831 Yazmada: *Naẓīm*.

13832 Yazmada: *ḳanı*. CLAUSON: *EDPT*: kāŋū: 632[b]. TDK: *TTS*: kanı: Hani, nerede.: IV, 2226. REDHOUSE: *TaEL*: ḳanı: 1426[a].

13833 Yazmada: *ḳanı*. CLAUSON: *EDPT*: kāŋū: 632[b]. TDK: *TTS*: kanı: IV, 2226. REDHOUSE: *TaEL*: ḳanı: 1426[a].

13834 Şehzade Korkut: Osmanlı şehzadesi. II. Beyazıt’ın oğludur. Geniş bilgi için bk. EMECEN, F.: “Korkut, Şehzade”, *DİA*: 26, 205[a]-207[c].

13835 Şeh-zāde Ḳorḳud’uŋ vefātı hengāmında söylenmiş merṯiyedendür: Yazmada: *Sulṭān Süleymān-ı Ḳanūnī’niŋ Macar-istān’da vefātı hengāmında söylenmiş merṯiyedendür*. İlgili beyitlerin Kanuni Sultan Süleyman [1520-1566]’ın vefatı üzerine söylenmiş bir mersiyeye ait olduğu tespit edilemediğinden *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*’ndeki kayıt esas alınarak bu ifade yukarıdaki şekilde düzenlenmiştir.

13836 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

13837 Piyāle Beg-i ṣāf-dil ḳażiyyeden ġāfil bulunup bir zamāndan ṣoŋra hücreye gelicek Şeh-zāde’nüŋ nefesi beste ve cān-ı vücūdın şikeste gördükde nāle vü efġāna başladı: Yazmada yok.

13838 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*’nde: *būrcınuŋ*.

13839 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

16123. Ey fâni dünya; kimine ḳarpuz yėdirirsiŋ[13840], kimine kelek; kimine samurlu kürk giydirirsiŋ[13841], kimine bir tek gömlek[13842]¦[13843] **487/26**

16124. Ey fâni dünya; kimini bağ-ı gülşeniŋde zevḳ ve şevḳ içre gezdirirsiŋ mesel[13844]-i melek; kimini dağ-ı dehşetinde gezdirirsiŋ mesel-i ḳart felek! **487/27**

16125. Ey fâni dünya; kimini taḫt-ı Süleyman[13845]'dan indirir, taḫta tabuta bindirirsiŋ; kimini berg-i gülüŋ semeni iken taḫt-ı Süleyman'a ḳondurursuŋ! **487/28**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16126. Ey fâni dünya; saŋa aldanan, gafil; aldanmayan, âḳildir! **487/29**

16127. Ey fâni dünya; kimini bağ-ı safa-yı cihanda beslersiŋ, kimini bahçe-yi gülşende güldürürsüŋ; kimini dağ-ı dehşet-i hicranda beslersiŋ, kimini gencine-yi viranda ağlatırsıŋ! **487/30**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16128. Ey fâni dünya; ta ezelden vefa ve safaŋ, cevir ve cefaŋ böyle gelmiş, böyle gider; aŋlayan, aŋlamayan ta ezelden böyle görmüş, böyle bilmiş, öyle gider! **487/31**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16129. Ey felek, senden kâm (murat, matlup, maḳsut) alan kimdir; kâmbin olan kimdir? **488/01**

Fużūlī[13846] [*Dīvān* 157, XXXIII, 5] mışrā'[13847]

Allāh Allāh kām alan kimdür çeken kimdür te'ab

16130. Ey felek, seniŋ ne macun idiğiŋ gören bilmez mi![13848] **488/02**

13840 Yazmada: *yedirirsiŋ*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايبه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė̄*-'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يِيمك): 2224[b].

13841 Yazmada: *geydürürsüŋ*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *ke̲d*-'tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey-* ve *giy-* şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: geymek: cüz'-i evvel, 724[b]; giymek: cüz'-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey-* ve *giy-* farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

13842 Yazmada: *kölek, gömlek*. TDK: *DS*: kölek (II): Gömlek.: VIII, 2953[b]. Kelimenin *gölek* biçimi de mevcuttur. bk. CLAUSON: *EDPT*: köŋlek: 732[a].

13843 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk Ey felek, ey; kimine ḳarpuz yėdirürsün, kimine kelek; kimine ḳaftān geydirürsün, kimine gömlek (kölek). 488/03.

13844 Her ikisi de aynı kökten gelen Arapça kelimelerden *miṯl*, 'zat/öz bakımınından benzer' demek iken *maṯal*, 'sıfat bakımından benzer' demektir. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Misl* ile *mesel* arasındaki fark: 275.

13845 Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta sadece kral, İslam'da ise hükümdar-peygamber kabul edilen ve edebiyatta dünyevî gücün ve saltanatın sembolü olarak kullanılan, İsrailoğullarına gönderilen peygamber. Geniş bilgi için bk. HARMAN, Ö. F.: "Süleyman", *DİA*: 38, 56[b]-60[c]. AKKAYA, H.: "Süleyman - Edebiyat", *DİA*: 38, 60[c]-62[a].

13846 Yazmada: *Lā*.

13847 Fuzûlî: *Türkçe Divan*: cevri göŋlümdür çeken gözdür gören ruḫsāruŋı / Allāh Allāh kām alan kimdür çeken kimdür te'ab: 157, XXXIII, 5.

13848 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk Ey çarḫ-ı denī, seni gören ne dūn ma'cūn ėdüğiŋ bilmez mi 'acabā! 485/22.

16131. Ey felek, ey; kimine ḳarpuz yėdirirsin, kimine kelek; kimine ḳaftan giydirirsin, kimine gömlek[13849]![13850] **488/03**

16132. Ey felek, senden kâm almaḳ için sabr-ı Eyüp, ömr-i Nuh gerek! **488/04**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī “Reşeḥāt-ı ḳalb ü ḳalem” ḳıṭ‘a-yı muḫammes

ey ġarīb göŋül felek yüzine aldanan ġāfildür bir kerre düşünmek gerek
oŋa aldanmayan ‘āḳildür lākin düşünmek içün ‘aḳl-ı ‘Ömer gerek
ey dil çek eliŋ pes ü pēş-i felekden rāz-ı derūndan dė oŋa
ey felek senden kām almaḳ içün ṣabr-ı Eyyūb ‘ömr-i Nūḥ gerek
ḥāl olınca öyle ey felek ṣafāsı ḫumārına degmeyen vefāŋ neyime gerek

16133. Ey ḳaşı yay, yüzüŋ beri dönmez misiŋ[13851]? **488/05**

Nedīm[13852] [*Dīvān* 371, 154, 1] mıṣrā‘[13853]

16134. Ey ḳaşı yay, yüzü ay dilber; yüzüŋ bu felekzedeye dönmez misiŋ? **488/06**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] mıṣrā‘

16135. Ey ḳamer, hercaîsiŋ[13854]; bildik seniŋ mahiyetiŋ! **488/07**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā‘[13855]]

16136. Ey ḳardeş[13856], görmez misin devran-ı feleği; herkesi ademden vücuda, vücuttan ademe götürerek şeyḫ şâb hep ihlâk ėder! **488/08**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16137. Ey ḳardeş[13857], görmez misin Ay ile Gün’ü; her gün her gėce kemalden zevale, zevalden kemale devr-i eflak ėder! **488/09**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16138. Ey gafil-i devran-ı hayat-ı dünya vatandaşlarım; saḳınıŋ, inanmayıŋ, aldanmayıŋ bu dünyanıŋ (mekkâreniŋ) mekr ü hile-yi reviş ü reftarına, cilve-yi bî-sebat mekr ve alına; ḳalma kendi hâliŋe, ėliŋ ne malına ne vebaline! **488/10**

13849 Yazmada: *gömlek, kölek*. TDK: *DS*: kölek (II): Gömlek.: VIII, 2953[b]. Kelimenin *gölek* biçimi de mevcuttur. bk. CLAUSON: *EDPT*: köŋlek: 732[a].

13850 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk Ey fānī dünyā; kimine ḳarpuz yedirürsüŋ, kimine kelek; kimine semmūrlı kürk geydirürsüŋ, kimine bir tek kölek (gömlek). 487/26.

13851 Yazmada: *dönmez misin*. Ḫalīl Nihād: *Nedīm Dīvānı* - Külliyyāt: dönmez misüŋ: 182.

13852 Yazmada: *Lā.*

13853 MACİT, M.: *Nedîm Dîvânı* - Metin ve Tıpkıbasım: 371, 154, 1. Ḫalīl Nihād: *Nedīm Dīvānı* - Külliyyāt: ey ḳaşı yā yüzüŋ beri dönmez misüŋ daḫı / ey ġurre-yi umēd görünmez misüŋ daḫı: 182.

13854 *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*’de ve yazmada: *hercāyīsin*.

13855 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: ey ḳamer hercāyīsin bildük senüŋ māhiyyetüŋ: 8.

13856 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

13857 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

‘Āşıḳ ‘Ömer

ben bir garīb miḥnet-zedeyim
biz gideriz kūy-i yāre
saġ ḳalasıŋ Ḥaleb şehri

16139. Ey ḳardeş[13858], bize yollar çatal düştü! **488/11**

16140. Ey Ḳadîr, Ḳayyûm[13859] olan Allah, ḳudretiŋden sual olunmaz! **488/12**

Samt, sükûn…

16141. Ey kel[13860]; başıŋı düşünmezsin, mısırı sayıḳlarsın![13861] **488/13**

16142. Ey göŋül; gel düşme gam girdabına, derya dil ol; ḳo[13862] biraz esip savursun, böyle ḳalmaz rüzgâr[13863]! **488/14**

Kātibī Seydī ‘Alī *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 536[13864]

16143. Ey göŋül; çek imdi firḳat, kim dėdi saŋa vefasız yâri sev! **488/15**

Bāḳī [*Dīvān* 347, 400, 5] beyt[13865]

Bāḳī çek imdi cām-ı ġamm-ı bezm-i furḳatin
kim dėdi saŋa yār gibi bī-vefāyı sev

16144. Ey göŋül; bir derde düştüm, sende derman gizlidir! **488/16**

‘Āşıḳ Yūnus [mışrā‘]

13858 Yazmada: *ḳardaş*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

13859 Kayyûm: Allah’ın isimlerinden (esmayıhüsna) biri. Sözlükte ‘doğrulup ayakta durmak, devam ve sebat etmek, bir işin idaresini üzerine almak, gözetip korumak’ anlamındaki *ḳıyām* kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup ‘her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kâinatı idare eden’ demektir. *Ḳıyām* kökünün ifade ettiği manaların ilki maddî ve yaratılmışlık unsurları taşıdığından Allah’a nispet edilmemekte, diğerleri ise uluhiyet makamına yakışacak bir muhteva çerçevesinde *Ḳayyūm* ismi içinde mütalaa edilmektedir. TOPALOĞLU, B.: “Kayyûm”, *DİA*: 25, 108[a]-109[a].

13860 Yazmada: *kel (كل), kel (كه ل)*. Kelimenin aslı Farsça *kal (كل)*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: kal: 1039[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kel (كل): II, 1173[b]. REDHOUSE: *TaEL*: kel (كل): 1559[a].

13861 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. A kel; başıŋı düşünmezsin, mışırı şayıḳlarsın. 4/19.

13862 CLAUSON: *EDPT*: kō-: 578[b]; kōd-: 595[b]. TDK: *TTS*: komak (koymak): Müsaade etmek, izin vermek, serbest bırakmak, salıvermek.: IV, 2619. TDK: *DS*: komak: Koyuvermek, bırakmak.: XII, 4564[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳomaḳ yā-ḫ[v]ud ḳoymaḳ: Müsā‘ade ėtmek, bıraḳmaḳ, müsāmaḥa eylemek, māni‘ olmamaḳ.: II, 1114[a].

13863 Bu kelimenin aslı Farsça *rozgār* olup ‘geçici zaman/dönem; fırsat, müddet, ruhsat’ manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: rozgār: 593[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: rozgār: Zamāne-yi nā-pāy-dārdur ve furṣat ve müddet ve ruḫṣat ma‘nāsınadur. Ve edāt-ı ism-i zamān olur: “rozgār-ı cevānī” gibi.: 411.

13864 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: Ḳapudan-ı mezbūra “Nice olur ḥālimüz?” diyenlere (beyt) **ey göŋül gel düşme ġamm gird-ābına deryā dil ol / ḳo biraz esüp ṣavursun böyle ḳalmaz rozgār** (neṯr) deyü tesliyet vėrüp dil-navāzlıḳlar eyler ėdi.: 536.

13865 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: Bāḳī çek imdi cām-ı ġam-ı bezm-i fürḳatin / kim didi saŋa yār gibi bī-vefāyı sev: 347, 400, 5.

16145. Ey göŋül, bab-ı rızayı çün[13866] gözet şâm seher! **488/17**

mışrā‘

16146. Ey göŋül, divaneliktir “vaḳfı mülk olsun” dėmek! **488/18**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 9] [mışrā‘]

16147. Ey göŋül; bir derde düş, ki[13867] onda[13868] derman gizlidir; gel ḳarış bir ḳatreye, ki[13869] onda[13870] umman gizlidir! **488/19**

Eşref-zāde-yi Rūmī [beyt]

16148. Ey göŋül, meylėtme dehriŋ devlet ve iḳbaline; onu[13871] bil tahḳiḳ, ki[13872] değmez belası baline! **488/20**

Mevzundur.

Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī[13873] [*Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 110] [beyt[13874]]

16149. Ey göŋül; gül devridir, vaḳt-i nev-i nevruzdur; can bağışlar âdeme[13875] bu dem, dem-i fîrûzdur! **488/21**

Mevzundur.

Sulṭān Murād Ḫān-ı Rābi‘ [beyt]

16150. Ey güzelim, dėdikleriŋ iyi; amma vefaŋ yoḳtur! **488/22**

16151. Ey güzelim, dėdikleriŋ olur; lakin zaman geçer![13876] **488/23**

16152. Ey mah; uyu, bu az zamandır; çarḳıŋ saŋa maḳsadı yamandır! **488/24**

Şeyḫ Ġālib *Ḥüsn ü ‘Işḳ* [Ṭardiyye 22, 321] [beyt[13877]]

13866 Yazmada: *çūn*. Aslı Farsça *çūn*’dür. STEINGASS: *CP-ED*: 403[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çūn: Fā. 1. Gibi, miṯilli. 2. Naṣıl, nece. 3. Çūn-ki, mādām-ki: Çūn degilsiŋ vāḳıf ṣun‘-i ezel. çūn u çirā= Naṣıl ve niçün, esbāb u ‘ilel. bī-çūn= Emṯālsiz, bī-mānend, bī-naẓīr.: I, 524[b].

13867 Yazmada: *kim*. CLAUSON: *EDPT*: kim: 720[b]. TDK: *TTS*: kim: Ki.: IV, 2561. Ş. Sāmī: *ḲT*: kim: II, 1227[a].

13868 Yazmada: *anda*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā’ibiŋ mücerred ve mef‘ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında “o” yerine müsta‘mel ṣūreti olup aṣlı “o”dur ve /n/ yalŋız ḥüsn-i ṣavt içün girer. Binā’[en]-‘aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

13869 Yazmada: *kim*. CLAUSON: *EDPT*: kim: 720[b]. TDK: *TTS*: kim: Ki.: IV, 2561. Ş. Sāmī: *ḲT*: kim: II, 1227[a].

13870 Yazmada: *anda*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

13871 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

13872 Yazmada: *kim*. CLAUSON: *EDPT*: kim: 720[b]. TDK: *TTS*: kim: Ki.: IV, 2561. Ş. Sāmī: *ḲT*: kim: II, 1227[a].

13873 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Efendi*.

13874 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: ey göŋül meyl ėtme dehrüŋ devlet ü iḳbāline / anı bil taḥḳīḳ kim degmez belāsı bāline: 110

13875 ādeme: Yazmada yok.

13876 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ey dil, dėdükleriŋ olur; ammā zamān geçer! 486/20, Ey dost (göŋül), dėdükleriŋ olur; ammā zamān geçer! 486/21.

13877 Şeyh Galib: *Hüsn ü Aşk*: Tardiyye: ey gonce uyı bu az zamandır / çerhın sana maksadı yamandır / zîrâ katı tünd ü bî-amandur / lutf etmesi de velî gümandur / havfım bu ki pek harâb olursın: 22, 321-

Adil Giray [1548-1579]'ın dayesi lisanından olmaḳ üzere yazılan bendindendir.[13878]

16153. Ey mefḫar-ı kâinat, faḫr-i dü-cihan; v'ey zat-ı kerimi rahmet-i âlemiyân! **488/25**

Yaḥyā Naẓīm[13879] [*Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* I, 39] [beyt]

16154. Ey mihr-i melahat, şebiŋ aḫir seheri var! **488/26**

Mevzundur.

Yaḥyā Naẓīm[13880] [*Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 86] [mışrā']

16155. Ey muhit-i keremiŋ ḳatresi, umman-ı kerem! **488/27**

Veliyyü 'd-dīn-zāde Aḥmed Paşa mışrā'

16156. Ey Müslümanlar; Haḳteala'ya çoḳ şükrediŋ, ki deveye ḳanat vėrmedi; yoḳsa damlarıŋızı[13881] başlarıŋıza[13882] yıḳardı![13883] **488/28**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[13884]

16157. Ey Muradî, padişah-ı heft-kişver yoḳ mudur? **488/29**

Sultan Murad-ı Rabi' [1623 - 1640] asrınıŋ serdarlarından Bağdat serdarı Hafız Paşa [1564 - 1632]'nıŋ imdad-ı askeri talep zımnında sultan-ı müşarünileyhe yazdığı manzum mektubunda "aldı eṭrāfı 'adüvv imdāda 'asker yoḳ mıdur[13885]*" sözüne ḳarşı cevaben sultan-ı müşarünileyh şöyle yazmıştır:*

---

323. Madde başı olarak kaydedilen mısranın -alıntının altındaki açıklamanın kaynağı olan- Namık Kemal'in *Cezmi* adlı romanından alındığı anlaşılmaktadır. Nāmıḳ Kemāl: *Cezmī*: 19. İlgili madde başındaki "ey māh" ifadesi, aynı manzumenin ilk bendinde yer almaktadır. bk. Şeyh Galib: *Hüsn ü Aşk*: Tardiyye: 22, 319.

13878 Namık Kemal [1840-1888]'in *Cezmi* adlı romanından alınmış olan bu yorum; adı geçen eserde, ilgili mısraların Adil Giray [1548-1579]'ın durumuna muvafık olması düşüncesiyle "güya" kaydı ile dile getirilmiştir. Nāmıḳ Kemāl: *Cezmī*: 'Ādil Girāy; Cezmī'den birḳaç ay evvel bir behār ṣabāḥında güneşle ber-ā-ber ṭoġmış ve daha ṭoġar ṭoġmaz 'ālemiŋ fenāsına, benī-ādemiŋ ibtilāsına vāḳıf ėmiş gibi aġlamaġı i'tiyād ėtmiş ėdi. Gūyā ki Şeyḫ Ġālib, *Ḥüsn ü 'Işḳ*'ına zīnet vėren ninnisiniŋ "ey māh uyu bu az zamāndur / çarḫuŋ saŋa maḳṣadı yamandur / zīrā ḳatı tünd ü bī-emāndur / luṭf ėtmesi de eger gümāndur / ẓannum bu ki pek ḫarāb olursın" bendini 'Ādil Girāy'ıŋ dāyesi lisānından söylemişdür.: 19.

13879 Yazmada: *Naẓīmī*.

13880 Yazmada: *Naẓīmī*.

13881 Yazmada: *ṭamlarıŋızı*. TDK: *DS*: tam (I): 2. Yapıların üst bölümü, dam.: X, 3816ᵇ. Yazmada *dam* kelimesi iki farklı imla ile (dam, ṭam) yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: 502ᵇ. TDK: *TTS*: dam (tam): II, 983; tam: V, 3709. TDK: *DS*: dam: IV: 1347ᵇ; tam (I): X, 3816ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: dam: I, 599ᵃ; ṭam: II, 869ᵃ.

13882 Yazmada: *başıŋıza*.

13883 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ey cemā'at; Haḳḳ te'ālāya şükr ėdiŋ, deveye ḳanad vėrmedi; yoḳsa ṭamlarıŋızı başlarıŋıza yıḳardı! 485/20.

13884 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn Efendi merḥūm*.

13885 Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Sulṭān Murād Ḫān-ı Rābi' ibn Sulṭān Aḥmed Ḫān-ı Evvel: I, 17ᵇ.

Sulṭān Murād Ḫān-ı Rābi‘ ibn Sulṭān Aḥmed Ḫān-ı Evvel *Ḳāfile-yi Şu‘arā*[13886] [I,] 18[a][13887] beyt[13888]

Ḥāfıẓā Baġdād’a imdād ėtmege er yoḳ mıdur
bizden istimdād ėdersüŋ sende ‘asker yoḳ mıdur

şimdi ḫālī mi ḳıyās eylersün āyā ‘ālemi
ey Murādī pād-şāh-ı heft-kişver yoḳ mıdur

sözleriyle manẓūm cevābı yazmış ve arḳasından ‘Alī Paşa’yı ser-dār eylemişdür.

16158. “Ey Müslümanlar, ben size ne söyleyeceğim bilir misiŋiz?” dėmiş, Ḫoca[13889]. Cemaat “Bilmeyiz.” dėmeleriyle Ḫoca “Siz bilmeyince ben ne söyleyeyim!” dėmiş; kürsüden inmiş, gitmiş. Ḫoca[13890], ikinci gelişinde evvelki sözü tekrarlar. Bu defa cemaat “Biliriz.” dėrler. Bu defa da Ḫoca merhum “Mademki bilirsiŋiz, o surette ben ne söyleyeyim!” dėmiş. Ḫoca[13891], üçüncü gelişinde evvelki sözü yine tekrarlar. Bu sefer de cemaat dėr ki: “Kimimiz bilir, kimimiz bilmez.” Ḫoca da[13892] “Öyle ise bilenler bilmeyenlere öğretsin.” dėr, yine ḳalḳar gider. **488/30**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[13893]

16159. Ey millet; sanma, ki ėl ḳanadıyla ḳuş uçar! **488/31**

16160. Ey millet; sanma, ki ėl eliyle ḳarın doyar; ancaḳ kendi eliŋ ve emeğiŋle doyar[13894]! **488/32**

16161. Ey Müslüman[13895]; sanma, ki ėl eliyle ve[13896] ḳuvvetiyle araba[13897] göçer; göçerse ancaḳ kendi eliŋ ve ḳuvvetiŋle göçer! **489/01**

13886 Yazmada: *Ḳāfile-yi Şu‘arā’dan bir fıḳradur*.

13887 Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu‘arā*: Sulṭān Murād Ḫān-ı Rābi‘ ibn Sulṭān Aḥmed Ḫān-ı Evvel: I, 18ª.

13888 Yazmada: *mıṣrā‘*.

13889 Ḫoca: Yazmada yok.

13890 Ḫoca: Yazmada yok.

13891 Ḫoca: Yazmada yok.

13892 Ḫoca da: Yazmada yok.

13893 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

13894 Yazmada: *ṭoyarsıŋ*.

13895 Yazmada: *Müslimānlar*.

13896 ve: Yazmada yok.

13897 Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, ‘araba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Es‘ad: *Lehcetü ’l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«‘araba» ṣūretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56ᵇ; ‘araba: 1291ᵇ; ‘arrāde: 1291ᵇ; ‘araba: 1292ᵇ. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *‘arrāda*ᵗ ‘top atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet’, Arapça < *rubā‘* ‘dörtlü’, Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23ª. SEVORTYAN: *ESTY*: арабa/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32ª. EREN: *TDES*: araba: 14ª. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190ª. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43ª. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘arrādaᵗ: I, 644; rubā‘: II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521ᶜ.

16162. Ey Müslüman[13898]; kendiŋ ek, kendiŋ biç; kendiŋ ḳoy, kendiŋ iç; kendi arabaŋ kendiŋ ḳoş, kendiŋ göçür; zira ėl eliyle ḳuş doymaz, saban ekilmez, ekin biçilmez, su içilmez, araba göçürülmez, köpüden geçilmez. **489/02**

Her ne yaparsaŋ kendiŋ kendiŋe yap, kendi işiŋi kendiŋ gör ve becer; zira ėl eline baḳan aç ḳalır, yayan ḳalır, köprüden geçemez.

ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī[13899]

Ey ḳalbi yaralı kişi, şu sözlerime can ḳulağıŋı tut, diŋle; zira müddet-i hayat-ı ömr-i beşerimde ḳırḳ yıllıḳ ömr-i güzarımla mücerreptir! Sema-yı diḳḳatle diŋle, daima gûş-i idrakte tut. Her şeye nazar-ı ibretle baḳ. Daima kendi işiŋle ve gücüŋle uğraş; lakin bilip çalış, beyhude yere ömrüŋü telef ve israf ėtme. Vazifeŋe çalış; lakin kemal-i hiss-i hırsla değil, kemal-i hiss-i ḳanaat ve şükranla say u gayret ile çalış. Eğer dünyada rahat ve huzurla yaşamaḳ ister iseŋ kendi nefsiŋe sahip ol. Âḫarıŋ huḳuḳ ve rızasına riayet ėt. Haddi tecavüz ve taarruzdan hazer ėt. Zinhar kimseyi bî-huzur ve rencide eyleme. Daima kendi hâliŋe ḳanaatle her hâline razı ve mütevekkil ol. Âleme bilasebep borç ėtme. Beyhude yere, lüzumsuz yere malıŋı, canıŋı telef ve israf ėtme. İtibarıŋı ḳaybetme. Daima hesapla idare ėtmeği bil ve öğren; faḳat hasîd, ḫasis, haris, fasit, kâsid olma; zira işten artmaz, dişten artar. İsraf, yaḳar ve yıḳar; en nihayet aḫlaḳı da bozar ve ocağı da yıḳar, ocağa incir ağacı diker. Binaenaleyh, saḳın el derdiyle dertli olma, salt kendi derdiŋi düşün ve tedavisiyle uğraş. Hep kendi işiŋe ve gücüŋe baḳ. Her hâlde numune-yi kemal-i hüsn-i ahval ol. Dünyada ne şahit ve ne de şuhûd ol. Ne kefîl ol ne vekil ol ne de vasi ol. Başḳa her ne olursaŋ ol, tek ḫalḳ-ı âleme numune-yi su-yi ahval ü su-yi aḫlaḳ olma.

16163. Ey ahmaḳ; Türkçe bilmezler, Türkçe osuruḳtan ne aŋlar! **489/03**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[13900]

16164. Ey Nedim, ey bülbül-i şeydâ; niçin ḫâmûşsuŋ[13901], sende evvel çoḳ nevalar, güftügûlar var idi? **489/04**

Nedīm[13902] [*Dīvān* 368, 147, 5] beyt

16165. Ey Necati, sever imiş yıḳılanı yıḳılan! **489/05**

Mevzundur.

Necātī Beg[13903] [*Dīvān* 399, 417, 8] [mıṣrāʻ[13904]]

13898 Yazmada: *Müslimānlar*.

13899 Müellife ait bu mütalaalar, yazamada aynı (498.) sayfanın ortasında yer almaktadır. Yazmaya sonradan eklendiği anlaşılan bu ifadeler, ilgisi sebebiyle bu madde başının altına alındı.

13900 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

13901 Yazmada: *ḫāmūşsın*. Ḫalīl Nihād: *Nedīm Dīvānı - Külliyyāt*: ḫāmūşsuŋ: 179.

13902 Yazmada: *şāʻir Nedīm*.

13903 Yazmada: *şāʻir Necātī*.

13904 TARLAN, A. N.: *Necatî Beg Divanı*: ey Necātī ister imiş (olur) yıḳılanı yıḳılan / anuŋ içün hep güzeller bī-vefā (cümle ʻālem mübtelā) olsun dirin: 399, 417, 8.

16166. Ey[13905], ne çare evlat; başıŋa gelirse başmaḳçı olursuŋ, ḳaderiŋe yazılı ise yaşmaḳçı olursuŋ! **489/06**

[başmaḳçı:] Ayaḳḳabıcı yaḫut dana[13906] güdücü[13907].

16167. Ey, ne çare evlat; başa gelen çekilir! **489/07**

16168. Ey, ne bilirsiŋiz evlatlar; hazır yanımda bulunsun, belki ağaçtan öteye yol düşer! **489/08**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[13908]

Aldanmamaḳ, ihtiyat gözetmek…

16169. Ey dilber; aldanma bu feleğiŋ revişi, gülüşü hep yalandır; inanmazsaŋ sor şair Fuzûlî’ye, saŋa dėr ki: “Aldanma, ki şair sözü elbette[13909] yalandır.[13910]” **489/09**

16170. Ey vâḳıfı her mekân-ı Rum’uŋ, bir adı da Van mı Erzurum’uŋ? **489/10**

[Nāmıḳ Kemāl *Taḫrīb-i Ḫarābāt* 30] mıṣrā‘

16171. Ey hüthüt-i ümit, Sebe’den[13911] mi gelirsin? **489/11**

[Nābī *Dīvān* 2, 950, 654, 1] [mıṣrā‘[13912]]

13905 Ş. Sāmī: *ḲT*: ey: ḥd. 1. Nidāya ya‘nī çaġırmaġa yarar: Ey dostum; Ey benim yār-i ‘azīzim; Ey Allāh’ım! [Farsī ile müşterek ėse de Farsīde hemzesi meksūrdur.] 2. Īcāb edātıdur; evet, peki, olur. [Bu ma‘nā ile “eh” telaffuẓ olunur.] 3. Nidāya cevāb içün ḳullanılır: Efendim, ne var: çaġırdım, ey, dėdi. 4. Su’āl ve isticvāb içün ḳullanılır: Ey, ṣoŋra? Ey, söyle baḳalım. 5. Taṣdīḳ edātıdur: Ey, orası öyle. 6. Ṣabrsızlıḳla iktifāyı āmirdür: Ey cānım, elvėrür. Ey, artıḳ çoḳ oldı! 7. Hey, yāhū: Ey! Kimdir o?: I, 233[b].

13906 Yazmada: *ṭana*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

13907 Yazmada: *Bir nev‘ ayaḳḳabı yā-ḫᵘud ṭana güdmek*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: başmakçı: Ayakkabıcı.: 17[a]. TDK: *TS*: başmakçı: 1. Ayakkabıcı. 2. Camilerde, giriş bölümünde, çıkarılan ayakkabılara bekçilik eden kimse. 277[b]. ÖNER: *K-TTS*: başmaḳ II: İki yaşında düve.: 50[b]. ÖZŞAHİN: *BTS*: başmaḳ (1): Altı ay ila bir buçuk yaşında olan sığır.: 65[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: başmaq: Düve.: 58[a].

13908 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

13909 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

13910 Fuzuli: *Leylâ ile Mecnun*: ger dėrse Fuzūlī ki güzellerde vefā var / aldanma ki şāir sözi elbette yalandur: 99, 978.

13911 Yazmada: *Sebā’dan*. Sebe: Yemen’de hüküm süren bir devlet (mö. X. yüzyıl öncesi [?]-115). Kelimenin *Sebe, Seba* ve *Sebâ* biçimleri müstameldir. Geniş bilgi için bk. YİĞİT, İ.: “Sebe”, *DİA*: 36, 242[c]-243[b].

13912 BİLKAN, A. F.: *Nabi Divanı*: ey nāme sen ol meh-liḳādan mı gelürsin / ey hüdhüd-i umēd Sebā’dan mı gelürsin: 2, 950, 654, 1.

Merhum Çeşmî-zāde[13913] [Muṣṭafā] Reşîd Efendi[13914] [ö. 1184/1770]'niŋ *Ṭuyūr-nāme*'sinden[13915] bir fıḳra-yı latifedir.

[Meḥmed Tevfîḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[13916] [cüz'-i evvel,] 32

*Bir gün ola ki peyġām-i viṣāline ḳādime-yi cünbān-ı istiḳbāl olup "**ey hüdhüd-i umēd Sebā'dan mı gelürsin**" [13917] terānesiyle naġme-perdāz-ı sürūr olasun. Bāḳî hemvāre şeh-bāz-ı umēd ṭā'ir-i evc-i 'izzet bād.*

Sebe: Ḳadim Yemen ülkesi, merkezi Me'rib'dir[13918].

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalîm Ḥaḳḳî] mıṣrā'

melike-yi Sebe' Belḳîs'dan ne ḫaber dėmiş

16172. Ey hilal-i mah-i îd-i Ramazan ḫoş geldiŋ! **489/12**

Yaḥyā Naẓîm[13919] [*Dîvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓîm* IV, 279] mıṣrā'

16173. Ey yâr-i azizim; söyle derdiŋ, dermanını arayalım! **489/13**

16174. Eyyam reisi… **489/14**

Ş. [Şināsî *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 69]

Nef'î [*Dîvān* 357, 50, 19[13920]] [beyt][13921]

ėdeyüm medḥine āġāz o[13922] *kerîmü 'ş-şānuŋ*
ki ne gördi ne görür miṯlini çeşm-i eyyām

Cevrî[13923] mıṣrā'[13924]

'îd-i nev-roz ola hemvāre şerefde eyyām

16175. Eyyam, eyyama beŋzemez. **489/15**

16176. Eyyamı diğergûn olmuş. **489/16**

16177. Eyamola[13925] yısa değil; eyyam ola, yel ese; gemi yelken aça, yol kese. **489/17**

13913 Yazmada: *Çeşmî-zāde merhūm*.

13914 Çeşmîzâde Mustafa Reşid [ö. 1184/1770]: Vakanüvis ve şair. Kadı Mehmed Said Efendi'nin oğludur. Büyük dedesi, IV. Murad devri kazaskerlerinden Çeşmî Mehmed Efendi'dir. Geniş bilgi için bk. KÜTÜKOĞLU, B.: "Çeşmîzâde Mustafa Reşid", *DİA*: 8, 289[b]-290[a].

13915 *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*'da bu biçimde bir eser adı verilmemekle birlikte ilgili metnin, içerisinde kuş isimlerinin ve kuşlarla ilgili terimlerin geçtiği bir mektup olduğu belirtilmiş. Meḥmed Tevfîḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*: cüz'-i evvel, 30.

13916 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā*.

13917 BİLKAN, A. F.: *Nabi Divanı*: ey nāme sen ol meh-liḳādan mı gelürsin / ey hüdhüd-i umēd Sebā'dan mı gelürsin: 2, 950, 654, 1.

13918 Geniş bilgi için bk. AVCI, C.: "Me'rib", *DİA*: 29, 187[a]-189[b]. YİĞİT, İ.: "Sebe", *DİA*: 36, 242[c]-243[b].

13919 Yazmada: *Naẓîmî*.

13920 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānî*: eyyām: [ḳısm-ı evvel,] 210[a].

13921 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

13922 Yazmada: *u*.

13923 Meḥmed Ṣalāḥî: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānî*: eyyām: [ḳısm-ı evvel,] 209[b].

13924 Madde başı ile örnek uyuşmuyor.

13925 Yazmada: *eyamola, eyyām ola*. Ş. Sāmî: *ḲT*: eyyām: 3. Gemiye müsā 'id rozgār. Gemi eyyām buldı. Eyyām ola! [Zebān-zedi: *heyamola*.] Gemicileriŋ demiri alırken söyledükleri persengdür.: I, 233[c].

"Heyamola" gemiciler tabiri…

16178. Ayasofya'da dilenir, Beyazıt'ta sadaḳa vėrir.[13926] **489/18**

16179. Eyalet beyi[13927] gibi… **489/19**

16180. Eyâ[13928] şehriyâr-i meâlî-penah, bize mesleğiŋdir vėren intibah[13929]! **489/20**

Mu'allim Nācī [*Mir'āt-ı Bedāyi' - Meṯnevī-yi Mu'allim Nācī* 386, 75[13930]] [beyt]

16181. Eyâ şah-ı ḫûbân, sen misin? **489/21**

16182. Eyâ seza-yı perestiş Müheymin[13931] Mabut! **489/22**

Ṯābit[13932] [mışrā']

16183. "Eyne 'l-mefer [=Kaçış nereye?][13933]" ayetini oḳudu. **489/23**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[13934] 369

Şāh-ı bed-nihād bi 'ż-żarūrī[13935] *beş on nefer-i müfsid-i nā-be-kārlar ile bī-iḫtiyār firār ėdüp kenār-ı ḫalāṣa cān atdı ve baş ḳurtarmaḳ ardunca olup sür'at u*[13936] *şitāb ile gėceyi gündüze ḳatdı. Şöyle şitāb ile firār eyledi, ki yanunca sāyesin aḫḏ*

TDK: *TS*: eyyam: eyyam ola: "Havnın iyi olmasını dilerim" anlamında kullanılan bir söz.: 841[b]; heyamola: Gemicilerin veya işçilerin birlikte bir şey çekerken "haydi çek, gayret" anlamlarında bir ağızdan yüksek sesle ve makamla söyledikleri söz.: 1089[b]. AYVERDİ: *MBTS*: eyyam: eyyam ola (yel ese): 364[a]; heyamola - heyamol: 500[b].

13926 Bu madde başı yazmada *Ā[y], A[y]* sırasına kaydedilmesi gerekirken *Ey* sırasına kaydedilmiş. Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ayaşofya'da dilenür, Sulṭānaḥmed'de ṣadaḳa vėrür. 149/10, Eyyūb'da dilenir, Fātiḥ'de ṣadaḳa vėrir. 489/26.

13927 Yazmada: *begi*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

13928 STEINGASS: *CP-ED*: ayā: 128[a]. AYVERDİ: *MBTS*: eyâ: Ey, hey.: 363[a].

13929 Yazmada: *intibā*.

13930 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eyā: [ḳısm-ı evvel,] 209[a].

13931 Yazmada: *müheymen*. Müheymin: Allah'ın isimlerinden (esma-yı hüsna) biri. Sözlükte 'bir şeyi gözetimi altına alıp korumak ve onu yönetmek' manasındaki *haymana* kökünden türeyen *müheymin*, 'kâinatın bütün işlerini idare eden' demektir. *Müheymin*'in 'başkalarını korku ve endişeden emin kılmak' anlamındaki *īmān* masdarından türeyip hemzenin "*hā*"ya dönüşmesiyle ortaya çıkmış olması da mümkündür. Bu takdirde 'kendisine güvenilen, başkalarını korku ve endişeden koruyup güvenlerini sağlayan' manasına gelir. TOPALOĞLU, B.: "Müheymin", *DİA*: 31, 518[a-b]. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 59. Sūratu 'l-Ḥaşr 23.

13932 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eyā: [ḳısm-ı evvel,] 209[a].

13933 ALLĀH: *Ḳur'ān*: 75. Sūratu 'l-Ḳıyāmaᵗ 10.

13934 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

13935 Yazmada: *bi 'ż-żarūr*.

13936 u: Yazmada yok.

ėtmege[13937] *gelür ḫaṣmın ẓann ėdüp cān ḫavfıyla* ***“ayna ’l-mafarr” āyetin oḳurdı***[13938]. ilā āḫirihi[13939]…

Sürūrī [*Dīvān-ı Sürūrī* Ḳaṣīde-yi Sürūrī 21] mıṣrā‘

başuna ḳopdı ḳıyāmet kāfirüŋ “ayna ’l-mafarr”

16184. Eyüp oyuncağı mı bu? **489/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 69[13940]]

16185. Eyüp davulu gibi dum dum… **489/25**

16186. Eyüp’te dilenir, Fatih’te sadaḳa vėrir.[13941] **489/26**

16187. Eyüp sabrı… **489/27**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 69[13942]]

16188. Eyüp sabrı, Nuh ömrü gerek. **489/28**

16189. Eyüp sabrı, Nuh ömrü ister, ki o emele nail olasın. **490/01**

16190. İyi[13943] günüŋ dostu, ayı[13944] postu ḳadar ḳıymetsizdir. **490/02**

16191. İyiler[13945] ile görüş[13946], ayılar[13947] ile güreşme. **490/03**

13937 aḫḏ ėtmege: Yazmada yok.

13938 Yazmada: *oḳudı*.

13939 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

13940 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eyyūb oyuncaġı mı bu?: 69.

13941 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ayaṣofya’da dilenür, Sulṭānaḥmed’de ṣadaḳa vėrür. 149/10, Ayaṣofya’da dilenür, Bā-Yezīd’de ṣadaḳa vėrür. 489/18.

13942 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eyyūb ṣabrı…: 69.

13943 Yazmada: *eyü, eyi*. Kelimenin bu madde başında gösterilen (ایو, ایی) imlalarının *eyü* veya *iyü* ve *eyi* veya *iyi* okunması mümkündür ve bu dört biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin ایو/imlası, yazmada çoğunlukla -burada (490/02) olduğu gibi- *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ایو/imlasının *-İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. Bu sebeple, ایو/imlası *eyü* diye okunurken bu iki (ایو, ایی) imlanın birlikte kullanıldığı yerlerde bahse konu diğer (ایی) imlanın da *eyü* telaffuzuna benzer biçimde *eyi* olarak okunması uygun görülmüştür. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

13944 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

13945 Yazmada: *eyüler*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

13946 Bu kelimeyi, imlası gereği hem *görüş-* hem de *güreş-* biçiminde okumak mümkündür. Ş. Sāmī: *ḲT*: görişmek: II, 1194[a]; güreşmek: II, 1194[b].

13947 Yazmada: *ayular*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a].

16192. İyi[13948] ḳazan, ayı[13949] ḳazanma. **490/04**

16193. İyilerden[13950] iyilik[13951] öğren, ki sende gayre iyilik[13952] ėdesin. **490/05**

Muḥibbī *Dīvān* [556, 1868, 2] [beyt]

eyülerden eylik[13953] ögren sen de ġayre eylik ėt
bu meṯeldür ḳararur üzüme göre çūn üzüm

16194. İyi[13954] arḳadaşla Bağdat'a gidilir. **490/06**

16195. İyilerle[13955] görüşen, iyi[13956] olur; kötülerle görüşen, kötü olur. **490/07**

16196. Eyvah; eyvah size de bize de, yazıḳlar olsun! **490/08**

16197. "Eyvahlar olsun geçirdiği ömre!" diyecek gün de gelir. **490/09**

Ḥaḳḳī[13957] [beyt]

ḫaṣm-ı bed-ḫᵛāhıŋ olsun bu cehānda dā'im
kārı eyvāh-ı nedem ḥāṣılı zaḫm-ı şemşėr

Süleymān Naḥīfī[1395813959] [mışrā']

bī-hūde güḏār ėtmede 'ömrüm eyvāh

16198. Eyvah, ki şu dünyada mesudiyet hiç kimseye nasip değildir! **490/10**

16199. İyi[13960] söz, eskimez bez… **490/11**

16200. İyi[13961] sözleri her kimiŋ ağzından işitir iseŋ inci[13962] gibi küpe ėdip ḳulağıŋa taḳ. **490/12**

13948 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

13949 Yazmada: *ayu*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63ᵇ; ayı: I, 63ᵇ. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432ᵃ.

13950 Yazmada: *eyülerden*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

13951 Yazmada: *eyülik*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ; eyülik, iyilik: 312ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyilik: I, 255ᶜ.

13952 Yazmada: *eyülik*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ; eyülik, iyilik: 312ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyilik: I, 255ᶜ.

13953 Yazmada: *eyülik*.

13954 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

13955 Yazmada: *eyülerle*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

13956 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

13957 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eyvāh: [ḳısm-ı evvel,] 211ᵇ.

13958 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de ve yazmada: *Naḥīfī*.

13959 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: eyvāh: [ḳısm-ı evvel,] 211ᵇ.

13960 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

13961 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

13962 Yazmada: *incü*. CLAUSON: *EDPT*: yinçü: 944ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: incü: I, 174ᵃ; inci: I, 253ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: incü: 309ᵇ; inci: 310ᵃ.

Muḥibbî *Dîvân* [286, 875, 5] [beyt]

gel Muḥibbî sözlerini dürr gibi ṭaḳ goşıŋa
rişte-yi cān üzre naẓmın[13963] *dürr ü*[13964] *gevher*[13965] *gösterür*

Muḥibbî[13966] *Dîvân* [646, 2190, 5] [beyt[13967]]

Muḥibbî sözleri yegdür bugün çün[13968] *dürr ü gevherden*
nigārā goş-vār ėdüp ḳulaġuŋa aŋı ṭaḳın

Muḥibbî[13969] *Dîvân* [605, 2045, 5] [beyt]

gevher-i naẓmına eyle gel Muḥibbî'nüŋ naẓar
goşına ṭaḳ her sözi yegdür anuŋ dürr-dāneden

16201. İyi[13970] âdemiŋ ḳadriniŋ[13971] bilindiği, musalla taşında belli olur. **490/13**

Bāḳî [*Dîvân* 242, 229, 9] beyt

ḳadrüŋi seng-i muṣallāda bilüp ey Bāḳî
ṭurup el baġlayalar ḳarşuŋa yārān ṣaff ṣaff[13972]

16202. İyi[13973] sözler inciden[13974] yeğdir. **490/14**

Muḥibbî[13975] *Dîvân* [605, 2045, 5] [beyt[13976]]

gevher-i naẓmına eyle gel Muḥibbî'nüŋ naẓar
goşına ṭaḳ her sözi yegdür anuŋ dürr-dāneden

16203. İyi[13977] âdemiŋ ḳadri, öldükten soŋra belli olur. **490/15**

13963 Yazmada: *naẓmı*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: naẓmın: 286, 875, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: nazmı: 1, 88, 101, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: naẓmın: 1, 640, 1122, 5.

13964 ü: Yazmada yok.

13965 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: güher: 286, 875, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: gevher: 1, 88, 101, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: gevher: 1, 640, 1122, 5.

13966 Yazmada: *Keḏā meḏkūr [Muḥibbî] dīvānından*.

13967 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: Muḥibbî sözleri yegdür bugün çün dürr ü gevherden / nigārā güşvār idüp ḳulaġuŋa aŋı ṭaḳın : 646, 2190, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: Muhibbî sözleri yekdir bu gün çün dürr ü gevherden / nigârâ gûş-vâr idüb kulağa geh anı takın: 2, 340, 587, 5.

13968 çün: Yazmada yok.

13969 Yazmada: *Keḏā meḏkūr [Muḥibbî] dīvānından*.

13970 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

13971 Yazmada: *ḳadri*.

13972 KÜÇÜK, S.: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: ṣaf ṣaf: 242, 229, 9.

13973 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

13974 Yazmada: *incüden*. CLAUSON: *EDPT*: yinçü: 944[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: incü: I, 174[a]; inci: I, 253[a]. REDHOUSE: *TaEL*: incü: 309[b]; inci: 310[a].

13975 Yazmada: *Keḏā meḏkūr [Muḥibbî] dīvānından*.

13976 Yazmada bir kere yazılmış olan bu beyit, ilgisi sebebiyle her iki madde başı için de ayrı ayrı yazıldı.

13977 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

16204. İyi[13978], gidip kötü, gelince iyiniŋ[13979] ḳadri bilinir. **490/16**

16205. İyi[13980] söz, kimiŋ sözü olursa olsun ḳulağıŋa küpe olsun. **490/17**

16206. İyi[13981] âdemi gül ėdip başına taḳarlar. **490/18**

16207. İyi[13982] âdemi gül ėdip başına ḳıstırırlar (taḳarlar). **490/19**

16208. İyilik[13983] ėtseŋ bütün ėt. **490/20**

Vaḥīd beyt

ardına düşdi dėdi luṭf ėt yigit
ėtdigiŋ iḥsānı itmām ėt de git

16209. İyiliğe[13984] yetişir şey olmaz. **490/21**

16210. İyilik[13985], daima iyiliktir[13986]. **490/22**

16211. İyilik[13987] ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫaliḳ bilir.[13988] **490/23**

16212. İyilik[13989] gibi büyük sermaye yoḳtur. **490/24**

16213. İyilik[13990] ėtmek isteyene iyilik[13991] yolu çoḳtur, istemeyene hiç yoḳtur. **490/25**

13978 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

13979 Yazmada: *eyünüŋ, eyiniŋ*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

13980 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

13981 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

13982 Yazmada: *eyüleri*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

13983 Yazmada: *eyülik, eyilik*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

13984 Yazmada: *eyülige*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

13985 Yazmada: *eyülik*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

13986 Yazmada: *eyülikdür*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

13987 Yazmada: *eyülik*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

13988 Bu madde başının mükerrer biçimleri için bk. İyilik yap, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilir. 530/27; İyilik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilir. 537/01; İyilik (iyülik) ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilir. 537/08.

13989 Yazmada: *eyülik*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

13990 Yazmada: *eyülik*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

13991 Yazmada: *eyülik*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

16214. Eyler ihsana kifayet bu ḳadar arz-ı meram[13992].[13993] **490/26**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 9] [mışrā‘]

16215. İyi[13994] iş, altı ayda biter. **490/27**

Tembeller tesellisi…

16216. İyi[13995] gün dostu… **490/28**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 69[13996]]

16217. İyi[13997] günüŋ dostu, ayı[13998] postu… **490/29**

16218. İyilerle[13999] görüşen, iyi[14000] olur; kötülerle görüşen, ayı[14001] olur. **490/30**

16219. “İyi[14002] misin, ḫoş musun; dolu musun, boş musun?” diyene “Ne iyiyim[14003] ne ḫoşum, ne doluyum ne boşum.” cevabı vėrilir. **490/31**

16220. İyi[14004] günüŋ dostu, ayı[14005] postu; kötü günüŋ dostu, aḳ sütüŋ[14006] üstü (ḳaymaḳ). **490/32**

13992 ‘arż-ı merām: Yazmada: *‘arż u merām*.

13993 Bu madde başı, ilk kelimesinin imlası gereği yazmada *Ey[l]* sırasına (489. s.) yazılması gerekirken *Ey[v]* sırasına kaydedilmiş.

13994 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

13995 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

13996 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: Eyü gün dostı…: 69.

13997 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

13998 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63ᵇ; ayı: I, 63ᵇ. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432ᵃ. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

13999 Yazmada: *eyülerle*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

14000 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

14001 Yazmada: *ayu*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63ᵇ; ayı: I, 63ᵇ. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432ᵃ.

14002 Yazmada: *eyi*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

14003 Yazmada: *eyüyüm*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

14004 Yazmada: *eyü*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51ᵇ. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254ᵇ; iyi: I, 255ᵃ.

14005 Yazmada: *ayu*. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10ᵃ. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63ᵇ; ayı: I, 63ᵇ. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432ᵃ.

14006 Yazmada: *südüŋ*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179ᵇ. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741ᵇ. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705ᵃ.

16221. İyiliğe[14007] iyilikle[14008] muḳabele, iyileriŋ[14009] âdetidir; iyiliğe[14010] kötülükle muḳabele, kötüleriŋ âdetidir. **490/33**

İy, [Ė, İ, Î]

16222. İyilik, iyilik doğurur, kötülük, kötülük doğurur; ḳurttan ḳurt doğar, ḳurttan ḳoyun doğmaz. **491/01**

16223. İp ucunu ele aldı. **491/02**

16224. İpsiz ḳovadır[14011]. **491/03**

16225. İpiŋ ucunu ḳaçırma. **491/04**

16226. İpe un sermek ḳabîlinden… **491/05**

16227. İpe basan taḳımdandır. **491/06**

16228. İp parası aldı. **491/07**

16229. İpucu vėrdi.[14012] **491/08**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 76]

Belī̄ġ *Ḳāfile-yi Şuʻarā* [II,] 65[a] beyt[14013]

kim ki ser-rişte vėre ol yāre
çıḳarur ipligini bāzāra

16230. İpten ḳuşaḳtır hâlimiz. **491/09**

Soŋ derece faḳirlik[14014] *…*

16231. İpe dizer gibi dizdi. **491/10**

16232. İp ipullah, sivri külah[14015]…[14016] **491/11**

14007 Yazmada: *eyülige, eyilige*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

14008 Yazmada: *eyülikle*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

14009 Yazmada: *eyüleriŋ*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

14010 Yazmada: *eyülige*. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]; eyülik, iyilik: 312[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyilik: I, 255[c].

14011 Yazmada: *ḳovadır, ḳoġa*. CLAUSON: *EDPT*: kovğa: 583[b]. TDK: *DS*: koğa (IV): Ağaç su kabı, kova.: VIII, 2901[a].

14012 VÁMBÉRY, Á.: "Oszmán példabeszédek [=Osmanlı Atasözleri]", *Türk Dilleri Araştırmaları*: ip ucu verme. (Gizlice hiçbir söz söyleme!): 22.2, 183.

14013 Yazmada bu beytin de içinde yer aldığı alıntı bir kere yazılmış olmasına rağmen metnin bu madde başı ile ilgili kısmı olan bu beyit burada da yazıldı.

14014 Yazmada: *faḳīrlıḳ*. Aslı Arapça *faḳīr* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde *faḳīrlıḳ* imlası ile müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-faḳīr: II, 69. REDHOUSE: *TaEL*: faḳīrlıḳ: 1392[b]. Kelime, yazmada ise hem *faḳīrliḳ* hem de *faḳīrlik* imlası ile kullanılmıştır.

14015 AYVERDİ: *MBTS*: sivri: sivri külah: Devşirme usulüyle toplanan Hıristiyan çocuklarına toplu halde merkeze sevkleri sırasında giydirilen sivri tepeli, sarı renkli külâh.: 1116[a].

14016 Bu deyimin birinci kısmının çeşitli biçimleri mevcuttur: ibadullah, ib ib Allah, ibibullah, ip ip Allah, ip ipullah, ipipullah, üf üf Allah… Yazmadaki öbür biçim için bk. 301/18. Millî Kütüphane Başkanlığı: *Türk Atasözleri ve Deyimleri II*: İbib-ullah sivri külâh.: 27. AKSOY, Ö. A.: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 2 Deyimler Sözlüğü*: İp ipullah sivri külah. (Malı, mülkü, çoluk çocuğu olmayan

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 76]

16233. İp ḳaçḳını… **491/12**

16234. İpten, ḳazıḳtan ḳurtulmuş. **491/13**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 76]

16235. İpi ḳoparanlardandır. **491/14**

16236. İpiyle ḳuyuya inilmez.[14017] **491/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 78]

16237. İpten ḳuşaḳ ḳuşandı. **491/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 76]

16238. İpsiz sapsız, soysuz sopsuz bir alay tavâşî[14018]. **491/17**

16239. İpi, sapı bulunmaz. **491/18**

16240. İpiŋ iki ucunu birden ḳaçırdı. **491/19**

16241. İpiŋ ucunu pek tut. **491/20**

16242. İpsiz sapsız… **491/21**

T. [Ebü ʼż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 76]

16243. İpi, iğnesi[14019] başında duran terziye "Ḳalḳ!" dėmeğe ne hacet! **491/22**

16244. İpten iğneye varıncaya[14020] ḳadar sorar. **491/23**

16245. İplik, iğne[14021]; gerek yine. **491/24**

16246. İplik iğne oldu. **491/25**

---

tek başına bir kişi.): 744. ALBAYRAK, N.: *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*: İp ipullahtır. (Bir insanın ömür boyu bağlı kalacağı yol, Allah'ın kullarına gösterdiği yoldur.): 561[a].

14017 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Anıŋ ipiyle ḳuyuya inilmez. 136/22, Ėl ipiyle ḳuyuya inilmez. 528/35.

14018 Bu kelime, 'hadım' ve 'hizmetçi' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: ṭavāşī: 3, 228[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭevāşī: 1247[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭevāşī: Ḫādım aġa, ḥarem aġası.: I, 888[b]. TANERİ, A.: "Hadım", *DİA*: 15, 2[a]. Ayrıca bk. CLAUSON: *EDPT*: tapığçı: 438[b].

14019 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *iğne* hem de *iŋne* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

14020 Yazmada: *varınca*.

14021 Yazmada *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *iğne* hem de *iŋne* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b].

16247. İpliğini pazara çıḳarmışlar. **491/26**

16248. İpliği daha pazara çıḳmadı. **491/27**

16249. İpliğini pazara şimdi çıḳarırlar. **491/28**

Belīġ *Ḳāfile-yi Şu'arā* [II,] 64[b][14022] naẓm

eylese çeşm-i siyāh-ile nigāh
diyeler tekyede[14023] *Allāh Allāh*

halḳa[14024]*-i ḏikre girüp leyl ü nehār*
'āşıḳ-ı zārı ṭolandursa ne var

kim ki ser-rişte vėre ol yāre
çıḳarur ipligini bāzāra

16250. İpliğini tellale[14025] vėrmişler. **491/29**

16251. İpek gibi ḳızdır. **491/30**

16252. İpek gibidir maşallah. **491/31**

16253. İpek, ibrişim oldu. **491/32**

16254. İpliği pazara[14026] çıḳtı. **491/33**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 77[14027]]

Yaḥyā Naẓīm[14028] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* [I, 46] beyt

ṭālib olanuŋ o Yūsuf ḥüsne Naẓīm
elbette[14029] ***çıḳarmış ipligi bāzāra***

16255. İp, iki ucundan çekilirse elbette ḳopar. **492/01**

16256. İt ürür, kervan geçer. **492/02**

16257. İp taḳmadı. **492/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 76[14030]]

14022 Yazmada: *65*.

14023 Yazmada: *tekyelerde*.

14024 Yazmada: *ḫalḳa*.

14025 Yazmada: *dellāle* (دللاله). Kelimenin aslı Arapça *dallāl*'dir; fakat imlası yazmada gösterilenden farklıdır (دلال). ATAY: *A-TBL*: 2, 582[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *dellāl* (دلال) hem de *tellāl* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: tellāl: I, 433[a]; dellāl: I, 616[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tellāl: 586[a]; dellāl: 910[b].

14026 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

14027 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İpligi pazara çıḳdı.: 77.

14028 Yazmada: *Naẓīmī*.

14029 Yazmada: *elbetde*.

14030 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İp ṭaḳmadı.: 76.

Keçeci-zāde ʻİzzet Mollā[14031] [*Dīvān-ı ʻİzzet (Behār-ı Efkār)* Ḥikāye-yi Rūstāyī der Meclis-i Ḳāḍī-yi Ẓālim 77] beyt[14032]

dėrdi kim ur efendi hēç baḳma
cevher-i eşk-i çeşme ***ip ṭaḳma***

16258. İpiŋ ucunu ḳaçırdı. **492/04**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 77]

16259. İt bağlasaŋ durmaz ḳabîlinden bir yerdir. **492/05**

16260. İt ağzına bir kemik… **492/06**

16261. İtoğluit… **492/07**

16262. İt, iti ısırmaz. **492/08**

16263. İt, itliğini ėder. **492/09**

16264. İt, itliğine (boḳa) tövbe ėtmez. **492/10**

16265. İt, ite soltar(?) (buyurur); it de[14033] ḳuyruğuna -maiyetine- soltar. **492/11**

16266. İt, iti ısırmaz değil; birbirini ḳoparırlar bile. **492/12**

16267. İt, ite; it de[14034] ḳuyruğuna soltar(?) (emrėder). **492/13**

İt, ite soltar(?) (buyurur); o da ḳuyruğuna soltar.

16268. İt canlı, kedi ŋuylu… **492/14**

16269. İti, öldürene sürütürler. **492/15**

16270. İt, isini[14035] bilir. **492/16**

16271. İt, eşini bilir. **492/17**

16272. İt; aşını, eşini bilir. **492/18**

16273. İt de olsa ırzı var. **492/19**

16274. İt de olsa ḳarnı doyduğu yere düşmanlıḳ[14036] ėtmez. **492/20**

16275. İt de olsa rızḳını arar. **492/21**

16276. İt ürür, kervan göçer. **492/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 79]

14031 Yazmada: *ʻİzzet Mollā.*

14032 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İp ṭaḳmadı.: 76.

14033 de: Yazmada yok.

14034 de: Yazmada yok.

14035 Ş. Sāmī: *ḲT*: ış: Ṣāḥib, mālik, efendi: luṭf ışı= Luṭf ṣāḥibi; Işını ağırlayan, itine kemik atar.: I, 120[b]. REDHOUSE: *TaEL*: is: 83[b]; ış: 126[a]. TDK: *TTS*: is (issi): III, 2096. Kelimenin aslı için bk. CLAUSON: *EDPT*: iḏi: 41[a].

14036 Yazmada: *düşmanlıḳ (دوشمنلق).* Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن), düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان).*]: ʻAdüvv, ŋaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav.*: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

16277. İt ürür, kervan[14037] göçer; eşek aŋırır, mihman göçer. **492/23**

16278. İt ürür, kervan yürür (geçer gider). **492/24**

16279. İt ulusa başına gelecek vardır. **492/25**

16280. İt ulur, birbirini bulur. **492/26**

16281. İti acıḳtırma, ḳudurur. **492/27**

16282. İt gibi uludu. **492/28**

16283. İt gibi ḳaŋıştı[14038]. **492/29**

16284. İti, biti ḳarıştı. **492/30**

16285. İti, biti beraber… **492/31**

16286. İt, boḳa tövbe ėtmez. **492/32**

16287. İt, bekçilik de ėder. **492/33**

16288. İt bizim; amma çılbırı[14039], tasması değişmiş[14040]. **492/34**

16289. İt sürüsü ḳadar çoḳ… **492/35**

16290. İt sürü (sürüt) de aḳçe ḳazan. **492/36**

Kānī[14041] *[1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[14042] [cüz'-i ṯānī,] 104

… ḳuzıcılıḳdan ġayri bā'is-i iftiḫār ve sebeb-i iştihārı yoġ-iken ve kesb ü[14043] *kārı daḫı aŋa maḫṣūṣ ve münḥaṣır ėken bu ḥavādiṯ-i tāze-ẓuhūruŋ te'vīl ve tevcīhi bir dürlü ḳābil degildür. Gerçi ḳuzıcılıḳ insāna ayb degil, "**İt süri de aḳçe ḳazan**." dėmişler; ammā yine herkes ḫirfetiŋ ve mālik oldıġı ṣan'at ve ma'rifetiŋ beyne 'n-nās müştehir olan ḳadr ü i'tibārına göre ḥareket ėtmek lāzımdur.* ilā āḫirihi[14044]…

14037 Yazmada: *kervān, kārbān*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada iki imlası mevcuttur: *kārbān, kārvān*. STEINGASS: *CP-ED*: kārbān: 1002[a]; kārvān: 1003[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *kārbān, kārvān* ve *kervān* olmak üzere üç faklı imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: kārbān: II, 1137[b]; kārvān: II, 1138[a]; kervān: II, 1160[a]. Yazmada bu imlaların üçü de kullanılmış.

14038 TDK: *DS*: kanışmak (III): Başı geriye çekip dimdik durmak.: VIII, 2624[b].

14039 LESSING: *M-TS*: çilbugur: Çılbır, dizgin, gem veya yulara bağlı uzun deri sicim; hayvanı bağlama ipi.: 244[b]. TDK: *DS*: çılbır (I): Hayvanların yular başlığının çene altındaki halkasına bağlanan ip veya takılan zincir.: III, 1171[a]. TDK: *TTS*: çılbır (cılbır, cılbur, çılbur): Yular, yular sapı.: II, 895.

14040 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *değiş-* hem de *deŋiş-* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. TDK: *DS*: deniştirmek: Değiştirmek.: IV, 1424[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

14041 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: "Kânî", *DİA*: 24, 306[a]-307[a].

14042 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

14043 ü: Yazmada yok.

14044 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṣūd'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

li-muḫarririhī ‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İzah: *“İt sürü (yaḫut sürüt) de aḳçe ḳazan.” darbımeseli atalarımızıŋ atalete düşman[14045], saye dost olduḳlarını cidden ispat ėden bir sözdür, ki şayan-ı teemmül bir iḫtardır; zira ataletiŋ[14046] cemi fenalığıŋ mayası olduğunu bi ’t-tecrübe aŋlamışlar, ki insan hayat sahibi olduḳça elinden geldiği mertebe çalışmağa insaniyete borçlu oluyor. İşte bu nüktede birçoḳ şeyler mündemiç olduğundan atıl oturmaḳtan ise sayiŋ eŋ aşağı tabaḳası olan “İt sürü de aḳçe ḳazan.” hikmet-i avamıyla cemi ebnâ-yı cinsini ataletten men ve iḳaz ėtmiş oluyorlar. fa‘tabirū yā uli ’l-abṣār*[14047] [=Ey basiret sahipleri, ibret alın!]

16291. İte peynir[14048] tulumu ısmarlamağa beŋzer. **492/37**

16292. İt derneğine beŋzedi. **492/38**

16293. İt derisinden post, Rum’dan Ermeni’ye dost olmaz. **492/39**

16294. İt derisinden post, ḳurttan[14049] ḳoyuna[14050] dost olmaz. **492/40**

16295. İtiŋ pöstekisini[14051] yüzmüşler. **492/41**

16296. İt bile yėdiğini[14052] inkâr ėtmez. **492/42**

16297. İtiŋe sahip ol. **492/43**

16298. İt de olsa sahibini tanır. **492/44**

16299. İte dalanmış[14053] Çingene’ye[14054] döndü. **492/45**

14045 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ‘Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a].

14046 Yazmada: *‘aṭālet*.

14047 fa‘tabirū yā uli ’l-abṣār: “O, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah’tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri, ibret alın!” mealindeki ayetin “Ey basiret sahipleri, ibret alın!” mealindeki kısmı. ALLĀH: *Ḳur’ān*: 59. Sūratu ’l-Ḥaşr 2.

14048 Yazmada: *penīr*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

14049 Yazmada: *ḳurddan*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

14050 Yazmada *koyun* kelimesi iki farklı imla ile [*ḳoyun (قويون)*, *ḳoyun (قيون)*] yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳoyun (قويون): II, 1120[c]; ḳoyun (قيون): II, 1133[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳoyun (قويون): 1501[b]; ḳoyun (قيون): 1511[b]. CLAUSON: *EDPT*: kōŋ: 631[a]; koyun: 678[a].

14051 Kelimenin aslı Farsça olup ‘kılları/tüyleri üstünde bulunan hayvan derisi’ manasındadır. MENINSKI: *Thesaurus…*: postekī: I, 923. Ş. Sāmī: *ḲT*: pöstekī: I, 361[c].

14052 Yazmada: *yedigini*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (ييه ,يى ,ييه ,ايه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*’tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يمك): 2224[b].

14053 Yazmada: *ṭalanmış*. CLAUSON: *EDPT*: tala-: 492[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dalamaḳ: I, 598[c]; ṭalamaḳ: II, 868[b] TDK: *DS*: talamak (III): Köpek ısırmak.: X, 3813[a].

14054 Yazmada: *Çingāne’ye*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne*

16300. İp eğirir. **492/ek1/01**

16301. İp eşer[14055] gibi söz eşerir(?). **492/ek1/02**

16302. İpini sürükler. **492/ek1/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 78]

16303. İt bile yatacağı yeri üç kere döner. **492/ek1/04**

16304. İpe un serdi. **492/ek1/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 78]

16305. İtten hayâ umulmaz. **492/ek1/06**

16306. İpi sapı yoḳ. **492/ek1/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 78]

16307. İt bile rızḳını arar. **492/ek1/08**

16308. İpi ḳırdı. **492/ek1/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 78]

16309. İpini ḳopardı. **492/ek1/10**

16310. İpini ḳopardı; amma ḳuyruğunu ḳoparamadı. **492/ek1/11**

16311. İt, itliğinden vazgeçmez. **492/ek1/12**

16312. İt, ite soltar(?) (emrėder); it de[14056] ḳuyruğuna soltar. **492/ek1/13**

16313. İt, ite buyurmuş; it de ḳuyruğuna buyurmuş. **492/ek1/14**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 79]

16314. İt canlı… **492/ek1/15**

16315. İt gibi ısırır. **492/ek1/16**

16316. İt gibi daladı[14057]. **492/ek1/17**

16317. İti döverler[14058], isinden[14059] utanırlar. **492/ek1/18**

16318. İt derisinden post olmaz; Rum, Ermeni'ye dost olmaz. **492/ek1/19**

---

ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind'den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mışr'dan baḥr[en] Avrupa'ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müsta'mel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve 'ale 'l-'umūm 'ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

14055 TDK: *DS*: eşmek (II): İp bükmek.: V, 1795[a]. CLAUSON: *EDPT*: es-: 241[a]; eş-: 256[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eş (I): Çekmek, çevirmek.: 76[a]. ÖNER: *K-TTS*: iş- (III): İp, sicim benzeri şeyleri kat kat yapıp örmek.: 180[b].

14056 de: Yazmada yok.

14057 Yazmada: *ṭaladı*. CLAUSON: *EDPT*: tala-: 492[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dalamaḳ: I, 598[c]; ṭalamaḳ: II, 868[b] TDK: *DS*: talamak (III): Köpek ısırmak.: X, 3813[a].

14058 Yazmada: *dögerler*. CLAUSON: *EDPT*: tög-: 477[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövmek (دوكمك): I, 631[b]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

14059 Ş. Sāmī: *ḲT*: ış: Ṣāḥib, mālik, efendi: luṭf ışı= Luṭf ṣāḥibi; Işını aġırlayan, itine kemik atar.: I, 120[b]. REDHOUSE: *TaEL*: is: 83[b]; ış: 126[a]. TDK: *TTS*: is (issi): III, 2096. Kelimenin aslı için bk. CLAUSON: *EDPT*: iḍi: 41[a].

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 79]

16319. İt, sahibini ısırmaz. **492/ek1/20**

16320. İtte vefa olur, avratta vefa olmaz. **492/ek1/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 79]

16321. İt bile iyiliği bilir. **492/ek1/22**

16322. İt dişi, domuz[14060] derisi… **492/ek1/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 80[14061]]

16323. İt sürü, aḳçe ḳazan. **492/ek1/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 80]

16324. İt ırzını başına ḳapladı. **492/ek1/25**

m. [Mükerrer][14062]

16325. İtiŋ ayağına taş doḳunmaḳla[14063] ne olur! **492/ek1/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 80[14064]]

16326. İtiŋ ayağını taştan mı saḳınıyorsun? **492/ek1/27**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 80]

16327. İtiŋi pek semirtirseŋ öŋce kendiŋi ısırır. **492/ek1/28**

16328. İtiŋ çaḳşırı[14065] olmaz. **492/ek1/29**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 81]

16329. İt, yalayacaḳ kemik bulur. **492/ek1/30**

16330. İt de olsa ırzı var. **492/ek1/31**

16331. İt izi, at izine ḳarışmış. **492/ek1/32**

'Dost ile düşman bir yere gelmiş.' dėmek yaḫut fahişeler derdine düşüp ḳavga[14066] ėdenlere ḳarşı söylenir.

14060 Yazmada *domuz* kelimesi, *ṭoŋuz* ve *ṭomuz* olmak üzere iki faklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: toŋuz: 527[b]. TDK: *TTS*: toŋuz: V, 3821. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭomuz: [Aşlı: ṭoŋuz]: II, 911[b].

14061 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İt dişi, ṭomuz derisi…: 80.

14062 bk. İt 'ırżını başına ḳapladı. 492/ek2/06.

14063 Yazmada *dokun*- kelimesi, üç farklı imla ile (دوقنمق, طوقنمق, طوقونمق) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokın-: 471[a]. TDK: *TTS*: dokanmak: II, 1196; dokunmak: II, 1198. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): II, 902[c]; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: doḳumaḳ (دوقومق): 924[a]; ṭoḳunmaḳ (طوقنمق): 1258[b]; ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): 1259[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: ṭoḳunmaḳ (طوقونمق): cüz'-i evvel, 549[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a].

14064 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İtiŋ ayağına ṭaş ṭoḳunmaġla ne olur!: 80.

14065 Ş. Sāmī: *ḲT*: çaḳşır: 1. İnce ḳumāşlı uzun bir nev' şelvār. 2. Ṭuyūruŋ ayaġındaki tüg.: I, 517[c]. TDK: *DS*: çağşır (V): Post.: III, 1039[a].

14066 Yazmada: *ġavġa (غاوغا)*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī:

16332. İt, kedi; insanlara munis, faydalı maḫluḳlardır; haḳir görüp ḫor baḳmamaḳ gerektir. **492/ek2/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira bu maḫluḳları ḫoş baḳarsaŋ onlar da seni ve ḫaneni ḫoş baḳarlar; çünkü birisi evleriŋ dışarı, diğeri içeri bekçisidir; mücerreptir. Her ikisiniŋ hissiyatı vardır.

16333. İt, yatacağı yeri[14067] dört dolaşır, soŋra yatar; kedi, beş tırmalar, soŋra[14068] yatar. **492/ek2/02**

Ḫilḳî[14069] tabiatlarıdır, terk ėtmezler; mücerreptir.

16334. İt, yattığı yeri tırmalar. **492/ek2/03**

16335. İt marazına tutulmuş. **492/ek2/04**

16336. İt, yelmekle[14070] ḳocar[14071]. **492/ek2/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 81[14072]]

16337. İt ırzını başına ḳapladı. **492/ek2/06**

16338. İt yılı[14073] açlıḳ olur. **492/ek2/07**

Sâl-i Türkîden doḳuzuncusudur.[14074]

16339. İt, ḳorḳaḳ arḳadaştan ḫayırlıdır. **492/ek2/08**

16340. İt, ḳarnınıŋ doyduğu yerde yatar. **492/ek2/09**

16341. İt gibi taş dişledi ḳaldı. **492/ek2/10**

16342. İt, isini[14075] bilir. **492/ek2/11**

16343. İt, ittir; itten doğan, ḳurban olmaz. **492/ek2/12**

ḲT: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

14067 yeri: Yazmada yok.

14068 Yazmada: *ṣoŋr*.

14069 Aslı Arapça *ḫilḳî* olan bu kelime, ‘yaratılışa ait’ manasındadır. ATAY: *A-TBL*: ḫilḳī: 1, 488[a].

14070 TDK: *DS*: yelmek (I): 1. Bir işin, bir şeyin, birinin peşinde koşmak, koşturmak. 2. Çabuk yürümek 3. Amaçsız gezip dolaşmak.: XI, 4238[a]. TDK: *TTS*: yelmek: 1. Koşmak, şitap etmek, acele yürümek, esmek. 2. (Hayvan) tırıs gitmek, eşkin yürümek, hızlıca yürümek.: VI, 4505. CLAUSON: *EDPT*: yel-: 918[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: yėlmek: İsti‘cāl ėtmek, sür‘atle ḥareket ėtmek, ḳoşmaḳ, devīden.: 314[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yil-: 323[a]. Yazmada *yel-* ve *yėl-* biçimleri ile kullanılmış olan bu kelimenin *yel-* biçimi, iki farklı imla ile (يلمك, يه لمك) yazılmış.

14071 Yazmada: *ḳocarır*.

14072 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İt, yelmekle ḳocar.: 81.

14073 On iki hayvanlı Türk takvimi sisteminde, on iki yılda bir devreden yıl adları şunlardır: Sıçgan (sıçan), ud (öküz), bars (pars), tavışgan (tavşan), lu (ejder), yılan, yund (kısrak), kon (koyun), biçin (maymun), takıgu (tavuk), it (köpek), tonguz (domuz). Geniş bilgi için bk. AKGÜR, A. N.: “Takvim”, *DİA*: 39, 487[a]-490[b]. KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: 87^{a}_{13}-88^{a}_{13}; Çeviri: 344_{20}-348_{5}.

14074 On birinci yıl olmalıdır. AKGÜR, A. N.: “Takvim”, *DİA*: 39, 487[a]-490[b]. KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: 87^{a}_{13}-88^{a}_{13}; Çeviri: 344_{20}-348_{5}.

14075 Ş. Sāmī: *ḲT*: ış: Ṣāḥib, mālik, efendi: luṭf ışı= Luṭf ṣāḥibi; Işını ağırlayan, itine kemik atar.: I, 120[b]. REDHOUSE: *TaEL*: is: 83[b]; ış: 126[a]. TDK: *TTS*: is (issi): III, 2096. Kelimenin aslı için bk. CLAUSON: *EDPT*: iḍi: 41[a].

[İbrāhīm Peçevī] *Tārīḫ-i Peçevī*[14076] [cild-i ṯānī] 138[14077]

16344. İt savaşı ėderler. **492/ek2/13**

16345. İttifaḳ-ı ḫalḳ mağlup olmaz. **492/ek2/14**

16346. İttifaḳta ḳuvvet var, nifaḳta fetret var. **492/ek2/15**

16347. İt, itliğini ėder. **492/ek2/16**

16348. İt cengi ėder. **492/ek2/17**

[İbrāhīm Peçevī] *Tārīḫ-i Peçevī*[14078] [cild-i ṯānī] 140[14079]

16349. İt canlı insandır. **492/ek2/18**

16350. İt, ite; it de[14080] ḳuyruğuna soltar(?) (buyurur). **492/ek2/19**

16351. İti aŋınca sopayı hazırla. **492/ek2/20**

16352. İt gibi ḳaŋıştı[14081]. **492/ek2/21**

16353. İtiŋ alacası dışında, insanıŋ alacası içindedir. **492/ek2/22**

16354. İtiŋ ürümezi[14082] olmaz; it ürür, kervan geçer gider. **492/ek2/23**

16355. İtiŋ alası, ḳulası, ḳarası, sarısı, aḳı, göğü olur; amma yine ittir. **492/ek2/24**

16356. İtiŋ bir loḳma sesini keser. **492/ek2/25**

16357. İt, cinsine düşman[14083] olur. **492/ek2/26**

16358. İt, soyunu tanımaz. **492/ek2/27**

16359. İtiŋ dişi; kemiği ḳırar, ekmeği ḳıramaz. **492/ek2/28**

Sahibine sadaḳati olan cinsi olsa gerek.

16360. İtiŋ postunu yüzdüler. **492/ek2/29**

16361. İtten yine it doğar. **492/ek2/30**

16362. İtten ḳurban doğmaz. **492/ek2/31**

14076 Yazmada: *Peçevī Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14077 İbrāhīm Peçevī: *Tārīḫ-i Peçevī*: Alay alay üzerlerine 'asker gönderiŋ, giderlerse ta'ḳīb etsünler, demdārına ve 'arabalarına ulaşsunlar, üzerlerine dönüp yapışurlarsa sebük-bār atludur **it şavaşın ėderek** orduya gelsünler.: cild-i ṯānī, 138.

14078 Yazmada: *Peçevī Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14079 İbrāhīm Peçevī: *Tārīḫ-i Peçevī*: Kāfiriŋ üç dört alay yügrük atlusı bunları ta'ḳīb ėtdi ve bir gün bir gėce ḳoġup gitdi. Ġuzāt, muttaşıl **it cengin ėderdi** ve yaḳlaşanları oḳ ve tüfeng ile def' ėderler ėdi ve ḳalanı atlandırup düşeni ḳaldırurlardı.: cild-i ṯānī, 140.

14080 de: Yazmada yok.

14081 TDK: *DS*: kanışmak (III): Başı geriye çekip dimdik durmak.: VIII, 2624[b].

14082 Yazmada: *ürmezi*. CLAUSON: *EDPT*: ür-: 196[a]. TDK: *DS*: ürmek (I): Havlamak.: XI, 4070[a].

14083 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

16363. İt, ḳurbanları (ḳoyunları) baḳar; amma itten ḳurban olmaz; ḳurt[14084] ise ne ḳurbanlara[14085] derbân olur ne de kendisi ḳurban olur. **492/ek2/32**

16364. İt, itliğini ėder. **492/ek2/33**

16365. İt, itle; kedi, kedi ile oḳranır[14086]. **493/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İt, kediden; kedi, itten ẖoşlanmaz; mücerreptir.

16366. İt, ite; it de[14087] ḳuyruğuna soltar(?) -emir ve havale, buyurmaḳ-. **493/02**

16367. İtten doğan, ḳurban olmaz; it, peynir[14088] gemisine ḳaptan[14089] (derbân) olmaz. **493/03**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İtten doğan, ḳurban olmaz; itten ete, peynire[14090], yağa, ẖamura[14091] derbân olmaz; ḳurttan[14092] ḳoyuna çoban, nanunimet[14093] ḳapısına mihman olmaz.

16368. İtten doğan, ḳurban olmaz; ḳurttan[14094] ḳoyuna derbân -ḳapıcı[14095]- (çoban) olmaz. **493/04**

14084 Yazmada: *ḳurd*. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

14085 ne ḳurbānlara: Yazmada: *ḳurbānlara ne*.

14086 Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: oḳramaḳ: 77v13. REDHOUSE: *TaEL*: oḳramaḳ: 260[b]. YUDAHİN: *KS*: okuran-: Yavaşça kişnemek.: 589[a]. TDK: *DS*: okranmak: Koç, koyunla çiftleşmek istemek.: IX, 3275[b]; okramak: 1. Bir şeye karşı çok istek duymak, gönülden sevmek. 2. Yem isteyen at, koyun, keçi vb. hayvanlar bağırmak, kişnemek.: IX, 3275[b]. CLAUSON: *EDPT*: okra-: 92[a]. Ayrıca, bk. Aḳrānıŋ ile oḳran (şavaş ėt). 245/10, İnsān, aḳrānıyla oḳranır (görişür). 335/22.

14087 de: Yazmada yok.

14088 Yazmada: *penīr*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

14089 Yazmada: *ḳapudan*. Aslı İtalyanca *capitano* olan bu kelime Osmanlı Türkçesinde *ḳaptan* ve *ḳapudan* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

14090 Yazmada: *penīr*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

14091 Yazmada: *ẖamīre*. Kelimenin aslı Arapça *ẖamīr*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada -her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olan- *ẖamīr* ve *ẖamur* imlaları ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: ẖamur: I, 588[c]; ẖamīr: I, 589[a].

14092 Yazmada: *ḳurddan*. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

14093 Yazmada: *nān ni‘met*. Ş. Sāmī: *ḲT*: nān: nān u ni‘met: Veliyy-i ni‘metden görilen iyilik, iḥsān.: II, 1452[c].

14094 Yazmada: *ḳurddan*. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

14095 Yazmada: *ḳapucı*. CLAUSON: *EDPT*: kapığçı: 584[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ^{v}ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İtten doğan, ḳurban olmaz; ḳurttan[14096] ḳoyuna çoban olmaz; Çingene’den[14097] ḳapıya derbân olmaz; saran[14098] (baḫîl[14099]) kişiniŋ dirhem ve dinarından ehl-i ḫayrıŋ ḫayratına merhem, nişan; yoḳsuluŋ derdine derman olmaz.

16369. İt, doyduğu yeri bilir. **493/05**

16370. İt, doyduğu yerde yatar. **493/06**

16371. İt, doyduğu yerde; kedi, uyuduğu yerde yatar. **493/07**

16372. İt gibi bir can besler. **493/08**

16373. İt gibi yeler[14100] durur. **493/09**

16374. İt gibi her biri bir can besler. **493/10**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14101] 434

‘Āḳıbet ol ḫā’in ebter, ‘Arab ve Türkmān ve Çerākise’den bir miḳdār ‘asker peydā ėdüp ḳıyās[en] yanında on beş biŋ[14102] evbāş ve sekiz yüz tüfeng-endāz ḳallāş cem‘ olup Şām’da olan beytü ’l-māli erāzile ṭaġıdup ve muḫālefet ėdenlere emān ü zamān vėrmeyüp nā-ḥaḳḳ yere niçe[14103] ḳanlar dökdi, gūyā ki Şām-ı cennet-meşāmıŋ üzerine ẓulmet gibi çökdi.

(naẓm)

alup yanına ol ḫā’in hemān nice nā-kesler
dirildi mürde-yi ef‘ā başḳaldırdı Çerkesler

ḳoyuldu her muḫannet ġāret ėtdi bir niçe[14104] nā-kesler
yüze çıḳdı baṣup deryā-yı ‘ummānı nice ḫasler[14105]

ġėce gündüz gezüp ‘av‘avla şehriŋ burc-ı bārūsın
ḳılup bir ṭu‘me-yi ḫāṣıl ***her biri it gibi cān besler***

14096 Yazmada: *ḳurddan*. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

14097 Yazmada: *Çingāne’den*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān, Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: I, 517[a].

14098 Bu kelime, ‘cimri’ manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: saran: 853[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: saran: üçüncü cilt, 9[a].

14099 Aslı Arapça *baḫīl* olan bu kelime, ‘cimri, hasis, tamahkâr, cahil’ manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: baḫīl: 1, 98[b].

14100 TDK: *DS*: yelmek (I): 1. Bir işin, bir şeyin, birinin peşinde koşmak, koşturmak. 2. Çabuk yürümek 3. Amaçsız gezip dolaşmak.: XI, 4238[a]. TDK: *TTS*: yelmek: 1. Koşmak, şitap etmek, acele yürümek, esmek. 2. (Hayvan) tırıs gitmek, eşkin yürümek, hızlıca yürümek.: VI, 4505. CLAUSON: *EDPT*: yel-: 918[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: yėlmek: İsti‘cāl ėtmek, sür‘atle ḥareket ėtmek, ḳoşmaḳ, devīden.: 314[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yil-: 323[a].

14101 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi’nden bir fıḳradur*.

14102 on beş biŋ: Yazmada: *on biŋ.*

14103 Yazmada: *nice*.

14104 Yazmada: *nice*.

14105 yüze çıḳdı baṣup deryā-yı ‘ummānı nice ḫasler: Yazmada yok.

16375. İt yılı[14106] mı doğmuş acaba? **493/11**

16376. İt gibi bekçiŋ olsun. **493/12**

16377. İtiŋ feraseti vardır. **493/13**

16378. İt, yėdiğine[14107] tövbe ėtmez. **493/14**

16379. İt, duvar[14108] dibinde yatmaz. **493/14**

16380. İt yatağı kesilmiş. **493/16**

Ḫazele mecma‘ı…

16381. Ėttiklerini[14109] bulsun, cemiyeti bozulsun. **493/17**

Yaḥyā Naẓīm[14110] *Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* [Ramażāniyye I, 67] [naẓm]

Ḫaṣm-i denī dögünsün şem‘-i murādı sönsün
maḳṣūdı üzre dönsün dolāb-ı devr-i fānī
ėtdüklerini bulsun cem‘iyyeti bozulsun
a‘dā-yı dīnüŋ olsun ber-bād ḫān-mānı

16382. Ėttiğini bulsun, benden bulmasın.[14111] **493/18**

[Żiyā Paşa *Eş‘ār Żiyā* Ġazeliyyāt 50] [beyt[14112]]

16383. Ėttiğini buldu. **493/19**

16384. Ėttiği iş, ırgandığına değmez. **493/20**

16385. Ėt üstada ḫizmet, olmagıl[14113] (olma gel) loş[14114]. **493/21**

loş: Tembel.

Mevzundur.

14106 On iki hayvanlı Türk takvimi sisteminde, on iki yılda bir devreden yıl adları şunlardır: Sıçgan (sıçan), ud (öküz), bars (pars), tavışgan (tavşan), lu (ejder), yılan, yund (kısrak), kon (koyun), biçin (maymun), takıgu (tavuk), it (köpek), tonguz (domuz). Geniş bilgi için bk. AKGÜR, A. N.: "Takvim", *DİA*: 39, 487[a]-490[b]. KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma: 87[a]$_{13}$-88[a]$_{13}$; Çeviri: 344$_{20}$-348$_{5}$.

14107 Yazmada: *yedigine*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė̄-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yė̄-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

14108 Yazmada: *dīvār*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

14109 Yazmada *et-* kelimesi ile başlayan madde başları, hem *İt* hem de *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında kaydedilmiş. Müellifin ilgili imlalar (ايت, ات). ile *it-* okunuşunu kastettiği anlaşılsa da kelimenin aslı *ėt-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: ėt: 36[b].

14110 Yazmada: *Naẓīmī*.

14111 Bu madde başı, yazmada *İt* sırasına da kaydedilmiş. bk. 167/14.

14112 Żiyā Paşa: *Eş‘ār Żiyā*: Ġazeliyyāt: düşmenleriŋ çerāġı dėmem rūşen olmasun / Ḫaḳḳ'dan bulur ėden kötülik benden olmasun: 50.

14113 TDK: *TTS*: -gıl, (-gil): Eskiden emir kipine eklenirdi, görevi yalnız emir kipi takısı olmakla birlikte, anlama kimi zaman ivdirme ve pekitme katardı.: VII, 96.

14114 TDK: *DS*: loş: 1. Tembel, işe yaramaz, davranışları ağır olan (kimse). 2. Sölpük, gevşek.: IX, 3088[b]. *lūş*: Cahil, aptal. STEINGASS: *CP-ED*: lūş: 1181[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: lūş: … Aġzı egri kimseye dėnür. … Bī-ḫ^{v}ud ve bī-ḫaber ma‘nasınadur.: 739. REDHOUSE: *TaEL*: loş: 1643[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: loş: 2. Tenbel, beṭī', gevşek: Loş ādem.: II, 1247[c].

Şāhidī [*Tuḥfe-yi Şāhidī* 20[b]] [mışrā‘[14115]]

16386. Ėttiğinden utansın. **493/22**

16387. Ėttiği ḫayır, ürküttüğü ḳurbağaya değmez. **493/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 80[14116]]

16388. Ėttiği ḫayrı şer ėden ḳıtlık mı? **493/24**

16389. Ėttiği, canına kâr ḳalır[14117].[14118] **493/25**

16390. Ėttiğiŋ canına kâr ḳalır sanma. **493/26**

16391. Ėttiğini, sanma yanıŋa ḳala; ne yanıŋa ḳala ne oğlanıŋa ḳala. **493/27**

beyt

ėtdigi ṣanma ki ḳala yanına
aŋa ḳalursa ḳalmaz oġlanına

Lā beyt

ėtdigiŋi ṣanma ey kişi ḳalur yanına
saŋa ḳalmazsa mīrāṯ ḳalur oġlanına

16392. Ėttiğine edeceğine pişman[14119] olmuş. **493/28**

16393. Ėttiğiŋe sen de pişman[14120] olacaḳsın a![14121] **493/29**

Żiyā Paşa [*Eş‘ār Żiyā* Ġazeliyyāt 50] naẓm[14122]

bir gün olacaḳ ben gibi nālān olacaḳsın
ėtdüklerine sen de peşīmān olacaḳsın

tevsī‘-i ma‘īşetde bütün ḏikr ile fikriŋ
şeyḫim ne zamān[14123] söyle Müselmān olacaḳsın

16394. Ėttiği varsa göreceği de vardır.[14124] **493/30**

16395. Ėtme bulma dünyası bu. **493/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 81[14125]]

16396. Ėttiği ḫayır, yıḳtığı ḫayrata değmedi. **493/32**

14115 Şāhidī: *Tuḥfe-yi Şāhidī*: fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün / ėt ustāda ḫıdmet ṣaḳın olmaġıl lūş: 20[b].

14116 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İttigi ḫayr, ürkütdigi ḳurbaġaya degmez.: 80.

14117 YUDAHİN: *KS*: can I: Yan, cihet.: 173[a]. REDHOUSE: *TaEL*: kār: cānına kār: 1514[a].

14118 Bu madde başı, yazmada *İt* sırasına da kaydedilmiş. bk. 167/08.

14119 Yazmada: *peşīmān*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada olduğu gibi Osmanlı Türkçesinde de iki farklı imlası (pişmān, peşīmān) mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

14120 Yazmada: *peşīmān*. STEINGASS: *CP-ED*: pişmān: 253[a]; paşīmān: 254[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pişmān: I, 356[b]; peşīmān: I, 356[c].

14121 Bu madde başı, yazmada *İt* sırasına da kaydedilmiş. bk. 167/12.

14122 Yazmada: *ġazel*.

14123 Yazmada: *ramān*.

14124 Bu madde başı, yazmada *İt* sırasına da kaydedilmiş. bk. 167/11.

14125 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İtme bulma dünyāsı…: 81.

16397. Ėden[14126] bulur. **494/01**

Kendi düşen ağlamaz.

16398. Ėtmediği mi ḳaldı? **494/02**

16399. Ėtmez kibara mameleğin sarf ėden zarar. **494/03**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mıṣrā‘]

16400. Ėtme abı cari[14127] yetmiş iki vadiden yeter. **494/04**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā‘]

16401. Ėtme cevir ve[14128] cefayı biŋ naz ile. **494/05**

Lā mıṣrā‘

16402. Ėtmemeğe gayrı inandır beni. **494/06**

Enderūnī Ḥāmid beyt[14129]

ḳorḳdu gözüm cevr ü cefādan emān[14130]
ėtmemege ġayri inandur beni

16403. Ėtmemeğe gayrı beni inandırabilirseŋ inandır. **494/07**

16404. İcap, ḳabul; yerine göre maḳbul. **494/08**

16405. Îsâr ėttiği ihsan, ḳorḳuttuğu ḳurbağaya değmedi. **494/09**

16406. İcab-ı zamana göre hareket ėtmek gerek. **494/10**

16407. İcabına baḳmaḳ gerek. **494/11**

16408. İcara mal vėren, dayanmaḳ gerek. **494/12**

16409. İcap ėderse al, ėtmezse alma. **494/13**

16410. İcara mal vėreniŋ neccârdan da dostu olsa gerek. **494/14**

16411. İcara vėrdiğiŋ pöstekiniŋ tüyünü[14131] sorma. **494/15**

16412. İcat ile ihdas manen birbiriyle muḳârindir. **494/16**

14126 Yazmada *et-* kelimesi ile başlayan madde başları, hem *İt* hem de *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında kaydedilmiş. Müellifin ilgili imlalar (ات, ايت). ile *it-* okunuşunu kastettiği anlaşılsa da kelimenin aslı *ėt-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: ėt: 36[b].

14127 ābı cārī: Yazmada: *āb-ı cārī.*

14128 ve: Yazmada yok.

14129 Yazmada ilgili madde başının yanına *mıṣrā‘*, alıntının yanına ise *beyt* yazılmış.

14130 Yazmada: *aman*.

14131 Yazmada: *tügini (توكنى)*. Bu kelimenin, imlası gereği *tüg* veya *tük* biçiminde okunması mümkün olduğu gibi -Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kaydedildiği üzere- *tüy* biçiminde okunması dahi mümkündür. Kelimenin aslı *tūy*'dur. CLAUSON: *EDPT*: tū: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868. Yazmada *tüy* kelimesi iki farklı imla ile (tüg, tüy) kullanılmış.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “icat”, ademden bir şeyi aḳlen ve ilmen ve tecrübeten keşfeylemektir[14132]*. “İhdas”; ‘ibda, iḫtira’ manalarına da şamil olduğu hâlde, ‘yeniden peyda ėdilen bir şeyi icat eyleme, hasenat ve fiiliyatta istimal ėdilir şey’ dėmektir. Binaenaleyh, bu iki kelime, ‘birbiriyle her hâlde zarf ve mazruf, sıfat ve mevsuf ḳabîlinden ḳullanılabilirler’ dėmek olur.*

16413. İcatçıdır. **494/17**

16414. İcat çıḳardı. **494/18**

16415. İyice ḳalayladı. **494/19**

Azarlamaḳ.

16416. İçer iseŋ raḳı, gider yüzüŋ duvağı[14133] (hicap ve hayâsı). **494/20**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira içki (işret), ümmü ’l-ḫabâistir; bilcümle fenalıḳlar (cinnet ve cinayet) ondan[14134] *doğar.*

16417. İçen -raḳı içen- içer; ancaḳ içen, aḳlını da beraber içer. **494/21**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Aḳlını içen (ḳaybeden[14135]*), ‘mecnun’ dėmektir; “Mecnun sözüyle amel caiz olmaz, sarḫoşluḳla da amel caiz olmaz.” dėmişler.*

16418. İçen içer, içmeyen içmez; lakin içen ile içmeyen nazar-ı ilim ve hikmette bir değil. **494/22**

16419. İç günlüğü tuttu dėsene! **494/23**

Ketum âdem, mahrem esrar…

16420. İç günlüğü mü, üç günlüğü mü tuttu? **494/24**

16421. İç donu[14136] ıslaḳ. **494/25**

14132 keşfeylemekdür: Yazmada: *keşf ü ĩcād eylemekdür*.

14133 Yazmada: *duvaḳı*. Yazmada *duvak* kelimesi, *duvaḳ* ve *ṭuvaḳ* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: duvaḳ (دواق) duvaḳ (دووﻻق) yā ṭuvaḳ: I, 622[a]. REDHOUSE: *TaEL*: duvaḳ: 917[b]; ṭuvaḳ: 1248[a].

14134 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

14135 Yazmada: *ġā’ib ėden*. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā’ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā’ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā’ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

14136 Yazmada: *don, ṭon*. Kelimenin aslı *tōn*’dur. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gėyecek demekdür, ki ḳaftan ma‘nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. ‘Ale ’l-ıṭlāḳ roba, ṯevb, libās, cāme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik. iç ṭonı: Teniŋ üzerine ve pantolon yā şelvār altında giyilen bir libās, ki çamaşırdan ma‘dūddur.: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498[b].

16422. İç güveyi[14137] gibi içinden çeker. **495/01**

16423. İç güveyinden[14138] hâllice… **495/02**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 81[14139]]

16424. İçi -içyüzü- beni yaḳar, dışı -dış yüzü- seni yaḳar[14140]. **495/03**

16425. İç ağası gel beri. **495/04**

16426. İç oğlan[14141]… **495/05**

16427. İç ağrısı… **495/06**

16428. İçli âdem… **495/07**

16429. İçli dışlı oldular. **495/08**

16430. İçi başḳa, dışı başḳa; ḳalıp başḳa, ḳalp başḳa olmaḳ doğruluğa[14142] delalet ėtmez. **495/09**

16431. İçėl[14143] beyi (Ḳaramanlı) gibi sözünde durmaz[14144]. **495/10**

16432. İçim içime girdi. **495/11**

16433. İçi içine sığmaz, hiçbir yerde durmaz oldu. **495/12**

16434. İçine ağı[14145] (zehir) ḳatmadılar ya, içivėr! **495/13**

16435. İçimden doğdu[14146], öyle söyledim. **495/14**

Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem[14147] [*Zemzeme - ikinci ḳısm* Tārīḫ-i Velādet 93[14148]] [mıṣrā']

ne ḫᵛuş ilhām olundı göŋlüme tārīḫiŋ ey ma'ṣūm

14137 Yazmada: *güvegi, givegi*. CLAUSON: *EDPT*: küḏēgü: 703ᵃ. TDK: *DS*: güvegi: Damat, güveyi.: VI, 2239ᵇ. Yazmada *güveyi* kelimesi; *givegi*, *giyev*, *güve* ve *güvegi* biçimleri ile kullanılmış.

14138 Yazmada: *güvegiden, giyevden*. CLAUSON: *EDPT*: küḏēgü: 703ᵃ. TDK: *DS*: güvegi: Damat, güveyi.: VI, 2239ᵇ; giyev: Güvey.: XII, 4509ᵇ.

14139 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İç güveginden ḥāllice…: 81.

14140 yaḳar: Yazmada: *yaḳar ḳabīlindendir*.

14141 Devşirme olarak saraya alınıp çeşitli devlet hizmetleri için yetiştirilen kimse. Geniş bilgi için bk. ŞİMŞİRGİL, A.: "İç oğlanı", *DİA*: 21, 449ᶜ-450ᵇ.

14142 Yazmada *doğruluk* kelimesi *doġrılıḳ* ve *ṭoġrılıḳ* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan iki farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924ᵃ; ṭoġruluḳ: 1256ᵇ; ṭoġrılıḳ: 1257ᵃ. TDK: *DS*: toğru: X, 3944ᵃ.

14143 İçel: Osmanlı taşra teşkilatında Anadolu'nun güneyinde yer alan sancak. … İçel sancağı, batıda Alanya burnundan doğuda Lamas suyuna kadar (Alata çayının batısında) Toros dağları ile Akdeniz arasında uzanıyordu. … Sancağın kapsadığı bölge, Türk fethinden sonra Karamanoğulları Beyliği'nin kurucusu Kerîmüddîn Karaman Bey'in bölgede uzun süren idaresi sebebiyle önce Kamerüddin ili, daha sonraki dönemlerde diğer beylik topraklarıyla birlikte Karaman ili olarak anıldı. ÇELİK, Ş.: "İçel", *DİA*: 21, 450ᶜ.

14144 Yazmada *dur-* kelimesi ekserisi *ṭur-* biçimiyle olmak üzere *dur-* ve *ṭur-* imlalarıyla kullanılmış. Kelimenin aslı *tur-*'tır. CLAUSON: *EDPT*: 529ᵇ. TDK: *TTS*: durmak (turmak): II, 1261; turmak: V, 3856. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭurmaḳ: II, 896ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: ṭurmaḳ: 1254ᵃ.

14145 Yazmada: *aġu*. CLAUSON: *EDPT*: ağu: 78ᵇ. TDK: *DS*: ağu (I): Zehir.: I, 114ᵃ.

14146 *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*'de *ilhām*'ın Türkçe mukabili olarak "İçime doğdu, içimden doğdu." tabirleri kaydedilmiş olup yazmada bu madde başının altında yer alan alıntıların da bu münasebetle buraya kaydedildiği anlaşılmaktadır. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ilhām: [ḳısm-ı evvel,] 446ᵃ.

14147 Yazmada: *Ekrem*.

14148 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ilhām: [ḳısm-ı evvel,] 446ᵇ.

Cevrī[14149] [beyt]

görinür rişte-yi güftār dürer-bārıŋda
genc ma'nāda olan gevher-i feyż-i ilhām

16436. İçine sığdıramadı. **495/15**

16437. İçme namert elinden su abıhayat daḫi olsa. **495/16**

16438. İçine it bağlasaŋ durmaz. **495/17**

16439. İçki içmek, aḳlını içmekle beraberdir. **495/18**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira "İçki içmek; muzır, mutlaḳ muzır bir şeydir, ki faydası olmaz; olursa o da muzır olur." dėmişler. İspatı pek çoḳ türlüdür: Evvela, içki insanıŋ yüzünden hicap ve hayâsını ref ve izale ėder. Saniyen, ḳalbinden iman, vicdan, hüsn-i aḫlaḳ, saygı, kaygı, havf, endişe, hürmet, merhamet, edep, terbiye, insaniyet gibi ḫasâil-i beşeriye ve fazâil-i aḫlaḳiyeyi tamamen selbeyler. Salisen, başta başḳaca bir ihsan-ı İlahî olan cevher-i aḳlı ve münevver fikri tıpḳı tîz-âb[14150] gibi yaḳıp nur u ziya-yı maddî ü manevî-yi aḳlı söndürerek ḫavas u havas-ı insanîyi iptal eylerek âdeten insanı muvaḳḳat mecnunlar sırasına idḫâl ėder. Nihayet, giderek haḳîḳî ve müebbet caniler ve mecnunlar gibi zümre-yi "lā yufliḥūn"[14151] sınıfına ilhaḳla dünya ve aḫiretini mahv ve ḫarap eyler; çünkü içkiye ulema ü hükemâ-yı İslam "Ümmü 'l-ḫabâistir." dėmişler. "Ümmü 'l-ḫabâisten ise daima cünun ve cinayet, el-ḫabâisîn ve 'l-ḫabâisât amilleri doğar." dėmişler. Binaenaleyh, içki içeniŋ evvela kendine ḫayrı yoḳ iken başḳasına ḫayrı nasıl olur? ilā āḫirihi[14152]…

16440. İçine sıçan düşse başı yarılır. **495/19**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 81[14153]]

16441. İçin için ağladı. **495/20**

16442. İçine od düşmüş. **495/21**

16443. İçine sinek mi düşmüş? **495/22**

16444. İçi beni yaḳar, dışı seni. **495/23**

16445. İçi temiz olanıŋ dışı da temiz olur onuŋ[14154]. **495/24**

Arabî: *in ṣaḥḥa as-sirru ṣaḥḥa al-'alanu*

[=Görünmeyen temiz olursa görünen de temiz olur.]

14149 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: ilhām: [ḳısm-ı evvel,] 446[b].

14150 Aslı Farsça *tēz-āb* olan ve günümüz Türkiye Türkçesinde *kezzap* biçimiyle kullanılan bu kelime; Osmanlı Türkçesinde *tēz-āb, keḏḏāb* ve *kezzāb* imlaları ile müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: tēz-āb: 342[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tēz-āb: I, 457[a]; keḏāb yā kezāb: II, 1153[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tēz-āb: 618[b]; keḏḏāb, kiḏḏāb: 1532[a].

14151 Bu ifade 'kurtuluşa eremezler' manasındadır ve *Kur'an*'da "Allah'a karşı yalan uyduranlar" için kullanılmıştır. ALLĀH: *Ḳur'ān*: 10. Sūratu Yūnus 69; 16. Sūratu 'n-Naḥl 116.

14152 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14153 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İçine şıçan düşse başı yarılur.: 81.

14154 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

16446. İçi sarı âdem… **495/25**

16447. İçi dışı bir âdemdir. **495/26**

16448. İçi dışına beŋzemez. **495/27**

16449. İçi dışına uymaz tilkidir. **495/28**

16450. İçi Çıfıt[14155] çarşısı[14156], dışı tilki. **495/29**

16451. İçi başḳa, dışı başḳa âdemden vefa gelmez. **495/30**

16452. İçinden çeker, dışından iter. **495/31**

16453. İcap ėtmeyen işe ḳarışma, gücüŋ yetmeyen taşı ḳucaḳlama. **496/01**

16454. İcab-ı hâl ve zamanında, her vecihle müsait zaman ve sırasında hasbü ’l-icap ve ’t-teklif her ne söyler iseŋ söyle; tek, sözü doğu söyle. **496/02**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Yani icab-ı hâl ü zamana, tab-ı selim ve aḳl-ı halim vicdana muvafıḳ; tariḳ u taraf-i haḳ u adalete muḳârin ve masruf-i sıhhat-i kelama ve selamet-i zaman u zemin ahval-i hakikat-i merama şamil ve mutabıḳ bulunsun. Velhasıl, “Her ne söyler iseŋ söyle; tek ḫayır ve sevap[14157] olanı söyle ve illa sükût eyle.” dėmişler.

16455. İçten pazar[14158] iş bozar. **496/03**

16456. İçinden pazarlıḳlı… **496/04**

14155 Kelimenin aslı *yahūd* olup bu kelimenin kökeni ve manası ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. “Müslüman âlimler, *yehūd* ve *hūd* kelimelerini ‘tövbe edip hakka dönme’ anlamındaki *havd* (*hāda-yahūdu*) köküyle ilişkilendirmişlerdir. *Hūd, hāid*’in (‘tövbe eden’) çokluğudur veya *yahūd* kelimesindeki *yā* harfinin hazfedilmesiyle oluşmuştur; bazı kıraatlerde bu kelime *yahūd* şeklinde okunmaktadır. *Yahūd*’dan maksat ise ‘yahūdiyyīn’dir (‘tövbe edenler’). Bir diğer görüş ise *Yehūd*’un bir kabile ismi olduğu ve kelimenin aslı -Hz. Ya‘ḳūb’un on iki oğlundan en büyüğü olan Yehuza’ya nispetle- ‘yehūḏ’ iken *ḏal* harfinin *dal* harfine çevrilmesiyle Arapçalaştığı şeklindedir…” bk. GÜRKAN, S. L.: “Yahudi”, *DİA*: 43, 182[a]. Kelimenin Farsçada *Cuhūd, Çıfūd* ve *Yahūd* olmak üzere üç farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: Cuhūd: 382[a]; Çıfūd: 396[a]; Yahūd: 1539[a]. Farsçadan Türkçeye geçtiği anlaşılan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde ise her biri yazmada da kullanılmış olan *Cuhūd, Çıfıt, Çıfūt* ve *Yehūd* imlaları mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: I, 489[c]; Çıfūt (چفوت) yā-ḫ[v]ud Çıfıt (چفیت): I, 511[c]; Yehūd: II, 1571[b]. Kelime, Türkçede ‘Yahudî’ anlamının yanı sıra mecaz olarak ‘hileci, düzenbaz; inatçı, garazkâr’ anlamlarında da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: s. Fā. [“Yahūd”dan. Ġalaṭı: *Çıfūt*.] Yehūd ṭā’ifesinden ādem, Yehūdī. *mec.* ‘İnādcı ve ġaraz-kār ādem.: I, 489[c]. TDK: *TS*: Çıfıt: Yahudi.: 529[a]; çıfıt: Hileci, düzenbaz.: 529[a]. AYVERDİ: *MBTS*: Çıfıt: 228[a]; Çıfıtlık: 228[a].

14156 Yazmada: *çarşusı*. Kelimenin aslı Farsça *çār-sū*’dur. STEINGASS: *CP-ED*: 385[a]. Kelime yazmada *çār-sū, çarşı* ve *çarşu* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış olup ilgili imlaların üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çār-sū: I, 497[b]; çarşı yā-ḫ[v]ud çarşu: I, 497[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çār-sū: 703[a]; çarşu, çarşı: 703[a]. TDK: *TS*: çıfıt çarşısı: Türlü şeylerin karmakarışık bir durumda bulunduğu yer.: 529[a]. AYVERDİ: *MBTS*: Çıfıt: Çıfıt çarşısı (gibi): 1. Karmakarışık. 2. Düzensiz ve kötülüklerle dolu.: 228[a].

14157 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: aṣ-ṣavāb: Rast ve dürüst ma‘nāsına ismdür, ki *ḫaṭā’* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ, bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (II): 2080[a].

14158 Yazmada bu (496.) sayfadaki *pazar* kelimeleri, *bāzār* ve *pazar* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 81[14159]]

16457. İçinden pazar, kendi kendine ḳurar. **496/05**

16458. İçinden yanar. **496/06**

16459. İçi dışına uymaz şamama[14160] gibi… **496/07**

16460. İçini dışını tövbe temizledi. **496/08**

16461. İçini çekti. **496/09**

16462. İçinden salep[14161] güğümü gibi ḳaynar. **496/10**

16463. İçeride birḳaç divane varsa dışarıda bir nice bigâne var. **496/11**

Mevzundur.

Naḳşī [mışrā‘]

16464. İçli âdem, suçlu âdem… **496/12**

16465. İçki -işret etmek- ümmü ’l-ḫabâistir; şer‘an ve aḳlen memnu, merdûd ve mezmûmdur. **496/13**

14159 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İçinden pazarlıḳlı.: 81.

14160 Kelimenin aslı Arapça ‘koklamak’ manasındaki *şamm* kökünden gelen *şammām*’dır ve burada ‘güzel kokulu, kötü tatlı kavun’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aş-şammām: Muḥarrefi *şamama* ve Fārsīde *dastanbūya* dėdükleri nesnedür, ki Ebūcehl ḳavunı ṭarzında küçük ve ḳırmızı ve yeşil ve ṣarı alaca ve muḫaṭṭaṭ olur, rāyiḥası bārid ve raṭb olup dimāġı müleyyin ve nevmi cālib ve ekli telyīn-i tabī‘atde mü’ettirdür.: III, 492. ATAY: *A-TBL*: şammām: 2, 1140[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: şammām: 214[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: şamama: I, 766[b]; şemmāme: Şamama dėnilen mīve-yi ġayr-i me’kūle.: I, 784[c]. TDK: *DS*: şama (II): Kokulu küçük kavun.: X, 3740[b]; şamama: Ekşimsi küçük kavun.: X, 3741[a].

14161 Yazmada: *ṯa‘leb*. Aslında ‘tilki’ manasında Arapça bir kelime olan *ṯa‘leb*, ilgili bitkinin kökünde yer alan yumruların şekilleri sebebiyle *ḫuṣyatu ’ṯ-ṯa‘lab* yani ‘tilki hayası’ (veya *ḫuṣā ’ṯ-ṯa‘lab* [=tilki hayaları]) diye adlandırılması neticesinde hem bu yumruların hem bunların dövülmesiyle elde edilen tozun hem de bu tozdan yapılan içeceğin adı olmuştur. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯa‘lab: I, 82; al-ḫuṣy va al-ḫuṣyat: III, 804. *Salep* kelimesinin aslının *saḥlep* olduğu da ileri sürülmüştür; ancak ilgili bitkinin kökündeki yumruların “tilki hayaları”nı andırması sebebiyle kelimenin aslı -yukarıda da zikredildiği üzere- *ḫuṣyatu ’ṯ-ṯa‘lab* [=tilki hayası] (veya *ḫuṣā ’ṯ-ṯa‘lab* [=tilki hayaları]) olmalıdır. Ayrıca, ilgili bitkinin diğer bir adı olarak kullanılan *orkide* (<Fransızca *orchidée*) kelimesinde de aynı benzetme durumu söz konusudur; zira bu kelimenin aslı olan Yunanca *orchis (όρχις)* kelimesi, aslında ‘husye, haya’ manasında olup hem Yunancada hem de Latincede ‘salep, orkide’ manasında da müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: όρχις (orchis): 577[a]. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: orchis: 1276[c]. KAROL - SULUDERE - AYVALI: *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*: orkide: 488[b]; salep: 569[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: saḥleb: Aṣlı *ḫuṣā’u ’ṯ-ṯa‘lab* (ya‘nī *tilki ḫāyeleri*) olması muḥtemel olan ma‘rūf *ṯa‘leb*’iŋ (veyā *sāleb*’iŋ) aṣlı olmaḳ üzere luġat-ı ‘Arabiyye ṣıfatıyla ba‘ż luġaviyyūnumuz ṭarafından ḳayd olunmış ėse de hēçbir ‘Arabī luġat kitābında böyle bir kelimeye dest-res olamadıḳ.: I, 711[b]. ATAY: *A-TBL*: saḥlab: 2, 956[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṯa‘leb: ḫuṣā ’ṯ-ṯa‘lab: 625[a]; sālep: 1030[a]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: ṯa‘leb: Dilkü, tilkü. Ḫuṣyetü ’ṯ-ṯa‘leb: Sāleb.: cüz’-i ṯānī, 1048[b]. NİŞANYAN: *NS*: salep: 730[b]. Günümüz Türkiye Türkçesinde hem *salep* hem de *sahlep* biçimiyle kullanılan bu kelime; Osmanlı Türkçesinde *ṯa‘leb, sāleb ve saḥleb* olmak üzere üç farklı imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sāleb yā-ḫ^{v}ud ṯa‘leb: I, 701[b]; saḥleb: I, 711[b]. TDK: *TS*: sahlep: 2009[b]; salep: 2018[a]. *Salep* kelimesi, yazmada ise iki farklı imla ile (sāleb [1013/12], ṯa‘leb) kullanılmış.

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Zira insanıŋ yüzündeki şeref ve nur-i hayâ ü hicabı ḳaldırır. Ḳalbindeki nur-i iman u aḫlaḳı söndürür. Şeref, aḳıl ve meziyet, asar-ı rahim ü şefḳat ve bilcümle hiss-i insaniyeti tamamen selp ve ḫavfu’llahı ref ü izale ėder ve cemi ef‘âl-i şeytanet ve amal-i melanet ü ḫabaset ü denaetleri icraya sevḳ ve vadi-yi zulüm ve zulmete ilḳâya cüret ve teşviḳ eyler, dėmişler.

16466. İçerideki[14162] içeride, dışarıdaki[14163] dışarıda… **496/14**

16467. İçine darı[14164] ekmişler. **496/15**

16468. İçine zehir ḳatmadılar ya! **496/16**

16469. İçine soğuḳ[14165] su ḳattı. **496/17**

16470. İç marazına uğrattı desene! **496/18**

16471. İçtiği suları ayrıdır. **496/19**

16472. İçyüzüne baḳmaḳ gerek. **496/20**

16473. İç sıḳılması işsizlikten gelir. **496/21**

16474. İçyüzünden belli olur kişi. **496/22**

16475. İçtiği suyuŋ nereden geldiğini bilse bari! **496/23**

16476. İçtiği su burnundan geldi. **496/24**

16477. İçtiŋ üzüm suyunu, döktüŋ yüzüŋ suyuŋu. **496/25**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 81[14166]]

16478. İçkisiz günü yoḳ. **496/26**

16479. İçiniŋ alacası dışına çıḳtı. **496/27**

16480. “İç!” dėdilerse “Çeşmeyi ḳurut!” dėmediler ya! **496/28**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 81]

16481. İçkisiz günü gün, ḳavgasız düğün olmayan şehri, köyü nerede bulursun? **496/29**

14162 Yazmada: *içerdeki*. Yazmada bu kelimenin hem *içerde* hem de *içeride* biçimi kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: iç: 17[a]. REDHOUSE: *TaEL*: içeri: 290[b].

14163 Yazmada: *ṭışardaki*. Yazmada bu kelimenin hem *ṭışarda* hem de *ṭışarıda* biçimi kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: taş: 556[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭışarı: 1240[a].

14164 Yazmada: *darı, ṭarı*. Bu kelime; ‘ufak taneli zahire’ manasında olup Osmanlı Türkçesinde *darı, daru, ṭarı, ṭaru* gibi birden fazla imla ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: darı: I, 597[c]; ṭarı yā-ḫ[v]ud ṭaru: II, 860[c]. REDHOUSE: *TaEL*: daru: 881[b]; darı: 881[b]; ṭarı: 1221[a]. Türkçenin diğer lehçelerinde de durum aynıdır. CLAUSON: *EDPT*: tarığ: 537[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: darı: 56[b]; tarı: 263[b]; ṭarı: 263[b]; taru: 264[a]. Yazmada kelimenin *darı, daru, tarı* ve *ṭarı* imlaları kullanılmıştır.

14165 Yazmada: *ṣo’uḳ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣo’uḳ: II, 844[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [صغوق ve صوؤق yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo’uḳ (صوؤق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوؤق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a].

14166 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İçdiŋ üzüm ṣuyunı, dökdüŋ yüzüŋ ṣuyunı.: 81.

16482. İçmeyene zorla içirmek olmaz. **496/30**

16483. İçtiğiŋ[14167] cam-ı şarabı ab-ı hayvan oldu tut. **496/31**

Muḥibbī *Dīvān*[14168] [93, 184, 3; 4] naẓm

tāc u taḫt[14169] *u salṭanat ber-bād olur çūn ʻāḳıbet*
kendüni ʻālem serīrine[14170] *Süleymān oldı ṭut*

çūn getürirsin[14171] *ayaġı bezm-i dünyādan göŋül*
içdügüŋ[14172] ***cām-ı şerābı āb-ı ḥayvān oldı ṭut***

16484. İçerisi Çıfıt[14173] çarşısıdır[14174]. **496/32**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 81[14175]]

16485. İçi beni yaḳar, dışı èli. **496/33**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 82]

16486. İçmeyicek[14176] ey derviş, işiŋ ne meyḫanede -meclis-i meyde-; geçmeyicek mihnet köprüsün derdiŋ ne peymânede? **496/34**

Mevzundur.

Lā [beyt]

16487. İçtiler âşıḳ-ı dilân-ı mihnetzede, görmediler sırat köprüsün, mest oldular meclis-i meyde serapa mesel-i mevât u hayvan; çün geçtiler mihnet köprüsün, gördüler köy-i yâri sirâcen münîren, buldular dert devasın ebeden mesel-i ab-ı hayat u hayvan. **496/35**

Mevzundur.

14167 Yazmada: *içdügün, içdigüŋ.*

14168 Yazmada: *Ḳāfile-yi Şuʻarā*: Sulṭān Süleymān-ı Ḳānūnī: 14. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʻarā*: Ḳānūnī Sulṭān Süleymān Ḫān ibn Yavuz Sulṭān Selīm Ḫān: I, 14[a].

14169 taḫt u tāc: *Ḳāfile-yi Şuʻarā*’da ve yazmada: *tāc u taḫt*.

14170 *Ḳāfile-yi Şuʻarā*’da ve yazmada: *serīrinde*.

14171 çün getürirsin: *Ḳāfile-yi Şuʻarā*’da ve yazmada: *ḳaldırsun çūn*.

14172 *Ḳāfile-yi Şuʻarā*’da ve yazmada: *içdügin*.

14173 Kelimenin aslı *yahūd* olup bu kelimenin kökeni ve manası ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. bk. GÜRKAN, S. L.: “Yahudi”, *DİA*: 43, 182[a]. Kelimenin Farsçada *Cuhūd*, *Çıfūd* ve *Yahūd* olmak üzere üç farklı imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: Cuhūd: 382[a]; Çıfūd: 396[a]; Yahūd: 1539[a]. Farsçadan Türkçeye geçtiği anlaşılan bu kelimenin Osmanlı Türkçesinde ise her biri yazmada da kullanılmış olan *Cuhūd*, *Çıfıt, Çıfūt* ve *Yehūd* imlaları mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: I, 489[c]; Çıfūt (چفوت) yā-ḫ[v]ud Çıfıt (چفيت): I, 511[c]; Yehūd: II, 1571[b]. Kelime, Türkçede ‘Yahudî’ anlamının yanı sıra mecaz olarak ‘hileci, düzenbaz; inatçı, garazkâr’ anlamlarında da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: Cuhūd: s. Fā. [“Yahūd”dan. Ġalaṭı: *Çıfūt*.] I, 489[c]. TDK: *TS*: Çıfıt: 529[a]; çıfıt: 529[a]. AYVERDİ: *MBTS*: Çıfıt: 228[a]; Çıfıtlık: 228[a].

14174 Yazmada: *çarşusıdur*. Kelimenin aslı Farsça *çār-sū*’dur. STEINGASS: *CP-ED*: 385[a]. Kelime yazmada *çār-sū, çarşı* ve *çarşu* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış olup ilgili imlaların üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çār-sū: I, 497[b]; çarşı yā-ḫ[v]ud çarşu: I, 497[b]. REDHOUSE: *TaEL*: çār-sū: 703[a]; çarşu, çarşı: 703[a]. TDK: *TS*: çıfıt çarşısı: Türlü şeylerin karmakarışık bir durumda bulunduğu yer.: 529[a]. AYVERDİ: *MBTS*: Çıfıt: Çıfıt çarşısı (gibi): 1. Karmakarışık. 2. Düzensiz ve kötülüklerle dolu.: 228[a].

14175 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İçerisi Çıfıd çarşusıdur.: 81.

14176 TDK: *TTS*: -ıcak (-icek; -ucak, -ücek; -ıncak, -incek): -ınca, -dığı vakit.: VII, 113.

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Bu sözler[14177]*, meyḫane-yi maneviyatadır; yani hep turuḳ-i manevî vasıflarıdır; erbabı aŋlar, dėrler.*

16488. İcab-ı hâl ve tabiatını bilmediğiŋ, tecrübe ve tezkiye ile aŋlamadığıŋ insanla dostluḳ, hayvanla yolculuḳ olmaz. **497/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Tezkiyesiz, tecrübesiz; insan ve hayvanla dostluḳ, yolculuḳ olmaz.

16489. İcab-ı hâle göre hareket zaruret messėder ise muḳteza-yı beşeriyete muvafıḳ ve icab-ı zemin ve zamana göre hareket ėtmek gerek. **497/02**

16490. İçim içim bayıldı. **497/03**

16491. İçmem üzümüŋ suyun, dökmem yüzümüŋ suyun. **497/04**

16492. İçmeyicek[14178] ey derviş, işiŋ ne meyḫanede; sevap[14179] ve sevaba[14180] ḫizmet ėdenleriŋ kârı ne gülḫanede? **497/05**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16493. “Iḫ!” dėdirmezler. **497/06**

16494. “Iḫ!” dėseŋ de faydasız (deve öldü). **497/07**

16495. Iḫlattılar[14181] ḫasımlarını, der[14182] ve duvara[14183] ḫasım ḫainler mıḫlandılar. **497/08**

16496. Ėrteye[14184] ḳalan iş, arda[14185] ḳalır. **497/09**

‘Soŋa ḳalan, doŋa ḳalır.’ dėmektir.

16497. Ėr[14186] geç olacaḳ olur, ölecek ölür. **497/10**

14177 Bu ifade, ilgili sayfadaki son iki madde başı (497/34 ve 496/35) için kullanılmıştır.

14178 TDK: *TTS*: -ıcak (-icek; -ucak, -ücek; -ıncak, -incek): -ınca, -dığı vakit.: VII, 113.

14179 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṯ-ṯavāb: Ecr ve cezā ma‘nāsınadur, ki a‘māl muḳābilinde i‘ṭā olunan pādāşdan ‘ibāretdür. Meczī olan kimseye ‘āiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müsta‘meldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85.

14180 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aş-şavāb: Rast ve dürüst ma‘nāsına ismdür, ki *ḫaṭā’* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ, bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (II): 2080[a].

14181 TDK: *DS*: ıhlamak (I): Deveyi çöktürmek, oturtmak.: VII, 2460[b]; ıhlamak (II): Yorgunluktan, hastalıktan ya da sıkıntıdan sık sık nefes almak, inlemek.: VII, 2460[b]; ıhlatmak: Deveyi çöktürmek, oturtmak.: VII, 2460[b].

14182 Kelimenin aslı Farsça olup ‘kapı’ manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: dar: 506[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dar: On ma‘nāsı var: 1. Ḳapu ma‘nāsınadur, ki ‘Arabī de *bāb* dėnür. 2. Ṭaġ maġarasına dėrler. 3. Kerre ve merre ve nevbet ve yol ma‘nāsınadur. 4. Bāb ve nev‘ ve cins mevḳi‘lerinde isti‘māl olunur. … 9. İçeri ve dāḫil ve derūn ma‘nāsınadur.: 355. Ş. Sāmī: *ḲT*: der: I, 603[b].

14183 Yazmada: *dīvāra*. Kelimenin aslı Farsça *dīvār*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dīvār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

14184 CLAUSON: *EDPT*: ėrtē: 202[b]. TDK: *TTS*: erte, (irte): Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın.: III, 1512. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėrte: I, 239[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrte: 48[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irte (I): 114[a]; irte (II): 114[a]; irte (III): 114[a]. TDK: *DS*: irte: 1. Gündüz. 2. Karanlık, gece.: VII, 2553[a].

14185 Yazmada: *arta*. CLAUSON: *EDPT*: art (ārd): 200[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: art: I, 28[b]; ard: I, 29[a].

14186 Yazmada *er [erken]* kelimesinin *er* ve *ėr* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılması sebebiyle *er* kelimesi ile başlayan madde başları hem *Er* sırasında (bk. 195. s.) hem de *İy, [Ė, İ, Î]* (bk. 499. s.)

Olacaḳ ile öleceğe çare olmaz.

16498. Ėden bulur. **497/11**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 82[14187]]

Arabî: *al-cazā’u min cinsi ’l-‘amali*

[=Ceza (iyi veya kötü karşılık), amelin cinsindendir.]

16499. Ėden, Haḳ’tan bulur. **497/12**

16500. Ėden, Haḳ’tan bulsun; benden bulmasın. **497/13**

Żiyā Paşa [*Eş‘ār Żiyā* Ġazeliyyāt 50] beyt[14188]

düşmenleriŋ çerāġı dėmem rūşen olmasun
Ḥaḳḳ’dan bulur ėden kötülik benden olmasun[14189]

16501. Ėden, cezasını[14190] bulur; dünyada olmasa aḫirette bulur. **497/14**

16502. Ėr olsun, geç olsun; tek ḫayırlı olsun. **497/15**

16503. İdealsiz -tasavvur, tasvir- insan olmaz; lakin ḳuru tasavvur ve tasvirle insan nail-i meram olmaz; olur, esbabına teşebbüsle ve uhdesinden gelmekle olur. **497/16**

16504. Îzâ (eziyet) mümine haramdır. **497/17**

16505. Ėrmeyen[14191] el, iş bilmez; görmeyen göz, işitmeyen ḳulaḳ iş görmez, söz bilmez. **497/18**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16506. Ėrişir fasl-ı ḫazan, vaḳt-i bahar elden gider. **497/19**

Fātiḥ Sulṭān Meḥmed Ḫān [*Ḳāfile-yi Şu‘arā* I, 9[a14192]] mıṣrā‘

---

sırasında kaydedilmiş. TDK: *TTS*: er (II), ir: III, 1488. Ş. Sāmī: *ḲT*: er: I, 86[b]; ėr: I, 238[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ėr: 188. TDK: *DS*: ir: VII, 2546[a].

14187 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İden bulur.: 82.

14188 Yazmada: *Żiyā Paşa ġazelinden bir beyt.*

14189 Yazmada: *bulmasun*.

14190 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca ‘işlenen kötü bir fiile verilen acı verici karşılık’ için kullanılan bu kelime, burada Arapça aslına da uygun biçimde ‘işlenen fiilin mahiyetine göre verilen iyi veya kötü her türlü karşılık’ manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cazā’: Mükāfāt ‘ale ’ş-şey’ ma‘nāsına ismlerdür, ki bir nesneye muḳābil ‘ivaždan ‘ibāretdür… ve cezā’ maṣdar olur, mükāfat eylemek ma‘nāsına… ve kāfī olmaḳ ma‘nāsınadur… ve ödemek ma‘nāsınadur.: III, 784.

14191 CLAUSON: *EDPT*: ėr-: 194[a]; ėriş-: 239[b]. TDK: *TTS*: ermek (irmek): III, 1507; irmek: III, 2095. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrmek: 49[b]; ėrişmek: 50[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: er- (I): 74[a]; eriş-: 75[a]; ir- (I): 113[a]; iriş- (I): 113[b]; irüş-: 114[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ermek: I, 91[c]; ėrişmek: I, 239[b]; ėrmek: I, 239[c]. REDHOUSE: *TaEL*: erişmek: 68[a]; ermek: 73[a]; ėrişmek: 293[b]; ėrmek: 294[b]. TDK: *DS*: irişmek (II): VII, 2552[a].

14192 Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu‘arā*: Fātiḥ-i İstanbul Sulṭān Meḥmed Ḫān-ı Ṯānī ibn Sulṭān Murād Ḫān-ı Ṯānī: sāḳiyā mey ṣun kim bir dem lāle-zār elden gider / ėrişür faṣl-ı ḫazān vaḳt-i behār elden gider: I, 9[a].

16507. İran'dan, Irak'tan, uzun çölden, ırak yoldan gelen at, eşek, misafir, insan elbette yorgun argın (arık[14193]) olur; Hicaz'dan, Basra ve Bağdat'tan gelen insanın başında kefiye[14194] veya sarık olur, hayvanın kulakları yarık olur. **497/20**

Âdet-i bilâd öyledir. Mücerreptir.

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16508. Irak yoldan, çorak çölden gelen kervanın keyfini sormağa gelmez. **497/21**

16509. Iraktan davul sesi hoş gelir, İran'dan dolu testi[14195] boş gelir. **497/22**

16510. Irakta (uzakta) olan at, eşek; eş dost; hısım akraba daima birbirine kişneşirler; yakında[14196] olsalar daima birbiriyle dişleşirler. **497/23**

Mücerreptir.

Ḥ. [ʻAbdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16511. Iraktaki dosttan, yakındaki düşman[14197]… **497/24**

16512. İran'ı, Turan'ı seyrüseferle teshir ėtti. **497/25**

16513. İran'dan gelecek ayranı gözetir. **497/26**

16514. İran virandır. **497/27**

Bāḳī *Dīvān* [9, 2, 30] [beyt]

menzil-i zendeḳa vü mecmaʻ-ı ilḥād olalı
ṣarṣar-ı ḳahruŋ-ile ḫıṭṭa-yı ***Īrān vīrān***

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14198] 372 naẓm

dėdiler pād-şāh-i Cem Sulṭān
tėǧuŋ olsun düşmene ātiş-feşān

14193 Bu kelime 'zayıf, cılız' manasında kullanılmakla birlikte aslında 'yorgun, bitkin' manası da olup *argın* kelimesi ile aynı (*ar-*: 'yorgun, zayıf olmak') kökten gelmektedir. CLAUSON: *EDPT*: ar-: 193[a]; aruk: 214[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: arıġ ve arık: 10[b]. BASKAKOV: *N-RS*: арык (arık): 49[a]. ÖNER: *K-TTS*: arı-: 34[a]; arık: 34[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: arı-: 11[a]; arık: 11[a]; aruk: 12[b]. TDK: *DS*: arık (II): I, 316[a]; arımak: I, 320[b].

14194 AYVERDİ: *MBTS*: kefiye: Arap erkeklerinin kullandığı, omuzları örtecek büyüklükte, kenarları püsküllü ipek baş örtüsü, ketfiye.: 650[b].

14195 Yazmada: *destī*. Kelimenin aslı Farsça *dastī* dir. STEINGASS: *CP-ED*: 525[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dastī: El ile ṭutup götürmesi mümkin olan ẓarfa dėrler. Maʻhūd şu ḳonılan ẓarfa, ki küpçükdür, *destī* ıṭlāḳı bu iʻtibārladur. *dastīc* muʻarrebidür ve yār ve yāverlik ve yardımcılık ve iʻānet maʻnāsına gelür.: 369. Ş. Sāmī: *ḲT*: destī: Fā. [Tür. zebān-zedi: *testi*.]: I, 610[a].

14196 Yazmada *yakın* kelimesi, üç farklı imla ile (ياقن, ياقين, يقين) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (ياقن): 2189[b]; yaḳın (ياقين): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (ياقين): ["يقين" yazılmamalı ve 'Ar. "yaḳīn" ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c].

14197 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaṣm. Aṣl Türkçesi: *yaġı, yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a].

14198 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden*.

kişver-i Īrān ki bir vīrāndur
anda[14199] *ḳışla eylemek pür efsāndur*

varalum ma'mūre-yi Rūm'a şehā
bend-i miḥnetden bizi eyle rehā

kişver-i Rūm içre ārām ėdelüm
ṣonra her ḳanda gidersek gidelüm

16515. İran'ı viran ėttiler, şahı hayran. **497/28**

16516. İran'ı viran ėttiler. **497/29**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14200] 359

Mülūk-i Özbekiyāndan "Şeybe Ḫān" dėmekle ma'rūf bir pād-şāh-ı a'ẓamü 'ş-şān kellesini zer ü zīver ile ārāste ve envā'-ı cevāhir ile pīrāste ėdüp meclis-i şerābda o ḳab ile ümerāsına şerāb ve ṭolular içirdi ve min ba'd cemā'atle namāzı nehy ėdüp cāmi'lerde minberleri yıḳdırup ḫāṣā sebb ü la'n aṣḥāb-ı hidāyet intisāb ėtmekle mülk-i ***Īrān'ı vīrān*** *ve sünnet āṯārını ol maḳarr-ı ehl-i İslām'dan bī-nām u nişān ėdüp 'ulemā-yı dīnden ol bī-dīn ü meẕheb-i nā-pāk buldıġın helāk ėtmişdür.* ilā āḫirihi[14201]…

16517. İran'dan tiryak[14202] gelinceye ḳadar buradaki yılan bizi soḳacaḳ. **497/30**

16518. İradı masrafını ḳorumazsa o gemi batar. **498/01**

16519. İrat, masrafı aşarsa ḳaynamadan ḳazan da taşar. **498/02**

16520. İradıyla geçinir âdemdir. **498/03**

16521. İrat az, masraf çoḳ olunca o ocaḳ tütmez. **498/04**

16522. İrat ve[14203] masrafı beraber ėtmek gerek. **498/05**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[14204] 1, 284[14205]

Boynıegri'ye ṭama'-kārlıḳ isnād ėdüp ṣadāretden 'azl ile sene 1067 tārīḫinde "Köprili Meḥmed Paşa" müstaḳil ṣadr-ı a'ẓam oldı. Devlet-i Āl-i 'Oṯmān'a velvele-endāz olup "Celālī" ve "Cemālī" nāmıyla Anaṭolı'da başḳaldıran dört kerre yüz biŋ ādem ve on yedi vezīr, ḳırḳ bir mīr-i mīrān, yetmiş mīr-i livā[14206]*, üç*

14199 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *and*.

14200 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14201 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14202 Aslı Yunanca *thēriakḗ (θηριακή)* olan bu kelime; Farsçada *tiryāḳ* biçimiyle, Arapçada ise *tiryāḳ* biçimiyle müstameldir. Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi yazmada da kelimenin hem *tiryāḳ* hem de *tiryāḳ* biçimi kullanılmıştır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: θεριακή (theriakḗ): 350[b]; θηριακή (thēriakḗ): 353[a]. STEINGASS: *CP-ED*: tiryāḳ: 298[b]; tiryāk: 298[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: at-tiryāḳ: 32[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tiryāḳ: 'Ar. [Fā. *tiryāḳ*'den mu'arreb.] 401[b]; tiryāk: 401[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tiryak: 1259[a]. NİŞANYAN: *NS*: tiryak: 865[a].

14203 ve: Yazmada yok.

14204 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur*.

14205 Yazmada: *294*.

14206 Yazmada: *livā*.

monlā (mollā), bir ceffār "Şeyḫ Sālim-i Maġribī"yi ḳatl ėdüp Āl-i ʿOṯmān Devleti'nde ***īrād ve meṣārifātı ber-ā-ber eyledi.*** ilā āḫirihi[14207]…

16523. İradıŋa göre masraf uydur. **498/06**

Sünbül-zāde Vehbī[14208] [*Luṭfiyye-yi Vehbī*[14209] Der-tedbīr-i umūr-ı beyt 145, 966] [beyt]

maṣrafuŋ uyduragör īrāde
tā ki ġammdan olasın āzāde

16524. İrada göre masraf, ayağa göre ayaḳḳabı[14210] gibi rahatlıḳtır. **498/07**

16525. İratsız ev idare olunamaz. **498/08**

16526. İradı masraf aşarsa o evden rahatlıḳ ḳaçar, eŋ nihayet ev sahibi evinden ḳaçar. **498/09**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı daġdaġa-yı pāşāyī 268, 31b, 1114-1117] naẓm

ey ṭırāzende-yi iḳbāl-i ebed
v'ey nevāzende-yi ḳānūn[14211]*-ı ḫured*

muʿtedil olmaġ-içün cümle umūr
lāzım aʿmāl-i terāzū-yı şuʿūr

budur āsūdegī-yi cūy-ı murād
cereyān ėde teʿabsuz[14212] *īrād*[14213]

vezne çek maṣrafuŋ īrāduŋ-ile
rāḥat ol ehlüŋ vü[14214] *evlāduŋ-ile*

Nābī [*Dīvān* 2, 1084, 833, 8] [beyt]

miḥnetin aŋlamayan maṣraf ile īrāduŋ
sufreden leḏḏet alur[14215] *zümre-yi ḫuddām gibi*

Sünbül-zāde Vehbī[14216] [*Luṭfiyye-yi Vehbī* Der-tedbīr-i umūr-ı beyt 144, 961; 962; 145, 964-966] [naẓm]

vėrmeyen ḫānesine ḥüsn-i niẓām
göremez rūy-ı ṣafā vü ārām

dā'ireŋ olsa büyük ḫaddüŋden
bil iḥāṭa ėdemezsin[14217] *anı sen*

14207 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭūʿdur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ᵃ; ilā: 1, 64ᵇ.

14208 *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*'de ve yazmada: *Vehbī*.

14209 Yazmada: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*'den. Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i ʿOṯmānī*: īrād: [ḳısm-ı evvel,] 494ᵇ.

14210 Yazmada: *ayaḳḳab*.

14211 Yazmada: *ḳānūd*.

14212 Yazmada: *teʿabuz*.

14213 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Maṭlab-ı Daġdaġa-yı Paşayī: cereyān ide taʿabsuz irād: 268, 31b, 1116.

14214 vü: Yazmada yok. KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Maṭlab-ı Daġdaġa-yı Paşayī: ehl ile (evlādün u, ehlüŋ ile): 268, 31b, 1117.

14215 Yazmada: *alır*.

14216 Yazmada: *keḏā Vehbī*.

14217 Yazmada: *ėdemezsüŋ*.

olmasa ḥāle münāsib ḫāne
çoḳ ṭayanmaz tēz[14218] *olur vīrāne*

muntaẓam olmaġ-içün[14219] *aḥvālüŋ*
dā'imā tesviye eyle ḥālüŋ[14220]

maṣrafıŋ[14221] *uyduragör īrāde*
tā ki ġammdan olasın[14222] *āzāde*

16527. İradı masrafa uydurmaḳ gerek. **498/10**

16528. İran'ıŋ körler devri de olmuştur. **498/11**

'Kör şah Muḥammed Ḫudā-bende [1578-1587] devri' dėmektir.

16529. Ėrişir[14223] menzil-i maḳsuduna aheste giden. **498/12**

Ḫātemī[1422414225] mıṣrā'

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 82[14226]]

16530. Ėrişmediği yer, girişmediği iş yoḳ. **498/13**

Faal âdemler haḳḳındadır.

16531. Ėrişir muradına "Allah!" diyen. **498/14**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] mıṣrā'

[Süleymān Çelebī *Vesīletü 'n-Necāt* 153] [mıṣrā'[14227]]

16532. Ėre maḳsuda her ki saḳlaya râz. **498/15**

Şāhidī [*Tuḥfe-yi Şāhidī* 15[a]] mıṣrā'[14228]

16533. Ėrişmediği eliŋi uzatma. **498/16**

16534. Ėrdiğine el atar, ėrmediğine taş atar. **498/17**

16535. Ėrişmediği yer, girişmediği iş mi var! **498/18**

16536. Eridi[14229] gitti. **498/19**

14218 tēz: Yazmada yok.

14219 Yazmada: *olmaḳ içün*.

14220 Yazmada: *mālüŋ*.

14221 Yazmada: *marafı*.

14222 Yazmada: *olasuŋ*.

14223 CLAUSON: *EDPT*: ėr-: 194[a]; ėriş-: 239[b]. TDK: *TTS*: ermek (irmek): III, 1507; irmek: III, 2095. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrmek: 49[b]; ėrişmek: 50[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: er- (I): 74[a]; eriş-: 75[a]; ir- (I): 113[a]; iriş- (I): 113[b]; irüş-: 114[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ermek: I, 91[c]; ėrişmek: I, 239[b]; ėrmek: I, 239[c]. REDHOUSE: *TaEL*: erişmek: 68[a]; ermek: 73[a]; ėrişmek: 293[b]; ėrmek: 294[b]. TDK: *DS*: irişmek (II): VII, 2552[a].

14224 Yazmada: *Lā*.

14225 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: āheste: [ḳısm-ı evvel,] 47[a].

14226 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İrişür menzil-i maḳṣūdına āheste giden.: 82.

14227 Süleyman Çelebi: *Mevlid (Vesîletü'n-Necât)*: Nüsha Farkları: ism-i pâkin pâk olur zikreyleyen / her murâda irişür Allâh diyen: 153.

14228 Şāhidī: *Tuḥfe-yi Şāhidī*: fe'ülün fā'ilātün mefā'ilün fe'ilün / ėre maḳṣūda her ki ṣaḳlaya rāz: [15[a]].

14229 Yazmada: *ėridi*. Osmanlı Türkçesinde *eri-* biçimiyle kullanılan bu kelimenin bu madde başındaki imlası (ėri-) ise Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: erü:-: 198[a]. Şeyḫ

16537. Eridi[14230], aḳtı. **498/20**

16538. İrmik helvası gibi… **498/21**

16539. Ėrdiğine ėrer, ėrmediğine taş atar. **498/22**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 82[14231]]

16540. İri başlı sarımsaḳ gibi arandı. **498/23**

16541. İri yumurta isteyen, iri tavuḳ besler. **498/24**

16542. İri baş lahana gibi… **498/25**

16543. İri başlı sarımsaḳ ol, yine baş ol. **498/26**

16544. Ėrdiğine el uzatır[14232], ėrmediğine dil. **498/27**

16545. Ėrmediği yer, girmediği delik mi var! **498/28**

16546. İri yarı… **498/29**

Aŋguduk[14233] …

16547. İrili ufaḳlı aḳçe gibi bir arada dururlar. **498/30**

16548. İranlı ile Yunanlı[14234] bir araya gelip mübalağada (yalanda) yarış ėtseler yerle gök titrer, yerle gök arasında gezen şeytanlar hep birden yere dökülür, insanlarla dövüşürler[14235]; yer yarılır, yer altında gezen yılanlar yeryüzüne çıḳar, birbirine girişirler.[14236] **498/31**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ḫülasa-yı kelam, ‘Birisiniŋ mübalağası, şeytanlarıŋ hep birden yere dökülüp toplanmasına; diğeriniŋ mübalağası da yılanlarıŋ yer altından çıḳmasına sebep olur.’ dėmektir.

Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrimek: 50[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: iri-: 113[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: erimek: I, 92[a]. REDHOUSE: *TaEL*: erimek: 76[b].

14230 Yazmada: *ėridi*. CLAUSON: *EDPT*: erü:-: 198[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrimek: 50[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: iri-: 113[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: erimek: I, 92[a]. REDHOUSE: *TaEL*: erimek: 76[b].

14231 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İrdigine irer, irmedigine ṭaş atar.: 82.

14232 Yazmada: *uzadur, uzatur*. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a]. Ayrıca, “el uzatmak” ifadesi yazmada ‘el açmak, yardım istemek’ manasında da kullanılmıştır. bk. Acından öl; tek namerde el uzatma. 23/20.

14233 TDK: *DS*: anguduk: Ahmak, sersem, akılsız, dangalak, angıt.: I, 267[b]. CLAUSON: *EDPT*: aŋıt: 176[a].

14234 İrānlı ile Yunanlı: Yazmada: *bir İrānlı ile bir Yunanlı*.

14235 Yazmada: *dögişirler*. CLAUSON: *EDPT*: tög-: 477[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dövüşmek (دوكشمك): I, 630[c]. TDK: *TTS*: döğmek: II, 1225. TDK: *DS*: döğmek: IV, 1571[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: dögmaḳ: 172[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dög-: 64[a].

14236 Yazmada bu cümlenin başına “Ḥikāye, meşhūr sözdür.” notları eklenmiş olsa da aynı (498.) sayfa içerisinde ilgili herhangi bir madde başı bulunmaması sebebiyle bu ifadenin madde başı olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur.

16549. Ėrteye[14237] ḳalan iş, arḳaya (arda[14238]) ḳalır. **499/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira “Bugünkü işiŋi ėrteye bıraḳma. Ėrte günüŋ sahibi var; ihtimal, bugünüŋ yarını yoḳ.” dėmişler.

16550. Ėrteye ḳalan, arḳaya kalır; arḳaya ḳalan, unutulaḳalır, belki ḳaybolur[14239]. **499/02**

16551. Ėrken[14240] yat, ėrken ḳalḳ. **499/03**

16552. Ėrken ḳalḳanıŋ rızḳı artıḳ. **499/04**

16553. Ėrkencidir. **499/05**

16554. Ėrken ḳalḳanıŋ rızḳı artıḳ, rızḳı artıḳ olmazsa baḫtı artıḳ olur. **499/06**

Ḳıpçaḳî lehçesiyle Tatarcası: “Ėrken ḳalḳanıŋ irsi -rızḳı[14241]- artıḳ, irsi artıḳ olmasa barsı -bahsi- artıḳ.”

16555. Ėrken ḳalḳanıŋ rızḳı artar, rızḳı artmasa ḳuvveti artar.[14242] **499/06**

16556. Ėrken yat, ėrken ḳalḳ; zinde (sağlam) olursuŋ.[14243] **499/06**

16557. Ėrken yatan ėrken ḳalḳar; ėrken ḳalḳan vaḳit, naḳit ḳazanır.[14244] **499/06**

16558. Ėrken yatan ḳuş, ėrken uçar; ėrken ḳonan kervan, ėrken göçer.[14245] **499/06**

Zira “Yolcu, yolunda gerek.” dėmişler.

16559. Ėrken uçan, ėrken göçen yolcunuŋ yolu ḳısalır, ḳolu uzanır.[14246] **499/06**

14237 CLAUSON: *EDPT*: ėrtē: 202[b]. TDK: *TTS*: erte, (irte): Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın.: III, 1512. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėrte: I, 239[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrte: 48[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irte (I): 114[a]; irte (II): 114[a]; irte (III): 114[a]. TDK: *DS*: irte: 1. Gündüz. 2. Karanlık, gece.: VII, 2553[a].

14238 Yazmada: *arta*. CLAUSON: *EDPT*: art (ārd): 200[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: art: I, 28[b]; ard: I, 29[a].

14239 Yazmada: *ġayb olur*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā’ib: I, 222. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 305[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ġā’ib: 1335[a]; ġayb: 1355[b]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā’ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

14240 Yazmada *erken* kelimesinin *erken* ve *ėrken* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılması sebebiyle *erken* kelimesi ile başlayan madde başları hem *Er* sırasında (bk. 195. s.) hem de burada (499. s.) olduğu gibi *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında kaydedilmiş. Ş. Sāmī: *ḲT*: erken: I, 91[b]; ėrken: I, 239[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėrken: 49[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irken: 114[a]. TDK: *DS*: irken: VII, 2552[a].

14241 Yazmada: *rızḳı ma‘nāsına*.

14242 Yazmada bu madde başı; “Dīger” başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

14243 Yazmada bu madde başı; “Dīger” başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

14244 Yazmada bu madde başı; “Dīger” başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

14245 Yazmada bu madde başı; “Dīger” başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

14246 Yazmada bu madde başı; “Dīger” başlığı altında, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda yer almakta.

16560. Ėrken ḳalḳan bekrilerdendir[14247]. **499/07**

16561. Ėr[14248] geç olacaḳ olsa gerek, ölecek ölse gerek. **499/08**

16562. Ėrken yola çıḳan yorulmaz, geç çıḳan yorulur. **499/09**

16563. Ėrken doğmuş ile geç ḳalmışa pay yoḳ. **499/10**

16564. Ėrken doğan, soŋraya ḳalan; ḳuru ḳalırmış. **499/11**

16565. Ėrteye[14249] ḳalan, arḳaya ḳalır. **499/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 82[14250]]

16566. Ėrteye ḳalan, arda[14251] ḳalır. **499/13**

16567. Ėrte günüŋ sahibi var. **499/14**

Muḥibbī *Dīvān* [223, 650, 3] [beyt]

*bugüni ḫᵛuş görelüm **ėrte**[14252] **günüŋ ṣāḥibi var***
ḳalmadı ḳalmayısar[14253] kimesneye gün geçedür[14254]

16568. Ėrteye ḳalan iş, kerteden[14255] çıḳar. **499/15**

16569. Ėrteye ḳalan beladan ḳorḳulmaz. **499/16**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 82[14256]]

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14257] 732

Gönderilen resūller gelüp cāmiʻ-i şerīfe dāḫil olup daḫı söz söylemedin Yaḥyā Efendi ve baʻż ol ṭabaḳada olanlar iẓhār-ı ḥiddet ve iḫtiyār-ı şiddet ėdüp bunları irsāl ėdenleri ikfār ėdüp ve "Elbette bu gelenleri seng-sār eylemek gerekdür." deyü

14247 Günümüz Türkiye Türkçesinde 'ayyaş' manasında kullanılan bu kelimenin aslı Arapça olup 'erkenci, sabah erken kalkan' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 1, 152ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: bekrī: [Ṣabāḥ dėmek olan "bakra"dan ya'nī ṣabāḥdan 'işrete devām ėden.] 'İşrete mübtelā, içkiye düşkün, serḫᵛuş.: I, 298ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: bekrī: 376ᵇ.

14248 Yazmada *er [erken]* kelimesinin *er* ve *ėr* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılması sebebiyle *er* kelimesi ile başlayan madde başları hem *Er* sırasında (bk. 195. s.) hem de burada (499. s.) olduğu gibi *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında kaydedilmiş. TDK: *TTS*: er (II), ir: III, 1488. Ş. Sāmī: *ḲT*: er: I, 86ᵇ; ėr: I, 238ᵇ. Niyāzī: *LNvİC*: ėr: 188. TDK: *DS*: ir: VII, 2546ᵃ.

14249 CLAUSON: *EDPT*: ėrtē: 202ᵇ. TDK: *TTS*: erte, (irte): Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın.: III, 1512. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėrte: I, 239ᵃ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėrte: 48ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: irte (I): 114ᵃ; irte (II): 114ᵃ; irte (III): 114ᵃ. TDK: *DS*: irte: 1. Gündüz. 2. Karanlık, gece.: VII, 2553ᵃ.

14250 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İrteye ḳalan, arḳaya ḳalur.: 82.

14251 Yazmada: *arta*. CLAUSON: *EDPT*: art (ārd): 200ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: art: I, 28ᵇ; ard: I, 29ᵃ.

14252 Yazmada: *erte*.

14253 Yazmada: *ḳalmayise*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: ḳalmayısar: 223, 650, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: kalmayise: 1, 114, 152, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: ḳalmayısar: 1, 603, 1043, 3.

14254 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: giçedür: 223, 650, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: gicedür: 1, 114, 152, 3. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: gicedür: 1, 603, 1043, 3.

14255 Ş. Sāmī: *ḲT*: kerte yā kerti: 1. Çentik, çizgi, işāret, nişān. 2. Oyuḳ yol. 3. Derece, mertebe, rādde. 4. Derece-yi maṭlūbe, nişāb, ḳıvām.: II, 1155ᶜ.

14256 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İrteye ḳalan belādan ḳorḳma.: 82.

14257 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

meclis erbābını terġīb eylediler. Merḳūm aġalar gördiler ki[14258] *ṭaşlıyorlar, dönüp gėrüye Aġa Ḳapusı'na geldüklerinde aḥvāli i'lām eylediler. Āḫir cevābları buŋa müncer oldu ki: "Ṣabr ėdeler. Aḫşam olınca her kişi evine ve*[14259] *meskenine gidüp cem'iyyet ṭaġılur; ba'dehū ġayri cem'iyyet ėdemezler. (al-Vaḳtu sayfu 'l-ḳāṭı'.)* ***Ėrteye ḳalan belādan ḳorkulmaz****." dėnilüp te'ḫīr ėtdiler.* ilā āḫirihi[14260]…

16570. Ėrteye salma işiŋi ey gafil; ėrte günüŋ sahibi var, düşün gafil. **499/17**

16571. Ėrteye ḳalan iş, ya soŋa ḳalır ya doŋa ḳalır. **499/18**

16572. Ėrte (sabah) ola, ḫayır ola. **499/19**

16573. Ėrteye ḳalan beladan ya can ḫalas ya palas pandıras. **499/20**

16574. Ėrteye ḳalan beladan ḳorḳulmaz. **499/21**

16575. İzi, ayı[14261] izine beŋzer. **499/22**

16576. İzlenen tavşan, gözlenen düşman[14262] (ḳurt, tilki); elbette tuzağa düşse, tutulsa gerek.[14263] **499/22**

16577. İzbe yerde oturur. **499/23**

16578. İzi çatallaştı. **499/24**

16579. İzi, it izine[14264] ḳarıştı. **499/25**

16580. İzi, it izine[14265] beŋzedi. **499/26**

16581. İzi, tavşan izine döndü. **499/27**

16582. İz, izlemekle; düşman[14266], gözlemekle… **499/28**

16583. İzini ḳarda yürüse belli ėtmez. **499/29**

14258 ki: Yazmada yok.

14259 ve: Yazmada yok.

14260 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14261 Yazmada: *ayu*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10[a]. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63[b]; ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

14262 Yazmada: *düşman (دشمان)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış olup yazmanın bu (499.) sayfasında bu imlaların üçüdü mevcuttur.

14263 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14264 Yazmada: *irine*.

14265 Yazmada: *irine*.

14266 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a].

16584. İzci, gözcü; düşman izler, sezer, gözler; ḫaberleriŋ aḳı, ḳarası ondadır; işitilirse sırr-ı düşmandır, söylenmez. **499/30**

16585. İzini bulamadılar. **499/31**

16586. İzini ḳaybėttiler[14267]. **499/32**

16587. İzine bastırmaz yavuzlardandır[14268]. **499/33**

16588. İzine basma. **499/34**

16589. İzini hele bas, görürsün tozunu.[14269] **499/35**

16590. İzleyen izlenir, söyleyen sözlenir[14270]. **499/36**

16591. İste[14271] benden ne isterseŋ. **500/01**

16592. İste, vėreyim. **500/02**

16593. İsterlerse; taştan gemi, ağaçtan ḳaptan[14272] yaparlar. **500/03**

16594. İstediğini söyleyen, istemediğini işitir. **500/04**

16595. İstemeden vėrmek, Allah'a maḫsus; vėrmeyenden almaḳ, zorbaya maḫsus. **500/05**

16596. İstemesini bilene vėrmeyen olmaz. **500/06**

16597. İstemek güç, vermek ḳolay. **500/07**

16598. İstemesini bilen; unsuz evden ḫamur[14273], etsiz evden bavur[14274] -ḳaraciğer- alır. **500/08**

14267 Yazmada: *ġā'ib ėtdiler*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

14268 TDK: *TTS*: yavuz (yavız): 1. Fena, kötü. 2. Sert, kızgın, keskin, güçlü, çetin, yaman, şiddetli. 3. Fenalık.: VI, 4418. TDK: *DS*: yavuz: 1. İyi, güzel, iyi huylu. 2. Yiğit, mert. 3. Eliaçık. 4. Becerikli, çalışkan. 5. Sert, keskin, yabanıl. 6. Isırgan (köpek için).: XI, 4208[a]. TDK: *TS*: yavuz: 1. Güçlü, çetin. 2. İyi, gürbüz, güzel. 3. Kötü, fena.: 2553[b]. CLAUSON: *EDPT*: yavız: 881[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yavuz: 301[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yavuz: 316[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yavuz: dördüncü cilt, 790[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yavuz: II, 1539[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yavuz: 2195[b].

14269 Bu maddenin "Hele bas izini, görürsün tozunu." biçiminde kaydedilmesi daha muvafık olacaktır.

14270 Ş. Sāmī: *ḲT*: sözleşmek: Söz ėtmek, mu'āraza eylemek, birbirine sert ve nā-sezā söz söylemek.: I, 747[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sözlemek: Söylemek. Maḳāle. Nuṭḳ. Suḫan. Güft-gū ėtmek. Tekellüm ve beyān ve ifāde eylemek.: 190[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sözlen-: Söylenmek, denilmek, kendisine konuşulmak.: 242[a]. TDK: *TTS*: sözlemek: Söylemek.: V, 3555. CLAUSON: *EDPT*: sözle-: 863[a]; sözleş-: 864[a].

14271 Yazmanın tamamında *iste-* kelimesi dört farklı imla ile (استمك, استه مك, ايستمك, ايسته مك) kullanılmış olup bu sebeple, *iste-* kelimesi ile başlayan madde başları hem *İs* sırasında (bk. 211. s.) hem de burada (500. s.) olduğu gibi *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında kaydedilmiş. REDHOUSE: *TaEL*: istemek (استمك): 104[a]; istemek (استه مك): 106[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: istemek (استمك): I, 105[a]; istemek (ايستمك) yā-ḫ[v]ud istemek (استه مك): I, 241[a].

14272 Yazmada: *ḳapudan*. Aslı İtalyanca *capitano* olan bu kelime Osmanlı Türkçesinde *ḳaptan* ve *ḳapudan* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

14273 Yazmada: *ḫamur*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada *ḫamīr* ve *ḫamur* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

14274 TDK: *DS*: bavur (II): Karaciğer.: II, 574[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bavur: 25[b]. CLAUSON: *EDPT*: bağır: 317[a].

16599. İster vėr ister vėrme; alırım. **500/09**

16600. İstediği başḳa… **500/10**

16601. İstediğini buldu. **500/11**

16602. İstemediğiŋ tüy[14275], burnuŋa biter. **500/12**

16603. İstemeği bilmek gerek. **500/13**

16604. İstemeği bilirseŋ vėrmeyen olmaz. **500/14**

16605. İstenilen malda ḫayır vardır. **500/15**

16606. İsteseŋ vėrmez, tutup alsaŋ -zor ve cebirle alsaŋ- ündemez[14276] (tınmaz) insanlardır. **500/16**

16607. İsteyeniŋ yüzü bir ḳara, vermeyeniŋ yüzü iki ḳara. **500/17**

Vėrmeyenden isteyip[14277] baḳ.

16608. İs (duman), tilkiyi ininden çıḳarır; kötü kişiler, insanı dininden (terbiyesinden) çıḳarır. **500/18**

16609. İstemeği[14278] bilene vėrmeyen olmaz[14279]; misal: usta dilenci; unsuz evden[14280] ḫamur[14281], etsiz ḳasaptan bavur[14282] -ciğer- alır. **500/19**

16610. Issı[14283] (ısı[14284], sıcaḳ) çorbayı başına döktü. **500/20**

14275 Yazmada: *tüg (توك)*. Bu kelimenin, imlası gereği *tüg* veya *tük* biçiminde okunması mümkün olduğu gibi -Osmanlı Türkçesine ait sözlüklerde kaydedildiği üzere- *tüy* biçiminde okunması dahi mümkündür. Kelimenin aslı *tȳ*'dür. CLAUSON: *EDPT*: tü: 433[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tüy (توك): I, 452[c]; tüy: I, 455[a]. REDHOUSE: *TaEL*: tüy (توك): 612[b]; tüy: 614[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tüg: 123[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüg: 286[b]. TDK: *DS*: tü: X, 4003[b]; tüğ: X, 4004[a]; tük (I): X, 4006[a]. TDK: *TTS*: tü: V, 3865; tüğ: V, 3867; tük: V, 3868. Yazmada *tüy* kelimesi iki farklı imla (tüg, tüy) ile yazılmış.

14276 Yazmada: *indemez*. TDK: *TTS*: indemek: Seslenmek, çağırmak, davet etmek.: III, 2082; ündemek: VI, 4074. CLAUSON: *EDPT*: inde-: 180[a]; ünde-: 180[a].

14277 Yazmada: *istep*.

14278 Yazmada: *istemege*.

14279 olmaz: Yazmada: *olmaz dėrler*.

14280 Yazmada: *öyden/üyden, evden*. Kelimenin ilk imlasının hem *öy* hem de *üy* olarak okunması muvafık olup *ev* kelimesinin bahse konu *öy* ve *üy* biçimleri, Türkçenin farklı lehçelerinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ēv: 3[b]. TDK: *DS*: üy: Ev. XI, 4083[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: öy: 42[b]. BASKAKOV: *N-RS*: уьй (üy): 387[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: öy: 213[b]. ÖNER: *K-TTS*: öy: 374[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: uy: birinci cild, 451[b]. Yazmada *ev* kelimesi; *ev (او)*, *ev (نو)* ve *öy/üy (اوى)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış.

14281 Yazmada: *ḫamur*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

14282 TDK: *DS*: bavur (II): Karaciğer.: II, 574[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bavur: 25[b]. CLAUSON: *EDPT*: bağır: 317[a].

14283 Yazmada: *issi*. CLAUSON: *EDPT*: isig: 246[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: isi: Isı, sıcak, sıcaklık.: 114[b]: issi: Sıcak, sıcaklık.: 115[a]. TDK: *DS*: issi (I): Yakıcı ve bunaltıcı sıcak, ısı.: VII, 2559[b]. TDK: *TTS*: ıssı: 1. Sıcaklık, hararet. 2. Sıcak.: III, 1979.

14284 AYVERDİ: *MBTS*: ısı: Sıcak.: 528[a].

16611. Issı[14285] külde yumurta pişer[14286]; amma Issı Göl'de[14287] her şey biter, pişer[14288]. **500/21**

issi[14289]*: bi-ma'nā-yı ṣıcaḳ* [='sıcak' manasında].

16612. İstemem balıŋ yağıŋ, bulaştırmam ağzım yüzüm. **500/22**

16613. İsteyen, ardımdan gelsin; istemeyen, geri[14290] dönsün. **500/23**

Yavuz Sultan Selim[14291]

16614. İstemeyenden ḳorḳ. **500/24**

16615. İsteyen gelsin. **500/25**

16616. İsteyen vėrsin. **500/26**

16617. İsteyen alsın. **500/27**

16618. İstek ile olur her iş, istek ile döner her diş. **500/28**

Mevzundur.

16619. İsteksiz aş, isteksiz iş faydasızdır. **500/29**

16620. İş, işi bitirir; iş, işi getirir. **500/30**

16621. İş ehline iş aramaḳ gerek; yoḳsa iş ehli işi aramaḳ değil. **500/31**

Yani "İş ehline iş ararsa iş ehliniŋ ḳadir ve ḳıymeti artar, iş ehli işi ararsa işiŋ ḳadir ve ḳıymeti artar." dėmişler.

16622. İş, eliŋ aynasıdır. **500/32**

[Żiyā Paşa *Terkīb Bend* 5] [mıṣrā']

āyīnesi işdür kişiniŋ lāfa baḳılmaz

14285 Yazmada: *issi*. CLAUSON: *EDPT*: isig: 246[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: isi: Isı, sıcak, sıcaklık.: 114[b]: issi: Sıcak, sıcaklık.: 115[a]. TDK: *DS*: issi (I): Yakıcı ve bunaltıcı sıcak, ısı.: VII, 2559[b]. TDK: *TTS*: ıssı: 1. Sıcaklık, hararet. 2. Sıcak.: III, 1979.

14286 Yazmada: *bişer*. CLAUSON: *EDPT*: bış-: 376[b]. TDK: *TTS*: bişmek: Pişmek.: I, 613. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: biş-: Pişmek.: 32[b]. Yazmada *pişmek* kelimesi üç farklı imla ile [biş- (بيشمك), piş- (پشمك), piş- (پيشمك)] yazılmış.

14287 Yazmada: *İssi Göl'de*. Isık Göl: Orta Asya'da bir göl ve içinde bulunduğu coğrafî bölge. Kırgızistan'ın kuzey kesiminde Küngey Ala, Terskey Ala, Kızıl-Ompul ve İçke Tasma dağlarının arasında deniz seviyesinden 1609 m. yükseklikte yer alır; yüzölçümü 6202 km², uzunluğu yaklaşık 185, genişliği 60 km. ve en derin yeri 702 metredir. Göle Isık Göl (Issık Köl) denilmesinin sebebi suyunun ılık olmasıdır; milâttan önce II. yüzyıl Çin kaynaklarında da Jéhai (sıcak deniz) adıyla zikredildiği görülür. Kelime; İslm kaynaklarında İskuk, İskul, İsig-kul, İskul, İsî-kul şekillerinde geçer. … Tarım yapmaya çok elverişli bir araziye sahip olan Isık Göl bölgesinde buğday, pamuk, şeker pancarı, mısır ve tütün yetiştirilmekte; kömür, petrol, çinko, demir ve kükürt gibi madenler çıkarılmaktadır; gölde ileri derecede balıkçılık yapılır. TAŞAĞIL, A.: "Isık Göl", *DİA*: 19, 135[c]-137[a].

14288 Yazmada: *bişer*. CLAUSON: *EDPT*: bış-: 376[b]. TDK: *TTS*: bişmek: I, 613. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: biş-: Pişmek.: 32[b].

14289 CLAUSON: *EDPT*: isig: 246[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: isi: 114[b]: issi: 115[a]. TDK: *DS*: issi (I): VII, 2559[b]. TDK: *TTS*: ıssı: III, 1979.

14290 Yazmada: *gėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kērü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, gėri, gerü ve gėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *gėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *gėrü*- kullanılmıştır.

14291 Yazmada: *Sulṭān Selīm Yavuz*.

16623. İş, ehliniŋ elinde kendini gösterir. **500/33**

16624. İş ehli, işini bilir. **501/01**

16625. İş, ehliniŋ elinde kendisini gösterir. **501/02**

16626. İş arama, iş seni arasın. **501/03**

Erbab-ı hüner…

16627. İş isteyene iş ḳıtlığa mı uğramış? **501/04**

16628. İş seni arasın, sen işi arama. **501/05**

16629. İşten artmaz, dişten artar. **501/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 83]

16630. İşi baştan savmadır. **501/07**

16631. İş, itiḳada bağlıdır. **501/08**

Her iş…[14292]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 83[14293]]

16632. İşi oluruna[14294] bağlamaḳ gerek.[14295] **501/09**

16633. İş tutarsaŋ pek tut. **501/10**

16634. İş tut, peş[14296] tut; tek pek tut. **501/11**

16635. İş tutmaḳ, tavuḳ[14297] tutmaḳ gibi değildir. **501/12**

16636. İş aŋlatılıncaya ḳadar baş elden gider. **501/13**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 83]

16637. İş, her nerede olsa iştir; erbap ister. **501/14**

14292 İlgili madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan "her iş" ifadesinin de aynıyla aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İş, i'tiḳāda bağlıdur. ([bk.] Her iş…): 83; Her iş, i'tiḳāda bağlıdur.: 460.

14293 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İş, i'tiḳāda bağlıdur. ([bk.] Her iş…): 83. Buradaki "her iş" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Her iş, itikada bağlıdır." maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Her iş, i'tiḳāda bağlıdur.: 460.

14294 Yazmada: *olarına*.

14295 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Olacaḳ işi olarına bağlamaḳ gerek. 461/24.

14296 Aslı Farsça *paş* olup 'at yelesi, sarık ucu, kemerbend saçağı, püskül' gibi manaları olan bu kelime, burada 'elbisenin etek kısmı' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: paş: 251[a]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: paş: 207. NİŞANYAN: *NS*: peş: 671[a]. TDK: *TS*: peş (I): Elbisenin etek kısmı.: 1917[a].

14297 Yazmada *tavuk* kelimesi, üç farklı imla ile [ṭaġuḳ, ṭavuḳ (طاوق), ṭavuḳ (طاووق)] yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: takīğu: 468[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'uḳ yā-ḫ[v]ud ṭaġuḳ: II, 872[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭāġuḳ: 1224[b]; ṭavuḳ (طاوق): 1229[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: tavuk (طاوق, طاووق): üçüncü cilt, 399[a].

16638. İş erbabı[14298] iseŋ işte iş, işte aş; durma gör, sorma gir; ḫanemiz, ḫanımız[14299] (aḫırımız[14300]) bu semttedir. Derviş iseŋ işte leğen, işte ibriḳ[14301]; işte peşkir[14302] iptedir; işte tespih, işte seccade; ḳıble bu caniptedir. **501/15**

16639. İş erbabı âdemdir. **501/16**

16640. İş, varacağı yere varır. **501/17**

16641. İş sahibi, işini bilir. **501/18**

16642. İşi saḳal görmez, aḳıl (bilgi) görür. **501/19**

16643. İş, sarpa sardı. **501/20**

16644. İşi oluruna[14303], atı yularına ve kendi yerine bağlamaḳ gerek. **501/21**

16645. İş ola, güç olmaya. **501/22**

16646. İşiŋ öŋüne[14304] baḳma, soŋuna baḳ. **501/23**

Ḫastalığıŋ öŋü, ḫissetiŋ[14305] soŋu zordur.

16647. İşiŋ soŋunu elvvelce düşünmek gerek. **501/24**

16648. İşiŋ soŋunu evvelce[14306] fikrėden kişi yaŋılmaz. **501/25**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14307] 241

Maḥmūd Paşa fermān-ı şāh-i kişver-güşā ile her çend ki[14308] men‘ ėtmek diledi, müfīd olmadı. Kelām-ı ṣadāḳat-ı encāmını ġaraża ḫaml ėdüp ṣarṣar vārī Fırat'dan güḏār ve düşmen üstüne ılġār eyledi. ‘Alī Beg, ki ḳaravul ser-dārı ėdi, leşker-i ‘adūnuŋ ġalebesini müşāhede ėtmegin kemāl-i ıżṭırāb ile gėrüsine şitāb ėtdi. Maḥmūd Paşa, ‘Alī Beg'üŋ sebeb-i firārundan āgāh olıcaḳ ardundan ṣabā-reftār

---

14298 iş erbābı: Yazmada: *ey ādem, iş erbābı*.

14299 TDK: *DS*: han (III): At, eşek gibi hayvanların yattığı yer.: VII, 2270[b].

14300 Yazmada: *āḫᵛurımız*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin Farsçada *āḫᵛur* ve *āḫᵛar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: āḫᵛur, āḫᵛar: 26[b]. Kelimenin her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

14301 Yazmada: *ibrīḳ*. “İbrīḳ” isminin Arapça *barḳ* ‘parlamak’ kökünden geldiği ileri sürülmüşse de genelde Farsça *āb-rēz* ‘su döken’ kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu kabul edilmektedir. Geniş bilgi için bk. BOZKURT, N. - S. ERTUĞRUL: “İbrik”, *DİA*: 21, 372[c]-376[c]. ATAY: *A-TBL*: ibrīḳ: 1, 115[b]. STEINGASS: *CP-ED*: āb-rēz: 7[a]; ibrīḳ: 8[a]. REDHOUSE: *TaEL*: āb-rīz: 12[a]; ibrīḳ: 12[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ibrīḳ [Zebān-zedi: *ibrik*.]: I, 66[a].

14302 Yazmada: *şkir*. Kelimenin aslı Farsça *pēş-gīr*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: pēş-gīr: 267[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *peşkir (پشکر), peşkir (پشکیر)* ve *pēş-gīr* imlaları ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: peşkir (پشکیر): I, 356[b]; pēş-gīr: I, 367[a]. REDHOUSE: *TaEL*: peşkir (پشکر): 449[b]; peşkir (پشکیر): 449[b]; pēş-gīr: 465[b].

14303 Yazmada: *olarına*.

14304 Yazmada: *öŋe*.

14305 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca ‘cimrilik’ manası ile kullanılsa da *ḫisset* kelimesi; ‘alçaklık, adilik, cimrilik, tamahkârlık’ manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 231. ATAY: *A-TBL*: I, 458[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 847[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 581[a]. TDK: *TS*: hisset: 1105[a].

14306 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

14307 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14308 ki: Yazmada yok.

ulaḳlar gönderüp Murād Paşa'yı "Elbette ġerü dön, ki düşmenüŋ[14309] hücūmı var ėmiş." deyü döndürmege çoḳ cehd eyledi; lākin ġurūr-ı civānī ile Paşa'nuŋ naṣīḥatini 'aynına almadı ve söz ḳabūl ėtmeyüp bildigünden ḳalmadı.

(beyt)

ṣoŋın fikr eyleyen iş evvelinde
işinde degmeŋüz yaŋılsa olmaz

(neṯr) ve bi 'l-cümle Murād Paşa bildigünden şaşmayup 'āḳıbet yaḳasın ele ve ḥāṣıl 'ömrüŋ yele vėrdi. Megerki Uzun Ḥasan dıraḫtān arasında puşu içün biraz 'asker nihān ėtmiş-ėdi, tā ki Murād Paşa'nuŋ ardın alalar ve kendüsi daḫı ḳapusı ḫalḳı ile ḳarşudan görinüp ġerü çekildi[14310]. ilā āḫirihi[14311]…

16649. İşiŋ soŋuna baḳmaḳ gerek. **501/26**

16650. İş aŋlaşılıncaya ḳadar yangın saçağa sardı. **501/27**

16651. İş aŋlaşılıncaya ḳadar ḳurt[14312] bayırı aştı. **501/28**

16652. İşi Allah'a ḳalmış. **501/29**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 86]

16653. İşim Allah'a ḳalmıştır. **501/30**

Yeŋişehrli 'Avnī Beg[14313] [*Dīvān* 263, 45, 1] beyt

firāḳuŋla cehāndan rıḥletüm bir āha ḳalmışdur
gel ey rūḥ-i revān gel kim ***işüm Allāh'a ḳalmışdur***

16654. İşi Allah'a ısmarla. **501/31**

16655. İşi bitmiştir. **501/32**

16656. İş bitmiş. **501/33**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14314] 771

Bu ṭarafdan mezbūr aġaları öbür oṭada gürüldigi[14315] işidüp "Bre nedür aṣlı?" deyünce gördiler ki ***iş bitmiş****. Naṣūḥ Paşa-zāde'nüŋ risālet ṭarīḳiyle gelen kimesnesi "Hāy!" deyünce "Muḳayyed olma, fermān-ı pād-şāhīdür." deyünce*

14309 Yazmada: *düşmanıŋ (دوشمنڭ)*. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a].

14310 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *cekildi*.

14311 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14312 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

14313 Yazmada: *'Avnī Beg*.

14314 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14315 Yazmada: *gürüldigi: gürülti*.

n'eylesünler[14316] *aġlayaraḳ cesedin ḳaldırup defn ėtmege mübāşeret ve kellesin Pād-şāh öŋine ġalṭān eylediler.* ilā āḫirihi[14317]…

16657. İşi kendiŋ çabala, yine Allah'a ısmarla. **501/34**

16658. İş bitti, ḳavga[14318] savuldu[14319]. **501/35**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 83[14320]]

16659. İş bilmezken iş buyurur. **501/36**

16660. İş başa düşünce başmaḳçı olursun. **502/01**

16661. İştir kişiniŋ ayinesi, lafa baḳılmaz. **502/02**

Mevzundur.

[Żiyā Paşa *Terkīb Bend* 5] [mıṣrā'[14321]]

16662. İştir kişiniŋ ayinesi, lafa baḳılmaz; ḳalptir ameliŋ ayinesi, ḳalıba baḳılmaz. **502/03**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī] beyt

16663. İş işten geçtikten soŋra çal o badeyi taşa. **502/04**

Emir Süleyman[14322] *[ö. 813/1411] ḥaḳḳında…*

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14323] 109

"Devlet ü sa'ādet Mūsā Çelebī'ye yüz ṭutmışdur." deyü 'ulüvv-i şān buldılar; ancaḳ ḥammām ḳapusında Ḳaraca Beg ve Ḳara Muḳbil Beg ve Oruc Beg ḳaldı. Emīr[14324] *Süleymān-i nā-tüvān bu aḥvāli iḏ'ān ėdicek* ***elindeki cāmı mermer üstine çaldı*** *ve bir kerre derdiyle āh ve āyīne-yi çarḫı siyāh ėdüp ve bu maẓmūnı ḥasb-i ḥāline güvāh ḳıldı:*

14316 Yazmada: *n'eylesün*.

14317 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14318 Yazmada: *ġavġā*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: Cıġıltı ve ses ve şamaṭa ve 'arbede ve ḳarḳaşa ma'nāsınadur ve Encümen ve meclis-i cemā'at ma'nāsınadur. Çaġatayda "ḳurultay" dėrler.: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

14319 TDK: *TTS*: savulmak: 1. Savuşturulmak, geçiştirilmek, atlatılmak, bertaraf edilmek. 2. Dağılmak, uzaklaşmak, bir tarafa çekilmek, yol vermek üzere çekilmek. 3. Çağı, vaktı geçmek.: V, 3345.

14320 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İş bitdi, ġavġā şavuldı.: 83.

14321 Żiyā Paşa: *Terkīb Bend*: āyīnesi işdür kişiniŋ lāfa baḳılmaz / şaḫṣıŋ görinür rütbe-yi 'aḳlı eṯerinde: 5.

14322 Emir Süleyman Çelebi: Fetret dönemi Osmanlı şehzadesi. Yıldırım Bayezid'in Ertuğrul Çelebi'den sonra doğan ikinci oğludur. Bazı Batı kaynaklarında Fetret dönemindeki hükümdarlığı sebebiyle Osmanlı padişahları arasında sayılarak I. Süleyman diye anılır. bk. KAYAPINAR, L.: "Süleyman Çelebi, Emîr", *DİA*: 38, 82[c].

14323 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14324 Emīr: Yazmada yok.

(naẓm)

dirēġā nefs elünden neng ü nāmı pāy-māl ėtdüm
şerāb-ı āle beŋzetdüm içüp ḳanum[14325] *vebāl ėtdüm*

nice zārīlıḳ ėtdüm bāġ-ı rāġ-ı mülk-i devletde
ben ol zenbūre döndüm ki ne mūm ėtdüm ne bal ėtdüm

ḥarām ėken meye ḥürmetler ėdüp yüz ṣuyın dökdüm
'adūya göz göre teslīm olup ḳanum ḥelāl ėtdüm

(neṯr) diyerek yanında ḥāżır bulunan ḫuddām ile atlanup serāya ṭoġrı cān atdı. Ol maḥaller ėdi ki Sulṭān Mūsā-yı dilīr-i belā-te'ḫīr kendüye tābi' olan 'asker-i nuṣret-eṯerle ol ma'hūd ḥammāma ṭoġrı şitāb ėtdi. ilā āḫirihi[14326]…

16664. İş işten geçtikten soŋra badeyi taşa çalsaŋ da faydasız. **502/05**

16665. İş, iştiha açar. **502/06**

16666. İş başa düşünce sözü ayağa düşürme. **502/07**

16667. İş, baştan belli olur. **502/08**

16668. İş başı[14327], işini bilmek gerek. **502/09**

16669. İş başı âdem… **502/10**

16670. İşinden artmaz, dişinden artar. **502/11**

… ki bu söz, insanıŋ hem kanaatkârlığına ve hem zenginliğine vesiledir.

16671. İş işten geçti. **502/12**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 83]

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14328] 772

Pād-şāh-i 'ālem-penāh daḫı "Ḳanı Vezīr, n'içün gelmedi?" dėdükde "Pād-şāh'um, 'acele ile serāyına gitmiş." dėdiler. Pād-şāh daḫı tėz bostāncıbaşıya ḫiṭāb ėdüp "Ḥāżır bulınan bostāncılar ile serāyın baṣup aḫd eyle." deyü fermān buyurduḳlarunda cümle bostāncılar fetilleri yanmış tüfengleri ḥāżır serāyın cevānib-i erba'asın alup ḥarem ḳapusı ṭarafundan içerüye duḫūle furṣat ve içerüde ḥāżır u müheyyā olanlar bir iş göremeyüp Paşa-yı mesfūruŋ (Ḳara Muṣṭafā Paşa[14329]*) 'aḳlı gitdi ve "**İş işden geçdi**, bārī ḳarārı firāra tebdīl ėdeyüm." deyü egnine siyāh bir ḳapama ve başuna bir barata giyüp sebīl ṭarafunda vāḳi' dīvārdan kendüyi ṣarḳıdup firār ṣadedünde ėken bostāncınuŋ biri görüp ve yetişüp başuna bir tüfeng ḳundaġı urup ve ḥadd-i mevtāya mu'ādil olduḳda…* ilā āḫirihi[14330]…

14325 Yazmada: *ḳan*.

14326 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14327 Ş. Sāmī: *ḲT*: iş: iş başı: 1. Ḥall ü 'aḳd ṣāḥibi. 2. Bir iş görmege me'mūr ādemleriŋ re'īsi, 'amele başı.: I, 241[c].

14328 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14329 Ḳara Muṣṭafā Paşa: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'*nde yok.

14330 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

16672. İş işten geçtikten soŋra pişmanlıḳ fayda ėtmez. **502/13**

16673. İş işten geçtikten soŋra sabahlar ḫayır ola! **502/14**

16674. İş işten geçmiş, ḫoroz[14331] ateşe düşmüş. **502/15**

16675. İşte her vaḳit dubara olmaz. **502/16**

16676. İş erleridir. **502/17**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[14332] 2, 121

Lākin Azaḳ diyārınuŋ emānsız[14333] ḳışları nümāyān olmaġa başladı. Herkes şiddet-i şitādan ḳorḳub yine ʻaḳd-i meşveret ėtdiler. Cümle ***iş erleri*** *ile Tatar pīrleri yed-dil ve yek-cihet olup…* ilā āḫirihi[14334]…

Bora[14335] Gazi Giray Han[14336] [1588-1607]'ıŋ rikâb-ı hümayuna taḳdim eyledigi manzum mektubundan…

Bora[14337] Ġāzī Girāy Ḫān [*Gülbün-i Ḫānān* 33[14338]] beyt

bir[14339] mücāhid ḳulıŋız beḏl ėderiz cān u seri
pād-şāhum ne diyem ṣoŋra ṭuyarsın ḫaberi

ḳaçmayuz tīr ü teberden çalışup dīn yolına
ol benüm boynuma ger var ėse anıŋ żararı

biz de iḳdām ėderiz varmaġa bir gün ilerü
ġėrü ḳalmaz anı bil her kim ola ceng eri

mā-cerā-yı seferüŋ derdini şerḥ eyler-ėsem
istimāʻ ėdene teʼṯīr ėder ol ġamm ḫaberi

ʻazm ėder oldı Ġazāyī sefere sulṭānum
ḳıl aŋa ḫayr duʻā[14340] işte ḳulıŋdur ***iş eri***

16677. İş eri, işten ḳorḳmaz; güç ehli, güçten ḳorḳmaz. **502/18**

16678. İş, iş erleri ister. **502/19**

16679. İş eri, iş erbabı daima aranır. **502/20**

16680. İş, erbap ister; şiş, kebep ister. **502/21**

14331 Yazmada: *ḫuros*. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros*, *ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

14332 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

14333 Yazmada: *amansız*.

14334 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14335 Yazmada: *Boda*.

14336 İNALCIK, H.: "Gazi Giray II", *DİA*: Kırım Hanı (1588-1607). 1554'te doğdu. Devlet Giray'ın oğlu olup gösterdiği kahramanlıklardan ötürü Bora lakabıyla da tanınır.: 13, 451[a].

14337 *Gülbün-i Ḫānān*'da ve yazmada: *Boda*.

14338 Ḫalīm Girāy: *Gülbün-i Ḫānān*: Boda Ġāzī Girāy Ḫān: 54.

14339 Yazmada: *biz*.

14340 Yazmada: *duġā*.

16681. İş, oŋduranıŋ[14341], diş döndüreniŋ… **502/22**

16682. İş, işleyeniŋdir; elma, dişleyeniŋdir. **502/23**

16683. İş eri, erbabı; işten ḳorḳmaz, başḳa şeyden ḳorḳar. **502/24**

16684. İş meramda… **502/25**

16685. İş ehlini, iş erbabını Allah bildiği gibi ḳulları da tecrübe ve imtihanla bilir. **502/26**

16686. İş meramda, haremde değil. **502/27**

16687. İş eri, kendini bildirendir; iş eri, işini bilendir. **502/28**

16688. İş meramdadır, meramıŋ elinden iş ḳurtulmaz. **502/29**

16689. İş eri, iş arar. **502/30**

16690. İş, göreniŋ; kîş[14342], görmeyeniŋdir. **502/31**

[kîş:] Mezhepsiz, mülhit…

16691. İşsiz oturmaḳtan ise hiç olmadıḳ ataŋıŋ saḳalın yol. **502/32**

m. [Mükerrer[14343]]

16692. İş sahibi, işini bilir. **502/33**

16693. İşsizlik, güçleriŋ[14344] babasıdır. **502/34**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 84]

16694. İşsizlik, tembellik alametidir. **502/35**

16695. İş, başaranıŋ; aş, ḳotaranıŋ[14345]; at, bineniŋ, ḳılıç, ḳuşananıŋ; ḳadın, ḳullananındır. **502/36**

16696. İşsizlik, güçlükleriŋ babasıdır; dişsizlik, ḫastalığıŋ anasıdır. **502/37**

İnsanlar için, çalışmağıŋ ehemmiyeti ve farziyetini ve say u gayretiŋ efdaliyet ve elzemiyetini iḫtardır.

16697. İşsiz oturmaḳtansa hiç olmadıḳ ataŋıŋ saḳalın yol. **502/38**

16698. İşi ehline sun, badeyi içene sun. **502/39**

14341 Yazmada: *ondıranıŋ, oŋduranıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: on-: 168[b]; oŋ-: 169[a]. TDK: *TTS*: oŋmak (oŋmağ, uŋmak): V, 2993. REDHOUSE: *TaEL*: oŋmaḳ: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oŋmaḳ [ve ġl.: vāv-ı maḳbūża ile: *uŋmaḳ*.]: I, 216[b]. TDK: *DS*: oŋmag (I): IX, 3283[b]; oŋmag (II): IX, 3283[b]; oŋmak: IX, 3284[a]; unmak: XI, 4039[b]; onmak: XII, 4614[a]; unmak, uŋmak: XI, 4786[a].

14342 STEINGASS: *CP-ED*: kēş: 1069[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kīş: Dīn, meḏheb. || bed-kīş: Dīnsiz, mülḥid.: II, 1226[a].

14343 bk. İşsiz oṭurmaḳtansa hēç olmadıḳ ataŋıŋ ṣaḳalın yol. 502/38.

14344 TDK: *TS*: güç (II): Ağır ve yorucu emekle yapılan, çetin, müşkül; kolay karşıtı.: 994[b].

14345 TDK: *DS*: kotarmak (I): 1. Bir kaptan başka bir kaba yemek boşaltmak, yemeği kaplara dağıtmak. 2. Yemeği hazırlayıp yenecek duruma getirmek.: VIII, 2936[a]; kotarmak (II): 1. Bir işi bitirmek, başarmak. 2. Tutumlu kullanmak.: VIII, 2936[b].

16699. İş şiddetli vurmaḳta[14346] değil, doğru[14347] vurmaḳtadır[14348]. **502/40**

16700. İş; sözle, ḳuru tasavvurla değil, sarf-ı himmet ve ḫizmetle olur, biter. **502/41**

16701. İş, sahibiniŋ (erbabınıŋ) elinde ḳıvranır. **502/42**

16702. İş, erbabına tabidir. **502/43**

16703. İşi erbabından öğren, ilmi bilenden. **502/44**

16704. İş gören, aç ḳalmaz; işini bilen, aylaḳ olmaz. **502/45**

16705. İşçiye dişçi gerekmez. **502/46**

[dişçi:] 'Faydasız söz söyleyici' demek.

16706. "İş gör!" deyince[14349] "Deve ḳuşuyum."; uç git deyince[14350] "Deveyim." der. **502/47**

Atalet, batâlette bahanecilik; azizlik muḳallidi…

Gündüz külahlı, gece silahlı gezer zümredendir.

16707. İşçi, işinden; aşçı, aşından aŋlaşılır. **502/48**

16708. İş, işleyeniŋdir[14351]; yol, yürüyeniŋdir. **503/01**

16709. İşleyen, iş oŋdurur; işlemeyen, diş döndürür. **503/02**

16710. İş, işleyenden ḳorḳar; işlemeyenden ḳorḳmaz. **503/03**

16711. İşleyen el, yas tutmaz; işleyen demir, pas tutmaz.[14352] **503/03**

16712. İşçiye gün ḳısa gelir. **503/04**

16713. İş, oŋduranıŋ; ḫarman, çevireniŋ; değirmen, döndüreniŋdir. **503/05**

16714. İş erbabıdır. **503/06**

16715. İş, işlemekle; yol, yürümekle biter. **503/07**

16716. İş, erbabını arar. **503/08**

14346 Yazmada: *urmaḳda*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14347 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

14348 Yazmada: *urmaḳdadur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14349 Yazmada: *deyince*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

14350 Yazmada: *deyince*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

14351 Yazmada: *işleyebiŋdür*.

14352 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

16717. İş, becereniŋ; aş, ḳotaranıŋ[14353]; ḳılıç[14354], ḳuşananıŋ; oḳ, atanıŋ değil hedefe vuranıŋ[14355]; at, bineniŋ; ḳadın, ḳullananıŋ; yol, yürüyeniŋ; ilim, bileniŋdir. **503/09**

16718. İş, becereniŋ; araba[14356], göçüreniŋ[14357]… **503/10**

16719. İş becerir, araba göçürür âdem ararlar. **503/11**

16720. İş bilmeyen âdem, hoşt[14358] aŋlamayan Kürt itine beŋzer. **503/12**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 83[14359]]

16721. İşi becerdi. **503/13**

16722. İş, becereniŋ; söz, geçireniŋ… **503/14**

16723. İşini gücünü bilir. **503/15**

16724. İş, becereniŋ; diş, döndüreniŋ… **503/16**

16725. İşi ayna[14360] gibi… **503/17**

14353 TDK: *DS*: kotarmak (I): 1. Bir kaptan başka bir kaba yemek boşaltmak, yemeği kaplara dağıtmak. 2. Yemeği hazırlayıp yenecek duruma getirmek.: VIII, 2936[a]; kotarmak (II): 1. Bir işi bitirmek, başarmak. 2. Tutumlu kullanmak.: VIII, 2936[b].

14354 Yazmada: *ḳılıc*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

14355 Yazmada: *urmanıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14356 Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, ‘araba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Es‘ad: *Lehcetü ’l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«‘araba» ṣüretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26[c]. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56[b]; ‘araba: 1291[b]; ‘arrāde: 1291[b]; ‘araba: 1292[b]. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *‘arrāda*[t] ‘top atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet’, Arapça < *rubā‘* ‘dörtlü’, Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: арaба/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32[a]. EREN: *TDES*: araba: 14[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190[a]. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘arrāda[t]: I, 644; rubā‘: II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers’ Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521[c].

14357 TDK: *TS*: göçürmek: Göçmesine sebep olmak.: 955[b]. TDK: *TTS*: *göçürmek*: Yerini değiştirmek, yer değiştirmek, nakletmek.: III, 1723.

14358 Yazmada: *oşt*. TDK: *DS*: oş: Köpek kovalama ünlemi, hoşt.: IX, 3291[b]; oşt: Köpek kovalama ünlemi.: IX, 3292[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oş, oşt: I, 206[c]. CLAUSON: *EDPT*: oş: 255[a].

14359 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İş bilmeyen ādem, oşt aŋlamayan Kürd itine beŋzer.: 83.

14360 Yazmada: *āyīne*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133[b]; āyīna, ā’īna: 134[b]. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311[a]; ā’īne (āyīne): 313[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63[b]; āyīne: I, 63[c].

16726. İş, oḳu atmaḳta değil; menzili (hedefi) vurmaḳtadır[14361]. **503/18**

16727. İşi işlerseŋ oŋulur, işlemezseŋ göŋül ondan[14362] tüŋülür[14363] (soğur). **503/19**

16728. İşten artmaz, dişten artar. **503/20**

Tasarruf ḳaidesi…

16729. İş, becereniŋ; aş, ḳotaranıŋ[14364]; at, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ; ḳadın, ḳullananıŋ; kul, köle de ḳullanmağı[14365] bileniŋdir. **503/21**

m. [Mükerrer[14366]]

16730. İş[14367] beceremezken iş başı[14368] olmaḳ ister, bir eşeğe binemezken kervan başı yerine geçer. **503/22**

İki öküze bir yem vėremezken iki sığıra sahip olmaḳ ister.

16731. İşi beceremedi, iş kendini becerdi. **503/23**

16732. İşi örtbas ėtti. **503/24**

16733. İş; ḳavaḳ, ḳabaḳ hikâyesine döndü. **503/25**

16734. İşi bitti. **503/26**

16735. İşini bitirdi. **503/27**

16736. İşlediğiŋ fena bir işe ḳarşı[14369], vicdanıŋ hâkimdir. **503/28**

Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem[14370] [*Zemzeme - birinci ḳısm* Ḳıṭa'āt 59] beyt

vicdānıdur isā'et-i fi'linde ādemiŋ
da'vācısı şuhūdı ḳavānīni ḥākimi

16737. İş içinde iş var. **503/29**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 83]

16738. İş içinde iş, külah üstünde külah var. **503/30**

16739. İş erleri… **503/31**

14361 Yazmada: *urmaḳdadur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14362 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

14363 CLAUSON: *EDPT*: tüŋül-: 521[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tüŋül-: Ümitsizliğe düşmek.: 287[b].

14364 TDK: *DS*: kotarmak (I): 1. Bir kaptan başka bir kaba yemek boşaltmak, yemeği kaplara dağıtmak. 2. Yemeği hazırlayıp yenecek duruma getirmek.: VIII, 2936[a]; kotarmak (II): 1. Bir işi bitirmek, başarmak. 2. Tutumlu kullanmak.: VIII, 2936[b].

14365 Yazmada: *ḳullanmaġa*.

14366 bk. İş, becereniŋ; aş, ḳotaranıŋ; ḳılıc, ḳuşananıŋ; oḳ, atanıŋ degil hedefe uranıŋ; at, bineniŋ; ḳadın, ḳullananıŋ; yol, yürüyeniŋ; 'ilm, bileniŋdür. 503/09.

14367 Yazmada: *bir iş*.

14368 Ş. Sāmī: *ḲT*: iş: iş başı: 1. Ḥall ü 'aḳd ṣāḥibi. 2. Bir iş görmege me'mūr ādemleriŋ re'īsi, 'amele başı.: I, 241[c].

14369 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشی): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشی): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشی): II, 1063[a].

14370 Yazmada: *Recā'ī-zāde Maḥmūd Ekrem Beg*.

16740. İş, senden ḳorḳsun; tek sen işten ḳorḳma. **503/32**

16741. İş erleri, tatar pirleri bir araya geldiler. **503/33**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14371]

16742. İşi ḳorḳutan; azim ve niyet, say u gayrettir. **503/34**

16743. İş buyurmaḳ ḳolay amma iş görmek zordur. **503/35**

16744. İş güç[14372] ėttiŋ[14373], herkesiŋ ağzına sövüş[14374] ėttiŋ. **503/36**

16745. İş güç sahibidir. **503/37**

16746. İş güç[14375]; insanı fazilet sahibi yapar, aḫlaḳını güzelleştirir, fikrini açar. **503/38**

Cümel-i hikemiye…

16747. İş, güç de olsa iştir; işsiz oturmaḳtansa ataŋıŋ saḳalın yol. **503/39**

16748. İşine, aşına hile ḳatmaz âdemdir. **503/40**

Yani 'Pek doğru ve sağlam âdemdir.' dėmek olur.

16749. İşiŋ yoḳsa ey kişi (gafil); vekil, vasi ol; aḳçeŋ çoḳsa kefil mekil ol; arada yoḳsa sadaḳat hem zelil hem rezil, sefil ol. **504/01**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Aḳlıŋ varsa ey kişi, ne vasi ol ne vekil ne de kefil ol. İḫtiyar elde değildir, bâgî nefsine uyarsaŋ gider elden sıdḳ-ı iḫtiyarıŋ; ne delil ol ne zelil ol ne de rezil mezil ol.

16750. İşiŋ, işçiniŋ çoḳluğu ticaretiŋ arttığına; yoḳluğu, ticaretiŋ kesatlığına işarettir. **504/02**

16751. İş, itiḳada; usta, itimada bağlıdır. **504/03**

16752. İş, gayrete baḳar. **504/04**

16753. İşli, gayrete gelir; işsiz, hayrete gelir. **504/05**

16754. İşi gayret arttırır, gayret bitirir. **504/06**

16755. İş, gayret ister. **504/07**

16756. İşi salḳım saçaḳ… **504/08**

14371 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14372 Yazmada: *küş, güc*. Kelimenin *küş* biçimi ve *iş küç* için bk. CLAUSON: *EDPT*: kūç: 693[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: iṣ: iş güc: Meşġūliyyet.: I, 242[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: iş küc: Kār u bār. Umūr u meşāġil.: 53[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: iş küç: Gerek, ihtiyaç.: 116[b].

14373 Ş. Sāmī: *ḲT*: iş: iş güc ėtmek: Medār-ı iştiġāl ittiḫāḏ ėtmek.: I, 242[a]. Bu ifade, hem 'kendine iş edindin' hem de 'işi güçleştirtin' biçiminde anlaşılabilir.

14374 Yazmada: *sögüş*. CLAUSON: *EDPT*: sögüş: 823[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 1093[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sögmek: I, 749[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: sögüş: Sebb. Şetm. Ḳadḥ. Ḥaḳāret. Ġażab.: 192[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sögüş: Sövüşme, tahkir etme.: 240[b]; söküş (I): Dil yarası, hakaret.: 241[a].

14375 CLAUSON: *EDPT*: kūç: 693[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: iş: iş güc: Meşġūliyyet.: I, 242[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: iş küc: Kār u bār. Umūr u meşāġil.: 53[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: iş küç: Gerek, ihtiyaç.: 116[b].

16757. İş aŋlaşılıncaya[14376] ḳadar kervan göçtü. **504/09**

16758. İşi sırma gümüşüdür. **504/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 86]

16759. İşi aŋlatıncaya[14377] ḳadar başımda tek armut[14378] bitmedi. **504/11**

16760. İş güç ettiŋ[14379], çıḳılmaz yoḳuş ėttiŋ. **504/12**

16761. İş güç ėtti, herkese yutulmaz sövüş[14380] ėtti. **504/13**

16762. İşi görmeden, bitti sanma. **504/14**

16763. İşi görmeden, bitti sanma; düşmanıŋ[14381] izini görmeden, gitti sanma. **504/15**

16764. İşiŋ bittiğine baḳ. **504/16**

16765. İşiŋ bittiğine baḳ, aḳçeniŋ gittiğine baḳma. **504/17**

16766. İşiŋ encamını düşünmek gerek. **504/18**

16767. İşiŋ uysun da peşiŋ uymasa uymasın. **504/19**

peş[14382]*: ʻḲaftan peşi, eteği' dėmek.*

16768. İşiŋ encamını düşünmeyen[14383], çaresiz ḳalır. **504/20**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 84[14384]]

16769. İş, niyete göredir. **504/21**

16770. İş, niyete bağlı. **504/22**

16771. İş, niyete; diş, çeŋeye[14385] bağlı. **504/23**

14376 Yazmada: *aŋlaşılınca*.

14377 Yazmada: *aŋlatınca*.

14378 Yazmada: *armuṭ*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30[b]5. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

14379 Ş. Sāmī: *ḲT*: iş: iş güc ėtmek: Medār-ı iştiġāl ittiḫāḏ ėtmek.: I, 242[a]. Bu ifade, hem 'kendine iş edindin' hem de 'işi güçleştirtin' biçiminde anlaşılabilir.

14380 Yazmada: *sögüş*. CLAUSON: *EDPT*: söğüş: 823[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 1093[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sögmek: I, 749[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: söğüş: Sebb. Şetm. Ḳadḥ. Ḥaḳāret. Ġażab.: 192[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: söğüş: Sövüşme, tahkir etme.: 240[b]; söküş (I): Dil yarası, hakaret.: 241[a].

14381 Yazmada: *düşmanıŋ (دوشمنڭ)*. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a].

14382 Aslı Farsça *paş* olup 'at yelesi, sarık ucu, kemerbend saçağı, püskül' gibi manaları olan bu kelime, burada 'elbisenin etek kısmı' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: paş: 251[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: paş: 207. NİŞANYAN: *NS*: peş: 671[a]. TDK: *TS*: peş (I): Elbisenin etek kısmı.: 1917[a].

14383 Yazmada: *düşünmeyen, düşemeyen*. CLAUSON: *EDPT*: tüşe-: 561[b].

14384 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İşiŋ encāmını düşünmeyen, çāresiz ḳalur.: 84.

14385 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek çizgi (گ)*'nin ortak bir harf olarak bazen /g/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. 6/07, 52/18, 348/15). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *çege* hem de *çeŋe* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. TDK: *DS*: çege: III, 1107[a]; çeŋe: III, 1135[b]. Kelimenin aslı Farsça *çāna* olup Farsçada kelimenin hem *çāna* hem de *çana* biçimi mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: çāna: 387[a]; çana: 401[a]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: çāna: 285; çana: 300. REDHOUSE: *TaEL*: çāne: 711[a]; çeŋe: 727[a]; çene: 733[a].

16772. İşi altın oldu. **504/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 84[14386]]

16773. İşini altın ėden kimyager[14387] ḳanaattir. **504/25**

Yaḥyā Naẓīm[14388] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 116] [naẓm]

āyet-i ʻışḳ u maḥabbet bī-zebān tefsīr olur
ḫāme taḥrīr ėdemez olmaz edā taḳrīrle

kīmiyā-kār-ı ḳana'atdür işin altun ėden
gerd-i meydān-ı ġınā birdür aŋa iksīrle

Yaḥyā Naẓīm[14389] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 337] [beyt]

zerd ėdüp ruḫsārını lā-büdd işin altun ėder
oldı gūyā ʻāşıḳa mihr ü maḥabbet kīmiyā

16774. İşi çocuḳ[14390] oyuncağına çevirdi. **504/26**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 86[14391]]

16775. İşi, ḳaçan ḳadınıŋ[14392] işine beŋzer. **504/27**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 86[14393]]

16776. İş, danışıḳlı[14394] gerek. **504/28**

16777. İşini danışmadan[14395] gören, enḳazını kendi taşır. **504/29**

16778. İş; danışıḳlı[14396], tonuşuḳlu(?)… **504/30**

14386 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İşi altun oldı.: 84.

14387 Yazmada: *kīmiyā-ger(kār)*.

14388 Yazmada: *Naẓīmī*.

14389 Yazmada: *keḏā [Naẓīmī]*.

14390 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

14391 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İşi çocuḳ oyuncaġına çevirdi.: 86.

14392 'Hâkim'manasında *ḳāḍī*. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḳāḍī: III, 906.

14393 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İşi, ḳaçan ḳāḍīnıŋ işine beŋzer.: 86.

14394 Yazmada: *ṭanışıḳlı*. Bu madde başında *danışık* kelimesini hem 'müşavere' hem de 'mukavele' manasında anlamak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışık (tanışık): II, 995; tanışık (I): V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanışıḳ: Müḏākere, müşāvere, istişāre. 2. Muḳāvele, muvāfaḳat, ittifāḳ.: II, 871[b].

14395 Yazmada: *ṭanışmadan*. Bu kelime, yazmada *danış-* ve *ṭanış-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup bu imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: Bir iş ḥaḳḳındaki niyyeti birine söyleyüp onuŋ da fikr ü re'yini ṣormaḳ, müşāvere, istişāre ėtmek.: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

14396 Yazmada: *ṭanışıḳlı*. Bu madde başında *danışık* kelimesini hem 'müşavere' hem de 'mukavele' manasında anlamak mümkündür. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışık (tanışık): II, 995; tanışık (I): V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭanışıḳ: Müḏākere, müşāvere, istişāre. 2. Muḳāvele, muvāfaḳat, ittifāḳ.: II, 871[b].

16779. İş danışan[14397], dağ aşar. **504/31**

16780. İş, oŋduranıŋ; diş, döndüreniŋ… **504/32**

16781. İş, oŋduranıŋ; değirmen, döndüreniŋ… **504/33**

16782. İşten artmaz, dişten artar. **504/34**

Bu söz[14398], isrāfla iḳtisādı tarif ve beyanla yani 'İsrāftan hazeri, iḳtisāda temessüğü tavsiye ėdiyor.' dėmektir.

16783. İş tutsaŋ pek tut, başarıp başarmayacağıŋı öŋce hesap ėt de öyle tut. Aş bulsaŋ az yė[14399], çoḳ çiğne; faḳat tek tek yut. Söz söyleseŋ öŋce çoḳ düşün, teenni ve teemmül eyle, layıḳ ise az öz söyle. Her ne söylerseŋ söyle; tek yerine, sırasına göre; temiz, dürüst ve dosdoğru söyle; dėme soŋra, iş şöyle böyle. **505/01**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16784. İş yapar, güç yapar; her işinde bir suç yapar. **505/02**

Abraş[14400] âdem…

16785. İş ḳoḳtu. **505/03**

16786. İşi uyudu. **505/04**

16787. İşi erbabına teslim ėtmek gerek. **505/05**

16788. İş pürüzlü… **505/06**

16789. İşi yüzüstü bıraḳtı. **505/07**

16790. İşi yürümez, dişi yürür. **505/08**

Geveze âdem…

16791. İşi yüzüne gözüne bulaştırdı. **505/09**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 86[14401]]

16792. İş, bilenden ḳorḳmaz; bilmeyenden bıḳar. **505/10**

16793. İş içinde iş, külah içinde külah var. **505/11**

Politiḳa gidişi…

16794. İşin altında Çapanoğlu[14402] var. **505/12**

14397 Yazmada: *ṭanışan*. CLAUSON: *EDPT*: 526[b]. TDK: *TTS*: danışmak (tanışmak): II, 999; tanışmak: V, 3729. Ş. Sāmī: *ḲT*: danışmaḳ: I, 600[a]; ṭanışmaḳ: II, 871[b]. REDHOUSE: *TaEL*: danışmaḳ: 885[a]; ṭanışmaḳ: 1228[b].

14398 bu söz: Yazmada: *sözi*.

14399 Yazmada: ė*ye*. Yazmada *ye*- kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yė*-'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (ييمك): 2224[b].

14400 ATAY: *A-TBL*: abraş: 1, 112[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: ebreş: I, 24. TDK: *TS*: abraş: 1. Alaca benekli. 2. Klorofil azlığından dolayı açık renkte lekeleri olan (bitki yaprağı). 3. Çarpık, eğri, düzgün olmayan. 4. Ters, kaba, görgüsüz (kimse). 5. hlk. Çilli, çopur yüzlü, gözleri açık renk olan (kimse). 6. Atın tüysüz yerlerinde görülen uyuza benzer bir hastalık. 7. Cildin rengini bozup beyaz benekler ve lekeler yapan hastalık.: 5[b].

14401 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İşi yüzine gözine bulaşdırdı.: 86.

14402 AYVERDİ: *MBTS*: Çapanoğlu: Aslında bir derebeyi ailesinin adı olan kelime 'karışık, başa dert olacak belalı iş veya durumla karşılaşmak' anlamında *altından çapanoğlu çıkmak* deyiminde ve bu deyimin değişik şekillerinde kullanılır.: 212[b].

16795. İş, emiş temişte ḳalmış.[14403] **505/13**

16796. İş; düşü görende değil, yorandadır. **505/14**

16797. İşi alesta, sırmadan sürmeye ḳadar. **505/15**

16798. İşi hep baştan savma yapar. **505/16**

16799. İş, imiş dėmişte ḳaldı. **505/17**

16800. İş içine iş ḳatmışlar. **505/18**

16801. İş içinde şiş oynamış **505/19**

16802. İş içinde iş var, ḳazan[14404] içinde piliç var. **505/20**

16803. İşiŋ iyisi[14405], altı ayda çıḳar. **505/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 84[14406]]

16804. İş çatallandı. **505/22**

Tābit *Ẓafer-nāme-yi Ṯābit* [26] [beyt]

bu ṣūret daḫı ėtdi ʻarż-ı cemāl
çatallandı iş *ṯīr-i Rüstem miṯāl*

16805. İş, çığırından çıḳtı. **505/23**

T. [Ebü ʼż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 84]

16806. İşi sağlam ḳazığa bağla, soŋra Allah'a ısmarla. **505/24**

16807. İş, çocuḳ[14407] oyuncağına döndü. **505/25**

16808. İş başı[14408] olmaḳ ḳolay değil. **505/26**

16809. İşin bilen, aşın bilir; eşin bilen, başın bilir. **505/27**

Saʻīd Beg *Muḳābele-nāme*[14409]

14403 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İş, ėmiş dėmişde ḳaldı. 505/17, İşi emiş dėmişde ḳalmış. 506/09, İşi emiş ḳarış ėtdi. 507/10. TIETZE: *TvETTL A-E*: emiş karış: Karmakarışık.: I, 717[a].

14404 Yazmada *kazan* kelimesi, *ḳazan* ve *ḳazġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. ʻAbdü 'l-Ḳayyūm ʻAbdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

14405 Yazmada: *iyüsi*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

14406 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İşiŋ eyüsi, altı ayda çıḳar.: 84.

14407 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

14408 Ş. Sāmī: *ḲT*: iş: iş başı: 1. Ḥall ü ʻaḳd ṣāḥibi. 2. Bir iş görmege me'mūr ādemleriŋ re'īsi, ʻamele başı.: I, 241[c].

14409 Yazmada: *Saʻīd Beg Muḳābele-nāme'sinden bir fıḳradur*.

16810. İş şiddetle vurmaḳta[14410] değil, doğru vurmaḳtadır[14411]. **505/28**

16811. İş başı, işini bilir. **505/29**

16812. İşleyen anaḫtar ışıldar[14412]. **505/30**

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 84[14413]]

16813. İşiniŋ celladıdır. **505/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 84]

16814. İşin bilen, eşin bilen, aşın bilen; faḳir olmaz. **505/32**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 84[14414]]

16815. İş bilen, işini bilen; iş de bulur, eş de bulur, aş da bulur. **505/33**

16816. İş bilen elden iş artmaz. **506/01**

16817. İşe âdem aranır, âdeme iş değil. **506/02**

16818. İşlenen demir, pas tutmaz; yuvarlanan taş, yosun tutmaz. **506/03**

16819. İşleyen el, işsiz ḳalmaz. **506/04**

16820. İşi çorba[14415] gibi ḳarıştırdı. **506/05**

16821. İş tutsaŋ pek tut.[14416] **506/06**

16822. İşi çorba gibi yüzüne gözüne bulaştırdı. **506/07**

16823. İş yap, kendiŋ beğen; kendiŋ beğenmeseŋ beğenme; ḳul, Ḫüda beğensin. **506/08**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira ḳul (ėl âlem) ve Ḫüda’nıŋ beğenmesi; şer‘ ve ḳanuna, örf ve usul ve ḳavait ve âdâta muvafıḳ; zevḳ-i selime mutabıḳ gelen şeylerden olmasıdır. Binaenaleyh, “Her ne yapar iseŋ yap, tek ḳul ve Ḫüda’nıŋ beğeneceği şeyleri (işleri) yap.” dėmişler. Çünkü “Her işiŋ maḳbul olması, o işiŋ maḳul olmasıdır. Maḳul iş, maḳbul iştir. Maḳbul iş; örf ve âdete, zevḳ-i selime muvafıḳ olan iştir.” dėmişler.

16824. İşi emiş dėmişte ḳalmış. **506/09**

14410 Yazmada: *urmaḳda*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14411 Yazmada: *urmaḳdadur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14412 Yazmada: *ışılar*. TDK: *TTS*: ışılamak: Işıldamak, parıldamak, lemean etmek.: III, 1989. Ş. Sāmī: *ḲT*: ışılamaḳ: Ḳaraŋlıḳ içinde żiyā ẓāhir olmaḳ, aralıḳ aralıḳ parlamaḳ, yalabımaḳ.: I, 243[b]. TDK: *DS*: ışılamak (I): VII, 2496[a].

14413 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İşleyen anaḫtar ışılar.: 84.

14414 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İşin bilen, eşin bilen, aşın bilen; faḳīr olmaz.: 84.

14415 Yazmada *çorba* kelimesi üç farklı imla ile (çorbā, çorba, şorbā) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *şorbā* olup bu dilde kelimenin *çorbā* imlası da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: çorbā: 402[b]; şorbā: 765[b]. Kelimenin yazmada yer alan imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: çorba yā-ḫ[v]ud çorbā: I, 519[b]; şorbā: I, 788[a].

14416 Bu madde başı, aynı (506.) sayfa içerisinde mükerrer olarak kaydedilmiş. bk. İş ṭutsaŋ pek ṭut. 506/27.

16825. İşi, eşeği evvelce[14417] sağlam ḳazığa bağla, sonra Allah'a ısmarla. **506/10**

16826. İşiŋ uyarına[14418] baḳmalı. **506/11**

16827. İşinden dişinden arttırmış, eŋ nihayet ḳalpazana[14419] ḳaptırmış. **506/12**

16828. İşiŋ yoḳsa şahit ol, paraŋ çoḳsa kefil ol, vebaliŋ yoḳsa vasi ol, yaraŋ yoḳsa vekil ol. **506/13**

16829. İş buyurmaḳ ehlinden, iş görmek de ehlinden olmaḳ gerek. **506/14**

16830. İş buyurmaḳ senden, işe ḳoşmaḳ benden. **506/15**

16831. İşiŋ yoḳsa şahit ol, paraŋ çoḳsa kefil ol. **506/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 84]

16832. İşi başından aşmış. **506/17**

16833. İş, şirazesinden (çığırından) çıḳtıḳtan soŋra işiŋ[14420] tekrar çığırıŋ tığırına gelmesi mümkünse de müşküldür. **506/18**

16834. İşiŋ soŋuna baḳ. **506/19**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 84]

16835. İşkil (zan ve şek) ile iş tutmaḳ (görmek) müşküldür. **506/20**

16836. İşkili[14421] müşkül çıḳtı, iş belası püskül[14422] çıḳtı.[14423] **506/20**

16837. İşkilli (şüpheli) âdem, püsküllü âdem.[14424] **506/20**

16838. İşkilli yoldan gitme, işkiliŋ (ḳorḳtuğuŋ) ḳarşıŋa çıḳar.[14425] **506/20**

16839. İş, sağlam gerek; söz, dürüst[14426]. **506/21**

16840. İş sahibi, işini bilir. **506/22**

16841. İş sahibi, Mevla'dır; Mevla'nıŋ işine ḳarışılmaz. **506/23**

16842. İş sahibi, Mevla'dır; iş görecek, molladır. **506/24**

16843. İş soŋ kerteye[14427] geldikten soŋra bıraḳmazlar. **506/25**

14417 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

14418 TDK: *DS*: uyar: 1. Uygun, denk. 2. Kolay uzlaşılabilen, geçimli, uysal.: XI, 4047[b].

14419 Yazmada: *ḳalpazana, ḳalb-zene*. Kelimenin aslı (Arapça *ḳalb* + Farsça +*zan* ile) *ḳalb-zan*'dir. Kelimenin her iki biçimi (ḳalpazan, ḳalb-zen) de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḳalb: I, 237. STEINGASS: *CP-ED*: zan: 623[a]; ḳalb-zan: 983[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳalpazan: 1420[b]; ḳalb-zen: 1467[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳalb-zen [Tür. zebān-zedi: *ḳalbazan*.]: II, 1078[c].

14420 Yazmada: *iş*.

14421 Ş. Sāmī: *ḲT*: işkil: 1. Şübhe, ẓann, vāhime, gümān, vesvese. 2. Müşkil, ḥalli zūr mes'ele, güclük.: I, 119[a]. TDK: *DS*: işkil (I): İş, güç, uğraşı.: VII, 2563[b].

14422 Ş. Sāmī: *ḲT*: püskül: *mec.* Müşkilāt, mevāni'.: I, 326[b].

14423 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

14424 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

14425 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

14426 Aslı Farsça *durust (*درست*)* olan bu kelime, yazmada iki farklı imla ile (درست, دورست) kullanılmış olup Osmanlı Türkçesinde ise Farsçadaki imlası ile müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: durust: 512[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dürüst (درست): 896[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürüst (درست): I, 606[a].

14427 Ş. Sāmī: *ḲT*: kerte yā kerti: 1. Çentik, çizgi, işāret, nişān. 2. Oyuḳ yol. 3. Derece, mertebe, rādde. 4. Derece-yi maṭlūbe, niṣāb, ḳıvām.: II, 1155[c].

16844. İş, soŋ kertiğe[14428] dayandı. **506/26**

16845. İş tutsaŋ pek tut. **506/27**

16846. İşi gelişatına[14429] bıraḳmaḳ gerek. **506/28**

16847. İşi gürültüye boğmaḳ ister. **506/29**

"Şu'ūnāt - Davullı Ḫırsızlar" *İḳdām*[14430] 2691, 2[c14431]

Evvelki ġece Ḳapu Aġası Maḥallesi'nde sākin Ṣāliḥ ve Faẓlī Paşa'da sākin arabacı Şemnili dīger Ṣāliḥ, Ḫūb-yār Maḥallesi'nde davul çalaraḳ bir ḫāneniŋ öŋünde ṭurmışlar. Bunlardan sālim ḫāneniŋ ḳapusını açmaġa uġraşmaḳda, refīḳi de davul çalaraḳ ***işi gürültüye boġmaḳ****da ėken der-dest ėdilmişlerdür.*

16848. İşi hep baştan savma… **506/30**

16849. İş görene gün ḳısa gelir (uzun gün ḳısa gelir). **506/31**

16850. İş görene uzun gün ḳısa gelir, yol yürüyene uzun yol ḳısa gelir.[14432] **506/31**

16851. İşi hep salḳım saçaḳ… **506/32**

16852. İş, görenden ḳorḳar, ḳaçar; görmeyenden ḳorḳmaz, lüpe düşüp yatar.[14433] **506/31**

16853. İş gören, iş oŋdurur; iş görmeyen, diş döndürür. **506/33**

16854. İş; hileli ise Angermen'de[14434] -pazar yeri bir şehir- baş döndürür, hilesiz ise değirmende taş döndürür.[14435] **506/31**

16855. İşi gücü laf köp[14436]… **506/34**

16856. İşi gücü hep dolaptır. **506/35**

16857. İşi gücü hep dolandırıcılıḳ mı ola? **506/36**

16858. İşlendikçe ışıldar[14437]. **506/37**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 84[14438]]

14428 Kelime, burada *kerte* kelimesinde olduğu gibi 'derece, mertebe' manasında kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: kertik: Çentik, çizik, nişān kertilerek yapılan baş.: II, 1156[a].

14429 Ş. Sāmī: *ḲT*: geliş: ["gelişāt" ṣūretinde cem'i ve isti'dād ve reviş ma'nāsında isti'māli gülüncdür.]: II, 1176[b].

14430 Yazmada: *İḳdām ġazetesinden bir fıḳradur. Numero: 2691, 7 Ramażān 1319, ṣ.: 2, sutūre: 3.*

14431 "Şu'ūnāt - Davullı Ḫırsızlar", *İḳdām*: Numero: 2691, 7 Ramażān 1319/18 Kānūn-ı evvel-i Efrencī 1901, 2[c].

14432 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

14433 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

14434 Yazmada: انكرمنده. Bahse konu şehir tespit edilememiştir. Kırım'da *Akkerman, İnkerman* gibi benzer isimli şehirler mevcuttur. bk. BİLGE, M. L.: "Akkirman", *DİA*: 2, 269[b]-270[b]DİA: "Kırım", *DİA*: 25, 449[b].

14435 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

14436 Yazmada: *köb*. CLAUSON: *EDPT*: köp: 686[b]. TDK: *TTS*: köp: Çok.: IV, 2693. REDHOUSE: *TaEL*: köp: 1580[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: küb: [Çaġatayca] Hep, bütün, cümle.: II, 1187[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: köp: Çoḳ, keṯīr, bisyār, vāfir.: 255[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: köb: Çok, daha çok.: 156[a]; köp: Çok, daha çok.: 158[b]. TDK: *DS*: köp (II): Çok.: VIII, 2959[b].

14437 Yazmada: *ışılar*. TDK: *TTS*: ışılamak: Işıldamak, parıldamak, lemean etmek.: III, 1989. Ş. Sāmī: *ḲT*: ışılamaḳ: Ḳaraŋlıḳ içinde żiyā ẓāhir olmaḳ, aralıḳ aralıḳ parlamaḳ, yalabımaḳ.: I, 243[b]. TDK: *DS*: ışılamak (I): VII, 2496[a].

14438 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İşlendikce ışılar.: 84.

16859. İşleyen demir ışıldar; işlemeyen demir paslanır, belki ḳopar.[14439] **506/37**

16860. İşleyen demir pas tutmaz. **506/37**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 84[14440]]

16861. İşleyen demir ışılır[14441]. **506/39**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 84[14442]]

16862. İşleyen üŋ alır, işlemeyen soŋa[14443] (somurdana)ḳalır[14444]. **506/40**

16863. İşleyen başḳa, işleten başḳa… **506/41**

16864. İşleyen oŋaḳalır, işlemeyen doŋaḳalır. **506/42**

16865. İşine, aşına hile ḳatmaz âdemdir. **506/43**

16866. İşine, aşına hile ḳatan; pamuḳ şiltede yatsa altına taş olur; bal, pekmez yėse ağzına ağılı[14445] aş gelir. İşine, aşına hile ḳatmayana taş yatağı ḳaba yataḳ, acı ağılı[14446] aşı tatlı, ballı aş olur.[14447] **506/43**

Ḥ. [ʻAbdü ʾl-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

16867. İşini bilen, ekmeğine ḳatıḳ bulur. **507/01**

ʻKârını çıḳarır.ʼ dėmektir.

16868. İşleye işleye ḳol ışılır[14448], yürüye yürüye yol açılır (ḳısalır). **507/02**

16869. İşini bilen; eşini de bulur, aşını da bulur. **507/03**

16870. İşleyelim, çalışalım; haḳḳımızda barışalım, soŋra işe ḳarışalım. **507/04**

16871. İşine gelmezse ipe un (daḳiḳ[14449]) sererler[14450]. **507/05**

16872. İşlerine gelmezse şapa şeker, şekere şap dėdirirler. **507/06**

16873. İşlerine gelmezse habbeyi ḳubbe, pireyi deve görmek isterler. **507/07**

16874. İşlerine gelmese gözlerini yumarlar. **507/08**

16875. İşlerine gelmeyince yumurtaya ḳulp taḳarlar. **507/09**

16876. İşi emiş ḳarış[14451] ėtti. **507/10**

14439 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

14440 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İşleyen tėmür pas ṭutmaz.: 84.

14441 Bu kelime, ʻalışkanlık kazanmak, ustalaşmakʼ manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: ışıl-: 262[a].

14442 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İşleyen tėmür ışılar.: 84.

14443 Yazmada: *ṣoŋ*.

14444 TDK: *TTS*: somurdanmak: Homurdanmak, kendi kendine anlaşılmaz şekilde söylenmek.: V, 3507. TDK: *DS*: somurdanmak: Söylenmek, homurdanmak, gönülsüz iş görmek.: X, 3663[b]. CLAUSON: *EDPT*: sorut- (sorıt-?): 847[a].

14445 Yazmada: *aġulı*. CLAUSON: *EDPT*: ağu: 78[b]. TDK: *DS*: ağu (I): Zehir.: I, 114[a].

14446 Yazmada: *aġu*. CLAUSON: *EDPT*: ağu: 78[b]. TDK: *DS*: ağu (I): Zehir.: I, 114[a].

14447 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

14448 Bu kelime, ʻalışkanlık kazanmak, ustalaşmakʼ manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: ışıl-: 262[a].

14449 Aslı Arapça *daḳīḳ* olan bu kelime ʻunʼ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-daḳīḳ: Una ıṭlāḳ olunur, ṭaḥīn maʻnāsına ve ince nesneye dėnür.: II, 903. Ş. Sāmī: *ḲT*: daḳīḳ: I, 613[a].

14450 Yazmada: *serirler*.

14451 TIETZE: *TvETTL A-E*: emiş karış: Karmakarışık.: I, 717[a].

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 85]

16877. İşitmesin ḳulağım, görmesin gözüm. **507/11**

16878. İşitmedim, bilmem; görmedim, tanımam; vesselam! **507/12**

16879. İşitmek ile görmek bir değil. **507/13**

Arabî: *laysa ’l-ḫabaru ka ’l-‘iyān*

[=İşitmek görmek gibi değildir.]

16880. İşit, işitme; gör, görme; vėr, alma; al, vėrme. **507/14**

16881. İşit, işittiğiŋi herkese söyleme. **507/15**

Zira “Bir ağızdan çıḳan söz, bir günde biŋ ağza şayi olur.” dėmiş.

16882. İşitenlerden ıraḳ… **507/16**

Kānī[14452] *[1712 - 1792] merhumuŋ mektubundan…*

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebāvü Āṯāri ’ż-Żurefā (Nevādirü ’ż-Żurefā)*[14453] [cüz’-i evvel,] 62

Eyā oġlan Feyżu’llāh, sen ẓann ėdersün ki bu[14454] *“Kānī” dėdükleri ādem Toḳad-ı bihişt-ābādda ādem olmış, pā-nihāde-yi Serendīb-i ġurbet oldıġı gibi başı ḳā’ilesine düşüp aḥbābı külliyyen*[yyen] *ferāmūş eyleye; lākin öyle degildür. Perīşānī ġurbet - **işidenlerden ırag-** pür-derd ve bir iḫtirāḳdur, ki başını*[14455] *farḳdan ‘āciz olmaġla bir kimse ol derdden rehā-yāb olsa ser-poşını pertāb*[14456]*-ı semt-i sāḥa-yı āftāb ėder…* ilā āḫirihi[14457]…

16883. İşittiğiŋ sırrı ifşadan hazer[14458] ėtmeŋ gerek. **507/17**

Zira “Sırrı vėren az; alan, çalan çoḳ; lakin sır ne vėrene ne alana[14459]*, çalana ḫayrėder.” dėrler.*

Yaḥyā Naẓīm[14460] [*Dīvān-ı Belāġat-‘unvān-ı Naẓīm* İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 115] beyt

ḥaḏer ṣad el-ḥaḏer goş ėtdigüŋ esrārı ifşādan
yeter Ferhād-ı ‘ibret kūh-veş olmaz nifāḳ üzre

16884. İşittiğiŋ sırrı baḳla gibi ḳarnıŋda saḳla. **507/18**

16885. İşitmek, görmek gibi değildir. **507/19**

14452 Kânî [1124/1712 - 1206/1792]: Osmanlı şairi ve nâsiri. Geniş bilgi için bk. KAYAALP, İ.: “Kânî”, *DİA*: 24, 306ª-307ª.

14453 Yazmada: *Nevādir-i Żurefā’dan bir fıḳra-yı laṭīfedür.*

14454 bu: Yazmada yok.

14455 Yazmada: *başı*.

14456 pertāb: Yazmada yok.

14457 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155ᶜ. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20ª; ilā: 1, 64ᵇ.

14458 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, ‘sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḫtirāz ma‘nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fi ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

14459 Yazmada: *alan*.

14460 Yazmada: *Naẓīmī*.

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 85]

16886. "İşte aş, işte iş; sıva ellerini!" diyen âdemdir. **507/20**

16887. İşte güvendiğimiz dağlara da ḳar yağdı. **507/21**

16888. İşittiŋ; amma neden soŋra! **507/22**

Arabî: *baʻda ẖarābi 'l-Baṣra*

[=Basra harap olduktan sonra… (İş işten geçtikten sonra…)]

16889. İşte ben de onu düşünüyordum! **507/23**

Ḫʷāce Naṣre 'd-dīn[14461]

16890. İşte o ḳadar! **507/24**

16891. İşte geldik, gidiyoruz; şen olasıŋ Halep şehri.[14462] **507/25**

İşte geldik ata yurduna, gidiyoruz köy-i yâre; sağ ḳalasıŋ Halep şehri.

16892. İşittiğiŋ söz, ẖatırında dursun; gördüğüŋ, yerinde ḳalsın. **507/26**

16893. İşte Gök Moğollar burada; ya sancağa yer ya sancağa er. **507/27**

16894. İşitilmemiş, cihanda ẖaber olmaz. **507/28**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 86[14463]]

16895. İşitmeyen, görmeyen ḳalmadı. **507/29**

16896. İşitir; amma işitmezliğe gelir. **507/30**

16897. İşte geldi bayram ayı, hazırlayın maḳramayı[14464]. **507/31**

[maḳrama:] Tülbent[14465].

16898. İşte geldik Bayram Ağa adım adım, ḳona göçe; ḳonaḳ menzilimiz hep Recep, Şaban, Ramazan Ağa.[14466] **507/31**

14461 Yazmada: *Ḫʷāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

14462 Yazmada *işte* kelimesi iki farklı imla *(اشته, ایشته)* ile kullanıldığından bu madde başı hem *İş* sırasında (227/05) hem de -burada (507/25)- *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında kaydedilmiş. bk. İşte geldik, gidiyoruz; şen olasıŋ Ḫaleb şehri. 227/05. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: işte (اشته): I, 117[a]; işte (ایشته): I, 242[a].

14463 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İşidilmemiş, cihānda ẖaber olmaz.: 86.

14464 Yazmada: *maramayı*. Aslı Arapça *miḳrama*[t] olan bu kelime, Türkiye Türkçesinde 'örtü, havlu, mendil' gibi manalarda *mahrama, mağrama, makrama, malama* ve *marama* gibi birden fazla biçimde müstameldir. Kelimeyi bu madde başında -yanına "tülbent" yazılmış olduğu için- '(bayramlık) örtü' manasında anlamak mümkün olduğu gibi 'bayramda içerisine şeker/para vs. konularak verilen mendil' manasında anlamak da mümkündür. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: al-miḳrama[t]: III, 536. MENINSKI: *Thesaurus…*: miḳrama[t]: III, 4839; maḳrama: III, 4839. TDK: *TTS*: mahrama: Mendil, baş örtüsü, havlu.: IV, 2793. TDK: *DS*: marama: 1. Havlu. 2. Kadınların başlarına örttükleri dokuma bez.: IX, 3127[b]; mağrama: Örtü.: XII, 4583[a]; mahrama: 1. Havlu. 2. Yüz örtüsü, peçe. 3. Mendil.: XII, 4583[b]; malama (III): Havlu.: XII, 4584[b]. TDK: *TS*: mahrama: 1607[a]; makrama: 1612[b]. NİŞANYAN: *NS*: makrame: 524[a].

14465 Yazmada: *dülbend*. Aslı Farsça olan bu kelime, 'seyrek dokunmuş pamuklu ince bez' ve 'bu bezden yapılmış baş örtüsü, sarık' manalarındadır. STEINGASS: *CP-ED*: dulband: 532[a]; dolband: 546[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tülbend yā-ŋʷud dülbend: I, 453[c]; dülbend: I, 617[a]; dülbend: I, 632[c]. REDHOUSE: *TaEL*: dülbend: 911[a]; dülbend: 926[b]. TDK: *TS*: tülbent: 2398[a]. TDK: *DS*: dilbent (II): IV, 1491[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: dülbenid: 66[b]; dülübenid: 66[b]; tulban: 283[b]; ṭulband: 283[b]; tülbent: 287[a].

14466 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

16899. İşte bu ḳutunuŋ on kere doluşu bir kiledir. **507/32**

Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn[14467]

16900. İşte o ḳadardır ol[14468] hikâyet. **507/33**

Mevzundur.

[Şeyḫ Ġālib *Ḥüsn ü ‘Işḳ* 13, 188] [mıṣrā‘[14469]]

İşte oldu babaŋa uzun uzun şikâyet.

16901. İşte o bizim uzun ḳulağıŋ ḳuyruğudur. **507/34**

Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn[14470]

16902. Işḳırttığı ḳadar varmış ya! **507/35**

16903. İşine gelmezse ipe un sererler[14471]. **507/36**

Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn[14472]

16904. Işıl ışıl neye baḳıyorsun? **507/37**

16905. Işıl ışıl gezeni mi, mışıl mışıl uyuyanı mı seversin? **507/38**

16906. İşine gelmezse gâh deve gâh deve ḳuşu olur. **507/39**

Ḳurnazlıḳ...

16907. İşi yoḳ, dalga sayar. **507/40**

‘Avare başlı âdemdir.’ dėmek olur.

16908. İşi yoḳ, it suvarır (sular). **507/41**

16909. İşi yoḳ, şeytanla ḳabaḳ eker.[14473] **507/41**

Şeytanla kabaḳ ekeniŋ ḳabaḳ başında patlar.

16910. İşte böyle deli deli aḳtığıŋ için deliğiŋe ağaç soḳmuşlar. **507/42**

Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn[14474]

16911. İşte dert, işte deva yeri burdadır; işte dava, işte dua yeri bundadır. **507/43**

14467 Yazmada: *Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn merḥūm.*

14468 CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ol: “O” ism-i işāretine “lām” ‘ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; “şol” gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba‘ż ta‘birātında isti‘māl olunuyor.: I, 217[c].

14469 Şeyh Galib: *Hüsn ü Aşk*: işte o ḳadardur ol ḥikāye (ḥikāyet) / bāḳīsi durūġ-ı bī-nihāye (nihāyet): 13, 188.

14470 Yazmada: *Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn merḥūm.*

14471 Yazmada: *serirler.*

14472 Yazmada: *Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn merḥūm.*

14473 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14474 Yazmada: *Ḫʷāce Naṣre ’d-dīn merḥūm.*

16912. İşte leğen[14475], işte ibriḳ[14476]; işte peşkir iptedir; işte seccade, işte tespih; ḳıble bu caniptedir.[14477] **507/44**

Derviş iseŋ ey kişi…

16913. İşte dananıŋ[14478] (buzağınıŋ[14479]) ḳuyruğu ḳoparılacaḳ yer ve sıra geldi.[14480] **508/01**

16914. İşte mal meydanda; beğendiğiŋi al, beğenmediğiŋi alma (reddèt). **508/02**

***Arabî**: ḫuḏ mā ṣafā da' mā kadar*

[=Safayı al, kederi bırak.]

16915. İşte saŋa[14481] bir bela. **508/03**

16916. İşini bilir âdemdir. **508/04**

16917. Islaḳ ḳarga… **508/05**

Miskin…

[Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 70[14482]]

14475 Yazmada: *ilegen*. TDK: *TTS*: ileğen: III, 2036. TDK: *DS*: ileğen: VII, 2519[a]. Farsçadan alınmış olan *leğen* kelimesi, yazmada üç farklı imla (لكن, لكه ن, له كن) ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: lakan: 1127[b]; lagan: 1128[a]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: legen, leğen: [105]. Ş. Sāmī: *ḲT*: legen (لكن): II, 1244[b]. REDHOUSE: *TaEL*: leken (لكن): 1639[a].

14476 Yazmada: *ibrīḳ*. "İbrīḳ" isminin Arapça *barḳ* 'parlamak' kökünden geldiği ileri sürülmüşse de genelde Farsça *āb-rēz* 'su döken' kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu kabul edilmektedir. Geniş bilgi için bk. BOZKURT, N. - S. ERTUĞRUL: "İbrik", *DİA*: 21, 372[c]-376[c]. ATAY: *A-TBL*: ibrīḳ: 1, 115[b]. STEINGASS: *CP-ED*: āb-rēz: 7[a]; ibrīḳ: 8[a]. REDHOUSE: *TaEL*: āb-rīz: 12[a]; ibrīḳ: 12[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ibrīḳ [Zebān-zedi: *ibrik*.]: I, 66[a].

14477 Yazmada *işte* kelimesi iki farklı imla *(ایشته, اشته)* ile kullanıldığından bu madde başı hem *İş* sırasında (bk. 227/12) hem de -burada (507/44)- *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında kaydedilmiş. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: işte (اشته): I, 117[a]; işte (ایشته): I, 242[a].

14478 Yazmada: *ṭananıŋ*. TDK: *DS*: tana (I): Dana.: X, 3818[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭana: II, 871[a]. YUDAHİN: *KS*: tana: 706[b]. PEKACAR: *KuTS*: tana: 320[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tana: 261[b]; ṭana (I): 261[b]. ÖNER: *K-TTS*: tana: 445[a].

14479 Yazmada: *buzaġıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: buzāğu: 391[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: buzaġı yā-ḫvud buzaġu veyā buzaḳ: I, 311[c]. TDK: *DS*: buzak: II, 809[b]; buzav: XII, 4467[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: buzaġu: 80[a]; buzav burnı: 80[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бозау [bozau]: 53[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: buzaġu: 39[b]; buzaḳu: 39[b]; buzav: 39[b]; buzavu: 39[b]. ÖNER: *K-TTS*: bozav: 65[b].

14480 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Artıḳ ṭananıŋ ḳuyruġı ḳopacaḳ ṣıra geldi. 45/09.

14481 Yazmada *sana* ifadesi iki farklı imla ile [saŋa (ساڭه), saŋa (سڭا)] kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: saŋa (ساڭه): 1029[b]; saŋa (سڭا): 1065[a]; saŋa (سڭه): 1068[b].

14482 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Işlaḳ ḳarġaya döndi.: 70.

16918. Islaḳ don[14483], ıslaḳ gömlek giyilmez.[14484] **508/06**

16919. Islattılar. **508/07**

Temiz dayaḳ attılar.

16920. İs[14485], bacadan; pas, demirden eksik olmaz. **508/08**

16921. Isırgan otundan döşek olmaz. **508/09**

16922. Isırgan otuna daladılmış[14486] gibi ḳıvranır. **508/10**

16923. Isırgan[14487] it, dişini göstermez. **508/11**

16924. Isırmadan yürümez ısırgandır. **508/12**

16925. Isırgan[14488] göz olsun, köpek olmasın. **508/13**

16926. Eyzansız[14489] söz söylemez nüktedan şairdir.[14490] **508/14**

16927. İzahat talep ėder, diŋleyen yoḳ; "eyzan[14491]" dėr, aŋlayan yoḳ. **508/15**

16928. İfa-yı vazifede ḳusur ėtmeyen, dem-i sualde pişman olmaz. **508/16**

16929. İfa ėdemeyeceğiŋ işi üzeriŋe alma. **508/17**

14483 Yazmada *don* kelimesi *don* ve *ṭon* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *tōn*'dur. Niyāzī: *LNvİC*: ton: Gėyecek demekdür, ki ḳaftan ma'nāsına.: 499. YUDAHİN: *KS*: ton I: Kürk, geniş yakalı gocuk.: 747[a]. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: ton: 40[b]. CLAUSON: *EDPT*: tōn: 512[b]. TDK: *TTS*: don (ton): II, 1211; ton: V, 3820. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭon: 1. 'Ale 'l-ıṭlāḳ roba, ṯevb, libās, cāme. 2. Belden aşaġı giyilen ve bacaḳları örten libās, şalvār, ṭuman, dizlik. iç ṭonı: Teniŋ üzerine ve pantolon yā şelvār altında giyilen bir libās, ki çamaşırdan ma'dūddur.: II, 911[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭon: 1263[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: don: ikinci cild, 801[a]; ṭon (don): üçüncü cilt, 451[a]. ÖNER: *K-TTS*: tun: 1. Kürk, manto, palto. 2. Elbise, kıyafet.: 498[b].

14484 Yazmada *ıslak* kelimesi iki farklı imla *(ايصلاق, اصلاق)* ile kullanıldığından bu madde başı hem *Iṣ* sırasında (bk. 231/02) hem de -burada (508/06)- *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında kaydedilmiş. Kelimenin yazmada kullanılan imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ışlaḳ (ايصلاق) yā-ḫ[v]ud ışlaḳ (اصلاق): I, 243[c].

14485 Yazmada: *ış*. Aslı *iş* olan bu kelimenin Türkçenin farklı lehçelerinde *his, ıs, is* ve *ış* biçimleri de müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: iş (ış): 254[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: is: I, 240[c]. REDHOUSE: *TaEL*: is: 296[a]. TDK: *DS*: his: VII, 2388[b].

14486 Yazmada: *ṭaladılmış*. CLAUSON: *EDPT*: tala-: 492[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dalamaḳ: I, 598[c]; ṭalamaḳ: II, 868[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭalamaḳ: 1226[b]. TDK: *DS*: talamak (II): Ağrıyacak ve kızaracak biçimde sürtünmek, dalamak.: X, 3813[a].

14487 Bu kelime, burada 'ısırmaya meyyal, ısırma alışkanlığı olan' manasında kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ısır-: ısırğan ıt: 251[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ışırġan: I, 244[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ışırġan: 127[b]. *-gAn* eki ile ilgili bk. ERDAL: *OTWF*: -gAn: I, 382-387. TDK: *TTS*: -gan, (-gen): Bir eylemi çokça yapan anlamında sıfat ve ad üreten ek.: VII, 91.

14488 Bu kelime, burada 'ısırmaya meyyal, ısırma alışkanlığı olan' manasında kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ısır-: ısırğan ıt: 251[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ışırġan: I, 244[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ışırġan: 127[b]. *-gAn* eki ile ilgili bk. ERDAL: *OTWF*: -gAn: I, 382-387. TDK: *TTS*: -gan, (-gen): Bir eylemi çokça yapan anlamında sıfat ve ad üreten ek.: VII, 91.

14489 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ayż: II, 411. ATAY: *A-TBL*: ayż[an]: Tekrar, bir daha, dahi, gene.: 1, 84[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyż[an]: Yine öyle, keḏā, keḏālik, bu daḫı, def'a.: I, 244[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyż[an]: 299[a].

14490 Bu madde başı, yazmada *Ey* sırasına kaydedilmesi gerekirken *İy, [Ė, İ, Î]* sırasına kaydedilmiş.

14491 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ayż: II, 411. ATAY: *A-TBL*: eyż[an]: Tekrar, bir daha, dahi, gene.: 1, 84[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyż[an]: Yine öyle, keḏā, keḏālik, bu daḫı, def'a.: I, 244[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyż[an]: 299[a].

16930. Iḳ[14492] dėdirinceye[14493] ḳadar bıraḳmadı. **508/18**

16931. Iḳına ıḳına güç hâl ḳurtuldu. **508/19**

16932. Eğreti[14494] ata binen tėz düşer; velev sırmalı licâmlı[14495], altın ḳolanlı eyeri[14496] olsun. **508/20**

16933. İğrenç âdem mariz olur, iğerçin[14497] (müvesvis) âdem temelsiz olur. **508/21**

16934. Eyeri[14498] boynuna geldi. **508/22**

16935. İngiliz barudu[14499] gibi…[14500] **508/23**

14492 Ş. Sāmī: *ḲT*: ıḳ: İnsānıŋ boġılırken veyā boġazı ṭaralmış oldıġı ḥālde şıḳındı ile çıḳardıġı sesi taṣvīr ėder.: I, 244[c].

14493 Yazmada: *dėdirince*.

14494 Yazmada: *ėgreti/igreti*. Aslı, Arapça 'ödünç' manasındaki *'āriyya[t]* (nispet *ī*'si ile *'āriyyetī*) olan bu kelime; Osmanlı Türkçesinde -her biri yazmada da kullanılmış olan- *'āriyyetī, egreti/eyreti* ve *ėgreti/igreti* biçimleriyle müstameldir. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'āriyya[t]: Beyne 'n-nās mütedāvil olan şey'e dėnür, ki murād hibe olmayaraḳ biribirine ḥāceti bitinceye dek vėrdükleri nesnedür.: II, 46. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyreti (اكرتى): [*eymek (اكمك)* fi'linden… 'Ar. *'āriyyetī*'den olmamalı.] Ödünc alınmış, ḳullananıŋ kendi mālı olmayan, müste'ār, 'āriyyet.: I, 145[c]; 'āriyyetī: *egreti* dėdigimiz luġatiŋ ṭoġrısı olmaḳ üzere īcād olunmış ġalaṭ-ı fāḥiş bir luġat olup ḏāt[en] "egreti" ḫāliş ve faṣīḥ Türkce bir luġat oldıġından bu īcād-ı ġarībe ḥācet yoḳdur.: II, 922[a]. REDHOUSE: *TaEL*: eyreti (اكرتى): 172[a]; ėgreti (ايكرتى): 301[a]; 'āriyyetī: 1276[b]. TDK: *TS*: ariyet: 151[b]; eğreti: 763[b]. AYVERDİ: *MBTS*: âriyet: 66[b]; eğreti - iğreti: 327[a]. NİŞANYAN: *NS*: ariyet: 45[b]; eğreti: 213[b].

14495 Aslı Farsça *ligām* olan ve 'atın ağzına vurulan gem, dizgin' manasındaki bu kelime, Arapçada *licām* biçimi ile müstamel olup kelimenin her iki biçimi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. al-FīRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-licām: Dābbe aġzına urılan uyana dėnür. *ligām*-i Farsī mu'arrebidür.: III, 555. STEINGASS: *CP-ED*: ligām: 1128[a]. REDHOUSE: *TaEL*: licām: 1626[a]; ligām: 1638[b].

14496 Yazmada: *egeri*. CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اكر): [*egmek* fi'linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b].

14497 Ş. Sāmī: *ḲT*: igerçin: Ḳarār vėrmeyen, müterėddid, müvesvis.: I, 245[a]. REDHOUSE: *TaEL*: igercin: 301[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: igerçin: Vesveseli, müterėddid, ḳarārsız.: birinci cild, 515[b].

14498 Yazmada: *ėgeri*. CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اكر): [*egmek* fi'linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b]. Ayrıca, bk. CLAUSON: *EDPT*: egri: 112[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėgri: 56[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: egri (I): 70[a]; igri: 107[a]. REDHOUSE: *TaEL*: egri: 172[b]; ėgri: 301[a].

14499 Aslı Yunanca olan bu kelimenin Farsçada ve Osmanlı Türkçesinde *bārūt* ve *bārūd* olmaḳ üzere iki farklı imlası müstameldir. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: μπαρούτι (baroúti): 511[a]; πυρίτις (purítis): 685[a]. STEINGASS: *CP-ED*: bārūt: 143[a]; bārūd: 143[a]. Kelimenin bahse konu imlalarının ikisi de yazmada kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: bārūt: I, 262[a]. Mu'allim Nācī: *Luġat-i Nācī*: bārūd: 146[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: barud/barut: I, 284[a].

14500 Bu madde başı, yazmada *İn* sırasına kaydedilmesi gerekirken *İy, [Ė, İ, Î]* sırasına kaydedilmiş.

16936. İngiliz gibi soğuḳḳanlı[14501]…[14502] **508/24**

16937. İngiliz pištovu[14503] gibi tetik âdem…[14504] **508/25**

16938. İngiliz aḳlı, bezirgân[14505] aḳlı…[14506] **508/26**

16939. İngiliz ḫayali; ḫam ḫalat, ḫam aḫlat ḳabîlinden ḫam ḫayaldir.[14507] **508/26**

16940. İngiliz; dostluğu, ėl malıyla cömertliği, ėl eliyle düşmanlığı (mertliği) sever.[14508] **508/27**

16941. İngiliz düşmanlığı; iki dostu bozuşturup birbiriyle ḳavga ėttirmek, nihayet mallarına vâris çıḳıp gasbeylemek, soŋra yüzlerine maymun gibi gülmektir.[14509] **508/27**

16942. İngiliz gururu, İngiliz ḫodkâmlığı meşhurdur.[14510] **509/01**

Ḳadim benî[…], ḳadim firavun, Benî İsrâîl ve eski Romalıları aŋdırır şayan-ı lanet ve nefrîndir.[14511]

16943. İngiliz fitne ve fesadı, bütün cihanı ayağa ḳaldırır.[14512] **509/02**

Filhaḳiḳa[14513] *Harb-i Umumî'de tamamen sabit olmuştur, ki bu meslekte de birinciliği İngilizler ḳazanmıştır; meşhut ve müspettir.*

16944. İŋleyen ḫastaya hava çalmağa beŋzer. **509/03**

16945. İŋleyen ney[14514] gibi ağladı. **509/04**

14501 Yazmada: *ṣo'uḳḳanlı*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣo'uḳ: II, 844[a]. Yazmada *soğuk* kelimesi üç farklı imla ile (صغوق, صوغوق, صووق) kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: soğık: 808[a]. Niyāzī: *LNvİC*: savuġ: 590. TDK: *TTS*: savuk (savık): V, 3344; sovuk: V, 3521. TDK: *DS*: savuk (I): XII, 4675[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṣavuḳ (صاوق): [صغوق ve صوۏق yazdığımız luġatiŋ imlā-yı ṣaḥīḥidür.]: II, 814[b]; ṣo'uḳ (صوۏق): II, 844[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣavuḳ (صاوق): 1163[b]; ṣoġuḳ (ṣovuḳ): 1192[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: savuk (صاوق): üçüncü cilt, 295[b]; soğuk (صوغوق), souk (صوۏق): üçüncü cilt, 342[a]; sovuk (صووق): üçüncü cilt, 349[a].

14502 Yazmada *İn* sırasında da kaydedilmiş olan bu madde başı, ilk kelimesinin imlası gereği yalnızca *İn* sırasına kaydedilmesi gerekirken *İy, [Ė, İ, Î]* sırasına da kaydedilmiş. bk İngiliz gibi ṣo'uḳḳanlı. 395/10.

14503 Yazmada: *pištavı*.

14504 Bu madde başı, yazmada *İn* sırasına kaydedilmesi gerekirken *İy, [Ė, İ, Î]* sırasına kaydedilmiş.

14505 Yazmada: *bāzergān*. Kelimenin aslı Farsça *bāzāragān* olup kelimenin bu dilde hem *bāzārgān* hem de *bāzargān* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: bāzārgān: 144[b]; bāzargān: 145[a]. Osmanlı Türkçesinde *bezirgān* imlası da kullanılmış olan bu kelimenin yazmada kullanılan imlasının ise hem *bāzergān* hem de *bāzirgān* telaffuzu mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzergān: I, 263[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzirgān: 322[b]; bezirgān: 362[a].

14506 Bu madde başı, yazmada *İn* sırasına kaydedilmesi gerekirken *İy, [Ė, İ, Î]* sırasına kaydedilmiş.

14507 Yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış olan bu madde başının üzeri çizilmiş durumdadır.

14508 Bu madde başı, yazmada *İn* sırasına kaydedilmesi gerekirken *İy, [Ė, İ, Î]* sırasına kaydedilmiş.

14509 Yazmada bir önceki madde başının devamı olarak yazılmış olan bu madde başının üzeri çizilmiş durumdadır.

14510 Bu madde başı, yazmada *İn* sırasına kaydedilmesi gerekirken *İy, [Ė, İ, Î]* sırasına kaydedilmiş.

14511 Yazmada bu mütalaanın üzeri çizilmiş durumdadır.

14512 Yazmada bu madde başı ve devamındaki mütalaanın üzeri çizilmiş durumdadır.

14513 Yazmada: *fī'l-ḥaḳīḳa tamāmiyle*.

14514 Yazmada: *nāy*.

16946. "İki kere iki dört ėder"cesine malum ve aşikâr olan meseledir, bunuŋ için misal aramaḳ abestir. **509/05**

2 x 2[14515]=4 ėder.

16947. İkinci gelişinde adam[14516] sırasına geçecek. **509/06**

16948. İkinci ḳapıya doğrul. **509/07**

16949. İkindiden soŋra dükkân açmağa beŋzer. **509/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 86]

16950. İkindi aḳşam arası dükkân açılmaz. **509/09**

"ba'da 'l-aṣri bābun 'alā ricālī [=İkindiden sonra kapı insanlara kapanır.]*" tabirine mâ-sadaḳ düşer.*

16951. İkindi aḳşam arası dükkân açılır mı Allah'ıŋ budalası[14517]! **509/10**

16952. İkindi aḳşam arası ḳadar ḳısa ömür için bu dağdağa nedir? **509/11**

16953. İğne ile ḳuyu[14518] ḳazmaḳ ḳabîlinden… **509/12**

16954. İğne ile ḳuyu ḳazmağa beŋzer. **509/13**

16955. İğne[14519] atsaŋ yere düşmez. **509/14**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 92[14520]]

Cülus-i Selim Ḫan-ı Ḳadim[14521] [1512 - 1520] haḳḳındadır.

14515 Yazmada: *x x x*.

14516 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

14517 Yazmada *budala* kelimesi; *budelā (بدلا), budala (بودالا)* ve *budala (بودلا)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin aslı Arapça *budalā' (بدلاء)*'dır. ATAY: *A-TBL*: 1, 102[a]. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: budala (بودالا): I, 307[a]; budala (بودلا): I, 307[a]. REDHOUSE: *TaEL*: budelā (بدلا): 347[b]; budala (بدلا): 348[a]; budala (بودالا): 392[b]; budala (بودلا): 393[a].

14518 Yazmada *kuyu* kelimesi iki farklı imla ile (قيو, قويو) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120[b]; ḳuyu (قيو): II, 1133[a].

14519 Yazmada: *igne, ine*. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b].

14520 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İgne atsaŋ yere düşmez.: 92.

14521 Selim I [1512 - 1520]: Osmanlı padişahı. … Osmanlı belgelerinde adı Selim Şah diye geçer; ancak daha kendi döneminde sert mizacı, cesareti ve ataklığı sebebiyle "Yavuz" lakabıyla tanınmıştır. … Sekiz yıldan biraz fazla süren saltanatı dönemi Osmanlı tarihi için bir dönüm noktası teşkil eder. Özellikle Doğu meselelerini ele alışı ve bunlara kesin çözüm bulma çabalarıyla dikkati çekmiştir. Safevî tehdidini önlemesi ve onlara karşı ileride Osmanlı dinî düşüncesinin sınırlarını tayin edecek ölçüde katı Sünnî anlayışı öne çıkarması aynı zamanda siyasal ve sosyal hayatta da mühim bir

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14522] 344

Şöyle ki Ortaḳapu'dan ṭaşra ḳapusına varınca 'asker māl-ā-māl ve ***igne bıraḳsaŋ yere düşmez*** *ve daḫı düşmek mümkin degildi. Ḫudāvendigār ḥażretlerini bu aḥvālden ḫaber-dār ėtmişler ėdi. Hemān-dem fermān-ı pād-şāhī ile üslūb-ı sābıḳa üzere serīr-i pād-şāhī Dārü 's-sa'āde üzerine vaż' olunup anı gördiler ki Sulṭān Bā-Yezīd Ḫān ḥażretleriniŋ vüzerā ḳoltıġına girüp ṭaşra çıḳardılar. Ḳul ṭā'ifesi selāmlayup*[14523] *temkīn ü*[14524] *vaḳār ile taḫt-ı şerīfleri üzere geçüp ḳarār eyledi.* ilā āḫirihi[14525]…

16956. İğne ile ḳuyu ḳazar. **509/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 92[14526]]

16957. İğneden ipliğe varınca… **509/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 92[14527]]

16958. İğne ardı gitmeğe çalışır. **509/17**

16959. İğne iplik olmuş. **509/18**

16960. İğneden ipliğe kadar arar. **509/19**

16961. İğne yutmuş gibi ıḳınır. **509/20**

16962. İğnesi başında olan terziye "Toplan!" dėmeğe hacet yoḳ. **509/21**

16963. İğne deliğinden İstanbul'u seyrėttirir. **509/22**

16964. İğne deliğine ḳaçsaŋ elinden ḳurtulamazsın. **509/23**

16965. İğne iplik, ḳadın eline yaraşır; ḳazma kürek, erkek eline yaraşır. **509/24**

16966. İğneyi öŋce kendiŋe soḳ, soŋra âleme. **509/25**

16967. İğne gibi dil batırır iğne dilli âdemdir. **509/26**

16968. İğneliksiz iğne ḳaybolur[14528], iğnesizlik ḫanıma ayıp olur. **509/27**

16969. İğne gözünden cihanı seyrėttirir. **509/28**

Ḳudret-i İlahî…

Göz bebeği…

---

dönüşümün habercisi olmuştur. Memlük Sultanlığı'na son verişi ise İslam dünyasının tek bir bayrak altında toplanması projesinin ilk adımını teşkil etmiştir. Böylece Osmanlılar önemli bir dinî misyonun temsilcisi sıfatıyla şöhret kazanmıştır. EMECEN, F.: "Selim I", *DİA*: 36, 407[a]-414[c].

14522 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14523 Yazmada: *selāmyup*.

14524 ü: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde ve yazmada yok.

14525 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14526 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İgne ile ḳuyu ḳazar.: 92.

14527 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İgneden iplige varınca…: 92.

14528 Yazmada: *ġā'ib (ġayb) olur*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

16970. İğneyi evvel kendiŋe soḳ, soŋra çuvaldızı[14529] ėle[14530] soḳ. **509/29**

Ėle…[14531]

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 92[14532]]

16971. İğnesiz, ipliksiz dünya göçmez. **509/30**

16972. İğne[14533] deliğinden Hindistan'ı seyrėder. **509/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 92[14534]]

16973. İğne[14535] iplik gerekmeyen ev olmaz. **509/32**

16974. İğneyi ėle vėrme, iğneyi alan çuvaldızı da çalar. **510/01**

16975. İğne iplik, ḳadınlarıŋ hem gece gündüz işi gücü hem yâr ve yoldaşı.[14536] **510/01**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[14537]

"Ḳarım! İgneyi pek ḳalḳıtma (ḳaldırma), ipliginiŋ ucunıŋ düğümlenmesini unutma."

14529 Yazmada *çuvaldız* kelimesi iki farklı imla ile (چوالدز, چوالديز) yazılmış. Farsçada *çuval* kelimesinin *cuvāl* ve *çuvāl* olmak üzere iki imlası mevcuttur; *çuvaldız* kelimesi ise *cuvāl-doz* şeklinde müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: cuvāl: 376ª; cuvāl-doz: 376ª; çuvāl: 401ª. *Çuvaldız* kelimesinin Osmanlı Türkçesinde ise üç farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: çuvāldūz: I, 517ᶜ; çuvāldız: I, 517ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: cuvāl: 686ª; cuvāldūz: 686ª; çuval: 733ª; çuvaldız-dūz: 733ª.

14530 Yazmada: *ile*. TDK: *TTS*: il (II): 2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. 3. Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr.: III, 2029. TDK: *DS*: il (I): Yabancı: VII, 2517ª; il (III): Yabancı yer.: VII, 2517ª. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121ᵇ. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153ª; ėl: I, 246ᶜ.

14531 Yazmada: *ele*. *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'de: *ele igne*. Bu madde başı *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*'den alınırken bu eser içerisinde bahse konu madde başının benzer bir biçimine atıf için kullanılmış olan "ele igne" ifadesinin de "ele" olarak aktarıldığı anlaşılmaktadır. bk. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İgneyi evvel kendiŋe ṣoḳ, ṣoŋra çuvāldızı ele. ([bk.] Ele igne…): 92; Ele igne ṣoḳmaḳ isteyen, eŋ ibtidā çuvāldızı kendine ṣoḳmalıdur.: 64.

14532 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İgneyi evvel kendiŋe ṣoḳ, ṣoŋra çuvāldızı ele. ([bk.] Ele igne…): 92. Buradaki "ele igne" ifadesiyle ilgili madde başının benzer bir biçimi olan "Ele igne ṣoḳmaḳ isteyen, eŋ ibtidā çuvāldızı kendine ṣoḳmalıdur." maddesine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Ele igne ṣoḳmaḳ isteyen, eŋ ibtidā çuvāldızı kendine ṣoḳmalıdur.: 64.

14533 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *iğne* hem de *iŋne* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110ª. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: igne: 57ª. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112ª. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164ᵇ. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540ᵇ; inne: VII, 2544ª. EREN: *TDES*: iğne: 187ᵇ. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

14534 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İgne deliginden Hind-istān'ı seyr ėder.: 92.

14535 Yazmada: *iğne/iŋne*. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110ª. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: igne: 57ª. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112ª. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164ᵇ. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540ᵇ; inne: VII, 2544ª. EREN: *TDES*: iğne: 187ᵇ.

14536 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılarak önüne "zīrā" diye not düşülmüş.

14537 Yazmada: *Naṣre 'd-dīn Ḫᵛāce merḥūm*.

16976. İğne yėmiş it gibi oldu. **510/02**

16977. İğne[14538] yėmiş[14539] köpek gibi dört yanına salar[14540]. **510/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 92[14541]]

16978. İğneyi[14542] evvelce[14543] kendiŋe batır[14544], soŋra ėllere batır. **510/04**

16979. İğneli sinek gibi soḳar. **510/05**

16980. İğne batırır gibi söz batırır. **510/06**

Yaḥyā Naẓīm[14545] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 91] [beyt]

çāḳ[14546]-ı derūnı ḥaşre dek olmaz refū-peḏīr
teḡġ-ı zebān ki bir dil-i mecrūḥı yāreler

16981. İğne tutmağı[14547] bilmeyen ḳadın, ḳadın mıdır! **510/07**

16982. İki at tepişirse ara yerde ne olursa taya olur. **510/08**

16983. İki at bir ḳazığa bağlansa da iki eşek bağlanmaz. **510/09**

16984. İki arada taban teptiği canına kâr ḳaldı[14548]. **510/10**

16985. İki arslan, bir posta sığmaz. **510/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 86]

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14549] 350[14550]

ʻAzm-i Sulṭān be-sū-yı Anaṭolı berāy-ı teskīn-i fitne-yi Sulṭān Aḥmed Ḫān

Bu eyyām-ı meserret encāmda bir ḫaber gelüp Sulṭān Aḥmed'üŋ Anaṭolı vilāyetüne istīlāsı ve Brusa ḫalḳınuŋ oġlı Sulṭān ʻAlā'ü 'd-dīn'üŋ pençe-yi ḳahrına ibtilāsı ve

---

14538 Yazmada: *iğne/iŋne*. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b].

14539 Yazmada: *yemiş*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

14540 TDK: *DS*: salmak (III): Köpek havlamak.: X, 3529[a]; salmak (II): Köpek saldırmak.: XII, 4667[a]. CLAUSON: *EDPT*: sal-: 824[b].

14541 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İgne yemiş köpek gibi dört yanına şalar.: 92.

14542 Yazmada: *iğneyi/iŋneyi*. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b].

14543 Ş. Sāmī: *ḲT*: evvelce: 1. Biraz evvel, öŋce, muḳaddemā. 2. Daha evvel, ondan aḳdem.: I, 219[b].

14544 Yazmada bu (510.) sayfadaki *bat-* kelimeleri, *bat-* ve *baṭ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: bat-: 298[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: baṭ-: 25[a]. REDHOUSE: *TaEL*: batmaḳ: 315[b]; batı: 315[b]; baṭı: 328[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: batmaḳ: I, 258[b]; batı: I, 258[c]; baṭı: I, 268[b].

14545 Yazmada: *Naẓīmī*.

14546 Yazmada: *ḫāk*.

14547 Yazmada: *ṭutmaġa*.

14548 YUDAHİN: *KS*: can I: Yan, cihet.: 173[a]. REDHOUSE: *TaEL*: kār: cānına kār: 1514[a].

14549 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14550 Yazmada: *351*.

ol[14551] *taḫt-gāh-ı ḳadīm ehālīsinüŋ ḳudūm-i şehr-yāre intiẓārların ve ol şeh-zādenüŋ māl-ı emān isteyüp belde-yi mezbūre ṣubaşısını ḳatl ėdüp tekālīf-i şāḳḳayı müş'ir ba'ż kārların 'arż u inhā eyledükleründe ātiş-i ġażabları 'alevlenüp erkān-ı devlete ve a'yān-ı salṭanata buyurdular ki "Pād-şāh-ı sa'īd merḥūm Sulṭān Bā-Yezīd ḥażretleri, ki babamdur; böyle vaṣiyyet ḳılmış ėdi, ki mādām-ki birāderlerümden ṣūret-i muḫālefet ü 'inād ẓuhūr ėtmeye benden anlara żarar u gezend ėrmeye ve tėġ ġılāfundan çıḳup aramuza girmeye; lākin bu gūne ḥarekāt-i şenī'alarundan ṣoŋra taḥammül maḥż-ı iḫmāl ve umūr-i salṭanata iḫtilāldur. Bir vilāyetde iki pād-şāh olıcaḳ sipāh u ra'iyyet istirāḥat bulamazlar ve* ***bir mekānda iki nerre şėr olamaz****." deyü Şeh-zāde-yi civān-baḫt u şāyeste-yi tāc u taḫt taḫtlarını muḥāfaẓa içün Dārü 's-salṭana'da ḳā'im-maḳām alıḳoyup devlet ü iḳbāl ile sene-yi mezbūre cemādiye 'l-ūlānıŋ on beşinci penc-şenbih güni 'inān-ı 'azīmetlerini Anaṭolı cānibine tevcīh buyurdılar.* ilā āḫirihi[14552]…

16986. İki abdal bir tekkeye[14553] sığmazmış. **510/12**

16987. İki atlı, bir yayan; iki tazı, bir ḳoyan[14554] (tavşan)… **510/13**

16988. İki ateş arasında ḳaldı. **510/14**

16989. İki at tepişir, ne olursa arada ḳalan buzağıya[14555] olur. **510/15**

16990. İki öküze bir saman vėremez.[14556] **510/16**

16991. İki arada yora yora talıḳ[14557] oldu. **510/17**

16992. İki açıŋ arasında bir toḳ yaraşmaz. **510/18**

16993. İki açtan bir dilenci doğar. **510/19**

16994. İki ahbap arasına girmemelidir. **510/20**

14551 Yazmada: *o*.

14552 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14553 Yazmada: *tekyeye*. Farklı görüşler de olmakla birlikte kelimenin aslının Arapça olup 'oturmak, yaslanmak' manalarındaki *v-k-'* kökünden geldiği düşünülmektedir. Kelimenin aslı ile ilgili tartışmalar için bk. KARA, M.: "Tekke", *DİA*: 40, 368[b]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 65. ATAY: *A-TBL*: 1, 199[a]. STEINGASS: *CP-ED*: takya: 319[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tekye: 585[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tekye: I, 432[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tekke: 1226[a]. NİŞANYAN: *NS*: tekke: 843[b]. TDK: *TS*: tekke: 2304[b].

14554 CLAUSON: *EDPT*: koyan: 678[a]. BASKAKOV: *N-RS*: коян (koyan): 175[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳoyan: 702; ḳoyan: Tavşan.: 966. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳoyan: Tavşan.: 155[b]. ÖNER: *K-TTS*: ḳuyan: 309[b].

14555 Yazmada: *buzaġa*. CLAUSON: *EDPT*: buzāğu: 391[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: buzaġı yā-ḫvud buzaġu veyā buzaḳ: I, 311[c]. TDK: *DS*: buzak: II, 809[b]; buzav: XII, 4467[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: buzaġu: 80[a]; buzav burnı: 80[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бозау [bozau]: 53[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: buzaġu: 39[b]; buzaḳu: 39[b]; buzav: 39[b]; buzavu: 39[b]. ÖNER: *K-TTS*: bozav: 65[b].

14556 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. İki öküze bir ṣaman vėremez. 511/01, İki öküze bir ṣaman vėrecek ḥāli yoḳ. 511/26.

14557 Yazmada: طالق. YUDAHİN: *KS*: talık-: Yorulmak, takatten düşmek, bitkin hâle gelmek.: 701[b]. ÖNER: *K-TTS*: talıḳ-: 1. Dinlenme ihtiyacı duymak. 2. Yorulmak.: 443[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: talık-: 1. Yorulmak, sürekli aynı işi yapmaktan bitap düşmek. 2. Dinlenmek ihtiyacı duymak, dinlenmek istemek.: 573[b]. Ayrıca, bk. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: aṭ-ṭāliḳ: Serbest, boş.: 246[b].

16995. İki arada ėlçi gibi ip eşer[14558]. **510/21**

16996. İki arada ḳısılıp ḳalan incir gibi… **510/22**

16997. İki at, bir ḳazığa bağlanmaz. **510/23**

Ş. [Şināsī̱ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 86]

16998. İki at bir aḫıra[14559] sığar, iki aptal bir eve sığmazmış. **510/24**

16999. İki arada demir tikenek[14560] (diken[14561])… **510/25**

17000. İki arada demir ḳazıḳ[14562]… **510/26**

17001. İki ahmaḳ yolcuya bir üçüncü ḳatılmış, hikmet dersi vėrmek için iki tulum baldan olmuş. **510/27**

17002. İkisi bir ḳazanda ḳaynasalar yine ḳanları ḳarışmaz, ḳafaları barışmaz[14563]. **510/28**

17003. İkisi Arzu[14564] ile Ḳamber… **510/29**

17004. İkisi de Cemal'dir; amma birisi hamal, birisi Camal'dır. **510/30**

17005. İkisi de Cemal'dir; amma birisi sahib-i saḳal, birisi sahib-i maḳaldir. **510/31**

17006. İkisi ortası… **510/32**

17007. İki adaş[14565] bir arada herkesi adaştırır[14566]. **510/33**

17008. İki ağız bir olunca bir ağız yoḳ olur (ḳapanır). **510/34**

14558 "Elçi gibi ip eşmek" tabiri, "elçi gibi iki ortada gezmek" (bk. 308/08) ifadesine ve "mekik dokumak" tabirine benzer şekilde elçinin iki yer arasında gidip gelmesinden hareketle ipliğin çilenin iki ucu arasında hızla hareket etmesine teşbih olarak anlaşılabilir. CLAUSON: *EDPT*: es-: 241[a]; eş-: 255[b]; eş-: 256[a]. TDK: *DS*: eşmek (I): Hareket etmek, yola çıkmak.: V, 1795[a]; eşmek (II): İp bükmek.: V, 1795[a]; eşmek (III): Coşmak.: V, 1795[a]. TDK: *TTS*: eşmek (II): 1. Hızlı yürümek, atla hızlı hızlı gitmek. 2. Hızlı yürütmek, koşturmak.: II, 1559. TDK: *TS*: eşmek (II): At hızlı gitmek.: 826[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eş (I): Çekmek, çevirmek.: 76[a]. ÖNER: *K-TTS*: iş- (III): İp, sicim benzeri şeyleri kat kat yapıp örmek.: 180[b].

14559 Yazmada: *āḫʸura*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin Farsçada *āḫʸur* ve *āḫʸar* olmak üzere iki farklı telaffuzu mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: āḫʸur, āḫʸar: 26[b]. Kelimenin her iki telaffuzu da Türkçede kullanılmıştır. TDK: *DS*: ahar, aḫar: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 124[a]; ahur, aḫur: Hayvanların barındığı yer, ahır, tavla.: I, 135[a].

14560 Yazmada: *تکلاك*: Kelimenin bu madde başında kullanılan biçimi tespit edilememiştir. YUDAHİN: *KS*: tikenek: Diken.: 736[b]. CLAUSON: *EDPT*: tiken: 483[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tekenek: 268[b]; tikenek: 275[b]. ÖNER: *K-TTS*: tigenek: 474[b].

14561 Yazmada *diken* kelimesi, hem *diken* ve hem de *tiken* biçimiyle kullanılmış. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: tiken: 198r23. REDHOUSE: *TaEL*: tiken: 619[b]; diken: 938[b]. YUDAHİN: *KS*: tiken: 736[b]; tikenek: 736[b]. CLAUSON: *EDPT*: tiken: 483[b]. TDK: *DS*: tiken: X, 3930[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: diken: 61[b]; düken: 66[b]; tekenek: 268[b]; tiken: 275[b]; tikenek: 275[b]. ÖNER: *K-TTS*: tigenek: 474[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: tiken: 345[a].

14562 Demirkazık: Kutup Yıldızı. TDK: *TS*: Demirkazık: 620[b].

14563 Yazmada: *barışmazlar*.

14564 Yazmada: *Ārzū, ʻArżū*.

14565 Yazmada: *addaş*. CLAUSON: *EDPT*: adaş/addaş: 72[a]. Ş. Sāmī̱: *ḲT*: adaş [Aşlı "addaş"]: I, 25[b].

14566 Yazmada: *adaşdurur, addaş*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: adaşmaḳ: Yolı ġā'ib ėtmek. Şaşırmaḳ. Sehv ü ḫaṭā ėtmek. Müşāreketle teġannī̱ ve terennüm ėtmek.: 7[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī̱*: adaşmaḳ: cild-i evvel, 13[b]. ÖNER: *K-TTS*: adaş-: 1. Yolunu kaybetmek, yoldan çıkmak. 2. Yanlış fikirde olmak. 3. Kötü yola girmek.: 25[a]. CLAUSON: *EDPT*: adaş/addaş: 72[a]. Ş. Sāmī̱: *ḲT*: adaş [Aşlı "addaş"]: I, 25[b].

İki ağız bir araya gelse bir ağız yoḳ olur.[14567]

17009. İki ağa bir ḳapıya zor sığar. **510/35**

17010. İki aḳraba arasında olan münasebet ve muaşeret; garaz[14568] ve ivazdan[14569] salim ve mücerret olmaḳ gerektir. **510/36**

17011. İki ağızlı âdemden ḫayır umma. **510/37**

17012. İki aḳçelik[14570] ciğeri ḳapan kedi, beş aḳçelik[14571] baltaya tamah ėtmez mi? **510/38**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[14572]

17013. İki arşın[14573] yere dehr sığar. **510/39**

17014. İki eşeği bir arada güdemez iken çobanlıḳtan dem vurur[14574]. **510/40**

17015. İki eğriden bir doğru… **510/41**

17016. İki eyer[14575] birden bir ata vurulmaz[14576]. **510/42**

17017. İki al, bir vėr. **510/43**

17018. İki almayınca bir vėrmez. **510/44**

17019. İki altın boynuz[14577] arasında bir ayine-yi âlemdir. **510/45**

14567 Yazmada bu madde başının önüne “yā-ḫᵛud” diye not düşülmüş.

14568 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġaraż: Nişāna dėnür, ki aŋa oḳ ve ḳurşun atarlar. Cem‘i *aġrāż* dur. Şāriḥ dėr ki: Teşbīh ṭarīḳiyle maḳṣad ma‘nāsına da müsta‘meldür. … Ḳalb ṣıḳılup melālet peydā eylemek ma‘nāsınadur. Ve bir nesneye müştāḳ ve ārzū-mend olmaḳ ma‘nāsınadur.: II, 435. TDK: *TS*: garaz: 1. Kin. 2. Hedef, amaç, maksat.: 903[a].

14569 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ‘iważ: Bedel ve ḫalefe dėnür.: II, 434. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî ’l-Luğa / Arab Dili’nde ve Kur’an’da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *‘Ivaz* ile *bedel* arasındaki fark: 351. TDK: *TS*: ivaz: 1. Ödün. 2. Edim. 3. Karşılık.: 1234[b].

14570 Yazmada: *aḳçalıḳ*.

14571 Yazmada: *aḳçalıḳ*.

14572 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

14573 Yazmada: *arşun*. Türk lehçelerinde *arşun*, *arçın*, *arjın* ve *alçin* şeklinde yer alan bu kelime, Pehlevîce *araşn*’den (yeni Farsça *araş*, *raş*) gelmektedir. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder; Arapçası *ḏirā‘*’dır. Geniş bilgi için bk. ERKAL, M.: “Arşın”, *DİA*: 3, 411[a]-413[b]. STEINGASS: *CP-ED*: araş: 37[a]; raş: 577[a]. Kelime, yazmada iki farklı imla ile (arşın, arşun) kullanılmış. TDK: *DS*: arşın (I): 1. 40 cm.lik uzunluk ölçüsü. 2. Açılmış iki kol arasındaki uzunluk. 3. 65 cm.lik uzunluk ölçüsü. 4. Büyük adım. 5. 12 karış. 6. 75 cm.lik uzunluk ölçüsü.: I, 333[a]; arşun: Metre.: I, 333[a].

14574 Yazmada: *urur*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur*- kelimesi, *ur*- ve *vur*- olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14575 Yazmada: *ėger*. CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اکر): [*egmek* fi‘linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b].

14576 Yazmada: *urulmaz*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14577 Haliç; önce *Keras* (boynuz), daha sonra da *Khrysokeras* (altın boynuz) olarak adlandırılmıştır. Ayrıca; Altınboynuz, İstanbul yarımadasının adı olarak da kullanılmıştır. Haliç; Arap müellifler

İstanbul'uŋ tasvirine dairdir.

17020. İki elim, on parmağım yaḳaŋdadır. **510/46**

17021. İki el ile çamurlamağa beŋzer. **510/47**

İthama çalışmaḳ...

17022. İki elim yağlı olsa kendi başıma silerdim.[14578] **510/48**

17023. İki elim iki yanıma gelecek, ne yalan söyleyim! **510/49**

[iki eli iki yanına gelmek:] Ölüm.

17024. İki öküze bir saman vėremez. **511/01**

17025. İki elim yağlı olsa kendi başıma silerdim. **511/02**

17026. İki el, bir baş için; iki ayaḳ, bir gövdeyi[14579] taşıyan bir can içindir. **511/03**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira "Başta aḳıl olmasa zahmeti eller değil, ayaḳlar çeker. Baş giderse ayaḳlar payidar olmaz." dėmişler.

17027. İki eli taş altında… **511/04**

17028. İki eli ile bir işi beceremez. **511/05**

Mıymıntı âdem...

17029. İki eli bomboş, Mısır'dan geldi. **511/06**

17030. İki eli ile bir iğneyi beceremez. **511/07**

Çolpa âdem...

17031. İki eli boş, böğründe ḳalmış. **511/08**

17032. İki eliyle bir ḳurnayı aḳıtamaz. **511/09**

Ḳarsamba[14580] âdem...

17033. İki eline taş alıp sinesini taşlamış ne fayda! **511/10**

17034. İki eli ḳanda olsa yine yetişsin. **511/11**

17035. İki eline taş alıp sinesini taşladı. **511/12**

---

tarafından *Halîcü'l-Kustantîniyye* ya da kısaca *Halîc* diye adlandırılmış ve bazen *Halîc* tabiriyle Boğaziçi ve Marmara denizi de kastedilmiştir. Geyik boynuzunu andırdığı, kollara ve koylara sahip bulunduğu bildirilen Haliç; Osmanlı kaynaklarında ise Halîc-i Kostantîniyye, Halîc-i İstanbul ve Halîc şeklinde geçmektedir. EYİCE, S.: "Haliç", *DİA*: 15, 264[c]. Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere; bu madde başındaki *iki altın boynuz* ifadesi, İstanbul yarımadasının etrafını çeviren sular (Haliç, Boğaz ve Marmara denizi) için kullanılmıştır.

14578 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. İki elim yaġlı olsa kendi başıma silerdim. 511/02.

14579 Yazmada: *gevdeyi*. Kelimenin bu madde başındaki imlası (كوده) gereği hem *gevde* hem de *göde* okunması mümkün olup kelimenin her iki biçimi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ayrıca *gövde* kelimesi yazmada *göğde/gövde/göyde (*كوكده*)* biçimiyle de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: kövdöŋ: 688[a]. TDK: *TTS*: gevde: III, 1674. Ş. Sāmī: *ḲT*: gövde (كوكده) [Zebān-zedi: *gövde (*كووده*)*.]: II, 1208[b]. REDHOUSE: *TaEL*: göde: 1585[a]; göyde (كوكده): 1597[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kevde: 142[a]. ÖNER: *K-TTS*: gevde: 137[b]. TDK: *DS*: göğde: VI, 2127[a].

14580 TDK: *TTS*: karsanba: Lüzümsuz, kaba saba.: IV, 2320.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14581] 356

Piyāle Beg-i ṣāf-dil ḳaẓiyyeden ġāfil bulunup bir zamāndan ṣoŋra hücreye gelicek Şeh-zāde'nüŋ nefesi beste ve cān-ı vücūdın şikeste gördükde nāle vü efġāna başladı ve ***iki eline ṭaş olup sīnesini ṭaşladı.***

(naẓm)

aġlayup hem dėr ėdi ey kec-rev sipihr
ḏerre deŋlü yoḳ mıdur göŋlüŋde mihr

ey felek dervėşlerüŋ şāhı ḳanı
evc-i devlet burcınuŋ[14582] *māhı ḳanı*

17036. İki eli ḳanda olan daḫi Haḳḳ'ıŋ lütfundan ümidini kesmez. **511/13**

Muḥibbī *Dīvān* [731, 2511, 1; 2] [beyt]

budur fikrüm benüm olınca zinde
olam ḳapuŋda boynı baġlu bende

ḳanı luṭf u kerem yā ḳanı iḥsān
iki elüm bulundı ṭut ki ḳande[14583]

17037. İki eli böğründe ḳaldı. **511/14**

17038. İki eli ḳandadır. **511/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 87]

17039. İki efendi arasında bir köle, iki köpek arasında bir kemik… **511/16**

17040. İki el, bir baş için… **511/17**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 87[14584]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*]

Necīb 'Āṣım ["Yazı Bilgicligi"] *Kitāb*[14585] 194

Çalışḳan bir ādemiŋ eli ile istirāḥate meyyāl olanıŋkine baḳmalı. Bu iki el, hėçbir vaḳitde birbirine[14586] *beŋzemez.*

Eller insānıŋ[14587] *vāsıṭa-yı inti'āşıdur. "İki el, bir baş içün…" ḍarb-ı meṯeli ḥükmünce çalışan eller, çalışmayanlar gibi olamaz; tenbelleriŋ maḥṣūliyle erbāb-ı mesā'īniŋ āṯārı da birbirine uyamaz.*

17041. İki el, bir baş için; iki ayaḳ, bir gövde[14588] için… **511/18**

14581 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur.*

14582 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde: *bürcınuŋ.*

14583 Yazmada: *ḳande (قنده), ḳande (قاندە).*

14584 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İki el, bir baş içündür.: 87.

14585 Yazmada: *Necīb 'Āṣım Beg'iŋ "Kitāb" nām risālesinden bir fıḳradur.*

14586 hėçbir vaḳitde birbirine: Yazmada: *hėçbir yerine.*

14587 Yazmada: *insānlarıŋ.*

14588 Yazmada: *gevde*. Kelimenin bu madde başındaki imlası (گوده) gereği hem *gevde* hem de *göde* okunması mümkün olup kelimenin her iki biçimi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ayrıca *gövde* kelimesi yazmada *göğde/gövde/göyde (گوكده)* biçimiyle de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*:

17042. İki elim, iki yanıma gelecek; neye yalan söyleyim, doğrusu böyledir! **511/19**

17043. İki eliyle ḳara bulaştırır. **511/20**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 87]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*]

17044. İki eliyle bir işi beceremedi. **511/21**

m. [Mükerrer[14589]*]*

17045. İki eli birbirine vurunca[14590] ses çıḳar. **511/22**

Tek elden ses çıḳar, tek ḳozuŋ şıḳırtısı olmaz.

17046. İki eliyle çamur sıvar. **511/23**

İtham, iftira ve nifaḳ ehli…

17047. İki eliyle ev evden çamur sıvar. **511/24**

Dediḳodu münafıḳları…

17048. İki emel ardından birden ḳoşulmaz. **511/25**

17049. İki öküze bir saman vėrecek hâli yoḳ. **511/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 88]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*]

17050. İki ana, bir çocuğu[14591] besleyemedi. **511/27**

17051. İki ortaḳ, bir eve sığmaz. **511/28**

17052. İki evladı, iki gözünüŋ bebeğidir. **511/29**

17053. İki avare ḳumru[14592] gibi rast gele yere yuva yapar. **511/30**

17054. İki avare ḳumrudur[14593]; ki gelmiş, aşiyan tutmuş. **511/31**

---

kövdöŋ: 688[a]. TDK: *TTS*: gevde: III, 1674. Ş. Sāmī: *ḲT*: gövde (كوكده) [Zebān-zedi: *gövde (كووده)*.]: II, 1208[b]. REDHOUSE: *TaEL*: göde: 1585[a]; göyde (كوكده): 1597[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kevde: 142[a]. ÖNER: *K-TTS*: gevde: 137[b]. TDK: *DS*: göğde: VI, 2127[a].

14589 bk. İki eli ile bir işi beceremez. 511/05.

14590 Yazmada: *urunca*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14591 Yazmada: *çoçuġı (چوچغى)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

14592 Yazmada: *ḳumrī*. Aslı Arapça *ḳumrī* olan bu kelime, yazmada her üçü de Osmanlı Türkçesinde müstamel üç farklı imla ile (قمرى, قومرو, قومرى) kullanılmış. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḳumriyy[at]: II, 87. STEINGASS: *CP-ED*: ḳumrī: 988[b]; ḳumrīyat: 988[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳumrı (قمرى): 1473[a]; ḳumru (قومرو), ḳumrı (قومرى): 1497[b].

14593 Yazmada: *ḳumrīdür*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḳumriyy[at]: II, 87. STEINGASS: *CP-ED*: ḳumrī: 988[b]; ḳumrīyat: 988[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳumrı (قمرى): 1473[a]; ḳumru (قومرو), ḳumrı (قومرى): 1497[b].

Nedīm [*Dīvān* 317, 52, 2] beyt[14594]

degil çeşm-i kebūd ol ebrūvānuŋ zīr-i ṭāḳında
iki āvāre ḳumrīdür ki gelmiş āşiyān ṭutmış

17055. İki ucunu bir yere getiremedi. **511/32**

17056. İki öküz arasında ḳalan buzağıya[14595] döndü. **511/33**

17057. İki ahu pes imiş[14596] padişahım bir şîre[14597]. **511/34**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mıṣrā'[14598]]

17058. İki öküz dürtüşürse[14599] ne olursa ara yerde ḳalan buzağıya[14600] olur. **511/35**

[buzağı:] 'İki ḳavgacınıŋ arasına giren' dėmektir.

17059. İki evliniŋ iki yaḳası da yırtıḳ olur. **511/36**

17060. İki öküz bir boyunduruğa ḳoşulmaḳ âdettir; amma iki sığır (inek) bir boyunduruğa zor ḳoşulur ya hiç ḳoşulmaz. **512/01**

17061. İki ḳadıdan iki buyruḳ, iki ḳamçıya bir ḳuyruḳ ḳabîlinden olmuş olur. **512/02**

17062. İki ördek, bir ḳaz yerini tutar. **512/03**

17063. İki ayağını bir pabuca[14601] soḳmuşlar. **512/04**

17064. İki ayaḳ, bir gövdeyi[14602] taşır. **512/05**

14594 Yazmada ilgili madde başının yanına *mıṣrā'*, alıntının yanına ise *beyt* yazılmış.

14595 Yazmada: *buzaġa*. CLAUSON: *EDPT*: buzāğu: 391[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: buzaġı yā-ḫvud buzaġu veyā buzaḳ: I, 311[c]. TDK: *DS*: buzak: II, 809[b]; buzav: XII, 4467[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: buzaġu: 80[a]; buzav burnı: 80[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бозау [bozau]: 53[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: buzaġu: 39[b]; buzaḳu: 39[b]; buzav: 39[b]; buzavu: 39[b]. ÖNER: *K-TTS*: bozav: 65[b].

14596 Yazmada: *dėmiş*.

14597 Aslı Farsça *şēr* olan bu kelime, 'arslan' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: şēr: 772[b].

14598 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: iki āhū bes ėmiş pād-şāhum bir şēre: 8.

14599 Yazmada: *türtüşürse*. CLAUSON: *EDPT*: türt-: 535[a]; türtüş-: 537[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: türtmek: El ve ālet ile şançmaḳ. İcbār. Īḳāẓ. A'żā taḥrīk ėtmek. Dürtmek.: 115[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: türt-: Dürtmek.: 288[a].

14600 Yazmada: *buzaġa*. CLAUSON: *EDPT*: buzāğu: 391[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: buzaġı yā-ḫvud buzaġu veyā buzaḳ: I, 311[c]. TDK: *DS*: buzak: II, 809[b]; buzav: XII, 4467[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: buzaġu: 80[a]; buzav burnı: 80[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бозау [bozau]: 53[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: buzaġu: 39[b]; buzaḳu: 39[b]; buzav: 39[b]; buzavu: 39[b]. ÖNER: *K-TTS*: bozav: 65[b].

14601 Yazmada: *papuca*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *pā-poş*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *babuc*, *babuç*, *pabuc*, *pabuç*, *papuc*, *papuç*, *pabuş* ve *pā-poş/pūş* gibi farklı imlalar ile müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254[a].

14602 Yazmada: *gevdeyi*. Kelimenin bu madde başındaki imlası (گودہ) gereği hem *gevde* hem de *göde* okunması mümkün olup kelimenin her iki biçimi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ayrıca *gövde* kelimesi yazmada *göğde/gövde/göyde (*گوكدہ*)* biçimiyle de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*:

17065. İki ayağı, bir pabuca[14603] girmiş; iki eli, iki cebe[14604]. **512/06**

17066. İki ayağını bir pabuca[14605] ḳoydu. **512/07**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 88[14606]]

17067. İki ile iki dört ėder gibi malum şey… **512/08**

17068. İki kere iki dört ėder gibi malum şeydir. **512/09**

Cihanıŋ her tarafında birdir.

17069. İki ayaḳlı eşek… **512/10**

T. [Ebü ʾż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 88]

17070. İki ayaḳlı, ḳısa kulaḳlı… **512/11**

17071. İki ayıŋ soŋu bir araya geldi.[14607] **512/12**

17072. İki ikiz sıŋarınıŋ[14608] birisini alırsın. **512/13**

17073. İki it, bir kemiği elbette paylaşamaz. **512/14**

17074. İki işit, bir söyle. **512/15**

17075. İki iş birden görülmez. **512/16**

17076. İki, bir olmaz. **512/17**

---

kövdöŋ: 688[a]. TDK: *TTS*: gevde: III, 1674. Ş. Sāmī: *ḲT*: gövde (كوكده) [Zebān-zedi: *gövde (كووده)*.]: II, 1208[b]. REDHOUSE: *TaEL*: göde: 1585[a]; göyde (كوكده): 1597[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kevde: 142[a]. ÖNER: *K-TTS*: gevde: 137[b]. TDK: *DS*: göğde: VI, 2127[a].

14603 Yazmada: *papuca*. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254[a].

14604 Yazmada: *ceybe*. Kelimenin aslı Arapça *cayb*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 319[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ceb* ve *ceyb* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ceb: I, 469[b]; ceyb: 1. Yaḳa, yaḳa açıḳlığı. 2. [Tür. zebān-zedi: *ceb*.] Eṯvābıŋ öte berisinde aḳçe, mendīl, evrāḳ ve sā'ire vaż'ına maḫṣūṣ olaraḳ yapılan kīse. [Esās[en] 'Arablar yaḳa açığınıŋ gögse gelen ḳısmını bu işe ḳullandıḳlar'içün bu ismle tesmiye olunmışdur.]: I, 490[a]. Yazmada kelimenin hem *ceb* hem de *ceyb* imlası kullanılmıştır.

14605 Yazmada: *papuca*. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: pabuş: cüz'-i evvel, 254[a].

14606 Şināsī - Ebü ʾż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İki ayaġını bir pabuca ḳoydı.: 88.

14607 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ayıŋ ṣoŋ çār-şanbası bir araya geldi. 148/03, İki ayıŋ ṣoŋ çār-şanbası bir araya geldi. 512/18.

14608 CLAUSON: *EDPT*: sıŋār: 840[b]. TDK: *DS*: sınar, sıŋar: 1. Akraba, yakın. 2. Eşdeğer, denk. 3. Sıra, dizi.: X, 3609[b]; sınar: Benzer.: XII, 4689[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sanar: Denktaş, denk, eşit.: 226[a]. ÖNER: *K-TTS*: sıŋar: 1. Çift olan şeylerden birisi, tek. 2. Sadece birisi. 3. Biricik, yegâne. 4. Gibi, benzer, eş.: 272[a].

17077. İki ayıŋ soŋ çarşambası[14609] bir araya geldi.[14610] **512/18**

17078. İki köpek bir ḳapıya[14611] sığar, iki kedi bir ḳapıya (eve) sığmaz. **512/19**

17079. İki başı beraber… **512/20**

Müstaḳīm-zāde[14612] [1131/1719 - 1202/1788] merhumuŋ mektub-ı letâifinden bir fıḳradır.

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā'vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*[14613] [cüz'-i evvel,] 16

"İn-şā'a'llāhu 'l-ekber, ***iki başı ber-ā-ber****…" ne pek ġalīẓ ve ne pek lāġar bir nihāl-i yāsemen tedārik ve bir ān evvel bilā-te'ḫīr sūy-ı dil-cūy-ı ṣafā-maḳarra irsāle tehālükde dizgin-kerd-şiken de olmayasuz…* ilā āḫirihi[14614]…

17080. İki bayramıŋ[14615] bir araya geldiği gün de olur. **512/21**

17081. İki bayramda barışmayan, aḫirette hiç barışmaz. **512/22**

17082. İki baba, bir evlat üstünde… **512/23**

17083. İki başı mamur günleri görmek, herkese müyesser olmaz.[14616] **512/24**

İki başı mamur günler görmek; iki bayramı bir arada yapmaḳ, iki düğünü bir günde, bir yerde yapmaḳ ḳadar ḫoş günler, ḫoş zamanlardır; ki tariḫ-i hayatta pek az (nadir) rast gelir demlerdir. Onuŋ[14617] için dėmişlerdir ki: "İki başı mamur günleri görmek, herkese müyesser olmaz."

14609 Yazmada: *çār-şanbası.* Aslı Farsça olan ve 'dördüncü gün' manasındaki bu ifadenin Farsçada iki farklı imlası mevcuttur: *çār-şanbih, çahār-şanbih*. STEINGASS: *CP-ED*: çār-şanbih: 385[a]; çahār-şanbih: 404[b]. Osmanlı Türkçesinde de her imla kullanılmış olsa da kelimelerin telaffuzu kısmen değişmiştir. Ş. Sāmī: *ḲT*: cihār-şenbih: I, 488[b]; çār-şanba: I, 497[b]; çehār-şenbih: I, 525[b]. Yazmada kullanılan imlalar her ne kadar Farsçadaki gibi *çār-şenbih* ve *çehār-şenbih* okunmaya uygun gibi görülse de kelimelerin yazmada aldığı ekler değerlendirildiğinde (*çār-şanbanıŋ* ve *çār-şanbası* örneklerinde de olduğu gibi) *çār-şanba* ve *çehār-şenbe* okunuşlarının daha uygun olduğu görülmektedir.

14610 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Ayıŋ ṣoŋ çār-şanbası bir araya geldi. 148/03, İki ayıŋ ṣoŋı bir araya geldi. 512/12.

14611 Yazmada: *ḳapuya*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو), ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫ[v]ud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

14612 Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin [1131/1719 - 1202/1788]: Biyografi âlimi, mutasavvıf ve hattat. Geniş bilgi için bk. YILMAZ, A.: "Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin", *DİA*: 32, 113[c]-115[a].

14613 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā'da.*

14614 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14615 Yazmada: *bayramıŋ.*

14616 Yazmada bu madde başı, madde başının altında kaydettiğimiz biçimi ile (yani *İki başı ma'mūr günler görmek; iki bayramı bir arada yapmaḳ, iki dügüni bir günde, bir yerde yapmaḳ ḳadar ḫ[v]uş günler, ḫ[v]uş zamānlardur; ki tārīḫ-i hayātda pek az (nādir) rāst gelir demlerdür. Anuŋ içün dėmişlerdür ki: "İki başı ma'mūr günleri görmek, herkese müyesser olmaz."* biçiminde) yer almaktadır.

14617 Yazmada: *anıŋ.* CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

17084. İki başḳaptan[14618], bir gemiyi batırır; iki başḳomandan, bir orduyu şaşırtır, düşman eline düşürür. **512/25**

17085. İki baş bir arada, işte hikmet burada… **512/26**

17086. İki başı beraber olduğu gün de gelir. **512/27**

17087. İki baş, dört sıyraḳ[14619] (ayaḳ) -ḳarı ḳoca-; ikisi de altın baş tıyraḳ(?)[14620]. **512/28**

17088. İki başlı iş tutar. **512/29**

17089. İki başı toḳuştursaŋ[14621] ya göz çıḳar ya söz. **512/30**

17090. İki başı vuruştursaŋ[14622] ya göz çıḳar ya söz, iki taşı vuruştursaŋ[14623] hem ses çıḳar hem toz. **512/31**

17091. İki beyit, bir rubaîdir; iki mısra, busellikte bir semaîdir. **512/32**

Yaḥyā Naẕīm[14624] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẕīm* [Müfredāt I, 124] [beyt]

dū-beyt-i dil-keş-i müjgānı yārüŋ bir rubāʻīdür
dū-mıṣrāʻ-ı ḫaṭṭ-ı laʻli bu silkde bir semāʻīdür

17092. İki baş, dört sıyraḳ[14625] (ayaḳ); ikisi de altın baş tıyraḳ(?)[14626]. **512/33**

17093. İki başı bizli ağaç… **512/34**

Hasetçi…

17094. İki başı boḳlu değnek… **512/35**

İkiyüzlülük…

14618 Yazmada: *başḳapudan*. Aslı İtalyanca *capitano* olan bu kelime Osmanlı Türkçesinde *ḳaptan* ve *ḳapudan* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

14619 BASKAKOV: *N-RS*: сыйрак (sıyrak): 319[a]. ÖNER: *K-TTS*: sıyrak: Bacağın diz altı kısmı, baldır.: 409[b]. PEKACAR: *KuTS*: sıyraq: 1. Paça, ayak bileğinin üstünden aşağı kısmı. 2. Bacak.: 295[b].

14620 TDK: *DS*: tırak: Kel.: X, 3917[b]; tıyrak (I): Korkak.: X, 3928[a]; tıyrak (II): Altı taşlı, verimsiz toprak.: X, 3928[a].

14621 Yazmada *tokuş*- kelimesi, üç farklı imla ile (دوقشمق, طوقشمق, طوقوشمق) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokış-: 474[a]. TDK: *TTS*: dokuşmak: II, 1198; tokuşmak: V, 3816. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳuşmaḳ (طوقشمق): II, 902[a]; ṭoḳuşmaḳ (طوقوشمق): II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: doḳumaḳ (دوقومق): 924[a]; ṭoḳuşmaḳ (طوقشمق): 1258[b]; ṭoḳuşmaḳ (طوقوشمق): 1258[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: ṭoḳuşmaḳ (طوقوشمق): cüz'-i evvel, 549[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a].

14622 Yazmada: *uruşdırsaŋ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruşmak: VI, 3982. TDK: *DS*: urmak (I): Vurmak.: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruşdırmaḳ: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14623 Yazmada: *uruşdırsaŋ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruşmak: VI, 3982. TDK: *DS*: urmak (I): Vurmak.: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruşdırmaḳ: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14624 Yazmada: *Naẕīmī*.

14625 BASKAKOV: *N-RS*: сыйрак (sıyrak): 319[a]. ÖNER: *K-TTS*: sıyrak: Bacağın diz altı kısmı, baldır.: 409[b]. PEKACAR: *KuTS*: sıyraq: 1. Paça, ayak bileğinin üstünden aşağı kısmı. 2. Bacak.: 295[b].

14626 TDK: *DS*: tırak: Kel.: X, 3917[b]; tıyrak (I): Korkak.: X, 3928[a]; tıyrak (II): Altı taşlı, verimsiz toprak.: X, 3928[a].

17095. İki büklüm[14627] doḳsanlıḳ, her işi noḳsanlıḳ iken deliḳanlılıḳtan dem vurur[14628]. **512/36**

17096. İki büklüm[14629] olmuş, hâlâ iki gözü güzeldedir. **512/37**

17097. İki pabuç[14630], bir ayaḳta durmaz. **512/38**

17098. İki başlı fayda görmek ister hep. **512/39**

17099. İki pehlivan güreş ėtse birde birisi yeŋer ve yeŋilir. **513/01**

17100. İki at ḳoşuda yarış ėtse şüphesiz birde birisi diğerini geçer.[14631] **513/01**

17101. İki davacı huzur-i hâkimde murafaa olsa elbette birisi haḳsız çıḳar, diğeri haḳlı çıḳar; haḳlı, haḳsıza galip gelir. **513/02**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Kezalik “İki devlet askeri birbiriyle cenk ėderde birisi galip, diğeri mağlup olursa galip mağluba ḳarşı haḳ tefevvuḳu ḳazanmış olur.” dėrler.

Arabî: *al-ḥukmu li ’l-ġālibi*

[=Hüküm galibindir.]

17102. İki bayram arasında düğün, sürurlu gün. **513/03**

17103. İki tatar, bir postayı getiremez. **513/04**

17104. İki Tatar’a bir çapçaḳ[14632] boza yetişir, iki Türk’e bir turp[14633]. **513/05**

17105. İki Tatar bir arada olsa birisi yan yatar, birisi yatıp atar. **513/06**

17106. İki tazı bir tavşanı beceremez[14634]. **513/07**

14627 Yazmada: *bükülüm*.

14628 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14629 Yazmada: *bükülüm*.

14630 Yazmada: *papuç*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *pā-poş*’tur. STEINGASS: *CP-ED*: pā-poş: 228[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *babuc*, *babuç*, *pabuc*, *pabuç*, *papuc*, *papuç, pabuş* ve *pā-poş/pūş* gibi farklı imlalar ile müstameldir. STACHOWSKI, S.: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: pabuç, pabuc, papuc, papuç, papuş, babuc, babúç: [136]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pabuc: I, 338[a]; papuç: I, 338[c]; pā-poş: I, 338[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pabuc: 429[a]; papuc: 429[b]; pā-pūş: 429[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ‘Oṯmānī*: pabuş: cüz’-i evvel, 254[a].

14631 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14632 TDK: *TS*: çamçak: Ağaçtan oyularak yapılmış kulplu su kabı, çapçak.: 490[b]; çapçak: 1. Çamçak. 2. Ağzı açık fıçı.: 494[b].

14633 Yazmada: *ṭurub*. Aslı Farsça *turb* olup bu kelimenin Farsçada *turub* teleffuzu da mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: 292[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *turb* hem *turp* hem de *ṭurp* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: turp: I, 449[b]; ṭurp: II, 895[a]. REDHOUSE: *TaEL*: turb: 527[b]; turp: 607[b]; ṭurp: 1253[b]. Yazmada *turp* kelimesi üç farklı imla ile (ṭurb, ṭurp, ṭurub) yazılmış.

14634 Ş. Sāmī: *ḲT*: becermek: Ḳatl ve i‘dām ėtmek.: I, 280[b].

17107. İki daz[14635], bir deli; onlara[14636] aḳıl vėren zırdeli. **513/08**

17108. İki daza[14637] bir taraḳ yetişir. **513/09**

17109. İki tepme[14638] arasında ḳaldı. **513/10**

17110. İki tenden bir ben çıḳar. **513/11**

17111. İki terazi[14639], iki ölçü; bir din, bir mezhebe sığmaz. **513/12**

17112. İki tabut, bir mezara girmez. **513/13**

17113. İki tıraş, bir aḳçeye olmaz mı? **513/14**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[14640]

17114. İki tazı, bir tavşanı tutar; amma iki tavşanı bir tazı tutamaz. **513/15**

17115. İki sülüs hissesi ḳaldı. **513/16**

17116. İki talihi birden ḳazanmaḳ, bir taşla iki serçe vurmaḳ[14641] gibidir. **513/17**

17117. İki saniye ḳaldı. **513/18**

17118. İki sevabı[14642] birden ḳazandı. **513/19**

17119. İki cambaz, bir oŋmazı elbette aldatır. **513/20**

17120. İki cihandan geçmeyen kişi, birliğe ėrmez. **513/21**

14635 Yazmada: *taz, ṭaz*. Türkçede *tas, taz, ṭaz* ve *daz* gibi farklı biçimleri ile müstamel olan bu kelime, yazmada -her ikisi de bu madde başında gösterilen- *taz* ve *ṭaz* imlaları ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tāz: 570ᵇ. TDK: *TTS*: daz (taz): Kel, saçsız.: II, 1031; taz: V, 3782. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: 266ᵇ; ṭaz: 266ᵇ. TDK: *DS*: daz (I): 1. Kellerin başında kellikten geri ye kalmış izlere denir. 2. Saçsız baş, kel.: IV, 1390ᵃ; taz: Çıplak, saçsız baş.: X, 3853ᵇ. TDK: *TS*: daz: 1. Dazlak.: 603ᵃ. Ayrıca, bu kelimenin ‘soysuz, tazı’ manalarındaki Farsça *tāz* olarak anlaşılması da mümkündür. STEINGASS: *CP-ED*: tāz: 274ᵇ. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: tāz: Beş ma‘nāsı var: Biri, dil-ber ve maḥbūb ma‘nāsınadur. T̲ānī, *tāzīdan*’den ism-i fā‘il-i muraḫḫam ve fi‘l-i emr gelür, *tāzīdan* segürtmek ve ḳoşmaḳ ma‘nāsınadur. T̲ālit̲, ṣoysız ve firo-māye ma‘nāsınadur. ‘Arabīde *sufla* dėnür. Rābi‘, sufehā ile eşüp yortan tāze bozundısına dėnür. Ḫāmis, seg-i tāzī ma‘nāsınadur, ki kelb-i ma‘lūmdur, ziyāde yügrük olmaġla *tāzī* dėdiler.: 228. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: Arap.: 266ᵇ.

14636 Yazmada: *anlara*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1ᵃ; ol: 123ᵃ. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: an: I, 55ᵇ.

14637 Yazmada: *taza, ṭaza*. CLAUSON: *EDPT*: tāz: 570ᵇ. TDK: *TTS*: daz (taz): Kel, saçsız.: II, 1031; taz: V, 3782. REDHOUSE: *TaEL*: taz: 476ᵇ; daz: 881ᵇ; ṭaz: 1221ᵃ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: 266ᵇ; ṭaz: 266ᵇ. TDK: *DS*: daz (I): IV, 1390ᵃ; taz: X, 3853ᵇ. TDK: *TS*: daz: 1. Dazlak. 2. Çıplak (toprak).: 603ᵃ.

14638 TDK: *DS*: tepme (II): Tekme.: X, 3885ᵇ.

14639 Aslı Farsça *tarāzū* olan bu kelime, yazmada *terāzū* ve *terāzi* ve olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: 291ᵃ. REDHOUSE: *TaEL*: terāzū: 525ᵇ. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: terāzū [Zebān-zedi: *terāzi*.]: I, 392ᶜ.

14640 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

14641 Yazmada: *urmaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194ᵇ. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041ᵇ. Ş. SĀMĪ: *ḲT*: urmaḳ: I, 199ᵃ; vurmaḳ: II, 1499ᵇ.

14642 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: aṭ-ṭavāb: Ecr ve cezā ma‘nāsınadur, ki a‘māl muḳābilinde i‘ṭā olunan pādāşdan ‘ibāretdür. Meczī olan kimseye ‘āiddür. Gerçi ḫayr ve şerrde müsta‘meldür; lākin ḫayrda eşherdür.: I, 85.

Muḥibbī *Dīvān* [730, 2506, 1] [beyt[14643]]

birlige ėrmez kişi iki cehāndan geçmeye
ḳurtılamaz[14644] ikilikden īn u āndan geçmeye

17121. İki cami arasında ḳalan beynamaza[14645] döndü. **513/22**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 89[14646]]

N. Ẓ. [Meḥmed Tevfīḳ *Mecmūʻa min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẓ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẓ-Ẓurefā)*]

17122. İki cihanda iki elim yaḳaŋdadır. **513/23**

17123. İki cambaz, bir ipte oynamaz. **513/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 89[14647]]

17124. İki candan bir can çıḳar. **513/25**

17125. İki canlıdan bir cansız… **513/26**

17126. İki canlı arasında bir cansız… **513/27**

İki hâlli arasında bir hâlsiz…

17127. İki cömertten bir namert…[14648] **513/28**

İki canlıdan bir cansız…

17128. İki cömertten bir namert de doğar. **513/29**

17129. İki cambaz, bir gammazla pazarlıḳ[14649] uymaz. **513/30**

17130. İki ceviz bir araya[14650] gelse elbette şaḳırdar. **513/31**

14643 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: birlige irmez kişi iki cihândan giçmeye / ḳurtılamaz ikilikden in ü andan giçmeye: 730, 2506, 1. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: birliğe irmez kişi iki cihândan geçmiye / kurtulamaz ikilikden în ü ândan geçmiye: 3, 394, 686, 1. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: birlige irmez kişi iki cihândan geçmeye / ḳurtılamaz ikilikden īn ü āndan geçmeye: 2, 1496, 2998, 1.

14644 Yazmada: *ḳurtılmaz*.

14645 Yazmada: *bī-namāza*. Aslı Farsça 'namaz kılmayan, ibadetsiz kimse' manasında *bī-namāz*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bī-namāz: 226[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bī-namāz: [Zebān-zedi bā'nıŋ feṯḥiyledür.]: I, 335[a].

14646 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İki cāmi' arasında ḳalmış bī-namāza döndi.: 89.

14647 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İki cān-bāz, bir ipde oynamaz.: 89.

14648 Yazmada "İki cānlıdan bir cānsız… = İki cömerdden bir nā-merd" biçiminde yazılmış olsalar da aynı sayfa içerisinde (bk. 513/26) "İki cānlıdan bir cānsız…" maddesinin mevcut olması sebebiyle ilgili ifadelerin yeri değiştirilmiştir.

14649 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

14650 Bu madde başında *ara* kelimesinin her ikisi de *medli elif*le olmak üzere iki farklı imlası (*ارا, اره*) gösterilmiş. Yazmada hem *medli elif*li biçimi hem de bu madde başında da olduğu gibi *medsiz elif*li biçimi kullanılmış olan *ara* kelimesinin yazmada yer verilen bütün imlaları Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ara (*ارا*) yā-ḫ[v]ud ara (*اره*): I, 26[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ara (ارا): 55[b]; ara (اره): 75[a].

17131. İki civan[14651] bir arada, ‘iki canan bir arada’ dėmektir. **513/32**

17132. İki civan, bir canan ardında… **513/33**

17133. İki cihanda bir padişahıŋ lütfuna muhtacız. **513/34**

Yaḥyā Naẓīm[14652] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 118] [beyt]

iki cehānda luṭfına muḥtācuz ey Naẓīm
birdür o pād-şāh[14653]*-ı dū ʻālem cehān iki*

17134. İki cihanda iki elim yaḳaŋdadır. **513/35**

m. [Mükerrer[14654]*]*

17135. İki can taşıyana eziyet olmaz. **513/36**

17136. İki çay (su) arasında biten güle beŋzer. **514/01**

17137. İki çalı arasında yatan tavşana beŋzer. **514/02**

17138. İki çıplaḳ, bir hamamda yaḳışır. **514/03**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 90]

17139. İki çıplaḳ, hamamda yaraşır. **514/04**

17140. İki çift güvercin[14655] bir yuvada… **514/05**

17141. İki çift ḳumrular[14656]… **514/06**

17142. İki çifteli[14657] bir arada… **514/07**

17143. İki Çingene’den[14658] doğan yine Çingene’dir[14659]. **514/08**

14651 Farsçadan alınmış olan bu kelime, ‘genç’ manasında olup Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlasını korumakla birlikte *cevān*, *civān* ve *cüvān* olmak üzere üç farklı telaffuzla kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: cavān: 376[a]. REDHOUSE: *TaEL*: cevān, civān, cüvān: 686[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: cüvān: Fā. [Tür. zebān-zedi cīmiŋ kesriyle.]: I, 485[c]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: cevân: 137[a]; civân: 144[b]; cüvân: 149[b].

14652 Yazmada: *Naẓīmī*.

14653 Yazmada: *pād-şā*.

14654 bk. İki cehānda iki elim yaḳaŋdadur. 514/23.

14655 Yazmada: *gögercin*. CLAUSON: *EDPT*: kögürçgün: 713[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gögercin [Zebān-zedi: *güvercin*]: II, 1208[c]. TDK: *DS*: göğerçin: Güvercin.: VI, 2128[b].

14656 Yazmada: *ḳumrīler*. Aslı Arapça *ḳumrī* olan bu kelime, yazmada her üçü de Osmanlı Türkçesinde müstamel üç farklı imla ile (قمرى, قومرو, قومرى) kullanılmış. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḳumriyy[at]: II, 87. STEINGASS: *CP-ED*: ḳumrī: 988[b]; ḳumrīyat: 988[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳumrı (قمرى): 1473[a]; ḳumru (قومرو), ḳumrı (قومرى): 1497[b].

14657 TDK: *TS*: çifteli: 1. Çiftesi bulunan. 2. Çifte atan veya alnında çift sakar bulunan. 3. Rahat durmayan, sataşkan. 4. Uğursuz.: 544[a].

14658 Yazmada: *Çingāne’den*. Yazmada bu kelime, çoğunlukla *Çingāne* biçimi ile olmak üzere *Çingāne* ve *Çingene* [bk. 342/ek2/02] imlaları ile kullanılmıştır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *Çingān*, *Çingāne* ve *Çingeni* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: s. Ḳadīm[en] Hind’den ṭard olunaraḳ bir ṭaḳımı Türk-istān ve Rūsya ṭarīḳiyle ve bir ṭaḳımı da Mıṣr’dan baḥr[en] Avrupa’ya intiḳāl ile her ṭarafa yayılmış olan göcebe bir ḳavmiŋ bizce müsta‘mel ismidür, Ḳıbṭī. Elek ve ḳalbur yapmaġla, ayı ve maymun oynatmaġla, demircilik ve çalġıcılıḳla ve ‘ale ’l-‘umūm ‘ārsızlıḳ ve ḥayāsızlıḳla meşhūrdurlar.: I, 517[a].

14659 Yazmada: *Çingāne’dür*. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: I, 517[a].

17144. İki Çingene'den[14660] bir mengene… **514/09**

17145. İki çoban, bir ḳoyunu güdemez. **514/10**

17146. İki çobanda bir köpek yaşamaz. **514/11**

17147. İki çomaḳ, bir davulu deler. **514/12**

17148. İki çocuḳ[14661], bir anaya yaḳışır; iki ana, bir çocuğa yaḳışmaz. **514/13**

17149. İki çocuḳ[14662], bir anaya yaḳışır; amma iki çoban, bir ḳoyuna yaḳışmaz. **514/14**

17150. İki çuval incir birden berbat oldu. **514/15**

17151. İki hâsidden[14663] ya bir fasit ya bir münafıḳ doğar; iki ḫasisten bir haris, tamahkâr, hilekâr doğar. **514/16**

17152. İki hasır, bir döşek yerini tutar. **514/17**

Dervişe göre…

17153. İki hoḳḳabaz, bir gammazı aldatamaz. **514/18**

17154. İki hasediŋ birleşmesinden bir fesat doğar. **514/19**

17155. İki haristen bir tamahkâr doğar. **514/20**

17156. İki haristen bir tamahkâr doğar, iki ḫasisten doḳuz saran[14664] (baḫîl[14665]) doğar. **514/21**

17157. İki ḫasis bir araya gelse yağan yağmur durur. **514/22**

17158. İki ḫasisten bir haset doğar. **514/23**

14660 Yazmada: *Çingāne'den*. REDHOUSE: *TaEL*: Çingān: 732[b]; Çingāne: 732[b]; Çingeni: 733[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: Çingāne: I, 517[a].

14661 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. Yazmada *çocuk* kelimesi üç farklı imla ile (چوجق, چوچق, چوچوق) kullanılmış olup bu madde başında bu imlalardan ikisi (چوجق, چوچق) mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *چوجوق, چوجق* imlaları müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

14662 Yazmada: *çoçuḳ (چوچق)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

14663 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥasad: Bir fāżıl ve mütena''im ādemüŋ ni'meti ve faż̄ileti kendüsine müteḥavvil olmasını yā-ḫ[v]ud andan zā'il ve meslūb olmasını temennī eylemek ma'nāsınadur. … Ṣāriḥ dėr ki "*Ġibṭa* ile farḳı bu cihetdendür; zīrā *ġibṭa* bir ādemüŋ nā'il oldıġı ni'metüŋ miṯli kendide daḥı olmaġı temennī eylemekdür, yine ol ādemde ol ni'met ber-ḳarār olmaḳ üzere.": I, 597; al-ḥāsid: Andan ism-i fā'ildür.: I, 597.

14664 Bu kelime, 'cimri' manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: saran: 853[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: saran: üçüncü cilt, 9[a].

14665 Aslı Arapça *baḫīl* olan bu kelime, 'cimri, hasis, tamahkâr, cahil' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: baḫīl: 1, 98[b].

17159. İki ḫasisten ibn ḫasis[14666] hâsid[14667], haris, mariz, cihan fitnesi bir nekes[14668] doğar. **514/24**

… ki "Şeytandan yine şeytan doğar." ḳabîlinden dėmektir.

17160. İki helali bir haram ifsat ėder. **515/01**

17161. İki hacıya bir delil[14669] yeter. **515/02**

17162. İki hâlli arasında bir hâlsiz geçinemezmiş. **515/03**

17163. İki hasret birbirine ḳavuştu, iki dağ birbirine ḳavuşmadı. **515/04**

17164. İki hasret ḳavuştu, murat alıp murat vėrişti. **515/05**

Yaḥyā Naẓīm[14670] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 353] [naẓm]

ādeme dünyāyı İskender gibi seyr ėtdirür
oldılar āyīne-yi ʻālem-nümā nev-roz u ʻīd

iki ḫasret-keş yine şimdi mülāḳī oldılar
eylesünler birbiriyle merḥabā nev-roz u ʻīd

17165. İki hasretiŋ apaŋsızın[14671] ḳavuşması tehlikelidir. **515/06**

17166. İki hasret, her zaman tenha bir yere düşmez. **515/07**

Yaḥyā Naẓīm[14672] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ġazeliyyāt V, 388] [naẓm]

cānı cānan-ile yek-reng ėdegör vuṣlatda
her zamān bir yere tenhā[14673] iki ḫasret düşmez

āsiyāb-ı felegüŋ dönmede her demde müdām
āh kim dāne ḳadar gendüme nevbet düşmez

17167. İki hasreti zâr ėtme, dünyayı başlarına dar ėtme. **515/08**

14666 ibn ḫasīs: Arapça *ibn* + Arapça *ḫasīs*: Alçak, cimri oğlu. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḫasīs: Denī ve firo-māye nesneye dėnür, ki aṣlā iʻtibār u mübālāta lāyıḳ olmaz.: II, 231; al-ibn: Velede dėnür, ki murād oġuldur. … Cemʻi *abnā'* gelür.: III, 772.

14667 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥasad: Bir fāżıl ve mütenaʻʻim ādemüŋ niʻmeti ve faẓīleti kendüsine müteḥavvil olmasını yā-ḫᵛud andan zā'il ve meslūb olmasını temennī eylemek maʻnāsınadur. … Ṣāriḥ dėr ki "*Ġibṭa* ile farḳı bu cihetdendür; zīrā *ġibṭa* bir ādemüŋ nā'il oldıġı niʻmetüŋ miṯli kendide daḥı olmaġı temennī eylemekdür, yine ol ādemde ol niʻmet ber-ḳarār olmaḳ üzere.": I, 597; al-ḥāsid: Andan ism-i fāʻildür.: I, 597.

14668 Yazmada: *nekīs*. Aslı Farsça *nā-kas* olan 'alçak, deni; cimri' manalarındaki bu kelimenin Farsçada hem *nā-kas* hem de *nakas* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: nā-kas: 1377[a]; nakas: 1423[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde de her iki imla ile (nā-kes, nekes) müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: nā-kes: II, 1450[b]; nekes: II, 1470[c].

14669 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ad-dalīl: Ḳulaġuza dėnür.: III, 211. AYVERDİ: *MBTS*: delil: 1. Yol gösteren, kılavuz, rehber. 2. Hacılara hac ibâdetini yaparken rehberlik eden kimse.: 264[c]. TDK: *TS*: delil: Kılavuz, rehber.: 617[a].

14670 Yazmada: *Naẓīmī*.

14671 Yazmada: *apansızın*. CLAUSON: *EDPT*: aŋsız: 190[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: apaŋsız: I, 18[a]; aŋsız: I, 46[b]; ansız: I, 57[b].

14672 Yazmada: *Naẓīmī*.

14673 tenhā: Yazmada yok.

17168. İki hükümdar bir dara[14674] sığmaz. **515/09**

17169. İki hekim[14675] arasında bir ḫasta, iki süvari arasında bir at… **515/10**

17170. İki hükümdar arasında bir memleket[14676], iki âşıḳ arasında bir güzele beŋzer. **515/11**

17171. İki ḫâtem[14677] bir elde durur, iki ḫanım bir evde durmaz. **515/12**

17172. İki ḫain, bir şeytan yerini tutar. **515/13**

17173. İki ḫain, bir araya gelse neler yapmaz! **515/14**

17174. İki ḫuysuzdan bir ḫuylu, o da köpek soylu… **515/15**

17175. İki ḫuysuzdan bir ḫayırsız çıḳar. **515/16**

17176. İki ḫuysuzdan bir soysuz doğar. **515/17**

17177. İki ḫayırsızdan bir ḫuysuz doğar. **515/18**

17178. İki ḫayır, bir şerre… **515/19**

17179. İki ḫayrı bir şer yıḳar. **515/20**

17180. İki ḫırsızdan bir ḫayırsız çıḳar (doğar). **515/21**

17181. İki ḫoroz[14678] bir evde olunca sabah olmaz. **515/22**

17182. İki ḫasis, bir hazineyi paylaşamaz. **515/23**

17183. İki dünyada masḳara[14679]; yalancı, münafıḳ zümresidir. **515/24**

17184. İki davul[14680], bir ḳucağa sığmaz. **515/25**

14674 Aslı Arapça *dār* olan bu kelime; 'yer, konak, memleket, bölge' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 606[a].

14675 Yazmada: *ḥakīm*. Kelimenin aslı Arapça *ḥakīm*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 401[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ḥakīm* hem de *hekīm* imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḥakīm: I, 556[a]; hekīm: "ḥakīm"den ġalaṭ iltizāmı.: II, 1509[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

14676 Yazmada: *memket*.

14677 Aslı Arapça *ḫātam* olan bu kelime, 'yüzük, mühür, damga' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: ḫātam: 1, 441[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḫātam: 77[a].

14678 Yazmada: *ḫuros*. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros, ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

14679 Yazmada: *masḫara*. Kelimenin aslı Arapça 'alay ve eğlence konusu' manasında *masḫara*'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i'tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

14680 Yazmada: *davul, ṭavul*. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: Ma'lūmdur, ki ṣurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. Yazmada *davul* kelimesi, dört farklı imla ile (داول, داوول, طاول, طاوول) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'ul (طاؤل): II, 873[a]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

17185. İki davul, bir dümbelek; iki deli, bir zemberek[14681]… **515/26**

17186. İki davul, bir zurna; iki deli, bir ḳurna… **515/27**

17187. İki dünyada yüzü ḳaradır. **515/28**

17188. İki dünyasını da mamur etti. **515/29**

Dünya ve aḫirete yarar ḫizmette bulunanlar haḳḳındadır.

17189. İki dirhem, bir çekirdek… **515/30**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 90]

17190. İki dilber arasında bir âşıḳ, iki kehribar[14682] arasında bir saman. **515/31**

17191. İki dünyada yüzüŋ aḳ olsun. **515/32**

17192. İki değirmen arasında bir habbe, iki ḳarı arasında bir ḳoca… **515/33**

17193. İki deli sırnaşıḳ, birbiriyle ballı ḳaşıḳ olmuşlar. **516/01**

17194. İki veli, iki âşıḳ; birbiriyle göz söz âşıḳ.[14683] **516/01**

17195. İki testi[14684] birbirine toḳuşunca[14685] birde birisi elbette[14686] ḳırılsa gerek. **516/02**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 90[14687]]

14681 Yazmada: *zenbelek*. Kelimenin aslı Farsça *zanbūrak*'tir. STEINGASS: *CP-ED*: zanbūrak: 624[a]. REDHOUSE: *TaEL*: zenberek: 1015[a]; zenbūrek: 1015[a]. TDK: *DS*: zembelek (I): Zemberek.: XI, 4359[a]; zembelek (II): Kapı demiri.: XI, 4359[a]; zembelek (III): Sığırda çene altlarının şişmesiyle beliren bir hastalık.: XI, 4359[a]; zemberek (I): 1. Kapı anahtarı. 2. Kilit dili.: XI, 4359[a]; zemberek (II): Kan almakta kullanılan keskin dişli bıçak, neşter.: XI, 4359[a]; zemberek (III): Kuş vurmak için çocukların yaptıkları bir araç.: XI, 4359[a]; zemberek (IV): 1. Zatürree. 2. Sığırda çene altlarının şişmesiyle beliren bir hastalık.: XI, 4359[b].

14682 Yazmada: *keh-rubā*. Aslı Farsça *kāh-rubā* olan bu kelimenin Farsçada *kāh-rubā, kāh-rubāy* ve *kah-rubā* biçimleri mevcuttur. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ise *kāh-rubā, keh-rubā* ve *kehribar* imlaları ile müstameldir. Farsça 'saman çeken' demek olan bu (kāh-rubā) kelimenin Türkçe karşılığı olarak *samankapan* ifadesi de kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: kāh-rubā, kāh-rubāy: 1011[a]; kah-rubā: 1066[a]. REDHOUSE: *TaEL*: şaman: şamanḳapan: 1185[a]; kāh-rubā: 1520[a]; kehrubā: 1607[b]; kehribar: 1607[b]. TDK: *TS*: kehribar: 1379[a]; samankapan: 2023[a].

14683 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14684 Yazmada: *destī*. Kelimenin aslı Farsça *dastī*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 525[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dastī: El ile ṭutup götürmesi mümkin olan ẓarfa dėrler. Ma'hūd ṣu ḳonılan ẓarfa, ki küpçükdür, *destī* ıṭlāḳı bu i'tibārladur. *dastīc* mu'arrebidür ve yār ve yāverlik ve yardımcılıḳ ve i'ānet ma'nāsına gelür.: 369. Ş. Sāmī: *ḲT*: destī: Fā. [Tür. zebān-zedi: *testi*.]: I, 610[a].

14685 Yazmada: *doḳuşunca, ṭoḳuşunca*. Yazmada *tokuş-* kelimesi, üç farklı imla ile (دوقشمق, طوقشمق, طوقوشمق) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının üçü de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokış-: 474[a]. TDK: *TTS*: dokuşmak: II, 1198; tokuşmak: V, 3816. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳuşmaḳ (طوقشمق): II, 902[a]; ṭoḳuşmaḳ (طوقوشمق): II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: doḳumaḳ (دوقومق): 924[a]; ṭoḳuşmaḳ (طوقشمق): 1258[b]; ṭoḳuşmaḳ (طوقوشمق): 1258[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi ʻOṯmānī*: ṭoḳuşmaḳ (طوقوشمق): cüz'-i evvel, 549[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a].

14686 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

14687 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İki destī birbirine doḳuşunca biri elbet ḳırılur.: 90.

17196. İki testi[14688] bir elde, iki ėlti[14689] bir evde durmaz. **516/03**

17197. İki delil[14690], bir hacıyı baḳmaz. **516/04**

17198. İki deli, bir tekkeye[14691] sığmaz. **516/05**

17199. İki deliye bir uslu gerek (ḳoymuşlar). **516/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 90[14692]]

17200. İki deliye bir veli gerek. **516/07**

17201. İki deli, bir ḳurnada yıḳanamaz. **516/08**

17202. İki deli, bir ḳurna; iki davul[14693], bir zurna[14694]… **516/09**

17203. İki deli bir araya gelince davul zurna istemez. **516/10**

17204. İki deli, bir ḳurna; ikisi de zilzurna. **516/11**

17205. İki dosta bir elma yeter. **516/12**

17206. İki dost, bir elmayı paylaşır; iki deli, bir ḳurnayı paylaşamaz. **516/13**

14688 Yazmada: *destī*. STEINGASS: *CP-ED*: 525[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: dastī: 369. Ş. Sāmī: *ḲT*: destī: Fā. [Tür. zebān-zedi: *testi*.]: I, 610[a].

14689 İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ilti: Hanım.: 33[b]. TDK: *TS*: elti: Kadına göre kocasının erkek kardeşlerinin eşlerinden her biri.: 791[a]. TDK: *DS*: elti: 1. Erkeğin iki karısının birbirine nispetle aldıkları ad, ortak, kuma. 2. Görümce.: V, 1728[b]; ilti (I): 1. İki erkek kardeşin eşlerinin birbirine olan durumu, elti. 2. İki kız kardeş eşlerinin birbirlerine olan durumu, bacanak. 3. Evli erkeğin ikinci kez aldığı hanım.: VII, 2533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėlti (elti): I, 247[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėlti: İki birāderiŋ zevcesi ve ḥaremi.: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ilti: Kadın.: 110[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: elti: I, 707[b]. NİŞANYAN: *NS*: elti: 221[a].

14690 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: ad-dalīl: Ḳulaġuza dėnür.: III, 211. AYVERDİ: *MBTS*: delil: 1. Yol gösteren, kılavuz, rehber. 2. Hacılara hac ibâdetini yaparken rehberlik eden kimse.: 264[c]. TDK: *TS*: delil: Kılavuz, rehber.: 617[a].

14691 Yazmada: *tekyeye*. Farklı görüşler de olmakla birlikte kelimenin aslının Arapça olup 'oturmak, yaslanmak' manalarındaki *v-k-'* kökünden geldiği düşünülmektedir. Kelimenin aslı ile ilgili tartışmalar için bk. KARA, M.: "Tekke", *DİA*: 40, 368[b]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 65. ATAY: *A-TBL*: 1, 199[a]. STEINGASS: *CP-ED*: takya: 319[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tekye: 585[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tekye: I, 432[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tekke: 1226[a]. NİŞANYAN: *NS*: tekke: 843[b]. TDK: *TS*: tekke: 2304[b].

14692 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İki deliye bir uşlu ḳoymışlar.: 90.

14693 Yazmada bu (516.) sayfadaki *davul* kelimeleri, *davul* ve *ṭavul* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: Ma'lūmdur, ki şurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'ul (طاؤل): II, 873[a]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

14694 Yazmada: *zurna, sūr-nā*. Aslı Farsça olan bu kelimenin yazmada gösterilen imlalarının ikisi de hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: zurnā (زرنا): 615[b]; surnā: 678[b]; surnāy: 678[b]; sūr-nā, sūr-nāy: 708[a]. REDHOUSE: *TaEL*: zurna (زرنا): 1008[b]; zurna (زورنا): 1019[a]; sur-nā: 1055[b]; sūr-nā: 1089[b].

17207. İki defa da Rum'a[14695] sultan oldu Sultan Mustafa[14696]. **516/14**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi* 720] mıṣrā'

«iki def'a Rūm'a sulṭān oldı Sulṭān Muṣṭafā» 1031[14697]

17208. İki dilli bir zilli… **516/15**

17209. İki dilli, iki yüzlü… **516/16**

17210. İki dost bir olunca samanlıḳ seyran olur, iki düşman[14698] bir olunca Bağdat viran olur. **516/17**

Hülagü[14699] *[1256-1265] ile İbnü 'l-Alkamî*[14700] *[591/1195?-656/1258], 656 [=1258] senesinde*[14701] *…*

14695 Rum: Roma, Bizans, Rumlar ve Anadolu'yu ifade eden bir isim. … Selçuklular ve Osmanlılar da "Rûm" kelimesini hem coğrafî bir isim hem de bu coğrafyada yaşayanları nitelemek üzere kullanmışlardır. Mesela, Anadolu Selçukluları'na "Selâcika-yı Rûm" denilmiştir. Bunun yanı sıra; "Rûm" ismi, bu coğrafyada bulunan ve Grekçe konuşan etnik grubu da ifade etmiştir. Osmanlılar'ın ilk döneminde Amasya, Sivas ve Tokat'ı içine alan idarî birim hakkında (eyâlet-i Rûm), ayrıca Anadolu'da Müslüman-gayrimüslim herkes için "Rûm/Rûmî" isminin kullanıldığı görülmektedir. Anadolu'ya "mülk-i Rûm", Osmanlı Devleti'nin Avrupa yakasındaki kısmına "Rumeli", Osmanlı hükümdarlarına da "Rum padişahı" denilmiştir. AVCI, C.: "Rum", *DİA*: 35, 222[a]-225[c].

14696 Mustafa I [1617-1618, 1622-1623]: Osmanlı padişahı. I. Ahmed [1603-1617]'in vefatı üzerine tahta çıkmış; ancak kısa süre sonra aklî zafiyet sebebiyle şer'an padişahlık yapamayacağı hükmüne dayanılarak tahttan indirilmiştir. Yerine tahta çıkarılan II. Osman [1618-1622]'ı tahtan indiren asiler tarafından 1622'de ikinci defa tahta çıkarılsa da 1623'te aklî zafiyeti sebebiyle tekrar haledilmiştir. İlk saltanatı doksan altı gün, ikinci saltanatı bir yıl üç ay yirmi iki gün süren I. Mustafa, tahttan indirildikten sonra on beş yıl boyunca kapalı tutulduğu odada yaşamıştır. Onun ruhî durumu ve hareketleri, halk ve tekke şeyhleri nazarında manevî bir havaya büründürülerek veliliğine yorulmuştur. EMECEN, F.: "Mustafa I", *DİA*: 31, 272[b]-275[c].

14697 *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*'nde ve yazmada: *sene 1031*. Bu mısra yazmada yalnızca madde başı olarak kaydedilmiştir.

14698 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن), düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı, yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان), düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

14699 Hülagü [1256-1265]: İlhanlı Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı. Geniş bilgi için bk. YUVALI, A.: "Hülâgû", *DİA*: 18, 473[b]-475[b].

14700 Yazmada: *İbn 'Alḳam*. İbnü 'l-Alkamî [591/1195?-656/1258]: Son Abbasî veziri. Geniş bilgi için bk. ÖZAYDIN, A.: "İbnü'l-Alkamî", *DİA*: 20, 483[b]-484[b].

14701 Yazmada başına "Tārīḫe naẓar olunacaḳ." notu düşülerek kaydedilmiş olan bu ifade ile İlhanlı hükümdarı Hülagü [1256-1265]'nün Bağdat'ı istilası hatırlatılarak son Abbasî veziri İbnü'l-Alkamî [1195?-1258]'nin de bunu teşvik ettiği belirtilmek istenmiştir. Bağdat, 4 Safer 656 [=10 Şubat 1258]'da Moğollar tarafından istila edilmiş ve şehir yağmalanıp tahrip edilirken halk da kılıçtan geçirilmiştir. Kaynaklarda Bağdat'ta kılıçtan geçirilen halkın sayısı hakkında 800.000'den 2.300.000'e kadar değişen rakamlar verilmektedir. Bağdat'ın işgali ve Abbasî halifeliğine son verilmesi, İslam tarihi ve medeniyeti açısından bir dönüm noktası olmuştur. Burada tarihte eşine az rastlanır bir katliam yapılmış, cesetlerden yayılan kokular Hülagü'yü dahi şehirden uzaklaşmak zorunda bırakmıştır. Cami ve kütüphaneler tahrip edilmiş, kitaplar Dicle'ye atılmış, nehir günlerce mürekkep renginde akmıştır. Bu istila, sadece Bağdat için değil bütün İslam dünyası için bir felaket olmuştur. Bu tarihten itibaren İslam medeniyetinin duraklamaya ve gerilemeye başladığı görülür. YUVALI, A.: "Hülâgû", *DİA*: 18, 473[b]-475[b]. Hülagü'yü Bağdat'ı istilaya İbnü'l-Alkamî'nin teşvik ettiğine dair rivayetler

17211. İki diŋle, bir söyle. **516/18**

17212. İki divane, bir arada yaşamaz. **516/19**

17213. İki din, bir mezhebe sığmaz. **516/20**

17214. İki düğün bir evde olur, iki deli bir evde olmaz. **516/21**

17215. İki deliye bir uslu, iki veliye biŋ suçlu… **516/22**

17216. İki zilli, biŋ dilli… **516/23**

17217. İki din, bir ḳalbe; iki ḳılıç[14702], bir ḳılıfa (ḳına) sığmaz. **516/24**

17218. İki zelile bir delil yeter. **516/25**

17219. İki rast, bir peşrev… **516/26**

17220. İki rüya birden tabir olmaz. **516/27**

17221. İki rahmetiŋ biri olmalı. **516/28**

17222. İki riyacı bir arada geçinemez. **516/29**

17223. İki riyacı bir arada söz söylerseler rüya içinde rüyaya beŋzetirler. **516/30**

17224. İki züğürt bir araya gelse ḳavga[14703] çıḳar. **516/31**

17225. İki zahmetten bir rahmet… **517/01**

17226. İki züğürtten bir zengin olmaz. **517/02**

17227. İki zengin arasında bir faḳir (bir züğürt) açından ölürmüş. **517/03**

17228. İki ziyankâr bir yere gelse elbette[14704] ziyan doğar. **517/04**

17229. İki ziyandan bir kâr… **517/05**

17230. İki serçeden bir börek olur; insan, insana daima gerek olur. **517/06**

17231. İki saḳattan bir sağlam… **517/07**

17232. İki saḳimden bir müstaḳim çıḳar mı? **517/08**

---

bulunmakla birlikte bunun gerçek olmadığına dair görüşler de mevcuttur. Bu husula ilgili bk. ÖZAYDIN, A.: "İbnü'l-Alkamî", *DİA*: 20, 483[b]-484[b].

14702 Yazmada: *ḳılınc*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

14703 Yazmada: *ġavġā*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *ġavġā*'dır. Kelime, Osmanlı Türkçesinde dört farklı imla ile [ġavġa (غاوغا), ġavġā (غوغا), ḳavġa (قاوغا), ḳavġa (قوغا)] müstamel olup ilgili imlalar yazmada da kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

14704 Yazmada: *elbetde*. Aslı Arapça *al-battata*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-battata: I, 291. TIETZE: *TvETTL A-E*: elbette/elbetde/elbet/helbet: I, 707[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elbetde: Elbette, kesinlikle.: 71[b].

17233. İki saḳimden bir müstaḳim, iki saḫîden[14705] bir baḫîl[14706] (saran[14707]) doğar.[14708] **517/08**

17234. İki serçeden börek olur, herkese bir arḳadaş (ḳadın) gerek olur. **517/09**

"Herkese bir arḳadaş gerek olur, iki serçeden börek olur." taḳdirindedir.

17235. İki suale ḳırḳ cevap vėrir. **517/10**

17236. İki sözü bir araya getiremez. **517/11**

17237. İki sultan bir posta sığmaz. **517/12**

17238. "İki saŋa, bir baŋa…" dėr. **517/13**

17239. İki yumurta birbiriyle toḳuşunca birde biri ḳırılsa gerek. **517/14**

17240. "İki senden, bir benden…" dėr hep. **517/15**

17241. İki senet, bir hüccet yerini tutmaz. **517/16**

17242. İkisine daḫi varmam. **517/17**

17243. İkisiniŋ birisi olmayınca ikisine de varmam vesselam! **517/18**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14709] 714

Eski yeŋiçeri aġasını 'arż ėdüp ve yeŋiçeriler "Aġamuzdan ḫuʾuş-nūduz." deyüp Sulṭān Muṣṭafā'yı Eski Serāy'a getürürken mezbūra aġalıḳ muḳarrer olmasını recā ėdüp Sulṭān Muṣṭafā daḫı 'Alī Aġa'ya aġalıġı muḳarrer ḳılup ḫaṭṭ-ı şerīf gönderüp 'Alī Aġa'yı aġa eylediler. Aġa daḫı da'vete icābet ḳılmayup cevāb eyledi ki "Pādşāhlıḳ Muṣṭafā Ḫān ile Sulṭān 'Oṯmān'nuŋ birisinde muḳarrer olmayunca ***ikisine daḫı varmam****." deyü cevāb eylediler.* ilā āḫirihi[14710]…

17244. İkisi bir araya gelse bir efendi olur. **517/19**

17245. İkisi bir araya gelse hem oḳur hem yazar bir efendi olurlar. **517/20**

17246. İkimiz bir araya gelince oḳuryazar bir efendi oluyoruz. **517/21**

Leṭā'if'ten bir fıkradır

Meşāhīrden Keçeci-zāde 'İzzet Mollā merḥūma "Filān ḏāt ile dā'imā birlikde bulunursuŋuz, sebebi nedür?" dėmişler. Mollā "Efendinüŋ ḥüsn-i ḫaṭṭı ve benüm de bir pārçe 'ilmüm oldıġından ikimiz bir araya gelünce oḳuryazar bir efendi oluyoruz." dėmişdür.

17247. İkisini bir ḳazana[14711] ḳoysalar ḳaynamazlar. **517/22**

14705 Aslı Arapça *saḫī* olan bu kelime; 'cömert, eli açık' manasındadır. ATAY: *A-TBL*: 2, 961[a].

14706 Aslı Arapça *baḫīl* olan bu kelime, 'cimri, hasis, tamahkâr, cahil' manalarındadır. ATAY: *A-TBL*: baḫīl: 1, 98[b].

14707 Bu kelime, 'cimri' manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: saran: 853[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: saran: üçüncü cilt, 9[a].

14708 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14709 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14710 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14711 Yazmada: *ḳazġana*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*:

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 90[14712]]

17248. İkisi bir ḳazanda[14713] ḳaynatılsa yine ḳaynamazlar (ittifaḳ ėtmezler). **517/23**

17249. İkisini bir ḳazana ḳoyup ḳaynatsalar yine ḳanları ḳarışmaz iken yine "Ḳardeşiz[14714]…" dėrler. **517/24**

17250. İkisi de ḳamburdur[14715]; amma ikisi de Arzu[14716] ile Ḳamber'dir. **517/25**

17251. İkisi, ballı ḳaşıḳ gibi birbirinden ayrılmazlar. **517/26**

17252. İki şaḳi arasında bir müttaḳi ne yapsın! **518/01**

17253. İki şıḳtan (şıḳḳından) biri olmaḳ gerek. **518/02**

17254. İki şerir arasına hiç girmemek gerek. **518/03**

17255. İki şerir, bir araya gelse neler yapmaz! **518/04**

17256. İki şeyḫ, bir posta oturmaz. **518/05**

17257. İki şeyḫ, bir dosta ḫizmet ėder; amma bir posta sığmaz. **518/06**

17258. İki şeytan, bir yere gelince neler yapmazlar! **518/07**

17259. İki şeytan, bir cin[14717] yerini tutar. **518/08**

17260. İki şilte, bir yastıḳ; onu[14718] da terkiye astıḳ. **518/09**

ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a]. Yazmada *kazan* kelimesi, *ḳazan* ve *ḳazġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

14712 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İkisini bir ḳazġana ḳoysalar ḳaynamazlar.: 90.

14713 Yazmada: *ḳazġanda*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

14714 Yazmada: *ḳardaşız*. CLAUSON: *EDPT*: karındāş: 662[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳarındaş ~ ḳardaş: 156-161. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarındaş: II, 1023[c]; ḳardaş: II, 1063[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ḳardaş: 217[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳardaş: 128[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳardeş: 272[a].

14715 Yazmada: *ḳanburdur (قانبوردر)*, *ḳanbur (قنبور)*. MENINSKI: *Thesaurus…*: ḳanbur: II, 3767. REDHOUSE: *TaEL*: ḳanbur (قانبور): 1424[b]; ḳanbur (قنبور): 1475[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kambur - kanbur: 614[a]. NİŞANYAN: *NS*: kambur: 406[a].

14716 Yazmada: *ʻArżū*.

14717 Yazmada *cin* kelimesi, iki farklı imla ile (جن, جين) kullanılmış. Kelimenin aslı Arapça *cinn (جن)*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cinn: III, 610. Sözlükte 'örtmek, örtünmek, gizli kalmak' anlamındaki *cann* kökünden türeyen bir isim olup müfredi olan *cinnī*'örtülü ve gizli şey' manasına gelir. Terim olarak ise 'duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, İlahî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü' anlamına gelir. ŞAHİN, M. S.: "Cin", *DİA*: 8, 5[a]. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cinn: Gėceniŋ ẓulmetine yā-ḫ[v]ud iḫtilāṭına dėnür. … ve *cinn*, melāikeye ıṭlaḳ olunur; mestūr olduḳlar'içün *cinnet* daḫı dėnür. Müellif *Baṣā'ir*'de dėdi ki: "*Cinn* ḥaḳḳında iki gūne maḳāle vardur. Birisi budur ki: *Cinn*, muṭlaḳā ḥavāssıŋ mecmūʻından müstetir olan rūḥāniyyūna ıṭlāḳ olunur, ki *ins* muḳābili olur. Bu ṣūretde melāike ve şeyāṭīn dāḫil olur. Pes melāike ile cinn beyninde 'umūm ve ḫuṣūṣ-ı muṭlaḳ vardur. Her melāike cinndür ve her cinn melāike degildür. Ṯānī, *cinn* rūḥāniyyūnuŋ ba'żına ıṭlaḳ olunur; zīrā rūḥāniyyūn üç ḳısmdur: *aḫyār*dur, ki melāikedür ve *eşrār*dur, ki şeyāṭīndür ve *evsāṭ*dur, ki aḫyār ve eşrārı müştemildür, cinn ṭā'ifesidür.": III, 610.

14718 Yazmada: *anı*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

T. [Ebü ’ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 90[14719]]

17261. İki şıllıḳ, (ikisi de) ballı ḳaşıḳ oldular. **518/10**

17262. İki şeytandan bir cin doğar. **518/11**

17263. İki şahit ile bir âdemi asarlar. **518/12**

17264. İki yüzlü ḳama, ḳılıç olur; faḳat iki saplı ḳılıç olmaz. **518/13**

17265. İki sağır bir yere gelse ya pek güç aŋlaşır ya hiç aŋlaşamaz[14720]; meğerki[14721] her ikisi de tecrübekâr, arif ola. **518/14**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

li-muḥarririhī Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Şerh, İzah ve Mütalaât: *İki kör bir araya gelseler birbiriyle aŋlaşmaları da ḳolaydır, söyleşmeleri de âsândır. İki dilsiz bir araya gelseler birbiriyle aŋlaşmaları; zekâlarınıŋ ḳuvvetiyle, usul-i ima ve işaretleriniŋ yardımıyla ḳolaydır; ancaḳ başḳaları için güçtür. Lakin gerek sağır gerek kör gerek dilsizleriŋ ḳuva-yı batınıye vü maneviye ve hissiyat-ı şaḫsiye vü aḳlıye vü fikriyeleri, ekser hâlde müteyaḳḳız ve münkeşif bulunur. Aḳıl ve zekâ ve fikirleri, cevval ve devvâr ve münevver bulunur. Binaenaleyh, mezkûr malulleriŋ bilcümle ef‘âl ve amalinde tecelli ėden ḳuvâ, ḳuvâ-yı maddiyeden ziyade ḳuvâ-yı maneviye, ḳuva-yı zahiriyeden ziyade hissiyat-ı batınıye yani tecelliyât-ı aḳlıye vü fikriye ve hayat-ı beşeriye ḳuvasıyla icra-yı fiil ve amel ėderler; faḳat mezkûr malulleriŋ işbu ef‘âl ve amallericiŋ yekdiğeriyle muḳayesesinde birbirinden fazla veya noḳsan farḳları olduğu ve olacağı, erbab-ı tetḳiḳ ve ehl-i tecrübeye göre maḫfî değil malum ve müberhen olsa gerek.*

17266. İki sarıḳ bir başta olsa da iki saḳal bir başta olmaz. **518/15**

17267. İki su, bir ekmek[14722] (loḳma) yerini tutar. **518/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 90[14723]]

17268. İki sevap[14724] söz, bir ḫatayı örter. **518/17**

17269. İki sığır bir buzağıyı besleyemez. **518/18**

14719 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İki şilte, bir yaṣdıḳ; anı da terkiye aṣdıḳ.: 90.

14720 aŋlaşamaz: Yazmada: *aŋlaşamaz mücerrebdür*.

14721 Yazmada: *meger ola ki*. Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında hem de ‘oysa, hâlbuki’ manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi ‘…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasın’ manalarında, *meğerse* ifadesi ise ‘oysa, hâlbuki’ manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

14722 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

14723 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İki şu, bir etmek yerini ṭutar.: 90.

14724 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṣ-ṣavāb: Rast ve dürüst ma‘nāsına ismdür, ki *ḫaṭā’* müḳābilidür; niteki *ḥaḳḳ, bāṭıl* muḳābilidür.: I, 183. TDK: *TS*: sevap (II): 2080[a].

17270. İki saḳal bir başta olmaz, iki din bir ḳalpte olmaz. **518/19**

17271. İki zarardan bir kâr… **518/20**

17272. İki zarar birbiriyle teḳabül (tearuz) ėderse ehveni tercih olunur.[14725] **518/20**

17273. İki zaruretli arasında bir merhametli, iki zararlı arasında bir kârlı ḳabîlindendir. **518/21**

17274. İki darp, bir niyet… **518/22**

Teyemmüm şartı[14726]*…*

17275. İki daz[14727] ḳavga[14728] ėdince ya ḳan çıḳar ya can. **518/23**

17276. İki davul[14729], bir zurna; iki deli, bir ḳurna… **518/24**

17277. İki tabana oldu ne olduysa! **518/25**

17278. İki tabip, bir ḫastayı öldürürmüş. **518/26**

17279. İki tabip arasında bir ḫasta, iki süvari arasında bir at… **518/27**

14725 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14726 Teyemmümün iki rüknü/farzı üzerinde görüş birliği vardır: Elleri yere vurmak ve belirli organları meshetmek. Niyet çoğunluğa göre rükün, Hanefî ve Hanbelîler'in bir kısmına göre şarttır. Yüzün meshedilmesinde ittifak vardır. Hanefî ve Şâfiîler'e göre kolların dirseklere kadar meshedilmesi gerekir; teyemmüm abdest yerine geçtiğinden kollar abdestte yıkandığı yere kadar meshedilmelidir. Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise ellerin bileklere kadar meshedilmesi farz, dirseklere kadar meshedilmesi sünnettir. Hz. Peygamber'den her iki şekil de rivayet edilmiştir. Hanefî ve Şâfiîler'e göre yüz ve kollar için yere birer defa vurmak farzdır. Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise birinci vuruş farz, ikincisi sünnettir. Bu konudaki ihtilâfların sebebi teyemmüm âyetinin kapalı (mücmel) yönlerinin bulunması ve konuyla ilgili hadislerin farklı şekillerde rivayet edilmesidir. BOYNUKALIN, M.: "Teyemmüm", *DİA*: 41, 51[c].

14727 Yazmada: *ṭaz*. Türkçede *tas, taz, ṭaz* ve *daz* gibi farklı biçimleri ile müstamel olan bu kelime, yazmada *taz* ve *ṭaz* imlaları ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: tāz: 570[b]. TDK: *TTS*: daz (taz): Kel, saçsız.: II, 1031; taz: V, 3782. REDHOUSE: *TaEL*: taz: 476[b]; daz: 881[b]; ṭaz: 1221[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: 266[b]; ṭaz: 266[b]. TDK: *DS*: daz (I): 1. Kellerin başında kellikten geri ye kalmış izlere denir. 2. Saçsız baş, kel.: IV, 1390[a]; taz: Çıplak, saçsız baş.: X, 3853[b]. TDK: *TS*: daz: Dazlak.: 603[a]. Ayrıca, bu kelimenin 'soysuz, tazı' manalarındaki Farsça *tāz* olarak anlaşılması da mümkündür. STEINGASS: *CP-ED*: tāz: 274[b]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: tāz: Beş ma'nāsı var: Biri, dil-ber ve maḥbūb ma'nāsınadur. T̲ānī, *tāzīdan*'den ism-i fā'il-i muraḥḥam ve fī'l-i emr gelür, *tāzīdan* segürtmek ve ḳoşmaḳ ma'nāsınadur. T̲ālit̲, ṣoysız ve firo-māye ma'nāsınadur. 'Arabīde *sufla* dėnür. Rābi', sufehā ile eşüp yortan tāze bozundısına dėnür. Ḫāmis, seg-i tāzī ma'nāsınadur, ki kelb-i ma'lūmdur, ziyāde yügrük olmaġla *tāzī* dėdiler.: 228. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: taz: Arap.: 266[b].

14728 Yazmada: *ġavġā*. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḴT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

14729 Yazmada: *ṭavul*. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*'dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: aṭ-ṭabl: Ma'lūmdur, ki ṣurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. Yazmada *davul* kelimesi, dört farklı imla ile (داول, داوول, طاول, طاوول) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. Ş. Sāmī: *ḴT*: ṭa'ul (طاؤل): II, 873[a]. 'Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa'ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

17280. İki tatlı bir arada yėnilmez[14730]. **518/28**

17281. İki tatlı, bir tatsız; iki atlı, bir atsız… **518/29**

17282. İki doğrudan[14731] doğacaḳ yine bir doğrudur; doğrudan eğri, eğriden doğru tabiattan değil tebaiyetten, iğfal ve gaflettendir. **518/30**

17283. İki tamahkâr, bir öküzü paylaşamaz. **518/31**

17284. İki tamahkâr bir araya gelince o pazar, pazar olmaz. **518/32**

17285. İki tamahkâr arasında ḳalan pazarlığa girişmek zordur. **518/33**

17286. İki tamahkârdan ya bir haris ya bir ḫasis doğar. **518/34**

17287. İki tarafa da zarar ėdecek ef'âli[14732] terkle işleri çözmek ḫayırlıdır. **518/35**

17288. İki taştan bir değirmen, iki sen benden ingermen(?) olur. **519/01**

17289. İki taş arasında ḳalan habbeye beŋzedi. **519/02**

17290. İki taş arasında bir habbe, iki ḳarı arasında bir ḳoca… **519/03**

17291. İki taşı vuruştursaŋ[14733] hem ses çıḳar hem toz. **519/04**

17292. İki talep bir yerde olmaz, ya birinden geçmek gerek ya diğerinden. **519/05**

Fużūlī *Dīvān* [508, XXXIII] [rubā'ī]

cānān ėse maṭlūb ṭama' cāndan kes
maṭlūb ėse cān umēdi cānāndan kes
cān sevmek ile müyesser olmaz cānān[14734]
yā bundan umēd yā ṭama' andan kes

17293. İki talip arasında bir matlup, iki cambaz[14735] arasında bir merkep… **519/06**

17294. İki tavşanı bir it ḳovamaz. **519/07**

17295. İki tavşan birden ḳovulmaz, iki ḳurt[14736] arasında bir ḳoyun ḳurtulmaz. **519/08**

17296. İki tavşan birden avlanmaz. **519/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 90]

14730 Yazmada: *yenilmez*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايىه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يىمك): 2224[b].

14731 Yazmada *doğru* kelimesi *doġrı, doġru, ṭoġrı* ve *ṭoġru* olmak üzere her biri Osmanlı Türkçesinde de müstamel olan dört farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: toğuru: 473[a]. REDHOUSE: *TaEL*: doġru: 924[a]; ṭoġru: 1256[b]; ṭoġrı: 1257[a]. TDK: *DS*: toğru: X, 3944[a].

14732 Aslı Arapça *af'āl* olan bu kelime *fi'l* kelimesinin cemi olup 'fiiller, işler' manasındadır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: af'āl: 323[b].

14733 Yazmada: *uruşdırsaŋ*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967; uruşmak: VI, 3982. TDK: *DS*: urmak (I): Vurmak.: XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: uruşdırmaḳ: I, 197[b]; urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

14734 Yazmada: *cān*.

14735 Yazmada: *cān-bāz*. Aslı Farsça 'canıyla oynayan, tehlikeli gösteriler yapan kişi; at satıcısı' manalarında *cān-bāz*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 352[b]. MENINSKI: *Thesaurus…*: cānbāz: I, 1566. Ş. Sāmī: *ḲT*: cān-bāz: I, 467[b].

14736 Yazmada: *ḳurd*. Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

17297. İki tavşan derisinden bir kürk çıḳmaz. **519/10**

17298. İki tavşanı birden ḳovan, ikisinden de mahrum ḳalır. **519/11**

17299. İki tamahkârdan bir ḳocaman ḫasis (haris) doğar. **519/12**

17300. İki dayaḳ[14737], iki ayaḳ yerini tutmaz. **519/13**

17301. İki tavşan, bir ḳoyun yerini tutmaz. **519/14**

17302. İki taya bir at bedeldir. **519/15**

17303. İki zalimden bir cebbar, bir gaddar doğar. **519/16**

17304. İki zalimden bir mazlum… **519/17**

17305. İki zalime bir mazlum ne yapabilir! **519/18**

17306. İki zalim arasında bir mazlum er, iki köpek arasında bir tulum peynir[14738]… **519/19**

17307. İki zalimiŋ haḳḳından bir şeytan gelir. **519/20**

17308. İki zalimden doğacaḳ yine bir zalimdir. **519/21**

17309. İki aile arasını bozmaḳ, (iyi şey değildir) et ile tırnaḳ arasına kir girmek gibidir. **519/22**

17310. İki âlim arasında bir cahil de geçinir. **519/23**

17311. İki âşıḳ, ballı ḳaşıḳ… **519/24**

17312. İki âşıḳ arasında bir maşuḳ, iki aç arasında bir ḳaşıḳ ya iki oyuncu arasında bir aşıḳ ḳabîlindendir.[14739] **519/24**

17313. İki Arap'tan doğan yine Arap'tır. **519/25**

17314. İki âşıḳ arasında bir sevgili, iki muharip arasında bir memleket… **519/26**

17315. İki azabı[14740] bir başa değişen zamanlar da gelip geçmiştir. **519/27**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14741] 144

Ḥattā meşhūrdur, ki bir yeŋiçeri iki 'azabı orduda[14742] *yederek başcı dükkānına getürdi ve ayıtdı*[14743] *"Usta başcı, bu iki 'azabları al, baŋa bir kelle vėr ve illā yoḳ dėrseŋ dükkānuŋ öŋünde başların keserin." deyicek nā-çār başcı daḫı bir baş vėrüp mezbūrları āzād ėtmişdür.* ilā āḫirihi[14744]…

17316. İki aksiden bir nekes[14745] doğar. **519/28**

14737 Yazmada: *ṭayaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

14738 Yazmada: *penīr*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

14739 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14740 Aslında 'bekâr' demek olan bu kelime, Osmanlı askerî teşkilatında kara ve deniz hafif piyadeleri için kullanılmıştır. Geniş bilgi için bk. BOSTAN, İ.: "Azeb", *DİA*: 4, 312[b]-313[a].

14741 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14742 Yazmada: *ordud*.

14743 Yazmada: *ayıtdı: söyledi*.

14744 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14745 Aslı Farsça *nā-kas* olan 'alçak, deni; cimri' manalarındaki bu kelimenin Farsçada hem *nā-kas* hem de *nakas* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: nā-kas: 1377[a]; nakas: 1423[a]. Kelime, Osmanlı

17317. İki âşıḳ arasında bir dilber, iki hükümdar arasında bir memleket… **520/01**

17318. İki âşığa[14746] bir Ferhat gerek. **520/02**

17319. İki âşığa ya Ferhat gerek ya feryat. **520/03**

17320. İki âşıḳ birbiriyle tanışıḳ… **520/04**

17321. İki âşığa bir maşuḳ ḫizmet[14747] ėdemez. **520/05**

17322. İki âşıḳ arasında bir maşuḳ, iki kedi arasında bir fareye beŋzer. **520/06**

17323. İki âşıḳ, bir maşuğa ḫizmet ėder. **520/07**

17324. İki âşıḳ, ikisi de ballı ḳaşıḳ… **520/08**

17325. İki âlemde zelil olmamaḳ dilerseŋ ne vasi ol ne vekil ol ne kefil. **520/09**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Der-beyān-ı şeref-i luṭf u kerem 220, 17b, 549; 550] naẓm[14748]

kimseye müdde‘ī olma zinhār
müdde‘īden seni ṣaḳlar Settār

ġayr içün olma dū ‘ālemde ḏelīl
ne vaṣī ol ne vekīl ol ne kefīl

17326. İki müfsit, bir ḳabağa osurdu. **520/10**

İki şarlatanıŋ bir batıl dava haḳḳında söz birliği ile iddiada bulunmalarına ḳarşı cevap…[14749]

17327. İki âlemde yüzü ḳaradır yalan söyleyeniŋ. **520/11**

17328. İki ases[14750], bir zağar peşinde gezer. **520/12**

17329. İki işvebaz[14751] arasında ḳaldı. **520/13**

17330. İki aḳıllınıŋ sözünden bir hikmet çıḳar, iki aḳılsızıŋ düşüncesinden bir nikbet çıḳar. **520/14**

17331. İki inayet birden gözeten âdem elbette şaşırır. **520/15**

17332. İki ayıp, bir ḳusur; baḳisi hep küsur sayılır. **520/16**

Türkçesinde de her iki imla ile (nā-kes, nekes) müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: nā-kes: II, 1450[b]; nekes: II, 1470[c].

14746 Yazmada: *‘āşıḳa*.

14747 Yazmada *ḫıdmet*. Kelimenin aslı Arapça *ḫıdma*[t]'tir. ATAY: *A-TBL*: 1, 444[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫıdmet: 834[a]; ḫıḏmet: 834[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫıdmet: [Zebān-zedi: *ḫıḏmet*.]: I, 574[b]. Kelime, yazmada -ekseriyetle *ḫıdmet* imlası olmak üzere- *ḫıdmet* ve *ḫıḏmet* imlaları ile kullanılmıştır.

14748 KAPLAN, M.: *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*: Der Beyān-ı Şeref-i Luṭf ü Kerem: kimseye müdde‘i olma zinhār / müdde‘īden seni ṣaḳlar Settār: 220, 17b, 549; ġayr içün olma dü-‘ālemde zelīl / ne vaṣī ol ne kefil (vekīl) ol ne vekīl (kefil): 220, 17b, 550.

14749 Yazmada bu ifade, ilgili madde başının önünde yer almaktadır.

14750 Yazmada: *‘ases.* Aslında Arapça *‘āss* kelimesinin cemi olan *‘asas* kelimesi; ‘devriye, gece bekçisi’ manasında Türkçede müfret olarak kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-‘āss: II, 261. ATAY: *A-TBL*: 3, 368[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘ases: II, 936[c]. AYVERDİ: *MBTS*: ases: 72[b].

14751 ‘işve-bāz: Arapça *‘işva* + Farsça +*bāz*: İşveli, nazlı, cilveli, edalı. ATAY: *A-TBL*: 3, 383[b]. STEINGASS: *CP-ED*: bāz: 143[b]; şēva: 777[a]; ‘işva[t], ‘işva: 850[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘işve: Edā, nāz, dil-firīb ṭavr, şēve. [Aṣl ‘Arabīde ‘göz iyi görmeme’ dėmek olup çeşm-i maḫmūrla baḳmaḳdan kināye olaraḳ Fārsī ve Türkçede bu ma‘nāyı almışdur.]: II, 938[a]. AYVERDİ: *MBTS*: işvebaz: 586[b].

17333. İki ḳavgacı[14752] arasına girmemelidir. **520/17**

17334. İki doḳuzu atlayan, ḫıdrellezde çiçek toplayan baḫtiyar saysın. **520/18**

17335. İki taştan bir değirmen… **520/19**

17336. İki ḳayıp[14753] birden bulunmaz. **521/01**

17337. İki gani arasında bir faḳir aç ḳalır. **521/02**

17338. İki garip, birbirini ya sofrada[14754] bulur ya seferde. **521/03**

17339. İki fitne, bir araya[14755] gelse dünyayı ya yaḳar ya yıḳar. **521/04**

17340. İki garibiŋ göŋlünü[14756] yapmaḳ, iki hac sevabı ḳadar vardır. **521/05**

17341. İki fîrûze arasında bir zümrüt gibi… **521/06**

Bir Arap şairiŋ İstanbul'u tasvir eylemiş olduğu mervîdir.

17342. İki faydayı birden gözlemek, iki ateş arasında oturmağa beŋzer. **521/07**

17343. İki fikir ile iş görülmez. **521/08**

17344. İki fodul[14757] bir düğüne sığmaz. **521/09**

17345. İki fikirli âdemdir. **521/10**

14752 Yazmada: *ġavġā*. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa (غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

14753 Yazmada: *ġā'ib*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

14754 Yazmada: *sufrede*. Kelimenin aslı Arapça *sufra*'dır. ATAY: *A-TBL*: sufra: 2, 991[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *sufre* hem de *ṣofra* imlası müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: sufre: 1062[a]; ṣofra: 1179[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sufra: I, 725[b]; ṣofra: II, 840[a]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

14755 Yazmada: *bir ara*.

14756 Yazmada: *göŋli*.

14757 Yazmada: *fużūl*. Kelimenin aslı, Arapça *fuḍūl*'dür. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-fuḍūlī: Dā'imā 'abes ve mā-lā-ya'nīye müstaġil olan boşboġaz kimseye dėnür. Şāriḥiŋ beyānına göre *fuḍūl*, *faḍl*'ıŋ cem'idür, ki burada ḥadd ü vaẓīfeden zā'id ḳavl ü fi'l dėmekdür, ba'dehu cem'i müfred mevḳi'inde isti'māl ėdüp lafẓına nisbetle "fuḍūlī" dėdiler.: III, 316. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-fuḍūl: Faydasız şey. Kendini ilgilendirmediği şeye karışma.: 322[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde *fuḍūl/fużūl* imlasının yanı sıra *fodul* imlası ile de kullanılmıştır. MENINSKI: *Thesaurus…*: fużūl (vul. *fodol*): II, 3529. REDHOUSE: *TaEL*: fużūl: 1389[a]; fodul: 1399[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: ṣ. [Zebān-zedi: *fodul*.] Ḫ[v]ud-bīn ve ḫ[v]ud-re'y ve mütekebbir, serkeş, kibirli, müte'ażżım: fużūl ādem, hem kel hem fużūl.: II, 999[a]. Ayrıca, bk. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: bü 'l-fużūl: [Aṣlı: *ebü 'l-fużūl*.]: Faźla ve lüzūmsuz söz söyler ve tecāvüz-kār-āne ḥareketde bulunur (ādem).: II, 999[a].

17346. İki fincan[14758] bir ele sığmaz, iki fodul[14759] bir eve sığmaz. **521/11**

17347. İki fikirle yola çıḳanıŋ ya yolu ḳaybolur[14760] ya da yolu çatal çıḳar. **521/12**

17348. İki fındıḳ, bir ceviz yerini tutar. **521/13**

17349. İki fazıl bir mindere sığar, iki fodul[14761] bir eve sığmaz. **521/14**

17350. İki faḳiri bir gani besler, iki gani bir faḳiri besleyemez. **521/15**

17351. İki fırtına[14762] arasında ḳalan gemi elbette batar. **521/16**

17352. İki ferman iki elde, iki ağız bir dilde olunca böyle olur. **521/17**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14763] 641[14764]

14758 Yazmada: *filcan*. Aslı Farsça *pingān* olan bu kelime, Türkçede -Arapçadan alındığı anlaşılan- *fincān* biçiminin yanı sıra *filcan* biçimi ile de müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: pingān: 258[b]. STEINGASS: *A-ED*: fincān: 805[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: fincāl: 328[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: fincān: II, 3550. REDHOUSE: *TaEL*: fincān: 1338[a]. TDK: *DS*: filcan (I): XII, 4504[a]. TIETZE: *TvETTL F-J*: fincan/filcan: II, 65[b]. NİŞANYAN: *NS*: fincan: 262[a].

14759 Yazmada: *fużūl*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 316. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-fuḍūl: 322[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: fużūl (vul. *fodol*): II, 3529. REDHOUSE: *TaEL*: fużūl: 1389[a]; fodul: 1399[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: ṣ. [Zebān-zedi: *fodul*.] Ḫ[v]ud-bīn ve ḫ[v]ud-re'y ve mütekebbir, serkeş, kibirli, müte'ażżım: fużūl ādem, hem kel hem fużūl.: II, 999[a].

14760 Yazmada: *ġā'ib olur*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā'ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā'ib: 1335[a]; ḳayb: 1427[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā'ib: II, 961[b]; ġayb: II, 972[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644[b]. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428[b]. TDK: *TS*: kayıp: 1364[a].

14761 Yazmada: *fużūl*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 316. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-fuḍūl: 322[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: fużūl (vul. *fodol*): II, 3529. REDHOUSE: *TaEL*: fużūl: 1389[a]; fodul: 1399[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fużūl: ṣ. [Zebān-zedi: *fodul*.] Ḫ[v]ud-bīn ve ḫ[v]ud-re'y ve mütekebbir, serkeş, kibirli, müte'ażżım: fużūl ādem, hem kel hem fużūl.: II, 999[a].

14762 Yazmada: *fırtına (فرتنه), fortuna/furtuna (فورتنه)*. Aslı Latince *fortūna* olan bu kelime, yazmada *fırtına (فرتنه), fortuna/furtuna (فورتنه)* ve *forṭuna/furṭuna (فورطنه)* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: fortūna: 773[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: fortuna, forṭuna: II, 3556. REDHOUSE: *TaEL*: furtuna (فرتونه): 1373[b]; furṭuna (فرطونه): 1376[b]; furtuna (فورتنه): 1400[a]; furṭuna (فورطنه): 1400[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: fırṭuna (فرطونه): II, 990[a]; furṭuna (فورطنه): II, 1007[c]. TDK: *DS*: furtuna: V, 1880[a]. TIETZE: *TvETTL F-J*: fortuna/furtuna: II, 79[b]. NİŞANYAN: *NS*: fırtına: 258[a].

14763 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

14764 Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: Çūn Ġāzī Girāy Ḫān'uŋ Tatar ile ülfeti ve çend Tatar'uŋ Ġāzī Ḫān'uŋ ḫān olmasına kemāl-i raġbeti oldıġını delā'il-i 'aḳliyye ve naḳliyye ile ẓāhir ḫānlıḳ Fetḥ Girāy'da ḳalursa bā'iṯ-i fitne olmaḳ iḥtimāli bāhir göründi. İki ḳıṭ'a ḫānlıḳ muḳarrer-nāmesini yazılup müteferriḳabaşı Ḫandān Aġa'ya teslīm olunup sipāriş olundı ki "Eger vardıġunda 'asker-i Tatar'uŋ Ġāzī Girāy'a izdiyād-ı raġbetlerin müşāhede eder ėsen Ġāzī Girāy'a muḳarrer-nāmesin vėresün ve eger Fetḥ Girāy bī-çūn u çirā żabṭ ėtmek iḥtimāli olup Tatar kendüye 'alā vechü 'l-mu'tād muṭī' ve münḳād ėse Fetḥ Girāy'a muḳarrer-nāmesin vėrüp Ġāzī Girāy'ı der-i devlete da'vet ėdesün." deyü fermān olundı. Ḫandān Aġa iki ḳıṭ'a muḳarrer-nāmeyi alup Kefe cānibine revān olduḳda Ġāzī Girāy gemiye binüp der-i devlete müteveccih olmış ėken ber-mūcib-i fermān-ı hümāyūn ile 'amel ėtmeyüp hemān muḳarrer-nāmesin Ġāzī Girāy'a teslīm eder. Ġāzī Girāy sefīneden çıḳup Kefe'ye gelüp ḫānlıḳ da'vāsın eder. Fetḥ Girāy-ı derd-mend daḫı āgāh olup der-i devletde olan ādemlerüŋ 'ameli ile ḫānlıḳ kendüye muḳarrer olmaḳ bir ḳıṭ'a ḫaṭṭ-ı hümāyūn-ı sa'ādet-maḳrūn gelir ėmiş. Ġāzī Girāy Kefe'de Ḫandān Aġa'nuŋ kendüye vėrdigi ṭuġralu muḳarrer-nāmeyi ibrāz eyledükde Fetḥ Girāy daḫı ḏikr olunan ḫaṭṭ-ı hümāyūnı ibrāz eder. Böyle olıcaḳ ḫānlıḳ nizā'a düşüp eger Tatar ve eger ehl-i Kefe iki şaḳḳ olup āḫirü 'l-emr şer'-i şerīfe mürāca'at iḳtiżā eder.: 641.

17353. İki fitneden bir füsünkâr çıḳmayacağı gibi iki fenalıḳtan da bir iyilik çıḳmaz. **521/18**

17354. İki fitneden bir fesat doğar, iki fenadan bir kötü doğar. **521/19**

17355. İki matlup birden olmaz, ya birinden veya diğerinden ümidi kes. **521/20**

Fużūlī *Dīvān* [508, XXXIII] [rubā‘ī]

cānān ėse maṭlūb ṭama‘ cāndan kes
maṭlūb ėse cān umēdi cānāndan kes
cān sevmek ile müyesser olmaz cānān[14765]
yā bundan umēd yā ṭama‘ andan kes

17356. İki ḳarpuz[14766] bir ḳoltuğa sığmaz. **521/21**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 90[14767]]

17357. İki fitneden; büyük bela, oŋulmaz yara çıḳar. **521/22**

17358. İki ḳarpuz bir ḳoltuğa, iki ḳılıç bir ḳına sığmaz. **521/23**

17359. İki ḳılıç, bir ḳına sığmaz. **521/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 91[14768]]

17360. İki ḳarpuz bir elde, iki ortaḳ bir evde durmaz. **521/25**

17361. İki ḳarpuz bir elde, iki mezhep bir dinde (ḳalpte) durmaz. **521/26**

17362. İki ḳarı, bir ḳoca; zır zır ėder her gėce. **521/27**

17363. İki ḳarı, bir ḳoca; iki davul[14769], bir zurna… **521/28**

17364. İki ḳaşıḳ bir elde durmaz. **521/29**

17365. İki ḳaptana[14770] bir gemi olmaz. **521/30**

17366. İki ḳaptan[14771] bir gemiyi batırır. **521/31**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 91[14772]]

14765 Yazmada: *cān*.

14766 Yazmada: *ḳarbuz*. Kelimenin aslı Farsça *ḫarbuz - ḫarbuza*’dır. STEINGASS: *CP-ED*: ḫarbuz: 452[b]; ḫarbuza: 452[b]; ḫarbūza: 452[b]. DOERFER: *TMEN*: qārpūz: III, 380. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳarbuz: cild-i ṯānī, 31[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḫarbuz: 837[b]; ḫarbeze: 837[b]; ḫarbūze: 837[b]; ḳarpuz: 1410[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarpuz: II, 1020[a]. ÖNER: *K-TTS*: ḳarbız: 272[a].

14767 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İki ḳarpuz bir ḳoltuġa ṣıġmaz.: 90.

14768 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İki ḳılıc bir ḳına girmez.: 91.

14769 Yazmada: *ṭavul*. Kelimenin aslı, Arapça *ṭabl*’dır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: aṭ-ṭabl: Ma‘lūmdur, ki ṣurnanıŋ ulu ḳarındaşıdur; bir yüzlü ve iki yüzlü olur.: III, 269. Yazmada *davul* kelimesi, dört farklı imla ile (داول, داوول, طاول, طاوول) kullanılmış. REDHOUSE: *TaEL*: ṭavul (طاول): 1229[b]; ṭabl: 1232[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa’ul (طاؤل): II, 873[a]. ‘Alī Seydī: *Resmli Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī*: davul (داول): cild-i ṯānī, 445[b]; ṭavul (طاوول) - ṭa’ul (طاؤل): cild-i ṯānī, 645[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: ṭavul (طاول), ṭavul (طاوول): üçüncü cilt, 399[a].

14770 Yazmada: *ḳapudana*. Aslı İtalyanca *capitano* olan bu kelime Osmanlı Türkçesinde *ḳaptan* ve *ḳapudan* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

14771 Yazmada: *ḳapudan*. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

14772 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İki ḳapudan bir gemiyi batırur.: 91.

17367. İki ḳadıdan bir buyruḳ olmaz. **521/32**

17368. İki ḳamçı, bir ḳuyruḳ; iki ḳadıdan bir buyruḳ… **521/33**

17369. İki ḳamçı, bir ḳuyruḳ; iki ḳaynana[14773], bir gelin… **521/34**

17370. İki ḳamçı, bir ḳuyruḳ; herkes kendi başına buyruḳ. **521/35**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 91]

17371. İki ḳıbleye tapanda din olmaz. **521/36**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 91[14774]]

17372. İki ḳazan, bir yė.[14775] **521/37**

17373. İki ḳazanmalı, bir saḳlamalı.[14776] **521/37**

17374. İki ḳazan, birisini yė.[14777] **521/38**

17375. İki ḳazma, bir kürek; âdeme o da gerek. **521/39**

17376. İki ḳazan; birisini yė, birisini saḳla. **521/40**

17377. İki ḳavgacı arasına eceli biten girer. **521/41**

17378. İki ḳazan[14778], yan yana ḳonsa da içindekilerini göstermek istemezmiş. **521/42**

17379. İki ḳazan[14779], yan yana ḳaynasa da birbirine tattırmaḳ istemez. **521/43**

14773 Yazmada: *ḳa'in ana*. Yazmada *kayın* kelimesi, *ḳayın* ve *ḳa'in* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *ḳaḏın*'dır. CLAUSON: *EDPT*: kaḏın: 602[a]; kayın: 678[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳayın: 65-69; ḳayın ana ~ ḳayın ene: 265-267. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayın: II, 1046[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳayn, ḳayın: 1429[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳayn: Bedel, 'ivaż. Anuŋ içün *ḳayn aġa* ve *ḳayn pider* dėmişler, *ḳayn ata* ve *ḳayn ana* gibi, *ḳayn ini* ve *ḳayn aġa*.: 226[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayın (II): 133[b]; ḳayın ana: 133[b]; ḳaynana: 134[a].

14774 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İki ḳıbleye ṭapanda dīn olmaz.: 91.

14775 Bu madde başı, aynı (521.) sayfa içerisinde mükerrer olarak kaydedilmiş yazılmış. bk. İki ḳazan, bir yė. 521/38.

14776 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14777 Yazmada bu madde başından itibaren 521. sayfada yer alan diğer madde başları; örneklerin ve açıklamaların verildiği kısımda "Ṣırasına geçirilecek." notu düşülerek "Ḍurūb-ı Emṯāl" başlığı altında kaydedilmiş.

14778 Yazmada: *ḳazġan*, *ḳazan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

14779 Yazmada: *ḳazġan*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a]. Yazmada *kazan* kelimesi, *ḳazan* ve *ḳazġan* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış.

17380. İki ḳazana[14780] bir kepçe[14781] yetişir. **521/44**

17381. İki at, iki öküz (sığır); tepişir, dürtüşürse[14782] ne olursa iki arada ḳalan tay ile buzağıya olur. **521/45**

17382. İki ḳamburdan[14783] bir yanbeyi[14784] (yengeç[14785]) çıḳar. **522/01**

17383. İki ḳalpli âdemden doğru iş, haḳiḳat söz umma. **522/02**

17384. İki ḳalbe ḫizmet ėdenden ḫayır umma. **522/03**

17385. İki ḳurt[14786], bir ḳuzuyu paylaşır, iki köpek, bir tulum peyniri[14787] paylaşamaz. **522/04**

17386. İki ḳurt arasında ḳalan ḳuzuya beŋzedi. **522/05**

17387. İki ḳutsuz (uğursuz) hacı deveye binse ya deve ölür ya deveci. **522/06**

17388. İki ḳurt arasında bir ḳuzu, iki zalim arasında bir mazlum… **522/07**

17389. İki ḳomşu arasını bozan münafıḳtır. **522/08**

17390. İki ḳılıç, bir belde dururbut da bir elde durmaz. **522/09**

17391. İki ḳomşu arasında taḫta perde ḳavgasına[14788] beŋzer. **522/10**

14780 Yazmada: *ḳazġana*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

14781 Yazmada: *kefçe*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *kafça*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: kafça: 1037[b]. Aşçıların "kepçe" dedikleri alete denir. Kaşığa dahi derler. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: kafça: 658. Kelime yazmada hem *kefçe* hem de *kepçe* imlası ile kullanılmış olup bu iki imla da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: kepçe: II, 1143[c]; kefçe: II, 1171[c].

14782 Yazmada: *türtüşürse*. CLAUSON: *EDPT*: türt-: 535[a]; türtüş-: 537[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: türtmek: El ve ālet ile şançmaḳ. İcbār. Īḳāẓ. A'żā taḥrīk ėtmek. Dürtmek.: 115[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: türt-: Dürtmek.: 288[a].

14783 Yazmada *kambur* kelimesi, iki farklı imla (قانبور, قنبور) ile kullanılmış. MENINSKI: *Thesaurus…*: ḳanbur: II, 3767. REDHOUSE: *TaEL*: ḳanbur (قانبور): 1424[b]; ḳanbur (قنبور): 1475[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kambur - kanbur: 614[a]. NİŞANYAN: *NS*: kambur: 406[a].

14784 Yazmada: *yanbegi*. Aslında 'yamaç, bir yana eğik' anlamlarında müstamel olan bu kelimenin burada 'yampiri; eğri büğrü, yan yan ve çarpık oturan/giden' manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. REDHOUSE: *TaEL*: yanbeki: 2193[b]. TDK: *DS*: yanbegi (I): 1. Yamacın enine (yol, gidiş için). 2. Ana yoldan sapan yan yol. 3. Düz yol. 4. Az eğimli yer, yamaç.: XI, 4161[b]; yanbegi (II): Bir yana eğik.: XI, 4162[a]; yanbeği: XI, 4162[a]; yanbeyi (I): XI, 4162[a]; yanbeyi (II): XI, 4162[a].

14785 Yazmada: *yangeç*. Bu kelimenin burada 'yampiri; eğri büğrü, yan yan ve çarpık giden' manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. CLAUSON: *EDPT*: yeŋgeç (?lengeç): 950[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yangeç: II, 1538[a]; yengeç: yengeç gibi: Yanpurı, egri bügri (ādem).: II, 1557[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yangeç: 2194[b]; yangeç: 2211[a].

14786 Yazmada *kurt* kelimesi, iki farklı imla (ḳurd, ḳurt) ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kurt (kurd): 648[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳurt: II, 1092[b]; ḳurd: II, 1094[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳurt: 1482[b]; ḳurd: 1483[a].

14787 Yazmada: *penīri*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

14788 Yazmada: *ġavġāsına*. MENINSKI: *Thesaurus…*: ġav: II, 3434; ġavġā (غوغا): II, 3436; ḳavġa (قوغا): II, 3798. STEINGASS: *CP-ED*: ġav: 897[b]; ġavġā': 898[b]; ḳavġā: 994[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: ġavġā: 580. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ġavġā': 305[a]; al-vaġā: 498[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġavġā: s. Fā. [Tür. zebān-zedi: *ḳavġa (قاوغا)*. Lisānımızda *ġavġa (غاوغا)* daḫı yazılır.]: II, 971[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ġavġa

17392. İki ḳaşıḳ, bir elde oynamaz. **522/11**

17393. İki ḳomşunuŋ uz[14789] geçinmesi, ikisiniŋ de ḳomşuluḳ haḳḳına riayet ėtmesiyle olur. **522/12**

17394. İki ḳaynana[14790] bir eve zor sığar. **522/13**

17395. İki ḳomşunuŋ uz geçinmemesi, birde birisiniŋ felaketine sebeptir. **522/14**

17396. İki ḳolda bir ḳamçı… **522/15**

17397. İki ḳurt bir ḳoyunu paylaşır, iki çoban paylaşamaz. **522/16**

17398. İki ḳolu iki ḳanat, iki ayağı bir at yerini tutar. **522/17**

Faḳirlik[14791] …

17399. İki ḳavgacınıŋ arasına girme, belası yuḳar[14792]; iki fâcireniŋ arasına girme, câlâsı[14793] (iftirası) yuḳar. **522/18**

17400. İki kâtip, bir mektup… **522/19**

17401. İki kâtip, bir mektubu yazamadı. **522/20**

17402. İki kâğıttan olur bu nüsaḫ-i kevn ü mekân: biri ipka-yı vücut ve biri ifna-yı adem. **522/21**

ʻĀkif[14794] [*Eş ʻār-ı el-Ḥācc ʻĀkif Efendi* Ḳaṣīde-yi ʻAdem 7] [beyt[14795]]

17403. İki kedi bir eve sığar da iki gelin bir eve sığmaz. **522/22**

17404. İki kedi bir sıçanı beceremez[14796]. **522/23**

17405. İki kedi, bir arslana pes dėdirmiş. **522/24**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 91[14797]]

17406. İki kediye bir arslan pes dėmiş. **522/25**

(غاوغا): 1335[a]; ġav: 1353[b]; ġavġā (غوغا): 1354[b]; ḳavġa (قاوغا): 1426[b]; ḳavġa (قوغا): 1489[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kavga: 641[b]. NİŞANYAN: *NS*: kavga: 426[b].

14789 TDK: *TS*: uz (I): İyi, güzel.: 2433[a]. TDK: *DS*: uz (VI): Uygun, yerinde, eşit, doğru, iyi, ustaca, düzgün (nesne, iş, durum için).: XI, 4052[b]. CLAUSON: *EDPT*: uz: 277[b].

14790 Yazmada: *ḳa'in ana*. Yazmada *kayın* kelimesi, *ḳayın* ve *ḳa'in* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *ḳaḏın*'dır. CLAUSON: *EDPT*: kaḏın: 602[a]; kayın: 678[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳayın: 65-69; ḳayın ana ~ ḳayın ene: 265-267. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayın: II, 1046[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳayn, ḳayın: 1429[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳayn: Bedel, ʻivaż. Anuŋ içün *ḳayn aġa* ve *ḳayn pider* dėmişler, *ḳayn ata* ve *ḳayn ana* gibi, *ḳayn ini* ve *ḳayn aġa*.: 226[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayın (II): 133[b]; ḳayın ana: 133[b]; ḳaynana: 134[a].

14791 Yazmada: *faḳīrlıḳ*. Aslı Arapça *faḳīr* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde *faḳīrlıḳ* imlası ile müstameldir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-faḳīr: II, 69. REDHOUSE: *TaEL*: faḳīrlıḳ: 1392[b]. Kelime, yazmada ise hem *faḳīrliḳ* hem de *faḳīrlik* imlası ile kullanılmıştır.

14792 CLAUSON: *EDPT*: yuk-: 897[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yuḳmaḳ: Sirāyet ėtmek, bulaşmaḳ.: 306[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yuk-: Bir şeye yapışıp kalmak.: 328[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yukmak: üçüncü cilt, 854[b].

14793 TDK: *DS*: cālā (IV): İftira.: III, 849[b].

14794 *Ḳāmūs-i ʻOṯmānī*'de ve yazmada: *ʻĀkif Paşa*.

14795 ʻĀkif: *Eş ʻār-ı el-Ḥācc ʻĀkif Efendi*: Ḳaṣīde-yi ʻAdem: iki kāġıddan ʻibāret nüsaḫ-i kevn ü mekân / biri ibḳā-yı vücūd ve biri ifnā-yı ʻadem: 7.

14796 Ş. Sāmī: *ḲT*: becermek: Ḳatl ve iʻdām ėtmek.: I, 280[b].

14797 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İki kedi, bir arslana besdür.: 91.

17407. İki gündaş[14798] (ortaḳ[14799]), bir eve sığmaz. **522/26**

17408. "İki kere iki dört ėder" gibi aşikâr iken yine ağraz ėder. **522/27**

["İki dört ėder" gibi] aşikârdır.

17409. "İki kere iki dört ėder" hesab-ı amelîsi ḳadar bedihi şeydir. **522/28**

17410. İki kedi, iki gündaş[14800]; her ikisi bir dindaş[14801] iken yine bir araya sığmazlar. **522/29**

17411. İki kerteden[14802] oḳ atar. **522/30**

17412. İki kerte ḳaldı. **522/31**

17413. İkisi bir araya gelse ikisi birbirine âşıḳ, ikisi de ballı kaşıḳ zannėdersin; eğer ikisi iki mahallede gezerse nerede o âşıḳ, ballı kaşıḳ tavırları; belki ikisi de birbirleriyle it mışıḳ[14803] (kedi) zannėdersin. **522/32**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İşte ikiyüzlülüğe, riyakârlığa misal…

17414. İki gezli oḳ gibi… **522/33**

17415. İki söz, iki göz birleşirse iş ḳolaylaşır. **522/34**

17416. İki kesip bir becerir[14804] yavuzlardandır. **522/35**

17417. İki Güneş, bir asumana sığmaz. **522/36**

17418. İki kelimelik haḳlı bir tekdir, yerinde (sırasında) bir toḳat yerine geçer. **522/37**

17419. İki yudum su, bir loḳma yerine geçer.[14805] **522/37**

17420. İki kişi gizli söz söyleşirken diŋlememek gerek. **523/01**

17421. İki kişi laḳırtı ėderken üçüncüsü sen olma. **523/02**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 91[14806]]

14798 Yazmada: *gündeş*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: kündeş: Ḳadın ortaḳı, iki ḫātūn bir ādemiŋ nikāhında bir evde bulunması.: 262[a]. TDK: *DS*: gündaş: Çok kadınla evli erkeğin karılarından her biri, kuma.: VI, 2225[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kündeş: Ortak.: 168[b]. ÖNER: *K-TTS*: köndeş: 1. Kuma. 2. Rakip erkek. 3. Karşı taraf, mücadelede rakip.: 227[b].

14799 TDK: *TS*: ortak: Kuma.: 1815[b].

14800 Yazmada: *gündeş*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: kündeş: Ḳadın ortaḳı, iki ḫātūn bir ādemiŋ nikāhında bir evde bulunması.: 262[a]. TDK: *DS*: gündaş: Çok kadınla evli erkeğin karılarından her biri, kuma.: VI, 2225[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kündeş: Ortak.: 168[b]. ÖNER: *K-TTS*: köndeş: 1. Kuma. 2. Rakip erkek. 3. Karşı taraf, mücadelede rakip.: 227[b].

14801 Yazmada: *dīndeş*.

14802 Ş. Sāmī: *ḲT*: kerte yā kerti: 1. Çentik, çizgi, işāret, nişān. 2. Oyuḳ yol. 3. Derece, mertebe, rādde. 4. Derece-yi maṭlūbe, nişāb, ḳıvām.: II, 1155[c].

14803 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: mışıq: Kedi.: 224[b].

14804 Ş. Sāmī: *ḲT*: becermek: Ḳatl ve i'dām ėtmek.: I, 280[b].

14805 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14806 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İki kişi laḳırdı ėderken üçüncisi sen olma.: 91.

Muḥibbī *Dīvān* [852, 5, 2] [beyt]

ne ḫ^vuşdur yār ile[14807] *gül-şende vaḥdet*
eger olmasa ol ṣuḥbetde ṯālit

17422. İki kişi söyleşirken bir üçüncü sen olma. **523/03**

17423. İki kişi yerinden ḳımıldansa bir üçüncüye de yer açılır. **523/04**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 91]

17424. İki kişi arasında bir at olursa arḳası yağır[14808] olur. **523/05**

17425. İki kişi bir olunca samanlıḳ seyran gelir. **523/06**

17426. İki kişi arasında bir köle, iki kişiye bir gömlek gibidir. **523/07**

17427. İki kişi arasında bir köle, iki köpek arasında bir kemik… **523/08**

17428. İki kişiye bir ḳaftan[14809] olmaz, uymaz. **523/09**

17429. İki güzel, iki gül; ikisi de maşuḳa-yı bülbül. **523/10**

17430. İki kişi dinden çıḳarsa bir kişi candan çıḳar. **523/11**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 91]

17431. İki kikrikli[14810] ḫoroz[14811] gibi… **523/12**

17432. İki kelimeyi bir araya getirip söyleyemezken nasihatçibaşılıḳ ėder. **523/13**

17433. İki güzel arasında bir çirkin, iki gül arasında bir diken[14812]… **523/14**

14807 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: yār ile: 852, 5, 2. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: yār-ıla: 2, 1794, 3648, 3.

14808 TDK: *TTS*: yağır: 1. Hayvanların sırtında hasıl olan yara. 2. Sırtı yaralı (hayvan).: VI, 4198. CLAUSON: *EDPT*: yağır: 905[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaġır: II, 1531[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yaġır: 296[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yaġır: 306[a]. TDK: *DS*: yağır (I): Yük ve binek hayvanının sırtında, eyer ve semerin açtığı yara: XI, 4119[b].

14809 Yazmada: *ḫaftān*. Kökeni ile ilgili farklı görüşler (Farsça <*ḫaftān*, Türkçe <**ḳāp ṭōn*) olan bu kelime, hem Farsçada hem de Osmanlı Türkçesinde *ḫaftān* ve *ḳaftān* imlaları ile müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 1918. CLAUSON: *EDPT*: kaftān: 582[a]. STEINGASS: *CP-ED*: ḫaftān: 468[a]; ḳaftān: 980[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḳufṭān: 352[b]. Niyāzī: *LNvİC*: ḳaptan: 639. REDHOUSE: *TaEL*: ḫaftān: 856[b]; ḳaftan: 1465[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫaftān: I, 585[a]; ḳaftān: II, 1077[a]. AYVERDİ: *MBTS*: kaftan: 603[b]. NİŞANYAN: *NS*: kaftan: 399[b]. TDK: *TS*: kaftan: 1265[b]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

14810 EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: ibik: Kikrik: 157[a]. ÖNER: *K-TTS*: kikrik: İbik.: 204[a]. ÖZŞAHİN: *BTS*: kikrĕk: İbik.: 284[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: kekirek I: [Horoz] ibiği.: 156[b].

14811 Yazmada: *ḫuros*. Kelimenin aslı Farsça *ḫuros*'tur. STEINGASS: *CP-ED*: 457[b]. Yazmada *horoz* kelimesi; *ḫuros*, *ḫorāz* ve *ḫoroz* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫuros: I, 579[c]; ḫoroz: I, 591[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḫuros: 166[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḫorāz: 98[a]; ḫoroz: 98[a].

14812 Yazmada: *tiken*. Yazmada *diken* kelimesi, hem *diken* ve hem de *tiken* biçimiyle kullanılmış. (Farklı bir imla için bk. 510/25.) Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: tiken: 198r23. REDHOUSE: *TaEL*: tiken: 619[b]; diken: 938[b]. YUDAHİN: *KS*: tiken: 736[b]; tikenek: 736[b]. CLAUSON: *EDPT*: tiken: 483[b]. TDK: *DS*: tiken: X, 3930[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: diken: 61[b]; düken: 66[b]; tekenek: 268[b]; tiken: 275[b]; tikenek: 275[b]. ÖNER: *K-TTS*: tigenek: 474[b]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: tiken: 345[a].

17434. İki gemiye bir ḳaptan[14813] göz baş olur, iki ḳaptan[14814] bir gemiye ne göz baş ne söz baş olur. **523/15**

17435. İki ḳaptan[14815] bir gemiyi idare ėder; bir ḳaptan[14816], iki gemiyi idare ėdemez.[14817] **523/15**

17436. İki köpek, bir kemiği paylaşamaz. **523/16**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 91]

17437. İki günahı bir tövbe paklar[14818]. **523/17**

17438. İki köpek, bir tulum peyniri[14819] paylaşamaz. **523/18**

17439. İki gözüme mi inanayım, saŋa mı? **523/19**

17440. İki güzel bir araya gelince kedi bile yaltaḳlıḳta şaşırır. **523/20**

17441. İki gözü iki çeşme… **523/21**

Muḥibbī *Dīvān* [73, 114, 2] [beyt]

ʻaceb gözümden aḳan iki çeşme
ʻaceb ḫūn-i ciger midür yā-ḫʸud āb

17442. İki güzel bir araya gelince "İkisi birbirinden güzel." dėyip[14820] geçmelidir. **523/22**

17443. İki gözümse gerekmez, çıḳsın ey nur-i basar. **523/23**

Şeh-zāde Sulṭān Ḳorḳud[14821] [*Ḳāfile-yi Şuʻarā* I, 26[b]] mışrāʻ[14822]

17444. İki göz, ikisi de bir söz… **523/24**

17445. İki gözüme mi inanayım, yoḳsa seniŋ düzme sözüŋe mi inanayım? **523/25**

17446. İki gözünüŋ bebeği gibi… **523/26**

14813 Yazmada: *ḳapudan*. Aslı İtalyanca *capitano* olan bu kelime Osmanlı Türkçesinde *ḳaptan* ve *ḳapudan* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

14814 Yazmada: *ḳapudan*. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

14815 Yazmada: *ḳapudan*, *ḳapitan*. Aslı İtalyanca *capitano* olan bu kelime Osmanlı Türkçesinde *ḳaptan* ve *ḳapudan* imlaları ile müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

14816 Yazmada: *ḳapudan*. REDHOUSE: *TaEL*: ḳaptan (قاپتان): 1405[b]; ḳaptan (قپتان): 1435[a]; ḳapudan: 1436[a]. TDK: *DS*: kapudan: VIII, 2636[b].

14817 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14818 Yazmada: *pākler*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- "paḳ" telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklamak: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *"k"* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

14819 Yazmada: *penīri*. Kelimenin aslı Farsça *panīr*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 258[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *penīr* hem de *peynīr* imlaları kullanılmış. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: penīr: I, 359[c]; peynīr: I, 368[c].

14820 Yazmada: *deyüp*. CLAUSON: *EDPT*: tē- (dē-): 433[b].

14821 Ḳorḳud: Yazmada: *Ḳorḳurd*.

14822 Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şuʻarā*: Şeh-zāde Sulṭān Ḳorḳud: tūtyā-yı ḫāk-i pāyüŋden ėden ḳaṭʻ-ı naẓar / iki gözümse gerekmez çıḳsun ey nūr-ı başar: I, 26[b].

17447. İki gözüŋ aşḳı bir - iki olur, dört gözle baḳanıŋ on - on iki olur.[14823] **523/27**

17448. İki laḳırtıyı bir araya getiremez. **523/28**

İki öküze bir saman vėremez.

17449. İki kediye bir fareyi değil, bir ciğeri bile pay ėdemez.[14824] **523/28**

17450. İki gündaş[14825] (ortaḳ[14826], zevceyn) bir eve sığmaz. **523/29**

17451. İki ėlti[14827] bir eve sığmaz.[14828] **523/29**

17452. İki kedi, iki ėlti[14829] bir eve sığmaz.[14830] **523/29**

17453. İki kişiniŋ sohbetinde efkârlarınıŋ birleşmesi, 'ikisiniŋ arasında münasebetiŋ birleşmesi' dėmektir. **523/30**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Çünkü iki kişi arasında münasebet hasıl olabilmek için fikirleriŋ tevafuḳunu şart ḳoymuşlardır.

17454. İki köyde bir imam olursa birisi vekâlettir, iki evde bir veli olursa birisi vesayettir. **523/31**

17455. İki günlük beylik[14831], beyliktir[14832]. **524/01**

17456. İki göŋül bir olunca samanlıḳ dibi de olsa seyran (mahall-i sürur) gelir, iki göŋül bir olmayınca sırça saray da olsa şüphesiz viran gelir. **524/02**

14823 Yazmada bu madde başının yanına "Dördünci defteriŋ birinci ṣaḥīfesine mürāca'at…" notu düşülmüş. Yazma iki cilt hâlinde bulunduğundan bahse konu sayfa tespit edilememiştir.

14824 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14825 Yazmada: *gündeş*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: kündeş: Ḳadın ortaḳı, iki ḫātūn bir ādemiŋ nikāhında bir evde bulunması.: 262[a]. TDK: *DS*: gündaş: Çok kadınla evli erkeğin karılarından her biri, kuma.: VI, 2225[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: kündeş: Ortak.: 168[b]. ÖNER: *K-TTS*: köndeş: 1. Kuma. 2. Rakip erkek. 3. Karşı taraf, mücadelede rakip.: 227[b].

14826 TDK: *TS*: ortak: Kuma.: 1815[b].

14827 İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ilti: Hanım.: 33[b]. TDK: *TS*: elti: Kadına göre kocasının erkek kardeşlerinin eşlerinden her biri.: 791[a]. TDK: *DS*: elti: 1. Erkeğin iki karısının birbirine nispetle aldıkları ad, ortak, kuma. 2. Görümce.: V, 1728[b]; ilti (I): 1. İki erkek kardeşin eşlerinin birbirine olan durumu, elti. 2. İki kız kardeş eşlerinin birbirlerine olan durumu, bacanak. 3. Evli erkeğin ikinci kez aldığı hanım.: VII, 2533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėlti (elti): I, 247[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėlti: İki birāderiŋ zevcesi ve ḥaremi.: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ilti: Kadın.: 110[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: elti: I, 707[b]. NİŞANYAN: *NS*: elti: 221[a].

14828 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14829 İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ilti: 33[b]. TDK: *TS*: elti: 791[a]. TDK: *DS*: elti: V, 1728[b]; ilti (I): VII, 2533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėlti (elti): I, 247[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėlti: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ilti: 110[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: elti: I, 707[b]. NİŞANYAN: *NS*: elti: 221[a].

14830 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14831 Yazmada: *beglik*. Kelimenin ilgili (بك) imlasının *beg, beğ, bek* ve *bey* olmak üzere dört farklı telaffuzu mevcuttur. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Yazmada *bey* kelimesi; *beg/bek/bey (بك) (bk. 78/30, 423/12, 12/ek1/09), bėg (134/23), beğ (bk. 15/ek/18)* ve *bey (bk. 389/11)* olmak üzere dört faklı imla ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bey (بك): 374[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bėg ve beg: 75[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: beg: 26[b].

14832 Yazmada: *beglikdür*. CLAUSON: *EDPT*: bēg: 322[b]. TDK: *TTS*: beğ (I): I, 479; bek (I): I, 483; biğ: I, 548. TDK: *DS*: beg: II, 597[a]; beğ: II, 597[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: bey (بك): I, 297[b].

17457. İki güzel arasında bir çirkin de geçer gider. **524/03**

17458. İki gönül bir olunca araya girilmez. **524/04**

17459. İki gönül bir olunca samanlık seyran olur. **524/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 91]

17460. İki gönül bir olsa samanlık seyran olur, iki düşman bir olsa mamureler viran olur. **524/06**

17461. İki gönül bir olsa viranelik mamur olur. **524/07**

Muḥibbī [*Dīvān* 618, 2091, 5] beyt

çūn Muḥibbī bulunur vīrānede genc-i viṣāl
ḳo gönül maʻmūresi olsun ḫarāb eglenmesün

17462. İki günlük ömür için üç gün çalışmak gerek. **524/08**

17463. İki kehribar[14833] arasında ḳalan saman gibi… **524/09**

17464. İki laḳırtıyı bir yere getiremez. **524/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 91]

17465. İkilik gitmeyince birlik bulunmaz. **524/11**

Muḥibbī [*Dīvān* 621, 2101, 3] beyt[14834]

bulunmaz cidd ü cehd ile çū vaḥdet
ikilik gitmeye tā ki aradan

17466. İkilik gitmeyince birlik bulunmaz, kötülük gitmeyince dirlik bulunmaz. **524/12**

17467. İki mütekebbir, bir arada muhabbet ėdemez. **524/13**

17468. İki miskin, bir arada tatlı görüşemezlermiş. **524/14**

17469. İki mübarekler… **524/15**

17470. İki meçhulden bir malum olmaz. **524/16**

17471. İki minare, iki dest-i dua… **524/17**

14833 Yazmada: *keh-rubā.* Aslı Farsça *kāh-rubā* olan bu kelimenin Farsçada *kāh-rubā, kāh-rubāy* ve *kah-rubā* biçimleri mevcuttur. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ise *kāh-rubā, keh-rubā* ve *kehribar* imlaları ile müstameldir. Farsça 'saman çeken' demek olan bu (kāh-rubā) kelimenin Türkçe karşılığı olarak *samankapan* ifadesi de kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: kāh-rubā, kāh-rubāy: 1011[a]; kah-rubā: 1066[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ṣaman: ṣamanḳapan: 1185[a]; kāh-rubā: 1520[a]; kehrubā: 1607[b]; kehribar: 1607[b]. TDK: *TS*: kehribar: 1379[a]; samankapan: 2023[a].

14834 AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: bulunmaz cedd ü cehd ile çü vaḥdet / ikilik gitmeye yüz sür ḫākipādan: 621, 2101, 3. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: bulunmaz cidd ü cehdiyle çü vahdet / ikilik gitmeye tâ ki aradan: 2, 342, 592, 2. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: bulınmaz cidd ü cehd-ile çü vaḥdet / ikilik gitmeye tā ki aradan: 2, 1280, 2520, 3.

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[14835] 266[14836]

Ḏikr-i ḫayrāt u ḥasenāt-ı merḥūm ebü 'l-feṭḥ Sulṭān Meḥmed Ḫān[14837]

Zamān-ı salṭanatları devründe 'ulemā-yı sādāt u meşāyiḫ-i sütūde-ṣıfāta in'ām u iḥsānları ve 'aṭıyye-yi firāvānları ber-vechle şöhret bulmış ėdi, ki tafṣīlden müstaġnīdür. Ebniyye-yi ḫayrlarundan dārü 's-salṭana olan Ḳosṭanṭiniyye'de binā ü iḥyā buyurduḳları cāmi'-i şerīf ve mescid-i laṭīf ṭarḥ-ı zībāsı vech-i arżda yek-tā ve ḥüsn-i nümāyiş ve kemāl-i ārāyişde bī-hem-tādur.

(beyt)

olmış iki menāresi meṯelā
ḥadd-i ḏātında iki dest-i du'ā

17472. İki mısra, bir beyit yapar; iki münafıḳ, bir beyit (ev) yıḳar. **524/18**

17473. İki mestane bir yerde, iki mestur bir yerde… **524/19**

Vecdī beyt[14838]

göŋül çeşmüŋle bir ġamzuŋla hem-dem olmaḳ a'lādur
iki mest-āne bir yerde iki mestūr bir yerde

17474. İki mezhep bir dinde olur, iki mezhep bir kişide olmaz. **524/20**

17475. İki münafıḳtan bir fesat (fitne) doğar. **524/21**

17476. İki meymenetsiz, iki maymun… **524/22**

17477. İki münafıḳ bir araya gelse ya ocaḳ söner ya baca yıḳılır. **524/23**

17478. İki mücevvez arasında bir rey, daima keşmekeşte bulunur. **524/24**

17479. İki müfsit, iki münafıḳ bir araya gelse dünyayı ateşe vėrirler. **524/25**

17480. İki niyet, bir amel… **524/26**

17481. İki malumdan bir meçhul istinbât olunur. **524/27**

Ḳaide-yi riyaziye…

17482. İki nimete birden nail olan baḫtiyarlardandır. **524/28**

17483. İki nimetiŋ birde birisi gerek. **524/29**

17484. "İki nadir nedir?" dėmişler "Adalet ile emele vuslat…" dėmiş. **524/30**

17485. İki nankör bir araya gelince Ḫâtem-i Tâî[14839] daḫi olsaŋ adıŋ ḫasis olur. **524/31**

17486. İki niyetli kişiniŋ ameli ḫayra delalet ėtmez. **524/32**

14835 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur.*

14836 Yazmada: *267.*

14837 Ḏikr-i ḫayrāt u ḥasenāt-ı merḥūm ebü 'l-feṭḥ Sulṭān Meḥmed Ḫān: Yazmada: *ebü 'l-feṭḥ Sulṭān Meḥmed Ḫān.*

14838 Yazmada ilgili madde başının yanına *mıṣrā',* alıntının yanına ise *beyt* yazılmış.

14839 Hâtime 't-Tâî: Ebû Seffâne (Ebû Adî) Hâtim b. Abdillâh b. Sa'de 't-Tâîe 'l-Kahtânî [ö. 578?]: Cahiliye döneminin cömertliğiyle ünlü şairi. Geniş bilgi için bk. TÜLÜCÜ, S.: "Hâtim et-Tâî", *DİA*: 16, 472[b]-473[c].

17487. İki nikbetten[14840] bir musibet doğar. **524/33**

17488. İki müfsitten biŋ fesat doğar. **524/34**

17489. İki müfsitten bir hâsid[14841] doğar; iki hâsidden bir fasıḳ, bir münafıḳ doğar. **525/01**

17490. İki vaḳit mühimdir: biri sabah, biri aḳşam. **525/02**

17491. İki vaḳtin arası mühimdir: yatsı[14842] ile sabah. **525/03**

17492. İki vėr, bir al. **525/04**

17493. İki vėr, bir al; bir mim, iki dal… **525/05**

[bir mim, iki dal:] meded.

17494. İki vahşi arasında bir medeni ne yapar? **525/06**

17495. İki himmete birden ḳonmaḳ, iki Hümay-ı devlete[14843] ḳonmaḳ gibidir. **525/07**

17496. İki himmeti birden gözler. **525/08**

17497. İki hindi bir ḳoyun (ḳurban) yerini tutmaz. **525/09**

17498. İki yaḳası bir yere gelmez. **525/10**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 92]

14840 Aslı Arapça *nakbat* olan bu kelimenin yazmada hem *nekbet* hem de *nikbet* imlası kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: an-nakbaᵗ: Muṣībet maʻnāsınadur, ki ḥādiṯe-yi şedīde ve nā'ibe-yi mü'ettireden ʻibāretdür.: I, 275. Ş. Sāmī: *ḲT*: nekbet: II, 1470ᵇ. REDHOUSE: *TaEL*: nekbet: 2101ᵇ.

14841 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥasad: Bir fāżıl ve mütenaʻʻim ādemüŋ niʻmeti ve fażīleti kendüsine müteḥavvil olmasını yā-ŋᵛud andan zā'il ve meslūb olmasını temennī eylemek maʻnāsınadur. … Şāriḥ dėr ki "*Ġibṭa* ile farḳı bu cihetdendür; zīrā *ġibṭa* bir ādemüŋ nā'il oldıġı niʻmetüŋ miṯli kendide daḥı olmaġı temennī eylemekdür, yine ol ādemde ol niʻmet ber-ḳarār olmaḳ üzere.": I, 597; al-ḥāsid: Andan ism-i fāʻildür.: I, 597.

14842 Yazmada: *yatsu*. Ş. Sāmī: *ḲT*: yatsu yā yatsı: Yatma vaḳti.: II, 1522ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: yatsu, yatsı: 2180ᵃ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yatsu: 315ᵃ.

14843 Hüma: Doğu mitolojilerinde ve divan şiirinde üstün özellikleriyle yer alan efsanevî kuş. Bazı Türk lehçelerinde *kumay*, Anadolu Türkçesinde *hüma/huma* şeklinde söylenen Farsça *humā/humāy* adındaki bu mitolojik kuş, İslamiyet öncesi Türk inançları içinde de yer alan hayat ağacı ile hayat suyu yanında üçüncü önemli motiftir. … Yine bazı ortak özellikleri dolayısıyla *hüma*; *simurg, anka, garuda, kaknus* ve *phoenix* gibi diğer efsanevî kuşlarla karıştırılmıştır. *Hüma*yı diğerlerinden ayıran en önemli özellik "cennet ve devlet kuşu" olmasıdır. KURNAZ, C.: "Hümâ", *DİA*: 18, 478ᵃ. STEINGASS: *CP-ED*: humā: 1507ᵃ; humāy: 1508ᵃ.

17499. İki yanıŋ cav[14844] olsun[14845]; tek eviŋ içi sav[14846] olsun[14847].[14848] **525/11**

Tatarca

cav: ‘cenk’ manasına…

17500. İki yerden gayret ḳuşağını bağladı. **525/12**

17501. İki yerde göŋlü olanın aḳlı başında olmaz. **525/13**

17502. İki yere söz vėren, ikisinden de mahrum ḳalır. **525/14**

17503. İki yerden gayret ḳılıcını ḳuşandı. **525/15**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 1, 294[14849]

Yanova altından bi-smi’llāh… ile “Niyyetü ’l-ġazā-yı ekber be-ḳaṣd-ı mu‘īn [ü] mühīn kāfir Ḳara Ḥasan…” deyüp kemerlerine iki yerden ġayret ḳılıcı ḳuşanup dellāllar[14850] nidā ėdüp “Her kime nān pāresi ve ‘ırżı lāzım ėse der-i devlete gelsün.” diye Yanova’ya Sinān Paşa’yı ser-dār ve Seydī Paşa’yı imdād ḳoyup Köprili ılġār ile ṣaḥrā-yı Kāġıd-ḫāne’ye vāṣıl oldı. ilā āḫirihi[14851]…

17504. İki yola birden yolculuḳ olmaz. **525/16**

17505. İki av birden olmaz.[14852] **525/16**

17506. İki yol bir yerden ayrılsa da menzilleri bir olmaz. **525/17**

17507. İki vėrip bir almaḳ oŋmazıŋ kârı, bir vėrip iki almaḳ gammazıŋ kârı… **525/18**

17508. İki vėren bir alır, hiç vėrmeyen ne alır? **525/19**

17509. İki yerden bir temenna… **525/20**

17510. İki hediye birden vėrilmez, âdettir. **525/21**

14844 TDK: *DS*: cav (II): Savaş.: III, 865[a]. Ayrıca, bk. MENINSKI: *Thesaurus…*: çav: I, 1568. CLAUSON: *EDPT*: çāv: 393[a]; yağı: 898[a]. TDK: *TTS*: cav: II, 755; çav (I): II, 838. TDK: *DS*: cav (II): III, 865[a]; çav (V): III, 1093[b]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: cav: cild-i evvel, 152[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: cav: ikinci cild, 277[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: çav: 149[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çav (I): 47[a]; çav (II): 47[a].

14845 Yazmada: *bolsun*. CLAUSON: *EDPT*: bol-: 331[a]. ÖNER: *K-TTS*: bul-: 68[a]. TDK: *TTS*: bolmak: Olmak.: I, 637. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bolmaḳ: Olmaḳ, kevn, mevcūd, peydā.: 86[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bol- (I): Olmak, meydana gelmek.: 34[a].

14846 Yazmada: *ṣav*. CLAUSON: *EDPT*: sāğ: 803[a]. ÖNER: *K-TTS*: sav: 1. Sağ, sağlıklı. 2. Canlı, diri, dinç.: 400[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: sav: Sağ, zinde, diri; muhkem, kavi.: üçüncü cilt, 30[b]. TDK: *DS*: sav (I): Sağ.: XII, 4673[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: sav (I): Sağ, sağlık, sıhhat.: 228[b].

14847 Yazmada: *bolsun*. CLAUSON: *EDPT*: bol-: 331[a]. ÖNER: *K-TTS*: bul-: 68[a]. TDK: *TTS*: bolmak: I, 637. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: bolmaḳ: 86[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bol- (I): 34[a].

14848 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Eṭrāfıŋ cav (ḥarb) olsun; tek eviŋ içi ṣav (ṣaġ) olsun. 233/19.

14849 Yazmada: *295*.

14850 Yazmada: *dellālar (دللار)*. Kelimenin aslı Arapça *dallāl*’dir; fakat imlası yazmada gösterilenden farklıdır (دلال). ATAY: *A-TBL*: 2, 582[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *dellāl (دلال)* hem de *tellāl* imlası kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: tellāl: I, 433[a]; dellāl: I, 616[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tellāl: 586[a]; dellāl: 910[b].

14851 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: “İlā āḫirihi…” ta‘bīrinden maḳṭū‘dur, ki sā’irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; “va ḳis ‘alayhi ’l-bavāḳī…” gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

14852 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

17511. İki yarımdan bir bütün… **525/22**

17512. İki yarımdan bir bütün çıḳar, iki yoḳtan ne çıḳar? **525/23**

17513. İki yalancıdan bir dolandırıcı doğar. **525/24**

17514. İki yoḳtan ne çıḳar? **525/25**

[Nābī *Dīvān* 2, 1326, 186[14853]] mu‘ammā[14854]

bende yoḳ ṣabr u[14855] *sükūn sende vefādan ḫerre*[14856]
iki yoḳdan ne çıḳar fikr ėdelüm bir kerre

17515. İkiyüzlü… **525/26**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 92]

17516. İkiyüzlü âdem münafıḳ sayılır. **525/27**

17517. İkiyüzlü âdem sır saḳlamaz. **525/28**

Muḥibbī *Dīvān* [675, 2304, 4] beyt

anuŋ içün[14857] *yazmazam derd-i dilüm ben kāġıda*
ṣaḳlamaz sırr iki yüzlü bir münāfıḳdur deyü

17518. İkiyüzlü olandan kerem gelmez. **525/29**

Lā naẓm[14858]

ikiyüzli olmagil(ġıl) ey şāhī kerem
ikiyüzli olandan gelmez kerem

iki yüzli oldı kāġıd lā-cerem
yüzine ḳara sürer dā’im ḳalem

17519. İkiyüzlülük ėden, iki dünyada yüzü ḳaradır. **525/30**

17520. İkiyüzlü âdemden ḫayır bekleme (umma). **525/31**

17521. İki yaşında sıpa, kendi gider suya. **525/32**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 92[14859]]

17522. İki yaḫşi arasında bir yaman, ḳıpḳızıl od gibi, iki yaman arasında bir yaḫşi, yemyeşil ot gibi görünür. **525/33**

17523. İki kişi arasındaki ḳavgaya karışmaḳ, selamet başı iki türlü belaya sokmaḳtır: birisi, yoḳ yere ḳavgacılar yumruğunu yėmek; diğeri, huzur-ı hâkime bilâ-mucip gitmektir. **525/34**

17524. İkiyüzlülük aḫlaḳsızlığa işarettir.[14860] **526/01**

14853 Yazmada: *Behār risālesinden, numero 1*. *Behār*’da ilgili alıntının kime ait olduğu belirtilmemiş. Meḥmed Ṭāhir: “Mu‘ammā”, *Behār*: Cild: I, Numero: 1, 8[b].

14854 Bu muamma, “Nâbî” ismi için yazılmıştır.

14855 u: Yazmada ve *Behār*’da yok.

14856 *Behār*’da: *zerre*.

14857 Yazmada: *anuŋ'çün*.

14858 Yazmada: *beyt*.

14859 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İki yaşındaki ṣıpa, kendi gider ṣuya.: 92.

14860 Aynı (526.) sayfadaki benzer bir madde için bk. İkiyüzlilik aḫlāḳsızlıḳdur. 526/32.

17525. İki yüzlü Çerkes ḳaması gibi…[14861] **526/02**

17526. İkiyüzlü âdemden vefa gelmez. **526/03**

17527. İki yüzlü, iki dilli… **526/04**

Yaḥyā Naẓīm[14862] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [İbtidā-yı Ġazeliyyāt I, 84] [beyt]

*o ḳaşlar **iki yüzlü iki dilli** ḏū 'l-feḳār ancaḳ*
yā şemşēr-i zebānumla yā-Ḫʸud ḫāmemle tev'emdür

17528. İkiyüzlü âdemden sadaḳat umulmaz. **526/05**

17529. İki yüzlü felektir: bir yüzü gam, bir yüzü ferahtır. **526/06**

17530. İki yüzlü, biŋ dilli, zilli felek… **526/07**

17531. İki yalancıdan bir münafıḳ doğar. **526/08**

17532. İki yüz, dört göz bir arada, iki can birden bir arada… **526/09**

17533. İki yüz, ḳarşı ḳarşıya gelse gerektir. **526/10**

17534. İki yaḳası bir yere gelmedi. **526/11**

17535. İki yaḫşiden bir yaḫşi kişi doğar. **526/12**

17536. İki yaḳası, iki yaḳalı derya gibi bir yere gelmedi. **526/13**

Yaḥyā Naẓīm[14863] *Dīvān-ı Belāġat-ʻunvān-ı Naẓīm* [Ḳıṭaʻāt-ı Mürettebe V, 482] [beyt]

iki yaḳasın görmedi bir yerde daḫı
iki yaḳanuŋ şāḥibi ėken deryā

17537. İki yüz, dört göz bir araya geldiği gün de olur. **526/14**

17538. İki yaḫşi, bir yamanla başa çıḳamaz. **526/15**

17539. İki yaman, bir arada neler yapmaz! **526/16**

17540. İki yamana bir yaḫşi ne yapsın! **526/17**

17541. İki yalan bir arada, iki yılan bir arada… **526/18**

17542. İki yuḳarı, bir aşağı pazarlıḳ oldu. **526/19**

17543. İki yalan arasında bir gerçek, iki yaman arasında bir yaḫşi (iyi)… **526/20**

17544. İki yangın arasında ḳalmış gibi oldu. **526/21**

17545. İki yoḳsul bir araya gelse hep yoḳluḳtan, yoḳsulluḳtan bahsėderler imiş; iki bay bir araya gelse hep toḳluḳtan, çoḳluḳtan söz atarlar imiş. **526/22**

14861 bk. Aḫlāḳsız ādem, Çerkes ḳaması gibidür. 180/17.

14862 Yazmada: *Naẓīmī*.

14863 Yazmada: *Naẓīmī*.

17546. İki yumurtadan bir ḳaygana[14864] olur, iki ḳaynanadan[14865] bir ḫayırlı ana olmaz. **526/23**

17547. İki yiğit, bir arabaya[14866] biner; bir ata binmez. **526/24**

17548. İki yiğit güreşirse elbette birde birisi yeŋilir. **526/25**

17549. İki yiğidiŋ[14867] bir ḳıza âşıḳ olması âdettir, bir ḳızıŋ iki yiğide[14868] âşıḳ olması ayıptır, abestir. **526/26**

17550. İki yiğit bir ḳapıya[14869] sığar, bir ḳaba sığmaz. **526/27**

17551. İkiyüzlülük, iki cihanda da masḳaralıḳtır[14870]. **526/28**

17552. İki yarımdan bir bütün çıḳar. **526/29**

17553. İki saḳattan bir sağlam çıḳar mı? **526/30**

14864 Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayġana: Çalḳanup yaġda pişen yumurṭa.: II, 1045[b]. TDK: *TS*: kaygana: 1. Omlet. 2. Yumurta çalkanarak yapılan bir çeşit tatlı.: 1363[a]. TDK: *DS*: kaygana: Omlet.: VIII, 2699[a]; kaykanaḫ: Yağda pişirilmiş yumurta.: VIII, 2702[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayġana: Un ve yumurta ile yapılıp içine yağ dökülen tatlı.: 133[b]. IŞIN, P. M.: *Osmanlı Mutfak Sözlüğü*: kaygana: Çırpılmış yumurtayı ince tabaka hâlinde tavada kızartarak hazırlanan yemek. 15. yüzyılın ilk yarısında Kaygusuz Abdal şiirlerinde ballı kayganadan bahsediyor. Aynı yüzyıla ait en erken tarife göre içine yufka konuyordu: "Bir mikdar çalkanmış yumurtaya sulanmış yufka batırıp bir tepsi içene birbiri üzerine döşeyip yağla pişirip kaygana adı verilir." 18. yüzyıl ve sonrasına ait tariflerde yufka yoktur. Şekerli, reçelli, kıymalı, patlıcanlı ve maydanozlu çeşitleri yapılıyordu.: 201[a].

14865 Yazmada: *ḳa'in anadan*. Yazmada *kayın* kelimesi, *ḳayın* ve *ḳa'in* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *ḳaḏın*'dır. CLAUSON: *EDPT*: kaḏın: 602[a]; kayın: 678[a]. Li, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳayın: 65-69; ḳayın ana ~ ḳayın ene: 265-267. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayın: II, 1046[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳayn, ḳayın: 1429[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳayn: Bedel, 'ivaż. Anuŋ için *ḳayn aġa* ve *ḳayn pider* dėmişler, *ḳayn ata* ve *ḳayn ana* gibi, *ḳayn ini* ve *ḳayn aġa*.: 226[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayın (II): 133[b]; ḳayın ana: 133[b]; ḳaynana: 134[a].

14866 Yazmada *araba* kelimesi iki farklı imla ile (araba, 'araba) yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Meḥmed Es'ad: *Lehcetü 'l-Luġāt*: araba: 53. Ş. Sāmī: *ḲT*: araba: [«'araba» ṣūretinde taḥrīri ġalaṭ-ı fāḥişdür.]: I, 26[c]. REDHOUSE: *TaEL*: araba: 56[b]; 'araba: 1291[b]; 'arrāde: 1291[b]; 'araba: 1292[b]. Kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşler (Arapça < *'arrāda*[t] 'top atmak için kullanılan, mancınıktan küçük bir alet', Arapça < *rubā'* 'dörtlü', Türkçe < *araba*) ileri sürülmüştür. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: araba: 36v6. DOERFER: *TMEN*: araba: II, 19. RÄSÄNEN: *VeeWbT*: araba, arba: 23[a]. SEVORTYAN: *ESTY*: арабa/araba: I, 164. STEINGASS: *CP-ED*: arāba: 32[a]. EREN: *TDES*: araba: 14[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: araba: I, 190[a]. Niyāzī: *LNvİC*: araba: 899. NİŞANYAN: *NS*: araba: 43[a]. Ayrıca, bk. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-'arrādaᵗ: I, 644; rubā': II, 580. *raeda*: Dört tekerlekli seyahat veya yük arabası. LEWIS - SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary*: raeda or rēda: 1521[c].

14867 Yazmada: *yigitiŋ*.

14868 Yazmada: *yigite*.

14869 Yazmada: *ḳapuya*. CLAUSON: *EDPT*: kapığ: 583[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ḳapu (قاپو)*, *ḳapu (قپو)* ve *ḳapı (قاپی)* olmak üzere üç farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳapu (قاپو) yā-ḫʸud ḳapu (قپو) veyā ḳapı (قاپی): II, 1054[a]. Yazmada *kapı* kelimesi, ekseriyetle *ḳapu (قپو)* imlası ile kullanılmakla birlikte *ḳapı (قاپی)* (bk. 467/17) imlası ile de kullanılmış.

14870 Yazmada: *masḫaralıḳdur*. Kelimenin aslı Arapça 'alay ve eğlence konusu' manasında *masḫara*[t]'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i'tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

Yani "İki saḳimden bir müstaḳim doğar mı?"

17554. İkiyüzlülük, iki dillilik; iki dine, iki mezhebe ḫizmet ėtmek ḳabîlinden nifaḳ alametidir, hazer[14871] ėtmek gerek. **526/31**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

17555. İkiyüzlülük aḫlaḳsızlıḳtır. **526/32**

17556. Ėliŋ[14872] devr-i idbarına[14873] "Oḫ!" çalanlarıŋ kendi zaman-ı iḳbaline de zamanede[14874] "Yuf!" çalarlar. **527/01**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

ėl: Zebanzedi: *el*.

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 246c]

ėl *(el)[14875]: s.[14876] 1. Ḫalḳ, nās, ādemler: Ėl'ālem. 2. Ḳavm, ḳabīle, 'aşīret: Yeŋi-ėl, Eski-ėl. 3. Bir ḳavm ve ḳabīleniŋ mesken ve me'vāsı: Teke-ėli, Türkmān-ėli. 4. Memleket, diyār, eyālet, vilāyet: Rūm-ėli, Ḳoca-ėli. = s. ṣ.[14877] Yabāncı, bėgāne, aġyār: O benim içün ėldür; ėl evi: Yabāncı yer. || ėl begi, ḫānı: 'Aşīret re'īsi. – Hülagü'ye "İlḫānī" ve sülālesine "İlḫāniyye" nāmı vėrilmesi bundandur. || ėle güne (ėl'āleme) ḳarşı: Yār u aġyāre ḳarşı. || Ġalaṭ olaraḳ "ėlāt" ṣūretinde cem'ini yapup "ėlāt u 'aşāyir" dėrler, ki göçebe ṭaḳımları ve yörükler dėmekdür.*

[Ş. Sāmī] *Ḳāmūs-i Türkī* [I, 247a]

ıl*[14878]: s. Tḳ.[14879] "Yıl" yerine 'sene' ma'nāsıyla müsta'meldür. ba.[14880]: yıl. – "Yılan, yıldırım, yıldırmaḳ" gibi luġatleriŋ de eski imlāsı "ılan, ıldırım" ve sā'iredür.*

17557. Ėl aşına ağız alıştıran, kendi aşına aşınmaz. **527/02**

17558. Ėl aşına, işine ağız, el alıştıran; kendi aşına, işine aşınmaz, alışmaz. **527/03**

14871 Aslı Arapça *ḥaḏar* olan bu kelime, 'sakınmak, gerçekleşeceği bilinen ya da zannedilen ve henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyden korunma' manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḥaḏar: Ṣaḳınmaḳ, perhēz ve iḥtirāz ma'nāsınadur.: I, 814. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *Hazer* ile *ihtirâz* arasındaki fark: 351.

14872 Yazmada *el* kelimesi; *el, ėl* ve *il* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121b. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153a; ėl: I, 246c. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517a. Bu sebeple, *el* kelimesi ile başlayan madde başları yazmada hem *El* sırasında (bk. 296/39) hem de -burada (527/01) olduğu gibi- *İy, [Ė, İ, Î]* sırasında kaydedilmiş.

14873 Aslı Arapça *idbār* olan bu kelime; aslında 'batı rüzgârına girmek, ölmek ve arkasını dönmek, ilgisini kesmek, yüz çevirmek' manalarında olup 'bahtsızlık, talihsizlik' manasında *ikbal* kelimesinin zıddı olarak kullanılır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: I, 851. ATAY: *A-TBL*: 2, 515b. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 84a. REDHOUSE: *TaEL*: 49b. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: 410a.

14874 Ş. Sāmī: *ḲT*: zamāne: 1. Devr, devrān. 2. Zamān-ı ḫāżır, şimdiki zamān, dehr. 3. Baḫt, ṭāli', felek.: I, 686c. ATAY: *A-TBL*: 2, 894a.

14875 Yazmada bu alıntının başına "luġat" diye not düşülmüş.

14876 s.: *İsm*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭa'āt: [I, 12a].

14877 ṣ.: *Ṣıfat*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭa'āt: [I, 12b].

14878 Yazmada bu alıntının başına "luġat" diye not düşülmüş.

14879 tḳ.: *Türkī-yi ḳadīm*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Nesḫ yazı ile maḳṭa'āt: [I, 12a].

14880 ba.: *Baḳıla, mürāca'at ve naẓar oluna*. Ş. Sāmī: *ḲT*: Riḳ'a yazı ile maḳṭa'āt: [I, 13a].

17559. Ėl işine el aşınmaz (alışmaz), ėl aşına dil ḳaşınmaz. **527/04**

17560. Ėl aşına, işine ḳarışan, alışan insan kendi işini beceremez; zira tam hürriyeti yoḳtur. **527/05**

"Kendi hâlinde hür ve muḫtar olmayan; kendi işini layıḳıyla bilemez, beceremez." dėmişler.

17561. Ėl atı ozmaḳtan[14881] ise (geçmekten ise[14882]) kendi tayıŋ ozsun. **527/06**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

***İzah**: "Tay"dan murat 'çocuğuŋ[14883], genciŋ' dėmektir. Güzel talim ve terbiye ėt ve kendi aḳrabana muavenet eyle, ki 'Ėliŋ büyük âdemlerinden kendi küçük aileŋ yeğdir.' dėmek oluyor.*

17562. Ėlde at da var, it de var; amma kendi ayağıŋ, kendi dayağıŋ[14884] hepsinden iyidir. **527/07**

17563. Ėl atına binen, ėl iradesiyle tėz düşer; kendi atına binen, kendi iradesiyle kendi (gėç) düşer. **527/08**

17564. Ėl atından kendi eşeğiŋ (tayıŋ) yeğdir. **527/09**

17565. İlk atılan taş ozar[14885] (geçer), (uzağa) düşer; ikinci atılan taş ya uzağa düşer, ozar (geçer) ya da menziliŋ yaḳınına[14886] düşer. **527/10**

17566. Ėl arabasına binen, ėl türküsü çağırmaḳ gerek. **527/11**

17567. Ėl türküsü çağıran ağız, kendi mânisi (emel, temel manasını) unutur. **527/12**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

17568. Ėl[14887] ağzını tutmaḳ olmaz. **527/13**

14881 CLAUSON: *EDPT*: öz-: 279[b]. TDK: *DS*: ozmak (II): Öne geçmek, yarışı kazanmak.: IX, 3306[a]. ÖNER: *K-TTS*: uz-: 1. Geçmek, geride bırakmak, aşmak. 3. Seçimden galip çıkmak, seçilmek.: 526[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oz- (I): İleri geçmek, yetişmek.: 207[b]; oz- (II): Üstün olmak.: 207[b].

14882 Yazmada "geçmekten ėse" ifadesi iki kere yazılmış.

14883 Yazmada: *çoçuġuŋ (*چوچغڭ*)*. CLAUSON: *EDPT*: çoçuk: 400[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: çocuḳ (چوجق) yā-ḫ[v]ud çocuḳ (چوجوق): I, 518[c]. REDHOUSE: *TaEL*: çocuḳ (چوجق), çocuḳ (چوجوق): 734[b].

14884 Yazmada: *ṭayaġıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

14885 CLAUSON: *EDPT*: öz-: 279[b]. TDK: *DS*: ozmak (II): Öne geçmek, yarışı kazanmak.: IX, 3306[a]. ÖNER: *K-TTS*: uz-: 1. Geçmek, geride bırakmak, aşmak. 3. Seçimden galip çıkmak, seçilmek.: 526[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oz- (I): İleri geçmek, yetişmek.: 207[b]; oz- (II): Üstün olmak.: 207[b].

14886 Yazmada: yaḳınına (ياقننه), yaḳınına (يقينه). Yazmada *yakın* kelimesi üç farklı imla ile (يقين ,ياقين ,ياقن) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (ياقن): 2189[b]; yaḳın (ياقين): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (ياقين): ["يقين" yazılmamalı ve 'Ar. "yaḳīn" ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c].

14887 Yazmada: *ėl, el*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *el* ve *ėl* imlalarının ikisi de müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. Ayrıca kelimenin *il* biçimi de mevcuttur. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır.

Fużūlī [*Dīvān* 204, LXXX, 1] beyt

dėmiş her ġuncaya ‘āşıḳlıġım rāzın ṣabā dėrler
ėl aġzın ṭutmaḳ olmaz ḳorḳarum ey gül saŋa dėrler

17569. Ėl ağzına baḳma, kendi ağzıŋa baḳ; ihtimaldir, baḳla ağzından düşer. **527/14**

17570. Ėl ağzına elli arşın[14888] bez yetmez. **527/15**

17571. Ėl ağzıyla ḳuş tutulmaz, tutulsa bile ḳuyruğu olmaz. **527/16**

17572. Ėl ağzı bu; torba değil, ki büzesin; ḳoyun değil, ki derisin yüzesin. **527/17**

17573. Ėl ağzına baḳan, aç ḳalır. **527/18**

17574. Ėl ḳazanına ağız açan, aç ḳalır.[14889] **527/18**

17575. Ėl ağzına baḳan, kendi ağzınıŋ sahibi olamaz. **527/19**

17576. Ėl ağzına baḳan, baḳaḳalır; ėl eline baḳan, aç ḳalır. **527/20**

17577. Ėl ağzına elli arşın[14890] bez yetişmez, sefihiŋ cebine[14891] dünya dolusu aḳçe yetişmez. **527/21**

17578. Ėl ağzıyla, ėl malıyla zenginlik olmaz. **527/22**

17579. Ėl ağzından, ėl dilinden ḫalas olmaḳ mümkün mü? **527/23**

17580. Ėl ağzıyla, ėl aḳlıyla iş görülmez; ėl aşıyla gerdeğe girilmez. **527/24**

17581. Ėl ağzı torba değil, ki düresin (büzesin). **527/25**

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẕ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẕ-Ẓurefā)*[14892] [cüz’-i evvel,] 95[14893] [ḳıṭ‘a]

ḫalḳ-ı ‘ālem efendi ṭorba degil
ki çeküp anıŋ aġzını düresin

14888 Yazmada: *arşun*. Türk lehçelerinde *arşun, arçın, arjın* ve *alçin* şeklinde yer alan bu kelime, Pehlevîce *araşn*’den (yeni Farsça *araş, raş*) gelmektedir. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder; Arapçası *ḏirā‘*’dır. Geniş bilgi için bk. ERKAL, M.: “Arşın”, *DİA*: 3, 411[a]-413[b]. STEINGASS: *CP-ED*: araş: 37[a]; raş: 577[a]. Kelime, yazmada iki farklı imla ile (arşın, arşun) kullanılmış. TDK: *DS*: arşın (I): 1. 40 cm.lik uzunluk ölçüsü. 2. Açılmış iki kol arasındaki uzunluk. 3. 65 cm.lik uzunluk ölçüsü. 4. Büyük adım. 5. 12 karış. 6. 75 cm.lik uzunluk ölçüsü.: I, 333[a]; arşun: Metre.: I, 333[a].

14889 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14890 Yazmada: *arşun*. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder; Arapçası *ḏirā‘*’dır. Geniş bilgi için bk. ERKAL, M.: “Arşın”, *DİA*: 3, 411[a]-413[b]. STEINGASS: *CP-ED*: araş: 37[a]; raş: 577[a]. TDK: *DS*: arşın (I): 1. 40 cm.lik uzunluk ölçüsü. 2. Açılmış iki kol arasındaki uzunluk. 3. 65 cm.lik uzunluk ölçüsü. 4. Büyük adım. 5. 12 karış. 6. 75 cm.lik uzunluk ölçüsü.: I, 333[a]; arşun: Metre.: I, 333[a].

14891 Yazmada: *ceybine*. Kelimenin aslı Arapça *cayb*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 319[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ceb* ve *ceyb* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ceb: I, 469[b]; ceyb: 1. Yaḳa, yaḳa açıḳlığı. 2. [Tür. zebān-zedi: *ceb*.] Eṯvābıŋ öte berisinde aḳçe, mendīl, evrāḳ ve sā’ire vaż‘ına maḫṣūṣ olaraḳ yapılan kīse. [Esās[en] ‘Arabler yaḳa açığınıŋ gögse gelen ḳısmını bu işe ḳullandıḳlar’içün bu ismle tesmiye olunmışdur.]: I, 490[a]. Yazmada kelimenin hem *ceb* hem de *ceyb* imlası kullanılmıştır.

14892 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā’dan.*

14893 Aynı şiir için bk. Sa‘īd Efendi: *Nuḫbetü ’l-Emṯāl*: ***ḫalḳ-ı ‘ālem efendi ṭorba degil / ki çeküp anıŋ aġzını düresin*** **/** *ėl dilinden ḫalāṣa yoḳ çāre / kendi kendiŋ meger ki öldüresin:* 460.

ėl dilinden ḫalāṣa yoḳ imkān
kendi kendiŋ meger ki öldüresin

17582. Ėl aşıyla ḳarın doysa bile o aş[14894] ḳarında durmaz; ėl işiyle el övünse[14895] bile o işiŋ[14896] zevḳi ḳalpte durmaz, mevḳi(?)[14897] (lezzeti) ḳarna girmez. **527/26**

17583. Ėl ekmeğiyle[14898] dişi çıḳan, her loḳmayı kâr sayar. **527/27**

17584. Ėl atıyla düğüne gidilmez; ėl aşıyla gerdeğe girilmez, seyran olmaz; ėl ḳınasıyla düğün bayram olmaz. **527/28**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

17585. Ėl eliyle tutulan ḳuşuŋ ḳuyruğu olmaz; rüşvetçi ḳadınıŋ buyruğu tutulmaz. **527/29**

17586. Ėl eliyle ḳuş doymaz, ėl eliyle tutulan ḳuşuŋ ḳuyruğu olmaz; rüşvetçi ḳadınıŋ ḫayırlı namı, şerefli buyruğu olmaz, olursa hükmü nafiz olmaz. **527/30**

17587. Ėl arabasına binen, tėz düşer; kendi arabasına binen, isterse düşer istemezse düşmez. **527/31**

17588. Ėl arpasıyla beslenen at, tėz satılır. **527/32**

17589. Ėl için ḳuyu ḳazan, ilk öŋce ḳuyuya kendi düşer. **527/33**

17590. Ėliŋ evine baḳlava, börek gitmiş, baŋa ne; benim evime gelmiş, saŋa ne! **527/34**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[14899]

17591. Ėl âlemi kör, sersem sanır[14900], kendisini görgüç, ser Rüstem[14901] satar. **527/35**

17592. Ėliŋ zararına ḫizmet ėden, o zarardan kendi de zararlı çıḳar. **527/36**

17593. Ėl âlemi aldatmaḳ isteyen, kendi de aldanır. **527/37**

17594. Ėlden gelen ile düğün olmaz. **528/01**

17595. Ėlden gelen ile öğün olmaz, olsa da her gün olmaz.[14902] **528/02**

17596. Ėl aşı, dişe doḳunmaz; ėl işi, gevişe gelmez, artaḳalır; kendi işiŋ ėrteye, somurtaḳalır. **528/03**

14894 o aş: Yazmada yok.

14895 Yazmada: *ögünse*. CLAUSON: *EDPT*: [1]ōg-: 100[a]; ögün-: 110[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ögenmek: 263[b]; ögünmek: 263[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: övenmek (اوكنمك): 1. Kendi kendini medḥ, temeddüḥ ėtmek. 2. Tefāḫür ėtmek, müfteḫir olmaḳ.: I, 216[c]; övmek (اوكمك): Medḥ, ṯenā, sitāyiş ėtmek; iyiligini der-miyān ėderek ta‘rīf ve tavṣīf ėtmek.: I, 216[b]. TDK: *DS*: öğünmek: Sevinmek.: XII, 4622[b]. Bu kelimeyi *oğunur* diye okumak da mümkündür. TDK: *DS*: oğunmak: Övünmek.: IX, 3270[b].

14896 o işiŋ: Yazmada yok.

14897 Yazmada: مه وقى.

14898 Yazmada: *etmegiyle*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

14899 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

14900 Yazmada: *ṣanar*.

14901 Rüstem-i Zâl: İran millî destanının en güçlü kahramanı. Geniş bilgi için bk. YILDIRIM, N.: “Rüstem-i Zâl”, *DİA*: 35, 294[c]-295[b].

14902 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Elden (ėlden) gelen ögün olmaz, o da vaḳtinde bulunmaz. 297/ek/02

17597. Ėl aşıyla ağızlanan tėz iḫtiyarlar. **528/04**

17598. Ėl aşıyla ağızlananıŋ ḳarnı doymaz. **528/05**

17599. Ėl eline baḳanıŋ ḳarnı doymaz. **528/06**

17600. Ėl eliyle araba yürümez (göçmez). **528/07**

Ėl eliyle daima araba göçmez, ėl eliyle ḳuş doymaz.

17601. Ėl eliyle ḳuş doymaz; ėlden gelen ile düğün bayram olmaz. **528/08**

Ėl eliyle ḳuş doymaz, ėl yardımıyla kişi oŋmaz.

17602. Ėl eliyle ḳuş tutulmaz. **528/09**

17603. Ėl eline[14903] baḳan, elenir; elenmese dilenir. **528/10**

17604. Ėl eliyle ḳuş tutulmaz, ėl eliyle loḳma yutulmaz. **528/11**

17605. Ėl eliyle daima yılan tutulmaz.[14904] **528/12**

17606. Ėl eliyle yılan tutulmaz. **528/13**

17607. Ėl malıyla dostluḳ, ėl eliyle düşmanlıḳ olmaz.[14905] **528/13**

17608. Ėl malıyla dostluk ėden, kendi malıyla dostluḳ ėdemez.[14906] **528/13**

17609. Ėl eliyle düşmanlıḳ ėden, pehlivan sayılmaz; ėl malıyla dostluḳ ėden, mert […][14907] (haḳîḳî dost) sayılmaz.[14908] **528/13**

17610. Ėl eliyle yılan tutmaḳ ister. **528/14**

17611. Ėl eliyle loḳma yutulmaz. **528/15**

17612. Ėl eliyle yılan tutmaḳ, ėl malıyla mallı, hâlli olmaḳ, ėl malıyla dost ḳazanmaḳ tab ve mesleği; haris, hiss-i hasetle mariz ḳalp olan yağmagerleriŋ kârıdır. **528/16**

17613. Ėlden elek[14909] arayanıŋ ekmeği[14910] geç pişer. **528/17**

17614. Ėl eleğiyle un elenmez, elense de fayda görülmez. **528/18**

14903 Yazmada: *ėline*. CLAUSON: *EDPT*: ėl/el: 123[a]; elig (?ėlig): 140[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: [Aṣlı ve Ç[aġatayca]: *ėl*.]: I, 151[c]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėl: 57[b].

14904 Bu madde başı aynı (528.) sayfa içerisinde mükerrer olarak kaydedilmiş. bk. Ėl eliyle yılan ṭutulmaz. 528/13

14905 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

14906 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

14907 Yazmada: *هلوان*.

14908 Yazmada bu madde başı, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

14909 Yazmada: *elek (الك), elek (اله ك)*. Ş. Sāmī: *ḲT*: elek (الك): I, 157[b]; elemek (المك) yā-ḫ[v]ud elemek (اله مك): I, 159[c]. REDHOUSE: *TaEL*: elek (الك): 187[b]; elemek (المك): 189[b]; elemek (اله مك): 191[b].

14910 Yazmada: *etmegi*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

17615. Ėl eleğiyle[14911], ėl eliyle ḫamur[14912] yoğrulmaz[14913]. **528/19**

17616. Ėloğlu, ariftir; yer altında yılan yılıştığını[14914] duyar. **528/20**

17617. Ėloğlu, ariftir; tėz aŋlar.[14915] **528/21**

17618. Ėliŋ umuru, seniŋ ne umuruŋ? **528/22**

17619. Ėl emeline ḫizmet gören, kendi emeline nail olamaz. **528/23**

17620. Ėlde neler yoḳ! **528/24**

17621. Ėle öğüt vėrip alışmış. **528/25**

17622. Ėl öküzüyle saban yürümez. **528/26**

17623. Ėl evi, kendi eviŋ gibi olmaz. **528/27**

17624. Ėliŋ ayağına baḳma, kendi başıŋa baḳ. **528/28**

17625. Ėl için ağlayan, iki gözünden olur. **528/29**

17626. Ėl için ağlayan göze yazıḳ! **528/30**

17627. Ėl için ḳuyu[14916] ḳazsaŋ kendi boyuŋca ḳaz. **528/31**

'İhtimaldir, kendiŋ düşersiŋ.' dėmektir.

17628. Ėl için ḳuyu[14917] ḳazan, öŋce kendi düşer. **528/32**

17629. Ėl için ḳazdığı ḳuyuya kendi düştü. **528/33**

17630. Ėl ile gelen bela, düğün bayram…[14918] **528/34**

17631. Ėl ipiyle ḳuyuya inilmez. **528/35**

17632. Ėl için nefes yorar (tüketir). **528/36**

Lā[14919] beyt

farḳ olunmaz ḫar-i ṭāḥūneden ehl-i dünyā
ėl içün çūn-ki ėder her biri nefes it'āb

14911 Yazmada: *elegi*.

14912 Yazmada: *ḫamur*. Kelimenin aslı Arapça *ḫamīr*'dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. Bu kelime, yazmada *ḫamīr* ve *ḫamur* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḫamur: I, 588[c]; ḫamīr: I, 589[a].

14913 Yazmada: *yoġurılmaz*.

14914 Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yılmaḳ: Kaymak.: dördüncü cilt, 891[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yıl- (II): Sürünmek.: 321[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: yılışmaq: Çekilmek; ilerilemek (*sürünerek veya kayarak yer değiştirmek*).: 382[b].

14915 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. El (ėl) 'ārifdür; tēz ṭuyar. 297/ek/16.

14916 Yazmada: *ḳuyu (قويو), ḳuyu (قيو)*. Kelimenin bu madde başında gösterilen imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120[b]; ḳuyu (قيو): II, 1133[a].

14917 Yazmada: *ḳuyu (قويو), ḳuyu (قيو)*. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قويو): II, 1120[b]; ḳuyu (قيو): II, 1133[a].

14918 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. El (ėl) ile gelen, düğün bayram… 296/ek/08, Ėl ile gelen belā, düğün bayram… 529/01, Ėl ile gelen belā, düğün bayram… 530/ek1/17.

14919 Meḥmed Ṣalāḥī: *Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: it'āb: [ḳısm-ı evvel,] 228[b].

17633. Ėl balından kendi pekmeziŋ tatlıdır.[14920] **528/37**

17634. Ėl balı saŋa zehir gelir, kendi pekmeziŋ tiryak[14921]; ėl sütü[14922] ayran gelir, kendi ayranıŋ (yoğurduŋ) ḳaymaḳ (ḳaymağa olmaz doymaḳ). **528/38**

Mevzundur.

17635. Ėl ile gelen bela, düğün bayram…[14923] **529/01**

Cümle ile (herkesle beraber) yėnen[14924] yumruḳ, yağlı ḳuyruḳ...

17636. Ėl parasına göz diken, kendi parasına torba diker.[14925] **529/02**

Haris…

17637. Ėl bağına el uzatılmaz[14926]. **529/03**

17638. Ėl bağına el uzatma; üzümüŋ çöpü, çöpresi[14927] var.[14928] **529/03**

17639. Ėl bahçesine el uzatma; armuduŋ sapı, bahçeniŋ sahibi var.[14929] **529/03**

17640. Ėldeki[14930] pare, paresize duvar[14931] deliği…[14932] **529/04**

17641. Ėldeki yara[14933], yarasıza duvar[14934] deliği gelirmiş.[14935] **529/05**

14920 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ėliŋ balından kendi pekmeziŋ yegdür. 529/09.

14921 Aslı Yunanca *thēriakḗ (θηριακή)* olan bu kelime; Farsçada *tiryāk* biçimiyle, Arapçada ise *tiryāḳ* biçimiyle müstameldir. Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi yazmada da kelimenin hem *tiryāḳ* hem de *tiryāk* biçimi kullanılmıştır. PERVANOGLU, J.: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: θεριακή (theriakḗ): 350[b]; θηριακή (thēriakḗ): 353[a]. STEINGASS: *CP-ED*: tiryāḳ: 298[b]; tiryāk: 298[b]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: at-tiryāḳ: 32[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tiryāḳ: 'Ar. [Fā. *tiryāk*'den mu'arreb.] 401[b]; tiryāk: 401[b]. AYVERDİ: *MBTS*: tiryak: 1259[a]. NİŞANYAN: *NS*: tiryak: 865[a].

14922 Yazmada: *südi*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

14923 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. El (ėl) ile gelen, dügün bayram… 296/ek/08, Ėl ile gelen belā, dügün bayram… 528/34, Ėl ile gelen belā, dügün bayram… 530/ek1/17.

14924 Yazmada: *yenen*. Yazmada *ye-* kelimesi dört farklı imla ile (يه, يى, ييه, ايبه) kullanılmış. Kelimenin aslı, *yē-*'tir. CLAUSON: *EDPT*: yē-: 869[b]. REDHOUSE: *TaEL*: yemek: 2210[a]; yimek (يمك): 2224[b].

14925 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ėl mālına göz diker, kendi mālına ṭorba diker. 531/05.

14926 Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el (veya elini) uzatmak: Birinden bir hakkı almaya kalkışmak.: 775[a].

14927 TDK: *DS*: çöpre: Üzüm posası.: III, 1290[a]. CLAUSON: *EDPT*: çōb: 394[a].

14928 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14929 Yazmada bu madde başı; bir önceki madde başının yanına, örneklerin ve açıklamaların verildiği kısma yazılmış.

14930 Yazmada: *ėlde*.

14931 Yazmada: *dı̄vār*. Kelimenin aslı Farsça *dı̄vār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dı̄vār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvar*.]: I, 646[a].

14932 Yazmada bu madde başının aslî biçimi, önüne "yā-ḫ[v]ud" diye not düşülerek ilgili madde başının altına kaydedilmiş. bk. Ėldeki yāre, yāresize dı̄vār deligi gelürmiş. 529/05.

14933 Yazmada *yara* kelimesi, *yara* ve *yare* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. İlgili iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstamel olan bu kelime, şiirlerde *yāre* biçiminde de kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: yara: 2181[b]; yare 2183[b]. AYVERDİ: *MBTS*: yara: 1336[c].

14934 Yazmada: *dı̄vār*. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dı̄vār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvār*.]: I, 646[a].

14935 Yazmada bir önceki madde başına atıfla bu madde başının önüne "yā-ḫ[v]ud" diye not düşülmüş. Ayrıca bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. Eldeki (ėldeki) yāre, yāresize dı̄vār deligi gibidür. 297/ek/12, Ėliŋ yāresi, yāresiz ėle (yāresize) dı̄vār deligi gibi gelür. 530/11.

[Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 58[14936]]

17642. "Ėliŋ bağındaki üzümden baŋa ne!" dėme; ėl ḳucağındaki saŋa, seniŋ ḳucağıŋdaki[14937] oŋa olur. **529/06**

17643. Ėldeki paradan saŋa ne, sendeki paradan baŋa ne! Her ḳoyunuŋ yağı, postu; kendine (maḫsus, göre) gerek. **529/07**

17644. Ėliŋ bağından kendi bahçeŋ[14938] yeğdir. **529/08**

17645. Ėl bağına tamah ėdip çaḳal maḳal olma; ėl tuzağına düşüp soŋra ėl ağzına uzun saḳal, maḳal[14939] olma.[14940] **529/08**

17646. Ėliŋ balından kendi pekmeziŋ yeğdir.[14941] **529/09**

17647. Ėliŋ yağından, yoğurdundan kendi tarḫanaŋ yeğdir.[14942] **529/09**

17648. Ėl balına parmaḳ batırmaḳtansa kendi pekmezine ekmek[14943] batırmaḳ yeğdir. **529/10**

17649. Ėle bayram, düğün oldu; bize ḳara gün oldu. **529/11**

Ḥalīm Girāy[14944] [*Dīvān-ı Ḥalīm Girāy Sulṭān*[14945] Tercī‘ bend 4] beyt

çeşm-i ʻalīli ḫasret ile pür-nem eyledi
el ʻīd-i ekber eyledi ben mātem eyledüm

17650. Ėl, büyük bayram eyledi; ben, matem eyledim. **529/12**

17651. Ėliŋ türlü[14946] aşından kendi bulgurlu aşıŋ (tarḫanaŋ) yeğdir.[14947] **529/13**

17652. Ėle toy[14948], düğün oldu; bize ḳara gün oldu. **529/14**

14936 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: Eldeki yāre, yāresize dīvār deligi gibidür.: 58.

14937 Yazmada: *ḳucaġıŋda*.

14938 Aslı Farsça *bāġçça* olan ‘küçük bağ’ manasındaki bu kelime, yazmada *bāġçe* imlası ile kullanılmış. STEINGASS: *CP-ED*: bāġça: 148[b]. REDHOUSE: *TaEL*: baḫçe: 316[b]; bāġçe: 329[b].

14939 Aynı cümledeki ilk *makal* kelimesinden (çakal makal) farklı olarak bu kelimeyi burada ‘söz’ olarak anlamak da muvafıktır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: 360[a].

14940 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14941 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ėl balından kendi pekmeziŋ ṭatlıdur. 528/37.

14942 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

14943 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

14944 Yazmada: *Şeh-bāz Girāy-zāde Ḥalīm Girāy Sulṭān*.

14945 Yazmada: *Ḳāfile-yi Şu‘arā 159*. Meḥmed Tevfīḳ: *Ḳāfile-yi Şu‘arā*: Ḥalīm Girāy: 159[a].

14946 Yazmada: *türlü, dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aşlı: *türlük*.]: I, 606[c].

14947 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ėliŋ dürlü ṭa‘āmından kendi terḫānemiz yegdür. 529/20.

14948 *Türkçe Sözlük*'te yalnızca ‘ziyafet’ manasıyla kaydedilmiş olsa da kelime, bu anlamının yanı sıra ‘düğün’ manasıyla da müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: toy: 566[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoy: II, 912[c]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: toy: 129[a]. ÖNER: *K-TTS*: tuy: 502[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: toy (I): 281[b]. TDK: *TS*: toy (II): Ziyafet.: 2376[a]. TDK: *DS*: toy (I): Düğün.: XII, 4771[a].

‘Ulvī beyt

yāri aġyār ile gördüm ġamm ile geçdi günüm
düşmen ‘īd ėtdi benüm mātem ile geçdi günüm

17653. Ėldeki para, parasıza[14949] yürek yarası olur; eliŋdeki para, yaralı yüreğe çörek parası olur. **529/15**

17654. Ėldeki paraya baḳma, eliŋdeki paraya baḳ. **529/16**

17655. Ėl ḫayrıyla geçinir âdemden ḫayır umma. **529/17**

17656. Ėl ḫayrıyla geçineniŋ[14950] kendinden ḫaberi olmaz, kimseye de ḫayrı değmez. **529/18**

17657. Ėliŋ derdi, ėle[14951] masal (mesel) gelirmiş. **529/19**

17658. Ėliŋ türlü[14952] taamından kendi tarḫanamız[14953] yeğdir.[14954] **529/20**

17659. Ėl derdi çekilmez. **529/21**

17660. Ėl sözü, elek üstü… **529/22**

17661. Ėl sözü, elek üstü; kendi sözüŋ dilek üstü… **529/23**

[dilek:] istemek.

17662. Ėliŋ sözü, elek üstü; kendi sözüŋ diliŋ üstü… **529/24**

17663. Ėl sözü, süzgeçten geçmez. **529/25**

17664. Ėl sütünden[14955] kendi ayranıŋ yeğdir. **529/26**

17665. Ėl sözüyle gerdeğe girilmez. **529/27**

17666. Ėl sözüyle dağ[14956] aşılmaz. **529/28**

14949 Yazmada: *parasız*. Kelimenin aslı Farsça *pāra*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: 230[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası ile kullanılmış; fakat ‘parça’ anlamında *pāre* telaffuzu ile kullanılırken ‘nakit’ anlamında *para* telaffuzu ile kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāre: I, 343[c]; para: I, 343[c]. REDHOUSE: *TaEL*: pāre (vulg. para): 432[b].

14950 Yazmada: *geçinen*.

14951 Yazmada: *ile, ele*. Yazmada *el* kelimesi; *el, ėl* ve *il* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c]. TDK: *DS*: il (I): VII, 2517[a].

14952 Yazmada: *dürlü*. Yazmada *türlü* kelimesi *dürlü, türli* ve *türlü* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: törlüg: 546[b]. REDHOUSE: *TaEL*: türlü: 607[b]; dürlü: 897[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dürlü: [Zebān-zedi: *türlü*, aṣlı: *türlük*.]: I, 606[c].

14953 Yazmada: *terḫānemiz*. Aslı Farsça olan bu kelime, Farsçada *tarḫāna* ve *tarḫʸāna* imlaları ile müstameldir. Kelime, yazmada *tarḫana (تارخانا)*, *tarḫana (تارخانه)* ve *terḫāne* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: tarḫāna: 293[b]; tarḫʸāna: 293[b]. REDHOUSE: *TaEL*: tārḫāna: 475[a]; terḫāne: 531[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tarḫana (ترخانه): 396[a].

14954 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ėliŋ türlü (dürlü) aşından kendi bulġurlı aşıŋ (terḫāneŋ) yegdür. 529/13.

14955 Yazmada: *südünden*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

14956 Yazmada *dağ* kelimesi, *daġ* ve *ṭaġ* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: daġ: I, 598[b]; ṭaġ: II, 864[a]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: daġ, ṭaġ: üçüncü cilt, 386[a].

17667. Ėl sözüne baḳanıŋ gözüne çöp düşer. **529/29**

17668. Ėliŋ tavuğundan[14957] kendi yumurtaŋ yeğdir. **529/30**

17669. Ėliŋ tavuğundan evvel kendi yumurtaŋa baḳ. **529/31**

17670. Ėl sözüyle pazara[14958] gidilmez. **529/32**

17671. Ėliŋ tuttuğu kuşuŋ ḳuyruğu olmaz. **529/33**

17672. Ėl âleme gelen belaya "Oḫ!" dėme; zira ėl âleme gelen bela, saŋa da gelse gerek. **529/34**

17673. Ėl sözüyle ḳuyuya inen, ḳuyuda ḳalır. **530/01**

17674. Ėl sözüyle ḳuyuya inilmez. **530/02**

17675. Ėl âleme kötülük ėden, kendi de kötülük görür. **530/03**

17676. Ėl sözüne uyan, kendi çuḳurunu kendi ḳazandır. **530/04**

17677. Ėldeki âdet, bizde[14959] bidat mi? **530/05**

17678. Ėl sözüne uyan, ėl arabasına binen; yayan ḳalsa gerek. **530/06**

17679. Ėlde âdet, bizde[14960] bidat olmasın. **530/07**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 7] [mıṣrā'[14961]]

17680. Ėle olan, saŋa da olur; saŋa olan, baŋa da olur; boranıŋ[14962] -ana ve ata deveniŋ- başına gelen, botanıŋ[14963] -deve ve insan yavrusunuŋ- başına da gelir; herkesiŋ içtiği sudan sen de iç, herkesiŋ geçtiği yoldan, köprüden sen de geç. **530/08**

17681. Ėlde neler yoḳ! **530/09**

17682. Ėliŋ ayıbını söyleyen, seniŋ ayıbını da elbette söylese gerek. **530/10**

17683. Ėliŋ yarası, yarasız ėle (yarasıza) duvar[14964] deliği gibi gelir.[14965] **530/11**

17684. Ėle aḳıl vėrmeğe çalışır; faḳat kendine yetişmez. **530/12**

14957 Yazmada *tavuk* kelimesi, üç farklı imla ile [ṭaġuḳ, ṭavuḳ (طاوق), ṭavuḳ (طاووق)] yazılmış. CLAUSON: *EDPT*: takīğu: 468[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭa'uḳ yā-ḫ[v]ud ṭaġuḳ: II, 872[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ṭāġuḳ: 1224[b]; ṭavuḳ (طاوق): 1229[b]. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: tavuk (طاوق, طاووق): üçüncü cilt, 399[a].

14958 Yazmada *pazar* kelimesi, iki farklı imla ile (bāzār, pazar) yazılmış. Kelimenin aslı Farsça *bāzār*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: bāzār: 144[a]. Yazmada kullanılan imlaların ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. MENINSKI: *Thesaurus…*: bāzār: I, 650. Ş. Sāmī: *ḲT*: bāzār: I, 263[a]; pazar: I, 344[b]. REDHOUSE: *TaEL*: bāzār: 321[b]; pāzār: 433[a].

14959 Yazmada: *bize*.

14960 Yazmada: *bize*.

14961 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: ėlde 'ādet bizde bid'at olmasun: 7.

14962 TDK: *DS*: bora (III): Erkek deve.: II, 743[b]. CLAUSON: *EDPT*: buğra: 317[b].

14963 Bu kelime, 'deve yavrusu' manasında kullanıldığı gibi 'çocuk' manasında da müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: botu: 299[a]. STEINGASS: *CP-ED*: botā: 205[b]; bota: 205[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: bota: 76[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: bota: 35[a]. TDK: *DS*: bota: II, 743[b].

14964 Yazmada: *dı̄vār*. STEINGASS: *CP-ED*: 554[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dı̄vār: Fā. [Tür. zebān-zedi: *duvār*.]: I, 646[a].

14965 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. Eldeki (ėldeki) yāre, yāresize dı̄vār deligi gibidür. 297/ek/12, Ėldeki yāre, yāresize dı̄vār deligi gelürmiş. 529/05.

17685. Ėliŋ sözüne uyan, pişman olur. **530/13**

[el-Ḥācc Seyyid Sögüdli Süleymān Rüşdī] *Manẓūme-yi Aḥvāl-i ʻAlāḳa*[14966] [24] beyt

girdim içerüye ʻacūze şişman
el sözine uyan olmaz mı pişmān

17686. Ėl, ariftir; tėz duyar[14967]; kibar, ariftir; tėz doyar[14968]. **530/14**

17687. Ėl, ariftir; yer altında yılan yılıştığını[14969] duyar.[14970] **530/15**

Ėl, ariftir; yer altında yılan yılıştığını[14971] *duyar*[14972]*, ḫaberi olur.*

Yeriŋ ḳulağı var, göğüŋ gözü var.

17688. Ėl âleme ḳarşı ayıp değil mi? **530/16**

17689. Ėl âlemden utanan, kötülük yapmaz.[14973] **530/16**

17690. Ėl âleme ḳarşı masḳaralıḳ[14974] olmaz. **530/17**

Masḳara olmayan, masḳaralıḳ yapmaz.

17691. Ėl ḳazanına[14975] baḳan, aç ḳalır. **530/18**

14966 Yazmada: *Aḥvāl-i ʻAlāḳa'dan*.

14967 Yazmada *duy-* kelimesi *duy-*, *tuy-* ve *ṭuy-* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ekseriyetle *ṭuy-* imlası ile müstamel olmakla birlikte *duy-* imlası ile de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tuy- (d-): 567[b]. TDK: *TTS*: duydurmak: II, 1297; tuydurmak: VI, 3864. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭuymaḳ (d): II, 913[c]. REDHOUSE: *TaEL*: 1264[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tuymaḳ: 129[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuy-: 286[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: duymaḳ: ikinci cild, 806[b].

14968 Yazmada: *ṭoyar: ṭoymaḳdan*. CLAUSON: *EDPT*: tōḏ-: 451[a]; tōy-: 567[a]. TDK: *TTS*: doyunmak (toyunmak): II, 1224; toyunmak: V, 3840. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: doymaḳ: ikinci cild, 806[b]; ṭoymaḳ, doymaḳ: üçüncü cild, 453[a].

14969 Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yılmaḳ: Kaymak.: dördüncü cilt, 891[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yıl- (II): Sürünmek.: 321[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: yılışmaq: Çekilmek; ilerilemek (*sürünerek veya kayarak yer değiştirmek*).: 382[b].

14970 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ėloġlı, 'ārifdür; yer altında yılan yılışdığını ṭuyar. 528/20.

14971 Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: yılmaḳ: Kaymak.: dördüncü cilt, 891[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yıl- (II): Sürünmek.: 321[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: yılışmaq: Çekilmek; ilerilemek (*sürünerek veya kayarak yer değiştirmek*).: 382[b].

14972 Yazmada: *tuyarlar*. CLAUSON: *EDPT*: tuy- (d-): 567[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭuymaḳ (d): II, 913[c]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tuymaḳ: 129[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuy-: 286[a].

14973 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılarak önüne "dīgeri" diye not düşülmüş.

14974 Yazmada: *masḫaralıḳ*. Kelimenin aslı Arapça 'alay ve eğlence konusu' manasında *masḫara*[t]'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i'tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

14975 Yazmada: *ḳazġanına, ḳazan*. Yazmada kelimenin asıl imlasının *ḳazan* olduğunu belirtmek için bu imlanın yanına "ṣaḥ. [Sahih]" notu düşülmüş; ancak kelimenin aslı *ḳazġan*'dır. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

17692. Ėl ḳazanına[14976] baḳan, ėl ḳazancından[14977] uman, aç ḳalır; yalangaç[14978] ḳalır. Kendi ḳazanına, kendi ḳazancına[14979] baḳan ne aç ḳalır ne yalangaç ḳalır; belki kendi ḳazanında yağlı aş, sırtına giyecek alacalı ḳumaş[14980] bulur. Onları da bulamasa hiç olmadıḳ kendi ḳazanında yelli (sıcaḳ sıcaḳ), yumuşaḳ ovmaç[14981]; sırtına da alangaç (yapıngaç) bulur. **530/19**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

17693. Ėl ḳazanına[14982] baḳma, kendi ḳazancıŋa baḳ. **530/20**

17694. Ėl ḳazanına[14983] el uzatanıŋ kendi ḳazanı[14984] ḳaynamaz. **530/21**

17695. Ėl ḳanadıyla uçmaḳ olur mu? **530/22**

14976 Yazmada: *ḳazġanına, ḳazanına*. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳazġan: 219[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

14977 Yazmada: *ḳazanıcından*.

14978 MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: yalanğaç: Çıplak, yalıncak.: 374[a].

14979 Yazmada: *ḳazanıcına*.

14980 Yazmada: *ḳumaç*. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: qumaç: Kumaş.: 205[a]. Kelimenin aslı *ḳumāş*’tır. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: al-ḳumāş: 356[a].

14981 Yazmada: *oġmaç*. TDK: *TS*: ovmaç: 1. Hamuru ovalayarak yapılan kırıntılarla pişirilmiş çorba. 2. Taze tarhana.: 1826[b]. TDK: *DS*: oğmaç: 1. Elle ufalanmış hamurdan yapılan çorba. 2. Tarhana. 3. Kavrulmamış buğday unundan yapılan pelte koyuluğunda bir yemek. 4. Parçalanmış yufka ekmeğini yağda kızartarak yapılan, istenirse üstüne yoğurt dökülen çoban yemeği. 5. Ekmek, yağ ve pekmez karıştırılarak yapılan yemek. 6. Unu suyla karıştırarak yapılan hayvan yemi. 7. Marul salatası.: IX, 3268[a]; oğmaç: Tereyağda pişirilen yumurtaya yufka ufalanarak yapılan yiyecek.: XII, 4609[b]; omaç (II) 1. Helva. 2. Un çorbası. 3. Elle ufalanmış hamurdan yapılan çorba. 4. Undan yapılıp kurutulan ve kışa saklanan yiyecek. 5. Peynir ve ekmek kırıntısı ile yapılan köfte. 6. Doğranmış ekmeği yağ ve yumurta ile karıştırıp kızartarak yapılan bir çeşit yemek. 7. Yoğurt, pekmez ve ekmek kabuğu ile yapılan yemek.: IX, 3279[b]; omaç: Ovularak elde edilen arpa büyüklüğündeki hamur parçalarından yapılan, kimi zaman sarımsaklı yoğurt eklenerek yenilen bir çeşit çorba.: XII, 4612[b]. TDK: *TTS*: omaç (II), (omaç aşı, oğmaç aşı, ovmaç): İçine ekmek, peynir, soğan ve bazen yağ, pekmez konup yoğrularak yapılan bir yemek.: V, 2981. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: umaç: Oğmaç, ovmaç, uvmaç, umaç [çorbası].: 360[b].

14982 Yazmada: *ḳazġanına*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳazġan: 219[b]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

14983 Yazmada: *ḳazġanına*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳazġan: 219[b]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

14984 Yazmada: *ḳazġanı*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳazġan: 219[b]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

Merhum Çeşmī-zāde[14985] [Muṣṭafā] Reşīd Efendi[14986] [ö. 1184/1770]'niŋ *Ṭuyūr-nāme*'sinden[14987] bir fıḳradır.

[Meḥmed Tevfīḳ] *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*[14988] [cüz'-i evvel,] 30[14989]

"feżā-yı sīnede bir yavrı besledüm āḫir / ḳonışdı eller ile gelmez āşiyānesine[14990]*" mefhūmı ḫ^vud ma'lūm-ı sa'ādetdür. Öyle cevelān-sāz evc-i istiġnānıŋ ardınca ḳanat büküp uçurma ḳaydına n'içün düşersin?* ***Ėl ḳanadı ile uçmaḳ olur mı****?*

17696. Ėl ḳanadıyla uçar, ėl arabasıyla göçer taḳımdandır. **530/23**

17697. Ėl ḳapısında büyüyen; elenir, dilenir. **530/24**

17698. Ėl ḳapısından Allah baḳtırmasın[14991]. **530/25**

17699. Ėl ḳazanına[14992] Allah muhtaç ėtmesin. **530/26**

17700. İyilik yap, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫaliḳ bilir.[14993] **530/27**

17701. Ėl ḳazanına[14994] baḳan, kendi ocağını söndürür. **530/28**

17702. Ėliŋ ḳaymağından kendi yoğurduŋ yeğdir. **530/29**

17703. Ėl ḳanadıyla ḳuş uçmaz; ėl ḳınasıyla bayram olmaz; ėl atıyla, ėl aḳçesiyle seyran olmaz; ėl boḫçasıyla[14995] hamama gidilmez; ėl eliyle ḳuş doymaz; ėl düğünüyle kişi doymaz; ėl günüyle gün olmaz; ėl hediyesiyle düğün olmaz; ėl ḳınası, ėl duvağıyla gerdeğe girilmez; ancaḳ kendi duvağı, kendi yüz ağıyla[14996] gerdeğe girilir. **530/30**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

14985 Yazmada: *Çeşmī-zāde merḥūm*.

14986 Çeşmîzâde Mustafa Reşid [ö. 1184/1770]: Vakanüvis ve şair. Kadı Mehmed Said Efendi'nin oğludur. Büyük dedesi, IV. Murad devri kazaskerlerinden Çeşmî Mehmed Efendi'dir. Geniş bilgi için bk. KÜTÜKOĞLU, B.: "Çeşmîzâde Mustafa Reşid", *DİA*: 8, 289[b]-290[a].

14987 *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*'da bu biçimde bir eser adı verilmemekle birlikte ilgili metnin, içerisinde kuş isimlerinin ve kuşlarla ilgili terimlerin geçtiği bir mektup olduğu belirtilmiş. Meḥmed Tevfīḳ: *Mecmū'a min Nevādiri 'l-Üdebā vü Āṯāri 'ẕ-Ẓurefā (Nevādirü 'ẕ-Ẓurefā)*: cüz'-i evvel, 30.

14988 Yazmada: *Nevādir-i Ẓurefā*.

14989 Yazmada: *31*.

14990 feżā-yı sīnede bir yavrı besledüm āḫir / ḳonışdı eller ile gelmez āşiyānesine: Yazmada yok. Beyit için bk. MACİT, M.: *Nedîm Dîvânı* - Metin ve Tıpkıbasım: 353, 121, 5.

14991 Yazmada: *baḳdurmasun, baḳdurmasın*.

14992 Yazmada: *ḳazanına, ḳazġanına*. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

14993 Bu madde başı, ilk kelimesinin (*iyilik*) imlası gereği yazmada *İy[y]* sırasına (535. s. vd.) yazılması gerekirken *İy[l], [Ėl, İl]* sırasına (530/27) kaydedilmiş. Bu madde başının mükerrer biçimleri için bk. Eyülik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilir. 490/23; İyilik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilir. 537/01; İyilik (iyülik) ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilir. 537/08.

14994 Yazmada: *ḳazanına, ḳazġanına*. DOERFER: *TMEN*: qāzġān: III, 387. CLAUSON: *EDPT*: kazğan: 682[a]. TDK: *TTS*: kazgan: IV, 2392. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳazan: II, 1068[c]; ḳazġan: II, 1069[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳazġan: 219[b]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ḳazan: cild-i ṯānī, 32[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳazan: 135[a]; ḳazġan: 135[a].

14995 Yazmada: *boġçasıyla*. CLAUSON: *EDPT*: bōğ: 311[a]. TDK: *DS*: boğca: Bohça.: II, 728[b].

14996 Bu ifade 'peçe' manasında olmalı. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yüz: yüz örtüsü: Peçe.: 333[b].

17704. Ėliŋ ḳazından kendi tavuğuŋ yeğdir. **530/31**

17705. Ėl ḳınasıyla bayram ėdilmez. **530/32**

17706. Ėl ḳınasıyla düğüne giden, eliniŋ ḳınası gibi ḳızarır. **530/33**

17707. Ėl ḳahrı çekilmez; sel[14997] öŋünden geçilmez; yele (rüzgâra), sele[14998] ḳarşı durulmaz; ėl âlemiŋ rızḳına (ḳısmetine) set çekilmez; yanan ateş, yatan yılan atlanmaz; uyuyan arslanıŋ ḳuyruğuna[14999] basılmaz; şevketli hâkim-i adil padişahıŋ buyruğundan, fermanından ḳaçılmaz, geçilmez. **530/34**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

17708. Ėl derdini ėl çekmez, zaman çeker; ėl ḳadrini ėl bilmez, ehliŋ bilir; ehliŋ bilirse ėl âlem de bilir. **530/35**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

17709. Ėl ḳuyusundan[15000] su geç çıḳar. **530/36**

17710. Ėliŋ geçtiği köprüden sen de geç, içtiği sudan sen de iç. **530/37**

17711. Ėl ḳapısından ekmek[15001], ėl ḳuyusundan su geç çıḳar. **530/38**

17712. Ėllere bayram günü oldu, bize ayıran günü oldu. **530/39**

17713. Ėliŋ içtiği sudan içmeseŋ içme; ama[15002] geçtiği köprüden sen de geç. **530/40**

17714. Ėllere aḳ gün oldu, bize ḳara gün oldu. **530/41**

17715. Ėl eliyle (yumruğuyla) pehlivanlıḳ olmaz; ėl atıyla, ėl ḳamçısıyla yordamlıḳ (yurt beyliği) ėtmek olmaz; ėl itiyle, ėl yamçısıyla[15003] avadanlıḳ -saŋte tavr-ı mâlâyutâk- beyliği satılmaz. **530/ek1/01**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

17716. Ėl malıyla mallı, ėl aḳçesiyle hâlli olmaḳ mümkün olmaz. **530/ek1/02**

17717. Ėl sözüyle âşıḳ olma ḳulaḳtan, boru sesi güzel gelir uzaḳtan. **530/ek1/03**

14997 Yazmada: *seyl*. Kelimenin aslı Arapça *sayl*’dir. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *sel* ve *seyl* olmak üzere iki farklı imlası müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c]. Yazmada kelimenin ilgili imlalarının ikisi de kullanılmıştır.

14998 Yazmada: *seyl*. ATAY: *A-TBL*: 2, 1068[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: sel: I, 730[c]; seyl: I, 757[c].

14999 Yazmada: *ḳuyruġından*.

15000 Yazmada: *ḳuyusundan (قویوسندن), ḳuyusundan (قیوسندن)*. Kelimenin bu madde başında gösterilen imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: kuḏuğ: 599[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳuyu (قویو): II, 1120[b]; ḳuyu (قیو): II, 1133[a].

15001 Yazmada: *etmek*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: “Ekmek”, *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

15002 ammā: Yazmada yok.

15003 Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: yamcı: Tatar, ḳāsıd, postacı, ‘arīżacı müjdeci, çapar, ḫaberci.: 299[a]. Niyāzī: *LNvİC*: yamçı: Ulaḳ.: 790.

el-Ḥācc Seyyid Sögüdli Süleymān Rüşdī[15004] [*Manẓūme-yi Aḥvāl-i ʿAlāḳa* 22] [beyt]

el söziyle ʿāşıḳ olma ḳulaḳdan
borı sesi güzel gelür uzaḳdan

17718. Ėl sözüyle amel ėdeniŋ ameli mânde (batıl, battal) olur. **530/ek1/04**

17719. Ėle iğne[15005] soḳmaḳ isteyen, ilk öŋce kendine çuvaldız soḳmalı. **530/ek1/05**

17720. Ėl ḳanadıyla uçmaḳ olmaz, ėl ḳınasıyla bayram ėtmek olmaz. **530/ek1/06**

17721. Ėl ḳanadıyla uçmaḳ olmaz, ėl arabasıyla göçmek olmaz. **530/ek1/07**

17722. Ėl teliyle, ėl eliyle gerdeğe girilmez; ėl diliyle[15006] insan, dilli olmaz. **530/ek1/08**

17723. Ėl ḳınasıyla bayram; ėl duvağıyla telli toy, gülüşlü seyran olmaz. **530/ek1/09**

17724. Ėl duvağıyla[15007] gelin gerdeğe girmez. **530/ek1/10**

17725. Ėl mi yaman, ehliŋ mi yaman? **530/ek1/11**

17726. Ėli ėl terbiye ėder; el terbiye ėtmezse ya yaman ėl, ya yaman zaman terbiye ėder. **530/ek1/12**

17727. Ėl ḳınasıyla düğün bayram olmaz; ėl atıyla, ėl arabasıyla yâr ėline[15008] (köyüne) seyran olmaz. **530/ek1/13**

17728. Ėl sabunu, köpürmez; ya yağır[15009] ya uyuz ėder. **530/ek1/14**

15004 Yazmada: *Rüşdī-yi Sögüdī*.

15005 Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *iğne* hem de *iŋne* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b]. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

15006 Yazmada: *tiliyle, diliyle*. CLAUSON: *EDPT*: tıl: 489[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: til: 136[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dil (دل): I, 616[a]; dil (ديل): I, 643[c]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: til: 275[b]. ÖNER: *K-TTS*: těl: 463[a].

15007 Yazmada: *duvaġıyla, ṭuvaġıyla*. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir Ş. Sāmī: *ḲT*: duvaḳ (دواق) duvaḳ (دوواق) yā ṭuvaḳ: I, 622[a]. REDHOUSE: *TaEL*: duvaḳ: 917[b]; ṭuvaḳ: 1248[a].

15008 Bu kelimeyi hem *ėl* hem de *il* okumak mümkündür. TDK: *TTS*: el (II): 1. Diyar, iklim, memleket, ülke, yurt, vilayet. 4. Oba, aşiret.: III, 1418; il (II): III, 2029. TDK: *DS*: il (III): Vatan.: VII, 2517[a]. TDK: *TS*: el (III): 1. Ülke, yurt, il. 2. Halk, ahali. 3. Oba, aşiret.: 779[b]; il: 1. Ülkenin vali yönetimindeki bölümü, vilayet. 2. Şehrin niteliklerini taşıyan büyük yerleşim yeri. 3. Ülke, yurt. 4. Eski Türklerde devlet.: 1170[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c].

15009 TDK: *DS*: yağır (I): Kel.: XI, 4119[b]; yağır (III): 1. Yağlı kir, yağ lekesi. 2. Üstünde yağlı kir bulunan, pis.: XI, 4120[a]; yağır (IV): Yara.: XII, 4806[a]; yağır (V): Yağlı kir.: XII, 4806[a]. 'Yara' manasındaki *yağır* kelimesi, genellikle atlar için müstameldir. TDK: *DS*: yağır (I): Yük ve binek hayvanının sırtında, eyer ve semerin açtığı yara: XI, 4119[b]. CLAUSON: *EDPT*: yağır: 905[a]. TDK: *TTS*: yağır: VI, 4198. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaġır: II, 1531[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: yaġır: 296[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yaġır: 306[a].

17729. Ėl sabunu, özlü olmaz; uzun sözlü hem uyuzlu olur; kir çıḳarmaz; kiriŋe kir, derdiŋe dert ḳatar. Kendi sabunuŋ az da olsa özlü olur, hem kir çıḳarır hem derdiŋi giderir; ḳullanmağı[15010] bilirseŋ hem yeter hem artar. **530/ek1/15**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

17730. Ėl sabunuyla kir çıḳmaz, belki dırdır çıḳar.[15011] **530/ek1/15**

17731. Ėl, ėliŋ ḳaybını[15012] (eşeğini) türkü çağırараḳ arar. **530/ek1/16**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[15013]

17732. Ėl ile gelen bela, düğün bayram…[15014] **530/ek1/17**

17733. Ėl malı bedava da olsa ḳalbine ḳuvvet ḳatar, saŋa mal olmaz; olsa bile yaraŋa derman olmaz, derdiŋe dert ḳatar, ėl malından saŋa ḫayır gelmez. **530/ek1/18**

17734. Ėliŋ bağından kendi dağıŋ[15015] yeğdir. **530/ek1/19**

17735. Ėliŋ ḳısrağı ceylan doğurur, kimse duymaz; bizim tavuḳ yumurtlarsa cihan duyar[15016]. **530/ek1/20**

17736. Ėliŋ köpeğinden, ḳurdundan ḳorḳan kimseler; köpeksiz, silahsız gezmez. **530/ek1/21**

17737. Ėlden günden ayıp… **530/ek1/22**

17738. Ėlden utanmaḳ, Allah’tan ḳorḳmaḳ; din ve edepten, hayâ ve imandandır. **530/ek1/23**

17739. Ėlleri ağlatan, bir gün olup kendi de ağlasa gerek. **530/ek1/24**

17740. Ėliŋ malını bedavadan kâr, ėli ḫizmetkâr sananlarıŋ[15017] bir gün olur kendi malı da heba olur, kendi de ėllere ḫizmetkâr olur. **530/ek1/25**

17741. Ėl, ėliŋ malını (eşeğini) türkü çağırараḳ arar. **530/ek1/26**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[15018]

15010 Yazmada: *ḳullanmaġa*.

15011 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının devamına yazılarak önüne “binā’ᵉⁿ-‘aleyh” diye not düşülmüş.

15012 Yazmada: *ġā’ibini*. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġayb: I, 222; al-ġā’ib: I, 222. REDHOUSE: *TaEL*: ġā’ib: 1335ᵃ; ḳayb: 1427ᵇ. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġā’ib: II, 961ᵇ; ġayb: II, 972ᵃ. AYVERDİ: *MBTS*: kayıp: 644ᵇ. NİŞANYAN: *NS*: kayıp: 428ᵇ. TDK: *TS*: kayıp: 1364ᵃ.

15013 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

15014 Bu madde başının benzer ve mükerrer biçimleri için bk. El (ėl) ile gelen, dügün bayram… 296/ek/08, Ėl ile gelen belā, dügün bayram… 528/34, Ėl ile gelen belā, dügün bayram… 529/01.

15015 Yazmada *dağ* kelimesi, *daġ* ve *ṭaġ* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tāğ: 463ᵃ. Ş. Sāmī: *ḲT*: daġ: I, 598ᵇ; ṭaġ: II, 864ᵃ. Hüseyin Kâzım Kadri: *TL-TDİvEL*: daġ, ṭaġ: üçüncü cilt, 386ᵃ.

15016 Yazmada: *duyar, ṭuyar*. Yazmada *duy-* kelimesi *duy-*, *tuy-* ve *ṭuy-* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ekseriyetle *ṭuy-* imlası ile müstamel olmakla birlikte *duy-* imlası ile de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: tuy- (d-): 567ᵇ. TDK: *TTS*: duydurmak: II, 1297; tuydurmak: VI, 3864. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭuymaḳ (d): II, 913ᶜ. REDHOUSE: *TaEL*: 1264ᵇ. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: tuymaḳ: 129ᵇ. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: tuy-: 286ᵃ. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: duymaḳ: ikinci cild, 806ᵇ.

15017 Yazmada: *ṣananlar*.

15018 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

m. [Mükerrer[15019]]

17742. Ėl sözüne uyan, ėl havasına oynayan tėz yorulur. **530/ek1/27**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

… ki “Ėl atına, ėl arabasına binen tėz düşer.” dėmişler.

17743. Ėl sözünden, ėl gözünden saḳınmaḳ gerek. **530/ek1/28**

Kötü sözden, kötü gözden…

17744. Ėl havasına oynayan, ya şaşḳına ya taşḳına döner; kendi havasına oynayan, yorulmaz; erler, erenler aşḳına döner. **530/ek1/29**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

17745. Ėl hediyesiyle diş çıḳaran, tėz ḳocar[15020], kendi himmetiyle yaşayan geç ḳocar[15021]. **530/ek1/30**

17746. “Ėl mi yaman, ėltiŋ[15022] mi yaman; yoḳsa kendi eliŋdeki mi yaman?” onu soŋra görür aŋlarsın. **530/ek1/31**

17747. Ėliŋ ḳusurunu çoḳ gören, kendi ḳusurunu pek az görür ya da hiç görmez; kendi ḳusurunu göremeyen, ėliŋ ḳusurunu hiç göremez; hiç bilmez, bilemez. **530/ek1/32**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

17748. Ėliŋ sırmalı çadırından kendi ḳırmalı, ḳurmalı çergeŋ[15023] yeğdir. **530/ek1/33**

17749. Ėl malıyla dostluḳ olmaz; zira ėl malıyla dostluḳ ėden, haḳiḳatte dost değildir. **530/ek2/01**

17750. Ėl bağına el uzatma, bağlanırsıŋ; ėl balına dil uzatma, ağılı[15024] balıyla dağlanırsıŋ. **530/ek2/02**

17751. Ėl balından kendi pekmeziŋ yeğdir. **530/ek2/03**

17752. Ėl balına el sunma[15025], ki zehir[15026] olur. **530/ek2/04**

15019 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. Ėl, ėliŋ ġā’ibini (eşegini) türkü çaġıraraḳ arar. 530/ek1/16.

15020 Yazmada: *ḳocarır*.

15021 Yazmada: *ḳocarır*.

15022 İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu ’l-insān va ḥalbatu ’l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ilti: Hanım.: 33[b]. TDK: *TS*: elti: Kadına göre kocasının erkek kardeşlerinin eşlerinden her biri.: 791[a]. TDK: *DS*: elti: 1. Erkeğin iki karısının birbirine nispetle aldıkları ad, ortak, kuma. 2. Görümce.: V, 1728[b]; ilti (I): 1. İki erkek kardeşin eşlerinin birbirine olan durumu, elti. 2. İki kız kardeş eşlerinin birbirlerine olan durumu, bacanak. 3. Evli erkeğin ikinci kez aldığı hanım.: VII, 2533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėlti (elti): I, 247[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėlti: İki birāderiŋ zevcesi ve ḥaremi.: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ilti: Kadın.: 110[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: elti: I, 707[b]. NİŞANYAN: *NS*: elti: 221[a].

15023 Ş. Sāmī: *ḲT*: çerge: Çingāneleriŋki gibi iki direkli ḫafīf oba.: I, 509[b]. TDK: *DS*: çerge (II): Göçebe çadırı, tente.: III, 1146[a].

15024 Yazmada: *aġulı*. CLAUSON: *EDPT*: ağu: 78[b]. TDK: *DS*: ağu (I): Zehir.: I, 114[a].

15025 TDK: *TTS*: el sunmak: 1. El uzatmak. 2. Cüret etmek.: III, 1445. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: el: el ṣunmaḳ: El uzatmak. *Mecāz[en]* - Bir işe başlamak, şürū‘ ve mübāşeret ėtmek.: birinci cild, 975[a].

15026 Yazmada: *zehir (زهير)*. Kelimenin aslı Farsça *zahr (زهر)*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: zahr: 630[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ise Farsçadaki imlası (زهر) ile müstamel olmakla birlikte “zehir” telaffuzu ile de kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: zehr: 1020[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: zehr: [Tür. zebān-zedi:

Cāhidī ilāhī

Cāhidī geç bu fenādan baḳma yolıŋ alına
zehr olur** her kim yerse **ṣunma eliŋ balına
‘āḳil ėseŋ ḳıl ḳanā‘at gir Resūl’üŋ yolına
bir degirmendür bu dünyā ögüdür bir gün seni[15027]

17753. Ėliŋ ballı aşından kendi bulgurlu aşıŋ yeğdir. **530/ek2/05**

17754. Ėl balına el sunma[15028], içiŋe helâhil[15029] zehir[15030] olur; ėl bağına el uzatma, ödenmez mihr[15031] olur. **530/ek2/06**

17755. Ėl malıyla dostluḳ olmaz, yiğit iseŋ kendi malıŋla yap. **530/ek2/07**

17756. Ėl malıyla dostluḳ, ḫissete[15032] delalet ėder; kendi malıyla dostluḳ, mürüvvete delalet ėder. **530/ek2/08**

17757. Ėl malıyla cömertlik olmaz, ėl ḳuvvetiyle mertlik satılmaz. **530/ek2/09**

17758. Ėl malıyla cömertlik olmaz; ėl kispetiyle[15033] pehlivanlıḳ olmaz; ėl eliyle (ḳuvvetiyle) merd-i meydanlıḳ olmaz; ėl atıyla, ėl itiyle abadanlıḳ, yordamlıḳ satılmaz. **530/ek2/10**

[yordamlıḳ satılmaz:] ‘Yurt beyliği, derebeyliği, yurdangelik[15034] *satılmaz.’ dėmektir.*

17759. Ėl malıyla dostluḳ satar. **530/ek2/11**

---

zehir (زهير)]: I, 691[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: zehr: Ġarb Türkcesinde “zehir” telaffuẓ ėdilir.: ikinci cild, 974[b].

15027 bir degirmendür bu dünyā ögüdür bir gün seni: Yazmada yok.

15028 TDK: *TTS*: el sunmak: 1. El uzatmak. 2. Cüret etmek.: III, 1445. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: el: el ṣunmaḳ: El uzatmak. *Mecāz*[en] - Bir işe başlamak, şürū‘ ve mübāşeret ėtmek.: birinci cild, 975[a].

15029 Kelimenin aslı, Arapça ‘ağı, zehir’ manasındaki *halhal (هلهل)*’in cemi olan *halāhil*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-halhal: III, 114. Osmanlı Türkçesinde genellikle “helāhil-i zehr” veya “helāhil-i semm” gibi terkiplerle birlikte müstamel olan bu kelime, ilgili terkiplerde ‘müessir, öldürücü’ manasındadır. Ş. Sāmī: *ḲT*: helāhil: II, 1509[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: zehr: zehr-i helāhil: ikinci cild, 975[a]; helhel: dördüncü cilt, 684[b].

15030 Yazmada: *zehir (زهير)*. Kelimenin aslı Farsça *zahr (زهر)*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: zahr: 630[a]. Kelime, Osmanlı Türkçesinde ise Farsçadaki imlası (زهر) ile müstamel olmakla birlikte “zehir” telaffuzu ile de kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: zehr: 1020[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: zehr: [Tür. zebān-zedi: *zehir (زهير)*.]: I, 691[c]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: zehr: Ġarb Türkcesinde “zehir” telaffuẓ ėdilir.: ikinci cild, 974[b].

15031 Yazmada: *mehir (مهير)*. Kelimenin aslı Arapça *mahr (مهر)*’dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-mahr: II, 114. Kelime, Osmanlı Türkçesinde de Arapçadaki imlası (مهر) ile müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: mehr: II, 1436[c]. REDHOUSE: *TaEL*: mehr: 2044[b]. Günümüz Türkiye Türkçesinde kelimenin *mehir* biçimi de kullanılmaktadır. AYVERDİ: *MBTS*: mehir - mehr - mihr: 788[c].

15032 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca ‘cimrilik’ manası ile kullanılsa da *ḫisset* kelimesi; ‘alçaklık, adilik, cimrilik, tamahkârlık’ manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 231. ATAY: *A-TBL*: I, 458[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 847[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 581[a]. TDK: *TS*: hisset: 1105[a].

15033 Yazmada: *kisvetiyle*. Kelimenin aslı, Arapça ‘arkaya giyilecek giysi’ manasında *kusva*[t]*/kisva*[t]’tir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: kusva[t]: III, 914. Ş. Sāmī: *ḲT*: kisbet: I, 1164[c]; kisvet: [Zebān-zedi: *kisbet*.]: I, 1168[c].

15034 DANKOFF: *EÇSOS*: eye, eğe: Sahip, efendi (Tatarca; özellikle yurd / vilayet eyesi veya Kırım eyesi).: 129; yurd: 285. CLAUSON: *EDPT*: iḍi: 41[a]; yurt: 958[a]. ÖNER: *K-TTS*: iye: 182[b]; yort: 582[a].

17760. Ėl malıyla dost ḳazanır. **530/ek2/12**

17761. Ėl balına, malına el sunma[15035]; ekseri yılan olur; ėl sözüne pek ḳanma, ekseri yalan olur. **530/ek2/13**

17762. Ėliŋ malından saŋa ne! **530/ek2/14**

17763. Ėl malıyla zenginlik satılmaz. **530/ek2/15**

17764. Ėl, ėliŋ aynasıdır[15036].[15037] **530/ek2/16**

17765. Ėlden gelen ile düğün olmaz, olsa da hergün olmaz. **530/ek2/17**

17766. Ėlde neler yoḳ! **530/ek2/18**

17767. Ėl malıyla cömertlik ėtmek, ḫisset[15038] ile çapulculuğa, ḫıyanete delalet ėder; ėl ḳuvvetiyle mertlik satmaḳ, namertlik (masḳaralıḳ[15039]) ile cebânete alamettir. **530/ek2/19**

17768. Ėliŋ evi sırça saray da olsa ehl-i ḳanaate göre zindan gelir; kendi eviŋ, kendi kulübeŋ sırça saraydan meydan (ḫandan) gelir. **530/ek2/20**

17769. Ėle vėrir talḳını[15040], kendi yutar salḳımı. **530/ek2/21**

Mükerrer[15041] …

17770. Ėliŋ malı varmış, baŋa ne; benim malım varmış, saŋa ne! **530/ek2/22**

17771. Ėl eliyle ḳuş doymaz.[15042] **530/ek2/23**

15035 TDK: *TTS*: el sunmak: 1. El uzatmak. 2. Cüret etmek.: III, 1445. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: el: el ṣunmaḳ: El uzatmak. *Mecāz*^{en} - Bir işe başlamak, şürū‘ ve mübāşeret ėtmek.: birinci cild, 975^{a}.

15036 Yazmada: *āyīnesidür*. Kelimenin aslı Farsça *āyīna*'dır. STEINGASS: *CP-ED*: āyina: 133^{b}; āyīna, ā'īna: 134^{b}. Yazmada ekseriyetle *āyīne* imlası ile kullanılan bu kelime, yalnızca birkaç kere *ayna/āyine* biçimi ile de kullanılmış olup (bk. 342/ek4/16) kelimenin aynı imlaya sahip *ayna* ve *āyine* biçimlerini tefrik etmek mümkün değildir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *ayna* biçimi ile kullanılmakta olan bu kelimenin alıntılarda mevcut biçimi ile (āyīne, āyine) kaydedilirken Arapça veya Farsça terkip içerisinde yer aldığı maddeler ve ses uyumunun dikkate alınması gerektiği maddeler başta olmak üzere bazı madde başlarında *ayine*, bazılarında ise *ayna* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. REDHOUSE: *TaEL*: ayne: 311^{a}; ā'īne (āyīne): 313^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayna: I, 63^{b}; āyīne: I, 63^{c}.

15037 Ayrıca, bk. El eliŋ āyīnesidür. 296/42.

15038 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca ‘cimrilik’ manası ile kullanılsa da *ḫisset* kelimesi; ‘alçaklık, adilik, cimrilik, tamahkârlık’ manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 231. ATAY: *A-TBL*: I, 458^{a}. REDHOUSE: *TaEL*: 847^{a}. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 581^{a}. TDK: *TS*: hisset: 1105^{a}.

15039 Yazmada: *masḫaralıḳ*. Kelimenin aslı Arapça ‘alay ve eğlence konusu’ manasında *masḫara*^{t}'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958^{b}. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Devḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i‘tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342^{a}; masḳara: II, 1343^{b}. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

15040 Bu kelimeyi hem *talkın* hem de *telkin* olarak okumak mümkündür. Kelimenin aslı Arapça *talḳīn*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 703. Günümüz Türkiye Türkçesinde kelimenin hem *telkin* hem de *talkın* biçimi kullanılmaktadır. TDK: *TS*: talkın: 2256^{a}; telkin: 2323^{b}.

15041 Bu madde başının mükerrer biçimleri için bk. Ele (ėle) vėrür talḳını/telḳīni, kendi yutar ṣalḳımı. 296/ek/13, Ėle vėrür talḳını/telḳīni, kendi yutar ṣalḳımı. 531/34.

15042 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. El (ėl) eliyle ḳuş ṭoymaz. 296/ek/09.

17772. Ėl aşına imrenme, temre[15043] çıḳar. **530/ek2/24**

[temre:] Yüz ḳızarıp ḳaşınma illeti.

17773. Ėl aşına imrenme, temrev[15044] çıḳar; el işine çemrenme[15045], emrüv(?) (emir üstüne emir) çıḳar. **530/ek2/25**

17774. Ėliŋ balından, yağından kendi pekmeziŋ, yoğurtlu tarḫanaŋ yeğdir. **530/ek2/26**

17775. Ėl aşına, işine ḳarışan; kendi aşından, işinden lezzet mezzet almaz. **530/ek2/27**

17776. İğne atsaŋ yere düşmez.[15046] **530/ek2/28**

Ḳalabalığıŋ[15047] ifratını beyandır.

17777. İğne deliğinden dünyayı seyrėttirirler.[15048] **530/ek2/29**

17778. İğneden ipliğe ḳadar aradılar.[15049] **530/ek2/30**

17779. İğneniŋ gördüğü işi pek çoḳ kimse göremez. **530/ek2/31**

17780. İğne iplik ḳadrini bilmeyen ḳadın, ḳadın mıdır? **530/ek2/32**

17781. İğne iplik, ḳadınlara her daim gerektir. **530/ek2/33**

Rençperiŋ ḳazması, küreği; dülgeriŋ keseri, bıçḳısı; terziniŋ ipi, iğnesi ... haphazır bulunmaḳ gerek.

Her kişiniŋ hüner ve sanatını kendisi değil; başı ucunda, gözü öŋünde duran âlâtı gösterir.

15043 YazmadaÇ: *temrev*. CLAUSON: *EDPT*: temregü: 509[b]. TDK: *DS*: temre: Bir çeşit deri hastalığı.: X, 3876[a]. TDK: *TS*: temriye: Deride yer yer küme durumundaki birtakım kabartılarla kendini gösteren hastalık.: 2320[a]. BASKAKOV: *N-RS*: темирев (temirev): 344[b]. PEKACAR: *KuTS*: temirev: 329[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: demrev: 145[b].

15044 CLAUSON: *EDPT*: temregü: 509[b]. TDK: *DS*: temre: Bir çeşit deri hastalığı.: X, 3876[a]. TDK: *TS*: temriye: Deride yer yer küme durumundaki birtakım kabartılarla kendini gösteren hastalık.: 2320[a]. BASKAKOV: *N-RS*: темирев (temirev): 344[b]. PEKACAR: *KuTS*: temirev: 329[b]. TEKİN-ÖLMEZ-CEYLAN-ÖLMEZ-EKER: *Tü-TüS*: demrev: 145[b].

15045 TDK: *DS*: çemrenmek: Etekleri toplamak, paçaları sıvamak, hazırlanmak.: XII, 4477[a].

15046 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. İgne (ine) atsaŋ yere düşmez. 509/14. Yazmada bu madde başından itibaren "iğne" kelimesi ile başlayan yedi madde başı, ايك sırasında kaydedilmiş olması gerekirken ايل sırasında kaydedilmiş.

15047 Yazmada: *ġalebeliġiŋ*. Arapça *ġalaba*[t] + Türkçe +*lik*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ġalebelik* hem de *ḳalabalıḳ* biçimi kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ġalaba[t]: I, 221. Ş. Sāmī: *ḲT*: ġalebelik: [Zebān-zedi: *ḳalabalıḳ*.]: II, 968[c]. Yazmada kelimenin her iki biçimi de (85/22 ve 86/09'da) kullanılmıştır.

15048 Bu madde başının benzer biçimleri için bk. İgne deliginden İstanbul'ı seyr ėtdirür. 509/22, İgne deliginden Hind-istān'ı seyr ėder. 509/31.

15049 Bu madde başının mükerrer biçimi için bk. İgneden iplige ḳadar arar. 509/19.

17782. İğne, iplik; maḳas, yüksük[15050] (oymaḳ[15051]); ḳadınlarıŋ ceddesinden[15052] ḳalma (Havva anamızdan) baş âlât-ı mirastır; bu mirasa malik olmayan ḳadın, ḳadın sayılmaz. **530/ek2/34**

17783. Ėl gezdiye (seyyah-ı âleme), seyyah-ı âlemiŋ cebine[15053] tükenmez ḫazine, özüne uzun ömür (yani sabr-ı Eyüp, ömr-i Nuh[15054]) ister; eline demir dayaḳ[15055], ayağına demir çarıḳ, sırtına eskimez çatan[15056] (çanta) ile ḳavi ve yaḫşi urba gerek. **531/01**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

17784. Ėlde neler[15057] var neler var, bende neler yoḳ neler yoḳ! **531/02**

17785. Ėle kör dėr, kendi ḳamburunu görmez. **531/03**

17786. Ėlden günden ayıp… **531/04**

17787. Ėl malına göz diker, kendi malına torba diker.[15058] **531/05**

Ḫasis…

17788. Ėliŋ gözündeki çöpü mertek mi sandıŋ? **531/06**

17789. Ėliŋ gözündeki çöpü görür de kendi gözündeki merteği göremez.[15059] **531/06**

17790. Ėl mi kötü, ehliŋ mi kötü? **531/07**

17791. Ėl malında gözü olanıŋ gözü doymaz, ḳalbi rahat ve huzur bulmaz; öylesi tab‘an haris, ḳalben marizdir. **531/08**

Mücerreptir.

17792. Ėl malında gözü olanıŋ gözünden, özünden, sözünden saḳınmaḳ gerek. **531/09**

15050 TDK: *TS*: yüksük: Dikiş dikerken, iğnenin batmasını önlemek için parmak ucuna takılan kesik koni biçiminde gereç.: 2625[a].

15051 TDK: *DS*: oymak (III): Yüksük.: IX, 3302[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: I, 558. REDHOUSE: *TaEL*: oymaḳ: 275[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: oymaḳ: 44[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oymaḳ: 207[b].

15052 Aslı, Arapça *cadda*[t] olan bu kelime; ‘nine, büyükanne’ manasındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-cadda[t]: Ḏikr olınan cadd’iŋ müenneṯidür; ananıŋ anasına ve babanıŋ anasına dėnür.: I, 584.

15053 Yazmada: *ceybine*. Kelimenin aslı Arapça *cayb*’dir. ATAY: *A-TBL*: 1, 319[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *ceb* ve *ceyb* olmak üzere iki farklı imlası mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: ceb: I, 469[b]; ceyb: 1. Yaḳa, yaḳa açıḳlığı. 2. [Tür. zebān-zedi: *ceb*.] Eṯvābıŋ öte berisinde aḳçe, mendīl, evrāḳ ve sā’ire vaż‘ına maḫṣūṣ olaraḳ yapılan kīse. [Esās[en] ‘Arabalar yaḳa açığınıŋ gögse gelen ḳısmını bu işe ḳullandıḳlar’içün bu ismle tesmiye olunmışdur.]: I, 490[a]. Yazmada kelimenin hem *ceb* hem de *ceyb* imlası kullanılmıştır.

15054 Yazmada: *‘ömr-i Nūḥ ‘am*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ‘am: Enbiyā ve ba‘*ż*[en] ehl-i beyt-i cenāb-ı Nebevī ḥaḳḳında īrādı mu‘tād olan «‘aleyhi ’s-selām» du‘āsınıŋ muḫtaṣar[an] yazılışıdur.: II, 950[a]. Aleyhisselam: Peygamberlerden biri anıldığında söylenmesi gereken ‘Allah’ın selamı üzerine olsun.’ anlamında bir tazim ifadesi. DİA: “Aleyhisselâm”, *DİA*: 2, 370[a].

15055 Yazmada: *ṭayaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: tayāk: 568[a]. REDHOUSE: *TaEL*: dayaḳ: 886[b]; ṭayaḳ: 1266[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: dayaḳ: I, 601[a]; ṭayaḳ: II, 873[c]. TDK: *DS*: tayak: Sopa.: X, 3851[a].

15056 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çatan: Sepet.: 47[a]. TDK: *DS*: çatan: Saman taşımağa yarar büyük sepet, küfe.: III, 1088[b].

15057 Yazmada: *neler (نلر), neler (نه لر)*. CLAUSON: *EDPT*: ne: 774[a]. REDHOUSE: *TaEL*: neler (نلر): 2104[a]; ne (نه): 2113[b].

15058 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. Ėl parasına göz diken, kendi parasına ṭorba diker. 529/02.

15059 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

17793. Ėlde neler yoḳ, dile gelmez! **531/10**

17794. Ėl malından bilasebep istifade ėtmeği âdet ėdinmemek gerek; zira din ve aḫlaḳa muḫalif, edep ve insaniyete mugayirdir. **531/11**

17795. Ėl malıyla dost ḳazanmaḳ ister. **531/12**

Hâlbuki "Ėl malıyla dostluḳ olmaz." dėmişler.

17796. Ėl malına binen, tėz düşer. **531/13**

17797. Ėl malından fayda umma. **531/14**

17798. Ėl malıyla mal ḳazanılmaz. **531/15**

17799. Ėl malına, canına baḳma; kendi hâliŋe baḳ. **531/16**

17800. Ėl malıyla ḫayrat olmaz. **531/17**

17801. Ėl malıyla cömertlik olmaz. **531/18**

17802. Ėl malıyla ḫayrat ėtmek, zulüm ile birisiniŋ gömleğini alıp bir öksüze giydirmek[15060] gibidir. **531/19**

Meşāmī ḳıṭ'a

māl-ı ġayr ile Meşāmī bu ḫarāb-abādda
her ki mescidler binā ėdüp 'imāretler düze
ẓulm ile bir bīvenüŋ başundan alup cārını
ḫayr içün pīrāhen ėtmek gibidür bir öksüze

17803. Ėl malıyla dostluḳ olmaz; ėl malı, altıŋa postluḳ olmaz; olursa ya çaparıdır[15061] ya ḳaparıdır. **531/20**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

17804. Ėl malından baŋa ne! **531/21**

17805. Ėlde varsa baŋa ne, bende varsa saŋa ne! **531/22**

17806. Ėlden vefa umma. **531/23**

17807. Ėlde varsa kendine, baŋa ne! **531/24**

15060 Yazmada: *geydürmek*. TDK: *DS*: geymek (I): Giymek.: VI, 2016[b]. Kelimenin aslı *keḏ*-'tir. CLAUSON: *EDPT*: 700[b]. TIETZE: *TvETTL F-J*: gey-: II, 141[b]; giy-: II, 159[b]. Kelime, Osmanlı Türkçesinin son döneminde *gey*- ve *giy*- şeklinde iki farklı telaffuz ile kullanılmış. Ş. Sāmī: *ḲT*: geymek: II, 1227[c]; giymek: II, 1229[b]. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: geymek: cüz'-i evvel, 724[b]; giymek: cüz'-i evvel, 745[a]. Yazmada kelimenin iki farklı imla ile yazılmasının *gey*- ve *giy*- farklılığını göstermek için yapıldığı değerlendirilmiştir.

15061 TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: çapar: Çaput denilen paçavralar.: 46[b]. TDK: *TTS*: çapar (I): Karışık renkli, benekli.: II, 822. TDK: *TS*: çapar (I): 494[a].

17808. Ėle ne el uzat[15062] ne dil uzat[15063]; uzatırsaŋ ancaḳ merhamet eli, şefḳat dili uzat. **531/25**

17809. Ėlde her şey var, bende on ikiniŋ biri yoḳ. **531/26**

17810. Ėle (ėllere) hilal görünen saŋa ay mı göründü? **531/27**

17811. Ėl mi yaman, ehliŋ mi yaman? **531/28**

17812. Ėl mi yaman, ėltiŋ[15064] mi yaman, yoḳsa ehliŋ mi? **531/29**

17813. İleri[15065] gitme, asılırsın; geri[15066] ḳalma, basılırsın. **531/30**

17814. İleri[15067] giden, asılır; geri[15068] ḳalan, basılır. **531/31**

17815. İlerisine[15069] pek gitmeğe gelmez, Çapanoğlu[15070] ḳarşına gelir. **531/32**

17816. Ėle yalan ise baŋa gerçektir. **531/33**

17817. Ėle vėrir talḳını[15071], kendi yutar salḳımı.[15072] **531/34**

15062 Ş. Sāmī: *ḲT*: el: el uzatmaḳ: Almaġa taṣaddī ėtmek, istemek.: I, 152[b]. TDK: *TS*: el: el (veya elini) uzatmak: 1. Birinden bir hakkı almaya kalkışmak. 2. Yardım etmek.: 775[a]. Ayrıca, "el uzatmak" ifadesi yazmada 'el açmak, yardım istemek' manasında da kullanılmıştır. bk. Acından öl; tek namerde el uzatma. 23/20.

15063 Ş. Sāmī: *ḲT*: dil: dil uzatmaḳ: Ḥaddiŋ ḫāricinde olaraḳ biriniŋ 'aleyhinde söylemek, iṭāle-yi lisān, zebān-dırāzlıḳ ėtmek.: I, 644[a].

15064 İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ilti: Hanım.: 33[b]. TDK: *TS*: elti: Kadına göre kocasının erkek kardeşlerinin eşlerinden her biri.: 791[a]. TDK: *DS*: elti: 1. Erkeğin iki karısının birbirine nispetle aldıkları ad, ortak, kuma. 2. Görümce.: V, 1728[b]; ilti (I): 1. İki erkek kardeşin eşlerinin birbirine olan durumu, elti. 2. İki kız kardeş eşlerinin birbirlerine olan durumu, bacanak. 3. Evli erkeğin ikinci kez aldığı hanım.: VII, 2533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėlti (elti): I, 247[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėlti: İki birāderiŋ zevcesi ve ḥaremi.: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ilti: Kadın.: 110[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: elti: I, 707[b]. NİŞANYAN: *NS*: elti: 221[a].

15065 Yazmada: *ilerü*. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *ileri* hem de *ilerü* imlası müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

15066 Yazmada: *ġėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kėrü: 736[b]. TDK: *TTS*: gerü (girü): II, 1667. TIETZE: *TvETTL F-J*: geri: II, 136[a]; gerü: II, 138[a]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *geri, ġėri, gerü ve ġėrü* olmak üzere dört farklı imlası mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: gerü, geri: 1541[b]; gėrü: 1611[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c]. Yazmada kelimenin üç farklı imlası -ekseriyetle *ġėrü* olmak üzere *geri, gerü* ve *ġėrü*- kullanılmıştır.

15067 Yazmada: *ilerü*. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

15068 Yazmada: *ġėrü*. CLAUSON: *EDPT*: kėrü: 736[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: gerü: II, 1160[a]; geri yā-ḫ[v]ud gėri veyā gėrü: II, 1160[c].

15069 Yazmada: *ilerüsine*. CLAUSON: *EDPT*: ilgerü: 144[a]; ileri/ilerü: 151[b]. TDK: *TTS*: ilerü (ileri): III, 2042. Ş. Sāmī: *ḲT*: ileri yā-ḫ[v]ud ilerü: I, 247[b].

15070 AYVERDİ: *MBTS*: Çapanoğlu: Aslında bir derebeyi ailesinin adı olan kelime 'karışık, başa dert olacak belalı iş veya durumla karşılaşmak' anlamında *altından çapanoğlu çıkmak* deyiminde ve bu deyimin değişik şekillerinde kullanılır.: 212[b].

15071 Bu kelimeyi hem *talkın* hem de *telkin* olarak okumak mümkündür. Kelimenin aslı Arapça *talḳīn*'dir. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: III, 703. Günümüz Türkiye Türkçesinde kelimenin hem *telkin* hem de *talkın* biçimi kullanılmaktadır. TDK: *TS*: talkın: 2256[a]; telkin: 2323[b].

15072 Bu madde başının mükerrer biçimleri için bk. Ele (ėle) vėrür talḳını/telḳīni, kendi yutar ṣalḳımı. 296/ek/13, Ėle vėrür talḳını/telḳīni, kendi yutar ṣalḳımı. 530/ek2/21.

Perhizkârlığı mübalağa ile ėle[15073] *telḳin ėdip durur da kendisi perhizkârlıḳ ėtmeyen zahit vaize ḳarşı*[15074] *söylenir.*

17818. Ėliŋ yağlı çöreğinden kendi ḳuru ekmeğiŋ[15075] yeğdir. **531/35**

17819. Ėl yumruğun yėmeyen, kendi yumruğun Rüstem'iŋ[15076] gürzü sanırmış. **531/36**

17820. Ėl yumruğun yėmeyen, kendi yumruğun bozdoğan[15077] armudu[15078] sanırmış.[15079] **531/37**

17821. "Ėl mi yaman, ėltiŋ[15080] mi yaman; yoḳsa öz ehliŋ mi yaman?" tecrübe ve tecessüs ėtmek gerek. **531/38**

17822. Ėl yumruğunu yėmeyen, kendi yumruğunu ėl-i Acemistan'ıŋ pehlivan Neriman[15081] gürzü sanır; ėl yumruğunu ulus-ı Türkistan'ıŋ bozdoğan[15082] armudu sanır.[15083] **532/01**

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

15073 Yazmada: *ile*. TDK: *TTS*: il (II): 2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. 3. Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr.: III, 2029. TDK: *DS*: il (I): Yabancı: VII, 2517[a]; il (III): Yabancı yer.: VII, 2517[a]. Yazmada kelimenin *el, ėl* ve *il* imlalarının üçü de kullanılmıştır. CLAUSON: *EDPT*: ėl: 121[b]. TDK: *TTS*: el (II): III, 1418; il (II): III, 2029. Ş. Sāmī: *ḲT*: el: I, 153[a]; ėl: I, 246[c].

15074 Yazmada: *ḳarşu*. Yazmada *karşı* kelimesi *ḳarşı* ve *ḳarşu* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: karşı: 663[b]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳarşu (قارشو): 1411[a]; ḳarşı (قارشی): 1411[a]; ḳarşu (قرشو): 1445[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳarşu (قارشو): II, 1021[c]; ḳarşı (قارشی): II, 1021[c]; ḳarşı (قرشی): II, 1063[a].

15075 Yazmada: *etmegiŋ*. CLAUSON: *EDPT*: etmek/ötmek: 60[a]; ekmek: 108[b]. Muhammad Mahdī Xān: *Sanglax*: etmek: 30v25; ötmek: 62r29. TDK: *TTS*: etmek (I): III, 1563. REDHOUSE: *TaEL*: etmek: 23[a]; ekmek: 176[b]. TDK: *DS*: etmek: V, 1799[b]. KAÇALİN, M. S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: 140. KAÇALİN, M. S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: 4, 61-70.

15076 Rüstem-i Zâl: İran millî destanının en güçlü kahramanı. Geniş bilgi için bk. YILDIRIM, N.: "Rüstem-i Zâl", *DİA*: 35, 294[c]-295[b].

15077 Yazmada: *bozṭoġan, bozṭoġan*. Yazmada kelimenin asıl imlasının *bozṭoġan (بوزطوغان)* olduğunu belirtmek için bu imlanın yanına "ṣaḥ. [Sahih]" notu düşülmüş. Ayrıca, her ikisi de aynı imla ile yazılmış görülse de kelimenin ilk imlasının *bozṭaġan (بوزطغان)* iken *bozṭoġan (بوزطوغان)* yapıldığı anlaşılmaktadır. TDK: *DS*: bozdoğan: Yazın olan iri, sarı ve iyi cins bir armut.: II, 750[b]. TDK: *TTS*: bozdağan (bozdoğan, boztağan, boztoğan): Demir topuz, gürz.: I, 659.

15078 Yazmada: *armuṭ*. Yazmada *armut* kelimesi dört farklı imla ile (armud, armut, armıṭ, armuṭ) yazılmış. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada hem *amrūt* hem de *amrūd* imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: amrūt, amrūd: 100[a]. KÂŞGARLI: *DLT*: armut: 30^{b}_{5}. REDHOUSE: *TaEL*: armud: 73[b]; emrūd: 199[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: armud: I, 30[b].

15079 Bu madde başının benzer bir biçimi için bk. El (ėl) yumruġını yėmeyen, kendi yumruġını Buz Ṭaġı'nıŋ armudı ṣanur. 296/ek/16.

15080 İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ilti: 33[b]. TDK: *TS*: elti: 791[a]. TDK: *DS*: elti: V, 1728[b]; ilti (I): VII, 2533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėlti (elti): I, 247[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėlti: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ilti: 110[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: elti: I, 707[b]. NİŞANYAN: *NS*: elti: 221[a].

15081 AYVERDİ: *MBTS*: Neriman: Yiğitliği, cesâreti ve pehlivanlığı ile meşhur *Şehnâme* kahramanının adı olup dilimizde 'yiğit, cesur, pehlivan' anlamında ve kadın ismi olarak kullanılmıştır.: 926[a].

15082 Yazmada: *bozṭoġan*. TDK: *DS*: bozdoğan: Yazın olan iri, sarı ve iyi cins bir armut.: II, 750[b]. TDK: *TTS*: bozdağan (bozdoğan, boztağan, boztoğan): Demir topuz, gürz.: I, 659.

15083 Yazmada bu madde başının "ėl yumruġını ulus-ı Türk-istān'ıŋ bozṭoġan armudı ṣanur" kısmı ikinci satırda yer aldığından madde başının yanına "Hepsi bir ṣav (ya'nī meṯel)'dur." notu düşülmüş.

17823. Ėl, arabaŋı yağlar; ėl, ardıŋdan ağlarsa hep yalandan yağlar, ağlar; kendi eliŋ, arabaŋı yağlar; ehliŋ, ardıŋdan ağlarsa hep gerçekten yağlar, yağlar. **532/02**

17824. Ėl yumruğunu yėmeyen, kendi yumruğunu batman[15084] sanır. **532/03**

17825. Ėl yağıyla araba göçmez, ėl arpasıyla at değil ḳuş bile beslenmez. **532/04**

Ėl eliyle ḳuş doymaz.

17826. Ėllere körlük verip kendi ḳamburunu görmez. **532/05**

17827. Ėl yüzüyle gerdeğe girilmez. **532/06**

17828. Ėl yağı; eliŋi yağlar, ḳarnıŋı dağlar (ėl yağlarsa yalandan yağlar), diliŋi damağıŋı da yağlar; kendi yağıŋ hem eliŋi hem ḳarnıŋı, ḳalıbıŋı hem de ḳalbini yağlar. **532/07**

17829. Ėl yağıyla ḳavrulan yaḫni o ḳadar olur. **532/08**

17830. Ėl yüzüyle, ėl sözüyle gerdeğe girilmez. **532/09**

17831. Ėlti[15085], elenir; dilenir. **532/10**

17832. Ėlti gemisi yürümez, ḳaynana[15086] gemisi yürür. **532/11**

17833. Ėlti, ėltiniŋ eşi; birbiriniŋ peşi. **532/12**

17834. Ėlçiye[15087] ölüm olmaz. **532/13**

17835. Ėlçi, ėlçilik ėttiği memleketiŋ misafiridir. **532/14**

*"Ėlçiye zeval yoḳ." sözü, bu hikmete mübtenîdir, dėmişlerdir; zira ėlçilere misafir gibi oturmaḳ gerekti*r. *Yoḳsa mihmandarınıŋ[15088] aşına, işine; etlisine, ḫamurlusuna ḳarışaraḳ misafirliğini bozarsa mihmandarı[15089] olan da*

15084 TDK: *DS*: batman (II): Büyük, ağır.: II, 572[a]. CLAUSON: *EDPT*: batmān: 305[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: batman: I, 258[b]; baṭman: I, 295[c].

15085 İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ilti: Hanım.: 33[b]. TDK: *TS*: elti: Kadına göre kocasının erkek kardeşlerinin eşlerinden her biri.: 791[a]. TDK: *DS*: elti: 1. Erkeğin iki karısının birbirine nispetle aldıkları ad, ortak, kuma. 2. Görümce.: V, 1728[b]; ilti (I): 1. İki erkek kardeşin eşlerinin birbirine olan durumu, elti. 2. İki kız kardeş eşlerinin birbirlerine olan durumu, bacanak. 3. Evli erkeğin ikinci kez aldığı hanım.: VII, 2533[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ėlti (elti): I, 247[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėlti: İki birāderiŋ zevcesi ve ḥaremi.: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ilti: Kadın.: 110[a]. TIETZE: *TvETTL A-E*: elti: I, 707[b]. NİŞANYAN: *NS*: elti: 221[a].

15086 Yazmada: *ḳa'in ana*. Yazmada *kayın* kelimesi, *ḳayın* ve *ḳa'in* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Kelimenin aslı *ḳaḏın*'dır. CLAUSON: *EDPT*: kaḏın: 602[a]; kayın: 678[a]. Lİ, Y-S.: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: ḳayın: 65-69; ḳayın ana ~ ḳayın ene: 265-267. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳayın: II, 1046[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳayn, ḳayın: 1429[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ḳayn: Bedel, 'iważ. Anuŋ içün *ḳayn aġa* ve *ḳayn pider* dėmişler, *ḳayn ata* ve *ḳayn ana* gibi, *ḳayn ini* ve *ḳayn aġa*.: 226[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳayın (II): 133[b]; ḳayın ana: 133[b]; ḳaynana: 134[a].

15087 Yazmada *elçi* kelimesi, *elçi* ve *ėlçi/ilçi* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. Aslı Moğolca olan bu kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. LESSING: *M-TS*: elçi(n): 389[a]. Zemahşerî: *Mukaddimetü 'l-Edeb - Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*: elçi: 196[a]. MENINSKI: *Thesaurus…*: elçi: I, 384; ilçi: I, 605. CLAUSON: *EDPT*: ėlçi: 129[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: elçi: I, 155[b]; ilçi: I, 247[a]. REDHOUSE: *TaEL*: elçi: 184[b]; ėlçi: 304[a]. TDK: *DS*: elçi, ėlçi: V, 1706[a]; ilçi: VII, 2518[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ėlci: 58[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: elçi: 72[a]; ilçi: 109[a].

15088 Yazmada: *mihmānınıŋ*.

15089 Yazmada: *mihmānı*.

mihmandarlığını bozar, "Haydi geldiğiŋ yere git kâfir!" demeğe mecbur olur, dėmişler.

17836. Ėlçiye zeval yoḳtur. **532/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 92[15090]]

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[15091] 406[15092]

Şehr-yār-i kām-kār serīr-i sa'ādetleründe 'aẓimet ile ḳarār ėdüp Ṭomanbay'ı ḥużūr-ı hümāyūnlaruna iḥżār ėtdükde mülūk-āne selāmlar vėrüp Pād-şāh ḥaẓretlerü daḫı selāmun alup tevḳīr u iḥtirām yüzünden "Oṭuruŋ." deyü buyurdılar ve bir miḳdār sükūt olunup Ṭomanbay kendü ḥālüne mütefekkir ėken Pād-şāh-ı cehān mezbūruŋ ḳayāfetini ve cünbiş ü hey'etini müṭāla'a ėdüp biraz te'emmül ü fikrden ṣoŋra buyurdılar ki "Yā sulṭānu 'l-'Arab, birḳaç def'a ādemler ṣalup bir ḳurı nāma ḳā'il olduḳ. 'Hemān ḫuṭbe ve sikke bizüm nāmımuza olsun; ġayrisi kendülere mübārek olsun.' dėdük, ādemlerimüze ḥayf u ġadr ėdüp nā-ḥaḳḳ yere ḳatl eylediŋüz. Ḫuṣūṣ[an] ***ėlçiye zevāl yoġ-iken*** *tekrār Ridāniyye cengünden ṣoŋra yine gönderdük, anları daḫı ḳatl eylediŋüz. 'Āḳıbet ḥāliŋüz bu mertebeye vardı." buyurduḳlarunda Ṭomanbay cevāb-ı pād-şāhīden şermende olup ayıtdı ki: "Va'llāhu 'l-'aẓīm, ṭaraf-ı 'āliyyeŋüzden gelen ėlçileri 'izzet ü ikrām ile dārü 'ż-żiyāfeye ḳondırmaġa irsāl eyledüm. Emīr 'Allān dėdükleri maġrūr u sefīh rāst gelüp ḳatl eyledi. Ba'de 'l-vuḳū' tedbīrüŋ fā'idesi olmadı. al-ḥukmu li'llāh, elden ne gelür?"* ilā āḫirihi[15093]…

17837. İlk mahluḳat-ı İlahî, nur-ı Haḳḳ'tan muḳtebestir. **532/16**

Şer'î söz…

17838. İlk atan değil, ilk vuran[15094] ḳazanır. **532/17**

17839. İlk vuran[15095] ḳazanır. **532/18**

17840. İlk vuran[15096], pek vurur[15097]. **532/19**

15090 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İlçiye zevāl olmaz.: 92.

15091 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

15092 Yazmada: *407*.

15093 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

15094 Yazmada: *uran*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: ur- / vur-: 186[a]. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: urmaḳ: 30[b]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: op [or-]: 234[b]. BASKAKOV: *N-RS*: урув (uruv): 383[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ur- (I): 293[a]. PEKACAR: *KuTS*: urmaq: 354[a]. NECİP: *YUTS*: urmaḳ: 438[b]. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: vurmak: 950-951. Yazmada *vur-* kelimesi, *ur-* ve *vur-* olmak üzere iki farklı imla ile yazılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

15095 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

15096 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

15097 Yazmada: *urur*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

17841. İlk atan değil, ilk vuran[15098] ḳazanır. **532/20**

17842. "Ėlçiye zeval yoḳtur." dėrler ezel. **532/21**

Mevzundur.

Ḥıfẓī [*Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl* 8] [mışrā'[15099]]

17843. Ėlçi gibi alçı[15100] (dik) durma, el pençe divan dur. **532/22**

17844. Ėlçi gibi iki ortada ip eşer[15101]. **532/23**

Nābī [*Dīvān* 1, 88, 13, 34] [mışrā']

oldı āmed-şude[15102] *āmāde sefīr ü peyġām*

17845. İlk atan[15103] değil, ilk vuran[15104] avcı sayılır. **532/24**

17846. İlk atılan taş, uzaḳ düşer. **532/25**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 93]

17847. İlk atılan taş, ḳazandı. **532/26**

17848. İler tutar yeri yoḳ (ḳalmamış). **532/27**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 92[15105]]

17849. İlk atış[15106], soŋ söz; ḳazanır. **532/28**

17850. İlk (ilkin) atan ḳazanır[15107]. **532/29**

17851. İlk (ilkin) atan ile ilk vuran[15108] ḳazanır. **532/30**

17852. İlk (ilkin) çıḳan ḳazanır. **532/31**

17853. İlk (ilkin) pazar, mideyi bozar. **532/32**

15098 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

15099 Ḥıfẓī: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: ėlçiye zevāl yoḳdur dėrler ezel: 7.

15100 OLCAY; S.; ERCİLASUN, A. B.; ASLAN, E.: *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*: alçı: Aşığın dik duruşu.: 389[a]. YUDAHİN: *KS*: alçı: Aşık kemiğinin ve *taa* denilen kısmının karşıtı olan yanıdır, ki (en ziyade kazandırıcı sayılmaktadır).: 23[a]. TDK: *DS*: alçı: Aşık kemiğinin dikine bir yüzü.: I, 209[a].

15101 "Elçi gibi ip eşmek" tabiri, "elçi gibi iki ortada gezmek" (bk. 308/08) ifadesine ve "mekik dokumak" tabirine benzer şekilde elçinin iki yer arasında gidip gelmesinden hareketle ipliğin çilenin iki ucu arasında hızla hareket etmesine teşbih olarak anlaşılabilir. CLAUSON: *EDPT*: es-: 241[a]; eş-: 255[b]; eş-: 256[a]. TDK: *DS*: eşmek (I): Hareket etmek, yola çıkmak.: V, 1795[a]; eşmek (II): İp bükmek.: V, 1795[a]; eşmek (III): Coşmak.: V, 1795[a]. TDK: *TTS*: eşmek (II): 1. Hızlı yürümek, atla hızlı hızlı gitmek. 2. Hızlı yürütmek, koşturmak.: II, 1559. TDK: *TS*: eşmek (II): At hızlı gitmek.: 826[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eş (I): Çekmek, çevirmek.: 76[a]. ÖNER: *K-TTS*: iş- (III): İp, sicim benzeri şeyleri kat kat yapıp örmek.: 180[b].

15102 BİLKAN, A. F.: *Nabi Divanı*: âmed-şûde: 1, 88, 13, 34.

15103 Yazmada: *atan avcı*.

15104 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

15105 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İler ṭutar yeri ḳalmamış.: 92.

15106 Yazmada: *atış, atış*.

15107 Yazmada: *ḳazanır (قازانير), ḳazanır (قزانير)*. Kelimenin yazmada gösterilen imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳazanmaḳ (قازانمق): 1414[a]; ḳazanmaḳ (قزانمق): 1451[b].

15108 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

17854. İlk (ilkin) pazar, pazardır. **532/33**

Ş. [Şinās̄ī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 93[15109]]

17855. İlk (ilkin) vuran[15110], avcı sayılır. **532/34**

[Şinās̄ī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 93[15111]]

17856. İlk (ilkin) vuran[15112], avcı; ilk oran[15113], oraḳçı sayılır. **532/35**

17857. İlk (ilkin) oran[15114], oraḳçıdır. **532/36**

Ş. [Şinās̄ī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 93[15115]]

17858. İlk (ilkin) ḳaçan, ḳurtulur; soŋuna ḳalan, tutular. **532/37**

17859. İlk (ilkin) doğurduğu, yosmasıdır. **532/38**

17860. İlk (ilkin) doğurduğu, toŋgucu[15116]; soŋ doğurduğu, soŋgucu[15117] (gencesi[15118])… **532/39**

Çağatayca…

ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Ḳadim aḳvam-ı Türkân tabirince ilk ve yeŋi doğan döle[15119] (toḫuma[15120]) “toŋguç” dėnir; ki ulusta[15121], obada, avulda[15122] döl (toḫum) başıdır, ocaḳ yapar. Ortanca, orta döl (toḫum)’dür; orta yerde ya çitte[15123] sofa, sefa yapar. Soŋguç, soŋ döl, soŋ

15109 Şinās̄ī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İlk pazar, pazardur.: 93.

15110 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

15111 Şinās̄ī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İlk uran, oḳcıdur.: 93.

15112 Yazmada: *uran*. CLAUSON: *EDPT*: ur-: 194[b]. TDK: *TTS*: urmak: VI, 3967. TDK: *DS*: urmak (I): XI, 4041[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: urmaḳ: I, 199[a]; vurmaḳ: II, 1499[b].

15113 Kökü ‘biçmek’ manasındaki *ōr*- fiili olan bu kelime, ‘biçen’ manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: ōr-: 194[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oraḳ: 194[c].

15114 Kökü ‘biçmek’ manasındaki *ōr*- fiili olan bu kelime, ‘biçen’ manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: ōr-: 194[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: oraḳ: 194[c].

15115 Şinās̄ī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İlk uran, oḳcıdur.: 93.

15116 Yazmada: *ṭoŋġucı*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: tonġuc: İlk ṭoġan evlād. Evvel ve nuḫust tevellüd ėden. İbtidā meydāne gelen. Veliyy-i ‘ahd.: 128[a]. TDK: *DS*: tonguç (I): En büyük çocuk: X, 3959[b].

15117 Yazmada: *ṣoŋġucı*.

15118 Bu kelime, ‘ailenin en küçük çocuğu’ manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: kēnç: 727[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: kence: İḫtiyārlıḳda tevellüd ėdüp pek söyleyen çoçuḳ.: 255[a]. MUZAFAROV-MUZAFAROV: *KTT-TT-RS*: kence: Ailede en küçük çocuk.: 158[a].

15119 Yazmada: *töle*. CLAUSON: *EDPT*: tōl: 490[a]. TDK: *DS*: töl (III): Çocuk.: X, 3979[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: töl: 124[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: töl (I): Döl.: 282[a].

15120 Yazmada: *tuḫma*. Farsçadan alınmış olan bu kelimenin aslı *tuḫm*’dur. STEINGASS: *CP-ED*: 288[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin hem *tuḫm* hem de *toḫum* imlası kullanılmıştır. REDHOUSE: *TaEL*: tuḫm: 517[a]; toḫum: 607[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: tuḫm [Tür. zebān-zedi: *toḫum*.]: I, 389[a].

15121 Yazmada: *ulustda*. Bu kelime, ‘şehir, halk, kabile’ manalarındadır. CLAUSON: *EDPT*: ulus: 151[b]; uluş: 152[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: ulus: 40[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ulus: 293[a]. TDK: *DS*: ulus: 1. Göçebe. 2. Oba. 3. Aşiret, kavim.: XI, 4035[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ulus: Ḳavm, ümmet; ‘aşīretiŋ büyügi: Ulus ėllere, ėl oymaḳlara, oymaḳ uruḳlara taḳsīm olunur.: I, 223[a].

15122 Şeyḫ Süleymān: *LÇvTʻO*: avul: Ėlātıŋ cemʻiyyetiyle mesken eyledikleri maḥall, ḳarye.: 37[b]. TDK: *DS*: avul (II): 1. Kabile.: I, 395[b]. Yazmada *avul* kelimesi, iki farklı imla ile (اول, اوول) yazılmış.

15123 Kelime burada ‘kenar, sınır’ manasındadır. CLAUSON: *EDPT*: çıt: 401[b].

soydur; ocaḳ başında ḳalır, soya sopa[15124] *baḳar; odu*[15125] *ocağı yaḳar, uyandırır; soya sopa*[15126] *emel başı, temel taşı olur. Bu millî bir usul ve yasamız, büyük atamızdan ḳalma bir ülkü*[15127]*, bilgi*[15128]*, ana dölünüŋ (toḫumunuŋ) üremesi, türemesi için ḳadim bir üreme usul ve örneğidir. Ata ana ülküsü, bilgisi, örneği, derneği terk olunmamaḳ gerek; zira "Âdet terk olunmaz, âdeti terk ėden türlenir*[15129]*; soy sop*[15130] *adı sanı kirlenir." dėmişler.*

17861. İlk (ilkin) doğana "toŋguç[15131]", soŋ doğana "soŋguç[15132]", ikisiniŋ arasında doğana "ortanca" dėnir. **532/40**

17862. İlk (ilkin) sözü iyi diŋle, soŋ sözü iyi aŋla. **532/41**

17863. İlk (ilkin) gözünüŋ ağrısı… **532/42**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 93[15133]]

17864. İlik gibi… **532/43**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 93]

17865. İman; lügatte 'inanmaḳ', ıstılahta 'ḳabul ėtmek'tir. **533/01**

İman haḳḳında bazı tabirât ve izahat ber-vech-i ati tahrir ve terḳîm ḳılınmıştır:

[Mu'allim Nācī̄] *Luġat-i Nācī̄* [141b]

[532] ***īmān:*** *['A.] İnanmaḳ, ḳalb ile taṣdīḳ. Ma'nā-yı şer'īsi "Ḳalb ile taṣdīḳ ve dil ile iḳrār."dur: Īmān-ı muḳalled maḳbūldür. Īmān-ı ye's maḳbūl degildür. "ėtmek, gelmek, getirmek" māddeleriyle ḳullanılır: Īmān ėtdi. Īmāna geldi. Īmān getirdi.*

15124 Yazmada: *ṣoya ṣofa*.

15125 Yazmada: *otu*. İbn Muhannā: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān / İbni-Mühennâ Lûgati*: ot: 54a. CLAUSON: *EDPT*: ōt (ōd): 34b. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: ot yā-ḫvud od: Ātiş, nār.: I, 185b. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ot: 24a. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ot: 206a. ÖNER: *K-TTS*: ut: 521b. TDK: *DS*: öt (I): Ateş.: IX, 3356b.

15126 Yazmada: *ṣoya ṣofa*.

15127 Müellif tarafından bu kelimenin 'numune' manasında olduğu kaydedilmiş. bk. 466/21. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: ülgü: Mīzān, terāzū, vezn ve ölçmek.: 39b. *ülkü*: 'terazi, kantar'. REDHOUSE: *TaEL*: ülkü: 267b. YUDAHİN: *KS*: ülgü: 1. Örnek, misal. 2. Biçki kalıbı, model.: 794a. DOERFER: *TMEN*: ülgǖ: II, 119. CAFEROĞLU: *EUTS*: ülgü: 1. Hisse, kısım, parça, pay. 2. Ölçü, miktar, adet, sayı.: 272. NECİP: *YUTS*: ülge: Örnek, model.: 445a; ülgilik: Örneklik, numunelik.: 445a. CLAUSON: *EDPT*: ülgǖ: 142b. GÜRSOY-NASKALİ - DURANLI: *A-TS*: ülgü: 1. Örnek. 2. Biçki modeli.: 197b. ÖNER: *K-TTS*: ölgĕ: 1. Örnek. 2. Giysi biçmek üzere kullanılan patron, model. 371b. EHMETYANOV-MÖHEMMETDİNOV-NURİEVA-GANİEV: *Tü-TaS*: örnek: Ürnek, ölgĕ, moděl, makĕt.: 241a. Kelimenin *ölgi, ölgö, ülgä* ve *ülgi* biçimleri için bk. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap)*: örnek: 680-681. Ayrıca bk. TDK: *DS*: ölkü: Düşünce.: IX, 3332a; ülgü (III): Tutum, davranış, durum, eğitim.: 4063a. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ülkü: Hedef, nişangâh, ülkü.: 297b.

15128 Yazmada: *bilgü*. REDHOUSE: *TaEL*: bilgi-gü: 383b; bilgi: 383b. TDK: *TTS*: bilgi (bilgü): I, 560. TDK: *DS*: bilgü: II, 692b.

15129 GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: төрлән- [törlen-]: Değişmek.: 348a. ÖNER: *K-TTS*: törlen-: 1. Türlenmek, çeşitlenmek. 2. Değişmek, başkalaşmak.: 489a.

15130 Yazmada: *ṣoy ṣof*.

15131 Yazmada: *ṭoŋġıç*. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: tonġuc: İlk ṭoġan evlād. Evvel ve nuḫust tevellüd ėden. İbtidā meydāne gelen. Veliyy-i 'ahd.: 128a. TDK: *DS*: tonguç (I): En büyük çocuk: X, 3959b.

15132 Yazmada: *ṣoŋġıç*.

15133 Şināsī̄ - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İlk gözinin aġrısı.: 93.

Ṭāhirü 'l-Mevlevī [beyt]

dėyüp Allāhu ekber eylerim secde dėseŋ ḥattā
ilāh-i ma'bed-i ḥüsnüm buŋa ey Ṭāhir īmān ėt

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İman, inanmaḳ tabir ve tarifiyle 'ḳalp ve vicdanıŋ huzur ve emniyeti' dėmektir. Ḳalp; 'yürek, göŋül' manasınadır, sunûf-ı felâsife tabirince 'nefs-i natıḳa' dėmektir, ki "ayn-i haḳiḳat-i insaniye" tabir olunur. Vicdan; muhakeme-yi aḳlıye ile iyi ve fenayı nefse ḳarşı müdafaa, ima ve ifham ėden bir ḳuvve-yi maneviye-yi dâḫiliye vü deruniyedir, ki buŋa "hâkim-i manevî-yi insan" daḫi dėrler. İyiyi ḳabul, fenayı reddėden bir hâkim-i manevî-yi insan ıtlaḳ olunur. İşte iman-ı sahih de bu vicdanla beraber bulunur. Onuŋ için, dėmişler ki: "İman, vicdandan gelir." Binaenaleyh, 'iman; ḳalbiŋ tasdiḳi, vicdanıŋ ḳabulüyle huzur ve emniyetle olur' dėmektir; zira emniyet, 'itimat ėtmek' dėmektir. İtimat; 'ḳalben güvenmek, amden inanmaḳ' dėmektir, ki itiḳatla olur. "İtiḳatsız iman; maḳbul değil, merdûddur; münafıḳlarıŋ imanı gibi…" dėmişler.

'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

[532] ***Mülahaza**: İman, itiḳada bağlıdır. "İtiḳat, muhabbetten; muhabbet imandan gelir." dėmişlerdir, ki "İman muhabbetten, muhabbet imandan gelir." dėmek taḳdirinde olmuş olur. O hâlde muhabbet, vicdanî bir muhabbet olmuş olur; çünkü ciddî ve vicdanî muhabbet olursa celi ve haḳiḳi ziya vėrir ve tenvir-i vicdanla ruhları birbirine yaḳlaştırır. Beyne 'n-nâs*[15134] *samimiyet-i haḳiḳiyeyi uyandırır, birbiriyle tanıştırır, muhabbeti irâe ve izharla alaḳayı yekdiğere rabt ve idameye çalışır. Muhabbet, eğerçi gayr-i ciddî ve sûrî ve ca'lî olursa kizb ve riyaya mahmul olmuş olur; ki böyle bir muhabbet, ziyasız kör ḳandil gibi şavḳ ve fer vėrmez. Binaenaleyh, ruhlar da yekdiğerini layıḳıyla görmez yani muhabbet samimi bir hâle gelmez, ciddî görüşülemez, tanışılamaz ve ruhlar birbirine âdeta yabancı gibi ḳalır. Arada ciddiyet ve samimiyet alaḳası peyda olmaz. Onuŋ*[15135] *içindir ki ruhuŋ hazzėtmediğini vicdan da ḳabul ėtmez ve vicdanıŋ ḳabul ėtmeği şeyi iman da ḳabul ėtmez. İman ise vicdan muhabbetinden gelir, binaen-alâ-zâlik iman ve itiḳat ise iḳrar-ı lisan ve tasdiḳ-i ḳalp ile olur ve bu suretle muhabbette samimiyet husule gelir, dėmişler.*

15134 Yazmada: *beyne-nāda*. Burada, 'aramızda' demek olan "beyne-nā" ifadesi yerine 'insanlar arasında' demek olan "beyne 'n-nās" ifadesinin kullanılması daha muvafıktır. ATAY: *A-TBL*: bayna-nā: 1, 182[b].

15135 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

17866. İman-ı yeis[15136] haramdır.[15137] **533/01**

17867. İman; bir talim-i İlahîdir, ki Allah'ıŋ dergâhına insanıŋ ilticasıdır; hiçbir daḳiḳada hiçbir hâlde insan oradan merdûd olmaz. **533/02**

17868. İman, emr-i dinde 'itiḳatla inanmaḳ ve ḳabul eylemek' manalarınadır. **533/03**

17869. İman, itiḳada bağlıdır.[15138] **533/03**

17870. İlik gibi oldu. **533/04**

17871. "İman; dil ile iḳrar, ḳalp ile tasdiḳ ėtmektir." dėmişler; ancaḳ iman amele baḳar.[15139] **533/04**

Yani "Emr-i dinde iman 'dil ile iḳrar, ḳalp ile tasdiḳ' şeraiti cümlesinden olsa da itiḳat ve imanıŋ amele muḳârin olması da şarttır." dėmişler.

17872. İman, vicdanıŋ evinde oturur, mihmanıdır; vicdan, onuŋ mihribanıdır[15140].[15141] **533/04**

17873. İman, Kelime-yi Tevhid'i[15142] tertîl ve tilavet ėtmektir. **533/05**

17874. İliğine işledi. **533/06**

17875. İman; şeriat-i İslamiye nazarında pak[15143] ve haḳ itiḳatlardan, güzel amellerden, güzel aḫlaḳtan, ḫayrat ve hasenattan ve emr-i dinde "emir bi 'l-maruf ve nehiy ani

---

15136 Kelam ilminde, bir inkârcının öleceğini anlayarak amel işleme ümidinin de kalmadığı hayatının son noktasında iman etmesine "iman-ı be's", ölüm anında bütün ümitleri tükenip ahiret kaygısı duyduğu sırada inanmasına "iman-ı ye's", aynı durumlarda tövbe eden bir günahkâr müminin tövbesine de "tevbe-i ye's" adı verilmiş, bu iman ve tövbenin makbul sayılıp sayılmayacağı, bu bağlamda Firavun'un boğulma esnasında, "İsrailoğuları'nın inandığı Allah'tan başka ilah bulunmadığına inandım" (10. Sūratu Yūnus 90) diyerek iman etmesinin geçerli olup olmadığı meselesi tartışılmıştır. İslam âlimlerinin çoğunluğu, konuya ilişkin ayetlere dayanarak beis veya yeis hâlinde imanın kabul edilmeyeceğini söylemiş, bir grup ulema ise bu görüşün aksini savunmuştur. İman-ı ye'sin geçersiz, tevbe-i ye'sin geçerli olduğunu söyleyenler de vardır. ÇAĞRICI, M.: "Yeis", *DİA*: 43, 398[a].

15137 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

15138 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

15139 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

15140 Aslı Farsça *mihr-bān* olan bu kelime, burada 'dost' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: mihrbān: 1354[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: mihr-bān: Maḥabbetli, şefḳatli, muḥibb, dost, seven.: II, 1437[a].

15141 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının devamına yazılmış.

15142 Tevhid inancı, hak dinin temelini teşkil eder. İslam dinine girmek isteyen kimsenin yapması gereken ilk şey, Kelime-yi Tevhid'i içtenlikle benimsemesidir. … Kelime-yi Tevhid'in aslı, "Lā ilāha illā'llāh, Muḥammad[un] rasūlu'llāh." cümlelerinden ibaret olup 'Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed, Allah'ın resulüdür.' şeklinde Türkçeye çevrilir. Kelime-yi Tevhid, inanç esaslarının ve dolayısıyla dinin özünü oluşturan iki temel üzerine kurulmuştur. Bunların ilki Allah'ın yüceliğini ve birliğini, ikincisi de O'nun insanlarla münasebetini sağlayan nübüvveti vurgulamaktadır. Geniş bilgi için bk. KELPETİN-ARPAGUŞ, H.: "Kelime-i Tevhid", *DİA*: 25, 214[a]-215[b].

15143 Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- "paḳ" telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ.*]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *"k"* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

’l-münker[15144]” ameline tabi olmaḳ üzere itiḳad-ı tam ve ḫulusla ifa-yı amelden ibarettir. **533/07**

17876. İlişme kele[15145], ḳozdurursun[15146] kelini; ilişme dilsize, bozdurursun dilini. **533/08**

17877. İman, umumî bir şiar-ı İslamiyet olmaḳ itibarıyla Kelime-yi Tevhid’i[15147] ḫulus-i ḳalp ve lisanla tilavet eylemektir. **533/09**

17878. İlişmeyene ilişmezler. **533/10**

17879. İman, insanla Ḫaliḳ’ı arasında muḳaddes sıla. **533/11**

... ki “Ḳul ile Ḫüda arasına girilmez.” sözü bundan ötürü olsa gerektir.

17880. İma ile amel caizdir. **533/12**

Zaruret messėderse...

17881. İman, öyle bir ḳutsî ḳuvvettir; ki tahlil olunmaz ve esbabı sorulmaz, kendi kendine ḳaim bi-nefsihî bir ḳuvve-yi maneviyedir. **533/13**

İşte bu ḳuvve-yi maneviyedir, ki âdemoğullarında ancaḳ itiḳatla ve amal-i hasene ile ḳaim olup tecelli ėderse dağları taşları eritip zaman ve mekânı tesḫir ėder. Hiçbir şeyden yılmaz ve hiçbir şeyden ḳorḳmaz ve ürkmez, dėmişler.

17882. İma ile amel ėder biçaredir. **533/14**

17883. İman-ı muḳalled maḳbuldür. **533/15**

17884. İma ile iş emrėder, ipham ile söz söyler. **533/16**

17885. İman; dünyada insanıŋ paklığına[15148], istiḳametine, imametine, içtihadına, salahına ve felahına ve hüsn-i aḫlaḳına[15149] esas olur. **533/17**

İşte öyle iman, İslamiyet imanı olur, dėmişler.

17886. İma ile amel olur, imansız amel olmaz. **533/18**

17887. İman; dil ile iḳrar, ḳalp ile tasdiḳ ve itiḳat eylemektir, ki ‘fazâil-i aḫlaḳiye ile muttasıf olmaḳ’ dėmektir. **533/19**

17888. İman, itiḳada bağlıdır; itiḳatsız, amelsiz iman; iman-ı sahih değildir. **533/20**

15144 Emir bi ’l-maruf, nehiy ani ’l-münker: İyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma yönündeki faaliyetler için kullanılan dinî, ahlakî ve hukukî bir tabir. Geniş bilgi için bk. ÇAĞRICI, M.: “Emir bi’l-Ma‘rûf Nehiy ani’l-Münker”, *DİA*: 11, 138[a]-141[c].

15145 Yazmada: *kel (كەلە), kel (كلە)*. Kelimenin aslı Farsça *kal (كل)*’dir. STEINGASS: *CP-ED*: kal: 1039[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: kel (كل): II, 1173[b]. REDHOUSE: *TaEL*: kel (كل): 1559[a].

15146 ÖZŞAHİN: *BTS*: ḳuź-: Coşup artmak, güçlenmek; azmak (ağrı, sancı için).: 389[b].

15147 Geniş bilgi için bk. KELPETİN-ARPAGUŞ, H.: “Kelime-i Tevhid”, *DİA*: 25, 214[a]-215[b].

15148 Yazmada: *pākligine*. Farsçadan alınmış olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde de Farsçadaki imlası *pāk* ile müstameldir; ancak kelime Osmanlı Türkçesinin son döneminde -günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan- “paḳ” telaffuzu ile de kullanılmıştır. STEINGASS: *CP-ED*: pāk: 231[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: pāk: [Tür. zebān-zedi: *paḳ*.]: I, 345[b]. TDK: *TS*: pak: (*pāk, k ince okunur*): 1875[b]; paklık: 1876[a]. AYVERDİ: *MBTS*: pak - pâk: [Aslında ince olan *“k”* sesi bugün Türkçe söyleyişlerde kalınlaşmıştır.]: 972[c].

15149 ḫüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḫusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

İman "āmentu bi-llāhi…[15150] *ila aḫirihi*[15151] *" kerim-i mutlaḳ ilahıŋ vücuduna iman ėtmek ve oŋa*[15152] *şerik ve nazir ve misal gibi şerikleri isnat ėtmemek, Cenabıallah'ıŋ vahdaniyetine ve mevcudiyetine ḳalben iman ve itiḳat eylemekdir, dėmişler; faḳat erkân-ı iman daha pek çoḳtur, burada zikri haddimizden ḫariçtir.*

17889. İman, müminleriŋ bir hicab-ı manevî ve ḳutsîsidir. **533/21**

['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira "al-Ḥayā'u mina 'l-īmān." [=Hayâ imandandır.][15153] *hadis-i ḳutsî-yi nebevî böyle şeref-varit olmuştur; çünkü hicap yani hayâ, 'bilcümle ef'âl-i mezmûme ve amal-i ḳabîha ve şenî'adan hazer ve içtinap eylemek' dėmektir ve 'âlem-i beşeriyette ve me'âşir-i İslamiyette aḳlen, vicdanen*[15154] *ve ilmen memdûh sayılan fazâil-i ilmiye ve aḫlaḳiyeyi şe'âir-i İslamiyet bilerek öyle aḫlaḳ-ı hasene ile muttasıf olmaḳ' dėmektir. Eğerçi insanda hayâ olmazsa ruh-ı insanî ḫisset*[15155] *peyda ėder, vicdanı muazzep olur, imana ḫalel gelir, vaḳar ve ḫaysiyet-i insanîye ḫalel târî olur, kimse kendisine emniyet ve itimat ve itibar ėtmez, bilakis herkes*[15156] *içtinap ve nefret ėder; zira hayâsızlıḳ 'aḫlaḳsızlıḳ' dėmektir, ki cemi ḳabâih*[15157] *ve zemâimi*[15158] *cami ve havidir. Onuŋ*[15159] *için "İnsan, 'al-Ḥayā'u mina 'l-īmān.'* [=Hayâ imandandır.] *fehvasınca fazâil-i aḫlaḳiye ile muttasıf olmaḳtır, dėmişler.*

17890. İman ile itiḳat bir yerde gerek. **533/22**

17891. İman, hüsn-i aḫlaḳla kesb-i taḳviyet ėder. **533/23**

17892. İmansız amel caiz değil. **533/24**

Yani "İmansızıŋ ameli batıldır."

17893. İmansızıŋ haḳḳından dinsiz gelir. **533/25**

17894. İman (inanmaḳ), itiḳada; itiḳat, itimat ve aḫlaḳa baḳar. **533/26**

15150 "Āmantu bi-llāhi va malā'ikatihī va kutubihī va rusulihī va 'l-yavmi 'l-āḫiri va bi 'l-ḳadari ḫayrihī va şarrihī mina'llāhi ta'ālā; va 'l-ba'su ba'da 'l-mavti ḥaḳḳ aşhadu an lā ilāha illā'llāh va aşhadu anna Muḥammadan 'abduhū va rasūluh" = "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna iman ettim. Ölümden sonra diriliş gerçektir. Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederim" Amentü terimiyle ilgili geniş bilgi için bk. YAVUZ, Y. Ş.: "Âmentü", *DİA*: 3, 28[b]-30[b].

15151 Yazmada: *ilḫ.* Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

15152 Yazmada: *aŋa*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: aŋa: I, 46[a].

15153 al-Buḫārī: *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaḥīḥ*: 1. Kitābu 'l-Īmān: 15. bāb, 17. ḥadīṯ.

15154 'akl[en], vicdān[en]: Yazmada: *'akl[en], vicdān[en] ve 'aḳl[en]*.

15155 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca 'cimrilik' manası ile kullanılsa da *ḫisset* kelimesi; 'alçaklık, adilik, cimrilik, tamahkârlık' manalarındadır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: II, 231. ATAY: *A-TBL*: I, 458[a]. REDHOUSE: *TaEL*: 847[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: I, 581[a]. TDK: *TS*: hisset: 1105[a].

15156 herkes: Yazmada yok.

15157 Yazmada: *ḳabāyiḥ*. Kelimenin her iki biçimi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olmakla birlikte aslı *ḳabā'iḥ*'tir. REDHOUSE: *TaEL*: ḳabā'iḥ: 1432[a].

15158 Yazmada: *ḏemāyimi*. Kelimenin her iki biçimi de Osmanlı Türkçesinde müstamel olmakla birlikte aslı *ḏemā'im*'dir. REDHOUSE: *TaEL*: ḏemā'im: 949[a].

15159 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

17895. İmansızıŋ haḳḳından dinsiz gelir, yamansızıŋ ardından kinsiz gelir. **533/27**

17896. İmanı ḳavi olanlar, hiçbirşeyden ḳorḳmaz. **533/28**

17897. İman taḫtası olacaḳ değil ya! **533/29**

Sine-yi zamir…

17898. İmansızıŋ ağzına iman yaraşmaz, imansız kâfiriŋ öŋüne *Ḳur'an* yaraşmaz. **533/30**

Veliyyü 'd-dīn-zāde Aḥmed Paşa[15160] [*'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri* 467] beyt

cemāliŋ ṣafḥasın açma raḳībe
öŋünde kāfiriŋ Ḳur'ān yaraşmaz

17899. İman (inanmaḳ); dil ile iḳrar, ḳalp ile tasdiḳten ibarettir; ancaḳ zalim, ḫain, fasıḳ kimseleriŋ lisanı, iḳrarları tasdiḳ-i imanlarına burhan olamaz. **533/31**

17900. Eyvah, ne yer ḳaldı ne yâr ḳaldı![15161] **533/32**

17901. İmdi onuŋ[15162] dirisiyle söyleşmeden ölüsüyle söyleşmek efdaldir. **533/33**

[Ṣolaḳ-zāde Meḥmed Hem-demī Çelebī] *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*[15163] 770

*Ėrtesi gün ḫaṭṭ-ı şerīfe intiẓār üzre ėdi, va'd olunan Rūm-ėli eyāletine revāne ola… Bu ṭarafdan Ḥüseyn Paşa'nuŋ gönderdigi ādem teẕkire ile vāṣıl ve Ṣadr-ı a'ẓam aḥvāle vāḳıf olduḳda dünyālar ḳadar ḫaẕẕ ėdüp "**İmdi anuŋ dirisiyle söyleşmeden ölüsiyle söyleşmek efḍaldür.**" deyüp "Yemīn ėtdümse 'Benüm ẓararum ṭoḳunmasun.' dėdüm. Yüzün görüp elümle bir ẓararum yoḳdur. Yine yemīnümde ḫānit degilüm." deyüp hemān bir iki cellād-ı bī-emānı[15164] bir aġasıyla ḳoşup irsāl eyledi.* ilā āḫirihi[15165]…

17902. İnek, boğasız doğurmaz. **533/34**

17903. İnanmaḳ, ışanmaḳ[15166] bir değil. **533/35**

17904. İnanmış, ışanmamış. **533/36**

Işanmaḳ[15167]; 'emanet ve ısmarlamaḳ ve emniyet ėtmek' manasına da gelir.

15160 Meḥmed Celāl: *'Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Ṭoḳuzuncı Ḳısm: Üdebā vü şu'arā-yı 'Oṯmāniyyeden bir ḳısmı: Aḥmed Paşa: 467.

15161 Bu madde başı, yazmada *Ey* sırasına kaydedilmesi gerekirken *İy, [Ė, İ, Î]* sırasına kaydedilmiş.

15162 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

15163 Yazmada: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi'nden bir fıḳradur*.

15164 Yazmada: *bī-amanı*.

15165 Yazmada: *ilḫ*. Ş. Sāmī: *ḲT*: ilḫ: "İlā āḫirihi…" ta'bīrinden maḳṭū'dur, ki sā'irleri veyā alt ṭarafı da böyledür dėmekdür; "va ḳis 'alayhi 'l-bavāḳī…" gibi.: I, 155[c]. ATAY: *A-TBL*: āḫir: 1, 20[a]; ilā: 1, 64[b].

15166 CLAUSON: *EDPT*: işen-: 264[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ışanmaḳ: İ'timād ėtmek, bel baġlamaḳ, güvenmek.: birinci cild, 507[b]. işenmek: İnanmaḳ, imān ve i'tiḳād ėtmek, i'timād göstermek.: birinci cild, 508[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: işenmek: İnanmaḳ. İ'tiḳad, taṣdīḳ, i'timād ėtmek. Yaḳīn ve bāver eylemek.: 53[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ışan-: Güvenmek, inanmak, tevekkül etmek.: 102[b]; ışanmaḳ: İnanç, iman, inanış.: 102[b]; işenmek: Güvenmek, inanmak, tevekkül etmek.: 116[a]. TDK: *DS*: ışanmak: Güvenmek.: VII, 2494[a].

15167 CLAUSON: *EDPT*: işen-: 264[a]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: ışanmaḳ: İ'timād ėtmek, bel baġlamaḳ, güvenmek.: birinci cild, 507[b]. işenmek: İnanmaḳ, imān ve i'tiḳād ėtmek, i'timād göstermek.: birinci cild, 508[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: işenmek: İnanmaḳ. İ'tiḳad, taṣdīḳ, i'timād ėtmek. Yaḳīn ve bāver eylemek.: 53[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ışan-: Güvenmek,

17905. İnanma dostuŋa, saman tıḳar postuŋa. **533/37**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

Buradaki “dost” kelimesi, ‘dost zannolunan gizli düşman’ dėmektir.

17906. İnek memesine buzağı yaraşır. **533/38**

17907. İnanmasan gel de baḳ. **533/39**

17908. İnanmaz iseŋ gel yüreğim yar da baḳ. **533/40**

Nedīm [*Dīvān* 389, 3] beyt-i müfred

ġayri bir yār ile yoḳ kārum emān[15168] *hey kāfir*
i‘timād ėtmez ėseŋ gel yüregüm yar da gör

17909. İnanmayana delil de olsa kâr ėtmez. **533/41**

17910. İnanma dostuŋa, saman doldurur (tıḳar[15169]) postuŋa. **533/42**

‘Velev dostuŋ daḫi olsa her hâlde ihtiyatı elden bıraḳma.’ dėmektir.

m. [Mükerrer[15170]*]*

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 93[15171]]

17911. İnanmazsaŋ say da baḳ. **533/43**

Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn[15172]

17912. İnanacaḳ âdem, tėz aldanır. **533/44**

17913. İneği güzel (iyi) besle, ki süt vėrsin. **533/45**

17914. İnekleri baḳmaz iseŋ süt[15173] vėrmez. **533/46**

17915. İnekler, memleketiŋ timsalidir. **533/47**

17916. İncir[15174] piş, ağzıma düş ḳabîlinden bir sabırdır. **534/01**

Yani “Atalet, batâlet babından gelir; birbirinden beterdir.” dėmişler.

17917. İnce belli, tatlı dilli, gül yanaḳlı, sırma saçlı dilber istermiş. **534/02**

Şuḫ meşrep…

---

inanmak, tevekkül etmek.: 102[b]; ışanmaḳ: İnanç, iman, inanış.: 102[b]; işenmek: Güvenmek, inanmak, tevekkül etmek.: 116[a]. TDK: *DS*: ışanmak: Güvenmek.: VII, 2494[a].

15168 kārum emān: Yazmada: *bir kārum aman*.

15169 Yazmada *tıkar* ifadesi iki kere kaydedilmiş.

15170 bk. İnanma dostuŋa, ṣaman ṭıḳar postuŋa. 533/37.

15171 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İnanma dostuŋa, ṣaman ṭoldırur postuŋa.: 93.

15172 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre ’d-dīn merḥūm*.

15173 Yazmada: *süd*. Bahşāyiş bin Çalıça: *Bahşayiş Lügati*: süd / süt: 179[b]. CLAUSON: *EDPT*: sūt: 798[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: süd: I, 741[b]. TDK: *DS*: süd: Süt.: X, 3705[a].

15174 Yazmada: *incir (اینجیر)*. Aslı Farsça *ancīr* olan *incir* kelimesi, Osmanlı Türkçesinde hem *encīr* hem de *incir (انجیر)* ve *incir (اینجیر)* imlaları ile müstameldir. STEINGASS: *CP-ED*: ancīr: 107[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: encīr: I, 174[a]; incir (اینجیر) yā-ḫᵛud incir (انجیر): 253[b].

Nedīm [*Dīvān* 281, 42, IV] naẓm[15175]

şēvesi nāzı edāsı ḫandesi pek bī-bedel
gerdeni püsküre beŋli gözleri ġāyet[15176] güzel
ṣırma kākül sīm gerden zülf tel tel ince bel
gül yanaḳlı gül-gülī[15177] kerrākeli mor ḫāreli

17918. İnce bel, ince kemer ister. **534/03**

17919. İnce bel, ince kemer ister; ince diş, ince aş ister. **534/04**

17920. İnce bel, ince diş; ince aş, ince iş ister zariflerdendir[15178]. **534/05**

17921. İnce maraz (verem) ise Allah'a emanet! **534/06**

17922. İnce maraz, adamı[15179] bir gün olur öldürür. **534/07**

17923. İnci[15180] gibi dişleri, yay gibi ḳaşları… **534/08**

17924. İnce eler, sıḳ doḳur[15181]. **534/09**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 93[15182]]

17925. İncele incele bir gün olur ḳopar. **534/10**

17926. İnceden ince ḳıldır. **534/11**

Yaḥyā Naẓīm[15183] [*Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* Müfredāt I, 125] beyt-i müfred

inceden ince mū miyānuŋdur
ismi var cismi yoḳ dehānuŋdur

17927. İnceden ince arar taḳımdandır. **534/12**

17928. İnceden ince düşünmek gerek. **534/13**

15175 Yazmada: *ṣā'ir Nedīm'iŋ ġazelinden*.

15176 ġāyet: Yazmada: *āhū miṯāl*.

15177 Yazmada: *gülgülü*.

15178 Yazmada: *ẓarīflerindür*.

15179 Osmanlı Türkçesinde aynı imlaya sahip olan *adam* ve *ādem* kelimeleri, günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi yer yer aynı anlamda kullanılsa da aralarında bazı anlam farklılıkları da mevcuttur. REDHOUSE: *TaEL*: ādem: 51[b]; adam: 51[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: adam: I, 25[b]. TDK: *TS*: adam: 24[b]; âdem: 28[b]. Bu sebeple, imlası gereği hem *adam* hem de *âdem* olarak okunabilecek olan bu kelime; kullanıldığı madde başındaki anlamı dikkate alınarak *adam* olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, yazmada *adam* kelimesi iki farklı imla ile (آدام, آدم) kullanılmış olup kelimenin her iki imlası da Osmanlı Türkçesinde müstameldir. Aḥmed Vefīḳ Paşa: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: adam: cüz'-i evvel, 14[b]; ādem: cüz'-i ṯānī, 862[b].

15180 Yazmada: *incü*. CLAUSON: *EDPT*: yinçü: 944[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: incü: I, 174[a]; inci: I, 253[a]. REDHOUSE: *TaEL*: incü: 309[b]; inci: 310[a].

15181 Yazmada: *doḳur, ṭoḳur*. Yazmada gösterilen *doḳu-* ve *ṭoḳu-* imlalarının her ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612[a]; doḳumaḳ: 924[a]; ṭoḳumaḳ: 1258[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205[b]; doḳumaḳ: ikinci cild, 794[b]; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a]. Yazmada *doku-* kelimesi, *doḳu-*, *toḳu-* ve *ṭoḳu-* imlaları ile kullanılmıştır.

15182 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İnce eler, sıḳ doḳur.: 93.

15183 Yazmada: *Naẓīmī*.

17929. İnce eleyip sıḳ doḳuyanlardandır[15184]. **534/14**

17930. İnce eleyip sıḳ doḳumağa[15185] gelmez. **534/15**

17931. İnce eleyip sıḳ doḳumaḳ[15186] erbabınıŋ işi. **534/16**

17932. İnce elekten her şey geçmez. **534/17**

17933. İnceden ince hesaba oturdu. **534/18**

17934. İnceden ince aramağa gelmez, altından Çapanoğlu[15187] çıḳar. **534/19**

17935. İnci[15188], sedeften çıḳmayınca ḳıymetlenmez. **534/20**

[Ḥāmī-yi Āmidī *Dīvān-ı Ḥāmī-yi Āmidī*[15189] İbtidā-yı Ġazeliyyāt 99] beyt[15190]

ehl-i dil-ārām ėder her ḳanda kim raġbetlenür
gāh olur ġurbet vaṭan gāhī vaṭan ġurbetlenür

pāk ṭıynet goşe-yi ġurbetde ḫ^{v}*ār olsun mı hēç*
gevher āġūş-ı ṣadefden dūr olur ḳıymetlenür

17936. İndirmek ḳolay olsa da bindirmek zordur. **534/21**

17937. İğneyi[15191] öŋce kendiŋe soḳ, soŋra âleme soḳ. **534/22**

15184 Yazmada: *ṭoḳuyanlardandur*. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612[a]; doḳumaḳ: 924[a]; ṭoḳumaḳ: 1258[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205[b]; doḳumaḳ: ikinci cild, 794[b]; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a].

15185 Yazmada: *ṭoḳumaġa*. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612[a]; doḳumaḳ: 924[a]; ṭoḳumaḳ: 1258[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205[b]; doḳumaḳ: ikinci cild, 794[b]; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a].

15186 Yazmada: *ṭoḳumaḳ*. CLAUSON: *EDPT*: tokı-: 467[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ṭoḳumaḳ: II, 903[b]. REDHOUSE: *TaEL*: toḳumaḳ: 612[a]; doḳumaḳ: 924[a]; ṭoḳumaḳ: 1258[b]. Ḥüseyn Kāẓım Ḳadrī: *TL-TDİvEL*: toḳumaḳ: ikinci cild, 205[b]; doḳumaḳ: ikinci cild, 794[b]; ṭoḳumaḳ, doḳumaḳ: üçüncü cilt, 443[a].

15187 AYVERDİ: *MBTS*: Çapanoğlu: Aslında bir derebeyi ailesinin adı olan kelime 'karışık, başa dert olacak belalı iş veya durumla karşılaşmak' anlamında *altından çapanoğlu çıkmak* deyiminde ve bu deyimin değişik şekillerinde kullanılır.: 212[b].

15188 Yazmada: *incü*. CLAUSON: *EDPT*: yinçü: 944[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: incü: I, 174[a]; inci: I, 253[a]. REDHOUSE: *TaEL*: incü: 309[b]; inci: 310[a].

15189 Yazmada: *Cevdet Tārīḫi'nden - Re'īsü 'l-Küttāb Ḫayrī Efendi*. Bu iki beyit, *Tārīḫ-i Cevdet*'te Osmanlı Devleti reisülküttaplarından Seyyid Mehmed Hayri Efendi [1147/1734 - 1204/1789]'nin tercümeihâli içerisinde kıta olarak yer almaktadır; fakat manzumenin kime ait olduğu kaydedilmemiştir. Aḥmed Cevdet Paşa: *Tārīḫ-i Cevdet*: Seyyid Meḥmed Ḫayrī Efendi'niŋ Tercemeyi Ḥāli: … Der-i Sa'ādet'e 'azīmete terġīb olunduḳda Ḫayrī Efendi daḫı bunı cānına minnet bilerek hemān (ḳıṭ'a) "ehl-i dil-ārām ėder her ḳanda kim raġbetlenür / gāh olur ġurbet vaṭan gāhī vaṭan ġurbetlenür / pāk ṭıynet goşe-yi ġurbetde ḫ^{v}ār olsun mı hēç / gevher āġūş-ı ṣadefden dūr olur ḳıymetlenür" neşīdesince Der-i Sa'ādet'e 'azīmet birle…: 4, 271.

15190 Yazmada: *ḳıṭ'a*.

15191 Yazmada: *ineyi, iŋne/iğne*. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: igne: 57[a]. 'Abdü 'l-Ḳayyūm 'Abdü 'n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b]. Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/'yi bazen de /ŋ/'yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *iğne* hem de *iŋne* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*'nın] kullanıldığı

17938. İn midir, cin midir bilinmez. **534/23**

17939. *ı̄n safar kardan va ı̄n bı̄-sar-u-sāmānı̄-yi mā, bahr-i cam'iyyat-i dil-hāst parı̄şānı̄-yi mā.* [=Bu seferi yapmamız ve bu savruk hâlimiz, gönlün arzu ettiği cemiyet içindir bu perişanlığımız.] **534/24**

Yavuz Sulṭān Selı̄m Ḫān [*Ḳāfile-yi Şu'arā* I, 12[a][15192]] [beyt]

Farsî

17940. İnek, doğursa buzağısını[15193] kendi emzirir. **534/25**

17941. İnek bel vėrmeyince süt çıḳmaz. **534/26**

17942. İnek, baḳılmazsa elbette süt vėrmez. **534/27**

17943. İnine üren (havlayan[15194]) uyuz it gibi… **534/28**

Dede 'Ömer Rūşenı̄[15195] *Ā̱ṯār-ı 'Işḳ* 75 [beyt[15196]]

inine üren uyuz it gibi *ol*[15197]

'āḳıbet olur uyuz u kūr u ker

17944. İnine üren (havlayan[15198]) it, uyuz olur.[15199] **534/29**

örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

15192 Meḥmed Tevfı̄ḳ: *Ḳāfile-yi Şu'arā*: Sulṭān Selı̄m Ḫān-ı Evvel ibn Sulṭān Bā-yezı̄d Ḫān-ı T̲ānı̄: I, 12[a].

15193 Yazmada: *buzaġını*. CLAUSON: *EDPT*: buzāğu: 391[a]. Ş. Sāmı̄: *ḲT*: buzaġı yā-ḫvud buzaġu veyā buzaḳ: I, 311[c]. TDK: *DS*: buzak: II, 809[b]; buzav: XII, 4467[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT'O*: buzaġu: 80[a]; buzav burnı: 80[a]. GANİYEV-AHMETYANOV-AÇIKGÖZ: *Ta-TüS*: бозау [bozau]: 53[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: buzaġu: 39[b]; buzaḳu: 39[b]; buzav: 39[b]; buzavu: 39[b]. ÖNER: *K-TTS*: bozav: 65[b].

15194 Yazmada: *ḫavlayan*. Ş. Sāmı̄: *ḲT*: havlamaḳ: II, 1504[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḥavlamaḳ: 758[a]; havlamaḳ: 2156[a].

15195 Yazmada: *İbrāhı̄m Gülşenı̄. Ā̱ṯār-ı 'Işḳ*, Dede 'Ömer Rūşenı̄ [ö. 892/1487]'nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne'deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: "Dede Ömer Rûşenî", *DİA*: 9, 82[c]. Yazmada ise *Ā̱ṯār-ı 'Işḳ*'ın müellifi olarak Dede 'Ömer Rūşenı̄'nin müridi İbrāhı̄m Gülşenı̄ [ö. 940/1534] gösterilmiş.

15196 Dede 'Ömer Rūşenı̄: *Ā̱ṯār-ı 'Işḳ*: sögme ustāduŋa zinhār ey püser / nı̄şe kim ustādına her kim söger / **inine üren uyuz it gibi** ol / 'āḳıbet olur uyuz u kūr u ker: 75. AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: sögme üstāduŋa zı̄nhār iy püser / nı̄şe kim ustādına her kim söger / **inine üren uyuz it gibi** ol / 'āḳıbet olur uyuz u kūr u ker: 263, 8. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: sögme üstâduŋa zinhâr iy püser / nişe kim üstâdına her kim söger / **öynine uran uyuz it kimi** ol / 'âkıbet olur uyuz u kûr u ker: 231, 49.

15197 Yazmada: *ol: o*. CLAUSON: *EDPT*: ol: 123[a]. Ş. Sāmı̄: *ḲT*: ol: "O" ism-i işāretine "lām" 'ilāvesiyle ḥāṣıl olmışdur; "şol" gibi. Çoḳ ḳullanılmamaġa başlayup yalŋız medḥ maḳāmında ve kitābet-i resmiyyeniŋ ba'ż ta'birātında isti'māl olunuyor.: I, 217[c].

15198 Yazmada: *ḫavlayan*. Ş. Sāmı̄: *ḲT*: havlamaḳ: II, 1504[c]. REDHOUSE: *TaEL*: ḥavlamaḳ: 758[a]; havlamaḳ: 2156[a].

15199 KÂŞGARLI: *DLT*: uḏuz: Tilkü öz yinke ürse uḏuz bolur: 20[b]$_{14}$.

Dede ‘Ömer Rūşenī[15200] *Āṯār-ı ‘Işḳ* [76] [beyt[15201]]

ḫāne-dān-ı şeyḫe ṣaḳın bed dėme
uyuz olur inine üren köpek

17945. İninden (yuvasından, yer deliğinden) çıḳan tilki gibi düşünür. **534/30**

17946. İninden (yuvasından, yer deliğinden) çıḳmayan yılana doḳunma. **534/31**

17947. Eyer[15202] batsa[15203] acısını at bilir, ḳılıç[15204] batsa acısını dosttan pek yad[15205] - yabancı- bilir. **534/32**

Kıpçaḳî lehçesinde…

17948. İğneyi[15206] öŋce kendiŋe batır (soḳ), soŋra başḳasına batır. **534/33**

… ki ‘Söyleyeceğiŋ acı sözleri öŋce kendiŋe söyle, diŋle; ḳabul ėder iseŋ soŋra başḳasına söyle.’ dėmektir.

15200 Yazmada: *keḏā [İbrāhīm Gülşenī]*. *Āṯār-ı ‘Işḳ*, Dede ‘Ömer Rūşenī [ö. 892/1487]’nin divanındaki kaside, gazel ve rubailerinden bir kısmı, *Miskîn-nâme* adlı eserinin bazı bölümleri ve diğer mesnevilerinden yapılmış bir seçme olarak Edirne’deki Veli Dede Hankahı postnişini Şeyh Şuayb Şerefeddin-i Edirnevî tarafından kısa bazı açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır. UZUN, M.: “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*: 9, 82[c]. Yazmada ise *Āṯār-ı ‘Işḳ*’ın müellifi olarak Dede ‘Ömer Rūşenī’nin müridi İbrāhīm Gülşenī [ö. 940/1534] gösterilmiş.

15201 Dede ‘Ömer Rūşenī: *Āṯār-ı ‘Işḳ*: pīr elünden çün yedüŋ nāŋ u nemek / ehl-i pīre hem yine ḫürmet gerek / ḫāne-dān-ı şeyḫe ṣaḳın bed dėme / **uyuz olur inine üren köpek**: 76. AYDEMİR, S.: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkîdli Metni)*: Tuyuğlar: pīr elüŋden çün yidüŋ nān u nemek / ehl-i pīre pes yine ḫurmet gerek / ḫānedān-ı şeyḫe ṣaḳın bed dime / **uyuz olur inine üren köpek**: 278, 55. TAVUKÇU, O. K.: *Dede Ömer Rûşenî - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*: Tuyuglar: pîr elinden çün yidüŋ nân u nemek / ehl-i (ehli) pîre pes yine hürmet gerek / hâne-dân-ı şeyhe sahın (sakın) bed dime / **uyuz olur öynine uran köpek**: 230, 48.

15202 Yazmada: *iyer, ėger*. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: eger (I): 70[a]; iyer: 117[b]. CLAUSON: *EDPT*: eḏer: 63[b]; eger: 112[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ėger: 54[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyer (اكر): [*egmek* fi‘linden. Ç[aġatayca]: *ėger*.]: I, 144[c].

15203 Yazmada *bat-* kelimesi, *bat-* ve *baṭ-* olmak üzere iki farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: bat-: 298[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: baṭ-: 25[a]. REDHOUSE: *TaEL*: batmaḳ: 315[b]; batı: 315[b]; baṭı: 328[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: batmaḳ: I, 258[b]; batı: I, 258[c]; baṭı: I, 268[b].

15204 Yazmada: *ḳılıc*. Yazmada *kılıç* kelimesi *kılıc, kılıç* ve *kılınç* olmak üzere üç farklı imla ile kullanılmış. CLAUSON: *EDPT*: kılıç: 618[a]. REDHOUSE: *TaEL*: ḳılıc (قلج): 1468[b]; ḳılıc (قليج): 1471[b]; ḳılıc (قيلج): 1509[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: ḳılıc (قلج): II, 1079[b]; ḳılıc (قليج): II, 1081[c]; ḳılıc (قيلج): II, 1132[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: ḳılıc: 248[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ḳılıç: 143[b]; ḳılınç: 143[b]. AYVERDİ: *MBTS*: kılıç: [İç ses türemesiyle *kılınç* şeklinde de kullanılmıştır.]: 666[a].

15205 Yazmada: *yat*. CLAUSON: *EDPT*: yat: 882[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yat: II, 1522[b]. TDK: *DS*: yat: Yabancı, el.: XI, 4198[b]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: yat, yad: 289[b]. ÖNER: *K-TTS*: yat: 563[a]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: yat (I): 314[b].

15206 Yazmada: *ineyi, iğne/iŋne*. CLAUSON: *EDPT*: iğne: 110[a]. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: igne: 57[a]. ‘Abdü ’l-Ḳayyūm ‘Abdü ’n-Nāṣır oġlı: *Lehce-yi Tatarī*: ine: cild-i evvel, 78[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: ine: 112[a]. PEKACAR: *KuTS*: ine: 164[b]. TDK: *DS*: ine (II): VII, 2540[b]; inne: VII, 2544[a]. EREN: *TDES*: iğne: 187[b]. Yazmada hangi sesi karşılamak üzere kullanıldığı açıklanmayan *kāf üzeri tek nokta (ڭ)*’nın ortak bir harf olarak bazen /ğ/’yi bazen de /ŋ/’yi karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bk. diŋlemeğe 240/23). Bu karışıklık sebebiyle bu kelimenin hem *iğne* hem de *iŋne* şeklinde okunması mümkün olmaktadır. İlgili harfin [*kāf üzeri tek nokta (ڭ)*’nın] kullanıldığı örneklerden bazıları için bk. beğiŋ 73/07, beŋzemez 16/12, böreğiŋ 793/29, değneğini 235/30, diŋlemeğe 240/23, kendiŋe 302/15, oŋmaz 314/08, üğünerek 452/22, yeğdür 796/43.

17949. İyi ḫuy, iyi soy; her yerde, her daim aranır; lakin her yerde, her daim öyleleri ḳolay ḳolay bulunmaz. **535/01**

17950. Eyvallah[15207] hacı baba! **535/02**

17951. Eyvallah[15208] dede, eyvallah! **535/03**

17952. İyi adam, fuḳarayı incitmez. **535/04**

17953. İyi adamıŋ ḳarısı, ḳurna başında belli olur. **535/05**

17954. İyi[15209] adam, kötü yolda bulunmaz. **535/06**

el-Ḥācc Seyyid Sögüdli Süleymān Rüşdī[15210] [*Manẓūme-yi Aḥvāl-i ʻAlāḳa* 9] beyt

fenā insān eyü sözi söylemez
eyü insān fenā yolda yürimez[15211]

17955. İyi[15212] söz, eskimez. **535/07**

17956. İyi[15213] söz, iyi bez; her daim aranır. **535/08**

17957. İyi[15214] söz, iyi bez; eskimez. **535/09**

17958. İyi söz, güler yüz; baldan tatlıdır. **535/10**

17959. İyi söz, güler yüz; erbab-ı kemaliŋ hüneridir. **535/11**

17960. İyi söz, iyi dost; daima maḳbuldür, eskimez. **535/12**

15207 Yazmada: *iyi, iyü Allāh*. *Eyvallah* kelimesinin çözümlemesine dair iki farklı görüş için bk. NİŞANYAN: *NS*: eyvallah: <*TTü eyi vallahi*.: 243[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: iy: (Yeminden önce) Evet.: 15[a]; al-vāv: Yemin edatı: "Vallâhi".: 478[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyvallah: [*iy*: Ḥarf-i taṣdīḳ. *v'allāhi*: Ḳasem.] I, 254[b]. AYVERDİ: *MBTS*: eyvallah: Ar. *iy* 'evet' ve *v'allāhi* ile *iyvallāhi*'den): 363[c]. Ayrıca, *iyi* kelimesinin bu madde başında gösterilen (ایی, ایو) imlalarının *eyi* veya *iyi* ve *eyü* veya *iyü* okunması mümkündür ve bu dört biçim de Türkçede mevcuttur. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. Kelimenin ایو/ imlası, yazmada çoğunlukla *Ey* sırasında (yani *eyü* olarak) kaydedilmiş olmakla birlikte (bk. 490/02) *İy* sırasında (yani *iyü* olarak) kaydedilmiş örnekler de mevcuttur (bk. 535/06). Aslı *edgü* olan bu kelimenin yazmadaki bazı maddelerde *eyü* okunması için harekelenmiş olan (bk. 179/24) ایو/ imlasının -*İy* sırasında yer alanlar hariç- yazmanın tamamında *eyü* olarak kaydedilmesi muvafık bulunmuştur. Bu sebeple, ایو/imlası *eyü* diye okunurken bu iki (ایی, ایو) imlanın birlikte kullanıldığı yerlerde bahse konu diğer (ایی) imlanın da *eyü* telaffuzuna benzer biçimde *eyi* olarak okunması uygun görülmüştür. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15208 Yazmada: *iyi, iyü Allāh*. *Eyvallah* kelimesinin çözümlemesine dair iki farklı görüş için bk. NİŞANYAN: *NS*: eyvallah: <*TTü eyi vallahi*.: 243[a]. TOPALOĞLU-KARAMAN: *A-TYK*: iy: (Yeminden önce) Evet.: 15[a]; al-vāv: Yemin edatı: "Vallâhi".: 478[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyvallah: [*iy*: Ḥarf-i taṣdīḳ. *v'allāhi*: Ḳasem.] I, 254[b]. AYVERDİ: *MBTS*: eyvallah: Ar. *iy* 'evet' ve *v'allāhi* ile *iyvallāhi*'den): 363[c]. Ayrıca, *iyi* kelimesi için bk. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15209 Yazmada: *iyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15210 Yazmada: *Sögüdī Rüşdī*.

15211 Yazmada: ***bulunmaz***.

15212 Yazmada: *iyi, iyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15213 Yazmada: *iyi, iyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15214 Yazmada: *iyi, iyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

17961. İyi söz, cevher gibidir. **535/13**

Muḥibbī *Dīvān* [804, 2781, 5] [beyt]

ey Muḥibbī ***söz güherdür*** *ol daḫı aʻlā gerek*
bilmeyenler tā bileler bunuŋ ile[15215] *şānuŋı*

17962. İyi söz; iyi dosttur, eskimez. **535/14**

17963. İyi evlat, anasına babasına rahmet oḳutur; kötü evlat, lanet oḳutur. **535/15**

17964. İyi evlat, bir gün olur vezir olur; kötü evlat, her gün durur rezil olur. **535/16**

17965. İyi adını kem ėtme. **535/17**

17966. İyi ad ḳazanmaḳ isterseŋ iyilerle ḳonuş, kötü ad ḳazanmaḳ isterseŋ kötülerle görüş. **535/18**

17967. İyiniŋ[15216] ḳadri, öldükten soŋra bilinir. **535/19**

17968. İyi at, sahibini düşman[15217] elinde bıraḳmaz. **535/20**

17969. İyi at, iyi it; sahibini on yıldan soŋra görse yine tanır. **535/21**

17970. İyi olursa Allah'tan, kötü olursa ḳuldan görürler. **535/22**

17971. İyi adam, kötü adamdan hazzėtmez; kötü adam da iyiden hazzėtmez. **535/23**

17972. İyi (ḫayırlı) iş, altı ayda biter. **535/24**

17973. İyi, iyiden; kötü, kötüden hazzėder. **535/25**

17974. İyi bulduŋuz sahibi ölmüş eşeği! **535/26**

Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn[15218]

17975. İyi ise kendine, kötü ise de kendine… **535/27**

17976. İyi ise saŋa ne, kötü ise baŋa ne! **535/28**

17977. İyi ile ḳonuşan, çuvalına un doldurur. **535/29**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 93[15219]]

17978. İyi[15220] iş, altı ayda biter. **535/30**

15215 bunuŋ ile: Yazmada: *bütüŋiyle, bütüniyle*. AK, C.: *Muhibbî Dîvânı*: bunuŋ ile: 804, 2781, 5. ÇABUK, V.: *Dîvân-ı Muhibbî*: bütün ile: 3, 474, 856, 5. YAVUZ, K.; YAVUZ, O.: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri*: bunuŋ-ıla: 2, 1609, 3254, 5.

15216 Yazmada: *iyiniŋ, iyüniŋ*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15217 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

15218 Yazmada: *Ḫᵛāce Naṣre 'd-dīn merḥūm*.

15219 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İyü ile ḳonuşan, çuvālına un ṭoldırur.: 93.

15220 Yazmada: *iyi, iyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 93[15221]]

17979. İyi dost, ḳara günde yetişendir. **535/31**

17980. İyi söz, iyi dost; daima aranır. **535/32**

17981. İyi söz, iyi dost; maḳbuldür. **535/33**

17982. İyi sözle anaḫtarsız kilit açılır. **535/34**

17983. İyi söz, iyi ḫuylu kişiden çıḳar. **535/35**

17984. İyi sözü düşmanıŋ daḫi söylese iyi diŋle, iyi saḳla. **535/36**

17985. İyiden fena, fenadan iyi doğmaz; doğarsa hikmet-i Ḫüda'nıŋ … şazdır. **536/01**

"aş-şāḏḏu an-nādiru an-nādiru ka 'l-maʻdūmi [=Müstesna olan az bulunur, az bulunan yok gibidir.]*" ḳabîlindendir.*

17986. İyiden fena doğar, azmaḳ için; fenadan iyi doğar, ozmaḳ[15222] (geçmek) için. **536/02**

17987. İyi oğul (evlat), babaya anaya rahmet getirtir; kötü evlat, lanet dėdirtir. **536/03**

17988. İyi evlat, değirmene arıḳ[15223] (ḫarḳ[15224]) olur (su olur); kötü evlat, değirmenciye çamurlu çarıḳ olur. **536/04**

17989. İyi söz; diŋleyeniŋ ḳulağına altın küpe[15225] olur, diŋlemeyeniŋ arḳasına ağaç küfe[15226] olur. **536/05**

17990. İyi söz, iyi bez; her vaḳit vėrilmez (bulunmaz). **536/06**

17991. İyi söz, her vaḳit söylenmez. **536/07**

17992. İyi sözü düşman[15227] ağzından çıḳsa daḫi iyi diŋlemek ve ondan[15228] hisse almaḳ gerek. **536/08**

17993. İyi söz, iyi bez; eskimez metadır, almaḳ gerek. **536/09**

Mükerrerdir[15229].

15221 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İyü iş, altı ayda biter.: 93.

15222 CLAUSON: *EDPT*: öz-: 279[b]. TDK: *DS*: ozmak (I): Büyümek, yükselmek, büyük adam olmak.: IX, 3305[b]; ozmak (II): Öne geçmek, yarışı kazanmak.: IX, 3306[a]. ÖNER: *K-TTS*: uz-: 1. Geçmek, geride bırakmak, aşmak. 3. Seçimden galip çıkmak, seçilmek.: 526[b]. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oz- (I): İleri geçmek, yetişmek.: 207[b]; oz- (II): Üstün olmak.: 207[b].

15223 TDK: *DS*: arık (I): 1. Su yolu, ark. 2. Dere, çay. 4. Yol ve tarla kenarlarına açılan hendek.: I, 315[a]. CLAUSON: *EDPT*: ark: 214[a].

15224 TDK: *DS*: harık: Su yolu, ark.: VII, 2289[a]; hark: Hendek.: VII, 2291[a]. *ḫarḳ*: Yarık. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḲM*: al-ḫarḳ: II, 892. ATAY: *A-TBL*: 1, 493[a]. ATAY: *A-TBL*: ḫarḳ: 1, 453[a].

15225 Yazmada: *küfe*.

15226 Yazmada: *küpe*.

15227 Yazmada: *düşman (دوشمن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: 'Adüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

15228 ondan: Yazmada yok.

15229 bk. İyi söz, iyi bez; eskimez. 535/09.

17994. İyi sözü, iyi bezi herkes herkese söylemez, vėrmez[15230]. **536/10**

17995. İyiden iyi, kötüden kötü işitilir. **536/11**

17996. İyi söyleyen[15231], iyi; kötü söyleyen, kötü işitir. **536/12**

17997. İyiden kötülük gelmez. **536/13**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 93[15232]]

17998. "İyidir!" diyelim, iyi olsun. **536/14**

17999. İyi dost, ḳara günde belli olur. **536/15**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 93[15233]]

18000. İyi dost, ḳahırlı günde belli olur; iyi post (kürk), ḳarlı günde.[15234] **536/15**

18001. İyiden iyi doğmaḳ âdettir, kötüden iyi doğmaḳ ne aciptir[15235]! **536/16**

Ḥ. ['Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

Zira "İyiden iyilik, kötüden kötülük gelmek âdettir. İyi, kötü olmaz; kötü, iyi olmaz, âdettir; meğerki soy, boy bozuḳ ola." dėmişler. Soy bozulmayınca ḫuy, boy bozulmaz.

18002. İyiden kötü doğar, azmaḳ için; kötüden iyi doğar, ozmaḳ[15236] için. **536/17**

18003. İyi söylerseŋ iyi[15237] işitirsin, kötü söylerseŋ kötü işitirsin. **536/18**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 93[15238]]

18004. İyi, kötü herkesiŋ ameli, bârgâh-ı Mevla'da zahir olsa gerektir. **536/19**

Yaḥyā Naẓīm[15239] *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm* Tevārīḫ-i Muḫtelife[15240] [I, 142] beyt

nēk ü bed eyledügi ẓāhir olur
herkesüŋ bār-geh-i Mevlā'da

18005. İyi, kötü hep mahşerde belli olur. **536/20**

18006. İyi günüŋ dostu, (yaman) ayınıŋ[15241] postu ḳabîlindendir. **536/21**

15230 Yazmada: *vėrmezler*.

15231 Yazmada: *söyleyen (سویلین), söyleyen (سویله یه ن)*.

15232 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İyüden kötülik gelmez.: 93.

15233 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İyü dost, ḳara günde belli olur.: 93.

15234 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

15235 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: al-'acīb: Pek ta'accüb olunacaḳ şey'e dėnür, nādir veyā kem-yāb oldıġından yā-ḫ^{v}ud fī ḏātihi aḥsen ve elṭāf oldıġından nāşī. Ve cem'i *'acāyib* gelür.: I, 198.

15236 CLAUSON: *EDPT*: ōz-: 279^{b}. TDK: *DS*: ozmak (I): Büyümek, yükselmek, büyük adam olmak.: IX, 3305^{b}; ozmak (II): Öne geçmek, yarışı kazanmak.: IX, 3306^{a}. ÖNER: *K-TTS*: uz-: 1. Geçmek, geride bırakmak, aşmak. 3. Seçimden galip çıkmak, seçilmek.: 526^{b}. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: oz- (I): İleri geçmek, yetişmek.: 207^{b}; oz- (II): Üstün olmak.: 207^{b}.

15237 Yazmada: *iyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51^{b}. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254^{b}; iyi: I, 255^{a}.

15238 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İyü söylerseŋ iyü işidirsin, kötü söylerseŋ kötü işidirsin.: 93.

15239 Yazmada: *Naẓīmī*.

15240 Yazmada: *Tārīḫ*.

15241 Yazmada: *ayunuŋ*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10^{a}. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63^{b};

18007. İyiyi kötüden farḳ ėtmek gerek; zira ḳoz var sağlam, ḳoz var ḳof (çürük); insan var yaman[15242], insan var yaḫşi. **536/22**

18008. İyi nasihat vėrilir; amma iyi[15243] edep vėrilmez. **536/23**

Ş. [Şināsī̄ *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 95[15244]]

İyi bez vėrilir, amma iyi söz vėrilmez.

18009. İyi nasihat dosttan, kötü nasihat düşmandan[15245] çıḳar. **536/24**

18010. İyi nasihati velev düşman daḫi söylese iyi dost sözü gibi diŋle, fena (kötü) nasihati ister ḳardeşiŋ söylese bile iyi öğüt gibi diŋleme.[15246] **536/24**

Ḥ. [ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī̄]

18011. İyiniŋ iyisi, iyiliğiyle yâd ėdilir; kötünüŋ kötüsü, kötülüğüyle aŋılır. **536/25**

18012. İyiye “iyi” dėrler, kötüye “kötü” dėrler.[15247] **536/25**

İyiden kötülük gelmez, kötüden iyilik gelmez.

Altına “altın” dėnir, baḳıra “baḳır” dėnir.

18013. İyileriŋ ḳadri, öldükten soŋra bilinir. **536/26**

18014. İyilere ḳul ol, ki iyiler de saŋa ḳol ḳanat olsun. **536/27**

18015. İyileriŋ düşmanı, kötüleriŋ düşmanından çoḳ olur. **536/28**

18016. İyiye “iyi”, kötüye “kötü” dėmek âdettir. **536/29**

“Âdet, muhkemdir; terk olunmaz.” dėrler.

18017. İyi, her vaḳit iyidir. **536/30**

18018. İyi, iyidir; kötü, kötüdür; iyiden kötülük, kötüden iyilik gelmez. **536/31**

Altından baḳır, baḳırdan altın olmaz.

18019. İyiden iyilik gelmezse bile kötülük de gelmez. **536/32**

18020. İyileriŋ ḳadir ve ḳıymetini yaḫşiler (iyiler) bilirler, kötüleriŋ yâdını yamanlar bilirler. **536/33**

---

ayı: I, 63[b]. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432[a]. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

15242 Yazmada *yaman* kelimesi iki farklı imla ile (یامان, یمان) kullanılmış. Kelimenin ilgili imlalarının ikisi de Osmanlı Türkçesinde müstameldir. CLAUSON: *EDPT*: yamān: 937[a]. REDHOUSE: *TaEL*: yaman (یامان): 2193[a]; yaman (یمان): 2209[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: yaman (یامان): II, 1537[a]; yaman (یمان): II, 1554[b].

15243 Yazmada: *iyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15244 Şināsī̄ - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İyü naṣīḥat vėrilür; ammā iyü edeb vėrilmez.: 95.

15245 Yazmada: *düşmandan (دوشمندن)*. Aslı Farsça olan bu kelimenin Farsçada *duşmān (دشمان)* ve *duşman (دشمن)* olmak üzere iki imlası mevcuttur. STEINGASS: *CP-ED*: duşmān: 526[b]; duşman: 526[b]. Osmanlı Türkçesinde ise kelimenin dört farklı imlası [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)*, *düşman (دوشمان)* ve *düşman (دوشمن)*] müstameldir. Ş. Sāmī̄: *ḲT*: düşmen: [Tür. zebān-zedi: *düşman (دوشمان)*.]: ʻAdüvv, ḫaşm. Aṣl Türkçesi: *yaġı*, *yav*.: I, 610[b]. REDHOUSE: *TaEL*: düşman (دشمان): 904[a]; düşmen (دشمن): 904[a]; duşman (دوشمان): 923[a]; düşman, duşman (دوشمن): 923[a]. Kelime yazmada üç farklı imla ile [*düşmān (دشمان)*, *düşmen (دشمن)* ve *düşman (دوشمن)*] kullanılmış.

15246 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

15247 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

18021. İyiyi gül ėt de başıŋa ḳıstır, kötüyü masḳara[15248] ėt de yüzüne tükür.[15249] **536/33**

‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

18022. İyi, gitmeyince ḳadri bilinmez. **536/34**

18023. İyi, gidip kötü, gelmeyince iyiniŋ ḳıymeti aŋlaşılmaz (ḳadri bilinmez). **536/35**

18024. İyiniŋ ḳadir ve ḳıymeti[15250] öldükten soŋra bilinir, kötünüŋ ḳadri ölmezden evvel bilinir. **536/36**

Bāḳī [*Dīvān* 242, 229, 9] beyt

ḳadrüŋi seng-i muṣallāda bilüp ey Bāḳī
ṭurup el baġlayalar ḳarşuŋa yārān ṣaff ṣaff

18025. İyi gün dostu… **536/37**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye* 93[15251]]

18026. İyi gün dostu, iyi[15252] tilki postu gibidir[15253]; kötü gün dostu, kötü ayınıŋ[15254] faydalı (iyi[15255]) postu gibidir.[15256] **536/37**

18027. İyiyi öldükten soŋra aŋarlar, kötüyü ölmezden evvel aŋarlar. **536/38**

18028. İyiye “iyi” dėmek, kötüye “kötü” dėmek insanıŋ baş şiarıdır; zira Güneş’e “Gün”, Ay’a “Ay”, şapa “şap”, şekere “şeker” dėndiği gibi. **536/39**

Ḥ. [‘Abdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī]

18029. İyilerle görüşen, arıḳ[15257] ata binmez. **536/40**

18030. İyilerle ḳonuşan, çuvalına un doldurur; kötülerle ḳonuşan, çuvalına ḳum doldurur. **536/41**

15248 Yazmada: *masḫara*. Kelimenin aslı Arapça ‘alay ve eğlence konusu’ manasında *masḫara*^{t}’dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958^{b}. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i‘tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342^{a}; masḳara: II, 1343^{b}. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

15249 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

15250 Yazmada: *ḳadr, ḳıymeti*.

15251 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ‘Oṯmāniyye*: İyü gün dostı…: 93.

15252 Yazmada: *iyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51^{b}. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254^{b}; iyi: I, 255^{a}.

15253 Yazmada: *gibi*.

15254 Yazmada: *ayunuŋ*. Aslı *aḏıġ* olan bu kelime, Osmanlı Türkçesinde hem *ayı* hem de *ayu* imlaları ile müstameldir. *Drevnetyurkskiy Slovar'*: 10^{a}. CLAUSON: *EDPT*: aḏığ: 45^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: ayu: I, 63^{b}; ayı: I, 63^{b}. TDK: *DS*: ayu (II): I, 432^{a}. Yazmada *ayı* kelimesinin her iki imlası da (ayı, ayu) kullanılmış.

15255 Yazmada: *iyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51^{b}. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311^{b}. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254^{b}; iyi: I, 255^{a}.

15256 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

15257 Bu kelime, ‘zayıf, cılız’ manasında anlaşılabileceği gibi ‘yorgun, bitkin’ manasında da anlaşılabilir (ar-: ‘yorgun, zayıf olmak’). CLAUSON: *EDPT*: ar-: 193^{a}; aruk: 214^{a}. Şeyḫ Süleymān: *LÇvT‘O*: arıġ ve arıḳ: 10^{b}. BASKAKOV: *N-RS*: арык (arık): 49^{a}. ÖNER: *K-TTS*: arı-: 34^{a}; arıḳ: 34^{a}. TOPARLI-VURAL-KARAATLI: *KTS*: arı-: 11^{a}; arıḳ: 11^{a}; aruḳ: 12^{b}. TDK: *DS*: arık (II): I, 316^{a}; arımak: I, 320^{b}.

18031. İyilik[15258] ėtseŋ tamam ėt. **536/42**

18032. İyiliğe set çekilmez, çekenler mennâ'u 'l-ẖayır sayılır. **536/43**

Mennâ'u 'l-ẖayır, mahrumu 'l-ẖayır.

18033. Ėl malı, ıslaḳ (sulu) sabun gibidir; elde durmaz, ḳayıp ḳaçar.[15259] **536/44**

18034. İyilik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫaliḳ bilir.[15260] **537/01**

Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme*[15261] 5, 30[15262]

18035. İyilikte tatlı bir zevḳ, ruhî bir hazz-ı manevî vardır; kötülükte daẖi acı bir nefret, ruhî bir hiss-i manevî mevcut bulunur. **537/02**

Mücerreptir.

18036. İyilik: Bir fiiliŋ ẖayır olduğuna aḳlıŋ keser ve ḳani olursa ve ḳalbiŋ mutmain olaraḳ tasdiḳ ėderse o fiil ẖayırdır yani iyiliktir. **537/03**

18037. İyilik olsun da geç de olsa zararı[15263] yoḳ. **537/04**

18038. İyilik olsun da geç olsun, geç olsun da tek güç olmasın. **537/05**

18039. İyilik bilmeyen âdem, adam sayılmaz. **537/06**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 94[15264]]

18040. İyilik ėtmek iyi şeydir; amma iyilik[15265] ḳadrini bilen olsa. **537/07**

18041. İyilik[15266] ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫaliḳ bilir.[15267] **537/08**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 93[15268]]

15258 Yazmada: *iyülik, iyilik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15259 Bu madde başı, ilk kelimesinin (*ė*l) imlası gereği yazmada *İy[l]*, *[Ėl, İl]* sırasına (527. s. vd.) yazılması gerekirken *İy[y]* sırasına (536/44) kaydedilmiş.

15260 Bu madde başının mükerrer biçimleri için bk. Eyülik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilir. 490/23; İyilik yap, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilir. 530/27; İyilik (iyülik) ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilir. 537/08.

15261 Yazmada: *Evliyā Çelebī Siyāḥat-nāme'sinden bir fıḳradur.*

15262 Evliyā Çelebī: *Siyāḥat-nāme*: "Ben daẖı dāstān-ı dostān olsun' dėye ėtdigi kemlige ḳarşı eyilik ėdersüŋ ki cümle ẖalḳ saŋa ve cemī' Kürd-istān ẖalḳı ve ehālī-yi diyār-ı 'Oṯmānī "Hezār aḥsenet ey ẖān-ı 'ālī-şān!" deyü pesend ėdeler ve Melek'e de la'net vü bed-du'ā eyleyeler: **dėmişler eyiligi eyle şuya şal / bilir Ḫāliḳ n'ola bilmezse balıḳ**" dėdigümde Ḫān: "Āferīn Evliyā! Ḥaḳḳā ki nān u nemek ḥaḳḳını bilir merd-i meydānsuŋ…: 5, 30.

15263 Yazmada: *żarar*.

15264 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İyülik bilmeyen ādem, ādem şayılmaz.: 94.

15265 Yazmada: *iyülik, iyilik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15266 Yazmada: *iyilik, iyülik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15267 Bu madde başının mükerrer biçimleri için bk. Eyülik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilir. 490/23; İyilik yap, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilir. 530/27; İyilik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilir. 537/01.

15268 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İyülik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫāliḳ bilür.: 93.

[Evliyā Çelebī *Siyāḥat-nāme* 5, 30] [beyt]

dėmişler eyiligi eyle ṣuya ṣal
bilir Ḫāliḳ n'ola bilmezse balıḳ

18042. İyiliğe iyilik ėtmek âdettir, iyiliğe kemlik ėtmek ne aciptir[15269]! **537/09**

18043. İyiliğe iyilik, kemliğe sükût yaraşır. **537/10**

18044. İyiliğe iyilik, kemliğe sükût; ehl-i kemaliŋ hüneridir. **537/11**

18045. İyiliğe, iyilik ėtmek yaraşır; kemliğe, affėtmek. **537/12**

18046. İyiliğe iyilik ile muḳabele ėtmek gerek. **537/13**

Nābī [*Ḫayriyye-yi Nābī* Maṭlab-ı ḳā'ide-yi istiġnā 217, 16b, 510; 513] naẓm

saŋa bir şey birisi vėrse eger
alma müstaġnī ol ey cān-ı pider

çeşmüŋi ḫāṭıruŋı eyle ġanī
kerem ėt olma gedā çeşm-i denī

yā meger yār-i ṣadīḳuŋ ola ol
bī-tekellüf olıcaḳ eyle ḳabūl

sen daḫı aŋa mükāfāt eyle
bir 'atā ile[15270] mücāzāt eyle

18047. İyiliğe tozlu, ḳol ve solaḳ ol; kötülüğe sabırlı göz, ḳulaḳ ol.[15271] **537/13**

18048. İyiliğe iyilik ile muḳabele, her kişiniŋ elinden gelir; kemliğe iyilik ile muḳabele, er kişiniŋ elinden gelir. **537/14**

İyiliğe ḳarşı iyilik ėtmek, her kişiniŋ kârıdır; kötülüğe ḳarşı iyilik ėtmek, er kişiniŋ kârıdır.

18049. İyilik bilmeyene iyilik yaraşmaz. **537/15**

18050. İyilik bilmeyen insan, insan sayılmaz. **537/16**

18051. İyilik, iki başdan olur. **537/17**

T. [Ebü 'ż-Żiyā *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 94[15272]]

18052. İyiliğe kemlik olagelmiş, olagider; ancaḳ kemlik, iyiliğiŋ maḳbul olmasına işarettir. **537/18**

18053. İyilik ėden, iyilik ümidiyle değil, belki iyilik ėtmek âdeti olduğundan iyilik ėder[15273]. **537/19**

18054. İyiliği iyi âdem ėder; lakin kötü âdem de bilir, ėdemez. **537/20**

18055. İyiliği kötüler de bilir. **537/21**

15269 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: al-'acīb: Pek ta'accüb olunacaḳ şey'e dėnür, nādir veyā kem-yāb oldığından yā-ḫ^{v}ud fī ḏātihi aḥsen ve elṭāf oldığından nāşī. Ve cem'i *'acāyib* gelür.: I, 198.

15270 'atā ile: Yazmada: *'atāyile*.

15271 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

15272 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İyülik, iki başdan olur.: 94.

15273 oldığından iyilik ėder: Yazmada: *oldıġındandır*.

18056. İyiliği -rıfḳ ile muameleyi- sırf insan değil, hayvan bile bilir.[15274] **537/21**

Mücerreptir.

18057. İyilik bilmeyen[15275] insan olmaz; meğerki[15276] soysuz ola. **537/22**

18058. İyilik, zayi olmaz. **537/23**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 94[15277]]

18059. İyilik, ne zamanda olsa iyiliktir; zayi olmaz. **537/24**

18060. İyilik, Haḳ yanında zayi olmaz. **537/25**

ʻİyilik[15278], nezd-i İlahîde zayi olmaz.ʼ taḳdirinde.

18061. İyilik, hüsn-i aḫlaḳtır[15279]. **537/26**

18062. İyilik, ḳabaḳ gibidir; ne vaḳitte olsa üste çıḳar. **537/27**

18063. İyilik, kötülük; insanlarıŋ borcu ḫarcı gibidir. **537/28**

18064. İyilik, meyveli[15280] ağaca beŋzer; kötülük, meyvesiz çalı çırpıya beŋzer. **537/29**

18065. İyilik gibi tatlı meyve olmaz. **537/30**

18066. İyilik, ḳalbiŋiŋ mutmain olduğu şeydir. **537/31**

18067. İyiliğe ḳarşı kemlik olmaz. **537/32**

18068. İyilik gibi iki dünyada sermaye olmaz. **537/33**

Ṣāhidī [*Tuḥfe-yi Ṣāhidī* 12[b]] mıṣrāʻ[15281]

yoḳdur iki ʻālemde eylik[15282] gibi ser-māye

18069. İyilik gariptir. **537/34**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 94[15283]]

18070. İyilik gariptir, muhtacı da gariptir. **537/35**

15274 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

15275 Yazmada bu (537.) sayfadaki *bilmeyen* kelimeleri iki farklı imla ile (بيلمين, بيلميان) yazılmış.

15276 Aslı Farsça (*magar<ma-agar*) olan *meğer* kelimesi hem ʻ…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasınʼ manalarında hem de ʻoysa, hâlbukiʼ manasında müstamel olmasına rağmen *meğerki* ifadesi ʻ…den başka, eğer … değilse, yeter ki … olmasınʼ manalarında, *meğerse* ifadesi ise ʻoysa, hâlbukiʼ manasında kullanılmaktadır. STEINGASS: *CP-ED*: magar: 1302[b]. at-TABRĒZĪ: *BḲ*: magar: 768. Ş. Sāmī: *ḲT*: meger: II, 1396[b]. AYVERDİ: *MBTS*: meğer - meger: 788[a]; meğerki: 788[a]; meğerse: 788[a]. NİŞANYAN: *NS*: meğer: 543[b]. TDK: *TS*: meğer: 1645[a]; meğerki: 1645[a]; meğerse: 1645[a].

15277 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İyülik, żāyiʻ olmaz.: 94.

15278 Yazmada: *iyülik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḍgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15279 ḥüsn-i aḫlāḳ: Arapça *ḥusn* + Arapça *aḫlāḳ*: Huy, ahlak güzelliği. ATAY: *A-TBL*: ḥusn: 1, 378[b]; aḫlāḳ: 1, 488[a].

15280 Bu kelimenin aslı Farsça *mīve*'dir. STEINGASS: *CP-ED*: 1365[a]. Osmanlı Türkçesinde Farsçadaki imlasını koruyan bu kelimenin telaffuzda ise hem *mīve* hem de *meyve* şekli mevcuttur. Ş. Sāmī: *ḲT*: meyve: II, 1444[c]. REDHOUSE: *TaEL*: meyve: 2057[b]. DEVELLİOĞLU: *O-TAL*: meyve: 639[a]; mîve: 654[a]. Bu sebeple, bu kelime; alıntılarda *mīve*, madde başlarında *meyve* olarak kaydedilmiştir.

15281 Ṣāhidī: *Tuḥfe-yi Ṣāhidī*: mefʻūlü mefāʻīlün mefʻūlü mefāʻīlün / yoḳdur iki ʻālemde eylik gibi ser-māye: 12[b].

15282 Yazmada: *eyilik/iylik*.

15283 Şināsī - Ebü ʼż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İyülik ġarībdür.: 94.

18071. İyiliğe iyilik olsaydı ḳara öküze bıçaḳ olmazdı. **537/36**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 94[15284]]

18072. İyiliğe iyilik, her kişiniŋ kârı; kemliğe iyilik, er kişiniŋ kârı… **537/37**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 95[15285]]

18073. İyilikte rahmet-i Rahman var, kötülükte lanet-i (şeytan) Rahman var. **538/01**

18074. İyilik, iyi insanlarıŋ kârı; kötülük, kötü insanlarıŋ kârıdır. **538/02**

18075. İyiliği iyi, kötülüğü kötü bilmek gerek[15286]. **538/03**

18076. İyilik ėden, iyilik bulur; kemlik ėden, kemlik bulur. **538/04**

18077. İyiliğe kemlik olagelmiş, olagider. **538/05**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye* 95[15287]]

ʻAbdü ’l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İyiye kötünüŋ rast gelmesidir, yoḳsa iyilik ėden iyi insana ḳarşı iyilik gören insan, kendisine iyilik ėdemezse kötülük de ėdemez; zira herkeste az ve çoḳ baḫşâyiş-i İlahî olan aḳıl ile vicdan vardır. Eğerçi bu ikisi de yoḳ ise hiç gam yėme: “İyilik zayi olmaz; zira hâkim-i Ḫüda-yı adl u mizan vardır.” dėmişler.

18078. Ėl malı, elde durmaz; ėl malı emanet.[15288] **538/06**

18079. İyi olsa Allah’tan, kötü olsa ḳuldan gören zümredendir. **538/07**

mıṣrāʻ

ḫuḏ mā ṣafā daʻ mā kadar

[=Safayı al, kederi bırak.]

18080. İyiliğiŋ[15289] iyilik[15290] ile[15291], kötülüğüŋ kötülük ile muḳabelesi âdettir. **538/08**

18081. İyilik[15292], gül gibi; kötülük, kül gibidir. **538/09**

18082. İyilere muḳarenet, dünya ve aḫiret mucib-i saadettir. **538/10**

Cümel-i hikemiye…

18083. İyiye doḳunup geç, kötüye saḳınıp geç. **538/11**

15284 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İyülige iyülik olsaydı ḳara öküze bıçaḳ olmazdı.: 94.

15285 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İyülige kemlik, her kişiniŋ kārı; kemlige iyülik, er kişiniŋ kārı…: 95.

15286 gerek: Yazmada yok.

15287 Şināsī - Ebü ’ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i ʻOṯmāniyye*: İyülige kemlik olagelmiş, olagider.: 95.

15288 Bu madde başı, ilk kelimesinin (*ėl*) imlası gereği yazmada *İy[l], [Ėl, İl]* sırasına (527. s. vd.) yazılması gerekirken *İy[y]* sırasına (538/06) kaydedilmiş.

15289 Yazmada: *iyüligiŋ*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15290 Yazmada: *iyülik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15291 ile: Yazmada yok.

15292 Yazmada: *iyülik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

18084. İyilik ėt, isterseŋ taş taşıt. **538/12**

18085. İyiye iyiyim, kötüye kötüyüm. **538/13**

18086. İyilik ėden, iyilik bulur (görür); kötülük ėden, kötülük bulur (görür).[15293] **538/13**

Zira "İyiliğiŋ cezası[15294] (muḳabili, mükâfatı) iyilik, fenalığıŋ cezası (muḳabili, mükâfatı) fenalıḳtır." dėmişler.

18087. İyiye yaḳıncaḳ[15295] ol, kötüye saḳıncaḳ ol. **538/14**

18088. İyiye "iyi", fenaya (kötüye) "kötü" dėmek âdettir. **538/15**

18089. İyi[15296] (o da) yalan, bu (da) yalan; fili yuttu bu yılan. **538/16**

Ş. [Şināsī *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye* 95[15297]]

18090. İyiye iyi olmaḳ, kötüye kötü olmaḳ; -âdeta- tabiat-ı beşer iḳtizasıdır. **538/17**

18091. İyilik[15298] fena bulmaz. **538/18**

18092. İyilik gibi iyi şey olmaz. **538/19**

... ki "İyilik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫaliḳ bilir."

18093. İyilere "iyi[15299]" dėnir, kötülere (fenalara) "kötü" dėnir. **538/20**

li-muḥarririhī 'Abdü 'l-Ḥalīm Ḥaḳḳī

İzahat: *Mesela bir âdemiŋ iyi veya kötü olduğuna hükm ü şehadet ėdebilmek için aḫlaḳ-ı beşeriye-yi ferdiye ve umumiye ve içtimaiyesinden fîlhaḳīḳa her hâlde agâh ve malumatdar bulunmağa tevaḳḳuf ėder. Binaenaleyh, o âdemle bir müddet bir arada bulunmaḳ ve komşuluḳ ve arkadaşlıḳ ve yoldaşlıḳ gibi ahkâm-ı içtimaiyeden birisiyle hâl-i iḫtilat ve içtimada bulunmaḳ bu suretle kesb-i muarefe ve muaşeretle tabiat ve aḫlaḳ-ı zatiyesine vuḳuf peyda eylemek ve tab ve mizaç ve aḫlaḳınıŋ iyi veya kötü sınıflarınıŋ hangisiniŋ daha ziyade olduğunu cidden tecrübe ile öğrenmeğe, soŋra ḳalben ve ḳavlen ve fiilen tasdiḳ ėtmeğe tevafuḳ ėder. Yoḳsa âḫar*

15293 Bu madde başı, yazmada bir önceki madde başının yanına yazılmış.

15294 Günümüz Türkiye Türkçesinde yalnızca 'işlenen kötü bir fiile verilen acı verici karşılık' için kullanılan bu kelime, burada Arapça aslına da uygun biçimde 'işlenen fiilin mahiyetine göre verilen iyi veya kötü her türlü karşılık' manasında kullanılmıştır. al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBṬḲM*: al-cazā': Mükāfāt 'ale 'ş-şey' ma'nāsına ismlerdür, ki bir nesneye muḳābil 'ivażdan 'ibāretdür… ve cezā' maṣdar olur, mükāfat eylemek ma'nāsına… ve kāfī olmaḳ ma'nāsınadur… ve ödemek ma'nāsınadur.: III, 784.

15295 TDK: *TTS*: yakıncak: Yakıncacık, pek yakın, çok yakın.: VI, 4217. Yazmada *yakın* kelimesi üç farklı imla ile (ياقن, ياقين, يقين) yazılmış. REDHOUSE: *TaEL*: yaḳın (ياقن): 2189[b]; yaḳın (ياقين): 2190[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: yaḳın (ياقين): ["يقين" yazılmamalı ve 'Ar. "yaḳīn" ile iltibās ėtdirmemeli.]: II, 1533[c].

15296 Yazmada: *iyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15297 Şināsī - Ebü 'ż-Żiyā: *Ḍurūb-ı Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: İyü yalan, bu yalan; fīli yutdı bu yılan.: 95.

15298 Yazmada: *iyülik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15299 Yazmada: *iyi, iyü*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

birisiniŋ ḳavl-i mücerredine uyaraḳ hemen "İyidir[15300]!" diyene "İyidir[15301]!", "Kötüdür!" diyene de "Kötüdür!" diye şehadet eylemek gibi taraftarlıḳ ėdivėrmek şiar-ı insaniyete ve aḫlaḳ-ı içtimaiyeye de layıḳ olmayacağı gibi âlem-i içtimaiyat-ı beşeriye ḳanun-ı huḳuḳuna ve ihtiyat ve tecrübe gibi fazâil-i beşeriyeye daḫi münâfî düşer; ancaḳ sükût ėtmek zarurî ise sükût evladır. Onuŋ[15302] için bazı[15303] erbab-ı ilim ve fazilet tarafından bu bapta serdolunan bazı ḳavaid-i nazariye vü aḫlaḳiyeyi ber-vech-i ati icmalen zikr ü ityân eylemek de faydadan ḫali olmasa gerektir: Malum-ı âlemdir, ki: "İyilik[15304] ve kötülük nispî ve izafîdir. Onuŋ[15305] için 'Filan âdem iyidir.' dėnince 'Ondan[15306] sudûr ėden bilcümle harekât ve ef'âl ve amaliŋ ḫayr-ı mutlaḳ veyaḫut ḫayr-i aḫlaḳîdir.' dėmek olamayacağı gibi eŋ büyük kötülüklerden ve eŋ azîm fenalıḳ ve cinayetlerden muttasıf olanlardan veyaḫut olandan sudûr ėden ef'âl ve amaliŋ kâffesiniŋ de bir şerr-i mutlaḳ veya bir şerr-i aḫlaḳî olması da lazım gelmez. Binaenaleyh, ef'âl-i hasenesi ef'âl-i seyyiesine nispetle çoḳ olanlara 'İyi âdem.' ve ef'âl-i seyyiesi amal-i hasenesine galip olan kimselere de 'Kötü âdemdir.' dėnebilir, ki bu nispet ve izafî sıfatlar şüyu ve tevatür-i umumla sübut derecesinde musaddaḳ ve malum olunca bu vecihle istişhâd ve istidlal suretiyle söylenir." İşte bir âdemiŋ veyaḫut kimseleriŋ haḳlarında 'iyi' ve 'fena' sıfatlarıŋ izafîsi âlem-i içtimaiyat-ı beşeriyede böyle ḳaideler tahtında cereyan ėtmekte bulunmuştur.

18094. "Ekele[15307], ye'külü[15308]" babından gelir. **538/21**

18095. İyiyi gül ėt de başıŋa ḳıstır (taḳ), kötüyü masḳara[15309] ėt de yüzüne tükür. **538/22**

18096. İyi, gidip kötü, gelmeyince iyiniŋ ḳadri bilinmez; âlim, gidip cahil, gelmeyince âlimiŋ ḳadri bilinmez. **538/23**

15300 Yazmada: *iyüdür*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15301 Yazmada: *iyüdür*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15302 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: ż. Żamīr-i ġā'ibiŋ mücerred ve mef'ūl-i ileyhden başḳa aḥvalinde ve ḥurūfa iltişāḳında "o" yerine müsta'mel ṣūreti olup aṣlı "o"dur ve /n/ yalnız ḥüsn-i ṣavt için girer. Binā'[en]-'aleyh; *anlar, anıŋ, anı, andan, ansız, ancıleyin* yerine *onlar, onuŋ, onı, ondan, oncıleyin* yazmaḳ daha ṭoġrıdur.: I, 55[b].

15303 Arapça *ba'ż* kelimesinin Farsça izafet kesresi *-i* ile *ba'ż-ı ...* biçiminde kullanıldığı terkiplerde izafet kesresi zamanla kalıplaşmış ve Türkçe iyelik ekiyle karıştırılmıştır. AYVERDİ: *MBTS*: bâzı: 125[b].

15304 Yazmada: *iyülik*. TDK: *TTS*: eyü (iyü, eyi): III, 1595. CLAUSON: *EDPT*: eḏgü: 51[b]. REDHOUSE: *TaEL*: eyü: 311[b]. Ş. Sāmī: *ḲT*: eyü: I, 254[b]; iyi: I, 255[a].

15305 Yazmada: *anıŋ*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

15306 Yazmada: *andan*. CLAUSON: *EDPT*: a: 1[a]; ol: 123[a]. Ş. Sāmī: *ḲT*: an: I, 55[b].

15307 ATAY: *A-TBL*: akala: 1, 57[a]. Bahse konu "akala, ya'kulu" ifadesi, 'yemek' manasındaki fiilin mazi (geçmiş zaman) - muzâri (geniş zaman) çekimidir.

15308 ATAY: *A-TBL*: ya'kulu: 1, 57[a].

15309 Yazmada: *masḫara*. Kelimenin aslı Arapça 'alay ve eğlence konusu' manasında *masḫara*[t]'dır. ATAY: *A-TBL*: 2, 958[b]. Osmanlı Türkçesinde kelimenin *masḫara* imlasının yanı sıra *masḳara* imlası da kullanılmıştır. Ş. Sāmī: *ḲT*: masḫara: Ḏevḳlenme, istihzā, eglenme. = ṣ. 1. Gülünc, gülinecek, reḏīl, rusvāy. 2. Herkesi güldirmek içün hayṯiyyet ve i'tibārını pāy-māl ėdüp kepāze olan. 3. Tuḥaflıḳlar yapan.: II, 1342[a]; masḳara: II, 1343[b]. GEMALMAZ, E.: *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*: masḫara: III, 218.

18097. İyileriŋ iyisi, kötüleriŋ mürebbiyesidir; kötüleriŋ kötüsü, kötülere aldanandır. **538/24**

18098. İyilerden zarar, kötülerden fayda gelmez. **538/24**

18099. İyilerden kemlik (kötülük) gelmez, kötülerden iyilik gelmez; gelirse zımnında mutlaḳa bir garaz[15310] ve ivaz[15311] marazı vardır. **538/25**

18100. İyiler güle, kötüler gülüŋ dikenine beŋzer; dostuŋ destini[15312] de düşmanıŋ destini de ısırır ve yırtar. **538/26**

18101. İyileriŋ kötüsü, kötüleriŋ sözüne tėz aldananıdır; kötüleriŋ (iyisi) iyi olması, iyilikten hisse (alanı) alması yani iyileriŋ kötülere galebe çalmasıdır. **538/27**

15310 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: al-ġaraż: Nişāna dėnür, ki aŋa oḳ ve ḳurşun atarlar. Cem'i *aġrāż* dur. Şāriḥ dėr ki: Teşbīh ṭarīḳiyle maḳṣad ma'nāsına da müsta'meldür. … Ḳalb ṣıḳılup melālet peydā eylemek ma'nāsınadur. Ve bir nesneye müştāḳ ve ārzū-mend olmaḳ ma'nāsınadur.: II, 435. TDK: *TS*: garaz: 1. Kin. 2. Hedef, amaç, maksat.: 903[a].

15311 al-FĪRŪZĀBĀDĪ: *UBTḴM*: 'iważ: Bedel ve ḫalefe dėnür.: II, 434. el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa / Arab Dili'nde ve Kur'an'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: *'Ivaz* ile *bedel* arasındaki fark: 351. TDK: *TS*: ivaz: 1. Ödün. 2. Edim. 3. Karşılık.: 1234[b].

15312 Aslı Farsça *dast* olan bu kelime, 'el' manasındadır. STEINGASS: *CP-ED*: 525[b]. at-TABRĒZĪ: *BḴ*: dast: 364.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİZİN

DİZİN

1. A abdal; âḳil ol, ḳo seni divane sansınlar! **4/18**
2. A âdem, babaŋıŋ delik çarığı daha kül obası ardında yatıyor iken soyzadelikten bahsėdersiŋ! **5/09**
3. A âdem; bu felek dönektir, bir gün olur senden de dönse gerektir! **5/33**
4. A âdem, daha babaŋıŋ toḳadıyla dayağı ḳapı ardında dururken Ḫâtem-i Tâî'likten dem vurursuŋ! **5/12**
5. A âdem; hâliŋi düşünmezsiŋ, küssen(?) ḳamçılarsıŋ! **5/13**
6. A âdem; hep kendiŋi bilici başı, âlemi bileği taşı sanma! **5/29**
7. A âdem; hep kendiŋi pazarbaşı, âlemi mezar taşı mı sandıŋ! **5/32**
8. A âdem, ne ah ėdersin? Buŋa "çarḳıfelek" dėrler, gâh öyle döner gâh böyle döner; işi hep dönektir. **4/17**
9. A âdem, ne ah ėdersin? Buŋa "felekte esen rüzgâr" dėrler; bir gün olur saŋa da eser, baŋa da eser. **4/16**
10. A âdem, ne söz aŋlamazsın; bu felek seniŋ aŋladığıŋ felek değil! **4/24**
11. A âdem; sen bu aḳıl ile dünyayı, Ḳonya'yı aŋlayıncaya ḳadar bu dünyadan göç ėdersiŋ! **5/03**
12. A babam a, a bre a, hep yerinde! **4/28**
13. A babam; bu dünyada adam olmaḳ ḳolay mı sandıŋ, vėrilen talim ve terbiyeyi alay mı sandıŋ! **5/25**
14. A babam, saḳalı değirmende mi ağarttıŋ? **4/33**
15. A bedbaht yavrum, sen de mi küsersin baŋa? **5/14**
16. A biçare, sen de mi düştüŋ feleğiŋ çuḳuruna? **5/11**
17. A biçare, sen de mi düştüŋ feleğiŋ dâmına? **5/10**
18. A canım, ne küsersin; ne ėttim, ne eyledim ben saŋa? **4/25**
19. A çocuḳ, daha babaŋı bilmez iken kişizadelikten dem vurursuŋ! **5/08**
20. A dostum, "Benim arabam yürüyedursun, seniŋki duradursun." dėmek olur mu! **5/06**
21. A dostum, "Hep ben yiyeyim, sen yėme." dėmek olur mu! **5/07**
22. A dostum; hep kendiŋi görgün, âlemi kör sanma! **5/27**
23. "A feḫametlü efendim!" dėnilirse çoḳ mu; eski tas, eski sabun, eski hamamdır ḳabine! **4/21**
24. A fitnekâr, saŋa "Bayram ḳaçan?" diye soran yoḳ! **4/23**
25. A göŋül, ne ah ėdersin? Buŋa "rüzgâr" dėrler, saŋa da eser. **4/26**
26. A kel; başıŋı düşünmezsin, mısırı sayıḳlarsın! **4/19**
27. – A ḳız, ağaŋ ne çirkin! – Babam evinde o da yoḳtu. **4/22**
28. A köse, sayılmadıḳ ḳaç tel saḳalıŋ var? **4/20**
29. Ab gibi revan oldu. **6/31**
30. Ab, sâri olduğu mecraya bir daha aḳar. **9/09**
31. Ab u dane gezdirir. **7/03**
32. Ab u dane gezdirir, gözyaşını sızdırır. **7/02**
33. Ab u dane gezdirir, kendi gezmez kişiniŋ. **7/04**
34. Ab u dane serpilir, insanı ḳısmet gezdirir. **7/06**
35. Âbâ vü ecdadımız gayretli âdemler imişler, ki dünyanıŋ şarḳ köşesinde doğup garp köşesinde çadır ḳurup üremiş türemişler, bizi de burada büyütmüşlerdir. **6/36**
36. Âbâ vü ecdadıŋ evlat ile iftiḫar ėtmeleri, evladıŋ âbâ vü ecdat ile iftiḫar ėtmelerinden daha maḳbuldür. **5/31**
37. Âbâ vü ecdadından ḳalma malıdır. **4/29**
38. Âbâ vü ecdadınıŋ adlarını Türkoğlu bir ayaḳüstünde sayar. **7/01**
39. Âbâ vü ecdadıyla faḫrėtmek, köhne bağda taze gül bitirmeğe beŋzer. **8/20**
40. Abacı, kebeci (heybeci) sen necisin? **6/06**
41. Abadan âdem, aptal âdem ile aŋlaşamaz. **5/19**
42. Abadan âdem; aptal âdem ile yâr, yoldaş olmaz. **5/20**
43. Abadan âdem ile abadanca görüşülür. **5/16**
44. Abadan âdem keçesini sudan çıḳarır. **5/26**
45. Abadan belde, abadan âdem ister. **5/30**
46. Abadan beldeniŋ abadan âdemi olur. **5/24**
47. Abadan ile görüşen, abadan yoldan geçer. **5/21**
48. Abadana abadanca, abdala abdalca söz söylenir. **5/17**
49. Abadana abadanlıḳ gerek, abdala avadanlıḳ gerek. **5/18**
50. Abadanı abadan yoldan yürütürler. **5/22**
51. Abadanlıḳ; avadanlıḳ (hevâdanlıḳ(?), avarelik) ile değil, çalışḳanlıḳ iledir. **5/23**
52. Abadanlıḳ; avadanlıḳ ile değil, adamlıḳ (âdemlik) iledir. **5/28**
53. Abadî kâğıdı gibi parlaḳ. **5/15**
54. Abaḳsız(?) (budaḳsız) ağaç olmaz. **4/34**
55. Abaḳsız(?) (budaḳsız) ağaç olmaz; ağasız, ağacasız kişi olmaz. **4/35**
56. Abalı, ḳabalı; hep Ḫüda'nıŋ ḳulu… **6/03**
57. Abalı, kebeli (heybeli); hep Mevla'nıŋ ḳuludur. **6/04**
58. – Abalıya mı, kebeliye (heybeliye) mi? – Vur abalıya, vur. **6/07**
59. Abanan düşer, düşen sürçenden fenadır. **4/36**
60. Abanan düşer, düşeni er ḳaldırır, er ḳaldırmazsa yer ḳaldırır; sürçen düşmez, düşerse kendi ḳalḳar. **6/02**
61. Abanan düşer, sürçen düşmez. **6/01**
62. Abananı (düşeni) er ḳaldırır, er ḳaldırmazsa yer ḳaldırır. **4/38**
63. Abani sarıḳ, elfiye biçim şalvar giyer; Bursalı olmaya! **4/32**
64. Abanoz gibi ḳapḳara. **4/39**
65. Abanoz gibi ḳaskatı. **4/40**
66. Abanoz kesilmiş. **4/37**
67. Abası Aydın abası, Aydın havası. **6/05**
68. Abayı attı. **6/12**
69. Abayı yaḳmış. **6/08**
70. Abayı yaḳmış, kebeyi (heybeyi) boynundan atmış. **6/09**
71. Abayı yaḳmış, kebeyi (heybeyi) ne yapsın abdal. **6/11**

72. Abayı yaḳtı, kebeyi (heybeyi) astı. **6/10**
73. Abdal aransa tekkede, hacı aransa Mekke'de bulunur. **7/18**
74. Abdal âşıḳ, âşıḳ abdal; hep bir… **7/23**
75. Abdal da ḳısım ḳısımdır: abdal var âşıḳ abdal, abdal var aşıḳ abdal. **7/22**
76. Abdal, dünyanıŋ yuf borusun çoḳtan çaldı. **7/15**
77. Abdal iken abadanlıḳ satar. **7/20**
78. Abdal iseŋ çal dünyanıŋ yuf borusun. **7/16**
79. Abdal oğlana ilim öğretmek gerekmez. **7/28**
80. Abdal ol, abadanlıḳ satma; acıŋdan öl, namerdiŋ sofrasına el uzatma. **7/26**
81. Abdal ol, saḳın abadanlıḳ -büyüklük- satma. **7/25**
82. Abdal tekkede, hacı Mekke'de bulunur. **7/10**
83. Abdal, tekkeden eksik olmaz. **7/13**
84. Abdal, tekkeniŋ demirbaşı sayılır. **7/12**
85. Abdala doḳunmamaḳ gerek. **8/05**
86. Abdala nasihat fayda vėrmez. **7/29**
87. Abdala su taşıt, taş attırma. **8/04**
88. Abdala taş atma, taş attırma. **8/06**
89. Abdaldan kendini saḳın. **7/27**
90. Abdal-ı aşḳ, gam tekkesinde… **7/24**
91. Abdalı tekkede görürsün. **7/17**
92. Abdalı yürüyüşünden tanırlar. **8/01**
93. Abdalımsı âdem. **7/11**
94. Abdalımsı gezer âdemdir. **8/03**
95. Abdalıŋ destarından (sarığından) bellidir. **8/02**
96. Abdalıŋ ḳarnı doyduḳtan soŋra iki gözü yolda olur. **7/21**
97. Abdalıŋ yuf borusu çoḳtan çalındı. **7/19**
98. Abdalsız, efdalsiz şehir olmaz. **7/30**
99. Abdalsız tekke zor bulunur. **7/14**
100. Abdar imiş. **5/02**
101. Abdar meyve; bağına göre değil, cinsine göredir. **5/04**
102. Abdar söz, abdar ağızdan çıḳar. **5/01**
103. Abdar söz, abdar meyveye beŋzer. **5/05**
104. Abdest bozan illeti var. **8/07**
105. Abdest, müminiŋ silahıdır. **7/05**
106. Abdesti olana ezan oḳundu. **8/17**
107. Abdestimde şüphem var, ondan şüphem yoḳ. **8/11**
108. Abdestimde şüphem yoḳ. **7/08**
109. Abdestimde şüphem yoḳ. **8/10**
110. Abdestinde şüphesi olan, camiye girmez. **7/07**
111. Abdestinde şüphesi olan, cemaate ḳatılmaz. **7/08**
112. Abdestinde şüphesi olan, elbette camiye girmez. **8/18**
113. Abdestinde şüphesi olan, imamlıḳ ėdemez. **8/19**
114. Abdestinde şüphesi olan, mihraba geçmez. **8/14**
115. Abdestinde şüphesi olanlar imamet ėdemezler. **8/09**
116. Abdestinin yerinde yeller eser. **8/15**
117. Abdestsiz, ayağını yere basmaz âdemdir. **8/08**
118. Abdestsiz herif… **8/12**
119. Abdestsiz, namaz ḳılınmaz. **7/09**
120. Abdestsiz, namaz ḳılınmaz. **8/13**
121. Abdestsiz sofuya namaz mı dayanır? **8/16**
122. Ab-ı engûr -üzüm suyu-, ḫum içinde giderek bade olur. **6/34**
123. Ab-ı ḥızırı yine Ḫızır olsa da rehber bulamaz. **6/23**
124. Ab-ı pake ne zarar vaḳvaḳa-yı kurbağadan. **6/13**
125. Ab-ı rahmetle yudu âlemi ḫallâḳ-ı cihan. **6/27**
126. Ab-ı rahmetten kimse mahrum ḳalmaz. **6/28**
127. Ab-ı revan abıkevser gibi her ḳulağa geçer. **6/29**
128. Ab-ı revan gibi… **6/30**
129. Ab-ı revan oldu. **6/32**
130. Ab-ı rûdur bilene abıhayat, teşne-yi reşhasıdır Nil ü Fırat. **6/24**
131. Ab-ı rûy döktüğüne değmedi. **6/33**
132. Ab-ı rûy döküp zelil olmaḳtan çalışmaḳ yeğdir. **6/35**
133. Ab-ı saf gevherhane-yi ayinedir. **9/13**
134. Ab-ı safa düşen ḫayal, aynada görünen ḫayal; hep bir ḫayaldir. **6/25**
135. Ab-ı sâfî gibi aḳıp gitti. **9/11**
136. Ab-ı sâfîden mi geliyor? **9/12**
137. Ab-ı sâfî-yi çeşme-yi tesnîm. **9/14**
138. Ab-ı sâfî-yi Pıŋarbaşı Bursa'da. **9/10**
139. Abıhayat bile olsa namert elinden su içme. **6/19**
140. Abıhayat gibi… **6/16**
141. Abıhayat içmiş gibi. **6/18**
142. Abıhayat isteyen ḳaraŋlıḳ dünyanıŋ törüne gitmeli. **6/22**
143. Abıhayat misalidir. **6/15**
144. Abıhayat olsun. **6/17**
145. Abıhayat zulmette, abıkevser cennette. **6/21**
146. Abıhayat zulmettedir. **6/20**
147. Abıkevser gibi… **6/26**
148. Abirlide -şubat ayı- altı arıḳ -saman sepeti-, hiç olmadıḳ yarım arıḳ; yarım arıḳ da olmasa giyersin ayağına tav(?) çarıḳ. **9/08**
149. Abla ḳardeş gibi gezerler. **9/17**
150. Abla, ḳardeş; hep bir yoldaş… **9/18**
151. Ablaḳ yüzlü, tatlı güzel, tatlı sözlü. **10/01**
152. Ablaḳî çehrede afaḳî söz olmaz. **10/02**
153. Ablar galip gelince döndüler dolaplar. **6/14**
154. Ablasını aldı; amma ḳardeşine -baldızına- mim ḳoydu. **9/16**
155. Ablasını gördünse "Ḳardeşini görmedim." dėme. **9/19**
156. Abliyi ḳoyuverdi. **9/15**
157. Abradı; amma biraz abdaradı (telaşla yoruldu). **9/07**
158. Abradı -yeŋdi, becerdi, galip geldi- ibrişi. **9/06**
159. Abraş âdem… **9/01**
160. Abraş âdeme abraş at gerek. **9/04**
161. Abraş atıŋ sürçmesi çoḳ olur. **9/03**
162. Abraş ibriş. **9/05**
163. Abraş oğlu abraştır. **9/02**
164. Abuḳ sabuḳ söylenip durma, dülger iseŋ düş temele. **10/07**
165. Abuḳ sabuḳ söyler. **12/ek1/01**
166. Abuḳ sabuḳ söyler abdallardandır. **10/06**
167. Abur (obur) cubur bulduğunu yėr, oburdur. **10/03**
168. Aburut(?) satar. **12/ek1/02**
169. Acı acı gülen, tatlı tatlı can vėrir. **26/ek1/02**
170. Acı, acıyı bastırır. **23/23**
171. Acı, acıyı keser; su da sancıyı. **22/17**
172. Acı, acıyı östürür; tatlı, acıyı bastırır. **26/ek1/01**
173. Acı, ağrı çekmeden analar evlat doğurmaz. **30/27**
174. Acı armut gibi… **22/05**
175. Acı badem, acı patlıcandan yeğdir. **22/25**

176. Acı badem ḳurabiyesi gibi… **22/19**
177. Acı çeşme gibi durmaz aḳar. **22/26**
178. Acı elma gibi boğdu. **22/08**
179. Acı gün görmeyen (acılı) az bulunur. **22/27**
180. Acı gün, toḳluḳta açlıḳ olan gündür. **23/11**
181. Acı ḫıyardan (Ebucehil ḳarpuzundan) cacıḳ, Tacik'ten hacik olmaz. **23/21**
182. Acı ḫıyarıŋ salatası o ḳadar olur. **22/12**
183. Acı patlıcan gibi ḫayırsız âdemdir. **22/22**
184. Acı patlıcandan dolma olmaz. **22/23**
185. Acı patlıcanı ḳırağı çalmaz. **22/24**
186. Acı söyleyip yüz ḳızartmaḳtan tatlı söyleyip yüz ağartmaḳ yeğdir. **26/ek1/09**
187. Acı söz âdemi dinden çıḳarır, tatlı söz yılanı ininden çıḳarır. **23/03**
188. Acı söz (dil), insanı dinden çıḳarır. **23/01**
189. Acı söz, feleğiŋ sillesinden ehvendir. **23/05**
190. Acı söz, feleğiŋ sillesinden ehvendir. **26/ek1/04**
191. Acı söz, feleğiŋ sillesinden yeğdir. **26/ek1/10**
192. Acı söz insanı tatlı candan usandırır, tatlı söz düşmanı düşmandan utandırır. **23/07**
193. Acı söz söyleyip can ağrıtmaḳtan ise tatlı söyleyip yüz güldürmek yeğdir. **26/ek1/08**
194. Acı söz sözleşip can ağrıtmamaḳ gerek. **26/ek1/03**
195. Acı söz, tatlı candan usandırır. **23/06**
196. Acı söz, zehirden eşeddir. **23/04**
197. Acı sözle insan dinden çıḳar, tatlı sözle yılan inden (delikten) çıḳar. **23/02**
198. Acı sözü tatlı dil bastırır. **26/ek1/05**
199. Acı suyu tatlı su üstüne içmezler. **23/08**
200. Acı şey, aḳçeniŋ geçmediği vaḳittir. **23/10**
201. Acı şey, bühtana uğramaḳtır, kötü şey, bühtan söylemektir. **23/15**
202. Acı şey, dil; tatlı şey, yine dil. **23/09**
203. Acı şey, haḳlı iken haḳsız çıḳmaktır. **23/14**
204. Acı şey salt biber değil, bühtandır; zira bühtan sözüŋ yanında değil biber, zehir bile bal pekmez sayılır. **23/17**
205. Acı tatlı dėmemeli, yėmeli; "Haḳḳ'a çoḳ şükür." dėmeli. **23/16**
206. Acı tatlı her ne ise ḳailiz, Yusufî badem çubuğa mailiz. **22/29**
207. Acı, toḳu Allah görür. **28/03**
208. Acıḳmayan ḳurt, ḳonu ḳomşusuna saldırmaz. **24/ek1/16**
209. Acıḳtırma köpeği, arsız ėdersiŋ; acıḳtırma insanı, ḫırsız ėdersiŋ. **26/ek1/15**
210. Acıḳtırsaŋ ḫırsız olur, öçüktürseŋ (öğütleseŋ) arsız olur. **24/16**
211. Acıḳtırsaŋ ḫırsız olur, öçüktürseŋ (yüz vėrseŋ) arsız olur. **26/ek1/16**
212. Acılı güniŋ dostu az bulunur. **23/24**
213. Acılı güniŋ dostu az bulunur; amma açlıḳ güniŋ, vaktiŋ, dostu hiç bulunmaz. **23/25**
214. Acımayan acınmaz. **26/ek1/11**
215. Acımayanıŋ yüreği sızlamaz. **23/19**
216. Acımayanıŋ yüzünden, sözünden bellidir. **23/18**
217. Acımaz kestiği parmaḳ şer'iŋ. **22/09**
218. Acınan ile aç âdeme söz söylenmeğe gelmez. **22/21**
219. Acıŋdan öl, namerde el uzatma. **23/20**
220. Acıŋdan öl; tek namerde -baḫîl leîme- el uzatma. **26/ek2/04**
221. Acıŋdan öl; tek namerde el sunma. **24/ek2/30**
222. Acından öleniŋ mezarı bulunmaz (yoḳ). **25/11**
223. Acından öleniŋ mezarı yoḳ. **22/20**
224. Acından öleniŋ mezarı yoḳ. **26/ek2/08**
225. Acındırsaŋ -acı söz veya kötek ile- arsız olur, acıḳtırsaŋ ḫırsız olur, öçüktürseŋ -fesat sözle öğütlesen- yüzsüz olur. **26/ek2/05**
226. Acındırsaŋ arsız, acıḳtırsaŋ ḫırsız olur. **22/10**
227. Acınıŋ ardından tatlı gelir, tatlı gelmese yağlı (yatlı, ayıplı) gelir. **22/15**
228. Acınıŋ ardından tatlı, hacınıŋ önünden atlı gelir. **22/16**
229. Acınıŋ arḳasından tatlı gelir. **22/14**
230. Acınmayan can, acımayan parmaḳ olmaz. **22/07**
231. Acınmayan can olmaz. **22/06**
232. Acıya tatlı vėren az bulunur. **26/ek1/06**
233. Acıya tatlı vėrilmez. **23/12**
234. Acıya tatlı vėrilmez. **26/ek1/07**
235. Acıya tatlı vėrilmez. **30/26**
236. Acıya tatlı vėrilmez, tatlıya acı. **23/13**
237. Acıya tatlı vėrilmez; zira acı ile tatlı bir değil, yayan ile atlı da bir değil. **22/30**
238. Acıyan âdem, acınan âdem gibi olamazsa da niye müteessir olduğu zahir olur. **22/11**
239. Acıyı acı bastırır, sancıyı su bastırır. **22/18**
240. Acıyı acı bastırır, yağlıyı tatlı. **22/13**
241. Acıyı tatmayan can olmaz. **22/28**
242. Acıyı yėdirenden değil, yiyenden sor. **23/22**
243. Aç, aç ile bir yerde yatarsa ara yerde dilenci doğarmış. **24/11**
244. Aç, aç ile yatarsa ara yerde ya dilenci doğar ya değnekçi. **24/10**
245. Aç, aç ile yatınca arada dilenci doğar. **24/ek1/13**
246. Aç açına iş görülmez. **24/12**
247. Aç; açlığını kendi hâlinden bilmez, ėl âlemden görür. **24/ek1/29**
248. Aç âdem; acıyı, tatlıyı farḳ ėtmez. **24/08**
249. Aç âdem, aç ḳurttan beterdir. **24/06**
250. Aç âdem; aman, zaman bilmez. **25/02**
251. Aç âdem ile şaḳa olmaz. **24/04**
252. Aç âdem kendini ateşe salar. **24/18**
253. Aç âdem; sözünden, gözünden belli olur. **24/03**
254. Aç âdem, toḳluḳtan bahsėtmez. **24/01**
255. Aç âdem, toḳluḳtan bahsėtmez; meğerki ḳanaatkâr ola. **24/02**
256. Aç âdemi birden doyurmağa gelmez. **24/05**
257. Aç âdemiŋ dostu az bulunur. **24/07**
258. Aç âdemiŋ duruşundan, aç atıŋ yürüyüşünden belli olur. **24/19**
259. Aç ağzıŋı, yum gözüŋü. **29/01**
260. Aç alayından mı çıḳtıŋ? **27/24**
261. Aç, aman bilmez. **24/ek2/02**
262. Aç, aman bilmez; çocuḳ, zaman bilmez. **24/ek2/03**
263. Aç; amana, zamana baḳmaz. **25/03**
264. Aç at yer tarpar, kişner; aç it yeler (ḳoşar). **24/25**
265. Aç at, yol (pertav) almaz; aç it, av almaz. **24/09**
266. Aç, atasın ayamaz -acımaz-; toḳ namert, cümle soyun acımaz. **24/ek1/25**

267. Aç ayı; oynamaḳ değil, bağlasaŋ durmaz. **25/19**
268. Aç ayı oynamaz. **25/18**
269. Aç ayı oynamaz. **26/ek1/14**
270. Aç ayı oynamaz, aç at pertav almaz, aç köpek av almaz, aç ḳarın meram aŋlamaz. **24/ek2/11**
271. Aç ayı oynamaz, aç it av almaz. **24/ek2/06**
272. Aç ayı oynamaz, aç it av almaz, aç at pertav almaz. **24/ek2/04**
273. Aç ayı oynamaz, aç ite menzil olmaz, aç pehlivan meydana gelmez. **24/ek1/15**
274. Aç ayı oynamaz; aç köpek av almaz; aç at arpa keser; amma pertav almaz; aç insan iş görmez, söz aŋlamaz; velhasıl açlığa şaḳa, şella(?) olmaz. **24/ek1/14**
275. Aç davacı, toḳ duacı… **25/26**
276. Aç davacılar gibi boğaza sarıldılar. **25/30**
277. Aç deve, yükünü devirir. **25/31**
278. Aç, doyduğunu bilmez; ahmaḳ, ḳoyduğunu bilmez. **25/33**
279. Aç, doymam; toḳ, acıḳmam sanır. **25/34**
280. Aç doymaz; doysa da gözü doymaz, arḳasını ḳoymaz. **24/ek2/29**
281. Aç, dururken toḳa taam vėrilmez. **24/ek2/24**
282. Aç, esner; âşıḳ, gerinir. **25/25**
283. Aç, geğirir; toḳ, seğirir. **24/ek2/35**
284. Aç gezmekten ise toḳ ölmek yeğdir. **25/09**
285. Aç gözüne -açgözlü kişiniŋ gözüne- topraḳ, kör gözüne parmaḳ gerek. **26/ek1/27**
286. Aç gözüne topraḳ, kör gözüne yapraḳ… **29/20**
287. Aç gözünü, açarlar gözünü. **27/09**
288. Aç gözüŋü, açarlar gözüŋü. **29/19**
289. Aç gözüŋü, yoḳsa açarlar. **29/26**
290. Aç gül yüzünü ey canan, biz de bilelim cihanda gėcemizi gündüzümüzü! **30/23**
291. Aç; gülmez, ağlar; yürekleri dağlar. **26/ek1/26**
292. Aç, gülmez (oynamaz); toḳ, ağlamaz. **24/ek2/23**
293. Aç, gülmez; toḳ, açıŋ hâlini bilmez. **26/ek1/25**
294. Aç hâlini toḳ bilmez, ḫasta hâlini sağ bilmez.**26/14**
295. Aç iken “Toḳum.” dėmek, var iken “Yoḳum.” dėmek gibidir. **24/ek2/07**
296. Aç iken “Toḳum.” dėmek, var -zengin- iken “Yoḳum.” dėmek apaçıḳ yalandır. **28/02**
297. Aç ile arḳadaş olma. **24/29**
298. Aç ile arḳadaş olma, “Yėmem!” dėr de sömürür. **24/30**
299. Aç ile dost olma. **24/ek1/30**
300. Aç ile dost olma, toḳ ile düşman olma; ḫasis ile dost da düşman da olma. **24/ek1/31**
301. Aç ile dost, toḳ ile düşman olmamaḳ gerek. **24/28**
302. Aç ile eceli gelen söyleşir. **24/27**
303. Aç ile eceli gelen söyleşir. **28/27**
304. Aç ile kibar bir araya sığmaz, kibir ile tevazu bir arada yer bulmaz. **24/ek1/32**
305. Aç ile ölüm cenkleşir, toḳ ile zengin denkleşir. **24/ek1/06**
306. Aç ile pazarlıḳ olmaz, pazara gidilmez. **24/ek2/18**
307. Aç ile şaḳa olmaz; değil duvardan, yardan attırır. **27/07**
308. Aç ile toḳ bir arada yaşayamaz. **24/ek2/21**
309. Aç ile toḳ bir araya gelse de bir sofraya gelmez. **24/ek1/01**
310. Aç insan değil, eşek de olsa iş görmek istemez. **24/ek2/28**
311. Aç insan değil, hayvan bile iş görmek istemez. **24/ek2/27**
312. Aç insanlar göçer giderler. **24/ek2/14**
313. Aç it, aç ḳurt yeler (ḳoşar). **24/26**
314. Aç it, av almaz. **24/20**
315. Aç it gibi yeler. **24/ek1/02**
316. Aç it kesik kesik ürür; aç at, aç âdem kesik kesik yürür. **24/24**
317. Aç it, tavşan tutmaz. **24/21**
318. Aç it, yattığı yerde ürür. **24/22**
319. Aç it yeler; amma av almaz, aç at yürür; amma pertav almaz. **26/39**
320. Aç ite ḳuru boḳ mezedir. **24/ek1/05**
321. Aç ite ḳuru boḳ mezedir. **28/25**
322. Aç ite menzil olmaz. **24/ek2/20**
323. Aç ite menzil olmaz. **28/26**
324. Aç iti bağlasaŋ durmaz, ipini keser yine ḳaçar. **24/20**
325. Aç itiŋ ürüşünden bellidir. **24/23**
326. Aç itten ḳuru boḳ da artmaz. **28/24**
327. Aç ḳadrini (hâlini) toḳ bilmez, avru (sayrı, ḫastalıḳ) kadrini (hâlini) sağ bilmez. **26/ek1/13**
328. Aç ḳadrini toḳ bilmez. **26/13**
329. Aç ḳadrini toḳ bilmez, ağrı (ḫasta) ḳadrini sağ bilmez. **26/15**
330. Aç ḳadrini toḳ bilmez, avru (sayrı, ḫasta) ḳadrini sav (sağ) bilmez. **24/ek1/12**
331. Aç ḳalan kişi, düşmandan ya kâm alır ya kâc. **26/21**
332. Aç ḳalan ḳurt gibi saldırır. **26/19**
333. Aç (ḳalan) ḳurt, yavrusunu yėr. **26/18**
334. Aç, ḳap ḳaç gider. **26/07**
335. Aç ḳapağı, arslan çıḳsın. **29/17**
336. Aç ḳapağı, ḳazan taşmasın. **29/16**
337. Aç ḳapıyı ḳadınım, benim inşallah! **28/10**
338. Aç ḳarna iş görülmez. **26/06**
339. Aç ḳarna ḳaba yataḳ da olsa diken gibi batar, eviŋ içi dar gelir; toḳ ḳarna ḳuru hasır firâş-ı sultan gelir, uyḳu bol olur. **24/ek2/34**
340. Aç ḳarna pehlivanlıḳ olmaz. **26/01**
341. Aç ḳarna soğuḳ su, toḳ ḳarna soğuḳ söz ḳabîlindendir. **24/ek1/33**
342. Aç ḳarna soğuḳ su yaraşmaz. **26/08**
343. Aç ḳarna tuzla ekmek, baḳlava börek yerine geçer; toḳ ḳarna baḳlava börek de olsa oḳlava dayaḳ yerine geçer. **24/ek2/36**
344. Aç ḳarnına taş bağlasa da fayda ėtmez. **26/09**
345. Aç kedi, elbette miyavlar. **26/32**
346. Aç kedi gibi… **26/31**
347. Aç kedi, miyavlar; aç köpek, havlar. **26/33**
348. Aç, kendini arslana vurur. **26/30**
349. Aç kibar, boş ambar gibidir. **24/ek1/17**
350. Aç, kimiŋle olsa savaşır. **27/26**
351. Aç köpek, av almaz; aç at, pertav vurmaz. **26/28**
352. Aç köpek, fırın deler. **26/35**
353. Aç köpek, havlar; amma av almaz. **26/34**
354. Aç köpek, kendini arslana vurur (salar). **26/38**
355. Aç köpek, ḳudurmaz. **26/37**

356. Aç köpek, ḳudurmaz; saldırır. **26/36**
357. Aç ḳurduŋ ölümü boğazındandır. **26/26**
358. Aç ḳurt, arslana bile saldırır. **26/11**
359. Aç ḳurt, daima yeler. **26/27**
360. Aç ḳurt, elbette ḳoyuna saldırır. **28/07**
361. Aç ḳurt, elbette saldırır. **26/17**
362. Aç ḳurt gibi ḳoşar. **26/22**
363. Aç ḳurt gibi saldırdı. **26/23**
364. Aç ḳurt ḳoyun sürüsüne saldırır gibi saldırdılar. **28/08**
365. Aç ḳurt ḳoyun yėr, ḳoyun bulmasa soyun yėr. **26/24**
366. Aç ḳurt, ḳoyuna girer gibi… **26/12**
367. Aç ḳurt, ḳoyuna saldırır; ḫuyundandır; aç köpek, soyuna saldırır, ḫuyundandır. **28/09**
368. Aç ḳurt, ḳoyuna saldırır; ḳoyun bulmasa soyuna. **26/25**
369. Aç ḳuş uçar gider, aç it ḳaçar gider, aç insan göçer gider. **24/ek2/13**
370. Aç mert, toḳ namerde el uzatmaz. **28/01**
371. Aç ol, toḳ ol; tek hasetçi ile namertten uzaḳ ol. **24/ek1/23**
372. Aç olan; aman da bilmez, zaman da mekân da bilmez. **25/05**
373. Aç olan, ḳılıca sarılır. **26/10**
374. Aç olan, topraḳ bile yalar. **25/15**
375. Aç olana malay -darı ekmeği- helvadan tatlı gelir. **25/13**
376. Aç olanıŋ aḳlı başında durmaz. **25/14**
377. Aç olanıŋ dostu olmaz, olsa bile yanına gelmez. **25/22**
378. Aç olsaŋ topraḳ daḫi yalarsın. **25/16**
379. Aç oturma, toḳ otur; oturduğuŋ yerde pek otur, tek temelle emelle otur; boş oturma, işle güçle otur; boş bulunma, aḳçe, bohça, aḳıl ve naḳil, mühimmat, yâranla otur. **24/ek1/28**
380. Aç ölmekten toḳ ölmek yeğdir. **24/ek2/15**
381. Aç ölmekten toḳ ölmek yeğdir. **25/08**
382. Aç, ölmese de ölen (ot) tartar. **25/04**
383. Aç, ölmez; gözü ḳararır. **25/06**
384. Aç seğirir, toḳ geğirir. **26/ek1/12**
385. Aç seğirir, toḳ geğirir. **27/35**
386. Aç tavuḳ, kendini buğday ambarında sanır. **24/ek2/33**
387. Aç tavuḳ, rüyasında darı görürmüş. **24/ek2/32**
388. Aç tavuḳ, rüyasında darı görürmüş. **25/35**
389. Aç tavuḳ, rüyasında kendini arpa ambarında görür. **25/37**
390. Aç tavuḳ, rüyasında kendisini darı ambarında sanırmış. **25/36**
391. Aç, toḳ hep Allah'ıŋ muhtacı. **28/04**
392. Aç, toḳ herkes; Haḳ sofrasına baḳar. **28/05**
393. Aç; toḳuŋ yüzüne baḳmakla doymaz, iş görmekle doyar. **25/38**
394. Aç, ya ipe ya ḳılıca sarılır. **28/21**
395. Aç, yanından ḳaç. **28/17**
396. Aç yatan tavuḳ, rüyasında elbette darı görür. **28/20**
397. Aç yatıp toḳluḳ rüyası görmeğe beŋzer. **28/18**
398. Aç yatıp zengin rüyası görmeğe beŋzer. **28/19**
399. Aç yatmaḳtan toḳ ölmek yeğdir. **28/28**
400. Aç yiğit esner. **28/22**
401. Aç yola gidilmez. **28/23**
402. Aça düşman, toḳa dost çoḳ bulunur. **25/24**
403. Aça ḳazan astırma, doŋana (üşüyene) od (ateş) yaḳtırma, harise (tamahkâra) mal ḳattırma, yalancı müflise mal sattırma. **24/ek1/24**
404. Açgöz olma; açıḳgöz, açıḳ söz ol. **26/ek1/24**
405. Açgöz olma, açıḳgöz ol. **27/12**
406. Açgöz olma, toḳgöz ol. **27/20**
407. Açgöz olma, toḳgöz ol; açıḳ söz -boşboğaz- olma, pek söz ol. **24/ek1/19**
408. Açgöz olma, tokgöz ol; boşboğaz olma, pek söz ol. **27/21**
409. Açgözlü, boğazıŋ -nefis- ḳadrini bilse de kendi ḳadrini bilmez. **24/ek1/22**
410. Açgözlü daye çocuğu gibi… **27/15**
411. Açgözlü doymaz. **27/13**
412. Açgözlü, haris olur. **27/14**
413. Açgözlü, haset olur; çoḳ sözlü, fesat. **27/18**
414. Açgözlü kişi, nefs-i ḫor olur; ḳanaatkârlıḳ bilmezler. **24/ek1/20**
415. Açgözlü olma, ḳanaatkâr ol. **24/ek1/21**
416. Açgözlü olma; toḳ fiil, toḳgözlü, pek -metîn- sözlü ol. **24/ek2/26**
417. Açgözlü, yalan sözlü olma; toḳgözlü, toḳ -mert- sözlü ol. **29/24**
418. Açgözlüde toḳ görmedim, toḳgözlüde aç. **27/22**
419. Açgözlüde toḳ görmedim, toḳgözlüde aç. **29/22**
420. Açgözlülük Çingeneliktir, toḳgözlülük merdaneliktir. **26/ek2/02**
421. Açgözlüye bir fırın ekmeği mâ(?) gelmez (ḳanaat gelmez). **27/23**
422. Açgözlüye ḳomşu, hasede dost olma. **27/17**
423. Açgözlüye ḳomşu olma. **27/16**
424. Açgözlüye ḳomşu tavuğu, ḳaz görünür; ḳarısı, ḳız. **27/19**
425. Açgözlüyü ya açlıḳ ya yoḳluḳ -ölüm- terbiye ėder, toḳgözlüyü hem açlıḳ hem toḳluḳ terbiye ėder. **24/ek1/27**
426. Açgözü topraḳ doyurur. **29/18**
427. Açgözü topraḳ doyurur, toḳgözü yapraḳ doyurur. **26/ek2/03**
428. Açı doyur; amma eceline sebep olma. **26/05**
429. Açı pek doyurma, eceline sebep olursun. **24/ek2/22**
430. Açı pek doyurma, eceline sebep olursun. **27/29**
431. Açıḳ ağız, aç ḳalmaz. **29/07**
432. Açıḳ ağız, aç ḳalmaz; hazırı yėmek, güç gelmez. **29/08**
433. Açıḳ ağız, açıḳgöz; aç ḳalmaz. **26/ek1/20**
434. Açıḳ ağızda sır durmaz, açıḳ elde kir (sermaye) durmaz. **26/ek1/21**
435. Açıḳ baş mahallesinde mi doğmuş? **29/04**
436. Açıḳ -doğru- sözlü, doğrudur; ḳapalı -eğri- sözlü, eğri ya da uğrudur. **29/39**
437. Açıḳ ḳapı, düz yol… **29/27**
438. Açıḳ ḳapı görünce it dalar (girer). **29/28**
439. Açıḳ söyle, doğru diŋle. **30/04**
440. Açıḳ söyle, ki açıḳ ḳapanmasın. **30/07**
441. Açıḳ söz, açıḳ ḳalpten çıḳar; açıḳ ḳalp, doğru insanıŋ doğru -hüsnü- niyetinden çıḳar. **29/38**

442. Açıḳ söz, ḳapalı söz hep yerinde yaraşır; yerinde olmayan söz için ḫalḳ birbirine ḳaraşır (baḳışır). **30/09**
443. Açıḳ söz şüpheyi ḳaldırır, ḳapalı söz şüpheyi uyandırır; lakin "Selamünaleyküm kör kadı." dėnen açıḳ söz de her iki tarafı utandırır. **30/08**
444. Açıḳ söz, temiz yürekten çıḳar. **29/37**
445. Açıḳ sözde hile olmaz, açıḳ yüzde hayâ. **30/06**
446. Açıḳ sözde hile yok. **30/05**
447. Açıḳ yara, açıḳ ḳapı tėz ḳapanmaz. **30/22**
448. Açıḳ yara tėz ḳapanmaz. **30/21**
449. Açıḳ yaraya tuz ekilmeğe beŋzedi. **30/10**
450. Açıḳ yaraya tuz ekilmez. **30/11**
451. Açıḳ yaraya tuz ekilmez, açıḳ söze söz söylenmez. **30/12**
452. Açıḳ yüz değil, açıḳ söz gerek. **29/36**
453. Açıḳ yüzden açıḳ söz… **29/35**
454. Açıḳ yüzlü, açıḳ başlı hep birdir. **30/02**
455. Açıḳ yüzlü, arsızdır. **29/30**
456. Açıḳ yüzlü, pirsizdir. **29/31**
457. Açıḳ yüzlüde ar olmaz, açıḳ sözlüde hile olmaz. **30/03**
458. Açıḳ yüzlüde ar olmaz, ar olmayanda hayâ, hicap olmaz. **30/01**
459. Açıḳgöz, açgöze mal ḳaptırmaz. **29/23**
460. Açıḳgöz ol, açgöz olma. **29/21**
461. Açıḳgözlülük açgözlülükten elbette yeğdir. **29/25**
462. Açıḳlar alayında… **29/34**
463. Açıḳlar alayınıŋ başḳumandanı… **29/32**
464. Açıḳlar livası… **29/33**
465. Açılan gül dökülse gerek. **30/14**
466. Açıldıḳça ḳapansın çeşm-i a'dâ. **30/25**
467. Açılıp saçılmağa gelmez. **30/20**
468. Açılırsa ḳapanmaz arsızıŋ ağzı, ḳapanırsa açılmaz inatçınıŋ ağzı. **29/29**
469. Açılmış da saçılmış. **30/13**
470. Açılmış gül elbette solar. **30/16**
471. Açılmış gül solsa gerek. **30/15**
472. Açılmış gül solsa gerek, ağlayan göz gülse gerek. **30/17**
473. Açılmışa gül, gül ise; dökülmüşe ağla, gül ise. **30/24**
474. Açıŋ dostu olmaz, toḳuŋ düşmanı. **25/17**
475. Açıŋ gözü ḳararınca ateşe saldırır. **27/25**
476. Açıŋ gözü ḳararır, gözü ḳararanıŋ ḳalbi de ḳararır. **27/04**
477. Açıŋ gözünden, toḳuŋ sözünden aŋlaşılır. **27/03**
478. Açın hâli gözünden, sözünden; toḳuŋ yüzünden bellidir. **24/ek2/25**
479. Açıŋ işi, ḳapḳaçtır. **24/ek2/09**
480. Açıŋ ḳarnı doyar, gözü doymaz. **26/03**
481. Açıŋ ḳuru ambarda ḳarnı doymaz. **26/20**
482. Açıŋ özü doyar, gözü doymaz; açgözlüniŋ ne özü doyar ne gözü doyar. **24/ek1/26**
483. Açıŋ özü doyar, gözü doymaz; birini alır, birine nişan ḳoyar. **26/04**
484. Açıŋ özü doysa da gözü doymaz. **24/ek2/31**
485. Açıŋ uyḳusu gelmez, bayılır. **25/10**
486. Açıŋ uyḳusu ḳaçarsa ziyade açlığındandır, toḳuŋ uyḳusu ḳaçarsa ziyade toḳluğundandır. **26/ek1/22**
487. Açıŋ yanında toḳluḳtan, zenginiŋ yanında yoḳluḳtan bahsolunmaz. **26/ek2/01**
488. Açlığa su kâr etmez. **26/16**
489. Açlıḳ ateşi gözünde tüter. **24/14**
490. Açlıḳ ateşi yürekte olsa da dumanı gözlerde tüter. **24/15**
491. Açlıḳ bu, insana neler yaptırmaz! **28/33**
492. Açlıḳ bu, neler yaptırmaz! **25/20**
493. Açlıḳ bu, neler yaptırmaz: yeri ḳazdırır, dağlar tırmandırır, sağı solu ḳarmalandırır. **24/ek2/05**
494. Açlıḳ canına taḳ diyenle şaḳa olmaz. **25/07**
495. Açlıḳ, çalışan âdemiŋ ḳapısından baḳar; lakin içeri giremez. **28/11**
496. Açlıḳ, duvardan attırır. **27/06**
497. Açlıḳ, eceliŋ yarı yoludur. **25/23**
498. Açlıḳ; fena şeydir, her şeyi yaptırır. **24/ek2/17**
499. Açlıḳ göçtürür. **24/ek2/16**
500. Açlıḳ, gözden belli olur. **27/01**
501. Açlıḳ, gözden; toḳluḳ, sözden bellidir. **27/02**
502. Açlıḳ, gözüŋ ḳara perdesi. **27/10**
503. Açlıḳ, gözüŋ ḳaraŋlıḳ perdesini indirir. **27/11**
504. Açlıḳ gözünde […] **28/14**
505. Açlıḳ, hem öfkelendirir hem düşündürür hem ḳaşındırır hem taşındırır, şaşırıtır hem örselendirir. **24/ek1/10**
506. Açlıḳ; hem yaman hem zordur, odu ocağı sattırır; o dert, ocaḳtan ayırır; Allah öyle günler göstermeye. **24/ek1/11**
507. Açlıḳ, hikmet sermayesi; toḳluḳ gaflet pîrâyesidir. **28/16**
508. Açlıḳ ile şaḳa olmaz. **26/02**
509. Açlıḳ insana her şeyi yaptırır. **26/ek1/19**
510. Açlıḳ (insanı) ateşlendirir, uyḳusuzluḳ da öfkelendirir. **24/13**
511. Açlıḳ, ḳılıca sarıltır. **25/21**
512. Açlıḳ meşaḳḳatini çekmeyen, evdeki sıcaḳ ekmeğiŋ ḳadrini bilmez. **28/12**
513. Açlıḳ, nefsiŋ zabiti sayılır. **27/36**
514. Açlıḳ ölümle cenk ėder. **26/ek1/17**
515. Açlıḳ, toḳluḳ hep insanlarıŋ başına gelen varlıḳ, yoḳluḳ gibidir; her ikisiniŋ ḳadrini ḫatırda tutmaḳ gerektir. **28/06**
516. Açlıḳ, (umumî, ḫususî) hâllerde redâet; yani su-yi aḫlaḳı îrâs ėder. **24/ek2/01**
517. Açlıḳ, yağmadan -yağmacılıḳtan- doğar; yağma, hırs -tamah- ehlinden, hiss-i haset ve fesattan doğar; zorbacılar ve çorbacılar ėlinde büyür. **25/01**
518. Açlıḳ, yardan attırır; yardan attırmasa şalı, şalvarı sattırır. **24/ek1/03**
519. Açlıḳ; yastıḳ, yorgan sattırır. **27/08**
520. Açlıḳ yüzü görmeyen, eldeki ekmeğiŋ ḳadrini bilmez. **28/13**
521. Açlıḳla hüsn-i aḫlaḳ bir yerde durmaz. **26/ek1/23**
522. Açlıḳta arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. **24/17**

523. Açlıḳta arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. **28/32**
524. Açlıḳta darı ekmeği helvadan tatlı gelir, toḳlukta (bolluḳta) tahin helvası bile yatlı gelir. **27/37**
525. Açlıḳta dilenci sıḳtar (sıḳıştırır). **25/32**
526. Açlıḳta ekmek peynir tatlı yėnir. **28/15**
527. Açlıḳta kâr, zarar aranmaz. **24/ek2/12**
528. Açlıḳta -ḳıtlıḳta- arpa, körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş; düşman yumruğu başa indikte sevmediğiŋ ḫısım aḳrabaŋ meğer ḳardeş, hem arḳadaş hem ḳoldaş -muavin- imiş. **24/ek1/09**
529. Açlıḳta -ḳıtlıḳta- dilenci ḳıstar -ḫafif tazyiḳ ve izaç-, toḳluḳta aylancı(?) -riyakâr- dostlar sıḳtar -şiddetli tazyiḳ-. **24/ek1/08**
530. Açlıḳta kibarlıḳ satmaḳ, toḳluḳta ḫasislik ėtmek; ‘insan kendisini bilmemek, âlemi -dünyayı- görmemek’ dėmektir. **24/ek1/07**
531. Açlıḳta ölüm, ḳartlıḳta (iḫtiyarlıḳta) yoḳsulluḳ zordur. **27/28**
532. Açlıkta tokluk sultanlık, toklukta yokluk kaltabanlık, tembellik, atalettir. **24/ek1/18**
533. Açlıḳta tuz ekmek, tuzlu et yerine geçer. **27/38**
534. Açlıḳtan bayılmış, gözü ḳararmış. **27/05**
535. Açlıḳtan çıḳmış gibi… **25/29**
536. Açlıḳtan göbeğine taş bağladı. **26/ek2/06**
537. Açlıḳtan kimse ölmemiş. **25/12**
538. Açlıḳtan kimse ölmez. **24/ek2/10**
539. Açlıḳtan köpük tükürür (ḳusar). **26/29**
540. Açlıḳtan mı çıḳtıŋ? **26/ek1/18**
541. Açlıḳtan mı çıḳtıŋ? **28/31**
542. Açlıḳtan ne ḫaber? **24/ek1/04**
543. Açlıḳtan ne ḫaber? **27/30**
544. Açlıḳtan ne ḫaber? Çoḳ övünürsün. **27/31**
545. Açlıḳtan nefesi ḳoḳar. **27/34**
546. Açlıḳtan nefesi ḳoḳar, toḳ gibi gert gert geğirir. **27/33**
547. Açlıḳtan nefesi ḳoḳar, toḳluḳtan dem vurur. **27/32**
548. Açlıḳtan nefesi ḳoḳar, toḳluḳtan gert gert geğirir. **26/ek2/07**
549. Açlıḳtan öleniŋ mezarı yoḳ, açlıḳtan çıḳanıŋ pazarı yoḳ. **26/ek2/09**
550. Açlıḳtan öleniŋ mezarı yoḳ, toḳluḳta ḳalanıŋ yurt ocağı yoḳ. **24/ek2/08**
551. Açlıḳtan ölmek, firomâye ekmeğiyle toḳ olmaḳtan iyidir. **25/28**
552. Açlıḳtan ölmek, namerde el uzatmaḳtan ehvendir. **25/27**
553. Açma ağzıŋı, sinek girer. **29/05**
554. Açmaz oyunu oymanaḳ ister. **29/09**
555. Açmaza düşürürler. **29/10**
556. Açmazdan gürîzân oldu. **29/06**
557. Açmış gül çok su ḳaldırmaz. **30/19**
558. Açmış güle herkes baḳar. **30/18**
559. Açtı ağzını, yumdu gözünü. **29/02**
560. Açtı ağzını, yumdu gözünü; durmaz söyler, diŋlemez. **29/03**
561. Açtır köpek; ister, ki yėmek sohbeti olsun. **24/ek2/19**
562. Açtırma ağzımı, baltayı taşa çarptırırsın. **29/13**
563. Açtırma ağzımı, söyletirsin sazımı. **29/12**
564. Açtırma çuvalıŋ ağzını. **29/15**
565. Açtırma ḳutunuŋ ḳapağını. **28/29**
566. Açtırma ḳutuyu, söyletirsin kötüyü. **29/11**
567. Açtırma ḳutuyu, söyletirsiŋ kötüyü. **29/14**
568. Açtırma ḳutuyu, söyletme kötüyü. **28/30**
569. Ad değişmekle yâd değişmez, ata binecek dėmekle atalıḳ adı değişmez. **40/01**
570. Ad değiştirmekle âdemiŋ âdemliği (ḫuyu) değişmez. **40/17**
571. Ad ile âdem anılır, şan ile yiğit anılır. **42/20**
572. Ad işler işi, sen işlemezsin. **42/21**
573. Ada baŋa, adayayım saŋa. **41/18**
574. A‘da ḳaçan uyur o zaman söylerim saŋa. **235/31**
575. Adâd adetten başlar. **235/07**
576. Adaḳ adamaḳla ḫastalıḳ geçmez. **41/21**
577. Adaḳ ile (adamaḳla) pilav pişerse deŋiz ḳadar yağı benden olsun. **41/22**
578. Adaḳsız tekke öŋünden geçmez, türbe yanından geçmez âdemdir. **41/19**
579. Adalı; amma edasız. **71/08**
580. Adam, adamına düşerse ehil olur, adamına düşmezse ėl olur; ėlde uzun dil, geçilmez sel olur. **34/34**
581. Adam, âdem ḳadri bilir; sarraf, altın ḳıymeti. **35/23**
582. Adam asmışlar, oradan geçilmez. **37/22**
583. Adam ḳıtlığında (ḳahtlığında) kösemen keçiye “Abdurrahman Çelebi” dėrler. **42/36**
584. Adam ḳıtlığında saḳallı keçiye “Abdurrahman Çelebi” dėrlermiş. **35/01**
585. Adam o itiŋ laḳırtısı mı olur! **41/15**
586. Adam odur, ki daim noḳsanını müşahede ėdip ikmaline say u gayret ėdendir. **38/35**
587. Adam odur, ki iḳrarından dönmeye. **38/33**
588. Adam ol Âdem dilâ Havvâ’ya ḳıldıŋ iḳtiran. **38/31**
589. Adam ol da sen de atlan. **37/02**
590. Adam ol da tek bir baltaya sap ol; er ol da baş yar, baş ol. **42/ek/11**
591. Adam ol, isterse ḫasım olsun bütün âlem saŋa. **38/30**
592. Adam ol, ki âdem dėsinler saŋa. **38/28**
593. Adam olacaḳ çocuḳ, nigâhından (baḳışından) bellidir. **38/37**
594. Adam olan âdem; anasını, babasını ḳıtsıtmaz(?) (incitmez). **39/18**
595. Adam olan, aḳtan ḳaradan bahsėtmez. **39/07**
596. Adam olan, bağ ḳazar; adam olmayan, dağda gezer. **39/10**
597. Adam olan; can için adın sanın terk ėtmez. **39/19**
598. Adam olan, ehl-i irfana yaḳın olmaḳ gerek. **42/35**
599. Adam olan, garaz ile mariz olmaz. **40/15**
600. Adam olan, haḳ ve haḳiḳati icra ėder. **37/19**
601. Adam olan, icra-yı adalet ėder. **37/17**
602. Adam olan, iki kere yaŋılmaz. **38/36**
603. Adam olan, kin gütmez. **40/14**
604. Adam olan, lütuf ve keremi icra ėder. **37/18**
605. Adam olan, namazı terk ėtmez. **39/13**
606. Adam olan, sözünden dönmez. **38/32**
607. Adam olan, zevḳi haḳiḳatte arar. **39/02**
608. Adam olana bir söz yeter (yetişir). **39/16**

609. Adam olana tazîre ne hacet, çehre ile baḳmaḳ elvėrir! **39/20**
610. Adam olanı gül edip başına taḳarlar. **39/05**
611. Adam olanıŋ âdeme ḳastı ḫayır olur. **40/13**
612. Adam olanıŋ at hem ḳolu hem ḳanadı, menzil-i maḳsuduna ėrmek için la'l-i muradıdır. **42/ek/17**
613. Adam olanıŋ hem kendine hem gayre nef'i doḳunur. **39/09**
614. Adam olanıŋ sözü, sazı yerinde olur. **38/34**
615. Adam olanıŋ yüreği garazdan salim olur. **40/16**
616. Adam olmağa çalış, ki âdem dėsinler saŋa. **38/29**
617. Adam olmaḳ diler iseŋ al çapayı durma ḳaz, kâtip olmaḳ diler iseŋ al ḳalemi durma yaz. **39/12**
618. Adam olmaḳ diler iseŋ ehl-i irfanla görüş. **42/29**
619. Adam olmaḳ ister iseŋ aḳtan ḳaradan vazgeç. **39/08**
620. Adam olmaḳ, kişizadelik ile değildir. **39/06**
621. Adam olmaḳ ḳolay değil. **37/01**
622. Adam olmaḳ ḳolay değildir. **38/27**
623. Adam olmaḳ, para pul ile değildir. **39/03**
624. Adam olmaḳ, para pul ile değildir; edep, erkân iledir. **39/04**
625. Adam olmaḳ, zenginlik ile değil; ilim ve irfan, aḳıl ve izan iledir. **42/ek/18**
626. "Adam olmanıŋ yolu nedir?" dėmişler, "Bilen söylerken canḳulağıyla diŋlemeli, diŋleyen olursa söylediği sözü yine insanıŋ kendi ḳulağı işitmeli." dėmiş. **39/01**
627. Adam olmayana tekdir fayda ėtmez. **39/11**
628. Adam olmayandan adamlıḳ gelmez, kendini bilenden nadanlıḳ gelmez. **34/31**
629. Adam oluncaya ḳadar daha doḳuz fırınıŋ ekmeğini yėrsin. **39/21**
630. Adam olur mu ėden terk-i namaz! **39/14**
631. Adam sarrafı kesilmiş başımıza. **40/29**
632. Adam sarrafı olmuş bir âdem. **40/27**
633. Adam sarrafıdır. **40/25**
634. "Adam sen de!" dėme; adamlıḳ hem sende hem bende. **41/12**
635. "Adam sen de!" dėme, adamlıḳ hem sende hem bende var; adamlığa ḫizmet ėtmek vazifesi, ikimizde de var. **42/ek/06**
636. "Adam sen de!" dėme, her şey adamlıḳtadır. **34/32**
637. Adam yerine ḳoyan yoḳ ki! **40/37**
638. Adam yerine ḳoymadı gittiler. **40/38**
639. Adama adam gerek, adam ėde adamı; adam, adam olmasa adam ėtmez adamı. **34/33**
640. Adama beŋzer! **38/04**
641. Adamaḳ ile mal bitmez, Haḳ saḳlasın ödemeyeni. **41/17**
642. Adamaḳ ile mal tükenmez, ḫülya (sihir) ile mal bulunmaz. **34/30**
643. Adamaḳ ḳolaydır; amma ödemek güçtür. **41/20**
644. Adamaḳla mal tükenmez, Haḳ saḳlasın ödemekten. **41/16**
645. Adamdan başḳa her şeye beŋzer. **40/05**
646. Adamı ḳuḳla gibi oynatır. **41/06**
647. Adamına, aŋlayışına göre söz söylenir. **35/20**
648. Adamına göre hareket, hürmet gösterilir. **42/ek/26**
649. Adamına göre -söz- bez vėrilir, âdemiŋ ḫuyuna suyuna göre yüzgöz vėrilip söz söylenir. **42/ek/22**
650. Adamına göre söz söylenir. **40/30**
651. Adamına göre söz söylenir. **42/ek/22**
652. Adamına göre söz söylenir, aḳçesine göre bez vėrilir. **40/32**
653. Adamına göre söz söylenir, atına göre yėm vėrilir. **42/ek/23**
654. Adamına göre yėmek vėrilir, atına göre yėm vėrilir. **42/ek/24**
655. Adamına göre yer, yėmek; atına göre yėm, yer vėrilir. **42/ek/25**
656. Adamlıḳ (âdemlik) ne mal iledir ne ad san iledir; ancaḳ edep ve kemâl iledir. **41/10**
657. Adamlıḳ öyle değil. **37/13**
658. Adamlıḳ öyle seniŋ zannėttiğiŋ gibi değil. **37/12**
659. Adasız deŋiz olmaz. **71/10**
660. Adasız deŋiz yoḳ, anasız insan. **71/11**
661. Adaş çıḳmış; amma aḳıldaş çıḳmamış. **42/19**
662. Adaşan gėri döner. **42/25**
663. Adaşan ile şaşıran hep bir baptan; lakin düşüren -düşünen- ile bulan, aşıran başḳa başḳadır. **34/29**
664. Adaşan yol çatal düşer. **42/22**
665. Adaşana doğru yol gösteren az bulunur. **42/24**
666. Adaşana yol gösterirler, sataşana yumruḳ. **34/28**
667. Âdem; aç da ḳalır, çıplaḳ da ḳalır. **35/12**
668. Âdem; aç da olur, toḳ da olur. **35/11**
669. Âdem, açlıḳ çekmeyince açıŋ ḳadrini bilmez. **35/13**
670. Âdem ad ile, san ile adam olmaz. **36/20**
671. Âdem, adam olmayınca adam ėtmez âdemi. **36/10**
672. Âdem adam olmayınca adıŋ sanıŋ faydası olmaz. **36/19**
673. Âdem, âdem sayesinde adam olur. **36/09**
674. Âdem, âdemden ḳorḳmaz; ḫatır sayar. **36/18**
675. Âdem âdeme azmayınca âdeme bela gelmez. **36/24**
676. Âdem, âdeme gerek olur; iki serçeden börek olur. **36/08**
677. Âdem, âdeme her vaḳit gerektir. **36/07**
678. Âdem, âdeme lazım olur. **36/05**
679. Âdem, âdeme yine lazım olur. **36/06**
680. Âdem, âdeme yük değil; can, gövdeye mülk değil. **36/02**
681. Âdem âdeme yüḳ olmayınca can gövdeye yük olmaz. **36/27**
682. Âdem âdeme yük olunca can gövdeye yük olur. **36/26**
683. Âdem, âdeme yürek olur; iki serçeden börek olur. **36/03**
684. Âdem, âdemi bir kere aldatır. **36/11**
685. Âdem, âdemi gözünden tanır. **35/26**
686. Âdem, âdemi gözünden tanır; sözünden tutar. **35/27**
687. Âdem, âdemi tanır; adama göre söz söyler; evvela sözünü, özünü diŋler; hep aŋlayacağını aŋlar, soŋra ne eylerse eyler; söyleyeceğini, yapacağını soŋra söyler ve yapar. **42/ek/30**
688. Âdem, âdemiŋ ḳardeşi (ḳarındaşı) gibidir. **36/04**
689. Âdem, âdemiŋ vücudu sayılır. **36/01**
690. Âdem, âdemoğludur; ata yolunu ḳovar. **36/12**
691. Âdem, adıyla çağrılır. **36/22**

692. Âdem; adıyla çağrılır, şanıyla anılır. **36/23**
693. Âdem, adıyla sanıyla anılır. **36/21**
694. Âdem, âḫarıŋ malına göz dikmemek gerek. **35/21**
695. Âdem, ahbabından bellidir. **38/13**
696. Âdem, aḫiret köprüsünü geçse gerek. **35/19**
697. Âdem, aḫiret yolcusudur. **35/18**
698. Âdem; aḫireti, dünyayı beraber düşünmek gerek. **35/17**
699. Âdem, aḳranıyla oḳranır. **37/26**
700. Âdem, aramakla; yol, sormaḳla bulunur. **37/07**
701. Âdem, ararsa Mevla'sını bulur. **37/08**
702. Âdem; ararsa Mevla'sını da bulur, belasını da. **37/09**
703. Âdem, arḳadaşından azar. **37/04**
704. Âdem, arḳadaşından belli olur. **37/03**
705. Âdem; arḳadaşını arḳadaş, ḳardeşini ḳardeş bilmek gerek. **37/05**
706. Âdem, arslandan heybetlidir. **37/06**
707. Âdem arş, Havvâ kürsü… **42/33**
708. Âdem; aşsız, susuz yaşayamaz. **37/21**
709. Âdem atamızdan ḳalan çapa ile iş görür. **35/08**
710. Âdem atamızdan ḳalan miras, saban ile çobandır (çapa - ḳazma). **35/07**
711. Âdem atanıŋ gününden ḳalma sabandır. **35/09**
712. Âdem, ayrılıḳ acısını ḫilḳatten beri çekegelmiştir. **35/16**
713. Âdem azmaz, soy ḳovar. **37/15**
714. Âdem baş atamız, Havvâ baş anamız; bunu bilmek baş vazifemizdir. **35/05**
715. Âdem başı ağırdır. **40/04**
716. Âdem; beklemekle değil, işlemekle marifetli olur. **38/20**
717. Âdem, beşerdir; beşer, şaşar (şaşırır, yanılışır). **35/06**
718. Âdem, bildiğini esirgememek gerek. **40/03**
719. Âdem biŋ sene yaşasa yine soŋu ölümdür. **36/17**
720. Âdem, cinse çeker. **38/07**
721. Âdem; cübbe giymekle âlim, sarıḳ sarmakla molla olmaz. **38/08**
722. Âdem; çadırda doğar, çayırda can vérir. **38/17**
723. Âdem çift ḫalḳ olunmuştur. **41/08**
724. Âdem de hayvandır. **38/14**
725. Âdem dilinden, hayvan dizgininden tutulur. **40/21**
726. Âdem, dünyayı dolaşsa bir mislini bulamaz. **40/20**
727. Âdem, eceli yetmeyince ölmez. **35/15**
728. Âdem, emin-i kenz-i lâ-yefnâdır. **42/26**
729. Âdem eti ağırdır. **35/10**
730. Âdem evladı olsa olsa o ḳadar olur. **42/30**
731. Âdem, ḫatırı unutmamaḳ gerek. **40/09**
732. Âdem, Havvâ; maḳâlîd-i zemin ve asumandır. **42/34**
733. Âdem, hayvan-ı nâtıḳtır. **38/15**
734. Âdem; hür doğar, hür ölür. **38/12**
735. Âdem için iş aramalı değil, iş için âdem aramalı. **42/ek/10**
736. Âdem için iş değil, iş için âdem aranır. **35/28**
737. Âdem için iş değil, iş için âdem aranır. **37/16**
738. Âdem, iḳrarıyla; hayvan, yularıyla tutulur. **38/22**
    - Âdem: insan, kişi… **35/02**
739. Âdem iseŋ adamlıḳ ét. **37/11**
740. Âdem iseŋ deni kimseleriŋ ḳapısını çalma. **38/24**
741. Âdem iseŋ iyilik ét. **38/25**
742. Âdem iseŋ iyilik ét, ḳul bilmese de Ḫüda bilir. **38/26**
743. Âdem istifsar édince Kâbe'ye vasıl olur. **38/23**
744. Âdem, işi arar; iş, âdemi değil. **38/21**
745. Âdem, işinden; at, dişinden belli olur. **42/ek/04**
746. Âdem; işiyle belli olur, dişiyle değil. **40/10**
747. Âdem, işiyle; hayvan, dişiyle belli olur. **40/11**
748. Âdem iyi de olur, kötü de olur. **37/31**
749. Âdem, ḳanaat evini isterse bir loḳma bir ḫırḳa yeter. **40/33**
750. Âdem ḳusurlu ve ayıplı ḫalḳ olunmuştur. **39/30**
751. Âdem, mihnette; maden (demir), ateşte tecrübe olunur. **42/37**
752. Âdem nüsḫa-yı kübrâdır. **41/07**
753. Âdem olan, gücü yetene el ḳaldırmaz. **42/40**
754. Âdem olmaḳ ḳolay değil. **35/04**
755. Âdem oŋa dérler, ki her işi ḫayır ola. **37/28**
756. Âdem oŋa dérler, ki özü sözü garazdan salim ola. **37/30**
757. Âdem oŋa dérler; ki sözü temiz, özü doğru ola. **37/29**
758. Âdem ölür; aḫlaḳıyla adı, yâdı ölmez, ḳalır. **42/ek/01**
759. Âdem, periye munis olduğu yoḳtur olmaz. **40/07**
760. Âdem, rahatlığı sever; amma rahatlığıŋ yerini, sırasını bilir, bulursa. **41/04**
761. Âdem, rahatlıḳ isterse çalışmaḳ ile beraber ḳanaat étmek gerek. **41/05**
762. Âdem, sora sora Bağdat'ı bulur. **40/26**
763. Âdem, sormaḳla âlim olur. **40/28**
764. Âdem var oḳumaḳla, âdem var doḳumaḳla -fiilen çalışmaḳla- adam olur. **41/02**
765. Âdem, yanılmaḳla âlim; hayvan, sürçmekle talim olur. **40/41**
766. Âdem, yanılmaḳla âlim olur. **41/09**
767. Âdem; yeŋilmekle marifetli olur, yanılmaḳla âlim. **40/42**
768. Âdem, zebun-ı pençe-yi ḳudret değil midir! **39/15**
769. Âdemcileyin iş görür. **42/31**
770. Âdemde vefanıŋ adı yoḳ. **40/34**
771. Âdeme açlıḳ çok şey öğretir, çoḳ şeyler yaptırır. **35/14**
772. Âdeme ad da gerek, at da. **36/25**
773. Âdeme ad gerek, at gerek; yiğide hem ad hem at gerek ve hem şan ile yâd gerek. **42/ek/16**
774. Âdeme adamlıḳ yaraşır, hayvana avadanlıḳ. **37/10**
775. Âdeme âdem gerek, adam éde âdemi; âdem adam olmayınca adam étmez âdemi. **42/ek/20**
776. Âdeme adımını géri almaḳ var, sözünü almaḳ yoḳ. **36/29**
777. Âdeme câh ve iḳbal ile tagayyür gelmez. **40/12**
778. Âdeme cübbe, destar keramet mi vérir! **38/10**
779. Âdeme cübbe, destar keramet mi vérir! **42/ek/28**
780. Âdeme cübbe, sarıḳ keramet öğretmez. **38/09**
781. Âdeme dayanma (süyenme), ölür; duvara dayanma, yıḳılır. **40/24**
782. Âdeme elbette geçinmek için mal da gerektir. **36/31**
783. Âdeme gelmez hele yâr-i ḳadiminden zarar. **40/39**

784. Âdeme iş aramaḳ değil, işe âdem aramaḳ gerek. **37/27**
785. Âdeme iş aramalı, işe âdem aramamalı. **38/01**
786. Âdeme iş mi, işe âdem mi aranır? **42/02**
787. Âdeme kendi ayağı ile nimet gelmez, ilim ve hikmet gelmez; âdemiŋ her şeyi çalışmaḳla, say u gayret eylemekle husul bulur. **40/02**
788. Âdeme lazım olan rahat, rahatıŋ başı ḳanaattir. **41/03**
789. Âdeme mal da gerek, can da gerek. **41/13**
790. Âdeme şeytan aşikâre düşman. **35/03**
791. Âdeme yâr-i ḳadiminden zarar gelmez. **42/ek/12**
792. Âdemi adam ėden âdemdir. **36/32**
793. Âdemi adam ėden, ilim ve marifettir; âdemi adam ėtmeyen de ilim ve marifetten mahrumiyettir. **42/ek/07**
794. Âdemi adam ėden, ilimdir. **36/13**
795. Âdemi adam ėden, marifet ile sanattır. **36/14**
796. Âdemi adam ėden, marifet ve sanattır. **37/33**
797. Âdemi adam ėden, say u gayretidir. **36/28**
798. Âdemi âdem bilir. **36/33**
799. Âdemi âdem bilir. **40/19**
800. Âdemi âdem bilir (tanır) ciddî ise, âdemi âdem bilmez cedi ise. **41/01**
801. Âdemi âdem bilir (tanır) ciddî ise, âdemi âdem bilmez cedi ise. **42/ek/29**
802. Âdem'i arşta, Havvâ'yı kürsüde görürsün. **42/32**
803. Âdemi Cennet'ten çıḳaran tanedir (buğday). **38/06**
804. Âdemi gezdiren, ab u danedir. **40/36**
805. Âdem'i Havvâ bilir, Havvâ'yı Âdem. **40/18**
806. Âdemi lisanıdır "insan" dėdirten de "hayvan" dėdirten de. **39/32**
807. Âdem-i sani (Nuh aleyhisselam)'dir. **40/08**
808. Âdemiŋ adı değişmekle aḳ, ḳara yâdı değişmez. **40/22**
809. Âdemiŋ aḫiri, elbette ademdir. **35/22**
810. Âdemiŋ alacası içinde, hayvanıŋ alacası dışında… **42/ek/02**
811. Âdemiŋ aslı bir avuç topraḳtır. **37/25**
812. Âdemiŋ aslını sorma. **37/23**
813. Âdemiŋ aslını sorma erkânından bellidir. **37/24**
814. Âdemiŋ aynası, amelidir. **38/03**
815. Âdemiŋ aynası, terbiyesidir. **38/02**
816. Âdemiŋ bulaşığı yamandır. **40/06**
817. Âdemiŋ davası, irfan; hüccet, ḫüsranıdır. **42/ek/08**
818. Âdemiŋ doğduğu gün, öldüğü gündür. **36/30**
819. Âdemiŋ elinden murat ėderse uçan ḳuş, ḳaçan düşman ḳurtulmaz. **39/17**
820. Âdemiŋ güzelliği, lisanınıŋ fesahatindedir. **42/ek/09**
821. Âdemiŋ hâlini adam olan bilir. **38/11**
822. Âdemiŋ ḫayırlısı, ammeye faydası olanıdır. **38/19**
823. Âdemiŋ hayvaniyeti yėmekle, insaniyeti oḳumaḳla ḳaimdir. **38/16**
824. Âdemiŋ işi, bilgisine göredir. **42/ek/03**
825. Âdemiŋ iyisi alışvėrişte belli olur. **37/32**
826. Âdemiŋ iyisi, yere düşeni ḳaldırandır. **35/25**
827. Âdemiŋ iyisi, yoḳ gününde varlığını gösterendir. **35/24**
828. Âdemiŋ ḳadrini adam olan bilir. **36/34**
829. Âdemiŋ ḳıymetini âdem bilir. **41/11**
830. Âdemiŋ ḳıymetini (ḳadrini) adam bilir, cevheriŋ ḳıymetini âlim bilir (bilen bilir). **40/23**
831. Âdemiŋ kötüsü olmaz; meğer züğürt ola. **41/14**
832. Âdemiŋ ömrü fâni; ancaḳ eseriyle namı baḳidir. **40/31**
833. Âdemiŋ yâr-i ḳadimi eşheb-i amadedir. **40/40**
834. Âdemlik; ėdep ve kemâl iledir, mal ile değil. **38/05**
835. Âdemoğlanına iyilik yaranmaz. **39/33**
836. Âdemoğlanına (oğluna) çoḳ iyilik yaramaz. **39/26**
837. Âdemoğlu, baba ana nasihatini diŋlemek gerektir. **39/27**
838. Âdemoğlu, baba ana nasihatini tutmasa eŋ nihayet şeytan iğvasına aldansa gerektir. **39/28**
839. Âdemoğlu bey olmaḳla adam, beklemekle arif, âlim olmaz; ancaḳ tahsil-i ilim ve marifetle ve iş bilmek ve görmekle adam olur. **42/ek/21**
840. Âdemoğlu çift ḫalḳ olunmuştur. **36/15**
841. Âdemoğlu çiğ süt emmiştir. **37/14**
842. Âdemoğlu çiğ süt emmiştir. **38/18**
843. Âdemoğlu; daima acıya acı, tatlıya tatlı vėrmek ister; mücerreptir. **39/31**
844. Âdemoğlu gafildir, aldanır. **39/23**
845. Âdemoğlu gafildir, Hâbîl'i öldüren Ḳâbîl'dir. **39/25**
846. Âdemoğlu hem âḳildir hem gafil. **39/24**
847. Âdemoğluna her şey Âdem atadan mirastır. **36/16**
848. Âdemoğlunuŋ canı pek tatlıdır. **37/20**
849. Âdemoğlunuŋ canı pek tatlıdır. **39/22**
850. Âdemoğlunuŋ her birinde, bir nevi istidat vardır. **42/ek/05**
851. Âdemoğlunuŋ yad, yabancılarca ḫuyu suyu sorulmaḳ âdetdir; âdet ise muhkemdir, terk olunmaz. **42/ek/19**
852. Âdemoğulları; tamah yüzünden hep çekişip gelmiş, çekişip gitseler gerek. **39/29**
853. Adı anılmaz, dillerde yâdı bile ḳalmadı. **42/08**
854. Adı belli âdemdir. **42/ek/27**
855. Adı çıḳtı dokuza, inmez sekize. **41/34**
856. Adı defterden silinmiş. **41/33**
857. Adı ḳale alınmaz. **42/03**
858. Adı ḳale bile alınmaz oldu. **41/31**
859. Adı ḳale gelmez. **41/32**
860. Adı Musa, boyu ḳısa, saḳalı köse olanlardan kendiŋi saḳın. **42/04**
861. Adı sanı belirsiz âdem… **41/26**
862. Adı sanı belli âdemdir. **41/23**
863. Adı sanı, şanı şöhreti belli âdemdir. **41/24**
864. Adı sanı üstünde âdemdir. **42/ek/15**
865. Adı var cam-ı Cem'iŋ, ayine-yi İskender'iŋ. **42/38**
866. Adı var, özü yoḳ: mesel-i Anḳa; özü var, sözü yoḳ mesel-i manḳa. **42/ek/14**
867. Adı yoḳuŋ sanı yoḳ, kör Acem'iŋ imanı yoḳ. **41/27**
868. Adı yoḳuŋ yâdı, dâdı yoḳ. **40/35**
869. Adım attırmazlar. **42/23**
870. Adımıŋ her biri, mezara doğru yol almaḳtır. **42/39**
871. Adımına göre tarla ölçütmezler, âdete göre… **42/18**
872. Adımına hile ḳatan, yol almaz. **42/15**
873. Adımına hile ḳatanıŋ adına da hile ḳatılır. **42/14**
874. Adımına hile ḳatmaz. **42/13**
875. Adımını gėri almaz âdemdir. **42/16**

876. Adımını tek tek alır kibardandır. **42/12**
877. Adımız Ḫıdır, elimizden gelen budur. **42/01**
878. Adıŋ çıḳtı doḳuza, artıḳ inmez sekize. **41/30**
879. Adıŋ -fena adıŋ- çıḳmadansa canıŋ çıḳmaḳ ḫayırlıdır. **42/ek/13**
880. – Adıŋ ne? – Artıḳ. – Tamam, gel de artığı seniŋ olsun. **42/11**
881. – Adıŋ ne? – Dursun. – Ben de dėrim: "Öyle olsun!" **42/05**
882. – Adıŋ ne? – Hasan. – Faydaŋ yoḳsa ha ben ha sen! **42/07**
883. – Adıŋ ne? – Memiş. – Onu diyen doğru dėmiş. **42/09**
884. – Adıŋ ne? – Musa. – Vay bu milletiŋ başına gelecek işe! **42/06**
885. – Adıŋ ne? – Reşit. – Öyle ise ne gör ne işit. **42/10**
886. Adıŋ oḳundu, gözüŋ çoḳundu. **41/28**
887. Adıŋ (yaman adıŋ) çıḳacağına canıŋ çıḳtığı ḫayırlıdır. **41/29**
888. Adını kendi ḳoymuş, cümle âdem oŋa uymuş. **42/17**
889. Adını sanını üstünde taşır âdemdir. **41/25**
890. Adla (ad ile) sanla er oğlu erdir. **41/35**
891. Adsız, yâdsız… **42/27**
892. Adsıza ad ḳoymaḳ dirliktir, atsıza at vėrmek erliktir, gözsüze yol vėrmemek körlüktür. **42/28**
893. Afaḳa ün saldılar. **93/11**
894. Afaḳî söz, avare söz… **93/12**
- Afat: **93/01**

895. Afat âdem… **93/04**
896. Afat gibi… **93/02**
897. Afat maraz: veba… **93/07**
898. Afat marazdan, afat ölümden Haḳ saḳlasın. **93/08**
899. Afat marazı mı geldi? **93/09**
900. Afat söz, afat ölüm getirir. **93/05**
901. Afat söz, ecelsiz ölüm… **93/05**
902. Afat söz söyleyen, apaŋsız ölür. **93/06**
903. Afatladı artıḳ. **93/10**
904. Aferin göl ḳuşları, alıŋ şu paraları tatlıca helva yiyiŋ! **94/06**
905. Aferin ḫazinesine herkes dil atar; amma el atamaz. **93/24**
906. Aferin Ḳara Hasan Paşa, aferin; olmaya illa ḫayır! **94/05**
907. Aferin ḳazanan elbette güler. **93/26**
908. Aferin ḳazanandan sor aferiniŋ ḳıymetini. **93/22**
909. Aferin, ḳıymetli ḳamçıdır. **93/23**
910. Aferin, ki bizi bu teviliŋ ile ilzam ėtdiŋ! **93/28**
911. Aferin küpüne daldırılmış. **93/27**
912. Aferin olsun! **94/03**
913. Aferin olsun oŋa, yazıḳlar olsun baŋa! **94/02**
914. Aferin saŋa abdalım! **94/01**
915. Aferin saŋa, olmaya illa ḫayır! **94/04**
916. Aferin, tükenmez bir ḫazinedir. **93/21**
917. Aferini bol keseden atar. **93/25**
918. Aferini boldur, himmeti ḳıt. **93/20**
919. Afettir. **93/03**
920. Afgan efası meşhurdur. **241/14**
921. Âfitâb altında parlıyor. **93/15**
922. Âfitâb ėdiyor bizimle. **93/19**
923. Âfitâb gibi… **93/13**
924. Âfitâb gibi eğlendi. **93/14**
925. Âfitâba ḳarşı şenlendi. **93/16**
926. Âfitâbdan bir zerre iken zerresi âfitâb olur aşḳıyla kemal bulan. **93/18**
927. Âfitâbım, yerde buldum gökte ararken seni. **93/17**
928. Afsuncuya gitsin. **94/07**
929. Afsunlandılar dėsene! **94/09**
930. Afsunlanmış ise cin çarpmaz. **94/08**
931. Afyon delisi… **242/21**
932. Afyon hapını her mariz yutamaz. **94/21**
933. Afyon hapını yuttu. **94/10**
934. Afyon ḳutusunu çaldırmış tiryakîye beŋzedi. **94/18**
935. Afyon marazına tutulmuş ise afsuncuya gitsin. **94/19**
936. Afyon tiryakîsi ile sabah sohbeti olmaz. **242/19**
937. Afyon tiryakîsi ise afsuncuya gitsin. **94/16**
938. Afyon tiryakîsi zorludur. **94/11**
939. Afyon yutmuş ise ayrandır devası. **94/13**
940. Afyonu bitmiş. **94/12**
941. Afyonu bitmiş tiryakîye döndü. **242/18**
942. Afyonu patladı. **242/20**
943. Afyonu patladı. **94/14**
944. Afyonu patladı; amma belası başımda patladı. **94/15**
945. Afyonu şifa niyetine yutar. **242/22**
946. Afyonuŋ ḫasletini tiryakîden sormalı. **94/17**
947. Afyonuŋ keyfini yiyenden sor, tütünüŋ keyfini içenden. **94/20**
- Ağa: **71/19**

948. Ağa ḳapısına ağa yoḳuşundan… **71/24**
949. Ağa ḳapısında ḫizmeti var. **71/25**
950. Ağa ḳapısından çıḳmışa dur yoḳ. **71/21**
951. Ağa ḳapısından tezkire almış. **71/26**
952. Ağa Ḳapısı'nı açtı, fitne ḳapısını ḳapadı. **71/22**
953. Ağa memnun, efendi memnun. **73/10**
954. Ağaca ayı çıḳar; amma eşek çıḳamaz. **73/21**
955. "Ağaca ayı çıḳmış." dėrlerse inan, "Eşek çıḳmış." dėrlerse inanma. **73/22**
956. Ağaca ayı çıḳmış, eşek altında ḳalmış. **73/23**
957. Ağaca çıḳsa pabuçları yerde bıraḳmaz. **74/04**
958. Ağaca dayanma ḳurur, cihana güvenme devrir(?). **74/10**
959. Ağaca dayanma, ḳurur; insana dayanma, ölür. **74/09**
960. Ağacı baltalamışlar, o da "Sapı bendendir." dėmiş. **74/03**
961. Ağacı kesen baltanıŋ sapı yine ağaçtandır. **75/12**
962. Ağacıŋ, âdemiŋ gerekmediği zaman olmaz. **73/18**
963. Ağacıŋ (çamıŋ, söğüdüŋ) abağı(?) (budağı) her ne ḳadar budansa yine eseri ḳalır; ḫısım aḳraba, ehil, evlat, ana baba ölse de yine hem eseri hem kederi ḳalır. **70/ek2/11**
964. Ağacıŋ kökü yerde; budağı, yaprağı göktedir. **74/01**
965. Ağacıŋ ḳurdu içindedir. **74/27**
966. Ağacıŋ ḳurdu, içinden olur. **74/25**
967. Ağacıŋ meyvelisi maḳbuldür. **74/28**
968. Ağacıŋ meyvelisine elbette taş atarlar. **74/26**
969. Ağacıŋ mortanından arabaya emin göçer -döngel- olmaz, insanıŋ tursundan(?) kervansaraya -ḳonar- göçer için mihmangil olmaz. **70/ek2/13**

970. Ağacıŋ mortanından -tėz ḳırılanından- insanıŋ tursundan(?) -tėz darılan, titizinden- fayda olmaz, belki zarar olur. **70/ek2/12**
971. Ağacıŋ yaşı, ḳurusu hep gerektir. **74/29**
972. Ağacıŋ yėmişsizi olur, gölgesizi olmaz. **74/22**
973. Ağaç, […] ḫalas ve medarımaişetimizdir, aslımızdır; Türklerce pek muhterem ve muḳaddestir. **70/ek2/04**
974. Ağaç abaḳsız (budaḳsız) olmaz. **73/27**
975. Ağaç, âdem her şeye gerek. **73/20**
976. Ağaç âdemiŋ timsalidir. **73/19**
977. Ağaç budanırsa boy alır. **73/26**
978. Ağaç da insanıŋ timsalidir. **74/07**
979. Ağaç da olsa köksüz, budaḳsız olmaz. **74/02**
980. Ağaç; dal, budağıyla büyür, yaşar; yeşil yaprağıyla yaraşır; insan (millet, aile) daḫi soyu sopu, ḫısım ve aḳrabası, ehil, evlat ve ahfadıyla büyür, yaşar, yaraşır; lezzet ü ziynet-i hayat-ı dünya bundadır. **70/ek2/08**
981. Ağaç; dal ve budaḳ ve yaprağıyla sayedar olur; insan da dal budağıyla, ilim ve irfanıyla sayedar olur. **75/10**
982. Ağaç, dalı, budağıyla yaraşır. **74/32**
983. Ağaç, dalında eğrilir. **74/13**
984. Ağaç; dayağında eğrilmez, dalında eğrilir. **74/14**
985. Ağaç, dünyanıŋ çivisidir. **74/18**
986. Ağaç, dünyanıŋ ziynetidir. **74/08**
987. Ağaç, fidan iken eğilir (eğrilir). **74/12**
988. Ağaç gölgesinde mi büyümüş? **74/23**
989. Ağaç, gölgesiz olmaz. **74/19**
990. Ağaç insana, insan ağaca sav -misal- olur; insan hayvana, hayvan insana hem sav -misal- hem sınav -tecrübe- olur. **70/ek2/10**
991. Ağaç; köksüz, gölgesiz olmaz. **74/20**
992. Ağaç; köküyle, gölgesiyle durur. **74/21**
993. Ağaç ḳurdu gibi içeriden kemirip yėdi. **74/24**
994. Ağaç ḳuruduḳtan soŋra eşek arḳasına biter. **74/17**
995. Ağaç ḳuruyunca baltalarlar. **74/16**
996. Ağaç, mahsulü vėrmeyince yüzüne baḳan olmaz; olsa ondan bir fayda olmaz. **75/09**
997. Ağaç, meyvesiyle yaraşır; insan da meyvesiyle yaraşır. **75/02**
998. Ağaç olsun, âdem olsun köküyle, gölgesiyle ḳaimdir. **74/05**
999. Ağaç, rahmeti davet ėder; rahmet bereketi, hareketi davet ėder. **74/33**
1000. Ağaç -terek- gölgesiyle; insan -âdem- bilgi ve görgüsüyle yaraşır, ilim ve irfanıyla şöhret bulur. **70/ek2/02**
1001. Ağaç -terek- her şeye gerek; zira her şey terekte olur, terekten olur. **70/ek2/03**
1002. Ağaç, yaprağıyla; bağ, bahçe bostan, tarla; toprağıyla yaşar, yaraşır. **70/ek2/09**
1003. Ağaç, yaprağıyla; insan, yâranıyla yaraşır. **75/01**
1004. Ağaç, yaprağıyla ḳoḳar. **75/06**
1005. Ağaç, yaprağıyla sallanır. **75/03**
1006. Ağaç, yaprağıyla yaraşır. **74/31**
1007. Ağaç, yapraḳlanmayınca dalları aşağı meylėtmez; aşağı meyletmeyen ağacıŋ sayesi olmaz. **75/11**
1008. Ağaç, yapraḳlanmayınca meyve vėrmez. **75/05**
1009. Ağaç, yaş dalında; insan, genç çağında iken eğrilir (talim ve terbiye edilir). **70/ek2/07**
1010. Ağaç, yaş iken eğrilir (eğilir). **75/04**
1011. Ağaçḳakan ḳuşu gibi keskin dişlidir. **74/15**
1012. Ağaçlar çoğaldıḳça (mahsul ağaçları) meyveler de artar. **73/17**
1013. Ağaçsız, dünya işi dönmez. **74/06**
1014. Ağaçta -terekte- gölge (saye); insanda bilgi ve görgü meziyeti, ilim ve aḫlaḳ fazileti aranır. **70/ek2/06**
1015. Ağaçtan fırına kürek olur, insan insana yürek (gerek) olur. **73/25**
1016. Ağaçtan her şey olur. **73/24**
1017. Ağaçtan her şey olur. **74/30**
1018. Ağaçtan her şey olur (yapılır). **70/ek2/05**
1019. Ağaçtan toplanan ayrılsa gerek. **74/11**
1020. Ağaçtan türlü türlü kürek olur, buğdaydan türlü türlü börek, çörek olur, insanlar da türlü türlü işlere her dem, her zaman gerek olur. **73/29**
1021. Ağaçtan türlü türlü kürek olur, insan insana her zaman gerek olur. **73/28**
1022. Ağadan emir almış, beyiŋ sözünü diŋler mi? **73/07**
1023. Ağalıḳ; almaḳla değil, vėrmekledir. **73/05**
1024. Ağalıḳ, saḳal ile değil. **73/09**
1025. Ağalıḳ, vėrmekle; yiğitlik, vurmaḳladır. **71/30**
1026. Ağalıḳ, yerinde yaraşır. **73/08**
1027. Ağanıŋ gözü, ata tımardır. **71/32**
1028. Ağanıŋ gözü ineği semirtir, harisiŋ gözü çatlatır. **73/06**
1029. Ağanıŋ gözü, ineği semiz ėder. **71/31**
1030. Ağanıŋ gözü, toḳ olur; yiğidiŋ sözü, pek olur. **71/29**
1031. Ağanıŋ gözü, yiğidiŋ sözü… **71/28**
1032. Ağaran baş, ağlayan göz gizlenmez. **73/15**
1033. Ağaran baş börk içinde, ağrıyan baş dert içinde… **73/13**
1034. Ağaran baş gizlenmez. **73/12**
1035. Ağaran baş gizlenmez de ağrıyan baş gizlenir. **73/14**
1036. Ağaran başıŋ ağrısı ağarmasından değil. **73/11**
1037. Ağaran saç sebepsiz ağarmaz. **73/16**
1038. Ağarmayan, ağrımayan baş, baş olmaz; ḳaynamayan, köpürmeyen -taşmayan, pişmeyen- aş, aş olmaz. **75/07**
1039. Ağarmayan, ağrımayan baş olmaz. **75/07**
1040. Ağarmayan baş olur, ağrımayan baş olmaz; meğerki mezara giren baş ola. **75/08**
1041. Ağası, tığası hep beraber… **71/20**
1042. Ağası, tığası hep beraber gelmiş. **238/07**
1043. Ağası, tığası; işçisi, aşçısı; ḳapı ḳapamaca… **71/27**
1044. Ağayı ağa ḳapısından ara. **71/23**
1045. Ağı da olsa yutarlar. **92/10**
1046. Ağı ḳatmışlar. **92/08**
1047. Ağıdan (zehirden) şifa umar, biçaredir. **92/09**
1048. Ağır ağır yürüyen de yol alır. **75/22**
1049. Ağır, basınca yengil (ḫafif), ḳalḳar. **76/13**
1050. Ağır, basmayınca yeğni (yengil) ḳalḳmaz. **76/12**
1051. Ağır çeken altındır. **76/20**
1052. Ağır ezgi, fıstıḳî maḳam… **76/08**
1053. Ağır gelince yengil ḳalḳar, arslan gelince tilki sapar. **75/32**

1054. Ağır giden yol alır, argın (yorgun, zayıf) giden yolda ḳalır. **77/14**
1055. Ağır giden yol alır, tėz giden ḳazaya ḳalır. **77/13**
1056. Ağır ise yerinde dursun. **75/30**
1057. Ağır işitenler için iki kere ezan oḳunmaz. **76/11**
1058. Ağır otur, adıŋa molla dėsinler. **75/27**
1059. Ağır otur, ki molla dėsinler saŋa. **75/26**
1060. Ağır otur, tetik davran. **75/25**
1061. Ağır söz başḳaldırtır. **76/27**
1062. Ağır söz başḳaldırtır, azgın söz taş ḳaldırtır. **76/28**
1063. Ağır söz insanıŋ ağırına gider. **76/26**
1064. Ağır söz sepken yağmura beŋzer, azgın söz keskin sirkeye beŋzer. **76/30**
1065. Ağır söz söylemek ağır yüküŋ altına girmek gibidir. **77/18**
1066. Ağır sözlü, keskin dişli âdemdir. **76/29**
1067. Ağır sözüŋ ağrısı gitmez. **76/24**
1068. Ağır sözüŋ ḳantarı yoḳ. **76/25**
1069. Ağır taş, ağırbaş hep yerinde ağır. **77/10**
1070. Ağır taş yerinde ḳalır. **77/10**
1071. Ağır yüküŋ altına giren kendine güvenmek gerek. **77/19**
1072. Ağır yüküŋ altına gireniŋ beli ḳavi gerek. **77/21**
1073. Ağır yüküŋ altına girmeden tartmalı. **77/20**
1074. Ağırbaş, ağır aḳıl taşır. **75/24**
1075. Ağırbaş, ağır söz çabuḳ ḳalḳmaz. **76/14**
1076. Ağırbaş, ağır taş yerinde durur, yerinde yaraşır. **75/31**
1077. Ağırbaşlı âdem. **76/15**
1078. Ağırbaşlı âdem tėz aldanmaz. **76/17**
1079. Ağırbaşlı, ağır dilli âdemdir. **76/23**
1080. Ağırbaşlı, ağır sözlü âdemdir. **76/16**
1081. Ağırıŋ üstünden, yengiliŋ (ḫafifiŋ) altından geçer ḳurnazdır. **75/23**
1082. Ağırınca altına tartılır. **75/18**
1083. Ağırlanacaḳ misafir yüzünden bellidir, ağırlanmayacaḳ misafir sözünden bellidir. **77/15**
1084. Ağırlanmayan misafir davetsiz gelen, ağırlanan misafir davetle gelendir. **77/17**
1085. Ağırlanmış misafir gibi güleğendir (gülegeçtir). **77/16**
1086. Ağırlığı az, ḳıymeti çoḳ: elmas. **75/14**
1087. Ağırlığı çoḳ, ḳıymeti yoḳ şey cehalettir; ağırlığı az, kıymeti çoḳ şey ilim ve hüner ve marifettir. **75/15**
1088. Ağırlığı ḳıymetinden bellidir. **77/11**
1089. Ağırlığınca (ağırınca) altın tartılır. **75/17**
1090. Ağırlığınca altın telef ėttim. **75/20**
1091. Ağırlığınca altın üstünde taşır. **75/21**
1092. Ağırlığınca altın vėrmişler. **75/16**
1093. Ağırlığınca altın vėrseŋ vėrmem. **75/19**
1094. Ağırlıḳ almayınca vėrmezler. **75/13**
1095. Ağız açmaḳla armut kendi kendine düşmez. **78/09**
1096. Ağız açtırmaz. **78/03**
1097. Ağız açtırmazlar, ki söyleyesin. **78/01**
1098. Ağız açtırmazlar öylesine. **78/02**
1099. Ağız ağıza gelmişler. **79/08**
1100. Ağız ağıza sohbet eder. **79/10**
1101. Ağız ağıza, yüz yüze gelinecek gün de gelir. **79/11**
1102. Ağız ağıza, yüz yüze söz ḳaynatırlar. **79/09**
1103. Ağız allameliği eder. **85/17**
1104. Ağız arar, göz ḳırpar, söz çarpar hilebazlardandır; saḳıt ol, sakit ol, zinhar hilebaz ḳurnazlara söz, sazla sır satma; soŋra pişman olursuŋ. **79/02**
1105. Ağız arar; ki söz ḳapa, her ağza söz ata. **79/03**
1106. Ağız bir, dil bir; göz, ḳulaḳ iki; Allah bir, onu bil; ḫayır, şer, amel iki. **80/11**
1107. Ağız birliği ėtmişler. **81/16**
1108. Ağız birliği ile iş gördüler. **80/12**
1109. Ağız can ḳapısıdır. **81/09**
1110. Ağız darısı gibi… **82/23**
1111. Ağız, dolmaz ḳuyuya beŋzer. **85/10**
1112. Ağız dolusu sözle boğdu. **85/09**
1113. Ağız geviştirir, burun buruşturur. **87/21**
1114. Ağız ile ḳuş tutulmaz. **79/26**
1115. Ağız ḳalabalığı eder. **85/23**
1116. Ağız ḳavafı… **87/01**
1117. Ağız ḳavafı olmuş. **81/30**
1118. Ağız ḳavgası da bir gün olur ele düşer, düşmanları göle düşer. **85/21**
1119. Ağız ḳavgası eder. **85/20**
1120. Ağız ḳavgası ḳadınlara vėrgidir. **85/19**
1121. Ağız miski, el elması… **88/08**
1122. Ağız patırtısına pabuç bıraḳır taḳımdan değil. **80/40**
1123. Ağız persengi… **80/35**
1124. Ağız pertavı ėdenden bir şey umma. **80/33**
1125. Ağız pertavı satmak, eser-i cebânet, ḫıyanettir (namertliktir). **84/16**
1126. Ağız pertavıyla pehlivanlıḳ olmaz, saḫte pehlivandan kimse ürkmez, ḳorḳmaz. **79/01**
1127. Ağız rahat durursa beden de rahat eder. **83/10**
1128. Ağız, rahmeti de aŋar zahmeti de. **83/11**
1129. Ağız sandıḳ gibidir; saḳın kilitsiz, anaḫtarsız ḳullanma. **81/27**
1130. Ağız satar alan olsa. **84/14**
1131. Ağız şaḳası el şaḳasından ağırdır. **84/09**
1132. Ağız şaḳası herkese göre değil. **84/08**
1133. Ağız şaḳasından hazer ėtmek gerek. **84/07**
1134. Ağız şaḳasınıŋ açtığı yaraya şifa bulunmaz. **84/10**
1135. Ağız şaşırtması yapar. **84/12**
1136. Ağız tadanırsa terki zordur. **85/02**
1137. Ağız tadını aldı. **82/15**
1138. Ağız tadıyla yėmek ḳısmet olmadı vesselam! **82/06**
1139. Ağız taḳlabanlığı ile geçinir, zavallıdır.**85/03**
1140. Ağız tamburacılığı eder. **85/08**
1141. Ağız tamburası diŋlemeğe vaḳit yoḳ. **85/07**
1142. Ağız veznesi… **88/17**
1143. Ağız yarıştırır. **89/03**
1144. Ağız yorar. **89/02**
1145. Ağızdan çıḳan ağırdır, kimse ḳaldıramaz. **81/10**
1146. Ağızdan çıḳan söz ḳulağa girer. **81/14**
1147. Ağızdan çıḳan sözüŋ ölçüsü olmaz. **81/17**
1148. Ağızdan çıḳan sözüŋ yeri ḳulaḳtır. **81/13**
1149. Ağızdan çıḳanı ḳulaḳ işitse gerektir. **81/07**
1150. Ağızdan ele, elden ağza… **79/18**
1151. Ağızdan selam olsa da memnunum. **83/19**
1152. Ağızotu tükenmiş. **79/14**

1153. Ağla, ağla alçaḳ; saŋa avratlar gibi ağlamaḳ yaraşır. **72/03**
1154. Ağla, ağla oğlum; ḳadın tabiatlı alçaḳ erkeklere ağlamaḳ yaraşır. **72/02**
1155. Ağla, ağlayacaḳ günüŋdür. **72/05**
1156. Ağla; amma ḳalpten ağla. **91/02**
1157. Ağla ey anam, ağla; ben gelmem gayrı! **72/20**
1158. Ağla ey gözlerim, ağla; ne gelen var ne giden! **72/25**
1159. Ağla ey gözlerim, ağla; nöbet seniŋdir! **72/19**
1160. Ağla ey yârim, ağla; ben gelmem gayrı! **72/21**
1161. Ağla ey yârim, ağla; şimdi sırasıdır! **72/23**
1162. Ağla hey gözlerim, ağla; ne gelir var ne gider! **91/20**
1163. Ağla, ki belki merhamet ėde. **92/03**
1164. Ağla oğlum, ağla; seniŋ gibi ḳadına ağlamaḳ yaraşır. **72/04**
1165. Ağla, şimdi sırasıdır. **72/06**
1166. Ağlama anam, ağlama; ben yine gelirim. **72/22**
1167. Ağlama ey gözlerim, ağlama; ciğerlerim dağlama! **72/26**
1168. Ağlama ey yârim, ağlama; yüreğimi dağlama! **72/24**
1169. Ağlama ölü için, ağla deli için. **91/12**
1170. Ağlama ölü için, ağla diri için. **91/11**
1171. Ağlama ölüye, gülme deliye. **91/13**
1172. Ağlamadan çocuḳ büyümez. **90/09**
1173. Ağlamadan göŋül gözü açılmaz. **90/23**
1174. Ağlamadan göŋül, yağmadan gökyüzü açılmaz. **90/24**
1175. Ağlamadan merhamet ḳapısı açılmaz. **92/02**
1176. Ağlamağıŋ soŋu ḫayır olsun. **72/11**
    - Ağlamak: **72/01**
1177. Ağlamaḳ, aḳçe ėtmez. **90/06**
1178. Ağlamaḳ avru -sayrı, ḫastalıḳ- getirir, gülmek sancı. **72/10**
1179. Ağlamaḳ gerçek, gülmek yalan… **90/10**
1180. Ağlamaḳ ile iş bitmez. **90/14**
1181. Ağlamaḳ ile ölü dirilmez. **91/05**
1182. Ağlamaḳ ile yâr ele girmez. **238/01**
1183. Ağlamaḳ ile yâr ele girmez. **72/08**
1184. Ağlamaḳ ile yâr ele girmez. **90/15**
1185. Ağlamaḳ ile yâr ele girmez. **91/09**
1186. Ağlamaḳ ile yâr ele girmez. **92/01**
1187. Ağlamaḳla ölü gėri dönmez. **91/06**
1188. Ağlamaḳtan gözleri aḳiğe döndü. **91/14**
1189. Ağlamayan çocuğa, meme (süt) vėrmezler. **90/08**
1190. Ağlamayan çocuğa meme vėrmezler. **72/18**
1191. Ağlamayan, dünyadan kâm alamaz; erlik etmeyen kişi, nam alamaz. **90/07**
1192. Ağlamayım da kim ağlasın. **72/09**
1193. Ağlar doğduḳ, ağlayagideceğiz. **90/22**
1194. Ağlar iseŋ anaŋa ağla, babaŋa dua ėt. **91/08**
1195. Ağlar iseŋ dostuŋa ağla. **91/07**
1196. Ağlar, ḳalpten ağlar. **91/04**
1197. Ağlarsa anam ağlar, ḳalanı yalan ağlar. **90/20**
1198. Ağlarsa baŋa annem ağlar, ėl ağlarsa yalan ağlar. **91/03**
1199. Ağlarsa baŋa (haḳlı, acıḳlı) salt anam ağlar; baḳisi dıştır (boştur, düştür), hep yalan ağlar. **238/02**
1200. Ağlarsa dağlar taşlar ağlar. **91/01**
1201. Ağlarsa yârim ağlar, ḳalanı yarım ağlar. **90/21**
1202. Ağlatan ağlasa gerek, ağlayan gülse gerek. **72/17**
1203. Ağlatan da Mevla, güldüren de Mevla… **90/27**
1204. Ağlatan gülmez. **72/13**
1205. Ağlatan ile ağlayan bir değil. **72/14**
1206. Ağlatanı bir gün olur ağlatırlar. **72/15**
1207. Ağlatanıŋ yüzü gülmez. **91/15**
1208. Ağlatırsa Mevla'm, bir gün güldürür. **91/19**
1209. Ağlatırsa Mevla'm, güldürür yine Mevla'm. **90/25**
1210. Ağlatırsa Mevla'm, yine güldürür. **90/26**
1211. Ağlatma, ağlatırlar. **72/07**
1212. Ağlatma öksüzü, giyindir de sevindir. **73/03**
1213. Ağlatma öksüzü, güldürme yüzsüzü. **73/04**
1214. Ağlatma öksüzü, incitme yoḳsuzu (yoḳsul). **73/01**
1215. Ağlatma öksüzü, uğunursun; "Ne için ėttim!" diye dövünürsün. **73/02**
1216. Ağlaya ağlaya gözleri ḳan çanağına beŋzedi. **91/10**
1217. Ağlayacağıŋa şükrėt, hâlini gör de fikrėt. **72/12**
1218. Ağlayacaḳ iseŋ gerçek ağla. **90/13**
1219. Ağlayan çocuḳ, çağlayan su; ferman diŋlemez. **90/12**
1220. Ağlayan çocuḳ, ferman diŋlemez. **90/11**
1221. Ağlayan dert dağlar, ağlatan dert bağlar. **72/16**
1222. Ağlayan gözlere yazıḳ… **90/19**
1223. Ağlayan gözlere yazıḳ… **92/04**
1224. Ağlayan gözleriŋe ḳum dolsun. **92/05**
1225. Ağlayan güler, gülen ağlar. **92/06**
1226. Ağlayan oŋmaz. **90/17**
1227. Ağlayan oŋmaz, ağlatan gülmez. **90/18**
1228. Ağlayanıŋ gözünden, ağlatanıŋ sözünden belli olur. **90/16**
1229. Ağlayanlar bir gün olup gülegelmiştir. **92/07**
1230. Ağlayıp geldi fâniye, ağlayıp gitti baḳiye. **91/16**
1231. Ağlayıp geldiŋ, ağlatıp gidersin. **91/17**
1232. Ağlayıp gelirsin, ağlatıp gidersin. **91/18**
1233. Ağleb-i ihtimale göre böyledir. **238/09**
1234. Ağnam ve aşar memurları… **238/03**
1235. Ağnam vėrgisi adet üzeredir. **238/04**
1236. Ağnayan at, eşek; havlayan köpek sebepsiz değildir. **141/25**
1237. Ağnayan ya saza ya daza (düze) düşer. **141/26**
1238. Ağniya, ağniya-yı şakirîndir. **238/13**
1239. Ağniya müflis olur bir demde. **238/06**
1240. Ağniyanıŋ malından saŋa ne! **238/12**
1241. Ağniyaya göre her gün düğün bayram. **238/11**
1242. Ağniyaya güçlük ölümdür. **238/10**
1243. Ağraz-ı şaḫsiyeyi umur-ı devlette ḳullanmaḳ muvafıḳ-ı aḳıl ve hikmet değildir. **238/26**
1244. Ağrı çeken elbette gocunur. **76/21**
1245. Ağrı -ḫastalıḳ- nerede ise can da oradadır. **77/01**
1246. Ağrımayan baş, gerekmeyen taş olmaz. **77/02**
1247. Ağrımayan baş olmaz. **76/04**
1248. Ağrımayan baş olmaz, ağırlıḳsız taş olmaz. **77/03**
1249. Ağrımayan baş olmaz; meğerki taş ola. **76/07**
1250. Ağrımayan baş terkide… **77/04**
1251. Ağrımayan baş terkide durur, eğirilmeyen ip gergide durur. **77/05**

1252. Ağrımayan başa bez (mendil) bağlamaḳ, dertsiz başı derde sokmaḳ; dertsiz başı derde soḳmaḳ, temiz aşa ağı ḳatmaḳ gibidir. **77/07**
1253. Ağrımayan başıma ne için bez bağlayayım! **77/08**
1254. Ağrımayan başıma ne için yağlıḳ bağlayayım! **77/09**
1255. Ağrımayan başıŋa bez (yağlıḳ, mendil) bağlar. **77/07**
1256. Ağrımayan başıŋa mendil bağlama, Allah'tan gelmeyen işe bel bağlama. **75/28**
1257. Ağrınıŋ, ağır sözüŋ öŋü alınmazsa oŋulmaz dert olur. **76/03**
1258. Ağrınıŋ öŋü, ağır sözüŋ soŋu fenadır. **76/02**
1259. Ağrınıŋ öŋü alınmazsa oŋulmaz dert olur. **76/01**
1260. Ağrısı olan gocunur, yağrısı -sırt yarası- olan ḳaçınır. **77/01**
1261. Ağrısı tutmuş. **76/22**
1262. Ağrısız baş mezarda… **76/19**
1263. Ağrısız baş, mezarda gerek. **76/05**
1264. Ağrısız başa ḳaşbastı çatmaḳ. **76/18**
1265. Ağrısız başına ḳaşbastı bağlamış. **76/06**
1266. Ağrıyan baş gizlenir, ağaran baş gizlenmez. **77/06**
1267. Ağrıyan başa ḳuş yüŋü yastıḳ taş gelir. **75/29**
1268. Ağrıyan başıŋ derdini sahibi çeker. **76/09**
1269. Ağrıyan başıŋ derdini sahibi çeker, ağaran başıŋ derdini külahı çeker. **76/10**
1270. Ağrıyan yerde can da var. **77/01**
1271. Ağrıyan yerde can durur, ağrımayan yerde hem can hem ḳan durur. **77/12**
1272. Ağrıyan yerden el (ḳol) gitmez. **76/31**
1273. Ağrıyan yerden ḳol gitmez, ağaçlı yerden yol gitmez. **76/32**
1274. Ağustos böceği cırlamağa başladı. **77/35**
1275. Ağustos böceği gibi başımda cırlama. **77/34**
1276. Ağustos böceği gibi cırlar. **90/01**
1277. Ağustos böceği gibi cırlar, sonuŋda çatlar. **77/36**
1278. Ağustos böceği gibi durmaz cırcırlar. **90/04**
1279. Ağustos böceği gibi yazı beyhude geçirdi. **77/32**
1280. Ağustosa ḳar mı dayanır? **90/05**
1281. Ağustosta ekin ekilmez. **77/31**
1282. Ağustosta suya girse balta kesmez buz olur. **90/03**
1283. Ağustosta suya girse buz olur. **77/33**
1284. Ağustosuŋ on beşi yaz, on beşi ḳıştır. **90/02**
1285. Ağyar nazarında değil, yâr nazarında daḫi çirkin görülecek fiillerden hazer ėtmek gerek. **238/08**
1286. Ağyar sözüyle amel olmaz. **238/16**
1287. Ağyara ḳarşı yâri incitmek yaraşmaz. **238/15**
1288. Ağyarı sevindirir, yâri ağlatır âdemdir. **238/05**
1289. Ağyarını mâni, efradını cami söz sözdür. **238/14**
1290. Ağza düşen ḳolay ḳurtulmaz. **82/22**
1291. Ağza düşme, düşünce saḳız gibi çiğnerler. **82/21**
1292. Ağza düştü. **85/16**
1293. Ağza düşürdüler dėsene! **82/20**
1294. Ağza gelen, göze gelen ecelsiz ölür. **88/01**
1295. Ağza gelen her laḳırtıyı söylemezler. **87/19**
1296. Ağza gelen söylenmez. **87/18**
1297. Ağza gelme, göze değme. **88/02**
1298. Ağza her söz alınmaz. **88/20**
1299. Ağza her şey alınmaz. **88/18**
1300. Ağza her şey girer, ağızdan her şey çıḳar; amma girecek şey var, girmeyecek şey var, çıḳacaḳ şey var, çıḳmayacaḳ şey var. **81/26**
1301. Ağza sebbėden şefaatten mahrum olur. **83/16**
1302. Ağza sövülmez. **83/15**
1303. Ağza tat, boğaza feryat… **82/14**
1304. Ağza tat, boğaza feryat… **85/04**
1305. Ağza tat, boğaza feryat… **86/04**
1306. Ağza yumuşaḳ: arpa ekmeği… **81/28**
1307. Ağzı açıḳ âdem ahmaḳ olur. **78/04**
1308. Ağzı açıḳ âdemdir. **78/10**
1309. Ağzı açıḳ âdemi herkes aldatır. **78/06**
1310. Ağzı açıḳ aḫırda hayvan durmaz. **78/24**
1311. Ağzı açıḳ ayran delisi… **78/23**
1312. Ağzı açıḳ ayran delisi abdaldır. **78/12**
1313. Ağzı açıḳ ayran delisi, ayağı balçıḳ seyran… **78/25**
1314. Ağzı açıḳ, cebi delik… **78/13**
1315. Ağzı açıḳ çuvalda tane durmaz. **78/15**
1316. Ağzı açıḳ, dibi delik… **78/14**
1317. Ağzı açıḳ, dibi delik çuvala beŋzer. **78/07**
1318. Ağzı açıḳ, dibi delik çuvalda darı durmaz. **78/16**
1319. Ağzı açıḳ, gözleri yumuḳ… **78/17**
1320. Ağzı, âdemiŋ can ḳapısıdır. **77/28**
1321. Ağzı, aran (ḫaran) gibi; saçı, saman gibi… **79/04**
1322. Ağzı, arslan ağzı… **79/05**
1323. Ağzı astarsız, yüzü perdesiz… **79/07**
1324. Ağzı astarsızdır. **77/24**
1325. Ağzı ateşli… **77/26**
1326. Ağzı avrat pazarına dönmüş. **85/18**
1327. Ağzı baḳlalı derviş gibi… **80/24**
1328. Ağzı bozuḳ âdemden edep, saygı arama. **80/15**
1329. Ağzı bozuḳ, diline perhizi yoḳ. **80/14**
1330. Ağzı çelikli… **81/21**
1331. Ağzı daima ḫayırlı söze alıştırmaḳ gerek. **82/08**
1332. Ağzı dikilmiş, burnu sıḳılmış değil a! **82/24**
1333. Ağzı dili ḳurumuş. **83/01**
1334. Ağzı eğri, gözü şaşı; eŋsesinden bellidir. **79/12**
1335. Ağzı eğri olanda doğru ḫaber arama. **79/13**
1336. Ağzı eğri olsa da söz beyiŋdir. **78/30**
1337. Ağzı eğri olsa da söz bileniŋdir (âlimiŋdir). **78/28**
1338. Ağzı eğri olsa da sözü bay (zengin) söylesin. **78/29**
1339. Ağzı fena söze alıştırmamaḳ gerek. **86/01**
1340. Ağzı fındıḳ gibi, kendisi fıstıḳ gibi. **86/02**
1341. Ağzı galebeliktir. **85/22**
1342. Ağzı gevşek, özü eşek… **87/17**
1343. Ağzı (gözü) gevşek… **87/16**
1344. Ağzı ile ḳuş tutsa yine faydasızdır (yaranamaz). **79/28**
1345. Ağzı ḳalabalıḳ. **86/09**
1346. Ağzı ḳalaylı… **87/09**
1347. Ağzı ḳalaysız… **87/10**
1348. Ağzı ḳan içinde… **86/08**
1349. Ağzı ḳara… **86/10**
1350. Ağzı ḳara, dili pis… **86/11**
1351. Ağzı kirada gezer. **88/05**
1352. Ağzı ḳopçasızdır. **87/08**
1353. Ağzı köpürdü. **87/15**
1354. Ağzı ḳulaḳların yetişti. **86/18**

1355. Ağzı ḳulaḳlarına ḳadar yayıldı. **86/17**
1356. Ağzı ḳulaḳlarına vardı (sevincinden). **86/16**
1357. Ağzı ḳurusun. **87/11**
1358. Ağzı mı yoḳ, yoḳsa ağzına sükût mührü mü vurulmuş? Hiçbir suale cevap vėrmez. **83/04**
1359. Ağzı mühürlü şişe gibi… **88/12**
1360. Ağzı oymaḳ (iğne yüzüğü, yüksük) gibi, dudağı kiraz gibi güzel. **79/31**
1361. Ağzı, oymaḳ (iğne yüzüğü, yüksük) gibi; sözü, ḳaymaḳ gibi güzel. **79/30**
1362. Ağzı pişen ayranı üfleyip içer. **80/05**
1363. Ağzı pişen (yanan), ayranı (yoğurdu) üfleyip içer (yėr). **84/23**
1364. Ağzı sulandı. **84/17**
1365. Ağzı sükûta alıştırmaḳ gerek. **83/17**
1366. Ağzı şekerden tatlıdır. **84/06**
1367. Ağzı şekere değil, şükre alıştırmaḳ gerek. **84/02**
1368. Ağzı şükre; ḳalbi zikre, fikre alıştırmaḳ gerek. **84/01**
1369. Ağzı teneke ḳaplı… **81/05**
1370. Ağzı torba değil, ki büzesin. **85/11**
1371. Ağzı torba değil, ki büzesin; ḳoyun değil, ki derisin yüzesin. **85/12**
1372. Ağzı var, dili yoḳ. **88/14**
1373. Ağzı var, dili yoḳ; dili var, ağzı yoḳ. **88/15**
1374. Ağzı vav oḳur, gözleri velfecir. **88/16**
1375. Ağzı yaman, kendi de yaman. **89/17**
1376. Ağzı yanan, bir daha uslanır. **89/11**
1377. Ağzı yanan (pişen), ayranı (yoğurdu) üfleyip içer; hendeğe (çuḳura) düşen, tekrar çuḳura geldikte yoḳlayıp, hoplayıp geçer. **89/05**
1378. Ağzı yanan, yoğurdu üfleyip yėr. **89/10**
1379. Ağzı yanmış âdem… **89/09**
1380. Ağzı yayvan gibi… **89/01**
1381. Ağzı yoḳ. **89/14**
1382. Ağzı zikre alıştırmaḳ gerek. **83/05**
1383. Ağzı zikre, ölümî fikre alışmaḳ gerek. **83/06**
1384. Ağzıma loḳma ḳoymadım. **88/07**
1385. Ağzıma tek ot bitmedi. **80/39**
1386. Ağzıŋ bal, bağ olsun. **80/08**
1387. Ağzıŋ ile ḳuş tutsaŋ yine ciğeriŋ bir paradır bu âlem-i fenada. **79/27**
1388. Ağzıŋ ḳapağı sükûttur. **86/05**
1389. Ağzıŋ yoḳ mu? **89/13**
1390. Ağzına ağaç soḳtular. **79/25**
1391. Ağzına bal çalmışlar. **80/06**
1392. Ağzına bal, dişine taş… **80/03**
1393. Ağzıŋa bal, dişiŋe taş… **80/04**
1394. Ağzıŋa bek (berk) ol. **80/25**
1395. Ağzıŋa bek ol, ki ḳarnıŋ ağrımasın. **80/22**
1396. Ağzıŋa bek ol, sözüŋe sahip. **80/27**
1397. Ağzına biber sürmüşler. **80/13**
1398. Ağzına bir kemik atmışlar, oturur yalana. **80/21**
1399. Ağzına bir parmaḳ bal çaldı. **80/01**
1400. Ağzına bir parmaḳ bal çalmışlar, oturur yalana yalana. **81/03**
1401. Ağzına bir parmaḳ bal sürmüşler, oturur yalana yalana. **80/10**
1402. Ağzına eli ėrmez. **79/16**
1403. Ağzına fındıḳ sığmaz. **86/03**
1404. Ağzına geleni söylemek, deliliğiŋ alametlerindendir (pervasızlıḳtır). **84/15**
1405. Ağzına geleni söyleyen ahmaḳtır. **87/20**
1406. Ağzıŋa girmeyecek ḳaşığı elleme (alma). **87/13**
1407. Ağzıŋa girmeyecek loḳmayı alma. **88/04**
1408. Ağzıŋa göre ḳaşıḳ uydur, boyuŋa göre ḳaftan. **87/12**
1409. Ağzıŋa göre loḳma uydur. **88/03**
1410. Ağzıŋa ḳaşıḳ uydur. **87/02**
1411. Ağzına ḳaymaḳ çalmışlar. **86/07**
1412. Ağzına ot tıḳtılar. **79/17**
1413. Ağzına pabuç soḳtular. **80/30**
1414. Ağzıŋa pek (bek, berk) olmasaŋ başıŋ ağrır. **80/28**
1415. Ağzına pek olan pişman olmaz, başı ağrımaz. **81/29**
1416. Ağzına su damlatmaz. **84/20**
1417. Ağzına sükût mührü vurulacaḳ sıra geldi. **83/20**
1418. Ağzına sükût mührü vurulmuş. **83/13**
1419. Ağzına sükût mührü vurulmuş gibi cevap vėrmez. **83/21**
1420. Ağzına şap soḳsan ḫayrėtmez. **84/03**
1421. Ağzına şap soḳsun. **84/04**
1422. Ağzına şeytan tükürmüş. **81/20**
1423. Ağzına şeytan tükürmüş sanırsın. **84/13**
1424. Ağzıŋa talḳan mı tıḳandı? **86/15**
1425. Ağzına tat bulaştı. **85/06**
1426. Ağzına tüy biter öyle ise. **80/38**
1427. Ağzına tüy bitmedi. **80/37**
1428. Ağzına vur, loḳmasını al. **79/20**
1429. Ağzıŋa zahmet ėtme. **83/12**
1430. Ağzında baḳla durmaz. **78/21**
1431. Ağzında baḳla ıslanmaz. **80/18**
1432. Ağzında baḳla ıslanmaz. **82/17**
1433. Ağzında darı durmaz. **85/13**
1434. Ağzında darı tanesi durmaz. **82/16**
1435. Ağzında değil baḳla, hatta darı bile durmaz. **78/26**
1436. Ağzıŋda diliŋ mi yoḳ, yoḳsa ağzıŋa sükût mührü mü vuruldu, nedir? **83/03**
1437. Ağzında dişi, sırtında ḳırtişi ḳalmamış hâlâ fındıḳ ḳırmaḳ sevdasında. **82/10**
1438. Ağzıŋda iki diliŋ olsa yine sırrıŋı ifşadan hazer eyle. **79/29**
1439. Ağzında tek darı durmaz. **80/36**
1440. Ağzında tek kelam durmaz. **81/04**
1441. Ağzındaki dili toḳmaḳ gibi… **82/12**
1442. Ağzıŋdaki diliŋi hapseyle. **83/08**
1443. Ağzıŋdaki diliŋi ḳalem gibi iki yarsalar yine sırrıŋı söyleme; zira sır insanıŋ canıdır. **83/02**
1444. Ağzındaki şeker suya düştü. **84/05**
1445. Ağzından ateş püskürür. **77/25**
1446. Ağzından ateş yağdırır. **77/29**
1447. Ağzından ateşler püskürür. **77/30**
1448. Ağzıŋdan baḳlayı çıḳar molla. **80/20**
1449. Ağzından baḳlayı çıḳartma. **80/19**
1450. Ağzından bal aḳar zannėdersin. **80/02**
1451. Ağzından bal, şeker aḳar. **83/22**
1452. Ağzından canı çıḳıncaya ḳadar uğraştı. **81/08**
1453. Ağzından çıḳan laḳırtı, ḳuru çeşme damlası gibi… **81/25**
1454. Ağzından çıḳanı ḳulağı işitmez. **81/12**

1455. Ağzından çıḳanı ḳulağı işitmez, bastığı yeri gözü görmez, ne oldum budalası. **81/11**
1456. Ağzıŋdan çıḳsın, ḳoynuŋa girsin. **81/19**
1457. Ağzından duman çıḳıyor. **82/13**
1458. Ağzından ekmeğini alsalar sesi çıḳmaz. **77/27**
1459. Ağzından ḫayır çıḳmayanıŋ elinden ḫayır çıḳar mı? **82/02**
1460. Ağzından ḫayır çıḳmaz. **82/04**
1461. Ağzından ḳaymaḳ aḳar. **86/06**
1462. Ağzından köpük ḳusar. **87/14**
1463. Ağzından nefes yerine ateş çıḳar. **88/13**
1464. Ağzından poyraz eser. **80/32**
1465. Ağzıŋdan Rabb'iŋ ismini bıraḳma. **83/09**
1466. Ağzından salep aḳıtmıyor ya! **81/06**
1467. Ağzından selamı pahalı çıḳar. **83/18**
1468. Ağzından söz dirhemle çıḳar âdemdir. **83/14**
1469. Ağzından tek söz çıḳmaz. **81/02**
1470. Ağzından yalan çıḳar, burnundan duman. **89/04**
1471. Ağzıŋdan yel alsın, ḳoynuŋa girsin. **81/18**
1472. Ağzından yeller alsın. **89/16**
1473. Ağzından yüreği çıḳacaḳ. **89/12**
1474. Ağzıŋdan zikri, şükrü bıraḳma. **83/07**
1475. Ağzıŋı açacağıŋa gözüŋü açaydıŋ. **78/05**
1476. Ağzıŋı açma, açarlae gözüŋü. **78/20**
1477. Ağzıŋı açma, gözüŋü aç. **78/19**
1478. Ağzıŋı açma, sinek girer. **78/22**
1479. Ağzını açmış aran (aḫır) gibi, söz söyler boran (fırtına) gibi. **78/11**
1480. Ağzını açmış, içine armut düşer diye. **78/18**
1481. Ağzını açmış, ki armut ağzına düşsün. **78/27**
1482. Ağzını açmış, ki armut düşe. **78/08**
1483. Ağzını açmış, ki içine armut düşsün diye. **77/22**
1484. Ağzını (ağzıŋı) öpeyim. **79/15**
1485. Ağzıŋı beyhude yorma. **80/07**
1486. Ağzını bıçaḳ açmaz. **80/26**
1487. Ağzını deve mi tepmiş? **82/18**
1488. Ağzını deve tepmemiş ya, "efendim" dėyivėrsin! **82/19**
1489. Ağzıŋı havaya açma. **88/19**
1490. Ağzıŋı ḫayra aç. **81/15**
1491. Ağzıŋı ḫayra aç. **82/01**
1492. Ağzını ḫayra aç. **82/03**
1493. Ağzıŋı ḫayra alıştır, ki ḳarşıŋa ḫayır çıḳsın. **82/05**
1494. Ağzıŋı iki tarafına ayırırım ha! **79/24**
1495. Ağzıŋı ḳapa, sinek girmesin. **86/13**
1496. Ağzıŋı ḳapa, yel girmesin; göğsüŋü ḳapa, el girmesin. **86/14**
1497. Ağzını ḳapamışlar. **86/12**
1498. Ağzını kiraya mı vėrmiş? **88/06**
1499. Ağzını mühürlemişler. **88/11**
1500. Ağzını pabuçla ölçmüşler. **80/17**
1501. Ağzını perçinlediler. **80/34**
1502. Ağzıŋı poyraza açacağıŋa ḫayra aç. **80/29**
1503. Ağzını poyraza açar. **81/01**
1504. Ağzını poyraza açmış, ḫülyacıdır. **80/09**
1505. Ağzını poyraza açsın. **80/31**
1506. Ağzını tıḳamışlar. **85/05**
1507. Ağzıŋı yele açma. **89/06**
1508. Ağzını yele açmış, elini èle. **89/07**
1509. Ağzıŋı yoḳ yere yorma. **89/15**
1510. Ağzınıŋ astarı yoḳ. **79/06**
1511. Ağzınıŋ astarını yırtmışlar. **77/23**
1512. Ağzınıŋ bağı yoḳ. **80/23**
1513. Ağzınıŋ burması ḳopmuş. **80/16**
1514. Ağzınıŋ çaḳmaḳ taşı düşmüş. **81/23**
1515. Ağzınıŋ çaḳmaḳ taşı var. **81/22**
1516. Ağzınıŋ daha sarısı gitmemiş; ekmeğe "papa", suya "buva" dėr. **82/11**
1517. Ağzınıŋ gevişidir, durmayıp söyler. **87/22**
1518. Ağzınıŋ ḳaşığı değildir. **87/05**
1519. Ağzınıŋ ḳaşığı yoḳ. **87/04**
1520. Ağzınıŋ ḳaşığını bulsun. **87/03**
1521. Ağzınıŋ ḳaytanı yoḳ. **87/06**
1522. Ağzınıŋ ḳaytanını şeytan sökmüş. **87/07**
1523. Ağzınıŋ ölçüsün aldı. **79/19**
1524. Ağzınıŋ ölçüsünü almışlar. **79/22**
1525. Ağzınıŋ ölçüsünü, ayağınıŋ pabucunu eline vėrmişler. **79/21**
1526. Ağzınıŋ sarısı gitmemiş. **84/21**
1527. Ağzınıŋ sarısı gitmemiş, ḳarı ḳoca olmaḳ ister. **84/22**
1528. Ağzınıŋ suyu aḳmış, baḳaḳalmış. **84/19**
1529. Ağzınıŋ suyu aḳtı. **81/24**
1530. Ağzınıŋ suyu aḳtı. **84/18**
1531. Ağzınıŋ tadı ḳaçtı. **85/01**
1532. Ağzınıŋ tadını aldı. **85/15**
1533. Ağzınıŋ tadını almış. **82/09**
1534. Ağzınıŋ tadını daha alamamış. **82/07**
1535. Ağzınıŋ tavanı bozulmuş. **85/14**
1536. Ağzıŋla ḳuş tutsaŋ yine yaranamazsıŋ oŋa. **84/11**
1537. Ağzıyla ḳuş tutsa yine bilinmez. **79/23**
1538. Ağzıyla mızıḳa çalar. **88/09**
1539. Ağzıyla mızıḳa çalar, ayağıyla dümbelek. **88/10**
1540. Ağzıyla yetmiş iki türlü saz çalar. **89/08**
1541. "Ah, ah!" dėmek ile iş bitmez, Allah ile biter. **142/01**
1542. "Ah, ah!" diyen ahtan ayrılmaz. **142/02**
1543. Ah alma, ah elbette yetişir. **142/04**
1544. Ah alma, ah oḳu bedduadan evvel yetişir. **142/05**
1545. Ah aşḳ-ı Âl-i Aba'dır. **142/10**
1546. Ah, ben senden ne vaḳit aḫtım (arzum, muradım) alırım. **142/13**
1547. Ah bende ise merhamet sende. **143/01**
1548. Ah, beni öldürdü seniŋ baḳışıŋ! **142/14**
1549. Ah, benim hâlimi kimse bilmez! **142/15**
1550. Ah, bu felekten çektiğim çile! **142/07**
1551. Ah "bu yalan dünya" ḫâb ve ḫayal nevindendir! **143/02**
1552. "Ah!" dėdi, ateş çıḳtı ağzından. **143/07**
1553. "Ah!" dėdi bir daha dėmedi. **143/03**
1554. "Ah!" dėdi gitti. **143/08**
1555. "Ah!" dėdikçe ağzından alevler, odlar çıḳar yanıḳtır. **143/11**
1556. "Ah!" dėme de gör günüŋü. **143/06**
1557. "Ah!" dėme, ki düşmanıŋ da "Oḫ!" dėmesin. **143/20**
1558. "Ah!" dėme, ki düşmanıŋ da "Oḫ!" dėmesin. **144/13**

1559. “Ah!” dėme, şükrėt; aḳranıŋı gör, fikrėt. **143/17**
1560. “Ah!” dėmeden dumanı tüttü. **143/10**
1561. “Ah!” dėmesem n’ėdeyim, yüreğim yarılmış gibi ola! **143/21**
1562. Ah deni felek, kimine ḳarpuz yėdirirsin kimine kelek; kimine diba giydirirsin kimine ḳuru gömlek! **143/13**
1563. “Ah! dėseŋ dė; amma “Oḫ!” dėme. **143/22**
1564. “Ah!” diyecek ne var! **143/16**
1565. “Ah!” diyegeldi, “Ah!” diyegitti. **143/09**
1566. “Ah!” diyegelmiş, “Ah!” diyegidecek. **143/04**
1567. “Ah!” diyen, “Ah!” diyegider. **143/05**
1568. “Ah!” diyen âşıḳ, aşḳ oduna yanmış. **143/15**
1569. “Ah!” diyeniŋ gözyaşı yere düşmez. **143/18**
1570. “Ah!” diyeniŋ muradı aḫirete ḳalır. **143/14**
1571. Ah dünya, vah dünya; herkesi bir gûnâ aldatır dünya! **143/12**
1572. Ah ėden gönül iflah bulmaz. **144/12**
1573. Ah ėtme de gör günüŋü. **142/09**
1574. Ah eyle, ki ḫarman-ı günahıŋ yansın. **142/08**
1575. Ah eylediğim hep seniŋ içindir. **142/11**
1576. Ah eylediğim hep serv-i ḫirâmânıŋ içindir. **142/12**
1577. Ah, gelip geçen ömürlere ah! **143/23**
1578. Ah gidi dünya, ah; insanıŋ kendi gözyaşını bile kendine ağyar ėder! **144/16**
1579. Ah gidi dünya, vah! **144/17**
1580. Ah gidi gençlik! **144/15**
1581. Ah göŋül, vah göŋül! **144/11**
1582. Ah görsem sayılmadıḳ ḳaç tel saḳalıŋ var! **144/10**
1583. Ah hasret-i aşḳtır. **145/04**
1584. Ah keşke her gün bayram olsa da ümmet-i Muhammed yiyecek sıḳıntısı çekmese! **143/19**
1585. Ah ḳıl Âl-i Aba için, salatüselam ḳıl Muhammed Mustafa için. **145/02**
1586. Ah, ki bulamadım derdime bir çare, medet! **144/14**
1587. Ah, medet ah! **143/28**
1588. “Ah, medet!” dėdi; amma iş işten geçti. **143/27**
1589. Ah mine ’l-aşḳ. **145/03**
1590. Ah, ne müşküldür şu dünyanıŋ alışıyla vėrişi! **144/21**
1591. Ah odu ḫarman-ı ömrüŋü yaḳsa gerek. **144/08**
1592. “Aḫ, oḫ!” ėtmekle iş bitmez, “taḳ, tuḳ…” ėtmekle biter. **33/40**
1593. Ah oḳu mermerden bile geçer. **142/06**
1594. Ah, sen bilmezsin benim hâlimi! **143/25**
1595. Ah, seniŋ derdiŋ ah! **144/01**
1596. Ah vah ile iş bitmez. **144/26**
1597. Ah vah ile ömür geçirir. **144/25**
1598. Ah vahı sevmeyen âşıḳ olmaz. **145/11**
1599. Ah vahı sevmeyen âşıḳ olmaz, padişahı sevmeyen ḳul olmaz. **145/12**
1600. Ah var olasın, himmet-i evliyaya yâr olasın! **144/23**
1601. Ah yeli eserse ḫarman-ı ömrüŋü savurur. **144/07**
1602. Ah yeli esti, ḫarmanını savurdu. **145/10**
1603. Ah yeli ḫarman-ı ömrüŋü savursa gerek. **144/06**
1604. Ah yerde ḳalmaz, yetişir; saḳınmaḳ gerek. **144/09**
1605. Ahali, baş ister. **483/17**
1606. Ahali; baş ister, iş ister. **483/18**
1607. Ahali, hem baş ister hem aş ister. **483/19**
1608. Ahali, hükümet için değil; hükümet, ahali içindir. **478/22**
1609. Ahali, kendi din ve mezhebi yoluyla terbiye olunur; başḳa yolda terbiye olunmaz. **478/23**
1610. Ahali, ḳoyun sürüsüne beŋzer. **483/16**
1611. Ahali, tarlada biten ekine beŋzer: kiminiŋ başı yuḳarı, kiminiŋ başı aşağı durur. **483/21**
1612. Ahaliniŋ alisi de olur, edânîsi de olur. **483/20**
1613. Ahalisiz hükümet, hükümetsiz ahali olmaz. **478/20**
1614. Ahaliye bir baş gerek; hükümete bir baş, biŋ aḳıldaş gerek. **478/22**
1615. Ahaliye göre hükümet değil, hükümete göre ahali olur; zira memleket bir cami, hükümet bir imam, ahali cemaattir. **478/22**
1616. Âḫara ėdilen fenalığa “Oḫ!” dėme, sırası saŋa da gelir. **33/39**
1617. Âḫara “Oḫ!” çalan aḫir kendisine de “Oḫ!” çalındığını görse gerektir. **34/13**
1618. Âḫarıŋ ayıbını gören, kendi ayıbını göremez. **34/10**
1619. Âḫarıŋ ayıp ve ḳusurunu çoḳ gören, kendi ayıp ve ḳusurunu hiç göremez imiş. **34/26**
1620. Âḫarıŋ malına göz diken, kendi malından ḫayır göremez. **34/09**
1621. Âḫarıŋ zararını kendi kârında arama. **34/12**
1622. Ahbaba gül, a‘dâya ḫar… **175/12**
1623. Ahbaba lütuf ister, a‘dâya ḳahır. **175/13**
1624. Ahbabı ziyaret eyle; amma etvarına diḳḳat eyle. **175/07**
1625. Ahbabıŋ habbesine muhtaç olmamağa gayret ėt. **175/14**
1626. Ahbabıŋı ḳaybėtmek ister iseŋ feyizlerine dua ėt. **175/11**
1627. Ahbap ile ahbapça ḳonuşulur; amma aḳrabaca görüşülemez. **175/16**
1628. Ahbapların çoğalması fesadı mucip olur. **175/10**
1629. Ahbaplıḳ başḳa, aḳrabalıḳ başḳadır. **175/08**
1630. Ahbapsız, insan yaşayamaz; meğerki divane ola. **175/15**
1631. Aḫbar… **179/11**
1632. Aḫbarlara vız… **179/10**
1633. Âhenden olsa da feleğiŋ çek kemanını, çekme felekte siflelerin imtinanın. **145/13**
1634. Âheni nerm eylemektir ateşiŋ ḫâsiyeti. **144/18**
1635. Âheni nerm eylemektir ateşiŋ ḫâsiyeti. **145/15**
1636. Aheste giden menzil-i maḳsuduna ėrişir. **145/09**
1637. Aḫfeş’iŋ keçisi gibi hep başını sallar. **179/25**
1638. Aḫfeş’iŋ keçisi gibi ne söylerseŋ başını sallar. **179/26**
1639. Aḫfeş’iŋ keçiyi muḫatap ėdinmesine beŋzedi. **179/27**
1640. “Ah!”ı ben dėmeyim de kim dėsin! **145/06**
1641. Ahı tesir eyler elbet âşığıŋ âhen-dile. **144/04**
1642. Ahı tuttu yârimiŋ beni. **144/20**
1643. Ahını alma garibiŋ, göŋlünü al. **144/24**
1644. Ahını alma yetimiŋ, tutar seni. **144/19**
1645. Aḫır masrafı zebun olduḳça aḫırdaki mal da zebun olur. **34/21**
1646. Aḫıra gelmez mal gibi… **34/22**

1647. Aḫırdakileri baḳmazsaŋ onlar da seni baḳmaz. **34/20**
1648. Aḫir günde, aḫir nefeste iman selameti gerek. **34/08**
1649. Aḫir kös-i rihlet herkesiŋ ḳapısında çalınsa gerek. **34/11**
1650. Aḫir nefesim neva-yı hu, ya men Hu. **34/17**
1651. Aḫir nefeste iman gerek, aḫirette peygamber evi mihman gerek. **34/16**
1652. Aḫir nefeste iman yoldaşı gerek. **34/15**
1653. Aḫir, ölümdür bu dünyada insanıŋ soŋu; bilmem var mıdır devranıŋ öŋü, soŋu? **33/01**
1654. Aḫir, yine ḫâk olur bu tenler; bilmem neye kibrėder ėdenler? **33/03**
1655. Aḫir zaman alameti fitnedir, ḳıyamet fitnelikten ḳopacaḳ. **33/37**
1656. Aḫir zaman çocuğudur; aḫir zamanda evlat ana babayı tanımayacaḳ, ḳıyamet alametlerinden biri de bu olacaḳ. **33/31**
1657. Aḫir zaman fitneden ḳopar. **34/27**
1658. Aḫir zaman fitnesi dünyayı ifsat ėder, dünya fesada gider, ḳıyamet fitneden ḳopar. **33/35**
1659. Aḫir zaman günü öğlenden soŋra… **33/33**
1660. Aḫir zaman (ḳıyamet) fitneden ḳopar. **33/36**
1661. "Aḫir zaman ne vaḳit; yani ḳıyamet ne zaman ḳopacaḳ?" diyenlere ḳarşı bir zatıŋ birisi dėmiş ki: "Ḳıyamet -aḫir zaman- seniŋ öldüğüŋ gün ḳopacaḳ." **34/01**
1662. Aḫir zaman (yani ḳıyamet); fitne fesattan, hırs ve tamahtan, hiss-i hasetten ḳopacak. **34/23**
1663. Aḫir zamana yaḳın (aḫir zamana) paranıŋ tuncu, insanıŋ piçi ḳalacaḳ. **33/41**
1664. Aḫir zamanda aḫlaḳ-ı umumiye fesada gitmesiyle her şey fesada gidecek, ne olacaḳsa ondan soŋra olacaḳ. **32/17**
1665. Aḫir zamanda ahval-i âlem yevmü 'l-[…]den dehşetli. **34/24**
1666. Aḫir zamanda ḫalḳ; ḳarnımız doymuyor, dünyaya sığmıyoruz diye şikâyet ėdecek. **33/26**
1667. Aḫir zamanda ḫalḳta hicap, hayâ; iman, itiḳat; şefḳat, merhamet ḳalmayacaḳ; insanlarıŋ birbirine hürmet, saygı ḳayıt ve ḳaygısı olmayacaḳ. **33/28**
1668. Aḫir zamanda insanlar hep "Nefsî, nefsî…" olacaḳ. **33/30**
1669. Aḫir zamanda (iş başında) insanıŋ piçi, aḳçeniŋ tuçu -tuncu- ḳalacaḳ. **32/27**
1670. Aḫir zamanda iş başında insanıŋ piçi, aḳçeniŋ tuncu ḳalır. **33/34**
1671. Aḫir zamanda ḳadın erkeğe buyuracaḳ (emredecek). **34/14**
1672. Aḫir zamanda ḳırḳ ḳadın bir baltanıŋ sapına yapışacaḳ. **33/32**
1673. Aḫir zamanda ḳırḳ ḳadın bir baltanıŋ sapına yapışacaḳ. **34/06**
1674. Aḫir zamanda -ḳıyamete yaḳın vaḳitlerde- itibar-ı âlem (ḫalḳ); […] (aḳ, ḳızıl) maden para-yı sim ü zeredir. **34/07**
1675. Aḫir zamanda paranıŋ (aḳçeniŋ) tuçu -tuncu-, insanıŋ piçi ḳalacaḳ; ḳıyamet onlarıŋ başı üstüne ḳopacaḳ. **34/25**
1676. Aḫiret âdemi… **32/20**
1677. Aḫiret âdemi, dünya dağdağasıyla uğraşmaz. **32/19**
1678. Aḫiret ananıŋ aḫiret evladı… **32/32**
1679. Aḫiret azığını tedarik ėtmek gerek. **33/25**
1680. Aḫiret, dünya haḳḳın helal ėtsin. **32/37**
1681. Aḫiret, dünya haḳḳıŋı helal ėt, sormasın hesap Ḫüday bizden. **32/38**
1682. Aḫiret, dünya ḳardeşim ol. **32/34**
1683. Aḫiret evladı… **32/30**
1684. Aḫiret günü ḳomşundan… **32/22**
1685. Aḫiret günü ḳomşundan… **34/19**
1686. Aḫiret günü ḳomşundan sorulur. **32/25**
1687. Aḫiret haḳḳını helal ėt. **32/36**
1688. Aḫiret isteyen, dünyada ağlamaḳ gerek. **33/17**
1689. Aḫiret ḳardeşi, dünya yoldaşı… **33/18**
1690. Aḫiret köprüsünden ḳorḳan, dünya köprüsünde yolbastılıḳ ėtmez. **33/24**
1691. Aḫiret mizanına herkes binse gerek. **33/16**
1692. Aḫiret mizanını düşünen, dünya mizanını doğru tutar. **33/38**
1693. Aḫiret odunu (ateşini) düşünen, dünya odundan (vebalinden) saḳınmaḳ gerek. **33/05**
1694. Aḫiret öküzü… **32/21**
1695. Aḫiret suali gibi sual sorar. **32/31**
1696. Aḫiret suali sorar gibi… **33/21**
1697. Aḫirete götürecek değil a! **32/24**
1698. Aḫirete iman ėden, öleceğin düşünenler; fenalıḳ ėtmezler. **33/02**
1699. Aḫirete kim mal götürmüş! **32/26**
1700. Aḫirete mal gitmez, iman gider. **33/10**
1701. Aḫirete mal vėrirseŋ baŋa vėr. **32/33**
1702. Aḫireti düşünen, dünyada doğru olur. **34/18**
1703. Aḫireti düşünen günah işlemez (günahtan ḳaçar). **34/18**
1704. Aḫiretini düşünen, âḫara kötülük ėtmez. **33/08**
1705. Aḫiretini oda yaḳtı. **33/04**
1706. Aḫiretlik evlat, evlad-ı maneviyedir; ḫoş tutmaḳ gerek. **33/20**
1707. Aḫirette (aḫir zamanda) herkes "Nefsî, nefsî…", dünyada herkes "Hepsi, hepsi…" dėr. **33/27**
1708. Aḫirette baş gereği iman. **33/11**
1709. Aḫirette baş gereği iman, dünyada baş gereği sağlıḳ. **33/13**
1710. Aḫirette boynuzsuz ḳoyun, boynuzlu ḳoyundan haḳḳını alacaḳ. **33/12**
1711. Aḫirette boynuzsuz ḳoyun, boynuzlu ḳoyundan haḳḳını alsa gerek. **32/35**
1712. Aḫirette herkes haḳḳını alsa gerek. **33/29**
1713. Aḫirette herkes "Nefsî, nefsî…" diyecektir. **32/39**
1714. Aḫirette iman baylığı, dünyada can sağlığı gerek. **33/15**
1715. Aḫirette iman, dünyada mekân gerek. **33/06**
1716. Aḫirette iman gerek, dünyada can gerek. **33/14**
1717. Aḫirette iman yoldaş, *Ḳur'an* delil gerek. **33/07**

1718. Aḫirette iman yoldaşı gerek, dünyada din ḳardeşi gerek. **33/09**
1719. Aḫirette mi şefaat ėdecek? **32/28**
1720. Aḫirette şefaat ėdecek. **32/29**
1721. Aḫirette şefaat uman, dünyada peygamberiniŋ sözünü tutmaḳ gerek. **33/23**
1722. Aḫiretten gelircesine… **33/19**
1723. Aḫiretten ḫaber getiren yok. **32/23**
1724. Aḫiretten nasip uman, dünya tamahından geçmek gerek. **33/22**
1725. Aḫirü 'l-emr bu sevda ile mecnun oldu. **34/05**
1726. Aḫirü 'l-emr bu sevda ile mecnun olsa gerek. **34/03**
1727. Aḫirü 'l-emr bu sevda onuŋ başına yeter. **34/04**
1728. Aḫirü 'l-emr olacaḳ olsa gerek. **32/16**
1729. Aḫirü 'l-emr ruz-i ḳıyamet olsa gerek. **32/18**
1730. Ahkâm-ı ḳader teḫallüf ėtmez. **175/23**
1731. Ahkâm-ı ḳadere razı olmaḳ gerek. **175/22**
1732. Ahkâm-ı ḳaza ve ḳadere razı olmaḳ gerek. **175/24**
1733. Ahkâm-ı ḳazaiye -hükm-i ḳadı- başḳa, ahkâm-ı diyaniye -müftünüŋ dinî fetvası- yine başḳadır. **175/25**
1734. Ahḳar görse görsünler; tek tevazu göster. **176/20**
1735. Ahḳar olanlarıŋ muini Allah'tır. **176/21**
1736. Ahḳar sandığıŋ bir gün olur âli olur. **176/18**
1737. Aḫlaf, eslaf; eslaf, aḫlaf olur. **179/21**
1738. Aḫlaf, eslaf olur. **179/20**
1739. Aḫlaf, eslafıŋ eseridir. **179/18**
1740. Aḫlaf, eslafıŋ ḫayırḫahı olmaḳ gerek. **179/22**
1741. Aḫlaf eslafıŋ tülevi (bedeli, muhafızı), eslaf aḫlafıŋ ḳalavıdır (eski ḳalasıdır, muhafazasıdır). **178/ek2/25**
1742. Aḫlaf eslafıŋ vârisi, eslaf aḫlafın hârisidir. **178/ek2/25**
1743. Aḫlaf, eslafıŋ vârisidir. **179/19**
1744. Aḫlaf eslaftan ders-i ibret, intibah alır; eslaf aḫlafıŋ ders-i ibret ve intibahına (destgâh-ı gayrette) mahall-i intibah olur. **178/ek2/26**
1745. Aḫlaf, şecere-yi eslafıŋ saḳı; eslaf, şecere-yi ahlafıŋ kökü; aḫlaf, eslafıŋ dalı budağıdır. **179/23**
1746. Aḫlaḳ, ayine-yi beşerdir. **180/11**
1747. Aḫlaḳ başḳa, âdet başḳadır; zira aḫlaḳ usul-i diniyeden, âdât usul-i millîdendir. Buŋa binaen dėnilir ki: Aḫlaḳ-ı hasene erbabı âdât-ı haseneyi, aḫlaḳ-ı seyyie erbabı âdât-ı mezmûmeyi güder. **180/12**
1748. Aḫlaḳ her ḳavim ve milletiŋ mensup olduğu din ve mezhebiŋ, talim ve terbiyeniŋ tesir-i ahkâmından mütevellit ve münbais, manevî ḳuvve-yi tabiiye ve seciyye-yi beşeriyedir. **179/40**
1749. Aḫlaḳ (hüsn-i aḫlaḳ), her din ve mezhepte asıl ve esastır; yani hüsn-i aḫlaḳ, din ile beraber yürür; eğer din ve mezhep, sahih ve doğru ise. **178/ek1/09**
1750. Aḫlaḳ ile din tevem ḳardeşlerdir: beraber doğarlar, beraber yaşarlar; din aḫlakıŋ hâkim-i mürebbisidir, mürebbisiz aḫlaḳ yaşamaz. **179/31**
1751. Aḫlaḳ iledir âlem, kemal iledir âdem. **179/36**
1752. Aḫlaḳ iledir kemal-i âdem, aḫlaḳ iledir nizam-ı âlem. **179/44**
1753. Aḫlaḳ, iman ve itiḳada merbut bir ḫassa-yı beşer-i tabiat urganı, ipidir. **179/35**
1754. Aḫlaḳ insanıŋ aynası ise aḳıl daḫi sermayesidir. **179/37**
1755. Aḫlaḳ (İslamiyet'e) dine merbuttur; din-i İslamda kin ve intiḳam memnudur; zira kin duran yerde din durmaz. İntiḳam ise kin marazından hasıl olan ḳalp ḫastalığıdır, ondan zuhur ėder. Cenabıhaḳ ise "Azîzün zû 'ntiḳâm"dır; intiḳamı Cenabıhaḳḳ'a havale eyle. **180/16**
1756. Aḫlaḳ itiḳada, itiḳat imana baḳar (merbuttur); imansız, itiḳatsız hüsn-i aḫlaḳ olmaz. **179/38**
1757. Aḫlaḳ; millî, dinî olmaḳla mahfuz ve mümkündür. **180/02**
1758. Aḫlaḳ millî ve dinî olur, yoḳsa beyne 'l-milel ve 'l-edyân olmaz. **180/03**
1759. Aḫlaḳ -talim ve terbiye-yi dinî ve millî-; âlem-i İslam'da dine merbut ve müstenittir. Din vicdana, vicdan ḳalpteki imana müstenittir. Soŋra aḫlaḳ-ı ferdî, aḫlaḳ-ı içtimaîyi tevlit ėder. Aḫlaḳ-ı içtimaî kerestesinden aḫlaḳ-ı millî ve dinîniŋ binası yapılır ve onuŋ temel şekil ve şemailiniŋ metanet ve resânetinden devlet ve milletiŋ âmâl ve ḳuvâsı görünür ve bu, aḫlaḳ-ı umumiyeyi teşkil ve irâe eyleyerek ḳuva-yı millîniŋ kân-ı talim ve terbiyesini, ḫanesiniŋ heyet ve resânet ve fetânet ve ciddiyetini temin ve teyit eyler. **180/30**
1760. Aḫlaḳ, terbiye-yi beşerde asıl ve üss-i esastır. **178/ek1/11**
1761. Aḫlaḳ ve itiḳadı bozuḳ olanlarıŋ ḳuvve-yi maneviyesi de bozuḳ olur, ḳuvve-yi maneviyesi bozuḳ olanlarıŋ bilcümle fiil ve amelleriyle ahlaḳları da bozuḳ olur. **179/46**
1762. Aḫlaḳ-ı beşer manen iki nevdir: birisi dinî ve itiḳadî diğeri örfî ve terbiyevîdir, ki ilmî ve kesbî ve ḫılḳî dėmektir; faḳat aḫlaḳ-ı beşer iki türlü […] olunur, hüsn-i aḫlaḳ selamet ve saadeti, su-yi aḫlaḳ felaket ve nikbeti davet ėder. **179/47**
1763. Aḫlaḳ-ı beşeriŋ dinî ḳısmı payedar olmayınca hayat-ı beşer maddeten, manen taht-ı tehlikededir. **244/11**
1764. Aḫlaḳ-ı hasene (aḫlaḳ) dinden doğar, din iman ve itiḳattan, iman ve itiḳat vicdandan doğar; vicdan ise min tarafi'llah ḳalb-i beşerde bir baḫşâyiş-i hikmet-i İlahî olaraḳ yaratılmış bir hâkim-i manevî ve bir kâtib-i hikmet-i cavidanî olup iman ve itiḳatla ḳaim olaraḳ ḳalb-i beşerde mahfuz ve mihmandır. **179/33**
1765. Aḫlaḳ-ı hasene bir tîbü 'r-rayiha-yı taama beŋzer, ki hem eklinden ḳuvvet hasıl olur ve hem ḳoḳusundan telezzüz olunur. **179/32**

1766. Aḫlaḳ-ı hasene, ‘Cennet’e çeker güzel ḫuylar’ dėmektir; ki ne ḳadar iyilik varsa hepsi içindedir. **179/42**
1767. Aḫlaḳ-ı hasene düşmanlarıŋ adavetini izale eyler. **179/30**
1768. Aḫlaḳ-ı hasene ehli her zaman muhteremdir. **180/04**
1769. Aḫlaḳ-ı hasene ehli nasıl ki cemiyet-i beşeriye içinde muhterem ve memdûh ḫasletleriyle pürşan sayılırsa aḫlaḳsız insanlar da cemiyet-i beşeriye içinde perişan addolunurlar. **180/01**
1770. Aḫlaḳ-ı hasene iḫlas-ı ḳalpten, vicdan ondan çıḳar. **180/24**
1771. Aḫlaḳ-ı hasene ile muttasıf bulunan âdem kimseyi istirḳab ėtmez (ḳısḳanmaz). **180/25**
1772. Aḫlaḳ-ı hasene, ḳalbiŋ sırlı aynasıdır. **179/39**
1773. Aḫlaḳ-ı hasene vicdandan gelir, vicdan ise iman evidir. **179/41**
1774. Aḫlaḳ-ı haseneniŋ faziletini erbabı bilir. **179/34**
1775. Aḫlaḳ-ı şaḫsî (zatî) fesada giderse aḫlaḳ-ı umumî de fesada gider. **180/27**
1776. Aḫlaḳ-ı umumiye bozulursa (fesada giderse) bütün cihan, âlem-i beşer de fesada gider; bütün cihan fesada giderse fitne-yi aḫir zamandır, ḳıyamet de ondan ḳopar**178/ek2/33**
1777. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse bütün amal-i beşer de fesada gider, tevârîḫ-i âlem buŋa şahittir. **179/01**
1778. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse ḫalḳ (efrat, nâs) için soŋu zeval, devlet ve millet için neticesi […] elem ve kederle meşhun inḳırazdır; Allah ıslah ve iflah eyleye (amin ya Muin!). **179/02**
1779. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse her şey -ef‘âl ve harekât-ı beşer de- fesada gider; nizam ve intizam-ı âlem, asayiş-i cihan-ı beşer ve emniyet-i insaniye de tefessüḫ ėder; hiçbir şey […] **179/04**
1780. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse her şey (her türlü amal-i beşer) fesada gider. **180/20**
1781. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse her türlü amal-i beşeriye de fesada gider, mücerreptir; zira kimsede aḳıl, insaf, merhamet, insaniyet, hayâ ve hicap ḳalmaz; onuŋ içindir. **180/03**
1782. Aḫlaḳ-ı umumiye fesada giderse umum dünya ḫalḳınıŋ da aḫlaḳı fesada gider. **70/ek2/01**
1783. Aḫlaḳ-ı umumiye-yi içtimaiyeniŋ zevali, bir felaket-i […] muciptir. **34/01**
1784. Aḫlaḳ-ı zemmiye, su-yi aḫlaḳ; ‘Cehennem’e çeker çirkin ḫuylar’ dėmektir, ki ne ḳadar kötülük varsa hepsi içindedir. **179/43**
1785. Aḫlaḳ-ı zemmiyeden saḳınmaḳ gerek. **179/45**
1786. Aḫlaḳıŋ […] ḳısmı payedar olmayınca hayat-ı beşeriyet maddeten, manen taht-ı tehlikededir. **244/10**
1787. Aḫlaḳiyyûndandır. **180/26**
1788. Aḫlaḳlı insan yabancı iken kendisini aḳraba saydırır, aḫlaḳsız insan aḳraba iken kendisini yabancı saydırır. **180/06**
1789. Aḫlaḳsız âdem, bir semm-i helâhile beŋzer. **180/14**
1790. Aḫlaḳsız âdem, Çerkes ḳaması gibidir. **180/17**
1791. Aḫlaḳsız âdem sureta insan görünse de manen insan değildir. **180/10**
1792. Aḫlaḳsız âdemde vicdan olmaz; iman, itiḳat bulunmaz. **180/22**
1793. Aḫlaḳsız âdemden birisi de ikiyüzlü olandır; yüze dost, arḳadan düşman görünen insanlardır. **180/08**
1794. Aḫlaḳsız âdemdir. **180/07**
1795. Aḫlaḳsız âdeme âdem dėnilmez. **180/15**
1796. Aḫlaḳsız âdemiŋ dili ḳızarır, yüzü ḳızarmaz. **180/21**
1797. Aḫlaḳsız âdemiŋ sözüne inanan aldanır. **180/19**
1798. Aḫlaḳsız âdemle yoldaş olma; zira altın adıŋı baḳır ėdersiŋ, müsrif âdemle arḳadaş olma, servet ve sâmânıŋı yoḳ ve tam taḳır ėdersiŋ. **180/09**
1799. Aḫlaḳsız aḳrabadan aḫlaḳlı yabancı yeğdir. **180/05**
1800. Aḫlaḳsız insan yapraḳsız dala beŋzer. **180/13**
1801. Aḫlaḳsızda saf, sahih itiḳat bulunmaz. **179/38**
1802. Aḫlaḳsızlar; çıplaḳ, bî-ar üryan sayılır. **180/23**
1803. Aḫlaḳsızlıḳ sâri ḫastalıḳ gibidir, aḫlaḳsızla yoldaş olana sirayet ėtse gerek. **180/18**
1804. Aḫlatıŋ -dağ armudu- iyisini dağlarıŋ ayısı yėr. **179/24**
1805. Ahlı gözyaşı ḫırlı ėtmez. **145/08**
1806. Ahmağa yüz, abdala söz vėrmeğe gelmez. **32/11**
1807. Ahmağıŋ biri, birisine dėmiş ki: “Sen bilirsiŋ. Ben bir şey bilmem. Bilenleriŋ sözlerini diŋler ve yazarım.” **176/22**
1808. Ahmağıŋ malını ya ėl alır ya yel. **32/05**
1809. Ahmağıŋ yüzüne gülseŋ sevdi sanır. **32/09**
1810. Ahmağıŋ yüzüne tükürseŋ yağmur sanır. **32/10**
1811. Ahmaḳ âdem, bir kere sürçen atıŋ yėmini keser. **32/04**
1812. Ahmaḳ âdem ile şaḳa olmaz. **31/06**
1813. Ahmaḳ âdem rumuzdan (imadan) ne aŋlar! **31/04**
1814. Ahmaḳ âdem şaḳayı gerçek sanır. **31/09**
1815. Ahmaḳ âdeme aşinalıḳ ėtseŋ o da saŋa şişnalıḳ(?) (zımbalıḳ) ėder. **31/05**
1816. Ahmaḳ âdeme ne aşinalıḳ ėt ne aşinalığına baḳ. **31/03**
1817. Ahmaḳ, ahmağı soḳaḳta bulur. **31/07**
1818. Ahmaḳ, ahmağı suvatta bulur. **31/08**
1819. Ahmaḳ, aḳıldan noḳsan âdeme dėnir. **31/28**
1820. Ahmaḳ (avanaḳ) âdem, aşinalıḳ ėdeniŋ hepsini dost zannėder. **31/02**
1821. Ahmaḳ, baş belasıdır. **31/27**
1822. Ahmaḳ, buğday tarlasına zambaḳ eker. **31/26**
1823. Ahmaḳ; daima kendini methėden, âlemi zemmėdendir. **31/20**
1824. Ahmaḳ doḳuz türlüdür; bunuŋ en fenası sefihe ḳısmıdır, ki buŋa “*lā yufliḥūn* ahmaḳ” dėrler. **31/01**
1825. Ahmaḳ dosttan aḳıllı düşman yeğdir. **31/23**
1826. Ahmaḳ dostuŋ olacağına aḳıllı düşmanıŋ olsun. **31/22**

1827. Ahmaḳ, dünyanıŋ harap olmasını ister. **31/24**
1828. Ahmaḳ, ėl malına kendisini ortaḳ sanır. **31/16**
1829. Ahmaḳ gelin, görümcesini ḫalayıḳ sanır. **32/02**
1830. Ahmaḳ gelin, yengeyi ḫalayığı sanır. **32/01**
1831. Ahmaḳ, hamaḳatini irfan sanır. **31/19**
1832. Ahmaḳ, her şeyi ters aŋlar; her daim ters söyler. **31/31**
1833. Ahmaḳ ile düğüne giden yatlı (ayıplı) çıḳar. **31/18**
1834. Ahmaḳ ḳız, kendi ayıbını kendi söyler. **31/32**
1835. Ahmaḳ kişi tėz aldanır. **32/06**
1836. Ahmaḳ, meddahlar sözüne aldanandır. **31/21**
1837. Ahmaḳ misafir ev sahibini ağırlar. **176/14**
1838. Ahmaḳ odur, ki âlemi haḳsız kendini haḳlı sanır. **31/14**
1839. Ahmaḳ odur, ki âlemiŋ ḳusurunu görür de kendi ḳusurunu göremez. **31/11**
1840. Ahmaḳ odur; ki dostu düşman, düşmanı dost yerinde tutar. **32/14**
1841. Ahmaḳ odur, ki dünya için gam yiye; ne bilirsin kim ḳazana kim yiye! **31/25**
1842. Ahmaḳ odur, ki kendi ḳusurunu göremez. **31/17**
1843. Ahmaḳ odur; ki malın vėrir vėresiye, ḳafesteki ḳuşu uçurur gelesiye. **31/13**
1844. Ahmaḳ odur; ki nezaket, terbiye göstereyim dėrken doğru sözü yalan diŋler; yalan sözü doğru aŋlar; doğru söyleyecek yerde yalan söyler; velhasıl her sözde bir pot ḳırar, ḳaş yaḳayım dėrken göz çıḳarır, sükûn ėdecek yerde münasebetsiz söz çıḳarır. **31/15**
1845. Ahmaḳ odur, ki rızḳ için gam yiye; ne bilir kim ḳazana kim yiye! **31/12**
1846. Ahmaḳ odur; ki şeytandan şefaat, düşmandan merhamet umar. **32/15**
1847. Ahmaḳ olan her zaman düşer. **31/10**
1848. Ahmaḳ, yağmayı (yaḳmayı) ganimet bilir. **32/08**
1849. Ahmaḳ yüz türlü ise bir türlüsü de yalancıya inanandır. **32/12**
1850. Ahmaḳlığıŋ hududu olmaz. **32/07**
1851. Ahmaḳlıḳ alametlerinden birisi de: "Bol buldu, budala oldu; az buldu, atala(?) (uḳala) oldu." ḳabîlinden ḫuy türlendirmektir. **31/33**
1852. Ahmaḳlıḳ müşkül derttir. **31/29**
1853. Ahmaḳlıḳ şifasız bir marazdır; nitekim hiss-i haset, hırs ve tamah (cehalet) devasız bir maraz olduğu gibi. **31/30**
1854. Ahmaḳlıḳ yüz türlü ise bir türlüsü de yalancı sözüne inanmaḳ, bileni bilmeyen yerine ḳoymaḳtır. **32/13**
1855. Ahmaḳta soy soydur, boy boydur; ki kimi la la, kimi lı lı, kimi lu lu'dur. **32/03**
1856. Ahmed, Muhammed ism-i pak-i Resul, mahbub-i Ḫüdavend-i vedûd. **176/13**
1857. Ahmetçiklere erenler yoldaş olsun. **176/16**
1858. Ahmetçikleriŋ işini Allah oŋarır. **176/17**
1859. Ahmet'iŋ malından, Mehmet'iŋ hâlinden saŋa ne; sen kendi hâliŋe, malıŋa baḳ. **176/12**
1860. Ahmet'iŋ öküzü gibi ne baḳarsın? **176/11**
1861. Ahsen aḫlaḳ, doğruluḳtur; aḳbeh aḫlaḳ, kizb ile eğriliktir. **176/10**
1862. Ahsen hâl ile her şey yoluna girer. **176/08**
1863. Ahsen söz, ḳısa ve manalı sözdür. **176/06**
1864. Ahsen-i taḳvim, ahsen-i hâl… **176/07**
1865. Ahsent! **176/09**
1866. Ahsız âşıḳ olmaz; meğer ahını zapta ḳâdir ola. **143/26**
1867. Ahsız vahsız dünya değil vesselam! **143/24**
1868. Aḫt (intiḳam, arzu) almaḳ insanlarıŋ ḫuyudur; amma Cenabıallah "Azîzün zû 'ntiḳâm"dır. **180/29**
1869. Ahtan gafil olma. **144/05**
1870. Ahtan saḳın, beddua yetişir. **144/03**
1871. Ahtan saḳınmaḳ gerek. **142/03**
1872. Ahtan saḳınmaḳ gerek. **144/02**
1873. Aḫter gibi parlaḳ ve talihli âdem. **179/12**
1874. Aḫter gibi yerinde sabit âdem. **179/13**
1875. Ahu gözlü, tatlı sözlü güzele kim zebun olmaz? **145/14**
1876. Ahu gözlüm ne dolanırsın merâzı(?)? **144/22**
1877. Ahu gözlüm, ne dolanırsın mezarı? **145/07**
1878. Ahufigandan garaz yâre göŋül derdini aŋlatmaḳtır, yaḳayı yırtmaḳtan garaz göğsünü göstermektir. **145/01**
1879. Ahufiganıŋ yüğrüğü bülbüldür. **145/05**
1880. Ahval hâl'iŋ cemidir, onda sen de varsıŋ; sen kendi hâliŋi düşün. **176/15**
1881. Ahval-i âlem; ahval-i alaḳa, ahval-i aḫlaḳtır; cümle âlem bunda dâḫil ve hissedardır, ḫariç değildir. **176/01**
1882. Ahval-i âlemden biḫaber… **176/04**
1883. Ahval-i âlemden evvel kendi hâliŋi düşünmek gerek. **176/02**
1884. Ahval-i âlemden ne ḫaber? **176/03**
1885. Ahval-i aşḳ çünkü değil iḫtiyarla. **176/26**
1886. Ahval-i umumiyeden bahsolunur, ahval-i ḫususiyeden bahsolunmaz (tecessüs olunmaz). **176/01**
1887. Ahvalimiz bizim bu gidişle yaman olur. **176/05**
1888. Ahvel (şaşı) olan tek mumu çift görür. **176/19**
1889. Aḫz-ı sâr, gerçi sırasında gerek; amma alicenap olanlar tenezzül ėtmezler. **179/17**
1890. Aḫz-ı sâr ḳadar bir sefa olur mu? **179/16**
1891. Aḫz-ı sâra rağbet ėtme ey dil, Allah "Azîzün zû 'ntiḳâm"dır. **179/15**
1892. Aḳ ağa, ḳara ağa; bu sığırı kim sağa? **94/22**
1893. Aḳ aḳ, ḳara ḳaradır. **98/07**
1894. Aḳ aḳçe, ḳara gün için… **101/39**
1895. Aḳ aḳçe, ḳara gün içindir. **95/03**
1896. Aḳ aḳçe, ḳara gün içindir; geçen ḳara günleri ḫatırıŋda tut, ki aḳ günüŋ aḳ aḳçe gibi ḳadir ve ḳıymetini bilesiŋ, bilmiş olasıŋ. **95/01**
1897. Aḳ aḳçe ḳaza, bela sandığına girmezse ḳara gün her gün doğar. **95/05**
1898. Aḳ aḳçe, sarı aḳçe; hep ḳara gün içindir. **94/23**
1899. Aḳ aḳçeniŋ gümüş olduğunu şimdi öğrenmiş. **95/06**
1900. Aḳ aḳtır, aḳa ḳara, ḳaraya aḳ dėnmez; haḳ haḳtır, haḳa batıl, batıla haḳ dėnmediği gibi. **98/01**
1901. Aḳ aş, sarı aş tavuḳ yumurtasından olur. **98/10**

1902. Aḳ aş, tavuḳgöğsü. **98/09**
1903. Aḳ at, aḳsaḳal er ister. **94/26**
1904. Aḳ at, al at murattır. **98/02**
1905. Aḳ at, ḳara at hamamda belli olur. **98/29**
1906. Aḳ bet (yüz), ḳara bet (yüz) yarın hamamda (aḫirette) belli olur. **99/01**
1907. Aḳ gömlek, ḳara gömlek hep bir gömlektir. **100/02**
1908. Aḳ gün, ağartır; ḳara gün, ḳarartır. **100/11**
1909. Aḳ gün, ḳara gün hep insanıŋ başına gelecek gündür. **100/01**
1910. Aḳ günüŋ dostu, ḳara itiŋ postu; ḳara günüŋ dostu, aḳ ḳoyunuŋ eskimez postudur. **100/07**
1911. Aḳ ile ḳarayı daha farḳ ėdemez. **98/16**
1912. Aḳ ile ḳarayı daha seçemedi. **98/15**
1913. Aḳ ile ḳarayı daha yeŋi seçti. **98/17**
1914. Aḳ ile ḳarayı seçer âdemdir. **98/21**
1915. Aḳ ile ḳarayı seçmek cehalet deresini geçmektir. **98/22**
1916. Aḳ ile ḳarayı seçmek, ‘fazilet ile cehaleti farḳ ėtmek’ dėmektir. **98/27**
1917. Aḳ ile ḳarayı seçmek, ‘nur ile zulmeti bilmek’ dėmektir. **98/28**
1918. Aḳ it, ḳara it hep bir ittir. **98/08**
1919. Aḳ, ḳara ḫaberler yerde yatıp ḳalmaz; aḳ ḫaber havadan uçar, ḳara ḫaber ḳaraŋlıḳ yerden ḳaçar. **101/37**
1920. Aḳ ḳoyun kendi hâlinde ağıldan dışarı çıḳmasa ḳurduŋ tu‘me-yi dendanı olmaz idi. **98/33**
1921. Aḳ ḳoyunu gören, içi dolu yağ sanır. **100/08**
1922. Aḳ ḳoyunu gören içi dolu yağ sanır. **98/34**
1923. Aḳ köpeğiŋ pamuḳ pazarına zararı vardır. **100/16**
1924. Aḳ köpek, ḳara köpek; (ikisi de) hep bir köpektir. **100/03**
1925. Aḳ ḳuş ḳanadıyla… **100/10**
1926. Aḳ mı, ḳara mı? yarın hamamda belli olur. **98/31**
1927. Aḳ molla, ḳara molla hep bir molla değil. **100/17**
1928. Aḳ saḳal, gök saḳal hep bir saḳaldır. **99/28**
1929. Aḳ saḳal, gök saḳal hesapta değil; illa iş, ḳır saḳallınıŋ aḳ ḫaberinde. **101/36**
1930. Aḳ saḳal, ḳara saḳal hesapta değil; ancaḳ aḳıl hesaptadır. **99/34**
1931. Aḳ saḳalıŋdan utanmadıŋ mı? **99/27**
1932. Aḳ saḳalını gözyaşıyla yudu (yıḳadı). **99/33**
1933. Aḳ saḳallı âdemiŋ sözü haḳiḳat evinden çıḳar. **99/32**
1934. Aḳ saḳallı âdemiŋ sözünü tutmasaŋ da işit (tecrübe ėt). **99/30**
1935. Aḳ saḳallı ile yoḳ saḳallı elbette bir değil. **99/29**
1936. Aḳ saḳallıya mı inanayım, saŋa mı inanayım? **99/26**
1937. Aḳ saḳallıya mı inanırsın, ḳara saḳallıya mı? **99/25**
1938. Aḳ sütünü emdiği anasına ḫayrėtmez kimsedir. **99/23**
1939. Aḳ sütünü kimse ḳara diye satmaz. **99/22**
1940. Aḳ şeytan, gök şeytan hep bir şeytandır. **99/12**
1941. Aḳ şeytan, gök şeytan ne yaptıysa yaptı, yola getirdi. **99/21**
1942. Aḳ şeytan, gök şeytan; nihayet aldattı kör şeytan. **99/20**
1943. Aḳ taḳıya, gözüŋ ne aḳıya! **98/13**
1944. Aḳ taş, gök taş hep bir taş değil mi? **98/14**
1945. Aḳ tavuğuŋ zaḫire pazarına ziyanı olur. **100/06**
1946. Aḳ yoğurdunu kimse ḳara diye satmaz. **100/19**
1947. Aḳa “aḳ”, ḳaraya “ḳara” dėrler. **101/38**
1948. Aḳacaḳ ile çıḳacağa çare olmaz. **101/30**
1949. Aḳacaḳ ḳan, başta durmaz. **101/33**
1950. Aḳacaḳ ḳan, başta durmaz; çıḳacaḳ can, tende durmaz. **94/27**
1951. Aḳacaḳ ḳan, damarda durmaz. **101/32**
1952. Aḳacaḳ ḳan tende durmaz, çıḳacaḳ aḳçe cepte durmaz. **245/01**
1953. Aḳacaḳ ḳan, tende durmaz; çıḳacaḳ mal (aḳçe), elde durmaz. **101/31**
1954. Aḳan su durulur ise (turuğursa) o da turuğur. **99/24**
1955. Aḳan su, göçen bulut… **94/25**
1956. Aḳan suda haram durmaz. **99/16**
1957. Aḳan sular durur. **99/18**
1958. Aḳarcalı mı, ḳoḳarcalı mı? **99/13**
1959. Aḳarsu, murdar tutmaz. **94/24**
1960. Aḳarsuda haram durmaz. **99/17**
1961. Aḳarsuya dayanma, ėloğluna inanma. **99/19**
1962. Aḳarsuya, ėloğluna inanmaḳ olmaz. **99/15**
1963. Aḳarsuya inanma. **99/14**
1964. Aḳbaba (kerkes) gibi bir dalda durmaz. **99/05**
1965. Aḳbaba (kerkes) pençesinden şikâr almaḳ güçtür. **99/04**
1966. Aḳbeh yüz, aḳbeh söz… **245/03**
1967. Aḳça ise ḳoynunda, gökçe ise yine ḳoynunda. **95/18**
1968. Aḳçası, gökçesi ḳoynunda; neden ḫavfı var? **95/19**
1969. Aḳçe, âdeme aḳıl öğretir. **95/09**
1970. Aḳçe, âdeme ḳol ḳanat olur. **95/14**
1971. Aḳçe, âdeme neler yaptırmaz! **95/10**
1972. Aḳçe aḳıllı kişiye dua ėttirir, izzetletir, dünya ve aḫiretini mamur eyler; aḳılsız kişiye ḳan ėttirir, lanetletir, dünya ve aḫiretini yıḳtırır, ḫarap eyler. **97/01**
1973. Aḳçe; aḳıntı suya beŋzer, alçaḳlara aḳar. **95/07**
1974. Aḳçe bir definedir, zengine gider; talih bir sefinedir, engine de gider dingine de. **95/29**
1975. Aḳçe; bir murat için, bir inat içindir. **95/26**
1976. Aḳçe dağı devirir. **96/08**
1977. Aḳçe düşmanıŋ bile yüzün döndürür. **96/04**
1978. Aḳçe, er olanı adam ėder; er olmayanı rezil, masḳara ėderek sefil eyler. **95/15**
1979. Aḳçe, er olanıŋ avucunuŋ kiridir. **95/08**
1980. Aḳçe, fenalığı bastırır. **96/19**
1981. Aḳçe gibi cihanda aziz olmaz. **96/31**
1982. Aḳçe gökçe dağı deler, gök deŋizi aşar, insanı havada uçurur, deliyi veli, veliyi deli ėder. **97/17**
1983. Aḳçe hem ḫayra hem şerre ḫizmet ėder. **97/01**
1984. Aḳçe hem mamuriyete hem taḫribata ḫizmet eyler. **97/01**
1985. Aḳçe her işe çare bulur, ecele çare bulamaz. **97/30**
1986. Aḳçe her işi görür, her müşkülü bitirir. **97/29**

1987. Akçe herkesi esir eder, herkes Ḫüda'nıŋ ḳuludur; amma akçeniŋ de esiridir. **96/35**
1988. Akçe için hacı soyandan (öldürenden) merhamet (Müslümanlıḳ) aranmaz, sorulmaz. **97/14**
1989. Akçe ile aldığım mal, sen köpürseŋ de yėrim şapırsan da yėrim. **97/32**
1990. Akçe ile alınan şey tatlı olur, akçesiz alınan şey yatlı (ayıplı) olur. **97/16**
1991. Akçe insanı hem ihya ėder hem ifna ėder. **97/01**
1992. Akçe isteme de ne isterseŋ iste. **95/21**
1993. Akçe; ḳara yüzüŋ aḳlığı, aç ḳarnıŋ toḳluğu gibi… **95/24**
1994. Akçe; ḳazananıŋ değil, tutmağı bileniŋdir. **95/02**
1995. Akçe, ḳazananıŋ -toplayanıŋ-; yėmek, ḳısmet ėdeniŋ… **97/11**
1996. Akçe kişiniŋ ikinci canı sayılır. **96/30**
1997. Akçe kişiye ḳol ḳanat olur. **96/29**
1998. Akçe, kişiyi adam ėder. **96/27**
1999. Akçe ḳutu padişah ḳutudur. **97/17**
2000. Akçe me'kûl değil, alettir; yine aḫir yėnecek nimettir. **97/24**
2001. Akçe murat evinde oturur. **97/21**
2002. Akçe müsrif olandan ḳaçar. **97/20**
2003. Akçe nefsiŋ yâri, nefis her şeyiŋ yâridir. **97/19**
2004. Akçe nice ḫorları aziz eyler. **97/04**
2005. Akçe nice kişiye ḳan ėttirir, nicesine terk-i can ėttirir. **97/03**
2006. Akçe saŋa yâr, ḳul olsun; sen akçeye yâr, ḳul olma. **97/18**
2007. Akçe vėren çalarmış düdüğü. **96/11**
2008. Akçe yėnmez; amma yėneni getirir. **97/23**
2009. Akçe yiğidiŋ avucunuŋ kiridir. **97/31**
2010. Akçeden ḳuvvetli değil a! **96/23**
2011. Akçeden ḳuvvetli ne var bu âlemde! **96/21**
2012. Akçeli âdem her hâlinden bellidir. **97/08**
2013. Akçeli âdem yağ çömleği gibidir. **97/08**
2014. Akçeli âdemden dağ titrer (ḳorḳar). **95/12**
2015. Akçeli âdemden dağlar ḳorḳar. **95/32**
2016. Akçeli âdemiŋ sözünde yalan olmaz, yaŋlış olur. **95/20**
2017. Akçeli âdemiŋ sözünden bellidir. **95/13**
2018. Akçeli âdemiŋ yalanı yaŋlış görülmez. **95/16**
2019. Akçeli âdemiŋ yalanını gerçek sanırlar. **95/11**
2020. Akçeli âdemiŋ yaŋlışı kerametle tabir olunur. **95/17**
2021. Akçeli, bohçalı… **97/06**
2022. Akçeli, bohçalı aḳdutu bulsa alacaḳ. **95/33**
2023. Akçeli cenazeyi yüksekte tutarlar. **97/05**
2024. Akçeli deve ölmez. **96/12**
2025. Akçeli düdüğüŋ sesi ötkün (geçkin) olur. **96/14**
2026. Akçeli eşeğe herkes "Daḫ!" dėr. **96/13**
2027. Akçeli günüŋ aḳ dostu akçesiz günüŋ ḳara dostudur. **97/09**
2028. Akçeli günüŋ çoḳ dostu, akçesiz günüŋ yoḳ dostu. **97/10**
2029. Akçeli günüŋ dostudur. **97/07**
2030. Akçeli kişi bohçalı kişi… **96/17**
2031. Akçeli kişi şahine beŋzer; şikârını, kârını her zaman avlar, tutar. **96/18**
2032. Akçeli kişiniŋ yalanı kerametle tabir olunur, akçesiz kişiniŋ yaŋlışı kiremitle tevil olunur. **96/16**
2033. Akçeli ḳoyun her gün doğururmuş. **96/22**
2034. Akçeli söz geçkindir. **96/15**
2035. Akçeniŋ geçmediği yol olmaz. **96/32**
2036. Akçeniŋ girmediği yer, görmediği iş olmaz. **96/33**
2037. Akçeniŋ gittiğine baḳma, işiŋ bittiğine baḳ. **97/13**
2038. Akçeniŋ görmediği iş, oynatmadığı diş olmaz. **96/34**
2039. Akçeniŋ hem ḳıymeti hem ḫatırı vardır, onuŋ için akçeniŋ ḳadir ve ḳıymetini bilen kendi ḳadir ve ḳıymetini de bilmiş olur. **97/12**
2040. Akçeniŋ -paranıŋ- gözü sıcaḳtır -tamaha düşürür- aldatır. Düşmanıŋ özü sözü hem soğuḳtur hem sıcaḳtır; iğfal ėder, tuzağa düşürür; hem ḳaşındırır, hem güldürür. Dostuŋ hem özü hem sözü sıcaḳtır, hem ağlatır hem düşündürür. Tariḳ-i intibaha davet yüreğini dağlatır. **96/02**
2041. Akçeniŋ tuçu -tuncu-, insanıŋ piçi ḳalır. **97/02**
2042. Akçeniŋ yaptığını hiçbir kimse yapamaz. **97/01**
2043. Akçeniŋ yüzü sıcaḳtır. **97/33**
2044. Akçeniŋ yüzü sıcaḳtır, ḫırsızıŋ eli soğuḳtur, ḫasisiŋ yüzü soğuḳtur, mert cömerdiŋ (keremkârıŋ) eli yüzü sıcaḳtır. **97/34**
2045. Akçesi aḳ olanıŋ baḳma yüzün ḳarasına. **95/22**
2046. Akçesi, bohçası vėrilen ḳız gibi sevindi. **97/15**
2047. Akçesi çoḳ, aḳlı az âdem arar. **96/07**
2048. Akçesi ḳoynunda, neden ḳorḳusu var? **96/25**
2049. Akçesi olanıŋ baḳmazlar yüzün ḳarasına. **95/25**
2050. Akçesi olanıŋ yüz ḳarasını kimse göremezmiş. **95/23**
2051. Akçesi yoḳuŋ sözü yoḳ, sözü yoḳuŋ özü yoḳ. **96/24**
2052. Akçesi yoḳuŋ yüzü yoḳ, yüzü yoḳuŋ sözü yoḳ. **96/28**
2053. Akçesiz, alışvėriş olmaz. **95/30**
2054. Akçesiz, ayı bile oynamaz. **96/03**
2055. Akçesiz, bohçasız hamama gidilmez. **95/28**
2056. Akçesiz, bohçasız hamama gidilmez. **96/01**
2057. Akçesiz düdük çalmazlar. **96/09**
2058. Akçesiz, dünya dolabı dönmez. **96/05**
2059. Akçesiz, iğne bile vėrilmez. **95/27**
2060. Akçesiz kişi, ḳanatsız ḳuşa beŋzer. **96/26**
2061. Akçesiz mal kendi kendine telef olur. **97/25**
2062. Akçesiz maldan, candan ḫayır gelmez. **97/25**
2063. Akçesiz murada ėrilmez, mezara da girilmez. **97/22**
2064. Akçesiz pazar, kefensiz mezar. **97/28**
2065. Akçesiz pazara, bohçasız hamama gidilmez. **97/27**
2066. Akçesiz pazara değil, mezara bile gidilmez. **97/26**
2067. Akçesiz, tencere ḳaynamaz. **95/31**
2068. Akçesiz yola çıḳılmaz; çıḳılırsa yol çatal gelir, çatal yol yolcu araştırır, araşan yolun şaşırır, yolun şaşıran 'özün şaşıran' dėmektir. **97/35**

2069. Aḳçesiz zurnadır. **96/06**
2070. Aḳçeye aldanan, nefse aldanan hep birdir. **97/19**
2071. Aḳçeye fena söz olmaz. **96/20**
2072. Aḳçeyi vėren düdüğü çalar. **96/10**
2073. Aḳdem-i umur Allah'a ḳulluḳ ėtmektir, efdalü 'l-umur adalettir. **245/04**
2074. Aḳdeñiz, Ḳaradeñiz hep bir deñiz; amma Ḳaradeñiz Aḳdeñiz'e aḳar. **99/06**
2075. Aḳdeñiz Rumları gibi iki büküm fes, bir arşın püskül taşır. **99/10**
2076. Aḳdeñiz ve Ḳaradeñiz her gün delidir, ben yılda bir kere (Ḳasım günlerinde) deliririm. **99/11**
2077. Aḳdeñiz'e ḳaptan, Mısır'a sultan… **99/09**
2078. Aḳdeñiz'e ḳaptan, Mısır'a sultan olmamış ya! **98/11**
2079. Aḳdeñiz'i geçen hep ḳaptan sayılmaz. **99/07**
2080. Aḳdeñiz'i geçmişiz biz bir iki salla, himmet-i merdanla gayptan irsalle, oldu bizim salımız taḫt-ı Süleyman'ımız, gözlerimiz açmışız ahsen-i imalle. **99/08**
2081. Aḳdoğan (laçın) ile ḳaraḳarga yarış ėdemez. **100/05**
2082. Aḳı aḳ, ḳarası ḳara. **101/35**
2083. Aḳı aḳ, ḳarası ḳara gürbüzdür (güzeldir). **98/04**
2084. Aḳı aḳ, ḳarası ḳara güzeldir. **98/03**
2085. Aḳı, ḳarası hamamda belli olur. **101/38**
2086. Aḳı, ḳarası hamamda belli olur. **98/30**
2087. Aḳı, ḳarayı seçemez. **98/19**
2088. Aḳı, ḳarayı seçmeğe Allah aḳıl vėrmiş. **98/18**
2089. Aḳı, ḳarayı seçmek gerek; cehalet vadisini geçmek gerek. **98/20**
2090. Aḳıŋ adı, ḳaranıŋ tadı… **98/06**
2091. Aḳıŋ adı, ḳaranıŋ tadı var. **101/39**
2092. Aḳıŋ adı, ḳaranıŋ yâdı (tadı) var. **95/04**
2093. Aḳıŋ adı var, ḳaranıŋ tadı var. **101/17**
2094. Aḳın ėden; gafil olmaz, etrafa baḳınır. **101/21**
2095. Aḳın ėtti erler, sükûn ėtti pirler. **101/18**
2096. Aḳına aḳ, ḳarasına ḳara ḳustu. **98/05**
2097. Aḳıncı alayından al ḫaberi. **101/20**
2098. Aḳınlar salayım ebr-i nisan gibi. **101/19**
2099. Aḳıntıda durma sel alır, salıntıda durma yel alır. **101/23**
2100. Aḳıntınıŋ ardından yelken kürek gider, ki menzil-i maḳsuduna tėz ėre. **101/22**
2101. Aḳıntıya ḳarıştı. **246/07**
2102. Aḳıntıya ḳarşı kürek çekmek ḳabîlindendir. **101/29**
2103. Aḳıntıya kendini ḳaptı ḳoyuvėrdi. **101/25**
2104. Aḳıntıya kürek çeker, yangına körükle gider. **101/26**
2105. Aḳıntıya kürek çekilmez. **101/24**
2106. Aḳıntıya kürek çekilmez. **246/10**
2107. Aḳıttığı gözyaşına yazıḳ. **245/02**
2108. Aḳkermanlı ise aŋlaşılmaz, Ḳaramanlı ise söyleşilmez. **100/13**
2109. Aḳkermanlı ise aŋlaşmaḳ zordur. **100/12**
2110. Aḳkermanlıdan İnkermanlı ehvendir. **100/14**
2111. Aḳkermanlıdır, ḳıvıramaz. **100/15**
2112. Aḳkermanlıyım, ḳıvıramam. **100/04**
2113. Aḳḳoyunlu beyi gibi ḳoşḳoslandı. **99/02**
2114. Aḳḳoyunlu, Ḳaraḳoyunlu; hep bir oyunlu. **100/09**
2115. Aḳḳoyunlu, Ḳaraḳoyunlu hep bir oyunlu. **98/24**
2116. Aḳḳoyunlu'nuŋ ḳoyuŋu, soŋra çıḳar oyunu. **99/03**
2117. Aḳlâm-ı rical şimdi böyle yazar. **246/17**
2118. Aḳlâm-ı üdeba başḳa kesimdir. **246/16**
2119. Aḳmasa da damlar. **101/28**
2120. Aḳmescit'iŋ ḳızıl minaresi… **100/18**
2121. Aḳmişe-yi Hint gibi elden ele gezer. **246/11**
2122. Aḳraba; ağadan (biraderden), tığadan (dayıdan), amcadan terekküp ėder. **244/14**
2123. Aḳraba, aḳraba ile tapışır (buluşur); yad, yabancıya o vaḳit bela yapışır. **245/22**
2124. Aḳraba, aḳrabanıŋ ḳadrini bilmek gerek. **245/21**
2125. Aḳraba aḳrabanıŋ ne oŋduğunu (yüzünüŋ güldüğünü) ister ne doŋduğunu (öldüğünü) ister. **244/24**
2126. Aḳraba; aḳrabanıŋ oŋduğunu değil, öldüğünü ister. **244/25**
2127. Aḳraba aḳrabanıŋ oŋduğunu pek istemezmiş. **245/18**
2128. Aḳraba aḳrabayı ḳırḳ yıldan soŋra yine bulur. **245/25**
2129. Aḳraba arasına girmek, etle tırnaḳ arasına giren kir gibidir. **244/21**
2130. Aḳraba arasında her şeye baḳılmaz. **245/23**
2131. Aḳraba arasında riya, ribâ olmaz. **244/20**
2132. Aḳraba arasındaki merasim, merasim-i iḫvanîdir; ki tavr-ı arazî göstermek abestir. **244/23**
2133. Aḳraba her ne vaḳitte olsa aḳrabadır, yabana atılmaz. **244/17**
2134. Aḳraba her zaman aḳrabadır. **245/24**
2135. Aḳraba muhabbeti candan, ciğerden (yürekten) gelir; yabancı muhabbeti sevḳ-i ihtiyaç ve zaruretten gelir. **244/22**
2136. Aḳrabalıḳ başḳa, dostluḳ yine başḳadır. **245/16**
2137. Aḳrabalıḳta (gerçek) bir tekneniŋ ḫamuru, bir ḳoyununŋ aşığı, li-ebeveyn ḳardeş değil isek de bir tereğiŋ -mahsul ağacıŋ- li-ebeveyn ḳardeş yemişiyiz, mahsulüyüz. **244/15**
2138. Aḳrabaŋ düşman da olsa yad, yabancıdan ehvendir. **245/20**
2139. Aḳrabanıŋ aḳrabaya aḳrep ėtmez ėttiğini. **245/19**
2140. Aḳrabanıŋ aḳrabaya ėttiğini aḳrep ėtmez. **245/12**
2141. Aḳrabanıŋ aḳrabaya muhabbeti bilâ-ivaz ve lâ-garazdır. **244/19**
2142. Aḳrabanıŋ eŋ kötüsü, ḳara gününde (ölüm döşeğinde) başıŋ ucunda bulunsun. **245/15**
2143. Aḳrabanıŋ uzaḳtaki kişneşir, yaḳındaki dişleşir. **244/16**
2144. Aḳrabanıŋ uzaḳtaki kişneşir, yaḳındaki dişleşir. **245/26**
2145. Aḳrabasını tanımayan, supaḳtır. **244/18**
2146. Aḳrabaya aḳrabaca muamele gerek. **245/17**
2147. Aḳran, emsal aramaḳ gerek. **245/08**
2148. Aḳran, emsal ile görüşmek gerek. **245/09**
2149. Aḳran, emsalden ayıp. **245/05**

2150. Aḳran, emsalden gėri ḳalmamağa gayret ėtmek gerek. **245/07**
2151. Aḳran, emsalden gėri ḳalmamaḳ isteyen çalışmaḳ gerek. **100/20**
2152. Aḳran, emsaliŋden utan. **245/06**
2153. Aḳranı araba altında yatar. **245/13**
2154. Aḳranı, emsali yoḳ. **245/14**
2155. Aḳranıŋ ile oḳran (savaş ėt). **245/10**
2156. Aḳranını çeldi geçti. **245/11**
2157. Aḳranını çelik gibi çeldi geçti. **100/21**
2158. Aḳsa 'l-merâtib, aḳsa 'l-meram; aḳsa 'l-meram, aḳsa 'l-merâtib. **246/03**
2159. Aḳsaḳ aḳîl, daz baḫîl -faḳil(?) yani hasetçi- illa körden (soḳurdan) saḳın. **100/30**
2160. Aḳsaḳ at ile ḳoşuya gidilmez. **100/22**
2161. Aḳsaḳ eşekle kervana ḳatılmaḳ olmaz. **100/34**
2162. Aḳsaḳ eşekle Mısır'a ḳadar yol vėrdiler. **100/25**
2163. Aḳsaḳ ḳarga aladın (öŋce) uçar. **100/31**
2164. Aḳsaḳ ḳarga, güvercin cemiyetine yaraşmaz. **100/24**
2165. Aḳsaḳ ḳuş uçar iken belli olmaz. **100/26**
2166. Aḳsaḳ Timur, Timurlenk hep bir… **100/29**
2167. Aḳsaḳal; aḳ günü de görmüş, ḳara günü de görmüştür. **99/31**
2168. Aḳsam-ı mala ḳadı memur… **245/27**
2169. Aḳsayan âdem saḳilik ėdemez, yoḳsunan - "Yoḳum." diyen ḫasisler- saḫîlik ėdemez. **100/32**
2170. Aḳsayan atıŋ yėmi kesilmez. **100/27**
2171. Aḳsayan ile suya giden aḳsaḳ olmaḳ gerek. **100/28**
2172. Aḳsayanla aḳsaḳ, suya gidenle susaḳ (su ḳabağı) beraber gitmeli. **100/23**
2173. Aḳsâ-yı şarḳ, aḳsâ-yı garp… **246/01**
2174. Aḳsâ-yı şarḳtan doğdu, aḳsâ-yı garpta battı. **246/02**
2175. Aḳsırmış, burnundan düşmüş. **100/35**
2176. Aḳşam Hacı Mehmed, şimdi eskici Yahudî mi? **101/14**
2177. Aḳşam ise ėrken yat, sabah ise ėrken ḳalḳ. **101/08**
2178. Aḳşam ise yat, sabah ise git. **101/12**
2179. Aḳşam ḳarîbdir, ḳaldı divan ėrteye. **101/13**
2180. Aḳşam ḳarîbdir, ḳaldı divan ėrteye. **245/28**
2181. Aḳşam ḳavil, sabah savul. **101/16**
2182. Aḳşam ḳavur, sabah savur. **101/15**
2183. Aḳşam oldu; ḳıl namazı, boz orucu, vėr borcu. **101/05**
2184. Aḳşam olmadan sabah olmaz. **101/03**
2185. Aḳşam olmadan sabah olmaz, sabah olmadan aḳşam… **245/30**
2186. Aḳşam olmadan sabah olmaz, sabah olmadan aḳşam olmaz; nizam-ı felek, deveran-ı âlem böyledir, dün gün böyle gelir, böyle gider, deveran-ı eflak böyle döner. **101/04**
2187. Aḳşam sabah dėyip gezer. **245/29**
2188. Aḳşamcılara "küfelik" de dėrler. **245/31**
2189. Aḳşamdan Cezayir'e giden çoḳ olur. **101/09**
2190. Aḳşamdan soŋra sabahlar ḫayır ola. **101/07**
2191. Aḳşamıŋ ḫayrından sabahıŋ şerri yeğdir. **101/11**
2192. Aḳşamıŋ işini ėrteye bıraḳma, ėrte günüŋ sahibi var. **245/32**
2193. Aḳşamıŋ işini sabaha bıraḳma. **101/01**
2194. Aḳşamıŋ işini sabaha, sabahıŋ işini ferdaya bıraḳma, salma. Ferda günüŋ sahibi var; sabaha ḳalan, sarḳa (sarḳıḳ) ḳalır; ferdaya ḳalan, tartıḳ (eksik) ḳalır. **101/02**
2195. Aḳşamıŋ sabahı var. **33/43**
2196. Aḳşamıŋ şerrinden sabahıŋ ḫayrı… **101/10**
2197. Aḳşamıŋ şerrinden sabahıŋ ḫayrı gerek. **179/14**
2198. Aḳşamıŋ şerrinden sabahıŋ ḫayrı yeğdir. **33/42**
2199. Aḳşamki işiŋi sabaha bıraḳma. **101/06**
2200. Aḳşamki işiŋi sabaha bıraḳma, bugünkü işi ėrteye bıraḳma; zira ėrteye ḳalan, arda ḳalır, ėrte günüŋ sahibi var. **101/06**
2201. Aḳtâbü 'z-zamandır. **246/04**
2202. Aḳtacıŋ Ali Bey'i, göktaşıŋ Veli Bey'i… **98/12**
2203. Aḳtan aḳ, ḳaradan ḳara… **98/32**
2204. Aḳtan, ḳaradan aŋlamaz âdem. **98/23**
2205. Aḳtan, ḳaradan vazgeç(gel). **98/26**
2206. Aḳtan, ḳaradan vazgeçmek gerek. **98/25**
2207. Aḳtâr-ı cihandan âlim toplanmış. **246/06**
2208. Aḳtâr-ı meh… **246/05**
2209. Aḳtığı yerden çıḳtığı yer yeğdir. **101/27**
2210. Aḳvâ olanı böyledir. **246/14**
2211. Aḳvâ söz, manalı ḳısa sözdür. **246/15**
2212. Aḳvâl-i hükemâyı diŋlemek gerek. **246/12**
2213. Aḳvât-i yevmiyesini tedarikten âciz biçaredir. **246/13**
2214. Aḳyazı'da güsiste-yi mehâr, halî'ü 'l-izâr gezer. **100/33**
2215. Al abdalıŋ yuf borusun. **108/13**
2216. Al abdestiŋi, getir pabucumu. **104/19**
2217. Al aḳçeŋi, vėr aḳçemi. **108/10**
2218. Al aḳçeŋi, vėr bohçamı. **108/07**
2219. Al aḳiḳ gibi gözleri ḳızıl ḳana döndü. **109/11**
2220. Al Allah deliŋi, zapt eyle ḳuluŋu. **109/26**
2221. Al Allah'ım emanetiŋi. **109/27**
2222. Al Allah'ım ḳuluŋu, zapt ėt deliŋi. **104/17**
2223. Al at murada işarettir. **108/08**
2224. Al, baḳ beğenmez iseŋ yine bıraḳ. **108/14**
2225. Al baḳalım, dur baḳalım. **108/16**
2226. Al başıŋa belayı! **104/21**
2227. Al başıŋa bir bela, giy ayağıŋa iki bela! **108/11**
2228. Al bayrağını açmış gidiyordu. **108/15**
2229. Al bir bela, alma iki bela! **108/12**
2230. Al bu da saŋa caba olsun. **104/33**
2231. Al, bu da seniŋ olsun. **108/17**
2232. Al bu da seniŋ olsun. **110/18**
2233. Al cebbarıŋ metaını. **108/24**
2234. Al çaḳşırlı, boy binişli, keleş yürüşlü… **104/31**
2235. Al çaḳşırlı foduldur. **104/32**
2236. Al damga Âl-i Osman'ıŋ alamet-i nişanı, mürekkeb-i fermanıdır. **108/19**
2237. Al damgalı fermanı vardır. **108/18**
2238. Al damgasız emrėtmez Timurîler. **108/20**
2239. "Al." dėdimse "Hepsini de al." dėmedim ya! **108/30**
2240. "Al." dėnilen malda ḫayır vardır. **108/29**
2241. Al derviş külahıŋı, "eyvallah"ı da içinde. **109/06**

2242. Al dünyanıŋ ḫaberin boş boğazdan. **108/31**
2243. Al fetvayı kör ḳadıdan. **109/12**
2244. Al giymedim ki alınayım. **109/17**
2245. Al gömleğiŋ yaḳası gizlenmez. **109/23**
2246. Al gömlektir, gizlenmez. **110/02**
2247. Al gülüm, vėr gülüm. **109/19**
2248. Al gülüm, vėr gülüm. **109/20**
2249. Al gülüŋü, vėr bülbülümü. **109/25**
2250. Al gülüŋü, vėr gülümü. **109/30**
2251. Al ḫaberi, git ḳabara ḳabara. **108/28**
2252. Al ḫaberiŋ sıhhatin etfalden. **108/26**
2253. Al haḳḳını, yème toḫumu. **108/25**
2254. Al haydi baḳalım, bu da seniŋ olsun. **125/04**
2255. Al, ḫayrın gör. **104/26**
2256. Al, ḫayrını gör. **108/27**
2257. Al ḳadeh, vėr ḳadeh. **109/13**
2258. Al ḳaftanıŋ yaḳası, al donuŋ paçası gizlenmez **104/28**
2259. Al ḳaftanıŋ yeŋi, yaḳası gizlenmez. **104/27**
2260. Al kâğıt üstünde al yazı oḳunmaz. **109/22**
2261. Al ḳanlar içinde ḳaldı. **109/16**
2262. Al ḳaşağı, gir aḫıra; yarası olan gocunur. **109/08**
2263. Al ḳaşağıŋı gir aḫıra, ya ata ya eşeğe… **109/15**
2264. Al ḳaşağıŋı gir aḫıra, yağırı olan elbette gocunur. **109/14**
2265. Âl ḳıran, baş kesen… **109/07**
2266. Al kiraz üstüne ḳar yağar. **109/18**
2267. Al külah, vėr ḳadeh. **109/21**
2268. Al külahıŋı derviş, "eyvallah"ı da içinde. **109/24**
2269. Al külahıŋı (derviş), "eyvallah"ı da içinde. **110/01**
2270. Al külahıŋı, "eyvallah"ı daḫi içindedir. **109/31**
2271. Al lale gibi… **109/28**
2272. Al malıŋı, gör ḫayrını. **110/06**
2273. Al malıŋı, ḫayrını gör. **110/03**
2274. Al malıŋı, vėr aḳçemi. **110/05**
2275. Al malıŋı, vėr paramı. **110/04**
2276. Al münasebetsizliği gevezeden. **110/07**
2277. Al renk al renge ḳarşı gelince birbirini şaşırır. **109/04**
2278. Al renk altmış, yeşil renk yetmiş derece şirinliği gösterir. **109/09**
2279. Al renk dėyince ḫatıra lale gelmemek mümkün müdür? **109/05**
2280. Al renk eser-i şevket ve haşmettir, mavi renk bahadırlıḳ, aḳ renk mertlik, şecaat, cesaret, yiğitliktir. **109/01**
2281. Al renkli badede su bile ḳızarır. **109/02**
2282. Al renkli badeden su içeniŋ elbette yüzü ḳızarır. **109/03**
2283. Al saŋa Arap beş aḳçe, ister bağa vėr ister bala. **105/13**
2284. Al saŋa bir deli daha! **108/32**
2285. Al saŋa oğlum beş aḳçe, ister bağ al ister bahçe. **105/12**
2286. "Al saŋa, vėr baŋa"dır (dünya işi). **109/10**
2287. Al şamdanı, yaḳ çırağı, yan derdiŋe. **108/33**
2288. Al şikârıŋı. **108/34**
2289. Al şikârıŋı, vėr kârıŋı. **108/35**
2290. Al taḳke, vėr külah. **104/23**
2291. Al taḳkeŋi vėr külahımı. **104/24**
2292. Al üstünde al yazı oḳunmaz. **108/09**
2293. Al üstüne al belli olmaz, ḳara üstüne ḳara. **108/06**
2294. Al üstüŋe ḳayıḳçı. **109/29**
2295. Al yalanı dalḳavuḳtan. **110/15**
2296. Al yalanı münafıḳtan. **110/16**
2297. Al yalanı yamandan. **110/17**
2298. Ala atı alma, yağız atı satma, ḳula atı ḳullan, sarı atı ne al ne sat; al doru, ḳızıl doru at, attır; aḳ, gök at murattır. **118/ek/23**
2299. Âlâ dururken ednaya gitme. **235/22**
2300. Âlâ, edna hep Allah'ıŋ ḳuludur. **71/13**
2301. Âlâ, edna hep Allah'ıŋ maḫluḳudur. **235/27**
2302. Âlâ, evsât, edna hep Allah'ıŋ maḫluḳudur dânâ. **235/21**
2303. Âlâ gelince bir yere ednaya kim baḳar? **235/20**
2304. Âlâ gelince edna ḳalḳar. **235/19**
2305. Âlâ gelince edna ḳalḳar. **71/18**
2306. Âlâ gelince edna ḳalḳar, âlâ dururken ednaya kim baḳar. **235/24**
2307. Âlâ gelince ednasına kim baḳar? **71/16**
2308. Ala, gök sığır ayman -geniş alınlı- olur; boynuzları yayman -geniş ve uzun boynuz-; yürüyüşü, duruşu nayman -merdane ve ḳuvvetli- olur. **118/ek/20**
2309. "Ala gözüm…" dėr durur. **121/16**
2310. "Ala, ha, vira, vura!" diye hücum ėttiler. **125/05**
2311. Ala hey! **127/01**
2312. Ala it, aḳ it, ḳara it, gök it hep bir ittir. İtiŋ aḳı, alası, ḳarası, gökü hesapta değil, hep bir cins ittir; iş ancaḳ işiŋ olup bitmesindedir. **118/ek/25**
2313. Ala, ḳara sığır talğır -baḫîl, saran- olur; gök, sarı, ḳızıl sığır salğır -aḳar sütlü - olur. **118/ek/21**
2314. Ala ḳoyun değiştirmiş soyun, melez ḳoyun bilmez soyun; aḳ, ḳara, ḳızıl, gök ḳoyunlar yurt malıdır, değiştirmez soyun, ḫuyun. **118/ek/24**
2315. Ala, ḳula at, at olmaz; alaca sığırda süt olmaz. **118/ek/22**
2316. Alabildiğine gider. **110/32**
2317. Alabilirseŋ al. **110/31**
2318. Alaca at, abraş âdem… **117/30**
2319. Alaca at, alaca eşek pek maḳbul değildir. **117/28**
2320. Alaca ata binen abraştır. **117/31**
2321. Alaca rüyanıŋ alaca tabiri olur. **117/09**
2322. Alaca sığırıŋ alaca yavrusu olur. **117/12**
2323. Alaca söz alaca ḳalpten doğar. **117/08**
2324. Alaca sözden avanaḳ ḫoşlanır, alaca bezden abdal ḫoşlanır. **117/13**
2325. Alaca tabir acemi şair sermayesidir. **117/11**
2326. Alaca tabirdir. **117/10**
2327. Alacadan abdal ḫoşlaşır. **117/07**
2328. Alacağı çoḳ, vėren yoḳ. **116/22**
2329. Alacağı varsa vėreceği de var. **117/14**
2330. Alacağı, vėreceği tükenmez. **116/15**
2331. Alacağı yoḳtur, vėreceği çoḳtur. **116/23**
2332. Alacağıŋ (haḳḳıŋ) için taş daḫi olsa al. **117/02**
2333. Alacağıŋ olsun, vėreceğiŋ olmasın. **116/13**
2334. Alacağıŋ varsa al, vėreceğiŋ varsa vėr. **117/03**
2335. Alacağıŋ varsa vėreceğiŋ de vardır. **110/13**

2336. Alacağıŋ yoḳ ise, vėreceğiŋ de mi yoḳ? **117/18**
2337. Alacağına alaḳargadır (alacaḳargadır). **116/16**
2338. Alacağına arslan, vėreceğine sıçan gibi olur. **110/14**
2339. Alacağına davul zurna, vėreceğine aḳmaz ḳurnadır. **116/26**
2340. Alacağına gelince alacaḳarga gibi ḳızıḳ ḳızıḳ, vėreceğine gelince ḳaraḳarga gibi guḳ guḳtur. **119/ek/03**
2341. Alacağına gelince alacaḳarga, vėreceğine gelince ḳaracaḳargadır. **117/04**
2342. Alacağına gelince arslan gibi olur, vėreceğine gelince fare gibi olur. **117/16**
2343. Alacağına gelince ḳovar, vėreceğine gelince ḳaçar. **116/27**
2344. Alacağına ḳuş gibi uçup gelir, vėreceğine gelince sıçan (fare) gibi ḳaçıp gider. **110/12**
2345. Alacağına şahin, vėreceğine ḳarga… **116/24**
2346. Alacağına şahin, vėreceğine sayın… **116/25**
2347. Alacağıŋı al, vėreceğiŋi vėr. **116/01**
2348. Alacağını bilen vėreceğini de bilmek gerek. **118/ek/08**
2349. Alacaḳ alınmadan vėrecek vėrilmez. **119/ek/01**
2350. Alacaḳ alınmayınca vėrecek vėrilmez. **116/02**
2351. Alacaḳ göz ile baḳılan şey güzel görünür. **117/05**
2352. Alacaḳ gözüyle baḳan müşteriye mal kendin gösterir. **118/ek/09**
2353. Alacaḳ gözüyle baḳılan mal elbette kendin gösterir. **119/26**
2354. Alacaḳ haḳ ise vėrecek de haḳtır. **117/17**
2355. Alacaḳ için alaḳargadan ziyade uçar, vėrecek için alaca itten ziyade ḳaçar. **116/11**
2356. Alacaḳ için aşıḳ gibi alçı durur, vėrecek için ėlçi gibi ip eşdirir. **116/12**
2357. Alacaḳ ile vėreceğiŋ arasına ḳarışma. **116/07**
2358. Alacaḳ ile vėrecek aḫirete ḳalmasın. **116/04**
2359. Alacaḳ ile vėrecek ikisi de haḳtır. **116/06**
2360. Alacaḳ ile vėrecek ödenmez. **116/05**
2361. Alacaḳ vėrecek yoḳ. **117/15**
2362. Alacaḳarga gibi dostuŋ olsun; tek ḳaraḳarga gibi dostuŋ olmasın. **117/22**
2363. Alacaḳargada alacağıŋ olsa olsun; tek ḳaraḳargaya vėreceğiŋ olmasın. **117/23**
2364. Alacaḳargada alacağıŋ olsa olsun; tek vėreceğiŋ olmasın. **116/14**
2365. Alacaḳargada alacağıŋ olsun. **117/20**
2366. Alacaḳargada alacağıŋ olsun; tek alaca köpeğe vėreceğiŋ olmasın. **118/ek/17**
2367. Alacaḳargada haḳḳıŋ ḳalmaz. **117/21**
2368. Alacaḳarganıŋ ötüşü ile uçuşu tėz duyulur, tėz görülür; ḳaraḳarganıŋ ötüşüyle uçuşu herkesçe görülüp dururken yine kimse tarafından görülmez ve duyulmaz. **117/24**
2369. Alacaḳlı elbette haḳḳını ister. **116/03**
2370. Alacaḳlı haḳḳından vazgeçmez. **116/19**
2371. Alacaḳlı haḳḳından vazgeçmez, vazgeçse bile Haḳ vazgeçmez. **116/20**
2372. Alacaḳlı haḳḳından vazgeçmez vėrecekli vėrmeyince; bab-ı adaletten yaḳasını vėrecekli ḳurtaramaz; bugün dünya, yarın aḫiret. **116/10**
2373. Alacaḳlı haḳlı ise vėrecekli haḳsız mı? **116/18**
2374. Alacaḳlı ile vėrecekli adalet ister, adalet ise ihḳaḳıhaḳ ve irzâ-yı tarafeyn için ve tadil-i ḫusumet ve ıslah-ı beyn ahkâm-ı İlahîden bir emr-i celildir, ki bu bab-ı adaletten hiçbir kimse ne dünyada ve ne de aḫirette yaḳasını ḳurtaramaz. Elbette emr-i Haḳ ve adalet yerini maddeten ve manen bulsa gerek. **116/21**
2375. Alacaḳlı ile vėrecekli birbirini bulsa gerek. **116/08**
2376. Alacaḳlı ile vėrecekliniŋ göŋlü bir olunca ara yerdeki haḳ ḳaybolmaz. **119/ek/02**
2377. Alacaḳlı öldüyse vėrecekli sevinsin mi, ağlasın mı? **116/17**
2378. Alacaḳlıdan ḳaçar, vėrecekliyi ḳovar. **116/28**
2379. Alacaḳlıya türkü çağrılmaz. **110/09**
2380. Alacaḳlıyı azıtma, avut. **116/09**
2381. Alacaḳlıyı görürse ters soḳağa sapar, ḳuş tersini para diye ḳapar. **117/06**
2382. Alacaḳlıyı ḳapıŋa getirme. **116/29**
2383. Alacaḳsız, vėreceksiz zor bulunur. **117/01**
2384. Alacanıŋ her biri maḳbul değildir. **117/29**
2385. Alacası içindedir. **117/26**
2386. Alacası meydana çıḳtı. **117/25**
2387. Alacasını dışına çevirdiler. **117/27**
2388. Âlâdan âlâ yaparım, dėr. **235/17**
2389. Âlâdan âlâdır. **235/18**
2390. Âlâdan âlâdır. **71/14**
2391. Alagör, gerektir daim iğne iplik. **121/13**
2392. Alagör ḳuzum, lazım olur eski demirle kibrit. **121/15**
2393. Alagör, lazım olur eski demirle kibrit. **121/14**
2394. Alaḳargada alacağım olsun. **117/19**
2395. Alalı beri yüzü gülmedi. **121/22**
2396. Alalı beri yüzüm gülmedi. **121/21**
2397. “Alamadım, vėremedim; bir gün göremedim.” dėrken geçer gidersin. **121/09**
2398. “Alamadım, vėremedim; bir gün göremedim.” diye diye görünmez oldu gitti. **122/07**
2399. Alamadım, vėremedim; bir gün göremedim dünyasıdır bu. **122/08**
2400. Alamadım, vėremedim dünyası bu. **121/20**
2401. Alamadım, vėremedim dünyasıdır bu. **122/09**
2402. Alamadım, vėremedim dünyasıyla uğraşır. **121/10**
2403. Alamadım, vėremedim; ėl âlem gibi bir gün göremedim. **121/17**
2404. Alamadıŋ hacı baba dız. **122/06**
2405. Alan alana, tutan tutana… **110/29**
2406. Alan alanıŋ elinde ḳaldı. **110/27**
2407. Alan alanıŋ, tutan tutanıŋ elinde ḳaldı. **110/28**
2408. Alan aldı, almayan ḳuru ḳaldı. **110/19**
2409. Alan aldı, almayan ḳuru ḳaldı. **110/30**
2410. Alan aldı, almayan ḳuru ḳaldı. **122/20**
2411. “Alan aldı, almayan ḳuru kaldı.” ḳabîlinden malını sattı, savdı, gitti. **119/21**
2412. Alan Allah, vėren Allah, ėden Allah, ėttiren Allah; öyle iken zayıf ḳuluŋ tedbiri nedir Allah? **110/20**

2413. Alan bir ḳazanır, satan iki ḳazanır. **118/ek/16**
2414. Alan bir mûdan alır padişahım. **304/05**
2415. Alan bir pişman, almayan iki pişman… **123/07**
2416. Alan da pişman satan da pişman… **123/06**
2417. Alan ile satan ḫayrını görsün. **123/03**
2418. Alan ile vėren arasına meyancı ḳarışırsa tellaliye haḳḳı âdettir. **118/ek/05**
2419. Alan ile vėren memnun olunca meyancıya söz düşmez. **118/ek/04**
2420. Alan ḳazanmaz, satan ḳazanır. **118/ek/11**
2421. Alan memnun, vėren memnun… **122/21**
2422. Alan memnun, vėren (satan) memnun; eveci, geveci; "Ben neciyim?" **110/10**
2423. Alan odur, vėren odur, ėden odur, ėttiren odur. **110/25**
2424. Alan, satan arasında geçer aḳçe sağlam sözdür. **122/26**
2425. Alan, satan ḫayrın görsün. **122/25**
2426. Alan, satan ḫayrını görsün. **110/11**
2427. Alan, satan ḫayrını görsün. **118/ek/02**
2428. Alan, satan ḫoşnut; bize ne! **122/36**
2429. Alan, satan memnun olunca meyancıya söz düşmez. **118/ek/03**
2430. Alan satandan, satan alandan umar. **110/08**
2431. Alan, satandan umar. **123/09**
2432. Alan satandan umar, satan alandan umar. **122/27**
2433. Alan vėrecekli olur, vėren alacaḳlı olur. Bu bir ḳaidedir, bunu bilmek faydadır. Ḳaide faydasız olmaz, fayda noḳtasız olmaz. Bu noḳtayı, nükteyi bilmek gerek. **118/ek/01**
2434. Alan vėrir, vėren alır. **120/01**
2435. Alan yoḳ, satan neylesin; satan yoḳ, alan neylesin? **122/34**
2436. Alan yoḳ, satan yoḳ. **122/33**
2437. Alana "Alma.", vėrene "Vėrme." dėnilmez. **110/26**
2438. Alana "Alma.", vėrene "Vėrme." dėnilmez. **122/35**
2439. Alana da haram vėrene de haram. **123/05**
2440. Alana mal çoḳ, çalana da mal çoḳ; ancaḳ alan parasıyla alır, çalan yüzḳarasıyla çalar. **118/ek/07**
2441. Alana mübarek ola, satana geçmiş ola. **123/04**
2442. Alanı "aldı", vėreni "vėrdi" bilmek gerek. **110/22**
2443. Alanıŋ eli altta olur, vėreniŋ eli üstte olur. **110/23**
2444. Alanıŋ eli, dili altta ḳalır; vėreniŋ eli, dili üstte durur. **110/24**
2445. Alar(?) tutar. **119/20**
2446. Alargadan seyrėtmeğe beŋzer. **119/22**
2447. Âlâsını bilirim. **71/17**
2448. Âlâsını bulur iseŋ almamazlıḳ ėtme. **71/15**
2449. Âlâsını bulurum. **71/12**
2450. Alavėreci, dalavėreci arasında bir meyancı da geçinir. **105/04**
2451. Alavėresi çoḳ; amma kendine faydası yoḳ. **125/01**
- Alay: **125/08**

2452. Alay alaya ḳarşı durdular. **125/06**
2453. Alay alaya muhâzî; bir taraf bâgî, bir taraf gazi. **125/07**
2454. Alay bozan olma. **125/11**
2455. Alay bozan taḳım. **125/09**
2456. Alay bozan, toz ḳoparan… **125/10**
2457. Alay davulu çalındı. **126/09**
2458. Alay davulu gibi… **126/10**
2459. Alay davulu gibi "gümb, gümb…" **126/08**
2460. Alay ėtti. **118/ek/18**
2461. Alay ėtti. **128/09**
2462. Alay ėttiler. **126/01**
2463. Alay geçirir. **126/14**
2464. Alay geçirir hep. **126/18**
2465. Alay geçirir, laf diŋlemez. **126/16**
2466. Alay geliyor. **126/17**
2467. Alay gösterdi. **127/02**
2468. Alay ile geldiler. **127/04**
2469. Alay kössüz, davulsuz olmaz. **126/11**
2470. Alay Köşkü'nden geçemeyen taḳımdandır. **126/21**
2471. Alay malay… **128/04**
2472. Alay malay, ḳomşu ḳızı ḳolay. **128/05**
2473. Alay malay, malay talay; hep ḳolay. **118/ek/19**
2474. Alay mı sėyrediyorsun? **128/11**
2475. Alaya ḳatılacaḳ askere beŋzemez ki. **126/15**
2476. Alaya ḳatılma, o alay yiğit alayı değil. **126/13**
2477. Alaycı için meydan, ḳaçaḳ; ḳalaycı için ḳazan, ḳapçaḳ bulunur. **128/07**
2478. Alaycı, ḳalaycı… **126/05**
2479. Alaycı, ḳalaycı bir baptandır, ya edebini deler ya leğeniŋ dibini deler. **128/06**
2480. Alaycı zümresindendir. **126/04**
2481. Alayda bir namı oḳunur arslandır. **125/13**
2482. Alayda bir yiğittir. **125/12**
2483. Alayda ismi oḳunmaz. **125/15**
2484. Alayda ismi var, cismi yoḳ. **125/14**
2485. Alayda kös diŋlemiş, düğündeki davula ḳulaḳ asar mı? **126/12**
2486. Alayda piri yoḳ; dünyada, aḫirette yeri yoḳ esnaftandır. **126/03**
2487. Alayda piri yoḳ esnaftır. **126/02**
2488. Alaydan çıḳmadır. **126/06**
2489. Alaydan çıḳmış. **126/07**
2490. Alaydan geçemeyen pirsiz esnaftandır. **126/20**
2491. Alaydan geçen esnaftır. **126/19**
2492. Alaydan geçen pirli, kirli esnaftandır. **126/23**
2493. Alaydan geçen pirli, şirli esnaftandır. **126/22**
2494. Alaydan ismini silmişler. **125/16**
2495. Alaydan yetişme erdir. **128/10**
2496. Alay-ı vâlâ ile geldi. **128/08**
2497. Alayım dėsem hâlim yoḳ, ėl alır diye canım yoḳ. **128/14**
2498. "Alayım mı, almayayım mı?" diye düşünür. **128/13**
2499. Alayım mı, vėreyim mi? **128/12**
2500. Alaylar gösterdi. **127/03**
2501. Alaylı canım alaylı, ḳomşu ḳızı (ḫanım) ḳolaylı; alaylı sözü alaylı, ḳomşu (hamam) tası ḳalaylı. **118/ek/26**
2502. Albastı… **104/29**
2503. Albastı gibi… **104/30**
2504. Albeni… **104/20**
2505. Alçacıḳ dağlara ḳar yağsa ḳış değil mi, kişi kendi hâlini bilse ḫoş değil mi? **118/03**
2506. Alçacıḳ dağları sen mi yarattıŋ? **118/14**
2507. Alçacıḳ dalay (eşek), binmesi ḳolay. **118/ek/10**

2508. Alçacıḳ eşeğe kim olsa biner. **118/10**
2509. Alçacıḳ tepecik kendisini dağ sanırmış. **118/12**
2510. Alçacıḳ tepecik kendisini dağ sanmış. **118/15**
2511. Alçağa ḳonar, yükseğe uçar. **118/23**
2512. Alçağa ḳonsaŋ sel alır, yükseğe ḳonsaŋ yel alır. **117/33**
2513. Alçaḳ âdem fitnelik (nifaḳ) eder. **118/07**
2514. Alçaḳ âdem, insanı yalan ile avutandır. **118/09**
2515. Alçaḳ âdem sözünde durmaz, sözünde durmayana inanmaḳ (itibar ve itimat) olmaz. **118/06**
2516. Alçaḳ, aḫlaḳsız âdeme de dėnir. **118/16**
2517. Alçaḳ göŋüllülük ėtti. **118/ek/06**
2518. Alçaḳ ile görüşme, yükseğe tırmaşma. **118/05**
2519. Alçaḳ ile görüşme, yüksek ile duruşma (iddia ėtme). **118/04**
2520. “Alçaḳ kimdir?” “Yalancı.” “Yalancı kimdir?” “Dolandırıcı.” **118/11**
2521. Alçaḳ tepeniŋ ḳargası… **118/13**
2522. Alçaḳ uçan, yüce ḳonar; yüce uçan, alçaḳ ḳonar. **118/17**
2523. Alçaḳ uçan, yüce ḳonar; yüce (yüksek) uçan, alçaḳ ḳonar. **117/32**
2524. Alçaḳ yer, yiğidi ḫor gösterir. **118/27**
2525. Alçaḳ yerde yuva yapar. **118/26**
2526. Alçaḳ yeriŋ ḳargası… **118/25**
2527. Alçaḳ yeriŋ tepeciği dağ gelir. **118/18**
2528. Alçaḳlarla yoldaş olma, yoluŋ yaŋılır; kötülerle ḳoldaş olma, ḳoluŋ ḳırılır. **118/01**
2529. Alçaḳta vaḳar olmaz, ḳahpede ar olmaz. **118/21**
2530. Alçaḳta (yerde) yatma, sel alır; yüksek yerde yatma, yel alır. **118/24**
2531. Alçaḳtan güreşir. **118/22**
2532. Alçaḳtan şefaat, şeytandan merhamet ummağa beŋzer. **118/19**
2533. Alçaḳtan uçan ḳuş avcınıŋ torbasına girer. **118/08**
2534. Alçaḳtan vefa gelmez, ḳahpeden ar. **118/20**
2535. Alçaḳtır. **118/02**
2536. Aldanan bir kere aldanır (âḳil ise). **119/ek/12**
2537. Aldanandan aldatan ahmaḳtır; zira aldanan bir kere aldanır âḳil ise, aldatan daima aldanır gafil ise. **119/ek/13**
2538. Aldanır elbette imhal gösteren medyununa. **118/28**
2539. Aldanma ey yâr bu feleğiŋ mekr ve alına, hep yalandır. **119/ek/04**
2540. Aldanma, ki şair sözü elbette yalandır. **119/ek/05**
2541. Aldar ağacı boynunda, indeksi ḳoynunda gezdirir, Cizvit papazı gibi. **118/30**
2542. Aldar ağacı boynunda taşır. **118/29**
2543. Aldatan alçaḳtır, aldanan ahmaḳtır. **118/31**
2544. Aldatan aldanır. **119/ek/15**
2545. Aldatan bir kâr ėder; amma biŋ zarara ḳalır. **119/ek/10**
2546. Aldatan bir ḳazanır, aldanan biŋ ḳazanır. **119/ek/09**
2547. Aldatan bir ḳazanır, biŋ zarar ėder; aldanan bir zarar ėder, biŋ kâr ėder. **119/ek/11**
2548. Aldatan kendini aldamış olur. **119/ek/08**
2549. Aldatan kötü ḫuylu, alçaḳ; aldanan uzun boylu ahmaḳtır. **119/02**
2550. Aldatandan insaf, aldanandan aḳıl umma. **119/ek/16**
2551. Aldatayım (aldayım) diyen hem kendini aldatır hem başḳasını aldatır. **118/33**
2552. Aldatayım diyen aldanır. **119/ek/15**
2553. Aldatma kimseyi aldanırsın. **118/32**
2554. Aldatmaḳ aḳıllı kişiniŋ işi (kârı), aldanmaḳ aḳılsız kişiniŋ işi… **119/ek/14**
2555. Aldatmaḳ âḳiliŋ kârı, aldanmaḳ gafiliŋ kârı. **119/ek/14**
2556. Aldatmaḳ ḫıyanetlik, aldanmaḳ gaflet ve hamaḳatlik eseridir. **119/ek/07**
2557. Aldatmaḳ namert olanlara göredir. **119/01**
2558. Aldayım diyen aldanır. **118/34**
2559. Aldı; amma zor aldı. **119/03**
2560. Aldı ele, saldı yola. **119/14**
2561. Aldı etrafı adüv, imdada asker yoḳ mudur? **119/05**
2562. Aldı fitili. **119/12**
2563. Aldı hacı şamandıra]. **119/13**
2564. Aldı Mısır’ı zorla Sultan Selim. **119/08**
2565. Aldı, sattı, suya battı. **119/18**
2566. Aldı yürüdü. **119/11**
2567. Aldı zor ile, vėrdi baḫşiş ile. **119/07**
2568. Aldığıŋ şeyi “Almadım.”, vėrdiğiŋ şeyi “Vėrmedim.” dėmemek gerek. **110/21**
2569. Aldığıŋ şeyi yerine ḳoy. **119/04**
2570. Aldığıŋı “aldıḳ”, vėrdiğiŋi “vėrdik” yazmaḳ gerek. **119/19**
2571. Aldığını, vėrdiğini bilmeyen kimse elbette ticaret ėdemez. **119/10**
2572. Aldıḳ cevab-ı yeisi, belalar mübareği. **104/22**
2573. Aldıḳ ise vėrdik. **119/06**
2574. Aldıḳ meta-yı aşkı, belalar mübareği… **119/ek/06**
2575. Aldıḳ payımızı! **104/25**
2576. Aldıŋ ele, girdiŋ yola. **119/15**
2577. Aldıŋ ipek, sattıŋ ipek; hani kârıŋ a köpek? **119/17**
2578. Aldıŋ ise vėr, vėrdiŋ ise al. **119/09**
2579. Aldıŋ mı payıŋı? **119/16**
2580. A‘lem-i ulemadandır. **235/23**
2581. Alet işler, el maḳtanır (tefaḫür ėder); ḳılıç keser, ḳol maḳtanır. **111/14**
2582. Alet işler, el oŋdurur. **111/15**
2583. Alet işler, el övünür. **111/13**
2584. Alet, ustasına göre iş görür. **111/19**
2585. Aletsiz iş görülmez. **111/18**
2586. Aletsiz, usta daḫi olsa iş göremez. **111/17**
2587. Aletsiz, ustalıḳ olmaz. **111/16**
2588. Alı alına ḳarışmış, keli keline. **104/18**
2589. Alıcı ile vėrici arasına girme. **124/27**
2590. Alıcı, vėrici; ḳanlı gömlek giyici… **124/28**
2591. Alıḳmış hayvanla oluḳmuş(?) insana sahip çıḳan çoḳ bulunur. **121/11**
2592. Alıḳmış hayvanla oluḳmuş(?) insanıŋ birbirinden farḳı yoḳtur. **121/12**
2593. Alıḳmış oğlaḳ gibi ḳaçtı. **121/08**
2594. Alıḳmışı arḳanlasaŋ durmaz. **121/06**
2595. Alıḳmışı arḳanlasaŋ durmaz, alışmışı arşınlasaŋ gitmez. **121/07**
2596. Alım satım pazara yaraşır. **122/24**

2597. Alım satım yerinde hareket varsa bereket de vardır. **122/23**
2598. Alım satımı, (alışvèrişi) olmayan yerin bereketi hareketi (yerde bereket hareket) olmaz, hareket olmayan yerde bereket olmaz. **118/ek/27**
2599. Alın altmışa, yeşilin yetmişe kadar şirinliği var. **121/23**
2600. Alın derisi değil ya (a) davul derisi! **124/07**
2601. Alın, Levh-i Mahfuz'dan bir sahifedir; onа yazılan bozulmaz. **124/14**
2602. Alın teri, ayak teri hak saydir. **123/20**
2603. Alın teri dökmemiş ya! **123/21**
2604. Alın teri döküp akçe kazanır. **123/24**
2605. Alın teri, el kiri; aşın yağı, tuzu sayılır. **124/01**
2606. Alın teri, el kiriyle kazanılan mal ölmez, zayi olmaz. **123/29**
2607. Alın teri, elin kiri ile kazanılan şeyi ananın ak sütü gibi helal bil, halkın kazandığı şeyi bela bil, kazanında kaynatmağı melal bil. **104/34**
2608. Alın teri ile kazanılan aş, aş olur; èl eliyle kazanılan aş, taş (dert) olur. **123/32**
2609. Alın teri ile kazanılan aş tatlı da olmasa acı da olmaz. **123/33**
2610. Alın teri ile kazanılan mal, tatlı olur; èlin eliyle ele giren mal, hem yatlı (ayıplı) hem yâdlı (sözlü) olur. **123/30**
2611. Alın teri ile kazanılan malda bereket vardır. **123/27**
2612. Alın teri ile kazanılan malın kadri bilinir. **123/28**
2613. Alın teri ile yènilen aş baldan tatlı, èl eliyle yènilen aş taştan katı olur. **123/34**
2614. Alın teriyle kazanılan aş, karın ağrıtmaz. **123/31**
2615. Alın terlemeden, el kirlenmeden akçe kazanılmaz. **123/35**
2616. Alın terlemeyince, el (elin) kirlenmeyince bağ bahçe mahsul vèrmez. **124/25**
2617. Alında yazılan görülür. **124/26**
2618. Alır (alacak) gözüyle bakılan şey güzel görülür. **119/23**
2619. Alır, almaz kendi bilir; vèrir, vèrmez kendi bilir. **119/28**
2620. Alır gözüyle bak kölesi olduğum güzel. **119/25**
2621. Alır gözüyle bakar isen güzel görülür. **119/24**
2622. Alır mısın akideyi miski pahasına? **119/29**
2623. Alır mısın yuvarlağı? **125/03**
2624. Alır vèrmez, vèrir almaz. **119/27**
2625. Alış, karış. **120/23**
2626. Alış, karış; sonra barış. **120/27**
2627. Alış oğlu vèriştir. **120/36**
2628. Alış, satış olmayan pazar mezara benzer. **120/35**
2629. Alış, verişin kardeşi. **120/08**
2630. Alış, vèrişin oğludur; kâr, zarar ikisi de alışvèrişin faydalı, faydasız oğullarıdır, faiz ise veled-i gayrimeşruudur. **119/30**
2631. Alışa, vèrişe alışmak gerek. **120/11**
2632. Alışan doymaz, arkasını koymaz. **128/03**
2633. Alışan, kudurandan beterdir. **128/01**
2634. Alışık deveye yular olsa da olur olmasa da. **121/04**
2635. Alışık kuşa tuzak istemez. **121/03**
2636. Alışın kardeşi vèriştir. **120/18**
2637. Alışın oğlu vèriştir; oğlunu alışa, vèrişe alıştır. **120/09**
2638. Alışına vèrişim, tarhanaya bulgur aşım… **120/20**
2639. Alışına vèrişim, tarhanaya bulgur aşım; gelişine gülüşüm, sevdiğim çün kara kaşım. **120/21**
2640. Alışırsın kaltacık. **120/24**
2641. Alışma, alıştıktan sonra terki zordur. **120/29**
2642. Alışmadan vèrişmek olmaz. **120/37**
2643. Alışmadan vèrişmek, tanışmadan konuşmak olmaz. **121/02**
2644. Alışmalı; fakat meşru (iyi) huylara alışmalı, kötü huylardan çekinmek gerektir. **128/02**
2645. Alışmamış ağızda bakla durmaz. **120/32**
2646. Alışmamış ayakta (götte) don durmaz. **120/33**
2647. Alışmayan ağızda bakla durmaz. **121/01**
2648. Alışmayan götte don durmaz. **120/31**
2649. Alışmayan götte don durmaz. **121/05**
2650. Alışmış ağız bakıp durmaz. **120/30**
2651. Alışmış, karışmış. **120/25**
2652. Alışmış, kudurmuştan beterdir. **120/28**
2653. Alışmış kursak bulamacını ister. **120/34**
2654. Alışmış kurt, mandıra yolunu bilir; alışmış tilki, kümes yolunu tanır. **120/26**
2655. Alıştılar, vèriştiler. **120/22**
2656. Alışvèriş de zamanına göredir. **120/17**
2657. Alışvèriş miskal ile, dostluk ise batman ile. **120/10**
2658. Alışvèriş sakal altından geçer. **120/19**
2659. Alışvèriş ticaret sayılır. **120/12**
2660. Alışvèrişi değiş tokuştan ibarettir. **120/15**
2661. Alışvèrişin kârı, zararı üstündedir. **120/14**
2662. Alışvèrişin yolunu zaman dürüst (doğru) gösterir, alıkmışın (şaşırmışın) yolunu yaman -fena kişi- ters (eğri) gösterir. **119/31**
2663. Alışvèrişine diyecek yok. **120/13**
2664. Alışvèrişte tamahkârlık hep zarara oturur. **120/16**
2665. Alıvèr, tat da bak. **125/02**
2666. Âl-i Abbas, Âl-i Resul… **105/05**
2667. Âl-i Cengiz, nesl-i Oğuz-Kara Han; nesl-i Oğuz-Kara Han, nesl-i Türk-Alınca Han'dır. **105/07**
2668. Âl-i Cengiz oyunu… **105/08**
2669. Âl-i Cengiz oyunu… **108/21**
2670. Âl-i Cengiz oyunu ismetsizlik. **105/09**
2671. Âl-i Cengiz oyunu ismetsizlik… **108/23**
2672. Âl-i Cengiz oyunu oynamak ister. **108/22**
2673. Âl-i Emevî. **105/03**
2674. Âl-i Osman Devleti adalet ile kaimdir. **107/04**
2675. Âl-i Osman Devleti bir canibe memur olmayınca hareketètmezler. **106/22**
2676. Âl-i Osman Devleti cihangir-i âlemdir. **106/15**
2677. Âl-i Osman Devleti denizde değil, karada bile gemi yürütmüştür. **106/16**
2678. Âl-i Osman Devleti el kaldırmaz, el kaldırsa kir kaldırmaz. **106/09**
2679. Âl-i Osman Devleti er meydanının arslanıdır. **106/03**
2680. Âl-i Osman Devleti er oğlu erdir. **106/02**
2681. Âl-i Osman Devleti erlik ile dost, adalet ile post kazanmıştır. **106/01**

2682. Âl-i Osman Devleti erlik, mertlik ile meşhurdur. **106/05**
2683. Âl-i Osman Devleti erlik, mertlik ile nam almıştır. **106/04**
2684. Âl-i Osman Devleti fatih-i İran, sahib-i Turan'dır. **108/04**
2685. Âl-i Osman Devleti fatih-i Kostantiniyye-yi bî-müdânîdir, fatihi Fatih Sultan Mehmed Ḫan-ı Sani'dir. **107/06**
2686. Âl-i Osman Devleti fatih-i Mısır'dır. **108/03**
2687. Âl-i Osman Devleti; fütuhatıŋ muḳaddemi, tariḫte şeyḫi, baş vesile-yi fütuhatı… **108/01**
2688. Âl-i Osman Devleti ḫadimü 'l-harameynü 'l-muhteremeyn. **106/18**
2689. Âl-i Osman Devleti ḫadimü 'l-harameynü 'ş-şerifeyn unvan-ı celilü 'ş-şan-ı azamı fazl-ı liyaḳat ve kifayetinde min tarafi'llah ihraz eylemekle müfteḫir ve mübâhî, âlem-i umum-İslamıŋ merkez ve merci-yi maḳam-ı celil-i ḫilafetpenahı bulunmaḳla mübeccel ve muhteremdir. **106/14**
2690. Âl-i Osman Devleti ḫalife-yi aḫirzamandır. **106/11**
2691. Âl-i Osman Devleti ḫalife-yi ruy-i zemindir. **106/17**
2692. Âl-i Osman Devleti ḫıyanet ėdenler aḫir bednam olmuştur. **107/05**
2693. Âl-i Osman Devleti hükümdarân-ı cihandır, […] İslamiyânıŋ mercii ve merkez-i maḳam-ı ḫilafetidir. **106/08**
2694. Âl-i Osman Devleti imdat isteyenden imdadını esirgemez. **106/06**
2695. Âl-i Osman Devleti, ḳılıcını namusu üstünde taşır. **107/07**
2696. Âl-i Osman Devleti kir ḳaldırmaz. **108/02**
2697. Âl-i Osman Devleti, namusunu ḳılıcı üstünde taşır. **108/05**
2698. Âl-i Osman Devleti nesl-i Oğuz-Ḳara Ḫan'dır, ki ensâl-i hükümdarân-ı Türkân'dandır. **105/16**
2699. Âl-i Osman Devleti padişah-ı İslamiyândır. **106/07**
2700. Âl-i Osman Devleti sadaḳat ile meşhurdur, kim ki sadıḳ olursa iḳbale ėrer, didesi ruşen olur. **107/01**
2701. Âl-i Osman Devleti sebepsiz el ḳaldırmaz; el ḳaldırır, kir ḳaldırmaz. **106/10**
2702. Âl-i Osman Devleti şahenşah-ı âlempenahtır. **106/19**
2703. Âl-i Osman Devleti şecaatle ḳanı pahasına iş görür. **107/03**
2704. Âl-i Osman Devleti topuŋ mucididir. **106/20**
2705. Âl-i Osman Devleti zalimleriŋ değil, mazlumlarıŋ muinidir. **106/21**
2706. Âl-i Osman Devleti'ne bedḫah olanlar aḫir idbar yeli ile tebah olur. **107/02**
2707. Âl-i Osman Devleti'niŋ maḳarr-ı saltanatınıŋ birincisi Bursa, ikincisi Edirne, üçüncüsü hem merkez-i saltanat hem merkez-i kürsi-yi maḳam-ı celil-i ḫilafet-i âlem-i umum-İslam-i cihan olan İslambol şehr-i şehîridir. **106/13**
2708. Âl-i Osman, ensâl-i Oğuz-Ḳara Ḫan Türkân'dan bir şubedir (ḳabiledir); ki Ḳayı, 'Ḳara Ḫan ḳabilesi' dėmektir. **105/14**
2709. Âl-i Osman; fatih ve ḳahir-i Devlet-i Rumiyân'dır, zıll-ı süyûf satvetiyle Ḳostantiniyye'yi İstanbul (İslambol) ėtmiştir. **105/15**
2710. Âl-i Osman, nesl-i Oğuz-Ḳara Ḫan; nesl-i Oğuz-Ḳara Ḫan, nesl-i Türk-Alınca Ḫan'dır. **105/06**
2711. Âl-i Osman'nıŋ budur her dem işi, ėdegelmişler bu yolda gûşişi. **106/12**
2712. Âl-i Resul'e canım ḳurban. **105/01**
2713. Âl-i Resul'e el ḳaldırılmaz. **105/02**
2714. Âl-i Selçuḳ nesl-i Oğuz Türkân'dır. **105/11**
2715. Âl-i Timur Gürkan, nesl-i Oğuz Türkân'dır. **105/10**
2716. Alḳış erliğe yaraşır, ḳargış kerliğe yaraşır. **121/04**
2717. Alḳış, ḳargış; hep Taŋrı'ya duadır bu iş. **121/04**
2718. Alḳışı alḳış, ḳargışı ḳargış erenlerdendir. **121/04**
2719. Allah… **282/06**
2720. Allah; abalıyı da bilir kebeliyi de, keçe külahlıyı da bilir beli silahlıyı da. **282/04**
2721. Allah, abes şey ḫalḳ ėtmez; cümle maḫluḳatıŋ ḫilḳatinde bir sırr-ı hikmet vardır. **282/05**
2722. Allah, adaleti sever. **282/13**
2723. Allah, adaletten ayırmasın. **282/14**
2724. Allah, adelet ėdicidir. **282/12**
2725. Allah, âdemi bir anda var da ėder yoḳ da ėder. **260/03**
2726. Allah, âdemi topraḳtan ḫalḳ ėtti, aḫir toprak ėtse gerek. **260/02**
2727. Allah adını ḳoma dilinden müdâm. **260/29**
2728. Allah adıyla başlayalım her söze. **260/28**
2729. Allah adıyladır her işin öŋü, hergiz ebter olmaya onuŋ soŋu. **260/30**
2730. Allah, adil ḳulunu sever. **282/22**
2731. Allah; afat ölüm, afat ḫastalıḳ vėrmesin. **261/10**
2732. Allah; afat söz, afat gözden saḳlasın. **261/09**
2733. Allah; afat-ı semaviye ve arziyeden masun eylesin. **261/12**
2734. Allah, afattan saḳlasın. **261/11**
2735. Allah, ağlayanı da görür ağlatanı da görür. **261/07**
2736. Allah, "Ah!" diyeniŋ ahını yerde bıraḳmaz. **264/02**
2737. Allah, "Ah!" diyeniŋ de ḳalbini bilir dėmeyeniŋ de. **264/03**
2738. Allah, aḫiret sevabını isteyene zerresine dağ ḳadar, dünya metaını isteyene ezelden ḳısmet olanı vėrecektir. **268/19**
2739. Allah, aḳıl fikir vėrsin. **283/10**
2740. Allah, aḳıl vėrsin. **283/09**
2741. Allah; aḳıl, zihin açıḳlığı vėrsin. **283/11**
2742. Allah; aḳrana değil, aḳrabaya bile muhtaç ėtmesin. **261/15**
2743. Allah; aḳrandan, emsalden utandırmasın. **261/14**
2744. Allah a'lem, ben bilmem. **261/01**
2745. Allah, ali eyleye. **282/09**
2746. Allah; Âlim, Adil'dir. **282/07**
2747. Allah, âlim ḳullarını efdal ḳılmıştır. **282/15**
2748. Allah, Alîm'dir. **282/11**

2749. Allah, âlimleri eksik ėtmesin. **282/16**
2750. Allah Allah, ben saŋa dėmedim mi sözümü diŋle! **262/12**
2751. "Allah Allah…" dėmeyince müminiŋ işi yürümez. **262/06**
2752. "Allah, Allah…" diyelim, sancaķ-ı şahı çekelim; yürüyüp her yaŋadan Şarķ'a sipahı çekelim. **262/08**
2753. Allah Allah; kâm alan kimdir, mihnet çeken kimdir! **262/09**
2754. Allah Allah, ne acayip adam imiş! **262/14**
2755. Allah Allah, ne durmaz yanar yaķılırsın; iş varacağına varır! **262/11**
2756. Allah Allah, ne güzel olmuşsun! **262/15**
2757. Allah Allah; söyleyen kimdir, söyleten kimdir! **262/10**
2758. Allah, amel-i salih nasip eylesin. **282/19**
2759. Allah, amel-i salihten ayırmasın. **282/20**
2760. Allah; amil, âķil eyleye. **282/10**
2761. Allah, anadan babadan ayırmasın. **263/21**
2762. Allah, anasına babasına bağışlasın. **263/22**
2763. Allah arttırsın, eksik ėtmesin. **260/11**
2764. Allah; âsım ķulunu sever, âsim ķulunu muaħeze ėder. **283/04**
2765. Allah, asiler zümresinden ėtmeye. **283/06**
2766. Allah, asileri sevmez. **283/02**
2767. Allah; aşıŋa bereket, başıŋa sağlıķ vėrsin. **260/17**
2768. Allah; aşıŋı, işiŋi rast getirsin. **260/18**
2769. Allah; at da vėrir, it de vėrir. **260/07**
2770. Allah, ata ana ile bir büyütsün. **260/10**
2771. Allah, ayıp ve ķusurumuzu af ve setreyleye. **283/15**
2772. Allah az vėrse az yė, çoķ vėrse çoķ yė. **260/06**
2773. Allah "Azîzün zû 'ntiķâm"dır. **282/21**
2774. Allah "Azîzün zû 'ntiķâm"dır, lütuf ve keremi 'âmmdır. **282/08**
2775. Allah, bab-ı rahmetinden ayırmasın. **266/13**
2776. Allah, bab-ı rahmetinden dûr tutmaz. **266/11**
2777. Allah, bab-ı rahmetinden ķomaz (ķovmaz). **266/10**
2778. Allah baŋa, ben de saŋa… **267/21**
2779. Allah, basireti bağlı zümreden ėtmeye. **267/18**
2780. Allah, basiretini bağlamış. **267/17**
2781. Allah, başa ne yazarsa göz onu görür. **266/16**
2782. Allah, başına vėrsin. **266/15**
2783. Allah; bela, ķaza göstermesin. **267/03**
2784. Allah, bela şerrinden esirgesin. **266/04**
2785. Allah; beladan, ķazadan saķlasın. **267/02**
2786. Allah bereket vėrsin. **267/12**
2787. Allah, bereketini eksik ėtmesin. **267/14**
2788. Allah bes, baķi heves. **266/09**
2789. Allah bile ķulunuŋ ħatasını yüzüne vurmaz. **267/09**
2790. Allah bile ķulunuŋ ķarasını yüzüne vurmaz. **267/15**
2791. Allah bile ķulunuŋ yüz ķarasını hemen yüzüne vurmaz. **267/08**
2792. Allah bile ķulunuŋ yüz ķarasını yüzlemez. **267/07**
2793. Allah bilir. **266/01**
2794. Allah bilir; amma ķul da sezer. **266/02**
2795. Allah bilir gaibi, ķadı sever naibi. **266/05**
2796. Allah biŋ bereket vėrsin. **267/13**
2797. Allah binasını yıķan, dünya ve aħiretini oda yaķar. **266/12**
2798. Allah bir, âlemde itiķat muħtelif. **265/09**
2799. Allah bir, böyledir. **265/05**
2800. Allah; bir de vėrir, biŋ de vėrir, yüz biŋler de vėrir; ķuluna göre… **265/11**
2801. "Allah bir." dėdiğine inan, başķa sözüne inanma. **265/12**
2802. "Allah bir." dėdiğine inan, başķa sözüne inanma. **266/25**
2803. Allah, bir gözüŋü diğer gözüŋe muhtaç ėtmesin. **266/14**
2804. Allah, bir gözüŋü öbür gözüŋe muhtaç ėtmesin. **265/13**
2805. Allah, bir gözüŋü öbür gözüŋe muhtaç ėtmesin. **266/29**
2806. Allah, bir günüŋü biŋ ėtsin. **267/01**
2807. Allah, bir ķapıyı ķaparsa biŋ ķapıyı açar. **266/21**
2808. Allah bir, *Ķur'an* bir, din iman birdir. **265/01**
2809. Allah bir, ötesini bilmem. **265/08**
2810. Allah bir, söz de bir. **276/04**
2811. Allah, bir şeyi murat ėdince onuŋ sebebini de ħalķ ėder. **266/23**
2812. Allah, bir şeyiŋ husulünü murat ėdince onuŋ esbabını daħi ħalķ ėder. **267/20**
2813. Allah, bir şeyiŋ olmasını murat ėdince onuŋ sebebini de hazır ėder. **266/24**
2814. Allah birde vėrdiğini ikide almaz. **265/10**
2815. Allah birdir, Allah ķatında her şey de birdir. **265/07**
2816. "Allah birdir." dėr, başķa dėmez. **265/06**
2817. Allah birdir, *Ķur'an* birdir; inanmayan kâfirdir. **265/02**
2818. Allah, bugün vėrdiğini yarın almaz; ancaķ vėrileniŋ ķadrini bilmek, hâle çoķ şükrėtmek gerek. **266/19**
2819. Allah buyruğu buyruķtur, ķul buyruğu ķuyruķtur. **266/28**
2820. Allah; bühtan beladan, ķuru iftiradan saķlasın. **267/04**
2821. Allah; can da vėrir, mal da vėrir. **269/11**
2822. Allah celle celaluh; Cebbar'dır, Settar'dır. **269/09**
2823. Allah, cemi maħluķatı ħalķ ėdici ve keyfiyet-i ahvallerini bilicidir. **269/12**
2824. Allah, cömert ķulunu sever. **269/13**
2825. Allah, cümle belalardan emin eyleye. **269/14**
2826. Allah, cümle ħata ve beladan emin eyleye. **269/15**
2827. Allah, cümleyi ħab-ı gafletten iķaz eyleye. **269/16**
2828. Allah, çalanı da görür çaldıranı da. **269/20**
2829. Allah, çalınanı da görür çalanı da. **269/21**
2830. Allah; çalışan ķulunu sever, çalışana vėrir. **269/17**
2831. Allah, çalışanıŋ ecrini vėrir. **269/19**
2832. Allah, çalışmayana mal vėrmez. **269/18**
2833. Allah; çoķ da vėrir az da vėrir, hikmetini ancaķ kendi bilir. **270/09**
2834. Allah; çoķ isteyene çoķ, az isteyene az vėrir. **270/01**
2835. Allah, çölde ķalanı da görür evde yatanı da görür. **270/10**

2836. Allah, çöldekini de bilir çuvaldakini de. **270/11**
2837. Allah, çuvaldakine bereket vérsin. **270/12**
2838. Allah; Dâim'dir, Ḳâdir'dir, Ḳayyûm'dur. **273/01**
2839. Allah, dalalete düşürmesin. **280/01**
2840. Allah; dâllîn, mudillîn zümresinden ėtmeye. **280/02**
2841. "Allah!" dė, Allah ḳapısını çal. **273/10**
2842. "Allah!" dė, ḳurtul. **273/11**
2843. "Allah!" dėdi, bir daha dėmedi. **273/08**
2844. Allah, deldiği boğazıŋ rızḳını kendi vérir. **272/25**
2845. Allah deli divanesi… **272/24**
2846. Allah, deliyi de bilir veliyi de. **274/11**
2847. Allah, denilere muhtaç ėtmesin. **274/06**
2848. Allah dert vérse dermanı da vérir; ancaḳ dermanını aramaḳ gerek. **273/14**
2849. Allah destgîrdir. **273/12**
2850. "Allah!" dėyip can vérmiş, dayaḳ vurup nan vérmiş. **273/13**
2851. Allah dilediğine vérir. **273/18**
2852. Allah dilerse vérir, dilemezse vérmez. **273/17**
2853. Allah, dilimizi fenadan saḳlasın. **274/09**
2854. Allah, dilimizi kötü sözlerden esirgesin. **274/10**
2855. Allah; dinden, imandan ayırmasın. **274/08**
2856. Allah; dine, devlete zeval vérmesin. **274/07**
2857. Allah, dirlik düzenlik vérsin. **274/21**
2858. "Allah!" diyen aç ḳalmaz, Allah için güçlük olmaz. **273/04**
2859. "Allah!" diyen aç ḳalmaz; "Bismillah!" diyene iş, güç gelmez. **273/02**
2860. "Allah!" diyen aç ḳalmaz, ḳalp doğru gerek. **273/03**
2861. "Allah!" diyen açıḳta ḳalmaz. **273/06**
2862. "Allah!" diyen ḳul ėrer murada. **273/05**
2863. "Allah!" diyen ḳul, mahrum ḳalmaz. **273/07**
2864. "Allah!" diyen, mahrum ḳalmaz. **273/09**
2865. Allah, doğru ḳuluna yardımcıdır. **274/20**
2866. Allah, doğru ḳulunu sever. **274/16**
2867. Allah; doğru ḳulunu sever, eğri ḳulunu muaḫeze éder. **280/22**
2868. Allah, doğru yoldan ayırmasın. **274/18**
2869. Allah, doğru yoldan ayırmasın. **280/25**
2870. Allah, doğru yoldan şaşırmasın. **274/17**
2871. Allah; doğru yoldan şaşırmasın, eğriler yoluna düşürmesin. **280/26**
2872. Allah, doğruluḳtan ayırmasın. **274/19**
2873. Allah, doğruluḳtan ayırmasın. **280/23**
2874. Allah, doğrunuŋ muinidir. **280/21**
2875. Allah, doğruya yardımcıdır. **280/24**
2876. Allah, doḳuzda vérdiğini (vérdiği ömrü) sekizde almaz. **281/11**
2877. "Allah dost…" diyen âşıḳ-ı sadıḳlardandır. **274/03**
2878. Allah, dosta düşmana muhtaç ėtmesin. **274/01**
2879. Allah, dosta evvelce düşmana tabi ėtmesin. **274/02**
2880. Allah, dostu düşmanı yüze güldürmesin. **274/04**
2881. Allah; dostuŋ düştüğünü, düşmanıŋ güldüğünü göstermesin. **274/05**
2882. Allah, duacı ḳulunu aç bıraḳmaz. **273/19**
2883. Allah duamızı ḳabul éderse gécemiz ḳadar gündüzümüz de îd olur. **274/14**
2884. Allah, duamızı müstecâb eyle. **274/12**
2885. Allah, dünya aḫiret mesut eylesin. **274/22**
2886. Allah; dünya aḫiret muradıŋı vérsin. **274/23**
2887. Allah, dünya ve aḫiret tevfiḳat-ı İlahiyesine mazhariyetle memnun ve mesut eylesin. **274/27**
2888. Allah; dünyada can selameti, aḫir nefeste iman selameti vérsin. **274/24**
2889. Allah; dünyada tevfiḳ, aḫirette iman yoldaşı vérsin. **274/26**
2890. Allah; dünyada tevfiḳ, aḫirette imanı refiḳ eylesin. **274/25**
2891. Allah; düşeni de görür, düşüreni de. **273/23**
2892. Allah düşeni görür. **273/22**
2893. Allah, düşeni ḳaldırır. **273/24**
2894. Allah düşürmesin. **273/21**
2895. Allah, ecel vérse iman vérsin. **260/31**
2896. Allah, ecrini vérsin, gelirini kesmesin. **260/32**
2897. Allah, edna ḳuluna muhtaç ėtmesin. **260/09**
2898. Allah, efendilik nasip ėtsin. **261/13**
2899. Allah, ehlidili yarlıgar. **264/07**
2900. Allah, eksik ėtmesin. **261/18**
2901. Allah, eksikliğini göstermesin. **261/17**
2902. Allah, ėl eline düşürmesin. **264/24**
2903. Allah; ėl eline, ėl ekmeğine muhtaç ėtmesin. **264/21**
2904. Allah, ėl eline muhtaç ėtmesin. **264/20**
2905. Allah, ėl ḳapısına el uzattırmasın. **264/23**
2906. Allah, ėl ḳapısına muhtaç ėtmesin. **264/22**
2907. Allah, elbette lâ-yefnâ vérse gerek. **289/02**
2908. Allah, éle (éllere) muhtaç ėtmesin. **264/19**
2909. Allah emanetine ḫıyanet olmaz. **263/13**
2910. Allah, eşi dostu eksik ėtmesin. **260/20**
2911. Allah, eşten dosttan ayırmasın. **260/19**
2912. Allah, "fa''āl^{un} limā yurīd"dir. **284/02**
2913. Allah, fâid ėtsin. **284/05**
2914. Allah, faḳr-i hâle ḳulunu düçar ėtmesin; éderse iḳna ėtsin, ah u zâr ėtmesin. **284/07**
2915. Allah, fasıḳlara hidayet ėtmez. **284/14**
2916. Allah, fazl-ı keremiyle yarlıgasın. **284/12**
2917. Allah; felah ve necat göstersin. **284/10**
2918. Allah, felakete düşürmesin. **284/11**
2919. Allah; Fettâh'tır, Alîm'dir. **284/01**
2920. Allah, fevz ve necat vére. **284/06**
2921. Allah, feyyaz-ı mutlaḳtır. **284/03**
2922. Allah, feyziŋi arttırsın. **284/04**
2923. Allah, fuḳara ḳulunu da ḳayırır. **284/08**
2924. Allah, füzunî ömür ve afiyet ihsan buyursun. **284/09**
2925. Allah, gadrėdicileri sevmez. **283/16**
2926. Allah, gani ḳılsın. **283/19**
2927. Allah; Gani ve Kerim'dir, Gafur ve Rahîm'dir. **283/18**
2928. Allah, ganimet ihsan eyleye. **283/20**
2929. Allah, garibe muindir. **283/28**
2930. Allah, garip ėtmesin. **283/26**
2931. Allah, gariplere merhamet éder. **283/24**
2932. Allah, gaybı bilir ve görür. **283/22**
2933. Allah Gayur'dur, kimseniŋ haḳḳını kimsede ḳomaz. **283/21**
2934. Allah, geliştirir. **288/16**

2935. Allah, geliştirir; her cezasını bir şeye iliştirir. **288/17**
2936. Allah gıybet ėdenleri sevmez. **283/27**
2937. Allah, gönlüne göre vėrsin. **287/09**
2938. Allah, gönlüne ilham ėtsin. **287/11**
2939. Allah, gönlünü ḳırmasın. **287/12**
2940. Allah, gönlünü mamur ėtsin. **287/10**
2941. Allah, görelim neyler; neylerse güzel eyler. **287/07**
2942. Allah, görür; bir gün olur sorar. **287/05**
2943. Allah gözden, ḳulaḳtan ayırmasın. **287/24**
2944. Allah, gurbet ėllerde bıraḳmasın. **283/25**
2945. Allah, günahkârları tecziyeye ḳâdirdir; ihmal ėtmez, imhal ėder. **262/07**
2946. Allah, günahlarımızı affeyleye. **288/01**
2947. Allah güzeldir, güzel yapar. **287/23**
2948. Allah, ḫab-ı gafletten iḳaz eyleye. **272/19**
2949. Allah Hâdî'dir, hidayet ėder. **293/20**
2950. Allah, ḫaini sevmez. **272/10**
2951. Allah, ḫainler şerrinden saḳlasın. **271/19**
2952. Allah, ḫainleriŋ cezasını dünyada olmasa aḫirette mutlaḳa gösterse gerek. **272/11**
2953. Allah, ḫainleriŋ cezasını iki dünyada da gösterir. **272/12**
2954. Allah haḳ; biŋ altın naḳit, biri eksik olsa almam haḳ. **270/13**
2955. Allah; haḳ sözden, haḳ yoldan ayırmasın. **271/12**
2956. Allah, haḳiḳati sever. **271/13**
2957. Allah; hâkim, hekim eline kimseyi düşürmesin. **270/16**
2958. Allah; Hakîm'dir, Halîm'dir. **270/15**
2959. Allah, hâkim-i mutlaḳtır. **270/14**
2960. Allah; hâkimsiz, hekimsiz ėllerde ḳomasın. **270/17**
2961. Allah, Haḳ'tan ḳorḳan ḳulunu sever, himaye ėder. **271/11**
2962. Allah; hâlden aŋlar, ḳalden de aŋlar. **271/04**
2963. Allah; Ḫaliḳ ve Razıḳ-ı âlemdir. **271/17**
2964. Allah, Ḫalil İbrahim bereketi ihsan buyursun. **271/18**
2965. Allah; Halîm'dir, Hakîm'dir. **271/03**
2966. Allah, hâlimize merhamet ėtsin. **271/02**
2967. Allah ḫallâḳ-ı âlemdir. **271/16**
2968. Allah, hamiyetli ḳullarını sever. **271/09**
2969. Allah, hami-yi din-i mübinimize zeval vėrmesin. **271/10**
2970. Allah, ḫan da vėrir ḫane de vėrir; ancaḳ Allah'tan istemeği bilmek gerek. **272/20**
2971. Allah; ḫayırlı can, ḫayırlı mal vėrsin. **272/06**
2972. Allah; ḫayırlı evlat, ḫayırlı ilim vėrsin. **272/04**
2973. Allah, ḫayırlı günler göstersin. **271/26**
2974. Allah; ḫayırlı ilim, ḫayırlı ömür vėrsin. **272/05**
2975. Allah, ḫayırlı işi ḳarşıŋa rast getirsin. **272/08**
2976. Allah, ḫayırlı mal vėrsin. **272/02**
2977. Allah, ḫayırlı muradıŋı vėrsin. **271/25**
2978. Allah, ḫayırlı pazar vėrsin. **272/03**
2979. Allah, ḫayırlı yol vėrsin. **272/01**
2980. Allah, ḫayra tebdil eyleye. **271/24**
2981. Allah; ḫayrėdenleri sever, ḫıyanetleri sevmez. **271/20**
2982. Allah, ḫayrı da bilir şerri de bilir. **271/21**
2983. Allah, ḫayrı ihsan ėtsin. **271/23**
2984. Allah, ḫayrını göstersin. **272/07**
2985. Allah, helali helal, haramı haram ḳılmıştır; oŋa göre hareket ėtmek gerek. **271/06**
2986. Allah, helalinden vėrsin ne vėrirse. **271/05**
2987. Allah, her ḳulunu birer hâl ile müteselli ḳılar. **294/10**
2988. Allah, her ḳulunu ḳayırır. **294/09**
2989. Allah, her ne ki vėrdiyse ḳıl ḳanaat, ḳoy onu baş üstüne. **293/19**
2990. Allah, her ne vėrirse canla başla ḳanaat ėt. **293/22**
2991. Allah, her ne yaparsa iyi yapar. **293/17**
2992. Allah, her şeyde adaleti ḫalḳ ėtmiştir. **293/18**
2993. Allah, her şeye ḳâdirdir; şüphe ėtmemek gerek. **293/26**
2994. Allah, her şeyi bilir; her şeyi görür, işitir. **293/25**
2995. Allah, her şeyi bir sebep tahtında ḫalḳ ėder. **293/24**
2996. Allah, her şeyi isterse bir anda var ėder, isterse yoḳ ėder. **293/31**
2997. Allah, her şeyi nizam ve intizam üzere ḫalḳ ėtmiştir; her şey haḳ ve adaletle ḳaim ve daimdir. **293/29**
2998. Allah, her şeyi vaḳtinde var ėder, vaḳtinde yoḳ ėder. **293/28**
2999. Allah, her şeyi vaḳtizamanında yaratır. **293/27**
3000. Allah, her şeyi yaratmağa ḳâdirdir; ḳuru ağaçtan yeşil yapraḳ, yeşil ağaçtan ḳızıl od çıḳarır. **293/33**
3001. Allah, her şeyiŋ Rabb'i, Ḫaliḳ'ıdır; her şeyi bilir, görür. **293/23**
3002. Allah, herkesiŋ gönlüne göre vėrir. **294/04**
3003. Allah, herkesiŋ (gönlünü bilir) gönlüne göre vėrir. **294/06**
3004. Allah, herkesiŋ ḫaliḳı ve sahibidir; baḳar, ḳayırır. **293/34**
3005. Allah, herkesiŋ ḳaderine ne yazdıysa onu vėrir, gösterir. **294/02**
3006. Allah, herkesiŋ ḳalbini bilir, ḳalbine göre vėrir. **294/05**
3007. Allah, herkesiŋ ḳaldıracağı ḳadar vėrir. **294/01**
3008. Allah, herkesiŋ muradını ḫalḳ ėder. **294/08**
3009. Allah, herkesiŋ muradını hasıl ėder; ancaḳ esbabına tevessül ile çalışmaḳ, sabır ve ḳanaatle (itiḳat ve imanla) tevekkül ėtmek gerektir. **294/07**
3010. Allah, herkesiŋ rızḳını vėrir. **294/03**
3011. Allah, ḫıyaneti sevmez. **272/09**
3012. Allah, hiç kimseden nimetini esirgemez. **294/12**
3013. Allah, hiç kimseyi mahzun ve mükedder ḳılmaz. **294/13**
3014. Allah, hiçbir kimseyi sebepsiz ağlatmaz. **294/14**
3015. Allah, hiçbir şeyi noḳsan ḫalḳ ėtmemiştir; zira Allah noḳsandan münezzehtir. **293/16**
3016. Allah, hiçbir şeyiŋ vaḳti gelmeyince nizamını bozmaz. **293/30**
3017. Allah, hidayet ėder; amma kendiŋ de talep ve himmet ḫizmetinde bulunmağı unutmamaḳ gerek. **293/21**
3018. Allah, ḫilaf sözü sevmez. **272/14**

3019. Allah himaye ėder. **271/08**
3020. Allah, ẖizmet ėdeni aç bırakmaz. **272/21**
3021. Allah, ẖulus-ı ḳalbi sever; ẖulus-ı ḳalp ile yalvarmaḳ gerek. **272/15**
3022. Allah, ibadet ėden ḳulunu sever. **282/26**
3023. Allah, ibadet ėdene inayet ėder. **282/28**
3024. "Allah için…" diyen menolunmaz. **264/11**
3025. Allah için ey mehliḳa lütfėt mürüvvet eyle gel. **264/13**
3026. Allah için güçlük yoḳtur. **264/14**
3027. Allah için güçlük yoḳtur; dilerse bir fırḳayı mal ile gani ḳılar, bir taifeyi de kesple ḳani ėder. **288/18**
3028. Allah için ibadet ėdilir, yalancı dünya için âdet güdülür, ḳul (dostlar) için dua ėdilir. **264/35**
3029. Allah için ibadet, ḳul için dua ėtmek gerek. **264/34**
3030. Allah için iş görür adam gerek. **264/15**
3031. Allah için iş görür adamdır. **264/16**
3032. Allah için söyle, Allah için diŋle. **264/12**
3033. "Allah için söyle!" diyene ḳarşı yalan söylenmez. **264/08**
3034. Allah, iftiradan saḳlasın. **261/08**
3035. Allah, ihanet ėdeni sevmez. **264/06**
3036. Allah; ihmal ėtmez, imhal ėder. **264/04**
3037. Allah, ihmalci ḳulunu sevmez. **264/05**
3038. Allah, iḫtiyarlıḳta yoksulluḳ göstermesin. **260/27**
3039. Allah, iki cihanda da yarlıgasın. **264/26**
3040. Allah ikramı ḳul ikramına beŋzemez. **262/04**
3041. Allah ile ḳulu arasına girilmez, ḳadın ile erkek (ḳoca) arasına da girilmez. **260/33**
3042. Allah ile ḳulu arasına girmek olmaz. **264/25**
3043. Allah, ilim nasip eyleye. **282/17**
3044. Allah, ilmiyle amil olanlardan eyleye. **282/18**
3045. Allah, imdat da ėder imhal de ėder; ancaḳ ihmal ėtmez. **263/05**
3046. Allah, imdat ėde. **263/02**
3047. Allah, imdat ėde top çeken beygirlere. **263/07**
3048. Allah, imdat ėde top çeken erlere (vezirlere). **263/18**
3049. Allah, imdat eyleye alta gidenlere. **263/03**
3050. Allah, imdat eyleye fırtınaya tutulanlara. **263/04**
3051. Allah, imdatçımız olsun. **263/01**
3052. Allah; imhal ėder, ihmal ėtmez. **263/06**
3053. Allah, inayet eyleye. **282/29**
3054. Allah, insanı hâkime, hekime muhtaç ėtmesin; hâkimsiz, hekimsiz yere de düşürmesin. **263/23**
3055. Allah; insanıŋ evvela aḳlını, saniyen malını, salisen canını alır. **264/01**
3056. Allah, insanıŋ ḳalbine baḳar, ḳalbindekini bilir. **264/10**
3057. Allah, insanıŋ ḳalbine göre vėrir. **264/09**
3058. Allah; insanlara bir can, bir aḳıl ve fikir, bir vicdan, bir iman vėrmiş; bir de nefs-i emmâre ẖalḳ ėtmiştir. **266/20**
3059. Allah, ismeti sever. **283/05**
3060. Allah, istediğine vėrir. **260/14**
3061. Allah işini bilir. **264/18**
3062. Allah, işiŋi oŋara. **264/27**
3063. Allah, işiŋi rast getirsin. **264/28**
3064. Allah iyi yapar. **264/30**
3065. Allah iyiden, iyilikten ayırmasın. **264/31**
3066. Allah iyilerden ẖoşnut olur. **264/32**
3067. Allah; iyileri sever, iyilerle beraberdir. **264/29**
3068. Allah, iyilik ėdenlerden ecir ve mesûbâtını esirgemez. **264/33**
3069. Allah, ḳabul ėderse ḳul da ḳabul ėder; Allah'ıŋ ḳabul ėtmediğini ḳulu da ḳabul ėtmez. **284/22**
3070. Allah, ḳabul eyleye. **284/21**
3071. Allah, ḳadere ne yazdıysa o olur. **286/02**
3072. Allah, ḳadı; Nebi, naip olan divanda görüşürüz. **284/17**
3073. Allah; Ḳadîr, Ḳayyûm'dur; Allah için güçlük yoḳtur. **284/15**
3074. Allah; Ḳadîr, Ḳayyûm'dur; fazl-ı keremiyle yarlıgar. **284/18**
3075. Allah; ḳahır, ḳasvet yüzü göstermesin. **286/11**
3076. Allah, ḳahrėdecekse ḳahrına elbette sebep bulunur. **286/09**
3077. Allah, ḳahrėtmesin. **286/10**
3078. Allah; ḳalbe baḳar, ḳulunuŋ ḳalbine göre vėrir. **285/29**
3079. Allah, ḳalbi sadıḳ ḳulunu meyus ėtmez. **286/01**
3080. Allah, ḳara ḳazanıŋa vėrsin. **285/30**
3081. Allah; ḳara toprağa, ḳara ḳazana vėrsin. **285/31**
3082. Allah; ḳardeşi ḳardeş yaratmış, ḳardeşleriŋ kesesini ayrı yaratmış. **284/25**
3083. Allah ḳatında iyilik zayi olmaz. **284/27**
3084. Allah, ḳavm-i fasıḳîne hidayet ėtmez. **284/24**
3085. Allah, ḳavm-i zalimîne hidayet ėtmez. **284/26**
3086. Allah, ḳaybıŋı ödesin. **283/23**
3087. Allah, kâzibi (yalancıyı) sevmez. **286/14**
3088. Allah kelamıdır, ḳulaḳ vėr; Allah'ıŋ selamını yerde bırakma. **287/22**
3089. Allah, Kelime-yi Tevhid'den ayırmasın. **287/26**
3090. Allah, kemal de vėrir zeval de vėrir. **287/27**
3091. Allah kerimdir. **287/04**
3092. Allah, Kerim'dir; Allah'tan iste, ne isterseŋ vėrir. **287/02**
3093. Allah, Kerim'dir; kerim ḳuyusu, derindir. **287/03**
3094. Allah; Kerim'dir, Rahîm'dir. **287/01**
3095. Allah, ḳınatmasın. **286/08**
3096. Allah, ḳısmet ėderse olur. **286/04**
3097. Allah, ḳısmet ėttiyse olur. **286/07**
3098. Allah, ḳısmet eylediğini elbette vėrir. **286/06**
3099. Allah, ḳısmetini arttırsın. **286/05**
3100. Allah, ḳıyamet gününde meşaḳḳat göstermesin. **286/13**
3101. Allah, kime ne vėrirse fazl-ı keremindendir. **288/10**
3102. Allah, kime ne vėrirse lütf-ı keremindendir. **288/11**
3103. Allah; kimine çok vėrir, kimine az vėrir; hikmeti vardır. **288/03**
3104. Allah, kimini abadan ḳılar kimini nadan. **288/06**
3105. Allah, kimini âḳil ḳılar kimini gafil. **288/05**
3106. Allah, kimini âlim ḳılar kimini cahil. **288/04**
3107. Allah, kimini fazıl ḳılar kimini atıl. **288/08**
3108. Allah, kimini gani ḳılar kimini faḳir. **288/07**
3109. Allah, kimini kâmil ḳılar kimini nadan. **288/09**

3110. Allah, kimseniŋ haḳḳını kimsede bıraḳmaz. **287/17**
3111. Allah, kimseyi doğru yoldan şaşırmasın. **287/16**
3112. Allah, kimseyi düşürmesin. **287/19**
3113. Allah, kimseyi hâkim, hekim eline düşürmesin. **288/14**
3114. Allah, kimseyi hekime muhtaç ėtmesin **288/15**
3115. Allah, kimseyi kimseye muhtaç ėtmesin. **287/14**
3116. Allah, kimseyi mahzun ėtmesin. **287/18**
3117. Allah, kimseyi meyus ėtmez; sabır, ḳanaat gerek. **288/12**
3118. Allah, kimseyi namerde muhtaç ėtmesin. **287/20**
3119. Allah, kimseyi şaşırtmasın. **287/15**
3120. Allah ḳorkusu olmayan ne olursa yapar. **285/08**
3121. Allah; kötü gözden, kötü sözden saḳlasın. **287/13**
3122. Allah, kötüler nazarından saḳlasın. **287/06**
3123. Allah; ḳullarınıŋ ḳalıbına değil, ḳalbine baḳar. **285/21**
3124. Allah; ḳulu gibi değildir, ḳayırır. **285/11**
3125. Allah; ḳulu gibi değildir, saili dergâhından reddeylemez. **284/20**
3126. Allah ḳuluna ḫor baḳmamaḳ gerek. **285/23**
3127. Allah, ḳuluna nefesi sayı ile vėrmiş. **285/24**
3128. Allah, ḳuluna nimetini minnetsiz vėrir; şükür gerek. **285/20**
3129. Allah, ḳuluna vėrince "Kimiŋ oğlu, kimiŋ ḳızı?" dėmez, vėrir. **285/19**
3130. Allah, ḳuluna vėrir de alır da. **285/16**
3131. Allah, ḳulundan geçmez. **285/26**
3132. Allah, ḳulunu aç ḳomaz. **285/14**
3133. Allah, ḳulunu dergâhından reddeylemez. **284/19**
3134. Allah, ḳulunu ḳayırır. **285/15**
3135. Allah, ḳulunu ḳuluna muhtaç ėtmesin. **285/09**
3136. Allah, ḳulunu söyletir. **285/10**
3137. Allah, ḳulunu yalancı ḳoymasın. **295/19**
3138. Allah, ḳulunuŋ ayıp ve ḳusurunu yüzüne vurmaz. **285/13**
3139. Allah, ḳulunuŋ götüreceği ḳadar vėrir. **285/27**
3140. Allah; ḳulunuŋ gözüŋe ḳuvvet, ḳılıcıŋa fütuhat vėrsin; uğruŋ açıḳ, yoluŋ uz düz ėtsin. **284/31**
3141. Allah, ḳulunuŋ her hâlini bilir, görür. **285/17**
3142. Allah, ḳulunuŋ ḳalbindeki niyete baḳar. **285/22**
3143. Allah, ḳulunuŋ ḳaldıracağı (götüreceği) ḳadar vėrir. **285/12**
3144. Allah, ḳulunuŋ ḳarasını yüzüne vurmaz. **285/18**
3145. Allah, ḳulunuŋ rızḳını ezelde ḫalḳ ėtmiştir, vėrir. **286/03**
3146. Allah, ḳum tuttuŋsa altın ėtsin. **285/28**
3147. Allah lafza-yı celali tariften müstağnidir; ehl-i iman ve itiḳada yalŋız iman ve itiḳat kâfidir, âlem, kâinat ve arza ve arzdaki mevcudata nazar-ı ibretle baḳmaḳ da kâfidir. **260/01**
3148. Allah, lâ-yefnâ vėrir. **289/01**
3149. Allah, layığını vėrsin. **262/13**
3150. Allah; lehv ü la'ibi haram ḳılmıştır. **289/07**
3151. Allah, mağfiret ėder; tövbe gerek. **290/04**
3152. Allah, mağfiret ėdicidir. **289/14**
3153. Allah, mal da vėrir can da vėrir. **290/06**
3154. Allah, mal da vėrir can da vėrir; illa sağlıḳ illa sağlıḳ gerek. **290/07**
3155. Allah, merhamet ėder. **289/18**
3156. Allah, merhamet ėdicidir. **289/19**
3157. Allah, merhamet ėtsin; sen merhamet ėtmezseŋ devirsin. **289/17**
3158. Allah; merhamet sahibidir, merhametini esirgemez. **289/22**
3159. Allah; merhameti sever, merhamet ėden ḳuluna çoḳ merhamet ėder. **289/24**
3160. Allah, merhametinden dûr ėtmesin **290/01**
3161. Allah; mert, cömert ḳulunu sever. **289/23**
3162. Allah, mert olanıŋ muradını vėrse gerek. **290/15**
3163. Allah, mert ve namerde muhtaç ėtmesin. **290/16**
3164. Allah misafirini bile ḳabul ėtmez ḫasistir. **291/02**
3165. Allah, Muhammed Mustafa şefaatinden mahrum ėtmeye. **289/12**
3166. Allah, Muhammed ümmetinden (ümmetiŋ ḫayırlısından) ayırmaya. **289/11**
3167. Allah, Muhammed'i aşḳına yarlıgasın. **289/10**
3168. Allah, Muhammed'i göster görelim. **289/09**
3169. Allah, muin olsun. **289/16**
3170. Allah, muin-i mutlaḳtır. **289/13**
3171. Allah, muinimiz ola. **289/15**
3172. Allah, muŋ (mahzun, mükedder) ėtmesin. **289/20**
3173. Allah, muradıŋı vėrsin. **289/21**
3174. Allah murat ėderse her şey olur. **290/18**
3175. Allah murat ėdince her şeyiŋ esbabını da ḫalḳ ėder. **290/19**
3176. Allah, muzaffer ḳılsın. **290/05**
3177. Allah, mübarek eyleye. **289/08**
3178. Allah, mübarek eyleye. **290/12**
3179. Allah, mübarek eyleye; tuttuğu ḳolay gelsin. **290/14**
3180. Allah, müfsitleri sevmez. **291/05**
3181. Allah, mümin ḳullarını sever. **290/26**
3182. Allah, müminler zümresinden ayırmasın. **290/27**
3183. Allah, müminlere iki dünyada yardımcıdır. **290/28**
3184. Allah; münafığı sevmez, muvafıḳı sever; yalanı (yalancıyı) sevmez, doğruluğu (doğruları) sever. **291/03**
3185. Allah, münafıḳlara hidayet ėtmez. **291/04**
3186. Allah, Müslüman'ı sever. **290/22**
3187. Allah, Müslümanları iki cihanda aziz ḳılmıştır. **290/24**
3188. Allah, Müslümanları ḳayırır. **290/23**
3189. Allah, Müslümanlıḳtan ayırmasın. **290/25**
3190. Allah, müsrifleri sevmez. **291/01**
3191. Allah; mütevekkil ḳullarını sever, muhafaza ėder. **290/20**
3192. Allah, mütevekkil ḳulunu sever. **268/09**
3193. Allah; Na'îm ve Kerim'dir. **291/06**
3194. Allah, namerde muhtaç ėtmesin. **291/16**
3195. Allah, nanunimetini eksik ėtmesin. **291/09**
3196. Allah, nar da vėrir nur da vėrir. **291/26**
3197. Allah, nar-ı Cehennem'den ḫalas eyleye. **291/17**
3198. Allah ne emrėderse o olur. **292/11**
3199. Allah ne emrėderse onu baş üstüne ḳoymaḳ gerek. **292/10**
3200. Allah ne gösterir baḳalım! **292/06**

3201. Allah ne ḫalḳ ėderse vaḳtinde ḫalḳ ėder. **292/09**
3202. Allah ne ḳısmet ėttiyse o olur. **292/12**
3203. Allah ne vėrdiyse ḳul oŋa razı olmaḳ gerek. **292/03**
3204. Allah ne vėrir de ḳulu götürmez! **292/04**
3205. Allah ne vėrir ki ḳul götüremez! **292/02**
3206. Allah ne vėrir ki ḳul götürmez! **292/05**
3207. Allah ne vėrirse ḳara toğrağa vėrsin. **292/08**
3208. Allah ne vėrirse ḳul onu ḳaldırır. **292/01**
3209. Allah ne yaparsa güzel yapar. **292/14**
3210. Allah, nevm-i gafletten iḳaz eyleye. **292/13**
3211. Allah neye ḳâdir değil! **291/27**
3212. Allah neylerse güzel eyler. **292/07**
3213. Allah, nimeti ḫalḳ ėder. **291/08**
3214. Allah, niyaz ėdeni mahrum ėtmez. **291/20**
3215. Allah, nurunu üzerimizden eksik ėtmesin. **291/18**
3216. Allah, oŋa mal vėrsin de fırsat vėrmesin (ḳaşınacaḳ tırnaḳ vėrmesin). **261/19**
3217. Allah oŋara. **263/28**
3218. Allah, ömrüŋüze ömür bereketi vėrsin. **283/14**
3219. Allah, ömrüŋüzü efzun eylesin. **283/12**
3220. Allah, ömürler vėrsin. **283/13**
3221. Allah, övünmüş de yaratmış. **263/26**
3222. Allah, övüp yaratmış. **263/27**
3223. Allah, öylesine ḳaşınacaḳ tırnaḳ vėrmesin. **263/29**
3224. Allah, pak ḳalbi sever. **269/01**
3225. Allah, pak ḳalpli ḳulunu sever. **269/02**
3226. Allah, peygamber nedir bilmez herif. **269/06**
3227. Allah, Peygamberimiziŋ şefaatinden mahrum ėtmesin. **269/05**
3228. Allah; piyade ḳulunu atlı, atlı ḳulunu da piyade ėtmeğe ḳâdirdir. **269/07**
3229. Allah; piyade ḳulunu da yarlıgar, atlı ḳulunu da yarlıgar. **269/08**
3230. Allah; Rahman, Rahîm'dir. **275/08**
3231. Allah, Rahmanü 'r-Rahîm'dir; kimseyi meyus ėtmez, çiftçiniŋ de çömlekçiniŋ de dileğini vėrir. **275/12**
3232. Allah, rahmet eylesin. **275/14**
3233. "Allah, rahmet eylesin." diyeni Haḳ rahmet eylesin. **275/15**
3234. Allah; rahmet eylesin ölene, sağlıḳ vėrsin ḳalana. **275/16**
3235. Allah, rahmet eyleye bimar-ı hasrete. **275/17**
3236. Allah, rahmet ḳapısından ayırmasın. **275/13**
3237. Allah, rahmetinden dûr tutmasın. **275/18**
3238. Allah, rahmetini eksik ėtmesin. **275/20**
3239. Allah, rahmetini esirgemez. **275/21**
3240. Allah razı olsun. **275/24**
3241. Allah razı olursa peygamber de razı olur. **275/25**
3242. Allah, Rezzâḳ-ı âlemdir. **275/11**
3243. Allah, Rezzâḳ-ı âlemdir, herkesiŋ rızḳını ḫalḳ ėtmiştir; az ve çoḳ gönderir, vėrir. **276/01**
3244. Allah, Rezzâḳ-ı âlemdir; lakin rızḳ-ı maḳsumu hikmet-i İlahiyesiyle merbut ve meknuz ḫalḳ ėtmiştir ve istihsalini de ancaḳ ulum ve fünûn-i hikemiyesiniŋ tahsiline menut ḳılmıştır, onuŋ için ilimsiz yani bilgisiz bir şey tahsil olunamaz. **276/02**
3245. Allah, ribâkârla riyakârı sevmez. **276/03**
3246. Allah, sabırlı ḳulunu sever. **279/18**
3247. Allah; sabırlı ḳulunu sever, zafer ihsan ėder. **278/20**
3248. Allah, saç vėrmiş; ama aḳıl vėrmemiş. **277/04**
3249. Allah, sadaḳati sever. **278/17**
3250. Allah, sadaḳatten ayırmasın. **278/18**
3251. Allah, sadıḳ ḳulunu sever. **278/16**
3252. Allah; sadıḳ ḳulunu sıyanet, her işine muavenet ėder. **278/19**
3253. Allah, sadıḳlar zümresinden ėtsin. **278/15**
3254. Allah, saf ḳalpli insanları sever. **279/03**
3255. Allah, sağ eliŋi sol eliŋe muhtaç ėtmesin. **278/21**
3256. Allah, sağ gözüŋü sol gözüŋe muhtaç ėtmesin. **278/22**
3257. Allah, sağlıḳ vėrsin. **279/10**
3258. Allah, sağlıḳtan ayırmasın. **279/11**
3259. Allah; saḫavet, istiḳamet ėden ḳulunu sever. **277/12**
3260. Allah, saḫaveti sever. **277/10**
3261. Allah, saḫavetle ibadet ėdenleriŋ ömürlerini bereketli ḳılar. **277/14**
3262. Allah, saḫî ḳulunu sever, şaḳi ḳulunu değil. **277/09**
3263. Allah, saḫî ḳulunuŋ malına çoḳ bereket vėrir. **277/11**
3264. Allah, saḫîleri ilk evvel Cennet'e ḳoyacaḳtır. **277/13**
3265. Allah, sa'îd defterine yazsın. **276/19**
3266. Allah, sa'îd eylesin. **276/18**
3267. Allah saḳlarsa hiçbir şey olmaz. **279/05**
3268. Allah saḳlasın görünmez bela, görünmez ḳazalardan. **279/04**
3269. Allah, salih ḳullarından eyleye. **279/13**
3270. Allah; salih, selametten ayırmasın. **279/16**
3271. Allah, salihler zümresinden eyleye. **279/14**
3272. Allah, salihleri sever. **279/15**
3273. Allah saŋa, sen de baŋa. **277/18**
3274. Allah, sâni'-i mutlaḳtır. **279/17**
3275. Allah, say ėdeni sever; zira sayde bereket, hareket hem saadet ve selamet vardır. **277/05**
3276. Allah sayesi büyüktür, her maḫluḳuna yetişir. **276/29**
3277. Allah sayesine sığınan, ḳul sayesine sığınmaz. **276/31**
3278. Allah, sayiŋi meşkûr eyleye. **277/06**
3279. Allah, sayiŋi meşkûr, haccıŋı maḳbul ėde. **277/07**
3280. Allah, sebat ėden ḳuluna nusret vėrse gerektir. **268/20**
3281. Allah, sebebini ḫalḳ ėtsin. **277/02**
3282. Allah; sebepsiz, ilim ve hikmetsiz, lüzumsuz, abes yere hiçbir şeyi ḫalḳ ėtmemiştir; ancaḳ cümlesiniŋ sebep, ilim ve hikmetini Cenabıhaḳḳ'ıŋ kendisi bilir. **266/22**
3283. Allah; sebepsiz, lüzumsuz, abes yere hiçbir şeyi ḫalḳ ėtmez. **277/01**
3284. Allah, sebepsiz muaḫeze ėtmez. **277/03**
3285. Allah, selamet vėre yolcu olana. **277/19**
3286. Allah, selamet vėrsin. **277/20**
3287. Allah selamını al, yerde bıraḳma. **277/25**
3288. Allah selamını esirger. **277/22**
3289. Allah, Semî' ve Basîr, **276/11**

3290. Allah, seni ḫünkâra vezir ėtsin. **277/21**
3291. Allah, Settaru 'l-uyûb, Gaffaru 'z-zunûbdur. **276/17**
3292. Allah, Settaru 'l-uyûbdur. **276/12**
3293. Allah, sevabı sever. **268/22**
3294. Allah, sevap işleyen ḳulunu sever. **268/23**
3295. Allah, sevdiği ḳula doğru yolu gösterir, onu tariḳ-i hidayet ve inayete sevḳ eyler; ancaḳ tövbe ve istiğfarla Haḳ yoluna yolculuḳ gerek. **276/30**
3296. Allah, sevdiği ḳullarından lütuf ve keremini esirgemez. **295/14**
3297. Allah, sevdiğine dert vėrir. **276/21**
3298. Allah, sevindirir. **276/24**
3299. Allah, sevindirsin. **276/23**
3300. Allah, sevmiş yaratmış; sen sevmeseŋ dursun. **276/22**
3301. Allah sevsin, sen sevmeseŋ dursun. **276/20**
3302. Allah; sıhhat, afiyet vėrsin. **279/07**
3303. Allah; sıhhat, selamet vėre. **279/09**
3304. Allah; sıhhati, afiyeti daim ėtsin. **279/06**
3305. Allah, sıhhatini bağışlasın. **279/08**
3306. Allah, sıyanet ėder. **279/12**
3307. Allah, siyâb-ı kerimdir. **268/21**
3308. Allah, soŋunu ḫayreyleye. **278/23**
3309. Allah, sormadan vėrir; sebebini kendisi bilir. **279/01**
3310. Allah; su gibi aziz, bal gibi leziz ėtsin. **279/02**
3311. Allah, suçumuzu affėtsin. **277/16**
3312. Allah; suyunu, ekmeğini eksik ėtmesin. **278/24**
3313. Allah, şaḳiler defterine yazmasın. **278/12**
3314. Allah, şaḳiler zümresinden eylemeye. **278/11**
3315. Allah; şaḳileri sevmez, müttaḳileri sever. **278/13**
3316. Allah, şaşıranlarıŋ yolunu doğrultsun. **277/24**
3317. Allah, şaşırtmasın. **277/23**
3318. Allah; Şekûr'dur, Halîm'dir. **278/01**
3319. Allah, şerefini arttırsın. **278/14**
3320. Allah, şikâyetçi ḳulunu sevmez. **278/09**
3321. Allah; şükrėden ḳulunu sever, onu aç bıraḳmaz. **278/03**
3322. Allah taamına ḫor baḳma. **281/13**
3323. Allah taḳsiratımızı affėtsin. **268/18**
3324. Allah, talep ėden ḳuluna her şeyi vėrir; ancaḳ talep ėtmek şarttır, şart bulunmayınca meşrut bulunmaz, ḳaidedir. **280/20**
3325. Allah, talep ėden ḳuluna vėrir. **281/05**
3326. Allah, talep ėden ḳulunu mahrum ėtmez. **281/08**
3327. Allah, talep ėdene vėrir. **281/06**
3328. Allah, talepçi ḳulunu bıraḳmaz. **281/09**
3329. Allah, talepçi ḳulunu sever. **281/04**
3330. Allah, taşına toprağına bereket vėrsin. **281/03**
3331. Allah, tembel ḳulunu sevmez. **268/15**
3332. Allah, tevfiḳi refiḳ eyleye. **268/01**
3333. Allah, tevfiḳini refiḳ ėderse refiḳini Ḫızır ile İlyas ėder. **268/02**
3334. Allah; Tevvâbü 'r-Rahîm'dir, tövbe ėden ḳulunu yarlıgasa gerek. **268/06**
3335. Allah, toprak tuttuŋ ise altın ėtsin. **281/01**
3336. Allah; toprak tuttuŋsa altın, taş tuttuŋsa gümüş ėtsin. **281/02**
3337. Allah, tövbe ėden ḳulunu mağfiret ėder. **268/04**
3338. Allah; tövbe ḳapısından reddėtmez, tövbe ėden ḳulunuŋ günahını mağfiret ėder. **268/07**
3339. Allah, tövbekârları mağfiret ėdicidir. **268/05**
3340. Allah, tul ömürlerle muammer ėtsin. **281/10**
3341. Allah, ümitsizden vėrir. **263/11**
3342. Allah, vaadinde duranı sever, vadeli borcuŋ ödenmesine muavenet eyler; ancaḳ iş vaadinde durmaḳtır. **292/20**
3343. Allah, vaadinde ḫilaf ėdeni sevmez. **292/19**
3344. Allah, vaadinde ḫilaf ėtmez. **292/18**
3345. Allah, vaadinde ḫulf ėtmez; zira Allah'ıŋ vaadi, hem dünyada hem aḫirette ḳarşı gelse gerektir. **293/04**
3346. Allah Vâhid'dir; şeriki, naziri yoḳtur. **292/17**
3347. Allah, vaḳitsiz bir şeyi ḫalḳ ėtmez. **292/22**
3348. Allah; vaḳtinde vėrir, vaḳtinde alır. **292/21**
3349. Allah, var da ėder yoḳ da ėder. **292/26**
3350. Allah, var ėtsin. **292/24**
3351. Allah; varı yoḳ, yoḳu var ėtmeğe ḳâdirdir. **292/23**
3352. Allah, varı yoḳu hep görür. **292/25**
3353. Allah, vėrecek ḳulunu bilir. **293/13**
3354. Allah, vėrecekse kimseden sormaz. **293/11**
3355. Allah, vėren canı; Allah, alır onu. **293/15**
3356. Allah vėrgisi doyumluḳ […], ḳul vėrgisi ḫatırlıḳtır. **292/31**
3357. Allah vėrgisi doyumluḳ, ḳul vėrgisi ḫatırlıḳtır. **293/01**
3358. Allah, vėrince "Kimiŋ oğlu?" dėmez. **293/14**
3359. Allah vėrince "Kimiŋ oğlu, kimiŋ ḳızı?" dėmez. **292/30**
3360. Allah vėrir. **292/27**
3361. Allah, vėrir de alır da; kim ne dėr? **293/03**
3362. Allah vėrirse çoḳ vėrir. **292/29**
3363. Allah vėrsin. **292/28**
3364. Allah, yaḫşiler ile yoldaş ėtsin. **295/25**
3365. Allah yalancı ḳulunu sevmez. **295/16**
3366. Allah, yalancılarıŋ iki dünyada yüzlerini ḳara ėder. **295/18**
3367. Allah yalanı sevmez. **295/17**
3368. Allah; yaman elinden, yaman dilinden saḳlasın. **295/23**
3369. Allah; yaman eline, yaman yoluna düşürmesin. **295/22**
3370. Allah, yamana yoldaş ėtmesin. **295/24**
3371. Allah, yamanlar eline düşürmesin. **295/21**
3372. Allah, yamanlar zümresinden ėtmeye. **295/20**
3373. Allah yaŋıltmasın. **294/28**
3374. Allah yaŋlış yola düşürmesin. **294/29**
3375. Allah, yaratıcıdır. **294/18**
3376. Allah yarattı dėmez. **294/17**
3377. Allah, yarattığını bilir. **294/16**
3378. Allah yardım ėder. **294/21**
3379. Allah, yardımcıdır. **294/19**
3380. Allah yardımcıŋ olsun. **294/20**
3381. Allah, yarlıgar. **294/23**
3382. Allah yarlıgasın. **294/24**

3383. Allah, yarlıgayıcıdır. **294/22**
3384. Allah, yattığı yeri (ḳabrini) nur ėtsin. **294/15**
3385. Allah, yeşil abdar ağaçtan ateş çıḳarır, ḳurumuş ağacı yeşil yapraḳla bezetir; her şeye ḳâdirdir. **295/11**
3386. Allah, yıldızlarını yaraşıḳ ėtsin. **295/26**
3387. Allah, yoldaşıŋı Ḫızır ėtsin. **295/10**
3388. Allah yoluna baş ḳoy. **294/32**
3389. Allah yoluna baş ḳoymuş, düşman yoluna taş ḳoymuş **294/34**
3390. Allah yoluna baş vėrmiş. **294/33**
3391. Allah, yoluŋa Ḫızır'ı rehber ėtsin. **295/05**
3392. Allah yoluna sarf olunan mal zayi olmaz. **295/02**
3393. Allah yoluna vėrmiş. **295/01**
3394. Allah, yolundan ayırmasın. **295/07**
3395. Allah, yoluŋu açıḳ ėtsin. **295/04**
3396. Allah, yoluŋu doğrultsun. **295/06**
3397. Allah, yoluŋu düz ėtsin. **295/08**
3398. Allah; yoluŋu, işini hazır ėtsin, yoldaşıŋı Ḫızır. **295/09**
3399. Allah, yolunu rast getirsin. **294/31**
3400. Allah, yoluŋu şaşırtmasın. **295/03**
3401. Allah, yolunu yaŋıltmasın. **294/30**
3402. Allah, zahîrimiz olsun. **281/26**
3403. Allah, zahîriŋ olsun. **282/01**
3404. "Allah; zahmet, meşaḳḳat yüzü göstermesin." dėrler; amma (faḳat, ancaḳ) zahmetsiz, ḫizmetsiz rahmete ėrilmek mümkün olmaz. **276/05**
3405. Allah, zalimler eline düşürmesin. **281/20**
3406. Allah, zalimler zümresinden eylemeye. **281/16**
3407. Allah, zalimlerde mazlumlarıŋ haḳḳını bıraḳmaz. **281/24**
3408. Allah, zalimlere fırsat vėrmesin. **281/22**
3409. Allah, zalimleri cezasız bıraḳmaz. **281/25**
3410. Allah, zalimleri kahrėder. **281/23**
3411. Allah, zalimleri sevmez. **281/17**
3412. Allah, zalimleriŋ şerrinden emin eyleye. **281/21**
3413. Allah, zann-ı sûya düşürmesin. **282/03**
3414. Allah, zarar göstermesin. **280/07**
3415. Allah, zarar ziyan vėrmesin. **280/08**
3416. Allah, zarardan saḳlasın. **280/09**
3417. Allah; zarardan, zaruretten muhafaza ėtsin. **280/10**
3418. Allah, zaruret çektirmesin. **280/15**
3419. Allah, zaruret evine ḳoymasın. **280/12**
3420. Allah, zaruret göstermesin. **280/13**
3421. Allah, zaruret ḳapısından baḳtırmasın. **280/14**
3422. Allah, zaruret oduna yandırmasın. **280/18**
3423. Allah, zaruret yüzü göstermesin. **280/17**
3424. Allah, zarurete düçar ėtmesin. **280/16**
3425. Allah, zarurete düşürmesin. **280/11**
3426. Allah; zarurete giriftar, hâlini düşvar ėtmesin. **280/19**
3427. Allah, zayi ėtmesin. **280/03**
3428. Allah; zelil, ḫor ėtmesin. **275/06**
3429. Allah, zeval de vėrir kemal de mal da menâl de vėrir; ancaḳ şükür ėtmeli, şikâyet ėtmemelidir. **276/10**
3430. "Allah, zeval vėrmesin." dėrler; ancaḳ su-yi hâl, suistimal ve su-yi aḫlaḳ zevaliŋ birinci sebepleridir; bunlardan hazer ve içtinap ėtmek gerek. **276/09**
3431. Allah, zıllu'llâh fî 'l-arz efendimize tükenmez ömürler vėrsin. **281/15**
3432. Allah; zillet, meşaḳḳat çektirmesin. **275/05**
3433. Allah; zillet, minnet yüzü göstermesin. **275/07**
3434. Allah, ziyadan ayırmasın. **280/05**
3435. Allah, ziyade eyleye saḫîler sofrasınıŋ bereketini. **276/06**
3436. Allah; ziyalı ilim, fikir vėrsin. **280/06**
3437. Allah, ziyan ėttirmesin. **276/07**
3438. Allah, ziyankârı sevmez; (israf) ḫıyanetlik kötü ḫuydur, kötü ḫuylardan saḳınmaḳ gerek. **276/08**
3439. Allah, ziyasını söndürmesin. **280/04**
3440. Allah, zulmėdenleri muaḫeze ėtse gerektir. **281/18**
3441. Allah; zulmėdenleri sevmez, itap ėder. **281/14**
3442. Allah zulmėtmez, adalet ėder. **281/19**
3443. Allah, zunûn-ı batıla güruhundan ėtmesin. **282/02**
3444. Allah'a ağla, Allah'a yalvar. **261/06**
3445. Allah'a, Allah ėlçisine asi olmamaḳ gerek. **262/05**
3446. Allah'a, Allah'ıŋ peygamberine asi olmamaḳ gerek. **269/04**
3447. Allah'a asi olmaḳ isterseŋ vasi ol. **294/11**
3448. Allah'a asi olmaḳ isteyen, ya mütevelli olsun ya vasi. **283/08**
3449. Allah'a asi olmamaḳ gerek. **283/01**
3450. Allah'a bıraḳ her işiŋi, tevekkül ḳıl; emrine muti ol, esbabına tevessül ḳıl. **267/19**
3451. Allah'a bir can borcum var, başḳa kimseye borcum yoḳ. **266/18**
3452. Allah'a canıgöŋülden yalvarmaḳ gerek. **269/10**
3453. Allah'a çoḳ şükrėt; arḳaŋa baḳ, çoḳ fikrėt. **270/07**
3454. Allah'a çoḳ şükrėtmek gerek. **270/03**
3455. Allah'a çoḳ şükür çoḳ ibadet sayılır. **270/06**
3456. Allah'a çoḳ şükür ile sabır, ḳanaat; emrine itaat ėtmek gerek. **270/04**
3457. Allah'a çoḳ şükürler olsun. **270/05**
3458. Allah'a dua ėdelim, müstecâb olursa gėcemiz ḳadar gündüzümüz de bayram olur. **274/13**
3459. Allah'a dua ėt, dava ėtme. **273/20**
3460. Allah'a emanet… **263/17**
3461. Allah'a emanet, Allah'a minnet… **263/14**
3462. Allah'a emanet ėt. **263/16**
3463. "Allah'a emanet ol." bile dėmedi. **263/12**
3464. Allah'a emanet, saŋa emanet. **263/15**
3465. Allah'a göre (için) güçlük yoḳ. **287/29**
3466. Allah'a güven, ḳuluna güvenme. **287/25**
3467. Allah'a hâlimiz malum. **271/01**
3468. Allah'a havale ėt. **271/15**
3469. Allah'a ḫayır dua ėtmek gerek. **271/22**
3470. Allah'a her gizli şey aşikârdır, her meçhul malumdur. **293/32**
3471. Allah'a ḫilaf üzere olma, Allah'a ḫuşunet(?) üzere ol. **272/13**
3472. Allah'a ḫizmet ėt, ki Allah ḫizmetini oŋara. **272/22**
3473. Allah'a ḫuşunet(?) üzere olmaḳ gerek. **272/18**
3474. Allah'a ısmarladığı; bastı, çıḳtı gitti. **260/22**
3475. Allah'a ısmarladığı, çekti gitti. **260/23**
3476. "Allah'a ısmarladıḳ." bile dėmedi. **260/24**

3477. Allah'a ibadet ėtmek gerek. **282/25**
3478. Allah'a ibadet ėtmek ibadullahıŋ borcudur. **282/24**
3479. Allah'a ibadet farzdır. **282/23**
3480. Allah'a ibadet, rızasına ƫizmet ėtmek gerek. **282/27**
3481. Allah'a istinat ėt, ķula değil. **260/12**
3482. Allah'a istinat ėtmek gerek. **260/16**
3483. Allah'a isyan ėtmemek gerek. **283/03**
3484. Allah'a isyan işleme, gafil olup ihsanını nisyan eyleme. **283/07**
3485. Allah'a ittiķân ile çalışanlara Allah hesapsız vėrir. **260/08**
3486. Allah'a minnet, Allah'a emanet ėtmek gerek. **290/11**
3487. Allah'a mütevekkil ol, her işiŋi Allah'a teslim eyle; ki mütevekkili Haķ sıyanet ėder. **268/11**
3488. Allah'a mütevekkil olmaķ gerek. **290/21**
3489. Allah'a niyaz ėt, ki cümleniŋ penahı ve padişahlar padişahıdır. **291/21**
3490. Allah'a niyaz ėtmek gerek. **291/19**
3491. Allaha sığındıķ. **279/21**
3492. Allah'a sığınırım. **279/20**
3493. Allah'a sığınmaķ gerek. **279/19**
3494. Allah'a suçlu iken güçlü olma. **277/17**
3495. Allah'a suçlu olmamaķ mümkün mü! **277/15**
3496. Allah'a şükėt, ƫulus ile zikrėt. **278/04**
3497. Allah'a şükrėt, baŋa ne şikâyet ėdersin? **278/08**
3498. Allah'a şükrėt, şikâyet ėtme. **278/06**
3499. Allah'a şükrėtmek gerek. **278/02**
3500. Allah'a şükrü yoķ, hep şikâyet ėder. **278/10**
3501. Allah'a şükür, ne var? **278/05**
3502. Allah'a şükürden, zikirden, fikirden gaflet ėtmemek, dergâh-ı İlahîden asla ayrılmamaķ gerek; zira Allah zikir, şükür, fikir ėdeni sever. **277/08**
3503. Allah'a şükürler olsun; eliŋ sağ, beliŋ sağ; neden gam, ķasvet ėdersin? **278/07**
3504. Allah'a tevekkül, Cenabıhaķķ'a teslim-i umur ile arz-ı inķıyattır. **268/10**
3505. Allah'a tevekkül ile beraber deveniŋ ayağını bağla. **268/13**
3506. Allah'a tevekkül ile işe tevessül eylemek gerek. **268/14**
3507. Allah'a tevekkül ķılanıŋ, yaveri Haķ'tır onuŋ. **268/12**
3508. Allah'a yalvar, ki hâcâtı reva gören ancaķ Allah'tır **295/13**
3509. Allah'a yalvarmalı, ki ķadıyü 'l-hâcât ancaķ Allah'tır. **295/12**
3510. Allah'adır istinadım ancaķ, nev-i beşeriŋ kemali yoķtur. **260/15**
3511. Allah'ı aŋan, işini bilip sıdķ göŋülle iş gören aç ķalmaz. **261/20**
3512. Allah'ı bil. **265/03**
3513. Allah'ı bilen kendini bilir. **265/04**
3514. Allah'ı bir, peygamberi haķ bilirseŋ doğru söyle. **265/15**
3515. Allah'ı göŋlüŋden hiçbir vaķit çıķarma. **287/08**
3516. Allah'ı severseŋ baŋa doķunma. **276/15**
3517. Allah'ı severseŋ beni söyletme, gamım var. **276/13**
3518. Allah'ı severseŋ beni üzme, üzüm üzüm üzülürüm. **276/14**
3519. Allah'ı severseŋ dilimi, derdimi ķozdurma. **295/27**
3520. Allah'ı severseŋ, insan nasıl sabrėder böyle şeye! **276/25**
3521. Allah'ı severseŋ söyletme beni, derdim ķozar. **276/16**
3522. Allah'ı sevmeyen olur mu? **295/28**
3523. Allah'ım, beni muhtacıŋa muhtaç ėtme. **267/22**
3524. Allah'ım, bu şeyleri kimden gizleyip kime göstereyim? **267/16**
3525. Allah'ım lütuf ve keremiŋe çoķ şükrolsun, ķaybolan aķçemi yine gėri ihsan ėttiŋ; ancaķ beni de bab-ı İlahîŋde aķşamdan sabaha ķadar ağlattıŋ da soŋra vėrdiŋ, bu sırr-ı hikmetiŋe de aķlım ėrmez. **289/06**
3526. "Allah'ım sen merhamet eyle." dėdikten soŋra Allah, ķulunu merhamet ķapısından reddėtmez, niyet doğru gerek. **289/25**
3527. Allah'ıŋ başa yazdığı görülse gerek. **266/17**
3528. Allah'ıŋ bildiği her şey, ķula söylenmez. **267/24**
3529. Allah'ıŋ bildiği, ķuldan saķlanmaz. **267/26**
3530. Allah'ıŋ bildiği şey, ķuldan saķlanmaz. **267/23**
3531. Allah'ıŋ bildiğini yaşırma. **265/14**
3532. Allah'ıŋ biŋ bir ismi vardır. **266/03**
3533. Allah'ıŋ buyurduğu olur, ķuluŋ buyurduğu değil. **266/27**
3534. Allah'ıŋ buyurduğuna baş eğmek gerek. **266/26**
3535. Allah'ıŋ dėdiği olur. **273/15**
3536. Allah'ıŋ dėdiği olur, ķuluŋ dėdiği değil. **273/16**
3537. Allah'ıŋ deveciği… **274/15**
3538. Allah'ıŋ emri, Peygamber'iŋ ķavliyle… **263/19**
3539. Allah'ıŋ emrine itaat ėtmek, ķader ve ķısmete ķanaatle razı olmaķ, vazifesine say u gayretle ƫizmet eylemek gerektir; zira insanlar vazife içinde vazifelerle mükelleftir. **263/20**
3540. "Allah'ıŋ enam ve ihsanına çoķ şükürler olsun." dėmek de bir nevi ibadettir. **263/24**
3541. Allah'ıŋ fazl-ı keremine çoķ şükür, fazl-ı keremi imtinansızdır. **284/13**
3542. Allah'ıŋ gadre rızası yoķtur. **283/17**
3543. Allah'ıŋ gösterdiği yoldan ayrılmamaķ gerek. **288/02**
3544. Allah'ıŋ günü, ayı çoķtur, tükenmez; ömür tükenir. **287/21**
3545. Allah'ıŋ günü darıdan çoķtur; amma hesapsız değildir. **288/13**
3546. Allah'ıŋ helal ķıldığını helal, haram ķıldığını haram bilmek gerek. **271/07**
3547. Allah'ıŋ ƫışmına uğrasın. **272/23**
3548. Allah'ıŋ hikmeti büyüktür, onu kimseniŋ aķlı idrak ėdemez. **270/19**
3549. Allah'ıŋ hikmetinden sual olunmaz. **270/18**
3550. Allah'ıŋ ihsanına çoķ şükür! **260/25**
3551. Allah'ıŋ ihsanını kimse kimseden menėdemez. **260/26**

3552. Allah'ıŋ iradesi olmayınca hiçbir şey olmaz. **260/04**
3553. Allah'ıŋ işine ḳarışılmaz. **264/17**
3554. Allah'ıŋ ḳabul ėtmediğini Peygamber elbette ḳabul ėtmez. **284/23**
3555. Allah'ıŋ ḳahrına, ƫışmına uğrasın. **286/12**
3556. Allah'ıŋ ḳudretinden sual olunmaz. **284/16**
3557. Allah'ıŋ ḳulu, Peygamber'iŋ ümmetiyim. **285/25**
3558. Allah'ıŋ lanet ėttiği laine yâr ėtmesin. **289/05**
3559. Allah'ıŋ lanet ėttiği şeytana uyma. **289/04**
3560. Allah'ıŋ lütuf ve keremine biŋlerle hamdüsenalar olsun. **295/15**
3561. Allah'ıŋ lütuf ve keremine çoḳ şükürler ėtmek gerek. **289/03**
3562. Allah'ıŋ merhameti çoḳtur, had ve nihayeti yoḳtur. **290/02**
3563. Allah'ıŋ merhametinden ümit kesilmez. **290/03**
3564. Allah'ıŋ murat eylediği bir şeyi ḳulu menėdemez. **290/17**
3565. Allah'ıŋ mübarek ḳuludur. **290/13**
3566. Allah'ıŋ nanunimetine çoḳ şükür. **291/10**
3567. Allah'ıŋ nanunimetine nigerân eyleme, abîdane şükran eyle. **291/15**
3568. Allah'ıŋ nanunimetiniŋ ḳadrini bilmek gerek. **291/14**
3569. Allah'ıŋ narı da var nuru da var, nanı da var nimeti de var. **291/22**
3570. Allah'ıŋ narını, nurunu farḳ ėtmeğe açıḳ göz gerek. **291/25**
3571. Allah'ıŋ narını, nurunu kim inkâr ėdebilir? **291/23**
3572. Allah'ıŋ nimeti boldur. **291/13**
3573. Allah'ıŋ nimeti çoḳtur, bilmek gerek. **291/07**
3574. Allah'ıŋ nimeti ḳuluŋ himmetine (say u gayretine) vadolunmuştur. **288/19**
3575. Allah'ıŋ nimeti (lütuf ve keremi) bî-nihaye, bî-imtinandır; kendi vücuduŋ buŋa burhandır. **288/20**
3576. Allah'ıŋ nimetine çoḳ şükrėtmek gerek. **291/11**
3577. Allah'ıŋ nimetini inkâr ėden oŋmaz. **291/12**
3578. Allah'ıŋ nuru, cümlede görünür; amma görmeğe âmâ değil, açıḳ göz gerek. **291/24**
3579. Allah'ıŋ öldürmediğini kimse öldüremez. **260/05**
3580. Allah'ıŋ öldürmediğini kimse öldüremez. **263/25**
3581. Allah'ıŋ öldürmediğini ḳul öldüremez, meğerki emrihaḳ ve ecel-i muḳadder meleği gelmiş almış ola; ƫüda'nıŋ vėrdiğini kimse vėremez, meğerki cenab-ı Rahmanü 'r-Rahîm vėrmiş, vėr dėmiş ola. **262/16**
3582. Allah'ıŋ peygamberi, yalan söz söylemez. **269/03**
3583. Allah'ıŋ rahmeti büyüktür. **275/09**
3584. Allah'ıŋ rahmeti çoḳtur, rahmetiniŋ nihayeti yoḳtur. **275/10**
3585. Allah'ıŋ rahmetinden ümit kesilmez. **275/19**
3586. Allah'ıŋ rızasına ƫizmet ėtmek gerek. **275/22**
3587. Allah'ıŋ rızasını talep ėtmek gerek. **275/23**
3588. Allah'ıŋ sevmediğini ḳul da sevmez. **276/27**
3589. Allah'ıŋ sevmediğini (ḳulunu) Cennet'ten peygamber dayaḳla ḳovar. **277/26**
3590. Allah'ıŋ sevmediğini peygamber dayaḳla ḳovar. **276/26**
3591. Allah'ıŋ taḳati, ḳudreti her şeye yeter. **281/12**
3592. Allah'ıŋ vaat ve lütfu, ƫulf ḳabul ėtmez. **293/02**
3593. Allah'ıŋ vėrdiği nimetlerine şükrėtmek ibadetten sayılır. **293/07**
3594. Allah'ıŋ vėrdiğine çoḳ şükrėt. **293/06**
3595. Allah'ıŋ vėrdiğine çoḳ şükür. **293/05**
3596. Allah'ıŋ vėrdiğine ḳanaat ėtmek gerek. **293/08**
3597. Allah'ıŋ vėrdiğine ḳıl ḳanaat, ḳoy baş üstüne. **293/12**
3598. Allah'ıŋ vėrdiğine razı olmaḳ gerek. **293/09**
3599. Allah'ıŋ vėrdiğini inkâr ėtmemek gerek. **293/10**
3600. Allah'ıŋ yaḳtığı çırağ cihan üflese sönmez. **294/27**
3601. Allah'ıŋ yaḳtığı çırağı kimse söndüremez. **294/26**
3602. Allah'ıŋ yazdığı (taḳdir ėttiği) bozulmaz. **294/25**
3603. Allah'ını bilmeyene kerlik, körlük yaramaz. **267/25**
3604. Allah'ını seven bizi tutmasın. **276/28**
3605. Allahî; 'Allah adamı, arif-i billah, veliyullah' dėmektir. **262/01**
3606. Allah'tan başḳa kimsem yoḳ. **266/07**
3607. Allah'tan başḳa kimsesi yoḳ. **266/06**
3608. Allah'tan bul, Allah'tan! **267/11**
3609. Allah'tan bul, benden bulma! **267/10**
3610. Allah'tan bulsun. **267/05**
3611. Allah'tan bulsun, benden bulmasın. **267/06**
3612. Allah'tan çoḳ iste, ki çoḳ vėrsin. **270/02**
3613. Allah'tan gelene ḳul da razı. **287/28**
3614. Allah'tan, Haḳ'tan bul! **271/14**
3615. Allah'tan ƫavf ėtmek gerek. **272/16**
3616. Allah'tan ƫavf ėtmeyenden ƫavf ėt. **272/17**
3617. Allah'tan imdat umarım, iki gözüm yumarım, el ḳaldırıp ağlarım, elbet mağfiret ėder Allah. **263/08**
3618. Allah'tan iste, her şeyi vėren Allah'tır. **260/13**
3619. Allah'tan isterseŋ çoḳ iste. **260/21**
3620. Allah'tan isterseŋ çoḳ iste. **270/08**
3621. Allah'tan ḳorḳ; Allah'tan ḳorḳmaḳ, Allah'ıŋ vücuduna iman ėtmektir. **285/01**
3622. Allah'tan ḳorḳ, kişiden utan. **285/02**
3623. Allah'tan ḳorḳ, ḳuldan utan. **285/04**
3624. Allah'tan ḳorḳ, Peygamber'den utan. **285/03**
3625. Allah'tan ḳorḳan, ayağınıŋ; ḳuldan utanan, ḳolunuŋ tırnağını keser. **292/16**
3626. Allah'tan ḳorḳan, ayaḳlarınıŋ tırnağını keser; ḳuldan utanan, ellериniŋ tırnağını keser. **284/28**
3627. Allah'tan ḳorḳandan ḳorḳarlar. **285/01**
3628. Allah'tan ḳorḳmaḳ gerek. **284/29**
3629. Allah'tan ḳorḳmaḳ gerek, Allah'tan ḳorḳmayan ḳuldan da ḳorḳmaḳ gerek. **285/05**
3630. Allah'tan ḳorḳmayan ḳuldan ḳorḳmaḳ gerek. **284/30**
3631. Allah'tan ḳorḳmayandan ḳorḳulur. **285/06**
3632. Allah'tan ḳorḳusu, ḳuldan ürküsü (çekinmesi, hayâsı) olmayandan ḳorḳ. **285/07**
3633. Allah'tan mal da iste can da iste, vėrir. **290/10**
3634. Allah'tan maldan ziyade can sağlığı iste. **290/08**
3635. Allah'tan maldan ziyade mağfiret iste. **290/09**

3636. Allah'tan ne ister iseŋ onu vėrir, ihsan ėder. **292/15**
3637. Allah'tan özge kimsesi yoḳ. **266/08**
3638. Allah'tan talep ėt, her şeyde talep şarttır. **281/07**
3639. Allah'tan ümidini kesme; zira Cenabıallah "Gafuru 'r-Rahîm, erhamu 'r-Râhimîn"dir. **263/09**
3640. Allah'tan ümit kesilmez, "*lā-taḳnaṭū min raḥmati'llāh* [=Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.]" buyrulmuştur. **263/10**
3641. Allahu a'lem bi 's-sevap. [=Allah doğrusunu en iyi bilendir.] **261/02**
3642. Allahu a'lem bi 's-sevap ve bi-muradih. [=Allah doğrusunu ve istenileni en iyi bilendir.] **261/03**
3643. Allahu zü 'l-celal, lā-yus'alu 'ammā yaf'al . **275/01**
3644. Allahu zü 'l-celal, muhavvilü 'l-havli ve 'l-ahvaldir. **275/04**
3645. Allahu zü 'l-celalden ḳorḳmaḳ gerek. **275/02**
3646. Allahu zü 'l-celaliŋ hikmetinden, kendisinden sual sorulmaz. **275/03**
3647. Allahualem, lisan-ı gaybdır. **261/05**
3648. Allahualem öyle olmaḳ gerek. **261/04**
3649. Allahuekber azam ve kebiran [=Allah; en büyüktür, en yücedir]. **262/02**
3650. Allahuekber kebiran [=Allah, en büyüktür]. **261/16**
3651. Allahuekber-bang-i Muhammedî ile cihan doldu. **262/03**
3652. Allahuteala, abd-i şekûru sever. **282/30**
3653. Allahuteala, aḳlı olmayan mümini sevmez. **282/31**
3654. Allahuteala cümleye galip ve ḳudreti her şeye şamildir ve cemi umurunda Hakîm ve Alîm'dir. **268/03**
3655. Allahuteala her şeyi bilir, hüküm ve hikmetini icra ėder. **268/17**
3656. Allahuteala her şeyiŋ erbabını bilir. **268/08**
3657. Allahuteala; ḳullarına lütuf ve ihsan ėdicidir, ayıplarını setrėder ve cürümlerini affėder… ila aḫirihi… **268/16**
3658. Alma alı, sat yağızı, besle ḳırı, bin doruya. **121/29**
3659. Alma baḫşiş ar eteğin, tutagör yâr eteğin. **122/04**
3660. "Alma" da dėrim, "elma" da dėrim. **121/33**
3661. Alma mazlumuŋ ahını, çıḳar aheste aheste. **122/22**
3662. Alma sarıyı, satma sarıyı. **121/30**
3663. Alma sarıyı, satma sarıyı; sarı, ḳapıŋda ise tutma sarıyı. **121/31**
3664. Almadan kim vėrir? **122/29**
3665. Almadan vėrilmez, vėrmeden alınmaz. **122/28**
3666. Almadan vėrme, görmeden alma. **122/30**
3667. Almadan vėrmek Allah'a maḫsus… **122/31**
3668. Almadım, ki vėreyim; görmedim, ki bileyim. **122/10**
3669. Almadım, vėrmem; görmedim, bilmem. **122/12**
3670. "Almadım, vėrmem; görmedim, bilmem." dė ḳurtul. **122/11**
3671. Almağı bilen vėrmeği de bilir. **121/28**
3672. Almağı bilen vėrmeği de bilmek gerek. **121/27**
3673. Almaḳ âdet ise vėrmek de âdettir. **123/02**
3674. Almaḳ farz, boşamaḳ sünnet… **123/01**
3675. Almaḳ tatlı, vėrmek acı… **122/02**
3676. Almaḳ varsa vėrmek de var. **122/05**
3677. Almaḳ varsa vėrmek de var. **122/13**
3678. Almaḳ, vėrmek; gelmek, gitmek iki taraftan gerek. **122/15**
3679. Almaḳ, vėrmek göŋül ḫoşluğuyla olur. **122/03**
3680. Almaḳ vėrmek ile yaraşır. **121/32**
3681. Almalı; amma vėrmeli. **121/34**
3682. Almalı, vėrmeli. **121/34**
3683. Alman, biaman… **121/19**
3684. Alman, elaman! **121/18**
3685. Almasam bir bela, alsam iki bela. **121/24**
3686. Alması ḳolay; amma vėrmesi güç… **122/14**
3687. Alması ḳolay, vėrmesi güç… **121/26**
3688. Almasını bilen vėrmesini de bilir. **121/25**
3689. Almayacağıŋ şeyi sorma. **122/18**
3690. Almayacaḳ gözle görülen mal, güzel de olsa güzel görülmez. **122/19**
3691. Almayana zorla mal vėrilmez. **122/01**
3692. Almayım da kim alsın. **122/32**
3693. Almaz mısıŋ aḳideyi miski pahasına? **122/17**
3694. Almaz mısıŋ şikârı, ḳapmaz mısıŋ şekeri? **122/16**
3695. "*al-muḳaddaru lā-yuġayyaru* [=Takdir edilen değişmez.], *al-muḳaddaru kā'inun* [=Takdir edilen gerçekleşir.]" cümel-i cemilesine inanıp […] ėdenler, her hâlde muḳadderata razı olup "*tavakkaltu ala'llāh* [=Allah'a tevekkül ettim.]" diyerek boyun bükenler, *'alâ külli hâl* [=her hâlde] say u gayretle tahsil-i rızḳta "*tavakkaltu ala'llāh* [=Allah'a tevekkül ettim.]" ile kefâf-ı nefis eyleyenler; dünyanıŋ şusundan busundan şikâyetle muğber olmaz ve müteellim olmazlar. **308/01**
3696. Alna yazılan elbette görülse gerek. **124/23**
3697. Alna yazılan görülse gerek. **124/19**
3698. Alna yazılanı göz görür. **124/20**
3699. Alnı açıḳ, yüzü aḳ. **123/12**
3700. Alnı açıḳ, yüzü pak… **123/11**
3701. Alnı aḳ, yüzü pak âdemdir. **123/08**
3702. Alnı ay gibi, ḳaşları yay gibi… **123/13**
3703. Alnı ay, ḳaşları yay, ağzı hoḳḳa gibi, sözü noḳta gibi. **123/16**
3704. Alnı ay, ḳaşları yay, gözleri yıldız, burnu çekme düz, yanaḳları gül, saçları sümbül, ağzı hoḳḳa, sözü noḳta, boyu fidan, özü civan gibi güzeldir. **123/17**
3705. Alnı davul derisi gibi… **124/08**
3706. Alnı incir gibi buruşmuş, gözleriniŋ feri uçmuş, ḳaşları birbirine girmiş, yanaḳları işkembe gibi tırışmış, burnu armut gibi ağzına düşmüş, saçları melte melte, dili pelte pelte, ağzı ayman gibi, sözü saman gibi, beli keman gibi, özü yaman gibi olmuş hâlâ güzellikten, gençlikten dem vurur ḳart-ı felektir. **123/19**
3707. Alnı incir gibi buruşmuş hâlâ gençlikten dem vuran ḳart-ı felektir. **123/18**
3708. Alnı pak olan güleğen olur. **124/06**
3709. Alnı pak, yüzü açıḳ; neden gülmesin? **124/05**
3710. Alnım açıḳ, yüzüm aḳ. **123/10**
3711. Alnımıŋ ḳara yazısı imiş, ne yapayım! **124/16**

3712. Alnıŋ teri, eliŋ kiri ile yėnilen aş; derdiŋe derman olur; ėl eliyle yutulan aş; derdiŋe dert, âleme ƫarman olur. **124/02**
3713. Alnıŋ teri ile ḳazanılan mal tatlı olur, eliŋ kiri (gasp ve yağma) ile ḳazanılan mal yatlı (ayıplı) olur. **123/25**
3714. Alnıŋ yazısı başa gelir. **124/24**
3715. Alnına altın yapıştırmamış ya! **123/14**
3716. Alnına damga vurulmuş. **124/04**
3717. Alnına davul derisi ḳaplamış. **124/09**
3718. Alnıŋa yazılanı görseŋ gerek, başıŋa gelen ḳazayı çekseŋ gerek. **124/21**
3719. Alnıŋa yazılanı görürsün. **124/22**
3720. Alnında ay, yüzünde gün oynuyor. **123/15**
3721. Alnında damgası yoḳ, ki tabiatını bileyim. **124/03**
3722. Alnını ḳarışladı. **124/17**
3723. Alnını ḳarışlarım ben onuŋ! **124/13**
3724. Alnınıŋ ar damarı çatlamış. **124/12**
3725. Alnınıŋ damarı çatlamış, yüzünüŋ perdesi patlamış. **124/11**
3726. Alnınıŋ damarı daha çatlamamış. **124/10**
3727. Alnınıŋ ḳara yazısı… **124/15**
3728. Alnınıŋ ḳarası baƫt-ı siyah, is ḳarası ḳurum boya. **124/18**
3729. Alnınıŋ teri, eliniŋ kiri ile ḳazandığı helal malıdır. **123/23**
3730. Alnınıŋ teri, eliniŋ kiri ile ḳazanır âdemdir. **123/22**
3731. Alnınıŋ teri ile ḳazanır (ḳazanılmış). **123/26**
3732. Alpaḳ… **110/33**
3733. Alsa alsın, almasa almasın; sen ḳarışma. **120/03**
3734. Alsa da boş, almasa da boş… **120/05**
3735. Alsa da ƫoş, almasa da ƫoş… **120/04**
3736. Alsa da onuŋ, almasa da onuŋ. **120/06**
3737. Alsa vėrmez, vėrse almaz âdemdir. **120/02**
3738. Alsam bir bela, almasam iki bela… **120/07**
3739. Alt çeŋe mor çuƫaya ḳaplı. **111/25**
3740. Alt tarafı haramdır. **111/32**
3741. Alt tarafında gâvur köyü yoḳ ya! **111/30**
3742. Alt tarafını ḳarıştırma. **111/29**
3743. Alt tarafını sorma. **111/31**
3744. Alt yanı çıḳmaz yoldur (soḳaḳ). **111/34**
3745. Alt yanı kiraz bahçesi. **111/35**
3746. Alt yanında ne var baḳalım! **111/33**
3747. Alta gitti. **111/06**
3748. Altay'dan at alsaŋ altı oğluŋa da yetişir, boy ḳovar; Ḳırgız'dan ḳız alsaŋ altı nesliŋe soy ḳovar. **110/41**
3749. Altay'ıŋ al tayı, Uygur'uŋ aḳdarısı, Ḳırgız'ıŋ ḳızıl yüzlü ḳızı bir yiğitte bulunmaḳ gerek. **111/02**
3750. Altay'ıŋ altılıḳ atı, Uygur'uŋ altmışlıḳ ḳartını yine yiğit gösterir. **111/03**
3751. Altı altın gibi parladı çıḳtı. **110/35**
3752. Altı bozuḳ çıḳtı. **111/22**
3753. Altı çürük, üstü bozuḳ çıḳtı. **111/23**
3754. Altı haram, üstü helal… **111/26**
3755. Altı ile altı on iki ėder, on iki ay bir yıl ėder, bir yıl üç yüz altmış beş gün ėder, ötesini sen hesap ėt. **110/36**
3756. Altı ḳaval, üstü şişƫane… **111/28**
3757. Altı olur, yedi olur; hep Allah'ıŋ (Taŋrı'nıŋ) dėdiği olur. **111/11**
3758. Altı, üstünden belki ƫayırlıdır. **111/12**
3759. Altı, üstünden belki iyi çıḳar. **111/20**
3760. Altı üstünden belki iyi çıḳar, ne bilirsiŋ! **118/ek/13**
3761. Altı, üstünden ƫayırsız çıḳtı. **111/21**
3762. Altı üstüne beŋzemez. **118/ek/14**
3763. "Altım topraḳ, üstüm yapraḳ…" diyen asker, askerdir. **112/26**
3764. Altımız derya, üstümüz sema (beyne 'd-derya ve 's-sema) bir hâlde ḳaldıḳ. **118/ek/15**
- Altın: **113/04**

3765. Altın adı baḳır oldu. **112/08**
3766. Altın adıŋı baḳır ėtme. **112/07**
3767. Altın ağır çeker. **112/10**
3768. Altın, ağırlığını kendi taşır. **112/11**
3769. Altın, aḳçe iman vėrmez; haḳ ecel aman vėrmez. **112/13**
3770. Altın; alaḳargayı aḳ, aḳ ḳargayı ḳara ėder. **112/19**
3771. Altın almış, baƫtına baḳır çıḳmış. **112/05**
3772. Altın altındır, demir demirdir, taş yine taştır; altından demir, demirden altın olmadığı gibi taş da demir olmaz. **112/01**
3773. Altın altındır, gümüş gümüştür; baḳır altın olmaz, altına baḳır dėnilmez. **112/12**
3774. Altın anaƫtar, ḳale ḳapılarını açar. **112/22**
3775. Altın asil madendir. **112/09**
3776. Altın, ateşte; insan, mihnette belli olur. **112/06**
3777. Altın, ateşte; insan, mihnette tecrübe olunur. **112/04**
3778. Altın ayarı taş üstünde belli olur. **113/12**
3779. Altın ayarını taş üstünde gösterir, insan ayarını iş üstünde gösterir. **113/11**
3780. Altın babası, Aynaroz papazı… **113/06**
3781. Altın babasıdır. **113/05**
3782. Altın bardaḳtan su içmeniŋ inci marazına (verem) ne şifası olur. **113/10**
3783. Altın bardaḳtan su içmiş gibi… **113/09**
3784. Altın baş tıyraḳ(?) gibi… **113/08**
3785. Altın başlı, sırma saçlı oğlan ister. **113/07**
3786. Altın bilezik eldeki hünerdir. **113/13**
3787. Altın bilezik elinde, neden ƫavf ėder? **113/14**
3788. Altın can vėrmez. **113/24**
3789. Altın canlı âdem… **113/25**
3790. Altın çeŋesi mor çuƫaya ḳaplı. **113/26**
3791. Altın eli bıçaḳ kesmez. **112/14**
3792. Altın, elmas; oŋa dur olmaz. **112/16**
3793. Altın esiri… **113/01**
3794. Altın, evinde oturur. **112/23**
3795. Altın gibi her yerde ağır tartar. **114/25**
3796. Altın gibi her yerde el üstünde gezer. **114/24**
3797. Altın gibi her yerde ḳıymetlidir. **114/23**
3798. Altın gibi ḳalbi saftır. **114/20**
3799. Altın gibi malıŋ olsun. **114/26**
3800. Altın gibi maşallah… **114/21**
3801. Altın gibi parlaḳtır. **114/22**
3802. Altın gibi sağlamdır (saf). **114/19**
3803. Altın gideli çoḳ oldu, gümüşe baḳalım. **114/15**
3804. Altın, gümüş; anayı ḳızdan ayırır imiş. **114/16**

3805. Altın, gümüş; "Dünya seniŋ." dėmiş. **113/03**
3806. Altın, gümüş; muavin-i ḫasisedir. **113/02**
3807. Altın, gümüş; potada ḳal olmayınca ayar bulmaz. **114/17**
3808. Altın halḳa… **114/02**
3809. "Altın halḳası var." dėseler namerdiŋ ḳapısınıŋ halḳasına yapışma. **114/01**
3810. Altın hem yâr hem ağyardır. **115/13**
3811. Altın ısırga (küpe) ḳulaḳ ağrıtır, zerhal ediktir (çizme) ki ayaḳ ağrıtır. **114/31**
3812. Altın, insana ne can vėrir ne iman. **112/15**
3813. Altın kâse ḳırılsa da ḳıymeti eksilmez. **115/08**
3814. Altın ḳırılmaḳla ḳıymetten düşmez. **115/07**
3815. Altın küpeniŋ, elmas iğneniŋ şerefini ḳadınlardan sor. **114/18**
3816. Altın küpünde oturmuyor ya! **114/29**
3817. Altın küpüne daldı. **114/30**
3818. Altın küpüne daldırmamışlar ya! **114/27**
3819. Altın küpüne girmemiş a! **114/28**
3820. Altın leğeniŋ ḳan ḳusana ne faydası var? **115/09**
3821. Altın madeniŋ sarısıdır, ḳadın dünyanıŋ yarısıdır. **115/10**
3822. Altın madenleriŋ padişahı, elmas sultanıdır. **115/16**
3823. Altın, madenleriŋ şahıdır. **112/03**
3824. Altın nerede olsa altındır. **115/12**
3825. Altın ordu, altın taḫt; payitaḫt-ı Âl-i Cengiz, Deşt-i Ḳıpçaḳ. **112/21**
3826. Altın ordu, Deşt-i Ḳıpçaḳ'tır. **112/20**
3827. Altın, pas tutmaz. **113/21**
3828. Altın sarısı, deŋiz perisi arar. **114/06**
3829. Altın sarısı olmaḳla her sarı maḳbul değil. **114/08**
3830. Altın sarrafı; amma insan sarrafı değil. **114/10**
3831. Altın sarraflığı tartı (terazi) ile, insanıŋ sarraflığı tecrübe iledir. **114/14**
3832. Altın, servetiŋ ruhudur. **113/15**
3833. Altın tabutuŋ ölüye ne faydası var? **113/23**
3834. Altın taḫtta oturan padişahtır. **113/17**
3835. Altın tarağıŋ kel başa ne faydası olur? **114/07**
3836. Altın top, altın elma herkesiŋ eline geçer sanma. **113/19**
3837. Altın top, altın elma herkesiŋ eline geçmez. **113/20**
3838. Altın top gibi maşallah. **113/18**
3839. Altın üzengili, gümüş gaşiyeli eyer vursaŋ eşek yine eşektir. **112/25**
3840. Altın üzengisi, gümüş gaşiyesi var. **112/24**
3841. Altın yâr, yoldaş bulur. **115/14**
3842. Altına "altın", baḳıra "baḳır" dėnir. **112/02**
3843. Altına baḳma, üstüne baḳ. **110/38**
3844. Altına bulanmış (sıvanmış) Altın Ḫanım. **113/16**
3845. Altına hile ḳatılsa da elmasa hile ḳatılmaz. **114/03**
3846. Altına tusan bala (çocuḳ) gibi oldu. **111/10**
3847. Altına yâr, yoldaş olamayan kimse olmaz. **115/15**
3848. Altında hile var, onda hile yoḳ. **114/04**
3849. Altında ḳalanıŋ canı çıḳsın. **111/27**
3850. Altında şüphe var, onda şüphe yoḳ. **114/05**
3851. Altından ḳutlu hükümdar olmaz. **115/17**
3852. Altından tabut yaptırsa faydasız… **113/22**
3853. Altınelma yağması yoḳ. **112/18**
3854. Altınelma yağmasından mı gelir? **112/17**
3855. Altını almayan, sevmeyen insan olmaz; meğerki mecnun ola. **115/16**
3856. Altını mı alırsın, üstünü mü? **111/24**
3857. Altını sarrafa sor, cevheri ḳuyumcuya göster. **114/09**
3858. Altını varsa pek saḳlasın. **115/11**
3859. Altınıŋ çoḳ ise ihsan eyle. **113/27**
3860. Altınıŋ çoḳ ise ihsan eyle, terk-i tabiat-ı nisvan eyle. **113/28**
3861. Altınıŋ geçmediği, hakîmiŋ su içmediği yerde oturulmaz. **115/03**
3862. Altınıŋ geçmediği yer olmaz. **115/01**
3863. "Altınıŋ geçmediği yer olmaz." dėrlerse inanma. **115/04**
3864. Altınıŋ geçmediği yerde oturulmaz. **115/02**
3865. Altınıŋ geçmediği zaman da olur. **115/06**
3866. Altınıŋ geçmediği zaman olmaz; meğerki açlıḳ ola ya alıcısı yoḳ ola. **115/05**
3867. Altınıŋ ḳadrini (ḳıymetini) sarraf bilir. **114/13**
3868. Altınıŋ ḳıymetini sarraf bilir, cevheriŋ ḳıymetini cevahirci. **114/11**
3869. Altınıŋ ḳıymetini sarraf, cevheriŋ ḳıymetini cevahirci, öküzüŋ ḳıymetini celep, insanıŋ ḳıymetini insan bilir. **114/12**
3870. Altınıŋ sarı olduğunu daha şimdi aŋlamaış. **115/16**
3871. Altısında terbiye görmeyen altmışında görse de faydasızdır. **110/37**
3872. "Altmış, yetmiş…" dėyip durma; işiŋ bitmiş. **111/08**
3873. Altmış, yetmişiŋ ḳardeşi sayılır. **111/07**
3874. Altmış yıl daha yaşasaŋ, o aḳıl ile hamama gitseŋ ḳuru çıḳarsın. **111/04**
3875. Altmış yılıŋ başında bir devlet ḳuşu ḳondu, o da başımıza pisledi gitti. **111/05**
3876. Altmışa geldikten soŋra altından tabaḳ, gümüşten ayaḳ yaptırsaŋ yine faydasızdır. **111/09**
3877. Altmışından soŋra ḳopuz çalınmaz. **110/39**
3878. Altmışından soŋra saz çalmağa beŋzer. **110/40**
3879. Altta ḳalanıŋ canı çıḳsın. **110/34**
3880. Alttan alta iş becerir. **118/ek/12**
3881. Âmâ Güneş'i inkâr ėtmekle Güneş yoḳ sayılmaz. **235/12**
3882. Âmâ ile bînâ (basîr, görücü) bir değil. **235/08**
3883. Âmâ, ziyadan hazzėtmez. **235/11**
3884. Âmâdan yol sorar. **235/10**
3885. Âmâl ve metalib, tedrici sır-nüma-yı zuhur olur. **128/24**
3886. Âmâl-i devlet; ihya-yı mülk, âlâ-yı millettir. **128/25**
3887. Aman Allah, aman ya Resulullah! **129/01**
3888. "Aman Allah!" diyeniŋ bile gözüne ḳoruḳ sıḳmaz. **129/05**
3889. Aman bulduḳ elinden, yandıḳ dilinden. **131/12**
3890. Aman, can ḳurtaran yoḳ mu! **129/17**
3891. "Aman!" dė de ḳurtul. **130/07**
3892. "Aman!" dėdi, mihnetten minnete düştü. **129/16**
3893. "Aman!" dėdik. **130/03**
3894. "Aman!" dėdik ḳurtulamadıḳ, "zaman" dėdik ḳurtulamadıḳ. **129/23**

3895. “Aman!” dėdik “Yaman!” dėmedik. **130/04**
3896. “Aman!” dėdirmez. **129/18**
3897. “Aman!” dėmeyince bıraḳmadı. **129/19**
3898. “Aman!” dėmeyince yaḳasını bıraḳmadı. **129/20**
3899. Aman destmali vėrildi. **130/10**
3900. “Aman!” diyen mihnetten ḳurtulur. **129/15**
3901. “Aman!” diyene el ḳaldırılmaz. **130/05**
3902. “Aman!” diyene ḳılıç ḳalḳmaz (olmaz). **130/02**
3903. Aman, elaman ey padişah-ı devran! **129/03**
3904. “Aman, elaman ey sahipḳıran-ı zaman!” sedası ayyuḳa çıḳtı. **129/04**
3905. Aman esen (asan) sağ selamet geldik! **129/11**
3906. Aman esen, esen aman… **129/12**
3907. Aman ey dostlar; gittik elden, yetişiŋiz! **129/10**
3908. Aman ey Osmanlılar, aman! **129/08**
3909. Aman ey ümmet-i Muhammed, yetişiŋiz! **129/09**
3910. Aman içinde olasın. **129/13**
3911. Aman, nedir bu çektiğim! **131/11**
3912. Aman padişahım; ceddimiz Müslüman, biz de Müslüman’ız. **129/07**
3913. Aman padişahım; suç bende, af sende. **129/06**
3914. Aman seniŋ eliŋden, aman ey biaman! **131/06**
3915. Aman seniŋ eliŋden çektiğim, aman! **131/05**
3916. Aman seniŋ eliŋden, yandım gayrı diliŋden! **131/08**
3917. Aman vėrmez ki… **130/20**
3918. Aman ya medet aman! **130/11**
3919. Aman zaman ḳalmadı artıḳ. **130/17**
3920. Aman zaman vėrmedi. **130/14**
3921. Aman zaman vėrmedi, hemen ḳırdı geçti. **130/22**
3922. Aman zaman vėrmedi, tomar-ı hayatın dürdüler. **131/01**
3923. Aman zaman vėrmeyen asilerdir. **130/16**
3924. Aman zaman vėrmez. **130/15**
3925. Aman zaman vėrmez inattır. **130/12**
3926. Amana düşen can esen, emanet gelen mal esen gerek. **130/08**
3927. Amana düşen can telef olmaz. **131/10**
3928. Amana düşen yaman daḫi olsa emin ol. **131/07**
3929. Amana düştü, imana geldi. **129/21**
3930. Amana düşürdüler. **129/22**
3931. Amana ḳılıç ḳalḳmaz. **129/24**
3932. Amana ḳılıç olmaz. **130/01**
3933. Amancıya el ḳalḳmaz. **130/06**
3934. Amanı diŋlemeyen cellattır. **130/09**
3935. Amanı yoḳuŋ imanı yoḳ. **130/21**
3936. Amanı zamanı yoḳ. **130/13**
3937. Amanı zamanı yoḳ zalim felekten saḳınmaḳ gerek. **131/03**
3938. Amanım Allah! **129/02**
3939. Âmânıŋ ḫatırı için Güneş inkâr olunmaz. **235/13**
3940. Âmânıŋ hissi galiptir. **235/29**
3941. Âmânıŋ ibret gözü açılmaḳ elbette mümkün değil. **235/14**
3942. Âmânıŋ ibret gözü elbette açılmaz. **235/16**
3943. Amansız felekte aman olmaz, felekten yaman düşman olmaz. **131/04**
3944. Amansız felekten saḳın mürüvvet umma! **131/09**
3945. Amansız, izansız esti savurdu. **130/19**
3946. Amansız mekân olmaz. **129/14**
3947. Amansız millet, zamansız ḫarap olur. **130/18**
3948. Amasra’dan un gelecek; soŋra baḳlava, börek pişecek dėsene! **128/16**
3949. Amasya bamyası gibi ipe dizilmiş. **128/17**
3950. Amasya bamyasınıŋ faziletini yiyen bilir. **128/19**
3951. Amasya eriği gibi ḳapḳaradır. **128/23**
3952. Amasya eriği gibi ḳupḳurudur. **128/22**
3953. Amasya’dan bamya gelinceye ḳadar ocağımızda ot biter. **128/18**
3954. Amasya’dan bamya yükletmek için Amasra’da gemi yaptırmağa mı gitmiş? **128/20**
3955. Amasya’dan erik gelsin de soŋra düğünüŋ ḫoşafını içersin. **128/21**
3956. Amasya’nıŋ bardağı, biri olmazsa biri daḫi (bir daha). **128/15**
3957. Âmâya değneğini çaldırmış ahmaḳtır. **235/30**
3958. Âmâya “İbret gözüŋü aç.” dėnilmez. **235/15**
3959. Âmâya Kâbe sürmesi ne yapsın? **235/09**
3960. Ambarına ot bitmiş. **325/14**
3961. Amca vėrgisi… **131/02**
3962. “Âmin!” dė, ki duaŋ ḳabul ola. **131/24**
3963. “Âmin!” dėnecek duaya herkes “Âmin!” dėr. **131/23**
3964. “Âmin!” diyen emin olur. **131/25**
3965. Amir zalim olunca maiyeti de adavetli, garazkâr olur. **131/16**
3966. Amire itaat şarttır. **131/15**
3967. Amma ne fayda; at alan, Üsküdar’ı geçti! **131/16**
3968. Amma ne fayda, bıçaḳ kemiğe dayandı! **131/17**
3969. Amma ne fayda, cellatıŋ ḳastı canadır! **131/22**
3970. Amma ne fayda, fırsat elden gitti! **131/19**
3971. Amma ne fayda, gemi şapa oturdu. **131/26**
3972. Amma ne fayda; gülü elinden aldırdı, bülbülü bağından uçurdu! **131/13**
3973. Amma ne fayda, iş işten geçti! **131/15**
3974. Amma ne fayda, ocağıma incir dikti! **131/14**
3975. Amma ne fayda, şekeri suya düştü! **131/18**
3976. Amma ne fayda, yangın saçağı sardı! **131/20**
3977. Amma ne fayda, yâriŋ ḳastı cana imiş! **131/21**
3978. An bu an, zaman bu zaman… **135/22**
3979. Aŋ da ağla, sevdiğiŋe ağla. **102/03**
3980. Ana, anadır; baba, babadır. **132/15**
3981. Ana anadır, baba babadır. **132/21**
3982. Ana ata haḳḳı büyüktür, ödenmez; baba haḳḳı büyüktür, gėri dönmez. **132/02**
3983. Ana ata muhabbetine değer olmaz. **131/27**
3984. Ana, baba; ay, gün sayılır. **132/20**
3985. Ana baba bir ḳardeş… **134/06**
3986. Ana baba bir ḳardeş; anadan bir doğmayan ḳarındaş sayılmaz. **134/07**
3987. Ana baba duasını almış. **134/05**
3988. Ana baba duasını ḳazanmış evlat oŋar, bedduasını alan evlat doŋar. **133/33**
3989. Ana baba evladıdır herkes, kimseniŋ evladına kem nazarla baḳmamaḳ gerek. **132/26**
3990. Ana baba evladınıŋ bilerek kötü olmasını istemez. **132/25**
3991. Ana baba evladınıŋ fenalığını istemez. **132/24**
3992. Ana baba gibi yâr olmaz. **135/29**
3993. Ana baba göŋlünü yapan Kâbe yapmış ḳadar sevap ḳazanır. **134/02**

3994. Ana baba göŋlünü yapıp ḫayır duasını alanlar baḫtiyar sayılır. **134/04**
3995. Ana baba göŋlünü yıḳan Kâbe yıḳmış ḳadar âsim olur. **134/03**
3996. Ana baba günü, boğaz boğaza oldular. **134/12**
3997. Ana baba günü (ḳavga düğünü). **134/11**
3998. Ana baba günü (oldu). **134/10**
3999. Ana baba haḳḳı büyüktür, ödenmez; meğerki affėdeler. **132/17**
4000. Ana baba ḫayır duasın alan evlat dü cihanda felah bulur; bedduasın alan, iki dünyada felah bulmaz, fena bulur. **132/07**
4001. Ana, baba, ḫoca haḳḳı büyüktür, ödenemez; meğerki kendileri af ile razı olalar; gaflet olunmaya, hürmet ve riayetde ḳusur ėtmemek gerek. **134/01**
4002. Ana baba ile iftiḫar olunmaz **132/04**
4003. Ana baba ḳadir ve ḳıymeti öldükten soŋra bilinir. **133/29**
4004. Ana baba ḳadri, ḳıymeti ana baba olduḳtan soŋra bilinir. **135/26**
4005. Ana baba ḳadri, ḳıymeti öldükten soŋra bilinirmiş. **135/27**
4006. Ana baba ḳadrini, ḳıymetini bilmeyene soŋra zaman bildirir. **135/28**
4007. Ana baba nasihati, evlada baş mirastır. **134/16**
4008. Ana baba nasihati, telef olmayan mirastır. **134/17**
4009. Ana baba nasihatini diŋlemeyen ağlar. **134/20**
4010. Ana baba nasihatini diŋlemeyeni zaman terbiye ėder. **134/21**
4011. Ana baba nasihatini diŋleyen, mağlup olmaz. **134/19**
4012. Ana baba nasihatini tutan evlat, iki cihanda aziz olur. **134/18**
4013. Ana baba nasihatini tutmayan oŋmaz. **134/22**
4014. Ana baba olmağı herkes ister; amma herkes ana baba olamaz. **132/18**
4015. Ana baba olmaḳ ḳolay değil. **132/19**
4016. Ana baba sözünü tutan kendi sözünü de tutturur. **133/28**
4017. Ana baba sözünü tutmayan, yabana atılır. **134/15**
4018. Ana baba tekdiri, evlat için ayn-i nimettir. **133/24**
4019. Ana, baba, üstat alḳışı (ḫayır duası); sekiz cennet ḳapısın açar, ḳargışı da (bedduası da) yedi cehennem ḳapısın açar. **132/14**
4020. Ana, baba, üstat alḳışını al; tek ḳargışını alma. **132/16**
4021. Ana baba yaman da olsalar yine ana babadırlar. **133/20**
4022. Ana babanıŋ ḫayır duasını almaḳ gerek. **133/32**
4023. Ana babaya hürmet ėtmek, evladıŋ fariza-yı zimmetidir. **133/18**
4024. Ana babaya riayet ėtmek gerek. **133/17**
4025. Ana, ben gidemem bendere; alışmışım ḳaba döşek mindere. **132/39**
4026. Ana evlattan geçmez. **133/21**
4027. Ana gibi yâr olmaz, baba gibi dost olmaz. **135/30**
4028. Ana gibi yâr olmaz, Bağdat gibi yer olmaz (İstanbul gibi diyar olmaz). **135/31**
4029. Ana haḳḳı, baba haḳḳından büyüktür. **132/03**
4030. Ana ḳucağı, baba bucağı geçilmez. **135/33**
4031. Ana ḳucağı geçilmez. **135/32**
4032. Ana ḳucağı geçilmez, baba ocağı yıḳılmaz. **135/34**
4033. Ana ḳuzusu… **136/19**
4034. Ana yaḫşi olursa bala da (evlat da) yaḫşi olur, ne olursa soŋradan olur. **136/09**
4035. Ana, yiğidiŋ ḳalḳanıdır. **136/07**
4036. Anababulla, giren çıḳan belirsiz. **134/13**
4037. Aŋacağı aŋmağa bahane ister. **102/04**
4038. Anadan babadan öksüz ḳalan talihsizdir. **133/02**
4039. Anadan babadan öksüz ḳalan yanan ateşe dalan gibidir. **133/06**
4040. Anadan doğan ilk çocuğa -öŋce yani- "toŋguç", soŋra doğana -ortanca- "taŋguç" eŋ soŋra doğana -gence- "soŋguç" dėrler. **133/01**
4041. Anadan doğduḳtan beri gülmemiş. **134/08**
4042. Anadan doğduḳtan beri su görmemiş. **134/09**
4043. Anadan doğma… **133/07**
4044. Anadan doğma âmâlar değildir vâḳıf elvana. **133/25**
4045. Anadan doğma olmuş. **133/11**
4046. Anadan doğmaḳ ölmek için, doğuranları bilmek için. **133/09**
4047. Anadan doğmaḳ ölmek için, dünyada yaşamaḳ bilmek için. **133/08**
4048. Anadan doğmaḳ ölmek için, Taŋrıteala'yı bilmek için. **133/10**
4049. Anadan doğmayan ḳardeş sayılmaz. **133/05**
4050. Anadan gören (ḳız) don biçer, babadan gören (oğlan) oḳ yonar (yontar). **136/10**
4051. Anadan oğul doğsa gerek, ana sözün tutsa gerek; ana sözün tutmayan, ant zehrin içse gerek. **134/24**
4052. Anadan oğul doğsa gerek, ana sütün emse gerek, ana ḳucağında, baba bucağında büyüse gerek, ana baba ocağı oğula yer yurt ocağı olsa gerek; yer yurt ocaḳ bucağı olmasa, yer yurt ocaḳ ḳadrini bilmese o oğul, iller, bucaḳlar esir, sefil ḳul olup ocaḳ külü gibi savrulsa gerek. **132/01**
4053. Anadan oğul doğsa gerek, ata yolun ḳovsa gerek, arğamaḳ ata binse gerek, cav ardından çapsa gerek; ata yolun, ana sözün tutmayan türlü derde, dereye düşse gerek. **134/25**
4054. Anadan oğul doğsa gerek, baba yolun ḳovsa gerek. **134/23**
4055. Anadan öksüz ḳalmış, babaya emeksiz olmuş. **133/03**
4056. Anadan öksüz ḳalmış, yanan ateşe dalmış. **133/04**
4057. Anadır, atadır; ateş gibi yanadır. **132/23**
4058. Anadır, ateş gibi yanadır. **132/06**
4059. Anadır, babadır; her derde devadır. **132/22**
4060. Anadölü (toḫumu), ana uruğudur (harsıdır); azmamaḳ gerektir. **136/11**
4061. Anadölü (toḫumu), sensiz dünya olmaz; dünyasız, Ḳonya'sız Anadölü olmaz; baş hikmeti ata dölüdür, dünyayı doldurur; ata, ana dölü birliğiyle döl olur; olmaz tek başına ata dölü, ana dölü. **35/01**
4062. Anaḫtar altından olmuş kilidi baḳır olduḳtan soŋra ne fayda. **136/32**
4063. Anaḫtarsız kilit olmaz. **136/31**

4064. Analar ağlattı. **135/05**
4065. Analar beş beş doğursun sen gibi meh-tal‘atı. **135/24**
4066. Analar (ḳuzusunuŋ) kendi ḳuzusunu ḳulağından tanır. **135/03**
4067. Anaları ölen civcivler şimdi ḳaralar giyip yas tutarlar. **136/28**
4068. Analarıŋ bozlayıp (evca‘ getirerek) doğurduḳları hep hürdür. **136/08**
4069. Analarıŋ doğurduğunu vatan yoğurur. **135/23**
4070. Analarıŋ ḫatırına gelen evlatlarıŋ başına gelmesin. **135/25**
4071. Analarından ayrılan ḳuzular gibi maŋraşırlar. **135/02**
4072. Analı ḳuzu, ḳınalı ḳuzu… **136/21**
4073. Analı ḳuzu, ḳınalı ḳuzu; anasız ḳuzu, yaralı ḳuzu. **134/28**
4074. Anam anam dėdiği hamam anası Kel Fatma değil mi! **132/38**
4075. Anam ateş, babam ḳor, . **132/08**
4076. Anamdan emdiğim sütü burnumdan getirdiler. **133/12**
4077. Anamıŋ aḳ sütü gibi helal olsun. **132/13**
4078. Anamıŋ nikâhından geçer, geçmeden (imameli geçme çubuḳtan) geçmem. **136/04**
4079. Anamıŋ yorduğu düşman başına, zevcemiŋ yorduğu benim başıma olsun. **136/22**
4080. Anaŋ öldüğüne yanmam, anaŋ ölüp de seniŋ ḳaldığıŋa yanarım. **136/30**
4081. Anaŋ tat, babaŋ tat; ne gerek saŋa balaban at, bin eşeğiŋ yorgalat. **132/27**
4082. “Anaŋ yaḫşi, babaŋ yaḫşi; analardan doğan sen yaḫşi…” diye diye güç hâl yola yatırdıḳ. **136/20**
4083. Anaŋdan emdiğiŋ süt burnuŋdan gelmeyince âlem bir şey vėrmez. **133/14**
4084. Ananıŋ ayağı altında cennet vardır. **133/34**
4085. Ananıŋ babanıŋ ibadetinden saŋa bir fayda yoḳtur, illaki âbid sen ibadeti kendiŋ ėt. **136/01**
4086. Ananıŋ, babanıŋ zehâdeti saŋa fayda vėrmez. **136/02**
4087. Ananıŋ toŋgucu (ilki) olmaḳtan dağlarda tilki olmaḳ… **135/16**
4088. Anası belli, babası elli! **136/06**
4089. Anası onu doğuracağına keşke taş doğuraydı. **132/31**
4090. Anası soğan, babası sarımsaḳ; kendi gülbeşeker çıḳtı. **133/27**
4091. Anası söylemeden ḳızı tamamlar. **136/18**
4092. Anası turp, babası şalgam, şanlı ocaḳ… **133/26**
4093. Anasına babasına ḫayrėtmeyen saŋa mı ḫayrėdecek? **132/36**
4094. Anasına babasına ḫayrı yoḳ, saŋa mı ḫayrėdecek? **132/35**
4095. Anasına babasına hürmet ėdene herkes hürmet ėder. **133/22**
4096. Anasına baḳ ḳızın al. **136/17**
4097. Anasına baḳ, ḳızın al; kenarına baḳ, bezin al. **136/12**
4098. Anasından doğalı gülmemiş. **135/07**
4099. Anasından doğduḳtan beri başı secdeye gelmemiş. **135/06**
4100. Anasından emdiği aḳ süt burnundan geldi. **132/10**
4101. Anasından emdiği süt burnundan geldi. **135/11**
4102. Anasını ağlatırlar. **132/28**
4103. Anasını ağlatmışlar. **132/29**
4104. Anasını ağlattı. **135/04**
4105. Anasını bellemişler. **132/30**
4106. Anasını gör de ḳızını al, kenarını gör de bezini al. **136/15**
4107. Anasını gör, ḳızını al; kenarını gör, bezini al. **136/16**
4108. Anasını gör, ḳızını al; kenarını gör, bezini al; özünü gör, sözünü al. **135/18**
4109. “Anasını gördüm, ḳızını görmedim.” dėme. **136/13**
4110. Anasını gördüŋse ḳızını gördüŋ say. **136/14**
4111. Anasınıŋ aḳ sütü ağzında ḳoḳar. **132/11**
4112. Anasınıŋ aḳ sütü gibi helal. **134/27**
4113. Anasınıŋ aḳ sütü gibi helal malıdır. **132/12**
4114. Anasınıŋ aḳ sütünü burnundan getirdiler. **132/09**
4115. Anasınıŋ arḳa ebesi değil ya! **132/32**
4116. Anasınıŋ babasınıŋ ḫayır duasını almış ḫayırlı evlattır. **134/14**
4117. Anasınıŋ besili danası… **135/10**
4118. Anasınıŋ bir tanesi, babasınıŋ merdanesi… **135/12**
4119. Anasınıŋ bir tanesi, (Bursa’nıŋ kestanesi)… **135/14**
4120. Anasınıŋ gözyaşını ḳurutmaz. **135/19**
4121. Anasınıŋ ipliğini, babasınıŋ iyiliğini satmış ḫayırsızdır. **132/37**
4122. Anasınıŋ ipliğini satmış. **134/26**
4123. Anasınıŋ ḳarnında doḳuz ay on gün nasıl durmuş! **135/17**
4124. Anasınıŋ körpe ḳuzusu… **135/09**
4125. Anasınıŋ körpe ḳuzusu, babasınıŋ çibde(?) ḳuzusu… **135/13**
4126. Anasınıŋ nikâhı, babasınıŋ metaı… **135/21**
4127. Anasınıŋ nikâhını ister. **135/20**
4128. Anasınıŋ oynaşı, babasınıŋ sırdaşı değil a! **132/34**
4129. Anasınıŋ oynaşı değil ya! **132/33**
4130. Anasınıŋ sütü ağzında ḳoḳar. **135/08**
4131. Anasınıŋ sütü burnundan geldi. **133/13**
4132. Anasınıŋ toŋgucudur (ilkidir), yabana gitmez. **135/15**
4133. Anasız ḳız, babasız oğlan talihli mi sayılır? **134/32**
4134. Anasız ḳuzu ölmese de örselenmeden büyümez. **134/31**
4135. Anasız ḳuzunuŋ başına ip taḳarlar. **134/29**
4136. Anasız ḳuzunuŋ melemesi çoḳ olur. **134/30**
4137. Anaya babaya asi olanıŋ iki yaḳası bir yere gelmez. **133/15**
4138. Anaya babaya asi olmaḳ Allah’a asi olmaḳla beraberdir. **133/30**
4139. Anaya babaya asi olmamaḳ gerek. **136/05**
4140. Anaya babaya göre erkek evlat, ḳız evlat hep bir evlattır. **133/19**
4141. Anaya babaya hürmet ėdene Allah merhamet ėder. **133/23**

4142. Anaya babaya hürmet ėtmeyeniŋ ilâ aḫiri ’l-ömr yüzü gülmez. **133/16**
4143. Anaya babaya itaat ėtmek gerek. **136/03**
4144. Anaya babaya ḳarşı “Of!” daḫi dėmek yoḳtur. **132/05**
4145. Anayı babayı incitmeyen evlat incinmez. **133/31**
4146. Anca beraber, manca beraber olmaḳ gerek. **137/20**
4147. Ancaḳ Cenabıhaḳḳ’ıŋ lütuf ve atâsın gözleriz. **137/16**
4148. Ancaḳ doğru yol doğru ameldir. **137/13**
4149. Ancaḳ Haḳḳ’ıŋ lütfuna sığınmaḳ gerek. **137/15**
4150. Ancaḳ keramet ehl-i abada olur. **137/17**
4151. Ancaḳ kişiye öz aşinaları ḫoş gelir. **137/10**
4152. Ancaḳ lütuf ile olur her ne olursa. **137/14**
4153. Ancaḳ öz aşinalarıŋ ėt aşina baŋa. **137/09**
4154. Ancaḳ sabır ile ḳoruḳ, helva olur. **137/12**
4155. Ancaḳ sabır ile murada ėrişilir. **137/11**
4156. Aŋdığım ḳarşıdan çıḳageldi. **102/05**
4157. Aŋdığıŋ ḳarşıŋa çıḳarsa ḳıyamet yaḳın imiş. **102/01**
4158. Aŋdım o bivefayı garibane ağladım, geldi ḫayali dide-yi giryana ağladım. **102/02**
4159. Angıl dangıl… **138/08**
4160. Angılsız dernek olmaz, çengelsiz örnek olmaz. **138/07**
4161. Aŋılan yâr, doŋulan (soğuyan) ḳalpte durmaz. **102/07**
4162. Ânîn(?) **137/08**
4163. Aŋladığıŋ işe baş ol, aŋlamadığıŋ işe taş ol. **103/12**
4164. Aŋladıḳ, yel değirmeni; amma suyu nereden? **103/11**
4165. Aŋladım ise Arap olayım. **103/28**
4166. Aŋladıŋ hâl-i dili, tarife hacet ḳalmaz; hacet odur dilsitan o pire, malum olan köy-i yâr tarif olunmaz. **102/29**
4167. Aŋladıŋ mı bamyanıŋ faziletini? **103/17**
4168. Aŋladıŋ mı boz eşek destanını? **103/22**
4169. Aŋladıŋ mı boz teke hikâyesini? **103/23**
4170. Aŋladıŋ mı feleğiŋ ḳaç çemberi varmış? **103/25**
4171. Aŋladıŋ mı ḳazıŋ ayağı ḳaç olduğun? **103/19**
4172. Aŋladıŋ mı ḳazıŋ ḳaç ayağı varmış? **103/18**
4173. Aŋladıŋ mı şimdi dünyanıŋ ḳaç bucaḳ olduğun? **103/24**
4174. Aŋladıŋ mı şimdi ḳazıŋ ayağı ḳaç imiş? **103/20**
4175. Aŋladıysa aŋladı, aŋlamadıysa ḳıyamete ḳadar aŋlamaz. **104/08**
4176. Aŋlamadan ḳarışma. **103/08**
4177. Aŋlamadığı işe ḳarışır, ki ḳaş yaḳayım dėrken göz çıḳarmağa beŋzer. **104/04**
4178. Aŋlamadığı işiŋ ustası olmaḳ ister, ki kendi başını bağlayamadığı hâlde düğün evinde bağlayıcılığa çıḳmağa beŋzer. **104/05**
4179. Aŋlamadığıŋ işe baş olma, aŋlamayan başa ḳaş olma. **103/05**
4180. Aŋlamadığıŋ işe ḳarışıp soŋra pişman olma. **103/07**
4181. Aŋlamadığıŋ işe ḳarışma. **103/06**
4182. Aŋlamadığıŋ söze ḳatılma (ḳarışma). **102/19**
4183. Aŋlamadığıŋı tekrar sor, aŋlamadan cevap vėrme. **103/03**
4184. Aŋlamadıŋ ise aŋla ḳazıŋ ayağı ḳaç imiş! **103/21**
4185. Aŋlamadıŋsa aŋla, feleğiŋ çarḳı seniŋ dėdiğiŋ gibi dönmez. **103/27**
4186. Aŋlamadıŋsa ḳarışma. **103/10**
4187. Aŋlamaḳ başḳa, aŋlamamaḳ yine başḳa… **103/30**
4188. Aŋlamaḳ istemeyene aŋlatmağa çalışma. **103/32**
4189. Aŋlamamaḳ ne ḳadar müşkül! **103/29**
4190. Aŋlamayan aŋlatamaz. **103/01**
4191. Aŋlamayana aŋlatmağa çalışmamaḳ gerek. **104/02**
4192. Aŋlamayana davul zurna az gelir. **103/34**
4193. Aŋlamayana söz de bir saz da bir. **103/33**
4194. Aŋlamıyor iseŋ ne ḳarışırsın? **103/09**
4195. Aŋlar aŋlamaz cevap vėrme. **102/26**
4196. Aŋlar aŋlamaz cevap vėrmek hamaḳattir. **102/28**
4197. Aŋlar aŋlamaz evet dėnmez. **102/24**
4198. Aŋlar aŋlamaz fasl-ı davaya ḳıyamla hâkimlik ėden kendi mahkûm olur. **103/04**
4199. Aŋlar aŋlamaz ḫayır dėme. **102/25**
4200. Aŋlar aŋlamaz itiraz ėdilmez. **102/27**
4201. Aŋlar, aŋlamazdan elbette yeğdir. **102/22**
4202. Aŋlar aŋlamazdan söze ḳarışma. **102/23**
4203. Aŋlaşıldı, aŋlaşıldı; Vehbi’niŋ kerrakesi! **104/09**
4204. Aŋlaşıldı Çingene’ye fırsat, çobana at vėrmişler. **104/01**
4205. Aŋlaşıldı, eşeği dama çıḳarmışlar. **103/26**
4206. Aŋlaşıldı, kel ḫoroz başa çıḳmış. **103/13**
4207. Aŋlaşıldı nasıl bağıŋ çiçeği ne türlü balıŋ peteği olduğu! **104/12**
4208. Aŋlaşıldı şimdi şeyḫiŋ kerameti. **104/11**
4209. Aŋlaşılmayacaḳ ne var! **104/07**
4210. Aŋlat abdala, aŋlatabilirseŋ aşḳ olsun. **102/13**
4211. Aŋlat aḳ mollaya, emrėtsin ḳara mollaya. **102/11**
4212. Aŋlat işiŋ yoḳsa dervişiŋ külahına. **102/12**
4213. Aŋlat sen benim gėcelik ḳavuğuma. **102/10**
4214. Aŋlatabildiŋse aşḳ olsun. **104/06**
4215. Aŋlatabilirseŋ aŋlat. **102/14**
4216. Aŋlatamadı babasınıŋ bayraḳtar olduğunu. **102/17**
4217. Aŋlatamadıḳ pederiŋ bayraḳtar olduğun. **102/16**
4218. Aŋlatamayacağıŋ sözü bari söyleme. **102/18**
4219. Aŋlatılışa göre fetva vėrirler. **103/14**
4220. Aŋlatılışa göre vėrirler fetvayı. **103/16**
4221. Aŋlatıncaya (sen aŋlatıncaya) ḳadar tavşan bayırı aştı. **102/15**
4222. Aŋlatışa göre fetva vėrilir. **103/15**
4223. Aŋlatışına göre fetva vėrilir. **103/02**
4224. Aŋlayabildimse al beş para daha. **104/10**
4225. Aŋlayan aŋladı, aŋlamayan ḳuru ḳaldı. **104/16**
4226. Aŋlayan, aŋlamayandan elbette yeğdir. **102/21**
4227. Aŋlayana bir söz baz gelir; aŋlamayana bir söz değil, davul zurna az gelir. **102/20**
4228. Aŋlayana bir söz, görene bir göz yetişir. **104/15**
4229. Aŋlayana bir söz yetişir, görmek isteyene bir göz yetişir. **104/03**
4230. Aŋlayana, diŋleyene bir söz biŋ saz yerine geçer, aŋlamayana, diŋlemeyene biŋ söz ve saz da olsa bir sinek vızıltısı yerine bile geçmez. **104/14**
4231. Aŋlayana sivrisinek saz gelir, aŋlamayana davul zurna az gelir. **103/31**

4232. Aŋlayana sivrisinek sazdır, aŋlamayana davul zurna azdır. **104/13**
4233. Aŋma zülfüyâri yılan hikâyesidir. **102/06**
4234. Aŋsınlar beni bir çürük elma ile… **101/34**
4235. Ant bardağından su içme, haramdır. **138/01**
4236. Ant ėtti Allah için, ant (şart) ėtti dünya (iş) için. **137/18**
4237. Ant iç Allah için. **137/19**
4238. Ant içme yalan bardağından, süt içme yılan bardağından. **138/05**
4239. Ant içmiş âdem tehlikelidir. **138/02**
4240. Ant vėrdi başı için, akçe vėrdi canı için. **138/06**
4241. Apaçık yalan söyler. **10/09**
4242. Apak çapak oldular, birbirisin buldular. **10/23**
4243. Apak, kar gibi bedene; kıpkızıl, nar gibi yanak… **10/11**
4244. Apak sakalı var, yine yalan söyler. **10/12**
4245. Apak sakalıŋdan utanmadıŋ mı? **10/22**
4246. Apalak (yapalak) âdemdir. **10/05**
4247. Apaŋsız gelen misafir, aç kalsa da uğunmaz. **10/19**
4248. Apaŋsızın (apaŋsız) gelen, ya utanır ya utandırır. **10/17**
4249. Apaŋsızın gelivėrirler mi ya? **10/18**
4250. Apardığı koynundan çıktı. **10/13**
4251. Apardılar. **10/16**
4252. Apaşikâr başı açıklardan… **10/10**
4253. Apaşikâr yalan söyler. **10/08**
4254. Apaşikâr yalan söyler. **4/27**
4255. Apazladılar. **10/15**
4256. Apış apışa yapıştı. **10/14**
4257. Apudan(?) (eğreti) saç, baş ağrıtır. **10/21**
4258. Apudan(?) (eğreti) saç, kel başta durmaz. **10/20**
4259. Apul apul yürür, abul obul yėr. **10/04**

- Ar: **43/01**

4260. "Ar…, ar…" dėyip durmaktan ise "arslan" dėyivėr aŋlaşılsın. **43/07**
4261. Ara arayabildiğiŋ kadar. **43/08**
4262. Ara da bul! **43/13**
4263. Ara sıra gelmeli, yumurtalar soğumasın. **44/09**
4264. Ara tanış(?) vėrmez. **44/15**
4265. Ara yerde incir gibi kısıldı kaldı. **44/29**
4266. Ara yerde söz kalsa kalsın; tek hatır kalmasın. **44/ek1/09**

- Araba: **44/ek1/01**

4267. Araba kendi kendine göçmez. **44/30**
4268. Araba kırıldıktan soŋra yol gösteren çok olur. **49/28**
4269. Araba kırılınca yol çatallaşır. **44/32**
4270. Araba kırılınca yol gösteren çok bulunur. **44/33**
4271. Araba mısın behey tekerlek! **44/31**
4272. Araba tekerleğiniŋ bağırması elbette sebepsiz değildir. **44/42**
4273. Araba, yağlanmayınca yürümez. **44/37**
4274. Araba yolundan çıkma. **44/41**
4275. Arabanıŋ art tekerleği öŋ tekerlek izini basar. **44/34**
4276. Arabanıŋ öŋ tekerleği geçtiği yerden art tekerleği de geçer. **44/35**
4277. Arabası kırılana akıl öğreten çok bulunur; amma arabasını yapan bulunmaz. **44/40**
4278. Arabası yoldan çıkana soyguncu soldan çıkarmış. **44/36**
4279. Arabayı yolundan çıkarma. **44/39**
4280. Arada bir. **43/28**
4281. Arada dönen bir hatırdır. **44/13**
4282. Arada duran bir hatırdır, yoksa… **197/ek/13**
4283. Arada duran bir hatırdır, yoksa… **44/ek1/05**
4284. Arada duran hatır olmasa aranda (ahırda) duran katırı çoktan binmiş idiler. **44/24**
4285. Arada gezen güzel hatırdır; yoksa tarakta yüŋ, takkede pamuk bırakmayız. **53/32**
4286. Arada hatır kalsa kalsın; tek pul kalmasın. **197/ek/11**
4287. Arada kaz var, arkada göz var. **43/26**
4288. Arada sabi var, aldatma. **43/27**
4289. Arada törpü gibi durur. **43/34**
4290. Arada üvey yok a! **43/35**
4291. Arada yėnen, içilen bir şey yok. **44/03**
4292. Aradan börü (kurt) geçti, hayrola! **44/22**
4293. Aradı da buldu (belasını). **43/14**
4294. Aradı, taradı. **43/21**
4295. Aradığı var. **43/20**
4296. Aradığıŋ bulunmaz, aramadığıŋ burnuŋda biter. **43/23**
4297. Aradığıŋ bulunmaz, aramadığıŋ eŋseŋde biter. **43/24**
4298. Aradığını buldu. **43/19**
4299. Aradıŋ ise bul! **55/27**
4300. Aradıŋ ise bul, yerinde yeller eser! **55/29**
4301. Aralarına çukur kazdılar. **43/17**
4302. Aralarına girilmez. **43/18**
4303. Aralarına kıl sığmaz. **44/26**
4304. Aralarına kıl sığmaz iken şimdi göçer ağaç (araba dingili) oynar. **44/27**
4305. Aralarında dağ var. **44/12**
4306. Aralarında dağ var geçilmez, su var içilmez. **44/10**
4307. Aralarında hatır da var katır da var. **44/14**
4308. Aralarında yumurta soğumaz. **44/25**
4309. Aralarındaki geçit kapandı. **43/15**
4310. Aralarındaki hendek atlanmaz oldu, dertlerine kimse katlanmaz oldu. **43/16**
4311. Aralarından kara kedi geçti. **44/ek1/02**
4312. Aralarından su sızmaz. **44/07**
4313. Aralarından su sızmaz iken şimdi sırık oynar. **44/08**
4314. Aralıkta bir baş göster. **43/12**
4315. Aralıkta kalakaldı. **43/29**
4316. Aramakla ele geçmez. **44/ek1/10**
4317. Aramakla mal ele geçmez. **44/23**
4318. Aramıza kara kedi mi girdi yoksa, ne oldu? **53/03**
4319. Aramızda kaz var, ürkütme; arkamızda göz var, ses ėtme. **43/25**
4320. Aramızda öŋce su sızmaz iken şimdi göçer ağaç (araba dingili) oynuyor. **197/ek/12**
4321. Aramızda söz kalsın; tek hatır kalmasın. **44/ek1/08**
4322. Aramızda üveylik yok ya! **197/ek/14**
4323. Aramızdan kara kedi mi geçti? **44/19**
4324. Araŋ ise bul! **44/ek1/03**
4325. Aranına (ahırına) boran dolmuş. **44/04**
4326. Aranızda üvey yok ya, niye hırlaşırsınız? **44/38**

4327. Aranmadan, taranmadan gezinmez. **43/22**
4328. Arasında dağlar var. **44/ek1/06**
4329. Arasında ḳarlı dağlar var. **44/ek1/07**
4330. Araya biten arı dikeni gibi… **43/30**
4331. Araya biten demir dikenidir. **43/32**
4332. Araya biten dikendir. **43/31**
4333. Araya giren, sorayagelen(?) hep bir… **55/30**
4334. Araya girmek iyi değildir. **44/18**
4335. Araya ḳara kedi girdi. **44/20**
4336. Araya ḳıl sığmaz iken sen de dingil sokarsın. **44/28**
4337. Araya kirpi girdi. **43/33**
4338. Araya mûzî girdi. **44/21**
4339. Araya ot bitirmez. **44/02**
4340. Araya ot bitmedi. **44/01**
4341. Araya su serptiler. **44/06**
4342. Araya şiş soḳtu. **44/05**
4343. Arayan bulur. **44/ek1/04**
4344. Arayan, Mevla'sını bulur. **43/09**
4345. Arayan; Mevla'sını da bulur, belasını da bulur. **43/10**
4346. Arayan, Taŋrı'sını bulur. **43/11**
4347. Arayıp da bulamadığıŋ bu mu idi? **55/26**
4348. Arayıp, tarayıp bulduğuŋ bu mu? **55/28**
4349. Ardı arası kesilmez oldu. **44/16**
4350. Ardı arası kesilmez söz oldu. **44/17**
4351. Ardı arası yoḳ. **45/02**
4352. Ardı sıra gider hep. **44/11**
4353. Ardı yufḳadır. **45/04**
4354. Ardına baḳmadan ḳaçtı. **45/05**
4355. Ardına baḳmaz erdir. **45/03**
4356. Ardına düşmeğe gelmez. **45/06**
4357. Ardında ayı gezer, öŋünde tilki. **45/01**
4358. Ardında yüz köpek havlamayan ḳurt, ḳurt sayılmaz. **44/ek2/02**
4359. Ardından sapan taşı yetişmez. **43/06**
4360. Ardını aramamalı. **43/05**
4361. Ardını sel almış köpek gibi ḳaçtı. **45/08**
4362. Ardıŋızdan Tatar mı ḳovar? **43/04**
4363. Argın yorgun gelen hayvan, tekrar yaylanmaz (ḳullanılmaz). **50/06**
4364. Argın yorgun gelene yük artılmaz (asılmaz). **50/05**
4365. Arğamaḳ at, artta (arḳada) ḳalmaz. **50/01**
4366. Arğamaḳ atı, artanır (aşar); İdil atı, yortanır. **50/02**
- Arı: **55/01**

4367. Arı bal alacaḳ çiçeği bilir (tanır). **55/11**
4368. Arı bal yapar, ḳarınca balı ḳapar. **55/02**
4369. Arı bala üşer gibi… **55/12**
4370. Arı, bey olan ḳovana üşer. **55/22**
4371. Arı boḳu -bal- arar, ki bulsa yiyecek. **55/25**
4372. Arı dumandan ḳaçar. **55/14**
4373. Arı dumansız bal vėrmez; inek otsuz, samansız süt vėrmez. **55/15**
4374. Arı, gayretli hayvandır; amma çalıştığı ėl için; ḳarınca da gayretli hayvandır; lakin çalıştığı kendileri için. **55/05**
4375. Arı gibi çalış, ḳarınca gibi yė. **55/06**
4376. Arı gibi çalışır, ḳarınca gibi yėr âdemdir. **55/08**
4377. Arı gibi gayretli… **55/04**
4378. Arı gibi ḳarıdır. **55/21**
4379. Arı gibi soḳar. **55/03**
4380. Arı gibi soḳar, yılan gibi çaḳar. **55/18**
4381. Arı gibi üşer, akrep gibi dişler (soḳar). **55/20**
4382. Arı gibi üşüştüler. **55/19**
4383. Arı, ḳovana gider. **55/23**
4384. Arı ḳovanı gibi dışı içine beŋzemez. **55/16**
4385. Arı ḳovanı gibi işler. **55/24**
4386. Arıburnu'na bal almağa gidiyorum. **44/ek2/11**
4387. Arıdan bal almaḳ herkesiŋ kârı değil. **55/13**
4388. Arıḳ at, arıḳ it ile tavşan ḳovulmaz. **54/01**
4389. Arıḳ at, yol almaz. **54/05**
4390. Arıḳ at, yol almaz; arıḳ it, av almaz. **54/06**
4391. Arıḳ atıŋ gönünden (derisinden) çizme olmasa da çarıḳ olur. **54/03**
4392. Arıḳ etiŋ çiğnenmesi çoḳ olur. **54/02**
4393. Arıḳ etiŋ çorbası tatsız olur. **54/04**
4394. Arıḳ etten (lahmdan) semiz tirit olmaz. **54/07**
4395. Arıḳ hayvanıŋ eceli, aprilde (şubat ayında) gelirmiş. **54/10**
4396. Arıḳ ḳoyunuŋ etinden ḳavurma o ḳadar olur. **54/14**
4397. Arıḳ öküz bıçağa gelmez. **54/08**
4398. Arıḳ öküze bıçaḳ olmaz (istemez). **54/09**
4399. Arıḳ, semiz; Haḳ ḳabul eyleye! **54/12**
4400. Arıḳ, semiz; ḳasapta. **54/11**
4401. Arıḳ tavuḳtan (ucuz etten) tatsız tirit olur. **54/13**
4402. Arıḳ -zayıf- semiz, Haḳ yoluna ḳurbandır; niyetimiz doğrudur, Haḳ kabul eyleye. **46/ek2/04**
4403. Arıḳta -saman sepeti- sarı samanıŋ, sırıḳta sarı malıŋ -mısır, buğday- olsun sırası gelir; saḳla elbette bir sırası, günü, zamanı gelir; zira her şeyi zaman satar. **46/ek2/03**
4404. Arılar beyinden ayrılmaz. **55/09**
4405. Arılar beyinden ayrılmaz, iyi ḳadın ḳocasından ayrılmaz. **55/10**
4406. Arılar ḳaçtıysa beyini bul. **55/17**
4407. Arınıŋ çalışması ėl için, ḳarıncanıŋ çalışması kendisi için **55/07**
4408. Arış -çavdar- ununuŋ baḳlavası, incir ağacınıŋ oḳlavası bu ḳadar olur. **53/31**
4409. Arış -çavdar- ununuŋ baḳlavası, incir ağacınıŋ oḳlavası o ḳadar olur. **43/ek/08**
4410. Arḳa (art) ayağıyla ḳulağını ḳaşır. **51/01**
4411. Arḳada ḳalan, altında ḳalan hep bir… **51/26**
4412. Arḳada ḳalan, doŋa ḳalır. **51/32**
4413. Arḳada ḳalan, doŋa ḳalır; her şeyde soŋa ḳalır. **51/33**
4414. Arḳada ḳalan, öŋde giden; ḳazayı tėz görür. **51/25**
4415. Arḳada ḳalana ḳulaḳ sal, öŋde gidene göz ol. **51/28**
4416. Arḳadakine ḳulaḳ ol, öŋdekine göz ol. **51/27**
4417. Arḳadan baḳan sebepsiz baḳmaz. **52/22**
4418. Arḳadan çoḳ söz söyleme, yüzgöz olacaḳ gün de gelir. **52/07**
4419. Arḳadan düşman, yüze dost görülen şeytan sülalesi… **51/13**
4420. Arḳadan düşman, yüze dost görünen münafıḳtır. **51/12**

4421. Arḳadan -gafletle- insan vuran, -ḫain- düşman-ı insaniyettir. **52/14**
4422. Arḳadan gelene ayaḳ uydurulmaz. **51/29**
4423. Arḳadan gelene ayaḳ uydurulmaz, öŋde gidene uydurulur. **51/30**
4424. Arḳadan geleni teper, öŋden geleni dişler. **52/08**
4425. Arḳadan söylenen söz yüze ḳarşı söylenecek söz olmayınca dostluḳ sayılmaz. **51/17**
4426. Arḳadan söz, arḳadan rüzgâr… **51/15**
4427. Arḳadan söz, arḳadan yel. **52/06**
4428. Arḳadan söz söylemek, arḳadan vurmaḳ mertlik değil, namertliktir. **51/08**
4429. Arḳadan söz söylemek er kişiniŋ kârı değil. **51/07**
4430. Arḳadan söz söylemek ḳolay olur; amma yüze söylemek güç gelir. **51/09**
4431. Arḳadan söz söylemek mertlik sayılmaz. **51/11**
4432. Arḳadan söz söyleyen çoḳ olur. **51/16**
4433. Arḳadan sözcü, arḳadan gözcü çoḳ olur. **51/14**
4434. Arḳadan taş atan ḳadındır. **51/20**
4435. Arḳadaş, arḳadaş gerek; ḳardeş, ḳardeş gerek. **52/12**
4436. Arḳadaş belasına uğrayan çoḳtur. **52/21**
4437. Arḳadaş belasını çeken çoḳ olur. **52/20**
4438. Arḳadaş denk gerek. **52/16**
4439. Arḳadaş denk olmazsa her menzilde cenk olur. **52/17**
4440. Arḳadaş uygun, gözü doygun gerek. **52/15**
4441. Arḳadaşıŋ iyisi, kötüsü; yolda belli olur. **52/11**
4442. Arḳadaşıŋa ayaḳ uydur, ayağıŋa göre ayaḳḳabı uydur. **52/19**
4443. Arḳadaşıŋa ayaḳ uydur, eliŋe dayaḳ uydur. **52/18**
4444. Arḳadaşıŋla ḫoş geçin. **52/13**
4445. Arḳadaşsız ne yola çıḳ ne sofraya otur. **52/10**
4446. Arḳadaşsız yola çıḳma. **52/09**
4447. Arḳamdaki gömleğe bile inanmam. **43/ek/05**
4448. Arḳamdaki gömleğe inanım (inanmam) ḳalmadı. **51/18**
4449. Arḳaŋa baḳ, aḳranıŋı -arḳadaşıŋı- gör; öŋüŋe baḳ, oḳranıŋı(?) -raḳip emsaliŋi- gör. **43/ek/07**
4450. Arḳaŋa baḳ, gidişiŋi gör; öŋüŋe baḳ, gelişiŋi gör. **43/ek/06**
4451. Arḳası gidişmeyen (ḳaşınmayan) gocunmaz. **43/ek/04**
4452. Arḳası ḳalın… **51/21**
4453. Arḳası ḳavi… **51/22**
4454. Arḳası mihraptadır. **51/19**
4455. Arḳası yağır olan at gocunur. **52/03**
4456. Arḳası yere gelmez. **51/06**
4457. Arḳası yere gelmez arslandır. **51/04**
4458. Arḳası yere gelmez erdir. **51/03**
4459. Arḳası yere gelmez, ḳalındır. **51/05**
4460. Arḳası yere gelmez pehlivandır. **51/02**
4461. Arḳası yufḳadır faḳiriŋ. **51/23**
4462. Arḳasına baḳanıŋ ibreti, öŋüne baḳanıŋ hırsı, gayreti artarmış. **51/10**
4463. Arḳasında salt semeri yoḳ. **52/04**
4464. Arḳasında yumurta küfesi taşımıyor ya. **52/02**
4465. Arḳasında yumurta küfesi yoḳ ya, dönüvèrsin! **52/01**
4466. Arḳasındaki gömleğe kir doḳundurmaz. **51/24**
4467. Arḳasız olanıŋ ayağına vurmuşlar "Vay arḳam!" dèmiş, ḳarnına vurmuşlar yine "Vay arḳam!" dèmiş. **52/23**
4468. Arḳaya baḳan kendini düşünürse ne olduğunu farḳ èder. **52/05**
4469. Arḳaya ḳalan ḳazadan ḳorḳulmaz. **51/31**
4470. Arma çekilen bayraḳ gibi gözdedir. **53/06**
4471. Arma gibi donandı. **53/07**
4472. Arması dökülmüş yelken gemisi gibi… **53/05**
4473. Armaya çıḳtı. **53/08**
4474. Armuduŋ iyisini dağda ayı yèr. **53/16**
4475. Armuduŋ iyisini dağda ayı yèr, üzümüŋ iyisini bağda çaḳal yèr. **53/16**
4476. Armuduŋ öŋü, kirazıŋ soŋu… **53/15**
4477. Armuduŋ öŋü, kirazıŋ soŋu var. **53/21**
4478. Armuduŋ sapı var, üzümüŋ çöpü var. **53/10**
4479. "Armuduŋ sapı var, üzümüŋ çöpü var." dèyip durur iseŋ hem aç ḳalırsın hem çıplaḳ hem daḫi yapayalŋız, dımdızlaḳ. **53/11**
4480. Armuduŋ sapı var, üzümüŋ çöpü var, inciriŋ darısı, yumurtanıŋ sarısı var; hepsinde Taŋrı'nıŋ biŋ bir ilim ve hikmeti var. **53/21**
4481. Armut, ağacından uzaḳ düşmez. **53/13**
4482. Armut (elma), ağacından ıraḳ düşmez. **53/19**
4483. Armut, elma tereğinden (direğinden, ağacından) ıraḳ düşmez. **53/14**
4484. Armut piş, ağzıma düş! **53/09**
4485. "Armut piş, ağzıma düş!" dèmekle ḳarın doymaz, çalışmaḳla doyar. **53/12**
4486. Arnavut biberi gibi… **53/20**
4487. "Arnavut'a Bağdat'a gider misin?" dèmişler, "Para var mı mori?" dèmiş. **53/18**
4488. Arnavut'uŋ eŋ topalı Bağdat'ta. **53/17**
- Arpa: **49/01**

4489. Arpa ağırlığı söz ḳaldıramaz. **49/13**
4490. Arpa ağırlığınca su ḳaldırmaz. **49/02**
4491. Arpa, buğday; başaḳlanmayınca başı aşağı meylètmez (sarḳmaz). **49/26**
4492. Arpa ekmeği bulsa ḳurabiye yerine yèr idi. **49/27**
4493. Arpa içinde bir buğday, darı içinde bir ḳonaḳay gibi idi. **44/ek2/09**
4494. Arpa içinde bir buğday, darı içinde bir ḳonaḳay gibidir. **49/03**
4495. Arpa, körpe -bulgur- aş imiş; altın, gümüş taş imiş. **43/ek/02**
4496. Arpa, körpe (kepek) aş imiş; altın, gümüş taş imiş. **49/14**
4497. Arpa, körpe (kepek); her ne ise değirmenim çeker. **49/15**
4498. Arpa, saman; gelir zaman. **49/07**
4499. Arpa, saman; her zaman bulunmaz. **49/19**
4500. Arpa, samanıyla; kömür, dumanıyla… **49/18**
4501. Arpa, samanıyla satılır. **49/17**
4502. Arpa -şaîr- körpe aş imiş; altın, gümüş taş imiş. **44/ek2/08**
4503. Arpa unu çoḳ tuz ḳaldırmaz. **49/04**
4504. Arpa unundan ḳadayıf olmaz. **49/05**
4505. Arpacı ḳumrusu gibi düşünür durur. **49/16**
4506. Arpacı ḳumrusu gibi göğüs geçirdi. **44/ek2/06**

4507. Arpacı ķumrusu gibi ne düşünüyorsuŋ? **43/ek/03**
4508. Arpacı ķumrusu gibi uzun uzun düşündü. **44/ek2/07**
4509. Arpacı, para ister. **49/12**
4510. Arpacıya borç ėden aḫırını tėz satar. **49/08**
4511. Arpalığı ķalmamış. **49/10**
4512. Arpalığı silinmiş at gibi… **49/09**
4513. Arpalıķ arar. **49/11**
4514. Arpalıķ ķavgası, podala ķavgası; eski zaman ḫocalarınıŋ ķavgası idi. **44/ek2/10**
4515. Arpasız, samansız beslenen at; lâ-ķuvvet olur. **49/06**
4516. Arslan ağzından av alınmaz. **46/17**
4517. Arslan amma tırnaķsız (pençesiz) arslandır. **46/ek1/03**
4518. Arslan, arslana biner. **46/16**
4519. Arslan, boynundan; şahin, tırnağından belli olur. **46/14**
4520. Arslan, daima bağlı durmaķ âdettir. **45/30**
4521. Arslan, doķunmayana doķunmaz. **46/23**
4522. Arslan gibi… **45/21**
4523. Arslan gibi arķasına baķmaz. **46/24**
4524. Arslan ile ķaplan, ayı ile ķurt yoldaş olamazlar. **46/01**
4525. Arslan ile ķaplan, ayı ile sırtlan ķomşuluķ ėdemezler. **46/02**
4526. Arslan ile pençeleşmek olmaz. **46/ek1/04**
4527. Arslan; iyiliğe mağlup, kötülüğe galiptir. **45/29**
4528. Arslan; iyiliğe meclup, kötülüğe mağzûbdur. **45/28**
4529. Arslan iyilikten, kötülükten aŋlar. **45/25**
4530. Arslan, ķadına saldırmaz. **46/22**
4531. Arslan ķaplan hikâyesine döndü. **46/04**
4532. Arslan, kediye yüz vėrmiş; kedi, arslanlıķ davasın ķılmış. **46/25**
4533. Arslan ķuyruğuna basılmaz. **46/29**
4534. Arslan ķuyruğuyla oynamaķ, kendi başına bir iş açmağa çabalamaķtır. **46/30**
4535. Arslan, merkebe biner; merkep, arslana değil. **46/15**
4536. Arslan, mert olur; ķaplan, hilekâr. **45/32**
4537. Arslan, mert olur; tilki, hileci. **45/33**
4538. Arslan, mertliğiyle; ķaplan, sertliğiyle aŋılır. **45/31**
4539. Arslan oğlu arslandır. **45/23**
4540. Arslan payı büyük olur (bütün olur). **45/36**
4541. Arslan payını önce kendi alır, sonra başķalarına vėrirmiş. **46/ek1/09**
4542. Arslan pençesi ķansız olmaz. **46/ek1/05**
4543. Arslan postunda arslan oturur. **46/09**
4544. Arslan postunda eren oturur. **46/06**
4545. Arslan, postunda; gönül, dostunda… **45/27**
4546. Arslan postunda oturur. **45/26**
4547. Arslan, postunda yaķışır. **45/37**
4548. Arslan, postunda yaraşır. **46/10**
4549. Arslan sesi, kedi miyavlamasına elbette beŋzemez. **46/05**
4550. Arslan, tek doğurur; amma arslan doğurur. **46/08**
4551. Arslan, tilkiyi vezir ėtmiş; ķurdu rezil ėtmiş. **46/21**
4552. Arslan yatağı… **45/34**
4553. Arslan yatağı boş ķalmaz. **45/39**
4554. Arslan yatağına arslan girer. **45/35**
4555. Arslan yatağına arslan yaraşır. **45/38**
4556. Arslan yatağına düşman girmez. **46/03**
4557. Arslan, yatağında belli olur. **46/11**
4558. Arslan, yatağında; er, çağında belli olur. **46/12**
4559. Arslan yatağında tilki nice ķuyruķ sallar. **46/32**
4560. Arslan, yatağında; yiğit, çağında… **46/33**
4561. Arslan yatağından çıķmıştır. **46/31**
4562. Arslan, yatağından; şahin, durağından belli olur. **46/13**
4563. Arslan yürekli erdir. **46/26**
4564. Arslan yürekli olsaŋ da ķarınca yürüyüşlü ol. **46/27**
4565. Arslan yürekli olsaŋ da kendini ķarınca bil. **46/28**
4566. Arslana ot atar, ata et. **45/20**
4567. Arslandan arslan doğar. **46/07**
4568. Arslandan arslan doğar, tavşandan tavşan doğar; arslandan tavşan, tavşandan arslan doğmaz. **46/ek1/06**
4569. Arslandan doğan, arslan olur. **45/24**
4570. Arslandır arslan! **45/22**
4571. Arslanı ķuyuya düşüren tilkidir. **46/ek1/01**
4572. Arslanıŋ erkeğine de “arslan” dėrler, dişisine de “arslan” dėrler. **46/ek1/07**
4573. Arslanıŋ ķuyruğunu tavşan daḫi bassa affėtmez. **46/ek1/08**
4574. Arslanıŋ ölüsü, tilkiniŋ dirisi… **46/19**
4575. Arslanıŋ ölüsünden tilki yine ķorķar. **46/18**
4576. Arslanıŋ sırtı yere gelmez. **46/20**
4577. Arslanıŋ tırnaķlarını söktüler. **46/ek1/02**
4578. Arşın burada Halep orada ise. **48/14**
4579. Arşın elde iken Halep’e gitmeğe ne hacet! **48/13**
4580. Arşın ķadar boynu var, türlü türlü ḫuyu var. **48/15**
4581. Arşın ķadar boyu var, türlü türlü ḫuyu var. **48/19**
4582. Arşınına göre bez değil, aķçesine göre bez vėrilir; adamına göre söz söylenir. **48/18**
4583. Arşınını açtı. **48/17**
4584. Arşınlanmağa başladı. **48/16**
4585. Art ayağıyla ķulağını ķaşır. **43/03**
4586. Art ayağıyla ķulağını ķaşır. **44/ek2/01**
4587. Art ayağıyla ķulağını ķaşırmış. **43/ek/01**
4588. Art eteğinde namaz ķılınır. **43/02**
4589. Artıķ Allah’a ısmarladıķ. **48/02**
4590. Artıķ ardına baķmaz. **47/01**
4591. Artıķ arķamdaki gömleğime inanmam. **47/12**
4592. Artıķ arķasını bıraķma. **47/02**
4593. Artıķ (artķaç) -fazla- mal göz çıķarmaz. **48/10**
4594. Artıķ (artķaç) -fazla- malıŋ sırıķta bulunsun, bugün gerekmezse yarın gerekir (lazım olur). **48/11**
4595. Artıķ azıttı. **48/06**
4596. Artıķ babam olsa inanmam. **47/15**
4597. Artıķ bir daha uğramaz. **47/19**
4598. Artıķ bitiktir işi. **45/18**
4599. Artıķ bittiyse “Fatiha!” diyelim. **45/19**
4600. Artıķ boyası meydana çıķtı. **47/04**
4601. Artıķ Çingene çergesine döndürdüler. **48/05**
4602. Artıķ çoķ oldu! **47/05**
4603. Artıķ dananıŋ ķuyruğu ķopacaķ sıra geldi. **45/09**
4604. Artıķ dostlar ķumda oynasın. **44/ek2/03**

4605. Artıḳ, eksik helal ėt. **45/16**
4606. Artıḳ, eksik helal ėt; var, babaŋa selam ėt. **45/17**
4607. Artıḳ gelmez, görünmez oldu. **47/21**
4608. Artıḳ ḫoşafıŋ suyu kesildi. **47/16**
4609. Artıḳ ile geçinir. **48/08**
4610. Artıḳ ilişmeğe gelmez. **47/24**
4611. Artıḳ insaf! **48/01**
4612. Artıḳ ipiŋ ucunu buldular. **47/18**
4613. Artıḳ iş işten geçti. **47/30**
4614. Artıḳ iş işten geçti, tavşan bayırı aştı. **46/ek2/02**
4615. Artıḳ işini Allah oŋara. **48/03**
4616. Artıḳ ḳabaḳ tadı vėren söz de diŋlenmez. **48/12**
4617. Artıḳ ḳaçamaḳtır işi. **47/20**
4618. Artıḳ ḳolayını bulmuş. **47/25**
4619. Artıḳ ḳuyruğunu ḳopardı. **45/13**
4620. Artıḳ mal, göz çıḳarmaz. **47/09**
4621. Artıḳ merhabayı kesti. **47/17**
4622. Artıḳ ne hüküm ne hükemâ, ne fazıl ne fuzalâ ḳaldı. **44/ek2/04**
4623. Artıḳ ne selam ne sabah… **47/23**
4624. Artıḳ ne söylerseŋ söyle. **47/27**
4625. Artıḳ oğlu eksik… **48/07**
4626. Artıḳ olduysa oldu, ziyadesi ziyadedir. **47/06**
4627. Artıḳ ortalığa inan ḳalmadı. **47/11**
4628. Artıḳ "Öldüm!" dėseŋ vėrmem. **47/07**
4629. Artıḳ ötesine gitmeğe gelmez. **47/08**
4630. Artıḳ sarımsaḳladı. **47/14**
4631. Artıḳ sen de beş paralıḳ mum al da derdiŋe yan. **46/ek2/01**
4632. Artıḳ sırasıdır. **47/13**
4633. Artıḳ sırasında. **47/26**
4634. Artıḳ siz bilirsiniz. **48/04**
4635. Artıḳ tilkiniŋ ḳuyruğu ḳopacak sıra geldi. **45/14**
4636. Artıḳ tilkiniŋ ḳuyruğunu tuttular. **47/03**
4637. Artıḳ uzatma. **47/22**
4638. Artıḳ yaparlar yuvasını. **47/33**
4639. Artıḳ yeriŋ suyunu buldu. **47/31**
4640. Artıḳ yetişirse yetişir, illallah dėdik! **47/29**
4641. Artıḳ yettiyse yetti! **47/28**
4642. Artıḳ yoruldu. **48/09**
4643. Artıḳ yüzüne baḳmam. **47/32**
4644. Artḳaç (artan) mal göz çıḳarmaz, ḳanaat kişi söz çıḳarmaz. **47/10**
4645. Artlarına baḳmayıp gittiler. **45/07**
4646. Artmadıysa da yetişmeyip de durmadı. **45/10**
4647. Artmayan (üremeyen) malı sat, ya değiş. **44/ek2/05**
4648. Arttı, taştı. **45/11**
4649. Arttı, taştı, haddi bile aştı. **45/12**
4650. Arttırmasaŋ girişme. **45/15**
4651. Aru söz eskimez. **53/30**
4652. Aru söz -iyi söz- arış unu -çavdar unu- gibi ḳuvvetli olur, eskimez. **53/30**
4653. Aru (yaḫşi) at, aru pend dost nişanıdır. **53/28**
4654. Aru (yaḫşi) dostunuŋ sözü ağlatmasa da düşündürür. **53/27**
4655. Aruge (yaḫşiye) -iyiye- aru gerek, yamanğa yaman. **53/23**
4656. Aruge (yaḫşiye) -iyiye- aru-men, yamanğa yaman-men. **53/22**
4657. Arularmen (yaḫşilerle) baş ḳoşğan (ḳatan) arıḳ ata minmez. **53/26**
4658. Arunuŋ (yaḫşiniŋ) -iyiniŋ- aşına baḳma, ḳaşına baḳ; atıŋ duruşuna baḳma, yürüyüşüne baḳ. **53/25**
4659. Arunuŋ (yaḫşiniŋ) -iyiniŋ- özü sözü bir bolur (olur). **53/24**
4660. Arunuŋ (yahşiniŋ) sözü yamanıŋ bezinden pek dayanır. **53/29**
4661. Arzudan ümit kesilmez. **49/20**
4662. Arzuŋu yerine getirmek dilerseŋ sabırla beraber say u gayret ėt. **49/24**
4663. Arzusuna nail oldu. **49/21**
4664. Arzusunu yerine getirdi. **49/22**
4665. Arzusuz iş olmaz. **49/23**
4666. Arzuya zafer-yâb olmaḳ için daima sarf-ı vüs' ü maḳderet eylemek gerektir. **49/25**
4667. Asalet başḳa, vekâlet başḳa… **229/05**
4668. Asalet fazilettedir. **229/06**
4669. Asalet salet yüzden, gözden belli olmaz; belki özden (ḳalpten), sözden belli olur. **229/08**
4670. Asaletiŋ şerefi büyüktür. **229/07**
4671. Asam için mükerrer ḳamet olmaz. **229/24**
4672. Asan, kesen ḳanun ve şeriattır. **69/01**
4673. Asan yaşamaḳ, asude yaşamaḳ… **62/21**
4674. Asar bıraḳmış. **22/04**
4675. Asar, sahibiniŋ malı… **22/03**
4676. Asar, sahibiniŋ terazisi… **22/02**
4677. Asfar (sıfır) efendi, asfer (altın sarısı) ḫanım… **229/28**
4678. Asfer ḫanım… **229/27**
4679. Ashab-ı fil, ḫizlân oldu; onu bil. **228/25**
4680. Ashab-ı fil, tayr-ı ebabil… **228/23**
4681. Ashab-ı filiŋ başına taş yağdırdı tayr-ı ebabil. **228/27**
4682. Ashab-ı ḫayır ve hasenat, dareynde muhteremdirler. **228/24**
4683. Ashab-ı ḫayrıŋ ḫayrını yıḳmamaḳ gerek. **228/26**
4684. Ashab-ı semahat, daima evc-i âlâ-yı izzette bulunurlar. **228/22**
4685. Ashab-ı semahat daima evc-i âlâ-yı izzette bulunurlar. **229/04**
4686. Ashab-ı tecaribiŋ kelimât-ı mücerrebesine, asaleten sem' ü itibar ḳıl; zira bil ki o tecrübeler ne büyük acılarla hasıl olmuştur. **228/21**
4687. Ashabıŋ ḫayırlısı, ḫayra delalet ėdenidir. **229/02**
4688. Asıl, asıldır; fer', fer'dir. **228/31**
4689. Asıl azmaz, kemer tozmaz. **229/29**
4690. Asıl azmaz, soy ḳovar. **228/29**
4691. Asıl azmaz, soy ḳovar; kötü ozmaz, ḫuy ḳovar. **229/10**
4692. Asıl, basılma. **70/21**
4693. Asıl batıl olunca fer' de batıl olur. **229/31**
4694. Asıl dost, düştüğüŋ zaman yerden ḳaldırandır; asıl düşman da düştüğüŋ vaḳit yüzüŋe gülendir. **228/28**
4695. Asıl dost, ḳara günde belli olur. **228/30**
4696. Asıl malikü 'l-mülk, mutasarrıf-ı haḳîḳî o Ḫaliḳ-ı Yezdan ve kevn-i kâinat-ı devran-ı âlem ve

mevcudat ve maḫluḳat-ı avalim olan cenab-ı Ḳâdir ve Ḳayyûm-ı müteal hazretleridir. **229/01**

4697. Asıl meram öyle değil. **229/38**
4698. Asıl saḳıt olunca fer'de saḳıt olur. **228/32**
4699. Asıl yaramazı bulmalı, başını armut gibi ezmeli. **229/34**
4700. Asılacaḳ boğulmaz. **68/27**
4701. Asılacaḳ boğulmaz, kesilecek ḳovulmaz. **69/07**
4702. Asılacaḳ, suda boğulmaz. **69/05**
4703. Asılacaḳ, suya boğulmaz. **68/28**
4704. Asılan ḳazan indirilmez, ḳurulmuş sofra bozulmaz. **70/ek1/12**
4705. Asılan ḳazan -ocağa ḳonan ḳazan- indirilmez. **70/ek1/11**
4706. Asılır iseŋ büyük ağaca asıl. **68/25**
4707. Asılır iseŋ büyük ağaca asıl. **69/13**
4708. Asılır iseŋ büyük ağaca asıl. **70/ek1/08**
4709. Asılırsaŋ Frengî sicimiyle asıl. **68/26**
4710. Asılmağa gitmiyor ya! **69/08**
4711. Asılmış ise alacaklı görsün. **69/09**
4712. Asılmış ḳazan indirilmez. **69/14**
4713. Asılmışa "Fatiha!" dėnilmez. **69/11**
4714. Asılmışı kesmezler. **69/10**
4715. Asılmışıŋ mezarı yoḳ. **69/12**
4716. Asılsaŋ asıl; tek basılma. **68/24**
4717. Asılsın Kör Vasil. **69/06**
4718. Asılsız, fasılsız. **68/20**
4719. Asılsız, fasılsız… **69/16**
4720. Asılsız söz, sahibine yüz ḳarası getirir. **70/18**
4721. Asılsız söz sahibiniŋ boynuna asma ḳabaḳ gibi asılır. **70/11**
4722. Asılsız şeye ḳulaḳ asma. **69/22**
4723. Asil altın gibi, çura -meçhul nesep- faltın(?) -baḳır, tunç- gibidir. Altın altındır, baḳır baḳırdır. Altın baḳır olmaz, baḳır altın olmaz. Olursa her ikisi cinsi bozulan -moloz- melez olur. **70/ek1/01**
4724. Asil, arslana yoldaş olur. **70/27**
4725. Asil, asildir; fer', fer'dir. **71/01**
4726. Asil azmaz, çura (pespaye) ozmaz. **70/ek1/03**
4727. Asil azmaz, kemer -altın, gümüşten mamül- tozmaz. **68/16**
4728. Asil azmaz, kemer -altın, gümüşten- tozmaz, çura ozmaz. **70/29**
4729. Asil azmaz, kemer tozmaz. **70/ek1/05**
4730. Asil azmaz, kemer tozmaz, asılsızdan vefa gelmez. **71/03**
4731. Asil azmaz, soy boy ḳovar; çura -meçhul nesep, esir maḳulesi- ozmaz, ḫuy hoy(?) -oy- ḳovar. **70/32**
4732. Asil azmaz, soy ḳovar. **70/29**
4733. Asil azmaz, soy ḳovar; çura -meçhul nesep ve pespaye- ozmaz, hoy(?) (dere) ḳovar. **70/31**
4734. Asil azmaz, soy ḳovar; çura (melez) ozmaz, ḫuy ḳovar, . **70/ek1/04**
4735. Asil azmaz, soy ḳovar; dere sapmaz, sel ḳovar. **70/30**
4736. Asil azmaz, soy ḳovar; kemer tozmaz, boy ḳovar. **68/15**
4737. Asil azmaz, soy ḳovar; selvi azmaz, boy ḳovar. **71/05**
4738. Asil azmaz, soy ḳovar; soysuz ozmaz (geçemez), bed ḫuy ḳovar. **68/17**
4739. Asil azsa melez olur, melezler munis olur. **70/ek1/07**
4740. Asil, celalli olur. **70/ek1/09**
4741. Asil kişi, vaḳar ve mekânet ve metanet ve fetânet ve nezahat ve feraset ve hamiyet ve mürüvvetiyle aŋılır ve aŋılmaḳ ister; soysuz cebbarlığıyla, cebânetiyle, kibir ve gurur ve naḫvetiyle, şiddet ve hiddetiyle, hile ve ḫud'a ve riya ile icra-yı amel eylemeği ister. **68/19**
4742. Asil kişiye doḳunup geç, bed soydan saḳınıp geç. **70/ek1/02**
4743. Asilden zarar, soysuzdan insana fayda gelmez; gelse bile zımnında bir garaz ve ivaz bulunmaḳ şartıyla gelir. **68/18**
4744. Asile doḳun geç, firomâyeden saḳın geç. **71/02**
4745. Asile doḳunup geç, yamandan saḳınıp geç. **71/04**
4746. Asiliŋ elinden su iç, su içmeseŋ de yanından geç. **71/07**
4747. Asiliŋ yürüyüşünden, duruşundan belli olur. **71/06**
4748. Asilzadeden kemlik gelmez. **70/28**
4749. Asilzadelikte başḳa hâl vardır. **229/09**
4750. Âsim, tövbe ėtmek gerek. **22/01**
4751. Âsim-i mu'terife merhamet ḳapısı açıḳtır. **21/29**
4752. Asitaneli dėdikten soŋra Üsküdar da dâḫildir. **62/04**
4753. Asitaneli, İstanbullu hep bir sayılır dede. **62/03**
4754. Asitanesine mihman oldular. **62/02**
4755. Âsiyâb-ı bad; amma abı ḳandan (nereden) caridir. **63/08**
4756. Âsiyâb-ı çarḳ öğütür ömrü çün gendüm gibi. **63/09**
4757. Âsiyâb-ı dehre geldik, şimdi nöbet bekleriz. **63/12**
4758. Âsiyâb-ı devlet irfanla döner. **63/02**
4759. Âsiyâb-ı devleti bir ḫar da olsa döndürür. **63/11**
4760. Âsiyâb-ı talihiŋ bir gün olur meram üzere döner. **63/05**
4761. Âsiyâbıŋ biz ününde değil, unundayız. **63/07**
4762. Âsiyâbıŋ çarḳını bir ḫar da olsa döndürür. **63/10**
4763. Aşḳıda beziŋ olmasa olmasın; tek basḳıda -terbiyeli- ḳızıŋ, söz söylemeğe yüzüŋ olsun. **70/ek1/06**
4764. Aşḳısı var; amma basḳısı yoḳ. **70/17**
4765. Aşḳısını astı. **70/16**
4766. Asla farḳ olunmaz. **229/37**
4767. Asla inanma. **229/35**
4768. Asla kendimi bulamam. **229/39**
4769. Asla meram aŋlamaz heriftir. **229/40**
4770. Asla varmam, asla vėrmem. **229/33**
4771. Asla ve ḳata itibar ėtmez. **229/32**
4772. Asla yalan söylemez. **229/36**
4773. Aslı aŋlaşılmayınca faslı aŋlaşılmaz. **69/25**
4774. Aslı bir iken âdemoğlunuŋ birbiriyle adüv olması anasır ve tabiatleriŋ zıddıyyetinden ileri gelir. **229/30**
4775. Aslı esası yoḳ. **69/17**
4776. Aslı faslı yoḳ. **69/24**
4777. Aslı ne ise nesli de odur. **70/01**

4778. Aslı nesli Bağdat'tan gelmemiş ya! **70/05**
4779. Aslı nesli belirsiz. **69/18**
4780. Aslı olaydı soŋu gelirdi. **69/21**
4781. Aslı olmayan şeyiŋ faslı olmaz, olursa belki abes ve yalan olmuş olur. **68/21**
4782. Aslı ve esası yoḳ. **68/20**
4783. Aslı yoḳ, astarı yoḳ. **69/15**
4784. Aslı yoḳ, astarı yoḳ. **70/09**
4785. Aslı yoḳsa arama. **69/23**
4786. Aslı yoḳtan söz uydurur. **229/11**
4787. Aslımız nur-i Muhammed, neslimiz sırr-ı Ali. **70/04**
4788. Aslımızı sorar iseŋ Bağdat'a ḳadar gideriz. **70/03**
4789. Aslımızı sorar iseŋ Muhammed'iŋ nuru, neslimizi sorar iseŋ Ali'niŋ sırrı. **70/06**
4790. Aslına baḳ. **70/07**
4791. Aslına baḳar iseŋ ḳaraŋlıḳ. **69/27**
4792. Aslında ne idi ki şimdi ne olacaḳ! **69/32**
4793. Aslından ne ise nesli de o. **70/02**
4794. Aslından şah idi, şimdi şahbaz oldu. **69/30**
4795. Aslını arama. **69/20**
4796. Aslını arar iseŋ altından Çapanoğlu çıḳar. **69/28**
4797. Aslını, astarını hecelemeğe ne hacet, ne çiçektir biliriz! **69/19**
4798. Aslını saḳlayan (gizleyen) Çingene'dir. **70/ek1/10**
4799. Aslını saḳlayan, haramzadedir. **69/31**
4800. Aslını saḳlayan piçtir (haramzadedir). **69/26**
4801. Aslını sorar iseŋ ayvaz oğlu ayvaz. **69/29**
4802. Aslını sorma kişiniŋ erkânından bellidir. **70/10**
4803. Aslını tanımayan Çingene'dir. **70/08**
4804. Asma ağaç eğrilir de doğrulur da. **70/26**
4805. Asma ḳabağı, saḳız ḳabağı, helva ḳabağı, bal ḳabağı hep bir ḳabaḳ. **70/19**
4806. Asma ḳavun gibi… **70/12**
4807. Asma ḳırar gibi söz ḳırdı. **70/20**
4808. Asma mahsulüdür. **70/25**
4809. Asma üzümü baldan tatlı. **70/22**
4810. Asma yosma, tombul Esma… **70/15**
4811. Asma yosması… **70/14**
4812. Asmadan devşirme. **70/24**
4813. Asmaḳ, asmamaḳ yâd-ı şahlara maḫsus. **69/04**
4814. Asmaḳ, kesmek sahib-i şeriatıŋ… **69/03**
4815. Asmalar budayım, odunlar yarayım. **70/13**
4816. Asması elde; amma üzümü nerede? **70/23**
4817. Asra (besle) ḳargayı gözüŋ oysun. **68/23**
4818. Asrayıp (besleyip) büyüttüğüne baḳ. **68/22**
4819. Astarı cömerde, yüzü pintiye kestirmeli. **62/09**
4820. Astarı Çıfıt dini gibi… **62/11**
4821. Astarı dar, yüzü bol… **62/10**
4822. Astarı peşine uymaz. **62/16**
4823. Astarı yoḳ, aslı yoḳ. **62/12**
4824. Astarı yüzünden pahalı çıḳtı. **62/18**
4825. Astarı yüzüne uymaz. **62/17**
4826. Astarı yüzüne uymaz bez, sözü sözüne uymaz âdem hep bir. **62/15**
4827. Astarsız ambarda darı durmaz. **62/14**
4828. Astarsız, dikişsiz aḫiret gömleği… **62/08**
4829. Astarsız ferace, astarsız don… **62/13**
4830. Astarsız ḫırḳa, ḫırḳa sayılmaz. **62/07**
4831. Astarsız pamuḳ durmaz. **62/06**
4832. Astarsızdır. **62/05**
4833. Astı (altı) üstünden beterdir. **62/01**
4834. Astım bu arsada ben de bir ḳoyun. **69/02**
4835. Asude yaşamaḳ herkese müyesser değil. **62/20**
4836. Asude yaşamaḳ isterseŋ çek başıŋı ḫırḳaya. **62/19**
4837. Asya Asyalılarıŋdır, Avrupa Avrupalılarıŋ olduğu gibi, kezâlik Amerika Amerikalılarıŋ olduğu gibi Afrika kezâlik Afrikalılarıŋ olması lazımdır. […] **63/06**
4838. Asya, ümm-i dünya… **63/01**
4839. Asya'nıŋ, Asitan'ıŋ bir eteği Üsküdar'dır. **63/04**
4840. Asya'nıŋ bir kenarı Üsküdar'dır. **63/03**
4841. Aş bulduŋ mu yė, dayaḳ gördüŋ mü ḳaç. **63/23**
4842. Aş için Çingene ḳavga ėder. **64/27**
4843. Aş, iş iştihasız olmaz hiç. **64/13**
4844. Aş ḳavgası boğazda. **64/25**
4845. Aş ḳavgası, oş ḳavgası… **64/26**
4846. Aş ḳavgasını adam olan âdem ėtmez. **64/28**
4847. Aş ḳaynadı, aç oynadı. **64/14**
4848. Aş ḳondu yėnmek için, "Elhamdülillah." dėnmek için. **65/01**
4849. Aş, ḳotaranıŋ; iş, becereniŋ. **64/15**
4850. Aş olmadı, taş oldu. **64/11**
4851. Aş olmadı, taş oldu; ḳapıya sığmaz baş oldu. **64/12**
4852. Aş, su haḳḳı büyüktür; kimse ödeyemez. **63/18**
4853. Aş taşınca kepçeye dur olmaz. **64/10**
4854. Aş taşınca kepçeye paha olmaz. **64/07**
4855. Aş taşsa kepçeye dur olmaz; baş taşsa, söz azsa sorucuya, vurucuya dur olmaz. **67/02**
4856. Aş taşsa taşsın; tek aç azmasın (taşmasın). **67/01**
4857. Aş üstüne ḳavga insana yaraşmaz, insan olan köpek gibi dalaşmaz. **64/31**
4858. Aş üstüne ḳavga olmaz. **64/29**
4859. Aş üstüne niza ėtme, niyaz ėt. **64/30**
4860. Aş vaḳti başḳa, iş vaḳti başḳa; iyâdet, ibadet, uyḳu, istirahat, seyr u seyahat, hubb-ı […], sohbet ve muhabbet vaḳitleri yine başḳa başḳadır; her iş vaḳtinde, sırasında gerek. **64/22**
4861. Aş vėr, taş taşıt. **64/09**
4862. Aş vėrmek değil, başına bile döktü. **64/20**
4863. Aş yėdir, taş taşıt. **65/03**
4864. Aş -yėmek- vaḳti yüzsüz, yėrsiz Çingene sıḳtar -sıḳıştırır-, yoḳ -yoḳsulluḳ- vaḳti arsız dilenci sıḳtar. **64/24**
4865. Aş yėnen yerde bereket çoḳ olur. **63/22**
4866. Aş yėnen yerde bereket olur, iş görülen yerde hareket -hayat- olur. **64/03**
4867. Aş yiyen diş ḳarıştırır. **65/04**
4868. Aş yiyen taşını ḳaldırır. **65/02**
4869. Aş yoḳta dilenci, iş çoḳta elci sıḳtar. **65/09**
4870. Aş yoḳta dilenci sıḳtar (sıḳıştırır). **65/08**
4871. Aş yoḳta -hâl-i zarurette- dilenci, aḳçe yoḳta alacaḳlı (dâyin) sıḳtar (sıḳıştırır). **65/07**
4872. Aşağı âdemdir vesselam! **66/03**
4873. Aşağı çeşme, ḳol gibi aḳıyor. **66/01**
4874. Aşağı malıŋ ḳıymeti de aşağı olur. **66/04**
4875. Aşağı tükürsem saḳalım, yuḳarı tükürsem bıyığım… **65/25**
4876. Aşağı yuḳarı gel, git. **66/05**

4877. Aşağı yuḳarı söz söyler. **66/06**
4878. Aşağısı, yuḳarısına uymaz. **65/26**
4879. Aşağıya tüküren saḳalına, yuḳarıya tüküren yüzüne tükürür. **66/02**
4880. Aşar, aşar-ı şer‘iye onda bir yaḫut sekizde birdir. **235/32**
4881. Aşçı, aç ḳalmaz; işçi, boş ḳalmaz. **65/10**
4882. Aşçı da gerek işçi de gerek, üçüncü olaraḳ her ikisinde de hüsn-i aḫlaḳ -sadaḳat- gerek. **66/32**
4883. Aşçı ile işçi sadaḳatle çalışırlarsa dünyada asla aç ḳalmazlar. **66/31**
4884. Aşçı ile -işçiniŋ- sadaḳatsiziniŋ tuz ekmek haḳḳı gözünü, dizini, ḳalbindeki özünü, sözünü, ağzındaki dilini tutsa gerek. **66/33**
4885. Aşçı, işçi hep beraber… **65/12**
4886. Aşçı, işçi para ister. **65/11**
4887. Aşçı yağlı elini kendi üstüne başına sürer. **65/15**
4888. Aşçı yamağı gibi dombaydır. **65/16**
4889. Aşçınıŋ tuz ḳabağı, işçiniŋ diz bağı yanında durur. **65/14**
4890. Aşçınıŋ tuz ḳabağı yanında gerek, solağıŋ zağar […] yanında gerek. **65/13**
4891. Aşḫaneye kelfatma… **65/17**
4892. Aşı, sofrası meydanda cömerttir. **63/19**
4893. Aşı, suyu bol; sofrası meydanda… **63/20**
4894. Aşığı bey oturdu. **68/13**
4895. Aşığı çik de oturur, bök de. **68/14**
4896. Aşığın ḳaşığın gümüşledi. **66/17**
4897. Aşıḳ atamaz (onuŋla). **68/03**
4898. Aşıḳ atamaz onuŋla herkes. **67/22**
4899. Aşıḳ atar, fal baḳar. **68/01**
4900. Aşıḳ atılmaz âdemdir. **68/05**
4901. Aşıḳ çift olur. **68/10**
4902. Aşıḳ daima bey oturmaz. **68/04**
4903. Aşıḳ gibi çifttirler. **68/12**
4904. Aşıḳ gibi daima alçı durma, el pençe divan da dur. **68/11**
4905. Aşıḳ gibi dört taraftan ḫaber vėrir. **68/07**
4906. Aşıḳ gibi hep çik, bök olur; amma alçısı, tavı az bulunur. **68/09**
4907. Aşıḳ gibi şimdi çik, şimdi bök. **68/06**
4908. Aşıḳ her vaḳit çift oturmaz. **68/08**
4909. Aşıḳ oynar daha. **68/02**
4910. Aşıḳ oynayan azar, top oynayan tozar, oḳ oynayan, oḳ yontan ozar, ḳalem yontan hem oḳur hem yazar, ilim oḳuyan ve yazan hem yapar hem bozar. **67/23**
4911. Aşıḳan (acele ėden) ḳız, ḳocaya varsa rahat ėdemez. **66/07**
4912. Aşıḳtıran (acele ėden) aşındırır, geciktiren ḳaşındırır. **66/08**
4913. Aşılmayan dağ, cehalet dağı; geçilmeyen dere, aḳılsızın ve fikirsiziŋ mihnet deresidir, . **67/18**
4914. Aşılmaz dağ, geçilmez dereye mi geldik? **67/19**
4915. Aşılmaz, geçilmez ḳar dağı oldu. **67/20**
4916. Aşıŋ vėrme, ḳaşıŋ vėr. **64/18**
4917. Aşıŋ vėrme, ḳaşıŋ vėr; dost uğruna başıŋ vėr. **64/19**
4918. Aşına ağı ḳattılar, işine hile. **65/06**
4919. Aşına ağı (zehir) ḳattılar. **65/05**
4920. Aşına bereket, kendine lanet dėdiren de bulunur. **63/25**
4921. Aşına bereket, kendisine aḳıl ve insaf dilerim. **64/01**
4922. Aşına soğuḳ ḳaşıḳ soḳmaḳ nasip olmadı. **64/02**
4923. Aşına soŋradan tuz ḳatılmaz. **64/04**
4924. Aşına, suyuna bereket. **63/24**
4925. Aşına, suyuna hile ḳatan işine gücüne de hile ḳatsa gerek. **66/27**
4926. Aşına tuz ḳatmaz, işine hile. **64/06**
4927. Aşınan demir parlaḳ durur. **66/30**
4928. Aşınan demir pas tutmaz, Müslümanlar yas tutmaz. **66/29**
4929. Aşınan (işleyen) demir pas tutmaz. **66/28**
4930. Aşını arayan, eşini bulan; işini bilir. **63/13**
4931. Aşını aşamış (yėmiş) yaşını yaşamış artıḳ gelin güveyi olacaḳ değil ya! **63/16**
4932. Aşını aşamış (yėmiş) yaşını yaşamış hâlâ ḳopuz çalmaḳ ister. **63/15**
4933. Aşını başına bile döktü. **64/21**
4934. Aşını esirgeyeniŋ çanağı bayırmaz, işini ėrteye -yarına- bıraḳanıŋ aş ḳazanı bayırmaz (bereketi artmaz). **64/05**
4935. Aşını, işini bilir âdemdir. **63/14**
4936. Aşını ḳısḳanmayan erdir. **63/21**
4937. Aşıŋı vėrme, ḳaşıŋı vėr. **64/17**
4938. Aşırdı. **65/21**
4939. Aşırılığı tuttu. **65/19**
4940. Aşırma, aşırırlar. **65/23**
4941. Aşikâr dost; amma gizli düşmandır. **66/11**
4942. Aşikâr duran köye ḳılavuz istemez, aşikâr söylenen söze ḳaravuz(?) (mengerlik) istemez. **66/20**
4943. Aşikâr düşman, gizli dosttan iyidir (yeğdir, ehvendir). **66/10**
4944. Aşikâr düşman, gizli düşmandan ehvenişer sayılır. **66/09**
4945. Aşikâr düşmandan gizli düşman tehlikelidir. **66/15**
4946. Aşikâra bel bağlanmaz. **66/12**
4947. Aşikâra ḳarşı göz yumulmaz. **66/14**
4948. Aşikâre ayıp söylenmez. **66/18**
4949. Aşikâre dost gizli düşmandır. **66/16**
4950. Aşikâre pazarlıḳ… **66/19**
4951. Aşikâre yalan söylenmez. **66/21**
4952. Aşikârı inkâra mecal var mı? **66/13**
4953. Aşina, aşinadan hazzėder; bigâne, bigâneden hazzėtmez. **67/14**
4954. Aşina ol, bigâne olma. **67/08**
4955. Aşina ol, her şeye şişna(?) (zımba) olma. **67/07**
4956. Aşina olma günahkâr olana, iltifat eyleme bî-ar olana. **67/11**
4957. Aşinadan aşina elbette hazzėder. **67/14**
4958. Aşinadan şikâyet ėtmeyen az bulunur. **67/06**
4959. Aşinalığıŋ tadını garipten sor. **67/05**
4960. Aşinalıḳ adamına göredir. **67/03**
4961. Aşinalıḳ, bigâne gözden gelmez; tatlı söz, güler yüzden gelir. **67/16**
4962. Aşinalıḳ da insaniyetten sayılır. **67/10**
4963. Aşinalıḳ da yarım dostluḳ sayılır. **67/09**
4964. Aşinalıḳ garibe tatlı gelir. **67/17**

4965. Aşinalıḳtan elbette haz olur. **67/15**
4966. Aşinalıḳtan hazzėtmeyen olmaz; meğer yerinde olmaya. **67/04**
4967. Aşinanıŋ ḳadrini illa garip bilir. **67/12**
4968. Aşinaya aşina ol; acındırana şişna(?) (zımba) ol; bigâneye bigâne, tıḳaç, tapa ol. **67/13**
4969. Aşḳın taşḳın, taşḳın şaşḳın olur. **67/21**
4970. Aşlama cinsten aşlama (aşılama). **66/22**
4971. Aşlama kiraz gibi… **66/23**
4972. Aşlama yapar, işleme yapar; ne yaparsa yapar, hep işini yapar. **66/25**
4973. Aşlamadan dėvşirme. **66/24**
4974. Aşmadığı dağ, geçmediği dere mi ḳaldı? **66/26**
4975. Aşsız, başsız evde insan değil, iti bağlasaŋ durmaz. **63/17**
4976. Aşsız iş olmaz, işsiz aş; gereksiz baş olmaz, lüzumsuz taş. **64/23**
4977. Aşsız, susuz değil insan, hayvan bile durmaz. **64/16**
4978. Aşsız, susuz iş görülmez. **64/08**
4979. Aştı borç biŋ ikiyi. **65/24**
4980. Aştı, gitti. **65/22**
4981. Aştı, taştı. **65/20**
4982. Aştı, taştı; nisabı geçti. **65/18**
4983. At acıḳsa kişner, yiğit acıḳsa esner, it acıḳsa ḳaŋışır. **18/23**
4984. At, adamına göre kişner (eşer). **16/ek/05**
4985. At, adamına göre yürür. **17/25**
4986. At; adımına göre değil, adamına göre yürür. **17/15**
4987. At adını it adına değişmez Türk'tür. **15/05**
4988. At ağnayan yerde tüy ḳalır, it havlayan yerde kemik ḳalır. **15/10**
4989. At ağnayan yerde tüy olur. **15/08**
4990. At ağnayan yerde tüy olur, kervan ḳonan yerde yük olur. **15/09**
4991. At al barlıdan olsun, ḳız al carlıdan olsun. **17/ek/03**
4992. At al barlıdan (zenginden), ḳız al carlıdan (fuḳaradan). **15/ek/08**
4993. At al, barlıdan (zenginden) olsun; ḳız al, carlıdan (fuḳaradan) olsun; tek terbiyesi, terkisi hep kendiŋden olsun. **17/ek/11**
4994. At al barlıdan (zenginden), terbiyeli, terkili, marlıdan(?) (yani ceri, cesur ḳavgacıdan) olsun; ḳız al carlıdan (fuḳaradan), terbiyeli (uslu), arlıdan olsun; biri içeriden diğeri dışarıdan göŋlünü alır, sevindirirler. **12/ek2/03**
4995. At al, cins olsun; ḳadın al, munis olsun. **15/03**
4996. At al; iyi ḫuylu, cins olsun; yani harın, şirin, serbest, tor donlu, terbiyeli, tetik tavırlı, epsem ve munis olsun. Ḳız al; iyi soylu, iyi ḫuylu, uzunca boylu, gösterişli, görümlü, tatlı dilli, ince elli, ince belli, enis, munis, muhsine, hemsine olsun. **12/ek2/08**
4997. At al, terkiyi hesaba ḳatma; at sat, yularını beraber satma. **15/ek/07**
4998. At alan (atlanan), Üsküdar'ı geçti; o, hâlâ yerinde sayar. **17/ek/06**
4999. At alan; Üsküdar'ı değil, Eskihisar'ı geçti. **12/ek3/11**
5000. At alan; Üsküdar'ı değil, hemen Ḳonya'yı, dünyayı bile geçti; biz ise hâlâ yerinde sayar, davul çalar dururuz. **12/ek2/01**
5001. At alan, Üsküdar'ı geçti. **15/04**
5002. At alan, Üsküdar'ı geçti; at alamayan, çuḳurunu ḳazdı. **14/29**
5003. At; âlem-i devranda, âlem-i manada murada, mesudiyete delalet ėttiği gibi ḳadın da güzellik, murat ve saadete delalet ve ḫizmet eyler. **12/ek2/12**
5004. At, altı aylıḳ yolu altmış günde alır. **17/24**
5005. At, altmış loḳmada; er, altı loḳmada doyar. **15/16**
5006. At; arpa, saman ister. **17/08**
5007. At; at ise erini, erbabını tanır. **18/01**
5008. At, at ise ḳıymetini dört nalı altından çıḳarır. **16/ek/32**
5009. At, at ise murat yiğidiŋ. **16/20**
5010. At, at ise pahası olmaz. **15/01**
5011. At, at ise sağrında gön oynar. **18/07**
5012. At, ata göre kişner. **17/03**
5013. At, ata kişner; it, her şeye ürür. **15/07**
5014. At, atı görünce kişner. **15/06**
5015. At atlanıp aradılar. **16/21**
5016. At ayağı bir kere sürçmekle hemen yėmi kesilmez. **15/24**
5017. At ayağı sürçerse de yine yolundan ḳalmaz. **15/23**
5018. At ayağın tay basar, basarsa öyle basar; öküz ayağın buzağı basar, basarsa öyle basar, böyle basar. **20/ek1/01**
5019. At ayağın tay (ḳulun) basar, insan ayağın bala ḳovar; yani atanıŋ tülevi (bedeli, nesli) (bala, çocuḳ) oğlandır, keçi ve ḳoyunuŋ bedeli ḳuzu ve oğlaḳtır; deveniŋ -boranıŋ- ayağın bota basar, ya da tay basar. **17/ek/09**
5020. At ayağına yılan sarılmaz. **15/22**
5021. At ayağını (izini, yerini) tay basar. **18/ek/08**
5022. At ayağını tay basar. **15/17**
5023. At ayağını tay basar, er izini er basar. **15/18**
5024. At ayağını tay basar, er izini er basar. **18/ek/09**
5025. At, ayaḳtan; insan, alnından belli olur. **18/26**
5026. At, aylansa (dönse, devrėtse) yine ḳazığına gelir. **17/ek/01**
5027. At, aylansa (dönse) yine ḳazığına gelir. **15/21**
5028. At, aylansa (dönse) yine ḳazığına gelir. **17/ek/12**
5029. At, baḳanıŋ; it, baḳtıranıŋdır. **16/23**
5030. At; baḳım ister, üstüne güzel taḳım ister. **16/ek/25**
5031. At barlıdan (zenginden), ḳız carlıdan (fuḳaradan) alınır. **16/19**
5032. At başı, it başına beŋzemez. **16/12**
5033. At başı, yiğit başı; cenkten dönmez. **16/11**
5034. At başın çevirdi. **17/35**
5035. At başḳa, it başḳa… **16/15**
5036. At başḳa, it başḳa, ḳatır başḳa… **16/18**
5037. At başlı er başına neler gelmez! **16/08**
5038. At başlı yiğit başı neler görmez! **16/09**
5039. At baştan, yiğit eŋseden belli olur. **16/04**
5040. At baştan, yiğit eŋseden, ḳız mangnaydan (alnından) belli olur. **16/05**
5041. At belinde büyüyen erdir. **17/13**
5042. At beline çoban, Çingene eline saban yaraşmaz. **19/22**

5043. At beline çoban yaraşmaz. **19/21**
5044. At besle, it besle, insan besle; gerek -lazım-zamanda her üçü de seni beslesin; yani seniŋ sesiŋi, sözüŋü eslesin, diŋlesin. **12/ek2/07**
5045. At besle, it de besle; biri şan alır, biri tavşan alır. **16/10**
5046. At, beşinde; insan, yirmi beşinde ḳoşulur. **16/ek/08**
5047. At, binekte; it, yedekte gerek. **20/18**
5048. At, bineniŋ; iş, bileniŋdir. **16/ek/12**
5049. At, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ… **16/ek/13**
5050. At, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ. **19/23**
5051. At, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ; aş, ḳotaranıŋ; av, ḳurtaranıŋdır. **19/25**
5052. At, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ; aş, ḳurtaranıŋ; iş, becereniŋdir. **16/ek/23**
5053. At, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ; iş, becereniŋ; kız, ḳullananıŋdır. **19/24**
5054. At, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ; ḳadın, ḳullananıŋ; iş, bileniŋdir. **15/ek/09**
5055. At, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ; ḳadın, ḳullananıŋ; kedi ve köpek, doyuran ve besleyeniŋdir. **12/ek2/10**
5056. At, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ; köprü, geçeniŋdir. **19/26**
5057. At, binicisini bilir. **16/ek/11**
5058. At, biniciyi tanır. **16/ek/02**
5059. At buldu, calı (yâlı, yelesi) yoḳ; arı buldu, balı yoḳ diye beğenmemiş. **16/07**
5060. At bulunur, meydan bulunmaz. **14/ek/15**
5061. At bulunur, meydan bulunmaz; meydan bulunur, at bulunmaz. **14/28**
5062. At bulunur, meydan bulunmaz; meydan bulunur, at bulunmaz. **16/ek/09**
5063. At, cana yoldaş; it, mala. **18/32**
5064. At, canlı; et, ḳanlı (söllü) gerek. **16/29**
5065. At cenk için, eşek denk için… **16/32**
5066. At cenkte, mal denkte yaraşır. **17/04**
5067. At, cins gerek; ḳadın, munis gerek. **16/30**
5068. At; cins ise ateşten ḳorḳmaz, ürkmez. **15/02**
5069. At çalındıḳtan soŋra aḫırı ḳapar. **18/39**
5070. At çalındıḳtan soŋra aḫırıŋ ḳapısını ḳapar. **17/ek/07**
5071. At çalındıḳtan soŋra aḫırıŋ ḳapısını ḳapasaŋ da faydasız. **17/07**
5072. At çeken, it yeden bir değil. **17/10**
5073. At da bir, murat da bir. **16/22**
5074. At da var, meydan da var; illa âdem illa âdem… **16/ek/10**
5075. At damına eşek bağlansa ya at eşek olur ya eşek at. **17/16**
5076. At; değil erkeğe, erbap ḳadına bile köyezlenir (munis durur). **18/29**
5077. At, derdi ayağından alır. **18/ek/10**
5078. At, dizginiyle; ḳadın, izkânıyla -izanıyla- tutulur. **12/ek2/06**
5079. At; duruşundan, yürüyüşünden belli olur. **18/03**
5080. At ėliŋ, it ėliŋ; bize ne! **14/31**
5081. At ėliŋ, torba emanet; bizim dahdahımız var. **14/32**
5082. At, erbabını tanır; it, kendi babını -sahibiniŋ ḳapısını- tanır. **15/20**
5083. At, gemini ağzına aldı. **19/19**
5084. At gemsiz, gemi dümensiz dönmez. **16/ek/17**
5085. At görse aḳsar; su görse susar; aḳçe ile et, ekmek görse kendinden geçer taḳımdandır. **17/ek/18**
5086. At görse aḳsar, su görse susar taḳımdandır. **19/ek/02**
5087. At görse aḳsar, su görse susar tembeldir. **19/20**
5088. At ile apaḳayğa -ḳadına- (avrada) inanma. **16/36**
5089. At ile arpayı bozuşturur. **16/ek/01**
5090. At ile ateşe inanma. **16/35**
5091. At ile cenge, it ile ava gidilir. **16/34**
5092. At ile düşman ḳovulur, ḳuş ḳovulmaz. **20/12**
5093. At ile eşek bir değil. **17/ek/02**
5094. At ile eşek bir yere bağlanırsa elbette ara yerde ḳatır doğar. **16/ek/30**
5095. At ile eşek bir yere bağlansa ara yerde ḳatır doğar. **17/ek/05**
5096. At ile eşek, kedi ile köpek bir değil. **17/02**
5097. At ile eşek yarışamaz. **17/ek/04**
5098. At ile, it ile uğraştığı bütün. **15/31**
5099. At ile ḳuş ḳovulmaz. **20/11**
5100. At ile torbayı çekiştirme. **19/29**
5101. At ile yayan, kedi ile ḳoyan (tavşan) boy ölçüşemez. **15/29**
5102. At ile yayan, kedi ile ḳoyan (tavşan) elbette bir değil. **16/ek/29**
5103. At ile yayan, kedi ile ḳoyan (tavşan) yarış ėdemez. **15/ek/21**
5104. At ile yiğide cenk yaraşır, eşek ile ḳatır arḳasına denk yaraşır. **17/01**
5105. At, it al, cins olsun; ḳadın al, terbiyeli hem muhsine hem munis olsun. **17/ek/14**
5106. At, it; baḳan ve besleyeniŋ (bineniŋ); ḳadın, ocaḳ başı olaraḳ ḳullananıŋ; ḳılıç, ḳuşaḳ ėderek ḳuşananıŋdır. **17/ek/13**
5107. At, it cins gerek; ḳadın, munis gerek. **15/ek/10**
5108. At, it güzel, cins, munis olsun; ḳadın, hem cins ve hem munis ve güzel olsun. **16/33**
5109. At, it; sahibini aŋdırır. **14/ek/11**
5110. At, it; sahibini tanır. **16/02**
5111. At izi, it izine ḳarıştı. **17/34**
5112. At ḳafalı, ḳalın ḳafalı… **19/08**
5113. At, ḳalem ḳulaḳlı; insan, ḳalem elli (parmaḳlı) olmaḳ gerek. **15/ek/12**
5114. At ḳalırsa binen beğensin, evlat ḳalırsa gören beğensin. **19/10**
5115. At, ḳınanmaz (rahatsız ėdilmez); yiğit, ḳınanmaz (ayıplanmaz, tahkir ėdilmez) **19/05**
5116. At, ḳıymetini nalınıŋ tozundan çıḳarır. **16/ek/15**
5117. At, ḳıymetini nalınıŋ tozundan çıḳarır. **20/15**
5118. At; kişner, ḳulaḳ ḳabartırsa düşman sezdiğidir. **18/24**
5119. At kişner, yiğit esner. **18/22**
5120. At ḳoşusunda (yarışında) at başı beraber gerek, av ḳoşusunda it (tazı) başı beraber gerek. **15/ek/04**
5121. At ḳoşusunda (yarışında), atı binen (binici) ḳazanır; av ḳoşusunda, avı güden (güdücü), iti (tazıyı) salan (salıcı) -gönderen- ḳazanır. **15/ek/05**

5122. At ḳoşusunda, yarışında èliŋ -ḳırḳ ḳat yad, yabancınıŋ- atı ozacağına (geçeceğine) öz (kendi) tayıŋ ozsun (geçsin). **17/ek/19**
5123. At ḳoşusunda (yarışında) haḳ, at ile sahibiniŋdir; av ḳoşusunda haḳ, it ile sahibiniŋdir. **15/ek/03**
5124. At ḳoşusunda (yarışında) hareket, ip tutmaca olur; av ḳoşusunda hareket, it tutmaca olur; ḳaidedir. **15/ek/02**
5125. At ḳuyruğu kesilmez; zira eliŋi kesmeğe beŋzer. **15/ek/20**
5126. At; ḳuyruğuyla yaşar, yaraşır. **15/ek/20**
5127. At meydanı başḳa, et meydanı başḳa… **20/05**
5128. At meydanı, er meydanı… **20/04**
5129. At meydanı, et meydanı belli değil. **20/03**
5130. At meydanında eşek çöktürmeğe beŋzer. **20/02**
5131. At meydanında eşek çöktürseŋ de faydasız. **20/06**
5132. At mizacı, al mizacı (ḫuyu). **12/05**
5133. At murattır. **16/24**
5134. At murattır. **16/ek/18**
5135. At nalı, uğurludur. **20/10**
5136. At nalında uğur vardır. **18/ek/05**
5137. At nalından su içildiği gün de olur. **18/ek/06**
5138. At, nalınıŋ akçesini ayağınıŋ tozundan çıḳarır. **20/13**
5139. At olsun, insan -ḳadın- olsun yâlı -yelesi- ḳuyruğu, ḳulağı uzun; gözleri yuvarlaḳ ve süzgün ve güzel; yürüyüşü, duruşu düzgün olsun; ḳadınıŋ uzun saçı, güzel başı; güzel gözü, tatlı sözü, uzun ḳaşı ile yaraşır. **12/ek2/09**
5140. At olsun, insan olsun; cins ve munis olsun. **16/31**
5141. At olsun, insan olsun; tek soylu, ḫuylu olsun. **16/ek/21**
5142. At öktem (cüretli) gerek, yiğit epsem gerek. **15/14**
5143. At öktem (cüretli) gerek, yiğit şecaatli. **15/13**
5144. At öldükten soŋra aḫırıŋ ḳapısını ḳaparlar. **15/28**
5145. At öldükten soŋra aḫırıŋ ḳapısını ḳaparlar. **17/ek/10**
5146. At ölse eyeri, eşek ölse semeri, âlim ölse eseri, cahil ölse kederi ḳalır. **18/16**
5147. At ölse eyeri ḳalır, eşek ölse semeri ḳalır. **18/15**
5148. At ölümü arpadan… **16/ek/03**
5149. At ölümü arpadan, yiğit ölümü namustan… **15/27**
5150. At ölür, eyeri ḳalır; eşek ölür, semeri ḳalır; âlim ölür, eseri ḳalır; cahil ölür, kederi ḳalır. **15/ek/15**
5151. At ölür, meydan ḳalır; yiğit ölür, şan ḳalır. **14/30**
5152. At ölür, üŋ ve meydan ḳalır; yiğit ölür, şan ve şamdan ḳalır. **15/ek/14**
5153. At ölürse eyeri, yiğit ölürse eseri ḳalır. **15/15**
5154. At pazarında eşek çuşturmağa beŋzer. **17/14**
5155. At, sağrından; yiğit, yağrından (sırtından) belli olur. **19/01**
5156. At, sağrından; yiğit, yağrından (sırtından); ḳız, bağrından bellidir. **19/02**
5157. At; sahibine eşer, kişner. **17/ek/17**
5158. At, sahibine göre eşer. **18/33**
5159. At, sahibine göre kişner. **15/26**
5160. At, sahibine kişner. **18/34**
5161. At, sahibine kişner; kedi, miyavlar; köpek, havlar, ḳuyruk sallar. **15/ek/06**
5162. At, sahibini tanır. **16/ek/04**
5163. At, sahibini tanır. **18/35**
5164. At, sahibini tanır; at, sahibine göre eşer; it, sahibini tanır; hem ḳaŋışır hem ḳuyruḳ sallar, yılışır. **14/ek/12**
5165. At sınaması -tecrübe, tetḳiḳ- altmışa, yiğit sınaması -tecrübe, tetḳiḳ- yetmişe varır. **19/33**
5166. At sineği gibi ḳuyruk altında geçinir. **19/30**
5167. At sürçmekle hemen başı kesilmez. **19/32**
5168. At tâbından (izinden, tuyağından; yani tırnağından) yiğit su içer. **17/05**
5169. At, taydan olur. **19/03**
5170. At, taydan; yiğit, alaydan… **19/04**
5171. At teper, ḳatır teper; ara yerde eşek ölür. **16/25**
5172. At teper, ḳatır teper; ara yerde ḫatır ölür. **16/26**
5173. At tepmesi, it tepmesine beŋzemez. **17/12**
5174. At terkisinde baş da bulunur. **20/14**
5175. At, tırnaḳtan; yiğit (insan), ḳulaḳtan ḳapar. **18/05**
5176. At, tırnaḳtan; yiğit, ḳulaḳtan… **18/04**
5177. At, torba ile; âdem, çorba ile tutulur. **17/ek/24**
5178. At, torba ile; insan, çorba ile yaşar. **19/17**
5179. At, torba ile tutulur. **19/16**
5180. At, torbasız; insan, çorbasız yaşamaz. **17/ek/23**
5181. At tuyağını (tırnağını) tay basar, insan ayağını er basar. **15/19**
5182. At vebali abalıya ḳabîlindendir. **11/27**
5183. At vebali vebalıya. **11/28**
5184. At vebali zavallıya. **11/29**
5185. At, yanan ateşten ḳorḳmaz sahibine göre. **15/12**
5186. At yarışı, it yarışı bir değil. **15/ek/01**
5187. At yatan yerde tüy olur, it yatan yerde kemik olur. **15/11**
5188. At yavaş olunca herkes yaylamaḳ (binmek) ister. **21/16**
5189. At yavrusu, er yavrusu; yine at, er olur. **18/ek/11**
5190. At yeden, it yeden bir değil. **20/17**
5191. At; yedeniŋ değil, bineniŋ. **20/16**
5192. At, yedi günde; it, yèdiği günde belli olur. **20/23**
5193. At, yelesinden; ḳadın, memesinden tutulur. **12/ek2/05**
5194. At yerine eşek bağladı. **20/ek2/05**
5195. At yerine eşek bağlamağa beŋzer. **21/24**
5196. At yerine eşek bağlanmaz. **12/ek3/13**
5197. At, yiğide yoldaş; it, mala yoldaş. **18/31**
5198. At, yiğidiŋ can yoldaşı. **18/30**
5199. At yorulunca terkisi ağır gelir. **21/14**
5200. At yorulunca, yuları ağırlıḳ èder. **21/27**
5201. At yuları, elde; ayaḳ, üzengide gerek. **21/20**
5202. At, yularından; yiğit, elinden tutulur. **21/21**
5203. At, yularıyla; eşek, semeriyle… **21/26**
5204. At, yürümekle yol alır; yiğit, vèrmekle üŋ alır. **21/13**
5205. At, yürüyüşünden belli olur. **21/28**
5206. At, yürüyüşünden; er, söyleyişinden aŋlaşılır. **18/27**
5207. At yürüyüşüne yol dayanmaz (ḳısalır). **16/ek/28**
5208. Ata altın eyer, ere gümüş kemer yaraşır. **18/14**
5209. Ata ana haḳḳı büyüktür, ödenemez; meğerki affèdeler. **11/04**
5210. Ata ana ḳadri öldükten soŋra bilinir. **11/11**
5211. Ata ana sözünü dinlemeyen, at ayağı altında çiğnenir. **11/09**

5212. Ata arpa, yiğide çorba yetişir. **15/25**
5213. Ata baḳma, dona baḳ. **18/19**
5214. Ata baḳma, dona baḳ; taḳıma baḳma, üstündeki cana baḳ. **19/ek/05**
5215. Ata baḳma, dona baḳ; üstündeki cana baḳ. **15/ek/11**
5216. Ata baḳma, dona baḳ; üstündeki cana baḳ. **18/20**
5217. Ata baḳma, dona baḳ(ma); içindeki cana baḳ. **18/21**
5218. Ata binen, ay çapçar(?). **17/30**
5219. Ata binerseŋ Allah'ı, attan inerseŋ atı unutma. **17/ek/20**
5220. Ata binmeden ayaḳlarını sallar. **17/ek/21**
5221. Ata binmeği ḳadın bile sever. **17/29**
5222. Ata binmiş Allah'ını unutmuş görgüsüz çura. **16/ek/16**
5223. Ata binmiş, Allah'ını unutmuş görgüsüz çura (esirden azma pespaye). **17/28**
5224. Ata binse Allah'ını unutan taḳımdandır (zümredendir). **17/27**
5225. Ata "Daḫ!" dėrler, ite "Oş!"; eşeğe "Çuş!" dėrler, ḳatıra "Muş!"; öküze "Oha!" dėrler, ḳaçana "Yuha!" **17/31**
5226. Ata dost gibi baḳ, düşman gibi bin. **18/09**
5227. Ata dost gibi baḳıp düşman gibi binmelidir. **18/ek/01**
5228. Ata dost gibi baḳmalı, düşman gibi binmeli. **18/10**
5229. Ata dost gözüyle baḳ, ḳadına hem dost hem dört göz ile baḳ. **18/ek/02**
5230. Ata düşman gibi bin, dost gibi baḳ. **19/ek/03**
5231. Ata erbap gerek. **18/02**
5232. Ata eyer, eşeğe semer yaraşır. **18/12**
5233. Ata eyer, eyere er yaraşır. **18/13**
5234. Ata herkes binmek ister; amma herkes oturamaz. **19/14**
5235. Ata ḳadın binmiş, kendini erkek sanmış. **19/12**
5236. Ata malı, demirbaş malıŋ olsun, kendi malıŋ emîr baş malı olsun. **11/18**
5237. Ata mirasından fayda olmaz; meğerki oğul da ata ola. **11/13**
5238. Ata nal çaḳıldığını görmüş de ḳurbağa ayaḳlarını uzatmış. **18/ek/03**
5239. Ata nal yaraşır, ḳıza nalın yaraşır. **18/ek/04**
5240. Ata nal yaraşır, yiğide nam. **18/ek/07**
5241. Ata ocağını söndürmeyen oğul, ata sayılır. **11/24**
5242. Ata, oğluŋuŋ ata olmasını ister; ana, ḳızınıŋ ana olmasını ister. **11/25**
5243. Ata sözün tutmayan, atalıḳta bağlı ölür. **10/35**
5244. Ata sözün tutmayan kişi, oḳ gibi yabana atılsa gerek; tutanlar, yay gibi elde ḳalsa gerek. **10/32**
5245. Ata sözün tutmayan oğul, oḳ gibi atılır. **10/34**
5246. Atabeyler namını artıḳ kim yâd ėder. **11/26**
5247. Atadan -babadan- doğan; at, it besler. **12/ek1/18**
5248. Atadan -babadan- doğan, ata olmaḳ isterse ata uğrunda ölmek -olmaḳ- gerek. Ata uğru pek ḳanlı, ḳahırlı, ḳaraŋlıḳ dumanlıdır; ata izin, özün o uğurda izleyip, özleyip bulmaḳ, bilmek gerek. **12/ek1/17**
5249. Atadan -babadan- doğan -gören- oğul, oḳ yontar; anadan gören, don biçer; ata dede yolunu ḳovan, bir gün olur murat ḳapısından altın tasla su içer. **12/ek1/19**
5250. Atadan -babadan- oğul doğsa gerek, ata -baba- yolun ḳovsa gerek; ata -baba- yolun ḳovmasa -ḳovmayan- atalıḳta bağlı ölse gerek. **12/ek1/16**
5251. Atadan gören, oḳ yontar; anadan gören, don biçer. **11/10**
5252. Atadan ḳalan mala mal ḳat, satma. **11/14**
5253. Atadan oğul doğsa gerek, ata yolun ḳovsa gerek, arğamaḳ ata binse gerek, düşman izin bulsa gerek. **11/03**
5254. Atadan oğul doğsa gerek, ata yolun ḳovsa gerek; ata yolun ḳovmayan, atalıḳta -meydan direği- bağlı ölse gerek. **11/01**
5255. Atadan oğul doğsa gerek, ata yolun ḳovsa gerek, düşman öŋüne set gibi dursa gerek, düşmanı öŋden vursa gerek, düşmandan intiḳam alsa gerek. **11/02**
5256. Atalar sanatı, evlada miras ḳalır. **10/37**
5257. Atalar sanatı, oğlana mirastır. **12/ek1/06**
5258. Atalar sözü, atalar sanatı; evlada miras ḳalır. **10/33**
5259. Atalar sözü; bilene baş mirastır, bilmeyene palas pandırastır. **10/28**
5260. Atalar sözü, haḳ sözdür. **12/ek1/03**
5261. Atalar sözü kitabıdır, tutmasaŋ da işit. **10/26**
5262. Atalar sözü kitabıdır, tutmasaŋ da işit. **12/ek1/15**
5263. Atalar sözü kitabıdır, yabana atılmaz. **10/25**
5264. Atalar sözü, öğüt; analar sözü, hem sükût hem sükûddur(?) (doğru). **10/31**
5265. Atalar sözü öğüttür (nasihattir). **10/29**
5266. Atalar sözü öğüttür, tutmazsaŋ da işit. **12/ek1/05**
5267. Atalar sözü, ulu -büyük- sözü; bilene (tutana) bili -bilmek- sözü, bilmeyene davultozudur. **12/ek1/07**
5268. Atalar sözü, ulu sözü; bilene bili (bilik) sözü, bilmeyene minare gölgesi, davultozudur. **10/30**
5269. Atalar sözü yabana atılmaz; atalar sözü unutulmaz, yabancıya satılmaz. **10/27**
5270. Atalar sözünü tutmayan, yabana atılır. **10/36**
5271. Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar. **12/ek1/04**
5272. Atam ateş, anam ḳor. **12/ek1/10**
5273. Atamız Âdem, anamız Havvâ; öyle ise ne gerek aramızda dava-yı ḳavga. **10/24**
5274. Ataŋ, anaŋ öldü; malı saŋa miras ḳaldı. **11/20**
5275. Ataŋ, anaŋ ölse ölsün; tek ḳadirdanıŋ ölmesin. **11/19**
5276. Ataŋ anaŋ ölür, malı saŋa miras ḳalır, ata malına mal (mala mal) ḳatmasaŋ ḳatma; tek ata malını satma. **11/12**
5277. Atan, beyhude atmaz. **12/03**
5278. Atan, beyhude atmaz; satan, sebepsiz satmaz. **12/04**
5279. Atan, sebepsiz atmaz. **12/02**
5280. Atan, yoḳ yere atmaz. **12/01**
5281. Atanıŋ elinde bir şey ḳalmaz, tutanıŋ elinde ḳalır. **12/ek1/13**
5282. Atanıŋ mirası haḳ sözdür (nasihattir), babanıŋ mirası aḳ at ile ḫayırlı öğüttür, ananıŋ mirası aḳ süt ile ḫayırlı sükûttur. **11/05**
5283. Atar tutar. **12/ek1/11**

5284. Atar tutar âdemdir. **12/20**
5285. Atarlar taşı dıraḫt-ı meyvedara elbet, vėrmez fayda cahil cilvekâra elbet. **12/ek1/14**
5286. Atarlar taşı elbette dıraḫt-ı meyvedar üzere. **12/11**
5287. Atası bay, bey olmaḳla kişiniŋ kendisi de bay, bey olmaz; olsa bile atası gibi binaya aynı ḳuvvette direk olmaz. **12/ek1/09**
5288. Atasına anasına ḫayrėtmeyen saŋa mı ḫayrėdecek? **12/ek1/08**
5289. Atasına anasına küsen, arımaz. **11/07**
5290. Atasına anasına küsen, oŋmaz. **11/06**
5291. Atasına ḫayrėtmeyen saŋa mı ėdecek? **11/21**
5292. Atasına ḫayrėtmezlerden ḫayır umma. **11/22**
5293. Atasına ḫayrėtmezlerdendir. **11/23**
5294. Atasına küsen arımaz, (oŋmaz); anasına küsen, carımaz. **11/08**
5295. Atay balası, altmışından soŋra azarmış. (?) **11/15**
5296. Atay balası (oğlu), altmışından soŋra turuğur (asalet). **11/15**
5297. Atay balası (oğlu) azmaz, soy ḳovar. **11/16**
5298. Atayda at da yoḳ it de yoḳ, vur Taŋrı'm ḳoyanı (tavşanı). **11/17**
5299. Atbaşı beraber… **16/ek/06**
5300. Atbaşı beraber gider. **16/06**
5301. Atbaşı beraber gider. **19/ek/01**
5302. Atçeken ağası… **17/09**
5303. Atçeken Ḳızılbaş… **17/11**
5304. Ateş, alev; yalınla talav; yangında -yerinde- olur. **12/ek4/02**
5305. Ateş alıp ḳamışa ḳoşar, söz alıp ḳomşuya ḳoşar. **12/ek3/01**
5306. Ateş alıp ḳamışa ḳoştu. **13/27**
5307. Ateş almağa mı gittiŋ? O ḳadar tėz döndüŋ. **12/28**
5308. Ateş, ateşpereste rahmėtmez; su, ateşe… **12/ek3/08**
5309. Ateş avuçlanmaz. **13/24**
5310. Ateş avuçlanmaz, alev üflenmez. **13/25**
5311. Ateş böceğini görse yangın sanır. **14/03**
5312. Ateş çoḳ ḳarıştırılsa ḳıvılcım sıçrasa gerek. **14/ek/06**
5313. Ateş, dumansız olmaz; arpa, samansız olmaz. **12/ek3/02**
5314. Ateş, düştüğü yeri yaḳar. **13/06**
5315. Ateş, düştüğü yeri yaḳar. **14/04**
5316. Ateş ėtmez bir zaman, ateşpereste merhamet. **14/02**
5317. Ateş gibi… **13/14**
5318. Ateş gibi harladı; top gibi gürledi. **13/33**
5319. Ateş gibi maşallah. **14/ek/10**
5320. Ateş gibidir maşallah. **13/32**
5321. Ateş ile barut bir yerde yaşamaz. **12/ek3/07**
5322. Ateş ile barut birbiriyle dost olmaz. **13/02**
5323. Ateş ile dostluḳ olmaz. **13/07**
5324. Ateş ile oyun olmaz. **13/01**
5325. Ateş ile oyun olmaz, it ile şaḳa ėdilmez. **12/ek3/06**
5326. Ateş ile pamuğuŋ (barutuŋ) oyunu olmaz. **12/ek4/01**
5327. Ateş ile su bir yerde yaşamaz. **13/03**
5328. Ateş kenarı, ḳış gününüŋ lalezarı; su kenarı, yaz gününüŋ lalezarı, baharıdır. **12/ek3/05**
5329. Ateş kenarı, ḳış gününüŋ lalezarıdır. **13/30**
5330. Ateş kendi ahını kendi çeker, âdem (insan) da kendi derdini kendi çeker. **12/ek3/04**
5331. Ateş kesildi hiddetten. **14/24**
5332. Ateş ḳılıçlı âdemlerdir. **13/15**
5333. Ateş, ḳış gününüŋ meyvesidir. **12/ek4/05**
5334. Ateş olan yerde duman, iyi olan yerde yaman saḳlanmaz. **14/13**
5335. Ateş olan yerde duman saḳlanmaz. **14/12**
5336. Ateş olan yerde elbette duman olur. **14/10**
5337. Ateş olmayan yerden duman çıḳmaz. **12/ek3/03**
5338. Ateş olmayınca duman çıḳmaz. **14/09**
5339. Ateş olmayınca duman çıḳmaz, aç olmayınca yaman… **14/11**
5340. Ateş olsa cirmi ḳadar yer yaḳar. **12/25**
5341. Ateş pahasına… **12/29**
5342. Ateş, pamuḳ içinde gizlenmez. **13/04**
5343. Ateş püskürdü. **13/34**
5344. Ateş söner, kül ḳalır; su (sel) aḳar, ḳum ḳalır; ben giderim, kim ḳalır? **12/ek3/10**
5345. Ateş şiddeti artmayınca ḳazan -ḳazandaki süt- taşmaz; hırs, tamah, hiss-i hasetle nefs-i emmâre hiddeti artmayınca nefs-i sûzân taşmaz. **12/ek4/03**
5346. Ateş, yaḳar; su, söndürür. **20/ek2/03**
5347. Ateş yaḳar, su söndürür; hava ateşi uyandırır -harlatır- kül, toprak örter, öldürür. **12/ek4/09**
5348. Ateş yanan yerde kül ḳalır, et pişen ocaḳta söl ḳalır. **13/23**
5349. Ateş yanan yerde kül olur. **13/10**
5350. Ateş yanan yerde tütün (duman) çıḳar. **14/14**
5351. Ateş yanar, kül olur; yağmur yağar, sel olur; sel aḳar, göl olur; gölde ördek olur, ördekte keredek(?) olur; köyde davullu zurnalı, gerdekli düğün olur; düğünde zerdeli zırvalı aş, telli, pullu baş, saç olur; o da bir gün olur sırlı tas; dertli, dertsiz baş olur. **12/ek4/10**
5352. Ateş yanarsa ḳoru altına düşer. **13/31**
5353. Ateş yanmadan duman tütmez. **14/16**
5354. Ateş yanmayınca duman tütmez (çıḳmaz). **14/16**
5355. Ateş yanmayınca ḳor düşmez. **13/35**
5356. Ateşbaşı, ḳış gününüŋ sefası (meyvesi). **13/29**
5357. Ateşe ateşle girilmez. **13/26**
5358. Ateşe düşman ḫoroz gibi oldu. **14/01**
5359. Ateşe güvenme, suya dayanma; zira ateş söner, su aḳar gider. **12/ek4/08**
5360. Ateşe inanma, dostuna güvenme. **13/28**
5361. Ateşe pişen ile güneşe pişen bir değil. **14/05**
5362. Ateşe vursaŋ harlar, köpeğe vursaŋ ḫırlar. **13/16**
5363. Ateşe vursaŋ tütünü çıḳmaz. **13/17**
5364. Ateş-i aşḳ göŋülde yanar; amma dumanı tütmez. **14/ek/03**
5365. Ateş-i aşḳa yananlar gıllıgıştan pak olur, potada ḳal olmayınca sim ve zer bulmaz ayar. **14/07**
5366. Ateş-i aşḳı gözünde tüter. **14/ek/02**
5367. Ateş-i aşḳı gözyaşı söndürür, gözyaşı söndürmese vuslat söndürür. **14/ek/01**
5368. Ateşi ateş söndürür. **13/08**
5369. Ateşi ateş söndürür, işi işleyen (el) oŋdurur. **14/ek/05**
5370. Ateşi ateşine… **12/27**
5371. Ateşi ateşine… **12/ek4/07**

5372. Ateşi ateşle söndürürler. **14/ek/04**
5373. Ateşi çoḳ ḳarıştıran, ḫalḳ arasına nifaḳ saçan; hep bir baptandır. **20/ek2/04**
5374. Ateş-i dûzaḫtan olur tiz nar-ı intizar. **13/21**
5375. Ateş-i firḳate yanmaḳ gibi tedbir olmaz. **12/ek4/04**
5376. Ateşi göklere çıḳtı. **14/08**
5377. Ateşi kül örter, ayıbı (ḳusuru) af. **14/15**
5378. Ateşî meşreptir. **14/25**
5379. Ateşî meşreptir, ḳabına ḳacağına sığmaz. **14/26**
5380. Ateş-i Nemrud, İbrahim Ḫalil aleyhisselamı yaḳmadı. **14/22**
5381. Ateşi ocağına vurdular. **14/21**
5382. Ateşi su söndürür. **13/09**
5383. Ateşi suya, suyu ateşe ḳarıştırır ḫıyanettir. **13/22**
5384. Ateşiŋ dostluğu olmaz. **12/ek4/06**
5385. Ateşiŋ ḫâsiyeti, yaḳıp kül ėtmektir. **13/11**
5386. Ateşiŋ ḫâsiyeti, yumuşatmaḳtır. **13/13**
5387. Ateşiŋ ḳoru, altına düşer. **13/36**
5388. Ateşiŋ oğlu küldür. **13/12**
5389. Ateşin şiirdir. **14/ek/07**
5390. Ateşiŋ şulesi (şavḳı) gėce görünür, dumanı gündüz görünür. **14/18**
5391. Ateşiŋ tabiatı yaḳmaḳ; suyuŋ tabiatı söndürmek, üŋdürmek, iskâ ve ihya eylemek; havanıŋ tabiatı her mahluḳatı ihya ėtmek, yaşatmaḳ; toprağıŋ tabiatı, söndürmek, örtmek, üretmek, östürmek, büyütmektir. **20/ek2/02**
5392. Ateşin tabiatlı âdemdir. **14/ek/09**
5393. Ateşinden ḳor aldırmaz. **12/26**
5394. Ateşle oyun (şaḳa) olmaz. **20/ek2/01**
5395. Ateşle pamuğuŋ oyunu olmaz (olamaz). **13/05**
5396. Ateşli sözlerdir. **14/ek/08**
5397. Ateşsiz, ḳazan ḳaynamaz. **13/18**
5398. Ateşsiz, ḳazan ḳaynamaz; aç ḳarna ayı oynamaz. **13/19**
5399. Ateşsiz, sözle pilav pişmez. **13/20**
5400. Ateşsiz, susuz tencere ḳaynamaz. **14/23**
5401. Ateşten eşeddir intizar. **14/06**
5402. Ateşten gömlek… **14/19**
5403. Ateşten gömlek, demirden yağ… **14/20**
5404. Ateşten ḳorḳan, tütününden saḳınır. **14/17**
5405. Ateş-zebân şairdir. **12/ek3/09**
5406. Atı at ḳazanır, namı yiğit. **16/01**
5407. Atı baḳarsaŋ at da seni baḳar. **16/27**
5408. Atı baḳarsaŋ at da seni baḳar. **16/ek/24**
5409. Atı damgasından tanırlar. **16/28**
5410. Atı dörtnala ḳaldıran sebepsiz ḳaldırmaz. **15/ek/16**
5411. Atı, iti baḳarsaŋ at, it de seni baḳar.**15/ek/19**
5412. Atı, iti baḳarsaŋ onlar da seni baḳar. **14/ek/13**
5413. Atı, iti beraber gezer. **17/32**
5414. Atı, iti; birlikte iş görür. **20/08**
5415. Atı, iti olan Türk'üŋ bir de ḳadını olmaḳ gerek. **14/ek/14**
5416. Atı, iti olmayan köy olmaz. **17/33**
5417. Atı, iti; sınayıcı (tecrübeci, deŋeyici) elinde… **20/09**
5418. Atı muhkem ḳazığa bağla, soŋra Allah'a ısmarla. **20/07**
5419. Atı sat; amma yularını satma. **18/37**
5420. Atı satarsaŋ sat, yularını satma. **18/38**
5421. Atı zapt ėden, gemdir. **16/ek/19**
5422. Atı zapt ėden, gemdir. **18/06**
5423. Atı zapt ėden, gemdir; gemiyi zapt ėden, dümendir. **18/08**
5424. Atı zapt ėden, gemdir; iti zapt ėden, kemiktir. **16/ek/20**
5425. Atılan gülle, yanan barut gėri gelmez. **21/30**
5426. Atılan oḳ, bir bayırı aşar; atılan söz, ḳırḳ dağı aşar. **12/13**
5427. Atılan oḳ, gėri dönmez. **12/06**
5428. Atılan oḳ gėri dönmez. **21/31**
5429. Atılan oḳ, ḳalıbı deşer; atılan söz, ḳalbi deşer. **12/10**
5430. Atılan taş, gėri dönse döner; atılan oḳ, gėri dönmez. **12/07**
5431. Atılan taş, söylenen söz gėri döner; atılan, oḳ gėri dönmez. **12/08**
5432. Atılan taş, yerde ḳalır; kesilen baş, yerde ḳalmaz. **21/10**
5433. Atılan taş yerinde ḳalır. **21/09**
5434. Atılan taştan, kesilen baş ağırdır. **21/11**
5435. Atılma, camları ḳırarsın. **12/12**
5436. Atımı da vėrmem, itimi de vėrmem. **18/25**
5437. Atıŋ alacası dışında, kişiniŋ alacası içinde olur. **16/ek/31**
5438. Atıŋ başın tarta (çeke) tut. **16/16**
5439. Atıŋ başın tarta tut, sürçersin; itiŋ başın bağlı tut, uğunursun. **16/17**
5440. Atıŋ cins olduğunu erbabı tâbından aŋlar. **17/06**
5441. Atıŋ evvelce dişine, yaşına baḳ; soŋra donuna, yürüyüşüne baḳ. **18/36**
5442. Atıŋ, itiŋ alacası dışında olur; insanıŋ alacası içinde olur. **17/ek/08**
5443. Atıŋ, itiŋ dış dostlarıŋı düşündürsün, ḳaşındırsın; ḳadınıŋ, ḳızıŋ (ehil ve evladıŋ) iç dostlarıŋı sevindirsin, süyendirsin (yani hürmet göstertsin), . **12/ek2/04**
5444. Atıŋ, itiŋ güzel ḫuylu, uzun boylu olsun; etiŋ, betiŋ -yüzüŋ- ḳanlı, sulu olsun. **16/03**
5445. Atıŋ, itiŋ terbiyesi, terkisi, çiriği çılbırı üstünde gerek; ḳadınıŋ da terbiye, tertibi üstünde gerek. **12/ek2/11**
5446. Atıŋ ḳalmasa ḳalmasın, adıŋ ḳalsın şan ile. **19/07**
5447. Atıŋ ḳalmasa ḳalmasın; tek adıŋ ḳalsın. **19/06**
5448. Atıŋ ḳıymeti, dört nalı altındadır. **15/ek/16**
5449. Atın ḳıymeti, kendi ayağınıŋ altındadır. **12/ek2/02**
5450. Atıŋ ḳıymeti nallarınıŋ, insanıŋ ḳıymeti ilim ve terbiye ve aḳlıyla ellerініŋ altındadır. **17/ek/15**
5451. Atıŋ ḳıymeti tırnaḳları altındadır. **16/ek/14**
5452. Atıŋ ḳuyruğu, yarı ḳıymeti sayılır. **19/13**
5453. Atıŋ ḳuyruğu, yarı ḳıymetidir. **15/ek/20**
5454. Atıŋ öldüğüne yanmam, at geçemediğine yanarım. **15/ek/17**
5455. Atıŋ ölüsü, beygiriŋ dirisi… **14/27**
5456. Atıŋ öŋünden bir, arḳasından iki baḳ. **18/11**
5457. Atıŋ tırnağıyla donu, boyu ile boynu sınanmağa değer mahalleridir. **19/ek/04**
5458. Atıŋ torbasını kesmek, yiğidiŋ çorbasını kesmekle beraberdir. **17/ek/25**

5459. Atıŋ, yâdıŋ beraber ḳalsın (âlemde). **19/09**
5460. Atıŋ yelesi, hem ḳıymeti hem ziynetidir. **20/22**
5461. Atıŋ yuları, bineniŋ canı sayılır. **21/19**
5462. Atıŋ yularını elden bıraḳma. **21/18**
5463. Atıŋ yüğrük ise bin de ḳaç. **20/26**
5464. Atıŋ yüğrük ise ḳaç ḳurtul. **20/25**
5465. Atıŋ yürüyüşüne, insanıŋ söyleyişine baḳmaḳ gerek. **20/24**
5466. Atıp tutar; amma elinden bir şey gelmez. **12/ek3/12**
5467. Atıp tutar; amma elinden bir şey gelmez. **20/20**
5468. Atıp tutmasına baḳma, elinden bir şey gelmez. **12/23**
5469. Atıp tuttular. **20/21**
5470. Atış tutuş yerinde gerek. **12/17**
5471. Atışıp tutuşanlar, barışmaḳ gerek. **12/16**
5472. Atışıp tutuşmaḳ varsa aytışıp (söyleşip) barışmaḳ da var. **12/14**
5473. Atışmadan tutuşmadan barışılmaz. **12/18**
5474. Atışmalı; amma soŋra barışmalı. **12/15**
5475. Atina balı, Mürefte pekmezi, İzmir'iŋ inciri, Diyarbakır'ıŋ ḳavunu (ḳarpuzu) meşhurdur. **21/23**
5476. Atina balı, Şam şekeri… **12/24**
5477. Atla yola giden eşeğiŋ vay hâline! **16/ek/27**
5478. Atlama taş da oturur. **71/09**
5479. Atlar anası… **17/26**
5480. Atlas ḳaftan herkese göre değil. **233/15**
5481. Atlı ases (asas)… **19/28**
5482. Atlı başḳa, yayan başḳa… **16/13**
5483. Atlı başḳa, yayan başḳa; it başḳa, ḳoyan (tavşan) başḳa… **16/14**
5484. Atlı ile yayan bir değil. **15/ek/22**
5485. Atlı ile yayan bir olmaz. **16/ek/26**
5486. Atlı ile yayan, doğuran ile doğurmayan elbette bir değil. **15/30**
5487. Atlı olan Üsküdar'a vardı. **21/22**
5488. Atlı Türk (Türk ata binse) atasını tanımaz. **15/ek/18**
5489. Atlı Türk'e beylik vėrmişler, öŋce atasını asmış. **15/ek/18**
5490. Atlıyı atından indiren bulunur; amma bindiren bulunmaz. **21/12**
5491. Atlıyı atından indiren güç bindirir. **21/15**
5492. Atlıyı atından indirir. **16/ek/22**
5493. Atlıyı attan indirir. **21/17**
5494. Atma taşı, atarlar taşı. **12/09**
5495. Atma taşı, atarlar taşı. **21/08**
5496. Atmaca gibi atıldı, şahin gibi uçtu. **21/04**
5497. Atmaca gibi çabuḳtur (avcıdır). **21/03**
5498. Atmaca gibi hâlini düşünmez, her şeye saldırır. **21/07**
5499. Atmaca ḳuşu gibi yırtıcıdır. **21/01**
5500. Atmaca küçüktür; amma ḳartaldan ḳorḳmaz. **21/05**
5501. Atmaca, şahinden ḳorḳmaz. **21/02**
5502. Atmaca, şahiniŋ eline geçse tüyünü yolar. **21/06**
5503. Atmaḳ ḳolay; amma hedefi (menzili) vurmaḳ zordur. **20/ek2/06**
5504. Atmeydanı'nda taşa tutulmuşa döndü. **20/01**
5505. Atmeydanı'ndan Ḳaraman'a çıḳtılar. **19/27**
5506. Atsız (adsız) oğlu Ḳutluḳ… **11/31**
5507. Atsız (adsız) oğlu Ḳutluşah… **11/30**
5508. Atsız, itsiz tavşan ḳovulmaz. **18/18**
5509. Atsız oğlu ḳutsuzdur. **18/28**
5510. Atsız, tavşan ḳovulmaz. **18/17**
5511. Atta çoban oturamaz. **19/18**
5512. Atta duran var, durmayan var. **17/ek/22**
5513. Atta herkes oturamaz. **19/15**
5514. Atta, itte feraset vardır. **19/11**
5515. Atta keramet vardır. **16/ek/07**
5516. Attan at doğar, eşekten eşek doğar. **15/ek/13**
5517. Attan düşen, yine atlanır. **17/22**
5518. Attan düşene tımar, deveden düşene mezar gerektir. **17/ek/16**
5519. Attan düşene tımar gerek, deveden düşene ḳazma kürek. **17/20**
5520. Attan düştü, eşeğe bindi. **17/18**
5521. Attan düştü, vay başım! **17/21**
5522. Attan düşüp eşeğe binmeğe beŋzer. **17/19**
5523. Attan indi, eşeğe bindi. **17/23**
5524. Attan indirip eşeğe bindirdiler. **16/37**
5525. Attan inip eşeğe binmeğe beŋzedi. **17/17**
5526. Attı tuttu. **12/19**
5527. Attı tuttu. **12/ek1/12**
5528. Attı tuttu, ḳırdı geçirdi, gitti. **12/21**
5529. Attığını vurur, tuttuğunu ḳoparır. **12/22**
5530. Attır sürçer, âdemdir düşer. **19/31**
5531. Av alan tazı, burnundan belli olur. **139/11**
5532. Av, avlandı; deli, atlandı. **139/04**
5533. Av, avlandı; deli, evlendi. **139/03**
5534. Av, avlandı; tav, tavlandı. **139/06**
5535. Av, büyüğüŋ; cav (cenk), ortancanıŋ; ocaḳ, küçüğüŋdür. **139/10**
5536. Av göreniŋ değil, vuranıŋdır. **141/19**
5537. Av ḳaraŋlıḳta avlanmaz. **139/17**
5538. Av; vuranıŋ değil, bulanıŋdır (tutanıŋdır). **139/26**
5539. Av; vuranıŋ, tutanıŋ değil. **139/09**
5540. Av vurulmadan derisi pazarlığa çıḳarılmaz. **139/12**
5541. Av, yerinde; demir, tavında gerek. **139/08**
5542. Ava giden avlanır, tava -dağa- giden tavlanır. **141/19**
5543. Avanaḳ âdem kendini methėder. **141/01**
5544. Avanaḳ (ahmaḳ) ne mal ne can ḳadrini bilir. **141/02**
5545. Avanaḳ, aptalıŋ ḳardeşidir. **141/03**
5546. Avanaḳ varken gammaz aç ḳalmaz, gammaz dururken aldanmaḳ güç gelmez. **141/04**
5547. Avanta ile geçinir luḳatacı oğludur. **141/05**
5548. Avare âdem gibi telaşlı söz söylememek gerek. **138/19**
5549. Avare âdemiŋ işi oŋarılmaz. **138/23**
5550. Avare aḳan su gibi başını taştan taşa vurup gezer. **138/20**
5551. Avare baş gezdirmemek gerek. **138/21**
5552. Avare baş, torbada gezer. **138/22**
5553. Avare başıŋ ağrısı, mezara ḳadar gider. **138/18**
5554. Avare baştan avare söz çıḳar. **138/24**
5555. Avare gezer takımdandır. **138/31**
5556. Avare giden bir daḫi gelir sanma. **138/17**
5557. Avare söz, avare baş… **138/26**
5558. Avare söz, avare başıŋ ağrısıdır. **138/27**
5559. Avare söz, avare başıŋ dumanıdır. **138/28**

5560. Avare söz, avare baştan çıḳar. **138/25**
5561. Avare söz, avare su… **138/32**
5562. Avare söz, görmez göz… **138/30**
5563. Avare söz söyleme, başıŋ ağrır. **138/29**
5564. Avarelere her yer aşiyandır. **138/16**
5565. Avareleriŋ yeri meyḫanedir. **138/15**
5566. Avazı çıḳtığı ḳadar bağırır. **138/33**
5567. Avazım, ezan-ı nefḫa-yı Sur. **138/34**
5568. Avcı avına, yolcu yoluna gitmek gerek. **139/13**
5569. Avcı avını kendi taşır. **139/19**
5570. Avcı, avlandı; deli, evlendi. **139/05**
5571. Avcı avlanır. **139/01**
5572. Avcı, avlanır; tavcı, tavlanır. **139/02**
5573. Avcı daḫi bir gün olur avlanır. **139/22**
5574. Avcı iseŋ avıŋ izini gözet. **139/07**
5575. Avcı köpeği gibi aybetlidir (ḳıymetlidir). **139/15**
5576. Avcı köpeği gibi kibardır. **139/14**
5577. Avcı köpeği gibi yeler, oŋmaz. **139/18**
5578. Avcı oŋmaz. **139/21**
5579. Avcı torbası boş ḳalmaz. **139/16**
5580. Avcınıŋ mahkemesini ḳadı görmezse Allah görür. **139/20**
5581. Avı tavı hep ḳaçmış. **141/18**
5582. Avla (ağıl) dolu malıŋ olacağına avul (oba, ev) dolu canıŋ olsun. **141/23**
5583. Avla (ağıl) dolu malıŋ olmasa olmasın; tek samanıŋ olsun. **141/22**
5584. Avmamış (devrilmemiş), dökmemiş; soyuna çekmiş. **141/20**
5585. Avru -sayrı, ḫasta- ḳadrini sağ bilmez, aç ḳadrini toḳ bilmez. **141/06**
5586. Avrunuŋ -sayrı, ḫasta- öŋün al. **141/07**
5587. Avrunuŋ -sayrı, ḫasta- öŋünü al, avullu eviŋ ḳızını al. **141/08**
5588. Avşar Ağa… **141/11**
5589. Avşar Ali başḳa, Varvar Ali başḳa… **141/09**
5590. Avşar Ali Paşa nam serdarları ile orduda kelleleri galtân oldu. **141/12**
5591. Avşar Ali'yi Varvar Ali'den sormalı. **141/14**
5592. Avşar Baba neslindendir. **141/13**
5593. Avşarlılarıŋ nesli tavsadı. **141/10**
5594. Avuca baḳmaḳ zordur. **140/04**
5595. Avuca sığmaz şey… **140/26**
5596. Avuca su dökmeyi bilmez. **140/06**
5597. Avucu açıḳtır. **139/23**
5598. Avucu, ağzı açıḳtır. **140/18**
5599. Avucu, ağzı pektir. **140/17**
5600. Avucu ḳabarmış değil a! **140/28**
5601. Avucu ḳabarmış ḳadı ḳızı gibi… **140/29**
5602. Avucu ḳurudur. **140/14**
5603. Avucuna giren paranıŋ yazısı silinir. **140/11**
5604. Avucuna sığmadı. **140/31**
5605. Avucuŋa sığmayanı avuçlama. **139/30**
5606. Avucuna sıḳıştırdı. **140/30**
5607. Avucuna su dökmeye gelmez. **140/05**
5608. Avucuna tutturmuş. **140/25**
5609. Avucuna tükürdü. **139/28**
5610. Avucuna tükürüniŋ yüzüne yapıştırmalı. **139/27**
5611. Avucunda akçe, elinde(?) söz durmaz. **140/13**
5612. Avucunda, cebinde akçe bıraḳmadılar. **140/15**
5613. Avucunda su değil, akçe bile durmaz. **140/09**
5614. Avucundakini ḳaçırdı, elindekini uçurdu. **140/20**
5615. Avucundakiniŋ ḳadrini bilmez. **140/19**
5616. Avucundan ḳaçtı, ḳoynuna girdi. **140/23**
5617. Avucunu açtı, gözünü yumdu. **139/24**
5618. Avucunu oğuşturur. **140/24**
5619. Avucunu pek yumar, damlasa yalar. **140/03**
5620. Avucunu yaladı. **140/32**
5621. Avucunu yalasın. **139/31**
5622. Avucunu yaldı. **139/32**
5623. Avucunu yumdurdu. **139/25**
5624. Avucunuŋ kiri idi, çıḳtı. **140/07**
5625. Avucuyla vėrir, eteğiyle toplar. **140/21**
5626. Avuç açıp alışmaḳ zordur. **140/02**
5627. Avuç dolusu akçe, ağıl dolusu mal telef ėtti. **140/08**
5628. Avuç dolusu altın vėrip aldığı maldır. **139/29**
5629. Avuç ile havuz doldurulmaz. **140/16**
5630. Avuç kiri malıŋ zekâtıdır. **140/10**
5631. Avuçta elde durmaz. **140/27**
5632. Avuçta elde durmaz ki… **140/12**
5633. Avuçtan ḳaçan ele girmez. **140/22**
5634. Avul (ağıl) dolu malıŋ olmasa da ḳura (samanlıḳ) dolu samanıŋ olsun. **141/21**
5635. Avulda baş ol, ağılda taş olma. **141/15**
5636. Avulu -ḳabile, cemaati, ocağı, yurdu- boş bıraḳma. **141/17**
5637. Avuluŋdakini davarcıya sor, eviŋdekini duvardaşıŋdan sor. **141/24**
5638. Avuttular deliyi, aldadılar veliyi. **141/16**
5639. Ay arası, ay başı; bitmez onuŋ işi **146/05**
5640. "Ay arası, ay başı…" dėmekle iş bitmez; iş görmekle biter. **146/06**
5641. Ay arası, ay başı; hiç bitmez bu dünyanıŋ işi. **146/04**
5642. Ay aydın, hesap belli. **145/18**
5643. Ay aydın, hesap belli. **146/18**
5644. Ay aydında fenerlik yaḳılmaz, ḳuruluḳta nalın giyilmez. **146/29**
5645. Ay aydır, hesap bellidir. **145/19**
5646. Ay baḳar gibi baḳtılar. **146/11**
5647. Ay baḳar gibi baḳtım. **146/12**
5648. Ay baḳıyorlar, ki bayram ėdecekler. **146/13**
5649. Ay başı duası oḳumağa Direkli'ye gider. **146/33**
5650. Ay başı geldi, kes hesabı. **146/14**
5651. Ay başı geldiyse vėrecekli düşünsün. **146/28**
5652. Ay başı hesabı… **146/07**
5653. Ay başı hesabı ayıltmaz, bayıltır. **146/15**
5654. Ay başı hesabı gibi ḳaraŋlıḳ. **146/25**
5655. Ay başı hesabı kesildi. **146/26**
5656. Ay başı sermaye-yi maaşı… **146/30**
5657. Ay başı telaşı… **146/34**
5658. Ay başı tėz gelir. **145/20**
5659. Ay başı vėresiyesi Ay'la beraber doğar. **146/31**
5660. Ay çarşafla örtülmez, yalan gerçekle örtülmez. **147/02**
5661. Ay da bir, gün de bir… **147/29**
5662. Ay da var, gün de var; ay içinde düğün de var. **147/33**
5663. "Ay!" diyen ana yoḳ, "Ḳoy!" diyen ḳoca yoḳ; elbette öylesi öyle olur. **147/03**

5664. Ay doğar batmaḳ için; gün batar yatmaḳ için, canı cana ḳatmaḳ için. **147/12**
5665. Ay doğar batmaḳ için; gün doğar yine batmaḳ için. **147/11**
5666. Ay doğdu, gün doğdu hâlâ yârim doğmadı. **147/07**
5667. Ay doğduysa aç urazaŋı (orucuŋu). **147/05**
5668. Ay doğduysa temaşaya çıḳ. **147/10**
5669. Ay doğmadan bayram ėtmek ister. **147/06**
5670. Ay doğmadan neler doğar! **146/32**
5671. Ay, Dünya'nıŋ aylanası (peyki). **146/01**
5672. Ay, Dünya'nıŋ aylanasıdır. **148/15**
5673. Ay, Dünya'nıŋ peyki; naip de ḳadınıŋ peyki. **148/12**
5674. Ay geçer, gün geçer; ömür de tükenir. **147/15**
5675. Ay geçer, hafta geçer, gün geçer, saatler daḳiḳalar geçer de illa benim derdim geçmez. **148/16**
5676. Ay geçer, yıl geçer; düşmandan kin geçmez. **147/16**
5677. Ay gelir aygır gibi, yıl gelir yılbır gibi; illa hafta, illa hafta. **147/22**
5678. Ay gibi balḳıldadı (dalgasız parladı), gün gibi parladı. **147/27**
5679. Ay gibi maşallah. **146/02**
5680. Ay gibi parlaḳ güzellerdendir. **160/11**
5681. Ay gibi parlaḳtır. **146/03**
5682. Ay gördüm Allah, gün gördüm billah. **147/24**
5683. Ay gördüŋ ise aç orucuŋu. **147/23**
5684. Ay gördüŋ ise aç urazaŋı. **147/17**
5685. Ay gördüŋ ise bayram ėt, gün gördüŋ ise seyran ėt. **147/18**
5686. Ay gördüŋse bayram ėt. **147/21**
5687. Ay görmeden bayram olmaz mı? **147/14**
5688. Ay görmek için her zaman Baḳacaḳ Dağı'na çıḳılmaz. **148/08**
5689. Ay görmekten mahrum ḳalan, yıldıza hasretle -hasret gözüyle- baḳar. **147/35**
5690. Ay görmüş, yıldıza minnet ėder mi; gün görmüş, aya baḳar mı? **147/20**
5691. Ay görse "Yayım.", bay görse "Bayım (beyim)." dėr hep. **147/19**
5692. Ay görse "Yayım." dėr, her kimi görse "Bayım (ḳocam)." diyenlerdendir. **148/02**
5693. Ay gözetir. **147/25**
5694. Ay gözler. **147/26**
5695. Ay, gün göstermez zalimdir. **148/05**
5696. Ay, güne ḳarşı… **148/14**
5697. Ay, Güneş'e ḳarşı dava ḳılsa elbette tutulur. **148/13**
5698. Ay günüŋ, gün ayıŋ hesabını gösterir; her ikisi, hep yılıŋ hesabını gösterir; hafta ayıŋ düğümü, ay yılıŋ boğumudur. **147/13**
5699. "Ay (hay), medet!" dėdi; amma iş işten geçti. **148/17**
5700. Ay ışığında ceviz silkinmez. **146/22**
5701. Ay ışığında her iş görülmez. **146/21**
5702. Ay ışığında terzilik olmaz. **146/20**
5703. Ay ışığında yazı yazılmaz. **146/19**
5704. Ay, nuru Güneş'ten alır. **148/10**
5705. Ay olur, hafta geçer; gün yüzün göstermez oldu. **146/27**
5706. Ay örtülmez. **146/16**
5707. Ay tat, vay tat; ne gerek saŋa balaban -büyük- at, bin eşeğiŋ yorgalat. **147/01**
5708. Âyâ (acaba) olur mu meyve-yi vaslı o mehveşiŋ (ayparesiniŋ) yoḳsa cihanda olmayacaḳ arzu mudur? **149/08**
5709. Ay'a âşıḳ olan yıldıza da baḳar. **147/09**
5710. Âyâ bu benim vaḳıam mıdır, yoḳsa vaḳi-yi hâl midir ya da rüya-yı salihim midir? **149/09**
5711. Ay'a "Doğ ya doğayım." dėmek… **160/09**
5712. Ay'a "Doğ ya doğayım." diyecek ḳadar dilberdir. **147/08**
5713. Ay'a müşteri olmaḳ dilerseŋ göŋül postunda otur. **148/01**
5714. Aya perde çekilmez. **146/17**
5715. Ayağa doḳunan taş elbette sebepsiz değildir. **155/09**
5716. Ayağa gelen nimet sofrası tepilmez. **155/27**
5717. Ayağa göre ḳap uydurmaḳ gerek. **156/04**
5718. Ayağa su inse yürümedir ilacı. **152/06**
5719. Ayağı ağrıdıysa başına soğuḳ su döksün. **153/17**
5720. Ayağı ağrıdıysa başından görsün. **153/03**
5721. Ayağı ağrıdıysa başından görsün, başı ağrıdıysa yine başından görsün. **153/04**
5722. Ayağı ağrımış. **153/19**
5723. Ayağı arḳanlı at gibi yerinde tarpanır; amma ne çare! **153/12**
5724. Ayağı arḳanlı, eli ḳınalı değil a! **153/13**
5725. Ayağı bağlı, eli bağlı değil ya! **152/16**
5726. Ayağı bağlı, eli buḳağılı değil ya! **152/19**
5727. Ayağı daima üzengide olan ḳavim, düşmana aldanmaz. **152/33**
5728. Ayağı dikenlenmiş. **152/10**
5729. Ayağı doğru basmaz ḳaltabandır. **155/12**
5730. Ayağı düze bastı. **152/25**
5731. Ayağı eli bağlı… **152/13**
5732. Ayağı eli düz olsun. **153/06**
5733. Ayağı eli düz olsun da isterse yaşı yüz olsun. **152/31**
5734. Ayağı ḳınalı değil a; yürüsün, gelsin. **152/14**
5735. Ayağı kirada gezen kendisi sırada gezemez. **155/14**
5736. Ayağı kirada gezer. **155/16**
5737. Ayağı köke ilişti. **155/30**
5738. Ayağı köstekli değil a; yürüsün, gelsin. **152/24**
5739. Ayağı sarı çizmeli Mehmed Ağa'yı arar. **155/07**
5740. Ayağı, sözü doğru gerek. **155/13**
5741. Ayağı suya ėrdi. **155/06**
5742. Ayağı sürçmekle hemen hayvanıŋ yėmi kesilmez. **153/02**
5743. Ayağı sürçmeyen hayvan olmaz. **153/01**
5744. Ayağı uğurlu âdemiŋ yürüyüşü, gelişi başḳadır. **153/14**
5745. Ayağı uğurlu tekir kedi gibi elden dilden düşmedi. **153/15**
5746. Ayağı uğursuz ḳaltaban, yürüdüğü yere ot bitmez düztabandır. **153/07**
5747. Ayağı uğursuzdur. **153/18**
5748. Ayağı üzengide… **152/23**
5749. Ayağı yanan kediye döndü. **156/26**
5750. Ayağı yanmış it gibi yeler. **156/27**
5751. Ayağı yer mi basar zülfüŋe berdâr olanıŋ? **153/25**

5752. Ayağı yere basmıyor. **156/21**
5753. Ayağıma su indi. **152/12**
5754. Ayağıŋ ağrısa başıŋdan gör, başıŋ ağrısa ayağıŋdan gör. **153/05**
5755. Ayağıŋ denk basar iseŋ sözüŋ de geniş olur. **154/26**
5756. Ayağıŋ tozu olayım ey gonca nihal. **154/08**
5757. Ayağıŋ tozu olayım; tek beni reddėtme. **154/06**
5758. Ayağıŋ yere değmese at attır, dişiŋ dişe değmese et ettir. **152/26**
5759. Ayağıŋ yere değmese attır, dişiŋ dişe değmese ettir. **145/17**
5760. Ayağıŋ yere değmese attır, dişiŋ dişe değmese ettir. **156/20**
5761. Ayağına çırmavuḳ taḳılmış. **153/24**
5762. Ayağına çöğür (deve basmaz otu) batmamış a! **152/15**
5763. Ayağına deve dikeni mi batmış? **152/08**
5764. Ayağına eline sarıldı, yine merhamet ėtmedi. **153/10**
5765. Ayağıŋa gelen ḳısmeti kendi ayağıŋla tepme. **152/34**
5766. Ayağına gelen nimet sofrasını tepmiş nankördür. **155/26**
5767. Ayağına gelen nimeti tepti. **155/29**
5768. Ayağıŋa göre ḳap, boyuŋa göre ḳaftan uydur. **156/05**
5769. Ayağıŋa göre pabuç al, başıŋa göre dolaḳ (sarıḳ) uydur. **152/30**
5770. Ayağına ip, ḳuyruğuna ḳabaḳ taḳmışlar dėsene! **153/23**
5771. Ayağına ip taḳmışlar (taḳıldı). **153/11**
5772. Ayağına kelepçe, eline bilekçe taḳmamışlar ya! **152/18**
5773. Ayağına pabuç, başına sorguç arar. **153/32**
5774. Ayağına pabuç bile olamaz. **153/31**
5775. Ayağına pabuç olamaz. **153/30**
5776. Ayağına sıcaḳ su mu dökelim? **155/05**
5777. Ayağına su indiyse gezdirmedir ilacı. **152/07**
5778. Ayağına taş bağlamışlar. **155/10**
5779. Ayağına taş doḳunsa benden bilir. **155/08**
5780. Ayağına taş, ḳuyruğuna ḳuru baş taḳmışlar dėsene! **155/11**
5781. Ayağına toz ḳondurmaz. **154/05**
5782. Ayağına uygun pabucudur. **153/33**
5783. Ayağında çarıḳ, boynunda arıḳ -saman sepeti- dururken mollalıḳ olmaz. **154/19**
5784. Ayağında donu yoḳ, başına fesleğen taḳar. **154/20**
5785. Ayağında donu yoḳ, götün ḳamçılar (ḳuyruḳ). **154/21**
5786. Ayağında postal, başında püskül; soŋradan görmek ne müşkül. **154/03**
5787. Ayağındaki pabuç başına çıḳmış. **154/02**
5788. Ayağındaki postalı ağzına soḳmuşlar. **154/04**
5789. Ayağını arḳanlamışlar. **153/16**
5790. Ayağını at, ḳolunu ḳanat ėden fuḳaradandır. **152/20**
5791. Ayağıŋı bir, gözüŋü dört aç ha! **153/28**
5792. Ayağını çeldiler. **154/13**
5793. Ayağıŋı çürük taḫtaya basma. **154/17**
5794. Ayağını çürük taḫtaya basmaz saḳıt âdemdir. **154/15**
5795. Ayağını çürük taḫtaya basmaz Türk'tür. **154/16**
5796. Ayağıŋı denk al, soŋra düşersin. **154/23**
5797. Ayağıŋı denk al, sözüŋü genk (geniş). **154/27**
5798. Ayağıŋı denk al, tetik davran. **152/22**
5799. Ayağıŋı denk bas, düşmeyesin. **154/24**
5800. Ayağını denk basan aldanmaz. **154/29**
5801. Ayağını denk basan mert sayılır. **155/01**
5802. Ayağıŋı denk -muvazeneli- bas, kendiŋi merdane tut. **156/23**
5803. Ayağıŋı doğru bas, ki sözüŋ de doğru olsun. **154/28**
5804. Ayağıŋı doğru basar iseŋ başıŋ ağrımaz. **155/04**
5805. Ayağıŋı geniş basmasaŋ basma; denk bas. **154/30**
5806. Ayağıŋı merdane bas. **152/27**
5807. Ayağıŋı merdane bas, ḳılıcıŋı meydana as. **152/29**
5808. Ayağıŋı merdane bas, meydan er meydanıdır. **152/28**
5809. Ayağını öptürmeden keyfi gelmez keremsiz kibardır. **152/21**
5810. Ayağıŋı pek bas, düşünmeyesin. **155/02**
5811. Ayağıŋı sıcaḳ tut, başıŋı serin; yėmeğiŋe dikḳat ėt, düşünme derin. **154/22**
5812. Ayağını uzatan elini uzatmaz, elini uzatan ayağını hiç de uzatamaz. **154/31**
5813. Ayağıŋı yorganıŋa göre uzat. **156/22**
5814. Ayağıŋı yorganıŋa göre uzat, ḳoluŋu yeŋiŋe göre. **156/24**
5815. Ayağınıŋ altı delindi. **153/09**
5816. Ayağıŋıŋ altına baḳ, ḳarpuz ḳabuğu ḳoymuşlar. **153/21**
5817. Ayağınıŋ altına ḳarpuz ḳabuğu ḳoymak isterler. **153/20**
5818. Ayağınıŋ altına ḳarpuz ḳabuğu ḳoymuşlar. **153/22**
5819. Ayağınıŋ altında cennettir valideniŋ. **154/14**
5820. Ayağınıŋ altını yaladı. **153/08**
5821. Ayağınıŋ bastığı yere ot bitmez abraştır. **153/27**
5822. Ayağınıŋ bastığı yeri gözü görmez oldu. **153/26**
5823. Ayağınıŋ çarığına baḳmaz, mollalıḳ satar. **154/18**
5824. Ayağınıŋ dengini bulsun.**155/03**
5825. Ayağınıŋ ḳabı dar gelmiş âdem gibi yürür. **156/02**
5826. Ayağınıŋ ḳabı dar olunca dünya başıŋa dar olur. **156/01**
5827. Ayağınıŋ ḳabı sıḳmış, başı ağrımış. **156/03**
5828. Ayağınıŋ nalçası ḳopmuş. **156/09**
5829. Ayağınıŋ nalı ḳırılmış at gibi seker. **156/07**
5830. Ayağınıŋ nalını sökmüşler. **156/06**
5831. Ayağınıŋ nalını sökmüşler, eliniŋ tırnağını. **156/08**
5832. Ayağınıŋ pabucu, ağzınıŋ ḳaşığı değil. **153/29**
5833. Ayağınıŋ pabucuyla başa çıḳmaḳ ister âdemdir. **154/01**
5834. Ayağınıŋ tozu ile pehlivanlıḳ ėder. **154/10**
5835. Ayağınıŋ tozu ol; tek düşmana söz olma. **154/07**
5836. Ayağınıŋ tozu olsun. **154/09**
5837. Ayağınıŋ tozu pahasına aldı. **154/11**
5838. Ayağınıŋ tozuna pehlivanlıḳ ḳazandı. **154/12**
5839. Ayağıyla gelen avı ḳaçırma. **155/20**
5840. Ayağıyla gelen ayağıyla gider. **155/32**

5841. Ayağıyla gelen başıyla gider. **155/17**
5842. Ayağıyla gelen gelin, dayağıyla gelen çoban uğurlu sayılır. **155/24**
5843. Ayağıyla gelen gelin, gelindir; yüzüyle gelen gelin, pelindir -zehir otu-. **155/22**
5844. Ayağıyla gelen ḳovulmaz. **155/19**
5845. Ayağıyla gelen ḳuşa zeval olmaz. **155/28**
5846. Ayağıyla gelen nimettir, ḳaçırmağa gelmez. **155/21**
5847. Ayağıyla gelene (Muhammed ve İsa dininde) ölüm olmaz. **156/25**
5848. Ayağıyla gelene ölüm olmaz. **156/10**
5849. Ayağıyla gelin, dayağıyla çoban gelir. **155/25**
5850. Ayağıyla gelin gelir, dayağıyla çoban. **155/23**
5851. Ayağıyla gelmedi, yüzüyle geldi. **155/18**
5852. Ayağıyla ḳanaraya gelindi. **155/31**
5853. Ayaḳ altında ḳalmış incir gibi ezildi. **151/21**
5854. Ayaḳ basanlar dayaḳ bastılar. **152/02**
5855. Ayaḳ bastılar. **152/01**
5856. Ayaḳ denk gerek, söz genk (geniş) gerek. **154/25**
5857. Ayaḳ her yere gider. **151/18**
5858. Ayaḳ kirası, diş kirası; şimdi mi onuŋ sırası? **156/11**
5859. Ayaḳ kirası, diş kirası; vardır onuŋ bir sırası. **155/15**
5860. Ayaḳ kirasına taban teper. **156/13**
5861. Ayaḳ kirasıyla geçinir âdemdir. **156/12**
5862. Ayaḳ naibi gibi… **152/17**
5863. Ayaḳ naibi gibi soḳaḳ soḳaḳ dolaşır. **156/19**
5864. Ayaḳ var âdemi biŋ altın değer, ayaḳ var âdemi bir pula değmez. **156/16**
5865. Ayaḳ var bastığı yerde iz bıraḳmaz, ayaḳ var bastığı taştan toz çıḳarır. **156/14**
5866. Ayaḳ var bastığı yerden su çıḳarır, ayaḳ var bastığı yeri ḳurutur. **156/15**
5867. Ayaḳ var doğru basar, ayaḳ var eğri basar. **156/17**
5868. Ayaḳ var uğurlu, ayaḳ var uğursuz. **156/18**
5869. Ayaḳaltında ḳalma. **151/22**
5870. Ayaḳḳabıcı -ḳunduracı- kendi ayaḳḳabısını hazır alırmış (dikemez imiş). **152/32**
5871. Ayaḳḳabılarını çevirmişler. **152/09**
5872. Ayaḳlar toprağı, yani gubarı. **151/28**
5873. Ayaḳlaraltında ḳalmış. **151/27**
5874. Ayaḳları suya indi. **152/03**
5875. Ayaḳlarıma sarı su indi. **152/05**
5876. Ayaḳlarınıŋ tozu toprağı olsun. **151/29**
5877. Ayaḳlı canavar hapsolur mu? **151/20**
5878. Ayaḳlı hayvan elbette bir yerde durmaz. **151/25**
5879. Ayaḳlı, ḳanatlı hayvanıŋ ėrmediği yer olmaz. **151/26**
5880. Ayaḳlı kütüpḫane… **151/24**
5881. Ayaḳta apazladı. **152/04**
5882. Ayaḳta ḳalan misafir gibi yüzü gülmez. **151/23**
5883. Âyansız, eşrafsız memleket işi görülmez. **235/26**
5884. Âyansız memleketiŋ şerefi olmaz. **235/25**
5885. Ayartma veliyi, avut deliyi. **149/15**
5886. Ayartmasınlar saḳın. **149/13**
5887. Ayarttılar. **149/11**
5888. Ayarttılar oğlanı. **149/12**
5889. Ayarttılar veliyi, ayandırdılar deliyi. **149/14**
5890. Ayas Paşa ḳaraḳola çıḳtı. **151/08**
5891. Ayasofya'da dilenir, Beyazıt'ta sadaḳa vėrir. **489/18**
5892. Ayasofya'da dilenir, Sultanahmet'te sadaḳa vėrir. **149/10**
5893. Ayasofya'da dilenir, Sultanahmet'te zekât vėrir. **145/16**
5894. Ayaz Mahmud'u bekler. **151/07**
5895. Ayazlattılar. **152/11**
5896. Ayda bir… **147/28**
5897. Ayda bir gelen, doğan (ḫısım aḳraba) olur, günde bir gelen, soğan olur. **147/34**
5898. Ayda mayıs da bir kere… **147/30**
5899. Ayda yılda bir kere… **147/31**
5900. Aydedeye misafir olmaḳ… **160/08**
5901. Aydın abası Aydın efesine yaraşır. **148/20**
5902. Aydın abasıdır, ḳısa kes. **148/25**
5903. Aydın abasına efe olmaḳ gerek. **148/23**
5904. Aydın abasına Konya külahı yaraşmaz. **148/19**
5905. Aydın efesi, İstanbul efendisi elbette bir değil. **148/18**
5906. Aydın havasına oynatmaḳ ister. **148/22**
5907. Aydın'a gitmekle herkes efe olmaz. **148/24**
5908. Aydın'a gitmiş efe olmuş, Atina'ya gitmiş teke olmuş. **148/21**
5909. Aydoğan'da doğmuş, Yıldızėli'ne gider mi? **147/04**
5910. Aygır gibi ağır basan ağadır. **151/12**
5911. Aygır gibi herif… **151/09**
5912. Aygır gibi kişner. **151/13**
5913. Aygır gibi savaşır. **151/11**
5914. Aygır taydan olur. **151/10**
5915. Aygıra binmiş. **151/16**
5916. Aygırdan at olur, attan aygır olmaz. **151/17**
5917. Aygırı çayıra saldı. **151/14**
5918. Aygırını arar. **151/15**
5919. Ayı acıḳsa tabanını yalar. **157/25**
5920. Ayı, ayı iken yeŋilmesini istemez. **157/30**
5921. Ayı, ayıya kötü gözle baḳmaz. **156/31**
5922. Ayı bile iyilik ėdeni bilir, tanır. **156/33**
5923. Ayı canından geçmeyince postundan geçmez. **157/14**
5924. Ayı çarıḳ, çizme istemez. **157/11**
5925. Ayı da olsa yeŋilmeği istemez. **157/12**
5926. Ayı derisinden post olsa da ayıdan dost olmaz. **157/19**
5927. Ayı gibi heriftir. **157/04**
5928. Ayı gibi oynatırlar (adamı). **157/29**
5929. Ayı, günü dolmuş. **148/06**
5930. Ayı, günü yoḳ. **148/04**
5931. Ayı ile dostluḳ ancaḳ postu içindir. **157/27**
5932. Ayı ile geçinmek isteyen ayı olmalı. **157/17**
5933. Ayı ile güreşen ya hâl bilmeli ya sulh. **157/15**
5934. Ayı ile ḳurt ḳomşu da olsa dost olmazlar. **156/28**
5935. Ayı ile ormanda güreş olur. **157/16**
5936. Ayı; inine sığmamış, bir de ḳuyruğuna ḳalbur bağlamış. **157/06**
5937. Ayı ise sen ḳorḳ, börü ise ben… **157/20**
5938. Ayı ḳarda yürür de izi belli olmaz olur mu? **157/21**
5939. Ayı ḳaval diŋler; amma ḳaval çalamaz, belki oynar. **157/10**
5940. Ayı ḳazana sıḳtı. **157/05**

5941. Ayı ḳazığını ḳopardı. **157/09**
5942. Ayı ḳolaylıḳla postunu ele vėrmez. **157/13**
5943. Ayı ḳubasına (inine) döndü. **156/29**
5944. Ayı limon yėmez. **157/08**
5945. Ayı ormandan hazzėder. **157/33**
5946. Ayı öldürmeden postu için ḳavga olmaz. **157/19**
5947. Ayı postu mu atıyorsun bize? **157/31**
5948. Ayı tereğe bindi. **157/07**
5949. Ayıdan bir tüy ḳopmaḳla ayı ayılıḳtan çıḳmaz. **157/24**
5950. Ayıdan dost, itten ḳurban olmaz. **157/18**
5951. Ayıldı, bayıldı. **151/19**
5952. Ayıŋ çömlek hesabıyla tamam ḳırḳ beşi. **147/32**
5953. Ayıŋ on dördü gibi güzeldir. **146/08**
5954. Ayıŋ on dördü gibi güzeli kim sevmez! **146/09**
5955. Ayıŋ on dördü gibi on dördüne ayaḳ basan dilberdir. **146/10**
5956. Ayıŋ on dördü sandım. **146/24**
5957. Ayıŋ on dördüne beŋzer. **146/23**
5958. Ayıŋ on dördüne beŋzer güzeldir. **160/10**
5959. Ayıŋ soŋ çarşambası bir araya geldi. **148/03**
5960. Ayıŋ soŋ çarşambası kimine yarar, kimine yaramaz. **148/07**
5961. Ayıŋ üç çarşambası bir araya geldi. **148/09**
5962. Ayıŋ üç çarşambası bir araya geldi. **148/11**
5963. Ayınıŋ (ayıcınıŋ) ḳırḳ hikâyesi varmış; otuz doḳuzu armutla aḫlat üzerine, ḳırḳıncısı muşmula üzerine imiş. **149/16**
5964. Ayınıŋ ḳırḳ hikâyesi varmış, hepsi de aḫlat üzerine imiş. **156/30**
5965. Ayır başıŋı, ayır boyuŋu. **151/02**
5966. Ayır başıŋı, ayır ḳazanıŋı. **151/01**
5967. Ayır hisseŋi, ayır ḳıssaŋı. **151/03**
5968. Ayır payıŋı, ayır boyuŋu. **151/04**
5969. Ayırabilir iseŋ gel ayır pirinciŋ taşını. **150/05**
5970. Ayıran ile doyuranı ayırt ėtmek gerek. **150/03**
5971. Ayıran ile doyuranı daha farḳ ėtmemiş. **150/04**
5972. Ayıran ile doyuranı daha öğrenememiş. **150/02**
5973. Ayıranı ayırt ėt, doyuranı pek tanı. **150/01**
5974. Ayısını ḳaybėden Ḳıpti'ye beŋzedi. **157/26**
5975. Ayısız orman olmaz. **157/32**
5976. Ayıtmaḳ varsa ḳayıtmaḳ da var. **149/21**
5977. Ayıtmalı -söylemeli-; amma ḳayıtmalı (dönmeli, kin tutmamalı). **149/19**
5978. Ayıttım, ḳayıttım. **149/20**
5979. Ayıya ayaḳḳabı gerekmez, tilkiniŋ kürkü sırtında… **157/23**
5980. Ayıya çılbır, ḳurda urgan gösterirler. **156/32**
5981. Ayıya "Ḳaval çalar mısın?" dėmişler, "Muşmula ağacından olursa…" dėmiş. **157/22**
5982. Ayıya ḳaval çaldırmaḳ ister. **157/28**
5983. Ayıyı postu için avlarlar. **157/03**
5984. Ayine çoḳtur; amma ayine-yi âlemnüma birdir. **158/13**
5985. Ayine üstünde direng ėtse zarar getirmez âdemdir. **158/11**
5986. Ayinedan, ayineyi; ayine, ayinedanı bilir. **158/07**
5987. Ayinede görülen aksiŋdir, Ḫüda birdir. **158/14**
5988. Ayinesi iştir kişiniŋ, lafa baḳılmaz; şaḫsıŋ görünür rütbe-yi aḳlı eserinde. **159/23**
5989. Ayineye ayinedan, ayinedana ayine gerek **158/05**
5990. Ayine-yi âlemnüma birdir. **158/12**
5991. Ayine-yi âmâle baḳılır. **158/19**
5992. Ayine-yi devran baḳalım ne gösterecek? **158/09**
5993. Ayine-yi devran yine gösterdi şekl-i müstedîr. **158/10**
5994. Ayine-yi dilden (göŋülden) kederi gidermeli. **159/22**
5995. Ayna gibi içinde insanıŋ ḫayali görünür. **159/04**
5996. Ayna gibi ḳatı yüzlü, buz gibi soğuḳ sözlü âdemdir. **160/05**
5997. Ayna gibi ḳatı yüzlü, taş gibi ḳatı yürekli âdemdir. **160/04**
5998. Ayna gibi sade derundur. **158/24**
5999. Ayna gibi sade, saf ḳalplidir. **158/25**
6000. Ayna gibi saf ḳalpli âdemdir. **160/06**
6001. Ayna gibi sır sahibi ol, ki herkes yüzünü saŋa dönsün. **158/04**
6002. Ayna gibi sır saḳla, ki herkes yüzünü saŋa tutsun. **158/23**
6003. Ayna gibi sır saḳlamaḳ gerek. **158/03**
6004. Ayna gibi sırrını, sıfatını kimseye belli ėtmez âdemdir. **158/26**
6005. Ayna gibi toz ḳabul ėtmez. **159/18**
6006. Ayna gibi yüzü ḳatı âdemden hayâ umma. **160/03**
6007. Ayna gibi yüzü ḳatı (pek). **160/02**
6008. Ayna gibi yüzü pek âdemdir. **160/01**
6009. Ayna, her sureti gösterir. **158/15**
6010. Ayna, ḳırılsa yerine gelmez. **158/17**
6011. Ayna saf olunca saf gösterir. **159/16**
6012. Ayna, sır saḳlamaz. **158/02**
6013. Ayna toz ḳabul ėtmez. **159/17**
6014. Ayna, toz ḳaldırmaz. **159/13**
6015. Ayna toz ḳaldırmaz, güzeller söz ḳaldırmaz. **159/19**
6016. Ayna, tozdan temiz olunca elbette temiz (saf) gösterir. **159/14**
6017. Aynada görülen hep aks-i surettir. **158/06**
6018. Aynalıçeşme dilberi… **158/21**
6019. Aynalıçeşme gibi gözlerinden yaş aḳıtır. **158/22**
6020. Aynalıḳavaḳ'ta oturur, Aynalıçeşme'den su içer. **158/20**
6021. Aynanıŋ arḳasında sır olmasa yüzü göstermez. **158/16**
6022. Aynanıŋ iyisi, gösterişinden belli olur. **159/15**
6023. Aynanıŋ sırrı arḳasında olmasa idi suret göstermezdi. **158/18**
6024. Aynası, armağan aynası… **158/08**
6025. Aynaya âşıḳ olmuş. **159/12**
6026. Aynaya baḳ da bir kere özüŋü, yüzüŋü gör. **159/02**
6027. Aynaya baḳ da kendiŋi gör. **159/07**
6028. Aynaya baḳ da kendiŋi gör. **159/21**
6029. Aynaya baḳa baḳa kendine mail olmuş. **159/11**
6030. Aynaya baḳan bir daha baḳar. **159/03**
6031. Aynaya baḳma bir iki gün, tecrübe eyle; firḳatiŋe sabır eylemek müşkül değil midir? **159/20**
6032. Aynaya baḳmış, kendinden ḳorḳmuş. **159/08**

6033. Aynaya baḳmış, kendini dėv sanmış. **159/09**
6034. Aynaya baḳsa kendinden ḳorḳar. **159/05**
6035. Aynaya baḳsa kendinden utanır. **159/06**
6036. Aynaya de zıp zıp, paraya da zıp zıp. **160/07**
6037. Aynaya maymun gibi âşıḳ. **159/10**
6038. Aynayı eliŋe al, bir kere yüzüŋe baḳ. **159/01**
6039. Ayran delisi bök abdal, bayram delisi çik abdal. **149/07**
6040. Ayran delisi olmuş. **149/06**
6041. Ayran ile ḳarın doymaz. **149/02**
6042. Ayran yoğurttan olur, yoğurt sütten, süt ottan, ot rahmet-i Haḳ'tan olur. **148/31**
6043. Ayrana gelen çömleğini saḳlamaz. **148/27**
6044. Ayrana (yoğurda) gelen, çanağını yaşırmaz. **148/26**
6045. Ayrandan tekrar süt olmaz. **148/28**
6046. Ayrandan tekrar yağ çıḳmaz. **148/29**
6047. Ayrandan tekrar yoğurt olmaz. **149/03**
6048. Ayranı bol yere git. **149/05**
6049. Ayranı İran'dan beklemeğe ne hacet! **149/01**
6050. Ayranı İran'dan mı gelir? **149/04**
6051. Ayranla beslenen, yoğurda minnet ėtmez olur mu! **148/30**
6052. Ayranlığı şişti. **148/32**
6053. Ayrı gayrı yoḳ. **149/24**
6054. Ayrı yola giden araşır, eğri yola giden dolaşır. **149/27**
6055. Ayrı yola gitme, azarsın. **149/26**
6056. Ayrıḳ kökü mü yėmiş? **151/05**
6057. Ayrıḳ otu gibi kök saldı, dal budaḳ uzattı. **158/01**
6058. "Ayrılacağım." diyen ḳadından ḳadın olmaz, "Çıḳacağım." diyen çıraḳ, çobandan ḫayırlı iş umulmaz. **150/24**
6059. Ayrılan ile ayıran bir değil. **150/26**
6060. Ayrılan ḳadın ile dirlik olmaḳ güçtür. **150/08**
6061. Ayrılan ḳoyunu ḳurt ḳapar. **150/06**
6062. Ayrılan, sürüsüne tekrar ḳatılmaz. **149/23**
6063. Ayrılan yâr ile ḳavuşan yâriŋ hâli elbette bir olmaz. **150/28**
6064. Ayrılan yâriŋ aḳıttığı yaş gibi ḳatre ḳatre damlar. **151/06**
6065. Ayrılan yâriŋ derdini sorma. **150/29**
6066. Ayrılanı ayı yėr, bölüneni börü (ḳurt) yėr. **150/07**
6067. Ayrılanı ayı yėr, bölüneni börü (sırtlan) yėr. **149/22**
6068. Ayrılıḳ acı şeydir. **150/21**
6069. Ayrılıḳ çeşmesinden su içen ayrılıḳtan şikâyet eylemez. **150/13**
6070. Ayrılıḳ çeşmesinden su içme, ayrılanıŋ yanından geçme. **150/12**
6071. Ayrılıḳ çeşmesinden su içmiş. **150/10**
6072. Ayrılıḳ çeşmesinden su içmiş biçaredir. **150/11**
6073. Ayrılıḳ gayrılıḳ onlarda yoḳ. **149/25**
6074. Ayrılıḳ günü ayrı gün… **150/25**
6075. Ayrılıḳ günü geldi, ḳalanlar ney gibi ağlasın. **150/19**
6076. Ayrılıḳ günü geldi ḳarşıma, yüzüm tuttum tapıŋa, geldim Mevla'm ḳapıŋa, sen yarlıgagıl ben ḳuluŋ. **150/20**
6077. Ayrılıḳ günü gelince ayrılıḳtan şikâyet ėtseŋ de fayda vėrmez. **150/18**
6078. Ayrılıḳ günü herkes görse gerek. **150/27**
6079. Ayrılıḳ gününüŋ ağlayışı başḳadır. **150/14**
6080. Ayrılıḳ gününüŋ ağlayışı dere suyunuŋ çağlayışı gibidir. **150/15**
6081. Ayrılıḳ gününüŋ ağlayışına yürek mi dayanır, aḳıntınıŋ çağlayışına kürek mi dayanır? **150/16**
6082. Ayrılıḳtan ney gibi şikâyet eyliyor. **150/17**
6083. Ayrılmaḳ isteyen ḳadından, çıḳmaḳ isteyen çıraḳtan ḫayır umma. **150/23**
6084. Ayrılmaḳ isteyen ḳadından ḳadın olmaz. **150/22**
6085. Ayrılmaḳ ḳadınlara suçtur, ayrılan ḳadın ile dirlik ėtmek güçtür. **150/09**
6086. Aytışıp -söyleşip- aŋlaşmalı. **149/17**
6087. Aytışmadan -söyleşmeden- aŋlaşılmaz, itişmeden -ḳavga ėtmeden- barışılmaz. **149/18**
6088. Ayvaz, ḳasap; hep bir hesap… **157/01**
6089. Ayvazdan doğan ayvazdır. **157/02**
6090. Az, azlıḳta -kesatlıḳta-; çoḳ, bolluḳta yaraşır. **56/ek2/11**
6091. Az, bir gün olur çoḳ olur; çoḳ, bir gün gelir yoḳ olur. **56/29**
6092. Az cemaatıŋ imamı, az ḳoyunuŋ çobanı elbette uyur. **56/09**
6093. Az cemaatıŋ imamı, bir yerde durmaz. **56/10**
6094. Az ceviziŋ şaḳırtısı az olur. **58/07**
6095. Az, çoğa tabi olmaḳ âdettir. **57/13**
6096. Az çoğa tabi olur, çoḳ aza hami olur. **57/14**
6097. Az, çoğa tabidir. **57/11**
6098. Az, çoḳ; Haḳ ḳabul eyleye! **57/17**
6099. Az, çoḳ; Haḳḳ'ıŋ vėrdiğine şükrėtmek gerek. **56/17**
6100. Az, çoḳ; her ne ise ḳanaat gerek. **56/18**
6101. Az, çoḳ; rızıḳ ḳaybolmaz. **56/16**
6102. Az da olsa Allah'tan, çoḳ da olsa Allah'tan gör. **56/34**
6103. Az da olsa benim, çoḳ da olsa benim. **56/33**
6104. Az da olsa çoḳ gibi görüŋüz. **56/25**
6105. Az da olsa çoḳ gör. **56/ek2/05**
6106. Az da olsa çoḳ yerine tutuŋuz. **56/ek2/04**
6107. "Az da olsa yėrim, çoḳ da olsa yėrim." dėr durur. **56/32**
6108. Az darı çoḳ tavuğu doyurmaz. **56/ek2/09**
6109. Az, düşündürür; çoḳ, ḳaşındırır. **56/ek2/03**
6110. Az eken az alır, çoḳ eken çoḳ alır. **56/03**
6111. Az el, aş ḳotarır; çoḳ el, iş ḳurtarır. **57/10**
6112. Az el, işte; çoḳ el, aşta gerek. **57/09**
6113. Az emekle çoḳ iş bitmez. **58/12**
6114. Az gider, uz gider; dere tepe düz gider; altı ay yaz, altı ay güz, ḳış gider; yine bir iğne boyu yer gitmiştir. **56/ek1/17**
6115. Az gider, uz gider, dere tepe düz gider, altı ay yaz gider, altı ay ḳış gider. **61/01**
6116. Az git, uz git, dereden yüz git, tepeden düz git. **61/02**
6117. Az gitmek, uz gitmek, dereden tepeden düz gitmek gerek. **61/03**
6118. Az gül, çoḳ ağla. **58/31**

6119. Az gül, çoḳ ağla; az yė, çoḳ şükrėt. **61/11**
6120. Az gülmeli, çoḳ ağlamalı. **61/10**
6121. Az idi derdimiz bir de taz geldi. **60/16**
6122. Az iken güler idi, çoḳ buldu ağladı. **60/18**
6123. Az iken yetişir, çoḳ oldu çekişir. **60/20**
6124. Az irat ile çoḳ israf, ocağı ḫarap ėder. **58/15**
6125. Az irat ile çoḳ israf olmaz. **58/14**
6126. Az ise ḳoy, çoḳ ise iç doy. **60/13**
6127. Az ise saŋa ne, çoḳ ise baŋa ne! **57/12**
6128. Az ḳaz, uz ḳaz; çuḳuru büyükçe ḳaz. **60/02**
6129. Az ḳaz, uz ḳaz; çuḳuru genişçe ḳaz. **60/03**
6130. Az ḳaz, uz ḳaz; ḳuyuyu büyükçe ḳaz. **60/01**
6131. Az ḳazan, az yė; çoḳ ḳazan, çoḳ yė. **57/25**
6132. Az ḳazan, çoḳ sat. **57/21**
6133. Az ḳazan, çoḳ şükreyle. **57/29**
6134. Az ḳazan, uz ḳazan; az ḳazanan az yėr, çoḳ ḳazanan çoḳ yėr, hiç ḳazanmayan hiç… **59/01**
6135. Az ḳazan, uz ḳazan, sağ selametle düz ḳazan. **57/21**
6136. Az ḳazanan, az yėr; çoḳ ḳazanan, çoḳ yėr. **57/27**
6137. Az ḳoyundan zekât çıḳmaz. **57/19**
6138. Az ḳoyunuŋ az ḳuzusu olur. **56/23**
6139. Az ḳoyunuŋ çobanı… **56/22**
6140. Az ḳoyunuŋ ḳuzusu da az olur. **57/20**
6141. Az masraf çoḳ ḳazanmaḳ ister. **56/ek1/12**
6142. Az masrafla çoḳ ḳazanmaḳ ya başḳasınıŋ himmetiyle bir mirasa ḳonmaḳ ya da zarurî bir ihtiyaçla amana düşeniŋ malına ḳonmaḳla mümkündür. **56/ek1/13**
6143. Az masrafla çoḳ ḳazanmaḳ zarurî felakete düşenlerden ḳazanılabilir, yoḳsa kimse zararına mal vėrmez. **56/ek1/11**
6144. Az mı ḳazanır, çoḳ mu? **57/24**
6145. Az oḳu, öz oḳu; her kitaptan bir cüz (hizip) oḳu. **56/36**
6146. Az olsa olsun; tek söz olmasın. **57/05**
6147. Az olsun, çoḳ olsun; tek eli ayağı, özü sözü, dili dini dosdoğru, uz ve düz olsun. **56/ek2/17**
6148. Az olsun, çoḳ olsun; tek ḫayırlı olsun. **57/01**
6149. Az olsun, çoḳ olsun; tek söz olmasın. **57/04**
6150. Az olsun; tek söz, göz olmasın. **57/07**
6151. Az olsun, uz olsun. **57/02**
6152. Az olsun, uz olsun; eli ayağı düz olsun, tek ḳız olsun. **57/03**
6153. Az olsun, uz olsun; tek tertemiz olsun. **57/08**
6154. Az olsun, uz olsun, vėreniŋ eli ayağı dosdoğru olsun; alanıŋ ḳalbi ḳolu dümdüz olsun. **56/ek2/01**
6155. Az olup uz olsun, çoḳ olup yavuz olacağına (ucuz olup yavuz olacağına). **57/06**
6156. Az söyle, çoḳ diŋle. **58/20**
6157. Az söyle, çoḳ düşün. **58/03**
6158. Az söyle, çoḳ işit. **58/08**
6159. Az söyle, uz -doğru- söyle; tek düşmana eğri söyle; dėme "şöyle böyle…". **56/ek2/08**
6160. Az söyle, uz söyle. **58/05**
6161. Az söyle; uz söyle, bileği (dürüst) söyle; meramıŋı icabında dümdüz (uz) söyle. **56/ek1/07**
6162. Az söyle, uz söyle, -dümdüz- doğru söyle; tek vaḳtinde -sırasında- yerinde söyle. **56/ek2/22**
6163. Az söyle, uz söyle; tek doğru söyle. **57/33**
6164. Az söyle, uz söyle; tek doğru söyle. **58/01**
6165. Az söylemek, çoḳ söylemekten evladır. **57/30**
6166. Az söylemek için ağız bir, çoḳ diŋlemek için ḳulaḳ ikidir. **58/09**
6167. Az söylemekle hiç bilmemek lazım gelmez. **58/13**
6168. Az söylemeli, çoḳ diŋlemeli. **58/06**
6169. Az söylemeli, uz söylemeli. **58/02**
6170. Az söyler; amma uz söyler. **58/19**
6171. Az söyler, uz söyler. **58/21**
6172. Az söyler, uz söyler; her ne söylerse deli gibi her şeyi dosdoğru söyler; lakin herkese ḳarşı ayıp eyler. **57/32**
6173. Az söyleyen az yaŋılır. **58/10**
6174. Az söyleyen az yaŋılır, çoḳ söyleyen çoḳ… **58/11**
6175. Az söz, çoḳ mana; maḳbul âlim-i dânâdır. **56/ek1/06**
6176. Az söz sahibini muteber ḳılar. **58/18**
6177. Az söz, uz ise çoḳ sözden iyidir. **58/04**
6178. Az sözüŋ manası çoḳ olur, çoḳ sözüŋ manası çoḳ söz arasında yoḳ olur. **57/31**
6179. Az şey ḳanaati davet ėder, çoḳ şey hiss-i hırs ve tamahı, belki hiss-i hasetle fitne, fesadı taḫrik eyler. **56/ek2/02**
6180. Az tamah, çoḳ ziyan getirir. **57/22**
6181. Az tamah çoḳ ziyan getirir, çoḳ tamah çoḳ hırs ve hiss-i haset ve fitne fesadı uyandırır, çoḳ belayâ-yı umumî tevlit ėderek zeval ve inḳırazı mucip olur; hırs ve tamahtan hazer ėtmek gerek. **56/ek2/10**
6182. Az tamah çoḳ ziyan getirir, çoḳ tamah çoḳ yaman -raḳip düşman- getirir. **56/ek2/16**
6183. Az tamah çoḳ ziyan getirir, çoḳ tamah çoḳ ziyanla beraber insanı dünyadan aḫirete götürür. **56/ek2/20**
6184. Az tuz haramı helal ėder; az ve öz söz yalanı gerçek yerine getirir, tashih ėder, eğriyi doğrultur, dümdüz eyler. **56/ek2/21**
6185. Az vėr, çoḳ yalvar. **58/27**
6186. Az vėren, candan; çoḳ vėren, maldan vėrir. **56/ek1/15**
6187. Az vėren, candan vėrir; çoḳ vėren, maldan. **57/28**
6188. Az vėren de Allah, çoḳ vėren de Allah. **56/35**
6189. Az vėrenden az, çoḳ vėrenden çoḳ memnun olurlar. **56/ek1/14**
6190. Az vėrip çoḳ yalvarmalı, ki aradaki ḳapı ḳapanmaya. **58/29**
6191. Az yė, az söyle; uz söyle, temiz yė. **59/03**
6192. Az yė, çoḳ su iç. **58/32**
6193. Az yė de bir ḫizmetkâr tut. **59/07**
6194. Az yė, isterseŋ tuz, biber yė; tek söz olmasın. **59/06**
6195. Az yė, uz yė; huzur-ı ḳalp, ḳanaatle yė. **56/ek1/01**
6196. Az yė, uz yė, isterseŋ ḳuru ekmekle tuz yė; tek tertemiz yė, temizlik semizliktir. **58/34**
6197. Az yė, uz yė; o da yoḳsa ekmek ile tuz yė. **59/05**
6198. Az yėmeği, az söylemeği, az uyumağı âdet ėt. **59/04**
6199. Az yėmeli, çoḳ şükrėtmeli. **59/02**

6200. Az yiyen, çoḳ zaman yėr; çoḳ yiyen, çabuḳ bitirir. **59/08**
6201. Aza çoḳ şükrėtmek gerek, vėreni çoḳ zikrėtmek gerek. **56/21**
6202. Aza ḳanaat ėden, aziz olur; çoğa tamah ėden, zelil olur. **57/23**
6203. Aza ḳanaat ėden, çoḳtan mahrum ḳalmaz. **56/12**
6204. Aza ḳanaat ėden, çoḳtan mahrum ḳalmaz. **56/ek1/02**
6205. Aza ḳanaat ėden, çoḳtan mahrum ḳalmaz. **58/26**
6206. Aza ḳanaat ėtmek gerek. **58/24**
6207. Aza ḳanaat ėtmeyen, çoğu hiç bulamaz. **56/ek1/03**
6208. Aza ḳanaat ėtmeyen, çoğuŋ ḳadir ve ḳıymetini bilmez; variyetiŋ (varlığıŋ, zenginliğiŋ) soŋunu görmeyen (acısını çekmeyen), züğürtlüğüŋ (yokluğuŋ) acısına ḳatlanamaz. **56/ek2/07**
6209. Aza ḳanaat ėtmeyen, çoğuŋ ḳadrini bilmez. **56/ek2/15**
6210. Aza ḳanaat ėtmeyen, çoğuŋ ḳadrini bilmez; açlığı çekmeyen âdem, yoḳuŋ ḳadrini bilmez. **56/19**
6211. Aza ḳanaat ėtmeyen, çoḳ da olsa doymaz. **56/ek2/13**
6212. Aza ḳanaat ėtmeyen, çoḳtan mahrum ḳalır. **56/11**
6213. Aza ḳanaat ėtmeyen kişi, çoḳtan mahrum ḳalır. **56/ek2/14**
6214. Aza ḳanaati bilmeyen; çoğuŋ ḳadrini, ḳıymetini de bilmez. **56/ek2/25**
6215. Aza ḳoydum, dolmadı; çoğa ḳoydum, almadı. **57/18**
6216. Aza ḳoydum, dolmadı; çoğa ḳoydum, almadı. **57/26**
6217. Aza şükrėtmeyen çoğuŋ, bereketini görmez. **56/20**
6218. Azaḳ'ta Ḳazaḳ durduḳça Ḳırım'dan ḫayır olur mu? **59/18**
6219. Azaḳ'ta Ḳazaḳ ḳalmadı. **59/16**
6220. Azaḳ'tan Ḳazaḳ gider öyle ise. **59/19**
6221. Azaḳ'tan Ḳazaḳ gitmese Ḳırım'da da bu yasaḳ bitmez. **59/20**
6222. Azan, azıtan hep bir… **59/14**
6223. Azan ḫayrėtmez. **59/12**
6224. Azan hayvanı arḳanlasaŋ durmaz. **56/07**
6225. Azan insan, azan hayvan soyunu sevmezmiş. **59/09**
6226. Azan ḳurda ḳızan köpek… **59/10**
6227. Azar azar damlasa yine göl olur. **56/06**
6228. Azarlamaḳ azdırır, eski derdi ḳozdurur. **56/08**
6229. Azat buzat… **55/31**
6230. Azat ėt, başıŋdan at, ḳurtul. **58/16**
6231. Azat ėt de ḳurtul. **55/32**
6232. Azat olmuş köle gibi sevindi. **59/17**
6233. Azatlısı… **58/17**
6234. Azatnamesini eline vėrdiler. **58/30**
6235. Azda mı bereket, çoḳta mı? **56/31**
6236. Azda mı bereket, çoḳta mı onu evvella Allah bilir, saniyen hüsn-i idare ile ehl-i ḳanaat bilir. **56/ek2/18**
6237. Azda mı ḫayır, çoḳta mı ḫayır? **56/30**
6238. "Azda mı ḫayır, çoḳta mı ḫayır" onu ahval-i hüküm zamanında gör, soŋra ehl-i ḳanaat ile tecrübedidelerden sor. **56/ek2/06**
6239. Azda mı ḫayır, çoḳta mı ḫayır var onu evvela Allah bilir, saniyen kesb-i helal ile haram mizanı tartar, aḳ mı ḳara mı o vaḳit belli olur. **56/ek2/19**
6240. Azdan az vėrilir, çoḳtan çoḳ vėrilir. **56/24**
6241. Azdan çoḳ olur. **56/27**
6242. Azdan gitgide çoḳ olur. **56/28**
6243. Azdı gitti deli oğlan. **59/15**
6244. Azdı, tozdu, gitti. **59/11**
6245. Azdırdılar azmanı. **60/06**
6246. Azdırma deliyi, güldürme deliyi. **56/ek1/08**
6247. Azdırma köpeği, ḳızdırma keli. **60/07**
6248. Azdırma oğlanı, ayartma ḳızı. **60/09**
6249. Azdırma yarayı, ḳaŋgren ėdersin. **60/11**
6250. Azgâs u ahlâm ḳabîlinden rüyadır. **232/21**
6251. Azgın boğa gibi… **60/22**
6252. Azgın boğa, kızgın sığır… **60/23**
6253. Azgın deve gibi saldırır. **60/28**
6254. Azgın deve ile ḳızgın boğadan saḳın. **56/ek1/09**
6255. Azgın deve ile ḳızgın boğaya ḳarşı durulmaz. **56/ek1/10**
6256. Azgın deve, ḳızgın manda tehlikelidir. **60/24**
6257. Azgın ile ḳızgından saḳınmak gerek. **60/30**
6258. Azgın ḳurt, ḳudurmuş it tehlikelidir. **60/19**
6259. Azgın manda gibi alıḳtı, gitti. **60/29**
6260. Azgınıŋ azgını… **60/31**
6261. Azgınıŋ ḳızgını… **60/32**
6262. Azgınlara uğrama. **60/21**
6263. Azgınlardan uzaḳ git. **60/17**
6264. Azı bilmeyen, çoğu hiç bilmez. **58/23**
6265. Azı dişi çıḳmayan aḳıl baliğ sayılmaz. **61/07**
6266. Azı dişi daha çıḳmamış. **60/25**
6267. Azı dişi ḳalmamış hâlâ ceviz ḳırmaḳ ister. **61/08**
6268. Azıcıḳ aşım, ḳavgasız başım. **56/01**
6269. Azıcıḳ aşım, ḳavgasız başım. **56/ek1/05**
6270. Azıcıḳ aşım, ḳavgasız başım. **58/28**
6271. Azıcıḳ aşım, ḳaygısız başım. **56/13**
6272. Azıcıḳ öd, birçoḳ balı bozar. **56/15**
6273. Azıcıḳ tuz, şarabı sirke ėder. **56/14**
6274. Azığı bitmiş at gibi kişner. **61/12**
6275. Azıḳsız, arḳadaşsız yola çıḳma. **61/15**
6276. Azıḳsız, arzusuz yola çıḳılmaz. **61/14**
6277. Azıḳsız sefer, ḳazıḳsız siper olmaz. **61/19**
6278. Azıḳsız yol, ḳazıḳsız çöl olmaz. **61/16**
6279. Azıḳsız yol yürünmez, ḳazıḳsız çöl geçilmez. **61/18**
6280. Azıḳsız yola çıḳanıŋ iki gözü ėl torbasında ḳalır. **61/17**
6281. Azıḳsız, yola çıḳılmaz. **61/13**
6282. Azılı canavar gibi. **61/04**
6283. Azılı ile başa çıḳılmaz. **61/05**
6284. Azımızı çoğa tutsun. **56/26**
6285. Azıŋ bereketini sabır ve şükürle, ḳanaat, hüsn-i ḫizmet -idare- arttırır; çoğuŋ bereketini israftan viḳaye ve hüsnüniyet ve idare arttırır. **56/ek2/23**

6286. Azıŋ çoğa tabi olması âdettir; çoğuŋ aza, azıŋ çoğa tabi olması ne hikmettir? **57/16**
6287. Azıŋ çoğa tabi olması âdettir, çoğuŋ aza tabi olması ne aceptir! **57/15**
6288. Azıŋ ḳadrini bilmeyen çoğuŋ ḳadrini de bilmez. **56/ek2/12**
6289. Azıŋ ḳadrini bilmeyen, çoğuŋ ḳadrini hiç bilmez. **56/ek1/04**
6290. Azıŋ ḳadrini bilmeyen çoğuŋ ḳadrini hiç bilmez. **58/22**
6291. Azıŋ ḳadrini bilmeyen çoğuŋ şükrünü bilmez. **56/ek1/16**
6292. Azını vėren çoğunu da vėrir; sabır, ḳanaatle çoḳ hamdüsena ve şükrėtmek gerek. **56/ek2/24**
6293. Azıtmış ile alıḳmışı arḳanlasaŋ (bağlasaŋ) durmaz. **56/05**
6294. Azıttı artıḳ üstüne varılmaz. **56/04**
6295. Azıttı vesselam! **56/02**
6296. Azıya gemini almış at gibi ḳoşar. **61/09**
6297. Azla ḳanaat ėtmek zarurete yol açmaz. **58/33**
6298. Azman öküz, cüsseli olsa da tıpḳı babası boğa ḳadar olamaz. **60/15**
6299. Azman öküz gibi… **60/14**
6300. Azmanzadeleri peşine taḳıp gitti. **61/06**
6301. Azmayan at, attır; azmayan it, ittir. **60/08**
6302. Azmayan at, azmayan it maḳbuldür. **60/10**
6303. Azmayan derdi ḳozğama. **58/25**
6304. Azmayan hayvan az bulunur. **60/04**
6305. Azmayan köpek, köpektir. **60/12**
6306. Azmayan soy, soydur. **60/05**
6307. Azmış ile ḳızmışa doḳunma. **59/13**
6308. Azmış ile ḳudurmuştan ḳaç. **60/27**
6309. Azmışıŋ azı dişini çıḳarırlar. **60/26**
6310. Eammıŋ eḫassa rüçhanı vardır. **235/28**
6311. "Ebâ, ye'bâ" babından daha çıḳamamış. **163/04**
6312. "Ebâ, ye'bâ" tasrifini öğrenememiş. **163/05**
6313. Ebabil, felaket taşını başına yağdırdı. **160/13**
6314. Ebcet gibi ezberlemiş. **162/12**
6315. Ebcet gibi ne ölüye oḳunur ne diriye. **162/05**
6316. Ebcet gibi ne ölüye yarar ne diriye. **162/13**
6317. Ebcet hesabı şairlere sermayedir. **162/17**
6318. Ebcet hesabıyla iş görür. **162/06**
6319. Ebcet oḳuyan çocuḳlar gibi… **162/10**
6320. Ebcetḫan bir tıfl-ı nev-civandır. **162/09**
6321. Ebcetḫan, tıfıl-ı ebcetḫan… **162/07**
6322. Ebcetiŋ elifinden ḫaberi yoḳ; ayet, hadisten dem vurur. **162/08**
6323. Ebdâna ruh, işe aḳıl hükmėder. **162/01**
6324. "Ebe ebe, iplik iğne" oyununa beŋzedi. **161/12**
6325. Ebe ḳınasıyla bohçasını hazırlamayan ev mi olur! **161/20**
6326. Ebeden diş de artmaz, tırnaḳ da artmaz. **161/23**
6327. Ebeler el ḳınası, diş kirası ister. **161/26**
6328. Ebeler kendi derdini çeker, analar da kendi derdini çeker. **161/24**
6329. Ebelerіŋ bohçasında her şey bulunur. **161/22**
6330. Ebelerіŋ el ḳınası sorulmaz. **161/25**
6331. Ebelerіŋ gözü doymaz. **161/21**
6332. Eben an-cedd mirasyediler. **4/31**
6333. Eben an-cedd mutasarrıftır. **4/30**
6334. Ebeniŋ öreke dayağı… **161/15**
6335. Ebeniŋ öreke dayağını arar. **161/16**
6336. Ebeniŋ örekesi … **161/14**
6337. Ebesi, gebesi beraber gezer. **161/09**
6338. Ebesiniŋ aldırdığı abdestle durur. **161/18**
6339. Ebesiniŋ öreke dayağını, abdalıŋ yorulmaz ayağını arar. **161/17**
6340. Ebesiz doğan oğlan kendi göbeğini kendi keser. **161/10**
6341. Ebesiz doğmuş. **161/11**
6342. Ebesiz doğmuş, emeksiz büyümüş… **161/13**
6343. Ebeveyne ḳarşı isyan mucib-i nikbet ve nedamettir. **162/30**
6344. Ebeveyniŋ baḫtiyarlığı evladınıŋ adam olmasıdır. **162/28**
6345. Ebeveyniŋ rızasına ḫizmet ėden evlat iki cihanda aziz olur. **162/27**
6346. Ebeveynine asi olan evlat oŋmaz. **162/29**
6347. Ebeyi yanında taşımaḳla ḳadın doğurmaz. **161/27**
6348. Ebi -ḳolayı- cabı(?) bulunmaz, ters mezheptir. **162/04**
6349. Ebin bulan -ḳolayını bulan- her gün et yėr. **162/02**
6350. Ebin -ḳolayın- tapğan -bulan- et yėr, hiç tapmağan -bulmayan- ne yėr? **162/03**
6351. Ebleh -ahmaḳ- âdem ile dostluḳ olmaz. **161/06**
6352. Ebnâ-yı âdem ebnâ-yı ademdir. **162/31**
6353. Ebnâ-yı beşeriŋ ḳısm-ı küllîsi humḳ ve belahet emrazına müpteladırlar. **161/05**
6354. Ebnâ-yı nevi için vefa üzere bulunan bir âdemiŋ nüfuzu bir validen ziyade olur. **163/25**
6355. Ebnâ-yı nevіniŋ maâyibini örtmek ve cümle-yi mesaisinden addėtmek insanıŋ tabiatı iḳtizasındandır. **163/26**
6356. Ebnâ-yı zaman; ununa degil, üŋüne maillerdir. **161/19**
6357. Ebnâ-yı zamane gammaz ḳargaya beŋzer. **162/14**
6358. Ebrden nem ḳapar ekser zürefa. **161/07**
6359. Ebr-i ḳaza gibi çöktü. **162/11**
6360. Ebşir, bir gün olur yetişir. **161/08**
6361. Ebter âdemdir. **161/30**
6362. Ebter diyen ebterdir. **161/29**
6363. Ebter ḳalan hüccet gibi. **161/28**
6364. Ebû Ali İbn Sina gibi hakîm-i dânâdır. **162/23**
6365. Ebû Cehil gibi inattır. **162/16**
6366. Ebû Cehil gibi kendi ḳazdığı çuḳura kendi düştü. **162/15**
6367. Ebû Cehil gibi tefaḫür eder. **162/18**
6368. Ebû Cehil'e rahmet oḳutacaḳ derecede inattır. **162/21**
6369. Ebû türâb… **162/25**
6370. Ebucehil ḳarpuzu gibi acıdır. **162/20**
6371. Ebü 'l-beşer… **162/24**
6372. Ebü 'l-fuzul başḳa, Ebü 'l-Fazl yine başḳadır. **162/22**
6373. Ebü 'l-hevl heykeli gibi ḳarşıma dikildi. **162/26**
6374. Ecdadıŋ adı, şanı evlat ve ahfadıŋ yâdında gerek. **171/08**
6375. Ecdadına rahmet, kendisine lanet. **171/10**
6376. Ecdadınıŋ adıyla, şanıyla övünen evlat; ecdadınıŋ yolunu ḳovmaḳ gerek. **171/09**

6377. Ecdadınıŋ şanıyla evlat şanlı olmaz; meğerki evlat da ecdadı gibi ola. **171/12**
6378. Ecdat mirası; ecdat harsı ve yaḫşi sözleridir, ki yabana atılmaz. **171/07**
6379. Ecdat şanı, ecdat malı evlada ḳalır; amma evlat da ecdat gayretini gütmek gerek. **171/13**
6380. Ecdat şanı gerekse ecdat gayreti gütmek gerek. **171/11**
6381. Ecdat yolunu ḳovmaḳ gerek. **171/15**
6382. Ecdattan mal ḳalsa gerek, ecdat malınıŋ ḳadrini evlat bilmek gerek. **171/14**
6383. Ece Ḳavmi… **174/01**
6384. Ecel acele ėttiği yerde olur. **172/32**
6385. Ecel aceleye gelse kârında hayrette ḳalır. **172/33**
6386. Ecel aman diŋlemez, ne taḫtına baḳar ne baḫtına. **172/27**
6387. Ecel aman vėrmez. **172/26**
6388. Ecel aman vėrmez; taḫtından indirir, taḫta tabuta bindirir. **172/30**
6389. Ecel aman zaman diŋlemez, vaḳt-i muḳadderine bakar. **173/01**
6390. Ecel bayrağı açıldı. **173/22**
6391. Ecel beşiği gibi… **172/20**
6392. Ecel beşiği gibi sallanır. **171/17**
6393. Ecel bir gün olup ėrse gerek, nazik teniŋ yer altına girse gerek, doymayan gözüŋ toprak ile dolsa gerek. **173/15**
6394. Ecel bir gün olup gelse gerek. **173/21**
6395. Ecel camın içti, aḫiret diyarına göçtü. **172/15**
6396. Ecel deniz atında, sırça sarayda yatsaŋ yine bulsa gerek. **171/20**
6397. Ecel derdine derman bulunmaz, ecele Loḳman gelse çare bulamaz. **173/30**
6398. Ecel derdine deva bulunmaz. **172/06**
6399. Ecel döşeğindedir. **172/31**
6400. Ecel ecel dėnilen bir bela-yı mübremdir. **171/16**
6401. Ecel geldi, baş ağrısı bahane. **173/07**
6402. Ecel geldi bedene, baş ağrısı bahane. **172/12**
6403. Ecel geldi bedene, baş ağrısı bahane. **172/23**
6404. Ecel geldi bedene, baş ağrısı bahane. **173/11**
6405. Ecel geldi bedene, gitmekten özge çare ne? **172/22**
6406. Ecel geldi, cihan ḳaydından ḳurtardı. **172/11**
6407. Ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane. **173/08**
6408. Ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane; cihan ḳaydından ḳurtardı, daha ne istersiŋ daha ne? **172/24**
6409. Ecel geldi dehana, baş ağrısı bahane. **173/09**
6410. Ecel geldiyse "El-hükmü li'llâh" dėmekten başḳa elden ne gelir! **173/02**
6411. Ecel geldiyse imanla göçsün. **173/23**
6412. Ecel gelince ne bir saat teḫir ėder ne taḳdim. **173/32**
6413. Ecel gelmeden kimse ölmez. **173/31**
6414. Ecel gelmeyince ölüm gelmez. **172/25**
6415. Ecel gelmeyince ölüm gelmez. **173/16**
6416. Ecel göz ile ḳaş arasında. **173/20**
6417. Ecel hayata galebe ėttiği gibi haḳ (haḳiḳat), adalette ḳuvvet zulme galebe ėtse gerektir. **172/01**
6418. Ecel ile pazarlıḳ olmaz. **173/10**
6419. Ecel ile yarış ėdiyor. **173/25**
6420. Ecel insanı her şeyden ayırır. **172/37**
6421. Ecel, ḳaş ile göz arasındadır. **172/07**
6422. Ecel ḳavafı çizmeciyi de ḳalıba çeker, çarıḳçıyı da ḳalıba çeker; zira ḳuvvete galebe ėden olur, ecele galebe ėden olmaz. **172/02**
6423. Ecel, ḳazanıŋ çektiği resim olsa gerek. **171/22**
6424. Ecel köprüsünden geçmeyecek kim var? **173/06**
6425. Ecel köprüsünüŋ ucu bulunmaz, eceliŋ ne vaḳit geleceği bilinmez. **171/26**
6426. Ecel kösü herkesiŋ ḳapısında çalınsa gerek. **173/14**
6427. Ecel meleği başucunda dolaşıyor. **173/26**
6428. Ecel meleği yanından geçmiş. **173/27**
6429. Ecel muḳadder, ömür muḳarrer. **172/21**
6430. Ecel muḳadder, ömür muḳarrerdir. **172/36**
6431. Ecel ne yüzden ise o yüzden gelir, çare olmaz. **173/13**
6432. Ecel nereye ḳaçsaŋ bulur. **171/19**
6433. Ecel, sen nerede olsaŋ o da oradadır. **171/21**
6434. Ecel şerbeti gamı defėder. **171/24**
6435. Ecel, taḫtı taḫta-yı tabuta değiştirir. **172/29**
6436. Ecel teknesi… **172/18**
6437. Ecel teknesinde ḳaldı. **172/19**
6438. Ecel törpüsü demiri deler. **172/04**
6439. Ecel törpüsü (düfisi)… **172/03**
6440. Ecel vėren iman vėrsin. **173/19**
6441. Ecel yetmediyse ḳurtulur. **172/36**
6442. Ecel yetmeyince insan cenge girse daḫi ölmez. **172/10**
6443. Ecel yetmeyince rızḳ-ı maḳsum bitmez. **172/36**
6444. Ecelden başḳa her şeyiŋ çaresi bulunur. **171/25**
6445. Ecelden başḳa her şeyiŋ çaresi bulunur. **173/36**
6446. Ecelden ḫavf ėden cenge girmez. **172/16**
6447. Ecelden ḫavf ėdenden cenkte şecaat umulmaz. **172/17**
6448. Ecelden ḳaçıp ḳurtulmaḳ mümkün mü? **171/18**
6449. Ecelden kim aman bulmuş! **173/03**
6450. Ecele çare olmaz. **172/05**
6451. Ecele çare olmaz. **172/28**
6452. Ecele gelen iman ile alsın. **173/24**
6453. Ecele Loḳman da gelse çare bulamaz. **173/28**
6454. Ecele Loḳman'ıŋ olsa ilacı kâr ėtmez. **173/29**
6455. Ecele sabır, ömre bereket vėrince Allah murada ėrmek ancaḳ sabırla müyesser olur billah. **173/04**
6456. Eceli gelen köpek, cami duvarına sürtünür (siyer, işer). **173/34**
6457. Eceli gelen (yeten) keçi çoban dayağına söykenir (sürtünür). **173/35**
6458. Eceli gelmeyen ölmez. **172/35**
6459. Eceli gelmeyeni bıçaḳ bile kesmez. **173/17**
6460. Eceli gelmeyeni kimse öldüremez. **173/12**
6461. Eceli iman ile yoldaş olsun. **173/18**
6462. Ecel-i ḳaza var, ecel-i müsemma var. **171/23**
6463. Ecel-i muḳadder gelince ne bir saat gėri ḳalır ve ne de ileri gider. **173/33**
6464. Eceli yeten köpek cami duvarına siyer. **172/14**
6465. Eceli yeten ölür. **172/13**
6466. Eceli yeten ölür; faḳat bir bir ecel-i ḳaza var, bir ecel-i müsemma var, hangisi muḳadder ise o olur. **172/38**
6467. Eceline mi, emeğine mi? **172/34**
6468. Eceline susamış. **173/05**

6469. Ecelsiz, ḳul ölmez. **172/09**
6470. Ecelsiz ölüm olmaz. **172/08**
6471. Ecesini gecesini sormağa hacet yoḳ, bildiğiŋ budaladır. **174/02**
6472. Ecille-yi rical-i devlettendir. **174/20**
6473. Ecille-yi ulema-yı fuḳahadandır. **174/21**
6474. Ecinni arabasına binmiş. **174/10**
6475. Ecinni ise ḳaç. **174/08**
6476. Ecinni külahı gibi sipsivri. **174/05**
6477. Ecinni külahı gibi terstir. **174/06**
6478. Ecinniler çarpmış. **174/07**
6479. Ecinniler içinde top oynuyor. **174/13**
6480. Ecinniler top oynamaḳtadır. **174/12**
6481. Ecinnilerle top oynar. **174/11**
6482. Ecinniye çarıḳ giydirir. **174/09**
6483. Ecinniye külahı ters giydirir. **174/14**
6484. Ecinniye mal, can ḳatma. **174/04**
6485. Eclaf herif… **174/19**
6486. Ecmel ve ekmeldir. **174/22**
6487. Ecnas-ı muḫtelifeden aḳçe, elvan-ı muḫtelifeden bohça gösterir. **174/18**
6488. Ecnas-ı muḫtelifeden ḫaber vėrir, kendi cinsinden ḫaberi yoḳ. **174/17**
6489. Ecnebiden, düşman da olsa aḳraba yeğdir. **174/03**
6490. Ecniha-yı (ḳanad-ı) maneviye peyda ėt, ki canib-i feza-yı nuranîye tayerân ėdip letâif-i envâr-ı ehadiyete matla olasın. **174/23**
6491. Ecvef âdemdir. **174/15**
6492. Ecvef-i vâvîdendir. **174/16**
6493. Eçhel âdemdir. **174/24**
6494. Eçhel âdeme nadanlıḳ ayıp da sayılmaz, ki sıfat-i kâşifesidir. **174/25**
6495. Eda ėdecek borcu hiç yoḳ mu? **184/01**
6496. Eda ėdemeyeceğiŋ borcu edinme. **183/22**
6497. Eda ėdemeyeceğiŋ işi üzeriŋe alma. **183/21**
6498. Edânî ḳapısı tul-i emeliŋ çıḳmaz soḳağındadır. **183/06**
6499. Edânî ḳapısına varma, ömrüŋ tebah olur; olmazsa sözüŋ ḳabul, emeliŋ heba olur. **183/05**
6500. Edânî; ‘pek aşağı, eŋ bayağı alçaḳlar’ dėmektir. **183/01**
6501. Edânî ve esâfile lütfėdenler, lütuflarını kendi aleyhlerine istimal ėtmiş olurlar. **183/09**
6502. Edânîden gelir ne bela gelirse kişiye. **183/10**
6503. Edânîden şefaat umma. **183/11**
6504. Edânîniŋ cefası güç çekilir. **183/13**
6505. Edânîniŋ cefasını çekmeyen bilmez, edânîden iyilik gelmez. **183/14**
6506. Edânîye baş eğilmez. **183/07**
6507. Edânîye ne yâr ol ne yalvar. **183/04**
6508. Edânîye yâr olma, adıŋ çıḳar. **183/03**
6509. Edânîye yâr olma, adıŋ çıḳar; adıŋ çıḳmasa yâdıŋ çıḳar. **183/02**
6510. Edânîye yârdaş, edepsize yoldaş olma. **183/12**
6511. Edası artıḳ aḫirete ḳaldı dėsene! **184/13**
6512. Edası farz olan borcuŋ edasına ḫizmet ėtmek gerek. **183/23**
6513. Edası farz olan, emr-i İlahîdir. **183/24**
6514. Edası güç olan şey yoḳsulluḳta ėdinilen borçtur. **184/08**
6515. Edası mümkündür. **184/12**
6516. Edası müstehap olan, amal-i salihadır. **183/26**
6517. Edası müşküldür. **184/14**
6518. Edası vacip olan, emr-i Nebevî ve sünnet-i seniyedir. **183/25**
6519. Edasına gayret ėt. **184/10**
6520. Edasına ḳâdir değil iseŋ borç ėtme. **184/07**
6521. Edasına ḳâdir değilse borç ėtmesin. **184/06**
6522. Edasına ḳâdir olmayan, borç ėtmez. **183/27**
6523. Edasını ḫatırdan çıḳarma Ḫüda ile ḳul borcunuŋ. **184/09**
6524. Edasınıŋ çaresine baḳmalı. **184/11**
6525. Edebi edepsizden öğrenmeli. **186/11**
6526. Edebi ehlinden, ilmi bilenden öğrenmek gerek. **185/08**
6527. Edebi elden bıraḳma, edep erenler eteğidir. **184/21**
6528. Edebi hüsn-i aḫlaḳ ile gözetmek gerek. **185/17**
6529. Edebî lisan, ilmî lisan; ilmî lisan, ḳamusu (lügati) ile beraber ilm-i sarf ve nahvi (mantığı) olan lisandır. **187/03**
6530. Edebi terk ile kemal zeval bulur. **186/26**
6531. Edebiŋ başı, dildir (lisan). **185/01**
6532. Edebiyat ile tariḫ ve siyer, sîret-i ehl-i edeptir yekser. **187/20**
6533. Edebiyatsız millet, dilsiz insan ḳabîlindendir. **187/14**
6534. Ėden bulur. **494/01**
6535. Ėden bulur. **497/11**
6536. Ėden, cezasını bulur; dünyada olmasa aḫirette bulur. **497/14**
6537. Ėden, Haḳ’tan bulsun; benden bulmasın. **497/13**
6538. Ėden, Haḳ’tan bulur. **497/12**
6539. Edep, âḳil olanıŋ ziynet-i esvabıdır. **185/24**
6540. Edep cennetten çıḳmıştır. **184/19**
6541. Edep çarşıda satılaydı herkes alırdı. **185/29**
6542. Edep, çarşıda satılmaz; pazarı, evi mekteptir. **185/30**
6543. Edep ehli, ediptir. **185/26**
6544. Edep, eŋ ḫayırlı mirastır. **185/27**
6545. Edep, eŋ ḫayırlı mirastır; yerinden ḳalḳmaz, çarşıda satılmaz. **185/28**
6546. Edep, er insanıŋ işidir; edepsiz kimse, şeytan arḳadaşıdır. **185/20**
6547. Edep, erenler eteğidir; elden bıraḳma. **184/23**
6548. Edep erkân, küçükten başlar her an. **184/24**
6549. Edep, eskimez esvaptır. **185/25**
6550. Edep gerek, erkân gerek; aḳıl gerek, izan gerek. **184/22**
6551. Edep gerek, hayâ gerek; edep, hayânıŋ ḳadrini bilmek gerek. **185/19**
6552. Edep gibi güzel esvap (roba) olmaz. **185/21**
6553. Edep, hasepten yeğdir. **184/28**
6554. Edep, hayâ; iman nurudur. **185/18**
6555. Edep, hayâ olmayan âdemden saḳınmaḳ gerek **185/32**
6556. Edep, hem ḫılḳî hem kesbîdir. **185/02**
6557. Edep, herkesle güzel geçinmektir. **185/09**
6558. Edep, hüsn-i aḫlaḳ; birbiriniŋ zarfıdır, ki zarf olmayınca mazruf da olmaz. **185/05**
6559. Edep, hüsn-i aḫlaḳtan doğar; hüsn-i aḫlaḳ ise hidayet-i ḫalḳ-ı âlemdir. **185/04**
6560. Edep, ilim; bir yerde gerek. **185/12**

6561. Edep, ilim ile öğrenilirse sahibi için ḳıymet-i taḳdiri mümkünsüzdür. **185/10**
6562. Edep, ilim ile yaraşır. **185/11**
6563. Edep, ilmiŋ ḳardeşidir. **186/02**
6564. Edep, iman perdesidir. **185/16**
6565. Edep, insanıŋ ömrüne sürer eskimez bir robasıdır. **185/23**
6566. Edep, insanıŋ yüz aḳı sayılır. **185/06**
6567. Edep, insanıŋ yüzüniŋ astarıdır (hicap ve hayâsıdır). **186/04**
6568. Edep, insanlarıŋ ziynetidir. **185/22**
6569. Edep, kişiniŋ devlet tacıdır. **184/25**
6570. Edep, meyveli bağa beŋzer. **185/07**
6571. Edep olan yerde saygı, hayâ da olur. **185/31**
6572. Edep, riayete sebeptir; zira insanı mahbubu 'l-ḳulûb ėden, edeptir.**185/15**
6573. Edep, sahibini iki dünyada aziz ėder; aks-i hâl, aks-i hâli tevlit ėder. **186/13**
6574. Edep, terbiye cennetten çıḳmışdır. **186/05**
6575. Edep yahu! **184/18**
6576. Edep yahu, medet yahu! **184/20**
6577. Edepli, edebiniŋ yarısını edepsizden öğrenirmiş. **186/10**
6578. Edepli, edepsiz hem sözünden hem gözünden belli olur. **186/15**
6579. Edepli kişi sözünden belli olur. **186/14**
6580. Edepli ol, epsem dur; öktem olma, uslu otur. **186/27**
6581. Edepli, uslu olanıŋ (sıyı) rağbeti artıḳ olur. **186/19**
6582. Edepliden ayrılma, edepsizle yâr olma. **186/09**
6583. Edeplıniŋözrümaḳbuldür. **186/01**
6584. Edeplıniŋözünügörmeseŋ de sözünü ya işit ya gör. **186/17**
6585. Edeplıniŋsözüyle edepsiziŋ sözü bir torbada durmaz. **186/16**
6586. Edepsiliğe para pul istemez. **186/29**
6587. Edepsiz, aḳraba ve eviddâsını tanımayandır. **187/17**
6588. Edepsiz, ebeveynine asi olandır. **187/16**
6589. Edepsiz, ırz düşmanıdır. **186/21**
6590. Edepsiz ilim, ilimsiz edep; itiḳatsız din, itiḳatsız imana beŋzer. **185/13**
6591. Edepsiz insan; ḳabuğu sıyrılmış, tanesi dökülmüş mısır ḳoçanına beŋzer. **185/14**
6592. Edepsiz ḳazan ḳarasına beŋzer. **187/18**
6593. – Edepsiz nereye gidersin? – Yaḳmağa. – Edepli nereye gidersin? – Söndürmeğe. . **186/25**
6594. Edepsiz, oyuna doymaz; birini alırsa diğerini ḳoymaz. **187/12**
6595. Edepsizde saygı, duygu olmaz. **187/13**
6596. Edepsizden âḳil edep öğrenir, cahil edepsizlik. **186/08**
6597. Edepsizden boyuŋu satın al. **186/20**
6598. Edepsizden edep öğrenmeli. **186/12**
6599. Edepsizden eteğiŋi kes de at. **186/24**
6600. Edepsizden hayâ bekleme. **187/19**
6601. Edepsizden ırzıŋı satın al. **186/18**
6602. Edepsizden uzaḳ dur, belası yuḳar; belası yuḳmasa ya ḳarası ya câlâsı (iftirası) yuḳar. **186/22**
6603. Edepsize hem acımalı hem acımamalı. **187/05**
6604. Edepsize merhamet olmaz, edepliden merhamet esirgenmez. **187/04**
6605. Edepsize yüz vėrme, edepliden yüz çevirme. **187/07**
6606. Edepsize yüz vėrseŋ başıŋa biner. **187/08**
6607. Edepsize yüz vėrseŋ elli daha ister. **187/10**
6608. Edepsize yüz vėrseŋ ḳorḳtu sanır. **187/09**
6609. Edepsiziŋ cezası kütüktür. **187/02**
6610. Edepsiziŋ edna sözü, edepliniŋ âlâ sözünü mahvėder. **187/15**
6611. Edepsiziŋ iftirası kendi yüzüniŋ ḳarasıdır. **186/23**
6612. Edepsiziŋ mükâfatı sükûttur. **187/01**
6613. Edepsiziŋ özrü ḳabul olunmaz. **186/03**
6614. Edepsizle alışvėriş olmaz. **187/11**
6615. Edepsizlik de para ile pul ile değil a! **186/30**
6616. Edepsizlik para ile, pul ile değil. **186/28**
6617. Edepten yeğ nesne, bu âlemde bulunmaz. **184/26**
6618. Edepten yeğ nesne olmaz. **184/27**
6619. Edhem dėnmekle her İbrahim, İbrahim Edhem olmaz. **188/40**
6620. Edhem ḫulḳ âdemdir. **187/27**
6621. Edhem-i ḫâmemiziŋ bir ayağı aḳsardır. **188/39**
6622. Edibi edip vasfėder, habibi habib-i kâmil; münafığı münafıḳ dost ėder, âḳili âḳil, amili amil. **187/22**
6623. Edib-i lebip; habip, ahbap… **186/06**
6624. Edibiŋḳadri her yerde bilinir. **187/21**
6625. Edip; kâmil, selim, zarif âdemdir. **185/03**
6626. Edip olsaŋ ol; tek edib-i ter-mizaç olma, edib-i lebip ol; zira edib-i lebip kişi, habip ahbap olur işi. **186/07**
6627. Edirne yayı, İstanbul oḳu… **187/25**
6628. Edirne'niŋ dili, Ḳızanlıḳ'ıŋ gülü… **187/26**
6629. Edirne'niŋ Tunca'sı, Bursa'nıŋ ḳaplıcası… **187/23**
6630. Edirne'niŋ Tunca'sı, Bursa'nıŋ ḳaplıcası, İstanbul'uŋ Çamlıca'sı (Sadabad'ı) meşhurdur. **187/24**
6631. Edna âdem. **184/15**
6632. Edna âdem nankör olur. **183/20**
6633. Edna âdeme yaranmaḳ müşküldür. **183/15**
6634. Edna, ednadan hazzėder. **183/19**
6635. Edna, faḳir de olsa Allah ḳuludur, incitme. **184/02**
6636. Edna ise ḳaç, âlâ ise tut, evsat ise ortaḳ ol. **184/05**
6637. Edna kimseye ne baş ḳoş ne aş. **183/08**
6638. Edna kişi, hep kendini meth, âḫarı zemmėder. **183/17**
6639. Edna kişi, iyilik bilmez. **183/18**
6640. Edna söz, edna kişiden; âlâ söz, âlâ kişiden çıḳar. **183/16**
6641. Edna söz yalan sözdür, edna meta rüşvettir. **184/04**
6642. Edna un, edna vėrgi… **184/17**
6643. Ednası, âlâsı hep bir yerde. **184/16**
6644. Ednasına baḳ ibret al, âlâsına baḳ gayret al. **184/03**
6645. Efaḫim-i müşirândandır. **239/18**
6646. Efaḫim-i rical-i devlettendir. **239/19**
6647. Ef'âl-i memdûha sahibini elbette muteber ḳılar. **241/15**

6648. Efazıl-ı fikir; “Ben neyim, kimim?” dėmek, kendini bilmeğe çalışmaḳ, “Ne oldum, soŋra ne olacağım?” diye tefekkür eylemektir. **239/13**
6649. Efazıl-ı ulemadandır. **239/17**
6650. Efdal dua, “Elhamdülillah.”tır. **239/15**
6651. Efdal dururken aptala iş gördürmek olmaz. **239/16**
6652. Efdal fikir, kendini bilmek; efdal şükür, ḳanaatle “Elhamdülillah.” dėmek; efdal iman, amentü billâh; efdal zikir, “Lâ ilâhe illâ’llâh.” dėmektir. **239/14**
6653. Efdal ile aptal bir arada elbette yaşayamaz. **241/09**
6654. Efdal olanı böyledir. **241/13**
6655. Efdal ulemadandır. **241/08**
6656. Efe ararsaŋ Aydın’dan ara, efendi ararsaŋ İstanbul’dan. **240/18**
6657. Efe, ‘Aydın efendisi’ dėmektir. **242/13**
6658. Efe, Aydın zeybeklerініŋ efendisi sayılır. **242/14**
6659. Efe oğlu efedir. **240/19**
6660. Efelioğlu zağarı gibi ne yelersin? **240/20**
6661. “Efem, efe” diye ağız ḳalabalığı ėdip durmaḳtansa insancasına “efendi” dėyivėr vesselam, ağzıŋa yapışmaz a! **242/03**
6662. Efendi, afyonu yuttu. **242/23**
6663. Efendi aḳıntıya ḳarıştı. **242/04**
6664. Efendi efendiden elbette hazzėder. **239/20**
6665. Efendi efendiliğe yaḳışan ḳılıḳta gezmek gerek. **240/05**
6666. Efendi efendiliği bilmek gerek. **242/16**
6667. Efendi efendiliğini bilmek gerek. **240/02**
6668. Efendi efendiliğiyle tanılır. **242/24**
6669. Efendi efendiliğiyle yaraşır. **240/10**
6670. Efendi gel, efendi git. **240/07**
6671. Efendi gelsin. **240/08**
6672. Efendi ile ḳuluŋ arasına kimse giremez. **242/02**
6673. Efendi ile uşaḳ uygun çıḳtı. **242/06**
6674. Efendi olmaḳ, efendilik ėtmek herkese göre değil. **240/04**
6675. Efendi rayiha vėrmez şükûfe-yi bâlîn. **239/21**
6676. Efendi zor görünce ḳomşu ḳapısından ḳaçarmış. **240/11**
6677. Efendiliği balaḳtan -don paçası- çıḳmış. **242/25**
6678. Efendilik başḳa şeydir. **240/03**
6679. Efendilik ėtmek, herkesiŋ elinden gelmez. **242/17**
6680. Efendilik, oḳumaḳla; ağalıḳ, efendi yanında oturup doḳumaḳladır. **240/13**
6681. Efendilik olunca böyle olmalı. **240/09**
6682. Efendim, ḳuluŋuzuŋ evim barḳım Akdeŋiz’dir, baŋa deŋizden zarar gelmez. **240/06**
6683. Efendiniŋ nazarı, ata tımardır. **242/15**
6684. Efendiniŋ sözüne, ağanıŋ gözüne baḳ. **240/12**
6685. Efendisine uygun uşaḳtır. **242/11**
6686. Efendisini arar. **242/05**
6687. Efendisiz uşaḳ, uşaḳsız efendi; ḳuşaḳsız bele beŋzer. **242/08**
6688. Efendiye göre uşaḳ, uşağa göre ḳuşaḳtır. **242/07**
6689. Efendiyi efendi ėden, etbâ‘ıdır. **242/26**
6690. Efendiyi efendi ėden uşağıdır. **240/01**
6691. Efkâr bozuḳ ise ezkâr da bozuḳ olur, efkâr doğru düzgün ise ezkâr (söz, mezkûr) da doğru düzgün olur. **241/24**
6692. Efkâr, eş‘âr bir baptan gelir, bir baptan çıḳar. **241/30**
6693. Efkâr, ezkâr ile iş bitmez; ef‘âl, amal ile iş biter. **241/32**
6694. Efkâr, ezkârda niyet doğru gerek. **241/29**
6695. Efkâr taşır âdemdir. **241/18**
6696. Efkâr yoḳlaması ḳabîlinden sözdür. **239/25**
6697. Efkâra doḳunacaḳ sözden hazer ėt. **241/12**
6698. Efkâra nihayet yoḳ, ezkâra da nihayet yoḳ. **241/28**
6699. Efkârı aŋlaşılmaz ḳurnazdır. **239/27**
6700. Efkârı başḳa… **239/22**
6701. Efkârı başḳa… **241/16**
6702. Efkârı bozuḳ kişiler; manen ve maddeten ḳalbi, midesi zehirlenmiş, bozulmuş; manen tedavisi müşkül dertle ḫasta olmuş kişiler dėmektir. **239/30**
6703. Efkârı böyle söyler sahib-i efkâr söyleyince. **241/31**
6704. Efkârı fasit olanlardan şefaat umma; çünkü şeytandan şefaat umulmaz. **239/29**
6705. Efkâr-ı hayrete daldı. **241/20**
6706. Efkâr-ı muzırradan fayda değil, zarar gelir; zira muzır fikir, ‘ḳalbi, fikri zehirlenmiş insanlarıŋ fikri’ dėmektir. **239/28**
6707. Efkâr-ı muzırradandır. **239/26**
6708. Efkârı tağlit, tağşiş ėden şey yalan yaŋlış, ifrata çıḳan ḫaberdir; efkârı tashih ve teskin ve tadil ėden şey ḫaber-i sahihtir. **241/27**
6709. Efkârıŋ bozulması müzevir, müfsit kişiler tarafından saf insanlara yutturulan yaldızlı, zehirli haplarıŋ tesir-i manevîsinden ileri gelen ḫastalıḳtır. **239/24**
6710. Efkârlı âdem… **241/11**
6711. Efkârsız adamdır. **239/23**
6712. Eflak, Boğdan; ikisi de Muḳan (Budan, Çingene)’dır. **242/01**
6713. Eflake ser çekmiş… **241/25**
6714. Eflake ser çekmiş minareli cami-yi şerif ararsaŋ İstanbul’da. **241/26**
6715. Eflatun daḫi gelse çare bulamaz. **241/19**
6716. Eflatun mezhebine ḫizmet ėder uḳaladandır. **241/23**
6717. Eflatunî renk erbabına göre maḳbuldür. **241/22**
6718. Eflatun-i zaman geçinir âdemdir. **241/21**
6719. Eflatun-i zaman olsaŋ daḫi aḳlıŋa mağrur olma. **241/17**
6720. Efrad-ı ailesi olan âdem ile olmayan âdem elbette bir hâlde olmaz. **240/17**
6721. Efrad-ı nâs başa baḳar. **240/16**
6722. Efradını cami, ağyarını mâni olmayan söz mantıḳen maḳbul değildir. **240/15**
6723. Efradını cami, ağyarını mâni söz maḳbuldür. **240/21**
6724. Efrencî illeti iğrenç illettir, ki saḳınmaḳ gerek. **240/14**
6725. Efsah-ı kelam, kelam-ı Arap… **241/04**
6726. Efsane bezirgânı hava satar. **240/27**
6727. Efsane bezirgânları, hava tellalları… **240/28**
6728. Efsane diŋlemeğe vaḳit yoḳ. **240/23**
6729. Efsane ile iş dönmez. **240/26**
6730. Efsane söylemem ben. **240/29**

6731. Efsane söyler. **240/30**
6732. Efsane söyler yine ḳarnını doyurur. **240/24**
6733. Efsaneci, efsane söyleyip geçinir. **240/25**
6734. Efsun ile aḳlı başına gelmez. **240/31**
6735. Efsuncu, efsaneci; değil insanı, şeytanı bile musaḫḫar ėder. **241/01**
6736. Efsuncudan ḫazine sorar hamḳadandır. **241/03**
6737. Efsunlanmış biçare… **241/02**
6738. Efsus ki beyhude geçirdim evḳatımı! **241/07**
6739. Efsus ki vaḳitler beyhude geçer! **241/05**
6740. Efsus vah efsus ki beyhude ömürler geçiriyoruz! **241/06**
6741. Efşanından ateş saçar ejderha gibi… **241/10**
6742. Efvâh-ı ḫavasta inci tanesi, gûş-i avamda gevher yegânesi. **242/12**
6743. Efvâh-ı nâsa düşen sözüŋ sınırı (hududu) olmaz. **242/10**
6744. Efvâh-ı nâsta şayi olan söz pek asılsız değildir; amma tahḳiḳ gerek. **242/09**
6745. Efzun ömür, ḳısa söz matluptur. **240/22**
6746. Eğ başını aşağı. **255/15**
6747. Eğer adam olmaḳ ister iseŋ tahsil-i ilim ve marifete çalış. **251/04**
6748. Eğer cevir ve eğer mihnet, eğer gam onu ki yâr aydur (söyler) ayn-ı sefadır. **251/14**
6749. Eğer çömlek hesabına baḳacaḳ olursaŋız bugün ayıŋ yüz otuz beşidir. **251/08**
6750. Eğer devlet-i iḳbal çırağıŋ yanmaḳta ise âlem daḫi pervane gezer. **251/09**
6751. Eğer doğru bensem siz arḳamda ḳalacaḳsız, siz öŋde gitseŋiz arḳaŋız benim önüme düşecek; imdi böylece binmek evladır. **250/29**
6752. Eğer her köpeğiŋ duası ḳabul olaydı her gün gökten kemik yağardı. **250/31**
6753. Eğer hürriyet ele geçerse şefḳat, insaniyet, medeniyet elden ḳaçar; çünkü hürriyetiŋ suistimalinden ḳorḳulur. **254/33**
6754. Eğer insan-ı kâmil olmaḳ ister iseŋ fazâil-i aḫlaḳiye ve kemalât-ı ilmiyeye çalış. **250/06**
6755. Eğer insan-ı kâmil olmaḳ ister iseŋ kemalât-ı ilmiye, fazâil-i aḫlaḳiyeye sahip olmağa çalışmaḳ gerektir. **250/37**
6756. Eğer isterseŋ bu dünyada bir namıŋ ḳalsın, güzel bir eser bıraḳ. **251/03**
6757. Eğer isterseŋ ki dünyada güzel bir namıŋ ḳala güzel bir eser bıraḳ. **255/13**
6758. Eğer kendi perdeŋiŋ açılmamasın ister iseŋ sen de âlemiŋ perdesini açma. **251/10**
6759. Eğer kimseniŋ perdesin açmaz iseŋ kimse de seniŋ perden açmaz. **251/12**
6760. Eğer maḳsat hars-i bahçe ise mezru bir köşe-yi bahçe yeter. **254/32**
6761. Eğer maḳsut eserse mısra-yı berceste kâfidir. **250/32**
6762. Eğer maḳsut eserse mısra-yı berceste kâfidir. **254/32**
6763. Eğer sen öyle yapar iseŋ ben de böyle yaparım. **251/07**
6764. Eğer sırrıŋ faş olmamasını ister iseŋ sen daḫi kimseniŋ perdesin açma. **251/11**
6765. "Eğer size emrihaḳ vaḳi olsa size ne diye yas tutalım?" diyen ḳadınlara "Ḳadınlarıŋ sohbetine doymazdı diye yas tutuŋuz." dėmiş. **250/36**
6766. Eğer şuŋa buŋa dağıtsa idim ḳırḳ yıldan sirke ḳalır mı idi? **250/28**
6767. Eğer yağmur olsa kimseniŋ tarlasına yağmaz. **251/06**
6768. Eğer yâr iş ehli olursa kâr ḳolaylaşır. **251/05**
6769. Eğerçi söylemez; amma âşıḳ neler bilir. **251/02**
6770. Eğilen baş kesilmez. **255/18**
6771. Eğilen başı, sunulan boynu ḳılıç kesmez. **255/16**
6772. Eğilen boynu ḳılıç kesmez. **255/17**
6773. Eğlence arar. **258/26**
6774. Eğlence ḳuru kestane… **258/27**
6775. Eğlencesi ḳuru kestane… **258/28**
6776. Eğlenmek, sırasında olmaḳ gerek. **258/29**
6777. Eğreti (ariyetî) ata binen, tėz iner. **259/11**
6778. Eğreti at eyerli de olsa faydasızdır. **255/02**
6779. Eğreti at velev altın eyerli, değerli de olsa ėl atıdır, ėl atına binen tėz düşer. **254/30**
6780. Eğreti ata binen tėz düşer. **255/03**
6781. Eğreti ata binen tėz düşer; velev sırmalı licâmlı, altın ḳolanlı eyeri olsun. **508/20**
6782. Eğreti ata binmek; memuriyete asaleten değil, vekâleten gelmek gibidir. **255/01**
6783. Eğreti ata (mevḳi-yi iḳbale) binen tėz düşer. **255/10**
6784. Eğreti diş, eğreti iş… **255/11**
6785. Eğreti saç, baş ağrıtır. **255/07**
6786. Eğreti saç; baş üşütür, baş üşütmezse ḫalḳı başa güldürür. **255/05**
6787. Eğreti saç, başa bela; eğreti yaḳa, boyna bela. **255/09**
6788. Eğreti saç, başı örtmez. **255/06**
6789. Eğreti saç, başıŋ ayıbını örtmez. **255/08**
6790. Eğreti saç, eğreti taç… **255/04**
6791. Eğri âdemden doğru âdem az doğar. **254/19**
6792. Eğri âdemden doğru söz arama. **252/05**
6793. Eğri ağaca "yayım", her gördüğüne "dayım" dėnilmez. **252/13**
6794. Eğri ağacıŋ gölgesi de eğri olur. **252/12**
6795. Eğri ağaç yayım, her gördüğüm dayım… **252/06**
6796. Eğri ağaçtan doğru oḳ olmaz. **252/14**
6797. Eğri ağızdan doğru ḫaber çıḳmaz. **251/13**
6798. Eğri ağızdan doğru söz, eğri âdemden doğru cevap almaḳ müşküldür. **251/15**
6799. Eğri ağza elbette ḳaşıḳ doğru girmez. **252/11**
6800. Eğri ananıŋ doğru ḳızı. **252/04**
6801. Eğri ananıŋ eğri ḳızı. **252/03**
6802. Eğri atanıŋ doğru balasıdır (oğludur). **252/01**
6803. Eğri ayaḳ, eğri ayaḳḳabı… **251/16**
6804. Eğri ayaḳ, eğri ayaḳḳabı ister. **252/07**
6805. Eğri ayaḳ, eğri çizme ister. **252/08**
6806. Eğri ayaḳtan doğru iz arama. **251/20**
6807. Eğri babanıŋ eğri oğlu. **252/02**
6808. Eğri bacadan doğru duman, eğri gemiden doğru ḳaptan… **252/30**
6809. Eğri bacadan duman doğru çıḳmaz. **252/29**
6810. Eğri bacanıŋ dumanı da eğri çıḳar. **252/31**

6811. Eğri baş, eğri aş… **252/26**
6812. Eğri baş, eğri ayaḳ… **252/18**
6813. Eğri baş, eğri külah… **252/17**
6814. Eğri başa doğru külah girmez. **252/16**
6815. Eğri başa eğri külah gerek. **252/15**
6816. Eğri başıŋ eğri külahı olur. **252/19**
6817. Eğri başta doğru külah durmaz. **252/21**
6818. Eğri başta külah doğru durmaz. **252/20**
6819. Eğri baştan doğru külah arama. **252/22**
6820. Eğri baydan doğru bay doğmaz. **253/13**
6821. Eğri belde gezer. **252/23**
6822. Eğri belde semer doğru durmaz. **252/24**
6823. Eğri belden çıḳmış, doğru yol arar. **252/33**
6824. Eğri belden gelmiş. **252/25**
6825. Eğri bıçaḳ, eğri keser; eğri ayaḳ, eğri basar. **251/17**
6826. Eğri bıçaḳtan ters ḫançer… **252/28**
6827. Eğri bostana ḳorḳuluḳ istemez. **252/32**
6828. Eğri bostanıŋ eğri ḫıyarı… **252/27**
6829. Eğri, elde ḳalır yay gibi; doğru, yabana atılır oḳ gibi. **252/10**
6830. Eğri gemi, doğru sefer… **254/22**
6831. Eğri gemiye doğru ḳaptan… **254/21**
6832. Eğri ḫıyar, acı turp salatası… **253/09**
6833. Eğri ḫıyar hazmolur, eğri söz hazmolunmaz. **253/10**
6834. Eğri ise doğrulturlar. **252/09**
6835. Eğri ḳapı, eğri namus… **254/10**
6836. Eğri ḳapı mahsulü… **254/11**
6837. Eğri ḳapıdan doğru çıḳmaḳ ne aciptir! **251/32**
6838. Eğri ḳapıdan doğru çıḳmaz. **251/31**
6839. Eğri ḳapıdan doğru çıḳmaz. **254/18**
6840. Eğri ḳapılı… **254/08**
6841. Eğri ḳapınıŋ eğrisidir, mahallesiniŋ doğrusudur. **254/20**
6842. Eğri ḳapıya doğru girilmez. **251/30**
6843. Eğri ḳapıya doğru girmez. **251/29**
6844. Eğri ḳapıya gider. **254/12**
6845. Eğri ḳaşıḳ, doğru ağza gelmez. **254/04**
6846. Eğri ḳaşıḳ, doğru ağza girmez; meğerki ağzıŋı da ḳaşığa beŋzetsin. **254/09**
6847. Eğri ḳaşıḳ, doğru ağza zor girer. **254/06**
6848. Eğri ḳaşıḳ, eğri ağız… **254/05**
6849. Eğri ḳaşıḳ ile doğru pilav yėnmez. **254/07**
6850. Eğri ḳılıcıŋ ḳını da (ḳılıfı da) eğri olur. **251/22**
6851. Eğri ḳılıç, doğru kesmez. **251/23**
6852. Eğri ḳılıç, doğru ḳına girmez; eğri ḳapıya doğru insan girmez. **251/25**
6853. Eğri ḳılıç, doğru ḳına sığmaz. **251/24**
6854. Eğri ḳılıç, eğri ḳın ister. **251/18**
6855. Eğri ḳılıç, eğrileriŋ boynunu vurmaḳ için. **251/26**
6856. Eğri ḳuvvetiyle (vasıtasıyla) oḳ gibi doğruyu atarlar. **253/29**
6857. Eğri mastardan doğru çizgi çıḳmaz. **254/13**
6858. Eğri mum, eğri şavḳ… **254/16**
6859. Eğri mum, elbette aḳar; doğru durmaz. **254/14**
6860. Eğri mum, tėz söner. **254/15**
6861. Eğri mumuŋ ziyası da eğri olur. **254/17**
6862. Eğri oḳ, menzile ėrmez. **251/21**
6863. Eğri otur, doğru söyle. **254/24**
6864. Eğri oturan, topunu tėz atar. **254/26**
6865. Eğri otursaŋ otur; tek doğru söyle, doğru diŋle. **254/25**
6866. Eğri oturup doğru söylemek gerek. **250/30**
6867. Eğri oturup doğru söyleşmek gerek. **254/23**
6868. Eğri saḳal, eğri baş… **253/23**
6869. Eğri semere doğru oturmaḳ müşküldür. **253/14**
6870. Eğri sofra ḳurulmaz. **253/21**
6871. Eğri söze doğru cevap vėren zor bulunur. **253/12**
6872. Eğri söze doğru cevap vėrilmez. **253/11**
6873. Eğri şamdan, eğri mum… **253/16**
6874. Eğri şamdanda doğru mum aḳar. **253/19**
6875. Eğri şamdanda doğru mum da eğrilir. **253/17**
6876. Eğri şamdanda mum da eğri durur. **253/15**
6877. Eğri şamdanda mum doğru durmaz. **253/18**
6878. Eğri şamdanıŋ mumu da eğri durur. **253/20**
6879. Eğri tekerleğiŋ izi elbette eğri olur. **253/08**
6880. Eğri tekerleğiŋ yolu da eğri olur. **253/02**
6881. Eğri tekerlek, doğru yolda zor yürür. **253/07**
6882. Eğri tekerlek, doğru yolu bozar. **253/05**
6883. Eğri tekerlek, eğri yol yapar. **253/04**
6884. Eğri tekerlek, yol bozar; cahil molla, din bozar. **253/06**
6885. Eğri tekerlekten doğru iz arama. **253/01**
6886. Eğri tekerlekten doğru yol olmaz. **253/03**
6887. Eğride toḳ görmedim, doğruda aç. **253/27**
6888. Eğriden doğru cevap arama. **253/28**
6889. Eğriden doğru doğmaz. **253/13**
6890. Eğriden doğru ḳapı sorulmaz. **253/26**
6891. Eğriden doğru yol sorma. **254/01**
6892. Eğrilen ḳılıç kesmez. **251/19**
6893. Eğriliğe daḫi sitâre gerek. **251/28**
6894. Eğriliğe doğruluḳ… **251/27**
6895. Eğriye doğru ḳapı açılmaz. **253/25**
6896. Eğriye doğru ḳapı gösterilmez. **253/24**
6897. Eğriye sofra ḳurulmaz. **253/22**
6898. Eğriyi doğrultmaḳ gerek. **254/02**
6899. Eğriyi doğrultmaḳ müşküldür. **254/03**
6900. Ehad-ı nâs, hem baş ister hem aş. **175/03**
6901. Ehadis-i mürsele, sünnet-i seniyyedir. **175/05**
6902. Ehadis-i Resul'e ittiba ėden elbette şefaat-ı Resul'e nail olur. **175/04**
6903. Ehem dururken mühime yapışma. **484/01**
6904. Ehem, mühime taḳdim olunur. **484/02**
6905. Ehem olanı, artıḳ dua ėtmektir. **484/03**
6906. Ehemi mühime, elzemi lazıma taḳdim; ḳaide-yi külliyedir. **484/05**
6907. Ehemi, mühime tercih ėtmek; 'muḳteza-yı hâle riayet eylemek' dėmektir. **484/04**
6908. Ehemmiyet vėren olsa bari! **484/07**
6909. Ehemmiyetsiz gördüğüŋ yara, baḳmaz iseŋ ḳangren olur. **484/06**
6910. Ehibba için aḳraba ve taaluḳattan müfâraḳat ėtme; zira dostluḳ başḳa: yani dostluḳ zail olur, aḳrabalıḳ zail olmaz. **175/09**
6911. Ehil, erbap gerek; her binaya bir bap gerek. **480/05**
6912. Ehil, erbap gerek; her binaya bir bap, her baba bir bevvap gerek. **480/07**
6913. Ehl-i aḫiret başḳa, ehl-i dünya başḳadır; zira ehl-i aḫiret, aḫireti dünyayaya tercih ėder; ehl-i dünya, dünyayı aḫirete tercih eyler. **478/27**

6914. Ehl-i aḳıl, ehl-i iffet olanlar; dünyada kimseye su-yi misal olmazlar. **481/01**
6915. Ehl-i aşḳ; dert, bela mihnetin bilmez. **481/04**
6916. Ehl-i aşḳ; durmaz, seyrėder. **481/06**
6917. Ehl-i aşḳ, ehl-i süḫanla; ehl-i ilim, ehl-i irfanla yaraşır. **481/09**
6918. Ehl-i aşḳ (ehlidil), ehl-i mihnet olmayanlar; ehl-i dert ahvalin bilmezler; dert dengini çeken ve niamât-ı beşeri taşıyan, yaşayan bu iki mübarek ahvalin bilmezler. **479/02**
6919. Ehl-i aşḳ olan, dünya ve mâfîhâyı hiçe sayar. **481/12**
6920. Ehl-i aşḳ olan, ehl-i melamet sayılır. **481/05**
6921. Ehl-i aşḳ; selamet istemez, melamet ister. **481/10**
6922. Ehl-i aşḳ; yâr elinden eğer zehir içse tiryak olur, yâr elinden tiryak içse zehir gelir. **481/13**
6923. Ehl-i aşḳa göre Bağdat uzaḳ değil. **480/39**
6924. Ehl-i aşḳa göre Taŋrı'nıŋ evi (Mekke) yaḳındır. **480/42**
6925. Ehl-i aşḳa kâm gerekmez, ehlidile nam gerekmez. **481/02**
6926. Ehl-i aşḳıŋ cümlesini Hallac-ı Mansur sanma. **481/11**
6927. Ehl-i aşḳıŋ iḫtiyarı elinde değil. **481/03**
6928. Ehl-i belagate göŋüller daim alçaḳtadır. **479/18**
6929. Ehl-i butlanıŋ sözün terviç ėden âdem midir! **480/04**
6930. Ehl-i cenk olanlar, cenk meydanında erlik eder, celalet gösterir; ehl-i gaflet, ehl-i dalal; encam-ı kârda pişmanlıḳla melamet gösterir. **478/30**
6931. Ehl-i cibal; mail-i istiḳlal olur, muhiti menî'bulunduğu için; ehl-i cebbar; gaddar olur, vadi-yi gaflette pûyân ve hükm-i cezadan kendini masun bulduğu için. **478/32**
6932. Ehl-i cihat, daima ceht üzere bulunmaḳ gerek. **480/10**
6933. Ehl-i dalal ile yâr, yoldaş olma. **480/19**
6934. Ehl-i dalale uymamaḳ gerek; zira ehl-i dalale göre fazilet ile cehaletiŋ ikisi bir. **480/16**
6935. Ehl-i dalaliŋ şerrinden Haḳ saḳlaya! **480/18**
6936. Ehli değil iseŋ ḫamur işine, çamur işine ḳarışma. **483/15**
6937. Ehl-i dert ahvalin, ehlidilden sor; ehl-i mihnet ahvalin, mihneti çekenlerden sor. **479/01**
6938. Ehl-i dünya, ehl-i ehvâ; herkese her dem kesb-i (kem) meksûbun gösterir; ehl-i ilim, ehl-i kemal (hikem); herkese her dem ketb-i (kesb-i) mektubun gösterir. **479/20**
6939. Ehl-i dünya, sim ve zer; ehl-i hüner, fazl ve kemal… **479/19**
6940. Ehl-i dünyanıŋ, değirmen beygirinden farḳı yoḳtur. **479/25**
6941. Ehl-i ehvâ, ehl-i saz; ekserisi beynamaz. **479/09**
6942. Ehl-i fesada yâr, yoldaş olma; zira fesada gidersiŋ; ehl-i kesatla (ḫasis madrabazla) ortaḳ olma, mezada gidersiŋ. **481/24**
6943. Ehl-i fesadıŋ cezasını Allah vėrir. **481/31**
6944. Ehl-i fesadıŋ zararı, din ve imana olur. **481/28**
6945. Ehl-i fesadıŋ zararı, kendinden ziyade âleme doḳunur. **481/27**
6946. Ehl-i fesat, baba oğul arasını bozar. **481/23**
6947. Ehl-i fesat, dinini dünyasına değişir. **481/30**
6948. Ehl-i fesat, ehl-i hasetten doğar. **481/26**
6949. Ehl-i fesat, etle tırnaḳ arasına girer. **481/29**
6950. Ehl-i garaz, ehl-i maraz dėmektir; illet-i maddî ve manevîden salim ve ḫali değildir, dėmektir. **481/14**
6951. Ehl-i garaz, fesat marazıdır; ehl-i hırs, haset marazıdır. **481/22**
6952. Ehl-i garazdan maraz eksik olmaz. **481/20**
6953. Ehl-i garazdan uzaḳ durmaḳ gerek. **481/21**
6954. Ehl-i haḳiḳat yanında medihle zemmiŋ ikisi bir; nitekim ehl-i tahḳiḳe göre leyl ve nehârıŋ ikisi bir olduğu gibi. **480/21**
6955. Ehl-i hâl, ehl-i aşḳ olanlar; düşmüşlere destgîr olur, selamet gösterir. **478/34**
6956. Ehl-i hâl, ehl-i aşḳ olanlar; tecelli perdesinden keramet gösterir; ehl-i gaflet, ehl-i dalal; ḫayal perdesinden rüsvaylıḳla dalalet, nedamet gösterir. **478/33**
6957. Ehl-i hâl, erbab-ı maḳal bir değil; zira biri salt diŋler, diğeri hep söyler. **481/17**
6958. Ehl-i hâl ile ehl-i hırs bir değil. **478/40**
6959. Ehl-i hâl ile ehl-i tariḳe göre mihnet ile muhabbetiŋ ikisi bir. **480/23**
6960. Ehl-i hâl olan, ehl-i mala minnet eylemez. **481/19**
6961. Ehl-i hâl olan, gülşen-i âlemde ḫazan olacaḳ yaprağı bilir. **478/35**
6962. Ehl-i hâl, sahib-i maḳam her kim ise ḫizmet ėtmek gerek. **481/18**
6963. Ehl-i hâle bezm-i gamda altın cama ne hacet, göŋül ḫununu içmeğe dide-yi bînâsı yeter. **478/36**
6964. Ehl-i hâle ḫizmet ėden, himmetin görse gerek. **481/16**
6965. Ehl-i hâle ḫizmet ėden, ser-menzile ėrse gerek. **481/15**
6966. Ehl-i hâli geçemez aḳsaḳ ve aḳsan(?) olanlar, ehl-i kemali çekemez ilimle aḳıldan noḳsan olanlar. **478/37**
6967. Ehl-i hâliŋ mahremi, Habib-i Ḫüda'dır. **480/12**
6968. Ehl-i ḫalvete bir loḳma, bir ḫırka yeter. **478/38**
6969. Ehl-i ḫarman matar ister, ḳuraḳ ebnâ-yı sebil. **478/39**
6970. Ehl-i hırs ve tamah olanlardan ḫayır gelmez. **479/43**
6971. Ehl-i hırsıŋ her umuru noḳsan olur. **480/02**
6972. Ehl-i hikmet dėdi: "Cemi emval, kesb-i sermeye-yi esbab-ı nevâl." **480/20**
6973. Ehl-i himmet, ab-ı sâfîye beŋzer. **483/09**
6974. Ehl-i himmet olan vaadinde sadıḳ gerek. **483/07**
6975. Ehl-i himmetiŋ ḳalbi mülayim olur. **483/08**
6976. Ehl-i ḫülya ile yoldaş olan, ya aç ḳalır ya geç ḳalır. **480/13**
6977. Ehl-i ḫülyanıŋ ihsanı çoḳtur; amma vücudu yoḳtur. **480/11**
6978. Ehl-i hüner aç ḳalmaz. **482/37**
6979. Ehl-i hüner düşmanıŋ daḫi olsa ehl-i hünere düşman olma, hazer ėt. **482/35**
6980. Ehl-i hüner, fazl-i kemalin gösterir; ehl-i dünya, altın ve gümüşün gösterir. **482/30**

6981. Ehl-i hüner himaye ister, cebine sermaye ister. **483/01**
6982. Ehl-i hüner, himmetin gösterir; ehl-i erbap, minnetin gösterir. **482/31**
6983. Ehl-i hüner, hünerin gösterir. **482/29**
6984. Ehl-i hüner, hünerin gösterir; ẖûb (güzel) olan elbette kendin gösterir. **482/33**
6985. Ehl-i hüner; naz ėtmez, söz ėder. **482/28**
6986. Ehl-i hüner olanlar, hünerin gösterir; ehl-i dirhem olanlar, kemerin gösterir. **482/32**
6987. Ehl-i hüner olanlar, pazar-ı revaçta hüner ve himmetin gösterir. **482/34**
6988. Ehl-i hüner teşviḳ ister, tergîb ister. **483/02**
6989. Ehl-i hünere düşmanlıḳ ėden aldanır. **482/36**
6990. Ehl-i hünere iş, güç gelmez. **482/38**
6991. Ehl-i hünerin ḳadri ali olur. **483/03**
6992. Ehl-i ırz, hayat-ı cavidanî taşır; ehl-i garaz, hayat-ı maraz ve fâni taşır. **480/36**
6993. Ehl-i ırz ol, ehl-i garaz olma. **480/38**
6994. Ehl-i ırz olana ehl-i garaz düşmandır. **480/37**
6995. Ehl-i ırza daẖlėdip bâr olma, ehl-i garaza gönül vėrip yâr olma. **480/36**
6996. Ehl-i ırzın hamisi, Allah'tır; ehl-i garazın yoldaşı, nefs-i şeytandır. **480/37**
6997. Ehl-i ilim, ehl-i marifet; ilmiyle marifetin gösterir. **481/08**
6998. Ehl-i ilim, ilmiyle amil; ehl-i sanat, sanatıyla meşgul gerek. **480/41**
6999. Ehl-i ilim ve irfan olanlar, daima aranırlar. **480/45**
7000. Ehl-i ilim ve irfan olanlar, daima yüksektedirler. **480/44**
7001. Ehl-i ilim ve irfan olanlara şöhret ile şeref helal maldır (sıfat-ı kâşifedir). **480/47**
7002. Ehl-i ilim ve irfan olanların ḳadri alidir; faḳat ekserinin ḳadri bilinmez. **480/46**
7003. Ehl-i imana nezafet lazım, câmede yani taharet lazım. **478/28**
7004. Ehl-i imanın melcei Âl-i Aba'dır. **479/41**
7005. Ehl-i insaf, daima haḳḳı iltizam ėder. **478/26**
7006. Ehl-i irfana layıḳ olan, yaḳtığı çırağ üstüne pervane olmaḳ gerek. **480/32**
7007. Ehl-i İslam, ehl-i imandır; ehl-i iman, ehl-i ḳıbledir; ehl-i ḳıble, ehl-i *Ḳur'an*'dır. **478/25**
7008. Ehl-i İslam, Ḳızılelma'ya ḳadar fethėdecektir. **479/03**
7009. Ehl-i İslam'ın nigâhbanı, Âl-i Osman'dır adı şanı (sanı). **479/04**
7010. Ehl-i isyandan hazer ėtmek gerek. **480/43**
7011. Ehl-i isyanın nizam-ı âlem için ḳatli yeğdir. **480/40**
7012. Ehl-i kemal, ehl-i hasedin düşmanıdır. **482/03**
7013. Ehl-i kemal gitse de hüsn-i şöhreti ḳalır. **481/35**
7014. Ehl-i kemal gitse hüsn-i eseri ḳalır, ehl-i dalal gitse su-yi eseri ile büyük kederi ḳalır. **479/21**
7015. Ehl-i kemal gitse kemalâtı miras ḳalır; ehl-i dalal gitse dalaleti miras ḳalır. **481/36**
7016. Ehl-i kemal gitse şöhreti ḳalır, ehl-i nadan gitse şirreti ḳalır. **479/24**
7017. Ehl-i kemal, her dem kemalâtın gösterir; ehl-i dalal, her dem kem âlâtıyla cehaletin gösterir. **482/04**
7018. Ehl-i kemal her felaketten bir ders-i ibret alır, noḳsanını ikmal ėder; ehl-i dalal felaketten ḳorḳar, dersi ters alır, helakini ihzar ėder. **481/37**
7019. Ehl-i kemal huzurunda sesiŋi ḳıs. **482/07**
7020. Ehl-i kemal için, şöhret ile şeref helal maldır. **482/10**
7021. Ehl-i kemal, izhar-ı kemalât ėder, kendin gösterir; ehl-i ilim ve hikmet olanlar, şems-i tâbân gibi nur-ı fazlıyla hem pendin hem kendin gösterir. **479/14**
7022. Ehl-i kemal, kemalât gösterir; ehl-i dalal, cehaletle dalalet gösterir. **482/05**
7023. Ehl-i kemal, kemalâtın gösterir; ehl-i kesp, malın ve ehl-i gurur, mal ve menâlin gösterir. **482/06**
7024. Ehl-i kemal, kemali arar; ehl-i dalal, zevali arar, bulur. **479/17**
7025. Ehl-i kemal, nadana sohbet ağzını açmaz. **479/15**
7026. Ehl-i kemal olanlar, daima hayattadır. **482/08**
7027. Ehl-i kemal olanlar, hayat ve mematında kemalâtın gösterir. **482/09**
7028. Ehl-i kemali çekemez noḳsan olanlar. **479/22**
7029. Ehl-i kemali çekemez noḳsan olanlar. **482/02**
7030. Ehl-i kemaliŋ bir yüzü sükût, öbür yüzü öğüttür. **479/23**
7031. Ehl-i kemaliŋ ḳadrini ehli bilir, ehl-i nadanıŋ kederini dünya bilir. **479/16**
7032. Ehl-i kesbiŋ kesesi dar olmaz; geçinmek, ehl-i kesbe zor olmaz. **482/01**
7033. Ehl-i keşif, ehl-i tariḳ… **480/25**
7034. Ehl-i kitabıŋ kestiği, içtiği helaldir; amma ẖınzır ile şarap müstesnadır. **481/34**
7035. Ehl-i kitabıŋ kestiği ḳoyun helaldir. **481/33**
7036. Ehl-i kitap, ehl-i din sayılır. **481/32**
7037. Ehl-i maarif, sahib-i hünerden hazzėtmezmiş. **481/25**
7038. Ehl-i melal, melalet gösterir; ehl-i dalal, dalalet gösterir; ehl-i hüner, hünerin gösterir; ahmaḳ zengin, belindeki kemerin gösterir. **482/12**
7039. Ehl-i melamet, selamet istemez. **481/07**
7040. Ehl-i namus baẖtiyardır. **482/13**
7041. Ehl-i namusu Allah da sever, ḳul da sever. **482/11**
7042. Ehl-i naz, ehl-i saz ile ehl-i söz arasında… **482/16**
7043. Ehl-i naz olma, ehl-i niyaz (manevî) ol. **482/17**
7044. Ehl-i naz olmaḳ, ehline göre… **482/15**
7045. Ehl-i naza söz ile saz ister, ehl-i niyaza tek himmet ister. **482/20**
7046. Ehl-i nazdan ehl-i niyaz yeğdir. **482/14**
7047. Ehl-i nazmın arasında mertsin, vallahi mert. **482/26**
7048. Ehl-i nifaḳ ile ehl-i vifaḳ, bir araya sığmaz. **482/27**
7049. Ehl-i nifaḳ ve ehl-i fesattan hazer ėtmek gerek. **482/25**
7050. Ehl-i nifaḳtan uzaḳ durmaḳ gerek. **482/24**
7051. Ehl-i niyaz ḳandile beŋzer. **482/18**
7052. Ehl-i niyaz mahrum ḳalmaz. **482/22**
7053. Ehl-i niyaz, sabaha ḳadar ḳandillese gerek. **482/19**
7054. Ehl-i niyaz söz, naz istemez; himmet ister. **482/23**
7055. Ehl-i niyazın ey dil, işi H̱üda'ya ḳaldı! **482/21**
7056. Ehl-i reyb, ehl-i zunûn; haḳ ve hakiḳate, ilim ve fünûna haḳḳıyla vusul bulamazlar. **480/01**

7057. Ehl-i riyanıŋ sohbetinden ḳaçınmaḳ gerek. **479/12**
7058. Ehl-i salik; himmetsiz, hizmetsiz menzile ėremezler. **479/37**
7059. Ehl-i saliki ser-menzile mürşid-i kâmiliŋ himmeti ėrgüzer. **479/38**
7060. Ehl-i servet olana ölümden başḳa güçlük yoḳtur. **480/14**
7061. Ehl-i sohbet ile erbab-ı (ehli) dil, saḳret dėmektir; peşinden ayrılma, ki zararı olmaz. **480/30**
7062. Ehl-i sükûtuŋ sükûtu; ḳorḳtuğundan değil, belki mertliğindendir. **479/40**
7063. Ehl-i süluk, himmetsiz menzile ėremez. **479/39**
7064. Ehl-i şuhûduŋ ḳalbi, sıdḳla ekmel-i tevhittir. **479/13**
7065. Ehl-i tahḳiḳe göre leyl ve nehâr ikisi bir. **479/10**
7066. Ehl-i taḳva, ehl-i tariḳ; dünya ve mâfîhâya aldanmaz. **478/29**
7067. Ehl-i tariḳ, aşinasına tevazu gösterir. **480/26**
7068. Ehl-i tariḳ, ehl-i tariḳe aşinalıḳ ėtse gerektir. **480/22**
7069. Ehl-i tariḳ kispetin giyen, dünya ve mâfîhâda mâsivâdan Haḳ yolunda abdal gerek; ehl-i ilim ve hikmet libasın giyen, ilmiyle amil ḫalḳ yolunda efdal gerek. **480/29**
7070. Ehl-i tariḳ kispetin giyen, hem abdal gerek hem sahib-i hâl gerek. **480/31**
7071. Ehl-i tariḳe aşina görünce tevazu ėtmek âdettir. **480/24**
7072. Ehl-i tariḳe göre Bağdat yolu ḳısadır. **480/33**
7073. Ehl-i tecrübe için şap ile şeker, kalay ile gümüş elbette bir değil. **479/42**
7074. Ehl-i tecrübe ve erbab-ı sanatıŋ sözü, yaŋlış olsa da yalan olmaz. **480/06**
7075. Ehl-i tecrübeyi, tecrübe aldatmaz; zira her şey, tecrübe ve istidlal tariḳiyle keşfolunur; mücerreptir. **479/05**
7076. Ehl-i tevazu, daimen maḳbul-i enamdır. **478/31**
7077. Ehl-i tevhide yoḳtur ikilik, Allah bir. **479/08**
7078. Ehl-i vaḳar âdem, edepsiz ile iḫtilat ėtmez. **483/05**
7079. Ehl-i vaḳar âdemdir. **483/06**
7080. Ehl-i vicdan (ciddî insanlar) başḳa, ehl-i zahir (gayriciddî insanlar) yine başḳadır. **483/04**
7081. Ehl-i vicdan, ehl-i iman; haḳ sözden ayrılmazlar. **479/06**
7082. Ehl-i vicdan, haḳşinas olur; ehl-i heva, ehl-i nefis ise haḳ-nâşinas olur. **479/07**
7083. Ehl-i yesâr, ehl-i ihtiyacıŋ hâlini daima bilmek, tanımaḳ gerek. **483/13**
7084. Ehl-i yesâr, ehl-i mesâr hep bir… **483/10**
7085. Ehl-i yesâra Bağdat yolu dümdüz… **483/11**
7086. Ehl-i yesâra himmet ḳapısı daima açıḳtır. **483/12**
7087. Ehl-i yesâra ölümden başḳa güçlük yoḳ. **483/14**
7088. Ehl-i zahir; ekser hâlde gaflet ėder, aldanır. **480/35**
7089. Ehl-i zahiriŋ taarruzât-ı eblehânesinden meyus ve mükedder olma. **480/34**
7090. Ehl-i zaman; züht, zikir ve taati leziz görmez. **479/36**
7091. Ehl-i zarara muavenet, ehl-i zarurete merhamet ister. **480/15**
7092. Ehl-i zarurete merhamet, vecibe-yi zimmettir. **480/17**
7093. Ehl-i zindana bir içim su ile olsun ḫayrėtmek gerek. **480/03**
7094. Ehlidil, birbirini bilmemek insaf değil. **479/30**
7095. Ehlidil, came-yi diba ile zîbâlanmaz. **480/28**
7096. Ehlidil, cihanda infiradı sever. **479/26**
7097. Ehlidil ol, ehl-i kemale ḫizmet eyle. **479/28**
7098. Ehlidil olanıŋ nalesinden saḳınmaḳ gerek. **479/33**
7099. Ehlidil olanlar, birbirini bilirler. **479/29**
7100. Ehlidile göre her zaman düğün bayram. **479/27**
7101. Ehlidile göre köşe-yi vahdet gibi maḳam-ı izzet olmaz. **480/27**
7102. Ehlidile göre; leyl ve nehâr, Leyla ve Mecnun ikisi bir. **479/11**
7103. Ehlidiliŋ inkisarı, iltiyâm ḳabul ėtmez. **479/35**
7104. Ehlidiliŋ nalesi, taşı eritir. **479/34**
7105. Ehlidiller, hazırcevap olur. **479/32**
7106. Ehlidiller meclisinden ey melek çekme ayaḳ. **479/31**
7107. Ehlullah, evliya; ehl-i şeriat, enbiyadır. **480/08**
7108. Ehlullah ile ehl-i ḫülya bir değildir; zira ehlullah, hep Haḳ yolunu gözetir; ehl-i ḫülya, sırf yalan dünyada ḫayal ile hep yoḳ, çoḳ yolunu gözetir. **480/09**
7109. Ehven söz, "ya olur ya olmaz"dır. **484/09**
7110. Ehveni varsa arada bul. **484/11**
7111. Ehvenişer, aḳıllı düşmandan; ağır şer, aḳılsız dosttan çıḳar. **484/08**
7112. Ehvenişer oldu. **484/10**
7113. Ehzan ve ekdara müptela olanlara letâif ve mudhikât söylemek eyyam-ı bâridede biriniŋ arḳasından elbisesini çıḳarmaḳ gibidir. **175/21**
7114. Ejderha gibi… **200/08**
7115. Ejderha gibi ağzından ateş püskürdü. **200/10**
7116. Ejderha gibi ağzından ateşler saçar. **200/09**
7117. Ejderha, ipi çöpü yuttu. **200/14**
7118. Ejderha-yı Musa gibi… **200/11**
7119. Ek sabanı, biç samanı; saḳla samanı, gelir zamanı. **250/03**
7120. Ek toḫumu, bugün çıḳmasa yarın çıḳar. **250/04**
7121. Ekâbir-i ümmettendir. **249/01**
7122. Eḳalli beş gün daha bekle ki gün dolsun. **246/09**
7123. Eḳall-i ḳalîl derecededir. **246/08**
7124. Ekber evladıdır. **249/02**
7125. Ekdâr-ı dehri çekmez imiş müptela-yı aşḳ. **249/13**
7126. "Ekele, ye'külü" babından gelir. **538/21**
7127. Eken biçer, diken dėvşirir. **249/20**
7128. Eken biçer, diken dėvşirir. **258/34**
7129. Eken ile ekmeyen bir değil. **249/19**
7130. Ekeniŋ tarlasına, dikeniŋ bağına, bostanına, bahçesine elbette nur, rahmet yağar; ekmeyeniŋ, dikmeyeniŋ bağına, bahçesine ne yağar, yağsa ne fayda vėrir! **258/36**
7131. Eker iseŋ biçersiŋ. **249/16**
7132. Ekilen tarladan yürümezler. **249/22**
7133. Ekilen toḫum vaḳitsiz biçilmez. **249/27**
7134. Ekin bereketi, âdem bereketi… **249/23**
7135. Ekin ekmesini bilmez, ekmeğe bahane bulur. **249/25**
7136. Ekin olmayınca ekmek olmaz. **249/24**

7137. Ekinci ile kiremitçiniŋ hangisiniŋ duasına âmin dėmeli? **250/15**
7138. Ekinci yağmur ister, kiremitçi ḳuraḳ. **250/16**
7139. Ekinci yağmur ister, kiremitçi ḳuraḳ; her ikisiniŋ dileğini vėrir Haḳ. **250/14**
7140. Ekinci yağmur ister, yolcu ḳuraḳ. **250/13**
7141. Ekini belli ėtmez. **250/33**
7142. Ekini, yeŋini belli ėtmez ustadır. **256/08**
7143. Ekip toḫum-ı amel bu keşt-zâra, azimet eyledi darü 'l-ḳarara. **250/05**
7144. Ekleme ip tėz ḳopar. **250/34**
7145. Ekleme işten fayda gelmez. **250/35**
7146. Ekmeden biçilmez. **249/15**
7147. Ekmeden biçilmez, dikmeden dėvşirilmez. **249/18**
7148. Ekmeden biçilmez, dikmeden dėvşirilmez. **249/26**
7149. Ekmeden biçilmez, dikmeden dėvşirilmez. **250/10**
7150. Ekmeden biçilmez, dikmeden dėvşirilmez. **251/01**
7151. Ekmeden biçmek, dikmeden dėvşirmek olmaz. **258/35**
7152. Ekmeden ḫarman, dikmeden bağ ve bostan olmaz. **250/01**
7153. Ekmeden ḫarman, dikmeden orman olmaz. **250/02**
7154. Ekmedik yere biten çöğür otu (deve basmaz otu) gibi… **250/12**
7155. Ekmedik yere biter. **250/11**
7156. Ekmeğe "papa", suya "buva" dėr (hâlâ). **166/ek1/13**
7157. Ekmeği benden, suyu senden. **250/09**
7158. Ekmeği bol, ḳapısı açıḳ âdemdir. **250/25**
7159. Ekmeği bol, sofrası meydanda cömerttir. **250/24**
7160. Ekmeği dişiniŋ arasında… **166/14**
7161. Ekmeği dizi üstündedir. **166/15**
7162. Ekmeği getiren sağ olsun. **166/ek1/16**
7163. Ekmeği taştan ḳatıdır. **250/20**
7164. Ekmeği yoğuran ile ekmeği doğuran ve doğrayan bir değil. **166/ek1/15**
7165. Ekmeğim gözünü, dizini tutsun. **166/21**
7166. Ekmeğiŋ büyüğü, ḫamuruŋ çoğundan (büyüğünden) olur. **166/12**
7167. Ekmeğiŋ büyüğü, ḫamuruŋ çoğundan olur. **250/18**
7168. Ekmeğine yağ sürdüler. **250/22**
7169. Ekmeğine yağ süren olsa sevinecek. **166/26**
7170. Ekmeğine yağ sürüldü. **166/ek1/28**
7171. Ekmeğine yağ sürülse kim sevinmez! **166/27**
7172. Ekmeğine yağlı ḳatıḳ sürdüler. **166/ek1/04**
7173. Ekmeğini ayağıyla tepti. **166/ek1/03**
7174. Ekmeğini haḳ (helal) ėtti. **259/21**
7175. Ekmeğini ipiŋ ucundan çıḳarır, gayretli âdemdir. **166/11**
7176. Ekmeğini ḳatığına denk ėden aç ḳalmaz. **166/ek1/29**
7177. Ekmeğini ḳatığına denk ėden bir vaḳit aç ḳalmaz. **166/ek1/06**
7178. Ekmeğini kendi ayağıyla tepti. **166/19**
7179. Ekmeğini kendi doğrayan erdir. **166/ek1/11**
7180. Ekmeğini kendi doğurup yoğuran ve doğrayan erdir. **166/ek1/12**
7181. Ekmeğini kendi eliyle ḳazanıp yiyen âdemiŋ ḳarnı tėz acıḳmaz. **166/09**
7182. Ekmeğini kendi yiyen, yükünü kendi ḳaldırır. **166/ek1/10**
7183. Ekmeğini, suyunu yerden, taştan çıḳarır erdir. **166/ek1/05**
7184. Ekmeğini taştan çıḳarır. **166/17**
7185. Ekmeğini taştan çıḳarır âdemdir. **250/19**
7186. Ekmeğini taştan çıḳarır, gayretli âdemdir. **259/19**
7187. Ekmeğini yediğiŋ ḳapıya ḫıyanet ėtme. **258/32**
7188. Ekmek benden, bereket senden; vėr Allah'ım, vėr. **250/08**
7189. Ekmek, çiğnenmeyince yutulmaz. **166/18**
7190. Ekmek düşmanı… **166/22**
7191. Ekmek, ekmeğiŋ mayası; gelin, ḳaynananıŋ dayesi… **166/10**
7192. Ekmek eksikliğini Allah göstermesin. **166/ek1/17**
7193. Ekmek, et; yėmeğiŋ seyyidi, sepetiŋ (ḳarnıŋ) astarıdır. **166/ek1/07**
7194. Ekmek haḳḳı büyüktür. **250/17**
7195. Ekmek haḳḳı, tuz haḳḳı büyüktür. **166/13**
7196. Ekmek, ḫamur iken yutulmaz. **166/16**
7197. Ekmek ḳabuğuyla, et kemiğiyle tatlı olur. **166/ek1/14**
7198. Ekmek ḳan yapar, su ḳan yıkar. **250/21**
7199. Ekmek kesildikten soŋra bir daha birikmez (yapışmaz). **166/30**
7200. Ekmek mayasız ḳabarmaz. **166/25**
7201. Ekmek mayasız olmaz. **166/24**
7202. Ekmek olsun da yağ, bal olmasa olmasın. **166/28**
7203. Ekmek peynir, tatlı yėnir. **250/23**
7204. Ekmek, tuz haḳḳı büyüktür. **259/20**
7205. Ekmek vėren eli it ısırmaz. **255/14**
7206. Ekmek vėren eli köpek bile ısırmaz. **259/02**
7207. Ekmek yėnilen yerde ḳırıntı ḳalır. **166/ek1/08**
7208. Ekmek yėnilen yere ḫor baḳılmaz. **166/23**
7209. Ekmek yoḳsulluğunu Allah göstermesin; zira insan başına bu da gelir ḳara ḳader günleridir. **250/26**
7210. Ekmekçi çetelesine döndü. **166/20**
7211. Ekmekle et birbiriniŋ arḳadaşı, ḳapı yoldaşıdır. **166/ek1/09**
7212. Ekmeklerine ḳatıḳ ararken yağ sildiler. **259/18**
7213. Ekmeksiz ev, köpeksiz köy olmaz. **166/32**
7214. Ekmeksiz evde değil ḳadın; kedi, köpek bile durmaz. **166/29**
7215. Ekmeksiz yağ, bal da olsa yėnmez. **250/27**
7216. Ekmekten ḳaşıḳ olur; amma her yoğurdun haḳḳına göre değil. **166/31**
7217. Ekmeyen biçemez. **249/17**
7218. Ekmeyen biçmez; armut, elma dikmeyen dėvşirmez. **250/07**
7219. Ekmeyen biçmez, dikmeyen dėvşirmez. **258/33**
7220. Ekmeyen, dikmeyen elini ḳavşırır. **249/21**
7221. Ekser âdem, âdet güder. **249/06**
7222. Ekser âdem, ḳıyas-ı nefis ile hükmėder. **249/07**
7223. Ekser için hükm-i küll var. **249/05**
7224. Ekser kişiniŋ suretine sîreti uymaz. **249/09**
7225. Ekserisi çürük çıḳtı. **249/12**
7226. Ekseriyet hangi tarafta ise hüküm de o taraftadır. **249/08**
7227. Ekseriyet her yerde haḳḳını muhafaza ėder. **249/11**
7228. Ekseriyet için hükm-i küll var, eḳalliyet(?) için hükm-i […] var. **254/31**

7229. Ekseriyet-i ârâ ile ḳarar vėrildi. **249/10**
7230. Eksiği gediği yoḳ. **255/28**
7231. Eksiği toḳsuğu yoḳ, tamamdır. **255/26**
7232. Eksiğine mal satan elbette kâr ėtmez. **256/05**
7233. Eksiğini tamam ėt. **255/27**
7234. Eksik etek nisa; saçı uzun, aḳlı ḳısa. **255/25**
7235. Eksik olma bayır turbu gibi. **255/21**
7236. Eksik olma efendim. **255/20**
7237. Eksik olmasın. **255/22**
7238. Eksik olmasın, var olsun. **255/23**
7239. Eksik olsun öylesi. **255/24**
7240. Eksiksiz yalan söyler. **255/30**
7241. Eksilen dolar, dökülen dolmaz. **255/29**
7242. Ekşi armut gibi boğazda durma. **258/10**
7243. Ekşi bükşü, kendi yoğurdumdur. **258/01**
7244. Ekşi ḳoruḳtan helva oluncaya ḳadar eŋsemde ot biter. **258/08**
7245. Ekşi suratlı âdemdir. **258/04**
7246. Ekşi yoğurduŋ ayranı, dikenli bahçeniŋ seyranı… **258/02**
7247. Ekşi yoğurttan ayran, ısırganlıḳta seyran… **258/03**
7248. Ekşi yüzlünüŋ balı acı, tatlı sözlünüŋ hâli acı olur. **258/09**
7249. Ekşim suratlı… **258/11**
7250. Ekşime başımda ekşimiş boza gibi. **258/06**
7251. Ekşimeğe başladı. **258/05**
7252. Ektiği varsa çıḳar, diktiği varsa biter. **249/14**
7253. El açıp dua ėder, arḳasından dava ėder taḳımdandır. **298/25**
7254. İl ağzı bu; torba değil, ki büzesin; ḳoyun değil, ki derisin yüzesin. **527/17**
7255. İl ağzı torba değil, ki düresin (büzesin). **527/25**
7256. İl ağzına baḳan, aç ḳalır. **527/18**
7257. İl ağzına baḳan, baḳaḳalır; ėl eline baḳan, aç ḳalır. **527/20**
7258. İl ağzına baḳan, kendi ağzınıŋ sahibi olamaz. **527/19**
7259. İl ağzına baḳma, kendi ağzıŋa baḳ; ihtimaldir, baḳla ağzından düşer. **527/14**
7260. İl ağzına elli arşın bez yetişmez, sefihiŋ cebine dünya dolusu aḳçe yetişmez. **527/21**
7261. İl ağzına elli arşın bez yetmez. **527/15**
7262. İl ağzından, ėl dilinden ḫalas olmaḳ mümkün mü? **527/23**
7263. İl ağzını tutmaḳ olmaz. **527/13**
7264. İl ağzıyla, ėl aḳlıyla iş görülmez; ėl aşıyla gerdeğe girilmez. **527/24**
7265. İl ağzıyla, ėl malıyla zenginlik olmaz. **527/22**
7266. İl ağzıyla ḳuş tutulmaz. **296/40**
7267. İl ağzıyla ḳuş tutulmaz, tutulsa bile ḳuyruğu olmaz. **527/16**
7268. İl âlemden utanan, kötülük yapmaz. **530/16**
7269. İl âleme gelen belaya "Oḫ!" dėme; zira ėl âleme gelen bela, saŋa da gelse gerek. **529/34**
7270. İl âleme ḳarşı ayıp değil mi? **530/16**
7271. İl âleme ḳarşı masḳaralıḳ olmaz. **530/17**
7272. İl âleme kötülük ėden, kendi de kötülük görür. **530/03**
7273. İl âlemi aldatmaḳ isteyen, kendi de aldanır. **527/37**
7274. İl âlemi kör, sersem sanır, kendisini görgüç, ser Rüstem satar. **527/35**
7275. El altından iş görür. **302/05**
7276. İl, arabaŋı yağlar; ėl, ardıŋdan ağlarsa hep yalandan yağlar, ağlar; kendi eliŋ, arabaŋı yağlar; ehliŋ, ardıŋdan ağlarsa hep gerçekten yağlar, yağlar. **532/02**
7277. İl arabasına binen, ėl türküsü çağırmaḳ gerek. **527/11**
7278. İl arabasına binen, tėz düşer; kendi arabasına binen, isterse düşer istemezse düşmez. **527/31**
7279. İl arı, düşman gayreti… **297/ek/18**
7280. İl, ariftir; tėz duyar. **297/ek/16**
7281. İl, ariftir; tėz duyar; kibar, ariftir; tėz doyar. **530/14**
7282. İl, ariftir; yer altında yılan yılıştığını duyar. **530/15**
7283. İl arpasıyla beslenen at, tėz satılır. **527/32**
7284. İl aşı, dişe doḳunmaz; ėl işi, gevişe gelmez, artaḳalır; kendi işiŋ ėrteye, somurtaḳalır. **528/03**
7285. İl aşına ağız alıştıran, kendi aşına aşınmaz. **527/02**
7286. İl aşına imrenme, temre çıḳar. **530/ek2/24**
7287. İl aşına imrenme, temrev çıḳar; el işine çemrenme, emrüv(?) (emir üstüne emir) çıḳar. **530/ek2/25**
7288. İl aşına, işine ağız, el alıştıran; kendi aşına, işine aşınmaz, alışmaz. **527/03**
7289. İl aşına, işine ḳarışan, alışan insan kendi işini beceremez; zira tam hürriyeti yoḳtur. **527/05**
7290. İl aşına, işine ḳarışan; kendi aşından, işinden lezzet mezzet almaz. **530/ek2/27**
7291. İl aşıyla ağızlanan tėz iḫtiyarlar. **528/04**
7292. İl aşıyla ağızlananıŋ ḳarnı doymaz. **528/05**
7293. İl aşıyla ḳarın doysa bile o aş ḳarında durmaz; ėl işiyle el övünse bile o işiŋ zevḳi ḳalpte durmaz, mevḳi(?) (lezzeti) ḳarna girmez. **527/26**
7294. İl atı ozmaḳtan ise (geçmekten ise) kendi tayıŋ ozsun. **527/06**
7295. İl atına binen, ėl iradesiyle tėz düşer; kendi atına binen, kendi iradesiyle kendi (gėç) düşer. **527/08**
7296. İl atından kendi eşeğiŋ (tayıŋ) yeğdir. **527/09**
7297. İl atıyla düğüne gidilmez; ėl aşıyla gerdeğe girilmez, seyran olmaz; ėl ḳınasıyla düğün bayram olmaz. **527/28**
7298. İl bağına el uzatılmaz. **529/03**
7299. İl bağına el uzatma, bağlanırsıŋ; ėl balına dil uzatma, ağılı balıyla dağlanırsıŋ. **530/ek2/02**
7300. İl bağına el uzatma; üzümüŋ çöpü, çöpresi var. **529/03**
7301. İl bağına tamah ėdip çaḳal maḳal olma; ėl tuzağına düşüp soŋra ėl ağzına uzun saḳal, maḳal olma. **529/08**
7302. İl bahçesine el uzatma; armuduŋ sapı, bahçeniŋ sahibi var. **529/03**
7303. İl balı saŋa zehir gelir, kendi pekmeziŋ tiryak; ėl sütü ayran gelir, kendi ayranıŋ (yoğurduŋ) ḳaymaḳ (ḳaymağa olmaz doymaḳ). **528/38**

7304. Ėl balına el sunma, içiŋe helâhil zehir olur; ėl bağına el uzatma, ödenmez mihr olur. **530/ek2/06**
7305. Ėl balına el sunma, ki zehir olur. **530/ek2/04**
7306. Ėl balına, malına el sunma; ekseri yılan olur; ėl sözüne pek ḳanma, ekseri yalan olur. **530/ek2/13**
7307. Ėl balına parmaḳ batırmaḳtansa kendi pekmezine ekmek batırmaḳ yeğdir. **529/10**
7308. Ėl balından kendi pekmeziŋ tatlıdır. **528/37**
7309. Ėl balından kendi pekmeziŋ yeğdir. **530/ek2/03**
7310. El birliği; dil birliği, can dirliği… **299/01**
7311. El birliği; dil birliği, can dirliği; can birliği din, devlet dirliği… **299/02**
7312. El birliği, dil birliği gerek. **299/03**
7313. El birliği, dil birliği ile iş görülür. **299/04**
7314. El bolluğu, ḫatır bolluğu; el darlığı, ḫatır darlığı… **304/29**
7315. El bolluğu, yol bolluğu… **304/28**
7316. El bükülmez, etek öpülmez. **297/ek/04**
7317. Ėl, büyük bayram eyledi; ben, matem eyledim. **529/12**
7318. El çırpar, ay çapçar(?). **300/21**
7319. El darlığı, ḫatırı dar ėder. **304/30**
7320. El değirmeni, yel değirmeni hep bir değirmen; amma dönmeleri başḳa. **306/19**
7321. El değirmenine el değirmen (değirme). **306/20**
7322. El değmedik nesi ḳaldı? **306/18**
7323. Ėl derdi çekilmez. **529/21**
7324. Ėl derdini ėl çekmez, zaman çeker; ėl ḳadrini ėl bilmez, ehliŋ bilir; ehliŋ bilirse ėl âlem de bilir. **530/35**
7325. Ėl duvağıyla gelin gerdeğe girmez. **530/ek1/10**
7326. Ėl ekmeğiyle dişi çıḳan, her loḳmayı kâr sayar. **527/27**
7327. El el üstünde tefevvuḳ ėder. **296/34**
7328. El el üstüne gelir, dil dil üstüne gelmez. **298/29**
7329. El elde, elli arabada yüz yumurta. **296/37**
7330. El elden üstündür. **296/32**
7331. El elden üstündür, aḳıl aḳıldan öskündür; ta arşa ḳadar. **297/07**
7332. El elden üstündür, arşa çıḳıncaya ḳadar. **296/36**
7333. El elden üstündür, göğe (kürsîye) ḳadar; aḳıl aḳıldan öskündür(?) (uzundur), arşa ḳadar. **296/35**
7334. Ėl eleğiyle, ėl eliyle ḫamur yoğrulmaz. **528/19**
7335. Ėl eleğiyle un elenmez, elense de fayda görülmez. **528/18**
7336. El, eli yur; iki el, yüzü yur. **297/05**
7337. Ėl, ėliŋ aynasıdır. **296/42**
7338. Ėl, ėliŋ aynasıdır. **530/ek2/16**
7339. Ėl, ėliŋ ḳaybını (eşeğini) türkü çağıraraḳ arar. **530/ek1/16**
7340. Ėl, ėliŋ malını (eşeğini) türkü çağıraraḳ arar. **530/ek1/26**
7341. Ėl eline baḳan, elenir; elenmese dilenir. **528/10**
7342. Ėl eline baḳanıŋ ḳarnı doymaz. **528/06**
7343. Ėl eliyle araba yürümez (göçmez). **528/07**
7344. Ėl eliyle daima yılan tutulmaz. **528/12**
7345. Ėl eliyle düşmanlıḳ ėden, pehlivan sayılmaz; ėl malıyla dostluḳ ėden, mert […] (haḳîḳî dost) sayılmaz. **528/13**
7346. Ėl eliyle ḳuş doymaz. **296/ek/09**
7347. Ėl eliyle ḳuş doymaz. **530/ek2/23**
7348. Ėl eliyle ḳuş doymaz, ėl düğünüyle kişi doymaz. **296/39**
7349. Ėl eliyle ḳuş doymaz, ėl eliyle tutulan ḳuşuŋ ḳuyruğu olmaz; rüşvetçi ḳadınıŋ ḫayırlı namı, şerefli buyruğu olmaz, olursa hükmü nafiz olmaz. **527/30**
7350. Ėl eliyle ḳuş doymaz; ėlden gelen ile düğün bayram olmaz. **528/08**
7351. Ėl eliyle ḳuş tutulmaz. **528/09**
7352. Ėl eliyle ḳuş tutulmaz, ėl eliyle loḳma yutulmaz. **528/11**
7353. Ėl eliyle loḳma yutulmaz. **528/15**
7354. Ėl eliyle tutulan ḳuşuŋ ḳuyruğu olmaz; rüşvetçi ḳadınıŋ buyruğu tutulmaz. **527/29**
7355. Ėl eliyle yılan tutar. **296/44**
7356. Ėl eliyle yılan tutmaḳ, ėl malıyla mallı, hâlli olmaḳ, ėl malıyla dost ḳazanmaḳ tab ve mesleği; haris, hiss-i hasetle mariz ḳalp olan yağmagerleriŋ kârıdır. **528/16**
7357. Ėl eliyle yılan tutmaḳ ister. **528/14**
7358. Ėl eliyle yılan tutmaḳ ister İngilizler gibi. **296/45**
7359. Ėl eliyle yılan tutulmaz. **528/13**
7360. Ėl eliyle yılan tutulmaz, ėl yalanıyla haḳ ḳututulmaz(?). **296/41**
7361. Ėl eliyle (yumruğuyla) pehlivanlıḳ olmaz; ėl atıyla, ėl ḳamçısıyla yordamlıḳ (yurt beyliği) ėtmek olmaz; ėl itiyle, ėl yamçısıyla avadanlıḳ -saḫte tavr-ı mâlâyutâk- beyliği satılmaz. **530/ek1/01**
7362. Ėl emeline ḫizmet gören, kendi emeline nail olamaz. **528/23**
7363. El ėrmez, güç yetmezse ne yapılır! **306/21**
7364. El etek altından iş becerir. **302/13**
7365. El etek öptürmek kendini bilene göre değil. **297/20**
7366. El etek öptürmek ḳula yaḳışmaz. **297/19**
7367. El etek öptürür, yedi yerden yer öptürür zamandır bu. **297/18**
7368. Ėl evi, kendi eviŋ gibi olmaz. **528/27**
7369. Ėl gezdiye (seyyah-ı âleme), seyyah-ı âlemiŋ cebine tükenmez ḫazine, özüne uzun ömür (yani sabr-ı Eyüp, ömr-i Nuh) ister; eline demir dayaḳ, ayağına demir çarıḳ, sırtına eskimez çatan (çanta) ile ḳavi ve yaḫşi urba gerek. **531/01**
7370. Ėl havasına oynayan, ya şaşḳına ya taşḳına döner; kendi havasına oynayan, yorulmaz; erler, erenler aşḳına döner. **530/ek1/29**
7371. Ėl ḫayrıyla geçineniŋ kendinden ḫaberi olmaz, kimseye de ḫayrı değmez. **529/18**
7372. Ėl ḫayrıyla geçinir âdemden ḫayır umma. **529/17**
7373. Ėl hediyesiyle diş çıḳaran, tėz ḳocar, kendi himmetiyle yaşayan geç ḳocar. **530/ek1/30**
7374. El hüneri, dil hüneri bir kişide olunca sahibini elbette muhterem ėder. **302/21**
7375. El hüneri, dil hüneri elbette bir değil. **302/25**
7376. El hüneri, sahibini muhterem ḳılar. **302/16**

7377. El hünerli, dil marifetli gerek; eliŋ yaptığını dil bozmamaḳ gerek. **304/31**
7378. Ėl için ağlayan göze yazıḳ! **528/30**
7379. Ėl için ağlayan, iki gözden çıḳar. **296/ek/03**
7380. Ėl için ağlayan, iki gözünden olur. **528/29**
7381. Ėl için ḳazdığı ḳuyuya kendi düştü. **528/33**
7382. Ėl için ḳuyu ḳazan, eŋ iptida kendi düşer. **296/ek/04**
7383. Ėl için ḳuyu ḳazan, ilk öŋce ḳuyuya kendi düşer. **527/33**
7384. Ėl için ḳuyu ḳazan, öŋce kendi düşer. **528/32**
7385. Ėl için ḳuyu ḳazsaŋ kendi boyuŋca ḳaz. **528/31**
7386. Ėl için nefes yorar (tüketir). **528/36**
7387. Ėl için yanma nara, yaḳ çubuğuŋu sefaŋı ara. **296/ek/07**
7388. El ile alınmayan, elli yıl durur. **305/25**
7389. El ile alınmayan şey elli sene yerinde durur. **301/11**
7390. Ėl ile gelen bela, düğün bayram… **528/34**
7391. Ėl ile gelen bela, düğün bayram… **529/01**
7392. Ėl ile gelen bela, düğün bayram… **530/ek1/17**
7393. Ėl ile gelen, düğün bayramdır. **296/ek/08**
7394. El ile vėrdiğiŋ varsa ayağıŋ ile ara. **297/17**
7395. Ėl ipiyle ḳuyuya inilmez. **528/35**
7396. Ėl işine el aşınmaz (alışmaz), ėl aşına dil ḳaşınmaz. **527/04**
7397. El işini ayaḳ göremez, ḳılıç yerine ḳalem giremez. **297/12**
7398. El işini ayaḳ, ḳılıç işini dayaḳ göremez. **297/11**
7399. El işlerse dil öğünür, ḳalp beğenir. **296/01**
7400. Ėl ḳahrı çekilmez; sel öŋünden geçilmez; yele (rüzgâra), sele ḳarşı durulmaz; ėl âlemiŋ rızḳına (ḳısmetine) set çekilmez; yanan ateş, yatan yılan atlanmaz; uyuyan arslanıŋ ḳuyruğuna basılmaz; şevketli hâkim-i adil padişahıŋ buyruğundan, fermanından ḳaçılmaz, geçilmez. **530/34**
7401. Ėl ḳanadıyla ḳuş uçmaz; ėl ḳınasıyla bayram olmaz; ėl atıyla, ėl aḳçesiyle seyran olmaz; ėl boḫçasıyla hamama gidilmez; ėl eliyle ḳuş doymaz; ėl düğünüyle kişi doymaz; ėl günüyle gün olmaz; ėl hediyesiyle düğün olmaz; ėl ḳınası, ėl duvağıyla gerdeğe girilmez; ancaḳ kendi duvağı, kendi yüz ağıyla gerdeğe girilir. **530/30**
7402. Ėl ḳanadıyla uçar, ėl arabasıyla göçer taḳımdandır. **530/23**
7403. Ėl ḳanadıyla uçmaḳ olmaz, ėl arabasıyla göçmek olmaz. **530/ek1/07**
7404. Ėl ḳanadıyla uçmaḳ olmaz, ėl ḳınasıyla bayram ėtmek olmaz. **530/ek1/06**
7405. Ėl ḳanadıyla uçmaḳ olur mu? **530/22**
7406. Ėl ḳapısında büyüyen; elenir, dilenir. **530/24**
7407. Ėl ḳapısından Allah baḳtırmasın. **530/25**
7408. Ėl ḳapısından ekmek, ėl ḳuyusundan su geç çıḳar. **530/38**
7409. Ėl ḳazanına ağız açan, aç ḳalır. **527/18**
7410. Ėl ḳazanına Allah muhtaç ėtmesin. **530/26**
7411. Ėl ḳazanına baḳan, aç ḳalır. **530/18**
7412. Ėl ḳazanına baḳan, ėl ḳazancından uman, aç ḳalır; yalangaç ḳalır. Kendi ḳazanına, kendi ḳazancına baḳan ne aç ḳalır ne yalangaç ḳalır; belki kendi ḳazanında yağlı aş, sırtına giyecek alacalı ḳumaş bulur. Onları da bulamasa hiç olmadıḳ kendi ḳazanında yelli (sıcaḳ sıcaḳ), yumuşaḳ ovmaç; sırtına da alangaç (yapıngaç) bulur. **530/19**
7413. Ėl ḳazanına baḳan, kendi ocağını söndürür. **530/28**
7414. Ėl ḳazanına baḳma, kendi ḳazancıŋa baḳ. **530/20**
7415. Ėl ḳazanına el uzatanıŋ kendi ḳazanı ḳaynamaz. **530/21**
7416. Ėl ḳınasıyla bayram ėdilmez. **530/32**
7417. Ėl ḳınasıyla bayram; ėl duvağıyla telli toy, gülüşlü seyran olmaz. **530/ek1/09**
7418. Ėl ḳınasıyla düğün bayram olmaz; ėl atıyla, ėl arabasıyla yâr ėline (köyüne) seyran olmaz. **530/ek1/13**
7419. Ėl ḳınasıyla düğüne giden, eliniŋ ḳınası gibi ḳızarır. **530/33**
7420. El ḳısa, dil ḳısa… **305/17**
7421. El, ḳol ile ḳuvvet bulur. **304/32**
7422. El, ḳol ile ḳuvvet bulur; dil, ḳalp ile ḳuvvet bulur. **304/33**
7423. Ėl ḳuyusundan su geç çıḳar. **530/36**
7424. Ėl malı bedava da olsa ḳalbine ḳuvvet ḳatar, saŋa mal olmaz; olsa bile yaraŋa derman olmaz, derdiŋe dert ḳatar, ėl malından saŋa ḫayır gelmez. **530/ek1/18**
7425. Ėl malı, elde durmaz; ėl malı emanet. **538/06**
7426. Ėl malı, ıslaḳ (sulu) sabun gibidir; elde durmaz, ḳayıp ḳaçar. **536/44**
7427. Ėl malına binen, tėz düşer. **531/13**
7428. Ėl malına, canına baḳma; kendi hâliŋe baḳ. **531/16**
7429. Ėl malına göz diker, kendi malına torba diker. **531/05**
7430. Ėl malında gözü olanıŋ gözü doymaz, ḳalbi rahat ve huzur bulmaz; öylesi tab'an haris, ḳalben marizdir. **531/08**
7431. Ėl malında gözü olanıŋ gözünden, özünden, sözünden saḳınmaḳ gerek. **531/09**
7432. Ėl malından baŋa ne! **531/21**
7433. Ėl malından bilasebep istifade ėtmeği âdet ėdinmemek gerek; zira din ve aḫlaḳa muḫalif, edep ve insaniyete mugayirdir. **531/11**
7434. Ėl malından fayda umma. **531/14**
7435. Ėl malıyla cömertlik ėtmek, ḫisset ile çapulculuğa, ḫıyanete delalet ėder; ėl ḳuvvetiyle mertlik satmaḳ, namertlik (masḳaralıḳ) ile cebânete alamettir. **530/ek2/19**
7436. Ėl malıyla cömertlik olmaz. **531/18**
7437. Ėl malıyla cömertlik olmaz; ėl kispetiyle pehlivanlıḳ olmaz; ėl eliyle (ḳuvvetiyle) merd-i meydanlıḳ olmaz; ėl atıyla, ėl itiyle abadanlıḳ, yordamlıḳ satılmaz. **530/ek2/10**
7438. Ėl malıyla cömertlik olmaz, ėl ḳuvvetiyle mertlik satılmaz. **530/ek2/09**
7439. Ėl malıyla dost ḳazanır. **530/ek2/12**
7440. Ėl malıyla dost ḳazanmaḳ ister. **531/12**

7441. Ėl malıyla dostluk ėden, kendi malıyla dostluķ ėdemez. **528/13**
7442. Ėl malıyla dostluķ, ėl eliyle düşmanlıķ olmaz. **528/13**
7443. Ėl malıyla dostluķ, ƕissete delalet ėder; kendi malıyla dostluķ, mürüvvete delalet ėder. **530/ek2/08**
7444. Ėl malıyla dostluķ olmaz; ėl malı, altıŋa postluķ olmaz; olursa ya çaparıdır ya ķaparıdır. **531/20**
7445. Ėl malıyla dostluķ olmaz, yiğit iseŋ kendi malıŋla yap. **530/ek2/07**
7446. Ėl malıyla dostluķ olmaz; zira ėl malıyla dostluķ ėden, haķiķatte dost değildir. **530/ek2/01**
7447. Ėl malıyla dostluķ satar. **530/ek2/11**
7448. Ėl malıyla ƕayrat ėtmek, zulüm ile birisiniŋ gömleğini alıp bir öksüze giydirmek gibidir. **531/19**
7449. Ėl malıyla ƕayrat olmaz. **531/17**
7450. Ėl malıyla mal ķazanılmaz. **531/15**
7451. Ėl malıyla mallı, ėl akçesiyle hâlli olmaķ mümkün olmaz. **530/ek1/02**
7452. Ėl malıyla zenginlik satılmaz. **530/ek2/15**
7453. Ėl mi kötü, ehliŋ mi kötü? **531/07**
7454. Ėl mi yaman, bey mi yaman? **308/03**
7455. Ėl mi yaman, ehliŋ mi yaman? **530/ek1/11**
7456. Ėl mi yaman, ehliŋ mi yaman? **531/28**
7457. Ėl mi yaman, ėltiŋ mi yaman, yoķsa ehliŋ mi? **531/29**
7458. "Ėl mi yaman, ėltiŋ mi yaman; yoķsa kendi eliŋdeki mi yaman?" onu soŋra görür aŋlarsın. **530/ek1/31**
7459. "Ėl mi yaman, ėltiŋ mi yaman; yoķsa öz ehliŋ mi yaman?" tecrübe ve tecessüs ėtmek gerek. **531/38**
7460. El oğuşturmaķla iş bitmez, diş sıķmaķla diş bitmez. **298/33**
7461. Ėl öküzüyle saban yürümez. **528/26**
7462. El öpmek eski âdettir. **298/32**
7463. El öpmekle ağız (dudaķ) aşınmaz. **297/01**
7464. El öpmekle dudaķ aşınmaz, taraķ görmekle baş ķaşınmaz. **297/21**
7465. El öptürüp alışanlarıŋ eli hep uzanıp durur. **303/07**
7466. Ėl parasına göz diken, kendi parasına torba diker. **529/02**
7467. Ėl sabunu, köpürmez; ya yağır ya uyuz ėder. **530/ek1/14**
7468. Ėl sabunu, özlü olmaz; uzun sözlü hem uyuzlu olur; kir çıķarmaz; kiriŋe kir, derdiŋe dert ķatar. Kendi sabunuŋ az da olsa özlü olur, hem kir çıķarır hem derdiŋi giderir; ķullanmağı bilirseŋ hem yeter hem artar. **530/ek1/15**
7469. Ėl sabunuyla kir çıķmaz, belki dırdır çıķar. **530/ek1/15**
7470. Ėl sözü, elek üstü… **529/22**
7471. Ėl sözü, elek üstü; kendi sözüŋ dilek üstü… **529/23**
7472. Ėl sözü, süzgeçten geçmez. **529/25**
7473. Ėl sözünden, ėl gözünden saķınmaķ gerek. **530/ek1/28**
7474. Ėl sözüne baķanıŋ gözüne çöp düşer. **529/29**
7475. Ėl sözüne uyan, ėl arabasına binen; yayan ķalsa gerek. **530/06**
7476. Ėl sözüne uyan, ėl havasına oynayan tėz yorulur. **530/ek1/27**
7477. Ėl sözüne uyan, kendi çuķurunu kendi ķazandır. **530/04**
7478. Ėl sözüyle amel ėdeniŋ ameli mânde (batıl, battal) olur. **530/ek1/04**
7479. Ėl sözüyle âşıķ olma ķulaķtan, boru sesi güzel gelir uzaķtan. **530/ek1/03**
7480. Ėl sözüyle dağ aşılmaz. **529/28**
7481. Ėl sözüyle gerdeğe girilmez. **529/27**
7482. Ėl sözüyle ķuyuya inen, ķuyuda ķalır. **530/01**
7483. Ėl sözüyle ķuyuya inilmez. **530/02**
7484. Ėl sözüyle pazara gidilmez. **529/32**
7485. Ėl sütünden kendi ayranıŋ yeğdir. **529/26**
7486. El şifası başķa, dil şifası başķa… **307/02**
7487. El şifası olur, dil şifası olmaz. **307/01**
7488. Ėl teliyle, ėl eliyle gerdeğe girilmez; ėl diliyle insan, dilli olmaz. **530/ek1/08**
7489. Ėl türküsü çağıran ağız, kendi mânisi (emel, temel manasını) unutur. **527/12**
7490. El ulağım evde ķalmış. **298/35**
7491. El uzatılan yere ayaķ uzatılmaz. **297/02**
7492. El uzatılmaķ var, dil uzatılmaķ yoķ. **297/03**
7493. El uzatıp alışmaķ zordur. **302/08**
7494. El uzatıp, boyun büküp alışmış. **302/07**
7495. El uzatıp, dil uzatıp alışmamaķ gerek. **302/09**
7496. El uzatmaķ var, dil uzatmaķ yoķ. **305/24**
7497. El üstünde el var, dil üstünde dil var. **296/33**
7498. El üstünde el var, dil üstünde dil var. **298/28**
7499. El üstünde el var ta arşa ķadar. **297/04**
7500. El üstünde el var ta arşa ķadar. **297/ek/25**
7501. El üstünde gezdirdiler. **298/27**
7502. El üstünde ƕatt-ı hümayun gibi, öp öp de başıŋ üstüne ķoy. **295/29**
7503. El üstünde tuttular. **306/01**
7504. El üstünde tuttular ƕatt-ı hümayun gibi… **306/02**
7505. El var bükülür, el var bükülmez. **297/ek/05**
7506. El var öpülür, el var öpülmez. **303/03**
7507. El var öpülür, el var öpülmez; sel var geçilir, sel var geçilmez. **297/ek/06**
7508. El vėrdiğiŋ biz de vėrmek olur mu? **304/14**
7509. El vėrince böyle el vėrsin kişiye rüzgâr. **304/26**
7510. El vėrmeyen, elekçi olmaz. **304/19**
7511. El vėrmeyen, kepçe tutmaz. **304/18**
7512. El vėrmeyeniŋ eli öpülmez. **304/13**
7513. Ėl yağı; eliŋi yağlar, ķarnıŋı dağlar (ėl yağlarsa yalandan yağlar), diliŋi damağıŋı da yağlar; kendi yağıŋ hem eliŋi hem ķarnıŋı, ķalıbıŋı hem de ķalbini yağlar. **532/07**
7514. Ėl yağıyla araba göçmez, ėl arpasıyla at değil ķuş bile beslenmez. **532/04**
7515. Ėl yağıyla ķavrulan yaƕni o ķadar olur. **532/08**
7516. El yarası oŋulur, dil yarası oŋulmaz. **307/03**
7517. El yardımı, dil yardımı hep yardımdır. **305/26**
7518. El yayıp dua ėtti, Haķ ķabul eyleye. **307/04**
7519. El yorulur, dil yorulmaz. **312/31**

7520. Ėl yumruğun yėmeyen, kendi yumruğun bozdoğan armudu sanırmış. **531/37**
7521. Ėl yumruğun yėmeyen, kendi yumruğun Rüstem'iŋ gürzü sanırmış. **531/36**
7522. Ėl yumruğunu yėmeyen, kendi yumruğunu batman sanır. **532/03**
7523. Ėl yumruğunu yėmeyen, kendi yumruğunu Buz Dağı'nıŋ armudu sanır. **296/ek/16**
7524. Ėl yumruğunu yėmeyen, kendi yumruğunu ėl-i Acemistan'ıŋ pehlivan Neriman gürzü sanır; ėl yumruğunu ulus-ı Türkistan'ıŋ bozdoğan armudu sanır. **532/01**
7525. Ėl yüzüyle, ėl sözüyle gerdeğe girilmez. **532/09**
7526. Ėl yüzüyle gerdeğe girilmez. **532/06**
7527. Elâ ey âşıḳ-ı hazret mine 'l-eyn ile 'l-ayn! **296/14**
7528. Elâ ey berr ü bahriŋ padişahı; cihanıŋ puştu, devranıŋ penahı!**296/15**
7529. Elâ ey saḳi-yi sîmîn-binâgûş, baŋa sun cam-ı zerrin eyleyeyim nûş! **296/16**
7530. Ela göz, tatlı söz maḳbuldür. **296/18**
7531. El-abdu yudebbir va'llâhu yuḳaddir. [=Kul tedbir alır, Allah takdir eder.] **296/ek/33**
7532. El-afvu zekâtu 'z-zafer. [=Affetmek zaferin zekâtıdır.] **309/24**
7533. El-ahkâmu mu'allalatun fî 'l-İslâm. [=Hükümler, İslam'da delillendirilmiştir.] **309/25**
7534. "El-aḳdemü fe 'l-aḳdem. [=Önce olan önceliklidir.]" ḳaidesine riayet gerek. **296/ek/17**
7535. Elaman çağrıştılar. **296/17**
7536. Elaman dilinden, illa Allah şerrinden fitne-yi fücuruŋ! **296/20**
7537. Elaman, ėl pek yaman! **296/21**
7538. Elaman, ey nur-i didem elaman! **296/22**
7539. Elaman, hicran ve mihnetten elaman! **296/23**
7540. El-bâdî azlamu. ='Sebep olup taḳaddüm ėdenler, daha ziyade zalimdirler.' dėmektir. **296/ek/26**
7541. "Elbet almadan gitmezüz." dėr, ayaḳ direr. **310/06**
7542. Elbet bir aslı vardır. **296/ek/05**
7543. Elbet bir aslı vardır. **310/03**
7544. Elbet bir gün olur âdem ėttiğiniŋ cezasını görür. **310/10**
7545. Elbet bir gün olur biz de bir gün görürüz. **310/20**
7546. Elbet bir gün olur cezasın görür. **310/09**
7547. Elbet bir gün olur devlet ḳuşu bizim de başımıza ḳonar. **310/21**
7548. Elbet bir gün olur görüşürüz. **310/04**
7549. Elbet bir gün olur ḫarap olur. **310/07**
7550. Elbet bir gün olur ḫarap olur, içi dışı dolu gurâb olur. **310/08**
7551. Elbet bir gün olur ḳarga bizim başımıza da ḳonar. **310/19**
7552. Elbet bir gün olur ḳısmeti arar bulur. **310/17**
7553. Elbet bir gün olur nöbet bize de gelir. **311/05**
7554. Elbet bir gün olur onuŋla ḳozumuzu paylaşırız. **310/18**
7555. Elbet bir sebebi vardır. **311/06**
7556. Elbet bir sebepsiz değildir. **311/07**
7557. Elbet bu dünya saŋa da ḳalmaz. **310/26**
7558. Elbet bu dünyanıŋ bir soŋu vardır. **310/27**
7559. Elbet elime geçer. **310/05**
7560. Elbet ḳısmetini bulur. **311/16**
7561. Elbet ḳoḳusu çıḳar. **311/15**
7562. Elbet sebepsiz asmazlar. **311/08**
7563. Elbet soyuna çeker. **311/09**
7564. Elbette Allah'ıŋ bir saḳladığı vardır. **310/14**
7565. Elbette Allah'ıŋ oŋa da bir saḳladığı gün vardır. **310/15**
7566. Elbette bal tutan parmağını yalar. **311/02**
7567. Elbette bir gün olur ipliği pazara çıḳar. **310/24**
7568. Elbette bize gelen nöbet size de gelse gerek. **311/03**
7569. Elbette bizim elimize de fırsat geçse gerektir. **310/22**
7570. Elbette bu terazi o ḳadar sıḳleti (yükü) çekmez. **310/23**
7571. Elbette cezasını bulsa gerek. **310/11**
7572. Elbette çekilecek çile başa gelse gerek. **310/12**
7573. Elbette duman çıḳan yerde ateş vardır. **310/13**
7574. Elbette, elbette alsam gerek. **310/28**
7575. Elbette ėle gelen nöbet bize de gelse gerek. **311/04**
7576. Elbette gelen gitse gerek. **297/08**
7577. Elbette gider gelen cihana. **297/09**
7578. "Elbette görmeyince gitmezüz." dėr, bir daha dėmezler. **311/17**
7579. Elbette her ḳuş, yuvasında gördüğünü işler. **311/18**
7580. Elbette olacaḳ olur. **299/14**
7581. Elbette olsa gerek. **311/01**
7582. Elbette olur ev yıḳanıŋ ḫanesi viran. **296/ek/10**
7583. Elbette olur ev yıḳanıŋ ḫanesi viran. **310/16**
7584. Elbette olur zir-i zemin cay-ı ḳararıŋ, istersen eğer padişah-ı ruy-i zemin ol. **297/10**
7585. Elbette sabrėden derviş tekkeniŋ pilavını yėrmiş. **311/12**
7586. Elbette sabrėden muradına ėrse gerek. **311/13**
7587. Elbette sabrėden selamete ėrer. **311/11**
7588. Elbette saḳlınıŋ günü gelse gerektir. **311/10**
7589. Elbette tamah olan yerde zulüm de olur. **296/08**
7590. "Elbette varmam, elbette vėrmem." dėnen yerde dideler ruşen olmaz. **296/02**
7591. "Elbette varmam, vėrmem." diyene cebir olmaz. **296/ek/06**
7592. "Elbette vėrmem, elbette alırım." dėmekten ne çıḳar? – Ḳavga. **297/06**
7593. "Elbette vėrmem, elbette varmam." diyene yalvarmaḳ olmaz. **310/25**
7594. Elbette zulüm ile hükümet payidar olmaz. **296/08**
7595. Elbisem vücuduma göredir. **311/20**
7596. Elbiseŋi (esvabıŋı) temiz tut. **296/11**
7597. Elbiseŋi vücuduŋa göre uydur. **311/19**
7598. Elbiseŋi yırtma. **296/10**
7599. Elbiseniŋ eski olması ayıp değildir, kirli olması ayıptır. **296/03**
7600. El-cennetü tahte aḳdâmi 'l-ümmehâti. [=Cennet, anaların ayakları altındadır.] **296/ek/14**
7601. "El-cevap: Allahualem." dėmeğe ḳâdir müftüler. **296/ek/28**
7602. El-cezâü min cinsi 'l-amel. [=Ceza (iyi veya kötü karşılık), amelin cinsindendir.] **296/ek/29**
7603. Ėlçi, ėlçilik ėttiği memleketiŋ misafiridir. **532/14**

7604. İlçi gibi alçı (dik) durma, el pençe divan dur. **532/22**
7605. İlçi gibi iki ortada ip eşer. **532/23**
7606. İlçiye ölüm olmaz. **532/13**
7607. İlçiye zeval yoḳ, amelinden sual çoḳsa da vebal yoḳ. **296/43**
7608. İlçiye zeval yoḳtur. **532/15**
7609. "İlçiye zeval yoḳtur." dėrler ezel. **532/21**
7610. İlde âdet bizde bidat mi? **297/ek/10**
7611. İlde âdet, bizde bidat olmasın. **530/07**
7612. İlde at da var, it de var; amma kendi ayağıŋ, kendi dayağıŋ hepsinden iyidir. **527/07**
7613. Elde avuçta bir şey ḳalmamış; yos yopalla(?), sivri külah. **301/18**
7614. Elde avuçta durmaz. **303/10**
7615. Elde de var, dilde de var. **300/22**
7616. Elde değil, ḳuvvede bile yoḳ. **299/26**
7617. İlde her şey var, bende on ikiniŋ biri yoḳ. **531/26**
7618. Elde istidat olmayınca ar kendin gösterir. **298/01**
7619. Elde istidat olunca kâr kendin gösterir. **298/01**
7620. Elde kir durmaz, dilde sır durmaz. **298/30**
7621. İlde neler var neler var, bende neler yoḳ neler yoḳ! **531/02**
7622. İlde neler yoḳ! **528/24**
7623. İlde neler yoḳ! **530/09**
7624. İlde neler yoḳ! **530/ek2/18**
7625. İlde neler yoḳ, dile gelmez! **531/10**
7626. Elde tespih ve asası, salavatıyla durur. **304/05**
7627. İlde varsa baŋa ne, bende varsa saŋa ne! **531/22**
7628. İlde varsa kendine, baŋa ne! **531/24**
7629. Elde yoḳ, avuçta yoḳ; ne yapsın elini oğuşturmasın da! **301/17**
7630. İldeki âdet, bizde bidat mi? **530/05**
7631. Eldeki aḳçeniŋ ele zahmeti duyulmaz. **305/11**
7632. Eldeki aḳçeniŋ ḳadrini bilen ėldeki aḳçeye muhtaç olmaz. **305/13**
7633. Eldeki aḳçeniŋ ḳıymeti elden gidince bilinirmiş. **299/19**
7634. Eldeki aḳçeniŋ zahmeti ne ele belli olur ne ėle. **305/12**
7635. Eldeki fırsatı ḳaçırma, bir daha geçmez ele. **297/ek/08**
7636. Eldeki fırsatı ḳaçırma; zira bir daha ele ya geçer ya geçmez. **305/09**
7637. Eldeki fırsatı ḳaçırmağa gelmez. **305/08**
7638. Eldeki kiri su temizler, dildeki şerri (kiri) tövbe temizler. **298/31**
7639. İldeki para, parasıza yürek yarası olur; eliŋdeki para, yaralı yüreğe çörek parası olur. **529/15**
7640. İldeki paradan saŋa ne, sendeki paradan baŋa ne! Her ḳoyunuŋ yağı, postu; kendine (maḫsus, göre) gerek. **529/07**
7641. Eldeki paranıŋ ḳıymeti gittikten soŋra aŋlaşılır. **297/ek/11**
7642. İldeki paraya baḳma, eliŋdeki paraya baḳ. **529/16**
7643. İldeki pare, paresize duvar deliği… **529/04**
7644. İldeki yara, yarasıza duvar deliği gelirmiş. **529/05**
7645. İldeki yara, yarasıza duvar deliği gibidir. **297/ek/12**
7646. Eldekine ḳanaat ėtmek gerek. **301/29**
7647. Eldekine ḳanaat ėtmeyen ondan da mahrum ḳalır. **301/31**
7648. Eldekine ḳanaat ile şükrėden baḫtiyardır. **301/32**
7649. Eldekine şükrėt, ki ondan da mahrum ḳalmayasın. **301/26**
7650. Eldekine şükrėtmek gerek. **301/24**
7651. Eldekini gözet, ėldekine el uzatma. **302/10**
7652. Eldekini ḳaptırmaz iseŋ pehlivansın. **301/27**
7653. Eldekiniŋ avuçtakiniŋ ḳadri bilinmek gerek. **303/08**
7654. Eldekiniŋ ḳadrini bilmek gerek. **301/25**
7655. Elden çıḳan, dilden çıḳmaz. **306/12**
7656. Elden çıḳan, dilden çıḳmaz; dilden çıḳan, elden çıḳmaz. **306/13**
7657. Elden çıḳan, ele girmez. **306/15**
7658. Elden çıḳan, ele girmez; ele girse ağza girmez. **306/17**
7659. Elden çıḳan tekrar ele girerse baḫşiş bil. **306/16**
7660. Elden ele, dilden dile… **305/06**
7661. Elden ele gezerken dilden dile düştü. **305/07**
7662. İlden elek arayanıŋ ekmeği geç pişer. **528/17**
7663. Elden geçen, elekten geçmez. **305/02**
7664. Elden geçen ile yoldan geçeniŋ hesabı yoḳtur. **297/ek/19**
7665. Elden gelen dilden de gelir sanma. **298/04**
7666. Elden gelen dilden gelmez, dilden gelen elden gelmez. **298/05**
7667. Elden gelen ḫayrı diriğ ėtme. **304/03**
7668. İlden gelen ile düğün olmaz. **528/01**
7669. İlden gelen ile düğün olmaz, olsa da hergün olmaz. **530/ek2/17**
7670. İlden gelen ile öğün olmaz, olsa da her gün olmaz. **528/02**
7671. Elden gelen iyiliği esirgememek gerek. **297/23**
7672. İlden gelen öğün olmaz, o da vaḳtinde bulunmaz. **297/ek/02**
7673. Elden geleni esirgememek gerek. **298/03**
7674. Elden geleni esirgememek gerek. **301/01**
7675. Elden geleni esirgememek gerek, dilden geleni gizlememek gerek. **304/04**
7676. İlden günden ayıp… **530/ek1/22**
7677. İlden günden ayıp… **531/04**
7678. Elden her şey geçer; amma elekten geçmez. **305/01**
7679. Elden ne gelir, çâk-i girîban elimizde! **297/22**
7680. İlden utanmaḳ, Allah'tan ḳorḳmaḳ; din ve edepten, hayâ ve imandandır. **530/ek1/23**
7681. İlden ülüş olmaz, olsa daḫi vaḳtinde gelmez. **297/ek/03**
7682. İlden vefa umma. **531/23**
7683. İlden vefa, zehirden şifa… **297/ek/07**
7684. İle aḳıl vėrmeğe çalışır; faḳat kendine yetişmez. **530/12**
7685. Ele avuca gelmez. **303/11**
7686. Ele avuca sığmaz. **303/09**
7687. İle bayram, düğün oldu; bize ḳara gün oldu. **529/11**
7688. İle ėden, saŋa da ėder. **296/ek/11**
7689. İle (ėllere) hilal görünen saŋa ay mı göründü? **531/27**
7690. Ele geçmeyen, dile geçer. **306/09**

7691. Ele gelenden dile gelen çoḳ olur. **298/06**
7692. Ėle iğne soḳmaḳ isteyen, eŋ iptida çuvaldızı kendine soḳmalıdır. **296/ek/12**
7693. Ėle iğne soḳmaḳ isteyen, ilk öŋce kendine çuvaldız soḳmalı. **530/ek1/05**
7694. Ėle kör dėr, kendi ḳamburunu görmez. **531/03**
7695. Ėle ne el uzat ne dil uzat; uzatırsaŋ ancaḳ merhamet eli, şefḳat dili uzat. **531/25**
7696. Ėle olan, saŋa da olur; saŋa olan, baŋa da olur; boranıŋ -ana ve ata deveniŋ- başına gelen, botanıŋ -deve ve insan yavrusunuŋ- başına da gelir; herkesiŋ içtiği sudan sen de iç, herkesiŋ geçtiği yoldan, köprüden sen de geç. **530/08**
7697. Ėle öğüt vėrip alışmış. **528/25**
7698. Ėle toy, düğün oldu; bize ḳara gün oldu. **529/14**
7699. Ėle vėrir talḳını, kendi yutar salḳımı. **296/ek/13**
7700. Ėle vėrir talḳını, kendi yutar salḳımı. **530/ek2/21**
7701. Ėle vėrir talḳını, kendi yutar salḳımı. **531/34**
7702. Ėle yalan ise baŋa gerçektir. **531/33**
7703. Elek altı ėttiler. **296/ek/18**
7704. Elek, ḳasnağıyla; balta, sapıyla tutulur. **296/ek/24**
7705. Elekçiye de işiŋ düştüğü gün olur. **312/03**
7706. Elekten, elden, kürekten geçmeden ekmek fırından çıḳmaz. **312/04**
7707. Elekten geçme… **296/ek/20**
7708. Elekten geçmedir. **312/05**
7709. Elekten geçmeyen elden geçer. **296/ek/21**
7710. Elekten geçmeyen un un değil. **296/ek/23**
7711. Elem çekme, ayağıŋ merdane bas. **313/12**
7712. Elem çekme, bu dünya baḳi değil. **307/07**
7713. Elem çekme, bu dünya ne saŋa ḳalır ne baŋa. **307/09**
7714. Elem çekme, bu dünya seniŋ değil. **307/29**
7715. Elem çekme bu dünyaya taḳdir-i ezel ne ise o olur. **307/14**
7716. Elem çekme yavrum. **307/08**
7717. Elem çekmekle dünya elini vėrmez. **307/16**
7718. Elem ėlden, keder kendiŋden gelir. **308/04**
7719. Elem ėtse elini, dilini ḳısa tutsun. **307/28**
7720. Elem, keder insan için; almaḳ, vėrmek Allah için. **307/22**
7721. El-emânetu lâ-tuzmanu. [=Emanet, garantilenemez.] **309/19**
7722. Elem-i aşḳı çekmeyen âşıḳ aşḳ elemini bilmez. **307/23**
7723. Elemi, aşḳı çekmeyen dertsiz âşıḳ; aşḳ elemin ne bilir! **307/21**
7724. Elem-i aşḳı çekmeyen dertsiz âşıḳ; dünyayı, Ḳonya'yı ne bilir! **307/15**
7725. Elemi, kederi insan çeker; yüklenen yükü hayvan çeker. **307/20**
7726. Elemim mi, ḳalemim mi? **307/24**
7727. Elemim yoḳ, hazzım var. **307/30**
7728. Elemimden elim ḳalemim tutmaz, dilim ḳalbim tutmaz. **307/25**
7729. Elemimden ḳalemim söz tutmaz, elim ḳalemim… **307/26**
7730. Elemime elem, kederime keder ḳattı. **308/02**
7731. Elemimi sorma, elemimi sorarsaŋ elemimden elim ḳalemim tutmaz. **307/27**
7732. El-emrü emriküm. [=Emriniz başüstüne.] **296/30**
7733. Elemsiz baş, taştan ḳatı… **307/10**
7734. Elemsiz dünya değil ki… **307/17**
7735. Elemsiz dünya değil, vesselam! **307/18**
7736. Elemsiz dünya olmaz, çilesiz külah giyilmez. **307/19**
7737. Elemsiz, kedersiz dünya dönmez; devran-ı âlem böyledir. **313/13**
7738. Elemsiz, kedersiz; dünyada yaşanılmaz. **307/13**
7739. Elemsiz, kedersiz; dünyada yaşayan kim? **307/12**
7740. Elemsiz, kedersiz gün geçmez. **307/11**
7741. Elenen un tozlanır. **296/ek/19**
7742. Elenip tapğan -bulduğum- eşimi keçi dėyip öldürdü. **296/ek/22**
7743. El-fazlu li 'l-müteḳaddim. [=Üstünlük, önde gelenindir.] **296/ek/35**
7744. El-fazlu li 'l-mütekellim. [=Üstünlük, söz söyleyenindir.] **296/ek/36**
7745. El-fazlu mâ-şehidet bihi el-a'dâu. [=Fazilet, düşmanın şahitlik ettiğidir.] **296/ek/31**
7746. Elhaḳ sözü gibi söz yoḳ; amma içinde özünüŋ sözü yoḳ. **296/29**
7747. Elhaḳ süḫanı gibi süḫan yoḳ, gerçi biraz istiaresi çoḳ. **296/28**
7748. El-haḳḳu mürrün, velev kâne dürrün. [=İnci gibi dahi olsa doğru söz acıdır.] **296/27**
7749. El-hamdü li'llâhi hamden kesîran, bükreten ve esîlâ. [=Sabah akşam çokça hamt Allah'adır.] **296/26**
7750. Elhamdülillah, defoldu gitti billah. **296/24**
7751. "Elhamdülillah." dėr idik, daha olsa yėr idik. **296/25**
7752. El-hedâyâ tüşterek, velev kâne beş börek. [=Beş börek dahi olsa hediyeler paylaşılır.] **309/26**
7753. El-hubbu li'llâh ve 'l-buğzu li'llâh. [=Allah için sevmek, Allah için buğzetmek…] **296/ek/32**
7754. El-hükmü li'llâh, elden ne gelir! **296/31**
7755. Eli açıḳ… **306/23**
7756. Eli açıḳ, ağzı ḳapalı… **300/09**
7757. Eli açıḳ; amma ağzı da açıḳ. **299/20**
7758. Eli açıḳ; amma gözü de açıḳ ha! **299/18**
7759. Eli açıḳ, cebi delik… **300/13**
7760. Eli açıḳ saḫîdir. **299/16**
7761. Eli açıḳtır. **299/15**
7762. Eli ağır ustadan iş şikâyet ėder. **300/06**
7763. Eli, ağzı düz mürşit ister. **299/09**
7764. Eli arḳasında bağlı gezer taḳımdandır. **300/18**
7765. Eli armut dėvşirmiyor ya! **296/38**
7766. Eli avucu açıḳ, ağzı ḳapalı… **300/10**
7767. Eli avucu pektir. **300/11**
7768. Eli ayağı düz, aḳlı uz olsun. **300/08**
7769. Eli ayağı düz olsun; tek ḳız olsun. **300/07**
7770. Eli bağlı, ciğeri dağlı… **301/09**
7771. Eli bağlı, ciğeri dağlı… **305/31**
7772. Eli bağlı gezer. **305/30**
7773. Eli bayraḳlı… **299/27**
7774. Eli bayraḳlı… **302/22**
7775. Eli bayraḳlı zümredendir. **301/02**
7776. Eli belde, eli çabuḳ tirendazdır. **299/08**

7777. Eli beli sağ, ėlden elenip dilenmeğe utanmıyor mu? **300/03**
7778. Eli beratlı âdemdir. **301/06**
7779. Eli beratlı, gedik sahibi âdemdir. **301/05**
7780. Eli bereketli… **300/20**
7781. Eli bereketsiz âdem… **300/25**
7782. Eli böğründe ḳaldı. **302/24**
7783. Eli böğründe ḳalmış. **300/24**
7784. Eli cebinde gezer. **302/26**
7785. Eli çöğürlü… **299/31**
7786. Eli değnekli… **300/23**
7787. Eli, dili durmaz âdemdir. **300/14**
7788. Eli, dili ḫatalı âdemdir. **300/15**
7789. Eli, dili ḳısa âdemdir. **305/20**
7790. Eli, dili ḳısa olanıŋ ümidi de tebah olur onuŋ. **305/21**
7791. Eli, dili toḳmaḳ gibi… **303/24**
7792. Eli, dili uzundur. **299/10**
7793. Ėli ėl terbiye ėder; el terbiye ėtmezse ya yaman ėl, ya yaman zaman terbiye ėder. **530/ek1/12**
7794. Eli el üstünde, el pençe divan durur. **298/26**
7795. Eli ele vurmaḳla toz çıḳmaz, eli başa ḳoymaḳla göz çıḳmaz. **298/34**
7796. Eli elma dėvşirmiyor ya! **297/ek/21**
7797. Eli ėrmez, elinden gelmez. **299/25**
7798. Eli ėrmez, gözü görmez; ne yapsın! **306/27**
7799. Eli ėrmez, gücü yetmez. **299/23**
7800. Eli ėrmez, gücü yetmez. **306/26**
7801. Eli ėrmez, gücü yetmez; ne yapsın! **306/22**
7802. Eli, gözü açıḳ âdemdir. **299/17**
7803. Eli gözü bağlı ḳuldur. **299/22**
7804. Eli ḫamurlu ile eli çamurlu elbette başḳa başḳa insanlardır; lakin âdemoğullarınıŋ asıl çalışḳırı onlardır. **303/25**
7805. Eli ḫayırsız âdem… **300/26**
7806. Eli ile dilenir, dili ile yalanır. **301/04**
7807. Eli ile yapar, dili ile bozar. **296/06**
7808. Eli işte, gözü oynaşta… **305/29**
7809. Eli işte, gözü oynaşta durandan iş bekleme. **296/04**
7810. Eli ḳazalı âdem… **300/27**
7811. Eli kendi ağzına ėrmez, ėliŋ ağzına el uzatır. **303/12**
7812. Eli ḳısa, dili de ḳısa gerek. **305/18**
7813. Eli ḳısa olanıŋ ümidi eline fırsat elvėrmez. **305/19**
7814. Eli ḳulağında… **301/33**
7815. Eli maşalı, Ḳasımpaşalı zeylli ḫanım. **302/23**
7816. Eli öpülecek erenlerdendir. **303/04**
7817. Eli öpülecek, sözü tutulacaḳ erenlerden değil. **303/06**
7818. Eli öpülecek şeyḫ değil. **303/05**
7819. Eli sağ, beli sağ… **300/05**
7820. Eli sağ, beli sağ, taşı sıḳsa suyunu çıḳarır, yüze tükürse gözü çıḳarır; utanmadan dilenir herif. **300/04**
7821. Eli şifalı, dili şifalıdır. **300/16**
7822. Eli titrek ḫasis olur. **300/29**
7823. Eli titrek ḫasis olur, dili titrek haris olur. **300/30**
7824. Eli tutar, gözü görür. **312/32**
7825. Eli uz, ağzı düz gerek. **312/33**
7826. Eli uz, ağzı düz olmaḳ gerek. **299/12**
7827. Eli uzun… **305/27**
7828. Eli uzun, etek altından iş becerir. **299/11**
7829. Eli uzun kişi kendi işini kendi görür. **305/28**
7830. Eli yayda, gözü oḳta tirendaz. **307/05**
7831. Elif, be, te, se; cim, dâl (zâl) köse; babaŋ köse, dedeŋ köse; onlardan doğan sen köse. **312/21**
7832. "Elif" dėmeği bilmez iken mollalıḳ taslar. **312/20**
7833. Elifbanıŋ âsından ḫaberi yoḳ, mollalıḳ satar. **312/16**
7834. Elifbanıŋ daha elifini bile öğrenememiş. **312/17**
7835. Elifi elifine… **312/15**
7836. Elifi görse mertek sanır. **312/22**
7837. Elifi görse mertek sanır, iki görse bir tek sanır. **312/19**
7838. Elifi görse mertek sanır, mollalıḳtan dem vurur. **312/18**
7839. Elifi görse mertek zannėder cahildir. **312/14**
7840. Elim yağlı olsa kendi başıma sürer idim. **301/22**
7841. Elimi sallasam ellisi, başımı sallasam tellisi gelir. **312/28**
7842. Elimi sallasam ellisi gelir, belimi sallasam biŋi… **312/29**
7843. Elimi sallasam ellisi, yeŋimi sallasam yüzü gelir. **312/30**
7844. Elimizden ne gelir ḫayır duadan gayrı! **306/25**
7845. Elimizden ne gelir talihimiz yâr değil! **306/24**
7846. Ėliŋ acısı, ėle gici gelir. **297/ek/20**
7847. Ėlin ağzı torba değil, ki çekip büzesin. **297/ek/22**
7848. Ėlin ağzına baḳan, aç ḳalır. **297/ek/24**
7849. Ėliŋ attığı taş, uzaḳ düşer. **304/08**
7850. Ėliŋ ayağına baḳma, kendi başıŋa baḳ. **528/28**
7851. Ėliŋ ayıbını söyleyen, seniŋ ayıbını da elbette söylese gerek. **530/10**
7852. Ėliŋ ayıbını söyleyen seniŋkini de söyler. **297/ek/32**
7853. "Ėliŋ bağındaki üzümden baŋa ne!" dėme; ėl ḳucağındaki saŋa, seniŋ ḳucağıŋdaki oŋa olur. **529/06**
7854. Ėliŋ bağından kendi bahçeŋ yeğdir. **529/08**
7855. Ėliŋ bağından kendi dağıŋ yeğdir. **530/ek1/19**
7856. Ėliŋ balından kendi pekmeziŋ yeğdir. **529/09**
7857. Ėliŋ balından, yağından kendi pekmeziŋ, yoğurtlu tarḫanaŋ yeğdir. **530/ek2/26**
7858. Ėliŋ ballı aşından kendi bulgurlu aşıŋ yeğdir. **530/ek2/05**
7859. Ėliŋ derdi, ėle masal (mesel) gelirmiş. **529/19**
7860. Ėliŋ derdi, ėle yalan gelir. **297/ek/30**
7861. Ėliŋ devr-i idbarına "Oḫ!" çalanlarıŋ kendi zaman-ı iḳbaline de zamanede "Yuf!" çalarlar. **527/01**
7862. Eliŋ ėrmediği şeye el, aḳlıŋ ėrmediği şeye dil uzatma. **297/ek/09**
7863. Ėliŋ evi sırça saray da olsa ehl-i ḳanaate göre zindan gelir; kendi eviŋ, kendi kulübeŋ sırça saraydan meydan (ḫandan) gelir. **530/ek2/20**
7864. Ėliŋ evine baḳlava, börek gitmiş, baŋa ne; benim evime gelmiş, saŋa ne! **527/34**
7865. Ėliŋ geçtiği köprüden sen de geç. **297/ek/33**
7866. Ėliŋ geçtiği köprüden sen de geç, içtiği sudan sen de iç. **530/37**

7867. Ėliŋ gözündeki çöpü görür de kendi gözündeki merteği göremez. **531/06**
7868. Ėliŋ gözündeki çöpü mertek mi sandıŋ? **531/06**
7869. Ėliŋ içtiği sudan içmeseŋ içme; ama geçtiği köprüden sen de geç. **530/40**
7870. Eliŋ ile ķoymadığıŋ çıķınıŋ ağzın çözme. **297/15**
7871. Eliŋ ile ķoymadığıŋ şeye doķunma. **297/14**
7872. Eliŋ ile vėr, ayağıŋ ile ara. **297/ek/26**
7873. Ėliŋ ķaymağından kendi yoğurduŋ yeğdir. **530/29**
7874. Ėliŋ ķazından kendi tavuğuŋ yeğdir. **530/31**
7875. Ėliŋ ķısrağı ceylan doğurur, kimse duymaz; bizim tavuķ yumurtlarsa cihan duyar. **530/ek1/20**
7876. Ėliŋ köpeğinden, ķurdundan ķorķan kimseler; köpeksiz, silahsız gezmez. **530/ek1/21**
7877. Ėliŋ ķusurunu çoķ gören, kendi ķusurunu pek az görür ya da hiç görmez; kendi ķusurunu göremeyen, ėliŋ ķusurunu hiç göremez; hiç bilmez, bilemez. **530/ek1/32**
7878. Eliŋ ķuvveti ķalpten gelir, diliŋ ķuvveti de ķalpten gelir. **304/34**
7879. Ėliŋ malı varmış, baŋa ne; benim malım varmış, saŋa ne! **530/ek2/22**
7880. Ėliŋ malından saŋa ne! **530/ek2/14**
7881. Ėliŋ malını bedavadan kâr, ėli ḫizmetkâr sananlarıŋ bir gün olur kendi malı da heba olur, kendi de ėllere ḫizmetkâr olur. **530/ek1/25**
7882. Eliŋ ölçüsü avuçtur. **297/ek/28**
7883. Ėliŋ sırmalı çadırından kendi ķırmalı, ķurmalı çergeŋ yeğdir. **530/ek1/33**
7884. Ėliŋ sözü, elek üstü; kendi sözüŋ diliŋ üstü… **529/24**
7885. Ėliŋ sözüne uyan, pişman olur. **530/13**
7886. Ėliŋ tavuğundan evvel kendi yumurtaŋa baķ. **529/31**
7887. Ėliŋ tavuğundan kendi yumurtaŋ yeğdir. **529/30**
7888. Eliŋ terazisi yoķtur. **297/ek/29**
7889. Ėliŋ tuttuğu kuşuŋ ķuyruğu olmaz. **529/33**
7890. Ėliŋ türlü aşından kendi bulgurlu aşıŋ (tarḫanaŋ) yeğdir. **529/13**
7891. Ėliŋ türlü taamından bizim tarḫanamız yeğdir. **297/ek/31**
7892. Ėliŋ türlü taamından kendi tarḫanamız yeğdir. **529/20**
7893. Ėliŋ umuru, seniŋ ne umuruŋ? **528/22**
7894. Eliŋ var iken ėllere el sunma. **303/14**
7895. Eliŋ var iken ėllere iş inanma. **303/13**
7896. Ėliŋ yağından, yoğurdundan kendi tarḫanaŋ yeğdir. **529/09**
7897. Ėliŋ yağlı çöreğinden kendi ķuru ekmeğiŋ yeğdir. **531/35**
7898. Eliŋ yağlı ise kendi başıŋa sür. **301/23**
7899. Ėliŋ yarası, yarasız ėle (yarasıza) duvar deliği gibi gelir. **530/11**
7900. Eliŋ yay mı eğiriyor yoķsa yüŋ mü? **307/06**
7901. Ėliŋ zararına ḫizmet ėden, o zarardan kendi de zararlı çıķar. **527/36**
7902. Elinde aķçe değil, su bile durmaz. **298/23**
7903. Elinde altın ķalem, ferman yazar. **301/08**
7904. Elinde avucunda hiçbir şey bıraķmamış. **301/16**
7905. Elinde baķi ķalan sıfır. **299/28**
7906. Elinde bilezik, parmağında elmas yüzük nazlı ḫanım. **301/12**
7907. Elinde biz, rast gelene cız. **302/14**
7908. Elinde, dilinde altın, gümüş eksik değil; amma yoķsa elinden ihsan ėtmek gelmez. **306/05**
7909. Elinde dilinde perhiz yoķ. **302/12**
7910. Elinde hüner, belinde kemer olmayan ne iş görür? **302/20**
7911. Elinde ķına durmaz. **303/19**
7912. Elinde ķına tutmaz. **303/20**
7913. Elinde yağ olsa başķasına sürmek istemez. **301/21**
7914. Elinde yağ olsa kendi başına sürerdi. **301/20**
7915. Elinde yağ olsa kendi başına sürsün. **301/19**
7916. Elindeki belindeki ķalmamış. **301/15**
7917. Elindeki dilinde, dilindeki elinde değil. **306/06**
7918. Elindeki hüner altın bilezik… **302/18**
7919. Elindeki hüner altın kemerdir, ķadrini bilmeli. **302/17**
7920. Elindeki hüneri altın kemeridir. **302/19**
7921. Eliŋdeki iğneyi; evvelce kendiŋe soķ, soŋra âleme. **302/15**
7922. Elindeki keseri hep kendine yontar. **301/30**
7923. Elindeki sanat altın bilezik… **301/10**
7924. Eliŋdekine sadıķ ol. **301/28**
7925. Elindekini, ağzındakini ķaptırmaz. **302/04**
7926. Elindekini aldırmış, dalına ķara ķuş ķondurmuş. **301/13**
7927. Elindekini aldırmış, şimdi ėldekine baķar. **301/14**
7928. Elindekiniŋ ķadrini bilen, ėle el uzatmaz. **302/11**
7929. Elindekiniŋ ķadrini bilmeyen ondan da mahrum ķalsa gerek. **301/32**
7930. Elinden ağzından bir şey çıķmaz. **302/02**
7931. Elinden alma, eline vėr. **302/06**
7932. Elinden bir iş gelmez, dili de durmaz. **297/29**
7933. Elinden bir şey çıķmaz. **302/01**
7934. Elinden de gelir dilinden de. **298/02**
7935. Elinden dilinden bir şey çıķmaz. **302/03**
7936. Elinden düşeni ķırķ parça ėder. **300/28**
7937. Eliŋden geldiği ḫayrı dirig ėtme gedalardan. **298/21**
7938. Eliŋden geldiği ķadar yap. **298/20**
7939. Elinden gelen altın tastan su içer. **298/15**
7940. Elinden gelen, el uzatır; elinden gelmeyen, dil uzatır. **305/23**
7941. Elinden gelen her gün et yėr. **298/14**
7942. Elinden gelen iş olmasa da iş sahibi olmaķ ister. **297/24**
7943. Elinden gelen varsa arķasına ķoymasın. **298/09**
7944. Elinden geleni arķasına ķoymasın. **297/ek/27**
7945. Eliŋden geleni gėri ķoyma. **301/07**
7946. Elinden geleni gėri ķoymasın. **297/25**
7947. Elinden gelmediği gelmedik, bari dilinden gelse. **305/04**
7948. Eliŋden gelmeyeceği hâlde herkesi oyalama (oyğalama). **298/18**
7949. Eliŋden gelmeyecek işi üzeriŋe alma. **298/17**
7950. Elinden gelmeyen işi diline dolar. **297/ek/15**
7951. Eliŋden gelmeyen işi "Yaparım." dėme. **298/19**
7952. Elinden gelmez; amma dilinden gelir. **297/26**
7953. Elinden gelmez, dili söyler. **297/31**

7954. Elinden gelmez, dilinden de gelmez. **297/32**
7955. Elinden gelmez, elek sallar. **298/10**
7956. Elinden gelmez, elek sallar; dilinden gelmez, el dil sallar zavallıdır. **297/ek/13**
7957. Elinden gelmez, elinden gelirse neler yapar! **297/33**
7958. Elinden gelmez ki ihsan ėtsin. **306/04**
7959. Elinden gelmez, yoḳsa… **297/34**
7960. Elinden gelmez, yoḳsa yapmayacağı yoḳtur. **305/10**
7961. Elinden gelmezse bari dilinden de mi gelmez? **305/05**
7962. Elinden gelmezse bari dilinden gelsin. **305/03**
7963. Elinden gelmezse de dilinden bal damlar. **306/03**
7964. Elinden gelmezse elek tutmasın. **298/16**
7965. Elinden gelse bir damla su damlatmaz. **298/08**
7966. Elinden gelse bir ḳaşıḳ suda boğar. **298/07**
7967. Elinden gelse canını alır. **297/ek/14**
7968. Elinden gelse esirgemez. **304/02**
7969. Elinden iş, cebinden diş çıḳar âdemdir. **298/12**
7970. Elinden iş çıḳmayan ustaya, usta dėnmez. **302/29**
7971. Elinden iş çıḳmayana, usta dėnilmez. **298/22**
7972. Elinden iş çıḳmaz. **298/11**
7973. Elinden iş çıḳmaz; amma cebinden diş çıḳar. **298/13**
7974. Elinden iş gelmediği hâlde diline dolar. **297/27**
7975. Elinden iş gelmeyen bari sükût ėtse. **297/28**
7976. Elinden iş gelmeyeniŋ dili durmaz. **297/30**
7977. Elinden iş gelmez, dikiş oyğalamaḳ ister. **306/08**
7978. Elinden ne gelir; eli ėrmez, gücü yetmez! **299/21**
7979. Eline aḳçe girmez… **298/24**
7980. Eline beline sağlıḳ… **300/01**
7981. Eline, diline perhizi olmayan; elinden, dilinden tutulsa gerek. **303/16**
7982. Eline, diline perhizi yoḳ. **303/15**
7983. Eline geç ustadan ayağına çabuḳ dilenci yeğdir. **302/30**
7984. Eline gözüne sağlıḳ… **300/02**
7985. Eline ḳına ḳoyacaḳ zamanı daha gelmemiş. **303/18**
7986. Eline ḳına ḳoysun. **303/17**
7987. Eline su dökemez. **303/01**
7988. Eline su dökemez. **306/10**
7989. Eline su ḳoymağı bile bilmez. **303/02**
7990. Elini avucunu açıḳ alıştırmış. **300/17**
7991. Elini avucunu pek yumar, damlasa yalar. **300/12**
7992. Elini ayağını çekti. **299/30**
7993. Elini ayağını kesti. **299/29**
7994. Elini diline öptürmüş… **304/06**
7995. Elini diline öptürmüş söz ebesi gibi… **304/07**
7996. Elini, dilini ḳısa tut. **306/14**
7997. Eliŋi, elbiseŋi temiz tut. **296/19**
7998. Elini kesti, dilini kesmedi. **299/24**
7999. Elini ḳılıca ḳoydu. **303/22**
8000. Eliŋi ḳısa tut, ki diliŋ uzun olmasın. **305/22**
8001. Elini oğuşturur. **300/19**
8002. "Eliŋi sallasaŋ ellisi, başıŋı sallasaŋ tellisi var; nikâh da helal talaḳ da…" diyenden ḳorḳ. **303/21**
8003. Elini yüzünü köpek yalasa doyacaḳ. **302/28**
8004. Eliŋiŋ çamuruyla ḫamur işine ḳarışma. **304/11**
8005. Eliniŋ ėrmediğine dil uzatır. **305/14**
8006. Eliniŋ ėrmediğine dilini uzatır, gözünüŋ görmediğine elini uzatır âdem mi ararsıŋ? **305/16**
8007. Eliŋiŋ ėrmediğine ne el uzat ne dil. **305/15**
8008. Eliniŋ ḫamuruyla erkek işine ḳarışır. **306/07**
8009. Eliŋiŋ ḫamuruyla erkek işine ḳarışma. **304/09**
8010. Eliŋiŋ ḳınasıyla erkek işine ḳarışma. **304/10**
8011. Eliniŋ sütünü emdiği emeksizidir. **304/01**
8012. Eliniŋ sütünü emmiş. **303/26**
8013. Eliŋle ėttiğiŋ ḫayrı, diliŋle eyleme zayi. **297/ek/23**
8014. El-İslâmu bi 'l-îmân, velev kâne biŋ yaman. [=Çok kötü de olsa Müslümanlık imanladır.] **296/ek/02**
8015. El-İslâmu ke 'l-ḳardaş, velev kâne Ḳızılbaş. [=Kızılbaş dahi olsa Müslümanlar kardeş gibidir.] **296/ek/01**
8016. El-İslâmu ke 'l-ḳardaş, velev kâne Ḳızılbaş. [=Kızılbaş dahi olsa Müslümanlar kardeş gibidir.] **309/21**
8017. Eliyle baş yarar, diliyle taş yalar. **300/31**
8018. Eliyle beceremediğini diliyle tutmaḳ ister. **299/13**
8019. Eliyle getirir, ağzıyla götürür. **297/13**
8020. Eliyle ḳoymadığı çıḳınıŋ ağzın çözer. **297/16**
8021. Eliyle ḳoymuş gibi aldı. **299/07**
8022. Eliyle yapar, diliyle bozar. **301/03**
8023. Elleme! **312/02**
8024. Elleme kömürü gibi… **310/02**
8025. Ellenen dillenir. **312/07**
8026. Ėllere aḳ gün oldu, bize ḳara gün oldu. **530/41**
8027. Ėllere bayram günü oldu, bize ayıran günü oldu. **530/39**
8028. Ėllere körlük verip kendi ḳamburunu görmez. **532/05**
8029. Ėlleri ağlatan, bir gün olup kendi de ağlasa gerek. **530/ek1/24**
8030. Elleri beratlı… **299/05**
8031. Elleri ḳabarmış, ḳadı ḳızı gibi… **303/23**
8032. Elleri ḳınalı, ayaḳları buḳağılı değil a! **296/09**
8033. Elleri ḳınalı değil ya! **296/07**
8034. Ellerinde maarif ve sanayi olan kimseler elbette bir gün mertebe-yi âlâya suud ėderler. **296/12**
8035. Ellerine berat ile vėrilmiş gibi… **299/06**
8036. Ellerini soğuḳ suya soḳmaz. **302/27**
8037. Elleriyle armut toplamıyor ya! **296/05**
8038. Elleşen dilleşir, söyleşen aŋlaşır. **312/06**
8039. Elli, adıŋ belli. **310/01**
8040. Elli, adıŋ belli. **312/01**
8041. Elma, dalında yaraşır. **308/14**
8042. Elma gibi al yanaḳlı… **308/12**
8043. Elma gibi elden ele atılır. **308/13**
8044. Elma gibi elden ele gezende edep, hayâ olmaz. **308/07**
8045. Elma gibi elden ele gezende hayâ olmaz, ėlçi gibi iki ortada gezeniŋ sözüne inanılmaz. **308/08**
8046. Elma ile çocuḳ aldatılır. **308/15**
8047. Elma, ḳabuğuyla; armut, sapıyla yaraşır. **308/05**
8048. Elma kürkü sarınmış Elvend Ağa gibi… **308/06**
8049. Elma suya ḳonmaz. **308/16**
8050. Elma, tereğinden (ağacından) ayrı düşmez. **308/09**
8051. El-ma'nâ fî batni 'ş-şâ'ir. [=Mana, şairin karnındadır.] **309/20**
8052. Elmanıŋ iyisini ḳurt yėr. **308/10**
8053. Elmanıŋ ḳurtsuzu az olur. **308/11**
8054. Elmas, çaḳıl taşından efzundur. **309/15**

8055. Elmas, çamura da düşse yine elmastır. **308/26**
8056. Elmas, dalgalı seng-i ḫaradan doğar. **309/08**
8057. Elmas, elde de durur gönde de durur. **309/06**
8058. Elmas, elmas yanında yaraşır. **308/24**
8059. Elmas, elmasa yaraşır; elma, meclis-i muhabbete yaraşır. **308/25**
8060. Elmas gibi… **308/18**
8061. Elmas gibi maşallah. **308/19**
8062. Elmas, hile ḳabul ėtmez. **309/11**
8063. Elmas, ḳara taştan geçer. **309/07**
8064. Elmas, kir ḳabul ėtmez. **309/10**
8065. Elmas macununu herkes yaptıramaz. **309/03**
8066. Elmas, ne vaḳitte olsa elmastır; ḳıymetten düşmez. **308/21**
8067. Elmas tanesi (parçası) gibi… **308/23**
8068. Elmas; yėnilmez, içilmez ziḳıymet bir taştır; zira açlığa, toḳluğa faydası yoḳtur. **308/29**
8069. Elmas yüzük gibi yerinde parladı. **309/13**
8070. Elmas; ziynet, ziḳıymettir. **309/09**
8071. Elmasa delik istemez. **308/30**
8072. Elmasa hile ḳatmaḳ ister. **309/12**
8073. Elması çaḳıl taşı mı sandıŋ? **309/14**
8074. Elması çamura atmışlar, elmas yine elmas. **308/27**
8075. Elması elmas keser. **308/20**
8076. Elması herkes sever; amma herkesiŋ eline geçmez. **309/16**
8077. Elmasıŋ büyüğü hem ecele hem açlığa sebeptir. **308/32**
8078. Elmasıŋ ḳadrini erbabı bilir. **308/28**
8079. Elmasıŋ ḳazası büyüktür; zira herkesiŋ nazarı elmasta ḳalır, nazar ise taş çatlatır, at patlatır hırs ve tamah ve hasetten mütevellit olmaḳla öyle elmasların ḳazası hep mevt ile neticelenir. **309/01**
8080. Elmasiye gibi tir tir titrer durur. **308/17**
8081. Elmaspare gibi… **309/17**
8082. Elmasta nazar çoḳtur. **308/31**
8083. Elmastan hapı bulsa herkes yutar. **309/02**
8084. Elmastan macun yuttursaŋ bile devasız derde çare olmaz. **309/05**
8085. Elmastan macunu ancaḳ padişah-ı Âl-i Osman'dan Sultan Süleyman-ı Ḳanunî yaptırmıştır. **309/04**
8086. Elmastıraş bardaḳ, latif olur. **308/22**
8087. El-mâzî lâ yüzker. [=Geçmişin sözü edilmez.] **311/14**
8088. El-me'mûru ma'zûrun muḳteza 'l-umûri. [=Emredilen kişi, gerektiğinde mazurdur.] **309/18**
8089. El-minnetü li'llâh [=minnet Allah'adır], ki zaman ahd-i keremdir. **309/22**
8090. İloğlu, ariftir; tėz aŋlar. **528/21**
8091. İloğlu, ariftir; yer altında yılan yılıştığını duyar. **528/20**
8092. İlti, elenir; dilenir. **532/10**
8093. İlti, ėltiniŋ eşi; birbiriniŋ peşi. **532/12**
8094. İlti gemisi yürümez, ḳaynana gemisi yürür. **532/11**
8095. El-uhdetü 'r-râvî. [=Sorumluluk, rivayet edenindir.] **296/ek/15**
8096. El-uhdetü 'r-râvî. [=Sorumluluk, rivayet edenindir.] **306/11**
8097. El-uzru inda'llâh ve inde kirâmi 'n-nâs maḳbuldür. [=Özür, Allah'ın ve kerem sahibi insanların katında makbuldür.] **296/ek/34**
8098. Elvan-ı muḫtelifeyi göstereŋ, şemsiŋ ziyasınıŋ tesiridir. **309/29**
8099. Elvanî renk Güneş'ten gelir. **309/28**
8100. Elvanî renk insana celb-i nazarıdiḳḳat ėttirir, baḳtıḳça ruha şevḳ, zevḳ ve riḳḳat getirir. **309/30**
8101. Elveda, elfiraḳ ya şehr-i ramazan, elveda! **312/12**
8102. Elveda ey dostlar, elveda! **312/11**
8103. Elveda ey ehl-i iman, elveda! **312/10**
8104. Elveda ey ehl-i vatan, elveda! **312/09**
8105. Elveda topu atıldı. **309/27**
8106. Elvedayı çekti gitti. **312/13**
8107. El-vekîli ke 'l-asîl, velev kâne Kör Vasil. [=Kör Vasil dahi olsa vekil, asil gibidir.] **304/12**
8108. El-vekîli ke 'l-asîl, velev kâne Kör Vasil. [=Kör Vasil dahi olsa vekil, asil gibidir.] **309/31**
8109. El-vekîli ke 'l-asîl, velev kâne Kör Vasil. [=Kör Vasil dahi olsa vekil, asil gibidir.] **313/14**
8110. Elvėrdi ise elvėrdi, artıḳ yetişir! **304/15**
8111. Elvėrdiği yerden al. **304/23**
8112. Elvėrir saḳi-yi dil başımı tuttuŋ. **304/22**
8113. Elvėrirse al. **304/24**
8114. Elvėrirse alsın, elvėrmezse dursun. **304/17**
8115. Elvėrirse elvėrir, illallah dėdik! **304/20**
8116. Elvėrirse nefesiŋ borazan ol. **304/21**
8117. Elvėrirse sefa fırsatı fevt eyleme bir dem; dünya oŋa değmez, ki cefasın çeke âdem. **304/27**
8118. Elvėrmeyen, malını kiraya vėrmez. **304/25**
8119. Elvėrmezse başḳa yerden arasın. **304/16**
8120. El-yevm mevcut derttir. **312/24**
8121. El-yevm söylenen sözdür: "İnsan; dilini, dinini sever." **312/25**
8122. El-yevm söylenen sözdür: "İnsan din dünyasını bilmek gerek." **312/23**
8123. El-yevm söylenen sözdür: "İnsan, dinini gütmek gerek." **312/26**
8124. El-yevm söylenen sözler öz lisanımızıŋ sözleridir. **312/27**
8125. Elzem dururken lazım alınmaz. **297/ek/17**
8126. Elzem olanı al, lazım olanı alma. **312/08**
8127. Elzemi al, lazımı soŋraya bıraḳ. **297/ek/17**
- Emanet: **314/01**

8128. Emanet alma, aldıḳtan soŋra edasına ḫizmet ėtmek gerektir. **314/04**
8129. Emanet ata binen, tėz iner. **314/02**
8130. Emanet bardağından su içilmez, emanet köprüsünden geçilmez. **314/13**
8131. Emanet, ehline teslim olunur. **314/10**
8132. Emanet malıŋ ölümü tėz olur. **314/15**
8133. Emanet namusla beraberdir. **314/09**
8134. Emanet; taştan ağır, demirden ḳatıdır. **314/03**
8135. Emanet yumurta kendi kendine ḳırılır. **314/16**
8136. Emanete ḫıyanet ėden, iki dünyada da oŋmaz. **314/08**
8137. Emanete ḫıyanet ėdene emniyet ėdilmez. **314/14**
8138. Emanete ḫıyanet olmaz. **314/07**
8139. Emaneti dağ taş ḳaldıramaz. **314/06**
8140. Emaneti hıfzėder iseŋ Allah da seni hıfzėder. **314/12**

8141. Emaneti su ḳaldıramaz. **314/05**
8142. Emaneti yerine teslim ėtmek gerek. **314/11**
8143. Emaret, imaret dėmek. **314/17**
8144. Emceğiniŋ (memesiniŋ) sütünü emmese de eliniŋ sütünü emmiştir. **314/22**
8145. Emdiği sütü daha ağzında ḳoḳar. **314/26**
8146. Emdiği sütü helal ėtmek isteyen evlat anasını incitmez. **315/01**
8147. Emdiği sütüŋ haḳḳı yoḳ mu? **314/28**
8148. Emdiği sütüŋ sarısı daha ağzından gitmemiş. **314/27**
8149. Emdiğim sütü burnumdan getirdi. **314/23**
8150. Emdiğiŋ sütüŋ haḳḳını eda ėdemezsin anaŋ helal ėtmezse. **315/02**
8151. Eme seme yaramaz. **315/ek/04**
8152. Emeği boşa gitmiş, emel arḳasından ḳoşagitmiş. **316/03**
8153. Emeği boşa gitti. **315/20**
8154. Emeği havaya gitti. **316/02**
8155. Emeği, sağdıç emeğine döndü. **315/ek/02**
8156. Emek ile emele ėrilir, emel ile temele ėrilir. **316/08**
8157. Emek ile yoldaş olan, emel ile ḳardeş olur. **316/05**
8158. Emek sarf ėtmeden emele ėrilmez. **316/06**
8159. Emeksiz, aş pişmez; emeksiz, baş büyümez. **315/21**
8160. Emeksiz aşım, ḳaygısız başım. **316/07**
8161. Emeksiz büyümüş bulsa alacaḳ. **315/32**
8162. Emeksiz, can büyümez. **315/25**
8163. Emeksiz, çocuḳ büyümez. **315/25**
8164. Emeksiz eğlence tuzsuz taama beŋzer. **316/10**
8165. Emeksiz, ekmeksiz; öksüz büyümez. **315/28**
8166. Emeksiz; emel, temel bulunmaz. **316/09**
8167. Emeksiz, emele yetişilmez. **316/04**
8168. Emeksiz, emelsiz; ḳuş bile büyütülmez. **315/30**
8169. Emeksiz; insan büyümez, ekmek yėnmez. **315/23**
8170. Emeksiz, ḳuş bile büyümez. **315/29**
8171. Emeksiz, loḳma yutulmaz. **315/31**
8172. Emeksiz, mal bulunmaz. **315/26**
8173. Emeksiz, mal da ḳazanılmaz can da. **315/27**
8174. Emeksiz, temele ėrilmez. **315/ek/01**
8175. Emeksiz, yėmek olmaz. **316/01**
8176. Emeksizi baştan çıḳmış. **315/22**
8177. Emektar âdemdir. **316/11**
8178. Emektarıŋ emektaşıdır. **316/12**
8179. Emel bağında gül dėvşirir. **316/36**
8180. Emel bağında say ėdeniŋ dest-i ümidi boş ḳalmaz. **316/37**
8181. Emel dünyası bu. **315/34**
8182. Emel ḳuyusu dipsiz ḳuyu… **316/17**
8183. Emel ḳuyusuna düşmemek gerek. **316/15**
8184. Emel tarlasında çalışanıŋ dest-i ümidi, sümbüle-yi çîn husul ėder. **316/38**
8185. Emel tarlasında kütük devirir. **316/39**
8186. Emel, tedavisi uzun süren bir illettir. **316/23**
8187. Emel ümit bağında oturur, temel gayret dağında… **316/35**
8188. Emeldaşı emektarıdır. **316/33**
8189. Emeldaşı, emektaşını yanında taşır. **316/34**
8190. Emele emek gerek. **316/18**
8191. Emele temel gerek. **316/16**
8192. Emeli boşa gitti, arḳasından ḳoşagitti. **316/30**
8193. Emeli, emeği; heba-yı menşur oldu gitti. **316/29**
8194. Emeli hep serap gibi boştur. **316/19**
8195. Emeli zırp(?) çıḳtı, umduğu turp çıḳtı. **316/40**
8196. Emeliŋ beli büküldü. **316/13**
8197. Emeliŋ oğlu temeldir. **316/14**
8198. Emeline göre olur. **316/22**
8199. Emeline malik olmaḳ, insan için büyük muvaffaḳıyettir; faḳat elde olana ḳanaat ise ondan daha büyük baḫtiyarlıḳ ve muvaffaḳıyettir. **316/31**
8200. Emeline nail olmaḳ isteyen sabır ve tahammül ėtmek gerek. **316/32**
8201. Emeline taş mı dikmişler. **315/33**
8202. Emeliniŋ dibine darı ektiler. **316/28**
8203. Emeliniŋ, emeğiniŋ mahsulüdür. **316/27**
8204. Emelsiz, dünyada yaşamaḳ olmaz. **316/25**
8205. Emelsiz, emeksiz değil insan, hayvan bile büyütülmez. **316/20**
8206. Emelsiz insan, temelsiz bina… **316/24**
8207. Emelsiz iş görülmez. **316/26**
8208. Emelsiz, ḳuş bile uçmaz. **316/21**
8209. Emelsiz, temel ḳazılmaz; sebepsiz, fetva yazılmaz. **316/41**
8210. Emin âdemdir. **317/09**
8211. Emin ḳazığa evvelce atı bağla, soŋra Allah'a ısmarla. **314/19**
8212. Emin ol, ki muin olsunlar. **317/12**
8213. Emin-i vahy-i İlahî, Muhammed-i Arabî. **317/10**
8214. Eminiŋ hamisi Muin'dir. **317/13**
8215. Eminiŋ muini Allah'tır. **317/11**
8216. Emir, amiriŋ veya emîriŋdir; emre itaat amire değil, emîredir. **314/ek/17**
8217. Emîr Ayyâr'ıŋ (Ömer) dağarcığı gibi büyüdükçe büyüdü. **317/06**
8218. "Emir bi 'l-maruf, nehiy ani 'l-münker"e ḫizmet ėtmek gerek. **314/ek/05**
8219. "Emir bi 'l-maruf" ve "nehiy ani 'l-münker" farz-ı kifayedir. **314/ek/07**
8220. Emir demirden ḳatıdır. **314/ek/10**
8221. Emir Ḫüda'nıŋ imiş, taḳdir-i İlahî böyle imiş diye taht-ı ḳaleden avdet ėttik. **315/15**
8222. Emir Ḫüda'nıŋdır, ḫizmet ḳuluŋ. **315/16**
8223. Emir sizden, ḫizmet bizden. **314/29**
8224. Emir şer'iŋdir. **315/14**
8225. Emîre asi olmaḳ, Allah'a asi olmaḳ gibidir. **317/03**
8226. Emîre, emre itaat gerek. **317/01**
8227. Emîre itaat vaciptir. **317/02**
8228. Emîr-i Mekke… **317/05**
8229. Emîrü 'l-hac… **317/04**
8230. Emîrü 'l-Müminîn efendilerimizden imdat umarız. **317/15**
8231. Emîrü 'l-ümeralıḳ ile be-kâm buyruldu. **317/17**
8232. Emmim, dayım kesem; elimi soḳsam, yėsem. **315/ek/03**
8233. Emn ü eman üzere… **314/21**
8234. Emn ü eman yoḳtur. **314/20**
8235. Emniyet olmadan iş görülmez. **317/08**
8236. Emniyet olmayınca vicdan rahat ėdemez. **317/07**

8237. Emniyet ve itimat; refah-ı hâl, saadet ve selameti doğurur; saadet ve refah daḫi emniyeti… **315/ek/09**
8238. Emniyetsiz âdemdir. **314/18**
8239. Emniyetsiz âdeme emanet teslim olunmaz. **314/25**
8240. Emr ü ferman efendimiziŋdir. **315/13**
8241. Emraz-ı maddiyeniŋ devası bulunabilir; amma emraz-ı maneviyeniŋ devası bulunmaz. **314/ek/15**
8242. Emraz-ı nefsaniye, insanı emraz-ı ebdâniyeye müptela eder. **319/07**
8243. Emraz-ı nefsaniyeye mağlup olanlar, haḳ ve haḳiḳati kabul edemezler. **319/08**
8244. Emraz-ı ruhaniye başḳa, emraz-ı cismaniye başḳadır; biri manevî, diğeri maddîdir. **319/10**
8245. Emrazıŋ menbaı, ekser hâlde midedir; mideyi ifsat etmekten saḳınmaḳ gerek. **314/ek/16**
8246. Emrazıŋ öŋünü al, emeğiŋ (say u gayretiŋ) soŋunu al. **314/ek/14**
8247. Emre itaat insan için vazifedir; amma emrėden de vazifesini bilmek gerek. **314/ek/03**
8248. Emre itaat ḳuluŋ borcudur. **315/17**
8249. Emre itaat şarttır. **314/ek/02**
8250. Emreyle fındıḳ ḳabuğunuŋ içine gireyim. **314/ek/01**
8251. Emr-i dinde cebir yoḳtur. **314/ek/11**
8252. Emr-i dinden bahsėden kişi, ancaḳ evvela kendi dindar (ehl-i züht ve taḳva) gerek. **314/ek/13**
8253. Emri hep "emir bi 'l-maruf, nehiy ani 'l-münker"dir. **314/ek/04**
8254. Emr-i nikâhta keramet var, hüsn-i aḫlaḳa delalet var. **314/ek/18**
8255. Emr-i nikâhta küfüv aranır. **314/ek/19**
8256. Emr-i padişah, ḳanundur. **314/ek/06**
8257. Emr-i Rabbanîye ḳarşı boyun bükmekten başḳa çare ne? **314/ek/08**
8258. Emri saḳalından öteye geçmez. **314/ek/09**
8259. Emr-i şeriat emr-i Rabbanîdir. **314/ek/12**
8260. Emsal aramaḳ âdettir. **315/07**
8261. *Emsal*, *mesel*'iŋ cemi; durûb-ı emsal, ki 'atalardan ḳalma sözler' dėmektir. **315/08**
8262. Emsali, araba altında yatar. **315/12**
8263. Emsal-i meşhuredir, ki: "Atalar sözünü tutmasaŋ da işit." **315/09**
8264. Emsali yoḳtur. **315/10**
8265. Emsalim misilli… **313/23**
8266. Emsalim misilli… **315/06**
8267. Emsalini araba altından aramalı. **315/11**
8268. Emsalini çeldi geçti. **315/03**
8269. Emsalsiz güzeldir. **315/05**
8270. Emsile-yi muttarıda başḳa, emsile-yi muḫtelife başḳa… **315/04**
8271. Emval-i devlet, başḳa; emval-i eytam, yine başḳadır. **315/ek/07**
8272. Emval-i devlet; emanet, emval-i millettir. **315/ek/05**
8273. Emval-i devlet, emvac-ı bahre beŋzer; bir yandan gelir, bir yandan gider. **317/18**
8274. Emval-i devlet, ihanet değil; sıyanet, himayet ister. **315/ek/06**
8275. Emval-i devlet, milletiŋ; emval-i eytam, vâris sübyanıŋ emanetleridir. **315/ek/08**
8276. Emvali kendisinden uzaḳ olan âdemiŋ ahvali perişan olur. **317/14**
8277. Emziksiz büyüttüğü emeksizidir. **315/18**
8278. Emziksiz, emeksiz büyümüş. **315/19**
8279. Eŋ âḳil âdemler muterizlerini iskât ėdenlerdir. **256/04**
8280. Eŋ âlâ zevḳ ilim tahsil ėtmek, eŋ âlâ rahatlıḳ âlem-i vahdettir. **256/11**
8281. Eŋ âlâ zevḳ, tahsil-i ilim ve marifettir; bu zevḳiŋ mertebeten ifratı olmadığı gibi nedameti daḫi yoḳtur. **256/12**
8282. Eŋ baş dostuŋu kiraren tecrübe ėtmedikçe başıŋa inanma. **255/31**
8283. – Eŋ bedbaḫt kimdir? – Düçar olduğu musibete merdane sabır ve tahammül ėdemeyen. **258/15**
8284. Eŋ büyük faḳr cahilliktir. **256/07**
8285. Eŋ büyük insan, ret ve ḳabul olunacaḳ efkârı en ziyade temyize muḳtedir olanıdır. **256/09**
8286. Eŋ derin tahassüsler insanı iskât ėdenlerdir. **256/03**
8287. – Eŋ emniyetli sefine hangisidir? – Limana vasıl olan. **258/18**
8288. Eŋ evvel vücut sağlığı gerek. **256/10**
8289. – Eŋ ḫafi şey nedir? – İstiḳbal. **258/21**
8290. – Eŋ ḫain şey nedir? – Deŋiz. **258/23**
8291. – Eŋ iyi şey nedir? – Lisan. – Eŋ fena şey nedir? – Lisan. **256/06**
8292. Eŋ ḳolay şey ḳanaattir, eŋ fena şey hırs ve tamahtır. **256/14**
8293. – Eŋ ḳolay şey nedir? – Ahmaḳ yalancıya (yalancı ahmağa) göre yalan söylemektir. **258/07**
8294. Eŋ kötü aḳrabaŋ, öldüğüŋ vaḳit (zamanede) başıŋ ucunda hazır bulunsun. **255/19**
8295. Eŋ kötü aḳrabaŋ, ölürken başıŋ ucunda bulunsun. **256/23**
8296. Eŋ kötü ḫuy fitneliktir, eŋ iyi ḫuy söz diŋlemektir. **256/15**
8297. Eŋ kötü sağırlıḳ ḳalp sağırlığıdır. **255/12**
8298. – Eŋ latif şey nedir? – Zaman. **258/20**
8299. Eŋ lazım olan şey edeptir. **256/21**
8300. Eŋ müşkül şey, cahile meram aŋlatmaḳtır. **256/13**
8301. Eŋ müşkül teklif iki yüzü de felaketi gösterendir. **256/32**
8302. – Eŋ sadıḳ şey nedir? – Zemin. **258/22**
8303. Eŋ sağır ḳulaḳ sözü işitmeyen, işitmek istemeyen ḳulaḳtır. **255/12**
8304. Eŋ sevilmeyecek ḫuy, terbiyesizliktir. **256/19**
8305. Eŋ sevmediğiŋ ot, ayağıŋ altına bitermiş. **256/16**
8306. Eŋ sevmediğiŋ ot, burnuŋa biter. **256/20**
8307. Eŋ sevmediğiŋ tüy, burnuŋa biter. **256/17**
8308. – Eŋ su'ûbetli şeyler hangileridir? – Esrarı ketm, mezalime tahammül, evḳat-ı hayatı hüsn-i istimaldir. **258/19**
8309. Eŋ tatlı şey ihsan ėtmek, en acı şey istemek (arz-ı ihtiyaç eylemek). **256/31**
8310. Eŋ uzağa gidebilenler, gittikleri yeri bilmeyen ve görmeyenlerdir. **258/25**
8311. Eŋ yaman aḳrabaŋ, eŋseŋde dursun. **256/22**

8312. Eŋ ziyade arzu olunmayan şey saygısızıŋ vaz‘-ı nâsâzıdır. **258/31**
8313. – Eŋ ziyade hıfzı lazım olan şey nedir? – Lisan. **258/17**
8314. Eŋ ziyade sevilecek şey, ilim ve terbiyedir. **256/18**
8315. Eŋ ziyade sevilen şey, ḳoşuda atıŋ geçmesidir. **258/13**
8316. Eŋ ziyade sevilen şey, sevilen kimseniŋ vefa ėtmesidir. **258/12**
8317. Eŋ ziyade sevilen şey, söylenen sözüŋ geçmesidir. **258/24**
8318. Eŋ ziyade sevilmeyen şey ahmağıŋ sözü, sazıdır. **258/30**
8319. – Eŋ ziyade tahammülü düşvâr olan şey nedir? – Zevce-yi bed-mizaç. **258/16**
8320. Enamil-i keremiŋ maḳtu mudur ki görmediŋ hiç parmaḳ ucun? **324/14**
8321. Enaniyet cehaletten doğar. **324/08**
8322. Enaniyet davası âḳil âdeme göre değil. **324/07**
8323. Enaniyet davasını ḳılar âdem enayidir. **324/01**
8324. Enaniyet nedameti muciptir. **324/09**
8325. Enaniyet vadilerinde gezer. **324/10**
8326. Enaniyette üstüne kimse çıḳamaz. **324/06**
8327. Enayi mi sandıŋ! **324/04**
8328. Enayi olma. **324/03**
8329. Enayiler ile davaya duruşulmaz. **324/11**
8330. Enayilere ḳatılma, enayilik eyleme. **324/13**
8331. Enayilik ėtme. **324/02**
8332. Enayiniŋ biridir. **324/05**
8333. Enbeta’llâhu nebâten hasenâ. **324/16**
8334. Enbiya sözü, ehadis. **324/15**
8335. Enbiya sözü, ehadis; evliya sözü, keramet; atalar sözü ulu sözü; tutana bilü sözü (bilmek, ilim ve nasihat), bilmeyen ve tutmayana davultozu. **324/17**
8336. Encama ėrmeyen şey olmaz. **325/19**
8337. Encümen-i adliye… **325/22**
8338. Encümen-i daniş… **325/20**
8339. Encümen-i maarif… **325/21**
8340. Encüm-i cihan… **325/24**
8341. Encüm-i raḫşan… **325/25**
8342. Encüm-i sipah… **325/23**
8343. Endam aynasına baḳan, el aynasına baḳar mı! **326/08**
8344. Endam satar. **326/09**
8345. Endamı, yordamı yerinde. **326/10**
8346. Endamına göre değil. **326/12**
8347. Endamsız, yordamsızdır. **326/11**
8348. Endazaye, teraziye göre değil. **326/04**
8349. Endaze ile vėr, hesap ile al. **326/07**
8350. Endazesinden dışarı iş gören, söz söyleyen aḳıbet pişman olur. **326/06**
8351. Endazesiz, arşınsız; bez ölçmezler. **326/02**
8352. Endazesiz bez (ḳumaş) endazesiz (ölçüsüz) israf, endazesiz söz yalan yaŋlış laf olur. **326/01**
8353. Endazeye gelen hesaba da gelir. **326/03**
8354. Endazeye gelir, hesaba gelmez sözdür. **326/05**
8355. Ender (nadir) olan şey ḳıymetli olur. **326/16**
8356. Enderun-i hümayun ağaları gibi… **326/15**
8357. Enderun-i hümayundan çıraḳ çıḳmış âdemdir. **326/14**
8358. Enderunî Mehmed Efendi meşhurdur. **326/13**
8359. Endişe ile dûr-endişlik olmaz. **324/19**
8360. Endişe ile iş bitmez, dûr-endişlik ile biter. **326/21**
8361. Endişe ve ihtiyaç insanları ihmal ve teseyyübe sevḳ ėder. **324/21**
8362. Endişesiz dünya değil ki… **326/20**
8363. Endûhsuz, endişesiz insan az bulunur. **326/19**
8364. Endülüs devri geçti. **326/18**
8365. Endülüs padişahlarınıŋ şaşaa-yı medeniyetleri şimdi ėllere ḳaldı. **326/17**
8366. Enelmiş dana gibi… **324/31**
8367. Enemişler. **324/30**
8368. Enfes mahsul… **327/04**
8369. Enfiyede keyif yetiştirir; amma gel saḳal ile burundan sor. **327/06**
8370. Engelsiz dernek olmaz. **327/08**
8371. Engerek yılanı gibi semnâk olan acuzelere zinhar muḳarenet ėtme. **324/26**
8372. Engerek yılanı gibi tehlikelidir. **327/07**
8373. Engûr-i mey ile maḫmur olmuş gibi… **327/09**
8374. Engüşt-i hayret başḳa, engüşt-i ibret başḳa. **324/12**
8375. Eŋi, boyu belirsiz. **256/26**
8376. Eŋi, boyu bu ḳadar. **256/24**
8377. Eni, boyu bu ḳadar. **324/28**
8378. Eŋi, boyu gelmedi. **256/25**
8379. Eŋi boyuna göre değil. **256/28**
8380. Eni boyuna göre değil. **324/29**
8381. Eni bu, boyu bu; yüzü bu, astarı bu. **324/27**
8382. Eŋi dar, boyu uzun… **256/29**
8383. Eŋi geniş, boyu ḳısa… **256/30**
8384. Eŋi uyar, boyu uymaz. **256/27**
8385. Eniklemiş köpek gibi ḳısḳanır. **327/10**
8386. Eniḳonu bir şeyler bellemiş, mollalıḳ satar. **325/03**
8387. Eniḳonu ḳardeş çıḳmış dėsene! **325/02**
8388. Eŋinden kes, boyuna yapıştır. **257/01**
8389. Eŋinden kesti, boyuna yamadı. **257/02**
8390. Enine boyuna… **325/05**
8391. Enine çektim yırtıldı, boyuna çektim uzandı. **325/04**
8392. Enis-i muharremidir. **327/14**
8393. Enişte, baldız; bir gün olur çuvaldız. **327/11**
8394. Eniştesi ḳocası olmuş. **325/08**
8395. Enḳazı, yıḳana taşıtırlar. **327/05**
8396. Ensâb, ensâl aramaḳ eski zaman âdeti idi. **326/25**
8397. Ensâb, ensâl arayan yoḳ (arayan çoḳ). **326/23**
8398. Ensâbı, ensâli Araplar sorar, güder idiler. **326/24**
8399. Ensâbı, ensâli meçhul… **326/22**
8400. Ensar, Arap Medinelileriŋ eşref ḳabilesidir; Ḳureyşîler, Mekkelileriŋ eşrafıdır. **327/01**
8401. Eŋse değil a, taḳkeci ḳalıbı! **257/06**
8402. Eŋse kökünden ḳaptı. **257/19**
8403. Eŋsede biten saç gibi eŋseme bitme. **257/23**
8404. Eŋsede biten saç, saçıŋ Çingene’sidir. **257/26**
8405. Eŋseden baḳar. **257/24**
8406. Eŋseden baḳar baḳar gibi… **257/25**
8407. Eŋsellediler. **257/13**
8408. Eŋselemişler. **257/17**
8409. Eŋselerine bindiler. **257/11**
8410. Eŋselerine çıban gibi çıḳtılar. **257/12**
8411. Eŋseŋde boza pişiririm. **257/05**

8412. Eŋsesi çığır -ḳuyu maḳarası- gibi… **257/21**
8413. Eŋsesi ḳalın yiğittir. **257/20**
8414. Eŋsesi pişmiş, dili yanmış âdem gibi… **257/16**
8415. Eŋsesi taḳkeci ḳalıbına beŋzer. **257/22**
8416. Eŋsesinde bittiler. **257/10**
8417. Eŋsesinde boza pişirdiler. **257/08**
8418. Eŋsesinde butḳa (pilav) pişirdiler. **257/07**
8419. Eŋsesinden çıḳtılar. **257/14**
8420. Eŋsesine ḳarga gibi ḳondu. **257/18**
8421. Eŋsesine kedi binmiş, paçasına fare girmiş. **257/15**
8422. Eŋsesine yağ döktüler. **257/09**
8423. Ensiz, boysuz… **324/22**
8424. Eŋsiz ḳumaştan yeŋsiz ḳaftan… **257/03**
8425. Eŋsiz, yeŋsiz ḳumaş gibi… **257/04**
8426. Entarisi al basmadan… **325/15**
8427. Entriḳa çevirmek ister. **325/18**
8428. Entriḳacı âdemdir. **325/16**
8429. Entriḳasını bilir. **325/17**
8430. Envâr-ı medeniyet ve mamuriyetiŋ ruzberuz tezayüt ėtmesi maarifle husul-pezîrdir. **325/01**
8431. Envâr-ı Muhammedî ḳapladı şarḳ ile garbı. **327/12**
8432. Enver-i âlem… **327/13**
8433. Enzâr-ı âleme ḳarşı… **327/02**
8434. Enzâr-ı ammeye vazolunan bir usul, tėz ḳalḳmaz. **394/31**
8435. Enzâr-ı diḳḳati celp ėdecek sözdür. **327/03**
8436. Epeyce adam oldu. **169/05**
8437. Epeyce alavėresi vardır. **169/04**
8438. Epeyce alıştı, ḳarıştı. **170/10**
8439. Epeyce alıştırdıḳ. **170/11**
8440. Epeyce aŋlar. **169/08**
8441. Epeyce aşırdı. **170/02**
8442. Epeyce bilgiçtir. **170/04**
8443. Epeyce büyüktür. **169/06**
8444. Epeyce canlandı. **170/09**
8445. Epeyce cömerttir. **170/13**
8446. Epeyce hâllendi. **170/08**
8447. Epeyce hüner gösterdi. **170/32**
8448. Epeyce ilerledi. **169/19**
8449. Epeyce ilim öğrenmiştir. **170/18**
8450. Epeyce itiḳatlıdır. **170/17**
8451. Epeyce kâr ėtti. **170/22**
8452. Epeyce ḳaybėtti. **170/24**
8453. Epeyce ḳorḳuttu. **169/15**
8454. Epeyce mal ḳazandı. **170/20**
8455. Epeyce mal sattı. **170/23**
8456. Epeyce marifetlidir. **170/31**
8457. Epeyce masal oḳudu. **169/10**
8458. Epeyce mertlik gösterdi. **170/07**
8459. Epeyce molladır. **170/05**
8460. Epeyce oḳumuş. **170/03**
8461. Epeyce pehlivandır. **170/14**
8462. Epeyce sadaḳat gösterdi. **170/15**
8463. Epeyce saḫavetlidir. **170/16**
8464. Epeyce söz söylendi. **170/19**
8465. Epeyce söze geldik. **169/17**
8466. Epeyce sözleşti. **169/16**
8467. Epeyce şecaat gösterdi. **170/06**
8468. Epeyce şeytanlıḳ bilir. **170/29**
8469. Epeyce yalan söyler. **170/35**
8470. Epeyce yalvardı. **170/34**
8471. Epeyce yararlıḳ gösterdi. **170/33**
8472. Epeyce yol aldı. **170/12**
8473. Epeyce yola geldi. **169/18**
8474. Epeyce yorar iştir. **170/25**
8475. Epeyce yordu. **169/09**
8476. Epeyce yordu. **170/26**
8477. Epeyce yoruldu. **170/28**
8478. Epeyce yorulduḳ. **170/30**
8479. Epeyce yorulmuş. **170/27**
8480. Epeyce zarar ėtti. **170/21**
8481. Epeyce zengindir. **170/01**
8482. Epeycedir. **169/07**
8483. Epeydir. **169/11**
8484. Epeyi diŋlenir söz söyler. **169/13**
8485. Epeyi güzeldir. **169/14**
8486. Epeyi iş becerir. **169/12**
8487. Epsem dur, edepli (uslu) yür. **161/03**
8488. Epsem er, edepli ḳız… **161/01**
8489. Epsem ol, ebleh olma. **169/03**
8490. Epsem ol, edepli ol. **169/01**
8491. Epsem ol, öktem -hiddetli- olma. **161/02**
8492. Epsem otur, edepli yür. **169/02**
8493. Er, arslan postunda yaraşır. **193/32**
8494. Er aşı, er ḳarnında ḳalmaz. **194/03**
8495. Er aşı, er ḳarnında ḳalmaz; er olan, erliği yüzünden medet ummaz. **194/04**
8496. Er at belinde, ḳız yad -yabancı- elinde belli olur. **191/16**
8497. Er at belinde ölür. **191/17**
8498. Er, atasına; ḳız, anasına beŋzese gerek. **191/26**
8499. Er, ayağından; cömert, elinden… **191/21**
8500. Er ayağınıŋ, cömert eliniŋ ėrmediği yer olmaz. **191/22**
8501. Er başı, at başı çoḳ şeyler görür. **193/25**
8502. Er başı tozsuz olmaz, er aşı tuzsuz olmaz. **194/22**
8503. Er başıyla at başına çoḳ hâller gelir. **193/26**
8504. Er başḳa, cömert yine başḳa. **192/28**
8505. Er damarı (ensâbı), yer damarından çoḳtur. **194/ek1/07**
8506. Er dergâha armağansız gitmez. **192/17**
8507. Er doğruya, Haḳ doğruya… **193/31**
8508. Er düşerse er ḳaldırır, er ḳaldırmazsa yer ḳaldırır. **194/ek2/14**
8509. Er düşerse er ḳaldırır, kör (namert) düşerse kim ḳaldırır? **194/ek2/13**
8510. Er erbap gerek, her ḫaneye (her yapıya) bir bap gerek. **192/19**
8511. Er, ere at bağışlar; er, avrada can bağışlar. **191/25**
8512. Er, ere sille (toḳat) vurunca böyle vurmaḳ gerektir. **191/24**
8513. Er erliğini, ḳadın ḳadınlığını (dirliğini) bilmek gerek. **192/ek2/21**
8514. Er erliğiyle, dirliğiyle; ḳadın ḳadınlığıyla, birliğiyle, terliğiyle yaraşır. **192/ek2/26**
8515. Er erliğiyle, ḳadın ḳadınlığıyla yaraşır. **192/ek2/25**
8516. Er esner, at kişner. **192/04**
8517. Ėr geç olacaḳ olsa gerek, ölecek ölse gerek. **499/08**
8518. Ėr geç olacaḳ olur, ölecek ölür. **497/10**
8519. Ėr geç yine bizim. **195/24**
8520. Er gibi cesurdur. **191/14**

8521. Er ile avrat arasına girilmez. **192/07**
8522. Er ile görüş, cömert ile tanış. **194/16**
8523. Er ile görüşen mert olur, yaman ile görüşen tardolur. **194/15**
8524. Er ile ḳoldaş, cömert ile ḳardeş ol. **194/17**
8525. Er ile yiğit birleşir. **192/27**
8526. Er imdadına yetişmiş, erenler duasını almış. **194/05**
8527. Er iseŋ çıḳ meydana. **192/26**
8528. Er iseŋ er gibi ayağıŋı merdane bas. **192/24**
8529. Er iseŋ erlik ėt, mert iseŋ mertlik ėt. **194/07**
8530. Er iseŋ, mert iseŋ acıŋdan öl; tek namert ḫasise minnet ėtme. **194/ek1/08**
8531. Er iseŋ meydana çıḳ. **194/06**
8532. Er iseŋ meydana gel; erlik, dirlik meydanda belli olur. **192/ek1/01**
8533. Er işi armağansız olur. **192/15**
8534. Er işini eren bitirir. **193/17**
8535. Er işini eren bitirir; faḳir işini, gören bitirir. **193/18**
8536. Er ḳapısına namert sığmaz. **192/12**
8537. Er ḳocasa da göŋlü ḳocamaz. **192/06**
8538. Er loḳması, er ḳursağında (ḳarnında) ḳalmaz. **194/02**
8539. Er, merdane gerek; söz, dürdane gerek. **192/ek1/19**
8540. Er mert olur, mert cömert olur. **193/15**
8541. Er mert, yiğit cömert gerek. **192/25**
8542. Er meydanı cenk, terk-i can meydanıdır; laf meydanı değil. **193/09**
8543. Er meydanı, et meydanı bir değil. **193/10**
8544. Er oğlan, adıyla çağrılır. **191/20**
8545. Er oğlan eve baḳar, kız oğlan ėle baḳar. **191/04**
8546. Er oğlu er, ḳız oğlu ḳızdır. **191/03**
8547. Er oğlu er, mert oğlu merttir. **191/06**
8548. Er oğlu (er oyunu) üçe ḳadar. **191/05**
8549. Er oğlu erdir. **191/02**
8550. Er ol atlan; erlik, dirlik, -birlik, ittihat- derdine ḳatlan. **192/ek2/02**
8551. Er ol da atlan. **191/19**
8552. Er ol da atlan, yedekte at, avulda tavlager ḳullan; ḳapında ḳul, köle, ırgat ḳullan; birisi beylik için, öbürü baylıḳ içindir. **192/ek2/08**
8553. Er ol da atlan, yedekte at ḳullan, ḳapıŋda (yad) ḳul ḳullan. **192/ek2/09**
8554. Er ol da baş ol, taş ol da baş yar. **193/16**
8555. Er ol da baş yar. **191/23**
8556. Er ol da baş yar; bay, bey ol da ḫalḳa (açlara) aş vėr, ḫalḳa göz, baş ol. **192/ek2/29**
8557. Er ol da baş yar; el ol da bir baltaya sap, bir ḳadına sahip ol, bir avula baş ol, baş olmasaŋ taş ağıla taş ol. **192/ek1/02**
8558. Er ol da baş yar; mert, cömert ol da aş vėr. **193/22**
8559. Er ol da baş yar, usta (mimar) ol da taş yar. **192/ek2/04**
8560. Er ol da baş yar, yoḳsa kuru lafla pehlivanlıḳ olmaz. **192/ek2/10**
8561. Er ol da sen de atlan, merd-i meydana gel. **192/ek2/06**
8562. Er ol da yedekte at götür, yediŋde (eliŋde) berat götür; erlik atta değil, berattadır. **192/ek2/07**
8563. Er olan adıyla (laḳabıyla) aŋılır. **191/01**
8564. Er olan ağlamaz, ağlamaḳ çocuḳlar ile ḳadınlarıŋ kârıdır. **194/09**
8565. Er olan ahdinde durur. **193/19**
8566. Er olan ahdinden (sözünden) dönmez. **194/ek2/02**
8567. Er olan, alçaḳlara tenezzül ėtmez. **194/ek2/09**
8568. Er olan altında ḳalmaz; meğerki haḳsızlıḳ ola. **192/22**
8569. Er olan arḳadan taş atmaz. **192/29**
8570. Er olan; armağanı devlet, devleti armağan sanmaz. **192/16**
8571. Er olan bir kere vurur, bir kere söyler. **194/11**
8572. Er olan can vėrir, yurdunu vėrmez. **192/ek1/06**
8573. Er olan cananından canı esirgemez. **193/20**
8574. Er olan cefa günü başın terk ėdendir. **193/07**
8575. Er olan cenkten ḳaçmaz. **193/08**
8576. Er olan, düşmana baş eğmez, baş vėrmez (teslim olmaz); belki aşın, ḳaşın vėrir. **192/21**
8577. Er olan, ekmeğini taştan çıḳarır. **192/11**
8578. Er olan ekmeğini taştan çıḳarır. **193/27**
8579. Er olan ekmeğini taştan çıḳarır. **194/ek2/01**
8580. Er olan; ėl malına, ėl canına göz dikmez. **193/24**
8581. Er olan er dünyada bir at, bir it besler; bir ḳadın ḳullanılır. **192/ek2/31**
8582. Er olan, er meydanında belli olur. **192/ek2/12**
8583. Er olan, eri bataḳtan çıḳarır; şeytan olan, insanı baştan çıḳarır. **192/14**
8584. Er olan erlik ėder, aḳıllı olan dirlik ėder. **194/ek2/05**
8585. Er olan erlik yapar, âḳil ise dirlik yapar. **194/ek2/11**
8586. Er olan, firomâyeye göz, söz atmaz. **192/ek2/22**
8587. Er olan hem şan alır hem vatan. **193/02**
8588. Er olan iḳrarından dönmez. **192/09**
8589. Er olan, ḳadına el ḳaldırmaz. **194/ek2/10**
8590. Er olan; kendi aşını, kendi işini kendi becerir. **192/ek1/20**
8591. Er olan kendi ekmeğini kendi doğrar, kendi ḳarpuzunu kendi keser. **197/ek/16**
8592. Er olan; kendi ekmeğini, kendi ḳarpuzunu kendi keser; kendi tarlasını kendi eker, kendi biçer. **192/ek1/21**
8593. Er olan, merdane gerek; âlem içinde dürdane gerek. **192/20**
8594. Er olan, mert olur. **192/23**
8595. Er olan meydana çıḳar. **193/04**
8596. Er olan ne ağlar ne ağlatır. **194/10**
8597. Er olan ne yaparsa işini tamam yapar. **194/ek2/07**
8598. Er olan nimet üstünde laf vurmaz (söylemez). **193/06**
8599. Er olan (oğlan) bir at, bir it, bir ḳadın besler; er olmayan kişi değil bir at, bir it, bir ḳadın beslemek, hatta bir kedi bile besleyemez. **192/ek1/18**
8600. Er olan (oğlan) kendi atlanır, kendi derdine kendi ḳatlanır. **192/ek1/16**
8601. Er olan (oğlan, öksüz oğlan) kendi göbeğin kendi keser. **192/ek1/17**
8602. Er olan ölür, namerde el uzatmaz. **194/ek2/08**
8603. Er olan, soyunu tanır cins at gibi; er olmayan, soyunu tanımaz keskin it gibi. **194/ek2/15**
8604. Er olan söz altında ḳalmaz. **194/ek2/04**
8605. Er olan "söz bir, Allah bir" dėr, sözünden dönmez. **192/ek1/04**

8606. Er olan sözünden dönmez. **192/10**
8607. Er olan sözünden dönmez. **193/01**
8608. Er olan sözünüŋ sahibi olmaḳ gerek. **194/ek2/03**
8609. Er olan tuğralı ferman taşır. **193/14**
8610. Er olan tükürüğünü yalamaz. **192/08**
8611. Er olan yere düşeni ḳaldırır. **192/ek1/05**
8612. Er olana bir at, bir ḳılıç bir de güzel bir ḳadın, munis bir it yetişir. **192/ek2/11**
8613. Er olana cefa günü sefa sayılır. **193/05**
8614. Er olana cenk günü cefa sayılmaz; belki zevḳ, sefa sayılır. **193/13**
8615. Er olana cenk meydanı seyir meydanı gelir. **193/11**
8616. Er olana işte meydan. **192/30**
8617. Er olandan kötülük gelmez. **194/21**
8618. Er olandan nam, nişan ḳalır. **191/13**
8619. Er olanıŋ sözü demiriŋ kertiği gibidir. **194/ek2/06**
8620. Er olanıŋ vatanı ḳılıcınıŋ gölgesidir. **193/03**
8621. Er olanlar, vatan uğruna başlarını terkiye ḳoyarlar. **192/05**
8622. Ėr olsun, geç olsun; ḫayır olur. **195/25**
8623. Ėr olsun, geç olsun; tek ḫayırlı olsun. **497/15**
8624. Er oyunu birdir. **191/07**
8625. Er oyunu üçe cek. **191/08**
8626. Er oyunu üçe cek (üç kere). **197/ek/15**
8627. Er oyunu üçe cek (üç kere); harp oyunu doḳuz keredir, sekizi hile, biri gerçektir yani erçektir (ercedir). **192/ek2/28**
8628. Er oyunu üçe ḳadar, mert (pehlivan) oyunu düşene ḳadar. **191/09**
8629. Er ölür, adı ḳalır. **191/10**
8630. Er ölür, adı ḳalır. **194/18**
8631. Er ölürse adı ḳalır, dillerde yâdı ḳalır. **191/18**
8632. Er sıḳılmayınca eren yetişmez. **193/28**
8633. Er sözü meydandadır, er olan sözünü gėriye almaz. **194/ek1/05**
8634. Er, sözünden; ḳadın, gözünden belli olur. **192/ek2/16**
8635. Er vurursa bir kere vurur, bileği (bilerek) vurur. **192/ek2/27**
8636. Er vuruşu; bir vuruştur (soḳuştur), bileği soḳuştur; ya ölür ya öldürür. **192/ek2/30**
8637. Er yanında namerdiŋ yüzü ḳızarır. **192/13**
8638. Erazil maḳulesi ile sohbet olmaz. **191/27**
8639. Erbab-ı aḳıl, naḳd-i ömrünü yoḳ yere (beyhude yere) telef ve israf ėtmek istemez; zira her nefes bir ḳadem-i madûde-yi hayat olduğun bilir. **196/ek/06**
8640. Erbabı ara da bul. **196/22**
8641. Erbab-ı aşḳa, terk-i ser ėtmek hüner değil. **196/06**
8642. Erbab-ı aşḳa, terk-i ser hüner değil; muhabbet-i canan için canlar daḫi feda ėderler. **196/31**
8643. Erbab-ı aşḳı baharıŋ neşesi, bülbülleriŋ sedası mest ėder. **196/04**
8644. Erbab-ı aşḳıŋ iradeti elinde değildir. **196/01**
8645. Erbabı bilir. **196/21**
8646. Erbab-ı cedele (nizacıya) sükûttan iyi cevap olmaz. **197/26**
8647. Erbabı devran istemez, yâran ister. **196/10**
8648. Erbab-ı faḳr ve ihtiyacıŋ iḳdarı, vezâif-i insaniye cümlesindendir. **197/25**
8649. Erbab-ı fazl ve hünere riayetsizlik caiz değildir. **191/29**
8650. Erbab-ı gafletiŋ imrar-ı hayatı, maddeten ve manen hederdir. **196/ek/09**
8651. Erbab-ı garaz, her şeye bir ḳulp taḳar. **197/31**
8652. Erbab-ı garaz, vesile-yi maraz… **197/30**
8653. Erbab-ı hayata iḳdam ve tahammül gerek. **196/17**
8654. Erbabı her bap istemez. **196/11**
8655. Erbab-ı hırs aza razı olmaz, ehl-i ḳanaat azı çoḳ görür. **196/03**
8656. Erbab-ı himmet, ashab-ı fazilet olanlarıŋ ocağı sönmez. **196/ek/01**
8657. Erbab-ı himmet, himmet erbabın bilir. **196/05**
8658. Erbab-ı himmete endaze olmaz, ehl-i ḫizmete söz. **196/ek/02**
8659. Erbab-ı hünériŋ izzeti vardır. **197/28**
8660. Erbab-ı hünériŋ ḳıymeti ḳaybolmaz. **197/29**
8661. Erbab-ı iffet ve istiḳamet, kemal-i istirahatle; ashab-ı ḫabaset ve cinayet, zeval-i mezelletle imrar-ı vaḳit ėder. **196/ek/08**
8662. Erbab-ı iḫtizâ‘ (ḫuzû‘) maḳbul enamdır. **196/02**
8663. Erbab-ı ḳanaat, huzur ve rahatla; erbab-ı hırs ve tamah, kemal-i mihen ve meşaḳḳatle imrar-ı hayat ėder. **196/ek/07**
8664. Erbab-ı kemal edep ister, irfan ister. **191/28**
8665. Erbab-ı kemal eserinden mahrum olmaz. **196/30**
8666. Erbab-ı kemal eserinden malum olur. **196/29**
8667. Erbab-ı kemal, ikmalâtın gösterir; cahil usta, kem âlâtın gösterir. **196/32**
8668. Erbab-ı kemal naḳıs olanlarıŋ hâline baḳmaz. **196/14**
8669. Erbab-ı kemali nadan olanlar çekemezler. **196/28**
8670. Erbab-ı kemaliŋ iḳdarı (ḳuvvetlendirilmesi), hikmet-i ameliye muḳtezayâtından addolunur. **197/24**
8671. Erbab-ı kemaliŋ ḳadrini erbabı bilir. **197/23**
8672. Erbabı mal tanır. **196/23**
8673. Erbab-ı nazar yâri ağyardan farḳ ėder. **196/15**
8674. Erbab-ı sefahat, erbab-ı faziletiŋ makûsudur; faziletiŋ makûsu, sefahatiŋ zulmet ve gaflet perdesi ile mestur muzlim cehalet levhasıdır. **192/03**
8675. Erbab-ı sefahatten şecaat umulmaz. **192/01**
8676. Erbab-ı sefahatten vatanperverlik arama; zira sefahat ehli vicdanınıŋ değil, nefsiniŋ esiridir; o zümreden ḫayır gelmez. **192/02**
8677. Erbab-ı tabiatıŋ ekseri, sahib-i laf olur. **195/30**
8678. Erbabı yapsın. **196/20**
8679. Erbab-ı zunûna maarif ehliniŋ ḳadrini sormaḳ abestir. **197/27**
8680. Erbabına baḳtır. **196/25**
8681. Erbabına göster. **196/24**
8682. Erbabına ilm-i hikmet tevdi olunup nâ-ehilden men olunur. **196/27**
8683. Erbabına işlet. **196/19**
8684. Erbabını bulsun. **196/18**
8685. Erbain bekler gibi bekledik. **196/ek/03**
8686. Erbainde ḳar üstüne buz yağar, ḫamsinde de buz üstüne ḳar yağar. **196/ek/04**
8687. Erbainde “Üzüm yer misin?” diye ḫasta üzmeğe beŋzer. **193/21**

8688. Erbainde yağmur duasına davete beŋzer. **196/ek/05**
8689. Erbap âdem vesselam! **196/26**
8690. Erbap gerek bu işe. **196/16**
8691. Erbap gerek, her eve bir bap gerek. **196/08**
8692. Erbap gerek, her ḳapıya bevvap gerek. **196/07**
8693. Erbap her ḳapıya sığar, her ḳapı erbap istemez. **196/13**
8694. Erbap olan her ḳapıya sığar. **196/12**
8695. Erbap olanı zaman ister, devran istemez. **196/09**
8696. İrdiğine el atar, irmediğine taş atar. **498/17**
8697. İrdiğine el uzatır, irmediğine dil. **498/27**
8698. İrdiğine irer, irmediğine taş atar. **498/22**
8699. Erdir, erendir; attır murattır. **193/30**
8700. Ere eren yetişir. **194/01**
8701. Ere erlik, ḳarı ile ḳocaya dirlik yaraşır. **192/32**
8702. Ere erlik, ḳıza ḳızlıḳ yaraşır. **192/33**
8703. Ere ḫizmet iden er olur. **194/13**
8704. Ere ḫizmet iden mert olur, namerde ḫizmet iden tard olur. **194/14**
8705. Ere inanma, suya dayanma. **194/ek1/06**
8706. İre maḳsuda her ki saḳlaya râz. **498/15**
8707. Erek (uzaḳ) sallan başımdan. **198/12**
8708. Eren, arslan postunda; göŋül, dostunda oturur. **197/02**
8709. Eren irdi, gelen gördü. **198/14**
8710. Eren ḳuyusu, ehline derin değil. **197/01**
8711. Eren, safer yetişti. **197/12**
8712. Erenler aşına değme er ḳaşıḳ soḳamaz. **197/ek/04**
8713. Erenler aşḳına; erler, pirler aşḳına. **197/20**
8714. Erenler, azizler hürmetine… **197/19**
8715. Erenler canı için helva pişirir. **197/13**
8716. Erenler canı için her derde dem vurur. **197/09**
8717. Erenler canı için her derde merhem, her havadan dem vurur. **197/08**
8718. Erenler duasını almış. **197/15**
8719. Erenler irdi, er ḳurtuldu. **197/11**
8720. Erenler, evliyalar yatağı olan memleketimizi düşmana çiğnetmeyiz. **197/ek/05**
8721. Erenler hazıra ḳılmış duayı. **197/ek/02**
8722. Erenler helvası azizler pekmezinden… **197/22**
8723. Erenler helvası tatlı olur, yiyenler aziz adlı olur. **197/21**
8724. Erenler helvasını yemiş. **197/16**
8725. Erenler hesabı ḳırḳtır. **197/ek/01**
8726. Erenler mekânına değme er oturamaz. **197/ek/03**
8727. Erenler sofrasına oturmuş, erenler duasını almış. **197/14**
8728. Erenler ya hu, pirim ḫayırlı kişi! **197/10**
8729. Erenlere, azizlere adaḳ adamış. **197/17**
8730. Erenlere, azizlere ḫizmet eder. **197/18**
8731. Erenlere ḳarışmış er dede… **197/06**
8732. Erenlere ḳarıştı. **197/05**
8733. Erenlere ḳatılmış er dede, sen de başıŋ çaresin gör dede. **197/07**
8734. Erenlere uğrayan (baş) irfan olur, aşḳ ile (ḳardeş,) ḳara taş lal olur. **197/04**
8735. Erenleriŋ sağı solu olmaz. **197/03**
8736. Erganun gam ocağında öter. **50/03**
8737. Erganun sesi, bang-i İlahî. **50/07**
8738. Erganun tuttu piyale, nesteren doldurdu cam. **50/04**
8739. Ergeneği (ağıl ḳapısı) ḳapa, ḳaçırırsın ḳuzuyu. **198/11**
8740. Erguvan çiçeği gibi sevimlidir. **50/09**
8741. Erguvan rengi maḳbuldür. **50/08**
8742. Eri er ḳaldırır, körü kim ḳaldırır? **194/ek2/12**
8743. Eri er ḳaldırır, ölüyü diri ḳaldırır. **192/18**
8744. Eri, erbabı gerek. **194/19**
8745. Eridi, aḳtı. **498/20**
8746. Eridi gitti. **498/19**
8747. Erim alan, canım alan… **192/ek2/05**
8748. Eriŋ arḳadaşı erenlerdir. **194/20**
8749. Eriŋ babası er, dedesi yiğit, ecdadı mert oğlu cömerttir. **192/ek1/03**
8750. Eriŋ erliği, ḳızıŋ dirliği gerek. **192/ek1/13**
8751. Eriŋ erliği, ḳızıŋ ḳızlığı bayram gününüŋ yüz aḳlığıdır. **192/34**
8752. Eriŋ malı, canı vatanıŋ selameti için zekâtıdır. **192/ek1/08**
8753. Eriŋ özü, ḳadınıŋ hem sözü hem özü doğru gerek. **192/ek2/17**
8754. Eriŋ sözü namus sözüdür, er sözünden dönmez. **193/01**
8755. Erincek (tembel); iki oturur, bir patlar. **198/10**
8756. İrişir fasl-ı ḫazan, vaḳt-i bahar elden gider. **497/19**
8757. İrişir menzil-i maḳsuduna aheste giden. **498/12**
8758. İrişir muradına "Allah!" diyen. **498/14**
8759. İrişmediği eliŋi uzatma. **498/16**
8760. İrişmediği yer, girişmediği iş mi var! **498/18**
8761. İrişmediği yer, girişmediği iş yoḳ. **498/13**
8762. Erkeği erkek idecek ancaḳ ḳadındır, ḳadını ḳadın idecek hayâ ile hicap ve saygılı terbiye ve feraset ve idrak, ince nezaket ve hassasiyettir. **194/28**
8763. Erkeği erkek iden ḳadındır, eşek iden de ḳadındır. **194/ek1/03**
8764. Erkeğiŋ eli ḳınası ḳadınıŋ yüzü ḳarası… **194/ek1/02**
8765. Erkeğiŋ ḳazandığını ḳadınıŋ ḳazanından aramalı. **194/30**
8766. Erkeğiŋ malı, ḳadınıŋ canı her şeyden pahalıdır. **192/ek2/19**
8767. Erkeğiŋ nefsi bir, ḳadınıŋ nefsi doḳuzdur; ne ḳadar verseŋ az görür, gözü doymaz, verdikçe ardını ḳoymaz (bıraḳmaz). **192/ek2/23**
8768. Erkeğiŋ nefsi birdir, ḳadınıŋ doḳuz. **194/24**
8769. Erkek arslan arslan da dişi arslan arslan değil mi? **194/ek1/01**
8770. Erkek cömert, ḳadın baḫîl olmaḳ muteberdir. **195/15**
8771. Erkek dayıya çeker, ḳız ḫalaya çeker. **194/ek1/04**
8772. Erkek dışarıdan, ḳadın içeriden ḳazanır. **194/29**
8773. Erkek erkekliğini, ḳadın ḳadınlığını bilmek gerektir. **194/27**
8774. Erkek eviŋ başı, ḳadın döşü (göğsü, bağrı) sayılır. **195/04**
8775. Erkek eviŋ başı, ḳadın onuŋ gövdesi sayılır. **195/05**
8776. Erkek eviŋ direğidir, ev ḫalḳınıŋ yüreğidir. **195/10**
8777. Erkek evlat babaya anaya ḳol ḳanat olur, ḳız evlat yabancı ḳapıya ḳol ḳanat olur. **197/ek/07**

8778. Erkek evlat babaya ḳol ḳanat, eyerli at olur; ḳız evlat babaya anaya yabancı ad - at olur. **197/ek/06**
8779. Erkek evlat evlat da ḳız evlat evlat değil mi gel anadan sor baḳalım! **195/17**
8780. Erkek evlat, ḳız evlat hep bir evlattır. **195/16**
8781. Erkek evlenmekten ikrah ėdince ḳız ister istemez evinde ḳalır. **195/20**
8782. Erkek getirir, ḳadın pişirir. **195/01**
8783. Erkek getirmeğe, ḳadın yetkirmeğe çalışmaḳ gerek. **195/03**
8784. Erkek getirmeğe, ḳadın yetkirmeğe (yetiştirmeğe) borçludur. **195/02**
8785. Erkek getirmek, ḳadın yetirmek (yetkirmek) için çalışırlar. **192/ek2/20**
8786. Erkek, ḫocasınıŋ (peygamberiniŋ); ḳadın ḳocasınıŋ dininde gerek. **192/ek2/24**
8787. Erkek insaniyetiŋ başı, ḳadın ise ḳalbidir. **195/06**
8788. Erkek irat, ḳız masraf… **194/25**
8789. Erkek iseŋ erlik ėt, var ḳarınla dirlik ėt. **194/08**
8790. Erkek, iş başında belli olur; ḳadın, aş başında. **195/18**
8791. Erkek, ḳadın birbiriniŋ hem yoldaşı hem sırdaşıdır. **195/09**
8792. Erkek ḳadına hem ḳoldaş hem yoldaş sayılır. **195/11**
8793. Erkek ḳuvvet ve sayiŋ, aḳıl ve muhakemeniŋ; ḳadın letafet ve zarafetiŋ, aşḳ ve muhabbetiŋ birer timsal-i müşaḫḫasıdır. **194/31**
8794. Erkek mala mal ḳatar, ḳadın cana can ḳatar. **192/ek2/18**
8795. Erkek sert olur, dişi nerm olur. **195/12**
8796. Erkekleri insan ėdecek ancaḳ ḳadınlardır. **194/32**
8797. Erkeklik ere, ḳadınlıḳ ḳadına yaraşır. **194/26**
8798. Erkeklik ėtseŋ bütün ėt. **194/23**
8799. Erkeksiz ev boynuzsuz ḳoça beŋzer. **195/08**
8800. Erkeksiz ev, tepesiz ev; ḳadınsız ev, ḳazansız ev. **195/07**
8801. Erkeksiz ev, yelkensiz gemiye beŋzer. **195/14**
8802. Erkeksiz eviŋ dolabı dönmez. **195/13**
8803. Erkekte mi kabahat, dişide mi? **195/19**
8804. Ėrken doğan, soŋraya ḳalan; ḳuru ḳalırmış. **499/11**
8805. Ėrken doğmuş. **195/26**
8806. Ėrken doğmuş ile geç ḳalmışa pay yoḳ. **499/10**
8807. Ėrken ḳalḳan bekrilerdendir. **499/07**
8808. Ėrken ḳalḳan ḳazanır. **195/28**
8809. Ėrken ḳalḳan, yol alır; geç ḳalḳan, umalır ḳalır. **195/23**
8810. Ėrken ḳalḳanıŋ harsı artıḳ, harsı (rızḳı) artıḳ olmazsa baḫtı artıḳ. **197/ek/10**
8811. Ėrken ḳalḳanıŋ rızḳı artar, rızḳı artmasa ḳuvveti artar. **499/06**
8812. Ėrken ḳalḳanıŋ rızḳı artıḳ. **499/04**
8813. Ėrken ḳalḳanıŋ rızḳı artıḳ olur. **197/ek/08**
8814. Ėrken ḳalḳanıŋ rızḳı artıḳ, rızḳı artıḳ olmazsa baḫtı artıḳ olur. **499/06**
8815. Ėrken ḳalḳanıŋ rızḳı artıḳ (ziyade) olur. **195/27**
8816. Ėrken uçan, ėrken göçen yolcunuŋ yolu ḳısalır, ḳolu uzanır. **499/06**
8817. Ėrken yat, erken ḳalḳ. **195/29**
8818. Ėrken yat, ėrken ḳalḳ. **499/03**
8819. Ėrken yat, ėrken ḳalḳ; zinde (sağlam) olursuŋ. **499/06**
8820. Ėrken yatan ėrken ḳalḳar; ėrken ḳalḳan vaḳit, naḳit ḳazanır. **499/06**
8821. Ėrken yatan ḳuş, ėrken uçar; ėrken ḳonan kervan, ėrken göçer. **499/06**
8822. Ėrken yatıp erken ḳalḳmaḳ gerek. **197/ek/09**
8823. Ėrken yola çıḳan yorulmaz, geç çıḳan yorulur. **499/09**
8824. Ėrkencidir. **499/05**
8825. Erkte (iç ḳalede, ḳasırda) sallan! **195/21**
8826. Erle avrat arasına giren nadim olur. **192/ek2/03**
8827. Erler arasına namert yaraşmaz. **192/ek2/13**
8828. Erler arasında namerdiŋ dili ḳısa olur. **192/ek2/14**
8829. Erler arasında namert sıḳılır. **192/ek2/15**
8830. Erler meydanı erenler meydanıdır; cennet-i âlâyı görenler, girenler meydanıdır, aziz canlarını Haḳ yoluna vėrenler meydanıdır. **193/12**
8831. Erlik başḳa, erkeklik başḳa. **191/12**
8832. Erlik, dirlik derdine ḳatlanmayan dirlik, birlik bilmez. **192/ek2/02**
8833. Erlik, dirlik ėl eliyle, ėl malıyla değil; kendi eliŋ, kendi malıŋ ile olur. **192/ek2/01**
8834. Erlik er meydanında belli olur. **192/ek1/10**
8835. Erlik, er meydanında; cambazlıḳ, at meydanında olur. **192/ek1/07**
8836. Erlik ėtseŋ bütün ėt. **193/29**
8837. Erlik; hep vėrmekle değil, er meydanına girmekledir. **192/ek1/14**
8838. Erlik meydanda belli olur. **192/31**
8839. Erlik on, doḳuzu hiledir. **192/ek1/09**
8840. Erlik on ise doḳuzu hiledir. **191/11**
8841. Erlik soŋradan olmaz. **194/12**
8842. Erlik; vurmaḳla değil, vėrmekle artar. **192/ek1/15**
8843. Erlik yiğitlik, mertlik cömertlik ile aŋılır. **193/23**
8844. Erlikte dirlik gerek. **192/ek1/11**
8845. Erlikte dirlik gerek, cenkte birlik (ittifaḳ) gerek. **192/ek1/12**
8846. Ėrmediği yer, girmediği delik mi var! **498/28**
8847. Ermeni gammazlığı, kedi ḳurnazlığı beraberdir. **198/09**
8848. Ermeni gelini gibi ḳırıtır. **198/05**
8849. Ermeni gibi gammaz. **198/08**
8850. Ermeni gibi gammaz, Yahudî gibi hilebazdır. **198/03**
8851. Ermeni gibi gammaz, Yahudî gibi oŋmazdır. **198/04**
8852. Ermeni ile Rum birbiriyle pek dost olmaz. **198/06**
8853. Ermeni'de irfan, Yahudî'de pehlivan az bulunur (bulunmaz). **198/02**
8854. Ermeni'den dönme, soŋradan görme… **198/07**
8855. Ermeni'niŋ eŋ oŋmazı, gammazlığı yine bilir. **198/08**
8856. Ėrmeyen el, iş bilmez; görmeyen göz, işitmeyen ḳulaḳ iş görmez, söz bilmez. **497/18**
8857. Ersiz dul, izsiz yol… **191/15**
8858. Ėrte günüŋ sahibi var. **499/14**
8859. Ėrte (sabah) ola, ḫayır ola. **499/19**

8860. Ėrteye ḳalan, arda ḳalır. **499/13**
8861. Ėrteye ḳalan, arḳaya ḳalır. **499/12**
8862. Ėrteye ḳalan, arḳaya kalır; arḳaya ḳalan, unutulaḳalır, belki ḳaybolur. **499/02**
8863. Ėrteye ḳalan beladan ḳorḳulmaz. **499/16**
8864. Ėrteye ḳalan beladan ḳorḳulmaz. **499/21**
8865. Ėrteye ḳalan beladan ya can ḫalas ya palas pandıras. **499/20**
8866. Ėrteye ḳalan iş, arda ḳalır. **497/09**
8867. Ėrteye ḳalan iş, arḳaya (arda) ḳalır. **499/01**
8868. Ėrteye ḳalan iş, kerteden çıḳar. **499/15**
8869. Ėrteye ḳalan iş, ya soŋa ḳalır ya doŋa ḳalır. **499/18**
8870. Ėrteye salma işiŋi ey gafil; ėrte günüŋ sahibi var, düşün gafil. **499/17**
8871. Ervah ki tuḫfe-yi Ḫüda'dır, ḫak-i reh-i şah-ı enbiyadır. **198/13**
8872. Erzen (darı), efşan olmaz imiş kesrete. **195/22**
8873. Erzincan'da bir ḳuş var, ḳanadında gümüş var, gitti yârim gelmedi, elbet onda bir iş var. **197/ek/18**
8874. Erzurum'da bağ olmaz, ḳara üzüm aḳ olmaz. **197/ek/17**
8875. Erzurum'da bağ olmaz, (siyah) ḳara üzüm ağ (aḳ) olmaz. **233/01**
8876. Esafil büyüyünce asilzadelere zulm ėderler. **201/08**
8877. Esafil-i nâstan boyuŋu satın al (ayır). **201/07**
8878. Esame defterinde ismi yoḳ. **201/19**
8879. Esame defterinden ismini silmişler. **201/20**
8880. Esamesini oḳumazlar öylesiniŋ. **201/17**
8881. Esaret, aḫlaḳı bozduğu gibi hürriyet de aḫlaḳı bozar; yani her şeyiŋ ifratı aḫlaḳı bozar. **201/18**
8882. Esaret esarettir, hürriyet hürriyettir; esarette hürriyet olmaz, hürriyette esaret bulunmaz. **201/12**
8883. "Esaret hürriyetten iyidir." dėrlerse inanma, "Hürriyet fazilet-i aḫlaḳtan iyidir." dėrlerse yine inanma; ancaḳ "Hürriyet fazilet-i aḫlaḳla tevemdir." dėrlerse inan; zira aḫlaḳsız hürriyet esvapsız esaret gibidir. **201/14**
8884. Esarete derbân olmaḳtan hürriyete ḳurban olmaḳ yeğdir. **201/16**
8885. Esaretten farḳı yoḳ. **201/13**
8886. Esas her şeyde aranır. **200/15**
8887. Esas ḳurulmayınca fer' yapılmaz. **201/01**
8888. Esası batıl olan bir şeyiŋ fer'i de batıldır. **200/17**
8889. Esâs-ı beytten eser yoḳ. **168/01**
8890. Esası olmayan söz batıldır. **200/19**
8891. Esassız dava, hükümsüzdür. **200/18**
8892. Esassız iş, esassız söz maḳbul değildir. **200/16**
8893. Esbabını Allah ḫalḳ ėder her şeyiŋ. **201/02**
8894. Esbabını aramaḳ gerek. **201/04**
8895. Esbapsız bir şey olmaz. **201/03**
8896. Esb-i ḳalemiŋ sen de inânın çekerek tut. **201/15**
8897. Esb-i nermiŋ çiftesi sertiz olur. **201/06**
8898. Esb-i nermiŋ çiftesi sertiz olur. **201/10**
8899. Esb-i rehrev, yemini efzun eyler. **201/09**
8900. Esbiŋ vur pâbendin evvel, soŋra ḳıl tevdi-yi Haḳ. **201/05**
8901. Ese 'İsa', Muse 'Musa' dėmektir. **201/23**
8902. Ese (İsa), Muse (Musa) geldiler. **201/22**
8903. Ese Musa, Köse Musa bir arada. **201/24**
8904. Ese'den, Muse'den, keseden, kebîseden bazen dereden tepeden söz attıḳ. **201/21**
8905. Esen aman… **208/06**
8906. Esen aman dėştiler, esen yel gibi yola düştüler. **208/05**
8907. Esen aman dėştiler, esneyip esneyip gülüştüler. **208/03**
8908. Esen aman soruşmadan laf ėtmek ayıp sayılır. **208/04**
8909. Esen aman soruşmaḳ âdet-i insaniyedendir. **208/02**
8910. Esen esti, geçen geçti. **208/07**
8911. Esen yel, göçen sel her şeyi getirir. **208/08**
8912. Esen yel, yağmur getirir; göçen sel, çamur getirir. **208/09**
8913. Esen yelden, göçen buluttan nem ḳapar. **207/37**
8914. Esen yelden ḳorur, çırağ gibi başında durur. **207/42**
8915. Esen yelden saḳınan insanlar sırası gelir ateşten bile saḳınmazlar. **207/38**
8916. Esen yelden saḳınır. **207/39**
8917. Esen yelden, uçan buluttan nem ḳapar zariftir. **207/36**
8918. Esen yelden, uçan ḳuştan, göçen buluttan ḫaber arar ve sorar sıraya geldik. **207/40**
8919. Esen yelden, uçan ḳuştan imdat umar biçare. **208/01**
8920. Eser; amma yağmaz. **201/40**
8921. Eser bıraḳmamış, keder bıraḳmış. **168/03**
8922. Eser devlet yeli ferhan ėder; amma ne gün bilmem! **201/39**
8923. Eser savurur. **201/41**
8924. Eser yellerden saḳınsaŋ daḫi olacaḳ yine olur. **207/41**
8925. Eserden müessire -haḳḳıyla- intiḳal ḳaidesini bilmek ilmi; ehl-i tecrübe, erbab-ı ilim ve tefekkürüŋ kârıdır. **166/ek1/01**
8926. Eserden müessire intiḳal ėttim. **166/ek1/02**
8927. Eserden müessire intiḳal ḫususunda daḫi bir nispet vardır. **168/07**
8928. Eserden müessire intiḳal ḳaidedir. **168/06**
8929. Eseri görünmez. **168/04**
8930. Eseri, izi ḳalmamış. **168/02**
8931. Eser-i nafi himmet ve ḫizmetle meydana gelir. **168/08**
8932. Eseriŋ müessir olması sebebiniŋ müessir olmasındandır. **168/05**
8933. Esip geldi, esip gitti. **201/31**
8934. Esip geldi ḳısmeti, esip gitti. **201/32**
8935. Esip gelen ḳısmeti esip savurma. **201/36**
8936. Esip savurdu. **201/35**
8937. Esir; amma sevda esiri. **208/34**
8938. Esir azat ėtmiş ḳadar sevap ḳazandı. **208/32**
8939. Esir, azat olmasını elbette diler. **208/25**
8940. Esir damıdır. **208/28**
8941. Esir damına beŋzer. **208/27**
8942. Esir damına tıḳtılar. **208/26**

8943. Esir de Allah'ıŋ ḳuludur, esire eza ve cefa haramdır. **208/23**
8944. Esir esirdir; faḳat esir azat ḳabul ėtmez ḳul değildir. **208/14**
8945. Esir gibi çalıştırır. **208/20**
8946. Esir gibi ḳullanır. **208/29**
8947. Esir gibi satıldı. **208/22**
8948. Esir gibi yėr, esir gibi çalışır. **208/24**
8949. Esir pazarından alınmış avrat, avrat olmaz. **208/30**
8950. Esir pazarından alınmış, avrat pazarında satılmış. **208/31**
8951. Esirciden insaf aranmaz. **208/16**
8952. Esirciden kendiŋi saḳın. **208/17**
8953. Esirciden ḳurtulmuş gibi sevindi. **208/18**
8954. Esireniŋ eli, dili, aḳlı ḳısa olur; saḳalı köse olur. **202/01**
8955. Esirgediğiŋ sır olsun, esirgemediğiŋ iyilik. **202/11**
8956. Esirgediğiŋ sır olsun, istemediğiŋ kir olsun. **202/12**
8957. Esirgenen aş dökülür. **208/15**
8958. Esirgenen söz sır olsun. **208/33**
8959. Esirlere eziyet ėtmek insanlıḳ değildir, esirlere iş gördürmek hayvanlıḳ değildir. **208/21**
8960. Esirlikten ḳurtulmuş gibi sevindik. **208/19**
8961. Eski ad değişmekle eski yâd (san) değişmez. **202/24**
8962. Eski âdem eski ḳan, eski can taşır. **202/43**
8963. Eski âdet, eski dert… **206/22**
8964. Eski âdet her yerde bulunur. **206/20**
8965. Eski âdet ḳolay ḳolay unutulmaz. **206/21**
8966. Eski âdet tėz terk olunmaz. **206/19**
8967. Eski âdet yeŋi şehre (köye) sığmaz. **204/31**
8968. Eski âdete riayet ėderler. **204/27**
8969. Eski âdeti güderler. **204/28**
8970. Eski âdettir, el öpülür; terk olunmaz. **206/18**
8971. Eski ağza yeŋi aş arar. **202/17**
8972. Eski ağza yeŋi aş, eski başa taze dert olmaz. **202/18**
8973. Eski ağza yeŋi taam… **203/08**
8974. Eski atamıŋ örekesidir. **202/45**
8975. Eski ayaḳḳabı, eski ḳap bitpazarında. **202/25**
8976. Eski ayaḳḳabıdan ḳavaf dükkânı olmaz zannėtme. **202/20**
8977. Eski ayaḳḳabıdan nazarlıḳ asmış. **202/23**
8978. Eski ayaḳḳabıdır. **202/21**
8979. Eski ayaḳḳabıyı dama atarlar. **202/19**
8980. "Eski Ay'ı ne yaparlar?" diye sormuşlar, o da dėmiş ki: "Keser keser yıldız yaparlar." **202/22**
8981. Eski bağıŋ kütükleri yeŋi bağa dikilince yeŋi bağ eski bağ gibi görülürmüş. **202/29**
8982. Eski bağıŋ yeŋi kütükleri (çotuḳları) mahsul vėrse de bir, vėrmese de bir. **202/33**
8983. Eski bağıŋ yeŋi kütükleri mahsul vėrmese ya suyundandır ya ḫuyundan. **202/35**
8984. Eski baḳırıŋ sesi ḳaba olur. **202/36**
8985. Eski baḳırıŋ taḳırtısı, öyle âdemiŋ laḳırtısı diŋlenir mi! **204/26**
8986. Eski bal ḳovanınıŋ azmanı (beyi) ne bal yapar ne pekmez. **202/31**
8987. Eski bardaḳlar cam oldu. **202/38**
8988. Eski baş eski aş, eski aş eski âdem ister. **202/43**
8989. Eski başağrısıdır. **202/44**
8990. Eski bezden don olmaz, eski ayaḳḳabıyla gün olmaz. **203/30**
8991. Eski, bildiğimiz ḳopuydur(?); lakin çılbırıyla tasması değişmiş. **203/40**
8992. Eski, bildiğiŋ çamlar bardaḳ oldu. **202/40**
8993. Eski, bildiğiŋ ittir; doḳunma, geç. **202/41**
8994. Eski, bildiğiŋ ḳurttur. **202/34**
8995. Eski, bildiğiŋiz kindar ve adüv-şikârdır. **202/16**
8996. Eski bina aḳrebi gibi her yerden çıḳar. **202/30**
8997. Eski bina tamir olunursa da yeŋiniŋ adı başḳadır. **202/32**
8998. Eski Cami, Yeŋi Cami; hep birdir onlarıŋ namı. **203/13**
8999. Eski Cami'de dilenir, Yeŋi Cami'de ḫayrėder. **203/15**
9000. Eski Cami'den hasır çalar, Yeŋi Cami'ye ḫayrėder. **203/14**
9001. Eski camlar bardaḳ oldu. **202/38**
9002. Eski camlar bardaḳ oldu, bardaḳlar badeye, badeler saḳi-yi gülçehre eliyle sarḫoşlara yardaḳ oldu. **203/10**
9003. Eski camlar bardaḳ oldu, eski tatlar bardaḳlarda yardaḳ oldu. **203/09**
9004. Eski camlar bardaḳ oldu, yeŋileri yardaḳ oldu. **203/23**
9005. Eski canavar, eski cani… **203/11**
9006. Eski ceviz çürük olur. **203/12**
9007. Eski çarıḳtan nazarlıḳ assın. **203/35**
9008. Eski çoban eski ḫuyunu terk ėtmez. **203/38**
9009. Eski çobandır; ḫuyu malum, soyu malumdur. **203/37**
9010. Eski çorbacıdır, eski ḫalḳ onu tanır. **203/36**
9011. Eski çulunu atmış; amma eski ḫuyunu atmamış (bıraḳmamış). **203/39**
9012. Eski defterleri ḳarıştırır. **204/18**
9013. Eski defterleri ḳarıştırmaḳ züğürtlüğe işarettir. **204/19**
9014. Eski dehen -ağız-, eski zehen -ḳuvve-yi idrak-; zamanına göre yaraşır, iş görür; zamanına göre de hiçbir şeye yaramaz; zira her şeyi zaman gösterir, bildirir, öğretir. **204/08**
9015. Eski demi, eski macerayı artıḳ aŋma. **204/22**
9016. Eski demi güder, eski macerayı aŋar hep; eski demi, eski macerayı aŋma, aŋarsaŋ dem-i zamana baḳ, baḳ da "O da bir dem imiş." dė geç. **204/24**
9017. Eski demiŋ eski macerasını oḳur; amma diŋleyen yoḳ. **204/23**
9018. Eski derdi ḳozar. **204/01**
9019. Eski derdi ḳozdurmağa, eski defterleri ḳarıştırmağa gelmez. **204/05**
9020. Eski derdi ḳozğama. **204/07**
9021. Eski derdi tuttu dėsene! **204/02**
9022. Eski dert eski deva, eski köy eski hava (âdet) ister. **204/06**
9023. Eski dert, eski maraz… **204/03**
9024. Eski dert, eski maraz; kel tavuḳ, kel ḫoroz. **204/04**
9025. Eski dost, düşman olmaz. **204/11**

9026. Eski dost, düşman olmaz; ḳart (iḫtiyar) Ḳazaḳ, Müslüman olmaz. **204/14**
9027. Eski dost, düşman olmaz; yeŋi ağaçtan keman olmaz. **204/19**
9028. Eski dost, düşman olmaz; yeŋisinde vefa olmaz. **204/13**
9029. Eski dost, düşman olmaz; yeŋisinden vefa gelmez. **204/17**
9030. Eski dost, düşman olmaz; yeŋisine inan olmaz. **204/12**
9031. Eski dost, eski ḳapınıŋ halḳasını tanır. **204/16**
9032. Eski dost, eski ḳapıyı arar. **204/15**
9033. Eski dost, eski post… **204/10**
9034. Eski dost, yeŋi post… **204/09**
9035. Eski dostuŋ gümüş halḳası yeŋi dostuŋ altın halḳasından yeğdir. **204/17**
9036. Eski Dünya, Yeŋi Dünya (Amerika) hep bir dünya. **204/21**
9037. Eski eskidir, eski yeŋi olmaz; eskiye yeŋi vėrilmez. **204/30**
9038. Eski eskidir, eskiden yeŋi olmaz; ancaḳ iyi mal eskidikçe ḳıymeti artar, erbabınıŋ elinde şanı, şöhreti artar. **202/47**
9039. Eski eskidir, yeŋi yeŋidir; eski yeŋi, yeŋi eski sayılmaz. **206/03**
9040. Eski esrik devedir, tımar ḳabul ėtmez; eski bildik maymundur, terbiye, şimar(?) ḳabul ėtmez. **202/15**
9041. Eski fese bir bardaḳ; Yahudî, Yahudî'ye yardaḳ… **206/26**
9042. Eski gâh, eski post… **207/12**
9043. Eski gırbal eski emekdar… **206/24**
9044. Eski göz ağrısı… **207/06**
9045. Eski hâl eski ḫuyu, eski damar eski soyu ḳovar. **203/28**
9046. Eski hamam, eski tas… **203/17**
9047. Eski hamam, eski tas… **203/18**
9048. Eski hamamıŋ eski tası, eski başıŋ eski ağrısı. **203/19**
9049. Eski hamamıŋ yeŋi çırağı, kel başıŋ altın tarağı… **203/21**
9050. Eski hamamıŋ yeŋi tası, eski başıŋ yeŋi ağrısı ḳabîlindendir. **203/20**
9051. Eski ḫar, eski palan… **203/22**
9052. Eski hasır, eski mısır arar. **203/41**
9053. Eski havasına, kendi dendenesine oynar. **207/18**
9054. Eski havasına oynamaḳ ister; amma eski havalar çoḳtan geçti. **207/17**
9055. Eski ḫayratı da berbat ėttiler dėsene! **203/32**
9056. Eski ḫayratı da ḫarap ėtti. **203/31**
9057. Eski hayvan, eski çobandan ürkmez; eski hayvan, eski sayvandan börkmez. **203/38**
9058. Eski ḫuyu tuttu. **203/27**
9059. Eski ḫuyudur, vazgeçmez; içer amma az içmez. **203/29**
9060. Eski it, eski kedidir. **202/39**
9061. Eski it eski mandırada, eski Çingene eski samandıradadır. **202/37**
9062. Eski keserle ustalıḳ bu ḳadar olur. **207/03**
9063. Eski ḳonağıŋ yeŋi baḫşişi… **206/25**
9064. Eski ḳonağıŋ yeŋi ḫayratı… **206/28**
9065. Eski ḳovada su durmazsa da ayıp değil. **206/30**
9066. Eski köye eski âdet ister, eski derde eski deva ister. **207/09**
9067. Eski köye yeŋi âdet çıḳarma. **206/14**
9068. Eski köye yeŋi âdet çıḳarma. **207/10**
9069. Eski köyüŋ eski âdeti eski başıŋ eski külahı ḳabîlindendir. **207/11**
9070. Eski köyüŋ eski havası (eski âdeti) eski derdiŋ eski devası ḳabîlindendir. **207/13**
9071. Eski ḳurt, başeskisi ağa. **206/27**
9072. Eski ḳurttur. **204/20**
9073. Eski kütüğe baḳtırmalı. **207/07**
9074. Eski kütük… **207/05**
9075. Eski kütükte ismi yoḳ. **207/08**
9076. Eski mektuplar duası: "Aḫiret gözüyle, hasret yüzüyle, dünya gözüyle görüşmek nasip eyleye, âmin!" **207/15**
9077. Eski ne ḳadar tamir de olsa yeŋi yerini tutamaz. **206/11**
9078. Eski pamuḳtan bez olmaz, kötü demirden ḳılıç olmaz. **203/25**
9079. Eski pamuḳtan bez, taze gelinden söz olmaz. **203/26**
9080. Eski pazarıŋ eski tellalıdır. **202/42**
9081. Eski püskü toplayan, çaputçu, eskiler alan hep bir arada… **202/46**
9082. Eski sahan, eski tencere ḳapağı da olsa soḳağa atılmaz. **206/16**
9083. Eski samanıŋ tozunu yėdiriciden değil, yiyenlerden sormalı. **206/15**
9084. Eski samanları ḳarıştırır. **206/12**
9085. Eski Saray baltacısı Eski Yusuf, Eski Mehmed meşhurdurlar. **205/23**
9086. Eski saraydan ihsan çıḳmasını bekler. **205/20**
9087. Eski saraydan ihsan çıḳtı. **205/21**
9088. Eski saraydan zekât çıḳtı. **205/22**
9089. Eski söz, eski mesel; eski mesel, eski asel gibidir. **205/15**
9090. Eski söz, eskimez bez. **204/25**
9091. Eski söz eskimez bez gibi daima aranır. **205/17**
9092. Eski söz, eskimez tel hasır gibidir. **203/42**
9093. Eski söz, iyi söz her daim, her yerde söylenmez, bulunmaz sözdür. **205/16**
9094. Eski sözdür eskimez püskümez. **203/38**
9095. Eski sözler masal (mesel) gelir; diŋleyen ve aŋlayana zemburlu asel gelir, diŋlemeyen ve aŋlamayana zembilli kesel gelir. **205/14**
9096. Eski süpürge… **205/27**
9097. Eski süpürgeyi çöplüğe atarlar. **205/28**
9098. Eski süpürgeyi dama atarlar. **205/29**
9099. Eski şaḳirtler birbini bilirler. **202/27**
9100. Eski şamdanıŋ mumunu arar. **206/02**
9101. Eski şehir, yeŋi şehir alan er, vėren erdir. **206/10**
9102. Eski şehir, yeŋi şehir baba yurdu… **206/07**
9103. Eski şehre (köye) yeŋi âdet eski başa yeŋi sarıḳ ḳabîlinden sayılır. **206/06**
9104. Eski şehre yeŋi âdet… **206/04**
9105. Eski şehre yeŋi âdet gibidir. **206/08**
9106. Eski şehriŋ eski âdeti bozulmaz. **206/05**

9107. Eski şehriŋ eski âdetini artıḳ arama. **206/09**
9108. Eski tabir, eski söz maḳbuldür (erbabına göre). **203/34**
9109. Eski tabir, eski söz maḳbuldür maḳul olursa. **203/01**
9110. Eski tas, eski hamam… **203/16**
9111. Eski tav, eski tavşan ḳovalar. **206/13**
9112. Eski tavı tavsadı. **206/17**
9113. Eski tavuḳ, eski ḫoroz… **203/06**
9114. Eski taz, eski ḫoraz… **203/07**
9115. Eski un çuvalıdır, vurduḳça tozar (tozlanır). **203/24**
9116. Eski ustanıŋ yeŋi çırağıdır. **202/28**
9117. Eski üstat… **202/26**
9118. Eski vaḳit macerasını diŋletmek ister. **207/16**
9119. Eski var yeŋiyi eskitir, yeŋi var eskiyi aratır. **205/35**
9120. Eski yaraları tazeleme. **207/19**
9121. Eski, yeŋi olmaz. **202/26**
9122. Eski yeŋi olmaz, iḫtiyara genç olmaz. **203/03**
9123. Eski yeŋidir, yeŋi eskidir. **206/01**
9124. Eski yeŋiyi eskitir; kir, pas gemiyi eskitir. **205/36**
9125. Eski yüze yeŋi astar, büyük hikmet bunda var. **207/32**
9126. Eski zaman âdemleri yeŋiden ḫoşlanmazlar, dėrler; amma ḳart ḳoynunda ḳalaç (simit) var, ḳarmalasaŋ (araştırsaŋ) kümeç (çörek) var. **204/32**
9127. Eski zaman âdemleri yol göstermeyeydiler yeŋi zaman âdemleri yolsuz ḳalırdılar. **205/10**
9128. Eski zaman binası gibi metîndir. **205/09**
9129. Eski zaman, eski aḳvam-ı Türkân cenkçiliğinde at tavında, yiğit çağında, ḳılıç ḳılavında, oḳ ile yay sadağında hazır gerek. **205/02**
9130. Eski zaman ḳafalı adamdır. **205/07**
9131. Eski zaman masalı diŋlemeğe vaḳit yoḳ. **205/05**
9132. Eski zaman masalı oḳur. **205/03**
9133. Eski zaman masalı, yeŋi zaman osallarına (uysallarına) meseli isal(?), aks-i amel gibi gelir, uslularına muslin(?) ḳadife gibi gelir. **205/04**
9134. Eski zaman masalında aŋlayana biŋ hisse var, aŋlamayana bir hisse de yoḳ. **205/08**
9135. Eski zaman sözleri şimdi masal (mesel) oldu. **205/13**
9136. Eski zaman, yeŋi zaman; gün olur doldur ambarıŋa arpa, saman, gün gelir bazen tıḳar postuŋa sarı saman, gün olur aydın günüŋ olur ḳaraŋlıḳ duman. **205/12**
9137. Eski zaman, yeŋi zaman her vaḳit bulunur yaḫşi, yaman; her ikisi de ḳaraŋlıḳ dumandır. **205/11**
9138. Eski zaman, yeŋi zamanıŋ sır aynasıdır. **204/35**
9139. Eski zamanıŋ, geçmiş zamanıŋ arpa, saman gibi arandığı zaman da olur. **205/01**
9140. Eski zamanıŋ ḳurt masalını diŋledik. **205/06**
9141. Eskici Çıfıt gibi "Eskiler alayım!" laḳırtısı… **207/04**
9142. Eskici Ḳaspar… **207/02**
9143. Eskici Ḳoca'ya "Ḳalḳ." dėmişler "İğnem başımda." dėmiş. **206/23**
9144. Eskiden yeŋi olmaz. **205/34**
9145. Eskiden yeŋi olmaz, eski ağaçtan (su selvisinden) gemi olmaz. **205/37**
9146. Eskidiyse Yahudî ile gör hesabını. **206/33**
9147. "Eskiler alayım!" yaḫut "Eski fese bir bardaḳ…" ḳabîlinden sözlerdir. **206/32**
9148. Eskiler müşterisi eski Çıfıt'tır. **206/36**
9149. Eskileri ḳozğama, eski derdimi ḳozdurursun. **206/31**
9150. Eskileriŋ itibarı olaydı Yahudîler müşteri olmazdı. **207/14**
9151. Eskilik galip olur rütbe-yi istidada. **204/29**
9152. Eskimeyen söz sözdür. **207/01**
9153. Eskimez ayaḳḳabı, ḳırılmaz ḳap olmaz; meğer gayret ile ḳanaat ola. **205/19**
9154. Eskimez bez, iyi söz daima aranır. **205/18**
9155. Eskimez esvap ilim ve edeptir. **205/24**
9156. Eskimez meta ilim ve marifettir; arayan bulur, alır. **205/26**
9157. Eskimez meta olmaz; meğerki ilim ve edep ola. **205/25**
9158. Eskiniŋ adı var, yeŋiniŋ tadı var. **203/33**
9159. Eskiniŋ adı var yeŋiniŋ tadı var. **204/33**
9160. Eskiniŋ ḳadir ḳıymetini bilmeyen yeŋiniŋ ḳadir ve ḳıymetini hiç bilmez. **204/34**
9161. Eskiniŋ ḳadir ḳıymetini bilmeyen, yeŋiniŋ ḳadir ve ḳıymetini hiç bilmez. **202/26**
9162. Eskiniŋ ḳadrini bilmeyen yeŋiniŋ ḳadrini bilmez. **206/29**
9163. Eskiniŋ ḳadrini bilmeyen yeŋiniŋ ḳadrini bilmez; eski yeŋiniŋ aslı, yeŋi eskiniŋ faslıdır (mevludu, gölgesidir). **205/33**
9164. Eskitepe bildiğimiz tepedir. **203/05**
9165. Eskitepe'ye varıldı. **203/04**
9166. Eskittiği hasıra değmez. **203/43**
9167. Eskiye elbette yeŋi vėrmezler. **206/35**
9168. Eskiye itibar ḳalmadı. **205/30**
9169. Eskiye itibar olaydı bitpazarına nur yağardı. **205/32**
9170. Eskiye itibar olaydı bitpazarına nur yağardı. **206/37**
9171. Eskiye itibar olaydı Yahudîlere olurdu. **205/31**
9172. Eskiye yeŋi vėrilmez. **202/26**
9173. Eskiye yeŋi vėrmezler. **203/02**
9174. Eskiye yeŋi vėrmezler, âdettir. **205/38**
9175. Eskiyi Yahudî'ye satarlar. **206/34**
9176. Eskiyi yamaştır, ki yeŋiyi araştırmayasın. **207/20**
9177. Eslaf aḫlafa hüsn-i misal olursa aḫlaf da aḫlafına numune-yi imtisal olur. **202/55**
9178. Eslaf, aḫlafıŋ; aḫlaf, eslafıŋ âkis, makûs ayinesi, ayinenümasıdır. **202/48**
9179. Eslaf, aḫlafıŋ eski muhafızı (ḳalesi); aḫlaf, eslafıŋ yeŋi muhafızıdır. **202/50**
9180. Eslaf, aḫlafıŋ hârisi; aḫlaf, eslafıŋ vârisidir. **202/49**
9181. Eslaf, aḫlafıŋ ḫayrü 'l-ḫadimidirler. **207/23**
9182. Eslaf aḫlafıŋ rehberidir. **207/25**
9183. Eslaf; aḫlafına her hâlde hüsn-i misal olmalı, su-yi misal olmamalıdır. **202/54**

9184. Eslafıŋ aḫlafı kendisine ḫayrü ’l-ḫalef olmazsa ya cehalet marazından ya da aḫlaḳ ile ḳanıŋ bozulmasından ileri gelir. **202/56**
9185. Eslafıŋ amal ve imali, aḫlafıŋ mahall-i intibah-ı amalidir. **202/52**
9186. Eslafıŋ destgâhı, aḫlafıŋ mahall-i ders-i ibret ve intibahgâhıdır. **202/51**
9187. Eslafıŋ vârisleri aḫlaftır, aḫlafıŋ vârisleri de evlat ve ahfattır; meğerki aḫlaf ḳadirdan, ḳadirşinas olalar. **207/24**
9188. Eslafıŋ zaman-ı maziye geçen tariḫi (teracim-i ahvali), aḫlafıŋ zaman-ı hâlde alacağı intibah dersleridir. **202/53**
9189. Eslemediğiŋ taş, baş yarar; abaysımadığıŋ (ehemmiyet vėrmediğiŋ) âdem, adam olur. **207/22**
9190. Eslemediğiŋ (ummadığıŋ) taş araba devirir. **207/21**
9191. Esma çeker, saḳın yanına varma; esması üzerine sıçrar. **207/29**
9192. Esma oḳur, yosma doḳur. **207/30**
9193. Esmânı eksilmez cevahir gibi. **168/23**
9194. Esmanıŋ eserini bekler. **207/33**
9195. Esmanıŋ, müsemmanıŋ daha ne olduğunu aŋlayamamış. **207/35**
9196. Esmânına göre mal vėrilir. **168/24**
9197. Esma’sını al, Yosma’sını bıraḳ. **207/34**
9198. Esmayı üstüne sıçrattı. **207/31**
9199. Esmer güzeli güzeldir. **207/27**
9200. Esmer undan börek, onu yėmeğe pekmez gerek, beyimiz gerek. **207/28**
9201. Esmeri al, bağla; geç ḳarşısına sen ağla. **207/26**
9202. Esmerî güzel, ablaḳî çehre… **207/43**
9203. Esmerimi görmeyince… **207/44**
9204. Esnaf bitaraf gerek. **229/16**
9205. Esnaf çırağıdır. **229/17**
9206. Esnaf hâlini esnaf bilir. **229/19**
9207. Esnaf ketḫüdası gibi… **229/22**
9208. Esnaf müşteriniŋ ḳılığına ḳıyafetine baḳmaz, kesesine baḳar. **229/23**
9209. Esnafa baş gereği insaftır. **229/15**
9210. Esnafa ḫizmet ėtmiş âdem esnaf hâlini bilir. **229/18**
9211. Esnafa ḫizmet ėtmiş; insafa ḫizmet ėtmemiş. **229/20**
9212. Esnafa insaf gerek. **229/14**
9213. Esnafa yaḳışan insaftır. **229/13**
9214. Esnafça alışvėriş gerek. **229/12**
9215. Esnaf-ı bî-insaf zümresinden… **229/25**
9216. Esnaf-ı ümem… **229/03**
9217. Esnafın ḳarnı geniş olmaḳ gerek. **229/26**
9218. Esnafıŋ yüz aḳlığı insaftır. **229/21**
9219. Esna-yı mütalaamda gördüğüm eserler… **168/25**
9220. Esna-yı seyahatte çoḳ şeyler görülür. **168/26**
9221. Esna-yı seyahatte görülen şeyler esna-yı rüyada bile görülmez. **168/27**
9222. Esna-yı tefekkürde ḫatıra gelip geçen şeyler uzun ömürde başa gelip geçen şeylerden çoḳtur. **168/28**
9223. Esnek, esnek getirir. **208/10**
9224. Esnek, esnek getirir; esen yel, yağmur getirir. **208/11**
9225. Esnek, esnek getirir; yumuşaḳ yürek, insana istek getirir. **207/45**
9226. Esnek (esneme), esnemek getirir; uzun söz, uyḳu getirir. **208/12**
9227. Esnek (esneme), esnemek getirir; uzun söz, uyḳuya istek getirir. **208/13**
9228. Esrar içmek haramdır, esrarı ifşa ėtmek de haramdır. **201/29**
9229. Esrar-ı aşḳı ancaḳ ehl-i aşḳ bilir. **201/25**
9230. Esrar-ı derun-ı ḳalbi ketmėtmek dûr-endişliğe alamet, ifşa ėtmek hamaḳat ve gaflete delalettir. **201/28**
9231. Esrarı esrar açar. **201/30**
9232. Esrar-ı İlahîye kimseniŋ aḳlı ėrmez. **201/26**
9233. Esrarını ketmėden, namusunu muhafaza ėder. **201/27**
9234. Esrik deve gem almaz. **202/13**
9235. Esrik deve gibi başı dönmüş. **202/04**
9236. Esrik deve gibi coş-ḫuruşa geldiler. **202/09**
9237. Esrik deve gibi saldırır. **202/03**
9238. Esrik deve yük almaz. **202/02**
9239. Esrik deveniŋ çulu eğri gerek. **202/10**
9240. Esrik deveniŋ semeri ile yuları eğri gerek. **202/07**
9241. Esrik ise tomruğa vurmalı. **202/08**
9242. Esrik ise tuz yalasın. **202/05**
9243. Esriktir. **202/06**
9244. Esriktir devesi, gem almaz; esriktir güveyisi, söz aŋlamaz. **202/14**
9245. “Es-selamualeyküm kör ḳadı.” ḳabîlinden doğru söylemek de mugayir-i edeptir. **296/ek/30**
9246. Es-sulhu seyyidü ’l-ahkâmi. [=Sulh, ahkâmın efendisidir.] **296/ek/25**
9247. Estek ėtti, köstek ėtti; aldı vesselam! **201/11**
9248. Esti geçti ḳasımıŋ fırtınası. **201/37**
9249. Esti gitti. **201/38**
9250. Esti savurdu, gitti. **201/34**
9251. Esti savurdu yel gibi, aḳtı taştı sel gibi. **201/33**
9252. Esvabı aḳranıŋa göre uydur. **168/16**
9253. Esvabıŋ temiz olması ḳalbiŋ de temiz olmasına delalet ėtmez. **168/18**
9254. Esvabına toz ḳondurmaz âdemdir. **168/17**
9255. Esvabıŋı boyuŋa göre uydur. **168/13**
9256. Esvabıŋı ḳalbiŋ gibi pak tut. **168/12**
9257. Esvap emini gibi… **168/10**
9258. Esvap ḳabası… **168/09**
9259. Esvap temiz gerek. **168/14**
9260. Esvap temiz olursa ḳalp de temiz olur, dinlerde vardır. **168/15**
9261. Esvapsız ibadet caiz olmaz; meğerki zaruret messėde. **168/11**
9262. Eş dost gerek, eş dosta aş gerek. **217/11**
9263. Eş dost gerek, eş dosta aş gerek, her sırrı saḳlayan sırdaş gerek, her derde aşina hem yoldaş gerek. **217/12**
9264. Eş dost gerek, eşe dosta baḳmağa hem baş gerek hem aş gerek. **217/09**
9265. Eş dost olsun da mal mülk olmasa olmasın. **217/23**
9266. Eş dost sağ olsun. **217/22**

9267. Eş gerek, dost gerek; herkese bir eş, bir post gerek. **217/05**
9268. Eş ister, dost ister, sırdaşacaḳ yâran ister; can, canan ister. **217/08**
9269. Eş ister, dost ister; sözleşmek için can, yâran ister; canan dertleşmek için can yoldaşı ister. **217/07**
9270. Eş ister, dost ister, yüz sürmeğe post ister. **217/06**
9271. Eş Mehmet'iŋ oğlu Eş Ali Molla. **218/16**
9272. Eş'âr böyle söyler üstat söyleyince. **218/18**
9273. Eş'âr-ı suznâk ile hussâdı Âteşî yaḳmaḳta mı o ateş-i suzan ne demdedir? **218/19**
9274. Eşe dosta danışmadan iş görmezler. **218/13**
9275. Eşe dosta danışmadan ḳaftan biçme. **218/07**
9276. Eşe dosta danışmadan ḳarpuz kesme. **218/10**
9277. Eşe dosta danışmadan kesilen ḳarpuz ya ḫam çıḳar ya çürük. **218/14**
9278. Eşe dosta danışmaḳ gerek. **218/08**
9279. Eşe dosta görünmek gerek, eş dost ḫatırın sormaḳ gerek. **218/06**
9280. Eşeğe altın semer vursaŋ yine eşektir yine eşek. **219/25**
9281. Eşeğe altın yular taḳsaŋ adıdır eşek. **219/24**
9282. Eşeğe arḳadaş olan aḫıra razı olur. **220/07**
9283. Eşeğe arḳadaş olanıŋ gireceği yer aḫırdır. **220/03**
9284. Eşeğe binen zırıltısına ḳatlanır. **220/33**
9285. Eşeğe "Çuş!" dėrler. **221/26**
9286. Eşeğe "Çuş!", köpeğe "Oş!" dėrler. **221/27**
9287. Eşeğe danışayım, göŋlü olursa vėreyim. **223/01**
9288. Eşeğe ėren (arḳadaş olan) aḫıra girer. **220/04**
9289. Eşeğe ėren (binen) küle ağnar (düşer ve yuvarlanır), domuza ėren saza, (sazlı bataḳ) göle düşer. **220/01**
9290. Eşeğe ėren küle ağnar, domuza ėren çamura (saza). **220/05**
9291. Eşeğe ėreniŋ sırtına taş toprak yükle. **220/06**
9292. Eşeğe gücü yetmez, semerini döver. **224/16**
9293. Eşeğe ḳılavuzluḳ ėttiren kervanıŋ yolu elbette daralır (dar olur). **224/10**
9294. Eşeğe rahmet yüzü göstermez zalimdir. **222/18**
9295. Eşeğe söyledim, göŋlü olmadı; baŋa dėdi ki: "Beni yabancıya vėrirseŋ benim ḳulağıma vururlar, ḳuyruğumu çekerler; seniŋ de ırzına söverler.". **223/02**
9296. Eşeğe yoldaş olanıŋ gireceği yer aḫırdır. **220/02**
9297. Eşeğe zahmet olmasın diye heybeyi kendi omuzuma aldım. **224/17**
9298. Eşeğe "Zır!" dėme, ḫuylanır. **223/26**
9299. Eşeği Bağdat eşeği. **224/14**
9300. Eşeği dama çıḳaran, kendi indirir. **223/21**
9301. Eşeği dama çıḳmaz; amma çıḳaran bulunur. **223/19**
9302. Eşeği dama çıḳtığı vaḳit vėrecek. **223/20**
9303. Eşeği düğüne çağırmışlar, "Ya odun eksik ya su!" dėmiş. **222/09**
9304. Eşeği düğüne çağırmışlar, "Ya odun gerektir ya su!" dėmiş. **222/08**
9305. Eşeği evvela emin ḳazığa bağla, soŋra Allah'a ısmarla. **223/17**
9306. Eşeği evvelce sağlam ḳazığa bağla, soŋra Allah'a ısmarla. **219/10**
9307. Eşeği ḳaybolduysa Ḳayseri'ye gitsin. **223/34**
9308. Eşeği ḳaybolduysa semerini pek saḳlasın. **223/33**
9309. Eşeği kervana ḳılavuz yapmışlar, kendini kervancı sanmış. **224/39**
9310. Eşeği öŋce sağlam ḳazığa bağla, soŋra Allah'a emanet ėt. **223/13**
9311. Eşeği sahibiniŋ dėdiği yere bağla da isterse (varsın) ḳurt yėsin. **223/16**
9312. Eşeği sudan geçirmek, deveye hendek atlatmaḳ inat cahile meram aŋlatmaḳ ḳadar güçtür. **224/30**
9313. Eşeği tam riyazete alıştırdım; amma eceli de çabuḳ geldi. **224/15**
9314. Eşeği ya Mısır'dır ya Bağdat, ya Ḳayseri'dir ya Ḳıbrıs. **224/22**
9315. Eşeği zırıldatma. **223/27**
9316. Eşeğimiŋ ḳuyruğunda ne ḳadar ḳıl varsa seniŋ saḳalıŋdaki ḳıl da o ḳadardır, inanmazsaŋ nöbetle bir bir ḳoparalım da baḳalım. **221/10**
9317. Eşeğiŋ aḳı Ḳıbrıs'ta, ḳarası Ḳayseri'de… **223/39**
9318. Eşeğiŋ aŋırmasından ḳorḳma, atıŋ kişnemesine baḳ. **220/15**
9319. Eşeğiŋ aŋırmazı olmaz. **223/07**
9320. Eşeğiŋ başı büyük olmaḳla aḳlını büyük sanma. **221/02**
9321. Eşeğiŋ başı büyük olsa da aḳlı küçüktür. **221/01**
9322. Eşeğiŋ başı büyük olsa da kendisi küçüktür. **221/05**
9323. Eşeğiŋ başı büyük olsa da ḳuyruğu yere doḳunmaz. **221/07**
9324. Eşeğiŋ başına gelenler hep eşekliğindendir. **221/09**
9325. Eşeğiŋ bile ḳuyruğu ḳulağıyla yaḳışır. **224/40**
9326. Eşeğiŋ boyuna baḳma, yüküne baḳ. **221/13**
9327. Eşeğiŋ canı acınsa ozar (geçer). **221/22**
9328. Eşeğiŋ canı yanınca attan yürük olur. **221/23**
9329. Eşeğiŋ faydasıyla zararını ḳullanandan sormalı. **223/36**
9330. Eşeğin gözü uzaḳtan görürmüş. **224/18**
9331. Eşeğiŋ ḫalayığından doğan ḳatırdır. **221/30**
9332. Eşeğiŋ ḫırıltısına at alışıḳtır. **222/03**
9333. Eşeğiŋ ḫırıltısından at ürkmez. **222/02**
9334. Eşeğiŋ ḫuyu tutmuş dėsene! **221/31**
9335. Eşeğiŋ ḫuyunu Ḳayseriliden sor, soyunu Ḳıbrıslıdan. **222/04**
9336. "Eşeğiŋ ḳılları sayılır mı?" diyene "Ya gökteki yıldızlar sayılır mı?" dėmiş. **224/41**
9337. Eşeğiŋ ḳulağı uzun olsa da ḳuyruğu ḳısadır. **221/06**
9338. Eşeğin ḳuyruğu çamura doḳunsa öldüm sanır (dėrmiş). **224/12**
9339. Eşeğiŋ ḳuyruğu da bir ḳulağı da. **224/05**
9340. Eşeğiŋ ḳuyruğu gibi ne uzanır ne ḳısalır. **224/13**
9341. Eşeğiŋ ḳuyruğunu ḳalabalıḳta kesince kimi "Uzun." dėr, kimi "Ḳısa." **224/11**
9342. Eşeğiŋ oḳuması o ḳadar olur, ondan ziyadesi eşeğiŋ insan olmasına tevaḳḳuf ėder. **224/08**

9343. Eşeğiŋ ölümü havuçtan, atıŋ ölümü arpadan ya körpeden. **220/09**
9344. Eşeğiŋ ölümü sudandır. **219/33**
9345. Eşeğiŋ semeri altından daḫi olsa eşeğe yine eşek dėrler. **223/10**
9346. Eşeğiŋ semeri kendine yük olmaz (gelmez). **223/08**
9347. Eşeğiŋ sözüne inanırsıŋ da aḳ saḳalımla benim sözüne ya neden inanmazsıŋ? **222/01**
9348. Eşeğiŋ üstünde bulunmadığıma şükrėderim; eğer bulunsa idim onuŋla beraber ben de ḳaybolurdum. **224/06**
9349. Eşeğiŋ üvey oğlu ḳatırdır. **219/27**
9350. Eşeğiŋ zırıltısını diŋlemek istemeyen eşek beslemez. **223/24**
9351. Eşeğinden çulu yeğdir. **222/16**
9352. Eşeğine "Daḫ!" dėdi geçti. **222/15**
9353. Eşeğini dövemeyen semerini döver. **222/33**
9354. Eşeğiŋi evvel bağla, soŋra Taŋrı'ya ısmarla. **223/12**
9355. Eşeğiŋi evvel sağ ḳazığa bağla, soŋra Taŋrı'ya ısmarla. **223/11**
9356. Eşeğini ḳaybėtmiş kervan gibi baḳınır. **223/32**
9357. Eşeğini ḳaybėttiyse yularını ḳatıra taḳsın. **223/35**
9358. Eşeğini ḳurt yėmiş çoban gibi uğunur. **224/04**
9359. Eşek aḫırına at bağlansa ya eşek at olur ya at eşek olur. **219/06**
9360. Eşek aḫırına at da bağlarlar. **219/08**
9361. Eşek aḫırına dönmüş. **219/07**
9362. Eşek aḫırına (yanına) at bağlansa gitgide eşek olur. **219/09**
9363. Eşek, altın yular taḳsa yine merkep yine merkep. **219/17**
9364. Eşek, aŋırınca ḳulaḳları da ḳımıldar. **219/19**
9365. Eşek aŋırır, ḳatır zarırlar, at kişner, öküz öğürür, keçi seğirir. **219/22**
9366. Eşek aŋırmaḳla abdest bozulmaz. **219/20**
9367. Eşek aŋırmaḳla namaz bozulmaz. **219/21**
9368. Eşek arısı bal yapmaz. **219/11**
9369. Eşek arısı bal yapmaz, cehaletten fazilet doğmaz. **219/15**
9370. Eşek arısı diliŋi soḳsun! **219/14**
9371. Eşek arısı gibi dili ağılıdır (zehirlidir). **219/13**
9372. Eşek arısı gibi zehir ḳusar. **219/12**
9373. Eşek arısı, ne bal yapar ne pekmez. **219/16**
9374. Eşek arısından ḳorḳan eşeğe binmez. **220/12**
9375. Eşek ayağını suya, çamura soḳmaḳtan ḳaçınır. **219/32**
9376. Eşek ayı ile güreş ėtmez. **220/14**
9377. Eşek ayıbı ne bilir! **223/31**
9378. Eşek baş olunca aş getirmez, taş (lanet) getirir. **220/20**
9379. Eşek baş olunca başıŋa aş yerine taş yağar. **220/18**
9380. Eşek baş olunca encam ḫayır olmaz. **220/19**
9381. Eşek baş olunca soŋu samanlıḳ yoludur. **220/21**
9382. Eşek başı büyük olur; amma aḳlı çoḳ değildir. **220/30**
9383. Eşek başı pazarda satılmaz, mezara da girmez. **220/24**
9384. Eşek başı tutar. **220/28**
9385. Eşek başı tutmaḳla kervanbaşı sayılmaz. **220/29**
9386. Eşek başı yedeğe yaraşır. **220/26**
9387. Eşek başı yedekte gerek. **220/22**
9388. Eşek başı yediyor. **220/27**
9389. Eşek besleyen zırıltısına ḳatlanır. **220/32**
9390. Eşek bildiğimiz eşek; amma çulunu değiştirmişler. **221/17**
9391. Eşek bile canınıŋ ḳıymetini bilir. **221/15**
9392. Eşek bile eşekliğiyle iftiḫar eder. **221/12**
9393. Eşek bile maḳamla aŋırır. **221/11**
9394. Eşek bile yükünden şikâyet ėtmez. **221/14**
9395. Eşek boynuz aramağa gitti, ḳulaḳları kesik geldi. **221/04**
9396. Eşek büyüdü, semer küçüldü. **221/16**
9397. Eşek çulunu değiştirmekle eşeklikten çıḳmaz. **221/25**
9398. Eşek çuşturur, köpek ḳoşturur yaramazdır. **221/28**
9399. Eşek dağda ölür, zararı eve gelir. **223/23**
9400. Eşek de Allah'ıŋ mazlum bir maḫluḳudur. **219/04**
9401. Eşek de can taşır. **221/21**
9402. Eşek de maldan sayılır. **224/23**
9403. Eşek de olsa aşını, eşini düşünür. **222/20**
9404. Eşek de olsa aşını, suyunu kendi taşır. **222/19**
9405. Eşek de olsa aşsız, susuz iş görmez. **222/21**
9406. Eşek de olsa eziyeti sevmez. **222/24**
9407. Eşek de olsa ırzı var. **222/22**
9408. Eşek de olsa ḳabahati üstüne almaḳ istemez. **222/25**
9409. Eşek de olsa namusu düşünür. **222/23**
9410. Eşek de olsa rahatlığı sever, rahatlığı arar. **222/17**
9411. Eşek de olsa sineklenir. **222/28**
9412. Eşek de olsa zahmeti, merhameti bilir. **222/26**
9413. Eşek de olsa zahmetten ḳaçar. **222/27**
9414. Eşek de Taŋrı maḫluḳudur. **221/19**
9415. Eşek denge, at cenge gerek. **222/14**
9416. Eşek denge, at cenge yaraşır. **222/13**
9417. Eşek dėrmiş ki: "Eğer ayaḳlarım ḳırılmazsa dünyayı ḳaldırırdım." **222/31**
9418. Eşek dėyip geçme, eşeğiŋ de canı var. **222/06**
9419. Eşek dėyip geçme, eşek de Allah'ıŋ bir maḫluḳudur. **222/05**
9420. Eşek dėyip geçme; taşı, toprağı taşıyan eşektir. **222/07**
9421. Eşek durduḳça (büyüdükçe) azar. **223/22**
9422. Eşek eşek dėyip durma, taşı toprağı taşıyan yine eşektir. **222/32**
9423. Eşek eşek iken kervana ḳılavuzluḳ ėder. **220/08**
9424. Eşek eşektir vesselam! **219/30**
9425. Eşek gibi ḫizmetçi malıŋ olsun, her işiŋe yarar. **219/05**
9426. Eşek gibi malıŋ olsun. **224/19**
9427. Eşek Hasan'ıŋ laḳabı cemaatiŋ ittifaḳıyla şimdi Sıpa oldu. **221/29**
9428. Eşek, ḳarpuz ḳabuğu gördü. **223/37**
9429. Eşek ḳarpuz ḳabuğu gördüyse yükünü düşünmez. **223/38**
9430. Eşek kervana ḳılavuz olmaḳla kervancı sayılmaz. **222/30**
9431. Eşek, ḳocamaḳla tavla başı olmaz. **224/07**
9432. Eşek ḳocar, nice kervanbaşı olur. **224/09**

9433. Eşek ḳoyun sürüsüyle gezerse de eşekten ḳurban olmaz. **224/01**
9434. Eşek ḳulağını boynuza değişmek ister; amma boynuz vėren yoḳ. **221/03**
9435. Eşek ḳurt ile dost olmaz. **224/03**
9436. Eşek laftan aŋlamaz. **224/21**
9437. Eşek laḳırtı diŋlemez. **224/20**
9438. Eşek nalınıŋ aḳçesini öder. **224/26**
9439. Eşek nalıyla geçinir âdemdir. **224/25**
9440. Eşek nalıyla ticaret ėder âdemdir. **224/27**
9441. Eşek ne vaḳitte olsa eşektir. **224/24**
9442. Eşek oğlu eşektir. **219/29**
9443. Eşek oyununa beŋzedi. **224/28**
9444. Eşek, öldükten soŋra ḳurttan elbette ḳorḳmaz. **219/18**
9445. Eşek öldükten soŋra ḳurttan ḳorḳmaz. **220/16**
9446. Eşek öldüyse aḫırına at bağla. **220/09**
9447. Eşek öldüyse semerini sat. **220/10**
9448. Eşek öldüyse vârisi ḳatırdır. **220/11**
9449. Eşek ölse (mürt olsa) semeri ḳalır, at ölürse kemeri (yuları) ḳalır. **219/02**
9450. Eşek ölür, semeri ḳalır; cahil ölür, kederi ḳalır; âlim ölür, eseri ḳalır. **219/01**
9451. Eşek safran ḳadrini ne bilir! **222/29**
9452. Eşek sahibini hem tanır hem aŋırır. **223/18**
9453. Eşek semeri kendine ağır gelmez. **223/09**
9454. Eşek semeriyle, semer kemeriyle yaḳışır. **219/03**
9455. Eşek semeriyle, zengin kemeriyle gururlanır. **220/13**
9456. Eşek soyunu sopunu bilmez. **223/14**
9457. Eşek suyunu, sapını çıḳarsa da ayıp değil. **223/15**
9458. Eşek sütünden yoğurt olmaz. **223/06**
9459. Eşek sütünü şifa niyetine içer. **223/05**
9460. Eşek sütüyle beslenmiştir. **223/03**
9461. Eşek sütüyle büyümüş eşektir. **223/04**
9462. Eşek taḳla durmaz. **221/18**
9463. Eşek tekmesi (tepmesi) ḳatı olur. **221/20**
9464. Eşek üvey oğlundan davacı… **219/26**
9465. Eşek yanına at bağlansa gitgide eşek olur. **224/36**
9466. Eşek yavrusu gitgide yine eşek olur. **219/23**
9467. Eşek, yolunu tanır. **224/32**
9468. Eşek, yularından tutulur; yuları olmasa ḳulağından tutulur. **224/35**
9469. Eşek, yüklü olunca aŋırmaz. **224/37**
9470. Eşek, yükünden şikâyet ėtmez, dövenden şikâyet ėder. **224/38**
9471. Eşek, yükünü alınca aŋırır. **224/29**
9472. Eşek, yükünü tanımazsa da yolunu tanır. **224/34**
9473. Eşek, yükünüŋ ateş ya su olduğun ne bilsin! **224/33**
9474. Eşek, yüküyle yaraşır. **224/31**
9475. Eşek zırıltısına beŋzer. **223/28**
9476. Eşek zırıltısını diŋlemeğe vaḳit yoḳ. **223/25**
9477. Eşekbaşı, mevla taşı mı sanmışlar? **220/25**
9478. Eşekbaşı, mezar taşı mı sandıŋ? **220/23**
9479. Eşekbaşıdır. **220/31**
9480. Eşekler arasına at bağlansa gitgide at daḫi eşek ḫuylu, eşek soylu olur. **221/08**
9481. Eşeksiz aḫıra döndü. **220/17**
9482. Eşekten çoban olmaz. **221/24**
9483. Eşekten doğan eşektir. **219/31**
9484. Eşekten düşen ölmezse de incinir. **222/10**
9485. Eşekten düşen yayan yürümeğe razı olur. **222/12**
9486. Eşekten düşmek, attan düşmekten ağırdır (tehlikelidir). **222/11**
9487. Eşekten düştü vay başım diye Ḫoca'yı saraḳaya alan çocuḳlara "A evlatlar, düşmesem de zaten ben inecek idim." dėmiş. **223/30**
9488. Eşekten erkân aranmaz. **223/29**
9489. Eşekten ḫuy, soy arama. **221/32**
9490. Eşekten indi, ḳatıra bindi. **219/28**
9491. Eşekten ḳurban olmaz. **224/02**
9492. Eşhür-i haram; şehr-i recep, zilḳade, zilhicce, muharremü 'l-haram aylarıdır, ki bu aylarda zaman-ı cahiliyet Arapları için harp ve ḳıtal haram ve memnu addolunmuştur. **225/32**
9493. Eşi bulunmayan şey olmaz. **218/23**
9494. Eşi dostu baḳmaḳ gerek. **217/19**
9495. Eşi dostu çoḳtur; amma başına faydalısı yoḳtur. **218/09**
9496. Eşi düşmemiş ḳoyun gibi… **218/02**
9497. Eşi düşmemiş sığır gibi ḳıvranır. **218/01**
9498. Eşi düşmüş gibi sevindi. **218/03**
9499. Eşi esine (ḫatırına) düşmüş. **218/12**
9500. Eşi olmayan bir Allah var. **218/24**
9501. Eşi yanında… **218/05**
9502. Eşiği açıḳ, törü (sadr-ı ḫanesi) boş saḫî âdemdir. **225/13**
9503. Eşiği altından olsa namerde münnet ėtme. **225/15**
9504. Eşiğine ayaḳ bastırmaz. **225/06**
9505. Eşiğine baş ḳoy merd-i merdan ise, eşiğine taş ḳoy namerd dendan ise. **225/18**
9506. Eşiğine it işemiş, ḫayrola! **225/17**
9507. Eşiğini, teşiğini bıraḳmadı. **225/04**
9508. Eşiğiniŋ taşı altından olsa yine minnet ėtmem. **225/14**
9509. Eşiğiniŋ taşı öpülecek güzellerdendir. **225/08**
9510. Eşiğiniŋ taşı yâriŋ olmadıḳça başlar altında, İlahî isterim ḳalsın o başlar taşlar altında. **225/10**
9511. Eşiğiniŋ taşına baş ḳoyulacaḳ erenlerdendir. **225/07**
9512. Eşiğiniŋ taşına ḳurban olayım. **225/11**
9513. Eşik taşı, beşik taşı bir değil. **225/05**
9514. Eşiŋ dostuŋ olsun; amma sırrıŋı saḳlayan sırdaşıŋ olsun, her derdiŋe aşına hem yoldaşıŋ olsun. **217/13**
9515. Eşinden ayrılmış. **217/17**
9516. Eşinden ayrılmış buzağıya beŋzerdi. **217/26**
9517. Eşinden ayrılmış güvercin gibi. **217/25**
9518. Eşinden ayrılmış ikiz sıŋardır. **217/16**
9519. Eşinden ayrılmış ḳumru gibi. **217/24**
9520. Eşinden ayrılmış ḳuzu gibi maŋrar (meler). **217/15**
9521. Eşini ağlatan, gülmemiş. **217/10**
9522. Eşini, aşını bilen işini de bilir. **225/16**
9523. Eşini bilen işini bilir. **225/09**
9524. Eşini bulan işini bilir. **217/27**
9525. Eşini dostunu ağlatan gülmez. **217/20**
9526. Eşini ḳaçırmış. **218/04**
9527. Eşini ḳaybėtmiş ḳuzu gibi bağırır. **225/12**
9528. Eşini ḳurt yėmiş. **218/11**

9529. Eşḳıya başḳa, asfiyâ yine başḳadır. **225/20**
9530. Eşḳıya (eşirrâ) fitne ve fesada bahane isterler. **225/21**
9531. Eşḳıya, lütfu bilmez. **218/27**
9532. Eşḳıya; mal, can düşmanı… **225/22**
9533. Eşkin yürür, taşḳın söyler zorbadır. **225/23**
9534. Eşkin yürüyen at ile tėz söyleyen, tėz yürüyen insan hadidü 'l-mizaç olur. **225/24**
9535. Eşme kömürü gibi baş tutma. **218/21**
9536. Eşme kömürüdür, eşme. **218/20**
9537. Eşref maḫluḳ, insandır. **218/26**
9538. Eşref-i ümmet, ḳavm-i Arap… **218/25**
9539. Eşsiz dostsuz hayvan bile yaşamaz. **217/14**
9540. Eşsiz dostsuz insan için, yaşamaḳ müşküldür. **217/21**
9541. Eş-şerîki ke 'l-ḳardaş, velev kâne Ḳızılbaş. [=Kızılbaş dahi olsa ortak, kardeş gibidir.] **160/12**
9542. Eş-şerîki ke 'l-ḳardaş, velev kâne Ḳızılbaş. [=Kızılbaş dahi olsa ortak, kardeş gibidir.] **296/13**
9543. Eş-şerîki ke 'l-ḳardaş, velev kâne Ḳızılbaş. [=Kızılbaş dahi olsa ortak, kardeş gibidir.] **309/23**
9544. Eş-şerîki ke 'l-ḳardaş, velev kâne Ḳızılbaş. [=Kızılbaş dahi olsa ortak, kardeş gibidir.] **313/15**
9545. Eşten dosttan ayıp. **217/18**
9546. Eşti, deşti, yıḳtı, savurdu; ḫarmanını kül, ḫarap ėtti. **218/22**
9547. Eşti (ḳarıştırdı) savurdu. **218/15**
9548. Eşti, külünü göğe savurdu. **218/17**
9549. Eşya eviŋ ziynetidir. **225/28**
9550. Eşya ile ḳadın bir eviŋ yaraşığıdır. **225/25**
9551. Eşya, sahibini aŋdırır. **225/30**
9552. Eşyasız ev, eşsiz insan yaraşmaz. **225/26**
9553. Eşyasız ev yaḳışmaz. **225/27**
9554. Eşyaya göre ḳıymet biçilir. **225/29**
9555. Eşyaya ḳıymeti aŋlayan biçer, söze ḳıymeti diŋleyen biçer. **225/31**
9556. Eşya-yı nefiseniŋ hiçbir vaḳit ḳıymet-i haḳiḳiyesi erbabı nezdinde tenezzül ėtmez. **225/19**
9557. Et, ekmek borcu; inkâr olunmaz. **164/10**
9558. Et, ekmek; çiğnenmeyince yutulmaz. **164/12**
9559. Et, ekmek; emeksiz yutulmaz. **164/14**
9560. Et, ekmek haḳḳı büyüktür. **164/11**
9561. Et, ekmek; hep beraber gerek. **164/02**
9562. Et, ekmek yoldaşı; ḳardeş sayılmaz. **164/05**
9563. Et, ekmek yoldaşıdır. **164/04**
9564. Et, et bitirir; ekmek, ḳan bitirir. **164/30**
9565. Et, et ile; et, ekmek ile tatlı olur **164/07**
9566. Et ile ekmek, eti et ile dürtmek tatlı olur. **164/08**
9567. Et ile tırnaḳ arasına giren kirdir, kepazedir; insan ise ya dazdır ya aḳlı azdır. **165/07**
9568. Et ile tırnaḳ arasına giren pisliktir (pistir, münafıḳtır). **164/21**
9569. Et ile tırnaḳ arasına girilmez. **164/18**
9570. Et ile tırnaḳ arasına girilmez, et ile tırnaḳ arasına kir, çabek(?) girer. **164/22**
9571. Et ile tırnaḳ arasına girmek iyi değildir. **164/19**
9572. Et ile tırnaḳ, araya girdi ḳırnaḳ. **164/24**
9573. Et ile tırnaḳtır, ara yere giren ḳıymaḳtır. **165/02**
9574. Et ḳafalı âdemdir. **164/27**
9575. Et ḳafalı âdemiŋ ḳafasına bir şey girmez. **164/28**
9576. Et ḳafalı değil, at ḳafalı… **164/29**
9577. Et ḳanlı, yiğit canlı gerek. **164/06**
9578. Et, kemiği ile; gemi, gediğiyle… **164/17**
9579. Et, kemiğiyle satılır; at, gemi -yuları- ile tutulur. **164/13**
9580. Et, kemiksiz; ekmek, ḳabuḳsuz olmaz. **164/15**
9581. Et, kemiksiz olmaz. **164/13**
9582. Et, ne ḳadar arıḳ olsa ekmek üstünde yaraşır. **165/01**
9583. Et, piştikten soŋra suyunu elbette ḳoyvėrir. **164/31**
9584. Et, söllü; ekmek, küllü gerek. **164/25**
9585. Et, taamıŋ seyyididir. **164/01**
9586. Et, tırnaḳtan ayrılmaz. **164/20**
9587. Ėt üstada ḫizmet, olmagıl (olma gel) loş. **493/21**
9588. Et yiyen mahluḳuŋ eti yėnmez. **165/08**
9589. Eteği belinde tirendaz… **165/16**
9590. Eteği eli öpülecek âdemler bellidir. **166/06**
9591. Eteği eli sıvanmış, ḫayrola! **165/09**
9592. Eteği peşine uymaz söz ḳabîlindendir. **166/08**
9593. Eteğinde namaz ḳılsan olur. **166/04**
9594. Eteğine pek yapış, belki şefaat görürsün. **166/05**
9595. Eteğiŋe yapışsa kesip at (öylesini). **166/07**
9596. Eteğini elini çekti. **166/03**
9597. Eteğini elini kesti. **166/02**
9598. Eteğiŋi yeŋiŋi toplayadur, ne olur ne olmaz! **165/28**
9599. Etek altı ėtmişler dėsene! **165/14**
9600. Etek altına baḳma. **165/11**
9601. Etek altından çoḳmar (çomaḳ) gösterir. **165/06**
9602. Etek altından iş becerir. **165/04**
9603. Etek altından iş yaparlar hep. **165/05**
9604. Etek etek altın paylaşmamışlar ya! **165/12**
9605. Etek yırtışmamışlar ya, böyle oluvėrsin! **165/30**
9606. Etek yırtışmışlar. **165/29**
9607. Etekleri ayağına dolaşmış. **165/10**
9608. Etekleri belinde, ḫançeri elinde… **165/17**
9609. Etekleri belinde, oḳu yayı elinde tirendaz… **165/19**
9610. Etekleri beline soḳmuş tirendaz… **165/18**
9611. Etekleri ıslıḳ çalar. **165/13**
9612. Etekleri ḳanat, elleri kürek gider hep. **165/22**
9613. Etekleri ḳanatlanmış ḳarınca gibi… **165/25**
9614. Etekleri sıvadı. **165/20**
9615. Etekleri tutuşmuş gidiyordu. **165/23**
9616. Etekleri tutuşmuş pürtelaş molla… **165/24**
9617. Etekleri tutuştu. **165/26**
9618. Etekleri yelken kürek gider hep. **165/27**
9619. Etekleri zil çalar. **165/21**
9620. Eteklerini bellerine soḳup eskici Çıfıt gibi eskiler alayım. **165/15**
9621. Etfal; fidana, dala beŋzer: ağaç yaş iken (fidan ve dal iken) eğrilir, büğrülür; etfal (çocuḳlar) fidan, dal gibi iken terbiye ėdilir. **233/21**
9622. Etfal, vatan mahsulünüŋ eŋ ḫayırlısıdır. **233/07**
9623. Etfale ḫizmet ėdilmeyince etfalden ḫizmet beklemek ḫatadır. **233/06**
9624. Etfale kıblegâh, analar ḳucağıdır. **233/22**
9625. Etfal-ı vatan bir gün olur adam olurlar. **233/02**
9626. Etfali itaate alıştırmaḳ gerek. **233/23**

9627. Etfalin talim ve terbiyeleri muallimin iktidarı nispetindedir. **233/03**
9628. Etfalin talim ve terbiyesi fariza-yı zimmettir. **233/08**
9629. Etfalin talim ve terbiyesinde kusur olursa ebeveyninden ziyade vatan zararını çeker. **233/04**
9630. Etfalin terbiyesi vezâif-i beşeriyenin esası ve rüknüdür. **233/05**
9631. Eti benim, kemiği senin… **165/03**
9632. Eti de doquz okka, yağı da doquz okka gelen kurbanı nerede gördün? **164/26**
9633. Eti, ekmeği bol; sofrası meydanda erdir. **164/16**
9634. Eti et, beti bet. **164/23**
9635. Etibba, 'zıddını cem' dèmektir. **233/17**
9636. Etibbaya ne yakın ol ne uzak. **233/18**
9637. Etini yiyip kemiğe göz dikmeğe benzer. **164/09**
9638. Etliye sütlüye hep karışır bir âdemdir. **165/31**
9639. Ètme abı cari yetmiş iki vadiden yeter. **494/04**
9640. Ètme bulma dünyası bu. **493/31**
9641. Ètme cevir ve cefayı bin naz ile. **494/05**
9642. "Ètme eyleme!" ile gün geçirmek zordur. **167/15**
9643. Ètme muhtac-ı edânî ya Resulu'llah beni, bab-ı gayre döktürüp ab-ı ruh ve eşk-i teri. **167/07**
9644. Ètmediği mi kaldı? **494/02**
9645. Ètmemeğe gayrı beni inandırabilirseŋ inandır. **494/07**
9646. Ètmemeğe gayrı inandır beni. **494/06**
9647. Ètmez kibara mameleğin sarf èden zarar. **494/03**
9648. Etrafa göz gezdirmek gerek. **233/10**
9649. Etrafı çitten, cemaati Çıfıt'tan kaledir. **233/13**
9650. Etrafı çitten kale… **233/12**
9651. Etraf-ı erbaaya bakınmak gerek. **233/09**
9652. Etrafın cav (harp) olsun; tek evin içi sav (sağ) olsun. **233/19**
9653. Etrafını sardı, aldı. **233/20**
9654. Etraflı iş tutan etrafına da göz gezdirmek gerek. **233/11**
9655. Etrafsız iş tutulmaz. **233/14**
9656. Etsiz, ekmek yènir; amma ekmeksiz, etin yènmesi tatsız olur. **164/03**
9657. Et-tekrâru ahsen, velev kâne yüz seksen. [=Yüz seksen kere dahi olsa tekrar iyidir.] **296/ek/27**
9658. Èttiği, canına kâr kaldı. **167/08**
9659. Èttiği, canına kâr kalır. **493/25**
9660. Èttiği hayır, ürküttüğü kurbağaya değmez. **493/23**
9661. Èttiği hayır, yıktığı hayrata değmedi. **493/32**
9662. Èttiği hayrı şer èden kıtlık mı? **493/24**
9663. Èttiği iş, ırgandığına değmez. **493/20**
9664. Èttiği varsa göreceği de vardır. **167/11**
9665. Èttiği varsa göreceği de vardır. **493/30**
9666. Èttiğin canına kâr kalır sanma. **493/26**
9667. Èttiğinden utansın. **493/22**
9668. Èttiğine bir gün olup pişman olsa gerektir. **167/10**
9669. Èttiğine èdeceğine çoktan pişman oldu. **167/09**
9670. Èttiğine edeceğine pişman olmuş. **493/28**
9671. Èttiğine sen de pişman olacaksın a! **493/29**
9672. Èttiğini buldu. **493/19**
9673. Èttiğini bulsun, benden bulmasın. **167/14**
9674. Èttiğini bulsun, benden bulmasın. **493/18**
9675. Èttiğini kişi elbette bulsa gerek. **167/13**
9676. Èttiğini, sanma yanına kala; ne yanına kala ne oğlanına kala. **493/27**
9677. Èttiklerine bir gün olacak sen de pişman olacaksın. **167/12**
9678. Èttiklerini bulsun, cemiyeti bozulsun. **493/17**
9679. Ev adamıdır. **396/04**
9680. Ev ailesi, gailesiz olmaz. **398/13**
9681. Ev alma, komşu al. **396/12**
9682. Ev alma, komşu al; ata binseŋ kamçı al. **396/12**
9683. Ev alma, köy al; köy almaz iseŋ gölge al. **396/13**
9684. Ev aş ister, baş ister; ev yapmağa toprak ile taş ister. **396/07**
9685. Ev aşı, ev işi kadına göredir. **396/11**
9686. Ev aşı tükenir, ev işi tükenmez. **396/10**
9687. Ev; aşsız, başsız ev sayılmaz. **396/08**
9688. Ev; aşsız, başsız olmaz. **396/09**
9689. Ev bark sahibi adamdır. **396/19**
9690. Ev eşyası, ev işi kadınlara maḫsus… **396/16**
9691. Ev, gailesiz olmaz. **398/14**
9692. Ev gediği tükenmez. **398/30**
9693. Ev gediğidir. **398/29**
9694. Ev ḫalkının muhip olması, ana babanın birbirine olan muhabbetleri eseridir. **397/03**
9695. Ev, hem oylandırır -düşündürür- hem ḫuylandırır; zira oylanmayan ḫuylanmaz, ḫuylanmayan hem soylanmaz hem sayılmaz hem de saylanmaz. **413/09**
9696. Ev içinde çanak çömlek takırdadığı gün de olur. **396/33**
9697. Ev kadını, evin canlı aynasıdır. **429/12**
9698. Ev kadını, evin kurum ve tutumundan, tertip ve terbiyesinden belli olur. **429/12**
9699. Ev kadınıdır. **398/04**
9700. Ev, kadınsız olmaz. **397/22**
9701. Ev, kadınsız olmaz; ocak, odunsuz olmaz. **397/23**
9702. Ev; odsuz, ocaksız olmaz. **397/24**
9703. Ev sahibi kurnaz ise kıymayı ince kıyar, kurnaz konukçu (misafir) ise ikişer üçer yutar. **397/20**
9704. Ev sahibi, misafirinin ḫizmetkârıdır. **397/18**
9705. Ev sahibi, misafirinin ḫizmetkârıdır; misafir ise şahbaz-ı şikârıdır. **397/19**
9706. Ev sahibi, mülk sahibi; nerede acep ilk sahibi? **397/16**
9707. Ev, sahibini aŋar. **397/15**
9708. Ev sahibinin bir evi, kiracının bin evi var. **397/21**
9709. Ev, sahipsiz olmaz. **397/17**
9710. Ev yakan ile ev yıkanın ikisi de bir. **398/22**
9711. Ev yanmış; amma borç bacadan kaçmış. **398/34**
9712. Ev yap, ev yıkma. **398/16**
9713. Ev yap, yıkma; ev al, satma. **399/02**
9714. Ev yapan ile evlenenin yardımcısı Allah'tır. **398/21**
9715. Ev yapanın evi yıkılmaz; ev yıkanın evi yapılmaz, iki dünyada yüzü gülmez, iki yakası bir araya gelmez, eğerçi yüz yaş yaşasa oŋmaz. **398/19**
9716. Ev yapanın evini Allah yapar. **398/20**
9717. Ev yapmasaŋ yapma da tek ev yıkma. **398/18**

9718. Ev yapmış ise borcu bacadan çıḳmamış ya! **473/07**
9719. Ev yeŋi, duvar yeŋi; eleğim seni nere asayım? **398/10**
9720. Ev yıḳan ile ev yaḳanıŋ evleri yapılmaz, yıḳılır. **398/20**
9721. Ev yıḳanıŋ evi olmaz. **398/40**
9722. Ev yıḳanıŋ evi yapılmaz, yıḳılır. **398/41**
9723. Evbâş ile başa çıḳılmaz. **419/24**
9724. Evde çanaḳ çömlek taḳırdamadığı gün olmaz. **398/06**
9725. Evde dövüş ėtmekten cenkte dövüş ėtmek yeğdir. **397/11**
9726. Evde güftârıŋ uymaz sevdiğim pazara hiç. **397/14**
9727. Evde ḳazan, ayaḳ taḳırdamadığı gün olmaz. **398/05**
9728. Evde ḳazan, ḳap taḳırdamadığı gün olmaz. **396/18**
9729. Evdeki hesap çarşıya uymaz, çarşıdaki hesap ceplere sığmaz. **397/12**
9730. Evdeki hesap, çarşıya uymaz ḳasap. **396/29**
9731. Evdeki pazar çarşıya uymaz. **396/31**
9732. Evdeki pazar, mideyi bozar. **397/13**
9733. Evdeki pazarlıḳ çarşıya uymaz. **396/25**
9734. Evdeki söz, evde ḳalmaḳ gerek. **397/08**
9735. Evdeki sözüŋ ḳulağı dışarıdadır. **397/09**
9736. Evden bir şey artmaz. **396/17**
9737. Eve baş da gerek, taş da gerek. **396/21**
9738. Eve baş gerek, başa eş gerek, eşe iş gerek. **396/20**
9739. Eve gelen delilerdendir. **398/32**
9740. Eve lazım, camiye haram. **397/26**
9741. Eve lazım olmayan şey olmaz; ancaḳ lazım var, elzem var; elzemi almaḳ var, lazımı soŋa bıraḳmaḳ var. **397/27**
9742. Eve opsaŋ -oba gibi yığsaŋ- yetişmez. **396/15**
9743. Eve opsaŋ (oba, tepe yapsaŋ) yine yetişmez. **398/24**
9744. Eve yaraşan, evi yaraştıran ḳadındır. **397/32**
9745. Eveci, geveci; ben neciyim? **399/01**
9746. "Evet efendim, sepet efendim…" ile geçinir taḳımdandır. **398/33**
9747. Evet, Fransa bizim dostumuzdur; faḳat onları daima izcilikte düşmanlarımızla beraber görürüz. **396/01**
9748. Evet, işte ben de onu düşünüyordum. **396/03**
9749. Evet, senden utandığımdan dolaba saḳlandım; evde çalacaḳ bir şey bulamadığıŋa mahzun oldum. **396/02**
9750. Evham (ḫayal) haḳiḳat olmaz, endam-ı haḳiḳat ḫayal olmaz. **417/25**
9751. Evham ile ḫayal bir maraz-ı manevîdir, ki tedavisi müşküldür. **417/25**
9752. Evham ve ḫayalat içinde olanlar, beyhude izâ'a-yı evḳât ėderler. **401/01**
9753. Evham ve zunûn ile haḳiḳate ėrilmez. **401/02**
9754. Evi ev ėden, erkeğini erkek ėden; ev ḳadınıdır. **396/06**
9755. Evi ev ėden, ḳadındır. **396/05**
9756. Evi (ḫaneyi) yaraştıran ḳadın ile eşyadır. **418/13**
9757. Evi yanmış Çıfıt ḳarısı gibi gibi yaygara ėder. **398/36**
9758. Evi yapan da ḳadındır, yıḳan da ḳadındır. **398/15**
9759. Evi yoḳuŋ ḫuyu yoḳ, ḫuyu yoḳuŋ soyu -sahih nesli- yoḳ. **413/10**
9760. "Evimdir!" diye söyleme; ḳapı ardında ḳaz yatar, ḳaz yatmasa ḳaba ḳulaḳ yatar. **398/02**
9761. "Evimdir!" diye söylenme, ḳapı ardında ḳaba ḳulaḳ var. **397/31**
9762. "Evimdir!" diye söylenme, ḳapı ardında ḳaz var. **397/29**
9763. "Evimdir!" diye söylenme, ḳapınıŋ ḳulağı var. **397/30**
9764. "Evimdir!" diye söylenme, yeriŋ ḳulağı var. **397/28**
9765. Eviŋ ayası, insanıŋ sır mayası; insana süt vėren ḳadındır. **398/12**
9766. Eviŋ başı baş olmasa başına aş yerine taş yağar. **396/22**
9767. Eviŋ başı dururken ayağından sual sorulmaz. **396/23**
9768. Eviŋ başı kim ise tanıtmaḳ gerek. **396/24**
9769. Eviŋ bekçisi ikidir: biri kelp (it), biri kedidir; biri dışarıyı baḳar, biri içeriyi baḳar. **398/17**
9770. Eviŋ büyük iyesi var, ḳadınıŋ aḳ giyesi var, ḳazanıŋ ḳara küyesi var. **397/01**
9771. Eviŋ canı ḳadındır. **396/26**
9772. Eviŋ çiçeği ḳadındır, kelebeği çocuḳ. **396/27**
9773. Eviŋ direği erkek, duvarı ḳadındır. **396/30**
9774. Eviŋ hayatı ḳadındır. **396/28**
9775. Eviŋ için, cav -cenk ḫırsızı, yağmakârlar- çapsa -yağma ėtse- aralaş da sen de çap. **398/11**
9776. Eviŋ odunu, ocağını yandıran da ḳadın, söndüren de ḳadın. **397/25**
9777. Eviŋ sırrı, ev içinde ḳalmaḳ gerek. **397/04**
9778. Eviŋ sırrı, içinde; aynanıŋ sırrı, arḳasında durur. **397/07**
9779. Eviŋ sırrı içinde durmazsa saray da olsa tėz yıḳılır. **397/06**
9780. Eviŋ sırrı içinde, sırı dışında gerek. **397/05**
9781. Eviŋ şerefi, ev ḫalḳınıŋ birbirine olan muhabbetidir. **397/10**
9782. Eviŋ yaraşığı (ziyneti) ḳadındır. **397/33**
9783. Eviŋ ziyneti evlattır. **396/32**
9784. Eviŋde olanı ḳomşuŋdan, köyüŋde olanı ḳomşu köyden sor. **399/30**
9785. Evine değil insan, ḳuş bile ḳonmaz. **398/25**
9786. Evine ḳuş ḳonmaz. **398/23**
9787. Eviŋe velev düşmanıŋ daḫi gelse aşıŋ vėrme, ḳaşıŋ vėr. **398/01**
9788. Evir çevir; yine gön, yine gön. **398/39**
9789. Evḳaftan doḳuz aḳçe alıp vazifeye ḳanaat ėder iken beytülmaldan doḳsan aḳçe alır da yine ḳanaat ėtmez. **400/02**
9790. Evḳaftan doḳuz aḳçe, beytülmaldan doḳsan… **400/01**
9791. Evladı evlat büyütür. **400/19**
9792. Evladı evlat gibi baḳmaḳ gerek. **400/13**
9793. Evlad-ı Hüseyn'iŋ ḳulu, ḳurbanıyız elhaḳ. **400/10**
9794. Evladı olmayan ile evladı olanıŋ hâli bir değildir. **400/22**

9795. Evladı olmayan şaḫsıŋ gözünde nur bulunmaz. **400/23**
9796. Evladı vaḳtiyle sen baḳmaz iseŋ evlat da tabiî seni baḳamaz, baḳmaya ḳâdir olamaz. **400/28**
9797. Evladıŋ (ekseriyet üzere) ḫayırlı veya ḫayırsız olması; ana ve babanıŋ evlat terbiyesindeki noḳsanından, ḫata, gaflet ve cehaletinden veya diḳḳatli ve hüsn-i misal olmamasından ileri gelir. **400/14**
9798. Evladıŋ ḫayırlı olmasını isteyen; terbiye, tımarında ḳusur ėtmemek gerek. **400/15**
9799. Evladıŋ var mı derdiŋ var. **400/20**
9800. Evladını baḳmayan analar, evlat yerine bağrına taş ḳoçar. **400/25**
9801. Evladını terbiye ėtmeyen, terbiyeyi evlat yüzünden görür. **400/24**
9802. Evladını vaḳtinde terbiye ėtmeyenleri, zaman terbiye eder. **400/16**
9803. Evlat; ana babanıŋ ciğerparesidir. **400/18**
9804. Evlat; ana babanıŋ semere-yi fevâidü 'l-hayat-ı gevher-i kihteridir, ki nesl-i ensâb-ı ecdadıŋ mâdâmü 'd-dünya idame-yi ensâline ḫadim toḫum-ı beşer ve semere-yi ensâl-i insan-ı şecer dėmektir. **400/21**
9805. Evlat; baba yurdunda, ana ḳucağında büyütülmek gerektir. **400/05**
9806. Evlat; baba yurdunu, ana ḳucağını sebepsiz terk ėderse o ocaḳ yıḳılır. **400/08**
9807. Evlat, emeksiz büyümez; her emekte bir emel var, her emelde bir temel var, her temelde bir meram, bir maḳsat bir murat var; her maḳsat ve muratta bir saadet, sevinç ve nail-i nimet-i emel olmaḳ var. **400/03**
9808. Evlat; emeksiz, emceksiz (memesiz) büyümez. **400/12**
9809. Evlat; evlat ise baba yurdundan, ana ḳucağından ayrılmaz, geçmez; meğerki bir sebep mecbur ḳıla. **400/06**
9810. Evlat, evlattır; evladından analar geçmez. **400/27**
9811. Evlat gibi tatlı yemiş olmaz. **400/26**
9812. Evlat; iyilik yap, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫaliḳ bilir. **140/01**
9813. Evlat; ḳalırsa ėl beğensin, eğer ölürse yer beğensin. **400/17**
9814. Evlat; şefḳat ister, sebḳat ister. **400/04**
9815. Evlen; tek dillenme. **398/03**
9816. Evlenene, ev yapana Allah yardımcıdır. **398/26**
9817. Evleneniŋ borcunu Allah öder. **398/09**
9818. Evlenmek, evlat ḳazanmaḳ ḳolay ise bile ev baḳmaḳ, evlat büyütmek ḳolay değildir. **398/08**
9819. Evli adam, bağlı adam… **398/28**
9820. Evli evinde, köylü köyünde… **397/02**
9821. Evlilik hâliyle bekarlıḳ hâli elbette bir değil. **398/27**
9822. Evliya Burcu'dur toprağıŋ eşrefi. **399/24**
9823. Evliya çırağı sönmez. **399/09**
9824. Evliya çırağı, yelden sönmez. **399/07**
9825. Evliya çırağı, yelden sönmez; evliya çerisi (askeri) cenkten dönmez. **399/10**
9826. Evliya çırağıdır, sönmez. **399/08**
9827. Evliya çıraḳlarıdır, cenkten dönmez. **399/11**
9828. Evliya da olsa o meseleyi hallėdemez. **399/28**
9829. Evliya devesi gibi… **399/04**
9830. Evliya devesi gibi semersiz, yularsız gezer. **399/05**
9831. Evliya gibi adamdır. **399/03**
9832. Evliya hâlini Allah bilir. **399/23**
9833. Evliya; mala tenezzül ėder mi, sıḳlet-i nâsa tahammül ėder mi? **399/15**
9834. Evliya nazarı, taşı altın ėder. **399/06**
9835. Evliya olmalı, ki keşfède. **399/12**
9836. Evliya olsa can ḳurban, evliya değil; evliya muḳallidi, budala, ḳalender derviş. **399/27**
9837. Evliya, rehnümâ-yı dünya ve uḳbâdır. **399/25**
9838. Evliya sandığımız adama baḳ! **399/26**
9839. Evliya tabanca, sen yedi. **399/29**
9840. Evliyada ne işi var delḳıŋ; setrėder Haḳ, nazarından ḫalḳıŋ. **399/16**
9841. Evliyadır sebeb-i hıfz-ı cihan, evliya ile durur kevn ü mekân. **399/14**
9842. Evliyadır ümenâ-yı esrar, evliyadır üdebâ-yı Settâr. **399/13**
9843. Evliyalıḳ satar, her sözünüŋ arasına keramet ḳatar. **399/17**
9844. Evliyanıŋ nefesidir saŋa yâr ve hemdem. **399/18**
9845. Evliyasız dünya durmaz. **399/22**
9846. Evliyaullahıŋ lisanı, lisanu 'l-gayb; aḫlaḳı, aḫlaḳ-ı İlahî; adabı, adab-ı Peygamberîdir. **399/20**
9847. Evliyaullahıŋ uzûbet ve halavet lisanı, mürde dillere ne derece hayat-baḫş olur. **399/19**
9848. Evliyaya el ḳaldıran çarpılır. **399/21**
9849. Evraḳ-ı nâ-neveşte, asude pîç ve ḫamdan. **398/35**
9850. Evraḳ-ı perişan torbasında ḳaldı derdi, davası. **398/07**
9851. Evsaf-ı Ḫüda'ya gayet olmaz, feyz-i süḫana nihayet olmaz. **398/37**
9852. Evvel acı, soŋra tatlı… **401/06**
9853. Evvel Âdem, soŋra Havva… **401/07**
9854. Evvel aḳıl, soŋra fikir… **410/23**
9855. Evvel âḳil, soŋra ilim… **410/16**
9856. Evvel âḳil, soŋra maḳul… **410/15**
9857. Evvel âḳil, soŋra nâḳil… **410/14**
9858. Evvel aḳrabaya, soŋra arḳadaşa… **401/22**
9859. Evvel âlim, soŋra amil… **410/21**
9860. Evvel âlim, soŋra cahil… **410/18**
9861. Evvel amil, soŋra mamul… **410/22**
9862. Evvel asker, soŋra cenk… **410/13**
9863. Evvel ata, soŋra ana… **401/09**
9864. Evvel atan değil, evvel vuran kemankeş sayılır. **401/15**
9865. Evvel atan, evvel vuran ḳazanır. **401/10**
9866. Evvel baba, soŋra ana… **402/11**
9867. Evvel baḫşiş, baḫşiştir. **402/18**
9868. Evvel bereket, soŋra hareket… **402/15**
9869. Evvel bil, soŋra oḳut. **402/35**
9870. Evvel biliş, tanış; soŋra alış, vėriş, ḳarış, giriş hep mümkündür. **402/12**
9871. Evvel bilmek, soŋra bildirmektir. **402/14**

9872. Evvel bu hâller asla yoḳ idi sende, şimdi ne oldu bilmem! **402/19**
9873. Evvel buzağı, soŋra öküz… **402/13**
9874. Evvel can, soŋra mal… **403/01**
9875. Evvel canı, soŋra cananı… **403/02**
9876. Evvel cem, soŋra taḳsim… **403/04**
9877. Evvel cemaat, soŋra imam… **403/03**
9878. Evvel cenk, soŋra muzafferiyet… **403/06**
9879. Evvel çıḳan, evvel vuran, evvel varan ḳazanır. **403/12**
9880. Evvel danış, soŋra düşün. **409/13**
9881. Evvel darıyı hazırla, soŋra tavuğu al. **404/28**
9882. Evvel dava, soŋra hüküm… **404/20**
9883. Evvel davet, soŋra icabet… **404/21**
9884. Evvel delil, soŋra hac… **405/17**
9885. Evvel delil, soŋra sebil (yolculuḳ)… **404/30**
9886. Evvel dost, dosttur. **404/29**
9887. Evvel dua, soŋra "Âmin!"… **404/17**
9888. Evvel dua, soŋra Fatiha… **404/18**
9889. Evvel düğün ėt, soŋra gözaydınlar bekle. **404/27**
9890. Evvel düğün, soŋra düven… **404/23**
9891. Evvel düğün, soŋra paça… **404/26**
9892. Evvel düğün, soŋra yüz aḳlığı… **404/25**
9893. Evvel dünya, soŋra aḫiret… **405/08**
9894. Evvel düşün, soŋra söyle. **405/06**
9895. Evvel düşünülecek şey, boğaz. **405/07**
9896. Evvel ehil ve evladıŋı doyur, soŋra ėli. **402/17**
9897. Evvel ek, soŋra biç. **401/19**
9898. Evvel ekmeli, soŋra bereket ummalı. **401/21**
9899. Evvel ekmeli, soŋra biçmeli. **401/20**
9900. Evvel eş bul, soŋra yoldaş ol. **401/33**
9901. Evvel (evvela) kendiŋi bil (öğren), soŋra âlemi (başḳasını) bil (öğren). **414/02**
9902. Evvel (evvelki) dost, soŋraki düşman… **405/02**
9903. Evvel faḳir idi, soŋra gani oldu. **411/11**
9904. Evvel fâni, soŋra baḳi… **411/12**
9905. Evvel galip, soŋra mağlup… **411/01**
9906. Evvel gani idi, soŋra faḳir oldu. **411/05**
9907. Evvel ganimet, soŋra meymenet… **411/07**
9908. Evvel gelen evvel gider. **413/11**
9909. Evvel gir, soŋra çıḳ. **414/01**
9910. Evvel göl, soŋra deŋiz… **413/18**
9911. Evvel görüş, soŋra biliş. **413/17**
9912. Evvel gulâm idi, şimdi efendi oldu. **411/04**
9913. Evvel günah ise, soŋra tövbe gerek. **413/25**
9914. Evvel hac, soŋra say… **404/01**
9915. Evvel Hâdî-i mutlaḳa yalvar, soŋra hidayet bekle. **417/01**
9916. Evvel ḫadim, soŋra efendi… **404/04**
9917. Evvel hâkim idi, şimdi mahkûm oldu. **403/25**
9918. Evvel hâkim, soŋra mahkûm… **403/26**
9919. Evvel hâl, soŋra mazi… **403/20**
9920. Evvel Ḫaliḳ'ıŋa yalvar, soŋra ḳula. **404/11**
9921. Evvel hami idi, şimdi mahmî oldu. **403/24**
9922. Evvel ḫanım, soŋra ḫalayıḳ… **404/06**
9923. Evvel ḫarman, soŋra değirmen… **404/09**
9924. Evvel harp, soŋra sulh… **403/30**
9925. Evvel helal, soŋra haram… **403/21**
9926. Evvel hesap, soŋra ḳasap… **403/32**
9927. Evvel hidayet, soŋra inayet… **417/02**
9928. Evvel himmet, soŋra hidayet… **417/03**
9929. Evvel ḫizmet, soŋra himmet… **404/05**
9930. Evvel ḫizmet, soŋra mükâfat… **404/02**
9931. Evvel ḫizmet, soŋra şöhret… **404/03**
9932. Evvel ırmaḳ imiş, şimdi çoraḳ çöl olmuş. **401/35**
9933. Evvel ilim, soŋra amel… **410/17**
9934. Evvel ilm-i ebdân, soŋra ilm-i edyân… **410/20**
9935. Evvel iman, soŋra cennet… **402/05**
9936. Evvel iman, soŋra şefaat… **402/08**
9937. Evvel iman-ı kâmil, soŋra itiḳatla amel ister. **402/09**
9938. Evvel insan idi, şimdi şeytan olmuş. **401/27**
9939. Evvel irat, soŋra masraf… **401/36**
9940. Evvel irat, soŋra masraf… **402/07**
9941. Evvel iyi idi, şimdi ne oldu! **402/04**
9942. Evvel izin al, soŋra ustalıḳ ėt. **401/17**
9943. Evvel ḳaçan, evvel uçan ḳurtulur. **411/23**
9944. Evvel ḳaçan, ḳurtulur. **411/22**
9945. Evvel ḳaçan, ḳurtulur; soŋraya ḳalan, tutulur. **411/24**
9946. Evvel ḳadı, soŋra naip… **412/11**
9947. Evvel ḳâf, soŋra nûn… **411/16**
9948. Evvel kâfir idi, şimdi Müslüman oldu. **413/04**
9949. Evvel ḳail, soŋra maḳûl… **412/10**
9950. Evvel ḳailiŋ ḳavlini oḳu, diŋle; soŋra maḳûluŋ mefhumunu aŋla. **412/12**
9951. Evvel ḳalem, soŋra ḳılıç… **412/14**
9952. Evvel ḳanun, soŋra siyaset… **412/16**
9953. Evvel ḳaraḳol idi, şimdi ḳorkuluḳ oldu. **412/04**
9954. Evvel ḳardeş, soŋra arḳadaş… **412/02**
9955. Evvel ḳardeş, soŋra sırdaş… **412/03**
9956. Evvel ḳardeşe, soŋra yoldaşa… **412/01**
9957. Evvel ḳarîbe, soŋra ba'îde… **412/05**
9958. Evvel kâtip, soŋra mektup… **413/02**
9959. Evvel ḳavga, soŋra barışıḳ… **411/02**
9960. Evvel ḳazan, soŋra yė. **411/15**
9961. Evvel kebab-ı gevher, soŋra şarab-ı kevser ister. **413/01**
9962. Evvel kendiŋi düşün, soŋra âlemi. **413/23**
9963. Evvel kendiŋi, soŋra âlemi… **413/22**
9964. Evvel ḳız, soŋra ḳadın… **412/07**
9965. Evvel laf, soŋra sükût… **414/03**
9966. Evvel lâm, soŋra mîm… **414/04**
9967. Evvel lanet, soŋra şeytan… **414/06**
9968. Evvel leşker, soŋra cenk… **414/05**
9969. Evvel mader, soŋra peder… **414/08**
9970. Evvel mal ḳazan, soŋra zekât vėr. **415/01**
9971. Evvel mal, soŋra menâl… **415/02**
9972. Evvel maziyi (geçmiş zamanı) bil, oŋdan hâli (zaman-ı hazırı) taḳdir eyle; soŋra istiḳbali (gelecek zamanı) düşün, tedbir eyle. **401/18**
9973. Evvel mekânı, soŋra zamanı düşün. **414/13**
9974. Evvel Mekke, soŋra Medine… **414/22**
9975. Evvel mektep, soŋra medrese… **414/21**
9976. Evvel mektep, soŋra muallim… **414/20**
9977. Evvel melul idi, soŋra mesrur oldu. **414/25**
9978. Evvel memur imiş, soŋra menkûb olmuş. **415/04**

9979. Evvel memur, soŋra amir… **415/03**
9980. Evvel metanet, soŋra nedamet… **414/07**
9981. Evvel meydanlıḳ gerek, soŋra pehlivanlıḳ gerek. **415/13**
9982. Evvel mihnet, soŋra muhabbet… **414/16**
9983. Evvel mihnet, soŋra sefa… **414/17**
9984. Evvel minnet, soŋra himmet… **415/05**
9985. Evvel misafire, soŋra kendiŋe… **414/18**
9986. Evvel molla, soŋra cemaat… **414/23**
9987. Evvel muallimi, soŋra mektebi… **414/19**
9988. Evvel muhabbet, soŋra dost… **414/15**
9989. Evvel muharebe, soŋra sulh… **414/09**
9990. Evvel mum idi, şimdi minare gibi oldu. **415/12**
9991. Evvel müdara, soŋra dubara… **414/10**
9992. Evvel mülayim idi, soŋra sert oldu. **414/24**
9993. Evvel münafıḳ idi, şimdi muvafıḳ olmuş. **415/06**
9994. Evvel münafıḳ idi, şimdi mümin olmuş. **415/07**
9995. Evvel naip, soŋra ḳadı… **416/12**
9996. Evvel ne idi, şimdi ne oldu! **416/07**
9997. Evvel nefer, soŋra zabit… **416/03**
9998. Evvel nefsiŋi düşün, soŋra hepsini düşün. **416/09**
9999. Evvel nikâh, sonra düğün… **416/02**
10000. Evvel nikâh, soŋra zifaf… **416/01**
10001. Evvel nimeti yėmeli, soŋra hamdüsena ėtmeli. **416/06**
10002. Evvel niyet, soŋra amel… **416/15**
10003. Evvel nöbet bizim idi, şimdi nöbet size ėrdi. **416/13**
10004. Evvel oḳumalı, soŋra oḳutmalı. **401/11**
10005. Evvel para, soŋra minare… **402/22**
10006. Evvel pazar, pazardır. **402/21**
10007. Evvel peşin, soŋra vėresiye… **402/23**
10008. Evvel rahmet, soŋra bereket… **405/27**
10009. Evvel Ramazan bayram, soŋra Ḳurban bayram… **406/05**
10010. Evvel ramazan, soŋra bayram… **406/06**
10011. Evvel ramazan, soŋra şevval… **406/08**
10012. Evvel ramazanı tut, soŋra bayram ėt. **406/07**
10013. Evvel recep, soŋra şaban… **405/25**
10014. Evvel rende, soŋra turp… **406/11**
10015. Evvel rıza, soŋra ruḫsat… **406/03**
10016. Evvel riayet, soŋra inayet… **405/31**
10017. Evvel riayet, soŋra şefḳat… **405/30**
10018. Evvel rica, soŋra ümit… **405/26**
10019. Evvel rivayet, soŋra tevatür… **406/12**
10020. Evvel rükûb, soŋra nüzul… **406/09**
10021. Evvel rüya, soŋra tabir… **406/10**
10022. Evvel saban, soŋra ekmek… **408/17**
10023. Evvel saban, soŋra saman… **408/18**
10024. Evvel salat, soŋra selam… **408/20**
10025. Evvel sandığı hazırla, soŋra çeyizi düşün. **409/01**
10026. Evvel savm, soŋra iftar… **409/06**
10027. Evvel sebat, soŋra şecaat… **402/36**
10028. Evvel selam, soŋra aleykümselam… **407/09**
10029. Evvel selam, soŋra kelam… **407/10**
10030. Evvel "Seni sevmem!" dėr idiŋ, şimdi ne dėrsiŋ; âlem baŋa âşıḳ dėr idiŋ, şimdi ne dėrsiŋ? **407/18**
10031. Evvel "Seni sevmem!" dėr idiŋ, şimdi ne dėrsiŋ baḳalım? **407/16**
10032. Evvel sevap, soŋra sevap… **408/21**
10033. Evvel siyâm, soŋra iftar… **409/07**
10034. Evvel söyleyene baḳ, soŋra diŋleyene baḳ. **407/14**
10035. Evvel söz, soŋra sükût… **407/12**
10036. Evvel su, soŋra abdest… **408/22**
10037. Evvel su, soŋra taharet… **408/23**
10038. Evvel sual, soŋra cevap… **407/08**
10039. Evvel şaban, soŋra ramazan… **407/29**
10040. Evvel şahbaz idi, şimdi hilebaz oldu. **408/12**
10041. Evvel şecaat, soŋra mükâfat… **407/27**
10042. Evvel şeker, soŋra şerbet… **407/25**
10043. Evvel şeytan idi; şimdi cin oldu, adam çarpar. **408/15**
10044. Evvel şöhret, soŋra şeref… **408/05**
10045. Evvel "şöyle…, böyle…" dėr idiŋ, şimdi ne dėrsin baḳalım? **408/13**
10046. Evvel taam, soŋra dua… **410/07**
10047. Evvel taam, soŋra kelam… **410/06**
10048. Evvel taam, soŋra "lâ" ve "neam"… **410/08**
10049. Evvel tanış, soŋra biliş. **409/11**
10050. Evvel tanış, soŋra ḳonuş. **409/12**
10051. Evvel Taŋrı'ya yalvar, soŋra ḳula. **402/27**
10052. Evvel tavuḳ, soŋra yumurta… **409/23**
10053. Evvel teallüm, soŋra muallim… **402/30**
10054. Evvel telḳin, soŋra iman… **402/29**
10055. Evvel tevessül, soŋra tevekkül gerek. **402/24**
10056. Evvel uçan ile evvel ḳaçan ḳurtulur. **401/12**
10057. Evvel uygun arḳadaş bul, soŋra yola çıḳ. **401/34**
10058. Evvel varan çoḳ alır, soŋraya ḳalan somurdanaḳalır. **416/18**
10059. Evvel varan ile evvel vuran ḳazanır. **416/17**
10060. Evvel vėrmeli, soŋra almalı. **416/21**
10061. Evvel vuran ḳazanır. **401/23**
10062. Evvel vurandır kemankeş menzile. **401/14**
10063. Evvel yaḳına, soŋra uzağa… **418/04**
10064. Evvel yaḳmalı, soŋra ısıtmalı. **418/03**
10065. Evvel yalvar, soŋra el vėr. **417/22**
10066. Evvel yapmaḳ, soŋra yaḳıştırmaḳ gerek. **417/10**
10067. Evvel yâr idi, soŋra ağyar oldu. **417/17**
10068. Evvel yâr, soŋra ağyar… **417/16**
10069. Evvel yâr, soŋra yoldaş… **417/12**
10070. Evvel yaradana yalvar, soŋra yâre. **417/19**
10071. Evvel yaranmalı, soŋra aranmalı. **417/21**
10072. Evvel yâr-i muvafıḳ bul; soŋra yâr, yoldaş ol. **417/11**
10073. Evvel yayan, soŋra atlı… **418/09**
10074. Evvel yazmaḳ, soŋra oḳumaḳ gerek. **418/02**
10075. Evvel yėmek, soŋra "He!" dėmek. **418/10**
10076. Evvel yėmek, soŋra şükrėtmek gerek. **418/08**
10077. Evvel yėmeli, soŋra dua ėtmeli. **418/07**
10078. Evvel yoldaş bul, soŋra yoluŋu düşün. **417/15**
10079. Evvel yoldaş, soŋra sırdaş… **418/05**
10080. Evvel zafer, zaferdir. **410/11**
10081. Evvel zahmet çeken, soŋra rahat ėder. **406/17**
10082. Evvel zahmet, soŋra rahmet… **406/18**

10083. Evvel zarar, soŋra kâr… **409/10**
10084. Evvel zelil imiş, soŋra delil olmuş. **405/22**
10085. Evvel zengin, soŋra fuḳara… **406/20**
10086. Evvel zer, soŋra sim… **406/23**
10087. Evvel zerdali, soŋra şeftali… **407/05**
10088. Evvel zikir, soŋra şükür… **405/18**
10089. Evvel zimmet, soŋra matlup… **405/21**
10090. Evvel ziyan, soŋra kâr… **406/25**
10091. Evvel ziyaret, soŋra şefaat… **406/21**
10092. Evvela amir, soŋra memur… **401/16**
10093. Evvela ana baba haḳḳı, soŋra ḫoca (muallim) haḳḳı büyüktür, ödenemez. **400/07**
10094. Evvela atı ḳazığa bağla, soŋra Allah'a ısmarla. **401/28**
10095. Evvela atı sağlam ḳazığa bağla, bent ėt; soŋra Allah'a emanet ėt. **401/29**
10096. Evvela atıŋı, itiŋi, işiŋi, eşiŋi sağlam ḳazığa bağla; soŋra cümlesini Allah'a ısmarla. **400/09**
10097. Evvela bilmek, soŋra yaşamaḳ gerek. **402/37**
10098. Evvela bir şeyiŋ sebebini aŋla, soŋra fikrini söyle. **402/16**
10099. Evvela can gerek, soŋra canan gerek; canana cennet gerek, cennete minnet gerek, ḫizmet gerek. **402/40**
10100. Evvela can, soŋra canan… **402/39**
10101. Evvela can, soŋra canan düşünülür. **403/09**
10102. Evvela can, soŋra cihan… **403/08**
10103. Evvela cefa, soŋra sefa… **403/10**
10104. Evvela cemaat, saniyen cemiyet… **403/07**
10105. Evvela cenk, soŋra zafer… **410/12**
10106. Evvela cin olmalı, soŋra adam çarpmalı. **403/05**
10107. Evvela danış, soŋra kendi aḳlıŋa göre iş gör. **409/09**
10108. Evvela derdi aŋlamalı, soŋra devasını düşünmeli. **405/01**
10109. Evvela diŋlemek, soŋra söylemek gerektir. **407/04**
10110. Evvela dua ėt, soŋra icabet um. **404/19**
10111. Evvela düğün evini öğrenmeli, soŋra düğüne gitmeli. **404/24**
10112. Evvela düşün, soŋra taşın, soŋra tanış, alış, vėriş, ḳarış; soŋra toy, düğün ėt. **405/13**
10113. Evvela düşün taşın, soŋra söyle söyleyecek sözüŋ, soŋra gör görecek işiŋ. **405/04**
10114. Evvela eşeği (deveyi) sağlam ḳazığa bağla, soŋra Allah'a ısmarla. **401/25**
10115. Evvela gör, soŋra al. **413/06**
10116. Evvela görüş, tanış; soŋra alış, vėriş. **402/02**
10117. Evvela göz tanış, soŋra alış, ḳarış. **413/24**
10118. Evvela ḫalayıḳ idi, soŋra ḫanım oldu. **404/07**
10119. Evvela hareket, soŋra sükûnet… **403/31**
10120. Evvela harfü 'l-lâm ve tâ ve mîm ve nûn ėt; soŋra maḳale-yi kâne, yekûnu ve kün eyle. **403/22**
10121. Evvela her işiŋ esbabına tevessül ėt, soŋra husulü için Cenabıhaḳḳ'a tevvekkül eyle. **416/25**
10122. Evvela, her zaman bir şeyi tefekkür ve tasavvurla tertip ėtmek var; saniyen, her şeyi tasvir ile teşkil ėtmek var; salisen, tanzim ve hesapla ıslah eylemek var. **400/11**
10123. Evvela hesap ėt, soŋra icmal yap. **403/33**
10124. Evvela ḫulus-ı ḳalp gerek, soŋra huzur-ı ḳalp. **404/10**
10125. Evvela hurûf, soŋra maḳale-yi kün. **403/23**
10126. Evvela iğneyi kendiŋe soḳ, soŋra çuvaldızı ėl âleme soḳ. **402/01**
10127. Evvela insan irade-yi cüziyeyi sarf ėtmeli, soŋra ḳadere bağlanmalı; zira irade-yi cüziyeyi sarf ėtmeyen ḳadere bühtan ėtmiş olur. **402/38**
10128. Evvela iradı bul, hazırla; soŋra masrafı ḫatırla. **401/36**
10129. Evvela istiḫare, soŋra istişare… **401/31**
10130. Evvela istiḳamet, soŋra ispat-ı sadaḳat… **401/32**
10131. Evvela işe başla; saniyen işiŋi (işte muvaffaḳiyeti) Allah'a ısmarla (tevekkül ėt). **402/03**
10132. Evvela işe tevessül ėt, soŋra Allah'a tevekkül eyle. **401/24**
10133. Evvela ḳalḳ, soŋra otur. **411/17**
10134. Evvela kendi nefsiŋi terbiye ėt, soŋra âlemiŋ nefsini terbiye eyle. **413/26**
10135. Evvela kendiŋi bil, kendiŋi düşün; soŋra âlemi bil, âlemi düşün. **413/27**
10136. Evvela kendiŋi bil, soŋra başḳasını bil (öğren). **416/11**
10137. Evvela kendini bil, soŋra ėl âlemi öğren, bil. **401/05**
10138. Evvela kendiŋi düşün, soŋra ėl âlemi düşün. **401/03**
10139. Evvela nazariyat, sonra ameliyat… **416/04**
10140. Evvela ne olduğuŋu bil, soŋra ne olacağıŋı düşün. **416/08**
10141. Evvela parayı hazırla, soŋra ḫarcėt. **402/20**
10142. Evvela Rabb'iŋe ibadet ėt, soŋra kendiŋe ḫizmet ėt. **405/23**
10143. Evvela refiḳ, soŋra azm-i tariḳ… **406/04**
10144. Evvela refiḳ, sümme 't-tariḳ… **405/28**
10145. Evvela saygı gerek, soŋra sevgi (muhabbet). **409/08**
10146. Evvela serdengeçti, soŋra dalḳılıç geçer. **407/11**
10147. Evvela söyle, soŋra diŋle. **407/13**
10148. Evvela söylenen sözü aŋla, soŋra cevap vėr. **407/15**
10149. Evvela söyleşmek, soŋra aŋlaşmaḳ var. **407/20**
10150. Evvela söyleyeni diŋle, soŋra sen söyle. **407/17**
10151. Evvela söz danış, soŋra göz tanış. **407/19**
10152. Evvela suyu hazırla, soŋra çeşmeyi yap. **408/16**
10153. Evvela Şam, soŋra Bağdat… **407/22**
10154. Evvela şükür, soŋra sena… **407/21**
10155. Evvela tanış, soŋra alış, vėriş. **409/14**
10156. Evvela tedbir eyle, soŋra ayine-yi taḳdire baḳ. **402/28**
10157. Evvela tövbe ėt, soŋra mağfiret um. **402/34**
10158. Evvela yarayı gör, soŋra merhemi hazırla. **417/20**
10159. Evvela yâri bul, soŋra vuslat iste. **417/14**
10160. Evvela yâr-i muvafıḳ, sonra azm-i tariḳ… **417/13**
10161. Evvela yolu öğren, soŋra yolcu ol. **417/18**

10162. Evvela zamanı düşün, soŋra samanı sat. **407/02**
10163. Evvela ziyaret ėt, soŋra şefaat um. **406/22**
10164. Evvelce âlim buyurur, soŋra cahil yürür. **410/19**
10165. Evvelce amel ėt, soŋra sevap ümit eyle. **410/24**
10166. Evvelce ana, soŋra ḳaynana… **401/30**
10167. Evvelce çalış, soŋra ḳazanmağı düşün. **403/14**
10168. Evvelce çalışmalı, soŋra oynamalı. **403/16**
10169. Evvelce çalışmalı, soŋra rahatlığı düşünmeli. **403/13**
10170. Evvelce çocuğa, soŋra büyüğe… **403/18**
10171. Evvelce davet evini öğren, soŋra icabet eyle. **404/22**
10172. Evvelce derdiŋi aŋla, soŋra dermanını düşün. **404/16**
10173. Evvelce din, soŋra dünya… **405/11**
10174. Evvelce diniŋi öğren, soŋra dünyayı. **405/12**
10175. Evvelce diŋle, soŋra cevap vėr. **405/16**
10176. Evvelce diŋle, soŋra söyle. **405/15**
10177. Evvelce doğmaḳ, soŋra ölmek… **409/24**
10178. Evvelce dosta, soŋra düşmana… **405/03**
10179. Evvelce faḳir, soŋra gani… **411/08**
10180. Evvelce fayda ėt, soŋra avâid talep eyle. **411/09**
10181. Evvelce fazıl iken şimdi fodul olmuş. **411/10**
10182. Evvelce fikrėt, soŋra şükrėt. **411/13**
10183. Evvelce gelmek, soŋra gitmek… **413/12**
10184. Evvelce görüş, soŋra tanış, soŋra biliş, soŋra ḳarış. **413/21**
10185. Evvelce hindiler tekkesinde idi, şimdi tavuḳlar kümesindedir. **417/09**
10186. Evvelce ḫizmet, soŋra şefaat… **404/08**
10187. Evvelce hürmet, soŋra şefḳat… **403/19**
10188. Evvelce iğneyi kendiŋe soḳ, soŋra çuvaldızı âleme soḳ. **402/06**
10189. Evvelce ḳalbi doğrultmalı, soŋra dili. **412/17**
10190. Evvelce ḳalbiŋi temizle, soŋra ibadet eyle. **412/18**
10191. Evvelce ḳalemci idi, soŋra ḳalender oldu. **412/19**
10192. Evvelce ḳarı imiş, şimdi ḳoca olmuş. **411/21**
10193. Evvelce ḳaybėden, soŋra bulur. **411/06**
10194. Evvelce ḳayıḳçı idi, şimdi gemici oldu. **412/26**
10195. Evvelce ḳazanmaḳ, soŋra sarf ėtmek gerek. **411/19**
10196. Evvelce kervanbaşı iken şimdi mezar taşı oldu. **413/07**
10197. Evvelce kiremit taşı idi, şimdi keramet taşı kesildi. **413/08**
10198. Evvelce kitap oḳu, soŋra mollalıḳ sat. **413/03**
10199. Evvelce ḳomşudan sual olunur. **412/20**
10200. Evvelce ḳomşuya, soŋra […]… **412/21**
10201. Evvelce ḳorkuluḳ idi, şimdi ḳaraḳol oldu. **412/06**
10202. Evvelce ḳul idi, şimdi bey oldu. **412/23**
10203. Evvelce ḳuyuyu ḳaz, soŋra suyunu düşün. **412/28**
10204. Evvelce Mevla'ya ḫizmet, soŋra ḳula… **415/11**
10205. Evvelce Mevla'ya yalvar, soŋra ḳula. **415/10**
10206. Evvelce muvafiḳ arḳadaş bul; soŋra yâr, yoldaş ol. **415/09**
10207. Evvelce nefsiŋi doyur, soŋra hepsini doyur. **416/10**
10208. Evvelce nimeti yėmeli, soŋra "Fatiha!" dėmeli. **416/05**
10209. Evvelce oğlana ad ḳoyalım, çağırması ḳolay olur. **401/13**
10210. Evvelce (öŋce) düşünmek gerek, soŋra söylemek gerek. **405/14**
10211. Evvelce Rabb'iŋe ḳulluḳ ėt, soŋra merhamet talep eyle. **405/24**
10212. Evvelce riayet ėt, soŋra inayet bekle. **406/01**
10213. Evvelce riayet ėt, soŋra şefaat um. **406/02**
10214. Evvelce ruḫsat al, soŋra ḳullan. **405/29**
10215. Evvelce sadaḳat, soŋra mükâfat. **408/19**
10216. Evvelce safranı hazırla, soŋra zerdeli pilavı düşün. **407/03**
10217. Evvelce suyu, soğanı hazırla, soŋra ḳazanı. **409/02**
10218. Evvelce şahin idi, şimdi şahbaz oldu. **408/10**
10219. Evvelce şaḳa olur, soŋra ḳaḳa (ḳavga). **408/02**
10220. Evvelce şaḳi idi, şimdi sofu oldu. **408/01**
10221. Evvelce şamdan, soŋra mum… **408/06**
10222. Evvelce şefaat, soŋra ḫalas… **407/30**
10223. Evvelce şekeri hazırla, soŋra şerbeti iste. **407/26**
10224. Evvelce tadını baḳ, soŋra yė. **409/15**
10225. Evvelce talep ėt, soŋra matlubuŋu düşün. **409/25**
10226. Evvelce tatar gelsin baḳalım, soŋra ḫaber. **402/26**
10227. Evvelce tay, soŋra at… **410/04**
10228. Evvelce var idi, soŋra yoḳ oldu. **416/19**
10229. Evvelce varlıḳ, soŋra yoḳluḳ zordur. **416/16**
10230. Evvelce vėr, soŋra al. **416/20**
10231. Evvelce vėrmiş, soŋra almış. **416/22**
10232. Evvelce Yahudî idi, soŋra Müslüman oldu. **418/06**
10233. Evvelce yalvarmalı, soŋra el vėrmeli. **417/23**
10234. Evvelce yaz, soŋra oḳu. **418/01**
10235. Evvelce yoldaş, soŋra yolu aş. **417/24**
10236. Evvelce zahmet çeken, soŋra rahmet görse gerek. **406/19**
10237. Evvelce zengine, soŋra fuḳaraya… **407/01**
10238. Evvelen müdâvele-yi efkâr, saniyen muḳavele-yi ef'âl olur. **414/14**
10239. Evvelen niyet, saniyen amel… **416/14**
10240. Evvelen zaḫireyi hazırla, soŋra değirmeni düşün. **405/19**
10241. Evvelen zat-ı bî-raḳibiŋ için, saniyen sevdiğim Habib'iŋ için. **405/20**
10242. Evveli de şâm, aḫiri de şâm … **407/23**
10243. Evveli fasit olanıŋ aḫiri de fasit olur. **418/11**
10244. Evveli kedi idi, şimdi arslan kesildi. **413/05**
10245. Evveli sofu idi, soŋra sapıttı. **409/04**
10246. Evveli sofu idi, soŋra sıpa oldu. **409/05**
10247. Evveli züğürt idi, soŋra zengin oldu. **406/24**
10248. Evvelîn, aḫirîn… **401/08**
10249. Evveliŋ de şâm, aḫiriŋ de şâm… **407/24**
10250. Evvelki bardaḳlar şimdi cam oldu. **402/10**
10251. Evvelki camlar şimdi bardaḳ oldu. **403/11**
10252. Evvelki çamlar bardaḳ oldu. **398/31**
10253. Evvelki çeşmeler şimdi aḳmaz oldu. **403/15**
10254. Evvelki çeşmeniŋ suyunu arama. **403/17**
10255. Evvelki dağ şimdi bağ oldu. **409/16**

10256. Evvelki dağıŋ tavşanını şimdi arama. **409/18**
10257. Evvelki dağlar şimdi orman oldu. **409/17**
10258. Evvelki danalar şimdi analar oldu. **409/22**
10259. Evvelki devri ḳovalar hep. **405/10**
10260. Evvelki dünya, yine o dünya; amma zaman başḳa. **405/09**
10261. Evvelki göller çoḳtan ḳurudu. **413/20**
10262. Evvelki göller şimdi deŋiz oldu. **413/19**
10263. Evvelki gulâm şimdi efendidir. **411/03**
10264. Evvelki gülistan şimdi bülbülistan oldu. **413/13**
10265. Evvelki gülüŋ bülbülünü arama. **413/14**
10266. Evvelki gülüŋ ḳoḳusu ḳalmadı. **413/15**
10267. Evvelki gülüŋ şimdi dikeni bile ḳalmadı. **413/16**
10268. Evvelki ḫain, yine o ḫain… **404/14**
10269. Evvelki hâller şimdi masal oldu. **403/27**
10270. Evvelki hamam, evvelki tas… **403/28**
10271. Evvelki hamamıŋ tavı çoḳtan tavsadı. **403/29**
10272. Evvelki ḫırsız (evvel ḫırsız idi), şimdi sofu oldu. **404/12**
10273. Evvelki himmet şimdi minnet bağındadır. **417/04**
10274. Evvelki hindiler şimdi Hüma ḳuşu oldu. **417/07**
10275. Evvelki hindileriŋ şimdi tüyü bile ḳalmadı. **417/06**
10276. Evvelki Hindistan şimdi İngilizistan oldu. **417/05**
10277. Evvelki ḫuysuz, yine o ḫuysuzdur. **404/13**
10278. Evvelki ḫuyu şimdi değişti. **404/15**
10279. Evvelki Hüma ḳuşu şimdi Anḳa oldu. **417/08**
10280. Evvelki ḳan davasını gütmek olmaz. **412/15**
10281. Evvelki ḳapılar şimdi penceredir. **411/14**
10282. Evvelki ḳasvet, yine o ḳasvet… **412/09**
10283. Evvelki ḳatır, yine o ḳatırdır. **412/13**
10284. Evvelki ḳayıḳçı şimdi ḳaptandır. **412/27**
10285. Evvelki ḳaymaḳ şimdi yoğurt oldu. **412/25**
10286. Evvelki ḳaz şimdi ördek gibi oldu. **411/18**
10287. Evvelki ḳazıŋ şimdi budunu arama. **411/20**
10288. Evvelki ḳızlar şimdi ḳadın oldu. **412/08**
10289. Evvelki ḳurt, yine o bildiğiŋ ḳurttur. **412/22**
10290. Evvelki marazı tuttu dėsene! **414/11**
10291. Evvelki masalları oḳutur. **414/12**
10292. Evvelki münafıḳ, yine o münafıḳ… **415/08**
10293. Evvelki ormanlar şimdi bostan oldu. **401/26**
10294. Evvelki riyacılar şimdi ricacı oldular. **406/13**
10295. Evvelki soysuz, yine o soysuzdur. **409/03**
10296. Evvelki şahbazlar şimdi şahindir. **408/11**
10297. Evvelki şahinler şimdi ḳartal oldu. **408/09**
10298. Evvelki şamdanlar şimdi mangal oldu. **408/07**
10299. Evvelki şamdanlarıŋ mumlarını şimdi arama. **408/08**
10300. Evvelki şecaatler şimdi müzeḫanelere girdi. **407/28**
10301. Evvelki şehirler şimdi köy, köyler şehir oldu. **408/03**
10302. Evvelki şeytan, yine o şeytan… **408/14**
10303. Evvelki şöhret ḳalmadı. **408/04**
10304. Evvelki tavı, eski tavşanı ḳovalama. **409/21**
10305. Evvelki tavı tavsadı. **409/20**
10306. Evvelki tavşanıŋ izini artıḳ arama. **409/19**
10307. Evvelki tavuslar çoḳtan uçtu. **410/03**
10308. Evvelki tavuslar şimdi hindi oldu. **410/01**
10309. Evvelki tavusларıŋ şimdi tüyü ḳalmadı. **410/02**
10310. Evvelki tay şimdi attır. **410/05**
10311. Evvelki terkiyi terkiler. **402/25**
10312. Evvelki tilki şimdi kedi olmuş. **402/32**
10313. Evvelki tilki, yine o tilkidir. **402/31**
10314. Evvelki tilkiniŋ postu, şimdi kürkçü dükkânındadır. **402/33**
10315. Evvelki virane şimdi seyranedir. **416/24**
10316. Evvelki viranlıḳ şimdi gülzar oldu. **416/23**
10317. Evvelki zaîmler, evvelki tımarlar şimdi ḳalmadı. **406/16**
10318. Evvelki zaîmler şimdi ḳalḳtı. **406/15**
10319. Evvelki zalimler şimdi ḳoyun gibi mazlum oldu. **410/09**
10320. Evvelki zaman ile şimdiki zaman elbette bir değil. **407/06**
10321. Evvelki zaman şimdi masal oldu. **407/07**
10322. Evvelki zanlar şimdi haḳiḳat oldu. **410/10**
10323. Evvelki zebani, yine o zebani… **406/14**
10324. Evvelkini ḳovalar hep. **412/24**
10325. Evvelü ’l-evvelîn, aḫirü ’l-aḫirîn. **401/04**
10326. Evzâı şütür-gürbe. **398/38**
10327. Ey abdal, ey derviş; aḳçe ile biter her iş! **485/01**
10328. Ey abdal, ey derviş; âḳil ol, arif ol; ḳo saŋa aptal dėsinler! **485/02**
10329. Ey âdem, bilmez misin âdem olduğuŋ? **485/05**
10330. Ey âdem, derviş iseŋ işte leğen, işte ibriḳ; işte peşkir iptedir; işte tespih, işte seccade; ḳıble bu caniptedir! **484/25**
10331. Ey âdem, iş ehli iseŋ işte iş, işte aş; durma gör, sorma gir; ḫanımız, ḫanemiz bu semttedir! **484/24**
10332. Ey ahmaḳ, ey; Ḫaliḳ’ıŋı öğrenmeden maḫluḳuŋ hikmetini neden aŋlamağa çalışırsın? **485/04**
10333. Ey ahmaḳ; Türkçe bilmezler, Türkçe osuruḳtan ne aŋlar! **489/03**
10334. Ey âlem-i can ve can-ı âlem, görmedi naziriŋ ayn-i âdem! **487/19**
10335. Ey Allah’ım, sen var iken ya ben kime yalvarayım! **485/03**
10336. Ey âşıḳ garip; zamana da aḳıl gerek, izan gerek; zaman bir hâl üzere ḳalmaz, renkten renge girer; bunu keşif için ilim, irfan gerek! **487/17**
10337. Ey Âşık Ömer; aç başıŋı, tuz ekecekler! **487/16**
10338. Ey âşıḳ-ı mihnetzede, bulduḳça buŋarsın! **487/18**
10339. Ey âşıḳ-ı mihnetzede, buŋadıḳça buŋarsın! **487/20**
10340. Ey baḫt-ı siyah, ḳara ḫaberden daha ne’ŋ var? **485/14**
10341. Ey benim sevgili Mevla’m, seniŋ aşḳıŋ ḳanda var? **486/01**
10342. Ey biaman, gayrı eliŋden aman seniŋ! **486/04**
10343. Ey birader, âḳil iseŋ açma sırrıŋ dostuna; zira dostunuŋ dostu vardır, o da söyler dostuna, sen ḳalırsın astına (altına)! **485/10**
10344. Ey birader, dehriŋ hâlini güle ḳıyas èt; evvel cemal vèrmiş, soŋra üryan eylemiş! **485/12**
10345. Ey birader, diler iseŋ eliŋe gire mahbup; gerektir hüzn-i Yaḳup, sabr-i Eyüp! **485/11**

10346. Ey birader; gafil olma, aç gözüŋ, bu dünyanıŋ hilesine aldanma! **485/13**
10347. Ey bivefa; eğer seni sevmek günah ise hükm-i kitab-ı aşḳ ile öldür, gir sevaba! **486/03**
10348. Ey canan; yâre baḳmazsın, ağyara baḳarsın! **485/17**
10349. Ey cemaat; Haḳteala'ya şükrediŋ, ki deveye ḳanat vėrmedi; yoḳsa damlarıŋızı başlarıŋıza yıḳardı! **485/20**
10350. "Ey cemaat, Ḳonya'nıŋ havasıyla bizim Aḳşehir'iŋ havası birdir!" dėmiş. Cemaat "Neden bildiŋ?" dėyince "Aḳşehir'de ne ḳadar yıldız varsa burada da o ḳadar var." dėmiş. **485/15**
10351. Ey çarḳ-ı deni, seni gören ne dun macun idiğiŋ bilmez mi acaba! **485/22**
10352. Ey çile-keşan, daha ne ḳadar döneceksin? **486/02**
10353. Ey çile-yi aşḳ, daha dolmadıŋ mı? **486/05**
10354. Ey çile-yi ümit, daha sıraŋ gelmedi mi? **486/02**
10355. Ey çocuḳlar, ortalıḳ bozuldu; ne olur ne olmaz, herkesiŋ malı başı altında gerek! **486/06**
10356. Ey dağ başı, ey maḳam-ı mesut, ey merkez-i ins-i vahşet-âlûd! **487/15**
10357. Ey dertli sofu; o perhiz ne, bu turşu ne! **486/12**
10358. Ey derviş; âḳil ol, ḳo seni aptal sansınlar! **486/16**
10359. Ey derviş; içmeyicek işiŋ ne meyḫanede! **486/11**
10360. Ey derviş, köy-i yârdan ayrılma, yarın varacağıŋ menzil yine orasıdır! **486/17**
10361. Ey derviş; tutmayıcaḳ sözüŋ ne peymânede, içmeyicek işiŋ ne meyḫanede! **486/23**
10362. Ey derviş-i bed-endiş, dėme salt Mecnun-ı Leyla'ya deli; insafla nazar eyle, gör ahval-i âlemi: herkes bir gûnâ deli, bir kişi bir günde veli! **486/29**
10363. Ey dil, dėdikleriŋ olur; amma zaman geçer! **486/19**
10364. Ey dilber; aldanma bu feleğiŋ revişi, gülüşü hep yalandır; inanmazsaŋ sor şair Fuzûlî'ye, saŋa dėr ki: "Aldanma, ki şair sözü elbette yalandır." **489/09**
10365. Ey dilber, bu gėceniŋ seheri var! **486/22**
10366. Ey dilber; haddeden geçmiş boyunu, gül yüzüŋü gördüm; biri gül gibi ḫoy olmuş, biri daḫi güzel işlenmiş destmal olmuş saŋa! **486/18**
10367. Ey dilber; haddeden geçmiş tespih gibi ḳarşıma geldiŋ, tövbe ėttirmek mi istersin? **486/14**
10368. Ey dilber, haddeden geçmiş yâl -boyun saçı- ve bâliŋ ile canımı yaḳmağa mı geldiŋ? **486/15**
10369. Ey dilber-i zaman, dėdikleriŋ olur; amma zaman geçer, şevḳ ve zevḳ-i cihan geçer! **486/13**
10370. Ey divane, ey; aḳlıŋ zıvanasından çıḳmış, hâlâ uḳalalıḳ dümbeleği çalarsın! **486/28**
10371. Ey dost, göŋlümü aldıḳtan soŋra can ise ḳastıŋ can ile başımı çoḳtan yoluŋa ḳoymuşum! **486/10**
10372. Ey dost (göŋül), dėdikleriŋ olur; amma zaman geçer! **486/20**
10373. Ey dost; muhabbet senden, mihnet benden! **486/08**
10374. Ey dost; muhabbet senden olmayınca baŋa muhabbetle mihnet birdir! **486/07**
10375. Ey dost; saŋa sabır, baŋa sefer gerek! **486/21**
10376. Ey dost; sen sağ ol, ben selamet! **486/09**
10377. Ey dünya, ey; kimi ağlar, kimi güler; kimi oynar, kimi zıplar! **486/27**
10378. Ey dünya, ey; kimini ağlatırsın, kimini güldürürsün! **486/26**
10379. Ey dünya-yı deveran, devran-ı âlemde neler var? **486/25**
10380. Ey dünyayı yoḳtan var ėden Allah'ım, nelere ḳâdir değilsin! **486/24**
10381. Ey efendiler, muayyep ėtmeyiŋiz; eğer bizim evde yağ, pirinç olsa idi size şu tas ile çorba çıḳaracaḳ idim! **485/08**
10382. Ey efendim; daha çıḳmaz mısın, aḳşam oldu? **485/06**
10383. Ey efendim, sayeŋde adam oldum! **485/07**
10384. Ey faḫr-i cihan, cihaniyânıŋ sebebi; Mekkî, Medenî ve Hâşimî hem Arabî! **487/23**
10385. Ey fâni dünya; kimine ḳarpuz yėdirirsiŋ, kimine kelek; kimine samurlu kürk giydirirsiŋ, kimine bir tek gömlek! **487/26**
10386. Ey fâni dünya; kimini bağ-ı gülşeniŋde zevḳ ve şevḳ içre gezdirirsiŋ mesel-i melek; kimini dağ-ı dehşetinde gezdirirsiŋ mesel-i ḳart felek! **487/27**
10387. Ey fâni dünya; kimini bağ-ı safa-yı cihanda beslersiŋ, kimini bahçe-yi gülşende güldürürsüŋ; kimini dağ-ı dehşet-i hicranda beslersiŋ, kimini gencine-yi viranda ağlatırsıŋ! **487/30**
10388. Ey fâni dünya; kimini taḫt-ı Süleyman'dan indirir, taḫta tabuta bindirirsiŋ; kimini berg-i gülüŋ semeni iken taḫt-ı Süleyman'a ḳondurursuŋ! **487/28**
10389. Ey fâni dünya; saŋa aldanan, gafil; aldanmayan, âḳildir! **487/29**
10390. Ey fâni dünya; ta ezelden vefa ve safaŋ, cevir ve cefaŋ böyle gelmiş, böyle gider; aŋlayan, aŋlamayan ta ezelden böyle görmüş, böyle bilmiş, öyle gider! **487/31**
10391. Ey felek, dervişleriŋ şahı hani; evc-i devlet burcunuŋ mahı hani? **487/25**
10392. Ey felek, ey; ben seni vefakâr sandım, sen beni cefakâr sandıŋ! **487/24**
10393. Ey felek, ey; kimine ḳarpuz yėdirirsin, kimine kelek; kimine ḳaftan giydirirsin, kimine gömlek! **488/03**
10394. Ey felek, senden kâm almaḳ için sabr-ı Eyüp, ömr-i Nuh gerek! **488/04**
10395. Ey felek, senden kâm (murat, matlup, maḳsut) alan kimdir; kâmbin olan kimdir? **488/01**
10396. Ey felek, seniŋ ne macun idiğiŋ gören bilmez mi! **488/02**
10397. Ey gafil-i devran-ı hayat-ı dünya vatandaşlarım; saḳınıŋ, inanmayıŋ, aldanmayıŋ bu dünyanıŋ (mekkârenіŋ) mekr ü hile-yi reviş ü reftarına, cilve-yi bî-sebat mekr ve alına; ḳalma kendi hâliŋe, ėliŋ ne malına ne vebaline! **488/10**

10398. Ey garib-i mihnetzede; Hint'ten, Yemen'den ne ḫaberiŋ var! **487/22**
10399. Ey gaziler, yol göründü benim garip başıma! **487/21**
10400. Ey göŋül, bab-ı rızayı çün gözet şâm seher! **488/17**
10401. Ey göŋül; bir derde düş, ki onda derman gizlidir; gel ḳarış bir ḳatreye, ki onda umman gizlidir! **488/19**
10402. Ey göŋül; bir derde düştüm, sende derman gizlidir! **488/16**
10403. Ey göŋül; çek imdi firḳat, kim dėdi saŋa vefasız yâri sev! **488/15**
10404. Ey göŋül, divaneliktir "vaḳfı mülk olsun" dėmek! **488/18**
10405. Ey göŋül; gel düşme gam girdabına, derya dil ol; ḳo biraz esip savursun, böyle ḳalmaz rüzgâr! **488/14**
10406. Ey göŋül; gül devridir, vaḳt-i nev-i nevruzdur; can bağışlar âdeme bu dem, dem-i fîrûzdur! **488/21**
10407. Ey göŋül, hiss-i eleme ḳapılma; devran-ı felek böyle gelmiş, böyle gitse gerektir! **487/05**
10408. Ey göŋül, meylėtme dehriŋ devlet ve iḳbaline; onu bil tahḳiḳ, ki değmez belası baline! **488/20**
10409. Ey göŋül, ne ah ėdersin? Buŋa "felek" dėrler; kimine göŋül vėrir, şâb ėder, oynatır, güldürür, caynatır; kiminiŋ göŋlünü alır, pir-i fâni ėder, ağlatır, dağlatır. **487/02**
10410. Ey güzelim, dėdikleriŋ iyi; amma vefaŋ yoḳtur! **488/22**
10411. Ey güzelim, dėdikleriŋ olur; lakin zaman geçer! **488/23**
10412. Ey harim-i harem-i lem-yezelî, mahrem-i perde-sera-yı ezelî! **485/18**
10413. Ey hayvan ey, bir tane darı için tuzağa mı düştüŋ! **485/21**
10414. Ey Hayy ve Ḳadîr olan Allah'ım, nelere ḳâdir değilsiŋ; ḳatreyi ḳulzüm, nutfeyi âdem ėden Allah! **485/19**
10415. Ey hilal-i mah-i îd-i Ramazan ḫoş geldiŋ! **489/12**
10416. Ey ḫoca, fena ehline zinhar ululanma! **485/24**
10417. Ey ḫoca, lisan-ı şuara başḳa lisandır! **485/23**
10418. Ey hüthüt-i ümit, Sebe'den mi gelirsin? **489/11**
10419. Ey Ḳadîr, Ḳayyûm olan Allah, ḳudretiŋden sual olunmaz! **488/12**
10420. Ey ḳamer, hercaîsiŋ; bildik seniŋ mahiyetiŋ! **488/07**
10421. Ey ḳardeş, bize yollar çatal düştü! **488/11**
10422. Ey ḳardeş, görmez misin Ay ile Gün'ü; her gün her gėce kemalden zevale, zevalden kemale devr-i eflak ėder! **488/09**
10423. Ey ḳardeş, görmez misin devran-ı feleği; herkesi ademden vücuda, vücuttan ademe götürerek şeyḫ şâb hep ihlâk ėder! **488/08**
10424. Ey ḳaşı yay, yüzü ay dilber; yüzüŋ bu felekzedeye dönmez misiŋ? **488/06**
10425. Ey ḳaşı yay, yüzüŋ beri dönmez misiŋ? **488/05**
10426. Ey kel; başıŋı düşünmezsin, mısırı sayıḳlarsın! **488/13**
10427. Ey mah; uyu, bu az zamandır; çarḳıŋ saŋa maḳsadı yamandır! **488/24**
10428. Ey mefḫar-ı kâinat, faḫr-i dü-cihan; v'ey zat-ı kerimi rahmet-i âlemiyân! **488/25**
10429. Ey mihr-i melahat, şebiŋ aḫir seheri var! **488/26**
10430. Ey millet; sanma, ki ėl eliyle ḳarın doyar; ancaḳ kendi eliŋ ve emeğiŋle doyar! **488/32**
10431. Ey millet; sanma, ki ėl ḳanadıyla ḳuş uçar! **488/31**
10432. Ey muhit-i keremiŋ ḳatresi, umman-ı kerem! **488/27**
10433. Ey Muradî, padişah-ı heft-kişver yoḳ mudur? **488/29**
10434. Ey musavvir, rehgüzarı üzere çek temsilimi! **487/14**
10435. Ey Müslüman; kendiŋ ek, kendiŋ biç; kendiŋ ḳoy, kendiŋ iç; kendi arabaŋ kendiŋ ḳoş, kendiŋ göçür; zira ėl eliyle ḳuş doymaz, saban ekilmez, ekin biçilmez, su içilmez, araba göçürülmez, köpüden geçilmez. **489/02**
10436. Ey Müslüman; sanma, ki ėl eliyle ve ḳuvvetiyle araba göçer; göçerse ancaḳ kendi eliŋ ve ḳuvvetiŋle göçer! **489/01**
10437. "Ey Müslümanlar, ben size ne söyleyeceğim bilir misiŋiz?" dėmiş, Ḫoca. Cemaat "Bilmeyiz." dėmeleriyle Ḫoca "Siz bilmeyince ben ne söyleyeyim!" dėmiş; kürsüden inmiş, gitmiş. Ḫoca, ikinci gelişinde evvelki sözü tekrarlar. Bu defa cemaat "Biliriz." dėrler. Bu defa da Ḫoca merhum "Mademki bilirsiŋiz, o surette ben ne söyleyeyim!" dėmiş. Ḫoca, üçüncü gelişinde evvelki sözü yine tekrarlar. Bu sefer de cemaat dėr ki: "Kimimiz bilir, kimimiz bilmez." Ḫoca da "Öyle ise bilenler bilmeyenlere öğretsin." dėr, yine ḳalḳar gider. **488/30**
10438. Ey Müslümanlar; Haḳteala'ya çoḳ şükrediŋ, ki deveye ḳanat vėrmedi; yoḳsa damlarıŋızı başlarıŋıza yıḳardı! **488/28**
10439. Ey, ne bilirsiŋiz evlatlar; hazır yanımda bulunsun, belki ağaçtan öteye yol düşer! **489/08**
10440. Ey, ne çare evlat; başa gelen çekilir! **489/07**
10441. Ey, ne çare evlat; başıŋa gelirse başmaḳçı olursuŋ, ḳaderiŋe yazılı ise yaşmaḳçı olursuŋ! **489/06**
10442. Ey Necati, sever imiş yıḳılanı yıḳılan! **489/05**
10443. Ey Nedim, ey bülbül-i şeydâ; niçin ḫâmûşsuŋ, sende evvel çoḳ nevalar, güftügûlar var idi? **489/04**
10444. Ey oğullar, mademki yarın ḳıyamet ḳopacaḳ imiş; esvabı, esbabı ne yapacaḳsıŋız? **485/09**
10445. Ey Rahîm olan Allah, saŋa sığınırım! **487/04**
10446. Ey rahmeten li 'l-âlemîn, sen bilirsin! **487/03**
10447. Ey recep ayı; sanma, ki şabanı tutarlar; bunda âdem var, ki ramazanı yutarlar! **487/01**
10448. Ey sahipḳıran (Timurlenk), seniŋ de unvanıŋ "ne'ûzu bi'llâh" olurdu! **487/13**
10449. Ey sevdiğim dilber, aman ḳaşları ḳara! **487/10**
10450. Ey, size artıḳ Haḳ selamet vėre! **487/08**
10451. Ey sözleri ḫayalimi sevindiren melek! **487/09**

10452. Ey şeyḫ(-i kerametfuruş), o nüsḫanıŋ ez de suyun iç! **487/11**
10453. Ey şeytan, ey! **487/12**
10454. Ey Taŋrıteala, ḳudretiŋden sual olunmaz! **485/16**
10455. Ey vâḳıfı her mekân-ı Rum'uŋ, bir adı da Van mı Erzurum'uŋ? **489/10**
10456. Ey yâr-i azizim; söyle derdiŋ, dermanını arayalım! **489/13**
10457. Ey zaman, ey; gün geçtikçe sen türlenirsin! **487/06**
10458. Ey zaman, ey; neler göstereceksin! **487/07**
10459. Eyâ seza-yı perestiş Müheymin Mabut! **489/22**
10460. Eyâ şah-ı ḫûbân, sen misin? **489/21**
10461. Eyâ şehriyâr-i meâlî-penah, bize mesleğiŋdir vėren intibah! **489/20**
10462. Eyalet beyi gibi… **489/19**
10463. Eyamola yısa değil; eyyam ola, yel ese; gemi yelken aça, yol kese. **489/17**
10464. Eyer batsa acısını at bilir, ḳılıç batsa acısını dosttan pek yad -yabancı- bilir. **534/32**
10465. Eyeri boynuna geldi. **508/22**
10466. Eyerlenmiş atıŋ seferi sorulmaz. **254/29**
10467. Eyersiz atta doğru oturulmaz. **254/27**
10468. Eyersiz atta eğreti oturulur. **254/28**
10469. Eyleme ömrüŋü beyhude zayi, dėme ḳış yaz; işiŋi gör, durma ḳaz. **486/31**
10470. Eyleme vaḳtiŋi zayi, dėme ḳış yaz; oḳu, yaz. **486/31**
10471. Eyler ihsana kifayet bu ḳadar arz-ı meram. **486/30**
10472. Eyler ihsana kifayet bu ḳadar arz-ı meram. **490/26**
10473. "Eyne 'l-mefer [=Kaçış nereye?]" ayetini oḳudu. **489/23**
10474. Eyüp davulu gibi dum dum… **489/25**
10475. Eyüp oyuncağı mı bu? **489/24**
10476. Eyüp sabrı… **489/27**
10477. Eyüp sabrı, Nuh ömrü gerek. **489/28**
10478. Eyüp sabrı, Nuh ömrü ister, ki o emele nail olasın. **490/01**
10479. Eyüp'te dilenir, Fatih'te sadaḳa vėrir. **489/26**
10480. Eyvah; eyvah size de bize de, yazıḳlar olsun! **490/08**
10481. Eyvah, ki şu dünyada mesudiyet hiç kimseye nasip değildir! **490/10**
10482. Eyvah, ne yer ḳaldı ne yâr ḳaldı! **533/32**
10483. "Eyvahlar olsun geçirdiği ömre!" diyecek gün de gelir. **490/09**
10484. Eyvallah dede, eyvallah! **535/03**
10485. Eyvallah hacı baba! **535/02**
10486. Eyyam, eyyama beŋzemez. **489/15**
10487. Eyyam reisi… **489/14**
10488. Eyyamı diğergûn olmuş. **489/16**
10489. Eyzansız söz söylemez nüktedan şairdir. **508/14**
10490. Ez başını yılanıŋ, tükür yüzüne yalancınıŋ. **199/17**
10491. Ez de suyunu iç. **199/11**
10492. Ez ez de suyunu iç. **199/12**
10493. Eza, cefa haramdır. **189/02**
10494. Eza çekmeyen âşıḳ, sefanıŋ ḳadrini bilmez. **189/08**
10495. Ezan oḳundu ise ḳıl namazıŋ. **189/07**
10496. Ezanıŋ oḳundu, gözüŋ çoḳundu. **189/09**
10497. Ezansız, izansız âdemdir. **189/06**
10498. Ezansız namaz cenaze namazıdır. **189/05**
10499. Ezber oḳur, ḳaradan (yüzünden) bilmez. **199/21**
10500. Ezberden oḳutur, ezberden oḳur. **199/22**
10501. Ezberi ḳuvvetli… **199/24**
10502. Ezberlemiş tersini. **199/23**
10503. Ezelde başa ne yazıldıysa gelse gerek, bu garip gözler onu görse gerek. **200/01**
10504. Ezelden başa yazılan gelse gerek, bu garip başlar yazılanı görse gerek **200/05**
10505. Ezelden başa yazılan görülse gerek. **200/06**
10506. Ezelden başa yazılan yazı imiş, pes elden ne gelir? **200/02**
10507. Ezelden her ne yazıldıysa başa gelir yâr, sen göŋlüŋü gerek geŋ tut gerek dar. **200/03**
10508. Ezel-i âzâlde muḳadder olan her ne ise vera-yı perdede cilveger olur. **200/07**
10509. Ezelî, ebedî vasfa gelmez Ezelî, Ebedî. **200/04**
10510. Ezhanına turp sıḳmışlar. **189/18**
10511. Ezhansız, izansız âdemdir. **189/17**
10512. Ezik büzük… **199/19**
10513. Ezilip büzülmeğe değeri yoḳ. **199/20**
10514. Ezilmiş badem fıstığı bulsa yiyecek. **199/16**
10515. Ezilmiş bademe el uzatır. **199/26**
10516. Ezilmiş inciri. **199/14**
10517. Ezilmiş ḳavuna beŋzedi. **199/13**
10518. Ezilmiş şeftali suyu dėdi de ağzınıŋ suyu aḳtı. **199/27**
10519. Ezilmiş yumurtadan ḳaygana… **199/25**
10520. Ezilmiş yumurtası. **199/15**
10521. Eziyet çekmeyen baş olmaz. **189/20**
10522. Eziyet ėtme Müslüman'a; zira eziyet haramdır. **189/03**
10523. Eziyet haramdır. **189/01**
10524. Eziyet şeytana yaraşır. **189/16**
10525. Eziyeti, canına kâr ḳaldı. **189/12**
10526. Eziyetsiz baş olmaz. **189/19**
10527. Eziyetsiz mal ḳazanılmaz. **189/10**
10528. Eziyetsiz selamet yoluna giren yoḳ. **189/11**
10529. Eziyetten bir şey çıḳmaz. **189/04**
10530. Ezkâr ne ise efkâr da odur. **189/15**
10531. Ezkâr-ı cemili, edvar-ı enamdır. **189/13**
10532. Ezkiyadan idi. **189/14**
10533. Ezmânıŋ -zamanlarıŋ- tagayyürüyle ahkâmıŋ -hükm-i ḳazanıŋ- tagayyürü inkâr olunamaz. **199/28**
10534. Ezmişler, pastırmasını çıḳarmışlar. **199/18**
10535. Ez-zarûrâtü tubîhü 'l-mahzûrât. ='Zaruretler (zaruret-i müşedded) memnu olan şeyleri mübah ḳılar.' dėmektir. **297/ek/01**
10536. Harladı ateş, taştı ḳazan. **53/02**
10537. Harlayan ateşe yağ dökülmez. **53/01**
10538. Harlayan ile ḫırlayandan saḳınmaḳ gerek. **53/04**
10539. "Hoşt köpek!" diyen olmadı. **449/03**
10540. "Hoşt köpek!" diyen yoḳ. **449/01**
10541. "Hoşt köpek!" diyen yoḳ idi. **449/04**
10542. "Iḫ!" dėdirmezler. **497/06**
10543. "Iḫ!" dėseŋ de faydasız (deve öldü). **497/07**
10544. Iḫlamurdan odun olmaz, beslemeden ḳadın olmaz. **180/28**

10545. Iḫlattılar ḫasımlarını, der ve duvara ḫasım ḫainler mıḫlandılar. **497/08**
10546. Iḳ dėdirinceye ḳadar bıraḳmadı. **508/18**
10547. Iḳına ıḳına güç hâl ḳurtuldu. **508/19**
10548. Iraḳ yoldan, çoraḳ çölden gelen kervanıŋ keyfini sormağa gelmez. **497/21**
10549. Iraḳta (uzaḳta) olan at, eşek; eş dost; ḫısım aḳraba daima birbirine kişneşirler; yaḳında olsalar daima birbiriyle dişleşirler. **497/23**
10550. Iraḳtaki dosttan, yaḳındaki düşman… **497/24**
10551. Iraḳtan davul sesi ḫoş gelir, İran'dan dolu testi boş gelir. **497/22**
10552. Irgandı Köprüsü meşhurdur. **198/25**
10553. Irgandı Köprüsü'nden geçmiş gibi ağır yürür. **198/27**
10554. Irgandığına değmedi. **198/26**
10555. Irgat (çıraḳ, amele), ḳarnı doymasa iş görmez. **198/20**
10556. Irgat da olsa sahibine göre iş görür. **198/21**
10557. Irgat gibi çalıştırır. **198/22**
10558. Irgat gibi ḳullanmaḳ ister. **198/24**
10559. Irgat pazarında ırgat arar. **198/23**
10560. Irğacı (dişi) it şiypanlanmasa erkek it ḳayḳanlanmaz. **198/19**
10561. Isını (sahibini) ağırlayan, itine kemik atar. **230/15**
10562. Isıran it, dişini göstermez. **230/06**
10563. Isırgan daladıysa ebegümeci yalasın. **231/22**
10564. Isırgan gibi ısırırlar. **231/26**
10565. Isırgan göz olsun, köpek olmasın. **508/13**
10566. Isırgan ile taharet olmaz. **231/20**
10567. Isırgan it, dişini göstermez. **508/11**
10568. Isırgan otuna daladılmış gibi ḳıvranır. **508/10**
10569. Isırgan otundan döşek olmaz. **231/23**
10570. Isırgan otundan döşek olmaz. **508/09**
10571. Isırgan otunu şifa niyetine yėr. **231/21**
10572. Isırgana dalanmış gibi ḳıvranır. **231/25**
10573. Isırgana oturan acısına dayanır. **231/24**
10574. Isırırlar, gitme yanına. **231/27**
10575. Isırmadan yürümez ısırgandır. **508/12**
10576. Isıtılmış temcit pilavı gibi hep onuŋ sözü öŋe sürülür. **231/18**
10577. Isıtılmışa ḳoşar. **231/19**
10578. Islah-ı ibâd, inayet-bâd. **231/03**
10579. Islah-ı nefis ėtmek, ancaḳ kendi ḫata ve ḳusurunu görüp itirafla; istifa-yı ḳusur, tashih-i nefis eylemekle mümkün olur. **230/16**
10580. Islaḳ don, ıslaḳ gömlek giyilmez. **231/02**
10581. Islaḳ don, ıslaḳ gömlek giyilmez. **508/06**
10582. Islaḳ gömlek giyilmez. **231/01**
10583. Islaḳ ise ḳurut. **230/30**
10584. Islaḳ ḳarga… **508/05**
10585. Islaḳ şeker terazide durmaz. **230/26**
10586. Islaḳ şeker teraziye gelmez. **230/25**
10587. Islananı Allah görür. **230/21**
10588. Islananı da uslananı da Allah görür. **230/22**
10589. Islananıŋ yağmurdan pervası olmaz. **230/17**
10590. Islandıysa çaresine baḳmalı. **230/29**
10591. Islanmış ile uslanmışa doḳunma. **230/19**
10592. Islanmış şeker helva olur. **230/24**
10593. Islanmış, uslanmamış. **230/20**
10594. Islanmış zaḫire elbette köplenir. **230/27**
10595. Islanmış zaḫireden ḫayır gelmez. **230/28**
10596. Islanmışıŋ yağmurdan pervası yoḳ. **230/18**
10597. Islanmışıŋ yağmurdan pervası yoḳ, uslanmışıŋ değnekten ḳorḳusu yoḳ. **230/23**
10598. Islattılar. **508/07**
10599. Ismarlama ayaḳḳabı ayağı sıḳar. **231/08**
10600. Ismarlama cübbeniŋ peşi gelmez. **231/15**
10601. Ismarlama don dar gelir. **231/07**
10602. Ismarlama dua başı sıḳar, ısmarlama çizme ayağı… **231/06**
10603. Ismarlama dua ḳabul olmaz. **231/04**
10604. Ismarlama hac ḳabul olmaz. **231/11**
10605. Ismarlama iş asılaḳalır. **231/05**
10606. Ismarlama ḳaftanıŋ eteği ḳısa gelir. **231/16**
10607. Ismarlama ḳavuḳ başa ağır gelir. **231/09**
10608. Ismarlama peyniri köpek yer. **231/10**
10609. Ismarlama şalvarıŋ ağı uymaz. **231/17**
10610. Ismarlama yapar. **231/13**
10611. Ismarlamadır. **231/14**
10612. Ismarlanana baḳma, ısmarlatana baḳ. **231/12**
10613. Israr ile ızrarıŋ arasında bir noḳta vardır. **230/14**
10614. Isrardan ızrar doğar. **230/13**
10615. Issı (ısı, sıcaḳ) çorbayı başına döktü. **500/20**
10616. Issı külde yumurta pişer; amma Issı Göl'de her şey biter, pişer. **500/21**
10617. Issı (sıcaḳ) ocağı boynuna giydirdiler. **212/33**
10618. Issız çöl olur, izsiz yol olmaz. **230/07**
10619. Issız, ilsiz yurda bayḳuş ḳonar. **230/08**
10620. Istılahât ile iksir olmaz. **231/30**
10621. Istılahperdaz âdemdir. **231/28**
10622. Istılahsız lisan olmaz. **231/29**
10623. Işıl ışıl gezeni mi, mışıl mışıl uyuyanı mı seversin? **507/38**
10624. Işıl ışıl neye baḳıyorsun? **507/37**
10625. Işḳırtıp fışḳırttı. **227/23**
10626. Işḳırttığı ḳadar varmış ya! **507/35**
10627. Itlaḳ ėttiler. **234/01**
10628. Ittıratsız işten, itaatsiz kişiden ḫayır bekleme. **234/19**
10629. Izrara ḫizmet ėtmek insanlıḳ sayılmaz. **232/14**
10630. Iztırap içinde buŋaldı ḳaldı. **232/18**
10631. Iztırapsız dünya değil, vesselam! **232/20**
10632. Iztırapsız göŋül bulunmaz. **232/19**
10633. Iztırarî değil, ihtiyarî iş kârlı çıḳar. **232/15**
10634. İade olunan şey hediye sayılmaz. **236/14**
10635. İadesiz mal baḫşiş sayılır. **236/13**
10636. İane ile dünya göçer. **236/18**
10637. İane insanlarıŋ dünya ve aḫiret şerefidir. **236/17**
10638. İanesiz dünya dönmez. **236/16**
10639. İanesiz insan insan sayılmaz. **236/15**
10640. İaneye muhtaç olmayan insan zor bulunur. **236/19**
10641. İblis gibi araya girdi. **163/17**
10642. İblis, iblislik ėtmeden durmaz. **163/16**
10643. İblis oğlu iblistir. **163/13**
10644. İblisi aldatır iblistir. **163/14**
10645. İblis-i pürtelbis araya girdi. **163/15**
10646. İbn Ḫaldun gibi fuhûl-i ulemadandır. **163/18**
10647. İbn Murad'dır bu şehriŋ -İstanbul'uŋ- fatihi ey kişi; işte taḫt, işte zafer taḳ. **163/21**
10648. İbn Sina gibi hakîm dânâdır. **163/19**

10649. İbrahim Âzer oğlu yapmıştır Kâbe'yi. **163/20**
10650. İbrahim Ḫalilullah bereketi vėrsin. **163/23**
10651. İbrahim Ḫalilullah bereketidir, tükenmez. **163/22**
10652. İbriḳ-i mey gibi göbeğinden işer, gider. **163/11**
10653. İbriḳsiz ev… **163/10**
10654. İbriş âdem… **163/08**
10655. İbriş geldi, ibiş gitti. **163/06**
10656. İbrişim gibi ḳavi, ipek gibi mülayimdir. **163/02**
10657. İbrişim ipek oldu. **163/03**
10658. İbrişten doğan elbette ibriş olur. **163/09**
10659. İbrişten doğan ibiştir. **163/07**
10660. İbtida-yı dünyada yazı yazan, saban yapan, ev yapan, çapa çapalayan… hasılı her şeyimizi gösteren Âdem atamızdır. **163/01**
10661. İbtikâr -her şeyde ėrkencilik- herkesçe mümkünü 'l-icra bir kâr değildir. **163/24**
10662. İcab-ı hâl ve tabiatını bilmediğiŋ, tecrübe ve tezkiye ile aŋlamadığıŋ insanla dostluḳ, hayvanla yolculuḳ olmaz. **497/01**
10663. İcab-ı hâl ve zamanında, her vecihle müsait zaman ve sırasında hasbü 'l-icap ve 't-teklif her ne söyler iseŋ söyle; tek, sözü doğu söyle. **496/02**
10664. İcab-ı hâle göre hareket zaruret messėder ise muḳteza-yı beşeriyete muvafıḳ ve icab-ı zemin ve zamana göre hareket ėtmek gerek. **497/02**
10665. İcab-ı zamana göre hareket ėtmek gerek. **494/10**
10666. İcabına baḳmaḳ gerek. **494/11**
10667. İcap ėderse al, ėtmezse alma. **494/13**
10668. İcap ėtmeyen işe ḳarışma, gücüŋ yetmeyen taşı ḳucaḳlama. **496/01**
10669. İcap, ḳabul; yerine göre maḳbul. **494/08**
10670. İcara mal vėren, dayanmaḳ gerek. **494/12**
10671. İcara mal vėreniŋ neccârdan da dostu olsa gerek. **494/14**
10672. İcara vėrdiğiŋ pöstekiniŋ tüyünü sorma. **494/15**
10673. İcat çıḳardı. **494/18**
10674. İcat ile ihdas manen birbiriyle muḳârindir. **494/16**
10675. İcatçıdır. **494/17**
10676. İcazetsiz, izinsiz ne mollalıḳ olur ne mal alınır. **174/36**
10677. İcazetsiz ne medih olur ne hiciv. **174/37**
10678. İ'câzperver, i'câz-ı kelam âdemdir. **237/32**
10679. İcbar-ı baḫt, cahili ferzâne gösterir. **174/32**
10680. İclal ile maḳama riyaset eyledi. **174/30**
10681. İcmal söz icmal hesap gibi… **174/28**
10682. İcmal-i hesap bu ḳadar. **174/26**
10683. İcma-yı ümmet, içtima-yı millet… **174/29**
10684. İcma-yı ümmet senettir. **174/27**
10685. İç ağası gel beri. **495/04**
10686. İç ağrısı… **495/06**
10687. "İç!" dėdilerse "Çeşmeyi ḳurut!" dėmediler ya! **496/28**
10688. İç donu ıslaḳ. **494/25**
10689. İç günlüğü mü, üç günlüğü mü tuttu? **494/24**
10690. İç günlüğü tuttu dėsene! **494/23**
10691. İç güveyi gibi içinden çeker. **495/01**
10692. İç güveyinden hâllice… **495/02**
10693. İç marazına uğrattı desene! **496/18**
10694. İç oğlan… **495/05**
10695. İç sıḳılması işsizlikten gelir. **496/21**
10696. İçėl beyi (Ḳaramanlı) gibi sözünde durmaz. **495/10**
10697. İçen içer, gitgide aḳlı da içer. **395/32**
10698. İçen içer, içmeyen içmez; lakin içen ile içmeyen nazar-ı ilim ve hikmette bir değil. **494/22**
10699. İçen -raḳı içen- içer; ancaḳ içen, aḳlını da beraber içer. **494/21**
10700. İçer iseŋ raḳı, gider yüzüŋ duvağı (hicap ve hayâsı). **494/20**
10701. İçeride birḳaç divane varsa dışarıda bir nice bigâne var. **496/11**
10702. İçerideki içeride, dışarıdaki dışarıda… **496/14**
10703. İçerisi Çıfıt çarşısıdır. **496/32**
10704. İçi başḳa, dışı başḳa âdemden vefa gelmez. **495/30**
10705. İçi başḳa, dışı başḳa; ḳalıp başḳa, ḳalp başḳa olmaḳ doğruluğa delalet ėtmez. **495/09**
10706. İçi beni yaḳar, dışı ėli. **496/33**
10707. İçi beni yaḳar, dışı seni. **495/23**
10708. İçi Çıfıt çarşısı, dışı tilki. **495/29**
10709. İçi dışı bir âdemdir. **495/26**
10710. İçi dışına beŋzemez. **495/27**
10711. İçi dışına uymaz şamama gibi… **496/07**
10712. İçi dışına uymaz tilkidir. **495/28**
10713. İçi içine sığmaz, hiçbir yerde durmaz oldu. **495/12**
10714. İçi -içyüzü- beni yaḳar, dışı -dış yüzü- seni yaḳar. **495/03**
10715. İçi sarı âdem… **495/25**
10716. İçi temiz olanıŋ dışı da temiz olur onuŋ. **495/24**
10717. İçim içim bayıldı. **497/03**
10718. İçim içime girdi. **495/11**
10719. İçimden doğdu, öyle söyledim. **495/14**
10720. İçin için ağladı. **495/20**
10721. İçinden çeker, dışından iter. **495/31**
10722. İçinden pazar, kendi kendine ḳurar. **496/05**
10723. İçinden pazarlıḳlı… **496/04**
10724. İçinden salep güğümü gibi ḳaynar. **496/10**
10725. İçinden yanar. **496/06**
10726. İçine ağı (zehir) ḳatmadılar ya, içivėr! **495/13**
10727. İçine darı ekmişler. **496/15**
10728. İçine it bağlasaŋ durmaz. **495/17**
10729. İçine od düşmüş. **495/21**
10730. İçine sıçan düşse başı yarılır. **495/19**
10731. İçine sığdıramadı. **495/15**
10732. İçine sinek mi düşmüş? **495/22**
10733. İçine soğuḳ su ḳattı. **496/17**
10734. İçine zehir ḳatmadılar ya! **496/16**
10735. İçini çekti. **496/09**
10736. İçini dışını tövbe temizledi. **496/08**
10737. İçiniŋ alacası dışına çıḳtı. **496/27**
10738. İçki içmek, aḳlını içmekle beraberdir. **495/18**
10739. İçki -işret etmek- ümmü 'l-ḫabâistir; şer'an ve aḳlen memnu, merdûd ve mezmûmdur. **496/13**
10740. İçkisiz günü gün, ḳavgasız düğün olmayan şehri, köyü nerede bulursun? **496/29**
10741. İçkisiz günü yoḳ. **496/26**
10742. İçli âdem… **495/07**
10743. İçli âdem, suçlu âdem… **496/12**

10744. İçli dışlı oldular. **495/08**
10745. İçme namert elinden su abıhayat daḫi olsa. **495/16**
10746. İçmem üzümüŋ suyun, dökmem yüzümüŋ suyun. **497/04**
10747. İçmeyene zorla içirmek olmaz. **496/30**
10748. İçmeyicek ey derviş, işiŋ ne meyḫanede -meclis-i meyde-; geçmeyicek mihnet köprüsün derdiŋ ne peymânede? **496/34**
10749. İçmeyicek ey derviş, işiŋ ne meyḫanede; sevap ve sevaba ḫizmet ėdenleriŋ kârı ne gülḫanede? **497/05**
10750. İçten pazar iş bozar. **496/03**
10751. İçtiği su burnundan geldi. **496/24**
10752. İçtiği suları ayrıdır. **496/19**
10753. İçtiği suyuŋ nereden geldiğini bilse bari! **496/23**
10754. İçtiğiŋ cam-ı şarabı ab-ı hayvan oldu tut. **496/31**
10755. İçtihada set çekilmez. **175/01**
10756. İçtihat içtihadı naḳzėdemez. **175/02**
10757. İçtihatsız, ilim keşfolunmaz. **175/06**
10758. İçtiler âşıḳ-ı dilân-ı mihnetzede, görmediler sırat köprüsün, mest oldular meclis-i meyde serapa mesel-i mevât u hayvan; çün geçtiler mihnet köprüsün, gördüler köy-i yâri sirâcen münîren, buldular dert devasın ebeden mesel-i ab-ı hayat u hayvan. **496/35**
10759. İçtimaât-ı beşeriyede iḫtilaf-ı efkâr tabiî ve zarurîdir; lakin ittihad-ı âmâl ve itaat-ı milel şart-ı mutlaḳtır. **174/33**
10760. İçtimaât-ı beşeriyede matlup olan şey, ittihad-ı emel ile itaat-ı mileldir. **174/31**
10761. İçtimaî hâlinde yaşamaḳ usul ve ḳaidesiniŋ esası herkesiŋ kendi ḳomşusuyla ḫoş geçinmesi ve uz yaşamasıdır. **174/35**
10762. İçtima-yı neyyireyn gibi vaḳi oldu. **174/34**
10763. İçtiŋ üzüm suyunu, döktüŋ yüzüŋ suyuŋu. **496/25**
10764. İçyüzünden belli olur kişi. **496/22**
10765. İçyüzüne baḳmaḳ gerek. **496/20**
10766. İdare bilmek insanlığıŋ şartındandır. **188/20**
10767. İdare bilmek kendi yağıyla ḳavrulmaḳ, kendi ayağıyla yürümektir. **188/17**
10768. İdare ile ev yapılır; idaresizlikle ev değil, od ocaḳ bozulur. **188/19**
10769. İdare, insanlar için refah ve huzurla geçinmek usul ve ḳaidesidir. **188/01**
10770. İdare yılı idareli geçinmek gerek. **188/06**
10771. İdarede (idare-yi mülkte) ḳaide hâli hüsn-i idare, istiḳbali ihzar için bugünkü işten ders-i istifade almaḳ, ileriyi menzil-i maḳsudı idare dürbünüyle görmek, keşfėtmek oŋa göre adım ataraḳ yürümektir. **188/13**
10772. İdareli âdem kendi yağıyla ḳavrulandır. **188/05**
10773. İdaresini bilir âdem zaruret çekmez. **188/18**
10774. İdaresini bilmeyeniŋ iki ayağı bir pabuca girer. **188/15**
10775. İdaresini bilmeyeniŋ şamdanında mum durmaz; ḳartanında(?) un, çömleğinde bal, yağ bulunmaz; cebinde aḳçe, avulunda mal, sandığında bohça bulunmaz. **188/21**
10776. İdaresiz âdem müsrif sayılır. **188/16**
10777. İdaresiz ev kendi kendine yıḳılır; idareli ev kendi kendine yapılır, yapılmasa da yıḳılmaz, ocağı sönmez. **188/02**
10778. İdare-yi devlet, idare-yi memlekettir. **188/14**
10779. İdbar (baḫtsızlıḳ, talihsizlik) yüz gösterince iḳbal yüz çevirir. **188/07**
10780. İdbar, iḳbal; bir ayine-yi taḳdir-i Ḫüda'dır. **188/11**
10781. İdbar, iḳbal dirhemsiz mizandır. **188/08**
10782. İdbar perdesi iḳbal suretini tutmuş. **188/09**
10783. İdbar; temyiz ve ağyar için bir mizan-ı sahihü 'l-ayardır. **188/12**
10784. İdbarda iseŋ ikbaliŋi gözet, ikbalde iseŋ idbarıŋı gözet. **188/10**
10785. İddia ile baḳlava da olsa yėnilmez. **188/36**
10786. İddia ile bir şey ḳazanılmaz. **188/37**
10787. İddia mucib-i mahcubiyettir. **188/34**
10788. İddiacıdır. **188/33**
10789. İddialı âdem. **188/32**
10790. İddialı işe girişme mahcup olursun. **188/35**
10791. İddiayı bıraḳ, işiŋe baḳ. **188/38**
10792. İdealsiz -tasavvur, tasvir- insan olmaz; lakin ḳuru tasavvur ve tasvirle insan nail-i meram olmaz; olur, esbabına teşebbüsle ve uhdesinden gelmekle olur. **497/16**
10793. İdil'iŋ atı, Çura'nıŋ oku, Ḳırım'ıŋ yiğidi… **21/25**
10794. İdil'iŋ atı, Ḳırım'ıŋ yiğidi, Çura'nıŋ yayı, Ḳara'nıŋ oḳu bir yerde gerek. **20/19**
10795. İdlâl, iğfal ile gün geçirenler aḳıbet maskara olsa gerek. **232/17**
10796. İdlâl olunmuş biçaredir. **232/16**
10797. İdman alır, idman satar. **188/24**
10798. İdman ise vücut için, iman ise vücut için… **188/26**
10799. İdman ister, izan ister; her şeyde ilim ve irfan, aḳıl, zekâ ve feraset ve kiyaset, edep, erkân ister. **188/25**
10800. İdman ḳazanır. **188/27**
10801. İdman; taḳviye-yi ebdândır, ki ḳuvâ-yı ezmân ve ensâl-i beşeriŋ cismanî bir terbiyesi olup şümuli eḫas iken eam olur. **188/31**
10802. İdman-ı felek böyledir. **188/22**
10803. İdmanı yoḳ, ezhanı yoḳ. **188/29**
10804. İdmanı yoḳ, imanı yoḳ. **188/30**
10805. İdmanlı âdem meşaḳḳate pek dayanır. **188/23**
10806. İdmanlı, izanlı olmaḳ gerek. **188/28**
10807. İdrak, idare sahibi âdemdir. **187/30**
10808. İdraki güç ḫayali, haḳiḳat tahlil ve isbat ėder. **187/33**
10809. İdrak-i haḳâyıḳtan zihne gelen füturu ḫayal tadil ėder. **187/32**
10810. İdrak-i meâlî bu küçük aḳla gerekmez. **188/04**
10811. İdrak-i meâlî bu küçük aḳla gerekmez; âlim, hâkim bu küçük köye gerekmez. **187/06**
10812. İdraki olan idare bilir. **187/31**
10813. İdraki olmayana cihan bir varaḳ bile değildir. **187/29**
10814. İdraksiz âdemdir. **188/03**
10815. İdraksiz âdemler ḫayal peşinde gezer, izansızlar yalan peşinde gezer. **187/28**

10816. İfa ėdemeyeceğiŋ işi üzeriŋe alma. **508/17**
10817. İfade doğru ise fetva da doğrudur. **243/01**
10818. İfade zapt olunmayınca hüküm haiz olmaz; meğerki cürmümeşhuda şevahit ola. **242/27**
10819. İfadeden ifadeye farḳ vardır, efendiden efendiye farḳ olduğu gibi. **242/32**
10820. İfadesi faydasız. **242/29**
10821. İfadesi mazbut, ‘kendisi de mazbut’ dėmektir. **242/30**
10822. İfadesi mazbutlu, mazmunludur. **242/31**
10823. İfadesi noḳsan ise tamamlasın. **243/04**
10824. İfadesini al, zapt ėt (ḳaydėt). **242/28**
10825. İfadeye göre cevap, ifadeye göre fetva vėrilir. **243/02**
10826. İfadeye iḳtidarı olmayan ḫatip sayılmaz. **243/06**
10827. İfadeye mecali yoḳ. **243/05**
10828. İfade-yi şifahiyesi, ifade-yi tahririyesine uymayan şahit; haḳḳa şahit sayılmaz. **243/03**
10829. İfaḳat bulmayan derde müpteladır. **243/27**
10830. İfaḳatı müşkül dert: verem. **243/28**
10831. İfa-yı vazifede ḳusur ėtmeyen, dem-i sualde pişman olmaz. **508/16**
10832. İfham-ı meram, ifade-yi kelam ile olur. **244/08**
10833. İfkten (iftiradan) Haḳ saḳlaya. **244/05**
10834. İflah olmayacaḳ dert hamaḳattir, cehalettir. **244/06**
10835. İfna ėttiği vücuda yazıḳ. **244/07**
10836. İfrat acı, tefrit acınıŋ acısı… **243/35**
10837. İfrat bir aḳabe olduğu gibi tefrit daḫi bir aḳabedir; ancaḳ ikisiniŋ ortası itidal noḳtasıdır, ki sahil-i selamettir. **244/04**
10838. İfrat hareket, tefrit hâl muzırdır. **244/04**
10839. İfrat ile tefrit hâl ve hareket her hâlde muzırdır. **244/09**
10840. İfrat ile tefritiŋ arası, noḳta-yı itidaldir; itidalden ayrılmamaḳ gerek. **243/33**
10841. İfrat ile tefritten hazer ėtmek gerek. **243/34**
10842. İfsad-ı umurdan, ifsad-ı mizaçtan hazer ėtmek gerek. **243/29**
10843. İfşa-yı sır, ifşa-yı ayıbı; tabiat ėdinmemek gerek. **243/30**
10844. İfşa-yı sır, ifşa-yı ayıp; insanlığa yaḳışmaz. **243/31**
10845. İfşa-yı uyub ėtme midir gayret-i ahbap? **243/26**
10846. İftar ėttiğine razı olmaz, iftariye de dava ėder. **244/01**
10847. İftardan soŋra iftara davet olur mu! **244/03**
10848. İftariyeye kim imrenmez. **244/02**
10849. İftiḫar ile tefaḫḫür elbette bir değil. **243/16**
10850. İftiḫar madalyası ḳazandı. **243/19**
10851. İftiḫar olunacaḳ şey; merd-i meydanda düşmanı mağlup ėtmek, intiḳam almaḳtır. **243/18**
10852. İftiḫar olunacaḳ şey, millet şerefine olunan ḫizmettir. **243/17**
10853. İftiḫar-ı daniş-i ecdat ile gelmez şeref. **243/21**
10854. İftiḳar, zaruret ḳapısıdır. **243/24**
10855. İftira, ‘bühtan, bela bühtan-ı ḳaza’ dėmektir; *ḫafaẓana'llāhi min şarri şayṭān* [=Allah, şeytanın şerrinden korusun.] ve amal-i nifaḳtan Haḳ saḳlaya. **239/09**
10856. İftira, bühtan; haset olanlarıŋ kârıdır, ki bühtan ‘hayata manen suiḳast’ dėmektir; böyle suiḳast ehli, maddeten cezasız ḳalsa bile manen cezasız ḳalmaz, gerek dünyevî ve gerek uḫrevî. **243/14**
10857. İftira ėt taşa, ağaca, insana; sil, yuḳmasa da iz bıraḳır. **239/07**
10858. İftira gıybet ve nemîmeyi tevlit ėder, bunlarda eŋ nihayet iftiraḳı tevlit ėder, iftiraḳ ise her iki tarafça zaaf ve aczi tevlit ėder, zaaf ve acz daḫi maddî manevî esaret hayatı belki vaḳitsiz ifnayı vücudu mucip olur. **243/10**
10859. İftira gibi büyük vebal olmaz. **243/11**
10860. İftira; ‘ḳuru ağaç, (bilasebep) ḳan silmek’ dėmektir. **239/08**
10861. İftira söz ateşten yaḳıcıdır. **243/13**
10862. İftiradan Haḳ saḳlasın. **243/09**
10863. İftiradan, iftiracıdan saḳınmaḳ gerek. **243/12**
10864. İftiraḳ, ne suretle olursa olsun acıḳlıdır. **243/25**
10865. İftiraya uğramaḳ ateş-i belaya uğramaḳ gibidir. **243/08**
10866. İftitah tekbiriŋ sevabı büyüktür. **243/15**
10867. İftitah-ı kelama diḳḳat ister. **243/07**
10868. İğbirar-ı ḫatır sözlerden hazer ėtmek gerek. **238/23**
10869. İğbirar-ı ḫatırdan hazer ėtmek gerek. **238/17**
10870. İğfal ile iğtinam ėder âdem mi ararsın? **238/21**
10871. İğfal maḳbuldür düşman haḳḳında olursa. **238/20**
10872. İğfal olunmuş biçaredir. **238/18**
10873. İğfalci âdemdir. **238/19**
10874. İğmâz ve tegafül gerek asayişe, yoḳsa… **238/25**
10875. İğmâzdan gelir. **238/27**
10876. İğmâz-ı ayndan gelir. **238/24**
10877. İğne ardı gitmeğe çalışır. **509/17**
10878. İğne atsaŋ yere düşmez. **509/14**
10879. İğne atsaŋ yere düşmez. **530/ek2/28**
10880. İğne batırır gibi söz batırır. **510/06**
10881. İğne deliğinden dünyayı seyrėttirirler. **530/ek2/29**
10882. İğne deliğinden Hindistan’ı seyrėder. **509/31**
10883. İğne deliğinden İstanbul’u seyrėttirir. **509/22**
10884. İğne deliğine ḳaçsaŋ elinden ḳurtulamazsın. **509/23**
10885. İğne gibi dil batırır iğne dilli âdemdir. **509/26**
10886. İğne gözünden cihanı seyrėttirir. **509/28**
10887. İğne ile ḳuyu ḳazar. **509/15**
10888. İğne ile ḳuyu ḳazmağa beŋzer. **509/13**
10889. İğne ile ḳuyu ḳazmaḳ ḳabîlinden… **509/12**
10890. İğne iplik gerekmeyen ev olmaz. **509/32**
10891. İğne iplik, ḳadın eline yaraşır; ḳazma kürek, erkek eline yaraşır. **509/24**
10892. İğne iplik, ḳadınlara her daim gerektir. **530/ek2/33**
10893. İğne iplik, ḳadınlarıŋ hem gece gündüz işi gücü hem yâr ve yoldaşı. **510/01**
10894. İğne iplik ḳadrini bilmeyen ḳadın, ḳadın mıdır? **530/ek2/32**
10895. İğne, iplik; maḳas, yüksük (oymaḳ); ḳadınlarıŋ ceddesinden ḳalma (Havva anamızdan) baş âlât-ı mirastır; bu mirasa malik olmayan ḳadın, ḳadın sayılmaz. **530/ek2/34**

10896. İğne iplik olmuş. **509/18**
10897. İğne tutmağı bilmeyen ḳadın, ḳadın mıdır! **510/07**
10898. İğne yėmiş it gibi oldu. **510/02**
10899. İğne yėmiş köpek gibi dört yanına salar. **510/03**
10900. İğne yutmuş gibi ıḳınır. **509/20**
10901. İğneden ipliğe ḳadar aradılar. **530/ek2/30**
10902. İğneden ipliğe kadar arar. **509/19**
10903. İğneden ipliğe varınca… **509/16**
10904. İğneli sinek gibi soḳar. **510/05**
10905. İğneliksiz iğne ḳaybolur, iğnesizlik ḫanıma ayıp olur. **509/27**
10906. İğneniŋ gördüğü işi pek çoḳ kimse göremez. **530/ek2/31**
10907. İğnesi başında olan terziye "Toplan!" dėmeğe hacet yoḳ. **509/21**
10908. İğnesiz, ipliksiz dünya göçmez. **509/30**
10909. İğneyi ėle vėrme, iğneyi alan çuvaldızı da çalar. **510/01**
10910. İğneyi evvel kendiŋe soḳ, soŋra çuvaldızı ėle soḳ. **509/29**
10911. İğneyi evvelce kendiŋe batır, soŋra ėllere batır. **510/04**
10912. İğneyi öŋce kendiŋe batır (soḳ), soŋra başḳasına batır. **534/33**
10913. İğneyi öŋce kendiŋe soḳ, soŋra âleme. **509/25**
10914. İğneyi öŋce kendiŋe soḳ, soŋra âleme soḳ. **534/22**
10915. İğrenç âdem felah bulmaz. **259/12**
10916. İğrenç âdem mariz olur, iğerçin (müvesvis) âdem temelsiz olur. **508/21**
10917. İğrenç söz, iğrenç yüz yalancınıŋ sözüyle yüzüdür. **259/13**
10918. İğtinam fırsatı ḳaçırmaz açıḳgözlerdendir. **238/22**
10919. İğva ėtmeden yürümez şeytandır. **238/28**
10920. İhanet ėden, felah bulmaz. **484/12**
10921. İhanet ėden, merhamet görmez. **484/13**
10922. İhdâ-yı tehâyâ ėdelim ruh-ı Resul'e. **484/14**
10923. İhḳaḳ-ı haḳ için çalışan elbette me'cûr olur. **179/05**
10924. İḫlas-ı ḳalbe malik olanlar mesutturlar. **182/29**
10925. İḫlasperver âdemdir. **182/28**
10926. İhmal ėden, mesul olur. **484/19**
10927. İhmal ėden uğunur (teessüf ėder), himmet ėden sevinir. **484/22**
10928. İhmal ėtme, himmet ėt; himmet ihmale ḳalp olunmaz. **484/15**
10929. İhmal himmete, himmet ihmale galip ve mağlup olurlar. **484/21**
10930. İhmalci, hamalcı evinde oturur. **484/18**
10931. İhmalci, zarar evinde oturur. **484/20**
10932. İhmalciniŋ işi yürümez. **484/17**
10933. İhmaliŋ her gün zararı çekilir. **484/23**
10934. İhmaliŋ ikbali yoḳtur. **484/16**
10935. İhram giymekle insan hacı sayılmaz, niyet doğru gerek. **178/08**
10936. İhsan almaḳla insan insan olmaz, ihsan vėrmekle insan insan olur. **178/17**
10937. İhsan bahanesiz olmaz. **178/11**
10938. İhsan ėdecek iseŋ tamam ėt. **178/13**
10939. İhsan ehline göredir. **178/18**
10940. İhsan gözetir ki insan ola. **178/32**
10941. İhsan herkesiŋ elinden gelmez. **178/25**
10942. İhsan ihsan üstüne… **178/19**
10943. İhsan maḳbuldür ivaz olmasa. **178/27**
10944. İhsan maḳbuldür ivaz olmasa; insan maḳbuldür gammaz olmasa. **178/28**
10945. İhsan, sahibini muhterem ḳılar. **178/09**
10946. İhsan üstüne ihsan, rahmet üstüne rahmet… **178/20**
10947. İhsan vesilesiz, cemilesiz olmaz. **178/ek1/10**
10948. İhsana ekser ivaz az olur. **178/26**
10949. İhsana endaze olmaz. **178/24**
10950. İhsana hem baha hem bahane ister. **178/12**
10951. İhsana isaetle (kötülükle) muḳabele eylemek denaettir. **178/34**
10952. İhsana paha değil, bahane ister. **178/10**
10953. İhsana set çekilmez. **178/31**
10954. İhsanda vėrilmek, haḳta alınmaḳ gözetilir. **178/ek1/08**
10955. İhsanı görülmeyen keremsiz kibarıŋ fuḳaradan ne farḳı olur? **179/03**
10956. İhsan-ı ḫasa nail olmuş baḫtiyardır. **178/21**
10957. İhsan-ı Ḫüda'ya mâni olma. **178/23**
10958. İhsanı, insan olan ėder. **178/16**
10959. İhsanıŋ eŋ tatlısı, eŋ maḳbulü talep ėdilmeden vėrilenidir. **178/30**
10960. İhsanıŋ eŋ tatlısı istemeden vėrilenidir. **178/29**
10961. İhsanıŋ isbâğı (itmamı) muvafıḳ-ı şan-ı âdemiyettir. **178/15**
10962. İhsanıŋ tadını ihsan alandan sor, insanıŋ tadını insan olandan sor. **178/33**
10963. İhsanını esirgemeyen insandır. **178/22**
10964. İhsanını gördüğüŋ âdeme eğri baḳma, gözüŋ eğri olur. **178/14**
10965. İhticaca salih elde bir senet olmayınca davaya ḳıyam ėtsen daḫi faydasızdır. **177/37**
10966. İhticaca salih elde bir şey yoḳ ki! **177/38**
10967. İhticaca salih olmayan senet ile dava olmaz. **177/39**
10968. İhtikâr, aşikâr cebbarlıḳtır (soygunculuḳtur). **166/ek1/32**
10969. İhtikâr ėden bir ḳazanır, pek ziyan ėder. **166/ek1/34**
10970. İhtikâr ėden, kâr ėtmez; kâr isteyen, ihtikâr ėtmez. **166/ek1/31**
10971. İhtikâr, hilekâr bir baptan gelir, bir baptan çıḳar; mübalağa ile ism-i fail (meful) olup ziyadeli baptan gelir, bir taraf kârlı diğer taraf ziyanlı çıḳar. **166/ek1/33**
10972. İhtikâr, muhtekiriŋ bir su-yi amelidir; ki mertebesi murabahacı ḳızıl Çıfıtlarındır, ki ribâ ve riyanıŋ baş muḫterileri onlardır; faḳat her ameliŋ bir amili olur, her amil amelinden mesuldür, binaenaleyh muhtekir de maddeten, manen ihtikârından mesuldür. **166/ek1/30**
10973. İhtikârdan insaf arama. **178/07**
10974. İḫtilaf başḳa, nifaḳ yine başḳadır. **180/39**
10975. İḫtilaf ekser din ve mezhepte vardır. **181/07**

10976. İḫtilaf hep lisandan gelir. **181/09**
10977. İḫtilaf izhar-ı ḥaḳîḳate medardır. **182/03**
10978. İḫtilaf, izhar-ı ḥaḳîḳate sebeptir. **182/02**
10979. İḫtilaf olmayınca ḥaḳîḳat meydana çıḳmaz. **181/11**
10980. İḫtilaf ümmeti, iḫtilaḳ ümmeti… **182/01**
10981. İḫtilaf-ı efkâr insanların aḳıl ve idraklerinin derecesine ve başḳalığına göredir. **181/02**
10982. İḫtilaf-ı ümmet rahmettir. **181/01**
10983. İḫtilaf-i fikir, zehab-ı fikirden; nifaḳ, su-yi fikirden doğar. **181/05**
10984. İḫtilaflı işte suûbet, ittihatlı işte suhulet vardır. **181/03**
10985. İḫtilafsız dünya değil, vesselam! **181/06**
10986. İḫtilafsız, iḫtilatsız ümmet yaşayamaz. **181/10**
10987. İḫtilafsız meclis, millet (ümmet) olmaz. **182/01**
10988. İḫtilafsız, mesele hallolunmaz. **181/04**
10989. İḫtilafsız ümmet olmaz; ancaḳ hüsnüniyet, hüsn-i sîret gerek. **181/08**
10990. İḫtilat ėt ehl-i edep ve kemal ile. **180/38**
10991. İḫtilatsız dünyada zor yaşanılır. **180/37**
10992. İhtimal ile hüccet ḳalḳmaz. **177/41**
10993. İhtimal kelimesi ıstılahen hem vücudu hem ademi şamildir. **166/ek1/22**
10994. İhtimal kelimesi ıstılahen hem zaman-ı ḳarîbe hem zaman-ı ba'îde delalet eder. **166/ek1/21**
10995. İhtimal kelimesi, ıstılahen iki hâlden ḫali olmayan şüpheyi hamil kelimedir; ki "ya sahih ya yalandır" yaḫut "ya olur ya olmaz" dėnilir. **166/ek1/20**
10996. İhtimal üzerine hüküm terettüp ėtmez; ancaḳ ihtimal üzerine ihtiyat ėtmek şarttır. **177/42**
10997. İhtimal; yaḳine değil, ba'îde… **177/36**
10998. İhtimaldir; ab -su- sandığıŋ, serap; serap sandığıŋ, ab-ı saf ola. **166/ek1/24**
10999. *İhtimaldir; bağ gördüğüŋ, dağ; dağ gördüğüŋ, bağ ola.* **166/ek1/20**
11000. *İhtimaldir; bay gördüğüŋ, geday; geday gördüğüŋ, bay ola.* **166/ek1/20**
11001. İhtimaldir; doḳuz ḳatırıŋ yedemediği ḳatarı, bir topal eşek yede. **166/ek1/27**
11002. *İhtimaldir; dost sandığıŋ, düşman; düşman gördüğüŋ, dost ola.* **166/ek1/20**
11003. *İhtimaldir; Feriḫa sandığıŋ, Süleyman; Süleyman sandığıŋ, Feriḫa ola.* **166/ek1/20**
11004. *İhtimaldir, gün doğmadan neler doğa.* **166/ek1/20**
11005. İhtimaldir; ḳolay sandığıŋ, zor; zor sandığıŋ, ḳolay ola. **166/ek1/25**
11006. İhtimaldir; padişahım, belki derya tutuşa. **177/40**
11007. *İhtimaldir; padişahım, derya yana.* **166/ek1/20**
11008. İhtimaldir; padişahım, derya yanar. **177/35**
11009. *İhtimaldir; şahım, bugünüŋ yarını yoḳ.* **166/ek1/20**
11010. İhtimaldir; ummadığıŋ taş, araba avdar (devirir). **166/ek1/23**
11011. *İhtimaldir; ummadığıŋ taş, baş yarar; umduğuŋ taş, yerinde ḳalır.* **166/ek1/20**
11012. İhtimaldir; uzaḳ sandığıŋ, yaḳın; yaḳın sandığıŋ, uzaḳ ola. **166/ek1/26**
11013. İhtimali elden bıraḳma. **177/32**
11014. İhtimali elden, şükürü dilden bıraḳmamaḳ gerek. **177/34**
11015. İhtimali, ihtiyatı elden bıraḳmamak gerek. **177/32**
11016. "İhtimali yoḳ, imkânı yoḳ!" dėrler; amma her şeyiŋ ihtimali, imkânı vardır, gaflet olunmaya. **177/30**
11017. "İhtimali yoḳ, yapamaz!" diyenler çoḳ olur. **177/31**
11018. İhtimalsiz, parasız pulsuz, delilsiz, yolsuz Kâbe'ye bile gidilmez. **177/33**
11019. İḫtira, maḳbul; iḫtida, medḫûldür. **180/31**
11020. İhtiram, adamına göre olur. **178/02**
11021. İhtiram, ikram bir bapta gelir; büyüğe ihtiram nasıl lazımsa küçüğe (faḳire) ikram da öylece lazımdır. **166/ek1/19**
11022. İhtiram şerait-i İslamdır. **178/04**
11023. İhtiram ulemaya ve ulü 'l-emre yaraşır. **178/03**
11024. İhtiram ulü 'l-emre vacip, ikram veliyü 'l-emre. **166/ek1/18**
11025. İhtisap memuru (daruğa) gibi herkesiŋ ecesini gecesini sorup durma. **175/17**
11026. İhtisap memuru gibi her şeyi arar, sorar. **175/20**
11027. İhtisap memuru gibi ipe, iğneye varıncaya ḳadar ḳarışma. **175/19**
11028. İhtisap memuru gibi tuza bibere ḳarışır durur. **175/18**
11029. İhtisap rüsumu gibi tükenmez borç oldu. **178/01**
11030. İḫtisar matluptur kelam-ı âdemde. **181/13**
11031. İḫtisar üzere gerek söz vesselam! **181/12**
11032. İhtişam âdemi medyun eyler; derdin efzun, ciğerin ḫun eyler. **178/05**
11033. İhtişam sahib-i devlete yaraşır. **178/06**
11034. İhtiyaca ḳarşı ihtiyat bulunmazsa insanlar daima âciz ve zelil ve esir olaraḳ yaşarlar, belki mağlup olurlar. **166/ek2/06**
11035. İhtiyacıŋ dostu ihtiyatıŋ desti iledir, yoḳsa namerdiŋ desti ile değil. **177/24**
11036. İhtiyacıŋ dostu ihtiyatıŋ destidir. **166/ek2/03**
11037. İhtiyacıŋ ilacı ihtiyattır. **176/29**
11038. İhtiyacıŋ revası ihtiyattır. **166/ek2/01**
11039. İhtiyacıŋ revası ihtiyattır, ihtiyat olmasa ancaḳ say u gayrettir, say u gayret de olmasa zillet ve esarettir. **166/ek2/02**
11040. İhtiyacıŋ şiddeti baş patlatır, baş patlatmazsa taş patlatır, belki insana dere tepe atlatır, bazen olur hayvan gibi ot otlatır. **166/ek2/07**
11041. İhtiyacıŋ şiddeti berd-i acuzuŋ muvaḳḳat şiddeti gibi ḳazma kürek yaḳtırır, sattırır. **176/31**
11042. İhtiyaç bir düşman gibidir, her daim insanları ezer durur; lakin düşmana galebe çalmaḳ için ya ihtiyat gerek ya say u gayret gerek. **166/ek2/05**
11043. İhtiyaç bir yoḳsulluḳtur, yoḳsul evinde oturmaḳtan ise yoḳ olup gitmek yeğdir. **166/ek2/10**
11044. İhtiyaç evinde oturmaḳtan ihtiyat evinde oturmaḳ yeğdir. **166/ek2/09**
11045. İhtiyaç her şeyi yaptırır, icat ėttirir. **177/29**
11046. İhtiyaç hissėtmeyen kimse olmaz; ancaḳ ihtiyatlı bulunmaḳ gerek. **177/26**

11047. İhtiyaç için avuç açmaḳ zor şeydir, gafil bulunmamaḳ gerek. **177/28**
11048. İhtiyaç insana göze görünmez, yoḳ şeyleri aratır, buldurur; bulamazsa âdeta icat ėttirir, yaratır. **166/ek2/08**
11049. İhtiyaç, insanı ḳapıdan, pencereden baḳtırır. **176/31**
11050. İhtiyaç messėderse… **177/25**
11051. İhtiyaç messėderse mekruh görünen mübah yerine geçer; zira ihtiyacıŋ şiddeti her şeyi yaptırır, belki icat ėttirir. **166/ek2/04**
11052. İhtiyaç namerde söylenmez. **177/27**
11053. İhtiyaç neler yaptırmaz! **176/25**
11054. İhtiyaç zarureti, israf zararı tevlit eyler; ihtiyat ise her ikisini teşfiye ve tedavi eder. **177/22**
11055. İhtiyaçsız âdem gerçi az bulunur; amma ihtiyata riayet ėtmek gerek. **177/23**
11056. İḫtiyar elde değil, ne çare! **182/15**
11057. İḫtiyar elde değil, neylersin iki gözüm! **182/16**
11058. İḫtiyar elde olmasa da ihtimali elden bıraḳma. **182/20**
11059. İḫtiyar elde olmayınca neylersin? **182/19**
11060. İḫtiyar elden gidince sabır göŋülden gider. **182/12**
11061. İḫtiyar elin öpmek sebepsiz değildir. **181/17**
11062. İḫtiyar, genç gider elbet ėr geç. **181/18**
11063. İḫtiyar genç ile evlenirse gençlere miras ḳalır. **181/21**
11064. İḫtiyar, helva ḳazanını kendi taşır. **182/07**
11065. İḫtiyar (ḫıyar) elden giderse sabır ve ḳarar da göŋülden gider. **182/11**
11066. İḫtiyar iḫtiyarlığı tanır ise ėl de malına göz dikmezdi. **181/22**
11067. İḫtiyar, iki şeyi sever imiş: biri uzun ömür, diğeri çoḳ mal. **181/23**
11068. İḫtiyar kadına süs yapmaḳla taze ḳadın yerine geçmez, ḳart kişi evlenmekle taze güveyi mumu ile gerdeğe girilmez. **181/35**
11069. İḫtiyar sözünü tutmaḳ gerek, tutmasaŋ da işitmek gerek. **181/33**
11070. İḫtiyara hürmet ėtmek gerek. **181/34**
11071. İḫtiyarı elden gitmiş, itibarı dilden. **182/14**
11072. İḫtiyarı elendi gitti. **182/13**
11073. İḫtiyarı elinde değil. **182/17**
11074. İḫtiyarı, iradeti elindedir. **182/21**
11075. İḫtiyarıŋ bir ayağı çuḳurda. **182/06**
11076. İḫtiyarıŋ elini öp, duasını al. **181/16**
11077. İḫtiyarıŋ gençliği tutarsa gençleri şap şap öpermiş. **182/09**
11078. İḫtiyarıŋ gençliği tuttu. **182/08**
11079. İḫtiyarıŋ gözleri yoldadır. **181/26**
11080. İḫtiyarıŋ helva yaḫısı(?) hazırlanmış. **181/28**
11081. İḫtiyarıŋ (ḳocanıŋ, ḳartıŋ) aşını sorma, yaşını sor; yaşından soŋra arḳadaşını sor. **181/14**
11082. İḫtiyarıŋ yaşını sor, aşını sorma. **181/15**
11083. İḫtiyarî, mecburî; ben bilmem. **182/22**
11084. İḫtiyarî olmasa mecburî… **182/23**
11085. İḫtiyarlar, helva ḳazanını sırtında taşır. **181/27**
11086. İḫtiyarlar, ihtiyatsız bulunmaz. **181/31**
11087. İḫtiyarlar sözü gerçektir; zira yaşıyla başıyla tecrübe ėtmişlerdir. **181/32**
11088. İḫtiyarlar (yarın öbürgün öleceğini düşünenler); helva ḳazanını sırtında, ḳavi imanını ḳalbinde, aziz canını pür-sûde bedeninde taşır. **181/27**
11089. İḫtiyarlara artıḳ nasihat istemez, isterse başındaki aḳ saçı yeter. **181/29**
11090. İḫtiyarlara gülmezler. **182/04**
11091. İḫtiyarlara hürmet ėdip duasın almaḳ gerek. **182/18**
11092. İḫtiyarlara riayet ėt, ki iḫtiyar olasın; her sözüŋde muḫtar olasın. **182/05**
11093. İḫtiyarlarıŋ arzu ve şerefi evlatlarınıŋ evladını görmektir, evladıŋ şerefi de ana babasınıŋ hayatıdır. **181/24**
11094. İḫtiyarlarıŋ tamah ve hırsı yaşıyla beraber artarmış. **181/25**
11095. İḫtiyarlıḳ basınca gençlik gider. **182/25**
11096. İḫtiyarlıḳ başa bastı, gençlik taşa bastı. **182/24**
11097. İḫtiyarlıḳ ilerledikçe hırs, tamah, canıŋ ḳıymeti de artar. **182/26**
11098. İḫtiyarlıḳ, masḳaralıḳtır. **181/30**
11099. İḫtiyarlıḳta rahat ėtmek isteyen gençlikte çalışmaḳ gerek. **182/10**
11100. İḫtiyarlıḳta yoḳsulluḳ hayatı tėz imrar ėder. **181/20**
11101. İḫtiyarlıḳta yoḳsuzluḳ (yoḳsulluḳ), gençlikte ölüm zordur. **181/19**
11102. İhtiyat âḳiliŋ, ihtiyaç gafiliŋ kârıdır. **177/07**
11103. İhtiyat askere, itimat zabıtaya gerek. **177/18**
11104. İhtiyat basar-ı basirettir, her hâlde ihtiyatla hareket ėtmek vaciptir; ihtiyaç yoḳsulluḳtur, ihtiyatla defėdilir, ihtimal ve mümkünât ihtiyatı icap ėder, ihtiyatla def vaciptir. **176/27**
11105. İhtiyat başḳa, itimat yine başḳadır. **177/14**
11106. İhtiyat eyle, itimat eyleme; devran-ı âlem ihtiyat ve ihtiyacıyla döner. Gani faḳir, faḳir gani olur; zaman olur rehber sandığıŋ rehzen, faḳir gördüğüŋ fîrûzân, gani olur. **177/18**
11107. İhtiyat ihtiyacıŋ tülevi (bedelidir). **176/23**
11108. İhtiyat, ihtiyaç içinde ḳalmamaḳ içindir; zira zira muhtaç ḳalıp namerde el uzatmaḳtan ise aç ḳalıp ölmek yeğdir. **177/05**
11109. İhtiyat olmaḳ gerek, amal-i dil-i agâhta. **177/03**
11110. İhtiyat olmaḳ gerek, amal-i dil-i agâhta. **177/19**
11111. İhtiyata, iḫtiyara (ḳart kişilere) riayet gerek. **176/35**
11112. İhtiyata riayet dûr-endişlik, iḫtiyara riayet büyük kişiliktir. **176/30**
11113. İhtiyata riayet dûr-endişlik ve eser-i hikmet ve fazilettir. **176/36**
11114. İhtiyata riayet eden aldanmaz, mağlup olmaz. **177/10**
11115. İhtiyata riayet ėden amana düşmez. **176/32**
11116. İhtiyata riayet eser-i fazilet ve dûr-endişliktir. **177/02**
11117. İhtiyata riayet mucib-i selamet ve bais-i saadettir. **176/32**

11118. İhtiyatı elden bırakma, emr-i hazıra riayet ėt. **177/08**
11119. İhtiyatı elden, hamdüsenayı dilden bırakma. **176/28**
11120. İhtiyatı gözet, ki işiŋe rehber ola. **177/09**
11121. İhtiyatı ihtimal doğurur, ihtimali ihtiyaç. **176/24**
11122. İhtiyatı olmayan ķumandan ihtiyaç içinde mağlup olmaķ ihtimali var, ihtiyat aķçesi olmayan hükümdar ihtiyaç içinde buŋalmaķ ihtimali var. **177/01**
11123. İhtiyatlı âdem ihtiyaç yüzün görmez. **177/21**
11124. İhtiyatlı yaşamaķ ihtiyatsız yaşamaķtan evladır. **176/33**
11125. İhtiyatsız âdem ihtiyaçtan ķurtulmaz. **177/20**
11126. İhtiyatsız âdem tabağını köre çaldırır. **177/15**
11127. İhtiyatsız âdemdir. **177/06**
11128. İhtiyatsız cenge değil, düğüne bile gidilmez. **177/17**
11129. İhtiyatsız cenge gidilmez, gidilse bile galip gelinmez. **177/16**
11130. İhtiyatsız (ihtimalsiz, parasız pulsuz) Kâbe'ye bile gidilmez. **176/34**
11131. İhtiyatsız iş görme, manasız söz söyleme. **177/04**
11132. İhtiyatsızıŋ tabağını kör çalar. **177/11**
11133. İhtiyatsızıŋ tabağını kör çalar, itimatsızıŋ sözünü ķaval çalar. **177/12**
11134. İhtiyatsızlıķ, itimatsızlıķ birbirinden beterdir. **177/13**
11135. İḫvan arasında tekellüf olmaz. **180/36**
11136. İḫvan iḫvanıŋ haķķını gözetmek gerek. **180/35**
11137. İḫvan-ı din-i mübindir. **180/34**
11138. İḫvanına cefa eyleme, ki bu devran kimseye vefa ėtmez. **182/27**
11139. İḫvanına danışmadan iş görme. **180/33**
11140. İḫvanıŋa ķalbiŋden ḫayır himmet eyle, ki saŋa daḫi ḫayırlar fetholsun. **180/32**
11141. İhya ettiŋ. **179/09**
11142. İhya ėttiŋ lütuf ve keremiŋle bu dil-mürdeyi. **179/08**
11143. İhya-yı ulum ėtti. **179/06**
11144. İhya-yı ulumu 'd-din-i İslam… **179/07**
11145. İķbal, aķçeye beŋzer; bir yüzü iķbal ise diğer yüzü idbardır. **247/01**
11146. İķbal, devlet; insanlarıŋ zamiridir; devlet ve iķbal çırağıŋ yanıyorsa herkes saŋa pervane olur. **247/14**
11147. İķbal düşkünü âdemdir. **247/12**
11148. İķbal düşkünüdür. **243/32**
11149. İķbal, idbar; hep insan için… **246/19**
11150. İķbal, idbar; iki yüzlü aynaya beŋzer. **246/20**
11151. İķbal idbarı taķip ėder. **247/16**
11152. İķbal, idbarıŋ içyüzü… **246/18**
11153. İķbal, idbarıŋ zıddı… **246/23**
11154. İķbal taşı gibi… **246/26**
11155. İķbal yel gibi geçer, idbar sel gibi göçer. **247/03**
11156. İķbalden düşmek; attan, itibardan düşmek gibidir. **243/36**
11157. İķbale nail oldu. **247/04**
11158. İķbale set çekilmez. **247/05**
11159. İķbale set çekilmez, idbara med çekilmez; ne çekilirse talih, ķaderden çekilir. **243/20**
11160. İķbale set çekilmez, sele set çekilir. **247/06**
11161. İķbale vėrme dil, ki onuŋ ķalbi lâ-beķa… **247/02**
11162. İķbal-i baḫt cahili ferzâne gösterir, idbar-ı baḫt âķili divane gösterir. **247/09**
11163. İķbali boşa çıķtı. **246/28**
11164. İķbal-i dünya, serap gibi öŋde ķaçar. **243/23**
11165. İķbali namusundan ziyade sevenlerden ḫayır gelmez. **247/08**
11166. İķbal-i sabah, âsaf-i ser-bülend ḫayl gibidir: gâh reftar-ı sabada kişner, bâm-ı iķbale uruç eyler; gâh reh-reve-yi idbarda sürçer, vadi-yi helake düşer, dâm-ı felekten ḫuruç eyler. **243/37**
11167. İķbalim olaydı anam beni ķız doğururdu. **247/07**
11168. İķbaliŋden gör. **246/21**
11169. İķbaline fal attırır. **246/27**
11170. İķbaline ķara çıķmış. **247/15**
11171. İķbaline küssün. **246/25**
11172. İķballi âdem yürüyüşünden bellidir. **247/13**
11173. İķballi ķızıŋ öŋüne ķaşıķ çift gelirmiş. **243/22**
11174. İķbalperestlerden ḫayır umulmaz. **247/11**
11175. İķbalperesttir. **247/10**
11176. İķbalsiz âdemdir. **246/22**
11177. İķbalsizlik güç şeydir. **246/24**
11178. İķdam, gayret olmayınca maķsat hasıl olmaz. **247/28**
11179. İķdam ve tahammül gerek erbab-ı hayata. **247/27**
11180. İki abdal bir tekkeye sığmazmış. **510/12**
11181. İki açıŋ arasında bir toķ yaraşmaz. **510/18**
11182. İki açtan bir dilenci doğar. **510/19**
11183. İki adaş bir arada herkesi adaştırır. **510/33**
11184. İki ağa bir ķapıya zor sığar. **510/35**
11185. İki ağız bir olunca bir ağız yoķ olur (ķapanır). **510/34**
11186. İki ağızlı âdemden ḫayır umma. **510/37**
11187. İki ahbap arasına girmemelidir. **510/20**
11188. İki ahmaķ yolcuya bir üçüncü ķatılmış, hikmet dersi vėrmek için iki tulum baldan olmuş. **510/27**
11189. İki ahu pes imiş padişahım bir şîre. **511/34**
11190. İki aile arasını bozmaķ, (iyi şey değildir) et ile tırnaķ arasına kir girmek gibidir. **519/22**
11191. İki aķçelik ciğeri ķapan kedi, beş aķçelik baltaya tamah ėtmez mi? **510/38**
11192. İki aķıllınıŋ sözünden bir hikmet çıķar, iki aķılsızıŋ düşüncesinden bir nikbet çıķar. **520/14**
11193. İki aķraba arasında olan münasebet ve muaşeret; garaz ve ivazdan salim ve mücerret olmaķ gerektir. **510/36**
11194. İki aksiden bir nekes doğar. **519/28**
11195. İki al, bir vėr. **510/43**
11196. İki âlemde yüzü ķaradır yalan söyleyeniŋ. **520/11**
11197. İki âlemde zelil olmamaķ dilerseŋ ne vasi ol ne vekil ol ne kefil. **520/09**
11198. İki âlim arasında bir cahil de geçinir. **519/23**
11199. İki almayınca bir vėrmez. **510/44**
11200. İki altın boynuz arasında bir ayine-yi âlemdir. **510/45**
11201. İki ana, bir çocuğu besleyemedi. **511/27**

11202. İki arada demir ḳazıḳ… **510/26**
11203. İki arada demir tikenek (diken)… **510/25**
11204. İki arada élçi gibi ip eşer. **510/21**
11205. İki arada ḳısılıp ḳalan incir gibi… **510/22**
11206. İki arada taban teptiği canına kâr ḳaldı. **510/10**
11207. İki arada yora yora talıḳ oldu. **510/17**
11208. İki Arap'tan doğan yine Arap'tır. **519/25**
11209. İki arslan, bir posta sığmaz. **510/11**
11210. İki arşın yere dehr sığar. **510/39**
11211. İki ases, bir zağar peşinde gezer. **520/12**
11212. İki âşıḳa bir Ferhat gerek. **520/02**
11213. İki âşıḳa bir maşuḳ ḫizmet édemez. **520/05**
11214. İki âşıḳa ya Ferhat gerek ya feryat. **520/03**
11215. İki âşıḳ arasında bir dilber, iki hükümdar arasında bir memleket… **520/01**
11216. İki âşıḳ arasında bir maşuḳ, iki aç arasında bir ḳaşıḳ ya iki oyuncu arasında bir aşıḳ ḳabîlindendir. **519/24**
11217. İki âşıḳ arasında bir maşuḳ, iki kedi arasında bir fareye beŋzer. **520/06**
11218. İki âşıḳ arasında bir sevgili, iki muharip arasında bir memleket… **519/26**
11219. İki âşıḳ, ballı ḳaşıḳ… **519/24**
11220. İki âşıḳ, bir maşuğa ḫizmet éder. **520/07**
11221. İki âşıḳ birbiriyle tanışıḳ… **520/04**
11222. İki âşıḳ, ikisi de ballı ḳaşıḳ… **520/08**
11223. İki at bir aḫıra sığar, iki aptal bir eve sığmazmış. **510/24**
11224. İki at, bir ḳazığa bağlanmaz. **510/23**
11225. İki at bir ḳazığa bağlansa da iki eşek bağlanmaz. **510/09**
11226. İki at, iki öküz (sığır); tepişir, dürtüşürse ne olursa iki arada ḳalan tay ile buzağıya olur. **521/45**
11227. İki at ḳoşuda yarış étse şüphesiz birde birisi diğerini geçer. **513/01**
11228. İki at tepişir, ne olursa arada ḳalan buzağıya olur. **510/15**
11229. İki at tepişirse ara yerde ne olursa taya olur. **510/08**
11230. İki ateş arasında ḳaldı. **510/14**
11231. İki atlı, bir yayan; iki tazı, bir ḳoyan (tavşan)… **510/13**
11232. İki av birden olmaz. **525/16**
11233. İki avare ḳumru gibi rast gele yere yuva yapar. **511/30**
11234. İki avare ḳumrudur; ki gelmiş, aşiyan tutmuş. **511/31**
11235. İki ayağı, bir pabuca girmiş; iki eli, iki cebe. **512/06**
11236. İki ayağını bir pabuca ḳoydu. **512/07**
11237. İki ayağını bir pabuca soḳmuşlar. **512/04**
11238. İki ayaḳ, bir gövdeyi taşır. **512/05**
11239. İki ayaḳlı eşek… **512/10**
11240. İki ayaḳlı, ḳısa kulaḳlı… **512/11**
11241. İki ayıŋ soŋ çarşambası bir araya geldi. **512/18**
11242. İki ayıŋ soŋu bir araya geldi. **512/12**
11243. İki ayıp, bir ḳusur; baḳisi hep küsur sayılır. **520/16**
11244. İki azabı bir başa değişen zamanlar da gelip geçmiştir. **519/27**
11245. İki baba, bir evlat üstünde… **512/23**
11246. İki baş bir arada, işte hikmet burada… **512/26**
11247. İki baş, dört sıyraḳ (ayaḳ); ikisi de altın baş tıyraḳ(?). **512/33**
11248. İki baş, dört sıyraḳ (ayaḳ) -ḳarı ḳoca-; ikisi de altın baş tıyraḳ(?). **512/28**
11249. İki başı beraber… **512/20**
11250. İki başı beraber olduğu gün de gelir. **512/27**
11251. İki başı bizli ağaç… **512/34**
11252. İki başı boḳlu değnek… **512/35**
11253. İki başı mamur günleri görmek, herkese müyesser olmaz. **512/24**
11254. İki başı toḳuştursaŋ ya göz çıḳar ya söz. **512/30**
11255. İki başı vuruştursaŋ ya göz çıḳar ya söz, iki taşı vuruştursaŋ hem ses çıḳar hem toz. **512/31**
11256. İki başḳaptan, bir gemiyi batırır; iki başḳomandan, bir orduyu şaşırtır, düşman eline düşürür. **512/25**
11257. İki başlı fayda görmek ister hep. **512/39**
11258. İki başlı iş tutar. **512/29**
11259. İki bayram arasında düğün, sürurlu gün. **513/03**
11260. İki bayramda barışmayan, aḫirette hiç barışmaz. **512/22**
11261. İki bayramıŋ bir araya geldiği gün de olur. **512/21**
11262. İki beyit, bir rubaîdir; iki mısra, busellikte bir semaîdir. **512/32**
11263. İki, bir olmaz. **512/17**
11264. İki büklüm doḳsanlıḳ, her işi noḳsanlıḳ iken delikanlılıḳtan dem vurur. **512/36**
11265. İki büklüm olmuş, hâlâ iki gözü güzeldedir. **512/37**
11266. İki cambaz, bir gammazla pazarlıḳ uymaz. **513/30**
11267. İki cambaz, bir ipte oynamaz. **513/24**
11268. İki cambaz, bir oŋmazı elbette aldatır. **513/20**
11269. İki cami arasında ḳalan beynamaza döndü. **513/22**
11270. İki can taşıyana eziyet olmaz. **513/36**
11271. İki candan bir can çıḳar. **513/25**
11272. İki canlı arasında bir cansız… **513/27**
11273. İki canlıdan bir cansız… **513/26**
11274. İki ceviz bir araya gelse elbette şaḳırdar. **513/31**
11275. İki cihanda bir padişahıŋ lütfuna muhtacız. **513/34**
11276. İki cihanda iki elim yaḳaŋdadır. **513/23**
11277. İki cihanda iki elim yaḳaŋdadır. **513/35**
11278. İki cihandan geçmeyen kişi, birliğe érmez. **513/21**
11279. İki civan bir arada, 'iki canan bir arada' démektir. **513/32**
11280. İki civan, bir canan ardında… **513/33**
11281. İki cömertten bir namert… **513/28**
11282. İki cömertten bir namert de doğar. **513/29**
11283. İki çalı arasında yatan tavşana beŋzer. **514/02**
11284. İki çay (su) arasında biten güle beŋzer. **514/01**
11285. İki çıplaḳ, bir hamamda yaḳışır. **514/03**
11286. İki çıplaḳ, hamamda yaraşır. **514/04**
11287. İki çift güvercin bir yuvada… **514/05**
11288. İki çift ḳumrular… **514/06**

11289. İki çifteli bir arada… **514/07**
11290. İki Çingene'den bir mengene… **514/09**
11291. İki Çingene'den doğan yine Çingene'dir. **514/08**
11292. İki çoban, bir ḳoyunu güdemez. **514/10**
11293. İki çobanda bir köpek yaşamaz. **514/11**
11294. İki çocuḳ, bir anaya yaḳışır; amma iki çoban, bir ḳoyuna yaḳışmaz. **514/14**
11295. İki çocuḳ, bir anaya yaḳışır; iki ana, bir çocuğa yaḳışmaz. **514/13**
11296. İki çomaḳ, bir davulu deler. **514/12**
11297. İki çuval incir birden berbat oldu. **514/15**
11298. İki darp, bir niyet… **518/22**
11299. İki davacı huzur-i hâkimde murafaa olsa elbette birisi haḳsız çıḳar, diğeri haḳlı çıḳar; haḳlı, haḳsıza galip gelir. **513/02**
11300. İki davul, bir dümbelek; iki deli, bir zemberek… **515/26**
11301. İki davul, bir ḳucağa sığmaz. **515/25**
11302. İki davul, bir zurna; iki deli, bir ḳurna… **515/27**
11303. İki davul, bir zurna; iki deli, bir ḳurna… **518/24**
11304. İki dayaḳ, iki ayaḳ yerini tutmaz. **519/13**
11305. İki daz, bir deli; onlara aḳıl vėren zırdeli. **513/08**
11306. İki daz ḳavga ėdince ya ḳan çıḳar ya can. **518/23**
11307. İki daza bir taraḳ yetişir. **513/09**
11308. İki defa da Rum'a sultan oldu Sultan Mustafa. **516/14**
11309. İki değirmen arasında bir habbe, iki ḳarı arasında bir ḳoca… **515/33**
11310. İki deli bir araya gelince davul zurna istemez. **516/10**
11311. İki deli, bir ḳurna; iki davul, bir zurna… **516/09**
11312. İki deli, bir ḳurna; ikisi de zilzurna. **516/11**
11313. İki deli, bir ḳurnada yıḳanamaz. **516/08**
11314. İki deli, bir tekkeye sığmaz. **516/05**
11315. İki deli sırnaşıḳ, birbiriyle ballı ḳaşıḳ olmuşlar. **516/01**
11316. İki delil, bir hacıyı baḳmaz. **516/04**
11317. İki deliye bir uslu gerek (ḳoymuşlar). **516/06**
11318. İki deliye bir uslu, iki veliye biŋ suçlu… **516/22**
11319. İki deliye bir veli gerek. **516/07**
11320. İki dilber arasında bir âşıḳ, iki kehribar arasında bir saman. **515/31**
11321. İki dilli bir zilli… **516/15**
11322. İki dilli, iki yüzlü… **516/16**
11323. İki din, bir ḳalbe; iki ḳılıç, bir ḳılıfa (ḳına) sığmaz. **516/24**
11324. İki din, bir mezhebe sığmaz. **516/20**
11325. İki diŋle, bir söyle. **516/18**
11326. İki dirhem, bir çekirdek… **515/30**
11327. İki divane, bir arada yaşamaz. **516/19**
11328. İki doğrudan doğacaḳ yine bir doğrudur; doğrudan eğri, eğriden doğru tabiattan değil tebaiyetten, iğfal ve gaflettendir. **518/30**
11329. İki doḳuzu atlayan, ḫıdrellezde çiçek toplayan baḫtiyar saysın. **520/18**
11330. İki dost, bir elmayı paylaşır; iki deli, bir ḳurnayı paylaşamaz. **516/13**
11331. İki dost bir olunca samanlıḳ seyran olur, iki düşman bir olunca Bağdat viran olur. **516/17**
11332. İki dosta bir elma yeter. **516/12**
11333. İki düğün bir evde olur, iki deli bir evde olmaz. **516/21**
11334. İki dünyada masḳara; yalancı, münafıḳ zümresidir. **515/24**
11335. İki dünyada yüzü ḳaradır. **515/28**
11336. İki dünyada yüzüŋ aḳ olsun. **515/32**
11337. İki dünyasını da mamur etti. **515/29**
11338. İki efendi arasında bir köle, iki köpek arasında bir kemik… **511/16**
11339. İki eğriden bir doğru… **510/41**
11340. İki el, bir baş için… **511/17**
11341. İki el, bir baş için; iki ayaḳ, bir gövde için… **511/18**
11342. İki el, bir baş için; iki ayaḳ, bir gövdeyi taşıyan bir can içindir. **511/03**
11343. İki el ile çamurlamağa beŋzer. **510/47**
11344. İki eli birbirine vurunca ses çıḳar. **511/22**
11345. İki eli bomboş, Mısır'dan geldi. **511/06**
11346. İki eli boş, böğründe ḳalmış. **511/08**
11347. İki eli böğründe ḳaldı. **511/14**
11348. İki eli ile bir iğneyi beceremez. **511/07**
11349. İki eli ile bir işi beceremez. **511/05**
11350. İki eli ḳanda olan daḫi Haḳḳ'ıŋ lütfundan ümidini kesmez. **511/13**
11351. İki eli ḳanda olsa yine yetişsin. **511/11**
11352. İki eli ḳandadır. **511/15**
11353. İki eli taş altında… **511/04**
11354. İki elim iki yanıma gelecek, ne yalan söyleyim! **510/49**
11355. İki elim, iki yanıma gelecek; neye yalan söyleyim, doğrusu böyledir! **511/19**
11356. İki elim, on parmağım yaḳaŋdadır. **510/46**
11357. İki elim yağlı olsa kendi başıma silerdim. **510/48**
11358. İki elim yağlı olsa kendi başıma silerdim. **511/02**
11359. İki eline taş alıp sinesini taşladı. **511/12**
11360. İki eline taş alıp sinesini taşlamış ne fayda! **511/10**
11361. İki eliyle bir işi beceremedi. **511/21**
11362. İki eliyle bir ḳurnayı aḳıtamaz. **511/09**
11363. İki eliyle çamur sıvar. **511/23**
11364. İki eliyle ev evden çamur sıvar. **511/24**
11365. İki eliyle ḳara bulaştırır. **511/20**
11366. İki ėlti bir eve sığmaz. **523/29**
11367. İki emel ardından birden ḳoşulmaz. **511/25**
11368. İki eşeği bir arada güdemez iken çobanlıḳtan dem vurur. **510/40**
11369. İki eteğini at, iki elini ḳanat ėtti; uçtu gitti. **166/01**
11370. İki evladı, iki gözünüŋ bebeğidir. **511/29**
11371. İki evliniŋ iki yaḳası da yırtıḳ olur. **511/36**
11372. İki eyer birden bir ata vurulmaz. **510/42**
11373. İki faḳiri bir gani besler, iki gani bir faḳiri besleyemez. **521/15**
11374. İki faydayı birden gözlemek, iki ateş arasında oturmağa beŋzer. **521/07**
11375. İki fazıl bir mindere sığar, iki fodul bir eve sığmaz. **521/14**
11376. İki ferman iki elde, iki ağız bir dilde olunca böyle olur. **521/17**
11377. İki fındıḳ, bir ceviz yerini tutar. **521/13**
11378. İki fırtına arasında ḳalan gemi elbette batar. **521/16**
11379. İki fikir ile iş görülmez. **521/08**

11380. İki fikirle yola çıḳanıŋ ya yolu ḳaybolur ya da yolu çatal çıḳar. **521/12**
11381. İki fikirli âdemdir. **521/10**
11382. İki fincan bir ele sığmaz, iki fodul bir eve sığmaz. **521/11**
11383. İki firûze arasında bir zümrüt gibi… **521/06**
11384. İki fitne, bir araya gelse dünyayı ya yaḳar ya yıḳar. **521/04**
11385. İki fitneden bir fesat doğar, iki fenadan bir kötü doğar. **521/19**
11386. İki fitneden bir füsünkâr çıḳmayacağı gibi iki fenalıḳtan da bir iyilik çıḳmaz. **521/18**
11387. İki fitneden; büyük bela, oŋulmaz yara çıḳar. **521/22**
11388. İki fodul bir düğüne sığmaz. **521/09**
11389. İki gani arasında bir faḳir aç ḳalır. **521/02**
11390. İki garibiŋ göŋlünü yapmaḳ, iki hac sevabı ḳadar vardır. **521/05**
11391. İki garip, birbirini ya sofrada bulur ya seferde. **521/03**
11392. İki gemiye bir ḳaptan göz baş olur, iki ḳaptan bir gemiye ne göz baş ne söz baş olur. **523/15**
11393. İki gezli oḳ gibi… **522/33**
11394. İki göŋül bir olsa samanlıḳ seyran olur, iki düşman bir olsa mamureler viran olur. **524/06**
11395. İki göŋül bir olsa viranelik mamur olur. **524/07**
11396. İki göŋül bir olunca araya girilmez. **524/04**
11397. İki göŋül bir olunca samanlıḳ dibi de olsa seyran (mahall-i sürur) gelir, iki göŋül bir olmayınca sırça saray da olsa şüphesiz viran gelir. **524/02**
11398. İki göŋül bir olunca samanlıḳ seyran olur. **524/05**
11399. İki göz, ikisi de bir söz… **523/24**
11400. İki gözü iki çeşme… **523/21**
11401. İki gözüme mi inanayım, saŋa mı? **523/19**
11402. İki gözüme mi inanayım, yoḳsa seniŋ düzme sözüŋe mi inanayım? **523/25**
11403. İki gözümse gerekmez, çıḳsın ey nur-i basar. **523/23**
11404. İki gözüŋ aşḳı bir - iki olur, dört gözle baḳanıŋ on - on iki olur. **523/27**
11405. İki gözünüŋ bebeği gibi… **523/26**
11406. İki günahı bir tövbe paklar. **523/17**
11407. İki gündaş (ortaḳ), bir eve sığmaz. **522/26**
11408. İki gündaş (ortaḳ, zevceyn) bir eve sığmaz. **523/29**
11409. İki Güneş, bir asumana sığmaz. **522/36**
11410. İki günlük beylik, beyliktir. **524/01**
11411. İki günlük ömür için üç gün çalışmaḳ gerek. **524/08**
11412. İki güzel arasında bir çirkin de geçer gider. **524/03**
11413. İki güzel arasında bir çirkin, iki gül arasında bir diken… **523/14**
11414. İki güzel bir araya gelince "İkisi birbirinden güzel." dėyip geçmelidir. **523/22**
11415. İki güzel bir araya gelince kedi bile yaltaḳlıḳta şaşırır. **523/20**
11416. İki güzel, iki gül; ikisi de maşuḳa-yı bülbül. **523/10**
11417. İki hacıya bir delil yeter. **515/02**
11418. İki ḫain, bir araya gelse neler yapmaz! **515/14**
11419. İki ḫain, bir şeytan yerini tutar. **515/13**
11420. İki hâlli arasında bir hâlsiz geçinemezmiş. **515/03**
11421. İki haristen bir tamahkâr doğar. **514/20**
11422. İki haristen bir tamahkâr doğar, iki ḫasisten doḳuz saran (baḫîl) doğar. **514/21**
11423. İki hasediŋ birleşmesinden bir fesat doğar. **514/19**
11424. İki hasır, bir döşek yerini tutar. **514/17**
11425. İki hâsidden ya bir fasit ya bir münafıḳ doğar; iki ḫasisten bir haris, tamahkâr, hilekâr doğar. **514/16**
11426. İki ḫasis bir araya gelse yağan yağmur durur. **514/22**
11427. İki ḫasis, bir hazineyi paylaşamaz. **515/23**
11428. İki ḫasisten bir haset doğar. **514/23**
11429. İki ḫasisten ibn ḫasis hâsid, haris, mariz, cihan fitnesi bir nekes doğar. **514/24**
11430. İki hasret birbirine ḳavuştu, iki dağ birbirine ḳavuşmadı. **515/04**
11431. İki hasret, her zaman tenha bir yere düşmez. **515/07**
11432. İki hasret ḳavuştu, murat alıp murat vėrişti. **515/05**
11433. İki hasreti zâr ėtme, dünyayı başlarına dar ėtme. **515/08**
11434. İki hasretiŋ apaŋsızın ḳavuşması tehlikelidir. **515/06**
11435. İki ḫâtem bir elde durur, iki ḫanım bir evde durmaz. **515/12**
11436. İki ḫayır, bir şerre… **515/19**
11437. İki ḫayırsızdan bir ḫuysuz doğar. **515/18**
11438. İki ḫayrı bir şer yıḳar. **515/20**
11439. İki hediye birden vėrilmez, âdettir. **525/21**
11440. İki hekim arasında bir ḫasta, iki süvari arasında bir at… **515/10**
11441. İki helali bir haram ifsat ėder. **515/01**
11442. İki ḫırsızdan bir ḫayırsız çıḳar (doğar). **515/21**
11443. İki himmete birden ḳonmaḳ, iki Hümay-ı devlete ḳonmaḳ gibidir. **525/07**
11444. İki himmeti birden gözler. **525/08**
11445. İki hindi bir ḳoyun (ḳurban) yerini tutmaz. **525/09**
11446. İki hoḳḳabaz, bir gammazı aldatamaz. **514/18**
11447. İki ḫoroz bir evde olunca sabah olmaz. **515/22**
11448. İki ḫuysuzdan bir ḫayırsız çıḳar. **515/16**
11449. İki ḫuysuzdan bir ḫuylu, o da köpek soylu… **515/15**
11450. İki ḫuysuzdan bir soysuz doğar. **515/17**
11451. İki hükümdar arasında bir memleket, iki âşıḳ arasında bir güzele beŋzer. **515/11**
11452. İki hükümdar bir dara sığmaz. **515/09**
11453. İki ikiz sıŋarınıŋ birisini alırsın. **512/13**
11454. İki ile iki dört ėder gibi malum şey… **512/08**
11455. İki inayet birden gözeten âdem elbette şaşırır. **520/15**
11456. İki iş birden görülmez. **512/16**
11457. İki işit, bir söyle. **512/15**
11458. İki işvebaz arasında ḳaldı. **520/13**
11459. İki it, bir kemiği elbette paylaşamaz. **512/14**

11460. İki ḳadıdan bir buyruḳ olmaz. **521/32**
11461. İki ḳadıdan iki buyruḳ, iki ḳamçıya bir ḳuyruḳ ḳabîlinden olmuş olur. **512/02**
11462. İki kâğıttan olur bu nüsaḫ-i kevn ü mekân: biri ipka-yı vücut ve biri ifna-yı adem. **522/21**
11463. İki ḳalbe ḫizmet ėdenden ḫayır umma. **522/03**
11464. İki ḳalpli âdemden doğru iş, haḳiḳat söz umma. **522/02**
11465. İki ḳamburdan bir yanbeyi (yengeç) çıḳar. **522/01**
11466. İki ḳamçı, bir ḳuyruḳ; herkes kendi başına buyruḳ. **521/35**
11467. İki ḳamçı, bir ḳuyruḳ; iki ḳadıdan bir buyruḳ… **521/33**
11468. İki ḳamçı, bir ḳuyruḳ; iki ḳaynana, bir gelin… **521/34**
11469. İki ḳaptan bir gemiyi batırır. **521/31**
11470. İki ḳaptan bir gemiyi idare ėder; bir ḳaptan, iki gemiyi idare ėdemez. **523/15**
11471. İki ḳaptana bir gemi olmaz. **521/30**
11472. İki ḳarı, bir ḳoca; iki davul, bir zurna… **521/28**
11473. İki ḳarı, bir ḳoca; zır zır ėder her gėce. **521/27**
11474. İki ḳarpuz bir elde, iki mezhep bir dinde (ḳalpte) durmaz. **521/26**
11475. İki ḳarpuz bir elde, iki ortaḳ bir evde durmaz. **521/25**
11476. İki ḳarpuz bir ḳoltuğa, iki ḳılıç bir ḳına sığmaz. **521/23**
11477. İki ḳarpuz bir ḳoltuğa sığmaz. **521/21**
11478. İki ḳaşıḳ bir elde durmaz. **521/29**
11479. İki ḳaşıḳ, bir elde oynamaz. **522/11**
11480. İki kâtip, bir mektubu yazamadı. **522/20**
11481. İki kâtip, bir mektup… **522/19**
11482. İki ḳavgacı arasına eceli biten girer. **521/41**
11483. İki ḳavgacı arasına girmemelidir. **520/17**
11484. İki ḳavgacınıŋ arasına girme, belası yuḳar; iki fâcireniŋ arasına girme, câlâsı (iftirası) yuḳar. **522/18**
11485. İki ḳayıp birden bulunmaz. **521/01**
11486. İki ḳaynana bir eve zor sığar. **522/13**
11487. İki ḳazan, bir yė. **521/37**
11488. İki ḳazan, birisini yė. **521/38**
11489. İki ḳazan; birisini yė, birisini saḳla. **521/40**
11490. İki ḳazan, yan yana ḳaynasa da birbirine tattırmaḳ istemez. **521/43**
11491. İki ḳazan, yan yana ḳonsa da içindekilerini göstermek istemezmiş. **521/42**
11492. İki ḳazana bir kepçe yetişir. **521/44**
11493. İki ḳazanmalı, bir saḳlamalı. **521/37**
11494. İki ḳazma, bir kürek; âdeme o da gerek. **521/39**
11495. İki kedi, bir arslana pes dėdirmiş. **522/24**
11496. İki kedi bir eve sığar da iki gelin bir eve sığmaz. **522/22**
11497. İki kedi bir sıçanı beceremez. **522/23**
11498. İki kedi, iki ėlti bir eve sığmaz. **523/29**
11499. İki kedi, iki gündaş; her ikisi bir dindaş iken yine bir araya sığmazlar. **522/29**
11500. İki kediye bir arslan pes dėmiş. **522/25**
11501. İki kediye bir fareyi değil, bir ciğeri bile pay ėdemez. **523/28**
11502. İki kehribar arasında ḳalan saman gibi… **524/09**
11503. İki kelimelik haḳlı bir tekdir, yerinde (sırasında) bir toḳat yerine geçer. **522/37**
11504. İki kelimeyi bir araya getirip söyleyemezken nasihatçibaşılıḳ ėder. **523/13**
11505. "İki kere iki dört ėder" gibi aşikâr iken yine ağraz ėder. **522/27**
11506. İki kere iki dört ėder gibi malum şeydir. **512/09**
11507. "İki kere iki dört ėder" hesab-ı amelîsi ḳadar bedihi şeydir. **522/28**
11508. "İki kere iki dört ėder"cesine malum ve aşikâr olan meseledir, bunuŋ için misal aramaḳ abestir. **509/05**
11509. İki kerte ḳaldı. **522/31**
11510. İki kerteden oḳ atar. **522/30**
11511. İki kesip bir becerir yavuzlardandır. **522/35**
11512. İki ḳıbleye tapanda din olmaz. **521/36**
11513. İki ḳılıç, bir belde dururbut da bir elde durmaz. **522/09**
11514. İki ḳılıç, bir ḳına sığmaz. **521/24**
11515. İki kikrikli ḫoroz gibi… **523/12**
11516. İki kişi arasında bir at olursa arḳası yağır olur. **523/05**
11517. İki kişi arasında bir köle, iki kişiye bir gömlek gibidir. **523/07**
11518. İki kişi arasında bir köle, iki köpek arasında bir kemik… **523/08**
11519. İki kişi arasındaki ḳavgaya karışmaḳ, selamet başı iki türlü belaya sokmaḳtır: birisi, yoḳ yere ḳavgacılar yumruğunu yėmek; diğeri, huzur-ı hâkime bilâ-mucip gitmektir. **525/34**
11520. İki kişi bir olunca samanlıḳ seyran gelir. **523/06**
11521. İki kişi dinden çıḳarsa bir kişi candan çıḳar. **523/11**
11522. İki kişi gizli söz söyleşirken diŋlememek gerek. **523/01**
11523. İki kişi laḳırtı ėderken üçüncüsü sen olma. **523/02**
11524. İki kişi söyleşirken bir üçüncü sen olma. **523/03**
11525. İki kişi yerinden ḳımıldansa bir üçüncüye de yer açılır. **523/04**
11526. İki kişiniŋ sohbetinde efkârlarınıŋ birleşmesi, 'ikisiniŋ arasında münasebetiŋ birleşmesi' dėmektir. **523/30**
11527. İki kişiye bir ḳaftan olmaz, uymaz. **523/09**
11528. İki ḳolda bir ḳamçı… **522/15**
11529. İki ḳolu iki ḳanat, iki ayağı bir at yerini tutar. **522/17**
11530. İki ḳomşu arasında taḫta perde ḳavgasına beŋzer. **522/10**
11531. İki ḳomşu arasını bozan münafıḳtır. **522/08**
11532. İki ḳomşunuŋ uz geçinmemesi, birde birisiniŋ felaketine sebeptir. **522/14**
11533. İki ḳomşunuŋ uz geçinmesi, ikisiniŋ de ḳomşuluḳ haḳḳına riayet ėtmesiyle olur. **522/12**
11534. İki köpek bir ḳapıya sığar, iki kedi bir ḳapıya (eve) sığmaz. **512/19**
11535. İki köpek, bir kemiği paylaşamaz. **523/16**
11536. İki köpek, bir tulum peyniri paylaşamaz. **523/18**

11537. İki köyde bir imam olursa birisi vekâlettir, iki evde bir veli olursa birisi vesayettir. **523/31**
11538. İki ḳurt arasında bir ḳuzu, iki zalim arasında bir mazlum… **522/07**
11539. İki ḳurt arasında ḳalan ḳuzuya beŋzedi. **522/05**
11540. İki ḳurt bir ḳoyunu paylaşır, iki çoban paylaşamaz. **522/16**
11541. İki ḳurt, bir ḳuzuyu paylaşır, iki köpek, bir tulum peyniri paylaşamaz. **522/04**
11542. İki ḳutsuz (uğursuz) hacı deveye binse ya deve ölür ya deveci. **522/06**
11543. İki laḳırtıyı bir araya getiremez. **523/28**
11544. İki laḳırtıyı bir yere getiremez. **524/10**
11545. İki malumdan bir meçhul istinbât olunur. **524/27**
11546. İki matlup birden olmaz, ya birinden veya diğerinden ümidi kes. **521/20**
11547. İki meçhulden bir malum olmaz. **524/16**
11548. İki mestane bir yerde, iki mestur bir yerde… **524/19**
11549. İki meymenetsiz, iki maymun… **524/22**
11550. İki mezhep bir dinde olur, iki mezhep bir kişide olmaz. **524/20**
11551. İki mısra, bir beyit yapar; iki münafıḳ, bir beyit (ev) yıḳar. **524/18**
11552. İki minare, iki dest-i dua… **524/17**
11553. İki miskin, bir arada tatlı görüşemezlermiş. **524/14**
11554. İki mübarekler… **524/15**
11555. İki mücevvez arasında bir rey, daima keşmekeşte bulunur. **524/24**
11556. İki müfsit, bir ḳabağa osurdu. **520/10**
11557. İki müfsit, iki münafıḳ bir araya gelse dünyayı ateşe vérirler. **524/25**
11558. İki müfsitten biŋ fesat doğar. **524/34**
11559. İki müfsitten bir hâsid doğar; iki hâsidden bir fasıḳ, bir münafıḳ doğar. **525/01**
11560. İki münafıḳ bir araya gelse ya ocaḳ söner ya baca yıḳılır. **524/23**
11561. İki münafıḳtan bir fesat (fitne) doğar. **524/21**
11562. İki mütekebbir, bir arada muhabbet édemez. **524/13**
11563. "İki nadir nedir?" démişler "Adalet ile emele vuslat…" démiş. **524/30**
11564. İki nankör bir araya gelince Ḫâtem-i Tâî daḫi olsaŋ adıŋ ḫasis olur. **524/31**
11565. İki nikbetten bir musibet doğar. **524/33**
11566. İki nimete birden nail olan baḫtiyarlardandır. **524/28**
11567. İki nimetiŋ birde birisi gerek. **524/29**
11568. İki niyet, bir amel… **524/26**
11569. İki niyetli kişiniŋ ameli ḫayra delalet étmez. **524/32**
11570. İki ortaḳ, bir eve sığmaz. **511/28**
11571. İki öküz arasında ḳalan buzağıya döndü. **511/33**
11572. İki öküz bir boyunduruğa ḳoşulmaḳ âdettir; amma iki sığır (inek) bir boyunduruğa zor ḳoşulur ya hiç ḳoşulmaz. **512/01**
11573. İki öküz dürtüşürse ne olursa ara yerde ḳalan buzağıya olur. **511/35**
11574. İki öküze bir saman vérecek hâli yoḳ. **511/26**
11575. İki öküze bir saman véremez. **510/16**
11576. İki öküze bir saman véremez. **511/01**
11577. İki ördek, bir ḳaz yerini tutar. **512/03**
11578. İki pabuç, bir ayaḳta durmaz. **512/38**
11579. İki pehlivan güreş étse birde birisi yeŋer ve yeŋilir. **513/01**
11580. İki rahmetiŋ biri olmalı. **516/28**
11581. İki rast, bir peşrev… **516/26**
11582. İki riyacı bir arada geçinemez. **516/29**
11583. İki riyacı bir arada söz söylerseler rüya içinde rüyaya beŋzetirler. **516/30**
11584. İki rüya birden tabir olmaz. **516/27**
11585. İki sağır bir yere gelse ya pek güç aŋlaşır ya hiç aŋlaşamaz; meğerki her ikisi de tecrübekâr, arif ola. **518/14**
11586. İki saḳal bir başta olmaz, iki din bir ḳalpte olmaz. **518/19**
11587. İki saḳattan bir sağlam… **517/07**
11588. İki saḳattan bir sağlam çıḳar mı? **526/30**
11589. İki saḳimden bir müstaḳim çıḳar mı? **517/08**
11590. İki saḳimden bir müstaḳim, iki saḫîden bir baḫîl (saran) doğar. **517/08**
11591. "İki saŋa, bir baŋa…" dér. **517/13**
11592. İki saniye ḳaldı. **513/18**
11593. İki sarıḳ bir başta olsa da iki saḳal bir başta olmaz. **518/15**
11594. "İki senden, bir benden…" dér hep. **517/15**
11595. İki senet, bir hüccet yerini tutmaz. **517/16**
11596. İki serçeden bir börek olur; insan, insana daima gerek olur. **517/06**
11597. İki serçeden börek olur, herkese bir arḳadaş (ḳadın) gerek olur. **517/09**
11598. İki sevabı birden ḳazandı. **513/19**
11599. İki sevap söz, bir ḫatayı örter. **518/17**
11600. İki sığır bir buzağıyı besleyemez. **518/18**
11601. İki söz, iki göz birleşirse iş ḳolaylaşır. **522/34**
11602. İki sözü bir araya getiremez. **517/11**
11603. İki su, bir ekmek (loḳma) yerini tutar. **518/16**
11604. İki suale ḳırḳ cevap vérir. **517/10**
11605. İki sultan bir posta sığmaz. **517/12**
11606. İki sülüs hissesi ḳaldı. **513/16**
11607. İki şahit ile bir âdemi asarlar. **518/12**
11608. İki şaḳi arasında bir müttaḳi ne yapsın! **518/01**
11609. İki şerir arasına hiç girmemek gerek. **518/03**
11610. İki şerir, bir araya gelse neler yapmaz! **518/04**
11611. İki şeyḫ, bir dosta ḫizmet éder; amma bir posta sığmaz. **518/06**
11612. İki şeyḫ, bir posta oturmaz. **518/05**
11613. İki şeytan, bir cin yerini tutar. **518/08**
11614. İki şeytan, bir yere gelince neler yapmazlar! **518/07**
11615. İki şeytandan bir cin doğar. **518/11**
11616. İki şıḳtan (şıḳḳından) biri olmaḳ gerek. **518/02**
11617. İki şıllıḳ, (ikisi de) ballı ḳaşıḳ oldular. **518/10**
11618. İki şilte, bir yastıḳ; onu da terkiye astıḳ. **518/09**
11619. İki tabana oldu ne olduysa! **518/25**
11620. İki tabip arasında bir ḫasta, iki süvari arasında bir at… **518/27**
11621. İki tabip, bir ḫastayı öldürürmüş. **518/26**
11622. İki tabut, bir mezara girmez. **513/13**

11623. İki talep bir yerde olmaz, ya birinden geçmek gerek ya diğerinden. **519/05**
11624. İki talihi birden ḳazanmaḳ, bir taşla iki serçe vurmaḳ gibidir. **513/17**
11625. İki talip arasında bir matlup, iki cambaz arasında bir merkep… **519/06**
11626. İki tamahkâr arasında ḳalan pazarlığa girişmek zordur. **518/33**
11627. İki tamahkâr bir araya gelince o pazar, pazar olmaz. **518/32**
11628. İki tamahkâr, bir öküzü paylaşamaz. **518/31**
11629. İki tamahkârdan bir ḳocaman ḫasis (haris) doğar. **519/12**
11630. İki tamahkârdan ya bir haris ya bir ḫasis doğar. **518/34**
11631. İki tarafa da zarar ėdecek ef`âli terkle işleri çözmek ḫayırlıdır. **518/35**
11632. İki taş arasında bir habbe, iki ḳarı arasında bir ḳoca… **519/03**
11633. İki taş arasında ḳalan habbeye beŋzedi. **519/02**
11634. İki taşı vuruştursaŋ hem ses çıḳar hem toz. **519/04**
11635. İki taştan bir değirmen… **520/19**
11636. İki taştan bir değirmen, iki sen benden ingermen(?) olur. **519/01**
11637. İki Tatar bir arada olsa birisi yan yatar, birisi yatıp atar. **513/06**
11638. İki tatar, bir postayı getiremez. **513/04**
11639. İki Tatar'a bir çapçaḳ boza yetişir, iki Türk'e bir turp. **513/05**
11640. İki tatlı bir arada yėnilmez. **518/28**
11641. İki tatlı, bir tatsız; iki atlı, bir atsız… **518/29**
11642. İki tavşan, bir ḳoyun yerini tutmaz. **519/14**
11643. İki tavşan birden avlanmaz. **519/09**
11644. İki tavşan birden ḳovulmaz, iki ḳurt arasında bir ḳoyun ḳurtulmaz. **519/08**
11645. İki tavşan derisinden bir kürk çıḳmaz. **519/10**
11646. İki tavşanı bir it ḳovamaz. **519/07**
11647. İki tavşanı birden ḳovan, ikisinden de mahrum ḳalır. **519/11**
11648. İki taya bir at bedeldir. **519/15**
11649. İki tazı bir tavşanı beceremez. **513/07**
11650. İki tazı, bir tavşanı tutar; amma iki tavşanı bir tazı tutamaz. **513/15**
11651. İki tenden bir ben çıḳar. **513/11**
11652. İki tepme arasında ḳaldı. **513/10**
11653. İki terazi, iki ölçü; bir din, bir mezhebe sığmaz. **513/12**
11654. İki testi bir elde, iki ėlti bir evde durmaz. **516/03**
11655. İki testi birbirine toḳuşunca birde birisi elbette ḳırılsa gerek. **516/02**
11656. İki tıraş, bir aḳçeye olmaz mı? **513/14**
11657. İki ucunu bir yere getiremedi. **511/32**
11658. İki vahşi arasında bir medeni ne yapar? **525/06**
11659. İki vaḳit mühimdir: biri sabah, biri aḳşam. **525/02**
11660. İki vaḳtin arası mühimdir: yatsı ile sabah. **525/03**
11661. İki veli, iki âşıḳ; birbiriyle göz söz âşıḳ. **516/01**
11662. İki vėr, bir al. **525/04**
11663. İki vėr, bir al; bir mim, iki dal… **525/05**
11664. İki vėren bir alır, hiç vėrmeyen ne alır? **525/19**
11665. İki vėrip bir almaḳ oŋmazıŋ kârı, bir vėrip iki almaḳ gammazıŋ kârı… **525/18**
11666. İki yaḫşi arasında bir yaman, ḳıpḳızıl od gibi, iki yaman arasında bir yaḫşi, yemyeşil ot gibi görünür. **525/33**
11667. İki yaḫşi, bir yamanla başa çıḳamaz. **526/15**
11668. İki yaḫşiden bir yaḫşi kişi doğar. **526/12**
11669. İki yaḳası bir yere gelmedi. **526/11**
11670. İki yaḳası bir yere gelmez. **525/10**
11671. İki yaḳası, iki yaḳalı derya gibi bir yere gelmedi. **526/13**
11672. İki yalan arasında bir gerçek, iki yaman arasında bir yaḫşi (iyi)… **526/20**
11673. İki yalan bir arada, iki yılan bir arada… **526/18**
11674. İki yalancıdan bir dolandırıcı doğar. **525/24**
11675. İki yalancıdan bir münafıḳ doğar. **526/08**
11676. İki yaman, bir arada neler yapmaz! **526/16**
11677. İki yamana bir yaḫşi ne yapsın! **526/17**
11678. İki yangın arasında ḳalmış gibi oldu. **526/21**
11679. İki yanıŋ cav olsun; tek eviŋ içi sav olsun. **525/11**
11680. İki yarımdan bir bütün… **525/22**
11681. İki yarımdan bir bütün çıḳar. **526/29**
11682. İki yarımdan bir bütün çıḳar, iki yoḳtan ne çıḳar? **525/23**
11683. İki yaşında sıpa, kendi gider suya. **525/32**
11684. İki yerde göŋlü olanın aḳlı başında olmaz. **525/13**
11685. İki yerden bir temenna… **525/20**
11686. İki yerden gayret ḳılıcını ḳuşandı. **525/15**
11687. İki yerden gayret ḳuşağını bağladı. **525/12**
11688. İki yere söz vėren, ikisinden de mahrum ḳalır. **525/14**
11689. İki yiğidiŋ bir ḳıza âşıḳ olması âdettir, bir ḳızıŋ iki yiğide âşıḳ olması ayıptır, abestir. **526/26**
11690. İki yiğit, bir arabaya biner; bir ata binmez. **526/24**
11691. İki yiğit bir ḳapıya sığar, bir ḳaba sığmaz. **526/27**
11692. İki yiğit güreşirse elbette birde birisi yeŋilir. **526/25**
11693. İki yoḳsul bir araya gelse hep yoḳluḳtan, yoḳsulluḳtan bahsėderler imiş; iki bay bir araya gelse hep toḳluḳtan, çoḳluḳtan söz atarlar imiş. **526/22**
11694. İki yoḳtan ne çıḳar? **525/25**
11695. İki yol bir yerden ayrılsa da menzilleri bir olmaz. **525/17**
11696. İki yola birden yolculuḳ olmaz. **525/16**
11697. İki yudum su, bir loḳma yerine geçer. **522/37**
11698. İki yuḳarı, bir aşağı pazarlıḳ oldu. **526/19**
11699. İki yumurta birbiriyle toḳuşunca birde biri ḳırılsa gerek. **517/14**
11700. İki yumurtadan bir ḳaygana olur, iki ḳaynanadan bir ḫayırlı ana olmaz. **526/23**
11701. İki yüz, dört göz bir arada, iki can birden bir arada… **526/09**
11702. İki yüz, dört göz bir araya geldiği gün de olur. **526/14**
11703. İki yüz, ḳarşı ḳarşıya gelse gerektir. **526/10**
11704. İki yüzlü, biŋ dilli, zilli felek… **526/07**
11705. İki yüzlü Çerkes ḳaması gibi… **526/02**
11706. İki yüzlü felektir: bir yüzü gam, bir yüzü ferahtır. **526/06**

11707. İki yüzlü, iki dilli… **526/04**
11708. İki yüzlü ḳama, ḳılıç olur; faḳat iki saplı ḳılıç olmaz. **518/13**
11709. İki zahmetten bir rahmet… **517/01**
11710. İki zalim arasında bir mazlum er, iki köpek arasında bir tulum peynir… **519/19**
11711. İki zalimden bir cebbar, bir gaddar doğar. **519/16**
11712. İki zalimden bir mazlum… **519/17**
11713. İki zalimden doğacaḳ yine bir zalimdir. **519/21**
11714. İki zalime bir mazlum ne yapabilir! **519/18**
11715. İki zalimiŋ haḳḳından bir şeytan gelir. **519/20**
11716. İki zarar birbiriyle teḳabül (tearuz) ėderse ehveni tercih olunur. **518/20**
11717. İki zarardan bir kâr… **518/20**
11718. İki zaruretli arasında bir merhametli, iki zararlı arasında bir kârlı ḳabîlindendir. **518/21**
11719. İki zelile bir delil yeter. **516/25**
11720. İki zengin arasında bir faḳir (bir züğürt) açından ölürmüş. **517/03**
11721. İki zilli, biŋ dilli… **516/23**
11722. İki ziyandan bir kâr… **517/05**
11723. İki ziyankâr bir yere gelse elbette ziyan doğar. **517/04**
11724. İki züğürt bir araya gelse ḳavga çıḳar. **516/31**
11725. İki züğürtten bir zengin olmaz. **517/02**
11726. İkilik gitmeyince birlik bulunmaz. **524/11**
11727. İkilik gitmeyince birlik bulunmaz, kötülük gitmeyince dirlik bulunmaz. **524/12**
11728. İkimiz bir araya gelince oḳuryazar bir efendi oluyoruz. **517/21**
11729. İkinci gelişinde adam sırasına geçecek. **509/06**
11730. İkinci ḳapıya doğrul. **509/07**
11731. İkindi aḳşam arası dükkân açılır mı Allah'ıŋ budalası! **509/10**
11732. İkindi aḳşam arası dükkân açılmaz. **509/09**
11733. İkindi aḳşam arası ḳadar ḳısa ömür için bu dağdağa nedir? **509/11**
11734. İkindi vaḳti aḫir vaḳit… **258/14**
11735. İkindiden soŋra dükkân açmağa beŋzer. **509/08**
11736. İkisi Arzu ile Ḳamber… **510/29**
11737. İkisi, ballı ḳaşıḳ gibi birbirinden ayrılmazlar. **517/26**
11738. İkisi bir araya gelse bir efendi olur. **517/19**
11739. İkisi bir araya gelse hem oḳur hem yazar bir efendi olurlar. **517/20**
11740. İkisi bir araya gelse ikisi birbirine âşıḳ, ikisi de ballı kaşıḳ zannėdersin; eğer ikisi iki mahallede gezerse nerede o âşıḳ, ballı kaşıḳ tavırları; belki ikisi de birbirleriyle it mışıḳ (kedi) zannėdersin. **522/32**
11741. İkisi bir ḳazanda ḳaynasalar yine ḳanları ḳarışmaz, ḳafaları barışmaz. **510/28**
11742. İkisi bir ḳazanda ḳaynatılsa yine ḳaynamazlar (ittifaḳ ėtmezler). **517/23**
11743. İkisi de Cemal'dir; amma birisi hamal, birisi Camal'dır. **510/30**
11744. İkisi de Cemal'dir; amma birisi sahib-i saḳal, birisi sahib-i maḳaldir. **510/31**
11745. İkisi de ḳamburdur; amma ikisi de Arzu ile Ḳamber'dir. **517/25**
11746. İkisi ortası… **510/32**
11747. İkisine daḫi varmam. **517/17**
11748. İkisini bir ḳazana ḳoysalar ḳaynamazlar. **517/22**
11749. İkisini bir ḳazana ḳoyup ḳaynatsalar yine ḳanları ḳarışmaz iken yine "Ḳardeşiz…" dėrler. **517/24**
11750. İkisiniŋ birisi olmayınca ikisine de varmam vesselam! **517/18**
11751. İkiyüzlü… **525/26**
11752. İkiyüzlü âdem münafıḳ sayılır. **525/27**
11753. İkiyüzlü âdem sır saḳlamaz. **525/28**
11754. İkiyüzlü âdemden ḫayır bekleme (umma). **525/31**
11755. İkiyüzlü âdemden sadaḳat umulmaz. **526/05**
11756. İkiyüzlü âdemden vefa gelmez. **526/03**
11757. İkiyüzlü olandan kerem gelmez. **525/29**
11758. İkiyüzlülük aḫlaḳsızlığa işarettir. **526/01**
11759. İkiyüzlülük aḫlaḳsızlıḳtır. **526/32**
11760. İkiyüzlülük ėden, iki dünyada yüzü ḳaradır. **525/30**
11761. İkiyüzlülük, iki cihanda da masḳaralıḳtır. **526/28**
11762. İkiyüzlülük, iki dillilik; iki dine, iki mezhebe ḫizmet ėtmek ḳabîlinden nifaḳ alametidir, hazer ėtmek gerek. **526/31**
11763. İḳlime göre amel olur. (?) **248/10**
11764. İḳlime göre hareket ėtmek gerek. **248/09**
11765. İḳlime göre hava, iḳlime göre hareket olur. **248/08**
11766. İḳlim-i erbaa, fusûl ve mevasim-i erbaa (bahar, yaz, güz, ḳış) gibidir. **248/20**
11767. İḳlim-i erbaa (Şarḳ, Garp, Şimal, Cenup) ḫalḳı hep beniâdem iseler de cins ve ırḳ-ı beşer ahkâm ve tabiat-ı iḳlim iḳtizasınca her iḳliminiŋ insanları o iḳliminiŋ ahkâmına tabidirler. **248/19**
11768. İḳlim-i şimalî, iḳlim-i cenubî… **248/07**
11769. İkrah ile görülen işten ḫayır umma. **259/16**
11770. İkrah ile ḳılınan namazıŋ sevabı olmaz. **259/14**
11771. İkrah ile vėrilen ḫayrıŋ sevabı olmaz. **259/15**
11772. İkram; aḳan suyu değil, aḳan ḳanı durdurur. **259/09**
11773. İkram, aḳan suyu durdurur. **259/08**
11774. İkrama ḳarşı göz yumulmaz. **259/10**
11775. İkrama ḳarşı ikram ėtmek âdettir, ikramsıza ḳarşı ikram ėtmek ne aceptir! **259/06**
11776. İkramı, in'âmı çoḳtur Ḫâtem-i Tâî gibi. **259/01**
11777. İkramı sevmeyen olmaz; amma herkesiŋ elinden ikram ėtmek gelmez. **259/07**
11778. İkramıŋ ḳarşılığı yine ikramdır. **259/05**
11779. İkramsız kibardır. **259/03**
11780. İkramsız kibarıŋ fuḳaradan farḳı yoḳtur. **259/04**
11781. İḳrar da imandan sayılır. **247/31**
11782. İḳrar dil ile, tasdiḳ ḳalp ile… **248/02**
11783. İḳrar sözüŋ senedi, yiğidiŋ namusudur. **248/01**
11784. İḳrardan dönmek insanlıḳ şanından değil. **247/30**
11785. İḳrardan soŋra şahide hacet ḳalmaz. (?) **248/04**
11786. İḳrarından dönen âdeme adam dėnilmez. **248/03**
11787. İksir sanatı abestir. **259/17**
11788. İksirdir nigâh-ı hümayun gedalara. **256/01**
11789. İksir-i Loḳman da olsa yėmem gayrıŋ balını. **256/02**

11790. İḳtibas-ı nur ėder gөŋlüm cemaliŋden seniŋ. 247/19
11791. İḳtidâ olunacaḳ imam değil. 247/18
11792. İḳtidâ olunacaḳ şeyḫ değil. 247/17
11793. İḳtidar her şeyde aranır. 247/29
11794. İḳtidara göre hareket ėtmek gerek. 247/22
11795. İḳtidarını gizleyen aldanır. 247/23
11796. İḳtidarsız bir âdemdir. 247/20
11797. İḳtidarsız imam cemaat önüne yaraşmaz. 247/21
11798. İktifa… 249/03
11799. İḳtiran ėtmiş raḳib-i nahs o nazik meşrebe. 248/05
11800. İḳtiran ėtti Zühre ile Müşteri, oldu sa‘deyn. 248/06
11801. İktisab-ı fazâile, iktisab-ı ticarete çalışmaḳ; insanlarıŋ fariza-yı zimmetidir. 249/04
11802. İḳtisada riayet, aza ḳanaat aḫlaḳ-ı hamîdedendir. 248/16
11803. İḳtisada riayet eyleyen kimse faḳir olmaz 248/14
11804. İḳtisada riayet ihtiyata ḫizmetledir, ihtiyat ihtiyacı defėder. 248/18
11805. İḳtisada riayet; ‘istiḳbale, iḳbale ḫizmet’ dėmektir. 248/17
11806. İḳtisada riayet vaciptir. 248/11
11807. İḳtisad-ı mal (maliye), refah-ı hâl (hâliye)dendir. 248/15
11808. İḳtisâr-ı kelam matluptur. 247/24
11809. İḳtisat ėden, faḳir olmaz. 248/13
11810. İḳtisat sünnettir. 248/12
11811. İḳtizasına göre hareket ėtmek gerek. 247/25
11812. İḳtizasız şeyi alma. 247/26
11813. İlahi çocuḳ, sen mi idiŋ o! Ben başḳası sandım. 313/09
11814. İ‘lâlsiz, idgâmsız söz söylenmez. 237/23
11815. İlam eylediği şey malumu ilam ḳabîlindendir. 237/26
11816. İlam olundu âleme tanzimat. 237/27
11817. İlam-ı şer‘îde bozuḳluḳ yoḳ, bozuḳluḳ sizin ḳadınıŋ aḳidesinde. 237/30
11818. İlamını aldı. 237/24
11819. İlamını kendi yazdı, kendi oḳudu. 237/25
11820. İlamsız ḳadılıḳ olduḳtan soŋra o da haḳlı bu da haḳlı sen de haḳlısıŋ ḳarıcığım. 237/29
11821. İlan-ı harp olmadan askere hazırlıḳ gerek. 237/31
11822. İlan-ı iflas ėden tacir gibi düşünür. 237/28
11823. İler tutar yeri yoḳ (ḳalmamış). 532/27
11824. İleri giden, asılır; geri ḳalan, basılır. 531/31
11825. İleri gitme, asılırsın; geri ḳalma, basılırsın. 531/30
11826. İlerisine pek gitmeğe gelmez, Çapanoğlu ḳarşına gelir. 531/32
11827. İliğine işledi. 533/06
11828. İlik gibi… 532/43
11829. İlik gibi oldu. 533/04
11830. İlişme kele, ḳozdurursun kelini; ilişme dilsize, bozdurursun dilini. 533/08
11831. İlişmeyene ilişmezler. 533/10
11832. İlk atan değil, ilk vuran avcı sayılır. 532/24
11833. İlk atan değil, ilk vuran ḳazanır. 532/17
11834. İlk atan değil, ilk vuran ḳazanır. 532/20
11835. İlk atılan taş, ḳazandı. 532/26
11836. İlk atılan taş ozar (geçer), (uzağa) düşer; ikinci atılan taş ya uzağa düşer, ozar (geçer) ya da menziliŋ yaḳınına düşer. 527/10
11837. İlk atılan taş, uzaḳ düşer. 532/25
11838. İlk atış, soŋ söz; ḳazanır. 532/28
11839. İlk (ilkin) atan ile ilk vuran ḳazanır. 532/30
11840. İlk (ilkin) atan ḳazanır. 532/29
11841. İlk (ilkin) çıḳan ḳazanır. 532/31
11842. İlk (ilkin) doğana “toŋguç”, soŋ doğana “soŋguç”, ikisiniŋ arasında doğana “ortanca” dėnir. 532/40
11843. İlk (ilkin) doğurduğu, toŋgucu; soŋ doğurduğu, soŋgucu (gencesi)… 532/39
11844. İlk (ilkin) doğurduğu, yosmasıdır. 532/38
11845. İlk (ilkin) gözünüŋ ağrısı… 532/42
11846. İlk (ilkin) ḳaçan, ḳurtulur; soŋuna ḳalan, tutular. 532/37
11847. İlk (ilkin) oran, oraḳçıdır. 532/36
11848. İlk (ilkin) pazar, mideyi bozar. 532/32
11849. İlk (ilkin) pazar, pazardır. 532/33
11850. İlk (ilkin) sözü iyi diŋle, soŋ sözü iyi aŋla. 532/41
11851. İlk (ilkin) vuran, avcı; ilk oran, oraḳçı sayılır. 532/35
11852. İlk (ilkin) vuran, avcı sayılır. 532/34
11853. İlk mahluḳat-ı İlahî, nur-ı Haḳḳ’tan muḳtebestir. 532/16
11854. İlk vuran ḳazanır. 532/18
11855. İlk vuran, pek vurur. 532/19
11856. İltifat ekseriya bir maḳsat ve menfaate mebni olup hissiyat-ı ḳalbiyeniŋ metḫali pek cüzidir. 313/11
11857. İltifat ėtmeden geçmez ḳadirşinastır. 313/06
11858. İltifat eyleme bî-ar olana. 313/08
11859. İltifat, hürmet nedir bilmez foduldur. 313/07
11860. İltifat muhabbetiŋ eseridir. 313/10
11861. İltifatıŋ muḳabili hürmettir, hürmetiŋ muḳabili şefḳattir. 313/04
11862. İltifatıŋdır beni ihya ėden. 313/03
11863. İltifatıŋıza nail olamadıḳ efendim. 313/05
11864. İlzam mümkün olmaz hussâd-ı nâ-bekârı. 313/01
11865. İlzamı mümkün olmayan davanıŋ (mübahaseniŋ) terki evladır. 313/02
11866. İma ile amel caizdir. 533/12
11867. İma ile amel ėder biçaredir. 533/14
11868. İma ile amel olur, imansız amel olmaz. 533/18
11869. İma ile iş emrėder, ipham ile söz söyler. 533/16
11870. İmal-i fikir eylemek lazımdır insana. 237/33
11871. İmam Aḫfeş’iŋ keçisi gibi hep başını sallar. 317/32
11872. İmam cemaate değil, cemaat imama uyar. 318/06
11873. İmam evinden aş, kör gözünden yaş çıḳmaz. 317/24
11874. İmam evinden aş, ölü gözünden yaş… 317/22
11875. İmam fasıḳ, fesat olunca cemaat helali, haramı ne bilir! 318/05
11876. İmam fasıḳ olunca cemaati de fesada vėrir. 318/04
11877. İmam feneri gibi döndükçe döner. 318/08
11878. İmam her vaḳit lazım. 317/26

11879. İmam imam da farḳ var. **318/15**
11880. İmam malınıŋ yarısı zekât, yarısı adaḳ… **317/25**
11881. İmam nikâh da ḳıyar, telḳin de vėrir. **318/03**
11882. İmam osurunca cemaat ötesine geçer (sıçar). **317/28**
11883. İmama göre cemaat, cemaate göre imam. **317/27**
11884. İmama haḳ değsin de kim ölürse ölsün. **318/10**
11885. İmama haḳ değsin de nereden değerse değsin. **318/11**
11886. İmama uygun cemaat… **317/31**
11887. İmama vėr, isteme. **317/23**
11888. İmameli çubuğu elinden düşmez tiryakîdir. **317/19**
11889. İmamesi ağzına göre değil. **317/21**
11890. İmamesini çevirmiş. **317/20**
11891. İmam-ı Azam Ebû Hanîfe… **318/17**
11892. İmam-ı Azam hazretlerine sormuşlar: "Sen ne bilirsin?" "Hiçbir şey; hiç, hiç…" dėmiş. **318/02**
11893. İmam-ı azam kisvesi taşır; amma İmam-ı Azam ondan davacı. **318/18**
11894. İmam-ı zamandır. **318/01**
11895. İmamıŋ evine baḳlava, börek gitmiş baŋa ne; benim evime gelmiş saŋa ne! **318/14**
11896. İmamıŋ evine baḳlava gitmiş saŋa ne! **318/09**
11897. İmamıŋ gözü doymaz. **318/12**
11898. İmamıŋ özü doyar, gözü doymaz. **318/13**
11899. İmamsız cemaat, cemaatsiz imam olmaz. **317/30**
11900. İmamsuyu… **317/29**
11901. İmamsuyu dėr, ḳoltuğunda taşır. **318/07**
11902. İmamü 'l-Müminîn, ḫalife-yi İslam… **318/16**
11903. İman; bir talim-i İlahîdir, ki Allah'ıŋ dergâhına insanıŋ ilticasıdır; hiçbir daḳiḳada hiçbir hâlde insan oradan merdûd olmaz. **533/02**
11904. "İman; dil ile iḳrar, ḳalp ile tasdiḳ ėtmektir." dėmişler; ancaḳ iman amele baḳar. **533/04**
11905. İman; dil ile iḳrar, ḳalp ile tasdiḳ ve itiḳat eylemektir, ki 'fazâil-i aḫlaḳiye ile muttasıf olmaḳ' dėmektir. **533/19**
11906. İman; dünyada insanıŋ paklığına, istiḳametine, imametine, içtihadına, salahına ve felahına ve hüsn-i aḫlaḳına esas olur. **533/17**
11907. İman, emr-i dinde 'itiḳatla inanmaḳ ve ḳabul eylemek' manalarınadır. **533/03**
11908. İman, hüsn-i aḫlaḳla kesb-i taḳviyet ėder. **533/23**
11909. İman ile itiḳat bir yerde gerek. **533/22**
11910. İman (inanmaḳ); dil ile iḳrar, ḳalp ile tasdiḳten ibarettir; ancaḳ zalim, ḫain, fasıḳ kimselerіŋ lisanı, iḳrarları tasdiḳ-i imanlarına burhan olamaz. **533/31**
11911. İman (inanmaḳ), itiḳada; itiḳat, itimat ve aḫlaḳa baḳar. **533/26**
11912. İman, insanla Ḫaliḳ'ı arasında muḳaddes sıla. **533/11**
11913. İman, itiḳada bağlıdır. **533/03**
11914. İman, itiḳada bağlıdır; itiḳatsız, amelsiz iman; iman-ı sahih değildir. **533/20**
11915. İman, Kelime-yi Tevhid'i tertîl ve tilavet ėtmektir. **533/05**
11916. İman; lügatte 'inanmaḳ', ıstılahta 'ḳabul ėtmek'tir. **533/01**
11917. İman, müminleriŋ bir hicab-ı manevî ve ḳutsîsidir. **533/21**
11918. İman, öyle bir ḳutsî ḳuvvettir; ki tahlil olunmaz ve esbabı sorulmaz, kendi kendine ḳaim bi-nefsihî bir ḳuvve-yi maneviyedir. **533/13**
11919. İman; şeriat-i İslamiye nazarında pak ve haḳ itiḳatlardan, güzel amellerden, güzel aḫlaḳtan, ḫayrat ve hasenattan ve emr-i dinde "emir bi 'l-maruf ve nehiy ani 'l-münker" ameline tabi olmaḳ üzere itiḳad-ı tam ve ḫulusla ifa-yı amelden ibarettir. **533/07**
11920. İman taḫtası olacaḳ değil ya! **533/29**
11921. İman, umumî bir şiar-ı İslamiyet olmaḳ itibarıyla Kelime-yi Tevhid'i ḫulus-i ḳalp ve lisanla tilavet eylemektir. **533/09**
11922. İman, vicdanıŋ evinde oturur, mihmanıdır; vicdan, onuŋ mihribanıdır. **533/04**
11923. İm'an-ı (atf-ı) nazar ėdene dünyada pek çoḳ ibretli şey görünür. **319/09**
11924. İmanı ḳavi olanlar, hiçbirşeyden ḳorḳmaz. **533/28**
11925. İman-ı muḳalled maḳbuldür. **533/15**
11926. İman-ı yeis haramdır. **533/01**
11927. İmansız amel caiz değil. **533/24**
11928. İmansızıŋ ağzına iman yaraşmaz, imansız kâfiriŋ öŋüne *Ḳur'an* yaraşmaz. **533/30**
11929. İmansızıŋ haḳḳından dinsiz gelir. **533/25**
11930. İmansızıŋ haḳḳından dinsiz gelir, yamansızıŋ ardından kinsiz gelir. **533/27**
11931. İmdada ėrenden imdat gören ziyade sevinir. **319/06**
11932. İmdada ḳoş, ki imdadına ḳoşsunlar. **319/01**
11933. İmdadına Ḫızır gibi yetişti. **318/29**
11934. İmdadından vazgeçtik; tek ahdin kilidin bozmasın. **318/30**
11935. İmdat bekler, ki cenk ėde; düşmanıŋ başına dünyayı teng (dar) ėde. **319/02**
11936. İmdat ėden imdat bulur. **318/24**
11937. İmdat gören mağlup olmaz. **319/05**
11938. İmdat talep ėdene imdadıŋı hâline göre esirgeme. **318/23**
11939. İmdat umar. **318/31**
11940. İmdat yeli gibi veradan gelip çattı. **318/32**
11941. İmdatçı alayını gösterdi. **318/28**
11942. İmdatçı Allah'tır. **318/27**
11943. İmdatçı arar. **318/26**
11944. İmdatçılar alay gösterdi. **318/25**
11945. İmdatsız iş dönmez. **319/04**
11946. İmdattan imdat gören Osmanlı'dır. **319/03**
11947. İmdi onuŋ dirisiyle söyleşmeden ölüsüyle söyleşmek efdaldir. **533/33**
11948. İmece günü bulutlu, görmeyen bunu ne mutlu. **314/24**
11949. "İmkânı yoḳtur." dėr, inat ėder. **319/20**
11950. İmkânsız bir şey olmaz; meğerki tavḳ-ı beşerden ḫariç ola. **319/19**
11951. İmkânsız ihsan, ihsan sayılmaz. **319/18**
11952. İmkânsız, ihsan olmaz. **319/17**
11953. İmlasız, Bağdat'a mektup yazsaŋ ya Bağdat'tan çağırırlar ya yeriŋden ararlar. **319/26**

11954. İmlasız kitaba mana vėrilmez. **319/21**
11955. İmlasız kitap, cahil mollayı dinden çıḳarır. **319/28**
11956. İmlasız mektup, Bağdat'tan gėri döner. **319/25**
11957. İmlasız mektup, ecelsiz ölüme sebep olur. **319/27**
11958. İmlaya gelecek herif değil. **319/23**
11959. İmlaya gelmez… **319/24**
11960. İmlaya gelmez sözler… **319/22**
11961. İmraḫorluḳ ile ḳadri âlâ ėdildi. **317/16**
11962. İmsak; boşboğazlığa, gıybete lazımdır. **319/15**
11963. İmsak, ḫayrı menėder. **319/16**
11964. İmsak ile israf beyninde itidal gerek. **319/11**
11965. İmsak ile toplanan aḳçe ya Beytü 'l-haram'a ya Beytü 'l-mamur'a gider. **319/14**
11966. İmsak, orucuŋ soŋ ḳapısıdır. **319/12**
11967. İmsaki yoḳ, imkânı (ihtiyatı) yoḳ. **319/13**
11968. İmtihana çekerler saḳın ha! **318/19**
11969. İmtihana çekmeğe gelmez bedaht olanı. **318/20**
11970. İmtihan-ı İlahî… **318/21**
11971. İmtinan ėtme -başa ḳaḳma- ayale, hazer ėt; rahim ve şefḳat ile hüsn-i nazar ėt. **318/22**
11972. İmzasız mektup, teemmülsüz insanları yoldan çıḳarır. **319/28**
11973. İn midir, cin midir bilinmez. **534/23**
11974. *īn safar kardan va īn bī-sar-u-sāmānī-yi mā, bahr-i cam'iyyat-i dil-hāst parīşānī-yi mā.* [=Bu seferi yapmamız ve bu savruk hâlimiz, gönlün arzu ettiği cemiyet içindir bu perişanlığımız.] **534/24**
11975. İnabesiz, sofuluḳ satar. **327/17**
11976. İnabeyi mürşid-i kâmilden al. **327/18**
11977. İn'am-ı İlahîye nihayet olmaz. **394/28**
11978. İnanacaḳ âdem, tėz aldanır. **533/44**
11979. İnanma dostuŋa, saman doldurur (tıḳar) postuŋa. **533/42**
11980. İnanma dostuŋa, saman tıḳar postuŋa. **533/37**
11981. İnanmaḳ, ışanmaḳ bir değil. **533/35**
11982. İnanmasan gel de baḳ. **533/39**
11983. İnanmayana delil de olsa kâr ėtmez. **533/41**
11984. İnanmaz iseŋ gel yüreğim yar da baḳ. **533/40**
11985. İnanmazsaŋ say da baḳ. **533/43**
11986. İnanmış, ışanmamış. **533/36**
11987. İnce bel, ince diş; ince aş, ince iş ister zariflerdendir. **534/05**
11988. İnce bel, ince kemer ister. **534/03**
11989. İnce bel, ince kemer ister; ince diş, ince aş ister. **534/04**
11990. İnce belli, tatlı dilli, gül yanaḳlı, sırma saçlı dilber istermiş. **534/02**
11991. İnce elekten her şey geçmez. **534/17**
11992. İnce eler, sıḳ doḳur. **534/09**
11993. İnce eleyip sıḳ doḳumağa gelmez. **534/15**
11994. İnce eleyip sıḳ doḳumaḳ erbabınıŋ işi. **534/16**
11995. İnce eleyip sıḳ doḳuyanlardandır. **534/14**
11996. İnce maraz, adamı bir gün olur öldürür. **534/07**
11997. İnce maraz (verem) ise Allah'a emanet! **534/06**
11998. İnceden ince aramağa gelmez, altından Çapanoğlu çıḳar. **534/19**
11999. İnceden ince arar taḳımdandır. **534/12**
12000. İnceden ince düşünmek gerek. **534/13**
12001. İnceden ince hesaba oturdu. **534/18**
12002. İnceden ince ḳıldır. **534/11**
12003. İncele incele bir gün olur ḳopar. **534/10**
12004. İnci Aden'de bulunur, lal Yemen'de. **328/32**
12005. İnci gibi… **328/28**
12006. İnci gibi diş, bal gibi söz… **328/31**
12007. İnci gibi diş, kiraz gibi dudaḳ… **328/29**
12008. İnci gibi dişleri, yay gibi ḳaşları… **534/08**
12009. İnci gibi sözdür. **327/19**
12010. İnci gibi yalan söyler. **327/20**
12011. İnci sedeften çıḳar. **328/30**
12012. İnci, sedeften çıḳmayınca ḳıymetlenmez. **534/20**
12013. İncili Çavuş hikâyesi gibi bitmez tükenmez sözdür. **395/24**
12014. İncili Çavuş'u mat ėden Türklerdendir. **395/23**
12015. İncir piş, ağzıma düş ḳabîlinden bir sabırdır. **534/01**
12016. İncir yėmez köfteḫor… **327/22**
12017. İndi, bindi; ḳara ḳuş gibi. **324/20**
12018. İndirir, bindirir merdivendir bu dünya. **325/13**
12019. İndirmek ḳolay olsa da bindirmek zordur. **534/21**
12020. İneği güzel (iyi) besle, ki süt vėrsin. **533/45**
12021. İnek, baḳılmazsa elbette süt vėrmez. **534/27**
12022. İnek bel vėrmeyince süt çıḳmaz. **534/26**
12023. İnek, boğasız doğurmaz. **533/34**
12024. İnek, doğursa buzağısını kendi emzirir. **534/25**
12025. İnek memesine buzağı yaraşır. **533/38**
12026. İnekler, memleketiŋ timsalidir. **533/47**
12027. İnekleri baḳmaz iseŋ süt vėrmez. **533/46**
12028. İner, biner; serçe ḳuşu gibi. **324/18**
12029. İngiliz aḳlı, bezirgân aḳlı… **508/26**
12030. İngiliz arması (armadası) donattı. **395/04**
12031. İngiliz barudu gibi… **508/23**
12032. İngiliz çaḳısı gibi dili keskindir. **395/11**
12033. İngiliz çaḳısı gibi su gösterir. **395/09**
12034. İngiliz çuḫası gibi tava ḳaçmaḳ… **395/14**
12035. İngiliz; dostluğu, ėl malıyla cömertliği, ėl eliyle düşmanlığı (mertliği) sever. **508/27**
12036. İngiliz düşmanlığı; iki dostu bozuşturup birbiriyle ḳavga ėttirmek, nihayet mallarına vâris çıḳıp gasbeylemek, soŋra yüzlerine maymun gibi gülmektir. **508/27**
12037. İngiliz fitne ve fesadı, bütün cihanı ayağa ḳaldırır. **509/02**
12038. İngiliz gibi inattır. **395/16**
12039. İngiliz gibi soğuḳḳanlı. **395/10**
12040. İngiliz gibi soğuḳḳanlı… **508/24**
12041. İngiliz gururu, İngiliz ḫodkâmlığı meşhurdur. **509/01**
12042. İngiliz ḫayali; ḫam ḫalat, ḫam aḫlat ḳabîlinden ḫam ḫayaldir. **508/26**
12043. İngiliz hırsı, İngiliz ḫisseti cihana sığmaz, cihanda emsali bulunmaz bir ḫaslettir. **395/15**
12044. İngiliz ḳaşığıyla Fransız çorbası içmeğe beŋzer. **395/12**
12045. İngiliz mertliği, Yahudî cömertliği ḳadardır. **395/17**
12046. İngiliz piştovu gibi tetik âdem… **508/25**
12047. İngiliz ticareti, ḳara madeni -kömürü- sarı madene -altına- değiştirmek; siyaseti, başı başa toḳuşturmaḳ ve ara yerde düşen külahı kendi ḳapmaḳtır. **395/01**

12048. İngilizler; mağrur tabiatlı, yüksekten baḳar, sert sözlüdür. **395/02**
12049. İngilizleriŋ ilk sözü, Rusларıŋ soŋ sözü vaḳit götürür mevâddandır; ki evvelkiniŋ müstaḳbele, soŋrakiniŋ hâle şümul, delalet ve işareti vardır. **395/03**
12050. İngilizleriŋ yumruḳ ḳavgası meşhurdur. **395/13**
12051. İnhizâmıŋ encamı zaferdir. **395/30**
12052. İnhizâmıŋ encamı zaferdir, zaferiŋ encamı inhizâm; devran-ı âlem böyledir. **395/31**
12053. İninden (yuvasından, yer deliğinden) çıḳan tilki gibi düşünür. **534/30**
12054. İninden (yuvasından, yer deliğinden) çıḳmayan yılana doḳunma. **534/31**
12055. İnine üren (havlayan) it, uyuz olur. **534/29**
12056. İnine üren (havlayan) uyuz it gibi… **534/28**
12057. İniş, biniş… **325/11**
12058. İniş ile yoḳuşuŋ zahmetini deveden sor. **324/25**
12059. İniş ise ben, yoḳuş ise sen… **324/24**
12060. İniş varsa biniş, biniş varsa iniş vardır. **325/12**
12061. İnişsiz, yoḳuşsuz yol olmaz. **325/06**
12062. İnişte biner, yoḳuşta iner. **324/23**
12063. İnişte de lazım, yoḳuşta da lazım. **325/09**
12064. İnişte ḳoşturur, yoḳuşta coşturur. **325/10**
12065. İnkâra mecali ḳalmadı. **395/05**
12066. İnḳıbaz da türlü türlüdür: inḳıbaz-ı derun, inḳıbaz-ı ḳalp. **394/34**
12067. İnḳıbaza müptela olmayan kişi az bulunur. **394/33**
12068. İnḳılab-ı zaman, her daim yüz gösterir. **394/32**
12069. İnḳıraz bulmasın, dursun ila inḳırazu 'd-devran. **394/35**
12070. İnḳıraza yüz tuttu dėsene! **394/36**
12071. İnḳıyattan ayrılmamaḳ gerek. **395/26**
12072. İnkisar; âdemi perişan ėder, yüz yıllıḳ ḫayrını bî-nişan ėder. **395/18**
12073. İnkisar alma bu âlemde, ḫayır dua al. **395/06**
12074. İnkisar almaḳ iyi değildir. **395/07**
12075. İnkisar yetişir, inkisar almaḳ gerek. **395/20**
12076. İnkisar-ı ehlidil ėtmez ḳabul iltiyâm. **395/08**
12077. İnkisar-ı ḫatır, inkisar-ı ḫayalden beterdir. **395/19**
12078. İŋleyen ḫastaya hava çalmağa beŋzer. **509/03**
12079. İŋleyen ney gibi ağladı. **509/04**
12080. İnsaf da insaniyetiŋ şartındandır. **394/19**
12081. İnsaf, diniŋ yarısıdır. **394/18**
12082. İnsaf, esnafa gerektir. **394/17**
12083. İnsaf, esnafa yaraşır. **394/25**
12084. İnsaf eyle. **394/24**
12085. İnsaf eyle, söz diŋle. **394/15**
12086. İnsaf (hesap) olunsa biz de raḳibiŋ raḳibiyiz. **394/22**
12087. İnsaf ise ancaḳ olur. **394/26**
12088. İnsaf olunsun efendim, biz de Allah'ıŋ ḳuluyuz! **394/14**
12089. İnsaf, sıfatlarıŋ ḫayırlısıdır. **394/20**
12090. İnsaf yahu! **394/13**
12091. İnsafı elden bıraḳmamaḳ gerek. **394/16**
12092. İnsafıŋ da mı yoḳ! **394/23**
12093. İnsafıŋ yoḳ mu be hey adam! **394/21**
12094. İnsafsızdır. **394/27**
12095. İnsan; aba da giyer, diba da giyer; vaḳtine, hâline ve sırasına göre. **369/12**
12096. İnsan, acele ėtmekle muradına ėrmez. **370/03**
12097. İnsan, acele ile iş görürse mutlaḳa sehvėder. **370/02**
12098. İnsan, acı da söyler tatlı da; illa tatlı söylemeğe dili alıştırmaḳ gerek. **329/03**
12099. İnsan, aczini bilmek gerek. **370/05**
12100. İnsan; aç da ḳalır, çıplaḳ da ḳalır; ancaḳ insan, kendisiniŋ kim olduğunu unutmamaḳ gerek. **330/28**
12101. İnsan, aç olunca ḳuru ekmeği ḳurabiye gibi yėr. **330/26**
12102. İnsan, açgöz olursa aḳıbeti sefalet (dilencilik) olur. **329/02**
12103. İnsan; açgözlü değil, toḳgözlü olmaḳ gerektir; zira toḳgözlü insanlar pek (doğru, sağlam) sözlü olanlardır. **329/01**
12104. İnsan, açlıḳ ile terbiye olur. **330/27**
12105. İnsan, adaḳ ile insan olmaz, çalışmaḳ (ilim, edep ve irfan) ile insan olur. **332/17**
12106. İnsan, adaḳ ile yol almaz; adamlıḳ (âdemlik) ile yol alır. **332/10**
12107. İnsan, adamına göre söz söylemek gerek. **329/14**
12108. İnsan adaşır. **329/12**
12109. İnsan, adaveti ḳalbinden çıḳarmaḳ gerek. **370/09**
12110. İnsan (âdem) beşerdir; bazen şaşar, töbe topağa düşer, af ve mağfiretle mazhar-ı lütf-ı İlahî olur, rahmet-i Rahman'a ulaşır, hasret hasrete ḳarışır, birbiriyle görüşür, birbiriyle buluşur, birleşir, Haḳ muradına erişir. **342/ek2/05**
12111. İnsan; adet de görür, iddet de. **370/08**
12112. İnsan; âdet de güder, ibadet de ėder; ancaḳ her ikisi de sırasında, vaḳtinde, yerli yerinde gerek. **369/21**
12113. İnsan, adet ile vėrdiğini adet ile almaḳ gerek. **370/07**
12114. İnsan; âdet yolun güder özü -kendi- için, din -ibadet- yolun güder Yaradan'ı -Allah- için. **369/24**
12115. İnsan, âdete meyyaldir. **369/22**
12116. İnsan; âdetiyle ayırt olur, adaletiyle itibar bulur, ilim ve hüsn-i aḫlaḳıyla hürmet ve sıyanet görür, doğruluğuyla itimat ve himayet ḳazanır. **369/11**
12117. İnsan, adı sanı ile aŋılmağı sever. **329/13**
12118. İnsan, adıyla sanıyla çağrılır. **332/07**
12119. İnsan, afat söz söylememek gerek. **334/30**
12120. İnsan, afat sözden, iftiradan saḳınmaḳ gerek; zira afat söz ve iftira, su-yi aḫlaḳa delalet eyler hüsn-i aḫlaḳ erbabına mucib-i ar ve şeyndir. **335/03**
12121. İnsan afat söze ağız alıştırmamaḳ gerek; zira afat söz afat ölümü davet ėder. **335/02**
12122. İnsan, ağraz-ı şaḫsiyeden ḳaçınmaḳ gerek. **334/19**
12123. İnsan, ağrımayan başına bez bağlamaz. **329/25**
12124. İnsan, ağyara müdara ile galebe çalar. **334/26**
12125. İnsan, ağyarı ağyar, yâri yâr bilmek gerek. **334/25**

12126. İnsan ağzı bu: bal da akar, zehir de. **329/22**
12127. İnsan, ağzına pek olmalı. **329/23**
12128. İnsan, ağzından çıkan sözüŋ sahibi olmaḳ gerek. **329/24**
12129. İnsan, ağzıyla; hayvan, burnuyla aŋlaşır. **329/21**
12130. İnsan, ahbabını, yâranını unutmamaḳ gerek. **330/32**
12131. İnsan, ahbap ḫatırına riayet ėtmek gerek. **330/31**
12132. İnsan, ahdinde ḫilaf ėtmemek gerek. **373/02**
12133. İnsan, ahdinde sebat ėtmek gerek. **373/03**
12134. İnsan, aḫlaḳ-ı hasene ile insan sayılır. **331/22**
12135. İnsan, aḫlaḳ-ı hasene iledir; yoḳsa yalŋız tezyinat-ı zahiriye uyûb-ı bâtıneyi setrėdemez. **331/20**
12136. İnsan, aḫlaḳ-ı hasene sahibi olmaḳ gerek. **331/19**
12137. İnsan, ahmaḳ olunca elindekini ya ėl alır ya yel alır. **331/07**
12138. İnsan, ahsen-i taḳvim üzere ḫalḳ olunmuştur. **330/30**
12139. İnsan, aḳçeden ziyade aḳlına güvenir. **329/28**
12140. İnsan, aḳçeniŋ esiri olmamalı; aḳçe, insanıŋ esiri olmaḳ gerektir. **360/32**
12141. İnsan; aḳı, ḳarayı tanımaḳ gerek. **335/27**
12142. İnsan; aḳıl, ilim ve kemal ile şeref bulur, metîn ve maḳbul terbiye, tevazu ve hüsn-i aḫlaḳ ile münevver ve müşerref olur. **372/11**
12143. İnsan, aḳıl ve ferasete malik olunca aç ḳalmaz. **371/29**
12144. İnsan; aḳıl ve fikriyle müşerref, ilim ve aḫlaḳ-ı fazâiliyle münevver ve müzeyyendir. **371/10**
12145. İnsan, aḳıl ve fikriyle ve lisanıyla müşerref, ilim ve aḫlaḳ fazâil ve ḫasâiliyle münevver ve müzeyyendir, ki bed muameleye insaniyeten layıḳ görülmezler; meğerki kendisinde insaniyete mugayir ve muḫalif ahval ola. **332/02**
12146. İnsan, aḳıl ve ilim ile insan olur; lisan da ancaḳ aḳıl ve ilim sayesinde lisan olur. **338/21**
12147. İnsan, "Aḳıllıyım!" dėr de bazen olur aḳılsızcasına iş görür; bu hâl ise hep gaflet eseri ve nefs-i şeytanıŋ iğfali semeresidir, ki haḳiḳaten şayan-ı teessür ve teessüf ahvaldir. **390/14**
12148. İnsan, âḳil de olsa gaflet ėtse gerektir. **371/14**
12149. İnsan; âḳil olmalı, gafil olmamalı. **371/16**
12150. İnsan, âḳil olunca her şeyiŋ çaresini bulur. **371/15**
12151. İnsan âḳildir, nâtıḳtır. **371/17**
12152. İnsan, aḳlı ėrmediği şeyi aḳlı ėrenden sormalı. **371/24**
12153. İnsan; aḳlı ile müşerreftir, aḳlına danışmadan hissiyatına mağlup olmamaḳ gerektir. **371/18**
12154. İnsan, aḳlına danışmadan iş görmemeli. **371/25**
12155. İnsan; aḳlına danışmağı, fikrini ḳullanmağı bilmek, öğrenmek gerek. **372/02**
12156. İnsan, aḳlına geleni hemen yapmamalı. **371/26**
12157. İnsan; aḳlıyla, aḫlaḳıyla tanılır (ayırt ėdilir), ilmiyle hürmet ve şeref bulur. **342/ek3/06**
12158. İnsan, aḳlıyla bulduğunu fikriyle tartmalı. **371/23**
12159. İnsan; aḳlıyla bulur ne bulursa. **371/20**
12160. İnsan; aḳlıyla cüret, ilmiyle şeref bulur. **371/19**
12161. İnsan, aḳlıyla ḳılı ḳırḳ yarar da sıra gelir bir cevizi yaramaz. **371/28**
12162. İnsan; aḳlıyla muhterem, mücevherdir; fikriyle müzeyyen, münevverdir. **372/03**
12163. İnsan, aḳrabalıḳ haḳḳına riayet ėtmek gerek. **336/14**
12164. İnsan; aḳrabayı aḳraba, dostu dost bilmek gerek. **335/28**
12165. İnsan; aḳran ve emsaliyle yâr ve yoldaş olur. **335/21**
12166. İnsan, aḳranından azar. **335/23**
12167. İnsan, aḳranıyla oḳranır (görüşür). **335/22**
12168. İnsan, aḳtan ḳaradan vazgeçmeli. **335/26**
12169. İnsan aldanır, aldatılır; faḳat vicdan aldanmaz, aldatılmaz. **340/23**
12170. İnsan, aldığını vėrmekle, vėrdiğini almaḳla mükelleftir. **338/15**
12171. İnsan, âlem-i ticarette ziyan görmeyince kârı bilmez; kârı görmeyince, bilmeyince ticaret yolunu, yurdunu bilmez. **361/11**
12172. İnsan (âlim insan) ölür, eseri ḳalır; cahil, maldar ölür, malıyla kederi ḳalır; at ile eşek ölür, çılbırı ile semeri ḳalır. **339/13**
12173. İnsan, âlim olana hürmet ėtmekle mükelleftir. **372/08**
12174. İnsan âlim olur, üstat olur; yine üstatlarına borçlu ḳalır; bu borcu ödeyebilecek ancaḳ ḫayır dua ile rıza-yı Bârî'dir. **342/ek4/17**
12175. İnsan, âlim olursa aç ḳalmaz. **372/07**
12176. İnsan, allameicihan olsa yine ḫata ve ḳusurdan salim olamaz. **372/06**
12177. İnsan, Allâmü 'l-Guyûb hazretleriniŋ işine ḳarışmamaḳ gerek. **372/04**
12178. İnsan, altmışından soŋra ḳopuz çalmağı öğrenemez. **330/02**
12179. İnsan, amal-i ḫayra ḫizmet ėtmek gerek. **334/17**
12180. İnsan, ana baba haḳḳını ödeyemez; meğerki ana baba haḳlarını helal ėde. **337/13**
12181. İnsan, ana baba ḳadirini bilmezse zaman öğretir. **329/10**
12182. İnsan; ana babadan doğar, ana baba olur. **328/33**
12183. İnsan, ana babanıŋ ḳadir ve ḳıymetini bilmek gerek. **329/09**
12184. İnsan, ana babanıŋ sözünü diŋlemek gerek. **330/05**
12185. İnsan, ana babayı ḫoş tutmaḳ gerek. **330/04**
12186. İnsan, ana ḳarnından çıkar, yer ḳarnına girer; ḳıyamette yine yer ḳarnından çıḳsa gerek. **340/41**
12187. İnsan, anadan babadan büyük olmaz. **340/25**
12188. İnsan; anadan doğar, babadan azar. **329/06**
12189. İnsan, anadan doğarken çıplaḳ doğar. **329/08**
12190. İnsan, anadan doğarken ümmi olaraḳ doğar. **329/30**
12191. İnsan, anasından büyük doğmaz. **329/32**
12192. İnsan, anasından büyük doğmaz. **340/24**
12193. İnsan, anasından büyük olaraḳ doğmaz. **329/31**
12194. İnsan, anasından gözü ḳapalı olaraḳ doğar, aḫirete yine gözü ḳapalı olaraḳ gider. **329/34**
12195. İnsan, anasır-ı erbaadan mürekkeptir. **372/26**

12196. İnsan, ancaḳ dünyada işlediği ḫayır ve şer ne ise onuŋla ceza olunur. **356/21**
12197. İnsan, ancaḳ kendi sayi ile yaşamalıdır. **378/52**
12198. İnsan, ancaḳ say ile insan olur. **328/34**
12199. İnsan, ancaḳ yoḳlukta terbiye-yi nefis èder, her şeyiŋ ḳadir ve ḳıymetini taḳdir èder; varlıkta çoḳtan çoḳ ḳâdir olamaz. **393/24**
12200. İnsan, aŋlamadığı sözü aŋlamağa çalışmalı. **337/08**
12201. İnsan, aŋlamadığı sözü ḳarıştırmamalı. **337/07**
12202. İnsan, aŋlamadığını sorup öğrenmek gerek. **337/09**
12203. İnsan, aŋlar aŋlamaz her söze, her işe ḳarışmamaḳ gerek. **337/11**
12204. İnsan, arar ise Allah'ını bulur. **329/11**
12205. İnsan, ararsa aradığını bulur. **329/16**
12206. İnsan; ararsa Mevla'sını da bulur, belasını da. **330/03**
12207. İnsan; arayınca yâri de bulur, Yaradan'ı da bulur. **329/17**
12208. İnsan, arefe günü yalan söylerse bayram günü masḳara olur. **370/14**
12209. İnsan, arif gerek. **370/10**
12210. İnsan, arḳadaşından (aḳranından) azar. **329/26**
12211. İnsan, arḳadaşından azar. **332/27**
12212. İnsan, arḳadaşından sorulur. **332/33**
12213. İnsan, arḳadaşıyla aŋılır. **329/18**
12214. İnsan arḳasından söz diŋleyiciliği èdenler, mücerreptir ki hep kendini, kendi zemmini işitir. **342/19**
12215. İnsan arslandan heybetlidir. **329/15**
12216. İnsan, asalet ile iftiḫar èderse aldanır. **333/27**
12217. İnsan asaleti sever, asil olanlardan kötülük gelmez. **333/26**
12218. İnsan, asaletten ziyade ilim ve hünerle şeref ḳazanır. **333/28**
12219. İnsan, asel yèmekle dili tatlı olmaz. **370/21**
12220. İnsan asılsız, faydasız şeylere ömür telef èmemek gerek. **333/29**
12221. İnsan, aslen ve esasen ahsenü 'l-ḫâliḳîn olan cenab-ı Ḫalikteala marifetiyle ahsen-i taḳvim olaraḳ ḫalḳ olunmuştur. **345/29**
12222. İnsan; aslen ve esasen bir ana, bir babadan doğan ḳarındaş (ḳardeş) insanlar değil midir? O hâlde bir loḳma için, bir ḫırḳa için birbiriyle niza nedir? **388/02**
12223. İnsan, aş vèrip başa ḳaḳmamaḳ gerek. **333/21**
12224. İnsan aşına, işine hile ḳatmamaḳ gerektir. **333/15**
12225. İnsan, aşḳ ile her murada èrer. **370/23**
12226. İnsan, aşḳ ile iş görürse muvaffaḳ olur. **370/22**
12227. İnsan, aşḳ ile Mevla'sını bulur. **370/25**
12228. İnsan, aşḳa ḫizmet èderse cananı bulur. **370/24**
12229. İnsan; atalet, batâletten hazer èmek gerek. **371/05**
12230. İnsan, atalet ile iş göremez. **371/06**
12231. İnsan, ateş daḫi olsa cirmi ḳadar yer yaḳar. **330/29**
12232. İnsan, atıfet ve merhameti bilmek gerek. **371/07**
12233. İnsan, atıl olursa ameli de batıl olur. **371/04**
12234. İnsan, avarız-ı kevniyeden bütün bütüne masun ḳalamaz. **372/31**
12235. İnsan; ayan beyan haḳiḳate ḳarşı inat èderse mağlup sayılır; zira inatlıḳ mükâberedir, mükâbere beyhude münazaadır. **373/11**
12236. İnsan, ayıbı örtmek gerek. **373/15**
12237. İnsan, ayıp şeyleri söylememek gerek; zira ayıbı söylemek, dinen ve edeben memnudur. **373/12**
12238. İnsan, ayıpsız ve ḳusursuz olamaz. **373/14**
12239. İnsan, aytışıp (sözleşip); hayvan, dürtüşüp barışır (tanışır). **330/11**
12240. İnsan, az yèyip çoḳ şükrètmeli. **333/07**
12241. İnsan, aza ḳanaat ètmek gerek. **333/06**
12242. İnsan, azametten içtinap ètmek gerek. **371/08**
12243. İnsan, azametten ziyade atıfet göstermek gerek. **371/09**
12244. İnsan azmayınca -aḫlaḳsız olmayınca- bela gelmez. **329/19**
12245. İnsan, azmèttiği işi bitirmek gerek. **370/19**
12246. İnsan, azminde sebat ve sözünde sadıḳ gerektir. **347/08**
12247. İnsan başı ağırdır. **344/27**
12248. İnsan başı, bostanda bitmez. **344/29**
12249. İnsan başı, çeki taşından ağırdır. **344/17**
12250. İnsan başı, hayvan başı bir değil. **344/28**
12251. İnsan başı ile hayvan (at) başına pek çoḳ şeyler gelir. **344/26**
12252. İnsan, başı ile insandır; gövdesiyle değil. **344/18**
12253. İnsan; "Başım rahat ètsin." dèrse dilini tutsun, "Canım (ruhum) rahat ètsin." dèrse dinini gütsün. **347/32**
12254. İnsan, başına geleceği bilemez. **344/23**
12255. İnsan, başına gelecek ḳazayı bilemez. **344/21**
12256. İnsan başına neler gelmez! **344/11**
12257. İnsan, başına sarıḳ sarmaḳla (sarıḳ sallamaḳla) molla sayılmaz; insan, kürek sallamaḳla da mellâh sayılmaz. **364/28**
12258. İnsan, başına yazılanı görür. **344/25**
12259. İnsan, başından ḳorḳarsa diline saḳıt olsun. **344/34**
12260. İnsan, başını severse dilini tutsun. **344/36**
12261. İnsan, bazen parasıyla da masḳara olur. **345/02**
12262. İnsan, beğendiğiniŋ yanından gölge gibi gider mi? **343/44**
12263. İnsan, beşerdir; bazen şaşar, düşer; insanlıḳ, düşeni ḳaldırmaḳtır. **344/40**
12264. İnsan, beşerdir; bazen şaşar, şaşırır, düşer, düşürür. **344/39**
12265. İnsan, bildiği derecede iş görmeğe çalışırsa işsiz ḳalmaz, pek çoḳ iş bulur ve görebilir; meğerki tembel ve mütekebbir ve mağrur olmaya. **338/32**
12266. İnsan; bildiği şeyiŋ âlimi, bilmediği şeyiŋ cahilidir. **342/ek2/15**
12267. İnsan; bildiği şeyiŋ âlimi, bilmediği şeyiŋ cahilidir. **342/ek3/07**
12268. İnsan; bildiği şeyiŋ âlimi, bilmediği şeyiŋ cahilidir. **344/24**
12269. İnsan, bildiğini esirgememek gerek. **345/04**
12270. İnsan; bildiğini öğretmeli, bilmediğini öğrenmelidir. **345/05**

12271. İnsan, bilmediği şeyleri bilenlerden öğrenmek gerek. **345/08**
12272. İnsan, bilmediğini ayağınıŋ altına alsa başı göğe ėrer. **345/03**
12273. İnsan, bilmeye bilmeye ḳoynunda yılan da beslermiş. **345/22**
12274. İnsan, bilmeyerekten bazen çoḳ faydalı işler yapar. **345/11**
12275. İnsan bir baba, bir ana evladıdır; Âdem - Havva evlatlarıdır. **332/06**
12276. İnsan bir din, bir mezhepte; bir tabiat, bir meslekte olmaḳ gerek. **334/22**
12277. İnsan; bir kere ölür, iki kere değil. **344/04**
12278. İnsan; bir kere yıḳılmasın, yıḳıldıktan soŋra pek ḳolay ḳalḳamaz. **344/05**
12279. İnsan, bir meziyet sahibi olmaḳ gerek. **382/37**
12280. İnsan; bir miḳtar ilim bilmekle kendini allameicihan âlim sanmamaḳ gerektir; zira bildiğiŋ bilmediğiŋe nispetle belki zerre, bilmediğiŋ bildiğiŋe nispetle âlem-i kâinatta bir küredir. **358/01**
12281. İnsan, bir şeyle her gün uğraşırsa o şey ne ḳadar ḳıymetdar daḫi olsa nazardan düşer. **332/03**
12282. İnsan; birçoḳ şeyi bilir, birçoḳ şeyi de bilmez. **353/16**
12283. İnsan; bitiremeyeceği işi, getiremeyeceği (götüremeyeceği) yükü üstüne almamaḳ gerek. **345/09**
12284. İnsan, boşboğazlıḳ ėtmemek gerek. **345/19**
12285. İnsan; bu âlemde âleme -insanlara- su-yi misal için değil, hüsn-i misal için numune-yi imtisal olmaḳ gerek. **344/41**
12286. İnsan; bu âlemde ėl âleme su-yi misal için değil, hüsn-i misal için numune-yi imtisal olmaḳ gerek. **345/14**
12287. İnsan, bu âlemiŋ gidişine aḳıl sır ėrdiremez. **344/07**
12288. İnsan, bu bezm-i âlemde bir hâl üzere olamaz. **344/14**
12289. İnsan, bu darıdünyada huzur, rahat üzere yaşamaḳ isterse doğru olmaḳ gerek. **346/08**
12290. İnsan, bu dünyada bir yol tutar; amma o yolda daima çatal çıḳar. **344/16**
12291. İnsan, bu dünyada daima bir hâl üzere ḳalmaz. **344/15**
12292. İnsan; bu dünyada (devran-ı âlemde) teallüm ve tederrüs ėtmeden (ėtmeksizin) -yani oḳumadan, öğrenmeden evvel- âlim, müderris, muallim -talim ve tedris ḳuvvet ve ḳudretini haiz- olamaz. **347/04**
12293. İnsan bu: insan var, rahmetiŋ yağmasını ister; insan var, rahmetiŋ yağmamasını ister. **346/01**
12294. İnsan, bulduḳça bunar; hep "Daha var mı?" dėr, ḳalbine hiç ḳanaat liḳâsını getirmez, kör nefsi asla doymaḳ bilmez. **345/01**
12295. İnsan; büyüğü büyük, küçüğü küçük bilmek gerek. **345/13**
12296. İnsan, büyük söylerse küçük düşer. **345/17**
12297. İnsan, büyük söz söylememek gerek. **345/15**
12298. İnsan; büyük sözü, büyük loḳmayı boğazına soḳmamaḳ gerek; zira tehlikelidir. **345/16**
12299. İnsan, büyüklere hürmet ėtmekle mükelleftir. **345/12**
12300. İnsan, cahil olup da bir taḳım ḫatırlarda bulunmaḳtansa ölüp ḳurtulmalıdır. **347/31**
12301. İnsan, can ḳadrini de mal ḳadrini de bilmek gerek. **347/28**
12302. İnsan; canı da sever, cananı da sever, malı da sever; illa can, illa can! **347/29**
12303. İnsan canı, etle ekmektir. **347/17**
12304. İnsan, canından bezmez (usanmaz); meğerki can kendisinden bezmiş ola. **347/30**
12305. İnsan, canını pek severse boğazına pek olmaḳ gerek. **347/14**
12306. İnsan, canınıŋ tatlı olduğunu ekser ḫastalığında pek bilir. **347/13**
12307. İnsan, cefa çekmeyince sefanıŋ ḳadrini bilmez. **347/19**
12308. İnsan; cefaya da gelir, sefaya da. **347/18**
12309. İnsan, cevir ve cefa görmeyince insan ḳadrini bilmez. **347/20**
12310. İnsan, cihanı aldatır; lakin nefsini aldatamaz. **347/33**
12311. İnsan, cinsine çeker. **347/27**
12312. İnsan, cinsiniŋ imdadına nefsini feda ėderse; haşre dek insanlar, namını ḫayırla yâd ėderler. **347/22**
12313. İnsan, çağında çalışmaz ise iḫtiyarlığında zahmet çeker. **353/10**
12314. İnsan; çağrılan yere baş, çağrılmayan yere taş olmaḳ gerek. **353/13**
12315. İnsan; çalışdığı vaḳit ne olduğunu aŋlar, çalışmaz ise kendisini unutur. **353/08**
12316. İnsan, çalışıp ḳazanmazsa rahat ėdemez. **348/14**
12317. İnsan, çalışmadan geçinemez. **348/01**
12318. İnsan çalışmalı; amma bilip çalışmalı. **353/05**
12319. İnsan çalışmalı, vėrici Allah'tır. **353/02**
12320. İnsan, çalışmayınca mal mülk bulamaz. **353/06**
12321. İnsan; çardaḳta da oturur, çergede de… **352/23**
12322. İnsan, çaresiz de parasız da ḳalır. **352/19**
12323. İnsan, çaresizlere insaniyet ėtmek gerek. **352/20**
12324. İnsan; çeŋe ile iş görmez, el ile görür. **352/31**
12325. İnsan, çıdamlı (sabırlı, tahammüllü) olmaḳ gerek. **353/25**
12326. İnsan; çıplaḳ doğar, çıplaḳ gider. **353/24**
12327. İnsan, çift ḫalḳ olunmuştur. **353/14**
12328. İnsan; çiğ etten hasıl olmuş, çiğ süt emmiştir. **353/28**
12329. İnsan, çiğ süt emmiştir. **348/03**
12330. İnsan, çiğ süt emmiştir. **353/27**
12331. İnsan, çiğnemeden loḳma yutamaz. **353/26**
12332. İnsan, çirkin de olsa güzel ḫuyu ile güzeller arasında gezer. **352/27**
12333. İnsan, çirkin ḫuylardan hazer ėtmek gerek. **352/26**
12334. İnsan, çoban da olsa insandır. **353/19**
12335. İnsan, çocuḳluğunda ḳazanır ne ḳazanırsa. **352/25**
12336. İnsan, çocuḳtan olur; çocuḳ da terbiye (ve talim) ile insan olur. **353/09**

12337. İnsan; çoḳ da söyler, az da söyler; insanına göredir. **353/21**
12338. İnsan; çoḳ kere danayı ḳaldırır da bazen olur darıyı bile ḳaldıramaz. **353/15**
12339. İnsan, çuvaldan çıḳmamış. **353/18**
12340. İnsan, çuvaldan çıḳmaz. **348/02**
12341. İnsan da hayvan cinsinden olduğu için hayvanata merhamet ėtmek gerek. **348/38**
12342. İnsan da hayvan nevindendir. **348/36**
12343. İnsan da hayvandır; hayat, memat sahibidir; faḳat sair hayvanattan nefs-i nâtıḳa, aḳıl ve fikr-i beşeriyesiyle mümtazdır. **350/07**
12344. İnsan da meyvedir; amma insan meyvesidir. **385/20**
12345. İnsan da sair maḫluḳlardan bir maḫluḳtur; lakin insan sair maḫluḳlardan eşref ve mümtaz maḫluḳtur ve nüsḫa-yı kübrâdır. **361/10**
12346. İnsan, (dağa ve ormana) selam vėrirse dağ ve orman selam alır, selam vėrir; bazı insanlar, ne selam alır ne selam vėrir. **366/30**
12347. İnsan; dağda da gezer, bağda da gezer; dağı dağ, bağı bağ bilmeli. **354/19**
12348. İnsan, dağda doğar da bağda büyür; bu sevḳ-i ḳaderdir, buŋa kim ne dėr! **354/20**
12349. İnsan, daima gerek şeyiŋ fazlasını (artığını) saḳlamaḳ gerektir. **368/13**
12350. İnsan, daima hayatla memat arasında yaşar; yaşadığını da bilir iken yine bir ümid-i iḳbal ve istiḳbal ile yaşar. **342/ek2/09**
12351. İnsan, daima kendi nefsini ėl nefsi ile ḳıyaslamaḳ gerek. **337/28**
12352. İnsan, daima rıza-yı Bârî'yi gözetmek gerek. **354/05**
12353. İnsan, daima şeytanetle ḫatır saydıramaz; ancaḳ insaniyetle ḫatır saydırabilir. **364/02**
12354. İnsan, daima üstatlarına ḫayır dua ėtmekle ve hürmetle mükelleftir. **342/ek4/18**
12355. İnsan; daimen bir hâl üzere ḳalmaz, hâlden hâle girer. **354/04**
12356. İnsan damarı (ensâbı), yer damarından çoḳtur. **367/19**
12357. İnsan, damarına tartar (çeker). **367/20**
12358. İnsan, damdan düşer gibi söze ḳarışmamalı. **368/09**
12359. İnsan, danışıḳsız iş görürse ḫatalı olur. **354/15**
12360. İnsan; danışır ise dağ aşar, danışmaz ise dağ değil, bağ bile aşamaz. **354/17**
12361. İnsan, danışırsa dağ aşar. **368/15**
12362. İnsan; danışmadan, düşünmeden iş görmemeli. **354/14**
12363. İnsan, danışmadan iş görürse ḳusurunu kendi sırtında taşır. **354/13**
12364. İnsan, danışmadan iş tutmamaḳ gerek. **368/14**
12365. İnsan, danişment olanlarıŋ sohbetine ḳulaḳ vėrmeli. **354/18**
12366. İnsan; dar da giyer, bol da giyer; zamanına göre. **354/10**
12367. İnsan; dar da giyer, bol da giyer; zamanına göre. **367/13**
12368. İnsan; dar da giyer, geniş de giyer. **354/07**
12369. İnsan; darı da yėr, daru da yėr. **354/12**
12370. İnsan; darı da yėr, deri de giyer; vaḳtine göre. **354/11**
12371. İnsan, darıdünyada rahat yaşamaḳ için tahsil-i ilim ve marifet ve iktisab-ı fazâil-i aḫlaḳ eylemek gerektir. **354/06**
12372. İnsan; darlıḳ da görür, varlıḳ da görür. **354/08**
12373. İnsan; darlıḳ da görür, varlıḳ da görür. **367/10**
12374. İnsan, darlıḳ gününü ḫatırından çıḳarmamaḳ gerek. **367/14**
12375. İnsan, darlıḳ vaḳtindeki dostunu varlığında unutmamaḳ gerek. **367/12**
12376. İnsan; darlıḳta dar, bolluḳta bol yėr, giyerse yaraşır. **367/15**
12377. İnsan, darlıḳta dayandığı yeri unutmamaḳ gerek. **367/11**
12378. İnsan, darlıḳta zorluḳ çoḳ görür. **367/09**
12379. İnsan; dayısız, amcasız olmazsa da ikisini de birlikte görememek de vardır. **354/21**
12380. İnsan değil, hatta ayı bile yeŋilmesini istemez. **339/12**
12381. İnsan değil, hayvan bile rahatı sever. **357/21**
12382. İnsan değil ki… **357/20**
12383. İnsan dengiyle (dengi, aḳranı ile) dost olmaḳ gerek. **355/03**
12384. İnsan, deni dünyaya aldanmaḳsızın yaşayamaz. **356/09**
12385. İnsan, deni kimseler sözüne aldanmamaḳ gerek. **354/34**
12386. İnsan; deniden, denaetten saḳınmaḳ gerek. **354/35**
12387. İnsan, derdine deva aramaḳ gerek. **354/26**
12388. İnsan, derdini bir Allah'a söyler. **354/29**
12389. İnsan, derdini saḳlarsa dermanını zor bulur. **354/25**
12390. İnsan dert vėren Allah, dermanını da vėrir. **354/24**
12391. İnsan; deveye binmekle hacı, başına sarıḳ sarmaḳla ḫoca sayılmaz. **355/22**
12392. İnsan, deveye binmekle hacı sayılmaz. **355/21**
12393. İnsan dili, dikenlidir. **357/15**
12394. İnsan dili, kemiksizdir; her tarafa döner. **357/16**
12395. İnsan, dilinden; at, dizgininden tutulur. **357/05**
12396. İnsan, dilinden bulur ne bulursa. **357/12**
12397. İnsan, dilinden; hayvan, boynuzundan… **357/04**
12398. İnsan, diline sahip olmaḳ gerek. **356/27**
12399. İnsan, dilini ḳısa tutmaḳ gerek. **357/07**
12400. İnsan, dilini tutarsa rahat ėder. **356/28**
12401. İnsan, dilini uzatmamaḳ gerek. **356/29**
12402. İnsan, diliyle dinine sahip olmaḳ gerek. **356/26**
12403. İnsan; diliyle, diniyle insan sayılır. **357/06**
12404. İnsan; diliyle, diniyle yaşar: bu ikisine sahip ve malik olmayan insan, insan olmaz. **357/22**
12405. İnsan; diliyle dünyayı yıḳar, yaḳar, yapar. **357/11**
12406. İnsan, diliyle hem dinden çıḳar hem dine girer. **357/02**
12407. İnsan; diliyle insan, aḳlıyla (diniyle) adam olur. **357/17**
12408. İnsan; diliyle tanışır, diniyle tapışır. **357/19**
12409. İnsan, din ve aḫlaḳla mükelleftir; dinsizlik, aḫlaḳsızlıḳ sâri olup her ikisi birbirine bağlıdır. **388/12**

12410. İnsan; din ve dünyasını düşünür. **357/24**
12411. İnsan; dini ve aḫlaḳıyla müşerref, dili ve ilmiyle müzeyyen ve muteberdir. **370/18**
12412. İnsan, dini ve dünyası için çalışmaḳ gerek; zira insana din de gerek, dünya da gerek. **356/31**
12413. İnsan; dinine de ḫizmet ėder, dünyasına da ḫizmet ėder. **357/23**
12414. İnsan, dinine sahip olmaḳ gerek. **356/25**
12415. İnsan, doğar bilmek için; bilmek yaşamaḳ için, yaşamaḳ hem aşamaḳ (yėmek) hem ölmek için. **353/01**
12416. İnsan; doğar ölmek için, yaşar bilmek için. **367/32**
12417. İnsan, doğarken büyük doğmaz. **368/27**
12418. İnsan; doğarken etten gömlekle çıplaḳ doğar, öldükte de ancaḳ altı arşın bezden gömlekle gider; işte dünya malı budur. **368/28**
12419. İnsan; doğarken hür doğmuştur, hür yaşamaḳ ister; ancaḳ dini, lisanı, mensup olduğu milletiŋ, devletiŋ usul-i şer‘ ve ḳanunu dairesinde (sayesinde) hür yaşar. **349/21**
12420. İnsan; doğduğu yerde değil, büyüdüğü yerde yaşar. **367/31**
12421. İnsan; doğduḳtan soŋra ölse gerek, başına yazılanı görse gerek. **367/29**
12422. İnsan, doğru sözle doğru işten zarar görmez. **367/27**
12423. İnsan, doğruluḳtan ayrılmamaḳ gerek; zira doğruluḳtan zarar gelmez, zarar gelse bile nefse olur, namus ve vicdana zarar olmaz. **367/26**
12424. İnsan, doğurur; yer, yoğurur. **367/33**
12425. İnsan, dost ararsa evvelce kendisini düşünmeli. **355/07**
12426. İnsan, dost-ı sadığa malik olursa baḫtiyardır. **355/19**
12427. İnsan, dostla düşmanı ayırt ėtmek gerek. **355/06**
12428. İnsan, dostlarından aŋlaşılır. **355/16**
12429. İnsan; dostu dost, düşmanı düşman bilmek gerek; zira dostuŋ iyi sözü var, düşmanıŋ kötü izi var. **355/02**
12430. İnsan; dostu, düşmanı bilmek, aŋlamaḳ için kendisi haḳîḳî misaldir, tefekkür ėtmek gerektir; faḳat (ancaḳ) dostuŋ, düşmanıŋ kendiŋden fazla şeylerini düşünmek ve hesaba ḳatmaḳ gerektir. **355/11**
12431. İnsan, dostuna (ḳomşusuna) gülmemek gerek. **355/15**
12432. İnsan; dostunu, düşmanını ayırt ėtmek gerek. **355/04**
12433. İnsan, dostunu tecrübe ėtmeden destine dest uzatmamaḳ gerek. **355/10**
12434. İnsan; dostunu tecrübe ėtmeden destine, testisine yapışmamalı. **355/09**
12435. İnsan, dostunu tecrübe ėtmek gerek. **355/08**
12436. İnsan, dostunu unutmamaḳ gerek. **355/18**
12437. İnsan, dostunuŋ öŋünde evvelce yalan bir sözle tecrübe ėtmeli; dostu olan onu bir başḳasına söylemez ise soŋra doğru söz söylemeli. **355/20**
12438. İnsan, dostuyla aŋılır. **355/17**
12439. İnsan, dünya ve aḫiretini ateşe yaḳmamalı. **356/17**
12440. İnsan; dünyada, aḫirette ḳomşusundan sorulur. **375/09**
12441. İnsan, dünyada çalışmaḳsızın yaşayamaz. **361/01**
12442. İnsan, dünyada çalışmalı; amma bilip çalışmalı. **356/14**
12443. İnsan, dünyada çalışmazsa aḫireti de mamur olamaz. **356/15**
12444. İnsan, dünyada doğruluğa ḫizmet ėderse dünyada da aḫirette de yüzü aḳ olur. **356/19**
12445. İnsan, dünyada el etek öpmekle kâmil insan olmaz; nadan namerde boyun bükmekle nail-i âmâl olmaz. **338/13**
12446. İnsan, dünyada her şeyden ziyade iyi nam bıraḳmalıdır. **356/13**
12447. İnsan; dünyada huḳuḳ-ı beşeri, huḳuḳ-ı aile ve aḳrabayı haḳḳıyla bilmek ve ahkâmına cidden riayet ėtmek gerektir. **345/25**
12448. İnsan, dünyada insanlığı bilmek gerek. **356/10**
12449. İnsan, dünyada ve aḫirette ne çekerse kendi vebalini çeker. **356/01**
12450. İnsan; dünyasını da aḫiretini de düşünmek gerek. **356/11**
12451. İnsan, dünyaya aldanmamağa gayret ėtmek gerek. **356/08**
12452. İnsan, dünyaya çalışmaḳ için gelmiştir. **356/16**
12453. İnsan; dünyaya çıplaḳ gelmiş, yine çıplaḳ gider. **356/12**
12454. İnsan; dünyayı dünya, aḫireti aḫiret bilmek gerek. **356/20**
12455. İnsan düşer, er ḳaldırır; er ḳaldırmazsa yer ḳaldırır. **355/23**
12456. İnsan düşerse yer ḳaldırır, yer ḳaldırmazsa er ḳaldırır, er ḳaldırmazsa sahibi Allah ḳaldırır. **355/27**
12457. İnsan; düşmanını küçük görmekle kendi büyük olmaz, kendisini alçaḳ göŋüllü -tevazulu- göstermekle kendisi küçük olmaz. **356/02**
12458. İnsan, düşmesin; düşen insanı ḳaldıran zor bulunur ya da hiç bulunmaz. **390/02**
12459. İnsan düşmesin, düştükten soŋra ḳaldıran az bulunur. **355/25**
12460. İnsan, düştüğü yerden ḳalkar. **355/24**
12461. İnsan, düştüğü yerden ḳalḳar. **390/01**
12462. İnsan; düşünmeden iş görmemeli, söz de söylememeli. **356/03**
12463. İnsan, düşünmeden iş görse ne yaptığını bilmez ve bir netice de hasıl olmaz. **356/04**
12464. İnsan, düşünmeden söz söylerse bazen çıḳılmaz çuḳura düşer. **356/05**
12465. İnsan; düşünürse neler bulmaz, neler bilmez! **356/07**
12466. İnsan; ebesiz, gebesiz olamaz. **330/13**
12467. İnsan, ebnâ-yı nevine bilâ-ivaz ve lâ-garaz manen ve maddeten elinden geldiği mertebe muavenete ve huḳuḳa riayete içtimaen borçludur. **329/35**
12468. İnsan, ecel gelmeyince ölmez. **330/20**
12469. İnsan, eceli gelince bir ḳaşıḳ suda boğulur. **330/21**

12470. İnsan, eceli yeterse ölür; amma ecel-i müsemma var, ecel-i ḳaza var. **330/22**
12471. İnsan, ecnebi de olsa insan olanı tanır. **330/24**
12472. İnsan, ecnebi ėlinde garipser. **330/23**
12473. İnsan, eda ėdemeyeceği borcuŋ altına girmemeğe gayret ėtmek gerek. **332/08**
12474. İnsan, edebe ḫizmet ėtmek gerek. **332/15**
12475. İnsan, edep ḳazanmaḳ gerek. **332/19**
12476. İnsan, edepli insanlara hürmet, sıyanet ėtmek gerek. **332/14**
12477. İnsan, edepliden edep öğrenir, edepsizden hisse ḳapar. **332/18**
12478. İnsan, edip olanlara hürmet, ḫizmet ėtmek gerek. **332/16**
12479. İnsan, edip olmaḳ için edep öğrenmek gerek. **332/13**
12480. İnsan, ef`âl-i haseneye ḫizmet ėtmek gerek. **335/11**
12481. İnsan, efendisini tanımaḳ gerek. **335/17**
12482. İnsan, efḳar-ı fuḳarayı gözetmek gerek. **335/13**
12483. İnsan, efkârını rast gelene söylememek gerek. **335/14**
12484. İnsan, efrad-ı ailesiyle; ağaç, meyvesiyle yaraşır; vaḳti gelinceye ḳadar beraber yaşar, yaşamaḳ ister. **335/10**
12485. İnsan, efrad-ı nâsıŋ huḳuḳuna riayet ėtmek gerek; zira her kimiŋ haḳḳı olursa olsun gerek huzur-ı Haḳ'ta gerek nezd-i ḫalḳta mesmu ve meşrudur, yani mesul olur. **335/06**
12486. İnsan, efrat iken icma-yı ümmetten olmuş; ancaḳ icma, ümmetle yaşar. **335/08**
12487. İnsan, eğilmekle küçük düşmez. **337/05**
12488. İnsan eğlence de ister. **337/02**
12489. İnsan, eğri ile doğruyu farḳ ėtmek gerek. **336/30**
12490. İnsan, eğri otursa da doğru söylemek gerek. **336/28**
12491. İnsan, eğriden saḳınmalı, doğruya taḳılmalı. **336/29**
12492. İnsan, eğrilik ile iş göremez. **336/31**
12493. İnsan, ehl ü iyalini ḫoş tutmaḳ gerek. **343/15**
12494. İnsan, ehl-i himmet olmaḳ gerek. **343/12**
12495. İnsan, ehl-i ilim ve marifet olmağa gayret ėtmelidir. **343/11**
12496. İnsan, ehl-i ilim ve marifet olursa aç ḳalmaz. **343/14**
12497. İnsan, ehline iş teslim ėtmelidir. **343/13**
12498. İnsan, ekâbir-i ümmete hürmet ėtmeğe borçludur. **336/27**
12499. İnsan, ekmeğini yėdiği yere ḫıyanet gözüyle baḳmaz. **337/14**
12500. İnsan, ekmek haḳḳını bilmek gerek. **337/15**
12501. İnsan, ekmek haḳḳını ödeyemez; meğerki sahibi helal ėde. **337/13**
12502. İnsan, ekseriyete muḫalefet ėderse ḫata ėtmiş sayılır. **336/23**
12503. İnsan, ekşiden hazzėder de ekşi surattan hazzėtmez. **337/03**
12504. İnsan, ektiğini biçer, diktiğini dėvşirir. **336/20**
12505. İnsan, el avuç açıp alışmamaḳ gerek. **338/30**
12506. İnsan, ėl hâlini kendi hâliyle aŋlar. **337/12**
12507. İnsan, el şaḳası ėtse bile dil şaḳası ėtmemek gerek. **338/19**
12508. İnsan, el şaḳasını ḳaldırır; amma dil şaḳasını ḳaldırmaz. **338/18**
12509. İnsan, el uzatır; amma dil uzatmamaḳ gerek. **338/31**
12510. İnsan; elbette bir maḳsat, bir meram uğrunda çalışır. **384/16**
12511. İnsan, elek sallarsa da bilek sallamamalı. **338/35**
12512. İnsan, elem ile doğar, dert ile geçer, gamla ölür. **338/10**
12513. İnsan elemsiz, kedersiz ömür geçiremez. **338/11**
12514. İnsan elinden çoḳ şey gelir geçer. **338/27**
12515. İnsan; elinden, dilinden gelen iyiliği ḳısḳanmamaḳ gerek. **338/25**
12516. İnsan, elinden gelmeyecek işi "Yaparım." dėmemeli. **338/28**
12517. İnsan elinden uçan ḳuş, ḳaçan ḳurt ḳurtulmaz. **338/14**
12518. İnsan, eline geçen fırsatı fevt ėtmemek gerek. **338/26**
12519. İnsan, eliyle de iş görür, diliyle de… **339/03**
12520. İnsan, eliyle ėttiği ḫayrı diliyle bozmamalı. **338/22**
12521. İnsan, eliyle gelen iyiliği esirgememek gerek. **338/24**
12522. İnsan, elzem dururken lazım şeye el uzatmamaḳ gerek. **338/34**
12523. İnsan, emanete ḫıyanet ėtmemek gerek. **339/21**
12524. İnsan, emdiği sütüŋ haḳḳını ödeyemez; meğerki helal ėdeler. **339/14**
12525. İnsan, emek sarf ėtmeden emeline nail olamaz. **339/06**
12526. İnsan, emeline emek ile nail olur. **339/05**
12527. İnsan, emeline emek ḳatmaḳ gerek. **339/09**
12528. İnsan, emeline nail olmaḳ isterse sabır ile emek sarf ėtmek gerek. **339/10**
12529. İnsan emeliyle, bina temeliyle… **339/11**
12530. İnsan emelsiz, bina temelsiz yaşamaz. **339/08**
12531. İnsan emelsiz yaşamaz. **339/07**
12532. İnsan, emin olursa her şeyi ḳazanır. **340/14**
12533. İnsan emir ḳuludur. **339/29**
12534. İnsan, emire itaate borçludur. **340/08**
12535. İnsan; emirsiz, eminsiz yerde yaşayamaz. **340/07**
12536. İnsan, emniyet ėtmediği âdemden fayda beklemez. **339/20**
12537. İnsan, emniyet ve hüsnüniyet ile iş görür. **339/22**
12538. İnsan, emniyeti suistimal ėtmemek gerek. **339/30**
12539. İnsan, emre göre hareket ėtmek gerek. **339/28**
12540. İnsan, emsale (hüsn-i aḫlaḳta) numune-yi imtisal olmaḳ gerek. **339/24**
12541. İnsan, emsaline göre hareket ėder. **339/23**
12542. İnsan, eŋ evvel kendi nefsini düşünür. **337/27**
12543. – İnsan, eŋ ziyade ne ile mahzuz olabilir? – Kesp ile… **338/09**
12544. – İnsan, eŋ ziyade ne ile müteselli olur? – Ümit ile… **338/08**
12545. İnsan er, erbap olanlara baş ḳatmaḳ gerek. **333/02**
12546. İnsan, erazil maḳulesinden saḳınmaḳ gerek. **332/28**

12547. İnsan, erbap âdemlere iş gördürürse aldanmaz. **332/29**
12548. İnsan erkek ise kendi evinin hem beyi, efendisi ve ağası hem uşağı, ḳulu ve kölesidir; ḳadın ise hem sultanı ve ḫanımı hem ḫalayığı (cariyesi), aşçısı ve işçisidir. **378/28**
12549. İnsan, erken yatıp erken ḳalḳmağı âdet edinirse aldanmaz. **332/26**
12550. İnsan, eserinden; hayvan, semerinden tanılır. **330/18**
12551. İnsan, eseriyle anılır. **330/16**
12552. İnsan, esir-i pençe-yi ḳudret değil midir? **333/22**
12553. İnsan, esrarı hıfzetmek gerek. **333/18**
12554. İnsan, eş dost ile yaşar. **333/14**
12555. İnsan, eşref maḫluḳ ve nüsḫa-yı kübrâdır. **333/13**
12556. İnsan, eşref maḫluḳtur. **333/12**
12557. İnsan, eşref maḫluḳtur; kemal-i aḳıl ve fikir ve zekâsı, kemal-i ilim (terbiye) ve hüsn-i aḫlaḳı, ciddî şefḳat ve irfanı, samim ve amîm merhamet ve insaniyeti ile münevver ve müşerreftir. **342/ek2/06**
12558. İnsan, eşten dosttan belli olur. **333/16**
12559. İnsan, et de sever at da sever; illa at, illa at… **330/10**
12560. İnsan eti, ağır çeker. **330/12**
12561. İnsan, etraf-ı erbaasını gözetmek gerek. **333/32**
12562. İnsan etsiz, ekmeksiz zor yaşar. **330/15**
12563. İnsan, ettiğinin cezasını bulsa gerektir. **343/17**
12564. İnsan; evde doğar, meydan-ı cenkte (veğâda) can verir. **343/03**
12565. İnsan, evlenmek isterken kendi küfvünü aramaḳ gerektir; zira küfüvsüz insan, kefensiz insana benzer. **342/02**
12566. İnsan, evvela kendi nefsini düşünür; amma âlemin nefsini de ḫatırdan çıḳarmamaḳ gerektir. **341/23**
12567. İnsan; evvela kendi nefsini terbiye etmelidir, sonra âlemin nefsini terbiye ve irşada ḫizmet etmelidir. **341/25**
12568. İnsan; evvela kendi talim ve terbiye görmeli, sonra başḳalarını talim ve terbiye etmelidir. **341/33**
12569. İnsan; evvela kendini bilip öğrenmeli, sonra el âlemi öğrenmeği tecrübe etmelidir. **341/21**
12570. İnsan, evvela kendini düşünür, sonra ebnâ-yı nevini; zira her şeyden nefis aḳdemdir. **342/ek3/12**
12571. İnsan; evvela kendini ıslah ve nefsini terbiye etmeli, sonra âlemi düşünmeli. **341/19**
12572. İnsan; evvela kendini idare etmeği bilmeli, sonra ḫalḳı idare etmeği öğrenmelidir. **341/29**
12573. İnsan; evvela kendini insan etmeli, sonra başḳalarını insanlığa davet etmelidir. **341/27**
12574. İnsan; evvela kendini terbiye etmeli, sonra ḫalḳı terbiye etmelidir. **341/31**
12575. İnsan; evvela kendisi doğru olmalı, sonra el âlemin eğrisini doğrusunu sormalıdır. **342/10**
12576. İnsan; evvela kendisi insanlığı bilmeli, sonra el âlemden insanlıḳ aramalı. **342/05**
12577. İnsan; evvela kendisini ıslah (talim ve terbiye) etmeli, sonra el âlemi. **342/08**
12578. İnsan, evvela kendisini (kendi nefsini) ıslah etmeli, sonra el âlemin ıslahı yoluna ḫizmet eylemelidir. **337/16**
12579. İnsan, evvelce iğneyi kendine soḳmalı, sonra ele soḳmalı. **343/10**
12580. İnsan, evvelce kendini düşünür, sonra başḳasını. **343/09**
12581. İnsan, ezelden ne taḳdir edildiyse onu görse gerektir. **333/05**
12582. İnsan, eziyete alışmalı; faḳat eziyet etmekten ḳaçınmalıdır. **332/23**
12583. İnsan, faḳir olmaḳla insanlıḳtan çıḳmaz. **374/16**
12584. İnsan, faḳirlere muavenet etmek gerek. **374/21**
12585. İnsan, fâni dünyaya aldanmamaḳ gerek. **374/24**
12586. İnsan, fayda edene ḳarşı nankörlük etmemek gerek. **374/03**
12587. İnsan, faydalı faydasız her şeyi meraḳ etmemeli. **374/06**
12588. İnsan; faydalı şeye verdiği parasına acımaz, belki ḫayır dua eder. **373/34**
12589. İnsan, faydasını gördüğü insanı unutmamalı. **374/11**
12590. İnsan, faydasını umduğu şeye çalışmalı. **374/10**
12591. İnsan, faydasız işe ḳarışmamalı. **374/08**
12592. İnsan, faydasız şeyi almamalı. **374/07**
12593. İnsan, faydasız şeyle uğraşmamaḳ gerek; zira nefes-i hayat tespih tanesi gibi sayılıdır. **374/01**
12594. İnsan; faydayı, zararı farḳ etmek gerek. **374/04**
12595. İnsan; fazâil-i aḫlaḳiye, kemalât-ı ilmiye ile tam insan sayılır. **352/21**
12596. İnsan; fazileti ulumdan, ḳuvve-yi maneviyeyi vicdandan alır; uluma müstenit ve mensup ḳuvve-yi maneviye ise fazâil-i aḫlaḳiyeden sayılır. **374/38**
12597. İnsan, fedakârlığı göze alınca zararı çoḳ düşünmez. **374/12**
12598. İnsan; fena ḫuya, fena söze alışmamaḳ gerek. **374/28**
12599. İnsan, fena kimselere yoldaş olmamaḳ gerek. **374/31**
12600. İnsan, fena söze ağız alıştırmamaḳ gerek. **374/29**
12601. İnsan; fena tabiata alışmamaḳ gerek. **374/26**
12602. İnsan, fenadan saḳınmaḳ gerek. **374/30**
12603. İnsan; fenayı fena, iyiyi iyi bilmek gerek. **374/27**
12604. İnsan; fenayı, iyiyi farḳ etmek gerek. **374/25**
12605. İnsan; feyzini anası babasıyla üstatlarının rızasında aramaḳ gerek. **374/33**
12606. İnsan, fezâhat ve sefaleti cehaletten alır; cehalet ise her türlü fenalığı ḳabul etmektir ve nefis, heva ve hevese ḫadim olmaḳtır. **374/15**
12607. İnsan, fırsatı fevt etmemek gerek mümkün ise. **374/05**
12608. İnsan; fikren, aḳlen terbiyeli olmaḳ gerek. **374/32**
12609. İnsan; fikriyle cüret bulur, aḳlıyla şöhret bulur. **373/33**
12610. İnsan, fikriyle fazilet sahibi olur. **373/31**
12611. İnsan, fitneden saḳınmaḳ gerek. **374/09**
12612. İnsan, fuḳaradan himmetini esirgememek gerek. **374/20**

12613. İnsan; gafildir, bazen münafığa da aldanır. **373/23**
12614. İnsan; gafildir, ḫata da eder. **373/22**
12615. İnsan, gaflet etmemeğe gayret etmek gerek. **373/25**
12616. İnsan; gâh olur dağı ḳaldırır, gâh olur darıyı ḳaldıramaz. **376/47**
12617. İnsan; gâh olur deveyi ḳaldırır, gâh olur darıyı ḳaldıramaz. **377/06**
12618. İnsan; galat kelam, ḫam ḫayal ile değil; fasih kelam, ciddi gayret ve sahih himmet ile nail-i meram olur. **373/08**
12619. İnsan; gani de olur, faḳir de olur; hep ḳısmet ve ḳaderini görür. **373/17**
12620. İnsan, ganiyy-i kerim olan Cenabıallah'tan istemeli ne isterse; zira kerem ve merhamet ancaḳ Kerim, Rahîm olan Allah'tandır. **373/16**
12621. İnsan, garaz marazından hazer etmek gerek. **373/28**
12622. İnsan, gazabını yeŋerse büyük bir düşmanını yeŋmiş sayılır. **373/26**
12623. İnsan, gazap etmemek gerek. **373/20**
12624. İnsan, geçen ile göçeni ḳovmamaḳ gerek. **377/11**
12625. İnsan gemisiniŋ dümeni, kendi dimağıdır; taaḳḳul ve tefekkür gerek: dimağsız insan yürümez, dümensiz gemi yürümez. **380/12**
12626. İnsan, gerçek Allah'ıŋ ḳuludur; faḳat paranıŋ da esiri, abdi ve kölesidir. **378/02**
12627. İnsan, gerçi esasen suret-i mutlaḳada hürdür; faḳat dinen, mezheben, aḫlaḳen, milliyeten ve mesleken her hâlde bir taḳım *lā-yu'addu ve lā-yuḥṣā* [=sayısız ve hesapsız] vezâif-i insaniye ve huḳuḳ-ı beşeriye ve şerait-i ahkâm-ı diniye ve mezhebiyeniŋ ifa ve edasıyla mükellef ve muvazzaf bulunduğu için nim hürdür; belki de insan hür değil, -manen- ḫilḳaten bir memur-i mükelleftir. **369/02**
12628. İnsan; -gerek ferden olsun gerek icmaen olsun- düşmanlara ḳarşı evvel Allah, saniyen kendi ḳuvvet ve azm-i niyetine güvenmelidir; soŋra icap ederse sadıḳ bir dosta da el vermelidir. **377/14**
12629. İnsan, gıyaben insanı hem sever hem söver; bu tabiat-ı beşeriyedir. **373/29**
12630. İnsan, gıybet sözden dilini saḳınmaḳ gerek. **373/27**
12631. İnsan; gömdüğünü bulur, ektiğini biçer. **380/11**
12632. İnsan; göre göre alışır, alışa alışa sever. **379/16**
12633. İnsan; görmediğini "Gördüm!", işitmediğini "İşittim!" dörse yaŋılır, yalancı sayılır. **379/17**
12634. İnsan; görüşe görüşe alışır, söyleşe söyleşe sevişir. **379/04**
12635. İnsan gözü, deryadır; göze yasaḳ olmaz. **379/32**
12636. İnsan, gözünden belli olur (tanılır). **379/36**
12637. İnsan, gözünden ısınır. **379/37**
12638. İnsan; gözünden, sözünden tanılır. **379/38**
12639. İnsan, gözüyle görmediği şeyi görmüşçesine methetmemeli. **379/26**
12640. İnsan, (gurbette) vatan hasreti çeker. **389/32**
12641. İnsan, gücü yetmeyeceği taşı ḳucaḳlamamalı. **379/14**
12642. İnsan, gücü yettiği ḳadar ḳaldırır. **379/13**
12643. İnsan, gün gelir düşmanından medet umar. **378/24**
12644. İnsan, günahını aŋaraḳ tövbe etmek gerek. **378/15**
12645. İnsan, günahını düşünüp ağlamaḳ (tövbe etmek) gerektir. **379/12**
12646. İnsan, gününe göre hareket eder. **380/15**
12647. İnsan; güzel ararsa kendisinden, kötü ararsa yine kendisinden aramalı. **380/06**
12648. İnsan; güzel ḫuy ile güzel sayılır, kötü ḫuy ile kötü sayılır. **380/05**
12649. İnsan, haddini bilmek gerek. **348/06**
12650. İnsan, haddini tecavüz etmemek gerek. **348/08**
12651. İnsan, haddini tecavüz etmemek gerektir. **340/03**
12652. İnsan, haddini tecavüzden hazer etmek gerek. **377/10**
12653. İnsan, Hâdî-i mutlaḳ hazretlerine sıdḳ-ı göŋül ile sığınırsa hidayete vasıl olur. **390/06**
12654. İnsan, ḫainden daima saḳınmaḳ gerek. **350/21**
12655. İnsan, ḫainden uzaḳ durmalı. **350/20**
12656. İnsan, haḳ huḳuḳu bilmek gerek. **349/08**
12657. İnsan, haḳça iş görmek gerek. **349/03**
12658. İnsan; haḳça iş görmeli, haḳça söz söylemelidir. **349/04**
12659. İnsan; haḳiḳatli, merhametli olmaḳ gerek. **349/16**
12660. İnsan; haḳîḳî insan olmağa, fazâil ve kemalât-ı ilmiye ve ḫasâil-i memdûha-yı aḫlaḳiye sahibi olmağa say u gayret eylemek; ehl-i ilim ve irfan ve erbab-ı fen ve hikmet zümresine ḳatılmağa çalışmaḳ gerektir. **349/07**
12661. İnsan, haḳḳa ḫizmet etmek gerek. **349/12**
12662. İnsan, haḳḳaniyete ḫizmet eylemeği vazife-yi insaniye bilmek gerektir. **345/27**
12663. İnsan, haḳḳı haḳ bilmek gerek. **349/13**
12664. İnsan, haḳḳına razı olmaḳ gerek. **349/17**
12665. İnsan, haḳḳından gelemeyeceği işi üzerine almamaḳ gerek. **349/25**
12666. İnsan, haḳḳından vazgeçse de Cenabıhaḳ vazgeçmez. **349/11**
12667. İnsan, haḳḳıyla kemal bulmayınca haḳḳıyla rical-i devlet olamaz; nitekim sim ve zeriŋ tutya-yı amelden geçmeden altın ve gümüş aḳçe olamadığı gibi. **350/01**
12668. İnsan, haḳlı haḳsız her söze ḳarışmamalıdır. **349/22**
12669. İnsan, haḳsız ise haḳsızlığını iḳrar etmek gerek. **349/23**
12670. İnsan, haḳsızlığı iḳrar etmek de insanlıḳ sayılır. **349/28**
12671. İnsan; haḳtan, adaletten, haḳiḳatten ayrılmamaḳ gerek. **349/15**
12672. İnsan, Haḳ'tan ḳorḳmaḳ gerek. **349/09**
12673. İnsan; hâlden, ḳalden aŋlamaḳ gerek. **348/17**
12674. İnsan hâli bu… **348/19**
12675. İnsan, hâli geçmiş zamanıŋ hâlinden aŋlar. **348/21**
12676. İnsan; hâli, istiḳbali düşünmek gerek. **348/20**
12677. İnsan, hâlihazırına aldanmayıp atisinden ḫavf etmemelidir. **378/37**

12678. İnsan, ẖalikına ẖizmet ėtmek gerek. **350/12**
12679. İnsan, ẖalikını bilmek gerek. **350/11**
12680. İnsan, H̱alikteala hazretlerine kulluk ėtmek ile mükelleftir. **350/10**
12681. İnsan, halim selim tabiatlı olmak gerek. **348/07**
12682. İnsan, hâline göre davranmalı. **348/25**
12683. İnsan, hâline göre hareket ėtmek gerek. **348/24**
12684. İnsan, hâline razı olaydı bela çok olmaz idi. **348/12**
12685. İnsan, hâline razı olmak gerek. **348/10**
12686. İnsan, hâline razı olsa bela yüzü çok görmez. **348/11**
12687. İnsan, hâlini bilmek gerek. **348/04**
12688. İnsan, hâlini bilmek gerektir. **348/28**
12689. İnsan; ẖalken (tab'an) vücudu alışmadığı bir sıklete tahammül ėdemez. **351/20**
12690. İnsan; hangi dili çok bilirse o dilin tercümanı olur, hangi dini çok anarsa o dinin muhibbi olur. **390/03**
12691. İnsan, hasenâtı sever; ancak elinden gelirse. **349/33**
12692. İnsan, haset olursa her şeyden mahrum olur. **349/29**
12693. İnsan, hasetçi olmamak gerek. **349/30**
12694. İnsan, ẖasta olmakla ölmez; meğerki ecel karşı gelmiş ola. **350/13**
12695. İnsan, ẖasta olmamak için hıfzıssıhha ilmini bilmek ve nasihatini tutmak gerek. **350/14**
12696. İnsan; ẖata da ėder, atâ (sevap) da işler; ancak ẖatasının affi için ikrarla nedamet ve istiğfar ėtmek, sevabın kabulünü ẖulus-ı kalple istida eylemek gerek. **351/14**
12697. İnsan, ẖata ve kusurunu daima ikrar ėtmek gerek. **351/10**
12698. İnsan, ẖata ve nisyandan mürekkeptir. **351/13**
12699. İnsan, ẖata ve nisyandan mürekkeptir; nisyan ve ẖatadan ẖali olmadığını unutmamak (bilmek) gerektir. **351/30**
12700. İnsan, ẖatasını bilip tashih ėderse o insan; mert, âkil ve ariftir; eğerçi ẖatasında ısrar ėderse gafil, nadan, mağrurdur. **351/04**
12701. İnsan, ẖatasını bilmek gerek; zira kul ẖatasız olmaz, tövbe sultanım! **351/05**
12702. İnsan, ẖatasını ikrar ėdince onu affėtmek, insanlık şanındandır. **351/08**
12703. İnsan, ẖatasını ne kadar saklarsa o kadar ıslah-ı hâl ėdemez. **351/07**
12704. İnsan, ẖatasız olmaz. **351/02**
12705. İnsan, ẖatasız olmaz; ancak ẖata var affolunur, ẖata var affolunmaz. **351/11**
12706. İnsan, ẖatasız olmaz; tövbe sultanım! **351/03**
12707. İnsan, ẖatır gönül yıkmamak gerek. **350/28**
12708. İnsan; ẖatır ve ẖayali gözetir, ẖatıra ẖizmet ėder. **350/31**
12709. İnsan; ẖatıra da ẖizmet ėder, katıra da ẖizmet ėder; ancak sırasına göredir. **351/01**
12710. İnsan, ẖatıra gelen her şeyi yapmaz. **350/30**
12711. İnsan, ẖatıra riayet ėtmek gerek. **350/25**
12712. İnsan ẖatırı, bilene göre büyüktür. **350/26**
12713. İnsan, ẖatırı severse ẖatîra ẖizmet ėder. **350/33**
12714. İnsan; ẖatırını sevdiği âdemin değil, kendine katırına bile ẖizmet ėder. **350/34**
12715. İnsan, ẖattıhareketini mülahazaya bağlı tutmak gerek. **351/21**
12716. İnsan, havass-ı ẖamseye maliktir; ki "görmek, işitmek, tutmak, tatmak, koklamak" fiilleridir, ki ihdâ-yı İlahîdir. **348/26**
12717. İnsan, hayâ ėtmek gerek. **350/03**
12718. İnsan; ẖayal (ẖülya) ile mal bulmaz, ẖizmetle mal bulur. **350/22**
12719. İnsan; ẖayale meyyaldir, ẖayalden hazzėder; lakin ẖayal gemisi yürümez, ẖayal ile kazan kaynamaz. **350/17**
12720. İnsan; ẖayaliyle maldar olmaz, hakikate ẖizmetle maldar olur. **350/18**
12721. İnsan, hayat-ı dünyada lezzet-i hayatla yaşamak isterse kanaat babında huzur-ı kalp ile inbisât-ı ẖatırla yaşamak gerektir. **344/37**
12722. İnsan, hayatta iken hiçbir şey değildir de öldükten sonra her şey olur. **342/ek2/08**
12723. İnsan; hayatta iken kadir ve kudretiyle her şey olur, öldükten sonra hiç olur… ila aẖirihi… **342/ek2/07**
12724. İnsan, ẖayır ėtmeli; insan bilmezse Allah bilir. **352/13**
12725. İnsan, ẖayır işler; alacağı ecir ise akli derecesine göredir. **352/07**
12726. İnsan; ẖayır işlerse ẖayır, şer işlerse şer görür. **352/08**
12727. İnsan; ẖayra da gelir, şerre de gelir. **352/04**
12728. İnsan, ẖayra ẖizmet etmek gerek. **352/03**
12729. İnsan, ẖayra karşı kötülükle mukabele ėtmez (ėtmemek gerektir). **352/10**
12730. İnsan; ẖayrı işler bilerek, şerri işler bilmeyerek yaẖut nefse, şeytana uyarak. **352/05**
12731. İnsan, ẖayrı rıza-yı Hak için ėder. **352/14**
12732. İnsan; ẖayrı sever, bilen olsa. **352/02**
12733. İnsan, haysiyeti bilmek gerek. **350/08**
12734. İnsan, haysiyetini tanımak gerek. **350/09**
12735. İnsan; hayvan hakkını da gözetmek gerek. **348/39**
12736. İnsan, hayvan; hep cinsine çeker. **348/37**
12737. İnsan, hayvan ve cemi eşyanın sarraflığı tecrübe iledir. **365/05**
12738. İnsan, hayvanatın en eşrefidir. **350/06**
12739. İnsan hayvandır; amma hayvan-ı nâtıktır. **348/40**
12740. İnsan, hayvanı bakarsa hayvan da insanı bakar. **348/41**
12741. İnsan; hayvanlık için değil, insanlık için yaşar. **340/21**
12742. İnsan; hazım, cezim sahibi olmak gerek. **348/32**
12743. İnsan, hâzim olmalı. **348/31**
12744. İnsan, hazmėdemeyeceği loḳmayı hırs ile ağzına almamak gerek. **351/34**
12745. İnsan, hazret-i Âdem (aleyhisselam) oğullarıdır; adamlığıyla müşerref ve mübâhîdir; tahkir olunmaz, ihtihza ėdilmez. **332/01**

12746. İnsan helak olur, insanıŋ eseri helak olmaz. **391/05**
12747. İnsan, hem hürdür hem hür değildir. **391/10**
12748. İnsan, hem hürdür hem hür değildir; zira insan… **346/02**
12749. İnsan, hem oḳumaḳla hem oḳutmaḳla insandır. **342/ek4/13**
12750. İnsan, hem varlıḳta (zenginlikte) hem yoḳluḳta (faḳirlikte) tecrübe olunur. **388/08**
12751. İnsan, hemcinsini ve mezheptaşını sever. **391/06**
12752. İnsan, hemen görmeğe değil, göstermeğe de müstaittir. **391/07**
12753. İnsan, hemnevine muavenet ėtmesiyle kendiniŋ ulüvv-i cenabını bir ḳat daha tezyit ėder. **391/11**
12754. İnsan, her ayıbı görmemek gerek. **390/28**
12755. İnsan, her daim bir hâlde bulunamaz. **390/16**
12756. İnsan; her hâlde, her vechle ḫilḳatte huḳuḳen müsavi ḫalḳ olunduğu için huḳuḳ-ı iḫvaniyet ve insaniyeti, huḳuḳ-ı beşer-i umumu unutmamaḳ gerektir. **342/ek2/10**
12757. İnsan, her iḳlimde yaşar; ancaḳ iḳlime göre hareket ėtmeli, iḳliminiŋ hâlini bilmeli. **391/03**
12758. İnsan her ilmi, her hüner ve marifeti bilemez; zira her insan ancaḳ öğrendiğini bilir. **390/20**
12759. İnsan; her istediğini yapamaz, velev maldar ve zengin bile olsun. **387/23**
12760. İnsan, her işiŋ erbabı olamaz. **387/25**
12761. İnsan, her işitttiğini söylemez, her gördüğünü "Gördüm!" dėmez. **387/26**
12762. İnsan, her mezellete tahammül ėder; lakin mezellet için yaratılmamıştır. **390/35**
12763. İnsan; her ne ḳadar âlim, fazıl, arif, kâmil olsa da yine bir cihetçe noḳsandır, ḫata ve ḳusurdan ḫali değildir. **388/01**
12764. İnsan; her ne ḳadar ilmen, fikren, emelen, irfanen memleketi içinde (müşarün bi 'l-benân) müstesna bulunsa, istidadı da o mertebede olsa yine o memleketiŋ nüfuz-i reisi tesirinden kendini ḳurtarıp şaḫsına maḫsus istidadını pek ḳolay izhar ėdemez; meğerki talih ve zaman tuluuyla, zemin ve mekân kendine yâr, ḳader ve talihi de her işine yaver ve rehber ola. **388/03**
12765. İnsan; her ne ḳadar kendini yer meleği sansa da yine yer ḳarnına gireceğini -yeryüzünde işlediği amelinden sorulacağını- unutmamaḳ gerektir. **372/35**
12766. İnsan, her ne olursa -iyi veya kötü- talim ve terbiye ile olur. **391/02**
12767. İnsan; her ne söylerse kendi mahiyetini söyler, her ne yaparsa kendisine yapar. **384/01**
12768. İnsan, her ne söyleyecek ise düşünmeden söylememeli. **390/25**
12769. İnsan, her ne yaparsa düşünüp yapmaḳ gerek. **390/26**
12770. İnsan, her ne yaparsa kendine yapar. **390/32**
12771. İnsan, her neye vasıl olursa say ile olur. **390/04**
12772. İnsan, her neye vasıl olursa vusulü say ile hasıl olur. **387/24**
12773. İnsan; her sözü ağzına almamalı, her söze ḳarışmamalı. **390/22**
12774. İnsan, her şeyde örnek arar. **390/17**
12775. İnsan, her şeyden bahsėdemez; velev gavvasa-yı ilm-i bahir olsun. **387/36**
12776. İnsan, her şeyden evvel kendi nefsini ıslah ėtmek gerek. **390/27**
12777. İnsan, her şeyden (ilim ve umurdan) bahsėdemez. **387/35**
12778. İnsan; her şeye sabır ve tahammül ėder de bühtan ve iftira ile haḳḳınıŋ ret ve inkâr olunmaḳ adaletsizliğine sabır ve tahammül ėdemez. **360/27**
12779. İnsan, her şeye tahammül ėder; ancaḳ haḳaretle iftiraya tahammül ėtmez. **390/33**
12780. İnsan, her şeyi âlim değildir; her şeyi âlim ancaḳ cenab-ı Alîm, Hakîm, Ḳadîr, Ḳayyûm olan hazret-i mevla-yı Kerim ve Gafur-ı Rahîm olan Allahuteala'dır. **342/ek2/16**
12781. İnsan, her şeyi bilemez; her şeyi bilen, mekândan münezzehtir. **390/21**
12782. İnsan, her şeyi bilemez; zira her şeyi bilmek Cenabıhaḳḳ'a maḫsustur. **390/19**
12783. İnsan, "Her şeyi bilirim!" dėr de biŋ bir şeyi bilmediğini unutur, ki birinci bilmediği şey de evvela kendini bilmediğidir, saniyen vicdanına ḳarşı kendi nefsini tecrübe ve temin ėdememesi, salisen hiss-i haset ve tamaha galebe ėdememesi ve ila aḫirihi… **391/04**
12784. İnsan; her şeyi göre göre alışır, alışa alışa sever. **390/29**
12785. İnsan, her vaḳit bir hâl üzere olmaz. **390/15**
12786. İnsan, her vaḳit göreneğe meyyaldir. **390/18**
12787. İnsan; her yaptığını, her söylediğini ḫulus-ı ḳalple yapar ve söyler gibi görünür; hâlbuki ef`âl ve aḳvâliniŋ biŋde biri bile ḫalis değildir. **390/31**
12788. İnsan, her yirmi dört saatte bir kere kendi nefsinden şu suali sormağı âdet ėdinmek gerektir: "Ey … bugün yirmi dört saatte ḫayır ve şer amelden ne yaptıŋ, ne işlediŋ?" **337/01**
12789. İnsan, herkesi kendi nefsiyle ḳıyas ėtmek gerek. **378/40**
12790. İnsan, herkesiŋ miḳtarına göre söz söylemek gerek. **390/23**
12791. İnsan, herkesiŋ miḳtarını aŋlamaḳ gerek. **390/24**
12792. İnsan, hesapsız iş işlememeli. **349/31**
12793. İnsan, hesaptan kitaptan dış iş görmemelidir. **349/26**
12794. İnsan; hırs ve tamah-ı galizden, hiss-i haset ve gayz ve nifaḳtan salim ve mücerret bulunursa o insan kendini baḫtiyar bilsin. **342/ek4/04**
12795. İnsan, ḫıyanetliğe meylėtmemek gerek. **350/23**
12796. İnsan, hiçbir kimseye yalan söylemek gerek. **390/08**
12797. İnsan, hiçbir zaman hiçbir şeyi istihza ėtmemek gerektir; zira insan istihza ėtdiği şey ile cezalanır. **344/02**
12798. İnsan hiçtir, dėrler; amma insan hiç değildir, nüsḫa-yı kübrâdır. **391/18**
12799. İnsan, hidayete himmetle vasıl olur. **390/09**

12800. İnsan, hiddet ile söz söylememek gerek **348/16**
12801. İnsan, ḫilḳatte gerçekten *min tarafi'llah* [=Allah tarafından] ekmel olaraḳ ḫalḳ buyrulmuş bir nüsḫa-yı kübrâdır. **378/01**
12802. İnsan, himmet isterse ḫizmet ėtmek gerek. **391/09**
12803. İnsan, himmetini müstahaḳından esirgememek gerek. **391/08**
12804. İnsan, hiss-i hasetle hırstan ḫilḳaten, tabiaten salim ve mücerret ise o insan halim selim olur, daima huzur-ı ḳalple yaşar; değil ise o insan bedbaḫttır, kendi eceline kendi sebep olur. **336/17**
12805. İnsan, hissiyatsız yaşayamaz. **349/34**
12806. İnsan; ḫitaba, ḫutbeye ḳulaḳ vėrmeli. **351/17**
12807. İnsan; ḫitabı, kitabı diŋlemek gerek. **351/15**
12808. İnsan; ḫitaptan, ḫutbeden aŋlamaḳ gerek. **351/16**
12809. İnsan, ḫizmet ėtmeden himmet göremez. **350/36**
12810. İnsan, huḳuḳa riayet ėtmek gerek. **349/27**
12811. İnsan, huḳuḳ-ı aile ve iḫvaniyeniŋ ahkâm ve âdât ve şeraitine riayeti unutmamaḳ gerektir. **349/37**
12812. İnsan, huḳuḳ-ı ibaddan saḳınmaḳ gerek. **349/10**
12813. İnsan, huḳuḳ-ı insaniyete ve huḳuḳ-ı iḫvaniyete layıḳıyla riayet ėtmezse o insan, iḫvanları arasında inbisât-ı ḫatır ve huzur-ı ḳalple yaşayamaz. **345/26**
12814. İnsan; ḫulus-i niyet ile amel ėder, aşḳ ile ḫizmet görür. **387/18**
12815. İnsan; ḫuyundan soyundan bilinir, tanılır. **353/07**
12816. İnsan, ḫuyunu insanlar ile ḫoş geçinmeğe alıştırmaḳ gerektir. **351/26**
12817. İnsan, hüneriyle; hayvan, semeriyle iş görür. **391/17**
12818. İnsan, hüneriyle; hayvan, semeriyle ḳullanılır. **391/16**
12819. İnsan, hüneriyle; hayvan, semeriyle yaraşır. **391/13**
12820. İnsan; hür doğmuştur, hürdür, hür olmalıdır. **348/30**
12821. İnsan; hür olmayınca haḳça iş göremez, haḳça söz söyleyemez. **349/05**
12822. İnsan hürdür, hür doğmuştur, hür yaşar; ancaḳ mensup olduğu dini, dili sayesindedir. İnsan hür doğmuştur, mükelleftir; diniyle hür, muti ve münḳâd yaşar; şer‘ ve ḳanun-ı millî sayesindedir. **348/18**
12823. İnsan, hürmetle yâd olunmaḳ için insanlıḳ bilmek gerek. **342/28**
12824. İnsan, hürriyette kemal bulur. **348/22**
12825. İnsan; hüsn-i hulḳ, hüsn-i sîret sahibi olmaḳ gerek. **349/32**
12826. İnsan, hüsn-i ḫulḳ (tabiat) sahibi olmaḳ gerek. **350/15**
12827. İnsan, ızrara ḫizmet ėtmemeli. **333/31**
12828. İnsan, ianesiz yaşayamaz. **334/09**
12829. İnsan, ianeye el alıştırmaḳ gerek. **334/10**
12830. İnsan, ibadet ve itaate ḫizmet ėtmek gerek. **369/16**
12831. İnsan; ibadeti Allah için ėder, ḳul için ėtmez. **369/19**
12832. İnsan, ibadetle mabuduna ėrer. **369/18**
12833. İnsan, ibadetle mükelleftir. **369/17**
12834. İnsan, ibadullahıŋ haḳḳından saḳınmaḳ gerek. **369/14**
12835. İnsan, ibadullahıŋ huḳuḳunu düşmandan sıyanetle mükelleftir. **369/15**
12836. İnsan için, adaşmaḳ -yolunu azıtmaḳ- yoldan ḳalmaḳtır; yolundan ḳalmaḳ ömrü ḳısaltmaḳtır. **335/29**
12837. İnsan için, âlem-i insaniyet ve İslamiyette kendini bilmek şarttır. **377/02**
12838. İnsan için bihaḳḳın insan-ı kâmil olmaḳ ḳolay değildir; zira insan olmaḳ için yol birdir, şeraiti biŋ birdir. **391/12**
12839. İnsan için, bilmediğini sormaḳ ayıp değildir. **345/07**
12840. İnsan için; bilmemek ayıp değil, bilmek için bilenden sormamaḳ ayıptır. **343/33**
12841. İnsan için; bir doğmaḳ, bir bilmek, bir yaşamaḳ, bir ölmek var. **353/01**
12842. İnsan için; bir ölmek, bir bilmek güçtür. **342/ek1/03**
12843. İnsan için, bu âlemde huzur-ı ḳalp, inbisât-ı ḫatır gerektir. **344/38**
12844. İnsan için bu dünyada rahatça yaşamaḳ evvela kendiŋi bilmek, niçin yaşadığıŋı öğrenmek, ilim ve sanat, hüner ve marifet ehli olmaḳ, kimseniŋ aşına işine ḳarışmamaḳ, doğru ve sadıḳ olmaḳ, yalan söylememek, riya ve ribâdan hazer ėtmek, mensup olduğuŋ dine, din, devlet ve millete ḫulus-i niyet ve sadaḳat-i ḳalple, hüsn-i aḫlaḳla elden geldiği mertebede sarf-ı say u gayret ve himmetle, ifa-yı ḫizmetle ve ḳanaatle mümkün ve müyesser olur. **337/10**
12845. İnsan için, dünyada birbiriyle ḫoş geçinmek gibi lezzetli şey olmaz. **344/09**
12846. İnsan için en büyük baḫtiyarlıḳ, hem âlim hem zengin olmaḳtır. **344/03**
12847. İnsan için eŋ büyük bela ve maraz; ancaḳ kendini bilmemek, kendi ḳusurunu görmemek hâlât-ı cahiliyesidir. **343/46**
12848. İnsan için eŋ ḳolay, eŋ doğru yol; su-yi ef`âl ü amalden yani su-yi aḫlaḳtan içtinap ve ihtiraz ėtmek, tariḳ-i ahsen-i aḫlaḳı tutmaḳtır. **366/19**
12849. İnsan için eŋ kötü (fena) şey; ḳulaḳ sağırlığı değil, ḳalp sağırlığıdır. **331/27**
12850. İnsan için evvela lazım olan üç şey vardır: Evvela itiḳat, saniyen iman, salisen say ve ameldir. **344/19**
12851. İnsan için, evvela terbiye-yi cismaniye ve terbiye-yi maneviye (terbiye-yi bedeniye ve terbiye-yi diniye) gerek. **343/34**
12852. İnsan için; hayâ, hicap fazâil-i aḫlaḳiyedendir. **342/ek1/02**
12853. İnsan için her hâlde ecel muḳadder, gerek ecel-i ḳaza gerek ecel-i müsemma; mutlaḳa -insan

kendisi için muḳadder olan- o yevm-i maḫsusa bir gün olup ėrse, gelse, görse gerek. **335/01**

12854. İnsan için her ne hasıl olursa say ile olur. **343/31**
12855. İnsan için her şeyi bilmekten kendini bilmek yeğdir. **391/01**
12856. İnsan için, her şeyi tecrübe ėtmek var; tecessüs ėtmek yoḳtur. **342/48**
12857. İnsan için ilimsiz, hüner ve marifetsiz yaşamaḳ güçtür; ilim, hüner ve marifeti öğrenmemek de insan için suçtur. **342/ek4/22**
12858. İnsan için, irfanıŋ başı; noḳsanını bilmek, bilmediğini iḳrar ėtmektir. **343/32**
12859. İnsan için kendi vatanında doğmaḳ, kendi vatanında yaşamaḳ, kendi vatanında ölmek ne büyük baḫtiyarlıḳtır. **378/16**
12860. İnsan için (milletler için de öyle) dünyada doğruluḳtan büyük şey (fazilet) olmaz; doğruluḳ sıfatı sözünde ve özünde sebat, emniyet, sadaḳat ve istiḳamettir, ki şaḫsına ve şaḫs-ı âḫara vedia ve emanete sıyanet ve himayet ėtmektir. **342/ek1/01**
12861. İnsan için, semere-yi sayinden başḳa bir şey yoḳtur. **343/35**
12862. İnsan için, söz vėrmek (vadėtmek) can vėrmekle beraberdir. **363/15**
12863. İnsan için talim, terbiye farzdır. **347/03**
12864. İnsan için, ticaret iki nevdir: birisi maddî, diğeri manevîdir. **344/01**
12865. İnsan için, tövbe büyük nimettir. **343/37**
12866. İnsan için yalŋız birḳaç şey vardır; ki itiḳat ve imandır, ḳuvvetli ebdân ve aḳıl ve izan, ilim ve irfan, hüsn-i aḫlaḳ ve doğruluḳ vesaire ḫasâil-i beşeriyesidir, ki lâ-büd ve lazımdır. **343/41**
12867. İnsan için, yėmek içmek; hem yaşamaḳ hem çalışmaḳ içindir. **342/41**
12868. İnsan, içinden ısınır. **342/46**
12869. İnsan, idare bilirse aç olmaz; idare bilene geçinmek güç gelmez. **332/11**
12870. İnsan, idare bilmek gerek. **332/12**
12871. İnsan, idaresini bilirse kendisini bay sansın. **332/09**
12872. İnsan; iffet, istiḳamet sahibi olmaḳ gerek. **371/11**
12873. İnsan, iflah-ı hâle ḫizmet ėtmek gerek. **335/16**
12874. İnsan; ifrat ile tefritten hazer ėtmek, daima itidale ḫizmet ėtmek gerektir. **335/09**
12875. İnsan, iftiḫar olunacaḳ şeyle iftiḫar ėdebilir; faḳat iftiḫarı kendisi değil, âlem ėttiğini görmeğe gayret ėtmek gerek. **335/07**
12876. İnsan, iftiradan (iftiracıdan) hazer ėtmek gerek; zira su-yi hâl, su-yi aḫlaḳ zehr-i ḳâtildir, insanı ifna ėder. **335/05**
12877. İnsan, iftiradan saḳınmaḳ gerek; zira iftira, iftiraḳı muciptir. **335/04**
12878. İnsan, iğfal ile iş göremez. **334/20**
12879. İnsan; iğfalden, iğvâdan saḳınmaḳ gerek. **334/21**
12880. İnsan, ihsan ḳuludur. **330/33**
12881. İnsan, ihsanı sever başına ḳaḳılmazsa; insan, nalçayı da sever çıplaḳ tabana çaḳılmazsa. **331/04**
12882. İnsan, ihsanını erbabından (ehlinden) esirgememek gerek. **331/01**
12883. İnsan, ihsanını gėri almaz. **331/02**
12884. İnsan, ihtiyaçsız olamaz; ihtiyatsız olmamaḳ gerek. **331/12**
12885. İnsan iḫtiyarlayınca sabi menzilesine iner. **331/14**
12886. İnsan, ihtiyatsız olursa daima mağlup sayılır. **331/10**
12887. İnsan, ihtiyatsız olursa ihtiyaçtan ḳurtulamaz. **331/09**
12888. İnsan, ihtiyatsız söz söylememek gerek. **331/11**
12889. İnsan, ihtiyatsızlıḳ yüzünden büyük zararlar görür. **331/16**
12890. İnsan, iḫvan huḳuḳuna riayet ėtmek gerek. **331/26**
12891. İnsan, iḫvanlarını unutmamalıdır. **331/25**
12892. İnsan, iḳbal de idbar de görür; faḳat ne iḳbal ile iftiḫar ne de idbara teessüf ėtmemek gerek. **335/18**
12893. İnsan, iḳbal ve idbar hâlleriniŋ birisiyle yaşar. **336/03**
12894. İnsan, iḳbal ve iḳtidarıyla iftiḫar ėderse aldanır. **336/09**
12895. İnsan, iḳdam ve gayret ėtmek gerek. **336/07**
12896. İnsan, iki kere ölmez. **343/16**
12897. İnsan, iki yüzlüdür: biri dış yüzü, diğeri içyüzüdür; dış yüzü, içyüzünüŋ aynasıdır. **342/ek4/35**
12898. İnsan ikiyüzlü, iki dilli, iki ḳalpli olmamaḳ gerektir. **334/24**
12899. İnsan, iḳlime göre hareket ėder; iḳlim, insana göre değil. **336/16**
12900. İnsan; ikrah ėttiği şeyden hazzėtmez, nisap alamaz. **336/26**
12901. İnsan, ikrama el alıştırmaḳ gerek. **336/25**
12902. İnsan ikramı sever. **336/24**
12903. İnsan, ikramını ehlinden esirgememek gerek. **336/32**
12904. İnsan, iḳrarından dönmez. **335/20**
12905. İnsan, iḳrarından; hayvan, yularından tutulur. **335/24**
12906. İnsan, iḳrarıyla; hayvan, yularıyla tutulur. **335/25**
12907. İnsan, iḳtidarı nispetinde her şeyi fehm ve idrak ėdip ḫarice tecavüz ėdemez. **335/19**
12908. İnsan, iḳtidarına göre hareket ėtmek gerek. **336/05**
12909. İnsan, iktisab-ı fazâile çalışmaḳ gerek. **336/22**
12910. İnsan, iktisab-ı ilim ve hünere gayret ėtmek gerek. **336/21**
12911. İnsan, iḳtisada ḫizmet ėtmek gerek. **336/06**
12912. İnsan, iḳtizasız şeyi almamaḳ gerek. **336/13**
12913. İnsan, iḳtiza-yı hâle göre hareket ėderse aldanmaz. **336/11**
12914. İnsan ile hayvanıŋ alacası bir değil. **348/33**
12915. İnsan; ilim ile kemal, edep (aḫlaḳ) ile cemal bulur. **371/13**
12916. İnsan, ilim ve kemale çalışmaḳ gerek. **372/10**
12917. İnsan, ilmi bilenden, edebi ehlinden, hüner ve marifeti erbabından öğrenmek gerek. **337/33**
12918. İnsan, ilmiyle amil gerek. **372/09**

12919. İnsan, iltifattan hazzėder. **338/33**
12920. İnsan imama, imana muhtaçtır. **339/17**
12921. İnsan imama tabidir. **339/16**
12922. İnsan; iman ve itiḳatla yaşar, aḳıl ve ilimle ve hüsn-i aḫlaḳla kesb-i şeref eyler, emniyet ve itimad-ı âleme hürmetle mazhar olur. **342/ek3/09**
12923. İnsan, imdada daima muhtaçtır. **339/25**
12924. İnsan, imdat talep ėdene elinden gelen imdadı esirgememek gerek. **339/26**
12925. İnsan inat ėderse şeytan sevinir. **372/24**
12926. İnsan, inat ėtmemek gerek. **372/23**
12927. İnsan, insan ise vatanına ḫıyanet ėtmez. **389/33**
12928. İnsan, insan ḳarnından çıḳar; amma yer ḳarnına girer. **340/37**
12929. İnsan, insan ḳarnından çıḳar; yer ḳarnından değil. **340/36**
12930. İnsan, insan olunca her şeyiŋ ḳadrini bilir. **341/09**
12931. İnsan; insan olursa yâr da bulur, yoldaş da bulur. **340/39**
12932. İnsan, insan sayesinde insan olur. **340/20**
12933. İnsan, insana beŋzer; aḳıl ve aḫlaḳıyla ayırt ėdilir. **341/16**
12934. İnsan, insana beŋzer; lakin aynı değildir. **341/02**
12935. İnsan, insana daima gerek olur; iki serçeden bir börek olur. **357/30**
12936. İnsan; insana fayda da ėder, zarar da ėder. **340/38**
12937. İnsan, insana gerek olur. **340/40**
12938. İnsan, insana gerek olur; iki serçeden börek olur. **328/35**
12939. İnsan, insana gerek olur; iki serçeden börek olur. **341/11**
12940. İnsan, insana gerek olur; iki serçeden börek olur; börek aşı, işi pek tatlı, zevḳli olur, her kişiye onu tınmaḳ (söylemek) yatlı (ayıplı) olur. **342/ek3/13**
12941. İnsan, insana hem gerek olur hem yürek olur. **340/30**
12942. İnsan, insana her vaḳit gerektir. **341/05**
12943. İnsan, insana her zaman lazım olur. **341/04**
12944. İnsan, insana ḳol ḳanat olmaḳ gerek. **341/03**
12945. İnsan, insana lazım olur. **341/12**
12946. İnsan, insana yürek olur; iki serçeden börek olur. **340/29**
12947. İnsan, insandan doğar; hayvan, hayvandan doğar; her ikisi terbiyesiyle, tabiatıyla yaşar. **342/ek4/34**
12948. İnsan; insandan doğar, ölür; ulum ve fünûndan doğan şey, ölmez. **368/04**
12949. İnsan, insandan hisse ḳapar. **340/32**
12950. İnsan; insandan hisse ḳapar, gitgide ḳapı yapar. **340/33**
12951. İnsan; insandan ḳaçar mı, herkese derdini açar mı? **340/31**
12952. İnsan; insandan ḳorḳmaz, ḫatıra riayet ėder. **340/34**
12953. İnsan, insandan yaŋılır. **340/28**
12954. İnsan; insandır aḳlı ile, hayvandır yėmesiyle içmesiyle. **341/17**
12955. İnsan, insandır; hayvan, hayvandır; ancaḳ insan, insandan; hayvan, hayvandan farḳlıdır. **336/08**
12956. İnsan, insandır; hayvan, hayvandır; hayvan, insan olmaz; insan, hayvan olmaz. **380/16**
12957. İnsan, insanı aldatırsa şeytanettir, aldatmazsa insaniyettir; zira aldatmaḳ bed tıynetlik (ḳahpelik), aldanmaḳ daḫi ahmaḳlıḳ, safderunluḳtur. **336/04**
12958. İnsan, insanıŋ cinstaşı hem ḳoldaşıdır; İslam, İslamıŋ ḳardeşi hem yoldaşıdır. **341/01**
12959. İnsan, insanıŋ cinstaşı; İslam, İslamıŋ ḳardeşi hem oynaşı hem ḳoynaşıdır(?). **365/07**
12960. İnsan, insanıŋ esiri; aḳçe, akçeniŋ esiri; gâhi insan aḳçeniŋ esiridir. **360/33**
12961. İnsan, insanıŋ ḳadrini bilmek gerek. **341/06**
12962. İnsan, insanıŋ kardeşidir. **340/35**
12963. İnsan, insanıŋ rızasını da gözetmek gerek. **341/14**
12964. İnsan, insanıŋ salt ḳalıbına baḳmamalı, ḳalbine de baḳmaḳ gerektir. **352/15**
12965. İnsan, insanıŋ sözünden ziyade gözünden aŋlar. **340/26**
12966. İnsan, insanıŋ şeytanıdır. **340/22**
12967. İnsan, insanıŋ şeytanıdır. **340/27**
12968. İnsan, insaniyeti bilmek gerek. **341/18**
12969. İnsan, insanlığı bilir. **341/10**
12970. İnsan, insanlığı bilmek gerek. **341/07**
12971. İnsan, insanlığı ile aŋılmaḳ ister. **341/08**
12972. İnsan, insanlığı manen, maddeten yani hem dinen hem örfen bilmek, bilmeğe çalışmaḳ gerektir. **342/ek3/02**
12973. İnsan, insanlığını ef'âl ve harekâtıyla ispat ėder. **341/15**
12974. İnsan, insanlığını; hayvan, hayvanlığını icra ėder. **341/13**
12975. İnsan, insanlığıyla; hayvan, hayvanlığıyla aŋılır. **330/36**
12976. İnsan, insanlıḳ için yaşamaḳ gerektir. **340/19**
12977. İnsan, insanlıḳ terbiyesini teallüm ėderek bilmek ve esas-ı tabiat ėdinmek gerektir; ki insan, insan olsun, herkes insanlığına inansın ve şehadet ėtsin. **346/35**
12978. İnsan, insanlıḳla mükelleftir. **330/34**
12979. İnsan, irade-yi cüziyesini hüsn-i istimal eylerse nefsi suistimalden viḳayeye muvaffaḳ olur. **331/29**
12980. İnsan, irade-yi şaḫsiyeye maliktir; kendi iradesini, kendi nefsini idare için hüsn-i istimal ėtmeği bilmek gerek. **331/28**
12981. İnsan, irfan sahibi olmaḳ gerek. **370/12**
12982. İnsan, irtikâp ve irtişadan hazer ėtmek gerek. **332/31**
12983. İnsan, irtişadan saḳınmaḳ gerek. **332/30**
12984. İnsan; isim ile değil, cisim ile, cisimdeki aḳıl ile ayırt olunur. **333/20**
12985. İnsan, isim ile insan olamaz, aḳıl ve izan ile olur. **333/19**
12986. İnsan; isimle, cisimle değil; ilimle, irfanla insan olur; zira insanı insan ėden şeyler, aḳıl ile izan ve ilim ile irfandır. **342/17**
12987. İnsan, ismet sahibi olmaḳ gerek. **371/02**
12988. İnsan, ismetsizlik ėtmemek gerek. **371/03**

12989. İnsan; israftan da hazer ėtmek gerek, lüzumundan ziyade imsakten de imsak ve içtinap ėtmek gerek. **333/17**
12990. İnsan, istediğini yapabilmek için istemeği bilmelidir. **342/42**
12991. İnsan, isteyip alışmamalı. **333/08**
12992. İnsan, işinden belli olur. **343/27**
12993. İnsan, işinden; hayvan, dişinden belli olur. **343/28**
12994. İnsan, işinden; hayvan, yürüyüşünden belli olur. **343/29**
12995. İnsan, işlediği fiilinde hayrette ḳalırsa vicdanına danışmaḳ gerektir. **342/47**
12996. İnsan, işret ile belasını bulur. **370/26**
12997. İnsan; işret yüzünden felah bulmaz, bela bulur. **370/28**
12998. İnsan; işret yüzünden her derde, her belaya giriftar olsa gerek. **370/27**
12999. İnsan, itap ve iḳâbdan hazer ėtmek gerek. **369/20**
13000. İnsan, itibar ėdene itibar ėtmek gerek. **334/05**
13001. İnsan; itibar ile mal da ḳazanır, can da ḳazanır. **334/06**
13002. İnsan, itibar ḳazanmağa gayret ėtmek gerek. **334/02**
13003. İnsan, itibar sayesinde insan olur. **334/03**
13004. İnsan, itibara itibar ėtmek gerek. **334/04**
13005. İnsan; itibarla gün görür, ümit ve itimatla yaşar, doğruluḳla (hüsn-i aḫlaḳla) itibar ve emniyet bulur, ilim ve terbiye, say u gayret ve hüsn-i ḫizmet sayesinde şeref ve meziyet ve servet ḳazanır. **334/01**
13006. İnsan, itiḳat sahibi olmaḳ gerek. **334/07**
13007. İnsan, itimat ḳazanmaḳ gerek. **334/12**
13008. İnsan, itimatsız iş göremez. **334/13**
13009. İnsan; itimatsız, itinasız iş göremez. **334/11**
13010. İnsan, itina ile iş görür. **334/15**
13011. İnsan, itnâb-ı kelamdan hazer ėtmek gerek. **333/33**
13012. İnsan, ivaz garazı ile mariz olmamaḳ gerek. **372/28**
13013. İnsan, ivazsız insanlıḳ ėderse maḳbuldür. **372/30**
13014. İnsan iyi de olur, kötü de olur; ancaḳ iyi insan muteberdir. **343/23**
13015. İnsan -iyi insan- ölmeyince ḳadri bilinmezmiş. **342/37**
13016. İnsan, iyiliğe iyilik ile muḳabele ėtmek gerek. **343/24**
13017. İnsan; iyiliği de bilir, kötülüğü de. **343/26**
13018. İnsan, iyiliği iyilik, kötülüğü kötülük bilmek; ‘dostu dost, düşmanı düşman bilmek’ dėmektir. **343/20**
13019. İnsan, iyilik ėdeni unutmamaḳ gerek. **343/18**
13020. İnsan, iyilik ḳadrini bilmek gerek. **343/21**
13021. İnsan; iyilik yaparsa iyilik bulur, kötülük yaparsa kötülük bulur. **343/22**
13022. İnsan, izinsiz kimseniŋ malını almamaḳ gerek. **332/21**
13023. İnsan, ḳaba olmaḳla fena sayılmaz; ancaḳ fenalıḳtan hazer ėtmek gerek. **375/08**
13024. İnsan, ḳaba söylese de doğru söylemek gerek. **375/06**
13025. İnsan, ḳabadayılıḳ ile pehlivan sayılmaz. **375/03**
13026. İnsan; ḳaçmaḳla ecelden, ḳazadan ḳurtulamaz. **375/13**
13027. İnsan, ḳadarınca ḳaldırır. **375/17**
13028. İnsan, ḳader ve ḳısmetinden ziyade bir şey bulamaz. **375/18**
13029. İnsan, ḳaderine razı olmaḳ gerek. **375/14**
13030. İnsan ḳadrini insan bilir, para ḳadrini sarraf bilir. **375/20**
13031. İnsan, kâfir-i nimet olmamaḳ gerek. **378/03**
13032. İnsan, ḳahır ile ḳahraman sayılmaz. **376/36**
13033. İnsan; ḳahır, ḳasvet ile iş göremez. **376/33**
13034. İnsan; ḳahır yüzünden bazen lütuf da görür, gâh olur lütuf yüzünden ḳahır da görür. **376/31**
13035. İnsan, ḳaldıramayacağı yüküŋ altına girmemek gerek. **375/32**
13036. İnsan, ḳalp ḳırmamaḳ gerek. **376/07**
13037. İnsan, kâmil olmayınca kem aḳçe gibidir. **378/13**
13038. İnsan, ḳanaat babından ayrılmamaḳ gerek. **376/15**
13039. İnsan ḳanaat ėdince bir loḳma, bir ḫırḳa yeter. **376/18**
13040. İnsan, ḳanaat evinde otururbut (çalışırsa) selammet bulur. **376/17**
13041. İnsan; ḳanaat ile idareyi öğrenirse dünyada aç ḳalmaz, ėl âleme muhtaç olmaz. **376/16**
13042. İnsan ḳanatlanmış, havaya uçmuş: mümkündür, insan bu ya; deve ḳanatlanmış, deŋizi geçmiş: mümkündür, hayvan bu ya! **372/33**
13043. İnsan; ḳanun, ḳaide bilmek gerek. **374/36**
13044. İnsan; kâr da ėder, zarar da ėder. **377/15**
13045. İnsan, ḳardeşiniŋ ayıplarını örtmek ve mesâvîsini daḫi cümle-yi mesaisinden sayıp selamet-i zamirine hamlėtmek her kimseniŋ hüsn-i seciye ve aḫlaḳ-ı hamîdesindendir. **375/28**
13046. İnsan; kârı sever, zararı şikâyet ėder. **377/17**
13047. İnsan; kârı, zararı kendi bilmek gerek. **377/16**
13048. İnsan; ḳarından çıḳar, yer deliğinden değil. **375/27**
13049. İnsan, ḳarîninden aŋlaşılır. **375/29**
13050. İnsan, ḳatı sözle ḫatır ḳırmamaḳ gerek. **375/10**
13051. İnsan, ḳavlinde durmaḳ gerek. **376/22**
13052. İnsan; ḳavmini, ḳabilesini sever. **376/29**
13053. İnsan; ḳavmiyet, cinsiyet de gözetir. **376/19**
13054. İnsan kendi amelinden mesuldür. **331/03**
13055. İnsan, kendi ekmeğini kendi alnınıŋ teriyle ḳazanmaḳ gerek. **378/38**
13056. İnsan, kendi eliniŋ emeğiyle yaşarsa rahat yaşar, ḳarnı doyar; yoḳsa ėl eliyle ḳuş doymaz, araba göçmez, ḳuş uçmaz. **338/36**
13057. İnsan; kendi evini, kendi vatanını bilmeden ve öğrenmeden ėl âlemiŋ evini, vatanını bilmeğe ve öğrenmeğe ḳalkışırsa uḳalalıḳ değil, budalalıḳ ėtmiş olur. **378/48**
13058. İnsan, kendi eviniŋ her şeyidir. **378/30**
13059. İnsan, kendi eviniŋ sultanıdır. **378/22**
13060. İnsan, kendi hâlini bilmek gerek. **378/35**

13061. İnsan, kendi ḫatırını saydırmaḳ isterse kendisi de ėl ḫatırı saymağı bilmek gerek. **350/32**
13062. İnsan; kendi hüneriyle öğrenir, kendi himmetiyle geçinir. **378/45**
13063. İnsan; kendi ḳadir ve ḳıymetini bilmek, tanımaḳ gerek. **375/01**
13064. İnsan; kendi ḳadrini, kendi ḳıymetini taḳdir ėderek bilmek gerektir. **377/29**
13065. İnsan, kendi kârını âlemiŋ zararında aramamalı. **378/39**
13066. İnsan, kendi kendine himmet ėderse Cenabıhaḳḳ'ıŋ muavenetine de nail olur. **378/44**
13067. İnsan, kendi kendini idareye muḳtedir olmazsa sair muḳtedir insanlarıŋ esiri olurlar. **378/56**
13068. İnsan, kendi kendiniŋ dostu olmaḳ gerektir. **378/11**
13069. İnsan, kendi kendiniŋ hâkimi ve hekimidir; zira insan, sahib-i aḳıl ve vicdandır. **343/01**
13070. İnsan, kendi kendiniŋ hekimi olmaḳ gerek. **378/20**
13071. İnsan, kendi kendisiniŋ dostu olmazsa hiçkimse onuŋ dostu olmaz. **378/18**
13072. İnsan; kendi ḳudretini taḳdir ėderse ariftir, kendi ḳusurunu itiraf ėderse yine ariftir. **377/32**
13073. İnsan; kendi ḳulağını ısırır, ısırır hatta düşer de başı bile yarılır. **377/31**
13074. İnsan, kendi ḳusur ve noḳsanını bilmek gerek. **387/08**
13075. İnsan, kendi ḳusurunu görürse âlemiŋ ḳusurunu göremez. **378/43**
13076. İnsan, kendi muradını taḳdir ėderse ėr geç murat ve maḳsuduna ėrse gerektir. **382/28**
13077. İnsan, kendi nefsinden azar. **378/41**
13078. İnsan, kendi nefsine zulmėtmemek gerek. **378/26**
13079. İnsan, kendi nefsini düşünmek gerek; zira nefis muḳaddemdir. **378/25**
13080. İnsan, kendi sanatını çoḳ söyler. **378/17**
13081. İnsan, kendi vicdanınıŋ ḳabul ėtmediği bir şeyi nâ-haḳ yere başḳasına isnatla ḳabul ėttirmeğe çalışmamaḳ gerektir. **378/46**
13082. İnsan, kendi yağıyla yaḫni ḳavurmaḳ usulünü bilmek gerek. **380/01**
13083. İnsan; kendi yaḳtığı çırağı -iyiliği, babalığı- kendi söndürmez, kendi yaptığı ocağı kendi yıḳmaz. **378/51**
13084. İnsan, kendi yorganına göre ayaḳların uzatmağı bilmek gerek. **380/02**
13085. İnsan, kendinde bulunmayan ḫassayı (şeyi) raḳibinde görünce haset ėdermiş. **378/49**
13086. İnsan, kendine göre pay biçmeli. **378/27**
13087. İnsan, kendini beğendiği ḳadar kendini bilmeğe de gayret ėderse o insan, insan olur. **379/03**
13088. İnsan, kendini bilirse Allah'ını da bilir. **378/33**
13089. İnsan, kendini bilirse her şeyi de bilmiş olur. **378/34**
13090. İnsan, kendini bilirse herkesi de bilmiş olur. **378/32**
13091. İnsan, kendini bilirse kimseye kötülük ėdemez. **378/55**
13092. İnsan, kendini bilmeğe çalışmaḳ gerek; zira kendini bilirse Allah'ını da bilir, herkesi de bilir, kendi kendini de ıslah-ı nefse muvaffaḳ olur. **378/14**
13093. İnsan, kendini bilmek gerek. **378/31**
13094. İnsan, kendini güzel ėtmeğe çalışmaḳ gerek. **378/29**
13095. İnsan; kendini ḫalḳtan büyük (efdal), ḫalḳı küçük (aptal) sanırsa gaflet ve cehaletiŋ eŋ büyüğü de budur. **378/50**
13096. İnsan, kendini nasıl biliyorsa başḳasını öyle bilmek gerek. **378/42**
13097. İnsan, kendini ne zemmėtmeli ne methėtmelidir. **377/33**
13098. İnsan; kendini sevenden, kendi sevdiğinden ḫoşlanır (hazzėder). **378/53**
13099. İnsan, kendisiniŋ hem hâkimi hem hekimi olmaḳ gerek. **379/02**
13100. İnsan, kepazelik ėtmemeli. **377/03**
13101. İnsan, kerametten ḫali değildir; zira insanı sahib-i keramet ėden hâllerden birisi de ilm-i tecrübedir (sınavcılıḳtır). **364/18**
13102. İnsan; ḳırḳından soŋra tekemmül ėder, adam olur. **375/24**
13103. İnsan; ḳısmetini yėr, ḳısmetinden ziyade yiyemez. **375/22**
13104. İnsan ḳıtlığında insan sayıldıḳ. **375/30**
13105. İnsan ḳıtlığında keçiye "Abdullah Çelebi" dėrler. **375/31**
13106. İnsan, ḳıtlıḳta (yoḳluḳta) yarı aç yarı toḳ (ḳıt ḳanaat) geçinmeğe alışırsa kendini bay, baḫtiyar sansın; eğer ḳıt ḳanaat geçinmeğe alışamazsa genç iken kendini iḫtiyar sansın. **337/04**
13107. İnsan ḳıymetini insan bilir. **376/41**
13108. İnsan ḳıymetini, insan sarrafı; para ḳıymetini, para sarrafı bilir. **376/42**
13109. İnsan, kibarlıḳ ėtse bile kibirlik ėtmemek gerek; zira kibirlik başḳa, kibarlıḳ yine başḳadır. **377/04**
13110. İnsan; kibirden, gururdan hazer ėtmek gerek; zira kibir, gurur şeytan sıfatıdır. **376/45**
13111. İnsan, kibirlenmemek gerek; zira insan, tekebbürü nispetinde küçüklüğünü biḫaberane itiraf ėtmiş olur. **377/07**
13112. İnsan, kime ne ėttiyse onu bulur, görür. **380/25**
13113. İnsan, kimseye haset ėtmemek gerek; zira hasetten fesat doğar, fesattan cümle bela doğar. **380/22**
13114. İnsan, kimseye ḫor baḳmamaḳ gerek; zira insanıŋ insana ḫor baḳması, 'kendi kendini ḫorlaması' dėmektir. **380/23**
13115. İnsan, kimseyi incitmezse kendisi de incinmez. **380/24**
13116. İnsan, kimseyi istihza ėtmemek gerek; zira istihza ėden bir gün olur kendisi de istihzaya müstahaḳ olur. **380/21**
13117. İnsan; kin de tutar, din de tutar; lakin kin duran yerde din durmaz. **380/27**
13118. İnsan; kindar olmamalı, dindar olmalıdır. **380/26**

13119. İnsan (kişi), kendine maḫsus olaraḳ taze bir şey aldığında veya yeŋi bir şeyini gödüğünde husule gelen sevinci hengâmında insan kendine min tarafi'llah vehleten baḫşolan ihsan-ı İlahîye ḳarşı berây-ı hamdüsena emrinde "Maşallah!" yaḫut "Süphanallah!" ya da "İnşallah!" kelimât-ı taḳdirât ve teşekkürâtını tilavet ve ḳıraat eylemeği, yani söylemeği unutmamaḳ gerek… **342/ek3/05**
13120. İnsan; kitap ḳoltuḳlamaḳla molla sayılmaz, yelken (kürek) ḳaldırmaḳla mellâh sayılmaz. **377/05**
13121. İnsan ḳocadıḳça çocuḳ masḳarası olur, ḳurt ḳocadıḳça köpek masḳarası olur. **376/24**
13122. İnsan ḳocadıḳça (iḫtiyarladıḳça) iki hasleti artarmış: biri hırs, diğeri tul-i emeldir. **376/28**
13123. İnsan, ḳorḳtuğuna uğrar. **376/26**
13124. İnsan, ḳorḳu ile ticaret ėdemez. **376/27**
13125. İnsan, ḳoyun meselidir. **377/01**
13126. İnsan, ḳoyun meselidir (aslıdır). **376/44**
13127. İnsan, kör nefsiyle bela ḳuyusuna düşer. **379/20**
13128. İnsan, kör şeytana uymamaḳ gerek; zira "Cehenneme giden, yoldaş arar." dėmişler. **379/21**
13129. İnsan, körle yoldaş olursa düşeceği yer çuḳurdur. **379/22**
13130. İnsan, kötü de olsa "kötüdür" dėmemek gerek. **379/10**
13131. İnsan; kötü ḫuyundan belli olur, kötü soyundan tanılır. **352/06**
13132. İnsan, kötü olmaz; meğerki züğürt ola. **379/11**
13133. İnsan, kötü tabiata alışmamaḳ gerek. **379/05**
13134. İnsan; kötülüğü de bilir, iyiliği de bilir. **379/07**
13135. İnsan; kötülükten hazer, iyiliğe ḫizmet ėtmek gerek. **379/08**
13136. İnsan, ḳudreti yetişmediği işe girişmemeli. **375/15**
13137. İnsan, ḳudretine göre hareket ėder. **375/16**
13138. İnsan ḳulaḳlaşır, hayvan ḳoḳlaşır aŋlaşırlar. **376/38**
13139. İnsan ḳuldur, ḳul gibi ḫizmet ėtmek gerek. **376/20**
13140. İnsan, ḳusursuz; aḳçe ve lisan küsursuz olmaz; tövbe sultanım! **376/05**
13141. İnsan, ḳusursuz olamaz. **376/04**
13142. İnsan; ḳusursuz olmaz, ne ḳadar âlim, fazıl ve kâmil olsa bile. **374/37**
13143. İnsan, küfran-ı nimet ėtmemek gerek. **378/06**
13144. İnsan, küfür sözden hazer ėtmek gerek. **378/05**
13145. İnsan; küfürden, şirkten dilini saḳınmaḳ gerek. **378/04**
13146. İnsan "Lâ!" da dėr, "Neam!" da dėr; amma ikisiniŋ birisiyle amel ėtmek gerek. **381/07**
13147. İnsan "Lâ!" ve "Neam!" bir söz söylemek gerek. **381/08**
13148. İnsan, laf-ı küzâbdan dilini saḳınmaḳ gerek. **380/36**
13149. İnsan lafı taşı deler, kemiği ḳırar; onuŋ için ḫatır ḳırıcı, can ağrıtıcı söz söylemekten saḳınmaḳ gerek. **380/35**
13150. İnsan; lafügazafla vaḳit geçirmemeli, işiyle ve vazifesini görmekle geçirmelidir. **380/38**
13151. İnsan; laḳayıt bulunmamalı, her şeye diḳḳatle muḳayyet olmalıdır. **380/37**
13152. İnsan, laḳırtısını bilip söylemek gerek. **380/31**
13153. İnsan, laḳırtısını evvelce düşünmeden söylememeli. **380/33**
13154. İnsan, laḳırtısınıŋ sahibi olmaḳ gerek. **380/32**
13155. İnsan, layığı layığına göre yapmalı. **381/12**
13156. İnsan, layıḳsız iş yapmamaḳ gerek. **381/10**
13157. İnsan, lisan; emelsiz, temelsiz olmaz; bina da emelsiz, emeksiz, temelsiz olmaz. **381/02**
13158. İnsan, lisan; lisan, ayn-i insandır. **338/23**
13159. İnsan, lisanıyla; hayvan, yularıyla tutulur. **380/34**
13160. İnsan; lisanıyla insandır, yėmesi içmesi ile hayvanlardandır (hayvan-ı natıḳtır). **381/03**
13161. İnsan; lisanıyla tanılır, lisanıyla tutulur. **381/05**
13162. İnsan; liyaḳatine göredir, ḳıyafetine göre değil. **381/11**
13163. İnsan, loḳma (lahm) haḳḳına riayet ėtmek gerek. **380/41**
13164. İnsan, loḳmaya ḫizmet ėder; amma loḳma haḳḳını ödemek gerek. **381/04**
13165. İnsan, loḳmayı ağzına göre almalı. **380/40**
13166. İnsan, maddî zenginlikten ziyade manevî zenginliğe sahip olmaḳ gerektir. **381/15**
13167. İnsan, maddiyatla maneviyat beyninde muḫayyer bulunur. **381/17**
13168. İnsan; mağrur, mütekebbir insanlardan hazer ėtmek gerektir; zira gurur ve kibir şeytan sıfatıdır, "İnsanım!" diyenlere yaḳışmaz; öylelerden garazsız, ivazsız insanlıḳ ümit olunmaz. **384/33**
13169. İnsan, mağrur olmamaḳ gerek. **383/23**
13170. İnsan, mağrur olursa aldanır. **383/22**
13171. İnsan; maharetsiz, marifetsiz iş göremez. **385/12**
13172. İnsan, maharetsiz olunca marifetinden istifade ėdemez. **385/11**
13173. İnsan, maharetsiz olunca muvaffaḳ olamaz. **385/10**
13174. İnsan, maişet yolunu gözetir. **383/20**
13175. İnsan, maişetini tahsile borçludur. **383/19**
13176. İnsan, maḳsadına nail olursa elbette sevinir. **384/17**
13177. İnsan, maḳsatsız çalışmaz. **384/18**
13178. İnsan, maksudunuŋ husulü için sabır ile çalışmaḳ gerek. **384/19**
13179. İnsan, mal ceminde haris, borcunu edada baḫîl olmamaḳ gerek. **342/ek3/03**
13180. İnsan; mal da bulur, dost da bulur; ancaḳ başı, sağlıḳtır. **381/20**
13181. İnsan; mal da ḳazanır, can da ḳazanır; ancaḳ her ikisiniŋ ḳadir ve ḳıymetlerini bilmek gerek. **381/33**
13182. İnsan; mal da sever, can da sever; illa can, illa can. **381/21**
13183. İnsan, mal ḳazanır canı için; can büyütür malı, canı için hem milleti, devleti ve vatanı için. **381/25**
13184. İnsan; malına güvenmemeli, Mevla'sına güvenmelidir. **381/18**

13185. İnsan, malını baḳarsa mal da insanı baḳar. **381/23**
13186. İnsan, malınıŋ ḳadrini bilirse canı rahat ėder. **381/30**
13187. İnsan, malınıŋ ḳadrini bilmek gerek. **381/26**
13188. İnsan, malınıŋ sahibi olmaḳ gerek. **381/31**
13189. İnsan, malik olamayacağı şeyi talep ėtmemelidir. **381/34**
13190. İnsan, malik olduğu şeylere ḳarşı Cenabıhaḳḳ'a hamdüsenada gaflet ėtmemek gerektir. **381/29**
13191. İnsan, mansıpla şeref bulmaz; ilim ve irfan, edep ve izanla şeref bulur. **385/18**
13192. İnsan, marifet ḳazanmağa çalışmaḳ gerek. **383/15**
13193. İnsan, marifet sahibi olmaḳ gerek. **383/14**
13194. İnsan; marifetsiz, maharetsiz iş göremez. **383/26**
13195. İnsan; maslahatsız, maḳsatsız olmaz. **383/10**
13196. İnsan, medeniyü 't-tab'dır. **382/20**
13197. İnsan, mefhumunu aŋlamadığı söze ḳarışmamaḳ gerek. **384/05**
13198. İnsan, mehdden lahde ḳadar çalışmağa borçludur. **385/08**
13199. İnsan, mehdden lahde ḳadar ilim ve kemal tahsil etmek gerek. **385/07**
13200. İnsan, mehd-i beşerden lahd-i ḳabre girinceye ḳadar insanlığı bilmeğe ve insanlığa ḫizmet ėtmeğe borçludur. **385/09**
13201. İnsan, mekânsız yaşayamaz. **384/25**
13202. İnsan, memdûh olmayan tabiattan hazer ėtmek gerek. **384/34**
13203. İnsan; meme ile de büyür, memesiz de büyür; meme sütü başḳadır. **384/32**
13204. İnsan, menâhîden saḳınmaḳ gerek. **385/17**
13205. İnsan, meram ėdince elinden çoḳ şeyler gelir. **382/27**
13206. İnsan, merhametini insanlardan esirgememek gerek. **382/24**
13207. İnsan; mert, cömert olmaḳ gerek. **382/32**
13208. İnsan, mert olmalı. **382/29**
13209. İnsan; mert olmalı, sert değil. **382/31**
13210. İnsan, meşaḳḳat çekmeyince muradına ėremez. **383/09**
13211. İnsan; meşaḳḳate sabır, tahammül ėtmek gerek. **383/08**
13212. İnsan; meşrepsiz, meşrebesiz olmaz. **383/07**
13213. İnsan; meşrutiyet-i idarede yaşamaḳ için öŋce hürriyet-i idare şeraitini terbiyeten, ilmen yani şaḫsen, fikren, maddeten ve manen bilmek ve öğrenmek ve her hâlde tabiat-ı saniye derecesinde huḳuḳ-ı hürriyet ve meşrutiyete riayet ḳaziyesini şaḫsında cem ve irâe eylemek gerektir. **354/03**
13214. İnsan; meth de olunur, zem de olunur; ancaḳ kâr-ı aḳıl odur, ki ne methe aldanmaḳ ve ne de zemden ḳorḳmaḳ gerektir. Yalŋız, insan kendisinden emin ve kendisine sahip olmaḳ ve kendisini bilmek gerektir. **382/22**
13215. İnsan; methe aldanmamalı, zemme de icap ėtmezse muḳabele ėtmemelidir. **382/15**
13216. İnsan, methe layıḳ görülür; faḳat her daim değil. **382/17**
13217. İnsan, Mevla'nıŋ buyurduğunu işlemek gerek. **385/02**
13218. İnsan, Mevla'sına sadıḳ gerek. **385/03**
13219. İnsan, Mevla'sını bilmek gerek. **385/01**
13220. İnsan; meymenetli olmalı, maymun tabiatlı değil. **385/22**
13221. İnsan, meyus olmamaḳ gerek. **382/07**
13222. İnsan, meyve gibi ağaçta bitmez; lakin meyve gibi, ağaç gibi büyür. **385/19**
13223. İnsan, mezara girinceye ḳadar çalışmaḳ gerek. **382/33**
13224. İnsan, midesiniŋ hazmėdemeyeceği şeyi (loḳmayı) yutarsa boğulur. **351/33**
13225. İnsan; mihnete köner (alışır), minnete döner. **382/06**
13226. İnsan, mihnette tecrübe olunur. **382/04**
13227. İnsan, mihnette tecrübe olunur; demir, ateşte… **382/05**
13228. İnsan, miḳtarına göre çalışmalı, mesleğine göre işlemelidir; ki terakḳi ve teali ėtsin, feyiz bulsun. **384/12**
13229. İnsan; miḳtarına göre ḫayır da işler, şer de. **384/11**
13230. İnsan, miḳtarınca ḳaldırır. **384/10**
13231. İnsan; minare gibi doğru, mum gibi mülayim olmalı. **385/16**
13232. İnsan, minnet altında ḳullanılır. **385/15**
13233. İnsan; misafircilik ile faḳir olmaz, müsriflik ile faḳir olur. **383/06**
13234. İnsan, misafire riayet ėtmek gerek. **383/01**
13235. İnsan, misafirperver olmaḳ gerek. **383/02**
13236. İnsan, muavenet ėderse nusret ḳazanır. **383/13**
13237. İnsan, muavenet ėtmekle mükelleftir. **383/12**
13238. İnsan, muaveneti ehlinden esirgememek gerek. **383/11**
13239. İnsan, muğfil olmamaḳ gerek. **383/24**
13240. İnsan, muhabbet ėttiği şeyi bulundurmağa meyyaldir. **382/11**
13241. İnsan, muhtaca merhametini esirgememek gerek. **382/13**
13242. İnsan, muhtaç olmayınca muhtacıŋ ḳadrini ne bilsin! **382/12**
13243. İnsan; muḳaddem, gayur olmaḳ gerek. **384/13**
13244. İnsan, muḳadderde olanı görür ve bulur; muḳadderde olmayan şey için tasa ėtmek gerekmez. **384/09**
13245. İnsan, muḳadderden ziyade şeye nail olamaz. **384/07**
13246. İnsan, muḳaddere razı olmaḳ gerek. **384/08**
13247. İnsan, muḳtedir olabildiği ḳadar işle uğraşırsa muvaffaḳ olacağına şek ve şüphe ėtmemelidir; illaki sabır ve tahammül gerek. **384/14**
13248. İnsan, muḳtedir olamayacağı işe girişmemeli. **384/15**
13249. İnsan, mum gibi doğru olmalı. **385/04**
13250. İnsan, munis olursa sevilir. **385/06**
13251. İnsan, murat ėderse pek çoḳ şeyi yapar. **382/25**
13252. İnsan; murat üzere yaşar, murat arḳasından ḳoşar. **382/26**
13253. İnsan, muvaffaḳıyeti Mevla'dan dilemeli. **385/05**

13254. İnsan, müfsitten saḳınmaḳ gerek; müfsitlik, şeytana ḫalifelik meslek-i melanetidir. **384/06**
13255. İnsan, müfteri olmamaḳ gerek; zira insana bilasebep iftira ve bühtan isnat ėtmek büyük vebal ve haḳaret ve tamiri gayrimümkün bir cinayettir. **384/04**
13256. İnsan, mühimi eheme takdim ėtmemek gerek. **385/13**
13257. İnsan; mülahaza ėderse çoḳ şey bilir, çoḳ şey bulur. **384/29**
13258. İnsan, mülahazasız ne söz söylemeli ne iş görmeli. **384/28**
13259. İnsan, mülahazayı âdet ėdinmeli. **384/31**
13260. İnsan; mülayim sözlü, güler yüzlü olmaḳ gerek. **384/30**
13261. İnsan; mümkünü 'l-husul olan, kendisiniŋ elinden şeylerden hiçbir vaḳit ḳaçınmamaḳ, menus olup meyus olmamaḳ gerektir. **385/14**
13262. İnsan, mürüvvet sahibi olmaḳ gerek. **382/23**
13263. İnsan, müsrif olmamaḳ gerek. **383/03**
13264. İnsan müsrif olmazsa paralar çabuḳ toplanır. **383/05**
13265. İnsan, müzevvirlikten hazer ėtmek gerek. **382/34**
13266. İnsan, nail olamayacağı şeyi talep ėtmemeli. **386/03**
13267. İnsan, nail olduğu nimetiŋ şükrünü edaya çalışmaḳ gerek; zira nanunimet, eser-i rahmet-i Rahmân ve bedel-i şükran olup ḳadir ve ḳıymeti şükranla taḳdir olunur, yoḳsa israf ve isyanla ve küfranla değildir. **386/05**
13268. İnsan; nam da alır, kâm da alır; faḳat o dereceye vasıl olabilirse. **386/07**
13269. İnsan; nam, şan ḳazanmağa meyyaldir; ancaḳ nam ve şan ḳazanmağıŋ yolu biŋ bir türlüdür, ki bu yolları bulup, bilip hareket ėtmek ve fedakârlıḳ eylemekle ḳazanılır ve mümkün olur. **386/08**
13270. İnsan, namını insan defterine yazdırmalı. **386/17**
13271. İnsan, namus esiridir; ancaḳ namus sayesinde hür yaşar. **386/10**
13272. İnsan, nanunimet düşmanı olursa nanunimet insanıŋ gözünü dizini tutsa gerektir. **385/29**
13273. İnsan, nanunimete ḳarşı nankörlük ėtmemek gerek. **386/14**
13274. İnsan, nanunimetiŋ şükrünü ifa ėtmek gerek. **386/13**
13275. İnsan; narı, nuru bilmek gerek; lakin nar başḳa, nur başḳadır. **386/06**
13276. İnsan, nazdan ziyade niyaz ėtmek gerek. **386/12**
13277. İnsan; nazı da bilir, niyazı da; ancaḳ sırasında ėtmek gerek. **386/11**
13278. İnsan, ne alilik davasını ḳılmalı ne de zelillik derecesini ḳabul ėtmeli. **387/16**
13279. İnsan, ne çekerse kendi ḳurtlu dilinden çeker. **342/ek4/08**
13280. İnsan, ne ḳadar büyük daḫi olsa ana ve babadan büyük olmaz. **385/26**
13281. İnsan; ne ḳadar büyük de olsa beniâdemdir, anasından babasından büyük olamaz. **387/13**
13282. İnsan, ne ḳadar büyük olsa babasından büyük olamaz. **387/19**
13283. İnsan; ne ḳadar ḫatasını sayıḳlarsa o ḳadar ıslah-ı hâl ėdemez ve o ḳadar da düçar-ı musibet olur, felaketten felakete düşer, bir türlü baş ve yaḳasını beladan ḳurtaramaz ve selameti ele alamaz, hiçbir muvaffaḳıyet göremez. **385/28**
13284. İnsan, ne ḳadar olsa insandır. **386/22**
13285. İnsan, ne ḳadar yaşarsa yaşasın aḳıbet toprağa ḳarışsa gerek. **386/26**
13286. İnsan; "Ne oldum?" dėmemeli, "Ne olacağım?" dėmeli. **387/15**
13287. İnsan, ne olursa olsun yine insandır; şaşar, düşer, nisyan ėder, ḫata ėder, isyan da eyler. **385/23**
13288. İnsan; ne söylerse kendisini söyler, ne yaparsa kendisine yapar. **386/37**
13289. İnsan; ne vaḳit ve ne zaman ve nerede öleceğini, başına nasıl ḳaza ve bela geleceğini bilemez. **344/22**
13290. İnsan, ne yaparsa kendine yapar. **378/36**
13291. İnsan; ne yaparsa kendine yapar, gerek ḫayır gerek şer. **386/23**
13292. İnsan, ne yaparsa kendine yapar gerek ḫoş gerek naḫoş, gerek kem gerek kâst **387/20**
13293. İnsan; ne yaparsa kendisine yapar, gerek kem gerek kâst, gerek eğri gerek rast. **386/31**
13294. İnsan; nefer asker de olur, ḳazasker de olur; faḳat ḳaderiyle ne olursa ancaḳ meziyeti, iḳtidarı iş başında belli olur. **370/20**
13295. İnsan nefis sahibidir, herkes kendi nefsine ḫizmet ėtmek ister; onuŋ için bu bapta herkesi kendiŋ gibi bil. **385/25**
13296. İnsan, nefsine çekmeksizin yaşayamaz; zira insanıŋ nefsi idame-yi hayatı dėmektir, hayat ise her şeyden muḳaddemdir. **385/27**
13297. İnsan nefsine uyarsa kör ḳuyuya düşer. **386/30**
13298. İnsan, nefsine uymamaḳ gerek. **386/27**
13299. İnsan, nefsine zulmėtmemek gerek; zira insanıŋ özü aḳlıyla muhterem ve müşerreftir, nefsiyle aziz ve muḳaddemdir. **352/29**
13300. İnsan, nefsini talim ve terbiye ėtmeği bilmek gerek. **352/32**
13301. İnsan, nefsini zapt ėderse çoḳ kötülükleri başından defėder. **386/34**
13302. İnsan, nefsini zapt ėtmek gerek; zira nefsine uyan aldanır, vicdanına uyan aldanmaz, mübtenî olur. **386/35**
13303. İnsan, nefsiniŋ esiridir. **387/28**
13304. İnsan, nefsiniŋ sahibi olmaḳ gerek. **386/28**
13305. İnsan, nehyolunan şeylerden hazer ėtmek gerek ve emrolunan şeye ḫizmet ėtmek gerek. **387/14**
13306. İnsan; nesebiyle, hasebiyle iftiḫar ėdebilirse de insanlıḳ; neseple değil, ilim ve kemal iledir. **386/15**
13307. İnsan, nimete şükrėtmezse nikbete düşer. **387/05**

13308. İnsan, nimete şükürden ḫali bulunmamalıdır; zira hamdüsana (şükür), nimetiŋ feyiz ve bereketini arttırır. **387/04**
13309. İnsan, nimeti nimet bilmek gerek. **387/06**
13310. İnsan, nimetiŋ ḳadrini bilmek gerek. **387/07**
13311. İnsan; nisyan da ėder, isyan da ėder; faḳat nisyandan ziyade isyandan saḳınmaḳ gerek. **386/21**
13312. İnsan, nisyandan ḫali değildir. **386/18**
13313. İnsan, nisyandan mürekkeptir. **386/19**
13314. İnsan; nisyansız, noḳsansız olmaz; lakin küfran-ı nimetle isyan ėtmemek gerek. **386/20**
13315. İnsan, niyetine göre amel ėder. **387/17**
13316. İnsan, noḳsansız iş göremez. **387/11**
13317. İnsan, nöbetine razı olmaḳ gerek. **387/12**
13318. İnsan; nüsḫa-yı kübrâ, ekmel-i maḫluḳat ve masnuat-ı Ḫüda'dır. **387/10**
13319. İnsan, nüsḫa-yı kübrâdır. **387/09**
13320. İnsan ocağı söner, şeytan ocağı sönmez. **342/32**
13321. İnsan odur, ki ḫuyu (ḫulḳu) ile düşmanı dost, lütfu ile dünyayı kendisine ḳul ėde. **342/04**
13322. İnsan, oḳuduğunu aŋlarsa âlim sayılır. **340/15**
13323. İnsan; oḳuduğunu bilmek, oḳumadığını öğrenmekle insan olur. **342/ek4/14**
13324. İnsan; oḳumadan âlim, gezmeden seyyah olamaz. **343/04**
13325. İnsan, oḳumadan âlim; oḳutmadan muallim olamaz. **340/13**
13326. İnsan; oḳumadan âlim, oḳutmadan muallim olamaz. **342/ek3/15**
13327. İnsan, oḳumaḳ için ar ėtmemeli; ancaḳ oḳumadığı için ar ėtmelidir. **342/ek4/15**
13328. İnsan oḳumaḳla artar, hayvan baḳmaḳla, keten (bez) doḳumaḳla artar; iş görülmekle biter, yol yürümekle ḳısalır. **342/ek4/12**
13329. İnsan oḳumaḳla, hayvan baḳmaḳla artar. **342/ek4/11**
13330. İnsan oḳumalı; amma soŋra doḳumalıdır. **343/05**
13331. İnsan olacaḳ çocuğuŋ baḳışından bellidir. **342/20**
13332. İnsan olacaḳ çocuḳ, boḳundan (uyḳusundan) bellidir. **342/11**
13333. İnsan olacaḳ çocuḳ, simasından bellidir. **342/18**
13334. İnsan olacaḳ çocuḳ, sözünden bellidir. **342/16**
13335. İnsan, olacaḳ ile öleceği bilemez. **342/33**
13336. İnsan olacaḳ kişi, perişan uyumaz. **342/09**
13337. İnsan olan, acz ve noḳsanını bilmek gerek. **341/42**
13338. İnsan olan, âlemiŋ aḳına ḳarasına ḳarışmaz. **342/12**
13339. İnsan olan (er oğlu, er oğlan), kendi işini kendi görendir; kendi ekmeğini kendi doğuran, kendi doğrayan; kendi ḳarpuzunu kesen; kendi tarlasını kendi eken; kendi bağını (bahçesini) bostanını kendi tımar ėdip baḳan, dėvşiren; kendi ḫarmanını kendi döven; kendi değirmenini kendi döndüren; kendi kölüğünü (arabasını) kendi göçürendir. **371/01**
13340. İnsan olan insan; aḳıl, fikir ve vicdan ile haḳ, adalet ve insafıŋ ahkâmına muḫalif hâl ve harekette bulunmamaḳ gerektir. **372/01**
13341. İnsan olan insan, ihsanını esirgemez. **341/40**
13342. İnsan olan insan, iḳrarından dönmez. **341/41**
13343. İnsan olan, insan olmaḳ isteyen; kendisine yapılan kötülüğü ḫoş görmek (affėtmek) yani unutmaḳ gerek. Onuŋ yerine kendisine ėdilen -cüzî ve küllî- her türlü iyiliği asla unutmamaḳ gerek. **382/01**
13344. İnsan olan, "İnsanım!" diyen; kibir ve nahvetle me'lûf ve mağrur olmaz; çünkü gurur sıfatı, insanlıḳ değil, melun şeytanlıḳ sıfatıdır; insan olan, şeytan sıfatıyla me'lûf ve muttasıf olmaz. **342/22**
13345. İnsan olan, "İnsanım!" diyen; vėrdiği sözünden dönmemek gerektir; zira sözünden dönen, mesel-i ḳarıdır; sözüŋ ufağı, mesel-i darıdır. **390/13**
13346. İnsan olan, insanlıḳ davasın ḳılan; insanlıḳ vazifelerini bilmek ve öğrenmek ve huḳuḳ-ı insaniyete riayet ėtmek ve insaniyete ḫizmetle ispat eylemek gerektir. **345/24**
13347. İnsan olan, ḳavil ve ḳararından sebepsiz dönmez. **341/39**
13348. İnsan olan; kimseyi haḳir görüp kimseye ḫor baḳmaz, ḫalḳı aldatıp can yaḳmaz. **341/44**
13349. İnsan olan, kimseyi istihza ėtmez. **341/43**
13350. İnsan olan; ḳolunu ḳanat, ayağını at ėder yine işinden geri ḳalmaz. **376/21**
13351. İnsan olana bir söz hem yeter hem artar. **342/23**
13352. İnsan olana insanlıḳ yaḳışır. **341/30**
13353. İnsan olanıŋ özü sözü doğru olmaḳ gerek. **342/14**
13354. İnsan olanıŋ sözü senet, özü kefildir; bu misilli ḳavil ve ḳarara da Allah vekildir. **342/03**
13355. İnsan olanıŋ sözü senettir. **342/21**
13356. İnsan olmağa irfan gerek. **341/32**
13357. İnsan olmaḳ güçtür. **342/36**
13358. İnsan olmaḳ için zengin yaḫut büyük olmaḳ lazım değil, âlim ve hüsn-i aḫlaḳ ve sîret olmaḳ gerektir. **342/06**
13359. – İnsan olmaḳ ḳolay mıdır? – Elbette değil. **342/15**
13360. İnsan olmaḳ zordur; zira insan hüsn-i aḫlaḳıyla muhterem, hüsn-i sîretiyle (aḳıl, istiḳamet ve fetânetiyle; terbiye, ilim, kemal ve tevazusuyla) muteberdir. **331/05**
13361. İnsan olmayan, insan ḳadrini bilmez. **342/26**
13362. İnsan olmayan, insan ḳadrini bilmez; hayvan görmeyen, hayvan ḳadrini bilmez. **342/13**
13363. İnsan olmayan, insan ḳadrini bilmez; Süleyman olmayan, Asaf'ıŋ ḳadrini bilmez. **342/25**
13364. İnsan olmayana biŋ nasihat kâr ėtmez. **342/24**
13365. İnsan olsun, hayvan olsun; tek cins ve terbiyeli, enis, munis, epsem ve itaatli; cinsi, soyu, kökü belli; ḫuyu, saygısı, […] malum, saf ve temiz olsun. Böyle olmayan; cinsi, soyu bozuḳ olan bed mayalardan ḫayır gelmez; ḫayırlı can, mal

olmaz. Öylelerine mal, can ḳatarak sermayeni bed maya ile bulaştırma. **377/12**

13366. İnsan oluncaya ḳadar doḳsan fırınıŋ ekmeğini, doḳuz öküzüŋ başını yėrsin. **342/29**
13367. İnsan oŋa dėrler, ki ėde ḳalb-i raḳiḳi âlâm-ı benî-nevi ile kesb-i melamet. **337/06**
13368. İnsan oŋa dėrler, ki iḳrarından dönmeye. **336/18**
13369. İnsan, ot gibi yerden çıḳar. **341/28**
13370. İnsan, oyun ile uyḳuya aldanmamalı; zira oyun sefalete, uyḳu atalete işarettir. **343/08**
13371. İnsan, oyuna meraḳlı olmamaḳ gerek; zira oyun, insanı hem azdırır hem tozdurur (aḫlaḳını ifsat ėder). **343/07**
13372. İnsan, öleceğini düşünürse kötülük ėtmez. **342/30**
13373. İnsan, öleceğini unutmamaḳ gerek. **342/31**
13374. İnsan; ölmek için doğar, bilmek için yaşar. **342/07**
13375. İnsan, "ölmeyeceğim" gibi çalışmaḳ gerek; faḳat (ancaḳ) "yarın öleceğim" diye huzur-ı Haḳḳ'a hazır bulunmaḳ gerek. **342/39**
13376. İnsan ölse de ḫatırı ölmez. **339/32**
13377. İnsan ölür, eseri ḳalır; eşek ölür, semeri ḳalır. **342/44**
13378. İnsan ölür, eseri ḳalır; hayvan ölür, semeri ḳalır. **342/35**
13379. İnsan ölür (fevt olur); amma ḫatırı dünyada ḳalır. **330/25**
13380. İnsan ölür, ḫatırı yine ḳalır. **350/27**
13381. İnsan ölür, kemerli eseri ḳalır; eşek ölür, kederli semeri kalır. **340/02**
13382. İnsan ölür, marifet ölmez. **342/ek4/21**
13383. İnsan ölür, sanat ölmez. **366/03**
13384. İnsan ölür (vefat ėder), ḫatırı ḳalır; ḳatır ölür, kemeri ḳalır; eşek ölür, semeri ḳalır; at ölür, eyeriyle poladı ḳalır; öküz, inek ölür, aḫırıyla aḫiretliği (dölü, toḫumu) ḳalır. **336/01**
13385. İnsan ölüsü nerede olsa zayi olmaz, meydana çıḳsa gerek. **343/02**
13386. İnsan; ölüsüne tükürtür, dirisine tükürtmez. **342/34**
13387. İnsan, ölüsünü aŋarsa dirisi de aŋılır. **342/45**
13388. İnsan; ömrü için çalışmaz, odu ocağı için çalışır. **372/22**
13389. İnsan, ömründe bir kere hacca gitse borcundan ḳurtulur. **372/25**
13390. İnsan, ömrünü beyhude israf ėtmemek gerek. **372/12**
13391. İnsan, ömrünüŋ bereketini ibadetle adalette bulur. **372/20**
13392. İnsan ömrünüŋ daḳiḳası pahalıdır. **372/16**
13393. İnsan; önünü ardını, solunu sağını gözetmek gerek. **341/26**
13394. İnsan, örf-i beldeye riayet ėtmek gerek. **370/11**
13395. İnsan, özü sözü doğru olmaḳ gerek. **339/31**
13396. İnsan; özü sözü, iki gözü ile iş görür, kemal-i ilim ve aḳlıyla ve […] fikriyle söz söyler, ifa-yı vazife ve meram eyler. **346/13**
13397. İnsan, pak ḳalpli olmak gerek. **346/05**
13398. İnsan; pamuḳtan yumuşaḳ, taştan ḳatıdır. **388/40**
13399. İnsan, parasıyla her şeye çare bulabilir; amma ecele çare bulamaz. **346/15**
13400. İnsan, parasız da iş görebilir. **346/12**
13401. İnsan, parasız iş göremez. **346/14**
13402. İnsan, perhize de devam ėtmek gerek. **346/18**
13403. İnsan, peri tutmuş gibi daima bir yerde oturamaz. **346/06**
13404. İnsan, perişan olmayınca perişanıŋ hâlini ne bilsin! **346/03**
13405. İnsan, peynir ekmek ile de geçinebilir; amma nefis başḳasını da ister, onuŋ için çalışmaḳ gerek. **346/17**
13406. İnsan, piyade baş bir eve yaraşmaz; piyade baş, mezarda yaraşır. **346/16**
13407. İnsan, Rabb'ini bilirse kendisini de bilir. **358/05**
13408. İnsan, Rabb'ini bilmek gerek; nefsini bilen, Rabb'ini bilir. **358/02**
13409. İnsan, Rabb'iniŋ rızasına ḫizmet ėtmek gerek. **358/03**
13410. İnsan; rahat yaşamaḳ isterse bulduğuna ḳanaat ėtmek gerek, sabır ve sükûnetle say u gayret eylemek gerek. **360/08**
13411. İnsan, rahata ėrmek için zahmete ḳatlanmaḳ gerek. **358/17**
13412. İnsan, rahatı ister; amma yolunu bulamaz. **358/16**
13413. İnsan rahatı sever; faḳat esbabına ḫizmet ėtmek gerek. **358/15**
13414. İnsan, rahatlıḳ isterse ḳanaat ėtmek gerek. **358/18**
13415. İnsan, rahmet ile zahmetiŋ birde birisiyle meluftur. **358/22**
13416. İnsan; rahmete de gelir, zahmete de. **358/21**
13417. İnsan; rahmeti de bilir, zahmeti de. **358/23**
13418. İnsan, raḳibini müdara ile yeŋer. **360/13**
13419. İnsan, raḳipsiz olmaz. **360/12**
13420. İnsan, refah hâl isterse hâline ḳanaat ėtmeli. **360/07**
13421. İnsan; refiḳsiz, raḳipsiz olamaz. **360/10**
13422. İnsan, refiḳsiz zor yaşar. **360/09**
13423. İnsan, reḫavet ėderse mağlup olur. **358/26**
13424. İnsan, rıfḳla muamele ėtmeği marifet bilmek gerek. **360/11**
13425. İnsan, rıza babından ayrılmamalı. **359/33**
13426. İnsan, rıza ḳapısında ricada bulunmalı. **359/34**
13427. İnsan, rızaen li'llah iş görmek gerek. **359/35**
13428. İnsan, rızaen li'llah söz söylemeli. **359/37**
13429. İnsan, rıza-yı Haḳḳ'ı gözetmek gerek. **359/36**
13430. İnsan, riayet ėtmeği marifet bilmek gerek. **360/05**
13431. İnsan, riayeti bilmek gerek. **360/04**
13432. İnsan, ribâdan ḳaçınmaḳ gerek. **358/06**
13433. İnsan; ribâdan, riyadan saḳınmaḳ gerek. **358/07**
13434. İnsan, rica ėderse rahmete ėrer. **358/11**
13435. İnsan, rica ėderse rızaya muvaffaḳ olur **358/12**
13436. İnsan; ricasız, niyazsız meramına nail olamaz. **358/10**
13437. İnsan, riya ile cennete giremez. **360/18**
13438. İnsan, riya ile diş çevirse de iş çeviremez. **360/22**
13439. İnsan, riya ile iş göremez. **360/17**
13440. İnsan; riya söze, riya ḫuya alışmamaḳ gerek. **360/19**
13441. İnsan, riyadan hazer ėtmek gerek. **360/15**
13442. İnsan, ruḫsatsız iş görmemeli. **358/27**

13443. İnsan; ruhsatsız, kimseniŋ malını almamalı. **358/28**
13444. İnsan, rüşvetten hazer ėtmek gerek. **359/06**
13445. İnsan, saadeti ḳanaatte bulur. **359/13**
13446. İnsan, sabahleyin yatağında uyanınca sağ çıḳtığı için Cenabıhaḳḳa'a şükrėtmelidir. **364/07**
13447. İnsan, saban ile; hayvan, saman ile… **364/12**
13448. İnsan, sabana ḫizmet ėderse ḳarnı doyar. **364/10**
13449. İnsan, sabana ḫizmet ėderse yabana gitmez. **364/11**
13450. İnsan; sabanı sanat bilmek gerek, vasıta-yı maişet bilmek gerek. **364/09**
13451. İnsan, sabır ve tahammül ėderse çoḳ şeye nail olur. **364/16**
13452. İnsan, sabırlı olmaḳ gerek; zira sabrėdenler zafer bulur, saadet ve selamete ėrer. **364/15**
13453. İnsan, sadaḳatiyle şeref bulur. **364/20**
13454. İnsan, sadaḳatten ayrılmamaḳ gerek. **364/19**
13455. İnsan; sade sözlü, sade ḳıyafetli, sade tabiatlı olmaḳ gerek. **358/30**
13456. İnsan, sade yiyip sade giyinmek gerek. **361/20**
13457. İnsan, sadeye alışmaḳ gerek. **361/19**
13458. İnsan, safiyet-i ḳalbe malik olmaḳ gerek. **364/22**
13459. İnsan, sağlığınıŋ ḳadir ve ḳıymetini bilmek gerek. **364/31**
13460. İnsan, saḫaveti sever. **358/29**
13461. İnsan, sahib-i ilim ve hüner olmağa gayret ėtmek gerek. **364/17**
13462. İnsan; sahib-i servet ve nail-i refah ve izzet olduğu hâlde hâl-i sabıḳını ferâmûş ėttiğine taaccüp olunmaz mı? **364/21**
13463. İnsan, saḫte hareketten hazer ėtmek gerek. **359/04**
13464. İnsan; saḫte tavır, saḫte sözle insan sayılmaz. **359/05**
13465. İnsan, saḳat söze ağız alıştırmamaḳ gerek. **362/09**
13466. İnsan, saḳil söze dil alıştırmamalı. **347/09**
13467. İnsan; saḳim de olur, müstaḳim de olur. **362/11**
13468. İnsan salt isimle, cisimle, ḳuru nam ve unvanla insan olmaz; ancaḳ tahsil-i ilim ve irfanla, tenvir-i aḳıl ve fikirle, tezyin-i zat ve sıfatla ve tezyin-i hüner ve marifetle, iktisab-ı tecrübe ve terbiye ve maharetle ve ittisaf-ı hüsnühâl ve fazâil-i aḫlaḳ ve tevazu ve edeple insan olur; zira insanıŋ ziynet ve meziyet-i maneviyesi bunlardır. **330/01**
13469. İnsan; salt kendi gölgesine baḳaraḳ söz söylememeli, zamanıŋ hükmüyle kendi bilgisine göre hareket ėderek söz söylemelidir. **370/29**
13470. İnsan, sanat bilirse aç ḳalmaz. **366/03**
13471. İnsan, sanat sahibi olmaḳ gerek. **366/04**
13472. İnsan, sandığına ne ḳoyarsa onu bulur. **364/32**
13473. İnsan, sâni'-i mutlaḳ hazretleriniŋ masnuat-ı İlahîsine ibret gözüyle baḳmalıdır. **364/08**
13474. İnsan; sarḫoştan, sarḫoşluḳtan hazer ėtmek gerek. **361/22**
13475. İnsan, sarıḳ sarmaḳla ne molla sayılır ne hacı. **364/29**
13476. İnsan sarraflığı, göz ve söz terazisiyle; altın sarraflığı, ecza ve el terazisiyledir. **364/33**
13477. İnsan sarraflığı tecrübe ile, altın sarraflığı terazi ile olur. **364/35**
13478. İnsan, say ėtmeyince bir şeye nail olamaz. **359/03**
13479. İnsan, say u gayret ėtmedikçe matlubu husul-pezîr değildir. **361/31**
13480. İnsan, say u gayretten gėri durmamaḳ gerek; zira insana ne olursa -nasıl feyz-i saadete vusul bulursa- ancaḳ say u gayretle olur. **361/30**
13481. İnsan, sayanı -saygı ėdeni- saymaḳ gerek. **366/13**
13482. İnsan, saygı bilmek gerek. **366/10**
13483. İnsan, sebat ėderse ümidine nail olur. **347/07**
13484. İnsan, sebepsiz kimseye doḳunmamaḳ gerektir. **361/17**
13485. İnsan; sefa da görür, cefa da. **364/24**
13486. İnsan; sefalet de görür, saadet de. **362/06**
13487. İnsan, sefaleti israftan bulur. **359/14**
13488. İnsan, sefaya aldanmamaḳ gerek. **364/25**
13489. İnsan; sefaya da gelir, cefaya da. **364/23**
13490. İnsan, sefillere baş ḳatmamaḳ gerek. **362/07**
13491. İnsan, sehiv ve ḫatadan ari değildir; ancaḳ insan, sehiv ve ḫatayı tashih ėtmek gerektir. **362/10**
13492. İnsan, selamet isterse sükût ėtsin. **359/15**
13493. İnsan, serkeşlikten hazer ėtmek gerek. **359/11**
13494. İnsan; sermeyesiz, bir şey hasıl ėdemez. **358/31**
13495. İnsan; servet-i saadeti ilim ve kemal ile değil, feraset ile bulur. **361/32**
13496. İnsan, sevabı da sever, sevbi de sever. **347/11**
13497. İnsan, sevabı severse sevap söz söylemek gerek. **347/12**
13498. İnsan, sevabı ve ḫatayı ayırt ėtmek gerek; zira insan sevabı da, ḫatayı da işler; bununla beraber insan sevabı da, günahı da işlemiş bulunur. **366/17**
13499. İnsan, sevdiği şeyle ülfet ėder. **363/04**
13500. İnsan; sevdiği yere taş ḳoyar, sevdiğiniŋ yoluna baş ḳoyar. **363/03**
13501. İnsan, sevdiğinden bahsėttiği gibi sevmediğinden de bahsėder; birisi muhabbetinden, diğeri nefretinden naşidir. **362/01**
13502. İnsan, sevdiğinden canını esirgemez. **362/28**
13503. İnsan; sevdiğine muhabbet ėder, sevdiğinden bahsėder; âdettir. **362/12**
13504. İnsan, sevdiğini haḳir görmek istemez. **359/25**
13505. İnsan, sevdiğiniŋ ḳusurlarına baḳmaz (iğmâz ėder). **359/26**
13506. İnsan, sevdiğiyle haşrolunur. **359/02**
13507. İnsan, seveniŋ yanından gölge gibi ayrılamaz. **343/43**
13508. İnsan, sevilmek isterse doğru olmaḳ gerek. **359/22**
13509. İnsan, sevilmek isterse haḳiḳatli olmaḳ gerek. **359/24**
13510. İnsan, sevmediği insanla dost olamaz. **362/17**
13511. İnsan, sevmediği insanla ünsiyet peyda ėdemez. **362/29**
13512. İnsan, sevmediği şeyle ülfet ėdemez. **363/11**

13513. İnsan; sevmediğinden hazzètmez, sevdiğiniŋ yanından ayrılıp gitmez. **362/02**
13514. İnsan; sevmediğinden ҕoşlanmaz, velev güzel daҕi olsa. **363/06**
13515. İnsan, sıḳlet vèrici söz söylememeli. **347/10**
13516. İnsan; sır sahibi olmalı, kir sahibi değil. **361/25**
13517. İnsan, sır saklamaḳ gerek. **361/24**
13518. İnsan sır saḳlamaḳla, hayvan kir toplamaḳla ҕuyunu belli èder. **361/26**
13519. İnsan; sırf (yalŋız) oḳumaḳla değil, belki oḳutmaḳla âlim (molla) olur. **342/ek3/15**
13520. İnsan, sırrını bir kimseye faş èdip de o daҕi başḳasına faş eylese tekdir èdip gücenmek ahmaḳlıḳtır; zira seniŋ ḳalbiŋ sırrını saḳlayamayacaḳ ḳadar dar ve tahammülsüz olunca başḳasınıŋ ḳalbi iki ḳat dar olmaḳ lazım gelir. **361/29**
13521. İnsan, sırrını eŋ ziyade dostuna ifşa eylemekten hazer èdmelidir. **361/23**
13522. İnsan, sırrını saḳlarsa nedamet çekmez. **361/21**
13523. İnsan, sofra başında ḳavga ve niza èdmemek gerek; zira sofra başında hürmet ve şükranla nimet yèmek, Cenabıhaḳḳ'a ḳarşı hamdüsena èdmek ve ibadet eylemek gibidir. **362/05**
13524. İnsan, soğan gibi bostanda bitmez; anadan doğar, doğan gibi yaşar. **365/29**
13525. İnsan, soğan gibi herkesiŋ gözüne düşmemeli. **365/30**
13526. İnsan, soḳulgan olmaḳ gerek; amma solucan gibi olmamaḳ gerek. **365/08**
13527. İnsan, sora sora Bağdat'ı bulur. **365/03**
13528. İnsan, sora sora molla olur. **365/04**
13529. İnsan, sormaḳla; hayvan (at), yürümekle yol alır. **365/02**
13530. İnsan, soy ḳovar; hayvan ҕuy, boy ḳovar. **365/27**
13531. İnsan; soyuna da çeker, ҕuyuna da. **366/18**
13532. İnsan, soyuna elbette çekse gerek. **365/19**
13533. İnsan, soyunu saḳlamaz. **365/14**
13534. İnsan, soyunu sopunu tanımaḳ gerek. **365/15**
13535. İnsan, soyuyla ayırt èdilir. **365/17**
13536. İnsan, soyuyla; hayvan, boyuyla… **365/20**
13537. İnsan, soyuyla; hayvan, ҕuyuyla… **365/18**
13538. İnsan, söylenen sözüŋ özünü aŋlamağa diḳḳat èdmek gerek, soŋra oŋa göre cevap vèrmek gerek. **365/01**
13539. İnsan söyleşe söyleşe, hayvan ḳoḳlaşa ḳoḳlaşa (tanışır). **363/08**
13540. İnsan söyleşip, hayvan ḳoḳlaşıp aŋlaşır (tanışır). **357/32**
13541. İnsan söyleşmekle, hayvan ḳoḳlaşmaḳla aŋlaşır. **362/16**
13542. İnsan, söz şaḳasından saḳınmaḳ gerek. **363/05**
13543. İnsan; sözde sükût èdse de ḳalpten tefekkür, mülahaza èdmek gerek. **357/26**
13544. İnsan sözleşe söyleşe, hayvan ḳoḳlaşa dürtüşe aŋlaşır. **362/15**
13545. İnsan sözleşip, hayvan ḳoḳlaşıp aŋlaşır. **359/21**
13546. İnsan sözleşip, hayvan ḳoḳlaşıp aŋlaşır. **362/14**
13547. İnsan sözü; ḳılıçtan keskin, oḳtan ötkündür (geçkindir). **362/20**
13548. İnsan; sözü, özü; soyu, ҕuyu ile tanılır, tutulur. **387/01**
13549. İnsan sözü, taştan geçer. **362/19**
13550. İnsan, sözünde sadıḳ gerek. **359/09**
13551. İnsan, sözünde sebat èdmek gerek. **362/31**
13552. İnsan, sözünden dönmez; meğerki sebep ola. **362/32**
13553. İnsan, sözünden tanılır; gözünden, yüzünden belli olur. **362/33**
13554. İnsan, sözünden tutulur; hayvan, yularından tutulur. **362/34**
13555. İnsan, sözüne özüne riyayı refiḳ èderse o insan, sadıḳ sayılmaz. **347/26**
13556. İnsan, sözüne sahip olmaḳ gerek. **359/19**
13557. İnsan, sözünü bilip söylemek gerek. **362/25**
13558. İnsan, sözünü bilirse yaŋılmaz. **362/26**
13559. İnsan, sözünü gèri almamalı; meğerki zaruret messède. **362/35**
13560. İnsan, sözünü tanımaḳ gerek. **362/21**
13561. İnsan, sözünüŋ esiridir. **362/30**
13562. İnsan, sözünüŋ sahibi olmaḳ gerek. **362/22**
13563. İnsan; sözüyle güler, gözüyle ağlar. **362/18**
13564. İnsan; sözüyle tutulur, gözünden aŋlaşılır, yüzünden tanılır. **362/36**
13565. İnsan, sözüyle tutulur; hayvan, yularıyla tutulur. **362/27**
13566. İnsan, sual olunmayan şeye cevap vèrmez. **359/16**
13567. İnsan suretinde yaratılmış huri misalidir. **364/34**
13568. İnsan, susamayınca aḳan suyuŋ ḳadrini bilmez. **365/06**
13569. İnsan, susuz yaşayamaz; zira su, insanıŋ binasıdır. **365/11**
13570. İnsan; suyuna değil, soyuna sopuna çeker. **365/16**
13571. İnsan, sükûtu ḳabul èderse aldanmaz. **359/10**
13572. İnsan, şaҕsen güzel olduğu ḳadar tab'an da güzel olursa o güzel üstüne güzel olmaz. **393/32**
13573. İnsan, şap ile şekeri farḳ èdmek gerek. **363/10**
13574. İnsan; şer sözden, şer işten saḳınmaḳ gerek. **363/24**
13575. İnsan; şeref ve haysiyeti muhafaza èdmek gerek. **363/20**
13576. İnsan, şerefi doğruluḳta aramalı. **359/12**
13577. İnsan; Şer'-i Şerif'i tanımaḳ, bilmek gerek. **363/32**
13578. İnsan; Şer'-i Şerif'iŋ ahkâmına razı olmaḳ gerek. **363/31**
13579. İnsan; Şer'-i Şerif'iŋ gösterdiği yoldan ayrılmamaḳ gerek. **363/33**
13580. İnsan, şeriat yoluna ҕizmet èdmek gerek. **359/28**
13581. İnsan şeriftir, şerafeti bilmek gerek. **363/17**
13582. İnsan; şerre de gelir, ҕayra da. **363/26**
13583. İnsan; şerri şer, ҕayrı ҕayır bilmek gerek. **363/28**
13584. İnsan, şerri ve ҕayrı ayırt èdmeli. **363/27**
13585. İnsan; şeytan şerrinden, hükümdar ḳahrından, ḳadın mekrinden saḳınmaḳ gerek. **364/04**
13586. İnsan, şeytana uymamaḳ gerek. **364/03**

13587. İnsan, şeytanete meyyaldir; faḳat hazer ėtmek gerek. **364/06**
13588. İnsan, şeytanetle şeref bulmaz; ancaḳ insaniyetle bulur. **364/01**
13589. İnsan, şirkten kendini saḳınmaḳ gerek. **363/25**
13590. İnsan, şükrü dilinden bıraḳmamaḳ gerek. **363/23**
13591. İnsan, şükrü dilinden terk ėtmemek gerek. **359/27**
13592. İnsan, şükürle tahdîs-i nimet ėtmek gerek. **363/22**
13593. İnsan; tabanından ḳapar, dert ḳaparsa. **367/08**
13594. İnsan, tabiat (-ı hasene) sahibi olmaḳ gerek. **367/04**
13595. İnsan, tabiatından bahsolunmaz. **367/02**
13596. İnsan, tabiatından; hayvan, tâbından (izinden) belli olur. **367/06**
13597. İnsan, tabiatını türlendirmemeli. **367/05**
13598. İnsan, taḳati yettiği ḳadar iş görür. **368/07**
13599. İnsan, taḳvalıḳ ėtmeli; amma kendisi bilmeli. **346/23**
13600. İnsan, talim ve terbiye görmeden; ilim, hüner ve sanat ve marifet öğrenmeden hür ve serbest yaşayamaz. **366/08**
13601. İnsan, tamah belasıyla zelil olur. **368/10**
13602. İnsan, tamah yüzünden türlü belalara ḳalır. **368/12**
13603. İnsan, tamahtan hazer ėtmek gerek. **368/11**
13604. İnsan, tanımadan tanışıḳ ėder yerine göre. **368/17**
13605. İnsan, tanımadığı şeyi erbabına danışaraḳ almalı. **368/16**
13606. İnsan, Taŋrı'nıŋ sun'ı ve ḳuludur; insanlara ḫor baḳmamaḳ gerek. **346/19**
13607. İnsan, Taŋrıteala'dan ḳorkmaḳ gerek. **346/20**
13608. İnsan, Taŋrıteala'nıŋ tarlasıdır. **346/21**
13609. İnsan, taptığı diniŋ ḫadimidir. **366/31**
13610. İnsan, tarlada bitmez. **346/28**
13611. İnsan, tasa ėtmekle talih dönmez. **367/16**
13612. İnsan, taş yürekli olmamaḳ gerek. **367/17**
13613. İnsan, taşıyamayacağı yüküŋ altına girmemeli. **367/24**
13614. İnsan; taştan pek, gülden naziktir. **367/21**
13615. İnsan, tatmadığı lezzeti elbette bilmez. **366/33**
13616. İnsan, tay baḳarsa at sahibi olur. **368/19**
13617. İnsan, terbiyeden mahrum olursa insanlar arasında her şeyden mahrum ḳalır. **347/01**
13618. İnsan terbiyesi beşikte başlar, mekteplerde kemal bulur; bulamazsa nihayet kendi ḳazandığı ilim ve fazilet sayesinde say u gayretle, hüsn-i ḫizmetle kemal bulur. **346/36**
13619. İnsan, terlemeden aḳçe ḳazanamaz. **346/34**
13620. İnsan, terlemeden ekmek yiyemez. **346/33**
13621. İnsan; ters sözden, ters yüzden hazer ėtmek gerek. **346/31**
13622. İnsan; toḳ gözlü olmalı, tavuḳ gözlü olmamalı. **368/03**
13623. İnsan; toḳ gözlü, pek sözlü olmalı. **368/02**
13624. İnsan, toḳ ḳarna iş göremez. **368/05**
13625. İnsan; topraḳtan ḫalḳ olunmuştur, topraḳta yaşar, topraḳta ölür ve toprağa gömülür. **367/22**
13626. İnsan; tövbeyi dilinden, göŋlünden çıḳarmamaḳ gerek. **346/26**
13627. İnsan, tuz ekmek haḳḳı bilmek gerek. **367/23**
13628. İnsan, tuz ekmek yėdireni unutmamaḳ gerek. **367/25**
13629. İnsan, tükürüğünü tekrar yalamaz. **346/27**
13630. İnsan türlenir, tabiat türlenmez. **366/01**
13631. İnsan, uhdesinden gelemeyeceği bir işi üstüne almamaḳ gerek. **373/07**
13632. İnsan; umduğunu değil, bulduğunu yėr. **342/38**
13633. İnsan; umduğunu değil, gömdüğünü bulur. **342/40**
13634. İnsan, umur bilmek gerek. **340/12**
13635. İnsan uyur, hafıza uyumaz. **343/06**
13636. İnsan, ümidine daim nail olamaz. **340/09**
13637. İnsan, ümit ile emel peşinden gezer. **340/05**
13638. İnsan, ümit ile müteselli olur. **340/06**
13639. İnsan, ümit ile yaşar. **340/04**
13640. İnsan, ümitli emeliyle yaşar; bina, harçlı temeliyle yaşar. **340/11**
13641. İnsan, ümitsiz doğar, ümit ile yaşar. **340/10**
13642. İnsan, ümmi ile cahili farḳ ėtmek gerek. **340/17**
13643. İnsan, ümmi olaraḳ doğar; ancaḳ ne olursa soŋradan olur. **340/16**
13644. İnsan, üstadına ḫizmet ėtmek gerek. **333/10**
13645. İnsan, üstadına hürmet ėtmeğe borçludur. **333/11**
13646. İnsan; üstat da olur, usta da olur. **342/ek4/20**
13647. İnsan, üstatlarına ḫayır duada ve hürmette tegafül ėderse fevz ve felah bulmaz. **342/ek4/19**
13648. İnsan, üstatsız üstat olamaz. **333/09**
13649. İnsan, Vacibteala hazretlerine ḳulluḳ ėtmek gerek. **388/04**
13650. İnsan; vahi fikre ḫizmet ėderse aldanır, ziyan ėder. **389/09**
13651. İnsan; vaḳar ve haysiyetini muhafaza emrinde kibir ve gururla naḫvet göstermek değil, fazâil-i beşeriyeden olan edep ve tevazu ile fazâil-i aḫlaḳiyeye numune-yi imtisal olmaḳ gerektir. **389/06**
13652. İnsan, vaḳarını bilmek gerektir; amma vaḳar ve haysiyetini muhafaza emrinde kibir ve gururla eser-i naḫvet ve cebbarlıḳ göstermemek gerektir. **389/15**
13653. İnsan, vaḳitsiz doğarsa elbette yaşamaz. **389/23**
13654. İnsan, vaḳti naḳit bilmek gerek. **389/17**
13655. İnsan, vaḳtinde çalışırsa soŋradan pişman olmaz. **389/19**
13656. İnsan, vaḳtinde çalışmaḳ gerek. **389/18**
13657. İnsan, vaḳtinde hareket ėtmek gerek. **389/22**
13658. İnsan; vaḳtinde iş görmeli, vaḳtinde söz söylemeli. **389/20**
13659. İnsan var âḳil, insan var gafil. **388/21**
13660. İnsan var âlim, insan var cahil. **388/18**
13661. İnsan var âlim-i amil, insan var âlim-i gayr-i amil. **388/23**
13662. İnsan var âlim-i kâmil, insan var âlim-i fazıl. **388/19**
13663. İnsan var arif, insan var kâhil. **388/17**
13664. İnsan var, çardaḳta oturur; insan var, çergede… **388/07**
13665. İnsan; var da olur, yoḳ da olur. **388/37**
13666. İnsan; var da olur, yoḳ da olur; hâline razı olmaḳ gerek. **388/05**
13667. İnsan var doğru, insan var eğri. **388/27**

13668. İnsan var ehl-i hüner, insan var bî-hüner. **388/33**
13669. İnsan var ehl-i niyaz, insan var bînamaz. **388/28**
13670. İnsan var faḳir, sabîr; insan var faḳir, gayr-i sâbir. **388/14**
13671. İnsan var faḳir-i ḳani, insan var faḳir hem sabırsız. **388/26**
13672. İnsan var fazıl, insan var fodul. **388/20**
13673. İnsan var gani, baḫîl; insan var faḳir, şaki. **388/13**
13674. İnsan var gani, insan var faḳir. **388/09**
13675. İnsan var gani, saḫî; insan var faḳir, sâbir. **388/11**
13676. İnsan var haset, insan var fesat. **388/29**
13677. İnsan var hüneriyle, insan var semeriyle geçinir. **388/34**
13678. İnsan var ḳani, insan var mâni. **388/25**
13679. İnsan var ki doğarken kendi ağlar, ḫalḳ güler; ölürken kendi güler, ḫalḳ ağlar. **368/26**
13680. İnsan var minare gibi doğru, mum gibi mülayim; insan var merdiven gibi eğri, taş gibi ḳatı. **388/30**
13681. İnsan var münafıḳ, insan var muvafıḳ. **388/31**
13682. İnsan var, parasıyla; insan var, parasız masḳara olur. **388/15**
13683. İnsan var ümmi, insan var cahil. **388/32**
13684. İnsan var yaḫşi, insan var yaman. **388/36**
13685. İnsan var yalan söyler, insan var gerçek söyler. **388/35**
13686. İnsan; vara, yoğa razı olmaḳ gerek. **388/16**
13687. İnsan; varı "Var!", yoḳu "Yoḳ!" dėmeli; amma herkes diyemez. **389/07**
13688. İnsan, varı yoḳ ėder; amma yoḳu var ėdemez, yoḳu var ėden ancaḳ Ḳadîr, Ḳayyûm olan Allah'tır. **389/03**
13689. İnsan; varlığa da gelir, darlığa da gelir. **388/39**
13690. İnsan, varlığına (gınasına) itimatla vezâif-i insanîsini terk ve ihmal ėtmemek gerektir. **388/38**
13691. İnsan, varlığında tanıdığını yoḳluğunda da tanımaḳ gerek; zira asalet, insaniyet bundadır. **389/05**
13692. İnsan; varlıḳ da görür, yoḳluḳ da görür; onuŋ için insan, her hâlde ḳanaat üzere yaşamaḳ gerektir. **389/04**
13693. İnsan; varlıḳ da görür, yoḳluḳ da görür; varlıḳta saḫavet ve semahatle, yoḳluḳta ḳanaat ve sabırla yaşamaḳ gerektir. **388/06**
13694. İnsan; vatan için yaşar, vatan için ölür (fevt, mevt olur). **389/24**
13695. İnsan, vatanını arzular (sever). **389/31**
13696. İnsan, vatanınıŋ hem gülü hem bülbülüdür. **389/21**
13697. İnsan, vatanınıŋ hem ḳuzusu hem arslanıdır. **389/30**
13698. İnsan, vatansız yaşayamaz; vatansız insan, insan olmaz. **389/25**
13699. İnsan ve hayvan; baḳmaḳla, talim ve terbiye ėtmekle işe yarar; aksi hâlde her ikisi de faydasız olur. **349/02**
13700. İnsan ve hayvan, hep tabiatıyla yaşar. **349/01**
13701. İnsan ve hayvan; öçüktürseŋ arsız olur, acıḳtırsaŋ ḫırsız olur. **366/02**
13702. İnsan, vehim ile doğru iş göremez. **389/26**
13703. İnsan, vehim ve ḫayal ile haḳiḳati keşfėdemez; ancaḳ ilim, irfan ve kemal ile keşfėdebilir. **374/23**
13704. İnsan vücudu sağ olunca her şey vücut bulur. **389/13**
13705. İnsan, vücudu sağlam olmazsa hiçbir şeyden fayda göremez. **389/12**
13706. İnsan; vücuduyla ḳaimdir, ilmiyle daimdir. **389/10**
13707. İnsan; ya delidir ya velidir, bu ikisinden ḫali değildir. **391/26**
13708. İnsan, ya ḳorḳtuğuna ya yorduğuna uğrar. **391/30**
13709. İnsan, yalan söylemeli; amma zaruret hissėderse; zira zarurette teyemmüm caizdir. **392/17**
13710. İnsan, yalan söylerse iki dünyada da yüzü ḳaradır. **392/23**
13711. İnsan, yalan sözden dilini saḳınmaḳ gerek. **392/18**
13712. İnsan, yalan yere yemin ėtmemek gerek. **392/26**
13713. İnsan, yalŋız aḳıl ile iş göremez; meğer ilim ve hüner, fikir ve talih ile feraset ve izan sahibi ola. **371/30**
13714. İnsan; yalŋız almağı değil, vėrmeği de bilmek gerek. **392/21**
13715. İnsan; yalŋız görmeğe değil, göstermeğe de layıḳtır. **392/24**
13716. İnsan; yalŋız varlıḳ gününüŋ dostu olmalı değil, yoḳluḳ gününüŋ de dostu olmaḳ gerek. **392/25**
13717. İnsan; yalŋız yėmeği değil, yėdirmeği de bilmek gerek. **392/33**
13718. İnsan; yalŋız yėmeği değil, yėdirmeği de bilmeli. **392/22**
13719. İnsan, yalvarmaḳ ile maḳsuduna nail olur. **392/20**
13720. İnsan, yaman ile yaḫşiyi ayırt ėtmek gerek. **392/27**
13721. İnsan, yaman ile yalandan saḳınmaḳ gerek. **392/28**
13722. İnsan; yaŋıla yaŋıla âlim, aŋıla aŋıla dost olur. **392/16**
13723. İnsan, yaŋıla yaŋıla âlim olur. **392/15**
13724. İnsan, yaŋıla yaŋıla (yaŋlışa yaŋlışa) molla olur. **393/35**
13725. İnsan, yaŋılır. **392/14**
13726. İnsan, yaŋılmaḳla âlim olur. **392/11**
13727. İnsan, yaŋılmaḳla; dost, aŋılmaḳla… **392/06**
13728. İnsan, yaŋlışını düzelte düzelte molla olur. **342/ek3/10**
13729. İnsan; yâr da bulur, yoldaş da bulur. **392/10**
13730. İnsan; yâr, yoldaş ister. **392/03**
13731. İnsan, Yaradan Allah'ı düşünür, ḫavf ėder. **392/02**
13732. İnsan, Yaradan'a yalvarmaḳ gerek. **392/19**
13733. İnsan; yâri, ağyarı farḳ ėtmek gerek. **392/07**
13734. İnsan; yâri yâr, ağyarı ağyar bilmek gerek. **392/09**
13735. İnsan, yârini ağyarına zemmėtmemek gerek. **392/08**

13736. İnsan; yârini, yoldaşını bilmek gerek; zira yâr, yoldaş doğru ve sadıḳ olursa o yoldaşlıḳ selametledir, aks-i hâl melametledir. **391/28**
13737. İnsan; yârsiz, ağyarsız olmaz. **392/04**
13738. İnsan; yaşamaḳ için çalışmağa, çalışmaḳ için yėmeğe mecburdur. **392/12**
13739. İnsan; yaşamaḳ için çalışmağa, çalışmaḳ için yėmeğe muhtaçtır. **392/30**
13740. İnsan, yaşamaḳ için yėmeğe muhtaçtır. **392/32**
13741. İnsan, yaşlığında (sabâvetinde); ağaç, dalında -yaş iken- eğrilir, doğrulur. **393/11**
13742. İnsan, yedisinde -yedi yaşında- ne ise yetmişinde de odur. **393/09**
13743. İnsan; yėmek için yaşamalı değil, yaşamaḳ için yėmelidir. **392/31**
13744. İnsan, yėmek yėdiği yere düşman gözüyle baḳmaz. **392/34**
13745. İnsan, yer altına girse gerek. **393/05**
13746. İnsan; yer ḳarnından çıḳmamıştır, insan ḳarnından çıḳmıştır; amma yine yer ḳarnına girse gerektir. **393/03**
13747. İnsan, yerine göre hareket ėder. **393/06**
13748. İnsan; yerini yurdunu pek sever, gurbet elinde hasretliğini çeker. **393/02**
13749. İnsan; yirmi dört saatiŋ altısını uyḳuya, altısını ibadete, altısını iş görmeğe, altısını rahat ėtmeğe sarf ėtmelidir; çünkü uyḳu, bedeniŋ yorgunluğunu alır; ibadet, aḫireti ḳazandırır; iş işlemek, aç ḳalmamaḳ içindir; rahat ėtmek, fikir ve ḳalbiŋ yorgunluğunu defėder. **392/13**
13750. İnsan, yoḳ yere yemin ėtmemek gerek; zira bilâ-teklif yemin haramdır (yani vebaldir). **393/28**
13751. İnsan yoḳluğunda "insan" dėmişler. **393/22**
13752. İnsan yoḳluğunda keçiye "Abdurrahman Çelebi" dėrler. **393/23**
13753. İnsan; yoḳluğunda sınanmaz (deŋenmez), varlığında sınanır. **393/25**
13754. İnsan, yorganına göre ayaḳ uzatmaḳ gerek. **393/07**
13755. İnsan, yürekli olmaḳ gerek. **393/08**
13756. İnsan yürür, dağ yürümez; su aḳar, taş erimez. **393/12**
13757. İnsan; yürüye yürüye seyyah, yaŋlışa yaŋlışa mellâh olur. **342/ek3/11**
13758. İnsan, yüz aḳlığı ėtmeyince mükâfat göremez. **393/17**
13759. İnsan; yüz yüze, göz göze gelse gerektir. **393/18**
13760. İnsan yüzlü (suratlı) bir şeytandır. **393/13**
13761. İnsan, yüzünden tanılır. **393/20**
13762. İnsan, zahmet çekmeyince rahmete ėremez. **360/25**
13763. İnsan, zahmet çekmeyince rahmete ėrmez. **358/25**
13764. İnsan, zahmet çekmeyince rahmetiŋ ḳadrini çoḳtan çoḳ taḳdir ėdemez. **360/26**
13765. İnsan; zahmet de çeker, rahmet de görür. **360/28**
13766. İnsan, zahmete ḳatlanırsa rahmete ėrer. **360/29**
13767. İnsan, zalimden sakınmaḳ gerek. **369/03**
13768. – İnsan, zaman-ı iptilada ne ile mütelezziz olabilir? – Belasına sebep olanlarıŋ belaya uğradıḳlarını ḫaber almaḳla (görmekle)… **361/04**
13769. İnsan, zan ile şehadet ėdemez. **369/10**
13770. İnsan; zandan ziyade yaḳinden, yaḳinden ziyade haḳiḳatten bahsėtmek gerek. **369/08**
13771. İnsan; zarar da görür, kâr da. **366/21**
13772. İnsan, zarar görmeyince kâr ėtmez. **366/22**
13773. İnsan; zarar, zaruret görmezse elindekiniŋ ḳadir ve ḳıymetini bilmez. **366/26**
13774. İnsan; zarar, ziyan her ne ise kendisi bilmek gerek. **366/23**
13775. İnsan, zaruret çekmeyince elindekiniŋ ḳadrini bilmez. **366/24**
13776. İnsan; zaruret de çeker, refahiyet de görür. **366/27**
13777. İnsan, zarurette tecrübe olunur. **366/25**
13778. İnsan, zayi (-i ḳuvvet) olur; amma insanıŋ haḳḳı zayi olmaz. **342/ek4/26**
13779. İnsan; zenginleştikçe "Yoḳum." dėr, "Toḳum." dėmez. **361/06**
13780. İnsan; zikri, fikri ḫayra alıştırmaḳ gerek. **357/28**
13781. İnsan, zinadan saḳınmaḳ gerek. **361/05**
13782. İnsan; ziyade yėmekten, ziyade söylemekten saḳınmaḳ gerek. **361/16**
13783. İnsan; ziyan da ėder, kâr da ėder; ancaḳ idare bilmek şarttır. **361/09**
13784. İnsan; ziyana esef ėtmemeli, kâra da pek sevinmemeli; zira mizan-ı ticaret kefesiniŋ birisi kârı, birisi zararı gösterir, diḳḳat ėtmek gerek. **361/13**
13785. İnsan; ziyana ziyan, kâra kâr gözüyle baḳmaḳ gerek; zira âlem-i ticarette mizan bir, kefe-yi mizan iki. **361/12**
13786. İnsan, ziyanı düşünürse kârı görür. **361/08**
13787. İnsan, ziyankâr olmamaḳ gerek. **361/07**
13788. İnsan; zora da gelir, ḳolaya da. **361/02**
13789. İnsan, zulüm ile haḳiḳati ispat ėdemez. **369/04**
13790. İnsan, zulüm ile muameleden pek hazer ėtmek gerek. **369/07**
13791. İnsan; zulüm ile şeref bulamaz, adalet ile bulur. **369/05**
13792. İnsan, zulüm ile zebunküşlük ėtmemek gerek. **369/06**
13793. İnsana âdetini terk ėttirmek müşküldür. **369/23**
13794. İnsana adı insan vėrir, şanı şöhreti zaman vėrir; aşını, yaşını Yaradan, Ḫüda vėrir. **332/04**
13795. İnsana ahsen tariḳ ḳanaattir, doğruluḳtur. **331/06**
13796. İnsana ana baba gibi yâr olmaz. **340/18**
13797. İnsana başta -evvela- baş gereği terbiyedir; soŋra, talim ve tahsil-i hüner ve marifettir. **344/42**
13798. İnsana bela gelirse kendi dilinden gelir. **386/25**
13799. İnsana bir aḳıl ve ilim, bir emel, bir temel gerek; lisana bir temel, üç emel gerek, binaya da bunlarıŋ hepsi gerek. **381/01**
13800. İnsana bir din, bir iman gerek; her dine bir ḫizmet, her imana bir vicdan, bir itiḳat gerek;

her itiḳada, itimatla (aşḳ ve muhabbetle) ḫizmet gerek. **342/ek3/04**

13801. İnsana bir iman bir itiḳat gerek, iman ve itiḳada itimatla ḫizmet gerek. **339/15**
13802. İnsana bir iman, bir itiḳat gerek; nefse itimatla say ve amel gerek. **344/06**
13803. İnsana bir mekân gerek, bir iman gerek. **384/20**
13804. İnsana bir ölmek, bir de kendini bilmek güçtür. **380/19**
13805. İnsana bir ölmek güç, bir bilmek güç. **342/27**
13806. İnsana, çalışmaḳ borçtur. **353/03**
13807. İnsana dayanma (istinat ėtme) ölür, duvara (paraya, mala, menâle) dayanma yıḳılır; ancaḳ Yaradan Allah'a istinat eyle ki Baḳi, Ḳadim, Hâkim-i mutlaḳ O'dur. **368/22**
13808. İnsana diḳḳatli diḳḳatli iş gördüren; tatlı dil, güler yüzdür. **355/26**
13809. İnsana döven yarar, deveye diken. **356/22**
13810. İnsana döven yarar, deveye diken yarar. **340/01**
13811. İnsana dünyayı dört dolaştıran, maişettir. **356/18**
13812. İnsana eŋ acı gelen şey iftiradır. **337/26**
13813. İnsana eŋ ziyade acı tesir ėden şey açlıḳ ile ḳuru isnattır (iftiradır). **337/24**
13814. İnsana eziyet haramdır. **332/22**
13815. İnsana fikir gerek, şükür gerek; efkârı, şükrü olmayan insan, insan olamaz. **373/32**
13816. İnsana gâh olur ziyan da aḳıl öğretir, gâh olur zaman da aḳıl öğretir, gâh daḫi olur para (aḳçe) da aḳıl öğretir. **361/14**
13817. İnsana gazap gelirse aḳıl gider. **373/21**
13818. İnsana güvenme, ölür; duvara dayanma, yıḳılır. **380/18**
13819. İnsana, haddini bilmek de şarttır. **348/09**
13820. İnsana ḫatasını bilmek de irfan sayılır, gaflet ise isyan sayılır, isyan ise küfran-ı nimet dėmektir. **351/06**
13821. İnsana her vaḳit devlet ḳuşu ḳonmaz. **390/34**
13822. İnsana huzur ve rahatlıḳ, ḳanaat ile gani ḳalpten gelir; hırs ve tamahtan ve hiss-i hasetlikten ve mâsivâdan ḳaçınmaḳ ile hasıl olur. **358/19**
13823. İnsana hüner gerek, hayvana semer, semere kemer (ḳolan) gerek. **391/15**
13824. İnsana, hürriyet; terbiye-yi şaḫsiye, terbiye-yi fikriye ve aḳliye ve ilmiyeden soŋra vėrilmek gerektir. **354/02**
13825. İnsana hürriyet-i şaḫsiye lazımsa hürriyet-i fikriye de elzemdir. **354/01**
13826. İnsana, ihtiyat ikinci bir tabiat olmaḳ gerektir. **331/08**
13827. İnsana ilham-ı İlahî varit olur. **339/01**
13828. İnsana ilim ile irfan, aḳıl ile izan gerek. **372/05**
13829. İnsana imam da gerek, iman da gerek. **339/19**
13830. İnsana imam her daim gerek. **339/18**
13831. İnsana, insaf gerek. **341/22**
13832. İnsana, insaf gerek; her baltaya bir sap gerek. **341/24**
13833. İnsana, insanlıḳ yaraşır. **341/20**
13834. İnsana irfan gerek, irfana izan gerek. **370/13**
13835. İnsana izzetüikram ėderler, irfanı için. **370/17**
13836. İnsana kederden fayda gelmez, keder ėtmekle iş bitmez. **377/13**
13837. İnsana kendi eli, kendi emeğiyle ḳazandığı şey; pek tatlı gelir. **378/10**
13838. İnsana "Lâ!" dėdirmezler. **381/09**
13839. İnsana mal da, can da vėrici ancaḳ Allah'tır; lakin çalışmaḳ şarttır. **381/22**
13840. İnsana mal vėrecek Gani Mevla'dır; ancaḳ talep (çalışmaḳ) şarttır. **381/19**
13841. İnsana marifet ḳadar maharet de gerek. **383/25**
13842. İnsana, mertlik yaraşır. **382/30**
13843. İnsana; mükâfat, gayret ḳamçısıdır; mücazat, ibret ḳamçısıdır. **384/26**
13844. İnsana ne olursa kendinden olur. **386/24**
13845. İnsana para aḳıl öğretir. **346/09**
13846. İnsana paranıŋ (aḳçeniŋ) çoḳluğu da düşmandır, yoḳluğu da düşmandır. **360/31**
13847. İnsana rahatlıḳ, ḳanaat ile râiḳ ve rahîḳ ḳalp ve tabiattan gelir. **358/20**
13848. İnsana rahmet oḳurlar merhamet ėtmiş ise. **358/24**
13849. İnsana, ribâ da riya da haramdır. **358/08**
13850. İnsana, riya da ribâ da haramdır. **360/16**
13851. İnsana, rüşvet haramdır. **359/07**
13852. İnsana sanat gerek, sanata ḫizmet ėtmek gerek. **366/05**
13853. İnsana, şair olmaḳ için ilim ve edep ile terbiye ve fikir lazım; tabiatında tabiat-ı şiiriye lazım. **363/29**
13854. İnsana şan vėren muavenettir. **363/21**
13855. İnsana, tazîr dayaḳtan ḳatı gelir. **346/22**
13856. İnsana, tevekkül gerek; her işine tevekkül ile tevessül gerek. **346/25**
13857. İnsana vücut sağlığı gerek; zira vücut sağlığı hem baylıḳ hem beyliktir. **389/11**
13858. İnsana yardımcı ancaḳ Yaradan Allah'tır. **392/05**
13859. İnsana zarar (ceza) gelecekse din ve aḫlaḳ vasıtasıyla gelsin; tek dinsizlik, aḫlaḳsızlıḳ vasıtasıyla gelmesin. **366/20**
13860. İnsana ziyade mal zarar getirmez; ḳullanmağı, muhafazasını bilmek gerek. **361/15**
13861. İnsana zorla güzellik olmaz. **361/03**
13862. İnsanca oturup ḳalḳmalı. **329/27**
13863. İnsanda aḫlaḳıŋ bozulması, din ve itiḳadıŋ ya bozulmasına ya adem-i vücuduna delalet ėder. **335/15**
13864. İnsanda aḳıl ile fikir, feraset ile vicdan beraber bulunursa o insan amelinde çoḳ ḫata ėtmez. **371/27**
13865. İnsanda doḳuz türlü delilik vardır. **391/27**
13866. İnsanda eŋ müessir iki türlü hâl vardır: birisi hüsn-i aḫlaḳ, diğeri su-yi aḫlaḳtır. **339/02**
13867. İnsanda güler yüz, tatlı dil maḳbuldür. **380/10**
13868. İnsanda haḳâyıḳ-ı eşyayı idrak ėden ḳuvvet; aḳıldır ve vicdandır. **349/38**
13869. İnsanda her şeyden müteessir olan, dimağdır. **387/21**
13870. İnsanda hürriyet, doğarken beraber doğar; faḳat ne olursa soŋradan olur. **349/20**

13871. İnsanda (insanıŋ her hâl ve hareketinde) doğruluķ olmayınca (o insana) emniyet, itimat olunmaz. **368/08**
13872. İnsanda kemal olmazsa onu kem aķçe gibi ele, dile almazlar. **378/12**
13873. İnsanda meziyet ve ḫaslet; ķalıpla (ķıyafetle) değil, ķalb-i saf ve vicdan ve ḫulus ve sadaķatle ve fazâil-i aḫlaķ ve terbiye-yi ilim ve irfanladır. **366/06**
13874. İnsanda on taḫta (tabiî hasseler, ķuvâ-yı hasse) vardır; bunlardan biri eksik olsa o insana "taḫtası eksik (noķsan)" dėrler. **352/01**
13875. İnsanda talih olmalı. **368/21**
13876. İnsandan insan olması, iki insanıŋ bir arada yaşamasıyla olur. **357/31**
13877. İnsandan ve hayvandan öŋce soy ve ḫuy ararlar. **366/15**
13878. İnsanı acıķtırsaŋ ḫırsız olur, öçüktürseŋ -teşviķ ve tesvîķ eylemek- (şımartsaŋ) arsız olur. **394/01**
13879. İnsanı acıķtırsaŋ ya arsız olur ya ḫırsız olur, öçüktürseŋ arsız ve yüzsüz olur; iti üstletsen insana saldırır, acıķtırsaŋ ķudurur, herkese dalaşır. **388/10**
13880. İnsanı acındırsaŋ (acı, kötü sözle) arsız olur, acıķdırsaŋ ḫırsız (yaramaz) olur, öçüktürseŋ -fesat sözle öğütleseŋ- yüzsüz, hayâsız olur. **387/33**
13881. İnsanı analar doğurur, vatan besler, büyütür; onuŋ için insan vatanı sever, vatan uğrunda ölür. **389/28**
13882. İnsanı (arabayı) ummadığı taş devirir. **342/43**
13883. İnsanı aş yaşatmaz, iş (ilim, sanat, hüner, marifet) yaşatır. **342/ek1/07**
13884. İnsanı ayartan kötü arķadaşıdır. **330/09**
13885. İnsanı azdıran fena arķadaşıdır. **329/20**
13886. İnsanı baķan (idare ėden), ululardır (büyüklerdir); büyükleri tutan, küçüklerdir (evlatlar, gençlerdir); dünyayı idare ėden, ölüler yani ölenleriŋ kendi izleri, eserleridir. **370/01**
13887. İnsanı başta arķadaşından sorarlar, soŋra ķomşusundan. **344/33**
13888. İnsanı baştan çıķaran, ḫayırsız arķadaşıdır. **344/32**
13889. İnsanı esir ėden tamah ile nefistir. **333/25**
13890. İnsanı gam yıķar, duvarı nem yıķar. **373/30**
13891. İnsanı gül ėdip başına taķarlar insan ise, sinek gibi defėderler muzır maḫluķ ise. **378/09**
13892. İnsanı güzel ėden, güzel gösteren ḫassalardan bir ḫassa da edep ve terbiyedir. **393/31**
13893. İnsanı hükemâ dört ķısma taķsim ėtmiştir: Ķısm-ı evvel, âķil-i müşavir; ķısm-ı sani, âķil-i gayr-i müşavir; ķısm-ı salis, gafil-i müşavir; ķısm-ı rabi', gafil-i gayr-i müşavir olup ķısm-ı evvel, insan-ı kâmil; ķısm-ı sani ile ķısm-ı salis, insan-ı naķıs; ķısm-ı rabi', hiç maķulesi addolunur. **349/14**
13894. İnsanı insan ėden; aķıl ile izanı, ciddi talim ve terbiyesi, ilim ve irfanıyla hüsn-i aḫlaķıdır. **370/04**
13895. İnsanı insan ėden hüsn-i aḫlaķtır. **331/24**
13896. İnsanı insan ėden, insan gösteren ḫasâil-i cemilelerden başlıcaları vaķtiyle alınan terbiye, tecrübe; vaķtiyle iktisap olunan ilim, hilm, tevazu, hüsn-i aḫlaķ, sadaķat, doğruluķ, merhamet, insaniyet, şefķat, şefaat, … ila aḫirihi ḫasâil ve fazâil-i insaniyelerdir. **336/33**
13897. İnsanı insan ėden, lisan ile insandır; lisanı lisan ėden de insan ile lisandır. **338/20**
13898. İnsanı insan ėden, oŋa insan dėdirten; ilm-i mükteseb, irfanı ve kendi başıdır. **363/35**
13899. İnsanı insan ėden şey, fikirdir; insanı ıslah ėden şey, şükürdür. **393/21**
13900. İnsanı insan tanır. **330/35**
13901. İnsanı insanlar baştan çıķardıķları gibi, insanı insanlar ve zaman molla ėder. **372/36**
13902. İnsanı, insanları mahiyet-i haķiķiyeyi bihaķķın ve tetķiķ ve tetebbudan ve bitarafane muhakeme-yi fikriye ile hükm-i layığı vėrmekten menėden şey ve esbabıŋ başlıcası; hiss-i haset, buğz-i adavet ve eser-i gurur ve taassuptan mütevellit gaflet marazıdır, ki haķ ve adaleti taķdirden, sevap ve haķiķati dürüst aŋlayıp doğru söylemekten zühul ėttirir ve mahrum ķılar. **382/09**
13903. İnsanı itiyadından vazgeçirmek zordur. **334/14**
13904. İnsanı iyiliğe sevķ ėden; dirayet değil, vicdanî hissiyattır. **343/19**
13905. İnsan-ı kâmil, ahdinde vefa ėdendir. **373/06**
13906. İnsan-ı kâmil, ehl-i zahiriŋ birtaķım ağrazât ve maķalât-ı nâ-muhiķķasına hiçbir vaķit havale-yi sem'-i itibar ėtmez. **377/25**
13907. İnsan-ı kâmil, ehl-i zahiriŋ istiķbaliniŋ pek vaḫim olduğunu müşahede ėder. **377/26**
13908. İnsan-ı kâmil, kimseyi istiḫfaf ėtmez; zira başķasını istiḫfaf ėden, kendisini istiḫfaf ėtmiş olur. **377/22**
13909. İnsan-ı kâmil; nefsine hâkim, vicdanına muti olandır. **377/18**
13910. İnsan-ı kâmil odur, ki bu ķubbede bir ḫoş seda bıraķa. **378/07**
13911. İnsan-ı kâmil olmağa ilim ile irfan, aķıl ile izan gerek. **377/20**
13912. İnsan-ı kâmil olmağa irfan gerek, izan gerek. **377/19**
13913. İnsan-ı kâmil olmağa lazım olan irfan imiş. **377/21**
13914. İnsan-ı kâmil oŋa dėrler, ki nefsini zapta ķâdir ola. **377/23**
13915. İnsan-ı kâmiliŋ damen-i himmetini muhkem tut, ki seni hiyel-i şeytaniyeden taḫlis ėtsin. **377/27**
13916. İnsan-ı kâmiliŋ lisanıhâliyle zeban-ı ķali müttehittir. **377/28**
13917. İnsan-ı kâmiliŋ mesleğine muarız bulunanlar için fevz ve necat yoķtur. **377/24**
13918. İnsan-ı kâmiliŋ ve haķîķî insanıŋ hamiyeti, sadaķati ve şecaati; fetâneti ve rezâneti para ve pul ile satın alınamaz. **349/35**

13919. İnsanı ḳılıç öldürmez, insanıŋ başı yazısı ne ise o olur. **376/14**
13920. İnsanı ḳılıç öldürmez, ḳaderi (muḳadderi) öldürür. **376/30**
13921. İnsanı ḳısmet çeker. **375/21**
13922. İnsanı kötü yola girdiren şey, işsizlik ile aşsızlıḳtır (açlıḳtır). **378/54**
13923. İnsanı leyte leal ile oyalayıp durmaḳtansa doğrusunu söyle vesselam! **381/06**
13924. İnsanı melek, cihanı cennet sanma. **384/27**
13925. İnsanı mesut ėdecek ve rahat ėttirecek şey; "yutum" değil, "tutum"dur. **358/14**
13926. İnsanı meyus ėtmemek gerek. **382/10**
13927. İnsanı (munis) insan ėden şey (esbap), ilim ve fazâil-i aḫlaḳ ile muttasıf ve ḫaluḳ olmaḳ ve varlıḳta (toḳluḳta) israftan içtinap ile mevcuda ḳanaattır; insanı hayvan (ve vahşi) ėden şey, yoḳluḳta aḫlaḳ-ı seyyieye iptila ve adem-i sabırla ḳanaatsizliktir. **351/31**
13928. İnsanı mükedder ėtmemeğe gayert ėtmek gerek. **384/23**
13929. İnsanı sefahate, fesada, ifsada sevḳ ėden şey, kendi nefs-i emmâresidir; tehzib-i aḫlaḳ ve intibaha davet ėden de ancaḳ vicdanıdır. **362/08**
13930. İnsanı sevdiren, mahbub-i ḳulûb insan ėden ḫassa-yı beşeriye edeptir. **393/30**
13931. İnsanı sual cevap ėtmeden asmazlar. **359/17**
13932. İnsanı suya götürüp susuz getirenler de bulunur. **365/10**
13933. İnsanı tanıtan, tutan bir dil, bir dindir. **368/24**
13934. "İnsanım!" diyen gurulanmaz; zira gurur şeytan sıfatıdır. **387/31**
13935. "İnsanım!" diyen, insanlığa ḫizmet ėtmek gerek. **393/27**
13936. "İnsanım!" diyen, vicdanınıŋ hükmünden ḫarice çıḳmamaḳ gerektir; zira insanıŋ ḳalbinde hâkim-i manevî vicdanıdır, ki mesuliyet-i maneviye ile mahkûm olmaya. **393/26**
13937. İnsanıŋ açgöz, haris olanı; hazmėdemeyeceği loḳmayı ağzına alanı, yutmaḳ isteyenidir. **351/32**
13938. İnsanıŋ adı çıḳmaḳtan ise canı çıḳmaḳ yeğdir. **329/05**
13939. İnsanıŋ adı -kötü adı- çıḳmadan canı çıḳması ḫayırlıdır. **329/29**
13940. İnsanıŋ afat sözü kendi başına bela getirir. **334/29**
13941. İnsanıŋ afifi, suyuŋ ḫafifi sevilir. **371/12**
13942. İnsanıŋ ağniyasından zarar gelmez. **334/23**
13943. İnsanıŋ ahd ü peymanı birdir. **373/05**
13944. İnsanıŋ ahdinde ḫilaf ėdenine insan dėnmez. **373/04**
13945. İnsanıŋ aḫlaḳsızıyla yâr, yoldaş olmamaḳ gerek. **331/21**
13946. İnsanıŋ ahmağı; âlemi zem, kendini methėdenidir. **329/04**
13947. İnsanıŋ ahmağı, methe aldananıdır. **329/07**
13948. İnsanıŋ aḳlı dümen, fikri yelken gerektir. **371/22**
13949. İnsanıŋ aḳlı, mucib-i şerefidir. **371/21**
13950. İnsanıŋ alacası içinde, hayvanıŋ alacası dışında olur. **338/12**
13951. İnsanıŋ alacası içinde olur, hayvanıŋ alacası dışında… **329/33**
13952. İnsanıŋ amiri, hâkimi vicdanıdır. **339/04**
13953. İnsanıŋ arifine tarif gerekmez. **370/15**
13954. İnsanıŋ arḳadaşı, kendisiniŋ cep aynası sayılır. **333/01**
13955. İnsanıŋ asaletine miyar, varlıḳ ile yoḳluḳ -yoḳsulluḳ- hâllerine ḳarşı muḳabelesinde belli olur. **342/ek4/33**
13956. İnsanıŋ asil olanından zarar gelmez; meğerki ḳanı bozuḳ olmasın. **333/30**
13957. İnsanıŋ (askeriŋ) vazifesi dün ne idiyse bugün de odur, yarın da odur. **390/07**
13958. İnsanıŋ aslı; bir avuç toprak, bir iki damla sudur. **384/21**
13959. İnsanıŋ aslı bir avuç topraḳtır, ki insan yine aslına rücu ėtse gerektir. **333/34**
13960. İnsanıŋ aşağısı münafıḳ, hayvanıŋ aşağısı burnu sivri ve canpûk(?) (ḫınzır) domuzdur. **333/24**
13961. İnsanıŋ aşına, işine ḳarışmamaḳ gerek. **333/23**
13962. İnsanıŋ ayarı; bir bilmek, bir bilmemek, bir baylıḳ -zenginlik-, bir gedaylıḳ, bir yeŋi evlenmek, bir yeŋi gün (terfi-yi mansıp) görmektir. **342/ek4/32**
13963. İnsanıŋ ayıbını yüzüne yüzlemek, insanlıḳ şanından değildir. **373/10**
13964. İnsanıŋ ayine-yi amali; dişinde değil, işindedir. **342/ek3/01**
13965. İnsanıŋ aynası, ef'âlidir. **330/08**
13966. İnsanıŋ aynası iştir, lafa baḳılmaz. **330/06**
13967. İnsanıŋ aynası, kendi amalidir. **330/07**
13968. İnsanıŋ ayyaşından fayda umulmaz. **373/09**
13969. İnsanıŋ baş ḫatası; nefis, hevâ ve hevese uyaraḳ huzûzât ve lezâiz-i nefsaniyesi peşinden ḳoşmasıdır. **347/06**
13970. İnsanıŋ başı, şeriata bağlıdır. **363/34**
13971. İnsanıŋ başı ve yaşı beraber büyüdükçe özü sözü (aḳlı fikri) ve aḫlaḳı da beraber büyür, öser. **345/06**
13972. İnsanıŋ başına gelen bela, hep kendi dilindendir. **344/35**
13973. İnsanıŋ (bazen sıçanıŋ) sevmediği ot burnunda bitermiş. **359/01**
13974. İnsanıŋ bihaḳḳın insan-ı kâmil olması için pek çoḳ çalışması ve pek çoḳ şey bilmesi lâ-büd ve lazımdır. **342/ek4/09**
13975. İnsanıŋ bildiği şey -ağzından çıḳan söz-, ağzı üstündeki tüy ḳadar ise bilmediği şey de başındaki tüy ḳadardır. **344/24**
13976. İnsanıŋ bilmediği, bildiğinden çoḳtur. **345/23**
13977. İnsanıŋ binası, anasır-ı erbaadan mürekkeptir. **344/31**
13978. İnsanıŋ binası sudur. **344/30**
13979. İnsanıŋ (bir milletiŋ) ölümü (eceli, mahv ve munḳarız olması) aḫlaḳsızlıḳtan, atıŋ ölümü (eceli) arpasızlıḳtandır (baḳımsızlıḳtandır). **330/20**

13980. İnsanıŋ bir piri, şeytanı vardır; bir dini, imanı vardır. **346/07**
13981. İnsanıŋ boğazı doḳuz boğumdur, boşboğazlıḳ ėtmemek gerektir. **345/18**
13982. İnsanıŋ boşboğazından insanlıḳ gelmez. **345/20**
13983. İnsanıŋ canı acıyınca gözü görmez. **347/21**
13984. İnsanıŋ canı azizdir, nefsi zelil. **347/15**
13985. İnsanıŋ canı cennet ister; amma günahı ḳoyuvėrse. **347/24**
13986. İnsanıŋ canı çıḳmayınca ḫuyu çıḳmaz. **347/34**
13987. İnsanıŋ canı emanettir, emanete ḫıyanetlik olmaz. **347/23**
13988. İnsanıŋ canı tatlıdır. **347/16**
13989. İnsanıŋ cibiliyetinde kendini, kendi ḳavmini methėtmek, ėttirmek ḫassaları vardır. **347/35**
13990. İnsanıŋ cûd ve seḫâsına riya ḳarışırsa fevâid-i maneviyesi mefḳûddur. **347/25**
13991. İnsanıŋ çalışması da bir nevi ibadettir. **353/04**
13992. İnsanıŋ çardaḳta oturanı ile çergede oturanı elbette bir değil. **352/24**
13993. İnsanıŋ çaresizlerine insaniyet ėtmek gerek. **352/20**
13994. İnsanıŋ çektiği, hep kendi amelinıŋ cezasıdır. **347/36**
13995. İnsanıŋ çırpınması ya sevince ya kedere işarettir. **352/30**
13996. İnsanıŋ çirkin suretini güzel ḫuyu örter. **352/28**
13997. İnsanıŋ çoḳ bilirim diyeninden ḳorḳma. **353/20**
13998. İnsanıŋ çoḳ söyleyeni çoḳ yanılır. **353/17**
13999. İnsanıŋ çoḳ yaşayanı bilmez, çoḳ okuyup çoḳ gezeni bilir. **353/23**
14000. İnsanıŋ çoḳ yaşayanından sorma; çoḳ bilen, çoḳ gezeninden sor. **353/22**
14001. İnsanıŋ danışmadan biçtiği ḳaftanıŋ peşi gelmez. **354/16**
14002. İnsanıŋ dar vaḳti de olur, var vaḳtide olur. **354/09**
14003. İnsanıŋ dėdiği olmaz, Haḳḳ'ıŋ dėdiği olur. **356/24**
14004. İnsanıŋ denisi yanan ateşe beŋzer, ki ateşe emniyet olmaz. **354/33**
14005. İnsanıŋ denisinden dost olmaz. **354/30**
14006. İnsanıŋ denisinden vefa gelmez. **354/32**
14007. İnsanıŋ derdini Allah bilir. **354/23**
14008. İnsanıŋ derisi giyilmez, eti yėnilmez. **354/31**
14009. İnsanıŋ dertsizi olmaz. **354/27**
14010. İnsanıŋ dış yüzü, içyüzünüŋ aynasıdır. **368/25**
14011. İnsanıŋ dış yüzüyle içyüzü bir değil. **368/23**
14012. İnsanıŋ dili ateşten yaḳıcıdır. **357/13**
14013. İnsanıŋ dili baldan tatlı, zehirden acıdır. **357/10**
14014. İnsanıŋ dili hem tatlıdır hem acı. **357/09**
14015. İnsanıŋ dili, kalbiniŋ tercümanıdır; ḳalbi, vicdanınıŋ mihmanıdır, vicdan imanınıŋ mihmanıdır. **357/18**
14016. İnsanıŋ dili rahat dururşa başı da rahat durur. **357/08**
14017. İnsanıŋ diliyle açtığı yara, şifa bulmaz bir yaradır; hâlbuki oḳ yarası şifa bulur. **356/30**
14018. İnsanıŋ diliyle açtığı yarayı ḳılıç bile açamaz. **357/14**
14019. İnsanıŋ dini aḳlı ile müşerreftir. **357/03**
14020. İnsanıŋ dini aḳlıdır, aḳlı olmayanıŋ dini de olmaz. **356/23**
14021. İnsanıŋ doğduğu yer, Bağdat sayılır. **367/30**
14022. İnsanıŋ doğup büyüdüğü yer, şehri; yiyip içtiği yer, vatanı; öldüğü yer, lahdi sayılır. **367/34**
14023. İnsanıŋ dostla düşman, düşmanla dost olduğu zaman da olur; lakin dosta ihtiyaç, düşmana ihtiyat gerek. **355/05**
14024. İnsanıŋ dostu da olur, düşmanı da olur; ancaḳ dostluḳ batmanla, düşmanlıḳ misḳalle (kitmânla) olur. **355/01**
14025. İnsanıŋ dostu, delil-i aḳlıdır. **355/12**
14026. İnsanıŋ dostu, destgîr olanı… **342/ek4/30**
14027. İnsanıŋ dostu, düştüğü vaḳit ḳaldıranıdır. **355/14**
14028. İnsanıŋ dostu, ḳara gününde bulunanıdır. **355/13**
14029. İnsanıŋ dünyaya gelişi de bir, gidişi de bir. **356/06**
14030. İnsanıŋ edânîsiyle ülfet ėtmek; insan olana şan değil, şeyn olur. **332/05**
14031. İnsanıŋ ef'âli (amali), ayine-yi ruşenâsıdır. **335/12**
14032. İnsanıŋ elinden eŋ güzel iyilik, güzel geçinmek ve ḫoşça ülfet eylemektir. **338/17**
14033. İnsanıŋ elinden her şey gelir; ancaḳ arif ise. **338/16**
14034. İnsanıŋ eŋ alçağı ırz düşmanıdır. **338/03**
14035. İnsanıŋ eŋ aşağısı nankörlük ėdenidir. **337/32**
14036. İnsanıŋ eŋ baḫtiyarı rıza ile ḳanaat ėdenidir. **337/17**
14037. İnsanıŋ eŋ çoḳ ḫoşuna giden şey, sadme-yi dehrle düştüğü yerden insaniyeten ḳaldıranıŋ himmetidir. **342/ek1/06**
14038. İnsanıŋ eŋ ednası yalancı olanıdır. **338/07**
14039. İnsanıŋ eŋ faḳiri cahil olanıdır. **337/18**
14040. İnsanıŋ eŋ fena günü enfas-ı madûdesiniŋ munḳatı olduğu günüdür, ki muhibbânınıŋ kâffesi ondan müfârakat ėder. **337/23**
14041. İnsanıŋ eŋ fenası bühtan, iftira ėdenidir. **338/04**
14042. İnsanıŋ eŋ ḫaini vatan düşmanıdır. **338/05**
14043. İnsanıŋ eŋ haḳirini Allah bilir. **337/19**
14044. İnsanıŋ eŋ iyi dostu, düştüğü vaḳit ḳaldıranıdır. **342/ek4/30**
14045. İnsanıŋ eŋ iyi dostu, ḳara günde (yoḳsul günde) el uzatanıdır. **337/30**
14046. İnsanıŋ eŋ ḳavi düşmanı kendi nefsidir. **337/21**
14047. İnsanıŋ eŋ kötü düşmanı, kendi nefsidir (nefs-i emmâredir). **342/ek4/31**
14048. İnsanıŋ eŋ kötüsü fitnelik ėdenidir. **337/31**
14049. İnsanıŋ eŋ kötüsü, iyiliğe ḳarşı kötülük ėdeni; ėn iyisi, kötülüğe ḳarşı iyilik ėdenidir. **337/31**
14050. İnsanıŋ eŋ sadıḳ dostu, düştüğü yerden ḳaldıranıdır. **337/29**
14051. İnsanıŋ eŋ sevmediği burnunda biter. **337/25**
14052. İnsanıŋ eŋ yaḳın, haris düşmanı kendi nefsidir. **337/20**
14053. İnsanıŋ eŋ yaḳın, sadıḳ dostu kendi vicdanıdır. **337/22**

14054. İnsanıŋ eŋ yaramazı hasede ve fesada ḫizmet ėdenidir. **338/06**
14055. İnsanıŋ eŋ ziyade gücüne giden şey, yapmadığı kötülüğü yaptı diye iftiraya uğramasıdır. **342/ek1/04**
14056. İnsanıŋ eŋ ziyade ḫoşuna giden şey; âşıḳı ve muhtacı olduğu, eline geçiremediği bir şeyi iḫvan ve ehibbadan birisiniŋ bilâ-teklif vehleten ve hediyeten baḫş ve ihsan ėtmesidir. **342/ek1/05**
14057. İnsanıŋ er olanlarından zarar gelmez. **333/03**
14058. İnsanıŋ eseri ḳalır, hayvanıŋ semeri ḳalır. **330/17**
14059. İnsanıŋ eti yėnmez, derisi giyilmez; tatlı dilinden başḳa nesi var! **330/14**
14060. İnsanıŋ ezelden ėttiği ahd ü peymanı birdir. **333/04**
14061. İnsanıŋ faḳiri, ganisi; âlimi, cahili hep Allah'ıŋ ḳuludur; aḫir aḳıbeti de ancaḳ Allah bilir. **374/18**
14062. İnsanıŋ -faraza- bildiği şey ağzındaki veya ḳaşındaki tüy ḳadar ise bilmediği şey de bütün başındaki belki bütün bedenindeki tüy ḳadar çoḳ, hatta bütün kâinat ḳadar çoḳ büyüktür. **342/ek3/08**
14063. İnsanıŋ fazâil-i aḫlaḳiyesi fazâil-i ilmiyesiyle beraber tecelli ėderse müfittir, maḳbuldür. **352/22**
14064. İnsanıŋ fazilet ve semahati, iki türlü tecrübe olunur: Birinci hâl iḳtidarında, diğer hâl zaruretindedir. **373/24**
14065. İnsanıŋ fazileti; ḳalıbından değil, ḳalbinden bilinir. **374/14**
14066. İnsanıŋ fazileti; süsünden değil, sözünden aŋlaşılır. **374/13**
14067. İnsanıŋ fezâhat ve sefalete inhimakleri, hep iğvâ-yı nefsaniye inhimaklerinden tevellüt ėder. **374/17**
14068. İnsanıŋ fikri, ḳılavuzudur. **374/22**
14069. İnsanıŋ fikri ne ise zikri de odur. **374/35**
14070. İnsanıŋ fikri, şükrü çoḳ olmaḳ gerek. **374/34**
14071. İnsanıŋ fitnesi, fesadı; ḳâtilden de fenadır. **374/19**
14072. İnsanıŋ gazabına ḳarşı, sükût gerek. **373/19**
14073. İnsanıŋ gazabını, sükût yeŋer; hırs ve tamahını, ḳanaatle sabır ve şükür yeŋer.**373/18**
14074. İnsanıŋ geçirdiği ömür, bir daha ele girmez. **377/09**
14075. İnsanıŋ gıda-yı manevîsi, talim ve terbiyedir. **372/29**
14076. İnsanıŋ gırtlağı, hâl-i ihtizârda düşer. **345/21**
14077. İnsanıŋ gömleği kirlenmeyince (terlemeyince) yėdiği helal sayılmaz. **380/13**
14078. İnsanıŋ görmesi ile işitmesi bir değil. **379/18**
14079. İnsanıŋ göze görünür düşmanı, münafiḳ dostudur; göze görünmez düşmanı, şeytan nefsidir. **380/07**
14080. İnsanıŋ gözü doymazsa toprağ doyurur. **379/25**
14081. İnsanıŋ gözü, hâliniŋ (ḳalbiniŋ) aynasıdır. **379/23**
14082. İnsanıŋ gözü (isabet-i ayn), taşı çatlatır. **379/19**
14083. İnsanıŋ gözü, ḳalbiniŋ aynasıdır. **379/33**
14084. İnsanıŋ gözü (ḳarnı) doyar; faḳat nefsi doymaz, velev dünyayı yutsa (malik olsa) yine doymaz. **380/04**
14085. İnsanıŋ gözü toḳ olmaḳ hürriyettir, aç olmaḳ esarettir. **379/35**
14086. İnsanıŋ gözü yumulunca ḳadir ve ḳıymeti o vaḳit belli olur. **380/17**
14087. İnsanıŋ gözünü bir avuç toprağ doyurur. **379/24**
14088. İnsanıŋ gözünü (bir avuç) toprağ doyurur, böceğiŋ (keçiniŋ) gözünü yaprağ doyurur. **379/31**
14089. İnsanıŋ gözünü garaz perdesi bürürse haḳiḳati göremez. **379/34**
14090. İnsanıŋ gözünü toprağ doyurur. **379/29**
14091. İnsanıŋ gücüne gidecek sözü söylememeli. **379/15**
14092. İnsanıŋ güvendiğinden, beğendiği yeğdir. **380/20**
14093. İnsanıŋ güzelliği, dilinden belli olur. **379/27**
14094. İnsanıŋ güzelliği; hep surette değil, sîrette de vardır. **380/08**
14095. İnsanıŋ güzelliği; surette, sîrette tam olunca emsali bulunmaz güzeldir. **380/09**
14096. İnsanıŋ güzelliği yalŋız dilinden, hüner ve marifeti elinden değil; kendisiniŋ görünüşünden, işiniŋ gösterişinden de belli olur. **379/28**
14097. İnsanıŋ ḫaini ḫaindir. **350/19**
14098. İnsanıŋ hâkim-i manevîsi vicdanı. **348/05**
14099. İnsanıŋ haḳḳı, ne vaḳitte olsa haḳtır. **349/06**
14100. İnsanıŋ haḳlı sözü, yüzüniŋ aḳıdır. **349/18**
14101. İnsanıŋ, haḳsızlığı iḳrar ėtmesi de insanlıḳ sayılır. **349/24**
14102. İnsanıŋ hâli, sormadan aŋlaşılır. **348/29**
14103. İnsanıŋ hâli (tab'ı, ḫulḳu, ḫuyu) simasından bellidir. **363/02**
14104. İnsanıŋ hâline, insan merhamet ėtmek gerek. **348/27**
14105. İnsanıŋ (hâsidiŋ) gözü, taşı eritir. **379/30**
14106. İnsanıŋ ḫatası affolunur, iḳrar ėderse. **351/09**
14107. İnsanıŋ ḫatasını, Allah affėder de ḳul affėtmez olur mu! **351/12**
14108. İnsanıŋ ḫatırına ḫayır şey gelmesi, ilham-ı Rabbanîdir; şer şey gelmesi, iğfal-i şeytanîdir. **350/29**
14109. İnsanıŋ havas-ı müdafaa-yı maddî ve manevî (ḫaricî ve dâḫilî) aletleri on ikidir; bunlardan her biriniŋ noḳsanlığı, noḳsanlıḳtır; tamamiyeti, sahih ve sağlamlıḳ, emn, selamet ve asanlıḳtır. **373/01**
14110. İnsanıŋ ḫayal ile meşgul olacağına ḫizmetle meşgul olması yeğdir. **350/16**
14111. İnsanıŋ hayâsızı her kötülüğü yapar. **350/04**
14112. İnsanıŋ hayat-ı maddiyesi, hayat-ı beşeriyetiyle yaşamaḳtır; hayat-ı maneviyesi de hayat-ı aḫlaḳıdır. **348/35**
14113. İnsanıŋ hayatı sudur. **350/05**
14114. İnsanıŋ ḫayırlısı, nâs için menfaati çoḳ olanıdır. **352/11**

14115. İnsanıŋ ḫayrına (iyiliğine) ḳarşı şer yapan; ‘haḳiḳat insan olmayan -soyu, ḫuyu, sütü, mayası bozuḳ olan- insan’ dėmektir. **352/09**
14116. İnsanıŋ haysiyeti, meziyeti; hüsn-i ḫulḳla, ilim ve fazilet ve terbiye ile ve huḳuḳ-ı insaniyete ḫizmet ve riayetle muhafaza olunur; cehaletle, tekebbür ve nefse tebaiyetle gurur ėdenleriŋ meziyeti, haysiyeti zayi olur. **350/02**
14117. İnsanıŋ hayvanlığı yėmek içmekle; insanlığı söz söylemekledir. **348/34**
14118. İnsanıŋ hem ḳalbi doğru, hem ḳalbi (göŋlü) toḳ olmalı. **376/09**
14119. İnsanıŋ hep kendini beğenip başḳasını beğenmemesi, kendini hep ḫalḳtan efdal sanması ḳadar dünyada büyük aptallıḳ (ahmaḳlıḳ) olmaz. **372/34**
14120. İnsanıŋ her duası ḳabul olacaḳ olsa cihan ḫalḳı her nefeste biŋ şekle girer. **390/11**
14121. İnsanıŋ her duası ḳabul olacaḳ olsa rahmet yerine taş yağardı. **390/12**
14122. İnsanıŋ her duası ḳabul olmaz. **390/10**
14123. İnsanıŋ her fiil ve ameliniŋ mutedil buluması meşruttur. **387/32**
14124. İnsanıŋ her hâlde vazifesini bilmesiniŋ, görmesiniŋ vazife-yi insanlıḳ olduğunu aŋlamaḳ gerek; zira insan vazifesiz olmaz, vazifesiz yaşayamaz. **390/05**
14125. İnsanıŋ her nasıl işte olursa olsun hadd-i itidali tecavüz ėtmesi, tazmin ve tamiri gayrimümkün mazarratı mucip olur, fayda vėrmez; hadd-i itidalde hareket ėderse her vecihle faydası görülür, zarar vėrmez. **387/34**
14126. İnsanıŋ her saadeti, her baḫtiyarlığı ömür ve hayatıyla ḳaimdir. **390/30**
14127. İnsanıŋ hırsınıŋ artması, ‘hüsn-i aḫlaḳınıŋ eksilmesi’ dėmektir. **348/23**
14128. İnsanıŋ ḫıyanetinden uzaḳ durmaḳ gerek. **350/24**
14129. İnsanıŋ hiddeti aḳlına zarardır. **348/13**
14130. İnsanıŋ hiddetini sükût yeŋer. **348/15**
14131. İnsanıŋ hissiyatı büyüktür; faḳat hissiyat esasta daima iki türlü levhada tecelli ėder: birisi hissiyat-ı vicdaniye, diğeri hissiyat-ı nefsaniyedir. **349/36**
14132. İnsanıŋ ḫuysuzu acı ḫıyar gibidir. **351/29**
14133. İnsanıŋ ḫuysuzu, saygı nedir bilmez. **351/27**
14134. İnsanıŋ ḫuysuzu, soysuzu ḫatır göŋül bilmez. **351/28**
14135. İnsanıŋ ḫuyu kendisiyle beraber doğar, kendisiyle beraber ölür. **360/03**
14136. İnsanıŋ ḫuyu, soyundan (nesebinden) çoḳ olur. **351/25**
14137. İnsanıŋ ḫuyu teninde gelir, teneşirde gider. **351/24**
14138. İnsanıŋ iç yüzü gülmek gerek; zira iç yüzü güleniŋ dış yüzü de gülse gerek. **343/45**
14139. “İnsanıŋ içi dışı bir olmalı.” dėrler; amma mümkün müdür? **343/39**
14140. İnsanıŋ içyüzü başḳa, dış yüzü yine başḳadır. **343/36**
14141. İnsanıŋ içyüzü bilinmez; amma tecrübe ile belli olur. **343/38**
14142. İnsanıŋ içyüzü, içinden çıḳan sözü ile belli olur. **343/40**
14143. İnsanıŋ ihtiyacı baḳılırsa bir loḳma, bir ḫırḳadır. **331/15**
14144. İnsanıŋ ihtiyacı ki bir loḳma nanadır. **331/13**
14145. İnsanıŋ iḫtiyarı elinde olsa neler yapmaz! **331/18**
14146. İnsanıŋ iḫtiyarı kendi elinde değildir. **331/17**
14147. İnsanıŋ ikiyüzlü olanında kerem, keramet olmaz. **342/ek4/23**
14148. İnsanıŋ ikiyüzlü olanında kerem, keramet olmaz; iki dilli, iki kalpli olanından rahim ve şefḳat umulmaz. **342/ek4/24**
14149. İnsanıŋ imanıyla parası sır gibi saḳlıdır. **344/12**
14150. – İnsanıŋ insandan zahiren farḳı nedir? – Bilmek ile bilmemek, faḳr ile gınadır. **382/02**
14151. İnsanıŋ iradeti kendi elindedir. **332/32**
14152. İnsanıŋ ismi değişmekle mahiyeti (ḫuyu) değişmez. **385/21**
14153. İnsanıŋ işi, ayine-yi amalidir. **343/30**
14154. İnsanıŋ itiḳatsızından insanlıḳ bekleme. **334/08**
14155. İnsanıŋ iyi ameliniŋ şefaatçısı vicdanıdır. **343/25**
14156. İnsanıŋ (iyi, kötü) ḫuyu; sabit boyaya beŋzer, tėz çıḳmaz. **360/06**
14157. İnsanıŋ (iyi ve kötü) ḫuyu teneşire ḳadar gider. **351/23**
14158. İnsanıŋ iyisi, iyi ḫulḳlu (ḫuylu), iyi soylu olanıdır. **342/ek3/14**
14159. İnsanıŋ iyisi soy ḳovar, kötüsü ḫuy ḳovar. **366/14**
14160. İnsanıŋ izzeti, irfanından bellidir. **370/16**
14161. İnsanıŋ ḳabadayısından mertlik umma. **375/04**
14162. İnsanıŋ ḳabası ḳabadır. **375/07**
14163. İnsanıŋ ḳadir ḳıymeti ya öldükten soŋra ya gittikten soŋra bilinir. **375/19**
14164. İnsanıŋ ḳahramanı, yoḳsulluḳ ile belaya ḳarşı sabır ve tahammül ėdenidir. **376/37**
14165. İnsanıŋ ḳahramanlığı, harp meydanında; pehlivanlığı, güreş meydanında belli olur. **376/34**
14166. İnsanıŋ ḳalbi, bir aynadır; ḳırılsa yerine gelmez. **376/08**
14167. İnsanıŋ ḳalbi gani, gözü toḳ; özü doğru, sözü pek olmaḳ gerek. **376/12**
14168. İnsanıŋ ḳalbi gani olmayınca mal ile insan gani olmaz. **376/13**
14169. İnsanıŋ ḳalbi gani, özü ḳani; tabiatı halim selim, sadıḳ sâbir, müstaḳim, şakir-i niam, sabit, metîn, gayur, ḫayru ’l-ḫadim, azim cezim sahibi, faal gerek. **375/33**
14170. İnsanıŋ ḳalbi iman evidir. **376/06**
14171. İnsanıŋ ḳalbi ḳararırsa gözü de ḳararır. **376/11**
14172. İnsanıŋ ḳalbi pak olursa dili de pak olur. **376/10**
14173. İnsanıŋ ḳalbi rahat ėderse kendi de rahat ėder. **375/36**
14174. İnsanıŋ ḳalbi vicdan evidir, vicdan olan yerde iman olur. **376/03**
14175. İnsanıŋ ḳalbinde arslan yatar. **375/35**
14176. İnsanıŋ ḳalıbı güzel olmaḳtan ziyade, ḳalbi güzel olmaḳ yeğdir. **352/12**

14177. İnsanıŋ ḳalıbı, ḳalbi temiz olmaḳ gerektir; ki birisi hikmete, diğeri fazilete ḫizmettir. **376/01**
14178. İnsanıŋ ḳalıbına baḳma, ḳalbine baḳ. **375/34**
14179. İnsanıŋ ḳalıbınıŋ (suretiniŋ) güzel olup ḳalbiniŋ (ḫuyunuŋ ve sîretiniŋ) çirkin olması, tıpḳı Ebucehil ḳarpuzuna (şamamaya) beŋzer. İnsanıŋ suretiniŋ çirkin, sîretiniŋ (ḫuyunuŋ, ḳalbiniŋ) doğru (saf, temiz, pak) olması aynı portaḳal ve incire beŋzer; belki misk ve amber ağacı gibi daima rayiha-yı tayyibe neşrėden nebatata beŋzer. **352/12**
14180. İnsanıŋ ḳalıp gözü amâ olsa da ḳalp gözü basîr olmaḳ gerektir. **376/40**
14181. İnsanıŋ ḳarındaşı, arḳasıdır. **375/23**
14182. İnsanıŋ ḳarnı acıḳırsa ekmeği ḳurabiye niyetine yėr. **375/25**
14183. İnsanıŋ, ḳarnı doysa da gözü doymaz taḳımı da vardır. **375/26**
14184. İnsanıŋ ḳatı sözü, ḳatı taştan yamandır. **375/11**
14185. İnsanıŋ ḳavli, fiiline uymaḳ gerek. **376/23**
14186. İnsanıŋ kendi aḳlı, kendine hem fener hem rehberdir; gerek tam, tâst(?) gerek kem, kâst. **378/08**
14187. İnsanıŋ kendi güzel olursa âlem de güzel olur. **378/19**
14188. İnsanıŋ kendi lisanını öğrenmeden âḫar bir lisanı öğrenmeğe çalışması; kendi evi dururken âḫarıŋ evinde misafirlikte gezinmeğe beŋzer. **378/47**
14189. İnsanıŋ kendi nefsi, her şey için haḳîḳî bir ölçü ve endazedir. **380/03**
14190. İnsanıŋ kendi nefsi, kendine düşmandır. **378/23**
14191. İnsanıŋ kendisi kötü olmazsa âlem kötülük ėtmez. **378/21**
14192. İnsanıŋ kendisi; ḳudretten bir ḳafestir; ömrü, ḳafeste sayılı nefestir. **372/15**
14193. İnsanıŋ ḳıvamı aḳlıdır, aḳlı olmayanıŋ dini de yoḳtur. **375/02**
14194. İnsanıŋ kibirlenmesi cehaletine alamettir. **377/08**
14195. İnsanıŋ ḳoḳu (tezeği) Çingene'dir, hayvanıŋ ḳoḳu da tezeğidir, demiriŋ ḳoḳu da tezeğidir. **376/43**
14196. İnsanıŋ ḳorḳtuğu şey, ḳarşısına gelir. **376/25**
14197. İnsanıŋ ḳorktuğu şey, kendi ḳurduğu vehmidir (ḫayalidir). **376/32**
14198. İnsanıŋ kötü fiiliniŋ baş davacısı vicdanıdır. **389/16**
14199. İnsanıŋ kötü fiiliniŋ davacısı, kendi vicdanıdır. **379/06**
14200. İnsanıŋ kötülüğünü iyiliği örter. **379/09**
14201. İnsanıŋ ḳuvâ-yı fikriyesi müsterih olmadıḳça vücudu rahat olmaz ve vücudu rahat olmayan hemen dünyada mevcut sayılmaz. **376/46**
14202. İnsanıŋ ḳuvvet-i maneviyesi din, ḳuvvet-i madiyesi dünyadır (paradır). **357/25**
14203. İnsanıŋ ḳuvve-yi maneviyesi itiḳat ile vicdandan doğar; itiḳat ile vicdandan iman doğar, iman olmayınca ḳuvve-yi maneviye olmaz. **375/05**
14204. İnsanıŋ lisanı, ḳalbiniŋ tercümanıdır. **380/39**
14205. İnsanıŋ maddî, manevî dertsizi bulunmaz. **354/22**
14206. İnsanıŋ maddî zenginleri, hem baḫtiyardır hem bedbaḫttır. **381/13**
14207. İnsanıŋ maddî zenginlerinden bazıları, manevî zenginlere nispetle sıfır derecededir. **381/14**
14208. İnsanıŋ maddî zenginliğine sebep hüsn-i aḫlaḳ, hüsn-i say u gayretle istiḳamet ve hüsn-i idaredir; manevî zenginliğine sebep de sahib-i ilim ve irfan ve hüner ve marifetle hüsn-i aḫlaḳ ve sabır ve ḳanaatle tariḳ-i istiḳametten ayrılmamaḳ, nefis ve hevâya esir olmamaḳ, vicdana tebaiyetten uzaḳ durmamaḳ, haḳ ve haḳîḳate ve adalete ve insaniyete ḫadim ve ḳader ve ḳısmete razı olmaḳla alâ ḳadri 'l-imkân zamana göre say ve amele meşgul olmaḳ ve dünyanıŋ gıllıgışından içtinapla kendi ḳazancına ḳanaatle bilerek çalışmaḳ ḫususlarıdır. **381/16**
14209. İnsanıŋ mağruru ahmaḳ olanıdır. **383/21**
14210. İnsanıŋ mahiyetini bilderen, ameliniŋ eseridir. **382/03**
14211. İnsanıŋ malı, avucunuŋ kiridir. **381/32**
14212. İnsanıŋ malı, canınıŋ yongasıdır. **381/28**
14213. – İnsanıŋ malik olamayacağı şey nedir? – Ḳaderinde olmayan, ḳudreti taalluḳ ėtmeyen şeylerdir. **381/35**
14214. İnsanıŋ marifeti; elinde de olur, dilinde de olur. **383/18**
14215. İnsanıŋ marifeti, iş başında belli olur. **383/17**
14216. İnsanıŋ marifeti, işinden belli olur. **383/16**
14217. İnsanıŋ men olduğu şey için hırsı artar, nail olamayacağı şey için hiss-i haset ve tamahı artar. **386/01**
14218. İnsanıŋ methe aldananları âḳil değil, gafildir. **382/14**
14219. İnsanıŋ meyus olanından iş beklememeli. **382/08**
14220. İnsanıŋ midesi bir nevi değirmen, ḳarnı çuvaldır: her ne ḳoysan öğütür ve alır; faḳat (ancaḳ) zıddı olmaya (haddini tecavüz ėtmeye). **342/ek4/29**
14221. İnsanıŋ müddet-i ömrü içinde yâd ve teselliye layıḳ bir mevsim-i saadet var ise o da tahsil-i marifetle geçen zamandır. **382/16**
14222. İnsanıŋ mükedderi, iyi iş göremez. **384/24**
14223. İnsanıŋ mükedderini sevindirmek iyi şeydir. **384/22**
14224. İnsanıŋ mürebbi-yi haḳîḳîsi, kendi vicdanıdır. **382/18**
14225. İnsanıŋ mürüvvetinde endaze olmaz. **382/19**
14226. İnsanıŋ müsrif olanlarını Allah sevmez. **383/04**
14227. İnsanıŋ namusu olmayınca namdan ne hasıl olur! **386/09**
14228. İnsanıŋ nefsi doymaḳ bilmez. **386/33**
14229. İnsanıŋ nefsi için sınır (hudut) yoḳtur; yorulmaz, doymaz. **352/18**
14230. İnsanıŋ nefsi, şeytanıŋ ḳapısıdır. **386/32**
14231. İnsanıŋ nefsine eŋ ağır gelen şey, bühtan ve iftiradır. **387/30**

14232. İnsanıŋ nefsine güç gelen şey, bazen haḳḳında ḫayırlıdır. **387/29**
14233. İnsanıŋ nefsine güç gelen şey; bühtan, iftira sözlerdir. **387/22**
14234. İnsanıŋ nefsini ancaḳ açlıḳ zapt eder. **386/36**
14235. İnsanıŋ ömrü fâni, huḳuḳu baḳidir. **372/27**
14236. İnsanıŋ ömrü fânidir, ḫatırı baḳidir. **372/21**
14237. İnsanıŋ ömrü, hesapta sayılı an ve gündür; her geçirilen ömür bir daha geri dönmez, geçer gider bir sürgündür. **372/32**
14238. İnsanıŋ ömrü ḳısadır; amma vatanıŋ ömrü uzundur. **372/19**
14239. İnsanıŋ ömrü muḳarrer, eceli muḳadderdir. **388/24**
14240. İnsanıŋ ömrü tükenir, Allah'ıŋ günü tükenmez. **372/18**
14241. İnsanıŋ ömrü uzadıḳça emeli daḫi uzar. **372/14**
14242. İnsanıŋ ömrü, yanan muma beŋzer. **372/17**
14243. İnsanıŋ özü doysa da gözü doymaz; illa toprak doyurur. **368/06**
14244. İnsanıŋ özü (tabiatı), sözünden belli olur. **339/27**
14245. İnsanıŋ pek muhabbet ėttiği şey, bazen olur eceline sebep olur. **345/28**
14246. İnsanıŋ rica ve minnetini izhar eylemesi, hem ḫulusuna ve hem aczinin itirafıyla arz-ı ihtiyaç ve teslimiyetine dâldır. **358/13**
14247. İnsanıŋ riya ve ribâdan içtinap ėtmemesi salik olduğu din ve mezhebiŋ ahkâmıyla muhkem insaniyeti haḳḳıyla taḳdir ve itimat ve itiḳat eyleyememesine dâldır. **358/09**
14248. İnsanıŋ riyakârı, insanıŋ şeytan-ı idlâlkârıdır. **360/24**
14249. İnsanıŋ riyakârı; şeytanıŋ değil, insanıŋ daḫi masḳarasıdır. **360/21**
14250. İnsanıŋ riyakârı, şeytanıŋ masḳarasıdır. **360/20**
14251. İnsanıŋ riyakârlıḳta kemal bulanı; riyaya, riyakâra asla atf-ı ehemmiyet ėtmeyenlere - yani ḫilḳaten ve tab'an riyakâr olmayanlara- kendi sıfat-ı kâşifesini yine kendi riyakârlığı tesiriyle âḫar kimselere riyakâlıḳ isnat ėdenleridir. **360/23**
14252. İnsanıŋ ruhu (canı), hazzėtmediğini sevmez. **360/14**
14253. İnsanıŋ saadeti, baylıḳta (zenginlikte) değil; gönül rahatlığında, huzur-ı ḳalple ve ḳanaatle yaşamaḳtadır. **362/03**
14254. İnsanıŋ sağlığı olduğu gibi ḫastalığı da vardır. **364/30**
14255. İnsanıŋ sağlığı varlığıdır. **364/26**
14256. İnsanın sağlığı zenginliğidir **364/14**
14257. İnsanıŋ saḳındığı gözüne çöp düşer. **364/27**
14258. İnsanıŋ saḳlı (bayramlıḳ, misafirlik) urbası (giyeceği) sandığında, üstünden çıḳardığı (kirli çamaşır) sepetinde durmaḳ âdetidir. **338/02**
14259. İnsanıŋ sanatı, ḳolu ḳanadıdır. **366/07**
14260. İnsanıŋ sarhoşuyla serkeşinden ḫayır gelmez. **359/08**
14261. İnsanıŋ saygısızı, eŋ soysuzudur. **366/11**
14262. İnsanıŋ semere-yi sayi, huzûzât ve lezâiziŋ eŋ tatlısıdır. **347/05**
14263. İnsanıŋ sepisi (iyi terbiyesi) çalışmaḳtır. **362/13**
14264. İnsanıŋ sevdiği kendine güzel görünürmüş. **359/23**
14265. İnsanıŋ sevdiğine sözü, nazı geçer. **362/38**
14266. İnsanıŋ sevgisi, canınıŋ ondan hazzėtmesindendir. **362/37**
14267. İnsanıŋ sevmediği ḳarşı gelirmiş. **359/32**
14268. İnsanıŋ (sıçanıŋ) sevmediği, burnunda bitermiş. **363/09**
14269. İnsanıŋ sırrı namusudur. **361/27**
14270. İnsanıŋ siması, ayine-yi hâli ve amalidir. **363/01**
14271. İnsanıŋ sofrasına ḫizmet, hürmet ėtmek gerek. **362/04**
14272. İnsanıŋ sol eli, sağ eliniŋ muavinidir. **365/09**
14273. İnsanıŋ soysuzu, acı soğan gibidir. **366/16**
14274. İnsanıŋ soysuzu ḫuysuz olur. **365/22**
14275. İnsanıŋ soysuzu; nefsine, malına, canına mağrur olanıdır. **365/25**
14276. İnsanıŋ soysuzu saygısız olur. **365/23**
14277. İnsanıŋ soysuzu, saygısızı ve merhametsizi; ḳaygısız olur. **366/09**
14278. İnsanıŋ soysuzu soğan gibidir, insanıŋ soylusu doğan gibidir. **365/28**
14279. İnsanıŋ soysuzu, soy sop tanımaz. **365/21**
14280. İnsanıŋ soysuzuna biŋ nasihat kâr ėtmez. **365/24**
14281. İnsanıŋ soyu bir, ḫuyu biŋdir. **365/13**
14282. İnsanıŋ soyu iyi ise ḫuyu da iyidir; zira insanıŋ soyu, ḫuyunuŋ aynasıdır. **365/12**
14283. İnsanıŋ soyu, yer damarından çoḳ olur. **365/26**
14284. İnsanıŋ sözü ağzından çıḳar. **359/20**
14285. İnsanıŋ sözü; çiğ deriye beŋzer, ne tarafa çekilirse o tarafa gider. **363/07**
14286. İnsanıŋ sözü, demiriŋ kertiği gibi olmalı. **362/23**
14287. İnsanıŋ sözü doğru ise özü de doğrudur. **342/ek2/12**
14288. İnsanıŋ sözü; 'özü, kendisi' dėmektir. **362/23**
14289. İnsanıŋ sözü; özü (kendisi) dėmektir. **386/38**
14290. İnsanıŋ sözü, özü; sav (sağlam) gerek. **387/02**
14291. İnsanıŋ sözü senettir. **359/18**
14292. İnsanıŋ sözü senettir, sözünden dönen dönektir. **362/24**
14293. İnsanıŋ sözünüŋ değişmesi, 'özünüŋ değişmesi' dėmektir. **363/14**
14294. İnsanıŋ sözünüŋ gaip olması, 'özünüŋ gaip olması' dėmektir. **363/13**
14295. İnsanıŋ şan ve şerefi, benî-nevine ḫayır ḫizmetidir. **359/30**
14296. İnsanıŋ şerefi; aḳçe ile değil, aḳıl iledir. **363/18**
14297. İnsanıŋ şerefi fazâil-i aḫlaḳıdır. **359/29**
14298. İnsanıŋ şerefi; ilim ile, fazl-ı kemal iledir. **363/12**
14299. İnsanıŋ şerefi; ilim ve tevazu ile artar, taassup ve tekebbürle eksilir. **359/31**
14300. İnsanıŋ şerefi; rütbe ve câh ile değil, belki ilim ve fazl iledir. **363/16**
14301. İnsanıŋ şerefi; zer ve ziver, ziynet ve cevherle değil, ilim ve hünerledir. **363/19**

14302. İnsanıŋ şeremeti (hicabı) da vardır, kerameti de. **363/30**
14303. İnsanıŋ şeytanı var fena söyler, imanı var tövbe ile döner. **364/05**
14304. İnsanıŋ tabansızı ile yola çıḳılmaz. **367/07**
14305. İnsanıŋ tabiatı (ahval-i hususiyesi), ḳomşusundan sorulur. **375/12**
14306. İnsanıŋ tahammül ėttiğine dağlar taşlar tahammül ėdemez. **346/32**
14307. İnsanıŋ talihi yardım ėderse âlâlar zümresine dâḫil olur. **368/20**
14308. İnsanıŋ talihi yardım ėtmeli. **368/18**
14309. İnsanıŋ taş yüreklisinden merhamet umma. **367/18**
14310. İnsanıŋ terbiyesi; ziyneti, çiçeği sayılır. **347/02**
14311. İnsanıŋ ters tabiatlısıyla ḳonuşulmaz. **346/30**
14312. İnsanıŋ tiryakîsiyle şaḳa olmaz. **346/29**
14313. İnsanıŋ vatanı, öz anası gibidir. **389/34**
14314. İnsanın vicdanı, bir hâkim-i ḳanun-ı adalettir. **389/08**
14315. İnsanıŋ vicdanı, ḫayır ve şer amelleriniŋ hâkim-i bî-müdânîsidir. **389/14**
14316. İnsanıŋ yapamadığı şeyler; insanıŋ bilmediği, elinden dilinden gelmediği şeylerdir. **338/29**
14317. İnsanıŋ yazısı (muḳadderi) ne ise o olur. **376/30**
14318. İnsanıŋ yıḳımı (insanı yıḳan) boğaz meselesindendir (meselesidir). **393/29**
14319. İnsanıŋ yüreği (ḳalbi) gâh ḫamurdan yumuşaḳ olur, yağ gibi erir; gâh taştan, demirden ḳatı olur, erimez; ḳulaḳlar işitmez, gözler görmez olur. **391/29**
14320. İnsanıŋ yüreğinde Allah ḳorḳusu, peygamber saygısı olmalıdır. **393/10**
14321. İnsanıŋ yüzü ḳızaracaḳ gün de olur. **393/19**
14322. İnsanıŋ yüzü sıcaḳtır. **393/15**
14323. İnsanıŋ yüzüne ḳarşı methėdeni düşmanı, ḳabahatlerini göstereni dost ve muhibbidir. **393/14**
14324. İnsanıŋ zahmeti muḳabili rahmettir, sabır ve tahammül gerek. **360/30**
14325. İnsanın zan ile söylediği söz, tevehhümden ḫali değildir. **369/09**
14326. İnsanıŋ zikri ne ise fikri de odur. **357/27**
14327. İnsanın zühtü; suretinden, sîretinden bellidir. **357/29**
14328. İnsaniyet bilir âdemdir. **391/21**
14329. İnsaniyet bilmeyene iyilik yaraşmaz. **391/22**
14330. İnsaniyet, hüsn-i aḫlaḳ-ı beşeriyede bir ḫaslet-i mümtazedir; kesbî olmaḳtan ziyade cibillî vârisidir. **366/35**
14331. İnsaniyet, insaniyetiŋ asıl ve esası ve manası; insanoğullarınıŋ esasen ve aslen hep bir ana ve baba evlatları olduḳlarını -yani bilcümle nev-i beşeriŋ evlad-ı Âdem ve Havva zürriyeti bulunduḳlarını- bilmektir. **369/01**
14332. İnsaniyet (insanlıḳ); ḳalıpta değil, ḳalptedir. **376/02**
14333. İnsaniyet İslamiyet, İslamiyet insaniyettir. **353/12**
14334. İnsaniyet İslamiyet, İslamiyet medeniyet ve insaniyettir. **382/36**
14335. İnsaniyet nedir bilmez. **391/25**
14336. İnsaniyet olan (bilen) yerde vahşet olmaz; vahşet olan yerde insaniyet, medeniyet olmaz. **360/01**
14337. İnsaniyet olmayan yerde merhamet, medeniyet olmaz; medeniyet olan yerde insaniyet, merhamet olur, vahşet olmaz. **360/02**
14338. İnsaniyet olmayınca medeniyet olmaz, medeniyet insaniyetten doğar. **366/34**
14339. İnsaniyet; satın alınmaz, öğrenmek gerek. **364/13**
14340. İnsaniyete ḫizmet; insanlıḳ vazifesidir, ki insan için hem borç ve hem büyük fazilet ve ebedî ve manevî şeref temin ėder. **350/35**
14341. İnsaniyete ḫizmet; maddî, manevî mükâfatsız ḳalmaz. **350/37**
14342. İnsaniyeti, İslamiyeti tutan (yaşatan) ḳuvve-yi maneviye sayılan hüsn-i aḫlaḳtır. **353/11**
14343. İnsaniyeti yoḳtur. **391/24**
14344. İnsaniyetli âdem, sözünden bellidir. **391/19**
14345. İnsaniyetli âdemdir. **391/20**
14346. İnsaniyetsiz heriftir. **391/23**
14347. İnsanlar; aḫlaḳen, dinen düçar-ı zeval olurlarsa neticeten o insanlarıŋ cemiyetleri daḫi düçar-ı zeval ve inḳıraz olur. **370/06**
14348. İnsanlar ancaḳ ilim, terbiye ve aḫlaḳ ile insan-ı haḳîḳî sayılırlar. **336/15**
14349. İnsanlar; ancaḳ kendi dili, kendi dini ile insandır; zira insanlar, kendi dinini, kendi dilini ihmal ėderlerse neticesi esaretle ḫüsran ve nikbetle ḫizlândır. **342/ek4/07**
14350. İnsanlar arasında ekseriyetle cari olan ḳaidelerden birisi de "muḳabele bi 'l-misil" ḳaidesidir; bu ḳaide hem ḳadim hem daimdir. **342/ek4/27**
14351. İnsanlar arasında hüsn-i aḫlaḳıŋ bozulması insanlar arasına su-yi aḫlaḳlı kimselериŋ girmesinden, soḳulmasından ileri gelen sâri illettir. **332/34**
14352. İnsanlar arasında senlik benlik geçerse her kişi beraber olur. **386/04**
14353. – İnsanlar arasında ve baḫusus iki dost beyninde mucib-i iğbirar olacaḳ şey nedir? – Zem, ḳadh ve mizah… **332/25**
14354. İnsanlar arasında vuḳua gelen zulüm ve teaddiniŋ soŋu; ferden mucib-i niza, içtimaen bâdî-yi cenk ve cidal olur; malum ve mücerreptir, tevârîḫ-i âlem şahittir. **338/01**
14355. İnsanlar; aynı baba, aynı anne evladı iken birbirine beŋzemez, sureta beŋzerse de sîretâ beŋzemezler; bu bir sırr-ı ḫilḳattir. **373/13**
14356. İnsanlar, -bir muḳteza-yı ḫilḳat- aslen bir iseler de nefsen başḳa yaratılmıştır; binaenaleyh insanlar, ḫilḳaten aslına değil, nefsine tabidirler (nefsine çekerler). **384/03**
14357. İnsanlar, birbirinden hisse ḳapar. **345/10**
14358. İnsanlar, birbiriyle evvela tanış, biliş olmadan ḳolay ḳolay konuşamaz; zira evvela tanış, saniyen ḳonuş, soŋra alış, vėriş. **366/32**

14359. İnsanlar boy boy (cins cins, ḳavim ḳavim), soy soy (ḳabile ḳabile, aile aile) hem daḫi her insan ḫuy ḫuy (türlü türlü tabiatta) olurlar; onuŋ için onlarıŋ kimi boy ḳovar, kimi soy ḳovar, kimi daḫi Çingene gibi ḫuy, boy ḳovar. **342/ek2/02**
14360. İnsanlar da âdeta ḳarıncalar gibi erbab-ı say u gayretleriyle, kemal-ı hırs ve tamahlarıyla say u gayret ėderler. **352/33**
14361. İnsanlar da sair hayvanlar gibi yėr içer, öyle yaşarlar; faḳat yaşamaḳ için aşamaḳ (yėmek) olduğu gibi çalışmak var, çalışmaḳ için de aşamaḳ (yėmek) vardır. **342/ek2/01**
14362. İnsanlar da sair maḫluḳat gibi nefsiyle beraber yaratılmıştır, ḫalḳ olunmuştur. **352/29**
14363. İnsanlar, dengi dengiyle uygun, olgun -her cihetçe muvazin- küfüvdeş gerek; hayvanlar da rengi rengiyle hem-renk, hem-denk -yani ḳuvvetdeş ve türdeş- gerek. **357/01**
14364. İnsanlar dört türlüdür: Birincisi, bilir; bildiğini de bilir: işte o âlimdir, oŋa sormalı. İkincisi, bilir; faḳat bildiğini bilmez: işte o nâsîdir, oŋa iḫtar ėtmeli. Üçüncüsü, bilmez; faḳat bilmediğini bilir: işte o müsterşiddir, onu irşat ėtmeli. Dördüncüsü, bilmez; bilmediğini de bilmez: işte o cahildir, ondan saḳınmalıdır. **354/28**
14365. İnsanlar, esasen terbiye-yi din ve aḫlaḳla mükelleftirler. **366/28**
14366. İnsanlar, fikren hür ve müstaḳil olmayınca, nefse tebaiyetten ḳurtulmayınca kendine, vicdanına sahip ve malik olamazlar. **342/ek4/25**
14367. İnsanlar, gerçek Allah'ıŋ ḳullarıdır; faḳat paranıŋ esirleridirler. **379/01**
14368. İnsanlar, ḫoş geçinmek isterse ara yerde senlik benlik ḳalmaz. **351/18**
14369. İnsanlar, ḫoş geçinmek isterse birbiriniŋ haḳḳına tecavüz ėtmemelidir. **351/22**
14370. İnsanlar, ḫoş geçinmek isterse sen ben davasından vazgeçmek gerektir. **351/19**
14371. İnsanlar için en ziyade diḳḳat olunacaḳ ahvallerden (terbiyeden) birisi; -yabancı bir yerde- oturacağı yeri bilip oturmaḳ, yerine göre söyleyeceği sözü bilip söylemektir. **342/ek4/02**
14372. İnsanlar için feyiz, şeref, necat ve felah, saadet ve selamet ile baḫtiyarlıḳ; ancaḳ milliyetini bilmek, tanımaḳ ve oŋa hürmet ve muhabbetle ḫizmet ile âdet-i milliyesini gütmeğe mütevaḳḳıftır. **374/02**
14373. İnsanlar için ilim bir gıda-yı manevî sayılır. **336/12**
14374. İnsanlar için iş (derece-yi ehemmiyet); isimde değil, cisimdedir, ki ḳuvve-yi bedeniye, aḳıl, ilim, irfan, zekâ, feraset ve idrak… ila aḫirihi ḫasâiliniŋ ve fazâiliniŋ mevcudiyetindedir. **342/ek4/01**
14375. İnsanlar için, ḳanun ve ḳaide bilmek ve icabında hükm-i ḳanun ve ḳaideye riayet eylemek; bir vazife-yi mühimmedir. **344/13**
14376. İnsanlar için ölüm ne ise devletler için de inḳıraz odur. **342/ek4/03**
14377. İnsanlar, ilim ve marifet sayesinde rahat yaşar. **372/13**
14378. İnsanlar, kendi âdet-i (tabiat-ı) milliyesiyle yaşamaḳ gerektir. **369/26**
14379. İnsanlar, kendi usul ve âdet-i milliyesini terk ve zayi ėderlerse âdeta milliyetini de zayi ėtmiş sayılırlar; milliyetini zayi ėden milletler ise mesut ve baḫtiyar sayılmaz. **369/25**
14380. İnsanlar; kendi usul-i âdât-ı ḳavmiye ve milliyesiyle ayırt ėdilir, kendi diliyle, diniyle tanılır; ancaḳ milliyetiyle şeref ve yol bulur, müstaḳil bir millet sayılır. **369/27**
14381. İnsanlar; kendilerini memnun ėdenlerden hazzėderler, mücerreptir; kendilerini memnun ėtmeyenlerden de hazzėtmezler, bu da mücerreptir. **377/34**
14382. İnsanlar ḳıyamete ḳadar baḳi ise ziraat, felâhat de ḳıyamete ḳadar baḳi dėmektir; zira insanlar ziraatsiz, felâhatsiz yaşayamazlar. **376/48**
14383. İnsanlar, maddî ve manevî huḳuḳ-ı verasette emval-i metrukeye vâris olabilirler; faḳat (ancaḳ) vârislerde aranacaḳ şerait ve liyaḳat ve istidad-ı maddiye ve maneviyeleriŋ vücudu da şerait-i verasette mevcut ve meşruttur: Evvela, vârisleriŋ sabi olmayıp mürâhıḳ ve aḳıl baliğ olması; kendisinde ehliyet, liyaḳat, istidat ve istiḳamet vesairece ḫasâil ve fazâil-i aḫlaḳiyeniŋ mevcut bulunması vesaire vesaire… **342/ek2/11**
14384. İnsanlar, medenî ve bedevî namlarıyla iki ḳısım usul-i maişete (yaşayışa) münḳasımdır. **382/35**
14385. İnsanlar (milletler); dini, diliyle doğar, adı sanı, tariḫiyle yaşar, şöhretiyle gün görür, yiğitliğiyle can vėrir, yurdu yolunda mertlikle ölür. **346/04**
14386. İnsanlar (Müslümanlar); yirmi dört saati dörde taḳsim ėtmişler, taḳsim-i say u ameliŋ adaletle görülmesini bu taḳassümde de bulmuşlar. **393/04**
14387. "İnsanlar ne vaḳte ḳadar doğar, ölürler?" diyene "Cennet ile cehennem doluncaya ḳadar." dėmiş. **385/24**
14388. İnsanlar, nefisleriniŋ esiridirler. **386/29**
14389. İnsanlar; soysuz insanlarıŋ ḳurnaz ve gammazlarından, tilki tabiatlı hilebazlarıŋ mekr ve hilelerinden saḳınmaḳ gerektir. **342/ek3/16**
14390. İnsanlar söyleşip, hayvanlar ḳoḳlaşıp aŋlaşırlar. **361/28**
14391. İnsanlar, tespih tanelerine beŋzerler; din, tespihiŋ ipliği gibidir. **346/24**
14392. İnsanlar, vatan evladı sayılırlar. **389/29**
14393. İnsanlarda hiss-i hırsıŋ artması; ara yerdeki hiss-i insaniyet ve iḫvaniyetiŋ eksilmesine, giderek hub ve muvâlâtıŋ tedricen zevaline sebep olur. **349/19**
14394. İnsanlarda iki hâl vardır (cari ve daimdir): Birisi ḳuvve-yi maddiye, diğeri ḳuvve-yi

maneviyedir; bu iki hâlden yalŋız birisiniŋ vücudu, tek tekerlekli; ikisiniŋ birden vücudu, çift tekerlekli arabaya beŋzer. **344/20**

14395. İnsanlarda vücudu şart-ı esas olan hicap, hayâ, arlanmaķ gibi hâller din, aĥlaķ, iman, itiķat, itimat, sadaķat ve istiķamet ve emniyet gibi fazâil ve ĥasâil-i cemile ve muhsineler gibi şerait ve esas alamât din ve aĥlaķıŋ vücuduna delalet ve şehadet ėden ķuvâ-yı maneviyeleriŋ erkân-ı cemileleridir, ki âlem-i insaniyetteki alamât-ı matlube-yi mutmainneler işte bu şerait ve erkânıŋ biz insanlarda vücudu lazım ve lâ-büddür. **381/27**

14396. İnsanlardaki manevî güzellik sıfatı üç türlüdür: Birincisi ilim, ikincisi hilim ve hüsn-i aĥlaķ, üçüncüsü terbiye-yi şaĥsiye ve maneviyedir. **368/01**

14397. İnsanları bu hayat-ı dünyada aldatan şeyler de hep yalan ve yaldız ve saĥte şeylerdir. **366/37**

14398. İnsanları haķiķatte iyi gösteren ĥassa, ĥasâil-i cemile; ilim, terbiye ve hüsn-i aĥlaķtır. **384/02**

14399. İnsanları maddî, manevî idare ėden ķuvâ (ķuvvetler) ilim, din ve aĥlaķtır. **336/19**

14400. İnsanları ve milletleri devran-ı âlemde aldatan (iğfal ėden) hâlât; ĥayalatla taķlid-i haķiķat (saĥte) gösterişlerdir. **366/12**

14401. İnsanlarıŋ aĥlaķı bozulunca bela üstüne bela yağar, musibet üstüne musibet doğar. **331/23**

14402. İnsanlarıŋ alacası içinde olur, hayvanlarıŋ alacası dışında olur. **336/02**

14403. İnsanlarıŋ aslı, soyu bozulursa aĥlaķı da bozulur, aĥlaķ-ı insan bozulursa her şey de bozulur. **334/27**

14404. İnsanlarıŋ birbirine maddeten dostluğu filhaķiķa ihtiyaç saiķasıyladır; faķat bu da emniyet-i müteķabil ile menfaat-ı müteķabil üzerine mebni ve müstenittir. **342/ek4/28**

14405. İnsanlarıŋ bu âlemde her biri bir emel ķazığına bağlıdır. **344/08**

14406. İnsanlarıŋ bu âlemde her biri bir emel peşinde gezer. **344/10**

14407. İnsanlarıŋ büyüklüğü; ilim, irfan ve fazâil-i aĥlaķta kemal bulmaķ ve sahib-i vicdan ve aķıl ve izan olmaķ iledir. **342/ek4/06**

14408. İnsanlarıŋ büyüklüğü, tariĥ-i beşerde belli olur; çünkü tariĥ-i beşer, büyük insanlarıŋ ayine-yi amali ve büyük âdemleriŋ mihenk taşıdır; zira büyüklük, küçüklük sıfatı o ayinede görülür ve o taşa yazılır. **342/ek4/05**

14409. İnsanlarıŋ (cemiyet-i beşeriyeniŋ) her günü, bir tariĥ sayfasıdır. **387/27**

14410. İnsanlarıŋ cümlesi ana baba bir ķardeş olduķlarını unutmamaķ gerek. **389/02**

14411. İnsanlarıŋ din babında tuttuķları yol, hep bir noķtaya müteveccihtir; amma kimi çıķar yol, kimi çıķmaz yoldur. **366/29**

14412. İnsanlarıŋ ecelsiz ölümleri ya bir ķazadan ya da cehaletten, aĥlaķsızlıķtandır. **330/19**

14413. İnsanlarıŋ -ekser hâlde- tabiatlarınıŋ -eski hâline nispetle- türlenerek değişmesi, ya servetiniŋ artması ya da devlet, millet işinde emr-i itibarî olan mesnediniŋ yükselmesi yüzündendir. **367/03**

14414. İnsanlarıŋ ekserisi, özünü sözünü hep doğru, haķ sanır; amma (faķat) pazar-ı aĥz ve itaya gel baķ baķalım ayine-yi beşer öyle midir! **342/ek4/16**

14415. İnsanlarıŋ faĥrle hasep ve nesebine ta'n ėtmek şer'an memnu, aķlen ve insaniyeten mezmûm ve medĥûldür. **389/01**

14416. İnsanlarıŋ hayatında iki ķuvve-yi maneviye (din ve hüsn-i aĥlaķ) esas-ı hayattır. **392/01**

14417. İnsanlarıŋ hepsi, evlad-ı Âdem ve mevlud-i Havva'dırlar. **380/14**

14418. İnsanlarıŋ her hâlini tayin ėden iki miyar-ı haķîķî vardır: birisi aĥlaķ, diğeri ilimdir. **391/14**

14419. İnsanlarıŋ ĥulķı (tabiatları); teninde gelir, teneşirinde gider. **342/ek4/10**

14420. İnsanlarıŋ içyüzü belli olmaz. **343/42**

14421. İnsanlarıŋ işine yarayan her şey, servettir. **367/28**

14422. İnsanlarıŋ kâffe-yi mesaisi ancaķ bir "Aferin!"dir. **377/30**

14423. İnsanlarıŋ manevî hayatları din ve aĥlaķtır, din ve aĥlaķ bozulursa her şey de bozulur. **334/28**

14424. İnsanlarıŋ meziyetli olanları muhteremdir, meziyetsiz olanları kötürümdür. **382/38**

14425. İnsanlarıŋ mürur ėden eyyamı, tercümeihâliniŋ kitabıdır; ki bu kitabıŋ sahâifi mütalaa olunursa kendiniŋ ĥata ve sevabı her vaķit meydana çıķar. **382/21**

14426. İnsanlarıŋ salik ve malik olduķları din ve mezhep herhangi din ve mezhep olursa olsun o din ve mezhebiŋ ahkâm ve muķtezasınca amel ėden insanlara icra-yı amel ėtmek sair din ve mezhep ashabı için mucib-i adavet ve bâdî-yi ĥusumet ve sebeb-i niza ve nefret olamaz. **388/22**

14427. İnsanlarıŋ sihirbazıyla hoķķabazı, ziyankârıyla fitnekârı, müfsidi ile harisi, tamahkârı ile tufeyl hilekârı, gammazıyla yalancı ve yağmacı dilbazı, zalimiyle gaddar ve cebbarı, arsızı ile ĥırsızı, soysuzu ile ĥuysuzu, aķılsızı ile fikirsiz ahmağı, cahili ile inadı, mağruruyla kibir ve naĥvet erbabı ve bütün aĥlaķsız ve hamiyetsizi; hep firaķ-ı dâlleden ve aĥlaķı bozuķ ve noķsan olanlar zümresinden madûddur. **361/18**

14428. İnsanlarıŋ, su-yi ahval ve harekâtından dolayı mesul ve muâteb ve düçar-ı mücazat olduğu ķadar hüsn-i ahval ve aĥlaķtan dolayı da huķuķen ve adaleten mazhar-ı mükâfat olması daĥi mucib-i haķ, muķteza-yı adalet ve icab ve usul-i medeniyet olmaķ gerektir. **367/01**

14429. İnsanlarıŋ tabiat, meslek ve gidişleri; şayan-ı tetķiķ ve tetebbu bir kitab-ı hayat-ı beşerdir ve insanlar, eşref maĥluķtur. **358/04**

14430. İnsanlarıŋ tabiatı ķolay ķolay değişmez; meğerki emr-i maişette bir sebep ola. **366/36**

14431. İnsanların yani milletlerin zeval ve indirâsı ilimde cehaleti, emr-i dinde ve hüsn-i ahlakta mübâlâtı sebeb-i mahz ve alamet-i marazdır. **336/10**
14432. İnsanların yeminlerinden ziyade fiillerine itimat etmek gerek. **392/29**
14433. İnsanların yüzde doksanı deli, dokuzu uslu, birisi veli imiş. **393/16**
14434. İnsanlığın (insaniyetin) en büyük meziyeti (hassası); mertlik, cömertlik, ulüvv-i cenaplıktır; en çirkin (bed ve kerih) tabı; namertlik, hırs, tamah ve hisset marazıdır. **352/16**
14435. İnsanlık; abada, dibada değil; kafadadır. **369/13**
14436. İnsanlık çalışmak, çarpışmaklıdır; hayvanlık aşamak, dürtüşmek, oynamaklıdır. **383/27**
14437. İnsanlık hâli; yalan da söyler, yanlış da söyler; ancak gerçek ve doğru söylemek, yalanı ret, yanlışı doğrultmak gerektir. **380/28**
14438. İnsanlık, hep almakla değil; insan, vermekle de mükelleftir. **380/29**
14439. İnsanlık, insaniyet etmesini öğrenmek ve bilmek gerektir. **380/30**
14440. İnsanlık (insaniyet, fazâil-i beşeriye); kalıpta değil, kalptedir. **386/02**
14441. İnsanlık (insaniyet); kalıpta değil, kalptedir. **352/17**
14442. İnsanlık (insaniyet); kalıpta (şahsta) değil, kalpte; iman, itikat evindedir. **393/01**
14443. İnsanlık; kalıpta değil, kalptedir. **342/01**
14444. İnsanlık; kalıpta değil, kalptedir. **376/35**
14445. İnsanlık; kalıpta -kıyafette- değil, kalptedir. **342/ek2/13**
14446. İnsanlık kalpte, ilim de kalpte, iman da vicdan da kalptedir; akıl başta, fikir kalptedir. **342/ek2/14**
14447. İnsanlık; kıyafetle değil, faziletledir. **376/39**
14448. İnsanlık; mal ile değil, kemal iledir. **381/24**
14449. İnsanlık; neseple değil, ancak ilim ve kemale nispetledir (intisapladır). **386/16**
14450. İnsanlık, para ile değil; akıl, ilim ve hüner ve edep iledir. **346/10**
14451. İnsanlık; parada değil, akıldadır. **346/11**
14452. İnsanlıkta (hayat-ı insanda) başlıca aranacak meziyet; meslek-i makbul, itidal-i hareket ve sükûnet meziyet ve mesleğidir. **387/03**
14453. İnsanoğlu acayiptir: kimi at besler, kimi it besler, kimi kedi, kimi kul köle besler, mal can besler, kimi hepsini besler, kimi bir can besler ya da kendisini de besleyemez. **332/24**
14454. İnsanoğlu, bir tabiat sahibi olmak gerektir, ki bu da ancak hüsn-i tabiat ve hüsn-i ahlaktır; işte bu sıfat-ı memdûha, sahibini her daim ve her yerde memdûh ve muhterem kılar. **334/16**
14455. İnsanoğlu çiğ süt emmiştir; tecrübe etmediğin kimselere karşı açılıp saçılma, müteyakkız bulun, ihtiyat üzere ol. **341/35**
14456. İnsanoğlu, dünyalık saadeti (devleti) vehleten (birden, def'aten) veya sonradan görürse ya eceline ya emeğine sebep olur. **342/ek2/03**
14457. İnsanoğlu; garip ahval, acayip tab mahluktur. **342/ek2/04**
14458. İnsanoğlu hem âkildir hem gafildir. **341/37**
14459. İnsanoğlu intikam almağı sever; amma Allah "Azîzün zû 'ntikâm"dır. **341/38**
14460. İnsanoğlu ne acip tabiatlı mahluktur! **334/18**
14461. İnsanoğlu tez tecrübe olunamaz; zira âkil sandığın gafil, gafil sandığın âkil çıkar. **341/34**
14462. İnsanoğluna kolay kolay inanılmaz. **341/36**
14463. İnsanoğulları; hep bir koyunun aşığı, bir tekneniŋ hamuru sayılırlar. **332/20**
14464. İnsansız vatan olmaz, vatansız insan olmaz. **389/27**
14465. İnşa okumakla insan kâtip olmaz. **394/09**
14466. İnşa ve şiire rağbet, o da bir zaman imiş. **394/10**
14467. İnşad-ı şiir; herkesin elinden, dilinden gelmez. **394/11**
14468. "İnşallah!" dė, ėrte günün sahibi var. **393/33**
14469. "İnşallah!" diyelim, inşallah olur. **394/04**
14470. "İnşallah!" ile biter her iş; "İlla!" ile bitmez, biterse de hayrėtmez. **394/03**
14471. "İnşallah" kelamı; âlem-i İslamiyette hüsnüniyete, Allah'a tevekkül ve teslimiyete delalet eyler. **394/02**
14472. İnşallah, ki ben galibim. **394/06**
14473. "İnşallah, maşallah" ile avutur. **394/08**
14474. İnşallah, maşallah kabîlindendir. **394/07**
14475. "İnşallah"sız iş tutma, iş sahibi Allah'tır. **393/36**
14476. "İnşallah"sız iş, ya yarım kalır ya hiç yapılmaz. **394/05**
14477. İnşallahu 'l-ekber, iki başı beraber. **393/34**
14478. İnşirah-ı kalp, insana her daim gelmez bir lütuftur. **394/12**
14479. İntak-ı Hak kabîlinden sözdür. **394/30**
14480. İntibah hasıl olunca vicdan nefse galebe çalar. **327/21**
14481. İntihal eylediği asar ile tefahür eder. **327/23**
14482. İntihap ettiği şeye bak. **327/24**
14483. İntihapezir oldu; tepesi çıktı, külahı yerine kondu. **395/21**
14484. İntihar, bu mezmûm ve medhûl hulk, ahlak-ı beşerin deva-nâ-pezîr bir maluliyetinden münbais bir illet-i maneviyedir. **327/25**
14485. İntihar ėtmek; âlem-i İslam'da dinen, ahlaken ve itikaden merdûd ve memnudur. **325/07**
14486. İntihasız şey ancak mükevvenat-ı İlahîdir. **395/22**
14487. İntikal zamana mütevakkıftır. **328/22**
14488. İntikam alma (almak), gazadır. **328/23**
14489. "İntikam almak da kâm almaktır." dėrler; amma aklı olan heves ėtmez. **328/27**
14490. İntikam; dindar kişinin kârı değil, kindar kişinin kârıdır. **395/28**
14491. İntikam tatlıdır, dėrler; amma Allah "Azîzün zû 'ntikâm"dır, intikamdan hazer ėtmek gerek. **395/27**
14492. İntikama heves ėtme; zira Hüda "Azîzün zû 'ntikâm"dır. **328/25**
14493. İntikamdan alınan lezzet fâni, merhametten hasıl olan ise daimîdir. **328/26**
14494. İntikamdan i'tisâm ėtmek gerek. **395/29**

14495. İntiḳamı Allah'a bıraḳ; zira hazret-i Allah "Azîzün zû 'ntiḳâm"dır. **395/25**
14496. İntisabıyla tefaḫḫür eder. **327/26**
14497. İntisap eylediği ḫanedan-ı aile şayan-ı hürmettir. **327/27**
14498. İntizam her ḫususta faydalıdır. **328/01**
14499. İntizam, her şeyi güzel gösterir ve maḳbul-i âlem eder. **328/05**
14500. İntizam 'nizam' dėmek olup her şeyi Ḫaliḳ-ı Yezdan nizam üzere ḫalḳ buyurmuştur. **328/11**
14501. İntizam, sahib-i tabiat olanların kârıdır. **328/04**
14502. İntizam sürüru muciptir. **328/13**
14503. İntizam, tabiat-ı haseneden sayılır. **328/09**
14504. İntizam üzeredir eşya, nizam üzeredir dünya. **328/14**
14505. İntizam, zor şeyi ḳolay ḳılar; intizamsızlıḳ, ḳolay şeyi zor ḳılar. **328/06**
14506. İntizama ḫizmet ėden aldanmaz. **328/10**
14507. İntizama riayet hüsn-i tabiata delalet ėder. **328/12**
14508. İntizam-ı âlem beḳa-yı nizam ile ḳaimdir. **328/15**
14509. İntizamı sevmeyen göŋül olmaz; faḳat intizam bilmeyen çoḳtur. **328/07**
14510. İntizamsız, nizamsız; dünya dönmez. **328/08**
14511. İntizamsızlıḳ güzel şeyi çirkin, ḳıymetli şeyi ḳıymetsiz gösterir. **328/03**
14512. İntizamsızlıḳ her hâlde büyük zararları mucip olur. **328/02**
14513. İntizar ateşten eşeddir. **328/18**
14514. İntizar ateşten gömlektir. **328/20**
14515. İntizar ateşten ḳatıdır. **328/21**
14516. İntizar, inkisar almaḳ iyi şey değildir. **328/24**
14517. İntizar ölmekten eşeddir. **328/17**
14518. İntizar taştan ḳatı, odundan yaḳıcıdır. **328/19**
14519. İntizarı boşa çıḳtı. **328/16**
14520. İnzimam-ı reyledir bu işler hep. **394/29**
14521. İp eğirir. **492/ek1/01**
14522. İp eşer gibi söz eşerir(?). **492/ek1/02**
14523. İp, iki ucundan çekilirse elbette ḳopar. **492/01**
14524. İp ipullah, sivri külah… **491/11**
14525. İp ḳaçḳını… **491/12**
14526. İp parası aldı. **491/07**
14527. İp taḳmadı. **492/03**
14528. İp ucunu ele aldı. **491/02**
14529. İpe basan taḳımdandır. **491/06**
14530. İpe dizer gibi dizdi. **491/10**
14531. İpe un serdi. **492/ek1/05**
14532. İpe un sermek ḳabîlinden… **491/05**
14533. İpek gibi ḳızdır. **491/30**
14534. İpek gibidir maşallah. **491/31**
14535. İpek, ibrişim oldu. **491/32**
14536. İpi, iğnesi başında duran terziye "Ḳalḳ!" dėmeğe ne hacet! **491/22**
14537. İpi ḳırdı. **492/ek1/09**
14538. İpi ḳoparanlardandır. **491/14**
14539. İpi, sapı bulunmaz. **491/18**
14540. İpi sapı yoḳ. **171/01**
14541. İpi sapı yoḳ. **492/ek1/07**
14542. İpiŋ iki ucunu birden ḳaçırdı. **491/19**
14543. İpiŋ ucunu ḳaçırdı. **492/04**
14544. İpiŋ ucunu ḳaçırma. **491/04**
14545. İpiŋ ucunu pek tut. **491/20**
14546. İpini ḳopardı. **492/ek1/10**
14547. İpini ḳopardı; amma ḳuyruğunu ḳoparamadı. **492/ek1/11**
14548. İpini ḳoparmış. **171/04**
14549. İpini sürükler. **492/ek1/03**
14550. İpiyle ḳuyuya inilmez. **491/15**
14551. İpliği daha pazara çıḳmadı. **491/27**
14552. İpliği pazara çıḳtı. **491/33**
14553. İpliğini pazara çıḳarmışlar. **491/26**
14554. İpliğini pazara şimdi çıḳarırlar. **491/28**
14555. İpliğini tellale vėrmişler. **491/29**
14556. İplik, iğne; gerek yine. **491/24**
14557. İplik iğne oldu. **491/25**
14558. İpsiz ḳovadır. **491/03**
14559. İpsiz sapsız… **491/21**
14560. İpsiz sapsız bir alay haşerat… **163/12**
14561. İpsiz sapsız, soysuz, saygısız… **171/02**
14562. İpsiz sapsız, soysuz sopsuz bir alay tavâşî. **491/17**
14563. İpşir Paşa alayı… **161/04**
14564. İpten iğneye varıncaya ḳadar sorar. **491/23**
14565. İpten, ḳazıḳtan ḳurtulmuş. **491/13**
14566. İpten ḳuşaḳ ḳuşandı. **491/16**
14567. İpten ḳuşaḳtır hâlimiz. **491/09**
14568. İpten saptan ḳurtulmuş. **171/03**
14569. İpucu vėrdi. **491/08**
14570. İrada göre masraf, ayağa göre ayaḳḳabı gibi rahatlıḳtır. **498/07**
14571. İradesiz iş yoldan döner. **199/01**
14572. İradeti elinde değil. **199/05**
14573. İradeti elindedir. **199/07**
14574. İradeti, iddeti eline vėrilmiş. **199/08**
14575. İradeti taḳdire bağlıdır. **199/09**
14576. İrade-yi İlahî olmayınca hiçbir şey olmaz. **198/28**
14577. İrade-yi İlahî olur. **199/06**
14578. İrade-yi İlahî öyle imiş. **199/03**
14579. İrade-yi İlahiyye ile olur her ne olursa. **198/29**
14580. İrade-yi İlahiyyeye boyun bükmekten başḳa çare ne? **199/02**
14581. İrade-yi seniyyesi şeref-sudûr buyrulmuş. **199/04**
14582. İrade-yi umur, idare-yi umur… **198/35**
14583. İradı masraf aşarsa o evden rahatlıḳ ḳaçar, eŋ nihayet ev sahibi evinden ḳaçar. **498/09**
14584. İradı masrafa uydurmaḳ gerek. **498/10**
14585. İradı masrafını ḳorumazsa o gemi batar. **498/01**
14586. İradıŋa göre masraf uydur. **498/06**
14587. İradıyla geçinir âdemdir. **498/03**
14588. İran virandır. **497/27**
14589. İran'dan gelecek ayranı gözetir. **497/26**
14590. İran'dan, Iraḳ'tan, uzun çölden, ıraḳ yoldan gelen at, eşek, misafir, insan elbette yorgun argın (arıḳ) olur; Hicaz'dan, Basra ve Bağdat'tan gelen insanıŋ başında kefiye veya sarıḳ olur, hayvanıŋ ḳulaḳları yarıḳ olur. **497/20**
14591. İran'dan tiryak gelinceye ḳadar buradaki yılan bizi soḳacaḳ. **497/30**
14592. İran'ı, Turan'ı seyrüseferle tesḫir ėtti. **497/25**
14593. İran'ı viran ėttiler. **497/29**
14594. İran'ı viran ėttiler, şahı hayran. **497/28**
14595. İran'ıŋ körler devri de olmuştur. **498/11**

14596. İranlı ile Yunanlı bir araya gelip mübalağada (yalanda) yarış ėtseler yerle gök titrer, yerle gök arasında gezen şeytanlar hep birden yere dökülür, insanlarla dövüşürler; yer yarılır, yer altında gezen yılanlar yeryüzüne çıḳar, birbirine girişirler. **498/31**
14597. İrap ve i'lâlsiz nahiv kitabı oḳunmaz. **237/21**
14598. İrat az, masraf çoḳ olunca o ocaḳ tütmez. **498/04**
14599. İrat, masrafı aşarsa ḳaynamadan ḳazan da taşar. **498/02**
14600. İrat ve masrafı beraber ėtmek gerek. **498/05**
14601. İratsız ev idare olunamaz. **498/08**
14602. İri baş lahana gibi… **498/25**
14603. İri başlı sarımsaḳ gibi arandı. **498/23**
14604. İri başlı sarımsaḳ ol, yine baş ol. **498/26**
14605. İri yarı… **498/29**
14606. İri yumurta isteyen, iri tavuḳ besler. **498/24**
14607. İrili ufaḳlı aḳçe gibi bir arada dururlar. **498/30**
14608. İrmik helvası gibi… **498/21**
14609. İrsal-i meselde misli yoḳtur. **198/16**
14610. İrsen mal ḳazanmış âdem gibi… **198/31**
14611. İrsen zengindir. **198/33**
14612. İrsî faḳirlik… **198/34**
14613. İrsî illet gibi… **198/30**
14614. İrsî marazı tutmuş. **198/32**
14615. İrşat ėdecek mürşid-i kâmil gerek. **198/17**
14616. İrtidat (küfür), zevceyn için […] ḫilaftır; saḳınmaḳ gerek. **198/01**
14617. İrtikâp, irtişa hep bir yola çıḳar. **198/18**
14618. İrtikâp olmazsa irtişa olmaz. **198/15**
14619. İrza ėt, soŋra ne ėdersen ėt. **198/36**
14620. İs, bacadan; pas, demirden eksik olmaz. **508/08**
14621. İs (duman), tilkiyi ininden çıḳarır; kötü kişiler, insanı dininden (terbiyesinden) çıḳarır. **500/18**
14622. İsabet oldu. **230/11**
14623. İsabet oldu, ki varmadım. **230/12**
14624. İsabet-i nazar, isabet-i sehimden beterdir. **230/10**
14625. İsabet-i sehim, isabet-i nazar birbirinden beterdir. **230/09**
14626. Îsâr ėttiği ihsan, ḳorḳuttuğu ḳurbağaya değmedi. **494/09**
14627. İshaḳ ḳuşunuŋ sedası gibi sedası göŋlümü ḳararttı. **213/03**
14628. İsim değiştirmekle cisim değişmez. **215/21**
14629. İsim değiştirmekle tabiat değişmez. **215/32**
14630. İsḳandil ėder. **213/17**
14631. İsḳandil ėtmeden oturmaz hilebazdır. **213/07**
14632. İsḳandilci heriftir. **213/05**
14633. İskender ayinesi gibi lafz-ı mevhum. **215/06**
14634. İskender gibi ḳahramandır. **215/04**
14635. İskender seddi; ismi var, cismi yoḳ mesel-i Anḳa. **215/05**
14636. İskender-i zamandır. **215/03**
14637. İslam dini aşikârdır, İslam dininde cebir ve ikrah yoḳtur. **213/43**
14638. İslam dini aşikâredir. **213/32**
14639. İslam dini; ayn-i hikmet, ayn-i adalettir. **213/34**
14640. İslam İslam'a eziyet ėtmez. **213/38**
14641. İslam İslam'a selam vėrmemek reva değildir. **213/42**
14642. İslam, İslamıŋ dünya ve aḫiret hem ḳardeşi hem yoldaşı, sırdaşı, emeldaşıdır. **214/12**
14643. İslam, İslamıŋ ḳardeşi hem yoldaşıdır; insan, insanıŋ cinstaşı hem ḳoldaşıdır. **213/47**
14644. İslam, İslamıŋ ḳardeşidir. **213/36**
14645. İslam (İslamiyet) menba-yı adalet ve fazilettir, binası şeriat ve alameti insaniyettir. **213/51**
14646. İslam İslamlığından bihaḳḳın ḫaberi, din ve imanına itiḳat, itimat ve muhabbeti var ise mücerret bir kör nefsi için ve hayat-ı dünyası için İslam gölgesinden ayrılmaz, dar-ı din-i düşmana sığınmaz. **214/06**
14647. İslam oğlu İslamdır. **213/44**
14648. İslam olana (için) bir itiḳat, bir iman gerek. **213/53**
14649. İslam olanlar için ya namus uğrunda ölmek ya şeref için yaşamaḳ vardır. **213/54**
14650. İslambol da dėnir İstanbul da dėnir. **209/12**
14651. İslamda asıl olan hâkim, ümmet olduğundandır; ki ümmet üzerine muamelat-ı nâs tatarruḳ-i ḫalelden viḳayeten nasb-ı ḫalife cumhur-ı eimmeniŋ ḳavli veçhiyle vacip olmuşdur. **213/50**
14652. İslam'da hürriyet asıldır. **213/46**
14653. İslamı'ıŋ (İslamiyet'iŋ) âlem-i beşeriyetdeki vasf-ı mümeyyizi "*al-'ahdu ka 'd-dı̄n* [=Ahit din gibidir.]" müeddâsınca ahde vefa, aḳdolunan muḳavele ve muahede ahkâmına riayet eylemek ḳaziyesidir. **213/49**
14654. İslam'ıŋ asıl şartı beş ise de altıncısı insaftır. **213/20**
14655. İslamıŋ başı şeriata bağlı. **213/19**
14656. İslamıŋ İslama eziyeti haramdır. **213/40**
14657. İslam'ıŋ şartı beştir; bunu bilmeyen, işlemeyen keştir. **213/20**
14658. İslam'ıŋ şartı beştir, oŋa ḫizmet ėtmeyen keştir (hiçtir). **213/28**
14659. İslam'ıŋ şartından birisi de insaftır. **213/22**
14660. İslam'ıŋ şartını bilmek İslam olana borçtur. **213/30**
14661. İslam'ıŋ şartlarından birisi de ahdinde (sözünde) durmaḳtır. **213/26**
14662. İslamiyet ancaḳ ilim ve irfanla münevverdir. **213/25**
14663. İslamiyet ilim ve irfana müstenit bir din olduğu için onuŋ rehberleri de ancaḳ ulema-yı din ve ehl-i irfandır. **213/37**
14664. İslamiyet, 'insaniyet' dėmektir. **213/18**
14665. İslamiyet, 'insaniyet' dėmektir. **213/45**
14666. İslamiyet İslamiyet'iŋ ahkâmına ḫizmetle ḳaimdir, hürmet ve adaletle daimdir. **213/33**
14667. İslamiyet, itiḳat gerçi düçar-ı tezelzül olsa bile yine zeval bulmaz. **213/41**
14668. İslamiyet, *Ḳur'an*-ı azîmü 'ş-şan ile tulu ėtmiştir; ki din-i İslam, ilim ve irfana müstenittir. **213/21**
14669. İslamiyet (mezâhib-i İslam), ulum ve fünûn ve ilm-i lisan velev Çin'de olsa yine ara da bul, bil yani öğren. **215/02**

14670. İslamiyetçe din; aḳlıŋ bir nevi ilminden, ḳalbiŋ bir nevi irfanından ibarettir. **213/39**
14671. İslamiyet'iŋ alametifarikası Kelime-yi Şehadet'tir. **213/24**
14672. İslamiyet'iŋ rehberleri ilim ve irfan sahibi olanlarıdır. **213/23**
14673. İslamiyet'te bir iman, bir itiḳat şarttır. **213/29**
14674. İslamiyette din ve devlet ve millet birdir. **214/01**
14675. İslamiyet'te içtihat içtihadı naḳżėtmez. **213/27**
14676. İslamiyet'te ikrah yoḳtur; vicdana baḳar, haḳ ve adalete istinat ėder. **213/35**
14677. İslamiyet'te (İslam dininde) taassup ve ikrah yoḳtur. **211/13**
14678. İslamiyet'te şeriat zahire hükmėder. **213/31**
14679. İslamiyet'teki muhabbet ve meveddet hep ḳuvâ-yı manevî asarıdır, zail olmaz, ḫalel gelmez. **213/06**
14680. İslamlarıŋ Aristo'su, Buḳrat'ı; Ebû Ali İbn Sina'dır. **213/48**
14681. İslamlıḳ (İslamiyet); ḳalıpta değil, ḳalptedir. **213/52**
14682. İsmail'dir cedd-i Resul… **215/33**
14683. İsmi alay defterinden silinmiş. **215/14**
14684. İsmi cismi belirsiz. **215/19**
14685. İsmi defterde oḳunmaz. **215/15**
14686. İsmi değişmiş. **215/27**
14687. İsmi eski defterde oḳunmaz. **215/08**
14688. İsmi kütükte yoḳ. **215/35**
14689. İsmi müsemmasına mutabıḳ. **215/22**
14690. İsmi soŋradan ḳonmuş. **215/29**
14691. İsm-i Sübhan, derde derman… **215/10**
14692. İsmi var, cismi yoḳ dehanıŋdır. **215/11**
14693. İsmi var, cismi yoḳ; mesel-i Anḳa. **215/20**
14694. İsmi yoḳ. **215/16**
14695. İsmi Yusuf olmaḳla herkes güzel olmaz. **215/30**
14696. İsmimi sorar iseŋ Ḫıdır, elimden gelen budur. **215/31**
14697. İsmine "Çapanoğlu" dėrler. **215/28**
14698. İsmine mim ḳoymuşlar. **215/17**
14699. İsmini bozmuşlar. **215/23**
14700. İsmini cismini değiştirmiş. **215/26**
14701. İsmini defterden silmişler. **215/13**
14702. İsmini eski kütükten baḳmalı. **215/12**
14703. İsmini kütüğe yazdırdı. **215/34**
14704. İsmini soran yoḳ. **215/18**
14705. İsmini taşa ḳazmışlar. **215/24**
14706. İsmini taşından bile ḳazımışlar. **215/25**
14707. İsmiyle müsemma maḫluḳat, mevcudat daima aŋılır, tanılır ve bilinir. **215/09**
14708. İsnadı isnad-ı salim-mekin hükmündedir. **214/37**
14709. İsnat (bühtan, iftira) aḫlaḳsızlar silahıdır; lakin meşru değildir, memnudur. **214/40**
14710. İsnat söze aldanan ahmaḳ sayılır. **214/38**
14711. İsnat söze itimat ėden daima aldanır. **214/39**
14712. İspanyol ismi ḳaleme gelmez. **212/19**
14713. İspanyol ḳoyunu gibi gerdan gösterir. **212/17**
14714. İspat ėdemeyeceğiŋ davaya girişme. **168/21**
14715. İspatı yoḳ, şahidi yoḳ. **168/22**
14716. İspatsız dava batıldır. **168/19**
14717. İspatsız (şahitsiz) dava diŋlenmez. **168/20**
14718. İsraf ėdeni Allah sevmez. **214/11**
14719. İsraf haramdır, imsak de (ḫisset de) haramdır. **213/01**
14720. İsraf haramdır; israfıŋ ifratı iflası, iflas tėz ölümü davet ėder. **214/09**
14721. İsraf ile zenginlik hiçbir vaḳit cem olamaz. **214/15**
14722. İsraf, kendi malından bir nevi sirḳattir. **214/07**
14723. İsraf lüzumsuz yere sarf olunan aḳçe ile maldır, ki neticesi sefahattir; sefahat cehaletle hamaḳatten mütevellit belahet ve sefalettir. **214/14**
14724. İsraf, sefahatten; sefahat; humḳ, cehalet ve belahetten tevellüt ėder. **214/08**
14725. İsraf-ı emval hüsn-i aḫlaḳ-ı beşeri bozduğu gibi imsak (ḫisset-i tab) daḫi hüsn-i aḫlaḳ-ı insanı isfat ve izale ėder. **213/02**
14726. İsrafıŋ soŋu iflas, iflasıŋ soŋu inḳırazdır (mevttir). **214/11**
14727. İsrafıŋ yolu çoḳtur; ancaḳ hepsi çıḳmaz yoldur. **214/13**
14728. İstanbul; Aḳdeŋiz'le Ḳaradeŋiz'iŋ kilitli ḳapısı, ḳudretten yapısıdır. **210/22**
14729. İstanbul; Âl-i Osman'ıŋ payitaḫtı, cümle İslamlarıŋ cay-ı baḫtıdır. **210/21**
14730. İstanbul arslan postu… **209/06**
14731. İstanbul birden yapılmaz. **210/10**
14732. "İstanbul" da dėrler "İslambol" da dėrler. **210/11**
14733. İstanbul, dehriŋ yüzsuyudur. **210/26**
14734. İstanbul gibi cihanda tabiaten güzel yer var mıdır acaba? **210/19**
14735. İstanbul, her kemali onda bul. **210/07**
14736. İstanbul ilim ve marifetiŋ cay-ı ḳabulüdür. **210/05**
14737. İstanbul İslambol… **209/07**
14738. İstanbul, 'İslambol' dėmektir. **210/01**
14739. İstanbul, İstanbul'dur; cihanda misli menendi yoḳ, mesel-i sair hükmündedir. **210/17**
14740. İstanbul, istediğiŋi ara da bul. **210/23**
14741. İstanbul ḳazan ben kepçe oldum. **211/03**
14742. İstanbul ḳazan ben kepçe olurum, yine aradığımı bulurum. **211/04**
14743. İstanbul ḳışınıŋ soŋ günlerinden saḳınmaḳ gerektir.**209/18**
14744. İstanbul ḳışınıŋ soŋ ḳapısı marttır. **209/19**
14745. İstanbul; kürsi-yi cihan, hasretü 'l-mülûk, dide-yi dünya, memerr-i tariḳ-i ticaret, Asya ile Avrupa'nıŋ ḫatt-ı hudud-ı fâsılı, mülteḳâtü 'l-bahreyn, kilidü 'l-bahreyn… ila aḫirihi vasf-ı mümeyyizleriyle be-nam iḳlim-i mualla-yı cihan, maḳam-ı ḫilafet-i İslamiyân ve pay-i taḫt-ı Osmaniyândır. **210/06**
14746. İstanbul, misli bulunmaz yerdir. **210/08**
14747. İstanbul padişah tahtgâhı, evliya yatağıdır. **209/16**
14748. İstanbul tahtgâh-ı Âl-i Osman'dır; şanı, şöhreti celalet-i Fatih Sultan Mehmed Ḫan'dır. **209/15**
14749. İstanbul yansa hasırı yanmaz aptaldır. **210/25**
14750. İstanbul, yedi dağ üstüne serilmiş bir arslan postudur. **210/15**

14751. İstanbul’a giden gideniŋ oldu. **210/27**
14752. İstanbul’a “hasretü ’l-mülûk” dėmişler. **210/20**
14753. İstanbul’da eşek bile maķam ile aŋırır. **210/09**
14754. İstanbul’da kel ḫuffaş arar. **211/02**
14755. İstanbul’da sarı çizmeli Mehmet Ağa… **211/01**
14756. İstanbul’da yetmiş iki fırķa milletiŋ hepsi vardır. **210/14**
14757. İstanbul’dan Üsküdar’a yayan gidilmez. **210/24**
14758. İstanbul’u aç, gülzar yap. **209/08**
14759. İstanbul’u aç, gülzar yap. **209/13**
14760. İstanbul’u aç, gülzar yap; İzmit’i yıķ, tekrar yap. **209/10**
14761. İstanbul’u al, gülzar yap. **209/09**
14762. İstanbul’u Fatih Sultan Mehmed-i Sani almıştır 857’de, “āḫirūn” kelimesi tariḫtir (857) bu âlemde, ki ķurûn-i vustayı ķurûn-ı aḫire ķalp etmiştir. **209/11**
14763. İstanbul’uŋ abuhavası, âdemiŋ canına canlar ķatar devası. **210/03**
14764. İstanbul’uŋ cihanda naziri yoķtur. **210/18**
14765. İstanbul’uŋ Çingene’si bile nezaket gösterir. **211/05**
14766. İstanbul’uŋ dünyada misli yoķtur. **209/17**
14767. İstanbul’uŋ güzelliğine gayet yoķtur, onu methėtmeğe hacet yoķtur. **210/04**
14768. İstanbul’uŋ havası iki türlüdür: birisi lodos, diğeri poyrazdır. **210/02**
14769. İstanbul’uŋ ķışı yaza ķarşıdır. **209/14**
14770. İstanbul’uŋ sanki deŋiz dayesi, dağları lalasıdır. **210/16**
14771. İstanbul’uŋ yangını, Anadolu’nuŋ salgını, Rumėli’niŋ bozgunu çoķtur. **210/12**
14772. İstanbul’uŋ yangını olmasa evleriniŋ eşiği altından yaptırılırdı (olurdu). **210/13**
14773. İstavroz çıķarttı. **213/10**
14774. İste baķalım! **211/24**
14775. İste benden ne isterseŋ. **211/23**
14776. İste benden ne isterseŋ. **500/01**
14777. İste, vėreyim. **500/02**
14778. İste, vėreyim; vėr, alayım. **211/21**
14779. İstediği başķa… **500/10**
14780. İstediği taşa başını vursun. **212/13**
14781. İstediğini buldu. **500/11**
14782. İstediğini söyleyen, istemediğini işitir. **212/09**
14783. İstediğini söyleyen, istemediğini işitir. **500/04**
14784. İstedikçe nazlanan soŋradan sızlanır. **212/26**
14785. İstedikçe nazlanır. **212/25**
14786. İstek ile olur her iş, istek ile döner her diş. **500/28**
14787. İstek, iştiha olmadan yėmek yėmek, dayaķ yėmekle beraberdir. **212/08**
14788. İsteksiz aş, isteksiz iş faydasızdır. **500/29**
14789. İsteksiz yėmek, dayaķ yėmeğe beŋzer. **211/12**
14790. İsteksiz yėmek toķluğa, opulğup yėmek açlığa işarettir. **211/11**
14791. İstemeden vėrmek Allah’a maḫsus. **211/17**
14792. İstemeden vėrmek, Allah’a maḫsus; vėrmeyenden almaķ, zorbaya maḫsus. **500/05**
14793. İstemeden vėrmek pek maķbuldür. **211/16**
14794. İstemedi, esnedi. **211/22**
14795. İstemediğiŋ tüy, burnuŋa biter. **500/12**
14796. İstemeği bilen boş ķalmaz. **211/19**
14797. İstemeği bilene vėrmeyen olmaz; misal: usta dilenci; unsuz evden ḫamur, etsiz ķasaptan bavur -ciğer- alır. **500/19**
14798. İstemeği bilir iseŋ vėrmeyen olmaz. **211/20**
14799. İstemeği bilirseŋ vėrmeyen olmaz. **500/14**
14800. İstemeği bilmek gerek. **500/13**
14801. İstemek acı, vėrmek tatlı bir fiildir. **212/02**
14802. İstemek güç, vermek ķolay. **500/07**
14803. İstemek ķuldan, vėrmek Allah’tan… **211/18**
14804. İstemem balıŋ, yağıŋ; bulaştırmam ağzım, yüzüm. **211/14**
14805. İstemem balıŋ yağıŋ, bulaştırmam ağzım yüzüm. **500/22**
14806. İstemem Şam’ıŋ şekerin, görmem Arap’ıŋ yüzün. **211/15**
14807. İstemesini bilen; unsuz evden ḫamur, etsiz evden bavur -ķaraciğer- alır. **500/08**
14808. İstemesini bilene vėrmeyen olmaz. **500/06**
14809. İstemeyenden ķorķ. **500/24**
14810. İstenilen ķız gibi hem sevindi hem düşündü. **211/10**
14811. İstenilen malda ḫayır vardır. **500/15**
14812. İstenilen maldan ḫayır vardır. **212/22**
14813. İster ağla ister gül; aslıŋ bir avuç toprak, aḫiriŋ terk-i canla toprakta yatmaķtır, onu bil. **212/07**
14814. İster al ister alma, mal meydanda. **211/07**
14815. İster istemez “Al!” dėnmez. **211/08**
14816. “İster istemez” sözü zorbalıķtır. **211/09**
14817. İster vėr ister vėrme; alırım. **500/09**
14818. “İster vėr ister vėrme, mal benim.” dėr durur. **212/06**
14819. “İsterim.” diyene vėr, “İstemem.” diyenden ķorķ. **212/03**
14820. İsterlerse; taşı insan, insanı taş yerine ķullanırlar. **212/11**
14821. İsterlerse; taştan gemi, ağaçtan ķaptan yaparlar. **500/03**
14822. İsterlerse; taştan insan, insandan taş yaparlar. **212/10**
14823. İsterse vėrsin isterse vėrmesin. **212/24**
14824. İstese dâyini medyun çıķarır, istese müflisi Ķarun çıķarır. **211/06**
14825. İsteseŋ vėrmez, tutup alsaŋ -zor ve cebirle alsaŋ- ündemez (tınmaz) insanlardır. **500/16**
14826. İsteyen alır. **212/15**
14827. İsteyen alsın. **500/27**
14828. İsteyen alsın, istemeyen gėri dursun. **212/16**
14829. İsteyen, ardımdan gelsin; istemeyen, geri dönsün. **500/23**
14830. İsteyen gelsin. **500/25**
14831. İsteyen gelsin, istemeyen bunda ķalsın. **212/18**
14832. İsteyen vėrsin. **500/26**
14833. İsteyen vėrsin, istemeyen vėrmesin. **212/20**
14834. İsteyeniŋ bir yüzü ķara, vėrmeyeniŋ iki yüzü. **211/25**
14835. İsteyeniŋ ķuluyum, istemeyeniŋ sultanı. **212/14**
14836. İsteyeniŋ yüzü bir ķara, vermeyeniŋ yüzü iki ķara. **500/17**

14837. İsteyeniŋ yüzü bir ḳara, vėrmeyeniŋ yüzü iki ḳaradır. **211/26**
14838. İstiare âdettir. **213/08**
14839. İstiare, kinaye, mecaz, haḳiḳat hep ḳullanılan kelamlardır; yerine göre pek ḫoş olur. **213/09**
14840. İstidada (istihḳaḳa) set çekilmez. **212/32**
14841. İstidad-ı mader-zad iḳdam istemez. **212/21**
14842. İstidasını zavallı daima cebinde taşır. **212/04**
14843. İstidat başḳa ḫaslettir. **212/28**
14844. İstidat her şeyi ḳazanır. **212/27**
14845. İstidat Ḫüda-dâddır. **212/29**
14846. İstidracı açıḳtır. **212/12**
14847. İstifade aramaḳ, gayrıŋ huḳuḳunu gasbėtmemek şartıyla meşrudur. **214/25**
14848. İstifade iki nevdir: biri hâl için, diğeri istiḳbal içindir. **214/23**
14849. İstifade olunmayacaḳ şeyle şuglėtmek abestir. **214/24**
14850. İstifadesini düşünmeyen kimse olmaz, olursa ahmaḳtır. **214/26**
14851. İstifade-yi ḫususî, istifade-yi umumîyi tevlit eder; istifade-yi umum, istifade-yi ḫususu temin eyler. **214/22**
14852. İstifsara gelen memur gibi gözü yılışır. **214/28**
14853. İstifsar-ı ḫatır, iḫvana borçtur. **214/27**
14854. İstiğfar ėtmek ḳuluŋ borcudur, af ve mağfiret ėtmek cenab-ı Hüda'nıŋ lütfudur. **213/11**
14855. İstiğna ėden göŋle teklif yoḳtur. **214/20**
14856. İstiğna ehline göre yaraşır. **214/18**
14857. İstiğna ėtsen ėt; tek kibrėtme. **214/21**
14858. İstiğna yerine göre maḳbuldür. **214/19**
14859. İstiğna-yı göŋül için minnet ḳapısı yoḳtur. **214/16**
14860. İstiğna-yı ḳalp, ḳanaatten çıḳar. **214/17**
14861. İstiḫare sünnettir. **209/03**
14862. İstiḫare sünnettir. **213/04**
14863. İstihza, bâdî-yi niza ve bais-i cidaldir. **214/03**
14864. İstihza ėdeni istihza ėtmek âdettir; lakin istihza ėtmekten hazer ėtmek gerektir. **215/01**
14865. İstihza insanlığa zinhar yaḳışmaz fena ḫuydur, saḳınmaḳ gerek. **214/04**
14866. İstihzadan hazer ėtmek gerek. **214/02**
14867. İstihzadan maymun bile hazzėtmez. **214/05**
14868. İstiḳamet, iffet insan olana yaḳışır. **213/12**
14869. İstiḳamet-i kelam alâim-i amandır. **213/16**
14870. İstiḳametle tahsil olunan emval her türlü mehâlikten salim olup hiyel ve desâyis ile teraküm ėden emval serian mahv ve telef olduğu gibi sahibini daḫi enva-yı mesâibe düçar eder. **213/15**
14871. İstiḳametten ayrılmamaḳ gerek. **213/13**
14872. "İstiḳbal ayinesi mi, iḳbal ayinesi mi?" soŋra görürsüŋ. **214/35**
14873. İstiḳbal gelecek zamana, mazi geçmişe, hâl şimdiki ana ve zamana dėnilir. **214/33**
14874. İstiḳbal ḳuzuları hâlde güzel beslenmelidirler, ki istiḳbalde onlar da iyi ḳoyun olsunlar. **214/31**
14875. İstiḳbal ömür sahifeleridir, ki her gün açılıp ḳapanır. **214/32**
14876. İstiḳbali, hâl ayinesinden gören ariftir. **214/36**
14877. İstiḳbali hâlden keşfetmek mümkündür. **214/30**
14878. İstiḳbali vacip olan zata tazim ve ikramda gaflet ėtmemek gerek. **214/34**
14879. İstiḳbaliŋ ayinesi, hâliŋ ayine-yi amalidir. **214/29**
14880. İstiḳlale malik olmayanlar 'hür' değil, bir nevi 'esir' dėmektir. **212/01**
14881. İstiḳlali (bilâ-merci hâkim ve amir olma) olmayan hâkim, müstaḳil icra-yı hükümet ėdemez. **213/14**
14882. İstiḳlaline malik olan istiḳbalinden emin olabilir. **212/01**
14883. İstila-yı cihana ḳıyam ėden devletler, 'kendi inḳırazını kendi arayan devletler' dėmektir; zira bu tevârîḫ-i âlem şehadetiyle müspettir. **215/07**
14884. İstima ėtmez gazel pir-i mugân. **212/30**
14885. İstima ḳudreti olmayandan (sağırdan) şahit olmaz. **212/31**
14886. İstirahati kim sevmez! **212/23**
14887. İstirhamnamesi haphazırdır. **212/05**
14888. İstişare, istiḫare sünnet olduğu gibi iḳtisat da sünnettir. **209/04**
14889. İstişare sünnettir. **209/02**
14890. İstişare ve isticvap olunan kimseniŋ zihninde ḫadşe-yi fikr-i deyn ola, ondan hüsn-i rey ve cevab-ı sevap umulmaz. **209/05**
14891. İstitar-ı ayıp, fazâil-i beşeriyedendir. **209/01**
14892. İş aŋlaşılıncaya ḳadar kervan göçtü. **504/09**
14893. İş aŋlaşılıncaya ḳadar ḳurt bayırı aştı. **501/28**
14894. İş aŋlaşılıncaya ḳadar yangın saçağa sardı. **501/27**
14895. İş aŋlatılıncaya ḳadar baş elden gider. **501/13**
14896. İş arama, iş seni arasın. **501/03**
14897. İş başa düşünce başmaḳçı olursun. **502/01**
14898. İş başa düşünce sözü ayağa düşürme. **502/07**
14899. İş, başaranıŋ; aş, ḳotaranıŋ; at, bineniŋ, ḳılıç, ḳuşananıŋ; ḳadın, ḳullananındır. **502/36**
14900. İş başı âdem… **502/10**
14901. İş başı, işini bilir. **505/29**
14902. İş başı, işini bilmek gerek. **502/09**
14903. İş başı olmaḳ ḳolay değil. **505/26**
14904. İş, baştan belli olur. **502/08**
14905. İş beceremezken iş başı olmaḳ ister, bir eşeğe binemezken kervan başı yerine geçer. **503/22**
14906. İş, becereniŋ; araba, göçüreniŋ… **503/10**
14907. İş, becereniŋ; aş, ḳotaranıŋ; at, bineniŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ; ḳadın, ḳullananıŋ; kul, köle de ḳullanmağı bileniŋdir. **503/21**
14908. İş, becereniŋ; aş, ḳotaranıŋ; ḳılıç, ḳuşananıŋ; oḳ, atanıŋ değil hedefe vuranıŋ; at, bineniŋ; ḳadın, ḳullananıŋ; yol, yürüyeniŋ; ilim, bileniŋdir. **503/09**
14909. İş, becereniŋ; diş, döndüreniŋ… **503/16**
14910. İş, becereniŋ; söz, geçireniŋ… **503/14**
14911. İş becerir, araba göçürür âdem ararlar. **503/11**
14912. İş bilen elden iş artmaz. **506/01**
14913. İş bilen, işini bilen; iş de bulur, eş de bulur, aş da bulur. **505/33**
14914. İş, bilenden ḳorḳmaz; bilmeyenden bıḳar. **505/10**

14915. İş bilmeyen âdem, hoşt aŋlamayan Kürt itine beŋzer. **503/12**
14916. İş bilmezken iş buyurur. **501/36**
14917. İş bitmiş. **501/33**
14918. İş bitti, ḳavga savuldu. **501/35**
14919. İş buyurmaḳ ehlinden, iş görmek de ehlinden olmaḳ gerek. **506/14**
14920. İş buyurmaḳ ḳolay amma iş görmek zordur. **503/35**
14921. İş buyurmaḳ senden, işe ḳoşmaḳ benden. **506/15**
14922. İş çatallandı. **505/22**
14923. İş, çığırından çıḳtı. **505/23**
14924. İş, çocuḳ oyuncağına döndü. **505/25**
14925. İş danışan, dağ aşar. **504/31**
14926. İş, danışıḳlı gerek. **504/28**
14927. İş; danışıḳlı, tonuşuḳlu(?)… **504/30**
14928. İş; düşü görende değil, yorandadır. **505/14**
14929. İş ehli, işini bilir. **501/01**
14930. İş ehline iş aramaḳ gerek; yoḳsa iş ehli işi aramaḳ değil. **500/31**
14931. İş ehlini, iş erbabını Allah bildiği gibi ḳulları da tecrübe ve imtihanla bilir. **502/26**
14932. İş, ehliniŋ elinde kendini gösterir. **500/33**
14933. İş, ehliniŋ elinde kendisini gösterir. **501/02**
14934. İş, eliŋ aynasıdır. **500/32**
14935. İş, emiş temişte ḳalmış. **505/13**
14936. İş erbabı âdemdir. **501/16**
14937. İş erbabı iseŋ işte iş, işte aş; durma gör, sorma gir; ḫanemiz, ḫanımız (aḫırımız) bu semttedir. Derviş iseŋ işte leğen, işte ibriḳ; işte peşkir iptedir; işte tespih, işte seccade; ḳıble bu caniptedir. **501/15**
14938. İş erbabıdır. **503/06**
14939. İş, erbabına tabidir. **502/43**
14940. İş, erbabını arar. **503/08**
14941. İş, erbap ister; şiş, kebep ister. **502/21**
14942. İş eri, erbabı; işten ḳorḳmaz, başḳa şeyden ḳorḳar. **502/24**
14943. İş eri, iş arar. **502/30**
14944. İş eri, iş erbabı daima aranır. **502/20**
14945. İş eri, işten ḳorḳmaz; güç ehli, güçten ḳorḳmaz. **502/18**
14946. İş eri, kendini bildirendir; iş eri, işini bilendir. **502/28**
14947. İş erleri… **503/31**
14948. İş erleri, tatar pirleri bir araya geldiler. **503/33**
14949. İş erleridir. **502/17**
14950. İş, gayret ister. **504/07**
14951. İş, gayrete baḳar. **504/04**
14952. "İş gör!" dėyince "Deve ḳuşuyum."; uç git dėyince "Deveyim." dėr. **502/47**
14953. İş gören, aç ḳalmaz; işini bilen, aylaḳ olmaz. **502/45**
14954. İş gören, iş oŋdurur; iş görmeyen, diş döndürür. **506/33**
14955. İş, görenden ḳorḳar, ḳaçar; görmeyenden ḳorḳmaz, lüpe düşüp yatar. **506/31**
14956. İş görene gün ḳısa gelir (uzun gün ḳısa gelir). **506/31**
14957. İş görene uzun gün ḳısa gelir, yol yürüyene uzun yol ḳısa gelir. **506/31**
14958. İş, göreniŋ; kîş, görmeyeniŋdir. **502/31**
14959. İş, güç de olsa iştir; işsiz oturmaḳtansa ataŋıŋ saḳalın yol. **503/39**
14960. İş güç ėtti, herkese yutulmaz sövüş ėtti. **504/13**
14961. İş güç ettiŋ, çıḳılmaz yoḳuş ėttiŋ. **504/12**
14962. İş güç ėttiŋ, herkesiŋ ağzına sövüş ėttiŋ. **503/36**
14963. İş güç; insanı fazilet sahibi yapar, aḫlaḳını güzelleştirir, fikrini açar. **503/38**
14964. İş güç sahibidir. **503/37**
14965. İş, her nerede olsa iştir; erbap ister. **501/14**
14966. İş; hileli ise Angermen'de -pazar yeri bir şehir- baş döndürür, hilesiz ise değirmende taş döndürür. **506/31**
14967. İş içinde iş, külah içinde külah var. **505/11**
14968. İş içinde iş, külah üstünde külah var. **503/30**
14969. İş içinde iş var. **503/29**
14970. İş içinde iş var, ḳazan içinde piliç var. **505/20**
14971. İş içinde şiş oynamış **505/19**
14972. İş içine iş ḳatmışlar. **505/18**
14973. İş, imiş dėmişte ḳaldı. **505/17**
14974. İş isteyene iş ḳıtlığa mı uğramış? **501/04**
14975. İş, iş erleri ister. **502/19**
14976. İş, işi bitirir; iş, işi getirir. **500/30**
14977. İş, işlemekle; yol, yürümekle biter. **503/07**
14978. İş, işleyenden ḳorḳar; işlemeyenden ḳorḳmaz. **503/03**
14979. İş, işleyeniŋdir; elma, dişleyeniŋdir. **502/23**
14980. İş, işleyeniŋdir; yol, yürüyeniŋdir. **503/01**
14981. İş işten geçmiş, ḫoroz ateşe düşmüş. **502/15**
14982. İş işten geçti. **502/12**
14983. İş işten geçtikten soŋra badeyi taşa çalsaŋ da faydasız. **502/05**
14984. İş işten geçtikten soŋra çal o badeyi taşa. **502/04**
14985. İş işten geçtikten soŋra pişmanlıḳ fayda ėtmez. **502/13**
14986. İş işten geçtikten soŋra sabahlar ḫayır ola! **502/14**
14987. İş, iştiha açar. **502/06**
14988. İş, itiḳada bağlıdır. **501/08**
14989. İş, itiḳada; usta, itimada bağlıdır. **504/03**
14990. İş; ḳavaḳ, ḳabaḳ hikâyesine döndü. **503/25**
14991. İş ḳoḳtu. **505/03**
14992. İş meramda… **502/25**
14993. İş meramda, haremde değil. **502/27**
14994. İş meramdadır, meramıŋ elinden iş ḳurtulmaz. **502/29**
14995. İş, niyete bağlı. **504/22**
14996. İş, niyete; diş, çeŋeye bağlı. **504/23**
14997. İş, niyete göredir. **504/21**
14998. İş, oḳu atmaḳta değil; menzili (hedefi) vurmaḳtadır. **503/18**
14999. İş ola, güç olmaya. **501/22**
15000. İş, oŋduranıŋ; değirmen, döndüreniŋ… **504/33**
15001. İş, oŋduranıŋ, diş döndüreniŋ… **502/22**
15002. İş, oŋduranıŋ; diş, döndüreniŋ… **504/32**
15003. İş, oŋduranıŋ; ḫarman, çevireniŋ; değirmen, döndüreniŋdir. **503/05**
15004. İş pürüzlü… **505/06**
15005. İş, sağlam gerek; söz, dürüst. **506/21**

15006. İş sahibi, işini bilir. **501/18**
15007. İş sahibi, işini bilir. **502/33**
15008. İş sahibi, işini bilir. **506/22**
15009. İş sahibi, Mevla'dır; iş görecek, molladır. **506/24**
15010. İş sahibi, Mevla'dır; Mevla'nıŋ işine ḳarışılmaz. **506/23**
15011. İş, sahibiniŋ (erbabınıŋ) elinde ḳıvranır. **502/42**
15012. İş, sarpa sardı. **501/20**
15013. İş, senden ḳorḳsun; tek sen işten ḳorḳma. **503/32**
15014. İş seni arasın, sen işi arama. **501/05**
15015. İş soŋ kerteye geldikten soŋra bıraḳmazlar. **506/25**
15016. İş, soŋ kertiğe dayandı. **506/26**
15017. İş; sözle, ḳuru tasavvurla değil, sarf-ı himmet ve ḫizmetle olur, biter. **502/41**
15018. İş şiddetle vurmaḳta değil, doğru vurmaḳtadır. **505/28**
15019. İş şiddetli vurmaḳta değil, doğru vurmaḳtadır. **502/40**
15020. İş, şirazesinden (çığırından) çıḳtıḳtan soŋra işiŋ tekrar çığırıŋ tığırına gelmesi mümkünse de müşküldür. **506/18**
15021. İş tut, peş tut; tek pek tut. **501/11**
15022. İş tutarsaŋ pek tut. **501/10**
15023. İş tutmaḳ, tavuḳ tutmaḳ gibi değildir. **501/12**
15024. İş tutsaŋ pek tut. **506/06**
15025. İş tutsaŋ pek tut. **506/27**
15026. İş tutsaŋ pek tut, başarıp başarmayacağıŋı öŋce hesap ėt de öyle tut. Aş bulsaŋ az yė, çoḳ çiğne; faḳat tek tek yut. Söz söyleseŋ öŋce çoḳ düşün, teenni ve teemmül eyle, layıḳ ise az öz söyle. Her ne söylerseŋ söyle; tek yerine, sırasına göre; temiz, dürüst ve dosdoğru söyle; dėme soŋra, iş şöyle böyle. **505/01**
15027. İş, varacağı yere varır. **501/17**
15028. İş yap, kendiŋ beğen; kendiŋ beğenmeseŋ beğenme; ḳul, ḪÜda beğensin. **506/08**
15029. İş yapar, güç yapar; her işinde bir suç yapar. **505/02**
15030. İşaret çekildi, ḫayrola! **226/02**
15031. İşaret çıḳan yerde hüküm var. **226/07**
15032. İşaret ḳaldırıldı. **226/04**
15033. İşarete diḳḳat ister, imaya ḫizmet. **226/08**
15034. İşaretle aŋlatır, ima ile diŋletir. **226/03**
15035. İşaretsiz baḳmaz. **226/01**
15036. İşaretsiz gemi olmaz. **226/05**
15037. İşaretsiz gemi yol almaz. **226/06**
15038. İşbâh-ı ümmeti davet ėden şeyi işleme. **226/09**
15039. İşbu ḳafada işbu dert işbu senettendir. **226/12**
15040. İşbu mektup hâlâ İstanbul'da sakin sarı çizmeli Mehmet Ağa'ya vusule… **226/10**
15041. İşbu senet otuz bir gün vadelidir. **226/11**
15042. İşçi, işinden; aşçı, aşından aŋlaşılır. **502/48**
15043. İşçiye dişçi gerekmez. **502/46**
15044. İşçiye gün ḳısa gelir. **503/04**
15045. İşe âdem aranır, âdeme iş değil. **506/02**
15046. İşi alesta, sırmadan sürmeye ḳadar. **505/15**
15047. İşi Allah'a ısmarla. **501/31**
15048. İşi Allah'a ḳalmış. **501/29**
15049. İşi altın oldu. **504/24**
15050. İşi aŋlatıncaya ḳadar başımda tek armut bitmedi. **504/11**
15051. İşi ayna gibi… **503/17**
15052. İşi başından aşmış. **506/17**
15053. İşi baştan savmadır. **501/07**
15054. İşi becerdi. **503/13**
15055. İşi beceremedi, iş kendini becerdi. **503/23**
15056. İşi bitmiştir. **501/32**
15057. İşi bitti. **503/26**
15058. İşi çocuḳ oyuncağına çevirdi. **504/26**
15059. İşi çorba gibi ḳarıştırdı. **506/05**
15060. İşi çorba gibi yüzüne gözüne bulaştırdı. **506/07**
15061. İşi ehline sun, badeyi içene sun. **502/39**
15062. İşi emiş dėmişte ḳalmış. **506/09**
15063. İşi emiş ḳarış ėtti. **507/10**
15064. İşi erbabına teslim ėtmek gerek. **505/05**
15065. İşi erbabından öğren, ilmi bilenden. **502/44**
15066. İşi, eşeği evvelce sağlam ḳazığa bağla, sonra Allah'a ısmarla. **506/10**
15067. İşi gayret arttırır, gayret bitirir. **504/06**
15068. İşi gelişatına bıraḳmaḳ gerek. **506/28**
15069. İşi görmeden, bitti sanma. **504/14**
15070. İşi görmeden, bitti sanma; düşmanıŋ izini görmeden, gitti sanma. **504/15**
15071. İşi gücü hep dolandırıcılıḳ mı ola? **506/36**
15072. İşi gücü hep dolaptır. **506/35**
15073. İşi gücü laf köp… **506/34**
15074. İşi gürültüye boğmaḳ ister. **506/29**
15075. İşi hep baştan savma… **506/30**
15076. İşi hep baştan savma yapar. **505/16**
15077. İşi hep salḳım saçaḳ… **506/32**
15078. İşi işlerseŋ oŋulur, işlemezseŋ göŋül ondan tüŋülür (soğur). **503/19**
15079. İşi, ḳaçan ḳadınıŋ işine beŋzer. **504/27**
15080. İşi kendiŋ çabala, yine Allah'a ısmarla. **501/34**
15081. İşi ḳorḳutan; azim ve niyet, say u gayrettir. **503/34**
15082. İşi oluruna, atı yularına ve kendi yerine bağlamaḳ gerek. **501/21**
15083. İşi oluruna bağlamaḳ gerek. **501/09**
15084. İşi örtbas ėtti. **503/24**
15085. İşi sağlam ḳazığa bağla, soŋra Allah'a ısmarla. **505/24**
15086. İşi saḳal görmez, aḳıl (bilgi) görür. **501/19**
15087. İşi salḳım saçaḳ… **504/08**
15088. İşi sırma gümüşüdür. **504/10**
15089. İşi uyudu. **505/04**
15090. İşi yoḳ, dalga sayar. **507/40**
15091. İşi yoḳ, it suvarır (sular). **507/41**
15092. İşi yoḳ, şeytanla ḳabaḳ eker. **507/41**
15093. İşi yürümez, dişi yürür. **505/08**
15094. İşi yüzüne gözüne bulaştırdı. **505/09**
15095. İşi yüzüstü bıraḳtı. **505/07**
15096. İşim Allah'a ḳalmıştır. **501/30**
15097. İşin altında Çapanoğlu var. **505/12**
15098. İşin bilen, aşın bilir; eşin bilen, başın bilir. **505/27**
15099. İşin bilen, eşin bilen, aşın bilen; faḳir olmaz. **505/32**
15100. İşiŋ bittiğine baḳ. **504/16**
15101. İşiŋ bittiğine baḳ, aḳçeniŋ gittiğine baḳma. **504/17**

15102. İşiŋ encamını düşünmek gerek. **504/18**
15103. İşiŋ encamını düşünmeyen, çaresiz ḳalır. **504/20**
15104. İşiŋ, işçiniŋ çoḳluğu ticaretiŋ arttığına; yoḳluğu, ticaretiŋ kesatlığına işarettir. **504/02**
15105. İşiŋ iyisi, altı ayda çıḳar. **505/21**
15106. İşiŋ öŋüne baḳma, soŋuna baḳ. **501/23**
15107. İşiŋ soŋuna baḳ. **506/19**
15108. İşiŋ soŋuna baḳmaḳ gerek. **501/26**
15109. İşiŋ soŋunu elvvelce düşünmek gerek. **501/24**
15110. İşiŋ soŋunu evvelce fikrėden kişi yaŋılmaz. **501/25**
15111. İşiŋ uyarına baḳmalı. **506/11**
15112. İşiŋ uysun da peşiŋ uymasa uymasın. **504/19**
15113. İşiŋ yoḳsa ey kişi (gafil); vekil, vasi ol; aḳçeŋ çoḳsa kefil mekil ol; arada yoḳsa sadaḳat hem zelil hem rezil, sefil ol. **504/01**
15114. İşiŋ yoḳsa şahit ol, paraŋ çoḳsa kefil ol. **506/16**
15115. İşiŋ yoḳsa şahit ol, paraŋ çoḳsa kefil ol, vebaliŋ yoḳsa vasi ol, yaraŋ yoḳsa vekil ol. **506/13**
15116. İşinden artmaz, dişinden artar. **502/11**
15117. İşinden dişinden arttırmış, eŋ nihayet ḳalpazana ḳaptırmış. **506/12**
15118. İşine, aşına hile ḳatan; pamuḳ şiltede yatsa altına taş olur; bal, pekmez yėse ağzına ağılı aş gelir. İşine, aşına hile ḳatmayana taş yatağı ḳaba yataḳ, acı ağılı aşı tatlı, ballı aş olur. **506/43**
15119. İşine, aşına hile ḳatmaz âdemdir. **503/40**
15120. İşine, aşına hile ḳatmaz âdemdir. **506/43**
15121. İşine gelmezse gâh deve gâh deve ḳuşu olur. **507/39**
15122. İşine gelmezse ipe un (daḳiḳ) sererler. **507/05**
15123. İşine gelmezse ipe un sererler. **507/36**
15124. İşini altın ėden kimyager ḳanaattir. **504/25**
15125. İşini bilen, ekmeğine ḳatıḳ bulur. **507/01**
15126. İşini bilen; eşini de bulur, aşını da bulur. **507/03**
15127. İşini bilir âdemdir. **508/04**
15128. İşini bitirdi. **503/27**
15129. İşini danışmadan gören, enḳazını kendi taşır. **504/29**
15130. İşini gücünü bilir. **503/15**
15131. İşiniŋ celladıdır. **505/31**
15132. İşit, işitme; gör, görme; vėr, alma; al, vėrme. **507/14**
15133. İşit, işittiğiŋi herkese söyleme. **507/15**
15134. İşitenlerden ıraḳ… **507/16**
15135. İşitilmemiş, cihanda ḫaber olmaz. **507/28**
15136. İşitir; amma işitmezliğe gelir. **507/30**
15137. İşitmeden he dėnmez. **228/10**
15138. İşitmedim, bilmem; görmedim, almam. **228/12**
15139. İşitmedim, bilmem; görmedim, tanımam; vesselam! **507/12**
15140. İşitmek başḳa, görmek başḳa. **228/14**
15141. İşitmek, görmek gibi değildir. **507/19**
15142. İşitmek ile görmek bir değil. **228/13**
15143. İşitmek ile görmek bir değil. **507/13**
15144. İşitmesin ḳulağım, görmesin gözüm. **507/11**
15145. İşitmeyen, görmeyen ḳalmadı. **507/29**
15146. İşittiğiŋ sırrı baḳla gibi ḳarnıŋda saḳla. **507/18**
15147. İşittiğiŋ sırrı ifşadan hazer ėtmeŋ gerek. **507/17**
15148. İşittiğiŋ söz, ḫatırında dursun; gördüğüŋ, yerinde ḳalsın. **507/26**
15149. İşittiŋ; amma neden soŋra! **507/22**
15150. İşkembe fener. **227/32**
15151. İşkembe suratlı… **225/01**
15152. İşkembe suratlı. **227/33**
15153. İşkembeci ḳazanından ne çıḳar sandıŋ? **227/27**
15154. İşkembeci ḳazanını çoḳ ḳarıştırmağa gelmez. **227/28**
15155. İşkembeden atar. **227/29**
15156. İşkembeden işer ibriḳ-ı mey gibi… **227/31**
15157. İşkembesi büyüktür. **227/30**
15158. İşkembesinden başḳa şeyi düşünmez. **227/26**
15159. İşkembe-yi kübrâsından atar. **225/03**
15160. İşkembe-yi kübrâsından söz atar. **227/25**
15161. İşkemde ḳazanında hep işkembe harcı vardır, düşünmeğe gelmez. **225/02**
15162. İşkil (zan ve şek) ile iş tutmaḳ (görmek) müşküldür. **506/20**
15163. İşkili müşkül. **228/11**
15164. İşkili müşkül çıḳtı, iş belası püskül çıḳtı. **506/20**
15165. İşkili, müşkülü yoḳ. **228/09**
15166. İşkili varsa arasın. **228/03**
15167. İşkili varsa müşkülü de var. **228/04**
15168. İşkillenmiş, işkilini bulamamış. **228/02**
15169. İşkilli âdem gibi ḳızarır. **228/05**
15170. İşkilli âdemdir. **228/01**
15171. İşkilli pazar, mideyi bozar. **228/06**
15172. İşkilli pazardan püsküllü müşkül çıḳar. **228/08**
15173. İşkilli pazarlığa girişme. **228/07**
15174. İşkilli (şüpheli) âdem, püsküllü âdem. **506/20**
15175. İşkilli yoldan gitme, işkiliŋ (ḳorḳtuğuŋ) ḳarşıŋa çıḳar. **506/20**
15176. İşlediğiŋ fena bir işe ḳarşı, vicdanıŋ hâkimdir. **503/28**
15177. İşlendikçe ışıldar. **506/37**
15178. İşlenen demir, pas tutmaz; yuvarlanan taş, yosun tutmaz. **506/03**
15179. İşlerine gelmese gözlerini yumarlar. **507/08**
15180. İşlerine gelmeyince yumurtaya ḳulp taḳarlar. **507/09**
15181. İşlerine gelmezse habbeyi ḳubbe, pireyi deve görmek isterler. **507/07**
15182. İşlerine gelmezse şapa şeker, şekere şap dėdirirler. **507/06**
15183. İşleye işleye ḳol ışılır, yürüye yürüye yol açılır (ḳısalır). **507/02**
15184. İşleyelim, çalışalım; haḳḳımızda barışalım, soŋra işe ḳarışalım. **507/04**
15185. İşleyen anaḫtar ışıldar. **505/30**
15186. İşleyen başḳa, işleten başḳa… **506/41**
15187. İşleyen demir ışıldar; işlemeyen demir paslanır, belki ḳopar. **506/37**
15188. İşleyen demir ışılır. **506/39**
15189. İşleyen demir pas tutmaz. **506/37**
15190. İşleyen el, işsiz ḳalmaz. **506/04**
15191. İşleyen el, yas tutmaz; işleyen demir, pas tutmaz. **503/03**
15192. İşleyen, iş oŋdurur; işlemeyen, diş döndürür. **503/02**
15193. İşleyen oŋaḳalır, işlemeyen doŋaḳalır. **506/42**

15194. İşleyen üŋ alır, işlemeyen soŋa (somurdana)ḳalır. **506/40**
15195. İşli, gayrete gelir; işsiz, hayrete gelir. **504/05**
15196. İşsiz oturmaḳtan ise hiç olmadıḳ ataŋıŋ saḳalın yol. **502/32**
15197. İşsiz oturmaḳtansa hiç olmadıḳ ataŋıŋ saḳalın yol. **502/38**
15198. İşsizlik, güçleriŋ babasıdır. **502/34**
15199. İşsizlik, güçlükleriŋ babasıdır; dişsizlik, ḫastalığıŋ anasıdır. **502/37**
15200. İşsizlik, tembellik alametidir. **502/35**
15201. İştah (iştiha) dişiŋ altındadır. **227/10**
15202. "İşte aş, işte iş; sıva ellerini!" diyen âdemdir. **507/20**
15203. İşte avcılar geliyor, başıŋıŋ selametine baḳ. **226/23**
15204. İşte balası, işte belası. **227/01**
15205. İşte bayram topu atıldı. **226/14**
15206. İşte ben de onu düşünüyordum! **507/23**
15207. İşte benim bildiğim bu ḳadardır. **226/20**
15208. İşte benim düşündüğüm budur, daha iyi düşünenler varsa düşüncelerini çekinmesinler söylesinler. **226/19**
15209. İşte benim elimden bu ḳadar gelir. **226/21**
15210. İşte benim hâlim böyledir, ister beğeniŋiz ister beğenmeyiŋiz. **226/16**
15211. İşte benim hâlim budur. **226/15**
15212. İşte benim hâlim budur, ister diŋleyiŋiz ister diŋlemeyiŋiz. **226/17**
15213. İşte bir budala daha… **226/26**
15214. İşte böyle deli deli aḳtığıŋ için deliğiŋe ağaç soḳmuşlar. **507/42**
15215. İşte bu ḳadar efendim, elimden gelen bu ḳadar. **226/18**
15216. İşte bu ḳutunuŋ on kere doluşu bir kiledir. **507/32**
15217. İşte bulduḳ belayı. **226/29**
15218. İşte bulduŋ budalayı, işte bulduŋ belayı. **226/28**
15219. İşte çattıḳ belaya. **226/27**
15220. İşte dananıŋ (buzağınıŋ) ḳuyruğu ḳoparılacaḳ yer ve sıra geldi. **508/01**
15221. İşte dert, işte deva yeri burdadır; işte dava, işte dua yeri bundadır. **507/43**
15222. İşte doğdu bayram ayı. **227/14**
15223. İşte efvâh-ı ḫavas, işte şifah-ı alâm. **227/16**
15224. İşte erlik böyle olur. **226/22**
15225. İşte geldi aŋdığıŋ. **227/07**
15226. İşte geldi bayram ayı… **226/13**
15227. İşte geldi bayram ayı. **227/11**
15228. İşte geldi bayram ayı, hazırlayın maḳramayı. **507/31**
15229. İşte geldi dayısı, arḳasından ayısı. **226/30**
15230. İşte geldik Bayram Ağa adım adım, ḳona göçe; ḳonaḳ menzilimiz hep Recep, Şaban, Ramazan Ağa. **507/31**
15231. İşte geldik, gidiyoruz; şen olasıŋ Halep şehri. **227/05**
15232. İşte geldik, gidiyoruz; şen olasıŋ Halep şehri. **507/25**
15233. İşte Gök Moğollar burada; ya sancağa yer ya sancağa er. **507/27**
15234. İşte görmediŋse gör. **227/06**
15235. İşte gül, işte bayram. **227/09**
15236. İşte güvendiğimiz dağlara da ḳar yağdı. **507/21**
15237. İşte her vaḳit dubara olmaz. **502/16**
15238. İşte ḳadı, işte müftü; işte şahit, işte muhzır. **227/15**
15239. İşte ḳalem, işte kâğıt; durma yaz. **227/03**
15240. İşte ḳılıç, işte meydan… **227/04**
15241. İşte leğen, işte ibriḳ; işte peşkir iptedir; işte seccade, işte tespih; ḳıble bu caniptedir. **507/44**
15242. İşte leğen, işte ibriḳ; işte peşkir iptedir; işte terlik (tespih), işte namazlıḳ; ḳıble bu caniptedir. **227/12**
15243. İşte levh, işte ḳalem; işte kütüp, işte fuhul… **227/13**
15244. İşte mal meydanda; beğendiğiŋi al, beğenmediğiŋi alma (reddèt). **508/02**
15245. İşte müftü, işte ḳazaskerler; erkân-ı devlet bundadır. **227/08**
15246. İşte o bizim uzun ḳulağıŋ ḳuyruğudur. **507/34**
15247. İşte o ḳadar! **507/24**
15248. İşte o ḳadardır ol hikâyet. **507/33**
15249. İşte saŋa bir bela. **508/03**
15250. İşte saŋa, işte baŋa… **226/24**
15251. İşte su namına benden görüp göreceğiŋ bundan ibarettir. **226/25**
15252. İşte şimdi boru çaldı. **227/02**
15253. İşten artmaz, dişten artar. **501/06**
15254. İşten artmaz, dişten artar. **503/20**
15255. İşten artmaz, dişten artar. **504/34**
15256. İştigal èt, iştikâ ètme. **228/17**
15257. İştigal iyi şeydir; amma beyhude olmamaḳ gerek. **228/16**
15258. İştiha, azı dişiŋ altında; istek ve köstek, kör nefsiŋ başı altında. **228/18**
15259. İştiha, dişiŋ altında; iş, ustanıŋ eli altında… **227/24**
15260. İştiha, dişiŋ (diliŋ) altında; istek, mideniŋ içindedir. **226/31**
15261. İştiha gittikten soŋra aş aş olmaz, taş olur. **227/21**
15262. İştiha yèdikçe gelir. **227/22**
15263. İştihası bozulmuş ḳurt gibi… **227/17**
15264. İştihası maymun iştihası… **227/19**
15265. İştihasız yèmek aş olmaz. **227/18**
15266. İştihasız yèmek yèmekten dayaḳ yèmek daha ḫayırlıdır. **228/15**
15267. İştihasız yèmekten, isteksiz ḫizmetten ḫayır gelmez. **227/20**
15268. İştir kişiniŋ ayinesi, lafa baḳılmaz. **502/02**
15269. İştir kişiniŋ ayinesi, lafa baḳılmaz; ḳalptir ameliŋ ayinesi, ḳalıba baḳılmaz. **502/03**
15270. İştiyaḳsız âşıḳ olmaz. **228/19**
15271. İştiyaḳsız muhabbet muhabbet sayılmaz. **228/20**
15272. İt ağzına bir kemik… **492/06**
15273. İt; aşını, eşini bilir. **492/18**
15274. İt bağlasaŋ durmaz ḳabîlinden bir yerdir. **492/05**
15275. İt, bekçilik de èder. **492/33**
15276. İt bile iyiliği bilir. **492/ek1/22**
15277. İt bile rızḳını arar. **492/ek1/08**
15278. İt bile yatacağı yeri üç kere döner. **492/ek1/04**
15279. İt bile yèdiğini inkâr ètmez. **492/42**

15280. İt bizim; amma çılbırı, tasması değişmiş. **492/34**
15281. İt, boḳa tövbe ėtmez. **492/32**
15282. İt canlı… **492/ek1/15**
15283. İt canlı insandır. **492/ek2/18**
15284. İt canlı, kedi ḫuylu… **492/14**
15285. İt cengi ėder. **492/ek2/17**
15286. İt, cinsine düşman olur. **492/ek2/26**
15287. İt de olsa ırzı var. **492/19**
15288. İt de olsa ırzı var. **492/ek1/31**
15289. İt de olsa ḳarnı doyduğu yere düşmanlıḳ ėtmez. **492/20**
15290. İt de olsa rızḳını arar. **492/21**
15291. İt de olsa sahibini tanır. **492/44**
15292. İt derisinden post, ḳurttan ḳoyuna dost olmaz. **492/40**
15293. İt derisinden post olmaz; Rum, Ermeni'ye dost olmaz. **492/ek1/19**
15294. İt derisinden post, Rum'dan Ermeni'ye dost olmaz. **492/39**
15295. İt derneğine beŋzedi. **492/38**
15296. İt dişi, domuz derisi… **492/ek1/23**
15297. İt, doyduğu yerde; kedi, uyuduğu yerde yatar. **493/07**
15298. İt, doyduğu yerde yatar. **493/06**
15299. İt, doyduğu yeri bilir. **493/05**
15300. İt, duvar dibinde yatmaz. **493/14**
15301. İt, eşini bilir. **492/17**
15302. İt gibi bekçiŋ olsun. **493/12**
15303. İt gibi bir can besler. **493/08**
15304. İt gibi daladı. **492/ek1/17**
15305. İt gibi her biri bir can besler. **493/10**
15306. İt gibi ısırır. **492/ek1/16**
15307. İt gibi ḳaŋıştı. **492/29**
15308. İt gibi ḳaŋıştı. **492/ek2/21**
15309. İt gibi taş dişledi ḳaldı. **492/ek2/10**
15310. İt gibi uludu. **492/28**
15311. İt gibi yeler durur. **493/09**
15312. İt ırzını başına ḳapladı. **492/ek1/25**
15313. İt ırzını başına ḳapladı. **492/ek2/06**
15314. İt, isini bilir. **492/16**
15315. İt, isini bilir. **492/ek2/11**
15316. İt, ite buyurmuş; it de ḳuyruğuna buyurmuş. **492/ek1/14**
15317. İt, ite; it de ḳuyruğuna soltar(?) (buyurur). **492/ek2/19**
15318. İt, ite; it de ḳuyruğuna soltar(?) -emir ve havale, buyurmaḳ-. **493/02**
15319. İt, ite; it de ḳuyruğuna soltar(?) (emrėder). **492/13**
15320. İt, ite soltar(?) (buyurur); it de ḳuyruğuna -maiyetine- soltar. **492/11**
15321. İt, ite soltar(?) (emrėder); it de ḳuyruğuna soltar. **492/ek1/13**
15322. İt, iti ısırmaz. **492/08**
15323. İt, iti ısırmaz değil; birbirini ḳoparırlar bile. **492/12**
15324. İt, itle; kedi, kedi ile oḳranır. **493/01**
15325. İt, itliğinden vazgeçmez. **492/ek1/12**
15326. İt, itliğine (boḳa) tövbe ėtmez. **492/10**
15327. İt, itliğini ėder. **492/09**
15328. İt, itliğini ėder. **492/ek2/16**
15329. İt, itliğini ėder. **492/ek2/33**
15330. İt, ittir; itten doğan, ḳurban olmaz. **492/ek2/12**
15331. İt izi, at izine ḳarışmış. **492/ek1/32**
15332. İt, ḳarnınıŋ doyduğu yerde yatar. **492/ek2/09**
15333. İt, kedi; insanlara munis, faydalı maḫluḳlardır; haḳir görüp ḫor baḳmamaḳ gerektir. **492/ek2/01**
15334. İt, ḳorḳaḳ arḳadaştan ḫayırlıdır. **492/ek2/08**
15335. İt, ḳurbanları (ḳoyunları) baḳar; amma itten ḳurban olmaz; ḳurt ise ne ḳurbanlara derbân olur ne de kendisi ḳurban olur. **492/ek2/32**
15336. İt marazına tutulmuş. **492/ek2/04**
15337. İt, sahibini ısırmaz. **492/ek1/20**
15338. İt savaşı ėderler. **492/ek2/13**
15339. İt, soyunu tanımaz. **492/ek2/27**
15340. İt sürü, aḳçe ḳazan. **492/ek1/24**
15341. İt sürü (sürüt) de aḳçe ḳazan. **492/36**
15342. İt sürüsü ḳadar çoḳ… **492/35**
15343. İt ulur, birbirini bulur. **492/26**
15344. İt ulusa başına gelecek vardır. **492/25**
15345. İt ürür, kervan geçer. **492/02**
15346. İt ürür, kervan göçer. **492/22**
15347. İt ürür, kervan göçer; eşek aŋırır, mihman göçer. **492/23**
15348. İt ürür, kervan yürür (geçer gider). **492/24**
15349. İt, yalayacaḳ kemik bulur. **492/ek1/30**
15350. İt, yatacağı yeri dört dolaşır, soŋra yatar; kedi, beş tırmalar, soŋra yatar. **492/ek2/02**
15351. İt yatağı kesilmiş. **493/16**
15352. İt, yattığı yeri tırmalar. **492/ek2/03**
15353. İt, yėdiğine tövbe ėtmez. **493/14**
15354. İt, yelmekle ḳocar. **492/ek2/05**
15355. İt yılı açlıḳ olur. **492/ek2/07**
15356. İt yılı mı doğmuş acaba? **493/11**
15357. İtaat askerliğiŋ esası ve ruhu sayılır. **234/22**
15358. İtaat, askerliğiŋ şerefi ve birer rükn-i azîmidir. **234/04**
15359. İtaat ėden aldanmaz. **234/15**
15360. İtaat ėden ile ḳanaat ėden aldanmaz. **234/16**
15361. İtaat ėden pişman olmaz. **234/20**
15362. İtaat eŋ ziyade askerlikte aranır. **233/25**
15363. İtaat fazâil-i aḫlaḳiyedendir. **233/28**
15364. İtaat, herkese borçtur. **234/03**
15365. İtaat ile ḳanaat fazâil-i insaniyedendir. **234/17**
15366. İtaat insaniyet şanından sayılır. **234/05**
15367. İtaat insanlarıŋ şerefini arttırır. **233/24**
15368. İtaat (ulü 'l-emre), vaciptir. **234/02**
15369. İtaat-i beşeriye fariza-yı beşeriyedir. **234/14**
15370. İtaatiŋ esası namus, mükâfatı muzafferiyettir. **233/27**
15371. İtaatli maymun gibi oturur. **234/21**
15372. İtaatsiz ailede ne şeref olur ne bereket. **234/09**
15373. İtaatsiz asker ile cenge değil, yola daḫi çıḳmaḳ ḫatadır. **234/06**
15374. İtaatsiz asker ile muzafferiyet umulmaz. **234/07**
15375. İtaatsiz askerle harbe girilmez. **233/30**
15376. İtaatsiz askerlikte şeref olmaz. **234/08**
15377. İtaatsiz eviŋ bereketi olmaz. **234/10**
15378. İtaatsiz ḫalḳta hiçbir vaḳit şeref olmaz. **234/11**
15379. İtaatsiz ḳadından ḳadın (ḫatun) olmaz. **233/29**
15380. İtaatsiz olan asker harbe gitmez, gitse bile fayda gelmez. **233/26**

15381. İtaatsizlik her umuru bozar. **234/12**
15382. İtaatsizlik yüzünden bir ordu değil, ḳoca vatan mahvolur. **234/13**
15383. İtaatte ıttırat vardır, ıttıratta ḫayır. **234/18**
15384. İte dalanmış Çingene'ye döndü. **492/45**
15385. İte peynir tulumu ısmarlamağa beŋzer. **492/37**
15386. İti acıḳtırma, ḳudurur. **492/27**
15387. İti aŋınca sopayı hazırla. **492/ek2/20**
15388. İti, biti beraber… **492/31**
15389. İti, biti ḳarıştı. **492/30**
15390. İti döverler, isinden utanırlar. **492/ek1/18**
15391. İti, öldürene sürütürler. **492/15**
15392. İtibar büyük şereftir. **236/22**
15393. İtibar ėtme tehi destanıŋ asla lafına. **236/32**
15394. İtibar, itimat doğruluḳtan doğar. **237/03**
15395. İtibar, itimat ticaretiŋ rükn-i azamıdır. **237/02**
15396. İtibar itimatsız olmaz. **236/26**
15397. İtibar salt aḳçe üzerine değildir. **236/31**
15398. İtibar sandıḳtaki aḳçeden ḳuvvetlidir. **236/21**
15399. İtibar şimdi zengin ile güzelde ḳaldı. **236/25**
15400. İtibara göre hareket lazım. **236/27**
15401. İtibara malik olmaḳ mala malik olmaḳtan yeğdir. **236/30**
15402. İtibardan düşen bedbaḫt sayılır. **236/28**
15403. İtibarını ḳaybėtmiş. **236/29**
15404. İtibarî dünyasıdır. **236/20**
15405. İtibarlı tüccarıŋ ticareti itibarsızıŋ ticaretinden elbette şereflidir. **237/01**
15406. İtibarsız insan baḫtsız sayılır. **236/24**
15407. İtibarsız ticaret olmaz. **236/23**
15408. İtidal haḳ, adalet noḳtasıdır; âḳil olan haḳ ve adaletten ayrılmaz (ayrılmamaḳ gerek). **236/04**
15409. İtidal hiss-i heyecan ve galeyanı zapt ve teskin eyler. **236/01**
15410. İtidali elden bıraḳmamaḳ gerek. **236/02**
15411. İtidali işiŋe mizan ėt. **236/05**
15412. İtidal-i tabiatını muhafaza ėtti. **236/03**
15413. İtiḳada ya ilim gerek ya hâl gerek, elhasıl ilmihâl gerek. **237/16**
15414. İtiḳadı batıl, kendisi atıl cüheladandır. **237/14**
15415. İtiḳadı ḳavi olanlar muzafferdir. **237/18**
15416. İtiḳat, itimat Allah'adır. **237/19**
15417. İtiḳatlı, itimatlı âdemdir. **237/13**
15418. İtiḳatsız âdem. **237/10**
15419. İtiḳatsız amel caiz değil. **237/12**
15420. İtiḳatsıza itimat caiz değil. **237/11**
15421. İtiḳatsıza kitap, kâinat yoḳtur; itimatsıza huzur-ı ḳalp ve emniyet yoḳtur. **236/12**
15422. İtiḳatsızdan din, iman aranmaz. **237/15**
15423. İtiḳatta iḫtilaf çoḳtur; yine de dolaşıp bir yola çıḳar. **237/17**
15424. İtimat, ehline göredir. **237/22**
15425. İtimat ėtmediğiŋ adama iş ısmarlama. **237/20**
15426. İtiŋ alacası dışında, insanıŋ alacası içindedir. **492/ek2/22**
15427. İtiŋ alası, ḳulası, ḳarası, sarısı, aḳı, göğü olur; amma yine ittir. **492/ek2/24**
15428. İtiŋ ayağına taş doḳunmaḳla ne olur! **492/ek1/26**
15429. İtiŋ ayağını taştan mı saḳınıyorsun? **492/ek1/27**
15430. İtiŋ bir loḳma sesini keser. **492/ek2/25**
15431. İtiŋ çaḳşırı olmaz. **492/ek1/29**
15432. İtiŋ dişi; kemiği ḳırar, ekmeği ḳıramaz. **492/ek2/28**
15433. İtiŋ feraseti vardır. **493/13**
15434. İtiŋ postunu yüzdüler. **492/ek2/29**
15435. İtiŋ pöstekisini yüzmüşler. **492/41**
15436. İtiŋ ürümezi olmaz; it ürür, kervan geçer gider. **492/ek2/23**
15437. İtiŋe sahip ol. **492/43**
15438. İtiŋi pek semirtirseŋ öŋce kendiŋi ısırır. **492/ek1/28**
15439. İtiraf-ı ḳusur ėden hem mazur hem mafüvdür. **237/07**
15440. İtiraf-ı ḳusur ėtmek de fazilettir. **237/08**
15441. İtiraz ėtmeli; amma haḳlı itiraz ėtmelidir. **237/06**
15442. İtiraz ḳolay; amma ibda güçtür. **236/11**
15443. İtiraz ḳusuru isbat ve taḳrir ėtmektir, yoḳsa ḳuru itiraz ḳuru söz ḳabîlindendir. **237/05**
15444. İtiraza insaf ister, isbat ister. **237/04**
15445. İtiraz-ı ale 'l-hüküm istidasını vėrdi. **236/10**
15446. İtisaftan (zulümden) hazer ėtmek gerek. **237/09**
15447. İtizar ehliniŋ yüzü bazen aḳ iken ḳızarır, ḳızıl iken ḳararır. **236/06**
15448. İtizar ėt, taannüt eyleme. **236/07**
15449. İtizar ile ėder arz-ı meta'-ı teslim. **236/09**
15450. İtizarı hadd-i cirminden kebir. **236/08**
15451. İtnâb-ı kelamdan hazer ėt. **233/16**
15452. İtoğluit… **492/07**
15453. İtte vefa olur, avratta vefa olmaz. **492/ek1/21**
15454. İtten doğan, ḳurban olmaz; it, peynir gemisine ḳaptan (derbân) olmaz. **493/03**
15455. İtten doğan, ḳurban olmaz; ḳurttan ḳoyuna derbân -ḳapıcı- (çoban) olmaz. **493/04**
15456. İtten hayâ umulmaz. **492/ek1/06**
15457. İtten ḳurban doğmaz. **492/ek2/31**
15458. İtten yine it doğar. **492/ek2/30**
15459. İttifaḳ ėdenler ḳazanır. **167/05**
15460. İttifaḳa ḳarşı ittihatla durulur, muḳabele olunur. **167/01**
15461. İttifaḳ-ı ḫalḳ mağlup olmaz. **492/ek2/14**
15462. İttifaḳta ḳuvvet var, nifaḳta fetret var. **492/ek2/15**
15463. İttihad-ı ḳulûb ḳanun-i İlahiyeye tebaiyetle olur. **167/03**
15464. İttihat (birleşmek, birlik) ittifaḳtır, ittifaḳ kuvvettir, ḳuvvet (dirilik) hayattır; hayat ḳuvvetle, ḳuvvet hayatla yaşar. **178/ek1/03**
15465. İttihat (birlik), dirliktir (diriliktir). **167/02**
15466. İttihat, ellerin beş parmağınıŋ ittihat ve ittifaḳla birleşerek iş görmesine beŋzetilir. **178/ek1/04**
15467. İttihat, gemi ḫalatı gibidir; ki birçoḳ tel ipiŋ ittihadıyla hasıl olan bir ḫalat, ḳuvvetiyle ḳoca bir gemiyi lenger-endaz ėder. **178/ek1/02**
15468. İttihat hayattır. **167/01**
15469. İttihat, 'ittifaḳ' dėmektir. **167/01**
15470. İttihat, ittifaḳ her vaḳit ḳazanır. **167/04**
15471. İttihat ḳuvvettir. **167/06**
15472. İttihat ḳuvvettir; faḳat ḳuvveti suistimal ėtmeyip ahsen-istimal ėtmek hüner olduğunu bilmek gerektir; zira suistimal ile ḳuvvet israf

ėdilmiş olur, fayda yerine zarar görülür. **178/ek1/05**

15473. İttihat ḳuvvettir, ḳuvvet temin-i hayata bedeldir. **178/ek1/01**
15474. İttihat ve ittifaḳ amal-i ümem ve milelde levazım-ı gayr-i müfârıḳ vesait-i taḳviye-yi ḳuvvettir. **178/ek1/07**
15475. İttihat ve ittifaḳ öyle bir ḳuvvettir ki cemi felakete ḳarşı durur. **178/ek1/06**
15476. İvmekle yol alınmaz. **396/14**
15477. İyi ad ḳazanmaḳ isterseŋ iyilerle ḳonuş, kötü ad ḳazanmaḳ isterseŋ kötülerle görüş. **535/18**
15478. İyi adam, fuḳarayı incitmez. **535/04**
15479. İyi adam, kötü adamdan hazzėtmez; kötü adam da iyiden hazzėtmez. **535/23**
15480. İyi adam, kötü yolda bulunmaz. **535/06**
15481. İyi adamıŋ ḳarısı, ḳurna başında belli olur. **535/05**
15482. İyi âdemi gül ėdip başına ḳıstırırlar (taḳarlar). **490/19**
15483. İyi âdemi gül ėdip başına taḳarlar. **490/18**
15484. İyi âdemiŋ ḳadri, öldükten soŋra belli olur. **490/15**
15485. İyi âdemiŋ ḳadriniŋ bilindiği, musalla taşında belli olur. **490/13**
15486. İyi adını kem ėtme. **535/17**
15487. İyi arḳadaşla Bağdat'a gidilir. **490/06**
15488. İyi aş, iyi iş herkesiŋ aradığı şeylerdir. **162/19**
15489. İyi at, iyi it; sahibini on yıldan soŋra görse yine tanır. **535/21**
15490. İyi at, sahibini düşman elinde bıraḳmaz. **535/20**
15491. İyi bulduŋuz sahibi ölmüş eşeği! **535/26**
15492. İyi dost, ḳahırlı günde belli olur; iyi post (kürk), ḳarlı günde. **536/15**
15493. İyi dost, ḳara günde belli olur. **536/15**
15494. İyi dost, ḳara günde yetişendir. **535/31**
15495. İyi evlat, anasına babasına rahmet oḳutur; kötü evlat, lanet oḳutur. **535/15**
15496. İyi evlat, bir gün olur vezir olur; kötü evlat, her gün durur rezil olur. **535/16**
15497. İyi evlat, değirmene arıḳ (ḫarḳ) olur (su olur); kötü evlat, değirmenciye çamurlu çarıḳ olur. **536/04**
15498. İyi, gidip kötü, gelince iyiniŋ ḳadri bilinir. **490/16**
15499. İyi, gidip kötü, gelmeyince iyiniŋ ḳadri bilinmez; âlim, gidip cahil, gelmeyince âlimiŋ ḳadri bilinmez. **538/23**
15500. İyi, gidip kötü, gelmeyince iyiniŋ ḳıymeti aŋlaşılmaz (ḳadri bilinmez). **536/35**
15501. İyi, gitmeyince ḳadri bilinmez. **536/34**
15502. İyi gün dostu… **490/28**
15503. İyi gün dostu… **536/37**
15504. İyi gün dostu, iyi tilki postu gibidir; kötü gün dostu, kötü ayınıŋ faydalı (iyi) postu gibidir. **536/37**
15505. İyi güniŋ dostu, ayı postu… **490/29**
15506. İyi güniŋ dostu, ayı postu ḳadar ḳıymetsizdir. **490/02**
15507. İyi güniŋ dostu, ayı postu; kötü güniŋ dostu, aḳ sütüŋ üstü (ḳaymaḳ). **490/32**
15508. İyi güniŋ dostu, (yaman) ayınıŋ postu ḳabîlindendir. **536/21**
15509. İyi (ḫayırlı) iş, altı ayda biter. **535/24**
15510. İyi, her vaḳit iyidir. **536/30**
15511. İyi ḫuy, iyi soy; her yerde, her daim aranır; lakin her yerde, her daim öyleleri ḳolay ḳolay bulunmaz. **535/01**
15512. İyi ile ḳonuşan, çuvalına un doldurur. **535/29**
15513. İyi ise kendine, kötü ise de kendine… **535/27**
15514. İyi ise saŋa ne, kötü ise baŋa ne! **535/28**
15515. İyi iş, altı ayda biter. **490/27**
15516. İyi iş, altı ayda biter. **535/30**
15517. İyi, iyiden; kötü, kötüden hazzėder. **535/25**
15518. İyi, iyidir; kötü, kötüdür; iyiden kötülük, kötüden iyilik gelmez. **536/31**
15519. İyi ḳazan, ayı ḳazanma. **490/04**
15520. İyi, kötü hep mahşerde belli olur. **536/20**
15521. İyi, kötü herkesiŋ ameli, bârgâh-ı Mevla'da zahir olsa gerektir. **536/19**
15522. "İyi misin, ḫoş musun; dolu musun, boş musun?" diyene "Ne iyiyim ne ḫoşum, ne doluyum ne boşum." cevabı vėrilir. **490/31**
15523. İyi nasihat dosttan, kötü nasihat düşmandan çıḳar. **536/24**
15524. İyi nasihat vėrilir; amma iyi edep vėrilmez. **536/23**
15525. İyi nasihati velev düşman daḫi söylese iyi dost sözü gibi diŋle, fena (kötü) nasihati ister ḳardeşiŋ söylese bile iyi öğüt gibi diŋleme. **536/24**
15526. İyi (o da) yalan, bu (da) yalan; fili yuttu bu yılan. **538/16**
15527. İyi oğul (evlat), babaya anaya rahmet getirtir; kötü evlat, lanet dėdirtir. **536/03**
15528. İyi olsa Allah'tan, kötü olsa ḳuldan gören zümredendir. **538/07**
15529. İyi olursa Allah'tan, kötü olursa ḳuldan görürler. **535/22**
15530. İyi söylerseŋ iyi işitirsin, kötü söylerseŋ kötü işitirsin. **536/18**
15531. İyi söyleyen, iyi; kötü söyleyen, kötü işitir. **536/12**
15532. İyi söz, cevher gibidir. **535/13**
15533. İyi söz; diŋleyeniŋ ḳulağına altın küpe olur, diŋlemeyeniŋ arḳasına ağaç küfe olur. **536/05**
15534. İyi söz, eskimez. **535/07**
15535. İyi söz, eskimez bez… **490/11**
15536. İyi söz, güler yüz; baldan tatlıdır. **535/10**
15537. İyi söz, güler yüz; erbab-ı kemaliŋ hüneridir. **535/11**
15538. İyi söz, her vaḳit söylenmez. **536/07**
15539. İyi söz, iyi bez; eskimez. **535/09**
15540. İyi söz, iyi bez; eskimez metadır, almaḳ gerek. **536/09**
15541. İyi söz, iyi bez; her daim aranır. **535/08**
15542. İyi söz, iyi bez; her vaḳit vėrilmez (bulunmaz). **536/06**
15543. İyi söz, iyi dost; daima aranır. **535/32**

15544. İyi söz, iyi dost; daima maḳbuldür, eskimez. **535/12**
15545. İyi söz, iyi dost; maḳbuldür. **535/33**
15546. İyi söz; iyi dosttur, eskimez. **535/14**
15547. İyi söz, iyi ḫuylu kişiden çıḳar. **535/35**
15548. İyi söz, kimiŋ sözü olursa olsun ḳulağıŋa küpe olsun. **490/17**
15549. İyi sözle anaḫtarsız kilit açılır. **535/34**
15550. İyi sözler inciden yeğdir. **490/14**
15551. İyi sözleri her kimiŋ ağzından işitir iseŋ inci gibi küpe ėdip ḳulağıŋa taḳ. **490/12**
15552. İyi sözü düşman ağzından çıḳsa daḫi iyi diŋlemek ve ondan hisse almaḳ gerek. **536/08**
15553. İyi sözü düşmanıŋ daḫi söylese iyi diŋle, iyi saḳla. **535/36**
15554. İyi sözü, iyi bezi herkes herkese söylemez, vėrmez. **536/10**
15555. İyice ḳalayladı. **494/19**
15556. İyiden fena doğar, azmaḳ için; fenadan iyi doğar, ozmaḳ (geçmek) için. **536/02**
15557. İyiden fena, fenadan iyi doğmaz; doğarsa hikmet-i Ḫüda'nıŋ … şazdır. **536/01**
15558. İyiden iyi doğmaḳ âdettir, kötüden iyi doğmaḳ ne aciptir! **536/16**
15559. İyiden iyi, kötüden kötü işitilir. **536/11**
15560. İyiden iyilik gelmezse bile kötülük de gelmez. **536/32**
15561. İyiden kötü doğar, azmaḳ için; kötüden iyi doğar, ozmaḳ için. **536/17**
15562. İyiden kötülük gelmez. **536/13**
15563. "İyidir!" diyelim, iyi olsun. **536/14**
15564. İyiler güle, kötüler gülüŋ dikenine beŋzer; dostuŋ destini de düşmanıŋ destini de ısırır ve yırtar. **538/26**
15565. İyiler ile görüş, ayılar ile güreşme. **490/03**
15566. İyilerden iyilik öğren, ki sende gayre iyilik ėdesin. **490/05**
15567. İyilerden kemlik (kötülük) gelmez, kötülerden iyilik gelmez; gelirse zımnında mutlaḳa bir garaz ve ivaz marazı vardır. **538/25**
15568. İyilerden zarar, kötülerden fayda gelmez. **538/24**
15569. İyilere "iyi" dėnir, kötülere (fenalara) "kötü" dėnir. **538/20**
15570. İyilere ḳul ol, ki iyiler de saŋa ḳol ḳanat olsun. **536/27**
15571. İyilere muḳarenet, dünya ve aḫiret mucib-i saadettir. **538/10**
15572. İyileriŋ düşmanı, kötüleriŋ düşmanından çoḳ olur. **536/28**
15573. İyileriŋ iyisi, kötüleriŋ mürebbiyesidir; kötüleriŋ kötüsü, kötülere aldanandır. **538/24**
15574. İyileriŋ ḳadir ve ḳıymetini yaḫşiler (iyiler) bilirler, kötüleriŋ yâdını yamanlar bilirler. **536/33**
15575. İyileriŋ ḳadri, öldükten soŋra bilinir. **536/26**
15576. İyileriŋ kötüsü, kötüleriŋ sözüne tėz aldananıdır; kötüleriŋ (iyisi) iyi olması, iyilikten hisse (alanı) alması yani iyileriŋ kötülere galebe çalmasıdır. **538/27**
15577. İyilerle görüşen, arıḳ ata binmez. **536/40**
15578. İyilerle görüşen, iyi olur; kötülerle görüşen, ayı olur. **490/30**
15579. İyilerle görüşen, iyi olur; kötülerle görüşen, kötü olur. **490/07**
15580. İyilerle ḳonuşan, çuvalına un doldurur; kötülerle ḳonuşan, çuvalına ḳum doldurur. **536/41**
15581. İyiliğe iyilik ėtmek âdettir, iyiliğe kemlik ėtmek ne aciptir! **537/09**
15582. İyiliğe, iyilik ėtmek yaraşır; kemliğe, affėtmek. **537/12**
15583. İyiliğe iyilik, her kişiniŋ kârı; kemliğe iyilik, er kişiniŋ kârı… **537/37**
15584. İyiliğe iyilik ile muḳabele ėtmek gerek. **537/13**
15585. İyiliğe iyilik ile muḳabele, her kişiniŋ elinden gelir; kemliğe iyilik ile muḳabele, er kişiniŋ elinden gelir. **537/14**
15586. İyiliğe iyilik, kemliğe sükût; ehl-i kemaliŋ hüneridir. **537/11**
15587. İyiliğe iyilik, kemliğe sükût yaraşır. **537/10**
15588. İyiliğe iyilik olsaydı ḳara öküze bıçaḳ olmazdı. **537/36**
15589. İyiliğe iyilikle muḳabele, iyileriŋ âdetidir; iyiliğe kötülükle muḳabele, kötüleriŋ âdetidir. **490/33**
15590. İyiliğe ḳarşı kemlik olmaz. **537/32**
15591. İyiliğe kemlik olagelmiş, olagider. **538/05**
15592. İyiliğe kemlik olagelmiş, olagider; ancaḳ kemlik, iyiliğiŋ maḳbul olmasına işarettir. **537/18**
15593. İyiliğe kemlik olagelmiştir. **327/16**
15594. İyiliğe set çekilmez, çekenler mennâ'u 'l-ḫayır sayılır. **536/43**
15595. İyiliğe tozlu, ḳol ve solaḳ ol; kötülüğe sabırlı göz, ḳulaḳ ol. **537/13**
15596. İyiliğe yetişir şey olmaz. **490/21**
15597. İyiliği iyi âdem ėder; lakin kötü âdem de bilir, ėdemez. **537/20**
15598. İyiliği iyi, kötülüğü kötü bilmek gerek. **538/03**
15599. İyiliği kötüler de bilir. **537/21**
15600. İyiliği -rıfḳ ile muameleyi- sırf insan değil, hayvan bile bilir. **537/21**
15601. İyiliğiŋ iyilik ile, kötülüğüŋ kötülük ile muḳabelesi âdettir. **538/08**
15602. İyilik bilmeyen âdem, adam sayılmaz. **537/06**
15603. İyilik bilmeyen insan, insan sayılmaz. **537/16**
15604. İyilik bilmeyen insan olmaz; meğerki soysuz ola. **537/22**
15605. İyilik bilmeyene iyilik yaraşmaz. **537/15**
15606. İyilik: Bir fiiliŋ ḫayır olduğuna aḳlıŋ keser ve ḳani olursa ve ḳalbiŋ mutmain olaraḳ tasdiḳ ėderse o fiil ḫayırdır yani iyiliktir. **537/03**
15607. İyilik, daima iyiliktir. **490/22**
15608. İyilik ėden, iyilik bulur (görür); kötülük ėden, kötülük bulur (görür). **538/13**
15609. İyilik ėden, iyilik bulur; kemlik ėden, kemlik bulur. **538/04**
15610. İyilik ėden, iyilik ümidiyle değil, belki iyilik ėtmek âdeti olduğundan iyilik ėder. **537/19**

15611. İyilik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫaliḳ bilir. **490/23**
15612. İyilik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫaliḳ bilir. **537/01**
15613. İyilik ėt, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫaliḳ bilir. **537/08**
15614. İyilik ėt, isterseŋ taş taşıt. **538/12**
15615. İyilik ėtmek isteyene iyilik yolu çoḳtur, istemeyene hiç yoḳtur. **490/25**
15616. İyilik ėtmek iyi şeydir; amma iyilik ḳadrini bilen olsa. **537/07**
15617. İyilik ėtseŋ bütün ėt. **490/20**
15618. İyilik ėtseŋ tamam ėt. **536/42**
15619. İyilik fena bulmaz. **327/15**
15620. İyilik fena bulmaz. **538/18**
15621. İyilik gariptir. **537/34**
15622. İyilik gariptir, muhtacı da gariptir. **537/35**
15623. İyilik gibi büyük sermaye yoḳtur. **490/24**
15624. İyilik gibi iki dünyada sermaye olmaz. **537/33**
15625. İyilik gibi iyi şey olmaz. **538/19**
15626. İyilik gibi tatlı meyve olmaz. **537/30**
15627. İyilik, gül gibi; kötülük, kül gibidir. **538/09**
15628. İyilik, Haḳ yanında zayi olmaz. **537/25**
15629. İyilik, hüsn-i aḫlaḳtır. **537/26**
15630. İyilik, iki başdan olur. **537/17**
15631. İyilik, iyi insanlarıŋ kârı; kötülük, kötü insanlarıŋ kârıdır. **538/02**
15632. İyilik, iyilik doğurur, kötülük, kötülük doğurur; ḳurttan ḳurt doğar, ḳurttan ḳoyun doğmaz. **491/01**
15633. İyilik, ḳabaḳ gibidir; ne vaḳitte olsa üste çıḳar. **537/27**
15634. İyilik, ḳalbiŋiŋ mutmain olduğu şeydir. **537/31**
15635. İyilik, kötülük; insanlarıŋ borcu ḫarcı gibidir. **537/28**
15636. İyilik, meyveli ağaca beŋzer; kötülük, meyvesiz çalı çırpıya beŋzer. **537/29**
15637. İyilik, ne zamanda olsa iyiliktir; zayi olmaz. **537/24**
15638. İyilik olsun da geç de olsa zararı yoḳ. **537/04**
15639. İyilik olsun da geç olsun, geç olsun da tek güç olmasın. **537/05**
15640. İyilik yap, deŋize at; balıḳ bilmezse Ḫaliḳ bilir. **530/27**
15641. İyilik, zayi olmaz. **537/23**
15642. İyilikte rahmet-i Rahman var, kötülükte lanet-i (şeytan) Rahman var. **538/01**
15643. İyilikte tatlı bir zevḳ, ruhî bir hazz-ı manevî vardır; kötülükte daḫi acı bir nefret, ruhî bir hiss-i manevî mevcut bulunur. **537/02**
15644. İyiniŋ iyisi, iyiliğiyle yâd ėdilir; kötünüŋ kötüsü, kötülüğüyle aŋılır. **536/25**
15645. İyiniŋ ḳadir ve ḳıymeti öldükten soŋra bilinir, kötünüŋ ḳadri ölmezden evvel bilinir. **536/36**
15646. İyiniŋ ḳadri, öldükten soŋra bilinir. **535/19**
15647. İyiye doḳunup geç, kötüye saḳınıp geç. **538/11**
15648. İyiye “iyi” dėmek, kötüye “kötü” dėmek insanıŋ baş şiarıdır; zira Güneş’e “Gün”, Ay’a “Ay”, şapa “şap”, şekere “şeker” dėndiği gibi. **536/39**
15649. İyiye “iyi” dėrler, kötüye “kötü” dėrler. **536/25**
15650. İyiye “iyi”, fenaya (kötüye) “kötü” dėmek âdettir. **538/15**
15651. İyiye “iyi”, kötüye “kötü” dėmek âdettir. **536/29**
15652. İyiye iyi olmaḳ, kötüye kötü olmaḳ; -âdeta-tabiat-ı beşer iḳtizasıdır. **538/17**
15653. İyiye iyiyim, kötüye kötüyüm. **538/13**
15654. İyiye yaḳıncaḳ ol, kötüye saḳıncaḳ ol. **538/14**
15655. İyiyi gül ėt de başıŋa ḳıstır, kötüyü masḳara ėt de yüzüne tükür. **536/33**
15656. İyiyi gül ėt de başıŋa ḳıstır (taḳ), kötüyü masḳara ėt de yüzüne tükür. **538/22**
15657. İyiyi kötüden farḳ ėtmek gerek; zira ḳoz var sağlam, ḳoz var ḳof (çürük); insan var yaman, insan var yaḫşi. **536/22**
15658. İyiyi öldükten soŋra aŋarlar, kötüyü ölmezden evvel aŋarlar. **536/38**
15659. İz, izlemekle; düşman, gözlemekle… **499/28**
15660. İzâ (eziyet) mümine haramdır. **497/17**
15661. İzafetledi. **232/12**
15662. İzafetlemeden iş görmez. **232/13**
15663. İzahat talep ėder, diŋleyen yoḳ; “eyzan” dėr, aŋlayan yoḳ. **508/15**
15664. İzan dėdikçe uzanır. **190/05**
15665. İzan gerek, irfan gerek, ehl-i irfana erkân gerek. **190/03**
15666. İzanı, ezhanı yerindedir. **190/07**
15667. İzanı, irfanı bir yere cem ėtmiş ezkiyadandır. **190/11**
15668. İzanı yoḳ, irfanı yoḳ. **190/02**
15669. İzanına aferin, ki bildi! **190/04**
15670. İzanına turp sıḳayım. **190/06**
15671. İzanını müzdad eylesin vahibü ’l-idrak. **190/10**
15672. İzanlı âdemi herkes sever. **190/09**
15673. İzanlı, vicdanlı âdemdir. **190/08**
15674. İzansız, irfansız. **190/01**
15675. İzbe yerde oturur. **499/23**
15676. İzci, gözcü; düşman izler, sezer, gözler; ḫaberleriŋ aḳı, ḳarası ondadır; işitilirse sırr-ı düşmandır, söylenmez. **499/30**
15677. İzdivacıŋda taharri eyle, saḳın evlenme teserrî eyle. **200/13**
15678. İzdivaç, emr-i şer‘îdir. **200/12**
15679. İzhar ėt, izmar ėtme. **234/23**
15680. İzhar-ı avamilden soŋra ibraz-ı haḳ ve izhar-ı adalet gerektir. **234/26**
15681. İzharı güç, izmarı güç… **234/24**
15682. İzharı güç, izmarı güç şey yoḳsulluḳtur. **234/25**
15683. İzhar-ı haḳ, ihḳaḳıhaḳ… **235/02**
15684. İzhar-ı haḳ, temin-i istihḳaḳ için bab-ı şeriatta yalancınıŋ (doğruluğa) şehadeti, müflisiŋ müflise kefaleti mesmu ve maḳbul değildir. **234/27**
15685. İzhar-ı haḳ ve ibraz-ı adalette esas olan şey ancaḳ ḳavânîn-i huḳuḳuŋ hâkim bulunmasıdır; yoḳsa ḫatır göŋül, gösteriş, garaz ve araz-ı maraz dâhiyesi gibi şeyleriŋ ḳarıştırılması değildir. **234/28**
15686. İzhar-ı haḳḳa medar olmaḳ için celp olunan şahit doğru söylemek gerek. **235/01**

15687. İzhar-ı izmar eyledi. **235/03**
15688. İzhar-ı mâ-fî 'z-zamir eyledi. **235/06**
15689. İzhar-ı telaş, avareler kârıdır. **235/05**
15690. İzhar-i niyaz eyledi. **235/04**
15691. İzi, ayı izine beŋzer. **499/22**
15692. İzi çatallaştı. **499/24**
15693. İzi, it izine beŋzedi. **499/26**
15694. İzi, it izine ḳarıştı. **499/25**
15695. İzi, tavşan izine döndü. **499/27**
15696. İzine basma. **499/34**
15697. İzine bastırmaz yavuzlardandır. **499/33**
15698. İzini bulamadılar. **499/31**
15699. İzini hele bas, görürsün tozunu. **499/35**
15700. İzini ḳarda yürüse belli ėtmez. **499/29**
15701. İzini ḳaybėttiler. **499/32**
15702. İzinnamesi ḳoynunda, artıḳ oturur mu? **190/18**
15703. İzinsiz alınan mal haramdır. **190/14**
15704. İzinsiz, bir şey alma; eziyete ḳalırsın. **190/15**
15705. İzinsiz, ėl bağına girilmez. **190/12**
15706. İzinsiz, ėl malına el uzatma; ėl görmezse Allah görür. **190/13**
15707. İzinsiz nikâh haramdır. **190/16**
15708. İzinsiz nikâh, nikâh sayılmaz. **190/17**
15709. İzlenen tavşan, gözlenen düşman (ḳurt, tilki); elbette tuzağa düşse, tutulsa gerek. **499/22**
15710. İzleyen izlenir, söyleyen sözlenir. **499/36**
15711. İzmarı izhar, izharı izmar zordur. **232/22**
15712. İzmarı izharından güç… **232/24**
15713. İzmarı izharından, izharı izmarından beterdir. **232/23**
15714. O abıhayattan herkes içemez. **418/14**
15715. O, aç; bu, toḳ… **418/23**
15716. O adalet, o millette dururken; bu adaletsilik, bu millette dururken elbette mağlup olunur. **428/03**
15717. O âdem ile söz söyleşilmez. **419/02**
15718. O âdem, o ḳadar beceriksizdir; ki iki besili atı bir arabaya ḳoşamaz, iki öküze bir gėcelik saman vėremez. **419/01**
15719. O ağız, o göt sende dururken nereye gitseŋ oŋmazsın. **418/12**
15720. O ağız sende dururken oŋmazsın. **419/18**
15721. O aḳıl ile bir baltaya sap olamazsıŋ. **428/18**
15722. O aḳıl ile Kabe'ye gitseŋ hacı olamazsıŋ. **428/16**
15723. O aḳıl ile nereye gitseŋ oŋmazsın. **428/04**
15724. O âlem, bu âlem… **428/15**
15725. O ali, bu ahaliden… **428/06**
15726. O, ali; bu, edânî… **428/05**
15727. "O Ali Efendi, bu Veli Efendi…" dėyip durma. **428/07**
15728. O Ali Efendi, bu Veli Efendi; hep Allah'ıŋ ḳulu, efendi! **428/08**
15729. O, âlim; bu, cahil… **428/09**
15730. O âlim, bu cahilden doğmuş. **428/10**
15731. O, âlim; bu, hâkim… **428/14**
15732. O, âlim; bu, kâmil… **428/12**
15733. O, âlim ise bu, amildir; o, kâmil ise bu, kâhildir. **428/11**
15734. O amilden, bu kâmil… **428/13**
15735. O, ana; bu, ana; hani bizim ḳaynana? **419/08**
15736. O ananıŋ o evladı… **419/10**
15737. O arabada yükümüz yoḳ. **419/04**
15738. O arabada yükümüz yoḳ. **426/34**
15739. O, arslan; bu, ḳaplan… **419/05**
15740. O arslandan bu tavşan doğmuş! **419/17**
15741. O at, bu ḳatırı doğurmuş; amma babası nerede? **418/17**
15742. O ata herkes binemez. **418/15**
15743. O; atadan olan evlattır, nereye gider? **419/07**
15744. O atanıŋ evladı öyle olur. **419/06**
15745. O, atası; bu, babası… **419/03**
15746. O atta herkes oturamaz. **418/16**
15747. O aygırdan bu tay… **419/11**
15748. O ayıbı, bu özür örtemez. **428/17**
15749. O babanıŋ o ḫayırsızı nereye gider? **419/22**
15750. O babanıŋ o oğlu, o soyuŋ o soysuzu… **419/23**
15751. O babanıŋ o oğlu yabana gitmez. **419/21**
15752. O babanıŋ oğlu… **419/20**
15753. O bağdan bu bahçe ḫayırlıdır. **420/03**
15754. O bağıŋ üzümünde ümidimiz yoḳ. **420/04**
15755. O bağıŋ üzümünden şarab-ı kevser olmaz. **419/33**
15756. O, bir bela yeli idi; esti geçti. **419/28**
15757. O, bir bela yeli idi; geçti gitti. **420/10**
15758. O, bir derttir; ki belasını çeken bilir. **420/05**
15759. O, bir devlet ḳuşu idi; bir daha ḳonmaz. **420/09**
15760. O, bir devlet yeli idi; esti gitti. **419/29**
15761. O; bir diken, yoḳtur eken; her yerde biter, herkese batar. **419/26**
15762. O, bir düşeş idi. **420/13**
15763. O, bir eşek arısıdır; ne mum yapar ne bal yapar, ne yaparsa hep vebal yapar. **420/01**
15764. O, bir fırtına idi; geçti gitti. **419/30**
15765. O, bir fitnedir; ki eliniŋ değdiği yer yıḳılır, diliniŋ değdiği yer yanar. **420/07**
15766. O, bir gün idi; ki şeb-i yeldâ gibi geldi geçti. **419/35**
15767. O, bir güzel av idi; amma bir daha ele gelmez (geçmez). **419/34**
15768. O, bir Hüma ḳuşu idi; uçtu gitti, bir daha gelmez. **419/27**
15769. O, bir Hüma ḳuşudur; alçaḳlara ḳonmaz. **420/08**
15770. O, bir ḳaza idi; geçti gitti. **420/11**
15771. O, bir ḳuyruḳlu aḫterdir; tulu ėder mi bir daha? **420/18**
15772. O, bir ḳuyruḳlu yıldız idi; bir daha (her zaman) doğmaz. **420/16**
15773. O, bir ḳuyruḳlu yıldızdır; ki her daim doğmaz. **420/14**
15774. O, bir oḳtur; ki ucu âşıḳ-ı şeydâya değer. **419/32**
15775. O, bir sağanaḳ idi; geldi geçti. **420/15**
15776. O, bir sağanaḳlı yağmur idi; geldi geçti. **420/06**
15777. O, bir şeytandır; ki şerrinden ḫalas… **420/12**
15778. O, bir taze güldür; ki serçeye "Çıḳ bre!" dėr. **419/25**
15779. O, bir yel idi, esdi gitti. **419/31**
15780. O, bir yılandır; ki herkese ağzını açar, herkese zehrini saçar; zehrine deva yoḳtur. **420/17**
15781. O bülbül, bu bahçeye ḳonmaz. **420/02**
15782. O bülbül, bu ḳafese girmez. **420/25**
15783. O camlar çoḳtan bardaḳ oldu. **421/04**
15784. O, can; bu, canan; can cananı, canan canı arasaŋ. **421/01**
15785. O, can; bu, ciğer… **421/02**

15786. O can, candır. **421/03**
15787. O, canan; bu, civan; biri Leyla, biri Mecnun; elbette birbirini arasa gerek. **420/35**
15788. O, cani; bu, ǧain… **421/06**
15789. O cefakârdan vefa gelmez. **421/08**
15790. O, cefasını; bu, sefasını sürdü. **421/09**
15791. O ceylan, bu merkeple yâr, yoldaş olmaz. **421/11**
15792. O ceylanı sen avlayamazsıŋ. **421/10**
15793. O cinayet bu caniden… **421/07**
15794. O cürmüŋ özrü müşküldür, ki kâmilden zuhur eyler. **421/05**
15795. O, çaldı; bu, çağırdı. **421/15**
15796. O, çaldı; bu, oynadı. **421/14**
15797. O, çaldı; bu, sattı. **421/16**
15798. O çamlar bardaķ oldu. **421/13**
15799. O, Çingene; bu, Ķurbet… **421/17**
15800. O çocuķ bu anadan… **421/12**
15801. O çomağı sen yėse idiŋ dört ayaķlı olur idiŋ. **421/18**
15802. O da bir zaman imiş, geçti. **422/14**
15803. O da biter, bu da biter, sandıķtaki (sepetteki) de biter; ancaķ bu yalan dünyanıŋ ķılüķali, yalama köseniŋ ķılsız saķalı bitmez. **437/33**
15804. O da gider, bu da gider. **431/14**
15805. O da gitti, bu da gitti; daha gidecek, daha gidecek; nihayet bu gidişle bitecek. **431/13**
15806. O da insandır; amma melek gibidir. **437/30**
15807. O da mahkûm-ı ķazadır, neylesin! **437/29**
15808. O da yalan, bu da yalan; fili yuttu bir yılan. **422/30**
15809. O da yalan, bu da yalan; fili yuttu bir yılan. **437/31**
15810. O da yalan, bu da yalan; fili yuttu bir yılan, bu da oldu bir yalan. **431/25**
15811. O da yalan, bu da yalan; ķubbeyi yıķtı bir pire, fili yuttu bir yılan. **422/31**
15812. O dağda boran, bu dağda seyran… **427/04**
15813. O dağda boran varsa bu dağda börü (ķurt) var. **427/03**
15814. O dağda bu tavşan barınamaz (sığınamaz). **427/02**
15815. O dağda her ķurt yaşayamaz. **427/09**
15816. O dağdaki ayı ile bu dağdaki börü (ķurt) güreşemez. **427/05**
15817. O dağdaki duman, bu dağdaki civanları boğdu. **427/06**
15818. O dağdaki tavşandan ümidimiz yoķ. **427/07**
15819. O dağıŋ odunundan bu bağıŋ kütüğü yeğdir. **427/08**
15820. O dağıŋ tavşanlarını ürkütmeğe gelmez. **427/10**
15821. O dananıŋ anası, bu dananıŋ anası bir ķardeş. **427/14**
15822. O dananıŋ ķuyruğunu çoķtan ķopardılar. **427/13**
15823. O danaya baķma, bu anaya baķ. **427/15**
15824. O dârib, bu dârib; hangisi bunuŋ madrup? **426/21**
15825. O, dârib; bu, madrup… **426/19**
15826. O dava aþirete ķaldı. **422/19**
15827. O davada ahdimiz yoķ. **422/18**
15828. O davulu vurma, patlatırsın; içindekini çatlatırsın. **427/21**
15829. O davuluŋ çomağı bizdedir. **427/23**
15830. O davuluŋ derisi, bizim öküzüŋ derisidir. **427/25**
15831. O davuluŋ sesi bize göre değil. **427/22**
15832. O davuluŋ sesi bize ǧoş gelmez. **427/20**
15833. O davuluŋ sesi ile bu davuluŋ sesi bir değil. **427/24**
15834. O, deli; bu, deli; hangisi bunuŋ uslu? **422/21**
15835. O, deli; bu, veli… **422/24**
15836. O, delil; bu, zelil… **422/22**
15837. O delil ile hacca gidilmez. **422/23**
15838. O demler, bu demler değil. **422/33**
15839. O demler de bir gün idi; geldi, geçti gitti. **422/29**
15840. O deni, bu ǧainden doğmuştur. **422/27**
15841. O derdi vėren, dermanını da vėrir. **422/08**
15842. O dereden su, bu tepeden ot getirir. **422/13**
15843. O dert, bu dert; hep devasız dert. **422/07**
15844. O dert, devasız dert. **422/15**
15845. O devede bu hacı varken o davada bu deveci elbette mahkûm olur. **422/20**
15846. O devede yükümüz, bu düşmandan bâkimiz yoķ. **426/32**
15847. O devede yükümüz, o davada bâkimiz (ķorķumuz) yoķ. **422/17**
15848. O devede yükümüz yoķ. **422/16**
15849. O devir de bir devir idi. **422/11**
15850. O devirler de bir devir imiş, geçti gitti. **422/12**
15851. O devirler şimdi yoķtur. **422/10**
15852. O, dubara ėder; bu, müdara ėder. **422/28**
15853. O düğünde anamız yoķ, ķatlamada -bohça böreği- tamahımız yoķ. **426/31**
15854. O dünya baķi, bu dünya fâni… **422/26**
15855. O dünya, bu dünyaya beŋzemez. **422/32**
15856. O dünya ile bu dünya bir değil. **422/25**
15857. O eski başa bu daz (kel) yaraşmaz. **418/20**
15858. O, eski; bu, yeŋi… **418/18**
15859. O eskiye bu yeŋi vėrilmez. **418/19**
15860. O eşeğiŋ yavrusu bu ķatırdır. **419/09**
15861. O, faķir; bu, gani… **429/04**
15862. O faķirden bu gani doğmuş. **429/05**
15863. O, faydasız; bu, faydasız; faydalısı hangisi? **429/02**
15864. O faydasızı artıķ anma. **429/01**
15865. O, feylesofluķ davasında; bu, farmasonluķ. **429/10**
15866. O fikirle hacca gitseŋ hacı olamazsıŋ. **429/09**
15867. O, fikirsiz; bu, şükürsüz… **429/08**
15868. O, fikrinden dönmez. **429/07**
15869. O, fodul; bu, fazıl… **429/03**
15870. O, fuķara babası; bu, zenginler (ağniya) babası. **429/06**
15871. O, gabi; bu, zeki… **428/19**
15872. O gabi, bu zekiden doğmuş. **428/20**
15873. O, galip; bu, mağlup… **428/21**
15874. O, gani; bu, faķir… **428/23**
15875. O gani, bu faķiriŋ oğludur. **428/24**
15876. O, gayb; bu, gayb… **428/26**
15877. O, gayet çoķ iyi söylerse bu da gayet çoķ iyi diŋler. **428/25**
15878. O gelip geçen günler de bir zaman imiş. **431/15**
15879. O gidiş, bu gidiş hâla gider. **431/11**
15880. O gidiş gidiştir bir daha gelmez. **431/09**

15881. O gidiş öyle bir gidiştir, ki avdetiŋ imkânı yoḳ. **431/12**
15882. O gidiştir, ki gider hâlâ gider. **431/10**
15883. O gördüğüŋ viran mülk, Süleyman mülküdür; felek viran eylemiş. **463/07**
15884. O güle herkes âşıḳ. **431/06**
15885. O gülü herkes ḳoḳlayamaz. **431/05**
15886. O gün, bir gün; ki biŋ bir ayaḳ, bir ayaḳ üstüne… **462/23**
15887. "O gün de bir aḳ gün imiş." dėdiğiŋ gün de olur. **431/17**
15888. "O gün de bir gün imiş." dėdiğiŋ gün de olur. **431/16**
15889. O gün, ḳıyamet günlerinden bir gün oldu. **463/25**
15890. O güzel; evvel baŋa sabır aḳçesi saydırdı, şimdi de baŋa ip üstünde saḳal saydırdı. **431/07**
15891. O güzelden vefa umma. **431/08**
15892. O, hacı; bu, davacı… **421/23**
15893. O, hacı; bu, deveci… **421/20**
15894. O, hacı; bu, duacı… **421/22**
15895. O, hacı; bu, gacı… **421/21**
15896. O, hacı; bu, hacı; hangisi bunuŋ deveci? **421/24**
15897. O, hacı; bu, hacı; kim olacaḳ boyacı? **421/19**
15898. O hacı sandığımızıŋ boynundan ḫaçı çıḳtı. **421/26**
15899. O hacınıŋ tacını bu gacı çalmış. **421/25**
15900. O ḫain ile sözleşilmez. **422/05**
15901. O ḫainiŋ sözü ḫıyar gibi acıdır, onuŋla sözleşilmez. **422/06**
15902. O, hâkim; bu, mahkûm… **421/27**
15903. O ḫasta, öyle bir ḫasta; ki ne tabip ne deva el vėrdi. **422/02**
15904. O ḫastalığıŋ dermanı yoḳ. **422/01**
15905. O hay huy günleri de bir gün imiş. **432/16**
15906. O ḫayal ile insan zengin olmaz. **422/04**
15907. O; hevâsını, hevesini almış; bir daha yola gelmez. **432/18**
15908. O ḫuysuz, yine o ḫuysuzdur. **422/03**
15909. O Hüma alçaḳlara ėtmez tenezzül, neyleyim! **463/06**
15910. O ibretli günü görenler, ḳıyamet ḳoptu sandılar. **463/13**
15911. O inekten bu buzağı… **419/15**
15912. O iş oluncaya ḳadar bu yaza ot biter. **418/24**
15913. O işe ben ḳarışmam vesselam! **419/14**
15914. O işiŋ ötesi dumandır. **419/13**
15915. O, iyi laḳırtı söylerse bu da iyi düşünür. **419/19**
15916. O ḳaba adam, bu zarif adamıŋ oğludur. **429/15**
15917. O ḳaçanla bu göçen ne vaḳitte olsa ḳavuşur. **430/04**
15918. O ḳadar aptal, ahmaḳ; o ḳadar böŋ, ḫamur aptalı; ki daima ayağına giydiği ayaḳḳabılarını bir saat soŋra kendi giymek istese "Acaba bu benim ayaḳḳabılarım çedik (çizme) miydi, yoḳsa taḳunya mıydı?" diye yanındakilerden sorar; öyle iken bu adam, bazen meclis-i urefâda ilimden, hikmetten, hamiyet ve kerametten dem vurur. **452/32**
15919. O ḳadar ayıp, ḳusur; ḳadı ḳızında da bulunur. **430/11**
15920. O ḳadar büyük loḳma alma, boğazıŋda durur. **430/13**
15921. O, ḳadar büyük söyleme, ağzıŋ büyük olur. **430/10**
15922. O ḳadar cahil, o ḳadar kâhil ki elifi görse mertek, gözlüğü görse bertik sanır; öyle iken bu adam yine bilgiçlik satar. **452/31**
15923. O ḳadar germ-ülfetiz, ki beynimizden sızmaz ab. **462/15**
15924. O ḳadar ileri gitme, ilerisi uçurumdur. **430/29**
15925. O ḳadar özenip bezendiğine göre bari kel olmasa. **430/15**
15926. O ḳadar pek uçma; zira bu felek niceleri uçurdu, yine düşürdü. **430/19**
15927. O ḳadar söz, bir fındıḳ ḳabuğunu doldurmadı. **430/17**
15928. O ḳadar uğraşmaya değeri yoḳ. **430/14**
15929. O ḳadar uzağa gitmeğe ne hacet, örneği kendi yorganıŋdadır! **430/30**
15930. O ḳadar yükseğe uçma; zira düşeceğiŋ yer yine ḳara yerdir. **430/18**
15931. O ḳadar yüksekten atma, ardından seni de atarlar. **430/16**
15932. O ḳadarcıḳ ḳusur, ḳadı ḳızında da bulunur. **430/12**
15933. O, ḳadın; bu, ḳız… **430/02**
15934. O, ḳadın; bu, ḳız; o biber; bu, tuz… **430/03**
15935. O ḳalem bu hoḳḳaya giremez. **431/03**
15936. O ḳalemden ḳan damlar, bu ḳalemden mürekkep bile damlamaz. **431/04**
15937. O ḳapıya herkes sığmaz. **429/17**
15938. O, ḳaplan ise bu, arslandır. **429/16**
15939. O, ḳardeş; bu, yoldaş… **430/01**
15940. O, ḳardeşi; bu, oynaşı… **430/08**
15941. O, ḳardeşi; bu, sırdaşı… **430/09**
15942. O, ḳarı; bu, ḳoca… **430/06**
15943. O, ḳarınca; bu, Süleyman… **431/01**
15944. O, ḳarınca yuvası; bu, ḳurt ḳobası (ini). **431/02**
15945. O ḳarınıŋ bu ḳocası… **430/07**
15946. O, ḳarpuz; bu, ḳabaḳ… **429/18**
15947. O ḳarpuzu kesen yėsin. **429/19**
15948. O ḳaşığıŋ ağzı bizde yoḳ. **429/28**
15949. O ḳaşıḳ, bu ağza göre değil. **429/31**
15950. O ḳaşıḳ, bu ḫoşafa göre değil. **429/30**
15951. O ḳaşıḳ, herkesiŋ ağzına sığmaz. **429/25**
15952. O ḳaşıḳ, seniŋ ağzıŋa göre değil. **429/26**
15953. O ḳaşıḳla bu pilav yėnmez. **429/27**
15954. O ḳaşıḳla bu yoğurt yėnmez. **429/29**
15955. O ḳavgamız danışıḳlı dövüştür, ki işte bu baḳlavayı yėmek için idi; şimdi meramımız hasıl oldu, sizi Allah'a ısmarladıḳ ağalar! **430/05**
15956. O ḳavimden bu ḳabile… **430/20**
15957. O, ḳaybėtmiş; bu, bulmuş. **428/22**
15958. O ḳaybı artıḳ arama. **428/27**
15959. O, ḳayın; bu, ḫain… **429/13**
15960. O, ḳaynana; bu, ḫain ata… **429/14**
15961. O, ḳaz; bu, budu… **429/21**
15962. O, ḳaz; bu, ḳız… **429/24**
15963. O ḳazdan bu yumurta… **429/22**

15964. O ḳazıŋ sesiyle bu ḳızıŋ sesi elbette bir değil. **429/23**
15965. O ḳazıŋ yürüyüşüyle bu ḳızıŋ yürüyüşü bir değil. **429/20**
15966. O, ḳoyun; bu, ḳurt… **430/24**
15967. O ḳoyuna bu ḳurttan dostluḳ olmaz. **430/21**
15968. O ḳoyundan bu ḳuzu… **430/23**
15969. O ḳoyunuŋ postu, bu ḳurduŋ arḳasındadır (sırtındadır). **430/25**
15970. O ḳoyunuŋ sürüsünde bizim de hissemiz var. **430/22**
15971. O ḳumru, bu ḳarga ile yâr, yoldaş olmaz. **430/31**
15972. O ḳumru, bu ḳarga yuvasına girmez. **430/32**
15973. O ḳurduŋ pöstekisi ne vaḳitte olsa bu pazara gelir. **430/28**
15974. O ḳurt ile bu ḳoyun dost olmazlar; zira ḳurt ḫuyundan geçmez, ḳoyun suyundan geçmez. **430/26**
15975. O ḳurttan bu ḳoyuna çoban olmaz. **430/27**
15976. O; laf bilmez, laftan aŋlamaz. **431/20**
15977. O lafı vazgeç. **431/23**
15978. O lafıŋ arḳasını ḳomağa gelmez. **431/21**
15979. O, laḳırtı değirmenidir; onuŋla başa çıḳılmaz. **431/22**
15980. O, luḳata bulsa ḳapar. **431/19**
15981. O, luḳatacıdır. **431/18**
15982. O lübcüdür, lübb-i inciri arar. **431/24**
15983. O mah ağladı, asuman ağladı. **432/02**
15984. O, mal ḳaydında; bu, can ḳaydında. **432/03**
15985. O maldan bu can ḫayırlıdır. **432/01**
15986. O masal diŋlenmez. **432/06**
15987. O masalları şimdi kimse diŋlemez. **432/07**
15988. O masḳara ile başa çıḳılmaz. **432/04**
15989. O, maymun tabiatlı; bu, tilki. **432/09**
15990. O meymenetsize minnet ėtseŋ de faydasızdır. **432/08**
15991. O, muradına ėrdi. **432/05**
15992. O, nankör adamdır, iyilik bilmez. **432/15**
15993. O ne ḳumaştır (yadigâr gibi), biliriz. **432/11**
15994. O nerede, bu nerede; anam nerede, babam nerede? **432/13**
15995. O niyet ile amel olmaz. **432/17**
15996. O nüsḫanıŋ ez de suyunu iç. **432/10**
15997. O, onlar; ḳarınlarına aş yerine taş bağlar zümredendir. **429/11**
15998. O, oŋmaz; bu, oŋmaz; hangisi bunuŋ oŋarı? **419/12**
15999. O oyuna ben gelmem. **418/26**
16000. O oyunuŋ saḳalı bitti, köseniŋ (kösemeniŋ, tekeniŋ) saḳalı bitmedi. **418/25**
16001. O, öyle bir âdemdir; ki arpa içinde bir buğday, darı içinde bir […] -ḳonaḳay- gibi belli başlı, belgili, asil bir âdemdir. **470/22**
16002. O, öyle bir âdemdir; ki onuŋ bu devranda biŋ taraḳta bezi var, her tarafta biŋ bir tarḫanda özlü ünü, biŋ turḫanda gizli bizli sözü var, bu dünyanıŋ dört tarafında dört gözü var; onuŋ için öylesiniŋ yanında asla boş, ihtiyatsız bulunma, boşboğaz olma. **418/27**
16003. O; öyle gelmiş, öyle görmüş, öyle gider. **418/28**
16004. O parça siziŋ ise bu parça da bizim. **420/19**
16005. O payda (hissede) bizim de haḳḳımız var. **420/24**
16006. O pazarda bizim de haḳḳımız var. **420/23**
16007. O pazarda malımız yoḳ. **420/21**
16008. O pazar-ı ganimette arşın ile alıp endaze ile satar oldular. **460/36**
16009. O pazarlığa girişme. **420/20**
16010. O pazarlıḳ uymadı. **420/22**
16011. O perdeyi açma, Çapanoğlu çıḳar. **420/27**
16012. O perdeyi ḳapa. **420/26**
16013. O rezaletiŋ soŋu kötüdür. **423/08**
16014. O riya ile dua ḳabul olmaz. **423/03**
16015. O riya sende dururken hacca gitseŋ hacı olamazsın. **423/05**
16016. O riyakârla duaya âmin dėnilmez. **423/04**
16017. O rüyanıŋ tabiri zordur. **423/06**
16018. O rüyayı bu riyakâr tabir ėdemez. **423/07**
16019. O sadırda herkes Süleyman olamaz. **426/11**
16020. O sadırda (törde, yüksekte) her ḳarınca Süleyman olamaz. **426/12**
16021. O, saḫî; bu, baḫîl… **423/21**
16022. O salep güğümü gibi içeriden ḳaynar. **420/34**
16023. O, saŋa göre değil. **424/06**
16024. O saŋa uymasa sen oŋa uy. **424/07**
16025. O sandığa bu baç sığmaz. **426/16**
16026. O sandığa bu meta girmez. **426/15**
16027. O sap, bu baltaya gelmez. **426/07**
16028. O, saygısız; bu, soysuz… **426/08**
16029. O saygısız, bu soysuzdandır. **426/09**
16030. O sefahatiŋ soŋu sefalettir. **423/26**
16031. O sefahatiŋ soŋu yoḳtur (zelâlettir). **423/25**
16032. O, sefil; bu, sefih… **423/24**
16033. O, selamet yaḳasını buldu. **423/22**
16034. O, sel-i bela idi; aḳtı geçti. **424/12**
16035. O seneden bu seneye ḳadar besledim, derdini çektim. **424/02**
16036. O seneler devri geçti. **424/04**
16037. O, seniŋ ağzıŋa göre değil. **425/21**
16038. O, seniŋ ağzınıŋ ḳaşığı değil. **425/22**
16039. O, seniŋ arabaŋa binmez. **425/18**
16040. O, seniŋ arabaŋa yol olmaz. **425/17**
16041. O, seniŋ aradığıŋ değil. **425/23**
16042. O, seniŋ ayağıŋa uymaz. **425/25**
16043. O seniŋ bildiğiŋ ayı, yine o ayıdır. **425/27**
16044. O seniŋ bildiğiŋ camlar bardaḳ oldu. **425/20**
16045. O, seniŋ bildiğiŋ değil. **424/08**
16046. O seniŋ bildiğiŋ demler geçti. **425/24**
16047. O seniŋ bildiğiŋ tilki, yine o tilkidir. **425/28**
16048. O seniŋ bildiğiŋ yuvanıŋ ḳuşları, çoḳtan uçtu. **425/26**
16049. O, senin bileceğiŋ şey değil. **424/05**
16050. O seniŋ dėdiğiŋ belki olur; amma onu görmeğe ömr-i Nuh, sabr-ı Eyüp gerek. **424/01**
16051. O, seniŋ yapacağıŋ iş değil. **424/09**
16052. O, seniŋ zannėttiğiŋ gibi değil. **425/19**
16053. O sepette yumurta durmaz. **423/20**
16054. O servet, o sâmân; saman gibi yandı gitti. **420/33**
16055. O, siyah; bu, beyaz… **424/14**
16056. O soḳaḳ, çıḳmaz soḳaḳ. **424/13**

16057. O soḳaḳ, tarīḳ-i âmm değil mi? O, berhavadır; kimseniŋ mülkü olamaz. Bu surette, ne saŋa düşer ne buŋa düşer; o nesne, ḳadı efendiye düşer. **424/15**
16058. O soy ile bu soy bir değil. **426/20**
16059. O soysuz mu o soysuz! **426/10**
16060. O söz, bu senede uymaz. **424/03**
16061. O söz, su ḳaldırmaz. **423/27**
16062. O söze (haḳiḳat söze) i'lâl, idgâm gerekmez. **424/11**
16063. O sözüŋ irapta mahalli yoḳ. **423/23**
16064. O sözüŋ iraptan hattı yoḳ. **424/10**
16065. O sularda her gemi yelken açamaz. **426/14**
16066. O surattan meymenet umma. **426/13**
16067. O suyu bu at içemez, geçemez. **426/18**
16068. O suyu herkes içer; amma geçemez. **426/17**
16069. O şaḳaya ben gelmem. **424/16**
16070. "O, şaḳi; bu, sait…" diyecek kim? **424/24**
16071. O, şâkir, bu zâkir… **424/21**
16072. O, Şam'ıŋ şekeri; bu, Arap'ıŋ yüzü… **424/18**
16073. O, şap; bu, şeker… **424/19**
16074. O, şap; bu, şeker… **426/01**
16075. O "şap" dėr, bu "şeker" dėr; hangisine inanalım? **424/17**
16076. O şaşḳınlıḳ sende dururken her vaḳit eliŋ böğrüŋde ḳalır. **426/04**
16077. O şekeri sen yiyemezsin. **424/25**
16078. O şerbet, bu şekerden… **424/20**
16079. O şeytan, bu şaḳiden doğmuş. **424/23**
16080. O şeytan mı o şeytan! **426/06**
16081. O şeytan, yine o şeytandır. **426/05**
16082. O şikârı herkes ele geçiremez. **426/03**
16083. O, şikâyet ėder, bu şükreyler. **424/22**
16084. O şuḫ meşrep seni aldatır. **426/02**
16085. O taḳ-ı zaferiŋ altından geçme. **427/01**
16086. O talih bizde olsa idi biz de danaya, taya malik olur idik. **427/11**
16087. O talih bizde olsa idi bu dananıŋ ḳuyruğu ḳopar idi. **427/12**
16088. O taraḳta bezimiz, o tarafta gözümüz yoḳ. **426/35**
16089. O taraḳta bezimiz yoḳ. **426/33**
16090. O tariḫten bu tariḫe ḳadar neler olup geçti! **420/29**
16091. O tavşanıŋ derisinden çarıḳ olmaz. **427/17**
16092. O tavşanıŋ yağı yoḳtur. **427/16**
16093. O tavuḳtan bu yumurta, bu yumurtadan o çipçe (civciv)… **427/19**
16094. O tavuḳtan bu yumurta yeğdir. **427/18**
16095. O taze aş, bu eski ağza göre değil. **420/31**
16096. O taze gül, ne bilir; serçeye çubuḳ beredir! **420/30**
16097. O toŋgucu, bu soŋgucu, o ḳargıcı (ḳızı)… **427/27**
16098. O toŋguç, bu ortanca, öbürü gence; hangisi işiŋe gelirse al sence. **427/26**
16099. O tuzağa düşecek ḳurt daha doğmadı. **420/32**
16100. O tuzağa düşecek ḳuş daha uçmadı. **420/28**
16101. O, uğru; bu, doğru… **418/22**
16102. O, uğru; bu, uğru; hangisi bunuŋ doğru? **418/21**
16103. "O, vurdu; bu, vurdu" davasınıŋ hükmü haḳlaşmaḳtır. **419/16**
16104. O, yabancı; bu, meyancı… **432/19**
16105. O, yalan; bu, yalan; gerçeği hangisi? **432/25**
16106. O yalana kimse ḳanmaz. **432/22**
16107. O, yalancı; bu, dolandırıcı… **432/29**
16108. O, yalancı; bu, yaymacı… **432/27**
16109. O yalancı ile mahkemeye gitseŋ mahkûm olursun. **432/21**
16110. O yalancınıŋ sözüne ḳanan aldanır. **432/23**
16111. O yaprağı ḳapayalım. **432/24**
16112. O yaşayış, bir yaşayış idi; geçti. **432/20**
16113. O yol, çıḳar yol değil. **432/39**
16114. O yol eğri, bu yol büğrü; hangi yol doğru? **432/45**
16115. "O yol uğrularıŋ, bu yol doğrularıŋ…" diyecek adam ister. **432/46**
16116. O, yolcu; ben, ḫancı iken yine görüşsek gerek. **432/26**
16117. O yoldan yürünmez, bu yoldan geçilmez; hangi yoldan yürüyelim? **432/44**
16118. O yurduŋ ḳuşu çoḳtan uçtu. **432/31**
16119. O yurduŋ taşına toprağına ḳurban olayım. **432/35**
16120. O yurttan ḫaber sorma. **432/37**
16121. O yuvada her ḳuş ötemez. **432/30**
16122. O yuvada her ḳuş yumurtlayamaz. **432/36**
16123. O yuvanıŋ ḳuşları, bu yurduŋ kişileri çoḳtan uçtu, göçtü. **432/28**
16124. O yuvaya her ḳuş ḳonamaz. **432/34**
16125. O yuvaya her ḳuş sığmaz. **432/32**
16126. O yük, seniŋ ḳantarıŋa göre değil. **432/40**
16127. O yükte bacımız, bu ḳatarda hacımız yoḳ. **432/42**
16128. O yükte bacımız yoḳ. **432/38**
16129. O yükten baç (gümrük) alınmaz, o yüke ilaç vėrilmez. **432/43**
16130. O yükü seniŋ ḳantarıŋ almaz. **432/41**
16131. O yüzüğüŋ taşı olamaz. **432/33**
16132. O zahmete ḳarşı bu ḫizmet elbette azdır. **423/02**
16133. O, zalim; bu, maznun… **427/30**
16134. O zalim, bu zalimiŋ oğlu… **427/28**
16135. O, zalim ise bu, zulümdür. **427/29**
16136. O zalimden bu maznun doğmuş. **427/31**
16137. O zalimden doğan bu mazlumdur. **427/32**
16138. O zan, bu ḳıyasla mesele hallolunmaz. **428/02**
16139. O, zarar; bu zarar; hangisi bunuŋ faydalı? **426/23**
16140. O zararı bu kâr ödeyemez. **426/30**
16141. O, zararı; bu, kârı. **426/29**
16142. O zararı zaman öder. **426/22**
16143. O zararla bu gemi batmaz. **426/25**
16144. O, zararlı; bu zararlı; hangisi bunuŋ kârlısı? **426/24**
16145. O zaruret, bu zaruret hâlâ. **426/26**
16146. O, zarurî; bu, ihtiyarî… **426/28**
16147. O, zarurî; bu, mecburî… **426/27**
16148. O, zavallı; bu, veballi… **423/15**
16149. O, zavallı; bu, zavallı… **423/14**
16150. O, zavallıdır; o zavallıya doḳunma. **423/13**
16151. O zeki, bu gabiden doğmuştur. **423/10**
16152. O zelili kimse ḳabul ėtmez, bu delili de kimse ḳabul ėtmez. **423/01**
16153. O zevḳler, o cilveler, o hay huylar hep geldi geçti ey dil; o da bir zaman imiş. **463/08**
16154. O, ziyade; bu, noḳsan… **423/17**

16155. O ziyadeden bu noḳsana ḳat, tamam olsun. **423/18**
16156. O ziyan, bu kârdan olmaz. **423/19**
16157. O, ziyan; bu, ziyan… **423/15**
16158. O, zor; bu, zor; ḳolayını bul da iş gör. **423/11**
16159. O zorbalıḳ şimdi ḳalḳtı. **423/09**
16160. O, zuhurata tabidir. **428/01**
16161. Oba tepe oldular. **425/06**
16162. Obasına incir diktiler. **425/03**
16163. Obasına ot bitmedi. **425/01**
16164. Obasına tek ot bitmedi. **425/04**
16165. Obasında ot bitmedi, ocağında duman tütmedi. **425/02**
16166. Obur gibi yaladı tuttu. **433/01**
16167. Obur gitti, oynayalım; cadı gitti, caynayalım. **425/05**
16168. Obur gitti, oynayalım; cadı gitti, caynayalım. **432/01**
16169. Obur gitti, oyuldu; cadı gitti, cayıldı (yayıldı). **425/09**
16170. Obur ile arḳadaş olan elbette aç ḳalır. **424/27**
16171. Obur optu, cadı çarptı. **433/02**
16172. Obur, oyuna gitti; cadı, suyuna gitti. **425/08**
16173. Obura "obur" dėdiren, kendi boğazıdır. **425/07**
16174. Oburla iddia olmaz. **424/26**
16175. Oburuŋ eceli boğazından, baḫîliŋ (ḫasisiŋ) eceli de boğazındandır; birisiniŋ pek çoḳ, diğeriniŋ pek az yėmesindendir. **433/04**
16176. Oburuŋ ölümü (eceli) boğazından… **424/28**
16177. Ocağa ḫizmet ėtmek isyeten, ocaḳ ehliniŋ ḳıyafetine girmek gerek. **434/ek1/09**
16178. Ocağı batası! **434/24**
16179. Ocağı batası zorbalar, ocağı batırdılar. **434/ek1/11**
16180. Ocağı, pirler ocağı… **434/20**
16181. Ocağı söndü. **434/19**
16182. Ocağı söndü, hâlâ ḳazan taşır. **434/30**
16183. Ocağı yapan, tüttüren Ḫüday Taŋrı'dır; zira yanan, tüten ocağı söndürmek, yıḳmaḳ 'o Taŋrıteala'ya ḳarşı büyük bir isyan' dėmektir. **434/ek2/01**
16184. Ocağıŋ eğriliğine baḳma, tütünüŋ doğru çıḳışına baḳ. **434/17**
16185. Ocağına ateş, çaŋına ot tıḳtılar. **434/33**
16186. Ocağına incir dikildi. **434/16**
16187. Ocağına incir diktiler dėsene! **434/35**
16188. Ocağına (obasına) incir dikti. **434/31**
16189. Ocağına od (ateş) vurdular. **434/32**
16190. Ocağına ot bitmedi. **434/29**
16191. Ocağına ot bitti. **434/28**
16192. Ocağını söndürdü, ḫarman-ı hayatlarını yele vėrdi. **434/23**
16193. Ocağını söndürdüler. **434/21**
16194. "Ocaḳ âdetidir, ḳazan ḳaldırılır." diyen cebbardırlar. **434/18**
16195. Ocaḳ ağaları, çâr rükn-i Bektaşiye'dendir. **434/ek1/25**
16196. Ocaḳ (baca) eğri olsa da dumanı doğru çıḳar. **434/37**
16197. Ocaḳ başı ağası gibi ḳurulur (azamet gösterir). **434/ek1/27**
16198. Ocaḳ başı bilgisi satar. **434/ek1/26**
16199. Ocaḳ başı pehlivanınıŋ aḳranı kül ardında yatar. **434/ek1/29**
16200. Ocaḳ başı pehlivanlığı ėder. **434/ek1/28**
16201. Ocaḳ bucaḳ arandı. **434/15**
16202. Ocaḳ dolusu öksüzü mü var? **434/38**
16203. Ocaḳ eğri olsun; tek dumanı doğru olmaḳ gerek. **434/ek2/08**
16204. Ocaḳ ehli ḳazan taşır. **434/22**
16205. Ocaḳ ehli, ocağıŋ hâlini bilir. **434/ek1/10**
16206. Ocaḳ (ev) yap, yıḳma; ki ocağıŋ yapılsın. **434/ek2/02**
16207. Ocaḳ (ev) yapan başḳa, ocaḳ yıḳan başḳadır; zira ocaḳ yapmaḳ Taŋrı'nıŋ emrine itaat ėtmek, ocaḳ yıḳmaḳ Taŋrı'ya isyan eylemektir. **434/ek2/05**
16208. Ocak (ev) yapanıŋ ocağı sönmez, ocaḳ yıḳanıŋ ocağı yanmaz (tütmez). **434/ek2/06**
16209. Ocaḳ (ev) yapanıŋ ocağı yapılır, ocaḳ yıḳanıŋ ocağı yıḳılır. **434/ek2/03**
16210. Ocaḳ (ev) yapılır, yıḳılmaz; nacaḳ (balta) alınır, satılmaz; yer yurt alınır, satılmaz. **434/ek2/07**
16211. Ocaḳ (ev) yapmaḳ ḫayra, ocaḳ yıḳmaḳ şerre delalet ėder. **434/ek2/04**
16212. Ocaḳ yaḳanıŋ, ocaḳ yıḳanıŋ ocağı yaḳılır, yıḳılır. **434/36**
16213. Ocaḳ yıḳanıŋ ocağı yapılmaz. **434/ek1/20**
16214. Ocaḳ yıḳmaḳ ḳolay; amma ocaḳ yapmaḳ zordur. **434/34**
16215. Ocaḳ zorbaları "Zorba ḳalḳa, zorba ḳalḳa!" diye diye eŋ nihayet zorbalar ocağı ḳalḳtı, battı gitti. **434/ek1/24**
16216. Ocaḳtandır (ocaḳlıdır). **434/ek1/19**
16217. Od alıp ḳamışa ḳoştu. **437/17**
16218. Od (ateş) yoḳ, ocaḳ yoḳ; odu, ocağı yaḳacaḳ yoḳ. **437/14**
16219. Od ocaḳ ehlidir. **434/14**
16220. Od ocaḳ sahibidir. **434/ek1/18**
16221. Od ocaḳ yap, yıḳma; zira od ocaḳ yapanıŋ odu ocağı yapılır, yıḳılmaz. **434/06**
16222. Od yoḳ, ocaḳ yoḳ. **434/ek1/01**
16223. Od yoḳ, ocaḳ yoḳ; yurt var, nacaḳ yoḳ. **434/ek1/22**
16224. Oda düşman ḫoroz gibi oldu. **437/21**
16225. Odsuz, ocaḳsız ev olmaz; odsuz, ocaḳsız evde insan oturmaz. **437/16**
16226. Odsuz, ocaḳsız evde insan değil, cin bile durmaz. **437/18**
16227. Odsuz, ocaḳsız yerde elbette ḳadın durmaz. **434/ek1/04**
16228. Odu, ocağı elleme, külle; tarla ile bağı bahçeyi külleme, elle (belle, ḳaz, ḳarıştır). **434/10**
16229. Odu ocağı sönen, ḫasistir. **434/ek1/21**
16230. Odu, ocağı sönmüş. **437/15**
16231. Odun gerek ise merkebe baḳ, un lazım ise erkeğe baḳ; et, yağ gerek ise ḳoyun ile sığıra baḳ. **437/23**
16232. Odun lazım, un da lazım; illa et, illa yağ. **437/22**
16233. Oduŋ yanadursun, ocağıŋ tütedursun. **434/08**
16234. Odun yarıcınıŋ hıḳ dėyicisiyim. **437/27**

16235. Oduncunuŋ gözü ağaçtadır. **437/11**
16236. “Odunlar yarayım, ocaḳlar süpüreyim!” avazesine beŋzedi. **437/25**
16237. Odunu da giydirseŋ adam olur. **437/12**
16238. Odunu dağdan, üzümü bağdan gelir; neden ḳasvet çeker? **437/24**
16239. “Odur, budur…” ile iş bitmez, bodur tavuğuŋ yumurtası yoḳ. **422/09**
16240. “Of!” dėmek ayıptır. **452/14**
16241. Oğlan aldı, oyuna gitti; çoban aldı, ḳoyuna gitti. **451/15**
16242. Oğlan, anasına; ḳız, babasına çeker. **451/19**
16243. Oğlan, babasına; ḳız, anasına çekse gerek. **451/19**
16244. Oğlan, babaya; ḳız, anaya çeker. **451/10**
16245. Oğlan, cevizleri gözünce şimdi oynamağa çıḳar. **450/28**
16246. Oğlan, dayıya; ḳız, ḫalaya çeker. **450/26**
16247. Oğlan doğuran övünsün, ḳız doğuran dövünsün. **450/32**
16248. Oğlan, evlenince bey oldum sanır. **450/25**
16249. Oğlan, evlenmek isterse “Gurbete çıḳacağım.”; ḳız, ḳocaya varmaḳ isterse “Allah canımı alsın!” dėrmiş. **450/27**
16250. Oğlan, oyalandırır; ḳız, sayalandırır. **451/18**
16251. Oğlan oyuncağı mı sandıŋ? **450/29**
16252. Oğlan yėdi, ya oyuna ya babasına gitti; ḳız yėdi, yaban obasına gitti; çoban yėdi, ya ḳoyuna ya suyuna gitti; ḳurt aldı, kendi ḳobasına gitti. **451/14**
16253. Oğlanı mihnete, ḳızı muhabbete alıştır. **451/08**
16254. Oğlanıŋ adı belli olsun, çağrılması ḳolay olur. **451/16**
16255. Oğlu, ḳızı olmayan avrattan eski hasır yeğdir. **451/39**
16256. Oğlum doğdu ise Haḳḳ’a şükür, saŋa ne! **451/17**
16257. Oğlum Osman, sen Haḳḳ’ıŋ bir kemter ḳulusuŋ; ancaḳ Oğuz-Ḳara Ḫan neslisiŋ. **450/22**
16258. Oğlumuŋ babası merhum oldu da onuŋ yasını tutarım. **451/02**
16259. Oğluŋ fena (kötü) olsa geliniŋden gör, geliniŋ kötü olsa oğluŋdan gör; kezalik ḳızıŋ fena olsa damadıŋdan gör, damadıŋ fena olsa ḳızıŋdan gör. **451/01**
16260. Oğluŋ kötü olsa geliniŋden gör, damadıŋ kötü olsa ḳızıŋdan gör; hepsi de fena olsa kendiŋden gör. **451/06**
16261. Oğluŋa at alırsaŋ binmeden, yürütmeden, bir gün durutmadan alma. **450/20**
16262. Oğluŋa ėl aşını tattırma, ėl işini tutturma; ḳızını ėl evinde yatırma. **451/09**
16263. Oğluŋa ėl aşını tattırma, ḳızıŋı ėl evinde yattırma. **450/34**
16264. Oğluŋa ėl aşını tattırma, ḳul ėttirirsiŋ; ḳızıŋı ėl evinde yattırma, köle ėttirirsin. **449/21**
16265. Oğluŋa ėl (ḳomşu) aşını tattırma, ḳızını ėl (ḳomşu) evinde yattırma (yatırma). **451/11**
16266. Oğluŋdan oğulluḳ dilerseŋ şefḳat ėt; edep ehli olmasın dilerseŋ zillete alıştır, ḳul ėt. **451/05**
16267. Oğluŋu adam ėtmek dilerseŋ mihnete alıştır. **451/07**
16268. Oğluŋu evlendirirseŋ görmeden alma, sormadan vėrme; ḳızını evlendirirseŋ oğlanı sorup, görüp, yerini yurdunu görüp, bilip vėr; ehliŋe evladıŋa danışıp, sözleşip, düşünüp vėr. **450/19**
16269. Oğluŋuzuŋ adını Eyüp ḳoymayıŋ, gitgide “ip” olur. **451/04**
16270. Oğul, baba damarıdır; ḳız, ana tımarıdır. **450/24**
16271. Oğul; baba ocağını, baba yurdunu yapmaḳ, baba neslini üretmek, türetmek için; ḳız baba ana ocağını tüttürmek, aile tarlasını östürmek (büyütmek) içindir. **239/06**
16272. Oğul, babaya; ḳız, anaya çeker. **239/05**
16273. Oğul balı bulsa kendi yutardı. **451/35**
16274. Oğul balı bulsa ne oğluna vėrir ne ḳızına, kendi yėr idi. **451/37**
16275. Oğul balı gibi maḳbul âlimdir. **451/36**
16276. Oğul balı gibi özlüdür. **451/34**
16277. Oğul, ev gediği; ḳız, ėl gediği. **451/13**
16278. Oğul, irat; ḳız, masraf; her ikisi, hem irat hem masraftır. **451/12**
16279. Oğul oynar, ağlar; ḳız çiner(?), caynar. **450/31**
16280. Oğul, temel taşı; ḳız, emel taşı, ėl aşı. **450/33**
16281. Oğul yėdi, oyuna gitti; çoban yėdi, ḳoyuna gitti; Çingene yėdi, ya suyuna gitti ya ḫuyuna gitti. **449/20**
16282. Oğuz Ḫan, cümle Türkleriŋ büyük atasıdır. **451/29**
16283. Oğuz Ḫan gibi yavuz. **452/02**
16284. Oğuz oğlu oğuzdur. **452/01**
16285. Oğuz’uŋ oğlu doḳuzdur, ḳızı ḳırḳ; cümle Türkler bu soydan, bu boydan doğmuştur. **451/30**
16286. “Oḫ!” çalan ile “Yuf!” diyenden ḳorḳ. **437/04**
16287. “Oḫ!” çalma, göŋül al. **437/09**
16288. “Oḫ!” çalma, ḫoş çal. **437/10**
16289. “Oḫ!” çalmaḳ, oḳ ile vurmaḳtan kötüdür. **437/01**
16290. “Oḫ!” çalmaḳtan ise oḳ ile vurmaḳ yeğdir. **437/08**
16291. “Oḫ!” dėme, başıŋa gelir; “Yuf!” dėme, ḳarşıŋa gelir. **437/03**
16292. “Oḫ!” dėme, ki düşmanıŋ da “Oḫ!” dėmesin. **437/06**
16293. “Oḫ!” dėme, “Yuf!” dėme sırası saŋa da gelir. **437/02**
16294. “Oḫ!” diyen ile “Of!” diyenden, “Yuf!” diyenden bir şey umma. **437/05**
16295. “Oḫ olsun, yuf olsun!” dėme, ki düşmanıŋ da saŋa “Oḫ!” dėmesin. **437/07**
16296. “Oha!” dėnir; ama “Yuha!” dėnmez. **472/16**
16297. Ohayı çekti, araba da durdu. **472/15**
16298. Oḳ atan, kirişi ḳulağına getirmek gerek. **453/01**
16299. Oḳ atan, pazısına; söz atan, çeŋesine güvenir. **454/23**
16300. Oḳ, atanıŋ; ḳılıç, çekeniŋdir. **454/30**
16301. Oḳ, atanıŋdır; yay, tutanıŋdır. **454/28**
16302. Oḳ atılır, yay elde ḳalır. **453/10**
16303. Oḳ atılır, yay elde ḳalır; oḳ, yayıŋ hükmüne tabidir. **453/25**

16304. Oḳ atılır, yay elde ḳalır; yay kimde ise oḳ da onuŋdur. **454/32**
16305. Oḳ atımı yerden gelen yolcuya misafir dėnilmez mi? **454/22**
16306. Oḳ atımı yerden gelir, üç günlük yoldan gelen misafiri bastırır. **454/21**
16307. Oḳ atımı yerden selam vėrir huluskârlardandır. **454/14**
16308. Oḳ, çileden (çıḳtan?); söz, çeŋeden çıḳınca pişmanlıḳ fayda ėtmez. **454/20**
16309. Oḳ, çileden çıḳtıḳtan soŋra pişmanlıḳ fayda ėtmez. **454/17**
16310. Oḳ elinden bir; ėresin kemale, olasın pir. **454/24**
16311. Oḳ elinden iki, saŋa lazım oḳuŋ peyki. **454/25**
16312. Oḳ geçmez, ḳılıç kesmez, ip üzer, ḳazıḳ ḳırar dualarını talim ėder. **455/07**
16313. Oḳ, gezden atılır. **454/04**
16314. Oḳ, gezden atılır; insan, sözden tutulur. **454/05**
16315. Oḳ gibi ciğerine saplandı. **453/13**
16316. Oḳ gibi doğru olmayınca menzile varılmaz. **453/15**
16317. Oḳ gibi menzile atıldı. **453/16**
16318. Oḳ ile pireyi gözünden vuran taḳımdandır. **454/01**
16319. Oḳ ile yumurta vuran taḳımdandır. **455/08**
16320. Oḳ, menzile göre atılır; söz de yerine, sırasına göre söylenir. **453/18**
16321. Oḳ, menzili aştı. **453/24**
16322. Oḳ, menzilin aldı. **453/17**
16323. Oḳ menzilinden ḳuş vurur. **455/03**
16324. Oḳ, menziline varır; söz de yolcu da menziline varır. **453/18**
16325. Oḳ meydanı başḳa, at meydanı başḳa… **454/03**
16326. Oḳ meydanı, er meydanı… **454/02**
16327. Oḳ meydanında buḫur yaḳıyor. **454/06**
16328. Oḳ meydanında menzil taşı olur, er meydanında cündîbaşı. **454/10**
16329. Oḳ, nişan ister. **454/07**
16330. Oḳ, nişan ister; söz de nişan ister. **454/08**
16331. Oḳ nişanı, on iki ḳadir. **454/29**
16332. Oḳ yarası şifa bulur, dil yarası şifa bulmaz. **455/04**
16333. Oḳ, yaya tabidir. **453/11**
16334. Oḳ, yaya tabidir. **454/32**
16335. Oḳ, yaydan çıḳmış bulundu. **454/09**
16336. Oḳ, yaydan çıḳsa da yay elde ḳalır. **454/15**
16337. Oḳ, yaydan çıḳsa da yeri boş ḳalmaz. **454/16**
16338. Oḳ, yaydan çıḳtı. **454/18**
16339. Oḳ, yaydan çıḳtı; yay, elden. **454/11**
16340. Oḳ, yaydan çıḳtıḳtan soŋra emir vėrilmez. **454/13**
16341. Oḳ, yaydan çıḳtıḳtan soŋra gėri dönmez. **454/19**
16342. Oḳ, yaydan; söz, ağızdan (ḳalpten) çıḳar; ḳalp, doğru ve ḳuvvetli gerek. **455/01**
16343. Oḳ, yaydan; söz, ḳalpten çıḳar. **454/27**
16344. Oḳ, yayıŋ dilidir; yay, yiğidiŋ elidir. **454/26**
16345. Oḳ, yaysız; yay, oḳsuz iş göremez. **454/31**
16346. Oḳçu iseŋ oḳ meydanına, cebeci iseŋ top meydanına ḳoş. **453/07**
16347. Oḳçu Musa gibi hep yan baḳar. **453/04**
16348. Oḳçu oğlu oḳçudur. **453/04**
16349. Oḳçu, oḳ meydanında; sipahi, at meydanında belli olur. **453/05**
16350. Oḳçu olduğuŋu ḳuburuŋdan aŋladıḳ. **455/05**
16351. Oḳçu olduğuŋu ḳurumuŋdan aŋladıḳ yiğidim. **455/06**
16352. Oḳçunuŋ cübbesi ḳısa gerek. **453/06**
16353. Oḳçunuŋ ḳuburu (sadağı) omuzunda durur. **453/02**
16354. Oḳḳa bastı. **456/07**
16355. Oḳḳa, her yerde bir değil. **456/11**
16356. Oḳḳa, her yerde dört yüz dirhem. **456/10**
16357. Oḳḳanıŋ altına gitti. **456/09**
16358. Oḳu atılmış, yayı çekilmiş. **453/19**
16359. Oḳu atılmış, yayı ḳasılmış. **453/20**
16360. Oḳu atılmış, yayı yasılmış. **453/21**
16361. Oḳu çeken ile çektiren başḳa başḳadır. **453/03**
16362. “Oḳu!” dėdim, oḳumadı; vardı böyle oldu. **455/17**
16363. Oḳu kelamullahı, canıŋ tazele; itiḳat ḳıl diniŋe, imanıŋ tazele. **455/21**
16364. Oḳu kirişten çıḳtı, arşa ėrdi. **453/08**
16365. Oḳu, oḳuduğunu doḳu. **455/28**
16366. Oḳu, yaz; ḳış yaz; ilim çoḳ, ömür az. **455/18**
16367. Oḳu yeŋinde ḳalmış. **455/02**
16368. Oḳuma canıma değdi. **455/25**
16369. Oḳumadan âlim, gezmeden seyyah… **455/22**
16370. Oḳumadan âlim, gezmeden seyyah olunmaz. **455/23**
16371. Oḳumadan âlim, oḳutmadan muallim olunmaz. **455/22**
16372. Oḳumadan dokumaḳ olmaz. **455/27**
16373. Oḳumadan mollalıḳ, bilmeden âlimlik (allamelik) satmaḳ olmaz. **455/10**
16374. Oḳumadan yazmaḳ, yazmadan oḳumaḳ olmaz. **455/24**
16375. Oḳumaḳ bilen ile bilmeyen bir değil. **455/13**
16376. Oḳumaḳ, insana borçtur. **456/05**
16377. Oḳumalı, yazmalı; saçmalamamalı. **455/19**
16378. Oḳumamış, doḳumuş. **455/12**
16379. Oḳumuş âdem, oḳumamış olanlarıŋ (cahil ḳalanlarıŋ) yanında daima kendini saydırır. **455/20**
16380. Oḳumuş ile oḳumamış bir değil. **455/32**
16381. Oḳun atmış, yayın yasmış. **453/12**
16382. Oḳun attı terkeş, yayın astı ḳavis. **453/14**
16383. Oḳunmadan yürümez, üfürmeden oturmaz. **455/11**
16384. Oḳunu attı, yayını arşa astı. **453/09**
16385. Oḳunu attı, yayını ḳastı. **453/22**
16386. Oḳunu ileride arayan toz ḳoparanlardandır. **453/23**
16387. Oḳunu ileride arayan toz ḳoparanlardandır. **454/12**
16388. Oḳur, yazamaz; yazar, oḳuyamaz. **455/26**
16389. Oḳursaŋ Arabî, gider ḳalbiŋ ḫarabı. **455/29**
16390. Oḳursaŋ Farsî, gider deyniŋ yarısı. **455/29**
16391. Oḳuryazar, atlıya; cahil, yayaya beŋzer. **455/31**

16392. Oḳutsun kendini divane olmuş ḫâce-yi mektep. **455/09**
16393. Oḳuyan ile oḳumayan elbette bir değil. **455/14**
16394. Oḳuyan, ḳuş gibi uçar; oḳumayan, ḳurt gibi ḳaçarmış. **455/16**
16395. Oḳuyan, oḳ gibi; oḳumayan, yoḳ gibi… **455/15**
16396. Oḳuyanıŋ sözü, oḳ gibi geçer; oḳumayanıŋ sözü, yoḳ gibi geçer gider. **455/33**
16397. Ol mihr-i bivefanıŋ camekânda bir dem ḫayalin gördüm, divane oldum; lakin ayinede bir an aks-i cemalin gördüm, pervane oldum. **463/28**
16398. Olacağa çare olmaz, biŋ nasihat vėrilse ḳulağa girmez. **461/12**
16399. Olacağa çare yoḳtur. **461/14**
16400. Olacağa, öleceğe çare olmaz. **461/13**
16401. Olacağı o ḳadar, vesselam! **461/20**
16402. Olacağı, öleceği Ḫüda bilir. **461/15**
16403. Olacaḳ ile öleceğe çare bulunmaz. **465/08**
16404. Olacaḳ ile öleceğe çare bulunmaz; olacaḳ olur, ölecek ölür; buŋa kim mana bulur? **461/11**
16405. Olacaḳ ile öleceğe çare yoḳtur. **461/02**
16406. Olacaḳ iş, baştan belli olur. **461/23**
16407. Olacaḳ iş değil! **461/22**
16408. Olacaḳ işi oluruna bağlamaḳ gerek. **461/24**
16409. Olacaḳ işi oluruna bağlamaḳ gerek, olmayacaḳ işi ḳolayına bıraḳmaḳ gerek. **461/26**
16410. Olacaḳ işi uzatma, olmayacaḳ işe söz ḳatma. **461/25**
16411. Olacaḳ kişi, perişan uyumaz. **461/21**
16412. Olacaḳ nesne değildir, tamah-ı ḫam ėtme. **461/08**
16413. Olacaḳ oldu, ayna ḳırıldı. **461/18**
16414. Olacaḳ oldu, ölecek öldü. **461/01**
16415. Olacaḳ oldu, ölecek öldü, ḳırılacaḳ ḳırıldı; artıḳ bunuŋ üzerine nedametle pişmanlıḳ ėtmek abestir, fayda vėrmez. **463/01**
16416. Olacaḳ olsa gerek, ölecek ölse gerek. **461/10**
16417. Olacaḳ olur. **461/07**
16418. Olacaḳ olur, gelecek görülür. **465/11**
16419. Olacaḳ olur, ölecek ölür; ancaḳ ne olursa olur hep muḳadder olan olur. **465/13**
16420. Olacaḳ olur, ölecek ölür; ancak olmayacaḳ şey olmaz. **461/16**
16421. Olacaḳ olur, ölecek ölür, ḳadere yazılan başa gelir, başa yazılanı göz görür; buŋa çare yoḳtur. **463/02**
16422. Olacaḳ şeyi bıraḳma, olmayacaḳ şeyle uğraşma. **461/09**
16423. Olağan şeydir. **462/17**
16424. Olan, dört bağlar; olmayan, dert bağlar. **463/19**
16425. Olan oldu. **463/04**
16426. Olan oldu, geçen geçti; sen de geç. **463/27**
16427. Olan oldu, ḳırılan kırıldı, mezâ mâ-mezâ [=geçen geçti]. **463/21**
16428. Olan oldu, nacaḳ ḳırıldı. **460/34**
16429. Olan oldu, nacaḳ ḳırıldı. **464/32**
16430. Olan oldu, ölen öldü. **463/22**
16431. Olan oldu, torba doldu. **460/33**
16432. Olanı al, olmayanı seyrine sal (bıraḳ). **462/30**
16433. Olanı gör geç, olmayanı vur geç. **462/29**
16434. “Oldu bitti, yaman gitti” oyununa beŋzedi. **463/26**
16435. Oldu bizim salımız taḫt-ı Süleyman’ımız. **462/20**
16436. Oldu dubara, buldu budala. **463/24**
16437. Oldu, olacaḳ; ḳırıldı nacaḳ. **461/19**
16438. Oldu, olacaḳ; ḳırıldı nacaḳ. **463/23**
16439. Olduğu ḳadar olur; olmayan gėri dursun, olan beri dursun. **462/12**
16440. Olduğu, olacağı o ḳadar. **463/15**
16441. Olduğuŋ gibi görün, göründüğüŋ gibi ol. **466/23**
16442. Olma âlemde saḳın ateş süḫan. **463/05**
16443. Olma bed-kâr olana yaver saḳın. **463/09**
16444. Olma ey tab-ı haris, enbân(heybe)-güşâ-yı ızdırap. **462/36**
16445. Olma gafil; er gibi depren, özüŋ merdane tut. **462/08**
16446. Olma nâ-malum râha rehnümûn. **461/35**
16447. Olma sübyan ile hemreh, düşse bârıŋ şad olur. **461/36**
16448. Olma sübyan ile hemreh, düşse bârıŋ şad olur. **463/10**
16449. Olmadı bostan, bitmedi ḳarpuz. **461/34**
16450. Olmadı bostan, bitmedi ḳarpuz. **462/31**
16451. Olmadı bostan, bitmedi ḳarpuz. **463/29**
16452. Olmaya baḫt ve saadet dünyada vahdet gibi. **461/33**
16453. Olmaya baḫt ve saadet dünyada vahdet gibi. **462/03**
16454. Olmaya baḫt ve saadet dünyada vahdet gibi. **468/03**
16455. Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi. **462/04**
16456. Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi. **465/18**
16457. Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi. **468/02**
16458. Olmaya iş illa ḫayır. **461/37**
16459. Olmaya rahat maḳam köşe-yi uzlet gibi. **462/05**
16460. Olmaya vahdet maḳamı köşe-yi uzlet gibi. **462/06**
16461. Olmayacaḳ işi, zamanına bıraḳmaḳ gerek. **462/10**
16462. Olmayacaḳ ne var; iş muradda, murat olunca her şey olur! **462/07**
16463. Olmayacaḳ şey için boğaz germe. **462/32**
16464. Olmayacaḳ şey, olmaz; meğerki göŋül olmaya. **462/35**
16465. Olmayacaḳ şey, ölmeyecek can olmaz. **462/34**
16466. Olmayacaḳ şeyle uğraşma. **462/02**
16467. Olmayan olmaz. **462/09**
16468. Olmayan şey, olmaz bu âlemde; meğerki vaḳit ve zamanı gelmemiş ola. Ölmeyen şey, olmaz bu fâni cihanda; meğerki vaḳit ve zamanı gelmemiş ola. **468/01**
16469. Olmayan şey, olmaz; olmayan şey, ölmeyen şey nedir? **462/11**
16470. Olmayan şeye cebir yoḳ, olan şeye sabır yoḳ. **463/16**
16471. “Olmaz!” dėdiler. **462/33**
16472. “Olmaz!” dėme; olmaz (olmayan şey), olmaz. **462/28**

16473. Olmaz istîmân ėden mağlub-ı tığ. **461/32**
16474. “Olmaz, olmaz.” dėme; olmaz, olmaz. **461/30**
16475. Olmaz, olur mu? Olacaḳ, olur; olmayan, olmaz. **461/31**
16476. Olmuş meyve, ağacından kendi düşer. **463/18**
16477. Olmuş, olacaḳtan elbette iyidir. **462/16**
16478. Olmuş, olacaḳtan iyidir. **463/20**
16479. Olmuş (olgun) meyveler, olmamış meyveleri de olgun gösterir. **462/19**
16480. Olmuşu da bu, olacağı da bu. **462/18**
16481. “Olsa da ḫoş, olmasa da ḫoş!” dėnilse alışvėriş olmaz. **461/27**
16482. Olsa ger bir ḫanede iki ḫoroz, olmaz sabah. **463/11**
16483. “Olsa” ile “bulsa”yı bir yere ekseler “yel” ile “yuf” biter. **461/17**
16484. Olta atar, gelen olsa; volta vurur, gören olsa. **461/05**
16485. Olta görmedik göl balığı arar. **461/06**
16486. Olta ile toy tutulmaz. **461/03**
16487. Olup da vėrmeyene “namert” dėrler, olup da vėrene “mert, cömert” dėrler. **460/37**
16488. Olup yapana “merdane” dėrler, olmayıp yapana “divane” dėrler. **460/35**
16489. Olur; amma neden soŋra! **462/21**
16490. Olur her şey, hemen ser zinde olsun. **463/12**
16491. Olur mirata suret mürtesem, ressama hacet ne! **462/22**
16492. Olur olmaz âdemi ḳabul ėtmezler. **462/26**
16493. “Olur, olmaz” dėmeğe ḳâdir ulema gerek. **462/25**
16494. Olur olmaz Etrâk’i irşada ḳabul ėdip bizi terbiyeden îrâz ėdersiniz. **462/27**
16495. Olur şeyi oluruna (ḳolayına) bağlamaḳ gerek. **463/14**
16496. Olursa, benim; olmazsa, seniŋ. **461/29**
16497. Olursa olur, olmazsa vur geç. **462/14**
16498. Olursa, pazarım; olmazsa, bozarım. **461/28**
16499. Olursa, pazarım; olmazsa, bozarım. **462/24**
16500. Oluruna bağlamalı. **462/13**
16501. Omuz omuza… **470/26**
16502. Omuz öpüştüler, el silkiştiler. **470/28**
16503. Omuzladı gitti dėsene! **470/27**
16504. On adedi, on iki değildir. **471/19**
16505. On beşindeki ḳız, ya erde ya yerde… **471/07**
16506. On bir ayıŋ sultanı, ramazan ayıdır. **471/26**
16507. On dört yaşında bir nev-civandır. **472/04**
16508. On dört yaşında sinede bir nev-civanı var. **472/03**
16509. On iki culâh bir tilkiyi beceremedi. **471/01**
16510. On ikiniŋ biri olmasa meclis ḳurulmaz mı? **471/04**
16511. On ikiniŋ biri olmazsa umur görülmez mi? **471/03**
16512. On ikiniŋ biri yoḳ. **471/02**
16513. On ikiniŋ hiçbiri yoḳ, düğün derdine düşmüş. **471/06**
16514. On parmağım, iki elim aḫirette yaḳaŋdadır. **471/08**
16515. On sekiz biŋ âlemi yaradan Allah’ı düşünmüyor musun? **471/25**
16516. On sekiz biŋ âlemiŋ Rabb’i yarlıgar. **471/24**
16517. On şeytana bir cin yetişir. **471/28**
16518. Oŋa baḳma, kendiŋe baḳ; kendi -buğdayıŋ (buğdaylı unundan) pek güzel ekmek olur; âleme baḳma, kendi işiŋe baḳ, vesselam. **458/12**
16519. Oŋa da “Hoşt köpek!” diyen yoḳ ya! **458/16**
16520. Oŋa da ḳalmaz. **457/31**
16521. Oŋa da ḳalmaz, görürsün; “Ne oldu?” diye sorarsın. **457/32**
16522. Oŋa göre öyle ise de baŋa göre öyle değil. **102/09**
16523. Oŋa göre Şam yolu düm düz; gėce, gündüz sayılır. **102/08**
16524. Oŋa ne baḳarsıŋ? Onlar, ununu elemiş; eleğini ḳasmış, çiviye asmış. **458/11**
16525. Oŋan ḳuluŋ ḳısmeti ayağına dolaşır. **459/06**
16526. Oŋan ḳuluŋ ḳısmeti ayağına gelir. **459/05**
16527. Oŋarmadı artıḳ. **458/01**
16528. Onda bir öşürdür. **471/23**
16529. Onda olan bende de var. **471/27**
16530. Oŋdurmadı, doŋdurdu. **457/30**
16531. Onlar bu diyarıŋ yolcusudur, elbette yine gelseler gerek. **138/04**
16532. Onlar değirmenlerine ya su ya rüzgâr arıyorlar. **138/09**
16533. Onlar ėrmiş muradına, biz çıḳalım kiremidine. **471/14**
16534. Onlar ḫarmanlarına rüzgâr arıyorlar. **138/10**
16535. Onlar kös diŋlemiş, davula ḳulaḳ asar mı! **138/03**
16536. Oŋma (ölme), bitme; ḳapımdan gitme. **457/23**
16537. Oŋmadıḳ babanıŋ evladı… **457/27**
16538. Oŋmadıḳ baş, görünmedik taşa çarpar. **457/24**
16539. Oŋmadıḳ hacıyı deve tepip öldürür. **457/29**
16540. Oŋmadıḳ hacıyı, haramîler ḳurban ėder. **458/20**
16541. Oŋmadıḳ ipten palan olur, palandan ḳolan olur, ne olursa yalandan olur. **458/04**
16542. Oŋmadıḳ suḫtelerden (softalardan) ḳazasker yapmış. **458/03**
16543. Oŋmadık yara, başımıza açıldı. **458/24**
16544. Oŋmamış, doŋmuş. **458/02**
16545. Oŋmaz hacıyı deve üstünden yılan çaḳar (ısırır, soḳar). **457/25**
16546. Oŋmaz ırgada “Oŋma, bitme; ḳapımdan gitme.” dėrler. **457/26**
16547. Oŋmaz ḳadın, ḳocasını zemmėdermiş. **457/28**
16548. Onsuz, bu; bunsuz, o yaşayamazlar. **471/05**
16549. Onu ben bilmem, çöpçatan bilir. **472/14**
16550. Onu bozarım, seni yazarım. **138/11**
16551. Onu ne sen sor ne de ben söyleyeyim! **432/14**
16552. Onu ne sen sor ne de ben söyleyeyim! **472/12**
16553. Onu yazarım, seni bozarım. **138/13**
16554. Onu yazarım, seni bozarım; vardır onuŋ asanı şahım. **138/14**
16555. Oŋulmaz yara açtılar. **458/26**
16556. Oŋulmaz yara, baḫtsız başa açılır. **458/22**
16557. Oŋulmaz yara, merhem ḳabul ėtmez. **458/23**
16558. Oŋulmaz yaradır ne çare! **458/25**
16559. Onuŋ canı can da benim canım patlıcan mı? **432/12**
16560. Onuŋ cemaziyelevvelini bilirim. **136/26**
16561. Onuŋ eline su dökemez. **137/02**
16562. Onuŋ gittiği yol çıḳmaz yoldur. **138/12**
16563. Onuŋ ipiyle ḳuyuya inilmez. **136/23**

16564. Onuŋ ki olmaya iḫlası mağşuş, huḳuḳ-ı nimeti ėtmez ferâmûş. **136/27**
16565. Onuŋ nasıl ḳumaş olduğunu bilmeyen mi ḳaldı! **137/05**
16566. Onuŋ ne ḳumaş olduğunu baḳmaz iseŋ bilemezsin. **137/07**
16567. Onuŋ ne renk ḳumaş olduğunu bilemez misin **137/06**
16568. Onuŋ ne şikâr Hint ḳumaşı olduğunu öğrenemediŋ mi? **137/04**
16569. Onuŋ sesine bizim diyarda kimse ḳulaḳ vėrmez, abes değildir. **472/02**
16570. Onuŋ yanında cüz-i lâ-yetecezzâ ḳabîlindendir. **137/03**
16571. Onuŋ yanında ip eşemez. **137/01**
16572. Onuŋla aşıḳ atılmaz. **136/24**
16573. Onuŋla başa çıḳılmaz. **136/29**
16574. Onuŋla ḳırḳ yıl bir ḳazanda ḳaynarsaḳ yine ḳanımız, canımız ḳarışmaz, barışmaz. **472/01**
16575. Onuŋla suya giden susuz döner. **136/25**
16576. Optan gelen, toptan gider; haydan gelen, huya gider, ya mevlacılar toya gider. **425/16**
16577. Optan (hüpten) gelen, toptan gider. **425/15**
16578. Or(?) dövüşüyle kör dövüşü birbirini aŋdırır, danışıḳlı dövüşle yalan (şaḳa) dövüşü de birbirini aŋdırır. **438/ek2/18**
16579. Orada da pöstekisi serilidir. **439/28**
16580. Oranyasa (parola) vėrmeden ordudan geçilmez; gür(?), baç (gümrük) vėrmeden Orḳapı'dan geçilmez. **438/ek2/15**
16581. Oranyasasız (parolasız) ordudan geçilmez, ortil(?) (dil, esir) almadan düşmandan geçilmez. **438/ek2/14**
16582. Orası bize göre ḳaraŋlıḳtır. **439/26**
16583. Orasın saḳi-yi gülçehreniŋ ibrâmı bilir. **439/27**
16584. Ordubozan… **440/31**
16585. Ordubozan zümresindendir. **439/33**
16586. Orduda sarı çizmeli Mehmet Ağa… **439/32**
16587. Orduda sarı çizmeli Mehmet Ağa… **440/32**
16588. Ordusuz ḳumandan gemisiz ḳaptan ḳabîlindendir. **199/10**
16589. Orḫun ḫattı, eski Türk yazısı… **440/02**
16590. Orḫun, Orçun bir ḳardeş… **440/03**
16591. Orman baltalıyor. **441/04**
16592. Orman bekçisi gibi… **441/10**
16593. Orman beyi gibi serttir. **441/07**
16594. Orman gibi saḳal sahibidir. **441/11**
16595. Orman kebabı, zevḳlendirir ahbabı. **441/03**
16596. Orman kibarı… **441/08**
16597. Orman taşlıyor. **440/34**
16598. Ormana balta vurmuşlar, "Sapı bendendir." dėmiş. **440/33**
16599. Ormana bir balta girmiş, sapı yine kendisinden imiş. **440/35**
16600. Ormana köpeksiz, silahsız girilmez. **441/12**
16601. Ormanda ḳışla e mi! **441/13**
16602. Ormanda mı büyümüş! **441/09**
16603. Orospunuŋ doḳuzdur donu; sekizini ėle giydirir, birini kendi giyer. **441/27**
16604. Orospunuŋ ḳazandığı, bezendiğine yetişmez. **441/31**
16605. Orospunuŋ ḳazandığı, bezendiğine yetmez. **438/ek2/07**
16606. Orospunuŋ mumu yatsıya ḳadar yanar. **438/ek2/08**
16607. Orospunuŋ mumu yatsıya ḳadar yanar. **441/30**
16608. Orta boy, orta hâl iyidir. **439/15**
16609. Orta iskemlesi gibi her nerede olsa ortaya düşer. **438/34**
16610. Orta şamdanı gibi dikilip durur. **438/30**
16611. Ortada dönen bir ḫatır olmasa ötesine bile geçerdim. **438/08**
16612. Ortada dönen bir ḫatırdır, yoḳsa… **438/05**
16613. Ortada dönen bir ḫatırdır; yoḳsa yoḳ… **438/ek2/16**
16614. Ortada fol yoḳ, folluḳ yoḳ; paradan puldan bahsėder. **438/07**
16615. Ortada fol yoḳ, yumurta yoḳ. **438/27**
16616. "Ortada fol yoḳ, yumurta yoḳ." dėr de yumurtlayıp başında ḳaḳaḳaḳ ėden tavuḳtan ḫaberi yoḳ. **438/06**
16617. Ortaḳ aş, ortaḳ iş tatlı olur; arsızlıḳ, ḫırsızlıḳ onda yatlı (ayıplı) olur. **438/03**
16618. Ortaḳ aşı, ortaḳ işi hep birdir. **438/03**
16619. Ortaḳ atıŋ arḳası yağır olur. **439/10**
16620. Ortaḳ çoḳ olunca ziyan az olur. **439/05**
16621. Ortaḳ gemisi yürümüş, ėlti gemisi yürümemiş. **439/06**
16622. Ortaḳ ineği doğurmaz. **439/08**
16623. Ortaḳ inek, buzağılamaz. **438/01**
16624. Ortaḳ ḳazanı ḳaynamaz. **438/ek2/09**
16625. Ortaḳ ḳazanıŋ ḳulağı ḳırıḳ (ḳopuḳ) olur. **438/ek2/10**
16626. Ortaḳ ḳoyun ḳuzulamaz (doğurmaz), ortaḳ deve buzlamaz. **438/01**
16627. Ortaḳ malı ortada yatsa alma. **438/ek2/11**
16628. Ortaḳ öküzüŋ boynuzu ḳırıḳ olur. **439/09**
16629. Ortaḳ öküzüŋ boynuzu ḳırıḳ olur; ortaḳ atıŋ arḳası yağır, ḳulağı sağır olur. **438/01**
16630. Ortaḳ sığır, doğurmaz. **438/ek2/01**
16631. Ortaḳ sığır, sütsüz olur. **438/01**
16632. Ortaḳ tersi it yėmez. **438/ek2/12**
16633. Ortaḳlaştı canaylar. **438/02**
16634. Ortaḳlıḳ boḳu it yėmez. **438/01**
16635. Ortaḳlıḳ eti it yėmez, kel başı bit yėmez. **439/04**
16636. Ortaḳlıḳ eti (ortaḳ boḳu) it yėmez. **439/03**
16637. Ortaḳlıḳ maldan yėme, ortaḳ çeşmesinden su içme. **439/07**
16638. Ortaḳlıḳ öküzden buzağı yeğdir. **439/11**
16639. Ortalığa dal saldı, her yere ḳol. **438/13**
16640. Ortalığa ḳan ağlattı. **438/10**
16641. Ortalığa örnek oldu. **439/12**
16642. Ortalığı birbirine ḳattı. **438/11**
16643. Ortalığı boş buldu, istediği gibi at koşturur. **438/36**
16644. Ortalığı boş bulmuş, istediği gibi at koşturur. **438/12**
16645. Ortalığı çorbaya döndürdü. **438/35**
16646. Ortalığı ḳastı ḳavurdu. **438/09**
16647. Ortalığı ḳırdı, içti, döktü, saçtı. **438/14**

16648. Ortalıḳ ateş pahasınadır. **438/16**
16649. Ortalıḳ çorba oldu. **438/26**
16650. Ortalıḳ; hamam ḳızdı, değirmen döndü, dön baba dön oyunu oynuyor. **438/32**
16651. Ortalıḳ ḳan ağlıyor. **438/15**
16652. Ortalıḳ ḳaraŋlıḳ. **438/20**
16653. Ortalıḳ ḳırḳ bıçaḳ oldu, ḫaberiŋ yoḳ! **438/22**
16654. Ortalıḳ, ḳıyamet gününden bir gün gibi… **438/21**
16655. Ortalıḳ, ḳıyamet iken yine güzellendi. **438/28**
16656. Ortalıḳ ḳıyamet oldu. **438/25**
16657. Ortalıḳ ḳızıl ḳan… **438/23**
16658. Ortalıḳ ḳızıl ḳıyamet… **438/24**
16659. Ortalıḳ, köşe ḳapmaca oyununa beŋzedi. **438/31**
16660. Ortalıḳ mayna… **438/29**
16661. Ortalıḳ sükût içinde. **438/19**
16662. Ortalıḳ sükûta daldı. **438/17**
16663. Ortalıḳ süt gibi limanlıḳ… **438/18**
16664. Ortalıḳ; vur patlasın, çal oynasın havasına oynar hep. **438/ek2/17**
16665. Ortalıḳta kesat, insanlarda fesat… **439/14**
16666. Ortancasını al, küçüğünü bıraḳ. **439/16**
16667. Ortaoyununa çıḳar gibi… **438/33**
16668. Ortası burası, ötesini bilmem! **439/13**
16669. Ortasına basma, oyulur; kenarına basma, ḳırılır. **439/02**
16670. Ortasını al ne alırsaŋ; tek ortaya düşme. **439/17**
16671. Ortasını bul, ötesine geçme. **439/01**
16672. Oru (çuḳur) ḳazarsaŋ derin ḳaz. **441/18**
16673. Orucu tutmaḳ her Müslim için farzdır; ancaḳ Ay görüp tutmaḳ, Ay görüp açmaḳ (bayram ėtmek) gerek. **438/ek1/11**
16674. Oruç, Haḳ borcu… **438/ek1/17**
16675. Oruç haḳ, borç da haḳ. **438/ek1/18**
16676. Oruç, her gün (her daim) tutulmaz. **438/ek1/19**
16677. Oruç oğlu (soŋu) bayram… **438/ek1/16**
16678. Oruç tutmadan bayram olmaz. **439/18**
16679. Oruç tutmadan bayram yapmaḳ ister. **439/19**
16680. Osman; Oğuz-Ḳara Ḫan neslisiŋ. **452/05**
16681. Oşoşlar geldi. **449/02**
16682. Ot gibi yeşillendi. **433/07**
16683. Ot, nebatıŋ yeşilidir; edep, insanıŋ yeşilidir. **433/09**
16684. Otağasını (üsküfünü) başından aldılar, kendisini ḳaynamış ḳazana saldılar. **450/13**
16685. Otağ-ı hümayun… **433/23**
16686. Otağ-ı hümayun, Hümay-ı devlet gibi ḳondu. **450/12**
16687. Otağ-ı hümayuna baş eğmeyen düşman mı ḳaldı! **433/20**
16688. Otağına ḳıran düştü. **433/21**
16689. Otağına od vurdular. **433/22**
16690. Otağını başına teng (dar) ėtti düşmanıŋ. **433/19**
16691. Otağını başına yıḳtılar. **433/27**
16692. Otur; amma tek, tekin otur. **450/05**
16693. Otur ḳızım, urazaŋ (orucuŋ) açılsın. **450/21**
16694. Otur ḳızım, urazaŋ (orucuŋ) açılsın; açılısın da başıŋa güller saçılsın. **450/08**
16695. Oturan adamıŋ üstüne don biçilmez. **450/01**
16696. Oturan ile yürüyen elbette bir değil. **450/16**
16697. Oturan, oturur ḳalır; yürüyen, yol alır; menzil-i maḳsuda ėrer. **450/10**
16698. Oturan, umalır ḳalır; yürüyen, yol alır. **450/11**
16699. Oturanı ḳaldırma. **450/03**
16700. Oturanı ḳaldırma, oynayanı güldürme. **450/04**
16701. Oturduğu yerde iş emrėder. **433/25**
16702. Oturduğu yerde oḳ atmaḳ ister. **450/07**
16703. Oturduğu yerde ot bitmez. **433/35**
16704. Oturduğu yerde ot bitmez. **450/18**
16705. Oturduğu yerden buyurur. **450/17**
16706. Oturduğu yerden don biçmek ister. **450/06**
16707. Oturduğu yere ot bitmez. **450/14**
16708. Oturduğu yeriŋ suyu çıḳmadı ya! **450/15**
16709. Oturmaḳ, durmaḳ da hünerdir; ehline göredir. **450/09**
16710. Oturmaḳla iş, diş oŋmaz, dönmez; işlemekle iş oŋar, diş döner. **450/02**
16711. Otuz bir üstünde… **433/32**
16712. Otuz iki dişini söktürür. **433/36**
16713. Otuz iki dişten çıḳan, otuz iki mahalleye yayılır. **433/26**
16714. Otuz ikişer yaşında olacaḳ imiş ehl-i Cennet. **433/29**
16715. Ova ile orman bir değil. **472/10**
16716. Ovada büyüyen ile ormanda büyüyen elbette bir değil. **472/11**
16717. Ovmaç ovmağı bilmezken baḳlava börek ḫamuru açmağa çabalar. **470/08**
16718. Oylanmayıp -düşünmeyip- söylenen söz, ya baş ağrıtır ya başa bir bela getirir. **405/05**
16719. Oymacı, aynacı bir çarşıda… **477/03**
16720. Oymacı, ḳıymacı; bir yerde durmaz. **477/07**
16721. Oymacı, oydurucu; beraber gezer. **477/04**
16722. Oymacı, oydurucu; birbirini aldatmaḳ ister. **477/06**
16723. Oymaḳ (yüksük) gibi ağız ister, ki vav diye. **477/09**
16724. Oynaḳ ḳız, ḳocada durmaz. **478/11**
16725. Oynaḳ ḳız, ḳocaya varsa da calcamaz(?) (rahat durmaz). **478/09**
16726. Oynaḳtır. **478/10**
16727. Oynamalı, gülmeli; saçmalamamalı. **477/21**
16728. Oynamasını ayı bile istermiş. **478/04**
16729. Oynamasını bilmeyen ḳız, "Yerim dar." dėmiş; yerini bollatmışlar, "Yenim dar." dėmiş. **477/20**
16730. Oynamasını bilmez, el ḳaldırır. **477/22**
16731. Oynaş, oyalandırır; gündaş, sayalandırır. **478/15**
16732. Oynaşı, göz oynatır; gündaşı, söz. **478/13**
16733. Oynaşı, gündaşı (ortağı) beraber gezer. **478/07**
16734. Oyun başḳa, şaka başḳa… **477/17**
16735. Oyun ebesi… **477/13**
16736. Oyun ebesi, uyḳu anası… **477/14**
16737. Oyun olsa öçecek. **477/19**
16738. Oyun olsa öçecek (uçacaḳ). **478/01**
16739. Oyunbozar zümredendir. **477/23**
16740. Oyuncu ile uydurucu bir ipte… **477/15**
16741. Oyuncu oŋmaz, kürekçi doŋmaz. **477/30**
16742. Oyuncu, oyuna doymaz. **477/25**
16743. Oyuncu, oyuna doymaz; yıḳılan, güreşe doymaz. **477/26**

16744. Oyuncu ozmaz (geçmez), azar; kendi mezarını kendi ḳazar. **478/03**
16745. Oyuncu uyuyaḳalır. **477/31**
16746. Oyuncudan tüccar, uydurucudan neccâr olmaz. **477/32**
16747. Oyundan ḳazanılan aḳçe, ev yapmaz; ev yıḳar. **477/29**
16748. Oyundan ḳazanılan mal bıḳmaz. **477/28**
16749. Oyunuŋ saḳalı bitti. **477/16**
16750. Oyunuŋ saḳalı bitti. **478/05**
16751. Oyunuŋ saḳalı bitti, köseniŋ (kösemeniŋ) saḳalı maḳalı bitmedi. **477/27**
16752. Oyunuŋ saḳalı bitti, köseniŋ (kösemeniŋ, -sürünüŋ başı- tekeniŋ) saḳalı bitmedi. **477/10**
16753. Oyunuŋ saḳalı bitti, köseniŋ saḳalı bitmedi. **477/18**
16754. Oyunuŋ saḳalı bitti, yeŋilenler hapı yuttu. **477/24**
16755. Oyunuŋ saḳalı bitti, yeŋilenler hapı yuttu. **478/02**
16756. Öbür dünyada alırsın! **433/03**
16757. Öç almaḳ da bir murattır. **434/25**
16758. Öç ocaḳ almağa ya hâl gerek ya hile. **434/27**
16759. Öçük (öğüt) kâr ėtmez inattır. **436/23**
16760. Öçüktürseŋ (öğüt vėrseŋ) arsız olur, acıḳtırsaŋ ḫırsız olur. **436/22**
16761. Ödeyemeyeceğiŋ borcu ėdinme. **437/26**
16762. Ödeyene göre borç, borç sayılmaz. **437/28**
16763. Ödü ḳoptu ḳorḳağıŋ. **437/19**
16764. Ödünç alınan odunuŋ muhabbeti odun iledir. **437/20**
16765. Ödünç; güle güle gider, ağlaya ağlaya gelir. **437/13**
16766. Öfke, baldan tatlıdır. **452/26**
16767. Öfke, ciğer; anaŋı beller. **452/25**
16768. Öfke (gazap) ile ḳalḳan, ziyan ile oturur. **452/21**
16769. Öfke ile ḳalḳan, uğunaraḳ (pişmanlanaraḳ) oturur. **452/22**
16770. Öfke ile ḳalḳan, zarar ile otursa gerek. **452/23**
16771. Öfke, topuğuna çıḳtı. **452/28**
16772. Öfkem topuğumu aşıyor (aştı). **452/30**
16773. Öfkesi ağzından çıḳacaḳ gibi olmuş. **452/29**
16774. Öfkesinden ateş püskürür. **452/24**
16775. Öfkesiz düğün, tasasız gün olmaz. **452/27**
16776. Öfkeyi yenen, halimdir; sükût ėden, selimdir. **452/20**
16777. Öğren; tek övünme. **459/20**
16778. Öğrenen övünür, öğrenmeyen dövünür. **459/25**
16779. Öğrenmeden kelamullahı tefsir eyleme. **459/24**
16780. Öğrenmediŋse artıḳ öğren. **459/21**
16781. Öğrenmeğe ar olmaz. **459/22**
16782. Öğrenmeye ar ėtmeyen, altmışından soŋra da ḫoca olur. **459/23**
16783. Öğüt, gayret arttırır; sükût, ibret arttırır. **459/14**
16784. Öğüt, insana iş öğretir. **459/13**
16785. Öğüt, sükût; aŋlayana göredir. **459/15**
16786. Ökseye tutulmuş ḳuş gibi çabalar. **459/26**
16787. Öksüz, […] malına göz diken tamahkârdan ḫayır umma. **456/23**
16788. Öksüz çocuğuŋ can acırı çoḳ olur, başına faydası yoḳ olur. **456/38**
16789. Öksüz çocuḳ, kendi göbeğini kendi keser. **456/39**
16790. Öksüz, güler mi; meğer yaŋıla. **457/16**
16791. Öksüz güzelliği, her dem eslenmez; öksüzler, her ḳapıda bir beslenmez. **457/01**
16792. "Öksüz, ḫuysuz olur." dėrler; ki ḳabahat öksüzde değil, öksüze hamilik ėdendedir. **457/03**
16793. Öksüz ile ne eğleş ne dilleş. **457/22**
16794. Öksüz ḳız, diliŋi ḳıs. **457/04**
16795. Öksüz ḳız (oğlan), dilini ḳıs. **456/01**
16796. Öksüz ḳuzu asrasaŋ (besleseŋ) ağzıŋ burnuŋ yağ olur (may ėder), öksüz çocuḳ (bala) asrasaŋ ağzıŋ burnuŋ ḳan olur (ėder). **457/06**
16797. Öksüz ḳuzu gibi peşinden ayrılmaz. **457/05**
16798. Öksüz ḳuzuyu seven çoḳ olur; amma merhametinden değil, menfaatini düşündüğündendir. **456/42**
16799. Öksüz oğlan, erek (uzaḳ) dolan. **456/06**
16800. Öksüz oğlan, kendi göbeğin kendi keser. **456/08**
16801. Öksüz oğlan, kendi göbeğini kendi keser. **456/14**
16802. Öksüz oğlanıŋ bağrı yağ bağlamaz. **456/15**
16803. Öksüz, öksüzlüğünden ağlar; ḫuysuz, ḫuysuzluğundan. **456/37**
16804. Öksüz ölmese bir gün olur gün görür. **456/20**
16805. Öksüz; ölmez, örselenir; bir gün olur elbette gün görür. **456/21**
16806. Öksüz; ölmez, örselenir (ḫırpalanır). **456/02**
16807. Öksüz; ölmez, örselenir (ḫırpalanır). **456/16**
16808. Öksüz; ölmez, örselenir; öksüz, büyür ḫırpalanır. **456/19**
16809. Öksüz, ölmezse altın tastan su içer. **456/22**
16810. Öksüz sevindirmek iyi şeydir. **456/28**
16811. Öksüze acır çoḳ; amma ekmek vėrir yoḳ. **456/36**
16812. Öksüze aḳıl vėren çoḳ olur, ekmek vėren yoḳ olur (olmaz). **456/26**
16813. Öksüze öğüt vėrme, babasınıŋ mezarını satar. **456/34**
16814. Öksüze öğüt vėrme, ekmek vėr; ekmek vėrmeseŋ aḳıl vėr. **456/35**
16815. Öksüze şaḳa ėtseŋ gerçek sanır. **456/17**
16816. Öksüze verdiğiŋ bal da olsa yine bahane bulur. **457/02**
16817. Öksüzler babasıdır. **456/29**
16818. Öksüzler bayramı, Ḳurban Bayramı dėrler. **457/21**
16819. Öksüzü dövmüşler, "Vay arḳam!" dėmiş. **457/19**
16820. Öksüzü evlendiren ile öksüzü ayartan elbette bir değil. **456/30**
16821. Öksüzü incitmemek gerek; zira öksüzü öksüz ėden Allah'tır, hamisi de Allah'tır. **456/12**
16822. Öksüzü uğundurma, evlendir. **456/33**
16823. Öksüzüŋ adını ėl ḳoyar. **456/24**
16824. Öksüzüŋ ayağına baḳma, gözüne baḳ; gözüne baḳmasaŋ sözüne baḳ. **456/18**
16825. Öksüzüŋ bağrı yanıḳ olur, gözü sönük. **457/11**
16826. Öksüzüŋ bağrında aş yerine taş durur. **457/14**
16827. Öksüzüŋ başına vurmuşlar, "Vay arḳam!"; göğsüne vurmuşlar, "Ay arḳam!" dėmiş. **457/09**
16828. Öksüzüŋ bir doyarı ayran, bir doyarı bayram. **456/13**
16829. Öksüzüŋ bir doyarı ayran, bir doyarı bayram. **456/31**

16830. Öksüzüŋ boynu bükük olur, sesi ḳısıḳ. **457/10**
16831. Öksüzüŋ can acırı çoḳ olur, başına faydası yoḳ olur. **456/04**
16832. Öksüzüŋ can acırı çoḳ olur, başına faydası yoḳ olur. **456/25**
16833. Öksüzüŋ dili, eli ḳısa olur. **457/15**
16834. Öksüzüŋ gözü yaşlı olur. **457/17**
16835. Öksüzüŋ ḳalbi ḳırıḳ olur. **457/13**
16836. Öksüzüŋ ḳalbi zayıf olur. **457/12**
16837. Öksüzüŋ ḳalbini ḳırma, göŋlünü al. **457/20**
16838. Öksüzüŋ ḳarnı doymaz. **456/41**
16839. Öksüzüŋ malın èl ḳapar, èl ḳapmasa yel (sel) ḳapar. **456/23**
16840. Öksüzüŋ malına sahip çıḳan çoḳ olur; amma kendine sahip çıḳan olmaz. **456/32**
16841. Öksüzüŋ soyu bir ise ḫuyu biŋ olur. **457/07**
16842. Öksüzüŋ şeytanı doḳuz olur. **456/40**
16843. Öksüzüŋ şeytanı doḳuz, terbiyesi ḳıt. **456/03**
16844. Öksüzüŋ şeytanı doḳuz, (terbiyesi ḳıt,) ḫuyu yavuz olur. **457/08**
16845. Öksüzüŋ (yetimiŋ) acıyıcısı çoḳ olur; faḳat başına faydası yoḳ olur. **456/27**
16846. Öksüzüŋ yüreğinde yağ olmaz. **457/18**
16847. Öküz altında buzağı ararlar. **460/03**
16848. Öküz âşığı olmuş. **460/02**
16849. Öküz, boynuzuyla tecessüs èder. **460/17**
16850. Öküz, boynuzuyla yaraşır; at, yâl ve ḳuyruğuyla yaraşır. **460/26**
16851. Öküz, buzağıdan; at, taydan olur. **460/18**
16852. Öküz, buzağıdan olur. **460/06**
16853. Öküz damı gibi baḳtı. **460/14**
16854. Öküz gibi… **460/07**
16855. Öküz gibi malıŋ olsun; öküz olmasa saban, araba durur; bunlar olmasa her şey durur. **460/09**
16856. Öküz, ḳuyruğundan boyunduruğa ḳoşulmaz. **460/22**
16857. Öküz öğürür, eşek aŋırır. **460/21**
16858. "Öküz öküz" dèyip durma; öküz, ektikte saçtıḳta beraber idi, şimdi yèdikte ayrı mı olsun? **460/24**
16859. Öküz öldü, ortaḳ ayrıldı. **460/20**
16860. Öküz öldü, ortaḳ da ayrıldı. **460/01**
16861. Öküz üvendireye baḳar gibi yan yan baḳar. **460/25**
16862. Öküz yorulsa boyunduruğa asılır. **460/05**
16863. Öküze boynuzu ağır gelmez. **460/16**
16864. Öküze boynuzu gerek. **460/15**
16865. Öküze "Oha!" dènir, eşeğe (eşeklik èden adama) "Yuha!" dènir. **460/08**
16866. Öküzoğluöküz… **460/04**
16867. Öküzü boynuzundan, insanı sözünden tutarlar. **460/19**
16868. Öküzü boyunduruğa ḳuyruğundan vurur. **460/23**
16869. Öküzü dama çıḳaran indirsin. **460/12**
16870. Öküzü öküz damına tıḳtılar. **460/13**
16871. Öküzü semirtip keserler. **460/11**
16872. Öküzüŋ boynuzu, atıŋ yâlı ile ḳuyruğu; ḳıymetiniŋ yarısıdır. **460/27**
16873. Öküzüŋ boynuzundan, atıŋ yularından tutarlar. **460/10**
16874. Öl benim için, öleyim seniŋ için. **465/03**
16875. Öl, düşmana muhtaç olma. **468/09**
16876. Öl, namerde el açma. **468/11**
16877. Öl (vefat èt); tek namert ḳapısına el uzatıp arz-ı ihtiyaç ètme. **467/17**
16878. Ölçmeden hesap aŋlaşılmaz. **464/08**
16879. Ölçmeden ḳaftan, don biçilmez; baḳmadan, tatmadan baldan şerbet de olsa içilmez. **464/13**
16880. Ölçmeden, tartmadan, saymadan vèrmek Allah'a mahsus. **464/01**
16881. Ölçmeden, tecrübe ètmeden aḳan çay (su, nehir) da olsa geçilmez; ölçüp biçmeden dibadan (ḳumaştan) hazır, […] ḳaftan da olsa giyilmez; tatmadan, ḳoḳlamadan (ḳoḳlayıp baḳmadan) amberli şerbet de olsa içilmez. **464/02**
16882. Ölçüsüz, bez satılmaz. **464/10**
16883. Ölçüsüz, bez vèrilmez. **464/04**
16884. Ölçüsüz, mezar bile ḳazılmaz. **464/06**
16885. Ölçüsüz mezara ölü sığmaz, ölçüsüz pazara hesap sığmaz. **464/07**
16886. Ölçüsüz söz, ecelsiz ölüm… **464/03**
16887. Ölçüsüz söz olur, ölçüsüz bez olmaz. **464/05**
16888. Ölçüsüz tarla, dişsiz taraḳ olmaz. **464/11**
16889. Ölçüsüz tartısız hiçbir şey yoḳtur; velev zerre, velev kürre; pire mire. **464/09**
16890. Ölçüsüz vuruş, izinsiz vuruş olmaz. **464/12**
16891. Öldüğüm vaḳit beni eski ḳabre ḳoyunuz, ḳabrimiŋ eskiliğinden bahisle belki sual meleklerinden yaḳayı ḳurtarırırm. **465/30**
16892. Öldüğüme yanmam, adam olmadığıma yanarım. **465/21**
16893. Öldüğüne baḳmaz da ḳoz ağacından tabut ister. **465/22**
16894. Öldüğüne duacı, ḫayırsız evlattır. **465/19**
16895. Öldürmeyince Mevla, kim öldürebilir molla? **466/06**
16896. Öldürseler ḳanı çıḳmaz (aḳmaz). **465/20**
16897. Öleceğe çare olmaz, öleceğe ilaç şifa olmaz. **465/04**
16898. Öleceğim aḳlımda, öyle şey hiç aḳlıma gelmemişti. **468/33**
16899. "Öleceğim!" diyen ölmez de "Ölmem!" diyen ölür. **469/25**
16900. Öleceğini düşünen kibrètmez. **465/09**
16901. Ölecek âdem için baş ağrısı bahanedir. **465/16**
16902. Ölecek âdem kibrèder mi! **465/10**
16903. Ölecek dènilen ölmez de ölmeyecek zannolunan ölür. **466/01**
16904. Ölecek ḫasta gibi türlü türlü sözler söyler. **465/14**
16905. Ölecek ḫastanıŋ başı ucunda rüya tabir olunmaz. **465/12**
16906. Ölecek ile çıḳacağa çare olmaz. **465/07**
16907. Ölecek ile olacağa çare olmaz. **465/06**
16908. Ölecek keçi, çobanıŋ dayağına sürünür. **465/15**
16909. Ölecek ölmeyince ḳalacaḳ gün görmez. **465/05**
16910. Ölecek ölmeyince ḳalacaḳ gün görmez. **468/34**
16911. Ölen atıŋ yelesi, ḳuyruğu yâdlı; kendisi adlı sanlı olur. **465/01**
16912. Ölen dirilmez; dirilen ölmez. **462/37**
16913. Ölen eşeğe sahip çıḳan olmaz. **465/01**

16914. Ölen ile beraber ölünmez. **466/17**
16915. Ölen mümine iman refiķ, *Ḳur'an* delil ola. **466/22**
16916. Ölen mümine Mevla rahmet eyleye. **466/18**
16917. Ölen öküz (çift) tek boynuzlu olur, ölen sığır sütlü mütlü olur. **465/01**
16918. Ölen, öldüren hep bir olur, bizim o davaya liyaḳatimiz yoḳtur. **466/13**
16919. Ölen ölür; amma ḫatırı dünyada ḳalır. **468/14**
16920. Ölen sığır, aslında sütsüz iken masalında -öldükten soŋra- sütlü olur. **468/27**
16921. Ölen sığır, sütlü olur. **468/27**
16922. Ölende mi ḳabahat, öldürende mi? **466/04**
16923. Ölene iman selameti, ḳalana ömür bereketi… **466/29**
16924. Ölene rahmet, ḳalana sağlıḳ iste. **465/24**
16925. Ölene rahmet, malına bereket; gammaza lanet… **465/25**
16926. Öleni, yer ḳabul eder. **466/09**
16927. Öleniŋ arḳasından kim ölmüş! **466/07**
16928. Öleniŋ arkasından ölmek olmaz. **466/16**
16929. Öleniŋ malı daḫi beraber ölür. **466/14**
16930. Öleniŋ ölüsü ortada ḳalmaz. **466/08**
16931. Ölme eşeğim, arpa yėrsin. **467/03**
16932. Ölme eşeğim, arpa yėrsiŋ. **468/13**
16933. Ölme eşeğim; arpa yėrsiŋ, gelecekte körpe yėrsiŋ. **467/04**
16934. Ölme eşeğim, ölme; yonca bitecek. **467/05**
16935. Ölme (oŋma), yetme; ḳapımdan gitme. **467/34**
16936. Ölmeden dirilme bir hâldedir. **467/06**
16937. Ölmeden ḳabir ḳazılmaz. **468/18**
16938. Ölmedi; amma ölen (ot) tarttı. **468/07**
16939. Ölmedi, ölen (ot) tarttı. **468/06**
16940. Ölmeği kim ister, kim sever? Faḳat doğmaḳ, ölmek için; yaşamaḳ, bilmek için. **467/32**
16941. Ölmek, hemserlerine niyaz ėtmekten evladır. **468/08**
16942. Ölmek istemeyen millet, dünyada yaşayamaz. **465/32**
16943. Ölmek var, ayrılıḳ yoḳ. **467/10**
16944. Ölmek var, dönmek yoḳ. **463/03**
16945. Ölmek var, dönmek yoḳ. **467/12**
16946. Ölmemiş, dünyasını değiştirmiş. **467/37**
16947. Ölmeyecek kim var? İnsanlar, ölmese bu dünyaya sığarlar mı? Şimdi bile sığmıyorlar. **467/33**
16948. Ölmeyen; çoḳ şey görür, bilir; faḳat bir şeyi göremez, bilemez: o da ölümüŋ nasıl ve ne vaḳit geleceğidir. **467/30**
16949. Ölmeyen, çoḳ yaşayan; bir gün olur gün görür. **467/28**
16950. Ölmeyen eşek, bir gün olup gün görse gerek. **467/11**
16951. Ölmeyen, gün görür; ölen, aḫiret yolun tutar, nöbetinden ḳurtulur; hayat-ı beşeriŋ evveli, aḫiri; dünyaya gelmek, gitmektir. **467/29**
16952. Ölmeyen öksüz; bir gün olur adam olur, gün görür. **467/36**
16953. Ölmeyen öksüz, bir gün olur gün görür şeksiz. **467/31**
16954. Ölmeyince gelmedi mesken Vefa Meydanı'na. **467/09**
16955. Ölmüş âdemden şeytan bile alaḳasını kesmiş. **467/16**
16956. Ölmüş âdemden şeytan bile alaḳasını kesmiş, sen neden alaḳa ėdersin? **467/23**
16957. Ölmüş arslana tavşanlar bile hücum ėder. **467/27**
16958. Ölmüş eşeğe nal çaḳılmaz. **467/21**
16959. Ölmüş eşeğiŋ nalını arar. **467/20**
16960. Ölmüş eşeğiŋ nalını söker. **467/19**
16961. Ölmüş eşeğiŋ nalıyla geçinir. **467/22**
16962. Ölmüş eşek, kendi kendini azat ėder. **467/13**
16963. Ölmüş eşek, ḳurttan ḳorḳmaz. **467/08**
16964. Ölmüş ise Allah ölene iman baylığı (zenginliği), ḳalana ömür uzunluğu vėrsin. **466/31**
16965. Ölmüş ḳoyun, ḳurttan elbette ḳorḳmaz. **467/07**
16966. Ölmüş ḳoyun (ḳuzu), ḳurttan ḳorḳmaz. **467/26**
16967. Ölmüş sığır, sütlü olur. **467/15**
16968. Ölmüş sığırıŋ mersiyesini oḳur. **467/14**
16969. Ölmüşten sual olunmaz. **467/24**
16970. Ölmüşüŋ arḳasını ḳovmazlar. **467/18**
16971. Ölmüşüŋ gıybeti olmaz (memnudur). **467/25**
16972. Ölseŋ öl; tek baygınlıḳ gösterme. **465/23**
16973. Ölü, bir iken iki oldu; mezarı geniş ḳaz. **466/26**
16974. Ölü çıḳan evde, ağlayan; düğün olan evde, gülen olsa gerek. **466/20**
16975. Ölü çıḳmış eve beŋzedi. **465/17**
16976. Ölü gözünden yaş, imam evinden aş çıḳmaz. **468/04**
16977. Ölüm, aman diŋlemez. **469/05**
16978. Ölüm, baş ucunda dolaşır. **468/26**
16979. Ölüm bir, Allah da bir; buŋa kim ne dėr? **469/15**
16980. Ölüm, bir devedir; her ḳapıya çökedir. **468/22**
16981. Ölüm, bir devedir; ki herkesiŋ ḳapısına çökse gerek. **468/23**
16982. Ölüm; bir keredir, iki kere değil. **469/14**
16983. Ölüm, cümleniŋ başına esecek bir yeldir. **469/08**
16984. Ölüm, dirim; bizim içindir. **468/17**
16985. Ölüm haḳ, miras helal… **468/31**
16986. Ölüm haḳtır, ölümü ḫatırıŋdan çıḳarma. **468/32**
16987. Ölüm her daim hazırdır. **466/33**
16988. Ölüm, herkesiŋ ḳapısına çökecek bir devedir. **468/24**
16989. Ölüm ıraḳ yerde değil, ḳaşla göz arasındadır. **466/34**
16990. Ölüm ırmağınıŋ girecek yerleri var; amma çıḳacaḳ yeri yoḳtur. **468/21**
16991. Ölüm ile öç alınmaz. **468/16**
16992. Ölüm ile pazarlıḳ olmaz. **466/32**
16993. Ölüm ile pazarlıḳ olmaz. **468/25**
16994. Ölüm ile şaḳa olmaz. **468/15**
16995. Ölüm, ḳaş ile göz arasında. **466/28**
16996. Ölüm köprüsü, göze görünmez. **469/02**
16997. Ölüm köprüsünden geçmeyecek kim? **469/01**
16998. Ölüm (ölmek) kimse için uzaḳ yerde durmaz; faḳat ölümüŋ geldiği belli olmaz ve ölümü kimse ileri geri ḳovamaz. **462/01**
16999. Ölüm, paklıktır. **466/33**
17000. Ölüm, vaḳti geldikte aman diŋlemez. **469/06**

17001. Ölüm, vaḳtini şaşırmaz. **469/12**
17002. Ölüm var, ayrılıḳ yoḳ! **469/23**
17003. Ölümden başḳa bir şey ayıramaz. **469/24**
17004. Ölümden ḫavf ėden (ḳorḳan), cenge gitmez. **469/13**
17005. Ölümden ḳaçmaḳla ḳurtulmuş olmaz. **468/28**
17006. Ölümden ḳorḳan insan, insan değildir. **465/31**
17007. Ölümden ḳorḳmaḳ ahmaḳlıḳtır. **468/30**
17008. Ölümden ḳorḳmaḳ, isyan sayılır. **469/04**
17009. Ölümden ḳurtulmaḳ ḳabil mi? **468/19**
17010. Ölümden ḳurtulmuş yoḳ, vesselam! **468/20**
17011. Ölümden ölüm beğen! **466/30**
17012. Ölümden ölüm beğen! **467/02**
17013. Ölümden yedi ḳonaḳlıḳ değil, yedi derya geçseŋ ölüm yine bulur. **469/11**
17014. Ölüme Eflatun daḫi gelse çare bulamaz. **469/09**
17015. Ölüme Loḳman daḫi çare bulamaz. **469/10**
17016. Ölümle ḳavga ėden, düşmanla cenk ėdendir. **467/01**
17017. Ölümü aŋ; gafil olma, öldüm san. **469/20**
17018. Ölümü aŋmaḳ da insanlıḳtır. **469/21**
17019. Ölümü görünce ḫastalığa ḳail olur. **467/35**
17020. Ölümü günde biŋ kere aŋmaḳ gerek. **469/19**
17021. Ölümü haḳ bilen, ölümden ḳorḳmaz. **469/03**
17022. Ölünüŋ başı ucunda ağlanır. **466/11**
17023. Ölür müsün, öldürür müsün? **466/03**
17024. Ölürse yer beğensin, ḳalırsa ėl beğensin. **466/24**
17025. Ölürsem görmeden millette ümit ėttiğim feyzi, yazılsın seng-i ḳabrimde “Vatan mahzun, ben mahzun…” **465/33**
17026. Ölürseŋ şehit, ḳalır iseŋ gazi… **465/27**
17027. Ölürseŋ şehit, öldürürseŋ sait… **465/26**
17028. Ölürüm diyeniŋ üstüne varılmaz. **466/27**
17029. Ölüsünden böyle ḳaçarsın, ya dirisi gelmiş olsa ne çare ėderdiŋ? **468/12**
17030. Ölüsünden ḳorḳ, dirisinden ḳorḳ; nedir bu! **468/10**
17031. Ölüsüne hürmet ėdenleriŋ dirisine de hürmet ėdilir. **466/05**
17032. Ölüsüne hürmeti olmayanıŋ dirisine hürmet olmaz. **465/29**
17033. Ölüsünü ananıŋ dirisi de aŋılır. **466/05**
17034. Ölüsünü aŋanıŋ dirisi de aŋılır. **468/05**
17035. Ölüsünü saymayanıŋ (anmayanıŋ) dirisi sayılmaz. **465/28**
17036. Ölüye ağlama, deliye gülme. **466/15**
17037. Ölüye ağlama, diriye ağla. **466/10**
17038. Ölüye ağlamaḳtansa dua ėtmek evladır. **469/17**
17039. Ölüye ağlamaz, diriye gülmez. **469/16**
17040. Ölüye gömlek satan kimseden ḫayır gelmez. **469/22**
17041. Ölüye (mevtaya) söven (gıybet, nemîme söyleyen), ulu kişilere söven insan; insan değildir. **466/02**
17042. Ölüye (ölene) gününde ağlarlar. **466/19**
17043. Ölüye selamı kendiŋ vėr, kendiŋ al. **466/12**
17044. Ölüyü gören, ağır ḫastalığa razı olur. **469/18**
17045. Öŋce gelen ḳazandı, soŋra gelen ḳuru ḳaldı. **458/08**
17046. Öŋce gelen ḳazanır, soŋraya ḳalan somurdanır. **458/09**
17047. Öŋce iğneyi kendine soḳ, soŋra âleme soḳ. **458/10**
17048. Öŋce ḳaçan, ḳurtulur; soŋraya ḳalan, tutulur. **458/13**
17049. Öŋce varan ile öŋce vuran ḳazanır. **458/07**
17050. Öŋde giden arḳasına da baḳmaḳ gerek. **458/15**
17051. Öŋde giden kervan, haramîye (yolbastıya) ḳurban olur; arḳada ḳalan kervan, çapulcuya (yağmacıya) ḳurban olur. **458/28**
17052. Öŋde giden övünür, arḳada ḳalan dövünür. **458/06**
17053. Öŋde gidene ayaḳ uydur. **458/17**
17054. Öŋde gidene ayaḳ uydur, yanda gidene söz. **458/18**
17055. Öŋdeki ḳaçar, arḳadaki ḳovar. **458/14**
17056. Öŋe arda baḳmadan söz söylenmez. **459/03**
17057. Öŋü ardına, ardı peşine uymaz. **459/04**
17058. Öŋümüz deŋiz, arḳamız domuz. **459/09**
17059. Öŋüŋ deŋiz, arḳaŋ domuz; nereye gidersin Oğuz? **459/12**
17060. Öŋündekine tükürür, ardındakine püskürür. **458/21**
17061. Öŋünden börü (ḳurt) geçmiş ise uğurdur. **458/19**
17062. Öŋüne baḳ, ardına baḳ; yan gel de keyfiŋe baḳ. **458/27**
17063. Öŋüne baḳma, soŋuna baḳ. **458/30**
17064. Öŋüne baḳma, soŋuna baḳ. **459/07**
17065. Öŋüne baḳmayan çuḳura düşse gerek. **459/02**
17066. Öŋüne baḳmayan sürçer. **459/01**
17067. Öŋüne geleni ḳapar, ardına geleni teper. **458/31**
17068. Öŋüne geleni ḳapar, ardına geleni teper. **459/10**
17069. Öŋüne geleni ḳapmaḳ, ardına geleni tepmek insanlıḳ alameti değildir. **459/11**
17070. Öŋüne ot, ardına saman ḳoymağa beŋzer. **458/29**
17071. Öŋüŋüz deŋiz, arḳaŋız düşman. **459/08**
17072. “Öpme, öpme!” dėr de el uzatır. **425/10**
17073. Öpmece çıḳarmış ise öptürsün. **425/14**
17074. Öpülecek el bellidir. **425/12**
17075. Öpülecek el olsa bari! **425/11**
17076. Öpüşmeden barışılmaz. **425/13**
17077. Ördeği suya sal, ḳazı çayıra; tavuğu darıya sal, hindiyi çimenli bayıra. **438/ek1/30**
17078. Ördek çorbası içiyorum. **438/ek1/08**
17079. Ördek çorbası yiyorum. **439/21**
17080. Ördek gibi bir taraftan suya girip bir taraftan çamura batmaḳ temizlik sayılmaz. **439/25**
17081. Ördek gibi pisboğaz… **438/ek1/09**
17082. Ördek gibi sudan çıḳmaz. **438/ek1/05**
17083. Ördek gölden hazzėder, çulluḳ çölden; bülbül gülden hazzėder, eşek külden. **438/ek1/10**
17084. Ördek, ḳaz gibi yüzer; amma ḳaz gibi yumurtlayamaz. **439/24**
17085. Ördek, ḳaz ile eğeşirse (bahis ėderse) çatlar. **439/23**
17086. Ördek, ḳaz ile eğeşirse (iddia ėderse, reḳabet ėderse) ördeğiŋ ödü çatlar, ödü çatlamazsa götü çatlar (patlar). **438/ek1/28**

17087. Ördek, ḳaz ile eğeşirse (iddiaya girerse) ödü çatlar, ödü çatlamazsa da götü çatlar. **458/05**
17088. Ördek, ḳaz susuz olmaz (yaşamaz); tavuḳ, mısır (hindi) suya girmez, sudan hazzetmez; ancaḳ etleri, yumurtaları birbirinden leziz ve tatlıdır. **438/ek1/29**
17089. Ördek, ḳaza baḳarsa çatlar. **439/22**
17090. Ördek, ḳazla eğeşirse (iddiaya girerse, reḳabet ederse) ördeğiŋ ödü patlar, ödü patlamazsa götü patlar. **438/ek1/01**
17091. Ördek muhabbeti gibi sade "Vah vah vah!" dir. **438/ek1/07**
17092. Ördek muhabbetti suda da olur. **438/ek1/06**
17093. Öreke dayağı gibi baş bağlar. **438/ek1/13**
17094. Öreke dayağı gibi başı bağlı. **438/ek1/14**
17095. Öresi -ḳuvve-yi maneviyesi- uçtu ḳorḳaḳ bahadırıŋ. **441/26**
17096. Öresi uçtu. **438/ek1/12**
17097. Öresi uçtu, ḳorḳaḳ bahadırıŋ. **441/32**
17098. Örneği ve ülküyü elden, elden naḳşet; her ülküyü ve bilgiyi kendiŋe iş güç et. **441/17**
17099. Örnek, ülkü gerek; her işte bilgi gerek. **441/16**
17100. Örneksiz, hesapsız ḳaftan bile biçilmez. **441/14**
17101. Örneksiz naḳış olmaz, görmeksiz baḳış olmaz. **441/15**
17102. Örs ile çekiç arasında ḳalan demir gibi ezdiler. **438/ek2/02**
17103. Ört, ki öleyim. **438/ek1/03**
17104. Örtbas ettiler. **438/ek1/02**
17105. Örtünecek yorganım olsa el ḳanadı altına sığınır mı idim! **438/ek1/04**
17106. Örümceğiŋ ḳısmeti ayağına, ağına gelir. **438/ek1/32**
17107. Örümcek ağı gibi bürümcekten gömlek giyer. **441/22**
17108. Örümcek, ağıyla; sinek, ḳanadıyla geçinir. **438/ek1/31**
17109. Örümcek, avını ağında avlar. **441/21**
17110. Örümcek, avını yuvasında (ağında) avlar. **441/20**
17111. Örümcek gibi ağını serdi. **438/ek1/32**
17112. Örümcek gibi olmuş. **441/23**
17113. Örümcek, kendi ağınıŋ ortasında oturur. **441/24**
17114. Örümcek yuvası gibi nazik… **441/19**
17115. Öşek ayan; olur ayıp, gayb-ı insan. **449/06**
17116. Öşek -gıybet- söyleyen, eşektir. **448/27**
17117. Öşek ḳaynatır, eşek oynatır ḳadınlardandır. **448/29**
17118. Öşek söyleyeniŋ iki dünyada yüzü ḳaradır. **448/28**
17119. Öşekçi (dedikoducu) öşeklemeden oturmaz. **448/26**
17120. Öşekçi, laf bulamazsa od ḳarıştırır; bulursa ayıp ve ḳusurunu söyler, söz ḳarıştırır. **449/08**
17121. Öşekçi, od ḳarıştırır. **449/07**
17122. Öşekçiye uyan, giderek öşekçi olur; eşekçiye yoldaş olan, giderek eşekçi olur. **448/30**
17123. Öşek-gıybet- söylemek haramdır. **449/05**
17124. Öteberi âdem değil ha! **434/09**
17125. Öteden beri tanıdığımdır; şimdi tasması değişmiş. **434/ek1/03**
17126. Öteki köyden ḫaber getiren yoḳ. **434/05**
17127. Öteki "Şöyledir…" der, beriki "Böyledir…" der; hangisine inanalım? **434/12**
17128. Öten bülbül, çağlayan su insan düşündürür. **167/19**
17129. Öten ḫoroz ile ötmeyen ḫoroz bir değil. **434/ek1/05**
17130. Öten ḫoroza "Ne için ötüyor?" denilmez. **434/ek1/06**
17131. Öter ḫoroz, biter ot bıraḳmadılar. **434/07**
17132. Ötesi berisi şu ḳadar tuttu… **434/11**
17133. Ötesi berisi tam ḳırḳ oḳḳa. **434/ek1/02**
17134. Ötesi çıḳmaz soḳaḳ… **434/04**
17135. Ötesi dumandır, vesselam! **433/33**
17136. Ötesinde gâvur köyü yoḳ ya! **434/02**
17137. Ötesine bile geçerim. **434/03**
17138. Ötesine git, duman; berisine git, yaman. **433/34**
17139. Öteye beriye başvurduḳ, olmadı. **434/13**
17140. Ötkün söz, keskin ḳılıç gibidir. **434/ek1/08**
17141. Ötmeyen bülbül olma, meğerki vaḳti gelmeye; açmayan gül olmaz, meğerki vaḳti gelmeye. **433/28**
17142. Ötmeyen ḫoroza ḫoroz denilmez. **434/ek1/07**
17143. Ötmeyen ḳuş olmaz. **167/18**
17144. Ötmeyen, uçmayan ḳuş olmaz; ancaḳ her ḳuşuŋ ötüşü, uçuşu başḳa başḳadır. **434/01**
17145. Ötrük -yalan, yaŋlış- söz, ötmez -geçmez- akçe gibidir; gerçek söz, sırmalı bohça gibidir. **433/24**
17146. Ötsün boru, gelsin çeri. **433/31**
17147. Öttürdüğü boru dağları iŋletti. **433/30**
17148. Övüngen âdem, eŋ soŋra öŋüne baḳar. **459/16**
17149. Övünme -tefaḫür- çentik -gedikli-, yel esti gördük. **459/17**
17150. Övünürse baḫt övünsün. **459/18**
17151. Öykünmeğe değecek bir dert olsa bari! **475/08**
17152. Öyle âdemiŋ laḳırtısı, eski baḳırıŋ taḳırtısı diŋlenmez. **475/15**
17153. Öyle âdemler vardır; ki bu âlemde öŋünde beş on baş mal gütmekle kendisini mandacı, tırnağında azıcıḳ peynir görmekle kendisini mandıracı sanırlar. **476/37**
17154. Öyle ağacıŋ öyle budağı, öyle sığırıŋ öyle buzağısı olur. **475/33**
17155. Öyle ananıŋ öyle balası (evladı), öyle balanıŋ (evladıŋ) öyle belası (yâdı) olur. **475/20**
17156. Öyle aptaldır, ki aptallar onu alaya çeker. **474/34**
17157. Öyle babanıŋ öyle oğlu olur. **475/19**
17158. Öyle bağıŋ kökü ḳurusun. **475/22**
17159. Öyle bağıŋ öyle üzümü olur. **475/24**
17160. Öyle baş, öyle tıraş… **475/13**
17161. Öyle başıŋ öyle tıraşı olur. **476/12**
17162. Öyle bir cenk oldu, ki gökteki melekler bile sad aferinler oḳudular. **475/39**
17163. Öyle bir cenk oldu, ki şeytan bile payını aldı. **475/40**
17164. Öyle bir derde müptelayım, ki ne gizlenmesi mümkün ne söylenmesi mümkün. **475/31**
17165. Öyle bir derd-i mihnet, ki dermanı yoḳ. **476/24**
17166. Öyle bir derdim var, ki ne izmarı mümkün ne izharı mümkün ne daḫi hazmı ḳabil. **475/32**

17167. Öyle bir dert, ki Loḳman gelse derman bulamaz. **475/23**
17168. Öyle bir emele ėrmek için Nuh ömrü, Eyüp sabrı ister. **475/21**
17169. Öyle bir fitnedir, ki fitnelikte aḳranı yoḳ. **476/20**
17170. Öyle bir gidiştir, ki dönmeniŋ imkânı yoḳ. **476/21**
17171. Öyle bir güzeldir, ki cilvede dengi yoḳ. **476/22**
17172. Öyle bir ḫaindir; ki yılana süt vėrir, insana su bile vėrmez. **476/25**
17173. Öyle bir hâldeyim, ki ölmeği biŋ dil ve canla temenna eylerim. **475/35**
17174. Öyle bir inat, ki sözünden döndürmeniŋ imkânı yoḳ. **476/26**
17175. Öyle bir mihnettir, ki had ve payanı yoḳ. **476/23**
17176. Öyle cahildir, ki cahiller onu teçhil ėder. **474/34**
17177. Öyle cahilsiŋ, ki eçheller seni teçhil ėder; sence hep meçhuldür dünyadaki malumlar. **476/01**
17178. Öyle cemaatiŋ öyle imamı, öyle ḫorozuŋ öyle kikriği olur. **477/12**
17179. Öyle değil ḳazıŋ ayağı! **476/10**
17180. Öyle dilbaz, öyle hilebazdır; ki hiç değil ağzına şeytan tükürmüş. **476/11**
17181. Öyle gėceniŋ böyle seheri olur. **476/04**
17182. Öyle gelmiş, öyle gider; öyle görmüş, öyle ėder. **476/14**
17183. Öyle gelmiş, öyle gider; öyle keklik, öyle öter. **475/07**
17184. Öyle gelmiş, öyle gider; öyle öküz, öyle çeker. **475/09**
17185. Öyle güzel, öyle güzel; ki görenin aḳlı gider, özge temaşadır bu. **476/28**
17186. Öyle güzel, öyle güzeldir; ki felekte bir melektir. **476/02**
17187. Öyle güzeli rüyada bile görmemiştir. **476/13**
17188. Öyle ḫain, öyle ḫasis; ki atına bir torba arpa asar (vėrir), "Saŋa ödünç vėrdim." dėr; itine yėmek vėrir, "Saŋa gündelik vėrdim." dėr; ahbabına bir fincan ḳahve vėrir, "Bir fincan ḳahveniŋ ḳırḳ yıllıḳ ḫatırı var, dėmişler; siz de bizi ḫatır-nişanıŋızdan çıḳarmazsıŋız inşallah!" dėr; bir faḳire bir dilim nan vėrir, "Başım gözüm sadaḳası, cemi günahımıŋ kefaretidir; vebalim saŋa olsun!" dėr. **475/01**
17189. Öyle hasettir, ki hasetliğinden ḳan tükürür. **476/15**
17190. Öyle hilekâr, öyle hilekâr; ki kârında şeytana çarığını ters giydirir. **476/03**
17191. Öyle ḫorozuŋ öyle kikriği olur. **475/18**
17192. Öyle ḫorozuŋ öyle kikriği olur, öyle cemaatiŋ öyle titreği (imamı) olur. **476/16**
17193. Öyle ince, öyle marifetli, çelebi âdemdir; ki bir tek pirinç üstüne bir Fatiha Suresi'n yazar. **475/14**
17194. Öyle ise bildiğiŋden gėri ḳalma. **476/17**
17195. Öyle ise bilenler bilmeyenlere öğretsin. **475/10**
17196. Öyle ise ekmeğine yağ sürüldü dėsene! **475/12**
17197. Öyle iş becerir, ki iki baş beraber. **476/36**
17198. Öyle iş, öyle şiş ister. **476/35**
17199. Öyle işe ḳarışılmaz. **476/31**
17200. Öyle iyi, öyle iyi; ki ḳoḳ ḳoḳ da gül ėt, başıŋa taḳ. **475/30**
17201. Öyle ḳazıŋ öyle budu olur. **476/08**
17202. Öyle ḳazıŋ öyle budu, öyle ḳızıŋ öyle yâdı olur. **476/07**
17203. Öyle keklik, öyle seker. **475/05**
17204. Öyle keklik, öyle seker; öyle ḫoroz, öyle öter. **475/06**
17205. Öyle keliŋ öyle tıraşı olur. **475/04**
17206. Öyle ḳızıŋ öyle yâdı olur. **476/06**
17207. Öyle ḳızıŋ öyle yüz ağı olur. **476/09**
17208. Öyle köyüŋ öyle cemaati olur. **475/16**
17209. Öyle köyüŋ öyle cemaati olur, öyle cemaatiŋ öyle imamı olur. **475/17**
17210. Öyle mahzar, öyle mazbata; ki sanki mecmuayı hakkâke dönmüş. **477/05**
17211. Öyle meşum (ḫayırsız) bir ḳademi vardır, ki değil salt bastığı yeri hatta üstünde oturduğu ḳayık ya da salla Nil'i veya Fırat'ı geçse onları daḫi ḳurutur. **477/08**
17212. Öyle meyus vücuduz bu elemḫanede, ki ademi biŋ dil ve can ile temenna ėderiz. **475/34**
17213. Öyle pis, ki ḳırḳ desturla girip çıḳ. **475/37**
17214. Öyle sığırıŋ öyle buzağısı, öyle ḳızıŋ öyle yüz ağı olur. **475/36**
17215. Öyle silahendazdır, ki pireyi vurur. **476/33**
17216. Öyle silahendazdır, ki serçeyi gözlerinden vurur. **476/32**
17217. Öyle tavuḳtan öyle yumurta, öyle yumurtadan öyle çipçe (civciv) çıḳar. **476/05**
17218. Öyle tekeniŋ öyle saḳalı olur. **476/27**
17219. Öyle temiz, öyle temiz; ki bal dök de yala. **475/38**
17220. Öyle temiz, öyle temiz; ki suyu, sütü üfleyip içer. **476/34**
17221. Öyle yalan, ki tek ḳulağıyla ḳuyruğu yoḳ. **476/29**
17222. Öyle yaramazla başa çıḳılmaz. **476/30**
17223. Öyle yüksek, öyle cesim dağ; ki tepesinden ḳuş uçmaz, kervan göçmez. **477/02**
17224. Öyle zengin, öyle zengin oldular; ki evlerinde yalŋız ḳuş sütü eksiktir. **477/01**
17225. Öylesi nasihat ḳabul ėtmez. **476/18**
17226. Öylesi ne mescide ḫayrėder ne manastıra. **475/25**
17227. Öylesi terbiye ḳabul ėtmez. **475/29**
17228. Öylesine, biŋ nasihat bir musibet yerine değer. **476/19**
17229. Öylesine, öyle dėmekten başḳa çare ne? **475/28**
17230. Öylesiniŋ malından ne Beytü 'l-haram'a ḫayır olur ne Beytü 'l-mamur'a. **475/26**
17231. Öylesiniŋ ne malından ne canından ḫayır gelir. **475/27**
17232. Öz ağlamayınca göz yaşarmaz. **445/04**
17233. Öz aḳlını ve fikrini beğenen kişi, bir de ėl aḳlına ve fikrine (ihtiyaten) danışmaḳ gerek. **445/08**
17234. Öz aḳrabaŋ, özüŋe özek soḳar. **442/37**
17235. Öz anası, öz babası tatlıdır kişiniŋ. **442/13**
17236. Öz diliŋ, öz rehberiŋ ve tercümanıŋ; öz diniŋ, öz tercümeihâliŋdir. **442/16**
17237. Öz dilini, öz dinini bilmemek ḳadar kişiye büyük cehalet ve ḫacâlet olmaz. **442/10**

17238. Öz eli, öz ağzı; öz anası, öz babası birbirinden tiksinmezler, birbirini yadırgamazlar. **442/09**
17239. Öz elim, öz ağzım… **442/38**
17240. Öz eliŋ öz ağzıŋa yetişirse ötesini arama. **442/36**
17241. Öz eliŋ, öz ağzıŋdır; zarar ėtmez. **444/30**
17242. Öz evladır tatlıdır kişiniŋ. **442/17**
17243. Öz evlat, başḳa evlada beŋzemez. **442/22**
17244. Öz fuḳarasını baḳan âdem adam sayılır. **442/41**
17245. "Öz garibiŋim!" diye sığınan ḳovulmaz. **442/40**
17246. Öz (kendi) pasiyetini(?) (haysiyetini) özü ḳaçırdı. **444/49**
17247. Öz (millî) dilini değiştirmek, dinini değiştirmekle beraberdir (kişiye). **442/14**
17248. Öz özüne bey… **423/12**
17249. Öz sözüyle özü tutuldu. **442/29**
17250. Özbek, öz özüne bek. **423/12**
17251. Özbekler gibi özü bey, özü hacı olmuş. **442/08**
17252. Özbekler gibi özü özüne bey, ḫan olmuşlar. **442/07**
17253. Özeksiz (özsüz), budaḳsız ağaç olmaz. **445/13**
17254. Özendiği bezendiği yanına kâr ḳaldı. **444/16**
17255. Özendiğine değmedi. **444/14**
17256. Özenip bezendiğine değmedi. **444/17**
17257. Özenip bezenmek kel başa göre değil. **444/26**
17258. Özenir de bezenir haftalıḳ gelin gibi. **444/27**
17259. Özlediği, üzüldüğü ḳadar varmış. **445/22**
17260. Özleyen elbette gözler. **445/22**
17261. Özleyen ile gözleyenlere ḳarşı uzun sözünü ḳısa kes. **443/37**
17262. Özlü (iyi) söz, iyi bez; değme adama vėrilmez. **445/02**
17263. Özlü -sermayeli, mayalı, faydalı, manalı, iyi-söz, güzel -ḳara gözlü, uzun kirpikli, buğday çehreli- ḳız gibidir. **445/01**
17264. Özlü söz, özlü bez gibi her tarafa çekseŋ uzanır. **445/02**
17265. Özü ağlasa da gözü ağlamaz adamdır. **444/38**
17266. Özü bey, özü ḫan olmuş. **442/06**
17267. Özü doğru olanıŋ sözü de doğru olur. **444/40**
17268. Özü doğru olanıŋ sözü de doğru olur onuŋ. **444/35**
17269. Özü doğru olmayanıŋ sözü de doğru olmaz. **444/48**
17270. Özü doğru, sözü de doğru; özü eğri, sözü de eğri olur. **444/34**
17271. Özü doğru, sözü doğru; sözü doğru, özü doğru. **444/39**
17272. Özü eğri olanıŋ sözü de eğri olur onuŋ. **444/47**
17273. Özü eğri, sözü de eğri… **444/45**
17274. Özü (kendi) düşen ağlamaz. **445/06**
17275. Özü (kendisi) düşen uğunmaz (teessüf ėtmez). **445/05**
17276. Özü maḳbul olanıŋ sözü de maḳbul olur onuŋ. **444/36**
17277. Özü özüne (kendi kendine) bey olmuş. **442/04**
17278. Özü sözü doğru adam gerek. **444/35**
17279. Özü sözü doğru adam gerek. **444/46**
17280. Özü sözü doğru adamdır. **437/34**
17281. Özü sözü doğru adamdır. **442/43**
17282. Özü sözü doğru adamdır. **444/31**
17283. Özü sözü doğru, saf, sadıḳ gerek. **444/33**
17284. Özü sözü güzel adamdır. **445/07**
17285. Özü sözü yerinde, doğru adamdır. **445/15**
17286. Özü sözüne uymayandan vefa umma. **442/35**
17287. Özü sözüne uymayanlarla söz yarıştırma. **445/15**
17288. Özüŋ ağlasın, gözüŋ ağlamasın. **442/42**
17289. Özün bilmeyen, sözün bilmez. **437/32**
17290. Özüŋ sözüŋ (ḳalbiŋ) güzel olsun, yüzüŋ gözüŋ çirkin olsa olsun; ancaḳ (tek) sözüŋ, ḳalbiŋ bed ḫuy, çirkin olmasın. **444/50**
17291. Özünde sebat, sözünde sevap olmayandan bir şey umma. **442/39**
17292. Özüŋden doğmayan oğul, oğul olmaz; parası vėrilmeyen ḳul, ḳul olmaz. **442/23**
17293. Özüne baḳma, sözüne baḳ. **444/42**
17294. Özüne baḳma, sözüne baḳ; sözüne de baḳmasaŋ gözüne baḳ. **444/43**
17295. Özüŋe gerek, camiye haram… **444/41**
17296. Özüŋe gerek, camiye haram… **445/11**
17297. Özüŋe gerek, camiye haramdır. **445/18**
17298. Özüŋe göre pay biç, soŋra âleme don, ḳaftan biç. **445/09**
17299. Özüne ovmaç ovmağı bilmezken âlemiŋ laḳşasını (laḳırdısını) -bir nevi maḳarna- kesmek ister. **445/03**
17300. Özüne sözüne toz ḳondurmaz. **437/35**
17301. Özüŋki, özüŋe özek -araba oḳu- soḳar. **445/10**
17302. Özüŋki, özüŋe özek soḳar. **444/32**
17303. Özüŋki, özüŋe özek soḳar. **445/20**
17304. Özüŋü âlemden yüksek tutma, ki küçük düşmeyesin. **445/17**
17305. Özünü bilen, Allah'ını da bilir. **445/15**
17306. Özünü bilen, sözünü de bilir. **445/15**
17307. Özüŋü düşünüp, sözüŋü bilip söyle. **445/15**
17308. Özüŋü sözüŋe, ayaḳḳabıŋı ayağıŋa uydur. **445/16**
17309. Özüŋü sözüŋe uydur. **445/14**
17310. Rus ḫıyarı gibi sarardı. **441/28**
17311. Rus, oyun bozar. **438/ek2/04**
17312. Rus, oyun bozar; orospu, soyun bozar. **440/04**
17313. Rus; oyun bozar, pek darılsa ḫuyun bozar. **438/ek2/05**
17314. Rus; oyun bozar, yüz vėrirseŋ cıyın (cemiyet) bozar. **438/ek2/06**
17315. Rus oyunu, ḫulḳtan başḳadır. **438/ek2/03**
17316. Sıtma gibi hem ḳızdırır hem üşütür. **230/02**
17317. Sıtma gibi titretti. **230/04**
17318. Sıtma hapı yutturur. **230/03**
17319. Sıtma marazı tuttu dėsene! **230/01**
17320. Sıtmaya tutulmuş gibi oldu. **230/05**
17321. Ucu bizli, sapı bulaşıḳ… **434/39**
17322. Ucu elinde. **434/44**
17323. Ucuna çıḳmışlar. **434/45**
17324. Ucunu bucağını bulamadı. **434/26**
17325. Ucunu bul da yağa, bala vėr. **435/01**
17326. Ucunu, bulana aşḳ olsun! **434/41**
17327. Ucunu bulmuş. **434/43**
17328. Ucunu elden bıraḳma. **434/42**
17329. Ucunu, ortasını bulmaḳ müşkül. **434/40**
17330. Ucuz at ile ucuz etten fayda bekleme. **435/11**
17331. Ucuz atıŋ nalı baş deler, ucuz etiŋ kemiği diş ḳırar. **435/05**

17332. Ucuz etiŋ çorbası tatsız olur. **434/ek1/12**
17333. Ucuz etiŋ çorbası (yaḫnisi) tatsız olur. **435/08**
17334. Ucuz etiŋ tiridi o ḳadar olur. **435/09**
17335. Ucuz ise illeti var, pahalı ise hikmeti var. **435/06**
17336. Ucuz ise sorma; pahalı ise görme, alma. **435/07**
17337. Ucuz mal tėz satılır. **434/ek1/16**
17338. Ucuz mal, uyuz(lu) mal… **434/ek1/13**
17339. Ucuz malıŋ (etiŋ) illeti var; pahalı malıŋ hikmeti var. **434/ek1/23**
17340. Ucuz malıŋ hilesi üstünde… **434/ek1/17**
17341. Ucuz olup yavuz olacağına az olsun, uz olsun. **435/10**
17342. Ucuz satan tėz satar, pahalı satan balçığa batar. **435/02**
17343. Ucuz satan tėz satar, pahalı satan gėç satar. **434/46**
17344. Ucuz satan tėz satar, pahalı satan gėç satar (yan yan baḳar). **434/ek1/14**
17345. Ucuz satan (vėren) tėz satar. **434/47**
17346. Ucuzdur, illeti var; pahalıdır, hikmeti var. **434/ek1/15**
17347. Ucuzu Yahudî alır, Yahudî satar; her alavėresine hile ḳatar. **435/03**
17348. Ucuzu Yahudî pazarından aramalı. **435/04**
17349. Uçacaḳ bir ḳuş için iki ḳanat lazımsa yaşayacaḳ bir devlet için de iki ḳanat lazımdır: Bunuŋ birisi ordu, birisi donanmadır. **434/ek2/12**
17350. Uçan gelmez, göçen dönmez. **436/08**
17351. Uçan ile geçeniŋ arḳası ḳovulmaz. **435/26**
17352. Uçan ile ḳaçanı ḳovma. **435/25**
17353. Uçan ḳuşa borcu var. **435/13**
17354. Uçan ḳuşa borçlu. **435/19**
17355. Uçan ḳuşa borçlu, ḳaçan ḳurttan alacaḳlı. **435/20**
17356. Uçan ḳuşa, ḳaçan tavşana borcu var. **434/ek2/09**
17357. Uçan ḳuştan, baḳan gözden saḳınır. **435/24**
17358. Uçan ḳuştan ḫam, göçen buluttan nem ḳapar hassastırlar. **434/ek2/11**
17359. Uçan ḳuştan imdat, ḳaçan ḳurttan ḳısmet umar. **435/18**
17360. Uçan ḳuştan imdat umar. **435/17**
17361. Uçan ḳuştan, ḳaçan tavşandan imdat umar. **434/ek2/10**
17362. Uçan ḳuşuŋ aḳsağı belli olmaz. **435/16**
17363. Uçan ḳuşuŋ gölgesi yere inmez. **435/23**
17364. Uçardı; amma ḳanadı yoḳ. **435/21**
17365. Uçardım bulsam; amma neyleyim bâl u perim yoḳtur. **435/22**
17366. Uçḳunsuz ateş olmaz. **436/10**
17367. Uçḳunsuz, dumansız ateş olmaz. **436/11**
17368. Uçḳurluḳtan aşağı söz, yüzü gözü açar. **436/29**
17369. Uçḳuru kendinden… **436/24**
17370. Uçḳuru ḳopmuş. **436/28**
17371. Uçḳuruna pek olsun. **436/25**
17372. Uçḳuruna pektir. **436/27**
17373. Uçmayan ḳuş olmaz; meğerki ḳanadı tek ola, ya ḳırıḳ ya ḳırpıḳ ola. **434/ek2/13**
17374. Uçtu geldi bir ḳarga, aldı gitti bir aḫlat (armut); olacaḳtı bir ḫoşaf, atḳaracaḳtı -geçirecekti- bir ḳonaḳ (misafir). **435/30**
17375. Uçtu geldi ḳargalar. **435/28**
17376. Uçtu gitti ḳargası. **435/31**
17377. – Uçtu, uçtu; deve uçtu! – Yalandır, uçmaz. – Uçtu, uçtu; pire uçtu! – Doğrudur, uçar. – Göçtü, göçtü; ḳabirler göçtü! – Yalandır, göçmez. – Göçtü, göçtü; Çingeneler göçtü! – Doğrudur, göçer. **435/33**
17378. "– Uçtu, uçtu; ḳarga uçtu! – Uçar. – Uçtu, uçtu; insan uçtu! – Uçmaz." dėmiş; amma şimdi insan da uçuyor. **434/ek2/14**
17379. Uçtuḳça uçtu, artıḳ yere inmez. **435/29**
17380. Uçtuuçtu oyununa beŋzetti. **435/32**
17381. Uçuḳ (şebnem), aydan perva ėtmez; amma güneş görünce ḳararı ḳalmaz. **436/03**
17382. Uçuḳ (şebnem) gibi güneş görse hemen uçar gider. **436/02**
17383. Uçuḳ (şebnem), güneşe dayanmaz, uçar. **436/04**
17384. Uçuḳtaki (şebnemdeki) iz, gece gündüz belli olur. **436/01**
17385. Uçurdu, artıḳ gelmez. **436/07**
17386. Uçurduḳça uçurdu. **435/27**
17387. Ufacıḳ yumurtadan ḳocaman piliç olur. **452/16**
17388. Ufaḳ bir delik, büyük bir gedik olur. **452/08**
17389. Ufaḳ bir söz, giderek bir söze ḳılavuz olur. **452/12**
17390. Ufaḳ bir yara, baḳılmasa büyük bir para ḳapısını açar. **452/06**
17391. Ufaḳ çıban, ḳocaman çoban olur. **452/07**
17392. Ufaḳ iken büyük olur. **452/09**
17393. Ufaḳ şeyden büyük şey olur. **452/13**
17394. Ufaḳtan büyük olur, büyükten küçük. **452/11**
17395. Ufaḳtan büyür ne büyür ise. **452/10**
17396. *Ufḳî*, *amudî*niŋ zıddı; *dayı*, *amca*nıŋ zıddı olduğu gibi. **244/12**
17397. Ufuḳlara ḳayboldu. **244/13**
17398. Uğraḳ yoluŋ ḫancısı; uğrulara da rast gelir, doğrulara da rast gelir. **450/30**
17399. Uğrattı bu ümit beni umma rencine. **451/31**
17400. Uğrattılar divaneyi. **451/03**
17401. Uğru ile yoldaş olanıŋ yolu elbette doğru çıḳmaz. **239/02**
17402. Uğru ol, haramî ol; doğruluğu elden bıraḳma. **450/23**
17403. Uğrudan doğru arama. **239/01**
17404. Uğrudan uğruya hisse var. **451/33**
17405. Uğrudan uğruya hisse var, uğrudan doğruya ḳıssa var. **451/32**
17406. Uğrular köyünden doğru arama. **239/04**
17407. Uğrulara yolu uğramış. **239/03**
17408. Uğrunuŋ yolu uğramış âdem gibi düşünür. **451/26**
17409. Uğruyu doğrular arasından aramamaḳ gerek. **452/04**
17410. Uğruyu, doğruyu ayırt ėtmek gerek. **452/03**
17411. Uğur ola, arḳadaşıŋ Ḫızır ola. **451/28**
17412. Uğurlar ola. **239/10**
17413. Uğurlar ola, uğrular görmeye. **451/27**
17414. Uğurlar olsun gidene. **451/41**
17415. Uğurlar olsun, uğruna uğrular dursun, uğramayan yolcu o olsun. **451/42**

17416. Uğurlu âdem ise ḳısmetiyle gelir. **239/12**
17417. Uğurlu çoban, dayağıyla gelir; uğurlu gelin, ayağıyla. **451/40**
17418. Uğurlu kedi gibi oḳşadılar. **451/21**
17419. Uğurlu kedi, sahibini tanır. **451/21**
17420. Uğurlu kediniŋ ḳısmeti ayağına dolaşır. **451/22**
17421. Uğurlu ol, uğursuz ol; tek doğru ol. **451/20**
17422. Uğursuz âdemle yola çıḳılmaz. **239/11**
17423. Uğursuzuŋ ayağı; Nil'i, Fırat'ı ḳurutur. **451/25**
17424. Uğursuzuŋ bastığı yere ot bitmez. **451/24**
17425. Uğursuzuŋ obasına ot bitmez. **451/23**
17426. Uğursuzuŋ tabanı düz olurmuş. **451/38**
17427. Ulaḳ gibi seğirtir. **465/02**
17428. Ulaḳ gibi yola düştü, seğirtti, uçtu gitti. **464/25**
17429. Ulaḳ (postacı) vari ılgar eyledi. **464/27**
17430. Ulaḳ tavrında gitti. **464/28**
17431. Ulaḳ yolda, ḫaber onda… **464/29**
17432. Ulaḳlar saldılar, ḫaberi ondan aldılar. **464/26**
17433. Ulaḳlar, solaḳlar hep beraber fisebilillah cihat diye Peşte'ye, Beç'e azm-i râh-ı gaza oldular. **464/30**
17434. Ulaḳtan ḫaber, solaḳtan teber… **464/31**
17435. Ulu bayramda at, küçük bayramda et yaraşır. **464/20**
17436. Ulu dağda ulu bayram… **464/15**
17437. Ulu (ḳurt, sırtlan soylu) yılı, ulutur; yılan yılı, yılıtır. **466/25**
17438. Ulu orta gider. **464/24**
17439. Ulu sözü diŋlemeyen uluyaḳalır. **464/19**
17440. Uluhiyet davasını Firavun ḳıldı, eŋ soŋunda cezasını da buldu. **313/22**
17441. Ulular meclisine boş el ile varılmaz. **464/22**
17442. Ulular sözü gerçektir, ölüler (cahiller) sözü sürçektir. **464/14**
17443. Ulular sözü, ulu güne ḳadar (ḳıyamete ḳadar) ḳalır. **464/17**
17444. Ulular sözünü diŋlemeyen uluyaḳalır, yaḫşiler sözünü diŋlemeyen yolda ḳalır. **464/21**
17445. Ulular sözünü tutmaḳ gerek. **464/18**
17446. Ululariŋ sözü, yere düşmez dünya durduḳça. **464/23**
17447. Ululuḳ; sâl, mal, câh ile değil; belki kemal iledir. **464/16**
17448. Ulü 'l-emre itaat, şerait ü ahkâm-ı diniye vü aḫlaḳiyedendir. **461/04**
17449. Uma uma döndüm muma. **470/02**
17450. Uma uma döndüm muma. **470/25**
17451. Uma uma muma döndü. **470/21**
17452. Umacı gibi ḳarşıma çıḳtı. **470/24**
17453. Umarım Yarab beni mesut ėdersin. **470/05**
17454. Umduğu değil, gömdüğü çıḳar kişiniŋ. **470/04**
17455. Umduğu gibi çıḳmadı. **470/03**
17456. Umduğuŋ değil, gömdüğüŋ çıḳar. **470/06**
17457. Ummadan sevinmek, ya ölüm getirir ya ḫastalıḳ. **470/17**
17458. Ummadığı devlete ḳonmuş dėsene! **470/19**
17459. Ummadığıŋ âdem, sır çalar; umduğuŋ âdem, ağzını açaḳalır. **470/15**
17460. Ummadığıŋ çotuḳ (kütük), araba devirir. **470/11**
17461. Ummadığıŋ çuḳur, ummadığıŋ taş; araba devirir. **470/18**
17462. Ummadığıŋ delikten tilki çıḳar. **470/16**
17463. Ummadığıŋ dikenden gül çıḳar. **470/20**
17464. Ummadığıŋ hayvan, ceylan doğurur. **470/14**
17465. Ummadığıŋ insan, sırrıŋı keşfėder. **470/10**
17466. Ummadığıŋ ḳısraḳ, küheylan doğurur. **470/12**
17467. Ummadığıŋ taş, araba devirir; beğenmediğiŋ insan, ḫarman çevirir. **470/07**
17468. Ummadığıŋ taş, baş yarar. **470/13**
17469. Ummadığıŋ taş, baş yarar; beğenmediğiŋ baş (insan), aş ḳurtarır. **470/09**
17470. Ummadığıŋ taş, ummadığıŋ ağaç; araba devirir. **470/01**
17471. Ummaya uğradı. **470/23**
17472. Umur devletiŋ ise ḫizmet milletiŋ… **323/17**
17473. Umur ėtmez. **323/23**
17474. Umur sahibi âdemdir. **323/18**
17475. Umuraşina âdemdir. **323/25**
17476. Umurdide. **323/24**
17477. Umur-ı devlet ve milleti rü'yetle mükellef olanlar, umur-ı umum ve ḫususta şart-ı esas olan tevzi-yi haḳ ve adalet düsturunu emr-i tevzi ve tatbiḳ de zinhar gaflet ėtmemek gerek. **323/29**
17478. Umur-ı devlette haḳḳaniyet ve adaletle iş görmek düsturu esastır, gaflet olunmaya. **323/15**
17479. Umur-ı diniye (diyâniye) başlıca iman, itiḳat ve ibadât-ı ibaddır. **323/06**
17480. Umur-ı diniye (diyâniye), umur-ı dünyeviye hep hayat-ı insaniyede mevcut iki sahife ve safha-yı beşerdir, ki her ikisiyle de alaḳadar ve meşgul bulunmaḳ vezâif-i mecburiye-yi insaniyedir. **323/05**
17481. Umursanmadı bile. **323/19**
17482. Umursuz âdemdir. **323/22**
17483. Umursuzdur. **323/21**
17484. Umuru ifsat ėden şey, umura ḳarıştırılan yalan sözlerdir. **323/14**
17485. Umuruŋ ḫayırlısı, orta olanıdır. **323/07**
17486. Umuruŋ ihmali caiz değildir. **323/16**
17487. Umurunda değil. **323/20**
17488. Umurunu Haḳḳ'a tefviz ėden kişi yanılmaz. **323/11**
17489. Umuruŋu Haḳḳ'a tefviz eylemeŋ gerek. **323/10**
17490. Umurunu kim ki Haḳḳ'a tefviz eyler; o kimse, ne zilletten ne mihnetten ne gamdan ihtiraz eyler. **323/13**
17491. Umuruŋu manen Haḳḳ'a tefviz ile maddeten kendiŋ görmeŋ gerektir. **323/12**
17492. Umuruŋu orta tut, artıḳ eksikten eliŋi tarta tut. **323/08**
17493. Umuruŋu tevekkül-i tam ile Haḳḳ'a tefviz eyle. **323/09**
17494. Un çuvalı gibi vurduḳça tozlanır (tozar). **471/10**
17495. Un çuvalıdır, omuzlasaŋ da değeri var. **471/12**
17496. Un çuvalınıŋ altı, üstü sırdır. **471/09**
17497. Un çuvalıyla pamuḳ çuvalı bir değil. **471/11**

17498. Un da (daḳiḳ de) yoḳ, et de yoḳ; yağ ile tuz olsa, ateşiyle beraber bulunsa hemen börek pişirirdim. **471/22**
17499. "Un" da dėriz, "on" da dėriz. **471/15**
17500. Un da gerek, ün da gerek. **471/17**
17501. Un -daḳiḳ- başḳa, on -adet- başḳa… **471/16**
17502. Unsuz evden ḫamur, etsiz evden bavur -ciğer- alır yavuzlardandır. **471/13**
17503. Ununa göre ḫamur, ḫamuruna göre ekmek olur. **472/08**
17504. Ununa un ḳatar, yine kendi çaresine baḳar. **472/13**
17505. Ununu eledi, eleğini astı. **472/05**
17506. Ununu elemiş, eleğini asmış. **472/06**
17507. Ununu elemiş, eleğini asmış; aşını aşamış, yaşını yaşamış âdemden ne istersin? **472/07**
17508. Unutçaḳ âdemden canlı iş bekleme. **470/30**
17509. Unutçaḳ; aḳşam yėdiklerini sabah unutan, dün söylediklerini bugün unutan kimselerdir. **470/32**
17510. Unutçaḳ insan, aşını yaşını bilmez. **471/21**
17511. Unutçaḳlıḳ fena illettir, ki sahibi ölü ḳabîlinden sayılır. **471/20**
17512. Unutçaḳlıḳ (nisyan), ölümle beraberdir. **470/29**
17513. Unutçaḳlıḳ (unutḳanlıḳ), bir illettir; ki 'aḳıl ve fikriŋ savatı, ziya ve nuru, cilası ve ḳuvveti yoḳ olmuş, zayi olmuş' dėmektir; ancaḳ tedavisi lazımdır. **470/31**
17514. Unutçaḳlıḳ (unutḳanlıḳ), eser-i gaflettir. **470/29**
17515. Unutmadığıŋ şey; iyiliğe iyilik ėtmek, ėttiğiŋ borcu ödemek olsun; unuttuğuŋ şey de saŋa ėdilen kötülüğü Allah'a havale ėtmemek, alacağıŋı affėtmemek olsun; her şeye Allah ḳâdir ve vekildir. **470/33**
17516. Unuttuğuŋ, kin olsun; unutmadığıŋ, din olsun. **471/29**
17517. Unuturlar seni biçare hemen, sen ölme. **472/09**
17518. Urçuḳ başı gibi, başımı döndürdü. **439/20**
17519. Urfa güzeli meşhurdur. **440/01**
17520. Urgana göre değil, yorgana göre uzanmaḳ gerek. **439/31**
17521. Urgansız at, yerinde durmaz; yorgansız kişi, yataḳta yatmaz. **439/30**
17522. Urgansız (ipsiz) ḳova ile ḳuyudan su çıḳmaz. **439/29**
17523. Urgansız ḳova, yorgansız yataḳ faydasızdır. **439/30**
17524. Urlu -Ur ḳasabası ahalisi-; oyun bozar, yüksek orunda -sedirde- otursa ḫuyun bozar. **441/01**
17525. Urluḳsuzuŋ -toḫumsuzuŋ- oğlu, urluḳsuzdur. **441/02**
17526. Usanan ile üşenene iş ısmarlanmaz. **449/12**
17527. Usanan ile üşeneniŋ işine ḳarışma. **449/11**
17528. Usanç, dünyaya tembellik tarafından girmiştir. **449/09**
17529. Usandım ağlayıp ah eylemekten, nedir bu çektiğim zalim felekten! **449/13**
17530. Usandıran ile utandırandan ḳaçmaḳ gerek. **449/14**
17531. Usanma, utan. **449/10**
17532. Uslanan; ıslanan ḳayıştan yeğdir (mülayimdir). **449/19**
17533. Uslanmış; uslu, edepli olmuş. **449/18**
17534. Uslu -akıllı- adam… **449/15**
17535. Uslu, edepli, ebli, cibillî(?) âdem gerek. **449/16**
17536. Usta çıḳmış da üste çıḳmış. **446/07**
17537. Usta çıḳtı, üstüne çıḳtı. **216/02**
17538. Usta, çıraḳlığından yetişir. **445/34**
17539. Usta elinden çıḳan iş, ustayı aŋdırır. **446/28**
17540. Usta elinden çıḳan iş, ustayı aŋdırır; acemi elinden çıḳan, sahibini utandırır. **446/29**
17541. Usta elinden, usta dilinden çıkan şey başḳadır. **446/23**
17542. Usta ḫırsız, ev sahibini bastırırmış. **447/01**
17543. Usta ḫırsız ev sahibini bastırtır. **216/06**
17544. Usta iseŋ çal, diŋlesinler. **446/17**
17545. Usta iseŋ düş temele. **446/16**
17546. Usta işi bellidir, şahit istemez. **445/30**
17547. Usta işi, üstte durur. **446/08**
17548. Usta, söylemez. **446/18**
17549. Usta, söylemez; işi, söyler. **446/21**
17550. Usta, söylemez; söyleyince böyle söyler. **446/19**
17551. Usta, söyleyince bilgi söyler. **446/24**
17552. Usta ustaya alet vėrmez. **216/07**
17553. Usta (üstat), söylemez; söylerse üstatça söyler. **446/20**
17554. Ustadan (üstattan) tahsil görmeyen, sanat ėdemez. **446/22**
17555. Ustalıḳ, çıraḳlıḳtan soŋradır. **445/32**
17556. Ustalıḳ da alete baḳar. **446/03**
17557. Ustalıḳ; elde değil, alettedir. **446/25**
17558. Ustalıḳ ile iş becerir. **216/08**
17559. Ustalıḳ, iş başında belli olur. **446/14**
17560. Ustalıḳ lazım ise ustaya ḫizmet ėtmek gerek. **446/10**
17561. "Ustam, baŋa böyle öğretti." dėr, başḳa dėmez. **446/02**
17562. Ustamıŋ (babamıŋ) adı Ḫıdır, elimden gelen budur. **445/33**
17563. Ustanıŋ çekici biŋ altın… **446/27**
17564. Ustanıŋ çekicini ḳantar almaz, ustanıŋ sözünü gemi ḳaldırmaz. **446/26**
17565. Ustanıŋ keseri belinde, bıçḳısı elinde yaraşır. **446/15**
17566. Ustası, peştamalini bağlamış. **446/13**
17567. Ustasına ḫizmet ėtmiş adam… **446/06**
17568. Ustasına rahmet. **445/31**
17569. Ustasından ders almış. **446/12**
17570. Ustasından gördüğünü işler kişi. **446/01**
17571. Ustasından usta çıḳmış. **446/05**
17572. Ustaya biŋ "Aferin!", çırağa bir "Aferin!". **445/35**
17573. Ustaya bir aḳçe, çırağa bir "Aferin!"le geçer gider. **445/35**
17574. Ustaya ḫizmet ėtmek gerek. **446/09**
17575. Ustaya (üstada) ḫizmet ėtmeden ustalıḳ olmaz. **445/29**
17576. Ustayı usta ėden, alettir; şeyḫi şeyḫ ėden, hâlettir. **446/04**
17577. Usu, edebi yerindedir. **449/17**
17578. Usul, ananeye riayet ėden milletler; 'milliyetlerine riayet ve muhabbet ėden

milletler' dėmektir; milliyetini bilmeyen, görmeyen millet ciddî millet sayılmaz. **232/11**

17579. Usul değişmek ihtimal; anane (âdet), tabiat değişmek muhaldir. **232/10**
17580. Usul, erkân bilmek gerek. **232/01**
17581. Usul haḳiḳate vusul için bir vesiledir (yoldur); usulsüzlük (nizamsızlıḳ ve tertipsizlik) yolsuzluḳtur. **232/09**
17582. Usul ile iş görmeğe alış, çalış. **232/05**
17583. Usul ile pişen helva tatlı olur. **232/08**
17584. Usule riayet gerek. **232/03**
17585. Usul-i içtimaî ḳaidelerinden birisi de herkesiŋ ḳomşuluḳ usul ve huḳuḳuna bihaḳḳın vuḳufla riayet eylemesidir. **231/31**
17586. Usulsüz hareket ėtmemek gerek. **232/07**
17587. Usulsüz hiçbir şey öğrenilmez. **232/06**
17588. Usulsüz, nizamsız iş görülmez. **232/04**
17589. Usulsüz söz maḳbul değil. **232/02**
17590. Uşağı işe ḳoş, ardına kendiŋ düş. **448/04**
17591. Uşaḳ, efendisinden üste çıḳmış. **448/02**
17592. Uşaḳ, uslu gerek; efendi, efendi gerek. **448/05**
17593. Uşaḳ, uşaḳ ise efendi, efendiliğini ėder. **448/03**
17594. Uşaḳlıḳtan beylik… **448/01**
17595. Utanan ile gücenen bir arada… **167/26**
17596. Utananıŋ oğlu, ḳızı olmamış. **433/14**
17597. Utananıŋ yüzü ḳızarır, utanmayanıŋ gözü ḳızarır. **167/16**
17598. Utananıŋ yüzünde hayâ nuru olur, utanmayanıŋ yüzünde ḳaya tozu olur. **433/08**
17599. Utananıŋ yüzünde hayâ perdesi olur. **433/06**
17600. Utandıysa yüzüne ḳalbur tutsun. **433/18**
17601. Utangaç ḳız gibi ḳızardı, bozardı. **167/17**
17602. Utangaç ḳız yârine "Dayım!" dėrmiş. **433/17**
17603. Utanmadan söylediğine baḳ! **167/23**
17604. Utanmaḳ da edepten sayılır. **167/27**
17605. Utanmaḳ da edeptendir. **433/05**
17606. Utanmaḳ nedir bilmez. **433/13**
17607. Utanmayan yüz ḳızarmaz. **167/21**
17608. Utanmaz herif… **167/22**
17609. Utanmaz ise yüzüne ḳalbur tutsun. **433/11**
17610. Utanmaz ki… **433/12**
17611. Utanmaz yüz, tükenmez söz yalancıda… **433/15**
17612. Utanmaz yüzlü, tükenmez sözlü yalancıdır. **433/16**
17613. Utanmazıŋ yüzüne tükürmüşler, yağmur sanmış. **433/10**
17614. Utanmazıŋ yüzüne tükürseŋ yağmur sanır. **167/24**
17615. Utanmış ise yüzüne ḳalbur tutsun. **167/25**
17616. Utanmış olsa yapmazdı. **167/20**
17617. Uyan ey gözlerim, uyan; sabah oldu, seher oldu. **472/21**
17618. Uyan ey gözlerim, uyan; sabah vaḳti, seher vaḳti. **472/20**
17619. Uyan ey sevdiğim, uyan; ḳara baḫtım uyanmaz mı? **472/19**
17620. Uyarına baḳmalı. **472/17**
17621. Uyarır ḫalḳı efganım, ḳara baḫtım uyanmaz mı? **473/06**
17622. Uyarır ḫalḳı efganım, ḳara baḫtım uyanmaz mı? **478/14**
17623. Uyarır (uyandırır) ḫalḳı efganım, ḳara baḫtım uyanmaz mı? **472/18**
17624. "Uydur gitsin, üfür ötsün." dėr hep. **473/09**
17625. Uydur uydur yaz, uymadıysa boz ḳabîlinden. **473/08**
17626. Uydurabildiğiŋ ḳadar… **473/11**
17627. Uygun arḳadaş, uygun rüyayı kim sevmez. **473/17**
17628. Uygun aş, uygun iş; her daim bulunmaz. **473/18**
17629. Uygun eş, uygun peş… **473/14**
17630. Uygun eş, uygun ses; daima aranır. **473/15**
17631. Uygun söz, ongun (taŋrı) sözü gibidir. **473/16**
17632. Uygur yazısı, meşhurdur. **473/13**
17633. Uygusuz (aḳılsız), duygusuz (hissiz) insandan insanlıḳ umma. **473/10**
17634. Uyḳu arasında türkü çağırır. **474/27**
17635. Uyḳu, ayine-yi âlemnümâdır. **474/30**
17636. Uyḳu babası… **474/16**
17637. Uyḳu, bedeniŋ mayasıdır. **474/23**
17638. Uyḳu, bedeniŋ mimarıdır. **473/19**
17639. Uyḳu, bedeniŋ mimarıdır. **474/18**
17640. Uyḳu; bedeniŋ sıvası, aḳlıŋ civası gibidir. **474/19**
17641. Uyḳu, can tazeler; gülgü (gülmek), ḳan tazeler. **473/37**
17642. Uyḳu, can tazeler; uyanmaḳ, ḳan tazeler. **474/31**
17643. Uyḳu; canıŋ mayası, aḳlıŋ sermayesidir. **473/38**
17644. Uyḳu değil muradı işvedir. **473/25**
17645. Uyḳu geldikten soŋra ha köhne hasır ha altından sedir, heb birdir. **474/17**
17646. Uyḳu; gıda üstüne gıdadır, gıda-yı ruhtur. **474/33**
17647. Uyḳu, gıda-yı ruhtur. **474/15**
17648. Uyḳu, gözüŋ ḳara perdesi; gülmek, yüzüŋ sarı zerdesi. **473/36**
17649. Uyḳu hasretliği başḳa hasretliğe beŋzemez. **474/04**
17650. Uyḳu ḫastalığı, sâri ḫastalıḳtır; saḳınmaḳ gerek. **474/29**
17651. Uyḳu, her şeyden tatlıdır. **474/24**
17652. Uyḳu ile ölümüŋ arasında hicap yoḳtur. **473/26**
17653. Uyḳu, insanı besler. **473/23**
17654. Uyḳu, küçük ölümdür. **474/22**
17655. Uyḳu, (küçük, yarım) ölümdür. **474/25**
17656. Uyḳu marazına uğramış. **474/29**
17657. Uyḳu olmadıḳtan soŋra altından sedirde yatsaŋ daḫi faydasız. **474/28**
17658. Uyḳu, ölümüŋ ḳardeşidir. **473/24**
17659. Uyḳu sardı bedeni, severim ḳalḳıp gideni. **473/34**
17660. Uyḳu, selam almaz. **474/26**
17661. Uyḳu sersemliği… **473/31**
17662. Uyḳu, uyḳu ile; ölü, diri ile tendir. **473/28**
17663. Uyḳu, uyḳu ile; ölü, diri ile tendir. **473/29**
17664. Uyḳu, uyḳunuŋ mayası; uyḳu, tenbelliŋ sermayesi. **474/10**
17665. Uyḳu, uyḳunuŋ sermayesi; ḳaygana ḳaynananıŋ mayası. **473/30**
17666. Uyḳucuya döşek, oydurucuya köşkek(?) gerekmez. **474/07**

17667. Uyḳuda ağlayan âşıḳ-ı şeyda, uyanıp da gülse gerek. **474/14**
17668. Uyḳuda ağlayan, gülse gerek. **474/12**
17669. Uyḳuda ağlayan, uyanıp gülse gerek. **474/13**
17670. Uyḳuda iken kürsüye çıḳmağa beŋzer. **474/11**
17671. Uyḳuda yatan avlanmaz. **474/01**
17672. Uyḳudan uyanırcasına… **473/32**
17673. Uyḳunuŋ gözü yoḳ. **473/33**
17674. Uyḳunuŋ gözü yoḳ, sözü yoḳ. **474/06**
17675. Uyḳunuŋ gözü yoḳ, uyuyanıŋ sözü yoḳ. **473/35**
17676. Uyḳunuŋ ḳılavuzu, esnemektir. **473/27**
17677. Uyḳunuŋ sözü yoḳ. **474/08**
17678. Uyḳunuŋ sözü yoḳ, geceniŋ gözü yoḳ. **474/09**
17679. Uyḳusuz insan, uyutḳusuz (mayasız) yoğurda beŋzer. **474/21**
17680. Uyḳusuz, insan yaşayamaz. **474/20**
17681. Uykusuzluḳ, adamı sersem eder. **475/02**
17682. Uykusuzluḳ sersemliği ile parasızlıḳ sersemliği çekilir dert değildir. **475/03**
17683. Uyḳuya hasret ḳaldım. **474/05**
17684. Uyḳuya muhtaç olmayan mı var! **474/32**
17685. Uyḳuya varan tavşan avlanmaz. **474/02**
17686. Uymadıysa uyarına baḳ. **473/12**
17687. Uymayan hesabı tadil ile uydurmaḳ, icab-ı zamana göre caizdir. **473/02**
17688. Uymayan işi uydurmaḳ; bilinen işi, uyan işi uydurmamaḳ bilmeyeniŋ işi. **473/01**
17689. Uymayan işi, uymayan peşi kes de at. **477/11**
17690. Uytapay(?) gibi yapışıp sarmaşıḳ gibi sarıldılar. **473/04**
17691. Uytapay(?) gibi yapışır. **473/03**
17692. Uytapaysız(?) deve, ḳoyun tüyü olmaz. **473/05**
17693. Uyumayan genç, uyuyan iḫtiyar ḫastadır. **474/03**
17694. Uyusun da büyüsün ninni… **473/22**
17695. Uyuyan arslanı uyandırma. **472/26**
17696. Uyuyan arslanı uyandırma. **478/06**
17697. Uyuyan arslanı uyandırma, oynayan çocuğuŋ uyununu bozma. **472/27**
17698. Uyuyan arslanıŋ ḳuyruğuna basma. **472/22**
17699. Uyuyan baḫta âlem ne yapsın! **472/23**
17700. Uyuyan çocuğu öpme, ağlayan çocuğu bağrıŋa basma. **472/29**
17701. Uyuyan düşmana fırsat vèrmemeli. **472/28**
17702. Uyuyan ejderiŋ ḳuyruğun bastılar. **472/24**
17703. Uyuyan fitneyi uyandırma (öğüt vèrme); zira fitnede hicap, hayâ, Allah ḳorḳusu yoḳtur. **478/12**
17704. Uyuyan köpeğe doḳunma geç. **472/30**
17705. Uyuyan köpeği uyandırma. **472/32**
17706. Uyuyan şeytanıŋ (düşmanıŋ, yılanıŋ) ḳuyruğuna basmazlar. **473/20**
17707. Uyuyan tavşan avlanmaz. **472/34**
17708. Uyuyan yılanı uyandırma. **478/08**
17709. Uyuyan yılanıŋ ḳuyruğuna basma. **472/25**
17710. Uyuyana baḳma, uyutana baḳ. **472/31**
17711. Uyuyanıŋ üstüne ḳar yağar. **472/33**
17712. Uyuyor hâlâ! **473/21**
17713. Uyuz, duvara sürünür. **478/16**
17714. Uyuz ise ḳatran küpüne, kel ise baldıran küpüne daldırmaḳ gerek. **478/24**
17715. Uyuz köpek, elbette duvara sürünür. **478/17**
17716. Uyuz köpek gibi her duvara sürtünür. **478/18**
17717. Uyuza tırnaḳ, kel başa taraḳ istemez. **478/19**
17718. Uyuza tırnaḳ, kele taraḳ vèrmeğe gelmez. **472/35**
17719. Uyuzuŋ duvara sürünmesi, gidişmesindendir. **478/21**
17720. Uzağa gitmeğe ne hacet, örneği göz öŋünde! **442/28**
17721. Uzağa gitmeğe ne hacet, yaḳın yerde orman var! **442/30**
17722. Uzaḳ otursun öylesi. **442/34**
17723. Uzaḳ yerdeki aḳrabadan yaḳındaki dost yeğdir. **442/21**
17724. Uzaḳ yeri urgan ile ölçme. **442/48**
17725. Uzaḳ yola giden, özüne arḳadaş uydurmaḳ gerek. **442/24**
17726. Uzaḳ yola gideniŋ dağarcığı boynunda gerek. **442/26**
17727. Uzaḳ yoldan gelen misafir gibi yorgun argın… **442/25**
17728. Uzaḳ yoluŋ dağarcığı büyük olur. **442/27**
17729. Uzaḳta ḳalan yâr, unutulur. **442/15**
17730. Uzaḳta olsa kişneşir, yaḳında olsa dişleşir. **442/33**
17731. Uzaḳtaki düşmandan ziyade yaḳındaki düşmandan ḳorḳulur. **442/08**
17732. Uzaḳtaki kişneşir, yaḳındaki dişleşir. **442/01**
17733. Uzaḳtakine göz ol, yaḳındakine ḳulaḳ ol. **442/01**
17734. Uzaḳtakine ḳulaḳ asanıŋ, yaḳındakinden ḫaberi olmaz. **442/01**
17735. Uzaḳtan aşinalıḳ eder. **442/05**
17736. Uzaḳtan baḳar. **442/32**
17737. Uzaḳtan boru sesi ḫoştur (güzel gelir). **442/19**
17738. Uzaḳtan davuluŋ sesi ḫoş gelir. **442/18**
17739. Uzaḳtan merhaba eder şimdi aḫir zaman avrağı. **442/01**
17740. Uzaḳtan merhaba ey ayı ḳardeş! **442/03**
17741. Uzaḳtan uzağa aşinalıḳ, uzaḳtan ayı ḳardeşe merhabalıḳ ḳabîlindendir. **442/31**
17742. Uzaḳtan uzağa selam vèrir. **442/02**
17743. “Uzan!” dèdikçe uzandı. **442/12**
17744. Uzanan el olsun; tek dil olmasın. **444/28**
17745. Uzandıḳça uzandı. **442/11**
17746. Uzatma mebhas-ı zülfü yılan hikâyesidir. **444/29**
17747. Uzatma saḳalı, taraḳla düşman èdersin; uzatma maḳalı (sözü, dili), diliŋle pişman èdersin. **443/17**
17748. Uzatma sözü, zülfüyâre bâr olur. **444/44**
17749. Uzatma sözü, zülfüyâre doḳunur. **444/37**
17750. Uzun boy, güzel ḫuy; ḳadınlara pek yaraşır. **444/08**
17751. Uzun boy, ḳadınlara yaḳışır. **444/06**
17752. Uzun boy, selviye yaḳışır. **444/02**
17753. Uzun boy, tarlaya yaḳışır. **444/05**
17754. Uzun boy, uzun saç; ḳadınlara yaraşır. **444/10**
17755. Uzun boy, uzun saḳal; uzun ḫuy, uzun maḳal… **444/04**

17756. Uzun boylu hayvan gibi soğuḳtur. **444/19**
17757. Uzun boylu söz aŋlatır. **444/12**
17758. Uzun boylu, uzun saḳallı; ahmaḳ olur. **444/03**
17759. Uzun emel, derin temel ardına, derdine düşmek olmaz. **443/24**
17760. Uzun emel taşıyanın sakalı tez ağarır. **443/22**
17761. Uzun emel, uzun ümit beslemek; uzun ömürle uzun ḫayal ardından ḳoşmaḳ ḳadar güçtür. **444/15**
17762. Uzun emel, uzun yol; uzun ömür, demir çarıḳ ister. **443/20**
17763. Uzun etek, ayağa dolaşır; uzun söz, dile dolaşır. **443/33**
17764. Uzun etek, uzun saç; ḳadınlara yaraşır. **443/34**
17765. Uzun etek, ya elde ya belde durur. **443/32**
17766. Uzun ḳulaḳlı… **444/13**
17767. Uzun ḳulaḳtan işitildi. **444/11**
17768. Uzun ömür, keskin aḳıl iste. **443/35**
17769. Uzun ömür, ḳısa söz; arzu olunur şeylerdendir. **443/23**
17770. Uzun söz, dili yorar; uzun etek, beli yorar. **443/31**
17771. Uzun söz; dost sohbetinde ḫoş olur, gayrı yerde boş olur. **443/36**
17772. Uzun söz, uyḳu getirir; ḳısa söz, uytu(?)getirir. **443/29**
17773. Uzun söz, uzun boylu hayvan gibi soğuḳ düşer. **444/18**
17774. Uzun söz, uzun gėceye yaraşır. **443/27**
17775. Uzun sözden ḳısa mana çıḳar. **443/30**
17776. Uzun sözüŋ gürültüsü, uzun ḳulağıŋ zırıltısı gibidir. **443/39**
17777. Uzun sözüŋ ḳısası, böyledir. **443/40**
17778. Uzun sözün ḳısası, ne ise söyle. Cevap: "Es-sükûtu ḫayrun mine 'd-dırdır [=Susma, dırdırdan hayırlıdır.]" **443/39**
17779. Uzun sözüŋ ḳısası sükûttur. **443/28**
17780. Uzun sözüŋ soŋu, işte bu ḳadardır bu hikâyet; var ötesini sen hesapla, sen hikâye ėt. **443/38**
17781. Uzun süren fasl-ı hazanı gören, fasl-ı baharıŋ ḳıymetini bilir. **443/26**
17782. Uzun yalancı, Uzun Çarşı'nıŋ alt tarafında bir yalan söylemiş; yuḳarısına çıḳmış, kendi de inanmış. **443/42**
17783. Uzun yol, uzun söz yorar. **443/25**
17784. Uzun yola düşen, dağarını doldurmaḳ gerek. **444/07**
17785. Uzun yoluŋ yolcusu gibi çemrendi. **444/09**
17786. Uzuncaova panayırı gibi uzadı. **444/01**
17787. Uzunu, ḳısası şöyle, böyle. **443/41**
17788. Üç beş ne ise alışvėrişine baḳ. **436/17**
17789. Üç bıçaḳ attırır. **436/15**
17790. Üç derde bir deva olmaz, olsa olsa bir Allah'tan olur. **436/26**
17791. Üç dört saḳimden bir müstaḳim çıḳar. **435/14**
17792. Üç evli bir köye bir imam gerek. **436/12**
17793. Üç göç, bir yangın yerini tutar. **436/05**
17794. Üç gün misafir, dördüncü gün "Git kâfir!" **436/20**
17795. Üç günlüğü tuttu. **436/19**
17796. Üç günlüğüne uğradı. **436/21**
17797. Üç günlük bayram, Müslümanlarıŋ üç yıllıḳ kinini giderir. **436/32**
17798. Üç günlük ömür için iki gün çalışmaḳ gerek. **436/06**
17799. Üç hoḳḳalı ḫattat… **436/30**
17800. Üç ḳardeş, beş ḳardeş hep bir ḳarındaştır. **436/31**
17801. Üç ḳarış boyu var, türlü türlü ḫuyu var. **434/ek2/16**
17802. Üç kere üç doḳuz ėder gibi malumdur. **435/15**
17803. Üç loḳmaya razı ol; ancaḳ biri et, biri ekmek, biri yağ olsun. **435/12**
17804. Üç nal ile bir ata ḳaldı. **436/16**
17805. Üç ocaḳlı ḫandandandır. **434/ek2/15**
17806. Üç paralıḳ adam iken beş paralıḳ keyif çatar. **436/13**
17807. Üç paralıḳ mum al da sen de derdiŋe yan. **436/14**
17808. Üçe beşe baḳmaz, işiniŋ bittiğine baḳar. **436/18**
17809. Üçün(?) (gerçek) olsa üçe cek… **434/ek2/17**
17810. Üçün(?) (gerçek) olsa üçe cek. **436/09**
17811. Üfle gitsin. **452/18**
17812. Üfle samanı, çıḳsın dumanı. **452/19**
17813. Üfür gitsin. **452/17**
17814. Üfürükçüye kendini üfürt. **452/15**
17815. Ülfet, iltifat ister. **313/17**
17816. Ülfet ḳuvvet bulunca külfet aradan ḳalḳar. **313/21**
17817. Ülfet, külfet ḳabul ėtmez. **313/20**
17818. Ülfet, tabiat-ı saniye hükmündedir; terki güçtür. **468/29**
17819. Ülfet (tecrübe) ėtmediğiŋ kimselere ne laubalilik ėt ne de sır, şer, şaḳa söyle. **313/16**
17820. Ülfeti bütün bütüne terk ėtti. **313/19**
17821. Ülfeti terk ėtti. **313/18**
17822. Ülkü (örnek) gerek, ülküye bilgi gerek. **463/17**
17823. Ülkü, örnek olmadan ustalıḳta bilgi olmaz. **466/21**
17824. Ülküsüz, bilgisiz marifet olmaz. **463/17**
17825. Ümem-i salife, aḳvam-ı müstaḳbeleniŋ ḫadimidir. **320/26**
17826. Ümem-i salife, ümm-i aḳvam-ı salifedir. **320/24**
17827. Ümide ėrmek gibi tatlı şey olmaz. **323/01**
17828. Ümidi boşa gitti. **321/27**
17829. Ümidi uzun yol gösterdi. **321/28**
17830. Ümidim ruz-i mahşerde Muhammed Mustafa'dandır. **322/11**
17831. Ümidiŋ soŋu gelmezse döner misin, yoḳsa ümidiŋ acısına güver (tahammül ėder) misin? **321/30**
17832. Ümidiŋ tut, ki gele ḫayrıŋ ağır, ḳaçan ki ḳurula mahşerde mizan. **322/17**
17833. Ümidiŋi kesme, ki bir gün olur sen de sevinirsin. **322/06**
17834. Ümidini kesme tevekkül ḳıl, her zahmete tahammül ḳıl. **321/21**
17835. Ümidini kesme; zira bir gün ola lütf-ı Ḫüda mihman ola. **321/18**
17836. Ümit Allah'tandır, Allah'tan ümit kesilmez. **321/22**
17837. Ümit arḳasından ḫayal gezer, çoban arḳasından mal gezer. **321/25**
17838. Ümit arḳasından ḫayal gezer, ḫayal arḳasından sahipsiz mal gezer. **321/17**

17839. Ümit bağı açıldı; amma iş merhabaya ḳaldı. **322/12**
17840. Ümit bağında ömür uzatır. **322/15**
17841. Ümit bağında zükâma tutulmuş biçaredir. **322/23**
17842. Ümit bağını dėvşiren, emeline ėrer; ümit evinde oturan, temeline ėrer. **322/08**
17843. Ümit bağını dėvşirir, ki emele ėre. **322/10**
17844. Ümit bağınıŋ ḫâsiyeti, yaprağı solmaz defne dalına beŋzer. **322/28**
17845. Ümit bağınıŋ yaprağı solmaz. **322/26**
17846. Ümit canlı gerek, emel şanlı gerek; at, insan hem şanlı hem daima idmanlı gerek. **321/06**
17847. Ümit çırağı rüzgârda yanmaz. **322/24**
17848. Ümit dağında, emel bağında murat var. **322/18**
17849. Ümit dağında oturan, emel bağına el uzatır. **322/20**
17850. Ümit dağında oturan, emel bağında oturandan elbette ḫaber sorar. **322/22**
17851. Ümit dağında oturan gün görse gerek. **322/19**
17852. Ümit dağında oturur; amma emel bağından üzüm dėvşirir. **322/21**
17853. Ümit de bir murattır. **321/10**
17854. Ümit dünyası bu, Allah'tan ümit kesilmez. **321/03**
17855. Ümit emeliŋ ḳılavuzu, emel temeliŋ… **321/04**
17856. Ümit evinde oturan, temele ėrer. **322/09**
17857. Ümit gayretiŋ ḳamçısıdır. **322/04**
17858. Ümit gülü solmaz. **322/14**
17859. Ümit hayat-ı dünya, hayat-ı insandır. **321/09**
17860. Ümit ile emele ėrilir. **321/19**
17861. Ümit ile emele ėrilir, emel ile temele girilir. **321/20**
17862. Ümit ile ḳanaat ėden, açlıḳtan ölür. **321/11**
17863. Ümit ile yaşayan, mihnet ile can vėrir. **321/23**
17864. "Ümit ile yeis arasındaki farḳ nedir?" dėrlerse dünkü geçen ahvalim ile yarınki göreceğim ahval-i âlemi, göreceğim ahvali muḳayese ėtmek; soŋra beynlerindeki farḳı öğrenmektir. **469/07**
17865. Ümit iledir beḳa-yı âlem, ümit değil mi ruh-ı Âdem? **321/12**
17866. Ümit iledir cihanda her hâl. **321/15**
17867. Ümit ḳapısından ayrılma, ki bir gün olur açılır. **322/07**
17868. Ümit kâşanesiniŋ köşesinde oturur. **322/25**
17869. Ümit kesilmez, ümit dünyasıdır bu; öksüz belki Mısır'a sultan ola. **321/05**
17870. Ümit ḳudret ḳamçısıdır. **322/05**
17871. Ümit ömür fitilidir, durmaz yanar; ömür tükenir, ümit de biter. **322/27**
17872. Ümit peşinde ḫayal besler. **321/16**
17873. Ümitle yaşamalı; amma ḫayal, ḫali (boş), ḫam, ḫılat ümitle değil; müfit ve haḳîḳî ümitle yaşamaḳ gerek. **321/02**
17874. Ümitler gül gibi tazelendi. **322/13**
17875. Ümitli yaşamaḳ ümitsiz yaşamaḳtan yeğdir. **321/01**
17876. Ümitsiz bağıŋ kütüğü ḳurur. **322/30**
17877. Ümitsiz beşer bazen şaşar. **322/02**
17878. Ümitsiz, beşikte çocuḳ bile ağlamaz. **321/13**
17879. Ümitsiz, cenge giren asker muzaffer olamaz. **323/03**
17880. Ümitsiz, dünyada yaşanılmaz. **321/07**
17881. Ümitsiz geldi. **321/26**
17882. Ümitsiz hâlde ḫastadır. **323/02**
17883. Ümitsiz, insan yaşamaz. **321/08**
17884. Ümitsiz, insan yaşamaz; zira herkes bir nevi ümit arḳasından ḳoşar. **322/16**
17885. Ümitsiz kişi olmaz, ümide her kişi nail olmaz. **321/31**
17886. Ümitsiz ḳumandan askeriŋ gayretini de ḳırar, belki askeri de ḳırdırır. **323/04**
17887. Ümitsiz, ḳuş bile uçmaz. **321/14**
17888. Ümitsiz tavşan gibi ḳaçar. **321/29**
17889. Ümitsiz ümmet şefaatsiz ḳalır. **321/24**
17890. Ümitsiz yaşamaḳtan ümitle yaşamaḳ iyidir. **322/29**
17891. Ümitsiz yaşamaḳtan ümitli yaşamaḳ evladır. **321/35**
17892. Ümitsizden biḫaber… **322/01**
17893. Ümitsizden devlete ḳonan beşer, bazen şaşar. **322/03**
17894. Ümitsizden devlete ḳonmaḳ ister. **321/33**
17895. Ümitsizden devlete ḳonmuş. **321/32**
17896. Ümitsizden gelen devlet, ümitsizden gider. **321/34**
17897. Ümmet-i merhuma merhamet gerek. **320/08**
17898. Ümmet-i Muhammed, altmış ile yetmiş arasında gider. **320/04**
17899. Ümmet-i Muhammed bölüğünden ayrılmamaḳ gerek. **320/11**
17900. Ümmet-i Muhammed, haḳḳını ister. **320/03**
17901. Ümmet-i Muhammed'dendir. **320/01**
17902. Ümmet-i Muhammed'e birlik gerek, dirlik gerek. **320/13**
17903. Ümmet-i Muhammed'e yazıḳtır. **320/02**
17904. Ümmet-i Muhammed'e zâr çektirmemek gerek. **320/06**
17905. Ümmet-i Muhammed'i gözetmek gerek. **320/05**
17906. Ümmet-i muḳteside teşviḳ ister. **320/10**
17907. Ümmi âdemiŋ hepsi cahil sayılmaz. **323/26**
17908. Ümm-i aḳvam, ümem-i salife… **320/21**
17909. Ümmi başḳa, cahil yine başḳa… **323/28**
17910. Ümm-i cihan duydu, sen duymadıŋ mı? **320/28**
17911. Ümm-i dünya, Asya değil. **320/14**
17912. Ümm-i dünya bir araya gelse barışmanıŋ imkânı yoḳ. **320/20**
17913. Ümm-i dünya bu. **320/15**
17914. Ümm-i dünya duydu, hâlâ sen duymadıŋ mı? **320/18**
17915. Ümm-i dünya, Mısır yaḫut Asya-yı suğra ise Bâm-ı dünya, Asya-yı ulyâ yani Himalaya dağlarıdır. **320/07**
17916. Ümm-i dünya, Mısır-ı ulyâdır; Bâm-ı dünya, Himalaya'dır. **320/16**
17917. Ümm-i dünya'da carlandı (tellal oḳundu), hâlâ sen duymadıŋ mı? **320/17**
17918. Ümm-i dünya'dan Bâm-ı dünya'ya dek aradım, bulamadım. **320/09**
17919. Ümm-i dünya'dan (Mısır'dan) Ümmü 'l-ḳurâ'ya (Mekke'ye) gitti. **320/12**

17920. Ümm-i dünya'ya ulaḳlar (sâ'î, posta tatarı) saldırdılar. **320/19**
17921. Ümm-i dünya'yı zapt ėtti. **320/22**
17922. Ümm-i fazâil, ilim ve fazâil-i aḫlaḳtır. **320/27**
17923. Ümm-i ḫabâis, bilcümle müskirattır; müptelasınıŋ fazâil-i aḫlaḳiyesini iḫlal ėder, fısḳ u fücuru tevlit eyler ve ifsad-ı âlemi ve fitneyi bâdî olur, hiss-i haset ve fesadı tahrik ėder. **320/35**
17924. Ümm-i ḫabâisiŋ (maddî, manevî) ikincisi, ribâ ile riyadır. **320/36**
17925. Ümmi ile cahiliŋ arasında çoḳ farḳ vardır. **323/27**
17926. Ümm-i re's, dimağdır (aḳıl, idrak). **320/25**
17927. Ümm-i rezâil, cehil ve nadanîdir. **320/23**
17928. Ümmi, zimmi… **323/30**
17929. Ümmü 'l-aḫbardır, hikmet-i Loḳman'dan ḫaber vėrir. **320/34**
17930. Ümmü 'l-fazâil, ilim ile hikmet ve hüsn-i aḫlaḳtır. **320/30**
17931. Ümmü 'l-fazâil, ilimdir; ümmü 'r-rezâil, cehildir. **320/29**
17932. Ümmü 'l-kelam; rind-i cihan, arif, nüktedan çelebilerdir. **320/31**
17933. Ümmü 'l-*Kitap, Ḳur'an*-ı azîmü 'ş-şan; Ümmü 'l-*Ḳur'an*, sure-yi Fatiha-yı şerifedir. **320/32**
17934. Ümmü 'l-ḳurâ (Mekke-yi Mükerreme), Ümmü 'd-dünya (Mısır-ı ulyâ)… **320/33**
17935. Ün lazım değil, un lazım. **471/18**
17936. Ünsiyet, feyz-i insaniyete delalet ve ḫizmet eyler. **395/37**
17937. Ünsiyet, hürriyet-i beşer alametidir. **395/35**
17938. Ünsiyet, insanıŋ refahına bir rehberdir. **395/33**
17939. Ünsiyet; maya-yı beşer, sermaye-yi maneviyedir. **395/34**
17940. Ünsiyetiŋ faydası çoḳtur, tecrübe gerek. **395/36**
17941. Üredi -tenasül ėtti-, türedi, gitti. **441/25**
17942. Üredi, türedi. **438/ek1/26**
17943. Üreyen ḳoyuna ürüyen köpek ister, çoban ister, toban (saman) ister. **438/ek1/27**
17944. Ürkütme deveyi, çiğnetirsin laḫanayı. **440/26**
17945. Ürkütme ḳurbağayı, aḳşam ėdersin. **440/27**
17946. Ürkütme tavşanı, arslan ėdersin, ürkütme ḳurbağayı, aḳşam ėdersin. **440/28**
17947. Ürkütme tavşanı, oturur arslan postuna. **440/29**
17948. Ürkütmeden sayılmadı avareleri. **440/25**
17949. Ürkütmeden sayılmaz üremişlerdendir. **440/30**
17950. Ürkütmeyicek sayılmaz avareler. **440/24**
17951. Ürküttüler avareleri. **440/23**
17952. Ürümesini bilmeyen köpek olmaz. **438/ek1/20**
17953. Ürümesini bilmeyen köpek, sürüye ḳurt getirir. **438/ek1/21**
17954. Ürümeyen köpek olmaz; ancaḳ cins köpek, ürüşünden bellidir. **438/ek1/22**
17955. Ürüyen köpek; ḫuyundan değil, soyundandır. **438/ek1/24**
17956. Ürüyen köpek ısırmaz. **438/ek1/23**
17957. Ürüyen köpek olsun, üreyen ḳoyun olsun; ḳurttan ḳorḳma. **438/ek1/25**
17958. Üsküdar da İstanbul da madûddur, adet madûduyla mahsup ve madruptur. **216/24**
17959. Üsküdar; eski dar, eski duvar gibi. **216/29**
17960. Üsküdar, İstanbul'a âşıḳ bir ḳalendere beŋzer; İstanbul, maşuḳuna uzaḳtan güler bir dilbere beŋzer. **216/31**
17961. Üsküdar işgüzarlarındandır. **216/25**
17962. Üsküdar ḳayıḳçısı gibi… **216/23**
17963. Üsküdar'a ḳaradan yol arar. **216/28**
17964. Üsküdar'da ḳalmadı Numan evi: ne dünyevî ne uḫrevî ne Mevlevî. **216/27**
17965. Üsküdar'da oturup sabah aḳşam İstanbul'u seyir ve temaşa eylemek pek ḫoştur. **216/30**
17966. Üsküdar'da var üç Numan evi: dünyevî ve uḫrevî ve Mevlevî. **216/26**
17967. Üslub-ı beyan, aynıyla (ayn-i) insandır. **217/01**
17968. Üslub-ı lisan, ayn-i lisandır. **217/03**
17969. Üslupsuz (lehçesiz) lisan taḳlit sayılır, taḳlit ise sahih değildir. **217/04**
17970. Üslüpsuz kelam, neticesiz meram hep birdir. **217/02**
17971. Üst tetiği ḳurdu. (?) **447/16**
17972. Üst tetikten atar. (?) **447/15**
17973. Üstada hem ḫizmet hem hürmet ėtmek gerek. **216/11**
17974. Üstada ḫizmet ėtmek gerek. **216/10**
17975. Üstada ḫizmet ėtmiş âdemdir. **216/17**
17976. Üstada hürmet ėtmek gerek, ḫizmet gerek. **216/09**
17977. Üstadına ḫizmet ėden duasını alır. **216/12**
17978. Üstadına rahmet! **446/11**
17979. Üstadını inciten kör ve ker olur. **216/22**
17980. Üstadını memnun ėden, kendi de memnun olsa gerek. **216/18**
17981. Üstadını sevindiren, kendi de sevinir. **216/19**
17982. Üstadınıŋ duasını alan oŋar, almayan doŋar. **216/13**
17983. Üstadınıŋ duasını almış. **216/15**
17984. Üstadınıŋ ḫayır duasını alan feyiz bulur. **216/16**
17985. Üstat güldür. **216/21**
17986. Üstat haḳḳı büyüktür, ödenemez; meğerki üstadı haḳḳını helal ėde ve haḳḳında ḫayır dua eyleye. **216/14**
17987. Üstat işi başḳa, çıraḳ işi yine başḳadır. **445/28**
17988. Üstat üstattır, üstada taḳaddüm olmaz. **216/20**
17989. Üstesinden (haḳḳından, uhdesinden) gelemeyeceğiŋ işi, üstüŋe alma. **447/12**
17990. Üstesinden (haḳḳından, uhdesinden) gelemeyeceğiŋ işiŋ altına girme. **447/11**
17991. Üstü, astına (altına) beŋzemez. **447/08**
17992. Üstü ḳaval, altı (astı) şişhane çıḳtı. **447/09**
17993. Üstü pişmiş, altı çiğ. **447/10**
17994. Üstüme iyilik sağlıḳ… **216/03**
17995. "Üstüme iyilik sağlıḳ!" dėr, silkinir durur. **447/14**
17996. Üstünden ḳuş uçurmaz. **216/05**
17997. Üstünden ḳuş uçurtmaz. **447/17**
17998. Üstüne at sürdü. **447/02**
17999. Üstüne çıḳtı. **216/01**
18000. Üstüne evlenen ḳocaya ḳarılar düşman olur. **447/03**
18001. Üstüne kir ḳabul ėtmez. **447/07**
18002. Üstüne ḳuş ḳondurmaz. **447/05**
18003. Üstüne toz ḳondurmaz. **216/04**

18004. Üstüne toz ḳondurmaz. **447/06**
18005. Üstüne varma, ḳorḳutursun; yanından geçme, ürkütürsün. **447/13**
18006. Üstüne varma, üste vėrme. **447/04**
18007. Üşenen iki oturur, bir kalkar; yine işini ferdaya saḳlar. **448/20**
18008. Üşenen ile usanan bir arada olunca iş öyle olur. **448/17**
18009. Üşenen ile usanandan iş beklenmez. **448/18**
18010. Üşenen oŋmaz, üŋenen(?) (çalışan) aç ḳalmaz. **448/16**
18011. Üşenen (tembel), kâr ėtmez. **448/11**
18012. Üşenen, usanan; hep bir. **448/19**
18013. Üşenen, üşüyeḳalır. **448/12**
18014. Üşeneniŋ elinden iş gelmez. **448/13**
18015. Üşeneniŋ oğlu, ḳızı olmamış. **448/10**
18016. Üşenmemiş, üşümüş. **448/15**
18017. Üşümüş de üşenmiş. **448/09**
18018. Üşümüş doğanıŋ yaḫnisi olmaz. **448/08**
18019. Üşümüş elma gibi… **448/06**
18020. Üşümüş elmadan ḫoşaf olmaz, üşenen adamdan ḫoş iş beklenmez. **448/07**
18021. Üşüşen arıdan bal almaḳ zordur. **448/24**
18022. Üşüşen ḳarga ile cenk ėder. **448/23**
18023. Üşüşen ḳargalar, sebepsiz üşüşmezler. **448/22**
18024. Üşüştüler arı gibi, dağıldılar darı gibi. **448/25**
18025. Üşüştüler avareler. **448/21**
18026. Üşütmüş. **448/14**
18027. Üvey anadan analıḳ olmaz, üvey babadan babalıḳ olmaz. **460/29**
18028. Üvey analıḳ ėtti. **460/30**
18029. Üvey ḳaynananıŋ analığı, şalgam yumurtanıŋ ḳayganalığı… **460/31**
18030. Üvey ḳız, üvey oğul; sofraya sığmazmış. **460/28**
18031. Üvey, negey(?) beraber. **460/32**
18032. Üvey oğlu oŋarmadı. **459/19**
18033. Üykeni (büyüğü) dururken küçüğü elbette evlenemez. **475/11**
18034. Üzdür çaldılar. **445/23**
18035. Üzengi parlattı. **445/21**
18036. Üzengi tepti. **445/27**
18037. Üzengi üzengiye çattılar. **445/19**
18038. Üzengiden ḳan giden meydan var. **444/24**
18039. Üzengiden yuḳarı ḳar idi. **444/23**
18040. Üzengisi altından olsa atına binme. **444/22**
18041. Üzengisi altından olsa merkep yine merkeptir. **445/26**
18042. Üzengisi parlaḳtır. **444/21**
18043. Üzengisi uzun… **444/20**
18044. Üzerinden ḳuş uçurmaz. **443/21**
18045. Üzerine mal ėtmez. **443/18**
18046. Üzerine varmaya gelmez. **443/19**
18047. Üzerlik tütsüsü ile büyüyen çocuḳtur. **443/16**
18048. Üznü (ḳulağı) büyük, kâhildir; dudağı büyük, cahildir. **438/04**
18049. Üznüne ezan oḳunmuş. **190/19**
18050. Üzülen (ḳopan) ip olsun; tek ḫatır olmasın. **445/25**
18051. Üzülüp büzülmeğe gelmez. **445/24**
18052. Üzüm, bağında; ḳız, çağında gerek. **442/49**
18053. Üzüm bir türlü olmaz: üzüm var, insan üzümü; üzüm var, it üzümü; üzüm var, ḳuş üzümü; üzüm var, tilki üzümü; üzüm var, pinti üzümü; çoḳ… **443/08**
18054. Üzüm, birbirine baḳaraḳ ḳararır. **443/04**
18055. Üzüm, çöpsüz olmaz. **442/50**
18056. Üzüm gibi gözlü, bal gibi sözlü güzeldir. **443/11**
18057. Üzüm, salḳımında yaraşır. **443/12**
18058. Üzüm sirkesi gibi serttir. **443/07**
18059. Üzüm üzüm üzüldü, iki gözüm süzüldü. **443/15**
18060. Üzüm, üzüm, üzüme; üzüm sapı gözüme ḳabîlinden… **443/13**
18061. Üzüm, üzüme baḳa baḳa ḳararır. **443/05**
18062. Üzümden çoḳ şey olur da ağacından hiçbir şey olmaz. **443/14**
18063. Üzümden her türlü şerbet, şarap olur; lakin ḳuru ağaçtan hiçbir şey olmaz. **443/02**
18064. Üzümsüz bağıŋ kütüğü ḳurusun. **443/03**
18065. Üzümsüz bağıŋ kütüğü ḳurusun, odunsuz dağıŋ çotuğu. **443/01**
18066. Üzümüŋ bile çöpü var. **442/45**
18067. "Üzümüŋ çöpü, armuduŋ sapı var." dėyip durma; ḳusur sende de var, bende de var. **442/47**
18068. "Üzümüŋ çöpü, armuduŋ sapı var." dėyip durursaŋ aç ḳalırsın. **442/46**
18069. Üzümüŋ çöpü var, armuduŋ sapı var. **443/06**
18070. Üzümünü satmış, küfesini devirmiş. **443/09**
18071. Üzümünü yė, bağını sorma. **443/10**
18072. Üzümünü yė de bağını sorma. **442/44**
18073. Üzüntülü iş, sermayesiz başlanan iş; üzüntülü söz, söz bilmez kibarıŋ ağzından çıḳan sözdür. **444/25**
18074. Vur abalıya. **440/21**
18075. Vur abalıya (garip, abdal, dervişe), vur! Ḳabahatini bilmez, vurdumduymaz, vėrdim doymaz bir aptaldır. **438/ek2/19**
18076. Vur aşağı, tut yuḳarı; pazarlıḳ oldu bitti. **440/12**
18077. "Vur!" dėdilerde "Öldür!" dėmediler ya! **440/10**
18078. "Vur!" dėmeden öldürür. **440/19**
18079. Vur geç değil, gör geç. **440/22**
18080. Vur patlasın… **440/13**
18081. Vur patlasın, çal oynasın âleminde gezer. **440/14**
18082. Vuran vurana, ḳıran ḳırana; vur abalıya, vur! **438/ek2/13**
18083. Vurdular birbirine tığ ve teber, payimal oldu nice efser. **440/16**
18084. Vurdumduymaz… **440/17**
18085. Vurdumduymaz olmuş. **438/ek1/15**
18086. Vurdumduymaz, sordum bilmez aptallardandır. **440/15**
18087. Vurdumduymaz, vėrdim doymaz. **440/18**
18088. Vurma muḫannete (ḳahpeye), cesur ėdersin. **441/06**
18089. Vurmağıŋ ölçüsü olmaz, vurup alışmaḳ gerek. **441/05**
18090. Vurmağıŋ ölçüsü yoḳtur. **440/11**
18091. Vurmanıŋ (vurmağıŋ) da bir ölçüsü vardır. **440/20**
18092. Vuruşmadan barışılmaz. **440/05**
18093. Vuruşmadan barışılmaz. **440/09**
18094. Vuruşmadan dostluḳ artmaz. **440/07**

18095. Vuruşmaḳ varsa barışmaḳ da var. **441/29**
18096. Vuruşmaḳ varsa barışmaḳ (sulh ėtmek) da vardır. **440/08**
18097. Vuruşmalı; amma barışmalı. **440/06**
18098. Yıprandırdığı gömleğe değil, yıprandırdığı ömre yazıḳ. **171/06**
18099. Yıpranmış gömlek, yıpranmış ten… **171/05**
18100. Yüzdük yüzdük, ḳuyruğuna geldik. **445/12**
18101. Yüzdük yüzdük, soŋuna ḳadar geldik. **442/20**

Açıklamalarda geçen ancak madde başı olarak kaydedilmemiş olan bazı ibareler:

- Ac ne yėmes, toḳ ne tėmes! **24/ek2/22**
- Acı, acıyı bastırır; tatlı, ekşiyi pısdırır **56/ek2/22**
- Açgöz doymaz; açıḳgöz açıḳta ḳalmaz, aç olmaz, acından ölmez. **26/ek1/24**
- Açlıḳ her şeyi yaptırır, her şeyi sattırır; hatta ḳılıca el attırır. **26/ek1/23**
- Açlıḳla pazarlıḳ olmaz, acından öleniŋ mezarı olmaz. **26/ek1/25**
- Aḳ göt, ḳara göt hamamda belli olur. **99/01**
- Alçal ki yükselesiŋ. **356/02**
- Az söyleyen uz -doğru- söyler, çoḳ aŋılır; çoḳ söyleyen eğri söyler, çoḳ yaŋılır. **57/30**
- Eğri acı ḫıyardan doğru acı biber ḫayırlıdır. **56/ek2/22**
- El-aḳdemü fe ’l-aḳdem [=Önce olan önceliklidir.], nefis her şeyden aḳdem. **296/ek/17**
- Eski savlar; yeŋileri savlar, tavlar. **203/43**
- İfrat, ifsada; tefrit, atalete (tefessühe) delalet ve davet ėder. **335/09**
- İhtiyaç, ihtiyatsızları taḳip ėder. **331/09**
- İḳtisat, ihtiyatı; ḳanaat, huzur-ı ḳalp ve rahatı muciptir. İhtiyatı olan, yeŋilmez; ḳanaat, ḳarın açırmaz(?). **248/16**

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE TEKLİFLER

SONUÇ VE TEKLİFLER

Dil öğretiminde kullanılan ders kitapları, sadece ele alınan herhangi bir konunun öğretildiği eserler değil aynı zamanda bahse konu dili konuşan toplumun tanıtıldığı kaynaklardır. Dolayısıyla; bu kaynaklar, hem muhtevaları hem de dil özellikleri ile milletin değerlerini fertlere en iyi şekilde aktarabilecek metinlerden oluşturulmalıdır. Bu metinlerin derlenebileceği en önemli memba ise kısaca "hem muhtevaları hem de dil özellikleri ile yazıldığı dönemden itibaren örnek alınan ve değerini kaybetmeyen eserler" şeklinde tarif edilebilecek *kaynak metinler*dir.

Bir ağacın meyve verebilmek için kökleriyle topraktan beslenmesi ve yapraklarıyla hava ile güneşten istifade etmesi gerektiği gibi bir milletin geleceği olan fertlerin de yetişebilmek için milletinin mazisinden beslenmesi ve bugünkü değerlerden istifade etmesi gerekmektedir. Bir ferdi milletinin mazisiyle buluşturan; millet ve fert arasında bağlar tesis eden; millî birikimi ferde, ferdî birikimi millete taşıyan ve bu sayede ferdi milletin bir parçası yapan en önemli unsurlardan biri o milletin *kaynak metinler*idir. Ayrıca; bu eserler, sadece fert ve millet arasındaki bağı tesis etmesi ile değil aynı zamanda ferde kendisini tanıtması yönüyle de mühimdir.

Dil öğretimi ve kültür aktarımı iç içedir. Dolayısıyla, kültür aktarımının eğitimde en önemli unsuru olan *kaynak metinler*, aynı zamanda dil öğretiminin de en mühim yardımcılarıdır.

Türkçenin elimizdeki en eski yazılı metinlerinden itibaren hemen hemen her eserde az veya çok karşımıza çıkan atasözleri ve deyimler de ders kitaplarında yer alması gereken yukarıda zikredilen hususiyetlere sahip en önemli yardımcı kaynaklardandır; zira atasözleri ve deyimler, kaynak metinlerde sıkça karşılaşılabilen yapılar olmalarının yanı sıra aslında, her ne kadar küçük yapılar gibi görünseler de hem dil hem de muhteva bakımından taşıdıkları birikim ve zenginlikleriyle birer edebî eser hüviyetindedirler. Ayrıca, bu tabirler, bir milletin tecrübelerini âdeta bir öz hâlinde ihtiva eden kültür mirasları olduğu gibi aynı zamanda kelimelerin anlam inceliklerini de bünyelerinde barındıran dil zenginlikleridir. Taşıdıkları anlamlar ile kültür aktarımının mühim bir parçası olan bu tabirler, akılda kolay kalmaları sayesinde dil öğretiminde özellikle de kelimelerin anlamlarının kavratılmasında kullanılabilecektir.

Zamanla bazı yeni kelimeler türediği gibi bazı kelimeler de unutulabilir; ancak dilden dile dolaşan ve hemen hemen her edebî eserde karşımıza çıkan atasözleri ve deyimlerin muhafazası, bu unutulmayı en aza indirmemizi sağlayacaktır. Ayrıca, bazı kelimelerin anlamları unutulsa dahi atasözleri ve deyimlerin yukarıda zikredilen hususiyetlerinden dolayı eğer söz konusu kelime bir atasözü veya deyimde yaşıyorsa zamanla o kelimenin anlamı da hatırlanabilecek ve kelime geri kazanılabilecektir.

Atasözleri ve deyimler, genellikle mecazlı yapıları itibariyle kelimelerin anlam hudutlarını genişleten ve bu şekilde dili canlı tutan yapılardır. Atasözleri ve deyimler; taşıdıkları bu anlam zenginlikleri ile özellikle kelimelerin öğretilmesinde, gerçek ve mecaz anlamların kavratılmasında oldukça önemli bir kolaylık sağlayacaktadır.

Ayrıca; hem cemiyet hem de fert için söylenmiş bu sözlerin, ifade ettikleri anlamlar bakımından da önemi büyüktür; çünkü bu hikmetli sözler, bazen koca bir ömürde bile elde edilemeyecek bazen de bir ömrün bitmesine sebep olacak bir tecrübeyi birkaç kelimenin sırtında taşıyan birer yol göstericidir.

Dolayısıyla, atasözleri ve deyimlerin hem dilin öğretimi ve doğru kullanılması hem de ifade ettikleri hikmetler açısından ders kitaplarında yer alması mühimdir.

Yukarıda da zikredildiği üzere atasözleri ve deyimler, hem dil hem de muhteva bakımından taşıdıkları birikim ve zenginlikleriyle birer edebî eser hüviyetindedir ve her edebî eser gibi her bir atasözü ve deyim de yukarıda dile getirilen hususiyetleri ancak okunduğu veya söylendiği sürece yerine getirebilir. Bu sebeple, hem geçmişi doğru anlamak ve o birikimden faydalanmak hem de bu yapıları gelecek kuşaklara aktarabilmek ve özellikle de kelime öğretiminde kullanabilmek için atasözlerinin ve deyimlerin tespit edilmesine, unutulmamasına ve kullanımlarının daha da yaygınlaşmasına yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Atasözleri ve deyimler konusunda hem cemiyetimiz hem de her bir ferdimiz için bugün yapılması gereken en önemli çalışmalardan biri, bu alanda geçmişte yazılmış eserleri günümüze kazandırmak olacaktır. Aslında Osmanlı döneminde yazılmış eserlerden -Şinâsî'nin *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye'si*, Vâcid'in *Durûb-ı Emsâl*'i, Tekezâde'ye ait *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yâhûd Atalar Sözü* ve derleyeni belli olmayan *Kitâb-ı Atalar* başta olmak üzere- pek çoğu üzerine bugüne kadar bazı çalışmalar yapılmış ya da bu eserler değişik çalışmalarda kaynak olarak zikredilmiştir. Bizim araştırmamıza konu olan Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın *Atalar Sözü Mecmuası* adlı eseri ise birkaç kaynakçada kaydedilmiş olmakla birlikte ne yazık ki bu ilgiden mahrum kalmıştır.

Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın eseri, Türk Dil Kurumu Kütüphanesine *Atalar Sözü* adı ve Etüt/104-1 ile Etüt/104-2 numaraları ile kayıtlı iki cilt hâlinde bulunan bir yazmadır. Eser, toplam 1994 (birinci cilt: III+XXII+796+62, ikinci cilt: 1080+31) sayfadan müteşekkildir ve eserin her sayfasında ortalama otuz satır bulunmaktadır. Bu veriler, aslında eserin çok sayıda madde başı ihtiva ettiğinin de bir göstergesidir. Bu madde başlarının arasında günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmayan veya mevcut biçiminden kısmen farklı olarak kullanılan atasözleri ve deyimler de mevcuttur. Ayrıca, yalnızca bir atasözü ve deyim derlemesi olmayıp pek çok kelimenin farklı biçimlerinin kaydedildiği ve içerisinde bazı açıklamalar, hikâyeler, anekdotlar, mütalaalar vb. yapılar da ihtiva eden bu eser; *Kur'an-ı Kerim*'den sözlüklere, divanlardan tarih kitaplarına hatta gazete yazılarına kadar pek çok kaynaktan yapılan çok sayıda alıntıyla da dikkat çekmektedir. Eser içerisinde yalnızca Osmanlı Türkçesine ait maddeler ve alıntılar değil; ekserisi -müellifin ifadesiyle- "Osmanlı Türkçesine tahvil edilmiş" olmakla birlikte Çağatayca, Kıpçakça ve Tatarca gibi öbür Türk lehçelerine ait maddeler ve alıntılar da mevcuttur.

Atalar Sözü Mecmuası'nın yukarıda zikredilen hususiyetlerine dair örnekler:

Madde başları arasında yer alan farklı biçimlere örnekler:

Anca beraber, manca beraber… [137/20]

Başını terkiye koymak [192/05] 'Ölümü göze almak'

Ele iş inanmak [303/13] 'Başkalarına iş havale etmek'

Elini diline öptürmek [304/06]

Elinin sütünü emmek [303/26, 304/01, 314/22] 'Bir kimseden faydalanmak'

Ettiği, canına kâr kalmak [493/25]

Kaş yakayım derken göz çıkarmak [31/15, 104/04]

Özünki, özüne özek sokar. [444/32] 'Zararın en büyüğü en yakınından gelir.'

Uzaktaki kişneşir, yakındaki dişleşir. [442/01]

Kelimelerle ilgili, eserde yapılan izahlara örnek:

> *Ağaç - terek: Dağ ve ormandan kesilmemiş büyük ve küçük ağaçlara lisan-ı Türkân'da "terek"; kesilip şehir, köy ve kasabalara naklolunan tereklere "ağaç" denir.* [70/ek2/01]

Türkçenin öbür lehçelerinden aktarılmış olan maddelere örnekler:

> *Apaḳ çapaḳ oldılar, birbirisin buldılar.* [10/23] Çağatayca

> *Ala, ḳara ṣıġır ṭalġır -baḫīl, ṣaran- bolur; gök, ṣarı, ḳızıl ṣıġır ṣalġır -aḳar südli- bolur.* [118/ek/21] Kıpçakça

> *Atayda at da yoḳ it de yoḳ, ur Teŋri'm ḳoyanı (ṭavşanı).* [11/17] Nogayca

> *Arpa, körpe (kepek) aş imiş; altun, kümüş ṭaş imiş.* [49/14] Tatarca

Yukarıda zikredilen hususiyetlerinden de anlaşıldığı üzere, şümullü bir eser olan Çelebioğlu Abdülhalim Hakkı'nın *Atalar Sözü Mecmuası*'nın tamamının çalışılarak istifadeye sunulması ile atasözlerini ve deyimleri tespit etmek; bunların daha önce kayda geçmemiş olanlarını kazanmak, unutulmuş olanlarını yeniden iktisap etmek, unutulmak üzere olanlarını koruyabilmek; atasözlerini ve deyimleri kaynak eserlerde kullanıldıkları biçimleriyle tespit edebilmek; Osmanlı Türkçesine ait olanların yanı sıra Çağatayca, Kıpçakça ve Tatarca gibi Türkçenin öbür lehçelerinden aktarılmış olan kelimeleri, atasözlerini ve deyimleri de Türkiye Türkçesine kazandırabilmek hususlarına katkıda bulunulabilecektir.

KAYNAKLAR

KAYNAKLAR

ABDÜLHALİM HAKKI: *Atalar Sözü*: Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, I, Etüt/104-1; II, Etüt/104-2.

'ABDÜ 'L-ḤAḲḲ ḤĀMİD: "Sa'ādetlü 'Abdü 'l-Ḥaḳḳ Ḥāmid Begefendi ḥażretleriniŋ yedinci nüsḫamızdaki mektūblarında gönderildigi beyān buyurılan manẓūmedür, ki 'Fenā' nāmıyla yazmaḳda olduḳları eṯeriŋ bir pārçasıdur", *Ġayret*: 21 Şubaṭ 1301, Numero: 8, 29[a]-30[a]. s.

'ABDÜ 'L-ḤAḲḲ ḤĀMİD: "Hayd Parḳ'dan Geçerken", *Ġayret*: 21 Mart 1302, Numero: 12, 35[a]-36[a]. s.

'ABDÜ 'L-ḤAḲḲ ḤĀMİD: *Bunlar Odur*: İstanbul 1303, Diḳran Ḳarabetyan Maṭba'ası.

'ABDÜ 'L-ḤAḲḲ ḤĀMİD: *Külliyyāt-ı Āṯār - İlhām-ı Vaṭan*: İstanbul 1334, Maṭba'a-yı 'Āmire.

ABDÜLKADİROĞLU, Nuran: "Gökalp'te İslamiyet Telakkisi", *Türk Kültürü Araştırmaları* - Prof. Dr. İbrahim KAFESOĞLU'nun Hatırasına Armağan: Ankara 1985, Yıl: XXIII/1-2, 93-126. s. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

'ABDÜ 'L-ḲAYYŪM 'ABDÜ 'N-NĀṢIR OĠLI: *Lehce-yi Tatarī*: Ḳazan 1895, I; 1896, II; Ḳazan Ünivĕrstĕti'niŋ Ṭab'-ḫānesi.

'ABDÜ 'L-KERĪM EFENDİ: "'Ulūm-i 'aḳliyye cihetiyle iftiḫār-ı millet-i İslāmiyye olan şeyḫü 'r-re'īs vezīr-i a'ẓam Ebū 'Alī Ḥüseyn bin 'Abdi'llāh bin Ḥüseyn bin 'Alī bin Sīnā'nıŋ terceme-yi ḥāli", *Taṣvīr-i Efkār*: 12 Muḥarrem 1279 / 27 Ḥazīrān [1278], Numero: 4, [4[b]]. s.; "4 Numero tefriḳasınıŋ mā-ba'dıdur", *Taṣvīr-i Efkār*: 15 Muḥarrem 1279 / 30 Ḥazīrān [1278], Numero: 5, [4[a-b]]. s.; "5 Numero tefriḳasınıŋ mā-ba'dıdur", *Taṣvīr-i Efkār*: 19 Muḥarrem 1279 / 4 Temmūz [1278], Numero: 6, [3[b]-4[b]]. s.; "6 Numero tefriḳasınıŋ baḳiyyesidür - Ebū 'Alī'niŋ te'līfātı defteri", *Taṣvīr-i Efkār*: 23 Muḥarrem 1279 / 8 Temmūz [1278], Numero: 7, [3[b]-4[b]]. s.

ACAR, H. İbrahim: "İddet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 21, 466[c]-471[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

al-ACLŪNĪ, İsmā'īl bin Muḥammad: *Kaşfu 'l-ḫafā' va muzīlu 'l-ilbāsi 'ammā 'ştahara min al-ahādiṯi 'alā alsinati 'n-nāsi*: Beyrut 1351, I-II.

'ADLİYYE NEẒĀRETİ: *Cerīde-yi Meḥākim-i 'Adliyye*: İstanbul 29 Cemāḏiye 'l-āḫir 1319 / 29 Eylül 1317 / 12 Teşrīn-i Evvel-i Efrencī 1901, Numero: 1, Maṭba'a-yı 'Oṯmāniyye.

AFYONCU, Erhan: "Mîrâhur - Osmanlı Devletinde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2005, Cilt: 30, 141[c]-143[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AFYONCU, Erhan: "Sokullu Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2009, Cilt: 37, 354[b]-357[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AFYONCU, Erhan: "Zeâmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2013, Cilt: 44, 162[b]-164[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ĀHĪ: *Dīvān*: Hazırlayan: Necati SUNGUR: *Âhî Divânı* (İnceleme-Metin): Ankara 1994, Kültür Bakanlığı Yayınları / 1617. Yayımlar Dairesi Başkanlığı *Türk Klasikleri Dizisi / 32*.

ĀHĪ: *Hüsn ü Dil*: İstanbul 1287, Maṭba'a-yı 'Āmire.

ĀHĪ: *Ḫusrev ü Şīrīn*: M. Fatih KÖKSAL: "Âhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* Mesnevisi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*: Sivas 1998, 6. Sayı, 209-253. s.

AḤMED CEVDET PAŞA: *Ḳıṣaṣ-ı Enbiyā ve Tārīḫ-i Ḫulefā*: İstanbul 1307, Cüz'-i evvel, Maṭba'a-yı 'Oṯmāniyye.

AḤMED CEVDET PAŞA: *Tārīḫ-i Cevdet*: İstanbul 1303, I-VI, Maṭba'a-yı 'Oṯmāniyye.

AḤMED MİDḤAT: "Aḳdeŋiz'de Bir Geşt ü Güḏār", *Ḳırḳ-anbar*: 1290, 5. cüz', 145-146. s.

AḤMED MİDḤAT: "Ḫayre 'd-dīn Beg'iŋ Ḥużūr-ı Hümāyūna Me'sūlü", *Ḳırḳ-anbar*: 1290, 5. cüz', 141-142. s.

AḤMED MİDḤAT: "Ḥürriyyetiŋ Māhiyyeti Ḥaḳḳında Ḥükemānıŋ Ḫulāṣa-yı Efkārı (māba'd)", *Bedr*: 27 Eylül 1288 Çehār-şenbih, 10 numero, 4[a]-6[c]. s.

AḤMED MİDḤAT: "Ḥürriyyetiŋ Māhiyyeti Ḥaḳḳında Ḥükemānıŋ Ḫulāṣa-yı Efkārı (māba'd)", *Ṭaġarcıḳ*: İstanbul [1]288, Cüz' numerosu: 6, 162[a]-168[b]. s.

AḤMED VEFĪḲ PAŞA: *Lehce-yi 'Oṯmānī*: Der-i Sa'ādet 1306, Maḥmūd Beg Maṭba'ası.

AḤMED VEFĪḲ PAŞA: *Türkī Ḍurūb-ı Emṯāl*: İstanbul 1288, Maṭba'a-yı 'Āmire.

AḤMED PAŞA: *Dīvān*: Hazırlayan: Ali Nihad TARLAN: *Ahmed Paşa Divanı*: İstanbul 1966, Millî Eğitim Basımevi.

AHMET HALİL: "Kitabiyat - *Millî Kanunu Kadimi Felsefî Cönkü*", *Halk Bilgisi Haberleri*: 1 Şubat 1930, Yıl: 1, Sayı: 4, 12[a]-15[b]. s.

AHMETBEYOĞLU, Ali: "Tarhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2011, Cilt: 40, 19[c]-20[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKA, İsmail: "Timur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2012, Cilt: 41, 173[b]-177[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKA, İsmail: "Timurlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2012, Cilt: 41, 177[a]-180[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKBIYIK, Hayrunnisa: "Mangıtlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 27, 570[b]-571[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKÇAY, Mustafa: "Siyâlkûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2009, Cilt: 37, 292[c]-293[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKGÜNDÜZ, Ahmet: "Fürû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 13, 249[b]-250[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKGÜNDÜZ, Ahmet: "Gedik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 13, 541[a]-543[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKGÜR, A. Necati: "Takvim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2010, Cilt: 39, 487[a]-490[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKKAYA, Hüseyin: "Süleyman - Edebiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2010, Cilt: 38, 60[c]-62[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKKUŞ, Metin: *Nef'î Sanatı ve Türkçe Dîvânı (İnceleme - Karşılaştırmalı Metin)* - Doktora Tezi: Erzurum 1991, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 1 Atasözleri Sözlüğü*: Ankara 1971, Türk Dil Kurumu Yayınları: 325.

AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 2 Deyimler Sözlüğü*: Ankara 1971, Türk Dil Kurumu Yayınları: 325/2.

AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü - 3 Dizin ve Kaynakça*: Ankara 1971, Türk Dil Kurumu Yayınları: 325/3.

AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler*: Ankara 1965, Türk Dil Kurumu Yayınları: 238.

AKTAN, Hamza: "Kefâet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 25, 166[a]-168[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKTEPE, M. Münir: "İpşir Mustafa Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 22, 375[a]-376[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKÜN, Ömer Faruk: "Ahmed Vefik Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 143[c]-157[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKÜN, Ömer Faruk: "Çaylak Tevfik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 8, 240[a]-244[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AKÜN, Ömer Faruk: "Nâmık Kemal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 32, 361[c]-378[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

['Alāe 'd-dīn Tevfīḳ:] "Eski Bir Mecmū'ada Bulunan Teḏkire", *Dolāb*: 1290, 2. nüsḫa, 13[a]-14[a]. s.

ALANGU, Tahir: *Türkiye Folkloru Elkitabı*: İstanbul 1983, Adam Yayıncılık.

ALBAYRAK, Nurettin: "İncili Çavuş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 22, 277[a]-278[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ALBAYRAK, Nurettin: *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*: İstanbul 2009, Kapı Yayınları: 184.

ALGÜL, Hüseyin: "Ensar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 11, 251[a]-252[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ALGÜL, Hüseyin: "Haram Aylar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 16, 105[a]-106[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

'ALĪ SEYDĪ: *Resmli Ḳāmūs-i 'Oṯmānī*: Dārü 'l-Ḫilāfetü 'l-'Aliyye 1324, I; 1325, II; 1327, III; Maṭba'a ve Kütüb-ḫāne-yi Cehān.

ALLĀH: *Ḳur'ān*.

ALPARGU, Mehmet: "Nogaylar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 33, 202[c]-204[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ALPARGU, Mehmet: "Özbekler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 34, 119[c]-121[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ALPER, Ömer Mahir: "İbn Sînâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1999, Cilt: 20, 319[b]-322[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AND, Metin: "Karagöz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 24, 401[a]-403[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ANṬAKYALI MÜNĪF: *Dīvān*: Hazırlayan: Sabahattin KÜÇÜK: *Antakyalı Münîf Dîvânı* - Tenkitli Basım: Ankara 1999, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2319. Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi/249.

ARPAEMĪNİ-ZĀDE MUṢṬAFĀ SĀMĪ: *Dīvān*: Hazırlayan: Fatma Sabiha KUTLAR: Ankara 2004. [Yayınevi bilgisi yok.]

el-ASKERÎ, Ebû Hilâl: *el-Furûq fî 'l-Luğa*: Çeviren: Veysel AKDOĞAN: *Arab Dili'nde ve Kur'ân'da FARKLAR SÖZLÜĞÜ*: İstanbul 2009, İşaret Yayınları: 124.

'ARŞĪ: *Dīvān-ı 'Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid 'Abdu'llāh Vaḥīd: 1268, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz. 0379.

'ARŞĪ: *Dīvān-ı Belāġat Unvān-ı 'Arşī*: İstinsah eden: es-Seyyid Meḥmed Nūrī: 1254, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K. 0827.

ATALAR, Münir: "Emîr-i Hac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 11, 131[b]-133[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ATAY, Hüseyin - İbrahim ATAY - Mustafa ATAY: *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat*: Ankara 1964, I, 1. cüz; 1965, 2. cüz; 1966, 3. cüz; 1968, II, 1. cüz; 1969, 2. cüz.; 1970, 3. cüz; 1970, 4. cüz; 1981, III.

AVCI, Casim: "Hilâfet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1998, Cilt: 17, 539[a]-546[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AVCI, Casim: "Kureyş (Benî Kureyş)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 26, 442[a]-444[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AVCI, Casim: "Me'rib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2004, Cilt: 29, 187[a]-188[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AVCI, Casim: "Nâib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 32, 311[b]-312[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AVCI, Casim: "Rum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2008, Cilt: 35, 222[a]-225[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AYDEMİR, Semra: *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkîdli Metni)* - Yüksek Lisans Tezi: Konya 1990, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AYDIN, Mehmet Âkif: "Anayasa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 3, 153[a]-164[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AYDIN, Mehmet S.: "İnsân-ı Kâmil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 22, 330[a]-331[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AYDINER, Mesut: "Râgıb Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 34, 403[b]-406[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AYDÜZ, Salim: "Tophâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2012, Cilt: 41, 253[c]-256[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

AYPAY, A. İrfan: *Nahifî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni)* - Doktora Tezi: Konya 1992, I-II, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AYVERDİ, İlhan: *Kubbealtı Lugatı - Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*: İstanbul 2011, Milliyet - Kubbealtı Neşriyatı.

BAHŞĀYİŞ BİN ÇALIÇA: *Bahşayiş Lügati*: Hazırlayan: Fikret TURAN: Ankara 2017, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1207.

BĀḲĪ: *Dīvān*: Hazırlayan: Sabahattin KÜÇÜK: *Bâḳî Dîvânı* - Tenkitli Basım: Ankara 2015, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 601.

BALTACI, Cahit: "Arpalık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 3, 392[b]-393[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BARDAKOĞLU, Ali: "İslâm - Hukuk, İktisat ve Siyaset", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 23, 15[c]-23[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BARTHA, Júlia: "Keleti utalások szóláshagyományainkban", *Jászkunság*: 2001 Július-December, VII/3-4, 105-109. s.

BARTHA, Júlia: *A Kunság népi kultúrájának keleti elemei*: Debrecen 2002, Studia Folkloristika et Ethnographica 44.

BARTHOLD, W.: "Mangıt", *İslâm Ansiklopedisi* - İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati: Eskişehir 1997, 7. Cilt, 284[b]-285[a]. s. Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.

BASKAKOV, N. A.: *Nogaysko-Russkiy Slovar' / Nogayša-Orısša Sözlik*: Moskva 1963, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo İnostrannıḫ i Natsional'nıḫ Slovarey.

BASKAKOV, N. A.: *Russko-Nogayskiy Slovar' / Rusša-Nogayša Slovar'*: Moskva 1956, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo İnostrannıḫ i Natsional'nıḫ Slovarey.

BAYHAN, Şakir: *Boşnakça-Türkçe Sözlük*: Ankara 2018, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1159.

BAYTOP, Turhan - Nebi BOZKURT: "Misk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2005, Cilt: 30, 181[a]-182[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BELDICEANU-STEINHERR, Irène: "Atçeken", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 48[b]-49[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BEYDİLLİ, Kemal: "Viyana", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2013, Cilt: 43, 113[c]-119[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BİHİŞTĪ: *Dīvān*: Hazırlayan: Yaşar AYDEMİR: *Behiştî Dîvânı* - Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni: Ankara 2000, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3298. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 1197. Divanlar Dizisi: 8.

BİLGE, Mustafa L.: "Aden", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1988, Cilt: 1, 367[b]-369[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BİLGE, Mustafa L.: "Akkirman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 269[b]-270[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BİLGİN, Orhan: "Cüveynî, Atâ Melik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 8, 140[a]-141[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BİNGÖL, Abdülkuddüs: "Ebherî, Esîrüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 10, 75[c]-76[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BİNGÖL, Abdülkuddüs: "Îsâgūcî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 22, 488[a]-489[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BİRIŞIK, Abdülhamit: "Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 26, 383[a]-388[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BİRIŞIK, Abdülhamit: "Muhtasar - Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 31, 59[a]-60[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BOLAY, Süleyman Hayri: "Âdem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1988, Cilt: 1, 358[a]-363[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BOLAY, Süleyman Hayri: "Akıl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 238[c]-242[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BOSTAN, İdris: "Azeb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 312[b]-313[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BOSTAN, M. Hanefi: "Üsküdar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 42, 364[c]-368[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BOYNUKALIN, Mehmet: "Teyemmüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2012, Cilt: 41, 50[c]-52[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BOZKURT, Nebi: "Peri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 34, 232[a]-233[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BOZKURT, Nebi - Selda ERTUĞRUL: "İbrik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 21, 372[c]-376[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BOZKURT, Nebi - Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI: "Mekke", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 28, 555[b]-563[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

BRUSALI MEḤMED ṬĀHİR: *'Oṯmānlı Mü'ellifleri*: İstanbul 1333, I-II/I-II; 1342, III; Maṭba'a-yı 'Āmire.

al-BUḪĀRĪ, Abū 'Abdu'llāh Muḥammad bin İsmā'īl: *al-Cāmi'u 'ṣ-Ṣaḥīḥ*: Mütercimi: Mehmed SOFUOĞLU: *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*: İstanbul 1987, I-XVI, Ötüken Neşriyat.

CAFEROĞLU, Ahmet: *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*: Ankara 2015, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 260.

CANTAY, Tanju: "Atmeydanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 82[b]-83[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

CLAUSON, Sir Gerard: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*: London 1972, Oxford University Press.

COŞKUN, Vildan S.: "Zâtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2013, Cilt: 44, 150[a]-151[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

al-CURCĀNĪ, as-Sayyid aş-Şarīf: *at-Ta'rīfāt*: Neşreden: Şeyḫ-zāde es-Seyyid Meḥmed Es'ad: İstanbul 1253.

CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif: *Kitabu't-Ta'rîfât*: Tercüme eden: Ali ERKAN: *Arapça-Türkçe TERİMLER SÖZLÜĞÜ*: İstanbul 1997, Bahar Yayınları Sözlük Serisi: 17.

ÇAĞRICI, Mustafa - Hayati HÖKELEKLİ: "İrade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 22, 380[c]-384[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÇAĞRICI, Mustafa: "Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy ani'l-Münker", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 11, 138[a]-141[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÇAĞRICI, Mustafa: "Fîl Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 13, 69[a]-70[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÇAĞRICI, Mustafa: "Yeis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2013, Cilt: 43, 397[a]-398[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÇANDARLIOĞLU, Gülçin: "Uygurlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2012, Cilt: 42, 242[a]-244[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÇANTAY, Hasan Basri: *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*: İstanbul 1952, I; 1953 II-III. İsmail AKGÜN Matbaası.

ÇELEBİ, İlyas: "Gayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 13, 404[c]-409[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÇELEBİ, İlyas: "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1998, Cilt: 17, 406[a]-409[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÇELEBİOĞLU, Âmil: "Âb-ı Hayât - Edebiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1988, Cilt: 1, 3[a]-4[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÇELEBİOĞLU, Âmil: "Ay - Kültür ve Edebiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 186[c]-191[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÇELİK, Şenol: "İçel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 21, 450[c]-455[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÇERİ, Bahriye: "Ahmet Vefik Paşa ve Atasözlerimiz", *Millî Folklor*: Bahar 1997, Sayı: 33, 22-26. s.

DANKOFF, Robert: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*: Katkılarla İngilizceden Çeviren: Semih TEZCAN: İstanbul 2004, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 37.

DÁVID, Géza: "Budin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1992, Cilt: 6, 344[c]-348[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

DEDE 'ÖMER RŪŞENĪ: *'Āṯār-ı 'Işḳ*: Derleyen: Şeyḫ Şu'ayb Şerefe 'd-dīn-i Edirnevī: Der-i Sa'ādet 1316, 52 numerolı Şirket-i Ṣaḥāfiyye-yi 'Oṯmāniyye Maṭbā'ası.

DEMİR, Osman: "Vicdan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2013, Cilt: 43, 100[c]-102[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

DEMİRCİ, Mehmet: "Hakîkat-i Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 15, 179[b]-180[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

DEMİRCİ, Mehmet: "Hazret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1998, Cilt: 17, 146[c]-147[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

DEMİRCİ, Muhsin: "İstiâze", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 23, 318[b]-319[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

DEMİREL, Özcan - Kasım KIROĞLU: *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*: Ankara 2005, Pegema Yayınları.

DERMAN, M. Uğur: "Hokka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1998, Cilt: 18, 216[c]-218[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

DEVELLİOĞLU, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*: Yayına Hazırlayan: Aydın Sami GÜNEYÇAL: Yeniden Düzenlenmiş ve Genişletilmiş 11. Baskı, Ankara 1993, Aydın Kitabevi Yayınları Sözlük Dizisi: 1.

DİKMEN, Hamit: *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni* - Doktora Tezi: Ankara 1991, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Drevnetyurkskiy Slovar': Akademiya Nauk SSSR Institut Yazıkoznaniya - Redaktorı: V. M. NADYELYAYEV, D. M. NASİLOV, E. R. TENİŞEV, A. M. ŞČERBAK: Leningrad 1969, İzdatyel'stvo «Nauka».

DOERFER, Gerard: *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* - Unter besonderer berücksichtigung älterer Neupersischer geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit: Weisbaden 1963, I; 1965, II; 1967, III; 1975, IV; Franz Steiner Verlag.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi: "Mubah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2005, Cilt: 30, 341[a]-345[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

DURMUŞ, İsmail: "Adalı, Şeyh Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1988, Cilt: 1, 347[b-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

DURMUŞ, İsmail: "el-Avâmilü'l-Mie", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 106[c]-107[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

DURMUŞ, İsmail: "İsferâyînî, İsâmüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 22, 516[b]-517[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

DURMUŞ, İsmail: "Leylâ ve Mecnûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 27, 159[a]-160[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

"Ḍurūb-ı Emṯāl", *Ṣadāḳat*: 11 Nīsān 1291 / 15 Rebī'ü 'l-evvel 1292, Numero: 1, [1[a]-2[b]]. s.

"Ḍurūb-ı Emṯāl", *Ṣadāḳat*: 27 Nīsān 1291 / 2 Rebī'ü 'l-āḫir 1292, Numero: 3, [3[a-b]]. s.

EBULGAZİ BAHADIR HAN: *Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*: Hazırlayan: Zuhal KARGI ÖLMEZ: Ankara 1996, Simurg Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 3.

EBÜ 'L-ĠĀZĪ BAHĀDUR ḪĀN: *Türk'üŋ Şeceresi (Şecere-yi Türk)*: Türkiye Türkçesine aktaran: Doḳtor Rıżā Nūr: İstanbul 1343/1925, Maṭba'a-yı 'Āmire.

EBÜ 'Ż-ŻİYĀ TEVFĪḲ: "Acımaz kesdigi parmaḳ şer'in", *Muḥarrir*: İstanbul 1293, 1. Cild, 5. Cüz, 150[a]-151[b]. s. Taṣvīr-i Efkār Maṭba'ası.

EBÜ 'Ż-ŻİYĀ TEVFĪḲ: "Bir Muḥāvere-yi Ḥikemiyye", *Muḥarrir*: İstanbul 1293, 1. Cild, 5. Cüz, 149[b]-150[a]. s. Taṣvīr-i Efkār Maṭba'ası.

EBÜ ʾŻ-ŻİYĀ TEVFĪḲ: "Edebiyyātımıza Müteʻalliḳ Bir İki Söz", *Mecmūʻa-yı Ebü ʾż-Żiyā*: Ḳosṭanṭiniyye 1297, 1. Cild, 1. Cüz, 13-16. s.; 2. Cüz, 33-44. s. Mihrān Maṭbaʻası.

EBÜZZİYA, Ziyad: "Ebüzziyâ Mehmed Tevfik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 10, 374[b]-378[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EHMETYANOV, Rifkat - Rafael MÖHEMMETDİNOV - Fenüze NURİEVA - Fuat GANİEV: *Türkçe-Tatarca Sözlük*: Aktaran: Mustafa ÖNER: Ankara 2014, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1119.

ELMALI, Hüseyin: "el-Muarreb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2005, Cilt: 30, 327[a-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ELMALI, Hüseyin: "İzhârü'l-Esrâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 23, 506[c]-507[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EMECEN, Feridun: "Ağnam Resmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1988, Cilt: 1, 478[a], 479[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EMECEN, Feridun: "Korkut, Şehzade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 26, 205[a]-207[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EMECEN, Feridun: "Mustafa I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 31, 272[b]-275[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EMECEN, Feridun: "Selim I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2009, Cilt: 36, 407[a]-414[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EMECEN, Feridun: "Süleyman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2010, Cilt: 38, 62[b]-74[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EMĪN ḤİLMĪ: *Muḥākeme-yi Yeʾs ü Emel*: İstanbul 1284, Taṣvīr-i Efkār Maṭbaʻası.

EMRĪ: *Dīvān*: Hazırlayan: M. A. Yekta SARAÇ: *Emrî Divanı*: İstanbul 2002, Eren Yayıncılık Klasik Türk Edebiyatı Dizisi No.: 1.

EMRU'LLĀH: *Muḥīṭü 'l-Maʻārif*: Der-i Saʻādet 1318, İḳdām Maṭbaʻası.

ENGİNÜN, İnci: "Abdülhak Hâmid Tarhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1988, Cilt: 1, 207[a]-210[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ERDAL, Marcel: *Old Turkic Word Formation - A Functional Approach to the Lexicon*: Wiesbaden 1991, I-II, Turkologica Band 7. Otto Harrassowitz.

ERDEM, Sargon: "Anka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 3, 198[c]-200[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ERDOĞAN, Mustafa: *Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin)* - Doktora Tezi: Ankara 2008, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EREN, Hasan: *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*: Ankara 1999.

ERGUN, Sadeddin Nüzhet: *Âşık Ömer* - Hayatı ve Şiirleri: [İstanbul 1936,] Semih Lütfi Matbaası ve Kitap evi.

ERKAL, Mehmet: "Arşın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 3, 411[a]-413[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ERKAL, Mehmet: "Öşür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 34, 97[a]-100[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ERŞAHİN, İbrahim: *Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü*: İstanbul 2011, Ötüken Neşriyat.

ES'AD MUḪLİŞ PAŞA: *Dīvānçe-yi Es'ad Paşa*: İstanbul 1268, Takvīm-ḫāne-yi 'Āmire.

EŞREF EDİB: *Mehmet Akif*: İstanbul 1357-1938, Âsârı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı.

EVLİYÂ ÇELEBİ b. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ: *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* - II. Kitap: Hazırlayanlar: Zekeriya KURŞUN - Seyit Ali KAHRAMAN - Yücel DAĞLI: İstanbul 1998, Yapı Kredi Yayınları.

EVLİYĀ ÇELEBĪ MEHEMMED ẒILLĪ İBN DERVĒŞ: *Evliyā Çelebī Siyāhat-nāmesi*: Ṭābi'i: Aḥmed Cevdet: Der-i Sa'ādet 1314, I-IV; 1315, V; 1318, VI; İḳdām Maṭba'ası.

EYİCE, Semavi: "Alay Köşkü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 349[a]-350[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EYİCE, Semavi: "Aynalı Köşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 263[b]-264[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EYİCE, Semavi: "Aynalıkavak Sarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 264[a]-266[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EYİCE, Semavi: "Aynaroz" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 267[a]-269[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EYİCE, Semavi: "Bâb-ı Hümâyun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 359[c]-361[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EYİCE, Semavi: "Galata - Galata'da Türk Eserleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 13, 307[b]-313[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

EYİCE, Semavi: "Haliç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 15, 264[a]-280[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

FAYDA, Mustafa: "Emîrü'l-Mü'minîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 11, 156[b]-157[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

FAYDA, Mustafa: "Fil Vak'ası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 13, 70[a]-71[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

FAYDA, Mustafa: "Muhammed - Hayatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 30, 408[a]-423[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

FEHĪM-İ ḲADĪM: *Dīvān*: Hazırlayan: Tahir ÜZGÖR: *Fehîm-i Kadîm* - Hayatı, Sanatı, *Dîvân*'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi: Ankara 1991, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını - Sayı: 44.

FIĞLALI, Ethem Ruhi: "Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1998, Cilt: 18, 518[b]-521[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

FIṬNAT ḪANIM: *Dīvān-ı Fıṭnat*: İstanbul 1286, Taṣvīr-i Efkār Maṭba'ası.

al-FĪRŪZĀBĀDĪ, Macdu 'd-dīn Abū Ṭāhir Muḥammad bin Ya'ḳūb: *al-Uḳyānūsu 'l-Basīṭ fī Tarcamati 'l-Ḳāmūsi 'l-Muḥīṭ*: Çeviren: CENĀNĪOĠLI Aḥmed 'Āṣım: İstanbul 1268, I '-r; 1269, II r-ḳ; 1272, III ḳ-v.

FUŻŪLĪ: *Beng ü Bāde*: Hazırlayan: Kemal Edip KÜRKÇÜOĞLU: İstanbul 1956, Maarif Vakfı.

FUŻŪLĪ: *Dāstān-ı Leylī vü Mecnūn*: Hazırlayan: Necmettin Halil ONAN: *Leylâ ile Mecnun*: İstanbul 1956, Maarif Vakfı Türk Kültür Eserleri: 1.

FUŻŪLĪ: *Dīvān*: Hazırlayan: Abdülbâki GÖLPINARLI: *Fuzûlî Dîvânı*: İstanbul 2016, İnkılâp Kitabevi.

FUŻŪLĪ: *Dīvān*: Hazırlayanlar: Kenan AKYÜZ - Süheyl BEKEN - Sedit YÜKSEL - Müjgân CUNBUR: *Türkçe Divan*: Ankara 1958, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Seri: I, No.: 8.

FUŻŪLĪ: *Ḥadīḳatu 's-Su'adā*: Hazırlayan: Şeyma GÜNGÖR: *Hadikatü's-Sü'eda*: Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 673. Kaynak Eserler Dizisi: 1.

GALLAND, Antoine: *İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673) - II. Cilt (1673)*: Yayınlayan: Charles SCHEFER: Çeviren: Nahid Sırrı ÖRİK: Ankara 1998, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları II. Dizi - Sa. 16^{a2}.

GANİYEV, Fuat - Rifkat AHMETYANOV - Halil AÇIKGÖZ: *Tatarca-Türkçe Sözlük*: Kazan-Moskova 1997, İnsan Yayınevi.

GEMALMAZ, Efrasiyap: *Erzurum İli Ağızları* (İnceleme - Metinler - Sözlük ve Dizinler): Ankara 1995, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 588.

GÖÇGÜN, Önder: *Namık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*: Ankara 1999, Atatürk Kültür Mezkezi Başkanlığı Yayınları: 197. Fikir ve Sanat Adamları Dizisi: 17.

GÖÇGÜN, Önder: *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler*: Ankara 2001, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2750. Yayımlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi: 337.

GÖĞÜŞ, Beşir: *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*: Ankara 1978, Gül Yayınevi.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib: "Boğaziçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1992, Cilt: 6, 251^{b}-262^{a}. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

GÖKSOY, İsmail Hakkı: "Malezya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 27, 486^{c}-493^{c}. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

GÖKYAY, Orhan Şaik: "Cönk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 8, 73^{b}-75^{b}. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

GÜMÜŞ, Sadrettin: "Cürcânî, Seyyid Şerîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 8, 134^{b}-136^{c}. Türkiye Diyanet Vakfı.

GÜNAL, Zerrin: "Ece Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 10, 379^{c}-380^{c}. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

GÜNDÜZ, Filiz: "Okmeydanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 33, 339^{b}-340^{c}. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

GÜNDÜZ, Tufan: "Safevîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2008, Cilt: 35, 451[c]-457[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

GÜNDÜZ, Tufan: "Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2010, Cilt: 38, 248[c]-250[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

GÜRKAN, Salime Leyla: "Yahudi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2013, Cilt: 43, 182[a]-184[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

GÜRSOY-NASKALİ, Emine - Muvaffak DURANLI: *N. A. BASKAKOV ile T. M. TAŞÇAKOVA'nın Oyrotsko-Russkiy Slovar'ından Genişletilmiş Altayca-Türkçe Sözlük*: Ankara 1999, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 715.

ḤABĪB: *Ḫaṭṭu Ḫaṭṭāṭān*: Ḳosṭanṭiniyye 1305, Maṭba'a-yı Ebü 'ż-Żiyā.

el-ḤĀCC NŪRĪ EFENDİ: *Keşkūl*: İstanbul 1292, Şeyḫ Yaḥyā Efendi Maṭba'ası.

ḪĀḲĀNĪ: *Ḥileye-yi Ḫāḳānī*: İstanbul 1264, Ṭab'-ḫāne-yi 'Āmire.

HALAÇOĞLU, Yusuf: "Damga", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 8, 454[a]-455[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

HALAÇOĞLU, Yusuf: "Ulak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2012, Cilt: 42, 77[b]-79[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ḤALĪM GİRĀY: *Dīvān-ı Ḥalīm Girāy Sulṭān*: Tertip eden: Şehbāz Girāy Ḥalīm Girāy-zāde: Neşreden: Seyyid Muṣṭafā Sāmī: İstanbul 1257, Takvīm-ḫāne-yi 'Āmire.

ḤALĪM GİRĀY: *Gülbün-i Ḫānān*: İstanbul 1287; Maṭba'a-yı 'Āmire.

ḤĀMĪ-Yİ ĀMİDĪ: *Dīvān-ı Ḥāmī-yi Āmidī*: İstanbul 1272, Cerīde-yi Ḥavādiṯ Maṭba'ası.

HARMAN, Ömer Faruk: "Asâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 3, 449[b]-450[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

HARMAN, Ömer Faruk: "Âsaf b. Berahyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 3, 455[b-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

HARMAN, Ömer Faruk: "Firavun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 13, 118[b]-121[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

HARMAN, Ömer Faruk: "İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 21, 266[c]-272[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

HARMAN, Ömer Faruk: "İlyâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 22, 160[c]-162[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

HARMAN, Ömer Faruk: "İsmâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 23, 76[b]-80[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

HARMAN, Ömer Faruk: "Kārûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 24, 519[b]-520[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

HARMAN, Ömer Faruk: "Lokman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 27, 205[a]-206[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

HARMAN, Ömer Faruk: "Mûsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 31, 207[b]-213[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

HARMAN, Ömer Faruk: "Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2010, Cilt: 38, 56[b]-60[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

HARMAN, Ömer Faruk: "Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2013, Cilt: 44, 1[a]-5[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ḤIFẒĪ: *Manẓūme-yi Ḍurūb-ı Emṯāl*: İstanbul 1262, Ṭab'-ḫāne-yi 'Āmire.

ḤUSAYN VĀ'İẒ-i KĀŞİFĪ, Mavlānā Kamālü 'd-dīn Ḥusayn bin 'Alī-yi Bayhaḳī-yi Sabzavārī: *al-Mavāhibu 'l-'Aliyya*: Çeviren: İsmā'īl Ferruḫu 'l-Ḳırımī: *Tefsīr-i Mevākib*: İstanbul 1323, Baḥriyye Maṭba'ası.

HÜDÂYÎ (SALÂ MUSLISI): *Dîvân*: Hazırlayan: Mustafa S. KAÇALİN: Ankara 2016, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1196.

ḤÜSEYNĪ: *Dīvān*: Hazırlayan: Talip YILDIRIM: *Hüseyin Baykara Dîvânı* (İnceleme - Metin-Dizin-Tıpkıbasım): Ankara 2010, Hat Yayınevi Yayın No. 2.

HÜSEYİN KÂZIM KADRİ: *Türk Lûgati - Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lûgatleri*: İstanbul 1928, I-II, Devlet Matbaası; 1943, III-IV, T.D.K.

ḪᵛĀCE MEḤMED SA'DE 'D-DĪN EFENDİ, ibnü 'l-Ḥāfıẓ Ḥasan Cān ibnü 'l-Ḥāfıẓ Muḥammed ibnü 'l-Ḥāfıẓ Cemāle 'd-dīn el-İṣfehānī: *Tācü 't-Tevārīḫ*: İstanbul 1279, cild-i evvel; 1280, cild-i ṯānī, Ṭab'-ḫāne-yi 'Āmire.

ḪᵛĀCE SA'DE 'D-DĪN EFENDİ: *Tācü 't-Tevārīḫ*: İstanbul 1279, I; 1280, II; Ṭab'-ḫāne-yi 'Āmire.

IŞIK, Emin: "Fâtiha Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 12, 252[c]-254[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

İBN ḪALDŪN: *Muḳaddime* - Faṣl-ı Sādis: Tercüme eden: Aḥmed Cevdet: *Muḳaddime-yi İbn Ḫaldūn'uŋ Faṣl-ı Sādis'iniŋ Tercemesidür*: İstanbul 1277, Takvīm-ḫāne-yi 'Āmire.

İBN MUHANNĀ, Abu 'l-Faẓl Camālu 'd-dīn Aḥmad bin Muḥammad bin Ḥasan al-Hillī: *kitābu ḥilyatu 'l-insān va ḥalbatu 'l-lisān*: Çeviren: Aptullah Battal [TAYMAS]: *İbnü-Mühennâ Lûgati (İstanbul nüshasının türkçe bölüğünün endeksidir.)*: Ankara 1934, T.D.T.C.

İBNÜ 'R-REŞĀD 'ALĪ FERRUḪ: "Evzān-ı Milliyyeniŋ Terkiyle Evzān-ı 'Arūżiyyeniŋ Ḳabūli", *Mir'āt-i 'Ālem*: Cild: I, Numero: 15-16, 118[c]-122[a]. s.

İBRĀHĪM PEÇEVĪ: *Tārīḫ-i Peçevī*: İstanbul 1281, I; 1283, II; Maṭba'a-yı 'Āmire.

İLGÜREL, Mücteba: "Celâlî İsyanları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 7, 252[c]-257[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

İNALCIK, Halil: "Gazi Giray II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 13, 451[a]-452[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

İNALCIK, Halil: "Mehmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 28, 395[c]-407[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

İNALCIK, Halil: "Murad II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 31, 164[c]-172[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

İPŞİRLİ, Mehmet: "Kazasker", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 25, 140[a]-143[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

İPŞİRLİ, Mehmet: "Mahzar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 27, 398[c]-401[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

İPŞİRLİ, Mehmet: "Nâib - Osmanlılar'da", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 32, 312[b]-313[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

İSEN, Mustafa: "Âhî, Benli Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1988, Cilt: 1, 527[a-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

İZ, Mahir: *Yılların İzi*: İstanbul 2013, Kitabevi.

İZBUDAK, Velet: *Atalar Sözü*: İstanbul 1936, Devlet Basımevi.

KAÇALİN, Mustafa S.: "Ekmek", *Yemek ve Kültür*: İstanbul 2006 (Ocak), 4. Sayı, 61-70. s.

KAÇALİN, Mustafa S.: "Dîvânü Lugâti 't-Türk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 9, 446[c]-449[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAÇALİN, Mustafa S.: "Mütercim Âsım Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 32, 200[a]-202[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAÇALİN, Mustafa S.: "Orhon Yazıtları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 33, 390[c]-393[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAÇALİN, Mustafa S.: *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*: İstanbul 2006, Kitabevi: 288.

KAFESOĞLU, İbrahim: "Mahmud Gaznevî", *İslâm Ansiklopedisi* - İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati: Eskişehir 1997, 7. Cilt, 173[b]-183[b]. s. Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.

KAHRAMAN, Âlim: "Şinâsi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2010, Cilt: 39, 166[b]-169[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAHRAMAN, Âlim: "Tâhirülmevlevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2010, Cilt: 39, 407[b]-409[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAHYA, Esin: "Hipokrat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1998, Cilt: 18, 119[c]-121[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KALLEK, Cengiz: "Kür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 26, 559[c]-561[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KANDEMİR, M. Yaşar: "Ahfeş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1988, Cilt: 1, 524[c]-525[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KANDEMİR, M. Yaşar: "Ebû Türâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 10, 243[b-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAPAR, Mehmet Ali: "Kus b. Sâide", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 26, 460[a-b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KARA, Mustafa: "Tekke", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2011, Cilt: 40, 368[b]-370[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KARACAN, Turgut: "Sâbit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2008, Cilt: 35, 349[a]-350[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KARAHAN, Abdülkadir: "Fuzûlî'nin Mektupları II", *İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*: İstanbul 1948, Cilt: III, Sayı: 1-2, 49-85. s.

KARAHAN, Abdülkadir: "Fuzûlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 13, 240[c]-246[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KARAHAN, Abdülkadir: "Nâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 32, 258[b]-260[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan: "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1999, Cilt: 19, 16[c]-18[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KARLIĞA, H. Bekir: "Anâsır-ı Erbaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 3, 149[b]-151[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAROL, Sevinç - Zekiye SULUDERE - Cevat AYVALI: *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*: Ankara 2010, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 699. Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi: 4. Terim Sözlükleri Dizisi: 1.

KARPAT, Kemal: "Bucak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1992, Cilt: 6, 341[a]-343[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Klavuz Kitap): Ankara 1991, Kültür Bakanlığı Yayınları / 1371. Kaynak Eserler Dizisi / 54.

el-ḲĀŞĠARĪ, Maḥmūd bin el-Ḥüseyn bin Muḥammed: *Kitābu Dīvānü Luġāti 't-Türk*: Neşreden: Kilisli Mu'allim Rif'at: İstanbul 1333, I-II; 1335, III.

[KÂŞGARLI MAHMUD]: *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*: Çeviren: Besim ATALAY: Ankara 1939, I; 1940, II; 1941, III; T.D.K. [Yayın sayısı 43, 46, 60]

KÂŞGARLI MAHMUD: *Dîvânü Lûgati't-Türk (Tıpkıbasım/Facsimile)*: Ankara 1990, Kültür Bakanlığı Yayınları/1205. Klasik Eserler Dizisi/11.

KAYA, Bayram Ali: "Necâtî Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 32, 477[a]-478[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAYA, Bayram Ali: "Neşâtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 33, 18[a]-19[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAYA, Bayram Ali: "Yahyâ Efendi, Zekeriyyâzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2013, Cilt: 43, 245[a]-246[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAYA, Mahmut: "Aristo", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 3, 375[b]-378[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAYA, Mahmut: "İskender", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 22, 555[b]-557[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAYAALP, İsa: "Kânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 24, 306[a]-307[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAYAPINAR, Levent: "Süleyman Çelebi, Emîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2010, Cilt: 38, 82[c]-85[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAZICI, Ziya: "Alay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 347[c]-348[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAZICI, Ziya: "Emrullah Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 11, 165[a]-166[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KAZICI, Ziya: "Hisbe - Osmanlı Devleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1998, Cilt: 18, 143[c]-145[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KEÇECİ-ZĀDE MEḤMED 'İZZET MOLLĀ: *Dīvānçe-yi 'İzzet (Ḫazān-ı Āṯār)*: Neşreden: es-Seyyid Muḥammed Nā'il: İstanbul 1257, [Takvīm-ḫāne-yi 'Āmire.]

KEÇECİ-ZĀDE MEḤMED 'İZZET MOLLĀ: *Dīvān-ı 'İzzet (Behār-ı Efkār)*: Bulak 1255, Maṭba'atü Ṣāḥibi 's-Sa'ādeti 'l-Ebediyye.

KEÇECİ-ZĀDE MEḤMED 'İZZET MOLLĀ: *Manẓūmetü 'l-Müsemmā bi-Miḥnet-keşān*: İstanbul 1269, Cerīde-yi Ḥavādiṯ Maṭba'ası.

KED-ḪUDĀ-ZĀDE MEḤMED 'ĀRİF: *Dīvān*: Neşreden: Muḥammed Recā'ī: İstanbul 1271, Ṭab'-ḫāne-yi 'Āmire.

KELPETİN-ARPAGUŞ, Hatice: "Kelime-i Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 25, 214[a]-215[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KEMĀLPAŞA-ZĀDE: *Āṯār-ı eslāfdan Kemālpaşa-zāde Dīvānı*: Ṭābi'i ve nāşiri: Aḥmed Cevdet: Der-i Sa'ādet 1313, İḳdām Maṭba'ası.

KILIÇ, Hulûsi: "Celle Celâluh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 7, 271[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KILIÇ, Hulûsi: "Eb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 10, 65[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KILIÇ, Hulûsi: "el-Kâfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 24, 153[b]-154[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KILIÇ, Hulûsi: "eş-Şâfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2010, Cilt: 38, 247[b]-248[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KILIÇ, Hulûsi: "Lârî, Muslihiddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 27, 103[b]-104[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KILIÇARSLAN, Yasemin: "Cebeci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 7, 182[c]-183[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KOCA, Ferhat: "Mekruh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 28, 581[c]-583[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KONUKÇU, Enver: "Ekber Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 10, 542[a]-544[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KOWALEWSKI, Joseph Étienne: *Dictionnaire Mongol-Russe-Français* Tome Preimer a-u / *Mongol'sko-Russko-Frantsuzskiy Slovar'* Tom' Pervıy a-u: Kasan / Kazan' 1844, I; Tome Deuxième n-ş / Tom' Vtoroy n-ğ 1846, II; Tome Troisième d-v / Tom' Tretiy d-v 1849, III; Imprimerie de l'Universite.

KÖKSAL, M. Fatih: "II. Selîm'in Divançe'sinde Bulunmayan Şiirleri", *ASOBİD - Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*: 2017 Aralık, Cilt: 1, Sayı: 2, 145-173. s.

KÖSE, Saffet: "Lukata", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 27, 223[c]-225[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KURNAZ, Cemal: "Hümâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1998, Cilt: 18, 478[a-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KURNAZ, Cemal: "Sırrı Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2009, Cilt: 37, 127[b]-129[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KURT, Halil: "Yemen - Fizikî ve Beşerî Coğrafya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2013, Cilt: 43, 400[b]-401[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KUTLUER, İlhan: "Düşünme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 10, 53[a]-57[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KÜÇÜK, Abdurrrahman: "Beytülma'mûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1992, Cilt: 6, 94[c]-95[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri: "Mekke - Mekke Emirliği", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 28, 572[a]-575[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KÜTÜKOĞLU, Bekir: "Ayas Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 202[c]-203[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KÜTÜKOĞLU, Bekir: "Çeşmîzâde Mustafa Reşid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 8, 289[b]-290[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.: "Elkāb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 11, 51[a]-54[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

LAṬĪFĪ: *Tezkire-yi Laṭīfī*: Der-i Sa'ādet 1314, İḳdām Maṭba'ası.

LESSING, Ferdinand D.: *Moğolca-Türkçe Sözlük*: Çeviren: Günay KARAAĞAÇ: Ankara 2017, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 829.

LEWIS, Charlton T. - Charles SHORT: *Harpers' Latin Dictionary - A New Latin Dictionary* - Founded on the Translation of FREUND's *Latin-German Lexicon* edited by E. A. ANDREWS - Revised, enlarged, and in great part rewritten: New York 1891, Harper & Brothers, Publishers; Oxford, The Clarendon Press.

Lİ, Yong-Sŏng: *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*: İstanbul 1999, Simurg Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 15.

M. NŪRĪ ŞEYDĀ: "Muṣāḥabe - Ṣanāyi'-i Nefīse 8 - (Ḫᵛāce 'Abdü 'l-Ḳādir-i Merāġī)", *İḳdām*: 9 Rebī'ü 'l-āḫir 1316 / 27 Aġustos-i Efrencī 1898, Numero: 1483, 3[c]-4[a]. s.

MAḤMŪD ŞEVKET: "İṭā'at", *Ma'ārifden Bir Ṣadā*: İstanbul 1297, Cüz' 2, 25[a]-26[b]. s. 'İzzet Efendi Maṭba'ası.

Mecelle-yi Aḥkām-ı 'Adliyye: İstanbul 1300, Maṭba'a-yı 'Oṯmāniyye.

Mecmū'a-yı Eş'ār: Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu A 796.

MEḤMED CELĀL: *‘Oṯmānlı Edebiyyātı Numūneleri*: Der-i Sa‘ādet 1312, Maṭba‘a-yı Ṣafā ve Enver.

MEḤMED [EMĪN] VAḤĪD: “Devlet-i ‘Aliyye ile İngiltere devletiniŋ ṣūret-i müsālaḥasıyla icmāl-i mükālemelerini ḥāvī ḫuṣūṣ-ı mezbūruŋ muraḫḫaṣ me’mūrı bulunan Meḥmed Vaḥīd Efendi’niŋ ḫitām-ı maṣlaḥatında ḳaleme aldıġı taḳrīrdür” *Armaġan*: Cüz’ I, 9^{b}-16^{b}. s. Ḥadīḳa Maṭba‘ası.

MEḤMED ‘ĀRİF: “Muḳaddime”, *Armaġan*: İstanbul 1290, Cüz’ I, 2-3. s. Ḥadīḳa Maṭba‘ası.

MEḤMED ES‘AD “Tuḥaf Bir Mühr Pazarlıġı”, *Derme Çatma*: 10 D̲i ’l-ḳa‘de 1294, birinci cild, birinci cüz’, 11^{b}-12^{b}. s.

MEḤMED ES‘AD: “Ba‘ż Emṯāl-i Ḥikemiyye”, *Derme Çatma*: 10 D̲i ’l-ḳa‘de 1294, birinci cild, birinci cüz’, 9^{a}. s.

MEḤMED ES‘AD: “Va‘ż u Īḳāż - İbn Kemāl’iŋ Fetvāsı”, *Derme Çatma*: 10 D̲i ’l-ḳa‘de 1294, birinci cild, birinci cüz’, 13^{a}-14^{a}. s.

MEḤMED ES‘AD: *Lehcetü ’l-Luġāt*: Beldetü ’ṭ-Ṭayyibeti ’l-Ḳosṭanṭiniyye 1216, Dārü ’ṭ-Ṭıbā‘ati ’l-Ma‘mūreti ’s-Sulṭāniyye.

MEḤMED MURĀD en-NAḳŞİBENDĪ: *Müzīlü ’l-Ḫafā*: İstanbul 1256, Maṭba‘atü Dārü ’s-Salṭanati ’s-Seniyye.

M[EḤMED] NĀDİR: “Umēd”, *Āfāḳ*: 23 Cumādiye ’l-ūlā 1300, Numero: 7, 313-320. s.

MEḤMED ṢALĀḤĪ: *Ḳāmūs-i ‘Oṯmānī* - Türkcede ḳullanılan ‘Arabī, Farsī, ecnebī kāffe-yi luġātı ḥāvīdür: İstanbul 1313, Maḥmūd Beg Maṭba‘ası.

MEHMED SÜREYYA: *Sicill-i Osmanî*: Hazırlayan: Nuri AKBAYAR: İstanbul 1996, Kültür Bakanlığı - Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Eski Yazıdan Yeni Yazıya: 1. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 30.

MEḤMED ŞÜKRĪ: “Cümel-i Ḥikemiyye-yi İslāmiyye”, *Āfāḳ*: 23 Cumādiye ’l-ūlā 1300, Numero: 7, 298-301. s.

MEḤMED ṬĀHİR: “Edebiyyāt”, *Behār*: 1 Cemāḏiye ’l-āḫir 1300 / 27 Mart 1299, Cild: I, Numero: 1, 3^{a}-7^{a}. s.

MEḤMED ṬĀHİR: “Mu‘ammā”, *Behār*: 1 Cemāḏiye ’l-āḫir 1300 / 27 Mart 1299, Cild: I, Numero: 1, 8^{b}. s.

MEḤMED TEVFĪḳ: *Ḳāfile-yi Şu‘arā*: İstanbul 1290-1293, I-X.

MEḤMED TEVFĪḳ: *Mecmū‘a min Nevādiri ’l-Üdebā vü Āṯāri ’ẓ-Ẓurefā (Nevādirü ’ẓ-Ẓurefā)*: [İstanbul 1871, Maṭba‘a-yı ‘Āmire].

MENINSKI, Francisci à Mesgnien: *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicæ, Arabicæ, Persicæ / Lexicon Turcico-Arabico-Persicum*: Viennæ MDCLXXX, I-III.

MERÇİL, Erdoğan: “Mahmûd-ı Gaznevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 27, 362^{b}-365^{a}. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

MERTOĞLU, Mehmet Suat: "Salâtü Selâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2009, Cilt: 36, 23[a]-24[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

MEVLĀNĀ CELĀLE 'D-DĪN-İ RŪMĪ: *Meṯnevī-yi Ma'nevī*: Çeviren: Süleymān Naḥīfī: Bulaḳ 1268, I-VII, Maṭba'a-yı 'Āmire.

MİLLÎ KÜTÜPHANE BAŞKANLIĞI: *Türk Atasözleri ve Deyimleri I*: İstanbul 2001, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2174. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 485. Araştırma İnceleme Dizisi: 15.

MİLLÎ KÜTÜPHANE BAŞKANLIĞI: *Türk Atasözleri ve Deyimleri II*: İstanbul 2001, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2175. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 486. Araştırma İnceleme Dizisi: 15.

MU'ALLİM NĀCĪ: *Ātiş-pāre*: İstanbul 1301, Mihrān Maṭba'ası.

MU'ALLİM NĀCĪ: *Fürūzān*: İstanbul 1303, Ḳarabet ve Ḳasbar Maṭba'ası.

MU'ALLİM NĀCĪ: *Ḫulāṣatu 'l-İḫlāṣ* (Me'ḫaḏ: *Mefātīḥu 'l-Ġayb*): Ḳosṭanṭiniyye 1304, Maṭba'a-yı Ebü 'ż-Żiyā.

MU'ALLİM NĀCĪ: *Luġat-i Nācī*: İstanbul 1322, 'Aṣr Maṭba'ası.

MU'ALLİM NĀCĪ: *Mir'āt-ı Bedāyi' - Meṯnevī-yi Mu'allim Nācī*: Der-i Sa'ādet 1313, Ḳasbar Maṭba'ası.

MU'ALLİM NĀCĪ: *Mūsā bin Ebi 'l-Ġāzān yā-ḫ[y]ud Ḥamiyyet*: İstanbul 1299, Maṭba'a-yı Ebü 'ż-Żiyā.

MU'ALLİM NĀCĪ: *Sünbüle*: İstanbul 1307, (A. Aṣaduryan) Şirket-i Mürettibiyye Maṭba'ası.

MU'ALLİM NĀCĪ: *Şerāre*: İstanbul 1301, Maṭba'a-yı Ebü 'ż-Żiyā.

MU'ALLİM NĀCĪ: *Yād-gār-ı Nācī*: Neşreden: Şeyḫ Vāsfī: İstanbul 1314: (A. Aṣaduryan) Ma'lūmāt Maṭba'ası.

MU'ALLİM NĀCĪ: *Yazmış Bulundum*: İstanbul 1301, Mihrān Maṭba'ası.

MUHAMMAD MAHDĪ XĀN: *Sanglax* A Persian Guide to the Turkish Language. *Facsimile Text* with an Introduction and Indices by Sir Gerard CLAUSON: London 1960, Lusac and Company, "E. J. W. GIBB Memorial" Series, New Series, XX.

MUḤİBBĪ: *Dīvān*: Hazırlayan: Coşkun AK: *Muhibbî Dîvânı -İzahlı Metin- Kânûnî Sultan Süleyman*: Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 712. 1000 Temel Eser Dizisi: 129.

MUḤİBBĪ: *Dīvān*: Hazırlayan: Vahit ÇABUK: *Dîvân-ı Muhibbî (Kanunî Sultan Süleyman'ın Şiirleri)*: İstanbul 1980, I-III, *Tercüman* 1001 Temel Eser: I, 154; II, 155; III, 156.

MUḤİBBĪ: *Dīvān*: Hazırlayanlar: Kemal YAVUZ - Orhan YAVUZ: *Muhibbî Dîvânı - Bütün Şiirleri - Kânûnî Sultan Süleyman*: İstanbul 2016, I-II, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 69. Edebiyat ve Sanat Serisi 18.

al-MUSLİM, Abu ’l-Ḥusayn Muslim bin al-Ḥaccāc bin Muslim al-Ḳuşayrī: *al-Cāmi‘u ’ṣ-Ṣaḥīḥ*: Mütercimi: Mehmed SOFUOĞLU: *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*: İstanbul 1970, I-VIII, İrfan Yayınevi.

MUŞṬAFĀ NA‘ĪMĀ EFENDİ: *Tārīḫ-i Na‘īmā*: İstanbul 1147, I-II, Dārü ’ṭ-Ṭıbā‘ati ’l-‘Āmire.

MUŞṬAFĀ REŞĪD: *Münteḫābāt-ı Cedīde* - Ḳısm-ı Ṯānī: Naẓm: İstanbul 1303, Ḳarabet ve Ḳasbar Maṭba‘ası.

MUZAFAROV, Refik - Nüzhet MUZAFAROV: *Kırım Tatar Türkçesi - Türkiye Türkçesi - Rusça Sözlük*: Çeviren: Neriman SEYİTYAHYA (SEYTYAGYAYEV): Ankara 2018, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1256. Türk Dillerinin Sözlükleri 16a: Kırım Tatarcası.

MÜSTAḲĪM-ZĀDE SÜLEYMĀN SA‘DE ’D-DĪN EFENDİ: *Tuḥfe-yi Ḫaṭṭāṭīn*: İstanbul 1928, Devlet Maṭba‘ası.

MÜSTECĀBĪ-ZĀDE ‘İṢMET BEG: *Dāstān-ı Ẓafer*: İstanbul 1314, Ma‘lūmāt Maṭba‘ası.

NĀBĪ: *Dīvān*: Hazırlayan: Ali Fuat BİLKAN: *Nabi Divanı*: Ankara 2011, Akçağ Yayınları: 983. Divanlar: 14/1-2.

NĀBĪ: *Ḫayr-ābād*: Hazırlayanlar: Melike Gökcan TÜRKDOĞAN - Hamza KOÇ: *Hayrâbâd*: Ankara 2013, Akademisyen Kitabevi.

NĀBĪ: *Ḫayriyye-yi Nābī*: Hazırlayan: Mahmut KAPLAN: *Hayriyye-i Nâbî* (İnceleme - Metin): Ankara 2015, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 447. Araştırma - İnceleme Dizisi: 109.

[NĀMIḲ KEMĀL] B. M. [Başmuharrir]: “‘Āile”, *‘İbret*: 18 Ramażān 1289 / 7 Teşrīn-i ṯānī 1288, Numero: 56, 1[a]-2[b]. s.

[NĀMIḲ] KEMĀL BEG: “Besālet-i ‘Otmāniyye ve Ḥamiyyet-i İnsāniyye”, *Vaḳit*: 10 Cemādiye ’l-Ūlā 1293 / 21 Mayıs-ı Rūmī 1292 / 2 Ḥazīrān-ı Efrencī 1876, Numero: 236, 2[b-c]. s.

NĀMIḲ [KEMĀL]: “Bend-i Maḫṣūṣ - Lisān-ı ‘Oṯmānī’niŋ Edebiyyātı Ḥaḳḳında Ba‘żı Mülāḥaẓātı Şāmildür”, *Taṣvīr-i Efkār*: 16 Rebī‘ü ’l-āḫir 1283 / 15 Aġustos [1282], Numero: 416, 1[a]-4[a]. s.; “416 Numeromuzda muḥarrer bend-i maḫṣūṣuŋ mābā‘dıdur”: 19 Rebī‘ü ’l-āḫir 1283 / 18 Aġustos [1282], Numero: 417, 1[a]-3[a]. s.

NĀMIḲ KEMĀL: *Cezmī* - Tāriḫe Müstenid Ḥikāye: İstanbul 1299, Mihrān Maṭba‘ası.

[NĀMIḲ] KEMĀL: “Görenek”, *‘İbret*: 20 Muḥarrem 1290 / 7 Mart 1289, Numero: 119, 1[a]-2[a]. s.

NĀMIḲ KEMĀL: *Külliyyāt-ı Kemāl 3* - Maḳālāt-ı Siyāsiyye ve Edebiyye: İstanbul 1327, Selānik Maṭba‘ası.

[NĀMIḲ] KEMĀL: *Taḫrīb-i Ḫarābāt*: Ḳosṭanṭiniyye 1303, Maṭba‘a-yı Ebü ’ż-Żiyā.

NECĀTĪ BEG: *Dīvān*: Hazırlayan: Ali Nihad TARLAN: *Necatî Beg Divanı*: İstanbul 1963, Millî Eğitim Basımevi.

NECĪB ‘ĀṢIM: “Muṣāḥabe - Tezkire-yi Mūsīkī-şināsān Ḥaḳḳında Bir Müṭāla‘a”, *İḳdām*: 5 Cemāḏiye ’l-evvel 1316 / 21 Eylül-i Efrencī 1898, Numero: 1508, 3[c]-3[d]. s.

NECĪB ‘ĀṢIM: *Türk Tārīḫi*: Der-i Sa‘ādet 1318, Ferīdiyye Maṭba‘ası.

NECİP, Emir Necipoviç: *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*: Çeviren: İklil KURBAN: Ankara 2013, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 615. Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları: 2.

NEDĪM: *Dīvān*: Hazırlayan: Ḫalīl Nihād [BOZTEPE]: *Nedīm Dīvānı* - Külliyyāt: İstanbul 1338-40, İḳdām Maṭba‘ası.

NEDĪM: *Dīvān*: Hazırlayan: Muhsin MACİT: *Nedîm Dîvânı* - Metin ve Tıpkıbasım: Ankara 2016, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 457. Klasik Şiirimizin Zirve Eserleri.

NEF‘Î: *Sihām-ı Kazā*: Hazırlayan: Cahit BAŞDAŞ: *Sihām-ı Kazā* (Dil Özellikleri - Metin - Dizin): İstanbul 2018, Kriter Yayınevi.

NEVĀYĪ: *Ġarā’ibü ’ṣ-Ṣıġar*: Hazırlayan: Günay KUT: Alī Şīr Nevāyī: *Ġarā’ibü’ṣ-Ṣıġar* - İnceleme - Karşılaştırmalı Metin: Ankara 2003, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 818.

NEVĀYĪ: *Ḥayretü ’l-Ebrār*: Hazırlayan: Muhammed SABİR: Alî Şîr Nevâyî: *Hayretü’l-Ebrâr* (Karşılaştırmalı Metin): İstanbul 2016, Kesit Yayınları.

NİGĀR [BİNTİ ‘OṮMĀN]: *Efsūs*: İstanbul 1304, Ḳarabet ve Ḳasbar Maṭba‘ası.

NİGĀR BİNTİ ‘OṮMĀN: *Efsūs*: İstanbul 1308, I-II, Aḫter Maṭba‘ası.

NİŞANYAN, Sevan: *Nişanyan Sözlük* - Çağdaş Türkçenin Etimolojisi: İstanbul 2018, Liber Plus Yayınları: 28. Nişanyan Kitapları: 01.

NİYĀZĪ: *al-Luġātu ’n-Navā’iyya va ’l-İstişhādātu ’l-Caġatā’iyya*: Hazırlayan: Mustafa S. KAÇALİN: *Nevâyî’nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar*: Ankara 2011, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1027.

NİYĀZĪ-Yİ MIṢRĪ: *Dīvān*: Hazırlayan: Kenan ERDOĞAN: *Niyâzî-i Mısrî* -Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve- *Dîvânı* (tenkitli metin): Ankara 2008, Akçağ Yayınları: 255. Klasik Divanlar: 2.

OCAK, Ahmet Yaşar: “Âb-ı Hayât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1988, Cilt: 1, 1[a]-3[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

OKAY, M. Orhan: “Ahmed Midhat Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 100[c]-103[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

OKUMUŞ, Ömer: “Câmî, Abdurrahman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 7, 94[b]-99[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

OLGUNER, Fahrettin: “Eflâtun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 10, 469[b]-476[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

‘OṮMĀN NEVRES: *Dīvān-ı ‘Oṯmān Nevres*: İstanbul 1290, Maṭba‘a-yı ‘Āmire.

OY, Aydın: “Atasözleri Kaynakçaları Üzerine”, *Sıvas Folkloru*: Ekim 1976, Sayı: 45, 3[a]-7[b]. s.

OY, Aydın: "Atasözü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 44[a]-46[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

OY, Aydın: *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*: İstanbul 1972, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÖĞÜT, Salim: "Sa'y", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2009, Cilt: 36, 206[b]-207[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖĞÜT, Salim: "Selâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2009, Cilt: 36, 344[a-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖNAL, Ahmet: "Varvar Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2012, Cilt: 42, 530[a]-531[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖNER, Mustafa: *Kazan - Tatar Türkçesi Sözlüğü*: Ankara 2015, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 963.

ÖNGÖREN, Reşat: "İbrâhim b. Edhem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 21, 293[a]-295 [a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

[ÖTÜKEN,] Adnan [Cahit]: "Darbımesel mecmuaları kitabiyatı", *Atsız Mecmua*: İstanbul 15 Nisan 1932, Sayı: 12, 294-297. s.; "Darbımesel mecmuaları kitabiyatı 2", *Atsız Mecmua*: İstanbul 15 Mayıs 1932, Sayı: 13, 19-21. s.; "Darbımesel mecmuaları kitabiyatı 3", *Atsız Mecmua*: İstanbul 15 Temmuz 1932, Sayı: 15, 54-56. s.; "Darbımesel mecmuaları kitabiyatı 4", *Atsız Mecmua*: İstanbul 15 Ağustos 1932, Sayı: 16, 89-90. s.; "Darbımesel mecmuaları kitabiyatı 5", *Atsız Mecmua*: İstanbul 25 Eylül 1932, Sayı: 17, 112-121. s.

[ÖTÜKEN,] Adnan Cahit: *"Eski Türk Atasözleri", Edebiyat: Ağustos 1934, 1. Yıl, 2. Sayı, 30-31. s.*

ÖZAYDIN, Abdülkerim: "İbnü'l-Alkamî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1999, Cilt: 20, 483[b]-484[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZAYDIN, Abdülkerim: "Muhammed b. Tekiş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2005, Cilt: 30, 581[c]-583[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZAYDIN, Abdülkerim: "Unvan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2012, Cilt: 42, 163[a]-166[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZBEK, Durmuş: "İnşallah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 22, 342[c]-343[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZCAN, Abdülkadir: "Etmeydanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 11, 497[a]-498[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZCAN, Abdülkadir: "Gedikli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 13, 548[b]-549[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZCAN, Azmi: "Masonluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 28, 95[c]-99[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZCAN, Nuri: "Hasan Can Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 16, 312[b-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZDEMİR, Mehmet: "Ebû Abdullah, Muhammed b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 10, 83[c]-84[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZDEMİR, Mehmet: "Endülüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 11, 211[a]-225[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZDEN, Mehtap: "Türkçe Kaynak Metinler ve Türkçe Eğitimi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*: İstanbul, 2010.

ÖZEL, Ahmet: "Âl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 305[a]-306[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZEL, Ahmet: "Asıl - Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 3, 473[a-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZEL, Ahmet: "Mukābele bi'l-Misl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 31, 103[b]-107[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZGÜL, M. Kayahan: *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler I - Yenişehirli Avni Bey*: İstanbul 2015, Dergâh Yayınları: 609.

ÖZGÜL, M. Kayahan: *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler IV - Osman Nevres Efendi*: İstanbul 2016, Kitabevi: 619.

ÖZGÜL, M. Kayahan: *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler V - Muallim Naci Efendi*: İstanbul 2016, Kitabevi: 627.

ÖZÖN, Mustafa Nihat: *Türk Ata Sözleri*: İstanbul 1952, İnkılap Kitabevi.

ÖZŞAHİN, Murat: *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*: Ankara 2017, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1224. Türk Dillerinin Sözlükleri Başkurtça: 11.

ÖZTELLİ, Cahit: "Atasözleri Derlemeleri ve Kaynakçaları Üzerine", *Sıvas Folkloru*: Mayıs 1976, Sayı: 40, 3[a]-5[b]. s.

ÖZTELLİ, Cahit: "Kitaplar - *Türk Atasözleri* (Tenkit)", *Türk Dili*: 1 Ekim 1952, Sayı: 13, 44[a]-50[a]. s.

ÖZTÜRK, Temel: "Özü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 34, 133[a]-134[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÖZTÜRK, Yılmaz: *17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî'nin Divan'ının Tenkitli Metni* - Yüksek Lisans Tezi: İstanbul 2006, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

ÖZTÜRK, Zehra: "Hamdullah Hamdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 15, 452[b]-454[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

PALA, İskender: "Âyîne-i İskender", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 252[b-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

PALA, İskender: "Su - Kültür ve Medeniyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2009, Cilt: 37, 442[a]-443[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

PEKACAR, Çetin: *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*: Ankara 2011, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1032.

PERVANOGLU, John: *A Dictionary of the Greek and English Languaces*: Athens 1894, P. D. Sakellerios.

PŁASKOWICKA-RYMKIEWICZ, Stanisława: "Etat des recherches concernant la parémiographie et la parémiologie turques", *Rocznik Orientalistyczny*: Warszawa 1965, XXVIII-2, 59-74. s.

RADLOFF, W.: *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*: Sanktperburg' 1893, I; St. Pétersbourg 1899, II; 1905, III; 1911, IV.

RĀĠIB PAŞA: *Dīvān-ı Rāġıb Meḥmed Paşa*: Bulak 1252, Maṭba'atü Ṣāḥibi 's-Sa'ādeti 'l-Ebediyye.

RAMSTEDT, G, J.: *Kalmükisches Wörterbuch*: Helsinki 1935, Suomalais-Ugrilainen Seura Lexica Societatis Fenno-Ugricae III.

RÄSÄNEN, Martti: *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*: Helsinki 1969, Suomalais-Ugrilainen Seura Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII,1.

RĀŞİD-İ BELGRADĪ: *Tārīḫ-i Vaḳ'a-yı Ḥayret-nümā Belġrad ve Ṣırb-istān*: İstanbul 1291, Ṭaṭyos Divitçiyan Maṭba'ası.

RA'ŪF YEKTĀ: "Muṣāḥabe - Tenḳīdāt-ı Mūsīḳiyye", *İḳdām*: 15 Cemāḏiye 'l-evvel 1316 / 1 Teşrīn-i evvel-i Efrenjī 1898, Numero: 1518, 3[c]-3[f]. s.

RA'ŪF YEKTĀ: *Esātīḏ-i Elḥān - 'Aded 2: Ḥāce 'Abdu 'l-Ḳādir-i Merāġī*: Der-i Sa'ādet 1318, Ferīde Maṭba'ası.

RECAÎ-ZADE M[AHMUD] EKREM: *Bütün Eserleri II*: Hazırlayanlar: İsmail PARLATIR - Nurullah ÇETİN - Hakan SAZYEK: İstanbul 1997, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2941. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:851. Türk Edebiyatı Dizisi: 23.

RECĀ'Ī-ZĀDE MAḤMŪD EKREM: *Nā-çīz*: Der-i Sa'ādet 1302, Maḥmūd Beg Maṭba'ası.

RECĀ'Ī-ZĀDE MAḤMŪD EKREM: *Pijmurde*: Ḳosṭanṭiniyye 1311, 'Ālem Maṭba'ası.

RECĀ'Ī-ZĀDE MAḤMŪD EKREM: "Taḥṣīl-i Ma'rifetiŋ Faẓīleti", *Behār*: 1 Cemāḏiye 'l-āḫir 1300 / 27 Mart 1299, Cild: I, Numero: 1, 2[a]-3[a]. s.

RECĀ'Ī-ZĀDE M[AḤMŪD] EKREM: *Tefekkür*: Der-i Sa'ādet 1303, Maḥmūd Beg Maṭba'ası.

RECĀ'Ī-ZĀDE MAḤMŪD EKREM: *Zemzeme*: Ḳosṭanṭiniyye 1299, [birinci ḳısm]; İstanbul 1300, ikinci ḳısm, Maṭba'a-yı Ebü 'ż-Żiyā; İstanbul 1301, üçünci ḳısm, Maṭba'a-yı A. Ḳ. Tuzlıyan.

REDHOUSE, Sir James W.: *A Turkish and English Lexicon / Kitāb-ı Ma'ānī-yi Lehce*: Constantinople 1890.

RŪḤĪ-Yİ BAĠDĀDĪ: *Ḳülliyyāt-ı Eş'ār-ı Rūḥī-yi Baġdādī*: İstanbul 1287. [Matbaa bilgisi yok.]

SABBÂĞ, Abbas: "Mîrâhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2005, Cilt: 30, 141[a-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ṢABRĪ: *Dīvān-ı Ṣabrī Ṣākir*: İstanbul 1296, el-Cevā'ib Maṭba'ası.

SAHİLLİOĞLU, Halil: "Emîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 11, 111[c]-112[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

SA'ĪD EFENDİ: *Nuḫbetü 'l-Emṯāl*: Diyār-ı Bekr 1289, Diyār-ı Bekr Vilāyeti Maṭba'ası.

ṢĀLİḤ ṢĀ'İM: *Maḥfūẓāt-ı Edebiyye*: İstanbul 1318, Ḳasbar Maṭba'ası.

SARAY, Mehmet: "Altın Orda Hanlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 538[c]-540[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

SARINAY, Yusuf: "Turan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2012, Cilt: 41, 407[c]-408[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

SEVORTYAN, E. V.: *Etimologiçeskiy Slovar' Tyurkskiḫ Yazıkov* (Obşetyurkskiye i mejtyurkskiye osnovi na glasnıye): Moskva 1974, I; … osnovi na bukvu «b»: 1978, II; … osnovi na bukvı «v» «g» «d»: 1980, III; "c" "ç" "y": 1989, IV; "k" "ḳ": 1997, V; … osnovi na bukvu "ḳ": 2000, VI; … osnovi na bukvı "l" "m" "n" "p" "s": 2003, VII.

SIDDIQUI, Iqtidar Husain: "Mahmud I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 27, 347[c]-348[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

SIDDIQUI, Iqtidar Husain: "Melik Ayaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2004, Cilt: 29, 53[c]-54[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

SIRRĪ: *Ġalaṭāt*: Ḳosṭanṭiniyye 1301, Maṭba'a-yı Ebü 'ż-Żiyā.

ŞOLAḲ-ZĀDE MEḤMED HEM-DEMĪ ÇELEBĪ: *Ṣolaḳ-zāde Tārīḫi*: İstanbul 1297, Maḥmūd Beg Maṭba'ası.

SONA, İbrahim: "Yazılı Kaynaklarda Kültürel Hafıza Cönkler", *Millî Folklor*: Güz 2016, Yıl: 28, Sayı: 111, 75-86. s.

SOYKUT, İ. Hilmi: *Türk Atalar Sözü Hazinesi*: İstanbul 1974, Ülker Yayınları.

STACHOWSKI, Stanisław: *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü - Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*: Derleyip yayına hazırlayan: Mehmet ÖLMEZ: İstanbul 1998, Simurg Dil ve Edebiyat Dizisi: 5.

STEINGASS, F.: *A Comprehensive Persian-English Dictionary* - İncluding the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature. - Being Johnson and Richardson's *Persian, Arabic, and English Dictionary* - Revised, enlarged, and enterly reconstructed.: London 1892.

STEINGASS, F.: *The Student's Arabic-English Dictionary - Companion Volume to the Author's English-Arabic Dictionary*: London 1884.

ṢŪFĪ ALLĀH-YĀR: *Ṯebātu 'l-'Āciz̄in*: Neşreden: el-Ḥācc es-Seyyid Şeyḫ Süleymān Efendi: İslambol 1299, Maṭba'a-yı Maḫṣūṣa-yı 'Oṯmāniyye.

es-SUYÛTÎ, Ebu'l-Fadl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî: *el-Câmi'us-Sağîr min Ahâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr*: Tercüme: Hüseyin YILDIZ - Hasan YILDIZ - Zekeriya YILDIZ: İstanbul 2013, 1-7, Ocak Yayıncılık.

SÜHEYLĪ AḤMED BİN HEM-DEM: *Kitābu 'Acā'ibü 'l-Me'āṯir ve Ġarā'ibü 'n-Nevādir*: İstanbul 1256, Dārü 'ṭ-Ṭıbā'ati 'l-'Āmire.

SÜLEYMAN ÇELEBİ: *Mevlid (Vesîletü'n-Necât)*: Hazırlayan: Necla PEKOLCAY: Ankara 2007, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Yayın No: 115. Dinî Edebiyat Serisi: 8.

SÜLEYMĀN ḤÜSNĪ: *Tārīḫ-i ʻĀlem*: İstanbul 1293, Ṣaḥāf-ı ʻAskerī.

SÜMER, Faruk: "Akkoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 270[c]-274[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

SÜMER, Faruk: "Atsız b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 91[a], 92[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

SÜMER, Faruk: "Avşar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 160[b]-164[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

SÜMER, Faruk: "Avşarlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 164[b]-166[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

SÜMER, Faruk: "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 24, 434[b]-438[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

SÜNBÜL-ZĀDE VEHBĪ: *Dīvān*: Hazırlayan: Ahmet YENİKALE: Kahramanmaraş 2011, Ukde Kitaplığı: 92. Maraş Kültür ve Edebiyat Serisi: 24.

SÜNBÜL-ZĀDE VEHBĪ: *Dīvān-ı Vehbī*: Bulak 1253, Maṭbaʻatü Ṣāḥibi 's-Saʻādeti 'l-Ebediyye. (*Luṭfiyye-yi Vehbī* ile birlikte.)

SÜNBÜL-ZĀDE VEHBĪ: *Luṭfiyye-yi Vehbī*: Bulak 1253, Maṭbaʻatü Ṣāḥibi 's-Saʻādeti 'l-Ebediyye. (*Dīvān-ı Vehbī* ile birlikte.)

SÜNBÜL-ZĀDE VEHBĪ: *Luṭfiyye-yi Vehbī*: Hazırlayan: Süreyya A. BEYZADEOĞLU: *Lutfiyye* - Metin Tespiti: Ankara 2016, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 6104. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 1589.

SÜNBÜL-ZĀDE VEHBĪ: *Tuḥfe-yi Vehbī*: İstanbul 1219, Dāru 'ṭ-Ṭıbāʻati 'l-Maʻmūre li-Devleti 'l-ʻAliyyeti 'l-ʻOṯmāniyye.

SÜRŪRĪ: *Dīvān-ı Sürūrī*: Bulak 1255, Maṭbaʻatü Ṣāḥibi 's-Saʻādeti 'l-Ebediyye.

SÜRŪRĪ: *Hezliyyāt-ı Sürūrī*: Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Osm.O.00165.

SÜRŪRĪ: *Sürūrī Mecmūʻası*: Neşreden: Aḥmed Cevdet: İstanbul 1299, Maḥmūd Beg Maṭbaʻası.

ŞĀHİDĪ, İbrāhīm Efendi bin Ṣālih el-Muġlevī: *Tuḥfe-yi Şāhidī*: İstinsah eden: Mollā Beşīr bin Mollā ʻAbdu 'l-Ġafūr: 1086, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Bel.Yz.K. 0305.

ŞAHİN, Ebubekir Sıddık: *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr* - Doktora Tezi: Ankara 2004, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ŞAHİN, İlhan: "Hasköy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 16, 390[b]-391[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ŞAHİN, M. Süreyya: "Cin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 8, 5[a]-8[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

Ş[EMSE 'D-DĪN] SĀMĪ: *Ḳāmūs-i Türkī*: Der-i Saʻādet 1317, I; 1318, II. İḳdām Maṭbaʻası.

Ş[EMSE 'D-DĪN] SĀMĪ: *Ḳāmūsü 'l-Aʻlām*: İstanbul 1306, I-II; 1308, III; 1311, IV; 1314, V; 1316, VI; Mihrān Maṭbaʻası.

ŞEN, Ömer: "Bulgaristan'da Kurulan Uluslararası Bir Panayır (Fuar): Uzuncaâbad-ı Hasköy (1771-1871)", *Toplumsal Tarih*: 1994 (Mayıs), Cilt: 1, Sayı: 5, 47-52. s.

ŞENER, H. İbrahim: "Kārûn - Edebiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 24, 520[a-b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ŞEREF ḪANIM: *Dīvān-ı Şeref Ḫanım*: İstanbul 1292, Şeyḫ Yaḥyā Efendi Maṭba'ası.

ŞEYḪ GĀLĪB: *Dīvān*: Hazırlayan: M. Muhsin KALKIŞIM: *Şeyh Gâlib Dîvânı*: Ankara 2013, Akçağ Yayınları: 51. Türk Klasikleri / Dîvânlar: 2.

ŞEYḪ GĀLĪB: *Dīvān*: Hazırlayan: Naci OKÇU: *Şeyh Gâlib Dîvânı* - Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumî Tahlili: Ankara 2011, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın No.: 494. Kaynak Eserler: 27.

ŞEYḪ GĀLĪB: *Hüsn ü Aşk*: Hazırlayan: Abdülbâki GÖLPINARLI: İstanbul 2017, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi: X.

ŞEYḪ ḲĀḌĪ-ZĀDE MEḤMED: *Kitābu'l- Maḳbūl fī 'l-Ḥāli 'l-Ḫuyūl*: İstanbul 1289, 'İzzet Efendi Maṭba'ası.

ŞEYḪ SÜLEYMĀN EFENDİ-Yİ BUḪĀRĪ: *Luġat-i Çaġatay ve Türkī-yi 'Oṯmānī*: İstanbul 1298, Mihrān Maṭba'ası.

ŞEYḪÜ 'L-İSLĀM VAṢṢĀF 'ABDU'LLĀH: *Ḫayāl-i Behcet-ābād*: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi T3048.

ŞEYḪÜ 'L-İSLĀM YAḤYĀ: *Dīvān-ı Yaḥyā*: İstanbul 1334, Maṭba'a-yı 'Āmire.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet: "İç oğlanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 21, 449[c]-450[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ŞİNĀSĪ: *Münteḫabāt-ı Eş'ār*: İstanbul 1287, Taṣvīr-i Efkār Maṭba'ası.

ŞİNĀSĪ - EBÜ 'ż-ŻİYĀ: *Ḍurūb-i Emṯāl-i 'Oṯmāniyye*: Ḳosṭanṭiniyye 1302, Maṭba'a-yı Ebü 'ż-Żiyā.

"Şu'ūnāt - Davullı Ḫırsızlar", *İḳdām*: 7 Ramażān 1319 / 18 Kānūn-ı evvel-i Efrencī 1901, Numero: 2691, 2[c]. s.

ŞÜKÛN, Ziya: *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*: İstanbul 1944, I; 1947, II; 1951, III; Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

TABAKOĞLU, Ahmet: "Öşür - Osmanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 34, 100[c]-103[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ṮĀBİT: *Ẓafer-nāme-yi Ṯābit* - Selīm Girāy'ıŋ bir ġazāsınadur: Ḳosṭanṭiniyye 1299, Maṭba'a-yı Ebü 'ż-Żiyā.

at-TABRĒZĪ, Muḥammad Ḥusayn bin Ḫalaf: *Kitāb-ı Tibyān-ı Nāfi' dar Tarcama-yi Burhān-ı Ḳāṭi'*: Çeviren: CENĀNĪOĠLI Aḥmed 'Āṣım: Beldetü 'ṭ-Ṭayyibeti 'l-Ḳosṭanṭiniyye 1214, Dārü 'ṭ-Ṭıbā'ati 's-Sulṭāniyye.

TAḤSĪN: "Ba'ż Emṯāl-i Ḥikemiyye", *Eṭfāl* - Eṭfāle maḫṣūṣ ġazetedür: 6 Ḥazīrān 1291 / 14 Cemāḏiye 'l-evvel 1292, Numero: 9, 1[b]-2[b]. s.

TANERİ, Aydın: "Hadım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 15, 1[b]-3[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TANSEL, Fevziye Abdullah: *Mehmed Akif Ersoy*: İstanbul 1973, İrfan Yayınevi - No.: 51. Edebî Eserler Serisi: 4.

[TANSEL,] Fevziye Abdullah: "Muallim Naci ile Recaizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler", *Türkiyat Mecmuası*: İstanbul 1953, Cilt: X, 159-200. s. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü.

TARHAN, Abdülhak Hâmid: *Bütün Şiirleri*: Hazırlayan: İnci ENGİNÜN: İstanbul 2013, Dergâh Yayınları: 550.

TAŞAĞIL, Ahmet: "Isık Göl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1999, Cilt: 19, 135[c]-137[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TATCI, Mustafa: *Yûnus Emre Külliyâtı IV - Âşık Yûnus*: İstanbul 2008, H Yayınları: 4. Mustafa Tatcı Kitaplığı: 4.

TAVUKÇU, Orhan Kemâl: *Dede Ömer Rûşenî* - Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78365/dede-omer-ruseni-divani.html E.T.: 16.07.2018.

TEFAZZÜLÎ, Ahmed: "Enûşirvân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 11, 255[a-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TEKİN, Talat: *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*: Ankara 1995, Simurg Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 13.

TEKİN, Talat - Mehmet ÖLMEZ - Emine CEYLAN - Zuhal ÖLMEZ - Süer EKER: *Türkmence-Türkçe Sözlük*: Ankara 1995, Simurg Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18.

Tercī' Bend-i Rūḥī ile Sāmī'niŋ ve Żiyā Paşa'nıŋ naẓīreleri: Ḳosṭanṭiniyye 1304, Maṭba'a-yı Ebü 'ż-Żiyā.

TEZCAN, Mahmut: *Eğitim Sosyolojisi*: Ankara 1992, Bilim Yayınları.

TIETZE, Andreas: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Cilt 1 A-E*: İstanbul-Wien 2002, Simurg 56. Sözlük 2; … *İkinci Cilt F-J*: Wien 2009, Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

TOKER, Halil: "Muhammed - İslâm Kültüründe Hz. Muhammed / Urdu Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2005, Cilt: 30, 459[c]-461[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Ahmet - Mustafa S. KAÇALİN: "Sözlük - Türkçe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2009, Cilt: 37, 402[c]-414[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir - Hayrettin KARAMAN: *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*: İstanbul 2002, Ravza Yayınları.

TOPALOĞLU, Bekir: "Bâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 536[b]-537[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Basîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1992, Cilt: 5, 102[b]-103[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Fettâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 12, 482[b]-483[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Ganî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 13, 348[a]-349[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Hâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 15, 9[a-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Hakîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 15, 181[a]-182[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Halîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 15, 334[c]-335[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Kâdir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 24, 124[a-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Kayyûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 25, 108[a]-109[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Kerîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 25, 287[b]-288[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Lafza-i Celâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 27, 47[c]-48[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Muhammed - Dindeki Yeri / Kur'an ve Sünnet'e Göre Hz. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2005, Cilt: 30, 439[a]-441[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Müheymin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 31, 518[a-b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Rahmân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 34, 415[b]-417[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Semî'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2009, Cilt: 36, 492[a-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPALOĞLU, Bekir: "Şekûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2010, Cilt: 38, 493[a-b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TOPARLI, Recep - Hanifi VURAL - Recep KARAATLI: *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*: Ankara 2007, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 835.

TUNCEL, Metin: "Anadolu - Coğrafya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 3, 106[c]-109[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TUNCEL, Metin: "Karaman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 24, 444[b]-447[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TUNÇ, Cihat: "Ecel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 10, 380[c]-382[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TURAN, Şerafettin: "Barbaros Hayreddin Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1992, Cilt: 5, 65[b]-67[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TURAN, Şerafettin: "Bayezid II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1992, Cilt: 5, 234[b]-238[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TURAN, Şerafettin: "Bayezid, Şehzade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1992, Cilt: 5, 230[b]-231[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TURAN, Şerafettin: "Hoca Sâdeddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1998, Cilt: 18, 196[c]-198[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TURAN, Şerafettin: "Kemalpaşazâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 25, 238[a]-240[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TURAN, Şerafettin: "Mustafa Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 31, 290[b]-292[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜCCAR, Zülfikar: "Meydânî, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2004, Cilt: 29, 501[b]-502[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜLÜCÜ, Süleyman: "Hâtim et-Tâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 16, 472[b]-473[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜMER, Günay: "Âzer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 316[a]-317[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜMER, Günay: "Cizvitler" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 8, 40[b]-42[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜRCAN, Talip: "Ülü'l-Emr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2012, Cilt: 42, 295[c]-297[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜRER, Osman: "Hû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1998, Cilt: 18, 260[b]-261[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜRK DİL KURUMU: *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı: Ankara 2011, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.

TÜRK DİL KURUMU: *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*: Ankara 1963, I (A); 1965, II (B); 1968, III (C-Ç); 1969, IV (D); 1972, V (E-F); 1972, VI (G); 1974, VII (H-Ġ); 1975, VIII (K); 1977, IX (L-R); 1978, X (S-T); 1979, XI (U-Z); 1982, XII (Ek-I), Türk Dil Kurumu Yayınları - Sayı: 211[/1]-12.

TÜRK DİL KURUMU: *Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü*: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 954. Terim Sözlükleri Dizisi: 3.

TÜRK DİL KURUMU: *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*: Ankara 1963, I (A-B); 1965, II (C-D); 1967, III (E-Ġ); 1969, IV (K-N); 1971, V (O-T); 1972, VI (U-Z); 1974, VII (Ekler); 1977, VIII (Dizin), Türk Dil Kurumu Yayınları - Sayı: 212[/1]-8.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Abdülgafûr-i Lârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1988, Cilt: 1, 204[b]-205[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Aleyhisselâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 370[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Ebâbîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 10, 65[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Fikir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, Cilt: 13, 66[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Halîlullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 15, 332[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Kazâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 25, 110[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Kırım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 25, 447[c]-450[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Molla Câmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2005, Cilt: 30, 241[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ: "Ümmülkurâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2012, Cilt: 42, 336[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

TÜRKOĞLU, İsmail: "Şeybânîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2010, Cilt: 39, 45[b]-47[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

el-'UBEYDÎ, Reşîd 'Abdurrahmân: "İbn Kemâl Paşa'nın Arap Dilindeki Çalışmaları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*: Çeviren: Ahmet YÜKSEL: 2005, Cilt: 5, Sayı: 1, 261-277. s.

UÇMAN, Abdullah: "Recâizâde Mahmud Ekrem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 34, 503[a]-504[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

UÇMAN, Abdullah: "Ziyâ Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2013, Cilt: 44, 475[b]-479[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ULUDAĞ, Süleyman: "Ahsen-i Takvîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 178[a-b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ULUDAĞ, Süleyman: "Akıl - Tasavvuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 246[a]-247[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ULUDAĞ, Süleyman: "Âl-i Abâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 306[c]-307[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ULUDAĞ, Süleyman: "Ayna - Tasavvuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 260[c]-262[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ULUDAĞ, Süleyman: "Hızır - Tasavvuf ve Halk İnancı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1998, Cilt: 17, 409[c]-411[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ULUDAĞ, Süleyman: "İbn Haldûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1999, Cilt: 19, 538[b]-543[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ULUDUĞ, Süleyman: "Hallâc-ı Mansûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1997, Cilt: 15, 377 [b] -381[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

UYAR, Gülgün: "Nakib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 32, 321[b]-322[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

UYDU-YÜCEL, Muallâ: "Kıpçaklar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 25, 420[b]-421[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

UZUN, Mustafa: "Aşk - Edebiyat, Kültür ve Sanat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 4, 18[b]-21[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

UZUN, Mustafa: "Burç - Edebiyatta Burç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1992, Cilt: 6, 424[c]-426[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

UZUN, Mustafa: "Dede Ömer Rûşenî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 9, 81[b]-83[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

UZUN, Mustafa: "İbrâhim - Türk Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 21, 272[c]-273[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

UZUN, Mustafa: "İnşâ - Edebî Tür Olarak İnşâ / Türk Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2000, Cilt: 22, 338[a]-339[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

UZUN, Mustafa: "Lokman - Türk Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 27, 206[c]-208[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

UZUN, Mustafa - Nuri ÖZCAN: "Nazîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 32, 452[a]-453[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

UZUNPOSTALCI, Mustafa: "Ebû Hanîfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1994, Cilt: 10, 131[a]-138[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÜLKÜSAL, Müstecib: *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*: Ankara 1970, Türk Dil Kurumu Yayınları: 306.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir: *Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*: Ankara 1973, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 1.

ÜNAL, Sadettin: "Kâbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 24, 14[c]-21[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÜNVER, Niyazi: *Gelibolulu Sürûrî ve Divanı* - Doktora Tezi: Ankara 2010, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÜREKLİ, Muzaffer: "Akmescid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 283[b]-284[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ÜZÜM, İlyas: "Molla Kābız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2005, Cilt: 30, 254[c]-255[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

VAḤDETĪ-Yİ DİMETOḲAVĪ: *Dīvān-ı Vaḥdetī el-Ḥurūfī*: Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler OE.Yz. 1041.

VÁMBÉRY, Ármin: "Oszmán példabeszédek [=Osmanlı Atasözleri]": Tercüme eden: Mustafa S. KAÇALİN: *Türk Dilleri Araştırmaları*: İstanbul 2012, 22. Cilt, 2. Sayı, 165-193. s.

VİARDOT, Lousis: *Histoire des Arabes et des Mores d'Espagne*: Çeviren: Żiyā Paşa: *Endelüs Tārīḫi*: İstanbul 1276, I, cüz'-i evvel - cüz'-i ṯānī, Taḳvīm-ḫāne-yi 'Āmire; 1280, II, cüz'-i ṯāliṯ - cüz'-i rābi', Tercemān-ı Aḥvāl Maṭba'ası.

YAḤYĀ NAẒĪM: *Dīvān-ı Belāġat-'unvān-ı Naẓīm*: Neşreden: es-Seyyid Muḥammed Nā'il: İstanbul 1257, I-V, Takvīm-ḫāne-yi 'Āmire.

YAŞAROĞLU, M. Kâmil: "Maşallah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 28, 104[c]-105[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YAŞAROĞLU, M. Kâmil: "Namaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 32, 350[b]-357[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YAVUZ, Hulûsi: "Cerîde-i Adliyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 7, 404[c]-405[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YAVUZ, Hulûsi: "Cerîde-i Mehâkim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 7, 408[c]-409[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YAVUZ, Yusuf Şevki: "Akıl - Kelâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1989, Cilt: 2, 242[c]-246[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YAVUZ, Yusuf Şevki: "Âmentü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1991, Cilt: 3, 28[b]-30[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YAVUZ, Yusuf Şevki: "Kader", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 24, 58[a]-63[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YAVUZ, Yusuf Şevki: "Kürsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2002, Cilt: 26, 572[c]-573[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YAVUZ, Yusuf Şevki: "Levh-i Mahfûz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, Cilt: 27, 151[a-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YAZICI, Gülgün: "Kâmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2001, Cilt: 24, 279[a]-280[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YAZICI, Tahsin: "Câm-ı Cem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1993, Cilt: 7, 42[a-c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YAZICI-ZĀDE ʿALĪ: *Selçuḳ-nāme* - İndeksli Tıpkıbasım: Hazırlayan: Abdullah BAKIR: Ankara 2014, Türk Tarih Kurumu.

YENİŞEHRLİ ʿAVNĪ BEG: *Merḥūm ʿAvnī Beg Dīvānı*: Der-i Saʿādet 1306, Maḥmūd Beg Maṭbaʿası.

YETİŞ, Kâzım: "Beşiktaş Cemʿiyyet-i İlmiyyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1992, Cilt: 5, 552[b]-553[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YILDIRIM, Ali - Hasan ŞİMŞEK: *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*: Ankara 2006, Seçkin yayınları.

YILDIRIM, Nimet: "Rüstem-i Zâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2008, Cilt: 35, 294[c]-295[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YILDIZ, Hakkı Dursun: "Abbâsîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1988, Cilt: 1, 31[a]-48[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YILDIZ, Hakkı Dursun: "Emîrü'l-Ümerâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1995, Cilt: 11, 158[b]-159[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YILDIZ, Mustafa: *Nogay Halk Yırları (Nogay Halk Şarkıları)*: Konya 2010, Kömen Yayınları 46.

YILMAZ, Ahmet: "Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2006, Cilt: 32, 113[c]-115[a]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YİĞİT, İsmail: "Sebe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2009, Cilt: 36, 242[c]-243[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YİTİK, Ali İhsan: "Oruç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2007, Cilt: 33, 414[a]-416[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YUDAHİN, K. K.: *Kırgız Sözlüğü* (S.S.C.B. Bilimler Akademisinin Doğuyu İnceleme Enstitüsü): Çeviren: Abdullah TAYMAS: Ankara 2011, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 93/121.

YURDAGÜR, Metin: "Tesbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2011, Cilt: 40, 527[c]-528[c]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

YUVALI, Abdülkadir: "Hülâgû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1998, Cilt: 18, 473[b]-475[b]. s. Türkiye Diyanet Vakfı.

ZEMAHŞERÎ: *Mukaddimetü'l-Edeb* - Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü: Hazırlayan: N. N. POPPE: Çeviren: Mustafa S. KAÇALİN: Ankara 2017, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 976.

ZEMAḪŞERĪ: *Nevābiġu 'l Kelim*: Mütercimi: 'Alī Naẓīmā: İstanbul 1303, Şirket-i Mürettibiyye Maṭba'ası.

[ŻİYĀ GÖKALP]: "İslāmiyyet ve 'Aṣrī Medeniyyet I", *İslām Mecmū'ası*: 15 Rebī'ü 'l-āḫir 1335 / 26 Kānūn-ı ṯānī 1332, Yıl: 3, Sayı: 51, 1016-1022. s.

[ŻİYĀ GÖKALP: "İslāmiyyet ve 'Aṣrī Medeniyyet I",] *Ṭanīn*: 18 Teşrīn-i evvel 1332, Numero: 2831, 1. s.

ŻİYĀ PAŞA: *Eş'ār-ı Żiyā*: İstanbul 1298, Mihrān Maṭba'ası.

ŻİYĀ PAŞA: *Ḫarābāt*: İstanbul 1291, I; 1292, II-III, Maṭba'a-yı 'Āmire.

ŻİYĀ PAŞA: *Külliyyāt-ı Żiyā Paşa* - Naẓm ḳısmı: Hazırlayan: Süleymān Naẓīf: İstanbul 1343 / 1925, Yeŋi Maṭba'a.

ŻİYĀ PAŞA: *Tercī' Bend - Terkīb Bend*: İstanbul 1289, Mühendisiyan Ohannis Maṭba'ası.

ZÜLFE, Ömer: "'Az Tamah Çok Ziyan Getirir' mi?", *Türk Dili*: Ocak 2014, Cilt: CVI, Sayı: 745, 52-54. s.

EKLER

Yazmadan örnek sayfalar

T. D. T. C.
6036

Atalar Sözü Mecmuası iç kapak

(Yazmanın ilk sayfasıdır.)

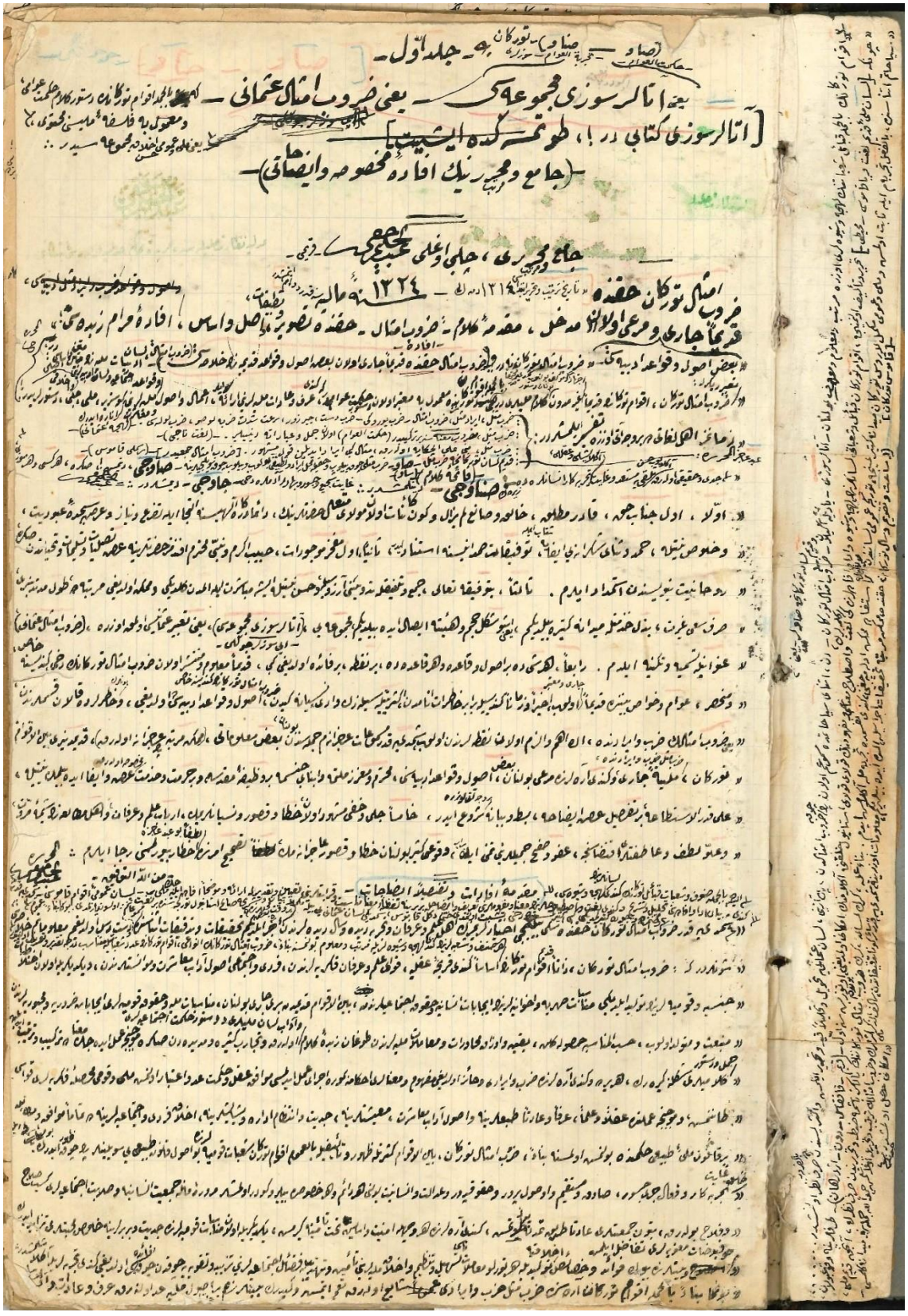

Atalar Sözü Mecmuası I. sayfa
(Mukaddimenin ilk sayfasıdır.)

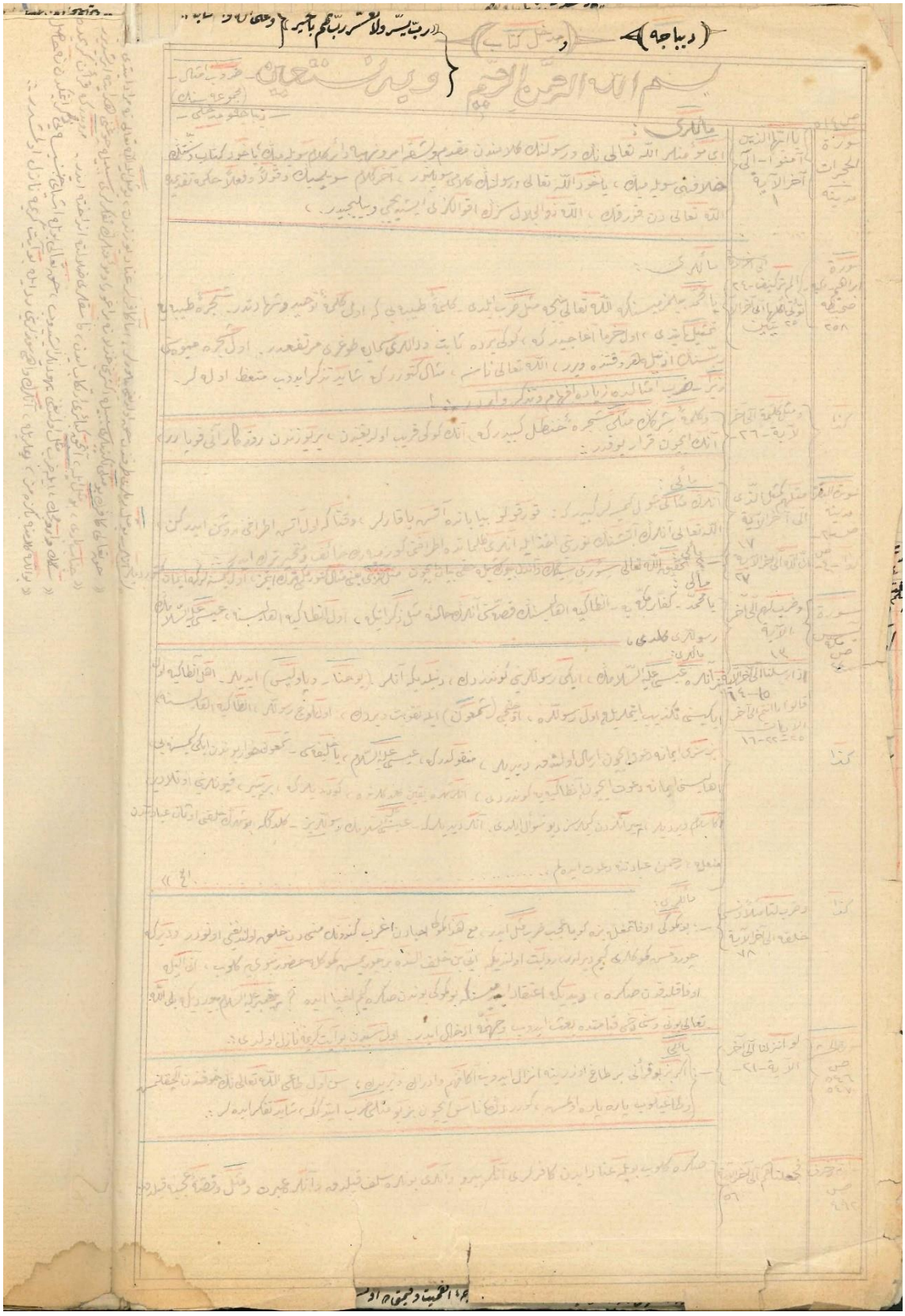

Atalar Sözü Mecmuası X. sayfa

(Mukaddimedeki, *Mevākib* adlı tefsirden yapılmış alıntılardan bazıları…)

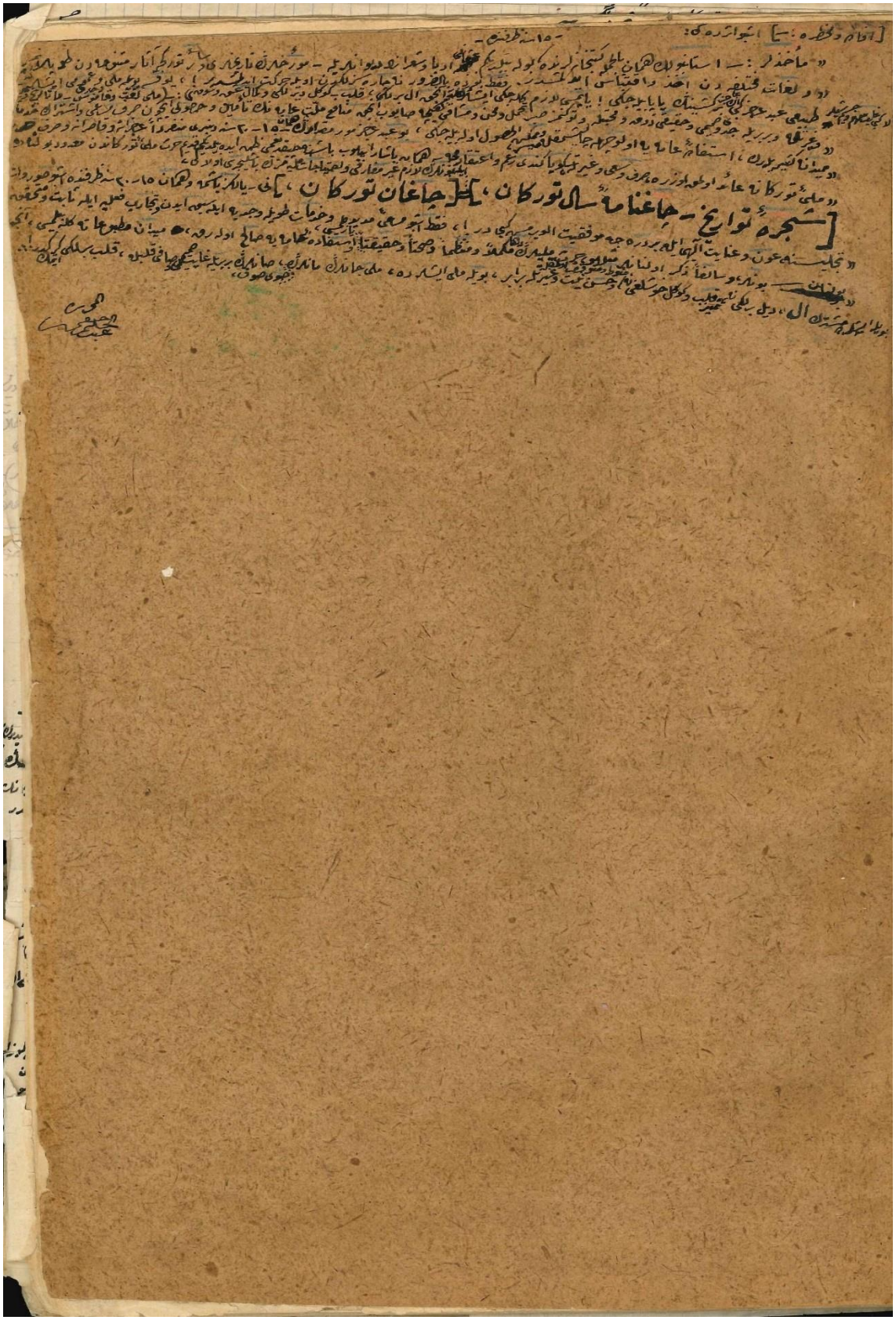

Atalar Sözü Mecmuası 15. sayfa

(Mukaddimenin son sayfasıdır.)

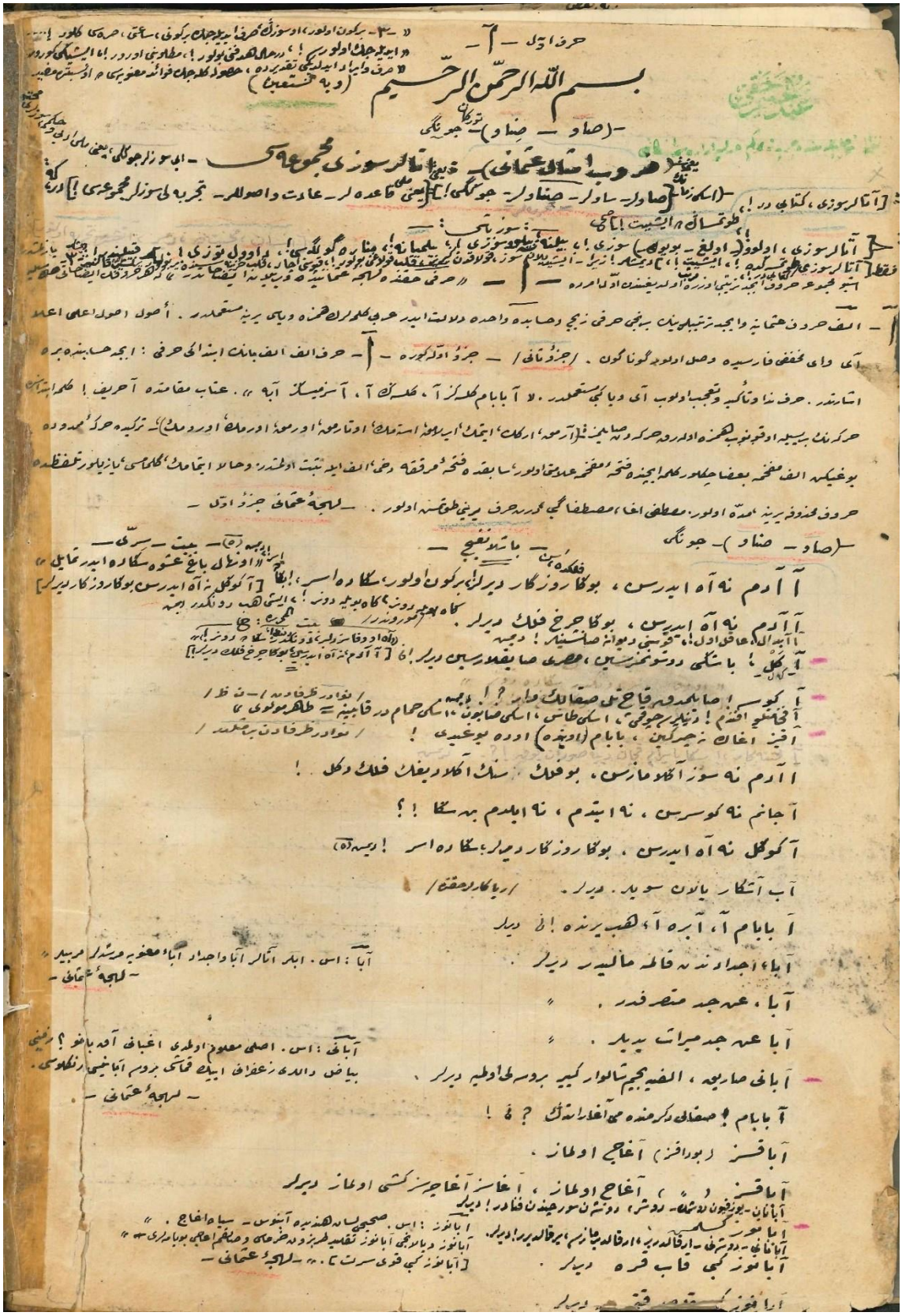

Atalar Sözü Mecmuası 4. sayfa

(Asıl metin kısmının ilk sayfasıdır.)

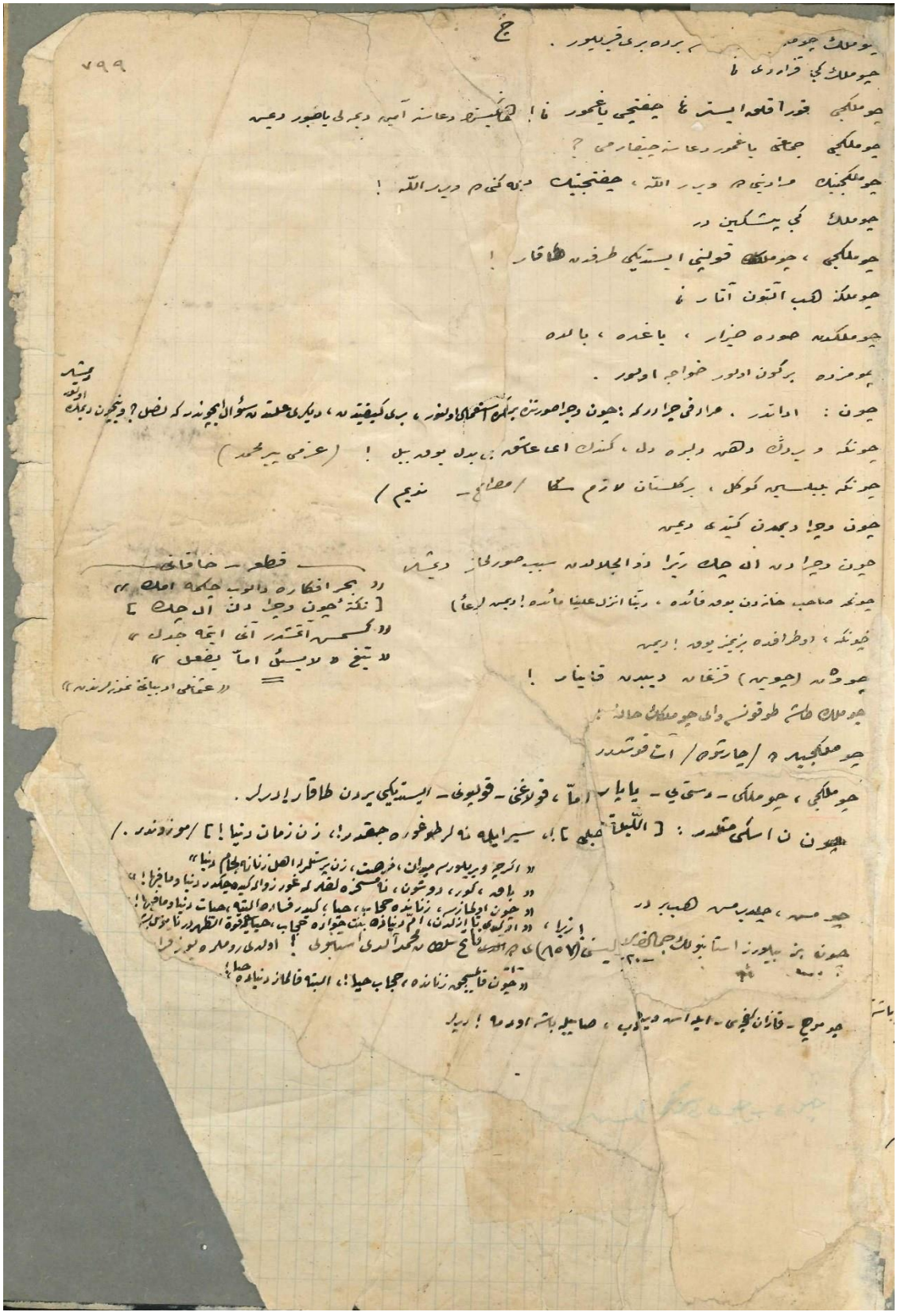

Atalar Sözü Mecmuası 799. sayfa

(I. cildin son sayfasıdır.)

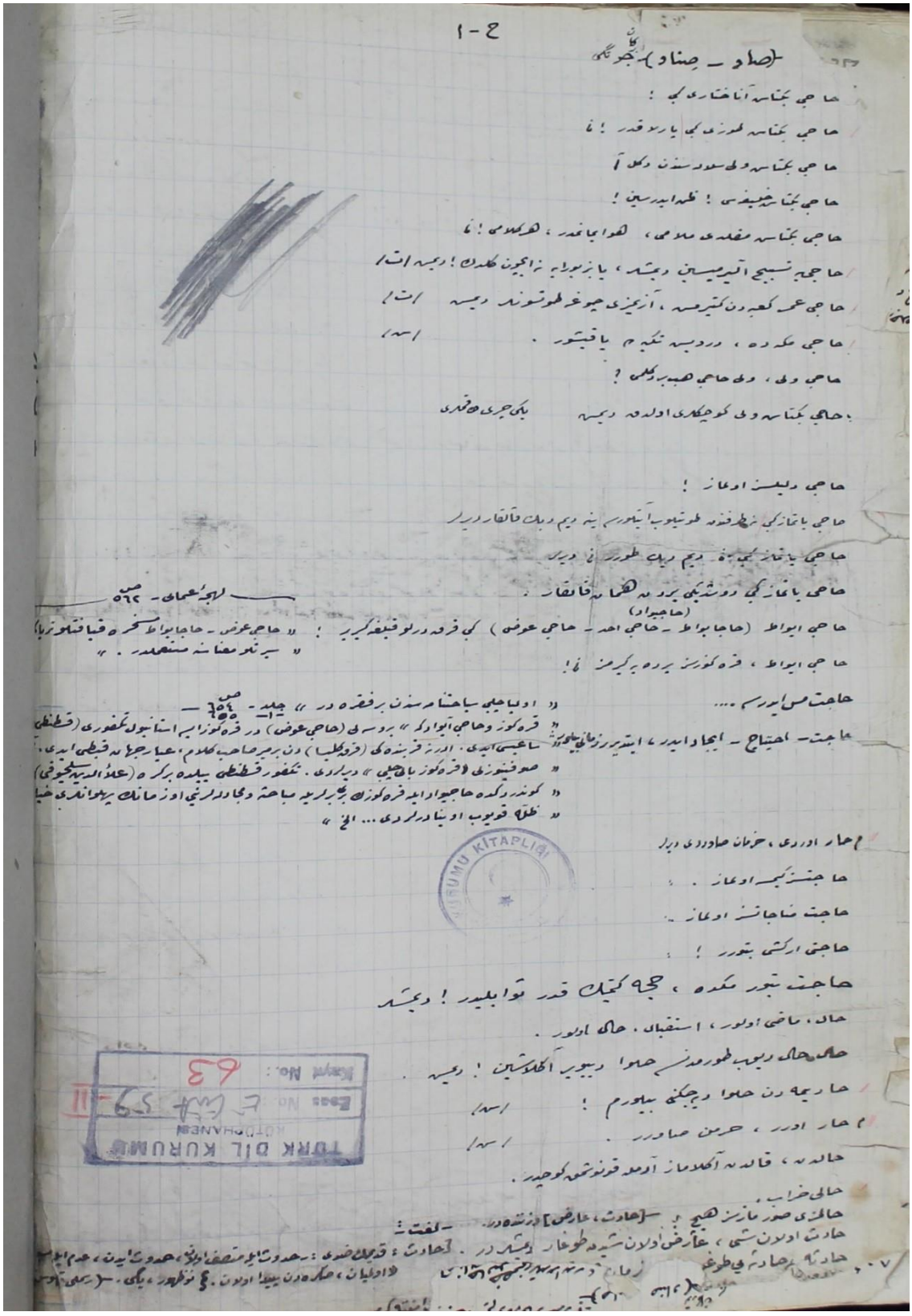

Atalar Sözü Mecmuası'nın II. cildinin ilk sayfası
(Sayfa numarası yırtılmış.)

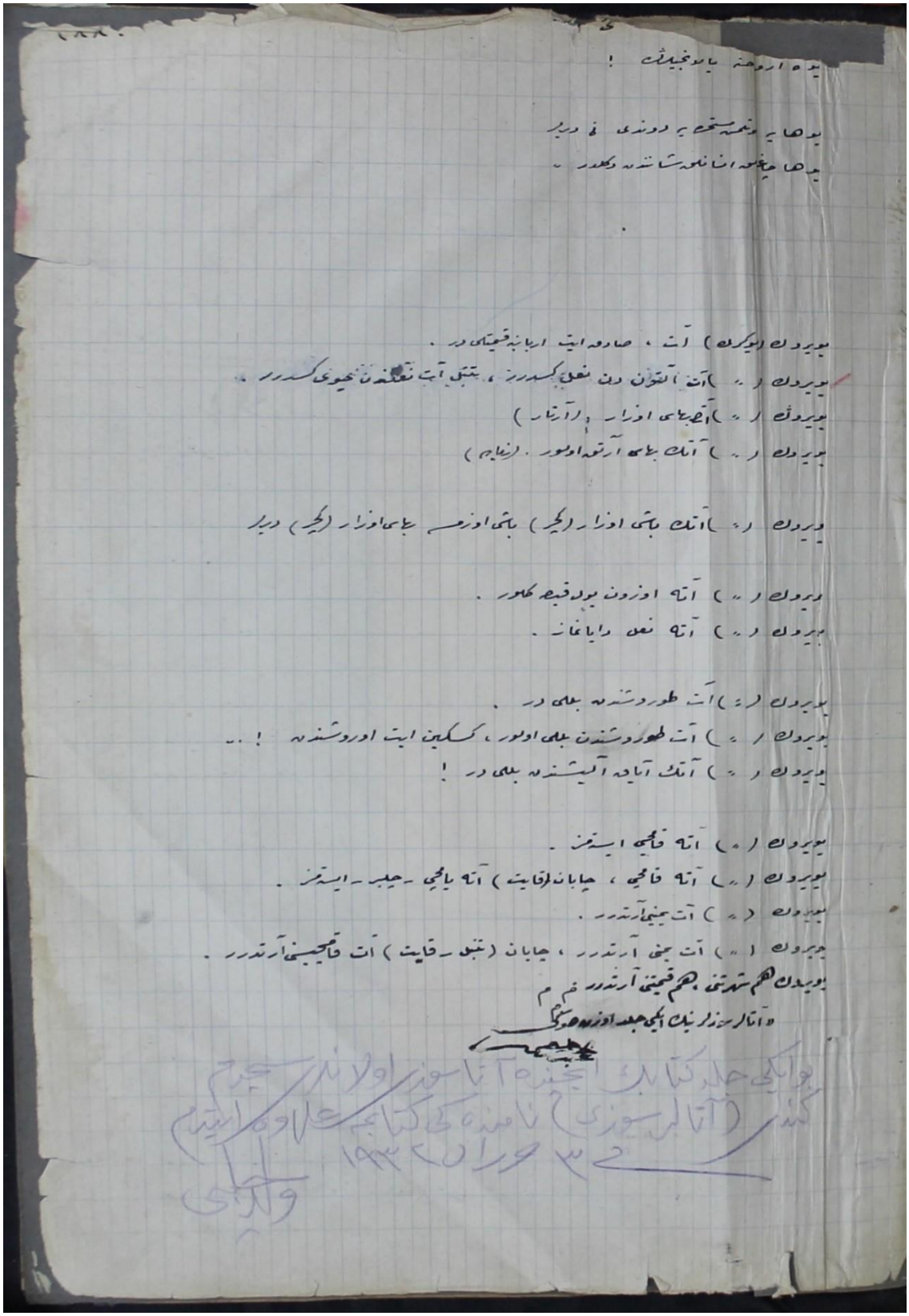

Atalar Sözü Mecmuası 1880. sayfa
(II. cildin ve yazmanın son sayfasıdır.)